

Digitized by the Internet Archive
in 2011 with funding from
University of Toronto

MANUSCRIPT

History of the

MANUSCRIPT

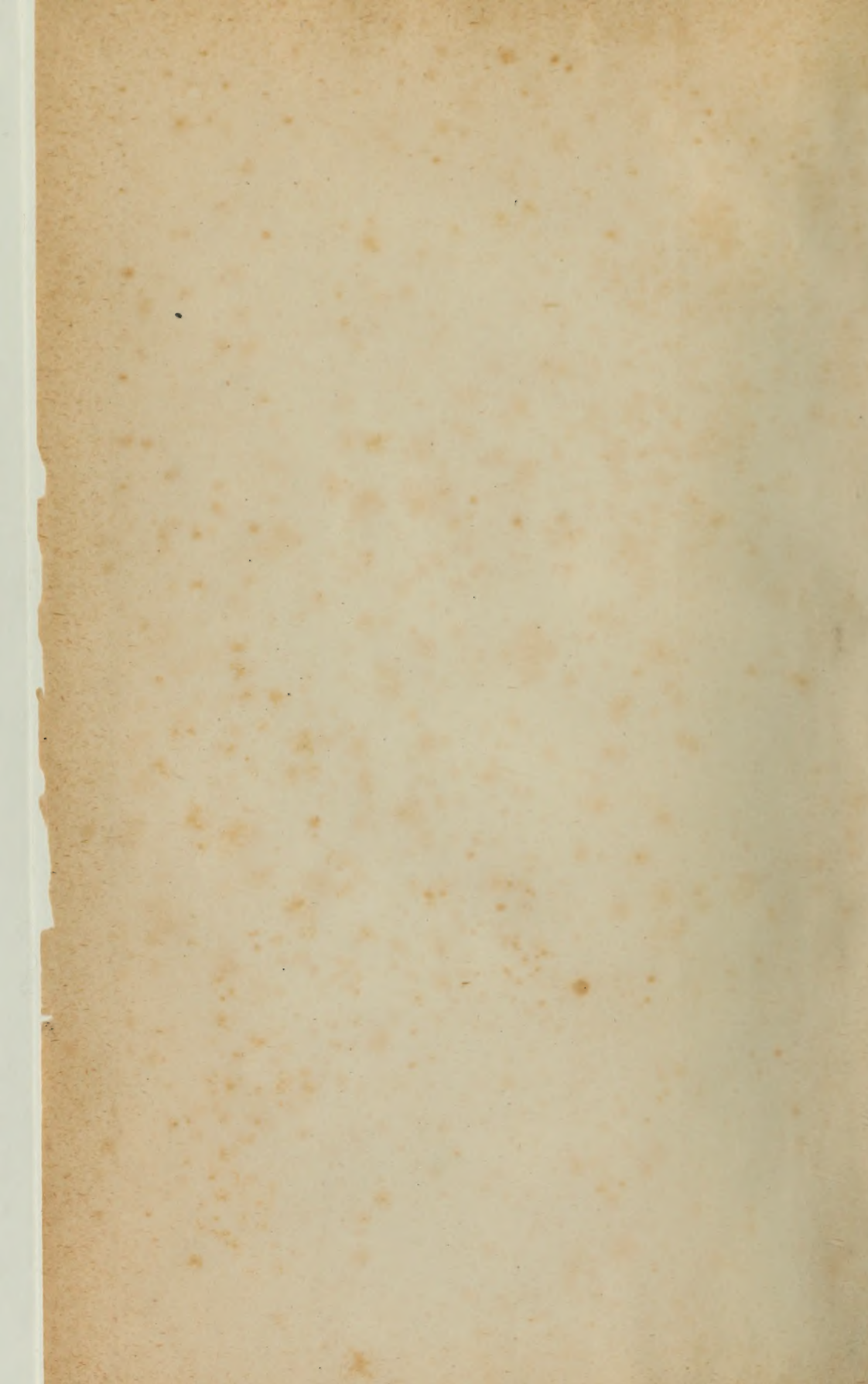
MANUSCRIPT

MANUSCRIPT

MANUSCRIPT

MANUSCRIPT

MANUSCRIPT

THE
MYVYRIAN
Archæology of Wales:

COLLECTED OUT OF
ANCIENT MANUSCRIPTS.

BY
OWEN JONES (MYVYR),
EDWARD WILLIAMS (IOLO MORGANWG),
WILLIAM OWEN PUGHE, D. C. L., F. A. S. (IDRISON).

TO WHICH HAS BEEN ADDED
ADDITIONAL NOTES UPON THE "GODODIN,"
AND
AN ENGLISH TRANSLATION OF THE LAWS OF HOWELL THE GOOD:

ALSO,
AN EXPLANATORY CHAPTER ON ANCIENT BRITISH MUSIC,

BY
JOHN THOMAS (PENCERDD GWALIA).

"AMMAU POB ANWYBOD."

"Everything unknown is doubted."—ADAGE.

DENBIGH:
PRINTED AND PUBLISHED BY THOMAS GEE.

MDCCCLXX.

The Dedications of the three Volumes.¹

TO PAUL PANTON, ESQUIRE,

OF PLAS GWYN, IN ANGLESEY, THIS VOLUME OF WELSH ARCHAIOLOGY IS HUMBLY DEDICATED, AS A TRIBUTE OF RESPECT FOR HIS PATRIOTISM, AND OF GRATITUDE FOR HIS LIBERALITY, IN LENDING HIS VALUABLE COLLECTION OF BRITISH MANUSCRIPTS TOWARDS COMPLETING THIS WORK,

BY THE EDITORS.

TO THOMAS JOHNES, ESQUIRE,

OF HAVOD UCHTRYD, LORD LIEUTENANT CUSTOS ROTULORUM, AND MEMBER OF PARLIAMENT FOR THE COUNTY OF CARDIGAN, THIS VOLUME, CONTAINING ORIGINAL DOCUMENTS OF BRITISH HISTORY, IS RESPECTFULLY INSCRIBED; WITH THANKS FOR THE USE OF HIS VALUABLE COLLECTION OF ANCIENT MANUSCRIPTS, TOWARDS SUPPLYING THE CONTENTS OF IT; AND AS AN ACKNOWLEDGMENT OF HIS PATRIOTISM,

BY THE EDITORS.

TO THE RIGHT HONOURABLE GEORGE PARKER,

EARL OF MACCLESFIELD, VISCOUNT PARKER OF EWELME, AND BARON PARKER, OF MACCLESFIELD, THE THIRD VOLUME OF ARCHAIOLOGY, CONTAINING THE MORAL PHILOSOPHY, LAWS, AND MUSIC, OF THE ANCIENT BRITONS, IS MOST HUMBLY DEDICATED, AS AN ACKNOWLEDGMENT OF THE OBLIGATION CONFERRED BY HIS LORDSHIP UPON US, IN THE LIBERAL USE HE PERMITTED TO BE MADE OF HIS VALUABLE COLLECTION OF WELSH MANUSCRIPTS, TOWARDS FORWARDING OUR PLAN OF LAYING THOSE HIDDEN TREASURES BEFORE THE WORLD.

THE EDITORS.

---

¹ The Work was originally printed in three volumes: but each volume appears now as a separate division.

THE GENERAL ADVERTISEMENT.

THIS volume¹ of the Welsh Archaiology may possibly come into the possession of persons who are unacquainted with the language of the materials that are contained in it. With a view of preventing the Welsh Archaiology from being depreciated, the editors are anxious of giving a brief and a general account of the collection, which is now added in this form to the scanty store of archaiological literature.

There still happily remains a great number of ancient manuscripts in the Welsh tongue; some of them brought together into the valuable depositories of public-spirited gentlemen, who are liberally solicitous of preserving such treasures for posterity; and many manuscripts are fortunately saved by attentive individuals.

These books are venerable monuments of enlightened periods of literature amongst the Britons, while scenes of barbarity were acted over Europe, and darkened the light of our island: a literature whose origin was not borrowed, but matured at home, under that extraordinary system, the Bardic institution; concerning which, under the name of Druidism, much has been written, much misunderstood, and of which the world yet knows but very little.

From a consciousness that time was rapidly diminishing the number of our most curious manuscripts, the conduct-

ors of the present undertaking were induced to take the necessary measures for preserving the contents of those remaining, by printing a few copies to supply the demand of the collectors of British history and antiquities. Towards accomplishing such a design, they lately increased a collection, which they had been several years accumulating for themselves, by purchasing many manuscripts, and by procuring transcripts of others; and the editors made application also to gentlemen possessed of rich treasures of this kind, for the use of their writings.

The materials being arranged from the above-mentioned sources, it was found that the plan naturally divided itself into two parts: one having poetry for its object, the other prose; and that it was eligible to pursue the following order in the execution of it.

The first division is appropriated for so much of the ancient poetry of the Britons as fate has bequeathed to us; and comprehending all the remaining compositions, from the earliest times to the beginning of the fourteenth century. To those who are tolerably well versed in Welsh literature, this will appear a very proper point for the conclusion of the division, as it forms a remarkable epoch in the character of our poetical compositions in particular, resulting from the loss of patronage, occasioned by the great change in our political condition.

The second division of Poetry includes the most select performances of the fourteenth, fifteenth, and sixteenth

¹ This work was originally published in three volumes; but as the whole is now contained in one volume, the wording of the preface is slightly changed, to adapt it to the work as it stands at present.—ED.

centuries. However charming all the effusions of the Cambrian muse, during those periods, may appear to the few, who are acquainted with them, the editors must content themselves with giving such pieces only as seem most deserving of notice, from their intrinsic merit; or as they may tend to elucidate our history, or to display our national manners and customs; for, by publishing the whole, which would extend to many volumes, there would be great expence incurred, without adequate gratification to the public.

This division will form a thesaurus of ancient British verse, through the space of about twelve hundred years; and it will display various characteristics, with respect to style and manner.

The first division of prose Archaiology is dedicated to history. It will embrace about the same extensive period as the first volume of poetry; that is, from the fifth to the beginning of the fourteenth century. Therein the reader may perceive that the Welsh have some records of their origin, and of ancient events, the preservation of which must obtain to them fair cause of exultation, in the presence of the nations of Europe.

The succeeding division of prose contains monuments of various parts of learning and science: amongst other matters, maxims of social economy and morality; a splendid collection of proverbs; institutes of grammar and of poetry. These, as they become known, will shine unexpectedly and with brilliant lustre before the world.

With respect to the nature and character of a collection of miscellaneous ancient writings, to such as do not understand the language in which they are conveyed, no satisfactory information can be given by an introductory discourse, however elaborate it may be; therefore, the editors will not make the attempt, trusting that the intention will be adequately answered by a reference to the table of contents, wherein any peculiar characteristics of the respective pieces are pointed out. But

however, there are some historical sketches of persons and things, appertaining to the object of this publication, which could not be well passed over. These the reader will find under the head of a Review of British Literature.

The editors beg leave to express their particular thanks to THOMAS JOHNES, Esq., of Havod, member of parliament for the county of Cardigan, for the liberality which he has shown by lending his very valuable collection.

To PAUL PANTON, Esq., of Plas gwyn, in Anglesey, the editors likewise return thanks for the generous promptitude with which he gave the free use of his very valuable manuscripts.

To GEORGE CHALMERS, Esq., the Rev. WILLIAM COXE, the Reverend JOHN WHITAKER, and SHARON TURNER, Esq.—those learned men, who have kindly imparted advice, and who have encouraged the appearance of the Welsh Archaiology before the world, the editors present their best respects.

To their respected friends and fellow-labourers in Welsh literature, they also return thanks, for the use of their curious manuscripts, and also for their advice and good offices respecting the conduct of the work; and whom they beg leave particularly to mention here by name:—

The Reverend EDWARD DAVIES, of Olveston, in Gloucestershire.

The Reverend RICHARD DAVIES, of Bangor.

The Reverend Mr. WILLIAMS, of Treffos, in Anglesey.

The Reverend WALTER DAVIES, of Meivod, in Montgomeryshire.

The Reverend PETER WILLIAMS, of Llan Rug, in Carnarvonshire.

The Reverend Mr. HERBERT, of Dolgellau.

The Reverend Mr. EVANS, of Brechva, Carmarthenshire.

Mr. EDWARD JONES, of Green street, Grosvenor square, London.

Dr. GRIFFITH ROBERTS, of Dolgellau.

Mr. RICE JONES, the aged bard of Blaenau.

Mr. HUGH MAURICE, of Tooley street, London.

DAVYDD THOMAS, *y Bardd.*

THOMAS EDWARDS, *y Bardd.*

From the liberality and patriotism of the possessors of the superb collections of WYNNSTAY, GLODDAITH, and HENGWET, the editors anticipate the pleasure of enriching the subsequent volumes out of those treasures of ancient British lore. And when their task is completed, the editors hope,

in having thus rendered a more easy access to the treasures of British manuscripts, that some individuals, who are properly qualified, will show a solicitude for their value, by publishing literal translations of them, as a means of attracting the attention of the literary world, which will repay to British literature what is due to it for the oblivion of centuries.

OWEN JONES,
EDWARD WILLIAMS,
WILLIAM OWEN.

*London, the first day of
January, 1801.*

CONTENTS.

	PAGE.		PAGE.		PAGE.
<i>Aneurin</i> , 510—560.		Historical fragment ...	44	The appeasing of Lludd the	
GODODIN: a poem on the		Dialogue between Merddin		Little ...	63
battle of Catteraeth, the		and Taliesin ...	45	The first song of Taliesin ...	64
moral of which is to show		The destiny of Britain ...	45	An ode—historical ...	64
the evil of intemperance		Urien's gift—historical ...	46	The Graves of Warriors—	
and want of discipline in		Urien's reconciliation—his-		historical ...	65
war ...	1	torical allusions ...	47	Elphin's Consolation ...	69
Odes of the Months, contain-		The Battle of Gwenystrad		Incantation of Maelderw—	
ing maxims and moral		—with a translation ...	47	historical ...	69
observations ...	21	The Battle of Argoed Llwy-		The Day of Judgment ...	72
		van—with a translation	48	The Oracle of varieties—	
<i>Taliesin</i> , 520—570.		Ode to Urien—eulogy ...	49	mystical ...	74
Some account of his birth...	22	To Urien—eulogy ...	50	A view of past and future	
An account of himself—		Ode to Urien—historical ...	51	ages ...	76
mystical ...	24	The spoil of Taliesin—to		The confession of Taliesin...	79
Elphin's consolation ...	25	Urien ...	51	Satire on Cynan, son of	
To Mead—invocation for		To Gwallawg—historical ...	52	Brochwel ...	80
Elphin's release ...	26	Urien's Reconciliation ...	52	Elegy on Corroi, son of Dairy	80
To the Wind—the same sub-		Elegy on Owain, son of		An ode—moral ...	81
ject ...	26	Urien ...	52	Elegy on the thousand Saints	81
The bard's juvenile accom-		Godebon's Incantation ...	53	The miraculous Stone ...	81
plishment ...	27	Cynvelyn's Incantation—			
The great world—mystical	28	with historical allusions...	53	<i>Llywarch Hen</i> , 550—640.	
The little world ...	29	Maelderw's Incantation—		Elegy on Geraint, son of	
The gall of the Bards—saty-		historical ...	54	Erbin—historical ...	83
rical ...	29	The song of Daronwy—his-		Elegy on Urien Reged—his-	
The circle of the Bards—		torical ...	55	torical ...	84
mystical ...	29	To Gwallawg ab Lleenawg		Elegy on Cynddylan—his-	
The beautiful things ...	30	—historical ...	55	torical ...	84
Battle of the Trees—mys-		Taliesin's Encomiastic ...	56	Llywarch to his old age, and	
tical ...	30	The Royal Chair—mystical		on his sons ...	92
The appeasing of Lludd—		and historical ...	56	Ode to Maenwyn ...	96
historical ...	33	The Chair of Ceridwen—		Elegy on Cadwallawn, king	
The primary Gratulation—		mystical ...	57	of Britain—historical ...	96
historical ...	33	To the sons of Llyr ab		Gorwynion—ethical triplets	97
The inimical Confederacy—		Brychwel ...	57	Triplets—moral ...	99
historical and mystical...	35	The prospect of Dinbych—		Moral triplets ...	99
The Chair of Taliesin ...	37	historical ...	58	To the Cuckoo in the vale	
Ode to the Wind—historical	38	Sketch of the World ...	59	of Cuawg ...	100
Ode to Ale—historical ...	38	Elegy on Ercwlf ...	59	Moral verses ...	101
The Plagues of Egypt ...	39	Elegy on Madawc the Bold		Moral triplets ...	102
The Rod of Moses—religious	40	and Erov the Fierce ...	59		
The same subject ...	41	Elegy on Aeddon of Môn—		<i>Myrddin</i> , 530—600.	
The war horses ...	42	historical ...	60	To Yscolan ...	104
The Loricæ of Alexander ...	42	Elegy on Cunedda ...	60	Merddin's Oracles from his	
The wonders of Alexander...	43	The Oracle—historical ...	61	grave... ..	104
The Spoils of Hell—mys-		Elegy on Uthyr Pendragon	61	Invocation to Pigs—histo-	
tical, with historical allu-		The Oracle—historical ...	62	rical allusions ...	106
sions ...	43	The Contention of Gwynedd		Dialogue between Merddin	
Eulogy on the men of Israel	43	and Deheubarth ...	62	and his sister—historical	108
Dialogue between Ugnach		The Praise of Lludd—histo-		The Apple Trees—historical	
and Taliesin ...	44	rical ...	62	allusions ...	115

The Impulses	351
<i>Llevoed</i> , 900—940.	
The Journey of Life—moral	118
<i>Golyddan</i> , 560—630.	
The destiny of Britain—his- torical	119
<i>Meigant</i> , 600—650.	
Elegy on Cynddylan ...	121
An ode—moral, with histo- rical allusions	122
<i>Elaeth</i> , 640—760.	
Moral Triplets	123
<i>Tysilio</i> , 660—720.	
A religious Dialogue ...	123
<i>Cuhelyn</i> , 770—800.	
A religious Ode	124
A religious Ode	134
<i>Gwyddno</i> , 460—520.	
An Ode—moral	125
On the inundation of Can- trev y Gwaelod	125
A contention between Gwyddno and Gwyn ab Nudd	126
<i>Gwydion ab Don</i> , 470—520.	
Verses on the Battle of the Trees	127
<i>Anonymous Pieces of the earliest Bards.</i>	
Dialogue between Arthur, Cai, and Gwlelwyd ...	127
The Oracles—moral ...	127
Dialogue between Arthur and Gwenhwyvar ...	130
Dialogue between Arthur and Eliwlod	130
Dialogue between Trystan and Gwalchmai	132
A fragment—historical ...	133
A fragment	134
An ode	134
Cybi's discourse with the Saints going to Enlli ...	134
An ode—religious	135
An ode	136
An ode	136
Religious triplets	136
A religious ode	138
A religious ode	138
THE BARDS OF THE MIDDLE AGES.	
<i>Meilyr</i> , 1120—1160.	
Elegy on Gruffydd ab Cy- nan. 1137.	140
Elegy on Trahaiarn and Meilyr	142
The death-bed of Meilyr ...	142

<i>Gwalchmai</i> , 1150—1190.	
Gwalchmai's boasting—his- torical	142
To Owain Gwynedd—his- torical	144
Eulogy on Owain—historical	145
To Owain Gwynedd—his- torical	145
To Owain Gwynedd	145
To Owain Gwynedd	145
An ode to David, son of Owain	146
To Rodri, son of Owain ...	146
A panegyric on Madawg, prince of Powys	147
Elegy on the same	147
The dream of Gwalchmai ...	149
An ode to Eva, his wife ...	149
<i>Cynddelw</i> , 1150—1200.	
A panegyric on O. Gwynedd —historical	149
Another on the same—his- torical	150
Another on the same—his- torical	151
Elegy on the same—his- torical allusions	151
A contention with Seisyll for the chair of Madawg	154
To Madawg, prince of Po- wys	154
Verses to the same	154
Other verses to the same ...	154
Elegy on the same	155
Address to his family on his death	156
Verses to Owain, son of Madawg	156
A verse to the same	156
A panegyric on the same ...	157
Elegy on the same	157
A virgin eulogy, to Eva, daughter of Madawg ...	157
To Llywelyn, son of Ma- dawg	159
Elegy on Cadwallawn, son of Madawg—historical ...	159
An ode to O. Cyveiliawg— historical	161
Elegy on the family of Owain Gwynedd—his- torical	163
The reconciliation of the lord Rhys—historical ...	164
A panegyric on the same ...	166
Elegiac verses on Rhiryd ...	167
Verses to the same	167
Elegy on the same	167
Elegy on Einion ab Madawg ab Iddon—historical ...	169
Verses to O. Cyveiliawg ...	170
The reconciliation of Rhys, son of Grufudd	171
Elegy on Ithel, son of Cad- ivor, the Gwyddelian ...	174
Elegy on Iorwerth, son of Meredudd	174
The Circuit, or battles of Llywelyn—historical ...	175

To Gwenwynwyn	176
Verses of praise to the same	176
Verses to the same	176
An ode to Tysilio—historical	177
To God	179
A sonnet to a Damsel	183
Verses to Ednyved	183
Elegy on the sons of Dwywg	183
Verses to an alien of Llan- sadwrn	184
A verse	184
Verses to Hywel, son of Ieuav.	184
Elegy on Bleddynt, the bard	184
Verses to Dygynnelw, his son	185
The tribes of Powys—his- torical	185
The privileges of the Men of Powys—historical ...	186
An ode to Hywel, son of Owain	186
To Llywelyn	189
To the Monks of Ystrad, who refused him burial	190
The death-bed of Cynddelw	190
<i>Owain Cyveiliawg</i> , 1150—1197.	
An ode to Hirlas, or the blue long horn	190
Verses on the circuit of Wales	192
<i>Daniel ab Ll. Mew</i> , 1150—1200.	
Elegy on Owain Gwynedd	193
<i>Gwynvadd Brycheiniawg</i> , 1160—1220.	
To the lord Rhys—his- torical	193
To Dewi, or St. David ...	194
<i>Gwilym Ryfel</i> , 1160—1220.	
Verses to David, son of Owain	196
Verses of reconciliation to the same	196
<i>Hywel ab Owain Gwynedd</i> , 1140—1172.	
A love ode	197
Another	197
Another	197
A war ode	197
Another	197
A love ode	198
His boast	198
A love ode	199
<i>Llywarch ab Llywelyn</i> , 1160—1220.	
An ode to David, son of Owain—historical	199
The threatening of David	200
The gratulation of David ...	201
An ode to Rodri, son of Owain	201
A panegyric on the same ...	202

A panegyric on Rodri ...	202	A divine ode ...	227	To Owain ȳchan, ab Ma-	
An ode to the same ...	203	Another ...	228	dawg ...	246
Verses to Grufudd ab Lly-		Another ...	229	An ode to Llywelyn ab	
welyn ...	203	Another ...	229	Iorwerth ...	247
A verse to Bleddynt ...	203	Another ...	229	A panegyric on Owain—	
An ode to Grufudd ab Lly-		Another ...	229	historical ...	247
welyn ...	203	Another ...	230	To Cadvan—a British saint	248
The threatening of Grufudd				Signs preceding the day of	
ab Cynan ...	204	<i>Einiarn ab Gwalchmai,</i>		judgment ...	250
An ode to the same ...	204	1170—1220.		<i>Bleddyn Vardd, 1250—1290.</i>	
Elegy on the same ...	204	Elegy on Nest, daughter of		Elegy on the three sons of	
An ode to the fiery ordeal—		Hywel ...	230	Grufudd ab Llywelyn ...	251
on the loss of Madawg ab		Ode to Llywelyn, son of		To Davydd ab Grufudd ab	
Owain ...	205	Iorwerth ...	230	Llywelyn ...	251
To Grufudd ab Hywel ab		A divine ode ...	231	Elegy on the same ...	251
Owain ...	205	The same subject ...	232	To Owain ab Grufudd ab	
Elegy on the same ...	206	Another ...	232	Llywelyn ...	252
An ode to Gwenlliant,		<i>Einiarn Wan, 1200—1250.</i>		Elegy on the same ...	252
daughter of Hywel ...	206	Elegy on Madawg ab Gruf-		Elegy on Llywelyn ab Gruf-	
An ode to Rhys Gryg—his-		udd Maelawr ...	232	udd ab Llywelyn ...	253
torical ...	207	To the same ...	233	Ode to Rhys ab Maredudd	
Elegy on Hywel ab Grufudd		Elegy on Llywelyn, son of		ab Rhys ...	253
ab Cynan. 1216 ...	208	Iorwerth ...	233	Elegy on Davydd ab Gruf-	
To Madawg ab Gruf. of		To the same ...	234	udd ab Owain ab Madawg	253
Maelawr ...	209	The reconciliation of Dav-		Elegy on Goronwy ab Ed-	
Elegy on Iorwerth ab Rot-		ydd, son of Llywelyn ...	234	nyved ...	254
pert ...	209	Ode to Grufudd, son of		Elegy on Hywel, son of	
Elegy on Maredudd ab Cy-		Llywelyn ...	235	Goronwy ...	254
nan ...	210	<i>Gwgawn, 1190—1240.</i>		To Grufudd ab Iorwerth ab	
An ode to Llywelyn ab Ior-		Verses to Llywelyn ab Ior-		Maredudd ...	255
werth—historical ...	210	werth ...	235	Elegy on Davydd Benfras,	
To the same ...	212	<i>Seisyll, 1160—1210.</i>		the bard ...	255
To the same ...	212	Elegy on Iorwerth, son of		The death-bed of Bleddyn	255
To the same ...	213	Owain ...	235	<i>Grufudd ab Gwrgeneu,</i>	
To the same ...	213	Elegy on Owain Gwynedd	236	1210—1260.	
To the same ...	214	To the lord Rhys ...	236	Elegy on Grufudd ab Cynan	
The minor ode to the same	214	<i>Llygad gwr, 1220—1270.</i>		ab Owain Gwynedd ...	256
A panegyric on the same...	215	An ode to Grufudd Maelawr	237	Verses to his friends ...	256
To God ...	215	To Llywelyn, his son ...	237	<i>Phylip Brydydd, 1200—1250.</i>	
To Llywelyn ab Iorwerth	217	To Grufudd Maelawr ...	238	An ode to Rhys Gryg ...	257
<i>Davydd Benfras, 1190—1240.</i>		To Llywelyn, prince of N.		A conciliatory address ...	257
An ode to Llywelyn ab		Wales ...	239	Verses to Rhys, the younger	257
Iorwerth ...	217	Elegy on Hywel, son of		An ode to the same, on a	
To the same ...	218	Madawg ...	239	contention with poetasters	258
To the same ...	218	<i>Elidyr Sais, 1160—1220.</i>		The contention with the	
Elegy on the same ...	219	The reconciliation of Llyw-		poetasters ...	258
Elegy on Grufudd, son of		elyn ab Iorwerth ...	240	Elegy on Rhys, the younger	259
Llywelyn ...	220	Elegy on Ednyfed Vychan,		Verses to Maredudd ab	
A sonnet ...	221	and Tegwared... ..	241	Owain ...	259
Elegy on the three sons of		Elegy on Hywel ab Arthen	241	To the same ...	260
Llywelyn—historical ...	221	Elegy on Rodri ab Owain...	241	To the same ...	260
Elegy on Davydd ab Llyw-		A divine ode ...	242	To the same ...	260
elyn—historical ...	222	The same subject ...	242	Verses to Maredudd ab	
In praise of Llywelyn ab		Another ...	243	Owain ...	261
Grufudd ...	223	Another ...	243	Elegy on the same ...	261
The progress of Llywelyn		Another ...	244	To Owain ab Grufudd ab	
—historical ..	223	An ode to Lent ...	245	Rhys... ..	261
Elegy on Grufudd, son of		A divine ode ...	245	Elegy on the same ...	262
Ednyved ...	225	<i>Llywelyn Vardd, 1230—1280.</i>		Elegy on Rhys Gryg ...	262
Moral verses ...	225	Elegy on Cedivor ab Gen-		Elegy on Morgant ab Rhys	262
<i>Einiarn ab Gwgawn,</i>		illyn ...	246	Elegy on Cynan ab Hywel	263
1200—1260.		To Owain ab Gruf. ab		Elegy on Rhys, the bald,	
To Llywelyn ab Iorwerth		Gwenwynwyn ...	246	and Samswn ab Meurig	263
—historical ...	225			Elegy on Rhys, ab Llywelyn	264
<i>Meilyr ab Gwalchmai,</i>					
1170—1220.					
A divine ode ...	226				

Elegy on Madawg M m ... 234	<i>Llywelyn Ddu</i> , 1290—1340.	To Hopeyn ab Tho. ab Ein-iawn ... 321
Elegy on Bleddynt ab Dwywg ... 264	To Llywelyn ab Gwilym ab Hywel ... 280	To Morgan ab Llywelyn ... 322
Elegy on Gwên, son of Gronwy ... 264	<i>Llywarch Llaety</i> , 1290—1340.	To the same ... 323
Elegy on Llywelyn ab Rhys ... 265	To Llywelyn ab Madawg ab Maredudd ... 280	A lampoon, for a present of a lean calf ... 323
Elegy on Blegywryd ... 265	<i>Cafnodyn</i> , 1290—1340.	To a loose Woman ... 324
Elegy on Gronwy ab Ednyved ... 265	To Gwenlliant, daughter of Cynan ... 283	A lampoon ... 325
Verses to Owain ab Grufudd ab Llywelyn ... 266	To Ieuan, abbot of Aber Conwy ... 283	Another ... 326
<i>Einiawn ab Madawg Rhahawd</i> , 1230—1270.	To Ieuan ab Grufudd ... 284	Another ... 326
An ode to Grufudd ab Llywelyn 266	Elegy on Madawg ... 285	
<i>Gwerneg ab Clydno</i> , 1270—1320.	An ode to the Trinity ... 287	<i>Prydydd Breuan</i> , 1290—1340.
Moral verses 266	<i>Rhifferdyn</i> , 1290—1340.	To Maredudd ... 327
<i>Hywel Voel ab Grifri</i> , 1240—1280.	To Hywel ab Grufudd ... 290	<i>Y Proth</i> , 1300—1350.
To Owain ab Gruf. ab Llywelyn, in prison ... 266	<i>Grufudd ab Maredudd</i> .	To Tho. ab Hopeyn ... 327
To the same ... 267	To Tudur ab Gronwy ... 293	<i>Davydd y Coed</i> , 1300—1350.
<i>Grufudd ab yr Ynad Coch</i> , 1260—1300.	To the same ... 294	To Hopeyn ap Thomas ... 328
A divine ode ... 267	Elegy on Tudur ab Gronwy ... 295	To Gruf. ab Llywelyn ab Ieuan ... 329
The same subject ... 268	To the same ... 295	A lampoon ... 330
Elegy on Llywelyn ab Grufudd, 1281 ... 268	To the same ... 296	To Ieu. Ll. ab Ieu. ab Gruf. Voel ... 330
A divine poem 269	To the same in his illness ... 296	To the fall of the Wye ... 331
The same subject ... 270	To the same ... 297	A verse to the Author ... 331
Another ... 271	To the same ... 297	A pious ode ... 331
Another ... 272	To Gronwy son of Tudur ... 298	<i>Trahaiarn</i> , 1300—1360.
Another ... 341	To the same in his illness ... 300	To Hywel of Llandingad ... 331
<i>Madawg ab Gwallter</i> , 1250—1300.	Elegy on Gronwy Vychan who was drowned ... 301	To Cadwgawn—a lampoon 332
A divine poem ... 273	Elegy on Hywel ab Grufudd ... 301	<i>Goronwy Gyriawg</i> , 1310—1360.
A divine poem ... 274	The same subject ... 302	To Gwenhwyvar daughter of Madawg ... 332
Another ... 275	To Gronwy Vychan ab Tudur ... 303	To Madawg bishop of Bangor ... 347
<i>Gwilym Ddu</i> , 1280—1320.	Elegy on Gwenhwyvar ... 303	<i>Sevnym</i> , 1320—1370.
Ode to the Months—To Sir Gr. Llwyd ... 275	To a fair Woman ... 305	To Angharad ... 333
To the same in prison ... 276	The same subject ... 306	To Llywelyn ... 333
Elegy on Trahaiarn the Bard, son of Gronwy ... 277	The Sabbath ... 306	Elegy on Iorwerth Gyriawg 334
<i>Llywelyn Brydydd Hodnant</i> , 1280—1330.	To the Cross at Chester ... 307	<i>Iorwerth ab y Cyriawg</i> , 1320—1360.
Verses to Ieuan ab Grufudd Voel ... 277	An ode to a fair Woman ... 309	To a fair Woman ... 335
To the same ... 278	An ode to Awd. ... 309	A pious ode ... 353
<i>Hillyn</i> , 1280—1330.	An ode to Angharad ... 310	<i>Llywarch y Nam</i> , 1310—1360.
To Ieu. ab Ieu. ab Grufudd Voel ... 278	To Mary ... 311	To Llywelyn ab Mad. ab Maredudd ... 335
To the same ... 278	To God ... 314	<i>Iorwerth Llwyd</i> , 1310—1360.
<i>Iorwerth Vychan</i> , 1290—1340.	To the Virgin Mary ... 316	To Hopeyn Thomas ... 335
An ode to a fair woman ... 279	To the Deity ... 316	<i>Mewrug ab Iorwerth</i> , 1310—1360.
The same subject ... 279	The same subject ... 317	To Hopeyn ap Thomas ... 336
	Moral Verses ... 317	<i>Goronwy Ddu</i> , 1320—1370.
	<i>Iorwerth Beli</i> .	Elegy on Gronwy Ddu ab Tudur ... 337
	To the Bishop of Bangor ... 317	To a fair Woman ... 337
	<i>Gruf. ab D. Tudyr</i> , 1290—1340.	<i>Mab y Clochyddyn</i> , 1330—1370.
	Ode to a fair Woman ... 318	To Gwenhwyvar daughter of Madawg ... 338
	To the well of St. Cedig ... 318	
	To thank Hywel for a Bow ... 319	
	To a fair Woman ... 319	
	The same subject ... 320	
	<i>Madawg Dwygraig</i> , 1290—1340.	
	Elegy on Grufudd ab Madawg ... 321	
	The same subject ... 321	

<i>Hywel ab Einiawn Llyglir</i> , 1330—1370.	Officium B. Mariæ, in Welsh verse ... 367	<i>Taliesin</i> . The incantation of the Pre- cious Stones ... 363
An ode to Mevanwy of Dinas Bran ... 339	<i>Dewi Mynyw</i> , 1170—1210. Elegy on Rhys Gryg. ... 357	<i>Bergam</i> . A prediction ... 364
<i>Llywelyn Goch ab Meurig</i> , 1330—1370.	<i>Heinyn</i> , 520—560. A prediction to Maelgwn Gwynedd ... 364	<i>Ieuan Trwech y Daran</i> . A prediction ... 365
To Hopeyn ab Thomas ... 340	—	<i>Mab Cryg</i> . A satire ... 365 Another ... 365 Another ... 365
To Llywelyn and Rhydderch 340	<i>Anonymous Authors of the middle ages</i> . An ode to Rhys ... 281 An ode to Hywel ... 281 To a fair Woman ... 283 To Thomas ab Rotpert ... 283 An epigram ... 353 A fragment ... 354 A paraphrase on the Lord's Prayer ... 354 The works of the Six Days 356 Characteristics of parts of Wales ... 356 Snowy Mountains—moral verses ... 359 Others ... 359	<i>Iustus Llwyd</i> . A satire ... 366 Another ... 367
To Llywelyn abbot of Ys- trad Flur ... 341		<i>Addenda</i> . Twelve pieces, printed liter- ally, and line for line, out of the Llyvyr Du, one of the oldest Welsh Manu- scripts ... 378 Additional Readings of the Gododin (page 1), from a copy belonging to the Rev. Mr. Davies, of Ban- gor ... 383
To Goronwy ab Tudur ... 344		
To Rhys ab Grufudd ab Ednyved ... 345		
To God ... 352		
<i>Hywel Ystornyn</i> , 1330—1370.	<i>Mab Claf ab Llywarch</i> . Snowy mountain—moral verses ... 359 The same subject ... 360	
A lampoon on Adam, the tinker ... 342		
<i>Tudur Ddall</i> , 1340—1380.		
A verse to the hall of Hywel 344		
<i>Perys ab Cedivor</i> , 1160—1200.		
To Hywel ab Owain Gwyn- edd ... 346		
<i>Grufudd Gryg</i> , 1330—1370.		
A divine ode ... 346		
<i>Davydd Dafu o Hiraddug</i> .		
A pious ode ... 347		

DIVISION II.—PROSE.

A COLLECTION OF HISTORICAL DOCUMENTS.

The Preface ... 383	Amrywiaethau i'r Trioedd blaenorol, allan o Lyvyr Mr. Paul Panton ... 411	Nodiadau perthynol i Brut Tysilio a Brut G. ab Arthur 555
Trioedd Ynys Prydain: allan o Lyvyr Mr. R. Vaughan, o'r Hengwrt 388	Bonedd Saint Ynys Pryd- ain: allan o Lyvyr Havod Ychdryd ... 415	Brut y Tywysogion ... 602 Brut y Saeson ... 652 Brut y Tywysogion, val y bu Ryfeloedd, &c. ... 685
Trioedd Ynys Prydain: allan o'r Llyvyr Coch o Hergest ... 395	Bonedd y Saint: neu Ach- au Saint Ynys Prydain 417	Brut Ieuan Brechfa. O Llyr Rhys Thomas, Ar- graphydd ... 716
Trioedd Ynys Prydain: allan o Lyvyr ysgrifen- edig y diweddar Barch- edig Mr. Richards o Lan- egwad yn Ystrad Tywi... 400	Brut Breninoedd Ynys Prydain: neu Brut y Bren- inoedd ... 432 Brut Tysilio ... 434 Brut G. ab Arthur ... 476	Buchedd neu Hanes Gruff- udd ab Cynan ... 721 Parthau Cymru ... 735 Henwau Plwyvau Cymru 740

DIVISION III.—PROSE.

A COLLECTION OF APHORISMS, PROVERBS, ETHICAL TRIADS,
LEGISLATIVE TRIADS, LAWS, AND MUSIC.

The Preface ... 751	Doethineb Catwg Ddoeth o Lancarvan, yr hwn	hefyd a elwir Catwg Sant ... 754
Doethineb Cenediyi Cymry:		

Y Llyvyr a elwir y Gwydd- vardd Cyfarwydd ...	756	Y Naw Helwriaeth ...	872	The Laws of Howel Dda, according to the Vene- dotian Code ...	1014
Athrawiaeth Geraint Vardd Glas ...	12	Llyvyr Triodd Beirdd Ynys Prydain, a gasglwyd o Amryveilion hen lyfrau ysgriven ...	874	Book the First:—The Laws of the Court ...	1014
Diarhebbion Cymraeg a gasgl- odd yr hen Gyrys o Ial ...	838	Triodd Cyvraith ...	938	Book the Second:—The Laws of the Country ...	1026
Triodd Moes, o Lyvyr a elwir "Y Casgliad Di- drevn," eiddo Iarll Mac- clesfield ...	867	Cyvreithiau Hywel Dda, yn ol hen Gyfysgrif o eiddo Ysgol y Cymry yn Llun- dain ...	964	Book the Third:—Proof Book ...	1047
Triodd Cerdd ...	870	The Editor's Preface to Mr. Aneurin Owen's Transla- tion of the Laws of Howel Dda ...	1011	Glossary to Welsh and other terms which occur in the English version of the Laws of Howel Dda] ...	1063
Y Pedair camp ar Ugain, a'r Achos y gwnaethbwyd hwynt ...	871				

PERTHYNASAU CERDDORIAETH.

Cerdd Dannau ...	1071	Caniad Cadwgan ...	1134	Caniad y Weyl ...	1162
Hen Gerddoriaeth, o Lyvyr Rhys Jones, y Bardd ...	1079	Caniad bach ar y Gogywair ...	1136	Caniad Tro Tant ...	1164
Clymau Cydgerdd yn de- chreu ...	1089	Dechre Caniad Cynwrig Bencerdd ...	1140	Caniad Sant Silin ...	1167
Macmwn byr yn dechreu ...	1100	Dechre caniad Llewelyn ab Ivan ab y Gov ...	1145	Caniad Marwnad Ivan y Gov ...	1170
Dechre Gosteg Davydd Athraw ...	1115	Caniad Suwsana ...	1149	Y Caniad Crychar y Brag- awd Gywair ...	1176
Dechre Gosteg yr Halen ...	1119	Pwnc ar ol pob proviad ...	1151	Caniad Hun Gwennlian ...	1185
Dechre yr Osteg Vawr, neu Osteg Ioan Vab y Gov ...	1122	Erddigan y Droell ...	1152	Caniad Pibau Morvuidd ...	1191
Dechre Gosteg Lwyteg ...	1127	Cainc Davydd Brofwyd ...	1153	Caniad Llewelyn Delyn- ior ...	1199
Caniad y Gwyn Bibydd ...	1127	Proviad yr Eaws Brido ...	1153	Amryw Berthynasau i Gerddoriaeth. Cerdd Dannau o lyvyr eiddo Syr W. W. Wyn ...	1205
Caniad Ystavell ...	1130	Proviad chwith Ivan ab y Gov ...	1156		
		Proviad Forchawg ...	1158		
		Proviad y Botwm ...	1159		

THE MUSICAL NOTATION OF THE ANCIENT BRITONS. By JOHN THOMAS, (Pencerdd Gwalia) ...	1270
---	------

EXPLANATION OF ABBREVIATIONS

USED IN REFERRING TO VARIOUS COPIES.

- H. Y.....HAVOD YCHDRYD LIBRARY, belonging to Thomas Johnes, Esq.
E. P.....The MSS. of Paul Panton, Esq.
E. D.....The MSS. of the Rev. Ed. Davies, of Olveston, Gloucestershire.
R. D.....The MSS. of the Rev. Richard Davies, of Bangor.
L. M.....The MSS. of Mr. Lewis Morris, in the Welsh School, Gray's Inn Lane, London.
LL. D....."LLYVYR DU," or Black Book. A very ancient MS. in Hengwrt Library.
LL. C....."LLYVYR COCH," or Red Book. In the Library of Jesus' College, Oxford.
-

A SHORT REVIEW

OF THE

PRESENT STATE OF WELSH MANUSCRIPTS.

THE existence of very ancient Welsh Manuscripts, in prose and verse, has been announced considerably more than two centuries ago: many respectable English writers have expressed a degree of surprise, and even regret, that these valuable remains of antiquity have never been consigned to the press; and so long have their expectations been disappointed, that hints, and even assertions, have of late been thrown out, that we have none, or none that are authentic; we will however advise such as entertain this opinion to suspend their judgment until the completion of this publication.

Our old manuscripts have for ages been locked up in the libraries of some of the first families in Wales—first in rank, first in fortune, and what on the present occasion is worth notice, first of birth and descent. These libraries have not for several centuries been disturbed by change of proprietors. In every other nation of Europe, such venerable monuments of ancestral celebrity, in the possession of ancient and opulent families, would have been long ago produced to the world with a degree of exultation that would have been very laudable; but it has not been so in Wales; patriotism and nationality admit of modifications that are truly philosophical; and, where they thus appear, are productive of very beneficent consequences. They encourage learning, improvements, and, in general, whatever tends to advance the progress of genuine civilization; but these first-moving virtues, for such they certainly

are, have almost disappeared in Wales. The *Amor patriæ* has long ceased to actuate the souls of families, who for many ages were by the Welsh nation regarded as the descendants and representatives of their venerated princes; who were even as such obeyed by them, for a long time after the title of sovereign was no longer allowed them. These families found their accounts in the general and warm attachments of the natives of Wales, who now know not those that are descended from their ancient native sovereigns; or, if they do, regard them not as such.

About the time when Wales was incorporated with England, government seems to have entertained an idea that it was not safe or politic to suffer the Welsh language to live: the use of it was discouraged, and all that could decently, and with saving-appearances, be done, was attempted, to suppress and annihilate it.

On the Reformation, the Welsh expressed a wish to have the Bible in their own language; and in 1563, an act of parliament enacted that, before the first of March, 1566, (little more than two years) the Scriptures of the Old and New Testaments should be translated, printed, and be ready for use in the churches of Wales; but, towards effecting this, not a single farthing was ever allowed by parliament, or any otherwise by government. The Bible was translated—and well translated—was printed, and brought into use, but not at the expense of government, which had given profuse encouragements to the English translators of

it. They were a few pious and patriotic individuals who did the Welsh this great service. Their names are known, and will, with high veneration, be known, as long as the Welsh language lives; which will be, we presume, as long as the Island of Britain exists. Why Welsh Bibles were taken out of churches, and burnt, as we have it recorded, and English ones ordered to be used in the room of them, cannot now be well known: we trust that, however hostile the politics of this country were once towards our language, they have so far ceased to be so, as to become absolutely in different about the matter. That it has been once in contemplation to banish the Welsh language out of Wales, admits of no positive proofs; but such as are strongly presumptive forcibly obtrude themselves upon us: otherwise, how is it that our literature has never experienced that degree of patronage and encouragement that would have enabled some individuals to usher it into the world. We desire to be understood as speaking of past times, sincerely hoping that those of the present will make amends before the tribunal of the literary world.

The printing of our ancient manuscripts has long been anxiously, but despairingly, wished for, and many persons of learning and every other necessary qualification, have at various times appeared in Wales. Attempts were made by them to bring those manuscripts out of their long and deep seclusions, but without any success. How far the absurd politics that would (had it been known how) have laid violent hands on the Welsh language, had succeeded in engaging the first and leading families of the Principality to act on such an idea, admits of no proof now, beyond that of a strong presumption; and if a few exceptions existed, which we will not deny, they were not numerous or powerful enough to give energy and effect to such an undertaking.

Many collections of Welsh manuscripts were formed, since the reign of Elizabeth, by curious persons, with a view of their

preservation; among those, which still remain, the following are the principal.

IN NORTH WALES.

The collections of
 SIR W. W. WYNNE, at Wynnestay.
 SIR THOMAS MOSTYN, at Gloddaith.
 GRIFFITH HOWEL VAUGHAN, Esq., at Hengwrt.
 PAUL PANTON, Esq., at Plas Gwyn.
 ——— LEO, Esq., at Llanerch.
 GRIFFITH ROBERTS, M.D., at Dolgellau.
 Mr. RICE JONES, at Blaenau, near Dolgellau.
 REV. RICHARD DAVIES, at Bangor.
 DAVYDD THOMAS y Bardd.
 THOMAS EDWARDS y Bardd.

SOUTH WALES.

The collections of
 THOMAS JONES, Esq., at Hafod.
 HERBERT HURST, Esq., at Ceubalva, near Llandaff.
 DAVID THOMAS, Esq., at Trev Groes, near Cowbridge.
 ——— TURBERVILLE, Esq., at Llanaran.
 Mrs. BEVAN, at Tre'r Bryn, near Cowbridge.
 REV. JOSIAH REES, at Gelli Gron.
 HENRY WILLIAMS, Esq., at Cruc Hywel.
 MR. EDWARD WILLIAMS, the bard, at Flimston.

LONDON.

The collections of the British Museum.
 The Welsh School.
 MR. OWEN JONES.
 MR. EDWARD JONES.

OXFORD.

The collections of Jesus College.
 The Rev. Mr. PRICE, at the Bodleian Library.
 The Earl of MACCLESFIELD, near Oxford.

One of the earliest and most assiduous collectors, was JOHN JONES, of Gelli Lyvdy, who continued making fair transcripts of choice materials from about 1590 to 1630, as appears by his excellent practice of affixing dates to all his labours. His volumes are folios and quartos, generally containing upwards of 1000 pages; and of these volumes the Editors are acquainted with upwards of 40, dispersed amongst various collections. The next were the contemporaries, ROBERT VAUGHAN and WILLIAM MAURICE:—the former of the *Hengwrt*, and the latter of the *Wynnestay* collections.

The learned EDWARD LLWYD, author of the *Archæologia Britannica*, spent the whole of his life and fortune in collecting manuscripts, and intended to print the most important of them. After he had struggled with almost insurmountable difficulties for many years, he brought together upwards of a hundred and eighty volumes of old writings—many of them of great value; he had been promised admittance to some of the first libraries for ancient manuscripts in Wales; but when it became known what services he intended to Welsh literature, his friends forsook him, and withdrew from him the patronage which they had promised him: books in or of use to the Welsh language were not to be encouraged. Of this he complains when speaking of one of those pseudo friends.¹ In short, he met with oppositions that disgrace the age in which it was his misfortune to be born. The most malignant artifices were practised to obstruct him, so that he was not able to accomplish his laudable design. He died, far advanced in years, and left his valuable and numerous collection to Sir JOHN SEABRIGHT; in whose library they remained for almost a whole century, inaccessible to any one that could make a proper use of them; and it was feared they were lost for ever: but, very fortunately, as many of the books as were not scattered about and lost lately, became the property of THOMAS JONES, Esq., of Havod, and are lodged in his superb and immensely valuable library. This very patriotic gentleman, with that generosity which actuates him on every other occasion, has put those manuscripts into the hands of the Editors of the present publication.

Not long after the death of Mr. E. Llwyd, another gentleman of learning and appropriate abilities, the REV. MOSES WILLIAMS, engaged in a similar enterprise,

and collected a number of valuable manuscripts. Owing to the prevalence of the same spirit, he also failed of success, and was disappointed by those who had promised him their patronage; he left his collection of manuscripts to Mr. WILLIAM JONES, originally of the parish of Bodavon, in Anglesea, and who was the father of the late celebrated Sir WILLIAM JONES. This gentleman, on his death-bed, consigned the books to the custody of the late Earl of MACCLESFIELD, under the singular injunction of not even showing them to any person whatever. But, as the present noble possessor of them is at liberty to act agreeable to his own sentiments, the Editors hope that he will deposit them in the British Museum.

The late indefatigable Mr. LEWIS MORRIS, superintendent of the royal mines in Cardiganshire, employed the best part of a pretty long life in collecting manuscripts, and was for a while very successful; he was fortunate enough to be admitted into Hengwrt Library, in Merionethshire, the property of the late HUGH VAUGHAN, Esquire, and he copied thence a great number of very valuable articles; amongst them the works of our oldest bards, from manuscripts, some of which are older than the 12th century, which he collated with others of nearly the same antiquity. Mr. MORRIS had a design of printing many, or most of those ancient poems, with many things besides; but he was all the days of his life so perplexingly engaged in business, that he was never enabled to accomplish any of his designs. At his death, the manuscripts came into the possession of his brother, the late Mr. RICHARD MORRIS of the Navy Office, who, by his last will, left them to the CYMMRODORION SOCIETY; and they are now deposited in the library of the WELSH SCHOOL, *Gray's Inn Lane, London*; accessible to all that are found qualified to make a proper use of them. The collection contains upwards of 80 volumes, and their contents are chiefly ancient poetry.

¹ *At postea a quibusdam magis pseudopoliticis opinor, quam literatis dissuasus promissum revocavit.*
Vide Arch. Brit. p. 261. col. 2.

The late Rev. EVAN EVANS devoted the whole of his life to the service of the Welsh language, and its literature; he also had been permitted by Mr. VAUGHAN to copy the works of our ancient bards, from Hengwrt Library. He had likewise access to the library of the late Sir WATKIN WILLIAMS WYNN, which contains a noble collection of ancient Welsh manuscripts.

The two last mentioned collections contain several of the oldest manuscripts that are in the Welsh language. From a careful examination of the hand writings, and a comparison with manuscripts whose dates are ascertained, some of them must be attributed to different periods, from as early as the ninth century downwards. Much of the contents of the Hengwrt books, being about 170 in number, has been detailed by Mr. LLWYD in his *Archæologia Britannica*.

Mr. EVANS was admitted to the collection of the late Sir ROGER MOSTYN, which also preserves a very great number of ancient manuscripts of great value; he likewise copied the works of the oldest bards, from a very large vellum manuscript, called the Red Book, in the library of Jesus College, Oxford, which contains, besides this valuable volume, some other ancient Welsh manuscripts. He thence also copied several valuable historical tracts of the 12th century, &c. He, besides what has been mentioned, explored every corner of Wales in quest of manuscripts, and met with considerable success; but the necessary encouragement, which was solicited towards putting a part of what he had thus collected to the press, was withheld from him; and he only was able, in 1764, to print a few specimens of ancient Welsh poetry, with an English translation in a volume, which at the time sold for six shillings, and for the copyright of which the late Mr. DODSLEY gave him twenty pounds. Poor EVANS! he spent the last years of his life in want; but a little before his death, the late PAUL PANTON, Esquire,

of Anglesea, settled on him an annuity, sufficient to secure to him the necessities of life; and Mr. EVANS, in return of Mr. PANTON's beneficence, left him his collection of manuscripts. Some of those are ancient, but the greater number are transcripts from the Wynnstay and Hengwrt books, being upwards of 80 volumes in the whole. Mr. PANTON opened his library, as soon as it became the depository of this valuable collection, to such as knew how to make proper uses of the books, with a liberality and politeness that will be gratefully acknowledged, not only by those who had immediate experience of it, but by all in Wales, to remotest futurity, who shall be informed, or amused, by what they thus derive from him. The same must be said of his worthy son, the present PAUL PANTON, Esquire; who has, with the most generous affability, favoured the Editors with the free use of his manuscripts; and has treated with uncommon politeness those who, for the purpose of this publication, visited his valuable library.

With a cheerfulness equally polite, has the Rev. RICHARD DAVIES, of Bangor, favoured the Editors with the loan of his valuable manuscripts, as well as with the most friendly hospitality to those who at his house were permitted to examine and copy whatever they wished for in his library.

From many other parts of Wales the Editors have received valuable communications; all of which will, in a proper place, be duly acknowledged and specified.

Those who thus favour the undertaking will be gratefully remembered by our latest posterity, and their names will remain conspicuous amongst those in whom a new and more and enlightened epocha of Welsh literature commences; for such we hope will be the present commencement of a new century. A taste for books in their own language is now reviving, and gains considerably amongst the Welsh; than which nothing can more effectually secure

their morals, and consequently their happiness: especially as there are not, and we hope never will be, in our language, any such immoral and otherwise pernicious publications, as in most other countries are the bane of morality, and of social happiness. From this circumstance we claim some honour—due, and justly so, to our humbler classes, in whose hands, and at whose mercy, our literature has for ages been: and yet never considerably abused, or perverted from its proper ends of genuinely civilizing our successive generations.

It is hoped that this publication of our ancient literary remains will in some degree reanimate the genius of our country, enrich and purify the language of our writers, afford them models of writing in verse, and even, in some instances, in prose, that are more natural and truly beautiful, than awkward imitations can ever be of what, though in Greece and Rome natural, are not so amongst the ANCIENT BRITONS, who have a species of poetry peculiarly their own; of indigenous growth, founded on principles, which, if they are not always those of *Aristotle*, *Bossu*, and other votaries of Art, are undoubtedly those of Nature, and of Nature as she exhibits herself in the climate of BRITAIN, and in the manners of the remnants that still exist of its *aboriginal* inhabitants.

Those who may take some pains to acquire a proper knowledge of our language will be convinced of its rich copiousness and powers; it retains within itself the primitive roots of every word it possesses, and those, for aught that we can discover to the contrary, in their primeval acceptations. These roots so aptly associate in easy and elegant compounds, that we are not under the necessity of borrowing a single term, in any art or science, from other languages, ancient or modern. The origin of our verb is obvious; our derivative are peculiarly neat; the names of persons and places, as *Caswallawn*, *Casivelaunus*; *Cynvelyn*, *Cunobelinus*;

Caratoc, *Caractacus*; *Prydain*, *Britain*; *Celyddon*, *Caledonia*; *Essyllwyr*, *Silures*, &c., &c., are compounds and derivatives, on precisely the same principles that still actuate the language, and are as familiar to us as if they were of recent formation; which proves to a demonstration that our language has altered but very little or nothing; and equally demonstrates that it was formed long before the Roman invasion. It appears to have at that time attained to a stability, which secured it against all the storms that, through almost two thousand years, have assailed it. This accounts for its having escaped with life, when all the languages of the ancient Roman Empire died in its fall—even the Latin itself. Through all the dark ages which succeeded the ruin of the empire, the Welsh, for every purpose of literature, used their own language, whilst every other neighbouring nation were generally obliged to have recourse to the Latin tongue.

The ancient Welsh literature has been viewed in very false lights. The Welsh nation and language, as we have just observed, had passed through half a thousand years of Roman learning and civilization before the period wherein the oldest extant of our bards lived; they had also become CHRISTIAN for so long a time before; of course a literary people. After having possessed the advantages of so long and luminous a period of knowledge, how unjustly are our ancient manuscripts viewed through the same medium with the fictions of modern times? We pretend to give nothing from oral tradition; we produce many hundreds of manuscripts of undoubted antiquity, marked with all the genuine characteristics of authenticity.

No one branch of literature ever exists amongst any people by itself, singly and alone; it is always accompanied by others: thus in Wales we have in our old manuscripts, besides poetry, history, geography, such as it is, astronomy, laws, ethics, devotional tracts, agriculture, grammar,

vocabularies, criticisms, lives of saints, medical tracts of various ages : and all these by very numerous authors. Such are the natural and unavoidable circumstances of literary knowledge ; before we can hope to establish a forgery, in any one single branch, it is absolutely necessary that we should forge in all, or most, of the others, that every thing may have its inseparable concomitants. To say that letters had been used in any country, and they had never been applied to, or ever had for their object more than one branch of learning, is as probable a tale as if one should say that he had seen a large and fertile country, where only one species of plant grew, but that in the greatest luxuriance. In all these various branches put together, the Welsh language affords upwards of a thousand, we will venture to say two thousand, manuscripts of very considerable antiquity.

Where a great number of copies of any work are found, that circumstance is a sufficient proof that it has been long extant ; and more particularly so, if such numerous copies are obviously of various antiquities ; clearly evinced to be so by the very various appearances of age, of colour, of decays of hand writing, &c.—appearances that art can never give ; at least, it has not hitherto succeeded in the attempt. Nothing but a great length of time can possibly give existence to such a number of copies, of characters and complexions so various, as we produce. This argument becomes still stronger, if those books appear to be of those ages when but few could write, and when inducements to write were also but very small : a still greater length of time is necessary, under such circumstances, to produce such a multitude of copies ; and hundreds of Welsh manuscripts are of such a description.

The copy of a negligent or unskilful transcriber gets into the hands of one who detects its errors, and in his own way corrects them ; in the hands of another person, such errors are corrected in a different

manner ; a third supplies the defect, on ideas of his own, very different, sometimes, from either of the others ; so does a fourth, a tenth, and possibly a hundredth. Thus will copies, in a long succession of years, differ greatly from each other ; and, perhaps, every one of them in some things from all the others ; and when time has left the original at a very remote distance, it becomes imperceptible, where no copy by the author, or of or near his age, can with any probability be discovered. The judicious critic can only prefer that copy which has the best readings ; that has the fewest inconsistencies in sense, purity of language, manners, versification, and the like. When a time arrives, wherein we find a great multiplicity of such copies, we may be well assured that their original is very ancient ; for such a multiplicity of copies, of variations in readings, of apparent but very various antiquities, evinced by the effects of time in different degrees upon them, can never be produced but by a long series of ages. These things are, as we may term them, the grey hairs and wrinkles of old age, which never deceive those who behold them. The many copies extant of the ancient Welsh bards have been thus acted upon, by time and by accident ; of course, they are authentic ; or there must have existed a very great number of forgers somewhere, and at some time, as remote at least as the appearances of the greatly decayed manuscripts indicate, who combined thus to impose on the world ; and in every age there must have been a succession of forgers, who, possessed of a secret, very similar to that of Free Masons, continued the fraud, and all to no purpose. If there are any who can possibly believe such a thing, we warmly congratulate them on the peculiar superiorities of their understandings ; who can stand under mountains of absurdities and improbabilities without failing.

Our bards were not barbarians. They were men of letters. We are informed in what seminaries they were educated ; we

talk not foolishly and incredibly of oral tradition, in such cases, but inform the world where their works are preserved, in very ancient and very numerous manuscripts; we name the libraries of the most opulent and respectable families of our country, the library of Jesus College, the Bodleian, the British Museum, and others. In these have our manuscripts been preserved for ages; in these they remain at present; and in these, we presume, they will be well preserved for ages to come, opened to all those who, possessed of proper qualifications, may, *rationaly incredulous*, wish to be informed. Ancient copies are also found in private hands, pretty numerous, in most parts of Wales; and that *stubborn audacity*, which either withholds or gives false evidence, is not chargeable on us; and we hope that we shall never have any occasion to bring a charge of *audacity equally stubborn* against those who, without examining the evidences which we point out to them, may presume to decide one way or the other, either for or against the authenticity of what we now give to the press.

These ancient poems have for ages been secluded from the eyes of the public; and some of the collections very difficult of access; and very mistaken ideas of them have for a long time circulated through every part of Wales; there are consequently preconceptions, from which many will too rashly criticise; but a long course of study is absolutely necessary to understand them properly: facts, of which no other records remain, are often alluded to; opinions that are forgotten; manners that no longer exist; idioms, and figurative modes of expression, that are obsolete, and obscured by various schemes of orthography, arising from the inadequacy of the Roman alphabet to represent the ancient British one, render many passages almost unintelligible novices. It is not from a supposed loss, or corruption of our language, that they are difficultly understood; they contain very few, if any words, either radicals

or derivatives, that are not at this day of common use, in one part or other of Wales; nor have any of those words materially changed their acceptation. Our language, as some have imagined, is not altered; it is therefore to be regretted that the Reverend EVAN EVANS did not, in his *Dissertatio de Bardis*, investigate and point out the various things which embarrassed him, instead of assigning all the difficulties to the language. In many of the allusions indeed they are dark, mutilations occasionally met with out of the question, which equally confuse in every age, the present as well as the past, and are matters, not of language, but of accident. Yet, with all these difficulties, which we have mentioned, a little close application to them will make pleasing discoveries; for, besides frequent instances of beautiful poetry, it will be found that from our old bards new and great lights on history are obtained. They exhibit lively pictures of primitive manners, afford curious anecdotes of our ancient knowledge, especially of the very beautiful ethics of our remote ancestors, who seem to have penetrated farther into The knowledge of human nature than the world can be easily brought to believe; and on these occasions we see the Welsh piercing into depths that are almost unfathomable to other languages. Some instances of this will be produced in a proper place from the works of our venerable bards, and also from our very ancient moral aphorisms, which are of nature so very singular in their structure, turn of thought, and mode of expression, that there has not yet been known a language in the world whence they could have been in any degree derived, or wherein strength, clearness, neatness, and facility of expression, can be equally found.¹

¹ Those who take a pleasure in the research of antiquity, would find their toil well requited, were they to learn the Welsh language, in order to judge for themselves, after the example of SHARON TURNER, Esq., the elegant author of the History of the Anglo-Saxons.

We conceive it one of our greatest duties to give these ancient manuscripts with the most scrupulous fidelity, *as we find them*; even with all their real or supposed errors of orthography, omissions, interpolations; defective arrangements, of words, lines, stanzas, and the like, however obvious these may be; and to leave the work of purging them of such defects to the judicious and candid philologist. This we think the best way of obviating the charges of imposition and collusion, which may fairly be brought against those who send writings into the world through the medium of the press, in colours not originally their own; making them to appear what they will not in reality be found to be, by those who so far honour them as to explore the sources from whence they are derived.

Several of the ancient collectors of the works of our bards appear to have had more affection for, than knowledge of, what they copied; and perhaps the greatest number of the oldest manuscripts of every nation, language, and age, are in the same predicament of their authenticity; but, on the contrary, a very corroborative proof of it; especially where such defective copies are (as in our case) numerous, and those defects in the same passages numerously varying from each other, as we have already more fully observed.

In some of our oldest bards, passages that are *Papistically superstitious* appear, though but seldom; and some half-informed critics wish to consider such pieces as spurious. The churches of Wales, they observe, submitted not to the Papal authority till long after the age of TALIESIN, and others. So far they are right; but though the *power of the Church of Rome* was not then, nor for two centuries at least afterwards, acknowledged in *Wales*, many of its superstitions had taken root amongst us. Of this, we have the unequivocal proofs from monumental inscriptions anterior to the age of our most ancient bards, of whose works we have any thing remaining; amongst others, those in the church-yard

of *Lantwit Major, in Glamorgan*, where the monastery of ILTUTUS stood, are striking instances. Two of these monumental pillars, or crosses, as their inscriptions inform us, were erected by SAMSON, archbishop of Dole, in Brittany, who was the disciple and successor of ILTUTUS, about the year 500, or rather earlier: for ILTUTUS was vested with the superintendency of this monastery of *St. Germanus* about the year 440. For these reasons, such passages of superstitious doctrines affect not the authenticity of the poems in question; imprudent sticklers for the imaginary honours of our ancient church, or any thing else, that wears the colours of unphilosophical nationality, would admit, or reject, as best suited their prejudices; and would consequently greatly mutilate, and otherwise corrupt, our old manuscripts, give the world a very fallacious idea of them, and bring the whole into discredit. But, on our plan, the authenticity of every piece has, besides other supports, a foundation of its own to rest upon; and if its own should be found unable to bear it up, that of another may not beso in the least.

The index of the contents of the first volume of poetry will give the reader a tolerably exact idea of the periods when the different poets flourished, as the years are put therein after the name of each.

It has been already observed, that in the conclusion, it is intended to give a dissertation on the ancient Welsh poetry; wherein we shall consider the nature and peculiar character of it; analyze the verse of our different periods, point out in what they differed, the progress of their improvement, and enlarge on the subject of alliteration. This will enable the reader, who meets, as he frequently may, with ancient anonymous poems in Wales, to form a tolerable judgment of the age wherein they were written. It is intended also to give a catalogue of all our ancient writers in prose and verse, with such anecdotes of their lives as are known, what remains of their works, in whose possession, and to give a

proper account and description of such manuscripts as we have used, and as many others as we can meet with, or be well informed of.

The second part of this volume, as is likewise observed before, contains the works of a great number of our most celebrated bards of the second period, commencing at the beginning, or nearly so, of the twelfth century, and continued into the fourteenth century. At the close of this period, our versification had attained such a degree of perfection, by regular and progressive improvements, that no language, ancient or modern, ever yet attained to. Our system includes not only all the varieties of verse that has yet been produced in all known languages, and in all known ages, but also a number equally great of such constructed verse as we have neither seen nor heard of, in any country, or in any tongue; and yet these latter ones are by far the most beautiful and musical that we have. This system comprehends twenty-four classes of verse, or twenty-four elementary principles; these classes, and their subdivisions, include every species of verse that has ever yet, in any age, or amongst any people, been produced; be-

sides, as just observed, a prodigious number of originals entirely and exclusively our own:—all which had been discovered and brought into general practice about the close of this our second period. But, with the whole being arranged and reduced to a regular system commence our third period, the object of the second volume of poetry, which must consist now of only a selection from a great number of bards, the whole of whose works could not be comprised in a very great number of volumes. This period will come down to the time of queen ELIZABETH; ever since which period our poetry has been lamentably on the decline, till within about forty years ago, when a considerable revival took place; and it is now slowly returning, by an advancing reformation, to its ancient purity, which will be where it should stop, a little short of the excessive refinements to which it once attained. A selection of a sufficient variety of the *best*, rather than the restoration of the *cumbersome whole*, of our *ancient metres*, is that which seems most desirable; and of attaining to this we are, seemingly, in a pretty fair way at the present conjuncture.

CYFARWYDDYD I DDARLLEN

YR HEN GYFANSODDIADAU CYMRAEG

SYDD YN Y GWAITH HWN.

YSGRIFENWYD y cyfansoddiadau hynaf sydd yn y gwaith hwn yn y 12fed ganrif, llawer o'r rhai a geir yn "Y Llyvyr Dŷ o Gaer Vyrthyn." Hwn, yn ol barn Edward Llwyd [*Arch. Brit.* 225], a gynnwys y llawysgrifau hynaf a mwyaf awdurdodol a feddwn. Y mae y rhan gyntaf o hono, medd E. L., wedi ei ysgrifenu mewn llythyren fras eglur, ac yn ymddangos yn llawer hynach na'r rhan olaf. Cynnwys y rhan gyntaf Farwnad i Hywel, yn B. A. 1104, gorŵyr i Hywel Dda; a chynnwys y rhan olaf Farwnad Fadawg fab Maredyd (tu dal. 155 o'r gwaith hwn) Tywysog Powys yn 1158, gan Cynddelw Brydydd Mawr; a thybia E. L. y dichon mai y bardd hwnw a ysgrifennodd yr rhan olaf o'r Llyfr Du. Y mae lliaws o'r canïadau sydd yn y gwaith hwn yn y Llyfr Du; megys, "Ymddiddan rhwng Ugnach ab Mydno, o Gaer Seon â Thaliessin, o Gaer Dyganwy," tu dal. 44; "Ymddidan rhwng Myrdin Wyllt â Thaliessin," tu dal. 45; "Kerdd i Wallawg ap Lleenawg," tu dal. 55; "Englynion beddau milwyr Ynys Prydain," tu dal. 65; "Marwnad Geraint ab Erbin," tu dal. 83; "Marwnad Urien Reged," tu dal. 84; "Marwnad Cynddylan ab Cyndrwyn," tu dal. 87; "Canu Llywarch Hen, i'w henaint a'i Veibion," tu dal. 92; "Can Maenwyn," tu dal. 96; "I'r Gog, yn Aber Gwawg," tu dal. 100; "I Yscolan," tu dal. 104; "Hoïanau neu Borchellanau Myrddin ap Morfryn, alias Myrddin Wyllt," tu dal. 106; "Afallenau Myrddin," tu dal. 115; "Gossymdeith Llevoet Wyneb Glawr," tu dal. 118; "Cyngogion Elaeth," tu dal. 123; "Gwyddneu," tu dal. 125; "Gwyddneu pan ddaeth y môr tros Gantref y Gwaelawd," tu dal. 125; "Ymryson Gwyddneu a Gwyn ab Nudd," tu dal. 126; "Marwnad Fadawg fab Maredudd," tu dal. 155; "Dadolwch yr Arglwyd Rys," tu dal. 164.

Cymmerodd Golygwyr cyntefig y gwaith hwn (Iolo Morganwg, Owain Myvyr, ac Idrison=y Dr. Pughe), amryw o'r canïadau crybwylledig o lawysgrifau ereill, er

mwyn eu heglurdeb, fe allai, gan gyfeirio yn achlysurol ar odre'r ddalen at y Llyfr Du, a llyfrau ereill; ond y mae'r deuddeg awdl dienw sydd yn yr Attodiad, tu dal. 378, wedi eu cymmeryd "allan o'r Llyvyr Du lythyr yn llythyr."

Y nesaf i'r Llyfr Du o ran oedran a phwysigrwydd yw "Llyvyr Koch o Hengest," yr hwn, yn ol E. L., a ysgrifennwyd tua diwedd y 14eg ganrif; ond gan fod rhai canïadau yn niwedd y llyfr o waith Lewis Glyn Cothi, yr hwn a fucheddai tua diwedd y 15fed ganrif, rhaid fod y rhan yma o hono, o leiaf, yn llawer diweddarach na'r 14eg ganrif. Y mae yn dra thebyg nad ydyw holl gynnwys y Llyfr Coch, mwy na'r Llyfr Du, ar yr un amser, na chan yr un person; a bod y rhan olaf o'r naill fel y llall yn hynach na'r rhan flaenaf. Y mae rhai wedi meddwl mai L. G. Cothi a ysgrifennodd yr holl lyfr, tra y tybia ereill mai rhyw ad-ysgrifenydd proffesedig a wnaeth hyny, allan o ddefnyddiau hynach fyth [*Cambro Brit.* ii. 107]. Yn y rhan olaf o'r llyfr y mae'r brydyddiaeth a gynnwys wedi ei hysgrifenu: dechreu tu dal. 513. Y mae lliaws o'r canïadau sydd yn y gwaith hwn yn y Llyfr Coch, o'r rhai a briodolir i Taliesin, Llywarch Hen, a Myrddin, hyd yr Iustus Llwyd; a chynnwys lawer o'r rhyddiaith a geir yma hefyd; megys Brut y Tywysogion, Brut y Saeson, ac amryw o'r Trioedd.

Nid yw hysbys, hyd y gwyddys, pa bryd yr ysgrifennwyd y Gododin gyntaf; ond ymddengys fod y gân yn hysbys yn y 12fed ganrif, gan fod Dafydd Benfras, (B. A. 1190—1240) yn crybwyll am dani ac am yr awdwr, fel hyn:—

"I gamu moliant mal Aneirin gynt
Dyld y cant Ododin."—tu dal. 217.

Dywed Edward Llwyd [*Arch. Brit.* 261], fod William Maurice, Cefn y Braich, yn dywedyd am "Lyvyr Aneyryn, ne Lyvyr y Gododhyne a'r Gwarchane," oedd yn yr Hengwrt, ei fod mewn "llaw hen dros ben." Dywed Ab Ithel [*Pref. to Gododin*,

tu dal. viii], fod ei gyfieithiad ef o'r God-odin wedi ei seilio ar lawysgrif ar fenuwrn, a ysgrifenyddyd, fel y tybir, tua 1200.

Dywedir fod y llawysgrifau hynaf o Gyfreithiau Hywel Dda, a gasglwyd yn y 10fed ganrif, wedi eu hysgrifenu yn y 12fed ganrif. Ysgrifenyddyd y copi o honynt sydd yn y gwaith hwn, gan y Dr. Pughe, mewn llythyræth o'i gynlluniad ef ei hun, yr hon y rhaid ei hegluro ar wahân i lythyræth yr hen gyfansoddiadau.

GWAHANOL DDEFNYDDIAD LLYTHYRENAU
YR EGWYDDOR.

Prif nodwedd yr hen orgraphau (*orthographies*) ydyw eu hamddifadrwydd o dreigliad y llythyrenau; hyny yw, nid ydyw *c*, er esampl, braidd un anuser yn troi yn *g*, *ngh*, ac *ch*. Gan hyny, yn lle cefn, dy gefn, fy *nghefn*, ei *chefn*, megys yn yr orgraph bresennol, cefn, dy cefn, fy cefn, ei cefn, a geir yn *yf* hen orgraphau; a chyffelyb ydyw yr holl llythyrenau cyfnewidiol. Hyn ydyw'r peth penaf sy'n gwahaniaethu yr hen orgraphau oddi wrth y rhai diweddar; a pho hynaf y byddo orgraph, lleiaf oll a fydd o dreigliadau ynddi. Nodwn rai o'r manylion dan y gwahanol llythyrenau.

A.

Heb law ei sain gyffredin, defnyddid *a* am *o* ac *y*: “*a* dan morduyt mygr was” —o dan forddwyd mygr was; “*a* chimrev an biv” —a Chymry yn byw.

Ae am *a'i*: —“ar saer *ae* gunel” —a'r saer *a'i* gwnel; “arbenygaul mon *ae* guledychuy” —arbenigawl Mon *a'i* gwledychwy.

Ai am *ae* ac *e*: “*kair*” —caer; “*caitoir*” —cedawr.

Au am *aw*, *af*, *o*: “*maur* y kynnit” —*maur* y cynnydd; “*arduireauc* Dev” —arddwyræaf fi Dduw; “*ringuedaul*” —rhinweddol.

Aw am *ab*, *af*: “*awraham* pen fit” —*Abraham* ben ffydd; “*guengert* aganaw” —gwen-gerdd a ganaf; “bet deheveint ar cleveint awon” —bedd Deheueint ar gleueint *afon*.

Ay am *a'i*, *ai*: “*dir* y paup or *ay* clywei” —*dir* i bawb a'r *a'i* clywei; “*ay* da kiliau rac y kornuyt” —*ai* da cilio rhag y cornwyd?

B.

B a saif yn fynych, heb law ei sain ei hun, am *f* ac *m*: “*gilbin*, morbran, ambodlaun” —*gylfin*, morfran, anfoddlaun; “*em-bedid*” —ym medydd; “*em bedin*” —ym myddin.

Saif *b* yn ddamweiniol am *ff*: “*angibret*” —amgyffred.

C.

C, heb law ei sain ei hun, a saif am *ch*, *g*, *ngh*: “*nignorcosam*” —ni worchusaf; “*enelle cinicier* ar alanas” —yn y lle y cynygier ar alanas; “*gueleisse guir yg cwinowant*” —gwelais i wyr yng *nghwynofant*.

Ck a ddefnyddir yn ddamweiniol am *ch*: —“*a honno adercckewyr*” —a hòno a ddyrchefir; “*meckid* meibion Meigen” —*Mechydd* meibion Meigen.

CH.

Ceir *ch* yn y cyfansoddiadau hynaf yn dynodi y sain a roddir iddi yn bresennol, ac nid ydys yn gwybod iddi gael ei defnyddio erioed yn y Gymraeg am un sain arall: “*Ef rhwygei a chethrei a chethrawr odduch* lle lladdes a llafnawr;” “*Due uch* guit, ac vn *uch* eluit” —*dwyr uch* (*uwch*) *gwŷdd*, ac un *uch* elfydd.

D.

D, heb law ei sain ei hun, a saif yn fynych am *dd*, ac weithiau am *n* ac *th* hefyd: “*gaur a doded*” —*gawr* a *ddoded*; “*na didaul i barch*” —*na dddidawl* ei barch; “*medal*, *echuid*, *hverd*, *heid*” —*meddal*, *echwydd*, *hwrdd*, *haidd*: “*vy Dewis* kin-vllaud” —*fy newis* gynnullawd; “*bet Air-gwl in dyved*” —*bedd Aergwl* yn *Nyfed*; “*Ioruerd* uab madauc” —*Iorwerth* fab Madog.

Dd, a ddygwyd i'r orgraph, medd E. L. [*Arch. Brit.* 227], tua'r flwyddyn 1400. Pa fodd bynag, ceir hi ddygwaith neu dair yn yr “*Ymddidan* rhwng Myrdin Wylt a Thaliessin,” sydd yn y gwaith hwn (tu dal. 45), “*allan o'r Ll. Du o Gaerfyrddin*,” ac y mae'n fynych yn y copi sydd yma o'r “*Gododin*,” a cheir hi yn ddamweiniol yn yr holl gyfansoddiadau bron a elwir gwaith y *Cynfeirdd* a'r *Gogynfeirdd*, oddigerth “*Beddau Milwyr Ynys Prydain*,” tu dal. 65, a'r *Awdlau* dienw sydd yn yr *Attodiad*.

Dh a ddygwyd i'r orgraph i gymrychioli *dd*, medd E. L. [*Arch. Brit.* 227], yn amser y frenhines Elizabeth, gan y Dr. D. Powel [B.A. 1584], a'r Dr. J. D. Rhys [B.A. 1592]; ond yr ydym yn cael *dh* yn sefyll am *dd*, yn ddamweiniol yn y *Glossæ Oxoniensis* [*Zeuss*, ii. 1076], a ysgrifenydd yn y 9fed ganrif, yn y gair “*mergidhaham*” —*meryddaf*. Ceir hi yn ddamweiniol hefyd yn y gwaith hwn; megys, “*ebrydhav*” —*ebryddaf*; “*echuidh*” —*echwydd*, &c. Tybir ei bod yn sefyll am *th* yn y gair “*laudhuer*” —*laethier*, yn y *Glossæ*. Adferodd y Dr. Davies yr *dd* yn ei lle, yr hon a arferir hyd heddyw.

Il, a saif am *ll*, yn y *Glos. Ox.*: “*llonaid*”—*llonaid*.

E.

E, a saif weithiau am *a*, *i*, *y*, ac *ei*, heb law ei sain ei hun: “*guerin entuir*”—*gwerin* anwir; “*kynt e vud e vran noyt e allawr*”—cynt yn fwyd i frau nag (yr *ä*) ynghyd i allor; “*chwerw en trin a llain en emdull yaw*”—*chwerw yn nhrin a llain yn ymdullio*; “*disgymnyeis em bedin*”—*disgymais yn myddin*; “*Devi elun*”—*Dewi ei hun*.

Ei am *ai*: “*man edelhei*”—*man y delai*.

Eu am *au*, *yw*, *y*, ac *u*, heb law ei sain ei hun: “*men i voli*”—*mau i foli*; “*afreu afop amrifreu*”—*a ffrau, a phob amryffrau*; “*arall eu pan del deu vrenyn ar eu cydterfyn*”—*arall yw pan ddel dau frenin ar eu cyd-derfyn*; “*a chimreuan biv*”—*a Chymru yn byw*.

Ev am *au*, *eu*, *ew*, *uw*, heb law am *ef*:—“*Der yssi vn a deu, yssi tri hep ew, hep haut y amher*”—*Duo ys sy un a dau, ys sy dri heb au*, heb hawdd ei amheu; “*ni but ar ler tier direid*”—*ni lydd ar lew dref ddiraid*.

Ew am *ef*, heb law *ew*: “*ni ddodai lew ar ladron*”—*ni ddodai lef ar ladron*; “*Ri oet ew Riogan ae guant*”—*Rhi oedd ef, Rhiogan a'i gwant (gwanodd)*.

Ey am *ai* ac *ei*: “*o teyr forth egueneyr saraet yr brenyn*”—*o dair ffordd y gwneir sarhad i'r brenin*.

F.

F, a saif am *ff* ac *ph*, heb law ei sain bresennol: “*fruih afreu afop amrifreu*”—*ffrwyth a ffrau, a phob amryffrau*; “*ef a gief*”—*ef a gaff*.

FF.

Ff, a ddygwyd i'r orgraph, medd E. L. [Arch. Brit. 227], mor foreu a'r 12fed ganrif, neu gyfunarach. Yr unig lawysgrifau sy genym, yn hynach na'r 12fed ganrif yw y *Glos. Oxon.*; ond ni cheir *ff* yn y rhai hyn. Saif *ff*, weithiau, yn yr hen gyfansoddiadau, am *f*: “*ac im cow. val ioff. a diwaud wrth y gureic. y am dreic vffyl-dawd*”—*ac i'm cof fel Iof (Iob) a ddywawd wrth ei wraig ei amddraig ufylldawd*; “*canydoet hagen higaff. y rotion*”—*can ydoedd hagen hygaf ei roddion*. Ond ei sain gyffredin ydoedd yr un ag yn bresennol; megys, “*offer y lwyth maddeu*.”

G.

G, heb law ei sain ei hun, a saif am *ng* ac *nhg*: “*athuendieco de egluis a chageil*”—*a'th fendigo di eglwys a changhell*; “*y rug*

Kaer Kenedir a glan”—*y rhwyg Caer Cenedr a glan*; “*yg goed gorynnuy yg gordibet loegyrr*”—*ynghoed Gorfynwy, yng ngorddibed Lloegr*.

Gr, neu *gk*, am *ng* (=ng—ngh): “*nyd oet agelodhuwr llaur pan llatei*”—*nid oedd anghlodhuwr llawr pan laddai*; “*arf agcynnull agcymau dul agcysgoged*”—*arf anghynnull anghymau ddul anghysgoged*; “*hiraethauc vvg kog ygkyueithas*”—*hiraethog fy nghog yng nghymdeithas*.

Gg, a saif yn bur fynych am *ng*: “*naut eggylion*”—*mawdd angylion*; “*yggrrut yg gretyf carant*”—*yng ygrudd yng ygreddf carant*; “*meint uyd ygguasgar*”—*maint fydd yng ngwasgar*.

Gh, a saif weithiau am *ch*, ond yn fynych am *ng* neu *ngh*: “*treghissant trydyd o vei tryghannlog yn llyghes vordei*”—*trechasant trydydd dydd o Fai dri chan llong yn llynges Mordai*; “*kyn aghen agheu athrugar*”—*cyn angen angeu a thrugar*; “*nyt yngyghlein*”—*nid yngynghein*; “*o gyt gyghor*”—*o gydgynghor*; “*aghyvyrdelit*”—*anghyfrdelid*; “*balch yghynted*”—*balch yng nghyntedd*.

Y mae *g* weithiau yn fud yn nechreu ac yn nghanol geiriau: “*Ryv duted ed mic. ogylleistic guise. Agusevis im deni*”—*Rhyw duded edmyg o gyllestig wisg a a wisgwys am dani*; “*agueleiste gureic amab genti*”—*a welaist ti wraig â mab ganddi*? “*eguin*”—*ewin*; “*ringuedaulyon*”—*rhinweddolion*; “*pedguar*”—*pedwar*; “*mergidhaham*”—*meryddaf*.

NG.

Nid ydys yn cofio gweled *ng* mewn ysgrifau hynach na'r rhai a gymerwyd o'r Llyfr Coch; megys, “*A diango*,” “*deuddeng guragedd*,” “*yn pump ran ryngthynt*”—*yn bum rhan rhyngthynt*.

H.

Defnyddid *h* o'r dechreuad yn yr orgraph: “*helgalti*”—*hela di*; “*hep amgnaubot*”—*heb ymnabod*; “*hacboi*”—*hacbwyt*”—*yr wyt yn hacio*.

Arferid *h* yn fynych yn y llawysgrifau hynaf o flaen mân eiriau a ddechreuant â llafariad; yn wir, tybia rhai mai ynganiad cyntaf y llafariad oll oedd *ha*, *he*, *hi*, &c.: “*ha crip*”—*a chrib*; “*hac orachmonou*”—*ac o'r achfenau*; “*hin map diop*”—*un mab i Iob (Iof, Iau?)*; *hin cetlinou ir leill*”—*yn gyddlinau i'r lleill [Glos. Oxon.]*.

Defnyddid *h* hefyd i hwybau llafariad ac i rymuso rhai o'r cydseiniaid; ac yn y fath amgylchiadau, wrth gwrs, byddai yn

fud: “*chag fin*”—*eang fin*; “*llenn lliu chauc*”—*llen lliw eog*; “*bahet*”—*baedd*; pan *roho* naud ydyn ay lsd—pan *ro* nawdd i ddyn a'i ladd; “*heittham*”—*eithaf*; “*bahell*”—*bwyell*; “*elhid bendit*”—*elid bendith*; “*man edelhei*”—*man y delai*; “*etncoelhaam*”—*edngoelïaf* (rhoddaf goel i ednod).

Saif *h* yn ddamweiniol am *ch*: “*suh*”—swch [*Glos. Owen*].

I.

I, a ddefnyddid weithiau, heb law ei sain ei hun, am *a*, *e*, *u*, *y*, ac *ei*: “*Rev duted ed mic. ogyilestic guisc. Aguisce vis im d ni*”—rhyw duded ednwg o gyllestig wisg a wisgwys am duni; “*teilug pirfeith*”—teilwg perffaith; “*rotesew dirneid kin dirnaud*”—rhoddes ef ddyrmaid cyn dymnod; “*angunel iechid iry peuid ae bimp dirnaud*”—a'n gwnel iechyd er y penyd a'i bum dymnawd; “*maab ad dyco ivam*”—mab a ddygo *ei* fam; “*i mae*”—*y mae*.

K.

K, a ddygwyd i'r orgraph, medd E. L. [*Arch. Brit.* 228], o gylch 1200, gan y Normaniaid; “*ac nid ydyw byth i'w chael*,” eb efe, “*yn y llawysgrifau hynaf*.” Pa fodd bynag, yr ydys yn ei chyfarfod yn fynych yn y caniadau o'r Llyfr Du, a ysgrifenyddwyd, yn ol pob tebyg, cyn 1158; megys, “*Turr keissied y keissav keli*”—twr ceisied i geisio Celi. Ceir “*k kam*,” hefyd yn Egwyddor Nemnivus [*Zeuss*. ii. 1089], a ysgrifenyddwyd yn y 9fed ganrif.

K a saif yn y gwaith hwn am *c*, *g*, *ng*, ac weithiau am *ch*: “*Erbarch o kyuarch*, *o kyuaenad*. *vy kert ith kirpuill kanuill kangulad*”—*Erbarch o gyfarch o gyfaenad*: fy *ng*herdd i'th gyrbwyll canwyll canwlad; “*nat oed un gobeyth yda6 kaffae dyvot traykevyn oy kyvoeth*”—*nat oedd un gob-aith iddo caffai ddyfod drachefn o'i gyfoeth*. *Gwel C*.

L.

L, yn y cyfansoddiadau hynaf, a ddefnyddid am *l* ac *ll* yn ddiwahaniaeth: “*mi telun*”—fy *nhe*lyn; “*med nouel*”—medd nyfel; “*an calaur*”—a'n callor; “*an patel*”—a'n padell; “*loinou*”—llwynau; “*budicaul*”—buddugol; “*gulan*”—gwlan; “*malgueretic*”—malwaredig.

Lh a ddefnyddid yn y cyfansoddiadau hynaf, yn fynych rhwng dwy lafariad, er mwyn grymusder, fe allai; megys, “*etncoelhaa n*”—*edngoelïaf*; “*men y delhei*”—*man y delai*; “*med a dalhei*”—*med a dalai*; “*elhid bendith*”—*elid bendith*; “*a yd alhaeth*”—*a rydd alaeth*.

Tua chanol yr 16eg ganrif, defnyddiodd y Dr. J. D. Rhys, a'r Dr. T. Williams, *lh* am *ll* yn gysson, hyd oni fwriodd y Dr. Morgan a'r Dr. Davies hi ymaith, gan ddefnyddio *ll* yn ei lle. Defnyddiodd E. Llwyd yr *lh* drachefn, yn ei *Archaiologia*, yn 1707; ond ni lwyddodd yntau i'w dwyn i arferiad yn lle *ll*.

LL.

Ll, a ddygwyd i arferiad, yn ol E. L. [*Arch. Brit.* 228], o gylch y 12fed ganrif; ond y gwir yw ei bod yn cael ei harfer yn achlysurol, o leiaf, er pan ysgrifenyddwyd yr iaith gyntaf, canys cyfarfyddir â hi amryw weithiau yn y *Glos. Owen*, yn gystal ag yn y *Llyfr Du*; megys, “*bahell*”—*bwyell*; “*epill*”—*ebill*; “*guillhim*”—*gwellaif*; “*gratell*”—*gradell*; “*cuntulled*”—*cynnullled*; “*cuntulletou*”—*cynnullledau* (cynnulliadau).

Defnyddid *ll* yn ddamweiniol am *l*: “*o blein cingleis i allun guernenn*”—*o Flaen Cynlais i Allun Gwernen*.

M.

M, heb law ei sain ei hun, a saif am *f* yn fynych yn y cyfansoddiadau hynaf: “*irdigatma*”—*y ddygad/a*; “*guaroimaou*,” *gwarenfau* (*chwareufau*); “*cemmein*”—*camfain*; “*iranamou*”—*yr anafau*; “*hac orachmonau*”—*ac o'r achfenau*; “*emneit-ian*”—*anneidiaf*; “*cynreith na breint ecluis Teliau*”—*cyfraith a braint eglwys Teilo*.

Y cynniad yma o'r *m*, medd E. L., a barodd i'r Rhufeiniaid ysgrifenu Cadfan, Cuneddaf, Cynfarch, Brychfael, yn Catamannus, Cunotamus, Conmarchus, Brochmaelus.

M, a saif yn ddamweiniol am *b*: “*Bet Ebediv am Maelur*”—*bedd Ebedyw ab Maelur*.

N.

Fe allai mai *n* ydyw y sain fwyaf sefydlog yn yr egwyddor, oddi gerth *s*; canys nid ydys yn gwybod iddi erioed gael ei seinio yn wahanol. Yr unig ddyrswch gyda golwg ar *n* oedd, fod ysgrifenyddwr y canol oesoedd yn defnyddio yr un llythren i'w dynodi ag *u*; canys ysgrifenedig arennau, tyner, nerthu, y pryd hyny yn arennau, tyuer, uertu, a'r cyffelyb; hyny yw, arferent yr un llythren am y ddwy sain *n* ac *u*.

O.

O, a saif yn yr hen gyfansoddiadau, heb law ei sain gyffredin, am *u*, *w*, neu *y*: “*ni*—

guorcosam"—ni worchusaf; "Ugnach yw vy heno"—Ugnach yw fy heno; "coorn"—cyorn (cyforn); "doguomisur"—dygymmesur; "doguohintiliat"—dygghyntiliad (dygghyntiad=myned ar byni); "cenitolaidou"—cenedylaidau (cenedlaethau); "datolahan"—dadglaf (dadlath, dadlennaf).

Oe, heb law ei sain bresennol, a saif am *ou*, *o'i*, ac *o'u*: "ac angel a ddoeth att Padrig"—ac angel a ddacth at Padrig; "neud meu oe agheu dagreu digram"—neu mau *o'i* angau dagrau digrawn; "erbyn oet y dlt. y del paup *oe* bet"—erbyn oed y dydd y del pawb *o'u* bedd.

Oi am *aw*, *eu*, *oe*, a'i sain bresennol *oi*: "caitoir"—cedaur; "guawoion"—gway-eau; "loinou"—llagnau; "coilon"—coelan.

Oo, weithiau am *o*: "oolin"—olwyn.

On, yn fynych am y terfyniad *an*, ac weithiau am *ew*: "aperthou"—aberthau; "datlocon"—dadlogau; "cilehetou"—cylchedau; "emetou"—efyddau; "digulouchetie"—dyolewychedig.

Dywed E. L., mai terfyniad priodol y Gernywaeg a'r Llydawaeg ydyw *ou*, ac nad yw yn gwybod iddo gael ei arfer erioed yng Nghymru. Os felly, y Llyfr Du o Gaerfyrddin, lle y defnyddir y terfyniad *eu*, ydyw y peth cyntaf erioed a ysgrifenyddyd yng Nghymru: canys *ou* sydd yn yr holl lawysgrif sydd hynaf na'r 12fed ganrif [Zeuss, ii. 1076, &c.]. Noda Zeuss dri chyfnod i'r iaith Frutanaeg. 1. Pan yn defnyddio *ou*. 2. Pan yn defnyddio *eu*. 3. Pan yn defnyddio *au*.

Oy, a ddefnyddid am *oe* ac *o'i*: "*oyr*"—*oer*; "*oy* gureic"—*o'i* wraig.

P.

P, a saif am *b*, *mh*, ac weithiau am *ph*, heb law ei sain ei hun: "Poriw new ap'is idi. imp'uet y chiwoeth y noethi"—Peryf nef a beris iddi ym mherfedd ei chyfoeth ei noethi; "a perchen fit"—a pherchen ffydd. Arferid *ph* hefyd, ac *f*, am *ph*, yn y Llyfr Du: "aphleidir agaur ingyauhvy"—a phelydr a gawr yn Nyganwy; "a phedir pen pob ieith"—a Phedr pen pob iaith; "afop amriffreu"—a phob amryffrau.

P, a saif weithiau am *f* ac *ff*: "guparch"—cyfarch; "hanpych guell"—henffych well.

Ceir *p* weithiau yn fud: "pimp dirnaud"—pum dyruod.

Q.

Q, a saif weithiau (ond anfyfnych) am *c* neu *g*: "Quenetav"—Cyneddaf; "guith"—gwyth.

R.

R, a saif am *rh* cystal ag *r*: "rac brennin arac paup naniyn dy Teliau"—rhag brenin a rhag pawb naniyn y Teilo.

Tua diwedd y 15fed ganrif, medd E. L. [Arch. Brit. 229], defnyddid *rr* weithiau yn nechreu geiriau lle y rhoddwn ni *rh*; *r*, bryd arall, ac *rr* weithiau, lle y defnyddiwn ni *r*: "rriallau"—Rhiallou; "guacuawr rrin Rei adarwant"—gwaewawr rin, rhai a darfant.

Yr oedd *r* yn cael ei hysgrifenu mor debyg i *n* yn y llawysgrifau hynaf, medd E. L., fel nas gellid eu gwahaniaethu ond wrth y synwyr yn unig. Ysgrifeniad guar-di yn guar-di; coesen yn coesen.

S.

S, fel *n* a geidw ei sain o'r dechreuad hyd yn awr, yn ddigymfnewid. Yr oedd yn cael ei dyblu weithiau yn nechreu geiriau, medd E. L., mor foreu a'r 12fed ganrif; a pharhawyd i wneuthur hyny, yn achlysurol, hyd amser W. Lley, neu ddiwedd-arach; megys, "ssyllu"—syllu; "Pedair llythren ar higain Kymraeg y ssydd."—W. Lley.

T.

T, heb law ei sain bresennol, a saif yn fynych am *d* ac *dd*, yn enwedig yng nghanol a diwedd geiriau:—

"Bet ymarch bet y guythur
Bet i gugavn Cleysfrut
Anoeth lyt bet y Arthur."

Sef,

Bedd i March, bedd i Gwythur
Bedd i Gwgawn Gledyfrudd;
Anoeth bydd bedd i Arthur;

"Pa fort yt awn o Fortun"—pa ffordd yd awn o Fforddun? "anuton"—anudon; "datl"—dadl; "legit"—llygaid; "katnav"—cadno; "calet"—caled.

Dywed E. L. [Arch. Brit. 229], na wyddaf ef ond am un esampl o *t* yn troi i *d* yn nechreu geiriau; sef "Teurafti"—Dyrod. Pa fodd bynag, canfyddir hi nid yn anfyfnych yn nghyfansoddiadau y 12fed ganrif, os nad yn ddiweddarach, yn troi yn *d* yn nechreu geiriau; megis, "arduireaue tri trined in celi"—arddwyrtaf fi dri, trined yng Ngheli; "vnguirth oe teithi"—ungwyrth o'i deithi; "yssi tri hep ev"—ys sy dri heb au. Y mae lliaws o esamplau o'r fath yn yr hen gyfansoddiadau sydd yn y gwaith hwn.

Th.

Y mae *th* yn ein llawysgrifau hynaf, a saif yn fynych am *dd* cystal ag am *th*: "in

llan heleth beth Owein"—yn Llan Heledd bedd Owain; "a rothei o nebaud"—a roddai o nebaud; "teyr forth"—tair ffordd.

Th, yn ddamweiniol a saif am *d*: "*ethuinam*"—edfynaf; ac ymddengys ei bod yn fud, neu yn newid i *n*, yn "*hanther*"—hanner.

U.

U, a saif am *f*, *i*, *w*, *y*, heblaw ei sain bresennol *u*: "athuolaf uaurri maur dy urhidri"—a'th folaf fawr Ri, maur dy urhydri; "arduireaue tri"—arddyreaf i dri; "Duu y enu in vn"—Duw ei enw yn un; "Duu y hun. Aunaeth maurth a llun"—Duw ei hun a wnaeth Maurth a Llun; "dricun i mynit"—drycin y mynydd; "maab a ducco iuam"—mab a ddyco ei fam.

Uu, a safai weithiau yn ddamweiniol am *w*: "*dauu*"—dau (mab yng nghyfraith).

V.

V, a ddygwyd i'r orgraph, medd E. L. [*Arch. Brit.* 229], tua 1200; ond yr ydym yn ei chael yn fynych yn y cyfansoddiadau o'r Llyfr Du; a saif am *f*, *u*, ac *w*: "ni lut ar leu. trev direid"—ni ludd ar leu dref ddairad; "chuerv vuelin"—chwerw fuelin; "Dev yssy na a deu. yssi tri hep ev hep haut y amhev"—Duw ys sy un a dau, ys sy dri heb au, heb hawdd ei amheuo.

Yn y 14eg ganrif, ysgrifened *v* yn 6, yn enwedig pan yn sefyll am *w*, o'r hyn y ceir lliaws o esamplau yn y gwaith hwn, yn y caniadau a'r brutiau; megys, "G6yr yng-a6r g6erth6a6r g6rd ymdared"—gwy'r yng ngaw'r gwerthfaw'r gwrth ymwared.

W.

W, a ddygwyd i'r orgraph, medd E. L. [*Arch. Brit.* 229], o gylch 1200. Ceir y llythyren hon, pa fodd bynag, yn fynych yn y cyfansoddiadau a gymmerwyd o'r Llyfr Du; a saif am *b*, *f*, *u*, cystal ag am ei sain bresennol, *w*: "awraham pen fit"—Abraham ben ffydd; "mi nid aw ina in awr"—mi nid af inneu yn awr; "bendith new a llaur"—bendith nef a llaur; "diwyguiff wympechawd"—diwygwyf fy mhechod; "penllu wu tra wu y amser"—pen llu fu tra fu ei amser; "yewenctit"—ieuengctyd; "datcanw"—dadganu.

Ysgrifened *w* yn 6 yn fynych yn y 14eg ganrif. *Gwel* V.

X.

X, a saif am *ch*, mewn dwy gân sydd yn y gwaith hwn, tu dal. 130, a gymmerwyd

o'r *Llyfr Gwynedd*; megys, "Pa xwardd pa edryx Eryr"—pa chwardd pa edrych Eryr? Rhoddir *h*, mewn un esamp, ar ol yr *x*: "a xhelu medwl yn hir"—a chelu meddwl yn hir. Dengys orgraph gyffredinol y caniadau hyn, iddynt gael eu hysgrifenu tua diwedd y 15fed, neu ddechreu yr 16eg ganrif.

Ymddengys fod y sain yma i'r *x* (*x* Roeg) yn hysbys i'r Brutaniaid cyn foreued, o leiaf, a'r 9fed ganrif, gan fod Nemnivus yn ei defnyddio fel hyn yn ei Egwyddor ef; megys, "deru"—dechu, neu techu (enw'r llythyren *d*), [*Zeuss*. ii. 1089].

X, a ddefnyddid weithiau fel *cs*, mewn geiriau estronol; megys, "*Rex* radau"—recs rhadau; "*Rex* regwm"; "*Rex* awyr," &c.

Y.

Y, a saif yn yr hen gyfansoddiadau am *i*, *ei*, ac *i'u*, heb law ei dwy sain bresennol yn hynny (hynu): "aduin yd rotir y paup ychuant"—addwyn y rhoddir i bawb ei chwaut; "a phob un adoeth y le y eistedd fal y buassai"—a phob un a ddaeth i'w le i eistedd fal y buasai; "ae vam yn mynet yr eglwys y wrandaw"—a'i fam yn myned i'r eglwys i wrando.

Dywed E. L. [*Arch. Brit.* 236], na ddefnyddid *y* o gwbl, hyd yr oedd ef wedi sylwi, cyn y concwest Normanaidd (1066), os cyn foreued (nid oes genym ni lawysgrifau mor hen a hynny, oddigerth y geirnoddiadau yn y *Glos. Oxen.* yn unig). Yr oedd yn cael ei defnyddio mor gyffredin, eb efe, o gylch diwedd y 12fed ganrif mewn rhai llawysgrifau, fel yr oedd yn llwyr gau allan yr arferiad o *i*. Ysgrifened hi yn wastad y pryd hyny â dotyn uwch ei phen; a thua chanol y 12fed ganrif, neu ychydig yn ddiweddarach, ysgrifened *y* ac *i* yn yr un sefyllfaoedd bron yn ddiwahaniaeth.

Y mae *y* yn egwyddor Nemnivus; a'r enw a roddir iddi ydyw "*oyr*"—oer; ond nid yw yn cael ei defnyddio mewn un gair arall, hyd y canfyddasom ni, yn y *Glossæ*.

Z.

Hysbysa E. L. na bu hon erioed yn cael ei harfer yn y Gymraeg, ond y defnyddid hi yn fynych yn y Gernywaeg am *dd*; megys, "Ezeuon"—Eddewon, a'r cyffelyb. Pa fodd bynag, cawn fod hon hefyd gan Nemnivus; ac ymddengys wrth yr enw a roddai efe iddi, sef zeirch (seirch), yr ystyr iai hi yn gyfystyr âg s.

Ymdrechodd y Dr. Pughe yn egnïol ddwyn *z* i arferiad yn y Gymraeg yn lle

dd yn yr argraphiad cyntaf o'i Eiriadur, cystal ag mewn rhai mân draethodau; ond "treeh gwlad nac arglwydd;" a bu raid hyd yn oed i'r Dr. Pughe, blygu iddi hi, fel y prawf yr ail argraphiad o'i Eiriadur godidog, a gyhoeddwyd dan ei olygiad ef ei hun.

Dyma ni wedi myned trwy yr egwyddor oll; ac er y tybir ein bod wedi nodi llawer mwy o'r gwahanol ddulliau yr arferid y llythyrenau yn yr hen gyfansoddiadau nag y gwnaeth neb o'n blaen, nid ydym yn hŏni ddarford i ni lwyddo i ganfod *pob* amrywiad o'r llythyrenau sydd yn yr hen ysgrifau Brutanaidd. Er hyny, credwn fod y nodiadau blaenorol ar yr y llythyrenau, a'r sylwadau canlynol ar yr hen ddull o gyffuno geiriau â'u gilydd, ac o ddefnyddio rhai amserau o'r berfau, yn ddigonol i gynnorthwyo pob myfyriwr manwl i ddauilen yr holl hen gyfansoddiadau sydd wedi eu hargraphu, o leiaf, yn rhwydd a boddhaol.

Y DULL O GYSSYLLTU GEIRIAU A'U GILYDD YN YR HEN CYMRAEG.

Sylw E. L. yn briodol, mai un o anhawsderau penaf yr hen ysgrifau Brutanaidd, oedd yr arfer mynych o gyssylltu arddodiaid, nid yn unig â geiriau ereill, ond weithiau â'u gilydd hefyd. Cyfarfyddir â rhai esamplau o eiriau ereill hefyd yn cael eu cyssylltu, ond nid ydynt ond anfynych mewn cymmhariaeth i'r arddodiadau.

Esamplau.

A = "gulib asich"—gwlyb *a* sych; "*a* unaeth fruith afreu afop. amrifreu"—*a* wnaeth firwyth *a* ffrau, *a* phob amryffrau.

Cyssylltid *a* yn fynych wrth wahanol amserau'r berfau: "*ef aunaeth*"—*ef a* wnaeth; "*disguil aorue*"—disgwyl *a* orug; "*asich heil. Agulich edar*"—*a* sych haul, *a* wlych *y* ddâr; "*agueleiste gureic amab genti*"—*a* welaist ti wraig *â* nab ganddi!

Ac = *a*i: "arbenyeaul mon aeguledichvi"—arbenigol Mon *a*i gwledychwy; "detuitach no mi acharhowui"—dedwyddach na mi *a*i harofwy; "mi aegowinneis y offer-eid bid"—mi *a*i gofynais i offeiriad byd.

Am = "amdeffin duw amdanav"—amddiffyn Duw *am* danaf.

An = *a*n: "Duu anamuc. Duu angoruc. Duu anguaraud"—Duw *a*n hamyg, Duw *a*n gorug, Duw *a*n gwarawd.

Ar = *a*r: "argueisson gleisson"—*a*r gweision gleision.

Ath = *a*th: *athuendicco de egluis*"—*a*th fendigo di eglwys.

Can: "*canydoet hagen higaff*"—*can* ydoedd hagen hygaf.

De neu *te* = *di* neu *ti*, rhagenw yn gyssylltiedig â'r ferf flaenorol: "*Ystarnde wineu*"—ystarn *di* funnau; "*ruitade vy neges*"—rhwydda *di* fy neges: "*athuendiguiste aron o moesen*"—*a*th fendigwys *di* Aaron a Moesen; "*a gueleiste dinion din. gewri*"—*a* welaist *ti* ddynion yng ngofri?

Di = *dy*: "pan deuthoste y basse *di* wedit"—pan ddaethosi *ti* i base *dy* fedydd.

Druc = *dryg*: "*drucvaet*"—*dryg*waed; "*drucveithret*"—*dryg*weithred.

E = *ei*: "sant yn kerdet *ehun*"—sant yn cerdded *ei* hun.

E = *y*: "mae *elle etal* estrawn"—mae *y* lle *y* tâl estron.

E = *i*: rhagenw mewn cyssylltiad â'r ferf o'i flaen: "gueleisse guir ygcoinowant"—gwelais *i* wyr yng ngwynofant.

Eg = *yng*: "ag *eghwyt* edeu vrenyn"—ag *yng* ngwydd *y* ddau frenin.

En = *yn*: "*enelle conicier aralanas*"—*yn* *y* lle *y* cynnygier ar alanas.

E6 = *eu*; rhagenw mewn cyssylltiad â berfau ar ei ol: "pa tri ederin goillt nidele neb e6llad hep kaniat ardir arall"—pa dri aderyn gwyllt ni ddylai neb *eu* lladd heb ganiad (genad) ar dir arall?

Ev = *yw*; berf mewn cyssylltiad â rhagenw ar ei hol: "sev *evhene* peterarugeint"—sef *yw* hyny, pedair ar hugaint.

Ew = *ef*; rhagenw mewn cyssylltiad â berf o'i flaen: "Rotesew dirneid. kin dirnaud"—rhoddes *ef* ddynaid cyn dyrnod.

Ig = *yng* (yn): "ruit *igniw* rigig atew"—rhwydd *yng* ngnif ry-gyngoddef.

Im = *ym*, yn: "*imparadiu. impir* kynnuis rac puis pechaud"—*ym* Mharadwys *yn* bur gynnwys rhag pwys pechod.

In = *yn*: "y duw *indin* digerit"—i Dduw *yn* ddyn digerydd; "agaur *idygan* hvy"—*a* gawr *yn* Nyganwy; "ameneich *in* vynich *invarchocion*"—*a* mynaich *yn* fynych *yn* farchogion.

In = *yng* (yn): "y geissau *inguesti*"—i geisio *yng* ngwesty.

Init = *onid*: "*initoet* aratur in eretic tir"—*onid* oedd aradr *yn* aredig tir.

Ir = *er*: "aduch *ir* gulet *iry* varet ae. werindaud"—henffych *ir* wledd *er* ei warredd *a*i werindod; "an gunel iechyd *iry* penid ae pimp dirnaud"—*a*n gwnel iechyd *er* *y* penyd *a*i bum dyrnod.

Ir = *yr*: "Ni chedwis *eva* irawallen per"—ni chedwis Efa *yr* afallen bër.

It = *yd* (hyd oni?): "Dyv *iev* bv. ir. guarth *itatcorasant*"—*dyw* (dydd) Iau bu hir warth *yd* (hyd oni) adgorasant.

Na = “*nadigaun* dinyon—*na digon* dynion.

Nam=*na'm*: “*namditaui* oth. uit”—*na'm* didol o'th wydd.

Nas: “Duu a collei bei *nas*prinhei diuei devaud”—Duw a gollai pe *nas* prynai difai defod.

Ny=*ni*: “am y cham *nychin*v ahi”—am ei cham *ni* chymmu (chymmydd) â hi; “bv hyvit ac *nybu* doeth”—bu hywydd ac *ni* bu ddoeth.

Nith=*nith*: *nythomet* ingueti”—*nith* omedd yng ngweddi.

O: “Ryv. duted edmie ogyllestic guisc”—rhyw dudded edmyg o gyllestig wisg; “omorecanve orieinve radev rvytheint”—o Forganwg, o Rheinwg raddau rwyddant.

Or=*o'r*: “ev aetinaut ortan”—ef a'i tynodd *o'r* tân.

Ue=*fi*; rhagenw mewn cyssylltiad â berf o'i flaen: “ny canlinafue”—ni chanlynaf *fi*; “arduireave tri trined in celi”—arddwyreaf *fi* dri Trined yng Ngheli.

Uyg, *vyyg*=*fy*; mewn cyssylltiad â geiriau yn dechreu âg *g*, *c*, neu *k*: “*uyg*guesti agaduant”—*fy* ngwesti a gadwant; “nyt cynch *vyyg*guet”—nid cywel (cyfuwel) *fy* ngwaed; “*uug*cerenhit”—*fy* ngharenydd; “nyt colletic *uyg*kyueillyon”—nid colledig *fy* nghyfeillion.

Uyn, *vyn*=*fy*: “ar *uyn*dv y coes”—ar *fy* nwy goes; “yedruch *vyn*tdat yssit guanclau”—i edrych *fy* nhad ys sy wanglaf; “adyn *vyn*troed o gadwyn”—a dyn *fy* nhroed o gadwyn.

Wy=*fy*: “nid eisieu *wykert*. yg keinev”—nid eisieu *fy* ngherdd yng ngheiniau.

Wym=*fy'm* (*fy*): “dywyceviif *wympe* chawd am gweithred”—diwygiwyf *fy'm* pechod (*fy* mhechod) a'm gweithred.

Y a ragddodir at eiriau fel bannod, rhagferf, rhagenw, ac arddodiad: “ar *y*daear”—ar *y* ddaear; “vrth *y*gwr aweli”—wrth *y* gwr a weli; “dit *y*deuthant”—dydd *y* daethant; “ac yno *y*llas albanac”—ac yno *y* llas (hladdwyd) Albanact; “ac hid vraud ny vn yarvaeth”—ac hyd frawd ni wn *ei* arfaeth; “pan wanpwyd yessu *yny* assen”—pan wanwyd Iesu yn *ei* asau; “arch y plwyv all dyvot *ymywn*”—arch y plwyf all ddyfod i mewn.

Y; rhagenw mewn cyssylltiad â berf o'i flaen: “neu cholleiszy argluyt ruyt yn roti, neu'm rotesy hil run ryt aphali”—neu (yn wir) collais i arglwydd, neu'm (oni) rhoddais i hil Rhun rydd a phali?

Yd=ydd (*yr*); fel rhagferf: “ac yn yr amser hwnw *y*doyd daniel pphwyf yn gwledychu”—ac yn yr amser hwnw *ydd*

(*yr*) oedd Daniel brophwyd yn gwledychu; “ac yna *y*derchis ef ydwyn hi rac yvron ef”—ac yna *ydd* (*yr*) erchis ef ei dwyn hi rhag ei fron ef; “ac yna *y*kyvyd yguyr ac *ydd*aa yr lle ykivyd yr heul”—ac yna *y* cyfyd y gwyr ac *ydd* (*yr*) â i'r lle y cyfyd yr haul.

Yg=yng, o flaen *c*, *k*, ac *g*: “dywal *yg*cad”—dyfal *yng* nghad; “oer guely piscad *yg*kiscad iaeu”—oer gwely pysgod *yng* nghysgod iaeu; “gwin ybid hi y veduen *yguarthaw* din vythvy”—gwyn ei byd hi y fedwen *yng* ngwarthaf Dinfythwy.

Ygan=gan: “*ygan*din”—*gan* ddyn.

Ygyt=gyd: “onyt edewy ditheu deuot *ygyd* aminneu yrsened vaur”—oni addewi dithau ddyfod *gyd* â minnau i'r senedd fawr.

Ym=yn: “*ym*pen ydeg bluyet”—*ym* mhen y deng mlynedd.

Yn: “*yny* deyrnas”—*yn* y deyrnas; “*ymy*r amser ydoet selev vab dauid *ynad*eilat temyl crist”—*yn* yr amser yr oedd Selyf fab Dafydd *yn* adeilad teml Crist; “gorbowys ageiff *yndihawl* *ynym*chuelho ygeuyn arydas”—gorphowys a geiff *yn* ddihaul *oni* (hyd *oni*) ymchwelo ei gefn ar y das.

Yr: “*yre*neitiau hinv”—*yr* eneidiau hyny.

Yr=i'r: “athalet tri buhin *yr*brenyn am gomet guis”—a thaled tri bwyn (buch) i'r brenin am omedd gwŷs.

Ys: “Brenhin guirthvin guirth uchaw *yssit*. *yssi* pen plant adaw”—brenin gwyrrthfyn, gwyrrth uchaf *ys* sydd, *ys* sy ben plant Addaf.

CYSSYLLTIAD GEIRIAU.

Cyssylltir geiriau yn yr hen ysgrifeniadau yn dra gwahanol i'n dull ni yn awr. Ni chaniatâ lle i ni roddi ond ychydig o esamplau byrion.

“Deudeckeinyane”—deuddeg ceiniog; “namethryad”—na'm eithriad: “namditaui”—na'm didol; “irbleuporthetic”—i'r blew-borthedig; “iargeuyn”—oddi ar gefn; “morliaus”—mor liaws (mor liasog); “mortru”—mor dru (mor druenus); “ni ceinguodemisauch”—ni chain oddefasoch.

CYFREDIAD A DYLEDDEFIAD.

(*Gerunds and Supines.*)

Y mae y dulliau hyn yn gwbl allan o arfer yn bresennol; ond yr oedd beirdd y canoloesau yn eu defnyddio yn dra mynych. Rhoddwn ychydig esamplau.

Cyfrediad: “adeilator”—yn adeiladu (*in building*).

Dyleddiad: “adeilitor”—i’w adeiladu (*to be building*).

“Mwynawg am ran *cygniator*”—mwynwr (yr uchelfryd) am ran *yn cyguo*.—ANEURIN.

“Gwelator arwydion”—*yn gweled* arwyddion.—TAL.

“Arwed Gwynedd *gweiniator*. Arwyrain Owain cain *ceiniator*”—Arwydd Gwynedd *yn gweini*: Arwyrain Owain gain *i’w ganu*.—CYNDDELW.

“Cathl gwae *canator*”—cathl gwae *sydd yn canu*.—TAL.

“*Canator* cathl gwynfyd”—*yn canu* cathl gwynfyd.—MEIG.

“Llyvn môr *brithotor* tired”—llyfn môr, *brith y daw* tiredd.—LL. HEN.

“Gwae a eduis drysor ygglyn *llogitor*”—gwae a adawes drysor mewn glyn *yn llogi*.—TAL.

“Pob llwyr *llemitor* arno”—pob llwfr *i gael llamu* arno.—LLEFOED.

GWAHANOL AMSEROEDD Y BERFAU.

Yr oedd rhai o’r hen ysgrifenwyr yn arfer yr un terfyniad, yn enwedig *ynt*, yn amser gorphenol, presennol, a dyfodol y ferf: megys yn y gân a briodolir i Taliesin, a elwir “Gwaith Argoed Llwyfain,” tu dal. 48, dywedir,—

“Nid *ddodant* nid *dynt*, nid *ynt* parod’.

Hyny yw, “Ni *ddodasant*, nid *dynt*, ni *byddant* barod,” lle y defnyddir yr un terfyniad i dri amser y ferf.

Y mae yr un dull anosbarthus yn cael ei arfer yn fynych yn y canïadau a briodolir i Llywarch Hen; megys,

“Gwyr dewr cymmynt â dur.”

Yn y llinell hon, defnyddir *ynt* yn yr amser gorphenol; ond yn y llinell ganlynol, ceir ef yn y presennol:—

“Eglwysau Basa *ynt* dirion heno.”

Dywedir mai yn y cerddi a briodolir i Taliesin a Llywarch Hen yn unig y ceir y cymmysgedd yma o’r amserau.

Yn y “Gododin” a briodolir i Aneurin, defnyddir *ent* yn y gorphenol, *ynt* yn y presennol, ac *ant* yn y dyfodol; megys, tu dal. 3,—

“Maon dychurant eu hoet bu hir.”

“Dyphorthant gowyssawr gelorawr hir.”

“Cyt yven (*ent*) veld gloew wrth liw babir.”

Fe fernir mai yr achos fod y “Gododin” yn fanylach yn hyn, a phethau ereill, na’r canïadau a briodolir i Taliesin a Llywarch Hen, ydoedd, fod awdwr neu awdwyr y “Gododin” yn fwy dysgedig a chynnefin â’r iaith Lladin na’r lleill, gan y dywedir fod ol dylanwad Lladin ar lawer o bethau heb law amserau y ferf yn y “Gododin.” Y mae lle cryf i gasglu mai monachod dysgedig oedd awdwyr y rhan fwyaf o’r “Gododin,” tra y gellir casglu oddi wrth lawer o’r canïadau a briodolir i Taliesin, Llywarch Hen, ac ereill o’r Cynfeirdd, mai gwaith y clerwyr annysgedig ydynt.

DEFNYDDIO Y FANNOD O FLAEN ENWAU PRIOD.

Cyfarfyddir â hyn yn fynych yn y Brutiau, y canïadau, ac yn enwedig yn y Mab-inogion; megys, “Heb *y* bendigeidvran”—eb (*medd*) Bendigeidfran; “Heb *y* math-olwch”—eb Matholweh; “heb *y* guenhuyvar”—eb Gwenhwyfar; “heb *yr* Owain”—eb Owain; “heb *yr* Arthur”—eb Arthur, &c.

Y mae yn ddiammheu mai yr “heb yr” yma yw gwreiddyn yr arfer gyffredin sydd ar lafar gwlad hyd heddyw, o ddywedyd—“*ebra* fo,” “*ebra* hi,” “*ebra* nhw,” &c.; ac yr ydym yn cofio gweled y dull yma unwaith mewn orgraph:—

“O Ifan *ebr* hithe, pan o rygsoch chwi fyned i bant, yr oeddwn i goledig o dri mis gan blentyn,” &c.—*Arch. Brit.* 253.

Y CYNVEIRDD.

GODODIN.

ANEURIN GWAWDRYDD A'I CANT.

Heb law testyn yr argraffiad cyntaf, yr hwn a roddir yma yn gwbl ddinewidiad, y mae deg o gopiâu ereill o'r *Gododin*; ac un amrywiad, a elwir *Gorchan Maelderw*. Rhoddir gwahanol ddarlleniadau yr un ar ddeg hyn ar odreu y dalenau, ynghyd â nodiadau eglurhaol golygydd yr argraffiad blaenorol; a dynodir hwy fel y canlyn:—

Ab Ithel	a.	E. Evans (<i>Ieuan Brydydd Hir</i>)	e.	Sail copi y <i>Myvyrian Archaeology</i> i.
D. Ellis	b.	Paul Panton	f.	Gorchan Maelderw .. .. .
Etto	c.	Dr. Meyer	g.	R. Davies .. .. .
D. Thomas (<i>Dafydd Ddu Eryri</i>)	d.	E. Davies (sail copi Ab Ithel) ..	h.	Golygydd y <i>Myvyrian Archaeology</i> m.

GREDYF gwr oed gwas
Gwhyr un dias¹
Meirch² mwth myngvras
Y³ dan mordhuylt⁴ mygr was⁵
Ysguyt ysgafn llydan⁶
Ar bedrein mein buan⁷
Cledydwawr⁸ glas glan⁹
Ethy aur a phan¹⁰
Ny¹¹ bi¹² ef¹³ a vi
Cas y¹⁴ rhof¹⁵ a thi
Gwell gwneif a thi¹⁶
Ar wawt dy voli
Cynt i¹⁷ waet elawr¹⁸
No gyt¹⁹ i²⁰ neithiawr²¹
Cynt²² y²³ uwyd²⁴ i vrein²⁵
Noc yr²⁶ argynrein²⁷
Cu cyveillt²⁸ Euein²⁹
Cwl³⁰ y³¹ vot³² y³³ dan vrein³⁴
March³⁵ ym pa vro
Ladd un mab Marco³⁶

Caeawc³⁷ cynhaiawc³⁸ men y dehai³⁹
Diphun⁴⁰ ymlaen bun medd⁴¹ a⁴² dalhei
Twll⁴³ tal i⁴⁴ rodawr yn y⁴⁵ clywei
Aur⁴⁶ ni⁴⁷ roddei⁴⁸ naud⁴⁹ meint dilynai
Ny⁵⁰ chyliei⁵¹ o gamhawn yn y⁵² verei
Waet mal⁵³ brwyn gomynai⁵⁴ gwyr nyt
elhei⁵⁵
Nys⁵⁶ adrawdd Gododin⁵⁷ ar lawr mordei
Rac pebyll Madawc pan atcorei
Namyn un⁵⁸ o gant yn y⁵⁹ delei⁶⁰

Caeawc Cymnyviat cyvlat⁶¹ erwyd⁶²
Ruthyr Eryr yn y lyr⁶³ pan lithiwyd⁶⁴
Yamot⁶⁵ a vu not a garwyd⁶⁶
Gwell a wnaeth y arvaeth⁶⁷ ny⁶⁸ giliwyd⁶⁹
Rac bedin Ododin⁷⁰ o dechwyt⁷¹
Hyder⁷² gymmell⁷³ ar vreithell vanawyt
Ny⁷⁴ nodi nac ysgeth⁷⁵ nag⁷⁶ ysgwyd
Ny⁷⁷ ellir anet⁷⁸ rhy vaethuwyd⁷⁹
Rac ergit⁸⁰ cadfannau⁸¹ catwyd⁸²

¹ Gwrhyt am dias, — a, d, f, g.
² March, — c, e.
³ A, — a, d, f, g; O, — c.
⁴ Vordwyd, — a.
⁵ Megyrwas, — a, d, f, g; mygrwas, — b, c, e.
⁶ Ysgwyd ysgauyn lledan, — a.
⁷ Vuan, — a; unam, — b, e; dinam, — c; unam neu vuan, — f.
⁸ Kledyuawr, — a; cleddyfwr, — c; cledyvar, — f.
⁹ Neu Glas, — m.
¹⁰ Ethy aur a than, — f; aphan, — a.
¹¹ Ni, — c.
¹² Bu, — b, c.
¹³ Efo, — c.
¹⁴ E, — a, d, f, g. *Nid yw y gair hwn yn c.*
¹⁵ Rof, — a; d, f, g.
¹⁶ *Nid yw y llinell hon yn b, c, e, i.*
¹⁷ Kynt y, — a, d, e, g.
¹⁸ E lawr, — d, f.
¹⁹ Nogyt, — a, d, e, f, g; Nag iti, — c.
²⁰ Y, — a, c, d, e, f, g.

²¹ Neithyawr, — a.
²² Kynt, — a.
²³ I, — b; o, — c.
²⁴ Wyt, — a; wayd, — b; waet, — d. *Neu cynt y wyd (wuyd, vwyd) i frein, — m.*
²⁵ Y vrein, — a, e, g.
²⁶ Y, — a, d, f, g.
²⁷ Argynrein, — a, g; argynrein, — e; argyvrain, — c.
²⁸ Ku kuyseillt, — a. [— f.
²⁹ Ewein, — a, c, d, f, g; Owain, — b.
³⁰ Kwl, — a.
³¹ I, — c.
³² Uot, — a.
³³ A, — a, d, f, g; o, — c.
³⁴ *Nid yw y llinell yn c.*
³⁵ Marth, — a, d, g.
³⁶ Marro, — a, d, e, g. Marth ym pa vro ladd un mab Marro, — f.
³⁷ Kayawc, — a.
³⁸ Kynhorawc, — a, d, e, g. caeawc cynhorawc men y delei, — f.
³⁹ Delhei, — a.
⁴⁰ Diffyn, — a.
⁴¹ Med, — a.

⁴² Y, — c.
⁴³ Twyll, — e.
⁴⁴ Y, — a, d, e, f, g.
⁴⁵ Ene, — a, d, f, g.
⁴⁶ Awr, — a, d, f, g.
⁴⁷ Ny, — a, d, f, g.
⁴⁸ Rodei, — a.
⁴⁹ Neud, — b, c, f.
⁵⁰ Ni, — a, b, c, d, e, g.
⁵¹ Chilyei, — a.
⁵² Eny, — a, d, e, g; un o'i, — c.
⁵³ Mab, — c.
⁵⁴ Gomynai, — a.
⁵⁵ Ny chiliei o gamhawn yn i ferei waet Mal brwyn gymynai gwyrnd eche (el-i), — f; elei, — c; echei, — a. [— a.
⁵⁶ Nis, — c.
⁵⁷ Gwawdodyn, — c.
⁵⁸ Namyn un gwr, — a, d, e, f, g, i.
⁵⁹ Eny, — a, d, f, g; yno, — c.
⁶⁰ Delhei, — a. *Un yw y pennill hwn a'r neaf yn f.*
⁶¹ Kaeawc kynnviat (cynviat, — i) kywlat, — a; cyflad, — c.

⁶² Erwyd, — d, f.
⁶³ En ebyr, — a, d, g; yn ebyr, — f.
⁶⁴ Lithiwyd, — a.
⁶⁵ E arnot, — a, f, g; y amot, — b, d, e; i ammot, — c.
⁶⁶ Gatwyd, — a, d, g; gatwyd, — f.
⁶⁷ E aruaeth, — a.
⁶⁸ Ni, — b, c, d.
⁶⁹ Gilywyd, — a.
⁷⁰ Wawdodyn, — c.
⁷¹ Odechwyd, — a, d, e, f, g.
⁷² Hydr, — g.
⁷³ Gymhell, — a.
⁷⁴ Ni, — c.
⁷⁵ Neu, hysgeth, — m; yscell, — f; osgeth, — c, e.
⁷⁶ Nac, — a.
⁷⁷ Ni, — c.
⁷⁸ Enet, — b; aned, — c.
⁷⁹ Vaethpwyd, — a, d, f; g; vaethvwyd, — e.
⁸⁰ Ergyl, — a.
⁸¹ Catvannan, — a, d, f, g.
⁸² *Un yw y pennill hwn a'r blaenorol yn h.*

Caeawc cynhorawc¹ bleide² maran
Gwefraw³ godrwyaw⁴ torchaw⁵ am ran
Bu gwefraw⁶ guerthvaur⁶ guerth gwin-
van⁷
Ef gwrthodes gwrys gwyr⁸ discrein⁹
Yt¹⁰ dyflei Wyued a gogledd¹¹ ei¹² rann
O gysul¹³ mab ysgyran¹⁴
Ysgwyd wr¹⁵ angcyfan¹⁶

Caeawc cynhorawc¹⁷ arawc¹⁸ yggaw¹⁹
Cyno diwygwr²⁰ gwrd eggwyaw²¹
Cyrran²² yn²³ racwan rac²⁴ bydinaw²⁵
Cwydei²⁶ pym pymunt rac²⁶ y ta awr²⁷
O wyr Dewyr a Bryneich²⁸ dychraw²⁹
Ugeincant³⁰ eu divant³¹ yn uwaw³²
Cynt y³³ gig y³⁴ vleid³⁵ nog yt³⁶ e³⁷ neith-
iaw³⁸
Cynt e³⁹ vud⁴⁰ y⁴¹ vran noc yt y⁴² Elaw⁴³
Cyn⁴⁴ noe⁴⁵ argyurein⁴⁶ e waet e lawr⁴⁷
Gwerth med ynghyentddh⁴⁸ gan liwed awr⁴⁹
Kyneid⁵⁰ hir ermygir tra vo cerdaw⁵¹

Gwyr a aeth Ododin⁵² chwerthin ognaw
Chwerwyn⁵³ trin a llain yn yndulaw⁵⁴
Byr vlyned yn⁵⁵ hed udynt⁵⁶ yndaw⁵⁷
Mab Botgat gunaeth guyneth⁵⁸ gunith⁵⁹
e⁶⁰ law

¹ Kaeawcynhorawc,—a.
² Bleid e,—a, d, f, g, l;
bleiddie,—b, c; bled
e,—e.
³ Gwevravr,—a.
⁴ Godravr,—a, f, g;
godiwavr,—d.

Gwefraw godiawwr gwerthvavr gwinvan.

⁸ Gwyar,—a, d, f, g.
⁹ Disgrein,—a.
¹⁰ Ket,—a, d, g; Kyt,—f.
¹¹ Gogledd,—a.
¹² E,—a, d, f, g; eu,—c.
¹³ Gussyl,—a.
¹⁴ Ysgyran,—a. *Nid yw
y ban hwn yn e.*
¹⁵ Ysgwydavr,—a, d, f,
g; ysgwydwr,—e.
¹⁶ Angkyuan,—a. [a.
¹⁷ Kaeawc kynhorawc,—
¹⁸ Arawc,—a.
¹⁹ Eg gawr,—a, d, e, f,
g; yngawr,—b; yn
gawr,—c.
²⁰ Kyn no diw e gwr,—a,
d, f, g; cynnodiw y
gwr,—b; cyn od i'w y
gwr,—c.
²¹ Eg gwyawr,—a, d, f, g.
²² Kyrran, a, d, g; cyn-
ran,—f.
²³ En,—a; ein,—d.
²⁴ Rai,—b.
²⁵ Kueydei,—a; cwyd ei,
—b, c.
²⁶ *Nid yw rac yn b.*
²⁷ Lafnaw,—a, d, e, g;
y la ... awr (lafnaw),
—f; i i awr,—c.
²⁸ Deivyr a brennych,—
a; Deifr a Bryneich,—f.

⁵ Gwevravr,—a; gov-
ravr,—e.
⁶ Gwerthvavr,—a.
⁷ Gwin vann,—a; gwin-
vain,—b, c; gwinvann,
—e. *Y mae y ban oll
yn f fel hyn:—*
²⁹ Dychieiawr,—a, d, f, g.
³⁰ Ugein cant,—a
³¹ Diuant,—a, d, e, f, g.
³² En un awr,—a, d, e, f, g.
³³ O,—c.
³⁴ Gic e,—a, b, d, e, f, g;
gig i,—o.
³⁵ Flaidd,—c.
³⁶ Nogyt,—a, d, e, f, g;
noc yt,—b; nogit,—c.
³⁷ I,—c.
³⁸ Neithvavr,—a; allawr,
—g.
³⁹ Kynt e,—a; kynt i,—c.
⁴⁰ Yydd,—c.
⁴¹ E,—a; i,—e.
⁴² Nogyt e,—a, d, e, g;
nag iti,—c; noc yty,—
f.
⁴³ Allawr,—d, f, g;
clawr,—c. *N d yw'r
llinell hon yn h.*
⁴⁴ Kyn,—a.
⁴⁵ Noc,—g.
⁴⁶ Angyrrain,—d.
⁴⁷ *Nid yw y ban hwn yn
b, c, i.*
⁴⁸ Eg kynted,—a.
⁴⁹ Llhedawr,—a, d, f;
lledsawr,—g.
⁵⁰ Hyueid,—a, d, e, g;
hyfeidd (kyneid kyu-
eid), —f.

Cyt⁶¹ elwynt y⁶² lanneu y⁶³ benytaw⁶⁴
A hen a leueing⁶⁵ a hydyr⁶⁶ a⁶⁷ allaw⁶⁸
Dadyl diheu⁶⁹ angeu⁷⁰ yn⁷¹ eu treiddiaw⁷²

Gwyr a aeth Ododin⁷³ chwerthin⁷⁴ wanar
Digynny ei⁷⁵ emm⁷⁶ bydin⁷⁷ trin diachar⁷⁸
Wy ledi⁷⁹ a llawnawr eb⁸⁰ vavr drydar
Colovn⁸¹ glyw reithvyw⁸² rodi arwar

Gwyr a aeth Gattrraeth oed ffraeth⁸³ y lu⁸⁴
Glasved eu hanewyn ae⁸⁵ gwenwyn vu
Trychant trwy beiriant yn cattäu
A gwedy elwch tawelwch vu
Cyt⁸⁶ elwynt y⁸⁷ lanneu y⁸⁸ benytu⁸⁹
Dadyl dieu⁹⁰ angeu⁹¹ y⁹² eu treudu⁹³

Gwyr a aeth Gattrraeth⁹⁴ vedvaeth⁹⁵ vedwn⁹⁶
Phyru⁹⁷ fruythlaun⁹⁸ oed cam nas cym-
huyllun⁹⁹
Eam¹⁰⁰ lavnawr coch gorravr gwrmwn
Dwys dengyn yd¹⁰¹ ymledyn aergwn¹⁰²
Ar deulu Bryneich¹⁰³ be ich¹⁰⁴ barnasswn
Diliw¹⁰⁵ dyn yn¹⁰⁶ vyw nys gadawsswn¹⁰⁷
Cyfeillt¹⁰⁸ a gollais diphleis¹⁰⁹ odovn¹¹⁰
Rhugyl yn ymwerthryn rhyan rhiaidwn¹¹¹
Ny mynws¹¹² gwrawl gwadawl chwegrwn
Maban y Gian o vaen Gwyngwn¹¹³

⁵¹ Kerdawr,—a. *Yr un
yw'r pennill hwn a'r
blaenorol yn h.*
⁵² Wawdodyn,—c.
⁵³ Chwerw en,—a, d, g;
chwerw yn,—f. [g.
⁵⁴ En emdullyaw,—a, e, f,
⁵⁵ En,—a. *Dim yn b.*
⁵⁶ Yd ynt,—a, f.
⁵⁷ Endaw,—a.
⁵⁸ Gwnaeth gwynnyeth,
—a, d, e, f, g; gwyn-
yeth,—b; gwyniaeth,
—c.
⁵⁹ Gwreith,—a, b, c, e, f,
g, l; gwreth,—d.
⁶⁰ Ei,—b, c.
⁶¹ Ket,—a, d, e, f, g.
⁶² I,—c.
⁶³ I,—c.
⁶⁴ Benydyaw,—a.
⁶⁵ Yeueing,—a.
⁶⁶ Hydr,—f.
⁶⁷ *Heb fod yn d, f.*
⁶⁸ A llaw,—a, c, e, g;
allaw (a llaw),—f.
⁶⁹ Dithau,—d.
⁷⁰ Angheu,—a.
⁷¹ Y,—a, e, f, g.
⁷² Treiddiaw,—a. *Un pen-
nill yw hwn a'r blaen-
orol yn d.*
⁷³ Wawdodyn,—c.
⁷⁴ Chwerth,—d.
⁷⁵ Digynnyeis,—a, g;
digyn uei (disgynneis),
—f; disgynas,—d;
disgynnei,—e.
⁷⁶ Em,—a, f; im,—d.
⁷⁷ Bedin,—a; byddin,—f.
⁷⁸ *Diwedd pennill yn d.*
⁷⁹ Lledi,—a, wyledi,—b, c.

⁸⁰ Heb,—a, d, e, f, g.
⁸¹ Colovyn,—a.
⁸² Reithuyw,—a, e, f, g.
⁸³ Ffraeth,—a.
⁸⁴ Eu llu,—a, e, f, g; o
lu,—b.
⁸⁵ A,—a, d, f, g.
⁸⁶ Ket,—a, d, e, f, g.
⁸⁷ E,—a; i,—c.
⁸⁸ E,—a; i,—c.
⁸⁹ Benydu,—a.
⁹⁰ Diheu,—b, c, d.
⁹¹ Angheu,—a.
⁹² O,—c; yn,—f.
⁹³ Treidu,—a; eudu,—b;
treuddu,—f.
⁹⁴ Gattrraeth,—a.
⁹⁵ Veduaeth,—a, c, e, f, g.
⁹⁶ Uedwn,—a, c, e, f, g.
⁹⁷ Fyryf,—a, d, e, f, g.
⁹⁸ Frwythlawn,—a, b, c,
d, e, f, g.
⁹⁹ Kynhuyllwn,—a.
¹⁰⁰ E am,—a, b, c, d, e, f,
¹⁰¹ Ed,—a, d, e, f, g; ydd,
¹⁰² Oergwn,—b, c. [—c.
¹⁰³ Brennych,—a.
¹⁰⁴ Beych,—a, d, e, f, g.
¹⁰⁵ Dilyw,—a.
¹⁰⁶ En,—a.
¹⁰⁷ Adawsswn,—a, d, e, f;
adasswn,—g.
¹⁰⁸ Kyueillt,—a.
¹⁰⁹ Diffleis,—a.
¹¹⁰ Vedwn,—a, e, f; oed-
wn,—b, c, d, g, l.
¹¹¹ Rugyl en emwrthryn
rynn riadwn,—a.
¹¹² Mennws,—a.
¹¹³ Gwyngwn,—a. Un
maban e gian o dra
bannawc,—k.

Gwyr a aeth Gattræth gan wawr
 Travodynt¹ yn² hed yn³ hownawr⁴
 Milcant a thrychant a em daflawr⁵
 Gwyarllt a gwynodynt⁶ waeulawr⁷
 Ef gorsaf eng gwriaf⁸ eng guriawr⁹
 Rac Gosgordd Mynyddawr¹⁰ mwynawr

Gwyr a aeth Gattræth¹¹ gan uawr¹²
 Dygymyrrus¹³ eu hoet eu hangenawr¹⁴
 Med yvynt¹⁵ melyn melyn¹⁶ maglawr
 Blwydyn bu llewyn llawen¹⁷ cerdawr¹⁸
 Coch eu cledyfau¹⁹ na phlrawr²⁰
 Eu llain guyangalch a phedryolet²¹ benawr²²
 Rac gosgordd mynyddawr mwynawr

Gwyr a aeth Gattræth²³ gan dyd
 Neus goreu o gadeu gewilyd²⁴
 Wy gwnaethant yn²⁵ geugant gelorwyd
 A llafn aur²⁶ llawn anaawd²⁷ em²⁸ bedyd
 Goreu yw hyn²⁹ cyn³⁰ cystlwn carennyd³¹
 Enneint³² creu ac angeu oe hennydd³³
 Rac beddin³⁴ Ododin pan vu ddydd³⁵
 Neus goreu dan³⁶ buylliat neirhiad³⁷ guy-
 chyd³⁸

Gwr a aeth Gattræth gan ddydd³⁹
 Ne⁴⁰ lewes ef vedd gwyn⁴¹ vei noethydd⁴²
 Bu truan gynatcan⁴³ gyvlyudd⁴⁴

¹ Trauodynt, -a.

² En, -a, b, c, e, g; eu, -d, f.

³ Eu, -a, d, f, g; en, -e; yn, -b, c.

⁴ Eofnawr, -c; hofnawr, -f.

⁵ Emdaflawr, -a, b, e, f, g; am daflawr, -b, c.

⁶ Gwynodynt, -a, d, e, f, g.

⁷ Waewawr, -a, d, f, g; waewlawr, -c, e.

⁸ Yng gwryaf, -a, d, f, g; engwriaf, -b, c, e.

⁹ Eg gwryawr, -a, d, e, f, g; enguriawr, -c.

¹⁰ Rac gosgordd mynyddawr, -a.

¹¹ Gattræth, -a.

¹² Wawr, -a.

¹³ Dygymyrrus, -a.

¹⁴ Hanyanawr, -a, d, e, g; haganawr (hanianawr), -f; hanganawr, -b.

¹⁵ Evynt, -a. [-b.

¹⁶ Melyn, melyn, -c.

¹⁷ Llauer, -a, d, f, g.

¹⁸ Kerdawr, -a.

¹⁹ Cledyauwr, -a; cleddyfau, -c.

²⁰ Phurawr, -a, d, g; phlaur, -c, e; phlurawr (phurawr), -f.

²¹ Phedryollt, -a, d, e, f, g; l.

²² Bennawr, -a.

²³ Gattræth, -a.

²⁴ Gweilid, -a.

²⁵ En, -a.

²⁶ Llawnawr, -a, d, e, g; llafnawr, -f.

²⁷ Annawd, -a, l; anawdd, -c.

²⁸ Ym, -c.

²⁹ Hwn, -a, d, f, g.

³⁰ Kyn, -a. *Nid yw'r gair hwn yn b.*

³¹ Kystlwn carennyd, -a.

³² Enueint, -d; e meint, -f; enueint, -l.

³³ Hennydd, -a.

³⁴ Bedin, -a.

³⁵ Wawdedyn pan fu ddydd, -c; Ododin pan vudyd, -a, e, f, g.

³⁶ Deu, -a, d, e, f, g.

³⁷ Bwyllat neirhiat, -a.

³⁸ Gwythydd, -a; gwythyd, -d; gwythydd, -l. *Nid yw y ban hwn yn f.*

³⁹ Gattræth gan dyd, -a. *Nid yw y ban hwn yn f.*

⁴⁰ Ni, -c, e.

⁴¹ Vedgwyn, -a, d, e, f, g.

⁴² Veinoethydd, -a, d, g; veinoethydd, -f.

⁴³ Gyuatcan, -a, d, e, g; gyvatgan, -f.

⁴⁴ Gyvlyudd, -a.

⁴⁵ E, -a; i, -c.

⁴⁶ Or, -a, d, e, f, g.

⁴⁷ Drenghidyd, -a, d, f, g; drenghidydd, -l.

⁴⁸ Ni, -b, c, d, g. [a.

⁴⁹ Chryssiws gatraeth, -a, -c.

⁵⁰ O, -c.

⁵¹ Aruath, -a.

⁵² Arwyth, -a.

⁵³ Ni, -c.

⁵⁴ Gyvor, -b, c, e; gyffor, -a.

Y⁴⁵ neges ef o⁴⁶ drachwres dringhedydd⁴⁷
 Ny⁴⁸ chryssius Gattræth⁴⁹ mawr

Mor ehelaeth y⁵⁰ arvaeth⁵¹ uch arwydd⁵²
 Ny⁵³ bu mor gyfor⁵⁴
 O eidin yscor⁵⁵

O ysgar ei⁵⁶ Oswydd⁵⁷
 Tutwlchir⁵⁸ ech y⁵⁹ dir ae drewydd^{60*}
 Ef lladd ei⁶¹ Saeson⁶² seithved dydd⁶³
 Perheit⁶⁴ ei⁶⁵ wrhyt⁶⁶ yn wr rhydd⁶⁷
 Ae govein gan ugein⁶⁸ gyweithydd⁶⁹
 Pan dyu Dudwlch⁷⁰ dut⁷¹ nerthydd⁷²
 Oet gwaetlan⁷³ gwyalyan⁷⁴ vab Eilydd⁷⁵

Gwyr⁷⁶ a aeth Gattræth⁷⁷ gan wawr
 Wyneb udyd ysgorvâ ysgwydawr
 Crei cyrchynt⁷⁸ cyn hynt⁷⁹ treiaur⁸⁰
 Yn gynuan⁸¹ mal taran twrf aessawr⁸² +
 Gwr gorvynt⁸³ gwr etwynt⁸⁴ gwr llawr⁸⁵
 Ef rhwygei⁸⁶ a chethrei a chethrawr
 O dduch⁸⁷ lle⁸⁸ lladdes⁸⁹ a⁹⁰ llafnawr⁹¹
 Yn gystudd heyrn⁹² dur arbennawr
 Y⁹³ Mordei ystyngi a dyledawr⁹⁴
 Rac erthei⁹⁵ erthrychei⁹⁶ viddinawr⁹⁷

O vreithell Gattræth⁹⁸ pan adroddir⁹⁹
 Maon dychurant¹⁰⁰ eu hoet bu hir
 Edyrn diedyrn a mygyn¹⁰¹ dir

⁵⁵ Ysgor, -a.

⁵⁶ A esgareid, -a, d, e, f, g.

⁵⁷ Oswyd, -a. *Fel hyn y mae'r pum llinell yma yn a:—*

Ny chryssiws gatraeth
 Mawr mor ehelaeth
 E aruath uch arwyth
 Ny bu mor gyffor
 O eidin ysgor
 A esgareid oswyd

⁵⁸ Tutwlch hir, -a, d, e, f, g; tutwlch hir, -l; tudwlch ir, -c.

⁵⁹ O, -c.

⁶⁰ Dreuyd, a, d, e; trewydd, -c; dreuyd, -g; drefydd, -f.

⁶¹ Lladei, -a, d, e, g; a laddei, -c; lladdei, -f.

⁶² Saesson, -a; saeson, -f.

⁶³ Seithuet dyd, -a.

⁶⁴ Parheid, -c.

⁶⁵ Y, -a, d, e, f, g.

⁶⁶ Wrhyt, -b, c.

⁶⁷ En wrwyd, -a, d, f; wr vyd, -l.

⁶⁸ E gein, -a, d, g; ei gein, -l.

⁶⁹ Gyweithydd, -a.

⁷⁰ Dudwlch, -a.

⁷¹ Drut, -b, c.

⁷² Nerthydd, -a.

⁷³ Gwaedlain, -c; gwaethan, -d.

⁷⁴ Gwyalfain, -c; gwyalyan, -a, d.

⁷⁵ Kilyd, -a, d, g; kilydd, -f.

⁷⁶ Gwr, -a, d, f, g.

⁷⁷ Gatraeth, -a.

⁷⁸ Kyrchynt, -a; cynhynt, -d, f.

⁷⁹ Kynmullynt, -a, d, g; cynmullynt, -f.

⁸⁰ Reiawr, -a, d, f, g.

⁸¹ En gynuan, -a, b, c, d, f, g; (fortasse, -e); cynuan, -e; yn gynuan, -l.

⁸² Twryf aessawr, -a.

⁸³ Gorvynt, -g.

⁸⁴ Etvynt, -a, d, f; etvynt, -g.

⁸⁵ Llaur, -a.

⁸⁶ Rwygei, -a.

⁸⁷ Od uch, -a, d, f, e, g; odduch, -b; oeddych, -c.

⁸⁸ Lled, -a, d, f, g. [-c.

⁸⁹ Lladei, -a, d, e, f, g.

⁹⁰ Y, -f.

⁹¹ Llawnawr, -a.

⁹² En gystud heyrn, -a.

⁹³ E, -a, d, e, f, g; a, -b, c.

⁹⁴ Dyledawr, -a.

⁹⁵ Erthgi, -a, d, f, g.

⁹⁶ Erthrychei, -a, d, f, g.

⁹⁷ Vydinawr, -a.

⁹⁸ Gatraeth, -a.

⁹⁹ Adroddir, -a.

¹⁰⁰ Dychiorant, -a, d, e, g; dycharant (dychiorant), -f.

¹⁰¹ Amygyn, -a, d, f, g.

* Tutwlch treissic aer caer o dileith
 Tutwlch treissic hair caer godileit, -k.

+ Mal taran nem tarhei scuataur, -k.

A meibion Godebawc¹ gwerin enwir
 Dyphorthlynt² gowyssawr³ gelorawr hir
 Bu truan⁴ dyngheldven angen⁵ gywir
 A dyngut⁶ y Dulvwlch⁷ a Chyvwilch hir
 Cyt⁸ yven vedd gloew⁹ wrth liw¹⁰ babir
 Cyt¹¹ vei da ei¹² vlas y¹³ gas bu hir

Blaen ych Echinig¹⁴ gaer¹⁵ y negei¹⁶
 Gwyr gweryd¹⁷ gwanar ae dilynei
 Blaen ar y¹⁸ bludue¹⁹ dy galonmit²⁰ vual²¹
 Blaen gwirawt vragaut ef dybyddei²²
 Blaen eur a phorphor cein²³ nas²⁴ mygei
 Blaen eddystlawr²⁵ pasc ae gwaredei
 Gwarth lef²⁶ ag²⁷ eno²⁸ bryt ae²⁹ derllydei³⁰
 Blaen erwyre³¹ Gawr budvaur³² drei
 Arch³³ yn³⁴ llwrw byth hwyr y techei³⁵

A nawr³⁶ gynhornan³⁷
 Huan ar wyrn³⁸
 Gwledig³⁹ gyd⁴⁰ gyfgein⁴¹
 Nef Ynys Brydain⁴²
 Garw rhyt⁴³ rac rhynn⁴⁴
 Aes elwrw⁴⁵ budyn⁴⁶
 Bual oedd⁴⁷ anvyn⁴⁸
 Ygeunted⁴⁹ eidyn
 Trihyd⁵⁰ ryodres eved⁵¹ meduau⁵²
 Yvei⁵³ win gwirawt
 Oet⁵⁴ ervid⁵⁵ vedel⁵⁶

Ynei⁵⁷ win gowel⁵⁸
 Aerveid⁵⁹ yn arvel⁶⁰
 Aer gemin⁶¹ vedel
 Aer adan⁶² glaer
 Cenyn cenit⁶³ aer
 Aer serchiawc⁶⁴
 Aer Edenawc
 Nid⁶⁵ oed diryf⁶⁶ ysgwyt⁶⁷
 Gan waeawr⁶⁸ plymnwyd
 Chydyd⁶⁹ gynvedyon⁷⁰
 Ygcat⁷¹ blymnwyd
 Di yssic⁷² ydias⁷³
 Diveyl⁷⁴ as⁷⁵ talas
 Hudit⁷⁶ ewyllas⁷⁷
 Cyn by⁷⁸ clawr glas
 Bed gwrveling⁷⁹ vreise⁸⁰

Teithi amgant⁸²
 Tri llwry novant⁸³
 Pymwnt a phumcant⁸⁴
 Trychwn⁸⁵ a thrychant⁸⁶
 Tri⁸⁷ chat varchawc⁸⁸
 Eidyn euruchawc⁸⁹
 Tri llu llurugawc
 Tri eurdeyrn⁹⁰ dorchawc
 Tri marchawc dywal
 Tri chant⁹¹ gyhafal⁹²
 Tri chyfneit⁹³ cysnar⁹⁴

¹ Meibyon godebawc,—a.
² Dyforthlynt,—a.

³ Lynwyssawr,—a, d, f, g.

⁴ Tru a,—a, d, f, g.

⁵ Dynghetven anghen,—a.

⁶ Dyngwt,—a.

⁷ Dutvwlch,—a, d, e, f, g.

⁸ Ket,—a, d, e, f, g.

⁹ Yvein ved gloyw,—a.

¹⁰ Leu,—a, d, f, g, l.

¹¹ Ket,—a, d, e, f, g.

¹² E,—a, d, e, f, g.

¹³ I,—c.

¹⁴ Echeching,—a, d, f, g; ycheching,—b, c, e.

¹⁵ Gaer glaer,—a, d, f, g.

¹⁶ Nid ydyw y gair olaf hwn yn y copiau ereill.

¹⁷ Ewgei,—a, d, f, g; yn-eglei,—c.

¹⁸ Gweiryd,—a, d, f, g.

¹⁹ E,—a.

²⁰ Blouulue,—b; vlouue (corrupte),—e. Nid yw yn c.

²¹ Dygollouit,—a; digalonnit,—c; dygollovid,—d.

²² Ene vwynvaur vordei,—a; er ewynvaur vordei,—f; ene wynvaur vordei,—d. Nid yw y ban hwn yn i, b, c.

²³ Dybydei,—a.

²⁴ Kein,—a.

²⁵ As,—a, d, f, g.

²⁶ Edystrawr,—a, d, g; eddystrawr,—f.

²⁶ Gwrthlef,—a, d, g; gwarthlef,—e, f.

²⁷ Ac,—a, d, g.

²⁸ Euo,—a, d, g; enw,—b, c; ewo,—f.

²⁹ Bryd ai,—f.

³⁰ Y mac'r ban hwn ar ol y cantynol yn b.

³¹ Arwyre,—b, c.

³² Buduawr,—a, d, e, f, g.

³³ Arth,—a, d, f, g.

³⁴ En,—a.

³⁵ E techei,—a, c, e, f, g; etechei,—d.

³⁶ Anawr,—a, d, e, g; yn awr,—c; anawr (an-awn,—f.

³⁷ Gynhoruan, a, e, f, g; gynghorvan,—d.

³⁸ Arwyran,—a; arwyran,—f. Mae hwn a'r ban blaenorol yn un yn f.

³⁹ Gwledic,—a.

⁴⁰ Gwd,—a, d, f, g.

⁴¹ Gyffegin,—a.

⁴² Enys brydein,—a.

⁴³ Ryt,—a, b, d, f, g; rhed,—c, e.

⁴⁴ Rynn,—a.

⁴⁵ O llwrw,—c; e llwrw,—d.

⁴⁶ Byddyn,—c.

⁴⁷ Oed,—a.

⁴⁸ Arwynn,—a, d, g; arwyn,—f.

⁴⁹ Eg kynted,—a; eg cynted,—l.

⁵⁰ Erchyd,—a, d, f, g, l.

⁵¹ E ved,—a, d, e, f, g; yfed,—c.

⁵² Medwawt,—a; medwawd,—f. Mae y llinell hon yn ddwy linell yn a.

⁵³ Yuei,—a.

⁵⁴ Oed,—a.

⁵⁵ Erunt,—a, d, e, f, g.

⁵⁶ Uedel,—a, d, e, f, g.

⁵⁷ Y uei,—a, d, e, g; yvei,—c, f.

⁵⁸ Gouel,—a, d, g.

⁵⁹ Aerueid,—a, g; a erueid,—f; a arueid,—d.

⁶⁰ En arued,—a, d, g; yn arfed,—f. Mae y ddwy linell flaenorol yn un yn f.

⁶¹ Aer gennyn,—c; aer-gein,—f.

⁶² A dau,—f.

⁶³ Kenyn keuit,—a, d, e, f, g; ceuit,—l.

⁶⁴ Seirchyawc,—a, d, e, g; seirchiawc,—f.

⁶⁵ Nyf,—a.

⁶⁶ Eirfy,—e.

⁶⁷ Y ysgwyd,—a, d, f, g.

⁶⁸ Waywawr,—a, c, e, f, g.

⁶⁹ Kwydyn,—a, d, e, g; cnyd yn,—b; cuydyn,—f.

⁷⁰ Gyuoedyon,—a, d, g; gynfedyon,—b, c; gyvoedyon,—f; gynvoedyon,—e.

⁷¹ Eg cat,—a.

⁷² Diessic,—a, c, d, e, f, g.

⁷³ E dias,—a, b, c, d, e, f, g.

⁷⁴ Divevnl,—a, d, e, f, g; difael,—c.

⁷⁵ Ys,—e.

⁷⁶ Huddid,—c.

⁷⁷ E wyllas,—a, d, f, g; ewyllias,—c.

⁷⁸ Kyn bu,—a, l.

⁷⁹ Gwruelling,—a, d, f, g, l.

⁸⁰ Y mac'r llinell hon yn terfynu'r pennill hwn yn a, b, c, d, e.

⁸¹ Nid oes arwydd coll yma mewn un o'r copiau ereill.

⁸² Etmygant,—a, d, f, g, l.

⁸³ Nouant,—d.

⁸⁴ Phymcant,—a.

⁸⁵ Erchwn,—f; tri chwn,—c.

⁸⁶ Thrichant,—c.

⁸⁷ Si,—a, d, g, l; chwech,—b, c; chant,—f; dim yn e.

⁸⁸ Chatvarchawc,—a, d, e, g; chadvarchawg,—f; cad farchawg,—b, c.

⁸⁹ Eu ruchawc,—d.

⁹⁰ Eur deyrn,—a; theyrtn eur,—l.

⁹¹ Chat,—a, d, f, g.

⁹² Gyhaual,—a.

⁹³ Chysneit,—a, d, f, g.

⁹⁴ Kysnar,—a; kysmar,—d.

Chwerfysgynt¹ ysgar²
 Tri yn³ drin yn⁴ drwm
 Llew lledynt blwm
 Eur y gat⁵ gyngwrn
 Tri theyrn maon
 A ddyvu⁶ o⁷ vrython
 Cynric⁸ a Chenon⁹
 Cynrein¹⁰ o Aeron
 Gogyverth¹¹ yn honn
 Deivyr diverogion¹²
 A¹³ ddyvu¹⁴ o vrython
 Wr well no Chynon
 Sarph seri alon
 Yveis¹⁵ y¹⁶ win a med y¹⁷ Mordei
 Mawr meint y¹⁸ vehyr¹⁹
 Ygeyvarvot²⁰ gwyr
 Bwyty²¹ Eryr erysmygei
 Pan gryssiei gydwyl cyfdwyreie²²
 Awr gan wyrd wawr cyn y²³ dodei
 Aessawr delit am bellt²⁴ a adawei²⁵
 Pareu rynn rwygiat²⁶ dygymmynei
 Y gat²⁷ blaen bragat briwei
 Mab Syvno syweddydd²⁸ ai gwyddyei²⁹
 A werthws³⁰ y³¹ eneit
 Yr³² wyneb grybwieit³³
 A llafn llifeit laddei³⁴
 Lleddessit³⁵ ag³⁶ a chrwys³⁷ a phrei³⁸

¹ Chwerw vysgynt,—a,
 d, g; chwervys gynt,
 —b; chwerw ffysgynt,
² Esgar,—a. —f.

³ En,—a.
⁴ En,—a.
⁵ E gat,—a; o gad,—c;
 ynghat,—e.
⁶ A dyvu,—a.

⁷ *Nid yw gair hon yn b.*
⁸ Kynri,—a, d, f, g; cyn-
 frig,—c, e.
⁹ Cherion,—d.
¹⁰ Kynrein,—a.

¹¹ Gogyuerchi,—a, f, g;
 gogyuerthi,—d.
¹² Duierogion,—a.

¹³ *Nid yw yn d.*
¹⁴ Dyvu,—a.
¹⁵ Eweis,—a.

¹⁶ *Nid yw yn b; o,—c;
 i o,—e.*

¹⁷ E,—a.
¹⁸ E,—a; o,—c; *dim yn b.*

¹⁹ Ueuwy, i. e. wewyr, —e l.
²⁰ Yg kyuarvot,—a; ys-
 cyvarvot,—b, c.

²¹ E,—a; i,—c, d.
²² Kyfdwyreie,—a.

²³ Kyvi,—a, d, f, g.
²⁴ Ambellt,—a, d, e, f, g.

²⁵ A dawei,—g.
²⁶ Rwygyat,—a.

²⁷ E gat,—a; i gat,—d;
 ynghat,—c, e.

²⁸ Syweddyd,—a.
²⁹ Ae gwyddyei,—a.

³⁰ Wertho,—e.
³¹ E,—a; ei,—c.

³² Er,—a, c, d, e, f, g.
³³ Grybwyllieit,—a, d,
 e, f, g.

³⁴ A llavyn lliveit laddei,
 —a.

³⁵ Lladessit,—a.

³⁶ Ae,—a. *Nid yw'r gair
 hon yn f.*

³⁷ A thrwys,—a, f, g; ac
 athrwys,—d.

³⁸ Ae affrei,—a, d, g; ar
 affrei (a pharei),—f.

³⁹ Amot,—a, d, e, f, g; y
 mod,—c; ammot,—l.

⁴⁰ Arut aruaethei,—a.

⁴¹ Dirmygei,—b, c, f.

⁴² Galaned,—a, d, e, g;
 gelanedd,—f.

⁴³ Gwned,—a.

⁴⁴ Em,—a.

⁴⁵ Gwyned,—a.

⁴⁶ *Mae'r llinell yn ter-
 fynu pennill yn a. &c.*

⁴⁷ Eweis y,—a, d, e, f, g.

⁴⁸ Med e,—a.

⁴⁹ Rann,—a, d, g, l; gan,
 —c.

⁵⁰ Fin fawd ut,—a, d, g;
 ffin ffawt ut,—f. [g.]

⁵¹ Didrachywed,—a, d, f.

⁵² Colwed,—a, d, g; cal-
 wed, colned,—e; (col-
 ned, eufned),—f; cou-
 net,—l

⁵³ Bawb,—a.

⁵⁴ Disgynnot,—a; dis-
 gynnat,—b, c.

⁵⁵ Gwaeuanat,—a; gwaeo-
 aned,—e.

⁵⁶ Phechawd,—c.

⁵⁷ Present,—a.

⁵⁸ I drawd,—a, e, f, g;
 addrawd,—c.

⁵⁹ Vreichyawr,—a, d, f, g.

⁶⁰ Gatraeth,—a.

Er a mot³⁹ arvot arvaethei⁴⁰
 Ermygei⁴¹ genaledd⁴²
 O wyr gwyhyr gwnnedd⁴³
 Ym⁴⁴ blaen Gwynedd⁴⁵ gwanei⁴⁶
 Yveis o⁴⁷ win a medd⁴⁸ y Mordei
 Can yveis disgynnei can⁴⁹ fin fanlyt⁵⁰
 Ny didrachyvet⁵¹ cobnet⁵² drut
 Pan disgynnei pawb⁵³ ti disgynnut⁵⁴
 Ys deupo gwaeant⁵⁵ gwerth na phechut⁵⁶
 Present⁵⁷ adrawt⁵⁸ oed vreichvawr⁵⁹ drut⁶⁰

Gwyr a aeth Gattrath⁶⁰ buant enwawc
 Gwin a med⁶¹ o⁶² eur vu eu gwirawd⁶³
 Blwyddyn yn⁶⁴ erbyn urdyn⁶⁵ deawd⁶⁶
 Triuir a thri ugeint a thrichant eurdorch-
 aud⁶⁷

Or saul⁶⁸ yt gryssiasant⁶⁹ uch gormant uir-
 aut⁷⁰

Ny diengei⁷¹ namyn tri o wrhydri flossawt⁷²
 Deu gati⁷³ Aeron a Chenon dayarawt⁷⁴

A minneu⁷⁵ om guaetfreu guerth vyguen-
 uaut⁷⁶†

Vygar⁷⁷ yngwirvar⁷⁸ nyn gogyhraft⁷⁹
 O heb⁸⁰ ony⁸¹ bei o gwyn dragon deucant⁸²

Ny didolit ygeyntedd⁸³ o ved gwirawt
 Es⁸⁴ gwnei⁸⁵ arceithing⁸⁶ perthin⁸⁷ arvod-
 iawc⁸⁸

⁶¹ Medd,—f.

⁶² Oc,—f; ag,—c.

⁶³ Gwirawt,—a.

⁶⁴ Blwydyn en,—a.

⁶⁵ Tridyn,—b, c; wrdyn,
 —e; erbynwyr dyn,—l.

⁶⁶ *Neu tridyn devawd,—
 m.*

⁶⁷ Trywyr a thri ugeint
 a thrychant eurdorch-
 awc,—a, b, c, d, e, f, g, l.

⁶⁸ Sawl,—a.

⁶⁹ Gryssyasant,—a.

⁷⁰ Wirawt,—a.

⁷¹ Diengis,—a, d, e, f, g.

⁷² Flossawt,—a.

⁷³ Gatki,—a; gatei,—b, c.

⁷⁴ Dayrawt,—a, d, f, g;
 daearawt,—b, c; dae-
 arawd,—l.

⁷⁵ Minheu,—a.

⁷⁶ *Fy gwennawt,—a. Y
 mae'r llinell hon yn
 terfynu pennill yn y
 coplau ereill.*

⁷⁷ Vyg car,—a, e, f, g;
 llyg car,—d.

⁷⁸ Yng wirwar,—a, d, e,
 f, g.

⁷⁹ Gogyffrawt,—a; go-
 gyhrawd,—b; gogong-
 rawd,—c; gogong-
 hrawd,—e; gogyrhawd
 (gogyffrawt),—f.

⁸⁰ O neb,—a, d, f, g.

⁸¹ O ny,—a, d, e, f, g.

⁸² Ducawt,—a, d, g;
 decant,—c; deueawt
 (ducawt),—f.

⁸³ Yng kynted,—a.

⁸⁴ Ef,—a, d, e, g; ys,—
 c; ev,—f.

⁸⁵ Gwnaei,—a, d, e, g.

⁸⁶ Ar beithing,—a, d, g;
 arethin,—e; arbeith-
 ing,—f.

⁸⁷ Perthying,—a, d, g;
 perthing,—f.

⁸⁸ Arudyawc,—a.

* Pan esgynnei (estynnei,—i) bawb ti disgynnut
 (disgynniut,—i)

Ath uodi (uedi,—i) gwas nym gweith (gwerth,—i)
 na thechut

Presentt kyadrawd (cyn adrawd,—i) oed breich-
 yaul glut,—k.

† Trywyr a thrygeint a thrychant
 Y vreithyl Gattrath ydaethant

Or saul yt gryssiasant
 Uch ved venestri

Namyn tri nyt atcorsant (atcorsant,—d)
 Cynon a chadraeth (chatreith,—d) a chathleu

(chalew,—d) a gatuant (o gatnant,—d)
 A minneu om creu * * *—k.

Es¹ diserein ygeat diserein yn aelawt²
 Neus adrawd Gododin³ gwedy flosawt⁴
 Pan vei⁵ no llwyue⁶ llymmach⁷ nebawt^{8, 2}
 Arf agcynnull⁹ agcymaen dul agcysgo-
 get¹⁰
 Tra chiwet¹¹ wawr treiglyssyt¹²
 Llawer¹³ Lloegrwys giwet¹⁴
 Heissit¹⁵ eis ygcynauor¹⁶ eis ygeat vereu¹⁷

Gorne¹⁸ wyr¹⁹ lludw
 A gwragedd gwydu²⁰
 Cyn noi²¹ angheu
 Greit vab Hoewgi²²
 Ac ysperi
 Y²³ beri creu †

Arwr y²⁴ dwy ysgwyd²⁵ Adan
 Y²⁶ dalfrith ac eltith²⁷ Prwydan²⁸
 Bu trydar yn arvau²⁹ bu tan
 Bu lut³⁰ y³¹ wawr³² bu huan³³
 Bu bwyt brein bu bud y³⁴ vran
 A chyn edewit yn rhydon³⁵
 Gan wlith Eryr tith tirion³⁶
 Ac o du gwasgar gwanec tu³⁷ bron³⁸
 Beird byd³⁹ barnant wyr o galon⁴⁰

¹ Ef,—a, d, e, f, g; ys,
 —c.

² Disgrein eg catdisgrein
 en aelawt,—a.

³ Gwawdodyn,—c.

⁴ Fossawt,—a.

⁵ Fei,—f. *Nid yw y*
gair hun yn e.

⁶ Llwyue,—d; llivyen
 (llivyeu),—f.

⁷ Llymach,—a.

⁸ *Mae y ban hun yn terf-*
ynu pennill yn y co-
piâu ereill.

⁹ Aryf angkynnyll,—a;
 agoeun null,—b; ang-
 eu'n null,—c.

¹⁰ Agkymaen dull agkys-
 goget,—a.

¹¹ Tra chywed,—a; tra-
 chywed,—d; trachiw-
 et,—e.

¹² Treiglessyd,—a.

¹³ Llawr,—a, d, e, f, g.

¹⁴ Grivet (?),—g. *Mac'r*
ddau fan hyn yn un
yn a.

¹⁵ Heessit,—a.

¹⁶ Ygkynnor,—a, d, f, g;
 ynghynwr,—c; yg
 cynvor,—e.

¹⁷ Yg cat uereu,—a.

¹⁸ Goruc,—a, d, g, l; gor-
 ue,—f.

¹⁹ Gwyr,—f.

²⁰ Gwydw,—a; gwydn,
 —e.

²¹ Kynnoe,—a, d, e, g.

²² Hoewgir,—a, b, c, d,
 e, f, g.

²³ I,—c.

²⁴ A,—c.

²⁵ Ysgwyd,—a.

²⁶ E,—a.

²⁷ Eil tith,—a, d, g; eil-
 tith (eil tith),—f.

²⁸ Orwydan,—a, d, g; or-
 wyden (orwydan),—f;
 prydan,—c.

²⁹ En aereu,—a, d, g;
 aerve,—f.

³⁰ Ehut,—a, d, e, f, g;
 hyt,—l.

³¹ E,—a.

³² Waewawr,—a, d, f, g;
 wawr,—b, c, e, l.

³³ Truan,—e.

³⁴ E,—a; i,—c.

³⁵ En rydon,—a, d, e, f, g.

³⁶ Tiryon,—a.

³⁷ Ty,—c.

³⁸ Bronn,—a.

³⁹ Byt,—a.

⁴⁰ Gallon,—a, d, e, f, g.

⁴¹ Di ebyrth,—c.

⁴² E gerth,—a, d, f, g.

⁴³ E,—a; o,—c.

⁴⁴ Diua,—a.

⁴⁵ E,—a; o,—c.

⁴⁶ Gynreiu,—a.

* Ny sathraut gododin ar lawr fossaut
 Pan vei no lif llymach nebawt,—k.

† Ef gwneeï gwyr llydw
 Y gwragedd gwydw
 Kynn oe angheu
 Breint mab bleidgi
 Rac (ac,—i) ysbrei
 Y beri greu,—k.

Diebyrth⁴¹ y geith⁴² y⁴³ gynghyr
 Diva⁴⁴ oed y⁴⁵ gyfrein⁴⁶ gan wyr
 A chyn i⁴⁷ olo o dan⁴⁸ eleirch
 Un⁴⁹ ytoed⁵⁰ wrhyt⁵¹ yn y⁵² eirch⁵³
 Gorgolches y⁵⁴ greu y seirch
 Budvan vab Bleidvan dihavarch⁵⁵
 Cam y adaw⁵⁶ heb gof camb ehelaeth
 Nyd⁵⁷ adawai adwy yr adwriaeth
 Nyt edewis y⁵⁸ lys les cerdorion⁵⁹ Prydein
 Duw⁶⁰ calan Ionawr⁶¹ yn y⁶² arvaeth⁶³
 Nyt erdit⁶⁴ y dir cyvei⁶⁵ diffeith
 Drachas anias dreig⁶⁶ ehelaeth
 Dragon yggwyar⁶⁷ gwedy gwinaeth⁶⁸
 Gwenabwy vab Gwenn gynhen Galltraeth⁶⁹

Bu gwir⁷⁰ mal y mead⁷¹ y⁷² gathlew⁷³

Ny⁷⁴ deliis meirch neb marchlew⁷⁵

Hëssit maenor⁷⁶ y glyw⁷⁷

Yar⁷⁸ Llemenig⁷⁹ llwybr⁸⁰ dew

Ceny⁸¹ vacet⁸² am vum am borth⁸³

Dywal y⁸⁴ gledyval⁸⁵ ymborth⁸⁶

Hëssit⁸⁷ onn o bedryolet⁸⁸ y law

Yar⁸⁹ veingel⁹⁰ vygedorth⁹¹

Yt⁹² vannoi⁹³ rygu⁹⁴ ruyin⁹⁵

Yt⁹⁶ ladei allauyn⁹⁷ vreich⁹⁸ o eithin

⁴⁷ E,—a, d, e, f, g.

⁴⁸ A dan,—a, d, f, g.

⁴⁹ Vre,—a, d, f, g.

⁵⁰ Ytwed,—b; yt wed,—
 e.

⁵¹ Wryt,—a.

⁵² Ene,—a, d, f, g; yn i,
 —c, e.

⁵³ Arch,—a, d, f, g.

⁵⁴ E,—a.

⁵⁵ *Y mae'r llinell hon yn*
terfynu pennill yn yr
holl gopiâu ereill ond
h.

⁵⁶ E adaw,—a, d, f, g;
 ydaw,—b, e; y ddau,
 —c.

⁵⁷ Nyt,—a.

⁵⁸ E,—a; i,—c.

⁵⁹ Kerdoryon,—a.

⁶⁰ Diw,—a.

⁶¹ Yonawr,—a.

⁶² Ene,—a, d, f, g; yn i,
 —c, e.

⁶³ Aruaeth,—a.

⁶⁴ Er dir,—b, c, e.

⁶⁵ E dir kevei,—a, l.

⁶⁶ Dreic,—a.

⁶⁷ Yg gwyar,—a.

⁶⁸ Gwinvaeth,—a.

⁶⁹ Gatraeth,—a, b, c, d,
 e, f, g; gatraeth,—l.

⁷⁰ Gwin,—c.

⁷¹ Meud,—a, b, d, f, g;
 modd,—c, e.

⁷² E,—a.

⁷³ Gatlew,—a, d, f, g.

⁷⁴ Ni,—c.

⁷⁵ Marchlew,—a, d, f, g.

⁷⁶ Waywawr,—a, d, f, g, l.

⁷⁷ *Nid yw y ban hun a'r*
canlynol yn f.

⁷⁸ Y ar,—a, d, e, f, g.

⁷⁹ Llemenic,—a.

⁸⁰ Llwybyr,—a.

⁸¹ Keny,—a; cenen,—c, e.

⁸² Vaket,—a.

⁸³ Vyrn am borth,—a, d,
 g, l; vryn amborth,—e;
 vryn vy mam borth,
 —f.

⁸⁴ I,—c.

⁸⁵ Gledyual,—a.

⁸⁶ Emborth,—a. *Nid yw*
y ban hun yn f.

⁸⁷ Heessyt,—a.

⁸⁸ Bedryollt,—a, d, e, f,
 g, l.

⁸⁹ Y ar,—a, d, e, g.

⁹⁰ Veinnynell,—a, d, e, g;
 veinnell,—f.

⁹¹ Fygdorth,—c.

⁹² It,—c, e.

⁹³ Rannei,—a, g, l; fan-
 nei,—d; van oi,—d.

⁹⁴ Ryngu,—c, e; vygu,
 —f.

⁹⁵ Rywin,—d, f, g; ryv-
 in,—b, c, e; e rywin,
 —a. *Nid yw yr "e"*
ym y copiâu ereill.

⁹⁶ Ys,—b, c, e.

⁹⁷ A llauyn,—a, f, g; all-
 awyn,—b, c; a llavyn,
 —d; a llawyn,—c.

⁹⁸ Vreich,—d, e, f, g.

* Gen ath diwedus tutles (tut leo,—i)
 Na deliis meirch neb marchlew (march lew,—i)
 Keny vacet am byrth amorth
 Oed cadarn e gledyual ynorth
 Ur rwy ysgynnyei y onn o bedryholl (bryholl,—i)
 Llaw (llaw,—i) yar vein erch mygedorth.—k.

Mal¹ pan del² medel ar vreithin³
 Y⁴ gwnei⁵ varchleu⁶ waetlin⁷
 Issac anvonawc⁸ o barth deheu
 Tebyc⁹ mor lliant y ddeodeu¹⁰
     O wyled a llaryed
     O¹¹ chair¹² yved¹³ med¹⁴
 Meu¹⁵ yth glawdd¹⁶ offer¹⁷ y¹⁸ bwyth madd-
     eu¹⁹
 Ni²⁰ bu hil²¹ dihil²² na hen²³ dileu
 Seinyessit²⁴ y²⁵ gledlyf²⁶ ym pen mam-
     meu²⁷
 Murgreit²⁸ oed molet²⁹ ef mab Gwydneu³⁰

Caredig³¹ caradwy y³² glot
 Achubei gwarchatwei not
 Lletvegin is³³ tawel cyn³⁴ dyvot³⁵
 Dydd³⁶ gowychyd y³⁷ wybot
 Ys deupo car cyrd³⁸ cyfnot³⁹
 Y⁴⁰ wlat nef adef adnabot

Caredig⁴¹ caradwy⁴² gynran
 Ceinyat⁴³ y geat⁴⁴ gowan⁴⁵
 Ysgwyd aur⁴⁶ orwydr⁴⁷ cadlan
 Gwaeawr⁴⁸ uswyd agcyman⁴⁹
 Cleddyval⁵⁰ dywal diwan⁵¹
 Mal gwr catwei wyalvan⁵²
 Cyn cystudd⁵³ daear cyn⁵⁴ aphan⁵⁵
 O ddaphar diphynnei y vann⁵⁶
 Ys deupo cynnwys ygcyman⁵⁷
 Can⁵⁸ drindawt yn⁵⁹ undawt gyvan⁶⁰

- ¹ Val,—a.
² Vel,—a, d, f, g, l.
³ Vreiddin,—e, f.
⁴ E,—a.
⁵ Gwnaei,—a, d, e, f, g;
     gwnei,—c.
⁶ Varchlew,—a, d, e, f,
     g.
⁷ Y mae'r llinell yma yn
     terfynu pennill yn a.
⁸ Anuonawc,—a.
⁹ Tebic,—a.
¹⁰ Deuodeu,—a, e, f, g;
     y devo deu,—b; ydd
     efo deu,—c; y deuad-
     eu,—d.
¹¹ A,—a, d, f, g.
¹² Chain,—a, d, f, g.
¹³ Yued,—a.
¹⁴ Y mae'r ban hwn a'r
     blaenorol yn un yn f.
¹⁵ Men,—a, d, f, g, l; mae,
¹⁶ Glawd,—a. [—c.
¹⁷ E offer,—a, d, f, g.
     Nid yw yr "e" yn y
     copiad ereill.
¹⁸ E,—a.
¹⁹ Madeu,—a.
²⁰ Ny,—a, d, f, g.
²¹ Hyll,—a, d, f, g; hal,
     —l.
²² Dihyll,—a, e, f, g.
²³ Heu,—a, d, f, g; hew,
²⁴ Seinnysseyt,—a. [—l.
²⁵ E,—a; i,—c.
²⁶ Gledlyf,—a.
²⁷ Mameu,—a.
²⁸ Murgreit,—d, l

- ²⁹ Molet,—a.
³⁰ Cyssylltir y pennill
     hwn d'r cantynol yn d.
³¹ Karedig,—a, d, e, f, g.
³² I,—c.
³³ Ys,—c, e.
³⁴ Kyn,—a; hyn,—g.
³⁵ Dyvot,—a.
³⁶ E dyd,—a, d, f, g; o
³⁷ I,—c. [dyd,—l.
³⁸ Kyrd,—a; cyredd,—c.
³⁹ Kynvot,—a.
⁴⁰ O,—c.
⁴¹ Keredie,—a, b, d, e, f, g.
⁴² Karadwy,—a.
⁴³ Keimyat,—a, d, f, g, l;
     ceiniad,—c, e.
⁴⁴ Yg cat,—a, l.
⁴⁵ Gouaran,—a, d, f, g;
     gowaran,—l.
⁴⁶ Eur,—a.
⁴⁷ Crwydyr,—a, d, e, f, g;
     crwydr,—l.
⁴⁸ Gwaeawr,—a, d, e,
⁴⁹ Agkyuan,—a. [f, g.
⁵⁰ Kledyual,—a.
⁵¹ Divan,—e.
⁵² Wyaluan,—a.
⁵³ Kynn kysdyd,—a.
⁵⁴ Hynn,—a, e, f, g.
⁵⁵ Affan,—a.
⁵⁶ O daffar diffynnei e
     vann,—a.
⁵⁷ Kynnwys yg kyma,—
     a, d, f, g; agcyman,—
     b, c; yg cyfan,—e.
⁵⁸ Gan,—a.
⁵⁹ En,—c.

Pan gryssyei Garadawc y⁶¹ gat
 Mab⁶² baedd⁶³ coch⁶⁴ trychwn trychiat⁶⁵
 Tarw beddin⁶⁶ yn⁶⁷ trin gomynyat⁶⁸
 Ef lithyei⁶⁹ wyd gwn⁷⁰ oe anghat
 Ys uy nhyst⁷¹ Ewein⁷² vab Eulat
 A gwrien⁷³ a gwynn a gwriat⁷⁴
 O Galltraeth⁷⁵ o gomyniat⁷⁶
 O vryn hydwnn cyn⁷⁷ caffat
 Gwedy med gloew ar anghat
 Ny weles fron⁷⁸ y⁷⁹ dat⁸⁰
 Gwyr⁸¹ gryssiasant⁸² buant gytneit⁸³
 Hoedlvyrion⁸⁴ medduon⁸⁵ uch medd⁸⁶ hid-
     leit
 Gosgordd vynyddawc⁸⁷ eurawc⁸⁸ yn rheit
 Gwerth eu gwledd⁸⁹ o⁹⁰ vedd⁹¹ vu eu heneit
 Caradawc a Madawc Pyll ag Ieuan⁹²
 Gwgawn a Gwiawn Gwyn a Chynvan
 Peredur arwe dur gwawr ddu⁹³ ac Aedan
 Achubiat eg gaur⁹⁴ ysgwydawl agcymman⁹⁵
 Achet⁹⁶ lledessynt⁹⁷ wy ladassant⁹⁸
 Neb y⁹⁹ eu tymhyr nyt atcorsant¹⁰⁰

Gwyr a gryssiassant¹⁰¹ buant gyhaeth¹⁰²
 Blwyddyn¹⁰³ o dduch¹⁰⁴ medd¹⁰⁵ mawr y¹⁰⁶
     harvaeth¹⁰⁷
 Mor dru eu hadrawdd¹⁰⁸ wy anghawr¹⁰⁹
     hiraeth
 Gwenwyn eu hadlam nyd¹¹⁰ mamae¹¹¹ maeth
 Yn¹¹² ol gwyr pybyr¹¹³ temyr gwinvaeth¹¹⁴
 Mor hir eu hedid¹¹⁵ ag¹¹⁶ eu hetgyllaeth¹¹⁷

- ⁶⁰ Gyuan,—a, e, f, g.
⁶¹ I,—c, j.
⁶² Mal,—a, d, e, f, g.
⁶³ Baed,—a.
⁶⁴ Cjet,—a, d, e, f, g.
⁶⁵ Trychyat,—a.
⁶⁶ Bedin,—a.
⁶⁷ En,—a.
⁶⁸ Gornynyat,—b, c.
⁶⁹ Ef lithyei,—a.
⁷⁰ Wydgwn,—a, c, d, e,
     f, g.
⁷¹ Vyn tyst,—a, d, e, f, g.
⁷² Owain,—c.
⁷³ Gwryen,—a.
⁷⁴ Gwryat,—a.
⁷⁵ Gatraeth,—a, c, d, e,
     f, g.
⁷⁶ Gymynat,—a, d, e, f,
     g; gornynyat,—b, c.
⁷⁷ Kyn,—a.
⁷⁸ Vrun,—a, g; unun,—d;
     vrun vel uryen,—e;
     uron,—f.
⁷⁹ E,—a; i,—c.
⁸⁰ Mae'r llinell hon yn ter-
     fynu pennill yn a, &c.
⁸¹ Gwyr a,—a, b, c, d, e,
     f, g.
⁸² Gryssyassant,—a; gryss-
     siast,—c.
⁸³ Gytneit,—b, c.
⁸⁴ Hoedylvyrryon,—a, d,
     e, f, g.
⁸⁵ Medwon,—a. Nid yw
     y gair hwn yn d.
⁸⁶ Med,—a. [a.
⁸⁷ Gosgordd mynydawc,—
⁸⁸ Enwawc,—a, d, f, g.
⁸⁹ Gwled,—a.
⁹⁰ E,—a, e, f, g.
⁹¹ Ved,—a.
⁹² Yeuan,—a.
⁹³ Gwawr-dur,—a, d, e, f.
⁹⁴ Achubiat eng gawr,
⁹⁵ Angkyma,—a. [—a.
⁹⁶ A chet,—a, b, c, d, e, f, g.
⁹⁷ Lle lesid,—e.
⁹⁸ Lladassan,—a.
⁹⁹ I,—c.
¹⁰⁰ Atcorsan,—a.
¹⁰¹ Gryssyassant,—a.
¹⁰² Gytvaeth,—a, d, f, g.
¹⁰³ Blwyddyn,—a.
¹⁰⁴ Od uch,—a, c, d, e, f,
     g; oduch,—b.
¹⁰⁵ Med,—a.
¹⁰⁶ Eu,—a, d, e, f, g.
¹⁰⁷ Haruaeth,—a.
¹⁰⁸ Hadrawd,—a.
¹⁰⁹ Angawr,—a.
¹¹⁰ Nyt mab,—a, b, c, d,
     e, g; nid mam (mab
     man,—f.
¹¹¹ Au,—f.
¹¹² En,—a.
¹¹³ Pebyr,—a.
¹¹⁴ Gwinaeth, arall,—m.
     Y mae'r ban hwn
     ar ol y ban cantynol
     yn a, d, e, g. Nid yw
     yn f.
¹¹⁵ Hetlit,—a, d, e, f, g;
     hediad,—c.
¹¹⁶ Ae,—a; c,—g.
¹¹⁷ Het gyllaeth,—b.

Gwlyget Gododin¹ yn² erbyn fraeth
Anewyn³ Mynyddawc⁴ enwawg y⁵ gwnaeth
A phrit er prynu⁶ Breithell⁷ Galltraeth⁸

Gwyr a aeth Galltraeth⁹ ygeat¹⁰ ygcawr¹¹
Nerth meirch a gurmseirch¹² ac ysguyd-
aur¹³

Pelydr¹⁴ ar gychwyn a llym wacawr¹⁵
A llurucu¹⁶ claeir a chledywawr¹⁷
Ragorei tyllei trwy vyddinawr¹⁸
Cwydei¹⁹ cym²⁰ pymwynt²¹ rac y llavn-
awr²²

Rhuwawn²³ hir ef eodei²⁴ eur y²⁵ allawr
A chet a choelwein gein²⁶ y²⁷ gerddawr²⁸

Ny wnaethpwyd neuadd²⁹ mor orchyman³⁰
Mor wawr³¹ mor o wawr³² y gyflavan
Dyrlydut³³ meddud³⁴ Morien³⁵ tan
Ny thraethei na welei³⁶ Cenon celain³⁷
Yn³⁸ seirchiawc saphwyawc³⁹ tou⁴⁰ llydnan⁴¹
Seinyessit⁴² y⁴³ gledyf ymhen⁴⁴ gorchan⁴⁵
Noe⁴⁶ ac Eseye⁴⁷ carrec⁴⁸ wawr⁴⁹ y chyhad-
van⁵⁰

Ni⁵¹ mwy ysgogit⁵² vit⁵³ vab Teithan⁵⁴
Ny wnaethpwyd neuadd⁵⁵ mor annovauc⁵⁶
Ony bei Vorien⁵⁷ eil Caradawc
Ny diengis yn⁵⁸ trwm y lwrw⁵⁹ mynawc
Dywal dywalach no mab Pheruw⁶⁰

¹ Gwawdodyn, -c.

² En, -a.

³ Anewyn, -d.

⁴ Mynyddawc, -a.

⁵ Enwawc e, -a.

⁶ Prynu, -a.

⁷ Breithyll, -a.

⁸ Gatraeth, -a, d, e, f, g.

⁹ Gatraeth, -a, d, e, f, g.

¹⁰ Yg cat, -a.

¹¹ Yg gawr, -a, d, e, f, g;

anghawr, -c.

¹² Gwrymseirch, -a; gwr-
wm seirch, -b.

¹³ Ysgwydawr, -a.

¹⁴ Peleidydr, -a; helydr,
-e.

¹⁵ Waewawr, -a, d, e, f, g.

¹⁶ Llurucu, -a.

¹⁷ Chledyuawr, -a.

¹⁸ Vyddinawr, -

¹⁹ Kwydei, -a.

²⁰ Byrn, -a, d, f, g; bum,
-f.

²¹ Pymwnt, -a, d, e, g;
pymwnt, -f; arwydd
coll yn c.

²² Lavnawr, -a.

²³ Rhuuawn, -a, d, e, f, g;

Rhufain, -c.

²⁴ Rodei, -a, b, c, d, e, f, g.

²⁵ E, -a; i, -c. [l.

²⁶ Kein, -a.

²⁷ I, -c.

²⁸ Gerddawr, -a.

²⁹ Neuad, -a.

³⁰ Orchynnan, -a, d, f, g.

³¹ Ofawr vel owawr, -e.

³² Oruawr, -a, e, g;

wawr, -c; orwawr, -
d, f.

³³ Dyrlydut, -a, b, d, g;

derlyddwyd, -c.

³⁴ Medud, -a, d, f, g;

meddwyd, -c, e.

³⁵ Moryen, -a.

³⁶ Wnelei, -a, d, f, g.

³⁷ Kenon kelein, -a, l.

³⁸ Un, -a, d, e, f, g.

³⁹ Saphwryawc, -g.

⁴⁰ Son, -a, d, e, f, g, l.

⁴¹ Edlydan, -a, d, g, l;

lyddan, -d; ellydan
elydnan, -f.

⁴² Seinyessit, -a.

⁴³ E, -a; i, -c. [-d.

⁴⁴ Empenn, -a; empenn,
-c.

⁴⁵ Garthan, -a, d, f, g.

⁴⁶ Noc, -a, d, e, f, g.

⁴⁷ Esgyc, -a; esaue, -c;

yscog, -e; esgye, -d;

esyc, -f; esgyse, -g.

⁴⁸ Canec, -a, g.

⁴⁹ Vurwawr, -a, d, e;

vyr wawr, -f; vur
wawr, -g.

⁵⁰ Chahydfan, -f.

⁵¹ Ny, -a.

⁵² Gysgogit, -a, d, e, f, g.

⁵³ Wit, -a, d, g; fyd, -
c; fid, -e; uit, -f.

⁵⁴ Peithan, -a, d, e, f, g.

⁵⁵ Mae y ban hwn ynter-
fynu pennill yn a, &c.

⁵⁶ Neuad, -a.

⁵⁷ Anvawc, -a, d, i, g.

⁵⁸ Vorgen, -d; voryen,
-a.

⁵⁹ En, -a, b, e, g; un, -
c, d; yr eu, -f.

⁶⁰ Elwrw, -a, f, g; o
lwrw, -c, e.

Ffer⁶¹ i⁶² law fflagleu⁶³ Fowys⁶⁴ farchawc⁶⁵

Glew dias dinas⁶⁶ y⁶⁷ lu ovnawc

Rac beddin⁶⁸ Ododin⁶⁹ bu wascarawc⁷⁰

Y gylchwy⁷¹ dan y⁷² gymwy bu a denawc⁷³

Yn dyd guch⁷⁴ bu ystuyth⁷⁵ neu buyth
atveiliauc⁷⁶

Dyrlyddei⁷⁷ veddgryn⁷⁸ eillt Mynyddawc⁷⁹

Ny wnaethpwyd neuadd⁸⁰ mor ddiysig⁸¹

Ny⁸² chynonlary vron⁸³ glinnyon⁸⁴ wledig⁸⁵

Nyt ef eisteddei⁸⁶ yn⁸⁷ tal lleithic

Y⁸⁸ neb a wanei nyt adweinit⁸⁹

Raelym y⁹⁰ wacawr⁹¹

Calchdei⁹² tyllei vyddinawr⁹³

Racvuan⁹⁴ y⁹⁵ veirch rac rygiawr⁹⁶

Yn dydd⁹⁷ gwych⁹⁸ atwyth oedd⁹⁹ y¹⁰⁰ lavn-
awr

Pan gryssei¹⁰¹ Gynon gan wyrdd¹⁰² wawr

Disgynsit¹⁰³ yn trwn¹⁰⁴ ygcyssevin¹⁰⁵

Ef diodes gormes ef dodes¹⁰⁶ ffin¹⁰⁷

Hut ephyt¹⁰⁸ y¹⁰⁹ wrhyt¹¹⁰ y lwrw¹¹¹ Elphin¹¹²

Ergyr gaeu¹¹³ rhieu¹¹⁴ rhyvel¹¹⁵ chwerthin

Eithin yn¹¹⁶ oleit¹¹⁷ mur greit tarw trin

Disgynsit yn¹¹⁸ trwm ygcyssevin¹¹⁹

Gwerth medd ygcyntedd¹²⁰ a gwirawt
gwin¹²¹ [in¹²⁴

Heyessit¹²² y lavnawr rhwng¹²³ dwy vydd-

⁶⁰ Ferawc, -a, d, e, f, g.

⁶¹ Fer, -a.

⁶² Y, -a, d, e, f, g.

⁶³ Faglei, -a.

⁶⁴ Towys, -b; tywys, -c.

⁶⁵ Varchawc, -a.

⁶⁶ O, -c.

⁶⁷ Bu, -b.

⁶⁸ Bedin, -a.

⁶⁹ Wawdodyn, -c.

⁷⁰ Gwasarawc, -a.

⁷¹ Ynghylchwy, -c.

⁷² O, -c; i, -e.

⁷³ Adeuawg, -f.

⁷⁴ Gwyth, -a, d, e, f, g.

⁷⁵ Ystwyth, -a.

⁷⁶ Bwyth adveillyawc, -
a.

⁷⁷ Dyrlyddei, -a, b, d, e,
f; dyslyddei, -g; der-
lyddei, -c.

⁷⁸ Vedgryn, -a.

⁷⁹ Mynyddawc, -a.

⁸⁰ Neuad, -a.

⁸¹ Diessic, -a.

⁸² No, -a, b, d, e, f, g;

na, -c.

⁸³ Vronn, -a.

⁸⁴ Geinnyon, -a, d, e, f, g.

⁸⁵ Wledic, -a.

⁸⁶ Eisteddei, -a.

⁸⁷ En, -a.

⁸⁸ E, -a.

⁸⁹ Adwenit, -a, d, f, g.

⁹⁰ E, -a; i, -c.

⁹¹ Waewawr, -a, d, e, f, g.

⁹² Calch drei, -a, d, g;

calchdrei, -l; calch ei
vel calchdei, -e; calch
trei, -f.

⁹³ Vyddinawr, -a.

⁹⁴ Racvuan, -a, d, e, f, g.

⁹⁵ I, -c.

⁹⁶ Rhyngiawr, -c, e.

⁹⁷ En dyd, -a.

⁹⁸ Gwyth, -a, d, e, f, g.

⁹⁹ Oed, -a.

¹⁰⁰ E, -a; i, -c.

¹⁰¹ Gryssiei, -a.

¹⁰² Wyrdd, -a.

¹⁰³ En, -a. [g, l.

¹⁰⁴ Trwm, -a, b, c, d, e, f,

¹⁰⁵ Yg kyssevin, -a.

¹⁰⁶ Rhoddes, -c.

¹⁰⁷ Fin, -a, d, e, f, g.

¹⁰⁸ Effyt, -a, d, e, f, g, l;

a phyt, -b, c.

¹⁰⁹ I, -c.

¹¹⁰ Wrhyt, -b.

¹¹¹ Elwrw, -a, g; olwrw,
-c; y lwrw, -e, f.

¹¹² Elfin, -a; elffin, -f.

¹¹³ Mae y llinell hon ar ol
y nesaf yn a, b, d, e, g.

¹¹⁴ Gwayw, -a.

¹¹⁵ Rieu, -a.

¹¹⁶ Ryvel, -a, f.

¹¹⁷ Eithinyn, -a, f, g;

eithynyn, -d.

¹¹⁸ Uoleit, -a, f, g; uol-
it, -l; noleit, -i; vol-
eit, -c, d. Mae y llin-
ell hon yn terfynu
pennill yn a, &c.

¹¹⁹ En, -a.

¹²⁰ Yg kysseuin, -a.

¹²¹ Med y kynted, -a.

¹²² Win, -a.

¹²³ A, -c.

¹²⁴ Rwg, -a.

¹²⁵ Vyddin, -a. Nid yw y
ban canlynol yn i, b, c.

Eithin yn¹ noleir² mur greit tarw trin³
Disgynsit yn⁴ trwm rac alavedd⁵ wyrein^{*}

Wyre llu llaes⁶ ysgwydawl
Ysgwyt vriw rac biw Beli bloeddawr⁷
Nar odduch⁸ gwyar ffin⁹ ffestiniawr¹⁰
An delut¹¹ cynllwy¹² yar¹³ gynghorawr
Gorwyd gwarëufrith¹⁴ un ytheurdorch-
awr¹⁵
Twrch goruc amot ymlaen¹⁶ ystre ystryw-
awr

Teilyngdeith¹⁷ gwrthiat¹⁸ gawr
An gelwit y¹⁹ nef bit achledawr²⁰
Emyt²¹ ef crenny²² y²³ gat waewawr
Cat nannen²⁴ yra Elut²⁵ clotvawr²⁶
Ny²⁷ chynhennit na bei llu iddaw²⁸ llawr

Am drynni drylaw drylenn
Am lwys am ddiffwys²⁹ dywarchen
A³⁰ gwyddaw³¹ gwallt y ar³² benn³³
Y³⁴ am awyr³⁵ eryr Gwydien³⁶
Gwydduc³⁷ neus amuc ae³⁸ waen³⁹
Arduliat⁴⁰ diwyllyat y⁴¹ berchen

¹ Eithiny, -a, d, f, g.
² Uoleit, -a, d, g; uolu,
-l; oleit, -b, c, e.

³ Mae y llinell hon yn
terfynu pennill yn a,
&c.

⁴ En, -a.

⁵ Alauedd, -a, d, e, f, g,
l; alaved, -b, c.

⁶ Lliaws, -f.

⁷ Bloeddawr, -a.

⁸ Nar od uch, -a, d, e, f,
g; na rodduch, -c.

⁹ Fin, -a, d, e, f, g.

¹⁰ Ffestiniawr, -a.

¹¹ Delit, -a, b, d, f, g;
delyd, -c; denlut vel
delut, -e.

¹² Kynllwy, -a.

¹³ Y ar, -a, d, e, f, g.

¹⁴ Gwareufrith, -a, g;
gwareusrith, -b, c;
gwareus rith, -d, l;
gware rith, -f; nid yw
rith yn e.

¹⁵ Rin ych eurdorchawr,
-a; un yth eurdorch-
awg, -b, c; rin ych
eurdorchawe, -d; un-
yth ych eurdorchawe,
-e; rin eurdorchawr,
-f; rin ych (unyth),
-l. Nid yw y ban
hwn yn g.

¹⁶ Emlaen, -a.

¹⁷ Teilyngdeith, -a; teil-
ing deith, -d.

¹⁸ Gwrthiat, -a.

¹⁹ E, -a.

²⁰ Athledhawr, -a, d, f,
g; athledawr, -l.

²¹ Y myt, -d.

²² Krennit, -a.

²³ E, -a.

²⁴ Catvannan, -a, d, g;
cadvannau, -d; cat-
vanneu (clotvannan),

-f; calvannan (cat-
vannar), -l.

²⁵ Er acut, -a, g; yr a
elut, -b, c; er a dut,
-d; yr a dut, -e; er
a clat, -f.

²⁶ Clot vawr, -d, f.

²⁷ No, -a, e, f, g; ni, -c.

²⁸ Idaw, -a.

²⁹ Diffwys, -a.

³⁰ Am, -a, d, e, f, g.

³¹ Gwydaw, -a.

³² E ar, -a, d, g; y ar, -
b; i ar, -c; y vel i ar,
-e.

³³ Iar e benn, -f.

³⁴ I, -d, f.

³⁵ Wyr, -a, d, f, g.

³⁶ Gwydyen, -a.

³⁷ Gwyduc, -a, d.

³⁸ Ac, -a, d, e, g.

³⁹ Wayw, -a, d, g, l;
vaew, -f.

⁴⁰ Ardullyat, -a; ar-
ddwliad, -c.

⁴¹ I, -c. [-d.

⁴² Moryen, -a; morgen,

⁴³ Gwenwawt, -a, c, d, f,

⁴⁴ Nurdyn, -d, f. [g.

⁴⁵ Chyvrannu, -a.

⁴⁶ Eg weryd, -a, c, d, g;
priv eg gweryd, -f.

⁴⁷ Annerth, -c; amnerth,
-f.

⁴⁸ Amhen, -c.

⁴⁹ Trywyr, -a, b, d, e, f, g.

⁵⁰ Yr, -a, d, f, g.

⁵¹ Neu deheuec, -m.

⁵² Gwen, -a. Mae y llin-
ell hon yn terfynu pen-
nill yn a, &c.

⁵³ Am drynni, -a, b, c,
d, e, f, g.

⁵⁴ Gweinydawl, -a.

⁵⁵ Yg gweithyen, -a, d,
e, f, g.

⁵⁶ En, -a.

Amuc Morien⁴² gwennawt⁴³

Murdyn⁴⁴ a chyvrannu⁴⁵ penn

Prif egweryd⁴⁶ ac an nerth⁴⁷ ac am hen⁴⁸

Tryvyr⁴⁹ er⁵⁰ bot bun Bratwenn

Deudec⁵¹ Gwenabwy vab Gwenn⁵²

Amdrynni⁵³ drylaw drylenn

Gweinydiawr⁵⁴ ysgwydawl yngweithen⁵⁵

Yn⁵⁶ aryal cledyal⁵⁷ am benn

Yn Lloegr⁵⁸ drychion⁵⁹ rædrychant⁶⁰ un-
benn⁶¹

A dalwy⁶² mwng bleidd⁶³ heb benn⁶⁴

Yn y⁶⁵ glaw⁶⁶ gnawt gwychnawt yn y⁶⁷

Gyvrang⁶⁸ gwyth⁶⁹ ag⁷⁰ asgen [Lenn

Trengis ni diengis⁷¹ Bratwenn⁷²

Eur ar⁷³ vur caer ysgrwydiat⁷⁴

Aer cret ty na chaer⁷⁵ aevlodyat⁷⁶

Yn⁷⁷ ara ae⁷⁸ lyssur⁷⁹ ar gatwy⁸⁰

Adar crwydryar⁸¹

Syll o virein⁸² neus adrawd⁸³ a vo mwy⁸⁴

O ddanwynnyet⁸⁵ llwy

Od amlwch lliuanat⁸⁶

Yn awr⁸⁷ blygeint⁸⁸

Na bei cynhafal⁸⁹ cynheilw⁹⁰ *

⁵⁷ Cledyal, -a; cadval,

⁵⁸ En lloegr, -a. [-b.

⁵⁹ Drychion, -a.

⁶⁰ Rac trychant, -a, d,
f, g; rædrychant, -b;
r oedd drychant, -c;

rydrychant, -e.

⁶¹ Unbenn, -a.

⁶² Daly, -e.

⁶³ Bleid, -a.

⁶⁴ Prenn, -a, c, d, g.

⁶⁵ En e, -a, b, c, e, f, g;
eno, -d.

⁶⁶ Law, -a, c, d, f, g;
gwlaw, -c.

⁶⁷ Eny, -a, d, e, f, g; yn
i, -c.

⁶⁸ O gynrang, -g; o gy-
rang, -a, d, e; o gyv-
rang, -f. Nid yw o
yn y lleill.

⁶⁹ Gwyth, -d.

⁷⁰ Ac, -a, b, c, d, e, f, g.

⁷¹ Diengis, -a.

⁷² Y mæ'r llinell hon yn
terfynu pennill yn a,
&c.

⁷³ Eurar, -a; ac ar, -f.

⁷⁴ Krysgwydiat, -a, d,
f, g; kysgrwydiat, -l.

⁷⁵ Thaer, -a, d, f, g.

⁷⁶ Aer vlodyat, -a, d, e,
g; aervlodyat, -l; ae-
fodiad, -c; aer olod-
iat, -f.

⁷⁷ Un, -a, d, e, g; un

Syll o virein neus adrawd a vo mwy.

O damweinyet llwy

Od amluch lliuanat

Neus adrawd a vo mwy

Enawr blygeint

⁸⁹ Kynhawel, -a, f, g;

kynawel, -d.

⁹⁰ Kynheilweing, -a, d,

ara (unara), l.

⁷⁸ Ai, -f.

⁷⁹ Leissyar, -a, d, g; leis-
syr (lavarleissyar), -f.

⁸⁰ Argatwy, -a, c, d, e,
f, g.

⁸¹ Brwydryat, -a, f, g;
crydryat, -b; crwyd-
rad, -c; brwydryar, -
d; crwydryar, al.

crwydrad, -e.

⁸² Virein, -a.

⁸³ Adrawd, -a.

⁸⁴ Mae y ban yma yn
dechreu d Neus ad-
rawd, ar ol y ddau
ganlynol, yn f.

⁸⁵ Damweinyet, -a, b,
c, d, e, g; ddamwein-
iad, -l. Nid yw y ban
hwn na'r ddau a gan-
lyn yn i, b, c.

⁸⁶ Amluch lliuanat, -a;
llwyad amluch lliuant,
-l.

⁸⁷ Enawr, -a; yn llawr,
-f; en awr, -g; nys
adrawd a fo mwy
yn awr, -l.

⁸⁸ Blygeint, -e, f, l. *Cyf-
leir y pedair llinell
hyn, gyda chwanegiad
o un atynt yn a, neu
yn hytrach ail adrodd-
iad o ran o'r flaenaf,
fel hyn:—*

fel hyn:—

fel hyn:—

fel hyn:—

fel hyn:—

fel hyn:—

fel hyn:—

fel hyn:—

fel hyn:—

fel hyn:—

fel hyn:—

fel hyn:—

fel hyn:—

fel hyn:—

fel hyn:—

fel hyn:—

fel hyn:—

* Disgynsit in trwm in alauedd dwyrem, -k.

Pan vuost ¹ cynnyvin ² clot
 Yn amwyn tyuysen ³ gortiro ⁴
 O haedot diachor din drei ⁵
 Oedd mynyt ⁶ wrth olut ⁷ ae cyrchei ⁸
 Oedd diwas ⁹ y vyddin ¹⁰ ae i ¹¹ cretei
 Ny elwit gwinwyt men na bei ¹²
 Cyt ¹³ bei canawr ¹⁴ yn un ¹⁵ ty
 Atwen ovalon ¹⁶ ceny ¹⁷
 Pen y gwyr ¹⁸ talbeing ¹⁹ a dely
 Nyt wyf vynawe blin
 Ni ddialav ²⁰ vy ordin ²¹
 Ny chwaddaf ²² y ²³ chwerrthin
 Adan ²⁴ draed ²⁵ ronin
 Ystynnawc ²⁶ vyg glin ²⁷ a bundat y ²⁸
 Yn y ty ²⁹ deyerin ³⁰
 Catun heyernin ³¹
 Am benn vy ³² deulin
 O ved o vuelin ³³
 O Gatraeth ³⁴ wnin ³⁵
 Mi a ³⁶ na vi ³⁷ Aneurin
 Ys gwyr Taliessin ³⁸
 Oveg cywrn ³⁹
 Neu chenig ⁴⁰ Ododin ⁴¹
 Cyn ⁴² gwawr dydd ⁴³ dilyn

Mirein uys adrawd a uo byv o dan guenneit
 Lai o dani lun luh liuanat
 Nys adraut a uo bu in dit plemieit
 Na bei cinaul cynelueit,—k.
 Nys adrawd gododin
 In dit pleigheit
 Na bei cynhaua citeluat,—k.

¹Di,—a, d, f, g.

²Kynnyvin,—a, d, f, g;
 cynnypin,—b, c; kyn-
 nissyn,—e

³Tywyssen,—a.

⁴Gordiro,—a.
⁵Mae y llinell hon yn
 ddwy yn a, d, f, g:—

O haedot en gelwit redrych gwyr not
 Oed dor diachor diachor din drei,—a, l.

O haeddot yn gelwir edrych (gelwid redrych) gwyr not
 Oedd drei dor (diachor oedd dor) din drei,—f.

Haedot (haeddot,—c; haedod,—e) diachor (ddiachor,—
 c) din dre (dre,—e) diachor diachor,—g.

⁶Mynut,—a.

⁷Wrtholut,—b.

⁸Kyrchei,—a.

⁹Dinas,—a, d, e, g; div-
 as (dinas),—f.

¹⁰E vedin,—a.

¹¹Ac i,—b, e.

¹²Mae y llinell hon yn
 terfynu pennill yn a,
 ac y mae'r tair llinell
 nesaf yn un pennill.

¹³Ket,—a, d, f, g.

¹⁴Canw,—a, d, e, f,
 g; cannw,—b, c.

¹⁵En vn,—a.

¹⁶O valon,—b.

¹⁷Keny,—a.

¹⁸Pen gwyr,—a, d, e, f,
 g, l.

¹⁹Tal being,—a, d, e, f, g.

²⁰Ny dialav,—a.

²¹Ban o f,—m. *Nid*
 yw yn i, b, c, d.

²²Chwardaf,—a.

²³I,—c.

²⁴A dan,—a, c, d, e, f,
 g.

²⁵Droet,—a, d, f, g, l.

²⁶Ystynnawc,—a.

²⁷Fy nglin,—c; vig glin,
 —l.

²⁸Bun ddad,—c. *Nid*
 yw a bundat y mewn
 un ffurf yn d, f, g.

²⁹En ty,—a, d, e, f, g.

³⁰Deyern,—a.

³¹Cadwyn heyernyn,—a;
 catun heyernin,—l.

³²Vyn,—a, d, e, f, g.

³³Ban o f,—m. *Nid*
 yw yn i, b, c, d.

³⁴Gatraeth,—a.

³⁵Neu werin,—m; werin,
 a, d, e, g. *Nid* yw y
 llinell hon yn f.

³⁶Mi na,—a, d, f, g; a
 wna,—c, e.

³⁷I,—c.

³⁸Talyessin,—a.

³⁹Kywrnyn,—a, f, g;
 vel cyfrennin,—e.

⁴⁰Chynig,—c; chenic,—
 l.

⁴¹E ododin,—a, d, f, g.
Nid yw e yn y lleill.

⁴²Kynn,—a.

Goroled ⁴⁴ Gogledd ⁴⁵ gwr ae gorug ⁴⁶

Lary vron ⁴⁷ hacladon ⁴⁸ ny yssyllut ⁴⁹

Nyt ymda ⁵⁰ daear nyt yon duc mam ⁵¹

Mir ⁵² eirian ⁵³ gadarn haearn gaduc

O narth y cledlyf ⁵⁴ daear y ⁵⁵ hanc

O garchar anwar ⁵⁶ daear yn ⁵⁷ duc

O gyvle anghau o anghar dut

Ceneu ⁵⁸ vab Llywarch dilafarch drut ⁵⁹

Nyt ef borthor ⁶⁰ gwarth gorsedd

Senyllt ai ⁶¹ Lestri lawn medd ⁶²

Goddolevi ⁶³ gleddyf ⁶⁴ y ⁶⁵ garedd

Goddolevi ⁶⁶ lemeni ⁶⁷ y ⁶⁸ ryvel ⁶⁹ dyphorth ⁷⁰

Seil yn myssaur ⁷¹ o ⁷² freych ⁷³

Rac byddin ⁷⁴ Ododin ⁷⁵ a Brennych ⁷⁶

Gnawt yn y ⁷⁷ neuadd ⁷⁸ fyth ⁷⁹ meirch

Gwyr a gwrwnseirch

Ceyng y el ⁸⁰ hiryell oe law

Ac yn ⁸¹ elydd ⁸² bryssiau ⁸³

Gwen ac ymhyrddwen hyrddbleit ⁸⁴

Diserch ⁸⁵ a serch ar tro ⁸⁶

Gwyr nyt oedyn drych draet ⁸⁷ fo ⁸⁸

Heilin ⁸⁹ achubyat pob bro

Llech Leucu ⁹⁰ tud leu ⁹¹ leudvre

Gododin ⁹² ystre

⁴³Dyd,—a. *Mae y ban*
hwn yn terfynu pen-
nill yn a, &c.

⁴⁴Gwroled,—c, e.

⁴⁵Gogled,—a.

⁴⁶Goruc,—a.

⁴⁷Lary vronn,—a.

⁴⁸Haclad,—b; hacla

don,—f.

⁴⁹Essyllut,—a; yssylluc,

—f.

⁵⁰Emda,—a; am dda,

—c.

⁵¹Ny emduc,—a, d, e, g,

l; nid ion ddug,—c;

nid ymdug mam,—f.

Rhoddir mam yn ne-

chreu y ban nesaf

mewn amryw o'r copi-

au, ac felly cedwir y

brifodl.

⁵²Mor,—a, d, e, f, g.

⁵³Eirian,—a.

⁵⁴Cledyf,—a.

⁵⁵E,—a; ei,—c.

⁵⁶Amwar,—a, d, f, g.

⁵⁷Em,—a; ym vel im,

—e.

⁵⁸Keneu,—a.

Godolei lemein e ryuel

Dyfforthsei lynyssawr oe vreych.

Yn f fel hyn:—

Godolei lemein (lemen) o ryvel dyphorthei Cynnwys-
 awr oe freych.

⁷⁴Bedin,—a; bydin,—l.

⁷⁵Gwawdodyn,—c.

⁷⁶Brennych,—l.

⁷⁷Ene,—a, d, e, f, g; yn

⁷⁸Neuad,—a, l. [e,—l.

⁷⁹Vyth,—a, l.

⁸⁰Keingyll,—a, b, c, d,

e, f, g.

⁸¹En,—a.

⁸²Elyd,—a.

⁸³Bryssaw,—a.

⁸⁴Ymhyrddwen hyrd-

⁵⁹Terfyna y ban hwn
 bennill yn y rhan fwy-
 af o'r copiau.

⁶⁰Borthi,—a, b, c, d, e,

f, g, l.

⁶¹Ae,—a, d, e, f, g.

⁶²Llawn med,—a.

⁶³Godolei,—a, d, f, g, l.

⁶⁴I gleddy,—f; gledyf,

—a, l.

⁶⁵I,—c, f.

⁶⁶Godolei,—a, d, f, g, l.

⁶⁷Lemen,—a, d, g, l;

lemen (lemen),—f.

⁶⁸E,—a, l; o,—c, e, f.

⁶⁹Ryvel,—a, l. *Mae'r*

gair hwn yn terfynu'r

linell yn a, d, f, a'r

gair nesaf yn dechreu

y llinell ganlynol.

⁷⁰Dyfforthsei,—a, g; dy-

phorthi,—d, f, l.

⁷¹Lynyssawr,—a, d, g,

l; yn mwysaw,—e;

cynnysawr,—f.

⁷²Oe,—a, d, f, g, l.

⁷³Vreych,—a; vreich,—

l. *Saif y ddwy linell*

flaenorol yn a fel hyn:

Ystre ragno ar y angat¹
 Anghat gynghor i² leuver³ cat
 Cangen⁴ Gaerwys Cen⁵ duliwys⁶
 Tymor tymhestyl⁷ Tymhestyl dymmor
 Y⁸ beri rhestr rhac rhiallu⁹
 O dindovyt¹⁰ yn dyvu wyt yn dy uovu¹¹
 Dwys ut¹² uodyn¹³ Llyn yt wenyn
 Llwy'r genyn llu ysgwy't rygyn¹⁴
 Rac tarw trin y dal vriw¹⁵ vu^{*}
 Er cryn¹⁶ y¹⁷ alon ar af¹⁸
 Er¹⁹ y Brwydrin trin trachwar²⁰
 Cwr y van ceirw²¹
 Am gwr y van carw²²
 Byssed brych briuant²³ barr²⁴
 Am bwyll am Rhodri²⁵ am Rychwardd²⁶
 Ys broys²⁷ brys treulyant Rhys²⁸
 Yn rhin drec²⁹ ny³⁰ hu³¹ ny gaffo y³²
 neges³³
 Nyt anghwy³⁴ o vanny³⁵ oddiwes³⁶
 Ny mat uanpuyt ysguyt³⁷
 Ar grymal³⁸ carnuyt³⁹
 Ny mat ddodes⁴⁰ y⁴¹ vorddwy't⁴²

Ar vreichir mein llwy't⁴³
 Gell y baladr⁴⁴ gell
 Gellach⁴⁵ o bell⁴⁶
 Y mae dy wr yn y⁴⁷ gell
 Yn cnoi angell bwch⁴⁸
 Budd⁴⁹ oe law⁵⁰ yddaw⁵¹ poet ymbell⁵²
 Da y daeth⁵³ Adonwy atwen⁵⁴
 Ym a dawssyt⁵⁵ wen⁵⁶ heli Bratwen
 Gwnelut leadut⁵⁷ llosgut no Morien⁵⁸
 Ny naeth⁵⁹ wnelut
 Ny ddelyeist⁶⁰ nac eithaf na chynghor⁶¹
 Ysgwn drein⁶² dibennor
 Ny weleist⁶³ y morehuyd⁶⁴ mawr marchog-
 ion⁶⁵
 Ny leddin⁶⁶ my⁶⁷ roddin⁶⁸ nawdd⁶⁹ y Saeson^{*}

Gododin⁷⁰ gomynaf⁷¹ dy blegyt
 Tyno⁷² eu dra thrinuein⁷³ drinnessyt⁷⁴
 Gwas chwant y⁷⁵ ariant heb⁷⁶ ymwy't⁷⁷
 O gysul⁷⁸ mab dwyre⁷⁹ dy wrhyt
 Nyd oedd⁸⁰ gynghor uann⁸¹
 Uael⁸² rac lan⁸³ Veithin

¹ Anghat,—a. *Ban o f,*
m. Nid ydyw y ban
yn i, b, c.
² E,—a, d, e, f, g.
³ Leuer,—a.
⁴ Cangen,—b, c.
⁵ Keul,—a, d, g; cevi,—
 l; ceuy,—f.
⁶ Drillywys,—a, d, g;
 drillwys,—f; drilywys,
 —l.
⁷ *Nid ydyw y ddau air*
hyn yn c.
⁸ I,—c; i et y,—e.
⁹ Restyr rac riallu,—a.
¹⁰ O dindylwy't,—a, d, f,
 g; odindovyt,—b, c, e.
¹¹ Dy wovu,—a, e, g; dy
 uovu,—b; dywo dyvu,
 —d; dyuovu,—f. *Nid*
Am bwyll 'am,—a) disteir am distar,—f.
Yn ol l fel hyn :—

Nid ydyw yn i, b, c, d.
²³ Am rodic,—a, l; Rhod-
 ic,—f.
²⁶ Rychward,—a; rych-
 wedd,—b, c.
²⁷ Ys bro ys,—a, d, f, g,
 l; ysbroys,—c.
²⁸ Treullyawt rys,—a, l.
²⁹ En riwdrec,—a, d, g;
 Ys bro ysbrys treullyawt rys en riwdrec
 Ny hu wy ny gaffo e neges

³⁴ Amghwy,—l.
³⁵ A wanny,—a, d, g, l;
 o vann y vel o fan,—
 e; a wa mvy,—f.
³⁶ Odiwes,—a. *Mae y*
llinell hon yn trifynu
pennill yn y theill.
^{*} Lech leud ut tut leu ure
 Gododin stre stre
 Ancat ancet cyngor cyngor
 Temestyl trameryn lestyr trameryn
 O dindylwy't en dyvyn (dyowu,—i)
 Scuyt grugyn irac taryf trun tal triv (briw,—i)
 bu,—k.

⁴³ Mein-llwy't,—a. *Nid*
yw y pum llinell gan-
lynol yn c.
⁴⁴ E baladr,—a.
⁴⁵ E,—a, c, d, e, f, g;
⁴⁶ Obell,—a, c, d, e, g; y
 obell,—f.
⁴⁷ Ene,—a, c, d, f, g.
⁴⁸ Bwch aut hwch,—b;
 hwch,—e.

Y mae dy wr ene gell
 Yn cnoi angell
 Bwch bud oe law idaw
 Poet ymbell angell

Ac y mae'r llinell hon
yn terfynu pennill.
⁵³ Doeth,—a, d, e, f, g.
Nid yw'r pennill yma
yn c.

⁵⁴ At wen,—a.
⁵⁵ Ym adawssut,—a, c, d,
 f, g, l; ym adawssyt,
 —e.
⁵⁶ Wenn,—a.
⁵⁷ Lladut,—a, b, c, d, e,
 f, g, l.
⁵⁸ Moryen,—a.
⁵⁹ Waeth,—a, c, d, g;
 vaeth,—e; waeth
 (vaeth),—f.
⁶⁰ Delyeist,—a.
⁶¹ Chynhor,—a, c, d, e,
 f, g.
⁶² Drem,—a, c, d, f, g.
⁶³ E,—a.
⁶⁴ Morehwyd,—a; ym-
 orchvyd,—l.
⁶⁵ Marchogyon,—a.
⁶⁶ Wynedin,—a, c, g; wy
 nedin,—d, f.
⁶⁷ Ny,—b, d, ni (na),—l.
⁶⁸ Rodin,—a.

⁴⁹ Bud,—a.
⁵⁰ Lawr,—b.
⁵¹ Idaw,—a.
⁵² *New*, Budd oe law ydd-
 aw poet poet ymbell
 angell,—m. *Y mae'r*
tair llinell yna yn
bedair yn a, fel hyn:—

⁶⁹ Nawd,—a.
⁷⁰ Gwawdodyn,—c.
⁷¹ Gofynaf,—e.
⁷² Tynoeu,—a; ty noeu,
 —b.
⁷³ Thrumein,—a, d, f, g;
 thrinyein,—b, c; thrin-
 uein,—e.
⁷⁴ Drum essayth,—a, d, g.
 Tynoeu tra thrumein
 drum essayth,—f.
⁷⁵ I,—c.
⁷⁶ Hem,—g.
⁷⁷ Emwy't,—a, d, f, g, l.
⁷⁸ Gussyl,—a; gyssu,—
 d.
⁷⁹ Dwywei,—a, d, g, l;
 dwywe;—f.
⁸⁰ Ny't oed,—a; nid oed,
 —f.
⁸¹ Gynghorwann,—a, d,
 f, g; ynghoruan,—b;
 gynghorwan,—c; gynn-
 gorfan,—e.
⁸² Wael e,—a; haeli,—e.
Nid yw e yn i, b, c,
te.
⁸³ Tan,—a, d, e, f, g.

^{*} Da dyvot adonwy adonwy am adausut
 A wnelei vratwen gwnelut lledut llosgut
 Ny chetweist nac eithaf na chynhor (chynhor,—i)
 Ysgwn tref dy beuvel (bennel,—i) ni weleis or
 mor
 Bwy'r mor marchauc a vei waeth no odgur,—k.

O lychwr y¹ lychwr luthbin²
 Luchdor y³ borffor⁴ beryerin⁵
 Lladd gnaws⁶ gwan maws mur⁷ trin
 Anys garat⁸ vu⁹ ynat¹⁰ ac Aneurin¹¹
 Cywyrein cetwyr¹² cynrennin¹³
 Y¹⁴ Gattræth gwerin firaeth¹⁵ fysgiolion¹⁶
 Gwerth medd¹⁷ ygcyntedd¹⁸ a gwirawt win
 Heessit y¹⁹ Lavnawr rhwng²⁰ dwy vyddin²¹
 Ardderchawc²² varchawc rac Gododin²³
 Eith iuy²⁴ voleit²⁵ mur greit²⁶ tarw trin²⁷
 Cywyrein cetwyr²⁸ cynrenhin²⁹
 Gwlat atvet³⁰ gochlywet³¹ eu³² dilin³³
 Dy goglawd³⁴ tonn beuyr³⁵ beryerin
 Men³⁶ ydynt³⁷ eiliassaf³⁸ elein
 O brei³⁹ vrych yn uelych⁴⁰ Ueyelin⁴¹
 Ny chemyd⁴² haedud⁴³ a Gorddin⁴⁴
 Ny phlyrth meyl⁴⁵ moryal eu dilin
 Lavn⁴⁶ durawt⁴⁷ barawt y⁴⁸ uaeth lin⁴⁹
 Cywyrein cetwyr cywrenhin⁵⁰
 Gwlat atvel gochlyuer⁵¹ eu dilin⁵²
 Ef laddawdd⁵³ a chymaw⁵⁴ a llain
 A charneddawr⁵⁵ tra gogyhne⁵⁶ gwyr trin⁵⁷
 Cywrein⁵⁸ cetwyr⁵⁹ cyvaruuant⁶⁰
 Ygyt⁶¹ yn unvryt⁶² yt gyrchassant
 Byr⁶³ eu hoedyl, hir eu hoet ar eu carant

¹ I, -c.

² Lluch bin, -a, d, g;
 luthvin, -b; lwthfin,
 -c; lwch bin, -f.

³ I, -c.

⁴ Borfor, -a; bor for, -g.
⁵ Beryenin, -d.

⁶ Gwaws, -a, d, f, g, l;
 graws, -e.

⁷ Gwyr, -d.

⁸ Anysgarat, -a.

⁹ Ac vu, -a, e, g; ac un,
 -d, f, l. *Nid yw ac*
yn i, b, c.

¹⁰ Y nat, -a, d, g; yn
 ad, -c; y nad, -f.

¹¹ *Nid yw ac yn g: mae y*
llinell hon yn terfynu
pennill yn y copiau
creill.

¹² Kywyrein Ketwyr, -a.

¹³ Kywrennin, -a, d, f, g.

¹⁴ I, -c.

¹⁵ Fraeth, -a.

¹⁶ Fysgiolin, -a; wysg-
 iolin, -c.

¹⁷ Med, -a.

¹⁸ Yg kynted, -a.

¹⁹ Heyessit e, -a.

²⁰ Rwn, -a.

²¹ Vedin, -a.

²² Arderchawc, -a.

²³ Gwawdodin, -c.

²⁴ Eithiyn, -a, d, e, g,
 l; eithiwyn, -b; eith-
 in yn, -c, f.

²⁵ Uoleit, -d; noleit, -f.

²⁶ Murgreit, -a, d, e, g.

²⁷ *Mae'r llinell hon yn terfynu*
pennill yn y lleill.

²⁸ Kywyrein Ketwyr, -a.

²⁹ Kywrenhin, -a, d, f,
 g; cywrenhin, l.

³⁰ Atvel, -a, d, f, g, l;
 atuet, -b; adued, -c.

³¹ Gochlywer, -a, f.

³² Ei, -b.

³³ Dilyn, -d: *y mae ar-*
wydd coll rhwng y gair
hwn d'r nesaf yn g.

³⁴ Dygoglawd, -a, d, e, f,
 g.

³⁵ Tonn beuyr, -a.

³⁶ Mein, -b, c.

³⁷ Yd ynt, -a, d, e, f, g.

³⁸ Eilyassaf, -a; helies-
 synt, -c; heliesynt
 eiliassaf, -d; eiliassaf,
 -e.

³⁹ Bei, -c.

⁴⁰ Welych, -a.

⁴¹ Weyelin, -a, d, f, g;
 lleuelin, -b, c, e; wey-
 elin, -l.

⁴² Chenyt, -b, c, e.

⁴³ Haed ud, -a, d, f.

⁴⁴ Gorddin, -a.

⁴⁵ Meryl, -a.

⁴⁶ Lavyn, -a; dawn, -e.

⁴⁷ Durat, -d.

⁴⁸ I, -c.

⁴⁹ Waetlin, -a, c, d, e, f,
 g, l. *Y mae'r llinell*
hon yn terfynu pennill
yn a, b, c, e, f, g: yn
d, y mae'r ddwy linell
olaf o'r pennill canlyn-
ol wedi eu chwanegu
at y pennill hwn.

⁵⁰ Kywyrein ketwyr ky-
 wrenhin, -a.

⁵¹ Gochlywer, -a.

⁵² *Dau fan o f, -m.*
Nid yw'r ddwy linell
hyn yn i, b, c, d.

⁵³ Lladdawd, -a; lladd-
 awdd, -l.

⁵⁴ Cham mawn, -c, e.

⁵⁵ Charneddawr, -a.

⁵⁶ Gogyhwc, -a, d, g;

Seith gymeint o Loegrwys a laddassant⁶⁴
 O gyryrsed⁶⁵ Guraged⁶⁶ guych⁶⁷ a unaeth-
 ant⁶⁸

Llawer mam ae deigyr ar⁶⁹ ei⁷⁰ hamrant⁷¹

Ny wnaethpwyd neuadd⁷² mor ddianaf⁷³

Lew mor hael baran llew llwybr⁷⁴ muyaf⁷⁵

A Chynon lary vronn⁷⁶ a don⁷⁷ deccaf

Dinas y dias ar led⁷⁸ eithaf

Dor anghor byddin⁷⁹ budd⁸⁰ eilyassaf

Er⁸¹ sawl a welais ac a welaf⁸²

Ymyt⁸³ yn ymduyn⁸⁴ aryf gryt guryt

Guryaf⁸⁵

Ef laddei oswydd a llafn llymmaf⁸⁶

Mal brwyn⁸⁷ yt gwyddynt⁸⁸ rac y⁸⁹ adaf

Mab Clytno⁹⁰ clothir⁹¹ canaf y ty⁹²

Or clot heb or heb⁹³ eithaf⁹⁴

O winveith a meddveith⁹⁵ dygoddolyn⁹⁶

Gwn leith⁹⁷ mam Hwrreith Eidol ynial⁹⁸

Ermygei racvre⁹⁹

Rac bron Buddugre¹⁰⁰

Breirin¹⁰¹ dwyre

Wybr¹⁰² ysgynnyal

Cynrein¹⁰³ yn cynydaw¹⁰⁴

Val glas heid¹⁰⁵ arnaw

Heb gilyaw¹⁰⁶ gyhaval¹⁰⁷

gogyhue, -e; gogyhwe

(gogyhwc), -f.

⁵⁷ *Mae y ban hwn yn terfynu*
pennill yn y copiau
ereill, oddi gerth d.

⁵⁸ Kywyrein, -a, d, e, f,

⁵⁹ Ketwyr, -a. [g.

⁶⁰ Hyvaruuant, -a, e, f, g.

⁶¹ Y gyt, -a, d, f, g; yg-

cyt, -b; ynghyd, -c,

e.

⁶² Un vryt, -a, d, e, f, g.

⁶³ Byrr, -a.

⁶⁴ Ladassant, -a.

⁶⁵ Gyrrysed, -a, d, f,

g; gyrrysed, -b, c, e.

⁶⁶ Gwaged, -a.

⁶⁷ Gwyth, -a, d, f, g, l.

⁶⁸ Wnaethant, -a.

⁶⁹ *Nid yw yr ar yma yn d.*

⁷⁰ E, -a, e, f, g.

⁷¹ *Mae y llinell hon yn*
terfynu pennill yn y
lleill.

⁷² Neuad, -a.

⁷³ Dianaf, -a.

⁷⁴ Llwybyr, -a.

⁷⁵ Wyvhaf, -a, d, f;

vwynaf, -g.

Mab klytno clot hir canaf

Yty or clot heb or heb eithaf.

⁹⁵ Medweith, -a, d, e, f, g.

⁹⁶ Dygodolyn, -a, b, d, f,

g; dygodd o lyn, -c.

⁹⁷ Gwnlleith, -a, d, f, g, l.

O winveith a medweith

Dygoddolyn gwnlleith

Mam hwrreith

Eidol enyal.

⁹⁹ Rac vre, -a, e, f, g.

¹⁰⁰ Bronn budugre, -a.

¹⁰¹ Brein, -b, c.

¹⁰² Wybyr, -a.

¹⁰³ Kynrein, -a.

⁷⁶ Laryvrronn, -a.

⁷⁷ Adon, -a, d, f, g, l;

ar don, -c.

⁷⁸ Lled, -a.

⁷⁹ Angor bedin, -a.

⁸⁰ Bud, -a. *Nid ydyw'r*
gair hwn yn b.

⁸¹ Or, -a, d, f, g.

⁸² Welaw, -a.

⁸³ Ymmud, -c; y mut,

-d.

⁸⁴ En emdwyn, -a; yn

dwyn, -e.

⁸⁵ Gwryt gwryaf, -a.

⁸⁶ *Ef lladei oswyd a llavyn*
llymaf, -a.

⁸⁷ O brwyn, -b.

⁸⁸ Gwydynt, -a.

⁸⁹ I, -c.

⁹⁰ Klytno, -a.

⁹¹ Clot hir, -a, b, c, d, e,

f, g, l.

⁹² I ti, -e.

⁹³ Oreb, -e.

⁹⁴ Ertheiaf, -e. *Y mae'r*
ban hwn yn terfynu
pennill yn y lleill.

Trefnir y ddau fan
olaf yn a fel hyn: -

⁹⁸ Enyal, -a. *Trefnir y*
ddwy linell uchod yn a
yn bedair yn ol eu prif-
odl, fel hyn: -

¹⁰⁴ Kwyaw, -a, d, f, g.

¹⁰⁵ Glasheid, -c.

¹⁰⁶ Giliaw, -a.

¹⁰⁷ Gyhaval, -a.

Synwyr¹ ystwyr ystemet²
 Yar³ neilyon⁴ gueblyl⁵
 Ac arddemyl gledwal⁶
 Blaen anewyn⁷ anhun⁸
 Hedin⁹ ar¹⁰ dihun
 Mam¹¹ Reiddyn¹² rwyf trydar¹³
 O winveith a meddvaeth¹⁴ ydd¹⁵ aethant
 Yr¹⁶ gynhen¹⁷ llurygogyon
 Nis¹⁸ gwn leith lletcynt¹⁹
 Cyn lwyded²⁰ eu leas dyddarvu²¹
 Rac Cattraeth²² oedd²³ ffraeth²⁴ eu llu
 O osgordd²⁵ uynyddawr²⁶ vawr²⁷ dru
 O drychant namyn²⁸ un gwr ny ddyvu²⁹
 O winveith³⁰ a meddveith³¹ yt gryssiasant³²
 Gwyr yn rheit³³ moleit eneit dichwant
 Gloyw ddull³⁴ y³⁵ am drulyt³⁶ gytvaethant³⁷
 Gwin a mel³⁸ a mal³⁹ a muesant⁴⁰
 O osgordd⁴¹ vynyddawc⁴² am⁴³ duy⁴⁴ atvyl-
 iawr⁴⁵
 A rhwyf⁴⁶ a golleis am⁴⁷ gwir garant
 O drychant rhiallu⁴⁸ yt gryssiasant⁴⁹ Gat-
 traeth⁵⁰

- ¹ Synnwyr, —a.
² Ystemel, —a, d, e, f, g;
 ystynnmeid, —c.
³ Y ar, —a, d, e, g; yr,
 —c.
⁴ Weillyon, —a, d, f, g.
⁵ Gwebyl, —a; gwevyl,
 —b, c.
⁶ Ardemyl gledyual, —a.
⁷ Anewyn, —a, b, c, d, e,
 f, g, l.
⁸ Nid yw'r gair hwn yn d.
⁹ Hedin, —a, f, g.
¹⁰ An, —a, d, f, g.
¹¹ Nam, —f.
¹² Reidun, —a, b, c, d, e,
 f, g.
¹³ Y mae'r llinell hon yn
 terfynu pennill yn y
 lleill.
¹⁴ Medweith, —a, d, f, g.
¹⁵ Yd, —a, b, d, e, f, g.
¹⁶ E, —a, l; i, —c.
¹⁷ Genhyn, —a, b, d, f, g, l.
¹⁸ Nys, —a.
¹⁹ Lletkynt, —a.
²⁰ Llwyded, —a.
²¹ Llaes dydaruu, —a.
²² Cattraeth, —a.
²³ Oed, —a.
²⁴ Ffraeth, —a.
²⁵ Osgord, —a.
²⁶ Vynyddawc, —a, d, f, g.
²⁷ Wawr, —a, e, f, g.
²⁸ Namyn, —a.
²⁹ Ny dyvu, —a. Mae y
 llinell hon yn terfynu
 pennill yn a, &c.
³⁰ Winweith, —e.

O drychan riallu yt gryssyasant
 Gatraeth tru namyn vn gwr nyt atcorsant

- ³⁴ Hw bydei, —a.
³⁵ Yg kywreïn, —a, d, g;
 yg kywreïn, —l; yng-
 hywreïn, —f.
³⁶ Mal, —a, d, e, f, g.
³⁷ I, —a.
³⁸ E hu, —a, d, g; echu,
 —b; echw, —c, f.
³⁹ Bydei, —a, b, c, d, e,
 f, g.
⁴⁰ Ene, —a, d, e, f, g; oni,
 —c.
⁴¹ Uei, —a; mal pel ar y
 e hu bydei yn y vei
 atre, —l.
⁴² A mug, —f.

Tru namyn un⁵¹ gwr⁵² nyt atcorsant⁵³
 Hu byddei⁵⁴ ygcyvreïn⁵⁵ present mab⁵⁶ pel
 Ar y⁵⁷ elu⁵⁸ beddei⁵⁹ yn y⁶⁰ vei⁶¹ atre
 Hut amuc⁶² Ododin⁶³ o win a medd⁶⁴
 Yn⁶⁵ dieding⁶⁶ yn gystryng⁶⁷ ystre
 Ac Adan cadvannan⁶⁸ cochre
 Veirch marchawc goddrud⁶⁹ y more⁷⁰
 Angor deur⁷¹ daen
 Sarphe seri raen
 Sengi uryngaen⁷² ymlaen byddin⁷³ *
 Ayth⁷⁴ arwynawl⁷⁵ drussyat⁷⁶ dreissyawr⁷⁷
 Sengi uaenawr⁷⁸
 Yn dydd⁷⁹ cadwynawr⁸⁰
 Ygclawdd⁸¹ gwernin
 Eil nedie⁸² nar⁸³
 Neus duc drwy var
 Gwledd⁸⁴ y⁸⁵ adar
 Drydar⁸⁶ drin

Cywir⁸⁷ yth elwir enwir⁸⁸ weithret⁸⁹
 Rhagan⁹⁰ rhwyuyadwr⁹¹ mur catuilet⁹²
 Merin a Madyen⁹³ mat yth anet†
 Ar dyledawr⁹⁴ canu cyman⁹⁵ caffiad⁹⁶

⁶³ Wawdodyn, —c, e.

⁶⁴ Med, —a.

⁶⁵ En, —a.

⁶⁶ Diedin, —c; ddiedin, —
 e.

Hut amuc ododin
 O win a med en dieding
 Yng ystryng ystre

⁶⁷ Yng ystryng, —a; yn
 ystryng, —l. *Trefnir
 y ddwy llinell uchod fel
 hyn yn a:—*

⁶⁸ Gatvannan, —a; cat-
 vannau, —e.

⁶⁹ Godrud, —a.

⁷⁰ E more, —a, b, f, g;
 ym more, —c; emore,
 —d; y more vel ym
 more, —e. *Mae'r ban
 hwn yn terfynu pennill*

yn y lleill.

⁷¹ Dewr, —a.

⁷² Wryngaen, —a; uryng
 gaem, —b, c.

⁷³ Emlaen bedin, —a. *Y
 mae y llinell yn ddwy
 yn a, er mwyn y brif-
 odl:—*

Sengi wryngaen
 Emlaen bedin

⁷⁴ Arth, —a, d, f, g; ath,
 —c; aeth vel ath, —e.

⁷⁵ I arwynawl, —a.

⁷⁶ Drussyawr, —a, f, g;
 drwsiad, —c, e.

⁷⁷ Dreissyawr, —a.

⁷⁸ Waewawr, —a, d, g;
 vaenawr, —b, c, e;
 waywawr, —f.

⁷⁹ En dyd, —a.

⁸⁰ Cadyawr, —a, d, g;
 cadiawr, —f.

⁸¹ Yg clawd, —a.

⁸² Redic, —b, c, e.

⁸³ Na'r, —c; yn ar, —e.

⁸⁴ Gwled, —a.

⁸⁵ I, —c.

⁸⁶ O drydar, —a, d, f, g.
Nid yw o yn y lleill.

⁸⁷ Kywir, —a; gwir, —c.

⁸⁸ Oth enwir, —a, d, f, g.

* Angor deur dain

Sarff sawfyy graen

Anysgoel (anysgoc, —i) vaen blaen bedin, —k.

† Enwir yth elwir oth gywir (al. guir) weithret (al.
 Enwir yth elwir guerit, —i. [guerit])

Kewir yth elwir gywir (al. oth gyuir) weithret

Rector rwyuyadur (al. lliuiadur, al. cindir) mur

pob kiwet (al. uiwet, al. kyryeith)

Meryn mab madyeith mat yth anet, —k.

Cetwyr am Gattræth a wnaeth brythret¹
 Brith² a uyar³ sathar sanget
 Sengi uit⁴ Gwynedd⁵ bual am dalmedd⁶
 A chalanedd⁷ cyuringet⁸
 Ny⁹ ardrawdd¹⁰ cibno cet¹¹
 Bei cynyn¹² cein¹³ daeret¹⁴
 Wedy cyffro cat¹⁵*

Ardyledawe canu cyman¹⁶ o vri¹⁷
 Twrf tan a tharan a rhyuerthi
 Gwrhyt ardderchawe marchawe¹⁸ mysg
 Rudd vedel¹⁹ rhyvel a eidduni²⁰
 Gwr gwne²¹ divuddiawe²² dimyngyei²³
 Y gat or²⁴ meint gwlat yt y clywi²⁵
 Ae²⁶ ysgwyd²⁷ ar y ysgwydd²⁸ hut a roli²⁹
 Llaen³⁰ mal gwin gloew o wydr lestri³¹
 Ariant³² am yvet³³ eur dylpi
 Gwinvaeth oedd³⁴ vaetnerth³⁵ Lyuri³⁶

Ardyledawe canu clær orchyrdon³⁷
 A gwedy dyrraith³⁸ dyleinw afon³⁹
 Dimcones⁴⁰ loveln ben⁴¹ eryron

- ¹ Ketwyr am gatraeth a wnaeth brithret,—a.
² Brithwy,—a, d, g, l.
³ Wyar,—a, b, c, d, e, f, g, l.
⁴ Sengi wit,—a; sengiwyd,—c, e.
⁵ Gwne,—a, d, f, g, l.
⁶ Dal med,—a, b, c, d, f, g.
⁷ Chalaned,—a.
⁸ Kyuurynged,—a, d, f, g; cyuringet,—b; cywiringed,—c; kyuurynged, al. cyfringed,—e; cyviringed,—l.
⁹ Ni,—b.
- ¹⁰ Adrawd,—a, b, c, d, e, f, g.
¹¹ Kibno wede kyffroket,—a, d, g; Ni adrawd cibno wedi cyffro cad ced,—f; Wedi cyffro cat cyt bei cymun cein dayret,—l. [—c.
¹² Kymun,—a; cymain,
¹³ Keui,—a; ceui,—f.
¹⁴ Dayret,—a; daeret,—f. *Gyda'r gair yma y mae'r pennill yn terfynu yn a, d, g.*
¹⁵ Trefnir y pum llinell yma yn a yn bedair, fel hyn:—

Sengi wit gwne bual am dal med
 A chalaned kyuurynged
 Ny adrawd kibno wede kyffro
 Ket bei kymun keui dayret.

- ¹⁶ Kyman,—a; cyfan,—e.
¹⁷ Ovri,—a, e, f, g.
¹⁸ Varchawe,—a.
¹⁹ Ruduedel,—a, b, d, e, f, g; rhudd fedd,—c.
²⁰ Ryuel a eidduni,—a.
²¹ Gwynedd,—c.
²² Divudyawc,—a.
²³ Dimyngyei,—g.
²⁴ Er,—c.
²⁵ Yd y klywi,—a; yt glywei,—e; yt y clywei,—l.
²⁶ Ae,—b, c, e.
²⁷ Ysgwydd,—c.
²⁸ Ysgwyd,—a.
²⁹ Hut aroli,—a, c, d, f, g; aroli vel arholi,—e.
³⁰ Way,—a, d, f, g;
- llain,—c, e.
³¹ Wydyr,—a.
³² Aryant,—a.
³³ Yued,—a; y ved,—d, f.
³⁴ Oed,—a.
³⁵ Waetnerth,—a, d, e, g, l; vaelnerth,—b, c.
³⁶ Vab llywri,—a, d, e, f, g, l. *Nid yw vab yn l, b, o.*
³⁷ Orcharddion, c, e; orchorddion, l.
³⁸ Dyreith,—a.
³⁹ Aeron,—a, d, f, g; auon,—l.
⁴⁰ Digones,—e.
⁴¹ Benn,—a.
⁴² Llwyd,—a; clwyd,—g. *Mac arwydd coll rhwyg y gair hun a'r can-*

* Erdyledaf canu ciman cafa
 In cetwir am gatraeth ri guanaid brit ret
 Brltgwe ad guiar sathar sanget
 Segit guid gunet dial am dal med
 O galanet ciuei (cives,—i) riget
 Nis adrawd (*nid yw hun yn l*) cipno gwedi
 kyffro cat
 Ceuei cimmun idau ciui daeret,—k.

Luyt⁴²— ef goreu vuyt⁴³ y ysgyolyon⁴⁴
 Or a aeth Gattræth⁴⁵ o aurdorchogion⁴⁶
 Ar neges mynyddawe⁴⁷ mynawe maon
 Ny ddoeth⁴⁸ yn ddiwarth⁴⁹ o barth⁵⁰ Vryth-
 Ododin⁵¹ wr bell well no Chynon⁵²* [on
 Ardyledawe canu cemann⁵³ cynreint⁵⁴
 Llawn llogel⁵⁵ byt⁵⁶
 Bu didichwant† hu mynnai eng kylich byt⁵⁷
 Eidol anant⁵⁸
 Yr eur a meirch maur a medd⁵⁹ meddueint⁶⁰
 Nannyn⁶¹ yn y⁶² delei⁶³ o vyt hoffieint
 Cyndilic Aeron⁶⁴ wyr en o uant⁶⁵
 Ardyledawe canu clær orchyrddon⁶⁶
 Ar neges Mynyddawe⁶⁷ mynawe Maon
 A merch Eudaf hir dieis⁶⁸ gwanaui hon⁶⁹
 Oedd porphor guysgyadur dir amdrych-
 ion⁷⁰
 Dyphorthes⁷¹ meinry⁷² molut nyvet⁷³
 Baran tan terydd⁷⁴ ban gyneuet⁷⁵
 Duu maurth⁷⁶ guisgyasant⁷⁷ y⁷⁸ gwrym⁷⁹
 duddet⁸⁰
 Duw⁸¹ merchyr periddeint⁸² eu calchdoet⁸³

- lynol yn i, b, c, hefyd.*
⁴³ Gorevwyd,—a.
⁴⁴ Ysgylyon,—a, f, g;
 ysgolion,—c; ysglyf-
 yon,—d; ysglyfion,—
 e; ysglyfyon (ysglyf-
 ion),—l.
⁴⁵ Gatraeth,—a.
⁴⁶ Eur dorchogyon,—a, e,
 f, g; eurdorchogyon,—
 f, g.
⁴⁷ Mynyddawe,—a. [d.
⁴⁸ Doeth,—a; ddaeth,—
 b, c, e.
⁴⁹ En diwarth,—a.
⁵⁰ Nid yw barth yn b, c.
⁵¹ Wawdodyn,—c.
- ⁵² Mae y llinell hon yn
 terfynu pennill yn y
 lleill.
⁵³ Kenian,—a, b, c, d, f,
 g; ceman,—al. cyfan,—
 e; cymun,—l.
⁵⁴ Kywreint,—a, d, f, g;
 cywreint,—l.
⁵⁵ Llogell,—a.
⁵⁶ Bu,—e.
⁵⁷ Engkylich,—a. *Nid yw*
hu mynnai eng kylich
byt yn b, c, d.
⁵⁸ *Nid yw eidol anat yn d.*
Trefnir y tair llinell
uchod yn a fel hyn:—

Llawn llogel byt bu didichwant
 Hu mynnai engkylich byt eidol anant.

- ⁵⁹ Med,—a; meddw,—b,
 c, e.
⁶⁰ Medweint,—a.
⁶¹ Namen,—a.
⁶² Ene,—a, d, f, g.
⁶³ Dylai,—e.
⁶⁴ Kyndylic aeron,—a.
⁶⁵ Enouant,—a, d, f, g, l;
 en o gant,—b; un o
 gant,—c; en e novant,
 al. un o gant,—e. *Mae*
y llinell hon yn terfynu
pennill yn a, &c.
⁶⁶ Orcharddion,—a, b, f, g;
 orchorddion,—c, e.
⁶⁷ Mynyddawe,—a.
⁶⁸ Dreis,—a, d, g; dreit
 (dreis),—f.
⁶⁹ Gwananhon,—a, d, f, g.
⁷⁰ Oed porfor gwisgyad.
- ur dir amdrychyon,—
 a. *Y mae hon yn ter-*
fynu pennill yn y lleill.
⁷¹ Dyfforthes,—a; dy-
 phorthyt,—b.
⁷² Meiwyd,—a, d, f, g, l.
⁷³ Nyuet,—a.
⁷⁴ Teryd,—a.
⁷⁵ Gynneuet,—a.
⁷⁶ Duw maurth,—a.
⁷⁷ Gwisgyasant,—a; grys-
 syasant,—d.
⁷⁸ Eu,—a, d, e, f, g.
⁷⁹ Gwrm,—e.
⁸⁰ Dudet,—a.
⁸¹ Diw,—a.
⁸² Peri deint,—a; pridd-
 eint,—c.
⁸³ Calch doet,—a, d, f, g.

* Erdyledam canu i cinon cigueren
 In guarth ac cin bu diant dileit aeron
 Riuessit i loffen ar pen erirhon
 Luit em rannuit guoreu buit i igliuon
 Ar les minidawe marchau maon

Oed odit imit o barth vrython
 Gododin o bell guell no chenen,—k.

† Er dyledaf canu ciman ciguerenit
 Llawn llogel bit budit dit di,—k.

Dyvyeu¹ bu diheu eu diuoet
 Duu Gwener² calanedd³ amdyget⁴
 Duu Sadwrn⁵ bu diwrn⁶ eu cytueithret⁷
 Duu Sul⁸ eu llavneu rhudd⁹ amddyget¹⁰
 Duu Llun¹¹ hyt ben¹² clunguaetlun gueleit¹³
 Neus adrawd¹⁴ Gododin¹⁵ gwedy lluddet¹⁶
 Rac pebyll madawc pan atcoret¹⁷ *
 Nanyrn¹⁸ un gwr o gant yn y¹⁹ ddelhet²⁰
 Moch dwyreawc²¹ ym²² more
 Cynnif Aber²³ rac ystre
 Bu bwlch bu twlch tandde²⁴
 Mal trwch y²⁵ tywyssseit vre
 Bu golut mynut bu le²⁶
 Bu gwyar gweilch gwrwde²⁷ †
 Moch dwyreawc ym eilin²⁸
 O gynnu Aber rac fin
 O dyuys²⁹ yn lyuys dylin³⁰
 Rac cant ef gwant gyseuin
 Oed garu³¹ y³² gwnewchui waetlin³³
 Mal yvet medd³⁴ drwy chwethrin
 Oed lew³⁵ y lladeuch³⁶ chwi dyvin³⁷
 Cledlyval dywal ffysecolin³⁸
 Oedd mor ddiachor yt laddei³⁹

- ¹ Divyeu, —a.
² Diw gwener, —a.
³ Calaned, —a.
⁴ Amddyget, —c.
⁵ Diw sadwrn, —a.
⁶ Diwrn, —a.
⁷ Kytueithret, —a.
⁸ Diw sul, —a.
⁹ Rud, —a.
¹⁰ Amdyget, —a; amdyg-ied, —c.
¹¹ Diw llun, —a.
¹² Benn, —a.
¹³ Gwaetlun gwelet, —a.
¹⁴ Adrawd, —a.
¹⁵ Gwawdodyn, —c.
¹⁶ Lludet, —a.
¹⁷ Atgored, —c; atcoret, —l.
¹⁸ Nanyrn, —a.
¹⁹ Ene, —a, d, f, g.
²⁰ Delhet, —a. *Y mac y llinell hon yn terfynu pennill yn a, &c.*
²¹ Mochdwyreawc, —a.
²² Y, —a, d, f, g.
²³ Kynnif aber, —a.

- ²⁴ Tande, —a.
²⁵ *Nid yw y yn e.*
²⁶ Lle, —a.
²⁷ Gwrymde, —a, d, f, g, l; gwrwmdde, —c, e. *Mac y ban hon yn terfynu pennill yn a, &c.*
²⁸ Y meitin, —a, d, e, f, g, l; y meitin, —f.
²⁹ Dywys, —a.
³⁰ Yn tywys yn dylin, —a, d, f, g, l; yn lywys yn dilyn, —e.
³¹ Garw, —a.
³² *Nid yw y yn b, c.*
³³ Gwnewchui chwi waetlin, —a, l.
³⁴ Mal yuet med, —a.
³⁵ Llew, —a, d, e, f, g.
³⁶ Lladewch, —a.
³⁷ Dynin, —a, d, f, g.
³⁸ Cledlyval dywal ffysecolin, —a.
³⁹ Oed mor diachor yt laddei, —a.
⁴⁰ Haul, —a; gyhavel & gwr havel, —e.

* Ni forthint, ueiri (*nid yw hon yn i*) molut muet
 Rac trin riallu trin orthoret
 Tebihic tan teryd drui cinneuet
 Diu mawrth guigassant eu cein duhet
 Diu merchyr bu guero eu citunet
 Diuyei cennadau amodet
 Diu gwener calanet a ciuriuet
 Diu sadurn bu didwrn eu cit gweithret
 Diu sul launeu rud a at ranhet
 Diu llun hyt benn clun guet lun gueleit
 Nys adraud gododin guedy lludet
 Hir rac pebyll madauc pan atcorhet, —k.

† Moch amireit i more
 I cinim a pherym rac stre
 Bu ciuarch guat guat
 Ig cin or or cat
 Ciueilt ar garat
 Init gene
 Bu guolut minut bu lle
 Bu guanar gweilging gwrymde, —k.

Esgar gwr haval⁴⁰ yn y⁴¹ bei⁴² *
 Disgynnwys yn⁴³ aphwys⁴⁴ dra phenn
 Ny deliit cynyt⁴⁵ cywrenhin⁴⁶
 Disgiawr breint vu⁴⁷ e ladd⁴⁸ ar gagen
 Cynmeddyf⁴⁹ y Ewein⁵⁰ escynnu⁵¹ as⁵² ystre
 Ystung cyn⁵³ gorot goreu gangen
 Dilyd⁵⁴ dyleyn rathleu⁵⁵ dilen
 Llywy llyvrodedd⁵⁶ ruych⁵⁷ ac asgen
 Anglas⁵⁸ asswydeu⁵⁹ lovlen
 Dyphorthes ac law luruc wehyn
 Dymualau⁶⁰ gwledic dal⁶¹ oe brid⁶² bren-nyal⁶³
 Eidol adoer⁶⁴ crei granuawr⁶⁵ gwyn⁶⁶
 Dysgiawr pan vei bun barn benn
 Perchen meirch a gwymseirch⁶⁷
 Ac ysgwydawl yaen⁶⁸
 Gyvoet a⁶⁹ gyvergyr escyn discyn⁷⁰
 Aer dywys⁷¹ ry dywys ryvel
 Gwlat gordd⁷² garei⁷³ gwrdd⁷⁴ vedel
 Gwrdd ueryt⁷⁵ gwaet am iruedd⁷⁶
 Seingiat⁷⁷ am seirch, ⁷⁸ seirch seingiat⁷⁹
 Seirchiawc⁸⁰ am grudd⁸¹ yt vedd⁸²
 Ar ddelw⁸³ lleith drygiawr⁸⁴ lludet

- ⁴¹ En y, —a; yn i, —c.
⁴² *Mac'r llinell hon yn terfynu pennill yn a, &c.*
⁴³ Lln, —a.
⁴⁴ Afwys, —a.
⁴⁵ Kywyt, —a, d, g; cyuyd, —f.
⁴⁶ Kywrennin benn, —a.
⁴⁷ Ou, —g.
⁴⁸ Lad, —a.
⁴⁹ Gangen, —a, d, e, f, g.
⁵⁰ Kynmeddyf, —a.
⁵¹ Esgynnw, —a, b, d, f, g; esgynias, —c, e.
⁵² Ar, —a, l.
⁵³ Ystung kyn, —a.
⁵⁴ Dilud, —a.
⁵⁵ Cathleu, —a, d, e, f, g.
⁵⁶ Llyvroded, —a.
⁵⁷ Rwyth, —a; vraych, b, c.
⁵⁸ Angas, —g.
⁵⁹ Asswyddeu, —c; a swydeu, —e; as-swyden, —g.
⁶⁰ Dymgwallaw, —a, g; dymwalaw, —d; dy-wallaw, —e; dymgu-alau, —f.
⁶¹ *Nid yw dal yn c.*
⁶² Bridd, —c; brit, al. bridd, —e.
⁶³ *Mac y llinell hon yn ddwy yn a:—*

Dymgwallaw gwledic dal
 Oe brid brennyal;

- ac d'r llinell hon y terfyna'r pennill.*
⁶⁴ Adrer, —g.
⁶⁵ Grannawr, —a, d, f, g, l; graenawr, —c; grai-anfawr, al. granfawr, —e.
⁶⁶ Gwynn, —a.
⁶⁷ Gwrymseirch, —a, b, c, d, e, f, g.
⁶⁸ *Nid yw yaen yn e.*
⁶⁹ O, —l.
⁷⁰ Gyuoet a gyvergyr esgyn disgyn, —a: *ac d'r llinell hon y terfyna y pennill.*
⁷¹ Y, —b; i, —c.
⁷² Gord, —a.
⁷³ Gar ei, —e.
⁷⁴ Gwrdd, —a.
⁷⁵ Gwrddweryt, —a, d, e, f, g.
⁷⁶ Iroed, —a, c, f, g; irved, —d.
⁷⁷ Seingyat, —a.
⁷⁸ Veirch, —f.
⁷⁹ Seingyat, —a.
⁸⁰ Seirchiawr, —a, d, f, g.
⁸¹ Am y rud, —a, d, g, l; am y rudd, —f.
⁸² Ued, —a; ved, —l. *Hon ydyw y flaenaf o'r ddwy llinell yma yn y lleil.*
⁸³ Delw, —a.
⁸⁴ Dygiawr, —a, d, f, g.

* Moch aruireith i meitit pan crs
 Cinerein i midin
 O douis in towys milin
 Rac cant em guant cesuein
 Oed mor guanauc idinin
 Mal iuet med neu win
 Oed mor diachar
 Yt wanei esgar
 Uid alt guanar gurthyn, —k.

Peleidyr yn¹ eis yn² dechreu cat
Hynt am oleu bu godeu beleidryat³
Seint⁴ amnant⁵ am diua⁶ dy gell
Ac ystavell yt vydei⁷ dyrlyd ei⁸
Medd⁹ melys maglawr
Gwrys aer gynglys¹⁰ gan uawr¹¹
Cet¹² luy¹³ Loegrwys liuedawr¹⁴
Rhy¹⁵ benyt ar hyt y attawr¹⁶
Eiilt Wynedd¹⁷ clywer y¹⁸ ardderehdd¹⁹
Guan an hon²⁰ byt vedd²¹
Saun²² radanwy²³ Gwynedd²⁴
Tarw byddin²⁵ treis trin teyrnedd²⁶
Cyn²⁷ cymest²⁸ daear cyn goruedd²⁹
Byt³⁰ orfin³¹ Gododin bedd³²
Byddin orddyvnat yn agerw³³
Mynauc luyddauc³⁴ law cheurw³⁵
Bu ddoeth³⁶ a choeth a syberw
Nyt oedd³⁷ ef wrth gyfedd³⁸ gochwerw
Mudyn geinyon³⁹ ar eu⁴⁰ helw
Nyt oedd⁴¹ ar les⁴² bro pob delw
An gelwir mor a chynnwr ym plymnytt⁴³
Yn tryvruyt⁴⁴ peleidyr, peleidyr gogymnytt⁴⁵
Goglyssur heym liueyd⁴⁶ llaun⁴⁷ yn⁴⁸ assed
Syrchyn⁴⁹ ygorun⁵⁰ yn⁵¹ trydar
Gwr ffrwythlawn fflanddur⁵² rac ysgar⁵³

¹En,—a.²En,—a.³Bleidryal,—a, d, f, g; bleidrial,—l. *Mae y ban hon yn terfynu pennill yn a, &c.*⁴Keint,—a, d, g; ceint,—f.⁵Amnat,—a, d, g; amnat,—d; amnant et amnawdd,—e.⁶Dina,—a, d, g; diva,—b, e; difei,—c; diva (dina),—f.⁷Ac ystavell yt uydei,—a.⁸Dyrlydei,—a, b, d, e, f, g, l; (derlydei),—c.⁹Med,—a.¹⁰Aergynlys,—a, e, f, g; aergynlwyys,—d.¹¹Wawr,—a, c, d, e, f, g; wawr,—b.¹²Ket,—a; cad,—c, e.¹³Lwys,—a.¹⁴Loegrwys liuedawr, Ry,—a. [—a.¹⁵Yd allawr,—a; i allawr,—c, e; hyd ydd attawr,—f.¹⁶Wyned,—a.¹⁷Klywere,—a.¹⁸Arderched,—a, e, f, g; i ardderehdd,—c.¹⁹Gwananhon,—a, d, f, g; gwanan hon,—b, c, e, l.²⁰Ved,—a.²¹Savwy,—a, l; et savy,—e.²²Cadawwy,—a, d, g, l; radanwy,—e; radanwy (radenny, cadauuy)—f.²³Gwyned,—a.²⁴Bedin,—a.²⁵Teyrned,—a.²⁶Kyn,—a.²⁷Kywesc,—a, d, g; cywest (cywest),—f; cywesc,—l.²⁸Kyn gorwed,—a.²⁹But,—a.³⁰Orfun,—a, g; et orfin,—e; oryn,—d; orfun,—f.³¹Bed,—a. *Mae y llinell hon yn terfynu pennill yn a, &c.*³²Bedin orddyvnat en agerw,—a.³³Llyddauc,—a.³⁴Llaw chwerw,—a; law chwerw,—l.³⁵Doeth,—a.³⁶Oed,—a.³⁷Gyued,—a.³⁸Geinnyon,—a.³⁹Y,—a.⁴⁰Oed,—a.⁴¹Lies,—a. *Terfynir y pennill yma yn a, &c.*⁴²Plymnytt,—a, e, f, g; plymnytt,—b, c; plymnytt,—d.⁴³Tryvruyt,—a; nhryourwyd,—e.⁴⁴Gogymnytt,—a.⁴⁵Lliveit,—a, l.⁴⁶Llawr,—a, d, f, g; llawn,—b, c; llawn et llafn,—e; llawr,—l.⁴⁷En,—a.⁴⁸Syrchyn,—a, d, g; syrthyn,—e; iyrchyn (syrchyn),—f.⁴⁹Yg gorun,—a.⁵⁰En,—a.⁵¹En,—a. [—a.⁵²Ffrwythlawn flandyr,

Dyphorthais⁵⁴ catveirch⁵⁵ a chatseirch⁵⁶
Greulet⁵⁷ ar Gatraeth cochre

Mae⁵⁸ blaenuyd byddin⁵⁹ dinus⁶⁰

Aergl, gwyech⁶¹ guarthvire⁶²

An⁶³ gelwir ny⁶⁴ fan⁶⁵ glaer vwyr⁶⁶

Echadaf heydyn⁶⁷ hearn de⁶⁸

Mynawc Gododin traeth y annor⁶⁹

Mynawc am rann cunhyator⁷⁰

Rac eidyn arial⁷¹ phlam⁷² nyt atcor

Ef dodes ef dily⁷³ y geyuhor⁷⁴

Ef dodes rac trusi⁷⁵ teudor⁷⁶

Yn⁷⁷ aryal ar drywal⁷⁸ disgynnwys

Can lleues⁷⁹ porthes mam bwys⁸⁰

O osgordd vynyddawc ni ddiangwys⁸¹

Namyn⁸² yn⁸³ aryf⁸⁴ amddiphryf⁸⁵ amddiffwys⁸⁶

O Golet⁸⁷ moryet ny⁸⁸ bu aessawr

Dyphorthyn⁸⁹ traeth y ennyn⁹⁰ llawr

Rhy duc⁹¹ oe loflen glas lavnawr

Peleidyr pwys preiglyn⁹² ben⁹³ periglawr

Y ar⁹⁴ orwydd⁹⁵ erchlas penfeddawr⁹⁶

Trin digwydd⁹⁷ trwch⁹⁸ trach y⁹⁹ lavnawr

Par¹⁰⁰ orwydd¹⁰¹ oe cat¹⁰² ni¹⁰³ bu ffoawr¹⁰⁴

An dyrlys¹⁰⁵ molet medd¹⁰⁶ melys maglawr

⁵³Esgar,—a; al yuhrydar,—e. *Mae hon yn terfynu pennill yn a, &c.*⁵⁴Dyphorthes,—a.⁵⁵Cat veirch,—a, e, f, g.⁵⁶Chadveirch,—c; chat seirch,—d.⁵⁷Greulyd,—c.⁵⁸Mac,—d.⁵⁹Blaenuyd bedin,—a.⁶⁰Dinas,—b, c, e.⁶¹Gwyth,—a, d, f, g.⁶²Gwarth vre,—a, d, f, g.⁶³Au,—e.⁶⁴Wy,—e; ni,—c.⁶⁵Faw,—a, d, g, l; flaw,—f.⁶⁶Fwyr,—a; ffwyr,—f.⁶⁷Treuddyn,—b, c, e.⁶⁸Haearnde,—a, b, c, d, e, f, g. *Mac'r ban hon yn terfynu pennill yn a, &c.*⁶⁹Traeth e annor,—a, d, g; traeth i annor,—c; traethyannor vel traethiannor,—c; traethannor,—f; traeth y annor (annor),—l.⁷⁰Kwynhator,—a; cunhyator,—b.⁷¹Aryal,—a.⁷²Ham,—a.⁷³E dilis,—a, d, f, g, l.⁷⁴Yg kynhor,—a, d, e, f, g; i geinhor,—c; yg cynhor,—l.⁷⁵Trin,—a, d, g; ractrisi (rhag trin),—f.⁷⁶Tewdor,—a.⁷⁷En,—a.⁷⁸Dywal,—a, d, f, g; arddywal,—e.⁷⁹Lleues,—a.⁸⁰Mawrbwys,—a, d, g; mawrbwys,—c; mawrbwys & mawrbwys,—e; mawr bwys,—f.⁸¹Oosgordd vynyddawg ny diangwys,—a.⁸²Namen,—a.⁸³Vn,—a, b, c, d, e, f, g.⁸⁴Arf,—c.⁸⁵Amdiffyrf,—a, l; amddiffyrf,—c.⁸⁶Amdiffwys,—a; amddiffyrf,—e. *Terfyna y llinell hon bennill yn a, &c.*⁸⁷Gollet,—a, d, f, g; golled,—b, c.⁸⁸Ni,—c.⁸⁹Dyforthyn,—a.⁹⁰Treathiemyn,—a.⁹¹Ry duc,—a, d, g; rhyduc,—b; rhyddug,—c.⁹²Periglyn,—c.⁹³Benn,—a.⁹⁴Yar,—f; i ar,—c.⁹⁵Orwyd,—a.⁹⁶Pen wedawr,—a, d, g; peniuddawr,—b; peniuddawr,—c; peniuddawr,—e; peniuddawr,—f.⁹⁷Trindygwyd,—a, d, f, g.⁹⁸Nid yw trwch yn d.⁹⁹I,—c.¹⁰⁰Pan,—a, d, e, f, g.¹⁰¹Orvyd,—a, d, g; oruyd,—b; orvydd,—f.¹⁰²Gat,—a.¹⁰³Ny,—a, b, d, e, f, g.¹⁰⁴Foawr,—a.¹⁰⁵Dyrlys,—a.¹⁰⁶Med,—a. *Mae y llinell hon yn terfynu pennill yn a, &c.*

Gweleis y¹ dwll² o benn tir Odren³
Aberth am goelcerth⁴ a disgynyn
Gwelais oedd cynevin⁵ ar dref ffiledeg-
ein⁶

A gwyr unythion⁷ ry golessyn⁸
Gweleis gwyr dullyawr gan aur⁹ add-
euy¹⁰

A phen Dyfnual¹¹ a¹² breich¹³ brein ae
cnoyn¹⁴

Mat mudic¹⁵ ysgafnuyn¹⁶ asgwrn¹⁷ advaon¹⁸
Ae lassawc¹⁹ tebedawc tra mordwy²⁰ alon

Gwrawl amddyvrwys²¹ goruawr y²² lu
Guryt vron²³ gurban²⁴ gwanan aruau²⁵

Y²⁶ gynnedyf²⁷ disgynnu rac naw rhiallu²⁸
Ygguyd²⁹ gwaed a gulat³⁰ a gordiynau³¹

Caraf dy³² vuddic leithic³³ a vu anau³⁴
Cyndilic³⁵ Aron³⁶ cenhan³⁷ lew³⁸

Carassun³⁹ ddeigynnu⁴⁰ y⁴¹ Gattræth⁴² ges-
sevin

Gwerth⁴³ medd⁴⁴ ygcuntedd⁴⁵ a gwirawd
gwin⁴⁶

Carasswn neu chablwys ar lain⁴⁷
Cyn⁴⁸ bu y⁴⁹ leas ae⁵⁰ las⁵¹ uphin⁵²

Carasswn eil clot dyphorthes⁵³ gwaetlin
Ef dodes y⁵⁴ gleddyf⁵⁵ yg goethin

Neus adrawdd⁵⁶ gwrhyt⁵⁷ rac Gododin⁵⁸
Na bei mab Ceidiaw⁵⁹ clot un gwr trin⁶⁰

¹ I,—c.

² Dull,—a, b, d, f, g;

³ Adoun,—a, d, g; adoen

(adoyn),—f.

⁴ Goelkerth,—a.

⁵ Oed kenevin,—a.

⁶ Redegin,—a, d, f, g.

⁷ Nwythyon,—a, g;

wnythyon,—c; mwyt-

hon,—d; unythyon al-

ufuddion,—e; nwyth-

on (mwythion),—f.

⁸ Gollessyn,—a, d, e, f, g.

⁹ Awr,—a, d, e, f, g.

¹⁰ Adewyn,—a, d, f, g;

addewyn,—c; a ddeu-

yn,—e.

¹¹ A phennddyvnwal,—a.

¹² Nid yw a yn d, l.

¹³ Breych,—a, f, g; vrych,

—e, l.

¹⁴ Y mae'r llinell hon yn

terfynu pennill yn a,

&c.

¹⁵ Ydic,—a, d, f, g.

¹⁶ Ysgafnywyn,—a.

¹⁷ Asgwrn,—d.

¹⁸ Advaon,—a; addfaon,

—e.

¹⁹ Aelussawc,—a, e, f, g.

²⁰ Tramordwy,—e.

²¹ Amddyvrwys,—a.

²² I,—b, c.

²³ Gwryt vronn,—a.

²⁴ Gwrvan,—a; gurban,

—f.

²⁵ Arnaw,—a, d, e, g.

²⁶ Nid yw y ban hwn yn

i, b, c.

²⁷ O,—b, c.

²⁸ Gynedyf,—a.

²⁹ Riallu,—a.

³⁰ Yg gwyd,—a.

³¹ Gwlat,—a.

³² Gordiynaw,—a, d, f, g;

gorddiynau,—i, b, c;

gorddiynau, gorddineu,

et gorddyfneu,—e.

³³ Vy,—a, d, e, f, g.

³⁴ Vudic leithic,—a.

³⁵ Anaw,—a, d, e, f, g.

³⁶ Kyndilic,—a.

³⁷ Aeron,—a, b, c, d, e,

f, g, l.

³⁸ Kenhan,—a; cynon,

c, e.

³⁹ Mae y ban hwn yn

terfynu pennill yn a, &c.

⁴⁰ Carasswn,—a.

⁴¹ Disgynnu,—a, d, e, f,

g; ddisgynnu,—l.

⁴² Yg,—a, d, f, g, l; o,—

c; y vel i,—e.

⁴³ Catraeth,—a; cat-

traeth,—l.

⁴⁴ Gwert,—a, d, f, g.

⁴⁵ Med,—a.

⁴⁶ Yg kynted,—a.

⁴⁷ Win,—a.

⁴⁸ Llân,—a.

⁴⁹ Kyn,—a.

⁵⁰ E,—a, d, e, f, g.

⁵¹ Oe,—a, d, e, f, g.

⁵² Leas,—l.

⁵³ Uffin,—a, l; wphin et

uphin,—e.

⁵⁴ Dyforthes,—a.

⁵⁵ E,—a, c, f, g; 'i,—c.

⁵⁶ Gledyf,—a.

⁵⁷ Adrawd,—a.

⁵⁸ Gwtryd,—c.

⁵⁹ Gododyn,—a.

⁶⁰ Keidyaw,—a.

Truan yw gennyf⁶¹ gwedy⁶² lluddet⁶³
Goddef⁶⁴ gloes anghew trwy agcyffret⁶⁵
Ac eil trwm trinau⁶⁶ gennyf vy gwelet
Dygyddai⁶⁷ an gwyr ny pen⁶⁸ o draet
Ac ucheneit hir ac eilyuet⁶⁹
Yn⁷⁰ ol gwyr pybyr⁷¹ temyr⁷² tutuet⁷³
Rhuvaun⁷⁴ a Gwgawn Gwiawn⁷⁵ a Gwyl-
yget⁷⁶

Gwyr gorsaf gwryaf gwidd⁷⁷ ygcalet⁷⁸
Ys deupo eu heneit wy wedy trinet
Cynnwys ygwlat⁷⁹ Nef addef anneuet⁸⁰
Ef gwrthodes tres tra gwyar lyn⁸¹
Ef laddei⁸² val⁸³ deur dal⁸⁴ nyt⁸⁵ erchyn⁸⁶
Tavloyu⁸⁷ ac ysgeth tavlet wydrin⁸⁸
A medd⁸⁹ rac teyrnedd⁹⁰ tavlai⁹¹ vyddin⁹²
Meint⁹³ y gynghor⁹⁴
Men na lauarei⁹⁵ liaws⁹⁶
Ac vei annaws⁹⁷ nyd⁹⁸ edeint⁹⁹
Rac ruthyr bwyll yaddeu¹⁰⁰
A chleddyvawr¹⁰¹ lliveit handit
Gwelir lavar¹⁰² lein¹⁰³

Porthloedd vyddin¹⁰⁴

Porthloedd¹⁰⁵ lain

A llu racnedd¹⁰⁶

Yn ragyruedd¹⁰⁷

Yn dydd gunedd¹⁰⁸

Ygcyvryssedd¹⁰⁹

⁶⁰ Gwrtin,—b, g. Nid
yn'r llinell hon yn f.
Y mae'n terfynu pen-
nill yn a, &c.

⁶¹ Gennyf vy,—a, d, e, f,

g. Nid yw vy yn i, b, b.

⁶² Nid yw gwedy yn e.

⁶³ Lludet,—a.

⁶⁴ Godef,—a.

⁶⁵ Angkyffret,—a; am-

kyffret,—d.

⁶⁶ Truan,—a, d, e, f, g.

⁶⁷ Dygyddaw,—a, d, e,

f, g; digwyddai,—c.

⁶⁸ Penn,—a.

⁶⁹ Eilywet,—a; a'i clyw-

ed,—c; eilyvet,—g.

⁷⁰ En,—a.

⁷¹ Pebyr,—a, d, f, g.

⁷² Tymyr,—c.

⁷³ Tudwet,—a.

⁷⁴ Ruvawn,—a.

⁷⁵ Nid yw gwiawn yn e.

⁷⁶ Gwlyget,—a; gwylyget,

—l.

⁷⁷ Gwrd,—a; gwrrd,—f.

⁷⁸ Yg calet,—a.

⁷⁹ Kynnwys yg wlat,—a.

⁸⁰ Avneuet,—a, d, f, l;

arneuet,—g. Y mae'r

ban hwn yn terfynu

pennill yn a, &c.

⁸¹ Llyn,—a.

⁸² Lladei,—a.

Meint y gynghor men na lleveri

Liaws ac vei annaws nyt odewyt

Rac ruthyr bwylladeu a chledyavwr

Lliveit handit gwelir llavar lleir :

ac fel hyn y terfynir y

pennill.

¹⁰¹ Porthloedd vedin,—a.

¹⁰² Porthloed,—a.

⁸³ Nid yw val yn f.

⁸⁴ Dewrdull,—a, e, g;

dewr dull,—b, c, d, f.

⁸⁵ Nad,—f.

⁸⁶ Echyn,—a, b, c, g;

ethyn,—d, l; echyn et

erchyn,—e.

⁸⁷ Tavloyw,—a.

⁸⁸ Vwydrin,—e.

⁸⁹ Med,—a.

⁹⁰ Teyrned,—a.

⁹¹ Tavlei,—a.

⁹² Vedin,—a. Nid yw

hwn yn b, c.

⁹³ Menit,—a.

⁹⁴ Gynghor. Nid yw

meint y gynghor yn i,

b, c.

⁹⁵ Lleveri,—a, d, f, g.

⁹⁶ Lliaws,—a.

⁹⁷ Anaws,—a, d, f, g.

⁹⁸ Myt,—a.

⁹⁹ Odewyt,—a, g; ydyn',

—c, edewyt,—d, f;

edeint et ydyn,—e.

¹⁰⁰ Bwylladeu,—a, c, e, f,

g; bwyll y adeu,—b;

bwys 'i adeu,—d;

bwylladeu,—l.

¹⁰¹ Chledyavwr,—a.

¹⁰² Llarar,—a; lasar,—e.

¹⁰³ Lleir,—a, d, f, g.

¹⁰⁴ Trefnir y chwe ban

yna yn a fel hyn :—

¹⁰⁵ Racwed,—a, d, e, f, g.

¹⁰⁶ Ragyrwed,—a, l.

¹⁰⁷ En dyd gwned,—a.

¹⁰⁸ Yg kyvryssed,—a.

Buant gwyched¹
 Gwedy² medddaw³
 A medd yvet⁴
 Ny bu uaret⁵
 An gornylam⁶ ennyd phrwythlam⁷
 Pan adrodder⁸ torret ergyr⁹
 O ueirch¹⁰ a gwyr tyngyr¹¹ tyngel¹²
 Pam¹³ ymddyvydd¹⁴ lliaws Pryder Pryd-
 eraf ffyn¹⁵
 Ffyn¹⁶ en ar dec¹⁷ aryal rodec¹⁸ ar hynt¹⁹
 wylaw
 Cy²⁰ cystyiu²¹
 Cu²² carassun²³
 Celeic²⁴ ffau²⁵
 Ac argoedwys
 Gwal²⁶ gordyvnwys
 Y²⁷ em dylaw²⁸
 Ef dadodes²⁹ ar lwydd³⁰ pwys ar les³¹ rieu
 Ar dilynn³² goet
 Ar diliu³³ hoet yr³⁴ cyveddeu³⁵
 Cyueduogant³⁶
 Ef an dydduc³⁷ ar³⁸ dan advoyu³⁹
 Ac ar groen gwynn gosgroyw⁴⁰
 Gereint rac deheu⁴¹ gawr a ddodet⁴²
 Llweh⁴³ gwyn⁴⁴ dwll⁴⁵ ar ysgwyt
 Yor yspar lary⁴⁶ yor⁴⁷
 Molut mynyt⁴⁸ mor

¹ Gwyched, —a, d, f, g, l.

² Gwede, —a.

³ Medddaw, —a; medddawd, —c.

⁴ A medd yvet, —a.

⁵ Waret, —a, c, d, e, f, g.

⁶ Gornylam, —a, g; gornmylan, —b, c, e; gornwylan, —d; gornylan, —f.

⁷ Ennyd frwythlam, —a.

⁸ Adrodder, —a.

⁹ Nid yw ergyr yn e; ac nid yw'r llinell yn i, b, c.

¹⁰ Veirch, —a.

¹¹ Tyngyr, —a.

¹² Nid yw tyngyr tyngel yn e. Y llinell hon sydd yn terfynu pennill yn a, &c.

¹³ Pam, —a, e, f, g.

¹⁴ Ym ddydd, —a, d, e, f, g.

¹⁵ Fun, —a, d, f, g.

¹⁶ Fun, —a.

¹⁷ Ardec, —a, d, f, g; un ar deg, —b, c, e.

¹⁸ Redec, —a, b, c, d, e, f, g, l.

¹⁹ Kynt, —d.

²⁰ Ku, —a.

²¹ Kystudywn, —a, d, f, g; cystiwn, —b; gwestiwn, —c; cystwywn, —e.

²² Ku, —a.

²³ Carassun, —a.

²⁴ Kelleic, —a, d, e, g.

²⁵ Faw, —a, d, g; ffaw, —e, f.

²⁶ Guae, —a, d, f, g; gwall, —e.

²⁷ I, —c.

²⁸ Emdullyaw, —a, d, f, g; ymdulaw, —c.

²⁹ Dyddodes, —c.

³⁰ Arllyd, —a, f, g; ar llyd, —d; ar luyd, —e.

³¹ Lles, —a.

³² Dilyvyn, —a; arduywn, —e; ar dilion, —f.

³³ Diliw, —a.

³⁴ Or, —c.

³⁵ Kyvedeu, —a.

³⁶ Kyveduogant, —a.

³⁷ Dyduc, —a.

³⁸ At, —d.

³⁹ Adloyw, —a; adfoyw, —e.

⁴⁰ Gosgroyw, —a. Mae y llinell hon yn terfynu pennill yn y cubl ond i, d.

⁴¹ Achen, —g.

⁴² Dodet, —a.

⁴³ Lluch, —a, b, c, d, e, f, g.

⁴⁴ Gwynn gwynn, —a, d, f, g.

⁴⁵ Dull, —b, e.

⁴⁶ Llary, —a; larylw, —e.

⁴⁷ Y or, —d; nid yw yn b, c, e.

⁴⁸ Mynut, —a.

⁴⁹ Heissyllut, —a; heisslyd, —c.

⁵⁰ Gwgynei, —a, d, g, l; gogwnei, —f.

⁵¹ Oedut, —a; edut, —d. Mae y llinell hon yn terfynu pennill yn a, &c.

⁵² Di annot, —d.

Gogwneif heissyllut⁴⁹ gugyvei⁵⁰ Gereint

Hael mynawc oeddut⁵¹

Diannot⁵² y⁵³ glot y⁵⁴ glutvan⁵⁵

Diachor anghor⁵⁶ geyman⁵⁷

Diechyr eryr gwyr gouarn⁵⁸

Trin oddef eidded oedd eirian⁵⁹

Ragorei veirch raevuan⁶⁰

Yn⁶¹ trin lledvegin⁶² gwin o bann

Cyn⁶³ glas vedd⁶⁴ a glassu yn⁶⁵ rhann⁶⁶

Bu gwr gwledd⁶⁷ uch⁶⁸ medd⁶⁹ mygr⁷⁰ o bann

Diheny⁷¹ i⁷² bob llawr llannet⁷³

Y⁷⁴ hual amhau⁷⁵ afneuet

Tul⁷⁶ tal⁷⁷ e⁷⁸ rodawr cas o hir⁷⁹

Gwythawc rhyvonauc⁸⁰ diphyrdeit⁸¹

Eil gweith gelwidet⁸² a malet⁸³

Ygcatveirch⁸⁴ a seirch greulet

Byddin⁸⁵ agcusgoget⁸⁶ yt⁸⁷ vy⁸⁸ cat

Vorion⁸⁹ cochro llan⁹⁰ pan⁹¹ rygoddet⁹²

Trum⁹³ yn⁹⁴ trin a llavyn⁹⁵ yt laddei⁹⁶

Garw rybydd⁹⁷ o gat dydygei

Can⁹⁸ Calan a ddarnethei⁹⁹

Ef gweinit¹⁰⁰ Adan¹⁰¹ vab Erfei

Ef gweint¹⁰² Adan dwrch trahawc¹⁰³

Un Rhiein¹⁰⁴ a morwyn a mynauc¹⁰⁵

A phan oedd¹⁰⁶ mab teyrn teithiauc¹⁰⁷

Yg Gwyndyt¹⁰⁸ gwaet glyt¹⁰⁹ gwardawc

⁵³ E, —a; o, —c.

⁵⁴ E, —a.

⁵⁵ Ynglhytvan, —e.

⁵⁶ Angor, —a.

⁵⁷ Ygkyman, —a, b, c, d, f, g; anghyman et anghyvein, —e; yg cyman, —l.

⁵⁸ Govaran, —a; gonaran, —b, c.

⁵⁹ Trin oddef eidef oed eirian, —a.

⁶⁰ Rac vuan, —g.

⁶¹ En, —a.

⁶² Lledvegin, —a.

⁶³ Kyn, —a; yn, —e.

⁶⁴ Glasved, —a, d, e, f, g.

⁶⁵ Eu, —a, d, f, g. Nid yw yn e.

⁶⁶ Rann, —a.

⁶⁷ Gwled, —a.

⁶⁸ Od uch, —a, d, f; oduch, —g.

⁶⁹ Med, —a; Bu gwr od uch gwledd medd, —f.

⁷⁰ Mygr, —a. Y mae y llinell hon yn terfynu pennill yn a, &c.

⁷¹ Dienhyt, —a, f, g; dihenydd, —b, c, e.

⁷² Y, —a, e, f, g; nid yw yn d.

⁷³ Lanwet, —a, d, f, g.

⁷⁴ E, —a, d, e, f, g; l, —c.

⁷⁵ Am hafal, —c.

⁷⁶ Twll, —a.

⁷⁷ Tall, —a, d, e, f, g.

⁷⁸ I, —c.

⁷⁹ Ohir, —d.

⁸⁰ Rywonyawc, —a.

⁸¹ Diffreideit, —a, d, e, f, g; diphruideit, —b, c.

⁸² Gelwideint, —a, d, f, g, l; gelwiddent, —b, c, e.

⁸³ Mallet, —a, f, g; amallet, —d.

⁸⁴ Ygcatveirch, —a, c, e, f, g; yg cat veirch, —d.

⁸⁵ Bedin, —a.

⁸⁶ Agkvsogget, —a.

⁸⁷ It, —c.

⁸⁸ Vyd, —a.

⁸⁹ Voryon, —a.

⁹⁰ Llann, —a.

⁹¹ Bann, —a, e, f, g.

⁹² Ry godhet, —a, d, e, f, g.

⁹³ Trwm, —a, c, d, e, f, g.

⁹⁴ En, —c.

⁹⁵ Llavyn, —d.

⁹⁶ Lladei, —a.

⁹⁷ Rybud, —a.

⁹⁸ Cann, —a, e, f; canr, —g.

⁹⁹ Darneithe, —a, e, f, g.

¹⁰⁰ Gwenit, —a, f, g; gweint, —e.

¹⁰¹ A dan, —d.

¹⁰² Gwenit, —a, d, f, g, l; gweinit, —b, c.

¹⁰³ Nid yw y ban hwn yn d.

¹⁰⁴ Riein, —a.

¹⁰⁵ Mynawc, —a.

¹⁰⁶ Oed, —a.

¹⁰⁷ Teithyawc, —a.

¹⁰⁸ Yng gwyndyt, —a.

¹⁰⁹ Gwaed glyt, —a; gwaetglut, —d; gwaedlyd, —f.

Cyn¹ golo gweryt at² rudd³ lary⁴
 Hael etvyn⁵ digythrudd
 O glod⁶ a chet echiawc⁷ neut bedd⁸
 Garthwys hir o dir Rhywonyawc⁹
 Peis dinogat e vreith vreith
 O grwyn balaot ban¹⁰ ureith¹¹
 Chwit chwnt¹² chwidogeith
 Gochanwn¹³ gochenyn wyth geith
 Pan elai dy dat ti¹⁴ i¹⁵ helya
 Llath ar¹⁶ ysgwyt¹⁷ llury¹⁸ yn y law¹⁹
 Ef gelui²⁰ gwn gogyhuc²¹
 Giph gaph ddaly ddaly²² dduc dduc²³
 Ef led²⁴ bysc ygoruc²⁵
 Mal bar²⁶ ladd lew²⁷ llyuyuc²⁸
 Pan elei dy dat ti²⁹ i³⁰ vynydd³¹
 Dydygei ef³² pen³³ y uarch³⁴
 Pen gwdd hwch³⁵ pen hydd³⁶
 Pen gruciar³⁷ vreith o³⁸ vynydd³⁹
 Pen pysc o Rayadyr deruenydd⁴⁰
 Or sawl a⁴¹ gyrchaeddei⁴² dy dat
 Ty ar⁴³ gieuein⁴⁴
 O wyth wch⁴⁵ a leuyn⁴⁶ a luyvein⁴⁷
 Ny⁴⁸ anghei ol⁴⁹ ny vei⁵⁰ oradein⁵¹
 Pan⁵² dodyw agecyvung⁵³ o angyvarch⁵⁴

¹ Kyn,—a.

² Ar,—a, d, e, f, g.

³ Rud,—a.

⁴ Llary,—a.

⁵ Elwynt,—b, c, e.

⁶ Glot,—a.

⁷ Echiawc,—a; eich-iawg,—c; eichiawc,—e.

⁸ Bed,—a.

⁹ Rhywonyawc,—a, d, f, g. *Maer llinell hon yn terfynu pennill yn a, &c.*

¹⁰ Pan,—d.

¹¹ Wreith,—a, d, e, f, g; vreith,—b, c.

¹² Chwit,—a, e, g; chwnt,—b, c; chwnt,—d; chwint (chwit, chwint),—f.

¹³ Gochanun,—b, e.

¹⁴ Ty,—a.

¹⁵ E,—a, e, f, g; y,—d.

¹⁶ Or,—e.

¹⁷ Y ysgwyd,—a, d, e, f, g; *nid yw y yn i, b, c.*

¹⁸ Llory,—a, d, f, g; llwry,—c, e; llory (llwry),—e.

¹⁹ Eny llaw,—a. [—l.

²⁰ Gelwi,—a; gelwei,—d; geluei,—l.

²¹ Gogyhwch,—a, e, f, g; gogyhwch,—d.

²² Giff (l), gaff dhaly dhaly,—a.

²³ Dhwc dhwc,—a, d, e, f, g.

²⁴ Lledi,—a.

²⁵ Yng corwc,—a, d, e, f, g.

²⁶ Ban,—a, d, f, g.

²⁷ Lud llew,—a.

²⁸ Llywyw,—a, d, f, g; llyuyuc,—b, c; llyw-iog,—e.

²⁹ Ty,—a, b, d, e, f, g.

³⁰ E,—a, d, e, f, g.

³¹ Vynydd,—a.

³² *Nid yw ef yn d.*

³³ Penn,—a.

³⁴ Y wch,—a, d, g; y varch,—b; i varch,—c, e; yurch (yarch),—f; Iwrth,—l.

³⁵ Gwythwch,—a, d, e, f, g; guyd huch,—b; gwydd-hwch,—c; gwythwch (gwydd hwch),—l.

³⁶ Penn hyd,—a.

³⁷ Grugyar,—a.

³⁸ Ar,—c.

³⁹ Venyd,—a.

⁴⁰ Derwennydd,—a; derfennydd,—c.

⁴¹ Yt,—a, d, e, f, g.

⁴² Gyrhaeddi,—a, d, f, g; gyrchaeddei,—e; gyrhaeddi,—l.

⁴³ Ae,—a, d, e, f, g, l.

⁴⁴ Giewein,—a, d, e, f, g, l.

⁴⁵ Wythwch,—a, d, e, f, g.

⁴⁶ Llewyn,—a, l.

⁴⁷ Llwyuein,—a, l.

⁴⁸ Nyt,—a.

⁴⁹ Anghei oll,—a, d, f, g; angheil,—b; angheuol,—c; anghei o,—e.

⁵⁰ Uei,—a.

⁵¹ *Mac y llinell hon yn terfynu pennill yn a, &c.*

⁵² Peum,—a, d, f, g.

⁵³ Angkyvrrwg,—a, d, f, g; ang-cyfrwg,—l.

⁵⁴ Angkyuarch,—a.

⁵⁵ Dyvdyd,—a, d, e, f, g; dydydd,—l.

⁵⁶ Uo,—a.

Nym daw nym dofydd⁵⁵ a vo⁵⁶ trymmach⁵⁷
 Ny magwyt yn neuadd⁵⁸ a vei lewach
 Nog⁵⁹ ef nac ygcath⁶⁰ a vei wasdadach⁶¹
 Ac aryth⁶² ben cluyd⁶³ Pennant⁶⁴ oedd⁶⁵ e⁶⁶
 veirch

Pellynnig⁶⁷ y⁶⁸ glot pellus⁶⁹ y⁷⁰ galch
 A chyn golo⁷¹ gueir⁷² hir adan⁷³ dywarch
 Dyr llydei⁷⁴ vedd gym⁷⁵ un mab Veuarch⁷⁶
 Gweloys⁷⁷ y ddull⁷⁸ o bentir adan⁷⁹
 Aberthach goel certh⁸⁰ a ymddygyn⁸¹
 Gweleis y ddeu⁸² oc⁸³ eu tre⁸⁴ ry gwyddyn⁸⁵
 O eir nunyth⁸⁶ ry goddessyn⁸⁷
 Gweleis⁸⁸ y uyr⁸⁹ tyll vawr⁹⁰ gan uaur⁹¹
 adoen⁹²

A phen dyvynaul⁹³ vrych brein ae cnoyn⁹⁴
 Gododin gomynnaf⁹⁵ oth blegyt
 Yg uydd⁹⁶ cant yn⁹⁷ aryal yr⁹⁸ enuyt⁹⁹
 A gwarthan¹⁰⁰ mab Duyueu¹⁰¹ da wrhyt
 Poet yno yn¹⁰² un¹⁰³ tyno treysyt¹⁰⁴
 Er pan uant¹⁰⁵ maws mur trin¹⁰⁶
 Er pan aeth daear ar Aneurin
 Mi neit¹⁰⁷ ysgaras nat a Gododin¹⁰⁸
 Llech¹⁰⁹ lleidir aryf gardith tithragon¹¹⁰
 Tec uare¹¹¹ rac Gododin¹¹² ystre anhon

⁵⁷ Trymach,—a.

⁵⁸ Neuad,—a.

⁵⁹ Noc,—a.

⁶⁰ Yng cat,—a.

⁶¹ Wastadach,—a.

⁶² Ar ryt,—a, d, f, g, l;

ar hyd,—c, e.

⁶³ Benclwyth,—a, d, f, g, l.

⁶⁴ Pennawt,—a, d, f, g.

⁶⁵ Oed,—a.

⁶⁶ O,—b, c, e.

⁶⁷ Pellynic,—a.

⁶⁸ E,—a, d, e, f, g; ei,—c.

⁶⁹ Pellws,—a, d, e, f, g.

⁷⁰ E,—a, d, e, f, g; i,—c.

⁷¹ Cholo,—g.

⁷² Gweir,—a.

⁷³ A dan,—a, b, d, e, f, g;

o dan,—c.

⁷⁴ Dyrlydei,—a, b, c, d, e, f, g.

⁷⁵ Vedgym,—a, b, c, d, e, f, g.

⁷⁶ Fervarch,—a; fervarch et ferwarch,—e; ferwarch,—c. *Maer llinell hon yn terfynu pennill yn a, &c.*

⁷⁷ Gweleis,—a; gweleis,—l.

⁷⁸ Dyll,—a, l. *Nid yw hwn yn e.*

⁷⁹ A doyn,—a, d, f, g; addoen,—c; aden fort. adoynd,—e; adoynd,—l.

⁸⁰ Coelcerth,—a, c, e, f, g.

⁸¹ Emdygyn,—a.

⁸² Deu,—a.

⁸³ Ac,—b, c.

⁸⁴ Tre re,—a, d, f, g, l. *Nid yw re yn y lleill.*

⁸⁵ Gwydyn,—a; gwyuydyn,—b.

⁸⁶ Nwython,—a, d, f, g,

l; nnythen et van-ython,—e.

⁸⁷ Godessyn,—a.

⁸⁸ Gueleys,—a.

⁸⁹ Wyr,—a, d, e, f, g;

myr,—b, c.

⁹⁰ Tylluawr,—a, d, e, f, g.

⁹¹ Waur,—a.

⁹² A doyn,—a, d, f, g;

addoen,—c; adoynd,—l.

⁹³ Dyuyndwal,—a; dyvynual,—f.

⁹⁴ Knodyn,—a; enovyn,—b, c. *Y maer llinell hon yn terfynu pennill yn a, &c.*

⁹⁵ Gofynnaf,—e.

⁹⁶ Yg gwyd,—a, c, d, f; yagwydd,—b; ygcwyd,—e; ys gwyd,—g.

⁹⁷ En,—a.

⁹⁸ En,—a, d, f, g, l.

⁹⁹ Emwyth,—a, d, f, g, l; enwyd,—c; enwyth,—e.

¹⁰⁰ Guarchan,—a, d, f, g; gwarchan,—l.

¹⁰¹ Dwywei,—a.

¹⁰² En,—a.

¹⁰³ Vn,—a.

¹⁰⁴ Treissyt,—a.

¹⁰⁵ Want,—a.

¹⁰⁶ Mor trin,—a, f, g; mur-trin,—e.

¹⁰⁷ Neut,—a, d, f, g.

¹⁰⁸ *Mac y llinell hon yn terfynu pennill yn a, &c.*

¹⁰⁹ Lleth,—d.

¹¹⁰ Tith ragon,—a, d, f, l; lith ragon,—g.

¹¹¹ Ware,—a.

¹¹² Gwawdodyn,—c.

Rhy¹ due diuyl² o nin³ bebyll
 Ar les⁴ tymyr⁵ tymor tymestyl
 Tra merin lestyr⁶ tra merin lu⁷
 Llu meythlyon⁸ cein⁹ gatawt¹⁰
 Ruyd¹¹ rac rhiallu¹²
 O dinguyt¹³ yn¹⁴ duynuyt¹⁵ yn dyonn¹⁶
 Ys gwyt¹⁷ rygyn rac doleu trin talorin¹⁸ vu
 Dihenydd¹⁹ y²⁰ bob²¹ llawr²² llanet²³
 Y haul²⁴ amhal²⁵ afneuet

Tull²⁶ tal y²⁷ rodauc Cas o hir²⁸ gwyeh-
 Rhyvynyauc²⁹ diffret [auc
 Eil nith³⁰ gwelydeint a malet³¹
 Y³² gatveirch³³ ac eirch³⁴ ac³⁵ greulet
 Bit yn³⁶ anyscoget³⁷ bid³⁸ get
 Uoron³⁹ guychyrolion⁴⁰ pau goddet⁴¹
 Trum⁴² yn⁴³ trin a llain y lladdei⁴⁴
 Gwaew⁴⁵ rybydd⁴⁶ o gat ddyddygges⁴⁷
 Gant can⁴⁸ ygalan⁴⁹ darmerthei⁵⁰
 Ef gweint⁵¹ a dau⁵² vab Urvei.⁵³
 Ef gweint⁵⁴ a dau⁵⁵ dwrch tralawc
 Un Urien⁵⁶ a Morwyn a menawc
 A chan oedd⁵⁷ mab brenhin teithiawc⁵⁸
 Udd⁵⁹ Gwyndygwaet Cilydd⁶⁰ Gwaredawc⁶¹
 Cyn⁶² golo gueryt⁶³ ar grut⁶⁴ hael etuynt⁶⁵

¹ Ry,—a.

² Diuyl,—a.

³ Win,—a.

⁴ Les,—a.

⁵ Llestymyr,—d.

⁶ Llestyr,—a.

⁷ Llu,—a.

⁸ Meithlyon,—a.

⁹ Kein,—a.

¹⁰ Gadrawt,—a.

¹¹ Ruyd,—a; rhwyd,—d.

¹² Rhiallu,—a.

¹³ Dindwyty,—a, d, f, g;

drinuyt,—b; dring-

wyd,—c; dringuyt &

ddingwyd,—e.

¹⁴ En,—a.

¹⁵ Dyuuwyty,—a, d, g;

dywynwyd dyvuyt,—

c, f.

¹⁶ Dyvuu,—a, e, g; duou,

—c; ddyoun,—d.

¹⁷ Ysgwyty,—a, b, c, d, e,

f, g.

¹⁸ Tal vriw,—a, d, g; tal-

vriw,—f. Mae y llin-

ell hon yn terfynu pen-

nill yn a, &c.

¹⁹ Dihenyd,—a.

²⁰ I,—c.

²¹ Bop,—a; bawb,—d.

²² Llaur,—a.

²³ Llanwet,—a, d, f, g, l.

²⁴ Haval,—b, c.

²⁵ Am,—c; amhaval,—c.

²⁶ Twll,—a.

²⁷ I,—c.

²⁸ Ohir,—d.

²⁹ Rywynyau,—a; rhy-

wynyau,—l.

³⁰ With,—a, d, f, g, l.

³¹ Amalet,—a, d, f, g;

am alet,—l.

³² I,—c.

³³ Gat veirch,—a, f, g;

gateirch,—a.

³⁴ Seirch,—a, d, f, g, l;

serch,—e.

³⁵ Nid yw ac ym y lleill.

³⁶ En,—a.

³⁷ Anyscoget,—a.

³⁸ Bit,—a.

³⁹ Woron,—c; voron,—e.

⁴⁰ Gwychyrolion,—a.

⁴¹ Ry godet,—a, d, e, f,

c. Nid yw ry yn i, b,

c.

⁴² Trwm,—a, c, d, e, f, g.

⁴³ En,—a.

⁴⁴ Lladdei,—a, d, f, g.

⁴⁵ Gwawo,—a, d, f, g, l.

⁴⁶ Rybud,—a.

⁴⁷ Dydygel,—a; dyddyg-

ei,—l.

⁴⁸ Nid yw can yn e.

⁴⁹ Yg calan,—a.

⁵⁰ Darmerthi,—b, c, e;

⁵¹ Gwenit,—a, d, e, f, g, l.

guncint,—b.

⁵² Dan,—a, e, f, g, l.

⁵³ Uruei,—a, d, f, g; ur-

fei,—c; wifet et urvei,

—c.

⁵⁴ Gwenit,—a, d, f, g.

⁵⁵ Dan,—a, e, f, g, l.

⁵⁶ Riein,—a, c, d, f, g, l.

⁵⁷ Oed,—a.

⁵⁸ Teithiawg,—a.

⁵⁹ Ud,—a, d, f, g; yd,—

b.

⁶⁰ Kilyd,—a.

⁶¹ Gwareawc,—e.

⁶² Kyn,—a.

⁶³ Gweryt,—a.

⁶⁴ Grud,—a; rudd,—c;

grud & rudd,—e.

Doeth dygyrched⁶⁶ y⁶⁷ gat⁶⁸ ac glot ea
 eichiawc⁶⁹
 Not⁷⁰ bedd⁷¹ gorthlyn hir O⁷² orthir Rhy-
 vynyawc⁷³

Andrynni⁷⁴ drilau⁷⁵ drylen

Am lwyw am diphuys⁷⁶ dywarchen

Tri chue⁷⁷ barnuaut⁷⁸ treis⁷⁹ dili plynin⁸⁰

Atgunc⁸¹ y Morien⁸² ac⁸³ gwian⁸⁴ hen⁸⁵

Hanceu⁸⁶ vreuier⁸⁷ vradden⁸⁸

At⁸⁹ gwyr a Gwyddyl⁹⁰ a Phrydein

At gu celein⁹¹ veinrudd⁹² Gwen⁹³

Deheuec gwenau ung⁹⁴ val⁹⁵ Gwen

Ar⁹⁶ ginyau⁹⁷ drylau⁹⁸ drylen

Trym⁹⁹ dwys tra diphwys¹⁰⁰ dywarchen

Cemp¹⁰¹ y¹⁰² lumen ar wr¹⁰³ Carwawt¹⁰⁴ as-

get¹⁰⁵

Arreith¹⁰⁶ edrych¹⁰⁷ eidyn a breithell

Goruchyd¹⁰⁸ y¹⁰⁹ law¹¹⁰ loflen¹¹¹

Ar Gynt a Gwyddyl¹¹² a Phrydein¹¹³

A chyngo¹¹⁴ mwng bleidd¹¹⁵ heb brenn¹¹⁶

Yn y¹¹⁷ law gnaut¹¹⁸ gwychlaut¹¹⁹ yn y¹²⁰

lenn

Prytwyf ny bei varw¹²¹ Moryen¹²²

Deheuec Gwenabwy mab Gwen—

⁶⁵ Etynt,—a, d, f, g; ed-

wynt,—c; etwynt,—e.

⁶⁶ Dygyrchet,—a.

⁶⁷ I,—c.

⁶⁸ Gat,—a.

⁶⁹ Eichiauc,—a, d, f, g.

⁷⁰ Uot,—a, d, f, g; vot,

—l.

⁷¹ Bed,—a.

⁷² Nid yw O yn c.

⁷³ Rywynauc,—a, d, f, g.

Mae y ban hwn yn ter-

fynu pennill yn a, &c.

⁷⁴ Am drynnv,—a, b, c,

d, e, f, g.

⁷⁵ Drylaw,—a, b, c, d, e,

f, g; drylaw,—l.

⁷⁶ Diffwys,—a.

⁷⁷ Trihuc,—a, f, g; tri

chwe,—c; tri hwe,—d;

tri hue, tri chwe,—e.

⁷⁸ Barnuaut,—a, d, f; barn-

wawd,—c; barraut &

barrawd,—e; barent,

—g.

⁷⁹ Dreis,—a.

⁸⁰ Plec hen,—a, d, g, l;

plecein,—f.

⁸¹ Atgunc,—a, f, g, l; at-

gwne,—c; atguue,—d;

atgure,—e.

⁸² Emorem,—a, d, f, g; i

morien,—e; moryen,

—l.

⁸³ A,—c.

⁸⁴ Guiau,—a, f, g; guian,

c; gwiau,—l.

⁸⁵ Hem,—a, d, f, g.

⁸⁶ Hancal,—a, d, f, g, l;

e anceu,—b; e' anceu,

—c; eanceu, anceu,—e.

⁸⁷ Ureuer,—a.

⁸⁸ Uragdenn,—a, d, f, g.

⁸⁹ A,—c.

⁹⁰ Gwyddyl,—a.

⁹¹ Kelein,—a.

⁹² Rein rud,—a, d, f, g, l.

⁹³ Guen,—a.

⁹⁴ Gwenauwy,—a, d, e,

f, g; gwenabwy,—c.

⁹⁵ Mab,—a. Mae'r llin-

ell hon yn terfynu pen-

nill yn a, &c.

⁹⁶ Am,—a, d, e, f, g, l.

⁹⁷ Giniav,—a; giniaw,

—l.

⁹⁸ Drylaw,—a; drylawt,

—b, e.

⁹⁹ Trum,—b; trwm,—c.

¹⁰⁰ Diffwys,—a.

¹⁰¹ Kemp,—a.

¹⁰² E,—a, d, f; o,—g.

¹⁰³ Arwr,—a, d, f, g.

¹⁰⁴ Baruawt,—a, d, f, g;

barwawt,—l.

¹⁰⁵ Asgell,—a, d, f, g, l.

¹⁰⁶ Vreith,—a, d, f, g;

freith,—l.

¹⁰⁷ Edryth,—d.

¹⁰⁸ Gorchudd,—c, e.

¹⁰⁹ Ei,—c.

¹¹⁰ Lav,—a.

¹¹¹ Loftien,—a, e, f, g; lof-

len,—b, c, d.

¹¹² Gwyddyl,—a.

¹¹³ Phryden,—a.

¹¹⁴ Chynhyo,—a, d, f,

g, l.

¹¹⁵ Bleid,—a.

¹¹⁶ Pren,—a; ben,—e.

¹¹⁷ Eny,—a.

¹¹⁸ Gnawt,—a.

¹¹⁹ Gwychlaut,—a.

¹²⁰ Eny,—a.

¹²¹ Marw,—a.

¹²² Morem,—a, d, f, g.

ENGLYNION Y MISOEDD.

ANEURIN GWAUDRYD a gant Englynion y Misoed gyntaf ac rhag daed oelynt hwy aethant mor gyffredin, ag na cheisiod neb eu hysgrifenu, oni bu agos idynt a cholli haiachen fel na fedrid cael y deudeg Englyn yn gwbl ym Mhywys a Gwynedd heb fod pedwar ar goll: a Guttyn Owain a wnaeth y pedwar olaf yn lle y llail; ac wedi hynny y caed yn Neheubaath y pedwar oed ar goll fel y maent i gyd yma rhag llaw, Allau or Llyfr Gwydd.

Mis IONAWR myglyd Dyffryn,
Blin Trulliad, treiglad Clerddyn;¹
Cul Bran, anaml llais Gwenyn;²
Gwag³ Buches, diwres Odyn;
Gwael gwr anwii i ofyn⁴
Gwae a garo, ei dri gelyn!⁵
Gwir a ddywaid Cynfelyn
Gorau Canwyll Pwyll i ddyn.

Mis CHWEFROR anaml Ancwyn;⁶
Llafurus Pal, ag Olwyn;⁷
Cnawd gwarth, o fynych gysswyn;
Gwae heb raid a wnel achwyn;⁸
Tri pheth a dry drwg wenwyn
Cyngor Gwraig, Murn, a Chynllwyn;⁹
Penn Ci ar fore Gwanwyn;¹⁰
Gwae a laddodd ei Forwyn!

Mis MAWRTH, mawr ryfyg adar
Chwerw oerwynt, ar dalar;¹¹
Hwy fydd Hion, na Heiniar¹²
Hwy peru Llid na Galar,
Pob rhyw Arynnaig¹³ a ysgar;
Pob edn a edwyn ei gymmar;¹⁴
Pob peth a ddaw trwy'r ddaear
Ond y Marw, mawr ei Garchar!

Mis EBRILL wybraidd gorthir;¹⁵
Lluddedig Ychen, llwm Tir;
Cnawd osb¹⁶ er nas gwahoddir;
Gwael Hudd chwareus Clust-hir;
Aml bai lle nis cerir;¹⁷
Gwyn ei fyd a fo cywir;¹⁸
Cnawd¹⁹ difrod, ar blant enwir:
Cnawd gwedi Traha, tranc hir.

¹ Meirwon coed aml clerddyn.—*Llyfr Hir*.

² Cul bran, distaw gwenyn.—*Ll. H.*

³ Gwael.—*Ll. H.*

⁴ Cynnwy march distaw aderyn.—*Ll. H.*

⁵ Hir i blygain byr brydnawyn.—*Ll. H.*

⁶ Llwm pob llwyn.—*Ll. H.*

⁷ Deffry neidr i hel gwenyn.—*Ll. H.*

⁸ Yr ych llog ni fedr achwyn.—*Ll. H.*

⁹ Cynghor gwraig mewn llid nachynllwyn.—*Ll. H.*

¹⁰ Pechod marwol paid oi derllwyn.—*Ll. H.*

¹¹ Ar ben talar (a dalar).—*Ll. H.*

¹² Y diwyd a drin ei heiniar.—*Ll. H.*

¹³ A reing (o aiga).—*Ll. H.*

¹⁴ Ac a dyn ar gwr i ysgar.—*Ll. H.*

¹⁵ Eglur.—*Ll. H.* ¹⁶ Gwest.—*Ll. H.*

¹⁷ Pawb a ymarddel ai lafur.—*Ll. H.*

¹⁸ Nid teilwng ir iach segur

Hyf yr ymddengys y cywir

Diwradydd deurydd y cywir.—*Ll. H.*

¹⁹ Mynych.—*Ll. H.*

Mis MAI difrodus Geilwad;¹
Clyd clawdd i bob di gariad:
Llawen hen di Archenad;
Llafar Cog, a Bytheiad;²
Hawdd cymmod lle bo cariad³
Hyddail coed, hyfryd anllad:
Nid hwyrach⁴ daw i'r Farchnad,
Groen yr Oen, na chroen y Ddafad⁵

Mis MEHEFIN hardd Tiredde;⁶
Llyfn Mor, llawen Maranedd;⁷
Hirgain ddydd, heini Gwagedd;
Hilawn Praidd, hyffordd Mignedd;⁸
Duw a gar bob Tangnefedd;
Diawl a bar⁹ bob Cynddrygedd;
Pawb a chwennych Anrhydedd;
Pob cadarn gwan ei ddiwedde.

Mis GORPHENAF hyglyd* Gwair;
Taer tes tawddedig Cyssair
Ni char Gwilliaid hir gyngrair:
Ni lwydd hil corph anniwair;†
Llom Ydlan lledwag cronffair;
Llwyrr dielid meff Mawrair;
Gwir a ddywaid Mab maeth Mair,
Duw a farn, Dyn a lefair.‡

Mis AWST molwynog Morfa;
Llon Gwenyn llawn Modryda;¹⁰
Gwell gwaith Crymman na Bwa
Amlach Das na chwareufa;
Ni lafur, ni weddia;¹¹
Nid teilwng iddo 'i Fara¹²
Gwir a ddywaid saint Breda,¹³
Nid llai cyrchir drwg na da.

Mis MENNI¹⁴ mynnawc planed,
Mwynieithus mor a threufred¹⁵
Gnawd Gwyr a meirch yn lludded
Gnawd pob ffirwyth yn adfed
Merch frenhinawl a aned

¹ Ynfyd anllad.—*Ll. H.*

² Llafar cog ar lethr gwlad,

Uchel adlais bytheiad.—*Ll. H.*

³ Balch merch o aml gariad.—*Ll. H.*

⁴ Cyn ebrwydded.—*Ll. H.*

⁵ Gwae a vo ai fwriad

Ar anwiredd na lledrad.—*Ll. H.*

⁶ Claeir wedd.—*Ll. H.*

⁷ Llawn murianedd (llon rhianedd).—*Ll. H.*

⁸ Hylawn ffair (llaid) hyffordd mignedd

Gwlithog llwybrau hyffordd mignedd.—*Ll. H.*

⁹ Gar.—*Ll. H.* ¹⁰ Diofal gwenyn yn ol haf.—*Ll. H.*

¹¹ A fo diog y mis yma.—*Ll. H.*

¹² A ddwg eisiau drymder gaiaf.—*Ll. H.*

¹³ Brenda.—*Ll. H.* ¹⁴ Medi.

¹⁵ Threfred.

* Myglyd gwair.

† Y llinell hon yw y 6 yn Ll. R. Jones.

‡ Mis gorphenaf teilwng chwys

Gweciau ar dan pawb mewn brys

Chwimwth morgrug rhuddion mefas

Segur milgwn ymhob llys

Llwm yw grudd dyn eiddugus

Gwyn ei fyd a fo cariadus

Ni bydd byth dihelbulus.—*Ll. H.*

An duc o'n dygn gaethiwed¹
Gwir a dywed saint Berned²
Ni chwsg Duw pan ro wared.*

Mis HYDREF hydraid Hydod
Melyn blaen bedw, gwedw Havod
Llawmfras³ adar a physgod
Lleilai laeth Buwch a gafrod
Gwae a haed mefl er pechod
Gwell marw no mynych difrod
Tri pheth a dawd pob pechod⁴
Ymptyd a gwedi a chardod†

Mis TACHWEDD moch mehinfaur
Aed Bugail delid cerdawr

¹ Hwnnw a'n duc o gaethiwed

² Sain Bened.—A.D. 496

³ Llymfras

⁴ Bychod

⁵ Mwyd, neu gwyd.

* Mis Medi mydr ynghanon
Addfed coed yd ac aeron
Esgud teuleu teilwng ddyinion
Gwae gan hiraeth fy nghalon
Golug Duw ar dylodion
Gwaetha gwir gwarthu dynion
Gwaetha da drwg anudon
Traha a threisio gwirion
A ddifa (ddifa sylwedd) etifedddion.—*Gut. Owain.*

† Mis hydref hydraul echel
Chwareus hydd chwyrn awel
(Mynych drawiad o ryfel)
Gnawd ysbeilwyr (ysbeilynt, ysbeilwynt) yn
Gnawd lledrad yn ddiymgel [rhyfel]
(Erioed a gynnygid yn dairgel)
Gwae'r dyn ni ddawr pan el
(Pan feid bras y barysia'r Gwyddel)
Trychni nid hawdd (rhwydd) ei ochel
Angeu a ddaw yn ddiogel
Ammau fydd y dydd a del.—*Gut. Owain.*

Gwaedllyd llafn llawn Escubawr
Llon merllyd pob callawr
Hirnos heinus carcharawr
Parchus pawb a fed drysawr
Tri dyn nid aml a'u didawr
Trist, Blwng, a chybyd angawr*

Mis RHAGFYR tomlyd archan
Llwm gwyd llonyd Llywethan
Llon ceiliog a Thwylluan
Au deudeng⁵-nyd yn hoean⁶
Am eni yspeiliwr sattan
Trwm tir trymluoc huan
Gwir a ddywed Yscolan⁷
Gwell Duw no'i drwg darogan⁸†

⁶ Hoywan-Oi ddeuddegnydd yn hoyan ⁷ Ysgolan
⁸ Yr ab drogan, y mab darogan, no drwg ddarogan.

* Mis tachwedd tuchan merydd
Bras llydnod llednoeth coedydd
Aw'r addaw trwy lawenydd
Aw'r drist drosti a dderfydd
Y da nid eiddo'r cybydd
Yr hael ai rho pieufydd (rhoddo pian'r bydd)
Dyn a da'r byd a dderfydd
Da nefawl tragwyddawl fydd.—*Gut. Owain.*

Arall. Mis tachwedd diwedd dail
Llednoeth coed bras anifail
Llawen dedwydd hylwydd hael
Clyd nyth diwyd i ochel
Digid fydd ffau cybydd gwael
Ni erys nwyfus pan wael
A dyro y dyn anhael
Cyffelypa ir casa eu cael.
† Mis Rhagfyr byrddydd hirnos
Brain yn egin brwyn ar ros
Tawel gwenyn ac eos
Trin ynghyffedd diweddno
Adail dedwydd yn ddiddos
Adwyth diriaid heb achos
Yr hoedl er hyd (fo) ei haros
A dderfydd yn nydd a (ac yn) nos.—*Gut. Owain.*

GWAITH TALIESIN.

HANES TALIESIN.

O'R MANGOFION.

GWE bonheddig oedd gynt ym Mhenllyn a
elwid Tegid Voel ai drefdad oedd ynghanol
llyn Tegid ai wraig briod a elwid Caridwen,
ac or wraig honno y ganed mab a elwid
Morfran ap Tegid a merch a elwid Greirfyw
a thecca merch or byd oedd honno; a brawd
iddynt hwy oedd y dyn haceraf or byd
Afagddu. Ac yno Caridwen ei fam a fedd-
yliodd nad oedd ef debyg i gael ei gynnwys
ymhlith boneddigion rhag ei hacered, oni
bei arno ryw gampeu neu wybodau urdd-
asol canys yn nechreuad Arthur ar ford
gron oedd hynny.

Ac yna yr ordeiniodd hi drwy gelfyddyd
Llyfrau Pheryllt i ferwi Pair o Awen a
Gwybodeu iw mab fal y bai urddasch ei

gymeriad am ei wybodau ai gelfyddyd am
y byd a ddelai rhag llaw. Yna y dechreu-
odd hi ferwi y pair yr hwn wedi dechreu-
id ei ferwi nid allid torri y berw dan ben un-
dydd a Blwyddyn ac oni gefidd tri defnyn
bendigedig o rad yr Yspryd. A Gwion
bach mab Gwreang o Lanfair yng nghaer
Einion ym Mowys a roes hi i amodi y pair,
a dall a elwid Morda i gynneu y tan dan
y pair a gorchymyn yn adawai i ferw
dorri hyd pan ddelai undydd a Blwyddyn.
A hitha drwy Lyfrau Astronomyddion ac
wrth oriau y planedau yn llysieuau beunydd
o bob amrafael llysieu rhinweddol. Ac fal
yr oedd Geridwen ddiwrnod yn llyseua ac
ac yn gorchfanu yn agos i ben y fiwyddyn
y damweiniodd neittio a disgyn o dri defnyn
o'r dwr rhinweddol o'r pair ar fys Gwion

bach; a rhag ei frytted ef ai trewis yn ei ben ac yn gytrym ac y trewis y defnynnau gwyrtfawr hynny yn ei ben efe a wyddai bob peth ar a ddela rhag llaw ac efe a adnabu yn hysbys mai mwya gofal oedd iddaw ystryw Caridwen canys mawroedd ei gwybodau, a rhag dirfawr ofn efe a ffoes parth tua ei wlad. Ar pair a dorres yn ddau hanner, herwydd y dur i gyd oedd wenyng eithr y tri defnyrn rhinweddol hynny fal y gwenwynodd Feirch Gwyddno Garanhir am yfed y dwfr or Aber y rhedodd y pair iddi, ac am hynny y gelwir yr Aber o hynny allan gwenwyn feirch Gwyddno. Ac ar hynny Caridwen yn dyfod i mewn ac yn gweled ei llafur er ys blwyddyn yn golledig ysglyfy Rhodyl a tharo y dall Morda ar ei ben oni aeth un oi lygaidd ar ei rudd. Sef y dywaid ynteu drwg im anffurfiest a minneu yn wirion, ni buost golledig om hachos i. Gwir a ddywedaist eb y Caridwen, Gwion bach am hyspeiliodd a chyrchu ar ei ol dan redeg, ai chanfod hithau a wnaeth yntau, ac ymrithio yn rhith ysgyfarnog a rhedeg. Sef y rhithiodd hithau yn Filast ai ystumio ai ymchoelyd tuag Afon. Ac ymrithio yn bysgodyn, a hithau yn rhith dyfrast, ac ymgeisio ag ef dan y dyfr, oni fu ddir iddo ymrithio yn Aderyn ir wybr a hithau yn Llymysten iw ymlid ac ni adodd iddo lonydd yn yr wybr; a phann oedd yn ei oddiwes ac ynteu ac ofn angeu arno, efe a arganfu dwr o wenith nithiedig ar lawr ysgubor ac efe a ddisgynodd ir gwenith, ac a ymrithiodd yn rhith un or grawn; ac yno yr ymrithiodd hithau yn iar ddû goppog ac ir gwenith yr aeth, ac ai thraed ei grafu ai adnabod ef ai lyngau, ac fel y dywed yr ystori, Hi a fu nawmis yn feichiog arno ac wedi esgor o honi ni allei hi ar ei chalon ei ladd rhag mor deg oedd Namyn ei wisgaw mewn *bol y groen* ai fwrw ef yn ewyllys dyn yn y mor y 29 o Ebrill. Ac yn yr amser hwnnw yr oedd Gored Wyddno yn y traeth rhwng Dyfi ac Aberystwyth, garllaw ei gastell ei hun, ac yn y gored hwnnw y ceid cywerthydd can punt pob nos Galanmai; ac yn yr amser hwnnw yr oedd un mab i Wyddno a elwid Elphin yn un or rhai dyryssaf or ieuainge a mwyaf o eisiau arno, ac yn orthrwrm gan ei dad hynny, gan dybiaw ei eni ar awr ddrwg; a thrwy annogiad ei gynghoriaid arno ef a roes ei Dad iddaw dynniad y gored y flwyddyn honno i edrych a ddamweiniai iddo ras byth ac i ddechreu gwaith iddo. A thrannoeth wrth edrych o Elphin ac nad oedd ynddi ddim ond wrth fyned i ffordd arganfod ar bawl y gored y *bol croen*

yna dywawd un or Goredwyr wrth Elphin ni buost ti anhapus erioed cyn hennu Canys ti a dorraist Gyneddffau y gored yn yr hon y ceid ynddi werth can punt pob nos Galanmai. Beth yn awr, eb Elphin ef a allai fod yna Gywerthydd canpunt o dda? dattod y croen a wnaethpwyd ac arganfod or agorwr dâl mab ac a ddywawd wrth Elphin Llyma Daliessin! Taliesin bid eb Elphin a dyrchafel y mab rhwng ei ddwyllaw gan gwyno anhap iddo ac ai cymmerth yn brudd is ei gil; ar awr honno ef a berai i'r March rygyngu oedd yn tuthiaw or blaen ai arwain mor esmwyth a phettai yn eistedd mewn Cadair esmwytha or byd; ac yn fuan yn ol hynny y gwnaeth y mab ddehuddiant i Elphin amoliant ac a brophwydodd urddas iddo ar ddyhuddiant oedd fal y gwelwch yn T.D. yr 25d. o'r llyfr hwn. A hon (sef y Dehuddiant) oedd y gerdd gyntaf a ganodd Taliesin er dyhuddo Elphin am ei fod yn drist, golli helfa y gored a gwaeth ganddo weled or byd mai arno ef yr oedd y bai ar anffortun. Ac yno y gofynnodd Gwyddno Garanhir iddo beth oedd efe ai dyn ai yspryd. Ac yno y canodd yntau yr hanes ac y dywawd "Prif Fardd Cyffredin, &c." Yno daeth Elphin a Thaliessin ganddo i dy Wyddno ei dad, ac a ofynnodd Gwyddno iddaw ai da'r caffaeliad yn y gored? Yntau a ddywawd wrtho gaffael peth oedd well na physgod, beth oedd, eb Gwyddno? Bardd eb yr yntau Elphin; yna y dywawd Gwyddno.—Och druan beth a dal hwnw i ti? Yno yr atebawdd Taliessin ei hunan ac a ddywawd Efe â dâl hwn iddo ef fwy nag a dalodd y gored erioed iti. Yno y gofynnodd Gwyddno iddo a fedri di ddywedyd a chyn fychaned a wyt? Medraf i ddywedyd mwy nag y fedri di ofyn imi. Moes imi glywed beth a fedri eb yr Gwyddno.

Yno y canodd TALIessin—

Ar y dwr mae cyflwr cant bendigaw, &c.

Yn yr un M.S. lle y cefais yr hyn a aeth ymlaen o'r Mânogion, &c. Yr ydoedd y gerdd a ganlyn hebai Ll. Ddû. Mae yn debyg i ryw grynodeb o fywyd Taliessin.

KYNTAF im lluniwyd ar lun dyn glwys
Yn llys Caridwen em penydwys [nwys
Cyd bawn bach o'm gwllled gwyl fy nghyn-
Oeddwn fawr uwch llawr llann am tywys
Prid fum parwyden per awen Parwys
Ag ynghyfraith heb iaith am rhydd ry-
Hen widdon ddulon pan lidiwys [lliwys
Anghuriawl ei hawl pan hwyliwys
Ffoes yn gadarn
Ffoes yn llyffan } Braidd orphowys
Foes yn rhith bran }

Ffoes yn derwyn }
 Ffoes yn gadwyn } Mewnllynllychwys
 Ffoes yn llychwyn }
 Ffoes yn fleiddyn }
 Ffoes bleiddawr }
 Yn niffaeth } Cyfaith Coelwys
 Foes yn fronfraith }
 Ffoes yn gadno }
 Cyd naid ystumau } Fal na thyeiwyys
 Ffoes yn Felau }
 Ffoes yn wiwair ni chynnydd celwys
 Ffoes yn Gern Hudd rhydd im rhwyfwys
 Ffoes yn haearn mewn tan towys
 Ffoes yn ben gwayw gwae ai puchwys
 Ffoes yn Darw taer ymladdwys
 Ffoes yn faedd Gwrych mewn rhych rhith-
 Ffoes yn ronyn gwyn Gwenith lwys [iwys
 Ar ael llen carthen im carfaglwyys
 Cymmaint oedd ei gweled a chyfeb rhewys
 A fai yn llenwi fal llong ar ddyfrwys
 Mewn boly tywyll im tywalldwys
 Mewn mor dylan im dychwelwys
 Bu goelfain im pan im cain fygwys
 Duw Arglwydd yn rhydd am rhyddhawys
 TAL. AE CANT.

HANES TALIESIN.

PRIFARD cyffredin
 Wy fi i Elffin
 Am gwlad gynhefin¹
 Iw bro Gerubin²

Ioannes Dewin
 Am gelwis i Merdin,
 Bellach pob Brenin
 Am geilw Taliesin

Mi a fum nawmis hayach
 Yn mol Gridwen wrach
 Mi a fum gynt Wion bach
 Taliesin ydwy bellach

Mi a fum gyda'm ner
 Yn y goruwchelder
 Pan gwympiod Luciffer
 I uffern dyfnder

My a fum yu dwyn banner
 O flaen Alecsander
 Mi a wn³ enwau'r ser
 Or gogledd hyd Awster

Mi a fum ynghaer Bedion⁴
 Tetragrammaton

Mi a dygum Heon
 I lawr glyn Ebron

Mi a fum yn y Ganon¹
 Pan las Absalon
 Mi fum yn y Llyd don²
 Cyn geni Gwdion

Mi a fum bedrenog³
 I Eli ag Enog
 Mi a fum⁴ ar fran crog
 Mab Duw Trugarog

Mi a fum ben ceidwod
 Ar wneuthur Twr Nimrod⁵
 Mi a fum dri chyferod
 Ynghaer Eirianrhod⁶

Mi a fum yn Arca
 Gyda Noe ac Alpha
 Mi a welais difa
 Sodoma a Gomorra

Mi a fum yn Affrica
 Cyn adeilad Roma
 Mi a ddoethym yma
 At weddillion Troia

Mi fum gyda'm Rhên
 Yn mhreseb yr asen
 Mi a nerthais Foesen
 Trwy dwr Urdonen

Mi a fum ar yr Wybren
 Gyda Mair Fadlen
 Mi a gefais awen
 O bair Griduen

Mi a fum fardd telyn
 I Theon⁷ Llychlyn
 Mi a gefais newyn
 Am fab y Forwyn

Mi a fum yn y Gwynfryn
 Yn llys Cynfelyn
 Mewn cyff a gefyn
 Undydd a blwyddyn

Mi a fum am Logawd
 Yngwlad y Drindawd
 Ni wyddis beth yw y cnawd
 Ai cig ai pysgawd

Mi a fum dysgawd
 Ir holl fydysawd

¹ Mi a fum yng nghanon. ⁴ Farn crog.—R. I.
 —R. I. ⁵ Ar waith Twr Emrod.
² Mi fum yn llys don.— ⁶ Arianrhod. [—R. I.
³ Baderog.—R. I. [R. I. ⁷ Leon.—R. I.

¹ Gyssefin.—L. M.
² Sierubin.—R. I.

³ Rhif y ser.
⁴ Gwdion.

Mi a fyda hyd dyd brawd
Ar wyneb daiarawd

Mi a fum ynghadair flin
Uwch Caer Sidin¹
A honno yn troi fydd
Rhwyng tri alfyd
Pand rhyfedd ir byd
Nas argenydd

DYHUDDIANT ELPHIN.

GOGNAWD gyrru
A gwawd dyfyrnu
A thraethawd gedu
Pa fyd a ddyfu
Pwy a wyr canu
Gar bron yr Iessu
Yngwydd y tri llu
Pan foe'r yn barnu
Pa gerddor a gan
Pan alwer Cynan
I ddyfyn gader
Ger bron Cadwaladr
Pan fo'r dranc enaiar
Ar Cynan ap Bran
Os ywch brif feirddion
Crwyf celfyddion
Treuthweh oruchuddion
Or Mundi Maon
Y mae pryf atcas
Oi Kaer Satanas
A oresgynas
Rhwyng dwfn a bas
Cyflled yw ei enau
A mynydd Mynnau
Nys gorfydd angyd
Na llaw na llafneu
Mae llwyth naw can maen
Yn rhawn dwy bawen
Un llygad yn ei ben
Gwyrdd fâl glas iaen
Tair ffynnon y sydd
Yn ei wegorlydd
Mor fryched arnaw
A nofiant trwyddaw
Bu laith bualawn
Deifr ddonwy dyfr ddawn
Henwa'r tair ffynnawn
O ganawl Eigiau
Un llwydd heli
Pan fo yn corini
I edryd lliant
Dros Moroedd difant
Yr ail yn ddinam

¹ Sidydd,

A ddigwydd arnam
Pan fo'r glaw allan
Drwy awyr dylan
Y drydedd a ddawedd
Trwy wythi Mynyddedd
Fal callestig wledd
O waith Rex Rexedd
Ydywech bosfeirdd
Mewn rhwyf ofeiliant
Ny wyddoch ddychanu
Teyrnas y Brytannaec
Minneu yw Taliesin
Ben beirdd y Gorllewin
A ollwng Elphin
Oi hual Lurin
Aryf ag cynnil¹
Ag cyman dull
Twryf yn agweud
Erac menwed
Erac maryed
Pan ysteyrn gwern
Eam gamgyrn eam gamled
Y voli rhi alar peithiu racued
Yd y gweles
Arhul tres Turdei galed
Dygochuiaur a chloi a phor
A pherth a pher
Arud morua
Ac ymorua
Ac Eivionydd
A Gwynheidiyd
Cein edryssed
Trybédaut raut
Rac y Defaut
Eil dal rossed
Taryanneu ban amdal henfan²
Bu edryssed
Bleid y vyuyt
Oedd bleidyat rhyd
Yn y deuredd
Pubal Peleidy
Penyr pryd neidyr
O luch nadredd
Velyd yt wyd
Gwelydon rhuyt
Riein gared
Carut vreidun
Carun dyvuyt
Vur heyured
Cam hurauc daru
Cuynaf dy varu
Carut dyhed
Baran mor y goryf guyt
Y am Gatpul yn man bran ygcynuyt
Tardei don gyngon gouytawr byt
Ef gwrthodes
Ar lwyth peues

¹ Cynnul. ² Heulan 9 W.M.

Ar les pedyt
 Petuar milet ar letauc byt
 Aesawr yn uellt a llavyn yguallt dri
   o betror
 Ur guylas
 O gyrr glas
 Med meitin
 Bre eych tutuulch baran ret tost ben
   guaed gwin
 Yr med a fauryf yd aethan aury dros
   eu haufin
 Guyar van vaith
 Er cadu cynrheith
 Bu cynyeuain
 Cynan cenon
 Teithugir o Von
 Ar vreint Goelin
 Tutuulch cyuulch
 A oreu vulch
 Ar van caereu
 Gan vynydauc
 Bu atveilyauc
 Eu gwirodeu
 Blwydyn hiraeth
 Er gwyr Gattræth
 Am maeth yt meu
 Eu llafneu dur
 Eu med eu bur
 Eu hualen
 Aryf ag cynnwl
 Ag cyman dul
 Turyf nis egleu
   Ac vely tervyna

KANU Y MEDD

24 I ELPHIN MS. L. M.

GOLYCHAF¹ wledig pendefig pob wa
 Gwr a gynneil y Nef Arglwydd pob tra
 Gwr a wnaeth y dwfr i bawb yn dda
 Gwr a wnaeth pob llad ac ai llwydda
 Meddwer² Maelgwn Mon ag an meddwa
 Ai feddgorn ewyn gwerlyn gwymha
 As gynnull gwenyn ac nis mwynha
 Med hidleid moleid molud i bob tra
 Lleaws Creadur a fag terra
 A wnaeth Duw i ddyn er ei ddonha
 Rhai drud rhai mud ef ai mwynha
 Rhai gwyllt rhai dof Dofydd ai gwna
 Yn dillig iddynt yn dillad ydd a
 Yn fwyd yn ddiawd hyd frawd yd barha
 Golychaf i wledig pendefig gwlad hedd
 I ddillwng Elphin o alltudedd [medd
 Y gwr am rhoddes y gwin ar cwrwf ar
 Ar meirch mawr modur mirein eu gwedd

¹ I Fâ—L. M.

² Med wet—E. D.

Am rothwy etwa mal diwedd
 Trwy fodd Duw y rhydd trwy enrhydedd
 Pump pemhwnt calan ynghanam hedd
 Elffinawg farchawg medd hwyr dy Ogledd*

I'R GWYNT.

DYCHYMIC di pwyl yw
 Creadur cadarn cyn dilyw [waed
 Heb gig heb asgwrn heb wythen heb
 Heb pen a heb draet
 Ni bydd hyn ni bydd iau
 Nog yn y dechreu
 Er ofn nag ry ddifoos eisiau
 Gan greaduriau
 Mawr Dduw mor wynneu
 Ban ddaw o ddechreu
 Mawr ei fretheiriau
 Pan ddol or dehau
 Mawr ei ferthidau
 Y gur gan goreu
 Ef yn maes ef ynghoet
 Heb law ac heb droet
 Heb henaint heb hoet
 Ac ef yn gyfoed
 A phumoes pymhoed
 A hefyd y sydd hyn
 Pet pemwnt flwyddyn
 Ag ef yn gyflod
 Ag wyneb tudwed
 Ag ef ni anet
 Ac ef ni weled
 Ef a nona gythradd
 Lle mynno Dofydd
 Ef ar for ef ar dir
 Ni wyl ni welir
 Ag ef yn anghywir
 Ni ddaw pan fynnir
 Ef ar dir ef ar for
 Ef yn anhepcoir
 Ef yn diesor
 Ef yn beteiror
 Ef yn ddi achor
 Ef yn ddieisor
 Ef o bedeiror
 Ni bydd wrth gyngor
 Ni fydd heb gyngor
 Ef cychwyn agor
 O dduch maen mynor
 Ef yn llafar ef yn fud

*This poem was written when his patron, Elphin ap Gwyddno, was imprisoned in the Castle of Deganwy by his uncle Maelgwn Gwynedd, Prince or King of Wales, son of Caswallon Lawhir, which Caswallon built the fortress of Caer Gybi, and the son built the Collegiate church of Holyhead and the priory of Penmon.

Maen Gorwedd yn Ynys Seirioel.

Ef yn fynud
 Ef yn wrdd ef yn ddrut
 Pan dremyn drosdud
 Ef myd ef llafar
 Ef yn orddear
 Mwyaf y amar¹
 Ar wyneb daear
 Ef yn dda ef yn ddrwg
 Ef yn orddwc²
 Ef yn anamlwc
 Cannis gwyl golwc
 Ef yn ddrwg ef yn dda
 Ef hwnt ef yma
 Ef a anrhefn
 Ni ddiwg a wna
 Ni ddrwg a wnech
 Ec ef yn ddibech
 Ef yn wlyb ef yn sych
 Ef a ddaw'n fynych
 O wres haul ac oerfel
 Lloer yn hanhel³
 Lloer yn anlles
 Handid llai ei gwres
 Un gwr ai goreu
 Yr holl greadwrieu
 Drwy ddirfawr awel
 I wneuthur dialedd
 Ar Faelgwn Gwynedd
 Drwg y gwr goreu
 Greaduriau
 Ef biau dechreu
 A diwedd diheu
 Yr hwn a roddes
 Yr oerfel ar gwres
 Yr huan ar tes
 Ar Lloer llwyr achles
 Nyd cerddor celfydd
 Ny molwy Ddofydd
 Nyd cywir ceinad
 Ny molwy y Tad
 Ny nawd fydd arad
 Heb heyrn heb had
 Ny bu oleuad
 Cyn Celi cread
 Ny bydd offeiriad
 Na bendicco afrillad
 Ny wybydd anygnad
 Y saith lafanad
 Dengwlat darnarthad
 Yn yngylaw wlad
 Degvet digarad
 Digarwys eu tad
 Digaru cawat
 Yn rhwy rhewiniat
 Llucuffer Llygrad
 Eisor⁴ eisys wlad
 Saith seren y sydd

¹Ei Faniar.²Angelwg.³Hafydel.⁴Eissyfwlad.

O seithnawn Dofydd
 Seon a Sywedydd
 A wyr eu defnydd
 Marca mercedus
 Ola olumis
 Luna lafurus
 Jupiter Venerus
 O Haul o hyd yrfer
 Hyd gylch lloer lleufer
 Nyf cof yn ofer
 Nyf crog ny chreter
 Ein Tad ein pater
 An car an cymer
 An tad an Rhen nin rhaner
 Gan hu Lucuffer *

MAB GYFREU TALIESSIN.

ELEMENTA TAL. E. L. LL.

KYVARCHAF im Rhen
 Ystyriaw Awen
 Py ddyddwg angen
 Cyn no cheridwen
 Cyssefin im byd
 A fu eissiwyl
 Myneich aleid
 Pyr nam dyweid
 Pyr nam eregyd
 Unawr nam herlynnyd
 Py ddatwreith mwy
 Pyd echenis mwg
 Py ffynnawn a ddiwg
 Uch arget tywyllwg
 Pan yw calaf kann
 Pan yw nos Lloergan
 Arall ni chanwyd
 Dy ysgwyd allan
 Pan yw gofaran twrwr
 Tonnau wrth lann
 Yn dial¹ dylan
 Dydd a haedd attan
 Pan yw mor drwm maen
 Pan yw mor llym draen
 A wddosti pwy gwell }
 Ai ei fon ai ei flaen }
 Py peris parwyd
 Rhwng dyn ag anwyd
 Pwy gwell ei Addwyd
 Ai ieuanu au llwyd
 A wddosti beth wyd
 Pan fyth yn cysgwyd
 Ai corph ai enaid }
 Ai argel canhwyd }

¹Yn nial.

*TALIESIN ai gwnaeth ymmhorth Castell Teganwy i
 weddio r Creawdr pennaf am gael gwynt i dorri'r
 Carchar yr oedd Elphin a Gwyddno ynddo.
 Un o'r Pedair Colofn Cerdd.

Eilewydd celfydd
 Pyr nam dyweyd
 A wddosti cwdd fydd
 Nos yn aros dydd
 A wddosti arwydd
 Pet deilen y sydd
 Py drychefis mynydd
 Cyn rhewiniaw elfydd
 Py gynheil magwyr
 Daeaf yn breswyl
 Enaid pwy Gwynawr
 Pwy gwelas ef pwy gwyr
 Rhyfeddaf yn Llyfreu
 Nas gwddant yn ddiau
 Eneid pwy ei hadneu
 Pwy bryd ei haelodeu
 Py barth pan dineu
 Ry wynt a ryffreu
 Rhyvel anygnawd
 Pechadur periglawd
 Rhyveddaf ar wawd
 Pan vu y gwaddawd
 Py goreu medd-dawd
 O fedd a bragawd
 Py goryw eu ffawd
 Amwyn Duw trindawd
 Pyr i traethwn i draethawd
 Namyn o honawd
 Py beris ceinhawc
 O ariant rhoddawg
 Pan yw mor rhedegawg
 Car mor eithiwawg
 Angeu seiliawg
 Ymhob gwlad ys rhannawg
 Angeu uch an pen
 Ys lledan ei lenn
 Uch nef noe nen
 Hynaf fydd dyn pan anher
 A Ieu Ieu pob amser
 Yssid a pryderer
 Or bressent haedd
 Gwedy anrheufedd
 Pyr i'n gwna ni byrhoedledd
 Digawn llawrydedd
 Cywestwch a bedd [efin
 Ar gwr an gwnaeth o'r wlad gwerth-
 Boed ef an Duw an duwch
 Attaw or diwedd TERFYN

CANU Y BYD MAWR

O WAITH TALIESIN. ALLAN O'R DELYN LEDR.

GWOLYCHAF fy nhad
 Fy Nuw fy neirthiad
 A ddodes trwy fy iad
 Enaid ym pwyllad¹
 Am gorug ym gwyldad

¹Yr enaid yn y pen.

Fy saith llafanad
 O dan a daiar, a dwr ac awyr
 A niwl a Blodeu
 A gwynt a goddeheu
 Eil¹ synwyr pwyllad
 Im pwyllwys fy nhad
 Un yw a rynnias²
 A deu y tynnas³
 A thi a waedaf⁴
 A phedwar a flasaf
 A phump a welaf
 A chwech a glywaf
 A saith a arogleuaf
 A ragddywedaf
 Seith awyr ysydd
 Uwch ben sywedydd
 A thair rhan y myr
 Mor ynt amrygyr
 Mor fawr a rhyfedd
 Y byd nad unwedd
 Ry gorug Duw fry
 Ar y Planete
 Rygorug Sola
 Rygorug Luna
 Rygorug Marca
 Y Marcarucia
 Rygorug Venus
 Rygorug Venerus
 Rygorug Seuerus
 A seithfed Satwrnus
 Rygorug Duw dda
 Pump gwregys terra
 Pa hyd yd para
 Una y sydd oer
 A dau sydd oer
 Ar trydydd a sydd wres
 Ac an bludd afles
 A dyofec anlles
 Pedwerydd paradwys
 Gwerin a gynwys
 Pymhet artymherawd
 A' byrth y fedyssawd
 Yn dri yd rannad
 Yn amgan pwyllad
 Un yw'r Assia
 Deu yw'r Affrica
 Tri yw Europa
 Bedydd gyngwara
 Hyd frodic yt para⁵
 Pan farner pob traha
 Rygorug fy Awen
 I foli fy Rhen
 Mydwyf Taliesin
 Areith lif Dewin
 Parahawd hyd ffin⁶
 Yng hynnelw Elphin⁷

¹Seith.

²Fynaf, Ewyllys.

³Teimlaw. ⁴Llafar.

⁵Hyd frawd y para.

⁶Fin.

⁷I ollwng Elphin.

CANU YBYD BYCHAN

MOROEDD Q.

KEIN geneis canaf
 Byd unddydd mwyaf
 Lliaws a bwyllaf
 Ac a Bryderaf
 Cyfarchafi Feirdd byd
 Pryd nam dyweid
 Py gynheil y byd
 Na syrth yn eissywyd
 Neu'r byd pei syrthiei
 Py ar yd gwyddei
 Pwy ai gogynhaliai
 Byd mor yw aduant
 Pan syrth yn diuant
 Etwa yn geugant
 Byd mor yw rhyfedd
 Na syrth yn unwedd
 Byd mor yw odid
 Mor fawr yd sethrid
 Johannes Matheus
 Lucas a Marcus
 Wy a gynneil y Byd
 Trwy rad yr Yspryd
 TALIESIN A'I CANT.

DYMMA FUSTL Y BEIRDD,

A ganodd TALIESIN yn Llys MAELGWN GWYNEDD
 yngwydd Beirdd Maelgwn i gyd
 ALLAN O'R DELYN LEDR.

CLER o gam arfer a ymarferant
 Cathlau aneddfol fydd eu moliant
 Clod orwas ddiflas a ddatecanant
 Celwydd bob amser a ymarferant
 Gorchmynau deddfau Duw a dorant
 Gwagedd priodol wrth ei moliant
 Drwy feddwl drygbwyll a fawr dwyllant
 Morwynion gwynion mair a lygrant
 A goelio iddynt a gwylyddiant
 A gwirion ddynion a ddyfalant
 Ai hoes ai hamser yn ofer y treulant
 Y nos y meddwant y dydd y cysgant
 Segur heb lafur yr ymborthiant
 Yr Eglwys a gashant ar Dafarn a gyrchant
 A lladron ffeilsion y cydsyniant
 Llysoedd a gwleddoedd a 'mofynant
 Pob parabl dibwyll a grybwyllant
 Pob pechod marwol a ganmolant
 Pob pentre pob tre pob tir a dreiglant
 Pob salwedd ofer a ymarferant
 Gorchmynau y Drindod a ddifrodant
 Gwiliaw na suliau nis addolant
 Am ddyddiau angau nis gofalant
 A phob glothineb nis arbedant
 Gormod o fwydydd i diodydd a fynant

Degwm ag Offirwm teulwng nis talant
 Deddfolion ddynion a ddyfalant
 Adar a hedant gwenyn a felant
 Pysgod a nofiant pryfed a 'mlysgant
 Pob beth a ymdaith i gynull i borthiant
 Ond cler ag Oedion a lladron difwyniant
 Ni chabla i'ch mysg dysg na cherdwriaeth
 Can's Duw ai rhoes gloes ar gyllaeth
 Ond sawl syn arfer o gam arfaeth
 Am watwar Iesu ai wasanaeth*
 Tewch chwi Bosfeirddion ffeilsion anhy-
 lwydd|| [wydd
 Ni wyddoch i farnu rhwng gwira chel-
 Odych brifeirdd ffydd o waith Duw
 ofydd¹
 Dywedwch i'ch Brenin beth fydd ei
 dramgwydd
 Myfi sydd Dewin a phrif Fardd cyffredin
 A wyr bob gorsin yngwlad eich Brenin†
 Mi a ryddhaf Elphin o fol twr meinin²
 Ag a ddyweda i'ch Brenin bethe i gyffrin³
 Fe ddaw pryf rhyfedd iâr Forfa Rhianedd
 I ddial anwiredd ar Faelgwn Gwynedd
 Ai flew ai ddanedd ai lyged yn eurwedd⁴
 A hwnnw wna ddial⁵ ar Faelgwn Gwyn-
 edd‡

BUARTH BEIRDD.

EDD ympeibli oedd ympuyllod
 O feirdd Prydein Pryddest ofer
 Ymryoreu ymryorsedd
 Digaun gofal i gofan gordd
 Wyf eissyc pren cyfyn an Gerdd
 Buarth beirdd ar nis guypo
 Pymthengmil drostaw
 Yn ei gymhwyaw
 Wyf cerddoliad wyf ceiniad clael
 Wyf Dwr wyf Dryw
 Wyf saer wyf syw
 Wyf sarph wyf serch ydd ymgestaf
 Nid wyf fardd syn yn yryfreidiaw

¹ Ddofydd² O rhyddhaf fi Elpin, &c.³ Ag a ddyweda i'ch Brenin

gwbl o'i gyfrin.

⁴ Ei flew fydd eurwedd ai

lygaid ai ddanedd.

⁵ Ddiweddar Faelgwn, i

&c.

* Yma diwedd mewn rhai llyfreu, ond yr oedd y tra
 dysgedig Mr. John Jones o'r Gelli Lyfdu yn tyb-
 ied mai gorphenran or Bustl ydyw.||

† A edwyn bob orsin ynghyrau Gorllewin

‡ Yno (yn llys Maelgwn Gwnedd) i bu Taliesin onid
 oedd 14 oedd yno i'r aeth Elphin ab Gwyddno
 mewn gwahodd y Nadolig at Faelgwn Gwynedd ei
 Ewythr ac y canmoleis ef Taliesin yn llys Mael-
 gwn ac i rhoed Elphin yn ngharchar oni ddaeth
 Taliesin ai ollwng allan ei hun ai gerdd ac yno
 i canodd Taliesin oesteg y Beirdd gar bron 33 Beirdd
 Maelgwn ac o hynny allan y galwyd ef Taliesin
 ben Beirdd. Gwel ddy huddiant Elphin a Hanes
 Taliesin.

Pan gan ceinied canu yngof
 Nyf ef wnaft wy ryfedd uchon
 Handid a mi eu herbynaiw
 Mab arfoll dillad heb law
 Mal ymsawd yn llyn heb naw⁵
 Tyrff aches eotn yngradd
 Uchel yngwaed morddwyd trefydded
 Craig am waneg wrth wawr trefnad
 Anghlut² ysgrut esgar noddiaid
 Craig pen perchen pen anygnad
 Yn gwna meddut medddawt meddydd
 Wyf Cell wyf dell wyf darw becrilled
 Wyf llogell cerdd wyf lle ynydd
 Caraf y gorwydd a gorail clyd
 A bardd a bryd ni pryn yred
 Nyf ef caraf amrhyssoniad
 A geibl celfydd ny meuedd medd
 Madws myned ir ymddiod
 A chelfyddeid am Gelfyddyd
 A chancldwm cystwm cywlad
 Bugeil Broeodd porthoedd neirthiad
 Mal ymdaith heb drevet i gad
 Ni fynnei ymdaith heb droet
 Ni fagei Crau Ha heb goed
 Mal ceisiaw byweid yngrug
 Mal peiriant anrhaith ynfud
 Mal gosgordd lluydd heb benn
 Mal porthi anclyd ar Kenn
 Mal grynaiw tyndei o vro
 Mal haeddu awyr a bach
 Mal eirach a gwaed ysgall
 Mal gwneuthur goleu i ddall
 Mal dogni dillad i noeth
 Mal tannu engwyn ar draeth
 Mal porthi pysgawd ar laeth
 Mal toi neuadd a dail
 Mal lladd llyry a gwiel
 Mal toddi dyvet rhac gair
 (Mal) wyf bardd Neuodd wyf Kyv Kadeir
 Digonaf i feirdd llafar llestair
 Cyn ym argywrein ym garw gyflog
 Ry prynom ni an llog yth dy di Vab Ma

TALIES

ADDFWYNEU³ TALIESIN.

Q. AN ADDFWYN W. M. Q. YR UN AC ADDRYNNE
 ORNANAMENTA E. LL.

ATUYN rin rypenyd i ryed
 Arall atuyn pan fydd Duw ddymgwared
 Adwyn cyfed nwy gomedd gogyffred
 Arall atuyn y am corn cywyved
 Atuyn Nudd udd bleidd naf
 Arall atuyn hael gwyl golyscaf
 Atuyn aeron yn amser cynhaeaf
 Arall atuyn gwenith ar galaf

¹ A nawf. ² In vetusto an clut.—W. M.
³ An addwyn ubiq. legendum.—W. M.

Atuyn Heul yn Ehwybr yn nuyfre
 Arall atuyn rythalwyr aedde
 Atuyn march myngfras mangre
 Arall atuyn dilw yw he
 Atuynt chant ag ariant Amaerwy
 Arall atuyn dy vorwyn modrwy
 Atwyn Eryr ar lan llyr pan llanhwy
 Arall atuyn guylein yn guaruy
 Atwyn march ar Eurgalech gylchwy
 Arall atuyn addfwn yn aduy
 Adduyn lyuawn meddit i liaws
 Arall atuyn cerddawr hael hygnaws
 Atuyn mai i gogeu ac Eaws
 Arall atuyn pan fydd hinhaws
 Atuyn reith a pherffeith Neithiawr
 Arall adduyn cyfluyn a Garhawr
 Atuyn bryd wrth benyd Periglaur
 Arall atuyn dyddwyn y allawr
 Addwyn medd ynghyntedd i Gerddawr
 Arall addwyn am derwyn torf fawr
 Atuyn cleiric catholic yn eglwys
 Arall addwyn enefydd yn neuaddwys
 Atwyn pluyf *cymrwyddwy* Atowys
 Arall atuyn ar amser paradwys
 Atuyn floer llewychawd yn elfydd
 Arall atuyn pan fydd da dymgofydd
 Atuyn Haf ac araf hirddydd
 Arall atuyn a threiddiaw o gerydd
 Atuyn blodeu ar warthas Perwydd
 Arall atuyn a chreawdr cerennydd
 Atuyn didrif Ewig ac Elain
 Arall addwyn ewynnawg am harchfain
 Atuyn lluarth pan llwydd y genhin
 Arall atuyn Kadawarth yn Egin
 Atuyn Eddystr ynghebystr lledrin
 Arall atuyn cyweithas y Brenhin
 Atuyn glew nuy goleith gogyweg
 Arall atuyn ellein gymaëg
 Atuyn grug pan fydd ehoeg
 Arall atuyn Morfa i wartheg
 Atwyn tymp pan dyn loe llaeth
 Arall atuyn Ewynawg marchogaeth
 Ac ys i mi atuyn nid gwaeth
 A thad bual wrth dal meddfaith
 Atuyn pysg yn ei lyn llywiawd
 Arall atuyn y oreilw gwaryhawd
 Atwyn gair a lefair y drindawd
 Arall atuyn rypenyd y pechawd
 Addfwn Haf or addfwyndawd
 Cerennydd a Dofydd dyddbrawd

KAD GODDEU.

BUM yn lliaws rhith
 Cyn bum dysgyfrith
 Bum cleddyl culfrith
 Credaf pan urith

Bum deigr yn awyr
 Bum *seriwaw* syr
 Bum geir yn llythyr
 Bum llyfr yn mhrifder
 Bum llugyrn lleufer
 Blwyddyn a hanner
 Bum pont ar trigar
 Ar drugain Haber
 Bum hynt am Eryr
 Bum corwg emyr
 Bum darwedd yn llad
 Bum das ynghawad
 Bum cleddyf yn angad
 Bum Ysgwyd ynghad
 Bum tant yn nhelyn
 Lledrithiawg blwyddyn
 Yn nwfr yn Ewyn
 Bum yspwng yn nhan
 Bum gwydd ynguathan
 Nid mi wyf ni gan
 Ceint er yn fychan
 Ceint ynghad godeu brig
 Rhag Prydein wledig
 Gweint feirch canholig
 Llynghessoed meuedig
 Gweint mil mawrem
 Arnaw ydd oedd canpenn
 A chad er ddy gnawd
 Dan fon y tafawd
 A chad arall y sydd
 Yn ei wegilydd
 Llyffan du gaflaw
 Cantewin arnaw
 Neidr fraith gribawg
 Cant enaid trwy bechawd¹
 Bum ynghaer Fefenydd
 Yt gryssynt wellt y gwydd
 Cenynt Gerddorion
 Eryssynt cad faon
 Dadwyrain i Frythron
 A oreu gwydion
 Gelwyssid ar Neifon
 Ar Grist o achwysson
 Hyd pan y gwarettai
 Y rhen rwy digonesai
 Os atebwy Dofydd
 Trwy ieith ag elfydd
 Rhithwch rhieddawg wydd
 Gantaw yn llwydd
 A rhwystraw peblig
 Cad ar llaw annesig
 Pan swynhwyd godeu
 Y gobeith an goddeu
 Dygottoroyn godeu
 O bedryddant danheu
 Cwyddynt am aereu
 Brychwn trym ddieu
 Dymar gardei bun

¹ Aboenir yn ei chnawd.—Ll. E. D.

Buddiant buch anhun
 Blaen llin blaen bun
 Tarddei am at gun
 Nim gwnei amellun
 Gwaed gwyr hyd an clun
 Mwyaf tair argyfyd
 A chweris ymmyd
 Ac un a dderyw
 O ystyr dilyw
 A Christ y croccaw
 A ddydd brawd rhag llaw
 Gwern blaen llin
 A wnaent gyssevin
 Helyg a cherddin
 Buant hwyr ir fyddin
 Eirinwydd ys prin
 Anchwant o *dynin*
 Keri cywrenhin
 Gurthrychiad gurthrin
 ffaonwydd eithyt
 Ertuyn llu o Gewryt
 Afanwydd gwneithyt
 Ni goreu emwyt
 Er amgelweh bywyd
 Rhyswydd a Gwydd-fyd
 Ac eiddo ar ei bryd
 Mor eithin ir gryd
 Sirian senyssid
 Bedw er ei fawr fryd
 Bu hwyr gwisgyssid
 Nid er ei lyfrder
 Namyn er ei fawredd
 Auron delis bryd
 Allmyr uch allfryd
 Ffeinidwydd ynghyntedd
 Cadeir gyngwrysedd
 Omi goreu arddyrchedd
 Ger bron teyrnedd
 Llwyf ar ei farannedd
 Nid osgoes troedfedd
 Ef laddei a pherfedd.
 Ac eithaf a diwedd
 Collwydd barnyssid
 Eiryf dy argyfyd¹
 Gwyros gwyn ei fyd
 Tarw trin teyrn byd
 Morawg a moryd
 Ffawydd ffyniessy
 Celyn glessysid
 Bu ef y gwrhyd
 Yspyddad amnad
 Heint *ech* i angad
 Gwiwydd gorthorrad
 Gorthorryssid ynghad
 Rhedyn anrheithad
 Banadl rhag bragad
 Eithin ni bu fad
 Er hynny gwerinad

¹ Arfgyd.—Ll. E. D.

Grug bu ddydd amnad
 Dy werin swynad
 Hyd gwyr erlyniad
 Derw buanawr
 Rhagddaw cryneu nef a llawr
 Gelyn glew dryssiawr
 Ei enw ym peullawr
 Clafuswydd cymgres
 Cymnaw a roddes
 Gwrthodi gwrthodes
 Ereill o tylls
 Per goreu gormes
 Ym mhlynnwyd maes
 Gorwythawg Cywydd
 Aches feilon wydd
 Castan cywilydd
 Gwrthriad ffenwydd
 Handud du muchudd
 Handid crum mynydd
 Handid Kyl Koetdydd
 Handid cynt myr mawr
 Er pan gigleu 'r awr
 An deilas blaen bedw
 An datrith an datedw
 An maglas blaen derw
 O warchan mael derw
 Wherthiniawg tu creig
 Ner nid Ystereig
 Nid o Fam a Thad
 Pan ymddigonad
 Am creu am cread
 O nawrlhith llafanad
 O ffirwyth o ffirwytheu
 O ffirwyth Duw dechreu
 O Frialla blodeu bre
 O Flawd gwydd a Goddeu
 O bridd o briddred
 Pan ym digoned
 O Flawd danet
 O ddwfr ton nawfed
 Am swynwysei Math
 Kyn bum diaered
 Am swynwys i Wydion
 Mawrnwr o Brython
 O Eurwys o Eurwn
 O Euron o Fedron
 O bump pum hwnt Celfyddon
 Athrawon ail Math
 Pan ymdygaid
 Am swynwys i wledig
 Pan fu led losgedig
 Am swynwys sywydd
 Sywydon cyn byd
 Pan fei genyf fi vot
 Pan fei faint byd
 Hardd bardd budd an gnawd
 Ar wawd y tueddaf a draetho tafawd
 Gwaryeis yn Llychwr
 Cysgais ym mhorphor

Neu bum yn ysgor
 Gan ddyllan ail mor
 Ynghylchedd ymherfedd
 Rhwng deulin teyrnedd
 Yn deu wayw anchwant
 O nef pan ddoethant
 Yn annwfn llifeiriant
 Wrth frwydin dybyddant
 Peduar ugein Kant
 A Gweint ar eu chuant
 Nid ynt hyn nid ynt iau
 No mi yn eu banau
 Arial kannwr a geni pawb o naw cant
 Oedd gennyf inneu
 Ynghledyf brith gwaed
 Bri am darwedd
 O Ddofydd a Golo lle ydd oedd
 O dof hyd las baedd
 Ef gwrith ef datwrith
 Ef gwrith ieithoedd
 Llachar ei enw Llawffer
 Lluch llywei Nifer
 Ys gein ynt yn ufel
 O dof yn uchel
 Bum neidr fraith ym mryn
 Bum gwiber yn llynn
 Bum Ser gam gymbyn
 Bum bwysfer llyn
 Fy nghassul am Cawg
 Armaaf nid yn ddrwg
 Peduar ugeint mwg
 Ar bawb a ddyddwg
 Pum pemhwnt angell
 A ymdal am cyllell
 Whech March Melynell
 Canwaith y sydd well
 Fy March melyngan
 Cyfred a gwyllan
 Mi hun nid Eban
 Cyfrwng mor a glati
 Neu gorwyf gwaed lan
 Arnaw cant cynrhan
 Rhudd em fy nghylchwy
 Eur fy ysgwydrwy
 Ni ganed yn adwy
 A vu im gowy
 Namyn Goronwy
 O Ddoleu Edrywy
 Hirwyn fy myssawr
 Pell na bum heussawr
 Treiglais y mewn llawr
 Cyn bum lleenawr
 Treiglais cylhyneis
 Kysgeis Cant Ynys
 Cant Kaer a thrugys
 Derwyddon doethur
 Darogenwch i Arthur
 Yssid y sydd gynt
 Neu'r mi ergenhynt

A Christ y Crocaw
A dydd brawd rhagllaw
Ac am un a dderyw
O ystyr dilyw
Eurem yn euryll
Mi hydwyf berthyll
Ac ydwyf drythyll
O ormes fferyll

TALIESIN.

YMARWAR LUDD MAWR.

YN wir dymbi Romani Ker
Odid o fab dyn arall y Par
Rhagddaw yggyhwawd maw gyfagar
A byddin a gwaedlin ar ei Esgar
A thruganedd cyrn a gwerin trygar
Ry thrychynt rygyrchynt ynghlleddyfar
Arllwybr gwrid Arth gwrys diarchar
Arddychedd Cadwaladr lluch a llachar
Ar wyneb biddinawr broöed yniâl
Yn wir dymbi dyddranofeu
Gofuned dysgogen ynghynnechreu
Bluiddynedd buddig rossedd rihidd reitheu
Gayaf gyd llyry llym llywid llongeu
Ceithiawn eiliassaf mynwt ryffrenu
Prit myr ryferthwy ar war tonneu
Elyrch dydymgyrch tam o glawr balcheu
Arth a llew derllys oleu bylleu
Ef dibyn ei terfyn o ruydd fereu
Rwy ceissud cystudd rybudd rageu
Rag ei faranrhes oi fawr feddeu
Credeu cuydynt tyrch torynt torfoedd taleu
I gynnif Cadwaladr clod lathr leu
Dyddyrchafwy dreic o barth deheu
Gan was ryded las yn nydd dyfieu
Yy wir dymbi hael hywredd
Teyrnwawd *molut* mawr edryssedd
Llwybr lle lluosawg llydan ei wedd
Hyd pan fwynt seith Ieith i ri Gwynedd
Hyd pan fwynt trangwy tranghaiw trydar
Rhi eiddun dyhun *duded*
Trais ar Eingl a hynt i alldudedd
Trwy for llithrant ei heissilledd
Yn wir dymbi teithiawg Mon
Pen lluydd perchydd llurygogion
Ffaw dreig diffrediad i bobl Frython
Dwfu darogan dewin Drywon
Pebylliawnt ar Tren a Tharanhon
Gorllechant gorddyfyt i geisiaw Mon
Pell debet by hyt o Iwerddon
Teg ffaw dillyngiaw Cessarogion
Dysgogan delwat o Agarat dyhedd
Gogwn pan perid Kad ar winfedd
Arth o ddeheubarth yn cyfarth Gwynedd
Yn amwyn rihyd rhyfedd rossedd

D

Y cheirig altired y darmerthedd
Gayaf Kalennig yn lleu tiredd
Cyflewyn aessawr yngawr ynghledd
Y cynnif Cadwaladr ar Ior Gwynedd
Yn wir dyddheuawr dydderbi hyn
Lloegr oll ymellun eu meuoedd genhyn
Gwelet artebet y gwyr brychwyn
Rhwing saeth fereu a haiarn gwyn
Galw hawr ar bor gwaywawr aergryn
Nuchawnt yn eigiawn tra llydan lyn
Hallt ag ynysedd fydd eu buddyn
Yn wir dymbi dy dra Hafren
Wrthenedig prydain brenhin gordden
Llary Lywydd lluydd lliaws ei echen
Teyrnas cyfaddas cas o iaën
Gwerin byd yn wir byddawnt lawen
Meddhawnt ar peiron berthwyr echen
Flamychawd hirell tu uch Hafren
Byddhawt Cymry cynnyll yn ddisgawen
Y cynnif Cadwaladr bythid llawen
Peneri Cerdorion clod y gweithen

Yn wir dyddeuhawr
Ai lu ai longawr
A darf Ysgwydawr
Ai newidiaw gwaywaur
A gwedy gwychyrr awr
Ei fodd ef gwnelawr
Cylch Prydain bo
Flemyched yng
Draig nid ymgelo
Eir meint y *do*
Nid ysgawn i oled
Gorescyn Dyfed
Dyddycawd ynwet
Tra merin Reged
Prif perchen ced
Gwledychaud yn elued
Hael hydr ei ddylif
Gorfawr ei gynnif
Wrth awirio hif
Cadwaladr gweith heinif

TALIESIN.

PRIF GYFARCH TALIESIN

Ragodeu.—E. Ll. a Gododdau.
Remoræ seu Impedimenta.—Ll.

PRIF gyfarch¹ gelyyd par ryleat²
Puy Kyntae tyuill ae goleuat
Neu adaf pan vu pa dyd y great
Neu y dan tylwet py ry Seilyat
A vo Lleion nys myn pwylyyat
Est qui peccator am nivereit
Collant gulad Nef uy pluyf Offeiryeyt

¹ Gyfan.—E. Ll.   ² Pan rylead.;

Boreu neb ni del
 Or ganon teir pel
 Eingngyl gallwydel
 Gunaont eu ryvel
 Pan dau nos a dyd
 Pan vyd lluyd Eryr
 Pan yw tyuyl nos
 Pan iu guyrd llinos
 Mor pan dyverwyd
 Cud anys guelyd
 Yssit teir flynmaun
 Y mynyd Fuaun¹
 Yssit² gaer Gwarthawn
 A dan don eigiawn
 Gorith gyvarchawr³
 Puy enw y Porthawr
 Pwy y periglawr
 Y vab Meir mwynvawr
 Pa vessur muynaf⁴
 A orug Adaf
 Puy vessur Uffern
 Puy tuet y llen
 Puy llet y geneu
 Puy meint eu mein heu⁵
 Neu vlaen gwydd ffalsum
 Py estung mor grum
 Neu pet anat llon
 Yssyd yn eu bon
 Neu leu a gwydion
 A vuant gelvydon
 Neu a rodant lyvryon⁶
 Pan⁷ wnant
 Pan dau nos a lliant
 Pan vyd y diviant
 Cud anos rac dyd⁸
 Pater Noster ambulo
 Gentis tonans in adjuvando⁹
 Sibilem Signum
 Ro gentes fortium
 Am gwiw gwiwam gwmyd
 Am geissyant deu Gelvydd
 Am Kaer Kerindan Kerindydd
 Rys tyneirch¹⁰ pector Dauy
 Y mwyngant ys ewant
 Ym Kaffwynt yn dirdan
 Kymry yggridvan
 Provater eneit
 Rac Lluyth eissyffleit
 Kymry prif diryeit
 Rann ry goll buyeit
 Gwaedd hir ucheneit
 As guyar honneit
 Dydoent guarthvor
 Gwydveirch dyarvor
 Eingyl yghvgor

¹ Ffyawn.² Ys id.³ Pa.⁴ Go ith gyvarthawr.⁵ Cwdd a nos rhag dydd.⁶ Lafur fwynaf.⁷ Pan daw nas welydd.⁸ Enneinie.⁹ Ambulando.¹⁰ Wyddont lyvron.¹¹ Rhy dynnueirch.

Guelattor aruyddion
 Guynyeith ar Saesson
 Claudus in Sion
 O ruyvannussion
 Bydant penn Seiron
 Rac ffichit¹ lewon
 Marini² Brython
 Ryd a roganon³
 A medi heon
 Am Hafren Avon
 Lladyr ffadyr Ken a Massuy
 Fsis amala ffur ffir Sel
 Dyrnedi trinet tramoed
 Creaudyr o ro hai⁴—huai
 Gentil divlannai⁵ gyspell
 Codigni ceta gosgord mur
 Gan nath beu gan Govannon
 Corvu.....dur
 Neu bum gan uyr Kelydon
 Gan Vatheu gan Govannon
 Gan Emnyd⁶ gan Elestron
 Ry ganhymdeith achuysson
 Bluydyn yg Kaer Govannon
 Wyf hen, uyf neu yd uyf guion
 Wyf lluyr uyf synwyr Keinyon
 Dy gy vi dyheu⁷ vrython
 Guydyl Kyl diaerogyon⁸
 Meddut medduon
 Wyf bard uyf ny rivaf⁹ y eillyon
 Wyf llyu, uyf syu amrysson
 Sihei a rahei¹⁰ nys medry
 Si ffradyr yn y ffradri
 Pos Verdein bronrhein a dyvi
 A ddeuont uch medlestri
 A ganont gam vardoni
 A geissent gyvaruys nys deubi
 Heb gyvreith, heb reith, heb rodi
 A guedy hynny dyvysgi
 Brithvyt a byt dyoysei
 Nac eruyn dy hedduch nyth vi
 Reen nef rymavyr¹¹ dy wedi¹²
 Rac y gres¹³ rym guares dy voli
 Ri Rex gle¹⁴ am gogyvarch yn gelvyd
 A ueleisti Dominus ffortis
 Darogan dwfn Domini
 Budyant Uffern
 Hic nemor i por progenii
 Ef a dillyngys ei thuryf
 Dominus virtictum
 Kaeth naut Kynhulluys estis iste—est
 (Est) a chyn buassun a simsei¹⁵
 Ruyf deruin y duu diheu

¹ Ffichti.¹⁰ Sihai arahai.² Morini (Mariuu).Arahei nys meddai,—
Deest in Ll. C.³ Ry daroganon.⁴ Oro hai.¹¹ Rym a wyr.⁵ Dichanai.¹² Dy weddi.⁶ Teuuyd—iewydd.¹³ Yngres.⁷ Dy gofi dy hen.¹⁴ Glorise.⁸ Diferogion.¹⁵ Synsei arnaf.⁹ Ni rifañ.

A chyn mynnuyf dervyn ereu
 A chyn del ewyn friw ar uygeneu
 A chyn vvg Kyvalle ar y llatheu pren
 Poet ym heneft yd a Kyvadeu¹
 Abreid om dyweit llythyr llyvreu
 Kystud dygyn geudy guely agheu
 Ar saul a gigleu vy mardlyfreu²
 Ry bryn huynt wlat Nef adef goreu
 Ry prynwynt &c.

DIWEDD Y PRIF GYFARCH.

TALIESIN.

Myfi sydd Ddewin
 A Phrifardd cyffredin
 Mi adwaen bob corsin
 Yngogof gorthewin
 My a ryddhaf Elphin
 O fol y Twr Meinin
 Mi a fynagaf ich Brenin
 Ac hir bobl gyffredin
 E ddaw pryf rhyfedd
 O Forfa rhianedd
 I ddial enwiredd
 Ar Faelgwn Gwynedd
 Ai flew ai ddannedd
 Ai lygaid yn eured
 A hun a una ddiwedd
 Ar Faelgwn Gwynedd.

ANGAR CYVYNDAWD.

Inimica Confœderatio.—E. Ll.

BARDD yman y mae ni chaint aganho

Caned pan ddarffo
 Sywedydd yn yd fo
 Haelon am nacco
 Nis deubi a rotho
 Trwy Iaith Taliesin
 Bu ddydd ymellin
 Kian pan ddarfu
 Lliaws gyvolu
 By lleith bid araith afagddu
 Neus dwg yn gelfydd
 Cyfreu Argywydd
 Gwiawn a leferydd
 A ddwn ddyfydd
 Gwnaei o farw fyw
 Ag anghyfoeth yw
 Gwneynt eu perion
 Af erwynt heb don
 Gwneynt eu delidau
 Yn oes Oesau
 Dydyth dyddyccawd
 O ddyfnwedydd gwawd
 Neut Angar Cyfyndawd
 Pwy ei chynefawd

¹ Cyfedden.

Mard gyfreu.

Cymmeint cerdd ciwdawd
 A delis eich tafawd
 Pyr na threthwch draethawd
 Llad uch llyn llathrawd
 Penilliach pawb
 Dybyddaf yna gnawd
 Dwfn dyfu yngnawd
 Neu'r doddyw ysgygnawd
 Trydydd par ygnad
 Triugein mlynedd
 Yd porthes lawrwedd
 Yn nwfr Kaw a chiwed
 Yn elfydd tired
 Canweis am ddioedd
 Cant rihydd addynoedd
 Can yw ydd aethant
 Can yw y doethant
 Can eilewydd gant
 Ag ef ai darogant
 Lladdan ferch lliant
 Oedd bych ei chwant
 I aur ac Ariant
 Pwy byw ai diadas
 Gwaed i ar mynwas
 Odid traethator
 Mawl molhator
 Mi dwyf Daliesin
 Ryphrydaf i iawnllin
 Parawd hyd ffin
 Ynghynelw Elphin
 Neur Deyrnged
 O rif eur dylyed
 Pan gassad ni charad
 Anudon a brad
 Mi ni chwennych vad
 Trwy gogyweg an gwawd
 A gogyfarchwy brawd
 Wrthyl ny gwybydd nebawd
 Doethwr prif gelfydd
 Dispyllawd sywedydd
 Am wyth am edrwyth
 Am ddoleu dynwedydd
 Am wyr gwawd gelfydd
 Cerddwn Dduw yssydd
 Trwy ieith Talhayarn
 Bedydd bu ddydd farn
 A farnwys teithi
 Angerdd Farddoni
 Ef ai rhin rhoddes
 Awen anghynnes¹
 Saith ugein Ogrfen
 Y sydd yn Awen
 Wyth ugein o bob ugein e fydd yn un
 Yn annwfn y diwyth
 Yn annwfn y gorwyth
 Yn annwfn is Elfydd
 Yn awyr uch Elfydd
 Y mae ei gwybydd

¹ Anghymmes.

Pa dristyd y sydd
 Gwell na llawenydd
 Gogwn ~~deledf~~ rhaden
 Awen pan ddyffreu
 Am gelfydd taleu
 Am ddedwydd Ddieu
 Am buchedd ara
 Am oeseu ysgorfa
 Vm hafal Deyrnedd pa hyd eu cyng-
 wara
 Am gyhaval ydynt trwy weryd

Awel uchel gyd
 Pan fydd gohoyw bryd
 Pan fydd mor hyfryd
 Pan yw gwrrch echen
 Pan echrewyd uchel
 Neu haul pan ddodir
 Pan yw toi tir
 Toi tir pwy maint
 Pan dynid gwytheint
 Gwytheint pan tynnid
 Pan yw gwyrdd gweryd
 Gweryd pan yw gwyrdd
 Pwy echenis cyrdd
 Cyrdd pwy echenis
 Ys dir pwy ystyriwys
 Ystyriwyd yn Llyfreu
 Pet wynt pet ffreu
 Pet ffreu pet wynt
 Pet Afon ar hynt
 Pet Afon ydynt
 Daear pwy ei lled
 Neu pwy ei thewed
 Gogwn t. ws llafnawr
 Am rudd am lawr
 Gogwn atrefnawr
 Rhwng nef a llawr
 Pan atsain advant
 Par ergyr divant
 Pan llewych Ariant
 Pan fydd tywyll Nant
 Anadl pan yw du
 Pan yw oreu a fu
 Buch pan yw bannog
 Gwraig pan yw Serchawg
 Llaeth pan yw Gwynn
 Pan yw glas celyn
 Pan yw barfawg myn
 Yn lliaws mehyn
 Pan yw baraut }
 Pan yw creu efwr }
 Pan yw meddw rolwyn
 Pan yw lledf orddwyn
 Pan yw brith Iyrchwyn
 Pan yw hallt halwyn wyn
 Cwrw pan yw Ystern
 Pan yw lledrudd gwern
 Pan yw gwyrdd Llinos

Pan yw rhudd Egroes
 Neu wreig ai dioes
 Pan ddygymu nos
 Pan ddatwein y sydd yn eur Lliant
 Ni wyr neb pan ruddir ei bron huan
 Lliw yn erkynan newydd }
 Anahawr ei ddwyn }
 Tant telyn py gwyn
 Eog py gwyn ny Gan
 Py geidw ei diddan
 Py dyddwg Garthan
 Gereint ac Arman
 Py ddyddwg glain
 O erddygnawd fain
 Pan yw per Erwain
 Pan yw gwyrliw brain
 Talhayarn y sydd
 Mwyaf y Syweddydd
 Pwy amgyffrawd Gwydd
 O aches ammod dydd
 Gogwn da a drwg
 Cwdda cudd amewenir mwg
 Mawr maint gogyhwg
 Cawg pwy ae dylifas
 Pwy gwawr gorphennas
 Pwy a bregethas
 Eli ag Eneas
 Gogun gogeu Haf
 A fyddant y gayaf
 Awen a ganaf
 O ddwfn ys dygaf
 fon cyd beryd
 Gogwn ei gwrrhyd
 Gogwn pan ddyfeinw
 Gogwn pan ddyleinw
 Gogwn pan ddillydd
 Gogwn pan wegrydd
 Gogun py pegor
 Y sydd y dan For
 Gogun eu heissor
 Pawb yn ei Osgordd
 Pet gygloyd yn nydd
 Pet dydd ymlwyddyn
 Pet paladr ynghat
 Pet dos ynghawat¹
 Atun yd rannawd
 Gwawd mwy mefl gogyffrawd
 Aches gwyd Gwydion
 Gogwn i nebawd
 Py lenwis Afon
 Ar bobl Pharaon
 Pwy dyddwg rwynnon
 Baran achwssyon
 Py ysgawl oddef
 Pan ddyrchafwyd Nef
 Pwy fu fforch Hwyl
 O ddaear hyd Awyr
 Pet byssedd am pair

¹Bum dds yngh awad.—Dr. Davies.

Am un am neddair
 Pwy enw y ddeuair
 Ni eing yn un pair
 Pan yw mor meddwtawd
 Pan yw du Pysgawd
 Morfydd fydd eu cnawd
 Hyd pan yw Meddysg
 Pan y gannawg Pysg
 Pan yw du troed alarch gwynn
 Pedryddawg gwaew Llymm
 Llwyth nef nid ystyng
 Py pedair tywarchen
 Ni wys eu gorphen
 Py voch neu py grwydr hydd
 Ath gyfarchaf fargad fardd
 Gwr yth gynnydd esgyrn Niwl
 Cwddynt dau raiadr gwynt
 Traethator fyngofeg
 Yn Efrai yn Efroëg
 Yn Efroëg yn Efrai
 Laudatum laudate Iessu
 Eilgweith yn rhithad
 Bum glas gleissiad
 Bum ei bum Hydd
 Bum Iwrch ym Mynydd
 Bum cyff mewn rhaw
 Bum bwall yn llaw
 Bum ebill yngefel
 Blwyddyn a hanner
 Bum Ceiliawg brithwyn
 Ar ieir yn eidin
 Bun Amws ar Re
 Bum tarw toste
 Bum bwch melinawr
 Mal y maethawr
 Bum gronyn erkennis
 Ef lytwys ym Mryn
 A mettawr am ddottawr
 Yn sawell ym gyrrawr
 Ymrygiaw o Law
 Wrth fy ngoddeidiaw
 Am harfolles iar
 Grafrudd grib escar
 Gorffwysseis naw nos
 Yn ei chroth yn was
 Bum aeduedig feddedig
 Bum llad rhag gwledig
 Bum marw bum byw
 Keing ydd ym Eidduw
 Bum i arweddawd
 Rhag ddaw bum tlawd
 Am eil cynghores gres
 Grafrudd am rhoddes
 Odid traethator
 Mawr molhator
 Mi wyf Taliesin
 Ryphrydaf iawnllin
 Parahawd hyd ffin
 Ynghynelw Elphin

DIWEDD.

KADEIR TALLIESIN,

(24 ADAL) CATHEDRA.

MYDWYF Merwerydd
 Molawd Duw dofydd
 Llwrw cyfranc cywydd
 Cyfreu dyfynwedydd
 Bardd bron Sywedydd
 Pan atleferydd
 Awen cyd echwydd
 Ar feinoeth feinydd
 Beirdd llafar lluc de
 Eu gwawd nym gre
 Ar ystrawd ar ystre
 Ystryw mawr mire
 Ac mi wyf cerdd fud
 Gogyfarch feirdd tud
 Ryd ebrwyddaf drud
 Ry talmaf ehud
 Ryddy hynaf dremud
 Teyrn terwyn wolud
 Nid mi wyf cerdd fas
 Gogyfarch feirdd tras
 Bath vadawl idas
 Dofn eigiawn addas
 Pwy am lenwis cas
 Camp ymhob noethas
 Pan yw dien gwlith
 A lladd gwenith
 A gwliid Gwenyn
 A glud ac ystor
 Ac elyw tramor
 Ac aur bib lleu
 A llon ariant gwiw
 A rhudd em a grawn
 Ag ewyn eigiawn
 Py ddyfrys ffynawn
 Berwr byrtyrddawn
 Py gysswllt gwerin
 Brecci bonedd llynn
 A llwyth lloer wehyn
 Lleddf lloned verbyn
 A syuion synhwyr
 A sewyd am loer
 A gofrwy gwedd gwyr
 Gwrth awel awyr
 A mall a merin
 A gwadawl tra merin
 A chorwg gwydrin
 Ar llaw pererin
 A phybyr a phyg
 Ag urddawl segyrffyg
 A llyseu Meddyg
 Lle allwyr Venffyg
 A Beirdd a blodeu
 A guddig berthau
 A briallu a briwddail
 A blaen gwydd goddeu
 A mall ameuedd

A mynych adneuedd
 A gwin tal cibedd
 O Rufein hyd Rossedd
 A dwfn ddwfr echwydd
 Dawn ei lif Dofydd
 Neu pren purawr fydd
 Ffrwythlon ei gynnydd
Rei ias berwidydd
 Oedd uch pair punwydd
 A gwiawn afon
 A gofwy hinon
 A mel a meillion
 A meddgryn meddwn
 Addwyn i Ddragon
 Ddawn y Derwyddon

CAN Y GWYNT.

CYCHWEDL am doddyw o Galehfyynydd
 Gwarth yn Neheubarth anrhaith clodrydd
 Da a rydd i lew dywaledd i fedydd
 Llaw yw ei Ystrad llawen gynnydd
 Llara lluedd peblet llara arallfro
 Cad gormes tra trachwres bro
 Odid o Gymry ai llefaro
 Dyfed dygyrched biw mab Idno
 Ac ni llefessit neb nid *do*
 Er talu canmu erof un llo
 Golaith dy Ysgarant amgant dyvro
 Mal tan twym tarth yn yd vo
 Pan gyrchassam ni drwydded ar dir
 Gwyddno
 Oedd celein feinwen rhwng graian a gro
 Pan ymchoelwys Echwydd o Gludyffro
 Nid Efrewwys buch wrth ei llo
 Gogyfarch fabon o arall fro cad
 Pan amug Owein biw ei fro
 Cad yn rhyd Aclud Cad Yngwen
 Cad Yngossulwyd aban uddun
 Cad rhag rhodawys eirwyn drych
 Gwaywaw a lleullenyn
 Cad tu man llachar derlyw derlin
 Ysgwydawl yn llaw garthan yngryn
 A welei Vabon ar Ranwen Rheidawl
 Rhag biw Reged y cymysgyn
 Oni bai ac adanedd ydd ehettyn
 Rhag Mabon heb gelanedd hwy nid *ëyn*
 O gyfarfod disgyn a chychwyn cad
 Gwlad Vabon gwehenyd anoleithad
 Ban ddisgynnwys Owein rhag biw ei dad
 Tarddai Galch a chwyr ag yspyddad
 Nid ysgafael i neb ddwyn biw moel
 Cyd es glwch rhag gwyr rhain ruddion
 Rhag Pedrydan dandde
 Rhag cadarn gyfwyne
 Rhag gwyar ar gnawd

Rhag afar Ystaenwawd
 Cychwedl am doddyw o leutiredd deheu
 Traeth riau goleu haelon
 Nith ogyfeirch o chwynogion
 Am ryd or am gwern y Gadfaon
 Ban berid cad rhi rhwyf Dragon
 Billt na *owillt* biw rhag Mabon
 O gyfarfod Gwrgun
 Bu celanedd nedd rhai yn Rhun
 Bu llawenydd dy bydd i frain
 Ban ymadrawdd gwyr gwed Muchien cad
 Nid ef diengis ysgwyd Owein
 Ysgwyd fal urthiad ynghad trabludd
 Ni reëi wartheg heb wyneb rhudd
 Rhuddion beuder biw a mawr ei rad
 Gwyar gorgolcher gwarthaf iad
 Ac ar wyneb gwyn ydd yr ymgaffad
 Euorbell greuled genem ddulliad
 Praid wenhwys iolin praidd daresteinad
 Praid rhag taerfrwydr taer gyffestrawn
 Praid ben gyfylchi Keing oreig ar ys-
 gwydawl
 Mawr ddiscreinawr llafnawr am iad
 Cad y rhag Owein mawr mawr o irad
 Meinddynt cwyddynt hwy wyr yn amwyn
 gwlad
 Gor erefein bud oi tad

KANU Y KWRWF

(24).

TEITHI edmynt
 Gwr a gadwynt gwynt
 Pan del ei rihudd
 Gorfloeddawg Elfydd
 Menhyd yn dragwydd
 Ys tydi a fedydd
 Dylif deweint a dydd
 Oedd ym amogawr
 Nos yn Orphowyssawr
 Maswedd a folhawr
 Y wrth wledig mawr
 Mawr Dduw digones
 Heul haf ai rywres
 Ag ef digones
 Budd Coed a Maes
 Galwettawr Yraches
 Ar eilig anghymes
 Galwellawr pob neges
 Deus dymgwares
 Achyn dybyddyn
 Llwyth byd i'r unbryn
 Ni ellynt ronyn
 Heb gyfoeth Mechdeyrn
 Ef ai tawdd yn llyn
 Hyn y vo Eginyn

Ef ai tawdd waith arall
 Hyn y fo yn fall
 Drehawg dydderfydd
 Dysgofag yr Elfydd
 Golchettawr ei lestri
 Bid gloyw ei frecci
 A phan fo anawell
 Dyddyccawr o gell
 Dyddyccawr rhag rhieu
 Ynghein gyfeddeu
 Nis gwrthryn pob dau
 Y mel ai goreu
 Duw edwynt ynof
 Ydd fydd yn ei fodd
 Llaryaf yw trindawd
 Gorwyth meddw meddhwawd
 O fynud pysgawd meint y godrefi
 Grayan mor heli-y dan dywawd
 Am cudd y ar teithiawg
 Mi hun am gwarawd
 Ni ddigonir nebawd
 Heb gyfoeth y Drindawd
 Teithi edygant¹
 Yn Nyffryn Garant
 Gallawg gallwgyd anchwant
 Sybwl symudant
 Ban erdddefel tant
 Neu nos cwdd dyfydd
 Cwdd dirgel rhag dydd
 A wyr cerdd Gelfydd
 Py gel Kallofydd
 Am dyro amde
 Or porth pan ddwyre
 Py ddyddug llyw gayaf
 Py gyd ddechreu lle
 Yn dewis eichiawg
 Ffus ffons ffodiawg
 Ef dyhun hunawg
 Ef gobryn Carawg
 Cymry Caerneddawg
 Ytat Garadawg
 Dear meneiuon
 Dear Mynawg Mon
 Mawr erch anudon
 Gwenhwys gwallthirion
 Am Gaer Wyrangon
 Pwy a dal y Ceinon
 Ai Maelgwn o Von
 Ai dyfydd o Aeron
 Ai Coel ai Canawon
 Ai gwrweddaw ai feibion
 Nid anchwardd ei Alon
 O Ynyr Wystlon
 Ef cyrch cerddorion
 Se Syberw Seon
 Neu'r dierfeis i rin
 Ymordei Uffin
 Ymhorodd Gododin

¹Teithi edmygant. *Dechreu can arall, Qy?*

Ys geirfrith cyfrenhin
 Bran bore ddewin
 Wyf carddenhin hen
 Wyf cyfreu lawen
 Athaw y dygen
 Meu molawd Urien
 Eirian eirioes
 Llyminawg llumoes
 Rhuddfedel afwys
 Rhuddyn ai llynwys
 Cad yn Harddnenwys
 Ynyr ai briwys
 Cant calan cynnwys
 Can car amyuwys
 Gweleis wyr gorfawr
 A ddygyrchynt awr
 Gweleis waed ar llawr
 Rhag rhuthr cleddyfawr
 Glessynt esgyll gwawr
 Esgorynt yn waeywawr
 Trychant calan cymen clodfawr
 Ynyr ar dir yn wir Cochawr

TAL.

PLAEU YR AIPHT.

EFREI edwyl ar veib Israel,
 Uchel enfyd
 Cyd rif dilyn
 Ry dynesseyn
 Ry gadwys dduw ddial
 Ar blwyf Pharaowys
 Deg pla poeni
 Cyn eu boddi
 Ym môr aphwys
 Cyssefinbla pyscawd ddifa
 Dignawd annwyd
 Eilbla llyffeint lluosawg
 Llewysynt Aronoed
 Tai a threfnau
 A thyleeu
 A chelleu bwyd
 Trydedd gwyddbed
 Gwychr gonoged gwaladwyd
 Pedwar *icwr*
 Cwr am ystyr edynogion
 Ail cygnoës
 Ffrwyth coed a Maes
 Cnwd cylion
 Pumed bwystnon
 Ar holl Vibnon
 Egyption
 Belsid miled
 O drum aeled
 Deritolion
 Chweched heb au

Chwyssig erugau
 Creithiau *morion*
 Seithfed tarian
 Cynllysg a than
 A glaw cynwyd
 Gwynt gorddiberth
 Ar ddeil a gwydd
 Wythfed Locust
 Llydan eu clust
 Blodeu cyfys
 Nawfed Aruthr
 Diwedlawg uthr
 Doniawg nofys
 Du dywyllwg
 Drem eneglwg Egiptuis
 Deg veinioeth
 Mwyaf gwyniaith
 Ar blwyf cynrain
 Christ Iesu christioni grein
 Hyd ynt clydwr
 Chwechant milwr
 Miled Efrei

LLATH MOESSEN.

O BOB adfer y dorf froder
 Dychyfaerwawd
 Budd addefig
 I Grist Wledig
 Dogyn volawd
 Dybwyth Duw cein
 Yn Arffed Mair ei heissorawd
 Hynt gwirionedd
 Cyflawn riedd
 Cynnelw o honawd
 Gwyeil Iese
 Dy bobl Iude
 Dychyfaerawd
 Hu gelwir lleu
 O luch a letro
 Er eu pechawd
 Dehau reen
 Mynydd addien
 Mwyn gyfundawd
 Yn rhan Elfydd
 Yn nheml Selyf
 Sail o gyffrawd
 Gofuned gwas
 Colofn dias
 Fest fflemychawd
 Paradwys ddrws
 Bugail Dews
 Dauun gwledychawd
 Neu rygigleu
 Gan broffwydeu lleenawc
 Geni Iesu

A ryddarfu
 Hyd ei fuchedd
 A fai fuchedd
 I bob rhiedd bywyd parawd
 Cyn peryssid bai mi prydwyn periglawd
 Ryddug claeaf
 Nid dayar a yspeiddawd
 Ar for diffwys
 Pan ddisgynnwys
 Dy amgyffrawd
 Gwlad priodawr
 Nis dug mwynfawr
 Bei im o honawd
 Maint dy godded
 Boed im dy rad
 Gwyeil Iesse
 A rhad Iessu
 Llathr eu blodeu
 Mawr gwyrth yn ei fryd
 O Dduw donieu
 Ef oedd Ygnad
 Ygnad oedd ef
 Dewin diheu
 Gwr y cussyl
 I bob ufudd rhag geu
 Ef y sydd gafael
 Claeaf nifer toeu
 Cynllaith i luydd Deheu
 Y mal bydewin dilid
 O lu lloneid
 Hubydd y gwrth mab mair
 Moli Reën
 Huarwas gwas
 O Dduar treiddas
 Pet wyr pet gwirion
 Dy rac afael cyfoed coed cyflawn
 Rhudd ni popon moch y dysged
 Lleddyssid gein o arffed Iessu
 A rhoddi rhad Rex Meibion
 Newydd anaw ni mawr glywant
 Dyniadon
 Gwir ei rad gwas porthiant heb wr
 adon
 Dygwerthydd pob uches rhag
 Rhai Derwyddon
 Nudris ni widyn llarychwel
 gweled Mabon
 Dyddugant thus
 Ag aur dilys o Ethiopia
 O Dduw gordden
 O Duw Reën Rex meneifon
 Herod gystig
 Ni bu goddig Yn geleudon
 Dy boenedig gwallawd
 Peues perchen meibion
 Pan aeth Dofydd par pan ddilludd
 Nilus habedd
 Py ddug Herod
 Anwyd gayafawl

Cyflawn fonedd
Ynghaer Nazaredd
Nid aeth peues perchen anaw
Byd adebriad
Hubwydd ith irad
Tud gorchorddion
Geni Dofydd dyddug perchen
Lleng Englyion

LLATH VOESSEN.

A Duw meiddad
Duw dofyddad
Dewin trugar
Mawr enwerys
Pan ym noddeist
I drwy donniar
Torfoedd Moesen
Gwledig reën
Gwae ae hesgar
Ys arganfu Perif ai Lu
Reglyd ai bar
Ac i vorawg a orugost
Newydd ei bar
Neu'r denwy
Trwy ryferthwy
A fawdd Adar
A ddrychaif haul
Hyd gollewin y bu dayar
Ti a noddyd a rygeryd
O bob carchar
Namyn torfoedd terydd
Eu gwawr trwm eu dear
A nawdd ninnheu
Rhag anwydeu
Uffern anwar
Ad Dduw meiddad
Duw ddofyddad
Dewin trugar
Ys teu di wlad Nef
Ys gurth dangnef
Iti y Kery
Nid oes tudded
Nag eissiwed
Ith wlad Ddofydd
Ni pherir neb
Ni bydd esgar neb i'w gilydd
Mi a wyddwn
Beis deallwn
Rhag cywilydd
Caru o honawd
Y lan Drindawd
O neb celfydd
Beirdd ach gogan
Wynt acharan
Yn dragywydd

Ni bu angwael
Y rhoddaist Israel
Yn llaw Ddafydd
Alexander ceffei lawer
Nifer ei wyr
Nid ef nerthas
Oni chafas
Dy garenhydd
Pan ddoethant ir ddaear
Buant ddear
Eu dihenydd
Selyf ygnad
A gennis gwlad
Bu gwell nog Ydd
Mab teyrnon
Bu gnawd berthnon
Oi gyweithydd
Iago feibion
A fu ferthnon
Ar eu helfydd
A ddygymuant
A rannysant
Trwy air Dofydd
Afel¹ wirion
A fu lwyddon
A gymyrth ffydd
Ei frawd Caën
Bu ddiwerin
Drwg ei gussyl
Asser a Soyw
Yn awyr loyw
Ei cyweithydd
Seren Angel
A ddwyn nifer
Rhag eu Milwyr
A llath Voessen
Ef ai ddorfoedd
Ar eu helfydd
Rhuddech ddalen
Udd eilladen
Ydd ei genhym
Llafar a Mud
A doeth a drud
As diwygydd
Gwledig cwdd
Un cwdd dirperian ddihenydd
Molaf inheu preswyl
Torfoedd addef menhwyd
Molaf inheu
Addawd goreu
Goreilenw byd
Prif deyrnas
A ddug Ionas
O berfedd Kyd
Ciwdawd Niniven
Bu gwrlawen
Pregethyssid
Rhiein tra mor

¹ Abel.

Bu cysgod Ior
Ysgoryssid
Ac Auasia
Meir Merch Anna
Mawr ei phenyd
Er dy haeddd
A thrugaredd
Fechdeyrn byd
Bwym ninheu
Yn nef gaereu
Gynhwys genhyd

CAN Y MEIRCH.

TORRID Anwynudawl
Tuthiawl dan Yogawl
Ef iolen o dduch lawr
Tan tan hwstin gwawr
Uch awen uchel
Uch no pob nyfel
Mawr ei anyfel
Ni thrig yngofel no neithiawr Llyr
Llyr llwybyr y tebyr
Dy far ynghynebyr
Gwawr gwen gwrth uchyr
Wrth wawr wrth wrys
Wrth bob heuelis
Wrth heuelis nwython
Wrth Pedyr Afaon
Arddyreafi a farn gwrys
Cadarn trydar dwfn ei gas
Nid mi gwr llwfr llwyd
Crwybr wrth clwyd
Hud fy nau garant
Deu dich far dichwant
Om llaw ith law *dyt dwp dim*
Trithri nodded
Atcor ar hened
A march mayawg
Cymrwy teithiawg
A march gwythur
A march gwarddur
A march Arthur
Ehofn rod-di cur
A march Taliessin
A march lleu lledfegin
A Phebyr llai llwynin
A Grei March Cunin
Cornan cynneifawg
Awydd awyddawg
Ar tri carn aflawg
Nid ant hynt hiliaw
Cethin March Ceidaw
Corn awarn arnaw
Ysgwyddfrith Ysgodig
Gorwydd llemenig
March Rydderech ryddig
Llwyd lliw elleig

A llamrai llawn elwig
A firoenfol gwyrennig
March Sadyrnin
A March Custennin
Ac eraill yn rhin
Rhag tir all gwin
Henwn Mad dyddug
Cychwedl o Hiraddug
Bwn swch bum bwch
Bym Syw bum Swch
Bum ban bum banhwch
Bum gawr yn rhythwch
Bum llif yn eirth
Bum ton yn engweirth
Bum ysgof ysgeiniad dilyw
Bum cath benfrith ar driphren
Bum pell bum pen
Gafr ar ysgaw bren
Bum garan gwala gweled golwg
Tragwres miled morial
Cadwent cenedl dda
Or y sydd is awyr gwedi cassolwir
Nid byw ormodd maint am gwyr

"Deest folium integrum in vetusto membranaceo."
Verba "Davissi sunt, ex quo hæc transcripta sunt
per me."

IEUAN FARD.

LURYG ALEXANDER.

Ar glawr elfydd
Ei gystedllydd
Ni ryaned
Teir person Duw
Un mab addwyn
Terwyn trinded
Mab ir Dwydid¹
Mab ir dyndid
Un mab rhyfedd
Mab Duw dinas
Mab gwen Maigwas
Mad gwas gwledig
Mawr ei ordden
Mawr Dduw Reën
Ran gogened
O Hil Adda
Ac Abraha yn ryaned
O hil Dofydd
Dogn ddyfnwedydd
Llu ryaned
Dyddug o eir
Deill a byddeir
O bob aeled
Rac pob anauas
Pob yn ddilis
Dinas diffred

¹Deilas.

ANRHYFEDDODAU ALEXANDER.

MENDOSUS TITULUS.—D.

RHYFEDDAF na chiawr
Addef nef i lawr
O ddlyfod rhwyf gawr
Alexander mawr
Alexander Magidawr
Hewys hayarnddawn
Cleddyfal enwogawn
Aeth dan eigiawn
Dan eigiawn eithyd
I geisiaw celfyddyd
O geisio celfyddyd
Bid o iewin ei fryd
Eithyd odduch gwynt
Rwng deu griff ar hynt
I weled dremynt
Dremynt ni weles
Present ni chymhes
Gweles ryfeddawd
Gorllin gan bysgawd
A'eiddunwys yn ei fryd
A gafas o byd
A hefyd o'i ddiwedd
Gan Dduw drugaredd

PREIDDEU ANNWN.

GOLYCH wledig pendefig gwad ri
Pa ledas y pennaeth tros draeth Mundi
Bu cywair carchar Gwair ynghaer Sidi
Trwy ebostol Pwyll a Phryderi
Neb cyn nog ef nid aeth iddi
Yr gadwyn dromlas cywirwas ai cedwi
A rhag Preiddieu Annwn tost yt geni
Ac yd frawd parahawd yn barddwedi
Tri lloneid prydwen ydd aetham ni iddi
Nam saith ni dyrraith o Gaer Sidi
Neud wyf glod geymin cerdd o chlywir
Ynghaer pedryfan pedyr y chwelyd
Ynghynueir or pair pan leferid
O anadl naw morwyn goehynnessid
Neu pair pen annwfn pwy *wynydd*¹
Gwrym am ei oror a Mererid
Ni beirw bwyd llwrf ni rydyngid
Kledddyf lluch lleawc iddaw rhyddychid
Ac yn llaw Lleminawg ydd edewid
A rhag drws porth Uffern llugyrn lloscid
A phan aetham ni gan Arthur trafferth
llethrid
Namyn saith ni ddyrraith o Gaer Vediuid
Neud wyf glod geimyn cerdd glywanawr
Ynghaer Pedryfan Ynys Pybyrddor

¹Munud mos. Pair Tyrnog.—D.

Echwydd a Muchydd cymysgettor
Gwin gloyw eu gwirawd rhag ei gosgordd
Tri lloneid Prydwen ydd aetham ni ar for
Namyn saith ni ddyrraith o Gaer Rigor
Ni obrynaf lawyr llen llywiadur
Tra chaer wydr ni welsynt wrhyd Arthur
Tri ugeint canhwr a sefi ar y mur
Oedd anawdd ymadrawdd ai gwiliadur
Tri lloneid Prydwen ydd aeth gan Arthur
Namyn saith ni ddyrraith o Gaer Goludd
Ni obrynnaf i lawyr llaes eu cylchwy
Ni wyddant hwy py ddydd peridydd pwy
Py awr ym meinddydd y ganed Cwy
Pwy gwnaeth ar nid aeth dolau Defwy
Ny wddant hwy yr ych brych bras ei ben-
rhwy

Seith ugein cygwn yn ei aerwy
A phan aetham ni gan Arthur afreddwl
gofwy

Namyn saith ni ddyrraith o Gaer Vandwy
Ni obrynaf lawyr llaes ei gehen
Ni wddant py ddydd peridydd pen
Py awr ym meinddydd y ganed perchen
Py fil a gatwant ariant y pen
Pan aetham ni gan Arthur afreddwl gynhen
Namyn saith ni ddyrraith a Gaer Ochren
Mynaich dychnud fal cunin cor
O gyfranc uddydd ai Gwiddanhor
Ai un hynt gwynt ai un dwrf mor
Ai un ufel tan twrwr diachor
Myneich dychnud fab bleiddawr
O gyfranc uddydd ai gwyddyhanhawr
Ni wddant pan ysgar deweint a gwawr
Neu wynt pwy hynt pwy ei rynnawdd
Py *va* ddiifa py dir a plawdd
Bed Sant yn ddifant o bet allawr
Golychaf i wledig pendefig mawr
Na bwyf trist Crist am gwaddawl

GWAUD GWYR ISRAEL.

TRINDAUD tragywydd
A oreu elfydd
A gwedy elfyd
Addaf yn gelfydd
A gwedy Addaf
Da y goreu Efa
Yr Israel bendigaid
A oreu Murgreid
Gwrdd ei grybwyllleid
Glan ei gywyddeid
Deuddeg tref yr Israel
Dwyrein gywychel
Deuddeg weib Israel
A oreu Duw hael
Deuddeg tra dinam

Teir Mam ai maeth
 Un gwr ai crewys
 Creawdr ai gwnaeth
 Mal y gwna a fynho a fo Pennaeth
 Deuddeg Mab Israel a wnaeth cul-
 wydd
 Mal y gwna a fynho a fo Arglwydd
 Deuddeg meib Israel a wnaeth Dofydd
 Mal y gwna a fynho a fo celfydd
 Deuddeg meib Israel dymgofu
 O ganhad Iesu
 Ac untan ai bu a their Mam uddu
 O naddu y doeth rhad
 Ag eissydyd mad
 A mair mad gread
 A Christ fy nerthiad
 Arglwydd pob gwenwlad
 A alwaf a eilw pob rhydd
 Ha bo fynghynydd
 Genhyd gerennydd

YMDIDDAN

REHWNG UGNACH AB MYDNO, o GAER SEON A
 THALIESIN, o GAER DEGANWY.

ALLAN O'R LLYFR DU o GAERFYRDDIN.

TAL. 1.

MARCHAWC a girsch y Dinas
 Ae con guinion ae cirn bras
 Nyth adwaen nu rythweles

UGN. 2.

Marchawc a cirsch ir Aber
 Y ar March cadarn cadfer
 Dabre genhiw nim gwatter

TAL. 3.

Mi nid aw ina in awr
 Gollew gueith y godriccaur
 Elhid bendith new a llawr

UGN. 4.

Y gwr nim gwelas beunit
 Y tebic y gur deduit
 Ba hyd eidy a phanndeit

TAL. 5.

Ban deuaw o Caer Seon
 O imlat ac itewon
 I tau Caer leu a Guidion

UGN. 6.

Dabrede genhiw ir Dinas
 A thuit met ara phellas
 Ac eur coeth ar di wanas

TAL. 7.

Mi nyd aduen y gur hy
 A meteu tan a gveli
 Tec achuec y dywedi

UGN. 8.

Debre genhiw imtino
 A thuit guin gorysgelho
 Ugnach yw vy heno mab Mydno

TAL. 9.

Ugnach bendith ithorset
 Athro rad ac enrhydet
 Taliessin viw inheu talaw iti dy gulet

UGN. 10.

Taliessin penhaw or guir
 Beitad yng Kert Kyurgir
 Tric yma hyd dyv Merchir

TAL. 11.

Ugnach Moihav y alaw
 Ath ro rad y gulad penhaw
 Ny haetaw Kabit ny thrigiaw

"The following Poem, beginning GOGANWAWD TEYRN, &c., contains an odd sort of Philosophy about the origin of Salt Water, Rain, and Springs; but as the following part is historical, I insert it here."—L. MORRIS.

GOSGORDD Fardd uchod
 Gosgordd fardd isod
 Nid oes fan wybod
 Dan huan a rhod

Ni wyddoch chwithau
 Pa draetho'ch Tafodau
 Na dosparth diau
 Rhwng eich gwir ach gau

Beirddion bychain Brain bro
 Braidd nad ewch chwi ar ffo
 Y Bardd nim gostego
 Gosteg ni's caffo
 Oni el mewn gortho
 O ddaiar a Grô
 Ar sawl a'm gwrandawo
 Mab Duw ai Caro
 Elphin ap Gwyddno¹
 Sy'n Naear Arthro²

¹ Gwyddno Goronhir, the father of Elphin, was the lord of Cantref Gwaelod, which was swallowed up by the sea. It is said to extend from Sarn Badrig to Aberystwyth, for there is a place in the sea near, called Caer Wyddno. This must have happened *Circ. An.* 530 a 540.

² Arthro, now pronounced Artro, is a river in that neighbourhood, where Cantref Gwaelod is said to have been; and it seems Elphin was in prison at the Castle of Harlech (Diganwy says many others) by the command of Maelgwn, for differing with him about religion or politics.—*Vide* pa. 25.

Dan dri ar ddeg clo
Am gannol ei Athro

Myfi yw Taliesin
Ben beirdd y Gorllewin
Ac a adwaen bob Gorsin
Yngogeir Gorllewin
Ac a ollwng Elphin
O'i Hual Eurin

TALIESSIN.

YMDIDAN

RHWNG MYRDIN WYLLT A THALIESSIN.

ALLAN O'R LL. DU O GAERFYRDIN.

MYRD.

Mor truan genhyf mor truan a dery
Am Kedvy a chavan
Oed llachar Kyflavar cyflavan
Oed yscuid o Tryvvuyd¹ o truan

TAL.

Oed Maelgwn a welwn yn ymwan² y deulu
Rac ter y uulu ni thawant

MYRD.

Rhac deuwr yn nentur y tirran
Rhac Errith a Churrih yar welugan
Meinwineu yndihen a dygan
Moch gweler y nifer gan Elgan
Och oe leith mawr ateith y deuthan

TAL.

Rys undant oedd rychwant y tarian
Hyd attad y daeth rhad cyflawn
Llas Cyndur tra messur y cwynan
Llas haelon o ddynon tra fuan
Trywyr nod mawr eu clod gan Elgan

MYRD.

Trwy a thrwi vug a rug y daethan
Traw a thraw undoeth Bran a Melgan
Llad Dyuel³ oe diwed cyflafan
Ab Erbin ae werin a wnaethan

TAL.

Llu Maelgwn bu ysewn y daethan
Aerwyr cad trybelidiad gwaedlan
Neu gweith Aryfderydd pan fyd y deunyd
O hyd y wychyd y darparan

MYRD.

Lliaws peleidrad gwaedlad gwaedlan
Lliaws aerwyr bryw breuawl sidan
Lliaws ban briwher lliaws ban foher
Lliaws eu hymchwel yn eu hymwan

TAL.

Saith meib Eliffer, seith gwyr ban broffer
Seith gwaew ni ôchel yn eu seithran

¹Owynrudy. ²Inim wan. ³Dywal ab Erbin.

MYRD.

Seith tân ufelin, seith cad cyferbin
Seithfed Cynfelin y pop cinhvan

TAL.

Seith gwaew gowanon seith loneid afon
O gwaed Cinreion y dylanwon

MYRD.

Seith ugein haelon a aethan yg wllwn
Ynghoed Celiddon y darfuan
Canys mi Myrtin gwydi Taliessin
Bythawd¹ cyffredin fy darogan

LLYMA AWDL A ELWIR

ARMES BRYDAIN.

O DAIR ARMES CERD TALIESIN.

DAROGANA fi hyn
Cad ym hob meyn
Cymry ar gychwyn
Crwst ymrhydyn
Ag Emil ar gychwyn
Rhag llion Llychlyn
A llynges drom droch
A Brython ar Foloch
A deudd och
A diwedd dydd croch
A chelain Foch
A guadun yngwadun
A llew llawer dafn
A llaw ar y llafn
A gwaed lad ar rudd
A Brain ar golydd
A phelydr yn rhydd
a gosgerdd

Am gogawn pennardd
A llu digyfor o bell
A chroes Crist yw cymmell
A fflam o Feddlem
A chaerselem
A gorfod a fydd
I genedl Gwindodydd
Dwy flynedd yn hedd
A hanner y drydydd
Cynan Yngwynedd
Coel cyn celanedd
Cadwaladyr y sydd
Cymru llawenydd
Cymru fu Cymru fydd
Or mor bwygilydd
Cyn ein Gwindodydd
Oes cyn cudwydd
Tair blynedd di hëdd
Trigain Trichant i rai ai harwedd
Oer fydd ei difant

¹Bydded.—L. M.

Heil plant o honyn i ddant
 Nid ef ai diwedda
 Nid aflwydd alaf
 Hedid yngaya
 Hed mab modreda
 Nid coel cyfynles
 Cymru di fuches
 Mae cad cyfeinedd
 Cymry ddifuchedd
 Anrhydedd rhinwedd
 Drindod Trugaredd

TALIESIN.

ANREC URIEN.

LLYFR COCH.

GOGYFERCHEIS, gogyvarchaf,
 gogyverchyd
 Urien Reget
 Duallovyet
 Y Leuenyd
 Eur ac Aryant
 Mor eu divant
 Eu dihenyd
 Kyn noc y dau
 Rug y duylau
 Y guesceryd
 Ieuaf a unaeth
 Coll ac alaeth
 Am feirch peunydy
 Keneu y vraut
 Kynnin daervaut
 Ni by geluyd
 Urien a wnaeth
 Dialynyaeth
 Y gewilyd
 Kynnin ynnu
 Kyvarchuelu
 Eu dihenyd
 Deutu Aerven
 Diffuys dilen
 Dydau lwyd
 Seleu delyit
 Enynnyessit
 Or a dybyd
 Dybi y vaeth
 A ryd alhaeth
 Oc eu herwyd
 Cochliu lavneu
 Truy valch eiryeu
 Am ffruyth eu guyd
 Wy Kynnhalyant
 Lle peduar cant
 Y peduar guyr
 Dufyr dyvnav¹
 Bendigwyf clav

¹ Dyvnavs.

Ac oe herwyd
 Yr ae Kaffio
 Kynvinaul vo
 Yn dragyuyd
 Dydeu collet
 Or ymdiret
 Yr ardelyd
 A llau heb vaut
 A llavyn ar gnaut
 A thlaut lûyd
 Oes feibionein
 Nyt ymgyghein
 Ymmerueryd
 Nyt ymganret
 Nyt ymdiret
 Neb oe gyllyd
 Dreic o Wyned
 Diffwys dired
 Dirion drefyd
 Lloegrwys yd a
 A lletaut yna
 Harchollyd
 Torrit meinueith
 Yn anoleith
 Ar gyfhergyd
 Muy a gollir
 Noc a geffir
 O Wyndodyd
 O gyt gyghor
 Kyvrung esgor
 Mor a Mynydy
 Gotrffit Brythyon
 Yn at poryon
 Ar antyrion gyueithyd
 Ef a dau byt
 Ny byd Kerdglyt
 Ni byd Kelvyd
 Alaf gar maer
 Arthauc vyd chuaer
 Wrth y gilyd
 Llad a bodi
 O Eleri
 Hyt chuil fynyd
 Un gorvydyauc
 Antrugarauc
 Ef a orvyd
 Bychan y lu
 Yn ymchuelu
 Or Mercherdyd
 Arth or deau
 Kyvyt ynteu
 Dychyfervyd
 Lloegruiys lledi
 Afrivedi
 O Bowysyd
 Guaith cors Vochno
 O diango
 Bydaud deduyd
 Deudeng guraged

Ac nyt ryved
 Am un gur vyd
 Oes Ieunctid
 Aghyvrydelit
 Y vaeth dybyd
 Beru ymdivant
 Barnauc or cant
 Nys ryuelyd

Uryen o Reget hael ef syd ac a vyd
 Ac a vu yr Adaf letaf y gled [gogled
 Balch yghynted or tri Theyrn ar duc or
 A un eu enu Aneuryn gauatryd Auenyd
 A minneu Dalysesin o lann llyn geirionnydd
 Ny dalywyf yn hen
 Ym dygyn aghen
 Oni Moluyf Uryen. Amen.

TAL. AE DYUAUT.

DADOLWCH URIEN REGED.

TALIESIN.

URIEN yr echwydd
 Haelaf dyn bedydd
 Lliaws roddydd
 I ddynion efydd
 Angaw a gawsant
 A mynych goddiant
 Mal-y cynyllwyd
 Yd wesgerydd
 Llawn beirdd bedydd
 Tra fo dy wychydd
 Ys mwy llawenydd
 Gan glodfein glodrydd
 Ys mwy gogoniant
 Fod Urien ai blant
 Ac ef yn arbennic
 Yn oruchel wledic
 Bellenic yn ciniad
 Cyntair Lloegrwys ei gwyddiead
 Yn ninas pellenig
 Yn ceiniad cynteig
 Lleegrwys ai gwyddant
 Pan ymadroddant
 Llosgi y trefedd
 A dwyn eu Tudd
 Ac emmic¹ colhet
 A mawr anghyfred
 Heb gaffel gwaret
 Rhag Urien Rheget
 Rheget diffrydiad
 Clod ior angorwlad
 Fy modd y sydd arnat
 O bob herchlynad
 Dwys dy beleidrad
 Pan erglywad

¹ Eimwng.

Cad pan i cyrchud
 Gwiniiaith a wnud
 Tan yn nhai cyn dydd
 Udd yr echwydd
 Yr echwydd teccaf
 Ai dynion haelhaf
 Gnawd eingl heb waesaf
 Am deyrn glewaf
 Glewaf eissylllydd
 Tydi goreu y sydd
 Teccaf ai dynion
 Haelaf gwawd . .
 Pan dremir arnaw
 Es haelaeth y braw
 Gnawd gwyledd am danaw
 Am deyrn gognaw
 Am danaw gwyledd
 A lliaws teyrnedd¹
 Eurdeyrn gogledd
 Arbennig Teyrnedd
 Ac yn falchwy fi hen
 Ymdygn angeu angen
 Ny byddwyf yn dirwen
 Na Molwyf Urien

GWAITH GWENYSTRAD.

ARWYRE gwyr Kattraeth gan dydd
 Am wledig gwaith fuddig gwartheegydd
 Urien hwn anwawd eineuydd
 Cyfeddeily teyrnedd ai gofyn rhyfelgar
 Rwyg anwar rwyf bedydd
 Gwyr Prydain adwythein yn lluydd
 Gwen ystrad Ystadl cad cynnygydd
 Ni ddodes na maes na choedydd tud achles
 Diormes pan ddyfydd
 Mal tonnawr tost ei gawr tros elfydd
 Gwelais wyr gwychr yn lluydd
 A gwedi boregat briwgig
 Gwelais i dwrf teirflin trancedig
 Gwaed gohoyw gofaran gowlychid
 Yn amwyn Gwenystrad y gwelid gofwr
 Hag angwyr llawr lluddedig
 Yn nrws rhyd gwelais i wyr lledruddion
 Eirf dillwng rhag blawr gofodion
 Unynt tanc gan aethant golluddion
 Llaw ynghroes gryd ygro granwynion
 Cyfeddwynt y gynrhein Kywyn don
 Gwaneicawr golychynt rawn y caffon
 Gweleis i wyr gospeithig gospitald
 A gwyar a uaglei ar ddillad
 A dulliaw diatfym dwys wrth gad
 Cad gwortho ni buffo pan bwyllid
 Glyw Reged rhyfeddaf pan feiddad
 Gweles i ran reodig gan Urien

¹ Maranhedd.

Pan amwyth ai Alon yn llech wen Galysten

Ei wythiant oedd llafn aesarw gwyr
Goberthid wrth Augen
Awydd cad a ddiſſo Euronwy
Ac yn y fallwyf hen
Ym dygyn Angheu angher
Ni bydif yn dirwen
Na molwyf fi Urien

TALIESIN AE KANT.

Y CYFIEITHAD

GAN IEUAN FARDD AC OFFEIRIAD.

Extol the Men of Cattraeth, who, with the dawn went with their victorious leader Urien, a renowned elder, the pillar of Kings, of matchless valour, a chief of great power. The Men of Britain came in a body to Gwenystrad to offer battle; neither the fields nor the woods afforded protection to their enemies when they came in their fury, like the roaring wave rushing in its might to cover the beach. I have seen brave men in the army, and after the battle in the morning the mangled flesh. I saw the place where the shout was given, and where three ranks of men fell, and the crimson gore covered the ground: in Gwenystrad was seen a fort, assailed by the laborious toil of warriors. In the pass of the fort have I seen men dyed with red who have hurted their arms * * *

† * * * they jointly fell to the ground when they lost the day; their hands were on the Crucifix, and horror was in the pale face of the dead warriors. I have seen men * * * and the blood entangled on their clothes, quick and furious thrusts in battle. Men bore patiently the warlike toil, and where there was no flying when they grew outrageous. I am astonished at the courage of Reged's Chief! I have seen Urien's Brow covered with rage when he furiously attacked the enemy by Lech Wen Galysten; his anger was satisfied in dealing deadly blows amongst his foe, and his shield in time of need was heaved up to defend him. Euronwy mayest thou grow desirous of Conflict! And till I grow old, and must necessarily die, may I have no constant joy if I praise not Urien.

N.B....This battle was fought by Urien Reged, Prince of Cymbria, against the Saxons.

GWAITH ARGOED LLWYFEIN.

CANU URIEN.

Y BORE Dduw Sadwrn Cad fawr a fu
Or pan ddwyre Haul hyd pan gynnu
Dygrysowys fflamddwyn yn bedwarllu
Goddeu a Reged i ymddullu
Dyfwy o Argoed hyd Arfynydd
Ni cheffynt eiryoed hyd yr undydd
Atorelwis fflamddwyn fawr drybestawd
A ddodynt yngwystlon a ynt parawd
Yr atebwys Owain ddwyrain flossawd
Nid dodynt nid ydynt nid ynt parawd
A cheneu mab Coel byddai Cymwyawg
lew

Cyn attalai owystl nebawd
Atorelwis Urien Udd yr echwydd
O bydd ynghyfarfod am garennydd
Dyrchafwn eidoed odduch mynydd
Ac ymportawn wyneb odduch emyl
A dychafwn beidr odduch ben Gwyr
A chyrchwn fflamddwyn yn ei luydd
A lladdwn ag ef ai gyweithydd
A rhag Gwaith Argoed Llwyfain
Bu llawer Celain
Rhuddei frain rhag rhyfel Gwyr
A gwerin a grysswys gan einewydd
Arinaf y blwyddyn nad wyf Kynnydd
Ac yn y fallwyf hen
Ym dygn angeu angen
Ni byddif ym dyrwen¹
No molwyf Urien²

TALIESIN.

ENGLISHED THUS.

BY L. MORRIS, 1763.

ON Saturday Morning a great battle ensued, Which lasted from sun-rising to its descent;³ Fflamddwyn⁴ hastened in four legions Goddeu⁵ and Reged's⁶ forces to fight,⁷ They reached from Argoed⁸ to Arfynydd,⁹ but lived only one day. Fflamddwyn loudly called in great hurry,

¹ "The two last lines were not in the Book of John Lewes of Llynwene."—*Daviesius*.

² This Urien is he whom the old Author in Nennius calls Urbgen, with his Sons. Deovix the Saxon fought stoutly. Vide Gale's Nenn.—*Ll. Dd.*

³ See Cynnu, Esgyn, Desgyn, in Davies's Dict.

⁴ The Saxon General Fflamddwyn mentioned in Triade, 56.

⁵ Goddeu, a country in North Britain, where the famous Battle of Gwaith Goddeu was fought, Triade 47; one of the three trifling battles.

⁶ The King of Cumbria Reged.

⁷ Ymddyllu in the original signifies to dispose an army.

⁸ Argoed, the country of Llywarch-hen, out of which he was driven by the Saxons.

⁹ Gwyr Argoed erioed am Porthant.—*Ll. H.*
¹⁰ Arfynydd, some place on the borders of Northumbria.

Will they (the Britains) give pledges, are they ready?
 He was answered by Owein,¹ brandishing² his spear,
 They will give no pledges, nor are they ready.
 And Cenau,³ son of Coel, would be an afflicted lion⁴
 Before he would give pledges to any one.
 In the forenoon Urien⁵ the Prince, with fresh men,
 Called aloud, We relations will unite our forces,
 And will erect our banner on the hills,
 And will assist, and turn our faces above the edges, [heads,
 And will raise our shafts above men's
 And will push Flamddwyn in his Army,
 And kill⁶ (fight) with him and his auxiliaries;
 And because of the Battle of Argoed Llwyfein⁷
 There happened many a dead carcase,
 And the ravens were coloured with the War of Men,
 And the common people ran about hastily with the news.
 I will foretell⁸ the year that is not prosperous; [die,
 And till I grow old, and necessarily must
 Let me never smile if I praise not Urien.

CANU I URIEN REGED.⁹

URIEN yr Echwydd
 Haelaf Dyn bedydd

¹ Owein ap Urien Reged, the general of the Cumbrian or Reged men, under Urien his father, he and Flamddwyn had married two sisters, daughters of Culfynawyd Prydain, noted in Triad 56 for their incontinency.

² Or clashing his weapons.

³ Cenau, son of Coel, must have been the general of Goddau's men, who were auxiliaries with Owein.

⁴ Or would behave like an angry lion.

⁵ Urien the Prince was King of Cumbria, and his dominion reached as far north as the river Clyde, to the northward of which the men of Goddau were, whom I take to be the Godini of Ptolomy. The trifling battle mentioned in p. 48, note 5, seems to be the same with that mentioned by John Major, Hist. of Scotland, occasioned by a mastiff bitch detained by the Picts; but as that battle has been celebrated by Taliesin in his Gwaith Goddeu, it is probable Major was out in his chronology about 300 years.

⁶ The original word *uadd* is in the modern British *ymladd*, to fight.

⁷ The meaning of the word Argoed Llwyfein seems to be a Forest of Elms (Elms).

⁸ Here the poet takes the character of a prophet, after his usual manner. Vide Armes, in D. D. *Llewelyn Dda*.

⁹ *Gwel Dadolwch*, tu dal. 47.

Lliaws a roddydd
 I ddynion elfydd
 Mal y cynnullwyd
 Yd wesgerydd
 Llawn beirdd bedydd
 Tra fo du uchydd
 Ys mwy llawenydd
 Gan glodfan clodrydd
 Ys mwy Gogoniant
 Fod Urien ai blant
 Ac ef yn Arbennig
 Yn oruchel wledig
 Bellennig yn cyuiad
 Cyntau Lloegrwys ai gwyddiad
 Yn Ninas Pellenig
 Yn ceiniad cynteig
 Lloegrwys ai gwyddant
 Pan ymadroddant
 Angeu a gawsant
 A mynych goddiant
 Losgi eu trefred
 Adwyn eu lludded
 Ac eimwng colled
 A mawr amgyffred
 Heb gaffel gwared
 Rhag Urien Reged
 Rheged diffreidiad
 Clod Ior angor gwlad
 Fy modd y sydd arnad
 O bob erglywad
 Dwys dy beleidrat
 Pan erglywat cad
 Cad pan i cyrchud¹
 Gweniaith a wnaud
 Gweniaith a wneit
 Tan ynhai cyn dydd
 Rac Udd yr Echwydd
 Yr echwydd teccaf
 Ai dynion haelaf
 Gnawd Eingl heb waessaf
 Am deyrn glewaf
 Glewaf Eissylllydd
 Tydi goreu sydd
 Or a fu ac a fydd
 Nith oes cystedlydd
 Pan dremher arnaw
 Ys helaeth y braw
 Gwnawd gwledd am danaw
 Am deyrn gognawd
 Am danaw gwyledd
 A lliaws Maranchedd
 Eudeyrn gogledd
 Arbennig Teyrnedd
 Ac yn y vallwyf hen
 Ym dygn angeu angen
 Ni byddiff im dirwen
 Na molwyf Urien

¹ Cyrchynt.

I URIEN.

YNGORPHIOWYS
 Gan rychedwys
 Parch a chymrwys
 A medd meueddwys
 Meueddwys medd
 Ei orfoledd
 A chain diredd
 Imi yn rhyfedd
 A chyfedd mawr
 Ag eur ag Awr
 Ac eur a ched
 A chyfrifed
 A chyfrifant
 A choddi chwant
 A chwant oi rodidi
 Er fy llochi
 Yd ladd yd gryg
 Yd fag yd fyg
 Yd fyg yd fag
 Yd ladd yn rhag
 Rhagwedd rhoddid
 I feirdd y Byd
 Byd yn geugant
 Itti yd weddant
 Wrth dy ewyllis
 Duw ryth beris
 Rhieu yngnis
 Rhag ofn dibris
 Annogiad cad
 Diffreiddiad gwlad
 Gnawd am danad
 Lwryf pystylad
 Pystylad lwrwf
 Ac yfed cwrwf
 Cwrwf oi yfed
 A chein drefred
 A chein dudded
 Imi ryanllofed
 Llwyfenydd fan
 Ag eirch achlan
 Yn un trygan
 Mawr a bychan
 Taliessin gan
 Tidi ai diddan
 Ys tidi goreu or gigleu
 Ei wrdd lidau
 Molaf inneu dy weithredau
 Ac yn y vallwyf hen
 Ym dygn angeu angen
 Ni byddiff ym dirwen
 Na molwyf Urien

I URIEN.

Ar un blynedd
 Un yn darwedd

Gwin a mall a medd
 A gwrhyd digassedd
 Ac ei lewydd gorod
 A haid am fereu
 Ai phen ffuneu
 Ai teg wyddfaeu
 Ei bawb oi wyd
 Dyfynt yn hlymnwyd
 Ai farch y danaw
 Yngoddeu gwaith Mynaw
 A chwaneg anaw
 Budd am li am law
 Wyth ugein unlliw
 O loi a biw
 Biw blith ag Ychen
 A phob cein amgen
 Ni byddwn lawen
 Bei lleas Urien
 Ys cu cyn iethydd
 Iais cyngryn cyngryt
 A briger wen olched
 Ar elor ei dynged¹
 A gran gwyarlled
 Am waed gwyr gonodded
 A gwr hewr bythig
 A fei feddw ei wreig
 Am ys gwin ffelaig
 Am ysgwin mynych gyttwn
 Am Sorth am porth am pen
 Cyn na phar cyfwyrein
 Kymaran taraw
 Gwas y drws gwranda
 Py drwst ai dayar a gryn
 Ai mor a ddugyn
 Dy gwyawg ychyngar wrth y ped-
 ydd
 Ossid uch ym mhant
 Neud Urien ai gwant
 Ossid uch ym mynydd
 Neud Urien a orfydd
 Ossid uch yn rhiw
 Neud Urien ai briw
 Ossid uch ynghawdd
 Neud Urien a blawdd
 Uch hynt uch as
 Uch ymhob Kamas
 Nac un tew na dau
 Ni nawdd y rhag eu
 Ni byddei ar newyn
 A phreiddieu yn ei gylchyn
 Gygoriawg gorlassawc gorlassar
 Ail angeu oedd ei bar
 Yn lladd ei Esgar
 Ac yn y vallwyf hen
 Ym dygn Angeu Angen
 Ni byddiff ym Dyrwen
 Na molwyf Urien

¹ Y dyged.

CANU I URIEN.

ARDWYRE Reged rysedd Rieu
 Neu ti rygostais cyn bwyf teu
 Gniissynt cad lafnawr
 A chad fereu gniissynt wyr
 Y dan gylchwyawr
 Lleeu goleu gwyn gelein
 Ymathren ni mad frwydrwyd
 Rhi ni mad geu
 Ydd ymarmarth gwledig
 Wrth Cymryau
 Nis gyr neges y geissiaton
 Gochawn Marchawg mwth molud gwrion
 O ddreig ddylaw adnaw doethaw don
 Yn i ddoeth Wlph yn dreis ar ei Alon
 Hynny ddoeth Urien yn edydd yn Aeron
 Ni bu cyfergyriad ni bu gynnwys
 Talgynnawd Urien y rhac Powys
 Ni hyfrwd brwd echen gynnwys
 Hyfeidd a Gododin a lleu towys
 Dewr yn enmynedd a thaith gyduwys
 Difefl dyddwyn yngwaed gwyden
 A weles llwyfenydd ufydd cyngryn
 Yn eiddoedd cyhoedd yn eil mehyn
 Cad yn rhyd Alclud Cad ym ynuer
 Cad gellawr brewyn Cad hireurur
 Cad ymhrysg Cadleu; Cad yn Aber-ioed
 Y ddygyfrang a dur breuer mawr
 Cad gluduein Gwaith pen coed
 Llwyth llithiawg Cunar ormant gwaed
 Atteilaw gwyn goruchyr cyd mynan
 Eingl eddyl gwrthryd
 Lledrudd o gyfranc ag Wlph yn rhyd
 Gwell ganher gwledig pyr y ganed y Udd
 Prydain pen perchen broestlawn y Udd
 Nid ymddug ddillad na glas na gawr
 Na choch nag ehoëg uyg mawr llawr
 Nid arddodes y forddwyd dros Voel Mael-
 awr

Meirch o genedl vrych mor greidiawl
 Haf ydan ayaf ag araf yn llaw
 A Rhyd a Rhodwydd eu harwylaw
 A gwest y dan geirdd ag ymdwyraw
 Ac hyd orphen byd edrywyd Caw
 Gositydd¹ goyscub dyhawl am delw
 Dilwfr am leufereu neu fi erthrycheis
 Rhag hwyd Peleidr ar ysgwydd
 Ysgwyd yn llaw Godeu a Rheged yn ym-
 ddulllaw

Neu fi a weles wr yn buarthaw
 Sarph sonedd firen Segidydd² lawr
 Neu fi gogwn Ryfel ydd argollawr
 Er maint a gollwyf y argollaw
 Neu fi neu ym gorwyth meddu meddlyn
 Gan hyfeidd hywr hywest ddilyn
 Neu fi neu ysgynhedais cysgawd gweithen
 Dithrychwys fy rhieu radeu lawen

¹ Gofyddin. — Ll. E. D.   ² Sengidydd.

Gwasga gwlad dda wrth wruyn
 Ac yn y vallwyf i hen
 Ym dygn Angeu Angen
 Na bydyf ym dirwen
 Na molwyf Urien

YSPEIL TALIESIN.

CANU URIEN.

YNGWRYD gogyfeirch yn nhrafterth gwaet-
 wyf
 A wellwyf yn Kerthwir
 Gweleis i rhag neb nim gweles pob annwyl
 Ef diwyl ei Neges
 Gweleis i basg am leu am lys
 Gweleis i ddail o ddyfyn o dowys
 Gweleis i geing gyhafal ei blodeu
 Neur'r weleis udd haelaf ei ddedfau
 Gweleis i lyw Catraeth tra maeau
 Bid fy nar nwy lachar Cymryau
 Gwerth fy nad mawr fydd ei fudd y radeu
 Pen Maon milwyr amde
 Preidd lydan Pren onhyt yw fy Awen
 gwen
 Ysgawr y rhag glyw gloyw glasgwen
 Glyw ryhawd glewaf un yw Urien
 Nim gorseif gwartheygydd
 Gorddear gorddyawg gorlassawg gorlassar
 goraig a gorddwyre
 Pob rhai sang dilew du Merwydd y Mordei
 Udd tra blawdd yn ydd el oth fodd
 Vared Melynawr yn neuadd maran hedd-
 awg
 Diffreidiawg yn Aeron
 Mawr ei wyn ei aniant ac eilon
 Mawr ddyfal ial am ei Alon
 Mawr gwrnerth ystlyned i Frython
 Mal rhod tanwhydin tros elfydd
 Mal ton teithiawg Llwyfenydd
 Mal cathl cysluf Gwen a Gweithen
 Val Mor Mwynfawr yw Urien
 Yn y egin echangryd gwawr
 Un yw rhieu rhwyfiadwr a Dwyawr
 Un yw maon meirch mwth miledawr
 Deehreu mei ymhywys byddinawr
 Un yw yn deuwy pan ofwy ei werin
 Eryr tir tuhir tythremyn
 Addunwn i ar orwydd ffysgyolyn tud
 ynial
 Gwerth Yspeil Taliessin
 Un yw gwrys gwr llawr a gorwydd
 Un yw breyr benffyg yr Arglwydd
 Un yw hyddgre hydd yn divant
 Un yw blaidd banhadlawr anchwant
 Un yw gwlad fab Eginyr

Ac unwedd ac unswn cadfa cedwyr
 Unswn y drwg iraven (iaeran)
 A Cheneu a Nudd hael a hirwlad y Danaw
 Ac os it *ytwydef* ym gwen
 Ef gwneif beirdd byd yn llawen
 Cyn mynhwyf meirw meib Gwyden
 Gwaladr gwaed gwenwlad Urien

I. WALLAWG.

YN enw Gweledig Nef Gorchorddion
 Ryganant ryghwynant y Dragon
 Gwrthodes gogyfres gwelydon
 Lliaws Rhun a Nudd a Nwython
 Ni golychaf an gnawt Beirdd o Vrython
 Ryfedd hael a sywyd Sywedydd
 Un lle rhygethlydd rygethlig,
 Ryddysyfaf rychanaf i wledig
 Yn y wlad ydd oedd ergrynnig
 Nim gwnel nis gwnaf ei newig
 Anawdd diollwng adwloedd ni diffyg
 I wledig ni omedd
 O edrych awdl trwm teyrnedd
 Yn ei fyw nis deubydd budd bedd
 Ni ddigonont hoffedd o'i buchynt
 Caletach yr artaith hael hynt
 Tarf pressenawl tra Phrydain
 Tra phryder ry gohoyw rylycirawr
 Rylycecer rytharnawr rybarnawr
 Rybarn pawb y gwr banher
 Ac uinat yn yngnad ac elwet
 Nid y gwr dilaw ei ddaered
 Gwas greid a gwrhyd gottraed
 Eil eichawg Gwallawg yn llywet
 Hwyrweddawg gwallawg artebed
 Ni ofyn i neb a wnaeth udd
 Neud ym udd nac neud ych Darwerther
 Tewuedd yn niwedd Haf
 Nis cynnydd namyn chwech
 Chweccach it gynan o hynnydd
 Chedlawg trwyddedawg traeth dydd
 Teyrnedd yngwedd nwy medd mad!
 Tebyg heul haf huenydd soned gan mwyaf
 Cenhaf gan ddoeth y gan llu eiliassaf
 Bint *bydi* derwy bryt haf pryt mab
 Lleenawg lliawg hangwrwl gwmn
 Gwawl gwmn gwres tarth gwres tarth
 Trangyunis yd engis heb warth
 Cleda cledifa cledifarch nidd am tyrr
 Y lu y ledrad nid amescud i gaw ei gywlad
 Tyllant tal ysgwydawl rhac taleu ei feirch
 O march trwst Morial rith gar riallu
 Gwynawg ry gwyntlant gweiryd goludawg
 O gaer Glut hyd gaer Garadawg
 Ystadl tir penprys Gwallawg
 Teyrnedd tewrn tangweddawg

DADOLWCH URIEN.

Urieni Regedenis Compensatio.

LLEU uydd echassaf
 Mi nyw dirmygaf
 Urien yd gyrchaf
 Iddaw yd ganaf
 Pan ddel fyngwaessaf
 Cynwys a gaffaf
 Or parth goreuhaf
 Y dan eilassaf
 Nid mawr nim dawr
 Byth gweheleith a welaf
 Nid af attaddynt ganthynt ni byddaf
 Ni chyfarchaf fi gogledd
 Ar mei teyrnedd
 Cyn pei am laweredd
 Y gwelwn gynghwystledd
 Nid rhaid ym hoffedd
 Urien nim gommeidd
 Llwyfenydd diredd
 Ys meu eu rheufedd
 Ys meu y gwyledd
 Ys meu y llaredd
 Ys meu y deliedeu
 Ai gorefrasseu
 Medd o fualau
 A da dieisieu
 Gan deyrn golau
 Haelaf rygigleu
 Teyrnedd pob Iaith
 It oll ydynt gaith
 Rhagot yt gwynir ys dir dy olaith
 Cydef mynnasswn
 Gwey helu henwn
 Nid oedd well a gerwn
 Hyd ys gwybyddwn
 Weithian y gwelaf
 Y meint a gaffaf
 Namyn y Duw uchaf
 Nis dioferaf
 Dy deyrn Veibon
 Haelaf dynedon
 Wy canan eu hysgyron
 Yn nhiredd eu galon
 Ac yn y vallwyf hen
 Ym dygyn angeu angen
 Ni byddaf im dirwen
 Na molwyf Urien

MARWNAD OWAIN AP URIEN REGED.

ENAD Owain ap Urien
 Gobwyllid ei Ren
 Oi Raid
 Reged Udd ai cudd tromlas

Nid oed fas
 Ei gywyddeid
 Isgell cerddglyd clodfawr
 Esgyll gwaywawr
 Llfeid
 Cany cheffir cystedlydd
 I Udd llewenydd
 Llathreid
 Medel galon gefeilad
 Eissillud y tad
 Ai taid
 Pan laeddawdd Owein Fflamddwyn
 Nid oedd fwyn
 Og ef cysgeid
 Cysgid Lloegr llydan nifer
 A lleufer
 Yn eu llygaid
 A rhai ni ffoynt hayach
 A oeddynt.....ach
 No chaid
 Owain ai cospas yn ddrud
 Mal cnud
 Yn ymlid defeid
 Gwr gwiw uch ei amlw seirch
 A roddei feirch
 I eirchiaid
 Cyd as cronnai mal caled
 Ni ranned
 Rhag ei Enaid
 Enaid Owain ap Urien, &c.

GORCHAN ADEBON.

Incantatio Adeboni.—E. Ll.

Ny phel guyd aual o aual
 Ny chynnyd dyual a dyual
 Ny ehofa noeth yn esgal
 Paub pan rydyoger yt bal
 A garun y ef carei anreithgar
 Ny byd marw duyueith
 Ny amsut y vut y areith
 Ny cheri y gyneuin gyvieith
 Emis anwychwas ancuy
 Am surn am gorn Cuhelyn
 Yn adef tangdef colit
 Adef let buost leu yn dyd mit
 Rhudvyt ceissiessit ceissiadon
 Mein uchel medel y alon
 Dyuen ar Uarchan Adebón

Ac vely teruuyna Goarchon Adebón.

GORCHAN CYNVELYN.

Pei mi brydun
 Pei mi ganun

Tardei Uarchan gorchegin
 Gwelgin torch trych truyt
 Cyrchessit yn Von
 Cyn noe geinyon
 Tyllei garn gaphan
 Rac carneu riu rhon
 Ryu elogown
 Esysn vyrr vyriach
 Varchogion
 Tyllei ylvach
 Gwrhyt Govurthyach
 Ruyt guyn rac Eingl iaun llad
 Iaun vrinyn vrynnyal
 Rac canhuynaul cann
 Luc yr duc dyvel
 Disgynnyal alel
 Y pob deur dysel
 Truy hoel truy hen. .n
 Truy gibelaur a gen
 Ac eur ar drein
 A galar duyn dyvyd
 Y uynassed velyn
 Y greü oe gylchyn
 Celedic euy
 Medd melyn
 Eil creu oe gylchyn
 Rac cadeu Gynvelyn
 Cynvelyn gasnar
 Ysgrun bryffun bar
 Goberthiat Adar
 Ar deuín duyár
 Cyrreith grad voryon
 Adan vorduyt haelon
 Cyuret cerd uylon
 Ar weling dirion
 Teyrn tut anau
 Ys meu y guynau
 Yn y vuýt y dyd tau
 Gomyndyat gelyn
 Ehangseit eruy
 Gorchaun cyrd ceimyn
 Yw Guarchan Cynvelyn
 Gorchan Cynvelyn cyluy wylat
 Etuyn gwr guned Guyned y Ulat
 Dychiannawr deur dychiangat
 Eidyn gaer gleision glaer
 Cyuerchrynnait
 Cein dy en rud ynys guerth
 Rud volaut ued meirch
 Eithinyneut gut blennyd
 Guarchan Cynvelyn
 Ar ododin neus goruc odyne
 Dogyn gymhuyliet
 Y uaeu drum oreureit
 Am rodes poet er les yu eneit
 Etnygir y vab Tecvan
 Wrth rif ac urth rann
 Wyr Calvin greit
 Pan Uyryuyt arveu

Tros ben cat o vleidiau
 Buan deuer dyd rheit
 Trywyr a thrygeint a thrychant
 Y vreithyel Gatraeth ydaethant
 Or saul yt gryssiasant
 Uch ved venestri
 Namyn tri nyd atcorasant
 Cynon a Chatraeth a Chathleu a
 gatuant
 A minneu om Creu dychyorant
 Mab coelcerth uyguerth a unaethant
 O eur pur a dur ac ariant
 Evnyvet nyt nodet e caussant
 Guarchan cyrd Cynvelyn cyvnovant

Yma Tervyn Guarchan Cynvelyn

Canu un Canuauc a dal pob Awdyl o'r
 Gododin herayd breint yngcerd amrysson.
 Tri chanu a thrygeint a thrychant a dal
 pob un or Gorchaneu.....Achaws yu am
 goffau yn y Gorchaneu rivedi Guyr a aeth-
 ant y Gatraeth nog y dyle gur vyned y
 ymlad heb arveu: Ny dyle Bard myned i
 amrysson heb y gerd honno.

GORCHAN MAELDERU.

TALIESIN AE CANT, ac a rodeis breint y dau Cym-
 meint ac odleu y Gododin oll ae dri Gwarchan
 ygcerd Amrysson.

DOLEU deu ebyr am gaer
 Guibde adoer a duyaer
 Clod rud ceissiedyd cysgut
 Erithue arue aruryt
 Ruthyr anorthur a wehit
 A duy a dodet nyt hebit
 Odef ynyas dof y urthyt
 Dygugei yn aryf yn escut
 Hutei yn ulyd eluit
 Gur a ret pan dych
 Cyuely crymdy crymduyn
 Cyveilu nac eilu etuuy
 Tervyn torret tec teithiau
 Nyt aruedauc y uolaut
 Dyphryderas y uascaut
 Molaut rin rymidin rymenon
 Dysylei trech tra manon
 Dysgleiriauc ac archauc talachon
 Ar rud dreig fud Pharaon
 Cyueylyawr yn auel adauann
 Trengsyd a gwydei neb ac eneu
 Y ar orthur maur mur onuyd
 Ar vor ny delis na chynguyd
 Na chynguyd na chyngor
 Gordibleu eneit talachor
 Nyt muy undyt y Esgor
 . . . sgor eidin rac dior
 . . . nan ceinmyg y rager

. . . ossodes y gledyf ar glawd
 . . . . . nwyrd budic
 . . . en yn y annaud wledic
 . . . gynnuythic cynlas cynneis
 Duvyn dyvynneis
 Cychhuec ny chuyt cychueru cych ven-
 yches
 Cychuenychuy Enlli weles
 A lenuis mican mar edles
 Ar ystre gan vore godemles
 Hute iduare yngorvynt
 Guyr govynnaf rhyannet
 Yn lluru ruyd heu ry golet
 Colluyt meduyt menuyt
 Gogled Run ren rydynnit
 Gorcheu am dychuel dychuelyt
 Goruyd muy galuaut no meluit
 Am ruyd amry ysto flit lit lam
 Blin blaen blen blennyd
 Trybedauc y uledic y rhung
 Drem dremrud dremryd
 Ny wolet odef dogynfyd
 Mor eredig dar digeryd
 Cyntaf digonaf can elw
 Cynnuythic leithic tivyrdelu
 Cyn y olo goundelu
 Tal gwr mawr y vael Maelderu
 Deluat dieirydaf y erry
 Par ardelu ruysc uryf bre
 Rymun gulat rymun rymdere
 Ysgaul disgynnaud ulaud gymre
 Nac ysgaut y redece rygre
 Ni odiueid o vevyl veint gure
 Da dyuot Adonuy am adassuyt
 A uneles vratuen gunelu
 Ladut llosgut ny chetueist
 Nac eithaf na chyngor
 Ysgun tref dy bennel
 Ny ueleis or mor buyr mor
 Marchauc a vei uaeth no od gur
 Trychant eurdorchauc
 Gynedgar guaenauc
 Trychan trahauc
 Cyvum cyuarchauc
 Trychan mant godrut
 A gryssius ganthut
 Trychun a thrychant
 Try nyt atcorasant
 Dyual ygeat cyrunug ygeyni
 Yscyvrag nyt oed bleidic mab Eli
 Eruyssit guin guydry lestri lawn
 Ac yn dyd camaun
 Campa wneei
 Y ar awyl can cynn y drenghi
 Calaned cochued ae deni
 Puys blaen rydre ferei gadeu
 Dryl cadry cat cein erysguydyat
 Bryt am gorleu
 Diechuith lain y oruyan

Nat ry gigleu
 Ef guneei guyr ludu a guraged
 Guedu cyn noe anghau
 Breint mab Bleidgi
 Rac ysperi
 Y beri greu
 Cein guodeo y celyo ery vyhyr
 O honaw aryf yscut
 As eiranghût
 Pan estynnei bawb ti disgymiot
 Ceneu guin guaet meiru meint a neint
 Teir blyned a phedair tudet en vaur
 Yt vaer asgyni myrr hut
 Ath uedi guas nym guerth na thechut
 Present cyn adrawd oed breichyaul glut
 Pan gyrchei ygcywlat e glot
 Oed annodauc
 Edilydei Run gur eurtherchauc
 Arduyei can ur arur mynauc
 Ef rodei gloyu dul glan y gwychauc
 Anvonauc eissyllut altut marchauc
 Un maban y Gian o dra bannauc
 Ny sathraut Gododin ar glaur phossawt
 Pan vei no lif lymmach nebaut
 Angor deor dain sarph saffwy graen
 Anysgoget uaeu blaen bydin aral
 Arcluy treis trachyniuy
 Ruy gobruy gorduylam
 Enuir ith eluir oth gyuir ueithret
 Rector rhuyvyadur mur pob cyvyeith
 Tutvulch treissir aer caer o dileith
 Angor deor dain sarph Saffuy graen
 Blaen bydin enuir yth eluir
 Guerit cuir yth eluir oth gywir weithret
 Rector rhuyfyadur mur pob uivet
 Meruyn mab Madyeith mad yth anet

KERDD DARONWY.

DARON E. L.

Duw differ Nefwy
 Rhag llanw lled ofrwy
 Cyntaf attarwy
 Atreis tros fordw
 Py pren a fo mwy
 No get¹ Daronwy
 Nid wy am noddwy
 Am gyleh balch nefwy
 Yssid rin y sydd fwy
 Gwawr gwyr Goronwy
 Odid ai gwypwy
 Hutlath Fathonwy
 Ynghoed pan dyfwy
 Ffrwytheu mwy cymrwy
 Ar lan Gwyllionwy
 Kynan ai kaffwy

¹ Nog ef (el).

Pryd pan wledychwy
 Dyddeuant et waeth
 Tros drei a thros draeth
 Pedair prif Bennaeth
 Ar pummed nid gwaeth
 Gwyr gwrrd ehelaeth
 Ar Brydain arfaeth
 Gwragedd a fu ffraeth
 Eillon a fi caeth
 Ryferthwy hiraeth
 Medd a marchogaeth
 Dyddau dwy rain¹
 Gweddwn a gwriog fain
 Heyrn eu hadain
 Ar wyr yn goriein
 Dyddau cynrain
 O am dir Rhufain
 Eu cerdd a gyngein
 Eu gwawd a ysgain
 Anan derw a drain
 Ar Gerdd yd gyngain
 Ki i dynnu
 March i rynnaiw
 Eidion a wân
 Hwch i dyrvu
 Pymhed llwyn gwyn a wnaeth Iesu
 O wig² Adaf i ymtrau
 Gwydded³ coed cain eu syllu
 Hyd yd fuant a hyd yd fu
 Pan wnel Cymry camfalhau
 Ceir arall fro pwy caro fu
 Llemais i lâm o lam eglwg
 Hewssit da nîr gaho drwg
 Mygedorth Run ys ef a ddiwg
 Rhwng Caer Rian a chaer Rywg
 Rhwng Dineiddyn a Dineiddwg
 Eglur dremynt a wyl golwg
 Rhag rhynnawd tan dychyffrwyngw
 An rhen Duw ann ry amwg

DE GALGACO, GWALLAWG AP LLEENAWG, SIG.

Camden in Descriptione Scotiae qui in Triadum
 Libro in tres Britanniae heroas, appellatur, vir
 animo magno fortique qui fusa nona Legione magno
 animi ardore cum Romanis concorrit acerimeque
 Patriam defendit donec fortuna cum potius quam
 virtus desereret.

TRI PHOST CAD YNYS PRYDAIN.

Dynawt ap Pabo Post Prydain, Gwallawg ap Lleen-
 awg, a Chynfelyn Drwsgl. Vid. Trioedd.

KERDD I WALLAWG AP LLEENAWG.

E. LL.

YN enw gwledig nef Goludawg
 Y drefynt biefydd Gyfeil foawg

¹ Riain. ² Wisg.—Ll. E. D.

³ Gwyddfed.—Ll. E. D.

Eirig ei rethren rieddawg
 Rhieu rhyfelgar gewheruawg
 Ef diffyrth addfwyn llan lleenawg
 Toryd un trwch¹ ardwyawc
 Hir ddychyferfyddain
 O Brydain gofiain
 O berth Maw ac Eiddin
 Ni chymmeryn cyferbyn
 Cyweith cyweithydd clydwyn
 Digonwyf digones i Lynges
 O beleidr o bleigheid prenwres
 Prenial yw i bawb i drachwres
 Anghyfreint o gadeu digones Gwallawg
 Gwell gwydd² fwyd nog Arthes³
 Cad yn Agathes o achles gwawd
 Gognaw⁴ ei brod⁵ digones
 Cad ymro Vretrwyn trwy wres mawr tan
 Meidrawl yw y trachwres
 Cad ir ai cyarwy Kanhon
 Cad cad crynai yn Aeron
 Cad yn Ardunion ag Aeron
 Eiddywed eilywed i feibion
 Cat ynghoed Beid boed ron ddydd
 Ni meddyliaisti dy Alon
 Cad yn rhac llydawdawl⁶ a Mabon
 Nid adrawd adrawd Achubion
 Cad yn Gwensteri ag estygi Lloegr
 Safwawr un a' wner
 Cad yn rhos terra gan wawr
 Oedd hywst gwragawn egurawn
 Yn nechreu yuheniad y geirawr
 O rieu o ryfel ry ddiffawd
 Gwyr a ddigawn goddai gwarthegawg
 Haearddur a Hyfeidd a Gwallawg
 Ac Owein Mon Maelgynig ddefawd
 A wnaw peithwyr gorweiddiawg
 Ym mhen coed cleddyfein
 Atfydd calanedd gwain
 A brain ar ddisperawd
 Ym Mhrydain yn Eiddin yn addefawg
 Ynghafran yn adfan Brycheiawg
 Yyn ergyn yn ysgwn gaenawg
 Ni wyl gwr ni welas Gwallawg

GLASWAUD TALIESIN.

24 A DAL.—LL. E. D.

KENNADEU am ddodynt mor ynt anfon-
 awg
 Dygawn ymletcynt meint fy ngheudawd
 Gnawd rwyf yn heli Beli wirawd
 Gnawd ysgwyd ysgawn ar gefn Yscawd
 Gnawd gwyth ag adwyth o Ysnyddawd
 Gaer

¹Unhweh.—LL. E. D.

²Gwyduit.

³Arthes.

⁴Gognaaw. ⁵Brawd.

⁶Racwydawl.

⁷Wy.—LL. E. D.

A nawcant Maer marwhawd
 A fydd mai ar Fenai crei gyflogawd
 Atfydd mwy ar Gonwy creith gwynieith
 gwnahawd
 Addoerlleith dyrreith anaw barawd
 O heyrn erchwyrn edyrn ddyrnawd
 Tri dilyn diachor droch drymlyhawg
 Tair llynges yn aches armes cyn brawd
 Tri diwedydd cad am dri phriawd gwlad
 Gwnahawd bad betrawd
 Tri o bob tri tri phechawd
 Ac Eryri fre farnhawd
 Llu o sais ail oynt trydydd dognawd
 Ynghymry ydd erhy gwragedd gwedd-
 dawd
 Rac baran Kynan tan tarddawd
 Cadwaladr ai cwyn
 Briwhawd bro a brwyn
 Gwellt a tho Tai ty tyndawd
 Atfydd rhyfeddawd
 Gwr gan ferch ei frawd
 Dy fyn hyn dwrhawd
 O Lin Anarawd
 O honaw y tyfawd
 Coch call y bruddawd
 Nid arbed na nawd
 Na chefniderw na brawd
 Wrth lef Corn Cadwr
 Naw cant yn afddwl
 O Bedryddant ddygnawd
 Dygorelwi lefni o lasawd efret
 Wrth a gawd y Geudawd

KADEIR TEYRNON CCC.

AREIT awdl eglur
 Awen tra messur
 Am gwr deu awdwr
 O echen aladwr
 Ai ffonsai ai ffwr
 Ai reon rechdur
 Ai ri rhwyfiadur
 A rif ysgrythwr¹
 Ai goch gochlesswr
 Ai ergyr dros fwr
 Ai Kadair gymmesswr
 Ymhlith gosgordd mur
 Neus dug o gawrmwr
 Meirch gwelw gostrodwr
 Teyrnnon henwr
 Heilyn pasgadwr
 Treded dofn doethur
 I fendigaw Arthur
 Arthur fendigad
 Ar gerdd gyfaenad
 Arwyneb ynghad

¹ Ai rif ysgrythir.—LL. E. D.

Arnaw bystylad
 Pwy y try chlynweissad
 A werchedwis gwlad
 Pwy y tri chyfarwydd
 A gedwis Arwydd
 A ddaw wrth awydd
 Erbyn eu Harglwydd
 Ban rinwedd rotwydd
 Ban fydd hyn hoywedd
 Ban corn cerddetrwydd
 Ban biw wrth echwydd
 Ban guir pan ddisglair
 Bannach pan lefair
 Ban pan ddoeth o bair
 Ogyrwen Awen teir
 Bum Mynawg mynweir
 Ynghorn im neddair
 Ny ddily cadeir
 Ni gatwo fy ngair
 Cadeir gennyf glaer
 Awen hyawdl daer
 Pwy yw enw y teircaer
 Rhwng lliant a llaer
 Nis gwyr ni fo taer
 Eissillut eu Maer
 Pedair caer yssydd
 Ym Mrydain powyssedd
 Rhieu Merwerydd
 Am nid fo nid fydd
 Nid fydd am nid fo
 Llynghessawr a fo
 Tohid Gwaneg tra gro
 Tir dylyn dirbo
 Nag Aillt nag *ado*
 Na bryn na thyno
 Na rhynnawd godo
 Rhag gwynt pan sorho
 Cadeira Teyrnnon
 Celfydd rwy catwo
 Ceissitor yngno
 Ceissitor Cedig
 Cedwyr colledig
 Tebygaf ddull dig
 O ddifa Pendefig
 O ddull difynnig
 O Leon luryg
 Dyrchafwyd Gwledig
 Am derwyn hen enwig¹
 Breuhawd bragawd brig
 Breuawl eissorig
 Orig a Merin
 Am derfyn chwefrin
 Ieithoedd eddein
 Aches ffysgiolin
 Mordwyaid Merin
 O blan² Seraphin
 Dogyn dwfn diwerin
 Dyllyngein Elphin

¹ Euwig.—Ll. E. D.   ² Blant.—Ll. E. D.

KADEIR KERRIDWEN. CCC.

RHEN rym awyr titheu
 Cerreifant on¹ correddeu
 Yn Newaint ym mhlygeieu²
 Llewychawd yn lleufereu
 Mynawg hoedl Minawg ap Llew
 A welais i yma gynneu
 Diwedd yn llechwedd Llew
 Bu gurdde ei hurdd ynghadeu
 Afagddu fy mab inneu
 Dedwydd Dofydd rhwy goreu
 Ynghyfamryson Kerddau
 Oedd gwell ei Synwyr no'r fau
 Celfyddaf gwr a gogleu
 Gwydion ap Don dygnferthau
 A hudwys gwraig o Flodeu
 A dyddwg Moch o Ddeheu
 Can ni bu iddaw disgoreu
 Drud ymyd a gwryd pletheu
 A rithwys gorwyddawd y ar plagawd lys
 Ac enwerys cyfrwyau
 Pan farner y Cadeiriau
 Arbennig uddun y fau
 Fynghadair am pair am deddfon
 Am Araith drwyadl gadair gysson
 Rym gelwir gyfrwys yn llys Don
 Mi ag Euronwy ag Euron
 Gweleis ymladd taer yn Nant ffrancon
 Duw sul pryd pylgeint
 Rhwng wythaint a Gwydion
 Dyfieu yn geugant ydd aethan Von
 I geissaw yscut a hudolion
 Aran rhod drem clot a gwawr hinon
 Mwyaf gwarth y marth o barth Brythton
 Dybrys am ei Lys Enfys³ Afon
 Afon ai hechrys guryr gwrth terra
 Gwenwyn ei chynbyd cylch byd eda
 Nid wydywaid geu llyfrau Breda⁴
 Cadair gedwidedd yssydd yma
 A hyd frawd parawd yn Europa
 An rothwy y drindawt
 Trugaredd Dyddbrawd
 Cein gardawd gan wyrda

KERDD AM VEIB LLYR AB BRYCHWEL POWYS.

GOLYCHAF i gulwydd Arglwydd pob echen
 Arbennig torfoedd ynhyoedd am Ordden
 Ceint yn yspyddawd uch gwirawd aflawen
 Ceint rac meibon Llyr yn ebyr Henfelen
 Gweleis treis trydar ac afar ac anghen
 Yd lethrynt lafnawr ar bennawr disgywen
 Ceint rhag udd clodeu yn noleu Hafren⁵

¹ Om.—Ll. E. D.

³ Efnys.—Ll. E. D.

² Mhlygeineu.—Ll. E. D. ⁴ Beda.

⁵ Y pummed ban yn Ll. E. D.

Rhag Brochwel Powys a garwys fy Awen
Ceint yn addfwyn *rodle* ym more rhag
Urien

Yn ewydd am antraed gwaed ar ddien
Neud amug ynghadeir o beir Cerridwen
Handid rydd fy nhafawd
Yn addawd grawd Ogyrwen
Grawd Ogyrwen Uferen rwy ddigones
A llefrith a gwllith a mes [arnunt
Ystyriem yn llwyr cyn clwyr cyffes
Dyfod yn ddiheu angeu nes¹
Ac am diredd Enlli dyvi² dylles
Dyrchawr llongawr ar glawr aches
A galwn ar y gwr andigones
An nothwy rhag gwyth llwyth Anghes
Pan alwer Ynys Von tirion vaes
Gwyn eu byd hwy gweiddon Saesson artres
Doddwyf Deganhwy i amrysson
Ellyngais fy Arglwydd yngwydd deon³
A Maelgwn fwyaf ei Achwysson
Elphir pendefig ry hodigion
Yssid imi deir Cadeir cyweir cysson
Ac yd vrawd parhawd gan Gerddorion
Bum ynghat Goddeu gan Llew a Gwydion
Wy a rithwys gwydd Elfydd ac Elestron
Bum i gan Vran yn Iwerddon
Gwleis⁴ pan laddwyf morddwyd tyllon
Cigleu gyfarfod am gerddorion⁵
A gwyddyl diefyl diferogion
O Benryn wleth hyd Luch Reon
Cymru yn unfryd gwrhyd Wron
Gwret dy Gymry yghymelri
Teir cenedl gwythlawn o iawn deithi
Gwyddyl a Brython a Rhomani
A wahan⁶ dyhedd a Dyuysgi
Ac am derfyn Prydein cein ei threfi
Ceint rhag Teyrnedd uch medd lestri
Yngheinon Deon im ai dyroddi
An dwy ben sywed ... ced ryferthi
Ys cyweir fy nghadeir ynghaer Sidi
Nis plawdd haint a henaint a fo yndi
Ys gwyr Manawyd a Phryderi
Tair Orian y am dan a gan rhegddi
Ac am ei bannau⁷ ffrydieu gweilgi
Ar ffynnawn ffrythlawn yssydd odducht
Ys whegach nor gwin gwyn y llyn yndi
Ac wedi ath iolaf Oruchaf cyn gweryd
Gorod cymmod a thi. DIWEDD.

MIC DINBYCH.

ARCHAF y wen i Dduw plwyf esgori
Perchen nef a llawr pwyll fawr wofri
Addfwyn Gaer y sydd ar Glawr gweilgi

¹ Nesnes.—Ll. E. D.

² Dybi.—Ll. E. D.

³ Ar ol y ganlynol ym

Ll. E. D.

⁴ Gwllis(gweleis.—Ll.E.D.)

⁵ Gerddolion.—Ll. E. D.

⁶ Wnahon.—Ll. E. D.

⁷ Ei bennau.—Ll. E. D.

Bid lawen Ynghalan eirian yri
Ac amser pan wna mor maw wrhydri
Ys gnawd gorun beirdd uch medd lestri
Dydddybydd gwaneg ar frys dybrys iddi
Addaw hwynt y werlas o Glas *ffichti*
Ac am bwyf o Ddews dros fy ngweddi
Pan gattwyf ammod cymod a thi

Addfwyn Gaer y sydd ar lydan Llynn
Dinas diachor mor ai cylehyn
Gogyfarch ty Prydain cwdd gyngain hyn
Blaen Llyn ap Erbin boed teu voyn
Bu gosgordd a bu cerdd yn eil mehyn
Ac eryr uch wybr a llwybr granwyn
Rhag udd ffelyg nag esgar gychwyn
Clod wasgar a Gwanar ydd ymddullyn

Addfwyn Gaer y sydd ar don nawfed
Addfwyn ei gwerin yn ymward
Ni wnant eu dwyn cyt trwy feffhaed
Nid ef eu defawd bod yn galed
Ni lefaraf au ar fy nhrwydded
Nog eillon deudraeth gwell caeth Dyfet
Cyweithydd o rydd wledd waredied
Cynnwys rhwng pob ddau goreu ciwed

Addfwyn Gaer y sydd ai gwna cyman
Meddut a Molut ac adar ban
Llyfn ei cherddau yn ei chalan
Am arglwydd hwydd hewr eiran
Cyn ei fyned yn ei adwyd yn derfyn llan
Es am rhoddes medd a gwin o wydrin ban

Addfwyn Gaer y sydd yn yr eglan
Addfwyn y rhoddir i bawb ei ran
Adwen yn Ninbych gorwen gwyllan
Cyweithydd wleiddydd udd erlyssan
Oedd ef fy nefawd i Nos Galan
Lleddfawd y gan ri ryfel eiran
A llen lliw ehoeg a meddu prain
Hyn y fwyaf¹ tafawd ar feirdd Prydain

Addfwyn Gaer y sydd ai cyffrwy cedau
Oedd meu ei rhydau a ddewiswn
Ni lyfaraf i daith rhaith rysgattwn
Ni ddily celennig ni wpo² hwn
Ysgrifen Brydain bryder briffwn
Yn yd wna tonneu eu hymgyffryn³
Pereit hyd bell y Gell attreiddwn

Addfwyn Gaer y sydd yn arddwyrein
Gochawn y meddut y molut gyfrein
Addfwyn ar ei hor esgor gynrheir⁴
Godde gwrych dymbi hir ei hadain
Dychyrch bar carreg creg ei hadnein
Llid ymywn⁵ tynged treidded troth mein

¹ Uwyf.—Ll. E. D.

² Wyppo.—Ll. E. D.

³ Hamgyffryn.—Ll. E. D.

⁴ Gynfrein.—Ll. E. D.

⁵ Mywyn.—Ll. E. D.

A bleiddud gorllwyd goreu affein
 Dimpynyr o dduch pwy llad cofein
 Bendith culwydd Nef gydlef afein
 Arun¹ gunel yn frowyr gorwyr Owein

Addfwyn Gaer ysydd ar lan liant
 Addfwyn yd roddir i bawb i chwant
 Gogyfarch ti fyned boed teu fwyant
 Gwaywawr *ryn rein* a dderlyssant
 Duw Merchyr gweleis wyr ynghyfnofant
 Dyfieu bu gwarthau a amugant
 Ac ydd oedd friger côch ac och ardant
 Oedd lludwed fyned dydd y doethant
 Ac am gefn llech Vaelwy cylchwy friwant
 Cwyddyn y gan gefn llu o Garant

Y GOFEISWS BYD.

Bu deu teg ar wlad gwledychyssid
 Bu haelaf berthaf or Rhianedd
 Bu terwyn gwenyn gwae ei gywlad
 Ef torres ar Ddar teirgwaith ynghad
 Ac ef ni fydd corgwydd i wlad dar plufawr
 Pebyr pell athrechwys coed gyrrh y godi-
 wawd

Alexander yn hual eurin gwae a garcharer
 Ni phell garcharwyd angeu dybu ac lle
 Ef casas ergyr o lu neb cynnog ef ni
 Ddarchawd mayued bed berthrwydd or add-
 wyndawd

Hael² Alexander ai cymmerth yna
 Gwlad Syr a Siriol a gwlad Syria
 A gwlad Dinifdra a gwlad Dinitra
 Gwlad Pers a Mers a gwlad y Cana
 Ag Ynyssedd Pleth a Phletheppa
 A chiwdawd Babilon ag Agascia mawr
 A gwlad Galldarus bychan y da
 Hyd ydd ymddug y tir tywarch yna
 Ac yd wnahon eu bryd wrth eu helya
 Y weddont gwystlon i Europa
 Ac anrheithio gwladodd gwisioedd terra
 Gwythyr gwenynt gwragedd gorddynt yma
 Bron losgedigion gwyledd gwastra
 O gadeu afor pan adroddet
 Digonynt brein gwneint pen brithed
 Y milwyr mageidawr pan atrodded
 Neu wlad ith weisson ti pan ddifyded
 Ni bydd ith esgor, esgor³ lludded
 Rhag gofal yr hual ai Agaled
 Milcant rhiallu a fu farw rhag syched
 Eu geu gogwilleu ar eu miled
 As gwenwynnwys ei was cyn noi drefred
 Cyn no hyn bei gwell digoned
 Inn harglwydd gwladlwydd gwlad gogoned

¹Arnyn.—Ll. E. D.   ²Haul.—Ll. E. D.

³Esgar.—Ll. E. D.

Un wlad Ior oror goreu ystlyned
 Diwyccwyf digonwyf poed genyt dy gyffred
 Ar sawl am clyw poed meu eu huned
 Digonwynt wy fodd Duw cyn gwisg tudwed

MARWNAD ERCWLF.

YMCHOELES Elfydd ✓
 Fal nos yn ddydd
 O ddryfod clodrydd
 Ercwlf pen bedydd
 Ercwlf a ddywedai
 Angeu nas riuei
 Ysgwydawr y Mordei
 Arnaw y torrei
 Ercwlf sywessyd
 Ewnin¹ lloer egyd
 Pedeir colofn cyhyd
 Rhuddeur ar ei hyd
 Colofn Ercwlf
 Nis arfeidd bygwł
 Bygwł nis beiddie
 Gres heul nis godei
 Nith aeth nes i nef
 Hyd ydd aeth ef
 Ercwlf mur ffosawd
 As arnut tywawd
 As rhoddwyr Trindawd
 Trugaredd ddydd brawd
 Yn undawd heb eisau

MARWNAD MAD DDRUD AG EROF.

Madawg ddrud ag Erof Greulon.—E. Llwyd.

MADAWG mur menwyd
 Madawg cyn bu bedd
 Bu ddinas Edryssedd
 O gamp a chymwedd
 Mab Uthr cyn lleas
 Oi law dy wystlad³
 Dybu Erof greulawn
 Llewenydd anwogawn
 Tristyd anwogawn
 A oryw Erof greulawn
 Brattau Iesu
 Ag ef yn credu
 Dayar yn crynnu
 Ag Elfydd yn gardu
 A chyscoc ar y byd
 A bedydd ar gryd

¹Ermin.—Ll. E. D.   ²Ban o L. E. D.

³O law dy wystlas.—Ll. E. D.

Llan anwogawn
A oryw Erof greulawn
Myned yn y trefn
Ymunhlith oer gethern
Hyd yngwaelawd Uffern

MARWNAD AEDDON O FON.

ECHRY'S Ynyt¹ gwawd hu Ynys
gwrys gwobretor
Mon Mad gogei
Gwrhyd erfei
Menai ei dor
Lleweis wirawd
Gwin a bragawd
Gan frawd esgor
Teyrn wofrwy
Diwedd pob rhwy
Rhwyf rewintor²
Tristlawn ddeon
Yr Archaeddon
Can rychior
Nid fu nid fi
Ynghemelrhi
Ei gyfeissor
Pan ddoeth Aeddon
O wlad Wydion
Seon tewdor
Gwenwyn pur ddoeth
Pedair peunoeth
Meinoeth tymhor
Cwyddynt gytoed
Ni bu.clyd coed
Gwynt yngoror³
Math ag Eunydd
Hudwyd gelfydd
Rydd elfinor
Ym myw⁴ Gwydion
Ac Amaethon
Atoedd cyngor
Twll tal y rodawg
Ffyrff foddiawg
Ffyrff ddiachor
Cadarn gyfedd
Ymhob gorsedd
Gwnelid ei fodd⁵
Cu cynaethwy
Hyd tra fwy fyw
Crybwylletor
Cadarn gyngres
Ei faranres
Ni bu werthfor
Am bwyf gan Grist
Hyd na bwyf trist

Pan ebostol
Hael Archaeddon
Gan Engylion
Cynwyssetter
Echrys ynys
Gwawd hwynys
Gwrys gochymma
Y rhag buddwas
Cymry ddinas
Aros ara
Draganawl ben
Priodawr perchen
Ym Mretonia
Difa gwledig
Or bendeig
Ae tu terra
Pedeir morwyn
Wedy eu cwyn
Dygnawd eu tra
Erddygnawd wir
Ar fSr¹ heb dir
Hir eu trefra
Oi wironyn
Na ddigonyn
Dim gofetra
Ceryddus wyf
Na chrybwyllwyf
Am rywnel da
I lwrw lywy
Pwy gwaharddwy
Pwy attrefna
I lwrw Aeddon
Pwy gyneil Mon
Mwyn gywala
Am bwyf gan Grist
Hyd na bwyf trist
O ddrwg o dda
Rhan trugaredd
I wlad rhiedd
Buchedd gyfa

* TALIESIN.

MARWNAD CUNEDDA.

MYDWYF Taliessin derydd
Gwawd goddolaf fedydd
Bedydd rhwyf rhifeddan eiddolydd
Cyfranc allt a gallt ac Echwydd
Ergrynaw Cuneddaf creisserydd
Ynghaer Weir a chaer Liwelydd
Ergrynawd cyfatwt cyfergyr
Cyfanwaneg tan tra myr ton
Llupawt glew i gilydd
Can casas ei whel uch elfydd
Mal uchercid² gwynt wrth onwydd

¹Ynys.²Rewinetor.—Ll. E. D.³Yngohor.—Ll. E. D.⁴Mwy.—Ll. E. D.⁵Y tair canlynol yn dechreu o'r olaf yn Ll. E. D.¹Fôr?²Uchenaid.—Ll. E. D.

Hefynderhryn y gwn ei gyfyl
 Kyfachedwyn a choelyn cerenydd
 Gwisgan feirdd cywrein canonhydd
 Marw cuneddaf a gwynaf a gwynid
 Cwynitor tewdor tavidun diarchar
 Dychyfal dychyfun dyfnveis
 Dyfyngleis dychyfun
 Ymadrawdd ewddedawdd caledlwm
 Caletach wrth elyn nog asgwrn
 Ys cynyal Cuneddaf cyn cywys a thydwd
 Ei wyneb a gadwed
 Ganwaith cyn bu lleith dorglwyd
 Duchludent wys bryneich ymmhlymnydd
 Ef caned rhag ei ofn ai arswyd oergerdd
 Cyn bu dayr dogyn ei dwed
 Haid hafal am wydwal gwnebrwyd
 Gweineu gwaith llyfredd nog addwyd
 Addoed hun dimyaw a gwynaf
 Am lys am grys Cuneddaf
 Am ryafaw hallt am hydyrfer mor
 Am breidd aswrn a ballaf¹
 Gwawd feirdd a ogon a ogaf²
 Ac eraill a refon a rifaf
 Rhyfeddawr yn erlrawd a naw cant gor-
 Cyn cymun Cunedda [wydd
 Rym afei biw blith yr Haf
 Rym a fei eddystrawd y gayaf
 Rym a fei win gloyw ag olew
 Rym a fei toraf³ Keith rhag untrew
 Ef dyfal o gressur o gyflew gweladur
 Pennadur pryd llew lludwy uedes⁴ gywlad
 Rhag mab edern cyn edyrn anaelew
 Ef dywal diarchar dieding
 Am ryfreu angydychyfing
 Ef goborthi aes yman ragorawl
 Gwir gwrawl oedd ei unbyn
 Dymhun a chyfatcun a thal gwin Kamda
 Difaf hun o Goeling

ARMES.

DYCOGAN awen dygobryssyn
 Maranchedd a meuedd⁵ a hedd genhyn
 A phennaeth ehelaeth a ffraeth unbyn
 A gwedy dyhedd anhedd ym mhob mehyn
 Seith meib o Feli dyrchafyssyn
 Caswallon a Lludd a Chestuddyn
 Diwedd plo Coll Iago o dir Prydyn
 Rhag Verw dydderfydd hyd Falaon
 Lluddedig eu hoelion ymdeithig eu hafwyn
 Gwlad wehyn fargodion
 Collawdd cynreg⁶ oll ei haelder
 Yn rygstlynnedd o bennaeth weison

¹ A cham beirdd a swrn a ballaf.—Ll. E. D.

² Cyn y rhygtaenol yn Ll. E. D.

³ Torof.—Ll. E. D.

⁴ Uedei.—Ll. E. D.

⁵ Meuedd.—Ll. E. D.

⁶ Cywry.—Ll. E. D.

Rydddybydd Lyminawg
 A fydd wr chwannawg
 I weresgyn Mon
 A rhewiniaw Gwynedd
 Oi heithaf ai pherfedd
 Oi dechreu ai diwedd
 A chymryd ei gwystlon
 Ystig ei wyneb
 Nid estwng i neb
 Na chymry na Saesson
 Dyddaw gwr o gudd
 A wna gyfamrudd
 A chad y gynhyn¹
 Arall a ddyfydd
 Pellenawg ei Luydd
 Llewenydd i Frython

MARWNAD UTHYR
 PENDRAGON.

NEU fi liossawg yn trydar
 Ni pheidwn rhwng deu lu heb wyar
 Neu fi a elwir gorlassar
 Fy ngwregys bu enuys im hesgar
 Neu fi tywyssawg yn nhywyll
 Am rithwy am dwy pen Kawell²
 Neu fi rhwng³ Kawyl yn arddu
 Ni pheidiwn heb wyar rhwng deulu
 Neu fi amug fy achlessur
 Yn difant a charant Casnur
 Neu'r ordefnais i waed am wythur
 Cleddyfal hydyr rhag meibon Cawrnur
 Neu fi a ranwys fy echlessur
 Nawetran yngwryd Arthyr
 Neu fi a dorreis cant caer
 Neu fi a lleddais cant maer
 Neu fi a roddeis cant llenn
 Neu fi a lledeis cant pen
 Neu fi a roddeis i herpen⁴
 Cleddyfawr gorfawr gynhallen
 Neu fi oreu terenydd haearndor
 Edeithor Pen Mynydd⁵
 Ym gweduit im gofid hydyr oedd gyhir
 Nid oedd fyd na bei fy Eissillydd
 Midwyf bardd moladwy anghywraint
 Poed gan frain ag Eryr ac wyttheint
 Afagddu ae deubu ei gymaint
 Pan ymbyrth peddrywyr rhwng dwy
 Dringaw i Nef oedd fy chwant [Geint
 Rhag Eryr rhag ofn amheicant⁶
 Wyf ag wyf belynwyr⁷
 Wyf bard wyf pibydd ag wyf Crythawr
 Seith ugein cerddawr dygorfawr gyng-
 Bu calch fri friniad [allen

¹ A chad cy gynhon.—Ll. E. D.

² Cawell.—Ll. E. D.

³ Ail.—Ll. E. D.

⁴ Henpen.—Ll. E. D.

⁵ Pennynydd.—Ll. E. D.

⁶ Amheirant.—Ll. E. D.

⁷ Telynyawr.—Ll. E. D.

Hu esgyll edeniad
 Dy fab dy Feirddnad
 Dy veir dewndad
 Fy nhafawd i draethu fy Marwnad
 Haudid o meinad gwrthgloddiad byd
 Pryd Prydain hu ysgein ymlwyllad
 Gwledig Nef ynghennadeu nam doad

ARMES.¹

KEIN gyfeddweh
 Y am deulwch² lluch omplaid
 Pleid am gaer
 Caer yn chaer ry yserfiad
 Virain fo rhagddaw
 Ar llen³ caw mwyedig Vein
 Dreig amgyffreu
 Odd uch lleu llestreu llad
 Llad yn eurgyrn
 Eurgyrn yn llaw
 Llaw yn ysci
 Ysci ymodrydaf
 Fur itti iolaf
 Buddyg Veli
 A Manhogan⁴
 Rhi rhygeidwei deithi
 Ynys fel Feli
 Teithiawg oedd iddi
 Pump pennaeth dimbi
 O wyddyl ffichti
 O bechadur cadeithi
 O genedl ysgi
 Pump eraill dymbi⁵
 O Norddmyn mandi
 Wheched ryfeddri
 O hen⁶ hyd fedd
 Seithfed o heni
 I weryd tros li⁷
 Wythfed lin o Ddyf
 Nyd llwydded escori
 Gynt gwaedd Venni
 Galwawr Eryri
 Anhawdd y deui⁸
 Iolwn Eloï
 Pan yn bo gan Geli
 Addef Nef dimbi

CYWRYSEDD GWYNEDD A
 DEHEUBARTH.

RHYDDYRCHAFWY Dduw ar blwyf Brython
 Arwydd llewenydd lluydd o Fon

¹ *Mac hon yn un a'r gan* ⁴ Mhanogan.—Ll. E. D.
rhagylael yn rhai ⁵ Dymgos.
llyerau. ⁶ Heu.—Ll. E. D.
² Dadolwch.—Ll. E. D. ⁷ Tros ti.—Ll. E. D.
³ Lleng.—Ll. E. D. ⁸ Dyvi.—Ll. E. D.

Cyfrysedd Gwynedd brys orgorddion¹
 Ffaw clær o bob aer caffael gwyntlon
 Powys dybyddant dwys ynghyfleudon
 Gwyr gorynt gorynt ar eu deddfon
 Deulu yd ant byddant gysson
 Yn un reddf un eir cyweir Kymon
 Cyfrinant yn iawn Karedigiawn Vaon
 Pan welych wyr rym am lyn Aeron
 Pan fo trwm Tywi a Theifi Afon
 Wy gwnant Aer ar frys am Lys Lonion
 A gennis adewis yn orllwythion
 Ni nothwy dinassoedd rhag yr wylhon
 Dyn clyd dyn maerdd dyn daryfon
 Nid oedd lwyr dengyn dyn Rhieddon
 Pan ddyvu Gatwallawn
 Dros eigiawn Iwerddon
 Ydd athrefnwys nefwy yn ardnefon
 Ceiniadon moch clywyf eu gofalon
 Marchawg lu mor taer am Gaer Llion
 A dial Idwal ar Aranwynion
 A gware Pelre a phen Saesson
 Ys trabluddir² y gath fraith ai hanghyf-
 ieithon

O ryd ar Teradry
 Hyd ym mhorth Wygyr ym Mon
 Ieuanc didwynas dinas Maon
 Teyrn tud nerthad tad Alltudion³
 Or pan⁴ amygir mel a meillion
 Ban ddyfu Gadwallawn
 Dros eigiawn Iwerddon⁵
 Gadent eu hamrydar au hamrysson
 Tru threfnwys neu nym Art nevon⁶
 Nid diwystl⁷ godi dig wrth Alon
 Ryddyrchafwy Duw ar blwyf Brython

GWAUD LUDD Y MAWR.

KATHL gereu gognant⁸
 Wyth nifer nodant
 Duw llun dybyddant
 Peithiawg ydd ant
 Duw mawrth yd rannant
 Gwyth yn ysgarant
 Duw merchyr medant
 Ryodres rychwant
 Duw Ieu escorant
 Ei ddiolydd anchwant
 Duw gwener dydd gormant
 Yngwaed gwyr gonesant⁹
 Duw sadwrn . . . .
 Duw sul yn geugant
 Dieu dybyddant

¹ Gorchorddion.—Ll. E. D. ⁸ Ban o L. E. D.
² Trabluddia.—Ll. E. D. ⁷ Deved.
³ Ban o L. E. D. ⁶ Gogant.—Ll. E. D.
⁴ O ban.—Ll. E. D. ⁹ Gonafant.—Ll. E. D.
⁵ Ban o L. E. D.

Pum llong a plum cant
 Oranant oniant
 O brithi brithoi
 Nuoes nuedi
 Brithi brithanai¹
 Sychedi edi euroi
 Eil coed cogni
 Antaredd dymbi
 Pawb i adonai
 Ar weryd pwmpai
 Darofyn darogan
 Gwaed hir rhag gorman
 Hir cyhoedd cynhyn²
 Cadwaladr a chynan
 Byd buddydd bychan
 Difa gwres huan
 Dysgogan derfydd
 A un anudyd³
 Wybr geirionydd
 Cerdd awn y genhyd
 Wylhawd eil echwydd
 Yn nhorroedd Llynnydd⁴
 Ban beu llawn hyd
 Brython ar gynghyr
 I Vrython dymbi
 Gwred⁵ gwneddri⁶
 Gwedy eur ag euryrnni
 Diffaith Moni a Lleini⁷
 Ac ergri anhedd ynddi
 Dysgogan perffaith
 Anhedd ym⁸ diffaith
 Cymry pedeiriaith
 Symudant ei haraith
 Yd y vi y uch⁹ y vuch freith
 A wnaho gwynieith
 Meinddydd brefawd
 Meinhoeth berwhawd
 Ar dir berwhodawr
 Yn llonyd¹⁰ yssadawr
 Cathl gwae canhator
 Cylch Prydain amgor¹¹
 Deddeuant un gyngor
 I wrthod gwarthmor
 Boet gwir venryt¹²
 Dragwynawl byd
 Dolwys dolhwy kyd
 Dolaethwy eithyd
 Cynran llawn yt
 Gyvarch cynud
 Heb eppa
 Heb henfonfa heb ofur byd
 Byd a fydd diffaith dyraid cogeu
 tynghettor¹³

Hoywedd trwy groywedd
 Gwyr bychain bron otwyllyd
 Toruenawl tuth¹ iolydd
 Hwedydd ar fedydd
 Ni wan cylllawr cleddyfawr meiwyr
 Nid oedd uddu y puchasswn²
 Maw³ angerddawl trefddyn
 Ac i wyr caredd creuddyn
 Cymry Eingyl Gwyddyl Prydyn
 Cymry cyfred ag asgen
 Dygedawr gwyddfeirch ar llynn
 Gogledd a wennwynwyd o hermyn
 O echlur caslur caslun
 O echen Addaf henyn
 Dygedawr trydw i gychwyn branes o
 gosgordd
 Gwyrein merydd miled seithin
 Ar far angor ar cristin
 Uch o for uch o fynydd
 Uch o for ynial erbyn⁴
 Coed maes tyno a bryn
 Pob arawd
 Heb erglywaw nebawd
 O vynhawg o bob mehyn
 Yd fi brithed
 A lliaws gynnired
 A gofud am wehyn
 Dialeu trwy hoywgredeu breswyl
 Goddi creawdr cyvoethawg Dduw
 Pell amser cyn dydd brawd [Urddin⁵
 Y daw diwarnawd
 A dwyrein darlleawd
 Terwyn tirion tir Iwerddon
 I Brydain yna y daw dadwyrain
 Brython o fonedd Rhufein
 Ambi barnodydd o anhyngres dieu
 Dysgogan sywedyddion
 Yngwlad y colligion
 Dysgogan Derwyddon
 Tra mor tra Brython
 Haf ni bydd hinon
 Bythawd breu breyron
 Ai deubydd o gwanfed⁶
 Tra merin tra ced⁷
 Mil ym brawd Brydain Urddin
 Ac yam gyffwn Kyffin
 Na chwyaf ynglod⁸ gwern
 Gwerin gwaelodwedd Uffern
 Ergrynaf cyllestrig Caen
 Gan wledig gwlad anorphen

YMARWAR LLUDD BYCHAN.

YN enw Duw trindawd cardawd cyfrwys
 Llwyth lliaws anauws eu henwerys

¹ Brithanhai.—Ll. E. D.
² Cynhan.—Ll. E. D.
³ A aa auudyd.—Ll. E. D.
⁴ Mynydd.—Ll. E. D.
⁵ Gwaed.—Ll. E. D.
⁶ Gwned offri.—Ll. E. D.
⁷ Moni a lleeni.—Ll. E. D.
⁸ Yn.—Ll. E. D.
⁹ Yd y vi yn vch.—Davies.
¹⁰ Llongoed.—Ll. E. D.
¹¹ Angor.—Ll. E. D.
¹² Uenhyt.—Ll. E. D.
¹³ Cynhettor.—Ll. E. D.

¹ Tuch.—Ll. E. D.
² Puchyswn.—Ll. E. D.
³ Anaw.—Ll. E. D.
⁴ Ebryn.—Ll. E. D.
⁵ Urddig.—Ll. E. D.
⁶ Gwanfred.—Ll. E. D.
⁷ Tad ced.—Ll. E. D.
⁸ Yngoglod.—Ll. E. D.

Dy gorescynnau Prydain prif fan Ynys
 Gwyr gwlad yr Asia a gwlad Gafis
 Pobl pwyllad enwir eu tir ni wys
 Famen gorwyreis herwydd Maris
 Amlaes eu peisseu pwy ei hefelis
 A phwyllad dyvner ober efnis
 Europin arafin arafanis
 Cristiawn difryt¹ diryd dilis
 Cyn ymarwar Lludd a Lefelis
 Dysgogettawr perchen y wen ynys
 Rac pemmaeth o Rufein cain ei echrys
 Nid rys nid cyfrwys ri rwyf ei araith
 A rywelei a ryweleis o anghyfiaith
 Dullator pedrygwern llugyrn ymdaith
 Rac Rhyuonig cynran baran goddeith
 Rytalas mab grat rwyf ei Areith
 Cymry yn danhyal rhyfel ar geith
 Pryderaf pwyllaf pwy y hymdeith
 Brythonig yniwis rydderchefis

CANU CYNTAF TALIESIN.²

Ar ddwr mae cyflwr can fendigaw
 Ar Dduw mae iawnaf iawn synwyrw
 Ar Dduw mae cyfiawn gweddiaw'n brudd
 Can ny ellir lludd cael budd iwrthaw

Teirgwaith i'm ganed gwn fyfyriaw
 Truan oedd i ddyn na ddoe geisiaw
 Hollgelfyddydau bydsy'n byddinaw i'm bru
 Canys gwn a fu ac a fydd rhagllaw

Cyfarch i'm naf nawdd i'm ganthaw
 Cyfarchwel i'm del dawn o'i eiddaw
 A'm crair yw Mab Mair mawr arnaw vy
 mryd
 Canys delir y byd bob awr iwrthaw

Bu Dduw i'm dyscu a'm disgwyliaw
 Gwir greawdyr nef nawd i'm gantaw
 Cywraint yw i'r saint weddiaw beunydd
 Canys Duw Dofydd a'u dwg attaw
 TALIESIN.

AWDL ETTO O EIDO TALIESIN,

E DYUR.

MOR yu gael gwalet
 Kynnurf Kynniret

¹ Difrys. — Ll. E. D.

² Gwel y *Mangorion* yn 23. tu dal. *Ar ol y gan hon*, y canodd Taliesin ei Hanes, y sydd yn tu dal. 24; *Tereyn pa gan*, yn lle y pennill diweddar yno, sydd val hyn yn Ll. P. P.

Mi a fum naw mis haiach
 Yn mol Gerridwen wrach
 Mi a fum Wion Bach
 Taliesin wyf bellach

Bratheu a brythver¹
 Brithuyr ar gerddert²
 Ac ordaut³ galet
 Ac arduy dyghet
 Ac yr Duv dyuet
 Y dyuan gollet
 Mab ny mat anet
 Mabineit dyghet
 Aghenau agkret
 Aghenri⁴ gywet
 Lloegrays ae dyuet
 Och rac anghyffret
 Hyt ym pen y seithvet
 Or Kalan Kalet
 Guir y dau guaret
 Druyr dyn damunet
 Guyn vryn guarthaet
 Guyned a drydet⁵
 Kymry un gyffret
 Eu llu eu lluchet
 Coelwein ei guaret
 Guiraut Keudaut Ked
 Guaranrui Reget
 Rann gann ogonet
 Gogonet am rann
 Am rodes rui fuan⁶
 Am bu bard datkan
 At gigleu Gamlan
 Atuelir gridvan
 Ac anuyn Kuyvnvan
 A chynnen diuan⁷
 A chynnyd maban
 Katuer yn vychan
 Kadoed a uelan
 Kynnyd Kadarnvan
 Kur llauer llaman
 Llumangoch gun vot⁸
 Aruyd oe dyvot
 Aerwyr eryrot
 Aueryr⁹ eu Klot
 Eu Kled Kleu ragot
 Ragof rinuedeu
 Ran gan gyn aghu
 Dyt gueinyd gwaetneu¹⁰
 Dyd Keryd Kaereu
 Ef a dau val diheu¹¹
 Aches lyghesseu
 Artreth na thretheu
 Ny lluyd na suydeu
 Guan divlan dadleu
 Gan ruyfan ruyfueu
 Yeir bit greiryen
 O Von hyt Vynneu

¹ Brythied. — Ll. E. D.

² Gerdded. — Ll. E. D.

³ Arddawd. — Ll. E. D.

⁴ Anghenfri. — Ll. E. D.

⁵ Edrydded. — Ll. E. D.

⁶ Rhwyfan. — Ll. E. D.

⁷ Druan. — Ll. E. D.

⁸ Leithen (lleithen) orfod.

— Ll. E. D.

⁹ A weryd. — Ll. E. D.

¹⁰ Gwaed creu. — Ll. E. D.

¹¹ Eddaw 'al diheu. — Ll.

E. D.

Cret y Duv byubudyeu¹
 Am byd ryd radeu
 Drwy eiryaul Seinheu
 A synhwy'r lluyr llyvreu
 An roder divieu²
 Guenuled gual oleu³

ENGLYNNION Y BEDEU.

Allan o Lyfr THOMAS WILLIAMS Physygywr a gy-
 mharwyd a Llyfr WILLIAM SALISBURY o
 Lanrwt gan IEUAN FARDDE.

1.

Y BED yn y Gorvynydd a lyuyaf ai luyossyd⁴
 Bed ffyrnall⁵ hael vab Hyulyd

2.

Bed Guaynuyn gurgoffri rhung lluvan⁶ a
 llyfni
 Gur oed ef guir y neb ni rodi

3.

Bed Guydion ap Donn ym Morva Dinllen
 Dan vain⁷ dyveillion
 Garanauc⁸ y geiffyl Meion⁹

4.

Neut am dinau cwm waithvudic anwaith
 Wr clot ior gwaith uodic
 Aruynaul gedaul gredic

5.

Guedy meirch a seirch crychraun
 A guaur a gueuyr uniawn
 Am dinon rythych dros odre on
 Pen hard Lonan¹⁰ llaw estron

6.

Guedy seirch a meirch melyn
 A gawr¹¹ a gwaewawr gurthryn
 Am dineu rhych bych dros odre on
 Pen hard Llovan llaw ysgyn¹²

7.

Bed Llovan llaw divo
 Yn ar ro¹³ Venai yn y gwna ton tolo
 Bed Dylan yn Llan Veuno
 Bed Llovan llaw divo
 Un ar ei¹⁴ o Venei odidauc ai guypo
 Namyn Duw a mi heno

¹ Cred ddw byw byddieu.⁶ Llivan.

—Ll. E. D.

⁷ Van.² An rhodder rhen ddifeu.⁸ Guaranaug.

—Ll. E. D.

⁹ Meinyoon—Meion.³ Gwenwledd gwlad oleu.¹⁰ Llavan. Llovan.

—Ll. E. D.

¹¹ Gwawr.⁴ Lyviasai Luossyd; al.¹² Ygyn.

Liwasai.

¹³ Anauro.⁵ Ffyrmail.¹⁴ Arnai.

F

8.

Bed Panna vab yt¹
 Yg gorthir Arvon dan ei oer ueryt
 Bed Cynon yn Reon Ryt

9.

Bed llew llaw gyffes
 Dan achles mor cyn divot y Armes²
 Gur oed ef guahoddei Ormes

10.

Pan dyvu Benbych ae beuyl ar Afon³ oed
 ar wawci

Arvauc y unni⁴ llas⁵ Agen ap Yvrgi⁶
 O lias Ager yn Aber Brangoni⁷
 Car canhwyliaith hed-ar luoed y taith
 Bed Tedel Tydawen yng guarthaf brynn
 Arien eny⁸ gwna ton tolo
 Bed Dylan yn llan Veuno

11.

Eic len⁹ don drom dra thywayt
 Am vedd Dysgyrnin¹⁰ disgyffedawt¹¹
 Aches trwm Anghures pechawt

12.

Bed ylydyr muynvawr ynglan
 Mawr nwyedus¹² fawt brydus briodawr
 Guenefwr gwr gwrdd i gaur.

13.

Y Bed yngorthir Nanllau¹³
 Ny uyr neb y gynmeddfeu
 Mabon vab Madron¹⁴ glau

14.

Bed An ap llian ymnewais¹⁵
 Vynydd llugor¹⁶ llew Emreis
 Prif ddewin merdin Emreis

15.

Uwch law ryd y Garw vaen ryde
 Y mae bedd Hun ap Alun a Dyve

ENGLYNION BEDDAU MILWYR
YNYS PRYDAIN.

ALLAN O'R LLYFR DU O GAERFYRDDIN.

1.

E BETEU ae gulith y glaw
 Guir ni ortwynassint vy dignaw
 Kerwid a Chiurid a Chav

¹ Vab Pyt.⁹ Cigleu.² I amnes.¹⁰ Dysgyrin.³ Benyl ar Arfon.¹¹ Dicyffeddawt.⁴ Inni.¹² Rinwedus.⁵ Llaes.¹³ Al. Cum, Llaw, Llau.⁶ Ygri.¹⁴ Modron—Mydron.⁷ Bangori.¹⁵ Yn newys.⁸ Enni.¹⁶ Lluwagor.

2.

E Beteu ae cut gwitwal
Ny llesseint heb ymtial
Gwrien Morien a Morial

3.

E beteu ae gulich Kauad
Gwir ni llesseint in lledrad
Gwen ac Urien ac Uriad

4.

Bed Tedei tad awen
Yg godir Bron Aren
Yn y duna ton tolo
Bed Dilan Llan Beuno

5.

Bet Ceri cletif hir yg godir hen, Egluis,
Yn y diffuis graeande
Taru Torment y mynwent Corbre

6.

Bet Seithennin sinhuir vann
Y rug Kaer Kenedir a glan
Mor mawridic a Kinran

7.

Yn Abergenoli y mae Bet Pryderi
Yn y tereu tonneu tir
Yg Carrawc bet Guallauc hir

8.

Bet Gualchmai ym pyton
Ir dilif y dyneton
In llan Padarn bet Kinon

9.

Bet gur gwaud urtin
In uchel titin in isel gwelitin
Bet Cynon mab Clytno Idin

10.

Bet Run mab Pyd yn Ergrid, avon,
In oervel ig guerid
Bet Kinon in Reon Rid

11.

Piau y Bet y dann y brin
Bet gur gwert yng Kyuiscin
Bet Kinon mab Clytno Idin

12.

Bet mab Ossvran y Camlan
Guedi llawer Kywlavan
Bet Beduir yn allt tryvan

13.

Bet Owein ap Urien ym Pedryal bid
Dan guerid llan Morvael
In Abererch Riderch hael

14.

Gwydy gurum a choch a chein

A goruytawr mawr minrein
In llan helet beth Owein

15.

Guedi gueli a gwaedlan
A guiscaw seirch a meirch can
Neud ew hun bet Cintilan

16.

Pieu y bet da y cystlun
A wnaï ar Loegir lukigrun
Beth Owein¹ ab Llywarch hen hun

17.

Pieu y bet in yr amgant
Ac tud² mor a goror Nant
Bet Meigein mab Run rwiw cant

18.

Piau y bet in ir iniss,
Ae tud mor a goror gwriss
Bet meigen ap Run ruif llis

19.

Es cul y bet ac ys hir
Im lluru llyaus amhir
Bet Meigen ap Run rwyw gwir

20.

Tri bet tri bodauc in Ardorchauc brin
Ym pant gwinn guinionauc
Mer a Meilir a Madauc

21.

Bet Madauc mur egluc yg Kywluc
Kein hen
Vir Urien goreu mab y guyn o winllyuc

22.

Bet mor mawrhydic diessic Unben
Post Kinhen Kinteic
Mab Peredur Penwedec

23.

Bet meilir maluinauc salu vodauc, sin-
Fisscad fuir fodiauc [huir,
Mab y brwyn o Brecheinauc

24.

Piau y bet yn Rit vaen Ked, ae pen,
Gan Kiliei o Kaled
Mab Meigen mad pan aned

25.

Bet Alun dywed yn y drewred, draw,
Gan y ranvaeret
Bet Run mab Alun diwed

26.

Bet Llia gwitel in argel, ardudwy,
Dan y guellt ae guevel
Bet Epint in yffrint gewel

¹Gwen. ²Cud.

27.

Bet Dywel mab Erbin ig guesledin, Cae-
au,
Ni bitei gur y Breinhin
Divai ni ochelai trin

28.

Bet gwrgi guychit a Gwyndodit, ler,
A bet llaur llu ovit
Yg gwarthaw guanas guir yssit

29.

E Beteu hir yg guanas ny chavas ae
Puy vynt uy puy eu neges [dioses]

30.

Teulu oeth ac anoeth a dynn y noeth
Yeu gur yeu guas
Ae keissio uy calet guanas

31.

Bet Lluch Llauighin¹ ar Certenhin
Pen Saeson Suyt Erbin [Avon]
Ni bitei drimis heb drin

32.

E Beteu yn nhir² uynyt yn lluyr
Y guir lluosait
Bet Gwryen guruhud enguant a Lluytawe
fab Liwelit

33.

Piaur bet yn y mynyt
A Liviassei Llossit
Bet Teyrnuael hael ab hyvlyt

34.

Piau y bet hwn bet Eilivleth hir
Ig gurth tir Pennant Twrch³
Mab Arthan gywlavan gyulch

35.

Bet Llev Llavgyffes y dan achles, mor,
Yn y bu y gywnes
Gur oet hwnnu guir yneb ni rotes

36.

Bet Beitlauc⁴ rut yn amgant riv lyvnav
Bet Lluoscar yg Keri
Ac yn y ryd Britu bet omni

37.

Pell y vysci ac Argut
Gueryd machave ae cut
Hir gwynion bysset Beidauc rut

38.

Pell y vyski ac anaw
Gueryd machaue arnaw
Beidauc rut yu hunab Emer Llydau

¹ Llawengyn.³ Fwrch.—W. M.² Long Mountain.—Cefn⁴ Beidiauw.

digoll.—W. M.

39.

Bet un pen o Prydein yn lleutir Gwyn-
assed
Yn y da lliw yn Llychun
Ig kelli Vriavael bet Gyrthmul

40.

E beth yn ystyvacheu
Y mae paub yn y amheu
Bet Gurtheyrn gurtheneu

41.

Kian a ud diffaith Cnud
Draw o tuch pen bet Alltud
Bet Cindilic mab Corknud

42.

Neum duc i Elphin
A Prowy uy Bartrin
Gessefin uch Kinran
Bet Ruvaun ruyvenit ran

43.

Neum duc i Elphin
I brovi vy Martin
Uch Kinran gessefin
Bet Rywawn ry ieuanc daerin

44.

Bet ymarch bet y guythur
Bet y gugavn Cletyfrut
Anoeth bit bet y Arthur

45.

Bet Elchuith ys gulich glaw
Maes Mevetauc y danaw
Dyliei Cynon yno y Cunaw

46.

Piau y bet hwn bet hun a hun
Gowin ymi mi ae gwnn
Bet ew bet Eitev oet hun
A bet Eidal tal ysgun

47.

Eitew ac Eidal diessic Alltudion
Kanawon cylchuydre
Meckid meibion Meigen meirch mei

48.

Pieu y bet hun? bet Brwyno, hir,
Hydir i wyr yn y bro
Parth ydvei ni bilei vo

49.

Pieu y bet hwn nid, aral,
Guyth uch urth ervid
Trath latheu chuarthei vrthid

50.

Bet Silit dywal in Edrywuy, le,
Bet llemenic in llan Elwy
Yg guernin bre bet Eilinyv

51.

Bet milur mireingnaud Kelein, oelav,
Kin bytau y dan mein
Llachar mab Run yg clun Kein

52.

Bet Talan talyrth yg Kinhen teir Kad
Kymiad pen pob Nyrrh
Hyget agoret y Pyrrh.

53.

Bet Elinner ap ner in ywynder
Dayar diarchar di bryder
Penllu wu tra wu y anser

54.

Bet gur gurrh y var llachar, llyvnnifer,
In Aber duwir dyar
Yn y guna tavne tonniar

55.

Pieu y bet yn y rideu
Bet ruyw yu hwnnw mab Rigenau
Gur a digonei da ar y arfweu

56.

Pieu y bet hun? bet Breint
Y rug lleuin a lledneint
Bet gur guae y isscereint

57.

Pieu y bet in llithir y brin
Llauer nis guir ai gofin
Bet y Koel mab Kynvelin

58.

Bet deheveint ar cleveint, awon,
Yg gurrhdir Mathauarn
Ystifful Keduir Kadarn

59.

Bet Aron mab Dewinvin in hir gueunle
Ni ddodai lew ar ladron
Ni rodidi guir y alon

60.

Bet Tawwlogau mab Llut
In trewrut traw mal y mae in y Kystut
Ae clatheu Kaffei but

61.

Pieu y bet ar lann rydnant, Run,
Y enw radau Keucant
Ri oet ew Riogan ae guant

62.

Oet ef Kyfnissen y holi galanas
Guawrut grut aten
A chen buir but bet Bradwen

63.

Pieu y bet Pedryval
Ae pedwar mein amytal
Bet Madauc Marchauc dywal

64.

En Eiwonit¹ elvit tir
Y mae gur hydud hir
Lleas paup pan rydighir

65.

Etri bet yg Kewin Kelvi
Awen ae divaud imi
Bet linon garw y duael bet Kinvael
Bet Kin veli

66.

Bet Lluid lledneis ig Kemeisdir
Kin boet hir tuw y eis
Dy girchei tarw trin in o treis

67.

Bet Siavn Syberv in hir erw, minit
Y rug y guerid ae derv
Chuerthinauc brauc² brid chverv

68.

Pieu y bet yn y Clidur
Tra uw ni bu eutilur
Bet Ebediv am Maelur

69.

Pieu y bet in yr Allt draw
Gelin y lauer y law
Tarw trin trugaredd itaw

70.

Y beteu yn y morva ys bychan ae hael-
ewy
Y mae Sanant Syberv vun y mae Run
ryfel achwy
Y mae Carwen verch Kennin y mae
lledin a llywy

71.

Bet Kennin henben yn aelwyd, dinorben,
Bet Airgwl in dyved
Yn ryt Gynan gyhoret

72.

Gogyvarch pob diara
Pieu yr Vedgor yssy yma
Bet Einyaun ap Cunedu
Cwl yn Prydein y diua

73.

Pieu y bet yn y maes mawr
Balch y law ar i lafnawr
Bet Beli vab Benlli Gawr

LLYWARCH HEN Y DDAU HYN.

74.

Bet Gwell yn y rhiw felen
Bet Sawyl yn llan Gollen
Gwercheidw Llafur bwlech Llorien

¹Eivionydd. ²Braut.

75.

Bed Rut neus cut tywarch
Ni sai rydd gweryd ammarch
Bedd Llygedwy vab Llywarch

ALLAN O LYFTR ARALL.

Piaur Bedd yn y Caerau¹
Gyferbyn a Bryn y Beddau²
Bedd Gwryd ap Gwryd glau

LLYMA DDYHUDDIANT ELPHIN³

ELPHIN deg taw a'th wyllo
Na chabled neb yr eiddo
Ni wna les drwg obeithio⁴
Ni wyl dyn dim ai portho⁵
Ni bydd coeg gweddi Cynllo⁶
Ni thyr Duw a'r addawo
Ni chaed yn ngored Wyddno
Erioed cystal a heno⁷
Elphin deg sych dy ddeurudd
Ni weryd vod yn rhybrudd
Cyd tybiaist na chevaist vudd⁸
Ni wna les gormodd cystudd
Nag ammau wyrthiau Dovydd
Cyd bwyv bychan wyv gelvydd
O voroedd ac o vynydd⁹
Ac o eigiawn avonydd
Y daw Duw a da i ddedwydd¹⁰

Elphin gynneddvau diddan
Anwraidd¹¹ yw dy amcan
Nid rhaid it ddirvawr gwynvan¹²

¹ Hwn agladdwyd mewn lle a elwid Maes y Caerau yn ymyl Dinas Emrys.

² Bryn y Beddau—According to this, is the old name for Stone-Henge, on Salisbury-Plain.—Medd Wm. MORRIS.

³ *Gwel gan arall tan yr enw yn tu dal. 25 Y gan honno, yn Ll. P. P. a elwir Gorchest y Beirdd; o vlaen pa un, yn y llywyr honno y mae y geiriau hyn:—*"Ac yna (yn llys Elphin) i bu Daliesin onid oedd ef 13 blwydd oed, ac ydd aeth Elphin ab Gwyddno mewn gwahawdd nadolig at Faelgwn ei ewythr; ac yno canmoles ef Daliesin yn llys Maelgwn; ac i rhoed ef yngharchar, hyd pan ddaeth Taliesin ai ellwng allan a'i gerdd ehanu. Ac yno i canodd Taliesin Orchest y Beirdd, ger bron y tri bard ar ddeg; ac o hynny allan i gelwid ef Taliesin Ben Beirdd." *Ternyn y gan honno a ddylai vod—*"A ollwng Elphin, o'i hual eirin," *yn ol y rhan vnyav o llywrau; a dechre can arall yw—*"Aryf ag cynnil; fydd yn canlyn.

⁴ It ddrwg obeithio.

⁵ Nid a wyl dyn ai portho.

⁶ Y Aedd ban yn Ll. S. D. R.; y 5ed mewn rhai Unnos. [llywrau.

⁷ Y 3ed ban yn Ll. S. D. R.; y 4ed mewn rhai llywrau.

⁸ Y denfyn Duw dda i'r dedwydd.

⁹ Cans o vor ac o vynydd.

¹¹ Anfilwraidd.

¹² Y 3ed ban yn Ll. S. D. R.; y 5ed mewn rhai llywrau.

Gwell Duw na drwg ddarogan¹
Cyd bwyv eiddil a bychan²
Ar gorverw³ mor dylan⁴
Mi a wnav yn nydd cyfran⁵
It well no thrichan maran⁶

Elphin gynneddvau hynod
Na sor er⁷ dy gafaelod
Cyn bwyv wan ar lawr vy nghod
Mae rhinwedd ar vy nhavod
Tra bwyv vi i'th gyvraged
Nid rhaid it ddirvawr onod
Drwy gofa⁸ henwau'r Drindod
Ni ddichon neb dy orvod⁹

TALIESIN AI CANT.

EMAN WEITHYON E DECHREU

GWARCHAN MAELDERW,

Talyessin ae Cant ac a rodeb breint idaw kemeint ac
odleu egododin oll ae dri gwarchan yng kerd
Amrysson.¹⁰

DOLEU deu ebyr am gaer
Ym duhun am galch am glaer
Gwibed adoer a dwyaer

¹ Y Aedd ban yn Ll. S. D. R.; y 6ed mewn rhai llywrau.

² Y 5ed ban yn Ll. S. D. R.; y 3ed mewn rhai llywrau.

³ Ar fodd garw verw: Ar nod garw verw.

⁴ Y 6ed ban yn Ll. S. D. R.; 4ed mewn rhai llywrau.

⁵ Mi a wnav it yn nydd cyfran (cyfrdan). S. D. R.

⁶ Well na thrichan maran.

⁷ Na sorr wrth. ⁸ Ond coffa. ⁹ Dim dy orfod.

¹⁰ O L. P. P. y mae y gan hon. *Gwel ddryll o honi yn tu dal. 53. Gwel Gwarchan Adebon yn tu dal. 53. a darllain yr amrywiaethau hyn o L. P. P. Llinell. 3. Ni byd ehovyn noeth yn esgall.*

4. Pawb pan rydynger yt ball.

8. Ny cheri golofni gyvieith.

9. E mis e mwyrthwas amun.

Hefyd Gwarchan Cynvelyn, tu dal. 53: yr amrywiaethau hyn:

4. Gweilgin torch tyrchtrwyd trychethin.

5. Trychinfwrch cyrchessit en avon.

9. Ryvelvododyon.

10. Esecryn vyr vyrwalch.

13. Iauv vriwyn vriwal.

16. Trwy hoel trwy hemm.

17. Trwy gibellaur a gemm

19. A galar dwfn dyvyd.

22. 23, 24, allan.

29. Ar denin dwyar.

30. Dyraith grad vorion.

31, 32, allan.

37. Gomynat gelyn.

39. Gochaun cyrd ceinmyn.

41. Gorchan Cynvelyn cychwy wylat.

43. Dychiannawr deur dychianat.

45. Cyverthryneit.

48. Eithinyng neut ynt blennyd.

50. Ar Ododin neur goruc o dyn.

56. Wyr Catvan colovyn greit.

65. Cynon a Chadreith a Chethlew o Gatnant.

Klotryd Ceissidyd kysgut
 Brithwe arwe arwrut
 Ruthyr anorthure a webir
 Adwy a dodet ny debit
 Odef ynyas dof y wryt
 Dygwgei en aryf en escut
 Hu tes enwlyd elwit
 Gwr a ret pan dychwelit
 Kywely krymdy krymdwyn
 Kyveiliw noc eiliw etwrwyn
 Nac emmel dy dywal a therwyn
 Tervyn torret tec teithyawl
 Nit arvedauc e volawt
 Diffryderas y brascawt
 Molawt rin rymidhin rymenon
 Dyssyllei trech tra Manon
 Disgleiryawr ac archawr tal achon
 Ar rud dhreic fud pharaon
 Kyveillyawr an awel adawawn
 Trengsyd a gwydes neb ai eneu
 Y ar orthur teith teth a thedyt
 Menit e osgord mawr mur onwyd
 Ar vor ny dheli na chyingwyd
 Gil na chyingor gordibleu eneit
 Talachor escor eidin rac dor
 Kenan kein mur e agor
 Gossodes ef gledyf ar glawd meiwyd
 Budic e ren eny annaud wledic
 Y gynnrwrthic Kynlas Kynweis
 Dwyn dyvynweis kychwech ny chwyd
 Kychwerw Kychwenyches
 Kychwennych y enlli weles
 A lenwes miran mir edles
 Ar ystre gan vore godemles
 Hu tes idware yngorvynt
 Gwyr goruynaf ry annet
 En llwrw rwydheu ry gollet
 Colwydd medwyd menwyd
 Gogled run ren ry dynnit
 Gorthew am dychwel dychwelit
 Gorwyd mwy galwant no melwit
 Am rwyf am ry ystoflit
 Ystoflit lliw llain blin blaen blen blen-
 wyd
 Trybedawt y wledic e rwnng drem drem-
 rud
 Dremryd ny welet y odeu dhogyn ryd
 Ny welet y odeu dhogyn fyd
 Noc eredic dar digeryd
 Kentaf digonir can welw
 Kynnwythic lleithic llwyrdelw
 Kyn y olo gouudelw
 Taf gwr mawr y wael Maelderw
 Delwat dieirydaf y erry par ar delw
 Rwyse rwy bre rynnun gwlat rymun rym-
 dylze
 Ysgaul dhisgynnyaud wlawd gymre
 Nac yscawt y redech ry gre
 Godiweud goddiwes gwlat vre

Ny oddiweud o vevyl veint gure
 Da dyvot adonwy adonwy am adawssut
 A wnelei vratwen gwnelut lladut llosgut
 Ny chedwaist nac eithaf na chynnor
 Ysgwn tref dy beuwel
 Ny weleis or mor bwyd mor
 Marchawc a vey waeth no od gur
 Try can eurdorch a gryssiassant
 En amwyn breithell bu edrywant
 Ket ry ladei hwy wy ladassant
 A hyt orfen byt edmyc vydant
 Ac or sawl a aytham o gyt garant
 Tru namyn un gur nyt englyssant
 Try cant eurdorchawc
 Gwnedgar guaeawc
 Trychan trahaauc kyuun kyvarvawc
 Trychan meirch godrud
 A gryssyws ganthud
 Trychwn a thrychant tru nyt atcorsant
 Dywal ygcet kyniwnng yg keni
 Yg kyvrang nyt oed dang as gwnehei
 Yn dyd gwyth nyt ef weith gocheli
 Baran baed oed bleidig mab eli
 Ervessit gwin gwydyr lestri llawn
 Ac en dyd camawn camp a wnehei
 Y ar aruul kann kyn noe drenghi
 Calaned cochwed ae deui
 Pwys blaen rydre ferei y gadeu
 Dryll kedyr kat kein krysgwydyat
 Bryt am gorlew diechwith lam
 Y orwylam nat ry gigueu
 Et gwneei gwyr llydw a gwraged
 Gwydw kyn noe agheu
 Breint mab bleidig ac ysberi y beri greu
 Kein guodeo e kelyo ery vyhyr
 O honaw ar fyseut as eiriangut
 Pan esgynnei bawb ty disgynnut
 Cenei gwin gwaet meirw meint a wanut
 Teir blyned a phedeir
 Tutet en vaur yt vaer
 Asgym myrr hut ath vodi gwas nym
 gwerth na thechut
 Present kyvadraud oed breichyaul glut
 Pan gyrchei yg kywlat e glot oed anvon-
 awc
 Ef dilydei win gwr eurdorchawc
 Ef rodei gloywdull glan y gwychiawc
 Ardweyi kann wr arwr maynawc
 Anvonawc eissyllut alltud marchawc
 Un maban e gian o dra bannawc
 Ny sathraut gododin ar glawr flossaut
 Pan vey no lif llymmach nebawt
 Angor deor daen saph saphwy graen
 Anysgoget vaen
 Blaen bedin arall arlwy treis tra chyn-
 nivyn
 Rwy gobrwy gordwy lain
 Enwir yt elwir oth gywir weithret
 Rettor rwyfyadur mur pob kyvyeith

Tutwlech treissic aer caer o dileith
 Angor deor dain sarph saffwy grain
 Blaen bedin enwir yt elwir oth gywir
 gverit
 Kywir yth elwir oth gywir weithred
 Rettor rwyfyadur mur pob kiwet
 Meryn mab madyeith mat yth anet
 Aches guolouy glasvleid duuyr dias dilyn
 Angor deor dain
 Anyswguaen en blaen bedin
 Ledrud levir a meirch a gwyr rac God-
 odin
 Re cw gyvarch kywyrein
 Bard keinre tot tARTH rac garth merin
 Sewyt dan wodef ny ystyngei
 Rac neb wyneb cared erythvaccei
 Diryeit o eirch meirch yg kyndor
 Awr gwryawr hein
 Gwaewawr kelin creudei
 Pan wanet yg kyveillt ef gwanei
 Ereill nyt oed amevyl yt a dyceei
 Dyvit en kadw ryt kein asmyceei
 Pan dyduc Kyhuran clotvan Mordei
 Geu ath diwedus tut leo na delus
 Meirch neb March lew keny vaccet
 Am byrth amporth oed cadarn e gledyval
 Ynyorth wr rwy ysgeinnyei
 Y onn o bryholl llaw
 Y ar vein erch mygedorth
 Ardwy nef adef eidun gwalat
 Gwae ni rac galar ai auar gwastat
 Pan doethan deon o dineidin parth
 Deetholwyd pob doeth wlat
 Ynghyfyssed a Lloegyr lluyd amhad
 Naw again am un a beithynad
 Ardemyl meirch a seirch a serie dillad
 Ardweyi waet nerth e gerth or gat
 O osgord mynydawe pan gryssiassant
 Gloywdull e am drull yt gynuoethant
 O ancwyn Vynyndawe handit tristlawn
 vymbryt
 Rwy e ry golleis y om gwir garant
 O drychan eurdorchawe a gryssyws Gat-
 raeth
 Tru namen un gwr nyt anghassant
 Gosgord Gododin e ar rawn rin
 Meirch eiliw eleirch a seirch gwehin
 Ac yg Kynnor llu lliwet disgin
 En amwyn called a med eidin
 O gussyl Mynyndawe trossassei ysgwyd-
 awr
 Kwydassei lavnawr ar grannaur gwin
 Wy ceri gon gwylaes disgin
 Ny phorthassan warth wyr ny thechyn
 Neut ergveis y win ar yg herdet
 Gwinvaeth rac Catraeth yn un gwaret
 Pan ladei ae lavnawr ynysgoget
 Yn dayr nyt oed wael men yt welet
 Nyt oed hyll ydellyll en emwaret

Adwythic scyndawe Madawc elvet
 Pan deg y cyvarchant nyt oed hoedyl
 dianc
 Dialgar Arvon cyrchei eur ceinyo arur-
 chyat
 Urython browys meirch Cynon
 Leech leud ud tut leuvre
 Gododin stre stre
 Ancat ancate cyngor cyngor
 Tymestyl trameryn lestyr trameryn lu
 Heidilyawn lu meidlyawn let lin lu
 O dindywyt yn dyowu
 Sewyt grugyn y ractaryf trun tal briw
 bu
 Eur ar mur caer crisgwitiat
 Dair caret na hair air mlodyat
 Un S sara secisiar argouduit adar
 Bro uual pelloid mirein nis adrawd
 A uo byw odam gweinieit lui odam lan
 Luch livanat nys adrawd
 A vo biw en did pleimieit
 Na bei cinaval cinelveit
 Dim guoiu ediu o adam neinim
 Un huc an guoloet guoreu fdlinet
 Em ladaut lu mawr i guert
 I adrawd ladaud map Nuithon
 O eurdorchogyon cant o deyrnet
 Hyt pan grimbuillet
 Bu guell prid pan aeth canwyr y Gat-
 raeth
 Oid eilth gur gwinvaeth callon ehelaeth
 Oid gur luid einym oed luric ceinim
 Oid girth oed cuall ar gevin e gavall
 Ny wisguis i mil i mil luit heinim
 I guaiw ae ysguit nae gledyf nae gyllell
 No neim ab Nuithon gur a vei well
 Tra merin sodeo trileo
 Yg caat tri guaid franc fraidus leo
 Bubon a guoreu bar deo
 Guaut i ar fisiolin i amdiffin
 Gododin im blain trin
 Terhit rei gnawd
 I llwrw Alan buan brithei gnawd
 Rac teulu deor em discinhei
 Gnawd mab golistan cennei bei
 Guletic i tat indeuit a lauarei
 Gnaut ar les Minidauc scuittaur trei
 Guaurud rac ut eidin Urvei
 Ni fforthint molut muet
 Rac trin riallu trin orthored
 Tebihic tan teryd trui Cinneued
 Diw mawrth gwiscassant en cein duhet
 Diw merchyr bu guero eu cit unet
 Divyeu cennadeu amodet
 Diu guener calaned a civrivet
 Diu sadwrn bu didwrn eu cit gueithret
 Diu sul laveneu rud a at ranhet
 Diu llun hyt benn clun gwaed lun guelet
 Nys adrawd gododin gwedy lludet

Hir rac pebyll madauc pan atcorhet
 Disgynsit in trum in alavoed dwyrem
 Cintebie e celeo eivit migan
 Gwanannon guirth med guryt muilham
 Ac guich fodyauc gwichawe inham
 Eithin uoleit mab bodu at am
 Guir gormant aethant cennin
 Guinweith a medweith oedyn
 O anewyn Mynydauc anthuim
 Cim mrynwawe o goll gur gwned rin
 Mal taran nem tarhei ysewytur
 Rac rymnaud eithinin
 Moch arvireit i meitit pan *ers*
 Cincerein i midin o douis
 In towys enilin
 Rac caut em gwant cesseuin
 Oed mor guanauc idinin
 Mal ivet med neu win
 Oed mor diachar
 Yt waneï escar
 Uid alt guanar gurthyn
 Moch aruireit i more i cinim
 A pherym ac stre
 Bu civeirch gueirguat
 Ig cin or or cat
 Civeillt ar garat
 Init gene
 Bu guolut mynut bu le
 Bu guanar gueilgin gurymde
 Guelet e lavanaur en liwet
 In Ciuamwin gal galet
 Rac godwryf y aessawr godechet
 Techin rai eidin vre uiriet
 Meint a gaffeilau nyt atkorei
 O honau cuir oed arnaw ac canet [vei
 Cindynnyauc cale drei pan grinee gri-
 Nit adwanei ri guanei riguanet
 Oed menyh gwedy cuin i escar i cimluin
 Oed guenwin hu carantet
 A chyn i olo a tan tut guet
 Daiar dirlishei efar med met
 Hurtrevit clair Cinteiluad
 Claer cleu na clair air uener sehic [rat
 Amsutseic sic sac adleo gogyuurd gogym-
 Edili edili ui puillyat
 Nys adrawd gododin in dit pleigheit
 Na bei cynhauual citeluat
 Llavnaur led rud laun ciuachlud
 Guron guorut y maran laun gur leidyat
 Laguen utat stadal vleidyat
 Bleid ciman lluarth teulu in ladu
 Cin oi dalu ni bu guan enwir ot guur
 Guereit rector Cindur mur pob kyvyeith
 Tutvwlch treissic haer caer godileit
 Kyvarvu ac ac erodu leidyat lu
 Hero ny bu ac cihoit ac i hero ni bu
 Hero ciued guec guero
 Gnissint guevilon ar e helo
 Nit oed ar les bro bot ero ni cilius taro

Trin let un ero traws y achau liiirdelo
 Ef quant tra trigant echassaf
 Et ladei auet ac eithaf
 Oid guin e mlaen llu llarahaf
 Godolei o heit meirch e gayaf
 Gochore brein du ar vur caer cein
 Ef Arthur rug ciuin uerthi ig disur
 Ig Kynnor guernor guaur
 Erdyledam canu i Cenon cig ueren
 In guarth ac cin bu diuant dileit
 Aeron riuessit i loffen ar pen erirhon luit
 E ranuit goreu buit i iglivon
 Ar les Minidawc marchawc maon
 Em dodes itu ar gwasu galon
 Ar Gatraeth oed fraeth eurdorchogyon
 Wy guenint lledint seivogyon
 Oed ech eu temyr treis canaon
 Oed odit i mit o barth Vrython
 Gododin o bell guell no Chenon
 Erdiledaf canu ciman caffia in cetwir
 Am Gatraeth ri guanaid brit rec
 Brit gue ad guiar sathar sanget
 Sengit guit guned
 Dial am dal med o galanet
 Cives riget nis cibno guedi cyffro cat
 Cevei cimwyn idau civi daeret
 Llithyessit adar ada am edismyccaf
 Edeuuniat eithuauat aruhicat
 Et guisgus awr ig kinnor gaur
 Ig cin varan edeuinieit ballauc
 Tal gellauc cat tridid engiriawl
 Etlinaut gaur arth arwynawl
 Ar grugiat guor vlodyat erigilriat
 Hir lu cem bu gupno mab gwen gat
 Erdiledaf canu ciman ci
 Guernit llawen llogell bit budit did di.

YRYMES DYDDBRAWD.¹

O L. E. D.

DEUS duw delwad²
 Gwledig gwaed neirthiad³
 Crist Iesu gwyliad
 Rhwysg rhydd amnad⁴
 Adfelach caffad⁵
 Nim gwnel heb rannedd
 Moli dy drugaredd⁶
 Ni ddyfu yma
 Gwledig dy gynna⁷
 Ni ddyfu⁸ ni ddyfydd

¹ Armes dyd brawd (detbrawd.—LL. C).² Dominus Deus deliad.—LL. P. P.³ Gwlad nerthiad.—LL. P. P.⁴ Rrwyk rrydd an mad.—LL. P. P.⁵ Neu yn doeth adail mad, yn pen ith gavad.—LL. P. P.⁶ Ni bom heb rannedd, Oth vawr drugaredd.—LL. P. P.⁷ Ni ddyydd yma, Un gwledie mor dda.—LL. P. P.⁸ Ni ddoeth.—LL. P. P.

Neb cystal a dofydd
 Ni ganed yn nydd plwyw¹
 Neb cystal a Duw
 Ac nid addef
 Neb cystal ag ef
 Uch nef is nef
 Nid gwledig namyn ef²
 Uch mor is mor
 Ef a'n crewys
 Pan ddyffo dewys
 Et an gwna mawr trws³
 Dydd brawd yn echwrys
 Cennadau o ddrws
 Gwynt a mor a than⁴
 Lluched a tharian
 Eirf eb gwengan
 Llwyth byd yn griddfan
 Ergelawr dygedawr llawhethan
 Ergelhawr mor a syr
 Pan ddisgynno pater
 I ddial a'i nifer
 A chyrn gopetror
 Ac ennynnu mor
 Llwyth byd llosetawr
 Hynny fwynt marwawr
 Llosgawd ynial ran
 Rhac ei fawr faran
 Ef tynho aches⁵
 Rhac ei faranrhws
 Diffurn dydd reges
 Gwae ai harhows
 Ef tarddo talawr
 Tarddid nef i lawr
 Gwynt rudd dygetawr
 Ech y gadwynawr
 Neu byt mor wastad
 Mal pan gread
 Saith pedyr ai dywawd⁶
 Daeear ddiwarnawd
 Dywawd duw Sadwrn

Daeear yn unffwrn
 Sadwrn fore rhwydd
 I'n gwnaho ni culwydd
 Tir bydawl tywydd
 Gwynt y toddo gwydd
 Ebryn bob dyhedd¹
 Pan losgo mynyddedd
 Atfydd triganedd
 A chyrn rhag rhiedd
 Cyfoethawg ai henfyn
 Mor a thir a llyn
 Atfydd cyrn dygryn
 A daear gychwyn
 Ac uch pob mehyn
 A marw mein fyddin
 Eryf argelwch
 Ac ennynnu llwch
 Ton anghyolwch
 Tarian ymrythwch
 Teithiawg afar
 Ac eryf trwy alar
 Ac ennynnu trwy far²
 Rhwng nef a daear
 Pan ddyffo trindawd
 Ymaes maestawd
 Llu nef ymdanaw
 Llwyth llydan attaw
 Cyrdd a cherddorion
 A chathleu engylion
 Drychafant o feddau³
 Eirant o ddechrau
 Eirant cwu coed⁴
 Ar gymaint addoed
 A rewiniwys mor
 A wnant mawr gawr
 Pryd pan ddyffo
 Ef ai gwahano
 Y sawl a fo meu⁵
 Ymchoelant o ddeheu
 A ddigonwy camwedd
 Ymchoelent y pothgledd
 Ponid erlys dy gyfreu
 A lefeir dy eneu
 Dy fyned yn du hynt yn nanheu
 Yn nhywyll heb leufereu
 Ac ym oedd ei eirau
 Ac ym oedd ei ieithau
 Ac ym oedd ei ganwlad
 Ac ei cant lloneid

¹Ni aned mewn plwyw.—Ll. P. P.

²Is nef ag uwch nef,
 Nid oes brenhin ond ef
 Ef a greodd pob dyn
 Uwchlaw pob terfyn
 Ef a roes pob rran
 Dan law'r byd bychan
 Val y roes y gwir ior
 Y terfynau ir mor
 Velly daw diwedd,
 Ar lawr varannedd
 Pymthec diwnawd
 Cyn dywod dydd brawd
 I tyr cadwynau
 Yr holl blanedau

Ll. P. P.

⁴Gwynt dwr a than,
 Daeear awyr dylan
 Or wy vab gwiwgan
 Llwyth byd yn griddfan
 Er golau yr huan
 Discyt ur llywethan
 Pan ddel yn prior
 Ai gyrn pedeior
 Ac ennynnu'r mor
 Ar main yn varwor
 Pan ddel y pumoes
 Ger bron Agios
 Llauer deigyr ar sarn
 Rhag y wawr farn

Ll. P. P.

³Yna bydd mawrdrwst
 Ar y ddaear grynwst
 Pan ddiscyno Deus,
 Ynghanol mundus
 Dirfawr ofn a fydd,
 Ar y pedwar defnydd

Ll. P. P.

⁵Dyd brawd diaches
 Gwae ae arhows
 Pan gryno reges
 Rhag ei fawr farnes

Ll. P. P.

⁶Pedyr a ddywawd
 Am y ddaear farnawd

Ll. P. P.

¹I daw tan pob tuedd
 I losci'r mynyddedd

Ll. P. P.

²Llefain anghlasear
 A fydd ar y ddaear
 Pan ddel Drindawd
 I faes Maestawd.

Ll. P. P.

³Kyvodant or beddau
 A oddefodd angau

Ll. P. P.

⁴O gread Addaf
 Hyd y dydd diweddaf

Yno i dywait ein ior
 Wrth fyw a marwor

⁵Y sawl y sydd vau
 Elont im deau
 A wnaeth y camwedd
 Elont y barth cledd
 I fyned yn glau
 Lle nid oes golau
 Mi a roes iwch hadau
 Ag a roes iwch ieithau

Ll. P. P.

Canfed gwlad present¹
 Ni bum heb gadwent
 Oedd mynych cyfar chwerv
 Y rhof a'm cefnderw
 Oedd mynych cyrys-gwyddad
 Y rhof a'm cywlad
 Oedd mynych cyflafan
 Y rhoi ar truan
 A'm goryw hwn fyth
 Ni'm gwnaei dyn byth
 Am gyrrwys ynghrog
 A wyddwn yn og
 Am gyrrwys ym mhren
 Dibynwys fy mhen
 Tafaw di fy neudroed²
 Mor tru eu haddoed
 Tauaw dyr boened
 Ef gyrr fy nhraed
 Tauaw dy fy nwy fraich
 Ni ddybydd eu baich
 Tawaw dy fy nwy ysgwydd
 Handid mor dyfedd
 Tauaw dyr cethron
 O fewn fy nghalon
 Tauaw dy gethrawd
 Yrhung fy neu lygad
 Tauaw yr da allad³
 Coron ddrain i'm iad
 Tauaw dy oestru
 A wanpwyd fy nhu
 Teu i chwithau
 Mal yr ywch llaw ddeheu
 Iwch ni bydd maddau⁴
 Fyngwan a bereu
 A wledig ni wyddiem
 Pan oedd ti a grogem
 Gwledig nef gwledig pob tud
 Ni wyddem ni grist tud vyhud
 Bei ath wybyddem
 Christ ath athechem
 Nid arfollir gwad
 Gan lwyth eis

¹ Mi roes iwch gadwent
 Ynghanol eich present
 O bob cyfryw ryw
 Rhof am kefnderyw
 Mi a eutham ar bren
 I gymryd fy nien
 Er adfer mab dyn
 O garchar ei elyn

Ll. P. P.

² Trawed y neudroed
 Mor ddrut ir haeddoet
 Truan iawn im poenet
 Om pen im traet
 Trawed fy neuiraich
 Neu'r gawsant eu baich
 Kavas pob yscwydd
 Dolur didramgwydd
 Tewon yw kethrad
 Rhung fy neu lygad.

Ll. P. P.

³ Tewion yw tylliad
 Koron ddrain im iad

Hyn oll a wnaethum
 Er cariad i ddyn
 Mae a wnaethoch chwith-
 au

Om kariad inhau
 Ni roesoeh im fwyd
 Na thy rhag annwyd
 Arglwydd ner cawsud
 Pe is archesud
 Pan welsoch dlawd
 Ar ddolur'r Drindawd
 Er doluriau fy nghnawd
 Yn govyn kardawd
 Pes trugarhessud
 Trugaredd a gawsud
 Aun na thrugarheaist
 Trugaredd a golleist
 A wnaeth yn anfad
 Yn erbyn y tad - Ll. P. P.

⁴ Ni chewch chwi faddeu
 Eich camarferau
 Ll. P. P.

Digon sawchi anfad
 Yn erbyn Dofyddiad
 Canmil engylion
 Y sydd i'm yn dyston
 A ddoeth im cyrchaw
 Gwedi fy nghrogaw
 Ynghrog yn greuled¹
 Myhun im gwared
 Yn nefoedd bu cryd
 Pan in crogyssid
 Pan orelwis Eli²
 Dy culwydd uch celi
 A chenwch ddau Ieuan
 Rhagof y ddau gynran
 A dau lyfr yn eich llaw
 Yn eu darlleaw
 Nis deubi rryrs
 Rygoswy rygossys
 Ac awch bi wyniaith
 Gwerth awch ynfyd araith
 Cayator y ddylaith
 A wnawch i uffern llaith
 Crist Iesu uchel ryseilas trycha mil
 blwyddynedd
 Er pan ytyw ym muchedd
 Ac ail mil cyn crog
 Yt lewychi Enog
 Neu nid adwen ddrud
 Maint eu heissillut
 Gwlad press ith ermud
 A chyd awch beiodud
 Trychan mil blwyddynedd namyn un
 Orogodid buchedd tragwydd
 TALIESIN AI KANT.

YR AWDYL VRAITH.

1. 1.³ Ev a wnaeth Panton Ar lawr glyn Ebron⁴

¹ Ynghrog iawn greuled
 I rhoesoeh eich gwared
 Atteb ni wyddoch
 Pam im crogasoch
 Can mil o engylion
 Y sydd yn dystion
 A ddoethont im cyrchu
 Wedi fynghladdu
 Arglwydd ni wyddom
 Mai ti a grogasom
 Gwledig nef a phob tud,
 Ni wyddom pwy oeddut
 Ni arvollir gwad
 Gan lwyth issaf wlad
 Ni roer aur dalaith
 Ar rawd uffernfaith
 Yno gwae a wnaeth lys
 Ar fro annilys

Gwae a edewis drysor
 Ynglyn llosgitor Ll.P.P.
² Ef a ddywaid Eli
 Duw culwyd Celi
 Mae tri die cyn brawd
 I gwledycha Ennawc
 Ym i dywaid pob cnawd
 Dynion daearawd
 Gwae a roes ei fryd
 Ar lawr creulyd
 Val y traetha Ieuan
 Yn yr ysgrythyr lan
 Gwae a ymdirietto
 Yn yr hwn nid eiddo
 Nid oes or presen
 Or dechreu hyd orphen
 Un orig or dydd [wydd
 Wrth y fuchedd dragy-

³ Y ddau riviad a ddengys drevyn yr awdyl yn ol
 amryw lyfrau.

⁴ Ebron.

Ai ddwyllaw gwynion
Gwiwlun Adda¹

2. 2. A phum can mlynedd
Heb vawr ymgeledd²
Bu ev yn gorwedd
Cyn³ cael anima

3. 3. Ev a wnaeth Eilwys
Yn llys paradwys
A'i asen aswys
Iesin Eva⁴

4. 4. Seithawr i buan'
Yn cadw'r berllan
Cyn cyvrdan satan
Sitiwr tartara⁵

5. 5. Oddiyno gyrwyd
Drwy ryn ac anwyd
I gael⁶ eu bywyd
I'r byd yma

6. 6. I ddwyn trwy ludded
Meibion a merched
I gael ofuned⁷
Ar dir Asia⁸

7. 9. I Adda ai gymhar
Y rhoed⁹ rhaw balar
I dori daiar¹⁰
I gael bara

8. 11. Engylawl genad
Gan Dduw uchel-dad¹¹
A ddug had tyviad
Hyd at Eva

9. 10. A gwenith clærwyn
I hau'r havaryn¹²
I borthi pob dyn
Hyd wyl Vagna¹³

10. 12. Hithau darguddiodd¹⁴
Degved ran o'r rhodd¹⁵
Hyd na chwbl hauodd¹⁶
Yr holl balva¹⁷

¹Gyn' hwmânia; gun hwmânia.

²Heb vawr anrhydedd.

³Heb.

⁴Aswsiesu a femina; aswys iesin fæmina.

⁵Sutiwr tartara; Kyfyrdd Tartara.

⁶I ennil.

⁷Rhag haeddu ddured (teyrnged dured).

⁸Asea; yr Asia.

⁹Deuth.

¹⁰I bryforio'r ddaear: I lafurio daer.

¹¹Goruwch dad. [dyffryn (orwyn).

¹²I hau'r rhyforyn: I gael'r hafaryn: I hau rhyd

¹³Hyd ddydd Fagne: Yd wyl Fagna.

¹⁴Hithe a ddarguddiodd: hithau a guddiodd.

¹⁵Y ddegfed ran ir (y) rhodd.

¹⁶Yd na chwplaoth. ¹⁷Balfau.

11. 13. Yno lle'r hauwyd
Yr yd a gelwyd¹
Medd Daniel² brofwyd
A brofeta³

12. 14. Rhyg du a gavad⁴
Yn lle'r gwenithad⁵
Er dangaws avrad
Ar ladrata

13. 15. Am hyn o reswm⁶
Rhag ovin dydd dwm⁷
Mae'n rhaid roi degwm⁸
I Dduw'n bena'

14. 17. O'r gwenith gwyn-vraint⁹
A'r gwin rhudd rhwydd vraint
Y gwnair corf cywraint
Crist vab Alpha¹⁰

15. 18. Yr avrlad yw'r cnawd
A'r gwin yw'r gwaedrawd¹¹
A geiriau'r drindawd
A'u cysegra

16. 19. Y llyvrau dirgel¹²
O ddwyllaw manwel¹³
A ddug yr angel
A'u rhoi Adda¹⁴

17. 20. Pan ydoedd yn rhen¹⁵
Hyd tros y ddwyen¹⁶
Yn nwyr Iorddonen¹⁷
Yn dirwesta

18. 7. Dau bump a deg wyth¹⁸
Y bu yn amwyth¹⁹
Yn arwain mysg-lwyth²⁰
Masgl fæmina²¹

19. 8. Ac unwaith heb gel
Pan ymddug Abel²²

¹Yr had a gellwyd: Yr yd a gelpwyd.

²Samuel.

³Broffesia.

⁴Rhyg du a gad.

⁵Gwenith mad: gwenith had.

⁶Am hyn o ffals-dwrn.

⁷Rhag ofn dydd hwn: Mae'n rhaid medd Satwrn.

⁸I bawb roi degwm.

⁹Gwirfaint.

¹⁰Crist ap agla: Crist fab agla.

¹¹Gwaedlawd: gwaedawd.

¹²Llyfr pob (rhyw) ddigel: Pob rhyw lyfr digel.

¹³Emanuel.

¹⁴A ddwg (y) Raphael iw roi i adda.

¹⁵Pan ydoedd yn hen: Pan oedd ym mresen.

¹⁶Yn nwyr Iorddonen.

¹⁷Hyd tros i ddwyen yn i ddyfrwestva.

¹⁸Dau bump deg (ag) wyth: Dau un deg ac wyth.

¹⁹Y bu hi yn ymlwyth: Y bu yn ymdwyth.

²⁰Yn arwain ymsclwyth.

²¹Macula femina: Masgl a femina.

²²Ir ymddug Abel.

- A Chlain ddiymwel
Homicida¹
20. 21. Deuddeg gweryddon²
Pedwar angylion³
Anyones Leison⁴
I lys Eva.
21. 22. I ddangaws cauerth⁵
Rhag pob rhyw draferth
Pan vai anghyvneth⁶
Ar brygnata⁷
22. 23. Dirvawr ovalon
A vu ar ddynion
Cyn cael arwyddion
Misericordia
23. 16. Or gwin sinobl-rhudd⁸
A blanwyd ar heul-ddydd
Ar nos loer gynnydd
A gwynp luna⁹
24. 24. E gavas¹⁰ Moesen
Rhag dirvawr angen¹¹
Y tair gwialen¹²
Ar ddominica¹³
25. 25. Ve gavas¹⁴ Salmon
Yn Nhwr Babilon
Holl gelvyddydon¹⁵
Arca foedera¹⁶
26. Mawr gevas innau¹⁷
Yn vy mardd-lyfrau¹⁸
Holl gelvyddyddau
Gwlad Europa
27. 27. Och Dduw, mor druan
Y daw'r ddarogan¹⁹
Drwy ddirvawr gwynvan²⁰
I lin Troea

28. Sarfes gadwynawg
Valch annhregarawg

A'i hesgyll arvawg¹
O Sermania²

29. 29. Hon³ a oresgyn
Holl Loegyr a Phrydyn⁴
O lan mor Llychlyn
Hyd Sabrina⁵
30. 30. Yna bydd Brython
Yn garcharorion⁶
Yn mraint alltudion
O Saxonia⁷
31. 31. Eu ner a volant
A'u hiaith a gadwant
Eu tir a gollant
Ond gwyllt Walia
32. 32. Oni ddel rhyw vyd
Yn ol hir benyd
Pan vo goglyhyd⁸
Y ddau draha
33. 33. Yno caif Brython⁹
Eu tir a'u coron
A'r bobl estronion
A ddivlana
34. 34. Geiriau yr angel¹⁰
Am hedda rhyvel
A vydd diogel
I Brytania¹¹
35. 26. Mi wn¹² eu cerdded
A'u twng a'u tynged¹³
A'u tro a'u trwydded¹⁴
Hyd ultima¹⁵
- O'r haul i'r ddaiair o ddwn i orchudd
Ond mi Taliesin nid oes cyvarwydd.

DIVREGAWD TALIESIN.¹⁶

GORUCHEL Dduw golochir ym hob va¹⁷
Goruchel ei enwau yn hebrea¹⁸

- ¹ Ai hesgyll sefydlog: Ai hesgyll yn ewrog (arfog).
² Sarmania. ¹⁰ Geiriau Emanuel: Geir-
³ Hono. iau Attanael.
⁴ Loegr a Phrydyn. ¹¹ I frutania: I lin Troia.
⁵ Yd yn Sabrina. ¹² Mi a wn.
⁶ Fal carcharonion. ¹³ I tro ai trwydded.
⁷ Ir Saxonia: I Saxonia. ¹⁴ I twng ai tynged.
⁸ Gogyd. ¹⁵ Hyd ddydd ultima.
⁹ Yno y caiff Brython.
¹⁶ *Neu Ymddirregawd: neu Bragawdgerdd Taliesin*
allan o Lyfyr y Dr. J. Davies; sef adysgriveniad
allan o Lyfyr Darogan Bodhenlli; ac wedi ei chy-
mharu gyda amryw lyfrau ereill.
¹⁷ Golochir ym mhob wa: a weddia ym mhob fa.
¹⁸ Goruchel glod ymhob da.

¹ Ddiymweledigca: Yr homicida: Ddymwaredoca:
I Arasynia: I Amisidia.

² Fymtheg o wryddon: Pedwar o angylion.

³ A phedwar angylion: A deuddeg gweryddon.

⁴ Anyones Layson. ⁵ I ddangos nerth.

⁶ Pan ddel anghyfraith.

⁷ Ar bererindotta: Ar brinatra: Ar Brutania.

⁸ Gwin sinobl rhudd.

⁹ Y gwimaluna: Ar gwin alpha.

¹⁰ Ef a gafas. ¹¹ Y tair gwialen.

¹² Rhaw ddirfawr angen.

¹³ Ar ddominia. ¹⁴ Ef (E) a gafas.

¹⁵ Yr holl gelfyddyd.

¹⁶ Arca a ffecia: Gwlad Europa.

¹⁷ Ag a gafas innau.

¹⁸ Yn fy mardd-gyfrau: Yn fy mhrif-lyfrau.

¹⁹ Drwy ddirfawr gwynnan (gyfrdan).

²⁰ Ydyw'r ddarogan.

Eli eloi ac adonai¹ ac o ac alpha²
 Peryv nev parhaus gwrdra
 Peris³ paradwys yn gynnwys i'r rhai da
 Ac ufern i'r rhai drwg a gwg i'w diva
 Peris ef nef parhaus wrda
 Parwydd elvydd peris pridda⁴
 O dan ac awyr a llyr a therra⁵
 Can ni bwynt un unian tan a therra
 Cadwynau dyrys o dir hyd ethera
 Pwy namyn cywrwys ai cywrwma⁶
 A chynnil a chelvydd yn holi materia⁷
 Achymmau helis o lemaria
 Canys nid un anwyd ser a therra
 Nid maen nid haearn ai cadarna
 Nid cors nid calaf tudded ai cuddia⁸
 Nid plwm trwm ei risg a'i gorwisga
 Nid mettel o waith uvel ai cylchyna
 Neus gwisgwys celyydd gwr a dwvr a ia⁹
 Traethadur prophwyd pur ai traetha¹⁰
 Ond celyddydd Panton sempiterna
 Pan ddywed tad Selyv yn psalmodia
 Quis tegit aqua superiora
 Qui legis scriptura
 Neus gorwisgwys gwr celyydd nev oi nodd-
 A syr a sygnau a haul a lluna¹² [va¹¹
 Peunydd cylch elvydd haul ai hwylia
 Yn uchel odduchom i lleuvera¹³
 Pum gwregys lluniws lluniedydd llawndda
 Sicut in celo et in terra
 Llawn yw y ddau eithav o eiry ac ia¹⁴
 A rhag eu hoerfel neb nis nesaa
 Ail dau a osoded o'r tu issa¹⁵
 Yn llawn o yngres gwres ignisia
 Pumed yw y pervedd¹⁶ neb nis cyvannedda
 Rhac maint tragwres haul yn ei redegva¹⁷
 Oes na gwydd na dail na neb rhyw anivail
 Y ddau o boptu y dyvu tymer da¹⁸
 Gwres oddihwnt ac oerfel oddima¹⁹
 Peris Duw ddwy fynnawn cyvlawn eu da²⁰
 Fynnawn gwres yn awyr a haul yw ei
 hwylva²¹

¹ Omega.² Eli Eli Eloy ac Adoneia : Pater et homo O ac Alpha.³ Peir.⁴ Pa ryw dy elfydd a orug Agla.⁵ A syr a therra.⁶ Nid oes ond cyfrwys au cyfrifa.⁷ Yn holi matria : yn holi Maria.⁸ Nid cors nid calaf rhudd er au kuddia

Nid calaf tudded au cuddia.

⁹ Neus gwisgwys celyydd gwr dwfr ag ia.¹⁰ Prophwyd traethad per ai traetha : *Ar ol y gan-lyuot mewn un llyr.*¹¹ Neus gorwisgws gwr kelyydd nef ai noddfa.¹² Sugmau a ser a haul a luna.¹³ Oddiuchom lloer lleuera. ¹⁴ O eira a ia.¹⁵ Ail a osoded o'r tu issa.¹⁶ Y pummedd yw'r perfedd.¹⁷ Rygotfa. — Ll. P. P.¹⁸ Ar deau y sydd ardynyr da. — Ll. P. P.¹⁹ Yr oerfel o'r tu hwnt a'r gwres o'r tu yma. — Ll. P. P.²⁰ Gorug dwy fynnawn cyflawn eu da : Peris Duw dwy fynnawn gyflawn o dda (o eli dda).²¹ Fynnawn wies yn uchel haul yw ei hwylva : a haul yn i hwylfa (hadva, ladva).

A'r ail fynnawn a ddail yr eigiawn yn
 yma¹
 Peryv nev a beris pob da²
 A berys present i blant Adda³
 A beris paradwys yn gynnwys i'r sawl a
 vo da
 Ac fern i'r rhai drwg er eu diva
 A beris blwyddynoedd ac oesoedd a secula⁶
 Cyntav oes Addav⁴ ac oes Eva
 Eiloes oes Noe⁵ a novies yn archa
 Trydedd oes oes Abraham pen fydd⁷ pater
 patriarcha
 Pedwaredd oes oes Moesen o Egyptica⁸
 A gavas y deuddeg fordd drwy Vari Rubia
 A gavas gan geli voddii Pharona
 A gavas⁹ dengair deddv yn y dirwestva
 Mewn dau dawl vaen yn mynydd Sina
 Pumed oes oes ddedwydd Davydd propheta
 Chweched oes oes Iesu a hyd vrawd y para
 Ac ynddi y proved¹⁰ y prophesia
 Dyvod o heppil¹¹ enwir Eva
 Mal y daw o'r drain¹² blodau rosa
 Mair wryf a ddyvu yn mru Anna¹³
 Ac Iesu a ddyvu o vru Maria
 A'r nos y ganed Iesu gwr a'n iachaa¹⁴
 Y clywid¹⁵ cor engylion nev yn canu gloria
 In excelsis Deo et in terra
 Dyvynwys elvydd i lawer da
 Ac i'r tri brenin seren lucerna¹⁶
 Tra vu Emanuel yn dawel yma
 Gwnaeth gwyrthiau lawer a gweithredoedd
 da¹⁷
 Gwnaeth ar y neithiawr Ieuan yn Galilea¹⁸
 O'r dwvr y gwin melys¹⁹ pan erchis Maria
 Ev porthes pum-mil²⁰ ar y pumtorth bara
 Mwy oedd o wargred nog a lewed²¹ wrth
 vwyta
 Cyvodes y vorwyn o'r domo clausa
 Cyvodes unmag mam²² extra porta
 Y ar ei elorwydd o'i orweddfa²³
 Cyvodes Lazar²⁴
 Y dan y ddaiar
 Brawd Mair a Martha
 Ev treiddwys tonau
 Heb geisio llongau
 Hyd y borthva

¹ Ac o'r trydydd fynnawn y dyellir eigiawn attan yma.

Yr eil fynnawn yn deil eigiawn attom yma.

² Perus nef peris pob da.³ Efa.⁴ A beris oes ac oesoedd

blwynyddoedd a secula.

⁵ Oes oes Addaf.⁶ Ar ail oes Noe.⁷ Abram benffydd.⁸ Pedwerydd oes Foesen

ym mynydd sina.

⁹ Pan gavas.¹⁰ Ac yma i proved.¹¹ Y doeth o heppil.¹² Ar y drain.¹³ Mair wryf a doeth o fry¹⁴ Gwr an nertha.¹⁵ I clywspwd.¹⁶ Ac i'r tri brenin serena.¹⁷ Fo a wnaeth wyrthiau a

llawer o dda.

¹⁸ Neithiawr yn Galalia.¹⁹ O'r dwfr yn win melus.²⁰ Porthes y pum mil.²¹ Nog a weled.²² Gwraig.²³ Y pedwerydd dydd o'i

weddweddfa. — Ll. P. P.

²⁴ Sef cyfodes Lazar.

Ev a vu veddig¹
 I'r parlysedig²
 Yn ymyl porthig piscina
 Ev a vu veddig³
 I'r clav nychedig
 A ddoeth attaw hyd y dyrva
 Ev gwarawd deillion⁴
 Ev diddan cleivion⁵
 A charcharorion
 O bob clevyd a'u gorthryma
 Nis cyvriw nebawd
 Na'r holl vedysawd
 Byth nis traetha
 A wnaeth ein rhiau
 O anryveddodau
 Hyd tra vu yma
 O'r diwedd y dyvu⁶
 Iachwyddawl Iesu⁷
 Hyd yn Ierosolyma⁸
 Y cymmerth crog a chethrau
 A frewyllau ac angau
 Y cymerth un mab Maria
 I obrynu llawer o law satana⁹
 Ev cyvodes y trydydd dydd o'i vedd or-
 weddva¹⁰
 Ac a ddoeth at ei ddisgyblon gwedi bwyta
 Gwedi yspaid dieuoedd¹¹ quadraginta
 Neud o mewn nev y daeth pan ddaeth
 yma¹² [etwa¹³
 Mewn nev bu mewn y bydd mewn y mae
 A dyddbrawd y daw ev attam ni yma¹⁴
 Ac a ddwg gantaw y sawl ai cofa
 Y caif Mihangel y saul a vo da
 I obrynu gwlad nev ys ev y sydd dda
 Y gethern enwir a adewir yma [da
 Y gethern y sy waeth ni wnaethant ddim
 Y gethern a el i ufern gan Lucifer ydd a
 Pwy a wyr pwy ynt, pwy a'u cofa¹⁵
 Pwy onid cyvrws a'u cyvriva
 Gwae a gymerth bedydd
 A chred a chrevydd
 Ac ni sevis yn dda¹⁶
 Gwae berchenawg tir

¹ Fo fu feddyg.² I'r paralytig.³ Fo fu feddyg.⁴ Gwaredawdd ddeillion.⁵ Gwaredawdd gleifon.—Ll. P. P.⁶ Ac yn y diwedd dyfu.⁷ Iachaw Iesu : Iachusawl Iesu.—Ll. P. P.⁸ Serisolyma.⁹ Yny i cymerth cethreu

A dirfawr angau mab Maria

Er dadbrynu ei lu o law satana.—Ll. P. P.

¹⁰ O'i orweddfa.¹¹ Hir.¹² Neud aeth men pan ddoeth:Neu'r aeth men pan ddoeth yn y nef i bu yn y nef
i mae:

I nef ydd aeth mewn pan ddoeth yma.—Ll. P. P.

¹³ Mewn ydoedd mewn i bu mewn i mae etwa.¹⁴ Attam yma.¹⁵ Nid ynt y 6 ban rhagvlaenawl yn Ll. P. P.¹⁶ Ac nis ceidw yn dda.

Ni chynnalio ei wir¹
 Rhag un traha²
 Gwae er gwerth gweini
 A vo cyn trengi
 Oni thrugaraa
 Gwae hwynt penaethau
 O chwant alawau
 A dyr devodau
 Ac a'u diva
 Gwae ofeiriad byd
 Ni angreiftia gwyd
 Ni phregetha
 Ni warcheidw ei gail³
 Ac ev yn vugail
 Nis areilia
 Ni ddifer ei ddevaid⁴
 Rhag bleiddiau Rhuveiniaid⁵
 A'u fon glopa⁶
 Gwae ev a vo ci
 Cyn diwedd gweini
 Erbyn tervyn trengi
 Gwae ni thrugarha
 Gwae ni chred i'r drindawd⁷
 Gwae ni gynydd cardawd
 Ac ni thrugaraa⁸
 Gwae a yso bwyd
 Gwae ni char olochwyd
 Ni lavuria⁹
 Gwae hwynt gynnivaiad¹⁰
 Ni garant eu henaid
 Ni ddygymma¹¹
 Gwae a geisio ei vryd¹²
 Hyd tra vo mewn byd
 Trwy drais a thraha
 Gwae berchen da cybydd
 Gwae leidyf difydd
 O ledrata
 Gwae a laddo dynion
 Gwae a dyng anudon
 Onis dywyca
 Gawe berchen tafawd
 A farno camvrawd¹³
 Onis dilea
 Gwae wrth gymydwg
 A gynnatio gwg¹⁴

¹ Ni cheidw ei wir.—Ll. P. P.² Rhag y traha : Rhag i ddifa.—Ll. P. P.³ Gwae ni ddiffer ei gail:

Gwae ni warcheidw ei gail.—Ll. P. P.

⁴ Gwae ni ddiffer (cheidw) ei ddevaid.—Ll. P. P.⁵ Rhibynniaid : rubanniaid : rybinniaid.—Ll. P. P.⁶ A chyffes dda : Ai fion glwppa.⁷ Gwae ni weiniaid safawd

Gwae ni chred i'r drindawd

Gwae ni chynydd kerdawd, Gwae ni thrugarha.

⁸ Gwae a ddwg treftad gweddw a gwan onis adfera.⁹ Gwae a ys bwyd, Ni chan golochwyd. [—Ll. P. P.

Gwae ni lafuria.—Ll. P. P.

¹⁰ Gwnnifaid : gweiniaid : gweinifaid.—Ll. P. P.¹¹ Ni ddegyma.¹² Gwae a gaselo golud.¹³ Cyn yscar ai gnawd.—Ll. P. P.¹⁴ Gwae a gynhalio gwg wrth ei gymydwg.—Ll. P. P.

A wnel iddo ddrwg
 Ac a ddrwg ei dda
 Gwae a ddyco tystiolaeth gam
 Ar vab no vam¹
 Onis penytia
 Gwae ddigasog saint
 Ni chynnal eu braint
 Nis addola²
 Gwae yn erbyn angau
 A wnel³ pechodau
 Nis cyfesa
 Gwae erbyn dyddbrawd
 Ni chospo ei gnawd
 Ac am ei briawd
 Ni phrydera
 Gwae ev a gynnydd
 Gogan a chelwydd
 Cyn ei elorwydd
 Onis gogela⁴
 Gwae a gynnail arnaw
 Ac a ddrwg attaw
 Ar ni vo yn eiddaw
 Gwae a yspail tud⁵
 A gynnalio golud⁶
 Oni gyvnewita
 Gwae a ddyco trevtad
 Gwedd ac ymddivad
 Onis cyvrana⁷
 Gwae a orthrymo ar wan⁸
 Ai cawdd ac a ddrwg ei ran
 Onis advera⁹
 Gwae ni garo Duw
 Gwae a gasao dyn¹⁰
 Gwae ai diva
 Gwae a gynnail bar
 Yn ei galon wrth ei gar¹¹
 Ac ai casaa
 Gwae berchenog bwyd
 Ac a gaeo ei glwyd
 Ac ni alwo bwyst
 Wrth ei vwyta
 Gwae a ladd bendevig
 Gwae a wel sychedig
 Nis disycha
 Gwae berchen cyvoeth
 A welo lednoeth
 Onis cuddia
 Gwae ni roddo letty
 A than a gwely
 I beregrina¹²
 Gwae a gawdd gwirion
 Gwae ni ddiddan cleivion

¹Ar fab Abraham: Ar fab I fam.
²Yn Sabbatha.—LL. P. P.
³A folo: a wnelo.
⁴Pennill o L. P. P.
⁵Gwae a gynnail tud.
⁶Gwae a gynnnydd golud.
⁷Pennill o L. P. P.
⁸Gwae a orthrymo ar weddw a gwan.
⁹Onis cyfrana.
¹⁰Gwae ni gassa dyn.
¹¹Wrth gar.
¹²I bererina.

A charcharorion
 Nis govwy¹
 Gwae ev pan aned
 A ddrwg ei weithred
 Yn inferna
 Gwae hwynt y gethern²
 A wladycha ufern³
 Byth wedy yma⁴
 Man y mae⁵ ubain
 Man y mae⁵ llevain
 A llawer pla
 Man y mae⁵ griddvan
 Man y mae⁵ poethvan
 Heb esgorva
 Man y mae⁵ deinceryd
 Man y mae⁵ anwyd
 Ac eiry ac ia
 Ac nad oes⁶ dadolwch
 Nac edivarwch
 Vyth wedi yma
 Achav arch i'r Mab rhad ac i'r Tad da
 Trugaredd y Drindawd a drugarhaa
 Cyn myned yn medd i'm gorweddva⁷
 Llwyd edivarwch tud cyn elwyv oddiyma
 Ar a veddyliais
 Ar a ddigonais
 O drais a thraha
 Cael i'm drugaredd a diwedd da⁸
 TALIESIN.⁹

CYFFES TALIESIN.

BENEDICITE Dominus¹⁰ drwy nerth Iesu fab
 Alpha
 I'r wyf yn cydnabod¹¹ i Dduw a'r Drindod
 gorucha
 Fy mod yn wir pechadur ir penadur¹² cad-
 arna
 O air meddwl a bryd a bywyd anmher-
 ffeithia
 Camdreulio fy mhum synwyr mewn cyfer-
 wyr¹³ a thraha
 Ac arfer¹⁴ or seith brifwyd heb boenyd na
 dirwestfa
 Esceuluso iawn fuchedd a saith rinwedd
 Ecclesia
 Miserere mei Deus iti f'arglwydd¹⁵ erfynia

¹Nis llawenha.
²Gwae 'nt hwy y gethern.
³Gwaenhwy y gethern.
⁴A fynnant ufern.
⁵Yn y Rathydra.
⁶Yn i mae.
⁷Cyn myned i'm bedd ar (a'm) diwedd orweddffa.
⁸Ban o L. P. P.
⁹Ionas Athraw o Vynwy ai cant medd hen Llyvyr Darogan Bodhenlli.
¹⁰Benedicite Domine.—LL. P. P.
¹¹I'r wyf yn cydnabod. LL. P. P.
¹²Bechadur im pennadur.—LL. P. P.
¹³Seguryd.—LL. P. P.
¹⁴Ymarfer.—LL. P. P.
¹⁵Itti Iesu yr.—LL. P. P.

Iesu er dy bum archoll am hyn oll¹ ir archa
 Maddu fy holl ganwedd cyn myned i or-
 weddfa²
 Pan ddel angen im calon ac oer loesion a
 chrynfaf
 Dwyn poenyd tros fy mhechod a rhoddi³
 nis galla
 Efrydd mud byddar⁴ a dall ac anghall fydda
 Am cynghorau⁵ am trysor am anwylyd⁶
 adawaf
 Am gweithredoedd⁷ am canlyn am gelyn
 cyhudda
 Pan ddelwyf i borth y fonwent y bresent
 adawaf
 Ar a welais y gerais oll a ddigaraf⁸
 Fy ngwely a wnair mewn gro a rhwymo
 fy nwy adaf⁹
 A chlustog faen dan fy mhen a thudded
 pren amdanaf
 Am gado wna fy ngheraint ymmysg¹⁰ llyf-
 aint im bwyta [arnaf
 Am ysbeilio om da byd a bwrw gweryd
 Am gweithred am canlyn am gelyn am cy-
 hudda¹¹
 Pwy yna sydd oludog ond y tywysog penaf
 Arglwydd ar dy bum archoll am hyn ith
 weddiaf¹² [yma
 Am hyn Duw gogoned cyn fy myned oddi-
 Pen teyrn y deyrnedd dy drugaredd a
 archaf¹³

TRAWSGANU¹⁴ CYNAN GARWYN.

M. BROCH.—CAN ETTO O WAITH TALIESIN.

KYNAN cad gyffred
 Am arlloses¹⁵ ced
 Cynyd gau gogyfed
 Gwrthelgwn trebred¹⁶
 Cant gorwydd cyfred
 Ariant eu tudedd
 Cant llen¹⁷ ehoeg
 O un oflaen¹⁸ gyffred

¹ Iti oll.—Ll. P. P.² Cyn fy niwedd orweddfa.—Ll. P. P.³ Am fy mhechod a rhoi cerdd.—Ll. P. P.⁴ Efrydd byddar a dall.—Arall.⁵ Am hanwylyd.—Ll. P. P.⁶ Am cynghor a.—Ll. P. P.⁷ Fy ngweithredoedd.—Ll. P. P.⁸ O'r holl dda byd a welais ac a gerais nis caraf.—Ll. P. P.⁹ Am gwely a wnair mewn gro am rhwymo a wnair yna.—Ll. P. P.¹⁰ Yno i gedy fy ngheraint fi ymhlith.—Ll. P. P.¹¹ Nid yw hon yn Ll. P. P.¹² Nid yw hon yn Ll. P. P.¹³ Trugaredd a archaf.—Ll. P. P.¹⁴ Satyra.¹⁵ Arlloses.—Ll. E. D.¹⁶ Trebred.—Ll. E. D.¹⁷ Lleu.—Ll. E. D.¹⁸ Faen.—Ll. E. D.

Cant armell im arffed
 A phymwnt cathed
 Cleddyf gwein carreg
 Dyrngell no neb
 Cant cynan caffad
 Cas anweled
 Cadellig ystrad
 Cad ynysgoged
 Cad ar wy cyrched
 Gwaywawr ebrifed
 Gwenhwys a ladded
 A llafn gwyarllod
 Cad ym Mon mawr teg
 Eglyd moled¹
 Tra menei myned
 Gorwydd a gworgred
 Cad ynghrug Dymet
 Aercol ar gerdded
 Nac ni ryweled
 Ei biw rhag ffrw neb
 Mab Brochuafael broled
 Ei ddywed eidduned
 Cernyw cyfarched
 Ni mawl ieu lynged²
 Dystwg angylfired
 Ynyd³ am ioled
 Myngynnelw o Gynan
 Cadeu er gymman⁴
 Aeleu fflam lydan
 Cyfwyreid mawrdan
 Cad yngwlad Brachan
 Cadlan godoran⁵
 Tegyrned truan
 Crinyd rhag Cynan
 Llwyg yn ymwan
 Eissor llyw hoechan⁶
 Cyngen cymangan
 Nerthi ath wlad Lydan
 Cigleu ymddiddan
 Pawb yn y gochfan
 Cylch byd goch gochvan
 Ceithynt dy Gynan

MARWNAD CORROI MAB DAIRY.⁷

CAN ETTO O WAITH TALIESIN.

Or⁸ ffynhawn lydan dyleinw aches
 Dyddaw dyhepcyr dy bris dybrys
 Marwnad Corroy am cyffroes
 Oer deni gwr⁹ garw ei anwydeu
 A oedd mwy ei ddrwg nis mawr gigleu
 Mab Dairy dalei lyw ar for deheu
 Dathl oedd ei glod cyn noi adneu

¹ Erglyd amoled.—Ll. E. D.² Tynged.—Ll. E. D.³ Yn nydd, ynnnydd.⁴ Gynnan.—Ll. E. D.⁵ Godaran.—Ll. E. D.⁶ Henhan.—Ll. E. D.⁷ Corre ab Dairn.—E.⁸ Dy.—Ll. E. D.⁹ Ordyviwr.—Ll. E. D.

Dy ffynhawn lydan deleinw nonneu
 Dyddaw dyhepeyr dybrys dybreu
 Marwnad Corroy am cyffroes¹
 Dy ffynhawn lydan dyleinw dyllyr
 Dy saeth dychyrrh draeth diwg dybyr
 Gwr a werescyn mawr² ei faranrhies
 A wedy mynaw myned trefydd
 A...ant wy ffres ffa y wyonydd³
 Tra fu vuddugre vore ddugrawr
 Chwedleu am gwyddir o wir hyd lawr
 Cyfranc Corroy a chocholyn
 Lliaws eu terfysg am eu terfyn
 Tarddei pen amwern gwerin goddfwyn⁴
 Caer y sydd⁵ gulwydd ni gwydd ni gryn
 Gwyn ei fyd yr enaid ai harobryn

AUDYL

A GANT TALIESIN, E DYBIR.

MAL rot yn troi tramhuylyeu⁶
 Trallaut meith tra chymell⁷ tretheu
 Traus arofyn dreil⁸ mynwyn mynneu
 Trin engyrret⁹ am byrth am borthvæu
 A guenuyu Kuyn¹⁰ rieu gan rieu
 Gnaut glut van Trein deuandureu¹¹
 Ac am guyn rieu ryueleu a vyd
 A diffeith eluyd heb eluydeu
 Ac alued Rufein gan ruyveu
 Ac a llinyn heb allel Kyrcheu
 A guyn vyt Guyndyt yn gaun¹² yr deheu
 A guander seis ag¹³ inseilyeu
 A llugyr meith am gyvreithyeu
 A lloegyr yn brydyon brat y rieu
 A guth ffreinc a fraud ar logheu
 A gneith dovyr yn dyvrys agheu
 Eryssi oesvaur yr ae Kigleu
 Cluyf am bluyf amddiffar opleidyeu¹⁴
 Dreic diduyl tywyll a goleu
 Goludauc riedauc rieu
 An rodd trwy rydit adneu
 Y rann oe uled oesued heb eisseu

DIWEDD YR AUDYL.

MARUNAD Y MILVEIB.

TALIESIN AI CANT, E DDYWEDIR.

ARCHAF weddi ir Drindawt
 Rhen am Rhothwy yr dyvolawt

O ryned present periglawd aw¹ gweith
 An rheith gwyth gogyffrawd
 Ydd edryssynt² saint sef Kiwdawd
 Rex Nef bwyf ffaeth o honawd
 Cyn ysgar uy enaid am Cnawd
 Ryn a wyr ym mha ym mhechawd³
 Fy eirioled rhag rhiedd
 Byddwyf or drindawt drugaredd
 Iolaf rybuchaf elfydd gwaedd
 Naw radd Nef mestic torfoedd
 A degfed saint saig seithoedd
 Gwrhydych rvydd iethoedd
 Morhaig mat gynydd cyhoedd
 Nifer awyl Duw trychoedd
 Yn nef yn naear yn niwedd
 Yn yng yn ehang yn y ngwedd
 Ynghorph yn enaid yn hagwedd
 Pell pwyll rhag rhydd rhagwedd⁴
 Ath iolaf wledic wlad hedd
 Poed ym henaidd⁵ ym muchedd
 Yn dragywydd ynghyntedd
 Yngwas Nef nim gomedd
 Ebystyl a merthyri
 Gweryddon gweddwon gofri
 A Selyf Duw a servi
 Glan iaith glan daith dydeithi
 Ac yn dawn glas dyvydd imi
 Hyd pan rychadwyf fy nheithi
 Nifer a fuant glan lwys
 Graddeu aur golofneu Eglwys
 Ar maint draethadur a draethwys
 Sywedydd Llyfreu llwyrlywys
 Rhag Gwein digarad deswys
 Boed im henaidd ei amddiffynnwys
 Nifer a fuant yn anghyffred
 Uffern oer gwerin gwaredred
 Hyd pumoes byd
 Hyd pan ddillyngwys Crist Gaethiwed
 O ddwfn fais affwys abred
 Maint dyddwg Duw trwy nodedd
 Dwy fil feib o blant lia
 A bimatu et infra
 A leddaint er anistra
 Edris ertri Kila
 Deccrawn Rachel gwelsid pl⁶
 Dybi Jerosolima
 Nifer Saint Armorica
 A Nifer y null Toronia
 A thorri trachaer Roma
 A noli⁶ ac Alexandria
 A Garanwys ac Iudea⁷
 Tre partes Divitia⁸
 Asia Affrica Europa
 Nifer saint Capharnawn Maritnen a
 Nain⁹

¹ Corroy genhyf inheu (oer deni).—Ll. E. D.
² M...r, M. wr.—M. S.
³ Wynonydd.—Ll. E. D.
⁴ Goaddfwyn.—Ll. E. D.
⁵ Caer y su.—Ll. E. D.
⁶ Trauchweiliau.—Ll. E. D.
⁷ Trachyndell.—Ll. E. D.
⁸ Draig.—Ll. E. D.
⁹ Engyrth.—Ll. E. D.
¹⁰ Gwenwynwyn.—Ll. E. D.
¹¹ Ffrainge deuan difeul.—Ll. E. D.
¹² Gwan.—Ll. E. D.
¹³ Oi.—Ll. E. D.
¹⁴ Diffan pleidiau.—Ll. E. D.

¹ An (ar).—Ll. E. D.
² Edryfyt.—Ll. E. D.
³ Im pechawd.
⁴ Ban o Ll. E. D.
⁵ Im buchedd.—Ll. E. D.
⁶ Apoli.—Ll. E. D.
⁷ India.—Ll. E. D.
⁸ Tres partes vivitia. —Ll. E. D.
⁹ Naim.—Ll. E. D.

A zebulon a cisen¹ a ninfen a Neptalim
 Yn Dubriaetus a zorim
 Ynddi y prophwydys Crist vab mair
 merch Ioachim
 O ardenl penecchen pan ym
 Nifer saint Erechalde
 Clot pell castell marie
 Nat atorroedd silve²
 Ecclesiæ rolundæ³
 Phelasiæ⁴ caesariæ
 Amaneon ambulatæ⁵
 A dyffrynnoedd Bersabæ
 A chyn cred gwyr cartasine
 A rhaithvorion Rolwnde⁶
 Ieithoedd Groeg a Efrai a Lladin
 Gwyr llacharte
 Nifer saint enugyniaid
 Dewrwyr echeurin eu plaid
 Rhag Rhiydd rhwysg folaid
 Cedwyr neb eu cynerschaid
 Yn ing yn ehang ym mhob rhaid
 Bwynt ddinas in Corph ac in Henaïd
 Nifer saint sicomorialis
 A dephrophani ynys
 Ar maint glan a vendigwys
 Dwfr gwin⁷ gwyr ai distrywys
 Ac eiriawl urddawl pwys
 Dan Syr saint ryseilwys
 Nifer saint a ddeil goror
 Effectus re inferior
 A superare superioræ
 Ac armonim a thysor
 A Dyffryn Enor a Segor
 A chartago mawr a minor
 Ac ynys gwyr terwyn mor
 Nifer saint ynys Prydain
 Ac Iwerddon addwyn rann
 Torfoedd gweithredoedd mirain
 A gredis a gweinis y Genhyn
 Nifer - - -⁸ senedd anchwant
 O Duw ddewin Darogant
 Ymhob ieith im prydant
 Ynghylch elfydd i buant
 Ar maint doethur a ddarogan Crist
 A chyn dybei dybuant
 Nifer seint oriento⁹
 A chyfyndawd ciwdawd Iudæ
 Ieithoedd Groeg ag Efrei
 A lladin gwyr llacharte
 7 Ugaint 700 o saint
 A 7000, a saith degugeint
 November nifer adduunant
 Trwy verthyri mad doethant
 15 Ugeint saint a vuant
 A 3000, morialis plant

¹ Cisenen.—Ll. E. D.² Siloe.—Ll. E. D.³ Rotunde.—Ll. E. D.⁴ Phalaifè.—Ll. E. D.⁵ Ambulate.—Ll. E. D.⁶ Potunde.—Ll. E. D.⁷ Gwin.—Ll. E. D.⁸ Saint.—Ll. E. D.⁹ Oriente.—Ll. E. D.

Hijs Decembris uch carant
 Tra phen Iesu dichiorrant
 12,000, yn y gymnan
 A gredwys drwy lef Ieuan
 Golychan gobrynnant rann
 Yn nefoedd nis digofant
 9 mil saint a arvolles
 Bedydd a chrefydd a chyffes
 Er golaith poen pobloedd gwres
 Uffern oer ei hachles
 Os Dofydd ryndigones
 Trwy ben Pedr perid anlles
 Qui venerunt Angeli
 In Natali Domini
 Media nocte in laudem
 Cum pastoribus in Bethlehem
 Nieu¹ Angeli de Cælo
 Cum Michaelo Archangelo
 Qui præcedunt præcelio
 Erga animas in mundo
 Am nieum Angeli
 Præcedunt confirmati
 Unisorati² baptizati
 Usque in diem Judice³
 Quando fuit Christus crucifixus ut sibi
 Ipse placuisset venissent ibi in auxilium
 Plusquam duodecim legiones angelorum
 Toto orbe terrarum
 Jesus Christus videntem in agonia in
 muordo
 Ut sint nostri auxilium
 Duodecim millia millium
 Anti tribunal stantium
 Qui laudantie laudantium
 Tues mores Rex regum
 Nifer a fu ac a fydd
 Uch nef is nef maint y sydd
 Ar maint a gredwys ynghywydd
 A gredis trwy ewyllys Dofydd
 Maint ar lid trwy y rhodydd
 Trugar Dduw dy gerennydd
 Am bwyr gwar anwar gweledig⁴
 Nis goddwyl cyn bwyf diemig
 Tost yd gwyn pob colledig
 Ffest yd hawl eissiwedig
 Ni phecha⁵ bryd rhyoddig
 O ryred present pan wyf dig
 Traethaf pan fyddaf yngro
 O osymdaith osepio
 A rhyfyr a Merthyr elo
 Yn edryfant St. Sgerno
 O air pechawd pan ym bo
 Dim uch dim maint am clyho

YMA Y TERFYNA BARDDONI TALIESIN.⁶¹ Nieuem.—Ll. E. D.² Unistrati.—Ll. E. D.³ Judicii.—Ll. E. D.⁴ Gwledig.—Ll. E. D.⁵ Reha.—Ll. E. D.⁶ [Cawson y deryn canlynol, o waith TALIESIN,yn y *Cambro-Briton*, a gopiwyd gan y Goll., lythyr

CANIADAU LLYWARCH HEN.

MARWNAD GERAINT AB ERBIN.

TYWYSAWG DYVNAINT.¹

PAN aned Geraint oedd agored pyrth nev
Rhoddai² Grist a arched
Pryd mirain Prydain ogoned³

Moled pawb y rudd Eiraint
Arglwydd molav innau Eiraint
Gelyn i Sais car i saint

Rhag Geraint gelyn dyhad⁴
Gwelais i veirch cymrudd o gad⁵
A gwedy gawr garw bwylliad

Rhag Geraint gelyn cythrudd⁶
Gwelais i veirch tan gymrudd⁷
A gwedy gawr⁸ garw achludd

Rhag Geraint gelyn ormes⁹
Gwelais meirch can eu crees
A gwedy gawr garw achles¹⁰

Yn Llongborth gwelais drydar
Ac elorawr yn ngwyar
A gwyr rhudd rhag rhuthr esgar

Yn Llongborth gwelais i wythaint
Ac elorawr mwy no maint
A gwyr rhudd rhag ruthr Geraint

Yn Llongborth gwelais waedfrau
Ac elorawr rhag arvau
A gwyr rhudd rhag ruthr angau

Yn Llongborth gwelais i ottoew¹¹
Gwyr ni gilynt rhag ovn gwaew¹²
Ac yved gwin o wydr gloew

yn llythyr, o *Lyvyr Taliesin*, yng *Nghasgliad Hen-gwrt*, yr hwn ddernyn a adawyd allan yn ddamweiniol o'r argraffiad cyntaf o'r gwaith hwn.—GOL.]

MARWNAD DYLAN AIL TON.

An duw uchaf dewin doethaf mwyhaf aned
pydelismaes pwy ae swynas yn llaw trahael
neu gynt noc ef. pwy uu tagnef arredyf gefel.
Gorthrif gwastrawt gwenwyn awnaeth gweith
gwythloned. Gwanu dylan. adwythic lan.
treis ynhytyrver. Ton iwerd. athon vanaw.
Athon ogled. Athon prydein torroed virein
yn petweired. Gwolychafi tat duw dovydat
gwlat heb omed. Creawdyr cell an cynnwys ni
yn trugared.

¹ *Ll. arall.* Marwnad Geraint ab Erbin: Canu o Eiraint ab Erbin. Tri llyngesawg Ynys Prydain: Geraint ab Erbin; Gwenwynwyn ab Nav; a March
² Rhoddi.—*Ll. P. P.* [ab Meirchiawn.

³ Wogoned (fagoned).—*Ll. P. P.*

⁴ Glyn dihat: Glyn dihat.—*Arall.*

⁵ Gweles y veirch kyarut o gat; neu, crumeud.

⁶ Gelyn cystudd.

⁷ Gymryd, neu gymryud, neu grymrudd.

⁸ I gweleis i meirch can crymrudd.—*Ll. P. P.*

⁹ Guawr, gwa. ¹⁰ Gelein ormes. ¹¹ Achlees (aches).—

¹² Otten, ottew, godde, goddoew. [*Ll. P. P.*

¹³ A gwyr ni chilynt (gyllynt, gyllyn) rac gwaew.

Yn Llongborth gwelais i vygedorth
A gwyr yn godde amhorth
A gorvod gwedi gorborth

Yn Llongborth gwelais i arvau
Gwyr a gwyar yn dineu
A gwedi gawr garw adneu

Yn Llongborth gwelais gymminad¹
Gwyr yn ngyrd a gwaed ar iad
Rhag Geraint mawr mab ei dad

Yn Llongborth gwelais drabludd
Ar fain brain ar goludd²
Ac ar gran cynran man-rudd³

Yn Llongborth gwelais i brithred
Gwyr ynghyd a gwaed ar draed⁴
“A vo gwyr i Eiraint bryfied!”

Yn Llongborth gwelais vrwydrin⁵
Gwyr ynghyd⁶ a gwaed hyd ddeulin
Rhag rhuthr mawr mab Erbin⁷

Yn Llongborth y llas Geraint
Gwr dewr o goettir Dyvnaint⁸
Wyntwy yn lladd gyd a's lleddaint⁹

Yn Llongborth llas i Arthur¹⁰
Gwyr dewr cymmynyt a dur¹¹
Amherawdyr llywiawdyr llavur

Oedd re redaint dan vorddwyd Geraint
Garhirion grawn hydd
Rhuthr goddaith¹² ar ddifaith vynydd

Oedd re redaint dan vorddwyd Geraint
Garhirion grawn odew¹³
Rhuddion ruthyr eryron glew

Oedd re redaint dan vorddwyd Geraint
Garhirion grawn wehyn¹⁴
Rhuddion ruthyr eryron gwyn

¹ Gymynad, gymmanat (i gweles gymynad). *Nid yw y pennill hwn yn y Ll. C.* Onid yw yr hwn a gan'yn, yn vyr o vraich yr un un, yr hwn sydd hefyd yn y Ll. Du.

Yn Llongborth gwelais gymmynad
Porthid gniv pob cynniviad.

² Eruein brein ar golud.—*Ll. P. P.*

³ Ac ar grawn Cynran madrudd.

⁴ Gwyr yggrit a gwaet am draet.—*Ll. P. P.*

⁵ Ryw drin.

⁶ Gwyr ruthr, gwyr ysgryt.

⁷ Onawr mab Erbin.—*Ll. P. P.*

⁸ Gwyr dewr, o Godir (o Odir) Dyfnaint.—*Ll. P. P.*

⁹ A chyn ry lleddid hwy (we) lladdyscint.

¹⁰ Yn Llongborth gweleis i Arthur.—*Ll. P. P.*

¹¹ Cymynt o dur.

¹² Twrv goddaith.

¹³ Grawn odeu; neu, Grawn o dew.

¹⁴ Wehyn.

Oedd re redaint¹ dan vorddwyd Geraint
Garhirion grawn voloch²
Rhuddion ruthr eryron coch

Oedd re redaint³ dan vorddwyd Geraint
Garhirion grawn eu bwyd⁴
Ruddion ruthr eryron llwyd

Oedd re redaint⁵ dan vorddwyd Geraint
Garhirion grawn addas
Rhuddion rhuthr eryron glas.

Oedd re redaint⁶ dan vorddwyd Geraint
Garhirion grawn vagu⁷
Ruddion rhuthr eryron du

Oedd re redaint⁸ dan vorddwyd Geraint
Garhirion grawn gwenith⁹
Ruddion ruthr eryron brith¹⁰

Oedd re redaint¹¹ dan vorddwyd Geraint
Garhirion grawn anchwant¹²
Blawr blaen eu rhawn yn ariant¹³

MARWNAD URIEN REGED.

DYMCYVARWYDDIAD ynhwch dywal¹⁴
Baran yn nghyvlwch¹⁵
Gwell yd lladd nog yd ydolwch

Dymcyfarwyddiad yn hwch¹⁶ dywal
Dywedydd yn nrws Llech
“Dunawd vab Pabo ni thech”

Dymcyfarwyddiad ynhwch dywal chw-
erw¹⁷
Blwng chwerthin mor ryvel dorvloeddiad
Urien Reged greidiawl gravel

¹ Oedd re rereint. — Ll. P. ⁹ Grawn wenith.

² Boloch. — Ll. P. P. ¹⁰ Eryron blith. — Ll. P. P.

³ Oedd re rereint. — Ll. P. ¹¹ Oedd re rereint. — Ll. P.

⁴ Grawn eubwyd. [P. ¹² Gran awchwant. — Ll. P.

⁵ Oedd re rereint. — Ll. P. ¹³ Blair blaen eirion yn ariant

⁶ Oedd re rereint. — Ll. P. ¹⁴ Glaur blaen irawn yn ariant.

⁷ Grawn ae bu. — Ll. P. P. ¹⁵ Dym cyfarwyddiad yn hwch dywal. — Ll. C.

⁸ Oedd re rereint. — Ll. P. P. ¹⁶ Barau ynghyfolch; neu, Baran ygkyouluch.

⁹ Dymkyuarwyddiad ynhwch. — Ll. P. P. ¹⁷ Dymkywardiad unhuch dywal

¹⁰ Chwerthin mor ryvel dorvloedyat
Urien Reged greidyaul gravel (gael). — Ll. Ddu.

¹¹ Dim cyfarwyddiad yn hwch ddywal, chwerw
Blwng chwerthin mor rhyfel

¹² Darfleddiad Urien Reged graiddiol. — Ll. C.

Eyr gal ynhwch glew hael¹
Ryvel goddig buddig vael
Urien greidiawl gravel²

Gravael Eyr Gal ynhwch³
Berchen enawr
Cell llyr cain ebyr gwyr glawr

Pen a borthav o vy nhu⁴
Bu cyrchyniad rhwng deu-lu⁵
Mab Cynvarch balch bieuu

Pen a borthav ar vy nu Pen Urien
Llary llyw ei lu⁶
Ac ar ei vron wen vran ddu

Pen a borthav mywn vy nhrys pen Ur-
Llary llywai lys⁷ [ien
Ac ar ei vron wen bran ai hys

Pen a borthav i'm neddair⁸
Eyr echwydd oedd ni gair⁹
Teyrn-vron treuliad gynniwair¹⁰

Pen a borthav tu morddwyd
Oedd ysgwydd ar ei wlad oedd olwyn yn
nghad
Oedd cledyr cywlad¹¹ rhwydd¹²

Pen a borthav ar vy nghledd
Gwell ei vyw nog yn ei vedd
Oedd dinas i henwredd¹³

Pen a borthav o Godir Penawg¹⁴
Pellyniawg ei luydd¹⁵
Urien geiriawg glodrydd

Pen a borthav ar vy ysgwydd
Ni'm arvollai waradwydd¹⁶
Gwae vy llaw lladd vy arglwydd

¹ Graiddiol eyr gal yn Hwch gleu haul rhyfel
Goddig buddig fael
Urien greiddiol gafael. — Ll. C.

² Urien grudyawl gavael. — Ll. Du.

³ Eyr gal unhuch berchen enaur

Kell llyr ebyr guyl (glwyr) glaur.

⁴ Pen a borthav a untu; neu, a bu tu. — Ll. Du.

Pen a borthav a ynty. — Ll. C.

⁵ By kyrch ynat rug deutu. — Ll. Du.

⁶ Pen a borthav ar vyntu

Pen Urien llary llyu silu. — Ll. Du.

⁷ Llary llyw eu llys. — Ll. C.

⁸ Fedeir. — Ll. C.

⁹ Yyr echwydd aed vugail; neu yrrechwyd, yr ech-
wyd oed augail, &c.

¹⁰ Yr echwydd aed nu geil. — Ll. C.

¹¹ Genweir. — Ll. C.

¹² Oedd cledyr cad cywlad; neu, Oed cledyr cad cyw-
lad. — Ll. Du.

¹³ Oedd o Wyn ynghad cywlad rwydd. — Ll. C.

¹⁴ Gwell y vru noc yt y vedd

Oedd dinas y henured. — Ll. Du.

¹⁵ Godir pennauc; neu, Gorddir pennog.

¹⁶ Penynllawch y luyd. — Ll. Du.

¹⁷ Ny marfyllai war at wydd. — Ll. C.

Pen a borthau ar vy mraich
Neus gorug o dir Brynaich¹
Gwedy gwawr elorawr veirch

Pen o borthav yn angad vy llaw
Llary udd llywiai wlad²
Pen post Prydain ryallad

Pen a borthav o du pawl
Pen Urien udd dragonawl
A chyd del dydd brawd ni'm tawr

Pen a borthav a'm porthes
Neud adwen nad arwyll³
Gwae vy llaw lle'm digones

Pen a borthav o du Rhiw⁵
Ac ei eneu ewyn vriw gwaed⁶
Gwae Reged o heddiw

Ni thyrvys vy mraich rhygarddwyys vy
Vy nghalon neu'r dores⁸ [ais⁷
Pen a borthav a'm porthes

Y gelain veinwen a oloir heddiw⁹
A dan bridd a main
Gwae vy llaw lladd tad Ow ain

Y gelain veinwen a oloir heddiw
Ynmhlith pridd a derw
Gwae vy llaw lladd vy nghevynderw

Y gelain veinwen a oloir heno
A dan vain ai dewid¹⁰
Gwae vy llaw llam rym tyngid¹¹

Y gelain veinwen a oloir heno
Ynmhlith pridd a thywarch
Gwae vy llaw lladd mab Cynvarch

Y gelain veinwen a oloir heddiw
Dan weryd ac arwydd
Gwae vy llaw lladd vy arglwydd

Y gelain veinwen a oloir heddiw
A dan bridd a thywawd
Gwae vy llaw llam rym daerawd

Y gelain veinwen a oloir heddiw
A dan bridd a main glas
Gwae vy llaw llam rym gallas¹

Y gelain veinwen a oloir heddiw
A dan bridd a dynad
Gwae vy llaw llam rym gallad

Anoeth byd brawd bu yn cynnull²
Am gyrrn buelin am drull³
Rhebydd viled Reged dull⁴

Anoeth byd brawd bu yn cynnwys⁵
Am gyrrn buelyn amwys⁶
Rhebydd viled Regedwys⁷

Handid Eurddyl avlawen henoeth⁸
A lluosydd amgen
Yn Aber Llen lladd Urien⁹

Ys trist Eurddyl o'r drallawd heno
Ac o'r llam a'm daerawd¹⁰
Yn Aber Llen lladd ei brawd

Dyw Gwener gwelais i ddiwyd mawr¹¹
Ar vyddinawr bedydd¹²
Haid heb vodrydav hy bydd¹³

Neu'm rhoddes i Run ryvelwawr¹⁴
Cant haid a chant ysgwydawr
Ac un haid oedd well pell mawr¹⁵

Neu'm rhoddes i Run rwyv iolydd cant-
A chant eidionydd¹⁷ [rev¹⁶
Ac un rodd oedd well nag ydd¹⁸

Yn myw Rhun reawdyr dihedd¹⁹
Dyrain enwir enbydedd²⁰
Heiyrn ar veirch enwired

¹ Llam rym gallas.—Ll. Du.

² Annoeth byd braut buyn kynnull.—Ll. Du.

³ Annoeth byd brawd yn cynnydd.—Ll. C.

⁴ Amgyrrn buelyn am drull (amdrull).—Ll. C.

⁵ Rebyd vilet (*neu*, wyled) Reget dull.

⁶ Annoeth bydd (*neu*, byd) brawd bu yn (*bwyn*) cynwys.—Ll. C.

⁷ Amgyrrn buelyn a mwys.—Ll. C.

⁸ Rhebydd fild Rhegethws.—Ll. C.

⁹ Rhebyd vilet regeduis (*neu*, redegwys).—Ll. Du.

¹⁰ Handit euyrdyl (*neu*, euyrddyl) avlauen.—Ll. Du.

¹¹ Yn Abner Lley lladd Urien.—Ll. C.

¹² Ac o'r llam amdaerawt.

¹³ Gweleis y diwyd mawr; *neu*, difydd; *neu* ddinydd

¹⁴ Gweleis i ddiwyd mawr.—Ll. C. [mawr.—Ll. Du.

¹⁵ Betit, bedit, *neu* bedydd.

¹⁶ Hubydd.—Ll. Du.

¹⁷ Heid heb vodrydav hubyd.—Ll. Du.

¹⁸ Heid heb fodrydau hy byd.—Ll. C.

¹⁹ Neu rivedliawr; *neu* ryfeddliawr; *neu* rhyfeddliawr.

²⁰ Ac un oedd well pell mawr.—Ll. C.

²¹ Rhwyfyddyd cantref.—Ll. C.

²² A chant eudyonyd.—Ll. Du.

²³ Ac un (rod) oedd uell nogyd.—Ll. Du.

²⁴ Rheawdyr dyhedd; *neu*, creaudyr dyhed.

²⁵ Dyrein enwir eu bydedd (*neu*, enbydded).—Ll. Du.

²⁶ Dyrein enwir eu bydedd.—Ll. C.

¹ Nys goruc o dir Bryneich (Odir Bryneich).—Ll. C.

² Llaryud (llaryaid) llywyei wlat.—Ll. C.

³ Llarywydd llyw ei wlad.—Ll. C.

⁴ Neut atuen nat ar yllles.—Ll. C.

⁵ Neud adwen nad yrlylles (ar y lles).—Ll. C.

⁶ Llym digones.—Ll. P. P.

⁷ O dy Riw.—Ll. Du. O ddu Riw.—Ll. C.

⁸ Ac y eneuir gwaet.—Ll. Du.

⁹ Ac y eneo ewynrhiw gwaid.—Ll. C.

¹⁰ Ny thyr vis vymbreich rygarduys vy eis.—Ll. Du.

¹¹ Ny thyrwys fy mreich rygarduys fy ais.—Ll. C.

¹² Neut dorres; neu, Neur dorreis.

¹³ A oleuir heddyw.

¹⁴ Aedeuit; neu, a dewyd (a edewit).

¹⁵ Llad rym tyghit; neu Llamryn tynged.

Mor yw gogwn vy anaf¹
Arglyw pob un yn mhob hav
Ni wyr neb nebawd arhav²

Pwyllai Dunawd³ marchawg gwain
Er echwydd⁴ gwneuther celain
Yn erbyn crysайд Owain⁵

Pwyllai Dunawd ydd presen⁶
Er echwydd⁷ gwneuthur cadwen,
Yn erbyn cyfrysedd Pascen.

Pwyllai Wallawg marchawg trin
Erechwydd⁸ gwneuthur dyvin
Yn erbyn cyfrysedd Elphin.

Pwyllai Vran vab y Mellyrn⁷
Vu'n diol i losgi vy ffyrn¹⁰
Blaidd a vygai wrth ebyrn¹¹

Pwyllai Vorgant ev a'i wyr
Vu'n diol i losgi vy nhymmyr¹²
Llug a gravai wrth glegyr¹³

Pwyllais i pan las Elgno
Frowyllai lavyn a reiddio Pyll¹⁴
A phebyll o'i vro.

Eilwaith gwelais gwedy gweithien¹⁵
Aur ysgwyd ar ysgwydd Urien¹⁶
Bu ail yno Elgno hen

Ar erechwydd ethyw gwallt¹⁷
O vraw marchawg ysguall¹⁸
A ydd wrth Urien arall¹⁹

Ys moel vy arglwydd er evras gwrth²⁰
Ni's car cedwyr ei gas²¹
Lliaws gwledig rhydreulias

¹ Mor vi gogun vy anaf.—Ll. Du.

Mor yw gogwn fy arnaf (*neu*, arwaf).—Ll. C.

² Arnaf.

³ Pwyllie Dunawd; *neu*, Pyllei Dunawd.

⁴ Erechwydd.

⁵ Crysoedd Owain; cryssed, *neu*, cyfrysedd Owain.

⁶ Pwyllie Dunawd, ud presen.

⁷ Erechwyd.

⁸ Erechwyd.

⁹ Melsyrn; *neu*, melhyrn.—Ll. Du.

¹⁰ Yn Dihol llosgi uy ffyrn.—Ll. Du.

¹¹ Bleid ulgei (fu gai; vu gel; milgi) wrth Ebyrn.—

Ll. Du.

¹² Uyn dihol llosgi uyn tymyr.—Ll. Du.

¹³ Llye a gravei wrth Glegyr.—Ll. Du.

¹⁴ Ffrouyllei lavyn o reidyo Pyll.—Ll. Du.

Ffrowylle lafyn ar eiddo (ereidyo) Pyll.—Ll. C.

¹⁵ Gweleis i gwedy gweithiau.—Ll. Du.

¹⁶ Uryein.—Ll. Du.

¹⁷ Ar erethnyd (erechuud) ethyw gualt (guall).—Ll. Du.

¹⁸ Ysgueill; ys gweill, ysgweill.

¹⁹ A fydd fyth Urien arall.—Ll. C.

²⁰ Ys moel yn fy arglwydd yr (ys) euras gwrth.—Ll.

²¹ Nys car cadwyr y gas.—Ll. Du.

[C.]

Angerdd Urien is agro genyv¹
Cyrehyniad yn mhob bro
Yn wysc Llovan Llawddifro²

Tawel awel ti hirglyw³
Odid a vo moledyw
Nam Urien cen nid yw

Llawer ei geilie a hebawc wyrenic
A lithiwyd ar y llawr
Cyn bu Erlleon llaweddraw⁴

Yr aelwyd hon a'i goglud gawr,⁵
Mwy gorddyvnasai ar ei llawr
Medd a meddwon eiriawr⁶

Yr aelwyd hon neu's cudd dynad
Tra vu vvw ei gwarcheidwad
Mwy gorddyvnasai eirchiad

Yr aelwyd hon neu's cudd glesin
Yn myw Owain ac Elphin
Breuasai ei phair breiddin⁷

Ar aelwyd hon neu's cudd callawdyr
Mwy gorddyvnasai am ei bwyd [llwyd
Cleddyval dywal diarswyd

Yr aelwyd hon neu's cudd caen vieri⁸
Coed cynneuawg oedd iddi⁹
Gorddyvnasai Reged rodidi

Yr aelwyd hon neu's cudd drain¹⁰
Mwy gorddyvnasai ei chyngrain
Cwmwrynas cyweithas Owain¹¹

Yr aelwyd hon neu's cudd myr¹²
Mwy gorddyvnasai babir gloyw
A chyveddau cywir

Yr aelwyd hon neu's cudd tavawl¹
Mwy y gorddyvnasai ar ei llawr
Medd a meddwon eiriawl

Yr aelwyd hon neu's cladd hwch
Mwy gorddyvnasai elwch gwyr
Ac am gyrn cyveddwch¹⁴

¹ Ys a gro (agro) gennyv.

² Yn uisc lovan law diffro.—Ll. Du.

Yngwisc Louan law divro.—Ll. P. P.

³ Tawel anel ty (fu) hirglyu.—Ll. Du.

⁴ Cyn by Erlleon llaunedtaur.—Ll. Du.

Cyn y bu Erlleon llyweddriawr.—Ll. C.

⁵ Ae goglyd gawr: *neu*, ai goglud gawr.—Ll. C.

⁶ Eiriawl.—Ll. C.

⁷ Berwassei ei phair breiddin.—Ll. Du.

Berwassei ei pheir breid din.—Ll. P. P.

⁸ Neus cud cein vieri coed.—Ll. Du.

⁹ Cynnevaut oed idi.—Ll. D.

¹⁰ Yr aelwyd hon sai ddrein.

¹¹ Cymmwynas, cyndeithas Owain.—Ll. C.

¹² Neus cyd myr. ¹³ Nes cud tafawl.—Ll. C.

¹⁴ Ac amgyrn cyfeddwch.—Ll. C.

Yr aelwyd hon neu's cladd cywen
Ni's eiddiganai angen¹
Yn myw Owain ac Urien

Yr ystfwl hwn a'r hwn draw
Mwy gorddyvnasai amdanaw
Elwch llu a llwybyr anaw²

MARWNAD CYNDDYLAN AB CYNDRWYN.

SEVWCH allan vorwynion a syllwch
Werydre Cynddylan
Llys Pengwern neud tandde
Gwae ieuane a eiddynt brodre³

Un pren â gwyddvid arno⁴
O dianc ys odid⁵
A vyno Duw dervid⁶

Cynddylan calon iaen gauav
A wânt Twrch trwy ei ben⁷
Ti a roddaist cwrwv Tren⁸

Cynddylan calon goddaith wanwyn
O gyvlwyn am gyviaith⁹
Yn amwyn Tren, trev ddifaith

Cynddylan bevyrbost cywlad¹⁰
Cadwynawg cyndyniawg câd¹¹
Amysgai Tren¹² trev ei dâd

Cynddylan vyvyrbwyll o vri¹³
Cadwynawg, cyndyniawg llu
A mysgai¹⁴ Tren hyd tra vu

Cynddylan calon milgi
Pan ddisgynai yn nghymhelri câd
Celanedd a laddai

Cynddylan calon hebawg
Buddai'r enwir cynddeiriawg¹⁵
Cenau Cyndrwyn cyndyniawg

Cynddylan calon gwyth-hwch¹
Pan ddisgynai yn mhriv-lwch câd²
Celanedd yn ddeu-drwch

Cynddylan gullwch gynniviad llew
Blaid ddylyn ddisgyniad³
Ni adver Twrch trev ei dâd

Cynddylan hyd tra attad
Ydd adai ei galon mor wylad
Gantaw mal y twrww i gâd⁴

Cynddylan Powys borfor wych yt
Cell esbyd bywyd ior⁵
Cenau Cyndrwyn cwynitor

Cynddylan wyn vab Cyndrwyn
Ni mād wisg baryv am ei drwyn⁶
Gwr ni bu gwell no morwyn⁷

Cynddylan cymmwyad wyt⁸
Ar meithyd na veddyliwyd⁹
Am drebull tull dy ysgwyd¹⁰

Cynddylan cae di y rhiw
Er yddaw Lloegyrwys heddiw¹¹
Amgeledd am un nid gwiw¹²

Cynddylan cae di y nen¹³
Yn i ddaw¹⁴ Lloegyrwys drwy Dren
Ni elwir coed o un-pren¹⁵

Gan vy nghalon i mor dru
Cyssylltu ystyllod du
Gwyn-gnawd Cynddylau cynran canllu¹⁶

Ystavell Cynddylan ys tywyll heno
Heb dân heb wely
Wylav dro¹⁷ tawav wedy

Ystavell Cynddylan ys tywyll heno
Heb dân heb ganwyll
Namyn Duw pwy a'm dyry pwyll

Ystavell Cynddylan ys tywyll heno,
Heb dân heb oleuad
Elid amdaw am danad

¹ Ni eiddiganeî angen.—Ll. C.

² A Lluybyr arnaw.—Ll. C. & Ll. Du.

³ Gwae ieuane a eiddyn brodyrde (*neu*, brodyrde).

⁴ Unpren a govit arnau. [—Ll. Du.

⁵ O diemic yr odit.

⁶ Ac a fynno Duw derffid.

⁷ A unant turch trwy y benn.

⁸ Cu (tw) a rodeist curuf (yr kwrwf, twrwf) Tren.

⁹ O gyfly yn amgyfieith.

¹⁰ Bwyrbost kyulat.

¹¹ Cildynnauc eat.

¹² A myscî (mysce, amygsei) tren; *neu*, A mucsei Tren.

¹³ Cynddylan vyvyrbwyll (bevyrbwyll) off ri (ry).—Ll. Du.

¹⁴ A mucsei; a myscî; *neu*, amugsei.

¹⁵ Buddair, (*neu*, Bu tair) enwir cynddeiriawg.

¹ Cyndylan callon guythhuch.

² Priffwch cad.

³ Llei (blai) dilyn dis gynnat.

⁴ Mal y guruf y gat (y grwf a gat).

⁵ Cell a byt bywyd ior.

⁶ Fy mad-wisc baraf am ei drwyn.

⁷ Gwr ny les gwell no morwyn.

⁸ Cymoyt (cynwuyt) wyt.

⁹ Ar meithyd na veddylyyt (bydylywt)

Armeityd na bydy lwyd.—Ll. P. P.

¹⁰ Yr ydau (yny daw) Lloegrwys heddiw

¹¹ Nid yw gwiw; *neu*, nid iw; *neu*, nydiu.

¹² Cae di dy nenn. ¹³ Yng ddaw; *neu*, yn y dau.

¹⁴ Ny elvir coel o unpren.—Ll. Du.

¹⁵ Cyngnan canllu. ¹⁶ Wylaf wers.—Ll. P. P.

Ystavell Cynddylan ys tywyll ei nen
Gwedy gwên gyweithydd
Gwae ni wna da a'i dywydd¹

Ystavell Cynddylan neud aethwyd heb
wedd²

Mae yn medd dy ysgwyd³
Hyd tra vu ni bu doll glwyd

Ystavell Cynddylan ys digarad heno
Gwedy 'r neb pieuvad⁴
Wi o angau byr a'm gad⁵

Ystavell Cynddylan nid esmwyth heno⁷
Ar ben Careg Hydwyth⁶
Heb nêr heb niver heb ammwyth

Ystavell Cynddylan ys tywyll heno⁹
Heb dân heb gerddau
Dygystudd deurudd dagrau

Ystavell Cynddylan ys tywyll hen
Heb dân heb deulu
Hidyl mau yd gynu¹⁰

Ystavell Cynddylan a'm gwân ei gweled¹¹
Heb döed heb dân¹²
Marw vy nglyw byw iny hunan¹²

Ystavell Cynddylan ys peithiawg heno¹³
Gwedy cedwyr-voddawg
Elvan Cynddylan Caeawg.¹⁴

Ystavell Cynddylan ys oergrai heno
Gwedy y parch a'm buai
Heb wyr heb wragedd a'i cadwai

Ystavell Cynddylan ys arav heno
Gwedy colli ei hynav
Y mawr drugarawg Dduw pa wnav¹⁵

Ystafell Cynddylan ys tywyll ei nen
Gwedy diva o Loegyrwys¹⁶
Cynddylan ac Elvan Powys

Ystavell Cynddylan ys tywyll heno
O blant Cyndrwyn
Cynon a Gwion a Gwyn

Ystavell Cynddylan a'm erwan pob awr
Gwedy mawr angynnyrdan¹
A welais ar dy bentan

Eryr Eli ban ei lev
Llewsai gwyr llyn²
Crau calon Cynddylan wyn³

Eryr Eli gorelwi heno⁴
Yn ngwaed gwyr gwynnovi
Ev yn nghoed trwm hoed i mi⁵

Eryr Eli a glywav heno
Creulyd yw ni's beiddiaf
Ev yn nghoed trwm hoed arnav

Eryr Eli gorthrymed heno
Dyfrynt Meisir mygedawg
Dir Brochvael hir rhygodded

Eryr Eli echeidw myr
Ni thraidd pysgod yn ebyr
Gelwid gweled o waed gwyr⁶

Eryr Eli gorymda coed
Cyvore ciniawva⁷
A'i llawch llwyddid ei draha⁸

Eryr Pengwern pen-garn llwyd
Aruchel ei adlais⁹
Eiddig am gig à gerais¹⁰

Eryr Pengwern pen-garn llwyd
Aruchel ei ieuau¹¹
Eiddig am gig Cynddylan

Eryr Pengwern pen-garn llwyd
Aruchel ei adav
Eiddig am gig a garav¹²

Eryr Pengwern pell galwawd heno¹³
Ar waed gwyr gwylawd
Rhy gelwir¹⁴ Tren trev ddifawd

¹ Ystavell Gyndylan amorwan pob awr
Gwedy mawr anghyvrân (anghyvyrdan, ymgynnyrdan).—Ll. Du.

² Lleisieu gwyr llyn.—Ll. C. Guyr llyn.—Ll. Du.

³ Creu callon Kyndylan roynn.—Ll. Du.

⁴ Eryr Eli gorelwi heno eu gwaed gwyr gwynnafi.
Efi goet trwm hoet arnaf ymi.—Ll. Du.

⁵ Oet y mi; neu, Arnaf fi.

⁶ Geluit guelet (gwelit) o waet gwyr.—Ll. D.

⁷ Cyvore ciniawa.—Ll. C.

⁸ Ae llauch lluydit y draha.

⁹ Aruchel y atlas (neu, addes).

¹⁰ Eiddig am gig a gares.—Ll. C.

¹¹ Aruchel y ewan.—Ll. P. P. ¹² Gig Cynddylan.

¹³ Pell galwant heno. ¹⁴ Ys gelwir.—Ll. P. P.

¹ Ae dyvyd; neu, Ae dywydd.

² Aethuyt heb ued.

³ Mae ym bed dy yscuyt (ascwynt).

⁴ Guedy'r neb pieu vat.

⁵ Owi a angau byr im gad; neu, Wi a agheu byr am

⁶ Neud eisinwydd heno. [gat.]

⁷ Carreg hydwydd (hytuyth).

⁸ Stavell Gyndylan ystywyll heno.

⁹ Hidyl ieuu ytgynnu. Hidyl men yt gynnu.—Ll. P. P.

¹⁰ Ystavell Cynddylan amgen ei gweled.

¹¹ Heb doeth heb dan.—Ll. C. Heb doet heb dan.
—Ll. Du.

¹² Maru vyglyu byu mu hunan.—Ll. Du.

¹³ Ys peithwae heno; Ys peithwg (peithwae) heno.
—Ll. C.

¹⁴ Cueawc.

¹⁵ Y mawr-drigawc Dduw pa wanaf.

¹⁶ Gwedy dyva o Loegyrwys.

Eryr Pengwern pell gelwid heno
Ar waed gwyr gwelid
Rhy gelwir Tren trev lethrid

Eglwysau Bassa y orphowys¹
Y diwedd ymgynnwys²
Cledyr cād calon Argoedwys.

Eglwysau Bassa ynt faeth heno³
Vy nhavawd a'u gwnaeth
Rhudd ynt wy rhwy vy hiraeth⁴,

Eglwysau Bassa ynt wng heno⁵
I etivedd Cyndrwyn
Tir mablan Cynddylan wyn⁶

Eglwysau Bassa ynt dirion heno
Ys gwaedlyd eu meillion⁷
Rhudd ynt wy rhwy vy nghalon⁸

Eglwysau Bassa collasant eu braint
Gwedy diva o Loegyrrwys
Cynddylan ac Elvan Powys⁹

Eglwysau Bassa ynt ddiva heno
Eu cedwyr ni phara¹⁰
Gwyr a wyr a mi yma

Eglwysau Bassa ynt barwar heno¹¹
A minnau wyv dyar¹²
Rhudd wy rhwy vy ngalar¹³

Y drev wen yn mron y coed
Ys ev yw ei hevras eirioed
Ar wyneb ei gwellt y gwaed¹⁴

Y drev wen yn y tymmyr
Ei hevras ei glas vyvyr
Ei gwaed a dan draed ei gwyr¹⁵

Y drev wen yn y dyfrynt
Llawen y byddair wrth gyvamug cād¹⁶
Ei gwerin neu'r derynt¹⁷

¹ Eglwysau Bassa ynt faeth heno.

² Y diued ymgynnuys.

³ Ynt tiron heno.—Ll. Du.

⁴ Rud ynthy a hwy fyhiraeth.—Ll. Du.

⁵ Ynt yng heno y etivedd Cyndrwyn.

⁶ Mablan Cynddylan wyn.

⁷ Y gwaeth eu meillyon : y gwnaeth eu meillyon.—
Ll. P. P. Yn gwaedlyd (gwaedlef) ei meillion.—
Ll. Du.

⁸ Rhudd yn hwy rhwy fy nghalon.—H. Du. *Neu*,
Rud ynt vy rwy vy gacallon.

⁹ Kyndyl ac Elvan Powys.

¹⁰ Y chetwyr ny phara.

¹¹ Ynt barwar (farwar) heno.

¹² A minneu wye ordyar.—Ll. P. P.

¹³ Rud vy rwy vyggalar : rud ynt wy rwy vyggalar.

¹⁴ Br uynneb y gwellt y gwaet.

¹⁵ Y drev uen ynt (yn yd) hymyr.

Y hevras y glass vyvyr. Y gwaet a dan draet y guyr.

¹⁶ Llawen y bydeir wrth gyvamud (gyuanrud) kat.

¹⁷ Y gueryn neur derynt.

Y drev wen rhwng Tren a Throdwydd
Oedd gnodach ysgwyd tón
Yn dyvod o gād nog yt ych yn ech-
wydd¹

Y drev wen rhwng Tren a Thraval
Oedd gnodach y gwaed ar²
Wyneb gwellt nog eredig braenar

Gwyn ei vyd Freuer³ mor yw di haint
Heno gwedy colli cevnaint⁴
O anfawd vy nhavawd yd lesaint

Gwyn ei vyd Freuer mor yw van
heno⁵
Gwedy angau Elvan
Ac eryr Cyndrwyn Cynddylan

Nid angau Freuer a'm de heno
Am damorth brodyrddde
Dihunav wylav vore⁶

Nid angeu Freuer a'm gwna haint
O ddechreu nos hyd ddewaint
Dihunav wylav bylgaint

Nid angau Freuer⁷ a'm tremyn heno
A'm gwna gryd iau melyn⁸
A chochau dagrau dros erchwyn

Nid angau Freuer a ernywav heno⁹
Namyn my hun mi wan-glav¹⁰
Vy mrodyr a'm tymmyr a gwynav

Freuer wen brodyr a'th vaeth
Ni hanoeddynt o'r difaeth
Gwyr ni veyynt vygyliaeth¹¹

Freuer wen brodyr a'th vu
Pan glywynt gyvrenin llu
Ni echwydd sydd ganthu¹²

Mi a Freuer a Medlan
Cyd yd vo cād yn mhob man
Ni'n tawr ni laddawr ein rhan¹³

¹ Noc yt ych y echuyd.

² Oed gnodach y gavat (ganet, gauet) *neu*, Gnoch y
gwaet (gwaet yn ar).

³ Guyn y vyt Freuer; *neu*, Guyn y vyt Treiry.

Gwyn ei vyd Freuer mor yw haint.

⁴ Ceuneint, cenneint.

⁵ Gwyn byd Freuer mor yw wann. Ll. P. P.

⁶ Du hunav uylav vore.

⁷ Ny agheu freuer.

⁸ At am gwna gryd iau melyn.

⁹ Ny aghen freuer a ernuaf heno.

¹⁰ Ny wanglaf.

¹¹ Wyr ny fegynt uygylyaeth.

¹² Ny echuydei sydd ganthu.

Ni echyfyddai sydd ganthu.—Ll. Du.

Ni echyuydei fydd ganthu.—Ll. P. P.

¹³ Nyn taur ny ladaur an ran.

Y mynydd cyd ad vo uwch¹
Nid eiddigadav dwyn vy muwch
Er ysgawn gan rai vy rhuwch

Amhaval ar Avaerwy
Ydd aa Tren yn y Trydonwy
Ac ydd aa Twrch yn Marchawy²

Amhaval ar Elwydden³
Ydd aa Trydonwy yn Nhren
Ac ydd aa Geirw yn Alwen⁴

Cyn bu vy nghylched groenyn gavyr⁵
Galed chwannawg i gelin⁶
Rym goruc yn veddw vedd bryvyn⁷

Cyn bu vy nghylched
Croen gavyr galed
Celyngar y lllien
Rymgoruc yn vedw ved Tren.

Gwedy vy mrodyr o dymmyr Haven
I am dwylan Dwryw
Gwae vi Dduw vy mod yn vyw

Gwedy meirch hywedd a chochwedd
ddillad

A phluawr melyn
Main vy nghoes nid oes ym dremyn⁸

Gwartheg Edeyrniawn ni buant gerdd-
enin

A chan neb nid aethant yn myw⁹
Gorwyniawn gwr o Uwehant¹⁰

Gwartheg Edeyrniawn ni buant gerdd-
enin

A chan neb ni cherddynt
Yn myw Gorwyniawn gwr edvynt¹¹

Edwyn warth gwarthegydd¹²
Gwerth gwyl a negydd¹³
Ar a ddyvo dragwarth a'i deubydd

Mi a wyddwn à oedd da,
Gwaed am eu gilydd gwrda

Rhag¹ gwrtaig Gwrthmwl byddai gwân
Heddyw byddai ban ei dysgyr
Hi gyn na diva ei gwyr²

Tywarchen Ereal ar ar dywal
Wyr o edwedd Morial
A gwedy Rhys mae rhysonial³

Heledd hwyedig ym gelwir
O Dduw padyw yth roddir⁴
Meirch vy mro ac eu tir

Heledd hwyedig a'm cyveirch
O Dduw padyw yth roddir gwrwm seirch
Cynddylan ar bedwar-deg meirch

Neu'r syllais olygon ar dirion dir
O orsedd Orwynion
Hir hwyf haul hwy vy nghovion

Neu'r syllais o Ddinlle Vrecon⁵
Freuer werydre
Hiraeth am damorth brodyrdd⁶

Llâs vy mrodyr ar unwaith
Cynan Cynddylan Cynwraith⁷
Yn amwyn Tren trev ddifaith

Ni sangai wehelyth ar nyth Cynddylan
Ni thechai droedfedd fyth
Ni vagas ei vam vab llyth

Brodyr ambwyad ni vall
A dyvynt val gawyail coll⁸
O un i un edynt oll

Brodyr ambwyad a ddug Duw rhagov
Vy aufawd ai gorug
Ni obrynynt faw ei fug⁹

Teneu awel tew ledcynt
Peraidd y rhychau ni pharad a'u goreu¹⁰
Ar a vu nad ydynt¹¹

¹ Bei.—Ll. P. P.

² Rheir gureu gyrrhuml bydeiguan hediw.
Bydai ban y disgyr hi gyva (Ll. D. gyn na) diva
[wyr.] y gaur.

³ Tyuarchen ercal ar er (ar) dyual wyr (er erdywal
O etwed (etiwed) Moryal a guedy Rys maer y sonal.

⁴ O Duw padyw yth rodri.

⁵ Vreiddun.—Ll. P. P.

⁶ Yma canlyn y darn pennill hwn:
Marchawg o Gaer Adnau
Nid oedd hwyf a gwynion
Gwr o Sanneir.

⁷ Cynvreith (Kymwreith).

⁸ A dyuynt val guyall coll.

⁹ Ny o brynynt ffaw er ffug.

¹⁰ Ny pharat (pharae) ae goreu.

¹¹ Ara vu nat ydynt.

¹ Y mynydd kyt at vo uch
Nyt eiddigafaf y dauyn rym buch
Yr ysgaun (ys ys cawn) gan rei vy ruch.

² Amhaval ar avaeuwy
Yd y Tren yn y Trydonuy
Ac yd aa Turch yn marchauy (marchnwy).

³ Am haul ar Eluyden (Elfydden).

⁴ Geirw am Alwen.—Ll. Du.

⁵ Cyn bu vyghylchet croenen (groen) gawyr.

⁶ Galed chwannawc i gelen (gelein).

⁷ Rym gorug y wedu ved Tren bryuyenn.—Ll. P. P.

⁸ Rym gorug yn feddw fedd brynn.—Ll. Du.

⁹ Mein vyngoes nym oes dudedyn.—Ll. P. P.

¹⁰ A chant (cherdd) neb nyd aethant ym buw
(byw).

¹¹ Gwyr a uchuunt (uchnant), Gorwynnion wyr a uch
uant.—Ll. P. P.

¹² Ym buyf Gorwynnyaun gwr Eduyn.

¹³ Warth gwarthegydd.—Ll. P. P.

¹⁴ Gwerth gwyla negydd.

As clywo a Duw a dyn
As clywo ieuanc a hyn
Mevyl barvau maddeu hedyn¹

Yn myw ehedyn ehediai²
Dillad yn araws gwaed vai
Ar glas verau nav nwyvai

Rhyveddav dinclae'r nad yw³
Yn ol eilydd celwydd clyw⁴
Yn ngwall Twrch tòri enau cnyw

Ni vu niwl ai mwg⁵
Ai cedwyr yn cyvamwg
Yn ngweirglawdd aer yssydd ddrwg

Endewais o weirglawdd aer ysgwyd⁶
Digyvyng dinas i gedyrn⁷
Goreu gwr Garanmael

Caranmael cymwy arnad
Atwen dy ystle o gâd
Gnawd mân ar rân cynniviad

Cynniv oedd ognaw llaw hael⁸
Mab Cynddylan clod avel
Dyweddwr Cyndrwynin Caranmael

Caranmael oedd dihaidd
Ac oedd deholedig trev tâd
A geiswys Caranmael yn ynad⁹

Caranmael cymmwyedd ognaw¹⁰
Mab Cynddylan clod arllaw
Nid ynad cymmynad o honaw¹¹

Pan wisgai Garanmael gadbais Cynddyl-
an
A pheryrdiaw ei ònen¹²
Ni chafai Franc tanc o'i ben¹³

Amser y bum i vras vwyd
Ni ddychavwn vy morddwyd
Er gwr â gwynai clav gornwyd¹⁴

Brodyr ambwyad innau
Ni's cwynai glevyd cornwydau
Un Elvan Cynddylan dau

Ni mād wisc briger nyw dirper¹
O wr yn nirvawr gywrysedd
Nid oedd levawr vy mroder²

Onid rhag angau a'i aelau mawr
A gloes glâs verau
Ni byddav levawr innau³

Maes Maoddyn neu's cudd rhew
O ddiva da ei oddew⁴
Ar vedd Eirinwedd eiry tew

Tom Elwyddan neu's gwlych gwlaw⁵
Mae⁶ Maoddyn y danaw
Dyn vai Gynon i'w gwynaw⁷

Pedwar pwn broder a'm bu
Ac i bob un penteulu
Ni wyr Tren berchen iddi⁸

Pedwar pwn broder a'm buant
Ac i bob un gorwyv nwyviant
Ni wyr Tren perchen cyngant⁹

Pedwar pwn terwyn¹⁰ o addwyn vrodyr
A'm buant o Gyndrwyn
Nid oes i Dren berchen mwyn

Gosgo yngod addoed arnad¹¹
Nid yw bylgaint gyvod
Neu'm gwânt ysgwr o gwr dyvod¹²

Gosgo di yngod a thech
Nid wyd ymadrawdd dibech¹³
Nid gwiw clain yth grain y grech

Amser i buant addwyn,
I cerid merched Cyndrwyn
Heledd Gwladus a Gwenddwyn

Chwirydd a'm bu diddan¹⁴
Mi a'u collais oll achlan
Freuer Medwyl a Medlan

¹ Madeu hed yn.

² Ym byw ehedyn ehedyei.

³ Rywedaf dinclae'r nadiv.

⁴ Yn ol kilyd kelu'd klyw.—Ll. P. P.

⁵ Ny vu nwl ae muc : Nywy ae nywl ae mwc.—Ll. P. P.

⁶ Edeueis y veirglawdd aer ysguyt.

⁷ Edeweis i weirglawdd ae ysgwyd.—Ll. Du.

⁸ Digyvyng dinas y Gedyrn.

⁹ Kynnivoed o gnaf llav hael : Kymwed ognaw llaw hael.—Ll. P. P.

¹⁰ Oed diheid ac oed diholedig

¹¹ Trev tat a geissyuys

¹² Karanmael yn gat.

¹³ Cymwed ognaw.

¹⁴ Ny't ynat kyt mynat ohonau.

¹⁵ A phyrtydau y onnen.

¹⁶ Franc oe ben.

¹⁷ Yr gur a guyneu klav gomuyt.

¹ Nyw dirper awr.

² Ny mat uisc briger nyu dirper aur.

³ Our yn dirvawr gywrysedd

⁴ Ny't oed leuawr vymbroder.

⁵ Ny bydaf leuawr inneu.

⁶ O diva da y odu.

⁷ Tom Eluithan neu's gwlych glau.

⁸ Mae.—Ll. P. P.

⁹ Dyn yei (dylyei) Gynon y guynau.

¹⁰ Ny uyr Tren berchen y du.

¹¹ Kygant.—Ll. P. P.

¹² Peduar pun tervyn.

¹³ Gosgo yngod adot (adof) arnat.

¹⁴ Neun gnanant ysgur o gurr dyvot (o gwr dy got).

¹⁵ Nid ymadrawdd dibech.—Ll. Du.

¹⁶ Chwirydd am byddidan.

Chwiorydd a'm bu hevyd
Mi a'u collais oll i gyd
Gwledyr Meisyr a Cheinvryd

Llâs Cynddylan llâs Cynwraith
Yn amwyn Tren trev ddifaith
Gwae vi vawr araws eu llaith

Gwelais ar lawr Maes Togwy
Byddinawr a gawr gymmy
Cynddylan oedd cynnorthyw

Celein a sych a du tân¹
Pan glywyv godwryv godaran
Llu Llemenig mab Mahawen

Arbèinig lleithig llurig
Yn nghyhoedd aer gwythgwaith-vuddig²
Flam daphar llachar Llemenig

CANU LLYWARCH HEN, I'W HENAINT A'I VEIBION.

Cyn bum cain vaglawg bum cyfes eir-
Ceinvygir ni eres [iawg³
Gwyr Argoed eirioed a'm porthes

Cyn bum cain vaglawg bum hy
A'm cynnwysid yn nghyvyrdy
Powys paradwys Cymry

Cyn bum cain vaglawg bum eirian
Oedd cynwayw vy mhar⁴
Oedd cynnwyr cevyn-grwm wyv trwm
[wyv truan

Baglan bren neud cynhauav⁵
Rhudd rhedyn melyn calav
Neu'r digerais a garav

Baglan bren neud gauav hyn
Yd vydd llavar gwyr ar lyn⁶
Neud diannerech vy erchwyn⁷

Baglan bren neud gwanwyn
Rhydd cōgau goleu ewyn⁸
Wyv digariad gan vorwyn

Baglan bren neud cyntevin
Neud rhudd rhyel neud crych egin

¹ Celein a sych o dy tân.

² Ynghyhoedd airggyth gwaith fuddig.

³ Bun (bwn) cyffes eiryauc.

⁴ Oed kymueu vwm par.

⁵ Neut kyn trayaf.

⁶ Ytuyd (ydwyt) llavar guyr ar lyn.

⁷ Neut diannerech vy euryr.

⁸ Rud cōgau goleu ewyn.

Edlid yn edrych yth ylvyn¹

Baglan bren gangen voddawg
Cynnelych hên hiraethawg²
Llywarch leverydd nodawg³

Baglan ben gangen galed
A'm cynnwysi Duw difred⁴
Elwir pren cywir cynnired

Baglan bren bydd ystywell
A'm cynnelych a vo gwell
Neud wyv Llywarch lawer pell⁵

Yn cymmwedd y mae henaint â mi⁶
O'm gwallt i'm daint
A'r cloyn a gerynt yr ieuaint⁷

Y mae henaint yn kymued
A mi om gwallt im danned
Ar cloyn a gerynt y gwaged

Dyrgweny gwynt⁸ gwyn gne godre
Dewr hydd diwlydd bre⁹ ?gwydd
Eiddil hên hwyr yd re¹⁰

Y ddeilen hon neu's cynnired gwynt
Gwae hi o'i thynged
Hi hên eleni y ganed

A gerais er yn wâs yssy gâs gènyv
Merch estrawn a march glâs
Neud nad mi eu cyvaddas¹¹

Vy mbedwar priv-gâs erymoed¹²
Ymgyvarvyddynt yn unoed¹³
Pâs a henaint haint a hoed

Wyv hên wyv unig wyv anelwig oer
Gwedy gwely ceinnmyg
Wyv truan wyv tridyblyg

¹ Etryt yn edrych yth linin.—Ll. C.

Neu, Edryd i'm edrych ith ylvyn.

Edlid yn edryd ith ylvyn.—Ll. Du.

² Cynhellych hên hiraethauc.

³ Lleveryd vodauc.

⁴ Am cynhellych Duw difred.

⁵ Neut uyt Llynarch lawer gwell.—Ll. C.

Neu, Neut uyd hyttrach lawer pell.

Neud wyt Llywarch llawer pell.—Ll. Du.

⁶ Y mae henaint yn cymued a mi.—Ll. P. P.

⁷ Ar cloyn a gerynt yr ieuaine.—Ll. Du.

Ar cloyn a gar yr ieuaint (ieueinc).—Ll. C.

⁸ Dyr guenn (dyr gweny) guynt.

⁹ Deurhyd diulyd bre (Dewr hyd ddiwlydd bre).

¹⁰ *Neu*, Hwyr ydyre (hwys y dyre).

¹¹ Y sy (ysydd) gennyf yn gâs.

A gerais er yn was.—Ll. Du.

Neu, Deubeth a gerais er yn was

Merch i estron a march glas

A heddyw nid ynt gyfaddas.

¹² Fy (ym) pedwar prifgas erioed (eirmoed).—Ll. Du.

¹³ *Neu*, Yn gyvarvydynt yn unoet.

Neu, Pan gyfarfyddynt yn unoet.

Ynghyueruydynt yn unoet.—Ll. P. P.

Wyv tridyblyg hên wyv anwadal drud
Wyf ehud wyv anwar
Y sawl a'm caroeidd ni'm câr

Ni'm câr ni'm cynnired neb
Ni allav ddarymred
Wi o angau na'm dygred

Ni'm dygred na hun na hoen
Gwedy y lleas Llaur a Gwên¹
Wyv anwar abar wyv hên

Truan o dynged a dyngwyd²
I Lywarch ar y nos y ganed³
Hir gniv heb esgor lludded

Na wisg wedy cwyn na vid vrwyn dy
vryd⁴
Llem awel a chwerw gwanwyn⁵
Na'm cyhudd vy mam⁶ mab yt wyv

Neud adwen ar vy ngwên⁷
Yn hanvod cun achen⁸
Tri gwyddorig elwig awen⁹

Llym vy mhâr llachar yngryd¹⁰
Armaav i wyliaw rhyd¹¹
Cynnydd anghwyv Duw gennyd¹²

O diengyd a'th wylwyv¹³
O'th ryleddir a'th gwynwyv
Na choll wyneb gwyr argnwyv¹⁴

Ni chollav dy wyneb trin woseb er¹⁵
Pan wisg glew yr ystre¹⁶
Porthav gynv cun mudav lle¹⁷

Rhedegawc tòn ar hyd traeth
Echadav tòrid arvaeth câd acdo¹⁸
Gnawd fo ar fraeth

Ysid ym a leva wyv
Briwaw pelydyr parth y bwyv¹
Ni levarav na fowyv²

Meddal mignedd caled rhiw³
Rhag carn cawn tal glan a vriw⁴
Eddewid ni wneler nid gwiw⁵

Gwasgarawd naint am glawdd caer⁶
A minnau a rinaav⁷
Ysgwyd bryd briw cyn techav

Y corn a'th roddes di Urien
A'r arwest aur am ei ên
Chwyth ynddo o'th daw angen

Er ergryd angau rhag angwyr Lloegyr⁸
Ni lygrav vy mawredd
Ni ddychanav rianedd⁹

Tra vum i yn oed y gwâs draw
A wisg o aur ei ottoew¹⁰
Byddai re y rhuthrwn y waew

Diheu diwair dy waes¹¹
Ti yn vyw a'th dyst rylâs
Ni bu eiddil hen yn wâs

Gwên wrth Lawen y ddwylwys neith-
wyr¹²
Arthur ni thechas¹³
Aer a drawdd ar glawdd gorlas¹⁴

Gwên wrth Lawen yd wylwys neithwyr
A'r ysgwyd ar ei ysgwyd¹⁵
A chan bu mab yn bu hywyd

Gwên wrth Lawen yd wylis¹⁶
Neithwyr a'r ysgwyd ar ygnis¹⁷
Can bu mab i mi ni ddiengis¹⁸

¹ Guedy lleas (gwedy y llas) Llaur a Gwen.

² Truan o dyngwy a ddygeydd.

³ Truan o dynged a ddygwydd i Llywarch.—Ll. Du.

⁴ I Llywarch er (yr) y nos y ganed.

⁵ Orwyn dy uryt.—L. P. P.

⁶ Llem awel a cherw gwenebyn (gwenwyn.—Ll. P. P.)

⁷ Amgyhyd (am gyhydd, am gyhud) fy mam.

⁸ Neut atuen ar uy auen. * Ynghanfod cun a chen.

⁹ Tri gwydd orig elwig awen (wen)

¹⁰ Trigwyddorig elwid wen (awen).—Ll. Du.

¹¹ Llachar y gryd.

¹² Arnaf (arnaf) i uylaw (wylaw) ryt.

¹³ Rhydd cynnydd anghyf Duw gennyd.—Ll. C.

¹⁴ Neu, Kynnydd cyn nid anghwyf Duw gennyt.

¹⁵ Neu, Ynnyt anghyf; neu, cyn ni ddiangwyf.

¹⁶ Neu, Cyn nid anghwyf; neu, Cynni ddiangwyf.

¹⁷ Cynnydd anghyf Duw geneyd.—Ll. Du.

¹⁸ O diegdyd ath ueluyf.

¹⁹ Gwyr argnif; neu, gwyr ar gnif.

²⁰ Ni chollafdy trin woseb er (wr: wose ber)—Ll. Du.

²¹ Penwisg glew yr ystre.

²² Porthaf gnif kyn mudaf (mydif) lle (le).

²³ Echadef torrit arvaeth (kat ac ado) cad (acdo).

¹ Briau pelydr parth y bwyf.

² Ny lafaraf na phowyf.

³ Meddal mi ened (maged) calet rhiw.

⁴ Rac carn caun (cann) tal glan avriw.

⁵ Edewit ny weether (ny wnel) nytiw (nid yw).

⁶ Neu, Eddewid ny wellaer nyd iw.

⁷ Guas karaut (gwasgarawst) neint am glawd caer.

⁸ A minneu arnaif (arnaaf) ys gwyd (ysguyt).

⁹ Yr ergryt aghen rac aghwyr Lloegr.—Ll. C.

¹⁰ Neu, Er ergryt angen rhag anghenwyr (anhepcur) Lloegr.

¹¹ Ni ddyhunaf (dihunaf) rianedd.

¹² A wisc o eur y otteu.

¹³ Diheu diweir dy was (waes) di yn fyw.

¹⁴ Diau dywir dy was.—Ll. Du.

¹⁵ Gwen, wrth lawen yd welas.

¹⁶ A thuc ny techas (thechas); Athuc ny techas.—Ll. P. P.

¹⁷ Aer (oer), adraud (a drawd) ar glawd (arglawdd) Gorlas.

¹⁸ Ar ysguyt ar y ysgwyd.

¹⁹ Arysg ar ygnis (ysgwydd).—Ll. Du.

²⁰ Gwen wrth lawen yd wylwys.

²¹ Ar ysgwyd ar y gws (ar y gnis).

²² A chan bu mab im (imi) ny ddiengys (ddiengeis),

Gwên gygydd gochawr vy mryd¹
Dy lās ys mawr casnar
Neud câr a'th lavawr²

Gwên vorddwyd tyllvra³ a wylas neith-
Yn ngoror ryd Vorlas [wyr
A chan bu mab ym ni thechas

Gwên gwyddwn dy eissillyd⁴
Rhythr eryr yn ebyr oeddyd—
Betwn dedwydd diangyd⁵

Tôn tyrvid toid ervid⁶
Pan ânt cynrain yn ngovid⁷
Gwên gwae ry hên o'th edlid

Ton tyrvid toid aches⁸
Pan ânt cyvrain yn ngnes⁹
Gwên gwae ry hên ryth-golles

Oedd gwr vy mab oedd dysgywen hawl¹⁰
Ac oedd nai i Urien
Ar ryd Vorlas y llās Gwên

Prenial dywal gâl ysgwn¹¹
Gorug ar Loegyr lu cyngwrn¹²
Bedd Gwên vab Llywarch Hên hwn¹³

Teg yd gân yr aderyn ar berwydd bren
Uch ben Gwên cyn ei olo dan dywarch
Briwai galch Llywarch Hên

Pedwar-meib arugaint a'm bu
Eurdorchawc tywysawc llu
Oedd Gwên goreu o naddu

Pedwar-meib arugaint a'm bwyad
Eurdorchawc tywysawc câd
Oedd Gwên goreu mab o'i dâd

Pedwar-meib arugaint a'm buyn¹⁴
Eurdorchawc tywysawc unbyn
Wrth Wên gweisionain oeddyn¹⁵

Pedwar-meib arugaint yn ngenhvaint
Llywarch¹⁶

¹ Gwen gygyd (gwgyd) gochawn (gochawd) vy mryt.

² Nyt car ath lavawr (ladawr).

³ Gwen vordwyd tyllvras.

⁴ Gwen gwydun (gwydn) dy eissillut (eissillydd).

⁵ Belun (Pi tawn) dedwydd dianghut.

⁶ Ton tyrsid coed ersid.

⁷ Pan aut (nawd) cyvrein ygovid (y gofid, neu, yn [ofid].

⁸ Ton tyrfid caed aches.

⁹ Pan aut (nawd) kyvrin ygnas (y gnes).

¹⁰ Pan aut kyfyrn yngnes.—Ll. P. P.

¹¹ Oed gwr vy mab oeddgwen haul (oedd is gwen haul).

¹² Prennyal dywal gal yscyn.

¹³ Goruc ar Loegr lu (llu) Kyndrwn.

¹⁴ Yw hwn.

¹⁵ Pedwar mab ar hugaint am bwyn.

¹⁶ Y wrth Wen gueissyon ein oedyn. [Ll. P. P.]

¹⁷ Yn cemieint Llywarch: ynghenuen Lywarch.—

O wyr glew galwythaint
Rhull eu dyvod clad tramaint¹

Pedwar-meib arugaint o veithaint vy
nglhwawd²

Drwy vy nhavawd lleddysaint³
Da dyvod vy nghod colledaint⁴

Pan lās Pyll oedd tevyll briw⁵
A gwaed ar wallt hyl
Ac i am ddwyllan Fraw frowyll⁶

Dychonad ystavell o esgyll ysgwydawr⁷
Tra vydded yn sevyll⁸
A vriwed ar angad Pyll⁹

Dyn dewis ar vy meibion¹⁰
Pan gyrcchai bawb ei alon
Pyll wyn pwyll tân trwy livon¹¹

Mad ddodes ei vorddwyd dros obell¹²
Ei orwydd o wng ac o bell
Pyll pwyll tân trwy sawell

Oedd llary llaw aergre oedd aelu eil-
Oedd dinas ar ystre [wydd¹³
Pyll wyn doed erehyll eudde¹⁴

Pan savai yn nrws pebyll
I ar orwydd erewyll
Arddelwai o wr wraic Pyll

Briwyd rhag Pyll penglog fêr¹⁵
Ys odid llwvyr yd llever¹⁶
Yn daw eiddil heb ddim digoner¹⁷

Pyll wyn pellynig ei glôd¹⁸
Handwyv nwyv erod o'th dyvod¹⁹
Yn vab o'th arab adnabod²⁰

¹ Twll en dyvot clot trameint.

Tulleu dyfod clod tra meint.—Ll. Du.

² A veithaint; neu, a weithieynt. (A neitheint.—Ll. Du.

³ Pedwar meib ar hugaint a veithaint vygknawd lledesseint.—Ll. P. P.

⁴ Lledosseint; neu, lledesseint

⁵ Da dyvot uygeot colledaint (colledeint).

⁶ Oed teuyll briw.

⁷ Ac am dwylann fraw frowyll.

⁸ Dichonaf ystavell (ystevyll) o esgyll (oesgyll).

⁹ Tra ydaf yn sefyll.

¹⁰ Afrifed ar angad Byll.

¹¹ Dyn deuis arwy meibion.

¹² Trwy linon; neu, liwon.

¹³ Dros o bell.

¹⁴ Aelu eilvyd (aelaf eilwyd).

¹⁵ Pyll wyn doet perchyll eurde (eude).

¹⁶ Pyll wyn oedd perchyll eurde.—Ll. Du.

¹⁷ Beriwyd rac l'yll pengloc fier.

¹⁸ Ys odid (oeddyt) llyfr (llwfr, lwfyr, llyfyr) yd lleuer. Neu, Ys odid llwfr yd llecher (techer).

¹⁹ Yndaw (yn dan) eiddil heb ddim (daw) digoner.

²⁰ Pell cunic (cynnig) ei glod.

²¹ Handwyf nyfyr yrot o'th dyvod.

²² Unfab a tharan (atharan, a tharaw) adnabod.

Goreu tridyn y dan nev
A warchedwis eu haddev
Pyll a Selyv a Sanddev¹

Ysgwyd a roddais i Byll
Cyn noi gysgu neu bu doll
Deiniaw i haddav ar wall²

Cyd delai Gymru ac elyflu o Loegyr³
A llawer o bobtu⁴
Eangosai Byll bwyll uddu⁵

Na Phyll na Madawg ni byddynt hir-
O'r dewawd y gelwynt⁷ oedlawg⁶
Rhoddyn na roddyn cyngrair byth nis
erchynt⁸

Llyma y mab oedd divai tringar
I veirdd ys ei glod lle nid elai
Byll pei bellach parhaï⁹

Maen¹⁰ a Madawg a Medel dewrwyr
Diyssig vroder
Selyv Heilyn Llaur Lliver¹¹

Bedd Gwell yn y Rhiw Velen
Bedd Sawyl¹² yn Llan Gollen
Gwareheidw Llavyr¹³ Bwlch Llorien

Bedd rudd neu's cudd tywarch
Ni's evrydd gweryd ammach¹⁴
Bedd Llyngedwy vab Llywarch

Goreu triwyr yn eu gwlad
I amddifyn eu trevad¹⁵
Eithyr ac Erthyr¹⁶ ac Argad

Tri meib Llywarch tri anghymmen câd
Tri cheimiad awlawen¹⁷
Llew ac Arau ac Urien¹⁸

¹ Y amddiffin eu hadden

Pill a Selw a Sanden.

² Deiniau y hadau, arvoll (ar wall : y hadaw arwall).

³ Neu, Dimheu eu haddev ar wall.

⁴ Ac elyflu Lloegr (elyllu o Loegr).

⁵ Llauer o bell tu. — Ll. P. P.

⁶ Danghoseis Byll bwyll ydu.

⁷ Na phwyll na Madauc ni bydynt hiraethauc.

⁸ Or dewawt y (a) gelwynt (gehwynt, gefwynt).

⁹ Rodyn Uarodyn llygreir ryt nys erchynt

¹⁰ Llyma y mabed (ymabedd, yma ved) divei tringar y

Veird (ei eneid) ys y glod (Ni serthynt ni sei eu clod :

Veirdd y sei y glot lle nid elei).

¹¹ Lle nid elei Byll pei bellach parei (parhaai).

¹² Maerir. — Ll. P. P.

¹³ Lliver.

¹⁴ Sawyll.

¹⁵ Llavyr.

¹⁶ Ni seirudd (seiryd) Gweryd Amarch.

¹⁷ Neu, Nyseviryd gueryt ammach.

¹⁸ Nis eiryd gweryd Camuarch. — Ll. Du.

¹⁹ Y an diffyn eu treuad.

²⁰ Ergir. — Ll. P. P.

²¹ Tri chennad awlawen. — Ll. P. P.

²² Llew ac Arau ac Urien. — Ll. P. P.

Handid haws i amchwyson¹
O'i adaw ar lan awon
Y gyd â llu o wyr llwydion²

Tarw trin rhyvel adwn
Cledyr câd canwyll ysgwn³
Reen nev rhwy a endeid hwn⁴

Y bore gan las y dydd
Pan gyrchwyd Mwg-mawr-Dreydd
Nid oedd vagawd meirch Mechydd⁵

Cyvarvan a'm cavall⁶
Celain ar wyar ar wall
Cyvranc Rhun a'r drud arall

Diasbad a ddodir yn ngwarthav Llug
Odduch ben bedd Cynllug [Vynydd
Mau gerydd mi a'i gorug⁷

Otid eiry toid ystrad
Dyvrasynt cedwyr i gâd
Mi nid av anav ni'm gad

Nid wyd ti ysgolhaig nid wyd elai
Unben ni'th elwir yn nydd rhaid
Och Cynddilig na buost wraig⁸

Pell oddyman Aber Llyw
Pellach ein dwy gyvedlyw
Talan telais dy deigr y mi heddyw⁹

Er yvais i win o gawg
Ev a ragwan rai rheiniawg¹⁰
Esgyll gwawr oedd waywawr Duawg¹¹

Oedd edivar genyv pan ymerchis¹²
Nad gantu i ddewis¹³
Cynnydd y vai hael hoedyl mis¹⁴

Adwen leverydd cyni vrân
Pan disgynai yn nghyvyrdy
Pen gwr pan gwin a ddyly¹⁵

¹ Handid haus i amchuisson (im achwissen).

² Y gyd a llu ewyr llwydon.

³ Canwyll o o ginun. — Ll. P. P.

⁴ Tarw trin ryvel adun.

⁵ Cledir cad canvill o guin

⁶ Ren new ruy a endeid hun.

⁷ Y bore gan lav ydit. — Ll. Du.

⁸ Ban girchuid Mug mawr brewit (*brenin y Season.*)

⁹ Nid oedd vagaud (wagawd, dagawd) meirch mechit.

¹⁰ Kywarvan (kyvarvuan, kyvarvuan) am cafall.

¹¹ Meugerit mi ae goruc.

¹² Nydduid ti ysgolheic nid vid eleic

¹³ Unben nith eluir in dit reit.

¹⁴ Och Kindilic na buost gureic.

¹⁵ Talan teleis dy (te) deigr y heddu.

¹⁶ Rac Beinyawc. — Ll. P. P. ¹⁷ Diwg; neu, Dwg.

¹⁸ Edifar gennyf pan ymerchais. — Ll. P. P.

¹⁹ Nat gantu y diewis, (edewis).

²⁰ Cynny dyvei hael hoedl mis. — Ll. P. P.

²¹ Atuen leveryd kyni Fran (pan disgynnei ygyvyrdy

Pan (paen) gur pan guin a dyly.

Meyrygawg marchawg maes
Tra vynws Doydd vy lles
Nid yswn vegis môch mës

Llywarch Hên na vydd di wyl
Trwydded a gesi di anwyl
Tarn dy lygad taw nag wyl

Hen wyv vi nîth oddiweddav
Rhodd am gyssul¹ cwdd archav
Marw Urien angen arnav

A'i dy gyssul cyrchu brân²
Can ddiwg ac argynan
Marw meibion Urien achlan

Na chred vrân na chred Dunawd
Na chai ganthudd yn fosawd
Bugail lloi Llanvor llwybrawd³

Yssydd Lanvor dra gweilgi
Y gwna mor molud wrthi
Llallogan ni wn a'i hi

Yssydd Llanvor tra bânawg⁴
Ydd aa Clwyd yn Nghlywedawg
Ac ni wn ai hi llallawg

Heis Dyvyrdwy yn ei thervyn
O Veloch hyd Traweryn
Bugail lloi Llanvor llwybryn⁵

Truan o dynged a dynged
A dyngwyd i Lywarch y nos i ganed
Hir gniv heb esgor lludded

Teneu vy ysgwyd ar asswy vy nhu
Cw bwyv hen a's gallav
Ar Rodwydd Vorlas gwyliav

CANU MAENWYN.

MAENWYN tra vum i'th oed
Ni sethrid vy llen i â throed
Nid erddid vy nhir heb waed

Maenwyn tra vum i'th erbyn
A'm ieuenctid i'm dilyn
Ni thorai gosail vy nhervyn⁶

¹ Rot am gyssut.

² Ai dy gyssut cyrchu bran.

³ Llafnawg llwyprawd.

⁴ Yssydd lafnawr tra bannawg.

⁵ Llafnawr llwybryn.

⁶ Ni thorrei gasseil (gesseil) syn terfyn.—L. D.

Maenwyn tra vum i'th erlid
Yn dilyn vy ieuenctid
Ni charai gosail vy ngwythlid¹

Meanwyn tra vum i evras
O ddylyn dywal galanas²
Gwnawn weithred gwr cyd byddwn
gwas³

Meanwyn meidyr di yn gall⁴
Angen cassail ar wall⁵
Ceisied Maelgwn vaer arall

Vy'm dewis i gyvran⁶ a'i gaen arnaw
Yn llym megis draen
Nid over gniv i'm hogi maen

Anreg rym gallad o Ddyfryn Mewyr-
niawn⁷
Yn nghudd yn nghelwrn
Haearn llym laes o ddwrn

Boed bendigaid yr anghysbell wrach
A ddywed o ddrws ei chell⁸
Meanwyn nag addaw dy gyllell

MARWNAD CADWALLAWN VAB CADVAN, BRENIN PRYDAIN.

CADWALLAWN cyn noi ddyvod
A'i gorug a'n digonod⁹
Pedair priggad ar ddeg
Am briv-deg Prydain
A thri-ugain cyvarvod

Lluest Cadwallawn ar Gaint
Lloegyr adres ormes arnaint¹⁰
Llaw ddillwng ellwng oed vrait¹¹

Lluest Cadwallawn ar Yddon¹²
Avar anwar ei alon¹³
Llew lluyddawg ar Saeson¹⁴

¹ Ni chareil gesseil fy ngwythlid.—Ll. C.

Ni chareil gossail uy ngwrthlit.—Ll. Du.

² Oedvli (oedwli) dywal galanas.—Ll. Du.

³ Tra byddwn gwas.—Ll. C.

⁴ Meddir, medr, meidr, medhyr di yn gall.

⁵ Anghen cyssweid (kyssweil) ar wall.—Ll. Du.

Angen cyssail ar wall.—Ll. C.

⁶ Vyn deuis i gyvran.—Ll. Du.

Vym dewis gyvran.—Ll. C.

⁷ Anrheg rym gall o Ddyffryn Meirniawn.—Ll. C.

Anrhegryn rym gallad o Ddyffryn.—Ll. Du.

⁸ A dynaut o drws y chell.—Ll. Du.

⁹ Ae goruc an divragot (andigonot).

¹⁰ Lloegyr ar dres ormes ednaint

Neu, Lloegr adres ormes arneint.

¹¹ Oed yreint; neu, Oed ureint; neu, Oed baint.

¹² Arydon; neu, Ar ydon; neu, Ar y don; neu, Ar

¹³ Yn alon.

¹⁴ Llew lluyddawc ar Saeson.

Neu, Llew lluyddawg o'r Saeson.

Lluest Cadwallawn glodrydd
Yn ngwarthav Digoll Vynydd
Seith-mis a seith-gad beunydd

Lluest Cadwallawn ar Havren
Ac o'r tu draw i Ddygen
A breiaid yn llosgi Meigen¹

Lluest Cadwallawn ar Wy
Maranedd wedi mordwy
A ddylynad câd cylchwy²

Lluest Cadwallawn ar Fynnawn Vedwyr
Rhag milwyr magai dawn
Dangosai Gynon yno haeru iawn³

Lluest Cadwallawn ar Dâw
Ys lluosawg y gwelav
Cyvrenin vraig nâv⁴

Lluest Cadwallawn ar Dawy⁵
Lleiddiad adav yn adwy⁶
Clodrydd ceisydydd cystwy

Lluest Cadwallawn tra chaer
Caew byddin a chynnwrw taer⁷
Can câd a thôri can caer

Lluest Cadwallawn ar Gowyn⁸
Llaw lluddedig ar awyn⁹
Gwyr Lloegyr lluosawc eu cwyn

Lluest Cadwallawn heno
Trathir yn nhymmyr Penvro¹⁰
Am nawdd vawr anhawdd i fo

Lluest Cadwallawn ar Deivi
Cymmysgai waed â heli¹¹
Angerdd Gwynedd gwynygai¹²

Lluest Cadwallawn ar Dyfyrdd Avon¹³
Gwnaeth eryron yn llawn¹⁴
Gwedy trin dywyneu dawn¹⁵

Lluest Cadwallawn vy mrawd
Yn ngwerthevin Bro Dunawd
Ei vâr anwar yn fosawd¹⁶

Lluest Cadwallawn ar Veinin¹
Llew lluosawg ei werin
Twrwy mawr trachas i orddin²

O gyssul estrawn, ac anghyviawn ven-
Dillydd dwyry o fynnawn [aich
Tru trym-ddydd am Gadwallawn³

Gwisgwys coed cain dudded hâv
Dybrysid gwyth wrth dynged⁴
Cyvarwyddom ni am Elved⁵

Y GORWYNION.

Gorwyn blaen ôn hir-wynion vyddant
Pan dyvant yn mlaen naint
Bron gwla hiraeth ei haint⁶

Gorwyn blaen naint dewaint hir
Ceinmygir pob cywraint
Dyly bun pwyth hun i haint⁷

Gorwyn blaen helic eilic pysg yn llyn
Gochwiban gwynt uwch blaen gwrysc
Trech anian nog addysg [mân

Gorwyn blaen eithin a chyvrin a doeth
Ac annoeth dysgethrin
Namyn Duw nid oes dewin

Gorwyn blaen meillion digalon llwyr
Lluddedig eiddigion⁸
Gnawd ar eiddil ovalon

Gorwyn blaen cawn gwythlawn eiddig
Ys odid a'i digawn⁹
Gweithred call yw caru yn iawn¹⁰

Gorwyn blaen mynyded rhag anhuned
gaeav
Llawn crul cawn trwm yw trawsed
Rac newyn nid oes wyled.

Gorwyn blaen mynyded hydyr oervel
Crin cawn crwybyr ar ved [gaeav
Chwevris gwall yn alltuded

¹ Afreid yn llosgi Meigen.

² A delinat (diliuiad) kat kylchuy.

³ Haery dawn; *neu*, Haearn daun.

⁴ Cywrennin vre is nav.

⁵ Ar Dafwy; *neu*, Ar Dawy.

⁶ Lleiddiad addaf yn adwy.

⁷ (Caew) Byddin a chynnwrw caer (taer.)

⁸ Ar gowyn (gyuyn).

⁹ Llaw lluddedig ar awyr (arawyn).

¹⁰ Trathir yn tymyn (tymyr) Penvro.

¹¹ Cymmysgai uact a heli.

¹² Angerdd Gwynedd Gwy ny gei (guyngei).

¹³ Ar Dyfyrdd (dyfyrd, dufyrd) Avon.

¹⁴ Gwnaeth erfion yn llawn.

¹⁵ Gwedy trin dyuineu (dyfineu, dyuin eu) daun

¹⁶ Y var anwar yn flossaut.

¹ Ar Feirin (veirin).

² Twrwy mawr trachas Forddin.

Neu, Turuf maur trochas y ordin.

³ Tri (trych, trig) thrymdydd (trwm dyd) am Gad-

⁴ Dy bryssit guch wrth dyghet. [wallawn

Neu, Dybrys o fysid gwyth wrth dynged.

⁵ Cyfarfyddom ni a Melfed.

⁶ Brongwala hiraeth y haint.—Ll. P. P.

⁷ Diellon llyfur; *neu*, digallon llyfur.

⁸ Lludedic eigyawn; *neu*, Lludedic eidyawn; *neu*,
ludedic edigyon.

⁹ Ys odid ae digawn.

¹⁰ Guithred call yn caru yn iawn.—Ll. P. P.

Gorwyn blaen derw chwervw brig on
Rac liwyaid gweseraid ton
Pybyr twyll pell oval i'm calon¹

Gorwyn blaen derw chwervw brie on
Chweg eww² chwethiniad ton
Ni chel grudd gystudd callon

Gorwyn blaen egroes nid moes caledi
Cadwed bawb ei eirioes³
Gwaethav anav yw anvoes

Gorwyn blaen banadyl cynnadyli serch-
Gorvelyn cangau bacwyawc [awc
Bâs ryd gnawd hyvryd yn hunawc

Gorwyn blaen avall amgall pob dedwyd
Hirdyd meryd mall
Crwybyr ar wawr carcharawr dall⁴

Gorwyn blaen coll ger Digoll bre⁵
Diaeledd vydd pob foll⁶
Gweithred cadarn cadw arvoll

Gorwyn blaen corsyd gnawd meryd yn
A ieuanc dysgedyd [drwm
Ni thyr⁷ namyn fol y fyd

Gorwyn blaen elestyr bid venestyr pob
Gair teulu yn ysgwn [drud
Gnawd gan anghywir air tw'n

Gorwyn blaen gruc gnawd seuthuc ar
Hydyr vyd dwvyr ar dâl glân [lwvyr⁸
Gnawd gan gywir air cyvan

Gorwyn blaen brwyn cymwyn biw
Redegawc vy neigyr hediw
Amgeledd a dyn nid ydiw

Gorwyn blaen redyn melyn cadawarth
Mor vydd buarth deillion⁹
Redegawc manawc meibion¹⁰

Gorwyn blaen cyrawal gnawd goval ar
A gwenyn yn yniad [hen
Namyn Duw nid oes dial

Gorwin pisc tuth eleirch ton
Trybelid areith
Duv i din a denvin kedimdeith¹¹

Gorwyn blaen dâr didor drychin
Gwenyn yn uchel geuvel crin
Gnawd gan rewydd rychwerthin

Gorwyn blaen celli gogyhyt yswydd¹
A dail deri dygwyddyt²
A wyl â gâr gwyn ei vyt

Gorwyn blaen derw oer-verw dwvyr
Cyrchyd bwy blaen beduerw³
Gwnelid aeth saeth y syberw

Gorwyn blaen celyn caled ac ereill aur
agored
Pan gysco pawb ar gylched
Ni chwsc Duw pan rydd gwared

Gorwyn blaen helyg hydyr elwig
Gorwydd hirddydd delyddeg
A garo eu gilydd ni's dig

Gorwyn blaen brwyn brigawg wydd⁴
Pan daner dan obenydd
Meddwl serchawc syberw vydd

Gorwyn blaen ysbyddad hydyr wylid
gorwydd⁵
Gnawd serchawc erlyniad
Gwnelid da diwyd génad

Gorwyn blaen berwr byddinawr gorwydd
Ceingyvreu coed i lawr
Chweryd⁶ bryd wrth a garawr

Gorwyn blaen perth hywerth gorwydd
Ys da pwyll gyda nerth
Gwnelid agkelvyd annerth

Gorwyn blaen pertheu ceingyvreu adar
Hir dydd dawn goleu⁷
Trugar daphar Duw goreu

Gorwyn blaen erwain ac elain yn llwyn
Gwychyrr gwynt gwydd ni gywain⁸
Eiriawl ni garawl⁹ ni gyngain

Gorwyn blaen ysgaw hydr anaw unic
Gnawd taer i dresiaw¹⁰
Gwall a ddwyd daphar o law¹¹

¹ Gogyhyt ysuyd; neu, gogyhyt y gwydd.—Ll. P. P.

² A deil deri dygaydyt.

³ Kyrchid biw blaen betuerw.—Ll. P. P.

⁴ Brigawg vyd.

⁵ Hydr gorwyd.—Ll. P. P.

⁶ Chweryd.—Ll. P. P.

⁷ Bann cogeun.—Ll. P. P.

⁸ Gwychyrr gwynt gwydd nigein: gwyd migyein.—Ll. P. P.

⁹ Eiriawl ny garawl.—Ll. P. P.

¹⁰ Gnaut y dreissau; Gnawt y dreissic dreissiau.—

¹¹ Gual (gwae) a duc daffar o lau. [Ll. P. P.]

¹ Ein callon.

² Chuuc Ewyr Chuerthinat ton.

³ Katuet bawb y eirioes.

⁴ Cruybyr aruaur carcharaur dall.

⁵ Geyr digyll bre.

⁶ Diaell vyd pob foll. ⁷ Na thyr.

⁸ Gnaut seuthu ar lyfur.

⁹ Morfyd duarth deillion; neu, Mor vyd diwarth

¹⁰ Manau meibion. [deillion.—Ll. P. P.]

¹¹ Pennill o L. P. P.

TRIBANAU.

Calangauav caled grawn
Dail ar gychwyn llynwyn llawn
Y bore cyn noi vnyed
Gwae a ynddried i estrawn

Calangauav cain gyvrin
Cyvred awel a drychin
Gwaith celwydd¹ yw celu rhin

Calangauav cul hyddod
Melyn blaen bedw gweddw havod
Gwae a haedd mefyl er bychod

Calangauav crwm blaen gwrysc
Gnawd o ben diried dervysc
Lle ni bo dawn ni bydd dysc

Calan gaeaf kein gyureu adar
Byr dyd ban cogau
Trugar daffar Duw goreu

Calangauav garw hin
Annhebyg i gyntevin
Namwyn Duw nid oes dewin

Calangauav caled cras
Purddu bran buan o vras
Am gwymp hen chwerddid gwên gwâs

Calan gaeaf cul cerwyd
Gwae wan pan syrr byr vyd byt
Gwir gwell hegarweh no phryd

Calangauav llwm goddaith
Aradyr yn rhych ych yn ngwaith
O'r cant odid cydynmaith²

ENGLYNION DUAD.

NEU, Y BIDIAU.

Bid coch crib ceiliawg bid anianawl
Ei lev o wely buddugawl
Lawenydd dyn Duw ai mawl³

Bid lawen meichiad⁴ wrth uchenaidd
Bid tawel yn delaid⁵ [gwynt
Bid gnawd avlwydd ar ddiriaid

Bid gyhuddawg ceisiad bid gniviad gwyd⁶
A bid gynnwys dillad
A garo bardd bid hardd roddiad

Bid lew unben a bid awy vryd¹
A bid vlaidd ar vlaidd ar adwy²
Ni cheidw wyneb ar na roddwy³

Bid vuan redaint yn ardal mynydd
Bid yn ngheudawd oval
Bid anniwair anwadal

Bid amlwg marchawg bid logelawg lleidy
Twyllid gwraig oludawg⁴
Cyvaillt blaidd bugail diawg

Bid gwir baglawl bid ryngyngawd gel
Bid vab lleen yn chwannawg⁵ [wydd⁵
Bid anniwair daueiriawg

Bid gwrw biw⁷ a bid llwyd blaidd
Esgud gorwydd i ar haidd
Gwesgyd gwawn-grawn yn ei wraidd⁸

Bid gwrw byddar bid trwm cau
Esgud gorwydd yn nghadau
Gwesgyd gwawn-grawn yn ei adneu⁹

Bid aha byddar bid anwadal ehud
Diriaid bid ymgeingar¹⁰
Dedwydd or a'i gwyl a'i câr

Bid dwvyn llyn bid llym gwaewawr
Bid gran clav glew wrth awr¹¹
Bid doeth dedwydd Duw a'i mawr¹²

Bid llym eithin bid dysgethrin drud
A bid eddain alltud
Bid chwannawg nyvyd i chwerthin¹³

Bid wlyb rhych bid vynyach mach
Bid gwyn clav bid lawen iach
Bid chwyrn colwyn bid wenwyn gwrach¹⁴

Bid diasbad aeleu bid ae byddin
Bid besgitor dyre
Bid drud glew a bid rew bre

¹ Bit avuy unben a bit leu. Ll. C.² A bit lleiniad yr ardwy.³ Ni cheidw ei wyneb ni roddwy.⁴ Goludawg.—Ll. P. P.⁵ Bid gwir baglawl bid ryngyngawd gorwydd.
Bid anlwe marchawg bid redegawg gorwydd.—
Ll. P. P.⁶ Bid val llen yn chwannawg.
Bid amlwg marchawg, bid redegawg gorwydd.⁷ Bid gwrw biw.—Ll. P. P.⁸ Guescyt guangraun yn y ureid.⁹ Yn adneu.¹⁰ Bid nyvyd ymludgar.—Ll. C.¹¹ Bit gran clef gleu wrth awr.—Ll. C.

Bid gwanandeu glau wrth awr.—Ll. Arall.

¹² Bid doeth dedwydd, Duw ai nawdd.¹³ Bid even alltud, bit dysgethrin drud.

Bit chuannawg nyvyd y chuerthin.—Ll. C.

¹⁴ Ll. arall. Bid chwyrniad colwyn, bid wenwyn

gwrach.

Bid cwyntaf claf, bid lawan iach.

¹ Gweith kelyd.—Ll. P. P.² Cedymdeith.—Ll. P. P.³ Llawenydd dyn ai mawl.—Ll. P. P.⁴ Meichien.⁵ Bit tawel yndilett.⁶ Bit gnifgat guyd; neu, Gnifyat guyd (gwydd).

Bid wen gwyfan a bid van ton
 Bid hyvayl gwyar ar on¹
 Bid lwyd rew bid lew calon

Bid las lluarth bid diwarth eiriad²
 Bid reiniad yn nghyvarth
 Bid wraig ddrwg â mynych warth³

Bid gogor gan iar bid trydar gan lew⁴
 Bid ynydd ymladdgar⁵
 Bid ton calon gan alar

Bid hofder llawer a'i heirch
 Bid wyn twr bid orun seirch
 Bid lwith chwannawg bid ryngawg
 cleirch⁶

Bid anhygar diriaid bid fêr pob ewaint
 Bid henaint i dylodedd
 Bid addwyn yn anwyn medd

Bidchwyrniad colwyn bid wenwyn neidyrr
 Bid noviaw rhyd wrth beleidyrr
 Nid gwell yr otwr no'r lleidyrr

Bid gwyrdd gweilgi bid gorwaen ton
 Bid cwyn pob galarus
 Bid avlawen hen heinus

I'R GOG, YN ABER CUAWG.

GOREISTE ar vryn aerwyn vy myrd⁷
 A hevyd ni'm cychwyn
 Byr vy nhaith difaith vy nhyddyn

Llem awel llwm benyd er byw⁸
 Pan orwisg coed telyw hav⁹
 Terydd glav wyv heddyw¹⁰

Nid wyv enhued miled ni chadwaw¹¹
 Ni allaw ddarymred
 Tra bo da gan Gôg caned

Côg lavar a gân gan ddydd
 Cyvreu eichiawg yn nolyd Cuawg¹²
 "Gwell côrawg na chybydd"

¹ Ar ffôn.—Ll. P. P.

² Eirchiad.—Ll. P. P.

³ O'i mynych warth.

⁴ Eit gravangau iar (gan iar) bit trydar leu.—Ll. C.

⁵ Bid oval ar ei car.

⁶ Bid wyn twr bid orwyn seirch

Bid hofder llawer ai heirch,

Bid rwith (lyth) chwannawc bid ryngawc cleirch.

—Ll. P. P.

[bryt.

⁷ Goreisle (goreisti) ar vryn, aervryn (a erwyn) vryn

⁸ Llem awel llwm benedyr byu.

⁹ Par oruisg coed telyw haf : coglyw haf.—Ll. P. P.

¹⁰ Ceryd glaf uyf heddyw.

¹¹ Neud wyf anhyed miled ny chaduaif.

¹² Cyfra eichiawg yn molydd tuawg.—Ll. Du.

Yn Aber Cuawg yd ganant Gogau
 Ar gangau blodcuawg
 Gwae glav a'u clyw yn voddawg¹

Yn Aber Cuawc yt ganant cogau
 Ar gangau blodcuawc
 Gwae glaf ac clyw yn voduawc

Yn Aber Cuawg Côgau a ganant
 Ys advant gan vy myrd²
 A'u cygleu na's clywyv hevyd

Neu's endewais i Gôg³ ar eiddiorwg bren
 Neu'r laeswys vy nghylchwy
 Edlid a gerais a gerais neud mwy⁴

Yn y van odduwch llon dêr
 Ydd endewais i lais adar⁵
 Côg van côv gan bawb â gâr

Cethlydd cathyl-voddawg hiraethawg ei
 Taith oddev tuth hebawg [llev
 Cog vreuer⁶ yn Aber Cuawg

Gorddyar adar gwlydd naint⁷
 Llewychyd lloer o'er dewaint
 Crau vy myrd rhac govyd haint

Gwyn gwarthav naint dewaint hir
 Ceinmygir pob cywraint
 Dylywn pwyth hun i henaint⁸

Gorddyar adar gwlyb gro
 Dail cwyddid divryd divro
 Ni wadav wyv clav heno

Gorddyar adar gwlyb traeth
 Eglur nwyvre ehelaeth tón
 Gwyw calon rhag hiraeth

Gorddyar adar gwlyb traeth
 Eglur tón taith ehelaeth⁹
 A grëad yn mabolaeth¹⁰
 Carwn pei cawfn etwaeth¹¹

Gorddyar adar ar edrywedd¹²
 Bân llev cwn yn nifaith
 Gorddyar adar eilwaith

¹ Coc laur canet y rawc.—Ll. P. P.

² Ys advant (atvant) gan fy myrd.

³ Neus edeueis i Gog.

⁴ Edlit a gereis neud mwy.

⁵ Yr edeueis (edeueis) y leis adar.

⁶ Cog vreuer (vreuer.)

⁷ Gulyt veint ; gwld neint ; gwlyb neint.

⁸ Dulyn (dyllyn) puyth hun i heint.

⁹ Tuth ehelaeth.

¹⁰ A gret ymabolaeth.—Ll. P. P.

¹¹ Mae y braich hun yn gyntaf o'r pennill canlyn-
 awl, yn y Ll. Du. [P. P.

¹² Gorddyar adar orredryuad ; ar edrywy ard.—Ll.
 Neu, Gorddyar adar ar edrywiardd ban.

Cynteivin cain pob amhad¹
Pan vrysiant cedwyr i gâd
Mi nid av anav ni'm gad

Cynteivin cain ar ystre
Pan vrys cedwyr i gadle²
Mi nid ae anav am de³

Llwyd gwarthav mynydd brau blaen ôn
O ebyr dyhepgyr tôn
Pevyr pell chwerthin o'm calon

Assymi heddyw pen y mis
Yn y westva ydd edewis
Crau vy myrd⁴ cryd a'm dewis

Amlwg golwg gwyliadur
Gwnelyd syberwyd segur
Crau vy myrd⁵ clewyd a'm cûr

Alav yn ail mail am vedd
Nid eiddun dedwydd dyhedd⁶
Amaerwy adnabod amynedd

Alav yn ail mail am lân
Llithredawr llyry llon cawad
A dwvyn ryd berwyd bryd brâd

Berwyd brâd anvad ober⁷
Byddant dolur pan burer
Gwerthu bychod er llawer

Berwitor brâd yr anwir⁸
Pan varno Dovydd dydd hir
Tywyll vydd gau golau gwir

Perygl yn burthiad cyrchyniad cewig⁹
Llawen gwyr odduwch llâd
Crim calav alav yn eiliad¹⁰

Cygleu don drom ei tholo vân¹¹
Yrhwing graian a gro¹²
Crai vy myrd rhac lledvryd heno

Osglawc blaen derw chwerw chwaith on¹³
Chweg evwr chwerthiniaid ton
Ni chel grudd gystudd calon

Ymwng uchenaid a ddywaid arnav¹
Yn ol vy ngorddvynaid
Ni âd Duw da i ddiriaid²

Da i ddiriaid ni ater³
Nanyn tristyd a phryder⁴
Ni adwna Duw ar á wnêl

Oedd macwy mabelav oedd goelin⁵
Gyvran yn llys brenin
Poed gwyl Duw wrth y dewin⁶

O'r a wneler deryw⁷
Yttryed ar a'i derlly⁸
Câr dyn yman yw câs Duw vry

YNGLYNION Y GNODAU.

GNAWD gwynt o'r deheu gnawd adneu yn
llan

Gnawd gwr gwan godeneu
Gnawd i ddyn ovyn chwedllau
Gnawd i fab ar faeth foethau⁹

Gnawd gwynt o'r Dwyrain gnawd dyn bron-
rain balch

Gnawd mwyalch ynmhlith drain
Gnawd rhag traha tra llevain
Gnawd yn ngwig gael cig o vrain¹⁰

Gnawd gwynt o'r Gogledd gnawd rhianedd
chweg

Gnawd gwr teg yn Ngwynedd
Gnawd i deyrn arlwy gwledd
Gnawd gwedy llyn lledvrydedd

Gnawd gwynt o'r Môr gnawd dygyvor
Gnawd i vanw vagu hór [llanw
Gnawd i voch turiaw cylor

Gnawd gwynt o'r Mynydd gnawd merydd
yn mro

Gnawd gael tô yn ngweunydd
Gnawd arlaeth maeth dyn crefydd¹¹
Gnawd dail a gwyail a gwydd

¹ Cein pob amat. ² Pan vryt ketuyr y gadle.

³ Nidaaf anaf am edy.

Ni nad af anaf aundde

⁴ Crei vymbytt. — Ll. Du.

⁵ Cari vymbryt. — Ll. Du.

⁶ Nyt eidun detuyd dyhed. — Ll. D.

⁷ Berwyd brad anfad o ber.

⁸ Preator pteenuir (pre enwir). — Ll. P. P.

⁹ Perygl yn dirthivat (dirthinat) kyrchynat

Kewic. — Ll. Du.

¹⁰ Cerygl yn dirthivat Cyrchyniad Cewig. — Ll. Coch

¹¹ Llawen guyr o dy uet llât

Crim calav alav yn deilyat. — Ll. Du.

¹² Cigleu don drom ith olo fau. — Ll. C.

¹³ Rhwing gran o gro. — Ll. C.

[— Ll. C.

¹⁴ Osglod blaen derw chwerw chwerw chwaith onn.

¹ A dyet arnav; neu, A dyfeiad heno.

² Da y diryet; neu, Y da i diried.

³ Da y diryet nyatter. — Ll. Du.

Dau ddiried ny atter. — Ll. C.

⁴ Namyn tristyd a phrudder. — Ll. C.

⁵ Oedd macwy Mabelav (mab claf) oedd goein gyf-

ran. — Ll. C.

Oed gein gyfion; neu, oed goewin gyfion. — Ll. Du.

⁶ Poed guyl Dyu urth edein. — Ll. Du. [P.

⁷ Or a uneler yn derut. — Ll. Du. Derwdy. — Ll. P.

⁸ Ysttryeit yr ae derlly. — Ll. Du.

⁹ Ban o L. P. P.

¹⁰ Nid yw y ban yn Ll. P. P.

¹¹ Ban o L. P. P.

Gnawd nyth Eryr yn mlaen dâr
 Ae yn nghyvyrdy gwyr llafar¹
 Golwg ymud ar a gâr

Gnawd dydd a thanllwyth² yn nghynllaith
 gauav
 Cynreinion cynrwyddiaith
 Gnawd aelwyd ddifydd yn ddifaith

TRIBANAU.

CRIN calav a lliv yn nant
 Cyvnewid Sais a'i ariant
 Digu enaid mam geu-blant

Y ddeilen à drevyd gwynt³
 Gwae hi o'i thynged⁴
 Hen hi eleni gonod⁵

Cyd boed bychan ys cêlvydd
 Ydd adail adar yn ngorwydd coed
 Cyvoed vydd da â dedwydd

Oer-wlyb mynydd oer-las iâ
 Ymddiried i Dduw nîth dwylla
 Nid edry⁶ hir-bwyll hir-bla

Baglawg byddin bagwy ón
 Hwyaidd yn llyn graenwyn tón
 Trech na chant cystudd calon⁷

Hir nôs gorddyar morva
 Gnawd tervysg yn nghymmanva
 Ni chlyvyd diriad â da⁸

Hir nôs gorddyar mynydd
 Gochwiban gwynt uwch blaen gwydd
 Ni thwyll drycanian dedwydd

Marchwiall bedw briclas
 A dyn vyn troed a wanas
 Nac addef dy rin y was

Marchwiall derw mwyn llwyn
 A dyn vintroet o gadwyn
 Nac addef rin y vorwyn

Marchwiall derw deilyar
 A dyn vintroet o garchar
 Nac addef rin y lauar

¹ Llachar.

² A₃ anllwyth.—Ll. P. P.

³ Gynnirod gwynt.—Ll. P. P.

⁴ Gwae hi ae thyghet.

⁵ Hen hi elein y ganet: hi hen eleni y ganed.

⁶ Nid eddeu.

⁷ Trech na chant cystyt calon: cyssul callon.—Ll. P. P.

⁸ Ni chytuyd diryeit a da.—Ll. P. P.

Marchwyaill drysi a mwyar arni¹
 A mwyalch ar ei nyth
 A chelwyddawg ni then byth

Gwlaw allan gwlychyd rhedyn
 Gwyn gro mor goron ewyn²
 Tecav canwyll pwyll i ddyn.

Gwlaw allan yngan glydwr³
 Melyn eithin crin ewr
 Duw Reen py beraist lyvwr

Gwlaw allan gwlychyd vy ngwallt
 Cwynvânus gwan diffwys allt
 Gwelwgan gweilgi heli hallt

Gwlaw allan gwlychyd eigiawn
 Gochwiban gwynt uch blaen cawn
 Gwedy pob camp heb y dawn

Llym awel llum brin
 Anhaut caffael clit llitred ritreuhiid lin
 Ryseiw gur ar un conin

Ton trathon toid tu tir goruch gwaeteu
 Rac bron baneu bre breit allan or sevir

Oer lle llwch rac brythwch gaeaw
 Crin cawn alaf trwch⁴
 Kedic a wel⁵ coed in i blwch

Oer gwely piscawd ygkisscaud iaen
 Cul hyd cawn baryw haud
 Birr diwedid gwit gwyrhaud

Ottid eiry gwin y cnes ni ryfelir y gaeaf
 Nid a kedwir oe neges
 Oer llinneu eu lliw heb tes

Ottid eiry gwin aren
 Segur yscuid ar iscuit hen
 Rywawr gwint reuhid dien

Ottid eiry ar warthav rew
 Gosgubit gwint blaen gwit tew
 Kadir yscuid ar yscuit glew

Ottid eiry tohid ystrad
 Divrissint wy keduir y cad
 Mi nid aw anaw nim gad

Ottid eiry o du riw
 Carchaur gorvit cul biv
 Nid annvyd hawdit hetiv

¹ Marchuyeil dryssi a mwydr (mwgan) arni; Marchwiall amwyar crin.—Ll. P. P.

² Gwyn gro mor goron ewyn (goror ewyn).

³ Glaw allan y gar glydwr.—Ll. P. P.

⁴ Calaf trwch. ⁵ Kedic awel.

Ottid eiry gwin goror mynit
Llum gwit llog ar mor
Meecid lluwyr llawer kyghor

Eurtirn am cirn cyrn am clwir
Oer lluric lluchedic awir
Bir diwedit blaen guit gwir

Guenin i gogaaur gvan gaur adar
Dit diolith kyssulvin kevin brin coch
gwyar¹

Gwenin i godo aer acdo rit
Rreuid rev pen vo
Ir neb goleith lleith dyppo

Gwenin igkeithiu gwirt iv mor
Cryn calaw caled riv
Oer divlit yr elvit hetiv

Gwenin igklidur rrac gulybur gaeaw
Glas cunlleit ceu ewur
Dric weret llyvrder ar ur²

Hir nos llwm ros lluid riv
Glas glan guilan in emriv
Garv mir glav a vit hetiv

Sich gwint guliffynt kinvetlauc diffvith
Oer callet cul hic
Llywin avon hinon vit

Dricein i mynit avonit igniw
Gulichid lliw llaur trewit
Neut gueilgi gveled ir elvit

Nid vid isgolhaic nid vid eleic unben
Nith eluir in dit reid
Och Gintilic na buost gwreic

Kirchit caru crwm tal cwm clit
Briwhit ia brooet llum
Rydyeinc glew a lavur trwm

Bronvreith breith bron breith bron
Bronvreith briuhit tal glann
Gan gam caru culgrwm cam

Goruchel auel guaetvann
Breit gvir or sevir allan

Calan gaeav gurim gordugor blaen gruc
Goreuynauc ton mor
Bardit dervhit ych kighor

O kiscaut yscuit ac arial gorvit
A guir deur diarchar
Tec nos i ffysauc¹ escar

Kinteic guint creilivn koet
Cryn coed carw erewn²
Pelis enwir pa dir hwn

Kin ottei eiry hit yn arvul melin
Nim gynaei artu awirtul
Towisun e lu y brin Tytul

Kan medrit morrvit y rodwit
Arid ariv a diguit
Pelis pan vit kyvarvit

Nim gwna pryder im Prydein heno
Kyrchu tro priw uchein
Y ar kan kanlin Owein

Kim imtvin ariweu ac yscuid arnad
Diffreidiat cad cynvit
Pelis pa tir yth vaguid

Y gur a rithao Duv o rygaeth karchar
Rut y par o pennaeth
Owein Reged am ryvaeth

Kan ethiu ruiw in rodwytt i werit
A teula na ffouch
Gwydi met mevil na vynnuch

Y bore gan las y dit
Ban kirchuit Mug maur drewit
Nig oet dagawd meirch Mechit

Nim guna lleuenit llad
Or chuetlev am diallad
Mechyt golo gvit arnad

Kyvarvuam am cavall
Kelein ar viar ar wall
Kyvranc Ryn ar drud arall

Kanis ffonogion Muge a lataut Mechit
Druduas nid amgiffredit
Peruv new pereiste imi a dyvit

Gwir igrid rid reuittor
Oervelauc ton brith bron mor
Ren rothid Duv in kighor

Mechit mab Llywarch dihavarch unben
Glvystec llen lliw alarch
Kyntaw a ffruin clumys march

¹ Coch gwawr, guaur.

² Dric weuet llyvrder ar gur.

¹ Ffyscau.

² Cryn caun caru escun.

CANIADAU MYRDDIN.

I YSCOLAN

MYRDDIN WYLLT AI CANT.

Du dy Farch du dy gappan
Du dy benn du dy hunan
Iad du a'i ti Yscolan

Mi Yscolan Ysgolhëic
Ysgafn ei bwyll Ysgodïc
Gwae ni bawt a gawt gwledic

O Losei Eglwys a lludd buch yscol
A llyfr rod i foddi
Fy mhenyd ys trwm genni

Creadir y creadureu
Porthidon mwyaf
Cyrraw¹ di imi fy ngheu

Blwyddyn llawn im Rhyddoded
Ym Mangor ar bawl cored
Edrych di poen imi gan morbryfed

Bei ysgwypwn ar wn [wn
Moramluc gwynt y flenbric gwydd ffal-
Ar a wneuthum byth nis gwnawn

GWASGARGERD VYRDIN
YN Y VED.

1. Gwr a lefeir yn y Bed
A dysgwyd cyn seith mlyned
March marw eurdein gogledd²
2. Er gyveis o win o wydryn gwyn³
Gan rieu⁴ ryfel degynn
Myrdin yw vy enu Mab Morvrynn
3. Er yveis i o win⁵ o gauc⁶
Gan rieu ryvel eglauc⁶
Myrdin yw fy enu amheiduc⁷
4. Pan del gurthryn⁸ yar olwyn du
Y lad Lloegyr llwybyr wehyn
Chuerw uenuyn yn amuyn
5. Gwynbryn wnyvrynn ei swyn ery⁹
Hir neuet giuet Gymry
Ni bydd diogellawr ygellawr Ardudwy

¹ Madden.² Eurdeyrn gogledd.³ Er yfeis i o win o wydr gwyn.—Ll. E. D.⁴ Rian rieu.—Ll. E. D.⁵ Gavg.⁶ Eglwy.—Ll. E. D.⁷ Am heiddwg.—Ll. E. D.⁸ Pan del gwr gurthryn.—Ll. E. D.

[E. D.]

⁹ Gwynbryn gwrthryn eisiwyn (ei syddyn) ery.—Ll.

6. Ar ardaluy Kymry
Rac arderchawc Twrch toryf hy
Pau dyvo coch Normandi
7. Y holi Lloegrwys treul diffwys
Tuth am bob darogan¹
Castell yn Aber Hodni
8. Pan dyvo y bruch cadarn
Hyt yn Rhyt Pengam
Lliwaut gwyr treuliant Karn
Pendevic Prydein yno pen Barn
9. Pan dyvo Henri y holi
Mur castell y dervyn Eryri
Gallvat² gormes dra gweilgi
10. Pan dyvo gwyngann y holi Llundain
Yar veirch nyt Kein
Rygeilu³ ev Dinas Kaergein
11. Teneu y mes teu y hyt⁴
Pan dyvo yn deisyvyt
Brenhin gwas gwae ae cryt
12. Mab a vyd mawr y urdas
A oreseyn mil dinas
Hoedl egin Brenhin o was
13. Kadarn wrth uann advot
Guann wrth gadarn gurdrot⁵
Pennaeth handes guaeth ae dyvot
14. Byt a vyd Byt⁶ urth vaurdes
Yd bydant gurag edeint laes vuches⁷
Bydant llu Meibylenein eu cyffes⁸
15. Byt a vyd bryt wrth y daes⁹
Ych wnahe taeauc y leas¹⁰
Disgiuen bun gurth buyth guas
16. Byt a vyd a gorphen byt¹¹
Pallant ieuainc rac aduyt¹²
Mei marw cogeu rhag annuyt
17. Byt a vyd byt¹³ wrth erchuys
Y adeilaur yn dyrys
Heb werth maur ni chaffaur crys

¹ Treth am bob darogan dydderbi.—Ll. E. D.² Galwawd (galwawr).—Ll. E. D.³ Ni cheidw.—Ll. E. D. ⁴ Yr hyd.—Ll. E. D.⁵ Gorddirot.—Ll. E. D.⁶ Byd a vydd bryd.—Ll. E. D.⁷ Ys byddant gwrageddaint (haunt) laeth vuches.—⁸ Bydant llu meibylenein. Ll. E. D. [Ll. E. D.]⁹ Des.—Ll. E. D. ¹⁰ Ei leas.—Ll. E. D.¹¹ Gorphen oed.—Ll. E. D.¹² Addoed.—Ll. E. D.¹³ Byd a vydd bryd. Ll. E. D.

18. Byt a vyd bryt urth lyeu
Byu mall a gwall ar lamreu¹
Torredaud geir a chreirieu
19. Eu divanuaut gwir lledaut geu²
Guannu flyd bob eildyd datleu³
Byt a vyd bryt wrth dillad
20. Kyghaus argluyd Maer chuiviat
Guacław Bard hard ofeiryat
Difannawr e wir lledawr gwad⁴
21. Byt a vyd heb wynt heblau
Heb ormod eredic heb drathreul-
yau
Tir digaun vid un erw y nau
22. Pan dyvo yr gwyr heb wryt
Ac yn lle coet cael yr yt
Ymhob hedd guled a gyvyt
23. Pan fo cyfelin gymyrredd⁵
Y gwr ai gweryd ni ommedd
Gwrthfyd yd ym mynyddedd
24. Pan fo sych gwydd gwanwyn
A fydd gweddi pennaeth gwenwyn
Byddawd gwaeth buddelw no chrwyn
25. Dyw Merchyr dyd Kyghorphen
Y treulyaur llavnaur ar benn
Cydy ant deu ygreu Kyghenn⁶
26. Yn Aber Sor yt uyd Kyghor⁷
Ar uyr guedy trin treulior
Glynn⁸ guyn llyu yn ysgor
27. Yn Aber Avon y byd llu Mon
Fingl guedy hinuedon⁹
Hir veryt arwyd Voryon¹⁰
28. Yn Aber Duvyr nuy deil duc
Yt vi agnaho gwidig¹¹
A guedy Cat Kyvarilluc
29. Cat a vi ar hyrri Avon¹²
A Brython dyworpi
Graut¹³ guyr guhyr gurlydri
30. Yn *Aber y Don* pervor cat¹
A phelydr anghyvyon²
A guaedd rud ar rud Saeson
31. Wassauc dy waed dy Wendyd³
Am dywaut wylyon mynydd⁴
Yn Aber Crafnant crefydd⁵
32. Mi a ddisgoganaf eraill
Cyrn a llef cwn pan eill
Ffyrur dy phila yughoed peill
33. Gwenddydd gwrandaŵ yn ddiau
Yn y daw Teifi o lynnau
Addoer llithawr llen uwch llyfrau
34. Gwenddydd addoer yw dy erddyryn
Mi ddisgoganaf mefyrn
Ar deywy a llef cloer wedi cynn
35. Pan ddyffo Gwynedd yn o iaen eu
bryd
Yn ysgwn ysgithrawg
Chwerw gyfnod clod i garrawg
36. Carrawg Ynry comynhed
Comyn lli cymyn lleoedd
Llithiant cwn ar galanedd
37. Carrawg Ynry garw anwyd y bryd
Garw esgyll yn ynni
Llithiant brain ar ysperi
38. Dysgogan Tydoch terydd dy
Rhag Carrawg Cynan dydd
Gwynfyd ain rhydd sawy llan
39. Dysgogan Tydoch terydd dy
Yn Aber Mulchwch
Byddant Teifi a fo trwch
40. Dysgogan Teifi llestri lli ar llyry
A Brithwyr oi thorri
Llan Dudoch cloch menechi
41. Disgogan Dyfed arglwydd Iawdi
Brithwyr du o Fanaw
Tydoch llan trwm ddydd a ddaw
42. Disgoganaf y llan Dydoch
Na bydd na chledr na chloch
Namyn gwarw y fa gwyddfoch

¹ Llunnau. — Ll. E. D.   ² Llechant geu. — Ll. E. D.³ Clotieu. *Ac heb arwydd eisiau lliwell ar ol.*⁴ Llechant gwad. — *Ban o.* Ll. E. D.⁵ Pan vo Kynvelin gymyredl guyd guannuyn

Guedy pennaeth guennyn

Bydaud gwaeth bu delu ne chryuyn.

⁶ Cuddiant deu ynghreu cyngen. — Ll. E. D.⁷ Yd fydd garw gyngor ar wyr. — Ll. E. D.⁸ (Glew. — Ll. E. D.)⁹ Hinweddion (hynfyddon). — Ll. E. D.¹⁰ Ar wryd forion (fordon). — Ll. E. D.¹¹ Yd fi a gnaho (yd fi a gnaho gwidig). — Ll. E. D.¹² Byrri Avon. — Ll. E. D.¹³ Gnawd (gnwant). — Ll. E. D.¹ Yn Aber Peryddon peritor cad. — Ll. E. D.² Anghymmon. — Ll. E. D.³ Gwassawg dy waed ti i Wenddydd. — Ll. E. D.⁴ Am dywawd y gwylyon. — Ll. E. D. ; Ll. L. M.⁵ Mynydd yn Aber Karaf. — Ll. L. M.

A gwedy cynn cloer a fydd

*Dant y diwedd yn Ll. L. M.**Banau o L. E. D. yno y lleill.*

43. Pan treulio Prydain
Teyrnedd bychain
Gwlad feibioncin
Gwerin ormes
44. Ni wyr namyn dawn a rymesynt
Yny ddel gwynt ar ches

DIWEDD.

HOIANAU

Neu BORCHELLANAU MYRDDIN AP MORFRYN, ALIAS
MYRDDIN WYLLT, yr hwn a ganodd o ddeutu y
flwyddyn 570, ac a ysgrifenyddwyd allan o'r
LLYFAR DU o GAERFYRDIN.

1.

Oian a Phorchellan a pharchell dedwydd
Na chladd dy red kyr ym mhen mynydd
Cladd yn lle argel yn argoeddydd
Nac erwys Rydderch hael rwyfiadwr ffydd
Ami ddisgoganaf fi a gwir fydd
Hyd yn Abertaradr rhag traws eu Prydein
Cymru oll yn eu cyflwydd
Llywelyn ei enw o eissillydd
Gwynedd gwr dygorbydd

2.

Oian a phorchellan oedd raid myned
Rhag cynyddion Mordai pei llafased
Rhag dyfod erlid arnam ni an gweled
Ac or diagwn i ni chwynwn i ein lludded
A mi ddisgoganafi rhag ton nawfed
Rhag unig bariffwyn gwehyn dyfed
Dyrchafawd llogawd nid ir lletiered
Yn ty yn hir gwrthdir a gwystfied
Yn y ddel Cynan iti oe chyn gweled
Ni bydd atcor byth ar ei threfred

3.

Oian a pharchellan ni hawdd cysgaf
Rhag godwrdd y galar yssydd arnaf
Deng mlynedd a deugain yd borthais i
Ys drwg o orhoen yssydd arnaf [boen
Oes imi gan Iessu gaffu gwaesaf
Brenhinoedd nefoedd achoedd uchaf
Ni mad rhianedd o blant Addaf
Ar ni chredo i ddofydd y dydd diweddaf
Yd weleis Wenddoleu ym merthic rhiau
Yn cynnull preiddiau o bob eithlaf
Y dan fy ngweryd rhudd nu neud araf
Pen teyrnedd Gogledd llaredd muyhaf

4.

Oian a pharchellan oedd raid gweddi
Rhag ofn pump pennaeth o Normandi
Ar pumed yn myned dros for heli
I oresgyn Iwerddon dirion drefi
Ef gnawhawdd rhyfel a dyfysgi
O ymladd mab a thad gwlad ai gwybi

A myned i Loegrwys diffwys drefi
Ac na bo gwared byth i Norddmandi

5.

Oian a pharchellan na uyt hunauc ryd
Dybyt attam ny chwedyl dyvrydauc
Pennaetheu bychein anudonauc
Meiri mangedd am pen keiniauc
Pan dyffon dros for gwyr eneirchawc
Cad veirch y danunt deu wynebawc
Deu ulaen ar eu gwaew anothleithyawc
Erddi heb uedi y myd diheddawc
Gwell bet no buchet pob uchenauc
Kyrn ar y gwr a get pedrifannau
A phan uon goforyon meibydon eidawc
Y byt bore taer rac caer sallawc

6.

Oian a pharchellan a pharchell dyhed
Rym dyweid chwimb leian chwedel anrhyf-
A mi disgoganaf haf gwythloned [ed
Kyfrwg brodoryon brad o Wyned
Ban diholertagwystyl yn hir o tir Gwynedd
Dybyt seith ganllug o hynt gan wynt go-
gledd
Ac yn Aber deu gledesau eu Kynadlet

7.

Oian a pharchellan a parchell gwynn
Rym dywot chwionblein chwedyl am dech-
Pan bebyllo Lloegyr yn tir ethlyn [ryn
A gwneuthur Dyganwy Dinas dehyn
O gyfranc Lloegyr a Llywelyn
Ad uyd mab ar war a char a chychwyn
Pan sorro Deinoel Mab Dunawd Deinwyn
Aduyd franc ar fo fort ny Owyn
Yn Aberdulas gwanas gwehyn
Cochwet yn eu cylchwet yn eu cylchwyn

8.

Oian a pharchellan hoian hoiau
Bei ychenawg Duw gwnai ymchwelau
Y ..... llyssy wyf byddawd mau
Yr hwn yssy ..... ceised yntau

9.

Oian a parchellan neu dyt goleu
Andaw di lleis adar deiuyr¹ leisseu
An byt ny blwynydet a hir dieu
Arien enwir edwir ffrwytheu
Ac escyp llawch ladron diffaeth llanneu
A myneich a obrum² beich o pechodau

10.

Oian a parchellan llym i Wynedd
Cywely a fynnut pan elutti i orwedd
Bychan a wyr Rydderch hael heno y ar ei
A borthaisi neithwyr o anhunedd [wledd
Eiry hyd ym hen clun gan ran caledd
Pibonwy yn niblau blin fy rhyseidd [edd
Rhyddybedd dydd Mawrth dydd gwythlon-
Cyfrwng glyw Powys a chlas Gwynedd

¹ Ddwn, ddyan. ² Obyrn.

A chlyfod hiriell o'i hir orwedd
I amwyn ei Elyn dertyn Gwynedd
Ac oni i'm cudd gan fy rhi rhan trugaredd
Gwae fi ban ym buy tra fy niwedd

11.

Oian a parchellan ny byt cyuin
Ban¹ glyw yn llauar o Gaervyrddin
Y ardwyaw deu geneu yn cywrhenin
A hil Rys aerllut aerllit byddin
Pan later y saesson ynghymer trin
Gwyn eu byt hwy gymryw werin²

12.

Oian a pharchellan a pharchell gwyn gwys
Na chysgi hun fore
Na chladd ym mhrysg rhag dyfod
Rhydderch hael ai gwn cyfrwys
Gan gaffael o honatti y coed
Rhedaidd dy chwys

13.

Oian a parchellan a parchell gwyn
Bei gwelud a welais o dreis deugyn
Ni chas cutti hun fore ni chlyddut ar fryn
Ni chyrchud ddiffaith o ddiffwys lynn
Ban eisteddo saeson yn eu sarffren
A chyrchu o bell gastell gollwyn
Atfydd dillad hoyw a gloyw dullin

14.

Oian a parchellan andaw de yn awr
Pan dodynt wyr gwynet eu gweith ynawr
Llafneu y uerd drin³ Kyrn a ganawr
Briwawd Llurugeu rac llym waewawr
Ban dyffo Nortmyn yar lydan lyn vad
Ad uydd ym urthryn yna gan vid dinawr
A goresgyn Prydein y wyron yswain
Ar wall o Lundein a diatawr
Ann disgoganaf deu priodawr
A luniont tagneuet o nef hyd lawr
Kynan Kadwaladr Kymry benbaladyr
Bydawd eu cynnadyl a edmycawr
A chyweiriaw gwlad⁴ a chystudyaw gwad
A llu a lledrad a ddewalawr⁵
An bi nv ynaeth gwared gwedi gwaeth
Neb o haclonaeth ni di dolawr

15.

Oian a parchellan neud glas mynydd
Teneu fy llen i mi nid llonydd [ddydd
Llwyd yw fy mlaidd ni'm traidd Gwen-
Banddyffont guyr Bryneich in gwarthluydd
Cymry a orfydd cain bydd eu dydd

16.

Oian a parchellan a parchell garwy
Na chladd dy retkyr nag iste⁶ fynwy
Nac a char waes na char warwy

¹Ban gychwyn llauar o   ⁴A freithiaw gwlad, &c.

Caer vyrddin.

²Gymryw werin.   ⁵Ddiwalawr.

³Yn erddyn, &c.

⁶Ysdi.

Na chussyl a roddafi i wenabwy
Na fid ieuange serchawg syberw wawrwy
A mi ddisgoganaf gwaith Machadwy
Adfydd gelorawr rhudd yn rhiw dydmwy
O gyfranc y Kynfrain bronrheino cyfrwy
Adfydd bore coch ac och ofwy
Arth o ddeheubarth a dderchafwy
Ry lletawdd ei wir ef tra thir Mynwy
Gwyn ei byd hi Gwenddydd a arhowy
Pan fo pendefig Dyfed ai gwledychwy

17.

Oian a parchellan neud blodeu drain
Gorlas can fynydd elfydd neud cain
A mi ddisgoganaf cad Coed Llwyfain
A gelorawr rhuddion rhac rhuthr Owain
Pan gwnelont meiriau dadleu bychain
Anudon a brad gwlad feibionain
A phan ddel Cadwaladr i oresgyn Mon
Dileawr saeson¹ o dirion Brydain

18.

Oian a parchellan mawr eryssi
A fydd ym Mhrydain ac nim dorbi
Ban dyffon brodorion o amdiredd Mon
I holi Brython brithfyd dybi
Dyrchafawd draig flawd ffaw u peri
Gwrdd Cynan faran o lan Teifi
Gwnahawd am Ddyfed dygyuysgi
Bid iddaw yn aelau eilon ynddi

19.

Oian a parchellan mor enrhuffedd
Na budd un ennyd y Byd yn unwedd
Pelled son saeson sail cywryssedd
Ar brithwn² haelon hil cymwyedd
A mi ddisgoganaf cyn fy niwedd³
Brython dros saeson brithwyr ai medd
Ac yna in dawni ddawn gorfoledd
Gwedi bod yn hir yn hwyf frydedd

20.

Oian a parchellan andaw di yr eilon
A gread adar kyr Kaer Reon
Un yssyn a rown mynydd Maon
I edrych drychynawg drych serchogion
A mi ddisgoganaf fi cad ar y don
A chad machawy a chad afon
A chad cors Fochno a chad ym Mon
A chad cyminawd a chad caerlleon
A chad Abergwaith a chad Iaethon
A phan fo diwedd tir terfyn i eilon
Maban dyrchafawd mad i frython

21.

Oian a parchellan bydan a fydd
Mor druan ei ddyfod ac ef ddyfydd
Morwynion moelion gwragedd rhewydd
Carant ni pharchant eu carrennydd

¹Dileant saeson.

²Brython.

³Nygnedd.

Rhwydd ni bydd digyfrwydd wrth i gilydd
Esgyb anghyfaith diffaith diffydd

22.

Oian a parchellan bychan brychmi
Andaw di lais adar myr mawr eu hynni
Cerdlorion allan heb ran teithi
Cyn safout yn y drws tlws nis deupi
Rym dywod wylan o bell ynni
Teyrnedd enrhyfedd eu cynyfeddi
Gwyddyl a Brython a Rhomani
A wnakont dyhedd a dyvysgi
Ac ynghyfenw diwiau dyfod iddi
Ac ymladd yn daer am ddwylan tywi

23.

Oian a parchellan bychan breichfras
Andaw di lais adar mor mawr eu dias
Kerddorion allan heb ran urddas
Gwrthumawd esspyd a bryd gan was
Heb godwyd wyneb heb ran urddas
Pan vo dau froder dau Iddas am dir
Megittor oi gwir hwy hir alanas

24.

Oian a parchellan nym daw y cyngyd
O glybod llais adar mor ddieryd
Teneu gwallt fy mhen fyllen nyd clyd
Dolydd fy esgubawr nid mawr ei hyd²
Fyngrawn haf a mi nid ymwerd
Cyn ysgar a Duw didawl cywyd
A mi ddisgoganaf cyn diwedd byd³
Gwragedd heb wyledd a gwyr heb wrhyd

25.

Oian a parchellan a phorchell rynt
Teneu yw fy llen nyd llonydd imi
Er gwaith Arderydd mi nym dorbi
Cyn syrthiai awyr i lawr a llyr yn lli⁴
A mi ddisgoganaf gwedi Henri
Breenhin na frenhin brith fyd dybi
Pan fo pont ar Daf ag arall ar Dywi
Y daw diwedd thyfel iddi⁵

KYVOESI MYRDIN A GWENDYD Y CHUAER.⁶

1.

M. DEUTHUM i attat y adraut
Yngnadaeth⁷ y gwyled y gennyf

¹ Dwfr dyar eu gryd

² Fy yd.

³ Gorphen byd.

⁴ Enlli.

⁵ Pan fo pont ar Daf ag arall ar Dyw
Er gwaith Arderydd mi drym dorbi
⁶ Nota — Geiriau E. Evans, neu I. Brydydd Hir, yn Ll. P. P. — "Brudiau o'r Cwta Cyfarwydd juxta exemplar J. Jones, correct ad cod. Davies: qui examinat ad L. Coch."
⁷ Ygnadedd. — Ll. P. P.

Syu pob tyt traethuyt urthyf
Yr gueith Arderyd ac Erydon

2.

G. Guendyd er meint a dybyd arnaf
Eneichyad kyvod kud af¹
Cyfarchaf i'm llallogan
Merddin y chwedlau dysgogan²
Ple edewaist dyfynan
Dymgoeu gorober
Dydd llawenydd yn ehangder³

3.

Kyvarchav ym llallogan Vyrddin
Gur doeth darogenyd
Kan hepkoryd o honau
Pan au bun ganthau⁴

4.

M. Y gerd gadavael avi Hoel⁵
Kymyr⁶ yu bi Kyvarch awel ruyd
Ryderch hael yn aruyd⁷

5.

Kanys Ryderch bieu ffau
A chymry oll i danau
Neu gwedy ynteu Kudau⁸
Ryderch Kael gymynat gelyn
Guan teu y wan⁹ ac uy

6.

Dyd gwynuyd¹⁰ yn Ryt Tawy
Ryderch Hael dan ysbeit gelyn

7.

Didas Beirdd bro glyt¹¹
Kud aaef et a yr ryt¹²
Mi ae dyweit y Wendyd

8.

Kan am kyveirch yn gelvyd
Na bydd Ryderch Hael drennyd

9.

G. Cyvarchaf ym Kloten lllauc¹³
Anuynauc yn lluyd
Neu wedi Ryderch puy vyd¹⁴

¹ On (eu) eichiad cyfedd cwdd af. — Ll. P. P.

² Py chwedleu darogan. — Ll. P. P.

³ Y 5 ban rhagblaenol o L. P. P.

⁴ Pa rian bi ni (Pari au bun) ganthaw. — Ll. E. D.

⁵ En gerth Cadafael a bi (vi) cael. — Ll. P. P.

⁶ Cyn ri. — Ll. E. D.

⁷ Rwydd yw arwydd Rydderch Hael. — Ll. E. D.

Tu bi cyfarchafael.

Rhwydd i arwydd Rhydderch Hael. — Ll. P. P.

⁸ Neu gwedi Gweithen cwdd ddaw. — Ll. P. P.

⁹ Gwan trwy. — Ll. E. D.

Gwan trywan ac (teu ei wan ar) wy.

¹⁰ Gwynydd. — Ll. E. D.

Gwyn Maydd. — Ll. P. P.

¹¹ Glo glyd. — Ll. P. P.

¹² A wna (adwna, o daw) yr ryd. — Ll. E. D.

Cwdd aa ef a wna (a ddaw) i'r rhyd. — Ll. P. P.

¹³ Clodlew llallawg. — Ll. P. P.

¹⁴ Pieufydd. — Ll. P. P.

10.

M. O leas Gwendoleu y guaetffreu Ar-
deryd¹
Handuf o eithin²
Morgant vaur vab Sadurn

11.

G. Kyvarchaf ym Klotleu llallauc
Kerdglyt Kyt lliant³
Puy wledych uedy Morgant

12.

M. O leas Guendoleu y guaetffreu Ar-
derydd
A synnu paham ym ken gualadyr⁴
Gwaet gwlat y Uryen⁵

13.

G. Kyvliu dy ben ac aryen gaeaf
Gwares Dyv dy anghen
Puy wledych wedy Uryen

14.

M. Digones Dofyd dioned arnaf
Klaf wyf o'r diued
Maelgwn Hir ar dir Gwyned⁶

15.

G. Oys gayr ym braut yt vych uynghal-
on⁷
Druc vyhoen am ryd drych⁸
Neu uedy Maelgwn puy wledych

16.

M. Run y enu rugyl y flossaut
Ygkrynnir bydin brudraut⁹
Guae Brydein or diuynaut¹⁰

17.

G. Kan vyd Kedymeith¹¹ a Chanon
Kynlleith¹²
A thal waur¹³ a borthun
Kwda¹⁴ Gwyned guedy Run

18.

M. Run y enu ryvel o vri
A oganaf y dyderbi
Guendyn gwlat yn angat veli¹⁵

¹ Yngwaetffreu Arderydd.—Ll. P. P.

² Handwyf o eithur (eithun).—Ll. P. P.

³ Clyd lliant.—Ll. P. P.

⁴ Ysid i mi paham im len :

Ysyd imi pain im cen.—Ll. P. P.

⁵ Neu, Gwaladr gwaed gwlat Urien.—Ll. P. P.

⁶ Neu, O dir Gwynedd.—Ll. P. P.

⁷ O ysgar am brawd yd nych vynghalon.—Ll. E. D.

a Ll. P. P.

⁸ Drwg fy lliw (drut i honn am rhyd drych).—Ll. P. P.

⁹ Ynghynnor tyddin brwydrawd.—Ll. E. D.

¹⁰ Neu, O i ddiwrnod.—Ll. P. P.

¹¹ Can wyd cedyndeith.—Ll. E. D.

¹² A chanaon cynllaith.—Ll. P. P.

¹³ A'th alwawr.—Ll. P. P.

¹⁴ Cwdd a.—Ll. P. P.

¹⁵ Gwenddyn gwlat yn angad Beli.—Ll. P. P.

19.

G. Kyvarchaf ym klotleu llallauc
Anvynnauc ygkyni
Puy wledych uedi Beli

20.

M. Can ethyw vym pwyll gan wyllon
mynydd
A myhun yn agro
Wedi Beli y vab ev Iago

21.

G. Can ethyu dy buyll gan uylllon
mynydd
A thy hun yn agro
Puy wledych guedy Iago

22.

M. Amgurth gyvarch¹ ym brutuan
Y gyvedeu neut eban²
Guedy Iago y vab ef Katvan

23.

G. Y Kerdeu rydraethassam
O dyvot clot Botrydan
Puy wledych uedy Katvan

24.

M. Gulat Katuallaun vryt maur³
Pedryvael byt orygelaur⁴
Dyguydit pen Eigyl y laur⁵
A hyt y byt y hetmyccaur⁶

25.

G. O ueled dy rud mor greulaun
Y dau ym bryt⁷ neu annogaun
Puy wledych uedy Katuallaun

26.

M. Gwr hir yn cadu Kynnadyl
A Phrydein yn un Paladyr⁸
Goreu mab Kymro Katwalatyr

27.

G. Nag yscar yn antrwyadyl
A mi o an gwarth yr gynnadyl
Pwy wledych wedi cadwaladyr⁹

28.

M. Am gwrthgyvarch yn glaeur
Y gynnedeu¹⁰ neut Abar
Wedi Kadwaladyr Idwal¹¹

¹ Am gwrthgyfarch.—Ll. P. P.

² Ynghyfeddeu (y genedyd) neut eban.—Ll. P. P.

³ Wrhyd mawr.—Ll. E. D.

⁴ Pedryfal byd (pedryael bit) ryglywawr.

⁵ Digwyddit penn i llawr.—Ll. P. P.

⁶ Neu, A hyd byd i hennycawr.—Ll. P. P.

⁷ Neu, Iddaw fy ra vyd.—Ll. P. P.

⁸ Neu, Dan un paladyr.—Ll. P. P.

⁹ Pennill o L. P. P.

¹⁰ Y cyfeddeu.—Ll. P. P.

¹¹ Pwy wledych wedi Kadwaladyr Idwal.—Ll. E. D.

29.
G. Ath gyvarchaf yn glaeur
Clotieu goreu dyn dayar
Puy wledych wedi Idwal
30.
M. Gwledychaut uedy Idual
Yn llun Dyvymyn diarchar
Ysguyduyn Howel vab Katual
31.
G. Kyvarchaf ym clotieu llallauc
Anvynauc yn ryvel
Puy wledych uedy Howel
32.
M. Mi a diwedaf y glot vri¹
Guendyd kyn esgar a thi
Guedy Howel Rodri
33.
G. Cyfarchaf im clod ouri frawd
Anofnawg ynghyni
Pwy wledych wedi Rodri²
34.
M. Kynan ym Mon a vi³
Nyt achatuo y deithi⁴
A chyn⁵ galuer Mab Rodri
Mab Kaledigian vi⁶
35.
G. Kyvarchaf o echlyssur byt⁷
Am dauet ychwaryan⁸
Puy wledych uedy Kynnan
36.
M. O leas Guendoleu ygguaetffreu Ar-
derydd
Digoni o vrau⁹
Mervin vrych o dir Manau
37.
G. Kyvarchaf ym clot ovri¹⁰
Vraut Kerdoleu oreudyn¹¹
Puy wledych uedi Mervin
38.
M. Dyuedaf nyt o drygaur¹²
Ormes Prydein¹³ pryderaur
Wedi Mervin Rodri Maur
- ¹ Ynglod ofri (owri).—Ll. E. D.
² Pennill o L. P. P.
³ Oes Cynan ym Mon a fi.—Ll. P. P.
⁴ Nid a gatto y deithi.—Ll. P. P.
⁵ A chyd.—Ll. P. P.
⁶ Maban (mab) caledigan fi.—Ll. P. P.
⁷ Neu, Bydan.—Ll. P. P.
⁸ Am dywaid y chwarian.—Ll. P. P.
⁹ Dygyng (dygyni) o vraw.—Ll. P. P.
¹⁰ Clodfri frawd.—Ll. E. D.
¹¹ Ceith eleu (cerdd oleu) oreuddyn.—Ll. P. P.
¹² Dywedwyf nid o trigawr (ddrygaw, periglaur).—Ll. P. P.
¹³ Armes Prydein.—Ll. P. P.

39.
G. Kyvarchaf ym clotieu llallauc¹
Amaynauc yn dyd gaur
Puy wledych wedi mab Rodri Maur²
40.
M. Ar lan Konwy Kymuy Duw Merchyr
Etnyccaur y davaut³
Arveu ni aryen anaraut⁴
41.
G. Kyvarchaf ym clotieu llallauc⁵
Annynduc yn dyd gnauc⁶
Pwy wledych wedi Anaraut
42.
M. Nessaf yn nes y amser Kennadeu an-
sel⁷
Y bennaeth yn llau Howel⁸
43.
G. A'th ogyfarchaf Llallogan Ferddin
Anfynawg yn rhyfel
Pwy wledych wedi Hywel⁹
44.
M. Ys Bargodyein ni bissuys¹⁰
Ny byd nes y Baradwys
Nyt guaeth urth o dyn nocurd Egluys¹¹
45.
G. Kyvarchaf ym ychein vraut¹²
A uelais ygklot gein
Puy wledych uedy Bargotyein
46.
M. Bluydyn a hanner y ueruer Vrehyr-
yeit¹³
Eu hoës a difyrer¹⁴
Divenwir pob dibryder¹⁵
47.
G. Can uyt Kedymeith a Chanon Kun-
lleith¹⁶
Trugared Duu ith eneit
Puy wledych uedy Brehryreit
- ¹ Clod cleu llallawg.—Ll. P. P.
² Wedi Rodri Mawr.—Ll. P. P.
³ Edmugawd i addawd.—Ll. P. P.
⁴ Arbenig arien Anarawd.—Ll. E. D.
⁵ Arbenig eirian (arien) Anarawd.—Ll. P. P.
⁶ Clod cleu anfyynnawg.—Ll. P. P.
⁷ Anmynnawg yn dydd gwawd.—Ll. E. D.
⁸ Yn nydd gwawd yn ffosawd.—Ll. P. P.
⁹ Nessaf yw nes yn (nef i an) amser.—Ll. P. P.
¹⁰ Kennadeu anghen (an hel) ynsel
¹¹ Y bennaeth yn llaw Howel.—Ll. P. P.
¹² Pennill o L. P. P.
¹³ Oes Bargodiein ni bi swys.—Ll. P. P.
¹⁴ Nid gwaeth fydd (urd)odyn nog eglwys.—Ll. P. P.
¹⁵ Ymychiain (ym vuchain, im mirein) vrawd.—Ll. P. P.
¹⁶ Y vreuër (uerner) urchryeyt.—Ll. P. P. [P. P.]
¹ Eu hoës a differer; neu.
² Fryyrieid eyllies a ddryfer.—Ll. P. P.
³ Dibwyder.—Ll. E. D.
⁴ Cedymdeith a chanaon cynlleith.—Ll. P. P.

48.

M. Dyrchavat muc o gud¹
Nyt archatuo² y deuryd
Kynan y Cwn Kymry beievyd³

49.

G. Kyvarchaf o echlyssur byt
Ym dywed yn chwerian
Pwy wledych wedi Cynan

50.

M. Gwr pellenig o dramyr
Torant gaerau dierthyr⁴
Dywedant⁵ frenin o freyr

51.

G. Cyfarchaf o echlyssur byd⁶
Kan guydost y ystyr⁷
Puy wledych uedy Brehyr

52.

M. Disgoganaf Seruen Wynn⁸
Kennat⁹ guastat ysguyduyn
Gleu gadarn garchar gylchuyn

53.

Treiglau¹⁰ bro bradauc unbyn [dyn
Ef grynent¹¹ hunt raddau hyt ympty-

54.

G. Kyvarchaf ym braut y guyn
Canys mi ae hamovyn
Puy wledych uedy Seruen Wynn¹²

55.

M. Deu ysguyduyn Beli
A dyvi y vaeth a unant dyvysgi
Nac eurin heduch vi¹³

56.

G. Kyvarchaf ym clotleu llallauc¹⁴
Annynawc yg Cymry [Beli
Puy wledych wedi¹⁵ deu ysguyduyn

57.

M. Unic aruynauc¹⁶ ar uyneb Kedaul¹⁷
Kynghoraut Kat differ¹⁸
A wledych kyn nor gowuner¹⁹

¹ Dyrchafawdd unig o gudd.—Ll. P. P.

² Achatwo.—Ll. P. P.

³ Cynan y cwn bieufydd; *neu*,

Cynan cwn cymru dirudd.—Ll. P. P.

⁴ Torynt gaeren dierchyr (diechyr).—Ll. P. P.

⁵ Dywetynt (diweddynt).—Ll. P. P.

⁶ Y *6* ban rhagelaenol o L. E. D. a Ll. P. P.

⁷ Gwydddaf (gwyddost) gystyr.—Ll. P. P.

⁸ Serfynwyn (serfen wyn).—Ll. P. P.

⁹ Ceimiad.—Ll. P. P. ¹⁰ Treiglawd.—Ll. P. P.

¹¹ Ef (er) grynowd.—Ll. E. D.

¹² Serfyn (serfen) wyn.—Ll. P. P.

¹³ Nag erfyn heddwch nith fi.—Ll. P. P.

¹⁴ Clod cleu llallawg.—Ll. P. P.

¹⁵ Pwy wedi.—Ll. P. P. ¹⁶ Unic arwynawl.—Ll. E. D.

¹⁷ Cadiawl.—Ll. P. P.

¹⁸ Differ (dilyfred).—Ll. E. D.

¹⁹ Gorynned.—Ll. E. D.

Cynnor goruned (gofuned).—Ll. P. P.

58.

G. Kyvarchaf ym clotleu llallauc¹
Annynawc yn lluyd
Puy yr unic aruynauc²
A darogeni di y vaeth
Puy y enu padu pan vyd

59.

M. Gruffud y enu greidaul Mirein
Gnaut ef gan argan Kyngrein³
A uledych ar dir Prydein

60.

G. Kyvarchaf ym clotleu llallauc⁴
Annynawc yghadeu
Neu guedy Gruffud pieu

61.

M. Dyueduyf nit odryker⁵
Ormeis⁶ Prydein pryderer
Gwedy Gruffud Guyn Guarther

62.

G. Kyvarchaf ym clotleu llallauc⁷
Annynawc yn ryvel
Puy uledych uedy Guyn Guarther

63.

M. Wi a Wendyd uenn maur adrastil
gogan⁸
A chuedleu Chuibleian⁹
Atkas gueheleith avyd deu adas¹⁰

64.

Ni phorthynt gwyledd na mawr addas
Dyfi deu froder deu iddas am dir¹¹
Edmyckaur oe guir hir alanas

65.

G. Kyvarchaf ym clotleu llallauc
Annynawc ygkateu
Puy uledych uedy uynteu //

66.

M. Disgoganaf nat guas beid
Brenhin¹² lleu llau Dirvred
Gylvin gevel gavel Bleid¹³

¹ Clod lleu llallauc.—Ll. P. P.

² Pwy unig arwynawl a ddarogeni di ei faeth.—Ll. P. P.

³ Gnawd ef man ar ran cynnrafn.—Ll. P. P.

⁴ Clod cleu llallawg.—Ll. P. P.

⁵ Diwedaf nyd hedriceer.—Ll. P. P.

⁶ Armes.—Ll. P. P.

⁷ Clod lleu llallawg.—Ll. P. P.

⁸ Mawr adias.—Ll. P. P.

⁹ Chwibleian chwedleu atcas.—Ll. P. P.

¹⁰ Disgogan chwibleian chwedleu atcas.—Ll. P. P.

¹¹ Gwehelydd a fydd ar y dearnas, *neu*,
Gweheleith a fydd dau iddas.—Ll. P. P.

¹² Dau van o L. P. P.

¹³ Breynhin.—Ll. E. D.

¹⁴ Gylfin gofeil gafael bleidd; *neu*,
Gylmin goruel gahel Bleidd.—Ll. P. P.

67.

G. Kyvarchaf ym ehelaeth vraut
A uelais yn uedvaeth
Od yna puy a vyd pennaeth

68.

M. Kynniveruch o rif ser¹
Kynhebyker y niver
Ef yu y Mackuy dau hanner

69.

G. Kyvarchaf ym divuner vraut
Allwed bydin bud ner
Puy uledych wedy Deu hanner

70.

M. Cymyse Guydelyeith yn aer
A Chymro a chynrud daer
Ef yu Argluyd uyth prifgaer²

71.

G. Kyvarchaf ym diagro vraut
A darlleuys Lyvyr Cado³
Puy uledych uedy efo

72.

M. Mi ai dyueit o Reget
Kan am Kyveirch yn ogonet
Keneu Henri⁴ rvyryget
Byth yn yoes nyt oes waret

73.

G. Kyvarchaf ym clot o vri⁵
Vraut anuynauc yg Kymru⁶
Puy wledych wedi mab Henri

74.

M. Pan vo pont ar dav ac arall ar dywi
Y daw ar Loegyr dyvysgi⁷
A mi disgogonaf guedi Mab Henri
Brenin na vrenin brithuyt a vi

75.

G. Kyvarchaf ym braut y guyn
Kans mi ae hamovyn [hin
Puy wledych uedy Brenhin na Vren-

76.

M. Lledynuyt vrenhin a dau
A guyr Lloegyr yn y duyllau
Ny byd gulatlyud y danau

77.

G. Myrdin dec daunglot gywyt⁸ [ynvyd
Llidauc y myt⁹ beth a uyd yn oes

¹ A rhif y ser. — Ll. E. D.

² Cyfniverwch a rhif ser. — Ll. P. P.

³ Myth prifgaer. — Ll. E. D.

⁴ A lewys lyfyr Cado. — Ll. P. P.

⁵ Henrid. — Ll. E. D.

⁶ Ofri frawd. — Ll. P. P. ⁷ Ynghyni. — Ll. P. P.

⁸ I daw ar Loegyr lwyrr ddyfysci. — Ll. P. P.

⁹ Glywyd. — Ll. P. P.

¹⁰ Llidauag llwythfawr yn bryd

Beth a fydd yn oes y ffordd. — Ll. P. P.

78.

M. Pan vo Lloegyr yn gridvan
A chynir yn drycanian¹
Y byd y lluyd bwhuman

79.

G. Myrdin dec daun leueryd²
Na dyuet wrthby goluyd
Beth a vyd uedy lluyd

80.

M. Ef a gyvyt un o chuech
Ar y vu yn hir yn llech³
Ar Loegyr a vyd gortrech

81.

G. Myrdin dec daunglot uely
Troyt y guynt⁴ o vyun ty
Puy wledych uedy hyany

82.

M. Devawt yu dyvot Owein
A gorescyn hyt Lundein
Y roid y Gymry goelwein

83.

G. Myrdin dec daunglot bennaf
Kans yth eir y kredaf
Owein pa hyt y paraf

84.

M. Guendyd gurandaw letkynt
Troit y guynt yr diffrynt
Pump mlyned a duy val kynt

85.

G. Kyvarchaf ym ehelaeth vraut
A uelais yn ved vaeth
O dyna puy a vyd pennaeth

86.

M. Pan vo Owein ym Manau
A chat ym Prydyn gerllau⁶
Biaut gur ef a guyr idau⁷

87.

G. Kyvarchaf ym ehelaeth vraut
A uelais yn vedvaeth
O dyna pwy a vyd pennaeth⁸

88.

M. Penaeth da ei faeth a da fydd
A orescyn yr elfydd
Gwlat wynvyd drwy lawenydd⁹

¹ A Chymru yn dtryganian. — Ll. P. P.

² Dawn glot gywydd. — Ll. P. P.

³ A ryfyn hir dan lech. — Ll. P. P.

⁴ Tooid y gwynt. — Ll. P. P.

⁵ Nota: nid oedd y 14 pennill nesaf uchod yn llyfyr
D Jones o Lanfair.

⁶ A chad ym Mhrydein ger llaw. — Ll. P. P.

⁷ Neu, Bawdd Gwynedd gwyr iddaw. — Ll. P. P.

⁸ Neu, Pwy wledych oddi ynaeth. — Ll. P. P.

⁹ Pennaeth y vaeth a orescyn (elvydd) eluyd [P.
Gulat wynuyt (wynnydd) druy lauenyd. — Ll. P.

89.

- G. Kyvarchaf ym ehelaeth vraut
A weleis yn vedvaeth
O dyna puy a vyd pennaeth

90.

- M. Elit llevein yn dyffrynt¹
Beli hir ae uyr goruynt
Guyn eu byt Gymry a guaegynt²

91.

- G. Kyfarchaf ym clotleu llallauc³
Annwynnauc ygkadeu
Neu⁴ uedy Beli bieu

92.

- M. Elit llevein yn Aber⁵
Beli hir ae uyr llauer⁶
Guyn eu byt Gymru guae Wydyl⁷

93.

- G. Kyfarchaf ym clotleu llallauc
Anwynnauc yn ryvel
Pa y uae y Wydyl⁸

94.

- M. Disgoganaf un Dyssauc⁹
Gwyned guedy auch trallaut
Gorvod iuch ar bob Kiudaut

95.

- G. Canon Morvryn Morunet oedyn¹⁰
Mervryn¹¹ vrych vreise liwet
Pa daw yn y deu ovunet

96.

- M. Pan ddisgynno Kadwaladyr
A llu llydan gantau Kymwed¹²
Duw Merchyr y muyn¹³ guyr Gwyned
As deubyd guyr Kaer Gamwed¹⁴

97.

- G. Nac ysgar yn antruyadyl
A mi o anguarth yn gynnadyl¹⁵
Pa du i discyn Cadwaladyr

98.

- M. Pan ddescynnó Cadwaladyr
Yn nyffryn Tywi

¹Elid lleuyn yn dyffrynt.—Ll. P. P.

²Neu, Or helynt.—Ll. P. P.

³Clot cleu llallawg.—Ll. P. P.

⁴Neu pwy (Neu, Pwy).—Ll. E. D.

⁵Elit Lleuyn yn ei haber: neu.

⁶Elid Llefeint yn Aber.—Ll. P. P.

⁷Yn llawer.—Ll. P. P.

⁸Gwyn ei fyd Gymro gwaew Wyddel.—Ll. P. P.

⁹Pa y wae i Wyddel.—Ll. P. P.

¹⁰Disgoganaf fedyssawd Gwynedd.—Ll. P. P.

¹¹Canon Morfryn mor uned oeddym.—Ll. P. P.

¹²Oeddyn Merddin.—Ll. E. D.

¹³A llu llydan gantau cymwl duw merchyr.—Ll. P. P.

¹⁴Yn amwyn.—Ll. P. P.

¹⁵I amwyn.—Ll. E. D.

¹⁶Canwedd.—Ll. P. P.

¹⁷Neu, Fr gynnadyl.—Ll. P. P.

Biaut tra thrwm ebyr

Gwascarawdd ai brythawd Brython
brithwyr¹

99.

- G. Kyvarchaf ym ehalaeth vraut
A ueleis yn vedvaeth
Puy a wledych odynaeth²

100.

- M. Pan vo teir-ieithyauc taeauc ym
Mon
Ae vab yn gunuachauc³
Rygeluawr⁴ Gwyned goludauc

101.

- G. Puy gwasgar Lloegyr yar diued mor
Puy y guyn ar deued
Neu Gymry puy vyd eu gared⁵

102.

- M. Taryf rhywyr a thoryf Ryderch⁷
A bydinoed Katualadyr
Yar Dardennin⁸ avon
Torrynt oll ued guyr⁹

103.

- G. Nac ysgar yn awr antruyadyl¹⁰ a mi
O anguarth yr gynnadyl¹¹
Pa leas a duc Katualadyr

104.

- M. As guan guayu o ergryuyd llog¹²
A llau kyn y diuedyd¹³
Dybyd Gymry¹⁴ guarth o'r dyd

105.

- G. Nac ysgar yn antruyadyl a mi
O anguarth yr gynnadyl
Pa hyt y guledych Kadualadyr

106.

- M. Tri mis teir blyned teithyon¹⁵
A thrychant mlyned Kyflawn¹⁶
Kaden gweithu guledychaut¹⁷

¹Pan ddisgynno Cadwaladyr yn dyffryn Tywi
Pa du y disgyn Kadwaladyr yn dyffryn Tywi
Braut trathum ebyr.

Gwascaraut brythot Brithwyr.—Ll. E. D.

²Pa frithfyd a fydd ynaeth.—Ll. P. P.

³Neu, gyfoethawg.—Ll. P. P.

⁴Ryglywawr (rhygalwawr).—Ll. E. D.

⁵Pwy wascar Lloegyr i ar dudwedd mor.—Ll. P. P.

⁶Gwaredd.—Ll. E. D.

⁷Taryf rywyr a thwryf Rhydderch (ryfeirth) hael.—
Ll. P. P.

⁸Tardennin.

⁹Allwedd gwyr.—Ll. P. P.

¹⁰Yn antrwyadyl.—Ll. P. P.

¹¹Can gwarth i'r gynnadyl.—Ll. P. P.

¹²As gwant gwaew o ergrywydd llong:

As gwaew gwaew elai e gen sywydd.—Ll. P. P.

¹³A llaw gynt (tyn) difedydd (diweddydd).—Ll. P. P.

¹⁴Dybydd i Gymry.—Ll. P. P.

¹⁵Neu, Teithiawn.—Ll. P. P.

¹⁶Trugein a thrichant cyflawn.—Ll. P. P.

¹⁷Neu, Ysgafn gweithu gwleidyddychan (gwledych-
ant.—Ll. P. P.

107.

G. Nac ysear yn antruyadyl a mi
O anguarth yr gynnadyl
Puy wledych uedyl Kadualadyr

108.

M. Y Wendyd y dyuedaf
Oes tragoes disgoganaf
Wedy Kadualadyr Cyndaf¹

109.

G. I Ferddin i gofynnaf
Ag ni wn ai llyfassaf
Pwy trefnawr yn oes Cynddaf²

110.

M. Llau ar gled arall ar groes
Gogeled paub y Einyoes
Gan Gyndaf cymot nyt oes

111.

Neut a gannaut vyd yssyauc³
Gwyned gwedy auch trallaut
Goruot iwch ar bob kiudaut

112.

G. A chiudaut plant Adaf
A henynt ae guant⁴
A dioes guaret hyt vraut⁵

113.

M. Or pan el Kymry heb gannorthuy
Kat heb gataut⁶ eu deurud oll
Mal y gallo'r goludd⁷

114.

G. Cyfarchaf i'm ehelaeth frawd
A welais i feddfaeth
Pwy a wledych oddiynaeth⁸

115.

M. Gwendydd Meueneduc⁹ virein
Kyntaf Katraf ym Prydein
Aryluch Kymry druein¹⁰

116.

G. Cyfarchaf i'm ehelaeth frawd
A welais i feddfaeth
Pwy a wledych oddiynaeth¹¹

117.

M. Pan dyvo dylat dylyet uchaf
O vor hyt ueryt dylat¹
Diued riein orffen byt²

118.

G. Neu uedy dylat dylyat uchaf³
Puy a vyd drevnau'r a vi⁴
Llann a rann periglaur

119.

M. Na rann periglaur na cherdaur
Ny byd nac adreidyau'r allaur⁵
Yn y diguydo nef ar laur⁶

120.

G. Llallauc kan am hatebyd
Myrdin mab Morvryn gelvyd
Truan a chuedyl a dyuedydd⁷

121.

M. As dyuedaf y Wendyd
Kanys duys ym kyverchyd
Dylat diued riein vyd

122.

G. Cyfarchaf i'm ehelaeth frawd
A welais i feddfaeth
Pwy wledych oddynaeth⁸

123.

M. A rydywedais i hyt hyn
Y Wendyd waessaf unbyn
Diderbyd kymmeint timmyn

124.

G. Llallauc kan am diderbyd
Neu yr eneit dy vrodyr
Pa bennaeth ynaeth a vyd⁹

125.

M. Gwendyd wenn ben mynogi
As dyweduyf yn divri
Na byd pennaeth byth uedy

126.

Och anuyl or oer escar
Guedi dyvot yn trydar
Gan unben dewr diarchar
Dy olo di dan dayar¹⁰

127.

Guascaraut auel awyr¹¹
Puyll drut o duyll ot gendir¹²

¹ Cyneddaf.—Ll. P. P.² Pennill o L. P. P.³ Neu, A ganawd fedysawd:

Neu, Neur anol anant fedysawd a chiwdawd.—Ll. P. P.

⁴ Plant Addaf a henwyn oc eu cnawd.—Ll. P. P.⁵ A dyfes gwared hyd frawd.—Ll. P. P.⁶ Gadwad.—Ll. E. D.

Geidwd.—Ll. P. P.

⁷ Mall gallo'r (gallawr na) goludd.—Ll. P. P.

Mal a gallor na puy a vyd pennaeth.—Ll. L. M.

⁸ Pennill o L. P. P.⁹ Mefonneddus.—Ll. E. D.

Meweddus.—Ll. P. P.

¹⁰ Arufiwch Gynry druein.—Ll. P. P.¹¹ Pennill o L. P. P.¹ O wawr hyd werydd dylaf.—Ll. P. P.² Orphennwyd.—Ll. E. D.³ Neu, Wedi (enwedig) dylyet fwyaf.—Ll. P. P.⁴ Pwy fydd a drefnawr.—Ll. P. P.⁵ Neu, Nag a dreigliaw'r allawr.—Ll. P. P.⁶ Yn i ddigwydd nef i lawr.—Ll. P. P.⁷ Tru a chwedyl a ddywedydd.—Ll. P. P.⁸ Pennill o L. P. P.⁹ Y vaeth a vyd.—Ll. L. M.¹⁰ Neu, Ynaethfyd.—Ll. E. D.¹¹ Dy ylodi y dan dayar.—Ll. L. M.¹² Neu, Am wyr.—Ll. P. P.¹³ Gredir (gedir).—Ll. E. D. A dwyll yd gendir.—Ll

Guenussaut¹ hyt vraut ys dir

128.

Och leas dy vedvaeth
Neut ym diammaeth²
Hoet pa adoed pan dygir clot urno³
Puy draetho guir

129.

O olochuyt kyvot a thravot llyvreu
Awen heb arsuyt⁴
A chuedyl Bun a hun breduyt

130.

Maru Morgeneu marw Kyvrennin⁵
Maru Moryen mur trin
Trynmaef oed am dy adoed di Vyrdin

131.

Digones Dovydd dicued arnaf⁶
Maru Morgeneu maru Mordaf
Maru Moryen maru a garau⁷

132.

Vy un braut⁸ na cheryt arnaf
Yr gueith Arderyd uyf klaf
Kyvaruydyt a geissyaf
Y Duw yth orchmynnaf

133.

Ath orchmynnaf ditheu
Y ben y creaduryeu
Guendyd wen atlam Kerdau

134.

Y Kerdau rydrigassant
O dyvot clot Bodrydant⁹
Och Duw huynt a advant¹⁰

135.

Guendyd na vyd anhylar¹¹
Neu roet y lluyth ar dayar¹²
Diavryt o baub a gar

136.

Ym byu nyth diovrydaf¹³
A hyt vraut yth goffaaf
Dy flossaut trallaut trymnaef

137.

Escyt goruyd ruyd guynt¹
Amlum ar du afrddwl gynt
Yt a fyn ol a aethynt²

138.

G. Amcuyrynaf³ vy eiryoef vraut
Y ren⁴ ryw goreu
Kymer gymun kyn angeu

139.

M. Ny chymmeraf gymun
Gan ysgymun veneich
Ac eu tuygeu ar eu clun
Am cymuno Duw e hun

140.

G. Gorchymynnaf vy eiryoef vraut⁵
Yn y Gaer Werthevin
Gogelit⁶ Duw o Vyrdin

141.

M. Gorchymynnaf inheu vy eiryoef
chwaer
Yn y Gaer ni wesgrydd⁷
Gogelet Duw o Wendyd

Nota. — Geiriau yn Ll. P. P. — “Dafydd Jones o Lan-fair Dyffryn Clwyd a ysgrifenasai un o'r copiau i diwygiwyd hwn wrthaw, allan o hen lyfyr dihenydd o femrwn, anno 1558.” “Sic R. V. ad exemplar Davies.”

AWDYL.

PAN fo cwyn cynllwyn bro Gwstennin
Pan isger gwialen y Gilbant Werin
Gwyn ei fyd y geneu yn frwydd gyfeistrin
A lefaro trigeir o'r heniaith gyssefin
GWENDDYDD CHWAER MERDDIN WYLLT.

AFALLENAU MYRDDIN

Y rhai a gawsai gan ei Arglwydd Gwenddoleu ap
Ceidio. — Allan o'r Delyn Ledyr.⁸

1

A rodded i neb⁹ yn un plygeint
A roed¹⁰ i Ferddin cyn no henaint
Saith Afallen bereint¹¹ a saith ugaint

¹ Neu, Herwydd gwynt. — Ll. P. P.

² Y 2 o'r blaen o L. P. P.

³ A'm cymynnaf. — Ll. E. D.

⁴ Gorchymynnaf. — Ll. P. P.

⁵ I'r rheen. — Ll. E. D.

⁶ Gwagelet. — Ll. E. D.

⁷ Gorchymynnaf inheu. — Ll. P. P.

⁸ Gaer werthevin. — Ll. L. M.

⁹ Mal hyn yn Ll. P. P. — “Talesin i'r Afallen. Nid oedd yn lyfur B y Dr. Davies ond cymmaint ac i mae D yn eu hymyl.” Sef y rhai sydd yma heb eu nodi o vod o L. P. P.

¹⁰ Ni ddangosed i neb. — Ll. P. P.

¹¹ I ddangosed. — Ll. P. P.

¹² Neu, Ber. — Ll. P. P.

¹ Gwennffawd. — Ll. E. D.

² Gwein ffawd. — Ll. P. P.

³ Diamuaeth. — Ll. E. D.

⁴ Hoed da adoed pan dygir (dyngir) clod erno (yma). — Ll. E. D.

⁵ Pob arsuyt.

⁶ Morial. — Ll. E. D.

⁷ Cynrennin Morial. — Ll. P. P.

⁸ Dygnedd. — Ll. E. D.

⁹ A garaf. — Ll. E. D.

¹⁰ Ni fu brawd. — Ll. E. D.

¹¹ Fedrydant. — Ll. E. D.

¹² Fedryddant (bedrydant). — Ll. P. P.

¹³ A dduant. — Ll. E. D.

¹⁴ Mor yw advant. — Ll. P. P.

¹⁵ Neu, Anhafar. — Ll. P. P.

¹⁶ I'r daiar. — Ll. E. D.

¹⁷ Yth ddiolfrydaf. — Ll. P. P.

Yn gyfoed gyfuch gyhyd gymmaint
Trwy fron trugaredd y tyfeddaint¹
Un ddoled uchel ai gorthoaint²
Un forwyn bengrech au gorchedwaint³
Olwedd ei henw oleuwedd ei daint⁴

2.

Afallen beren burwen o flodeu
Ir ai hys melyn ei hafalau
A dyfant erioed a choed
A dyf ar wahan ys llydan ei changau
Disgogan Chwibleian cyfan chwedlau
Dyddiau arwyddion brithfyd ddiau
A llynges dros for ag angorau
Seithlong a ddeuant a seithgant dros donau
Descynnant ar draeth y dan saethau
Ar sawl a ddeuant ni atter yn neu
Namyn saith eilwaith og eu hen adneu⁵

3.

Afallen beren a dyf dra run⁶
Cymeythuleis yn ei bon yr bodd yr wun⁷
Am yscwyd ar fy yscwydd am cledd ar fy-
nglun
Ac ynghoed Celyddon i cysgais i fy hun
Hoian Borchellan pwyllud dy hun
Andaw di adar difyr yn eu hymeutun⁸
Teyrnedd dros for a ddaw dduwllun
Gwyn eu byd Cymru or arofun⁹

4.

Afallen burwen ei brig a dyf ygymes yn
Gnodach im onnwy gyfrwy gwledig [fessig
No gwyr bro Bran lliw ar riu ei brig
Agweddi gan riain ran parhedig
Nid wyf diddawn a dieiddig¹⁰

5.

Afallen a dyf ynglan nant
Ei hafalau melyn ai deil yn chwant
Am gwnem am kutum ani carassant
Ni ethyw fy boen o hir lifant
Neut wyf ddigariat gan fyngharant
A minneu gan wyllyon nim adwaenant¹¹

6.

Afallen beren bren ysydd fad
Nid bychan dy lwyth sydd firwyth arnad¹²
A minnau wyf ofnawg amgelawg am danad
Rhag dyfod y coedwyr coed gymmynnad
I gladdu dy wraidd a llygru dy had

¹Drwy eu dwyfroneu teyrnaidd i tyfeint (tyfeddaint).—Ll. P. P.

²Y ddeileu ber a'u gorchuddient:

³Neu, Un ddoled uchel ai gorthoaint.—Ll. P. P.

⁴Ban o L. P. P.—Gorchwyddient.

⁵Gloywedd ei henw loywyn ei deint.—Ll. L. M.

⁶Pennill L. P. P.

⁷Neu, Drum.

⁸Neu, Cymaethlessune bon yr bodd bun.—Ll. P. P.

⁹Neu, Hy medun.—Ll. P. P.

¹⁰Pennill o L. P. P.

¹¹Pennill o L. P. P.

¹²Pennill o L. P. P.

¹³Ni bychan dy firwyth dy lliw sydd arnad.—Ll. P. P.

Fal na thyfo byth afal arnad
A minnau wyf gwyllt gorthryfiad¹
Im cathrudd cythrudd² nim cudd dillad
Neun rhoddes Gwenddoleu tlyseu yn rhad
Ac yntau heddyw fal na buad³

7.

Afallen beren bren addfeinus⁴
Gwasgadfod glodfawr⁵ buddfawr brydus
Yd wnant bennaetheu gam gyfesgys⁶
A myneich geuawg bwydiawg gwydius
A gweisonein ffraeth bid artaethus
Yd fyddant wyr rammant rit rwyuanus⁷

8.

Afallen beren bren diletcyn
A dyf yn Haber heb ardyfu cylchyn⁸
A mi disgoganaf cad ym Mhrydyn
Yn amwyn eu terfyn a gwyr Dulyn
Seithlong i deuant dros lydan lyn
A seithgant dros for i orescyn
Or sawl a ddeuant nid ant y genhyn
Namyn seith letwag wedi lletcyn⁹

9.

Afallen beren biborig
Melyn ei haeron nid maon ei messig
Cymathyleis yn ei bon a dynion dewissig
A phan alwer Dyfnant dinas cerrig
I talawr gerddawr ei galennig¹⁰

10.

Afallen beren bren ni grino
Pedwarcant mlynedd yn heddi i bo
A dyf ar wahan ys llydan ei gortho
Gnodoch yn ei gwraidd bleidd a treissio
Na maban mynych a mwynhao
A mi ddisgoganaf maban a fo
O flodau Cadfan pan gynnyddo
Gruffudd ei henw o hil lago
Ni wna annoes pan pseudo¹¹

11.

Afallen beren bren a honneit
Neus gorwlych dwfyr rynn pluyn hweyt
A mi a ddisgoganaf ei bod yn nessaf
Ag i mae arnaf ei harynneig
Pan fo Duw Dewin ym diffryt i rhag trin
Hyd na bwyf gyfrin ag eissifleit¹²

¹A minneu am danad wyf gwyllt gwrthddrychiad.—Ll. P. P.

²Neu, Im Cathrid cythrudd.

³Nim cyrchiat gytradd.—Ll. P. P.

⁴Bwyad.—Ll. P. P.

⁵Neu, Addfeindus.—Ll. P. P.

⁶Neu, Gwascatfawr coedfawr.—Ll. P. P.

⁷Geu gyfesgus.—Ll. P. P.

⁸Ridrofanus, neu rwyfanus.—Ll. P. P.

⁹Neu, Afallen beren a pren melyn

¹⁰A tyf yn nhal art heb art yn ei chylchyn.—Ll. Du.

¹¹Pennill o L. P. P.

¹²Pennill o L. P. P.

12.

Afallen beren¹ hydwf glas
Plu fawr² ei changen ai chain wanas
A mi ddisgoganaf cad am dias
Pngewern³ cyfeddgrud medd eu hadlas
Ag amgylch cymminawd cymyn leas
Gan pendefig Eryri eri atgas⁴

13.

Afallen beren a dyf yn Llannerch
Angerdd ei hargel rhag rhieu Rhydderch⁵
Amsathyr yn ei bon Maon yn ei chylch
Oedd aeleu uddudd dulloedd dihefeirch⁶
Mi nim car Gwenddydd ac nim hennyrch⁷
Wyf cas gan wasawg gwaesaf ryddlyrch⁸
Ry rewinais⁹ i ei fab ef ai ferch
Angeu a ddwg pawb pa rag nam cyveirch
Agwedi Gwenddolen nebrhian nim peirch¹⁰
Nimgogawn gwarwy nim gofwy gordderch¹¹
Ac yngwaith Arderydd oedd aur fy ngorth-
orx¹²
Cyn i bwy aelaw heddiw gan eiliw eleirch¹³

14.

Afallen beren blodau esplydd¹⁴
A dyf yn argel yn argoeddydd
Chwedleu a gigleu yn nechreuddydd¹⁵
Rysorri gwassawg gwaesaf manwydd¹⁶
Dwywaith a theirgwaith pedeirgwaith yn
Och Iesu na ddyfu fy nihenydd [undydd
Cyn dyfod arfy llaw llaith mab Gwenddydd

15.

Afallen beren a dyf ar lan afon
Yn llwry ny lluydd maer ar ei chlaer aeron
Tra fu om pwyll¹⁷ wastat am bwyat yn ei
A bun welwarwys feinwys fanon¹⁸ [bon
Deg mlynedd a deugein ny gein anetwon
Ydd wyf yn ymdeith gan wylleith a gwyll-
on
Gwedi da ddigawn a diddan cerddorion
Mi feum nam gwiw gwall gan wyllion¹⁹

¹ Afalleu beren bren.—Ll. P. P.² Pu fawr.—Ll. P. P.³ Cyfeddigrunt (cyfedd grudd, cyweddyrn) medd eu haddas.—Ll. P. P.⁴ Y 2 van o'r blaen o L. P. P.

Yr 20d. pennill yw hwn yn Ll. P. P.

⁵ I hangerdd ai hargel ageiriau Rhydderch.—Ll. P. P.⁶ Oedd aylaw (allaw) ydynt dylloedd y dehebeyrch.⁷ Yn ym car Gwenddydd ac nym kyveirch.⁸ Rhydderch.—Ll. P. P.⁹ Rewinies.¹⁰ A gwedi Gwenddoleu neb rhiau nim peirch.¹¹ Gorthrych.¹² O eddlayr fy nghorthorch.¹³ Bwyf aelaw heddiw gan liw (eiliaw) Eleirch.¹⁴ Neu, Eslydd.—Ll. P. P.

Yr 22. Pennill yw hwn yn Ll. P. P.

¹⁵ Neu, I'r dechreudydd.—Ll. P. P.¹⁶ Meuwydd (maessydd).—Ll. P. P.¹⁷ Neu, Tra fum pwyll.—Ll. P. P.¹⁸ Neu, Feinus fanon.—Ll. P. P.¹⁹ Neu, Gwall gwyllieith a gwyllou.—Ll. P. P.

A gwyllieit rhwyfeu na chrynaf y dragon¹
Fy arglwydd Gwenddoleu am browy fro-
dorion² [on
Gwedi porthi heint a hoet amgylch Celydd-
Bwyf was gwynfydig gan wledig orchordd-
ion³

16.

Afallen beren blodau esplydd
A dyf y gweryd a hyt y gwit⁴
Disgogan Chwimleian chwedleu o ddyfyd
Yd cychennawr gan fryd gwyrdd erfit⁵
Rhag rhiein ar ddechreu origieu tewydd⁶
Gorwyt grat wehyn dyn digrefydd
Rhag maban huan heolydd arfeidd
Saeson ar ddiwreidd beirdd ar gynnydd⁷

17.

Afallen beren a prenn ffion
A dyf dan gel ynghoed Celyddon
Cyt ceissier ofer fydd herwydd y haton⁸
Ynny ddel Cadwaladryd y gynnadyd cad-
waon
Eryr Tywi a Theifi Afon
A dyfod grande o aranwynion
A gwneuthur gwar a gwyllt a gwallhir-
ion⁹

18.

Afallen beren burwen o flodeu
Melus ei haeron carcharorion geireu
Yr assen a gyfyd i symmud swyddeu
Y fineu au gwyr ny synwyr goreu
Eryr or wybyr ay wyr whereu
Wherw bydd sein Ywein ameu¹⁰
Amyl i wyr ni wyr ddadleu
Cynnedloedd dros foroedd a fordwyu¹¹

19.

Afallen beren llen ar bren briglas
Bradawg teyrnedd medd yn ninas
Pyn ddaw Byrgwyn a gwyr Aras
A mi ddisgoganaf cynhaeaf cneifir yr yd
glas

Pan ddel yr eryr ar eryres

O Ffreinc odyt a dieinc yn ddiles¹²

20.

Afallen beren bren eil wyddfa
Cwn coed cylch ei gwraidd digwascotwa
A mi ddysgoganaf dyddaw etwa

¹ Neu, Nu neu na chyscasi ergrynnaf fy nragon.—Ll. P. P.² Neu, brorryw frodorion.—Ll. P. P.

Pennill o L. P. P.

⁴ Neu, A dyf i gwreidd a chyt fydd.—Ll. P. P.⁵ Neu, Yd lathennaur gan brid gwrhyd.—Ll. P. P.⁶ Neu, Rhag dreigieu arddercheu rieu rybydd.—Ll. P. P.⁷ Pennill o L. P. P.⁸ Neu, hafon, hamon.—Ll. P. P.⁹ Pennill o L. P. P.¹⁰ Neu, Arneu, aruen.¹¹ Pennill o L. P. P.¹² Pennill o L. P. P.

Medrawd ac Arthur¹ modur tyrfa
 Camlaun danner than difieu yna²
 Nanyn saith ni ddryraith or cymmanfa
 Edryched Wenhwyfar wedi ei thraha
 Eglwysig bendedig ai tywysa
 Gwaeth imi a dderfydd heb ysgorfa
 Lleas mab Gwenddydd fy llaw ai gwna

21.

Afallen peren per ei changen
 Puwawr mawr weiriawg euwawg inwev
 A mi ddisgoganaf rhag perchen Machreu
 Yn nyffryn Machawy Mercherdydd creu
 Gorfoledd i Loegyr gorgoch lafieu
 Oian a parchellan dyddaw dywieu
 Gorfoledd i Gymru gorfawr godeu
 Yn amwyn Cymminawd cledlyfawd cleu
 Aer a saeson ar omn fereu
 A gwarwyawr pelre ar eu penen
 A mi ddisgoganaf gwir heb geu
 Dyrchafawd Maban madfan y Deheu³

22.

Afallen beren beraf ei haeron
 A dyf yn argel yn Argoed Celyddon⁴
 Cyt ceisier ofer fydd herwydd ei hafon⁵
 Yn y ddel Kadwaladr i gynadl rhyd
 Rheon⁶
 Kynan yn erbyn⁷ cychwyn ar saeson
 Kymry a oruydd kain vyddde dragon⁸
 Kafiant pawb ei deithi llawen fi brython⁹
 Kaintor cyrn elweh¹⁰ cathl heddweh a
 hinon¹¹

TERFYN CANUAU MYRDDIN.

GOSSYMDEITH LLEVOET WYNEB GLAWR.

1. GOLUT byt eyt dydau¹²
 Ket ymgymysur¹³ o honau
 Dychyslyd¹⁴ anghen dychyfyau
 Dybyd hinon guedy glau
2. Ny naut kyhaval kyvaeth lau
 A gleu chuerit creu oe dinau

¹ Medrawd ar Arthur.—Ll. P. P.² Darmerthan difieu yna.—Ll. P. P.³ Yr awdyl hon yw y 23, neu yr olaf yn Ll. P. P.—*Ac yno dymedir mai y gntaf oedd yn y Ll. Du.*⁴ A dyf y dan gel ynghoed Celyddon.—Ll. P. P.⁵ Neu, Hanfon.—*Ban o Ll. P. P. yw hwn.*⁶ O gynnadyl Rhytreon.—Ll. P. P.⁷ Yn ei erbyn ef.—Ll. P. P.⁸ Cymry a orfydd ein fydd eu dragon.—Ll. P. P.⁹ Llawn fydd y (fi bri) Brython.—Ll. P. P.¹⁰ Cenitor corn elweh.—Ll. P. P.¹¹ Y 12d Awdyl yw hon yn Ll. P. P.¹² Cyd dyddaw.—Ll. E. D.¹³ Gemmyner.—Ll. E. D.¹⁴ Dychystadd.—Ll. E. D.

Pob llyfur llemityor arnau
 Pob ffer dyatter heibiau
 Dychymmyd detwyd ac anau
 Kuyd¹ ac ef Duw dynuallau

3. Golut byt eyt dydo²
 Digaun Dovydd darparo
 Hydyr guaed guanec urthuro
 Pan eluir chuelit aedo³
4. Dioryvic dyn ny uelo
 Ni didaur ny daur cut vo
 Ny wneyt guir ny ein ymro
 Ny chenyr⁴ mwyceit ar ffo
 Bit vleid beidyat a duyll⁵
 Chuannauc vyd llen lluydau llandino⁶
5. Golut byt eyt dybyd
 Atuaed chuant avant riuyd⁷
 Dychynneit ieuainc dychynnyd
 Nyt echuenit clot Keluyd
 Nyt un arvaeth caeth a ryd
 Ys guae⁸ vro ny bo Krevyd
 Atvant a dau ny unehyd⁹
 Lluyt ac anuyt ny gynnyd¹⁰
 No buyll¹¹ o Duv diffyd
 Ny eluir vn gyureint ny gynnyd
 Keinyathun gobrynnwn grevyd
 Hyd pan in bo gan Grist gerennyd¹²
6. Aghyvaelyur aghyvrdeleit llan¹³
 Dychystud bru bro lit¹⁴
 Guell na vo geu Edenit¹⁵
 Yn gueithret guastra gueilit
 Chuec yn anauas yn odit
 Chuery druc cor uedy treghit
 Nyt gnaut esgussaut esguit
 Ny cheffir da heb prit
 Pedryvan duvyn pedrychuelit
 Areith guell goleith no govit
 Druc pechaut oe bell erlit
 Da yggnif porthi menechdit¹⁶
 Duv o nef guae drut ny chretit
 Mab meir diueir a venhit
 Da uerth yn gobeith¹⁷ urthit
 Ath grybuyllir yn bron bit

¹ Rhihydd.—Ll. E. D.² Cyd dyddo.—Ll. E. D.³ Ac do.—Ll. E. D.⁴ Chofid.—Ll. E. D. Cheffir.—Ll. C.⁵ Bid bleid beiddid a dwyllo.—Ll. E. D.⁶ Llwyddawg llawddino.—Ll. E. D.⁷ Rhihydd.—Ll. E. D.⁸ Gwag.—Ll. E. D.⁹ Atnant a dau ny wnebydd.—Ll. E. D.¹⁰ Llwyd ac ynfyd ni ddigymydd.—Ll. Du.¹¹ Ni obwyll.—Ll. E. D.¹² *Ban o Ll. E. D.*¹³ Aghyvrdeleid llam.—Ll. E. D.¹⁴ Brolid.—Ll. E. D.¹⁵ Gwell na (nag) no geu edewit.—Ll. P. P.¹⁶ Menaichdid.¹⁷ Fy.—Ll. E. D.

7. Difrys guanec diffustit traeth
Gosgymmon guyth gordin
Guylvein hanes goyeuin
Puyll llu a thuyll truy chuerthin
Bit gynvidyd gyw rennhin
Bit lesc eidyl bit varu crin
8. Kerennyd fall gall gynnin
Gan reuyd ny phell vydrin¹
Dychyffre guaeu guaelin
Dychyvervyd truch a thrin
Enghit a vo llyveithin²
Enuir ef Ryll³ y uerin
Namyn Duw nyt oes dewin
Argluyd gulat luyd guertheuin
9. Dyfrys guanec drygyrthryn gro
Gust eidyl moch deluyn⁴
Ruyfuant⁵ maon medlyn
A ordyvyn paub oe dervyn
Trenghyt torrit pob denghyt⁶
Ry brynnu⁷ nef nyt ef syn
10. Mor vyt gywreinin gyrbuyll o nebaut
Guiscaut Kaet Kein goruyll⁸
Nyt eglur edrych yn tyuyll
Rac annuyt ny ueryt Kannuyll
Nyt eduyd nuy divo puyll⁹
Kerennyd a Dovyd ny duyll
11. Nuy¹⁰ dyvo puyll prif egua
A gynneu edyn uy una
Oer gaeafraut tlaut morfa
Guell ruyd¹¹ no ryssedha
Rac druc di diuc atneir
Llauer maureir a vethla¹²
Keudaut Kyt worrymdaa
O vrys ny uys Kuc a¹³
Arythal wy drindaut traha
Maur Duw morwyrt urda
12. Redeint goruyd ruyd pob traeth
Kymic mynauc marchogaeth
Nyt neb a ved oe arfaeth
Nyt efenir paub yn doeth
Nyt ehofyn bryt yn llong dreith
Ny thangnef guynnaun a godeith
Byt byu gur heb druc wryaeth
Mynauc Kerd Ketuyf eillyaeth

Ny by Kyvysgur¹ heb noeth
Nyt oes reith nat vo pennaeth
Breyenhin veidyaut² anreith
Dyual dir vyd y Oeith³
Ny naut eing llyvyrdder rac lleith
Enghit gleu oe gyvarueith
Medu mut drut pob anghyvyeaith
Dinas a diffyd diffaeth
Eiryaual a garaur haudueith
Ef molir paub wrth y ueith
Ny char Dovyd diobeith
Goreu cyfluyt yn gyueith

13. Guaeanyvyn goaflum tir
Od ynt tonnaur gaur enuir
Dy uestyl olaf dirmygir
Guall arny mynych uelir
Ar a vo diffyd divenuir y draa
Kyva rann rybuchir
Bit uastat gureic ny erchir
Mevyl ysgnaut o ueddaut⁴ hir
Ny rydecho rydygir
O hir dinau dychuynir
A vo maru ny moch uelir
A vo da gan Duv ys dir
A vo gleu gochlyuir y glot
O uychot godolir
Guyn y vyt pidu y rodur
Karennyd Duv a hoedyl hir

DIWEDD.

ARYMES PRYDEIN FAWR.

GOLYDDAN AI CANT.⁵

DYSGOGAN awen dygobryssyn
Marannedd a meuedd a hedd genhyn
A phennaeth ehelaeth a ffraeth unbyn
A gwedy dyhedd anhedd ymhob mehyn
Gwyr gwychr yn trydar casnar dengyn
Esgud yngnofud⁶ ryhyd diffyn
Gwaethl gwyr hyt Gaer Wair gwascar-
awdd Allmyr
Gwnahawn⁷ gorfoledd gwedy gwehyn
A chymod Cymry a gwyr Dulyn
Gwyddyl Iwerddon a Mon a Phrydyn
Cernyw achludwys eu cynnwys genhyn
At porion fydd Brython pan ddyorphynt
Pell dygoganer amser dybyddyn
Teyrnedd a bonedd eu gorescyn
Gwyr gogledd ynghyntedd yn eu cylchyn

¹Fydd rhin.—Ll. E. D.²Llyferthin.—Ll. E. D.³Cyll.—Ll. E. D.⁴Detwyn.—Ll. E. D.⁵Ry yfant win.—Ll. E. D.⁶Dengyn.—Ll. E. D.⁷Brynwy.—Ll. E. D.⁸Gowyll.—Ll. E. D.⁹Nyd dedwydd yn ddyfo pwyll.—Ll. E. D.¹⁰Niw.—Ll. E. D.¹¹Rhydd.—Ll. E. D.¹²Fetha.—Ll. E. D.¹³O ofrys ni wys cwwd a.—Ll. E. D.¹Ni bydd huysgwr.—Ll. E. D.²Beiddawd.—Ll. E. D.³Ei olaith.—Ll. E. D.⁴Weddwlawd.—Ll. E. D.⁵Evelly y mae yn debyg; a hyny yw tyb.—E. D.⁶Yngofud.—Ll. E. D.⁷Gwnahawnt.—Ll. E. D.

Ymherfedd eu rhagwedd y disgynnyn
 Dysgogan Merddin cyferfydd hyn
 Yn Aber Peryddon Meirion Mechdeyrn
 A chyn ni bai un rhaith llaith a Gwynyn
 O un ewyllys bryd ydd ymurth fynyn
 Meirion eu treutheu¹ dychymullyn
 Yngheddoedd Cymry nad oedd a delyn
 Y sydd wr dyledawg a lefeir hyn
 Ni ddyffai a dalai yngheithiwed
 Mab mair mawr ei air pryd na thardded
 Rac pennaeth saes² ac eu hofiedd
 Ple bwynt Kychwyn³ i Wrtheyrn Gwyn-
 edd

Ef gyrhau Allmyn i alltudedd
 Nis arhaeddwy neb nis dioes daear
 Ny wyddynt py dreiglynt ymhob Aber
 Pan brynassant Danet drwy ffiled called
 Gan Horfa Hengys oedd yn ei rhyssedd
 Eu cynnydd bu ywrthym yn anfonhed
 Gwedi rhin dilein Keith ym yuver
 Dychymmydd medd-dawd mawr wirawd o
 Dychymmydd angyngan llawer [fedd
 Dechymmydd anaelew dagreu gwagedd
 Dychyfroyd edgyllaeth pennaeth lledfer
 Dychymmydd tristyd byd a ryher
 Pan fydd Kechnyn Danet an teyrnedd
 Gwrthotted trindawd dyrnawd a broyller⁴
 I ddilein gwlad Frython a Saesson yn an-
 hedd

Poet cynt eu rheges yn alltudedd
 Na myned Kymry yn ddiroedd
 Mab Mair maw ei air pryd nas terddyn
 Cymry rhag goeir breyr ag unbryn
 Cyneirheid cyneilweid unrraith Cwynyn
 Un gor un gyngor yn eisson ynt
 Nid oedd er maured nas lleferynt
 Namyn er hep cor goeir nas cymmodynt
 I Dduw a Dewi ydd ymorchmynnant
 Taled gwrthodedd ffiled i Allmyn
 Gwnaut wy aneireu eisseu trefddyn
 Cymry y saesson cyferfyddyn
 Y amlan⁵ ymdreulaw ag ymwrthryn
 O ddirfawr fyddinawr pan ymbrofyn
 Ag am allt lafnawr a Gawr a gryn
 Ag am gwy gair cyfrgeir y am peurllyn
 A lluman addaw a garw ddisgynn
 A mal Balaon Saesson syrthyn
 Cymry cynyrheid cyfun ddullyn
 Blaen wrth fon granwynion cyfyng oeddyn
 Meirion yngwerth eu gau yn eu creinhyn
 Eu Byddin yngwaedlin yn eu cylchyn
 Eraill ar eu traed trwy goed Kilhyn
 Trwy wrch y ddinas fforas ffiohyn
 Rhyfel heb ddychwel i dir Prydyn

¹ Meirion eu trethau. — Ll. E. D.

² Saefon. — Ll. E. D.

³ Pell bwynt kychmyr. — Ll. E. D.

⁴ Bwyller. — Ll. E. D.

⁵ Camlan. — Ll. E. D.

Attor trwy law gyngor mal mor llithryn
 Meirion caer geri ditri cwynant
 Rhai i ddyffryn a bryn nis diuvodant¹
 I Aber Peryddon ni mad ddoethant
 Aneulu dretheu dychynnallant
 Naw ugein canhwr y ddisgynnant²
 Mawr watwar namyn pedwar nid atcorant
 Dyhedd i eu gwagedd a ddywedant
 Eu cryssen yn llawn creu a orochant
 Cymry cyneirchaid enaid dichwant
 Gwyr deheu eu tretheu a amygant
 Llym lifedl llafnawr llwyr i lladdant
 Ni bydd i feddyg mwyn ar a wnaant
 Byddinoedd Cadwaladr cadr i deuant
 Ryddrychafwynt Cymry cad a unant
 Rhaith anolaith ryddysgyrchasant³
 Yngorphen eu treutheu angyngan a wyu laut⁴
 Eraill ar osgeill ryphlanhassant
 Oes oeseu eu tretheu nid esgorant
 Ynghoed ym Maes ym Mryn
 Canhwyll yn nhywyll a gerdd genhyn
 Cynan yn rhagwan ymhob disgyn
 Saesson rhag Brython gwae a genyn
 Cadwaladr yn baladr gan ei Unbyn
 Trwy synwyr yn llwyr yn eu dychlyn
 Pan syrthwynt eu clas⁵ dros eu herchwyn
 Ynghystudd a chreu rhudd ar rudd Allmyn
 Yngorphen pob angrheith anrheith deng-
 nyn⁶

Sais ar hynt hyd Gaerwynt cynt pwy cynt
 techyn

Gwyn eu byd hwy Gymry pan adroddynt
 Rym gwarawd y drindawd or trallawd
 gyt

Na chrynned Dyfed ua Glywyssyg
 Nis gwnaho molawd meirion Mechdeyrn
 Na chynhorion saesson ceffyn ebryn
 Nis gwnaw meddud meddawt genhyn
 Heb daled o ddynged maint a geflyn
 O ymddifaid feibion ac eraill rynn⁷
 Trwy eiriawl Dewi a saint Prydyn
 Hyd firwd argelo⁸ ffiohwr allan
 Dysgogan aweu dyddaw y dydd
 Pan ddyffo i wys i un gyssul
 Un cor un gyngor a lloegr llosgid
 Yr gobaith Arreiraw ar yn phrydaw luydd
 A cherdd arallfro a ffo beunydd
 Mi wyr cudd ym dda cwdd⁹ ewdd fydd
 Dychorchwynt gyfarth mal arth o unydd
 I dalu gwyniaith gwaed eu henydd
 Atoi peleidral dyval dillydd
 Nid arbettwy car corph eu gilydd

¹ Dirwadant — Ll. E. D.

² Ban o L. E. D.

³ Llaith anolaith ryddrychasant. — Ll. E. D.

⁴ Awdant — Ll. E. D.

⁵ Clus. — Ll. E. D.

⁶ Dengyn. — Ll. E. D.

⁷ Rhynawd.

⁸ Arlego — Ll. E. D.

⁹ Cwdda. — Ll. E. D.

Atoi pen gaflaw heb emennydd
 Atoi gwragedd gweddw a meirch gwielydd¹
 Atoi o bein uthr rhac uthur cedwyr
 A lliaws llaw amhar cyn gwasgar lluydd
 Cennadau angau dychyferfydd
 Pan safwynt galanedd wrth eu hennydd
 Ef dialawr ar werth ei dreth beunydd
 Ar mynych gennadau ar gan luydd²
 Dygorfu Cymry trwy gyfergyr
 Yn gyair gadair gydson gyddydd
 Dygorfu Cymry i beri cad
 A llwyth lliaws gwlad a Gynhullant
 A lluman glan Dewi a ddyrchafant
 I dywysaw Gwyddyl drwy leiengant
 A gynheu³ Dilyn genhyn a safant
 Pan ddyffont ir gad nid ymwadant
 Gofynnant ir saesson py geissiyssant
 Pwy maint i dyled yr wlad a ddaliant
 Cw mae eu herw pan seiliasant
 Cw mae eu cenhedloedd py fro pan ddaeth-
 ant

Er amser Gwrtheyrn genhyn a sathrant
 Ni cheffir o wir randir angharant
 Neu fraint yn saint pyr y sangysant
 Neu wrthieu Dewi pyr y toryassant
 Ymgedwynt Cymry pan ymwelant
 Nyt ahont Allmyn or ven y safant
 Hyd pan dalont 7 waith gwerth a ddigon-
 sant

Ac anghau diu yngwerth eu cam
 Ef talawr o anawr Garmawn garant
 Y pedair blynedd ar pedwar cant
 Gwyr gwygyr gwallt hirion ergyr Dofydd
 A deol Saesson o Iwerddon dybydd
 Dybi o Lengo llynges rewydd
 Rewiniawd i gad rwygawd lluydd
 Dybi o Alclwd gwyr drud diwair
 I ddiol⁴ o Brydain frain luyd
 Dybi o Lydaw prydau gyweithydd
 Cedwyr ar Gadfeirch ni pheirch eu henydd
 Saesson o bob parth y gwarth a'i deubydd
 Ry trengis eu hoes nys⁵
 Dyderpi angeu ir du gyweithydd
 Clefyd a dyllid ac an gweryd
 Gwedi aur ac ariant a char.....⁶
 Boed perth eu differth yngwerth eu dryg-
 ffydd

Boed mor boed angor eu cyssulwyr
 Boed creu boed angeu eu cyweithydd
 Cynan a Chadwaladr cadr yn lluydd
 Edmyccawr hyd frawd ffawd ai deubydd
 Deu unben dengyn dwys eu cyssul
 Dau oresgyn⁷ saesson o blaid Dofydd

Deu hael dau gedawl gwlad wartheegydd
 Deu diarchar barawd un ffawd un ffydd
 Deu orchwy nawd¹ Prydain mirain luydd
 Deu arth nis gwna gwarth cyfarth beunydd
 Dysgogan Derwyddon maint a dderfydd
 O Fynaw hyd Lydaw yn ei llaw a fydd
 O Ddyfed hyd Ddanet² hwy bieufydd
 O wawl hyd weryd hyd eu bebyr
 Llettalawt³ eu pennaeth tros yr echwydd
 Attor ar Gynon saeson ni bydd
 Atchwelwynt Wyddyl at eu hennydd
 Ryddrychwynt⁴ Cymry cadr Gyweithydd
 Byddinoedd am gwrff orthrwyf Milwyr⁵
 A theyrnedd Dewys ry gedwys eu ffydd
 I wis i bob Llynges tres a dderfydd
 A chymod Cynhon gan ei gilydd
 Ni alwawr Gynhon yn gynnifwyr
 Namyn Kechmyn Cadwaladr ai gyfnewid-
 wyr

Eil Cymro llawen llafar a fydd
 Am ynys gymwydd heid a dderfydd
 Pan syrthwynt galanedd wrth eu hennydd
 Hyt yn Aber Santwic swynedig fydd
 Allmyn ar gychwyn i alltudydd
 Ol wrthol attor ar eu hennydd
 Saesson wrth angor ar fordd beunydd
 Cymry Gwenerawl hyd frawd gorfydd
 Na cheisswynt lyfrawr nag angawr byddydd⁶
 Arrymes yr ynys honn namyn ni bydd⁷
 Iolwn ni a grewys⁸ nef ac elfydd
 Poed Tywyssawg Dewi i'r cynnifwyr
 Yn yr yng Gelli Kaer am Duw y sydd
 Ni threine ni deieine ni Arddispydd
 Ni wiw ny wellyg ny phlyg ni chryd
 DIWEDD.

MARWNAD CYNDDYLAN.

MEIGANT AI CANT.

DYHEDD deon die hir by⁹
 Rhiau a Rhirid a Rhiossedd¹⁰
 A rhygyfarch¹¹ lary lyw eirassedd
 Ef cun iw mi wyf im derwyn fedd
 O leas Cynddydan yn ei famed¹²

Manred gymined a feddyliais
 Myned i Fenai cyn nim bai fais

¹ Erchwynawd.—Ll. E. D.² Thanet.—W. M.³ Llettalawt.—Ll. E. D.⁴ Ryddrychafwynt.—Ll. E. D.⁵ Am gwrwf a thwrwf milwyr.—Ll. E. D.⁶ Brydydd.—Ll. E. D.⁷ Namyn hyd ni bydd.—Ll. E. D.⁸ Iolwn ni ri a grewys.—Ll. E. D.⁹ Dyhedd dean diechir by (elected).—Ll. E. D.¹⁰ Rhiasedd.—Ll. E. D.¹¹ Rhygyfwrch.—Ll. E. D.¹² Fanred.—Ll. E. D.¹ Ban o L. E. D.² Y pedwar ban rhagvlaenol o L. E. D.³ Gyhen.—Ll. E. D.⁴ Ddihol, neu ddehol.⁵ Oes elffydd.⁶ A chan uwyn edd (fwynedd).—Ll. E. D.⁷ Orsengyn.—Ll. E. D.

Caraf am eneirch o dir Kemais
Gwerling Dogfeiling codelling trais
Ef cynnif mi wyf im derw llednais
O leas Cynddylan coled a nofeis

Manred gymined ei feddyliaw
Myned i Fenai cyn nim bai naw
Caraf ameneirch o Aberffraw
Gwerlin Dogfeiling cadelling ffraw
Ef cynnif mi wyf im Derwin taw¹
O leas Cynddylan ai luyddaw

Manred gyminned gwin waretagw
Wyf colledig² wen hen hiraethawg
Colleis pan amwth afaf pennawg
Gwr dwr diarchar diarbedawg
Cyrcbai drais tra Thren tir trahawg
Ef cynnif mi wyf yn naear foddawg
O leas Cynddylan clod ceiriadawg

Manred gymmied mor fu dafawd
A gafas Cynddylan cynrhan cyffrawd
Saith gant rhiallu ni yspeidawd
Pan fyynnwys mab pyd mor fu parawd
Hy darfu yn neithiawr ni bu priawd
Gan Dduw py amgen plwyf pydu daearawd
Ef cynnif mi wyf ni³ wrth wawd
O leas Cynddelan clod addwyndawd

Manred gymmied mor wyf gnodaw
Pob pysc a milyn yd fydd teccaw
I drais a gollais gwir achassaw
Rhiau a Rhirid a Rhiadaw
A rhygyfarch lary pob eithaw
Dyrrynt eu Keiddeu a tolen taw⁴
Caith wyynynt briwynt grydynt alaw
Ef cynnif mi wyf in eru penylaw
O leas Cynddylan clod pob eithaw

Manred gymied a weli di hyn
Yd lysc fy nghalon fal etewyn
Hoffeis mewredd⁵ eu gwyr ai gwragedd
Ni ellynt fy nwyn brodir ambuiad geuell
ban vythin
Canawon artir wras dinas degyn
Rhag caer Luydd coed nis digonsyn
Crau y dan frai a chrai gychwyn
Briwynt calch ar drwyn⁶ feibion Cyn-
drwynyn
Ef cynnif mi wyf in nhir Gwelyddyn
O leas Cynddylan clodlawn Unbyn

Manred gymmied mawr ysgafael
Y rhag caer Luyd coed neu⁷ dug moriael

¹ Ffaw.—*Davies*.

² Coddedig.—*Id.* E. D.

³ Ar.—*Id.* E. D.

⁴ Priddau a doleu.—*Id.* E. D.

⁵ Meuedd.—*Id.* E. D.

⁶ Gwyn.—*Id.* E. D.

Pyntheccant mubyn a pheinn gwriael
Pedwar ugein meirch a seirch cyhawael
Pob esgob hunop ym mhedeirael
Nis noddos myneich llyfr afael
A gwyddws yn lu ereulan o gynrhan clael
Ni ddiengis o flossawd brawd ar y chwaer
Diengynt ai herchyll trewyll yn taer
Ef cynnif mi wyf in ers¹ trafwael
O leas Cynddylan clodrydd pob hael

Manred gymmied morrvedd errim²
Gan fy mryd pan athreiddwn pwll ag Alun
Irwrn y dan fy nhraed hyd bryd cyntun
Plwde y danaf hyd ymhen fy nghlun
A chyn ethniwe yno im bro fy hun
Nid oes un car neud adar iw warafun
A chyn im dyccer i Dduw ir digfryn
Ni ddigones neb o bechawd cyhawal i mi
hun

CANU ETTO O WAITH MEIGANT.

Dyt dyuit trenghit deweint
Dyv a rit ar an³ breeint
Y sonet y suin y seint
I pluiv y bobil pilgeint
Y llyfreu in llythir in lleint⁴
Y pwll y prider im pereint
Rym a vu ir culuit cyreisiaint⁵
I volaud rebib rycaint⁶
Eilunnid Dunawd⁷ Dehewaint
Aer ei enwyei arvau o ffraine
Nis plaud neb nes no heneint
Llu cludir lluybir y peireint
Rac Prydain Priodawr hoeffeint
Eigil i wrys Lloegrwys Caint
Dyheid Dyvet in diwant
Ar aches a ganaf
Ni bit truein trihaf
Yngoror gwarthaf saint
Llesteiriawc awir dwfn naint⁸
Bre brawdau c i gwin am fynaint⁹
Am Emreis adraut edryfant
Gnawd rychaidw cuniad cenvaint
Cred i Dduw nad Derwyddon darogant
Ban torrer Din Breon braint¹⁰

Gollechaf perif peridydd
A beris deigir mab Dauit
A Selif suinedic syuedit

¹ Eru.—*Id.* E. D.

² Moroedd ereun.—*Id.* E. D.

³ Aren.—*Id.* E. D.

⁴ Lleaint (in llyant).—*Id.* P. P.

⁵ Rymofyn (Rymat uir) culuit kyrreifeint.

⁶ Ei folawd ry bydd ry caint.

⁷ Duawd.—*Id.* E. D.

⁸ Neu, Llesteirawr i wir Dyfneint.

⁹ Neu, Bre baradwys y gwin am fy neint.

¹⁰ Neu, Din bre breint.

Mab gwledig gorfawr gwarthegit
Arbedav e o Glydawe mynit uit
Rac Prydain poen Owein ai deubit
Dewr in rheit dyre pawb oe gilit
Bluidindaud parahaud brwidir beunit
Taer bore bradawc Caduain broit
Ar canhwyf ai nwyf ai newit
Arllechwet Arvon Eitinionit
O fined eu hanet ir mynit

Dybi myse Deri fisc y miun llan
Gogwn tri cyn i bo mi Meugan
Dychyffrwy genhyf ygkyma
Peleidir guir goieithin unbaran
Rhuy rhean ryvel arny van
Kymry ve Cunreit ygkiman
A gwydi gorthin gwaetlan
Vytin in galhuawr dit dogin gyman
Penvrith o vuarth Cadvan
Teithi Cerddorion Cynnelwi o haelon
Am¹ rhen rhad gorten gweith heiniw
Dylaith o bob gwyniaith
A chadwyd kyvreith
Cysgawd gwyniaith gemyw
Dyddwyn ag atwyn kedeirn ynghadwyn
A gwedi cwyn kynniw
Cochwet calanet kyvig breon
Cochwet calanet ar enaint
Am noetheint yg gwarthaf nant
Saith angerdd eu segyf
Dwfyn dwfyn gwattyn guattyn awallu
Tri geir am tri pheir tri theulu
Tri—m—tri nis deupi Metygon
Tair aer aer am kaer o ganhon
Kad cad cyffylad² ar saeson
Gwall gwall un arvoll ar Cynhon
Graid greic goffeileic dragon
O Eryri vreith vreon
Eryri o orvi ban welhych
Dyragon o nyuant a lewych
Grid im bro greid igro gro ig gwrych³
Ar ysci asceini ascellwrych
Llestri llu ar heli tuth eleirch
Gwae wrth mor nad gwrthtir wrthrych

Nota:—Meugant ai Cant o'm tyb i, sic J. Jones
Allan o lyfr Thomas Gruffudd Arglwydd Llan
Bedr. sic Dr. Davies.—Nid oedd yn dangos i bwy
na chan bwy i canwyd.

CYNGOGION.

1. CANTRENGIS fy ngwist amhoen
O amryues neus adwaen
Num gwnaho Dofydd dwyboen

¹ Rhan.—Ll. E. D.

² Cyfflydd.—Ll. E. D.

³ Greid un bro greid greid gro yngwrych

2. Ni gwnaho Dofydd dwy boen ar ddyn
Am ydig ae afar
Direid Nef direid daear
3. Daerawl pechodawl im goel a Duw
A deweint duhuned
A gothwy Crist na chysced
4. Na chysced mab dyn or dioddefeint
mab Duw
A duhuned pilgeint
Ef ceiff nef a chyrreifeint
5. Cyrreifeint a gaiff a gaffaho Duw
Ac nis dirmycco
A nef y nos y trangho
6. O Treinc mab dyn heb ymddiwin a
Duw
Am a wnel o bechawd
Ny mad aeth eneid yn ei gnawd.
7. Ny naud y direid imyoli a Duw
Yn erbyn dydd cynhi
Ni thebic drud y trenghi
ELAETH A GANT.

YMATREG LLYWELYN A
GWRNERTH.

Llywelyn a Gwrnert h a oeddynt deusant Duyaul yn
y Trallung yn Powys a dyvot yghyt a unaethant
y teiraur Diuethaf or nos, ar teiraur cyntaf or dyd
y dyuedid eu plygeint ac oryeu y dyd y am hynny
ac y sef y guelai Lyuelyn Hudugyl Gwrnert h yn
gaent. A chan ny vydyat pa ham oed hynny, sef
a wnaeth ynteu canu Englyn.
Tyssiliau vab Brochuel Ysithrauc agant yr Englyn-
yon hyn y gan Urnert h yn dy voty gyffurau y gret-
urth Lyuelyn sant y getymeith ac a eluir Ymatreg
Llywelyn a Gwrnert h.

1. Eiry mynyd guynt am berth
Canys creaudyr nef am nerth
Ae kysgu a wna Gwrnert h?
2. Eiry mynyd Duw yn bennav
Kans attau guediav
Nac ef kysgu ny allav
3. Eiry mynyd guynt am ty
Kans llevery velly
Beth Urnert h a wna hynny
4. Eiry mynyd guynt deheu
Kans traethaf prif eiryeu
Tebekaf yu mae agheu
5. Eiry mynyd goruyn bro
Deduyd baub urth ae llocho
Creaudyr nef ath diangho

6. Eiry mynyd goruyn pren
Kans llefaraſ amgen
Nyt oes naut rag lyghet nen
7. Eiry mynyd pob deuant
Ra gormeil goval dydbraut
A gaſſaf y gymun ynghardaut
8. Eiry mynyd guynt am ty
Kans llefery felly
Och vy mraut ae reit hynny?
9. Auendrut mi ath garaf
Hyt ar Duw y guediaf
Lyuelyn ryuyr y Kaffaf
10. Eiry mynyd guynt am vryn
Kans creadyr nef ae myn
Ae kysgu y mae Lyuelyn
11. Eiry mynyd guyn deheu
Kans traethaf prif eiryen
Nac ef canu oryeu
12. Eiry mynyd godysgeit
Pan droho ygkylich pleit
A uydost puy a dyueit
13. Eiry mynyd llafar hy
Kans kyrbuyllly felly
Na unn onys dyvedy
14. Eiry mynyd Kanherth
A geiff y voli yn prydverth
Mae yma dy vraut Gurnerth
15. Blaengerd gymhelri a duu pob drut
Ac auen ym peri
Beth Urnerth oreu itti
16. Blaeneat pob deuant a llafar o neaut
Am uched kyt dyd braut [drut
Goreu y cefeis gardaut
17. Auen drut teg dy gampeu
Y mae'r ganon yth eneu
Dyuet pa gardaut oreu
18. Blaengar auen guynt urth lynn
Pam ymlado am vryn
Goreu yw buyd rac neuyn
19. Onyt buyt ny kyrhaedaf
Ac am duyau nas kaffaf
Dyuet beth yna aunaf
20. Blaengar gymelri ac ynni dob drut
Ac auen ymperi
Dyro ddillad rac noethi
21. Vyndillat mi ae rodaf
Y Duw y gorchlymynnaf
Py dal yna a gaſſaf
22. A rodyh o da ym pob atrec
Drut ym breint cady dy uyneb
Sev y key neb ar y ganvet
23. Kyvliw dyd kan yth garaf
Ardelu kerd kans keissyaf
Gan Duw py unpeth gassaf
24. Bud ac auen a chyffret
Pan retto dufyr ar anuaret
Guaethav tuyll truy ymdiret
25. Tuyll truy ymdiret os gunav
Ac y Duw Naf kyffesaf
Pa dial a vyd arnav
26. Os gunei duyall truy ymdiret
Heb ffyd heb grevyd heb gret
Key benyt ar dy seithvet
27. Kyfliu dyd mi ath gredaf
Ac ar Duw y govynnaf
Nef py ved yd henillaf
28. Nyt cyffelyb da a druc
Pan ymlado gwynt a muc
Guna da yr Duw ſef y diuc
29. Blaengar auen pob achles
Retuaur goruydaur ar tes
Diued pob peth yu cyffes
30. A nuelych o bob dirdra
O duyall a threis a thraha
Yr Duw kyffesa yn da

CUHELYN AI CANT.

GREID bleid byghawd
Gretyw detyf durawd
Gnawd brawdwrriaeth

Gwr oet eiteol
Gorwy reol
Gordethol doeth

Gwyth vill dragon
Gosparth Brython
Gosgyman weith

Gnawd tryganet
Gnawd kyhidet
Gorset metveith

Metwin kyvran
Marchavc midlan
Man meidrolaeth

Medrit mur ior
Mavs Pedir pedror
Mawr Cor kyvoeth

Moes breisc vreyr
Moes wirth vehir
Milwr orvith

Maer claer kywid
Mad cathyl kyvid
Moidit ieith

Mas cas nognav
Maer antedawg
Maredavg doeth

Medel visci
Mal vartoni
Mynogi gwyth

Myn vinad vron
Medv ton
Tros draeth

Mer kerteu kein
Mywir corein
Mirein anoeth

Menestir vytud
Mened vedud
Molud esmwyth

Music a gan
Mâl eur orian
Man Vyhanieth

Gweith reith rysset
Gwich ruich rywet
Rinwet Reen

Rec rysyolaw
Rec a archaw
Rvymav virchen

Rhuthr uthr awel
Rynaut vvel
Ryfel febin

Ruteur dyrlyt
Rhychlud clodryt
Rihit aden

Reuwet parawd
Rin vynn wascawd
Tra gawwd wobrin

Ry hait i tavr
Ry cheidv ynawt
Racc kawt gelyn

Rychetwis detyf
Ry chwynis gretyw
Rac lletyw Ogyrwen

Rac dac drossot
Reghit brid bod
Rot Cuhelin

GWYDDNEU AI CANT.

KYD karui vi Morva, kassaa vi mor pur
Doe waneg karrec kamhur
Glew diwael hygar hael hwyskur
Yscinvaen beirt bid bydic clydur
Goruc klod Heilin benfic awirdwl
Hyd braud parahawd y ertivul
Hyd karui vi Morfa cassa vi don
Digoneis don dreis oer kleis y ron
Ef kwyniw yn i wiw herwyth hon
Gwaith heiniw golchiw or winuiuron
Kyd illeinw keudaud nis beirw kalon
Ac ni lluru cyheic kymod y ron
Y vun edivar oi negessau
Ban vryssys pebrur pell y agheu
Glew diwal kywerthyd yd vain in deu
Menic it arwet duwir dalenneu
Fechit diriscian oth divot
Mi nith erwill fuched¹ diot
Om parth gwerthais y march irot
Dial kyheic amoed blis
Am y kyvreu y melis
Oth korr dy sorr di ymi bu ewnis

GWYDDNEU AI CANT

PAN DDAETH Y MOR TROS GANTREF Y GWAELOWD

SEITHENIN saw di allan ag edrych
Uirde varanres mor maes Gwitneu rhyt-
oes

Boed emendiceit y morwin
A helyngaut gwydi e wyn²
Ffynnaun Wenestyr mor terrwyn

Boed emendigeit y vachdeith
Ai golligaut guydi gweith
Ffynnaun Wenestyr mor diffeith

¹ Unchod, neu imchod.

² Gwyddi ewin, neu gwydi ewin.

Diasbad wererit yar van kaer
Hyd ar Duw i dodir
Gnawd gwedi traha tranc hir

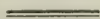
Diaspad mererit y ar van kaer
Hetiu hyt ar Duv y dadoluch
Gnawd gwedi traha attregwch

Diaspad mererit am gorchwyt heno¹
Ac nim haut gorluyt²
Gnawd gwedi traha tramewyt

Diaspad mererit y ar gwineu
Kadir Kedaui Duw ae goreu
Gnawd gwedi gwedi gormod eisseu

Diaspad mererit am kymhell
Heno wrth vy ystavell
Gnawd gwedi traha tranc pell

Bet seithenin synwyr van
Rhwing kaer Kenedir a glan
Mor, maurhydïc a kinran

YMRYSOŶ GWYDDNEU A GWYN AB NUDD.

KANIS koegawc sy mor eurawc
A hin yn ymyl llys Gwallawc
Minneu byddaf goludawc

Boed emendigeit ir gwydd
A dynnwys y lygad yn y wydd
Gwallawc ap Lleinawc arglwydd

Boet emendigeit ir gwydd du
A dynnwys i lygad oed ddu
Gwallawc ap Lleinawc penn llw

Boet emendigeit ir gwydd gwenn
A dynnwys i lygad oi benn
Gwallawc ap Lleiniawc unben

Boet emendigeit ir gwydd glas
A dynnwys y lygad yngwas
Gwallawc ap Lleinawc urddas

Tarw trin an vyddin blawdd
Arbennic llw lliid anhawdd
Dinam eiroses am oes nawdd

Ygan gwr gwrdd i kynnyad
Arbennic llw lliid Owydd
Ath wrdd nawdd kanyis erchydd

¹ Gorvydd.   ² Gorewydd.

Kanyis nawdd ym a roddytt
Mor verth y thogyvethyd
Gwawr lu py du pan ddoydd

Ban ddeuaf ogat a chymynad
Mawr ag aesawr in anghad
Briwint pennavr peleidrad

Ath gyvarehaf huysewn
Gwr ai ysewid yn anghen
Nebir gwr pan yw dyeechen

Karngwrn vy march kat trabludd
Hud im gelwir i Gwyn Mab Nudd
Gordderch kreurdillad merch Lludd

Kanyis ti Gwyn gwr kywir
Rhogot ni ry ymgelir
Minnew Gwidnau Garanhir

Nim gad i gan gyvlfaredd
A thi wrth i frywn yd wedd
Diwris im trwm Tawy annedd

Niu Tawve i nessaf a lafaraf
Wrthyt namvin Tawve i eithaf
Erir mor teruin treiaf

Yscithreid fy modrwy eur gywrwy
Kanu y gan vy Afarwy
Gweles-aer rac Kaer Fandwy

Rhag Mandwy llw a weleis
Aessawr briwedd torrhyd eis
Mygedawl kein a ddygei dreis

Gwyn ap Nudd budd bytinawr
Cynt i syrthiei cadoedd rhag Carnedd-
Dy vreich no brwyn briw i lawr [awr

Ystec fy ki as ystrwn
Ag ys ev oreu or kwn
Dormarchedd hwnnw a vu y Maelgwn

Dormarth drwynrhydd ba syllydd
Arnaw can yssamgyffredydd
Dy grwidir ar Wiber wynydd

My wn yn y lle y llas Gwenddoleu
Mab Ceidiaw Colowyn kerdeu
Ban ryerchint brein ar kreu

Mi a wnn yn y lle y llas Bran
Mab y Werydd glod lydan
Ban ryerhint Brein garthan

Mi a wnn lle y llas lacheu
Mab Arthur uthr yngherteu
Ban ryerhint brein ar kreu

Mi a wn lle i llas Meiric
Mab Kerreian clad etmic
Ban ryreint brein aa kic

Mi a wn lle¹ i llas Gwallawe
Mab Goholeth teithiawe
Addwod Lloegyr mab Lley nawe

Mi a wn lle² i llas milwyr Prydein
Or dwyrein ir gogledd
My wi wiw vinteu y bedd

Mi a vun lle llas milwyr Prydein
Or dwyrein ir deheu
Mi wi wiw vinteu y hagheu

YMDDYDDAN ARTHUR A CHAI A GLEWLWYD.

Pa gwr yw y Porthavr
Glevlvid Gafaelfawr
Pa wr ai govin Arthur a Chei gwin
Pa imdda genhit gwin goreu im bid
Ym ty ny ddoi onis gwaredy³
Mi ai gwardi a thi ai gwely
Vithneint elei Assivion ell tri
Mab a Mydrion gvas Uthir Pendragon
Kyscaint mab Banon a gwin godybrion
Oet rinn vy gweission in amwin eu detvon
Manawydan ap Llyr oet dvis i kusil⁴
Neus due Manavid eis tull o Trywrid
A Mabon am Mellt
Maglei gwaed ar gwellt
Ag angvas edeinawe a llwch llawynnawe
Oetin diffreidiawe ar i din cyminawe
Arglvit ai llochei mynnei ymtiwygei
Kei vi heirolei tra llatheï pob tri
Pan gollet Kelli kaffad cuelli
A seiriolei Kei hid trae kymynei
Arthur oed hvarei y gvaed goverei
In Neuat Awarnach in imlat ef a gvrach
Ew a gwant penn Palach
In atodev dissethach
Ym minit Eidin amvc a Chinbin
Pob cant id gwrтин pob cant

Rhac Bedwir bedrydant
Artraetheu trywrid in un in a garwlwid
Oet gwyhychr y anwyd o cletyf ac yskwid
Oet gwaget bragad vrth Cei ynghad
Oet cletyf i ghad oe law digwystlad
Oet hyneiw gvastad ar lleng as lles gwlad
Betwir a Bridlav naw Cant gwarandaw
Chwechant y eirhaw a talei y ortinav
Gveission am buyat oet gvell ban vitint
Rhag rhiau Emreis gveleis e Kei ar vrys
Preiteu gorthowys oet gwrhir in ewnys
Oet trum i dial oet tost y cynnal
Pan yvei owval yvei wrth pedwar
Yg kad pan delei wrth gant it lathei
Ny bei Duw ae digonhei
Oet diheit aghen Kei
Kei gwin a lathei digonynt wy kadeu [un
Kyn gloes glas veru ygvarthaw ystawing-
Kei a gwant nav gniton Kei win aeth Fon
Y dilein Llevon
Y ysevid oet mynud erbin Cath Paluc
Pan gogyveirch tud
Pwy gwant Cath Paluc
Naw ugein kinlluc ac vitei in y bvyd
Naw ugein kiwrann

ENGLYNION CAD GODDAU.

Val dyma yr Englynion a ganwyd pan cad goddau,
ereill a'i geilw cad Achren, ac o achos iwrch gwyn
a cheneu y bu, ac o anwn yr hanoedd hwynt, ac
Amathaon ap Don ai daliodd. Ac am hynny yr
ymladdodd Amathaon ap Don ac Arawn vrenin
anwn, a gwr oedd yn y gad oni wyped i henw ni
orfyddit arno; a gwreic oedd yn y tu arall a elwid
Achren, ac oni wyped y henw ni orfyddit arnunt.
A Gwidian ap Don a ddychymygawdd henw y gwr
ac a ganodd y ddau Englyn sy yn canlyn.

CARNGRAF vy march rhagotoy
Benn Olgen gwera ar yasfoyr
Bran ith elwir briger loyr

AC FAL HYN.

Carngraff dy farch yn y dydd cad
Bann blaen gwern ar dy angad
Bran lorgric ai vrig arnad
Y gorfu Amathaon mad

GWYDION AP DON AI CANT.

AMRYW GANUAU, NIS GWYDDIS PWY A'U CANT.

ENGLYNYON Y KLYWEIT.

A GLYWEISTI a gant Kynvyt⁵
Ac a glyv y dvedut⁶
Goreu Kamwri Katbyd⁷

A glyweisti a gant Kynrein¹
Pen Kyssul Ynys Prydein
Ys gwell cadw noe olrein

A glywaisti a gant Idloes
Gwr guar hygar y einyoes
Goreu kynnyd Kadu moes

¹ Ni bum lle.

² Mi a vun.

³ Gwarchodei. ⁴ Cyssir. ⁵ Kynwyd.

⁶ Dywedwyd.

⁷ Cedwid.—*Dr. Davies.*

¹ Cynrhain.

A glyweisti a gant Kynlluc¹
Gur lluyt llydan y oluc
Kavas da ni chavas druc

A glyweisti a gant Meugant
Yn ysgar a ysgarant
Pob enuir dienuir y blant²

A glyweisti a gant Karku
Gweddy gorvot ar y llu
Nid guaraduyd guellahau

A glyweisti a gant y vronvreith
Pan dramuyich dros diffeith
Na vid elyn dy gedymeith

A glyweisti a gant y vran
Kymmer ..... Kynnudan
Gvell ry draws uo ry druan

A glyweisti a gant Kadgyffro
Hen yn darllen llyvyr Cauo
Nyt mad vu ny bu Gymro

A glyweisti a gant y gegin
Byd leu na vyd dia ... thrin
Na vit dy wreic dy gyvrin

A glyweisti a gant Uryen
Gyt ac a ganeï amgen
Digaun Crist Trist yn llauen

A glyweisti a gant Kynvarch
Bit dy ysguyt ar dy varch
Ar nat parcho na pharch

A glyweisti a gant Deui
Gur lluyt llydan y deithi
Goreu denaut daioni

A glyweisti a gant Teilau
Gur a vu'n penydyau
A duv nyt da ymdarau

A glyweisti a gant Padarn
Pregethwr kywir kadarn
A wnel dyn duv ae barn

A glyweisti a gant Andras
A diodevod croes leas
Duv a rannuys nef a gavas

A glyweist ti a gant Anaraut
Milur donyauc ditlout
Reit urth amhuyl puyll paraut

A glyweisti a gant Gurhir
Gwalstaut pob yeith gywir

¹Cynllwg. ²Difenwir.

A wnel duyll ef a duyllir

A glyweisti a gant Marthin
Breinyaul sant y gyffredin
Namyn Duw nyt oes deuin

A glyweisti a gant Gereint
Mab Erbyn kywir kywreint
Byr hoetlauc digassauc seint

A glyweisti a gant Ryderch
Tridyd hael¹ serchauc serch
Gnaud rygas guedy ryserch

A glyweisti a gant Hugbuyd
A vuassei gynt yn fuyd
Gnaud guedy traha tramcuyd

A glyweisti a gant Ffoluch
O gymryd edifeirwech
Gnaut guedy redech yrthuch

A glyweist ti a gant Cormoc
Breinyaul gyvreith annoc
Pob bur ledrat y groc

A glyweisti a gant Eileru
Marchauc serchauc syberu
Hir y cnoir tameit chueru

A glyweisti a gant Esperir
Ymdidan a Meni hir
Kar kywir yn yng y guelir

A glyweisti a gant Heled
Verch Cyndruyn vaur y rhyved
Nyt rodi da a wna dloded

A glyweisti a gant y Barcut
Y dyn ysglyvyat gleu drut
Moch vyd Barn pob Ehut

A glyweisti a gant Haernued
Yradauc vilur teyrned
Trech nerth no guir urth digassed

A glyweisti a gant y Pysc
Wrth ymdrafful ymplith y guryse
Trech anyan nac adyse

A glyweisti a gant Huêil
Mab Caw Kymmuyll ariel
Mynych y syrth mevyl o gesseil

A glyweisti a gant Llywarch
Oed henwr drut dihavarch
Onyd kyvaruyd kyvarch

¹Rhydd hael.

A glyweisti a gant Beduini
Oed escaub donyauc diffri
Racreitha dy eir kyn noi dodî

A glyweisti a gant Avaon
Vab Talyessin gerd govyon
Ni chel grud gystud calon

A glyweisti a gant Ysgafnell
Vab Dysgyvndaut Katgymell
Nyt anregit tlaut o bell

A glyweisti a gant Rioget¹
Guedy caffel teyrnget
Ny chuse Duv pan rywaret

A glyweisti a gant y Gorres
Wrth y gelein pan sorres
Ny charaud Crist ae croges

A glyweisti a gant Angar
Mab Caw milwr clotgar
Bid tonn kalonn gan alar

A glyweisti a gant llu crun
Wrth y gydenu Huatrum
Pan lado Duv llad yn drum

A glyweisti a gant Goliffer
Gosgordvaur guych y niver
Kas uiryoned ny charer

A glyweisti a gant Beuno
Kan dy bader ath credo
Rac agheu dy thycya ffo

A glyweisti a gant y Beleu
Gyt ar adar yn guareu
Pob hir nychdaut y agheu

A glyweisti a gant Duinnic
Milur doeth detholedic
Digaun Duv da y unic²

A glyweisti a gant Kymyluch
Yn y henaint ae heduch
Deduyd a gar datoluch

A glyweisti a gan Gwiau
Dremynur goluc unyaun
Duv cadarn a varn pob yaun

A glyweisti a gant Llenllyauc
Guydel urdawl eurdochauc
Guell Bed no buchedd heghenauc

A glyweisti a gant Kynon

Yn ymoglut rac meduon
Curw yw alluyd Calon

A glyweisti a gant y gurhy
Bit lauen paub yn y dy
Wyneb Trist druc ae hery

A glyweisti a gant Hylwyd
Oed henur kall kyvaruyd
Nyt treftat enryded arghuyd

A glyweisti a gant Gurgi
Yn kyssul mewn Kunsli
Nyt reit y detuyd namyn y eni

A glyweisti a gant gur kall
Yn kyghori guas aghall
A unel druc arhoet y llall

A glyweisti a gant Rioget
Oed ffydlau kyviaun y gret
A unel druc ymogelet

A glyweisti a gant Kyghellauc
Yn ymdidan a lliu guaur
Chuerdit bryt wrth agharauc

A glyweisti a gant Kynan
Guledic sant y anyan
Drykai pob amuyll y rann

A glyweisti a gant .....
Gur a un y lla ...
Druc drycuas guaeth bod hebdo

A glyweisti a gant Huaraur¹
Yn ymdidan ae gymhar
Ded or ae gwel ae kar

A glyweisti a gant Gildas
Mab Caw Milwr atkas
Dynaut guas hir y gar

A glyweisti a gant Gurselid
Guydel diogel y ymlit
Drwg pechaut oe hir erlit

A glyweisti a gant Lliaus
Mab Nuyvre milur hynavs
Dadleuad ar bob achau

A glyweisti a gant Kyndelu²

A glyweisti a gant Credeiliad
Verch Ludd riain wastad
Digaun da diwyd gennad

¹ Huarwar.

² Mae arwydd yn yr hen lyfrau vod pennill ar goll ar ol hwn.

¹ Rhiogetd.

[Cynganedd.

² Mae Giraldus wedi rhoi hwn er dangaws ansawdd

A glyweisti a gant Kyndrwyn
Tangnefeddwr mad mwy
Nid gwarac hengi a cholwyn

A glyweisti a gant Hen Gyrys
Gwna dy neges yn ddi ddefrys
Gwell car yn Llys nag aur ar Fys

A glyweisti a gant Caleaw
Ni mynnei i neb ei dwyllaw
Gwell un hwde no dau addaw

A glyweisti a gant Europa
Mab custeon caswestfa
Gnawd o ben drythyll drala

A glyweisti a gant Eheubryd
Mab Cyfwlch cyfiawn yspryd
Goval Dyn Duw ai gweryd

A glyweisti a gant Drystan
Gobeithiwr prudd ei anian
Gossymdeith dyn Duw ai rhan

A glyweisti a gant Dremhidydd
Hen ddisgwylliwr ar geurydd
Gwell nag nac addaw ni wneydd

A glyweisti a gant Cywryd Ceint
A oddefawdd lawer heint
Gwae ieuangc a eiddun heneint

A glyweisti a gan Eilassaf
Odid un Dyn dianaf
Nid un awen iach a chlaf

A glyweisti a gant y Pi
Geilwad argoeliad gwesti
Nid menichdid maerioni

A glyweisti a gant Cadreith
Fab Porthawr flwr areith
Ni char Dofydd diobeith

A glyweisti a gant Gwenddoleu
Wrth dramwyaw dyffrynau
Pren ynghoed arall bieu

YMDDIDDAN

RHWNG ARTHUR FRENHIN AI AIL WRAIG
GWENHWYFAR.

Hon oedd y ferch a ddygodd MELWAS Tywysog o'r
Alban.—O'r Ll. Gwyrrd.

A. Du yw fy march a da dana
Ac er dwr nid arswyda
A rhag ungwr ni chilia

G. Glas yw fy march o liw dail
Llwyrr ddirmygid mell mawrair
Nid gwr ond a gywiro ei air

G. ....
.....ymlaen y drin
Nid deil gwr ond Cai hir ab Sefin

A. Myfi a ferxyg ac a sai
Ac a gerdda yn drwm gaulan trai
Myfi yw'r gwr a ddaliai Gai

G. Dyd wâs rhyfedd yw dy glywed
Onid wyd amgen no'th weled
Ni ddalid di Gai ar dy ganfed

A. Gwenhwyfar olwg eirian
Na ddifrawd fi cyd bwy byxan
Mi a ddaliwn gant fy hunan

G. Dud wâs o ddu a melyn
Wrth hir edryx dy dremyn
Tybiais dy weled cyn hyn

A. Gwenhwyfar olwg wrthox
Doedwx imi os gwyddox
Ymhâ le cyn hyn im gwelsox

G. Mi a welais wr graddol o faint
Ar fwrdd hir Arthur¹ yn Dyfnaint
Yn rhannu gwin iw geraint

A. Gwenhwyfar barabl digri
Gnawd o ben gwraig air gwegi
Yno y gwelaist di fi

ENGLYNION YMDDIDDAN

Rhwng ARTHUR AB UTHUR A'I NAI LIWLOD AB
MADOG AB UTHUR OED FARW, ac wedi ymrithio
yn rhith ERTR.—Ailan o'r Llyfr Gwyrrd.

A. Y sy ryfedda gan wy fardd²
Ar faen dêr a'i brig yn hardd
Pa edrych Eryr pa xwardd

E. Arthur bell glod oddiwes
A'th lu llawenydd a'th les
Yr Eryr gynt ath weles

A. Y sydd ryfedda o du mur
Ath ofynaf yn fesur
Pa xwardd pa edryx Eryr

E. Arthur bell glod yn hynt

¹ Celliwig. ² Ys rhyfeddaf cyd bwyf bardd.—L. M.

- Ath llu llawenyx dremynt
Yr Eryr ato weles gynt
- A. Yr Eryr a sai ar flaen dâr
Pei hanffit o rew adar
Ni byddit ti na do na gwâr
- E. Arthur gledddyldawg uthur
Ni sai dim gan dy ruthur
Mi yw mab madog ab uthur
- A. Yr eryr ni wn ei raw
A dreigla glyneu Cernyw
Mab Madog ab uthur nid byw
- E. Arthur iaith gyfrwyslid
Ath lu nis gwradwyld
Eliwlod gynt im gelwid
- A. Yr Eryr olwg difai
Ar dymadrodd nid oes fai
Ai di yw Liwlod fy nai
- E. Arthur dihafarx osod
Os mi ydyw Liwlod
Ai gwiw ymgystlwg o honod?
- A. Yr Eryr barablau difrad
Os di ydyw Liwlod
Ai gwiw ymladd am danod
- E. Arthur dihafarx atdeb
Ni sai gelyn ith wyneb
Rhag angau ni ddiane neb.
- A. Yr Eryr iaith di ymgel
Allai neb drwy ryfel
Yn fyw eilwaith dy gaffel
- E. Arthur bendefig haelion
O xredir geiriau y ganon
A Duw nid gwiw ymryson
- A. Yr Eryr barabl eglur
A ddywedi di wrth Arthur
Pa beth sydd drwg iw wneuthur?
- E. Meddylio drwg drwy irdwl¹
A thrigo yn hir yn y meddwl
A elwir pexod a xwl
- A. Yr Eryr barabl doethaf
It dy hun y gofynaf
Bodd Duw pa ddelw ir harddaf?
- E. Caru Duw o fryd iniawn
Ac erxi arxau cyfiawn
A bair nef a bydawl ddawn
- A. Yr eryr gwir fynegi
Os llwyr ofynaf iti
Ai da gan Grist ei foli?
- E. Arthur ydwyd gadarnaf
Ar dwr gwr gwiw obeithiaf
Pob yspryd moled ei Naf
- A. Yr Eryr radlon fywyd
Ith ofynaf eb ergyd
Pwy sy nesa eb yspryd
- E. Arthur disegur lafnau
...ydaist o gur gan waydau
Crist yw ef cred nag amau
- A. Yr Eryr barabl adef
A ofynaf o hyd llef
Beth ore i geisio Nef
- E. Edifeirwx am drawsed
A Gobeithio y drugared
Hyn a bair y dangnefed
- A. Yr Eryr barabl diwg
A fynegi di yn amlwg
I wneuthud be sy drwg
- E. Medylio brad anghywir
A xhelu medwl yn hir
Cwbwl bexod i gelwir
- A. Yr Eryr barabl tawel
A dywedi di heb ymgel
Beth a bair ym i oxel
- E. Gwedio Duw bob plygaint
A dymuno cael madeuaint
Ac erxi cynnorthwy'r saint
- A. Yr Eryr barabl didlawd
Ith ofynaf ar draethawd
Pa fath waetha ar bexawd
- E. Arthur oderxog doethiaith
Gwedi profer pob cyfraith
Gwaetha bernir anobeith
- A. Yr Eryr barabl Osyd
A fynegi yn gelfyd
O anobaith beth a fyd
- E. Heudu hir boen uffernol
A xaffel cwyp anesgorol
A xolli Duw'n dragwydol
- A. Yr Eryr iaith ymadaw
Ath ofynaf rhag llaw
Ai gore dim gobeithiaf

¹ Afrdwl.—L. M.

- E. Arthur arderxawg Cyman
O mynni o fyd gafel rhan
Wrth gadarn gobaiith gwan
- A. Yr Eryr barabl cywir
It dy hun y gofynir
Pan nad cadarn perxen tir
- E. Arthur arderxawg wydfa
Na xoll Dofud or alfa
Y cadernid yw'r pennaf
- A. Yr Eryr barabl diau
Ath ofynaf ar eiriau
Ond yw cadarn finnau
- E. Arthur ben cadoed Cernyw
Arderxog finiog o liw
Nid cadarn neb ond Duw
- A. Yr Eryr iaith diarfford
Ath ofynaf heb foeldord¹
Beth a wna Duw a gosgord
- E. Gosgord os gwir i foli
Os cyfiawn cyferxi
Ni ryd Duw uffern arni
- A. Yr Eryr iaith drym garn
Ath ofynaf yn gadarn
Pwy dyd brawd a ryd barn
- E. Arthur arderxawg wydfa
Gorxest gwir a defa
Duw ei hun a farna
- A. Yr Eryr nefol dynged
Ar na xafas i weled
Beth a wna Crist i'r rhai cred
- E. Arthur wydfa llawenyd
Ath lu buost lwyr gynyd
Dy hun dyd brawd a'i gwybyd
- A. Yr Eryr barabl syxoed
Ath ofynaf berxen torfoed
Dyd brawd beth a wna i bobloed
- E. Arthur arderxawg *Lampre*
Ath wir gwiriondeb hagdle
Yna i gwybod pawb ei le
- A. Yr Eryr barabl difustul
Ath ofynaf heb gynfyl
Ai da cael gwasanaeth sul
- E. Gwasanaeth sul o xeffi
A gras gan duw gwedi
Gwynfydedig wyt o honi

¹Faldord.—L. M.

- A. Yr Eryr barabl difri
Ath ofynaf dros geli
Beth ym o byda hebdi
- E. O bydi heb eiriau llen
Die sul eb raid eb angen
Hyd yr ail sul na xward wên
- A. Yr Eryr barabl hynod
Ath ofynaf yn hynaid
Beth ore rhag enaid
- E. Pader a gwediau
A dirwest a xardodau
A diodef enaid hyd angau

LLYMA ENGLYNION

A fu rhwng TRYSTAN FAB TALLWCH A GWALCHMAI FAB GWYAR, gwedi bod TRYSTAN dairblynedd allan o Lys Arthur ar soriant, a gyrru o ARTHUR wyth ar hugain o'i Filwyr i geisio ei ddal a'i ddwyn at ARTHUR ac e fwrriodd TRYSTAN hwynt i lawr bob un yn ol eu gilydd, ac ni ddaeth er neb ond er GWALCHMAI a'r Tafod aur.

- G. PRWYSTYL sydd tan¹ anianawl
Pan fo'r mor yn ei chanawl
Pwy wyl filwr anfeidrawl
- T. Prwystyl fydd tonn a tharan
Cyd bont brwystul eu gwahan
Yn nydd trin mi yw Trystan
- G. Trystan barabl difai
Yn nydd trin nid ymgiliai
Cydynaith yt oedd Gwalchmai
- T. Mi a wnawn er Gwalchmai yn nydd
O bai waith cochwydd yn rhydd
Nas gwnae'r brawd er eu gilydd
- G. Trystan gynneddfau eglur
Huddellt baladr oth lafur
Mi yw Gwalchmai nai Arthur
- T. Yno gynt Gwalchmai nog *mydrin*
O bae arnat ti orthrin
Mi a wnawn waed hyd ddeulin
- G. Trystan o honot ti y pywllon
Oni'm gommeddai'r arddwrn
Minneu a wnawn goreu ag allwn
- T. Mi ai gofyn er a fen
Ac nis gofynaf ar grauen
Pwy yw'r milwyr sydd om blaen

¹Ton.

G. Trystan gynneddfau hynod
Nid ydynt ith adnabod
Teulu Arthur sy'n dyfod

T. Arthur nim bogela¹
Naw cant cad ai tyngeddaf
Om lleddir minneu a laddaf

G. Trystan gyfaill rhianedd
Cyn mynd yngwaith gorfedd
Goreu dim yw tangnefedd

T. O ca¹ fy ngled¹ ar fy nghlun
Am llaw ddeau i'm ddiffyn
Ai gwaeth finneu nag undyn

G. Trystan gynneddfau eglur
Cyn cynaws lliaws llafur
Na wrthod yn gar Arthur

T. Gwalchmai o honot y pwyllaf
Ag om pen y llafuria¹
Fal i'm carer y caraf

G. Trystan gynneddfau blaengar
Gorwlychyd cafod cann dâr
Tyred i ymweled ath gâr

T. Gwalchmai atebion¹ cymmen
Gerwlychyd cafod cann rhych
Minneu af ir lle mynnych

*Ac yno daeth Trystan gyda Gwalchmai at
Arthur.*

G. Arthur atebion cymmen
Gorwlychyd cafod cann penn
Llyma Drystan bydd lawen

A. Gwalchmai atebion difai
Gorwlychyd cafod cann tai
Croesaw wrth Drystan fy Nai

Trystan wynn bendefyg llu
Car dy genedl¹ cred a fu
A minneu yn ben Teulu

Trystan bendefig cadau
Cymmer gystal ar goreu
Ag yn gywir gad finnau

Trystan bendefig mawr call
Câr dy genedl nith ddwg gwall
Nid oera rhwng câr ar llall

T. Arthur o honot y pwyllaf
Ac ith ben y cyfarchaf
Ac a fynnach mi ai gwnaf

¹ Nage, Gwrthgrych.

ALLAN O DDRYLL O HEN LYFR YSGRIFEN

A gafed yn Ngogorthan yn y fl. 1759, mewn
llaw odiaethol, meddai Llywelyn Ddu.

ACHES ym leinist afei tyrwy ym byddin
Twrwf Catwallawn hael edhwyl a ydin
Esgar hyd haual a rhan chweffin
Rhabawd y adveirch ai radlann medud?
Y uolud ar llyr llaun
Naut glust deheu a mor eigiaun
Hevelys y llon nas arllu estraun
Hyd esgyr y wyr a daly yaun
Madganet mab brith¹ cyth mor radlawn
Kynneved echel aeth Kywryd Kamawn
Tewynt rieu Krawn rac proystlaun
Gardei ir pananed dyn dywyndaun Kymry
Pan rygreas Crist Catuallaun

As amoduy Duw y deur orchordon
Nys arlludion gwynt a thonawr
Nychuedyl am doddyw o wynedd glawr
Lladd y gwyr yn aer anoleith awr
Diau trafodynt lladd llafnawr
Rived o dud agynhennawr
Yd wna¹ Cadwallawn pan gymhwylo y
myd?
Tra barhao Nef ucheluit lawr

Ossidd arf y Mon ryphebyllas
Malgwn hevelyt haylon o guas
Ny ar arch Briniach ny ry dadlas
Ac eduin arnaddynt yn dad ruytuylluras
Ny buglait ywarthec nys arlleueir nep
Hymanaf Gweithen i dan adas
Ar wyneb Cymry Catuallaun uas

Dybit ymdouit y luydauc Prydain
Y digones guychyr gwallauc
Eilywod Gattræth fawr vygedauc
Allmyr a maen a gwyonawc²
Biw rewt y rann rad Luossauc yn aer?
Yg cattreu gwyn gwesti varchawc
Esgor lluded llong llann gled yfawc
Yspyddawd Catwallawn Gaer Garadauc
vre
Wrth y gyfwyre gynne Efrawc

Kyweir dennmeir yc oneir Prydein
Pryder ior udic aduer
Kedwesid grut Kymry can differ y ysgwyd
Y ysberi pell yd glower
Cawawc cynhorawc cawgawg fer
Peuyr porth ysgewin Kyffin Aber
Canotor cathyl gwynnwyd gwenleuver
Golluchaf gleu hayl hilic naf ner
Aded gynt ethynt yn hyd irver hallt

¹ Pict or Briton.

² Gwionawc.

Rac gawr pallt gorthrycher
 A uouch nothi hael dimyn oer arglwydd?¹
 Onid gordeil awyr a ser
 Calwallawn ei mawn a ral ymher
 Pydret.....

O LYFR GOGERTHAN, 1759.

RIAN rheu rhad gordden gwaith heinyw
 Dylaith i bob gwyni aith
 A chadwyd cyfraith
 Cysgawd gwiniath geinyw
 Dyddwyn ac addwyn eedeirn ynghadwyn
 A gwedi ewyn cynnif
 Cochwedd calanedd cyfyng fireon
 Cochwedd calanedd ev seggyf a renaint
 Amnoethaint yngwarthaf nant
 Seith angerdd au segyf, dwfyn, dwfyn,
 gwaddyn, gwaddyn awallu
 Tri gair am dri phair tri theulu
 Tri M. tri nis deupi meddygon
 Tair aer, aer am gaer o ganhon
 Kadead cyffylud ar saeson
 Gwall gwall ou arfall ar gynhon
 Graid greic goffelaig ddragon
 A eryri fraith freon
 Eryri a orfi ban welych
 Daragon o nyuant a lewyech
 Greid un bro greid agro gro yngwrych
 Ar ysei asceini asgellwrych
 Llestri llu ar helituth eleirch
 Gwae wrth for nad gwrthdir a wrthrych
 Drull yw hon o'r Gan. Tu dal. 160.

AUDYL.

MOCH dau byt yggyrt yggredyf carant²
 Moch dau mynych dorr o³ *turneimant*
 Moch dau rung saeson ryssyant ymdrychu⁴
 A dibarch gladu a guassant
 Moch day guyr Mannau er mynny molyant
 A gogled dyhed diheu a gunant
 Moch vyd ym prydein pryder achuant
 Ac am deutu lloegyr llavar yt guynant
 Am lithrau mab Henri enryvedant
 Meint uyd ygguasgar yr ysgrydyant
 Ysgeindorf⁵ voroed rif torfoed tarvant
 Turf am y teruyn traha ny barchant
 Ami disgoganaf escut levant
 Guiryon val geuauc a gymmunant
 Maur trachures llyghes lloegyr o fyrcuant⁶

¹ Qu. na vo uch, &c.

⁴ Ymdrech. — Ll. E. D.

² Korant.

⁵ Ysgain dros. — Ll. E. D.

³ Ar - Ll. E. D.

⁶ A gyrchant. — Ll. E. D.

Lluoed avledneis treis a geisiant
 Am gyhoed ty roed¹ taer ostygant
 Y tyreu kadarn yn uann y gunant
 Am dal tyrva y turneimant
 Am gyghaus undyd rif myrd a syrthiant
 Am voroed kyhoed y kymynant
 O honau disgoganaf na hilia plant
 Ac nyt mi ae kel nys treulant
 Oesvot adyvyt Dovyd ae divant
 Brython ae treula penna urdant
 Brith vyd a dybyd o dieter Karant
 A Seis byd lauen pan y guelant
 Dygogan tyvyrru erymes tra bydant

YMDDIDDAN Y SAINT A CHYBI.

WRTH FYNED I YNYS ENLLI.²

PAN oedd seint senedd Brevi
 Yn ol gwiw pregeth Dewi
 Drwy arch y Prophwydi
 Yn myned i ynys Enlli
 Yno i gofynnent i Gybi³
 Bwy borthiant sydd ar weilgi⁴
 Duw a ro cyngor ini⁵
 Ar dir a mor yleni⁶
 Cann haws⁷ gan Dduw rodidi
 Na chan ddyn diddim erchi
 Mae medd y Prophwydi
 Ddau parthiant byd or heli⁸

Gweddiwn Dduw o ddifri⁹
 A goddefwn galedi¹⁰
 Ni chair lles o ddiogi
 Trech llafur no direidi

Yno i dywawd Eleri
 O chredir llyfr Genesi
 Ni rodd Duw ddyn geni¹¹
 Heb lafur iddo iw borthi¹²

Wellwell fydd Duw oi addoli¹³
 Waethwaeth¹⁴ Diawl oi berchi
 Dirwest fydd¹⁵ a gweddi
 A orfydd bob caledi¹⁶

¹ Tyroed. — Ll. E. D.

² Aneurin ai cant medd rhai llyfrau.

³ I dywedasant (dyfod hon) wrth gybi

⁴ Pa (ryw) vwyd a geir yngweilgi.

⁵ Gyngor i chwi.

⁶ Ar dir a mor a drysni.

⁷ Mil can haws.

⁸ Deuparth da (y) byd yn heli.

⁹ Gweddiwch dduw yn ddifri.

¹⁰ A goddefwch (fawr) galedi.

¹¹ Ni roes duw ddyn iw eni.

¹² Heb ryw luniaeth iw borthi.

¹³ Foli.

¹⁴ Waethwaeth fydd.

¹⁵ Dirwest a chred.

¹⁶ Clefyri.

Y mwyaf yn nydd cyfri¹
Y mwyaf ei amherchi²
Yr haceraf ei ferthyri³
Teccaf a fydd ger bron Celi⁴

Nag ofnweh for heli⁵
Mwy nor fwyalch ynghelli
Nidd ardd nid erddir iddi
Nid llawenach neb no hi

Archwn i Dduw un a thri
Arglwydd yr holl arglwyddi
Iesu ar ei bum gweli
Yn dwyn o bob cyfelrhi⁶

AWDYL.

KYVAENAD kelvit
Kynelv o Dovit
Kyvaenad kyan
O Crist kein didan
Ac vei gyverkinan
Am y gylchin huan
Ar gynniver pegor
Yssit dan y mor⁷
Ar gynnifer edeiniaug
A orug kyvoethavg
Ac vei vei paub
Tri trychant tavaud
Ny ellynt wy traethaud
Kywoetheu y trindaud
Din dyval y vawd⁸
Ni erfyll cospavd⁹
Cymmun bid paraud
In erbyn trindaud¹⁰
Bit glaf glevychaud
Ban wanha ei gnaud
I ddiovryd yssictaud¹¹
Gvae ti din hewid
Pir dodvid im bid
Onit imwaredit
Or drug digonit
Neud uit yth rehit
Yt vrit a kerit
Drud dy tihenit
Dy imtuin ar logelvit
Truach dy divet
Dy lafuriav o uet
A segi a thraet
Ymplith prit a thudwet

Diavael¹ dy imteith
Dy iscar ath cedimteith
Corph diffit direit
Gobvill oth eneit
Corph ni gliuit
Pe lleveir y gilit
Pa roteiste oth revet
Kyn kywes arget
Pa roteste oth olud
Kin pwll mwll mut
Ac i harvetud
Ac i diadaud
Ac ni rywelsud
Y meint a garyssud
Ac itoet owud
Y luru tenit dud²
Ad aon³ itaethant
Y kymmeint no ffinniant
Prid prin udechant
Othrud a geugant
Ag ysmortmant
Mal gosod amrant
A veleiste ogarant
A vu treis tra geissant⁴
Ny phecheiste guener
Oth vaur etyllter
Ni cheuntoste pader
Na philgeint na gosper
Pader priw traethawd
Gobvill o nebawd
Namyn y trindawt
Rhytalud istedlid
Tri seith pader beunit
A wu ag nid oes
Ac ni threghis eu hoës⁵
Moe y dinwassute merwerit, no phre-
geth egegil
An deid i glethvir gverth⁶ na buost
ussil
Ni phercheiste creireu
Na lloc na llanneu
Nid endewiste kiwreu
Beirt goveg hygleu
Ni phercheiste kivreith
Kreavdir new kin lleith
Llyaus anghivieith
A dodute ar di areith
Gwae fi pir imteith
Genhide in kyveith
Gwae fi pir wuu⁷
Ar dikivolu
Pan daethume attad
Oet bichan vi mad⁸
Neu rimartuad
Oth lavr kiveithad

¹ Y mwyaf ei glwyf ai dlodi.

² Rhydd a fydd yn nydd cyfrif.

³ Ar llaw a gar ferthyri.

⁴ Hagraf a fydd garn bron Celi.

⁵ Nac ofnweh ormod bwystri (prwystri).

⁶ Cydfedhorni (klyvyri).

⁷ Yscid y dan mor

Ffawd.

⁸ Ni erbyn cospavd.

⁹ Trallaud.

¹⁰ Y diodrut yscaut.

¹ Dihafal.

² Teint dud.

³ A duon, daon, a d bona.

⁴ Tragissant.

⁵ In hoës.

⁶ Gurth.

⁷ Wuvf, wuu.

⁸ Vi anvad.

Arnun nin cred
Ni neb oth tremynt tryvted

AWDYL.

ENEID kit im gvneit
In agheu digerit
Gwir yw gvae vinneu
Pir daethoste im goteu
Nag irove nag agheu
Na divet na dechreu
O seith lawamad
Bann im se suinad
O seith creadur
Pan in roded¹ ar pur
Oet un tan lllachar
Pan im roted par
Oet un prit daear
Nim dyhaetei alar
Oetun gwint gouchaf
Llei vyn drwg nom da
Oetun nyvl ar mynit
Yn keissav kedonit
Oetun blodeu y guit
Ar wyneb elvit
Am suinase dovit
Im dodath ar devnit

AWDYL.

NAG un adneir un²
Neu runwared un³
Keugant kyuranghawn
Wide kywascaran⁴
A chiwnod senet
A cheugant kinadlet
A dadvirein o vet
Gvedi hir gorvet
Kyvaethawc Duu a wet
Y din in y deheu wuchet
A dyadu tan
Ar pobloet anylan
A lluch a tharian
A llyaws llydan
Ny lletraut lle dinag
Na didrif na diag
A wide tagde
Teernas arvareu
Dygettaur y trillu
Rac drech drem Iesu
Llu guirin guirion
Eiliu egilion

¹ Dodaeth.

² Neu unadbeirun.

³ Neu runwaredun.

⁴ Kywiscarn.

Llu arall brithion
Eiluu brodorion
Trydet llu divetit
Syth leith gyweithit
Huiliant i glithuir im parthred dievil
In un in daon
Gan dull aghivion
Myn i mae meillion
A gvlith ar tirion
Myn i mae kertorion
In kyveir kyffon
Kein bit eu govalon
Gan gwledig gorchortion
Myn i mae ebestil
Am teernas uwil

Myn i mae periw hael in i clauer kyveistet
Rotiat bid beddrael nid gvael y gerennit
A chin deginnull enne eilivert vedit
Or saul dymguytat ar lleith dim gorbit
Ac ew gweith dvngrv nelemne dunbrodic dit
Nis rydraeth ryveteu kyvoeth rvyteu dovit

AWDYL.

KYNTAW geir a dywedaw
Y bore ban gyvodaw
Croes Crist en wisc am danaf

Ar helv fy rhen i g6escaw
Hetyw untrev a gl6aw
Nid ew wy Du6 nis credaw

Gwisaw am danaf in berth
Ny credaf coel canyd kerth
Y gwr am creuys e am nerth

I mae vi mrid ar debed
Arovun ar mor wyned
Etyl butig bithawl ket

I mae vi mrid ar kighor
Arovun myned ar mor
Etyl budig bytawd ior

Dyrchid bran y hasgell
Ar ovun myned im pell
Etyl budig bydawl gwell

Dyrcheid bran y hadein
Arovun myned Ruvein
Etil butig byta6d kein

Ystarnde wineu ffrvin gvin
Rhedeg hiraethawc rhawn rhin
Rhen new oet reid Duw genhin

Ystarn de wineu byrr y blew

Ruid ygniw rygig otew
Myn yt fyt trôyn yt fyt trev

Ystarn de wineu hir i neid
Ruid igniw rygig woteid
Ni lut ar lew trev direid

Trwm kytvot daear tev deil dris
Chwerv vuelin met melis
Rhen new rhôita de neges

O eissillit gwledig a gweith
Wdig wosprît, a Phedir penn pob ieith
Sanfreid fwyua de in imdeith

Heul eirioled arowned
Argluit Crist Celi Colovin Cred
Dwec viif wyn pechod am gweithred

Terwyn pisc tuth eleirch tonn
Trybelid areith
Duw i din a denvin kedimdeith

Gorôyn blaen pertheu kei gyvreu
Adar hir din bann cogeu
Trugar daffar Duw oreu

Mi ai gowynneis y Offeirieit bid
Ac hescib ac higneid
Ba beth oreu rhag eneid

Pader a bôyeit a bendigeit creto
Ae canho rhag eneit
Hid wrawd goreu gortywneit

Yskithrich fort a delhech ti
A llunhych tagnevet
Nyth vi tranc ar tragaret

Rho vôyd i newynawc a dillad
I noeth, a cheinc olychwyd
O Cyfyl dievil dothvid

Syberw a segur dolar
Ar eu cnawt guerth vynet tros vessur
Ystir nithieu ni bo pur

Rhy hun a rhyvetudawd a rhywirawt o vet
A rhy etylldea o ynowd
Llyna chwech chwerv erbin brawt

Anudon am tir a brat Arglvit
A divanô llawgar
Dit brawt bitawd ediwar

O kyvoti pilgeint a deweint
Dylunaw a ymeitunaw saint
It keiff pob Cristiaôn Maddeuant¹

¹Cyrreisiânt.

AWDYL,

CUHELYN A'T CANT.

DEUS Ren
Ry many Awen
Amen fiat

Fynedig wa6d
Ffrwythlawn draethawd
Rhy bestawt

Herwit urten
Awdyl Keridwen
Ogyrwen amhad

Amhad anav
Areith awyr llaw
Y kau keiniad

Cuhelin Bart
Cymraeg hart
Kit wrthodiad

Cert cymwynas
Ket kyweithas
Ni faintimeit

Gathyr kywystrawd
Kyvan volawd
Cluttawd attad

Kyvrgein genhid
Cor a chiwit
Cyhyd cydneid

Kywrgryn kywfle
Kylwan flamde
Kywvire vad

Kenedyl worord
Kywrisc woscort
Kyg hygneid

Kywolu wa6r
Kywaus mawr
Kir llavreucheid

Kerit vychod
Kerenit not
Clod achubiad

Clo celwit
Kant kalan kit
Kynnullyd greid

Cuhelin doeth
Kymraec coeth
Cyvoeth awyr llaw

Kelvit it gan

Clyvir vir Aeddan
Kywlaſan lev

Kert kyvlaſwnder
Kadeir dirper
Cadir wobr yw

Kan halogicion
Caffod eilon
Keinon wrthaw

Can tyirnet
Cathyl gyhidet
Kywrys wyn

Campus veirch
Canhyn au peirch
Kywreſneirch glyw

Cor faradred
Kenedyl noted
Ket kyvetliw

Lliwet a h6n
Llysſeit eitun
Llun venediv

Llyd am kywor
Llog defessor
Llog porth anaw

Llygrin kydrun
Lledvegin grim
Llim yd grin glew

Lleuver synhvir
Llawer a vyr
Llwir id worriw

Gor pegwr gwlet
Drwy tangnefet
Het o hediw

AWDYL.

GOGONEDAWC Argluit hanpich gvell
Ath vendicco de eglvis a chagell
A kangell ac eglvis a vastad a diffwis
A teir finhaun yssit due uch gvit
Ac un vch elvit a y riscawd ar dit
A firig a pervit
Ath vendiviste Awraham penfit
A vuchet tragivit
Adar a gwen a attpavr a dien
Ath vendigaiste Aron a Moessen
A Vascal a femen

A seithnieu a ser a awir ag ether
A llyvreu a llyther
A physcawd yn hydir ver
A kywit a gweithret a thyvot a thudwet
A sawl da digonet ath vendigaf de Ar-
glwit
Gogoned gogonetawc Arglwy

AWDYL.

BENDITH y wenwas ir dec diyrnas
Breise don bron ehelaeth
Duw i enw yn nufin ymhob ieith
Dyllit en6ir Meir rymaeth
Mad daethost di ynghorpolaeth
Llyna mab gwyrn gobeith
A dylivas Idas y leith
Bu drwy vevyl a thwyllvriaeth
Yn hudawl gwar gwassanaeth
Y Arglwydd bu hewit ac ni bu ddoeth
Ac hyd vrawd ni vu i arvaeth
Kyffei Bart Prydit
Ar y syt yn elfit
Ar hallt ar echwit
Ar graian ar mir ar syr syweddiaeth
Beirniad rhodiad llaru llaw fraeth
Mwi i dynwasswn i ganawn i edwaeth
Kyvoetheu rhi nysyrdraeth
Mawr Duw heddiw moli dywr daeth

Bendith naw toryf nef ir kelvydd
Creawdur Cyfoetha6c Duw Ddofydd
A beris lleufer llewenydd
Hael vyhver heul yn dydd
Ail canwyll Cristiawn a lewychydd
Uch eigiawn lloet vilwedd vilenydd
A thrydydd rhyfedd yw merwerydd
Mor kv threia evd echwydd
Digones perew pedwerydd
Rhyvedd rhedeg dvc dwfr ech6ydd
Kv da kvd ymda kw treigil kv threfna
Pa hyd anev evd vydd
Ympen y seith mlynedd
I duc ren y Rhyssedd
Y dat wedy nyd wyt
Iolune arabeir Cyvoetha6c Dduw Mab
Meir, a beris new ag elvit
O uffern a vu ran iti bu rydd
Rhen nef ry ffrynom ni dy gerennydd

Brenin gwirthwin gwyrrh uchaf
Y sydd y sy penn plant Addaf
Yssi per gadeir gadarnaf
Yssi hael diwael diwerhraf a diwir
Yssi o wir yd pridaw
I Duw mawr i Dduw llawr llariaf [fyw
I Duw gwinw g6engerdd a ganaw yn i

I Duw yn ddyn digeryd or defnydd i
 dellaf
 O bechu a bechwys Addaf
 O bechawd cyn brawd pryderaf erbyn oed
 Y dydd y del pawb oe bedd yn y deuredd
 yn deuraf
 Mal i bu pan vu oreuhaf
 Yn un llu yn un lle teccaf
 Hyt ymhen un bryn erbyn eu barnu or
 teulu teilyngaf
 Teilyngdawd wascawd osgorodd naw gradd
 nef
 Vy Dews kynnu llawdd
 Vy Deus Dominus menawd
 Vy barddeir y beirdd y vedyssa6d
 Fy maurhydic non fy mherchen
 Fy mharch cyn tywarch cyn tywa6d
 Am gadu i draethu traethawd
 Yth voli cyn tewi tafawd
 Am im cof mal Iob a ddywawd
 Wrth y wreic y am dreic uffyldawd
 Ban dywu gwas Duw diwarnawd
 Attaw ir ymbrav ai briawd
 Rhoddes ef ddirneid cyn dyrnawd
 A bilwis o bilion i guawd
 Kan ydoedd hagen hygaf i roddion
 A roddei o nebawd
 G6naeth trugar y gardawd
 Yn evr koeth kyvoeth y drindawd
 Y mas maeistawd y mae mol
 Duw adwin yn codi
 A diwad pechawd wid wedi
 A diwin kelu brad Keli
 Kulwid Arglwydd nef naw canma6l
 Attad gwenwlad vad veidroli
 Gwenwllit rhydd rhieiddun voli
 Gwyn gar kar gwar gwirionedd kedwi
 Ni ched6is Eva yr avallen pen barwys
 Duw wrthi

Am i cham ni chymv a hi
 Gwyth goleu a oreu erni
 Rhyw dudded edmic o gyllestic wis a
 gwis6ys am deni
 Perif nef a beris iddi
 Ymhervedd ei chywaeth y noethi
 Ag ail gwyrth a wnaeth ehelaeth
 Arglwydd a erglyw ei voli
 Ban vynnwys gochel y deli
 Sef ffordd y ffoes iddi
 Yn yd oed aradwr yn eredig tir
 Herwydd gwir y gweini
 Y dywawd y Drinda6d Geli
 Ew ai mam dinam dawn owri
 A gwr gwyn twrr gwyr gwedi
 Ni addaw y geissyaw yn gwesti
 Or owris y win yddi
 A gwelest gureic a mab genthi
 A dy6ed tithau crolav gwironedd
 Nith omedd yngweddi
 Yn gweled y myned hebddi
 Y randir a rhad Duw arni
 Ar hynny y doeth digyfoeth gwerin
 Llin Kain kadverthi
 Toryf anwar enwir y hynni
 Twr keisseid yn keissaw koeli
 Y dywad un gwrthwn gwrtharab
 Wrth y gwr a weli
 A gweleisti ddynion dyn gowri
 Yn myned hebod heb drossi
 G6elais pan llyvnais y lleudir degwch
 A welwch i medi
 Sef a wnaethant plant Kæi
 Y wrth y medel ymchweli
 Drwy eiriold Mair Mari oe gwybod
 G6ybu Duw o heni
 Ydd oedd y diffryd gyda hi
 Ysryd glan a glendyd ynddi

Y GOGYNVEIRDD.

CANUAU MEILYR.

Meilyr Brydyt a gant yr Awdyl Varwnat hon i'w vreinawl uchelrat Gruffut ap Kynan Tywysawc Gwynet diffynwr a thalyan Kymru oll. A un uarw yn niwet y ulwyty'n 1137 wedi itaw deyrnasu yn uilwreit 50 mlynert.¹

RHEEN nef mor rhyfet i ryfetawd
Riau rwyf elfyt rwyf i folawd
Rex radau vruo ryn fynghardawd
Rec rydeirinan ynn² rhan drindawd
Pann dyfo dofyt yn nyt pennawd
Peryf par urthfynn yn erbyn brawd
Pann gaffwyf i y gan glain glau gyflogawd
Can dyddaw aneu angen drallawd
Ac eu³ dra drymhaf trengi metwawd
Llys lleufer ynys gury's gorfyndawd⁴
Py dawant anant na phrydant wawd
Y Edwyn⁵ terrwyn torf y forawd
Nid adiam certau nid gau daerawd⁶
Ni duc neb ceiniad nag o hobawd
Yn awen gyfrif kenif draethawd
Y ri a roai heb esgusawd
Gruffut glew dywal ar ofetawd⁷
Gwir gwae i werin gwin eu gwirawd
Gwr a lywai lu cyn bu breuawd
Blait bytin orthew yn derw blynghawd⁸
Yr perygl preitwyr peri flossawd
Pascador cynrain⁹ Prydain briawd
Handoet gadgyffro¹⁰ o Anarawd
Ac ail o Run Hir ryfel durawd¹¹
Gwanai ynghynghor eissor Medrawd
Mal Urien Urdden ai amgyffrawd
Gweled i ben llu ni bu defawd
Mur cadeu neuaddeu o ystyllawd
Cyn myned mab Cynan y dan dywawd
Ceffid yn i gyntet met a bragawd
O olo Gruffut yn rut fedrawd¹²
Cwynym¹³ dragon dwfn dygn diwrnawd
Ergyr waew brwydrin cyn rhewin rhawd¹⁴

¹ *Neu val hyn*—Marwnad Gruffudd ap Kynan ap Iago ap Idwal ap Meurig ap Idwal Foel ap Anarawd ap Rhodri mawr brenhin holl Gynru.

² Rec rydeiri namyn

³ Ac yn.

⁴ Gorfydwawd.

⁵ I Edwyn, Etuyn.

⁶ Gan daerawd. [fetaut.¹² Feddrawd.

⁷ Orwetawd, oruetawd, or—¹³ Cwynyn.

⁸ Deno blygawt.

⁹ Pasgawdur cywrain.

¹⁰ Handoed gan gyffro.

¹¹ Ddurawd, dinawt.

¹² Feddrawd.

¹³ Cwynyn.

¹⁴ Ruawd rywawt

Rynn¹ ruthnai dorfeit oet² rybarawd
Ry gadet³ Rufain reg atwyndawd
Ni fynnai gamhur garu nebawd
I gymeriait⁴ lyw dotyw dynnawd⁵
Difa draig wron weinion⁶ wascawd
Gogwyppo i Dduw oi diwetawd
Nad el⁷ yn rygoll oi holl bechawd
O gyfranc brenhinet brain fotawc⁸
Pan fai gyfluyt⁹ o wyr gwyhawc
Atcoryn deyrnet yn weinytawc¹⁰
Pob pump pob pedwar yn war weiniawc
Gwylunt golithrynt yn ogelawc
Rhag yn mab Cynan y cyndyniawc
Yr arynaic lew llaw diferiawc¹¹
Ni lut i erlid yn odidawc
Ceiniad cas agarw¹² syberw serchawc
Ced galwed unic¹³ nid oet ofnawc
Ar boh rai reitai yn aur rotawc¹⁴
Rag bytin Emraiss draiss drahawc
Cadau didudyt¹⁵ cletyf durawc
Cwl clywed cystut¹⁶ ar grut mynawc
Can gertau cyhoet oet arterchawc
O Ysgewin barth hyd borth Efrawc¹⁷
Dybu brenhin Lloegr yn lluytawc
Cyd doeth ef nid aeth¹⁸ yn warthegawc
Ni yn Eryri yn reiawc
Ni thorres i baur a fu breitiawc
Gruffut grym cyhoet nid oet gutiawc
A diffyrth i wyr yn Orwythawc¹⁹
Cyfamuc i wyr²⁰ a mil farchawc
Clywed i gyma ut tra bannawc²¹
Brenin brwydr efnys gwrys gwellyniawc
Penn riau parau anoleithiawc
Perchen pefr ystre o re fyngawc²²
Modrydaf Cymry erchi farchawc²³
Ar wyneb neuat yn amniferawc

¹ Fryn.

² Oeth

³ Ry gaded

⁴ I gymereid

⁵ Dyrwawd.

⁶ Fron-weinion.

⁷ Pan el.

⁸ Ffotawc.

⁹ Gyfluyt.

¹⁰ Renytawg, reenydawc,

reuetawc.

¹¹ Diferiawg, difeiriawc.

¹² Cennad (kenyad) cas a

garw.

¹³ Kyd bei unyc.

¹⁴ Reidyei yn eurodawc, anrhodawc.

¹⁵ Llatau (ladeu) didudyt.

¹⁶ Cwl clywynt, clywyd.

¹⁷ Eurawg

¹⁸ Cyd daeth nid aeth.

¹⁹ A dyphyrth y wyr yn orwetawg, orwydawc.

²⁰ Cyfamug ei wir. [awg.

²¹ Clywed a gyna yd traban-

²² Perchen peufer (peuur)

ystre o re rygawc.

²³ Ei rhi (erhi) varchawc.

Nerth Rodri rei rywascarawe
 Cyn myned mur ced yn dawedawe
 Dym gwc neum gornc yn oludawe
 Yfais gan deyrn o gyrr eurawe
 Arfod faet feitiad¹ anghad weiniawe
 Yn llys Aberffraw yr ffaw fodiawe
 Bum o du gwledig yn lleithiawe
 Eilweith yt aethum yn negessawe
 O leufer llyw camawn iawn dywyssawe
 Bu fedd aegylchwy² yn fodrwyawe
 Torressid gormes yn llyngnessawe
 Gwedi tomnau gwyrt gorewynawe
 Dyphorthyut i seirch meirch rygyngawe
 A fu³ neud gweryd yn war weiddiawe⁴
 Gwae a ymtiried wrth fyd bradawe
 Ni wyl⁵ cychwil feirt cyllusseitiawe
 Tymp pan dreing terwyn torf diffreidiawe⁶
 Cwyniff ni bytif⁷ diebreidiawe
 Delw yt am gyrrwyf bwyf cynheiliawe⁸
 Crist cyflawn anwyd boed trugarawe
 Wrth Ruffut Gwynet gwylet fotawe
 Yngwlad nef boed ef yn draftadawe
 Nad i enaid hael yn waetlawe
 Hael a ri a renni ynny rhylyt⁹
 Ni chronnai na seirch na meirch gweilyt
 Gwladodet ofynaic draig Gwyndodyt
 Gwr a roddei gad kyn dybu i dyt
 Gruffut grym angor eissor merhyt
 Marchogai escar ar elorwyrt
 Arbennic cenfaint ceraint weinyt
 Cynrheinion¹¹ ysgwyd ysgororyt
 Yn i fu weryd i obennyrt
 Ni bytai diwyth i lwyth oswyrt
 Amugei dragon udd Mon meindyrt
 Men yd las Trahaiarn yn Gharn fynyt
 Y dau dywyssawe deiniawe dedwyrt
 Brenhinert Powys au Gwenhwysyrt
 Gorau gwaith gwynniaeth ai gyweithyt
 Pan gedwis i wyneb heb gywilyt
 Cutynt cyfnofant cant cyfoedyt¹²
 Cyngen gymmynid gwythid wryt
 Taer tertyn assau talau trefyt
 Torri calchdoet turet trenyt
 Am drefan dryffwn rac eiroltyt
 Tyrfaei rac llafnau pennau peithwyrt
 Caith cwynynt certynt gan elfyt
 Cnoynt frein friwigic o lid llawryt
 Llenwyrt dwreawr¹³ i fawr faessyt
 Delid meirch amlw a biw elfyt
 Gwern Gwygyd gwanai bawb yn i gilyt
 Gwaed gwyr goferai gwyrai onwyrt
 Or maint a dyfu ar eu edryt

A duc oe gadau chwedlau newyt
 Cad rag Castell march maur ewedyt¹
 A Chadau Cynwric wyrenic wlyt
 Y gad gynghywair² ym Meirionnyrt
 Arglwyrt glew gadarn haiarn dyfyt
 Ni fotes mawret en merweryt³
 Yngwaith y Waederw chwerw chwelidyrt⁴
 Cad Geredigiawn gyfiawn gywyrt
 Crefynt⁵ gwraget gwetw gotiwedyt
 Cad yn Iwerton dirion drefyt
 Gan ai canfu ni bu feryt⁶
 Cad rag tal Prydain prennial fethyt⁷
 Gruffut a orfu rag llu gwythryt
 Cad rag castell Mon mor digeryt
 Dybu oi gyffred gwared bedyt
 Dewissais in hau nid gau defnyrt
 Ar emys i lys ai luosyt
 As rotwy fy renn rann dragwyrt
 Yngwerth a rotes ar lles Prydyt
 Ni wtant fanfeirt ni faur gynnyrt⁸
 Pwy a ennillo or do y syt
 Edewis eurwas clas Cymreyt
 Canawon mordai mynogi ryt
 Dytwyreo Owain Eingl didudyrt
 Ennillot llyw ystrad lle i gilyt
 Gwelant glyw Powys i bell oessyt
 A hawt i ergryd hyd lew divyrt
 Cadwallawn gedawl o gynfedyt
 Cyntaic ar gann calan weinyt
 Gnawd gwarchan a gan eu haweinyt
 Yr arfod⁹ adwy hwy a orfyt
 Gruffut grym wriawr oe fawr vevyt
 Nim didoles nu ny bu gelwyrt¹¹
 Yn i fwyf gynnefin a derwin wyt
 Ni thorraf am car fy ngharennyt
 Carennyt y syt herwyrt trined
 I Gristiawn ys iaun i gyrrhaeted
 Crefyt y Creaedr i cyfrised
 I Ruffut gloyw ut ae cut tudwed
 Hyd nas gwnel pechawd pell eiliwed
 Pedrydawe deyrn uch cynn Coned
 Cenif nis dygif yn diabred¹²
 Marwnad mur tewdor mor dylyed¹³
 Cadernid rhewid¹⁴ cynn noe fyned
 Ergrynnai fy mhwyll o bell gerted
 A dyfo mab Cynan maur amgyffred
 Can Crist cain forawd¹⁵ gwlad ogoned
 Pan gaffo penn gwylr peuer ymtired¹⁶
 Gan engylion foes nym oes neued
 Un undawd Drindawd drwy rybuchedd¹⁷
 Gan glain gloyw addef yn nef drefred.

¹ Aruot uaet ueithyat.

cynheilwawg.

² Eurgylchwy.⁹ Yny ryhyt³ Anu, a ni.¹⁰ Guladoet (ef) ouynneic⁴ Weidiawg, feitiawg.

dreic gwyndotyrt.

⁵ Ni wyr.¹¹ Karedi ion⁶ Diffreityawe.¹² Kutynt kyfnouant cant⁷ Cwynis ni byddis.

kyuoedyt.

⁸ Delw yt amgyrwyys bwys ¹³ Llenwyd dwy reawr.¹ Edwdyt.¹⁰ Feuyt, ueurt² Goglyweir.¹¹ Ni wybu (wy bu) geluyt.³ Y merweryt.¹² Diabred.⁴ Gwelidyrt.¹³ Nor dylyed.⁵ Crenynt, creuynt.¹⁴ Rewyt.⁶ Bo feryt.¹⁵ Ceinfolawd.⁷ Prenuyal uethyt.¹⁶ Peft ymtired.⁸ Genfyrt, gynfyrt.¹⁷ Yn undawd.⁹ Yn arfod.

I DRAHAEFARN A MEILYR.

Meilyr Brydyt a gant yr Awdyl hon yn y lluyt y llas
Trahaearn vab Caradawg, a Meilyr mab
Riwallawn vab Cynvyn.

GWOLYCHAF ym Reu rex awyr
Arglwyd a wyr uym pryder
Pryder pryderaf yn fawr
Am uy arglwyd llawr llyw niuer
Ny dotynt dros uor etwaeth
Pobyl anhyuaeth Nanhyuer
Gwytyl dieuyl duon
Ysgodogion dynion lletfer
Cad a uyt ym mynyt carn
A Thrahaearn a later
A mab Rywallawn rwyf myr
O'r gyfergyr nyd aduer
Difeu ym pen y teir wythnos
Tru a nos¹ yd ith later

DIWEDD.

MARW YSGAFYN VEILYR
BRYDYT.

REX regwm rybyt rwyd ei voli
Ym arglwyd uchaf archaf weti
Gwledig gwlad oruod
Goruchel wenrod
Gwrda gwna gymmod
Yryngod² a mi
Addref adfant cof dy rygodi³
Erof ac ediuar y digoni
Digonais geryt
Yg gwyd duw douyd
Vy iawn greuyt
Heb y weini
Gweini fi⁴ hagen ym Reen ri
Cyn bwyf deierin diuenynni⁵
Diheu darogant
I Adaf ae blant
Y ry draethysant
Y prophwydi
Bod Iesu ym mru merthyri
Mair mad ymborthes y beichogi
Baich rygynulleis
O bechawd annoueis⁶
Ry dy ergryneis
Oe gymhelri
Rwyf pob fa' mor wyt da wrth dy ioli
Ath iolwyf ry purwyf cyn o'm⁸ poeni
Brenhin holl riet
Am gwyr nam gomet

¹ Tu a nos, trayan nos. ⁵ Diuenynhy.—MS.
² Gryghod, yryghod, MS. ⁶ Annofais.—MS.
³ Adureu aduant cof dy rygodi.—MS. ⁷ Ua & wa.—MS.
⁴ Gweiniui.—MS. ⁸ Nom.—MS.

Am y drugaret
Om drygioni
Ceuais i liaws awr eur a phali
Gan vreuawl rien er¹ eu hoffi
Ac wedy dawn awen amgen yn ni
Amdlawd fy nblawd ar fy nhewi²
Mi Veilyr Brydyt bererin i Bedyr
Porthawr a gymmedylr gymhes deithi
Pryd y bo cyfnod yn cyuodi
Y sawl y sy' met armäa fi³
As bwyf yn adef
Yn aros y llef
Y lloc a acher
Aches wrthi
Ac ysi didrif⁴ dideul ebri
Ac am y mynwent mynwes heli
Ynys veir uirain
Ynys glan y glain
Gwrthrych dadwyrain
Ys cain yndi
Crist croes darogan
Am gwyr am gwarthan
Rag Ufern afan
Wahan westi

Crea6dyr a'm cre6ys am cynn6ys ym plith
Plwyf gwirin gwerin Enlli

Tervyn bardoniaeth Meilyr Brydyt.

GORHOFET GWALCHMAI.

E HUN AI CANT.

MOCHDWYREAWG huan haf dyfestin
Maws llafar adar mygyr hyar hin⁵
Mi ydwyf eurdedf diofn yn nhrin⁶
Mi ydwyf llew rag llu lluch fy ngordin
Gorwyliais nos yn achadw fin
Gorloes rydau⁷ dyfyr dygen freidin
Gorlas gwellt didrif dwfyr neud iesin
Gordyar eaws awdyl gynnefin
Gwylain yn gware ar wely lliant
Lleithrion eu pluawr pleidiau edrin⁸
Pellynig fy nghof y' nghyntefin
Yn ethryb caru caerwyd febin⁹
Pell o Fon fain ydwyti dwythwal werin
Esmwyth ysyd¹⁰ yn aserw gyfrin
Yd¹¹ endewis enau yn achlysur gwir
Ar lleferyd gwâr gwery ei lain
Ac er¹² lles Owain hael hual dilyn
Dychysgogan Lloegyr rag fy llain

¹ Yr.—MS. ⁷ Lleithryou eu pluawr
² Amdlawd uyn tavawd ⁸ Rydau.—MS.
ar uyn tewi.—MS. ⁹ pleidyen etrin.—D.D.
³ Arma a ui.—MS. ¹⁰ Ethrip caru kaerwys
⁴ Ac yssi ditrif.—MS. ¹¹ Yt.—MS.
⁵ Mygy hear hin.—MS. ¹² Acar lles.—MS.
⁶ My ydwyf eur detyf di-
ofyn yn rin.—MS.

Llachar fy nghledau lluch yd ardwy—glew
 Llewychedig aur ar fy nghylchwy
 Cyfun westlawg dytyr dyd neud gafy¹
 Cathl o ar adar awdl osymwy
 Gorfynnig² fy mhwyll ynhell amgant
 Hedyw wrth athreidiaw tir tu efyrrwy
 Gorwyn blaen afall blodau fagwy
 Balch caen coed bryd pawb parth yd
 garwy

Caraf Gaerwys fun fenediw deithi
 Cas genyf genthi ni gynhelwy³
 Gennilles a'm llif ced a'm lladwy—ar air
 Fy muner nid mawr imi fy ngofwy
 Gwyn ei fyd padiw Duw yd ragwy
 Rieinged rwyh wryd wared Lywy
 Llachar fy nghledyf lluch ei anwyd
 Y' nghanl llewychedig aur ar fy ysgwyd
 Lliaws a'm golwch nym gwelsant er moed
 O rianed gwent gwyllt ym crybwyllied
 Gweleis rag Owain Eingyl a'u hadoed⁴
 Ac o du ribyll rebud y' ngreid
 Gwalchmai ym gelwir gelyn y saeson
 Er⁵ lles Gwledig Mon gweint ym mhlym-
 nwyd
 Ac er bod Llywy lliw eiry ar goed
 Pan fu aer rag caer cyforiais waed

Gwaedreid fy nghledyf a godrud y'
 nghanl
 Y' nghyfranc a Lloegr llawr nid ymgud
 Gwelais o arfod aerfab Gruffud
 Rialluoed trwch tebed ossud
 Gwaith Aberteifi terwyngad Owain
 Gwyndeyrn Prydain priodawr ud
 Gorisymed⁶ glyw o'i glywed yno
 Rag gorwyr Iago⁷ gwyar drablud [Eingl
 Gwalchmai ym gelwir gad Edwin ac
 Ac i gynnwrf llu hud⁸ wyf llofrud
 Ac ys imi dystion a'm testyn ganthud⁹
 O essillyd cynan coeling dad hanud¹⁰
 Ac er bod a'm deu feirch¹¹ o du balch fre
 Freidyn
 Nid athethaf drin drwy ym gythrud
 Carafi eos fai forehun lud
 A golygon hwyr hirwyn ei grud¹²
 Caraf eilon mygr maith arnadud
 Eiliwed asserw a seirch cystud
 Ni charyf llawyr fy llawr gy¹³
 Chan gynif cynnor gwyth gwned
 Hut—ny hwynt¹⁴ a mi mor wyf dirr

¹ Cyfun westlawc dyuyr ² Ac ysymy Dyston am
 dyt neud gawy.—MS. testun ganthut gan-
 & cawwy.—MS. thud & ganthunt. MS.

³ Goruynnig fym pwyll.—¹⁰ Dad hanut.—MS.
 &c.—MS. ¹¹ Deueirch.—MS.

⁴ Cynhalio ¹² Y grut.—MS.

⁵ En hatoed.—MS. ¹³ Geiriau yn y banau ar ol
 ar.—MS. wodi eu dileu yn yr
 hen lyvyr.

⁶ Gorisymet.—MS. ¹⁴ Huant.—MS.

⁷ Iago tywysawg gwyned

⁸ Ac y gynnhwryf, &c.
 —MS.

Er gwyll: gweilging¹ porffor pwyll
 Ni dirmygaf goi² cyfyrdelid y
 Nym rodwy rwyd eirioes v.
 Ach llywy o gynllewyth hua.
 Air yd gyfachlud

Achubais rag llu lliwed
 Llwyprynt llenwynt
 Gynnwys Owain yn argl
 Lyais or gyfergyr er

yn ehegyr
 Cymynid ar dres droch lynges lyr
 Lluch fy nghledyf fy nghelainw ni llwyd³
 Ni lludias ym llaw llad ni gweyr
 Gwelais angerd ri rag craig Gwydyr
 Pan amwyth ud Mon maws o'i dymyr
 Gwelais yn Rudlan ruthr flam rag
 Owain a chelaned rain a rud fehyr⁴
 Gwelais yn ymo⁵ yn amrygyr
 Tewi ganllwyd awyr o anystyr
 Tored Caerfyrddin y' ngwrthrin gwyr⁶
 Gordyar ei dreis⁷ Emreies eryr
 Dychluded teyrned teyrnged idaw
 Gwledig Aberfraw a gwlad Ynyr
 Endewais i eaws a'm ryhiraeth er gwyll⁸
 Gweilging porffor pwyllad fyfyr⁹
 Pell nad hunawg gwen gogwn pa hyr
 Pan dyfrigtrawd blawd blaen afallgyr¹⁰
 Bid ewynawg ton tu porth wygyr
 Bid swysawg serchawg banawg breuyr
 Breudwydiaw er bun balchliw arien dos
 Ys odidawg nos neu ym hepeyr, hawd
 wyr di er gwendir goleithychir honaf
 eu gorfelyn eu ongyr¹¹
 gerdawl fymarch mawr ys profais
 wng penwaed barth a phorth Gemais
 an haelion hywyd hawd y treidiai¹²
 charedig bobl ba hyd dulliais
 Owain a unis fy mryd¹³
 ew hyder hud ys cefais
 ryg mygr y gwelais y
 gwr gwrdd i euraies, Gwaith
 y ystofysid cynnif cyn
 llad o Loegr llew Din Emraies
 Carafy yr ednan a'i llarian llais
 Cathl fodawg coed cadr ei ethais¹⁴
 Cyfum goluth bun ban ym dyneirch¹⁵ o
 bell
 Pwyllid erof ar ni lefaies
 A minnau o'm cof cefais defnaies
 Defawd oi adawd oeth ystyfaies

¹ Gweilgig.—MS.

⁹ Uyuyr.—MS.

² Ny dymygaf, &c.—MS. ¹⁰ Pan' deurictrawd blawd

³ Nyllwyd.—MS. blaen euallgyr.—MS.

⁴ A chalanet rein a rut ¹¹ Y ongyr.—MS.

uehyr.—MS. ¹² Hywyd hawt y treit.—

⁵ Ymo & ymro, MS. [MS. MS.

⁶ Yg gwrddin & gwrthrin. ¹³ Unis ym mryd.—MS.

⁷ Gordyary dreis.—MS. ¹⁴ Cathyl uodawc coed ca-

⁸ Am ryhiraeth yr gwyll. dyr y etheis.—MS.

—MS.

¹⁵ Denneirch.—MS.

Dymhunis tôn wyrdd wrth Aberfraw
 Dychyrch tir tremud dychlud anaw
 Dyssig¹ yd gân ednan arnaw
 Argoed nwy asswe² aserw yndaw
 Ail wytle didrif didwrf gyfiaw³
 Adawd⁴ ym gwrthrawd gwrthred hod-
 iaw⁵

Angerdawl fy march ym maes caeaw
 Er⁶ lles ner Cynan cynwediawn faw⁷
 Arglodig gwendyd gwyn assymed pawb⁸
 Prydain allwedawr oll yn eidiaw⁹

Endeweisi eryr ar ei gidiaw, dyfyn
 Dyraith Gwyned gwyar idaw
 Pan amwyth Owain aur a threfi Dinbych
 Dyd yn ystrad aesawr dreuliaw

Dybrysiais innau yn aroloed i Eingl¹⁰
 Dyfryded yn Lloegr rag llwybr fy llaw
 Derllydid fy nedf fy newisaw¹¹
 Y' nghadellling fro dy siliaw¹²

Dymhunis tôn wyrdd wrth aber Dau
 Dychyrch glan glaswyn glwys y frydan
 Diessig yd gân ednan enau
 Addawd¹³ ym gwrthrawd gwrthred gerau
 Adwen gwellt didrif pan dyf diau
 Adwen balch caen coed cadr ei flodau

Adwen yfeisi fed a'i fenestri o aur
 Yn llys Owain hir hwyr dilidau¹⁴
 Dymgwallofed ei win¹⁵ o'i wen adaf ud
 Yn Arfonig Gaer ger hiriell bau¹⁶
 Derllesid i'm llaw llad ym godau
 Yngwaith Maesgarned gan freyrau
 Dyhepcyr alaf¹⁷ elyf doniau
 Dychlud clod Brydain bedrydanau
 Dygwystlir idaw o Din Alclud¹⁸ gogled
 Draig yw yn dyhed drawen yn dehau

A Duw yn cyntefin cain hindyd
 Araf eriw haf hyfryd dedwyd
 Adfwyn ydaw dyfyr dychward gwyr
 wrth echwyd

Ogfanw a chegin a chlawedawg drydyd
 Dymhunis tôn mor y merweryd
 O Abermenai mynych dyllyd
 Dy goglad gwenyg gwyn gyngreawdyr
 fynyd

Morfa Rianed Maelgwn nebyd
 Neu dreidysi¹⁹ tra lliw Lleudiniawn dre-
 fyd

Neu dremyrth eurawg caer Aderyd
 Ac wrthyf cyferchyd o deyrned Prydain

¹Diessig. ¹¹Derllytid uyn detyf uyn dewissaw.—MS.
²Aswy. ¹²Yg gadellig uro dysiliaw
³Eil wytle didrif didwrf gyfiaw.—MS.

⁴Adawd.—MS. ¹³Adawd.—MS.
⁵Hotyaw.—MS. ¹⁴Hywr dilideu.—MS.

⁶Ar.—MS. ¹⁵Dym gwallowyed.—MS.
⁷Faw.—MS. ¹⁶Yn arvonig caer ger hiriell beu.—MS.

⁸Assy met pawb.—MS. ¹⁷Dy hepcyr alaf.—MS.

⁹Eityaw.—MS. ¹⁸Dunbarton.

¹⁰Arfloed i Eingl. ¹⁹Neu dreitysy.—MS.

Pa fron heilin haelaf y syd
 A minnau ym cyhud heb gywilyd
 Ef ydoed Owain hir hywystl bedyd
 Ac amdawd o fun nenwawl defnyd¹
 A dyfnwys a mi maith garennyd
 Ac ym daerawd y draul o dra newyd
 Ac amrant hirwrwn a grud hirwlyd
 Ac yn llys afneud² ym eidunir
 Hynoeth oeth dybydaf o dybwyf ryd
 Ac os Duw o nef neu ym cynnyd
 Ceinfod gan Llywy oni lawr ymhuny³
 DIWEDD.

GWALCHMAI AI CANT I OWAIN.

ARDWYREAF hael o hil Eneas
 Adwyreaf glew llew lluch efras
 Ardwyreaf dechaf o deyrned Prydain
 A theynas cain Owain eur-was

Ardwyrews fy nhad⁴
 Ei fraisg⁵ frenhindad
 Ar awen am nad
 Ei rad ragfras⁶

Ardwyreaf innau fan cynhorawr fosp⁷
 Ar barabl perwawd ar draethawd dras
 Am cyhud am ud iawn eissillyd Idwal
 Nid el heb dial mal galanas⁸
 Ac yn llys Cadwallawn gan gedwellin
 Llived ai cofaed ced gyfadas
 Cynhelweis o draig dragon wanas
 Cymhwylleis Gemais Gymry dinas
 Neum carws Owain cerdawd yn was⁹
 Gnaud wedi ryserch ryseiliaw cas
 Neum rodes o'i fud heb oludias
 Gorwydawd fyrr gnaud faw gymwynas
 A mi neud adwen ar naid ym laen¹⁰ y
 gas

Gawr aml¹¹ a llafnawr ar flawr flaid
 A braid ym arwar ar bar golias
 Abrywsgyl ei faran¹² ar gân y glas

Gloes eisioes esgar
 A'm cur mal carchar
 Ac angerd anwar
 Gnaws dar dan ias

Ac yn orau dyn Duw rygreas¹³
 Cyn ei far arnaf neuaf na'm llas
 Ac o'r maint y syd
 Arnaf o geryd

¹Defnyd.—MS.

²Llys afneud.—D. D.

³Ceinuod gan lywe ymy

lawr ymhunyt.—MS.

⁴Vyn tar.—MS.

⁵Y vraise.—MS.

⁶Y rad racuras.—MS.

⁷Cy storawr fosp.—MS.

⁸Dial mal galanas.—MS.

⁹Certawd yn was.

¹⁰Neid ym laen, amlaen.

¹¹Amyl.—MS. [—MS.]

¹²Y varan.—MS.

¹³Ry kreas.

Cymyd a'th brydyd¹
 Ni byd yn fas²
 Mab Grufud greid am dias
 Maith dy dreisiau drag Ewas
 Ath lawdaf ith law'n urdas
 Ath lawd³ pawb pen teyrnas

DIWEDD.

ARWYRAIN OWAIN.

GWALCHMAI AI CANT.

ARDWYREAF hael o hil Grufud
 O adian Cynan ceinwydiawn ud
 Owain yd elwir
 Arglwyd hywyd hir
 Ef am dir yn wir
 Yn wyth gyhud
 Ef y'ngraid y'ngrew yn llew llofrud
 Ef y'ngryd y'ngryn yn ryn rybud
 Ef gwr gwelitor
 Goleith y dewdor
 Rag ofn yn angor
 Hyd oror morrur⁴
 Ef gwnaeth yn ungad dwy gad digud
 Yn undyd herwyd herwyr
 Cad fawr Faes Garsed
 Cad ystrad Astyrwed
 Cadarn gywrysed
 Cedeirn ossud

Cant a dau y'ngrau⁵ y'ngghrair achlud
 Cnud a chnud a fud ymdanadud
 Cad ar grad arall
 Cad gawad guall
 Cad mal bad a ball
 A phellt ar grud
 Cad a chedwyr Lloegr a llwgyr y fud
 A gorfod i fod i fab Grufud

DIWEDD.

GWALCHMAI AI CANT I OWAIN GWYNED.

ARDWYREAF hael o hil Rodri
 Ardwyad gorwlad gwerlin teithi
 Teithiawg Prydain
 Twyth afyrdwyth Owain
 Teyrnain ni grain
 Ni grawn rei

Teir lleng y daethant liant lestri
 Teir praf prif lynges wy bres brofi

¹ Cymyath brydyt.—MS. ² Athlawt.—MS. Ath
³ Ny bryd yn uas.—MS. lawd.
⁴ Rac ofyn an angor hyd oror mor rut.—MS.
⁵ Deu yg kreu, &c. MS.

Un o Iwerdon
 Arall arfogion
 O'r Llychlynigion
 Llwrw hirion lli

A'r dryded dros for o Nordmandi
 Ar drapherth anferth anfad idi
 A draig Mon mor drud ei eissillud yn aer
 A bu terfysg taer i haer holi
 A ragdaw rewys dwys dyfysgi
 A rewin a thrin a thranc cymri
 Ar gad gad greude
 Ar gryd gryd graende
 Ac am dal Moelfre
 Mil fanieri

Ar lad lad lachar ar bar beri
 A fwy'r fwy'r fyrfgawd ar fawd fodi
 A menai heb drai o drallanw gwaedryar
 A lliw gwyar gwyr yn heli
 A llurygawr glas a gloes trychni
 A thrychion yn dud rag reidrud ri
 A dygyfor Lloegr a dygyfrang a hi
 Ac eu dygyfwrw yn astrussi
 A dygyfod clod cledyf difri
 Yn seith ugein ieith wy feith foli

DIWEDD.

GWALCHMAI AI CANT I OWAIN GWYNED.

ARDWYREAF hael o hil Iago
 A gennys dra chas dra Chors Fochno
 A gyrchws glyw Flandrys a flemychws i
 eu bro
 A bar yndaw yn diolo
 A lithws llwytgwn ar fun fo
 A borthes branhes Brynaich gyfro
 A gymhellws treth o Dwr Penfro
 A elwir o wir orau Cymro

DIWEDD.

ARWYRAIN OWAIN GWYNED.

GWALCHMAI AI CANT.

ARDWYREAF hael o hil balch run
 O Faelgwn Gwyned gwinfaeth reidun
 O Gadwallawn Law hir llawrfab Ein-
 iawn Yrth
 O arth orben aerbost catgun

DIWEDD.

AWDL

A GANT GWALCHMAI I DAFYD MAB OWAIN.

ARAF haf hear gweilgi
 Eirioes coed oergled celli
 Allwynin ossid o symud arglwyd
 Erglyw Duw fy ngwedi
 Anwyd prophwyd prud ioli
 Ud nefoed reg oed rodi
 Amsur ym ceri ef carwn dafyd
 Y defawd am lloeli
 Ni llwyd fy llechfod hebdi
 Carenyd Dafyd dyfn fri
 Nym rwyd geidw rodri nid reidus
 wrthryf
 Nid gwerthfawr ganthaw fi
 Nym gwna o neb tra trosi
 Trðsof ir gof arglwydi
 Mor yw gwael eu goloi
 A gwlad Cymru mor gymri
 Nyd mod mau dewi heb honni pwy
 oedynt
 Prynesynt eu moli
 Owain angerdawl anaw anfeidrawl
 Aer wrawl wrhydri
 Cadwallawn cyn ei golli
 Nid oed a lludw y llawdai fi
 Cadwaladr cerdgar cerdau cyfarwar
 Cyfarfu a'm perchi
 Madawg madioed godoli
 Mwy gwnaeth uy mod no'm codi
 Un mab Maredud a thri meis grufud
 Biau bud beird weini
 Irdud urdas gymhelri
 Callon clywaf yn llosgi
 Lleaws teyrned lliaws dyfryded
 A'm dyfrys eu trengi
 Trangaf truaf trueni
 Tranc am cennis cyn no mi
 Medyg a iolaf
 Medyg plant Adaf
 Y Duw uchaf erchi
 Archaf arch i Grist celi
 Wy gaffael caffaf rei
 Cynhysgaeth dofyd
 I gynnif dafyd
 I gynnal ei deithi
 Can glod a gorfod gofri
 Gwyr a thir a hir hoedli

DIWEDD.

CANU A GANT GWALCHMAI I
RODRI FAB OWAIN.

DYMGWADOLES Duw dyfyn bwylladoed
 Dymgwallofies bod bud ar gyhoed

Dymgoluch gogled gweglyd luoed
 Dyingodau deliau dyhynt breidioed
 Dychrymynt fy nghlod y' nghlud fandoed
 Dymcyfeirch pawb ym mhob lleoed
 Pwy gorau gwledig yn y gwladoed
 Dysgwrtheb gwrthrawd gwrthrod i honni
 Hwnnw yw Rodri rwyd ar oloed
 Ar wehelyth byth brys wy anloed
 Adaw wy wallaw o well gadoed
 Arlludiaw Rodri i rodwyd y del
 Nyd gochel ryfel rialluoed
 Nyd gwr gwyr i amug aml gnud gynfedyd
 Ai chantrefyd ai chantrefoed
 Nyd ef Rodri mawr mur ciwdodoed
 Nwy pen cynnadle pob cenedloed
 Ys ef Rodri hir huysgwr deyrn
 Huysgwrthyr cedeyrn y cadwennoed
 Ac o Rodriawg rwyf lliwydoed
 Rodri rad gymryd y byd fydoed

Bid ged gynnefawd gynnefin cyfrein
 Cyn twrf dwyrein dwyre brwydrin
 Bid wych y gogled uch gwled uch gwin
 Bid lew yn deheu yn ehang fin
 Bid gymry yn gnaws yg gnawd feithrin bar
 Ac ym cyfeillt car corf fysioliol
 Ac os mi ai haed herwyd twyllrin
 Nym bo un cyfieith namyn Cain
 Caraf Rodri draws dreis gyfredin ei enw
 Yn Efrai ac yn Lladin
 Ac ym mhob cyfieith yn gyfiawin
 Hyd yd breswyl hwyl haul Fehefin
 Gollewin wledig wlad teithiawg hael
 Gwyr ail gyfael gwrawl gofawg
 Gorsaf teyrned gwersyll wychawg
 Gorsed i lloed gorsaf nerthawg
 Gorsefyll yn ryd rodawg annibellt
 Nid heb waed ar wellt ar wallt peithia6g
 Ac o Rodri oed y Rodriawg
 Mae yntau orau un tormennawg
 Tormennoed anloed an llyw tiriawg
 Torfoed eurdorch oed am eurdorchawg
 Teyrnfab Owain tremynniad trais hir
 Treth treulir a'i dir yn digasawg
 Traethaf o honaw honnaid farchawg
 Tra ym donwy Duw dawn arderchawg

Ban yd ran ei rad i rodolion byd
 Balch ei fenwin beilch ei faon
 Ban bref biw yn riw rag edeon
 Pan orch eol cad cedawl wron
 Ban beisg berion a bwystgunion—coed
 Cadr bonhed bud a berthon
 Cyllafan taerdan rag teyrnon
 Cain felaig pen draig a phendragon

Dragonawl feidriawl fadiain yn elfyd
 Alaf geinryd elw dy ganrain
 Dy ganred dy ged dy gyfwyrain

Dy gynnif dylif dedlid gymain
 Dy gymri gymryd
 Dywyn dy wynfyd
 Dy gangau genyd
 A'm pryd a'm prain
 Dy wasgar cynnygyn rag dyrain
 Dy gwesgryn drudwyn drudwyr Llundain
 Dymgorllwyd arglwyd argrain wyr Grufud
 Dadanhud anghyd angerd Owain
 Dychyrehws fy llyw llew mawr mirain
 Dechennis dewis deurud goelfain
 Dy warae orau dy orwyrain
 Dy orofyn ar bawb hyd bell Rufain
 Dysgwedwn gwelsant ar gan celain
 Am draeth Edrywy adrywed brain

Erbyned erfai
 Eur falchwawd walchmai
 Yn awr difai
 Yn urdedig

Yn synwyr yn llwyr yn llunedig
 Yn faith ferth yn gerth yn goethedig
 Yn enw un orig, yn emeinig emyd
 Ediebrid ny diodrig
 Nys muner na fer na fynedig
 Nys difeirn cedeirn cad arglodig
 Nyd yn wryr yn war
 Yd wesgryn esgar
 Yn wythtar yn weithfudig
 Yn hywyd yn rwyd rag hwyedig
 Yn ried Gwyned gwynfydig
 Yn gar gan Dofyd yn ei garennyd
 Yn dragwyd annhranghedig

DIWEDD.

ARWYRAIN MADAWG MAB MAREDUD.

Gwalchmai ai Cant.

ARDWYREAF deyrn eurgyrn adawd
 Eisor cor cwblidawn estrawn drallawd
 Ystryw dra-mesur
 Ysgawl pybl pobldur
 Present penadur
 Prysor durawd
 Prydain â danad
 Prydydion borthiad
 Boed cyfoed dy rad
 A'th wlad a'th wawd
 Ethiw dy ergryd
 Yn eithafoed byd
 Arthur gadernyd
 Menwyd medrawd
 Madawg maws odrud
 Mygrfab maredud
 Meiriau drablud
 Drablawd fosawd

Ac yssid arnad ar neb uwy gnawd
 Na mwy Gronni eur nog erwaint flawd
 Ni ryd rwyg eryr
 Hyd troed o'i dymhyr
 Yr ofyn herwyr
 Yn herw ystawd
 Nyd haws yth esgar esgor dy gosbawd
 Na chaffael tywyn ni bo tywawd
 Nid oes gystedlyd
 I hael befelyd
 Or a pyrth bedyd
 A fyd a fawd
 Nyd ydyw yn fyw
 Ni daw ni dodyw
 Ni chynan ni chlyw
 Ni chlud molawd

Hyd pan del Cynan cain adfwyndawd
 A Chadwaladr mawr mur pob ciwdawd
 DIWEDD.

MARWNAD MADAWG MAB MEREDUD.

Gwalchmai ai Cant.

CARU Duw diwellig ymdired
 Cyrchaf car cerennyd afneued
 Car am oedd nym oes
 Corawg fynawg foes
 Corf eirioes, aur fy nghed
 Caru dyn nyd dilys ogoned
 Can dyddaw i fraw frwyn dynged
 Cerais ud Powys
 Cerifi fordwys
 Cosb lloegrwys llaw hyged
 A hedyw ni hawdd wyf oy fyned
 Nym byd bun nym beidd dyn dyhuded
 Dyhed dym goryw
 Diwed arwyd yw
 Diliw ryw, rin golled
 Rewin mawr am wyr wawr waredred
 Rwyg heb warth
 Rwyd o'i barth ymborthed
 Rydost fy mhenyd
 Rydrwm fy nhristyd
 Rym ergyd oer goded
 Rag galar garw afar efrifed
 Ryfei farw cyn Madawg mad aned
 Cynawon cadud
 Cadrfeib Maredud
 Cad gyhud gynnired
 Cyn arfod yn oes fod fy nghed
 Mor gresin frenhin gwyn gogoned
 Gruffud greddf uwel
 A grym hy hywel
 A hywyd oloed
 A hwyaf arnaf ernywed
 Ar deurud Fadawg fod tudwed

Tudwed to yd edrith fyth fyd cymry
 A chynri a chynrwyn
 A chynradw a hirgadw hirgwyn
 A hirurg o dolur ei dwyn
 Ac i duw o'i dawn
 Yd archaf i arch iawn
 Awdl frwythlawn
 Frwyth gymwyn
 Cyfehnig geilig gal wenwyn
 Cyfeisor echdor ach drylwyn
 Trilliw ei lafiawr
 Treulyn ysgwydawl
 Trylew fawr falch derwyn
 Tyrfa torf terfysg heb difwyn
 Heb diwad yn orwlad orllwyn
 Gorllecheisi eisiau
 O'i oesfriw aestiau
 O'i angau anghlaer
 O freidlin freenhin freidgar
 O Fadawg o'i fod yn daear
 O nenbren Powys
 O draig dragonwys
 O diphwys ei dafar
 O difeithiad Lloegr llafn dyar wrth ud
 Nyd wrth fedr ei alar
 Galwaf Duw gan deithiawg adfar
 Gal ofyd huenyd huarwar
 Hywir draws draglew
 Hywerth feirch orthew
 Eurllew llech ysgar
 Lluch ysgwn pan esgen ufeliar
 Llawch eirchiad llaw borthiad adat
 Llerw falch farchawg
 Llafr fawr fam Fadawg
 Llary llysawg lluosgar
 Llywelyn llyw diarchar
 A llawen cyn y bo llafar
 Lawfryded frydau
 Yr Madawg ys mau
 Marth gofiau gyfesgar
 Aes gychwyn ysgwyd wyn wanar
 Ysgor corf ysglyf torf taerfar
 Esgud ei angad
 I esglywu gwlad
 Gwleidiadon gyngwasgar
 Gwae gymry gymri gyfagar
 Goloed grud hyged hygar
 Hygar glew hael ud
 Hael fab Maredu
 Hawl odrud gwadedreid cad
 Ced eglur cedeyrn gur gythiad
 Cad amlwg crai cyflwg cywlad
 Cywleidiadon cyhoed nerth oed nawd
 Cun gynawd gynifiad
 Cenytesid llawr llwyr drefad
 Llesgen deg llysoed cyfarad
 O ben Pumlumon
 Hyd borth Caerlleon
 Pair dragon draig furthiad

O Fangor fangeibr oleuad
 Hyd orwyd Meirionyd meidriad
 Medresid mawr ri
 Mawr ran gan deithi
 Arwystli arwyste rad
 Aur hwysgynt wyr Bledynt bleiniad
 Aergorf torf tertyn achubiad
 Och Duw na dodyw
 Dydbrawd can deryw
 Derwydon weini nad¹
 Diwreidiws Powys peleidriad, ryfel
 Ry farw ud gwlyb ystrad
 Astrus chwedl ry chweiris i Gymry
 Ystryw chwerw nid chweriau i ryle
 Ail marth mawr mor de
 Ail yrth ail syrth fe
 Ail gawd gne gnawd gyfre
 Ail diliw dilain draig erhy
 Ail dyd brawd braw ystawd ystle
 Ail llam am edfyn
 Yw llad llywelyn
 Ail dechryn am dechre
 Ail dewr ud ai trymgud trymde
 Ail drais wael am hael am hynny
 Am orwyr Bledynt
 Ym gorfawd lledeynt
 Aml edfynt am dyle
 Am adfod arth arfod arf he
 Heb edfryd y' ngweryd wely
 Gwelais dorf am dwr
 Gwelais wyr am wr
 Am wledig Edeyrniawn
 Gwelais frad a chad a chamawn
 Cyfrwng llew a llyw Mertyniawn
 Gwelais Loegr y' ngrwn
 Gwelais ais yn dwn
 A thonwaed ar estrawn
 Gwelais haul yn heiliaw ban llawn
 Yn medu medged i oru eirchiawn
 Gwelais wehelyth
 Ac eu trefnau tryth
 Ac y treth ni ogawn
 Gwelais gynt wy cenynt cw dawn
 Rag Madawg mechdeyrn Lleifiawn
 Lliaws twr twnfriw
 A gwaed freu am friw
 A Ffranc trwch trathawys
 Lliaws torf o derwyn Argoedwys
 Am ud glew a glywid a Lloegrwys
 Lliaws bard a borthid ar ei wys
 Ar ei fed o felged gwlad achrwys
 Lliaws eurfeil fawr
 Yn llys llary a llawr
 Heb hyd fawr orffowys
 Lliaws aes esmwyth falch Gaerwys
 Ar ei helw a hwylynt trallynwys
 Lliaws cledyf clae
 A glaif rud raid aer

¹ Neu, veinin ad.—D. D.

A gawr daer drag i wys
 Lliaws toth nag treth tra brimwys
 A bydin a bedrawd tu eglwys
 Lliaws gorwyd gwelw gwalch frowys
 Frwysg fferffraeth fraisg grawn faeth gre-
 Lliaws gwinau fadw frawd tywys [wys
 Tu hir tref tremyniad amdyfwrwys

Lliaws llwyd a llai
 Lliaws erch erfai
 Lliaws grai grym diffwys
 Lliaw coch ceinwiw
 Cynfyn ford fawliw
 Felaig riw redecdwys
 Lliaws du a dwn a mygdwn melyn
 A milwyr dragonwys
 Can ry gallas Duw draig Powys
 Crei dechryn dechreu garawys
 As rodwy fy ren reidun drugarawg
 I Fadawg fad gynnwys
 Gan lain y' nglan Baradwys
 Gan engylion gloywon glwys DIWEDD.

BREUDWYD GWALCHMAI.

BOED ym dysgwy Duw dwywawl annwyd
 Mal y dysgws Duw Dafyd brophwyd
 Boed ym dysgwy Duw dwys ym gadwyd
 Rag cadeir enweir yn weitheu rwyd
 Kym llywy Duw yn diarswyd
 A dylw arglwyd a erglwyd

Ry llofies yntef
 Undawd gyfadef
 Gan engylion nef
 Neu ry-urdwyd [nwyd

Er mawr gwyp Madawg modur plym-
 Am bost cad ced goeth oeth ym uthrwyd
 Nîm ethrefig Duw a digfryd osseb
 Ny lludiwn i neb newid breudwyd
 Nyd breidgof genyf cen bwyf llwyd
 Lleas goronwy gwr yn ysgwyd
 Nyd gau o'i angau ym hangenwyd
 Yn agal gofal dyual dyfrwyd
 Dyfryded fonhed fennig yd wyd
 Dechryd hun a hoen hon pan dodwyd
 Dychyrech cyfarwyd dychyfarwyd, a mi

O drechryni y tri yd ym treulwyd
 Genilles gnaws aur awr a ducpwyd
 Cwl oed fy ngadu cany adwyd
 A adwy creawdyr mad y crewyd
 Ei wadawl er Duw diawd a bwyd
 A dillad i noeth nawd rag anwyd
 A gwely a thy a thes aelwyd
 Eli freienhin elwch cyd wyd
 Nyd el yth blegyd neu ryblygwyd
 Ac am bo o'm bud ym niwedwyd¹
 Bod Duw ym diheu cadwyd
 A chadw dy gyfraith
 Hyd ym cyfranc a'm llaith
 A'm llwydaw golochwyd DIWEDD.

AWDYL

A GANT GWALCHMAI I EFA EI WRAIG.

CALAN hydfre cain cynwrye
 Cyfarwyd dwfyr yn y dyfyrllle
 Cyfarwar ac wyf ar gywir garu
 Ac afar gynwrye
 Cennyn can ein Duw neud de
 Cyfryw atreg cof atre
 Cyfdaerant y ron a rin a cheryd
 A chur gnodyn ar ne
 Gnaws edyn adnabod bore
 Gnaws am ban benial ystre
 Gnawd o'm gwawd gwyechran i falchlann²
 Gnawd o drin dres aele [febin
 Gnawd gwedi ryserch ryse
 Sylwed gwyth gwrth y dwyre
 Gnawd erof hiraeth a dygyllaeth echen³
 Ac uchenaid fore
 Gnawd march o feirech rabire
 Yn farch dewr yn farch dyre
 Gnawd gwraig gwell genthi
 A fo gwaeth idi
 Fy adas ni debre
 Dilyw a dyfu dydbrawd a dyfi
 I dygyfor i gynne
 Yd y gyfwrw enwir yn enwerys goll
 Y' nghyllestrig dande

¹ Ymuwetwyd. — Ll. D. D. ² Hiraeth edgyllaeth echen.

³ Neu Valchlaun, falchlaun.

CANUAU CYNDELW BRYDYD MAWR.

ARWYRAIN I OWAIN GWYNED.

CYNDELW AI CANT.

ARDWYREAF hael hwyl gyfrgain yg cad
 Hwrdd gleisiau feidiad flaid cyfwyrain
 Yn ail arwar mawr myn yd gyngain

Yn ail awduriaeth medfaeth madiain
 Yn falch awyd gwalch goradain
 Yn ail awen dofn o dwfn gofain
 Yn ail arwraid fy huadain
 Yn ail arwyre ail arwyraîn

Yn ail gerd i'm rwyf yn zwyd yd fain
 Yn ail gair moliant moli Owain
 Cyfarw ag Eingl am D-geingl dired
 Gwaedllaw ar darwed gwaed ar darwain
 Cyfarfu dreigiau riau Rufain
 Ac essilyd ran fud y gwigain
 Dragon o dwyrag draig o dwyrain
 Draig wen ollswin well y diehwain
 Oed cleudaer oed clae'r cledyf uch gwain
 A llinon yg guif a llafinae llain
 Llafn yn llaw a llaw yn llad penmain
 Llaw ar llafn a'r llafn ar llu nordmain
 Ac eryfoed trwm gad tremid angau

Wyned creu ac eryfain

A gnawd y ciglen adneu ednain
 Ar edrywan gwan gwayw yw yn adain
 Ar edrywed gwaed gwaedai gigfrain
 Marchogynt feirw ar fil frain
 Marchogion Brynaich branhes Owain
 Celyrfed dachwed celaned crain
 Calenig udud coelud celain
 Cynt yd awn am dawn am dadwyrain
 Cerdorion amryw am rod Owain
 Ar ha cadr cadell hiriell hiriain
 Ar berging coeling am eu coelfain
 Ergyrwayw cludlain clod huysgain
 Eryr huysgwr ysgwyd arwain
 Erchwyniawg trylew trylwyn uch prain
 Tryliw ei ongr angyr rysgain
 Gwaith Aberteifi torrynt grain waywawr
 Fal gwaith Fadon fawr wriawr oriain
 Gwelais gadau geirw a rud feirw rain
 Oed ryd i fleidiau eu hargyfrain
 Gwelais eu hadaw heb eu hadain
 Y dan draed adar gwyr gwanar gwain
 Gwelais eu trychni trichant celain
 Gwelais wedi cad colud ar drain
 Gwelais rag terfysg twrf adfrain
 Torfoed ymosgryn tarf ymysgrain
 Gwelais trydar crain y ar drumain mor
 Gwelais ei hesgor ysgar dilain
 Gwelais beleidr gwyr am fagwyr fain
 Gwelais parau rud rag ruthr Owain
 Gwelais ar saeson trychion truin
 Cyn dyd difedyd fedel cyngrain
 Gwaith fudig gwledig gwlad feibionain
 Gwaith bryn dyganwy au dyganrain
 Gwelais yn Rudlan yn rudlanw cain
 Torf arwr am wr am orwyrain
 Gwelais rag Penfro penadur digard
 Gwelais rag Penard pen ar digrain
 Gwelais eu berthl wrthlu yg crain
 Yn yd byrth berthdud golud gwyllain
 Gwelais dyrff dygyn gwelais dyrain
 Gwelais dyrawr awr arwyd dadfain
 Gwelais darf ar gyfarf ar gyfaniain
 Gwelais aer uch caer uch coed Llwyfain
 Nyd oedynt wyned wryd fychain
 Nyd oedud fygwyl fugail Prydain.

DIWEDD.

ARWYRAIN I OWAIN GWYNED.

CYNDELW A'T CANT.

ARDWYREAF hael hawl diachor
 Aerdarf arynaig aerdorf angor
 Aer fawr fud fawr far aer bar bedror
 Aerfawr fud fawr falch gwalch gweilch
 Aer gyngwrwn ysgwn aedwn eisdor [oror
 Aer gyngredf annedf anniolor
 Aer a wnaeth ar draeth a dreithitor
 Rwing Arfon peues a mynwes mor
 Aer rag dinas caer cadr dyodor
 Cadarn gyfarfod gwrthod gwarthfor
 Oed dygngwed Eingl oed digyngor Lloegr
 Llu Prydain yn ymatgor

Oed anystwyth gwyth gwaith anesgor
 Am Deifi am dwr am dwrf angor
 Oed amdorch llynges aches achor
 Oed amgen gwaith Fon a gwaith Fangor
 Oed amgoch ystrad am ystryw por
 Oed amlwg ysgwyd am weun ysgor
 Oed amlw gelau oed aml gelor
 Oed am dinaw crau clau clywitor
 Oed gwrđ am alaf am Alun drefred
 Oed gyr ban brofed cyfred cyfor
 Greid goluch dyluch dilochitor
 Grym afrdwl Ercwl ar grynitor
 Teyrnas fy rwyf rwyasg Edifor
 Teyrnfoes eirioes eiriachador
 Teyrned ai gwyl a gwelator
 Teyrnged yth law taw telitor
 Teyrnaig arwar arfolitor gwen
 Teyrngerd awen amgen am gor
 Arwred Gwyned gweinidator
 Arwyrain Owain cain cenitor
 Arglwyd a'm cynfaeth cyn fy hepeor
 Ar feirch pasg yg gwasg yg gwisg porfor
 Arglwyd am porthes porthle teudor
 Porthloed ysgwydawl pyrth mawr marmor
 Arglwyd far gwrđfar gwrđ faes oror
 Arglwyd far gwraf gwrhyd echdor
 Arglwyd Duw hedyw boed hawd amor llary
 Llid esbyd ysbar ysbydawd ior
 Nyd amdawl nam gwawd nam gweditor
 Yth fyw Faelgwn ryw ran gyfeisor
 Nyd af y genyd mynwyd mawrior
 Nyd athwyf drais wr dros dy gyngor
 Nyd adwyd hebof heb gof heb gor
 Nyd ediw hebod raelod ragor
 Nym golo Gymro gwr diohor
 Nym golud golud golythator
 Nym gomed oi barth borthfeirch efrifed
 Beirnaid am regyd beird am ragor
 Ath folant feirdion derwydon dor
 O bedeiriaith dyfyn o bedeir or
 Ath gyfarwyre bard bre breudor
 Cyndelw cynhelw yno cynnor
 A'th gyfeirch ce wr cyfurdator
 A'th gyfarchaf well pell itor
 Hanpwyf well o honawd gawd gweditor
 Hanpych well o honaf

ARWYRAIN I OWAIN GWYNED.

ARDWYREAF hael o hil Einiawn yrth
 Ni cheuir ei byrth erbyn berthnawn
 ..... gwalchlid gweilchlaw
 A oru gwythlaw
 A orfu ar llu rawn
 A oreu cadau Caredigiawn
 ..... cynnygir coelfain cyflawn
 A budlaw bodlaw
 A dylud cy frwythlaw
 A dy cynnif canys dichawn
 A dyly Cymry ai cymer drwy barch
 Fal y cymerth march gwedi meirchiawn
 A dyryd ei fud i feird proestlaw
 A dyran atan ataw yd awn
 A fo balch dulliaw o dull cyfiawn
 A fo traethadur traethed ei dawn
 A fo bard digard o myn digawn
 Cer bron bro lydan gochaan gochaawn
 Y dangos nad byw llary llyw Lleisiawn
 I geisiaw mynawg myned a wnawn
 Ni cheisiaw drostaw medyliaw myned
 Nid ceisiaw caled ced Caswallawn
 Nis llud llu cyngredf dedf Dyfnwallawn
 Dyfnwallaw anaw anewig dawn
 Nis card cyrd amnad anghad anghrawn
 Nis car llid fyged lledfegin grawn
 Nid lle..gan lluchfar lluchfeirch erchrawn
 Nid lle...an helder crynoder crawn
 Crynai Faes Carned rag carnial ei feirch
 Rag tarf dihefeirch tyweirch tir dawn
 Crynai flaen bra...d brad gad greulawn
 Rag bar braisg wledigfal brig briw gawn
 Crynai elorfeirch bre bryd nawn
 Crynai elen rud rag ei we.....
 Crynai gylch cadlan cadle estrawn
 .....alch llafar llas eithiniawn
 Crynai a chwr ysgwydlawr
 Pan dorres wr Mebwyniawn
 Crynai ys is gwyn fynnawn
 Mau fad gwaywdawn
 Trydar ffawd awn
 Trylew
 Tryliw eu peleidr pan fo
 .....am fedgwyn am fedgryn llawn
 Tyrant am eu rwyf rwyys anogawn
 Torfoed amnifer am ner am nawn
 Am eryr cedwyr a'm ceidw yn iawn
 Cedwid.....nef nerth Merfyniawn

MARWNAD I OWAIN GWYNED.

CYNDELW B. M. AI CANT.

CADWEDIG ym cof codiant om arglwyd
 Cor dygwyd caer dygant
 Aros marw mawrgoel darogant

Armes draig dragon pedrydant
 Llid ergryd esbyd esborthiant
 Llydw amnawd oesgawd ysgarant
 Llwrw branes ll ormes ormant
 Llyw llafnawr llew llawr dichwant
 Llwybr llanwed llenwis y ant
 Om prydest ym prydain amgant
 Amgre bryd o bryder adfant
 Am drist beird am if diyrant
 Amgen fyrd o'e gyrd yd gerdant
 Am Owain Gwyned yd gwynant
 Mur moreb deu wyneb dyfnant
 Dyfnais rod o'i fod o'i fediant
 Medgwyn maith a'n maeth o'i ariant
 Medgryn dynn dyrdniad fant
 Medel cyfriaau cyfrifant
 Ffwyr ffyrdder ffer ffyniant
 Yn gwrhyd ardduniant
 Gwrd eifor eisillyd Morgant
 Nid aeth trais tros Emrais a ant
 Oi amrawd gwarthflawd gorthoriant
 A saint saith mil dybuant
 Saith angerd seg yn difant
 Glas feraw heiyrn heasant
 Glas lafar gwasgar gwisgasant
 Am dwyll marchogion marchogasant wyr
 Am du a lliant
 Am ardal Caer Dathal doethant
 w amdrai amdrwch yd aethant
 Am aid fleiniaid flaid anant
 Am drychioed am drychu naw cant
 Amdrychion berion buant
 Amgoch bryn a phenryn a phant
 Aml celain y'nghrain y' nghreunant
 Y g.....creulanw ewyngant
 Dor ysgor ysgwyd eliphant
 Elyf nawd adrawd edrywant
 Edewyd arneu ernywiant
 Er nad byw rywr ryw runblant
 Card anghard anghen a'm peidiant
 Car cerdau cerdorian ramant
 Cadarn farn feirniad gwestifiant
 Cyrd Forach cyfedach carant

Kerdgar cyfarwar cyfarwyd yw Duw
 Diwedwr cyn trychwyd
 A'm rodes nid rod gwaradwyd
 Trech wyned haeloned hylwyd
 Traul gordrud golud goleurwyd
 Coel calan cyman cymhenrwyd
 Glew gloywrad gloyw gyngad gynghwyd
 Cyn canfeirch o duch ceirch cynnwyl
 Cynwan torf terfysg ymorchwyd
 Cynwayw gwyth gweith fudig arglwyd
 Gwedi gwalch gwladlawch gwladlwyd
 teyrnas
 Teyrned gkwyd
 Gwedi gwawr gwriawr gwreidwyd
 Gwraid ri gwesti gwastadwyd

Gwedi gwr arwr ar orwyd
 er orug orau bei canmlwyd
 Ni thwyll pwyll pellnod heb arglwyd
 Ni thyf cof rag codiant ebrwyd
 Ryd euras riau ryd afrwyd
 Ryd euraïs Emraïs amrygwyd
 Neud efryd cerdawr neud afrwyd cerded
 Cerd am ged am gertlirwyd
 Can ethyw llawr llyw llawn awyd
 Llawch Gwyndyd gwendud ehangrwyd
 Beird borthiad braint neirhiad nerthrwyd
 Braw Brynaich ysgwyf faich ysgwyd
 Balch edlid yssid ys arwyd
 Ys ernyw ys arnaf yd gwyd
 Ys wyf wedi rwyf rodrwyd
 Bard difro dyfryd heb arglwyd

Arglwyd glew aerllew ydan eurllein gled
 Gledyfal gynwyrain
 Arglwyd rwyd rud fu ei gigwain
 Arglwyd hael hirglod dadwyrain
 Arglodig arglwyd orchrain
 Argledr llawr arglwyd mawr madiain
 Aryf eryf eryr Nanhoeunain
 Araf yw arwyd y dichwain
 Ardrud walch gwralfch goradain
 Ar hil Run rud weryd a main
 A dragon coeling nid coelfain, ei dwyn
 Ys coel brwyn braw dilain
 I gerdawr a'm preidiawr a'm prain
 I eilwyon am eirchion archfain
 I flaid rud i fraw fud i frain
 I feird dwfn dyf yd a gofain
 I gyndelw oed ardelw urdain
 Urd wledig llurig llu aergrain
 Urdws Duw diwyrnawd Owain
 Urdawl ben priawdnen Prydain
 Mal gwaith Arderyd gwyth ar dyrfaïn cad
 Yn argrad yn aergrain
 Uch myrd wyr uch myrdin oed cain
 Uch gwalechlan uch gwalechlad pennain
 Uch gwayw ryn yn rudaw adain
 Uch gwaed gwynt golau hynt gwyldain
 Uch gwaed lryr gwaedlanw gwaedai gig-
 Uch gwaed frau uch adnau ednain [frain
 Yg gawr huysgwr huysgain yn wybr
 Yn ebrwyd gyfarwain
 Y gwrfoes yg orfaes cyfrgain
 I gornawr gwriawr goradain
 Ygwrial ygwryd Owain
 Ygorun aergun aergyfrain
 Yn aergad yn Argoed Llwyfain
 Ym pen draig dremynt oed celain

Calenig beird byd buched redusion
 Bugail Mon mall dired
 O'i fawrwlad morad maraned
 Ym roded rîfed anryfed
 Ym aelwyd yd barthwyd berthedd

Berth wartheg anreg anryded
 As dygaf ys dygyn atchwedled
 Ei fawr glod hyd fawr glwyd rossed
 As duch Duw yny dangneded
 A dug trais tros Erch a Heled
 A wnaeth anfadrân anfedred ar wyr
 Ar weryd maes Carned
 Pan amug Tegeingl teg rysed
 Rysfa cad cadellig foned
 Oed tramawr trameirw yn dyhed
 Oed trymle gweithle gwythloned
 Oed tromwan coelwan calfed
 Oed tramawr tremynai tachwed
 Oed tremid cyfnawid cochwed
 Cledyfâl clau dywal diwed
 Clwyf efrys dyfrys dyfryded ys mau
 Braw gofiau brau gyfed
 Porthi hoed argoed argywed
 Porthloed gwawr porthes llawr llaried
 A'm rodes rud aur gymmyred
 As rodwy Trindawd trugared
 Gwrawl hawl haelonaeth gorfed
 Gwrfalch balch bwldch y difâed
 Gwr efrâs yn trais yn trofed
 Gwr afraid ei farwnaid i fed
 Gwr gwaedrwyf aerglwyf eurgled oed ei arf
 Eurgorf tarf torf hywled
 Gwlyd wrth wlyd wrth wlad gyfanned
 Garw wrth arw wrth awr gymined
 Chweg wrth chweg wrth chwedl ei fawred
 Chwerw wrth chwerw wrth chwant cyw-
 Gwrd wrth wrd wrth ordud gwned [rysed
 Glew wrth lew wrth lyw teyrned
 Gwyl wrth wyl wrth ellwng refed
 Gwn oed hwn oed hiriell Gwyned
 Gwyned ar gynnan aer gynnygn rebyd
 Gwystyl bedyd byd eilig
 Ym buched haeloned hilig
 Hil haelion heilyn dychymig
 Hawl greulawn hael hwyrgrawn hirgryg
 Hard i fard ei fwrdd nadolig
 Oed aelaw caer aelwyd Beblig
 Pobl ar wled yn hed yn hirdrig
 Mygr dragon gwron gwyrenig
 Medw medlys melus eumestig
 Meiriau angau angeinmyg ei farw
 Ei farwnad ni difyg
 Aerllew tarf torfoed friwenig
 Arllaw lles arlleg tres treisig
 Cyrd cerdynt mal cynt Celliwig
 Ar wyr wawr ar feirch mawr mawrthig
 Fraeth leision leisiaid cynnhebig
 Ffriw eurdo ffrwyngno ffroen dyfrig
 Ffrawd wallaw anaw anewig
 I fynu i fyned am dirmyg
 Baran llaww ger llynges gerrig
 Blaid aerflawd amnawd ammythyg
 Berth nerth der haelder huenyg
 Burthiad cad cedeirn ar drysug

Bud am bu am bo i edmyg
 Bod am rod am rwyd galenig
 Buelyn am win am wenyg o fed
 Feird orsed wersyllig

Gwersyll torfoed tew llew lladai
 Gorsaf tarf taerfâlch fal Gwalchmai
 Gorfaran gwrfaun gorfydai
 Gwr yn aer yn aros gwaed fai
 Bryd Erof gryd arf grau a dodai
 Brwydr aergrwydr eurgrawn ni gudai
 Bradawg waith gwyniaith gwynygai
 Brys briwgad brig bragad briwai
 Brwysg lafnau yg crau yg crai celaned

Cymined cymynai
 Gwyrd heli Teifi tewychai
 Gwaedlau gwyr a llyr ai llanwai
 Gwyach rud gorfud goralwai
 Ar doniar gwyar gonofai
 Gwydfeirch ton torrynt yn ertrai
 Gwythur naws fal traws ai treisiai
 Gwyddid Eingl yg clad ai trychai
 Gwydgwn coed colled au porthai
 Gwydwal dyfneual dyfnasai...fy mod

Fy mediant a gafasai
 Collais arglwyd call nym collai
 Corf eurdorf eurdal am rodai
 Cof cadflawd a'm cawd a'm carai
 Car cerdawr cerdau a'i cyrchai
 Gryd wasgar lluchfar a'm llochai
 Grym dillud dullus fab eurai
 Gredf greidwyr a chyfyr a chai
 Glew defawd glyw oestrawd aestrai
 Ystre hynt wastad gwestai—gwyndigyf

Gwyn eu fyd bieufai
 Gwyth ysgor tra mor tra menai
 Gwlyd elfyd elwais o honai
 Tra fu Owain mawr ai medai
 Med a gwin an gwirawd fyddai
 Gwyned wen Gwyndyd len ledpai
 Gwedi gwawr cad fawr ai cadwai
 Pa wladwr arwr ar wyndai
 Pa wledig a wledych arnai
 Gwledychws ar wlad ar wledolion med

A mediant ar dirion
 Gwledychawd molawd mil feirdion
 I foli telthi teyrnon
 Gwladoed pair cadair cadfaon
 Yn nherfysg yn nherfyn Saeson
 Yn nhorfoed cyhoed cyngreion
 Yn nharf enwerys gwrys gwron
 Yn nhwrf llu a llef ysglyfion
 Cyrn cennynt cerdynt carn-weilwion ar dir

Ar derfyn Caerlleon
 Eurllew byd esbyd esborthion
 Aur llyw llwyth lleithig prydydion
 Aur golofn aur diofn deon
 Aur anreg redeg rodolion
 Eurgor dor dinas cerdorion
 Eurgorf torf teyrnas nywthon

Eurdraig Eryri eryron—fyhyr
 Eryr gwyr golluchon
 Dangosed gweithred gwaith Fadon
 Yn nyd gwyth gweithfudig dragon
 Ar llwrw ysgwydfwrw ysgyrion
 Arllwybyr llad a llafnau rudion
 Ar greulif ar greulyd feirwon
 Ar greulan baran berion
 Ar greulen ar greuled Arfon
 Creulanw gwaed am draed amdrychion
 Amdrychid erfid arfogion—i lawr
 Am eurglawr mwynfawr Mon
 Nid gair gau ef gorau gwron
 O For Ud hyd for Iwerdon
 Hyd Elfed trefred trag Idon
 Hyd Elfael eilfa Gwenhwyson
 Hyd weryd wryd orchordion
 Hyd warawd reidgnawd reidusion
 Hyd Gaer Gaint i gadw braint Brython
 Hyd Gaer Llyr a hyd Gaer Lleon
 Hyd Ystreigl hyd Eingl hyd Aeron yd aeth

I bennaeth o Benmon
 Pennaf gwr nid gorwag hofder
 Pen riau riallu ymher
 Tres trachwres trochiad ei wrymder
 Prain Prydain preidwyr ehofder
 Pair enwair enwawg y glewder
 Par anwar anwas yn racter
 Pobl wasgawd ysbydawd oesber
 Post esbyd oesbarth elifer
 Asbarn mwy dadfarn ai dadfer—yn iawn
 Na wnaeth crawn crynoder
 As molaf mal yd adroder
 Mal ym cant o bob cant cymer
 Am hirwnaeth hiraeth hiramser
 Hil Maelgwn Maelgynig ener
 Marw mawrdraig mawrdrwg y dadfer
 Mab Grufud cledyfrud clod fer
 Maws medgyrn teyrn tyner—a'm rodai

Nid rodion ni daler
 Nid a gwad a rad ym roder
 Am rodes rwydles rwyf nifer
 O'i alaf amlw biw breufer
 O'i breidiawr o'i fwynfawr funer
 O'i winllyn o'i winllad ucher
 O'i wenllen o'i wenllys
 O'i wenllaw anaw anober—nym doeth
 Can doeth ym a llawer
 O gynnif o gynnal iawnder
 O gyngredf o dedf o dyfnder
 O difryd Gwyndyd rag gwander
 O warthrud gwrthryn gwyn gwarther
 O dyrru ar llew llu llwydrer
 Llyw llwydras llwydras y nifer
 O dorri o derwyn ober
 O gadau rifedau rif ser
 O gadwyd Prydain rag pryder—gorwlad
 Gorflodiad gorflyngder
 Boed llawenyd boed lleufer
 Boed cyfaded nef ym Ner

AMRYSON

CYNDELW A SEISYLL BRYFWIRCH, AM BENCEIRD-
IAETH FADAWG MAB MAREDUD. A CHYNDELW
A DECHRIUWYS.

Ym hyfryd yn cymryd cylch
Gan llyw cyfed llew cyfwlch
Marchogwni marchogaeth falch
Marchogion meirch gweilwon gweilch

SEISYLL.

Gweilch cadau yn cadwyd maes
Gwyr gwana'r gwawr trydar trais
Gwynfyd beird bod yn eu hoës
Gwendorf gwyn deym Powys

CYNDELW.

Cyd bei tau wledig hyd wlad bor—eur—
Aer farchawg deiniawg dor [awg
Rybydei fau faith ragor
Rybydwn bencerd ben cor

SEISYLL.

Am faes tref galw lys twrf emys—a glyw
A glywir yn hysbys
Twrff gawr gorwydawl gochwsy
Fal twrf torredwynt am brys

CYNDELW.

Cyd bei tau wledig wlad Run—am Mael-
Maelgynig a borthun [gwn
Kyd bydei fau fed anhun
Rybydwn bencerd ben cun

SEISYLL.

Mi biau bod yn bencerd
O iawn llin iawn-llwyth Culfard
A hyn Cyndelw fawr cawr cyrd
O hon ni henyw beird

CYNDELW.

Rym gelwir yn fyrf yn fysg—arab hwyl
Yn arabhawl derfysg
Yn fyrd cyrd cerd dafawdlysg
Yn brydyd yn brifard dysg

DIWEDD.

ARWYRAIN MADAWG FAB
MAREDUD.

CYNDELW BRYDYD AI CANT.

ARDWYRFAF naf o naw ran—fy ngherd
O naw rif angerd o naw ryw fan
I foli gwron gwryd Ogyrfan
Goron morgymlawd ai goglawd glan
Par-goch glyw glewdraws maws mab Cad-
fan
Pell yd wledych wyr wledig Arran
Perging cyniawir pair Pedrydan

Pedrydawg Fadawg farchawg midlan
Fy mard lei is nef nid anghyfan
Fy mardair ith barth nid gwarth nid gwan
Taer am aer am gaer am gain walch-lan
Tew am lew trylew traul arian gan
Tarf am galemig torf am galon
Twrff ton fraeth am draeth am draed gwyfan
Perierin y' ngofur y' ngofan—fy ngwawd
Pergnawd parch folawd fal nas diflan

Erchwyniawg esgar ysgwyd trywan
Yr yfais i'th lys leisiawn gyman
Eurmydedawg lyn erbyn eurban
Eurgyrn buelin bueligyrn ban
Eirioes y perthaist parth ac atan
Emys llaw llamhir a dan llunan
Erchlyfn archlyn ceirw uch cain ebran
Eiliw pysgawd glas gleisiad dylan
Ermid ei greulaw ar ei greulan
Eryr argyfrain er yn gyngnan
Ergyrwayw cyucad ar ferch cyncan
Erlyniad fleiniad flaid cynfaran
Arwar fy ngwrddar ar fy ngwrddfan—rwyf
Canwyf py ganwyf cad clwyf cludfan
Canaf can caraf can wyf gwaethylfan
Canu cerd am borth am byrth cloduan
Cyfodwch cenwch cenyf o'm ban
A mi feird imewn a chwi allan DIWEDD.

TRI ENGLYN

A GANT CYNDELW FAWR I FADAWG FAB
MAREDUD.

MADAWG ai ceidw can urdas
Bryn diormail diormes
Bre uchel braint ardangos
Lle trydar Llech ysgar llys

Yssid yth llys liaws dyn
A chedyrn a chyrn amgen
A gwawd gwedi gwirawd gwin
Ac aur llathr yn llaw deon

Deon unged yn ungoel
Ys berth yd borthir y' ngwyl
A glew yniail yn ynniail
Y glyw ym myw Madawg hael
DIWEDD.

LLYMA ENGLYNION

A GANT CYNDELW FAWR I FADAWG FAB
MAREDUD.

YM maes bryn actun canhun neu rifais
Am rhudlaffn ar fy nghlun
Ar untrai trychan catcun
Ys elont nef ar nun

Ym maes didlystun oed duhun ein glyw
Nid oed glod gwarafun
Pob llary ar llyfnfarch diffun
Pob llew a llafr ar glun

Ym maes y croessau croessassam deon
Marchogion meirch gwinau
Hawlwyr hwylynt am breidiau
Haelon cledyfau rhudion clau

Ym maes tref galw lys torf emys ein glyw
A glywir yn hyspys
Twrf marchogion meirch gochwys
Mal turf torredwynt am brys

Ym maes mathrafal mathredig tyweirch
Gan draed meirch mawrydig
Ar dadl cynnaddl ced fudig
Arwyd iawn wladlwyd wledig

Nis gwyr namyn duw a dewinion byd
A diwyd Derwydon
O eurdorf eurdorchogion
Ein rif yn riweirth afon

Llawer gorwyd blawr yn llanfawr llog-
Llemenyc yn ionawr [awd
A llawer gwr gwrdd yngawr
Gan Llywelyn lles kerdawr

Llawer gwr a march ym maessing hedyw
Hedychdir digyfing
A llawer gwr gwrdd yn ing
Gan hael o hil gadelling

Yn ystrad langwm ystyriais ein glyw
Ystyrient a genais
Torf fadawg fynawg fur trais
Torf lywelyn rywelaes

Rhan Llywelyn llyw aere
Or rug hyd yn mudug wre
Llawer marchog march dyre
Lliaws gwas ar hyd glasfre

Ban in dyfynnwyd i gynwyd gadfor
Ein cyngor cynnigiwyd
Cedwyr balch bwlech eu hysgwyd
Hyd y pasg in gwascarwyd

Nid adawo duw dyn yn fyw bellach
Deu byllawg er deryw
Marw madawg mawr ym eilyw
Llad llywelyn llwyr dilyw

Hawdamor waelest edwy
Ar llys gan ystlys dyfrdwy
A lle teg tebyg i draeth
A wnaeth fy hiraeth fwyfwy

Hawd ammaur i gwm brwynawg
Ar tai ar terfynau enwawg
A lle ni llyssir cynnran
Ar llan od uch llys fadawg

Er pan yw marw madawg wyn
Nid llawen llawer unbenn
Gwae yw y byd hyd i gwnn
A braint diffaith y weithion

Canys bu marw tarw trydar
Ac nid byw fy llyw llawhir
O thyrr calonn rag galar
Y fau a fyd dau hanner

Pei byw llary lleissian
Ni luestai wyned ym mherfed edeirniaw
Heb wyr llad gan llyw camawn
Llith berion lluydion llawn

Ym mywyd madawc ni feidiai undyn
Dwyn terfyu tra hyfryd
Nid medwl medu hefyd
Namyn o duw dim o'r byd

MARWNAD FADAWG FAB MAREDUD.

CYNDELW AI CANT.

CYFARCHAF ym ri rad obaith
Cyfarchaf cyferchais ganwaith
I brofi prydu o'm prifaith—eurgerd
Ym arglwyd gydymdaith
I gwynaw Madawg medfaith ei alar
Ai alon ym mhob iaith
Dor ysgor ysgwyd ganhymdaith
Tarian yn aerwan yn eurwaith
Twrf grug yg godug yg godaith
Tarf esgar ysgwyd yn nylaith
Rwyf myrd cyrd cerdoriion wobaith
Rud dilud diledf gydymdaith
Ry-gelwid Madawg cyn noe laith
Rwyd galon difogion diffaith
Rwyd attaf ateb fy ngobaith
Ryd wisgoed wesgwyn ganhymdaith
Rud ongyr Bran fab Llyr Llediaith
Rwyd ei glod o gludaw anraith
Rudfoawg faon ny olaith
Rad wastad wystlon ganhymdaith
Llafn argrad y' nghan y' Nghynllaith
Llafn gwyar a gar o gydwaith
Llaw escud dan ysgwyd galchfraith
Llyw Powys peues diobaith
Hawl ofyn gwr ny myn mabwaith
Hwyl ysgwn ysgwyd pedeir-iaith
Hil teyrn yn heyrn henwaith
Hael Fadawg ueuder anhywaith

Can deryw darfuam o'i laith
 Can daeraud darfu gydymdaith
 Oed beirdgar bardglwm dileidiaith
 Oed cadarn angor dyfu for diffaith
 Oed hir ei drwyded oed hyged hygar
   Oed llafar gwyar o'i gyfarwaith
 Oed buelin blas gwanas gwaedraith
 Oed eurllew o aerllin gadiaith
 Oed difarn gadarn gydymdaith—unbyn
   Oed dyrn yn heilyn hacarn dalaith
 Ai diwed ys bo can bu ei laith
 Y difwyn y can gymaint ei afaith
 Y' ngoleuder saint y' ngoleudaith
 Y' ngoleuad rad ryddid perfaith

DIWEDD.

EGLYNYON

A GANT CYNDELW Y DEULU MADAWC. M. MAB-
 EDUT, PAN UU UARU MADAWC. AM
 GLYBOD EU GODWRYF.

GODWRYF a glywaf am glawr maelenyf
   Mur eluit ciluann¹ gawr
 Teulu madawc mad anawr²
 Mal teulu bann benlli gawr
 Godwrf a glywaf am glawr yeithyon hir
   Hydyr y wir ar saesson
 Teulu madawc mur dragon³
 Mal twryf tormennoet kynon
 Godwryf a glywaf godor drein waewawr
 Gwae wyr lloegyr⁴ yn dyt kein
 Teulu madawc mur prydein
 Yn llwythawc yn llithyaw brein
 Godwryf a glywaf am glawr llafur rei
   Ryuelglod disegur
 Teulu madawc⁵ mawrglod mur
 Mal gawr toryf teulu Arthur
 Godwryf a glywaf⁶ am glawr uagu glyw
 Glew⁷ vadawc bieufu
 Trinua cyua kynyty
 Trydyt tri diweir deulu
 Tyll eu hysgwydaur teruyse vawr vaon

DIWEDD.

EGLYNYON A GANT KYNDELW Y YWEIN.

M. MADAWC.

YWEIN aer dilein a dylif yg gawr
 A llafnawr llat heb rif

¹ Elfan.—Ll. du.² Anhawr.—Ll. du.³ Galon.—Ll. du.⁴ Gwae lloegr.—Ll. du.⁵ Eglur mur.—Ll. du.⁶ Ar.—Ll. du.⁷ Gloew.—Ll. du.

Ac o du gwaedlafyn gwaedlif
 Ac ar dir kynnygyn kynrif
 Kynnytwys aeruleit aerulawt teyrnet
   Teyrnas gvuadrawt
 Ny bu trwy hunaw tra hawt
 Ny bu trwy gysen gwgawt
 Gosgortuawr keduwyr cadw amuod
   wrthylf
 Y wrthyd nam gwrthod
 Om bot ny bytwn hebod
 Nyd ef oet ny mot ny mod
 Gan vod yn unvreint yn unvryd am llyw
   Llaw urydet nym ergyd
 Dragonawl wrawl wrhyd
 Dreic wynua dragon wynuyd
 Gwynuydic y ueirt oe uawrdawn rebyt
   Gwr am ryt rut eurdawn
 Arleg toryf rac twryf kamawn
 Ual twryf ebyr yn llyr llawn
 Llawn am lyw estrawn am lyw ystrad
   mawr

Gwyr am lawr gwyr amlad
 Ac yn dyt rebyt rotyad
 Rotyon o ueirch rutyon rad
 Rad wallaw anaw yn oed awyt kyrt
   Cawt arnaw ny gyflwyf
 Pryder dragon rotyon rwyf
 Prydein glawr eurglawr arglwyf
 Arglwyti gyntwryf gyntorawr yn toryf
   Yn teruyse bytinawr
 Marchawc balch bwlech y aesawr
 Meirch anvonawc mynawc mawr
 Mawr ged agkaled ygkalan yonawr
   Mawr llyw llawr llaw gyfran
 Pan dygyrch cludveirch cloduan
 Pan vyt kyd kedwyr am pann
 Am pennaeth yt ym am pennaf terrwyn
   Tyrrant veirt am alaf
 Teyrneit hael teyrnaf
 Teyrnet orset orsaf
 Nyth orseif esgar esgynvaen mawruro
   Mawrvrydic yth adwaen
 Gwawr glyw glew diuwg blwg blaen
 Gwalch yn eurgalch yn eurgaen
 Eurgolofyn arwr yn arwein eurgrwydyr
   Yn eurgreir gywyrein
 Yn aergreu mawr yn aergrein
 Ergryd byd bid rac ewein. Ewein

AWDYL I EWEIN.

EWEIN arwyrein yr oroet ar bawb
 O bybyr genedloet
 Mygyr varchawg deifnyawg da oet
 Mygedvys y magadoet

ARWYRAIN EWEIN VAB
MADAWC.

CYNDELW AE CANT.

ARDWYREAF dreic o drud veith awen
 Llew llawen llawr osbeith
 Llewenyt llu bedyt bydreith
 Llyw anaw llauyn eurlaw aerlleith
 Llary ywein lloegyr dilein dileith
 Llud ysgwn ysgwyd pedeiryeth
 Pergyg glyw glewdraws maws metueith
 Par greulyd peir gwrhyd gwr reith
 Pedrydawc pwyllawc pwyll gotieith
 Pell y glod o gludaw anreith
 Preit wasgar dreisuar driseith gyuarpar
 Yg gwear yg gwynyeith
 Ry gelwir gelyn agkyfeith
 Celeu rut geloreu dyrreith
 Grefyf diletyf dilut gyuarweith
 Glew difraw glyw ganllaw gunlleith
 Brys yg gwrys yn efnys ouyn wreith
 Bryd yg gryd yg greidyawl afeith
 Breisc abrwysc abrwysgl anorreith
 Bleit a blwg a blaengar gyweith
 Bro annawt oesgawt oesgeith y gynnygyn
 Y gyhal nyd hawt weith
 Dremhynt hynt hirualch walch osgeith
 Dremrut prut preityawr rwy canwreith
 Dor dewdor deon arwyreith
 Doeth dewgoeth dewrglod ganhymdeith
 Drud aerlud aerlew yn aerlleith
 Dryd aergwys aergun gedymdeith
 Dwrn dradwrn dradegyn yd peith
 Dyrnheyrn hacarn y daleith
 Bre drydar arwar anoleith
 . raw bronndor bar dyfynuor dyuynueith
 Blawt esgar ysgor yn diffeith
 Balch eryr baran llyr lledyeith
 Brad eurgwydyr gynurwydyr gynureith y
 daryan
 Yn aerwan yn eurweith
 Byrt kyrt cadw agkadv agkyureith
 Breint ongyr angert agkyuleith
 Brein borthiad gweiniuyad gwinueith
 Gwin a met a metgyrn rwy meith
 Ry talaf ym rwyf om rwyllweith molawd
 Nyd molyant o uriweith
 Delw ym peirch a meirch mygyr hydeith
 Mynw eilon mal gwyllon gwellueith
 Delw ym daw oe law lawer gweith
 Prif ragor plu porfor perfeith
 Delw yt wytt pen rieu pen reith
 Yt wyf pen prifueirt om prifyeith
 Delw yt wytt wawr toryf coryf kyureith
 Yt wyf dann deduryd wyd oleith
 Nyd wyf uart dylaw wyf dyleith ar gert
 Wyf dilut ym pob yeith
 Dym keinuyc om kuinualch areith
 Aros gwarth yr gwrthod auyeith

Nyd wyf dlawd om gwawd om gweiryeth
 Gweiryd bryd bryssyaw y ymdeith
 Heirt veirt vut ar ueirch rut rawngeith
 Hael hebod ny hebafe nosweith
 O honawd handid uy gooeth
 O honaf hanbych well ganweith

MARWNAD YWEIN UAB
MADAWC.

CYNDELW AE CANT.

LLEITH ywein llith brein breit urys y uar-
 Auarwy aet uab klys [an
 Llafur llafyn dolur dilys
 Llud carant cad wrygyant wrys
 Gwrys aerureu dechreu un dechryn a hwnn
 Honneid uyt y deruyn
 Lloegyr al am eur mal melyn
 Er lleas duw ny llas dyn
 Dynyadon oesgawt as gwtant oe uarw
 Gwr oe uar am peidyant
 Coll arglwyd call argledyr cant
 Eurglet y muchet mochnant
 Mochnant diheuchwant erchwynawc gwl-
 Gwlad vrochuael ysgithrawc [edic
 Dyfynuet a orchut deifnyawc
 Detyf hael mad auael Madawc
 Madawc essillyt oes ellwg aergawt
 Eurged beirt neud echwg
 Kedernyd bleit aergryd blwg
 Ked wallaw kadoet ollwg
 Neud kygkolled ym colli rwyf mechein
 Rwym achaws oe gygklwyf
 Ar goreu yt ym gyrwyf
 Am gar neid auar neud wyf
 Nyd wyf diletkynt am diletcawt hael
 O hil yorueth hirulawt
 Colled gwr eurged aergawt
 Oe golli tewi nyd hawt
 Nyd hawt ym wybod neud anobeith kyrt
 Kertoryon neud ynt geith
 Och nad byw keinllyw kynlleith
 Achaws uu liaws' oe leith. Leith ywein

RIEINGERT EUQ VERCH VAD-
AWC, M. MAREDUT.

CYNDELW AI CANT.

GORVYNAWC drythyll goruynt a dygaf
 Wrth ar a volaf a voleisy gynt
 Kymrawd ewyn dwfyr ae dyuriw gwynt
 Kymraec laesdec o lys dyfrynt
 Kyfleuer gwawr dyt pan dwyre hynt

Kyfliw eiry gorwynn gorwynt epynt
 Rin woleith woletyf woleu dremynt
 Riein nym rifei y ked am riuynt
 Rienet iti a dywedynt
 Rieingert eua a vawrheynt
 Tremyn y treitwny treuyn a gedwynt
 Treitle glyw powys pei am getynt
 Pan dreiteisy yno nynt oetynt
 Trwy fenestri gwydyr yt ym gwelynt
 Trybelid wylein a wylent arnaf
 Treul attep attaf a danuonynt
 Lawen y carwn y kenym kerynt
 Llawuorinyon gwery gwiryon oetynt
 Amgall a bwyllad a bell bwyllent
 Am gyndelw brydyt yd bryderynt
 Gorwynawc drythyll golwyth yolwyf
 Gordawe pall euraue pell nas gwelwyf
 Goruelyn called colledic wyf
 Colleis gall attep y nep am nwyf
 Ym pwyllad newid neud adwyf am vun
 Yn anhun anhed kyd rys porthwyf
 Gorthewisi wrthyfy gwerth uy hirglwyf
 Nyd gorthaw a wnaif wrth a garwyf
 Keladwy lywy liw tonn am rwyf
 Rwy gennyf gennyd yr nad ydwyf
 Cadyr amneid ganneid ged ath yolwyf
 Cany wney dy erofi yr a ganwyf
 Na wna ui veinwen val na hunwyf
 Nyth wnaif ernywed yr nath gaffwyf
 Nyd yr chwetyl amgen yt amgyrwyf
 Namyn amgaru ny gerytwyf
 Nym dawr verch pennyaeth pryd nath
 welwyf
 Nyd yr keisyaw tal tros a ganwyf

Gorwynawc drythyll gortyuyn dy uyned
 Gwrthdrych lys leissyawn y ystlyned
 Llys y daw deon yw darymred
 Llys eua y veirt y digoned
 Llysseit y hirdwf oe heur duted
 Llaes wenn gall wennann wengann decked
 Llif dragon vanon valch y thyged
 Lliw ewynvriw tec rac tonn nawued
 Nawued rann ym poen yr pan aned
 Nys ryborthes nep na thebyked
 Ni riuafe ar vun vod yn galed
 Nyd clod uyg gwrthod wrth uyndaed
 A dywed yno eniwed o honaf

A dywan attaf ac attep ked
 Ac yrofi na chel vy ryweled
 Ac yrti yt wyf o nwyf nym kred
 Ac yrod titheu nam amheued
 Ac er peryf nef nam diuanwed
 Diuanw am goreu kyn nom gwared
 Y gwaret oet reid pei rybunched
 Gwarvart wyf iti o dylyed
 Gwar eir ym kyueir nym kyuaered
 A chenym karo nam keryted uyth
 Om kerytawd nawd nam dotoled

Pell ym treit treitgof oe rygollod
 Preit preitwyr preitiwr yg kynired
 Pargoch gad gadarn rac calchdoed
 Pergig kynverchin kynm noe vyned
 Gwedy hael ywein hawl ordiued
 Hwyl dihwyl diofyn am y drefred
 Neud wy ae gofwy nyd gougyed
 Goualon eilon aelwyd reged

Gorwynawc drythyll gortyfyn dy gyweith
 Gortawn ked kyrtuawr kertawr kyureith
 Gortyfnyad bual buarth metueith
 Goreu ar veinwen vyned eilweith
 Na chymyt a hi o hir obeith
 Na chymer wrthep a dan wrthyeith
 Nyd af y ar hir dwf ny dal hirdeith
 Y ar draed awel y drydeweith
 Ny theweis er moed oe moli mal drud
 Ny pheir gossymud ym gossymdeith
 Ac nym rify gwenn riein ryuet a weith
 Ac ym oet y llaw uy llawen reith
 Ac nyd oes uart dwfyn dunus gyfieith
 A garwy yn hwy o hir obeith
 Nym athreity meingann meingadyr y hyst-
 Nym hu vrys oe llys y laes ymdeith [lys
 Gwiryon dec dawel y chyuaryeith
 Gwann detyf dof ym cof ym canhymdeith
 Gwery uanon vanwl gwar uetwl veith
 Gorme gwawr vore ar vor diffeith

Gorwynawc drythyll gortyuyn dy arlwy
 Arlwyaw erlid gobrid gobrwy
 Gorwynawc drythyll syll na (fy) saffwy
 Y saffwn yt wyf o nwyf neud rwy
 Neum rydraeth hiraeth uetuaeth uakwy
 Am a rygarafy kenym karwy
 Neud llutedic glann rac glas vordwy
 Neud llawen awen awel neud mwy
 Neud llawer ym llify lliw amaerwy tonn

Ban llewych y bron ger y breichrwy
 Golwc dof dewis gan ae syllyw
 Goleuliw golwc yr ae gwelwy (caffwy)
 Gweleisy ystlys glwys gloyw y gylchwy
 Ny ry weleis tec nwy ry gwelwy
 Ac adan rut em ruteur vodrwy
 Ac uch wynef gwyn gwineu vagwy
 Deuawd a gatwaf can ae catwy
 A berthyn rac dyn nwy dylynwy
 Uy rin a rein nys rybuchwy
 Nys gwybyt rewynt nys ry gelwy
 Keledic uy hun yn hir ofwy lle
 Y lledrad vore gan auarwy

Gorwynawc drythyll gortyuyn dy gywir
 Eil gwynn gorwynawc gorpwy enwir
 Manyled meinwenn mal yt yolir
 Mal yd ardunaf ym ardunir
 Ardunedic dyn a dwc y ffynyant
 Ardunyant molyant mal yd glywir

A glywch chwi deon a dywedir
A dyweid rlein ny ry gebir
Yg golud amlw amyl ym rotir
Nyd amgen ym ryt nym rybuchir
Handid om kyuoeth om kyuarch pan wyf¹

Om rieu om rwyf² ry gystlynir
Bart llywelyn hael hud ym gelwir
Geleurut gelyn y bob enwir
Enwawc ym keinyoes ym keinmygir
Anwar vy lluchvar onym llochir
Pall gwyuann gwylein gwylualch wrth
gertawr

O ruteur gwerthvawr y gorthoir
Pellynnic vyg cof yg caerwys dir
Pell yt wyf ym nwyf ony thelir
Petestres wedeit yn hydreit hir
Petestric yolic³ pa hyd yth yolir

DAU ENGLYN

A gant CYNDELW i Gynyddion Llywelyn am Madawc,
Am Mareduac ac iw gyrn o achos rodi ido y carw a
ladassant yn ymyl ei dy. A llyma yr Englynion.

BALCH ei fugunawr ban nefawr ei lef
Pan ganer cyn cydawr
Corn Llywelyn llyw lluydfawr
Bon ehang blaen hang bloed fawr

Corn wedi llad corn llawen
Corn llugynor llywelyn
Corn gwyd gwydr ai can
Corn rueinell yn ol gellgwn

MARWNAD CADWALLAWN M. MADAWC.

CYNDELW A'I CANT.

DYMGWALLOUWY duw diheudawn awen
Awdyl urten amgen amgall digawn
Yn ardunyaw gwr gwtuar eigyawn
Yn awdur llavur lleueryt yawn
Y ganu marwnad y gadwallawn
Mal pan gant moruran marwnad einyawn
Neum bu om caru can ut carawn
Cymyrret a met a meirch crychrawn
Neud meu oe agheu dagreu digrawn
Digrifwch dragon dreig yoruethyawn
Neum dotyw defnyt dyt dyuytlawn
Dyuod y gyfnod y gadwallawn
Edmygaf radeu rieu radlawn
Rad wehynn grannwyn greid anogawn
Adref adraut veirt heirt hiraethlawn
Adrawt gan hiraeth a wnaeth a wnawn
Am eryr mawrwyr meruynyawn yt wyf

¹ Kyveirch panyw. ² Om ryw. ³ Petestric yolyd.

O diua uy rwyf yn ry dristlawn
Gwedy gwawr cymry cymreisc gwrth nawn
Kymrwysc rwyse rwyf gawr

Fraeth lawr frwyth lawn
Pwy keidw o haelon hil cadwgawn
Teudor am ysgor am iscell grawn
Py urys cyflaun yn gwan gwaewdawn
Py uriw lliw llassar o lin lleissyawn
Py uyt glew a llew a llaun greulawn
Py uyt glyw aerllyw ar llwrw camawn
Py uyt llary llysseit llysoet hylawn
Hylawch prydytyon prydein ogawn
Py uyt cart oleith olud angkrawn
Py uyt cert olwch oestrwch estrawn
Py uyt cad wryaf rac cadwryawn
Py uyt ced wallaw ual cadwallawn
Cadwallawn radlawn rodri essillyt

Cadeu ysgymyt ysgymodi
Cad asgen ysgwn ysgwyd veli
Ced ysgein gwynyein gwn y golli
Neu cholleisy arglwyd rwyf yn roti
Neum rotesy hil run rut a phali
Neu chyuyd ynof cof ym koti
Cotedic yt wyf o diglloni
Neum bu oe aghad rad ragori
Ragor vut heb gut heb gyntoli
Rec ouyt oetwn oe daeoni
Gan gyueisor por pawb ae gweli
Gweleis am eurllew am eurllestri
Yn llysoet llisseit ymgegenni
Ymsag toryf am goryf am gert westi
Amsathyr kyrt a byrt a bartoni
Amser am kerid gan lyw keru
Caradwy wledig wladoet noti
Carasswn aestwn as dirperi
Carassei am bot am bod yndi
Gwedy gwalch kedwyr am kedwis gan yawn

Ny gadwei na chrawn na chrynoi
Ryhir y tawaf tawel wyfi
Ny bytaf dawel nyd meu tewi
Am gadwallawn mawr gwawr gwrhydri
Gwryd gwyr deheu bareu beri
Am gadwaladyr hael hawt y uoli
Pan voled haelon haelach nor tri
Am vorgant gormant gormes uenlli
Gormeissyad bleinyad blaen dyuysgi
Am dreic argoedwys bowys berchi
Un perchen parchus ar y deithi
Am vadawc mynawc mynw haeloni
Medel glyw glewdraws maws mynogi
Am ywein prydein pryderi haual
Prennyal ymdial ymdiodi
Gwr ny orseuyid a orseui
Gwr gorsaf gwrhaf gwrth yg kyni
Gwr a wnaeth argel ar galedi
Argae kedernyd kadarnualch ri
Gwr a wnaeth kymry mal nad kymri
Gwr a wnaeth kymryd gwrhyd gwrthi
Gwr a wnaeth gwrthod gwrthuot dewi

Gwrthwyneb lloegyr heb eu llochi
 Gwr a wnaeth gwaedlif gwaedlauyn gochi
 Gwr a wnaeth gwaedlan gwaed canm deiui
 Kynysgei greu gwyr a gwyrt heli mor
 Mawr diwrymawd wrth y hoffi
 Hoffi digoni a digones llew

Ar llu tew trylew trwy varaures
 Hofferid nyd ouer val y dones
 Ygkefyn yr aelwyd oet aelaw tres
 Eruyd a drychid rac y drachwres
 Arueu pendrychyon cochyon coches
 Aruawe tormenawe toryf agkymnes
 Agkymessur cart kerteu achles
 Agheu cad ortwy rwy rym rotes
 Aghen am lut gwen gwae rwy golles
 Neus gwarchae mynwent y mynwes daear
 Neud gwar gwawr trydar trin orllawes
 Er pan llas llyw ked neud neued nes
 Neuaf nas gwelaf ual ym gweles
 Eissyeu am dygyrch, ym dygyn afles
 Nyd afiwr ym gwyr ym gotiwes
 Oet brwyse breisc lafnawr ban breityawr
 bres

Oet bwlech y ysgwyd nyd ysgoges
 Oet balch y ragor kyn noe reges
 Clod itaw racdaw y ragores
 Ugein punt oe uot eam rotes yn rot
 Oe varannet nym ditoles
 Nys ditolwy duw oe deyrnles
 Teyrneit ormeil teyrn ormes
 Yttwyf am danaw val ym donyes
 Yn goleith adneir mal yd adnes
 Rys molaf om kert om kein aches
 A beidyad bleinyad a bleit neges
 Beirt ganhelw ganherth berth ry borthes
 Yn amwyn ednob edneint ar gnes
 Yn llat esgarant pan esgores
 Ny bu esgorueich bryneich branhes
 Branes ymborthiad nyd amborthi gabyl
 Nyd oed gablawd a obrynei

Nyd oet ef am grawn a grynoei
 Nyd oet ef gronnyad ual a gronnei
 Nyd oet amdlawd fyrt kyrt ae kyrchei
 Nyd oet ny geffyn or a gaffei
 Nyd oet agcloduawr llawr pan llatei
 Nyd oet agcloduan y uann yd uei
 Nyd oet e dressic yt odrossei
 Namyn y dreissyaw dros a welei
 Nyd oet am galan yt ymgelei hael

Nyd hauturyd yr ae kotei
 Gwalch hyder glewder glewdraws diuei
 Gwaew hydwn ysgwn ysgwyd amdrei
 Gwartheruab madawc aruawe eruei
 Gwawr mawr milwryaeth metuaeth mordei
 Mordaf heuelyt ryt ym rotei
 Rotyon gwelw gwylyllyon dym gwallouyei
 Gwallouyad anaw anoeth aduei
 O blegyd beirt byd bieuuytei
 Amgylch kyminawc kymynei saesson

Ar swyt wynnogyon yd wynnygei
 Ae oet mal gwr ae gorsauet
 Gorsaf teyrnet het ny haetei
 Ae oet mal trochyd yt y trychyei
 Trychwys eigyl trychyon y hadawe
 Y loegyrwys lhwysgyn lledcyn nyd llei
 Can llas lliid aerlew llew nwy llochei
 Neud etiw milwr mal na ryuei
 Neud ydiw hetiw hetwch arnei
 Arnaf emrywaf emrywed am elwyf

Am gletyfrut rwyf ym rygoted
 Cotyant a llywyant rac eilywed
 Eilyw am dotyw duw ym gwared
 Aeole om dygnet yt ym dogned
 Ry dogneis uawr gert am y vawrged
 Mawrgor gar llachar llacheu gyfred
 Gan vawrdraws arglwyd rwyf ym roted
 Gan vawrdreis emreis amryw duted
 Kyuym doeth kyuoeth kyuym daered
 Kyfliwyon gweilwyon gweilch ogyfred
 Kyustrawd eurgaleh mygyrualch myged
 Mygedawe uarchawc veirch yn ehed
 A hetiw ym daw dywrthred oe dwyn

Handwyf dirrwyu urwyn oe vraw golled
 Yn amwyn eluael pan wnaeth elued
 Eluyten greulawn elvyt greuled
 Nyd oet ym erbarch ked kyuarched
 Yt oet ymerbyn heb ymarbed
 Yd gilyei pob llwfyf yny llated
 Yd gyrchei pob glew yn yd glywed
 Yd kwtynt pennawr penn o draed
 Yd gystlynei pawb oe gystlyned
 Yd oleithid gwr gwert ry weled
 Rac ked ellwg blwg bleit kynired
 Rac kadwallawn llary llaw egored
 Agored y lys y les eilwyon byd

Eithid y espyd y espothyon
 Ymyw mynw aches buches beirtyon
 Ym buchet gwledic gwlad orchorton
 Gortyfnws udut but a berthon
 Gorwyntawr tuthuawr tu hir gleisson
 Gwr eil uleit gwreit gwrhyd nwython
 Gwrawl gletyual gwryal gwron
 Prif arglwyf bro lwyf bro din eithon
 Priodowr cloduawr clud ac aeron
 Pan brofer traethawd traethaduryon call
 Nyd kolledic uyg kyueillyon
 Cyndelw wyf hyd tra uwyf traethawd gys-
 son

Treithitor yg kert yg kein osson
 Gnawd om gwawd gorrwod yn amrysson
 Mal pan oruyt llen yn llyuyr canon
 Canaf yn esgud yd gwn pa hon
 As gwtant yn dyse yn discyblon
 Gwedy cadwallawn rwyf yawn rotyon
 Rotuawr gwaur gwendyd gwynnyd gwein-
 A eirchyeid prydein a phrydytyon [yon
 Nyd gwaclaw adaw adaf rutyon
 Edewis y ron gan gofyon galar

A geleu rut yg gwelydon
 Edewis terrwyn teyrn veibyon
 A edeu geleu yn y galon
 Tri ergyrwaew glyw glew ganaon
 Tri eryr ongyr angertolyon
 Tri chyurin a thrin ac a thrychyon
 Tri chyfed a ched a chertoryon
 Tri ehorth am borth am byrth saeson
 Tri ehouny diouyn dialuoryon
 Tri chyfaryf rac taryf rac toryf haelon
 Tri chloduan gwalchlan gweilch urodoryon
 Golchynt eu deurt dewr weissyon o gad

Gwastad gymynad gymynogyon
 Can etyw an llyw llew teyrnon
 Teyrnet ohen dreic nenn dragon
 Cansy dir hepcor dewrdor deon
 Deus Dominus duw boed gwiryon
 As deupo casnar kar kyngreinyon
 Colofyn cadellig cadell brython
 Yg goleuad gwlad gwledic veinyon
 Yg kein adef nef nawt egglylon

CANU Y YWEIN KYUEILYAWC.

KYNDELW BRYDYT AI CANT.

DYSGOGAN derwyton dewrwlad y esgar
 Y wysgwyd weiniuyad
 Dysgweinid kyrt kydneid kydnad
 Kyd uolyant gwr gormant gormeissyad
 Dysgweyd keinyeid kyua enad eu rwyf
 Eu rwytuot yn amhad
 Dy brydeich brwydyr daer aer aerurad
 Dybriw dreic dragon beleidryad
 Dybrys alaf deifyr y drefad Bowys
 Y beues y hendad
 Dygostwng arthan dy gwystyl.....
 Waew dy gwan dywynnyc oe aghad
 Dygwisc amgenwisc amgeinyad
 Dy wasgar trychyeid mal trochyd
 Dychanaf ym naf ym neirthyad ywein
 Peir prydein preit gyrchyad
 Breise y doryf am goryf am geinrad
 Beirt gynnull am drull am dri llad
 Botawc y rodawc y rodyaw toruoet
 Twryf kyhoet kyhutyad
 Bot rot rann gyman gymynad
 Bolch lauyn goch heb guchyed o gad
 Brondor wrt ortrud ordyynyad knudoet
 Uch knawd meirw ar ystrad
 Bron hyged hygawt y gywlad
 Bro hygadw a diuradw a diurad
 Diurad dygymrad dygymrwyng ognaw
 Digymrut wrth eirchyad
 Dilwfyrt ut dilut vut veityad
 Dilyw glyw glewdraws gynniuyad
 Difwys beith odwys beithynyad glud glwys

M

Argoedwys argleidrad
 Diachris cartwys cert vorad
 Diechrys llwry llwyrwys llwyprad
 Diechig wellig wallouyad
 Diachor wosgort wosgrynyad
 Diachar llachar lluchyad y laspar
 Llacheu uar llaw weinyad
 Llewenyt preitwyr preitwr yawn
 Lleithiawc ywein llwyth ogawn
 Lleithyar llym grym gryd
 Lleityad kad kert glyd
 Kedernyd katwallawn
 Pasgen wrys pascueirch uryse vreiscdawn
 Pascadyr toruoet twryf eigyawn
 Pascle kun kyflawn kyflafan goteith
 Gwyth gwynnyeith wrth wynnawn
 Par odrut parawd vut votlawn
 Paladyrgoch paladur estrawn
 Gwnaeth gwrf gwrhyd vann
 Gwrualach yg gwalchlan
 Gwawr creulan mal creulawn
 Gwaew drwy benn drwy beri camawn
 Gwaed ar wallt rac allt gadwallawn
 Yn llannerch yn lleudir meruynyawn
 Yn llew glew yn llyw rac lleissyawn
 Llatei llauyn gasnar llathrei galch llassar
 Mal llachar llaw digrawn
 Digrawn rwyf rwyf vann rwyuan rwy dig-
 rifwch
 Digrifwch dragon dreic ofrwy
 Dinas gwestiuyeint gostygws mal gwr
 Gwestun dwr dorradwy
 Gwesti gwlet gwledic aruordwy
 Gwesti gwyr yn gwastad gwarwy
 Gwesti gwastador
 Gwastad rad rador
 Gwawr tewdor toryf arlwy
 Gwesti ked kedernyd uwyuwy
 Gwesti kyrt keiryadawc ouwy
 Gwesti gwystyl greu
 A gwystyl degeu
 Gwesti creu a chymwv
 Rutbres kad beityad beirt wantwy
 Rutbeir bar llachar ban llatwy
 Rutbraf y saffwy ny syll ae olwec
 O olud ny rotwy
 Rut bareu a beir yn adwy
 Ryt bebyll rynn gestyll gystwy
 Rut uyt gryd grym aer
 Ysgor glyw glewdaer
 Ysgwyd glaer glod arlwy
 Rut ongyr angert alasswy
 Rut lwybyr gwaed gwaec lwuyr ae gwelwy
 Run auael auwy rugyl ordwy ortrud
 Ar erdrych auarwy
 Rut uedel ryuel ryuerthwy
 Ruthyr uthyr ualch eurgalch y gylchwy
 Kylchwy kyuryuel kyureith orden rwyf
 Kynnygyn glwyf glod urten

Kynaruod oruod orawen
 Kyuuryf taryf twryf llu yn dyrwen
 Kytfe niuerocet kyllaun y ciryoes
 Kywlad loes moes maxen
 Mawdraws dreis dra llyr henuelen
 Mawr bar beir o bedeir echen
 Marchawe meirch canwelw
 Meu genhyd gymhelw
 Mi gyndelw gert ogyruen
 Brwyse rwyse rwyf tewdor dor dygen
 Brwyd rwyd rad rannawc om awen
 Brwydyr gygrwn gygres
 Bryssyws bwyd branhes
 Ueb kawres kaer aigen
 Balch ongyr angert uruoen
 Ball ar lyw am lanneu hafren
 Braw rac y wryawr gwtwaera gwrthwan
 A gwtwaew yn aghen
 Blaengar glew gletyual uryen
 Bangor toryf taerlew llew llawen
 Blaengar y volawd yn hartawd hytestyl
 Yn hywestyl yn hywen
 Baranes aeruleit aeruen y waedlafyn
 Ae waedlan disgywen
 Disgywen gorten gordawn fraeth gordwy
 Hydyr goryw uilwryaeth
 Gorpo teyrnuar tywyssogaeth brut
 Ar brydein dirogyaeth
 Goruawr glyw glewyd dialaeth
 Gorulwg aryf aeruetawc bennaeth
 Gorchynnann gosgort gwasgawd calchdoed
 Gwasgargert gwisgogaeth
 Gorwytawd pen keirw pennhilluaeth an ryt
 Anrydet uarchogaeth
 Gorun toryf twryf aches ar draeth
 Gormes draws gwenwynuaws gwinuaeth
 Gortyniad bual butugolyaeth ualch
 Ny uwlech dyn y aruaeth
 Aryf toruoet teruyse eigyl yg kydoch
 O vangor hyd vangeibyr dydoch
 Anyl ywch veirt yw vut
 Emys llys nyw llut
 Emys rut ruthyr gwytuoch
 Y ordawn a ordyfn drosoc
 Y ueirch kann kyfran kyfryngoeh
 Y ysgwnn gynnf y ysgwyd yg gnif
 Y ysewyteu vochuoch
 Y dreiswaew y dreiswan mor groch
 Y drosset ny dreissir nemoch
 Y drylew yn riw
 Y doryf drylwyn wiw
 Y daryan dryliw droch
 Y bareu y arueu aruoloch
 Y bebyll y byll y ball coch
 Kochwiw y osgort am byrth marmor mawr
 Mab gruffut greid oror
 Coch y lauyn o lat yn ragor
 Yn raclan yn raelym eissor
 Koch arueu aeruan kochliw luman

Rac baran beirt vangor
 Koch rodawc pedrydawc pedror
 Y ar orwyf pedrogyl pedreindor
 Koch bwlech y lein o drin o drydar
 Koch y bar o borfor
 Porthes gwr gwrualech ygkyntor
 Gwyth vore yn racre rac yor
 Treis ar ysgwyd rac ysgor dinteirw
 A gwyr meirw rac mur cor
 Tres rac llew rac llyw pedeir or
 Treis ar lloegyr a llu wrth agor
 Taryf rac twryf glasuor a thewdor a ther-
 uysc
 A thrylew a thrylwyn vrondor
 A thrychyon a thrychan elor
 Gelyn traws ryuel tros ruuein yd wys
 Tros y llys yn llundein
 Mynw ehofyn colofyn kyfwyrein
 Mur metgyrn mechdeyrn mechein
 Mwyn ouyt y veirt y veith goelwein rann
 Meirch mygyruann kynkan kein
 Yn rith rynn ysgwyd
 Rac ysgwnn blymhywd
 Ar ysgwyt yn arwein
 Yn rith llew rac llyw goradein
 Yn rith llauyn anwar llachar llein
 Yn rith cletyf claeir clod ysgein yn aer
 Yn aroloet kyngrein
 Yn rith dreic rac dragon prydein
 Yn rith bleit blaengar vu ywein
 Ewein awytuawr argledyr toryf twryf gawr
 Angert llawr llu gyngwrn
 Ny hirgeidw ar geirch meirch mygdwn
 Ny hwyrgrych cludlann clod adwn
 Ny fy rac teruyse rac taryf yg gosgort
 Tarw tewdor dor dyrwn
 Ny phlyc y brafaw ym pryfwn
 Ny phyrth gwarth gorthrum y gystlwn
 Nys ergryd goruryd
 Na gorthrwm glewyd
 Nys treuyd nys traethwn
 Nys crawn ked escud rac ysgwn
 Na thaeawc mygawc na mygdwn
 Ny dodaf uyg kert yg kynhelw camdull
 Om kynnull canys gwnn
 Nys llut llew llauynuriw kanmiw krwnn
 Ny dotwyf archavael hyd ar hwnn
 Horitor y glod o gyflawnder kyrt
 Kertoryon ae daduer
 Dychyuyd glewyd glew hyder
 Dychyfry fossawd fwyr gnawd fer
 Dychynne flamdreis y dan flamdei lloegyr
 A phlant eigyl yg gwander
 Dyglud glod mal y clyw llawer
 Dychyreh cad dy rann rad rif ser
 Dychymmell prydein or pryder yd vu
 Prif deyrn ae differ
 Drud ysgwnn ysgwyd dau hanner
 Drud auyrdwyth amnwyth amniver

Drudyon a veirtyon
 A vawl neb dragon
 Namwyn dreic ae dirper
 Drud wr gwrth gortrud y lasuer
 Drud rwyf toryf twryf llanw yn aber
 Druduleit gawr drud wvynuawr vuner
 Drud lachar drudlauyn a gymer
 Drud lawn y eurdyrn
 O lad y eurgym
 Am lugyrn am leuuer
 Drud urwyse ri drudureisc y haelder
 Drud uannyar druduar drudualch ner
 Drudlwyrr y drafwyr y ar drafun veireh
 Oe draferth rac forðun
 Saeson sag dyllest yg gwestun
 Bu creu eu callon eu kymun
 Gwrtlann dihauech
 Gwrtneenn perchen parch
 Y ar erchuarch veinallun
 Gwruawr glyw a glewyd arnun
 Gwr osgeth o wisc borforun
 Seodic rac cart kert orun deyrn
 Kledyr kedeyrn cad eitun
 Ysgryd gryd rac greid eborthun
 Ysgrud wlyt ar wlet y mellun
 Ys gnawd rac ywein
 Ys gauael y urein
 Ysgauaeth y veit kun
 Ar ysgwyd rwyd rodwyd ual run
 Ysgawl toryf rac trefred alun
 Ysgordor dyrwn
 Ysgwn oet ysgwn
 Ysgwyd twnn tal rugun
 Taer peir par llachar lloegyr diwael
 Taryf lutyaw toryf gyuyaw gyuael
 Kynwalch valch uyygyrdor
 Kyuachauael cor
 Kyuechei ueint kafael
 Eryr cad gwrthodyad gwarthwael
 Erchwyn greid eirchyeid archauael
 Erchwynyawc pedrydawc pedryael y lenn
 Powys wenn wlad urochuael
 Eurdyrn wal gletyual glywael
 Ettiuert kynuyn kert auael
 Gauael glew yg cad gauaeled y wlad
 Gauaelant ueirt y ged
 Gal dywal dyual diarbed
 Gwawr ofrwy kylchwy calchdoed
 Granwynnyon trychyon trachywet eitun
 Trachwytynt benn o draed
 Yn lliðwm yn llydan drefred
 Yd wanei wanar yd waned
 Baryf ar uaryf ac aryf yn greuled
 Tâl tra thal trannyal tra chaled
 Yn llys ywein hael hu anred y wir
 Hydyr y dir ae daered
 Yny mae gwaret a gwared
 Yny mae gwarae gwaradred
 Yny mae yued heb neued heb nac

Heb nebawd eissywed
 Gorpo teyrn twryf llanwed
 Yn teyrnas nef noted

MARWNAD TEILU YWEIN GWYNET.

CYNDELW AI CANT.

EWEIN arwyrein aur wron kymry
 Kymroeyd orchordyon
 Mur metgryn mechdeyrn mon.
 Meu hoed am hoetyl y dragon
 Dragonawl kedawl cad uarchawc melyn
 Llywelyn llaw deauc
 Aerdaryf glyw glew dywyssawc
 Aer goryf aer doryf eur dorchawc
 Eurdorchauc deifnyauc o dyfnant ragor
 Rac ysgor esgarant
 Ny bu uethyl ny bu vethyant
 Ny bu uagawd meirch morgant
 Mor gynneuyn trin tra latei ysgwyd
 Ac ysgwyd a danei
 Gortiuann annaws traws trei
 Goronwy ualch uab gwalchmei
 Gwalch gwaedrwyl hynwyf vnice a gereis
 A garaf y edmyc
 Blaen blawt bleinyad gwerennyc
 Bleit gawr bletynt uab kynwryc
 Cyrchyad kynniuyeid kert aryal drudyon
 Clwyf ehofyn cletyfal
 Nyd kyrt nyd cart anwadal
 Kein awen canawon yal
 Canawon keidryon cadryd yd uolir glyw
 Glew dragon a gwynir
 Deu vadawc enwawc enwir
 Deu gyuet gyuoed hoed hir
 Hir y kedwir kof ked vawr oronwy
 Cad ortwy ortaun vawr
 Gwrt y law ar y lafnawr
 Gwyl hael gwrthauael gwryawr
 Gwruan gynuaran gynuelyn angert
 Angut gert gart elyn
 Aer deruyse am y deruyn
 Aruaeth haelonaeth heilyn
 Hael hygleu urydeu uryd eryr yn aer
 Yn aros kyuergyr
 Hirgwyn brwyn brwydyr diechyr
 Hiruraw amdaw am dudyr
 Tud achles butles botlawn kertoryon
 Kertessynt am y nawn
 Breinrut brwydyr breisc ualch y dawn
 Bryd ar llwrw ar llary einyawn
 Llary einnyawn lluchdawn llochessid
 Veirtyon vab kynon clod venwyd
 Llaw rotyad llew yg glewyd
 Llafetheir yfo fort byd

Byd trist wyf o glwyf am glaer dechryn
 Can treghis llid erwyn [treul
 Lloegyrulawt gadynawt gyngelyn
 Llyw mawr llew llawr llywelyn
 Llywelyn llachar lluch uarian gyuet
 Ny gyuyd oe vablan
 Bu llw clodduwr bu cloduan
 Y law y liaws kynran
 Kynran rann gyfran gyuradw wellyg bart
 Balch digart digyuyg
 Mor dee moli mor deilyg
 Milwr mawr mal maelogyg
 Maelogyg mwynauwr mynw gyuod y gad
 Mygyr uleinyd ulelt ossod
 Angut vrt ortwy hynod
 Angert ulawt anglawt anglod
 Clod wasgar aesar eisgur gyuaruod
 Gyuaruawe bennadur
 Bleit blaengawr bar dyrawr dur
 Beirt anael hart aeadur
 Haetassei wawr glyw glod dengyn gyuet
 Gwirawd uet gwir oet ynn
 Gwae am vab gemllyn
 Gwae veirt kymry gwedy gwynn
 Gwyn gwaednawt aerulawt aeruleit anael
 Aryf trylew treis allael [lew
 Llawrotyad llaw rot gaffael
 Nyd llaw vytac vytei hael
 Haelon eiuyonyt hil merwyd marw ynn
 Hil kedwyn cad ouyt
 Eissyeu glyw ynn byw an byt
 Eissor balch bwlech eissillyt
 Essillyt merwyd mawr a letkynt yw
 Nad ynt vyw vegys gynt
 Llas llary vrodyr gwyr goruynt
 A chyd lletyd llatesynt
 Llas asser aerllew aerllid uelyar
 Aerbeir bar baet eruid
 Llyw glyw glewdraws yg goud
 Llew torfy taryan eur gymid
 Llas goronwy hael hwyl ueidyauc yn yg
 Hil kyuyg kaduarchawc
 Gwrolwalch balch bwlech y rodawc
 Gwrueint gwrvtreint garanawc
 Llas morgant mur gawr lassar wawr wanar
 Llary llachar llawch kertawr
 Mab y ewein prein preityawr
 Wyr y ewein madyein mawr
 Llas rys ruthyr efyns afneued y dawn
 Aer greulawn aryf greuled
 Rwyse vrwyse vreise vreuawl dyghed
 Rwyd vrwyd vrwydrglwyf rwyf rwygged
 Llas deu gymynawc am gymynad eigyl
 Am degeingyl dec ystrad
 Einyawn wyl olud rotyad
 Einnnyawn diwyl diofyn cad
 Llas mab gwyrengyn gwyruriw y baladyr
 Gwr oet gadyr y gadw riw
 Rwytuut ueityad gad geithiw

Rut y waedlafyn o waedliw
 Llas rys fynhonwys fynedie hygar
 Gwar y gar y gynwys
 Gwr yn gware a lloegyrwys
 Gwalch balch oet bwlech ar bowys
 Llas arglwyt grwytrun gwytuiriw y baladyr
 Gwaladyr cadyr yn cadw riw
 Gwan garthan gyrrh yn ymliw
 Gwan wrth wan gwaed luman liw
 Pan llas gwas sanfreyd frawtged y gynry
 Oet kymraw y glywed
 Oet gwr gwrawl y weithred
 Oet gwalch balch bwlech y golled
 Eny llas arterch yn ardifiyd llu
 Y llas ku can vy mryd
 Coryf torfy teruyse fyse flamgryd
 Cor eissor eissyeu yr byd
 Eny llas madawc mur dygyuorth uar
 Meu auar car kynnorth
 Oet anwas cas cad eorth
 Oet anwar par yn y porth
 Tra rwy ym gouwy gonal gogywee
 Am vab tec tudawal
 Baran lew llew lloegyr oual
 Lleduegin gwin gwyr uual
 Gwae ui gletyf glan gloewdrud yth arwein
 Oth arwet ossymud
 Medel draws a dreis latud
 Meuryc beuyr bieuoetud
 Gwae ui gletyf glan gloewdrud ym llaw
 Or llachar diwyrnawd
 Llas trauswalch treis y deuawd
 Ual yd las ureichuras y wrawd
 Kut vedrawd ae ceidw wedy kein wotew
 Arllwybyr llew lloegyr dylein
 Ar win ar breitin ar brein
 Ar uet o uetgryn ywein

DADOLWCH YR ARGLWYT RYS.

CYNDELW AI CANT.

AM rotwy rwyf nef rwyse awdurtawd kert
 Nym gwnel cart o nebawd
 Y uoli mab duw dibechawd
 Dibechdoeth kyuoeth kyuundawd
 Eil digabyl parabyl parawd
 Per awen parhaus hyd urawd
 Ar lles llawr llyw llafnawr llwyprawd
 Ar llwybyr ywan or dawn ym daerawd
 Delw ym bo yr bot y drindawd
 Trugaret tros waret tros wawd
 Y adrawt aerulawt eurulawd y ysgwyd
 Mal ysgwyd rwyd rahawd
 Mur mawrgor treithitor traethawd
 Traeth om bronn tra thonn tra thywawd
 Mur mawrdir mawrdoryf amgyffrawd

Mur mawrdut uch medut metwawd
 Mur mawr daryf mawr dwryf gorwytaud
 Mur mawrdreis mawdraws gynnefawd
 Yth gueil vn kwbleir cablawd
 Nys keneis kenif dy uolawd
 Molafwr klydwr klutawd y eirchyon
     Y eirchyeid ar blauhawd
 Y eryr eiryoës moes medrawd
 Ny welaf ny welir kydurawd
 Gweleisy vt nym gwarthrut gwrthrawd
 Gwrthurwydyr erwydyr creulawndybytaud
 Gweleisy wledic dic diofnawd
 Othf y ofyn y efus giwdawd
 Gweleisy gleis a threis a thrallawd
 Cletyual dywal diwyrnawd
 Gweleisy glod a rod a rawd o beleidr
     A reeydr rut o gnawd
 Gweleisy hael o hil anarawd
 Ae gweles gwelei ryuetawd
 Mal cadarn yn cadw y briawd
 Mal cadwr cadwei a dywawd
 Kedweis kyghaws maws mae ystawd deheu
     Duw o nef ae gwarawd
 Gwr gwrthaw gwrthrych ys defawd
 Gwrth uchyr gwrthrychyeid ys gnawd
 Gwrth eurdro eurdruill gno gnythawd
 Gwrth eurdal bual bugunawd
 Buelin oreurin wirawd
 Buarth llat llonyt o uragawd
 Buches kyrt kertornon wasgawd
 Buchet glyw gloyw ystryw aestrawd
 Burthyad cad kyrchyd kyrchynawd
 But beirton bartier om tauawd
 Briwgoch brie ongyr brythawd
 Breithgad gwyr brydyeu llyr lloegyr dif-
 Bri brython brei saesson saghawd [rawd
 Bre bronndor bronn dewrdor durawd
 Bryd gryd gynn grannwynn greid wor-
     grawd
 Brisc risc reu rieu rad barawd
 Brwyse rwyse rann gyman gymendawd
 Brwydyr eurgwydyr eurgreir bydyssyawd
 Breisc rebt yn ryt yn rwynt nawd
 Y gwna rys rietawc o dlawd
 Braw bryneich branar eu bedrawd
 Bro kreugyl braugoel yspytawd
 Bolch y lauyn o lavur fossawd
 Bwlch y glet balch y gletyauwd
 Cletyfrut gwrvt gwr a deffry clod
 Gwrawl rod rodawc hy
 Gwr kyrchyd kyrchwn yw uawrdy
 Mawr dal kert nyd cawt y uelly
 Gwr gwaedryf gwlad vn rwyf vn ry
 Gwr gwaedlann nyd gwr gwann gwecry
 Gwr golud gwaetkaud gwaedkny calanet
     Kelennic a dyry
 Gwr creulawn creulan ae kyfry
 Kyffro cad cadellig wely
 Gwr a wyr yn dyt fwy na ffy

Gwr a wnn y a hwnn yw hynny
 Gwr yn twryf yn toryf ar hyly
 Gwr yn taryf yn teruysc wedy
 Gwr yg gryd gwyr gwrhyd gwr hy
 Gwr greidyawl ual greiduab ery
 Treis dreon trinheion nyw try
 Traws trydar trydyt haearnlly
 Grefyf eigawn ny grawn ny gryn gormot
     Alaf rot elifry
 Grym ertrym aerdreic ae dily
 Glyw uyged glew vugeil kymry
     Kymry difreidyad
     Kymrwn y gywlad
     Kymwy cad cas venwyn
 Kyrd wadawl cerd gamawl ganwyn
 Ked gyfred gyfrieu gadwyn
 Kadeir cor cadeu dor dirrwn
 Kar kerteu kertoryon wo rllwyn
 Gwrllyw glyw glewdraws maws metgwyn
 Gwr llwrw llu lloegrwys digyflwyn
 Gwr gwrutuann am aduan atwyn
 Gwrt uann gawr gwrutuar vawr venwyn
 Ef goreu val gwr yn adwyn
 Yn ceint cler cletyual ar drwyn
 Lathrei lafyn uch auyn vch auwyn
 A llif creu a lliw freu ar frwyn
 Llatei dreic ar dragon drylwyn
 Tryliw goch trylew droch drachwyn
 Am eururwydyr am eurgwydyr eurgwyn
 Am eururo am eururon terwyn
 Toryf anwar trydar trydolwyn
 Twryf taerueith goteith gwaeanhwyn
 Teulu a thewlu a thewlwyn waewawr
     A gwyr mawr ymasswyn
 Fyryf deruysc fyse dydyse dydwyn
 Fwyr fysgyad fal fleimyad flandwyn
 Frwyth wellig welluaeth fraeth frawdwyn
 Frawt wallaw anaw aniuwyn
 Llwrw milueirt milueireh dygyflwyn
 Llwybyr molyant metyant met ankwyn
 Llyw kemeis oth goteis yth gwyn
 Llew camawn kymer y difwyn
 Llawrwydet am dwc am dwyn y wrthyd
 Lloegyr eruid braw lid brwyn
 Brwydyr asgen brwyse nenn breisc adef
 Brein borthiad achryuad achref
 Bradw ysgwyd byd ysgein wrth lef
 Brydeu tan treulwan trin wotef
 Ys arglwyf ys arwyf ys ef
 Ys cad fyrt ys car kyrt kyflef
 Gwledic dec cantoryf a dec cantref rif
     A rugeint kyuadef
 But barawd baran gwynt hydref
 Bugeil byd biw gymryd gymref
 Coryf keindoryf can dothwyf adref
 Yth edryt yth adrawt is nef
 Par eurglawr erglyw uy martlef
 Peir prydein profwn yn tagnef
 Tagneuet am nawt amniuerwch rif

Riallu diheidweh
 Nyd achar llachar llatharweh
 Nyd achles afles arafweh
 Nyd achlut eurgut argelweh
 Argel kart kertoryon wolweh
 Dor yscor yscwydeu amdrweh
 Doeth a drud am dud am degweh
 Taryf aergawt aergwl gadarnweh
 Toryf eurgoryf eurgwyn gyuedweh
 Kyuetach uorach uireinweh
 Kyuetwalch kyuetweilch dlweh
 Elyf dreic dragon digrifweh
 Alaf lwy lluoet angelweh
 Angelet brython brythweh teyrnon
 Teyrnas nydalweh
 Teilu rys teilwg gwrys gwrysseyweh
 Gwrys arloes eiryoed eiryolweh
 Chwi gennyf gynnifyeid sefweh
 Mi gyndelw a gymelw gemmweh
 Beirt wogawn bart vrtawn vrtweh
 Vrtawl kert kan edifarweh
 Angut but beirneyid gyuradweh
 Ongyr vrt angert uatholweh
 Angertawl gretffawl greft vnhweh dywal
 Am dywed llonytweh
 Can dotwyf a digerytweh
 Na dala uar casuar cas hetweh
 Nam gwrthvrawd om gwawd om gwarweh
 Nam gwrthrynn grannwynn greid wolweh
 Nam gwrthod eiryf draudw aryfdrweh
 Ny wrthyd mab duw dadolweh
 Dadolweh llachar
 Llacheu gyuarpar
 Yn aeruar yn arueu
 Llydw ysgor ysgwyd bytineu
 Llid ysgwn asgwn ys goreu
 Y gymryd an kyd kyn bareu
 Y gymmod an dyuod an deu
 Dy uoli uilwr hyd anghau
 Dy uolawd ystanawd ys teu
 Dy uart da dothyw yth oteu
 Dy uar gwrth gortyfyn y vateu
 Ti hebof nyd hebu oet teu
 Mi hebod ny hebafe uinheu
 Hir yth ardrethir ar dretheu o bell
 Hil cadell kell kerteu
 Hil coelig pergig pennaetheu
 Hydyr am datyl kynnatyl kennadeu
 Hil rodri gwesti gwystylureu
 Gwastad gryd gwystlon byd boed teu
 Hil grufft rwyf rwytuut radeu
 Rwyse rynnawt morgymlawt mawrgleu
 Hil maelgwn milcant adodeu
 Hil tewdwr diwetwr deheu
 Brwydyr orchwyt ny orchut tlyssau
 Nac alyant nac eur yn adneu
 Brwyse rwyse rwyf brolwyt bro seithbeu
 Breisc am ged am gadeu [dyued
 Preit preitwyr preitwalch gyureu

Priodawr prydein prein preityeu
 Pressennwr pryswr pres oleu
 Preswyllyawc uarchawe uarche gwineu
 Gwynnyddic wrthuryddic urydeu
 Gwynfyd cyrd ceinfyrd cyfedeu
 Gwynnyd gwyr gwrawl deuodeu
 Gwynnyd beirt beirnyad wyf uinheu
 Gwr glewyd yn ergyd aergreu
 Gwr gwledic ar wladoet nyd geu
 Gwr g...wy gwtrych ysgwydeu
 Gwr gortrin golud geloreu
 Gwrt uaran kyfran kyureidyau
 Gwr uannyr gwrth uar gwynn doleu
 Gwr a dengys llat a llaineu rutyon
 Llew dragon llyw dreigyeu
 Dreic ehofyn ehag y deruyn
 Dragon rwyf rwyth walch gygelyn
 Dragonuad dragon ualch uytyn
 Dragonawl dra ganwyf o dyn
 Canaf wawd yr priawd ae pryn
 Prif arglwyth brolwyt bron heilyn
 Breisc anloet beirt borthloet berthyn
 Brwyse brydeu brwydyr dechreu dechryn
 Brad bryneich branes ae canlyn
 Braw dachwet gyminet gymyn
 Gwrys efays dechrys dechryn y ongyr
 Y angert nyd eduy
 Gnawd vch knawd knadoet ar gylchyn
 Arllwybyr llawr neud llawer blwyty
 Llew llysoet llysseit y deruyn
 Llys ehorth llu adorth llewyn
 Gwyth wossut llofrut lloegyr dilyn
 Gwyr wosgo wosgort diergryn
 Gwrd wasgar o wiscoet keinwyn
 Gwyr ossed gwr goruod goruyn
 Gwedy mydw a met gorewyn
 Am hirwlet am hirwlad y hyn
 Am gedawl am gadeu dilyn
 Am gyrt wawr am gyrr mawr melyn
 Gorpo hael haelonath wobryn
 Hawl modrut hil mawrvut niervyn
 Gwawr gwendoryf gwendud oe gylchyn
 Gwennvrad nef gwir adef gwiryn

ARWYREIN YR ARGLWYT RYS.

CYNDELW AI CANT.

Yn llyfyr arall hon yw wythfed Awdyl y,
 Dadolweh.]

ARDWYREAF dreic fwyr seleic ser
 Ardwy kedernyd menwyd muner
 Ardmyl ehagdoryf am ehanger
 Am eurdal bual buarth hydyruer
 Hydyr yd gert uyg gert ygkyflawnder
 Yg gyflawn voli ri rwy dirper
 Yn urtyant molyan mal yd glywer
 Yn awen barawd awdyl burawd ber

Yn anwfyd yn dwfyd yn dyfynder yd uarn
 Nyd bart ae daduarn beirt ae daduer
 Yn taryf yn teruyse yn fyse fyryfder
 Yn twryf yn toruoet hudoet hyder
 Ynghyfragor glyw am eu glewder
 Clos y clyw llawer
 Yn agkyllwyth gwyth gweith nanhyfer
 Yn agkyfle llwfwf llafur ouer
 Yg kemeis yn treis yn traws ober
 Peunyt oet newyt newid ruteur
 Pennoeth oet pennaf gwedy pynner cad
 Can llary llawrotyad llad a llwyrd
 Llowyt yw ganthaw heilyaw haelder
 Hil gruffut hael ut hawl diaber
 Kart wahan kadwan kadwalch nifer
 Kert wetawl gedawl gadell ener
 Kadarn vleit uleinyad cadyr neirthyad ner
 Kadyr yt ym dengys rys yn racter
 Rac twill y gylchwy pan am gylcher brwyd
 Nyd bradawc arglwyd yn yd wneler [yr
 Kynifwr kynnisf nid diouer
 Kynnisfwr kynnetyf Alexander
 Teyrnas dinas dyn a gymer
 Ymerawdyr llywyawdyr llyw amniuer
 Teyrnuro a geidw o gadarnder
 Teyrnuron heilyn haelon daduer
 Teyrnet osgryn mal gwynn gwarther
 Teyrneit gwreit gwr yn ygder
 Teyrnweilch prydein gwedy pryder
 Teyrnged kymry ef ae kymer
 Kymeraf ut naf na uid ofer
 Ym na uid ouid yggwenwynder
 Pan gychwynws gwr gwrty yn trymder
 Ny bu a gwalltan y gwrth gwallter
 Oet fyscyad fleimyd flam gan ucher
 Yn seith neid awyr yn seithwyr ser
 Pan aeth sarf cadlan seint cloduan cler
 Cletyfeu cochyon cochyn vriger
 Ysgor ymdiffyn pan ym differ gwlad
 Nyd ef gwledic a orsauer
 Pan amuc teyrn teifi aber
 Nyd abar y gwnaeth nyd saeth salwder
 Yn ran orfowys yd gynnwyser
 Yg kynnwys ryddid gleindid gloewder
 Yg goleuad rad ry damuner
 Yg goleu ureisc ure yn lle lleuuer
 Yggoleuureint seint yt asswyner
 Yg goleu adef nef yt noter

EGLYNYON MARWNAD Y RIRID VLEIT.

CYNDELW BRYDYT AE CANT.

RIRID rwyf gwrhyd gwrhaf o gyfet
 A gefeis y alaf
 A duw ae due y arnaf
 A dwc pawb a vo pennaf

Pennhaf y treitem trwy ryuyc gwron
 Ffroen wynyon friw dyfryc
 Lles beirt heirt oe hart wenyce
 Lles kelynyn kelynnyc

Kelennic ruteur am rotei riryd
 Nym rotes a vei lei
 Nyd aruanwl vut vytei
 Nyd ar vanarch yn parchei

Nyd ar an perchis an peirch y weithon
 Or deon diheueirch
 Yny kyrchem karcharueirch
 Karcharoryon kecoron keirch

Gwnaeth goronw gwr anlew
 Gyflauan anhelediw
 Adlat ririd rwyf anaw
 A byth nys beitei bei byw

KYNDELW AE CANT Y RIRID VLEIT.

MAE ym vleit am car om caffael wrthaw
 Yn wrthep archauael
 Nyd bleit coed coll y auael
 Namwyn bleit maes moesawc hael

Cledyf clod wasgar a wisgaf ar glun
 Rwg uy llun am llassar
 Cledyf cloynneu hygar
 Cledyf ririd uleit vlaengar

Priodawr pennant pennaf uchelwr
 Uchelwyr uodrydaf
 Nyd y uleit preit y prydaf
 Namyn y vleit glyw y glewhaf

MARWNAD RIRID VLEIT.

CYNDELW BRYDYT AE CANT.

Ym peryf digart bwyf dygen geinyad
 Yr mab yr mawrdad rotyad uy reen
 Yr yspryd vchel or vu echen
 Yr arglwyd gwlad lwyd gwledic moysen
 Mor wyf gert geinrwyf hyglwyf hagen
 Mor wyf hygleu uart o ueirt ogyruen
 Mor wyf gwyn gyfrwyf nyd wyf gyfyrwen
 Mor oet gyfrin fyrt kyrt kyrriduen
 Mor eissyeu eu dwyn yn eu dyrwen
 Aessawr andianc oes anien [doden
 Mor wyf dirrwyn urwy nam urwydyr a
 Breisc uab gorgeneu bryden braduen
 Mor debic uy mod megys gwydyen
 Gogwyttaw peb llawr ker llaw y benn
 Mor nawd pob rahawd na byt ryhen

Gwytailed gyfred gratyuyged grawn
 Ymchet mur treis traws y gamawn
 Creshwyr fwyf faglaur fraethlaur frwyth-
 lawn
 Can riryd rwyf cad kunyad creulawn
 Callon oet agraff kedoet agrawn
 O rotyon gwron gorun eigyawn mor
 Madawe mur tewdor cor caswallawn
 Gogymaen cluduan cludeurt wogawn
 Cludeisy alauoet llysoet lleissyawn
 Gwedy pargoch grym parllym peirllawn
 Kyrchwn hael dinmael dinmawr nyd awn
 Duw damnaut eiryoese einyawn
 Mawruab ytnyued mawrged gyflawn
 Nym golut mawrvut mal riwallawn
 Llyw llafnawr llew llawr llystynwallawn
 Ripid nym gochel am gochawn oe breit
 Wedy riryd uleit vlawt haearnawn
 Tbyryf aergoryf argoed hoed hiraethlawn
 Twryf taerdreul taerdan yn gwan gwynawn
 Aer daer deruyse daryf aryf aradryawn
 Arth warth wrthodyad am nad am nawn
 Tra vu vyg kyuet yg kyuoeth yawn
 Nym llauarei y nep nam bei digawn
 Nym ditolei y lary o lawer dawn
 Nym goruc dewr wrt deurt warthlawn
 Ny bu warthlef kert kynverching werin
 O benn talyessin bartrin beirtrig
 Barteir om kyueir ny byt kyuig
 Ym kyuteu breu brwydyr diedig
 Handoet eu hachoeit kyn eu hechig
 Y merw derw duruet vuchet vethig
 Or kedeyrn kedawl hawl hirdiug
 O gadell ener o gadelling
 Or glan essillit gloew essillig
 Or glyw glew dywal ny dal ny dig
 O vonet koelig coelvut kertoryon
 O arvon o uon o vaelgynig
 Wedy cad wosut mawr mygyrvut mig
 Wedy ced wosep neb nym deiring
 Llew llawr llid enweir llydw beir bergig
 Llwrw trylew llawr llew llurig deilig
 Ym buchet arthen arthuar yn ig
 Y mywyd riryd ruteur wellig
 Rotynt rut a gwyrt rwyf kyrt kunig
 nyRoted arduant ar dinodig

MARWNAD EINYAWN,
 M. MADAWC, M. ITON.

CYNDELW AE CANT.

KYWRYSSET brydein ysy bryder ynn
 Y sy brid i lawer
 Armes gwr gwythlawn y ober
 Argleidryad vleinyad uleit niuer
 Aervur uar aerbeir bar bynnyer

Aruod uygyr a vagei haelder
 Digones pen glyw pan glywer hyd urawd
 Peir fossawd fwyrnawd fer
 Kymyrrws y hoedyl y hyder
 Kg gorwynt glasure rac glasuer
 Yn trymgleis yn treis yn trynder
 Yn tromgad yn tramgwyf wener
 Yg kyflaundal kyrt yg kyflaunder but
 Ny bwyad diaber
 Yny vyw ny vytei ouer
 Yny varw y vart ae daduer
 Teilwg ym talu a roter
 Treth volawd traethawd nawd nawsber
 Teruyse yn racfysc yn racter a wnaeth
 Twryf tonn fraeth fraw aber
 Ysgryd glud glewyd uyd valchder
 Ysgryd gryd greidyawl hawl hydryuer
 Ysgor gadw ny gedwis llyuyrder
 Ysgwn walch ysgwyd deu han ner
 Ysgawl gwyth gwaethaf nad anuer y
 hoetyl
 Neud y hoed a gwyner
 Kwyn kyrt kyuaenad na water
 Kwyrtaw llary ar llau vart beuder
 Kwyn kyndeid keinyeid ae kymer
 Cof colli a roti rif ser
 Gwaethyl edlid om bron pan brouer ky-
 Yr kyran y doter [rein
 Gwasgaud gwaud gwisgoet diouer
 Gwasgareit gweiscueirch mei muner
 Gwaedlann vlaut amnaut amniuer
 Gwaedlryr vyry varan elifer
 Gwae ni ueirt uyned yn dyuynder daear
 Gwaur trydar traus lewder
 Gwarth wrthrynn gwaewrut gwynn
 gwarther
 Gwas a las o leissyawn ener
 Llary einnyaun llyu lluyrdaun lluru ner
 Llew doethlyw dothyw y amser
 Amser ym perchis parch dillut berchen
 Aerbeir benn preitnenn prut
 Rwyse aches am rotes rwytvut
 Rwyf cadeu yr cadw y deurt
 Ny tholyes uy lles llyw rybut
 Ny tholyaf a ganaf heb gut
 Nym gwnaeth golut glyw golud am anaw
 Nam gorthaw nam gwarthrut
 Kertoryon kertassant rac dut
 Ar llary uronn ar uryneich gystut
 Kerteu dwfyn deifnyawc y sy utut
 Kwyn kynran kyfran kyfryngthut
 Oet eityaw eu kert oet eitut eu kadw
 Or kadyrwalch nwy dihut
 Diurad hael oet haelach no nut
 Diuraw dreic dragon dadanhut
 Dyuryd uyt uytaf drwy gythrut
 Am ben cun kenetyl varedut
 Dyurydet y veirt varw achlut einyawn
 Dor breislawn brwyse lofrut

Llofrut glyw glewidor gor gadwyd
 Lloegyr dachwet gyminet gymwyd
 Neun hirdeul hirdreit na atwyd
 Hael kedawl hoedyl ureuawl ureutwyd
 Pan ym daw anaw o annwyd uyg eert

Uyg kyeuillt neud adwyd
 Neud adwyf o nwyf nad ydwyd
 Ruthyr aruthyr eryr dihiwyd
 Ruthyr kynwan kynan ab kynwyd
 Ruthyr kynon vab kul nanawyd
 Ruthyr torredwynt gwrth gordyfnwyd ar

Ar breitin y magwyd [brein
 Ef oe barth neud gwarth gwaredwyd
 Gwaud volaud val y derllytwyd
 Ef gwyad a gad ni gilwyd
 Ef latei ef wanci wanwyd
 Ef gwnaeth a gwaedwaew gwaed abwyd
 y urein

O uryneich tra adwyd
 Gwaew kynllew kynllat y annwyd
 Gwaew kynulawt kynvleit kyn ulaen
 rwyd

Gwaew ysgwn esgud ym plymnyd
 Gwaew gweinnyad gwenwyn y dysgwyd
 Gwaew gwanar gwawr aeru aer uwyd
 Gwaew gwaedrwyl gwawr dirglwyf dor-
 glwyd

waew yg koryf yn toryf yn tryfrwyd
 wryaf

Y orssaf oet arswyd

Gwaew trwy vlwg trwy vwg trwy uortuyd
 Gwaew y dreis yn eis yn ysgwyd
 Gwaew einnyawn creulawn creulanw
 wyd o lid

A lithyei ganaw llywd

Llwyttessid y uut y veiryon llwybyr an-
 Anaw prydytyon [ant

Llwyrym treit tremid goualon
 Treulgawt hoen¹ hoetyl uyr gyeuillyon

Treulyws vyg grutyen

Cofyon kyueissyeu

Kyuetu kyuoedyon

Un am elwyf ar cletyf rutyon

Un a vu a dyvu deon

Un catgaut cadulaut uleit galon

Un kadkun val cadki aeron

Un a vu haelaf o haelon kymry

Un kymreise y rotyon

Un mawr llary mawrlwrw kynreinon

Un mawllew mawrllyw kertoryon

Un mawrwaleh mawrwaleh mur dragon

Un mab mawr madawc ab idon

Un llorut prydein pryderwn y gert

Pryderus y kanwn

Bleit blaengar bar dyar dyrwn

Beirt ganllaw bart itaw oetwn

Ym pwyllad am bratfigad briffwn

Praff edlid ysid y saffwn

¹Treulgadw hoed.

Dynmasswn vreisclawn o vreisrot ein-
 yawn

Da digawn a dygwn

Nyd oet nep a gymhebykwn

A llew treis pan y treityasswn

Nyd oet llary mor llary lludawn hynt

Handid kynt y kwynwn

Nyd oet drwe ar dreie valch gystlwn

Ad oet da y deduryd a wnn

Nyd oet nawd nebawd na bytwn

Yny bei am veireh mei meindwnn

Nyd oet ny gatiwn or a gallai hael

Ydoet hael tra vu hwnn

Hunn oet digrif hael hun oet digraun

Hwnn oet lew o leissyawn [gleu

Aerdaryf taryf teruysc yg camawn

Aerdoryf toryf twryf goteith wrth gawn

Ar uyg grut am veirt uut valchdawn

Neud diwng¹ deigyr dillwg digllawn

Neud meu hoed am hoetyl anwogawn

Neud wyf gwyn gotedic digawn

Neur gyrcheis ar oestreis estrawn

Efrys pasc pyscawdliw eigyawn

Dihauarch gyuran² a duc y gadlan

Ar gaduarch kann krychrawn

Dinac dreie a dragon kreulawn

Dinas gawr garwlym y waewdawn

Diwethaf y canaf³ can yawn

Diwetgof Diwetgoll einyawn

ENGLYNYN

A GANT KYNDELW, Y EWEIN KYUEILYAWC.

Gwirawd ywein draw dra digoll uynyt

Mor vynyeh y haruoll

O win kyuyrgein nyd kyuyrgoll

O vet o vuelin oll

Gwirawd am daerawd am daw gan rebut

Am rybuch oe wenllaw

Pennyadyr cad ked wallaw

Penn cor penkert wyf itaw

Gwirawd a dygyr a digawn atan

Gwin a bann rann radlawn

Yn llys lles glyw llyw lleissyawn

Yn llaw llew cad kyrn llad llawn

Gwirawd ywein llary llawen yd rotir

Yny tir tu hafren

A threul hygar yw hagen

A thraw y daw a dygen

Gwirawd ywein llary llachar y deruysc

Ar deruyn y esgar

¹Neu, dwyng.—Ll. D. D.

²Neu gynran.—Ll. D. D. ³Neu, Cadwaf.—Ll. D. D.

Balch y daw yn llaw lluchuar
Metw y thoryf met y thonnyar

Gwirawd au gwrthuyrn gwrthi syr a lleuad
Can rwyf rad rut vyhyr
Am hiruryn hirvreise eryr
Am hauren hyuryd gwen gwyr

Ar llaw ywein hael hawl dilin gwrualech
Y mae gorvlwch eurin
Anrydet gwynp arwet gwin
Anrec brifdec breyenhin

Vt yssym etiw ar geir
Nys arueit llew a dau lloer
Gwaew crwm yn dyt trwm trwy fwyf
Gwan fyse yn eurwryse yn aer

DADOLWCH RHYS FAB RUFFUDD.

CYNDELW AI CANT.

Asswynaf nawdd duw diamheu dy ddawn
Ath ddoniawg wyf finneu
Ar dy wyr eryr aereu
Ar dy wlad wledig deheu

Asswynaf archaf arch vawr y beryf
A beris nef a llawr
Nawdd rac dy var car cerddawr
Ar dy byrth ar dy borthawr

Asswynaf archaf eirchiad ym gelwir
Nawdd cywir cyngwastad
Ar dy ddryseu aur drwsiad
Ar dy ddrysawr gwawr gwenwlad

Asswynaf awch nawdd na chelwch awch
porth
Can perthyn attregwch
Gostegwyr llys gostegwch
Gosteg beirdd bardd a glywch

Asswynaf nawd hawd haelon deheubarth
Diheuborth cerddorion
Ath dwrf oth darianogion
Ath dorf ath deyrnfeibion

Asswynaf nawd hawd haeloned worsaf
Nith orseif teyrnedd
Ar dy dorf corf cywrysedd
Ar dy deulu teilwng medd

Meddgywn eu gwirawd meddgyrn au gw
Au gwarcheidw yn eurdyrn
A gloyw y fed yn edyrn
A glyw dewr a glew deyrn

Teyrnweilch prydein prydaf awch prifgerdd
Awch prifglod a ddygaf
Awch bardd awch beirniad fyddaf
Awch porth perthyn yw attaf

Atteb a ganaf a ganwyf arglwydd
Erglyw fi can dothwyf
Lleisiawn llyw y llew glew glewrwyf
Llaesa dy far dy fardd wyf

Wyf cerddawr ym rhwyf rhwysg morgym-
mlawdd gwyrdd
Rhwysg ffyrdd cyrdd cerdd wahawdd
Aswyn aserw herw hirflawdd
Aswynaf ar udd naf nawdd

Am rhoddwy rhwyf nef rhwysg awdurdawd
cerdd
Nim gwneil cardd o nebawd
I foli mab duw dibechawd
Dibechddoeth cyfoeth cyfundawd

Eil digabl parabl parawd per awen
Parhaus hyd frawd
Ar lles llawr llyw llafnawr llwybrawd
Arllwybr iawn or ddawn ym daerawd

Delu ym bo er bodd y drindaud trugared
Tros waredd tros wawd
I adrawdd aerflawdd eurflawd
Ei ysgwyd mal ysgwyd rhwyd rhaawd
Mur mawrgor treithitior traethawd
Traeth om bronn tra thonn tra thyuawd
Mur mawrdir mawrdorf amgyfrawd
Mur mawrdud uch meddud meddwawd
Mur mawrdarf mawrdwrf gorwyddawd
Mur mawdreis mawdraus gynnefawd
Ith gyfeir un cwbleir cablawd
Nis cynneil cennyf dy folawd
Molaf wr clydwr cludawd
I eirchion i eirchiad ar blanhawd
I eryr eirioes moes medrawd
Ni welaf ni welir cydfrawd
Gweleis iudd nimgwarthrudd gwrthrawd
Gwrthfruydr crydrcreulaun dybyddawd
Gweleis i wledig dig diofnawd
Ofn i ofn i efnyd giwdawd
Gweleis i gleis a threis a thrallawd
Gleddyfal hywal hw yrnawd
Gweleis i glod a rhod a rhawd
O beleidr a rheidir rhudd o gnawd
Gweleis i hael o hil anarawd
Ai gweles gwelei ryfeddawd
Mal cadarn yn cadw ei briawd
Mal cadwr cadwei a ddywawd
Cedwis cyngwas maws maiestawd
Deheu duw o nef ai gwarawd
Gwr gwrthaw gwrthrych ys defawd
Gwrth uchyr gwrthrychieid ys gnawd

Gwrth eudro eudrull gno gnythawd
 Gwrth eurdal bual bugunawd
 Buclin oreurin wirawd
 Buarth llad llonydd o fragawd
 Buches cyrdd cerddorion wasgawd
 Buchedd glyw gloew ystryw aestrawd
 Burthiad cad cyrehiad cyrehnawd
 Bud beirddion barddeir om tafawd
 Briwgoch brig ongyr brythlawd
 Breithgad gwyr brydeuller lloegr difrawd
 Bri brython breint saeson sangawd
 Bre brondor bron ddewrdor ddurawd
 Bryd gryd grynn granwyn greid wor-
 grawd
 Brisg risg reu rieu rad barawd
 Brwysg rwysgrann gyman gymmendawd
 Brwydr eurgwyrdr eurgreir bedyssawd
 Breisg rebydd yn rhydd yn rhuyddnaud
 Y gwna rhys rhieddawg odlawd
 Braw Bryneich branar eu beddrawd
 Bro Brengyl brangoel yspyddawd
 Bolch ei ladin o lasur ffosawd
 Bwlch ei gledd balch ei gleddyfawd

Cledddyfrudd gwrffudd gwr a ddeffry
 Clod gwrawl rod rodawg hy
 Gwr cyrehiad cyrelin ei fawrdr
 Mawrdal cerdd nid cardd y felly
 Gwr gwaedrwyf gwlad un rwyf un rhy
 Gwr gwaedllan nid gwr gwan gwecry
 Gwr golud gwaednud gwaedcny
 Calanedd calenig a ddyry
 Gwr creulawn creulan ai cyffry
 Cyffro cad cadellig wely
 Gwr a wyr yn nydd ffwyf na ffy
 Gwr a wnn i a hwnn yw hynny
 Gwr yn twrf yn tof arhyly
 Gwr yn tarf yn terfysg wedy
 Gwr yngryd gwyr gwrhyd gwr hy
 Gwr greidiawl fal greid fab ery
 Treis dreon trinheion nwy try
 Traws trydar trydydd haiarnlly
 Greddf eigiawn ni grawn ni gryny
 Gormodd alaf rodd elyfry
 Grym erddrym aerddreig ai dily
 Glyw fyged glew fugeil cymry

Cymry diffreidiad
 Cymmrwyn i gywlad
 Cymmwy cad cas wenwyn
 Cyrdd waddawlcerdd ganmawl ganmwyn
 Ced gyfred gyfrieu gadwyn
 Cadeir cor cadeu dor dirrwyn
 Car cerddau cerddorion worllwyn
 Gwrllwyw glyw glewdraws maws medd-
 gwyn
 Gwr llwrw llu lloegrwys dygyflwyn
 Gwr gwrddfan am adfan addfwyn
 Gwrddfan gawr gwrddfar wawr wenwyn

Ef goren fal gwr yn addwyn
 Yn seint cler cledlyd ar drwyn
 Llathrei lasin uch afn uch afwyn
 A llif creu a lliw ffren ar ffirwyn
 Lladdei dreig ar dragon drylwyn
 Tryliw goch trylew droch drachwyn
 Am eurfirwydr am eurgwyrdr eurgwyn
 Am eur fro am eurfron terwyn
 Torf anwar trydar trydolwyn
 Twrf taerfeith goddeith gwaeanhwyn
 Teulu a thewlu a thewlwyn waewawr
 A gwyr mawr ymasswyn
 Ffyrf derfysg ffysg hyddydg hyddwyn
 Ffwyr ffysgiad fal ffeiniad fflamddwyn
 Ffrwyth welling welliaeth ffraeth ffrawd-
 wyn
 Ffrawd wallaw anaw anifwyn
 Llwrw milfeirdd milfeirch dygyflwyn
 Llwybr moliant meddiant medd anwyn
 Llyw cemeis oth goddeis ith gwyn
 Llew cammawn cymmer y difwyn
 Llawfrydedd am dwg om dwyn i wrthyt

Lloegr erfid brawlid brwyn
 Brwydr asgen brwysg nen breisg addef
 Brein borthiad achryfiad achref
 Bradw ysgwyd bryd ysgein wrthlef
 Bradeu tan treulwan trin oddef
 Ys arglwydd ys arwydd ys ef
 Ys cad ffyrdd ys car cyrdd cyflef
 Gwledig deg cantorf a deg cantref rhif
 Ar hugeint cyfaddef
 Budd barawd baran gwynt hydref
 Bugail byd biw gymryd gymref
 Corf ceindorf can dothwyf i adref
 Ith edryd ith adrawd is nef
 Par eurglawr erglyw fy marddlef
 Peir prydein profwn ein tangnef
 Tangnefedd am naud amniferch rhif

Rhiallu diheiddwch
 Nid achar llachar llafarwch
 Nid achles afles arafwch
 Nid achludd eurgudd argelwch
 Argel cardd cerddorion wolwch
 Dor ysgor ysgwyddau amdrwch
 Doeth a drud am dud am degwch
 Tarf aergawdd aergwl gadarnwch
 Torf eurgorf eurgwyn gyfeddach
 Cyfeddach forach fireinwch
 Cyfeddwalch cyfeddweilch elwch
 Elyf dreig dragon digrifwch
 Alaf lyw luoedd amgelwch
 Amgeledd brython brythwch
 Teyrnon teyrnas ynialwch
 Teulu rys teilwng gwrys gwrysiwch
 Gwrys arloes eirioes eiriolwch
 Chwi gennyf gynnifiad sefwch
 Mi gynddelw a gynnelfw gennwch
 Beirdd wogawn bardd urddawn urddwch
 Urddawl cerdd can edifarwch

Angudd bndd beirniaid gyfradwch
Ongyr urdd angerdd fatholwch
Angerddawl greddfawl greddf unhwch
dywal

Am dywed lonyddwch
Can doddwyf a digeryddwch
Na ddaly far casnar cas heddwch
Nam gwrthfraud om gnaud om guaruch
Nam gwrthryn granwyn greid wolwch
Nam gwrthod eirif drafod arfdrwch
Ni wrthyd mab duw ddadolwch

Dadolwch llachar llachen
Gyfarpar yn aerfar yn arfeu
Llydw ysgor ysgwyd byddineu
Llid ysgwn asgwn ysgoreu
I gymryd ein cyd cyn bareu
I gymnod an dyfod ein dau
Dy foli filwr hyd angeu
Dy folawd ys canwawd ys teu
Dy fardd da dothwyf ith oddeu
Dy far gwrdd gorddyfn ei faddeu
Ti hebafl nid hebu oedd teu
Mi hebot ni hebafl finneu
Hir ith ardrethir ar dretheu
O bell hil cadell cell cerddeu
Hil coeling perging pennaetheu
Hydr am ddadl cynnaddl cennadeu
Hil rhodri gwesti gwystylferu
Gwastad gryd gwystron byd boed teu
Hil gruffudd rwyf rwyddfudd radeu
Rhwyg rhynnawdd morgymmlawdd
mawrgleu

Hil maelgwn milcant addodeu
Ail tewdwr diweddwr deheu
Brwydr orchwydd ni orchudd tlysseu
Nag ariant nag eur yn adneu
Brwyg Rwyg rwydd brolwydd bro
Seith beu dyfed

Breisg am ged am gadeu
Preidd preiddwyr preiddwalch gyfreieu
Priodawr prydein prein preiddieu
Presen wr pryswr pres oleu
Preswyliawg farchawg seirch gwynnieu
Gwynfydig wr frydig frydeu
Gwynfyd cyrdd cennyd ceinfyrdd cyf-
eddeu

Gwynfyd gwyr gwrawl ddefodeu
Gwynfyd beirdd beirniad wyf inneu
Gwr glewyd yn ergryd eurgreu
Gwr gwledig ar wladoedd nid geu
Gwrddfaran cyfran cyfreidieu
Gwrdd fanniar gwrddfar gwenddoleu
Gwr a ddengys llad a llafneu rhuddion

Llew dragon llyw dreigieu
Dreig ehofn ehang ei derfyn
Dragon rwyf rwyddwalch gyngelyn
Dragonfardd dragon falch fyddyn
Dragonawl dra ganwyf ei odyn
Canaf wawd ir priawd ai pryn

Prif arglwydd brolwydd bronheilyn
Breisg anlloedd beirdd borthloedd berth-
yn

Brwyg brydeu brwydr dechreu dechryn
Brad bryneich branas ei canlyn
Braw dachwedd gyminedd gymmyn
Gwrys efus dechrys dechryn
Ei ongyr ei angerdd nid etfyn!
Gnaud uch cnaud cnudoedd ar gylchyn
Ar llwybr llawr neud llawer blwyddyn
Llew llysoedd llyseidd ei derfyn
Llys eorth llu adorth llywelyn
Gwyd wosudd llofrudd lloegr ddilyn
Gwir wosgo wosgordd diergryn
Gwyrdd wasgar o wisgoedd ceinmyn
Gwrdd wosod gwr gorfod gorfyn
Gwedy myddw a medd gorewyn
Am hirwledd am htrwlad i hynn
Amgedawl am gadeu dybyn
Am gyrdd wawr am gyrn mawr melyn
Gorpo hael haelonaeth wobryn
Hawl wodrudd hil mawrfudd Merfyn
Gwawr gwendfor gwendyd oi gylchyn
Gwenwlad nef gair addef gwir yn

Arddwyreaf i ddreig ffwyr ffeleig ffer
Arddwy cedernyd fenwyd funer
Ardeml ehangdor am ehangder
Am en dal bual buarth hydrfer
Yr gerdd fy ngherdd ynghyflawnder
Ei gyflawn foli ri rhwyddirper
Yn urddiant foliant fal yt glywer
Yn awen barawd awdl burwawd ber
Yn annwfn yn nwn yn nyfnder—yt farn
Nid beirdd ai dadfarn bardd ai dadfer
Yn tarf yn terfysg yn ffysg yn ffyrdder
Yn twrf yn torfoedd hudoedd hyder
Ynghyfragor glyw am eu glewder
Ynghyfragod clod y clyw llawer
Yn anghyflwyth gwyth geith nanhyfer
Yn anghyfle llwfr llafur ofer
Ynghemeis yn treis yn traws ober peu-
nyd

Oedd neuyd neuid y rudver
Penoeth oedd o penaf gwedy pynier cad
Gan llary llaw rodiad lat a llwyrder
Kenyd yw ganthau heilyau haelder
Hil gruffud hael ud haul diaber
Kardwahan catwan catwalch nifer
Cerrd weddawl cedawl cadell ener
Carn fleidd fleiniad cad neirthiad ner
Cadr ydd ymddengys rhys yn rhaeter
Rhagtwll ei gylchwy pan amgylcher
brwydr

Nid bradawg arglwyd yn yt glywer
Cynnifyw cynnif nid diofer
Cynnifiad cynneddf Alexander
Teyrneidd gwyr theidd rhag gwynn
gwarther

Teyrnfro a geidw o gadarnder
 Teyrnfron heilyn haelon dadfer
 Teyrnwalch prydwalech wedy pryder
 Teyrngel cymry ef ai cymmer
 Pan gylehynnwys gwr gwrd yn nhrym-
 der

Ni bu a gwalltan i gwr gwallter
 Oedd ffysgiad ffeimiad fflam gan ucher
 Yn seithfed awyr yn seithwyr ser
 Pan aeth sarll cadlan seint clodtan cler
 Cleddyfeu cochion cochyn onger
 Ysgor amddiyn pan ymddiifer gwlad
 Nad ef gwledig a orsafer
 Pan amwg teyrn teifi aber
 Nid abar y gwnaeth nid saeth salwder
 Yn rhan orllwys yt gynhwyswr
 Yg kynnuys rhydid glendid gloender
 Yngoleuad rhad rhy ddamuner
 Yng ngolen freisg fre yn lle lleufer
 Yn ngolefaint seint ydd asswyner
 Yng ngolen addef nef yt nodder

D. S. *Mae hon yn dri chanu yn y Ll. COCH: "As-
 swynaf ar udd naf nawdd," yn diweddu y gyntaf;
 "Gwenwlad nef gair addef giwr yn," yn diweddu
 yr ail.*

MARWNAD ITHEL AP CADIFOR WYDDEL.

CYNDELW AI CANT.

MAB cadifor kat wormeil
 Maug ot adas mygrwas mael
 Ysgwn bryffwn braff diwyl
 Ysgwyt llathreit hyneit hael
 Hael anuar guenuynuar guyn
 Huyluleid¹ vleiniad ygkatlan
 Perchennauc parchus human
 Peir glyv periglus unben
 Unben daun amgen ni div
 Unbenn balch bulch yn hediv
 Rudei pan llatei rac lleu
 Rud onnen oe lovlen lau
 Llau hylat ar llafyn hylurch
 Llunyei gлот lleu² dihavarch
 Mynu tonn tremit y dygyrch
 Maengann wedy meingan veirch
 Marchauc llaur lleith unbenn
 Maugof argychuedyl yu yn³
 Kyt ragor a duc ragon
 Catvab gruffud am rudlan
 Yn rudlan rug deu niver
 Pan gyfreing gwavaur a guyr
 Lladaud a hi llith adar
 Llavyngreu keneu kedivor
 Mab cadifor, &c.

¹ Ysgwn.—Ll. D. D.

² Mynneu glod glew.—Ll. D. D.

³ Ae glod ar gychwetyl gychwyn.—Ll. D. D.

MARWNAD IORWERTH GOCH AP MAREDUDD.

CYNDELW AI CANT.

IORWERTH aer gannerth eur ganhorthuy
 Nyt kerdaur nyu moluy [kyrd
 Nyt cablant ys molant mny
 Moli hael mal y haeduy
 Haeduys deifnauc ri devnyd vymbardaur
 Lluru llavnaur llaur llauryd
 Llary lliit aerleu lleu llyd
 Lleissyaun llas y hynevyd
 Hynevyd arghuyd ar eurglaur powys
 Porthes glwys gloes waewaur
 Glyw lovruw geleurud gaur
 Glewdrut golut gelorauc
 Bu gelyn bryneich branes gyvuyrein
 Bard goelwein beird gyvles
 Bleidgruydyr bruydyr brydeu aches
 Bryt yn arvot a dodes
 Ny dodes vygkerd ygkyvreith eryoet
 Dreic argoet hoed hydyrveith
 Hirwaur toryf coryf kyvarweith
 Hirvalch gwalch gwae ui oe leith
 Lleithieluyth hyduyth hyd wasgar o gat
 Brwysc luchiat breisc lachar
 Ef oed leu oed lyw trydar
 Ef oed lary o lin gasnar
 Kaswallaun eissyor eisseu y dyvot
 Balch arvot bwlech arveu
 O beleidyr reeidyr rudgreu
 O beleidryat kat kigleu
 Kigleu beleidyr briu brith o gyvergryr
 O gwaet gwyr y ar wlith
 A gwyach hylef hylith
 A guydva bleid yn y blith
 O blith guyrd a chyrd a chein amser guin
 A guirauc wrth leuwer
 Berth yt borthynt amniver
 Am iorwerth amnwych nerth nêr
 Aervlaud kyvadraud kyvadref kerdeu
 Cledyr cadeu kat wodef
 Ny tholyes bud beird achref
 Ny tholyir gnauc guedi ef
 Ef oed gatvarchauc get verchyr am cluyf
 Cledyvrud nyt etkyr
 Gueilchlyu glyu gleudraus eryr
 Gwalchlann gannerth gualchnerth guyr
 Gur ygaur dyraur deryu ygkreulan
 Hael am rann am ruythvyu
 Bu truy lewyd voes gloes glyu
 Nyt o lyvyrdy y deryu
 Kan deryu dor glyu gлот diogan hael
 Kann bu gael an guahan
 Ny chel vygkerd vygkuyvnan
 Ny chud vyggrud vyggridvan
 Gridvan darogan drycyruerth am cluyf
 Clotvan ruyf ruydget nerth
 Aerualch balch bulch y darmerth

Aryf taryf toryf agor¹ yorueth
Iorwerth aer gannerth, &c.

CYLCH LLYWELYN,

SEF BRWYDREU LLYWELYN AE IORVERTH.
CYNDDELW, AI CANT.

CRIST celi poet mi om meithveint synuyr
Ae synnyuy kyn heueint
Crist kreaudyr llyuyandyr lluru seint
Cret krevyd celvyd kyureint

Nyt kywreint y neb kywryssed am ruyt
Yn ryvyc guythloned
Tut glyu tir mynyu neus med
Tir torvoed tervyn guyned

Guyned ny ryssed yn rysswryaeth gluy
A glywant men yd aeth
Mai kreaudyr llyuyandyr tervysc alaeth
Mal tonn treis trytlen tros traeth

Traethaf canmolaf kan mil gwyr ysgun
Haud esgyn eu heryr
Calchdoet seith rivet syr
Cylch vy ruyf yn y rechtyr

Rhechdyr croesoswallt cryssyasant onn
Amyl dragon pedrydant [dreic
Gyr gortho bro bryn a phant
Guir cymry cymhellasant

Pebellyuys rywyr rywodie lluoedd
Llywelyn weithvydic
Ym bro deogruys diffuys dig
Ym bryn gwyth yn amwythic

Amwythic wledic wlat om hydyr y breint
Am ud breisc ny chyhydyr
Uch uch y dydd herwydd hydr
Yssic dyd osuyd oeswydyr

Godreis a ladaud o lu trycheit lloegyr
Llywelyn arhonneit
Ae bobloed cyhoed kytneit
Ae byll ae bebyll ny beit

2. Pebyll llywelyn llew cat a welet
Yn oleu arthanat
Yn llutwau llidum yn rat
Yn llu gorseddu gorwlat

3. Pebyllwys fy llyw yn llu hyvryt praff
Ar pruffyw o wyndyt
Gorthoei drei draws a hyt
Gorthir y gelwir gerwryt

¹ Aerdoryf.—LL. D. D.

4. Pebyllwys vy rwyf yn uyt gurd gyn-
Gwyr gynnif ym plymnuyt [nygyn
Yggwendut glut yt glywyd
Yngwenweun bevyr bell o gluyt

5. Pebyllwys teyrn teu arnat y henu
Ef henu o gancat
Llyw gwyned gwynvydic wlat
Llwyth llewdir ystwyth ystrad

6. Yn ystrat meuruc anystywell lu
Y am lyw bro hiriell
Ni savei racdun ruych pell
Nac aer na chaer na chastell

Petuar castell poeth peith ryuyc ystuyth
Y am ystrat meuryc
Lluyt usuyd nyt plyd nyt plyc
Clot gyhoed caeroed cerryg

Kerrynt a dugam ny dygerd ereill
Ar alltmor ae agerd
Pebyllva peir cyva cerd
7. Pennal dir engir angerd

Engiryawl rubeth am rybyd angerd
Ar gerd gerd geiryonnyd
Dybuant dybydant vyd
8. Dy walwern drywern drevyd

Tremynuys ryssur rossed diabret
Am diebryt gwyned
Lloegyr gylchwyn ae mynn ae med
Llywelyn llyw teyrned

Teyrndut leissawn accalassuy dir
Y deyrn deganwy
Kam yr Kymro nyu hoffuy
Kynnif kaddwallawn nyt muy

9. Pebyllwys fy llyw yn llyssyn drevat
Am drevet wenwynwyn
Claur powys peues unbyn
Canmil canmoles duv hyn

Pebyll llywelyn pawb etwa ae gwyl
Val y gwelsawch chuy yma
Ygkaer ygkarrec hôva
Ygkaer vyrdin vyrdyoed bla

Pla oed ar gyhoed ar gytcam cynnygyn
Eu cynnif rywnaetham
Arthur gynt ffuyr luchynt fflam
Ae keissei val y kawssam

Kawssam ar bowys beues goeth gestyll
Eu gostung oed annoeth

12. Tri tryuan kyanan kyvoeth

13. Pedwar enwauc peithyauc poeth

Peth ae dylyet gan dylyn breint
 Bro bel i ae medu
 Kavas kyn lleas kan-llu
 Keissyet pen tytwt pob tu

Tued a thired a thi neut haval
 Neut hyvaul dy westi
 Eang yw yt rydit ri
 Ehovyn a golovyn geli

CYNDELW I WENWYNWYN.

Ysym argluyd gurd gordivung y var
 Gorduy neb nyu hystung
 Glyu diwreid gurdvleid gorylung
 Glew dyual ny dal ny dung

Yssit ym argluyd aerluyf ner nerthvaur
 Aerlleu llaur llauch niver
 Ny oleith lleith yr llyvyrdar
 Ny odef kam nyu kymmer

Yssit ym argluyd eurgledyfrud gaur
 Breisc lavnaur bruyse lovrud
 Ny daul wrth ae maul mawvud
 Ny graun golut ny golud

Yssit ym argluyd argledyr anau beird
 Am bardeir yn eidiau
 Am karyat kadarn arnau
 Am kerd am kynhelu o honau

Yssit ym argluyd argledyr cat a tharyf
 A thervyn ar gyulad
 Klotvaur llaur llau angkaeat
 Korf torf tervyse oe aghat

Yssit ym uledic ulad ymdiffyn llary
 Llauer dyn ae govyn
 Gualchlan¹ wosparth warth wrthryn
 Gwalpar² gwanar gwenwynwyn

ENGLYNION MOLYANT Y
WENWYNWYN.

CYNDELW AE CANT.

DETHOLEIS o les o leissyawn uy rwyf
 Yn rwytualch am y dawn
 Yn hawl wrt ortyfynd camawn
 Yn hael digraff yn digrawn

¹Detholeis uy rwyf yn rwyse aerllew toryf
 Yn teruyse a thrylew
 Yn anreith odeith odew
 Yn wrt ortrud yn lud lew

¹Gwaedlan.—Ll. D. D. ²Gwychuwar.—Ll. D. D.

Detholeis uy rwyf yn rwyf rad wasgar
 Yn llaehar yn lluchyad
 Yn llary llawr yn llaw rotvad
 Yn llew glew glyw difreidyad

Detholeis uy rwyf yn rwyd gelynyon
 Gal yual ym plynnwyd
 Yn wawr glyw glew diarswyd
 Yn walch balch bolch y ysgwyd

Detholeis uy rwyf yn rwyf am olud
 Rwyf wan rut yn rodwyf
 Yn rotawc vriw vreise arwyf
 Yn argledyr ym yn arglwyf

Detholeis uy rwyf yn rad wellig mawr
 Llwythuawr llawr llaw derchwyn
 Yn eurllyw glyw glew degyn
 Yn eyr gwyr gwenwynwyn

Detholeis rwyf llu lluryglas deyrn
 Llugyrn gyrn gyuadas
 Yn doethgar kertgar cartgas
 Yn dor cor coelig dinas

Dinas teyrnas teyrnweis ohen
 Teyrnwalch din Emreis
 Bu da dethol a geueis
 Bu doeth mal y detholeis. Detholeis, &c.

ENGLYNION

A GANT CYNDELW I WENWYNWYN.

GWENWYNWYN erchuyn eirchyeit yr molyant
 Mur milcant maelgun grait
 Haul waul wastat reinyat reit
 Hael wael waret get gytneit

Kytneit kynnivyeyt kynniviawt argluyd
 Didramgwyd o dromgat
 Cas draus drablaud caud kywlat
 Cadeu dôr ear cor kyrchyat

Kyrcheis eyr treis tres oheb heb gud
 Kat wossud ket wosseb
 Ar wr ar wir y wyneb
 Ar wyr waur wrach no neb

Gwrhyt diogel diogan fysgyat
 Yn fysgyau biu garthan
 Aerva vawr aerwawr eurwan
 Eurwalch balch bolch y daryan

Taryannauc enwauc enweir anghynnuys
 Aergoeduyis bowys beir
 A dyrr ongyr angerd weir
 Ac ny dyrr y deyrneir

Teyrned orduy ordyvnyat gorllin
Yn gorlluyñ duy gawat
Ynghyvaryf taryf toryf amnat
Ynghyvarvot kyvnot kat

Katuyñ kyvreieu kyvrud yn rodi
Ket westi wastadrud
Gryt worllwyn a greit worllwyd
Glyw argledyr a gleu argluyd

Argluyd teithyauc tuythvaur yn arveu
Yn arvruydyr bydinaur
Argae toryf rhac twryf aessawr
Argleitryat vleinyat vleid gaur

Gaur beird¹ huysgun huysgein a vyd
Am vedul mab owein
Gaur valch rac preidualch prydein
Gaur vaur am breidyauc am brein

reid wasgar anwar anwas y gelwir
Enwir hir hydyr y gas
Enwauc dreic dragon wanas
Glyu dinac a gleu dinas

Dinas teyrnas teyrn orun toryf
Twryf aches anodun
Ruyf dragon rodyon reidun
Reidrud rodyat ruydrat run

Run gyggyredyf gynnedyf gynnevaut oreu
Rud bareu rod baraut
A dal eur mal yr molaut
Ac ni beirch peiseveirch pascnaut

Gnaut gredyf ae ysguyt ac² ysgun teruyn
Ym prafduyn ym pruffyñ
Llit odrud llud llu gyngun
Lluoed orthau lleu llavyndun

Y lavyn ynghreulif ygkreulyn guyar
Ygkreulaun ymwrthryn
Gwychyrr y gwylech gweilch amdifyn
Gwalch gwenwynvalch gwenwynwyn

CAN TYSSILYAW.

CYNDELW AI CANT.

Duw dinac dinas tangneved
Duu dy naud nam caud ym camued
Duu doeth i deithi teyrned
Teyrnes uerion³ uas uirioned
Duu am⁴ dug im dogn⁵ annyded
Yw wenulat yw rat⁶ yw ried

¹ Gawrveirt, neu gawrveit. — Ll. D. D.² Neu, ar ysguyd ar. — Ll. D.³ Teyrnes wen. — Ll. E. D. ⁵ In. — Ll. E. D.⁴ An. — Ll. E. D.⁶ Wlad. — Ll. E. D.

Yn eluch yn heduch yn hed
Yn hodyat¹ yn haud varannhed
Ac eilrod² eilrot gyhyded
Areildec³ eildec dryganed
A ganuyf ym ruyf om racued
Ragor nam rat ram rygyrwd⁴
Tyssilyaw teruyn gyurysedd
Parth am naud a draud a dryssed⁵
Peris nêr o'r niver nadred
Praff uiber uibyat amryssed
Mab gardun ardunec naured⁶
Mabolyaeth arvolyaeth wared
Mab Brochuael bron Hael haul orned
Gorpu nef yn eivyonyd duded⁷
Mat gyrchaud garchar alloded
Kyrch cyvlaun cytle divroed
Mat gymerth arnau prau pruded
Prif obruy obryn trugared
Mat ganet o genetyl voned
Mauruledic maurulat tyllued
Mat goreu madeu marthoed
Ac yr duu diovryt guraged
Gureic enuauc anuar y throssed
Ae treidyus bu truy enuiwed
Llanvechan vychot y byrthod
Llan⁸ ymron y challed
Dynaul⁹ bobyl ny borthant iauned
Iaun i duu divanu eu reued¹⁰
Ar eu bryt ae bratauc vuched
Ae gueryt ac ef ae gommed
Cedawl ud cadell etived
Cadeir cor yn cadu haeloned
Ceduis dreic dragon gynnadled
Kassau caru creuloned
Karet baub ceraduy diwed
Kerennyd cyn ceryd cared
Keritor vy ngherd ygkynted
Yn yt gar guyr guaner guinwed
Caraf y lan ar llen dan gadred¹¹
Ger y mae gwydvarech uch guyned
Guitvile gluyde gleu deachwed¹²
Guyd vynuend guydva brehined¹³
Beird neuet niveraue orsed
Vreise adorth ehorth ehovned
Breiniauc loc leudir cyvanned
Meivod wenn nyt meuvyr¹⁴ ae med

II.

Nys med treis nys treid ysgereint
Nys daeret trevret y triseint
Mwy yndi gwesti gwesteivyeint y balch-
naud

¹ Hoddiauw. — Ll. E. D.² Neu, eilvod.³ Aceilrhag. — Ll. E. D.⁴ Rhagor fan rhag rhan⁵ rhagyrwedd. — Ll. E. D.⁶ Adrawd adryssedd. —

Ll. E. D.

⁷ Mab gardyn arddunig

fawredd. — Ll. E. D.

⁸ Dudwedd. — Ll. E. D.⁹ Llam. — Ll. E. D. ¹⁰¹¹ Dairawl. Ll. E. D.¹² Rheufedd. — Ll. E. D.¹³ Rheufedd. — Ll. E. D.¹⁴ Rheufedd. — Ll. E. D.¹⁵ Rheufedd. — Ll. E. D.¹⁶ Rheufedd. — Ll. E. D.¹⁷ Rheufedd. — Ll. E. D.¹⁸ Rheufedd. — Ll. E. D.

Noe amrawt amraint
 Ae balchllann rug y balchneint
 Ae balchvur ae balchuyr testeint¹
 Ae balchuys egluys eglureint²
 Ae balchrad ae balchrot trameint
 Ae balchwawr yn awr yn deueint
 Ae balchgor heb achor echureint
 Ae balch offeiryt ae hofferieint
 A pharawd³ offeren hofferint
 Balch y bagyl baguy eur y hemyeint
 Balch y lloc rac y llifeiryeint
 Anhebie ir bleit a blye heint⁴
 Affleu ffreu a phryvet llyfeint
 A than poeth porthloed digofyeint⁵
 Uffern carn⁶ ffurf y henneint
 Kyn arnaf ernied uytheint
 Uyth p't wythprif cymmeint⁷
 Kyn ergryt penyt poenofaint
 Porthuyr duu poet huynyt vygkereint
 Pan vo paub pan vuyt heb heneint
 Yn oed deur dengmluyd ar hugeint
 Pan dau⁸ braut rac bron uehelseint
 Am roduy creaudyr kyrreiveint
 Kyn minneu kyn y buyf gyureint
 Kyndelu uyf kynheluaf⁹ o vreint
 Kerd neuyd ym rebud rygeint
 Kein awen gan auel bylgeint

III.

Pylgeineu radeu am rodur
 Rod ruydgall ruyd gatyr yt geuir¹⁰
 Cam dreic prydein a brydir
 O bryder berthvalch yt berchir
 Berth y mae meivod ae rhandir¹¹
 Berth eluyd rac elved enuir¹
 Berth y lloc urth lleu¹³ babir
 Berth y chlas ae chyrn glas gloyuhir
 Berth radeu rieu rygredir
 Ae creduy creduch na thuyllir
 Tranc ar duu traethaf na ellir
 Traut ar dyn ae tremyn truy dir
 Truy dir¹⁴ perigllus pellus pell dygir
 Pall arnau puylaf y dognir
 Pressuylgoll truydoll egr
 Pressent vradu vradauc y geluir
 Pobyl byd yn an guyd yn geluir¹⁵
 Paub o honam yn cam¹⁶ yn cospir
 A unel iaun ratlaun ry molir
 A vyd ryd y dyd yt vernir
 A fo gwyl goleu yd nodir¹⁷
 Goluc duw arnau a dodir

¹ Ai balchwyr ai balchwir ⁹ Cynhelwyf. — Ll. E. D.
 tessaint. — Ll. E. D. ¹⁰ Genir. — Ll. E. D.
² Eglurfaint. — Ll. E. D. ¹¹ Hamdir. — Ll. E. D.
³ Ai pharawd. — Ll. E. D. ¹² Berth elfydd elfed enwir.
 Blyghaint. — Ll. E. D. — Ll. E. D.
⁴ A than poen porthloed ¹³ Llen. — Ll. E. D.
 digofaint. — Ll. E. D. ¹⁴ Nid ynt. — Truy dir yn
⁵ Wern. — Ll. E. D. Ll. E. D.
⁶ Wyth brif wyth brifwyd ¹⁵ Neu, guyd yn guelir.
 cymmain. — Ll. E. D. ¹⁶ Am ein cam. — Ll. E. D.
⁷ Pan ddel. — Ll. E. D. ¹⁷ Ban o L. E. D.

A va guan urth uan urth iaunuir
 Yn lluru puyl pell yt adrodur
 A vo llary llauen rygyrelir
 c a vo llachar ry llochir
 A vo guar guell yt nodeir
 Nac a vo anuar ac enuir

IV.

Enuir dyn a el yth erbyn
 Enuauc vyd vegys y hervyn
 Enu dreic dragon amdeffyn
 Anuar var vedgyrn eissydyn
 Tissiliau teyrned gylchuyn
 Treis uenuyn teruyn toryf erchuyn
 Pan aeth gur gormes uuelyn
 Gweith goguy guythayt ymostryn¹
 Pan gyrchuyt ymlynyut ruyt ryn
 Yn pluyl plyninest ymorthryn²
 Yn reidun orun oresgyn
 Yndyd reit arodauc yggyrn
 Yn rotuyd ebruyd yn erbyn
 Yn rodle gwyach gwyarllyn
 Ygkyvrgein cyvuyrein cyverbyn
 Ygkyvrgell tewdor dor dychlyn
 Ygkyvranc Powys pobyl degyn
 Ac Oswallt fab Oswi a eluyn³
 Yn aele oval amovyn⁴
 Oed aelau coel cunau canvryn
 Yn ryvel yn ryvaur disgyn
 Wrth disgyr ketuyr kadyr uehyn⁵
 Ygkynif sarff unbyn
 Sevis ef seint⁶ duu gennhyn

V.

Kan vot duu yt vun y dilenn⁷
 Tut uledic eluic Eluydenn⁸
 Tir gureid goruyf rac unbenn
 Tirion mon meillon y morbenn⁹
 Tissiliau teyrned nenbrenn
 Teyrnas dinas diasgenn
 Teyrn¹⁰ ae kan kadyr eurbenn
 Teyrnuaut teyrnuyr kyngenn
 Kynnyduys¹¹ kynnif kygorffenn
 Kynuys glein kynglas¹² dyuarchenn
 Kynadyl kerd kerennyd gymenn
 Gein¹³ uenuas heb gas heb gynhenn
 Llann a wnaeth ae lauaeth loven
 Llann llugyrn llogaut offerenn
 Llan Trallyr tra liant uydrleyn¹⁴
 Llan drallanu drallys Dinorbenn
 Llan llydaw gan llytued uohenn
 Llan benguern bennaf daearenn

¹ Gwythgad ymosgryn. — Ll. E. D. ⁷ Yd fued dillen. — Ll. E. D.
² Ymhlymnaid ymwrth- ⁸ Tadwledig elwig elfydd-
 fyn. — Ll. E. D. en. — Ll. E. D.
³ Oswi aelwyn. — Ll. E. D. ⁹ Meillion y merbyn. —
 Ll. E. D.
⁴ Am ofyn. — Ll. E. D. ¹⁰ Teyrn fardd. — Ll. E. D.
⁵ Wrth ddeigr cedwyr cad ¹¹ Cynnyddwyr. — Ll. E. D.
 cadrwehyn. — Ll. E. D. ¹² Cyn glas. — Ll. E. D.
 Gair cyrch ar goll yma. ¹³ Geni. — Ll. E. D.
⁶ Sefut. — Ll. E. D. ¹⁴ Wyrdlen. — Ll. E. D.

Llan bywys baraduys buruen
Llan gamarch llau barch y berchen

VI.

Perchen cor keid¹ wosgor wasgaut
Ketuasgar cas llachar lluchnaut
Lluchvaran lluch van y volaut
Arvolyant urddiant² urdd enuaut
Keid³ veivot o virein logaut
Lloc vaurveith am vedveith vedraut
Tervyn tec ym terwyn beidaut
A ucles ny uelir hyt vraut
Caer ruvein ryved olygaut
Caer uchaf uchel⁴ y devaut
Caer ehang ehofyn y chiudaut
Ny chyvret y phobyl ae phechaut⁵
Caer ar heul caer didreul didraut
Caer bellglær o bellglot adaut
Caer barchus barhaus baraut
A beryt y bererindaut

VII.

Pennyadury kergyl keressyt
Ket a chret a chrevyd y gyf
Periglaur periglus wyndyt
Gwyndaut⁶ guynn guiryon ormodbryt
Pereit naut pernaut perheyt
Per volyant esborthant esbyt
Peir kyvreith kyvruid yn kyuyt
Cyuoeth duu an dug ygguynuyt
Kyva vyd yr prydyd ae pryt
Prydest loyw pryder diheuyn
Diuahard y vard y vennyut
Diffleistor teutor tor divryt⁷
Diffyrth hael hir brochuael broglyt
Gradunel⁸ greidyaul y urhyt
Guyrth a unaeth ny uneir hyt ennyt
Ny unaethpuyt eiryoet yr yn oes byt⁹
Oe ataf etuyn canlyt¹⁰
Y dyvu a deil ar y hyt
Guyrth arall guerthvaur y detvryt
Granyggre dybu dybryt
Gre yggredyt¹¹ yn lledyf yn llucvryt
Ygkarchar yn daear yn yt
Post Powys pergig kedernyt
Pob¹² argledyr argluyd diergryt
Porthloed bud porthloes oe vebyt
Yn eluyd Penn mynyd penyt

VIII.

Pennydur pennaf y grevyd
A greduys y duu deus dovyd
Cretet baup y peir lloosydd
Lluossauc y daun y detuyd

Credaf da ny diva ny divyd
Ny diffyc onyt y diffyd
Credaf vi vy ri vy rybyd¹
Vy Llyuyaudyr creaudyr credovyd
Credaf y auen² am reen am ryd
Mat gynull maur weryd³
Credaf y post pressent pressuylulyd
Am peris or peduar defnyd
Credaf y peryf nef yn eluyd
Am gunaeth o buraur yn brydyd

IX.

Prydyd uyf rac Prydein dragon
Piaut kerd kadeir prydydyon
Glyu am ryd ragorveirch gleisson
Gleissieit liu glas ganoligyon
Meu detvryt meint guryt guion
Mal y gunaeth mechdeyrn haelon
Meirch ar geirch yn garcharoryon
Meith gerdet mygyr gyddret geitryon
Y meivot y maent aruydon
Arureid y wreid vrythyon
Ymauruled ymed ymaon
Y threthau yn traethaduryon⁴
Y deugreir gyueir⁵ gyweithon
Y gyvyt yn gyvoethogyon
Y hynaf henu henyu oe thiryon⁶
Handit ryd rung y duy avon
Y sygyddau⁷ gleu gloeu rodyon
A volaf, a volant beirdyon
Caraf i barch y harchdiagon
Caradauc vreinauc vreise rodyon
Card oleith olud esborthyon
Periglaur perthuaer pebyllyon⁸
Delu yd ym yn diamrylon⁹
Am luyr am gyn am geinyon
Yn untref yn untrel wledolyon
Yn undaut undat vrodoryon
Can trugar can war werydon
Can terwyn can toryf egllynnyon¹⁰
Can dorvoed niveroed neivion
Can vot duu can vot uiryon
Am rod vygguledic guleityadon
Drefret gulat waret worthordyon
Kyndelu ae kant
Terfyn cân Dyssiliaw

CANU I DDUW.

DEUDENGRAD beu berchen brad briodaur
Deudengrad dyweirwlat mor vat mor vaur

¹ Cerdd.—Ll. E. D. ⁷ Diffryt.—Ll. E. D.
² Arfoliant urddant.—Ll. ⁸ Gradifael.—Ll. E. D.
E. D. ⁹ Cyn oes byd.—Ll. E. D.
³ Berth.—Ll. E. D. [E. D. ¹⁰ Oe ataf etewyn tanlyd.
⁴ Cael uchel uchaf. Ll. —Ll. E. D.
⁵ A phechawd.—Ll. E. D. ¹¹ Gre yn neddf.—Ll. E. D.
⁶ Gwyndyd.—Ll. E. D. ¹² Pobyl.—Ll. E. D.

¹ Rhebydd.—Ll. E. D. ⁶ Ei hynaf henyw oi thir-
² Credafi nen.—Ll. E. D. ⁷ Ei sugn fab; neu, y sy
³ Wawr ddull werydd.— ⁸ Berthfawr (porthfawr)
Ll. E. D. ⁹ powysion.—Ll. E. D.
⁴ Ei threthau i'w thraeth- ¹⁰ Diamryson.—Ll. E. D.
adurion.—Ll. E. D. ¹¹ Ynwir.—Ll. F. D.
¹² Englyion.—Ll. E. D.

Duu deurnir pellir pwyllaur on kynhem
 Dilem o bressen ban yn bryssaur
 Deu edryd y syd a syhwyraur
 Deu erbyn agheu anghychwaur
 Doethwlat ny adefadaf wychuaur seil
 Uffern yu'r eil dureil dyraur

Over divuner llyther lleaur
 Ofyd a chrevyd yt achrettaur
 O ffyrfyoli tri o draethaut berffaith
 Oe gwyded ieith oe gwydaur
 Berthidau riau ryuasgaraur
 Ny mat borthes main mab nuy didaur
 Pe rothit donyen byt dynyaul o gaur nem
 Dynyadon bethou benn bob cuaur
 Parchus ruyf natlaun daun deburaur
 Porth yn guaut tavaut digarchuraur
 Berth gyvoeth lluyrdoeth lleuychuaur
 beunyd

Am elyt vedyd am elyvd glaur.
 Gwedy golodyd o dyuyllaur
 Guedy golue vrat goleuat guaur
 Gurth keli yoli kynu neithyaur daear
 Gayl drugar dy gar vo dy gerdaur
 Kyt nypuyf hedliw haud vot uch llaur
 Ny uyl yn hynny a uyl henuaur
 Guyr reen ymreit ryd iolaur
 Rac yn periglen heb periglaur
 Gudam yn gorllue gwr lluyduc llaur
 Gur hydyr ven gheu yggygellaur

II.

Rygolli maur duu mor dybryt y neb
 Kyghall nuy goheb oe gynvebyt
 Kyntoraur yssyd ys ef ancryd
 Kyghallen dilem orllen orlfryt
 Kygeudon adau o diovryd Crist
 Kygavauc kyvrdrist kyvrdost benyt
 Kanyu y dyn divanu y vryt
 Kygreif diaul kygul kyuyd
 Kygaus a vyd traus a ved tristyt meith
 Kyvreith dioleith cyn lleith lletryt
 Kywyrdoeth ryu gogel brat annel bryt
 Kyvyrduyth kyvayrduyth prifuyth prifuyd
 Kyvarvaeth amaeth am arvedyt tuyll
 Kyvranc geu gymuyll am pwyll ym pyt
 Kyvrgnaut ymweudaut devaut hevyt
 Kyvredc a chuec chuera hir ennhyt
 Kyvreit oed ym pleit oed ym plegyt vot
 Kyvragot dyvot tu vyggueryt
 Yn lluru llyth eluyd dovyd an dyt
 Yn llaur lliwettaud anglaud anglyt
 Yn llur yt yd guyd hyd yggueryt llaur
 Yn lluru im kyvaur yd yn kyvyt
 O areu agheu areu eigyt
 O oerued poenued paub y vyuyt
 O aruar daear dofn y gyt
 O aruen pechaut lletraut lletvryt
 Ny rygar trugar tra syberuyd
 Ny rydau anau oe anwylyd
 Ny rygoduyf ruyf rymgueryt o dygyn

Nyt ruyd ny gynnygyn gyndiebryt
 Ny rygolluyf duw o deured byt
 Ny rygolles nef ny bo nyvyt

III.

Anfydryd auyd euye laur dau
 An uedy y karu pum peiyadur
 Heb synyeit yn reit ruyd echlysaur
 A heb wybot bot byt mor ampur
 Rybu *Erethyst* ym rybu *Arthour* [sur
 Gyt rybu amgyvraut guyt guan tra mes-
 Rybu *Ulassar* keissassei *Eflar*,
 Y gau *Ud Prydein* prit y hesgur
 Rybu *Fran cab Llyr* llu ruym adur mat

Ygkamp ygkyulat ygkat ygkur,
 Rybu *Ereulff* maur rwyse didaur dur
 Ryvyc agredyaul greidyaul greidur
 Rybu gamuedauc *Madauc* modur ffau
 Rybud vu idau dilau dolur
 Bu *Alexander* byt lywiadur
 Hyt sygnoed nefoed ny bu segur
 Pam na uyl pobloed paub yn dostur pla
 Pob traha yn diva ac yn divur
 Pob naf pob niver pob ner pob nur
 Pob nenn ym pressen yn ampryssur
 Gurthot ruyf hollawl holl ysgrythur eith

Gurthuyneb a ueith yu y wneuthur
 Gurth auyd tragyuud tra guyladur
 Guarchedid eluyd dyspyd dispur
 Gurthefin vrenhin vreisc penniyadur byt
 Gurthladet om bryt pryt pechadur
 Gorthywys nef oed nyued eglur
 Gurthuyf ny bo trist Crist creadur'

IV.

Creaduryeu nef naud dialaeth seint
 Cyrreivieint gymmeint gymmedrolaeth
 Cared ym ynni neut mi ae maeth
 Caru a mynnu vy mabolaeth
 Caraf yolaif tri truy drudannaeth ket
 Carret om guaret yr auch guyrdaeth
 Can ryd duu dovyd daun ehalaeth
 Can ran goleudeur ffuytheu ffraeth
 Can clyw am cenyw kymhuylluriaeth
 Cein llyuyaudyr creadyr credun ry wnaeth
 Caud catuient pressent pressuyliaeth an-
 hydyr

Canysbreu malguydyr hydyr hudolyaeth,
 Y teir person byt bit yth arvaeth
 Yr tri yn iaunuir iaun wrogaeth
 Yr unduw undyn na vit hydraeth brat
 Yr mab rat yr tat tec benavyaeth
 Kan duc pumwhan Crist pumoos o gaeth
 O yg o gyvyg gymmydogaeth
 O angor teudor tut alaeth
 Gymuyll otuyll ottuyll dyuyssogaeth
 Yn dyn dit ympryt ymru pan aeth
 Yn dolur ygkur ygkorforaeth
 Kynnyduys maur ur maur vreulaeth gnif
 Yngkynnif y brif briodoryaeth.

Kyvyt vu vinheu heb suyseu saeth
Gan an duu vry vrenhinyaeth.

V.

Brenhined benn ban yth anet hael
Bro oed ysgavael ys govumet
Brenhin Pob fin pob fiau dyghet
Brau kuydan ygyt yngkret agkret
Yn uffern gethern goeth dreslet eruan
Yn affian poethvau peithauc druydet
Yn daffar taervar tan amgyffret
Yn arllaryd¹ lle ny lluyd kerdet
Yn y daeth Kayn can y weithret
Cam ygkyueithas nam nym bo vynet
Gudam bob apuar daear dyret
Godef grun ysgun anysogoet
Godesun guydun-guaelaet arvan
Guyth gyman yn llan yn lluyr gywet
A mi am a vyd yngehevet
Yn avrinau Duu yn efrifet
Archaf danc cyn tranc truy eiryolet Meir
Hyt nam gunel kellueir koll agkyffret
Cyn dylau gychwyn tydyn tytwet²
Cen dalu y Duu y dilyet
Can lleng englylon kein lliuet obeith
Cyn lleith rhac kyvreith kyvreithaeth³
Caffuyf o yoli Crist Keli ket
Kaffel yn adef naud nef nodet Amen

KYNDELU AE CANT

VI.⁴

Un Argluyd kyvruid kyvreithgar Uledi⁵
A uledych heb avar
Un mab Duu diffuys y daffar⁶
Un Dovydd traguyd trugar
Un rieu ruyf nef a daear
Un goron⁷ guraul y daffar
Un af uen⁸ o uedi glaeat
Ym peryf kyn perigl buyf car
Om cared caravuy edifar
Ny bu dull vadeu dalv vydar
O dyn Duw a bryn yn brifgar
Ryverthir enwir yn anwar
Yn Argluyd Uffern wern wanar
Rygyrchant unpeir¹⁰ teir trydar
Kynnadledd kenedloed ampar¹¹
Llu Brithyon¹² brodorion bruytyrgar
Eil gurthlu¹³ gordu gordyar
Trydydd llu nyu llud kyvarchuar¹⁴
Llu guynnyon guynvydic a gar
Yn huenyd naud yn huanaw nef
Buyf adef aduyngar

Kyn buyf guan esgus guyn esgar
Buyf guas Duw gwesti dialar
Kyn buyf anghenauc anghenwar
Hoedyl hoedran hoen eban abar
Kyn aghen aghen athrugar
Arglywet gloes glasswed glar
Kyn dirvaur gyvaur gyvysgar
Kyn nom duyn ym diued garchar
Kyn oergaud aglaud aglaear
Ygguasc ygguisc deru a guyar
Urden ren reithvaur guaur guar¹
Iudex Rex rei² ovyd hygar
Yehedaul³ kedaul ket wascar
O irehiat⁴ llaw rodyat llachar
Iaun om daun doeth arllavar
Yaul heb daul heb doli arwar⁵
Yolyd uyf o nuyf yn avar
Yolaf y Duw y disuyn y var.

VII.⁶

Rac bar an peryt⁷ pen haelonaeth
Dyfun deifnauc vyd y alaeth
Yn anoes y mae moes mauruaeth
Maur drygeu brydeu brauduryaeth
O agkret agkristonogaeth
Agkrevid⁸ yssyd yssyuaeth
Guell gobrit gobruyon eduaeth⁹
Heb heneint heb heint heb hiraeth
Kyn gortho guarther varchogaeth
Kyn guarthrud kythrud kythreulaeth
Nyt guallauc vradauc vraduryaeth
Mab Duu yr mab dyn dirparaeth
Pan gymmerth maur ur maruolaeth
Ym prenn crog an creaudyr ni a aeth
Ef an car an kyvarthaus ynaeth¹⁰
O uffern craunuern creulonaeth
Ef bieu radeu ratlonaeth
Uch nau torf¹¹ nau tyuyssoegaeth
Ef is nef uch nef uch nautraeth yssyd
Ny symmut y bennaeth
Ef an ruyf yn ruyd¹² veidrolaeth
Guellivyat¹³ guallovyat guellvaeth
Ef a ved¹⁴ a vedyr oe arvaeth
Aryf haf naf nestic hyuafyaeth
Ef yn vreise yn vron ehelaeth
Ef a dau i dangos a wnaeth
Guaun¹⁵ yrdau kyn brau breuolaeth
Dioheb wosseb wasanaeth
Erbyn braut brau vyd braduryaeth
Dovydd barnant ryd ar y gaeth¹⁶
Yr amser y ffryuner pob firaeth

¹ Arffuruyd.² Tytuat.³ Neu, kyveilhaeth.⁴ Yr awdyl hon yn dechreu y canu yn Ll. E. D.⁵ Wledig.—Ll. E. D.⁶ Yn canlyn y mae y ban

hwn yn Ll. E. D.—Un

mab Mair meidrawl di-

archar.

⁷ Gwron.—Ll. E. D.⁸ Afwen.—Ll. Coch: Add-

wyn.—Ll. E. D.

⁹ Ni fo dull faddeu dall

fyddar o ddyn. Ll. E. D.

¹⁰ Rhygyrchant un pair.

—Ll. E. D.

¹¹ Am par.—Ll. E. D.¹² Neu Brython.—Ll. E. D.¹³ Gwythlu.—Ll. E. D.¹⁴ Cyfarwar.—Ll. E. D.¹ Goar.—Ll. E. D.² Rheg.—Ll. E. D.³ Iachw ddawl, neu iach-

wyddwl.—Ll. E. D.

⁴ Eirchiad.—Ll. E. D.⁵ Iawn (iawl) heb ioli ar-

war.—Ll. E. D.

⁶ Yr ail awdyl yn Ll. E. D.⁷ Perys.—Ll. E. D.⁸ Angreddf.—Ll. E. D.⁹ Etwaeth.—Ll. E. D.¹⁰ An cyrehaws yn aeth.—

Ll. E. D.

¹¹ Terf.—Ll. E. D.¹² Rhwyf.—Ll. E. D.¹³ Gwelligrad.—Ll. E. D.

vel guelligiat.—E. E.

¹⁴ Ef a fydd.—Ll. E. D.¹⁵ Gwnawn.—Ll. E. D.¹⁶ Dofydd barned rhydd a

rhygaeth.—Ll. E. D.

Ni ueryt meuyt miluryaeth¹
 Guran guyl ni a gueledigaeth
 Guelat vy guelitor yn aeth²
 Muy yt gar guaur guyr gurdaaeth
 Noc yt gar car eerd kebydyaeth
 Llei yt gar llavar no llauvaeth
 Muy yt gar llaurd no llaugaeth

VIII.³

Lleuenyd llu nef llawena vy mryt
 Yth vynet⁴ yth wynva
 Mab Duw hyu vy llyu am lleha
 Om lle drwc am dyduc ym da
 Daioni vy ni⁵ am rydla
 Ryd rybuyf gan vy ruyf⁶ ruy gwna
 Reen reithleu rieu rat gyva⁷
 Ratlaun doethruyf kyvaeth koffa
 O gan treigyl attreguch yma
 Ac an cam an cymmer etua
 Trugarauc Argluyt trugarha
 Urthyf⁸ y urthyth nym⁹ pella
 Pell yduyf o nuyf yn echua
 Ar ny vo puyllauc nys puylla
 Eithr oric ny thric ny threfna
 Hoedyl etvyn hoen dyn dibarha
 Hoetran hydyr hydreid ae treidia
 Treul trydar am car am cassa¹⁰
 Nam golud ym golychwyda
 O gatwent pressent y bryssya
 Dial blas aval blys Eva
 O amraut amreint diara
 O amryu amryvus vuyta
 O bu chuant chuennychu traha
 O bu chuec bu chueru odyne
 Chuerdit byt bradauc an diva
 Yn divanu divant¹¹ y dá
 Yn chuetyl atveilyau¹² yt atveilya paup
 O'r pobloed ny bara¹³

Peris ef peryf nef nodfa
 Per adaut Paraduys Wydva
 Pereit loc y enu yna
 Y Adaf adef ny vuyna
 Ffruyth luythlen wastadwen westva
 Yn fruythlaun o fruytheu terra¹⁴
 Terwynaul iechedaul iacha
 Bard a'th yaul a'th vaul a'th vaurhâ

IX.¹⁵

Maur defnyd bedyd bendigeit rieu¹⁶
 Ruyf eneityeu¹⁷ rat volyeit
 Molaut Duw molaf ae dyweit
 Ae moluy nys molaf ofeit¹⁸

¹ Neu, mawrwriaeth. — Ll. E. D.
² E. D. ¹⁰ Nam cassa. — Ll. E. D.
³ Gwelant hwy (vig E. E.) ¹¹ Yn ddifant. — Ll. E. D.
⁴ gwelitor yn aeth. — Ll. ¹² Adfeiliawg. — Ll. E. D.
⁵ E. D. ¹³ Oi bara. — Ll. E. D.
⁶ Y drydded awdyl yn Ll. ¹⁴ Ban o Ll. E. D.
⁷ Ith wynfyd. — Ll. E. D. ¹⁵ Y bedwaredd awdyl yn
⁸ Ey rhi. — Ll. E. D. Ll. E. D.
⁹ Gan rwyf. — Ll. E. D. ¹⁶ Piau. — Ll. E. D.
¹⁰ Gynta. — Ll. E. D. ¹⁷ Rheidiau. — Ll. E. D.
¹¹ Wrthyd. — Ll. E. D. ¹⁸ O phaid. — Ll. E. D.

Am obruy am ebrt vy reit
 Am Iessu caru cyrbuyllyeit
 Caraf y dreth a draethant genyeit¹
 Traethaut ber i burau eneit
 Rac oerveru uffern wern woneit²
 Rac oerfel uchel ucheneit³
 Rac koryf agkyscot agkysceit kuynvan
 Rac turyf tan taer yneit.
 Rac auyd avruyd nyt avreit
 Rac avrduyth avrdul gyuydeit
 Rac buched gan bechaduryeit
 Rac treul hoen yn hir boen yn huyr beit
 Yn hiruyn guenuyv guenivryeit
 Rac gorthrud kythrud kythreulyeit
 Kythreul-glas⁴ gorthgas gorthgrivyeit
 Rac gormeil yspeil yn yspeit pechu
 Rac pechaut ordyvneit.
 Gordyvyn vi goreu ri ruyf greit
 Yn ruydvreint yn rann seint seinyeit
 Yn ruylluyr⁵ yn synuyr synyeit
 Yn ruydhaul huyrdaul hir dodeit
 Ym pridull cynnull kynheilweit
 Ym pri doeth kathyl kyvoeth koethyeit⁶
 Ym pryssur llavur llyvyr doneit
 Ym pressent ym pressuyl eneit
 Yn adorth ehorth ehovneit kyvrgain
 Kyvuyrein glein gloewheit
 Duw am rod ruyd vod vedylyeit
 Rann didann gorchlan gorcheithleit
 Turyf⁷ eurin uerthevin urth reit
 Yth gerdaur guerthvaur gorthfynnyeit
 Rac braut rann baran⁸ barn beirnyeit
 Pan varner tri niver truy neit
 Bernit⁹ Duw an duyn i uenbleit nevol
 Y nefoedd yn yneit. Amen.

X.¹⁰

Nyt ynat neb drut ny drevnuy
 Guascant cynn guiscaw avaruy
 Avar maur ym bron¹¹ llaua bann lluythuy
 Mor vyd lluyd llonyd llau daduy¹²
 Mor attrec pob chuec pan chueruy
 Mor advuy¹³ divuyv digonuy
 Crist kuluyd poet ruyd ymranghuy¹⁴
 Om rang¹⁵ lles neges nam naguy
 Duu am due om druu y dramuy
 Y tremyn y dremit o vruy¹⁶
 Mor deduyd a dreid a draguy
 A huyl¹⁷ ar haelvron tra gyrchuy
 Kan kyrchuy¹⁸ Dews diarduy

¹ Neu, dreith a draethant ⁹ Bared. — Ll. E. D.
² geiniaid. — Ll. E. D. ¹⁰ Y bummed awdyl a'r
³ Wenaid. — Ll. E. D. ¹¹ olaf yn Ll. E. D.
⁴ Mae y raglaenawl ar ol ¹² Cymron. — Ll. E. D.
⁵ hon yn Ll. E. D. ¹³ Llawddadwy. — Ll. E. D.
⁶ Cythraul glas. — Ll. E. D. ¹⁴ Addfwyn. — Ll. E. D.
⁷ Yn rhwyddlwy. — Ll. ¹⁵ Neu, ynnanguy — Im
⁸ E. D. ¹⁶ rhagwy. — Ll. E. D.
⁹ Neu, koelhyeit. ¹⁷ Rhag. — Ll. E. D.
¹⁰ Torf. — Ll. E. D. ¹⁸ Neu, ovruy, ovnuy.
¹¹ Rhag brawd rhag barnu. ¹⁷ Ar hwy. — Ll. E. D.
¹² — Ll. E. D. ¹⁸ Cyrchwys. — Ll. E. D.

Kyreh clotvaur am dirvaur diruy
 Pumhoet pobyl¹ rhac pobyant orduy
 Pumhoes byt a hevyt yn huy
 Guae vab dyn dilyt y gamduy
 Ygkamlit² eithr gobrit gobruy
 Ysgeryd ysgared vuyvuy
 Caru guyt yn ryhyt yn ruy
 Yn ruy yd amuc ac amunuy³ bryt
 Ry benyt ny bechuy.
 Pechadur pechodeu dirpruy
 A dirper pryder pryt arluy⁴
 Ar luyt cyn kystlun kestuy
 Keissau nef guar adef guaruy
 Kan goreu an Duu an datpruy⁵
 Truy gethreu a chreu a chrymuy⁶
 Can gueryt creaudyr ae crettuy
 Kan gwaraut guerinwalch nevuy
 Kan diffyrth Trindaut tri Maccuy o dan
 Tri meib⁷ glan glein ovuy
 Kanyf ef a ved a vynnuy
 Kanyf myn mynnaf a garuy
 Keritor car cor caraduy
 Kanret cret crevyd am roduy
 Kan guledych guledic eur gylehuy
 Kylch huan Kynnan nyu kannuy
 Kynheilwat kynheilwet vuyvuy
 Gan Gyndelu kynhelu kannorthuy. Amen.

CYNDELW AI GANT.

CYNDELW A GANT YR AWDYL HON.

GWELEIS AT VORWYN VWYN VAWR RYDIE
 Golwe diserchawe syberw keinmic
 Lliw goleu tonneu taenverw gwenic
 Llanw ebyr ar llyr lle ny mawrdric
 Mynych ymanuon dygyn gofyon die yrof
 Arienn gannwyll ryuic
 Mal ydwyf yn kelu kalon yssic
 Ny mat gyrechawd gwenn gwely eidic.

LLYMA ELYNYON

A GANT KYNDELW Y YTNUYED BRYF CROGEN
 VAB MADAWC AB GWALLAUC.

ETNUYED aerllew a dan eurllew clae
 Ar daryn daer daluriw
 Am danaw ny daw ny diw
 Nym gad adoed hoed hetiw

¹ Neu, pibyl. ⁴ Prif arllwy. — Ll. E. D.
² Ynghamlaid. — Ll. E. D. ⁵ Dirprwy. — Ll. E. D.
³ Neu, a camunuy. — Ll. ⁶ A chymwy. — Ll. E. D.
 P. P. — a damunwy. — ⁷ Trineis. — Ll. E. D.
 Ll. E. D.

Hetiw ym kyfliw yt ym kyflut gwen
 Gwynn y kawt ar vygrut
 Hoen am amdrei am draus lofrut
 Hoed hydyr am hoedyl wydyr wodrut

Godrut uar anwar anwas ysgwytwyrt
 Arwar kyrt kyn lleas
 Gwisgeis glwyf am glod wanas
 Gwisgws lliid llew lliw glew glas

Glasuet y ortho y orthaw ym byw
 Am ernyw yr na daw
 Trwm ynof cof ced wallaw
 Tristuart uytaf am na daw

Trist yw ynof cof kawt erbyn ymbryd
 Yr brawdaueth llywelyn
 Trwm a barthred yd berthyn
 Y duc duw dewis ar dyn

Dewissws uyg kert dewis y enw
 Y anaw rym kedwis
 Bu wrth wruyrt kyrt keinis
 Bu wrth uryd gwyr y gweinis

Gwenidawc rodawc rad wellig keinyad
 Kyrchad cad ken echyg
 Kyrchws glyw bar glew bergyg
 Kyrch ehofyn yn ofyn yn yg

Oet digyuyg mewn mynwent uyged hael
 Beirt auael wael wared
 Milyoet am gyhoet am ged
 Mil uyrnt molyant ydnyued
 Ednyued, &c.

MARWNAD MEIBYON DWYWC UAB IORUERTH.

KYNDELW AE CANT.

KERTGAR kyuarwar kyuaruoloet brwydyr
 Bryd vchel yg kyhoet
 Glewdraws kyghaws kenetloet
 Glyw dinac ual dinas oet

Nyd oet amrylaw nac amrylon wr
 Amryliw oet y onn
 Ny threfyt brwynuryt om bronn
 Nac om cof nac om callon

Callonvleit wreit wrt elyn yg gawr
 Gwrtlew llawr llaw gymyn
 Beirt ouynac dinac dyn
 Breint archauael hael heilyn

Heilyn haul dechryn o dechreu y hoetyl
 Y hoedran yssy veu

Haetad vleinyad vleit cadu
Haelwaleh balch bwlech y eissyeu

Eissyeu yssy veu yssy vawdruc yn
Nym dawr din nym diwe
Dygyn gofyon deon am dwe
Dina dewrblant da dwywe

Diuefylwyr frodyr urwydyr efyns yn trin
Yn trydar amuelys
Cad enwret enwerys
Keidweid greid grugunan lys

Grugunawe cryr grugunan gynnetyf
Ny gymyse am ogan
Glew lew lachar taeruar tan
Grym gyflym am gyflauan

Kyflauan trathan tratherwyn y haul
Traws gedaul gad orllwyn
Gwr goreuras gwas gwenwyn
Gwawr gwanar hygar hygwyn

Hwynwyf o dyrwyf o dyraur annyan
Am erwan am eurwaur
Ach gwynaf er ych gwynaur
Er ych gwynant kaut kertawr
Certgar kyuarwar, &c.

KYNDELW

A GANT Y TRI ENGLYN HYN, Y VAB EILLT O
LANSADWRN.

TRA fu uyw glyw bu glewgadyr trydar
Bu trydyt gnaed raeadyr
Peryng par gweilgyng gwaladyr
Pun dryll gunei pyll oe paladyr

Bed pyll pwyll enwir enwauc yn trydar
But wasgar beirt wisgawc
Dan llen dirgel oeruelawc
Yn llan diuradw gadw gadauc

Guaedlyd y lein gwanar seuyll lwrw
Gwaew aerfwrw gwan aerwyll
Guaedfreu gwaew diheu deudryll
Gwaedryd gwae veirt byd am byll

ENGLYN, A GANT CYNDELW ?

EURWAS kyn lleas yn llysoet enwawc
Mygedawc magadoet
O bob da defnytdaoet
O bob defnyt deifnyawc oet

LLYMA EGLYNYON

A GANT KYNDELW Y HYWEL VAB YEUAF.

REITUN am rotes hywel
Reitiawe veiniawe vannawc vil
Keueis gan dreth ortethol
Tarw tee talgarth yg gwarthal

Llef a glywaf gloew eilyrth
Llef eilon yn eilwyt uerth
Llef bon corn blaen cad ehorth
Lleis garw a llef tarw talgarth

MARWNAD ULETYNT VART.

KYNDELW AE CANT.

YN aerdwryf yn aerdoryf yn aerdoryf
aerdew¹
Yn ardwyrac trylew
Y dan llafnawr lleith wotew
Y dan lassar glas llas llew

Llas gwas gwawd digart digabyly gwynaw
O dis llas llys bennart
Bleit glyw glewyd diwahart
Blaengar bleituar bletynt vart

Bart hart ehelaeth bart ae meithuaeth met
A meuet marchogaeth
Y aruod oet y aruaeth
Y enw y anaw ry gwnaeth

Ban wnaeth y angert engy hynt yw glod
A glyw deifyr ae gwelsynt
A vnbyn powys pwy gynt
Ae flam ae bleitlam bletynt

Bletynt bleitadwy yn adwy yd las
Y dessid a vei hwy
Mabolaeth uetuaeth uacwy
Mab o oed ae hoed yn hwy

Hwyaf ym athreit a threisuar y dwyn
Hawl wenwyn hwyl gwanar
Yny redei rut wyar
Raeadyr ar paladyr ar par

Oet parawd cletyf cleudaer ym bartrin
Yn dyt trin ger traeth caer
Llid ysgwn ysgwyd kanhaer
Llew keinllew kyn llofrut aer

Yn aerdwryf yn aerdoryf, &c.

¹Mal hyn hwy rach—aerdaryf yn eurdoryf aerdew.

LLYMA EGLYNYON

A GANT KYNDELW. Y DYGYNNELW Y UAB.

Yg kynnossod clod clær dyleith bytin
 Ny bytud wrth gyureith
 Oet anawt llauyn adrawt lleith
 Dygynnelw dy gauhymdeith

Tric yn hartureint seint senet gyd eurglawr
 Arglwyt nef ath weryd
 Dygyn yw hebod bod byd
 Dygynnelw a duw gemyd

Gwr ae gwnaeth yn dyn yn delw boenedig
 Pan aduc dygynnelw
 Kan duw ny bo kwyn dielw
 Cutuet keindiwet kyndelw

GWELYGORTEU POWYS,

KYNDELW AE GANT.

Auch rotaf arawd arawen gyffes
 Auch rotes auch reen
 Wrth awch bot awch bod yn llawen
 Wrth awch bryd awch breint o ueigen

Auch rotaf arawd arovun a wnaf
 Aruogyon gydyhun
 Ygwythlid yggwythlawen orun
 Yg gwaedlann yg gwaedle gwytgyn

Auch rotaf arawd auch rotyon am keidw
 Ked wallaw kaduaon
 Bendith duw gennwch gynureinyon
 Gnawd y vart vendigaw haelon

Auch rotaf arawd aerwosgryn bowys
 Argoedwys dwys dengyn
 Uy mawret uy mawreir ae mynn
 Uym bareu uym bar an kychwyn

Auch rotaf arawd aerdihauch wyr
 Nym gwelhyr gwahan arch
 Neum kymwys dreic bowys trwy barch
 Neum arwar neum car neum cyuarch

Cyuarchaf y duw cyfarchdawn volyant
 Y vilyoet enwogawn
 Eurdorchawc uarchawc ueirch agkrawn
 Eryr gwyrgwelygort lleissyawn

Eil welygort vawr veirt wellig am peirch
 Ar uygyrueirch ar uygyr uyg
 Bleityeu toryf teruyse diechyg
 Bleinnyeid kunyeid kadellig

Trydet welygort trydar ordiawg
 Treis wollwg vlvwg vlaengar
 Lloegyr lleityeid llofrutyeid llachar
 Yorueirthyawn y vurthyaw esgar

Pedwaret welygort pedweryt molawd
 Molafy ly ae dyrlyt
 Mawr doryf daryf gyuaryf gyweithyt
 Madogyon madawc essillyt

Pymhed welygort pymhedran om kert
 Keritor yn eu bann
 Aerwyr gawr aruod vawr varan
 Arotyawn creulawn rac creulann

Chweched athrugar athraon cadwallawn
 Eil llutyawn llafyn rutyon
 Kyunewid eruid aruogyon
 Kynnifyeid kunyeid caer eillyon

Seithued welygort oleugor tros wawd
 Ae traethawd traethitor
 Gwrt uytin veityeid yn tewdor
 Gwyr weirnyawn gwrhyd diachor

Wythued iwyth gynnwyth gynwan eu detyf
 Eu dewis gyflauan¹
 Llawen doryf am goryf am gyuyrdan
 Llaurotyon llofrutyeid garthan

Nawued eu riued rut wet yg kyfranc
 Kynn bu tranc eu trosset
 Tygyryawn tyghed oruolet
 Ny charws tyngyr tagneuet

Decued yw am klyw om clud eurdaun kert
 Kenitor canys yawn
 Toryf ysgwn ys gnawd yg camaun
 Taryf rac cad rac kwewll uyrryaun

Undec uad awen vndecued awyt
 A weinyt vyn tyghed
 Om gwawd rann om bann om bartged
 O walch ualch o weilchyawn² giwed

Deudecued amgen am geinwiw garthan
 Gyrth yn gwan rac gwaeduriw
 Hydyr eu gwir or gwr ny diw
 Hil gwryaeth ysgoew ysgwyduriw

Trydet yw ar dec a digawn raelod
 Yn ragod ragor dawn
 Flam luchlam y luchlat estraun
 Faw gynghyr fwyr wyr fynudyawn

Pedwaret ar dec ardunyant a geiff
 Ardunwawd diatrec

¹Eu dewis gyflan. - Ll. D. D. o'r Ll. Coch.²Neu, feilchyawn. - Ll. D. D.

Kynnifyeid cynnygyn ogywee
Cyndrwyn kyndelw ae haurec

Auch rotaf arawd orawen gyffies
Auch rotes auch reen
Wrth auch bot auch bod yn llawen
Wrth auch bryd auch breint o ueigen.

BREINYEU GWYR POWYS.

CYNDELW AE CANT.

KERTAWR huenyt huanaw auch mawl
Kert hep dawl heb dwyllaw
Kert uchel antawel antaw
Nyd kasgert kosgort dyssilyaw
O dawn mawr mab duw dylaf ardelw
Dull kynhelw kynhalyaf
O gerteu bleityeu blaen gwryaf
O ganon kertoryon kanaf
Canaon selyf seirff cadeu meigyen
Nyd meigoll y kigleu
Kynniuyeid kynneurawd oreu
Kynnytwys brenhiniet breinhyeu
Cynnytwys powys per uolyant yr pell
Nyd pall yr digonssant
Dragon dwfyn deuawd a gadwant
Dreigyeu dewr deu prid ny dalyant
Ny thelir o wir o wreitrwyf breise
A brwysgaw yn rodwyf
Ebediw gwr briw braw dygwyt
Yn dyt brwydyr rac bron y arglwyf
Ny thal gwyr powys penn reith ar gyniry
Gan gymryd ag kyureith
Wedy treul trylew dioleith
Wedi trin traean o anreith
O anreith y dyvu dioual anrec
Anrydet kyuartal
Ermydet terrwyn teyrnual
Eur hybarch hebauc a bual
Buant kyd yg gryd yg gretyf kyuaruod
Kyuaruogyon diletyf
Y wrthod annod ac annetyf
O greulan o greulawn gynnetyf
Cynnetyf gwyr metueith metgyrn ortyfneid
Metgwyn greid gretyf heyrn
Gwyllyoet gynt ny gedwynt gedeyrn
Gwyl bentan am dan am deyrn
Cynnetyf y aergun argoedwys werin
A warawd rac lloegrwys
Rann y vrawd y vreint ae towys
Rann y chwaer ny cheir o bowys
Cynnetyf y bowys benn ymadrawt gwyr
Veh gwiraud eur gynlawt
Yn nep llys yn nep lle anhawt
Nad ef daw ar eu llaw lledcawt
Cynnetyf y bowys kynossod yn aer

Yn aros eu raelod
Ym blaen cadu cadw aruod
Ac yn ol diwetwyr dyuod
Cynnetyf y bowys ban el ar dremyn
Y deruyn diogel
Na bo tro trainwy gyuarchwel
Na bo caeth na bo carr dichwel [asaf
Cynnetyf ywch bowys ban wnaethauch gor-
Auch gorset na bei gaeth [waeth
Glyw gwyrthuawr gwyrthodweh chwi et-
Gwrthodes rywyr righyllaeth
Cynnetyf yr dreigyeu uegys dragon berth
Ny borthynt anetuon
Yn eu byw ar eu ryw rotyon
Na rennid ranneu kynnyton
Cynnetyf a waraud y werin argoed
Nyd argel om bartrin
Nas gouwy gordwy na gortin
Goual tal teledic brenhin
Cynnetyf yr cedwyr ced ysgein y veirt
Cedweilch heirt hart yd uein
Eil gwerth gwarth gwrthodes kynrein
Eil gormeil gormesgylich riein
Gwrthodweh auch cam cenedloet—powys
Peues cyrt a chyhoet
Glyw kyrchuawr kylchynueirch nyd oet
Gwyl hebauc heboch neud adoet
Nyd adoet uyn dawn yn ouer—om gwlad
Am gwledic ae dirper
Nym gwna tro treigylueirt un amser
Nym twyll pwyll pam ym kyuarcher
Gwyr powys pobyl disgywen
Cad orllawes orllawen
Pedair kynnellyf cadw cadyr vrten
Ar dec yr dugant o ueigen

CANU A GANT KYNDELW Y
HYWEL M. EWEIN.

CADEIR beir beryf
Kannyad duw gennyf
Cadyr deissyf heb dissut
Dawn kyflawn digawn digyflut
Digart gert y ged diorehut
Diheueirch gystut diruawr vut gwrutulwg
Trin trablwg trablwt ut
Treis ormeil ormant ormes lofrut gawr
Gortwy llawr gorten ut
Rygallas rec dinas rac dut
Oe hygder ehagdud varedut
Pan wnaeth balch odrut bylchu flemissyieid
Fleiniyeid greid gryd lofrut
Brwysc auad o gad oet ganthut
Brwydyr a chrwydyr a chryd arnadut
Brwyngwyn gyamwyn gyamrut asyr-
dwyth

Gwyth beich bwyth bu eidut
 Gwyth yt aeth traws bennaeth trostut
 Gwrt eissor eissillit gruffut
 Gwybu bawb heb gel
 Gwyth gwt hwt hywel
 Yn ryuel kyn rybut
 Gwyt briw gleu a llafneu lledrut
 Gwyd gwt yr weryd achlut
 Gwyr y glyw trychyon rac tra chythrut
 gwaew
 A gwedlin ar eu grut.
 Grut rutie wledic wlad ohen
 Gruguan rwyuan rut onnen
 Nyd o nerth llaesgad yd geif llesgen—dir
 Hy molir meint y lenn
 Hud uriw calch am ualch eluyten
 Hud wyf uat y ueirt kyghallen
 Hud af yg kyntoryf yg kynhen—am kert
 Am kynhelw om perchen
 Hud aruoll archoll yn archlen
 Hud arwet arueu ae lofen
 Hud arueit tra chron
 Treityaw y alon
 Treul dragon saesson ssen
 Hud ysgithyr y esgar yn dilen
 Hud ymbyrth y ysgwyd asgen
 Hud ymbraw am breityaw breisg nenn
 Hud ymbeirch diheueirch a dihebenn
 —glyw
 Deheubarch o gollen
 Hud annawt hirulawt hir wenn—y ysgor
 Hir gor dor doeth gymen
 Huan wrys hawl echrys ochren
 Hual gryd kedernyd kyngen
 Kyngen gywrysset am gywrys—deheu
 Llary llacheu heuyls
 Llathrei lafyn oe law ar gyuys
 Llachar glaer yn aer yn dyrys
 Ac ysgwyd yn rwyd
 Rac ysgwn plynnwyd
 Ac ysgwyd ar y ystlys
 A phareu yn phryf hyd enuys
 Yn eis meirw a meirch yn cochwys
 Ac ar gastell gwis gogwys yd orvu
 Godwryf llu lluchyad gwrys
 Arwr ualch ar uolyant ysbs [yawr
 Ar uoloch dragon dreic efns
 Pan arurwydyr arurys arlwy blys—bleit-
 A gwaewawr uch gwregys
 Pan dineu gwyar greu ar grys
 Arueu gwr gwron ae dengys
 Aruod anwarded enwerys—yg gawr
 Angert llawr lloegyr echrys
 Anlloet kyrn teyrn teir yuys
 Anhawel hywel hawl gyfrwys
 Antywallt y lys o liaws eirchyeid
 Pan archant y emys
 Emys fraeth yn frwynuawr am daw
 O frawt vot ut heb lutyaw

Caffwn y radew
 Caffad an gwawdeu
 Cathleu cleu kerteu caw
 Karwedros cauas y ganthaw
 Kadarn dan gwan trywan trwytaw
 Camp ragod aruod arueityaw—ac aryf
 Ac arhos heb gilyaw
 Cas trymdras trymdreis ardwyaw
 Kar kedyrn caen heyrn heidyaw
 Kaereu divuryaw cad arllaw—aerllew
 Arlleng glyw glew difraw
 Cart wrthryn y wrth aberfraw
 Canys tec teyrnas idaw
 Teyrnet yntaw ynteu dayarglas
 Ry allas rwyf anaw
 Taryf taeruar trydar vawr yndaw
 Tarw bytin dilyn dyludaw
 Taryf ar ysgwydaw terrwynyaw a dysc
 Teruyse fyse festinyaw
 Terrwyn ri yn torri arnaw
 Teyrn dreic a dragon wrthaw
 Twrwr tonn torchaw hael trwm oet y
 glywel
 Tur kynuael yn kwytaw
 A flameu odrum yn edrinaw
 Ac angert ac ongyr yn llaw
 A gwyr gyrrh am byrrh yn burthyaw—
 gorwlad
 A bragad yn briwaw
 A brwydyr a breis rwyse yn brwyseyaw
 A breuolyon ewyn yn cwmpyay
 Yn aber ystwyth yn ystrywyaw—gwyth
 Gweith uadon ym dullyaw
 Gosgort llawr kyn llat o honaw
 Gwisgwys llary lluryc amdanaw
 Gwasgawd gwawd gwaet nenn
 Gwr yn gwisgaw penn
 Gwasgarei bawb raddaw
 Gosgort wrt a ordyfn preityaw
 Gosgrynwent kadwent ked wallaw
 Gwallofyad alaf gollewin eryr
 Aryf dewrwyrr y dwyrein
 Rutuoawe uarchawc uarch ysgein
 Riallu ry allas yg crein
 Pan ruthrys hil run ar rut grein—gwaew-
 awr
 Gwawr gwryawr goradein
 Racydawt ae gletyf uch gwein
 Racylm vu yn pannu penueein
 Rac pareu rien rut gicwein
 Rac teiui yn torri twr mein
 Teyrn glyw terrwyn tyrrynt prein—yn
 drud
 Y gwn knud uch knouein
 Rygnassant ryf naw cant kelein
 Kalanmei kelennic y urein
 Kred a ched a chert ry chygein yth bleid
 Yth blegyd y dichwein
 Echel dor echdor gor goeluein

Vechluar vechluab ywein
 Echrys par llachar lluch gyfwyrein—gawr
 Lluoet gwawr mawr madyein
 Gryd ortwy grym uwyuw ydrein
 Glyw llywyaw llewenyt kyngrein
 Glew otel gloes lef a glas lein—ar glun
 A glywir ym prydein
 Prydein par praf drydar dranhyl
 Prydytyon gadeir gadyr nyal
 Pryduerthle kyhoet kybaual—meruyn
 Hawl edwyn hil Idwal
 Pryssur dewr dragon dreie goual
 Pryflwn gawr priodawr preitwal
 Prydesteu kynry kymrotyal—kynhelw
 Neud kyndelw ae kynmhyl
 Can andaw anaw anwadal
 Anhyet kyfied kyuartal
 Eurdorchawe a ryt eurdal—ym yr kert
 Am keinyon o vual
 Frawt ystryw estronyon hual
 Fyse dyfyse diffwysgad ardal
 Fyryf deym rac kym rac canyal—emys
 Fwyr dyfynurys dyfincual
 Kyssynhyws kysseuin dial
 Ar dir caer yr cadw y aryal
 Cletyfeu goruthur cletyual—ar wyr
 A oruc yn difal
 Hywel hael heuelyt eidal
 Hywr glew gwledic diofal
 Hwysgynt hysgwr—ysgwyduwrw ysgwn
 Ys gwrtualch ymprennyal
 Hwyl taerdan tra wan trwy wyal
 Hwrt affwyr mal hirdwyr hoewal
 Hoewal hawl gadarn hart gedawl—y eir
 Mal yd greir yd gredir
 Greid gyfred gyfrawt nawt gywir
 Gryd gyffryd gyffro ny foir
 Grym gyffuryf gyfor a gessir—y vut
 Ae vetgryn wrth pabir
 Gwryd hwylurys hacluron a honmir
 Gwyr gwasgawd devawd divoir
 Pan wesgir ar loegyr pan gosgor teudor
 Pan osgort wasgerir
 Pan wasgar heyrn pan heir
 Pan wesgrynn camawn camp enir
 Pan llat yn lluchyad pan llochir—yn llyn
 Yn llachar yd vernir
 Pan gymrwy ryuel ry hoffir
 Pan gymer glewder yd glywir
 Pan gymyn yg kad pan gymyse lluoet
 Pan gyhoet gyhutor
 Pan gychwyn arueu pan gochir
 Pan arueit pan breit pan brouir
 Pan wnel butugawl betu ir—uoch uoch
 Bytyn droch a drychir
 Nyd arllutyaw ri ry ellir
 Nyd yr lles nyd erlleuessir
 Traws trochyad kyryhyad pell kyrychir—y
 ueirch

Ae y ueirt yd rotir
 Taryf ar dres oe dreis a welir
 Twryf yn toryf yn teruysc am dir
 Trwm yt ergryner crynoder y sar
 Y uannyar a uolir
 Tryfrwyd wawd ym priawd prydr
 Trefred uawr treul gawr y gelwir
 Tryliw y ysgwyd ysgydwir—yn torment
 Y gadwent yd gedwir
 Trylwyn yw am glyw am glewhir
 Trydar bar berchen a berchir
 Trydyt hualawe haelir—yn dygyn
 Y gynnygyn gan y dir
 Trwst trathrwst trethieu a dygir
 Trwy ortwy yd wrt gyfneilir
 Ar digart gyngan
 Kyn gorun gwaelan
 Y gloduan yd gludir
 Cluduan clod yn cledrwy ysgwyd
 Cleis o dreis o draws y amwyd
 Creulawr gawr gychyad
 Garw gymwyd gwyld
 Yn kyflat ym plynnwyd
 Kein uyged am drefred dryfrwyd
 Kert gan gyrt amgylch y aelwyd
 Keffid eu keillith kwn kumllwyd
 Keffynt veryon voreuwyd
 Keffitor ymdwr am drwyd—heuelyt
 Twrch teryt y ar vwyd
 Cassawd beirt eu lut yn yt wyd
 Keffid noeth noted rac anwyd
 Keffitor ym prafnad ym proffwyd—areith
 Ym pryflwn waedwyd
 Kenir ytt kenetloet gadwyd
 Keinwalch gych reid y dotwyd
 Keinnnyad gryd grym llew
 Keinnhyeid glew dew doryf
 Am dy goryf dysgorwyd
 Kedwyr dor am gor am gyrwyd
 Kadarn prein yn pen yt adwyd
 Ked ebrwyd kyn arwyd kyuarwyd
 A llat a llafneu trwy vortwyd
 Mor gyfran gyfred y donyon
 Mür mawrgor morgant arwytyon
 Mor gadarn y fwyr ar faraon—freinc
 Ae ar frawt o wystlon
 Am deu ystlys dwfyr dofyn auon
 Ymdibustlynt gynt gyngreion
 Ymdibustlei lew ar lan aeron—berth
 Pan borthes eryron
 Ry dirwy dyrawr y hollyon
 Ry dylawch eirchyad ae eirchyon
 Ry dylat yn drud ran caanon—knaud
 Ry dylud alltudyon
 Ry dyl dilein gwleidyadon
 Ry dylif kynnyf cadnaon
 Ryd erwyll rwyf dreie rodoloyon eirchyeid
 Ry dalant eu rotyon

Ry dysgaf disgywen veiryon
 Rym gedir y gadeir amrysson
 Ry dirllid uyg cert yg keinyon—o uet
     Yg kyntet teyrnon
 Yg kyghawr gwrawr a gwron
 Yg kyghest gorcheist gorchordyon
 Yg cantref emreis yn ymyruei gwrth
     Yn ymhwrt am haelon
 Yn aber muner meneiuyon
 Yn anweir yn diweir deon
     Yn enwoc yn anwar
     Yn aerbeir yd aerbar
     Yn erbyn ywerton
 Yn tewdor yn aruor aruon
 Yn aruod ac arueu rutyon
 Pan wnaeth penn dragon pen drychyon o
     wyr

Pan drychws y alon
 Gal ysgwn ysgwyd agkyuan
 Garw esgar yn ysgor gaduan
 Grawd gan draws lyw maws luman—
     archauad

Yn aergad y ar gann
 Gnawd rodawc rac marchawc midlan
 Gnawd kynteiryf kyntwryf yn arnan
 Gnawd yny gyman gymyrret am heirt
     A glwysueirt vch glas pann
 Gnawd ataw itaw a ruteur oe law
     A rutueirch y danan
 Gnawd ym ri rutueirt o uaran
 A roti rut wisc am danan
 Gnawd y gwna rut lanw amgylch rutlan
     —gaer

A rut liw ar dylan
 Gnawd gosgo gosgort yn diflan
 Ual ymosgryn mawr gawr gamlan
 Gnawd canaf y volyant ual auan vertic
     Neu uartwawd arouan¹

A uo kert ny uo cart yny rann
 Ny uo gwaeth no gweith y berllan
     Am byrth caer uyrtn
     Porthes gwyr gwaedlin
     A gwawr trin bu trechaf

Gwal teilu tal ym a ganaf
 Gnawd yw honn om bronn y brwydaf
 Brydeu anaf brythwch gaef—garw
     Bytin darw deyrnaf
 Brwydyr edrin breenhin breisc naf
 Bryssws glew bresswyl a honnaf
     Brwysc rwyse rwyf trydar
     Bwrw lwrw lid anwar
     Bwyd adar oe adaf

O voli peir deon pyr dawaf
 O dor cor coelic kynnelwaf
 O golofyn prydein y prydaf—yn geluyt
     Or defnyd y dyfnaf
 O prydest o dyllest a dullyaf
 O dawn duw can dotyw attaf

Or mor pwy gilyt py gelaf—uy geir
     Y gadeir a gadwaf
 O gadwent o gadwyd eithaf
 Athwyd uyth ath enw yn uwyhaf
     Ath dir ath degwch
     Ath elyf ath elwch
     Ath wolwch ath alaf
 Ath urondor ath vro gadarnaf
 Ath uolchlafyn ath ualch ymorsaf
 Ath volir ath welir ath welaf—yn uynud
     Ath olud ym danaf
 Ath uolant veirt byd ath volaf
 Ath uo hael hil run a unaf
 Ath orchymynnaf gan y mawr drugar
     Pleid a gar plant adaf

CYNDELW I LYWELYN.¹

LLYWELYN heilyn haelaf—o undyn
     O undawd plant Addaf
 Nis gwna pawb na bo pennaf
 Ni wnaeth Duw fwch ar falchnaf
 Naf ym mhressent yw ner wennwlad—
     rhwyf

Yn rhodd Duw ai garhiad
 Trosti nid traws twyll na brad
 Trois nyw llefaïs na lladrad
 Ni bu ledrad cad cadr Aber—Conwy
     Cyn nechrau fy udd ner
 Cynhygn fy llyw oedd llawer
 Cwyddynt yngnif seithrif ser
 Rhif ser rwy cigleu cigwledd rad—i frain

O freisgwyr ardwyad
 Cerhynt fy llyw nid lledrad
 Cwrr gogof cyrrheidd coscad
 Cadwent pan gyrchaist gyrch union—senig
     Sangei bawb ei alon

Parthred gwyth mal gwaith fadon
 Porth athwy myrdd ofwy mon
 Ym Mon bendragon ban dreigiau—Prydain
     Wyt prydfawr ith arfau

Cefeist a donaist yn dau
 Cad anhawdd y coed aneu
 Cedwaist cad orfod caen orferw—gwaedlin

A gwaedlaif yn ymherw
 Cyd tan trwy wan trwy agerw
 Ced hy cad fry fron yn erw
 Erwan teyrnedd teyrn udd—Prydain

Pryder Lloegr ai cythrudd
 Ai law braw bryneich gystudd
 Alun rac hil run bu rudd
 Rhuddgren ei arfeu arfeidd erlyn—Lloegr

Liaws bardd o'i gylchyn
 Dawn fu pan ddyfu yn ddyn
 Dydd llawenydd Llywelyn

¹ Neu, aior a l.¹ Allan o L. E. D.

LLYMA ENGLYN

A gant CYNDELW gwedi anfon Mynach o Fyneich
Yschad Marchell i'w wrthod ac i ddywedyd nas
cloddynt yn eu Monachlog.

CEN ni bai ammod dyfod—i'm herbyn

A Duw gwyn yn gwybod

Oedd iawnach¹ i fynach fod

Im gwrthfyn² nag im gwrthod.

MARWYSGAFN CYNDELW

Y GELWIR Y PUM-AWDL HYN. I DDUW.

CYFARCHAF i Dduw cyfarchwel iawn

I foli fy rhi rhwydd rhadlawn

Un mab Mair a bair pyrnhawn—a bore

Ac aberoed ffirwythlawn

A wnaeth coed a maes a mesur iawn

A ffirwythau a doniau Duw ry ddigawn

A wnaeth gwellt a gwydd

A grug ym mynydd

A wnaeth dedwydd—yr dedfryd iawn

Ac arall ar wall ar wellie ddawn

Yn eissiwedig ac yn ddigllawn

Archaf i fab Duw canys digawn

Commod o'n pechod pechu nid iawn

A chynnwys yn naf yn arnodded

Ir wlad eidduned myned a wnawn

Cyfarchaf i Dduw cyfarchaf

Ceinfolawd ardraethawd i ti a draethaf

Neud milioedd ath fawl fodrydaf

O'th dorfoedd ith derfyn uchaf

Neud mi a fynnwn fy naf—o'th ganiad

O'th gariad i'th gredaf

Neud cennyd cerdd glyd cynnellwaf

Ced wallaw na ad wall arnaf

Neud oedd fwy no rhaid rhad mwyaf

Rhwyf cedyrn yn cadw ar eithaf

Neum dychryn meddwl a feddyliaf

O bechu a bechws Addaf

Neud wyf alltud drud o dreigl dy wendud

Ath wendorf am danaf

Neud beirdd yr eglwys egluraf

Neud eu porth a barthwyd attaf

Neud hyfryd ny llwrw y lle a gyrchaf

Neud gobaith wrth beirhaith rhin a geisiaf

Brenin pob gwerin gwared arnaf

Gwedi treiglaw hyd budd arnaf

O ganiad y tad teyrneiddiaf

Ar mab ar yspryd glendyd gloywaf

Yngoleuder deddf dedwydd fyddaf

Yngwarf engylion gwirion gwaraf

Yngwenwlad wledig nef a archaf

Gwledig arbenig pan ith aned

Dyfu waredd ynn dyfu wared

Dyfu Addaf blant o blaid angred

O anghyfraith faith o gaithiwed

Dyfu yn gofwy un gofuned

¹Iawn.—LL. P. P.

²Derbyn.—LL. P. P.

Ry ddyfu wrhydri hydr afnened

Dyfu Grist ynghnawd priawd prifaed

Dyfu ym mru mair mab dymuned

Dyfu bumod byd o boen galled

O dywyl o dywyll trydwyll trefred

O anghyffred gadwo gadarn—alar

O garchar esgar pan ysgared

Ac ef yw ein llyw an llwyr noddod

O farn wrth ein gwaith ar ein gweithred

Ac ef Arglwydd nef tangnef tynged

An dug o gyfrgoll pan archolled

Ac ef dwyre ynn ac ef daered—ei fudd

Ac ef Udd nin luddan llessaed

Ac ef yn osseb yr ossoded

Yn hollawl meidrawl hawl huanred

A roddo i Dduw ei ddegfed—oi law

Heb luddiaw iddaw ei ddyled

Nid wyf fardd digardd ymdioned

Ar helw fy nghreawdr llywiawdr lliwed

Mi Gynddelw geiniad rhad am rhodded

Mihangel am gwyr am gwrthfynned

Gwledig arbennig pan genais—honawd

Nid ofer draethawd a rydreuthais

Nid eissiwed ced man y cefais

Nid ef ym crews dewys diffleis

I wneuthur amhwyll na thwyll na thrais

Nid ef digrefydd

A gretto Ddofydd

Nid ef ai cedfydd—clwyf defnydd clais

Nid ef ddiunawd ar handdenais

Nid ef rhoddir nef ir neb nyw cais

Nid rhwydd yr arwydd a weinyddais

Nid rhwy o obrwy ry obrynaais

Nid perthyn ryfyg ryfegais—im bryd

Nid porthi penyd ryfeddyliais

Yn adawd rheen ry deiddunais

Rhyd im enaid rhaid rheolais

Gwledig arbennig erbyn attad

Er barch gogyfarch o gyfaened

Yn ddigabl ar barabl ar ei bariad

Fy ngherdd ith grybwyll canwyll canwlad

Can wyt priodawr can wyd meidriad —
mawr

Can wyd cynhorawr—gwawr goleuad

Can wyd bronn broffwyd can wyd ynad

Can wyd rieu hael can wyd roddiad

Can wyd athro ym nam eithriad—oth fanu

Oth faran oth irein wlad

Nam diddawl oth fudd udd echeiniad

Nam gwellg ym mhlyg ym mhllaid irad

Nam gwallaw oth law gwallus dreffrad

Nam gollwng gan llu du digarad. TERFYN.

HIRLAS EUEIN.

EUEIN KYVEILIAUC E HUN AI CANT.

GUAUR pen dōyre gaōr a doded

Galon yn anvon anvut dynged

Geleurut ein g6yr g6edi lluted tr6m
Tremid gov6y mur Maela6r Drevred

Deon a yrreis dygyhyssed
Diarf6yd ar vr6ydyr arvau goched
A rygot6y gle6 gogeled ragta6
Gna6d y6 oi dygna6 devnyt coted

D6yalla6 di venestyr gan vothaed
Y Korn yn lla6 Rhys yn llys lly6 ced
Llys E6ein ar brait yt ryborthed eirioed
Porth mil a gly6i pyrth egored

Menestyr am gortha6 nam ada6ed
Estyn y Korn er cyd yved
Hiraethla6n am lly6 lli6 ton na6ved
Hirlas i ar6yt aur i duted

A dyt6c o vraga6d 6ira6d orgred
Ar lla6 Wgan dra6s dros i 6eithred
Kena6on Goron6y g6rt gynnired g6yth
Kena6on hyd6yth hydyr ei g6eithred
G6yr a obryn tal ympob caled
G6yr ynga6r g6erthva6r g6rt ym6ared
Bugelyt Havren balch eu cly6ed
Bugunat cyrn met ma6r a 6na neued

Dy6alla6 di y corn argynvelyn
Anrydetus vet6 o vet gore6yn
Ac o'r mynni hoedyl hyd un bl6ytn
Na dida6l i barch can nid perthyn
A dyt6c i Rufut 6ay6rutelyn
G6in a g6ydyr goleu yn ei gylchyn
Dragon Ar6ystli ar6ystyl tervyn
Dragon O6ein hael o hil Kynvyn
Dragon i6 dechreu ac ni6 dychryn cat
Cyvlavan argrat cymy6 erlyn
Ket6yr yt aethant er clod obryn
Kyveton arva6c arvau Ed6yn
Talassant i met mal g6yr Belyn gynt
Teg i hydrevynt tra vo undyn

Dy6alla6 di y corn canys amcan cen-
nyv

Yt ymgyrny6 gly6 gloe6 ymtitan
Ar lla6 deheu ein lly6 gyvlavan
Lluch y dan ysg6yd ysga6n lydan
Ar lla6 Ednyvet lla6r diogan le6
Ergyr6ay6 tryle6 trei i darian
Tervysc dyfysc deu diovn anian
Torrynt torred6ynt uch teg advan
Teleir6 ynghyngrein ynghyvran br6ydr
Tal ysg6yd eurgr6ydr torrynt yn vuan
Tryli6 eu pelydr g6edi pen6an
Tryl6yn yn am6yn am6i6 Garthan
Kigleu ym Maela6r ga6r va6r vuan
A gar6 disgyrr g6yr a g6yth er6an
Ac ymgynnull am druill am dram6yan
Fal i bu ym Mangor am ongyr dan

Pan 6naeth dau deyrn heb cyrn cyvrđan
Pan vu gyvetach Vorach Vorvran

Dy6alla6 di'r corn canys myvyr gennyv
Men yt amygant met a'n tymmyr
Selyv diars6yt Orsav G6ygyr
Gogelet ai ca6t calon eryr
Ac unnab Mada6c en6a6c Dudur hael
Ha6l bleitiad lleitiad lluch ar ysgyr
Deu ar6reit deu le6 yn eu kyngyr
Deu arial dy6al deu vab Ynyr
Deu ryt yn nyt cat eu kyvergyr
Kyvargor diachor camp diachyr
Arvod lle6od g6rt g6rt6an ced6yr
Aer gunieid lunieid coch eu hongyr
Treiser6yr yn f6yr fa6 ehegyr
Trei eu d6y aesa6r dan un ystyr
Gorvu g6ynt g6aetvan uch glan glasvyr
Gort6y clau tonniau Talgarth ystyr

Dy6alla6 di venestr na vun angau
Korn can anrydet ynghyvetau
Hirlas buelin breint uchel hen ariant
Ai gortho nid gortheneu
A dyt6g i Dudur eryr aereu
G6ira6d gyssevin o'r g6in g6ineu
Oni da6 i me6n o'r met gorau oll
G6ira6d o ban dy ben vateu
A lla6 Voreitig llochertau
Kertyn hyn i glod cyn oer adnau
Dieithr vrodyr vryd ucheldeu
Diarchar arial a dan daleu
Ced6yr am gorug g6asanaetheu
Nid ym hyn dihyll nam hen deheu
Kynnivieid gyर्थieid vleinieid vleitiau
Kynvaran creula6n creulyd vereu
Gle6 gly6 Mochnann6ys o Bo6ys beu
O gle6 g6net arnatunt deu
Achubieit pob rheit rhut eu harveu
Eched6ynt rag tervysc eu tervynau
Moliant y6 eu rann y rei g6ynnau
Mar6nad vu neud mi ne6id y dan
O chan Grist mor drist 6yv o'r anaeleu
O goll Moreitig mawr ei eissieu

Dy6alla6 di'r corn can nim puchant
Hirlas yn lla6en yn lla6 Vorgant
G6r a dyly g6a6d g6ahan voliant
G6en6yn y at6yn g6an edry6ant
Areglyt devnyt dioteviant llavn
Llyvn i deutu llym ei hamgant

Dy6alla6 di venestr o lestr ariant
Kelennyg edmyg can urtuniant
Ar lla6r G6estun va6r g6eleis irdant
Ard6y Goron6y oet g6eith i gant
Ced6yr cyvarvaeth yt ym6naethant
Cad ymerbynieid eneid dich6ant
Cyvarvu ysg6n ac ysgarant aer

Llas aer llosget mair ger mor lliant
 Mwynvaer o gorcharaer a gychassant
 Meurig vab Gruffyd grym darogant
 Neud oet gochôys patb pan atersant
 Neud oet llaen o heul hirvryn a phant

Dyballa6 di y corn ir cynnivieid
 Cena6on Euein cyngrein cydneid
 Wynt a dyrllytant yn lle honneid
 Glud men yt aut gloy6 heyrn ar neid
 Mada6e a Meilir g6yr gortyvneid treis
 Tros gyver6yr gyverbynieid
 Tariannogion torv terfys dysgeid
 Trinheion vaon tra6s ard6ydeid
 Kigleuandal met myneddreig Kattraeth
 Ky6ir eu harvaeth arveu lli6eid
 Gosgort Vynyta6e am eu cysgeid
 Ka6ssant y hadra6t cas vla6t vleinieid
 Ni 6naeth a 6naeth yinghed6yr ynghalet
 Vaelor
 Dill6ng karcharor dullest voleid

Dyballa6 di venestr vet hidlaid melus
 Ergyr6ay6 g6rys gochôys yn rheid
 O gy n buelin balch oreureid
 Yr gobryn gobr6yei heneid
 O'r gymniver anhun a borth cynnieid
 Nis g6yr namyn Du6 ac ai dy6aid

G6r ni dal ni d6ng ni byt 6rth 6ir
 Daniel dreig cannerth mor verth he6ir
 Menestr ma6r a g6eith yd ioleithir
 G6yr ni oleith lleith oni llochir
 Menestr met anc6yn a'n cydrotir
 G6rttan gloy6 goleu g6rtloy6 babir
 Menestr g6elud dy g6yth yn Llid6m dir
 Y g6yr a barchav 6ynt a berchir
 Menestr g6elud dy galchdoed kyngrein
 Ynghylehyn E6ein gylch6y en6ir
 Pan breit6yd Ka6res taer6res tr6y dir
 Preit ost6ng orvl6ng a orvolir
 Menestyr nam dida6l nim didolir
 Boed ym mharad6ys in cynh6ysir
 Kan pen teyrnet poed hir eu tr6yted
 Yn i mae g6eled g6aranred g6ir Amen.
 EUEIN KYVEILYAUC EHUN AE CANT.

Tynnyssauc Powys yttod: Owain Gwyned a Rys o Deheubarth au hymnityassyn[oe ulat Anno 1167 ynteu ai henillaud hi yn ol drwy gymhorth y Norddmyn ar Sacson dan Harri yr 2ed.

EGLYNYON

A GANT TEULU YWEIN KYVEILYAUC I
 GYLCHTAU KYMRY.

TEULU ywein llary lluoet anhun—treis
 Yn eu traws arovyn

Fyrt kyrt kyneteu duhun
 Pa fort yt awn o vortun
 Dos was yn ebrwyf heb roti—geirda
 Yr gwrda y sy yndi
 Dywan wan trywan trwydi
 Dywed an dyuod y geri
 Dos was o geri ac archwn wrthid
 Rac an lliid an llochi
 Diwet y doetham i ti
 Dywed y down arwystli
 Dygychwyn gennad gan vawrydie—doryt
 Y deruyn keredic
 Dywan ar wyllt ar wallt pie
 Dywed y down benwedie
 Dos o benwedie boen ouyt—gennad
 Gan yth wna kewilyt
 Dywan ar gynan gynyt
 Dywed y down veiryonnyt
 Dygychwyn gennad gyuyd mordwy—gwyrt
 Gordyar y gylchwy
 Dywan yr traean tramwy
 Dywed y down Ardudwy
 Dygychwyn gennad gein deruyn—y wlad
 A wletychwys meruyn
 Dos y west ar nest neuyn
 Dywed an dyuod leyn
 Dygychwyn gennad o gylch dragon—llary
 Lluossawc y galon
 Dos varchawc aruawc aruon
 A dywed an dyuod von
 Teulu ywein hael hawl dioleith—lloegyr
 Lluossawc am anreith
 A ennir wedy hirdeith
 A annwry yn ros nosweith
 Dos was y gennyf ac nac annerch—nep
 Ony byt uyg gortech
 Dywan ar vuan veinerch
 Dywed an dyvod lannerch
 Dygychwyn gennad gadyr ardal—teulu
 Teilwg met o vual
 A dywan dyno Bydwal
 A dywed an dyuod yal
 Kychwyn yw theruyn pathawr—eu hoewet
 Hirvelyn eu gwaewawr
 Dywan diw calan yanawr
 Dywed an dyuod uelawr
 Dos was na olut na oleith—dy lwrw
 Dy lutyaw nyd hawtweith
 Dywan o vaelawr vawrdeith
 Dywed an dyuod gynlleith
 Dos was a chyghor na chygein—an toryf
 Ual teiluoet bychein
 Dywan dwc rybut hytwein
 Dywed an dyuod uechein
 Teulu ywein rwyf rwystrassam—wladobet
 Poed gwlad nef a welam¹
 Kyrch kyfiwyt kyfiwyt adlam²
 Kyleh kymry kymerassam

¹ Ein adlam.—Ll. Coch.

² Cyflam.—Ll. Coch.

MARWNAD YWEIN GWYNET.

DANTEL AB LLOSGWEN MEW AE K.

OCHAFY duw o dyuod y leith
 Llyw gwynet ac gwyndyd obeith
 Ochaf duw na daw ef eilweith
 Ymyd ymydawl ossymdeith
 Diouryd ewein dygyn a weith
 Y vnbyn gwynet ac metueith
 Nyd oet wr dwy awr dwy areith
 Wrth neb ny thorrid gyfreith
 Gwr a wnaei ar lloegyr llwyr anreith
 A dwyn y dynyon yn geith
 A chwytaf raddaw rif seith—rallu
 Ny ellid y oleith
 Oet gwr hael rac gwael rac gwynyeith
 Oet kymreise oet kymry dyleith
 Oet ysgwnn oet twnn taleith—y daryan
 Oet cadarn kyuarweith
 Drwc y lliw y llaw oet benreith y luoet
 Kyhoet kanhymdeith
 Nym arwar na char na chyweith — nym
 arha
 Aros agkyuyeith
 Am retyf angor dyuynuor diffeith
 Yd lyse vy ghallon yg cof meith
 Mal y llyse gwynnawn gan oteith
 Ny thawn pei bytwn keluyt
 O uoli mab duw diwenyt
 Kyn yn dwyn yn herw yn herwyth—
 daear
 Yn herwr ar douyt
 Moch gwnelwyf mal y gwna dedwyth
 My a duw diheu gerennhyt
 A welei Ewein yn llyt—yn lloegyr
 Yn llosci y threuyt
 Gwelei doryf ar doryf y gilyt
 Gwelei daryf ar dyrrua osswyth
 Ny weled o gred a betyt—etwa
 Y gynna gystetlyt
 Ny gnaeth duw neb dyn dwywawl fyt
 Ny maeth mam mab y heuelyt
 Mi nyd wyf lawen o lewenyt—bryd
 Am bryder yr vndyt
 Am ewein am dwyreid dyrlyt
 Am deyrn am gedyrn gyduyt
 Am rotes meirch re rewyt a danaf
 Neud nad ef ae dryt
 Mi nym dawr ken del dros eluyt
 Llanw o uor a llif o uynyt
 A mi bei gallwn ymgeryt—a duw
 Yt oet ym y defnyt
 Dwyn uy rwyf a dwyn uy rihyt
 Dwyn uy ner uy nenn kyweithyt
 Yny uwyf hynwyf hyneuyt—galar
 Yn auar yn ouyt
 Cof Ewein ym gallon yd uyt
 Diunner vcher ac echwyth

GWYNNUART BRYCHEINYAWC

A GANT YR AWDYL HONN YR ARGLWYT RYS.

VYN duw vyn neirthyad uad rad rannu
 Vyn nerth am canmherth ym kynytu
 kynneir om cadeir cadarn ganu rys
 Kymry wrys yslys ysbyd wetu
 Kynwan coryf rac toryf twryf elyflu
 Kynrabad kyncad wlad wletychu
 Kymhendraws kyghaws kygretyf morgym-
 lawt
 Kymhentawt canlawt uar ulawt ulaen
 Kymhendreic penn eic yn pennaethu
 Kymhenaf pennaeth yr wnaeth yessu
 Kymhendoeth a choethachaeth yr molyant
 Pebyrdor pedrydant pebror gylehu
 Kymhenrwyth gyfrwyth gyfrwys tra haetu
 Kymhenreith gyfreith gobeith pob tu
 Kymhenrwydyr am vinwydyr pan eur-
 grwydyr wasgar
 Seri gyuarpar sathar sathru
 Seith wyr ser gyfuifer am ner a vu
 Seith cad a seith cant seith riallu
 Wyth cad ac wyth cant ac wyth teulu taer
 Cannhaer am cancaer kyn hetychu
 Naw cad a nawcant gormant gorfw
 Dec cad a dec cant decaf a fv
 Yscafyn niuer rys yn llys dinefwr fyrt
 Myrt gyrrh glydwr glod chwenyachu
 Fort wosgord diwosgort diwasgaru
 Fort aergun odorun wadwyf teulu
 Fyrt kerteu a threthau a thraethu molawd
 Milyoet wawr wasgawd wennawd
 wetu
 Fwyr dra fwyr dra llwyr dra lloegyr vethlv
 Frawt dra frawt dra chawt drachynhennv
 Frwst dra frwst dra thrwst tretheu o lun-
 dein
 Traethadur prydein wyf yn prydu
 Treis tra threis tra thraws tra threun
 gyrchu
 Twryf tra thwryf tra thoryf tra tharyf
 ractu
 Tew tra thew dra thro o dra thrychu trin
 A gwaedlin am deulin yn yn gwanecu
 Taer tra thaer am drom aer drwm gymynu
 Am deruysc am deruyn am deruynu
 Am biw deifyr dewr escor yt ysgymu hael
 Ac am dreth diunmael trauael tri llu
 Am deyrn am gedeyrn heyrn heu
 Am degeigyl am dir eingyl yn ymdyrnu
 Am gydurawd medrawd myrdin darogan
 Am orwyr kyanan kert echlyssu
 Am dyfyrdwy am ordwy wrt disgynnu
 Am hafren am orton am wrt luestu
 Am hyfryd kymryd kymry ben baladyr
 Am aber taradyr yn tremynv
 Am byrrh ysgewin yn goresgynnv
 Am borth wygyr y mou yn menestrv

CANU Y DEWI.

GWYNNUART BRITCHEINTAWC AE CANT.

Am roto dyuot dedwyt deweint
 Awen gan awel pan del pylgeint
 Awyt boet kyfrwyt kyfreith bartoni
 Kymelw a dewi y deukymeint
 Ny dily corn met keinion metweint
 Bart ny wypo hwn hymny dy geint
 Nyd ef y canaf can digyfoeint—uymmyrd
 Namwyn mi ae pryd kywyd kywreint
 Ys mwy y canaf kyn no heneint
 Canu dewi mawr a moli seint
 Mabsant syw gormant gormes heint—ny ad
 Na lledrad yn rad rwyd ysgereint
 Yssid rad nny wlad a mad a meint
 Yg gyfoeth dewi difefyl gereint
 A rydid heb ofud heb ofyn amgen
 Heb ofal kynhen kyleh y beneint
 Onyd bleit a dreit drwy y wythneint
 Neu hyt goruynyt rewyd redeint
 Ef kymmerth yr duw dioteifyeint—yn dec
 Ar donn a charrec a chadw y vreint
 A chyrchu ruuein ran gyreifyeint
 A gwest yn efrei gwst d'amreint
 A gotef paluawd dynawd trameint
 Y gan vorwyn difwyn diwyl y deint
 Dialwys peirglwys perig dyfneint
 Ar ny las llosged lluoet llesseint [vreint
 Dyrchafwys brynn gwyn breinyawl y
 Yg gwyd seith mil mawr a seith vgeint
 Archafael kaffael gan westeifeint
 Dyrchafwys dewi breui ae breint
 Y freint wrth y vryd yn vreinyawc y ssyt
 Ae eluyt yn ryt yn rietawc
 Ar iwerton wlad ys rad rannawc
 Ar deheu ef bieu a phebidyawc
 A phobloet kymry a gymer attaw
 A a ryt yn llaw llwyd deithyawc
 Tra el yn erbyn yrparch nodawc
 Padric ae luoet yn lluosawc
 Ac ef an gwrthuyn wrth nad ofnawc
 Ar drugaret Duw ar drugarawc
 A garo dewi da diffreidyawc
 A gaho ae caro ual caradawc
 A garo ual Dewi deu eiryawc na vid
 Na chared na llid na lleidyr difyawc
 A garo dewi diofredawc
 Cared efferen len lawerawc
 A garo dewi da gymydawc
 Cared ymward ae yghenawc
 A garo dewi ual diutyawc doeth
 Ry gelwir ef yn goeth yn gyuoethawc
 Deu ychen dewi deu odidawc
 Dodyssant lwy eu gwarr dan garr kynawc
 Deu ychen dewi vrterchawc oeynt
 Deu gar a gertynt yn gyd preinyawc
 Y hebrwg anrec yn redagawc
 Y lasgwm nyd oet trwm tri vrtassawc

Edewid bangu gu gadwynawc
 Ar deu ereill ureise y orycheinyawc
 Ban del goryn arnam ny rybytwyn ofnawc
 Rac gormes kedeirn cad dybrunawc
 Ar duw a dewi deu niuerawc
 Yd gallwn bressen bresswyluodawc

Amen.

Breinhyawl uyth uydaf ban delwyf yno
 Ny byt yn eu bro a bryderwyf
 Gwelafy offeiryeid coetheid canhwyf
 Canaf eu molyant men y delwyf
 Gwelafy wir yn llwyr a llewenyt mawr
 A llen vch allawr heb allu clwyf
 Gweleisy am vcher vchel eu rwyf
 A gwraget rianet rei a garwyf
 Gweleisy glas ao vrtas vrtedic haelon
 Ym plith dedwytyon doethyon dothwyf
 Ym plwyf llan dewi lle a volwyf
 Yd gaffwyf y barch kyn nys archwyf
 Ac o bleid douyt diheuuart wyf
 Ac ar nawt dewi y diaghwyf
 A digoneisy o gam o gyglwyf difri
 Y duw a dewi y diwykwyf
 Canys dichawn dewi nys dichonwyf
 Gwnaed eiryoled ym am a archwyf
 Archaf rec yn dec a digeryt wyf
 Y erehi ym rwyf rwyd gerenhyt
 Y duw gessefin dewin dofyt
 Ac y dewi wynw wedi douyt
 Dewi mawr mynyw syw sywedyt
 A dewi breui ger y broyt
 A dewi bieu balchlan gyfelach
 Lle mae morach a mawr greuyt.
 A dewi bieu bangebyr yssyt
 Meidrym le ae mynwent y luossyt
 A bangor esgor a bangebyr henllann
 Yssyt yr cloduan yr clyd ywyt
 A maenawr deifi dioruynt
 Ac aber gwyli bieu gwylwyt
 A henuyniw dec o du glennynt aeron
 Hyfaes y meillyon hyfes goedyt
 Llann arth llan adneu llanneu llywyt
 Llann gadawc lle breinyawc rannawc rihyt
 Nys arueit ryuel llann uaes lle vchel
 Nar llann yn llywel gan nep lluyt
 Garth bryngi bryn dewi digewilyt
 A thrallwg kynuyn ker y dolyt
 A llann dewi y crwys llogawd newyt
 A glascwm ae eglwys gyr glas uynyt
 Gwyteluod aruchel nawd ny achwyt
 Kreic vuruna dec yma tee ymynynt
 Ac ystrad uynhid ae rydid ryt
 Rotes duw dofyt defnynt oe voli
 Dewi ar ureui urynt llewenyt
 Ragor mawr vch llawr rac lluosyt
 Penn argynan coned cred a bedyt
 A bod oe gylchyn kyleh y veyssyt
 Haelon a thiryon a thec drefyt
 A gwerin a gwin a gwirodyt

A goruod gwared lliwed llonyt
 Llwyth daniel oruchel eu hefelyt
 Nyd oes yn cadw oes a moes a mynudyt
 Llwyth maryed mawretus eu merweryt
 Gwell pob vn duun dewr noe gilyt
 A dewi an differ an diffyn uyt
 Ae wyrth an difflyrth rac pob diffyt
 A dewi an gweryd rac kryd keryt pechawd

Y maes maestawd dytbrawd dybyt
 A dewi ae goruc gwr bieifyt
 Magna uab yn uyw ae uarw deudyt
 A dewi ryweled yny rihyt
 Ual kyfliw a heul hwyl ysplenhyt
 Yssid a dewi da gyweithyt
 Wrth wann a chadarn a chadw y prydyt
 Ac itaw y mae mal y dedwynt
 Dedwytyon breui yny broyt
 O vedru canu coeth anrec y hael

Kefeisy archafael kaffafy ostec
 O gyrchu breui breint ehedec
 Dym gorden yn llawen llawer gosteg
 Y voli dewi da gymraec ehofyn
 O vot bryd a bronn o brydest chwee
 O brydest dyllest dull ychwanec
 Y vreui a dewi doeth gymraec
 Diogel y nawt yr neb ae kyrho

Diogan y uro diogywec
 Rac creiryeu dewi yd gryn groec
 Ac iwerton tiryon tir gwytelec
 O garawn gan yawn gan ehoe
 Hyd ar dywi auon uirein a thec
 Or llyndu lled vu lliid gyhydrec
 Hyd ar twrch teruyn tir a charrec
 Dothyw y dewi debeuparthec beir

Y dial ual diweir dwyn y warthec
 Dothyw y dewi yn deheuec
 Gan borth duw porth dyn yn diatrec
 Dothyw y dewi diffreidyad tec
 Rys mawr mon wledic reodic rec
 Ry metyleisy hynn y honni vrtawl

Y vrtas anvedrawl a vedyr roti
 Rwyrt radeu bieu beirt iw voli
 A llen a llyureu a llenb bali
 Pan deuth o freinc franc o erchi
 Yechyd rac clefyd rac clwyf delli
 Wynepclawr ditawr dim ni weli
 Pefychwys tremwys drwy uot dewi
 Merch brenhin dwyreid doeth y vreui
 A phryd a gweryd y gyd a hi
 Wrth glywed dahed tyghed dewi
 Ae vuchet wiryonet wirion ynni
 A el ym medrawd mynwent dewi
 Nyd a yn vffern bengwern boeni
 A pheulin a pheunyt yggorelwi
 Y geisyaw diffryd yd eerwi
 Ny allwys gwerin gwared iti
 Hyd ban y gwarawd gwirion dewi
 Ac adar ae haroy nyd arhoyn wy neb
 namwyn dewi

Ar ef ae dytuc oll heb eu colli
 Yn vn ysgubawr vawr ar llawr llenwi
 Pan del ryuel a rwyw fichti
 Ros eluyt pob kelwyt geilw dewi
 A gwrtheu a oruc gwerthuawr dewi
 Bu obeith canhweith kyn noe eni
 Danvoned itaw ditan perchi
 O nef dec adef adwyn westi
 Allawr dec ny eill dyn disgwyl arnei
 Ychwanec kyuoeth kreuyt peri
 Kredwch a glywch kedwch dewi
 Yn ych llaw a llu y byd gyd a chwi
 Ar uagyl eur y phenn ffowch recdi
 Val rac tan tost yd wan tyst duw iti [peri
 Ae vreich ureisc ae vryn gwyn vchaf vchel
 Arllech dec dros wanec a thros weilgi
 Ae dytuc dybu duw wrth y throssi
 Ac nad bo yny uro breint a theithi
 Eithyr tri mwc yn amlwc oe amlenwi
 A uynn duw dybyt byth wy voli
 A uynno noted kyrcched dewi
 Duw a volaf yr eiryoled ym

Kany allafy dim heb duw trined
 Dewi yn ehag yn rann rwytged
 Ac yn yg dietig dewi wared
 Dewi mawr ar y mor mynych noted
 Ry gelwir ar y tir rac dy wrthred
 A gwestua y dewi gwestei roted
 Ar pob sant gormant geugant goned
 A dewi ae treitywys tros tydwed eluyt

Ar seint sywedyt dedwynt dyghed
 Ac y uynyw ethwyf eithaf dyued
 A theyrnet ethynt a theyrnged
 Ar uab nonn haeluron hawt ogoned
 A dewi uab sant syndal duted
 Dewi mawr myniw mad y gweled
 Penn ar gynnan bedyt crefyt a chred
 Ny chronnes rotes radeu wallofyd

Ruteur a dillad uad uerthideu
 Ny cheffid gan naf nac oe eneu
 Ny chaffad gwrthep namwyn gwyrtneu
 Gwrthebed hyged y hygleu gertawr

Gwyrthuawr briodawr briawd detfeu
 Or daw llyghes drom drwm y geiryeu
 Y geissyaw kymraw kymryd preityeu
 Rwg mynyw ar mor mawr a droeu
 A uyt ar eu llu wy lliw dyt goleu
 Collant ar llygeid ar eneidyeu
 Ny welant na lliant nac eu llogeu
 A chyghor a wnant a chennadeu
 Y hebrwg itaw ebrwyd dretheu
 Trydy pla wytyl aflwyd diheu
 Try dybut mynyw mynawc bieu
 Peufydwys trefnwys diffwys trefneu
 Yn amgant hotnant ormant oreu
 O anuot boia¹ bu diamheu
 Y doeth ef y uynyw syw synhwyreu [eu
 Keisswyd kythreulaeth gwaeth gweithred-

¹ Bora.— Ll. Coch.

Ny allwyd a uynwyd methlwyd wynteu
 Ellygwys gwraget eu gwrocsseu
 Rei gweinyon nouthon aethau vateu
 Y gwerth eu gwrth warae gwyrt h a oreu
 Kertassant gan wynt ar hynt agheu
 Edewis padric drwy die dagreu
 Lloneid llech llauar hygar hygleu
 Pan aeth y werton y wyrth ynteu
 Ac eiggyl raelaw draw dra thonneu
 A duw ae mynwys myniw y dewi

Kyn geni yn ri y enryueteu
 Pan pregethwys haed pregeth oreu
 Ual corn yd glywid gloyw y cirieu
 Kyn syrthel urwynean ar urynean o nef
 Nenuet y gadeu os hanoteu
 Ny syrthel yr llawr uawr uilltiren
 Namyn ar dyn vrawl vrthynt seinhyeu
 A dewi oet bemaif or pennaetheu
 A duw yn gwybod y deuodeu
 Ac ef oet vchaf yr yn dechreu byd

A hefyd kertynt ygyd a ninheu
 Dewi differwys y eglwysseu
 Dichones rac gormes gormant greiryen
 A phynnawn dewi ae phymhoimeu llawn
 Llauer vn radlawn frwythlawn frydeu
 Ac ol y uarch ae ol ynteu

Ys adwaen y maen y maent ell dev
 Yssid hymn ar vrynn gwynn goleu vchel

Gan ochel drygoet drygweishredeu
 Mynogi a pherchi a pharch beikeu
 Yn eglwys a chynnwys a channwylleu
 Yssid gyfetaeth gan gyfeteu
 A charu duw yn drech no phennaetheu
 Yssid gan vnbynn vnbarch dynyolaeth

Yssid vnbennaeth vubennesseu
 Yssid escob llary uch alloreu dewi

Pym allawr breui breint yr seinhyeu
 Ac y uoli dewi dothwyf yr deheu
 Boed doeth non am clyw am gwerendeu
 Y gwr a volaf gwir ogonet
 Ny wnaeth na gwaeth na gwythlonet
 Namyn o bell dygymhell gwell gwiryonet
 A dygymnull seint yny senet
 Seint angaw a llydaw llu edrysset
 Seint lloegyrrwys ac iwys a seint y goclet
 Saint manaw ar anaw ac ynysed
 A seinhyeu powys pobyl enryuet
 Seint iwerton a mon a seint gwynet
 Seint dyfneint a cheint a chynnattled
 A seint brycheinyawe bro hywret
 A seinhyeu maelenyt eluyt uannet
 A seinhyeu present worment turet
 Dy buant y gyd yn vn orsset
 Y ureui ar dewi da y vuchet
 Y gymryd dewi dy gymrodet
 Yn bennaf yn deccaf or teyrnet
 Or digonsam ny gam o gymaret
 Kyuodwn archwn arch diomet
 Drwy eiryoled dewi a duw a uet

Gwae anad gwennwlad gwedy masswet
 Drwy eiryoled meir man radlonet
 A mihagel mawr yn pob aruet
 Dycheferuytwn ny lu am y laret
 Dycheferuytwn ninheu am drugaret

EGLYNYON

A GANT GWILYM RYUEL E DAUVT VAB YWEIN.

HANPYCH well dauyt dawn gaffael fal turn
 Teyrnged or israel

O duw deon archauael

Ac o dyn hawl erwyn hael

Hael vt cletyfrut clod ueith nam gwrthod

Mawr wrthyd vvg gobeith

Anaw dreullyaw drin wosbeith

Enw bell hanpych gwell ganhweith

Cannhweith mal vn weith enw bell o hanawd

Heneuyt bro hirvell

Hanbwylleis gemeis gymell

Hanbwyll o hanaf hanbych gwell

Hanbych gwell dauyt &c.

EGLYNYON DADOLWCH

A GANT GWILYM RYUEL E DAUVT VAB EWEIN.

DAUVT uab ywein bwyf vn uryd a thi

Yth dewruawr anwylyd

Cas cart kertoryon venwyd

On trydar trydyt hael byd

Dy vyd wrth dy vryd vranhes oborthyant

Wyd berthdud oddiwes

Dawn kyflawn kywlad ormes

Dauyt duw ytty ae rotes

Rotes duw dri dawn y drin wychyd naf

Nerth erowlff ywr trydyt

Doethineb sselyf yssyt

A phryd adaf ar dauyt

Nyd gnawd yt dauyt nad ei bryd am vut

Yn votlawn y gennhyd

Gnawd ytt dreic dragon wynnuyd

Dygant rutaw am gant ryd

Ryuet eithyr gwynet gwenwyngawt kywlad

Kyn kyflechwyf rynnawt

Uym myw am uy llyw nym llawt

Uymryd nyd huuryd hyd hawt

Hawt y bawb a thi yth wyneb am vut

Ymuetiaw am attep

Yth aruod ossod ossep

Yth arueu nyth arueit nep

Neb ny oruc duw wrthyd benlli gawr

Bannllef beirt yth uoli

Trin elyn tranc arglwyti

Treul metgym teyrn val ti

Tidi o mynny ym einyoes arglwyti

Erglyw vi yth gynnoes

Hebawc bryn brenhin eiryoës
 Hebu ym hebod nid oës
 Nyd oës ym dauyt dawn oruod ar bawb
     Arbennigyawl hebod
 Cadŷr rwyf cadarn glwyf glybod
 Can llonyt byw vn dyt bod
 Can uod yn wirion wirhyd hywlyt hir
     Y archaf ytt dauyt
 Dygen vt llawen llawryt
 Dygant dreie py gerennhyt
 Kerennhyt herwyf or ua (er na) heteis val
     Ar vrenhin kemeis
 Y harchaf llary naf lledneis
 Llyw gwryaf trin eithaf treis
 Treis dwyn glyw asswyn glew essayng oual
     Ofyneic maelgynig
 Mab ywein coeluein coeling
 Mawrad gwallouyad gwellyg
 Gwell gennhyf arnaf ernyw elyn lloegyr
     Wallofyad eur melyn
 Noth uar uawret gar ganlyn
 Bar y ssy ar y daear o dyn
 Dyn wyt galon rwyd goleu y deruyn
     Nyd arueit nep y teu
 Duw ath wnaeth or pennaethau
 Yn orofyn pawb yn oreu
 Goreu vn goreu gerennyt y dyn
     Yr honn duw tragywyt
 A goreu eil gerennyt
 Wedyn ronh duw ronh dauyt

HYWEL VAB YWEIN A GANT YR AWDYL HONN.

KARAFY gaer wenn glaer o du gwenylan
 Mynydd gar gwylded gweled gwyllan
 Ydgarwny vnyed kenym kared yn rwy
     Ry eitun ouwy y ar veigann
 Y edrych uy chwaer chwerthin egwan
 Y adrawt caru can doeth ym ran
 Y edryt uy lleduryd ae llet ourwy
     Y edryt llywy lliw tonn dylann
 Llilyant oe chyfoeth a doeth atann
 Lliw eiry llathyr oeruel ar vchel uann
 Rac ual ym cotidy yn llys ogyruann
 Chweris oe hadaw hi adoed kynrann
 Ethyw am eneid y athwyf yn wann
 Neud athwyf o nwyf yn eil garwy hir
     Y wenn am llutir yn llys ogyruann

HYWEL AB YWEIN AE CANT YR AWDWL HON.

CARAFY gaer ualchweith or gyuyllhi
 Yny bylch a balchlun vy hun yndi

Enwawc drafferthawc a dreit iddi
 Anwar don lauar leuawr wrthi
 Dewisle lywy loyw gydteithi
 Glaer gloew y dwyre o du gweilgi
 Ar wreic a lewyth ar eleni
 Ulwyddyn yn ynyal aruon yn eryri
 Ny dirper pebyll ny ssyll pali
 Nep a rwy garwy yn uwy noti
 Pei chwaerei y but yr barddoni
 Nebawd nossweith y byddwn nessaf iddi

HYWEL AB YWEIN AE CANT.

ASSWSISWNY heddiw uarch gloywliw glas
 A threiddyaw arnat geinwlat gynlas
 Y haeddu daddyl ueith kyn lleith lleas
 Gan hwn arlludyaw hoen arlludyas
 Ae ym bei arwyd yr yn was etmyc
     E lliw oed debyc gwenyc gwynlas
 Hiraythawc vyg kof yg kyweithas
 Hoet yrddi a mi genti yn gas
 Kyt gwnelwyf ar ddyn vrdd o uolyant
     Nym gwna poen rwydyant bodyant
     ba dras
 Tonn a gallonn honn oet a gavas
 Yr twf mein rien rwdeur wanas
 Nyt ydyw heddyw nyd hu adas vym porth
     Yn ymyn yd oed vym perthynas
 Or a vn mab duw o deyrnas nef
     Kyn addef goddef gwae ui nam llas

HYWEL AB YWEIN AE CANT.

PAN vei lawen vrein pan vrysyci waed
     Pan wyar waryei
 Pan ryuel pan rudit e thei
 Pan rudlan pan rudlys losgei
 Pan rudam rudflam flemychei hyt nef
     Yn addef ny noddei
 Hawd gwelet goleulosc arnei
 O gaer wenn geir emyl menei
 Treghissant trydydyd o uei trychanllog
     Yn llyghes vordei
 A deckant kyman ae kilyei
 Kyuaryf heb vn varyf ar venei

HYWEL AB YWEIN AE CANT.

PYM vcher vchet pan achubet freine
     Pann faraon foet
 Pan vu yryf am gyryf am galet

Pan vei aryf am varyf a wryret
 Yng goet gorvynwy yng gordibet lloegyr
 A llygru y threfet
 Llaw ar groes llu a dygrysset
 A llad a lliwet a gwaetlet y laun
 A gwaetliw ar giwet
 A gwaetleu am veni a vannet
 A gwaetlan a gramm yn greulet

HYWEL VAB YWEIN AE CANT.

VYN dewisy riein virein veinddec
 Hirwen yny llenn lliw ehoecc
 Am dewis synhwyr synhyaw ar wreicyeit
 Bau dyweid o ureit weteit wouecc
 Am dewis gydran gyhyd rec a bun
 A bod yn gyurin am rin am rec
 Dewis yw gennyfy hartliw gwanec
 Y doeth yth gyuoeth dy goeth gymraec
 Dewis gennyfy di beth yw gennyty ty ui
 Beth a dewi di dec y gostec
 Dewisseisy vun ual nad attrec gennyf
 Yawn yw dewissaw dewistyn dec

GORHOFET

HYWEL VAB YWEIN E HUN AE CANT.

TONN wenn orewyn a orwlych bet
 Gwytua ruuawn bebyr benn teyrnet
 Caraf trachas lloegyr lleudir goglet hetiw
 Ac yn amgant y lliw lliaws callet
 Caraf am rotes rybuched met
 Myn y dyhaet myr meith gywrysset
 Caraf y theilu ae thew anhet yndi
 Ac wrth uot y ri rwysaw dyhet
 Caraf y morfa ae mynytet
 Ae chaer ger y choed ae chein diret
 Ae dolyt ae dwuyr ae dyffrynnet
 Ae gwylein gwynnyon ae gwyp wraget
 Caraf y milwyr ae meirch hywet
 Ae choed ae chedyrn ae chyannet
 Caraf y meusyt ae man veillyon arnaw
 Myn yd ganas faw fyryf oruolet
 Caraf y brooet breint hywret
 Ae diffeith mawrueith ae marannet
 Wy a un mab duw mawr a ryuet
 Mor yw eilon mygyr meint y reuet
 Gwneuthum a gwth gwaew gweith ar
 derchet
 Y rwg glyw powys a glwys wynet
 Ac y ar welw gann gynnif rysset
 Gorpwyf ollygdawd o alltudet
 Ny dalyaf diheu yny del ymplaid

Breutwyd ae dyweid a duw ae met
 Tonn wenn orewyn a orwlych bet
 Tonn wenn orewyn wychyr wrth dreuyt
 Gyfliw ac arien awr yd gynnny
 Caraf y morua y meiryonny
 Men ym bu vreich wenn yn obennyt
 Caraf yr eaws ar wryaws wyt
 Yg kymer deu dyfyr dyffrynt iolyt
 Arglwyf nef a llawr gwawr gwyndodyt
 Mor bell o geri gaer lliwelyt
 Esgynneis ar velyn o vaelenynt
 Hyd ynhir reged rwg nos ymy a dyt
 Gorpwyf kyn bwyf bet butei newyt
 Tir tegygyl teccaf nny eluyt
 Ked bwyf karyadawc kerted ouyt
 Gobwylled uy nuwy uy niheny
 Tonn wenn orewyn wychyr wrth dreuyt
 Cyuarchaf yr dewin gwerthenin
 Gwerthuawr wrth y uod yn vrenhin
 Kyssylltu canu kysseuin
 Kert uolyant ual y cant mertin
 Yr gwraget ae met uy martir mor hir
 Hwyr wetawc ynt am rin
 Pennaf oll yn y gollewin
 O byrth caer hyd borth ysgewin
 Vn ywr vun a uyt kysseuin uolyant
 Gwennliant lliw hafin
 Eil ywr llall or pall pell uy min y wrthi
 Y am orthorch eurin
 Gweiruy dec uy rec uy rin ny geueis
 Ny gauas neb om llin
 Yr uy llat y a llafneu deuin
 Rym gwalaeth y gwreic brawdaueth bren-
 hin
 A gwladus wetus wyl uebin vab wreic
 Gouyneic y gwerin
 A chenaf ucheneid gyfrin
 Mi ae mawl a melyn eithin
 Moch gwelwyf am nwyf yn etein y wrthaw
 Ac ym llaw uy llain
 Lleucu glaer uy chwaer yn chwerthin
 Ac ny chwart y gwr hi rac gortin
 Gortin mawr am dawr am daerhawd
 A hiraeth y ssywaeth yssy nawd
 Am nest dec am debic afallulawd
 Am berweur beruet uymhechawd
 Am enerys wry ny warawd ym hoen
 Ny orpo hi diweirdawd
 Am hunyt defnyf hyd dytbrawd
 Am hawis uy newis deuawd
 Keueisy vun duun diwyrnawd
 Keueis dwy handid mwy eu molawd
 Keueis deir a phedeir a ffawd
 Keueis bymp o rei gwyp eu gwyngnawd
 Keueis chwech heb odech pechawd
 Gwenglaer vch gwengaer yt ym daerhawd
 Keueisy seith ac ef gweith gordygnawd
 Keueisy wyth yn hal pwyth peth or wawd
 Ys da deint rac tauawd [yr geint

AWDYL

A GANT HYWEL VAB EWEIN.

KARAFY amsser haf amssathyr gorwyt
 Gorawenus glyw rac glew Arglwyt
 Gorewynawc tonn tynhegyl ebrwyt
 Gorwisgwys auall arall arwyt
 Gorwenn uy ysgwyd ar uy ysgwyt y dreis
 Kereis ny gefeis gefeiauwyt
 Kecdwen hirwen hwyrywann ogwyt
 Kyfeiliw gwenn wawr yn awr echwyt
 Klaer wanllun wennlletyf wynlliw kywyt

Wirth gamu brwynen breit na dygwyt
 Bechannigen wenn wann y gogwyt
 Bychan y mae hyn no dyn degmlwyt
 Mabineit lunyeit lawn gweteitrwyt
 Mabdyse oet iti roti yn rwyt
 Mabwreic mwy yd feic fennedic rwyt ar
 wen
 No pharabyl oe phenn aghymhenrwyt
 Petestric iolyt am byt y eilwyt
 Pa hyd yth yolaf saf rac dy swyt
 Adwyfy yn anuedret o ynvydrwyt caru
 Nym ceryt yessu y cyfarwyt

CANUAU LLYWARCH AB LLYWELYN, SEV PRYDYDD Y MOCH.

CANU

A GANT PRYDIT Y MOCH Y DAUIT M. YWEIN.

KYUARCHAF duw naf neuawl dad keli
 Keluytyd heb afrad
 Y uilwr arwr arwein vad
 Y voli ked westi wastad
 Y uilwyr eryr aryf gwennwlad a gwaed
 A gwytgwn ysborthiad
 A dauyt lawryd lawr gyrchyad
 Y deuawd eirthyaw detyf neirthyad
 Priodawr pennwaet pan gaffad ut ner
 O nerth duw ae cread
 Prif deyrn kedyrn kydwet rad
 Preityei bawb y bob digarad
 Pendeuic fraw aber frawt cad
 Prydein hydyr hudoet ymdiuad
 Heb reith heb gyfreith heb gyfrad a gwan
 Na gweini keleurd
 Heb ysgor hygor hygarad
 Heb ysgar ysgwyd ac aghad
 Heb ysgarant blant yd blygyad kymry
 Oet kymrwyn y delwad
 Pan doues peir trachwres trochyad
 Par trwy var trwy uyrty ysgwytyad
 Por eissor aessawr weiniuyad
 Pan racdaw bu faw bu fysgyad
 Penn brynn keredic nyd karyad ae duc
 Yn deyrn pymthegwlad
 Namyn gwaew yn gwan oe aghad
 A llafyn coch yn llaw gynnifyad
 A brwyscaw a briwaw bragad
 A brwysglet a breisc lat trwm yad
 A bytinawr gwrty gortyfynd kynnnygyn
 Yn kynnif ar ysdrad
 Kedwitt duw an kedwis heb wad
 Kadyr hetwch hytyn am winllad
 Kad wyllyon dauyt da gyrchyad
 Ked wallaw cad wallawn amhad

Ked orllwyt arglwyt argleidrad kymru
 Kymreisclocl dyrchauad
 Y anaw a daw a dyfnad
 Y anant y eni bu mad
 Y eur rut yn rot oe geinyad
 Ae emys ae amryw dillad
 Y bali porffor parth nad a wyrthya
 Ae werthuawr ysgarlad
 Ef oreu rieu ry gread
 Vt edmyc traws ryuyc treissyad
 Ef yn wyl yn olud rotyad
 Ef yn daer yn aer yn anllad
 Ef vlawt kyfrieu ef kymtyad yn dygyn
 Ef kynnnygyn kymynad
 Ef ysgrud ef drud ef drussyad
 Ef doethaf ef doethuawr ygnad
 Ef goreu a vu o vab tad
 A mab gwreic gwrygwys y pwyllad
 Pwyllaf a ganaf a genwch veirtyon
 Y vawrdawn a geffwch
 Kert dauyt kein rebyt kenwch
 Kor eissor hyfor kyfetwch
 Kart wahart a wahan volwch
 Ar dreicyeu dragon amdistrwch
 Kabyl arnaw ut fraw a frouwch nyd oes
 Nyd assw y gwelwch
 Ef digawn dyhet a hetwch
 Ef dwyre dewruert uireinwch
 Ef dyrran dyt kalan cadrwch
 Ked eirchyon yr kedawl erchwch
 Ef dyryt heityt a heitwch anaw
 Ef anant kyulwch
 Ef goreu aereu arafwch
 Ef gorfu goruawr y clywch
 Ef goruc am gerrye mor llwch
 Am vuarth caduan cad arrwch [anet
 Ef gwnaeth tu pentraeth penn trwch cal.
 Gal ac ef na cherwch

Agarw y angert engyr a hi
 Anmynetus vum yyr kadeithi
 Enwawe orthywys om gorthewi
 Nyd adawaf hael o hil beli
 Na bwyf bwyll sarruc o bell sorri
 Gwn yny ganwyf gwenwynic ui
 Gwyth wastaawd tavaawd nas tyf eli
 Gwythlawn yw yvn dawn yn diuysgi
 Gwaethyluann yg kyman yg kymelri
 Gollycha dy uar ueirtyon westi
 Gollachar y uar o vartoni
 Gwyl dauyt lawryt lawr orthorri cad
 Cedawl ar ogel uy ysperi
 Gwyllon teyrnon tud amnoti
 Golluthon dragon dreic eryri
 Gollewin deyrn gwella ui
 Gwellygyaw uyg kert yw uyg koti
 Gwell ytt wyf hael rwyf no riedi meirch
 Marchogwyr hyd bell ar dy deithi
 Gwell wytt vn edmyc treissyc nor tri
 Mordaf nut ryderch yn detyf roti
 Gwellynyawc deyrn gedeyrn gospi
 Gwallaw ym anaw enw dy uoli
 Gwallouyad eur rad rodri essillyt

A syll dy uy mody ym cuelli
 Nam gyrr y wrthyd nam gwrthod ui
 Nam gad ar gychwyn dytn dewi
 Gwyn deyrn prydein prawf vy llochi
 Ath eur rut ath vut ath uynogi
 Gwynnygawd dy glod hynod honni
 O angert am kert am kymelri
 Gweleis ueirt yn gryc nyd egrgyi
 Gal vlawt yn adrawt dy wrhydri
 Keneis dy volyant val nas ry ganant

Milwr pedrydant pedrydawe ri
 Gogwyr doethyon dwfyn nad ofyn tlodi
 Doethgert lawr werthuawr yt wyf wrthi
 Gogwn duw pryffwn y proffwydi
 Nad advc oe dawn y daeoni
 Gogwybyt dauyt detyf elifri
 Na ryweilyt ny rwyoli
 O chygein hael vt hwyl ym ynni
 A chygwr angor ym agori
 Ny byt keladwy uod kaledi
 Y men ym chwrrer yr chwant kronni
 Teyrnuab ywein teyrnet aergrein

Teyrnas uirein varan benlli
 Na gwna eryr gwyr gordiogi
 Am dadyl ut trwyhatyl yn detyf troi
 Na orsag dy lenn dy les wyf i
 Na orssaf ar naf yr neb ynni
 Nam arwerth yr eur y arglwyti ereill
 Nym arwar arall yr uym perchi
 Dym gweta vrtas dym gwadawl hi
 Megys y dewrwr y dywedi
 Dydotyw y dyt dauyt dyuynfri
 Detyf hael ym kaffael neu ym colli
 Dydel kyn ryuel y rott a mi
 Engyl tagneuet tanc heb drengi

Am bo vt kedawl kyduod a thi
 Ath uo hwyr hatlet a hir hoetli

KYUARCH GWELL DAUYT.

PREDYT Y MOCH AE CANT.

HANBYCH well dauyt handid o deuawd
 Gogyuarch teyrn gogwyr teyrnuart
 Gogyfurt torment gogyfaw toruoet
 Gogawn teyrnueirt gogawn teyrnuo

Termud torment terrwyn deyrn
 Eryres ormes eryron dyrrua
 Eyrer teyrnon yr yn deyrngein
 Eyrer dreic ormant arduniant prif ueirt
 Eurdwrn prydytyon arwynawl pryduar
 Ar wyneb prydein

Hud wytt yth edryt hud wyf yth eduryd
 Hydyrueirt oth edrych hud ynt yth adrawt
 Eiryoed dy ang car aerawd dyt angkeu
 Eurawc dy aghad eirynt ym anghen
 Teyrnllu teyrnet teyrnllaw teyrnllin
 Teyrnllwy teyrnas teruysc torment

Teruyn tir gadw terrwyn
 Teyrn ar gedyrn eur gedawl dauyt
 O devawd angertawl
 Rwym kynnygyn kynnogyn ditawl
 Rwyf prydein prydyt ath vawl

AWDYL

A GANT PRYDYT Y MOCH Y RODRI VAB YWEIN.

ANTYRRON daear antyrron
 Ampryfleu donyeu dynyadon
 Amryw uyd lle beynt urodoryon
 Vu cain ac afael wirion
 Ny bu bryd eisyau absalon
 Nac alexander na iason
 Bu kedyrn or tri trinheion
 Treul efrei afyrdwl groegyion
 Ercwlff a samswn seirff galon
 Ac echdor gadarn gad wyllon
 Doeth vu or trioeth teir canon
 Teir colofyn y keluytodyon
 Marcwllff a chadw gadyr swysson
 A selyl benn sywedtyton
 Rannws duw dewys donyon angkymwys

Angkymhes veibyon
 Ran y bawb o bobyl yadon
 Rei yn drud eraill yn doethyon
 Kei tra llwfyrr tra llauar eu son
 Ac ereill taerlew termudyon
 Rei digart yn hart yn haclon
 Mwy no rwy o rei kybytyon

Ym om dawn om daw kyflawdon
 Am olud termud teyrnon
 Vyn tauawd yn vrawd ar vrython
 O vor ut hyd vor iwerton
 Mi ym detyf wyf diamrysson
 Or prif ueirt ym prif gyfeillyon
 Neum rotd gweled golygon
 Tro orid trwy wyr a gweissyon
 Gweleis uirt o ueirt yn osson
 Yn moli rodri rwyf dragon
 Wynt kenyt nas kelynt pa hon
 Keblynt or kwyl an defon
 Ef yn vawr yn llawr yn llyryon angert

Yn angut y rotyon
 Ef yn wyl yn olud anuon
 Ef diwyl diwyll gweidyaton
 Ef oreu rieu nyd ron y gynna
 Ef kynnif tud uoryon
 Ef bu ryt or rwyd gorchordod
 O amgant llys dygant uab don
 Ef a vo gan vot eglylon
 Yn naw grat yn dewret gwiryon
 Ef ym myd ym mawruryd ym mon
 Yg kemeis yg kymaws deon
 Hil ywein prydein praf wron
 Hil rodri yn helw rodolyon
 Yn eryr prifwyr priodoryon clod
 Yn cludaw anoethyon
 Yn eurdud terrwyndrud tiron
 Yn eurdwr yn eurdorchogyon
 Yn eurdoryf kyntoryf kynreinon
 Yn eurgoryf yn toryf antyrion
 Antyrion daear antyrion

ARWYREIN RODRI VAB YWEIN

PRYDIT Y MOCH AE CANT.

ARDWYREAF hael o hwyl aches kyrt
 Nyd kartwawd agkyfres
 Yrdang nad plygyad plymnwyd bres
 Ardwyad gorwlad a gormes
 Aryfle ysgwyd eur yn armes kynnygyn
 Yn kynnif ry dodes
 Ar ysgwyt didramgwyt didres
 Aryal hy ny fy ny foes
 Ny chwsg y gywlad ny chyscoges glew
 Glyw prydein rwy proues
 Nyd kynna itaw eidol nes
 Noc Arthur eirth dragon walhes
 Nyd kynnwys y lu nyd kynnhes y lid
 Y lochi nyd afles
 Nyd ef rif kynnif kyunnnes
 Ny wtant cwt ant rwy cotes
 Yn dyrlid molyant mal yt es
 Yn moli milwr uaranres
 Ef yn atdeb ny dywaes nac

Nac vehel na hanes
 Ef milwr ar vilwyr didres
 Ae uilyoet kyhoet kyuaeres
 Ker aber congwy kynnognes dwy dreic
 Deu dragon yn ygres
 Deu dremud am dud ae dodes
 Dwy uytin orllin orllawes
 Deu deyrn derrywn didorres yn llid
 Llu daear ae hoffes
 Vn ar dir ar doruoet ry dres
 Yn aruon yn arwar trachwres
 Ac arall mynawe y mynwes mawrvor
 Ymawr uar agkymhes
 Yn esguraw hawl hawt adnes
 Yn esgar y bawb am beues
 Yn yscwthyry trydar yn ysgwn darpar
 Yn llachar nyn lloches
 Ar draethell ny draethwyd neges
 Mor orlwg gyulwg gyuaeres
 Ar honn rodri mon mwyn claeawres
 Heul—hael dauyt ae rotes
 Duc eil ruthyr troch aruthyr trachwres
 Tir lleyn yr lithyau branhes
 Tu goror halluor holles ysgwydawr
 Ar ysgwydeu gwyngnes
 Dy gyuarth pob parth ef porthes
 Dec am vn ef dygyuories
 Deu cann waew terrwyn torres bar dygrwn
 Pan ysgwn esgores
 Kyn ysgar llew llachar lluchwres
 Ae alon ae al angkymhes
 Kynnifyeid bleinyeid bleidyeu armes cad
 Bleityeu coed ae llewes
 Kynna hwn neus gwn nas gweles
 Dyn y myw or meint ry ganhes
 Cart arnaw vt fraw frawt-odiwes clod
 Bei clywed oet eres
 Mor wrawl y hawl pan holes
 Mor gadarn yd geidw hyd reges
 Mab ywein prydein priodes gwendud
 Gwyn deyrn eryres
 Mad gogant molyant rwy moles
 Mal mertin ym marteir kyffes
 Milueirt mawrurydic ryd ahuones duw
 Dyn ym myd ae gwares
 Rodri mawr rwyw llawr rym lloues
 A ryt but y bawb y gymhes
 Cafaf cor mawrnaf mawrnerth aches llydw
 Handid lled uym muches
 Cafant uirt o veirtyon eu lles
 O voli rodri ryodes

ARWYREIN RODRI VAB YWEIN.

PRYDIT Y MOCH AE CANT.

ARDWYREAF naf vt neirtheyid prydein
 Prif deyrn kynnifyeid

Aerdoryf goryf gwr't derrwyn y neid
 Y gynnif ar gyunygn trechyeid
 Ardwy cad argrad eurgreid teyrneit
 Teyrngert ordyfnid
 Llew trylew trylef y geineyid
 Llwrw beirt byd esbyd espothyeid
 Llaw rodri gwr't ri gwrth anygeid gwlad
 A gwr gwlyt wrth eirchyeid
 Llary ysbar ysbenyt y neid
 Llew wrth aer a llwyr wrth eirchyeid
 Llaw didawl gwrawl gwr ny dyweid nac
 Uy neges yw synmhyeid
 Yn eryr ar llawr wyr lleityeid
 Yn adon medwon met kynteid
 Yn ardwy beirt dwfyn dyfnid y alaf
 Y elyff ueirch canmeid
 Yn erchlyfyn yn erchliw gleissyeid
 Yn eruawr froenuawr friw eureid
 Ym pob lliw keinwiw can ryuygeid dyn
 Yn velyn yn voleid
 Ef ae ryt yn rwy't eruynnhyeid
 Ef rywr ryweryd digreid
 Ef gogel gogan gymhwyllyeid
 Ef gogawn glyw kamawn keimhyeid
 Ef gogwy't galon geleurtutyeid aer
 Y oruod y yspeid
 Ef dreissyc ny blyc y blygneid
 Ef dreissiad ac wynteu dreissyeid
 Ef gyrcyad ragor wy gyrcyheid rac kwys
 Wy loegrwys lofrutyeid
 Ef ysgydw am ysgor y deid
 Ysgwydawl llethriduawr llathreid
 Ef eryr prydein priawd wy gwrthau gwrth-
 Pan oruc keilli kelytutyeid daear [rychyeid
 Dynyadon edeifnyeid
 Ef goreu vn gwron ym pleid
 Kymry vawr kymrwy gleimyrcheid
 Ef mwyhaf y met adrotyeid
 Ef haelaf ef teccaf teleid
 Ef medrws modur henuryeid
 Mal medru modrydaf ar heid
 Yn wyaf balchaf bwlch liueid lafynawr
 Yn wryawr ordyfnid
 Yn gymynher ner nerth pob reid
 Yn gymhen yn gymhan ygneid
 Y gwnaeth duw deifnyawc ar honneid
 Rodri bael ae hafal ny gwneid
 O dwfyr ac awyr ac eneid a phrit
 A frawtus tan ny pheid

AWDYL

A GANT PRYDYT Y MOCH Y RODRI.

HAEL rodri ryodres edneint
 Hawl gretuawl tra gwawl tra gwyneint
 Hanbych well o duw diechwreint deyrn
 Teyrnet westiueint

O wynet yn het yn hartureint
 O Bowys o beues dyfnieint
 O ynys brydein briawd ureint
 Ae their rac ynys rec hofeint
 Teyrnas yth law lid gereint nyd chwith
 Yr chwyddad esgereint
 Nyd bath llath yn llaw ysgereint
 Ny byt byth bydawl y gymeint
 A thrugar kertgar cad wytheint
 Ath roto creawdyr kyrreiuieint
 Ath lwyto mawruo a mawruieint
 Athro ked bych kydurawd a seint

EGLYNYON

A GANT PRYDYT Y MOCH Y RUFFUT M.
 LLYWELYN.

GRAESSAW anaw angut ym prydein
 Ym pryduawr dadanhut
 Engiryawl arwynyawl ut
 Angertawl gretuawl gruffut
 Gruffut gryd lofrut a lawurydet dygyn
 Y dugost bobyl wynet
 Bar gwanar y gwin ae met
 Ae gwyr goruych or diwet
 Diwet wyr eryr ar gymry hu bych
 Hu byt bawb ae dyly
 Wrth duw yt ylaf hynny
 Wertheuin vreyenhin vry
 Breisc deyrn kedeyrn cad ognaw llawhir
 Gan llewenyt wrthaw
 Metwl pawb porth uyt itaw
 Metyant y grissyant graessaw

EGLYN.

NYD yr da y hwfa hen
 Namyn yr maws ym y hun
 Y molafy vletyn vleit trin
 Haelwas hwywys yg garthan

AWDYL

A GANT PRYDYT Y MOCH Y RUFFUT M.
 LLYWELYN.

ARDWYREAF dreic dragon nenn prydein
 Llauer bart pryduawr yny ohen
 Ardwyad cancad kyn ked oe benn
 Ys kynt no rywynt uch rut wybren
 Yr kertgar ysgar ysgarlad lenn
 Ys gwyr vwrw yn uierien
 Ys gwybuam gam am ganhunben
 Gwrth herw dyt osswy't ocs o yaen

Dillyngws keli ual kwlwm dolen
 Eu carchar anwar amhar am penn
 Ny bu haws udut ual trallut trenn
 Noc anhawt gwahawt gwynt yg gwden
 Neu wtam nael cam kynryd yn benn
 Mab llywelyn hael hylwyf berchen
 Ar wyneb prydein prif eluyten
 Eryr hysgwr hyd ysgoen
 Aer orun ual run rut y onnen
 Eryr teyrnet y wynet woun

BYGWTH GRUFFUT VAB KYNAN.

PRYDIT Y MOCH AE CANT.

ARDALY nef ardunya fyn dlid
 Arglwyd duw yn dyn yth enid
 Erglyw ui am vuner ossid
 Yg canyd oth rad oth ry did
 Na dos hael yn helw dy dwydid
 Y wrthif na mi y wrthid
 Am parabyd oth dawn ym perid
 Parhauw o nebawd y nid y hael glew
 Y gloduawr hu bid
 Y gyhyt y gabyl ae ouid
 Rac beien rieu yny rennid but
 Dy rybut ruffut a rybuehid
 A thitheu aryf kadeu kydlid
 A thrugar kertgar kyuyndelid
 Ytt heu vyg cert nae ef uid
 Mal heu rac moch meyerid
 Ae ystyr brif vnenn mor brid
 Eur auya os ef ny erchid
 Ny ystyr llythwyr uy llethrid ym kert
 Gyr di yr cart y wrthid
 Ae onys gyrry di gyrraf wrid
 Yth deurut ath dewrwarth ganlid
 A glywo dy wyr wy erlid
 Ath orwyr ym llamwyr ym llid
 A hwde dewis or rydid
 Cabyl neu glod om dyuod dybid
 Dym dotyw edliw ae edlid
 Am haelon haelder kynhenid
 Llas iorneth aerneth eur newid a char
 Och yrdaw nyd odid
 Mab madawc llaw deawc lleudid
 Y nawr uyw y vawruert pob hid
 Marw einyawn mawr anaw dibrid
 Myrt ry wneith yn gyureith gymid
 Mab Tegwared hael hawl dremid galon
 Gal ae ef ny borthid
 Ny llat bleit vch blaenwel gwtuid
 Nys dwc lleidyr uy llawrgert o did
 Neud llei dy ouod neud dy ouid ked
 Cadwgawn ry delid
 Mab llywarch dihaunth dyndid
 Mab duw nef boed nerth wy rydid

Ny mag nae neges amollid
 Ny myc rot yn rann edewid
 A minheu magator om dilid
 Bot y duw a bod yg gleindid

AWDYL

A GANT PRYDIT Y MOCH Y RUFFUT AP KYNAN.

Rac rwy dygumwy dygynwyr glyw
 O uon hyd uynw llyw llu agde
 Dy ryd y doryf dy re orwydauw
 Hyd y llewylh llawr gwawr gwym
 vore
 Dychymysc airffysc yn aryfle aedur
 Ae gledyf flandur ay glot dyre
 Mab medel vtkyrn heyyrn dy he
 Gruffut teyrnud tut clisse
 Mab cor dor dewred ef dwyre prifgat
 Megys y hendat oe rat rodre
 Molawt yw yguif mal ym danure
 Edeinueirch a seirch serygyl kynuwe
 Moladwy y ryd rod y bore
 Moidyd essillyd ny syll eurde
 Moleis y rwyf kemeis hamre ysgaylan
 Yn amwyn garthan gych y dande
 Moli haelder ner nyt aghyfle
 Aghyflm uuner ueirch fer fyryfne
 Pan diwng trawsulwng tros vre y dreiss-
 Ysgyluyon ysgylue [yon
 Rac colouyn lliaws maws mab nwyfre
 Rac gelyn bryneich branhes dychre
 Ny byd arodryd ar odre prydein
 Prydydyon arwyre
 Ef yw fenn fynnyant dibelre
 Ef ae dwc oy dec werydre
 Ef kymer hyder hyt uudugre lys
 Ef dengys emys amyl eu gorne
 Ef yn freu tereu tarole saysson
 Mur eryglon mon mynestyr greude
 Poet ef y orffen orffywysle
 Arfedawc eirchyeit arch oe vnle
 Ygkyuaruot clot cludueird dyle
 Ygkyurwys gynnwys gan wawr y le

MARWNAD RUFFUT VAB KYNAN.

PRYDIT Y MOCH AE CANT.¹

HAEL gruffut dilut dilawch teyrnet
 Teyrnevart neus gwtawch

¹ Llyfr arall a ddywaid mai Daniel ai gwnaeth ar pen-
 nill diweddaf yma sy gyntaf yno. Gruffudd ap
 Cynan ap Ywein Gwynedd ydoedd hwn. Bu farw
 Anno 1290 ac a gladded yng Nghonwy mewn cwll
 abad neu fynach, Caradoc. 253.

Periglew glew a glywssawch
 Peir prydein pryd nad oet rawch
 Rychwynant anant anhawtgoll teyrn
     Teyrnueirt kymry oll
 Can y hoed hyd ynt aruoll
 Cant callonn yn donn yn doll
 Tyllon y alon y al a gedwis
     O gadwent ac ynyal
 Hoetyl ureu hydyr gleu gletyual
 Hyd gaer ac aer ac eur mal
 Molaf milyoet naf niuer eurdeyrn
     Mor kedeyrn cadarn ser
 Caeth faeth y feirt maeth mwth ner
 Coeth doeth drud termud tyner
 Tyner wrth lawer wrth lu byd yn llwyr
     Yn llwry ysp a menwyd
 Echel var vu an car kyd
 Vechel goryf gwendoryf gwyndyd
 Gwynet gwawr drosset gwr drud am der-
     uyn
     Am dyrua beirt akhnud¹
 Cwtant oll teyrngoll tud
 Gruffut mynawe vt mynud
 Mynud wrth uolud wrth uilwyr bu gwrth
     Bu gordwy ar allmyr
 Cadyr wrhyd bryd bran vab llyr
 Cedawl arwynawl eryr
 Eryr teyrnet teyrnwawr prydein
     Pryder beirt neud ryuawr
 Myned vt but bytinawr
 Mynawe llary y myuwes llawr
 Llawr gruffut llary ut llawen gymwyn ysb
     Llawer osb nad ydwyd
 Ethynt veirt er pan athwyd
 Heb eur seirch heb ueirch heb uwyd
 Bwyd y gnud a drud a dreic vu ruffut
     Vt angut angert ueic
 Agor cor cad o feleic
 Ac or pennaetheu penn eic
 Eigyawn mwyn terrwyn tyrua man a bras
     Bu brys beirt kylch huan
 Mawr llawr llaw² prydein a chlan
 Mab mad kynnifyad kynan
 Kynan darogan derwyton dy daw
     Ef dy diw o urython
 Anaw kwynaw kertoryon
 Vn oet well vt mwynbell mon
 Mynawe arderchawe ardyrchauael beirt
     Llawer bart llawn auael
 Aerawd gwawd gwedy allael
 Aer dalmithyr eur hylithyr hael
 Hael Arthur modur myd angyt am rot
     Hael ryderch am eur vut
 Hael mordaf hael mawrdec nut
 Haelach gretuolach gruffut

 Hael gruffut dilut &c.

¹ Neu, achlud.

² Neu, llyw.

AWDYL YR HAEARN TWYMYN.

PRYDYT Y MOCH AE CANT.

CREAWDYR nef crededun y was
 Credwn y hwn val y credwn yonas
 Dur ynad detyf rad ry sswynas douyt
     Dof wyf yt yn wanas
 Dywynnyc dy wir dy wynnyas
 Dy wynnuyd ym kywyd hyd kas
 Edrych pan vernych ueint uyn tras
 Creadur poethgur path greas
 Archaf arch y bedyr o berthynas crist
     A duc erog yn vrtas
 Trwy eiryawl tec ymyawl tomas a phylip
     A phawl ac Andras
 O afleu uy llaw a llanyrn wyn las
 O afeith goleith galanas
 Da haearn diheura pan llas
 Lleith madawc nad om llaw y cauas
 Noc ae ceif cain ae glas
 Rann o nef ae naw ternas
 A minheu mynnaf gyweithas
 Bot duw ym a dianc oe gas

PRYDYT Y MOCH AE CANT

Y RUFFUT AB HYWEL AP YWEIN GWYNET.

Duw douyt dym ryt reitun awen ber
     Ual o beir kyrridwen
 Arwar ut gwetwar gorten
 Eryr gwychyrr gweith ueigen
 Meu gynnelw yr elwyr alaf gan dreic
     O dragon modrydaf
 Heb pant molyant milyoet naf
 Heb pannu gan y pennaf
 Pennaf vt gruffut greid eryr prydein
     Priodawr tud allmyr
 Hydyr yt a clod rod rywyr
 Hyd yt aeth hwyd heul a ssyr
 Rif ser yn haelder yn helw kertoryon
     Yn kerted oth artelw
 Rwng dwyn y gwelwn a a gwelw
 Rwyf byd rwyd gennyd gynnelw
 Kynheilwad prydein wyd priodawr clod
     Ac wyd clo byddinawr
 Wyd ysgryd gryd greid gwryawr
 Ac wyd ysgwyd rwyd rwyf llawr
 Llawr deyrn kedyrn kedwis mawtryt ner
     Nerth kymry ae gwrhyd
 Pan dellid rac lloegyr llucvryd
 Dellis dreic bowys bwys byd
 Pan doeth byd y gyd goed engir keiryawc
     Kyrch Gruffut ry honnir
 Heynt loegyr liwed enwir
 Heyrn am deyrn am dir

¹ Neu, di wir yn wynias.

Tir uy naf traethaf treth wynet dy doeth
 O deithi teyrnet
 A threth gaer genwyn ar het
 A dwy o dir yr helet
 Hawl adwn ysgwn ysgwyd yn lleis dreic
 O dragon rut Enreis
 O pob tir treth ath weleis
 Ae o bei ameth treth treis
 Treissyeu ardalen ardwy trin ry due
 Ry digwys y gwerin
 Y racwys o loegrwys lin
 Y rac bron y breenhin
 Breenhin powys pobyl dost yn engir
 Yn ongyr goruost
 Twr keurein twr brydein bost
 Tad ced cadoet ry wnaethost
 Gwneuthost gestyll twnn tud gynnadyl
 Kynnygyn—kynnygeist ny bu hadyl
 Ny wneuthost di nam y neb dadyl
 Ny oruc duw dy gystadyl
 Castell mathraul mwyth werin wythawc
 Du peithyawc poeth ethrin
 Oth gynnygyn gynnogyn bytin
 Nyd vch wyneb neb noe lin
 Glyned-duw trined ym trugardawn ui
 O vawr nen mervynawn
 Arf myrt aradyr kyrt kan yawn
 Eryr gwyr llewyr lleissyaw
 Lleissyaw berchen benn ban fv ystwg
 Dreic—a dragon yn echwng
 Hydwr wneuthost wr ar wyr vhwng
 Dyt trawd trallawd or'trallwng
 Trallwng llywelyn llen brid yw berchen
 Ae barchwyr yg gofid
 Och ar ny llas yn lliid
 Yth garchar dolur deliud
 Delius gruffut mawr a maon prydein
 Nyd pryduerth yw alon
 Lle tec teyrnweith vt mon
 Llys yr lles y veddygon
 Metwynt llyw am vyw am valch wythury
 Twr—bu tyno wrth an gwynn
 Pan doeth oes aessawr yg gryn
 Pan dyfu penn llu pennllyn
 Penn llysoet kyhoet keiryawc amgant
 Glaer—a glywir dra lliant
 Hud aeth eu naf yn diuant
 Hud el rac gruffut cut cant
 Can ced ryt peunyt prif eurglaer yn rwyd
 Am roteist ut didaer
 Can cad tec torreist dreic aer
 A gwedy cancad cancaer
 Carws duw dy uod uyd ohen gymro
 Ar gymry yt wyd nenn
 Ar bob dreic dragon berchen
 Ar pob hydwr hud wyd yn benn
 Pan ym gwnaeth vulet nath uolwn uy
 Rwyf—nyd ryuet na thawn
 Peryf nef pyr dywettwn

Parabyl prif hyuryd hyd hwn
 Hwnn a due rager nagoch wyr kynary
 Kynriwei dur vachuoeh
 Pan vu lew loegrwys voloch
 Pan oet lliw eiryawc lliw coeh
 Cochuryrn keredic kyrcheist ryssset gwr
 Yn gorddwy teyrnet
 Ongyr gwyr gwyrnt yg gwet
 Onn ger bron breenhin
 Breenhin mawr llin mab gwlad a gwyr
 Wyr gorwar am danad
 Ath garaf wyr digarad
 Ath garo duw dewr duw dy dad
 Duw douyt dym ryt &c.

LLYMA EGLYNYON MARWNAT.

A GANT PRYDYT Y MOCH Y RUFFUT AB HOWEL
 AP OWAIN GWYNET.

CHWEFRAWR mis chweiris chweddyll
 Diargel mawr—marw gruffut vap hywel
 Nym aele gne gnaws echel
 Nym eilyw dilyw ken del
 Dotyw ynn dilyw am dilen preitwalch
 Prid uyt pawb or gorffien
 Gwader coll aerner eurnen
 Gwendud barch gwyndyd berchen
 Perchen vo gruffut parch westi ar nef
 Ar neillaw grist keli
 Am lyw mawr gwawr gwrhydri
 Am luehuar gwanar gwae ui
 Gwae ui uod llawryt llawen vt gwendoryf
 Gwyndeyrn heb daut
 Lloegyr ormes rotes eur rut
 Rotyd gra dillad gruffut
 Gruffut grym euruut adwyn llew
 Yn lle bei gyamwyn
 Vnbyn detyf vn boen oe dwyn
 Enbyd ym ergydy mawrgwyn
 Cwynaf vleit gwryaf ulawt gwryawr
 Kyfnod—kyfnewid glas waewawr
 Einyoes drang llew gyfrang llawr
 Anyan chweirin dan chwefrawr
 Chwefrawr mis chweiris &c.

AWDYL

A GANT PRYDYT Y MOCH Y WENLLIANT DEC
 VERCH HYWEL.

Duw sul gwyn yw hyn hynt gynwyr
 Glyw—hynt a dycco glew gloew dydwyr
 Dygychwyn olwyn elwa¹ vanngre
 Dygymer hwyl fer heul neud four
 Dos heb argysswr ar llwr yr lle

¹ Neu, elwawd.

Dossawc hytolawc hawt y belre
 Heb dymyr Tudyr tud elisse
 Enwawc kyueilyawc ys kof aele
 Heb uerch gynuelyn gelyn gue unbynn
     Ked boed vnennes ys anebre
 Nest a dywawd im dim gy dwyre
 Gnawd y dyn dylaw dylif ny gwe
 Llywarch ym gelwir llu dy gaure
 Lloegyr dystryw distrawch dilawch dile
 Dyfnwyd uy ysgwyd yn ysgarte
 Dyfnant ysgarant gwaew oe hasgre
 Y fort yd gertwyf gwr yd gre branhes
     Gwr yssy o varanhwc nny haryfle
 Llauer vcheneid ym reid dy re
 Llwybrant om nwyfiant vch nor nwyure
 Neur arwet dyuret yn eu dyfyrle
 Gwise gwyndeil gweil gwet a darre
 Neud adneu cogeu coed neud attré
 Neud adwen ar dyn ry dwyn uygne
 Neur duc wysc cantwyse gan y godre
 Dolyt caer llion deil lliaws bre
 Neum duc meirch mygyruawr dyrawr
 Dyre—ar hwyl ganmawl hawl ar heul
     orne

Caeroet gwynlliant gwynllywc se
 Caradwy lywy lewych ystre
 Can y daw ym bot om bod yn de
 Am hyn gwar uorwyn liw gwawr uore
 Klywaf uyg callon tonn val tande
 Yn llosgi yrdi ar detyf kynne
 Diameth osgeth o wisc eurde
 Diamheu anuon grann wynyon gre
 A chludaw y hawl y chlod a he
 Hyd y daerahawd heul hyd y dwyre

CANV

A GANT PRYDYT Y MOCH Y RYS GRYC.

CRIST creawdwr ymerawdwr an met
 Crist keli kolofyn tangnheuuet
 Crist mab meir am peir pur uonhet
 Synhwyr—kyn synhyaw enwired
 Caranhawc yessu car ym wet
 Keiryonnyt kyrcheis uym buchet
 Kyrchaf yn gynttaf kyntet deheubarth
     Diheubenn teyrnet
 Kyrchaf rys uab rys om ryset
 Kyrchad cad cadell ediuet
 Kyrchynueirt kyrchant wy orset
 Kyrchuawr llawr ys kyrchu llaryet
 Kyrcheist ros ditos diuaet
 A phenuro a phen goruolet
 Torreist gaer uyrtn toruoet ar freine
     Llauer franc ar adwet
 Ac aber taw y tref dyhet
 Tyryoet briw a hetiw neud het

A saint cler ar clae wyndiret
 Nyd saesson y maon ae met
 Yn Abertawy terwyn allwet lloegyr
     Neud llwyr wetw y gwraget
 Ny char eryr gwyr gorwet na chysgu
     Na chosgort heb wnet
 Gnawd ysgyn ac ysgwyd ar glet
 Yn ysgor brondor brenhinet
 Gnawd gwaewawr gwryawr gwythlonet
 Gwan trwywan trwydun gythrymet
 Gnawd oe law y lavur cochwet
 Y gychwyn allmyn alltudet
 Gnawd y lu y lat eu tachwet
 Y lwydyon canaon callet
 Gnawd eryr ebyr abar gwet bangaw
     Y bencnud wy gyuet
 A chicurein kyuwyrein kicwlet
 Kicytyon coelyon kalanet
 Trydyt gnawd cannrawd kynrawet oueirt
     Am y vurt kyuanhhet
 Ae breitin ae wlytwin ae wlet
 Ae breityawr goruawr gorhoffet
 Ae eur rut ae uut ae uuet
 Ae emys hyweturys hywet
 A minheu om donyeu dym het
 Gnawd ym daw anaw anuedret
 Or deheu yrdanc haelonet
 Ardal hart y uart am uerthet
 Por eissor vn eissyeu nym gwet
 Penn elyf pan elwyf wynet
 Vn llyssenw a run nyd ryuet uy mod
     Yn mudaw am reuet
 Reuet teyrnet ti bieu y dreis
     Ar draws ualch gyfrieu
 Rysva dygyn dugost wy goteu
 Rusgleth gwr nyd ymhwrt amheu
 Riuet syr syrthyassant yg oreu
 Oth gynnygyn oth gynneuodeu
 Ros diuro penuro penn uateu pybyl
     Pobyl uedyt rwy kigleu
 Llys hawrfort y berw fyrt neud teu
 Llwyrr llosged y thudwed hitheu
 Llutwyd kymynwyd kwbyl yn eu pobed
     Pob kenneint yn ychreu
 Kastell gwis kystyngest yn gleu
 Ac arberth gosymerth goleu
 Anghen yn aghen yn agheu oth gas
     Ath osgort rwy goreu
 Rys uychan y galwant ys geu
 Rys uawr ualch yg calch yg cadeu
 Rys gryc y galwant golofyn peu
 Nyd Rys gryc yn kynnyc kameu
 Rys nys kil na deg mil na deu
 Pan el rys yn rwyse y arueu
 Arwawc kymynawc kymened osswyd
     Oes vdtut nyd tyghed
 Aerwr syr syrthyws eu riued
 Ar y law ae lafyn wyarllod
 Arwr dinefwr dinamhed adaf

Neud athwyf ath weled
 Yn bennaf yn bennaeth or gred
 O gymro o gymry giwed
 O bob teyrnas teyrned yn rwyf
     Nwy rotwy gogeled
 Y eirchyon y eirchyeid ar lled
 Ae eur rut ae vut ae vynwed
 A minheu ked mynhwyf vyned
 Am radeu ryeu ryn daered
 Yssym eur ae aryaent nyd fled
 Ae emys grawthurs grawnvyged
 Yssym wyr a thir a threfred ehang
     Ac ehofyn ystlyned
 Yssym vt digut digaled
 Digryno digawn y doethed
 Am rotes ryodres riued
 A drych eur ar drychant tuted
 Ef goreu rieu ry aned
 Er Arthur llary modur lliwed
 Ef dihytyl y eur yn arfed frawt veirt
     Ual frwyth coed llawn adued
 Llywelyn llyw bedyt a chred
 Uab Ioruerth uy nerth uy noted
 Y titheu vt deheu dyred
 Clod wr llary om llwry yth drwyted
 Ny bytud wrthut vut vyged
 Yth eissor yth oes o haelled
 Wrth uordaf a nut pan roted ruteur
     A ryddereh afneued
 Yth wrhyd yth wrt gadarnhed
 Mal gwrhyd ercwlff ergrynهد
 A Samswn gwytgwn gogoned achaws
     Ac echdor pan broued
 Ae or pryd y prouaf nad fled
 Nath adws yessu eissywed
 Yn hygant y tri yn tecced adaf
     Neud adwyf yth ganred
 Run gymrawt gymry ouyged
 Rynn wrthyd llyw ryd llaw roted
 Rys uab rys dilys dyled prydein
     Prydytyon eituned
 Rys derllys dyrlytwn y ged
 Rys rebyt ef dyrlyt dyued
 Dyued rwyf dy glwyf dy glod dy gyn-
     ygyn
     Dy gynnif ys hynod
 Dy gletyf ry glywssam arrod
 Ath waew rut yn rynn ym wossod
 Dy arwyd ech awyt vehod
 Ys ar grad y gad y ganuod
 Canhorthwy gordwy gordirod
 Can wyr lloegyr ys llwyr adnabod
 Dy ysgwyd rwygwyd ragod trychanweith
     Trychangwyth gyuaruod
 Ath eur ryt dilut diuyth oð yth lys
     Ath emys amgyruod
 Ath breityawr yn dyrawr dyuod
 Ath preitin ath braf dy ofod
 Mal yt wytt yt wyf yth ganuod

Yth gannawl ny gannwyf goruod
 Mor huysgwr gwr yn goruod ar bawb
     Or bobloet agkyduod
 Cannhyad duw ys diheu y uod
 Yth gannerth kyn darmerth daruod
 Canyd oes yma annod y drigyaw
     Dreic prydein syll ragod
 Pan vuttych oth uyd hart gyduod
 Or bythwn ny hebwn hebod
 Boed yn nef ath hendref ath hauod teyrn
     Teyrnas duw vehod

MARWNAD HYWEL UAB GRUFFUT M. KYNAN.¹

PRYD Y MOCH AE CANT.

Hywel ddiogel diogan deyrn
     Duw or nef nyth wyl han
 Ae senet laryet lydan
 Ae saint gloew ardonyeint glan
 Gloewdid a rydid gan y rad boed ten
     A bid duw yn ganhyad
 Hywel hoewal pob eirchvad
 Hil kynan hwyl kynwan cad
 Cedawl arwynawl ar wyneb prydein
     Prydytyon dioheb
 Ny uagei ugwyl atheb
 Ne uaeth uegyuaeth y neb
 Naf eryr teyrn rac tympestyl kedeyrn
     Cadwei dud y dan destyl
 Ner trymder tromgad diwestyl
 Neun gwneir vegys gweir vab gwestyl
 Gwystlid rad llethrid llathreidrut lasnawr
     O lofen mab gruffut
 Treis gymryd lewgyd lofrut
 Tros gymry traws gymreise vt
 Ut adyen hywen hywel neud adneu
     Nyd adwna duw a wnel
 Gwr hydyr yn hoedran a del
 Gwawr echen gwrhyd echel
 Echig ynof cof neum casaf edlid
     Am edlig teyrnas
 Hydyr vt cletyfrut cloduras
 Huysgwr gwr yn oed gwas
 Gwastad yg cancad yg kyngwyd galon
     Gal ouid yn rodwyd
 Gosseb rotvad eur rad rwyd
 Gwys eissyeu aergleu arglwyd
 Ar deheu rieu rwyf goruchel nef
     Yn adawd mihangel
 Arbennic aer bynnac gwneil
 Arglywt boed hywyd hywel
     Hywel ddiogel diogan deyrn &c.

¹N.B. Hywel Fab Gruffudd ap Cynan a fu farw An.
 1216. ac a gladded yn Nghonwy meddai y Powel.

PRYDYD Y MOCH Y VADAWC
AP GRUFFUT O VAELAWR.

AM vníc treissic y traws yolaí duw
 A ddigawn yach o glaf
 Milwr milwyr uodrydaf
 Madawc law ddeawc lary naf
 Naf ner rac trymder trist gythrud dolur
 Dilys ym y eur rud
 Mab duw nef noda vy vd
 Gredeuawl greidyawl gruffud
 Greit eryr milwyr maylawr a archaf
 Y erchwyn nef a llawr
 Vd dinac dinas gwryawr
 Vn dinam vn mab mam mawr
 Vn mab duw ehun oe heneint na lud
 Gwr ny lwyd beird oe heint
 Rwym galon nyt gelyn seint
 Rwyf powys peues hoffernt
 Powysed anghau powyssuc ae gwyf
 Or goreu y hamwc
 A edeu rieu ryddrwc
 Ac a uo da ef ae dwe
 Dvc ywein wynnuuin ny wnn han ae hoet
 Neut y hoedyl am erwan
 Hil gruffud taer rybud tan
 Teu anghieu anghyflauan
 Kyflauan vuan vu ar dreigyeu byt
 A bedyd kyn bwyn teu
 Kadyr grist rac cadwen anghau
 Kadw vadawc uynawc yn veu
 Meu bryder llawer llwrw klwyf ym
 Deuryd—ym dewred nyt ydwyf
 Am—

[*Englynion ar goll.*]

LLYW gwrawl breinyawl brenhineitaf
 Llywyawdyr gwenndref nef nerth a archaf
 Llwydyant pob carant caraf dy uoli
 Llewychuawr geli ri rywoccaf
 Llwrw ym kyfyd bryd brys ny gelaf
 Llauur veith a weith aweinydaf
 Llyryeid uawl trethawl traethaf o naw
 Uan—llwydran ellylw gan a genydaf
 Lawen eidun vun uyd diorssaf
 Lleueir ry gwbl eir ny rygablaf
 Lletyf dihol dethol doethaf or gwraged
 Llaryed gluduawred a gloduoraf
 Llaur mawr mebwynawd dawn diwarthaf
 Llewychdud meinhir ywr tir teccaf
 Llu diurawd hyffawd hoffaf ker meuryc
 Lliw gwynnblyc gwenyc gwen y hadaf
 Leuuer eiry didreul neu heul yn haf
 Lliaws ae canmawl o mawl mwyaf
 Llin gwinuaeth pennaeth pennaf o gymry
 Llun hy ae dyly ieith atalaf
 Llwrw gwir nyw cenir ual y canaf
 Llauar car kerdrod o uod uydaf
 Lloer hynot ar glot yr gloewaf deurud

P

Laesuerch uaredud a brud brydaf
 Lleduryd yw gouyn dyn diweiraf
 Llit cant o volyant gwarant gwiraf
 Llawer geir — neir a wnaí ker aeron
 Llif dragon vanon vonhediccaf
 Llebliw ardal gwiw gwydyrbias yd af
 Lle uym llwyd eilwyd arwyd araf
 Lles uymoet eres evraf am tavawt
 Llathreit wawt hyd urawt hut nawt hoet
 naf
 Lliw cer enwyse riw rin dawl om tafawd
 Neut diueithl anueidrawl
 Llin arglwyd llary hylwyd hawl
 Llun diweiruun dy wiruawl
 Mawl ran ellylw gan gynyd gwyd hydec
 Y gwawd hydyr ny deruyd
 Milyoed dreul ne heul hafdyd
 Molyant pwyll uedyant pell uyd
 Ny byd amdlawd gwawd gwawr hynod
 Ellylw—allwed dawn a gwybod
 Nawd yw rac ran o dannod
 Nwyf rieu glwyf rwy o glod
 Cloduawr dwn kyrcwyn kyrcw dilud
 Ueinuarch—ar fwynuerch varedud
 Claer orne dwyre deurud
 Clwyf cant uyd uedyant veird uud
 Buduawr yawn hydawn hediw hawl
 Dylyn—yw heul dolyd hebliw
 Bod rod rin diurawd wawd wiw
 Bun laes wanllun lwys wynlliw

LLYMA VARWNAT

A GANT PRYDYD Y MOCH Y IORWERTH AB
ROTPERT.

FYSCYOLIN byddin bud achref kerddeu
 Kerddwys hael yn tangnef
 Carno vro vreinawd addef
 A gwedy carno caer nef
 Nef yr gwr arwr eur ossep cerddau
 Ny duc card e wynef
 Ny wn o wawt e wohef
 Ny wybu nakau nep
 Nep ny wyr yn llwyr uy lletvryt am lary
 Am lury nul oespyt
 Trydar wasgar wisg ernyt
 Trydyd hael beird auaf byt
 Bydoed ygkyhoed ygkwyn a ethyw
 Oe athaw yn amwyn
 Post cadeu kedawldut wrwyn
 Powys dir peues derwyn
 Terwyn yn amwyn am nerth teyrned
 Teyrnas oed y werth
 Ysgwyt eurdрут balchdrut berth
 Ysgemyt tewdor Ioruerth
 Ioruerth gat gannerth gyt gynnor kynran

Kynreul eur a phorffor
 Ef oed llew llew lu agkor
 Dyhed teyrned tut yor
 Yor drydar aerllary oerllawr ae gortho
 Ny wrthit yndyd gawr
 Mab rotper rwyf byddinawr
 Wyr aryfrud maredud mawr
 Mawr a gwyn kymwyn yr dwyn
 Kymrawt dreic drwy gauhyat y drindawt
 Car anwar llachar llwch gwawt
 Llary llawfer fyryfider fossawt
 Fyseynlin &c.

MARWNAD MARED. M. KYNAN.

PRYDID Y MOCH AE CANT.

MAREDUT llofiut lloegyrrwys diarchar
 Diorchrawn orthywys
 Y mer nef nota vt glwys
 Ym parawd ym paradwys

Parawd ysbytawd y esbyd prydein
 Vt pryduawr y wrhyd
 Maredut marw yw heuyd
 Mal modur arthur arthgryd

Greidyawl arwynyawl arwynebet glyw
 Gloew eryr teyrnet
 Clwyf dygyn deheu a gogleit
 Clywed y uyned y uet

Betrawd an daeraud pob deurut prydu
 Pryderwn yn achlut
 Daear vn kyuar an cut
 Deon derw maredu maredut

Maredut gruffut grym aduan teyrn
 Teyrnet ar gwynuan
 Meibyon dewr derynt ychlan
 Mur greid kynniuyeid kynan

Dwyn meibyon kynan cyn bu llwyd yrun
 Arwynawl ym plynnwyd
 Engyrt gyrt gwrthlys annwyd
 Anghen agkyuartal wyd

Anghen an goreu gormeil kenetloet
 Can edlid yn adueil
 Nyd hawt ny nawt neb ynyeil
 Nyd llyn hoes dyn noc oes deil

Deilyadon dyfrynt am defry hiraeth
 O hirud dreic kymry
 Yth weryd hydyr wrhyd hy
 Yth achles wales wely

Gwelytyn teyrn tud gynuan ae ceidw
 Ae ceidwis pob calan
 Bro heirt y ueirt y ueirch can
 Bronn gedawl uch bro gaduan

Caduan ner ener anaw kertoryon
 Kertassant ar eityaw
 Arwar trydar trin ognaw
 Eryr gwyr frawt dymhyr fraw

Fraw gyrchyd cant cad kyn bu llawr y
 Ae deyrn vytinawr [dy
 Ny elwid rwyd ysgwydawl
 Ry gelwir rann varw rann vawr

Mawr deyrn kedeyrn kyd gyurannu eur
 Ae aryant ym pob tu
 Milwr milwyr gynytu
 Maredut mawr adwyn vu
 Maredut llofrut &c.

CANU

A GANT PRYDID Y MOCH Y LLYWELYN
M. IORUERTH.

CRIST creawdyr llywyawdyr llu daear
 A nef—am notwy rac auar
 Crist keli bwyf keluyt a gwar
 Kyn dywet gyuygwet gyuar
 Crist mab meir am peir om pedwar def-
 Dofyn awen diarchar [nyt
 Crist uab duw dym ryt ar llauar
 Y uoli uy ri rwyse o dyar
 Llywelyn llyw prydein ae phar
 Llew a glew a glyw gyfarwar
 Uab ioruert ym cannerth an car
 Uab ywein frawtyein frwyth kynnhar
 Ef dyfu dreic llu yn llassar dillad
 Yn dillin kyuarpar
 Yn eruid yn aruod abar
 Yn arueu bu keneu kynnhyar
 Yn dengmlwyd hylwyd hylauar
 Yn didranc y gyfranc ae gar
 Yn aber conwy cein dafar uy llyw
 Llywelyn a thrugar
 A dauyt deauwd ul kessar
 Diuei dreic dragon adwyar
 Diuwlech ut diualch y esgar
 Diuwg blwng blaen uuel drwy uar
 Dybryd ynn veirt byd bod daear arnaw
 Ae arnan y alar
 Ef an llyw kyn lliid gyuysgar
 Ysglyuyon ysglyuynt llurw bar
 Oet rynn rut ebyr or gwyr gwar
 Oet rann veirw uwyhaf or drydar
 Oet amliw tonneu twnn amhar eu neid
 Nyd oetynt dilauar

Tonn heli ehelaeth trwy uar
Tonn arall gwall goch gwyar
Pann orvu penn llu llachar llywelyn

Llyw alun athauar
Myrt bu llat llith brein gortyar
Or milwyr a mil ygkarchar
Porth athwy pan aethan y ar
Meirch mordwy vch mawrdwryf tonnyar
Oet ongyr oet engir eu bar
Oet angut gwaedrut gwaedryar
Oet engyrth yn hynt oet agkar
Oet yg oet agheu an kymhar
Oet amheu yr byd bod abar
O honam o heneint lleithyar
Mawr gadeu angheu angklaear
Meirw sengi mal seri sathar
Kyn plygu rodri rwyd esgar y mon
Mynwenhoet bu branar

Llywelyn kyd llatwy trwy uar
Ked lloeswy nyd llese uuelyar
Llary deyrn vch kynr kyuarwar
Llwrw cyduod yr clod ys claeir
Ry lloes rwyf tres tros uannyar y ueirt
Oet vawrllwyth yr daear

Gwisci eur ac aryant nys car
Gwaswynueirch goseirch gossathar
Ysginawr goruawr goruynt par
Ysgarlad lliw fleimyad flamyar
Meirch mawrthic frwythyc fraeth anwar

Frawtus—a phreityeu cwiar
Mwth y ryt arwytygwascar
Mal arthur kein modur kybdar
Cann a chann a chein wyllt a gwar
Cant a chant a chynt noc adar
Adar weinidawc caeawc kynran drud

Dreic prydein pedryuan
Adod lloegyrr lluosawc am pann
Adaf hir yn herwyt calan
Adwet teyrnet tir nys rann
A dan ser yssef y amcan
Adnes y uranhes y vrein bann dychre
Y dychrein gwyr ygkreulan
Gwrt y gwnaeth am deu draeth dryuan
Gwr hydwf gwrhydri ogyruan
Dygwyt gwyr heb leuyr heb lann
Dygoch llawr dwygad uawr varan
Vn am vro alun eluyt cann a freine

Yn frawtus val camlan
Ar eil yn aruon aruor uann
Yn vndyt an vnduw ynn a rann
A dwy dreic feleic faw gyman
Ual deulew nyn dylochassan
Ac vn traws gadgun treis uaran ual gwr

Yn goruod ym pob uann
Llywelyn llafnawr agkyuan
Lloegyrr diwreit llutuleit rutglann
Llu racdaw a llaw ar lluman
Llwybyr yn wybyr yn ebrwyt allan
Llwrw dawn cadwallawn uab caduan

Y mae am brydein yn gynuan
Llary ny del y law attaw attan
Llyryed tremyned tea mor dylan
Rac lleith anoleith anolo lann
A llafnawr lledrut uch grut a grann
Ninheu ueirt prydein pryduis eiryen berth

Gwyr a byrth uy rwyf ym pob calan
Yr digabyll barabyll gan bawb oe uann
Digrifwch elwch elyf egwan
Oe aryant gormant gorym drudran
Ae alaf ae eur ae arian cann
Can edwyn dechryn o dechreuho bleit

Vch blaenwel yn oed llo
Gnaws achaws yn ych kyn aduo
Gnawd y lat ny lwyt y abo
Caer leon llyw mon mwyn pabo ath duc
Ef ath dwe yg godo

Llywelyn ef llosges dy uro
Llas dy wyr tra llyr tra llwyuo
Llwyrduec y wytgruc nyd fue fo
Lloegrwys yn lluevryd ys ymino
Lleu dir teyrn llytywyd yn agro
Llas y glas y glwysdei neud glo
Llys elysmer bu fer bu fwyrr gno
Llwyrr llosged y thudwed ae tho
Llwrw gwelwch neud hetwch heno
Can vy rwyf nyd ryued ked bo
Hyd yt el y doryf ar dyno a brynn

Vt breinhyawc bieiuo
Llew ae duc ae dwe pan uynno
Yr trallwng trillu angosgo
Llys efnyis afneued tra uo
Lles y uyrty o ueirt ae kyrrho
A duc y wytgruc ae dycco gwylywch
Gwelhator pwy llytyo

Llwrw uochnant edrywant a dro
Llwydeun llwyd llythwyd am honno
Lledkynt argoedwys gwys greudo
Llys a dwy neud einym yno
Edryched powys pwy uo
Breyenhin breise werin brwyse ado(acdo)
Ae gwellygyaw pwyll ry twyllo
Ae gwell franc na frawtus gymro
Llyw yssyn synhywch ked tawo
Lloegyrr gychwyn a uynn a uynho
Llwyrr y dyd y uryd ar uro gadwallawn
Uab caduan uab yago

Llary ysbar ysbenyt y plo
Llwrw esbyd yspeid anolo
Llew pryduawr llyw prydein ae chlo
Llywelyn lliaws y vranuro
Llary deyrn kedeyrn cad wosgo ygeur
Ys fyg car a oruo

Gorwyt vt demrut dra mor lliant y mon
Mam gymry y metant (bedrytant)
Gorllwybyr llu llenwis ewyngant
Gwarthaf brynn a phenrhyn a phant
Gorlleinw gwaed am draed a ymdrychant
Amdrychyon pan ymdrechassant

Cad y coed aneu cadyr anant borthi

Burthyeist wyr yn diuant

Eilgad trom yn tremynassant

Vt adyen vch dygen dyfnant

Eil milwyr milwyr dybuant

Eil yth gyrrh yn gwrthuyrnassant

Eil agwrt ymlwrt am hart amgant bre

Brom yr erw y galwant

Kynwan llu mal llew yth welsant

Kadyr eryr yth wyr yn warant

Kan hynny kyuhennu ny gwnant

Kan wyllon kelydon kertant

Dugost y wytgruc a dygant y dreis

A dryssei kyfnouant

A rutglam yn rutlaw amgant

Run gannclawt adrawt edrywant

A dinbych wrthrych orthorryant ar uil

Ar voelas a gronant

A dinas Eureis amrygant

Amrygyr newenhyr naw nant

A chaer vn aruon acharant yg gnif

Yg gnaws coll am peityant

Neur orwytt dy orofyn nad ant

Yth erbyn yth erbarch vetyant

Neur ortwytt yg gorhenw morgant

Ar vilwyr prydein pedrydant

Mad yt ymdugost waew mad yth want

Arall—yn aruoll ysgarant

A chletyf a chlotuawr yth wnant

Ac ysgwyd ar ysgwytt an chwant

Mad tywysseist lu loegyr yrddant

Ar deruyn mechein a mochnant

Dy gynnygyn ny genhynt cwt ant

Ny cheif hoen na hun ar amrant

Mad yth ymduc mam wytt doeth wytt

Dinam—wytt ditawl o bob chwant

O borfor o bryffwn uliant

O bali ac eur ac ariant

Afy wrys¹ gochwys goch anant y veirt

Yn vyrttoet y caffant

A minheu om radeu rym anant

Yn rut eur yn rwytt ardunyant

O bob rif ym rwyf ym donyant

O bob ryw ym roted yn gant

Ked archwyf ym llyw y lloergant yn rot

Ef am ryt yn geugant

Lliwelyt llettrawd dy uolyant

Llywelyn a llywarch ae cant

Munerawd y marw ny mwynyant

Mal ym byw lleissyawn ryw run blant

Nyd gormot uyggeir wytt² gormant teyrn

Wyf tebic eliffant

Can oruod pob rod yn ramant

Can volawd a thauawd a thant

Kein deyrn kyn bych digreuiyant

Can difwyn oesgwyn ysgarant

Can duw ren yn rann westiuyant

Can diwet pob buchet bych sant

¹Neu, O emys.

²Neu, ytt.

AWDYL

A GANT PRYDYT Y MOCH Y LLYWELYN
M. IORWERTH.

Duw ren dyn ryt kymwynas

Detyf dyfyndawn kyuyawn kyweithas

Deduryd dyt gwynuryd gwyn wanas

Dragon—dreic prydein ae hurtas

Detyf ny rwyf rynn wrthyd o lias

Dewr egin dwyreawd yn das

Llywelyn llary dyn llwyr dias galon

Gwyl hydwf ual pallas

Buost mab arab arueu dras

Drud cadeu dreic keneu kynlas

A gwedy hynny buost gwas

Clet eurin clo bytin cloduras

Neud wytt wr aerdwr ardwy euras cad

Kedernyd eneas

Dy gwlad nyd lledrad y llas

Dy gynnogyn ny gynheil y tywas

Dy gludawr waewawr goch leas kyn-

Yn kynnwyn galanas [nygyn

Dy gludueirt ynt heirt yth hartglas

Dy gletyf dy glod ry seas

Dy arueu anghau angkywas galon

Gal ouyt rwy dyfnas

Dy orwytt dy oruawr adas

Dyweddi teithi teyrnas

Ar ynys brydein briodas yn hir

Yn herwytt bod achas

Dy ystwng kedyrn kadarndras

Detyf gwystlaw yth law heb lutyas

Dygymer pob ner pob nwythas deyrn

Duw o nef yth swynas

Wytt priawd tir prydein ae thlas

Wytt prifwyr eryr arddyrnuras

Wytt chwyrrn wytt teyrn wyt eiryas

Cadeu—wytt cadarn ual dinas

Wytt goreu vn gwron or uas

A wnaeth duw y dyt yn creas

Llym anyan tra than trwy gras a choed

A cheyrn oreuras

Llyw bydoet lled byd dwfyn a bas

Llywelyn llywarch ryth gauas

AWDYL

A GANT PRYDYT Y MOCH Y LLYWELYN
M. IORWERTH.

ATH uendicewy duw deyrn werlin hael

Hil uletynt uab kynuy

Aryf eryr gwyr llewyr llewyn

Aer gymid kyndlid kynuelyn

Aryal gortywal gwrdiyn pennawr

Penn prydain ogyrthyn

Yth ysgwyd tebygydd torfyn wyn

Ysgwyd ball guall guhelyn

Geir uyg eir or penneir yn perthyn
 Ar bawb—o bobloet dyfestin
 Meu eur rut ym rotyon glyn
 Mi lywarch titheu lywelyn
 Mechdeyrn kedeyrn cad o mynn aryfrut
 Eur dilut aer dylyn
 Amhyl yth gylch galchdoed gymyn
 Am dymyr gwaed gwyr gorewyn
 Peithyawc dy alon dy elyn gwae ef
 Gwaet a gwlad neuth ganlyn
 Peth oth oed athwyd wy deruyn
 Pymthengweith pymthengmlwyd bych
 Hyn—mabddysc ytt dreulyaw treth en-
 Y veirt—yn yrtyoet yth gylchyn [uyn
 Dy law hir neu chredir na chryn
 Yn roti eur rut a melyn
 Dewr yth wnaeth vn duw yn vn dyn
 Haelaf—hyd aeth heul oe gylchyn
 Detyf dy dad daeoni ath glyn
 Dadeni haeloni heilyn
 Wyr ywein prydein praf dechryn galon
 Gal ouyt hil meruyn
 Wyr madawc vreinhawc enwawc hyn
 Mab Ioruert mad ganed urtyn
 Ath ogyuarchaf naf ny eduyn beirt
 Megis bart ar dremhyn
 Hawl gretuawl kedawl cad edwyn
 Hael hywlyt lawryt lywelyn
 Hanbyw well o honawd wawd obryn
 Hanbych well o duw ac o dyn

AWDYL

A GANT PRYDYT Y MOCH Y LYWELYN
 UAB IORUERTH

NEUM bu dyt ker eluyt elwy
 Eilywn wawd a deuawd a dwy
 Neum bu aralldyt ym rydyd rwy
 Ker moreb kein wyneb konwy
 Neum bu tremyn tramwy rwng lley
 Llewychedic eur ar uy kyfrwy
 Ac eurauc aruon ac arudwy
 Ardal dwfyn hoewal dimilwy
 Eissytn gwylein rein yn rwy
 Kalcheid y kaeroet kylchwy maelgynig
 Milgieit eu gwyr ym pob tramwy
 Nyd treid tra dilyn pell ouyn pwy
 Py geidw yr gorddwyr rac pob gorddwy
 Llywelyn ae keidw llew yn adwy
 Llyw gwynet ae met hyd y mawddwy
 Llaw orthrech wrth rwyfan mordwy
 Lloegyr wrthryn tra llynn llwmynnwy
 Wyr madawc ermidet uwyuw
 Wyr ywein uirein y auarwy
 Pryffwn y digreit praff y ddirwy
 Ger eluyt mechyt a machawy

O lydaw o draw o drwy mor hafren
 Hyfriw y peleidyr ym porthaethwy
 O ddyfneint o neint o Nanheudwy
 Or tir a uernir wrth efyrnwy
 Gwychyrualech lywelyn erlyn arlwy
 Nid kywiw a llwfyw dwfyr dyfyrdonwy
 Kereist oth uebyd gwryd garwy
 Karu bun weddeit lunyeit lywy
 Eur didawl meidrawl y modrwy ae phall
 Ny phell tynn rein rac a garwy
 Yn ganmlwyd yn rwyd yn rwy ar gymry
 Ath gymryd yn uwyfwy
 Doeth attep duw ath attwy
 Teir oes byd a heuyd yn hwy

PRYDYT Y MOCH AE CANT Y LYWELYN VAB IORUERTH.

AELE nadolyc yr ae dily lloegyr
 Dellis llew o gymry
 Yn gert gytuod rod rily
 Yn ged gyhydyr gad hydyr hy

Hy bytei arthur eirhyaw hyn ae lu
 Eilywoet oe gylchyn
 Milwr gwlyt milwyr gryd gryn
 Mal yt wytt hetiw hytyn

Hytyn lywelyn hytolawc y veirt
 Ae vytoet lluosawc
 Rwyf bedyt ny beit y rawc
 Rwym lloegyr lliwed trahawc

Traha yw y neb na bo kaeth ym rwyf
 Gwr ny rif kybytyaeth
 Duw mal ef nef ner bennaeth
 Dyn kynna nys gwna nys gwnaeth

Gwnaethost gad aerbost ged eurbar
 Prydein—nyd pryduert yth esgar
 Y gymry gymryd gotyar
 Lloegyr wales yn woress war

Gwrhydri benlli ban llocher ys gwlyt
 Ys gwledic kymynner
 Ys gwrnt yny gordiner
 Ys gordrud fwyr dylud fer

Fwyr fyse aer deruysc ar deruyn lleon
 Llyw prydein lywelyn
 Dygen rwyf ry duc dy hyn
 Ducost vt dremrut dremyn

Tremyn llywelyn llyw rydyrch prydein
 Prid y lloegyr y dissyrch

Miluyrt glydwr glod meinteirch
Moes terrwyn maes twrr a gyreh

Cyrehyd trenynyad tra mor ut dy gas
Dy gosgort yn breinrut
Mou dy god gad wychawe nut
Teu uyg gert angert angut

Angut un dy gyreh angert lyr a bran
A briw goch dy ongyr
Traw y trenynaist bein gwyr
Trwy dym deyrneit eryr

Er pan y llyweist lloegyr diwreit gymry
Gynniweir milcanpreit
Elyf dreic feleic fwyrdreit
Elysmer vt fer nyd furueit

Nyd fuc orwyt gruc wytgun ysgorua
Oes goruod y hil run
Tyreu poeth peithyawc pob vn
Tande fyryf foes alun

PRYDYD Y MOCH AECANT Y LYWELYN.

TREISUAWR lywelyn trossof nys rotei
Ef rotes wyllt a dof
Y winllyn dengyn da gof
Oe wennullaw heibyaw hebof

Hebof nyd anghof anghad glydwr llew
Llewelyn huysgwr
Hebawc teym vachawc twr
Heb ameu ef goreu gwr

Gwr gwrthod gwarthrut gwrtn yn gwrth-
rynn lloegyr
Llywelyn ar gychwynn
Ym blaen caen cawad vnbyn
Ymbliant gwyrtn ac vn gwynn

Arwynn yw gennyf arwein y vetwl
Ae veddyant hyd lundein
Aerwalch balch bolch y laslein
Eryr araf prif wyr prydein

Prydein anghyngain am gyngas galon
Ef golofyn teyrnas
Anaw pedyr ae nawt pa dras
Y gallwn val y gallas

Gallas arglwyd was aer gleis lywelyn
Lewenyd dwfyn a beis
Gwendud amryw dud emreis
Gwynet adrysset y dreis
Treisauwr lywelyn trossof &c.

Y CANU BYCHAN

A GANT PRYDYD Y MOCH Y LYWELYN VAD
YORCERTH.

CYUARCHAF ym ren cyuarchuawt awen
Cyureu kyrridwen rwyf bartoni
Yn dull talyesin yn dillwg elfin
Yn dyllest bartrin beirt uamyeri
Kymhwylaf uy naf kymry uodrydaf
Kymro keluytafry wnaeth keli
Kymreise lywelyn nys kymrawt neb dyn
Kymry y deruyn ae doryf drosti
Eryr teyrnet yr yueis y vet
Ar het ar dyhet ar deheu ri
Yr yueis y win o ualeh uuelin
Ae wisgoet eurin ae uynogi
Yn llys aberfraw yn llochi bartrin
Yg kaer uawr vyrtn vertyoet beri
Yg kaer dygannhwy yn abertawy
Yn agwrt drunwy dref Gedweli
Yg kaer yn aruon ygkert gyflawdon
Ae ygkaer lliion uy lliw dybi
Yg caer Amwythie yg cein dreui ner
Yg caroet aber tyner teiui
Yn llys fer elysmer yn saint cloduan cler
Yn llysseit aber hydryuer hodni
Yg castell baldwin ygkeri osgort
Yn hawrfort dref gort dref diuysgi
Yn rutlann deguann deiui drachas eingyl
Yn rutlan degeingyl tee a threui
Yn llys y wytgruc a lloegyr yc catuc
Llawer an goduc yn ymgoti
Yn llyssioet deheu yn lloegyr adodeu
Lliaws twr goleu yn golosgi
Ym pryffwn rywrys yn rwyoli gwrys
Ym prydein ynys gwys an gwesti
Ny chawsan droeduet heb wan heb wnet
O deruyn gwynet yny gweini
Anoethach powys ae thir amddyfrwys
Ae thoruoet diffwys nyw differi
Neu loegyr lu derrywn ae llyw llid wen-
wyn
Ae lluoet trylwyn hyd tra gweilgi
Ny chawsan genhyn kymod kymeinthyn
Eithyrgwarthagwrthrynn wrth ymbroui
Darogan mertin dyuod breynhin
O gymry werin o gamhwri
Dywawd derwyton dadeni haelon
O hil eryron o eryri
O wyron ywein ar wyneb prydein
Vn vrtyein llundein o lan deithi
Yn lew loegyr gymyn yn yoruert y hyn
Yn lary lywelyn o lin rodri
Nys kelaf honnaf hon yw beli hir
Ny chelir nae wir nae wrhydri
Am bob treis ryduc ar bob tarw caduc
Ac ar bob ssaruc yr eu sorri
Argynnifer gwaed amdrychyon amdraed
Ac am pob paraed parawd losgi

Ae gwbyl weithredoet ar gel ar gyhoet
 Ar gadarn gadoet dryfoet dorri
 Can kymery duw difwyn yn ni dyn
 Kemer lywelyn lyw kydeithi
 Archaf ytt arglwyf yr arglwyti
 Y eryr keinwyr kymod a thi

ARWYREIN

A GANT LLYWARCH VAB LLEWELYN Y LEWELYN
 VAB YORUERTH.

MI ath arwyre vt bre breinnyawc
 Breisclew anael hael o hil madawc
 Arwr yn arueu aeruetawc deyrn
 Eryr ar gedym eurged uachawc
 Llywelyn llary rwyf rwym kyuryawc
 Lluyteu beri ri rutuoawg
 Llyw kymry deruyn diryawc y harglwyf
 Llwyf diruawr dygwyt y digassawc
 Ry darueit aeruleit euruiaen rodawc
 Aruogyon dragon dreic llys eurauc
 Ry arueityaf naf nerthawc dygyrchu
 Yn rwyuan teulu rwyf teuluawc
 Am prydest llyst ar dull donnyawc
 Prydu nyd anoeth y gyuoethawc
 Prydyt wyf ym rwyf rywawc lywelyn

Hil meruyn hytyn hytueirch gwiscawc
 Teyrnauab ioruerth berth byddinawc
 Uab Owein uur prein preitrywef enawc
 Goreu wyd gorwyd am geiryawc dyffrynt
 Gwrawl hawl hwysgynt pellynt pwyllawc
 Mynneist gyfaruod yn gyuaruawc
 A gwenwynwyn rynn rwyf lluosawc
 Gyueillyeist ual drud gyueillyawc yth law
 Gauaellus dreic fraw freic kymynawc
 Y deheu neud teu ual teithyawc
 Urehein gwrt drin gwyr dreul uodawc
 Keueist eluyden alaawc nyal

Oth gleu gledyual goed gleuyuawc
 Dy uart wyf dy uut ys anghlutyawc
 Dy ueirt ynt heirtyon vt mon mynawc
 Dy uyrtoet kyhoet kyhoetawc beunoeth
 Dy gertawr byt goeth doeth dauodyawc
 Dy gert dy ganaf naf niuerawc
 Dy gynny gyn dygwyt arwyf eurauc
 Dy gy——ny bu bolchawc dy daryan
 Dy gynnyf nyd man nyd mal diawc
 Dy gynnytyf dyuod yn oruodawc
 Am benn gy gynnygyn kynnwryf gwyth-
 awc

A gwasgaru clwyf a gwascarawt clod
 A gwisgoet arot yn uyd uodawc
 Ac eur ac aryant wrth chwant chwan-
 nawc
 A meirch mei meingrwn dwnn a dossawc
 A lluoet ygnif a lluoetawc uaes

A lliaws dilaes aes asgethrawc
 A ragod penn clod clae ysgwydawc
 Escudwan garthan is garthynnawc
 Gwaed am draed o drin a gwaedlid lain
 A gwaedlauyn aduutyawc
 A gwaedlwrw gwyr aerfwrw aruawc
 A gwaedlenn am penn ym peithawc
 A gwaed a bwyd brein
 A bran ar gelein
 A galon aduutyawc
 A golo ker man ro meinnyawc
 Gelynyon saeson sidanawc
 A geloreu creu
 A gwan a gwaedfreu
 A gwaedffrwd redecawc

Am uochnant kein amgant coedawc
 Am uechein yn uochdwyreawc
 Am eiluann urychan urecheinyawc heuyd
 Bu hiruryn berchennawc
 Rac uy llyw yn llu diofnawc
 Amherawdyr llywyawdyr llurygawc
 Llywelyn llary rwyf rywonyawc
 Berchen—barch wledic hiraethawc
 Ath uolaf uilwr pedrydawc
 Ath uolant pymtheccant caderyawc
 Ryth uawl ar yssyt estronyawc
 Nath orsseif na moel na myghawc
 Boed dy wir ar dir tormennawc dyet
 Can mlynet yn het yn hytolawc
 Can dewis uuchet rinwet rannawc
 Yn rann yth barthred rwyf ced cadrawc
 Caffael trugaret trugarawc arglwyf
 Trugar duw hylwyf rwyf rinwetawc

CANU

A GANT LLYWARCH BRYDYT Y MOCH Y DUW.¹

DENG grat benn berchen barth briodawr
 Deng grat dy wennwlad mor uad mor vawr
 Duw dewrwir pellir pwyllawr on kynnhen
 Dilen o bressen ban yn bryssyawr
 Deu edryt yssyt a synnhwryawr
 Deu erbyn agheu agychwiawr
 Doethwlad nef adef adaf wychawr seil
 Vffern yw yr eil dur eil dyrawr
 Ofer difuner llyther lleawr
 O fyt achrefyt yt achrettawr
 O fyryf yoli tri o draethawd berffeith
 O egwydet yeith o egwydawr
 Berthideu rieu ry wasgarawr
 Ny mad borthes mam mab nyw ditawr
 Porthid donnyeu byd dynyawl ogawr
 Nenn: dynyatton berchen benn bob euawr
 Parthwys rwyf radlawn dawn diburawr
 Porth ym gwawd tauawd dy garcharawr

¹ Cynddelw ai k. ait. — Ll. C.

Berth gyuoeth llwyddoeth llewychawt
beunyt

Am clyf vedyt am eluyt glawr

Gwedy golo dyt o dywyllawr

Gwedy golwe vrad goleuad gwawr

Gwrth yoli keli kyn neithyawr daear

Gwyl drugar dy gar uo dy gertawr

Kyd gwýpwyf hetiw hawtuod vch llawr

Ny wun yr hynny a wyf henawr

Gwyr ren an reid ryt yolawr heb daw

Rac yn periglaw heb periglawr

Gwytam yn gorllwe gwr llwydrdrwe llawr

Gwr hydyrneu agheu yg ghyghellaawr

Kygholli mawr duw mor ddybryd y neb

Kyghall nwy goheb oe gynuebyd

Kyntorawr yssyt ys ef an cryd

Kyghallen ddilenn orfen orfryd

Kygeuddon a daw o diofryd crist

Kygafawc kyfyrdrist kyfyrdost benyd

Cam yw y dyn difanw y uryd

Kygreif diawl kygwyl kywyd

Kyghaws a uyt traws a uet tristyd meith

Kyfreith dioleith kyn lleith lleduryd

Kywirdoeth rwy gwel brad annel bryd

Kyfyrdwyth kyfarfyrdwyth prifwyth prif-
wyd

Kynaruath amaeth am aruetyd twyll

Kyurangeu gymhwyll am pwyll ym pyd

Kyuyrgnawd ym keudawd deuawd heuyd

Kyfredec a chwee chwewr hir ennyd

Kyfreid oet ym pleid oet ym plegyd uod

Kyfragod dyuod tu uy gweryd

Yn llwrw llwyth eluyt douyt an dyd

Yn llawr lliwed kawt anglawt anglyd

Yn llwyr yt yd gwyd hyd yg gweryd llawr

Yn llwrw vn kyfawr yt yn kyuyd

O areu anghew aereu ergryd

O oeruet poenwet pawb y uywyd

O arwar daear down y gyd dytbrawd

O arwein pechawt lleitawd lleduryd

Ny rygar trugar tra syberwyd

Ny ry daw anaw oe anwylyd

Ny rygotwyf rwyf rym gweryd o dygyn

Nyd rwyf wy gynnygyn gyndiebryd

Ny rygollwyf duw o dewret byd

Ny ry golles nef ny uo ynuyd

Enuydrwyf awyt ewyc lafur twnn

Anvedyr y carwn pwnn pennadur

Heb synnyeid yn reid rwyf achlyssur

A heb wybod bod byd mor ampur

Ry bu erthyst yn rybu arthur gynt

Rybu amgyfrawd gwynt gwan tra messur

Rybu ull kessar keissyassei flur

Y gan vt prydein prid y hesgur

Rybu vran ab llyr llu rwym adur mad

Yg kamp yg kywlad yg cad yg cur

Rybu ercwllf mawr rwyse dyrwr dvr

Ryuyc angertawl gretfawl greitur

Rybu gamwetawc madawc modur faw

Rybut uu itaw dylaw dolur

Bu alexander byd lywadur

Hyd sygnoet neuoet ny bu segur

Pan ny wyl pobloet pawb yn tostur pla

Pob tra yn diua ae yn difur

Pob naf oe niuer pob ner pob nur

Pob nenn ym pressen yn am pryssur

Gwrthod rwyf hollaul holl ysgrythur ueith

Gwrthwyneb a weith yw y wneuthur

Gwrth awyt dragwyt dra gwylyadur

Gwarchedit eluyt dy byt disbur

Gwertheuin vrenhin vreisic bennyadur byd

Gwrthlated om bryd pyd pechadur

Gorthywys nefoet ny uet eglur

Gwrthyf ny bo trist crist creadur

Creaduryeu nef nawt dialaeth seint

Kyreuiyeint gymeint gymedrolaeth

Caret ym ynni nyd mi ae maeth

Caru a mynnu vym mabolaeth

Caraf y olaf dri drwy drudanaeth ked

Canred omgwared yr awch gwrdaeth

Can ryt duw douyt dawn ehelaeth

Can ran rad geleu dewr frwythav fraeth

Can klyw can kennhyw kymhwyllwryaeth

Kein llywyawdyr creawdyr credwn ry
wnaeth

Kant kadwent present presswilyaeth an
hydyr

Canys breu mal gwydyr hydyr hudolyaeth

Yr teir person byd bid ych aruaeth

Yr tri yn yawnwir yawn wrogaeth

Yr vn duw vn dyn na uid hydraeth brad

Yr mab rad yr tad tec hynafyaeth

Can duc pymwan Crist pym oes o gaeth

O yg o gyuyg gymodogaeth

O angor tewdor tud alaeth gymhwyll

O dwyll o dywyll dywyssogaeth

Yndyndid ym pyd ym brn ban aeth

Yn dolvr yg cur yg corffolaeth

Kynytwys mawr wr mawr vreolaeth

Gnif—yn kynnif y brif briodoryaeth

Kynytnw vinheu heb sswysseu saeth

Kan an duw ury ureenhinyaeth

Breenhinhet benn ban yth aned hael

Bro oet ysgauel ys gofuned

Breenhin pob fin pob faw dyghed

Braw cwydam ygdyd yg cryd agred

Yn vffern gethern gaeth drefred erwan

Yn affan poethuann peithyawc drwyted

Yn daffar taeruar tan amgyffred

Yn arfuruyt lle ny llwyf kerted

Yny yt aeth cain can y weithred cam

Yg gyweithas nam nym bo vnyed

Gwtam pob anwar daear dyred

Gotef grwn ysgwn anysgoged

Gotefwn gwyllwn gwalaed arnan

Gwyth gyman yn llann yn llwyr gywed

A mi am awyt yn geheued

Yn afrifaw duw yn efrifed

Archaf danc kyn tranc trwy eiryoled meir
 Hyd nam gwnel kellweir coll aghyffred
 Kyn dylaw gychwyn tytyn tytwed
 Kan dalu y duw y dylyed
 Kan lleng egylyon kein lliwed obeith
 Kyn lleith rac kyfeith kyweithaed
 Kaffwyf o yoli crist keli ked
 Kaffael yn adef nau nef noted

Amen.

ENGLYNION

A GANT PRYDYT Y MOCH I LYWELYN MAB
 IORWERTH.

CYFARCHAF i Dduw oi ddawn hunaidd
 Hunaw ym gogawn
 Arwr arwrwas cas crawn
 Eryr mawrwy'r merfyniawn
 Merfyniawn lleisiawn lles arwar cerddau
 Cyhyrddws am un car
 Pendragon berion bar
 Pum wregys dewrfrys daiar
 Dy orwyf hael rwyf hwyl reuedd prydain
 Hil pryd fawr teyrnedd
 Llew torf llyw terfyn Gwynedd
 Llywarch Llywelyn ai medd
 Meddfaeth dialaeth diwyl hydd ab cad
 Cadr ddragon gyfundab
 Gwr fab Madawg gwrddfeirch arab
 Gwrhyd pyrr byrr y bu fab

Mabolaeth fy rhwyf yw rhywoli cad
 Cedwyr tud Feli
 Ar bob terwyn torf am ri
 Ac ar bob terfyn torri
 Mab ddysg yw i'm llyw llu rif ser i'w
 Oe galchdoed nifer [gylch
 Tarf cynnygn can yd weler
 Torri heb nodd heb ner
 Mamynogi draig drud yw ei gymmwyll
 I gymmell y wendud
 Lleith breisgwyr llith brain a chud
 Lladd Ryfu a channu golud
 Mebyd rwyf gwrhyd rhwydd fu ei gynnif
 Ny¹ gynygn bu tramgwydd
 Pen dragon draig yn ddengmlwydd
 Pobl dwr neud gwr yn eu gwydd
 Gwrhyd ri Addaf gwrhyd ferth bieu
 Buddugawl fab Iorferth
 Draig Brydain ei bryd ai nerth
 Ai ddyall guall gannerth
 Cynnorthwy dragon draig hirlwys filwr
 Ath filwyr na phowys
 Car cyrdd cerdda pob diffwys
 Cant cynnygn yn ddygn ddwys
 Dessyf llu clyf llew teyrnas wyd
 Ny ody'n neb dy gas
 Bar llychwr gwr yn oed gwas
 Beirdd byd yth gyd ry gafas
 Cefaist Lywelyn olywiaw gwendorf
 Gwynn deyrn Aberffraw
 Cadarn gad drwsiad dreisiaw
 Ced byd yth lewyd oth law
 Llwyddid yt gymry llywarch
¹Neu, Yw.

CANUAU DAVYDD BENVRAS.

AWDL

A GANT DAVYDD BENVRAS I LEWELYN MAB
 IORWERTH.

GWR a wnaeth llewych o'r gorllewin
 Haul a lloer addoer addef iessin
 Am gwnel radd uchel rwyf cyfychwin
 Cyflawn awen awydd fyrdin
 I ganu moliant mal Aneirin gynt
 Dydd y cant Ododin
 I foli gwyndawd gwyndyd werin
 Gwynedd bendefig flynnedig ffin
 Gwanas deyrnas deg cywrenhin
 Gwreidd teyrneidd taer ym mrwydrin
 Gwrawl ei flando am fro freiddin
 Er pan oreu Duw dyn gyssefin
 Ni wnaeth ei gystal traws arial trin
 Gorug Llywelyn orllin—teyrnedd

Ar y brenhinedd braw a gorddin
 Pan fu'n ymbrofi a brenhin Lloegr
 Yn llygru swydd erbin
 Oedd breisg weisg ei fyddin
 Oedd brwysg rwyysg rhac y godorin
 Oedd balch gwalch golchaid ei lain
 Oedd beilch gweilch gweled ei werin
 Oedd clywed cleddyfau finfin
 Oedd clybod clwyf ym mhob elin
 Oedd briw rhiw yn nhrabludd oi drin
 Oedd braw saw saeson clawdd y Cnwckin
 Oedd bwlech llafn yn llaw gynnefin
 Oedd gwaedlyd pennau gwedy gwaedlin
 Rhyw—yn rhedeg am ddeulin
 Llywelyn ein llyw cyffredin
 Llywiawdr berth hyd borth ysgewin
 Ny ryfu gystal Gwstennin ac ef

I gyfeir pob gorllin
 Mi i'm byw be byddwn dewin
 Ym marddair mawreddawn gyssefin
 Adrawdd ei ddaed aerdrin ni allwn
 Ni allai Daliessin
 Cyn adaw y byd gyd gyfrin
 Gan hoedl hir ar dir daierin
 Cyn dyfynfodd ysgynwedd ysgrin
 Yn daer dyfulas ar lessin
 Gwr a wnaeth or dwfr y gwin
 Gan fodd Duw a diwedd gwirin
 Nog a wnaethbwyd treis anwyd trim
 Ym mhresant ym mhryssur orllin
 Ni warthaer hael am werthefin nos
 A nawdd saint boed cyfrin

TERFYN.

I LYWELYN.

HANBYCH well o Dduw eddewy
 Eddewid ddilid a ddeley
 Hanbwyf o honawd am wawd wedy
 Hanbwyll dygymmwyll a gymery
 Llyw Prydain prydydd ath ddeffry
 Llywelyn llwyddid yt hynny
 Mawr ith orug Duw dad Arglwydd fry
 Myfyr yw mae mwyfwy fyddy
 Dy faint herwydd braint ti a brofy
 Dy fantawl nid hawl nid hawdd hynny
 Dy far ys anwar y gossody
 Dy uer a gwyner fal y gweny
 Dy fudd ni oludd er a wely
 Dy fedd ath refedd a ddoeth renny
 Difuddiawg farchawg feirch ystry
 Dy faddeu nid teu teg y rhoddi
 Dy feddiant nid chwant a chwennychy
 Dy feddwl nid cwl canys cely
 Dy fod falch y rod ry feddylly
 Dy fod herwydd clod mal y clywy
 Dy fyddedd cyhoedd ti ai cely¹
 Dy fryd wrth dy fryd frenhin Cymry
 Erwan yw ynni o mynny
 Aerwalch balch balchu fyngwely
 Arwar udd Kessar a'm ceissy am bwyth
 Ys da beth ym ceffy
 Traul caeroedd ciriega ymy
 Trefad fy hendad ai hundy
 Trais arnaf fy naf ni edy
 Tros y gerdd a gannwyf cytty
 Y mawr udd rhwyddfawr om rhoddy
 Nid mwy no deg erw os a ddygy
 Cymer a fynnych Cymry bendefig
 Arbennig wledig i wladychy
 Difanw son saeson sef a gery
 Difwyniant fyddaf o'm difenwy

¹ Neu, coely.

Na dilyssa fi y felly fy naf
 Nid ef yt lessaf o'm dilyssy
 A ganwyf dy geiniaid ai eny
 A genais a genir wedy
 Aerddryd tud or tu pan getfy
 Erddrwyg ys teilwg os tely
 Ystyria wrthyf wrth om colly
 Ystawl fy nullwawd nam hennilly
 Ystyriws dewa dawn ytyf er gaint
 Ystyr saint dy fraint frenhin Cymry
 Can gwnaf dy foliant fal y heddy
 O gwnai iawn om dawn nim diawy
 O wythlonder ner nerth a gedwy
 O eithaf pob caer tuer y torry
 Neu ry orwyd hael ydd hwyly
 Ni ryorug Duw dyn fal tydy
 A ddaroganer a gymmery
 O bob darogan dawn a gelfy
 A ddarogenais a gynnyddy
 A ddaroganwyf a gynhely
 Wyt ddaroganawr gan a wely

TERFYN.

AWDL I DDUW AC I LYWELYN
FAB IORWERTH.

DAFYDD BENFRAS AI CANT.

MAB Duw dylyaf dy bwyllaw
 Mawr gwerthfawr gwerthyf gwranda
 Mor iawn yw ydawn am daw ygennyd
 Mwynair o'm plegyd heb plyg arnaw
 Mur modur llywiawdur rhag llaw ymae
 I'm meddwl dy geisiaw
 Mor ddiriaid i ddyn eiddunaw oi gnawd
 Er dygnawd bechawd na'i rybychaw
 Mor deg y gelly di gall arwyddaw
 Merwerydd echwydd ac ucherddaw
 Mawrfryd gan ddyn byd er bod iddaw
 Dda—na mawrair draha nid rhaid wrthaw
 Mab Duw ai dyrydd yn eiddaw
 A mab Duw ai dwg y ganthaw
 A mab Duw ddyddbrawd a ddaw iw brofi
 Beth fo ei ynni am ei anaw
 Ni bydd a mab Duw diamadaw
 Afo mynws byd yn ei bydiaw
 Mab Duw dewiseis dewissaw a wna
 Ef dewisaf naf nawdd y ganthaw
 Diddestl oedd eu lle llu wrth sylliaw
 Dydd y cymmerth Crist grog yn eiddaw
 Yngwaelawd uffern affleu fraw einioes
 Ydd oedd bedeioes yn ymdaraw
 A llu o bryfed yn eu briaw
 A llid llid boethfan dân yn eu deifiaw
 A llys afraid gwrys na gwryfiaw oi plaid
 A lliaws enaid yn direidiaw
 A llwyr dywyllwg wrth odrigaw

A llong gythreuliaid yn ei threiliau
 A llawer bwysti heb ystyriaw ced
 A llawer syched trwydded trwyddaw
 A lluoedd pobloedd pawb yn athlaw
 A llewod a rhod yn eu rhwydaw
 A lle ydd oedd druan drwy adaw Cain
 I werin wirin ei warandaw
 Pan ddyfu y mab rhad oedd raid wrthaw
 Er porth yn dannorth a dawn arnaw
 I Uffern bydwern heb adaw ychwaith

Yn un boregwaith i'w hamrheithiau
 Achos pumoes byd ybu iddaw
 Uchelwr mirain bér drain drwyddaw
 Ucheldad fab rhad rhac rhwydaw ei hawl
 Gwae ni fo deddfawl y dydd a ddaw
 Mihangel pan dël i dalu drostaw
 Yn erbyn cythraul cythrudd syniau
 Ac ymliw ac ef am ryluniaw gau
 Ac angen dieu dyfod iddaw
 Pam na char mab dyn Duw ai geisiau
 Pam na chynnyce ef nef yn eiddaw
 O dda ni wyrtha wrthaw ny aned

Y gwr gogoned gweled gwyliaw
 Gwr ni gaffad namyn dim arnaw
 Gwr ni cheffir ffordd i ffo rhagddaw
 Gwedi y gwr uchod uchaf llaw diau
 Ar ei gwr goreu meu ymadaw
 Llywelyn urddyn urddas iddaw
 Llew gwaywdwn ysgwn ysgwyd gydiaw¹
 Gnauld fod cyfranc rhwydd rhagddaw pan
 brofed

Ai glywed ar lled hyd yn llydaw
 Gnauld fod ongar gwyr wedy gwyraw²
 A chledd gwawr Gwynedd a gwaed arnaw
 Gnauld uthr fod rhuthr yrhyngthaw ai
 Esgar—a gnauld fod gwyar o'r ymdaraw
 Gnauld yw o'i elyn hylithr wylaw
 A gnauld fod tafawd diwyd iddaw
 Gnauld ysgafael hael yn hwyliaw oi du
 Rhac ei llu i Loegr andaw
 Gnauld Ffrange rhag ffyrdrange a ffo
 Arnaw—a pheleidr rheieidr wedi rhudaw
 Gnauld Sais nis cwynais yn cwynaw oi ben
 A gnauld o dduch Tren trin ymwriaw
 Gnauld cleddyf gilyd yn ymgiliaw
 Cuall ac arall yn ymgurow
 Ac ar llwyth oswydd gnauld lleithiau
 Cigfrain—a chaer dew firain yn difuriaw
 Gnauld gwayw ac arwydd gwedy gwyraw
 A gwr yn gorfod a chlod iddaw
 Gnauld seithgad o eingl yn syrthiau ergyr

Ac eryr rhyswyr heb eu rhusiau
 Gnauld fod ysgwyd frwyd friwdoll arnaw
 Ac unbun dengyn dengwlad iddaw
 A digawn o ddawn i eiddunaw rhen

A dygen llawen yn eu llywiau
 Llywelyn neud llew cywaethlaw
 Llyw anaw llawenydd dreuliau

¹Geidiaw.—Ll. C.²Gwyraw.—Ll. C.

Ystyriawl ei hawl i hwyliaw yngryd
 Ys digrif i'r bod y danaw
 Ystyriws dewys y dawn iddaw
 Ystyried tad llwyrged rhagllaw
 Dyn yn fyw ni fedd i dreisiau Duw fry
 Am frenhin Aberffraw

MARWNAD I LYWELYN FAB IORWERTH.

DAFYDYD BENFRAS AI CANT.

MEU foli Crist celi culwydd
 Mawr foliant didrawd didramgwydd
 Maith i'm gwnaeth alaeth ac arwydd
 Arnaf—mi rydynnaf dan ei aflwydd
 Mor draws fu Iesu am aes digwydd
 Mor dreisiwr hagen am ren rhadlwydd
 Mor drist yw ein byw bod glafwydd derfyn
 Ar rudd Llywelyn llaw gyfanrwydd
 Mawrbeir cynniweir cynnif hylwydd
 Mawr benn Cymru wenn ai chymmen-
 rhwydd

Mawr barch gogyfarch gogyfrwydd or hyd
 Mae ysbyd y byd yn enbydrwydd
 Cam y gorug Duw o dybygrwydd
 Cyn bu drweh na bu drwchanmlwydd
 Cymyrrs angu an ingrwydd attaw
 A dygynt o'i law liawsogrwydd
 Llywelyn haelddyn hwylddawn awydd
 Llywiawdr gwynfydig gwledig gwladlwydd
 Lladdawdd Duw arnam am ddwyn lleu-
 wydd frwyd

Llawn rywydd ysgwyd ar ei ysgwydd
 Llywelyn aer llyw taer am y teirswydd
 Llwyddai a llithrai o'i helaethrwydd
 Lleigiad fryd yn rhyd yn rhodwydd ongyr
 Och awyr am wyr diwaradwydd
 Och fawr a fwir o ddirfyngwrwydd
 Och faith heb ychwaith o'i obeithrwydd
 Och am naf am nêr diwydrwydd
 Och am nêr muner mynogrwydd
 Och ddygyn a ddognes goleuwydd
 Och de am ddewrdrud ehangerwydd
 Och nos o arhos yr arwydd
 Och ddydd a ddoddyw o'i dramgwydd
 Och Ddofydd ddifa gwreiddrwydd
 Och Dduw o ddyfod i'n arglwydd
 Wedi achadw cad fragad friwgwydd
 Wedi echwng teg heb attregrwydd
 Wedi addaf teg ar gartrefrwydd
 Wedi tynnu Lloegr iw llawn archwydd
 Wedi na wnaeth Duw diddanrwydd ym
 Wyd—ni gaffei llew gryd greidiaw awyd
 Gwedi llawer gwr a gorwydd iddaw
 A ddeuynt attaw wrth ei awydd
 Ni ri cedwesti cad wastadrwydd

Ni raid a warawd wyr yn hywydd
 Rhydd fydd a ganwyf i'm rhwyf boed
 rhwydd
 Rhan o deg addef nef yn ebrwydd
 Ebrwyddws dewa dawn ym plegyd gwr
 Gorellang ei wrhyd
 Ebrwyddynt ebrwyddweilch o'i gyd
 Ebrwyddwalch ceinfalch cymryd
 Braw yw ynn deon diofryd ein llyw
 Braidd yw yn ein byw ynghynnen byd
 Wedi brys haelder muner menwyd
 Mwyniant llu tra fu yn ei fywyd
 Mai yw am doddlyw yn anhwyfryd wyf
 Am fyned fy rhwyf yn rhwym gweryd
 Golo hael galar yw y dedfryd
 Goludd ei achludd gwayw rhudd yn rhyd
 Goleu y dug Duw ein diebryd fry
 Am freenhen Cymry cymrwyn ergyd
 Gwir yw marw gwr garw am gaer eluglyd
 Goreu oedd ynn ein marw i gyd
 Gorofa y sy arnaf hyd nam gweryd dyn
 Wedi Llywelyn llywiawdr gwyndyd
 Gwarafun ni wnaif yn nydd creulyd
 Gwrawl oedd ei hawl wrth ei hwylyfryd
 Gwardedid keli celfyddyd oleu
 I wrth ei aflaw poenau penyd
 Cenais wawd ufydd-dawd yn ei fywyd
 I'm arglwydd gwladlwydd gwladodoedd
 oglyd
 Canaf i'm arglwydd cof enbyd ys man
 Rym gorug angeu dristyd
 Am dreisddwyn terwyn tyrfa espyd
 Am drosedd gwynedd a'i harfeddyd
 Am drawsgar gwanar gwenwynfryd Pryd-
 ain
 Am drawswyr Owain drais syberwyd
 Am drueni mawr dwyn gwawr gwyndyd
 Ymdro rhiallu fu o'i febyd
 Am drengi fy rhi rhwy ledfryd am bydd
 Ni edych Dofydd ef y gennyd
 Am drais Duw nid oes dinn gyhyd
 Am drais dyn dinam gedernyd
 Am dreiaw anaw anwylyd llawer
 Am dramawr bryder ac ni veryd
 Am drwm feddwl cost eurbost aer byd
 Am drin wychydd rydd ruddlawn creulyd
 Am dylwyth hydwyth yr hyd y buant
 Amgylch gwawr dygant yn deg hyfryd
 Ei deulu a delynt yngryd
 Delweu aur ar cyfeuryd
 Ei wyrda oedd dda oedd ddiwid pob un
 Oedd anhawdd iddun ei ddiofryd
 Ei weision o'i wasanaeth gyd
 Ei feirdd byddyn heirdd byddyn harddglyd
 Ei fyrddoedd cyhoedd cawsynt edgyllaeth
 Am ei freuolaeth hiraeth hyd
 I'm rhei y harchaf arch o'm plegyd
 I'm rhiau gorau gwr i'm ennyd
 I'm rhwyf y rodded rhan fawr o'r byd

Ef rhodda i Dduw ei ddiheuyd
 Ys rhoddo fy rhen rhan yspryd addef
 Ei ran o wlad nef iddaw hefyd

TERFYN.

MARWNAD RUFFUDD FAB LLYWELYN.

DAFYDD BENFRAS A'I CANT.

GWAE ni hael mor wael mor woleu
 Weled yn nesad ein eisiau
 Gwelsam ni gynt ai wynt yn oreu
 Gweilch Cymru yn cymryd arfeu
 Yn Lloeger yn llosgi ei thyrau
 Ai gwelai eiliai yn oleu
 Ai gweles gwelynt ryfeddau
 Gwelsam ni wawr maelawr megys ynteu
 Mygr fadawc wayw roddawc ruddgreu
 Gwelsam ni faelgwn fawr fur cadu
 Cadr fab Rhys yn rhos ai fagleu
 Gwelsam ni Owein prain prudd ei ddoniau
 Doniawg fab Gruffudd beirfudd bareu
 Gwelsam ni fab Hywel yn rhyfelau
 Cynan y gelwid cwyn a'n goddau
 Gwelsam Rys falchgryg ryfyg reithleu
 Yn rhuthr aruthr ar y deheu
 Gwelsam Rys fychan darian daerglau
 Ym mhyrth Caerfyrddin ai fyddinau
 Gwelsam wyr dinam yn ddiamheu
 Gwael yw nad ynt fyw neud ynt feddeu
 Gwaent hwy ar a wnaeth eu pennaethau
 Am Ruffudd gwewrudd gwae finnu
 Am riff ner lluch hyder lllachau
 Am rym llym y lleinn fy nagrau
 Am nwyf y darwyf ai neud areu
 Amlwg yw custudd ar fy ngruddiau
 Aml i'm gwnaeth hiraeth hir anadleu
 Am leith gwr dewr dur ei lafnau
 Am lew glew o'm glud feddyliau
 Am lyw glyw glod hyd Fynnu
 Bu gelyn dyehryn o'r dechrau
 Byth yn lladd Llundain ai thyrau
 Bu erwan yr awr y cigleu
 Bu oer ym aros y chwedlau
 Na bum farw o fawr bryderau
 Ac yn farw fy arglwydd diheu
 Na dyn oni'm dug anghofiau
 Am Ruffudd ni'm dyhudd nau dau
 Gwael yw colli hael o hil eneu
 Gwag yw byd bod yn ei faddeu
 Gwirfab Duw gan dug ben rhiau
 Gwae i'm poeni rhac pum edau
 Ucher rhac pryder pryd i'm goddeu
 Achaws gwalch mawrfalch mur cynnedfau
 Uchel y dodaf am naf nid mau
 Wych rador och rhagod ti angau

Cyn y gwedd ini oedd goreu
 Gwedi gwawr Cynru cymryd croesau
 Cymmerwn iolwn o iawl seiniau
 A syniwn ar beth o'r pregethau
 Am ei ddwyn terwyn torf amrhyffleu
 Ymddifaid y'm rai genau nid gau
 Rhy draws fuam gynt hynt hir ddiau
 Rhy drist i'n gwnaeth Crist creaduriau
 Gwr a wnaeth yn llawn llenwi cibau
 O'r dwfr deierin yn win gwineu
 A wnel gorphowys rhag pwys poenau
 I Ruffudd rwyddfudd yn ei raddau
 Gwr an pryn prynhawn ddifiau
 Gwir iddal o ddylaw affleu
 Gorug dduw gwener rhwydd-der rhadau
 Goddef pum harcholl o archollau
 Gwedi llarydad Duw deg cyfreithiau
 Llofrudd fab Gruffudd draul budd dreigiau
 Llwrw y gwn gwenawd bryddestau
 Llary rwyf a ganwyf a'm geneu
 Llew buwyf Llywelyn biau
 Llyw Gwynedd diwedd a dechreu
 Dechreus dewys hyd na'm dyhudd dim
 Damwyniaw ym gythrudd

Dychryn mawr bod llawr ar llofrudd
 Llyw meidrawl llew greddfawl Gruffudd
 Mab meithyn Llywelyn lafnrudd
 Mawr gwriawr gorwyr Maredudd
 Traws gyngaws gyngor diachludd
 Trais gymmell tri nawwell no Nudd
 Gwna arnaf hiraeth hir gystudd
 Gwaith Saeson lliid ruddion lledrudd
 Gweryd n'm ergyd ai mawrgudd
 Gwae gwelsym cer mawrfryn morudd
 Gwr oedd wr oedd orfawr ei fudd
 Gwyr oedd wyr oedd orddyfn ganthudd
 Gwyth oedd lwyth oi laith ni atgudd
 Gwaith oedd saith ymy y oludd
 Gwawr oedd fawr ei far yn ddyfn brudd
 Gwas oedd gas ei geisiaw dan gudd
 Gwalch oedd falch ei falchlafn uch grudd
 Gweilch oedd feilch am ei falch ddeurudd
 Gwn o ddwyn terrwyn torf angludd
 Gwan anrheg anrhaith heb rybudd
 Gwanar gar trimudfar trymrudd
 Gwenwyn gwyn gennyf nid ymgudd
 Gwyn eurdir ardwy dadanudd
 Gwr eurdwr ardwyad trabludd
 Gwawr gwyndyd gwander ei orchudd
 Gwyn Gwynedd gwae ni am Ruffudd
 Gruffudd aur digudd ef dygnaf i gwyn
 O genedl plant Addaf

Griff ner o'm pryder y prydaf
 Prif farwnad ir mab tad teccaf
 Greddf Echdor gwawr eurdorf gwraf
 Graid synniaid synniais ei alaf
 Grymus can gweled ei dy gwelaf
 Gradd berchen ei barch am danaf
 Hiraith y sy i'm dwyn am a gwynaf

Hir yd goffeir a goffaa
 Mor lle ym alar am a garaf
 Mor llwyr y lladdawdd Llundain arnaf
 Mor llwyr car am a garaf
 Cyd a dragon byd o byddaf
 Trugar hael pa hwyl a ddygaf
 Am ddwyn draig dragor nas gwelaf
 Drwg fab Duw y daethost attaf
 Crist a wyr yn llwrw a ganaf
 Na wn am fy rhwyf cwddwyf cuddaf
 O mynnwch chwerddwch mi ni chwarddaf
 Can mynnwn fy marw ni mawr wda
 Cud ymguddioch chwi oll mi ni allaf
 Ymguddiaw dan llaw ban fo lleiaf
 Cyd ymguddio pawb beth a gelaf
 Am farwnad Ruffudd nid ymguddiaf
 Nid a eill cadarn yn cadw eithaf
 A all gwan truan trist a allaf
 O orchrawn deigr llawn a ollyngaf
 O orchudd Gruffudd ail Nudd fy naf
 O erchyll golled gall marw fyddaf
 Ai Orchymmyn ef ar nef a wnaaf TERFYN.

DAFYDD BENFRAS AI CANT.

Ys gorwyn ewyn rhyn yn rhedeg
 Ys gwrdd yn Ionawr mawr morgroeg
 Ys gwae fi am iaith gwawdd faith gofeg
 Yr goddau chweddlau imi a fai chweg
 Ni wybum erioed medru Saesneg
 Pan geisiais i efyl o ennileg
 Cam oedd neud ydoedd yn wyndodeg
 An rhoddy fab Duw dawn arwaneg
 Yn dwyn oe ei plith yn olithreg
 Ei wladoedd cyhoedd cyfun hardd deg
 Ar wledig lleithig llwythfawr urddreg
 I wlad Dafydd rydd rwydd gymraeg

MARWNAD IR TRYWYR YNGHYD.

DAFYDD BENFRAS AI CANT.

NEUD mai neud lleilai llif yn afon
 Neud maith i'm dyrraith dir ofalon
 Neud mwyfwy galar gwanar gweinion
 Neud mau feddyliaw hwyliaw haelion
 Hwyl hwyliesynt gynt hyd gaer lliion
 Owein prydain priodorion
 Lleiddiaid gad fleiniaid o flaen arfon
 Llywelyn glodfawr fawr ai feibion
 Lllyna wr arwr i argosbion
 Llwyddedig gwledig gwlad orchorddion
 Llawch ardawch ardwy rheidusion

Llaith arfaith arfod blathaon
 Llywelyn llywiawdwr gwleiddiaon
 Llary gynghaws drwy gyngor doethion
 O fynyw hyd faen gaer lleon
 Ail colli colled amhyrion
 Ef cynnif canwyll marchogion
 Hy ddyfryd ddyfrys gynfreinon
 Hoeddyl Dafydd megis dydd dyddon
 Naf ieuange cyn trange treuleirhion
 Ni ballai i bellennigion
 Ner muner mynych ei roddion
 Neud ei hoed ar ei gyfoedion
 Doeth esgryn gwr chwyrn ei ymchwelion
 Ymchweiliad tromgad trwm ei gofion
 Dawn yr abad gwirad gwirion
 Ai dug oi olo i fro frythion
 Duw am gwnaeth hiraeth hir ofalon
 Dyfod corf Gruffudd mwynfudd maon
 Diafiddwl feddwl fyddwn ym mon
 Pei yn fyw y delai i dal y bolion
 Chwegwyr cynnifwyr cynnebigion
 Eu cheddlaau goreu gwir er lason
 Llywelyn ai blant pla gelynion
 Dafydd a Selyf ac Absalon
 Herwydd trymfryd byd bod tan Saeson
 Wedi treisiant gynt ar y goron
 Trydeydd rhyfedd llyfr llesesigion
 Nid a gwyr Gwynedd gam y gwyllion
 Am far trwm tramawr goffion
 Am fod yn eu tud hwy alltudion
 Am fawrweilch aerweilch arfogion
 Am fawredd Gwynedd ganaon
 Llywelyn hyddyn terwyn tirion
 Gruffydd a Dafydd dywyssogion
 Rhai difai yn difa galon
 Rhan berthfan a borthyn greon
 Pei yn fyw fyddynt o mmon
 Perynt hynt hendref Wyrangon
 Parawd gwawd gwedi cryron
 Peris Duw eu dynggudd rhagon
 Eny cyfred plyg gwenyg gwenion
 Yny cyfrange mor a mawr afon
 I abar feddau rheiddiau rhuddion
 I aber Conwy ceneddl frion
 Tri goreu dreigiau sy or dragon
 Tri a ddug Duw or dyniaddon
 Tri eres armes trachwres trychion
 Tri eraill ni eill oll eu deddfon
 Tri araf pennaf pennadurion
 Tri arwydd hyrwydd ar eu holion
 Tri arwr eurdwr eurdorchogion
 Tri eryr yn wyr ac yn weision
 Tri chlwyf nad ydynt fal gynt Cynon
 Tri chleu eu paru fal peryddon
 Tri chlo ar eu bro rhag bradogion
 Trwy eiriolodd Pedr pen porthorion
 A mair oi gwyr y air ai gweryddon
 I'm tri Arglwydd byd boent cyfeillion
 Mihangel angel ar angylion TERFYN.

MARWNAD DAFYDD FAB LLYWELYN.

DAFALLD BENTRAS AI CANT.

DYGN i'n synmud Duw ein tad
 Ysprydol ysprydoedd oleuad
 Dydd ym gwna yn drist dris dyfnaid
 Ar llad yn llawen o'i ganiad
 Rhyfedd eu rhiau rym swyniad
 Rhyfeddaf o'm naf o'm neirthiad
 Nid rhyfedd cyd bwyf o'm rhiniad
 Gynnefin ar ganu marwniad
 Ceniddum hon dra bron braidd ni mywad
 Urddyn Lywelyn lyw y berfeddwlad
 Ceniddum hon Ruffydd rudd ei ruad
 Ac ni rygant dyn dim mor irad
 Canaf hon Ddafydd cynnifiad ryfu
 Ni wnaethbwyd gwar llu yn llaw gaead
 Ni ddodai cirif ar ra ddillad
 Na gwin grysgelo nac ysgarlod
 Ni ddotto fy rheen fab rhad ei bechawd
 Yn erbyn fy mrawd ddefawd ddifrad
 O amlder o dir llawhir lleiddiad
 Ac emys golchwys goachubiad
 Na bu gystal dyn y danad Dofydd
 Ac y bu Ddafydd gan ei ddiad
 Mor rhyfedd rhac mor fu roddiad
 Na roddes fy llyw y lleuad
 Mor eawch ym ardawch ardwyad
 Cyn ni fwy o Ddafydd yn ymddifad
 Tra fu wr arwr gerddeidiad
 No'r trithael haelach yd gaffad
 Truan y gwnaeth Duw dwyn criad
 Cymru—ym mhlith prudd wely heb oleuad
 Etifedd Gwynedd gwanar gyrciad
 Neud Duw a'i rhannws yr hael reiniad
 Ysy fyw a fo henuriad
 Y sy farw gaffas farwnad
 Deu fab Lywelyn lew gymynad
 Diofelynt fi o ferch ffysciad
 Diofelyd Duw hwy ac eu tad
 Yn y wenwledd fry yn y wenwlad
 Gwlad fal cynheilid y cynhelis
 Gwledig ben perchen gwr am perchis
 Gwyn esgar neud gwar ai gwerchedwis
 Gwae ni oi drengi fal yr drengis
 Llauer iawn oi ddawn a ddefnis attaf
 Llwyf y coffaaf am coffes
 Cyn angeu Dafydd cynnydd cannus
 Cawsant or bobloedd pawb erchis
 Nid dodi bareu a beris arnaf
 Alaf a enwaf ym a enwis
 Nid hebof ei alar car a'm cedwis
 Nid heb meirch meithdew i'm hedewis
 O eiseu Dafydd neud is yw meddwl
 Ac neud afyddwl oi orddewis
 Nyd llew o dyrred yny dedlis
 Nid llawrydd Dafydd a ddiengis
 Gwael yw colli hael diwael dewis

Gwae ef a gyll nef er annilyr
 Dilys briodawr gwynglawr Gwynedd
 Dolur yw nad byw llyw arllechwedd
 Dygn yw i Gymru dygnedd ei dygued

Clywed ei fyned yn ei faenfedd
 Dafydd hael ei hawl gywryssedd
 Deheu a gigleu a gogledd

Dyfod hyd attaw dyhedd Iwerddon

I farchogaeth Mon dirion diredd
 A llu o Brydain a llwrw hybrydedd
 A llu o Ffreinge ffyr ffrawdd galledd
 I goron Lundain er garwedd heyrn

Ni roddes teyrn ty o wynedd

Duw ai dug rhagon deon diwedd

Dafydd fuddugawl gedawl gyfedd

Digawn o bregeth yw difaedd hael

Heb fryd i'w gael hyd frawd gyhedd

Ystruan ei ran rwyf marianedd

Ysdrwg heddiw lliw wedi llaryedd

Y llaw a gedwis erllynedd

Adwy yn Aber conwy cyn eu gorwedd

Wyr Brenhin Lloegr llu teyrnedd

Mab Brenhin Cymru cymraaisg fonedd

Gwr oedd a hauoedd gorfoledd gwerin

O iawn deyrnllin y brenhinedd

Callaf yw imi beth ammynedd

Colleis gwalch mawrfalch mirain orsedd

Ni rygolleis dyn dygnedd ei awydd

Ni rygollo Arglwydd rwydd anrhydedd

Ef a'm talai aur ar fy myssedd

Nid ef a delid drwy dalwarwedd

A Dafydd dreisrydd drosedd cyn golo

Ni bu o Gymro ei gymrodedd

Bum y gyd a hael hwyglod ryssedd

Buarth eryr gwyr uch gwin a medd

Bum y gyd ag ef yd gefais ei wledd

Boed y gyd a'i Dduw fo ei ddiwedd

TERFYN.

CANU MOLIANT I LYWELYN AB GRUFFUDD.

DAFYDD BENFRAS AI CANT.

COLOFN nef dy nerth a archaf

Celi hael ir hwyl a ddygaf

Celfyddyd ym myd rymedraf

Cyflawn dawn danfonedd attaf

Ar ddull llawnoed y dywedaf

Arglwydd fal Cynddelw a gynhaliaf

Llowarch a berchis mal ydd barchaf

Llywelyn urddyn urddas hynaf

Llawenydd Cymru cymrodeddaf

Llywelyn guall arall uraf

Gwedi y tri trydydd a enwaf

Nid oes is dayar od ystyriaf

Nac odduch daiar dyn o mynnaf

Heno a allo hyn a allaf

Dedfryd gwr goreu y barnaf

Dadfrawd gwedi a ganaf

Neud adwen i'm prifnenn prydaf

Neud i Dduw mal y dadferaf

Doethineb Selyf selwyd i'm naf

A theccedd eiddunedd Adaf

A dewred yr undyn dewraf

—[*Englynion ar goll.*]

CYNNYDD LLYWELYN MAB GRUFFUDD.

D. BENFRAS AI CANT.¹

TRAETHWS fy nhafawd

Trwy nerth y drindawd

Traethawd om barddwawd mor ddibarha

Treisswr ai cymmer

Trosedd Eliffer

Trawswalch ner muner ai mwynhaa

Llyw glyw a glywir

Llyw doeth coeth cywir

Llawhir ni welir ei gywalha

Llym yngrym yngryd

Llawr gorfawr gwrhyd

Llwyr y dyd ei fryd ar fryn buga

Lloegrwys i gysgu

Lluddiwyd oi ddeutu

Lluoedd ai dyfu er ei difa

Canawon Cymry

Cuniaid ai deffry

Ceneddl ai dyly nid ymdolia

Ceinweilch cyffredin

Cynniffaid werin

Llawer i breiddin llu ai breinia

Breiniwys gwr ai medd

Braint y teyrnedd

Breenhin Gwynedd canys gwedda

Breiniawc Lywelyn

Brenhinedd ei hyn

Brynaich a dreissyn dros glawdd offa

Brooedd ysgafael

Bryd arddyrchafael

I brifdeg caffael hael ydd hwyliu

Braisg waig wosgorddion

Bryd gryd grym lleon

Branar bar beirdddion yn Saxonia

Llawnaeth gaeth giwed

Lleith waith waredred

Llosged eu trefred am eu traha

Tyrau tw'n eu mur

Tertysg eu llafur

Torfoedd disegur ai hyssiga

Teyrnfab Gruffudd

Teyrn dadannhudd

¹Ex y.—Ll. C.

Teyrnas ddatgudd prudd y preiddia
 Eurglawr Cymru fawr
 Arglwyddi clodfawr
 Arglwyddwas ceinfawr ai cynninia
 Argleidr gwarthfuddig
 Arglwydd gwynfydig
 Arbennig wledig a wledycha
 Cedwid unniab Mair
 Ceneu cyniweir
 Ceidwad y gadair gyd a gwenna
 Y gwr gwrdd uchel
 Ar gwaew gwaed awel
 Pan el yn rhyfel nid ymgela
 Lleiddiad gad gyrchu
 Llafur gwr gynnu
 A llu ni rhwymu yn rhyd chwima
 Ar erlyd fal cynt
 Ar ael y dyffrynt
 Ar ail hynt gerrynt garreghofa
 Trydydd hynt yddaeth
 Drud fu ei arfaeth
 Gwnaeth tyrau trefdraeth nad ynt trada
 Pedwaredd i fro
 Pennaf a gymro
 Penfro oddyno rhos oddyna
 Pummed Forgannwg
 Parhaus gilwg
 Er a wnel o ddrwg nis diwedda
 Chweched i dramwy
 Chwechad yn adwy
 Yn aber Tawy teg esgorfa
 Seithfed Gedweli
 Saithgad iw llosgi
 O ystrad Tywi tew ei haerfa
 Wythfed hynt greulawn
 O Garnewillawn
 O Geredigiawn y dug yna
 Nawfed Frycheiniawg
 Naw cad cyndynniawg
 Fal Rhun rhuddfoawg fu ei drofa
 Degfed digyssellt
 Dug attaw Fuallt
 Dibellt ai fflamwellt y fflammycha
 Unarddeg diwraidd
 Elfael fro hyfaidd
 Arwraidd o flaidd ai harfeiddia
 Deuddegfed yn iawn
 Y dug Werthryniawn
 Maeliennydd oi ddawn a ddug etwa
 Trydeddeg hodni (dogni)
 Taerwalch Eryri
 Arwistli keri ker caer ena
 Pedwaredd ar ddeg
 Pan ddug ychwaneg
 Dwyn Cedewing deg Duw ai nertha
 Pymthegfed Powys
 Pan y cynnyddwys
 Pennaeth ni wystlwys ef a wystla
 Unfed ar bymtheg

I faclor Saesneg
 Pan aeth ar osteg i dir penna
 Dwy ar bymtheg drwg
 A wnaeth yn anlwg
 Pan gerddwys ei fwg am allt fuga
 Deunaw dawn oedd fwy
 Dug eu harfordwy
 Gwynedd uch Conwy lle y cynnydda
 Un eisiau o ugeint
 Ar wynawl eu maint
 A chwanegu breint ger bro Assa
 Ugeinfed gan rad
 Hendref ei hendad
 Dug y berfeddwlad ac nis gwatta
 Tros yr ugeinfed
 O Alun drefred
 Hyd waelawd Dyfed ydd ehetta
 Mi yw ei bencerdd
 Mawr yw ei angerdd
 Mynegeis ei gerdd ffordd yd gerdda
 Mwytwy ei gythrudd
 Mireinfab Gruffudd
 Mae yn ei ddeurudd ddawn ni chilia
 Cymmen Lywelyn
 Cymyrth ei derfyn
 Cymru o gylchyn a gylchyna
 Gwystlws y dragan
 Hyd ynghaer lliion
 Gwysloni rwyf mon rymynycha
 Yr ungwr an pair
 An gweithred an gair
 Can eiriawl diwair fair ferch Anna

Can cafas eurwas air a lwydda
 Can gaffed hir hynt byd bod yma
 Can Duw nef yn ei fawr noddfa
 Ys casto drugaredd a diwedd da Amen.

EGLYNYON A GANT DAUYD BENURAS.

PAWB a ddaw yr ddaear long
 Pobyl vychein druhein a dreing
 A vacco treul gywro trang
 Yn vnawr y llawr ae llwng

Llynguawr daearawr deruyn a garaf
 A gereis ych hanlyn
 Neut eddwyf yn oer dyddyn
 Nyd oes dim einoes yddyn

Pob dyn oer dyddyn neut eiddaw agheu
 Aghyueillwr iddaw
 Y veddu dayar arnaw
 Y uedd or diwed y daw
 Pawb a ddaw &c.

MARWNAD RUFFUDD FAB EDNYFED.

D. BENFRAS AI CANT.

GWYN ei fyd am gyd a geidw ei wir
 Gwae ef Arglwydd nef ni fo cywir
 Ar y fynno dyn rydarwir
 Ond¹ a fynno Duw dim ni ellir
 Rhyfawr o bechawd a rybuchir
 Rhy afnam² o gam a gymmerir
 Rhy anynawd o beth y pregethir
 Gweleis i wr a gwr a gwynir yn feith
 Fyth bellach ni welir
 Gwelais i ddau a dau beth a dewir
 Gwelais i dri a thri ni thremygir
 Ni ryweles dyn dim mor engir
 A gweled y byd ynydd enwir
 Y gwr ai meddai oll y meddir
 Cyngor llyw mal aergwl llawhir
 Mor ddiheid hynny mor ddihir druain
 Dra fo byd ni cheffir

Gruffudd arfeu rhudd rydebygir
 Greid barch i Lywarch fab Elidr
 Ys dinam o was ys dir ei hepcor
 Ym mynwent fangor a hepcorir
 Kalan Mai calon a dorri
 Cof anwar galar pa gelir
 Pan ddangoser gwyr eryr eurdur
 Nad y gwr o Ros a ddangossir
 Ar a fo goreu gwir y dygir
 Ac a fo da nid edewir
 Nog a adws Duw yny dognir ced

Hael fab Ednyfed neb ni edir
 Neud rygwyn terwyn tyrfa pabir
 Neud rai am Ruffudd a ddyhuddir
 Neud rhawch ei ardawch neud rhywir ei
 Ei farwad a glywir [farw]

A orug o ddrwg ni ddrugfennir
 I Ruffudd oi fudd a faddeuir
 A orug o dda oni ddywedir gau
 Nid ai maddeu iddaw y meddir
 Enaid hardd digardd dygyn yd gwynir
 Cedwis fi ei fardd im gelwir
 Cedawl Dduw ei ddawn a iolir
 Ceidwad nef ei nawdd ni thorri
 Ai catwo cydymddaith cywir
 Cyfarwydd roglwydd red³ Rigid
 Cywirdad fab rhad rhifed ei wyrthiau

Ni wyrthia ryaned
 Cof ynghar neud gwar neud gwaredred
 Cyferyw⁴ a mi mawr eisiwed
 Cyfar a daear dygued ei achludd
 Am Ruffudd digudd deigr hyd arffed
 Am ddwyn gweilch terwyn gwedi tyrred
 Am ddifa rhai da ry ddigoned
 Ys llawer blwyddyn yn lliwed or gwyr
 Pob goreu a golled

¹ Neu, wrth.
² Reed.—Ll. C.

³ Velly.—Ll. C.
⁴ Neu, cyfarfu.

Cefais a fynnaid cyn ei fyned
 Can Ruffudd o'i fudd ai foddhaed
 Caffael iddaw nef iw noddod rhac drwg
 Dragywydd ddymuned
 Gwehenais ag ef nid gofyged
 Gwahan hir a hwyr ymweled
 Byddei praff heddyw y pryned oi fedd
 Pei yn fyw y caffed
 Enwog wr arwr aur ei dudded
 Anwar ei alar a oloed
 Enwir iw angenau angen drwydded
 Anwas rygallas pan rygolled
 Enaid hir cywir cyuwch weithred
 Anant ai cwynant mwyniant mwynged
 Anaw oi wallaw ry wallofed
 Anhawdd yw ei ddyn ei ddiofred
 Y gwr a'n prynws ni prydwerth galed
 O Uffern gethern o geithiwed
 A wnel iw enaid gwirnaid gwared

Amen.

CANU Y LYWELYN FAB IORUERTH.

EINYAWN VAB GWGAWN AE CANT.

KYUARCH om naf om neuawl Arglwyd
 Krist keli kulwyt kwl y ditawl
 Keluyt leueryt o le gwetawl
 Keluytodeu meu ny uo marwawl
 Y broui pob peth o bregeth bawl
 Y uoli uy ri rwyf angertawl
 Ryuel diochel diochwyth hawl
 Llywelyn heilyn hwylyeirt wadawl
 Llewenyt y dyt y detyf ae mawl
 Llewychedic llafn yn llaw retuawl
 Yn llat dy wrthlat y wrth lys reidyawl
 Gweleis a gereis ny gar mantawl
 Gwelygort lleissyawn llysoet gwetawl
 Llwoet arwloet ar weilw didawl
 Llawrwyr am eryr yn ym eiryawl
 Llywelyn lleyn llyw arderchawl
 Lluryglas gwanas gwanan a hawl
 Gwenwyn yn amwyn am dir breinyawl
 powys
 Ae diffwys ae glwys a glyw y hawl
 Ef dynnyad yg cad eingyl urad ureuawl
 Ef dande rutle rutlan is gwawl
 Gweleis lywelyn eurdyn urtawl
 Yn vrtas dreic was dragywyrtawl
 Eil gweleis y dreis dros ganawl dyfyrdwy
 Eny trei tramwy llauw rwy rwyd hawl
 Gweleis aer am gaer oet engiryawl
 Talv pwyth dyt gwyth gweith canyseawl
 Ny ryweleis neb na bo canmawl
 Or dev y goreu a uo gwrawl
 Mi ath arwyre ath arwyrein myuyr

Eryr yn ryuwr prifwyr prydein
 Pryduawr lywelyn pryd dyn dadyein
 Prydas diesgus esgar dilein
 Esgynnu ar llu ar lle ewein
 Ysgymod goruod gorualch am brein
 Ysgymyn gwerylyn gwerlid gofyein
 Ysgymyt klodryt kwlwyd a llwyuein
 Llutedie ednic meirch mawrthie mein
 A lluoet yg gwisgoet yn ymosgrein
 Ar llinyn ar dynn ar dy kelein
 A llinon rae bron rae bro eurgrein
 Tyrrua klawt offa clod yn hofyein
 A thoruoet gwynet a gwyr llundein
 Kyfrann tonn a glann glasdir gwylein
 Golud mor yskrud ysgryd nortmein
 Llywelyn terwyn toryf agkyngsein
 Bieu'r gwyr ae goreu bacheu bychein
 Priodawr mwynglawr mon glod ysgein
 Areul golud pentud pentir gwychein
 Gwawr deheu goreu gwyr yn dyrein
 Gwenwyn a gwamar y deu gar gein
 Ae lyw kyueryw kyfwyrein a thrin

A thrychyd gwerin caer uyrtyr uein
 Ny seuis na thwr na bwr bu krein
 Nae argoed na choed na chadlys drein
 A rac pyrth bu syrth saesson ygrein
 Oet trist maer oet caer cletyf heb wein
 A chan llv pannu pen ar digrein
 A chan llaw lludwaw llann huadein
 Kilgerrann achlan a chlod goeluein
 A chlwy'r ar dyhet mawret mirein
 Yn aberteiuy tew oet urein vch benn

Yny doet perchen parchus gyurein
 Oet tew peleidyr creu creynt kicurein
 Calanet gorwet gortyfnessein
 Llywelyn boed hyn boed hwy dichwein
 No llywarch hybarch hybar giwein
 Nyd keladwy dreic dragon gyngsein
 Nyd kalan kyman gwr y gymein
 Hydwf yg gnif ae llif o lein
 Hud el yn ryuel hyd yn ruuein
 Ae raelod ae rod o riw uetgein
 Hyd y dwyre heul hyd y dwyrein
 Ysy my rwy't arglwy't argleidr
 Argledyr tir a gwir a gwennwlad
 Ysymy or kynghor kygwastad
 Kywesti peri peleidrad
 Ysymy ri ryuel diffreidat
 Diffryd gwyr eryr ardwylad
 Ysymy rwy't arglwy't erglywyad
 A glywir or tir ger tanad
 Y symy glew a llew a lleityad
 Yn ryuel aron orddyfynyad
 Ysymy wr a weryd y rad
 Y reidus galarus geilwad
 Ysymy ner yn arwynn dillad
 Yn arwein ysgin ysgarlad
 Ysymy nut haelvut huelueityad
 Ar lloegyr rwy llygrwys hep diwad

Ysymy ryterch rotyad eur melyn
 Molitor ym pob gwlad
 A mawrdud olud olygad
 A mordaf am alaf cillyad
 Ysymy run gadkun gvelkam rad
 Kydgaffael a hael a hwylyad
 Ef ymy y metwl diurad
 Mi itaw yn llaw yn llygad
 Ny henyw o afryw afrad
 Mi henwyf o henwyr y dad
 Llachar uar acuar crynyad
 Llachar uron o urydeu gwryad
 Lluchyeint gweilch am waleh gymiuyad
 Ual lluchynt estrawn wynt ystrad
 Hunyt nenn perchen parchus uad
 Parch aryfawr aruon angoryad
 Llywelyn dreis erlyn drussyad
 Dros deheu aghew oth angad
 Angor mor y mawr gymynad
 Angawr llawr lluryc duw am danad
 Ry chyngein prydein yn dibryder
 Y briodawr llawr yn llawn niuer
 Llywelyn gelyn nny galwer
 Y gelwir am dir am dud tymer
 Llewenyt lluoet llew yn bryder
 Llywyawdyr amerawdyr mor a lleuwer
 Y dylif kynrif kynebyker
 Y dylan am lann am leissyaid fer
 Teruyse tonn dilyse dyleinw aber
 Dylad anwastad ny osteker
 Teruynt twrwf rywynt yn ryw amser
 A rialluod lluoed llawer
 Toruoet yg kyhoet yg kyflawnder
 Taryaneu goleu ual y gweler
 Ry molant anant anaw kymer
 Ry molir y wir y orober
 Y vryd yn ryd yn reid niuer
 Y orofyn gwrar nny deler
 Y oruod goruod glod a glywer
 Y wyr am eryr ny am parer
 Y warae oreu pan waraer
 Y waew a oreu yn deuhanner
 Dinydyr yn dyt brwydyr yn yd brouer
 Dinodyng perging pargoeh hydryuer
 Dinas dreic vrtas eurdawn haelder
 Dinac o uynac pan ouynner
 Dyn yw llywelyn llywyawdyr tyner
 Doeth koeth kywrennin gwin a gwener
 Ar gwr ae rotes ny rann or pater
 Ae roto ef gwennuro gwynn ury'n vch ser

AWDYL.

EIDDUNYANT i dyn y duyn ar voes
 Y gymryt crefyd Cristyonic groes
 Anuogaun woglyd o anneirioes
 Kan ny uyr ae puyll pellet anvoes

Anreit ystyryeit ysbeit cissoes
O gadarn gadwent camp present poes
A vu oedauc doe hennu nyt oes
Yn hir nynnmys Duw dynnyaul einioes

Einyoes enryded rae llu anniueir
Yn lle ernewit a wna cadeir
A geiff a gaffier yn diatneir
O gywyt a gweith a guvch gellueir
Kan yttoed agheu yn agkyueir
Paub presennaul luyth leith agkyueir
Namyn y dyuettuy o Duu a mab Meir
Nyt oed iaun i dyn dyuedyt geir

Geir garuffraeth gwaeth gweith gyth-
Guae yt vuynt adref ac ef y gyt [gyuyt
Guae a goduy Duu druy syberuyt
Traha ae syrth ym poen yn pell deincryd
Guae ny llavur lles yn y yspryt
Ysbeit vyrr vydaul vot ym penyt
Guae a el ygkam ygkymlegyt Kayn
Kynryveloc lygrvat enbyt
Guae a vo yno diffro diffryt
Distaaed dolur dygyncur cymryt
Kymmeraud an Duu an diheuyd
Kanyes ef an goruc ac an gueryt
Goruchel reen reol diffryt
Goludauc Argluyd goleuat byt
Gorpuyt greaudyr nef nerth y gennyt
Gobryt guelet guled yn hed ynhyt

Yn hyd yn heduch hawd buyf oe glas
Glan Mechdeyrn glein gloyw deyrnas
Guledic nef a llaur a lluyr dinas
Llary Argluyd llauer lleuyn gwanas
Gwaeni wna kynnil kyn noe leas
Kymmot ar creaudyr ae rygreas
Credun i'n Reen rybendigas
Dwfu dyfn y hunu honneit y gas
Galwaf ymeiryaul ar y wenwas
A holl gradeu nef yn eu hadas
Am eiryolo Pedyr per y euras
Ar pobloed guerir guanched tras
Am eiryoluy saint Ezechias
Ar Veir vam i that y thec urdas
Am eiryoluy Meir ar y mab kuas
Nat eluyf yn llugyr yn lloc Idas
Nam gatto reen cyn deg pynnas
An reuin Kayn can Sathanas
Rac pobloed poen eu kyueithyas
Poet ef vyn Duu nef vo vyn Dinas
MEILIR AP GUALCHMAI AI CANT.

AWDL I DDUW

A GANT MEILIR AP GWALCHMAI.

KYVARCHAF i Dduu duyauul ueini
Kyvarchuel a del y daconi

Kyveiru cyvruyd cyvret am auyd
Kyvaruyd ym lluyd ym lluyr deithi
Traethaf arnaf ormeint ynni¹
Arveid ym kyvreid ym kyffroi
Kyffret a lluted a llaud yoli Creaudyr

A lluyr grevyd i grynnoi
A llafur a chur a chorff torri
A chyfyau hoedyau hylau² heli
A chymryt y gan Duu diuyn vi³
A Chymro divro divrat wedi
Diureit a newid ni vei chwant a llit
Divanu pressent⁴ presuyl gynhi
A chymrif⁵ oed guell no gwallrei
Rybuchet trinet tra vu velli⁶

Pwyll am kyveiryd
Or creaudyr or cyd
Or mab or yspryd
O'r iaunvryd vri

O'r drindaud undaud undras a mi
Un tra trugared unued ovri

Undec teir person
Uch Archeglylon
Un donyon neuion
Nerth heb drengi

Undanc uynt urthyf urth eu moli
Un duu ynt uynteu a diheu tri⁷
Truan o annyan ynny o ampyll
Tracharu pressent pres ganhyuyl
Tramoet om daun duu y gymhuyl
Tremynid uy mryd ym mrad a thuyll
Trugarauc douyt
Treilha uyg keryt
Hyd na buyf heruyt
Kreuyt kertdwyll

Credaf Crist neuoet neuct gannuyll
Cein vedyt uyn duu yn diu ystuyll
Ystwyll ystyryus deus defnyt
Dirnad digymrad gymryd bedyt
Delyessid yeuan yeuange deduyt
Diheu uab Duu nef yn dufyr echuyt

Achaus y dyfu
Vehel vri ym mru
Meir yr maurhav
Llu llyuenyt

Llaun uyt reen yny rihyt
Ry cherir yn hir yny heruyt
Hi yn vam uy thad
Hi yn uyyr heb uad
Hi yn hollaul rad

Yn rec ouyt

Hi yn uerch uy mab y mot yssyt
Hi yn chuaer y duu o duyauul fyt
Hi a haut borthes lles llin yenhyt
Rac lluyth uyth bechaud priaud prifuyt
Prynessid mab Duw mad gerennhyt

¹Traethaf ar mafor meint ⁵ chynnyf. — Ll. D. D.
y ynni. — Ll. D. D. ⁶Ny belli. — Ll. D. D.

²Hwylyaw. — Ll. D. D. ⁷Dyna y diwedd mewn
³Diwyhi. — Ll. D. D. rhai llavrav.

⁴Pressent diled. — Ll. D. D.

Enny goyguy gobruy gobryt
 Pryderun gyfnoel dyuod donyt
 A dafneu oe greu ar y groguyt
 Kredassant oe dau yn diuenyt
 Dendec ebostol dethol doethlyt
 Credun eu hydud¹ ac nyd aduyt
 Yn vndaud drindaud yn draguyt
 Traguytaul Duu tra gyuanuyt
 Traethaud o honaud a handenuyt
 Or drun ry loueist ry lauaruyt
 Yn affleu y geu a gyuytuyt
 Ac yn rynnaut fraut fraeth yt aduyt
 Yn vrdas heb d'as dros a bryduyt
 Am bryd ar gymryd gymraut am nuyt
 Kyuarus mynuus men y kaffuyt
 Ac yssy mi Duu a diuykuyt om druc
 Oe drugaret kyn mi traghuyt
 Ac am gunel peryt pan beriglyt
 Perfeith ueith ouec a dec daluyt
 Teilygdaud adaud adef guirin
 Treithitor tra mor tra maur deruyn
 Tirrygymyrth Crist o groes eduyt kethri
 Tryu am rygolli daeoni dyn
 Duu am due yno anau dremhyn
 Tramuy caraduy kaerua urtyt
 Deuissach gennhyt canys perthyn
 Dyfnu diuroet no met melyn
 Melus yu pechaud pan y herlyn digreid
 Mor drum yr eneid yn yt eduyt
 Ediuet masuet moes am kanlyn
 Ediuar auar ef nys dechryn
 Edieueryauc da Duu ae keinmyn
 Ef keif kerennhyt oe fyt fechyn
 Erythyolaf ren rebyt enuyn ar hynt
 Haut haetuy y fuysgynt huyl guynt gor-
 uyn
 Gorfyn oe dremyn dra myr drefred
 Y dreiau caret caru myned
 Myn yt ymdaeth Crist ar gein dyduet
 Daeor—kyn buyt abar am bo lluted
 Lluytid uyg kyuyd yg cyuir gred
 Yg kreuyt yn fyt yn fau ganred
 Yn dytuyn om duu ym dyled
 O gaduent pressent pres euriued
 Efryt uyt dechreu
 Dyn deuret dyureu
 Ae diuet ef diheu
 Aghen ygged
 Ac nys oes gochel gochuerau druyted
 Guely agklaear daear duted
 A guae ni or neid yn rydoded
 Yn rygnaud pechaud pall gynired
 Rac an tuyllau byth o beth hebred
 Y golli teithi tanc afneued
 Ac yssy yn vetyc a vet guared an geu
 A dodun yneu yn ymdired
 Yssef argluyt nef a nerthaed
 Y diouryd guyd guedy ryred

¹ Cyfod. — Ll. Coch.

Ac ym reen guynn guann ystlynet uyfi
 Ac ys meu erehi arch geinmyged
 Kyrreuiyt iut or meint meith gylhussed
 Ry unauthym o dym o dryc ueithred
 Am trugarauc argluyt trugarhaed
 urthyf

A mi y urthau nam gurthoded
 Am duu am diuyd arbed
 Erbyn braud trindaud trined

AWDYL WEDDI.

Am bo gan Duu am bo trugared
 Ny bo druc neued om gorvedho
 Bod ar iaun am ddaun ymdiheino
 Byt aun i gyt gryt gret a wellho
 Bod Duu a haeduyt ruyt am rivo
 Boed yn adef nef ym godefo
 Bydawl nef dichleis yr ae keisso ryd
 Brenhineid gynnyd crevyd credo
 Brenhin myr a syr am synhwyro
 Breinyawl yw y haul ar a holo
 Breint gwlat baradwys am kynhuys
 Brenhinyath gyuiu gyuir honno
 O brifluyr syhuuyr y synnio vymryt
 Brud gyt gelvydyt am kelvydo
 Kelyud ny dygret a ddywetto
 Nyt celuyd coelyd ar nythoelo
 Koeluyt a synnuyt a synno kywraint
 Koelaf Duw ar seint a breint eu bro
 Cristyawn uyf gan iaun dawn digyffro
 Cristus bwyf dawnuus yn y donio
 Cristnogaeth vaeth am digaetho
 Crist Geli vy ri am rydhao
 Ac ef Vrenhin nef am nodho rac guall
 Y ddaun ae ddeall am diwallo
 Diuallus Deus nym dyuanuo
 Diduyll y buyll ae krybuyllo
 Divrat y garyat yn yt garo
 Dinam ogonet y ae cretto
 Duu llyuyaudyr creaudyr am diduyllo
 Dedveu digamued am diuedo hyd
 vraut
 Devaut dibechaut ym a bucho
 O buchiant maurvot ef am rodo
 Rodyon ordywyll am diduyllo
 Dedveu digamwedd am diwedo
 Donyeu kyghoreu am cyghoro
 Kynghorur ar ur yr ae mynno gwar
 Kynghorvynt ny gar wrth ae karo
 Karu myyd ym am digaplo
 Karyat ae buyllyat ym ny ballo
 Car an dadyl dilyt am deuio
 Kerennyd Dovydd beunydd am bo
 MEILIR AP GWALCHEMAI.

AWDYL I DDUU.

OEDAF oed ymi reithaf ym bywyt
 Caru kymklegyt ygryt grymhaf
 Caryat diduyl a grybwyllaf
 Cared breint camued camhaf o gywyt
 Om bryt cyn gueryt y guaredaf
 Caru Duu i bawp oed bybyraf
 Mal y car seint breint breinholaf
 Canys caru Duu diatveiriaf gueith
 Eilueith rac cyfreith y kyvrivaf
 Ef yn diwael hael haul gymhennaf
 Ef yn ddigard hard y vard vydaf
 Ef divradu a chadu y dangnef uchaf
 Ef a oruc nef adef Adaf
 Ef yn un Duw guiu yn gyuiraf
 Undeb down digraun digreulonaf
 Ef yn dri a vu ni mynnaf ei var
 Ef yn drugar guâr yn hegaraf
 Ef yu'r Tat ef yu'r Mat muyaf
 Ef yu'r mab ef yu'r pap pennaf
 Ef yn yspryd glan gloywaf y defnyd
 Ef rihyd ryd ni ryvedaf
 Ef a gred y gret gret aduynaf
 Cret argel dirgel a dirganaf
 Credet baub i Duu deur naf gogonet
 Cret yn eidunet a eidunaf
 Cret vyvyr ystyr a ystyriaf
 Cret yn heb ymgel diogelaf
 Credadun yu ef yu eithaf drausgluyd
 Crist Argluyd culuyd ac nys celaf
 Credu camgyvreith ys dichweithaf
 Cret dysget reit gan yneit anaf
 Cret grevyd beunydd bennaf ysgogaun
 Credu y Dduu ae ddaun ys cyfiaunhaf
 Crettych¹ di vi y Keli kelvydaf
 Crettyuf di vy ri pan vo reittaf

MEILIR AP GUALCHMAI.

AWDYL MOLIANIANT I DDUU.

Duw Arglwyd erglyu dy volyant
 Duu a roddyat a rydd kyngueinyant
 Duw terwyn torvoed gogonyant
 Duu nefoedd dy nodva yn geugant
 Duu breinyauc a brynuys y gerant
 O'r poeneu ar pechaut a wnaethant
 Plant Adaf plenhigyon fuant
 Yn y pressen y pressuyllyassant
 Gan Dduu yn lleuver lleuychant
 Llu bedydd lleuenydd a gaffant
 Rac bron Meir muyaf y medyant
 Guerydon guiryon vyd an guarant
 A miangel deg dygant yn ganllau
 Yn cannll—divant

¹Neu, creffych.

Crevyduyr credu ryunaethant
 Yr creaudyr ae creuys i credant
 Ygkein ffaut y drindaut y trigyant
 Yn prydverth guerth prifgerd a ganant
 Reit i minneu le luru medyant
 Parhaus baraduys yu vy chuaut
 O eiryol miloed a milcant o'r teulu
 Parth adu ym parthant
 Gabriel Raphael am rivant yn gymmen
 Vygymmodi a wnaethant
 Yn y dydd ym priaut ym provant
 Yr Unduu nyr undaut ymgaduaut
 Yn rhinwedd rhadau ymrodant
 Yn uastat vygguesti a gatuaut
 Ygguynvyt rac lledvryt yn lluydyant
 Teyrned teyrnulad ymdygant
 Yn lleithic Duu guledic y guledychant
 Un parch vy perchi a vynnant

MEILIR AP GUALCHMAI.

AWDYL.

REEN riedauc ruyse kyverthi
 Rex ryngaf oth rob ruydvot voli
 Riain eiryan araut traethaut teithi
 Ym trugar Argluyd kuluyd Keli
 Canys ef an da an doeth gweini
 Duu guyl goludauc golychun di
 Nat elom yn lloc yn lle kyni
 Yn lluyr llu Malaen maledicti
 Mat mynychu dyn duyauul uedi
 Neges yn kymmell kymrodedri
 Yssym arsuyt maur mynet iddi
 Mechdeyrn caeroedd na cheryd di fi
 Kany unth vy fford nam ffurf erni
 Ernyuyant y dyn y digoni
 Ar Dduu yn gollug guall vynechi
 Ae dyckuy yn gam ygkymhelri uffern
 Affleu dihedd dihun grynu
 Cymrodauc auyd cymradu y vri
 Cymrodet vynet pan vo pont Deui
 Duy reit tristyt wed tregghi
 Ir a vo divro yn y divri

MEILIR AP GUALCHMAI.

AWDYL.

DIVRI divroed dyhed diheu
 Disgeuyt diffyt diffaut gynreu¹
 Diphara y dda y defodeu
 Cam gymmydauc cas kessenydyl vreu
 Kyntaf ae gestung gystud agheu

¹Neu, gymeu.

Aghnoeth aghen eghif ragen
 Rex rysgolychuyf ruyf ryvedeu
 Cyn digones Duu oe dehydyeu
 Duu a digones lles a llyssenen
 Llyuyd lleveryd a llavuryeu
 Llary a orue lluyr enguyr aneu
 Nym gattuy Reen yn ran vaden
 Rhodyssyt y Duu yn an dechreu
 Rod per paraduys parha goleu
 Ryn parassai Duu heb din eissen
 Yn y unaeth an gumaeth an gueithreden
 Gwae a goduy Duu dogyn berthodeu
 Duu a una denvyt phryt a ffruythen
 Diffrauythuyt daear druy gareden dyn
 Dinam vuyat a vu ae goreu

MEILIR AP GWALCHMAL.

AWDYL.

GOREU guaredret goreduyn ffau
 Gobrynnu gobruy gobuyl o honau
 Guerth ym rodeist dyn dynyaul andau
 Ath rodaf gyssul heb gas yndau
 Pan vynno Duu dy divuryau
 O dyllest present a phresuyl vrau
 Ket ath vo di golut goleu anau
 Nath dynnit eldit er i adau
 Na muy veru avar rhacdau
 Na cheryd i Duu duyn yi eiddau

MEILIR AP GUALCHMAL.

AWDYL UARWNAD

A GANT EINTAWN VAB GWALCHMEI Y NEST
 VERCH HYWEL.

AMSER mei meith dyt neud ryt roti
 Neud coed nad keithiw keinnliw kelli
 Neud llauar adar neud gwar gweilgi
 Neud gwaethrec gwanec gwynt yn edwi
 Neud arueu donyeu goteu gwedi
 Neud argel dawel nyd meu dewi
 Endewisy wenye o wynnou dir

Y am deruyn mawr meibyon Beli
 Oet hydreit wy'chyr llyr yn llenwi
 Oet hydyr am dylan gwynuan genthi
 Hyll nyd oet y detyf hi hwyretyf holi
 Hallt oet y dagreu digrawn heli
 Ar helw bun araf vch bannyeri tonn

Tynhegyl a gerteisy gortwfyrr deini
 Keintum gert y nest kyn noe tregi
 Cant cant y molyant mal eliuiri
 Canaf can uetwl afyrdwl erdi
 Canyad y marwnad mawr drueni
 Cannwyll Caduan lann o lenn bali

Canneid y synnhycid ger dissynni
 Gwain wargann wryr gall dyall dogni
 Gwreic nyd oet un urad garyad genthi
 Gweryd rut ae cut wedi tewi
 Gwael neuet maenwet mynwent iti
 Golo nest goleu direidi
 Golwe gwalch dwythualoh o brif deithi
 Gwenned gwawn ae dawn oe daeoni
 Gwynet anrydet oet reid wrthi
 Nyd oet fawd ry gnawd rin y genthi
 Gnawd oet dal eur mal yr y moli
 Ny ryvu doemach yr y doeni poen
 Penyd a uo mwy nor meu hebdi
 Neum goreu agheu agkyfnerthi
 Nyd ynglyw dyn byw or byd ual mi
 Ny chyueirch aghenn yawlwenn yoli
 Yr neb ry barther y ryborthi
 Nest yny hadawd wennawd weini
 Yt wyf pryderus ual pryderi
 Pryderawd keudawd kyfnerthi ny wnn

Nyd parabyt yw hwn ny uo peri
 Llenn argel issel ysym poeni
 Llut gwen lliw argen ar eryri
 Archaf ym arglwyd eulwyt keli
 Nyd ef a archaf arch egregi
 Arch yt wyf yn arch yn y erchi
 Am archuein riein reid ymeni
 Trwy diwyd eiryawl detuawl dewi
 A dec kymeint seint senet ureui
 Am vun a vudyt¹ y hamnodi
 Ar gystlwn priffwn y proffwydi
 Ar gyuoeth duw doeth y detholi
 Ar aghyueir meir ar merthyri
 Ae yny goteu gweti a dodaf

Am dodes nwyf ym adoedi
 Ny bu dyn mor gu gennhyf a hi
 Ny bo poen otef peder wy noti
 Ny byt da gan duw y ditoli
 Ny bo ditawl Nest nef boed eiti

AWDYL

A GANT EINTAWN M. GWALCHMEI Y LEN.
 M. IORUERTH.

YSSYM ut aryfrut kystut kedeyrn
 Estygyad kywlad kyflawn deyrn
 Esgor difreidyad mad mychdeyrn
 Ysgar ysgenetyl gychwetyl gychwyrn
 Ysgwyd drud esgud esgyrn eliphant
 Ys gnawd yn yrdant ar y erdyrn
 Llywelyn llew glwys loegrwys lugyrn
 Llary gryc ieitheuyc llosc y theuyn
 Twrff torredwynt mawr mis chwef rawr
 chwyrn

Tud ammwyn terrwyn tir eurdeyrn

¹ Neu, vndynt.

A llafnawr dyrawr diruawr y dyn
 Arwynawl gwrawl nyd gwr anchwyn
 Nyd emyth nyd llyth yn llwyth heyrn
 Nyd ef yn ardwy adwy edeyrn
 Cochwet calanet keler yn kynnhor
 Kyneissor echdor aerdor eurdyrn
 Eirynf drablut angut angert dinbyrn
 Arbennic bennaeth mab maeth metgyrn

AWDYL

A GANT EINTAWN VAB GWALCHMEI Y DUW.

Duw dewin gwertheuin gwyrtneu
 Dywallaw atan rann oth radeu
 Dynyaton defnytyeist yth oteu
 Dynyawl dyn donyawc wyf uinnheu
 Dawn yssym yn yawn yn dyn ethrylith
 A thrylwyn bwylladeu
 Dyn wyf glan affan offerenneu
 Duw douyt rec ouyt reithleu
 Dryc uab wyf yd rwyf rym goreu
 Bytwn da bytwn diamheu
 Kyn mablan wythran weithredu
 Kyd bwyf drwc byt drugar ditheu
 Herwyf da greuyt dagreu dadolwch

Dydelwynt yn hydyr hyd vug grutyau
 Kan oruod kymmod om kamweteu
 Kyn bwyf rawd bedrawd ym plith beteu
 Kyn duod chwercw gyfnod chwetleu
 Kyn aduant puchyant pechodeu
 Duw am gad caryad y mywn caereu nef

Duw a glyw uy llef ymluc urydyeu
 Duw am gwnel gochel frawt oeruel freu
 Ffrwd vfern astrus frawtus frydyeu
 Duw am gwnel om gweith goleith gwelieu
 Duw am gwnel goglyd selwyd sulyeu
 Duw am difero om dafareu

Duw dwe ui atad y mawrdad meu
 Duw nym kerytych om keryteu
 Dyt y keryter y careteu

Diwet ny byt yt na dechreu ny bu
 Ny bwyf trist yth datleu

Boed ef y talwyf hael rwyf rieu
 Ar lann eurdonen yr y donyeu
 Can gur a dolur ar dal glinyeu
 Can gymryd penyd penn elineu
 Ym muchet gorwac yr geiryeu masswet

A doeth eithyr messur ar vug geneu
 Portheist yr pumoes gloses glas uereu
 Pym weli keli keluotodeu
 Porthwyfy boen edryt mynyt mynnheu
 Parthred a myned myn yth gogleu
 Penn cred vu weled dy welieu
 Pan yth archyllwyd oth archollen
 Can borth eglyyon gwylyon goleu
 Nyd perthyn yth tad mad vy madeu

Can pereist douyt dyt yn veu
 Nam gad y gythreul yr dy gethreul
 Dy groc croes wytin vrenhin vreinhyeu
 Difyrth chwechoes byd rac pyd poeneu
 Ymerawdyr greawdyr oth greu bu
 gwaedlyd

Godlawd ny bytaf oth gyureitheu
 Gwyn eu hyd vneich vywn eglwysseu
 Eglwysgar hygar hygadw glosesseu
 Diwetyn werin wiryon gathleu
 Dynyaton dynyon diamheu¹
 Gwae ef ae peris perygyl vraden²
 Pan wanpyd yessy yny asseu
 Gwedy doeth ef yr dioteu
 Duc anreith vfern yny affleu
 Ac wedy hynny hynn a oreu
 Gwir y pregethir y pregetheu
 Gweled yn myned mynwawl detfeu
 Gwyl gyuarchauael na chof amheu
 Goresgynnws mab duw difyeu nef vchod

Gormot yw bychod o bechodeu
 Yn vrten reen yn rann deheu
 Yn wrawl kedawl kyda seinhyeu
 Boed ef yn diben boed yn dibleu
 Heli yn enlli hyd yn henlleu
 Gwedy dywedwyd gan anwyd geu
 A gwedy heuyd gwyd gortercheu
 Gwedy kyssynhyaw kydyaw kadeu
 Gwedy dwyn goruynt wrth y goreu
 Gwedy gwydeu garu llu a lleu
 A lliaws achaws vcheneidieu
 Gwedy cardu rwy gwedy certe byd

Gwedy gwyd plegyd y plygeinyeu
 Gwedy am daeru barnu brodyeu
 Gwedy gwyth³ omet senet swyneu
 Gwedy gwasanaeth y pennaetheu
 Gwedy kygauawc keigyeu y dyndid

Gwedy llid ymlid yn ymlateu
 Gorpwyf y gan duw vry gwedy gwydyeu
 Goruod gorffowys baradwys beu
 Myn na byt dyn na hyn na yeu
 Men nas trawt trallawd trallwybyr eiss-
 yeu

Archaf arch y duw ar doreu nef

Na dotto pedyr gloeu
 Ym llutyas ym adas yr meu
 Ym tref tad ym caryad kereu
 Mihagel am del ym dwyn adneu
 Mal y duc kwyuyen llen a llyureu
 Mal dyuod Eluod eluyt geleu
 Mal creuyt hywyt kynnynt keneu
 Meir a Seinsilin Marthin Mattheu
 Marcus a lucas yonas eneu
 Ar duw uy eneid kyureid kyureu
 Eiryolwch seuwch yn ych swyteu [heu
 Medyr uy eiryawl Bawl pan del ym ag-

¹ Diamreu.—Ll. C.   ² Angen.—Ll. C.

³ Neu, gwynet.

Haer meidryawl nym dehawl om yn di-
Mi kyn bwyf araſ nym bo areu [heu
Mywn creuyt a fyt a fawd radeu
Mynnid ymeiryawl gretuawl graten
Men yd net duw doeth yth gyuoethen
Myned ym gward gwar vetylyeu
Molawd yr drindawd mal gwetieu
Menhid ym gyrruieynt mwyntant
creiryu Duw

A diouryd aruen

Aruod perfeith gweith goreu

Kyn gorwet y met poed meu

AWDYL

A GANT EINYAWN YAB GWALCHMEI Y DUW.

PERYF nef pura uyg keudawd
Par ym duw parablu o honawd
Parabyl gwir pan dreithir draethawd
Per uegys pur velys volawd
Perygyl yw y dyn y diwyrnawd
Pan uo yg caret buchot bechawd
Pan del rac yessy tri llu trallawd
Pawb a daw ataw pobyl uraw yr vrawd
Pobyl byd hyfryd eu difrawd a wneir

Ar ny wnel y gardawd

Educieryawc da duw ae kymerawd
A dynyon gwiryon yn eu gwyrdawd
Gwerin diwerin ny dyorgrawd
Gwae ef arglwyd nef ny uo parawd
Nyd oes darogan dyn truan trawd
Or gwr an goreu mateu metdawd
Cretti y daw rac llaw yn llwrw anrawd
Vn dyt a douyt ynni ae dywawd
Y cosbir enwir y cosbawd aer gyd

Ar genedyl uedyssawd

Ae eissyoes kyn gloes glasuet tywawd
Penydywn gwetwn yn ynn gwetdawd

Crist eli keli can uveltawd¹

Na chysbytnw uod heb ysbytnawd
Gwennwlad nef yn aduwyndawd
Gwypm edryt douyt deuawd y radeu

Ny rydraeth nep tavawd

Ragorwn greuyt a fyt a fawd
Rac agheu lledrad brad bredychawd
Gwetiwn gwyln bytwn barawd
Parth ar gwr arwr an ry warawd
Pan doeth yessu vry oe vrenhindawd
Yt oet pym hoes byd yn gyd gaethnawd
Yg gauael yg gwael yg gwaelawd uffern

Yn affleu oerwern yn edrygnawd

Ardunedic duw ardelw o honawd
A wnaſ arglwyd naſ nerth pob kiwdawd
Cadwn vrent deweint canys deuawd
Duw ner ny gymer gam esgussawd
Na chysgwn canwn canon arawd

¹ Neu, ufullawd.

Can nyd o gysgu y daw gwasgawd
Ar duw adef y nef uy llef llwyprawd
Yny edrinaw ury rac y drindawd
Y ereli ym ri rwyf vawrawd gwerthuawr
Gwrthryn uy eneid pan ol om knawd
Boed ef y bytwyf gwedy bedrawd
Kyd ar vnduw mawr yn y vndawd

AWDYL

A GANT EINYAWN. M. GWALCHMEI Y DUW.

ADEF nef neirthyad oth rad boed rwyd
Erglyw om gweti keli kulwyd
Argledyr o honaf naſ nawt hywyd
Argleidryad meidryad medyr om awyt
Ar eu pechodeu puchswn arwyd crog

Ym dwyn croes yr crist ar uy ysgwyd

Agheu yr eneid aureid aurwyd
A daw am buchyaw ambechrwyd
Bychod gouyged trwyted tramgwyd
Buchet anvedret o ynvydrwyd
Beich o bechodeu nyd bychodrwyd
Bychdid¹ dall aghall aghyuarwyd

Kyn glassu vvg gwet kyn glasuet gwyd

Glessin deyerin werin wogwyd

Kyn dyuod kyunod ny kyfnerthrwyt

Kennadeu agheu yn gyuarwyd

Kyn boed ym oerglat boed ym arglwyd

Ry dalwyf yawn yn radlawn rwyd

Kan edivarwech kyfrwyd ym yessu

Wedy kymynnv ym kymhenrwyd

Kyn del ar grutyeu dagreu dygwyd

Kyn gwerydre lann nyd gwaradwyd

Edwyn uyt treul dyn trugeinnlwyd

Aduyt hoetyl hitlaw rac llaw ny llwyd

Aduyn² pob gorllwyn pan dy orllwyd

Aduwyn arall pall pwyllaw eilwyd

Aduwyn met a gwlet gwledic hylwyd

Aduwyn haf hirwyn kein llwyn canllwyd

Aduwyn march penhill ebrill ebrwyd

Aduwyn ym gware gwaew ac arwyd

Aduwyn uyt ysgwyd ar deur ysgwyd

Aduwyn huysgwr gwr a gorwyd

Aduwyn gwyr terwyn taer gyuannwyd

Cad—pan uyt kedeyrn yn ymorthwyd

Aduwynach kynach kennyf boed rwyd

Keinuoli keli kalonnogrwyt

MARWNAD FADAWG AP GRUFFUDD MAELOR.

EINION WANN AI CANT.

NEUD rhaid am Fadawg trengi ciwdodoedd
Gwalch cadoedd cadrfalch ri

¹ Bychydig.—Ll. C.

² Addwyn.—Ll. C.

Neud trai calon donn dug fi
 Ac neud trwydoll oi golli
 O golli Madawg edgyllaeth cofion
 Gwyw calon gan hiraeth
 Gwawr llawr llwyddedig bennaeth
 Gwae ei fro ai frodyr maeth
 Maeth Madawg mynawg mynadrwydd
 wyrth lwy

Ac wrth lew ymorehwydd
 Arf tarf terfyn ehangrwydd
 Aerwr oreu pei canmlwydd
 Canmlwydd ydd oedd raid ruddelwch i
 fod

I fad gynnhâl heddwch
 Gwalch brynn brenin yniâlweh
 Gwael nad byw byd neud amdrwch
 Trwch yw'r gwr arwr ardwyad gwerin

A goreu o fab tad
 Ef oedd aerllew arllwybr cad
 Ef oedd arlleng pymthengwlad
 Gwladoedd ni debyg glud oeddlw¹
 Ymmyd—Madawg oedd cyn heddiw
 Esgor oi dud nad ydiw
 Ysgor gadw ysgwyd fradw friw
 Briw galch ei rodawg o ryw tymhestyl
 cad

Cynnoer wely diddestl
 Gwr a wnair fal gwair fab gwestl
 Gwyr wawr yn llawr llynn Egwestl
 Diwestl² ei ysgor yscwynais nad byw
 Hael or rhwy rygollais
 Blaidd blaengar blawdd trydar trais
 Trei hoeddyl ei hoed yr borthais
 Porthais alar trwm tramawr odrig gwyth
 Am wawr llwyth a lleithig
 Am eryr gwyr gwaith fuddig
 Am ior aerdor urddedig
 Arddas teyrnas teyrn arfrudd cad
 Tringyrehiad tra fu fudd
 Trymfryd byd bod yn achludd
 Traws maws Madawg mab Gruffudd
 Am fab Gruffudd lary lawch ynaid i'm
 ken

Nid mau wen wedd honnaid
 I bob rhwyf rhwysg orddyfnaid
 Diwedd nod rhuddfedd neud rhaid

EINGION WANN I FADAWG AP GRUFFUDD.

SEF yw teyrnllwyw teyrnllaw Fadawg
 Par enwawg pair anaw
 Teyrnedd teyrn ganllaw
 Teyrnas addas iddaw
 Iddaw lu ganllaw geinllwyw hyfag cyrdd

¹Neu, edliw. ²Neu, Diddestl.

Cerddorion ofynag
 Rhwyf ner by archer bynnag
 Nid rhyw i'm ner rhoddi nag
 Dinag Loegr arac eryres amwyn
 Bardd gyflwyn beirdd gyfles
 Dyn a'i mawl llwyrr ganmawl lles
 Dawn i'm rhwyf Duw ai rhoddes
 Rhoddes Duw ym llyw y llafn waedlif
 A'i ysgyr—ysgyrion yngnif
 Rhwyd Brynaich branes wrthgrif
 Rhad ô'i genniad y gennyf
 Ynghynnif Madawg anghynnwys ei dorf
 Ai daerfar ar Loegrwys
 Rhwydd y ceidw cad am ddiffwys
 Rhwydd glyw tra fo byw Bowys
 Powys nen perchen parch woddef espyd
 Ys bo Duw gydag ef
 Rhwym cad yn cadw ei addef
 Rhwyf byd ys hyfryd os ef

MARWNAD Y LEWELYN AB IORUERTH.

EINIYAWN WANN AE CANT.

Mawr dilyw detyw am dirion vrtyn
 Llywelyn llyw dragon
 Gosgymon gwyth drwyth drudyon
 Gorparth pybyl pobyl dynyadon

Dynyadon deon dily am y dwyn
 Dolor kwyn ae kyffry
 Gwr gwrnt blant hydyr uolyant hy
 Gwyr vraw gwir vrenhin kymry

Kymry wawr warant yr werin nyd hawt
 Nid heddwch tragorllin
 Aer uyr aryf kyrt kettennin
 Aruoll brwyngoll brenhin

Brenin tir rywir ryuet yt etiw
 Nad eitaw uo wynet
 Namyn sarn drumein vein vet
 Namyn seith drudneith droeduet

Ny met llywelyn llyw mawrgoeth wynet
 Adrysset dreis anoeth
 Mab duw ae duc yw gyuoeth
 Mab mam meir dinam mawr doeth

Doethon lleygyon lluduryd oes anawt
 Ys einym oll y gyd
 Treis duw dwyn hael o an byd
 Ac wedy treis duw tristyd

Tristyd am ergyd mawrgerth na bu hyn
 Llywelyn llyw arberth

Mab diuei difefyl y nerth
Mab diwan eiryan iorwerth

Iornerth essillyd aruogyon y hil

Hael gynnil gynreinyon
Gwae ni wynet orchordon
Gweled llawr ar llyw mawr mon

Monwyssyon maon mawr kynnetyf awch
llw

Aweh llywyawdyr rae annetyf
Modur vur parhaus ddetyf
— heid nur greid gretyf

Gretuawl lywelyn grym g—r ber toryf
Teruynwyd y amser
Ysgrud uad dreic feleic fer
Ysgwn ysgwyd rwyd racter

Racter y niuer naf lledneis y hil
Hael urenhin kemeis
Gwaew dur yn yt treul — is
Gwan — gwyl ual y gweleis

Gweleis yn lawen lyw meith y deruyn
Gan lywelyn ganweith

— kanhymdeith
Ae lu o led y anreith

Anreithwyd mab duw dewin holl wybod
Llwybyr ehang y myddin
Am eryr gwyr goreuwin
Canllaw branhes trachwres trin

Trinhei on gwron goruawr vur drallawt
O drilliw ysgwydawl
Pan gwyddawd cad vlawd vleidgawr
Pan golles gwyr mon gwr mawr
Mawr dilyw detyw &c.

EINYAWN WANN AE CANT Y LYWELYN AP IORUERTH.

LLYWELYN gelyn golofyn plymnwyd
Lew—ar les beird e magwyd
Roi e wann yw e annwyd
A rac pob cadarn catwyd

Cadw dduw lywelyn lyw ongyr aelaw
E alon nyw hesgyr
Cedryn llu cadarnllaw gwyr
Cadarnloes eiryoës eryr

Eryr mawr dewrwyr mae y delw y gall—
Na byddwn a dy helw [wn
Hard e vard vod yth arddelw
Hawd yr byt gennyt gynnelw

Hawd kynnelw uy rwyf rwyd ouec
Mordaf—rwyse mawrdon wrth garree
Gweleth beileth balchdawn rwydlawn rre
Gwalch gwreid teyrneid tec

Tec goryw uy llyw llauyn greulawn
ualch gwr

Ar y gar ae estrawn
Peryf hael o lin meruynyawn
Prud yny ddeurud y ddawn

Yth dawn gyreh gynnyrch gynneddyf
Emreis wrd

O orddwy frane a seis
Llyw glyw glewdrut yth weleis
Lloegyr goelkerth llwybyr draferth dreis

Treissyaw a orue tros deruyn ual gwr
Ar y gar ae elyn¹

Llawch kerd mawr angerd meruyn
Llyw kat leidyat lywelyn
Llywelyn gelyn golofyn, &c.

LLYMA DADOLWCH

A GANT EINIYAWN WANN Y DAUYD VAP
LLYWELYN.

BRENHIN kywrenhin kywir yny dyt
Hael dauyt hawl i tir
Bolchlaun lut am dut am tir
Beilch ae geilw balch y gelwir

Ry gelwir ar tir ar teiror prydein
Gwr vrtein gwrhyd por
Yn hawl chwyryn deyrn tut ior
Yn hael ehelaeth gyghor

Kyghor a rotaf y rwyf mon llawryt
Hael dauyt hil doethon
Bid lary bid lawch kertoryon
Bid lew a bid lyw dragon

Dragon vt dremrut dreic emreis val
Prif gynnyt keuyn yr eis [prut
O neirthiad ner nenn lledneis
Ac o nerthoet kadoet keis

Na cheis vy ystwg om estygyt vr
Yn wiryon ym-plygyt
Na chassa vi vawr dauyt
Ny chassa mab duw dedwyd

Dedwyd rwyf aerglwyf eurglet arderch-
awc

Archaf yt yth laryet
Breinyawl hawl hylwyd orsset
Breenhin trin trugaret

¹ Neu, ef goreu o vab dyn.

Trugarawe dauyt tricyawt om mawr-
dawn

Uy mardeir om tauawd
Cadeu dor cor kymhendawd
Cedawl kadw vi yth gysgawd

O gysgawd dauawd da yr awr y med-
reis

Ymadrawt a duw mawr
Diwen dy uar lachar lawr
Dineuyl vt prut priodawr

Priodawr pryduawr prydein adlam gwr

Wyt goreu o uab mam
Na char a mi meith gytkam
Ac na chred guhuted gam

Nyd cam canmawl hawl hwyl gynnyd
eirchyad

Y erchi kerennhyt
Tormennawc deifnyawc dauyt
Teu glod om dyuod ym dyt

Y dyt rwyd arglwyd argledyr gorllin
llu

Y llochir pob edein
Kedawl budugawl bytin
Kadyr ryd kadw yth uryd urenhin
Brenhin kywrenhin &c.

AWDYL Y RUFFUT M. LLYWELYN.

E. WAN AE CANT.

KET del y ruffud vud gynnan o dda

A ddyglut mor y lan
Peunoeth doeth dethol gynran
Peunyd y ryd ac y ran

Ym ran llit ogyruan llawer a archaf

A gaffaf ym naf ner
Dyn kymhen wyf ae kymher
Deu kymeint rif seithrif ser

A dan ser ny byd ac ny bu vn well

Vawr glot bell diballv
Oes ellwng bud rud rannu
Eissillyd wrth y ssyllv

Syller e hyder hydyr raen y ongyr

Vn angert a serlymaen
A braw gwayw gwise haearngaen
A dreid val bleid yn y blaen

Bleinyat gat hwylgat haelonaeth a geidw
Heb gytuot bygylaeth

Ardwy llu llaw ehelaeth
Eurdeyrn medgyrn ae maeth

Ny maeth bygylaeth bu gelyn y freinc

Boet frawdus y deruyn
O haelon haelaf mab dyn
Hawl llu haeluab llywelyn

Mab llywelyn hael hawl gyua eirchyeit

Erchwyn greit grym tyrrua
Wyt rwyf cat cetwyr ddiua
Wyt rodyat rudeur afya

A gaffo fy llyw llaw fodyawc o vud

Ef a uyd gwasgarawc
Ar lles beird bwrdd digudyawc
Ar llet byt boet hirhoedlawc

Hirhoedlawc vor gwas gwise eurduddet

Hard—gnawt yw vard ouyget
Ny lleueur geir gorchalet
Ac ny llud cat wossud ket
Ket del y ruffud &c.

ENGLYNION

A GANT GWGAWN BRÏDYDD I LYWELYN
FAB IORWERTH.

RHUTHR a ddug fy llyw llew diarswyd

Traws—tros Gynary y clywyd
Fal rhuthr ereyr aur ysgwyd
Cynon fab Cul fanawyd [glod
Rhuthr a ddug fy llyw aeth tra llyr ei

Ei glybod bu myfyr
Rhuthr gwydd glyw gwythlawn ongyr
Llyna ruthr aruthr eryr
Rhuthr a ddug fy naf nawell yw or gwyr

Nor goreu or dilyw
Rhuthr cadarn cedeirn ddistryw
Cad gyfamrudd lledrudd llyw
Rhuthr a ddug nid ffug er ffossawd fy

Llangollen ddiwarnawd [ll yw
Rhuthr didange aerdrange aerdrawd
Arf glyw a glywir hyd frawd
Rhuthr a ddug nid ffug ffwyr ddylyn

Bryneich—braw uddudd a ddychryn
Augeu goleu pob gelyn
Angad leiddiad Lywelyn

AWDL FARWNAD IORWERTH FAB OWAIN.

SEISSYLL BRYFFWRCH AI CANT.

CHWEDL am daw dolur ei gofain
Chweddl dirfawr dirfarch gyfrwynein

Chweddl rhybir rhyhydr ei ysgain
 Chweddl agarw marw mawrfab Owain
 O newydd yn neheu a dwyrain
 Yn ormodd yn ames Prydain
 Llaw-wag cyrdd gwedi car dilain
 Lawer cof canthudd a ddichwain
 Ar ol erbylu cyrdd nid coellain ei ddwyn
 Oddyma hyd Rufain
 Canys marw lor cor cywain
 Chweddl mwyfwy garw dramwydrumain
 I Faig ni bu ddadwyrain
 Bychan hudd ei fedydd a fain
 Oer gywasg gywisg pridd a main
 Llan dutchyd¹ am glod orwyrain
 Rhwyfiadur dygenrad digain
 Rhwyf Arfon lorwerth fab Ewain

MARWNAD OWEIN GWYNEDD.

SEISSYLL BRYFFWRCH AI CANT.

Duw gennyf Duw peryf perffaith
 Duw dofydd Duw parchrydd parchraith
 Duw gwerthfawr gwerthefin gwniaith
 Duw drindawd bwyf priawd prifaith
 I edmyg dinag dinas mawrfaith clod
 Cleddyfrudd yn amrhaith
 Cerdd farwnad i'm rhwyf om rhwylwaith
 Cwbl ddigable barable ber araith
 Mur gwyndyd mad gwynfyd gwyniaith
 Mab Gruffudd ced fawrfudd fawrfaith
 Gwae eirchiaid erchi gossymddaith
 Gwae feirdd byd a bedydd oi laith
 Am borthloedd miloedd mil canwaith
 Am borthi galar uwy golaith
 Gwedi Owein mon mor ddiobaith cyrdd
 Cerddorion mor ynt gaith
 Twr dygyn diganwn oi angrhaith
 Tranc or ddraig ar ddragon oddaith
 Gwedi bod fy naf yn nef ym mhressent
 Nid oes prysur affaith
 Gwyr Prydain ym mhryder hirfaith
 Eu gweled neud gwala ditfaith
 Neum gorchudd gorchoddion
 Neud gormail gormodd o ymdaith
 Neud afrwydd neud efrydd gobaith
 Neud Cymru cynriw ei chyfaith
 Cymreith gar llachar lluchryfig Arthur
 Gosgordd dor am gor am gynnig
 Gwasgarei gweisgfeirch mai mawrchig
 Ced hyrwydd friwlwydd frwyn dyfig
 Colofn clwyf nid oedd clod fenfig
 Rhac traeth caer yn aer yn arfod gweilgi
 Cil gwri cil wellig

[¹Neu, dutelyd.

Bu y gwyr cyleh llyr yn llewig
 Gan ei lladd or llew gosgeiddig
 Rhif trychan celain o drychion camawn
 Oedd cynmait un mestig
 Bar anwar wnar wenwynig
 Bu estrawn i ystrad Meurig
 Gwae werin Addaf addoed mab Gruffudd
 Geleurudd galar dig
 Dwyn Owain twy coelfain ceinmig
 Dygant graig aerddraig ar ddrussig
 Oedd casnar post trydar treisblyg
 Oedd castell hiriell hwyr wellig
 Oedd meidrawl meddwl oedd myddig
 I wan—I warad ei ddiffig
 Oedd rwyf eli feirdd heirdd hirdrig
 Oedd rebydd coel rydd celennig
 Oedd cwyn trange pob tra a diffig
 Oedd colofn yn ofn an dyfnig
 Oedd terfyn cardd oedd car ddeuddyblig
 Oedd calon calan Nadolig

CAN I'R ARGLWYDD RYS.

SEISSYLL BRYFFWRCH AI CANT.

Duw rym roddwy
 Rheiddun arlwy erlid cyngor
 Rhodd fodd fedru
 Rhif brif brydu bryddest ragor
 Rhwyech wych wenwawd
 Rhag deg draethawd a draethitor
 Rhod glod gleudaer
 Ym mhedeiraer ym mhedeiror
 Rhudd brudd breon
 Rhos dros drychon alon elor
 Rhygn dygn disgyn
 Rhwysg wrysg wrysgryn wosgryn wos-
 gor
 Rhys wrys wrysiad
 Rhyw lyw lychiad gad gywangor
 Graid haid hygar
 Grym lym lachar gwrddfar gynor
 Clod gyfragod
 Corf gyfarfod rhod glod gludaw
 Cardd gyfarwar
 Car gyfarbar gyferbyniaw
 Gwanai drwy wrys
 Gwanai drwy frys Rys rwyf anaw
 Gwanai drwy gorf
 Ynghyfaerdorf ynghyfaerdaw
 Gwentydd gwrthlawr
 Gwentydd aessawr osswydd gwyddaw
 Gwan yn aer rain
 Gwyr yn aergrain yn ergrydiaw
 Gweilch yn aergrwydr
 Gweilch yn aerfrwydr gweilch yn aer-
 fraw

Coelewyydd celain
 Coelfain i frain ni faith adaw
 Yn llawn llunwerth
 Yn lle coelferth Lloegr ddyludaw
 A glyw tra glyw
 A llyw tra llyw trillu rhagddaw
 A thref tra thref
 A llef tra llef trallan llywiau
 A barf ar farf
 Ac ingl ar darf godwrf giliaw
 A llyry tra llyry
 A llwrw tra llwrw aerfwrw urthiaw
 A llafn tra llafn
 A llid tra, llid tremid treiddiaw
 A gwr tra gwr
 A thwr tra thwr yn trachwynaw
 A gwyth tra gwyth
 A gwaith tra gwaith daith derfyniaw
 Rhyn wyn wenwyn
 Rhad tad terwyn torf ymandaw
 Rhod fod falc'hrydd
 Rhad fad fedydd—heidydd heidiaw
 Rhys rhos gyffro
 Rhag pyrth Penfro yn pebylliau
 Ni lefaïs neb
 Amgylch moreb mor anhuniawg
 Na thwyll na thrais
 Rhag rhwyf Kemeis camp ardderchawg
 Cawsant warthrudd
 Gan fab Gruffudd prudd prifaerawg
 Rhag twr Gwallter
 Blaidd traidd trymder tra niferawg
 Rhac pumieirll taer
 Oedd ef yn caer yn gadfarchawg
 Un iarll Cernyw
 Rhac ein aerllyw eurlaw roddawg
 Ail iarll Bryste
 Rhac post cadeu oedd cadwynawg
 Trydydd iarll gwent
 Trydydd torment torf gymrwynawg
 Pedwerydd dig
 Oedd iarll padrig rhac pedryddawg
 Pumed iarll Clar
 Rhag gwalch gwanar oedd gwareddawg
 Lliwgoch tref Ual
 Llïd brid brenial braidd wasgarawg
 Llan Ystyphan
 Llyry byry boethfan llwrw bwrw beith-
 iawg
 Teulu ryn rys
 Teulu taer wrys llys lliosawg
 Teulu talfriw
 Aessawr fflamliw rhiw rhuddfoawg
 Gweli gwyar
 Gweli dayar gwar gorweiddiawg
 Gwerin aerlyw
 Gwaith gyfeilyw gwaith gyweliawg
 Gwen wlad Ewain
 A bro brydain a Brycheiniawg

AWDL Y RUFFUT MAELOR. M. MADAWC.

LLYGAD GWR AE CANT.

Y SYT yn argluyt eurglet ganllau
 Yssaut y gynnelu ardelu vrthau
 Ys da y gampeu heb guympau yn afyr-
 Ysyaun difyglu oe uygythyau [dul
 Grynaus vthyr yn ruthyr yn anreithiau
 Greddyf ddiletyf ddilesc urth gymrau
 Gruffut eur dilut duyiau egored
 Guaur maelaur drefred ged gyfluytau
 Goreu kyrechlam ym kyrcu attau
 Kanyd hart y uart uod y urthau
 Gurau yu y haul yn huylau y gryd
 Gur hyfryd yr byd bod y danau
 Nyd anamyl y vut heb orchutyau
 Nyd etiu heb da dyn y urthau
 Nyd anheirt yu ueirt uyrtoet uallau
 Nyd annaud tafaud diuyd itau
 Araf toruoet teruyn achubau
 Aruyt coeluein brein bryneich dreissiau
 Ar oleu ys mev myuyryau y gert
 Arureit angert ongyr uriuau
 Ruyf kyuir ker tir Tyssilyau
 Ruythaus deus diofyn racddau
 Ruysc aerlleu tryleu yn treulyau arueu
 A guyr dros uylcheu yn ualch arnau
 Ruyl carrec oua cauas yndau
 Raud saesson lladron yn eu lludau
 Ys dir oe uareu ddifuryau pob tur
 Ys anaut i ur y arueityau
 Drud a glud guladoet ymandau
 Doeth a choeth kyuoeth kyfunau
 Duys aerguys pouys poed eityau
 Detfeu teg tygu oe eurlau
 Dinam ddveig dragon eitunau
 Diryad cad kedeirn ordduyau
 Daun yssyt yn seuyll ganthau
 Duu o nef a uo nerth itau

LLYGAD GWR AE CANT

Y LYWELYN M. GRUFFUT. M. MA. AP GR.
 MAELOR.

HANBYCH well o bell bwyll ardderchawe
 O duw yn gyntaf naf niuerawc
 Heneuyt dedwyd odidawc dy bar
 Anescor dy uar uur tormenawc
 Ys byt yt arglwyd rwyd rutuoawc
 Llywelyn lluyt ueirch aruawc
 A chlod a goruod am geiryawc ddyffrynt
 Gwrawl hawl hwysgynt hynt hirlid-
 yawc
 A rechdyr ae wyr bynt waretawc
 Yt ddreic y weun wayw kyndynnyawc

Ar drewen yn boeth genhyd beithyawe
rwyf

Ac ar elsmwr glwyf glud uygedawe
Rugyl eryr ongyr angert vreinawc
Rae uluen cad cadarn dywyssawc
Ragod gynhossod kyhoatawe colofyn
Ef a dyf gorofyn hyd gaer ebrawe
Mab gruffut gleifrut glod wasgarawe
Mawrddrud afael hael o hil madawe
Mawr beir kyghyweir kynuarchawe yg-
hau

Mawretus dy wlad rad redegawe
A mi maal athro ethrylithawe
Myfyr yw ynof cof cadeiryawe
Prydaf yn ddyfnaf ytt ddeifnyawe powys
Pryduerth dy gynnwys gennhyf nerth-
Ys keffych ys kyffuryf enwawe [awe
Wrth dy uot nod yn gynnoethawe
Ac yn y gorffien gorffawe anrydet
Trugaret gan duw trugarawe

LLYMA DEIRAWDL

A GANT LLYGAT GWR Y RUFFUT UAB
MADAWC.

I.

HANBYCH well ruffut ueirt uut uylked
Hael cloduawr curawar arwyp gerted
Hyneuyt powys peues uyged hir

Perchen gwir a thir a theynged
Post prydein vrein wrt gylhussed
Pennyadur llafyndur llaw egored
Pendeuic gwledic gwlad amgyfred naf
Kawssam ny ut pennaf pan yth aned
Pan uei urwydyr eurgwydyr aergun
dyged

Yrhod ath alon pan yth holed
A thitheu yn gwyhaw pan goched dy
par

Ny chaei dy esgar escor lluted
Kiliaw ny uynny yr nep caled
Colofyn cad cadarnuleit lliwed
Kellennic frwythie frwythlawn gored
Kyrt—kertoryon eiduned
Ti goreu rieu rut wise ar lled
O gywan amws ar y ganued
Ti ureiscaf mab dyn o dir cred a wn

Yn prifgyrch priffwn praff dyled
Gnawd yt dreic dragon ymddired
Grym ysgwn ysgwyd wyarlled
Dyuod a goruod a gwared ath doryf
Ath deruyn yn lledled

Gnawd yth lys lysseit gynnired
Gorulycheu gan valch gyfyued
A metgyrn teyrn tec haelged yn llawn
A lliaws galch doed
Llwyry y gwyr gwrawl dy weithred

Dy uod yn arglwyf eurglawr treured
Y nep ath welo wrth weled dy dawn
Y gan duw gogoned

II.

Gogonyant frwythyant fraethlew gwaew-
rut

Gogyflawn o dawn yw dy deurut
Gorwynp heirt dy ueirt dy uut neud
adwen

Nad ydyw y dan gut
Gorawenus dreic ar dragon prut
Gwreitrwys enreis dros dreis drablut
Gwrawl hael kedawl cad lofrut ar-
glwyf

Vn eurglod wyd a nut
Eryr teyrnet teyrneit vt
Ar fyrt kyrt kertoryon duhut
Aer yrdang kyfrang kyfrannut
Gwryaf gorofyn lloegyrr ae chythrut
Aryf toruoet teruyn heb warthrut
Aruthyr goeluein brein bryneich gystut
O vertun gwawr gwychuawr dy gochrut
uylchlafyn

Dy ualchlys nyd ymgut
Anwer lyw luoet dirybut
Enwawe wyr madawe uap maredut
O honawd henyw dadannut
O honaf hanpych well ruffut

III.

Dewissaf arglwyf didramgwyf dro
Dywyssawc breinyawc brynn a thyno
Da gwyr dewissaw ae dewisso ef

Gwr a gynneil nef ae nerthao
Grym erdrym aerdreic yn deffro
Gretuawl hawl hwyl gynnyt pabo
Gruffut ged ddilut a dalyo powys
Gwrtuar a gynnwys vrowys vranvro
Goruolet y uyr kyrt ae kyrho
Goruynt chwetyl kenetyl ae canlyno
Gwr a obryn faw heb fo vn troeduet
Nyd mawr oe drosset neb ny dreissyo
Rwyse goteith pan lwyrweith losco
Rwyf diuefyl douyt ae gatto
Ry byt urtedic a vrto uy ner

Ny chymer hyder ae adawo
Bolchlafyn lud am dud a derllyto
Balch eryr dewrwyr doryf anosco
Beilch yw y gadweilch gadarnnglo mael-
awr

Breiselym orwytaur rotyon ymo
Cloduoraf fy naf naws a gryno
Ny byt angloduan y bann y bo
Gwiw yw clod hynod a honno tauawd
Yr aerllew parawd ae dirpero
Disisc wise wascawdueirt ymdro
Detueu hael wrth pawb ae holo
Dilesc eurgwydyr brwydyr bryd ar
gyffro cad

Dioual wlad a wledychu
 Dinac loegyr a rac wrawl flando
 Dewrwaleh teyrneit urenhineit uro
 Donnyawc yw uy llyw llafyngoch gymro
 Ny dwe duw y dawn a roto

LLEMMMA BYMHAWDL

A GANT LLYGAD GWR Y LYWELYN VAB
 GRUFFUD.¹

I.

KYUARCHAF y dduw dawn oruolet
 Kynnechreu donyeu dinam vawret
 Kynytu canu canyd ryved dreth
 O draethawd gyuanet
 Y uoli uy ri rwyf arllechwet
 Rutuoawc vreinyawc o urenhinet
 Ryuyg ut kessar treisuar trosset
 Ruthyrylm grym gruffut etiuet
 Rwyse urwyse ureise o ureint a dewret
 Rut bareu o beri cochwet
 Ryw itaw diryaw ereill diret
 Rwyf galon golofyn teyrnet
 Nyd wyf wr gwaclaw wrth y goelet
 O arglwyf gwladlwyf glod edrysset
 Nyd newidaf naf vn awruet a nep
 Aneprwyt dagneuet
 Llyw yssy ym ys amyl anrydet
 Lloegyr diua o diuefyl uonhet
 Llywelyn gelyn galon dachwet
 Llary wledic gwynuydic gwynet
 Llofrut brwydyr brydein gywrysset
 Llawhir ualeh gwreitualeh gorsset
 Llwyry hylwyt hael arglwyf eurglet
 Llew kemeis llym dreis drachywet
 Lle bo cad uragad uriwgoch rysset
 Llwyry orborth hyborth hep gymwet
 Gnaws mawr draws am ardal dyhet
 Gnawd itaw treityaw trwyddi beruet
 Am y wir byt dir or diwet
 Amgylch dyganwy mwyfwy y met
 A chilyaw racddaw a chalanet creu
 Ac o duch gwatneu gwaed ar darwet
 Dreic aruon aruod wythlonet
 Dragon diheueirch heirtveirch hartet
 Ny cheif seis y dreis y droeduet oe vro
 Nys oes o gymro y gymrodet

II.

Kymrodet uy llyw lluoet beri
 Nyd oes rwyf eryoes aer dyuysgi
 Kymro yw haelryw o hil Beli hir
 Yn herwyt y broui
 Euruut ny olut olud roti

¹ I Lywelyn ab Iorwerth, modd LL. P. P.

Aeruleit arwreit o eryri
 Eryr ar geinwyr gamwri dinam
 Neud einym y uoli
 Eurgoryf toryf tyryoet o loski
 Argae gryd greidyawl wrhydri
 Arwr bar taeruar yn torri cadeu
 Cadarnurwydyr ystoui
 Aer dalmithyr hylithyr haeloni
 Aryf lluoet eur wiscoet wiscei
 Arwyp ner hyder hyd teiui uetyant
 Ny vet nep y gospi
 Llywelyn lloegrwys ueistrol
 Llew breinnyawl brenhinet teithi
 Llary deyrn kedyrn yn cadw gwesti kyrt
 Kertoryon gyflochi
 Koelvein brein bryneich gyuogi
 Kelennic braues berthles borthi
 Kilyaw ny oruc yr caledi gawr
 Gwr ehofyn y gyni
 Parawd uyt metyant met beirt ym ri
 Pob kyman darogan derui
 O bwlfort osgort ysgwyd gochi hydyr
 Hyd eithaf kedweli
 Kan gaffael yn da dra heb dregi
 Gan uab duw didwyll gymodi
 Ys bo y diwet dawn berchi ar nef
 Ar neillaw kristol keli

III.

Llyw yssyn synnwyrnawr rihyt
 Lliwgoch y lafnawr aesawr uswyf
 Llyw deifnyawc lliwyawc lledled uyt y
 blas
 Llwyry waeth yw y gas noe gerennyt
 Llywelyn gelyn gal ouyt
 Llwyrgyrch darogan kyman keluyt
 Ny thykya rybut hael rebyt racdaw
 Llaw drallaw drin wychyt
 Y gwr ae rotes yn rwyf dedwyt
 Ar wynet arwynawl dreuyt
 Ae cadarnhao ked hywlyt yn hir
 Y amdiffyn tir rac toryf osswyt
 Nyd anwiw nyd anhof gynnyf
 Neud enwawc varchawc ueirch gore-
 wyt
 Y uod yn hynod hyneuyt gymro
 Ae gymry ae heluyt
 Ef diueiaf naf ry wnaeth douyt
 Yn y byd o bedwar defnyf
 Ef goreu rieu rec ouyt a wn
 Eryr suawtyn aer gyfludwyt
 Cad a wnaeth cadarn ymgeryt
 Am gyuoeth am gefyn gelorwyt
 Ny bu gad hwyllad heuelyt gyfred
 Er pan vu weithred weith ar deryt
 Breislew mon mwyrnawr wyndodyt
 Brynn derwin clo byddin clodryt
 Ny bu eduiar y dyt y kyrechawt
 Kyrech ehofyn essillyt

Gwelel wawr ar wyr lluosyt
 Ual gwr yn gwrthlat kowilyt
 A welel lywelyn lewenyt dragon
 Yg gymysc aruon ac eityonyt
 Nyd oet hawt llew aerulawt lluyt
 Y dreissyaw ger drws deuynynt
 Nys plygawt mab dyn bu donyawe fyt
 Nys plyko mab duw yn dragywynt

IV.

Teruyse taerllew glew glod ganynddeith
 Twryf torredwynt mawr uch mor ddiff-
 eith

Taleithawe deithawe dyfynyeith aber-
 fraw

Terwyn anreithyaw ruthyr anoleith
 Tylwyth frwyth fraethlym eu mawr-
 weith

Teilwng blwng blaengar ual goteith
 Taltheithawe aruawe aerbeith dineiwr

Teilu huysgwr ysgyuyl anreith
 Telediw gad gywiw gyfyeith
 Teletio balch a bylchlafyn curweith
 Taltheithawe mathraual meith yw dy
 derwyn

Arglwynt lywelyn lyw pedeiryeth
 Seuis yn ryuel diymgel deith
 Rac estrawn geneddyl gwyn anghyf-
 yeith

Seuit brenin nef breinyawl gyureith
 Gan eurwawr aerbeir y teir taleith

V.

Kyuarachaf y duw o dechreu molyant
 Mal y gallwyf oreu
 Kloduori or gwyf a geiryen
 Ym penn y pennaaf a gicleu
 Kynnwryf tan lluch uaran llecheu
 Kyfnewid newyt las ureu
 Kyuaryf wyf o rwyf rut lasneu yg gnif
 Kyuoethawe kynnif kynulaen cadeu
 Llywelyn nyd llese devodeu
 Llwybyr ehang ehofyn uydd meu
 Llyw yw hyd gerynw aed garnet y
 ueirch

Liaws ac kyueirch kefei nyd geu
 Llew gwynet gwynueith ardaleu
 Llywydr pobyl powys ar deheu
 Llwyrywys caer yn aer yn arueu
 Lloegyrr breityaw am brut anreithieu
 Yn ryuel frwythlawn dawn diameu
 Yn llat yn llosgi yn torri tyreu
 Yn ros a phenuro yn rusuae freinge
 Llwytedic y einge yn lluyteu
 Hil gruffit grymus gynnetueu
 Hael gyghor wrth wrth gerteu
 Hylathyr y ysgwyd escud bareu gwrnt
 Hylym yn kyhwrt kyhoed waedfreu
 Hylwry vwry uar gymell tretheu
 Hawlwr gwlad arall gwledic rieu

Hartet o nonet naen gaeren dreisdwyn
 Hirbel ual flanddwyn y flangyrcheu
 Hwyluawr dreic dragon gyucteu
 Heirt y ueirt yg gyleh y nyrtu
 Hylithyr y gweleis dyt golen y unt
 Ae uetgym wiroteu
 Iddaw y gynnal kletyual cleu
 Mal arthur waew dur y deruyneu
 Gwir urenin kymry kymreisc donyeu
 Gwrawl hawl boed hwyl o deheu

DADOLWCH I LYWELYN FAB IORWERTH.

ELIDIR SAIS AI CANT. O L. E. D.

GNAWD yr yfawdd glyw gloyw win—o
 fuall

O fuarth buelin
 Gnawd cathleu cogeu cyntefin
 Gnawd y tyf tywys o egin
 Gnawd y doeth cyfoeth cyfyewin
 Ni nawd nid llonydd a llwyfin¹
 Hiraeth am ry wnaeth rewin
 Braint brodryr gwellwyr gollewin
 Broder de braw aele elin
 Duw a mair a chwair yn chwerthin
 Chwerthid bryd o bryder chweurin
 Dothyw llew a lluchyg gorddin
 Detholwalch buddugfaleh byddin
 Llywelyn llyerw freyenhin
 Llary ddefawd llyw gwyrddrawd gwydrin
 Nid wyf gynnefawd gynnefin amchwyf
 Ni rybum gerddennin
 Edrych cyrdd cerddau Taliessin
 Edrych ni mor wyf eddein
 Ry ddarfod brau gyfnod Breiddin
 Ry ddywawd oi farddawd Ferddin
 Cyssul ath roddaf oth rin wyd goreu
 Gorofn tra nierin
 Ystyrych pan dreisych dros ffin
 Ystwnp pawb hyd ben ei ddeulin
 Bydd wrth wann gyfran gywrenin
 Bydd iawn llary² wrth gorddau iownllin
 Bydd wrddrud aer ddylud ddilin
 Dilein Loegr a llwgr oi gwerin
 Trugaredd ath fo oth feiun gaerwedd
 O garu Duw ddewin

KYNGOGION OR DADOLWCH.

Llywelyn hyddyn haedd am par cywlad
 Cyfluddion Udd kessar
 Om rhoddud rwyg ufeliar
 Da rodd dy fodd heb dy far
 Dy far Llywelyn a fu fawr i drwm
 Ei drymed am diddawr

¹Neu, allwynin. ²Neu, iownllary.

Eurdreth o drymyn pob llawr
 Aerdrange gwr ieuange gwriawr
 Gwr gwraf gorsaf gwersyll Afarwy
 Ei fareu am erchyll
 Aerflawdd Lloegr lluoedd erfyll
 Arfrudd er cyhudd nim cyll
 No cholled alaf elw freuner om tal
 Tebygach ym lawer
 Heb eisieu neb neuom¹ ner
 Oes wogawn² hwyldawn haelder
 Haelaf oedd Fordaf ath fawrdad am ged
 Nym gedynt arallwlad
 Eryf llu arwr lleiddiad
 Eryr ar gedwyr nam gad
 Nam gad i wybraw eb obryn dy far
 Oth fawr ehang derfyn
 Glew llawr cenedl fawr Eerfyn
 Glyw lliwelydd Lywelyn

ENGLYNION MARWNAD

EDNYFED FYCHAN A THEGWARED AP IARDDUR.
 ELIDIR SAIS AI CANT. O L. E. D.

UWCH ben bedd newydd Ednyfed y bum
 Ym bu deigr hyd arfed
 Cymraw Lloegr cymrwyn lliwed
 Cyman ced wychran weithred
 Gweithred Tegwared gynt y gweryd
 llawr
 Llawen beird oi wynfyd
 Gnawd oedd ei wayw yn waedlyd
 O waedlan rhuddai wan rhyd
 Rhodwyt ar gynryd oedd ar gyman llu
 Llary Ednyfed fychan
 Oedd Bann Gawr am ben garthan
 Pan gafas aerwas eurwan
 Erwan ym galar galan hyddfref ddwyn
 Meu ei ddwys ddioddef
 Tygiant eidduniant addef
 Tegwared Ednyfed nef
 Nodded nim rhodded rhag rhysgyr arfen
 Arfod Cai a Bedwyr
 Yngorofn trai trais fynyr³
 Y gwriawr cadwawr cedwyr
 Om cedwyr lary ni lawag daer
 Duw a wyr eu manag
 Gwresaic⁴ pybyl pobyl ofynag
 Gwers y mal arall y mag
 Or a fag daear hi ai dwg ai phlant
 Ai phlaeddd am gorllwg
 Bu ron ym am dragon drwg
 Dreigioedd amlaen oedd amlwg
 Oedd amlwg aerlladd cyn orllen gwydd-
 fedd

Fal gwyddfid cylch gwrysgen
 Glyw parchfawr ameu perchen
 Ai peirch Duw dofydd uch ben
 Uch ben ys——

AWDL MARWNAD HYWEL AB ARTHEN.

ELIDIR SAIS AI CANT. O L. E. D.

HOED an cyferyw cyfarwydd
 Yw duw am ein diheurwydd
 Hoeddl dewrwr can deryw ymgwydd
 Hydr ei wir am ei waradwydd
 Neud oerfedd haulonedd hylwydd
 Hylawch cerdd oedd'ef yngherthwydd
 Neud araf hywyl peri parodwydd
 Pur wohen diben dibechrwydd
 Cyn tewi rwyu tywarch glaswydd
 Gloes angeu nid anghyfarwydd
 Yspaid hir haelon yn ei orllwydd
 Yspyddawd oes barawd barthlwydd
 Ys bwyf yn oed dyn dengmlwydd ar
 hugain
 Rhag deulin fy Arglwydd

MARWNAD.

A GANT ELIDIR SAIS I RODRI AP OWEIN.
 O L. E. D.

DA ym goreu Mair fal yn maeth cul-
 wydd
 Celfyddyd wasanaeth
 Colofn nef nestig meidraeth
 Meidradur llafur pob llawnaeth
 Lleha fi fy rhi yn rhyolaeth nef
 Ith noddod frenhiniaeth
 Bendigws Dews dialaeth
 Diwolo ei weledigaeth
 Y pum torth ar pysg pysgaduriaeth
 gwyr
 Gorober ehelaeth
 Cyfran deg ei dygiaw a wnaeth
 Cyfri llu llydan o bennaeth
 Cyfraithgar ni gar neginiaeth¹ cyfren
 Cyfryw seint yn lywedyddiaeth
 Cyfoethau fy rhen nis rhydraeth tafawd
 Tan awyr ny hiraeth
 Hir ydd wyf oddnwyf yn alaeth
 Gwae brydain am briodoriaeth
 O golli rhodri neud rhygaeth eirchiaid
 Am parchai llu meddfaeth
 O golled ym galled mawrwaeth

¹Neu, neuo.   ²Neu, gwogaw.   ³Neu, nynyr.

⁴Neu, gwresain.

¹Neu, negyfiaeth, neu ueginaeth. ;

Gallas drais diredd catraeth
 Rhoddiad mad ym prydoedd pan aeth
 Rhoddi seirch a meirch marchogaeth
 Echwng Lloegr lledgynt farwolaeth
 Och Dduw a ddaw ef etwaeth
 I ystwg treiswyr treiswriaeth cynnygn
 Ynghynif prysuriaeth
 Dyn yn fyw ni fedd oi arfaeth
 Duw a fedd oi fuddugoliaeth
 Ernywaf gallaf edgyllaeth ir gwr
 Am gorug hynafiaeth
 Arglwydd nef noddod ddarparaeth
 Argledr hwn ith arglwyddiaeth

ELIDR SAIS I DDUW.

(O L. E. D.)

RHAID yw ym dillwng tylluedd pressent
 Canys prysyr ei hoferedd
 Rhedais o bechawd nid bychodedd
 O buchiant trigiant i'm trugaredd
 Trindod am dyeco o'm dygnedd¹
 I'm dogn eiddun wared wiredd
 Teirffordd y deuant etifedd ar Dduw
 Yn y ddyfydd pawb i'r frawd gyhedd
 Uchaf gwyr achaws gwirionedd
 Llwy gwyrdawd cyboedrawd² rhinwedd
 Ac ail yw priawd enw pruddedd
 Tros fwyniant trigiant trugaredd
 Tri da an goreu trydydd iw adaw
 Edifeiriawg da Dwy nyw gommedd
 Gomeddws Efa afal ddiwedd
 Afar fu iw char ei chywrysedd
 O Ddofydd y traethaf trwy gyhydedd
 O Iessu y traethws iossed
 Am doethdwy³ Dafydd am dudwedd yr
 Israel

Oesran y delwy i dangnhefedd
 Dydd y parcher rhai yn rhagyrwedd
 Y perchir eraill y parch argledd
 Cynadl a wna Crist wedi crogwedd
 Cynnadloedd pobloedd pawb i'w orsedd
 Cymhennaf yw i ddyn cyn ei ddiwedd
 Cymmodi a Duw cyn mud ym medd
 Cymryd oedd einym cymdionedd cwbl

Cyn cablu o Ddw ar ein buchedd
 Pechu yr digonsam o gam garedd
 Am gyrwyf drindawd dy drugaredd
 Messur a ddodir ar bob maswedd
 Moesen ai dywawd a Duw ai medd
 Goreu yw i ddyn diw ynyd peri
 Periglaur ei gymryd
 Canys goreu Duw diwyd
 Gwared plant rhag pla a thristyd

¹Neu, diguedd. ²Brawd.—Ll. C.
³Neu, dothyw, doethyw.

Gwr darpar y dirprwy lu byd
 Garawys cymmerth pwys penyd
 Dirfawr fu o feddwl ympryd
 Dirwest Duw bu deugain pryd
 Am Ddiw merchyr y brad dybu bryd
 iudas
 Bredychu ein yspryd
 A difiau ynn dyfu ledfryd
 Daly Iessu managu mwynglyd
 Duw gwener bu erau bu creulyd
 Crog ein tad an creis i gyd
 Gwnawn erddaw arddewl¹ enenyd
 Gwnaeth bob rhyw yn fyw oi febyd
 Duw Sadwrn ys aeth ys eithyd ym
 medd

Maddeuaint anhyfryd
 Trannoeth y goreu ail gwryd
 Gwirfab Duw dangos ei fywyd
 Duw Sul dwysaf cof awr y cyfyd haul
 Cyfodes oi weryd
 Chweddall mawr an deffry nid ef dyff-
 ryd
 Deffro Crist celi ein celfyddyd
 Culwydd an goreu ni ac an gweryd
 Argleidraid fab rhad ryhyd o garchar
 Bu ef a gyrchws ei arfeddyd
 Dug mab Duw o dân ac ergryd
 O oerwern Uffern wern wechlyd²
 O gyffro daear o gyffryd
 O garchar anghlaear anghlyd
 Aml syrthiasant blant oi blegyd
 Am greawdr ai grog yn waedlyd
 Wyth brifwyd y sydd ys enbyd
 Or wyth gwyth gwaethaf syberwyd
 Rygelwir fy naf can gan naf gennyd
 Galwaf difro pob dyfryd
 Ni bydd dadwoddeu dedwyddyd mab dyn
 Gan fab Duw oi wynfyd
 Yn oleu ys bo bu fy anwylyd³
 Ar nef ar nawdd Duw⁴ ai ddiffryd

ELIDR SAIS A GANT YR AWDL HON I DDUW.

(O L. E. D.)

Dir fydd ym brofi cyd coed breuawl byd
 An bedydd anianawl
 Duw Iewin breyenhin breiniawl
 Breiniawg wyd bro gadwyd gedawl
 Llehaa fi gan llu bedyddiawl
 Nam llea yn lle engiriawl
 Nam gossod om gosseb fydwyl
 Yn gosson dyniaddon dyniawl

¹Neu, arddelw. ²Neu, gwecklyd.
³Ys bo yn anwylyd.—Ll. ⁴Ar nad oedd duw.—Ll.
 P. P. P. P.

Crist a ddaw yn war yn wrawl dydd-
brawd

Ir dirprwy presennawl
A fo da ef gelwir dwywawl
A fo drwg a drig yn ddidawl¹
Yn nhaerdan affan uffernawl

Uffern dywyn² ddyfnas ei chanawl
Llawer un a ddaw eneidawl yn gwasg

Yn gwisgoedd corphorawl
Mau ddyddwyn morwyn ymeiriawl
Mair a phedr Maria a Phawl
Meu adrawdd ymadrawdd meidrawl
Udd meidriad medrwyd o waddawl
Y gwr a oreu awyrawl ednaint

Ac adneu daearawl
Erglyw fi arglwydd canhwynawl
Erglywed gwawr nyned³ nefawl
Tu y bwyf y bo dy gamawl
Tud yspryd an tad ysprydawl
I'r tad cyfarchaf rhwydd af fy rhen
Ac i'r mab ar yspryd gloywbryd glân
Nid trawdd im cofiau can ym cyfun
Nid rhaid yn amau llyfrau llen
I Crist y canaf ar fraint canon
Ceinwawd om tafawd ar draethawd
drwn

Llathraid fy marddair wedi merddin
Llethrid a berid o beir awen
Bar ochel uchel uch engylion
Bardd fyddaf i Dduw hyd tra fwyf ddyn
Archaf nawdd mab mair crair crededun
Creawdr ymerawdr llywiawdr llawen
Rhac oerwern gethern Uffern affan
Affleu a nodeu lle annoddun
Lleha fi Dofydd huenydd hyn
Llawer a wna Duw i'r dyniadon
Rhwyf nef a daear rhac taerfar tan
Y rhwng dy ddwyllaw rhac dy ddeulin
Gorugost wormes nith warafun
Gorfawr Dduw gorfod o Iuddewon
Am fedd Crist creawdr cred ysangen
Ys angraff angred yn ei gylchyn
Tros elfydd yn byd bid yn erwan
Trais Ierusalem gan sy ladin
Ac ail dirglais drais draw a ddygen
I'm ddigawn galar om car cadcun
Dwyn Dofydd oi du ac oi dirion
Dyfrydedd dyrwr hil mawr maelgwn
Hyd ymdeu gwynedd am ei gwynfan
Neud amddwll awyr neud hwyr hinon
Gallaf ith garaf ith gaer urdden
Gellid pob defnydd froydd frenhin
Can wyd tri nid rhaid yt amgen
Can wyt Dau pell goddeu ac un

DIWEDD.

[*Mac yr awdyll yn dechreu yn tu dal. 244 yn ddarn
o hon, neu y gwrthwyneb.*]

¹ Ddhwyl.—LL. C.   ² Neu, ddofn.

³ Neu, nyfed, fyned.

ELIDR SAIS A GANT YR AWDL
HON I DDUW.

O L. E. D.

Mawr o wr ei ddawn a ddyfu ym rhyd
I fryd mab kwas Mair o Iesu
Mad ganed ei fronged oi fru
Oi freiniawl gamawl gynnyddu
Ef yn llwyr an gwyr ef an gorwu
Ef goreu gorwyrain a fu
Ef wnaeth daear cyn dywu i fron
Fry o nef i'n canwu
Ef gwnaeth haul hwyfawr lewychu
Ef gwnaeth lloer a llewych or du
Ef gwnaeth trai a llanw a llwyr feddu byd
A bydoedd wledychu
Mor gyfiawn ei ddawn ddarparu
Mor ddigwl i feddwl fynnu
Mynnesynt fradwyr fredychu Crist
Creulonedd heb allu
Rygellynt galleu anghredu
Yngryd byd ryhyd ryfeddu
Gwnaetham nam arygam rywu
Rhyfeddoed rhyfedd ei adu
Ceisiaw rhag culwydd celu
Plant Addaf rhag addef i bechu
Ac Efa ac ef ai gwybu
Gwybid Duw gwybod a ddarfu
Goreu ym o'm rheen rhagfeddu
Rhwydd araith o briffaith brydu
Prydestawd wawd or trindawd traethu
Cymmhennaf yw ynn cymmhennu a Duw
Diwydwr ym nerthu
Nerthoedd gwyth gweithredoedd am bu
Gwaith dedwydd yw dadolychu
Cyn cystwng clwyf cyfrwng claddu
Cyn gweryd gorober digu
Cyna nnaaws tywaws tywarchu fynghnawd
Tywarchen o bobtu
Bwyf gwas Duw cyn nom gostegu
Gwst angen angeu riallu
Bwyf unfod wossod wassau
Oe weision iw wasanaethu
Am dyfynno Duw ym dyfynnu nef
Ar ei nawdd ai deulu

AWDYLL DDUYVAUL.

ELIDR SAIS AI CANT. O L. P. P.

BRENHIN gogonhet breinyaul y ueithret
Ny cheit oe barthret na phlet na phla
Pei na unel ——— hei vegys y harchei
—— rei ryvaur draha
Torri ygguahardon a chynnal lladron
A threissau gueinon gun nath dykya
Druc vyd or diued diuper y gamued
Drwy valch oer reuned ryvic nyt da
Ystyr di enuir heruyd a treithir

Gan ddau ny cheffir dim cynirha
 Eithr guiryoned a guâr tangneved
 A guir drugared val y gueda
 Edrych dy vuched kyn myned ith ved
 O gunaethost gamued na ryveda
 Bot yn dir talu ger bron yr Iessu
 Lle y guelo trillu y trallaut a una
 Guae i'r saul a gredan os camued a unan
 Yr tuyll nyt truan a divlanna
 Ac ny medyllo a ruy dirpero
 Y ruyf a gaffo nyt ymgoffhâ
 Cyt boet gyvanned bydaul gymmyrred
 Guledd guncir enrhyded uned a una
 Gueleis Lyuelyn luoed eil Mervyn
 A chymry tervyn yn y tyrra
 Gueleis bennaethu guyned a deheu
 Colofynnau cadeu cyd orsedfa
 Gueleis uyr yn trin a meirch mysterin
 A guin a guerin a guaruyva
 Gueleis liossyd a chyved beunydd
 A byt ar gynnydd gynnif guyrda
 Hynny aeth heibiau mal ymchoel dylau
 Mae paub yn adau oet dibarha
 Ny cheiff cyvoethauc vot yn hir hoedlauc
 Vuy no chynwinauc na chynhenna
 Ystyryeit pan vo rac poeneu a gro
 Ba beth a geisso beth a gassa
 Keisset pob detuyd y uled ny dervyd
 Lleuenydd llonydd ffyd a ffynna
 Na cheisset hocket truy gam gyhudet
 Nef yn y thecket kan nythyckya
 Pan luyr vedylier penyt pryt pryder
 Pan gam edyllder over Eva
 Nat oe gammoed ef yd aeth Argluyd nef
 Y pren dioded edyl traha
 Guae nyt mat anet bechodaul ueithret
 Tosted vydd guelet goluc luydrda
 Dangos ffrouylleu ae holl archolleu
 Ae gethreu ae greu ae groc a una
 Hynn a unaethum i beth a unaethost di
 Med Crist Celi rhi reid oed yna
 Bod gleindyt paraut yn erbyn Duydaut
 Rac trallaut pechaut devaut diva
 Guae uynt y kebydyon ar hocket dynyon
 Ac camvedylyon nyt adola
 Guelet eu madeu dros eu camuedeu
 Yn uffern boeneu benyt gudva
 A guelet mynet i nef ogonet
 Y saul a gaffet ar gyffurf da
 Y gan leuenydd y uled ni dervyd
 Yn dragyuyd ryd rat gymanva Amen.

AWDL I DUW.¹

ELIDIR SAIS AI CANT. O L. P. P.
 ER mab cyfarchaf ruydaf vy reen
 Ac yr tat ar yspryt gloyubryt glan

¹Ac i gofio Angau Dafydd ap Owain Gwynedd
 dybygwn: ehai E. Evans.

Nyt haud yn kofiau kan ym kyvun
 Nyt reit ym ammeu llyvrenu llen

Y Grist i kanaf arureint kanon
 Keimaut om tavaut ar draethaut drun
 Llathreit vy mardeir uedy Myrdin
 Llethrit a berit o beir awen

Barochel uchel uch Englylon
 Bard a vydaf i Duw tra vuyf dyn
 Archaf un mab meir creir credadun
 Creaudyr amheraudyr llyuyaudyr llauen

Rhac oeruern gethern Uffern aphan
 Afleu anodeu lle anodun
 Lleha vi Dofydd huenydd hyn
 Llaur a una duu yr dynyadon

Rhuyf nev a dayar rhac taerfar tân
 Y rug dy deulau rac dy deulin
 Gorugost ormes nych warawn
 Gorvaur Duu gorvod o Idewon

Am ved Krist creaudyr nef ys aghen
 Yr agkreiff agkret yn y gylchyn
 Tros eluyt ynyvut yn erwan
 Treis sersin pan Sylatin

Ac eil dirgleis treis trau a Dygen
 Ym digawn galar am kar katgun
 Duan Davydd oe dud ac oe diryon
 Dyvryded dirvaur hil maur Maelgun

Nyt ynteu Guynedd am guynfan
 Neut amdull auyr neut huyrmon
 Gallaf yth garaf yth Gaer urden
 Gellit bop devnydd vroyd vrenin

Kan wyt tri nyt reit itt amgen
 Kan wyt deu pell godeu ac un

II.

Reit yw ymddillung tyllwedd
 Pressent canys prysur y hoveredd
 Redeis o bechaut nyt bychodedd
 O vuchant trigyant ym trugared

Trindaut am dyeko om digued
 Yn dogyn eiddunet waret wired
 Teirfford y deuaut etived an Duw
 Yn y dyvyt pawb yr viraute gyhedd

Uchaf guyr y achau guiryonedd
 Llury guyrdaute kyt boet braut rinuedd
 Ar eil yu priaut enu pryded
 Tros vuynyant trigyant trugared

Tri da angoreu tryded yw¹ adaw
 Ediveiryawc da Duy² nuy gommed

¹Neu, ir. ²Neu, Duw.

Gomeduys Eua aval diwed
A warvu wychar y chywryssed

O Davyd y traeth trwy gyhyded
O Iessu y traethwys Iossed¹
Am doduy Dofydd amdudued
Yr Israel oresan y deluyf y dangnefed²

Vyd y parch rhei yn rbagyrwed
Y perchir ereill y parch Argled
Kynnadyl a wna Krist wedy crocwed
Kynnadloed pobloed paub yw orsed

Kymhennaf yu i ddyd y diued
Kymmodi a Duw kymmut ymed
Kymryt oed einym kymotloned
Kwbyl cyn o cablu Duw ar aubuched

Pechu yr digonasam o gam gared
Am gyrufy drindaut drugared
Mesur o dodir ar bob maswed
Moesen ae dywawt a Duu ae med

*Awdyl ar ei phen ei hun yw o riv II. o hon yn. Ll. E.
D. ac yn dechreu val hyn— Rhaid yw ynddlhwng
tylluedd present— Canid dim (ym) prysur ei hof-
eredd.*

AWDYL I'R GARAWYS.³

O L. P. P.

GOREU yw y dyn div nynt peri
Periglaur y gymryt
Canys goreu Duw diuyd
Gwared plant rhac pla a thristyt

Gwr darpar y dirpruy llu byt
Garawys cymmerth pwys penyt
Dirfaur vu o vedul impryt
Diruest Duu bu deugeinpryt

Am Duw Merchyr brat dybu bryt Idas
Bredychu yn yspryd
A difieu yn dyvu leduryt
Daly Iessu managu muynglyt

Duu guener bu creu bu creulyt
Croc an tat an treis y gyt
Gunaun yrddau ardelu enenyt
Gwnaeth bob rhyw yn vyw oe vywyd

Duu Sadwrn ys aeth ys eithyt ymedd
Maddueint anhyvryt
Trannoeth y goreu eil guryt
Guiriaw Duu dangos y vyuyt

¹Neu, i ossedd.

²Am doethdwy Dafydd am duedd yr Israel—Oesran y delwy i dangnefedd.

Duw Sul duyssaf kof aur i kyvyt heul
Kyvodes oe ueryt
Chuedyl maur an deffry nyt ef deffryt
Deffro Krist Keli ankelvydyt

Kuluyd an goreu ni ac an gueryt
Argleitryat vab rat ryhyt
O garchar bu ef a gyrchuys y arvedyt
Duc mab Duu o dan ae ergryt

O oerwern uffern wern weglyd
O gyffro daear o gyffryt
O garchar angklaear agklyt
Aml syrthiassant blant oe blegyt

An greaudyr ae groc yn waetlyt
Wyth brifuyt y syd ys enbyt
Orwyd guyth guaethaf syberwyd
Galwaf vy Naf can gannaf gennyd

Ni byd daduodeu dedudydyd mab dyn
Gan vab Duw oe wynfyt
Yn oleu ys bo yn anuylyt
Ar nef ar nad oed Duu ae diffryt

E. SAIS.

AWDL I DDUW.¹

O L. P. P.

GOGONAU Arglyud gogonau
Gogonet vrenin Deuin duyaul
Differ vi vy ri ruyf ysprydau
Deui Arglyud bu drigaul²
Divei dat rac brat breuau gymlegyt
Dygn enbyt benyt boen uffernawl
Donyaue didrist grist groes rinuedaul
Didlawt ynguaraut dyd gueneraul
Diuyt luyd aruyd eiryaul ydyttuyf
Na buyf arnaf³ ruyf ruyd engiryaul
Arbennic lyuyaudyr brynyaudyd brein-
yaul

Erbynieist llyuieist llu bedydyaul
Erbyn vi vy llyu yn lle dedvaul
Guyrtheu yr dy dost gethreu ath dyst
gythraul

Arglyud Nef a llaur guaur guerinaul
Ardeluaf o'th nawd rac taud tanau
Eiryf gynnuy⁴ gorduy angerdaul Uffern
Oer hagrauern gethern gaethraut varuau
Yr dy gur dolur modur meidraul
Argledyr gogonyant guarant gwraul
Erglyu dic tlaud⁵ yn gnodaul erchi
Trugared itti fy rhi reuvaul⁶ E. SAIS.

¹Gualchmei a'i cant, medd rhai.

²Dewr arglwyd hylwyd¹ Gymwy.—Ll. D. D.

hael budugawl.—Ll. D. ³Tlawt gnawt.—Ll. D. D.

⁴Arnad.—Ll. D. D.

⁵Roduawl.—Ll. D. D.

MARWNAD CEDIFOR AP
GENNILLIN.

LLYWELYN FARDD AT CANT. O L. E. D.

CEDIFOR eurgorf o Argoed pan oedd
 Arf cyhoedd cyn addoed
 Ynghydwedd gyfiedd gyfoed
 Ynghydfoes eirioes erioed
 Erioed i'm dyfu dyfal dreth augau
 Un diau dianneth
 Hoedd breyr breuawl o beth
 Bron wala ei wabalieth
 Gwahalieth wosgeld wasgawl prydyddion
 Pryderus ywn defawd
 Fy ngherdd yn ôl fy nghendawd
 Ynghaniad marwnad mor nawd
 Mor nawd i'm dyfu diofaeth gofion
 Y tirion oed hiraeth
 Yn cwynaw braw breuolaeth
 Breyr breenhin a faeth
 Magyssai erfai ar ruddion trydar
 Trydy ran fy nghofion
 Edlid hil gwythlid gwaethlon
 Edlaes maes wedi maon
 Maon Meirionnydd mor ddihaidd eich
 bod

Heb arfod heb aerflaidd
 Ac eich byd byth ar ddiwraidd
 Mal y bydd beinw wedi baidd
 Wedi Cefifor cad farchawg a saif
 Sefid Duw gan Fadawg
 Hirwalch balch bwlech ei rodawg
 Hil hoedliw boed hir hoedlawg
 Hoedlfyrion haelion hil Bleddynt
 Trwm arnaf eu lletyent
 Fal y deryw y derynt
 Fal y derfydd gwydd rhag gwynt
 Gwen ysgor Feirion Feirionydd hygar

Ai hygor gyweithydd
 Hoed a'ch dwg ŷch digerydd
 Haid heb fodrydaf hu fydd
 Ni hu wyf lawen o lawer achaws
 O achwyson pryder
 Am ynghof ynghwyn ofer
 Am ynghymmwyd ynghymer
 Cymmerais i aur a'i arian attaf
 A'i atdeb ardduniant

Ni'm oes nawdd rhag cawdd coddiant
 Nid oes neb yn y bu gant
 Ni bu digyflu digyfludd am rodd
 Am rwydd fodd am rwyddffudd
 Tad mad magawd gawd gwaywrudd
 Tad maeth myged Maredudd
 Maredudd gardd gudd gerdd gor gynnifiad
 A fu dād y dād ior
 Neud gwydd-fedd gwedi gwydd fod
 Neud gweryd cyd Cedifor
 Cedifor eurgorf &c.

LLYWELYN FARDD A GANT YR
AWDL HONI YWAIN AP GRUFFUDD AP GWENWYNWYN.
O L. E. D.

CLOD ysgain Ywain clod ysgain
 Ysgwyd ddrud dylud dyliffain
 Clwyf jddaw ni ddaw ni ddamwain gorofn
 Cleu cofn golofn aur ei goffain
 Clud gamlan cynran ofil cyurain
 Mal cludno eiddin prif gyfrin prain
 Cler ysgwn llafadwn orofn Llundain lawr
 Arwr mawr¹ prydiaur warant Prydain
 Aer bybyr eryr dewrwr dwyrain
 Aer-gyfrwy gyfrwydd orwydd arwain
 Arwydd na elwir yn eain feddiant
 Arddelwawg hydd gant cwbl foliant cain
 Erddrym ced wychrym cadoedd achwain
 Urddud ni blygud yn awr blygain
 Wrth ofwy arlwy eurlain teyrnedd
 Eurgledd gwr gywedd gwyar gywain
 Mab Gruffudd didyb Udd dadiain
 Myfyr nad didraul molawd didrain
 Wyr Gwenwynwyn wyn a wna rhain
 gorphen²

Bliddau y gogen³ ain ei gigwain
 Ef Nudd ced ddiludd cedyrn ddilain
 Eur-frenhin cywrennin cywrain
 Ef ddeddfau gorau goradain cenedl
 Pan ddoeth cychwedl am lwyth Cichwain
 Rhysswr parch perchen march archfain
 Rhyfedd balch cyflymwalch celain
 Rhwysg eurgor cyngor yn y cyngain ddawn
 Rhydd alaf ddigrawn alon ddigrain
 Rhi rhuddbar cyfar cyfwyrain
 Ryn ddiorddin Brynaich na orddawn brain
 Rhifir i ddewrllwrw rhyfel ddarllain gledd
 Rheufedd nid rhyfedd hyd yn Rhufain
 Rhif pybyr eryr arwyrain
 Rhwyf ddiifradd rhwym achadw mechain
 Rhybudd drud ardud golud gwyllain blaid
 Mal y daid i'n rhaid yn rhyd angain
 Rybo Duw rebydd ddadwyrain
 Rhy garawr daerwawr darywain
 Rhwydd ynni roddi main ei anwyd
 Clwyd ysgwyd clod ysgain
 Clodysgain ywain &c.

LLYMA ENGLYN

A GANT LLYWELYN FARDD CYWRYD I OWAIN
VYCHAN AP MAD. AP MAREDD AM DYBIAW
ARNAW ORDDERCHU EI WRAIG.
O L. E. D.

Os hŷn fyddaf naf neirthiad
 No thi Fecchain ri roddiad

¹Neu, wawr.²Neu, gorphen.³Neu, gogen.

Arfaeth yw gennyf arfau gyrciad deuryd
 Dodi dwfr ith farwnad
*Yna dodes Yvain ei anfodd ar Lypvelyn
 fardd ac y cant yntau yr englynion
 Dadolwch hyn.*
 Ni hepgoraf fy rhwyf hyd Rufain ygwys
 Goreu gwas ym Mhrydain
 Na dal nad elwyf Fechain
 Er delw aur deu lu Ywain
 Teulu Ywain lain lonyddwch i'm cerdd
 I'm cynnelw yd fyddwch
 Diriaid ni hawdd baid heddwch
 Dedwydd a gar dadolwch
 Caraf neirthiad naf a nertho fy null
 I'm dillwng arallfro
 Ni wna draig dragon wylo
 Ni wnaeth drwg ai diwycco
 O dywedais drwg o drangwydd synwyr
 Oawyr ymawydd
 Dywedaf o'm diwydrwydd
 Difwyn ei far i'm harglwydd
 Galwaf Dduw arglwydd am arglais Ywain
 Llyw coelfain Coblingdrais
 Heddwch ym am a genais
 Heidding Fair fal y haeddais
 O haeddais ai clais ai clwyfiant rhyfedd
 Ai rhyfel am peiriant
 Haeddaf o'm cerdd cyrreifiant
 Gnawd i hael haeddu moliant
 Moliant a ddily ar ddilydd roddiawg
 Hil Madawg medel glyw
 Hael Merfyniawn leisiawn lyw
 Had heb ladrad heb ledryw
 Ni bu yn lledrad ar lledryddion wyr
 Yr orwydd ar Saeson
 Yngharnial meirch marchogion
 Yngharneddau tau teon
 Neud tau or barau a berydd ymplaid
 I'm plygu heb ddefnydd
 Ai Cardd ai Cerdd o newydd
 Ai cabl ai cwbl garennnydd
 Cerennnydd ydydd y daeth Mair yn wry
 A wared a'm an pair
 Archaf ytt atdeb diwair
 Eryr ongyr er ungair
 Eryr arbennig ar ben aneirw wyd
 Neur orwyd neu wyr meirw
 Bydd lary wrth lys Demteirw¹
 Na littia wrthf wrth adrodd dy glod
 Dy gleddyf o drithawdd
 Na'm gwrthfyn wrtheb anhawdd
 Nawdd Duw yn eich cylch calchdoed
 Ywain—eirchion Cain eich Canred
 Erchwch ym pair can air eed
 Archafi udd naf noddod
 Archaf i'r goreu ungwr nid ofer
 Cyfrwng nef ac elfydd

¹Neu, deinteirw.

Caranfael¹ hael hefelydd
 Carannawg walch carennnydd
 Cerennnydd fy Rhwy nid rhawch ei erchi
 Gnawd gan rhi rhwydd ardawch
 Gwaed gan lu ar lasn dwynweh
 Gwae a gawdd llew ac nyw llawch
 Llochiad gwlad hygad bydd hygar wrthyf
 Nai'n gwrtheb yn anwar
 Am rhodd fedd feiddiad trydar
 Am rhodd fawr fawr fodd na'm rhodd far
 Os bar hir esgar hwyr esgor a fyn
 Hebawg brynn a bronddor
 Ni hebafe gan ei hebgor
 Ni hepgyr gleisiad glas for
 Ni hepgoraf &c.

AWDWL

A GANT LLYWELYN VARD Y LYWELYN VAB
 IORCETH. O L. D. D.

HANDID uyg gystlwn nas gwn nas gwys
 O veirt yspydeid yspeid yspys
 Handwyf huawdyl was a wys yn llys
 Val ymarwar llut a lleuyls
 Handid uy arglwyd kyfrwyd kyfrwys
 O ryw diamryw diamruys
 Handwyf mor ehofyn diofyn dyls
 Or neunbren a deily y deu ystlys
 Handoet dy achoet o vchelwrys
 O echen lawen wrth lef a gwys
 Handoetud or llin ar llyfyn emys
 Kyuarwyd uy llaw yn eu llewys
 Handoet im om kert nyd cart vegys
 Nyd dawn angyflawn nac angyflys
 Handuyt eryr elwyd clod enwerys
 Rieu diamheu diamebys
 Handythuagwyd peuyr yn penn erchwys
 Yn oreu keneu kynon vegys
 Handym veirt heirtyon haelon hwylurys
 Am hil ywein mawr mae ae dengys
 Handwyd lywelyn lwrw ddiechrys
 O lary uab casnar llachar lluchvrys

ARWYREIN OWEIN.

LLEWELYN VARD AE CANT. O L. D. D.

ARDEMYL gwir ar tir ardwyreaf
 Ardymyl gwyr eryr yt yth uarnaf
 Ardwyad cadeir cadyr yth welaf heno
 Arwreit gymro gymradw mordaf
 Arwred a wed aweinydaf
 Arwyrein ywein a gein ganaf

¹Caranfael oedd fab i Gynddydan mab Cyndrwyn o
 Lys-tynwennan yn Mhowys.

Arwyp ynn trasserth
 Ar uy ner uy nerth
 Ar orwydawl berth yd ymborthaf
 Ar porthloed toruod achoed vchaf
 Ar pyrth agoret trwydet treidaf
 Treideis a gereis aet garaf heuyd
 Hawd y vyt y pryt a bryderaf
 Hawd y bo balch gymro a gymrofa
 Hawd bwyf heb uy rwyf ny rybydaf
 Yssit im eniwet aciniwaf wrthaw
 Y liwaw rac llaw rys llauassaf
 A heno hynny ny gyffroaf
 Nys kerydo duw nys kerydaf
 N. keryd a ryuyd ny ryuedaf y uot
 O gyfanot clot yr clut alaf
 O gouynnir pwy py ryd vwyhaf
 O ssaffun as gun nas guaedaf
 Saffet attaf ys daw attaf y dawn
 Ot wyf anuodlawn bodlawn vydaf
 Bydinawe varehawc ueirch anaraf
 Bod duw a gaffwy a goffaaf
 Twryf torof traeth llychwr milwr molaf
 Mal yth rygeiseis yd yth geisaf
 Na chredet pen ket kadarn gyhudet
 Credet y tecket y dywedaf
 Credadun gatkun orun wraf
 Cret ve geir om peir perit attaf
 Parawt vyn traethawt nys gnawt traethaf
 hebot
 Trehtumot trosglot trawsglwyd vwyhaf
 Dothwyf eithyr gwyned a ryued pa ham
 Heb digoni cam heb nam arnaf
 Dygyrcheis i powys pennes teckaf
 Ar uadawc mynawc mynyt caraf
 A mi neud ethyw llyw glyw glewhaf
 Yn rin hael uron urenhin or llin llaryaf
 Esgor dor durdor diar
 Ysgwn cwdedyw ny uu cwdaf
 Dothwyf attat uat a gatwaf
 Y gyrchu kyghor goror gwraf
 Py arglwyd gwlatlwyd y gwedychaf idaw
 Pa le dros anaw yd asswyuaf
 O chaffaf dewis hyt y guassaaf
 A dewiseis gynt a dewissaf
 Y gwr a dewisir os teir geir taf
 Hyt yn y gartref yn trin penhaf
 As dewisso duw y diweiriaf or gwyr
 Eryr porth wygyr wychyr uchaf
 Eryri getwi gat olyscaf
 Eryres ormes trachwres trechaf
 Eryueis dy win oth wen adaf diwed
 Eryuaf dy ved dy uod a wnaaf
 Eryuant anant
 O eur o aryant
 Yth lys les milcant
 Yd ant yd af
 Dragon dreic wyned

¹ Neu, ac; ae a?

Dragon o uonhed
 Ar hed ar dyhed
 Nyth gomeda
 Mi a uum genhweh can awch barnaf
 Ar tir deheubarth diheubyrth naf
 Mi a uum genhweh
 Ny haedeth i hedweh
 Ynyt uydei trweh
 Ny bei trechaf
 Pan uu gyfaruot ymodrydaf
 A lluoed lloegrwys pwys diffwyssaf
 Or sawl y doethant
 Seithmil a seith cant
 Syrthysant cnwssant
 Anant anaf
 Hanpych guell anaw pell guellwell yth
 wnaaf
 Hanpwyf gwell inheu nyth ambeuaf
 Ny bo guaeth en ran y rei eithaf oth lyw
 Nor rei ar deryw or toryf nessaf
 Ath wyr yth orchymynaf
 Yr haeluron vchot vchaf

CANU Y GADUAN.

LLEWELYN VART AE CANT. O L. D. D.

GWERTHEUIN dewin duw ym gwared
 Gwerthuawr briodawr gwawr gwaredred
 Wrth y uot ym rwyf am rotd awen
 Awdyl dec dygheduen amgen ym gred
 Am gyrwyf caru canu kanred
 Can am rotes uy reen rec eituned
 Kan am ryt douyt dogyn nothaed ym ran
 Y uoli caduan kedwyr noted
 Kedwis gwir y dir ae deyrnged
 Kedwis gwr arwr arwyp drefred
 Kedwis duw vrtas
 Yn wr ac yn was
 Y uab Eneas
 Eurwas uyged
 Kedwir nenn vab gwenn a vad weled
 Kadwent nerthnawd nerth¹ am kanherthed
 Poed kanhorthwy duw ym dyhuted an-
 yann
 Envyse dyse ditan wahan weithred
 Y wneuthur llafur bo lluted
 Myn na lleueis treis trasglwy uyned
 Myn na lleueir dyn dwyn eishywed or
 llann
 Ger glann glas dylann oe dylwed
 Myn na lleuessir dir oe daered
 Men y llauassaf oes darymred
 Teir allawr gwyrrhuawr gwyrtheu glywed
 Yssy rwg mor a gorwyt a gwr lanwed

¹ Neu, uerthnawd uerth.

Allawr veir or peir hygreir hygred
Allawr bedyr yw vedyr ydyrvolhed
Ar drydet allawr a anlloedd o nef

Gwynn y uyd y thref gan y thrwyted
Gwynn y uyd a uyt o nothaed
Men y tric gwledic gwlad ednywed
Gwyn y uyd y uryd a vawrhaed yndi
Ual eglwys dewi y digoned

Eglwys gadyr gaduan gan gynweled
Eglwys wenn wyngalech wynhaed
Eglwys fyt a chreuyt a chred a chymun

Ual wrth duw eu hun y dyrlunhyed
Llunwys y dewd dewisedryd itaw

Pan doeth o lydaw ar lydu bedyt
Bendigedic uab ny uaeth keryt
Ys bendico duw dwywawl weinyt
Bendith nawrat nef yny drefyt
Bendigedic uro ureint gynnheuyt
Bendigeid a deith oe gyweithyt
Pan doeth yr kyuoeth beunoeth beunyt
Pan dyfu chwant syllu ar essillyt
Ymher aber menwenver vcher echwyt
Vchel wawd yw honn y veiryonyt
Vcheluart ae pryd uegys prydyt
Vchelwlad gaduan myn yd gyduyt
Bresswyl vchel euegyl nwy¹ ouyt
Ar vacyl uerth werthuawr wyrtheu
newyt

A llut yr gelyn lat y gilyt
Ae harglwyd gwladlwyd gwlad lewenyt
A wna y notua yn da diwenyt
Eil osuran gyfan aewan oswyd
Aessawr hael orwawr ar hawl oruyt
Ae habad rotyad rad ry dyryt
Attann rydyrrann oe lann lluosyrt
Ry dylyf kynnyf kan uot douyt
Rod gynuan voruran rywse dydaudy²
Ry goruc duw dev heuentyt oe ffileid

Effeiried hyneid hynaws yssyt
Ny deffryd y uot a dan glodryt
Dyffrynt diledkynt di ledkreuyt
A chadw croc ached a choedyt
Achor mor ae aruor a goruonyt
Mor elw uy ghynnelw yghyuoer lliaws

Yn llwybyr maws achaws vchel dymhor
Vhelloc yw honn rac bronn breisc yor
Vchellann gaduan ger glann ghasuor
Ny chollir oe thir nac oe thewdor
Annhet: troeduet yr dyhet dihawt hepcor
Ny lleueis nap treis tros y ysgor
Ny chymwyl nep twyll tyllu y dor
Ny chymu rwyf llu allaw gyghor ygawr

Ny chymyrth aessawr vn eisgyor
Na cham leueryt ar lid echdor
Ny chablwyd ysgwyd ar ysgwyt yor
Ny chablaif uy naf yny achor uaran
Bangeibyr gadw gaduan uegys bangor
Y chreiryu ban-gleu bann glyhwitor

¹ Neu, uwy.   ² Neu, dydan dyt.

Y chert y chynrein y mein marmor
Y gwyrtheyu goleu gwelthar beunyt
Y gwerthuawr edryt edrychator

Y gorthir y gwir yny goror
Y chlod y haruod yny haruor

Mor yawn yw om dawn ac om dirnad
Dedwyt goffau douyt om newyt nad

Can rotes ym rann ueirch can kynwad
Can am coffawys pan rannws rad

Koffav yessu yssy bwyllad ym bann

A moli caduan gan y gannyad

Molawd a dyrllyt kedwidyt cad

Yawn yw moli ri a uo rotyad

Moladwy vn duw vn diffyniad yssyt

Y meiryonyt ryt rot gygwastad

Molidor y chor ae chelyfrad

Ae chert ae chedwyr ae llyr ae llad

Ae llann ger dylan ger glan dylad heuyd

Llwytyd y gweryd ae hyd ae had

Llwytyd gwir a thir yn y threfad

Llwytyd gwlet a met a menet¹ mad

Llwytid pob amhyd a phob amad yndi

Llwytid ym uoli uilwyr neirthiad

Llutedic uyghert yghynrabad

Lluydon a berthion parth ac attad

Llawen duw douyt dyt yd gaffad caduann

Agored y wann y wenn aghad

Ef goreu gwyrtheu wrth y gennad

Dillwg tan yman y mewn dillad

Ef warawd ball a gwall a gwad

Bendigaw gwynnyr ae wyr ae wlad

Ef a wnaeth y uaeth ual ygnad adef

Ef gymerth nef dros dref y dad

Deu wr a volaf ual ym kenniad douyt

Deu dec deu dedwyt deu ryt rotyad

Deu doeth yghyuoeth yghyuaenad

Deu gu deu gyueith deu wyn ueithad²

Deu a wna gwyrtheu yr goleuad raddud

Deu dilut y but yr bot eirchyd

Deu gefynderw oetynt ny verwynt urad

Caduan y gadw llan ef a lleudad

Kadyr y keidw kaduan glann glas weilgi

Kadyruab eneas gwanas gweti

Kadyruryn yw tywyn nyd yawn tewi
ac ef

Kadyr adef nef eil y athreui

Kadyr ydy kedwis ger dissynny

Kadret a llaryet a llary roti

Kadyr hwysgynt oruynt oruyrthi tewdor

Kadyr ysgor aruor arnot³ yndi

Aruetyd yw ym bryd prydu iti

Aruaethwn dyffwn dyffrynt dyui

Ar a vynnwy duw nyd egrgyi itaw

Arueitaw treitaw trac eryri

Aruaeth ehelaeth wrth y holi

Arneu o deheu bareu beri

Arwyn oe drwyted kyn noe dreghi ydoet

¹ Neu, meuet.   ² Neu, neithad.   ³ Neu, aruot.

Yn cadw rac kyhoet allloet enlli
 Vnlogawd yssyt herwyt heli
 Lleudad a chaduan yny chedwi
 Llyre werhydre wrhydri lliaws
 Hydraws hydreit maws a mynogi
 Yssyt lann landec y menegi
 Y meiryonnyt wlad mad y moli
 Molaf duw vchaf archaf weti itaw
 A threitaw kyn taw a chyn tewi
 A threithan gaduan gadyr a threui
 A threitle haclon haclach no thiri
 A threuyt herwyt herwyr wrthi nyd
 moes

Ac nyd oes eissyoës eissyeu yndi
 Nanyn heirt a beirt a bartoni
 Nanyn liet a met y mewn llestri
 Nanyn hawt amrawt yn ymroti a bart
 A gwyr hart heb gart heb galedi
 Ac eurgrawn a dawn a daeoni
 Ac eurgreir kyweir kywiw a hi
 Ac angert a chert a cheinyedi llawen
 Ac amgen yw yn llenn a llann dewi
 Ac am gylch y chlawt y chlas gofri
 Ac amgyrn o dyrn adurn westi
 Ac amgant lliant yn llenwi aber
 Ac amser gosper gosbarth weini
 Gwenifyad ny¹ nad am rad am rann
 Gwenniueid oe bleid keinyeid kaduan
 Kedwyr o du myr o du morlann
 Vchel yn cadw eu ryuel nyd ymgelan
 Deon meiryonnyt eluyt eiluann
 Daw gantut eu but parth ac attann
 Dewisseis uyghert yghynuaran kynnif
 O dv llanw a llif a llef dylann
 Dewrwr a uolaf a uolant veirt byd
 Dewrwr a weryd penyd pob gwann
 Donnyawc bedrydawe o bedrydan
 Donnyeu damheu detueu ieuann
 Ytra uo ef yn nef yny wengan gadeir
 Yn ben ban lleueir yn beir eiryann
 Cadwedic uygawd yw logawd lann
 Cedwid duw dewrdoeth cyuoeth caduan

ARWYDDION CYN DYDD- BRAWD.

LLEWELYN FARDD AI CANT. O L. E. D.

Gwyn gwarandaw di ar synhwyr
 A draetha y llyfrau mor llwyr
 Gwyrthau golau gwelhator dyrchafael mor
 hyd awyr
 Morudd meidrawl ei ddefawd
 Oblegid Duw ai dywawd

¹Neu, vy.

Maint yr arwyddion a fydd punthegfed
 dydd cyn dydd brawd
 Y pedwerydd dydd ar ddeg
 Yd gyreh mor mawr attreg
 Yn nyfnder daiar dremynt
 Fal nas cyrraedd gwynt gwaneg
 Trydydd ar ddeg trwy deithi
 Mawr uthredd gweled gweilgi
 Pryd pan eler i w sylli
 Nad ym men yd fu yd fi
 Deuddegfed dydd Duw digawn
 Anifeiliaid mor mawr ddawn
 Y daw pob pysg o'i odeb
 Hyd ar wyneb yr eigiawn
 Undegfed dydd certh ceugant
 Creaduriau yd grynant
 Rhac ofn diliw diarchar
 Adar daiar dirwestant
 Degfed dydd herwydd anian
 Ni aill dyniaddon diddan
 Mor ddiffaith ni's ryddfiawdd rhag maint
 ffrawdd ffrydiau tân
 Nawfed wedi degfed daw
 Duw ei hun yn ei luniaw
 Ufeliar tân drwy ysgyr ergyr or sŷr yn
 syrthiaw
 Wythfed dydd dybydd dyar
 Deddfau diau diarchar
 Dygn ddangos aros erfyn
 Fal yd gryn dyn a daear
 Seithfed dydd dydd darogan
 Main mwyaf oll a holldan
 Gwyrthau Duw a ddangosan
 Rhag arynaig brawd briwan
 Arwyddon chwerw chweched dydd
 Y daw gwaed or gwellt ar gwydd
 A'n Arglwydd ein argledrydd
 An rhoddes ni cred a bedydd
 Pumhed dydd elfydd afiwydd
 Rhyfel nid argel arglwydd
 Pan fo briwa brwynan¹
 Eglwysau diau digwydd
 Pedwerydd dydd drwy dristyd
 Arnaid anifeiliaid byd
 Yngwylltoedd cyhoedd cerddant
 Can gwddant nad ant i gyd
 Trydydd dydd drueni
 Rhag arynaig brawd braw fi
 A rygollo pawb o gar
 Ar wyneb daear Dyfi
 Eildydd cyn no dydd dilyw
 Pobloedd drist Crist a'i cennyw
 Yngwylltoedd cyhoedd cerddant
 Can gwddant na byddant byw
 Undydd Dofydd dybydd oll
 Pobloedd plant Addaf o bell
 A mud a drud a drythyll
 Yn llwyr yn eu llawn ddeall

¹Neu, brwynau.

CANUAU BLEDDYN VARD.

MARWNAD Y TRI MEIB
GRUFFUT UAB LLYWELYN.

BLEDDYN UART AE CANT. O L. D. D.

Neud amser gaeaf gwelwaf gweilgi
 Gweilgig moradar hwyluar heli
 Neud arllen arien eryri weithyon
 Neud vchel gwenndonn gwyndir enlli
 Neud wyf hoed fwyfwy drwy dreueni
 Neud wyf hoen hyboen heb arglwyti
 Trywyr a golleis tri dyledogyon
 Brodoryon haelon o hil rodri
 Ry draws fuam oll kyn eu kolli
 Rydris yn gwnaeth crist croes oleuni
 Ry drwm fu eu bar am beri lluoet
 Y gynhal toruoet teruyn hotni
 Gwyr hoedlwydyr gwyr hydyr eu gwrhydri
 Gwyr hydreit gwreit am uro geri
 Gwyr kyrcyad yg kad yg galedi blwng
 Ny edynt ystwg ystrad Tywi
 Ywein uab gruffut uut uynogi
 Awtawc uarchawc ueirch ddigronni
 Eryr fraw ny ddaw yw ddaeni neb
 Am glod ac wyneb gwynet lochi
 Llas gwr ge—ut hynt haelyoni
 Llywyawdyr llv kymry hy y henwi
 Llywelyn teruyn toryf gymelri ualch
 Llafyngoch yg galch yg caer fili
 Dauyt glod gynnyd gyn y dreghi
 Deodeu drystan daryan dorri
 Dyurydet gwynet gwae ni ry allad
 Gwalch ffysevad rotyad rut a phali
 Gwaed raeadyr baladyr o lin Beli
 Gwaewddur ual arthur wrth gaer uenlli
 Gwawr aruthyr gwythruthyr am gochi
 eurglet
 Pan oet gwyr gwynet tuet teiui
 Dreigyeu rwyc arueu yn ragori
 Dragon ddieitil uil uanyeri
 Drwc yn gwnaeth hiraeth hir dewi trywyr
 Uegys meibyon llyr llwyrglod ynni
 Y ddau yt archaf naf eu noti
 Eir egored rotuyged ri
 Y gwbyl or seinhyeu y gybi ureinyawl
 Y hael ysprydawl dedduawl dewi
 Y ueir uawr gadeir gadyr y gweddi
 Yr gwyr a wnaethbwyd yn broffwydi
 Ym plwyf mad gwastad gwesti kyr—rfeint
 Ym plith hartureint saint senet ureui

EGLYNYON

A GANT BLEDDYN VARD Y DAUD AP GRUFFUT
AP LLEWEL. O L. D. D.

Vy arglwyd cludlwyd clod adas vchel
 Och uab duw dy leas

Am eurdawn mawrddygn y llas
 Am arddelw tec am vrddas

Am vrddas adas eiddunvryd kymry
 Doeth kymraw a thristydy
 Am ddauyt dyt dihyfryd
 Ap Gruffut grym gythrut gryd

Och am ryd esbyd oesboen dagreu rwy
 Ry duc lliw vyg gruddyeu
 Och veith och vyth hyd anghew
 Och veir am y mawreir meu

Meu rac dolur eur kyr vy mron rac dic
 Dygy adnabod¹ weithyon
 Yt hyll gual vyg callon
 Val yt hyll tec erchyll tonn

Oer donn yg allon angheluyt oet ym
 Eryr llym llvossyt
 Aros clybod dyuod dyt
 Eur golofyn diofyn dauyt

Kyn no llat dauyt deuawd einawn yrth
 Nerthawclym mervynnyawn
 Oe vreise ueirch maeth fraeth frwythlawn
 Ae wiscoet ym dotoet dawn

Arwypm dawn kyfyawn oeraf kofyon vyt
 Llat dauyt llyw deon
 Eur disserch rydderch roddyon
 Aruaeth llyr aryf mawrwyr mon

Gwae von ac aruon goruod kolli rwyf
 Rwyse angert eliuri
 Gwayw gwaed fysevad gad gyny
 Gwawr deifnyawe rutuoac ri

Llat y ri ymi mawr o dramgwyt hwnn
 Hynn am dwc yn ebrwyd
 Llyw dragon llym roddyon rwyd
 Lleityad argleidrad² arglwyd
 Vy arglwyd cludlwyd &c.

MARWNAD DD AP G. AP LL.

BLEDDYN VARD AE CANT. O L. D. D.

Duw dy nawd rac tlawd tan llachar vffern
 Yny may kethern kaeth ywr karchar
 Yny may trallawt berw barawar bar
 Yny may perued dygned dayar
 Yny may mawrway marwar kylestrie
 Yny may godric dic dilauar

¹Neu, dygyn atnabod. ²Neu, argleitradd.

Colleis a gereis o gar ac arglwyd
 Erglyw ew trangwyd tryngwyn anwar
 Colleis chwech tyryn kedryn kytvar
 Chwech eryr ketwyr kadyr eu darpar
 Llewelyn ay blant blayngar vrodoryon
 Ay haylyon wryon oer eu galar
 Diwethaf ym bu budawr wasgar
 Dd. glot derllyd arllwybyr casnar
 Dewr o was pan llas yn llassar arueu
 Val e llas llecheu is llechysgar
 Esgutuab Gruffud barawt rud bar
 Ysgwn y dryllywyt ysgwyt esgar
 Ysgor digyuor dic auar obeith
 Oysgawd e orrllleith gweith gwythlongar
 Gwr heird e uilueird uolyant kynnar
 Gwr harddeddyf ddileddf ar dal branar
 Gwr a wnayth a gwayw gwyar yn cochi
 Vch aberteiui ri ryuelgar
 Gwr gwrđ yn ymhwrđ emys lluchuar
 Gwr gorddin nas byw llyw lluosgar
 Gwr bolch y daryan dayr var yg kyni
 Gwr balch yn holi seri sathar
 Gwr beilch e ayrweilch arwyp drydar
 Gwr bwch nat ydiw gwayw briw brwyd-
 yrgar
 Gwr a wnayth adaw adar ar gynrein
 Val kievrein ywein awyd ddaffar
 Gwr val kadwallawn dawn diarchar
 Llawhir oed ddauid lluoed auar
 Gwr oed anysgavyn ysgar ac ganlit
 Gwr am gwnayth edlit gouit gouar
 Gwr a gynnheil nef gwir oddef¹ gwar
 Gwawr gwerthuawr gwrthaw boet trugar

EGLYNNYON

A GANT BLEDYN HEUYT Y OWEIN VAB GRUFFUT
 O L. D. D.

DOTHYW am Oweyn doethwawr oe gollet
 Gnawt gollwng deigyr hyd² lawr
 Aer gymrud vud vyddinawr
 Oer gymraw ar gymry vawr

Mawr a dristyd byd⁴ bot hir orchud oer
 Ar ywein vap gruffut
 Nef neud ethyw llyw llafynrud
 Ner niver naw haelder nud

Gwell no nud am vud vu'r llyw a gollet
 Ergyllaeth am dothyw
 Gwawr gwayw dur dolur dilyw
 Gwael neud bed gwae vi nat byw

¹ Neu, addef.

² Ys ef Ywain goch ap Gr ap Lln.

³ Neu, hyt.

⁴ Neu, o dristyt byt.

Nyt byw gwalech trawsualch treis anodde-
 rwy

Ry due duw oe gartref
 Arddelw keyn fyrd kyrd kyflef
 Vrddedic wledic wlat nef

Gwlat nef oe addef edyw frwythlawn ddreic
 O dragon mervynyawn
 Glew lew o lin Gadwallawn
 Glyw lyw ganyt byw ba wnawn

Noc a wnaeth agheu aghyffret avel
 Am ddwyn hael wael weithret
 Ny weles uolud am get
 Ny weleis dreis gyn drymet

Trwm golli arglwyd oerglad weryt yw
 Tramgwyd llyw llawch espyt
 Trimut aerwalch valch vawrvryt
 Trymaf treis vwyaf tros vyt

Yr byd¹ ys tristyt treisddwyn damwein
 dreic
 Drwc a chwedyl y arwein
 Eryr cat breisc borthyat brein
 Aerwalch awydvalch ywein
 Dothyw &c.

LLYMA AWDYL UARWNAD

A GANT BLETYNT UART Y EWEIN GOCH. M.
 GRUFFUT. M. LLYWELYN. O L. D. D.

AGHALL o dyall yt ym yndaw
 Aghwbyl vu yn pwyll am yn twyllaw
 Yg draa eua a vu vraw y dyn
 Aual bu dechryn dechreu arnaw
 Agheu pob rieu diheu y daw
 Egyrth ry gymyrth y gam racdaw
 Aghof gwr hebof heibyau nyd etiw
 Aghadyr yw uy myw uy mod hebaw
 Am ywein gyfyrguin gyuyrglod itaw
 Am aerwalch haelualch hawt yw wylaw
 Am eryr kedwyr kyduraw meruynyawn
 Mor digllawn digrawn deigyr yn syrth-
 yaw
 Am deyrn eurgyrn aergwn lithyaw
 Am deyrnwawr llawr llu vytinaw
 Am dihiruut prut yn preityaw gormes
 Teyrnllles branhes byneich syrthyaw
 Hil gruffut waew rut rotuawr eurlaw
 Haeluab llywelyn llyw Aberfraw
 Hil yoruertth cannerth kein wallaw reuuet
 Hil ywein gwynet haelon gwynaw
 Hil gwrawl breinhyawl brenhin manaw

¹ Neu, byt.

Hil madawc uodawc uyd¹ eitunaw
 Hil maredut draws hawt drostaw ledkynt
 Hil eduynt bletynt bleit ynwryaw
 Hirgwyn yssyn dwyn urwyn vrentwydaw
 Hirgawt nyd anhawt im ym danaw
 Hir dewrllaw traglew yn treiglaw ysgwyd
 Hirwaew vn annwyd ar hwn nynhyaw
 Hiraeth am gwalaeth gweled arnaw flwng
 Hirhebrwg echwg och or cutyaw
 Hir darpar galar heb gilyaw yssyt
 Hir defnyt a uyt oe uetylyaw
 Hirdetyf gynnetyf gynn noe orthaw
 Heirt oet y uilueirt uolyant itaw
 Hart ywein virein var lluchyaw yg cad
 Haeluab rad y tad ae duc attaw

LLYMA AWDYL UARWNAD

A GANT BLEDDYN VART Y LYWELYN VAR
 GRUFFUT. M. LLYWELYN. O L. D. D.

CRIST vawr arglwyd rwyd rad a archaf
 Crist uab duw didwyll hanbwyll honaf
 Crist ddetuawl cedawl cadarnaf arddelw
 A porthes y ddelw ddolur ddyknaf
 A perthyn am ddyd a ddywedaf
 A bortho goud bid bwylllokaf
 A uo gnaws achaws vchaf y vetyant
 Y vetwl bid leihaf
 Crist a ddoeth yr byd rac bod adaf
 Ae bobyl yn vffern gethern gaethaf
 Y amlenwi nef amgylch naf vchel
 A golles angel angheluytuf
 Kolles kymry vawr gwawr gwreitaf
 Gwreitlafyn esgud gloewddrud glewaf
 Gwreitlyw nyd byw ba wnaef oe golled
 Gwreitlew hyged rotged rwytaf
 Gwr a las drosom gwr oet drossaf
 Gwr oet dros gymry hy y henwaf
 Gwrawl lywelyn gwraf o gymro
 Gwr ny garei ffo yr fort nessaf
 Gwr gwr yn kyrehu llu lledeithaf
 Gwr gwyrtliw bebyll gwersyll gorssaf
 Gwreitwab gruffut ddigraffaf am rec
 Yn deddyfeu mawrdec nut a mordaf
 Gwr gwaewrut gwr prut uegys priaf
 Gwr gwiw yn vrenhin vyddin valchaf
 Gwr hylwyd y glod gwr haelaf am dreul
 Hyd yd gertei yr heul yr hwyl bellaf
 Gwr dic y ddistryw llyw llysseitaf
 Gwr dygyn y alar kar kywiraf
 Gwr kywirgoeth doeth detholaf o uon
 Hyd yg caer lliw y lle tecaf
 Gwr vu lywelyn ger teruyn taf
 Gwawr kyhoet wisgoet wasgaroccaf
 Gwr oet arbennic bennaf o uilwyr

¹Neu, uyd.

Hyd ym porth wegyr eryr araf
 Y gwr a gymyrth eghyrth yghaf
 Agheu dros bymhoes drymloes dromhaf
 A gymero uy rwyf rywoccaf vonhet
 Yn rann trugaret vawret vwyhaf

LLYMA AWDYL

A GANT BLEDDYN VARD Y RYS AM MAREDUD
 AP RYS. O L. D. D.

ARDWYREAF naf neirthyat tyyrnet
 Tyyrnvd llaw rodyat
 Tyyrnas addas iddaw boed mat
 Tyyrndrut ordrut wrd beleidrat
 Tyyrnwawr trawsuawr tros ystrat tywy
 Tyyrnwyr lochi gwesti gwastat
 Tyyrnwyr uilwr ual eliwlat
 Tyyrneid luchynt hynt e hendat
 Teyrn yn heyrn yn hard wisgat balch
 Teyrnwalch ygkalch ygkylych gorwlat
 Ar wimp emys rys ros achubyat
 Aryuab maredud rud e ruat
 Aruaeth ehelaeth hwyl gyrchyat brwydrin
 Eryr caer vyrdin vyddin veiddyat
 Aruot peredur drymgur dromgat
 Aruawc ab eurauc¹ cadyr uarchawc cat
 Aryf prydein ysgein ysgarlat wasgar
 Ysgwyd tan llachar car kynnifyat
 Esgut waew weith i wir² ovyynyat
 Ysgwn baladyr cadyr cadarn leidyat
 Ysgauyn oed gennyf ysgarat pob dyn
 Wrth hwn llewelyn llyw beruedwlat
 Ysgor kor kymry diffreityat
 Aesgur val Arthur ethryst ladyat
 Ysbydd gnawt berthwawt barth ac atat rys
 Om tavawt ysbyys oesbell garyat
 Ys bo dy orffen gymhen geimhyat
 Ys bych neuawl hawl hwyl oleuat
 Yn ran drugared yn rat y drindawt
 Yn ryd oth bechawt ddeuawt ddiurayt
 Dewrddreic deheubarth warth wrthotyat
 Dawn adlam dinam duw am danat

MARWNAD DD AP GRUFFUD AP O. AP MADAWG AP MAREDUD.

BLEDDYN VARD AE CANT. O L. D. D.

Duw a ddwc ataw bud waelaw byt
 Deduawl vreyenhin dewin diwyd
 Dewrddreic edeirnyawn gadernyt frwyth-
 lawn

Doethwalch o leissyawn dawn dileturyt

¹Neu, efracw. ²Neu, ron.

Dd ab gruffud grym gythrud gryt
 Vab ywein¹ virein vawr syberwyt
 Vab madaue vynawe venwyt diorchud
 Vab maredud vud valch e ddetryt
 Gwr rybu dd diveuyl blegyt
 Gwrawl y verroes cinyoes emhyt
 Gwr hyvriw e wayw gwr hyryt e vyw
 Gwreid eurllyw glyw glew oe vebyt
 Gwr goleu e arveu aigrheu ergryt
 Gwr gelyn e ddyn e ddiovryt
 Gwr golut esgut oysgyt byddinawr
 Ysgwn ysgwydawl buduawr beddyt
 Gwr balch yn eurgalch ayrgwn waytlyt
 Gwr bwlech y eurgled yn arueddyt
 Gwr bolch y daryan dewr wryt bedwyr
 Gwr beilch e uilwyr eryr ayrvryt
 Gwr hygyrch e lys esbys ysbyt
 Gwr hyget hygar car card oglyt
 Gwr am gwnayth hirayth hirhyt ys ryn-
 nawd
 Gwr hawd e adrawd kawd am kyuyt
 Y dduw yd archaf naf nym enhyt
 Llehav dd yn lle diwyt
 Lle may'r vn ar tri twy anwylyt mat
 Lle may'r mab ar tat ar tec ysbryt

MARWNAD ORONWY AB EDNYUET.

BLEDYN VARD AE CANT. O L. D. D.

KOLLI goronwy gwr diemyth vu
 Gorofyn llu llafyn dilyth
 Llew hael or llin wehelyth
 Llawir uyd dorvydir vyth¹

Byth am walch rwydvalch ryndoeth
 Treis galar—bu traws golofyn kyuoeth
 Arwr dwr eryr ddewrdoeth
 Eurwawr karueddvawr koeth

Dewrgoeth lluyduawr yn llu arallwlad
 Dinydyr gad gynydv
 Dinas esbyd gyd gyrchu
 Dinac——uain vanac vu

Bu aruthyr gwythruthyr yn nyd gweithret
 Traws haeluab ednyued [trin
 Byd wir bud gywir am get
 Bu gwawr hygyrch lawr hyget

Kedawl oronwy kat uorgymlawd hard
 Kard wahard kerd wahawd
 Kas kabyl kwbyldoeth ymadrawd
 Keissyaw bot hebawd nyt hawd

¹ Ywein Brogeintum ydoedd hwn

² Neu, Llawir ni orfyddir vyth.

Nyt hawd am yn kawd kan aeth oe dynyr
 Non dauwein yssywaeth
 Hyt vrawt herw ddevawt hiraeth
 Hoet vraw dauweiniaw dim waeth

Gwaethwaeth yn tragwnaeth tregghi mur
 kiwdawt
 Traws uar gwenwynwar gwae ni
 Treis pobl trist pawb oe golli
 Kolli Goronw &c.

MARWNAD HOWEL AP GORONW.

BLEDYN VART AE CANT. O L. D. D.

RYM goreu agheu anghen ordwy dreis
 Am draws uab goronwy
 Rym dirwaen duw rym dirwy
 Rym dirwnaeth rann hiraeth rwy

Pwy y roddei vor a orwu e glod
 Ym pob gwlad yrywu
 Rinveirch rytveith eu kyrchu
 Rut val nut rotvawr vut vu

Hylithyr vu y lu lawer rec dy uyw
 Hwylva glyw glod redec
 Hylwyt wawr llawr llary ostec
 Hil doethyon hael tiryon tec

Tec yd gauas gwas gwayw hynod amlaen
 Dec amlwe y ganuod
 Llyw glyw gleif anesgymod
 Llew llavyngroch kledyfgoch clod

Arwyp glod oruod aryf kyhoet hywerth
 Vu hywel oe pobloet
 Eryr triuawr aryf toruoet
 Aer ysgwn eur ysgwyd oet

Oet gleifruthyr aruthyr aryf ryuel oet hael
 Oet hwyluawr glod vchel
 Oet glew oet llew kyn llenn gel
 Oet glwys digart hart hywel

Gwar hywel vchel och or grwnn y mae
 Nyd vy mot nas gwelwn
 Gwawr gwreituallch gwalch gwaewdwnn
 Gwae wynet hir orwet hwnn

Hwn oet draws gyghaws ac angeu ae dvc
 Dic am gwnaeth ac eisseu
 Hwyl cad cletyf gyrchyad cleu
 Hael gwrawl or hil goreu
 Rym goreu agheu &c.

EGLYNYON

A GANT BLEDDYN VARD Y RUFUT AP IOR-
UERTH AP MAREDUD O VON. O L. D. D.

GRO a gut deurut dewrwas gwael y varw
Yn y vawrglod gaffael
Grym erddrym aerddreic auael
Gruffut hil maredut hael

Ar hael gruffut cut can drauod anghew
Yng achweddyl y glybod
Gwayw gwrtragor yn goruod
Gwawr dragon gwae uon y uod

Bod heb walch keinvalech kynhebyc drys-
Ayr gynnwann eur gynnye [tan
Detholew glew glod edmyc
Doeth y lwyth hwva pla plyc

Oet plyc dwyn terrwyn nny tyrrei bobyl
O bob man ay kyrchei
Oet dilyuyn eur a dalei
Oet dilut but myn y bei

Myn y bei ayr uab ioruerth yn ryuel
Kyn ryuawr drygyruerth
Oet kadarn dreic benn eic berth
Oet ked gynnyt kad gannerth

Cad gannerth mawr werth mor wae ym
Nym gad deigyr y warae [digiwyd
Gryd esbyd oesbell warchae
Gruffut y maengut y mae

Lle y mae argae ar gymro dinam
Detyf dunawd ap pabo
Llavyllid yawgddur kur kyffro
Llew prut neud llawn prit a gro
Gro a gut deurut &c.

MARWNAD

A GANT BLETYNT VART Y DAUTY BENURAS.
O L. D. D.

MAE gwyrda gwynet gwae ni yr eissywed
Yssywaeth yn treghi
Pob deu pobyl dygyn eu colli
Pob awr poen dramawr pob dri

Oet tringar an car cof newyt an peir
Perygyl hiraeth peunyt
Oet ewyn dwyn difefyl dauty
Oet coeth gwr a doeth y dyt

Tra vu ddyt davyt difefyl ddylyf cad
Oet cadarn y gynnif
Oet kedawl oet cadyr yg gnif
Oet koeth digrawn doeth digrif

Tros nad digrif ym am was hael difei
Hwyl ddifefyl gyweithas
Trist wyf treis Duw ry gallas
Traws dauty lawryt ry las

Llas vnmab llywarch llew afael yn reid
Llary deleid honneid hael
Car coeth doeth dygyn y allael
Cywir nas gwelir ys gwael

Mor wael myned hael hwyl gyffro galar
Yn rwym gwely mauro
Llawr gwerthvawr llan ae gortho
Gadawc gadarn vreinyawc vro

Em bro dewddwr gwr gwrtr yn argae trin
Trist achwetyl heb warae
Vthyr gwynuan chwerw herw hirwae
Eithyr gwynet ymet y mae
Mae gwyrda gwynet &c.

MARWYSGAWN

BLEDYN VARD E HUN AE CANT. O L. D. D.

ERBYN vi vy ri rwyf bedydyawl
Erbarch vchelseint breint brenhinyawl
Erbyrneist keueist kyauawl eneidew
Yr agheu gethreu y gan gythrawl
Erbynyat pym oes o groes greuawl
Arbennic wledic wlad gynveithyawl
Arglwyd dat nam gat gyllestrigawl dan
Yny may poethuan peth uffernawl
Yny may mawrway heb ymeiryawl
Yny may mawrwall eneit marwawl
Yny may kynigyn yn kanmawl kelwyd
Yny may peunyd poen angerddawl
Kyn mynet o'r byd bryd breuddwydawl
Kein vynwent brouent bro gorfforawl
Kyn maynved diwed bwyf dwywawl gyffes
Kyn nom goddiwes bwyf gweddiawl
Kan gwneuthost veithrin brenhin brein-
yawl
Kan gwneir yr dy eir veir vuddugawl
Gwna dan gof yrof eiryawl ym dangnef
Yn teyrnas nef naf ysprydawl

 MARWNAD HYWEL. M.
MADAWC.

LLYGAD GWR AE CANT.¹ O L. D. D.

GWAE ui duw or diruawr golled
Ry golleisy² nym gellir gwared
Gwannder y lawer eilywed tramgwyd
Ry doeth am arglwyd eurglawr trefred

¹ Dylasai yr awdyl hon fod gyda chanuan ereill y bardd, yn dechreu tu dal. 237.

² Yr golleis. - Ll. P. P.

Gwalch gwrawl gwrhyd gwallfied¹
 Gweilch oet veilch yny valch gerdded
 Gwyr golofyn ehofyn pan ehaget fot
 Am drefgort drwy galed
 Gwac yr byd bod heb y hawtgel
 Gwael dwyn hael hwyllawr y weithred
 Galar yw gennyf y gweled ar lachar
 Golwe agklaear daear duted
 Hywel am² madawc ny mad doded
 Y mywn mynwes llawr mygyr wawr myged
 Hir yw byth bellach belled bod hebdaew
 Hiraethlawn gymraw gymrwyn goted
 Hydoryf kylch y goryf gwrymseirch ar lled
 Hydyr glodryt gynnyd gynulaen lliwed
 Hygyrch oet y lys les trwyted oy fut
 Ae uetgryn kyfywed
 Arwyd teg am rec ban riued gant seint
 Breint brenhin gogoned
 Ar deheu mab duw bo y dyghed ef
 Drwy gaffael porth nef yn agored
 Aghall yw y dyn ny del y gred
 Ar y gwr goreu a aned
 Agheu yn³ edev yn noted radaw
 Trwy benn an treissyaw yw an tristed
 Trist yn gorug Crist kred nyd ymchwel
 Treis dirgwyn ac nyd treis dirgel
 Am draws walch aeralch oruel y golli
 Nyd ryuet ochi yn yawn vchel
 Neud etiw⁴ ynofy cof kyuarchwel
 Am lyw cletyfrut heb gut heb gel
 Neud meu y eisseu neud issel uy mryd
 Yw ueirtyon oet clyd clod diargel
 Neud aelaw kwynaw neud kynhawel
 O uerrwyn hyd uawr hirddywel
 Am yr dwyn terrwyn twryf uuel am riw
 Ae bar oet gwaedliw ual gwaed awel
 Och am rwyf aer glwyf eurglet echel
 Och am diliw mawr nym dawr ken del
 Och am arglwyd rwyd rutuedel vtkyrn
 Och am wawr kedyrn cad diogel
 Och yr uyned gwr gwrtelew ryuel
 Och ueith byth bellach ny dychwel
 Och pa wneir och ueir och uihagel
 Och hyd attad duw yr dwyn hywel
 Eryr gwyr gwarant heb chel
 Ar wiryonet yawn dawn ytymdel
 Erbynnyed arbennig agel
 Yn barchussaf naf ar nef yt el

MARWNAD RUFFUT FAB KYNAN.

GRUFFUT AP GWRGENEU AE CANT. O L. D. D.

GWR a gynneil y lloer yny llawnwet
 A genniw pob tra trwydi beruet

¹ Gwahaved.—Ll. P. P. ³ Ni'n gedy, neu nynedeu.

² Vab.—Ll. P. P.

⁴ Ytyv.—Ll. P. P.

Oe gamayd oe rad oe rinwet yn llawch
 Llewychedic heul yny gynted
 Ae ynteu an dwe on diwet
 Oe dyg ——— trigyant yn drugaret
 Edry ant trachwant trachywet an knwad
 Yt yn knyny daear yn y diwet
 Drwg yw ynn dryked an buchet
 Eil drwc yn kyflwc an kyflyet
 Trydyt twyll herwyt kymwyll camwet
 Pedweryt rewyt pymhed ryuet
 Chweched am galed amgelet am eur
 A mireinwch byd ae anrydet
 Seithued bwrw gwythlwrw gweithlonet
 Geir syberw a berw yny beruet
 Wythued yw llat a lathieu cochwet
 Kelein a chathyl brein ar y bronnwet
 Nawued yn ryred nyd yn anryuet
 Lleidydr na all edrych crist yn y grocwet
 Decued anwaraed yw anwaret anwar
 Dall uydar kynn tylluert
 Dreic anhuenyt herwyt haeret
 Hiruod heb.gymod yny gamwet
 Duw a uynn dyuod yw orset
 Hydyr a llaw nyd llai yw omet
 Dadwyrein o uein o uet an dylyt
 Y an diburyaw o an camwet
 Treisswr yw agheu ar bob trosset
 Trameint nyd kywreint an kywryssset
 O Ruffut gwaewrut goruolet ym ken
 Am kynnygyws eur a meirch hywet
 Hil kyan erwan erwydet
 Hael y wan hil ywein gwynet
 Hil madawc hydyr uynawc vonhet
 Mwynnyant kert nyd cart y diwet
 Kyuetach uorach uawret oruchel
 Or achwet oreu o deyrnet
 Neum bu oe agad mwyndiad met
 Ny bu oesdlawd beirt oe ystlynet
 Ysgereis a gwr nyd yw goruolet
 Ysgar byw a marw garw argywet
 Am arglwyd diwyd am diwet ysgar
 An ysgafyn a wr y vreuolet
 Ny byt kyuoed pawb pymcan mlynnet
 Noc y bu gyuyg gwlyd teilyg gwlet
 Ny bo kyuyg duw ym kyuet yg kyauwr
 Synnhwyr vawr Senet

GRUFFUT VAB GWRGENEU

A GANT YR EGLYNYN HYN OE GEDYMEITHON.
 O L. D. D.

MARW merwyd hirwlyd am hirwlych
 Dagreu—digrawn ynt a mynych
 Nyt heneint gwr ae gwrthrych
 Nyt hyn oes dyn noc oes drych

Ystyryw kwywn ketwyr aruoll naf
 Ny ad duw yghyur goll
 Marw myrd mawred kyrd kardgoll
 Marw merwyd meirw uydwn oll

Pell yw o Bowys pwyll argel y dyn
 Y ddial gwaet auel
 Gwaelawt ty tywawt tawel
 Gwely rud gwylim ryuel

Gweleis le am de am danaw heddiw
 Hawd y gallaf wylaw
 Rudued werthuawr wed wrthaw
 Ac edenawc y danaw

Kanys marw mawred a grym
 Griffri y treghi oed trwm
 Marw vyd einawn dawn dinam
 O dyna ny byd da dim

PHYLIP PRYDYD

A GANT YR AWDWL HON Y RYS GRYC.
 O L. D. D.

GWELEIS Rys yn llys eissidlo
 Gelurud gelyn yn alluro
 Hyuoluawc hael mynawc hawd bo
 Glot edmyc kymbengryc kymro
 Dragonllyw lluoed anwosgo
 Dreic vnbyn a vynn a vynho
 Hir y wir y wr dra sauo
 Hydyr y dreis y dreth o benuro
 Gwalch gwylwalch golut anghryno
 Gwawd, uyur gwawr gwyr gortho
 Enw y uard y uarn a welho
 Kediur kadeiryawc artho
 Baran llew yn lluryc eurdo
 Brenhin beird breinyawl a ganho
 Gorwenn tonn tued porth gwydno
 Garw y llenn a grann wenn y gro
 Gnawt rygwyd rygeis ny allo
 Gnaws gaeaf alaf yng godo
 Teleis y ueirch y uarchawc mwydno
 Teilwng yng talv an rodho
 Ys ymi vd lwysrud kas a gro
 Fyddyauec fodyawc y ymdro
 Hael hir lew hir llew hir llwydho
 Hil catuan kynan vab iago

LLYMA KYGORYON DADOLWCH

A GANT PHYLIP PRYDYD Y RYS GRYC GWEDY
 SORRI WRTHAW AM BRYDU Y NEE NAMYN
 ITAW EF. O L. D. D.

PA gessidy ui uodrydaf kreugar
 Kroewgoch gwaew oth adaf
 Pa ham veirt adlam vleit naf
 Pa gam a gefeisty arnaf

Arnaf kymeraf kymhennrys atteb
 Hyd attaw yny lys
 Myned dylyed dilys
 A mawrglod ym arglwyd rys

Rys uyg loegyr westyng lary westi toru-
 Taryan ystrad tywi [oet
 Rac dy uar kar kert lochi
 Mal gwiryon gwared dduw ui

Mi ath fum borthwr borthiad riallu
 Ny ellir y ddiwad
 Pan oet lyw kyhoet lew cad
 Ym pob riw ryuel arnad

Ar dy uawluar par pymllyg nam gwartha
 Nam gwrthod yn dduruyg
 Eryr llewyr llaw bergyng
 Erreityeisty ehang o yng

Ys yng yn ystwnng ystic vara rys
 Rutuoawc cadurua
 Ys anilys im ddim da
 Os am carwys am cassa

Nam cassa pwylla pyllawc eduynt rys
 Y rwng ros ac eppynt
 Bart vum itt trimud tremynt
 A chedymddeith kanweith kynt

Kyntaf achubaf echel ureint rac bar
 Hil casnar cas wyttheint
 Nawt duw mawr dengwawr deweint
 Gyda nawt naw mil o seint

Synnya di roti rwyf gwawr carannawc
 Kerennhyt yth gertawr
 Rysua kyrt kalan yonawr
 Rys rut bar rwyse moruar mawr

Mawr fwy y credaf no chreir ked
 Neirthyad—echel kad ked adneir
 Gwr yssy ym kadw ym kadeir
 Gwn itaw goreuraw geir

O dywedeisy eir ar wekrei heb porth
 Parth eurgolofyn kymry
 Diwygaf honnaf hynny
 Difwyn a gymer duw ury
 Pa gessee dy &c.

EGLYNYON Y RYS IEUANGC.

PHYLIP PRYDYD AE CANT. O L. D. D.

Rys rwyse chuel ryuel rwyf naf deyrn
 Rwym kedryn cat worssaf
 Eithryat brat bron eilyassaf
 Eithyr kenyt kynelw ny wnaaf

Geuveird aghyfrës y beryt ae henryded
 O gônaeth golydan gyflauan diryeit
 Bit ar y eneit yr enôired
 Tara6 kadgaladyr colofyn elyflu
 Gôr oed yn gallu y dyualied
 Ac eissoes eissoes rny dygmed
 Divreinya6 da6n du6 nyd dyn ae med
 Mor dyga6n y mae digymroded
 Wedy penkeyrdeth kynny rghamryssed
 O byd arglôyd gôr gôyned dygyssac6
 Essillyd mada6e ry6ya6e reuved
 Lle6el yn lle6 gôa6r clotva6r cleddyfir
 Pell yd etmygir y atch6edled
 Gôr ny uarn kamvarn kadarn yt ved
 Gôr a vyd y en6 yn edryssed
 Gôr biheu wreheu trathued llundein
 Diffeithdir prydein ae chyvanbed
 Gôr yn llôyr a ôyr synnôyr sened seint
 Gôr a ôys y vrein6 o vrenhined
 Goroeu y6 gennyfy gor6ed neuada6r
 Lly6 llôyth Te6d6r ma6r gôa6r gôaradret
 Kynnedyf y6 kennyf y k—dergaueid
 Kanu kerd am borth am byrth neufed
 Hengerd talyessin y teyrned elvyd
 Hi a vu ne6yd na6 seith nlyned
 Ac onym agheu y aghenved daear
 Kyn anôar kyfar kyflauared

Ny dervyd a6en y ar dar6ed treul
 Tra vo lloer a heul ar y rod6ed
 Ac onyt trech kelôyd na gôiryoned
 Neu daroot da6n du6 yn y di6ed
 Ys my a vella6r 6r gygheussed
 G6eryt yr gôagveird y gôaghoffed

AWDWL VARWNAD Y RYS IEUANC.

PHYLIP PRYDID AE CANT. O L. D. D.

GORUCHEL a glwyd goreythoylaf
 Goruedawt yn tauawt gwawt a ganaf
 Goroyt vyng allou gorach addaf llys
 Gorue angl a rys angben arnaf [ych
 Gorwlychawt yng rwyden ond draegeu myn
 Neud val drych gwrthrych gwrth a welaf
 Neud edhyw gliw gloew orsaf byddin
 Hoedyl egin vrenlin hoet a borthaf
 Gwenwynvar gwanar kerdgar kyrd vyget
 Gwae ui 6e vynet vyn nas gwelaf
 Gwedy mab gruffud gwaeuwad gurhaf
 Ysgwan vyng hyslwan ny wnn py wna6
 Oeh hyt attat ti duw a dotaf yn dde
 O welet vy lle ar llet eithyaf

CANUAU Y PRYDYDD BYCHAN.

MARWNAD RYS IEUANC

Y PRYDID B. AE CANT.¹ O L. D. D.

COLLED GWT ARWT ARUAWC CHWYRN YG CAD
 Yg cadarnwise heyrn
 Mur toryf aerdoryf eurdeyrn
 Mygyr bennaeth mab maeth metgyrn

Mab metgyrn teyrn tawel ut mwynauwr
 Kyn maenuet y orchut
 Mab mad mygyr lleityad llauyrut
 Brwyse breinyawl gretuawl gruffut

Mab gruffut llauyrut lluoet ros gyrcheid
 Rys gyrchyad tra moroet
 Gwrt am deruyn amhyl doruoet
 Gwr bytin gwawr bytinoet

Bytinoet hartoet dyt y hyrtei rys
 Kiwdawd ros o haneit
 Lleith kynnygyn kynmeryf gwalehmei
 Llew gawr ysgwyduawr ys gwnei

Ys gwnei Rys ar urys arlwy gwlet branhes
 Kyn prynu tanguefeter
 Par triidryll gwerssyll gorset
 Penn clod kyn noe vod yw vet

Y met argyuet nyd gouygged teith
 Doeth y ueirt 6e vynet
 Am ysgwyt gawr wawr var ked
 Am ysgwyd vriwdoll golled
 Colled gwr arwr &c.

EGLYNYON

A GANT Y PRYDID BYCHAN Y VAREDDY VAB
 FWEIN. O L. D. D.

MAREDET aestromrut troch
 Par awehlym wych lith gwyach
 Earwawt llew yg gawt llauydrwch
 Aerwaleh eiryi ny theiryi ny theich

Ny thechei ner fer frawtus
 Mab ywein bro goelwein brys
 Gwycheirlym dreic eil meic myguras
 Gwychwlad o gad a gedwis

¹ Rhys Ieuanc a i farw yn y Flwyddyn 1222 ac a gladded yn Ystradffur.

Cadw varedut cadyr eurdoryf
Cadoet gyman cad gynnwryf
Bolch glet yn dewret yn eiryf
Balch glod ac aruod ac aryf

Aryfrut balch teyrnwalc'h tec
Eurvro gadw gadarn dinac
Armes ros bla ddangos blyc
Aeruleit gwreit ae goruc

Goruc fy llyw llew amgoed
Gwyar am aer drydar draed
Oesawc varehawe veirch gydneid
Aes valchliw rut eurwriw rwyd

Rwyd ysgwyd ysgwn eurwlet
Ruthyr rynn ny geis rann o vot
Rugyl yawn y dawn yny dyt
Rutbar vawruar varedut
Maredut aestromrut &c.

EGLYNYON

A GANT Y P. B. Y VAREDUT VAB YWEIN.
O L. D. D.

MAREDUT ut prut prafu
Kefeis nyd kyfyg dy vro
Gwledic doeth kyuoeth kyfa
Gwlad roc diofyn colofyn kymry

Kymry varedut kymer
Kymreisc walch balch bennadur
Dreic vnbyn aervyn arwr
Drud llaw esgud lluosgar

Car gymhell treitbell trethoet
Mab ywein mawrdwryf arraet
Llyw glyw glew yn ymorchwyt
Llwytdud llew gwrtrud gwreit

Gwr yw uy llyw gorllawen
Gwyr a gar gwawr trydar trin
Gwrt yn ryuel ae elyn
Gwrth gas wrth y gassogyon

Digassawc franc frawt anvot
Dugost vawrdost uaredut
Diffeith pob gwlad gad gynnny
Dewr gyuran ae chyfannet

Kyuannet walch dy ualehgorn
Ar tir ynyal dywalwern
Eurbost cad aerbyst kedyrn
Eryr cadyr dewrwyr kadarn

Kadarn kedeirn gywrysset
Y keidw glew gwlad yr anuot

Bolchlauyn yn aer daer deryt
Balchgoeth uawrdoeth varedut
Maredut vt prut &c.

EGLYNYON

A GANT Y PRYDYT BYCHAN Y VAREDUT
M. YWEIN. O L. D. D.

OESUYRR dy alon aesuriw varedut
Trawsualeh ut treiswlad wiw
Pwyll mab vthyr rwyf aruthr riw
Pwyllawc par dryllyawc drilliw

Yn lliw gwyar bar beir vetu prydein
Hil ywein hawl fyrmu
Pob gwlad barawd gad gyrehu
A diuarn ae gadarnllu

Yn llu yth weled yn llithyaw branhes
A bryneich yn cwyrtaw
Llyw dragon llafneu dreiclyaw
Llew ehwybyr o lwybyr dy law

Llaw ar bar anwar enwawc varedut
Dreic rwytuut rutuoawc
Kynnny blas dy digassawc
Kynnwalch muner ner nerthawc

Ym neirthyawc breinhyawc brenhin
gwyr toruoet
Teruyse lloegyr y gelwir
Kymreisc wystlon a wystlir
Kymry ae dyry roc dir

Roc dir y rotir rwyf gofyneic prut
Maredut mawrvut meic
Ardwy llu lloegyr eryneic
Eurdretheu dreithyeu ym dreic

Dreic agkynnwyys dwys nyd oes ath veito
Yth uytyn diarlloes
Ath gynnhwan gad veityad voes
Ath gynnar wlad yth gynnhoes
Oesuyrr dy alon &c.

EGLYNYON

A GANT Y PRYDYT BYCHAN Y UAREDUT. M.
YWEIN. O L. D. D.

GWALCH yssym amyl y niuer
Gwalch eurgalch aergun gyuoer
Gwalch dewrwaleh o lin dewdwr
Ac am walch dewrwaleh dewrwyr

Gwyr rif syr yssyt yn y gad
Gwrthrut varedut vur gryd
Twn y bar dreic anwar drud
Didwn y eir ual creir cred

Cred pan aeth dreic hydryfraeth hy
Yr goteu goteith bennuro
Oet amhyl am amlaen deulu
Heyrn traws teyrn trosti

Trostri yr treisdwyn gwendud
Aeth mab ywein prein prifglod
Ny bu le ar lawr dyued
Ny bei sathyr gan y seithgad

Cadyr uab ywein cadyrualch gwlet
Kedeyrn wostwg rygylvlgw ryt
Dyfrys brwydyr bryd ar ymlat
Difraw y law ar lafyn rut

Llafynrut uaredut llyw drinc
Llew ny ad lloegyr yny wnc
Nys arueit aerulawt frawt freinc
Nys geill seis na threis na thranc

Tranc ar bob franc frawtus gylch
Gwnaeth uy llyw llew ysgwydvwlch
Meic kyhaual aryal aerweilch
Mut mwynfut mygyr gwaerut gwalch
Gwalch yssym &c.

EGLYNYON

A GAN Y PRYDYT BYCHAN Y VAREDUT VAB
YWEIN. O L. D. D.

KYRCH a duc uy llyw llew gwyth
Kad vt uaredut valch deith
Oet aerdreic penn eic pann aeth
Oet agro pennuro pan doeth

Doeth brut varedut
[*Englynion ar goll.*]

MARWNAD UAREDUT. M. YWEIN.

Y PRYDYT BYCHAN AE CANT. O L. D. D.

AM varedut vut vawrged
Gwae y genetyl gwawr gogoned
Doeth oe gyuoethcoeth kerted gwenyn-
dro
Gwenwyndrwm a golled

Colled llyw llew huysgwr
Maredut mur dineswr
Dunawd gynnefawd gynnifwr ar ros
O lin rys ab Tewdwr

O dewdwr aeth gwr gwrllaw hir bolch-
laun
Balchwlad dreic bu kywir
Maredut men na welir
Mygyrdrud gwae y dud ae dir

Tiriawc rywawc ros wrthrych uu uy
rwyf
Rwysc ywein urych
Vn oe deruyn doryf lewych
Yspys yspadaden ddinbych

Dinbych y kyrchws kyrch diatrec prut
Gwalch gwawdvut rwytvut rec
Hwyl diwyl dyfyndref saesnec
Hael awyt hil ywein dec

Oet tec rwyf rwysc oliffer
Oet cleu darpar clod dirper
Oet glew maredut oet gloewner esgud
Yn ysgwyd deu hanner

Oet deu hanner ber bar gwythrut yn
Gwr ual llew digythrut [llaw
Oet erwan gwaew preitwan prut
Aruoll mawrgoll maredut
Am varedut vut &c.

EGLYNYON

A GANT Y PRYDYT BYCHAN Y YWEIN UAB
GRUFFUT UAB RYS. O L. D. D.

YWEIN rutlein rot edmyc
Ged ysgein gad ddiysgoc
Teyrnet leith dudueith dec
Teyrnas dinas dinac

Dinac ywein rutlein lafyn
Doeth id yth wlad leityad leifyn
Trethoet tros uoroet uar dwfyn
Treul ked rwyf dyfed rac dy ofyn

Diofnawc uarchawc ueirch fraeth
Yw hwn ut gwaedwn gwawdueith
Lloegyr distryw cadarnllyw coeth
Llid anwar llew gwrtnar gwyth

Angwyth lew arglwyth gwythawr
Ywein borthyad brein brondor
Dragon a volafy naf ner
Dreic ddiogel y gelwir

Gelwir lwr llw gystlwn llyw
Lloegyr gyrclyad cad ced aelaw
Teruysc eingle eghyrth pob glew
Teruyn gadw taryan vradw vriw

Briw ragod ragor anvedyr
Bradw yscwyd hud blynnwyd hydyr
Aergleis glwyf rwyf rut belaidyr
Arglwyf gwawd rwyf gwaed racadyr

Racadyr gwaed am draed am drwyn
Ryw rac uy llyw llew arwein
Rwym bryneich branhes terrwyn
Rwyf gawr awytuawr ywein

MARWNAD Y EWEIN. M. GRUFFUT.

Y P. BYCHAN AE CANT. O L. D. D.

GWR kymrwyn y dwyn gwawr kymry
neud marw

Ywein prein neud prit wely
Arud ugyr aerwalch hydyr hy¹

Vy hy arglwyf rwyf rut glet ry golleis
Rym gellir lledurydet
Vy llyw oet vur glyw a gwlet
Vy naf poed nef y diwet

Oe diwet vaenuet uwynuawr aruaeth
hydyr

Hidyl uyt deigr o hiraeth
Ardelw dyued ged gyduaeth
Aerdreic oet benn eic ban aeth

Ban aeth gwawr gwinuaeth gwenwyn a
gollod

A golleis oe adwyn
Doeth y ueirt byd y gyd gwyn
Diaa gwalch tyrua terrwyn

Oet terrwyn ywein tyrua rec eurvut
Kyn oervet gyhydrec
Oet amhyl oet amlwe gostec
Metgyrn am gylch teyrn tec

Oet tec eurbost rec rwyf adas prydein
Traws ywein treis leas
Oet aergwyn oet oergwyn was
Oet eurgoryf toryf teyrnas

Teyrnllw y law teyrned alar
Gwawr gwanar gwin a med
Teyrnllw glew gloew voned
Teyrnllw nyd byw neud bed

¹Neu, hydwr vab hy.

Neud bed dewrwalech gwlet daear dyw-
archen

Nem¹ gorchwy rwy trugar
Nyd am llud am udd y var
Nym llwyd goleuwyd galar

Meu alar llachar mur traeth llychwr
gwydyr

Llew gwycheddrud dineuwr
Mwyth doryf dervyn ehachdwr
Meith blas yn was ac yn wr

Gwr kymrwyn y dwyn &c.

MARWNAD Y RYS GRYC.

Y PRYDYT BYCHAN AE CANT. O L. D. D.

LLAWER deigr hydyruer ar hynt
Hityl am rys ryssua mynwent
Llyw dinefwr gwr gwycheddrud
Llew trin ae brenhin ae breint

Breinyawc rys brenhin kyuoeth
Brein borthiad cad kanhymdeith
Neud ethol walch welch hydwyth
Neud ethym am dreic neud aeth

Athwyf ym brwyn gwyn geithyw
Ethym heb vt llauyrut llew
Aeth rys uab rys ros breityaw
Yw diwet uanuet vyniw

Ger myniw llyw llew hawrfort
Y gweleisy rys ros ymhwrt
Teyrnawwr yg gad uawr uyrth
Teyrn yn heyrn yn hart

Hart llys rys ros geithiwed
Rwyf llw tra vu y vywyd
Balchgyrc barabyl bolchglet drud
Bar dwys aghynnwys yg gad

Cad gyrclyad llauyndrochyd llew
Vu rys rugylvar rutbar riw
Eryr deyrn loew eurgyrn lyw
Creir oet y luoet y law

MARWNAD Y VORGANT. M. RYS.

Y PRYDYT BYCHAN AE CANT. O L. D. D.

MORGANT achvre cant mor echrys myned
Llyw llwytyged llwrw na wys

¹Neu, neur.

Oet argledyr gwir dir dyls
Ar eurglawr yr arglwyd rys

Mab rys eurbost llys aerbeir yn aruen
Duc angheu dygyn o eir
Ae law oet lw ym pob kyfeir
Fal kyuun grededun greir

Creir nyd ambarchei creulawn y volch-
lauyn
Ae valehllys yg carawn
Rwyf blwng rwyd ystwnng estrawn
Rot digraff rotyon digrawn

Digrawn ar uyg grut dagreu am vorgant
Neum kynwant clwyfiant cleu
Hael enwawc hoetyl uradawc vreu
Hydyr nenn kyn aghen agheu

Duc agheu rieu rwyf ehagdwr llu
Llurycwalch dinefwr
Llew tir teyrnuro dewdwr
Llaw esgud llwybyr gwrtrud gwr

Gwr glew oet vorgant gwrtr glet gogoned
O genetyl teyrnet
Gwawr llawr lluosawc vonhet
Gwalch kein aerualch kyn oeruet

Oer ym daw treisuraw tros diuant dragon
Ar pob dreic ys ramant
Erwan dolur mur milcant
Aruoll mawrgwyd goll morgant
Morgant achvre cant &c.

MARWNAD KYNAN VAB HYWEL.

Y P. BYCHAN AE CANT. O L. D. D.

DYFED llwyr y gwyr gwrhyd frawt kyf-
yrdan

Marw kynan kynhwan cawt
Dawn degwlad cad vleinyad vlawt
Dwyn yn llyw duw ryn llatawt

Llwyr yn llatawt cawt kwyn uetu galar
Gelyn lloegyrr a darvu
Bod gwr arall yn gallu
Ym adolwyn ae deulu

Teuluot kyhoet kwynyant eu heurglawr
Eu harglwyd collasant
Dwys ym bryd beirt byd ba wnant
Disgyr gwyr am eu gwarant

Gwarant gynry blant bla diochel mawr
Marw kynan vab hywel

Kein wlad nef boed ef yt el
Cannos gwnaeth yn ros ryuel

Ryuelnaf trossaf wyf treisdic oe goll
Gallwys beleidr yssic
Brein lithyaw breinyawl leithic
Mur gwladodet marw an gwledic

Gwledic mwyn uawr kwyn kynan kyrch
breityau
Preityad lloegyrr ae phoethuan
An llyw aer aryf taer ual tan
Llew gretuawl llawer grituan

Grituan uawr kynan kynnyd seithuc bla
Plygu lloegyrr a oruc
Dragon gyrchyd gad gaduc
Vu duw an dreic ny a duc

Duc agheu yr goreu goruc coted bron
Peir rotyon par ruted
Pennyal beirt llawr keinwawr ked
Pennydur dewrvur dyued
Dyfed llwyr y gwyr &c.

MARWNAD RYS VOEL A SAMSUN M. MEURYC.

Y P. B. AE CANT. O L. D. D.

E AM rys uab rys ryuyc ny dalywn
Aeth samswn blyngwrn blyc
Mur llauyndur lluoet edmyc
Mwyndud llawr mab mawr meuryc

Kyn plyc vab meuryc mawr anosbarth
llys
Kolli rys rwystud barth
Colled rwy ym rwyf diwarth
Coll mawr ar wawr llawr llannarth

Gwalch o barth llannarth llaw agor ys-
gwn
Oet samswn kystlwn cor
A gwalch rwyd eurvalch ragor
Hydwyth cadarnllwyth caduor

Cadarn an diuarn kyd a mateu rys
Cadwalch llys lles kerteu
Cwyn dwyn deifnyawc oe dechreu
Cof meith anghyfreith anghau

Agheu ry diheu egy— seithuc pla
Plant adaf ry amuc
Hityl deigyrr diuryd am goruc
Hoetyl ureu hydyr a deu a duc

Oe dwyn kynnetyf brwyn kwynassam
 Samswn—llyw llauyndwn llew dinam
 Collyssant oll coll kyllam
 Cenetloet eu kein adlam

Adlam gweilch dinam gwyehlys
 Kyn ystwyll—can ystyn meirch dilys
 Anwar yn aer urwydyrdaer urys
 Enwawe rutbar votawe rys
 E am rys &c.

MARWNAD RYS UAB LLYWELYN.

Y P. B. AE CANT. O L. D. D.

DUCOST rys ar urys oe uro
 Dic ym oe dwyn gwyn gyfle
 Da y dewisseisty hwnnw
 Yth uytin grist urenbin vry

Wrth dduw vry vreyenhin coeth
 Rys —yl urys ureiscuawr dylwyth
 Llawer kertawr gwawr gwawdueith
 Ar uar am dy uarwolaeth

Marw rys dreic enwerys drud
 Am gwnaeth drwy hiraeth dristyd
 Rwg gedymddeith cludueith clod
 Am arglwyd mawrglwyf golled

Colleisy rys colled nym peise
 Vab llywelyn llew aerffysc
 Gwr am parchei parch dilesc
 Ae am rotei rut eurwisc

Gwiscawc varchawc veirch hywet
 Oet rys rwyse llew yn ymlat
 A drud geir dreic gwynnyonyt
 A distein gwawr prydein prut

Prut alar am rys nym roesy hoen
 Prifwalch cadarn haeangaen
 Chwetyl oer y euruab ywein
 Ae gyfoeth a doeth oe dwyn
 Ducost rys ar urys &c.

MARWNAD MADAWC MON.

Y PRYDYT BYCHAN AE CANT. O L. D. D.

MADAWC mon mal kynnyfiwr
 Bu gwletawc oe nerthawc ner
 Ae daeran ae daerlew bar
 Bu briw ger bron y eryr

Oe eryr bu oer golled
 Dwyn madawc dreic vodawc drud

Oe dy digart hart hyuryd
 Oe wayw nyd oet waeth y glod

Oet cloduawr clutueirt otef
 Madawg mon kein rotyon cof
 Oet tauawd coeth doeth digrif
 Ar lles pob neges oe naf

Kyd ae naf cadarn yg grym
 Madawc leif aerduryawc lem
 Oet pargoeh yn aes droch drom
 Oet glew lew o lwyth y cam

Llwyth y cam keimyeid dinydyr
 Ae colles colled anvedyr
 Llary vadawc brif enwawc brwydyr
 Llew gwrthgloch burgoch baladyr

Oet briw baladyr cadyr cadeun
 Oet brwyse y rwyse rwyd gelyn
 Oet gwrth yg cad treifyad trin
 Oet llew gawr madawc mawr mon
 Madawc mon mal &c.

MARWNAD VLETYNT. M. DWYWC.

Y P. BYCH. AE C. O L. D. D.

O DWYN bletynt o duw nef
 O goll kywir aruoll cof
 Glud yw herw hiraeth arnaf
 Glyw deigyrt am wr glew digrif

Digrif a gar gwaewbar gwaed
 Vletyn vleit trin tra adwyd
 Oet kywir y eir erioed
 Oet hael talyrn ddiwael teleid

Teleid yn reid yn rin gwrys
 Vu vletyn vlygddrud neges
 Ragor glod rugyl y kedwis
 Rac bron balch naf y kafas

Can kauas kyuet dichwant
 Gan vab dyn dawn ym pressent
 Mab duw naf drwy nerth seint
 Boed gwar wrth vlaengar vletynt
 O dwyn bletynt &c.

MARWNAD WEN VAB GORONWY.

Y PRYDYT B. AE CANT. O L. D. D.

MARW am wên lawen lawch kyrt
 O hiraeth oi uaeth i ueirt

Marwnad heb plyc hiddryc hart
Bellach a ballaf oe gert

Kertoryon kerteu diuwlech
Gwen lawen lyw ysgwyduolch
Oet tec am rec am rwyf gweilch
Oet tew amlew glew gwlet valch

Balch yn yscwy — loew galch laes
Vu wen wenwynic wrth seis
Vnbenn — vyunei nyvoes
Vnben o vnbyn powys

O bowys be — dihagyr
O dwyn gwen dilawen deigyr
Gof am daw — llaw am llwgyr
Am goll gawr am wawr mawr mygyr

Mygyrddrud wen hydylawen hy
Mygyrveirt magwyd oe voli
Gwawr destyluawr distein tr —
Gwalch kenneytyluach kynnatylua

Kynnatyl — bei beilch ddoethon
Yn ymaruoll mawrweilch n—
Y lw ny lithid ar wen
Y eir oet creir crededun

A grettei wen walch syberw
Creded y vnyed y —
Erwan y ddwyn gwyn gannhwyrf
Eyr mur mawrwyd neud marw
Marw am wen lawen &c.

MARWNAD LYWELYN VAB RYS. M. IORUERTH.

Y P. B. AE C. O L. D. D.

COLLI llywelyn llew argae mwynvawr
Maenvet trwm ae gwarchae
Oe genetyl nyd chwetyl chwarae
Ae blant os gwyntant ys gwae

Gwae ui oe golli drwy edgyllaeth hydyr
Hityl uyt deigyr o hiraeth
Aerwalch aruod ualch aruaeth
Eur — dwylann frydmaw — fraeth

Oet fraeth y aruaeth aerulaen gynghor llu
Llywelyn anhepcor
Tawedawc breinyawc brondor
Tauarn llwyth cadarn cediur

Caduarchawc pyllawc pwyll agglaeear
Gwrt—gortwy y esgar
Llawch kyrt kertwys y alar
Llew traws ny wneid treis ae gar

Oet carannawc walch weilch gylchyn yn
Yn llyw coch a melyn [llu
H— gludhawd glod obryn
Haelrwy lawrwt lywelyn

Llywelyn llyw —

colles
Colli llywelyn &c.

MARWNAD BLEGYWRYT.

Y PRYDID BYCHAN AE CANT. O L. D. D.

MARW blegywryt bla wrthot galon
Wyf galar anoruot
Aerwalch balch bolchgled aruot
Eurwawr hoeddyl ddiruawr ddaruot

Deryw Bleg. deurud arwyd hoew
Neum doeth hoet oe tramgwyd
Drutwalch hylwybyr ualch hylwyd
Dewr argletyr da wr arglwyd

Arglwyd neit mawrgud neud mawrgwyn
Dwyn gwrda penadur [gwyrda
Blewgy. llew gryt llafynddur
Llew oestrwt llan ystrat flur

Ger flur yr dolur dilen saeth detwyd
Oe dytwed olo ydaeth
Dwyn gwawr trylwyn trwy hiraeth
Duw ury dewr urehin ae gwnaeth

Gwnaeth — law aeruraw aurcol bryneich
Briwlan riw a heol
Gwawr cadarn yn cadwyt ol
Gwr coeth gweryt doeth dethol

Neut dethol gwalch nef neut aeth ble-
Oe gywreint wassanaeth [gywryt
Llyw gwled gwin a med ae maeth
Llef gawr oe vawr varwolaeth
Marw Bleg &c.

MARWNAT GORONW AP EIDNYUET.

PRYDID BYCHAN AE CANT. O L. D. D.

MARW goronw mur gwyndyt
Gwydyr — uab ednyuet
Arueu — cleu — clot
wlat

[Englynion ar goll.]

EGLYNYON

A GANT Y PRYDYI BACHAN O DEHEUBARTH Y
OWEIN GOCH VAB GRUFFUT, M. LLYWELYN.
O L. D. D.

Gwynet kein reuet canu rad nyth arllut
Mab gruffut mawryut mab
Gorvlwg walch yg calch yg cad
Goruolet y beruetwlad

Gwledic gwyehyr hydric gwychnaws yw
ywein
Clet lith brein clod liaws
O lyw glyw glewddrud gynglaws
O lin breymmin trin traws

Trawsuar yn trydar yn tro dygythrut
Mab gruffut breisaut bro
Caer daer terwynwalch gynro
Dygant yth uetyant ath vo

Bo gwaleh bro breint teyrnas
Drwy rad y rwyf cad nyd cas
Yn ddiodyn choiyn changblas arglwyf
Oe eurglet ry casas

Kawssawch goruuawch gwrhydri angut
Angert ueibyon beli
Mwynvawr weileh beilch westi
Mon eryron eryri

Eryr eundreth myr aerdranc yw ywein
Gweileh goeluein gwaleh gyfranc
Drud yn arueu yn yeuane
Dreic llys fraw drwe ar lles franc

Ffranc uyth ueit kyfranc kyfrwysgar
gwersyll
Rwym pebyll bumddryll bar
Cad aerulawt uorgynlawt uar
Cadarn ddilesc wrth esgar

Hyddysc y esgar escuduryd ywein
Gwawr llundein llew yg gryd
Hydoryf walch hydyr or mebyd
Hyder gwendud ner gwendyd

AWDYL

A GANT EINYAWN VAB MADAWC AB RAHAWD
Y RUFFUT AB LLYWELYN. O L. D. D.

ARDDWYREAFY hael hwylglod ellwg
Arddunyant toruoet tyrrua eitwg
Aruod ysgymod goruod gorfllwg
Aruou briw trilliw trillu gyhwg
Eryr gwyg gwynet gwn nad echwg
Ked ef ddigoner ny chymmer vvlwg

Yr yn nab ym rwyf y gwnaeth ystwg
Ar y estronyon vs drud echwg
Pendefic crukyeith meith mygr ddifwg
Penniadur prydein prydest deilwg
Pennaf yw gruffut pennaeth rwg deu uor
Penn eurdor brondor breint a hebrwg
Pannu a nyt dir nac dewr gorfllwg
Pan uo dyt gorwlad a chad yn wg
Pennal pob aryal erev allwg branes
Amgyleh llyw didres dwydrud gyfrwg
Gnawd yd gyreh kyngygyn oe gymil pwg
Mal pan gyreh flandan flando yspwg
Gnawd yd goch a glew gleif gan vwg gor-
Gnawd goches rodwyf ruat ostwg [wyt
Gnawd taw treissyaw tros bob ethwg
Nyd gnawd oe ardal na thal na thwg
Gwnaeth drwy einc ar freinc frawt anheil-
Ac ergryd a chryd a chreu ddillwg [wg
Gwnaeth drallif gwyar vch trallwg Eluael
Pan fu yndrafael drud ac erdrwg
Gwnaed dduw y ddiwet ef ddifeyl hebrwg
Yny uo y orffen ar ffort deilwg
Yn dygyant trigvant dreic diystwg
Yn tec adef nef nawt orddillwg

EGLYNYON

A GANT GWERNEC VAB CLYDDNO. O L. D. D.

KWDDDEDYNT lletkynt llit anoeth goval
Gnawt gouyn chwedel y ddoeth
Mawr dduw a ddyckych beunoeth
Mor wael na welir dranoeth

Tranoeth or pan el trwm ddylyn ys gwael
Nas gwyf neb yr gouyn
Dolur adrawd gawd ganlyn
Diuancoll dygyn hirgoll dyn

Y dyn a ddyckych o ddygyn trona poen
Or pan el o ddyma
Hawl ddiawl ddiwyll wrda
Hael iessu kwd cv kwdda
Kwdduynnt &c.

HOWEL VOEL VAP GRIFFRI AP
PWYLL GWYDDEL

A gant yr AWDYL hon. i OWEIN GOCH AP GR. AP
LL. yr hwn oedd yngharchar gan ei frawd Llywelyn
ac a ollyngwyd yn rhydd 1277.¹ O L. D. D.

Duw mawr amerawdyr dynyadon
Dillwg dy walch terrwynualch tirion
Dewr ewein deurutliw fion

¹Ef a garcharwyd yn 1254. bu yn garcharor
23 blynedd.

Dur goch bar llachar llawch deon
Dinegyf neges rodolion
Digalet am ged am geinnyon
Diffwythws daear oe uod ygharchar
Aed ae car gan wyllon
Dilwfyf gwyth gweithfutig dragon
Digrawn eur digrifweh dynyon
Diafyrdwl yn aer yn arton diwet
Rwyf gwynet rwyse lleon
Difro wyf hef rwyf hef rotyon
Hep ewein hebawc kynureinon
Diarswyd ysgwyd ysgyryon ygnif
Ysgwthyr llif llid dryon
Digart hart y uart ae vaon
Ae uyrteu ae uyr aruogyon
Digabyl wawr gwryawr ual gwron
Gwreit bleit bliant arwyton
Dilut but ual nut y netuon mordaf
Pryd Adaf prif haelon
Diofyn cad kedeyrn doruogyon
Difefyl ner fyryfder faraon
Dinam hael o hil eryron
Dinac dreic dinas kertoryon

HOWEL VOEL AP GRIFFRI AP PWYLL GWYDEL

A GANT YR AWDYL HON I YR UN GWR.
O L. D. D.

Gwr yssyt yn twr yn hir westi
Gwreit teyrneit teyrnwalch ri
Gwr am dotyw gwall oe golli o uyw
Gwreitlyw a glyw y gloduori
Gwr teleid teiluoet lochi
Gwr teilu teilwg y uoli
Gwr y gryd yn ryd gwr ual rodri mawr
Gwr eurglawr aessawr vsswyt holli
Gwr yn rwym gan rwyf eryri
Gwr pei ryt ual run uab beli
Gwr ny adei loegyr y losgi y deruyn
Gwr o hil meruyn mawruryd beulli
Gwr toruoet gwr gwisgoet gwisgi
Gwr gwasgawd kiwdawd kad weini
Gwr cadarn cadoet reoli
Gwr cadwent kedwis haelyoni
Gwr eurfut dilut heb doli
Gwr diletyf priffdeddyf pryderi
Gwr oet ewein hael ny wnei holi mach
Gwr nyd oet lyfrach noc elifri
Gwr a beris lloer llwry goleuni
Gwr a beris heul nyd treul tregi
Yr gwir dduw yt wyf yn erchi
Yr gwyf nef om neuawl weti
Ar oed byr os tyr torri glas cwyn
Gan uot llywelyn llyw kedwli
Gan uod hir gymod heb gan ynni
Gan ddidwyll gymwyll gymodi

Gan uadeu o dduw y dodi yg crocwet
Gan uyned yr bet bu bot keli
Gan gredv penn llu llwry kyuodi
Gan holl ddifryd byd oe bym weli
Pam na vadeu brawd y brovi arall
A uyt wrth ddyall guall gospi
Ny uet namyn duw digyuoethi dyn
Digart lywelyn lew tra gweilgi
Dewr dragon berywon borthi
Dreic aruen pebylleu pali

GRUFFUDD YN. COCH I DDUW.

O L. E. D.

MOLI Duw yn nechreu a diwedd
Ai cynnif ni wellyg¹ ni ommedd
Un mab Mair modrydaf teyrnedd
Mair mam Grist ergynnan² rhanedd
Dyddaw yr haul or dwyrain
Dy eiriawl er dy fawr drugaredd
Ar dy fab iolydd di yn nhrugaredd³
Duw uch omne⁴
Duw rhag omne⁵
Duw a fedd
Rheen nef an rhoddo ni rann trugaredd
Teyrnfron tange erom heb ymommedd
Diwycco fi digono fi⁶ o gamwedd
Cyn myned im gweryd i'm hirwedd
Yn nhywyll heb ganwyll i'm gorfedd
Ym gwein fod ym gored im gorwedd
Gwedi meirch ac ymddwyn glafwedd
A chyfedd a chyd ynni⁷ a gwragedd
Ni chysgaf gobwyllaf om diwedd
Gwlad yddym ys agro ei maswedd
Mal dail o flaen gwydd dadwedd
Gwae angawr a grawn mawrferthedd
Ac onis gwadawl y riedd⁸
Cyn gatter ef yn rhyfedd⁹ present
Perygl yw⁹ yn y diwedd
Ni wyr drud nid ysgryd yn ei dymmer
Ni chyfyd fore ni chyfeirch nid eistedd
Ni chan wên nid eirch drugaredd
Bydd chwerv ei dalawr yn y diwedd
Sybyrwyd a mawrfryd a mawredd¹⁰
Meithrin corph i lyffaint a nadredd
A llewod¹¹ ac ymddwyn anwired
Ac angeu dyddaw wrth glwydedd
Ef yn llwch dychynnul dychyfedd
Dynessa henaint ar lled arfedd
Dy glust dy ddrem dy ddaint neud adwedd

¹ Welli neu felly. — Ll. D. ⁷ Ym ni. — Ll. D.
² Ergynnan. — Ll. D. ⁸ Rhyred. — Ll. D.
³ Yngharedd. — Ll. D. ⁹ Fydd. — Ll. D.
⁴ Neu, uchom, uch omni. ¹⁰ Maredd. — Ll. D.
⁵ Rhagomni. — Ll. D. ¹¹ Lleufod. — Ll. D.
⁶ Diwyccom ni addigonom
ni. — Ll. D.

Dychrycha croen dy fysedd
 Ath wra henaint a llwyddedd
 Afeirolony¹ Mhangel
 Ar reen nef ran trugaredd
 Cyntefin ceinaf anser
 Daeaf aelar² glas calledd
 Ereidr yn rhych³ ych yngwedd
 Gwyrdd mor brithottor tiredd
 Pan ganont cogeir ar flaen gwyddgwiw
 Handid mwy fy llawfryddedd
 Tost mwg amlwg amhunedd
 Can ethynt wy cereint yn adwedd
 Ymbrynn⁴ yn tyno yn ynysedd
 Mor ym mhob ffordd ydd eler
 Rag Crist gwyn nid oes ynialedd
 Oedd ein chwant yn car yn trossedd
 Treiddiau ty tir i alltudedd
 Saith saint a saith ugaint a seithgant
 A fuant yn un orsedd⁵
 Y gyda Christ gwynn ni phorthynt fy
 Arch a archaf nym naccaer [gwedd]
 Y rhoi⁶ a duw tangnefedd
 Am bo ffordd i borth rhiedd Crist
 Ni bwyf trist yn dy orsedd

ARALL

O L. E. D.

YN enw Domini
 Meu y moli
 Mawr ei folawd
 Molaf Ddofydd
 Mawr ei gynnydd
 Ar ei gardawd
 Duw an hamug
 Duw an gorug
 Duw an gwarawd
 Duw ein gobaith
 Teilwng berffaith
 Teg ei burffawd
 Duw an dyl
 Duw ysy fry
 Frenin trindawd
 Duw a brofed
 Ynn yn drwydded
 Drwy ei dallawd
 Duw a ddyfu
 I'w garcharu
 Gan ufulltawd
 Gwledig dedwydd
 An gwnel ni'n rhyd
 Erbyn dyddbrawd
 An dwg i'r wled
 Er ei waredd

¹ Neu, an eirolwy ni.² Dyar adar. — Ll. D.³ Rhith. — Ll. C.⁴ Ym mrynn. — Ll. C.⁵ Y giledd. — Ll. D.⁶ Rhee. — Ll. D.

Ai werindawd
 Ym mharadwys
 Ymhur gynnwys
 Rhag pwys pechawd
 A'n gwnel iechyd
 Er ei benyd
 Ai bum dyrnawd
 Dolur engyrth
 Duw a'n diffyrth
 Pan gymyrth gnawd
 Dyn a gollai
 Pei nas prynai
 Ddifai ddefawd
 Or grog greuled
 Y daeth gwared
 I'r fedysawd
 Cadarn fugail
 Crist nid adfail
 Ei deilyngdawd

MARWNAD ARGLWYDD
LYWELYN

A LAS YM MUELLT YN Y FLWYDDYN 1281.
 GRUFFUDD AP YR YNAD COCH AI CANT.
 O L. E. D.

OER galon dan fron o fraw allwynin
 Am frenin dewin dor Aberffraw
 Aur dilyfn a delid oi law
 Aur dalaeth oedd deilwng iddaw
 Eurgyrn aur deyrn ni'm daw llawenydd
 Llywelyn nid rhydd i'm rhwydd wisgaw
 Gwae fi am Arglwydd gwalch diwradydd
 Gwae fi o'r aflwydd ei drangwyddaw
 Gwae fi or golled gwae fi or dynged
 Gwae fi or clydd fod clwyf arnaw
 Gwersyll Cadwaladr gwae saf llif daradr
 Gwas rhudd ei baladr balawg eurllaw
 Gwasgaroedd alaf gwisgoedd¹ bob ganaf
 Gwisgoedd am danaf oddi am danaw
 Bucheslawn arglwydd ni'n llwydd yn llaw
 Buchedd dragywydd a drig iddaw
 Ys mau bid wrth Sais am fy nhreisiaw
 Ys mau rhag angau angen gwynaw
 Ys mau gan ddefnydd ymddifanw a Duw
 Am edewis hebddaw
 Ys mau ei ganmawl deb dawl heb daw
 Ys mau fyth bellach ei faith bwyllaw
 Ys mau i'm dyn hoedl am danaw afar
 Can ys mau alar ys mau wylaw
 Arglwydd a gollais gallaf hirfraw
 Arglwydd teyrnblas a las o law
 Arglwydd cywir gwir gwarandaw arnaf
 Uched y cwynaf och or cwynaw
 Arglwydd llwydd cyn lladd y deunaw
 Arglwydd llary neud llawr ei ystaw eiddaw

¹ Neu, gwisgawdd.

Arglwydd glew fal llew yn llywiaw elfydd
 Arglwydd aflonydd ei afluniaw
 Arglwydd cannadlwydd cyn adaw Emrais
 Ni lyfasai Sais ei ogleisaw
 Arglwydd neud maendo ymandaw Cymry
 Or llin a ddyls ddâl Aberffraw
 Arglwydd Crist mor wyf drist drostaw
 Arglwydd gwir gwared y ganthaw
 O gleddyfawd trwm tramgwydd arnaw
 O gleddyfau hir yn ei ddiriau
 O glwyf am fy rhwyf y sy'n rhwyfaw
 O glwyf lludded llu bod faeaw
 Cwbl o was a las o law ysgeraint
 Cwbl braint ei henaint oedd o honaw
 Canwyll teyrnedd cadarn llew Gwynedd
 Cadair anrhydedd rhaid oedd wrthaw
 O laith Prydain faith cwynllaith canllaw
 O ladd llew o an coel lluryg na'ncaw
 Llauer deigr hylithr yn hwyllaw ar rudd
 Llauer ystlys rhudd a rhwyg arnaw
 Llauer gwaed am draed wedi ymdreiddiau
 Llauer gweddw a gwaedd y amdanaw
 Llauer meddwl trwm yn tomrwyaw
 Llauer mab heb dad gwedi ei adaw
 Llauer hendref fraith gwedi llwybrgodaith
 A llauer diffaith drwy anrhaith draw
 Llauer llef druon fal ban fu'r Gamlan
 Llauer deigr dros ran wedi'r greiniaw
 O leas gwanas gwanar eurllaw
 O laith Llywelyn cof dyn ni'm daw
 Oerfelawg calon dan fron o fraw
 Rewydd fal crinwydd y sy'n crinaw
 Pam na welchwî hynt y gwynt ar glaw
 Pam na welchwî'r deri yn ymdaraw
 Pam na welchwî'r mor yn merwinaw'r tir
 Pam na welchwî'r gwîr yn ymgyweiriaw
 Pam na welchwî'r haul yn hwyllaw'r awyr
 Pam na welchwî'r syr wedi syrthiaw
 Pam na chredchwî Dduw dyniadon ynydd
 Pam na¹ welchwî'r byd wedi byddiaw
 Och hyd attad Dduw na ddaw mor dros
 Pa beth i'n gedir i ohiriaw [dir
 Nid oes le y cyrcher rhag carchar braw
 Nid oes le y triger och o trigaw
 Nid oes na chyngor—na chlo nag egor
 Unffordd i esgor brwyngyngor braw
 Pob teulu teilwng oedd iddaw
 Pob cedwyr cedwynt y danaw
 Pob dengyn a dyngynt oi law
 Pob gwledig pob gwlad oedd iddaw
 Pob cantref pob tref ynt yn treiddiau
 Pob tylwyth pob llwyth y sy'n llithraw
 Pob gwann pob cadarn cadwedd o'i law
 Pob mab yn ei grŷd y sy'n udaw
 Bychan lles oedd ym am fy nhwyllaw

Gadael pen arnaf heb pen arnaw
 Pen pan las ni bu gas gymraw
 Pen pan las oed lesach peidiaw
 Pen milwr pen moliant rhagllaw
 Pen dragon pen draig oedd arnaw
 Pen lln. deg dygn o fraw—ir byd
 Bod pawl haiarn drwyddaw
 Pen arglwydd poen dyngngwydd amdaw
 Pen fenaidd heb fanag arnaw
 Pen a fu berchen ar barch naw Canwlad
 A naw canwledd iddaw
 Pen teyrn heiyrrn heid oi law
 Penteyrnwalch balch bwlch ei ddeifniaw
 Pen teyrnaidd flaidd flaengar ganthaw
 Pen teyrnef nef ei nawdd arnaw
 Gwyndeyrn ortheyrn wrthaw
 Gwendorf gorf gorfynt hynt hyd Lydaw
 Gwir freiniol frenin Aberffraw
 Gwenwlad nef boed addef iddaw

DIWEDD.

GRUFFUDDAP YR YN AD COCH.

O L. E. D.

OCH hyd ar frenin freint ucheldaw
 Haelddad goleuad llygad a llaw
 Na chred pechadur ei ddifuriaw¹
 Yny el i bwl i bell drigaw
 Na phoeni gau galon dreuliaw
 Na myned o Ghrisr ir grog erddaw
 Ac na wyr yn llwyr llabyddiau —'n
 harglwydd
 A thrwy waradwydd ei wir adaw
 Bei meddyliai ddyn ei feddyliau
 A fu o ddolur ar ei ddwyllaw
 Gan gethri parawd yn cythruddaw cnawd
 Ef ni wnaï bechawd nai rybuchaw
 Bei na bai undydd dofydd an daw
 Dyddbrawd yn barawd i'n diburaw
 Ar gwaed gyn ired²
 Ar dydd y croged
 Ai ddwyllaw ar lled
 Wedi'r³ lliidiau
 Ar gwaed yn ffrydiau ynghylch ei fronnan
 Ai holl weliau heb eliau
 Ai goron yn ddrain ac yntau'n gelain
 Ai ben yn anghrain wedi'r greiniaw
 Ac ol ffrewyllau ar ei ystlysau
 Er gwneuthur angu a phoen iddaw
 Er prynu mab dyn o tan ufelyn
 Y gan ei elyn oedd yn aelaw
 Er dangos i'r byd ei boen ai benyd
 Er ein⁴ dwyn i gyd o gidwm law
 Ac yna y dywaid y dydd uchenaid
 Mae ef y diriaid oi eneidiau

¹ Poni, yn dechreu yr 8 ban rhayvlaenawl, mewn rhai llyfrau.

² Diuryau. — Ll. P. P. ³ Uedy. — Ll. P. P.
⁴ Yn giret. — Ll. P. P. ⁴ Ec y. Ll. P. P.

A cham gyhuddwr

A cham usurwr

A thwyllwr bradwr

Bradawg ddwyliaw

A lleidr amoniawg a dyn dau eiriawg
A glwth a diawg dial cynraw
A gott¹ a chelwydd a gowawg grefydd
Can nad eiddylt ffydd ffloynt rhagddaw
I blith y gethern i waelawd uffern
Yn lle mae mygn wern wedi² mygnaw²
A chymau o dan a deifi brwnstan
A phob marchdaron yn ymdaraw
Rhag tragwres y tan a gormodd poethfan
A wnaeth Barabban³ i benydiaw
Er cythruddaw cnawd er dial pechawd
Perchen drwgdeffawd a ddol attaw
Archwn fr yspryd Celi oth blegyd
Cyn pridd a gweryd ein gwarandaw
A chaffael augen a goleu⁴ a llen
A chymmmod a'n rheen cyn no'n rheiniaw
A nefol orsedd a rhan drugaredd
A Christ o'r diwedd i'n dwyn attaw

Amen.

CERDD GRUFFUDD AP YR YNAD COCH 1280.

O L. E. D.

PONID gwan truan trymder pechadur
Pechodeull amifer
Na wyl dyn dyfod ei amser
Na welydd cywilydd callder
Na chryn llaw yn llyniaw salwder
Na chred i Dduw ddewin ffyddlonder
Na chrynai bob pryd rhad pryder cwymp-
Y mewn cwymp Luciffer [aw
Yn ddiledfryd byd bod yn ofer
Nid da na thraba na thra-balehder
Nid digywilyd pan weler ddyddbrawd
Marllain pob pechawd fal y pecher
A Christ ymrhen crog er creulonder
Yn y boen y bu dduw Gwener
Ar pumffrwd pumffrwyth nid ofer
Ai bannai am ben y nifer
Ac anheilwng lu gan Luciffer
Ac yn nhal pob sant ei galander
Ac angylion nef niser carannaid
Yn crynu rhag pryder
Deallwn syniwn trwy synwyr ber⁵
Dielwed fydd dyn y dydd y ganer
Ef yn fab yn febyd ofer
Ef yn was anwastad gallder
Ef yn oed yn edrym llymder

¹ Ac ot.—Ll. P. P. ³ Bar aban.—Ll. P. P.

² Y lle y mae miguern ⁴ Ac oleu.—Ll. P. P.
guedy'r vignau.—Ll. P. P. ⁵ Ver.—Ll. C.

Ef yn wr yn ariol pryder¹
Ef yn grwm yn grymman gwillner
Ef yn rhwth yn rhuthraw gwener
Ef a rhwng yrlawng ei ddwyfer
Ef heb gof ynghyf brif aeredd
Ef yn wan truan law tryfer heb nerth
Ef heb gamerth heb gymifer
Llwyd ei beun ban henyw ei falehder
Llygaid briw heb liw heb leufer
Lle'r dannedd yn dwn pan geisier
Lledr y groud yn grin pan deimler
Llwm ei groen crinfrych ysgeler
Lle rhyfodd rhyfeg a balehder
Na fid un llysenw a Luciffer
Ni bydd brychwen llen llawanycher
Ni bydd brychwyn dyn dydd cladder
Nis canlyn oi dda oi ddifer ymdro
Eithr ei amdo amdawd biner

Nawdd y tad ar mab rhad rhof am galon
Nawdd y glan yspryd cywyd cofion
Nawdd y Iesu caru coron tangnefedd
Caredd disgybledd ai ddisgyblon
Nawdd y grog ddehau ddoniau ddanfon
A gymmeraist Dduw er dy ddynion
Rhag Uffern gethern geithaw anffyddlawn
Ai chreulawn ddigawn ddigasogion
Nawdd y cariad rhad rhof am galon
Nawdd myr a mair ai morwynion
A nawdd a archaf archengylion mawr
Arglwydd nef a llawr fal y llwyddon
Nawdd pedr arbennig lleithig llithion
Oreu porthoriau or porthorion
Nawdd y pedwar gwar gweryddon wyr-
yaid
Angelystor plaid cywaid Canon
Nawdd Ieuan liw bann ben diwydion
A fendigawdd Christ croes arwyddion
Nawdd addfwyn cysswyn cysson eu gweddi
Prophwydi celi cylvyddogion
Nawdd undawd Trindawn y tri pherson
Nawdd yr holl seiniau senedd wirion
Nawdd canmawl hollawl holl angylion
nef
A gwir addef y gweryddon
Nawdd arnaf dodaf y dedwyddion
Nodded oi parthed am perthynon
Nawdd merthyri Duw Deon tragwydd
Nawdd y sydd uffudd afael wirion
Cyn goddef aneu engyrtholion
Am bwyf gan deuhael cael cyfeillion
Mihangel Gabriel gobrwyon ganmawl
Ysrydawl gedawl gydymdeithion
I reol dehol y gwy'r doethion
I rydd-did addef nef i'm noddon,
Yn rhydd i'm henaid rhoddion goleuder
Yn rhydd-der lleufer i'm llehaon

Amen.

¹ Neu, prudder.

AWDYL I DDUW.

GR. AB YR YNAD COCH AE CANT.¹ O L. E. D.

Y GWR an rhoddes² rhiniau ar dafawd

Ac arawd a geiriau

Am troses i gyffes nid gau

Am troho i'r trohedd³ goreu

I guriau gorwigs⁴ y gruddiau

I garu mab Duw yn ddiamheu

I gymryd penyd rhag poenau Uffern

Ac affeith pechodau

Gwae ddyn a ddilyn camlyau

Gwae leidr ai ladrad ynghloddiau

Gwae dwyllwr ai dwyll nis maddau

Gwae gyfrydd⁵ oi gabl amryffrau

Gwae ott oi drafod yn y dyddiau

Gwae syberw ar subed angau

Gwae lwth oi lithiau⁶ yngwenerau

Gwae fradwr oi frydion feddyliau

Gwae ni chyrcho ffair offerennau Christ

Croes dolur archolleu

Gwae a goddo mam o gam nid gau

Gwae a goddo tad nid rhad rhiau

Gwae ef oi eni ener cynghorwr

Cynghorfynt ai geingiau

Saith brifwyd pechawd yw pechodau'r bobl

Mae yn y Bibl eu henwau

Am saith briwyd nid gwyd gau

Saith weddi y pader arfer oreu

Seithrad mad medrwyf eu dechreu

Saith lleufer enwer eu henwau

Saith wers cymman glan cyn gloes aneu

A gant Christ ai enau [erog

Ystyrient pumoes byd eu bod ym maddeu

Pan aeth unmab Duw y dydd goreu

I ddrws porth Uffern gethern gaethau

I wân heb annog ai grog oi grau

Y sarp aflawen yn ei enau

Ydd oedd yn berwi wb or barau

Saith canmil peiriad o eneidiau

A glaweir ac ot⁷

A seirph a llewod

A phawb heb annod⁸ yn ei boenau

Ar cethri osglawg

Ar cythrawl cerniawg

Ar cynr llym sodlawg

Ar ei sodlau

Ar llygod pengarn

Ar gylfinau carn

Ar llech las haiarn

Ar sarn saethau

Ar ffair yn hirdrwwg

Ar ffwrn dywyllwg

A phawb ai olwg

Ar ei balfau

¹O L. E. D.: eithyr o L. ⁴Goruest.—Ll. P. P.

P. P. y mae yr enwad hwn. ⁵Gebydd.—Ll. P. P.

²A rodea.—Ll. P. P. ⁶Tuth oetithiau.—Ll. P. P.

³Am trossio yr trossed.—Ll. P. P. ⁷A glau eira ac ot.—Ll. P. P.

⁸Annot.—Ll. P. P.

A phob rhyw hirdrwwg

A phob cyfriwg¹

A phob eiddiorwg

Ar hen doreu

A phob rhyw ddefawd er doluriau cnawd

A phob cigweinawd ar cigweinau

A phawb yn ubain

A phawb yn germain

A phawb yn llefain

Nas lladd angeu

Nis adrodd tafawd

Nis traetha ceudawd

Onid y Drindawd

Undawd oreu

Poenedig gethern

Pobl² mewn mygwern

Poenofairt Uffern

Gethern gaethau

Archaf arch i'm naf

Y dewin doethaf

Nid ymarwerthaf

Heb ei wyrthiau

Or llethri arhaul³

Or lle cyfyd haul⁴

Na'm rhoddo i gythraul

Er ei gethreu

Er ei gyd arfoll

Er ei bum harcholl

Yn ei arch friwdoll

Ai archollau

Er car Absalon

Er eur ei ddwyfron

Er gwaed ei galon

Ai fron friwgreu

Ydd archaf im tad

Ei yspryd a rhad⁵

Ran o wir gariad

Fal i'm goreu

Cyn ysgell beddrawd

Ysgar am pechawd

Modawd nid mau

Penedy cynnes

Caffael gorddiwes

Cymmun a chyffes

A lles llyfrau

O lew ac angen

A chymwyll amen

A chymmod am rhên

Yr hyn goreu

Ni bwyf lwth diawg

Ni bwyf lesg ofnawg

Ni bwyf weithredawg

Camweithredau

Ni bwyf gyhuddgar

Ni bwyf ymladdgar

¹A phob ryn kyvruc.

²Pobloed.—Ll. P. P.

³Er lethri araul.

⁴Ar cyvyt gwenheul.—Ll.

P. P. [P. P.]

⁵Yspryd a mab rhat.—Ll.

Ni bwyf anhygar
Yn hogi gau
Ni bwyf hoedyl gywall
O weithred arall
Ni bwyf wr angall erbyn anghu Amen.¹

AWDYL I DDUW.

GRUFF AP YR YNAD COCH AE CANT.
O L. P. P.

Duu yn gyntaf
Y kyvarchaf
Bennaf bieu
Nef a daear
A gwyllt a gŕar
Gŕaŕ ysprydeu
Mor a dyfredd
Mur teyrnedd
Reitued radeu
Ar ffurvaven
Ar holl bressen
Bryssur donieu
A Pharadŕys
Ef ae prynŕys
Pryn godeheu
Ar holl bobled
Ac nyt ryved
Rŕyf synhŕyreu
Iessu Iessu
A vyd a vu
Trŕy vud gethreu
Mae yn vedyant
Maŕr ogonyant
Gŕarant goreu
Y mae'n canvot
Ac yn gŕybot
Holl gŕybodeu
Nyt oes Vrenin
Deus Domin
Ynn yn eisseu
Pam nat ystyr
Y parch sŕydeŕr
Percheu sŕydeu
Nad an dros gof
Y gyllt a dof
I daŕ agheu
Ac na gydant
Rac a glyussant
O glevytieu
Bryder diryaŕ
Pa bryt y daŕ
Eu dŕyn hŕynteu
Ac nyt gŕell barn
Eurgledd cadarn
Arglŕyd kadeu

¹Yn Ll. E. D. yn canlyn yma, heb yr un enwad, y mae yr awdyl nesav; ac hevyd un o eiddo Elidyr Sais, yn dechreu yn tu dal. 351, yn ol Ll. P. P. ac yn ddiwedd niad.

Nor dyn gŕannaf
A distadlaf
Yn y datleu
Prudyon¹ vydant
Duŕ² y barnant
Am eu barneu
Heb dim nevaŕl
O rŕyf bydaŕl
Byt gyfreithieu
Kyvreith hocket
A chyhudet
Baned beieu
Ac enŕired
Heb drugared
A dryc eirieu
A gŕylltineb
Haŕl ac atdeb
Gattel poeneu
A dŕyn reidus
Yn gamlyrus
Lŕyr ovityeu
Y dyd a daŕ
Ni byd divraŕ
Gŕyraŕ geiryeu
Ar ŕan gristiaŕn
Yn anghyvyaŕn
Digraŕn dagren
Yr neb ae gŕnel
Gormot ryvel
Ryvaŕr gammeu
Ny byd un vreich
Heb vŕy no beich
O bechodeu
Gŕae hockedŕr
Gŕae gyhudŕr
O'r gohodeu
Ar balch gyved
Herŕyd trossed
Tryssor obreu
Pan ŕir varner
Yngoleuder
Ser a sygneu
Geyr bron Dovyd
A syŕedyd
Nyt oes ŕadeu
Nyt oes allu
'N erbyn Iessu
Na syn droeu
Nac esgussaŕ
Na chydyas braŕ
Brat vedlysau
Yna y telir
Aghu ystir
Enŕir eneu
Y bob tuyllŕr
Ac athrodŕr
Eu gueithredeu
Pan ŕrthotter

¹Drudion.—Ll. E. D.

²Drwg.—Ll. E. D.

O 6rth y niver
 Nef obröyeu
 Y dygöydant
 Eisseu gëarant
 G6ae'r eneiyeu
 Ym pöll uffern
 Gyt a'r gethern
 Uern öelyeu
 Lle mae tristöch
 A thyöyllöch
 A llöch a lleu
 Ar kythreulyeit
 Eu herbynyeit
 Qeron boeneu
 Pob camöedaöc
 Paöb ys ofnaöc
 Rac eu sasneu
 Yn disgyrnu
 Danned arnu
 Orn ymlyöeu
 Llidiaöc vydant
 Llym i gëanant
 A'r cigueinyeu
 G6enöyn atneir
 G6ed agkyöeir
 Meö'n peir poeneu
 Ac eu cronni
 Y hir goethi
 G6aeth noc agheu
 Ac odyno
 Uel dyna tro
 Dryc damöeineu
 Eiry a rheö
 A rhuthröynt gleö
 A glaö dineu
 A g6aeth hevyt
 Oed odef kryt
 Myö'n craönbylleu
 Y neb ny chret
 Eu kyvryntet
 Bryvet broveu
 Wel dy yna
 Perchen traha
 Tra hir gammeu
 Yn hardymer
 Gan Luciffer
 Bryder bradeu
 Oed g6ell mynet
 Yn lle caffet
 G6elet goleu
 G6ylvaö'r vrenin
 Y gorlleöin
 Lleöych drefyneu
 I gymrye g6led
 Vaö'r enryded
 Rydit gerdeu
 Geyr bron Dovydd
 Yn dragyöyd
 Gyöir donyeu

T

Y BRAWD FADAWG AI CANT
I DDUW.

A. D. 1250. O L. E. D.

GWARED arnaf naf nawdd am rhoddych
 Gwan wyf im nerthwyf fy neirhiad fych
 Gwareder llawer lle gwaredych raid
 Gwardwr gweiniad gwae ni gerych
 Sef yw gwander ner nid nas gwypych
 Salw ym gelu pan y gwelych
 Gwander gwir pryder brad fynych cywyd
 Anghadernyd bryd wrth a bredych
 Bradychwr yw'r byd ai gyd gywrych
 Ar Satan truan hyd tra ettych
 A wyl cnawd chwannawg a chwennych
 ynhawdd
 Mawr gawdd diadrawdd daw iw edrych
 Rhac tri gelyn dyn Duw am noddych
 Rhugl gyd eu cyngyd a'i cemwrych
 Rhac eu llu cad-ddu i'm cedwych Arglwydd
 Rhag ebrwydd cyfrwydd am cyfrennych
 Ffalster byd ai wyd a weherddych
 Ffoaf os gallaf ei asgellwrych
 Ffoawdyr yw ei ryw rewindrych fyned
 Un fyged gerdded a gardd fressych
 Ceisiaid gythreuliaid a gythruddych
 Cas wybraid crwydraid rhwystraid
 rhwystrych
 Cawsant gennyd farn nid adfernrych fyth
 Na thrange eu hoernyth nac eu hirwrych
 Caer fras eu dorau fal daear sych
 Corph ai bum synwyr llwyr y llywrych
 Caeadau parau perych yn eu bron
 Gwirion borthorion a berthynych
 Tithau yr enaid paid nam pedych
 Tro o ffyrdd didro yd tra geffych
 Tyn droed dy feddwl tra feddych dy bwyll
 O blith maglau twyll tywyll eu rych
 Dyfodiad gwastad gwir ystyrych
 Dy fonedd ar wedd y harweddych
 Dybyed aeddfed faddeuych¹ yn gall
 Dy anian ddeall a ddyellich
 Gloyw degach no'r aur yngwaith² eurych
 Ath luniaudd creawdd hawdd y crettych
 Ei eilun ei hun honnych ei arddelw
 Ac oi deg widdelw yr arddelwrych
 Arfollaist ynof cof y cedwrych
 Anffawd a phechawd cyn ni phechych
 Achaws reidwlych un oedydd fowrych
 Angheu Dofydd Duw a folych
 Ryssyniaist wedi cais nas gwedych
 Ar cnawd wall ddefawd a well ddofych
 Nid unwaith na dwy dolurych bob awr
 Namyn yn rhyfawr a ryfynnych
 A wneych o ddrwg a ddiwygrych³
 Gwedi cant cymmod cymyddych unwaith
 Herwydd cariad maith hyd na methlych

¹ Neu, maddeuych, fettrych.² Ith wnaeth. — Ll. C.³ Neu, o ddiwg na ddioglych.

Amen.

Disgwyliaw yr awr elych o'r cuawd
 Na fydd amharawd pan ammherych
 Gwaed Iessu a fu gwaed eu cwynych
 Gwirda ystoria pan ystyrych
 Griddfina ocha tal uch yn beichiaw
 Pan fo yn cwynaw gwaed ei gydych
 Iessu deg Iessu im dangosych
 Dy wnech ni heb a ohebych
 Na rhudd dy ddeurudd diddorych oth was
 Gwaer neb a gas a gassych
 Tro fi fy rhwyf celi am calonnych
 Attad y troaf attaf troych
 Nad fi iwrthyd i wrthrych masweddd
 Gwagedd breuoleddd a ddiweddych
 Amherawdr creawdr cryf i'm gwnelych
 Ym fydd ym crefydd i'm crytheych
 Daly fy llaw ith law a lywyth yn iawn
 Ar hyd ffyrdd uniawn im harweddych
 Ath folaf Duw naf nefoedd lewyth
 Pwy nith fawl or sawl a ry seilych
 Ith foliant soniant son clych a llyfrau
 Cerddau telynau cras dannau crych
 Nef daear uffern pan y bernych
 Dod nod im hwyneb am hadneppych
 Parth clet i minnau ni mynnych fy mod
 Parth yr oen gorfod im gossodych
 Pan ddel y trillu trallawd berych
 I leaws yn draws a drais boenych
 Ith lu di difri difrych gwynolen
 Ar y llaw ddehau i'm lleheych Amen.

I GRIST.

Y BRAWD FADAWG AP GWALLTER AI CANT
 FL. A. D. 1250. O L. E. D.

Mab an rhodded
 Mab mad aned dan ei freiniau
 Mab gogoned
 Mab i'n gwared mab goreu
 Mab fam forwyn
 Grefydd aeddfwyn aeddfed eiriau
 Heb gnawdol Dad
 Hwn yw'r mab rhad rhoddiad rhadau
 Doeth ystyriwn
 A rhyfeddwn rhyfeddodau
 Dim rhyfeddach
 Ni bydd bellach ni bwyll enau
 Duw i'n dyfu
 Dyn yn creu creaduriau
 Yn Dduw yn ddyn
 Ar Duw yn ddyn yn un ddoniau
 Cawr mawr bychan
 Cryf cadarn gwan gwynion ruddiau
 Cyfoethawg tlawd
 An tad an brawd awdur brodiau
 Iesu yw hwn
 A erbyniwn yn ben rhiau

Uchel issel
 Emmanuel mel meddyliau
 Uch ac assen
 Arglwydd pressen preseb pian
 A soppen wair
 Yn lle cadair yn' llwycadau
 Pali ni myn
 Nid urael gwyn ei gynhiniau
 Yn lle syndal
 Ynghylch ei wal gwelid carpiaw
 Eisoes mai ef
 Dangos o nef a wnaeth gwyrtneu
 Oedd fab Duw ren
 Or hwn y Cen llen a llyfrau
 A dewinion
 Synhwyr ddoethion ddethol gampau
 A darogan
 Prophwydi glân glaer barablau
 Ei leferydd
 Wrth fugelydd gwylwyr ffaldau
 Engyl yd fydd
 A nos fal dydd dyfu'n oleu
 Yna y traethwyd
 Ac y coeliwyd coelfain chwedlau
 Geni Dofydd
 Ynghaer Ddafydd yn ddiammau
 Son anglyon
 A glyw dynion a diolchau
 Llawenydd mawr
 A llawer gawr o ganeuau
 I Dduw gloria
 Pax in terra i'n terfynau
 Heddwch i'r byd
 Iechyd i gyd gwedi angeu
 Gwilynt er cynt²
 O gof hir hynt herwydd tadau
 Gwilyng cywraun
 Gwyr y dwyrain ar Dal bryniau
 Pawb ol yn ol
 Gwnaent trwy reol rann wylfaau
 O nos i nos
 Fal chwant aros cyfarossau
 Gwelsan seren
 O liw amgen ac amgylcheu
 Ac amgen nôd
 Nôr ser uchod uch en pennau
 Geni yna
 Y brenhin da arwydd diha
 Un gyssefin
 Gan dri brenhin fawr eu breiniau
 Yna y credant
 Yna y cyrchant cyrch goddechau
 Ac eu manag
 Seren oi rhag yn rhoi goleu
 Caerusalem
 A chaer Vethlem nid yr methlau
 Daethant yn chwydd
 Ar feirch ebrwydd wiw ebrannau

¹Neu, i'm.   ²Myc gynt.—LL. C.

Disgyn yn ffysg
 Seren ai dysg wir¹ ei dysgau
 Ir ty iddant
 Heb ddor heb gant gwynnawg ddrysau
 Y mab ydoedd
 A anydoedd dan ei nodau
 Ai fam ar llawr
 Ai bron werthfawr wrth ei enau
 Dyn a welant
 Duw y credant da eu credau
 Ef addolant
 Ni ohiriant ar heirdd liniau
 Swllt agorant
 Aur anrhegiant a rhagorau
 Myrr ac ystor
 Ardduniant cor certh rinweddau
 Trwy ffordd arall
 Troant yn gall heb golledau
 Rhyddun ai gwlad
 Rhag twyll a brad y brenhin gau
 Rhwystrowyd Erod
 Greulod arfod ar ei arfa
 Lladdwyd meibion
 Gwirion gweinion gwae eu mamau
 A nid gwae nhwy
 Gwyn eu byd hwy bod yn seiniau
 A merthyri
 Achaws ei rhi yn eu rhwymau
 Cyn bod etwa
 Ewyllys da dial eisiau
 Na gwneuthur da
 Na thraethu da ar dafodau
 Hynny a wnaeth
 Ganedigaeth deg fy nerthau
 Un mab Duw gwir
 Od edrychir ar y dechrau
 Nos nadolig
 Nos annhebig i ddrygnosau
 Nos lawenydd
 I lu bedydd byddwn minnau
 Bendigaidd fyg
 Yw'r nadolig deilwng wledau
 Pan aned mab
 Arglwydd pob pab pob peth piau
 O arglwyddes
 A wna ynn lles an lludd penau
 Ac an gwna lle
 Yn nhecca bre yngobrwyau Amen.

YR ENGLYNION HYN

A GANT Y BRAWD FADAWG AP GWALLTER.
 O L. E. D.

MIHANGEL uchel och rhag gelyn mawr
 Mae y sarph i'm dilyn

¹Neu, wiw.

Dyd ym nerth canys perthyn
 Balch dywysawg doniawg dŷn
 Dyn can wyf oth blwyf ni oblygant
 Fihangel fy mabsant
 A thi yn drech no chwechant
 O gethern blin Uffern blant
 Plant Mihangel sant y sarph
 Yw drygwedd lliwen Cen Cyrph
 Hagr a llawn yw llun ei gorph
 A hwy a mwy no mân seirph
 Y sarph pan¹ sethrych seithuchig ei gaen
 Gain angel urddedig
 Gwan drwy ei safn ai sefnig
 Dyrnawd uthr bigawd ath big
 Ath big fawr yn awr yn y rhyfel taer
 Torr danhedd rhwyf Babel
 Ni bu awr rhag twyll cawr cel
 Fwy ei hangen Fihangel

LLYMA ODLAU Y MISOEDD

A GANT GWILYM DDU O ARFON I SYR GRUFF-
 UDD LLWYD O DREF-GARNEDD A DINORWEG
 YN ARFON. O. L. COCH HENGEST.

NEUD cynnechrau Mai mau anrhydedd
 Neud aeth ysgwaeth a maeth a medd
 Neud cynhebyg ddog ddygn adrossedd drist
 Er pan ddelid Crist weddw athrist wedd
 Neud cur a lafur im wylofedd
 Neud cerydd Dofydd nad rhydd rhuddgledd
 Neud cof sy ynnof ys anwedd ei saint
 Neud cywala haint hynt diryfedd
 Neud caeth im dilyd llied llaweredd
 Neud caith Beirdd cyfaith am eu cyfedd
 Neud caethiwed ced nad rhydd cydwedd
 Nudd
 Cadrwalch Ruffudd brudd breiddin tach-
 wedd
 Neud cwyn Beirdd trylwyn meddw ancwyn
 medd
 Neud cawdd im anawdd menestr canwledd
 Neud carchar anwar enwiredd Eingl-dud
 Aerddraig Llan Rhystud fynud fonedd
 Neud nim dyhudd budd bum arygledd
 Neud nam dilyd llied lliaws blynedd [glyw
 Neud nam dawr Duw mawr maranedd nef
 Neud nad rhydd fy llyw llew trefgarnedd
 Neud trwm oi eisiau dau digyfedd
 Neu'r wyr Beirdd canwlad nad rhad rheu-
 fedd
 Neud ef arwydd gwir neud oferedd gwyr
 Wrth weled fy eryr yn ei fawredd
 Neud truan im gwân gwayw lledfrydedd
 Neud trwydded galed im amgeledd
 Neud trymfryd Gwynedd gwander dyedd
 braw
 Neud hwy eu treisiaw am eu trossedd

¹Ban. — I. I. P. P.

Neud trahir gohir gloiw babir gledd
 Oed trablwg echwng Echel ddewredd
 Neud trai cwbl or Mai mawredd allwynin
 Neud Mis Mehefin weddw orllin wedd
 Neud Mis Mehefin mau hefyd gystudd
 Neud nam rhydd Gruffudd wayw rhudd
 yn rhyd
 Neum rhywan im gwân gwayw cryd engir-
 iawl
 Neud am Ddraig urddawl didawl im dyd
 Neum erwyrr om gwyr im gweryd Crist
 Ner
 Neud arfer ofer Beirdd nifer byd
 Neud arwydd nam llwydd lledfryd im calon
 Neud eres nad tonn honn ar ei hyd
 Mau ynnof mawrgof am ergyd gofal
 Am attal ariel Urien yngryd
 Mal cofain cywrain Cywryd farld Dunawd
 Men im Dreig priawd gwawd ni bo gwyd
 Mau gawdgan Afan ufuddfryd ffirwyth-
 lawn
 O gof Gadwallawn brenhinddawn bryd
 Ni wn waith gwaywdwn gwawd ddihefyd
 clod
 A thi heb ddyfod pa dda bod byd
 Neud wyr pawb yn llwyr llefryd gynnal
 Nad hylithr aur mâl mal oddiwrthyd
 Nid oes nerth madferth ym myd oth eisiau
 Gwleddau na byrddau na Beirdd ynghlyd
 Nid oes lys ysbyr esbyd neud dibeirch
 Nad oes meirch na seirch na serch hyfryd
 Nad oes wedd na moes massw ynyd yw'n
 gwlad
 Nad oes mad eithr gwad a gwyd
 Neud gwagedd trossedd traws gadernyd
 Môn
 Neud gweigion Arfon is Reon ryd
 Neud gwann Wynedd fann fenn ydd ergyd
 cur
 Neud gwael am fodyr eglur oglyd
 Neud blwyddyn i ddyn ddiogyd a gar
 Neud blaengar carchar grym aerbar gryd

GWILYM DDU O ARFON

I SYR GRUFFUDD LLWYD PAN OEDD YNGHARCHAR
 YNGHASTELL RUDDLAN. O L. E. D.

RHEN trindawd a rawd einf ynghystudd
 Rywnaethost am bost neddeirgost Nudd
 Rhiau rhad barau beri gorchudd llew
 Caer galchdew glew glyw ddadannudd
 Rhy flin yw attal llwydd arial lludd
 Rhy flwng yw echwng echel ddeurudd
 Rhy flaengar aerddar urddawl roddfudd
 hael
 Rheflac wael rwysg Mael er cael cyhudd

Rhyfedd yw yn fyw feirdd ni'n dyhudd
 Ei fod reiniad clod eledren ffaen rhudd
 Rhi Dinorweg deg dygn ryfudd Gwynedd
 Gan Saeson gogledd mawredd Morudd
 Lle ym am walch grym gryd oleurudd
 Lledfrydedd mynych greddffirnych grudd
 Llwrw gohir llawhir llawer cudd gan Eingl
 Ar llawr caer Degaingl dygn o gystudd
 Llwoedd a wyddiad llaw roddiad rudd
 Llwybr drud aer ddylud aur ddioludd
 Lle delid llid prid prifudd eidduned
 Y rydelid cedd cyd a Gruffudd
 Llwyrr yun feirdd anheirdd anhoiw drab-
 ludd
 Lliaws eisiwed am noddod Nudd
 Llwyddid ei ryddid a rad ufudd
 Llwenydd nawcant prif foliant prudd
 Llithiwyd o'i wenllaw bodd wallaw budd
 Llafn Flanddwyn fal brwyn brain argoludd
 Llwybrged llawfrodded llofrudd gelynnion
 Llew di ymryson o fon forudd
 Neud digerydd Duw neud digarad cyrdd
 Neud llai gwyrrd i fyrdd o feirdd yn rhad
 Neud lliaws frwyn cwyn canwlad ynghys-
 tudd
 O'th attal Ryffudd waywrudd roddiad
 Neud llid fy llethrid llathrad o'th adaf
 Llathrwyrrd am danaf oddi am danad
 Neud lledfryd fymryd fy mrad o ddyfu
 Pan ddarfu ri llu roi llaw arnad
 Neum laddawdd trymgawdd llew tromgad
 py wna
 Pam na ddoi di attaf neu fi attad
 Neum llwydd tristyd prid prif wrthrychiad
 wyf
 A thrigwy fy rhwyf mewn rhwyl gaeal
 Neum llwyrgur llafur llifiad fyngorhoen
 Neum lludd dygnboen hoen hun ar lygad
 Nam llestair fab Mair mawr arnad fy mar
 Ellwng ym fy aerddar cadarnbar cad
 Mowrglwyf a orwyf eryr gyrciad glew
 Mor oedd ryw ym llew llywiawdr dengwlad
 Am eurglod hynod hyn a ddiwad Eingl
 Ym mowrglawr Tegaingl Tegyr bwyllad
 Am argledd trossedd treisiad ynghyni
 Am erglyw Dewi gwesti gwastad
 Am arglwydd hylwydd hwyliad yn aesawr
 Ar fraint carcharawr cyrch oer irad
 Pei mau pibl ddiau ddyad Talyesin
 Pan gyrcawdd a ffin¹ par trin trychiad
 Pwyll uudd Ruffudd bydd beiddiad yn
 heiyrrn
 Pen teyrn cedyrn ced wallofiad
 Pybyr eryr gwyr Gwriad yn yngorsedd
 Pobl orfoledd medd wledd wledychiad
 Post catgun eiddun ef a wyddiad byd
 Parch esbyd pair gryd greidiawl ffysgyad
 Na'th oedd ryddid rad ymadroddau

¹ Neu, Elffin.

Na'th edau ddoniau ddinam bwyllad
 Na'th arfai!l buail bwad gwyn ddofydd
 Na chadwyd ith ddydd cynnydd cennad
 Na'th adwn od gwnn guniad pennadur
 O fewn caear falchfur fy modur mad
 Mad amddiffynniawg ceidwad ciwdawd
 Modur gwayw ddur mur Merfyn ddefawd
 Mydr eirian rhiau rhaawd ail Morgant
 Mygr foliant Rolant ffyniant ffawd
 Mirain Ruffudd budd byddin wasgawd
 Murien ddysg rodd ffysg reidd-ffyrf yng-
 nhawd
 Myfyr giried ced Cedrawd calchfynydd
 Mwyfof gynydd rhydd rhoddion didlawd
 Meddw yngwnaeth hiraeth herwr ceudawd
 Maddau fy rhiau ddau ddiwarnawd
 Meddwl lledfryd bryd modd brawd edifar
 Meglyd draig llachar llachynt medrawd
 Muner clyw clod ryw llyw llewychwawd
 Maig un arynnaig prif ddraig priawd
 Medd wleddau doniau Dynawd ai gyfarch
 Myfyr barch Llywarch llywydd ciwdawd
 Mi a wyr fy rhi rhwyf o ddfrawd
 Maith fôd mis hebod ehebawg ffawd
 Mygr naf ddiffwysaf dy ffossawd yn aer
 Menestr gledd-glaer taer tarw gaeafrawd
 Mor wael attal hael hwyl Anarawd
 Mor wann byd trymfryd wedi tromfrawd
 Mor wae ym y mae medrawd gyflafan
 Ynghastell Rhuddlan rhieddlwy walstawd
 Archaf i Grist naf araf arawd
 Er ei galon donn o'i fron friwgnawd
 Allwedd nef senedd son undawd Trefi
 Ellwng ym fy rhi Dduw tri trindawd
 Rhen trindawd arawd &c.

MARWNAD TRAHAIARN BRYD- YDD AP GRONWY.

GWILYM DDU AI CANT. O L. E. D.

FFRWYTHLAWN a chyfiawn a chyfoeth y
 gerdd
 Gwrdd Drahaian eirgoeth
 Ffawd gwyr oed nawd gwared noeth
 Ffraeth dafawd detholwawd doeth
 Doeth ynn gwyn o'i ddwyn o'i ddawn
 gynydd
 Detholrydd brydydd brawd ffydd ffydd-
 lawn
 Doethfab rwy Goronwy gairuniawn syberw
 Doeth dichwerw ei ferw hyd wlad Feiriawn
 Dyhir na welir waladr nawn cerddau
 Dihau iw anghau dagrau digrawn
 Da fu ffawd y wawd i Wiawn ddewin
 Da Fyrddin a'i lin o lwyth Meirchiawn
 Da Lefoed erioed da radlawn arddelw

Da arddelw cynnelw Cynddelw ceinddawn
 Da Elidir gwir gwarant iawn ganon
 Gwr o ddoethion Môn mynweseigiawn
 Da Lywarch cyfarch cyfenw iawn urddas
 Da Ddafydd Benfras digas digawn
 Da o Ddyfed ced Cadwgawn Ruffudd
 Da or iaith ddigudd araith Wgawn
 Da oedd rhwng caeroedd Ceredigiawn rym
 Phylip a Gwilym aethlym wythlawn
 Da gyfnun un Einiawn ap Gwalchmai
 A ganai ffynnai fal berw ffynnawn
 Da Gneppyn warthryn o Werthryniawn
 dud
 Oedd gerdd esgud lud Ladin gyfiawn
 Llygad gŵr oedd dŵr Edeyrniawn artal
 Odid ei gystal ynial uniawn
 O dudwed fawr lled hyd fôr llawn yngwy
 Hyd Gawrnwy fudd rhwy ar fedd Rhuaun
 Trahaiarn o'm barn em beirniawn cerddraid
 Oedd blaid pencerddiaid ceimiai'd camuawn
 Trindawd tros folawd fal y gwnawn i'th
 fraint
 Trwy eiriold Saint ceraint carawn
 Tro raid iw enaid i uniawn gymwys
 Trefred Baradwys ffraethlwys ffrwythlawn
 Ffrwythlawn a chyfiawn &c.

GWILYM DDU ARYON AI CANT.

LLEWELYN BRYDYD HODNANT AE KANT Y IEUAN AP GR. VOEL.

O L. P. P.

KYUEILLT grym yssym nys amheuir
 Kyueillt beirdyon yw uy llyw llaynhrir
 Kyueillt hynot glot a gludir vwyvwy
 Kyueillt arlwy rwy ny ry geblir

Kynheilyat diurat gwaredat gwir
 Kyhoed dewr llyssod nyd arllwysir
 Kerd—awt ud hyffawt yd hoffir ieuau
 Kyhauall anyan Drystan dreistir

Kyn ūab gruffud ud a odeuir
 Kynnyd yawn oy dawn ny diuenwir
 Kyuoethawc toruawc nyw teruir y gled
 Kyuet edryssed ef ny dreissir

Karaf ny wadaf vd ny wedir
 Koron glan aeron glyn a eurir
 Kynnetyf gwen lawen lwybyrdir nae oed
 Kanoed oludoed wyr elidir

Kadarn uyt peunyt pan gyuerchir
 Kedawl arwyrein a gein genir

Kyfyawn gwalch karawn keryr y gyngyd
Kyvyd oe blegyd dedyf ny blygir

Keinyon am rotes lles nym llyssir
Kyuedach uorach uur dienwir
Kar dawnus parchus perehir orwyrion
Kanon atebyon ef nyw tybyir

Kyueillt wyf ym rwyf nyd arwydir
Kyueillt ym uy rwyf rae herwnwyf hir
Kyueillon dragon dreic tir a ffedyt
Kyueillach diwyd kywyd kywir

I IEUAN AP GR. VOEL.

O L. D. D.

KYUEILLT grym yssym assawd y alon
Ay aelaw ny chronawd
Kedawl wirawt wawt wahawd
Kadyr fyse rwyd hydysc rod hawd

Kyueillt grym yssym ysyd ker aeron
Kor beirdyon rodyon ryd
Kyrd uolyant cadyr ffynnyant ffyd
Kar ket gynnar kat gynydd

Kyueillt grym yssym seil glyw glut gyfranc
Kadyr yeuanc ieuau yw
Grymus uab lafyn arab lyw
Gruffud griff gwaywrudd gwiwryw

Kyueillt grym yssym ny ssomir ri ffyrd
Yn ryw fford pan brouir
Kad gyfles yw llyw llafyn hir
Ked gyflwyd gwaranrwyd gwir

Kyueillt grym yssym nyd som gaffael walch
O welch hydyr gofael
Koryf melwynyawn dawn diwael
Kyfrwyd mawl hylwyd moel hael

HILLYN AE CANT

I IEUAN LLWYT AP IEUAN AP GRUFFUT VOEL.
O L. D. D.

KLOT vuan ieuau ieuang dirion hael
Walch ehelaeth rodyon
Kludeis o uat vawrwlat von
Klot ys yrot is Aeron

Pereis glot yrot eur gofyon ieuau
Vriw darian vro dirion

Parablen a donyeu don
Peir tes eureir is aeron

Hytlit hael greir meir mur beirdyon dinac
Donyawc ieuau dirion
Hydyr geirdoeth synhwyrdoeth son
Hyder gloyw ner glyn aeron

Haelaf ac enraf dan y goron yw
Ieuau llwyd am rodyon
Ys wyr y ruffud rud ron
Ys irioel ieith is aeron

Lle bo y hoywuro hyuryt y winwlet
O wenwlad y gwyndyt
Llwyttec ieuau brifdec bryt
Llawered llu a weryt

Llys hyspys y gwys nit gwyd ker aeron
Karwreid gymlegyt
Lloegyrrws dachwed aruedyt
Llaun awchlym ygrym ygryt

Llwyr attaw y daw diwyt y genyf
Gynedyf nud or mebyt
Llawen eir llew vn wryt
Llyw kynnyd vyw kan hawd vyt

AWDL

I IEUAN LLWYT AP IEUAN AP GR. VOEL.
O L. D. D.

MAE yn gyueillt grym grymus val kei
Molyant ymadrawd hawd y haedei
Milwr hu ysgwr ysgwyd dryllyei ygnif
Mawl ddyrrif kynnif kynydd gwalchmei

Milwreid aerueid aryf a bylei
Mal arall deall diofyn y gwnei
Meidrawl llew didawl lle dodei y vryt
Mireinbryt ygryt ygrym hwylei

Medwl dewr frwythlawnd oedd dawn yd ei
Mywn kyfrang ieuang ieuau diuei
Mab ieuau daryan a dorrei yntrin
Mab gruffud heilwin uydin uydei

Gwawr llaun escut klut klot a uynuei
Gwalch or adwynryw llew llyw lle bei
Gwarant kyndwrwf twrwf taruei estrouyon
Gwiw ron llit alon yn lle delei

Ger bydin brenin y gobrynei
Gorhoffer a ffarch ar llyuynuarth llei
Gwr didramgwyd llwyd lladei eingyl gawat
Goreu ergyrrhat veidyat vydei

Gorwyd a hylwyd hwyl uarchogei
Gorhoffyon neidieu vch klodieu klei
Gwaew onnen rethren gwae ruthrei rac
ouyn
Gwir eofyn golofyn gwyr a giliei

Llywiawdyr vrdaseid deyrneid dei
Llym ron isaeron ys aer gyrchei
Llawen uyd a ryd a rodei daoed
Lluoed ar bunnoed a erbynni

Lloegyr vryneich ae vreich a vrein borthei
Llaw gadarn dichwith dros nith dros nei
Lliwgoch gadyr baladyrllaw ny bylei yghat
Lleidiat gwir giliat gwyr y galei

Llwyr ym gwnaeth aruaeth aruer hep uei
Llewynyd beunydd ban ym gwelei
Llew tadawl nefawl naf pob rei or byt
Llwydo iechyt hyt hoedel didrei

Costes kun bardles beirdlith
Ieuan ran rwyd dy diueth
Naduein a gwyngalch valch uath
Neb ny cyst y ryw byst byth

AWDYL

A GANT IORWTH VYCHAN AP IORWTH AP
ROTPERT. O L. D. D.

MEDWL a dodeis medwid vy kofein
Am twf mirein mein kein kyfyrdelid
Medyant pob nwyfiant naw gofid am treul
Nym llut lliw gwenheul gwan edewid
Medweis pryderis pryd tonn eruid
Madeu dyn goreu nym goruygid
Mwyuwy ym tramwy tramawr edlid
A meinoeth ym doeth o detholiad nep
Lliw ar uy wynef ny llwyr edid
Mynawc dawedawc dec kyfnewid
Meingan wedeidwan huan hownid
Mynyglwen ym llen yn lle rhennid gwyrd
Mynychsathyr miluyrd milueird ganlid
Morwyn a weleis mor drybelid
Mireingall o ball a bell glywid
Mawredus veinus ven yd vernid kreir
Mor wen y hesgeir vch y hesgid
Yn arllwyd arwyd ar a boenid
Yn eurlenn yn wenn yn wann obrid
Yn orlliw eiry riw rettid ym pywllad
Yn orllat kariad men y kerid
Yn arllauar war wawr diodid
Yn orllawen wen aweinydid
Yn orllut boen grut gredyd dodid rac poen
Yn orllifant boen hwn ny geisid

Yn arllawt hircawt a hwyr geblid
Yn arllaw anaw yn e rennid
Yn erllyt kynnyd kynnyenid riein
Yn arllwybyr arwein mein mererid
Pan vu gymry lu o gymrwyndid
Yn kymryd kydkof am eu gofid
Am brydu kanu kerd a trethid
Y pryduawr gwenauwr llawr llewydchid
Am bryd ewyn gwyn ym gweindid am
gwyl
Am brydest weiruyl yd bryderid

IORWTH VYCH. AE CANT.

O L. D. D.

NEUT wyf digeryd neut wyf digeryd
O garu nwyf llu neut lliaws dyd
Hawl hyuawl ganmawl ganmwy beunydd
Hawd vu y charv oe chaer newyd
Hwyl orne heul ure ar vrohyd glasuor
Pan vyd gloyw goror gorwymp lethryd
Llifawd vyg keudawd uyghyd hoet dyd
Llofrud uy neurud yn awr echwyd
Lleuver ebyr myr morveyd dylan
Pan llewyd huan ar vann vynydd
Llywy vun wy hwn aeth oe hedryd
Llywyawc law eurawc liw eiry bronnyd
Lleueris wrthyf lleueryd didaer
Llawenglaer uy chwaer chwedyl am
deubyd
A addawssei hoet a hut beunydd
Om hoen drwy hirboen hirbell gynnyd
A ddygei kyn mei merweryd gyfliw
Gne gwynn gyllestyr riw rin dieduyd
A chyn meheuin hywyn glotryd
Hi dygawd yn hawd hediw oe fyd
Hoew wannvein riein na wenyd hawd wen
Yny wnel orffen vynihenyd
Kalan gorffennaf gorffwyll am byd
Gorffwyf gwedydnyf rwyf gan ryhyd
Gorffenneis kereis ker elvyd ffydyon
Ar gefyn rutheon ruthreis y drefyd
Gorffynnyant llivyant llu gwyndodyd
Gorfarant y phriuwawd gan y phrydyd
Gorfferygyl ym cof nam kein vygyd hon
Gorffurvyd gwenndonn gwyndir mechyd
Gorffurveid wedeid luneyd lonyd
Gorffurwawr glotawr wawr wir hafdyd
Gorffeigyawd trymgawd tragywydym dwyn
Nym gorffeirch morwyn mor wyf vuyd
Gorffamlw kywiw kyheuelyd
Gofflyc rawt wenye ryt derwennyd
Gorffemych llewyd lynn awallwyd kann
Gorffowys am gran ae bann nym byd
Gorffwyllaf molaf mal awenyd
Gorffwyllawc enwawc deifnyawc defnyd
Gorffell ym kymhell kamre iolyd kein

Gorffysc dadwyrein gwawr ddwyrein dyd
 Gwynnlliw arien briw brie huenyd
 Gwynnlluch eiry vchuch aches dolyd
 Gwynnllat wat varyat vegidyd pobloed
 Gwenn gannwyll llyssod a llyssyd
 Gwanlledyd dedyd didawl y hieythyd
 Gwennloer wawrth adoer adwyr weseryd
 Gwanllun wawr anllun veiryomnyd y daeth
 Gwennlliant am gwnaeth rygaeth o ryd
 Escor y hepeor nyd mi dorvyd
 Yscauael valch-hael vylchawc keiryd
 Escut am olut am dilyewyd rwyd
 Yscwn am eylwyd molyant derllyd
 Yskennyf y mae mawr hiraethyd
 Ysgwn na aned ych cysteddyd
 Yskenyey ys kmuoet ar yskwydyd kyrd
 Ys gelwir yn wyrd rif miluyrd ryd
 Ys mwy gan y beird heird bob hirddyd
 Na fan gant myrddin mawrddyse gwenddyd
 Meith arwyrein kein kynedwyd forwyn
 Mein wyf yn gorllwyn gorllewenyd
 Ys mawr uy angof na bum ouyd
 Ys mi ysy yn merwi mor angheluyd
 Ys blwyddyn am ne ysblennyd gawat
 Kyt bwyf digarat wyf digeryd
 Neut wyf digeryd &c.

LL. DDU AP Y PASTARD

AE CANT Y LYWELYN AP GWILIM AP HOWEL.
 O L. D. D.

GWAE vi arglwyd rwyd rwyf goleuat
 Gwelet mawr giwet val mor gawat
 Gwirodau gwledeu a gwlat ar hwntan
 Kwhwuan truan yw eu troat
 Gwyr hediw yn wiw yn welch fysecat
 Gwawt gny a vory yn varw heb wat
 Gwennwyn rent present bryssyat yw aruaeth
 Waethwaeth hudolyaeth oe hadeilyat
 Gwar amkar am ken uy ren reinyat
 Gwir hir mordehir eu marw deat
 Gordyfnais mygeis magyat llwyth katuor
 Goror y glasuor a gar gleissyat
 Gwedy llywelyn hyn hy neirthyat
 Gwedy Gwilym lym lys kynheilyat
 Gwedy chwedyl kenedyl kunyat diogel
 Gwedy pensel hywel digel dygyat
 Gwae a gar na gwar na gwyllt ffyrstyat
 Gwawr tref dieithyr nef tagnef yn tat
 Gwatwar cwbyl gynnar cabyl gennat dy-
 bryt
 Gwyf yw carv yr byt hyt ehedyat
 Gweleis wennllys valch gweleis winnllat
 Goror trefynor geir gor garyat
 Gweleis wled a med a mat wrhydri
 Gweilch ac eurllestri gwesti gwastat
 Gwelei ae gwelas kedawblbas kat

Gwelwon arwydon rydyon rodyat
 Gruffud cledyd rud ruhaf kyflauan
 Vychan daryandan ae diryondat
 Gwedy eu gwelet gwawt a gwiw wlat
 Gwedy eu colli rieni rat
 Gwae ui aros dros dref nat kydeeket
 Gwelet llaes kiwet a llys kayat
 Gwedy hyn duw gwynn gwenwyn borthyat
 Gwedy byt breuawl ae hudawl hat
 Gwedy ruthyr goruthyr girat pob kerdawr
 Gwedy nat oes awr heb vawr varwnat
 Goreu yn geissyaw heb vraw heb vrat
 Gwr a gynneil seil seithrad prelad
 Goruoled gwinwled gwenwlat tragywyd
 Lle byd hael llywyd heul a lleuat

ENGLYNNYON

A GANT LLYWARCH LLAETH Y LLN. AP MADAWC
 AP MAREDD. O L. D. D.

GOUYNNWYS nebun ny bu raen gan rei
 Kyn rudaw haearnaen
 Pa was a wisg e lasgaen
 Pa walch yw y balch or blaen
 Lleissyawn werennic o ranned dyall
 Nyd arall ae harwed
 Llyw glyw glew anhangnyued
 Llywelyn gelyn gwyned

Pieu yr ysgwt egutwal¹ kynwan
 Ar kanwaew am y thal
 Pwy'r glew llew llit aer ddywal
 Ae deily kyfrwg dwy brennyal
 Ysgwyf lywelyn lyw kadeithi bro
 Eu honno yw honni
 Ysgwyf ac ysgwyd yndi
 Ysgwyf ac ysgryt reedi

Pieu y cledyd cleu a drauodir
 Klwyf hir diamheu
 Klotuawr klywitor nat geu
 Kauas llad ar llaw deheu

Ysseg ae treuyt treuat amdiffyn
 Am diffwys gymynat
 Gweilch argae yn dyd aergat
 Gwalch mechein gorwyrein gwlat

Pieu y rodawc rud uaran aerule
 Ae haervleid gyr y ban
 Pwy briw vch browysuarch can
 Pwy y henw hynot gyurann

Ysseg y gelwir llawhir llywelyn
 Llyw teruyn teruyse dir

¹Hyrych mai - Ysgwyd esgudwal.

Llawr gawr goruchel y wir
Lloegyr ddiua ddiueuyl gywir

Pieu yr arueu aruot heb gilyaw
Ny gilyant hyt agheu
Pwy wr pennaetheid geneu
Rac pawb pieu y dechreu

Yssek yw hwnnw honneit nud or glyw
Ef yw glew a llofrud
Mygyr gawr uar trablwr trablud
Mab madawc vab maredud

Pieu y katuarch catulaen ae gorueid
Ar goruot dihaiuarch
Ar gwr ar gwyr am y barch
Ar gwaew ar gwan anghyuarch

Yssek yw hwnnw honneit ganllaw draws
Dra sauo duw ganthaw
Gwyr oruod gwrd glot gludaw
Gwr rac gwerin dyssilyaw

Yssek ae herly arlwy garthan dyn
Llywelyn gwahtwyn gwan
Gwyr eryr aer darogan
Gwr yn gware llawessan

Dygychwyn gennat ar vreint keinyat kall
Ath dyall ath dyat
Kyrch uarch yr llywarch llew cat
Ar llywelyn llaw rodyat

Dos a duw gennyt yn hyuryt yn hawd
Ar gatulawd gatulaen gryt
Poet hwyl y holi diwyt
Poet ef enw dy rod bod byt

O dyuydyd uyth o ueith dremyn hwyr
Ar fywr lwyr loegyr gymyn
Annerch ——— ac yr dyn
Y gan lywarch lywelyn

Tremytyat mynyd manot tewnyth lud
Nyth losgo eiry na rew
Annerch was hirlas hirlew
Annwyl dyn llywelyn llew

Llwydit mat a rat¹———

AWDYL.

NIS GWYDDIS PWY AI CANT. O L. D. D.

CADARN uyd ysgwyd esgudvrys brwydyrd-
Gwalch ymhwrdd gweilch emys [wrdd

¹ Y diwedd ar goll.

Carw mawrdrafyn rudlafyn rwydlys
Cadyr helmuriw keinrodwiw Rys

Clo dodwyd beirdlwyd bwrddlys y wrdurvyg
Diruawr brydein ynys
Cart waywgrwydyr trawswrwydyr treisfrys
Cud taryan rud tirion Rys

Gwneuthost aerurys rys ros gyurein
Gwawdlwyd a gwaedlafyn ym prydein
Oth ysgwyd rod glod gloywgein
Ath ureich leith bryneich lith brein

Cadarn rys cad urys cedd uryd vrwydyr
dreis drafyn
Gwayw eurlaun gwyarllyd
Carw roldym cadyr wayw grym gryd
Coryf llew gwendoryf llyw gwyndd

AWDYL.

NIS GWYDDIS PWY AI CANT. O L. D. D.

TRA vuam yn seith triseith nyn beitei
Nyn kilyei kyn an lleith
Nyd oes yssywaeth or seith
Namyn tri trin dioleith

Seithwyr y buam dinam digythrut
Digyflut eu kyflam
Seithwyr ffyryf ffo diadlam
Seith gynt ny gymmerynt gam

Can etiw hywel hwyl diotef kad
Kyd vuam gyd ac ef
Handym oll goll gyuaedf
Handid tegach teulu nef

Meibyon kediuor kyd ehelaeth blant
Yn y pant vch pentraeth
Buant brwysgyon breisc aruaeth
Buant briw ger eu brawd uaeth

Yny berwid brad brython ag cristyawn
O cristin ae meibyon
Ny bo dyn y myw y mon
Or brychuaelyeid brychuoelyon

Yr a del o da o dala tir pressent
Presswyluod aghywir
A gwaew gwae dauyt enwir
Gwan gwalch ryuel hywel hir

Caradawe vab kediuor
Gwalch bydin gwerin goror
Hebawc teulu ku keinmynn
Anhawd genhym dy hepcor

AWDYL.

NIS GWYDDIS FWY AI CANT. O L. D. D.

Llyw gwrawl breinyawl brenhineitaf
 Llywyawdyr gwenndref nef nerth a archaf
 Llywydant pob carant caraf dy uoli
 Llewychuawr geli ri rywoecaf

Llwy'r ym kyfyd bryd brys ny gelaf
 Llaur veith a weith aweinydaf
 Llyryeid uawl trethawl traethaf o naw uan
 Llwydran ellylw gan a genydaf¹

Llawen eidun vun uyd diorssaf
 Lleueir ry gwbl eir ny ry gablaf
 Lletyf dihol dethol doethaf or gwaged
 Llaryed gluduawred a gloduoraf

Llawr mawr mebwynyawn dawn di-
 warthaf
 Llewychdud meinhir ywr tir teccaf
 Llu diurawd hyffawd hoiffaf ker meuryc
 Lliw gwynnblyc gwenyc gwen y hadaf

Lleuuer eiry didreul neu heul yn haf
 Lliaws ae canmawl or mawl mwyaf
 Llin gwinaeth pennaeath pennaf o gymry
 Llun hy ae dily ieith atalaf

Llwrw gwir nŷw cenir ual y canaf
 Llaur car kerdrod o uod uydaf
 Lloer hynot ar glot yr gloewaf deurud
 Llaesuerch uaredud a brud brydaf

Lleduryd yw gouyn dyn diweiraf
 Llit cant o volyant gwarant gwiraf
 Llauer geir — neir a wnafr ker aeron
 Llif dragon vanon vonhediccaf

Lleliw² ardal gwiw gwydyrblas yd af
 Lle uym llwyd eilwyd arwyd araf
 Lles uymoet eres evraf am tavawt
 Llatheit wawt hyd urawt lut nawt
 hoet naf

Lliw cer — enwyse riw rin dawl om taf-
 awd

Neut diueithl anueidrawl
 Llin arglwyd llary hylwyd hawl
 Llun diweiruun dy wiruawl

Mawl ran ellylw gan gynyd gwyd hydec
 Y gwawd hydyr ny deruyd
 Milyoed dreul ne heul hafdyd
 Molyant pwyll vedyant pell uyd

Ny byd amdlawd gwawd gwawr hynod
 Allwed dawn a gwybod [ellylw

¹Neu, canaf.²Neu, Lleliw.

Nawd yw rac ran o damnod
 Nwyf rieu glwyf rwy o glod

Cloduawr dwn kyrcawn kyrc dilud uein-
 uarch

Ar fwynuerch varedud
 Claer orne dwyre deurud
 Clwyf cant uyrd uedyant veird uud

Buduawr yawn hydawn hediw hawl dylyn
 Yw heul dolyd lleblaw
 Bod rod rin diurawd wawd wiw
 Bun laes wanllun lws wynlliw

AWDYL.

NIS GWYDDIS FWY AI CANT. O L. D. D.

THOMAS vab rotpert rwyf par gwersyllyc
 Rwyf ryuyc ryuelgar
 Ruthur aruthur areithran¹ esgar
 Reithon gawr reithawr llawr llachar
 Rot kynnygyn kynrif diwatwar
 Rwyn keideirn kadarn y ouar
 Rwyse tan a gwynawn ual twryf gwynnyar
 drud

Molut klut klot wasgar
 Moli ri rybuch yn arpar
 Molawdyr maws yd moes y gytpar
 Molyant llew lletawt om bannyar
 Milwr coeth traws doeth tros dayar
 Mal molawt dunawt gan rif tonnyar
 veird

Tynuegyl heird hir dear
 Tadawc gwent torment termyd gwar
 Tadmaeth myrd mawr dawn y daffar
 Tud menwyd mynud wrth wangar
 Tu brwydyr glyw ef glew anhygar
 Tuod wyse yn wyse yn yscar torvoed
 Ac eu teiryf mal adar
 Adwyn llew yn llat yn anwar
 Adwen llyw yn llawch yn hygar
 Ac edif gynnif gnawd llychu amar
 Edern llit pan llud y arwar
 Edyrn trin vedgryn trydar erchwynyawc

Trawd varchawc veirch amar
 Emyrd kyrd kerdoryon llaur
 Amlwe seif y safwy ual dar
 Amwlch gled gloywdrut yg wyar
 Amorth cart nyd kerdawr nyw kar
 Amyl y rod oe uod y uar ys rydrwm
 Ys rydraws kein wanar
 Cnuyad cad kedernyd elgar
 Kyneil vrwydyr ar vreint tanllachar
 Kynor trin nyd rwy ediuar
 Kynwrfw gweir kyniweir kunyar

¹Neu, areithrau.

Kynheilyant anant auar anelyf
 Aer gledyf glew digar
 Glud a drut ar drawt a thrugar
 Glyw y ryw ef rwyf uuelyar
 Glew ual rew rudgrys brys brwydyrgar
 Gleif hywan ac nyd gleif hywar

Ae glod gueir ae eir y ar y trihael
 Neb traha nyd achar
 Lleawr gwawr gwedy bo abar
 Lle mae seint yn sant diauar
 Y dechreu oed wychuryd casnar
 Y diwet boed y duw trugar

CANUAU CASNODYN.

CLOD I WENLLIANT VERCH
GYNAN.¹

O L. P. P.

MOLAF ia6n y da6n² gne g6a6n gwawthwec
 Eiliw ewynriw gwynwiw gwanec
 Eilieis hynot³ glot gloywdec Wenlliant
 Eilia6d y molyant⁴ mil ych6anec
 Eilw⁵ dreidiyaw nym da6 tra6 truy gystec
 Elvyd twf glodryd dyd na deudec
 Eil kein galet ret ym reitrec okeith
 Oleuveith hoew dreith⁶ breint ehedec
 Aryal bugethal⁷ brif dial brec
 Ar hoy6vun lu⁸ hun hoen gynwanec maen
 Pan wisce tonn vr6yscvaen gaen am garec
 Eirgall diwall gall bwyll ogywec
 Eiryoet yr difoet⁹ hoet gyhydrec
 Eur mal am bu dal dolur attrec vra6
 Yn lla6 6yl anda6 gan eil Indec
 Eiryan verch Gynan kynran kanrec
 Eryr tymyr gwyr gweilch dasaesnec
 Argl6yd cul6yd r6yd r6yf groec rugylch6yrn

A ellwng heyrn¹⁰ y teyrn tec
 Meu geiryau goleu g6yl wyndodec
 Mi a wyr moli hil ri ha6l rec
 Meithir y cludir clot anrec tava6t
 Mor ddidlawt ygg6aut¹¹ yggwenh6yssec
 Meua6t¹² mola6t gna6t gne tonn waedgrec
 Manar¹³ wisce lassar avar 6osec
 Mil¹⁴ ae ma6l heb da6l diledyf ch6ec l6ys-
 ieith

Ma6r da6n ganhymdeith oesdeith ostec
 Mein virein riein gein Gymraec
 M6yn vor6yn hund6yn hoendygyn gystec
 Mynych lle lle6ych lli6 ehoc ym

¹ Awlyl a gant kasnodyn y Wenlliant m. gynan, yw yr Enwad yn Ll. D. D. *Gwenlliant verch Gynan ap Maredudd ap Rhys ap Gruffudd ap yr Arglwydd Rhys oed hwnn; Gwraig Syr Gruffudd Llwyd ap Rhys ap Gruffudd ap Ednyfeth Vychan. — Yng-harchar yr oedd Syr Gruffudd.*

² Aelw iau yn yw dawn. — ³ Yn dioed. — Ll. D. D.
⁴ Ll. D. D. ⁵ Ellwng o heyrn. — Ll. D. D.

⁶ Erot.

⁷ Dy voliant.

⁸ Elw.

⁹ Hoewdeith. — Ll. D. D.

¹⁰ Bu gethal. — Ll. D. D.

¹¹ Lud. — Ll. D. D.

¹² Mawr didlawt uyg

gawt. — Ll. D. D.

¹³ Menhawt. — Ll. D. D.

¹⁴ Neu, Manaw.

¹⁵ Myrd. — Ll. D. D.

Meu y duc gwenlym¹ ar rym redec
 Mynet yr gwelet gwennet gwanec
 Manon wawr Arvon govyon govec
 Maengaer glot belldaer glut ballddec mygyr-
 van
 Meingan dyn eurwan² y Dinorwec
 CASNODYN AE CANT.

AWDL I IEUAN ABAD
ABERCONWY.

O L. P. P.

Vy ruyf geyr Kon6y goreu kanyat mydyr
 Vy un eneit hydyr vy ia6n ynat
 Vygket vynkiriet vynkaryat perffaith
 Vy meith va6r obeith vy Ior abat
 Vy argl6yd modl6yd medlat walla6gyrn
 Vyg66i6 rodyon ch6yrn vygwaredyat
 Vy mra6t ffyd gynnyd med keinyat gerda6r
 Vynkynorth6y ma6r vynkein neirthyat
 Vyghartevr6yd ru6d rodyon diffael
 Vying6ir gymorth hael vygg6a6r geimyat
 Vygholovyn diovyon rac dyat lletpei
 Vynghynn6ys a wnei gan vyghennat
 Gwa6r lla6r Maenan va6r mewn ia6n vyr-
 yat ha6l

Gwedy heitya6 ma6l g6a6t ehetyat
 Gweilging klot arvot g6a6l eurvat heird-dai
 Gwylpei vud g6stei gan vod g6astat
 Bedaf y barnaf wyf beirnyat kyvyawn
 Barn ae trossa da6n Bernet drwssyat
 Beuno bwyll didwyll dodyat enryded
 Balched ber6 vudwled y berved6lat
 Rydd ffyd ffa6t traetha6t nyt truthyat
 gogan

R6yd ia6nlythyr gan gauryd dianllat
 Rec dec dal aryal r6yf vyryat ieithrym
 Ry diengis ym rod oe anghat
 Ieuan 6r divan ar dyvyat kanlla6
 Ion a barchei dra6 wyneb eirchyat

¹ Man ymdue gwelwlym. — Ll. D. D.

² Erwan. — Ll. D. D.

Euer yu'n hydwr yn hoydat crevyd
 Ar doys ganneit ffyd eur disgynnyat
 Llaryeidd6yn dillyn lla6n dullyat Moesen
 Llwyddel gyhoed llen lla6 ddigaed
 Lly6 by6 berth ma6rnerth nyt murnyat
 yg6neir
 Llathyrgeir lles bartheir lla6s borthiat
 Maured enryded un redyat Machreith
 Meith¹ mynych obeith mwyn uchubyt
 Myrdd gyrd gael ryacl med ruat beirdoryf
 Ma6rgoryf mygyr wenlloryf mag6yr winllat
 Kelvydgoel Giryael egorynt deall
 Koyon Dyvrie kall kyvya6n divrat
 Kampeu kein h6ylyeu kynheilyat ki6da6t
 Kymorth y drinda6t f6m keinyat
 Kat keinyat divrat dyvrys eirchyeit
 Eur eneit yr yuys
 R6yd wenllan rydd y winllys
 R6yf pub rywyau doeth vab Rys
 Ysbys hil Rys heily6r rod
 Ys boet vyw bareh esbyt vyd
 Aml6c yw hoy6ly6 hy6led
 Oe ganneit beis y gynnyd
 Kynnyd ae dyvyd kein dawa6t Bedaf
 Aml wybodus geuda6t
 Kynnwys wyr kynnes wira6t
 Kynnull ffyd kann6yll y flaut
 Kyvl6yd flact salym dalym dyl6yth
 Karyatva6r byrdva6r beirdvaeth
 Kedyn dut kadarn a doeth
 Kar purfla6t kywir perffleith
 CASNODYN AE CANT.

AWDL I IEUAN AB GRUFFUD.²

O L. P. P.

LLYU yw'r meu goreu g6reid kanlla6
 Lly6 lla6er haelder ffer ffuryveidya6
 Lleuchvab arab y eura6 clot prud
 Ieuan vab Gruffud vud vedylya6
 Lly6 nym gwneit teleit talym damuna6
 Llewenyd a neb tra ve6n³ hebda6 [eith
 Lly6 am dysga6l ha6d hodya6 gerd berff-
 Nyt val sothachieith beird keith Caeaw
 Ll6yd ragores les luossyd vra6
 Ll6ydgwr rac ieueinc veine vydina6
 Lym gyngor ragor yn r6yga6 darpar
 Lladgar rac escar der6 rac ysa6
 Llathyrwa6r nyt⁴ oed va6r eiryf g6a6r⁵
 Ll6y6 vri⁶ daeoni dieu ana6 [gurya6
 Ll6ybr digaeth y yarllaeth y eurla6 Ieuan
 Ll6yt llydan daryan llit yn⁷ durya6

¹ Neu, Meich.³ Fawn. — Ll. E. D.² I Ieuan llwyd ab Ieuan ⁴ Llathrawr uyd. — Ll. E. D.
 ab Gruffudd o Ogerdd. — Gawr. — Ll. E. D.

an. — Ll. E. D.

⁶ Bri. — Ll. E. D.⁷ Ei. — Ll. E. D.

Ll6ybra6d eha6nffysc adysc ida6
 Ll6ybra oe¹ nerth vreich i Vryneich vra6
 Llit erdyrn kedyrn Keidya6 neu Wrleis
 Llis ll6gyr dinas treis ll6gyr dinistya6
 Llaml ll6gyrllaml ll6gyrllwch drysswel
 dreissya6
 Llit duna6t dur hua6dur² Huail vab Claw
 Llwybrd6r Morgynm6r ma6r gannait³
 northwir
 Lla6 enwir am dir yn ymdara6
 Lla6s gystl6n h6n honneit gyvya6
 Lla6chblas a gavas adas eiddiau⁴
 Llys hysbys dyvrys divra6 gasanaeth
 Llys ucheloryaeth llary ffaeth ll6gythya6
 Llavar6n⁵ kan6n keinyeit hebda6⁶
 Llavarveird digeird dyg6n atta6
 Lle mae me6n kur lla6rker lla6 llys haelnat
 Llann ran rymussaf goethaf Geithyaw
 Kyrcheis 6r klyd6r klot tavarn a thref
 A thravot med o garn
 Kar kaeth y var koeth y varn
 Katvalck kadyr eurwalch kadarn
 Kadarn y eirvarn ae ervit ae ha6l
 Hael Ieuan eil Pebit
 Keitwat rhac brat br6dydr ymlit
 Katol⁷ eidyol i lit
 Llit vr6yse tan chueivvr6yse ch6v6rin y6
 Ieuan
 Llavyr Garthan gyrthy6i trin
 Llydan ryd⁸ y g6emyd g6in
 Llat lle6 beidyat lly6 bydin
 Bydinlet hirget h6yrgard y6 Ieuan
 Baed r6ydgwr rudgoch darl
 Bodlyr cry6 heilhoy6 haelhard
 Budla6n oe va6rda6n y vard
 Bard 6yf i im Ri rif ll6yr ar va6rgerd
 Aryf aergat estra6nff6yr
 Bard ynteu goreu ae g6yr
 Bard loe6gerd b6rd oleug6yr
 G6yr Ieuan divan deva6t ffr6st br6yscedreth⁹
 G6r breisc-dreul med am6st¹⁰
 Erddeint¹¹ Gereint a Gor6st
 G6rdvri eur gosti er g6st
 G6st gynnal heildal haelder g6yr Ieuan
 Gar ieuan Nud arver
 Gosgedic Nur eilie Ner
 Gosgord loy6fford Eliffer
 Erc6lff¹² gryf¹³ Selyf seil wledic Rylerch
 R6yd Ieuan wayw yssic
 Aryf aer didaryf urdedic

¹ Ei. — Ll. E. D.⁶ Heb daw. — Ll. E. D.² Ddurawdr huawdr. — Ll.⁷ Cad 6l. — Ll. E. D.

E. D.

³ Neu, gamraw.⁸ Llydawrydd. — Ll. E. D.⁴ Iddaw. — Ll. E. D.⁹ Brwyscedrech. — Ll. E. D.⁵ Llafariwn. — Ll. E. D.¹⁰ Am wst. — Ll. E. D.¹¹ Erdtraint. — Ll. E. D.¹² Mae y Cyrechgymeriad yn hynod yma, ac yn dangaws yr achaws o vod y sill gyntaf o bennillion Tawddgyrch Cadwynawg yn govyn bod yn dechreu val y maent. — *Iolo Morganwg.*¹³ Gyf. — Ll. E. D.

Ar glot y tri glut y tric
Trigys maöl haedöys mal haedu o iaön
I Ieuan gan veirdlu
Adyse glot ffyse heb vyse vu
Ud kard gorchud kerd gyrchu

CASNODYN AE CANT.

AWDYL MARWNAD MADAWC.

CASNODYN AE CANT. O L. P. P.

Bu oerchwedl cenedl cwyn enwaöc¹ tristlaön
Kamp Meirchyaön kwymp Marchaöc
Bud a vyd rygud y raöc
Bit heb vyd bot heb Vadaöc
Madaöc oed marchaöc meirch sarruc kein
Ail Kynvaöc katgaduc [wr²
Dyöan garö Duö an goruc
Dan sygn poen dygn pan y duc
Duc Duö dat bost kat kytvaeth heird eirch-
yeit

Oe orchud neb ni chöeirdd
Dygei yngöylieu digeird
Digaön oe vaördäön y Veird
Beird wiscaöc Vadaöc o vot aör hebot
Y hybarch Grist nym daöc
Derö herö hirvaeth maeth meithvaöc
Böörö naf o löörö nef i laöc

I laöc Vadaöc vaöc vur ervit Trystan
Ban draöstaer ordinit³
Trallaöt Eingl giwdaöt gedit
Dryllyeu aeloden oe lit

Llidyäc oed Vadaöc Vedöyr naös garthan
Gyrthyei Eingl yggyghaös
Llet kadoed lluoed llaös
Llit Kedic llaö dreisic draös

Traös Vadaöc arvaös einyf sathsern aerllu
Tra vu tu to hayarn

Trech oed y nerth tray verth vaön
Tröch adöy no'r tri chadarn
Kadarnbleit eirchyeit y orchud bu trist
Traödec Vadaöc eil Nudd

Kadarnvalch⁴ llu tra vu y vud
Ket yn eurllet anarllud
Arllud yö yn bud bed anglad madaöc
Modur Beird a neuad

Arllöysyat hyölat⁵ rat rad
Eurllyö⁶ helym aerlleö hylad
Hylad Beird digeird digu⁷ oe döyn

Hylöyd eöyn cyn darvu
Haöl vaöl vilör tör tyryilu⁸
Hylaö rod heil vod hael vu
Bu oerchöedyl &c.

Dreic llu kan darvu deurvur
Drut Vadaöc arvaöc arver
Dröc na doeth maöc anlloeth mör
Dreigyl brys dreis dyrys dros dir

Diröyn köyn keinyeit löyröys
Deryö llyö lliöet aros
Dur bröydrdorf kerdgorf kardgas
Deör nenbren perchen parchus

Parchus Vadauc deivnaöc doeth
Pub kynhalyaödr llyöyaödr llöyth
Pibyl yr llaöc llu maöc lle meith
Paöb gynt y dethynt y daeth¹

Aeth madaöc enöaöc anwat
Uthr gyvlam Vargam vaörgot
Athraw bröydyr draw gyffaöc drut²
Uthr escutruthr yscöytröt

Rodaöc Vadaöc vodur lleng
Rat winllat wenllys ehang
Rudgled kyn deröved durvyng
Reid yrth aervleid Arthur vlöng

Blöng eingl estöng eisöng³ oed
Blodeu kampeu köymp Lloegröaed
Blaöd galar am gar göreid
Blingur eirf blaengar aröyd

Aröyd fföyr naflöyr neflyö⁴
Ar önaethost hoedyldost hedyö
Aer gatträös yr llaös llaö
O'r Goettref dan llef döyn lleö

Lleö gleö gloywlan gan Gynwyth
Llavur naf aödur nef aet
Llaö anaö yr llyö⁵ eneith
Lleöenyd llyö bedyd boet

Boet llaöen reen röyf llen llöyr
Wrth Vadaöc bur enöaöc beir
Byt am walch gryt bryt bröyurdaer
Bei tes nyt eres neut oer

Oer vu y gyrd vyrd veirdroec
Aros dyd ketryd katurye⁶
Arf aergled afuved evnvaec⁷
Eryr tut murdrut maördreic
Dreic llu kan daru &c.

Amdrist wyf gorphöyf ym gorphen
Ymdro call cyn dirwall derwen
Ymdreigl brat ymbryssyat⁸ bressen

¹ Ydd ethynt ydd aeth. — ⁴ Neu, na ffwy'r neu fflyw.
Ll. E. D. — Ll. E. D.

² Athro brwydr gyffro dro — Ll. E. D. ³ Pr llew — Ll. E. D.
drud. — Ll. E. D. ⁵ Katryc. — Ll. E. D. [D.]

⁶ Eiddwng — Ll. E. D. ⁷ Arweddeurwaeg. — Ll. E.
⁸ Yw brysiad. — Ll. E. D.

¹ Cenedl enwawc. — Ll. E. ² Cywlad. — Ll. E. D.

³ Ceinfwr. — Ll. E. D. [D.] ⁴ Eurllyw. — Ll. E. D.

⁵ Ordmid. — Ll. E. D. ⁶ Wyf digu. — Ll. E. D.

⁷ Cadrwalch. — Ll. E. D. ⁸ Torfu. — Ll. E. D.

Ymdraët flaët ny pheit vyggohen
 Amdylan¹ am dōylan llawren
 Am dōyn kōyn kynhebie Maxen
 Am vedru canu kyn agheun
 Am Vadaëc deivnaëc dōyn aëcn
 Am Nur pur val peir Keritwen
 Am ner per paroded Pascen
 Am nerth berth a barthei ychen
 A meirch eirch y archōyr aren
 O'm kyvoeth amcandoeht² ym ken
 Am cyveillt ceveis wrth angen³
 Am kōyaadr am llyōyaadr llaëcn
 Am kyvarch am parch am perchen
 Am kyved ymaenved y men
 Nym kuyt tristyt treis diwen
 Am koryf toryf tyrvalhoed⁴ ohen
 Am kar rac escar rac ascen
 Am gystal eirfaryal Uryen
 Am gwst⁵ Gystennin vab Elen
 Am vydroed mesuroed moescn
 Am veidraël kymunaël⁶ kymmen
 Am vodur val mab mur Moryen
 Am Vadaëc bryt vadaëc Bratōen
 Amyl naëd Duë y deëin adyen
 Amled hed o rinëd y ren⁷
 Ren llen a llyvren goleu galar
 Rōyf glōyf o glevyt lleu bryt brōydrbar
 Rōym didōym dodi ri rōng daear
 Rebyd ryd rōydōin a deëin dār
 Redaëd caëd ym cof dof divevylgar
 Rōy a mōy y mae no gōae hyt gōar
 Rydranc ieuane iaëcn daëcn diwatōar
 Reit ryë llyë lleas oescas escar
 Rōyt yscōyt escut drut wrth drydar
 Rot arvot arveu keneu kynnar
 Redyat kat kedryn deyrn diuar
 Ryt byt bōyt vyrdōed wiscoed wascar
 Ryngwellyng wallaë heilyaë hōylyar
 Rif llif llu vueil eil Ulkassar
 Reid arveid arvot geddy clot clar
 Redet vet veidraël dreigyaël drugar
 Trugar gōar gōir trioet hoet hir kōynir
 keinud
 Trist Grist groyë vraët ym uyr gylnaët am
 waër eil Nud
 Trōmgoll oll yë tramgōyd yn llyë tryngaëd
 ny n llud
 Treid-ffraeth maeth med treis y deëred
 traës y deurud
 Trossed Mervyn treissiër gelyn gerdbyn
 gōrdrud
 Tryssaër oed ym tra vu walch llym gwiō-
 rym gwaywrud
 Trossed y glo manar amdo mynor ymdud
 Traethu oe dōyn tretheu adōyn hirgōyn
 hwyrgud

¹ Amddylyn.—Ll. E. D.² Am can ddoeth.—Ll. E.³ B n o.—Ll. E. D.⁴ Torfaeodd.—Ll. E. D.⁵ Gost.—Ll. E. D.⁶ Cynmawl.—Ll. E. D.⁷ Dyma dervyn yr awdyll yn Ll. E. D.

Traethaot enōaëc tratheo Vadaëc a vedyr
 Gruffudd

Tra reit ymi rac tra phrovi costi cystud
 Trōy arōyrein treidyaë oëin dihein duhud
 Trōy hir bara y Duë donya y datannud

Datannudaël haël yw hywled Owein
 Digōyllgein ysgein dōyrein deëred
 Dedveu traës geneu treis gōned gyrehyat
 Daëcn y tat rodyat borthyat berthed
 Duë gōae vi dōyn Ri dyn ryved y vyë
 Am rōyf rōydllyë nyt byë neut bed
 Dyvrwledic eilic y wyled anget
 Dyvet y drosset oed et ryssed
 Divei val Gōalchmei gweilchmaeth med a
 gōin

Divlin sarff bydin yn rin ried
 Deër dyvyant Rolant rul daered plymlōyt
 Diarsōyt yscōyt eurglōyt aergled
 Dur eil Arthur mur maër alued ar lu
 Darvu lle ryvu llaëer reued
 Dor ior dygyvor da gyved enwaëc
 Defnyäc oed vadaëc vynaëc voned
 Dar doethyon ganon Gwyned a Deheu
 Y llugōyr a gigleu Lloegyr a gogledd
 Dir yë ar gyōir argyëd Derwin
 Daearawl yscin Dewin diwed
 Dyrys dōyn oe lys lōys gyvanned llynn
 Dyraër gōaër gōayōryn kyn kannmlyned
 Dyro Dat yn rat enryded divraë
 Deurud Ud idaë a hōyaë hed

Hed wled sened y seint

Hael diëael Vael veint

Hy dily vry vreint

Gyt ar Vraham

Hynōyf glōyf byf oll

Honn galon donn d ll

Hōyr gōyr ffōyr ffoll

Getkoll gytkam

Hiraeth ffraeth maeth meu

Hut drut lut lityeu

Herë verë chëerë chëetleu

Godeu gōdam

Hōrd dōrd bōrd beirdōin

Hoedōyse vrōyn rōyse rin

Her wisener ffer fin

Goflin gyflam

Hydōr mur cur caer

Hydyse ffyse mysc maër

Hoet adoet oet aer

Ffloyw diglaer fflam

Hyder ffer ver vu

Heit greit bleit blygu

Het haelet llet llu

Trychu tracham

Hydir ôir hir haf

Heb atdeb neb naf

Hynt gōynt kynt kōynaf

Mab mwynaf mam
Aeth ffaeth vaeth Vangor
Uthrlaen daen iaen ior
Oeth doeth goeth gyngor
Maërgor Margam
Avar bar kar Caë
Uyf r6yf gl6yf glutaë
Ef nef dref dreidyaë
Rodlaë r6ydlan
Amdrist 6yf &c.

CASNODYN AE CANT I'R DRINDAWD.

O L. P. P.

I.

TRINDAUT dibechaë Duë bych diwahan
Am ri r6ydlan am kan kentfych
Mab diatneir meir mor vynyeh ym byd
Aeth saeth seith brivwyd¹ fydd am ffurvyeh
Ymdeyn om gwenwyn nym gwenyeh uffern
Affeith geith gethern surwern nid sych
Lle mae llawer gwae waethwryeh anescor
Llu du diyscor ffylor ffordryeh
Differ vi vy ner rhac nyeh uffern gnut
Ar tan brômstan brut rut rydunnych
Ar pydew llenrew llawn ryeh kylestrie
Ar peir geir garëdic peithvric poethvryeh
Ar pryvet kalet kolyaëc6ryeh synyaëc
Afr6yd s6yd sallaëc treisglaëc treisglyeh
A phob ryë distryë tr6y distryeh flamdaëd
A ffwyrl6yr loesgaëd adraëd edryeh
Diryeit nyt teleit talgryeh wythlonder
Dur aervur arver ar ny geryeh
Direidyon dynyon ny rydoniych dat
Dirryd ffyd float brat ae bredyeh
Tyro ran i'th wan wynvyt wrthryeh haël
O'th wlat vät vreidryaël yr maël mynyeh
Yth wled llyë buched lle y byeh dragywyd
Llaër maër mireinddydd llywydd llewyeh
Llys didos a nos daën wledyeh racllaë
Llen ot not neidyaë na glaë nym g6lyeh

II.

Trindaë dibechaë nyt da bychan
Troi bryt attat tro gloywrat glan
Tri ac un cyvua mor yw cyvan
Trugar gerennyd Dovydd divan
Trugared ried reuved r6yvan
Tragy6yd y byd nyt dyd diflan
Traha ni phara ni pheir didan
Trahir dielir dir darogan
Treis dyn a obryn ennyn anyan
Trist gosp gost ffurndost g6st ufferndan
Trinheion dynyon danyal ogan

Briwyd.

Traffalst cyn amdo gro a graean
Tru mo'r angall dall dull aneiryan
Trossed tr6y gymwed a gymeran
Trannoeth heb gyfoeth heb gyvr6ynan
Traë angue veren vedeu vydan
Tra hy yë pob syë na synn6ryan
Trymder Lucifer ae loes affian
Tros y gam arvaeth kynvaeth k6ynvan
Trymg6ydaëd heb neëd y glaëd nyt glan
Travael nam oe gain gwaelflam ae gwan
Trachywed llechëd lluch a tharyan
Trevynaëdyr ll6yr huaëdyr lloer a huan
Trevneist a ffurveist o ffyrt amkan
Trevneu ampryleu geneu a gan
Treul gyvadeff nef naf pob atvan
Trengit ae collo ll6rë tro truan
Traethaëd o'th volaëd vilyoed gyman
Trenneist syr a myr moraël dylan
Trevneist dayar vaër ae chlaër achlan
Trefneist wern uffern affeith Sathan
Trevret i bryvet lle yd ymbrovan
Troch heol ysgol esgar boethvan
Trallaëd yr giëdaëd nyt ymgadëan
Traës y vu Iessu pen llu llydan
Traë yr ymdaraë ar doryf Sudan
Treul gyvor tros vor kyngor kyngan
Treidle yd ethyë ffaethlyë ffr6ythlaën
Traetloes yn y groes Grist e hunan
Treit ym erchi mal am orchan
Trar6yd vyd kul6yd am bob kalan
Trugaredd a hedd haedd6yt amkan
Tr6y eiryolaër maër Meir a Ieuan

III.

Trindaë dibechaë Duë ni bechaëd
Treidwyf i nef yn adef y naëd
Trist vyd tragywyd truy gaëd ae collo
Tristyd vryd vradvro vr6ydyr gyyvannaëd
Treis6yr nyt ystyr am dost ansaëd
Trossir pob enwir yn hir yn haëd
Lle i trosset kiwet kawatsaëd niver
Tru Lu Lucifer aergler oerglaëd
Gwae a dyt y vryt mewn byt ae baëd
Gwae duc rac gwan y ran rynnaëd
Gwae die gwir dreissic dryssaëd dy amcan
Gwael dravael dryvan g6ayw tan ae taëd
Gwae a vo crettffo tro tr6ydevlaëd
G6ae div6yn g6en6yn carg6yn curgaëd
Gwae a divreint seint a seilyaëd temleu
Gwawr mawr mur gradeu gredyff ymadraëd
Gwae a vyn gobryn gobyr ufferndaëd
Gwae diviaëc lli diaëc leidyrt tra allaëd
Am berchen o brenn a brynaëd pumoes
Per ffer ffurveidvoes ffrowyll-loes ffraëd
Er penyt bywyt hoedyl vergyt haëd
Wr glan diwahan yn y wahaëd
Yr wlat vat veidryaëd a vedraëd Andras
I'r wled hed haedblas heb gas heb gaëd

¹Neu, ffwrwythlan.

Anturyón hólýllyn heli a thonneu
 A thynnón ved yn rhi
 Ynat pob gôlat rat roddi
 Un ion athraon a thri

IV.

Trindaót yn gwaraót an gwarant
 Tri unyaón unnerth gegonyant
 Tevy y tat a rat yn reityant
 Trôy y mab gwnaet bawb bob grymyant
 Trôy r yspryt y gyt y gadant
 Trindaót yn undaót unduó gwediant
 Trist vu Grist yn y groes dygyant
 Travael hael hólýlaót ar volyant
 Traót gôener bu ffer y ffynnyant
 Trydyd dyd dodyó o divant
 Tros dyd deugeinvet ket katwant
 Trev nev afniver ef gwelsant
 Treidyom ni a mi a Morgant
 Treu deuvor kyngor kyngharant
 Treith ymdeith yn veith anvethyant
 Traeth a brynn a phenryn a phant
 Treu ny ludd tryleu eil Rolant
 Traó yr braó ar bryvet gormant
 Trethóyf Duó a diwedd vy mant
 Tra vóyf travotór un amrant
 Tramynut tróm ymof y chóant
 Tremynnu treislu tros liant

V.

Trindaót ffaót ffer tref nef nifer gwarder
 gwirdat
 Trech wyt no neb trôy daón atdeb treidiwn
 attat
 Tra vóyf vy myt y troych heb óyt ym bryt
 rac brat
 Treul benydyá ardóy guryáó yr dy garyat
 Travel a chur gyta dolur gôedy dalyat
 Tróm gymmereist traós yn pryneist or pren
 crociat
 Tróy dy hoelyáó draet a dólýlaó drut adeil-
 yat
 A gwayw dan vronn a gôaet góirion góerion
 bryniat
 Ar byt paladyr yn diangadyr am dóy angat
 Ar dall a'th want o'th vadeuant nyth vu
 diwat
 Creest Deus dilywygus y deulygat
 Credaót ynteu yr góyrthvaóó greu goleu
 gwylyat
 Ae gwnaeth golóe o dywyllóe a diwallat
 Ac ae gónaeth vyd o divedyd y dyvodyat
 Cryt y gymmyrth rac ovyu mawróyrth mur
 góynnneithyat
 Cret ae gôaraót oe vaówr bechaót beich oed
 anvat
 Ceir pob tervyn credón dyscyn credo dysgat
 Credadun eir Crist ym brhu Meir maóó ol-
 euat

Brenin ar gret oed pan anet yn pen ynat
 Breinyaót osor breint seint seil cor dor
 deggradiwlat
 Kenevinglot mab kyn bot na phlaó na ffyr-
 yf avrllat
 Kant egylyon gein egluryon gloria ganyat
 Doeth trywyr tee a their anree amrydedyat
 Eur Tus a murr yr gwr nyt byrr yn y per-
 ffeithrat
 Seren bu róyd bu kyvaróyd bu kyveiryat
 O vlaen y tri y vynegi yn ri rodyat
 Eraót greulaón ny bu gyvyawn ny bu gov-
 yat
 Ar addoli y Grist Keli kolovyn lleuat
 Archón yr hael a lud travael ymhob troyat
 A beris llen ac offeren ac offeiryat
 Ar dóvyr yn win a phob ryó hin a phob
 ryw hat
 A nos a dyd a gwellt a góyd a vyd¹ ffuryf-
 rat
 A gwyllt a góar mor a dayar maóó ardóyat
 A deudegrad nef a diodef da a wydyat
 Yr y haelder yr y niver vy ner neirthyat
 Bot yn diwed yr trugared yn tro garyat
 Amen.

VI.

Trindaót dibechaót buched wiryon
 Trugar tróm y var kar gwar gweddwon
 Tri yw Duw Keli kolovyn Deon
 Truy rat ac un mat keinyat kanon
 Trech yw ef tat nef naf gleinyon radeu
 Nor creaduryeu goreu gwron
 Gwr dinam digam dygyn y alon
 Gwr dawnveith gobeith reith reidussion
 Gwr didic gwledic gwlat englylon
 Gwr dedvaót gwraót bieu'r goron
 Gwr a gynnyd dyd dydon ymdangos
 Gwr a gynnu nos dros dreissogyon
 Gwr a gynneil seil seith urdolyon
 Gwr a gennyw yw awyd dynyon
 Gwr kymmen penn llen y llenodron
 Gwr kymwys kynnwys kanwyll deillyon
 Gwr kyvunot a chlot a chleivyon ovóy
 Gwr kymorth govóy dróy dravaelyon
 Gwr ny chud y vud y vedygon
 Gwr ny chel a wnel o dichwelyon
 Gwr ny char murnvrat lletrat lladron
 Gwr ny cheinmyc treis cleis cledogyon
 Gwr ny chymmyll twyll tyllod hoelyon
 braó
 Y draet a dólýlaó dolur calon
 Gwr a aeth yn y gnaót gaethraót gethron
 Gwrddal góyn ddial gan Ideon
 Doeth oe greu purgoeth perging drudyon
 Yr pumoes pumloes pumlif cochyon
 Duw mab meir yw kreir Cristnogyon
 Da y góyr toglyt mebyt meibyon²
 Rhac caffael travael tri anwirion

¹Neu, ffydd.²Neu, meibon.

Kaiffas Sudas Sudan Babilon
 Kyffess6n keiss6n o rat kysson
 Kyffes dr6g benyt a ia6nbryt I6n
 Kaffom lwys gynn6ys gan orchestyon
 nef

Kartref gwir adef y Gweryddon
 Selyf ynat tat tee
 Seileith nyt g6yrieith gorwac
 Seith drwy obeith veith vedic
 Salym wraul seilym a oruc

VII.

Gorugan ryrret puret peryf
 Gormod o becha6t ar llyvyrgna6d llyf
 Goreu oed vadeu orneu oernyf
 Gorwakter y gler over a yf
 Gorwac bechadur gleudur gledyf
 G6thrus y eir a chweir ny chwyf
 Gyrrir y benyt detryt didryf
 Gared sa6d garthga6d yr gwerth g6dyf
 Gorwed hir ysdir ystor hybryf
 Gorwisc graean poen da6n pan dyf
 Gormeil pridlad nyt nad nedyf
 Gormes yw cluda6 aela6 elyf
 Gwr hybwyll kymwyll i wryf
 Goreu da wyrtheu yw Duw wrthyf
 Gorf6yf deith didrist neut Crist ud
 cryf
 Gorffen digynnen da yw gennyf
 Gymm6yll dysc ffysc ffer nyt ker Kaer-
 dyf
 Gem Garusalem geiryeu Selyf

VIII.

Trinda6t para6t pur
 Traus ma6s moes eglur
 Tr6y rat mat modur
 Mur mereinwch
 Tro vi Ri ratla6n
 Trafnidr dinidr da6n
 Tref nef naf kyfya6n
 Diga6n deg6ch
 Treidiwyf rwyf rwydwynt
 Tros vor kor kerrynt
 Groec dec dervynt¹
 Haedynt hed6ch
 Tir gwir gwingret
 Tymyr gwyr gwaret
 Tat rat reit nodet
 Get gadarnwch
 Tnt lut lud dram6y
 Tec rec ren ov6y
 Teith veith vaeth gobr6y
 Tr6y attreg6ch
 Am gynnal gwal gwyd
 Seith braweith bri6yd
 Peth braweith briv6yd
 Kyn trechdyd tr6ch

¹ Derwynt, neu, dewynt.

Llunyaf naf neges
 Llunya ym lym les
 Llydan lan loches
 Gwares gwarwch
 Llogeil seil Selyf
 Lle nyt prifde pryf
 Llawn nerth berth beryf
 Gryf digrifwch
 Llyw gwlat vat vedyd
 Ll6ythbeir creir crevyd
 Lleithic Gwledic gwlyd
 Dyd didanwch
 Lleuat rat rinwed
 Lluna da diwed
 Lle yd aeth ffraeth ffirwythwled
 Y med medyrwch
 Llaryed hed hodya6
 Lle g6yl h6yl heilya6
 Llaur nef dref dreidya6
 Aelaw elwch
 Llys vry hy hoywblwyf
 Lles gne de digl6yf
 Ll6yd r6yd r6yf del6yf
 Dr6y dadolwch

IX.

Can digones Du6 an divlan verroes
 Yn eiryoed yn eiryan
 Gwr a'n gwnaeth ae gwnel am danan
 Trugared kyn meued mablan
 Gwr a'n peir an peryf glotvan
 Gwr gwychedoeth gwyd gyvoeth gyvan
 Gwr an gwyr an gwara6t oe ran pumoes
 byt
 Yr bedyd y Ieuan
 Gwr ygkret ygkrevyd nyt gwan
 Gwr ygkroc ygkroes bedryvan
 Gwr a wys a vrys y vra6tlan
 Ef a da6 nyt atta6 ef attan
 Pan wnel Duw dangos y varan
 Dydyre dy daeret arnan
 Dychryn t6ryf torvoed yn eban
 Dychyrrh hynt dychre g6ynt gwaet-
 van
 Dychymri6 tonn aml6 am lan
 Dychymer uvelar bar bann
 Dychrys gwrys gwres tande allan
 Gwedy kelennic g6edy kalan berth
 Pan borther gly6 am ban
 Gwedy serch a seirch meirch meingan
 Emys llys llysseid uch ebran
 Gwedy treth mal tretha6t Ieuan
 Kyn glasved kyn glassu vygran
 Duw am ryd om reidun ovvan
 R6yd obeith o weith y winllan
 Ac yna daw bra6t braw gyman
 Ar deheu vy rieu vy rann

RISSERDYN AE CANT RACLLAU.

I HYWEL AP GRUFFUD. O L. P. P.

Rygd llew aryfrud llyw eurfro gwingost
Ynghongl gwyngor Beuno
Rôyf clotnerth ryvic Clytho
Rydwyr greir rud derw a gro

Cud gro teilwng Gymro tee
Kyt denôr brôyd¹ ket dinac
Kael annôn yô'n kelennic
Calonnus is Kelynoc

Llaôr Kelynoc vaôr a ved gorchud
Gwae eirchyeit o'r diwed
Llif greu aer gôaôtglaer gôaetgled
Llôybry Par² travyn bar is trevyn bed

Kaenved a gud Nud nedair
Kynvyn eil neut kwynvan aer
Kytkaem prit trillit trallwyr
Katkun oed lith katcun aer

Aer daradyr cadyr delltôr coedyd on
Annwyldoeth fab Gruffud
Adôyn kyn noi dôyn iw dyd
Oed eneit Pobyl Eiddionyd

Eidyonyd loryf koryf karyat oed Hywel
Gym Echel gry——
Aneird yn ei veird oe vot
Yggraen ved yggro yn vut

Os mut lleô aerdrut llyô urdrec llithyr-
waet
Llathyr walch pobyl Wyndodec
Wyse rôysc raôt ôaôt wiwdec
Ys uôch y gôyn no dôyn dec

Pob dec ae kôyn adôyn oed
Par durvlaen paraôt aervleid
Prif ruthyr yng durvyng deôrvaed
Pridôr serch Paredur swyd

Sôyd rôyd rodyat vat sudei vedel gyryf
Ni duc aryf na phensel
Ar ysgwthyr brat kat nyt kel
Saer hoyôach no syr Hywel

Ũchel o dôyn Hywel doe
A chôyn gôyllt ochein a gwae
A chadarn oed dyroed dei
A chydôr brôydyr uch adôy

Garôy ar adôy gôraôl redyat ffuryf
Taer briôgyryf tarô bragat
Gôys gôae oe varô arô irat
Gôyssiôr kerd gôae assaôr kat

¹Neu, brwydr.²Dar.

Llithyr am ud kat rat redec
Llaôn ôylaô lleuon ôlôe
Llyô ar dadl lleô urdedic
Llôryf chôalu trin lloryf chôilôc

Chwilôc benn ae nenn y ninneu y roet
Lle y redant oe eisseu
Chôylgarô clot vydindarô cleu
Chwyrn digruthyr chwerwon dagreu

Dagreu tros vadeu llyw traôs vydin
draô

Daô enô dreig eurllaô yn dra gorllin
Drut lut lavyn hard dravyn dor hirdrin
torvoed

Deôr bor gnaôtlôyd oed durbar gôaetlin
Dedyf redyf rein o vlaen dyd arwvlin
gymmyse

Deôrffysc duc daerdyse dôygat ordin
Dyed yn diued deôin ymladdgryf
Drutlryf dal trafluryf deulit Tryphin

O glywet mynet ymeinîn argae
Amneit gorôyllt gôae ym neut gerôin
Arglôyd yr arôyd oreurin lêgych
Ardôys gythrud gwych oer dyscethrin
Aryf lithaereu brôytreu bratrin kerdarô
Yn llaôr rhoi haelôaôr a Ri heilôin
Och cômypaô kanllaô aôch keinnlin Gôel-
ydyr

Echel deôrweisc hydyr uôch ael derôin
Traôs darô brôydr agarô bradôr egin
Ffreine

Taer vedylffyrf einc torvoed Elphin
Travyn llavyn llôybry vryt gryt digrin
baladyr

Taradyr tôr eurgadyr hyt tir Ergin
Treulôed cost anned Cwstennin gynut
Tyrveu myvydrut toryf ymevin

Tavaôt un araôt Aneurin gôaôtglaer
Tec kyffrytyôr aer tei kyffredin
Hyôel gaen uvel aryf gynnevin blaôd
Haôd y glut delfaôd ôyr gôlaoed Olphin

Hael heilgost eurbost Erbin ysgôyt¹
Hard arveu vôlchvur hyrdeiryf vylehvin
Hydyr aervathyrh hoeôder veithrin cle
oed

Hyder llaôr oed hyt orlleôin
Hynt rôym byd llonyd heb allôynin ôed
Hepcor dor deôred hyôled hoyôlin
Hut kur rôyf Arthur ry vaôrthrin deigyr-
dôyse

Kaf am urddaôl rôysc koveu Myrdin
Kud prud pridlaôr gôaôr gôerin bendevic
Klut i aros dic clo daëerin
Clôyf dyed atôed Etôin digonyant
Clôy cant maôr russyant am ior iesin
Kein llôyr garyat rat yn rin yuchelbraw
Kanllaô nef idaô eil naf eidin

¹Mae yma vai yn y cyrch.

II.

Unyawn bill hirda6n o ball harded
 En6a6c valch vyna6c o veilch voned
 An6ylgein virein o va6red did6yll
 Un ny v6r6 y bwyll yn oved
 Ma6l y hir6en doeth mil ae har6ed
 Manon eur hoy6dal mynn anryded
 Myvan6y ly6y oleu6ed prifl6ys
 Mygyr hoy6lamp Bo6ys mag6yr hy6led
 Govynnei va6lgerd yn gyvanned
 G6enl6ys eurs6llt bobyl g6inlys orsed
 G6asca6t inseil6a6t ansal6ed arver
 Gymmar hy Ener gem rianed
 Llythyr ae dysga6d vun llathraid osged
 Llunyat diorneir llun teyrned
 Lli6 divrice llu6ch-gisc eiry llech6ed maen-
 a6l
 Ll6ydei ammot ma6l llaw diommed
 Kerir y ma6rd6f nyt er kared
 Kadeir y va6leir ket orvoled
 Kymenda6t tava6t etived l6ydyant
 Kwbly iawn waret kant keibyl enwired
 Ku vynaucwyp wawr kyvya6n ag6ed
 Kluda6d ewybr da6n clot o diwed
 Koeth y gwnaeth y maeth a med buel-
 sathyr
 Klaer eurvreise gorff llathr cler ar vr6ys-
 ged
 Bit ar hyffa6d hoedyl byt orhuffed
 Bu vlaen nodet beird byw vlynayed
 B6ryat geir divrat geir6 dyvred glut
 Bylechem y golut balch amgeled
 Digloff i molyant hyt 6lat ogled
 Dec morof M6n digymared
 Dyat dyvyr dr6ssyat divar drossed coeth
 Deall aela6 doeth diell wyled
 Goluta6c kymar haelwar heulwed
 Goron6y vychan g6ron vuched
 G6ymp clot da6n hynot dianhuned deigyr
 G6iwr6y groy6 eigr g6a6r y g6raged
 Clytno Eidin
 Glot ar6yd drin
 Gleudur detryt
 Cynlluc durdoryf
 Ceinlly6 g6indoryf
 Canlla6 G6yndyt
 K6ynen kepkor
 Ar un Elor
 Yr An6ylyt
 Kolovyn Gwyned
 Eur varanned
 Ar vyrr enhyt
 Koeth oet Hywel
 Kyn noi dirgel
 Kynnyd ergyt
 Kadyr vab Gruffudd
 G6awr Eiddyonydd
 G6eiryd unyt
 Kymro ad6yn

Kaf oe dreisd6yn
 Kof o dristyt
 Kyn6yl Garthan
 Rod wiw g6a6tlan
 Rud6ay6 g6aetlyt
 Kyvr6yd galon
 Ochein tromvron
 Ach6yn trymvryt
 Klot urdolyon
 Am y govyon
 Ym a gyvyt
 Kolli kyrchva
 Honneit utva
 Hynn neut atvyt
 Kantref digeird
 Doeth y wanveird
 Deith diwynvyt
 Keir oe dramcwyl
 Eureit ar6yd
 Yr ae deiryt
 Kynnwryf Bryneich
 Kynon hoy6vreich
 K6yn anhyvryt
 Kalon uchel
 Oed i Hywel
 Ud dihe6yd
 Keith gyvlymliw
 Dur ysg6ytrwriw
 Dar escutvryt
 Krist un mab Meir
 Radeu wertheir
 Reit yw wrthyt
 Kynn6ys Hywel
 Eurnaf uchel
 Ar nef iechyt

Iachaet Meir creir croywrad
 Eneit g6alch b6rdvalch beirdvod
 Och vynet uchaf voned
 Ion ym min cor yme6n cud

III.

Lly6 gly6 gle6na6s tra6s tr6ssyat kerdor-
 yon
 Lleon ar6ydyon lla6 ia6n rodyat
 Lloryf koryf ket kiryt karyat G6yndodyd
 Lly6yd meu hyl6yd ym Mon hoy6lat
 Llym rym redyf gynnedyf gan gennad
 lessu
 Lles veird a6enllu llys v6rd winllat
 Ll6ybyr r6y Oron6y eir ynat ieithvydyr
 Lle6 yn haelvab hydyr lla6en heilyat
 Tudyr yn ongyr ennyngat Eingylgr6ydyr
 Tryle6 g6r 6ydyr br6ydyr treul egoryat
 Trydar aer lavar erliviast g6aetffreu
 Trevneu clot oleu cleu adeilyat
 Teyrn g6alla6gyrn a llygat G6yned
 Taervur bri6dur¹ gled tyrv6r bragat
¹Neu, briwgur?

Hyder diwyt
 Hyd ar Dawy
 Helym di esgur
 Hylyon natur
 Hael brif a6dur
 H6yl brovad6y
 Hyr6yd varcha6c
 Hardlevyn durya6c
 Hir6ay6 truma6c
 H6yrnyt dram6y
 Korff trybelit
 Kaeroed gliffit
 Karyat erlit
 Kiriet arl6y
 Kamp Oliver
 K6ympei ygg6er
 Kant oe le6der
 Kun talad6y
 Keimyat G6yned
 Kymorth Gorsed
 Kyman de6red
 Kama6n dir6y
 Kroewles vedrus
 Kreulif dirus
 Ket eur gostus

Kat argyst6y
 Lliwrad llavyndur
 Llawrod eglur
 Llawen A6dur
 Lly6 yn ad6y
 Lluchynt Mel6as
 Lla6chveird winblas
 Llydan solas
 Lly6 Dinsil6y
 Ll6r6 i gorvud
 Llyr Penmynydd
 Lle b6r6 geryd
 Ll6ybreu Gar6y
 Llym dan heyrn
 Llevei utkyrn
 Llundet erdyrn
 Lleidyat Ord6y
 Llonn Bendevic
 Llinon yssic
 Llun ffenedic
 Llin ffynad6y
 Ll6ybyr kat odeith
 Llaur drutleith
 Llwyrf da6n doethieith
 Lloryf Dindaeth6y

RHISSEDDYN A GANT Y TEIR AUDYL UCHOT Y RONUY VAB TUDYR.

CANUAU G. AB M. AB DAVYDD.

I DUDUR VAB GRONWY.

O L. P. P.

TROSSES ym Grym Grist
 Oe deith veith vaengist
 Trwm eiddilgorff trist
 Tra meddylgar
 Treigla6d ka6d kyffro
 Tr6y'r vron hon heno
 O vot clot Clytno
 Dan do daear
 Trist 6yf murngl6yf ma6r
 Trin erwin aerwa6r
 Roi gle6 lle6 dan lla6r
 Ga6r gorddwyar
 Tost gost gystudya6
 O boen hoen hebda6
 Ym da6 ffr6t wyla6
 A phrit alar
 Treissyny¹ Von unweith
 Tros ruthyr uthyr anreith
 Treisieï bum triseith
 Mewn gweith gwyar
 Tr6m wnaeth maeth meithi6

¹Ncu, treisiwyd.

Yggryt ryt a ri6
 Trom aergr6ydyr vr6ydyr vri6
 A lli6 llachar
 To gro maendo mur
 A gud Nud natur
 Tudur wayw aergur
 Wiw a eurgar
 Ter6yn g6yn br6yn bron
 Nys kel na6s kalon
 Treigyl y ov6y hon
 Tragleu avar
 Tra6s Ud Nud na6ell
 Treul mil hil Hiriell
 Travyn Tref y Castell
 Vedgell vudgar
 Trystan gleudan gled
 Oe geith deith dyt6ed
 Trist ia6n y6 G6yned
 Treistwyn Gwanar
 Tervyn dioer oer oed
 Toryf lloryf coryf cadoed
 Toryvoed aer viload
 Awr uvelyar
 Twryf lletvryt bryt br6yn
 Teirneith g6eith g6en6yn

Tervyse myse maörgŷyn
 Dioerlŷn deorlar
 Lle6 lly6 llu orllin
 Llavyñ eurdavyn aedrin
 A lly6ŷr bydin
 Kyn llawr bydar
 Llauer blyngder bloed
 Oe dŷn kŷn kyhoed
 Lle6 oed Llyr getoed

Lluric odar¹
 Llŷr6 alaeth gŷaeth gud
 Lla6greir nedeir nud
 Digra6n hywlych grud
 Deigyr anhalar
 Lloryf oed Llyr veidyat
 Kyn maen caen ka6at
 Llu blanc dranc dromgat
 Lluchyāt llachar
 Lluny6yt breud6yt bryt
 Am doeth koeth kerdglyt
 Lla6 dreis dasgŷyr gryt
 Ll6yr drist ysgar
 Llen gel da6el do
 A gud grud a gro
 Ll6ybyr kyffro Ffrollo²
 Me6n tro trydar
 Lla6r llyt6ed ved veich
 Llein lithvrein ll6ythvreich
 A lithrŷr Bryneich
 U6ch llethyr branar
 Lla6ir 6eise vreise vreint
 Lle6 doeth coeth cywreint
 Llit Gweir geir gereint
 Oed veint y var
 Neut tost gost gym6yll
 Am goeth doeth did6yll
 Divrat gat gannwyll
 Eurbwyll aerbar
 Neut cor mynor maen
 Glas gŷas gŷise durgæñ
 Ir grud glo gro graen
 Ger taen tonyar
 Neut ma6r a6r ochein
 Am loryf kynnoryf kein
 Neut af i levein
 Nyt 6yf lavar
 Neut diledyf gredyf grann
 Dŷn gŷa6r dann lla6r lann
 Nyt adavel g6an
 Neut edivar
 Neut ch6er6 her6 hynt
 Oe vard hard helynt
 Neut lletkynt llechynt
 Llacheu darpar
 Nym da6 dydd lla6en
 Na geir gora6en
 Na g6en na gŷyngen
 Am ior gwingar

¹Neu, o dar.   ²Neu, Ffrollo.

Ner ffer gle6der gly6
 Nertha6e lytwa6e ly6
 Ny 6elaf ym by6
 Y gyvry6 gar
 Naf nef ma6d na6kant
 Ae ryd ffyd ffynmyant
 Gytac Edeyrn sant
 Trigiant trugar

G. M. AP. DAVYD AE CANT.

G. M. D. I DUDUR AP GORONWY O BENMYNYDD.

O L. E. D.

AWDUR hael eglur haul ogledd a lloer
 Oer yw cwympo dioer campan dewredd
 Eryr cyrchiad cad cydwedd Peredur
 Arf Eingl Dudur dadl diomedd
 Arwydd yw tramgwydd trymgof gyfedd
 bronn
 Oer fydd calon donn dan lledfrydedd
 Aruthr gynnygn dygn dognedd o hiraeth
 Aros marwolaeth eurfab maeth medd
 Iŷr ciwdawd hoywffawd orhoffedd dangnef
 Oedd ef wendref nef naf brenhinedd
 Ai frawd ffydd fyth a fydd yn agwedd drist
 Y drwy giried Crist i drugaredd
 Annhebig mewn dig dygnedd uchenaid
 Nid heb ladd enaid fu'r blwyddynedd
 Un da iawn hirddawn harddedd llawenydd
 Diarw a llonydd oedd erllynedd
 Ai law pan fu draw edrywedd eurdorf
 Y gwnaeth llorf catgorf coetgwn dach-
 wedd
 Eleni gwae fi gwiw fenedd blygu
 Drwg fu dwyn draig llu llyr gymrodedd
 Nid adwen roddi y dan dudwedd llawr
 Llew glew mor glodfawr gwawr gywrysedd
 Neud Edyrn teyrn hyd lan tuedd draw
 Ac mal hwn gwynaw braw breuoled
 Neud ydyw heddiw hawdd gymyrredd cad
 Dan ddor cor caead rhad anrhydedd
 Neud adfoes einioes annedd a masarn
 Neud adfarn cadarn cedawl serthedd
 Neud udwaedd i fardd neud adwedd cerdd-
 awr
 A hoyw eryrwawr yn hir orwedd
 Neud adfail buail buangledd yngryd
 Neud adfyd Gwyndyd gwindai sylwedd
 Neud odfa trofa trafñ canwledd beirddion
 Neud atborion Môn mau gyfannedd
 Neud adwyth balchlwyth bylchlafñ drosedd
 llyr
 A Thudyr ben gwyf is gwerydd fed
 Ner ffer ffyrf eurgyrf aergyrrh rysedd glyw
 Ta fu fyw fy llyw llew gyfluedd

Nid oedd raid oi blaid blodau Gwynedd
dud
Nac ammau golud nac amgeledd
Neur aeth trwm hirfaeth trwy gymmher-
fedd bron
Y boen ir galon hon anhunedd
Neud mynny Duw fry o ddifroedd mawr
Gwyn dwyn dor gawr gwawr gwirionedd
Ni'm dorai syrthiaw amserthedd galar
Nef ar y ddaear nifer ddyedd
Neu ddyfod trafod trefn alludedd hir
Y mor dros y tir enwir anwedd
Neu frenin dewin diwedd gorthrymmaf
Tros fradawg auaf traws frawd gyhedd
Neu ddifa traha terfyn chwerwedd garw
Am eurgarw ei farw yn ei fawredd
Trwm oi ddwyn yw cwyn cyn hywedd
farwddydd
Yn llys Benmynydd oedd rhydd rheufedd
Tylew gwarant cant uch cyntedd beirddlu
Gwledig eurswllt fu gwlad a gorsedd
Traws iawn ail Meiriawn mawreidd un ofeg
Trafn mawrdeg difreg dyfr gymyredd
Trefnau aml frodiau am lawfyreddd heirdd
Diryfig yw beirdd a diryfedd
Tirion hil beilchion hwyl balchedd cadwr
Tarian lwyth Tewdwr gwr gorfoledd
Torf plymlwyd ysgwyd osgedd ardderchawg
Tarf eurwawg lydwawg fynawg fonedd
Trwy wyrthiau gorau digaredd Dudno
Beuno y tyfo ei etifedd
Tref Ner deng nifer dangnefedd gadair
Ai pair pefrlws grair mab Mair ai medd

G. M. D. I DUDUR. MARWNAD.

O L. E. D.

ARGLWYDD Didrist Grist gwirdrist gwarder
Eurglawr nef a llawr a lloer loywdwr
Oeraf maith fawrdaith fu ar fyrder
Arwydd yw na'n llwydd llwyr eddyllder
Aerdrange llew cadau parablau per
Eur drafn erfaï lasn arf Olfier
Aruthr ar un rhuthr a maith drymder
Aros adfail ail Alexander
Och a barus wyf drwy glwf glewder
Fod hyn o ddychryn ail gwynn gwarther
Och elawraidd bryd gryd grymmusder
Elcel arwyn farw fawreir doethder
Uchenejdiau mau Mab Mair uch ser
A chyn daw glaw gloywddeigr lleufer
A chan llewyg trist a chwyn llawer
Achaws traws treisglud heildud haelder
Echwng ior Gwen llys ffyrf emys ffer
A charu gwindai aerf ar gwander
Gwnaeth Tudur aefur arfod lymder

Cyn rhuddglawr llawr llan ei ran ratter
Gwyarlaith trisaith traws ehofuder
Gwayw irllwydd adwydd Edyrn gryfder
A chad fragad fraisg am waisg wychder
A chammawn yn llawn lliad a blyngder
A chau heiyron chwyrn chwern nawd digter
A chorff dorff dirfawr mewn gawr gyrdd-der
A chryd gryd ar grwydr a brwydr bryder
A chrau deifr gan frain crain creulonder
A chrair Gwynedd wenn yn ben balchder
A chriaw iddaw eiddun ddewrder
A chynnefin drin am dri amser
A chynafon glew a chain nifer
A chlod a gorffod i'm gwir falch-ner
A chlybod ei waith uchlaw aber
Dar o fonedd aml dewr ofuner
Daered fraisg waisg walch eurfalch arfer
Diwraidd ei faendy dor addfwynder
Dirwy rybudd tost dur orober
Deryw Ector nerth diorwagter
Darfu am ddraig llu llwyr orthrymder
Dogn gur poen ddolur pan feddylier
Dogn gawdd am hudawdd am fy hyder
Dihagr oedd glybod ei glod pan gler
Deheu ceimiaid brwydr Duw ai cymmer

YR UN GWR I DUDUR. MARWNAD.

O L. E. D.

AER¹ fy nghwyn och ar gyhoedd Fair
Farw blodeu cenedloedd
Deryw clod y ciwdodoedd
Dor o hil iôr dewr hael oedd
Aml wylaw glaslaw glwyslen ai mawrgudd
Am eurgorff rhudd² onnen
Emrais barch am ras berchen
Aml ddeigr a llef iôr nef nen
Gwiwdwf iôr gwae fi dy fod
Gwawr gweilch Gwynedd ym medd mud
Durdorf cai ar daerdorf cad
Dewrder grym dordor a gryd
Galar calon a golwg
Am gwna yn drist Grist ym grog
O'th roi ddoe mae wythryw ddig
Dan gaen maen mur Dudur deg
Gwainyddoedd fy mron gwayw anoddau
trist

Treistwyn ior bryn byrddau
Gwae ei genedl o'r chwedlau
Gwaith tra galar maith yw'r mau
Trafn traul ongyr gwyr trefn gwawr doeth-
wlad

Trin gyrchiad gwriad gawr
Treigl i'r fron hon hoed tramawr

¹Neu A ar. ²Neu, rhyd.

Traglew rym llew dan rwyn llawr
Rhoed dan faen glasgaen glwysgorf heirdd
gedoechl

Hardd o giwdawd digeffeirdd
Ynghôr llên gwên am gweheirdd
Ynghudd llysty bûdd a beirdd
Gwam fry yw Cynry cynawredd dyfr
Gwenwyn Deifr ei fflangledd
Gwan lls a llan gwan Gwynedd
Gwan Môn am ior gwin a mêdd
Rhwydr didarf brwydr rhoed ar Dudyr
hael

Hil Ywain neu Fedwyr
Goreu eurddraig a geryr
Gweryd nîn gweryd nen gwyr
Ponid rost dogngost dygugudd
Pefr drafn par eurlafu aerlladd
Pann Môn am ddraig Penmynydd
Pen cenedl pen aig Gwynedd

YR UN GWR. I DUDUR.¹

O L. E. D.

DOETH i blaid eirchiaid erchyll
Hir annereh a hwyr ynnill
Brwydr gwirlafu trev Castell
Brwyn a dogn gwyn oi dygn goll
Rhagorawl pob rhyw giried
Oedd fy Arglwydd Udd fawrglod
Traws ofyn tir treisfyd
Tra sefis cyn trais ofid
Gwae fi loif eurgorf gwawr aergur cyfarf
Gwayw didarf gwiw Dudur
Gwasgu llew gwas glew gleifddur
Gwaig haeearngaen ym maen mur
Aml uch graun o'i hynt Fangor
I'm didyr deigr am Dudur
Aelaw ynof ei alar
Elyn gryd Alun gryfder

YR UN I DUDUR PAN OEDD GLAF.

O L. E. D.

CLAF yw nêr nifer nefawl aur anaw
O Ronwy rwyg Greidiawl
Caer ar aer car arwrawl
Cedryn ostwng deilwng dawll
Cadw hyfryd iechyd Echel greddfawl câd
Ucheldad mād meidrawll
Er dy donn fron frenhinawl
A'th boen gulwydd hylwydd hawl

¹Canlyniad yr awdyll ragelaenol yw hon yn Ll. L. M.

A'th greuloes ath groes ath grog freiniawl
Ystyr raid ath gannawl [râd
Canhorthwy Fair fy eiriawl
Canwyll hardd ath farth ath fawl
Cadarn uchaf naf cêd nefawl arglwydd
Erglyw llef negesawl
Am loif corf eiwdawd gwawd gwawl
Am lew gawr am le gwrawl

Oth hireint' eurfraint aerfrad arynaig
O Ronwy frwydr gyrciad
Nid oes na berth nerth neirthiad
Na hydr fudd na rhudd yn rhâd
Na nen na pherehen na pharehiad ar fardd
Rhoist i feirdd dy ddillad
Na chyingaws bwyll echyngiad
Na chyingor mydr ragor mād
Tra sylh naf yn glaf gloyw guniad hoyw-
loif

Hywlych grudd a llygad
Traws ein gawr gwynllawr gwinllad
Trosedd gwledig orsedd gwlad
Och fi eryr gwyr gwriad pennadur
Fod poen Edyrn arnad
Iechyd a hyd hoedl gariad
Athraw nefawl goeth doeth dad
Och wael drymglwyf rhwyf rhodiad budd
fawredd

Byddaf farw am danad
Och wisgoedd gwymp ath wisgad
Oth wasgawd ni fu wawd wād
Dyfod dewr arfod aerfawr ffysgiad trin
Mewn trist ofal gwaifiad
Mur dur dewr darpar car cad
Mair a wyr mawr a irad
Oth hirhaint hoyw fraint nid hyfryd yr un
Oronwy lasn creulyd
Oth air ath arf gedernyd
Ath glod faith nith ddaw gwaith gwyd
Oth wengred giried gwryd annirgel
Yn aergad ddihefyd
Ath ddawn ath ddinam lendyd
Ath ofeg ath brifdeg bryd
Och ner fod gwander Echel Gwyndyd traws
Ni'm gwnêl treis diofryd
Erglyw Grist fy mawr dristyd
Arglwydd grym am eurgledd gryd
Rhen rhwy folaf naf nefawl wryd gwir
Gwared boen a chlefyd
Rhad ysbys budd rhaid espyd
Rhudd baladr ger rhaiadr rhyd
Rhyfedd yw fy myw fy myd am harglwydd
A mawrglwyf i'th blegyd
Rhaith rhuthr brwydr aergwryd ergryd
Rhywiawg difradawg dy fryd
Rhyhael eurgair Mair mawredd lendyd
hydr
Ath ro hoedl ac iechyd

¹ Hirhaint.

Rhi rheufedd rhuddgledd rhoddglyd
 Rhi rhwysg heirdd rheufedd beirdd byd
 Os claf Modur mur mawredd garannawg
 Goronwy grair gorsedd
 Gwiw enaid beirdd gwae wynedd
 Gwawr gwindai ni haeddai hedd
 Na wna ddig tremmyg trwm lediŷydded
 Fair
 Er dy fawr drugaredd
 Am gar am giried rheufedd
 Am gain edmig wledig wledd
 Ucheneidiau mau och na medd fy mryd
 Haint fy mrawd cyfannedd
 Uchel ddar Echel ddewredd
 Iechyd i'w weddeiddbryd wedd
 Anhyfryd ir byd bod anhunedd clwyf
 Ar fy rhwyf nid rhyfedd
 Arf golofn eirf ymgeledd
 Eryr teyrn meddw-gyrn medd
 Oer yw hirfod clod clo rhyseidd Gwendorf
 Mewn gwander yn gorwedd
 Eurllyw o haelion fonedd
 Aerllew balch glew bolch ei gledd
 Och fi Arglwydd rhwydd rhwysg natur
 ywain
 Awydd dewrder Arthur
 Nad ystyr Mair dy dostur
 Ath glefyd frwydr fawrfryd fur
 Iechyd wrth fy mryd fy mrawd eglur
 Y gan Dduw bennadur [ddawn
 Ath ddêl oth haint ath ddolur
 Ath ddileddf anawdd gawdd gur
 Arwyrain madiain modur aur anaw
 Oronwy fab Tudur
 Arfod air pair paredur
 Arf yn ing aer ddirfing ddur

TERFYN.

Yna canlyn Awdl i Dduw gan yr un
 gwr—yŷef—Lleddf ddeddf ddoeth eurgioeth
 &c.

GRUFFUDD AP MAREDUDD I DUDUR FAB GORONWY.

O L. E. D.

LLEW glew gleifym grym gryd fflennyachu
 Llorf corf cad ceimiad camon¹ dasgu
 Llaryeiddwalch geirfalch gorfu abrwysgl-
 dyrf
 Llyry byrfyrf briwgyrf bragad fylchu
 Llud prif prif yngnif yngnaws cyrchu
 Llyw glyw glwyd ysgwyd esgar bylu
 Llyr ofn aer frwysgddofn ar freisgddu
 fronndor
 Llawch feirdd iôrangor Eingl dachweddu

¹ Neu, cammawn.

Llwyrr ddarogan bran i'm brawd y cu
 Fab Dyfnwal arial gal ddigelu
 Llwyddiant rhuthr llin uthr aeth lle bu
 ffrolo
 Llafn gelyngno clo clod enynnu
 Llun Rhun gun Gwynedd fedd fenestru
 Llyr gedwisg eryr gad wasgaru
 Lluniaf wawd tafawd er tyfu ym byd
 Lluniaeth diheuyd bryd o brydu
 Luch fflamddur Dudur dadl ddiblygu
 Llachar dar bar berth fawrnerth farnu
 Llachau glod oleu yn glew dalu gwaith
 Pan fai wyarllaith pum saith sathru
 Lleiddiad digiliad galon grynu
 Law rodded nodedd Nudd gystadlu
 Lliwrudd wayw diludd wiw deulu ffyrn-
 fael
 Llawrudd hael diwael Duw iw adu
 Lladwin wrawl grair borthair barthu
 Llyd wawt wawr byrddawar¹ beirdd gar-
 trefu
 Llawn gyflawn hoywddawn llwrw haeddu
 om brawd
 Ni wnaeth trindawd ffawd ffordd iw
 gablu
 Tarian lwyth Tewdwr gwr iw garu
 Tremyniad saeth gad seithgant alltu
 Twr gwr gwrdd blaidd greidd grym car cu
 yn gadoedd
 Tarw ar arw aroedd dorfoedd darfu
 Trystan hir am dir yn ymdaeru
 Traws maws mawrddrud clud clod ennynnu
 Terfysg llew dewrddydg lliad arddu gatgun
 Tarf cun rhwyf Alun yn rhyfelu
 Trachwerw ferw fawrdorf lorf corf coethlu
 Trychiad brydgryd grwydr frwydrfredychu
 Troches goelfain brain uch bru gwyarllif
 Trech yngnif no rhiif y rhiallu
 Tryfer cad neirthiad nerthawg allu
 Trefn heilrwysg huailrisg heyrnblu
 Treiglawdd clud ddattawdd clod hyd
 ddeutu afn
 Trafn llu egr ai liflafn Lloegr elyflu
 Treigl om bronnn annerch serch disyrchu
 Traglew llew lleiddiad gad gymmynu
 Taerlaif gwyargnaif gwayw irgnu gwaedlin
 Twrf tarf tan chwefrin drin dremynu
 Trwy frys oi lys lwsy ddwys ddeisyfu
 Trwy frawd y geudawd trwy ffawd fynnu
 Trwy lithiaw branes trwy lethu North-
 mein
 Trwy lathr arwyrain gain ganhiadu
 Trwy rad mawr gwawr gwaig i'n braisg
 brynu
 Trwy rodd trwy fodd foes trwy oes Iesu
 Trwy aur borthair Mair maethlu Mihang-
 el
 Pawl Pedr Gradifel y del oi du

¹ Neu, byrthawar.

YR UNGWR I DUDUR NEU
RONWYMEDD Y DR. DAVIES F'ALLAI MAI I YWAIN
GLANDWERDWY. O L. E. D.

LLACHAU Gwynedd llyw dwyrsedd llew
diaiswyd
Llucheden bar wrth aer ysgar Arthur ys-
gwyd
Llafn trafû treigliad deo cynheiliad deucan
haelwyd
Llwybr gryd bryd brwysg lliaws gedrwysg
lleas gadrwyd
Llyr osgorddion wythlaith galon nithlyth
gilywyd
Lluryg frwydr-chwant o'th ddewrfeddiant
nith orfeiddiwyd
Lliosawg drafn ergryd lym lafn aergreu
blymlwyd
Lluniaist orfod o lewder clod hyd loywder
clwyd
Lloegr ddeifr goddi arawn ynni Urien an-
wyd
Llorf corf canwledd eislath ddurgledd aes-
lywth ddorglwyd
Llyw llym grym gryd o'th ddewr blegyd
nith hir blygwyd
Llew llyw orllin milwr dorch trin mal aer-
dwrch trwyd
Gwnaethost yn aer catgun eurfaer coetgwn
irfwyd
Llithiaist ath ron aer feryfon ar fore fwyd
Gwnawn glod yntau oth draws gampau
nith drais gwynpwyd
Gwas yngarthan a thrwm ogan ni threm-
ygwyd
Gwayw gwaith liwed hyloyw giried hael
yw gorwyd
Gweilging ongyr yt teg eryr etto geiriwyd
Gwaywawr trymffysg mal o'th eurddysg
mal i'th urddwyd
Gwersyll porthfrain o'th arwyrain i'th or-
eurwyd
Gorsafwr trin dewrdwrf Cunin durdarf
Cunwyd
Fy ngwalch balch berth da oth fawrnerth
doe ith farnwyd
Fy ngwelygordd coed-dur osgordd cad taer
ysgwyd
Fy mhôr llawged tirion drefred tarian
dryfrwyd
Fy nghydymaith aesawr eurfraith oeswr
aerfrwyd
Fy nghariad gwrdd cymmen agwrdd cain
a wnegwyd
Fy nghyfwyrain fy nghâr durllain fy
ngharw dewrllwyd
Fy nghorf torf taer fy nraig yn aer fy
nragon wyd

TERFYN.

GRUFFUDD FAB MAREDUDD I
ORONWY FAB TUDUR.

O L. E. D.

CYFARCHAF i'm naf nefawl rinwedd
Cyfarch parch parawd ffawd ffyddlawn-
wedd
Cannawl fy rhiau modd-wledau mêdd
Ceinnug rhoddfudd rhudd Rhun gymrod-
edd
Cyfun Oronwy rhwy rhwysg mawredd
Cofawdr ffrwythlawn ddawn ddinam falch-
edd
Cyfarf arf eurgrair gair gorfoledd
Cyfiawn frawd tafawd deifr gyfrysedd
Cyfiawn frawd tafawd deifr gyfrysedd
Cadarn farn feirniad gwenwlad gwinwledd
Cadernid Gwrlais aerglais eurgledd
Cedryn wysg gyrdfrwysg gwrddfrwydr
dachwedd
Cadarnfab Tudur mur marannedd
Cystal Nudd am fudd fedd gorhoffedd
Cystegwr byddin drin drachywedd
Castell gawr clodfawr cludfalach fonedd
Cystwg brwydr aergrwydr eurgrain gor-
sedd
Canwyll pwyll ddidwyll am ddadl gwyledd
Canllaw lliosydd mewn dydd dygnedd
Cannrwsyg tonn erfid llied llawfrodedd
Cynrhain brain breiddfawr gawr goruth-
redd
Cedawl yw fy llyw llaw ddiommedd
Cadr wryd Gwyndyd gwendof gyffedd
Cyd fryd frwydrglwyf rhwyf Rhun ddewr-
edd
Ciwdawd ffawd ffyniant farant fawredd
Ciried ced cadrblas gwanas gwenedd
Car dor ior eurwyrdd cyrdd cynnadledd
Car dar dewrfryd gryd greidiawl ddewr-
edd
Corf torf llorff lliaws o draws drosedd
Cynnadlfa anant borthiant berthedd
Cenedlfawr eryr gwyr gwirionedd
Colofn llwyth Cynwrig ryfig reufedd
Coelfain byd esbyd ysb gynnadledd
Cydes plaid cynbaid rhaid anrhydedd
Coeth lwybr cad fragad friwgr gochwedd
Cynnydd aur roswydd cain ei rysedd
Cannwyll cerddorion clod Fôn a fedd
Parch meddfawr aerwawr eurwalch cenedl
oedd
Cain adlam caer wengalch
Parawd lorff torf tariandalch
Pair gwaed ddafn par bylchlafn balch
Rhwyddwalch arf cyfarf cofau beirdd Pryd-
ain
Rydd arwyrain cain Cai ddefodau
Rhodd ehofn ddiöfn ddehau ciwdodoedd
Regoedd cenedloedd au cynnadlau

Rhydderch gannawl hawl i wyliau yngy-
hwrdd
Rhun agwrdd ymwrdd aml laddfiau
Rhyfig urddedig ar ddadlau milcant
Rholant un ffyniant barant beiriau
Rhyfawr giried cedd cadau ystyngiad
Rhyfig cariad mad modur gwleddau
Rhyfaleh aerwawr gawr goreu ith fenir
Rhi cywir llawhir llyw brynn byrddau
Rhuawn hynt lluchynt rwysg llachau
Rhyfwr rwysg Tewdwr tydi biau
Rhysfa clod orfod arfau dân llachar
Rhyseidd U1 Cesar par peryglon
Rhagoraist Ronwy ragorau amllder
Rhag balchder nifer fy naf hyglau
Rhagor rhugl aerfor eirf ddoniau llath-
frwysg
Rhag lliif llafur dwysg uch rhwysg rhydiau
Rhwydd wawr cynnyddfawr cynneddfau
diwag
Rhwylf cyrdd fyrdd feirddfag ddinag ddon-
iau
Rhyhael aerllew glew gleisiau kann weli
Rhuthr ynni Beli beleidr gwaed ffrau
Rhyhydr ffyrdder ner nerth gwydneu yn
gawr
Rhwol gosgordd fawr gwawr gwirodau
Rhwyl giwdawd parawd parau Llychlyn
ddur
Rhwylf natur aerfur erfid brwydrau
Rhyfelgad neirthiad nerthau Cadwaladr
Rhudd baladr oesgadr ysgwyd ddrylliau
Rhugl flossawd wawd riau ardderchawg
Rhywiawg ddigwypawg dda ei gampau
Rhuthr ddychryn gelyn golau gyhydryg
Rhygyr môr-waneg ior teg yw'r tau
Tau ——— fonedd o faint cenedloedd
Twr cadoedd cadr ith wnaint
Cymryd gwr cynrawd geraint
Cymro braisg Cymry ai braint

Breiniawl Oronwy bryd cyd cad ardwy
Brys lys les ofwy rhwy rhwyl Eudaf
Brawd eurwawd aerwawr bryd gryd gwr-
hyd gawr
Brad cad ced waywawr dramawr drommaf
Brwydr lorf corf cadfyrdd braisg gwaiss-
gawd wyrdd
Brwysg rwysg rwyf myrdd cyrdd cerdd
waesaf
Beirdd heirdd hardd ddatcan budd rudd
ruth osbran
Bodd rodd rod fflamdan darian daerf
Dadiain gain gyngor didarf arf Ector
Difreg reg ragor dor derwynnaf
Didawl fawl foliant dadl frwysg rwysg
Rolant
Dedwydd cynnydd cant gwarant gwraf
Dawn llawn llawch meddgyrn doethbost
cost cedryn

Deddf chweg deg deyrn gwiwchwyrn
gwyachaf
Dewrwr twr torfoedd dar car cenedloedd
Dor cor ciwdodoedd achoedd uchaf
Aerlud ddrud ddragon erfid lliid Llion
Eyrw mwynwyr Môn roddion rwyddaf
Eilnerth gerth gedawl eurddraig Maig
meidrawl
Erddrym grym greddfawl hawl hael adaf
Eur air pair penrhaith arwyp tymp pob-
taith
Aergorf lorf Loegrlaith gwaith gwythlonaf
Eurgledd rhyfedd rhad arglwydd rhwydd
rhoddiad
Aerglais trais trom gâd mad modrydaf
Crair gair gorwyrain creuddafu llafln llith-
frain
Cedlorf corf cynrain cain cyfiawnaf
Cyfarch parch parthryw cyfarf gloywarf
glyw
Colofn eofn yw llyw llawenaf
Cedawl hawl heiliaw costwin drin dreidd-
iaw
Cant anant anaw aelaw alaf
Ciried oesged wysg corf torf llorf llifdwysg
Car par parawdwysg rwysg rywioccaf
Nod clod cleddyfal naws maws moes Dyfn-
wal
Ner ffer ffyrf arial mawrdal mordaf
Nawdfawd ffyddlonrwydd Nudd budd
boed canmlwydd
Nerth berth certh cedrwydd hylwydd
haelaf
Neud mael hael hynod a nudd prudd prif-
A nen pen pob clod orfod arfaf [nod
Nis arwedd gwedd gwawd angerdd cerdd
ceudawd
Nis traeth maeth meithfrawd safawd hyd
Tâf
Gwr tŵr tormennawg unrhwysg brwysg
breiniawg
Am llyw rhyw rhywiawg niferawg naf
Naf a wir folaf orfoledd ceudawd
Ni char cadw na gommeidd
Ner nerth clod ffræth modd faith mêdd
Nen urddas gwanas Gwynedd
Gwynedd angeledd fêdd fenestri
Gwanas ciwdodoedd rwydd wisgoedd ri
Gwr addwyn terrwyn yn torri aergad
Gawr fleiniad feiddiad wastad westi
Goreu yw fy llyw llafln rhuddweli
Gwarant hawl anant o haelioni
Goruthr fryd ennyd ynni llawrodded
Gwawr clodred llawged Lloegr folochi
Gwâr wrth wâr hygar hoyw gerdd hoffi
Gwrdd wrth wrdd ymwrdd aml ddaioni
Gwr wrth wr milwr mal Elifiri lewgorf
Helmdew glew ——— gleisiau gochi
Gwir fydd iddaw glod hynod henwi

Gwrdd digrawn oi ddawn ai ddaioni
 Gorwyn ffawd tafawd ger Teifi gylehwy
 Goronwy arlwy aerdorf sengi
 Gwryd bryd gryd greddf dileddf doli
 Gwrawl hawl hwyl Nudd budd rudd
 roddi
 Gwrdd ffyniant Rolant yn rheoli cad
 Gwrdd ffysgiad rhoddiad rhudd a phali
 Gwayw ddur bar aesbar espyd lochi
 Gwiwdloeth farn cadarn cedeyrn ddoft
 Gwaed raiadr baladr gwiwder Beli hir
 Gwalch cywir llawir llawer borthi
 Grymmus diwael hael hwyl didrossi
 Greir torf corf ciwdawd gwasgawd gwisgi
 Gwr greddfawl gwrawl yn egori gryd
 Fal rhyfelfryd gwyd gwynt ar dderi
 Gwaith fy naf balehaf rywioceaf ri
 Gwneuthur brwydr dostur bradwyr dosti
 Gwychr ddysg fel terfysg taerfor gweilgi
 gann
 Gwenyg fann am lann yn ymlenwi
 Gwasgarawdd alaf baint uchaf bri
 Gwasgawd cyrdd i fyrdd o farddoni
 Gwasgawd braisg cydwaig cydwedd Benlli
 gawr
 Gwr clodfawr yngawr yngwrhydri
 Gosgordd falch eurwalch aerwyr gospi
 Gosgorddion Cynon yngreddf cyni
 Gwaig arglwydd culwydd celi cyn addef
 Gwaesaf aur dangnef nef iw noddi
 Nawdd Crist arglwydd rhwydd rhwysg
 gwyr hael addfwyn
 Ar hylwydd fab Tudyr
 Neirthiad ffawd llwyr cymrawd Llyr
 Nerthawl arwrawl eryr

TERFYN.

G. M. D. I ORONWY PAN OEDD GLAF.

O L. E. D.

GWAE fi fod arfod arfaeth goddi par
 Mewn haint perygl borthi
 Gwae fyrdd gwae gyrdd gerdd lochi
 Gwae anheirdd gwae feirdd gwae fi
 Dod wared lyw cred crair pumweli nef
 I naf clod haelioni
 Aur golau orau geli
 Ardderchawg drugarawg dri
 Armes fu rodres Rhodri ar wynedd
 Oronwy gad gospi
 Arwyp ei fudd rudd roddi
 Eryr gwaig aruthr fraisg fri
 Aros trymglwyf rwyf ryfig Benlli gawr
 Eurwawr mawr mur cyni

Aer baladr arfau Beli
 Arf gwinwledd Gwynedd gwae ni
 Os gwan glew anian gloyw ynni Rhydd-
 ereh
 Roddiad gwyrdd a phali
 Mur dur dar dewrfrwysg rwyg ri
 Mirain Nudd Mair iw noddi
 Boed hir hoedl fraisg waig gwasgawd cen-
 edloedd
 Cain adlam noeth a thlawd
 Arf ddeufin araf ddefawd
 Ail Rolant uthr ffyniant ffawd
 Os claf ner dewrder awdurdawd mordaf
 Mawrdeg bwyll gymmendawd
 Och rhag gofal mal molawd
 Am eryr mawrfudd Nudd nawd
 Uchaf geli tri wyd trindawd arglwydd
 Erglyw feirdd bydyssawd
 Am achub clwyf nwyf nychdawd
 Am iechyd i'm bryd a'm brawd
 Eurwawr cywir gwir gwarawd Oronwy
 Aur enaid ei giwdawd
 Argae gawr ergyd gwawr gwawd
 Aergad bair eurged barawd

Hoyw-gyfarch erbarch aer bar Goronwy
 Garannawg glew digar
 Hylithr ei wyrdd cyrdd cerddgar
 Hawl fynawg ddwyrëawg ddar
 Hoedl hawsder i'm ner yn oer esgar
 drom
 Un dremyn Ul Cessar
 Hydr neidiad gwengad gwingar
 Hoywdeg wawr hygost fawr far
 Hir ym cyfyd bryd brwydr gar echwyn-
 wr

Uchenaid anghlaur
 Herwydd gofal anhalar
 Hiraint hwyl Geraint hael gâr
 Hoyw Oronwy rwy rywiawg farddair
 beilch

Bwlch greulyd wyar bair
 O'i gedawl fudd a'i gadair
 A'i ged oi giried a gais
 Haint a' th glwyf fy rhwyf ail rwyg Gwair
 fab Gwestl

Gwastad drin digyngrair
 Gwared gwir lawgred loywgair
 Gwryr eurwawr gwirion fawr Fair
 Dod ym mwydrwawr gawr gwraf Or-
 onwy

Aeradwy aur adaf
 Gwir iechyd Grist goruchaf
 Gwâr ysprydawl nefawl nâf
 Mael hael hail fuail oi fwyaf dostur
 Ai ddolur ydd wylaf
 Meddgyrn mawr deyrn Mordaf
 Maith fod mur y gled mor glaf

TERFYN.

MARWNAD ORONWY FYCHAN
A FODDODD.

G. M. D. AI CANT. O L. E. D.

Ni chlyw na chalon na chlust
 Ni thraeth tafawd tromfrawd trist
 Murn dig a mab Mair yn dyst
 Mawr far no marw da mor dost
 Llawer o nifer anafu Gwynedd
 O'i ddirfedd a ddarfau
 Ai arfau ymrwydr a orfu
 A wyr ddrwg llwyr am ddraig llu
 Bu dygn bid ogydh dolur
 Am fleiniad gwengad gwingar
 Boddi draig bleiddiad rador
 Baedd yn aer byddin eryr
 Llawer och ior llawhir oedd
 Llwrw galar am flaengar flaidd
 A gwaie a thrymgwyn a gwaedd
 A hidl ddeigr oi hoedl ddigwydd
 Rhyfedd ym fyw llyw lawged
 Gan gyfar o gwyn gofid
 Aros chwedl iawn irad
 Yn ôl ior ynial wryd
 Echaws bod clod clo marmor
 Och! brwydr-waith ail Beredur
 Echwng dan ais trais trahir
 Echrog helm och rhag galar
 Chwedl maith gaith gyfrange trange trai
 Chwerw trist ym maengist y mae
 Ior torf corf coeth a ddoeth ddoe
 Ar Wynedd am Oronwy
 Tristawyd beirdd tros daear
 O sarw ffrwythlonaf eryr
 Tromgad fugail ail Ector
 Tramgwydd brwydr trymgawdd bryder
 Trefnodd ynof cof cofl dra girad dig
 A beir deigr ar lygad
 Trafn aer dorf trefn ei eurdad
 Trahiraeth farw cydfaeth câd
 Cawdd am gorthrymmawdd no thramwy
 galar

Am golofn Dindaethwy
 Mau gofion am Oronwy
 Mab Mair ni wnaeth hiraeth hwy
 Penyd oer poenau a dig
 Plaid genedl Gymry fu'r plyg
 Pell Grist farn drist a furn drwg
 Pallu o'r pwll du pwyll deg
 Pan ddoeth poen ddethol ofid
 Tramgwydd am arglwydd mawrglod
 Ys aml ar bobl a sommed
 Yn Lloegr am ei hun llygad
 Doeth am ddraig mil hil hiriell
 Dygn dramgwydd deugwyn drymgoll
 Dibwl y gorug dubwll
 Am orchudd llew ymre'iyl
 Nim try hoen rhag poen pennnydd
 Marw cryr Penmynydd

Ni'm treigl gwên o lawenydd
 Neu'm trig nawd dig nôs a dydd
 Caiff ef yn nef naf osgordd
 Llawenydd eglur mur myrdd
 A hiraeth gwr medd-faeth gwrdd
 A fydd a'i farw-ddydd iw fardd
 Gwelais yn gwyngor gwiwlethr
 Erfai helm arfau hoywlethr
 Gronwy ddidarf arf aruthr
 Gryd gyrchiad oesgad ysgwthr
 Aerlaffu dau finiawg eur llythr
 Irlawn fy neigr o'i oerllithr
 Rhod yn ael rhodiwn alar
 Menai mewn rhwym bedd mynor
 Gwas glwysdewr mewn gwisg laffur
 Gwaith uwch gorwydd braisg breichir
 Gwiw ei lafn gwayw Olifer
 Gwawd hydr o lin gwaed Tewdwr
 Dygn oedd roi post cost canrodd
 Diriai Ffrange mewn derw a phridd
 Car glyw llyw llŷs Benmynydd
 Cor brodyr troednoeth a'i cudd
 Corf ced eurllof câd aerlladd
 Cwyn trais wenwyn tros Wynedd
 Dod fab Mair lle ni wnair nag
 O blas ni ddel arnaw blyg
 Hwyl oth wlad hoywlwyth wledig
 Heliwr gryd hael ior ygrôg
 Hwyl ddoeth a roi hail a ddug
 Helm ddur hil i Dudur deg
 Drud fu dawl rhuthr mawl maelgwn
 Neddair dyfr yr anoddyn
 Aruthr gedernyd Aron
 Arial milwr gorph Urien
 Ar llwybr rhyfel frwydr orllin
 Ar llew dewr eurlliw darian
 Dioer bu or iawn a llawn llid
 Diwraidd draig mewn dewredd drud
 Dieidd graig da oedd ei gred
 Dewr a grym yn diriaw gryd
 Duriol gledd dirwol glod
 Dar ymlaengar ymlyngad

TERFYN.

G. M. D. I SR. HOWEL AP
GRUFFUDD. MARWNAD.

O L. E. D.

GWELAIS lewddoeth hael gwiwllys wleddau
 Ai loywfeirdd yn cael ei alafau
 Yn rhefnant winllys yn'rhefnau clodfawr
 Tra ydoedd ein gwawr cyn trai oedau
 A chynadlu beirdd a chain odlau
 A chenedloedd ysp oi chynadlau
 A chwyn udlef wyf och yn nadleu lid
 A chael a fynnid a choelfeiniau
 A gwyr ieuang beilch a gwaryau

A gwir awdur beirdd a gwirodau
 A gwar gwmpas, clod mewn gwir gampau
 Nudd
 Ar ail eurfudd eiriol arfau
 A rhoddi yn ymwing rhuddion emmau
 A rhwydd orchwyllion Rhydderech heiliau
 A rheideir o win ynghylch rhiau hydr
 Mewn aur a gwydr muner gwawdau
 A chyrd dadeiniawg a cherdd damau
 Uch y neuadd deg a chynneddfau
 A chain addwyn-walch a chynneddfau
 heirdd

A chyfeddach beirdd och oi faddau
 Echwyn yw a dyf a chwyn a dau
 Ochain Edyrn bron ucheneidiau
 Achos galar ior ni chwsg goleu gnif
 Llefaun annigrif llif yn nagrau
 Uchel roddaf wyf achul ruddiau
 Och ar ddayar naf uch eurddiau
 Achwyn girad fu och un goreu Iôn
 Echwing hoywrym Môn a chynghorau
 Echyangawdd deigr bardd uch uch ei enau
 Och anawdd yn ddig gyd a chwynau
 Echyangawdd ym boen a cheingiau hiraeth
 Och ynged a wnaeth anwyh angau
 Iawn alarus wyf ynial oriau
 Un oleurwydd trist yn noluriau
 Am oleufryd cadw aml lyfrau da
 Am eiriau Beda mawrwybodau
 Am giried a mawl am gar nid mau
 Am gariad Gwynedd am ragorau
 Am guddiau Howel i'm goddau tram-
 gwydd

Am gwyddaw f' arglwydd rhoi gwaedd
 fawr glau

Trafaeliawdd fy mryd trwy ofalau
 Treiau buarth clod un tri biau
 Trwm o ddolur fydd tra meddyliau car
 Am lyw ac eurddar amlwg urddau
 Tri mwy yw'r goglais tra mawr giglau
 Tri phenyd galar rhac tra phoenau
 No chwerw alaeth bron gan chwarelau dur
 Trymfryd ar lasur tromfrwydr lifiau
 Trech y lliidiawdd hon tra cholledau
 Trwy hanner y fron er traheiniaw
 No dryganian fflam y drwy gynnu derw
 O gymmell hirerw gain alloriau
 Trist y gorug Duw trawsdeg eiriau
 Tros lawr daear Môn treislwyr diau
 Trefn hyglood y doeth trafyn hyglau nid byw
 Trwm cryssedd yw tri mwy'r eisiau
 Can aeth amlwg ior cain ei themlau
 Lwys gyfoeth mab Mair liaws gofau
 Gwae ddaear Wynedd gweddiau gydfod
 Gwiw fynnai pob clod a gwae finnu
 Er gwyar grog Leyn ar gwayw irgrau
 An rhaid brynawdd yn rhad a breiniau
 Ath ddiwarthaf daith a'th hoyw wyrthiau
 grair

O ragor pwyll Mair ior yr eigion
 Dwg heb lyfiant Duw deg ei blasau
 Wyr i Dewdwr mawr aur ei deidiau
 Uniawn ryddid nef anian radau llwyr
 O glod a synwyr gwlad y seiniau

G. M. D. I HYWEL AP GRUFF. AP TUDUR. MARWNAD.

O L. E. D.

GWISGAWDD beidd eurgledd aerglo lluryglas

Yn llawr eglwys Feuno
 Gwr duriawl rod clod Clydno
 Gwae ei ryw na bai fyw ef
 Irrlawn oedd farw trwy oerllid
 Orllwyn deigr orllin dwygad
 Aerddar glew eurddor y glod
 Urddawl ail Greidiawl ael gryd
 Mab am gwnaeth alaeth ddolur
 Mair fawrgoeth os marw f'eurgar
 Mau lefaun am Olier
 Yn rhwygaw brwydr yn rhagor
 Llywiwr hyfrydweh llawen
 Pei byw llyw llied mab Alun
 Drud y dial ar alon
 Draig brwydr rhag drwg o Brydin
 Aml am eryr gŵyr gwaywrudd ar dromgad
 O drangwydd Mab Gruffudd
 Uchel gost achul gystudd
 Och a llef groch a llif grudd
 Cad arnam oerwall cedernyd Cymry
 Farw Cymro hael cerdd glyd
 Treisdwyn ior Trystan wryd
 Traws yngawr trais fawr tros fyd
 Aelaws dwyn llor corf canmil
 I'r ddaear gynt ar ddöol
 Echwing is fy mron achul
 Och hywyllt am wych Hywel
 Gwae fi farw rhi Rhun osgordd
 Gwerin garw Gwair o angerdd
 Gwawr trin a roes gwin a gwyrd
 Gwalch urddawl balch arddelw bardd
 Neud hiraeth oergaeth argel mynor
 Mynedd balch-ddrud Hywel
 Naturr un galon otteil
 Naf oedd ddewr i nef ydd el
 Ni bu falch haelwalch heilwin awdurdawd
 No marw dewrder Elffin
 Na thrair na gwaedd baedd byddin
 Na thrange aerddraig brwydr a thrin
 Gwae fi Howel na'th welaf
 Yn fyw llyw llew cadarngryf
 Gwnaed Crist trist treisdwyn cwyn cof
 Gwawr nerth ymhlith gwerin nef
 Clwyf trymgwyn treisdwyn tristed f'uch-
 enaid

Och wynedd o'r golled
 Trin cynnefin cynyfed
 Clodfawr yn nydd gawr Nudd ged
 Och farw rhyw fawl garw rhyfelgar aesawr
 Echeidw llawr gwawr gwaywdaer
 Eurddwrn rif myrdd cyrdd cerdd glaer
 Urddawl Arthuriawl wrth aer
 Cwbl fu cain deulu cyn diloyw ddaear
 Prudd ysgar pridd osgoyw
 Clo cadau aer-gran ir-groyw
 Clo clod rhyfel Hywel hoyw
 Corf Gwynedd cyn bedd cain baigne orch-
 aead
 Ennyngad uniawngainge
 Brwysg-lym lafn eurdrafn aerdrainge
 Brwydr drom a wnaeth ar firaeth Ffrainge
 Llorf didwyl Llyr bwyll llawr bedd a'i
 cynnwys
 Canwyll gwlad a gorsedd
 Llyw yn rhaid llaw anrhydedd
 Llew oedd ddewr glew a'i ddur glêdd

TERFYN.

GRUFF. AP MARED. I RONWY FYCHAN AP TUDUR.

O L. E. D.

NEUD trist im gwnaeth Crist croes dang-
 nhefedd
 Neud tros ofid lliad a lledfrydedd
 Neud rhyfawr golled nid rhyfedd am clwyf
 Neum try yn hyrwyf tra anhunedd
 Neud trymfryd penydd poen ddifædd
 O gyfrange trange trafni llawfrodedd
 Neud tromfrawd tafawd am etifedd llew
 Erfai cychwyrn glew arfau cochwedd
 Neud truan i'm gŵan gwayw irlonedd
 Neud trahir maddeu glew lachau gledd
 Neud amlwg i'm dwg dygnedd galarfrwyn
 A feirw orwyllt gŵyn oi farw orwedd
 Neud trwm hepgor ior dor y dewredd
 Neud trom anrhaith faith gwaith gwyth-
 lonedd
 Neud trais trawslorw o ael tiredd Meig
 Myned eurfalch ddraig mewn daearfedd
 Neud braidd yw ym fyw o'i farw dudwedd
 Neud braw ein treisiaw am ein trosedd
 Neud bron don yw hon o'i hannedd a dry
 Am golofn Gymry a'i hamgeledd
 Neud breuawl chwedl tost farw cost can-
 wledd
 Neud brwyn cwyn can-myrdd am gyrdd
 Gwynedd
 Neud breuddwyd arswyd orsedd gynheill-
 iad
 Am lawhir ynad loyw wirionedd
 Ni'm daeth na gwyngen na gwên na gwêdd

O'i ddyfrys angau dan lifddyfredd
 Ni'm daw eithr wylaw uthr ddialedd
 chwedl
 Dros firain genedl am draws fawredd
 Neud hiraeth am gwnaeth gaeth gynnryg-
 edd
 Neud herwydd tramgwydd tromgad gyd-
 wedd
 Neud tra Edyrn chwyrn chwerwedd gwen-
 wynig
 Afreolus ddig o'i farwoledd
 Neud bu am nad byw llyw llaweredd
 Colled fu dostur mur maranedd
 Er pan las gwanas Gwynedd berfeddnod
 Hydr deyrn a'i glod hyd ar duedd
 Cynhebyg fyddai ni haeddai hêdd
 Trwr torredwynt graen am gaen gogledd
 Cymrwd mawrair glod cymrawd muredd
 daer
 Ynghymynad aer ynghyminedd
 Cwyn golau yw'r mau mi ai harwedd
 Treiaw Goronwy trafni mordwy medd
 Cof garw o'i lwyf farw ei alarfedd oedd
 A bair filoedd heb orfoledd
 Cynnydd ewybr oedd cyn noi ddyedd
 Colofn osgorddfawr llawr arllechwedd
 Cadffaid teyrnaidd teyrnedd ener
 Eurlliw ei faner o ieirll fonedd
 Compod clôd cludfeirdd o heirdd harddedd
 Cwypai grau angau Eingl galanedd
 Cein dduriawl ei bar uch cynddaredd gryd
 Yngwyth gerwin fryd yngwaith garwedd
 Corf ior dor durgrwydr frwydr ddifrodedd
 Corf torf llorf lleiddiad o'r wlad i'r wlêdd
 Cun Reged unllid mewn cynryggedd blin
 Cariad rhyfel trin eiried rheufedd
 Cwyrant oedd ei fraint fraisg aumynedd
 Cywair oedd ei air aur gymyrredd
 Cywir oedd ei wir o wiw rysedd beilch
 O genedlawg welch oi gynnadledd
 Cefais alaeth hir enwir anwedd
 A galar dar doeth coeth cyfannedd
 Ac udwaedd dan fron ac adwedd tristyd
 A bylchu fy myrd o farw balchedd
 Cefas rās urddas eurddawn fuchedd
 Cennyw ddewin nef cyn noi ddiwedd
 Caffo gariad rhâd anrhydedd allu
 Un rhagorawl fu yn nrhugaredd Amen.

G. M. D. I WENHWYFAR O FON. MARWNAD.

O L. E. D.

HAUL Wynedd neud bedd nid byw unben-
 nes
 Heb ynnill ei chyfryw

Henw gorhoffler a dderyw
Hoen loer hun oer heno yw
Dygn ymyrraedd gwaedd bu gwael ym-
ylechlawr

Tros mwyalechliw ddwyael
Dyn aur a fu'n dwyn urael
Deune haulwedd heil-fedd hael
Gwisgawdd llun cain main maendo
Gwasgrwym llawr ar ol gweisgra
Gwâr ddeurudd hoen gwawr ddwyre
Gwydn oedd ym hir fyw gwedy
Adeilwyd bedd gwedd gwiwder
Ffenaidd i'th gylch o fynor
Adeilawdd cof dy alar
I'm calon ddilon ddolur
Treigl i'r galon hon hoen geirw creignaint
glwys

Gloes alar ofeiliaint
Tros orwyr deg traws Eraint
Tristyd bryd brwyn mwy no maint
Gwaith blwng oedd echwng och Wenlwy-
far deg

Dygn ynof dy alar
Glwysaf corph dan bridd glasar
Gloes fawr llawr llun dwf gwann gwâr
Gwn feinwas a las o loes hiraeth mawr
Marw eur-ganwyll Bentraeth

Gwan yn ol gwenwyn alaeth
Gwawn wedd gwin a medd a'i maeth
Ni roed ymryd bryd bronllech
Oerllawr dygn eurloer degwech
Ar ail ewyn ar ôl can-och
Erddrym deigr ar ddrem degach
Tristyd a'm cyfyd cofion llef a deigr

Am degwech try chantref
Can aeth i wlad tad tanguef
A'm curiawdd ar nawdd iôr nef
Echwng gwenlloer oedd oer ddoe
Ymaengist fawrdrist farwdrail
Aml gwedd yn ymylau gwae
Am ddyn doeth Ddindaethwy
Llawer dyn hydr elyn hoed
Lliw bas ewinblas wenblaid
Am fun dawl uchelwael
O drais a dristawyd
Lle bu ra a gwyrdid lle bu rudd a glas

Neud gloes angau gystudd
Lle bu aur am ei deurudd
Lle bu borphor cor ai cudd
Gwisgwyd haul gwindraul ger gwyndraeth
Cyrchell

Mewn carchar glasfedd caeth
Gwae ef i gain nef gan aeth
Ai carawdd rhac dig hiraeth
Gwae fi lwysgrair Mair mawr i'm cyffry
deigr

Am eurdegwech Cymry
Myned mewn argel wely
Meinir dwf is mynor dy

Un a thri cyfyn utlir y cyfyd
Gwayw trwy'r alarfon hon ar ei hyd
Ynuchludd hoen grudd hun gryd a'm dy-
chryn

Am falchliw ewyn glasddwfr rhyn rhyd
Och hir dir diffwys rhac pwys penyd
O'i dyfrys ferhoedd ai diofryd
Och aros un-nos ennysd ai maddau
Angau bun olau bu anwylyd
Och ffer ner nawradd neum lladd lledfryd
Galar Gwenhwyfar gwn gwyn hefyd
Achos goglais trais tristyd o farwddydd
Fy Chwaer glaer glofrydd ni'm bydd byw-
yd

Pan aeth mau hiraeth herwydd trymfryd
I glaer gaer Gybi fro rhi rhoddglyd
Llun difreg pridddeg yn ôl pryd gwenmwawr
Llawer llef a gawr uch llawr lleuryd
Llawer och ym och aml ddiheuyd
Llawer deigr uch grann ger glann glafryd
Llawer arraedd gwaedd nid gwyd ei
chwynaw

A llafar wylaw llif oreilyd
Ni'm dawr o hoen gwawr yn hun gweryd
Is glasgor mynor manon ei phryd
Cwyn yw can deryw ni'm deiryd gortho
Canlliw aur gwenfro can ni bo byd
Porthwyd fy nyn llwyd mewn llawr anglyd
Porth iddi fo Mair ddiwair ddiwyd
Poen dof pefr eurgof ergyd galar chwerw
Rhoi yn rhwym irdderw lliw berw basryd
Pallawdd i'm ddisgwyd am hwyd hyfryd
Pwyll nid mau oi dwyn gwyn gymhleget
Pall arael ydoedd cyn pell wryd gro
Dan ruddglo maendo meindwrf cerddglyd
Gwedi loer Gynry lliw eiry gymryd
Bod bun yn hun hir gwir na'm gweryd
Rhyfel diargel a ergyd ym yw
Rhyfedd gan a'm clyw fy myw fy myd
Er dy goron ddrain gain gedernyd
Ath ddolur fab Mair uch crair creulyd
Erbyn gymmen wenn wynfyd enrhydedd
I'r wledd a'r fuchedd ddiarfiechyd
Neud afiechyd bryd a bryderir
Neud wyf achul hoen poen am perchir
Neud afar galar ni rygelir
Neud ofer hyder am hoedl drahir
Ni'm doeth llewynydd eithr dydd dyhir
Am fun deg ei llun lliw nif gorthir
Neud trwm farw rhiain gain a gwynir
Neud trom anrhaith faith fyth nas gwelir
Teg oedd cyn diwedd daarfedd dir
Y tal dan aur mal am ael meinir
Lluniaidd a gweddaidd gwiwddyn llawhir
Oedd hoen blaen gwelwgaen gweilging
saphir

Diwair oedd a doeth deddf goeth gywir
Hael o fewn urael yn euraw gwir
Trefnawdd hon arnawdd cawdd nyw cuddir

Troi'r iyrchell ymhell a gymhwylir
 Trafyndir tost gwingost gwengaer bapir
 Trefnad oedd irad a ddidorir
 Truan yw gweled trwydded trahir
 Trefnadau angau angen ys dir
 Lle bu cyn pallu pwyll a hoffir
 Sirig a syndal mal y molir
 Lle bu fflwch degwech deigr a wylir
 A phorphor a rhudd neud grudd grodir
 Rhyfedd yw o'm byw mewn byd enwir
 Rhyfel dygn ar gam pam ym poenir
 Ar ôl dirwyol ym dirwyr
 A ddirfawr gerais gwenwyndrais gwir
 Gwae ddig boenedig a benydur
 Gwae angall fal dall a rydwyllir
 Gwenhwyfar wylwar a elwir
 I drugaredd Duw draw a gerir
 A minnau hyd tra fwyf clwyf a'm clywir
 Yn rhyfaddaw hon ni ryfeddir
 Hithau hoen gwendon lon don am dir
 Ei gloywdwf euraidd a glodforir

Uchenaid fan
 Gelain deir-ran
 Galon dorri
 Am wenhwyfar
 Gwn drais galar
 Gan draws guli

Am deg ei gwedd a haul wynedd a haelioni
 Am ddiweirdeb am loerwyneb aml rieni
 Bardd hardd hirddysg eurglyd addysg ar
 glod iddi
 Bum i'w chanmawl fy nedwydd hawl
 f'enaid oedd hi
 Gwae ef ym myd o fewn penyd a fai'n poeni
 Yn ôl bun deg hoen morwaneg henw mawr
 weini
 Mygr win-defeirn miloedd a feirn mal ydd
 wyf fi
 Oedd grudd gwrel cain a thawel cyn n'oi
 thewi
 Oedd ddrem deccaf cannaid adaf cyn noi
 doddi
 Ym mhell ddyfn fedd i dreiaw gwedd o
 dra gweiddi
 Nid oedd bwyllfas i ddihunwas ddoe ei
 henwi
 Nid oedd anwiw fath em eiliw fyth ei
 moli [fori
 Nid oedd ryfedd a chlod fawredd ei chlod-
 Och o'r gyfrangc gweled oerdrangc gwiliaw
 derdri
 Och o'r golled am ail Luned em oleuni
 Och o'r trymfryd a llwyr dristyd fod llawr
 drosti
 Gwnaethost ath was fawr alanas Fair oleuni
 Gwisgo riein is glaswe fain ys gloeswae fi
 Gorchudd hoen blaen gorlliw gwelwgaen
 garllaw gweilgi

X

Gwaneg loywdwr gwynfrig aber gwenfro
 Gybi
 Gwae a roddes ac ai colles bryd eiry celli
 Arnai gariad o dro girad mau dra gewri
 Mawr Dduw dwyfawl Mair ith eiriawl a'r
 merthyri
 Er dy gystudd ath hir gythrudd ath ddur
 gethri
 Arail bryd nyf aur eir-gleddyf ior ar-
 glwyddi
 Dwg hon ith wlad ettonn oth rad wyt un a
 thri

TERFYN MARWNAD GWENHWYFAR.

GRUFFUDD AP MAREDUDD I FERCH.

O L. E. D.

MAU ddogn gur Arthur o orthir Prydain
 I'r dyn prifdeg llawhir
 Arwydd ei chlôd a eurir
 Eiry hoen am ferch Arwy hir
 Eiliaf o'm iaith gwaith gwenglod
 I liw Geirw o loyw gariad
 Oleune dyfr neu Luned
 Elynys gwedd ail Enid
 Rhoddais gariad gwad gwydn ym doeth
 hirglwyf
 Ar ddyn hwyr glaer bwyll ddoeth
 Olew boen alaw beunoeth
 Ail flur a dyf cur-dwf coeth
 Cerais ddrem gwalch falch fanwyl
 Myn saerym sant a Seirioel
 Ynghaer deg Angharad ail
 Liw eiry caen law eurawg hael
 Rhyfeddawl ceudawl cadarn yw llifant
 I'm nwyfiant glwyfiant glyw
 Gloywddrem riain arglwyddryw
 Glud hud hun am fun ym fyw
 O gariad eigr deg eirian
 A chariad glwysferch Urien
 Echwynawdd bardd ar harddlun
 Uchenaid Uthr a Chynon
 Hylithr nwyfiant i'w hawlwr
 Haul y geilw hael ei gwyl war
 O Bowys gyfoeth bowyr
 A Gwynedd ni ogenir
 Nid oes liw heddiw haeddaist gampau dyfr
 Difai bwyll ddefodau
 Cymryd a'r tawelbryd tau
 Cymawd eigr came degau
 Eigr eurfoes einioes anwyd diheurwydd
 Dihareb a draethwyd
 Na roddir ferch llawir lwyd
 Gwlad i fud gloywdwf ydwyd

Megeist boen i'm hoen henw merch a'm
dihun

Teirll anhun eiry llannerch
Mau dremnydd medru amnerch
Madws oedd bun mud o serch
Lliw geirw rhyd o bryd a wnaeth brâd i'm
gue

Gnawd serchawg ymlyniad
Lladd gŵr ydyw lleddf gariad
Lloer y glôd haul llawr ei gwlad
Ni chwsg drem hoen gem gyfwlch
Am wawr gain tŵr main mynfylch
Ni chaf hun am fun em falch
Ni chair y fun oi chaer folch
Trawsdaer serchawl fryd Trystan
Ar Eryllt-wedd a roeswn
Priawd olwg pryd Elen
Luddawg ferch loyw eiddun
Magawdd i'm hwyrnawdd hirnwylf dy gar-
iad

Teg orhoen tonn am rwyf
Megaist ym boen hoen hunglwyf
Megaist gwayw dan ais gwydn wyf
Hael ddidaer wenglaer haul winglawr Môn
Hoywliw manod Ionawr
Hun am lludd dewrnudd¹ dyrawr
Hoen ton ogledd wynedd wawr

TERFYN.

G. M. D. I FERCH.

O L. E. D.

MOLAF gain riain o ryw arglwyddi
Arglwyddes fy hoedl yw
Mawr hirglod mil ai herglyw
Mau hoen a nwyf tra fwyf fyw
Ith foli fraisg waisg wandwf
A thywyn haul ni thawaf
Tra fo hoen ewyn llyn llif
Fy enaid yn fyw ynof
Ni wnaaf cyd bwyf nwyf nawtal
Tewi a chlud dyn tawel
Ni maddau bryd na meddwl
Ganmawl gwawr wyth ugein mil
Molaf ferch falch ddoeth goeth gain
Tra fwynt i gyd traul bryd brwyn
Yr enaid uchenaid chwaen
Tr corph oer mewn cur a phoen
Aelaw anhun hun hir yw i'w gwanfardd
Aros gwenfun lawhir
O logawd serch serch feinir
Ail eigr dwf o Loegr dir
Teg om pwyll ofeg im pall afael hun
Oedd wenfun hoywlun hael
A gerais dan frig urael

¹Neu, dewrnudd, neu, deuruidd.

Ac aur mal uwch ei gwmael
Gwelais a gerais yn rhagori pryd
O fewn prifleg sentri
A phall syndal a phadi
A phwyll oedd ei hirdwyll hi
Gwelais symud sud sidan ac awmael
Ac urael ac arian
Ac asur drwg a gusan
Ac aur mal am hoen geirw man
Gorhewg am dwg deg orfeddfa Gaw
Gywirferch ni phalla
Ail y cethin ni flina
Cyflym i'r llun grym llawn gra
Bryn Caw brwyn-hunaw breuhinaidd
froydd
Ail rhuddfreon duthflaidd
Bryd aurwryd arwraidd
Bron dorf farch tref Llywarch traidd
Cyrcher bun wanllun wenllaw anrhyd-
Un rhediad carn aflaw [edd
Brysg wyl er hoen braisg alaw
Brwysg rwyg rydain bryn cain Caw
Ceirch orddyfn archlyfn cyrch erchlas
dossawg
Deisyf neidiaw fferlas
Car farwain carw main myngfras
Caer feinir glaer fynor glas
Mau drymglwyf am Wenhwyfar
Morwyn loyw mirain leufer
Mawrair am erddrym oror
Mwrog ddyledog loywdir
Wyr Iarddur wr gwayw-ddur gwyh
Am gwnaeth gaeth gwyn frwyn fron-
llech
Ac wyr Ithel uchel ach
Gam o Degaingl gam degwch

Yna canlyn yn y Ll. C. Awdl i Dduw
—i'r pedwar angylstor—i Dduw. Awdl
gyfies G. M. D. neu Iolo Goch—a Dy-
chanau G. M. D. TERFYN.

ENGLYNION Y SUL.

GRUFFUDD AP MAREDUDD AI CANT.
O L. E. D.

Duw sul eurllyw byw bywiaid arwyrain
Oriain¹ gain gannaid
Uthr wedd² anrhuddedd i'n rhaid
Yth aned benrhaith enaid

Duw sul rhad iaith fad ith fedyddiwyd
Mawliaith ior mal ith eurwyd [uaf
Mab y wry fair o air wyd
Nef a daear broffwyd

¹ O riain.—Ll. P. P. ² Neu, Uthrawedd.

Den sul eur grair Mair mawredd y
Y daethost lyw Nasredd [doethion
Gwerthefin ddar trugaredd
Gwyrth fawr ior buddfawr o'r bedd

Disalw ner duwsul i nef
Deg eiddun y dug Addaf
O drais gwyn o draws gynnif
O dramgwydd Uffern drymgof

Duw sul un eiddun addef y creawdd
Creawdr rhad a thangnef
Ynglain¹ hydr ynglyn hoywdref
Ynglân² air engylion nef

Duw sul deg anrheg unrhin o gariad
Y gorug nef ddewin
Dwywawl wawl waisg fraisg frenin
Difurn waith y dwfr yn win

Duw sul arglwydd rhwydd rhoddiad dug
O deg fesur cariad [Voesen
O leas³ raid o lwys rediad
A'i lu o'r Aifft o'i lwyr rad

Daeth manna Alpha eilffawd rhen o nef
Yn rhaid nifer Moesen
Duw sul duw gwir gorawen
Saint braint bryniawdr llywiauwr llen

Or pumtorth hawddborth heiddbal
O'r⁴ ddeubysg ior oedd dibwl
Ryborthes meus deus duwsul
Rhadau heb ammau bummil

Duwsul goeth y doeth⁵ daith wir adeilad
Gwedi dilyw dyhir
Fudd rhad gan gawad gywir
Fodd rheg falch noe deg i dir

Sar⁶ nef a daear diagr briawd⁷ ddawn
Dor eigiawn ffynawn fawd
Dwys olwg ri tri trindawd
Duwsul y bydd brwydr ddyddbrawd

GRUFFUDD AP MAREDUDD AP DAFYDD.

I'R GROG O GAER. O L. E. D.

CARAF benrhaith cor arianwaith carai rin-
wedd

Crair gair a gad y drwy gariad y drugaredd
Crog calfaria faerdy gratia fawrdeg rysedd

¹ Ynglann. — Ll. P. P.   ⁴ Ar. — Ll. P. P.
² Ylân. — Ll. P. P.   ⁵ Goeth doeth. — Ll. P. P.
³ O laes. — Ll. P. P.   ⁶ Dar. — Ll. P. P.
⁷ Brawd. — Ll. P. P.

Creded unben hael forwyn wen hawl firain
wedd
Cred bendefig lys wyrennig lwys wawr an-
nedd
Cannaid wyrthiau canon radau cain an-
rhydedd
Cadair ffair ffydd cedawl ufydd ced alafedd
Cyflawn ddawn ddar i rwym galar ar ym-
geledd
Coelfain Elen eurai Foesen ar ei fysedd
Celennig rad cadarn wenwlad cedyrn win-
wledd
Corf ardderchawg caer deg eurawg cor di-
garedd
Coron euraid cariad nwyaid cired neuedd
Ceinllun teccaf brenin hynaf y brenhinedd
Coed berfeddnod cain ei fawrglod cun nef
eurgledd
Cael ym grym grair rhad oi borthair rheid-
iau berthedd
Culwydd ener a dyng nifer oi dangnefedd
Colofn llw cred a ran wared or enwiredd
Coel engylion o lin fanon o lân fonedd
Dylan natur fawrdeg eglur fordwy gogledd
Delis arwain o ddwfr dwyrain i ddeifr dir-
edd
Dyddug mordon ar ei ddwyfron arwy dyfr-
edd
Dyfrdwy waedd greg arial gwaneg ar ael
Gwynedd
Delw werthforaf a glodforaf a glud fawredd
Dadl yspydawl or geiriau mawl i'r gwr an-
medd
Dor cor ceinmyg Duw yw'n rhyfyg dewin
rheuffedd
Dar eneidiau dilyd frodiau diledfrydedd
Dawn tlawd anoeth daear wiwgoeth dior-
wagedd
Dinam loywyder diwair ener Duw'r wirion-
edd
Da yw ei borth a diamorth a diommedd
Delw fyw f'arglwydd eurlliw arwydd ior
llaweredd
Dysg ffyffg ffynniant a gwir foliant y gor-
foledd
Deddf leddf loywddeith euraid gyfoeth arod
gyffedd
Doeth Gaerlleon deg anrhegion digynrygedd
Didrai foliant Duw da farant dioferedd
Didrist Grist groes organ hoedl-loes eur
gynhadledd
Delw firein ryw er prynu'r byw or pren ar
Dug morwaneg deg o du gauaf [bedd
Llys llawr lleon gawr llun gwawr gwynpaf
Difai Ion erfai arfaf ei ganmawl
Delw fyw fab dwyfawl Duw nefawl naf
Diwarth drysor cor por perffeithiaf
Diwyd grair i Fair fawredd hoffaf
Dewin cain Iessin cyn isaf fedrawd

A Nudd ddiwyrnawd ei nawdd arnaf
 Doeth dros frig tomiaf ear cadarnaf
 Detholwaleh baleh byw llyw llawenaf
 Dogn felydd grefydd digrifaf dramwy
 Drwy fordwy Dyfrdwy deifedir eithaf
 Dwywawl hawl haelwawl a iawl folaf
 Delawd wawd wiwder ffer flurfeiddiaf
 Dofydd lun ei hun hienw goruchaf nen
 Fab Mair wen ar bren brenhineiddiaf
 Didwyll bwyll beliawd flawd ffyddlonaf
 Dadiain cain cynnydd dydd diwaethaf
 Didawl faith ei daith doethaf bendefig
 Wyrennig feddig fudd iach a chlaf
 Duddyw nod eurglod lor gwlad bellaf
 Lloegr llwyr i'n gweryd fyd fodrydaf
 Duw Iesu arglwydd dewisaf gynagr
 Dihagr eirw llinagr ar lun gwynpaf
 I ddelf ummab Mair ydd addolaf
 O ddilys araith gwaith gwerthforaf
 I ddal ynof cof cyfiawnaf dreunyn
 I ddylyn tyddyn llwyth plant Addaf
 Eryr engyldorf hoywlof haelaf
 Ior didwyll o nef euraid adaf
 Arddelw Moesen hen hynaf ei gynnydd
 Urddas llin Dafydd gwydd gweddeiddiaf
 Anfonas canles caen llanw breisgaf
 Anrheg Lloegr fawrdeg fordwy gloywaf
 Anrhaith a gobaith gwbl frwythlonaf Ior
 Ys briw dylan mor ysprydolaf
 Enwi ei farddlef Ion nef a wnaaf
 Enwant llythr deccant llathrediccaf
 Enwawg ardderchawg archaf ei noddod
 Rhoddod trwy giried tri a garaf
 Arwr arwydd mab Mair o air araf
 Arwrawl cedawl cadair deccaf
 Eryrod eurglod arglwydd pennaf yw
 A llyw marw a byw rhyw rhadlonaf
 Arwyrain croes Crist a oreuraf
 Ac oror cor Caer glaer egluraf
 Elen ai casaf alaf ysprydawl
 Trydydd dydd deddfawl awr hawl or haf
 Doeth delw fyw fy llyw llyryon prif obaith
 Praff adeilad iaith proffwydolon
 Dawn a phlaidd gweiniaid uch gwynion for-
 oedd
 A ffriwdeg¹ lysoedd ffrydau gleision
 Darogan dylan deil geirw gwelwon mor
 I fyddinfawr gor fu ei ddanfôn
 Dug o gaeth alaeth faeth alon ofid
 I bobl eu rhyddid beibl a rhoddion
 Dehau rybudd mad diharebion mawl
 A naf arwrawl nef eryron
 Dor cor coeth cyfoeth dar cofion arllwybr
 Gwawr yngoleu wybr gwir engylion
 Gwerthfawr eurllof torf tirion ei bleidian
 Da i eneiddiau dianudon
 Gwared a roddai gwirion goludawg
 A gwawr dyledawg ir gwir dldion

¹Phrifdeg.—LL. C.

Cruplaid didwyllaid deillion cynhwynawl
 Budd awr ammodawl byddair mudion
 Clefyd anianawl cleifion difrawbwyll
 Neu anfeilydd bwyll o ynyddion
 Gwyr berffeithiaw draw dragon gogoned
 O euraig gwared i rai gwirion
 Gwareddawg fynaig fanon brenhinbryd
 Gwaig urddas y byd ai gosgorddion
 Gwynfyd oi febyd i feibion Addaf
 Ai ddifai alaf i ddwyfolion
 Gwmp arwyrain cain Canon berfeddnod
 Ac awr araith glod y gorwyrion
 Lluna anrheg dda ddeon ei gwyrthiau
 O fyw allorau eflyll aeron
 O ryfawr goelfain ger afon Dyfrdwy
 O lawen obrwy o lynn Ebron
 O luchynt helynt holion dwyreinfôr
 Ac o lynn Tabor lan atteinfor
 O awr geudawd ffirwyth o ergydion mad
 I ddwyn addurn rhad i ddyniaddon
 Llithraw'r waneg deg dogn arwyddion
 ffydd
 Llywydd merwerydd llin mair wirion
 Llathraid blaid enaid Ion y gogoniant
 A deheu foliant diofalon
 Llwybr berffeiddrwydd rhwydd rhoddion
 goludawg
 Llydwawg gwareddawg llydw gweryddon
 Llun llawnrad cariad cerydd côr dangnef
 Ar fôr lluoedd nef o Gaerlleon
 Dug mor cor cywir delw fyw llyw Llawhir
 A nenn ni phlygir nawn na phlygain
 I lys lws farddlef i Leon wendref
 Llun ameraidr nêf gan llanw mirain
 Eryr pum weli traws hael tros heli
 Eur fawredd geli ar fwrdd gwylain
 Anrheg brifdeg brîd i roi budd ir bîd
 I Fair y deiryd o fôr dwyrain
 Credadun un yw creir Mair marw a byw
 Croesdeg euraig llyw Crist a garain
 Ceidw rad ysgrhythur cadarn bennadur
 Creadur modur creawdr madiain
 Cor iôr aurdrefnad cywraint wneuthuriad
 Mawr uchel fab rad Mair ai choelfain
 Cof gwaneg deg dist cofion diathrist
 Cyfarawdd a Christ mewn cyfyrain
 Llathr grôg o fanaig llythr arawd ffawd
 ffaig
 Lluryg arian ddraig lliw'r goron ddrain
 Llyw byw buddygawl llawhir ysprydawl
 Llawn arwrawl lleir arwyrain [hyfyd
 Llwyddiant nerth berth byd llw gwir hir
 Yn trosi iechyd rhac traws ochein
 Lloer cor ior arab llwyr gyfarch parch pab
 Llun ei oreu mab llawn aur a main
 Doethineb Elen a'm gwnaeth gorawen
 A hirwaith Moesen fu ei arwain
 Dwywawl wawl wahawdd Dafydd a'i
 hurddawdd

Duw a'i goreurawdd deg arwyrain
Delw yspydolaf dogn rad tad teccaf
Da wia! Addaf diwael oeddain
Dor cor por pefrlwys a doeth goeth gyn-
nwys

O lys Baradwys i lwys Brydain
Rywnaeth saer glaer glod delw loyw hoyw
hynod

Er didwyll orfod o ior dadiein
Rhadlawn ddawn a ddaeth ri tri trichyf-
oeth

I loywgaer gaer goeth o fro Loegr gain
Rhywogaeth cedrws rhwydd swydd Sipres-
sws

O geingiau pinws ar ei gyngain
Rhinweddawl fawl fudd ni faeth gaeth
gythrudd

Rhoed Duw oi deurudd rhad dadwyrain
Bonedd medd moliant bydd ysydd o sant
A naws gogoniant nis goganain
Balch ddelfw elw eiliad a naf nef wenwlad
A ner oedd widad naw radd wardein
Braisg diwair grair grym braint y saint
ni'm sym

Bid ei arddelfw ym byd ai hurddain
Amen.

Doeth delw ner Aber wybr uchelfaer nef
Naf gwerthfawr mireinglaer

Dwfr dir cor eglur wir caer
Dyfrdwy or mordwy mawrdaer
Mor a ddysg mab Enair a ddug
Mawredd daith gwaith gwynfydig
Olygawd grair loywgged grôg
O Loegr dir oleugaer deg
Llyna gain goelfain fu gael yn Lloegr
Llawged grair ar Israel

Llanw ai dug oi deg afael
Llun Crist ei hun Croes Duw hael
Llanw llwybr glud llwybr dud y dug
Llun llyw pumoes ar groes grog
Mawr chwedl llawen gan wenyg
Marchog bronn mordonn mawrdeg
Doeth delw wenn ar brenn breiniawl nef

Yn ei gwbl ddiodef [ac wybr

Ni ddoeth rheg o deg dangnef
Duw byw gaer ei debyg ef
Daeth croes o wial Moesen
A delw ar frig mor dylan
Ner o Dduw nawradd ddewin
Naf ger llaw nef Gaerlleon
Creawdr llun eiddun Addaf lyw o nef

Ni wyl neb ei gyfryw
Crair Caer mawrglaer am erglyw
Croes deg dan eurddelfw Crist yw
Teg fu dro tonn welwgaen
A thu i fro gaer ith ddwyn
Torr grair gwerthfawr fy mawrboen
Terra Calfaria frain
Lles hynod llin clod llun clauer llyw nefawl

Llawn afael llwybrwaith saer
Llethr Dyfrdwy mordwy mawrdaer
Llithrawdd mor llathrgrair cor Caer

Yma canlyn yn Llyfr Mr. Walter, i Fair
i Dduw, ac i'r tri doethion. Cerddi o waith
yr un G. M. D.

AWDYL.

O L. P. P.

KYN b6yf g6as grudlaf gredydf anvon b6ll-
vra6

O bellvro Gaerllion

Da6n obeith kyvyeith covyon

Dyn g6yl y6 van6yl o V6n

G6ae bieu madeu medu govyon dogyngud

Meu dygynga6d ovalon

G6angein¹ rein rud ffion

G6edus hael Veinus haul von

Tec dygaf ar haf ar hoe6 vanon d6f

Y dyvu ym govyon

Ta6l ha6l hyl6yth ovalon

Teith hydor meith hoe6dir mon

Gweleis pan gerdeis gord6fyr avon rin

G6yl rein dianvon

Gwir diseml a gwar dison

G6a6r hirdyd ma6r harded mon

Ryd hydneit ym reit by ron vy nigya6

Car h6yla6 cur hoelyon

Ran oval lann rin avon

R6yl y mae meinwyl a mon

Mygyr6enyc a blyc am oblygyon mein

Meu ymaen vynkovyon

Myrd yn wyrd o Iwerdon

Mor a'u g6lych mewn² amgylch mon

Gwiw a 6eith g6a6tieith g6yt vanon rein

Y rieu a doethyon

Gwir voli g6yr ovalon

G6ar drem walch g6a6r v6ynwalch von

AWDYL I AWD.

O L. P. P.

SYNHUYRUS Deus Duw goruchaf
Sywedyd Dofyd divei haelnaf
Sef 6yf yt vy r6yf r6yd araf geinyat
Sef 6yt ucheldat mat modrydaf
Synh6yrya da donyeneu attaf
S6yd ditla6t o wa6t a weinydaf
Syrcha6d gly6 vy lly6 r6ng Taf a Thawy
Serchir yach Kon6y val y kanaf

¹Neu, gwengein.

²Neu, maur.

Saethvarch kein dravnidyr dinydyr danaf
 Seri eglurvryn kyn kynhayaf
 Sy6 dymma6r r6yva6r yr haf arbennic
 Torredic eidic elwie aha
 Am verch Ruffudd ud addyse Mordaf
 Fab Ior6erth kamnerth kynm6rf gorsaf
 Neut ad6yf o gl6yf yn glaf huyr diane
 Neut adoet gyvranc or tranc trymmaf
 Poen rya6t deva6t ot a adevaf
 Pan vu berigyl wam am gann gynaf
 Peunyd p6yll berthyd pell borthaf yt hon
 Penyt bronn dilom delw y nychafⁱ
 Hybarch dyno vro vreint talheithnaf
 Hyboen y6 vy hoen ny hunaf o bleit
 Hebogeid lygeid eureid araf
 Heb vy chwaer wenglaer mor 6yf wanglaf
 Hebu gre nyt lle nyt ll6r6 arnaf
 Hyb6yll gлот did6yll dodaf ar esyt
 Heb wyt y loer bryt a l6yr brytaf
 Hir y keinmygir kerd wir waessaf
 Her6yd da6n diga6n val y dygaf
 Hwyrda6 oe heilya6 hwylyaf ar veidvyrd
 Y vyrd dros gainwyrd a drawsganaf
 Hoen eglurvan kann kyn eiry gaeaf
 Hi a wnaeth keli ac ny6 kelaf
 Hylwyd wa6t deva6t yn diveiaf bun
 Hoy6lun hael eidum o lun adaf
 Wythgant amnerch da6nserch dyn
 Uthyr vrys vro Henrys vrenhin
 A aeth dros ved 6ed 6ahan
 A Thawy ar lywy lun

Llywya6d ll6yd ranga6d llud rin
 Llathyrvan geingann vann valchlun
 Trossof cof pob cyvry6 dyn eithyr aut
 Aeth am gwa6t am gwin
 Pereis ffyse glutdyse gлотdull
 Perigyl hun yr bun o bell
 Peris g6en yghyvyrgoll
 Para6t y a6t geinwa6t gall
 Ot ergyt bryt bratvoll
 Y bob rlein vein vyndull
 Ran a6t om gwa6t a vyd gall
 Ne ryn eir6 no ran arall
 Ym dyd ef a vyd ovedda6t traserch
 Treisic y6 vy nivra6t
 Ym dic katwetic keuda6t
 A mi kyvoedi kof a6t
 Ry h6yr ym ll6yr kael ll6r6 ffa6t om serch
 Os archaf yn bria6t
 Rya6d y bum eil rya6t
 R6 hir ym oedir am a6t
 Ys breinva6r liw g6a6r ale g6a6t hirdric
 A h6yr dry om keuda6t
 Ys breid ym vy6 gly6 gl6yvna6t
 Ys bra6 pell ada6 pall a6t
 Lluna Lys nyt a diwryna6t om bryt
 Am bryder vyn divra6t
 Lle lloer wiwne ll6yr wae6na6t

¹Ban ar gell ymc.—IOLO MOR. ;

Llifg6yn llas ad6yn llys a6t
 Kigleu kynn divieuv deva6t gyntevin
 Kant avar vyvyrda6t
 Kyrd etneint gl6ysneint glasma6t
 Kerdgar kat adar koet a6t
 Y kof ys ynof ys anyna6t y try
 Tragwyd om keuda6t
 Anghenwyd her6yd hir6a6t
 Angeu ym edeu am a6t
 Dan gyngor ragor rac vyn divra6t ym
 Am nas kaf yn bria6t
 D6yn h6yl dyn g6yl goleuwa6t
 Dyn vric y goetwie ac a6t
 Erchi merch vy ri rodna6t ys gwneuthum
 Ys g6naeth gwyd tros vola6t
 Ar6yd nat ratl6yd ryta6t
 Eres ymoedes an a6t
 Trav6yf ry hirl6yf rya6t y wrthi
 Hoet beri hut bara6t
 Nym dywan didanded yvna6t¹
 Nam da6 kyvada6 kof a6t
 Llauer Annerch verch Leilya6t brat aele
 Dro Deilaw ae loga6t
 O Wlat veith glutweith gлотwa6t
 Vorgant a redant ar a6r.

AWDYL.

O L. P. P.

Brvt ar olut byt o byd ma6rdodaf
 Bryssyaf lle y g6elaf brys llu g6eilyd
 Breint nef hun adref vat² ryd y keit
 Breinya6l ha6l henbleit ganneit gynnyd
 Gwywed breiscadurn divurn neutvydarber
 Brenhines haelder gloywder gwledyd
 Br6yse vydaf od af y dyd ym gwelo
 Bro yu amyl yno am lawenyd
 Bydaf a llunyas oe llonyd valchdut
 Parau ala6 olut or sut y syd
 Per dattiein koelwein kelvyd lavarwa6t
 Para6t berth dava6t gan borth Dovyd
 Prif deg6ch dil6ch eiry dolyd kynn glaw
 Pra6 n6yf gyryf ana6 nyt goryynyd
 Pria6t oleuwa6t eilewyd hyvryt
 Pryt gein ar deuyt gynnar Davyd
 G6awr gerdgar h6yrwar her6yd adnabot
 Gortot ar hoywglot g6iw i reglyd
 Gorhoffder lla6er med llywyd kerdeu
 Geiryeu amyl vwryeu³ ymleveryd
 Gwir gymm6yll y ph6yll y ffyd ae champen
 Goreu ffuryf brudyeu gan ffuryf brydyd
 Gwaret y6 r6ydet y ryd oe g6ytriu
 Gwin orlla6 iessin yr lluosydd
 Ragores kares keryd ny haedei
 Rei a ryvolei lla6r huvelyd

¹Neu, Didan dedyfnawt, neu diddan deddfnawd?

²Neu, rat.

³Neu, vuryeu.

Rac breint merch wyndeint llen dyd gyb-
odeu
Or mor bu goleu ma6r bwygilyd
Rodyat Angharat yughaeryd g6yngalch
Rieda6c dremwalch wylvalch elvyd
Riein loy6 virein leveryd g6astat
Rat hyluys blaunyat heul ysblennyd

Mae peth ar goll o'r awdl uchod: nid oes enw ai
cant wrth yr awdlau, o'r un yn dechreu.—Kyn bwf
gwas grudlas gredyf anvon hyd yma—ond y mae ach-
os i veddwl mai G. M. D. a'i cant: os natef, rhyw
fardd o Forganwg; tebygid.—IOLO MORGANWG.

I FAIR.

O L. P. P.

MEU ymoral6
O b6yll disal6
O bell d6ysa6l
A meir geirgoeth
Eiryan wiwdoeth
Eur rin6eda6l
Goreu y6 Meir
Glandat bortheir
Gleindyt bertha6l
O berffeithr6yd
Ar bob ar6yd
Awr bybyra6l
Seren y6 hi
Not goleuni
Nyt gelyna6l
Lloer egylyon
A g6erydon
Eic wareda6l
Mam tagneved
A thrugared
Yeith ragora6l
Teyml yr mab rat
Neuad garyat
Na6d ac eirya6l
Hyna6s vor6yn
Hynot adv6yn
O hen6 dedva6l
Hoyvvam Iessu
Ha6d y charu
Hed6ch eirya6l
Hil gweilch Gröec
Hoy6l6ys brifdec
H6yl ysbryda6l
Heul y d6yrein
Honn oed riein
Hoen d6yrea6l
Gabriel Geuda6t
Ac eur dava6t
Ac eir d6yva6l
A vu gennyat
Ymell dodyat

Ym6yll dida6l
Pan gat mab meir
Henu o vardeir
Hynaf urda6l
O deilyngda6t
G6ir vor6ynda6t
G6ryf vireinda6l
Goreu ave
Doeth ar6yre
Deith oreura6l
Gweith g6ynvydic
D6yn o flurnic
Dan ufferna6l
Adaf ae blant
Oe div6ynyant
O d6y vaena6l
Dayar a nef
Kyn peen odef
Kun penyda6l
Aeth gwawr y glot
Ar brenn hynot
Ior brenhina6l
Yr llawenyd
Rat a bedyd
Reidyeu byda6l
Yeithyd ffyd ffyrd
Wyth ugeinmyrd
Aeth ae ganma6l
Am y greivyaint
Diodeveint
Du6 adeva6l
Kyrcha6d Crist naf
Tros veich Adaf
Treis vucheda6l
Pumoes o ffwrn
Y bau gynwrn
Ny bu gama6l
Isgynna6d la6r
Llathyr niver6a6r
Llethyr nef eurwa6l
Ar deheu'r tat
Un tri meidryat
Yon tra medra6l
Brenin didla6t
Ar bob kiwda6t
Eurbab keda6l
Bit ef nef na6d
Byt a bryna6d
Bu Du6 breinya6l
Da vu yr Annerch
Y Anna verch
O ynni va6l
Ar les pobyl gret
Yr ll6yrwaret
Or lloer wryra6l
Gorffowys rat
Deon garyat
Diengurya6l
Ym mru'r weryd

Gar llewenyd
 Gorllewina6l
 Ior seint breint breise
 Yn Du6 va6rweise
     Yon divar6a6l
 Yn vab ff6ythla6n
 Yn vy6 diga6n
     Yn vuduga6l
 Yn Ysbryt bud
 Deheu rybud
     Diharebya6l
 Yn un a thri
 Tric y 6edi
     Tragy6yda6l
 Yn vrenhin wybyr
 Hael doeth ewybyr
     H6yl deithia6l
 Yn vra6t ffawt ffyl
 G6iryon ufud
     G6erin neva6l

II.

Merch mam Meir o di6eir6aet
 Ch6aer yth dat o rat eiryoet
 Eva 6yr y ave wyt
 Regina a roes eneit

Mammaeth bron vaeth brenhin vu
 Mor wybyr hir nef tir terra
 Meir an geil6 Mor6yn Geli
 Meu amovyn mam ave

Tist ar6yrein y gleindyt
 Ti veir vu'r diweir waret
 Tec o'th gaer glaer y6 dy glot
 Temyl y Grist teu aml6c rat

Rat mat Meir geir ragori
 An d6c on dygyn an ymdro
 Gras oessoed ar groes Iessu
 Ar Annerch tec wyr Anna

Meir vam y Argl6yd y Mor
 A Naf a that nef a thir
 Ym kad6 rac r6ym brad6 bryder
 Oe brat tr6y garyat trugar
 Tec rec rat t6f mat mam g6ir broff6yt nef
     G6ell no neb yth varn6yt
 Temyl yth vab maeth yth wnaethp6yt
 A neuad ys vy na6d 6yt

III.

Ar l6yr waret
 Grist yth anet
 Naf nef drefret
 Na6s gogonet
     Nys goganein
 Ar dyse ar da
 Y l6yth terra
 Rac murn ma6rbla
 O ben Eva

Y boenovein
 Ar volyant greir
 Ar vilyoed greir
 Ar va6l i veir
 Ar va6r na6deir
     Ar varn adiein
 Ar berffeithvryt
 Hoy6vreich hyvryt
 Ar deheu byt
 Ar Du6 deiryt
     Ar dad6yrein
 Ar da6n k6plaf
 De6in doethaf
 Pan gyrcheist naf
 Llwoed Adaf
     Lle yd oedein
 Ar drevyn ord6y
 Ar dres dram6y
 Oerleith arl6y
 Yggloes dir6y
     Ygglas dyrein
 Ar groes irwyd
 Ar gadeir ffyd
 Ar gedyrn groc6yd
 Ar get gelvyd
     Ergyt goelvein
 Argynhyrcha6l
 Radeu d6ya6l
 Ar goeth gama6l
 Ar gof eura6l
     Ar gyv6yrein
 Ar da6l ma6l mat
 Ar demyl garyat
 Ar deil6ng rat
 Ar dut y kat
     Eur dadoc kein
 Ar glot gyhoed
 Ergly6'r pobloed
 Argl6yd ym oed
 Ar glaer diroed
     Ar gla6r d6yrein
 Ar gatholic
 Dyd nadolic
 Eir ma6rhdyic
 Aur wynvydic
     Ir wen vadye
 Ar b6yll leindyt
 Ar bevyr ysbryt
 Ar borth yr byt
 Ar les blegyt
     Ar l6ys blygein
 Ar dangneved
 Rat anryded
 Ar drugared
 Ar wir va6red
     Ar wyr y virein

IV.

Archaf Gul6yd
 Di6arad6yd

Dy 6i6 radeu
 Ac i Veir dec
 Hael o Rœc
 Hil o rieu
 Ach6byl a ll6yr
 Ynnof synwyr
 O nef seinheu
 Ac eggylyon
 A g6erydon
 A g6i6radeu
 Yt v'Argl6yd dat
 Yr dy garyat
 Eurdec eiryau
 Roi na6d yth 6as
 Rac bra6t ogas
 Rac brat a gen
 Rac barn kedyrn
 A baich edyrn
 O bechodeu
 Rac kebydyaeth
 Rac tra6s arvaeth
 Rac treis arveu
 Rac kynghorvyn
 A vyd elyn
 I vedylyeu
 Rac kreulonder
 Yn y dener
 Anudoneu
 Rac murn a th6yll
 A dogyn gymmwyll
 A dygyn gammeu
 Rac g6ae6 dan vronn
 Rac g6yth galon
 Rac g6eith g6yleu
 Rac d6fyn lesged
 A digassed
 A dic eisseu
 Rac treis arll6ybyr
 Och amyl e6ybyr
 A chamlyeu
 Rac tralla6t byt
 Rac traphenynt
 Rac triphoeneu
 Rac tan uffern
 Ae dryc gethern
 Ae dr6c hitheu
 Ae chassoveint
 Ae goveilyeint
 Ae geveleu
 Ae chaeth6en6yn
 Ae choec6an6yn
 Ae chicweinyeu
 Ae chynydyon
 Ae ch6n duon
 Ae ch6yn dieu
 Ae phyrth h6yrn
 Ae thanllyt gyrn
 Ae thin ll6yt gen
 Ae tharth ae ll6ch

Ae thiryonn6ch
 Ae tharynnneu
 Ae rhost brynnic
 Ae restr ffyrnic
 Ae r6ystr ffyrneu
 Ae breveryat
 Ae bront baryat
 Ae brwnt beiryau
 Ae kot¹ genllysc
 Ae hin dervysc
 Ae hoer dyrveu
 Ae g6ythlonder
 Ae g6anniver
 Ae g6anaveu
 Ae dygyn gymm6rn
 Ae duocerff6rn
 Ae daearffeu
 Ior degradwlat
 Ya6n a brynyat
 Ion y breinyan
 Yno kyrcheist
 Ar a gereist
 O rei goreu
 O'th heneivyaeth
 Enydigaeth
 Eneit eigyeu
 O'th vod yth ved
 O'th enryded
 Aeth yn reidyeu
 O'th vaeth a'th va6l
 O'th del6 d6ya6l
 O'th ddal divieu
 O'th vynedyat
 Eur dy dyhat
 Ar dy deheu
 Pevyr Vihagel
 Kun gl6ys aghel
 Kyn gloes aghen
 Pen kymhenda6t
 Y6r penn didla6t
 Pan vo dadleu
 Por kor karyat
 Per y vredyat
 Pur y vrodyeu
 Par ef nef naf
 A diwarthaf
 Y6 d6 6yrtheu
 Y d6yn v'yspryt
 Rac hoedyl deugryt
 Rac hidyl dagreu
 Yth 6lat rat rec
 Yth windei tec
 Yth wyndut teu
 I'th le aml6c
 Yth l6ys ol6c
 Yth lys oleu
 Amen.

¹Neu, hir.

V.

Baltassar gynnar gemat due anrec
O dee iaômyô garyat
O arôyd iaôn gyvlaôinat
O eur taôd i eir y tât

Digystud aurec am dee ystôyll rat
Due yr hydyr eur gammôyll
Iessus vab koeth doeth didôyll
Iaspart or Myrr nyt byrr bôyll

Gwnaeth Melchior eurior arôyd govec
vod
Uniaôurod yn anrec
Y Ioseb dat rat redeç
Y Iessus dôyn tus daôn tec

Baltazar durbar deôrbor a wnaethant
Oe maôlsant a Melsyor
Enôaôc Iaspart eurwar Ior
Anvon anrhegyon rhagor

Doeth o'r dôyreïn kein ceiff bob aôr eur-
glot
Y Arglôyd Nef a llaôr
Arôyd y vot yn glotvaôr
Eur myrr a thus wedus waôr

Y tri a roes yt trôy rat
Teir anrec Veir yr kreir kret
Seren heb laô lys Erot
A rodes gyvarôydyt¹

I DDUW.

O L. P. P.

ARGLUYD Duô erglyô eurglaer vannyeu
Arglôyd llanô a threi rei on reidyau
Arglôyd lluchynt gwynt a gwylt ffrydyeu
mor

Mawr dy rat a'th wyrtheu
Arglôyd eglurder ser a sygneu
Arglôyd gôyllt a gôar daear diheu
Arglôyd Gwendref nefnaf dervyneu wybyr
Obeith rât vedylyeu
Arglôyd mor a thir gwir gwaredeu
Arglôyd nos a dyd kynnnyd kanneu

¹Nid yw enw G. ab M. ab Davydd wrth yr awdyl uchod yn bumran i Vair. ond nis gallar lai na chredu, mai eve ai cant. Ac onid wyv yn camsymied, y mae ei enw wrthi yn *Adysgrif y Dr. Davies o Vallwyd*; etto y mae efe dan y gair *Gwyrtyf* yn ei eirlyfr yn rhoddi yr Awdyl hon i G. ap yr Ynad Coch; ac yr wyv yn rhyddeddu yn vavr iddo VE wneuthur hyny, ac eve yn deall rheolau, ac yn drallwyr dehygol, hanes y gynghanedd y sydd ar yr awdyl; sef ei bod o'r rhyw ni welwyd erioed yn y Gymraeg cyn yng-hylch y velyddyn 1330, neu ychydig, a hyny yn ychydig iawn, yn ebrwyddach.—IOLO MORGANWG.

Arglwyd tervyn dyn donyeu goruchaf
Goruchel nodvâeu
Tydi a anet get gret greiryau
O Veir wir eureir vaôr wryy oreu
Tydi a ved vry vreinyeu ysprydaôl
Ysprydoed gwedyeu
Ti a daô dyd braôt ditlaôt datleu
Yr barnu trillu trallôyr bynkeu
Ti vab Meir wyt kreir kreaduryeu Duô
Heb diôed heb dechreu
Tydi Reen llawen llen a llyvreu
A dygyn werthwyt gynt drôy dogyn
wyrtheu
Yr dec y byt tec bu teu ar ugein
O datyein a dotyeu
Tydi Arglôyd rôyd rinwedeu bob aôr
A rodet dan llaôr vaôr voryadeu
Tydi Duô gôedly gôaôdeu cof ydyô
Kyvodeist y'th radeu
Am hyn wawr pob llaôr lloryf eneidyeu
Wrth veibyon dynyon dragon dreigyeu
Dilitya Arglôyd dy aeloteu ym
Amyl râtlaôn vedyanneu
O gwnaeth am eurllyô byw bechodeu
A cherydus drôc a charedeu
Breisc dewin brenhin breinyaôl senyeu
Nat dy var arnam am gam gwympeu
Yr dy gythrud loes yr dy gethreu
Yr dy goron drein ôr da goreu
Oeda vi vy ri rinyeu tystolyaeth
Rac tost dolur agheu

Lloryf brenhinaôl
Doeth deôinaôl
Gorlleôinaôl
Garllyô unyon
Llyôyd ranneu
Hyt vedyanneu
Llew hydyr canneu
Llyôyodor keinyon
Llym lavurya
Nam dolurya
Na thosturya
Ieith dôys diryon
Lle digared
Gyvlavared
Yn rugared
Yn ri gwiryon
Lle didôstryd
Llys lluosyd
Lle dangossyd
Lladin gysson
Lle riedaôc
Digamwedaôc
Lle gwaredaôc
Llu Gwerydon
Lle cyvanned
Llu Rhianed
Gôaôr varanned

Gwry vorynyon

Lle nevolaf

A dedvolaf

Duw a volaf

Diovalon¹

Lle canmolut

Lla6r ma6r olut

Eang olut

I englyon

Llit a chasseu

Ym pop plasseu

Y vadassau²

Eva vlyssyon

Lliaws gurya6

Llym dolurya6

Llu divurya6

Lladva wiryon

Llawr wa6r warant

Lluoed barant

Llethyr 6a6t garant

Llithyrwaet gwiryon

Cor eurdor urdas diwyllie

Car kyvar kyv6lch barnedic

Coryf gwendoryf Gwyndyt arbennic

Kaer eurglaer Argl6yd bonhedic

Krea6dyr Amera6dyr mor g6enic a thir

A thervyn wybyr llithric

Kyn mynet ir maenved hirdric

Kyn gwelu gwaela6t prynyedie

Kyn gwelet gwales nychyedic

Kaff6yf Crist vy r6yf vy ryvic

O'th wlat ac o'th wled ny diffie

Kyn pallu pump synwyr p6yllie

Kyn pwl d6fyn pall divalech etmic

Kyn provi o'r prvyet ffyrnic

Pechodeu tremygeu tremic

Kyriedus Argl6yd b6yf karedic vry

Yn y vro dewissic

Yr dy groes ar loes livyedic

Ar kethreu bu kythruddiedic

Ar g6ayw ar gwyar llithredic

Ar³ galon glaervron eglurvic

Ar bedla6r wyt g6awr gwyrennic

A'th eni aeth yno lle y tric

O'th anet ny bu deith unie

A'th deith Argl6yd r6yd rod brovyedic

A nef damunedic

Ar wara6t o ffa6t ffynedic

Ar warant Eva blant blennic

Ar waret y werin boenedic

Ar wryr eur wiryon llithryedic

Ar weryt yr byt bendigedic rat

A roet du6 nadolic

Kyn gwnaethost nyt kost kystudyedic

Vi Geli yn golovynyedic

Eur dec rec ragor deudyblic

Ard6y r6y r6yse canma6lyedic

Ardal mal molyant sein Syric

Ar dy del6 ardel6 urdedic

Keli Naf pobloed yn kelennic dec

Duc vi wlat ni diffie

Molaf ar6yraf ar eiryeu pria6t

Ma6r dat y mab rat mat amodeu

Molaf hefyt bryt brotyeu diatneir

Un mab Meir diweir o'r geir goreu

Molaf yn ffraethaf yr ffr6ytheu'r hollvyt

Y glan yspryt pryt pria6t wyrtheu

Mor un Du6 a dyn donyeu credadun

Un a thri d6nn a thri dieu

Mor undat un rat reityeu purffa6t

Mor un vra6t un gna6t in g6neit ninneu

Ma6r grea6dyr brynya6dyr ar brenneu
gloewgroes

Pumhoes o bum loes o lys angeu

Myvi vy ri tri tr6y nertheu vy naf

A tynghet bennaf bob anaveu

O awyr diwyr a deheu dayar

Ac uffern varwar bar berw bylleu

Ae chas ae chwmpas ae champeu meddaut

A phecha6t y ena6t enut anaeleu

Ae brat ae retyat ar r6ydeu duon

Ae hir eissyngyon ae harsangeu

Kyt na allont ym am vyn kammeu wed¹

Neb ry6 argy6ed dyed dieu

Tr6y gyffes tr6y les tr6y leissyeu hed6ch

Tr6y ediveir6ch rac ll6ch llycheu

Tr6y'r tat ar mab rat yn reityeu hyvryt

Tr6y'r glan yspryt pryt pria6t wyrtheu

Tr6y di6eir loy6 Veir alaveu eglur

A vu em antur y vam ynteu

Tr6y eggylyon llonn llunyeu eur na6ta6d

Ny syrthya6d yr cla6d yr claf dyeu

Tr6y ebystyl r6y r6yd bregetheu llon

Tr6y'r archeggylyon diryon dyreu

Tr6y'r proff6ydi ri riedeu dysgeit

Tr6y y henavyeit bleit y blodeu

Tr6y y pet6ar g6ar gwiroteu ragor

Angelystor cor kaer y sygneu

Tr6y Ieuan galan goleu y gyvl6r

Vedydy6r y g6r an gwyr ninneu

Tr6y ar6yd gloesswyd tr6y egl6ysseu'r
ffyd

Tr6y vedyd kynnnyd kyn no bedeu

Tr6y ffyd tr6y las6yd tr6y leisseu rin6ed

Tr6y wed ffeir anned efferenneu

Tr6y hinda va6rda vyrddeu diletrith

Tr6y wenith tr6y wlith rith anreithyeu

Tr6y wyn tr6y wenyn tr6y wineu win-

Tr6y barad6ys l6ys leis organeu [b6ys

Tr6y vreint y loy6vreint ae lyvreu kyva

A 6na y bara yn bur gorffeu

A una y bara yn bur gorffei

Tr6y gret tr6y giryet tr6y geiryeu Lladin

A wna'r gwaet o'r gwin rin yn rieu

¹Ardl foethus, ar y ban yma a bai ydlyw. — I. M.

²Neu, va flasseu.

³Neu, O'r.

¹Neu, kam meu wed.

Tr6y dy varn gadarn a'th gadeu dydbra6t
 Tr6y dy bria6t fla6t na6t eneityeu
 Tr6y vy r6yf y b6yf heb evynneu dia6l
 Tr6y eirya6l y sa6l a seil gynneu
 Cartrefiuf trevna6t travneu goleuni
 Tr6y voli vy ri tra v6yf inneu

Nid oes hael Iesu ny bu ny byd
 Digus¹ dudlew yw dy gystedlyd
 Neirthyat g6i6 retyat g6aredyd pumoes
 O drymloes eurgroes igren ar6yd
 Agen dervyn y dyn y dyd²
 A gward vyd galar 6rth y gilyd
 Agenn dy vr6yn g6yn yn y gynnyd balch
 Mal hoedel huda6c walch y ehedyd
 Ergly6 vi vy ner uch ser yssyd
 Eurglo ni celo med seilym Davyd
 Argledyat trevna6t travyn br6yd G6ynvyt
 Am try o gywyt ym tragywyd
 Yn kreir wyt vab meir morach gynnyd
 An llawen awdur a'n llunyedyd
 Yn nen an perchen parch llonyd para6t
 An deau deva6t an Du6 dovyd
 Yn ner reit hyder an rat ded6yd
 Yon gwira6l ewybyr an gwir ly6yd
 Yn tat unya6n rat an riyd didrist
 Eurloy6 Iessu Grist ar luossyd
 Nat na th6yll na brat ar dy brydyd
 Nat vrec uyt wiwdec ar dy wewdyd
 Nat anghallder ner yn dyd ym kreifyeint
 Na digya6 y seint yn dec yssyd
 Ayssyoes nyt oes na nos na didos dyd
 Alpha hebot clot clo llu oedyd
 Un a thri a ri a rybud a rat
 A that digronnyat dy gerennyd

GRUFF. AP MERED. AP DAVYD AE CANT.

GRUFFUD FAB MAREDUD AE CANT I VEIR VORUYN.

O L. P. P.

I.

LLUNYEID Veir gyweir digywyt riein
 Y naf o dd6yrein nef a deiryt
 Llawen oet eryoet rat vebyt ovec
 O b6yll gyhydrec o brifdec bryt
 Llunyet ma6r a get meir y gyt ar seint
 Lle6enyd grivieint borthvreint berthvryt
 Ll6ydyant eur vedyant yn ll6r6 arvedyd
 Yn lla6r Barad6ys rhac p6ys penyt [gl6ys
 Llaryeid Veir o'r geir heb gyt y ganet
 Y mab gogonet get gedernyt
 Lludya6d dervyn dyn y da myglyt hir
 Llewenyd pob tir gwir y gweryt

¹Neu, digas.²Gair cyrch yn eissieu.

Llwr6 rec oes brifdec yspryt radla6n drem
 Lla6r wa6r va6r Vethlem lliw gem gymryt
 Lliw ll6ybyr g6anee dec am dyt llewenyd
 Lloer lla6r ll6yr gynnyd llu bedyd byt

II.

Meir ma6r dristyt byt bryt a bryderaf
 Meir ma6r da 6yrtheu oleu alaf
 Meir a mam a chwaer glaer egluraf
 Wyt i Grist didrist didranc waesaf
 Mireindec ovec uvyd c6plaf
 Mor6ynda6t fla6t ffyd dyd dedvolaf
 Meir dr6y hauldei ner nerthoed hyttraf
 Ath radeu ditheu doeth yth varnaf
 Meir vat ervei ————— af
 Meir neut tew va6leir tir a volaf
 Meir hoen haul hirdyd hevelyd haf
 Meir nym gat heyrwat hir6ayw tostaf
 Dan vron liviedic me6n dic dyenaf
 Meir o ved6l rat Meir uvydaf
 Meir o vedyant nef os mar6 vydaf
 Meir windei gadeir wendec adaf
 Meir dyro borthair barth ac attaf
 Meir gein kyn yd6yf o gl6yf yn glaf
 Meir loer wendref nef nerth a geissyaf
 Meir o'r Israel hael heul oruchaf
 Ma6red vyrd voned a Meir ad6ynaf
 Meir werthva6r glotvaur Meir wawr
 Meir a lonyda6d Meir lin Adaf [gwympaf
 Myna6c uvuda6l mam neva6l naf
 Manon d6f gwiryon g6aret arnaf

GRUFF. AP MARED. AP DAVYDD AE CANT.

I DDUW.

O L. P. P.

ARGLUYD r6yd an ryd tangneved
 Eurglo bro breinyawl gymmroded
 Ergly6 vi wyt ri pob rhin6ed
 Argledyr Pedyr peidyaf am masswed
 Arglyt vyr vodur teyrned
 Arglein¹ kein rac keithyaled
 O cheweist orchyvyc amved
 A chur o lavur eilawed
 Yn prynu o'r pren a'r dyvynved
 Na vyd na ved6l vyggomed
 Na vit lit gan ly6 brenhined
 Na vadeu vedyant gorhoffded
 Dy brit6erth arnaf Naf Nazared
 O chereis becha6t a chared
 A cheryd a charat wraged
 A threissaw gweinyeit a thryssed
 A thrysor athreissic salwed
 A bylchu vyggeir a balched
 Heb olchi balch ved6l symled

¹Neu, Ar glein.

O gamlu ac amyl digassed
 Ac ymlan6 o gymlith¹ ryved
 Ac amlaf gaml6ybyr dyroded
 Ac ymlwgwr o gaml6r6 gwaged
 Am aml6c gamlas euwired
 Ac ymlit morgymmla6d chwerved
 Kyn g6isca6 mewm g6asca6t maenved
 Kyn g6isc rise r6yse gaen dytwed
 Kyn g6as wher6 irder6 oer dyed
 Kyn gloessyon kyn glassu'r danned
 Kyn glassar diwedard diwed
 Kyn gweithla6r kyn g6ythla6n gynted
 Kyn g6ythleith seith drutveith draetved
 G6ir lawhir ly6 mor a thired
 G6a6r daear dehau a gogled
 G6ediaf g6iwi diagyr verthed
 Ymot ymatyein drugared
 Yth winlla6r yth winllat orsed
 Yth winllan yth wenllys anned
 Teith wledic y medic an med
 I'th wenwlat argl6yd yth winwled

GRUFF. AP MARED. AP DAFYDD AE CANT.

I DDUW.

O L. P. P.

ARDUYREAF naf a ner egylyon
 Clot Ion gwerydon gwareda6c ffer
 Ar6yrein matyein medr ia6nder keuda6t
 Ard6yrea6r wa6t ffa6t ffydlonder
 Eura6c a myna6c muner deggradwlat
 Argl6yd r6yd rodyat gwirdat gwarder
 Ef an g6naeth o gaeth gerth vlinder weinyd
 Yn ryd bu uvyd dr6y ffyd ffyryfder
 Ef a roes ar groes grysseu gollet brec
 Y waet y redeb bu chwee chwerwder
 Ef a divan6 llan6 llinagyr dyvynder ffraeth
 Ei a wnaeth uch traeth trei ac aber
 Ef a wnaeth arvaeth pob arver diveth
 A phob ry6 unpeth treth lle traether
 Dyn dil6fyr o d6fyr d6vyn loe6der glan
 A than un anyan pan ennyner
 A ry6 a6yr ll6yr ll6r6 ad6ynder ffyd
 A oruc Dovydd ac nyt over
 A Du6 y6 vy lly6 lle mae doethder mawr
 A dayarlla6r g6a6r g6a6t a dirper
 A6ar gwyllt a gwar gwir doethder vrodyeu
 Wybyr eiga6n ffyrydyeu sygneu a s6r
 Yn lle y bu yn medu bud howder achles
 Ac yn y lle y colles y lles lla6er
 Ystyryet d6ysgret nat oes gryvder
 Na nerth dida6l berth dadyl a borthor
 Nat oes hebda6 pra6 lle prover
 Diwed na dechreu parableu per

¹Neu, gymlit.

Nat oes rat na mat Metrum amser ffa6t
 Dieithyr ri tri Trinda6t uthyr wa6t wiwder
 Gwae a gretto bro breuolder vuched
 Gwae a wnel trossed yn lle y treissyer
 G6ae ef Argl6yd r6yd yn lle roder nac
 G6ae ef dyn gor6ac a vac valchder
 Un6ed ha6l dida6l huda6l vyrder dervyn
 Yn hoedel dyn tremyn tr6m orober
 Ac adeilat brat bryt sal6der dryd6
 A deil o d6r bed6 nyt arbeder
 Neu hyd a6r ech6yd yn ochor creicver
 lewyn¹
 Neu leissyat ae gwyn mewm trwyn tryver
 Rac hirdilyt prit pra6 uvullder bryt
 Ri y byt am dyt dyse a challder
 R6y gaff6yf vy r6yc r6yse didrymder hed
 Kyn bed seith droetved a g6ed gwander
 Ragor r6ym kyngor keingheu bader Grist
 Regeu di athrist trist lle tyster
 Ryd ym g6nel Dovydd rac diver dramc6yd
 R6yd Argl6yd hyl6yd ha6l gyvr6ydder
 Reen lleen lllathyr dref nef naf d6yolder
 ch6ec
 Rex DS. na6sdec a Deus noster

AWDL FOLIANT I ESCOB
BANGOR.AC I YMLIW AC EF AM ESECUSSO BEIRDD A
MAWRHAU CERDDORION.

ARGLWYDD Crist culwydd calon gyflawnrad
 Argleidriad neirthiad nerth engylon
 Erglyw fi fy llyw penn llywodron cred
 Eurgrair gogoned gwared gwirion
 Erwan fu gennyf Arfon fu seithuc
 Athrist in goruc Athro Canon
 Ban wisgawdd urddawdd arddwelwon dan-
 nau
 Dwrdd clustiau cerddau cerdd ymyrson
 A gadael gafael gofion diannoeth
 Y gwyrr digrifddoeth yn rhynoethion
 Rhyfedd gennyf gan arwyddion plaid
 Yn Rhen rhy danbaid aniwedion
 Lle rhoed ar ddifrawd barddwawd Beirdd-
 ion
 Tra fu Llywarch parch perchennogion elw
 A Chynddelw arddelw urdeledogion
 Gwilym Ryfel ryfig anfon urddas
 A Dafydd Benfras ym mawrblas Mon
 Ni wnai Arglwydd rhwydd rhoddion ddi-
 gronniad
 Neb rhyw gonglad brad ar brydyddion
 Tra fu'r prifeirdd heirdd hardd weision
 cuddawn
 Cyflawn o driddawn ymadroddion

¹Twyllodl yn y Gair Cyrch :—llwyn ?

Nid ef a berchid berehyllson debic
 Grwth Helië terrie torr goluddion
 Wrth glywed teeced ton englynion
 O waith prif Deiffriaith y prydyddion
 A garw oedd glybod eigion telymau
 O gau gwise fleiddiau tannau tynnion
 Pan aeth Maelgwn Hir o dir mab Don
 duedd
 O wledd Gwalch Gorsed i Gaer Seion
 A dwyn gydaç ef gofion dan orchest
 Oedd o gerdd arwest ar gerddorion
 A pheri uddunt flyrfeiddion lawer
 I bawb or nifer nofio'r aſon
 Pan ddaethant i dir terfyn mor ar drei
 Dim ei nis talei'r telynorion
 Tyst yw Duw ar hyn tystion ai gwybydd
 Herwydd hardd gynnydd gynneddf doeth-
 ion
 Cystal i pryda'r Prydyddion a chynt
 Er a nofiesynt helynt haelion
 Gan rwyf Bangor gor goron urldedic

Pendefig gwledic gwlad y Brython
 Gwisgoedd a gafodd gosgorddion diffrwyth
 Gosgryn dylwyth llwyth llethedigion
 Tudur Wiawn lon lun eidion myngus
 Reidus ys digus i ostegion
 Am wybod saesneg seisnig don drygwas
 Gwise a gafas las laes odrëon
 Cafas costog cas nid cysson damwein
 Yseymun filiain cog brain breision
 Yn dwyllawr cornawr Ceirnion drwg
 araith
 Yn dryllio breithiaith dillad brithion
 Gwehelyth nis ear gwehilion cerddau
 Tabyrddau swyddau iangwyr saeson
 Truan oedd gweled gwaelddynion
 Rhoi dillaid iddyn ns bai'n dyllion
 Pan na wyddiad penurhad Cennad Canon
 Mal nad cerdd Duteyn sain erfyn son
 Ydd ai nod angloð englynion digudd
 Gwr prudd o for Udd i for Iwerddon
 IERWERTH BELI AI CANT.

CANUAU G. AB D. AB TUDYR.

G. D. T. I FERCH.

O L. E. D.

Aur a main coelfain cael y cae melyn
 Dau efyn dwy afael
 Arwyddion mad i adael
 O rodd dawn hoyw fodd dyn hael
 Rhodd hael rheg afael rygafas am
 wawd
 Ei dafawd y difas
 Unllythr llath waith cyweithas
 Un lliw ac aur gwiw gae'r gwas
 Y gwas ai kafas cofain rhodd argais
 Rhudd eurgae teg riain
 Gwaethaf na wyr arwyrain
 Gwaith eirian maith aur a main
 Budd difeth mwynbleth manblaid main
 sidan
 Mewn arian maen euraid
 Bun ai rhoes rhan einioes rhaid
 Bu yn cylchynu cylch enaid
 Gwae rhag ofn Duw dyn o'r fann y bo
 A geisio gwregysan
 Gwaneg deg gofeg reg ran
 Gwead gosodiad sidan
 Nid meu reg adnan rhac adneir dilys
 Roi gwregys gwreig ddiwair
 Doe ym doeth cyfoeth cywair
 Da o fewn gra a fu yn grair

G. D. T. I FYNON CEDIG.

O L. E. D.

Dug gwledig Cedig o du coedydd Rhos
 Nid nawd rhus ar ddedwydd
 O rwym garw o'r ymgerydd
 O'r anoddun Rhun yn rhydd
 Doeth Rhun hir i dir dewrair a bell drig
 Gan Gedig gain gadair
 Lle y gwnaeth Rhun gyfun gyfair
 Aberth o fawr werth i Fair
 Trwy nerth gair mab Mair eiddun cad-
 oedd
 Gwnaeth Cedig credadun
 Amlwg fodd o'r annoddun
 Ymddangos i Ros o Run
 Run goeth fal y doeth o daith geintach
 gyrch
 O garchar ddieiriach
 O ras bwyll i Rôs bellach
 Y delwyf o nwyf yn iach
 Yn iach eryr gwyr gwawr bendefig rhin
 Y doeth Rhun fonheddig
 I Rôs nid er dangos dig
 O rwym cadr o rym Cedig
 I'm naf a garaf a fedr gwyrw glai
 Ac a saif heb syrthiaw
 Aer gledd radd eurgledd ruddaw
 Arglywydd boed rhwydd y byd draw

GRUFFUDD AP DD. AP TUDUR
I HOWEL AM FWA.

O L. E. D.

ERFID newid nwyf arfer cler a'm clwyf
 Erfyniaid i'm rhwyf ydd wyf ei dda
 A rhwyddwawd erfyn ar oed un fwyddyn
 A warawd toppyn felyn fwla
 Arwyddion rhoddi a wna haelioni
 Caledi cronni crynu a wna
 Eraill a roddai arwydd rhwydd fydd rhai
 Ped fai ai dyrrai mor i derra
 Eryr gwyr gwarant arwyrain moliant
 Ardduniant ffyniant ytt y ffynna
 Edrydd gweinydd gwawd adneu cerdd daf-
 awd

Arawd o'm meithwawd ytt ni metha
 Er mwyn mirein son morwynawl ddynion
 A sôn llatheion ai llettya
 Er mwyn llif ddwyn llaith gwawr geinllawr
 gyullaith
 Gwawd obeith gweniaith a'm gweinydda
 Er lliw lluch lanawr er nef llef a llawr
 Er mwyn gwawr Faelawr na'm gofala
 Er cof dof dyfrwys bun loywlun liw lwys
 Canwyll Bowys lwys a'm dilyssa
 Fy rhwyf a'm rheufedd o roi'r gair gom-
 medd

Rhianedd Gwynedd a'th ogana
 Celi a droses wrthyd fy neges
 Culwydd ath roddes lles nyw laesa
 Colofn Prystattun coelfeiniau Awrtun
 Catgun cain eiddun ail Cunedda
 Calan ddydd dan ddel celennig ddigel
 Howel aer drafel ni wyr drofa
 Cydwedd buelin cadwedig Ladin
 Cyfrin car iessin mewn côr Assa
 Ciried nawdd ged Nudd car prudd far
 preidd fudd
 Can nid eirch Gruffudd na'th rudd na'th ra
 Cadair air eurbost cadarn lawfarn lost
 Cadr ffrost da fuost eithr dy fwa
 Cynnal gywirdeb ac enw ac wyneb
 Er neb rhyw ateb na'm rhy oetta
 Dos genad teithfad tuthfa poen dethol
 Poni ddoethosti etwa
 Duw a rydd i ddedwydd dda
 Diau mi biau'r bwa

G. D. T. I FERCH.

O L. E. D.

GWYL fun a dry hun drwy hud cur ortho
 Car wrthyf ddywedud
 Nid diboen na'm atebud
 Nid hawdd ymadrawdd a mûd

Mûd a balch hil gwalch gweilch nwyf ith
 welaf

Oth farnaf iaith fawrnwyf
 Mônoedd henw men ydd henwyf
 Minnau llacs gofau llesg wyf
 Gwanllesg wyf hud rwyf hoed drwg am un-
 O du maengaer amlwg [gair
 Gwannach a digiach i'm dwg
 Gwenllys hil gwan-laes olwg
 Dy olwg treiswg trosow wyf alltud
 A a filldir hebof
 Dyn a rydd gefyn ar gof
 Dywed air diwyd erof
 Dywed air cywair yn ôl cawad nwyf
 Can gorwyf cwyn girad
 Ai er gwerth cannerth cennad
 Ai o'th fodd enw rhodd yn rhad
 Ym ni chad yn rhad rhaid ateb eilwyd
 Eiliw gwendon moreb
 Nac er gwerth nac er nerth neb
 Y gan hon etton ateb
 Atteb dihareb hir orchwyl enaid
 A ddywaid hawl-blaid hwyl
 Ys addef feingan anwyl
 A deu brâd goleu bryd gwyl
 Ni'm bydd dydd llonydd a llun llary gwan-
 laes

Ar llawr gwen llys Eittun
 A minnau hydr yn anhun
 Mau nwyf cur rwyf uch caer Run
 Cymmered haelled hoyw-lun o'm dolur
 Am dalu pwyth fy hun
 Ar blaid glas glwys lawr Eittun
 Ar blaid ei henaid ei hun
 Ni'm gwnaeth gwayw alaeth gwiw eilun
 hyd hyn

Onid hon yw Eittun
 Na chof na chawn arofun
 Na chawdd uthr anawdd eithr un
 Gwyddwn na haeddwn haddun hygerais
 Hoyw gares yn Eittun
 Gwyddai agwyddor anhun
 Gweddaidd elynaidd wyl lun
 Wythnos ymannos o'm anhun gyffro
 Aeth etto wyth Eittun
 Wyth ateb a aeth attun
 Aethant dan gudd heb fudd fun
 Aml drwy hiraeth ydd aethan
 Ammod rwydd awydd awen
 O'm genau eiriau eirian
 Erddylad attad Eittun
 Yt oedd cam llwrw cytgam llif
 Nad anfonud hud hoyw-dwf
 O Eittun gennad attaf
 Hyd tra gaid enaid ynof
 Diau y cymmer nêr nêf
 Y ddau enaid ddianaf
 Enaid yw hirwen gennyf
 Ar enaid a wyr ynof

Hoffler fydd doethder deithlud a ddys-
ger

I ddysgawdr ddywedyd
Ar goreu geirioel fynud
Y gein pwyll hydwyll a hud
Trwy hud bwyll astud a bell ystyr
gwenn

Tu a'i gwan a'i hepgyr
Tro mwyfwy traha myfyr
Trech o dwyll no gwirbwyll gwyr
Gwyr nwyf gwir gannwyf gwawr gannwyll
llethrid

A'm llithrawdd i'm gorphwyll
Deith wyl-boen dyn dethol-bwyll
Doethion mal deillion a dwyll
Twyll a symud pwyll pell ddefnydd medd-
wl

Mal dyn meddw diawdrydd
Hoen gwaedd grêg gwaneg gweunydd
Hun am neb un ym ni bydd
Cyntaf fu Addaf o ddyn
A morwyn wyl am aeron
A dau gymmar trydar trin
Y gelwid gofid gyfun
Un fu Addaf am afal
Ac Efa cyd bai goful
A roes oi merched fedel
I'w meibion doethion dethol
Yn ôl Addaf naf nwyf radd
Cyn cyfraith Pâb mai drabludd
Y gorug pawb ei garedd
A'i gares yn ddigerydd
Digerydd fydd rhydd rhwydd gael
Da y gwnaeth mai dai o'r dail
Deu-oed dan goed y dan goel
I minnau mi a'm anwyl
Gwylia bwyll hir-dwyll hwyr dwf
Golwg cyd modd dioddef
Ac ynnill dysg ac ynnif
Ac antur bedd yn gyntaf

DIWEDD.

G. D. T. ETTO I FERCH.

O L. E. D.

Nid lle ym geisiaw llasur brwyngur
braw
Rhof a phryd alaw fal grwd wylais
Lluniaw tangnefedd llifran gwahan
gwedd
Baint cyflafaredd cyflafuriais
Llidiawg fu genti llidiant rwyddiant ri
Beiddiaw ei henwi pan y henwais
Llithged breinged brwyn laes firain for-
wyn

Llyma fy mawr gwyn nid am eurgais
Rhag lliw tonn ertrai mae fy llaw arnai
Rhai ai rhyfeddai na's rhwyfeddais
Llifaaw fy ngruddiau am lladd heb arfau
Minnau ei maddau ni's meddyliais
Yn y llun cyntaf o ddechrau gaeaf
Pan fydd anaraf tonn safaf sais
Yr unfed flwyddyn o oed a therfyn
Iawnder yw gofyn hynn a honnais
Ar ddeg rwyndeg rin trwy lid a gorddin
O oed y brenin breiniawg Cemmais
Yn llygrant i'm graun yn lle y gelwir
llann

Yn llogawd fodfan hoedran hydras
Yngheindref Aber angau draul lawer
Lle bu nêr nifer naf y gollais
Ynghymmwd pennaf Arllechwedd uchaf
Y dyn a garaf nis digerais
Yn seryddiaeth don yn Sir Gaernarfon
Lle bu ron dragon dreigiau Emreis
O mynnwn fy nghlwyf gan liw tonn wrth
rwyf

Rwyf nid esgorwyf can dwys geras
Er deugein swllt nôd o ysterlingod
Fynn anaes amy¹ ai sommais
Ys gwyr fy nifa ys gwan ym adwna
Os gwenn ai gwada gwydn ydd holais
Mae ym fraw glywed gwybod a gweled
Carwed Ednyfed Ednowein Sais
Gwenn a hoyw yw hon gyflwi ertrai
tonn

Pan fydd eglur fronni a lloen ei llais
A'i gwahodd yn faith i'r llys dyfrys
daith
Cam ac anghyfraith gwaith gwythlawn
drais
Fy nghwyn fu gynnu dy ladd heb arfau
A llaflau geiriau gwyrion llednais
Am llw be ith lleddid o gair llesmair lliid
Yn fyw na'th welid edlid adlais
A byw ith welaf i bawb ytystaf
A brawd a archaf ac a erchais
Na ddilynwech dlawd ni ddilynwy wawd
Ar ec eur dafawd lliw eiry difais
Dedlis bed² yn haf didlawd ith welaf
Dadleu ni allaf ac ni ellais
A diallu wyf a deallwr clwyf
A diellfyd fwyf³ can diellais
Dealled doethon dyfod dialon
O gwnaeth Pendragon drwg i Wrlais
Nid eilhaws dignaws dygnais ddawn dad-
lau
Arddyn didlawd cwrtais
No myned hwyraged hirgais
I Werddon o Fôn o fais

¹Neu, mi.   ²Neu, bod.   ³Neu, nwyf.

CANUAU MADAWG DWYGRAIG.

LLYMA GERDD MADAWG
DWYGRAIG.MARWNAD RUFFUDD AP MADAWG O LECHWEDD
YSTRAD. O L. E. D.GWLAD i'm trig trawsdig treisdwyn Gruff-
udd

Dogn arlludd dygn orllwyn
Gwr o ddeddf gŵraidd addwyn
Gwyr o dir Cynyr a'i cwyn
Cwynwn fyd i gyd am gydwedd Mordaf
Cun ddewredd arafar ddeuryw fawredd
Cynnefin fy min a medd ar ancwyn
Cyn dwyn bwrdd amwyn beirdd ddiomedd
Cadr Ruffudd drawsudd drosedd diofnawg
Cadarn fab Madawg rifiawg reufedd
Cad ddileddf gynneddf ac annedd didrange
Cynnif unfodd ffrange cyn noi faen-fedd
Yn nheir llys y gwys gwaig ddygnedd nad
byw

Llun teyrnaidd lyw llin teyrnedd
Balch y beirdd bobl heirdd harddedd Hu
ysgwr
Bryn hynafwalch gwr brenhineidd wedd
Yn nhrefgoed i'n rhoedarnhydedd digeirdd
Ym ai firein feirdd am oferedd
Yn gynt no'r lluchwynt dir llechwedd
ystrad

Dofai ugeinwlad difai ganwledd
Taleithlys emys diomedd teulu
Tylwythlu a fu o fewn berthedd
Taladwy arlwy eur wledd gan eryr
I bellennigwyr bwyll un agwedd
Telid gwawd tafawd etifedd deddfawl
Can ei gorff oes-fawl cyn gorphwys-fedd
Talaſ i'm eurnaf marwnawd gwynwedd
trais

Am bwyth a gefais byth oi gyfedd
Ni bu llaw dreisiaw llew drosedd ymlaen
Ni ragorai chwaen o ryw garedd
Ni bu dlawd ym mrawd drwy ymrodedd
wir

Nac enwir dihir hyd dydd dyhedd
Nid anghyfunai dangnefedd ffrwythlawn
Ni rusai gammawn hirdawn harddedd
Ni bu wann anian annedd o'th olo
Hyd tra fu yno hyttraf founedd
O'i gyngor tros for traws fawredd cyrchid
Y cawn ein rhydid can anrhydedd
O'i gynrain mirain anl mawredd yn llaw
O gystal a naw o'i gystlynedd
O'i lynn cawn feryn fawrfalch cledd
Gwyndyd

O'i ddillad bum clyd hyd hydr ddiwedd
O'i law bu i anaw buanedd llifant
O'i blant fu i gant yn ei gyntedd
Cymmen ail Morien elw mawredd ateb

Y

Nid ai ddoethineb ni ddoeth Wynedd
Cymmanfawr eurwawr arwedd i'r dangnef
Eur-lyw werin nef ar laweredd
Cymmer di Duw tri trugaredd attad
Lyw Llechwedd ystrad i'th wlad a'th wledd
Amen.

MADAWG DWYGRAIG ETTO.

O L. E. D.

GWEDI Gruffudd Nudd yn nydd gwrth-
groch trin

Gwnae o Eingl gwaedlin pergin purgoch
Py gadarn hoyw farn hyfoch o Benlyn
A gystwy Ellmyn hyd Gastell moch
Byth weithian hoedran ehudroch erom
Beth o daw attom lynes drom droch
Pwy a glaif a saif o lan Soch yn gadr
A geidw a'i baladr hyd goed Beloch
Gwedi ynglynn Egwestl gwydn och gyfar-
wydd

A llif am arglwydd a llef mawr gloch
Gwelygyrdd tri myrdd trem och o'r golled
Gweled ei ddarged a'i lafn ddur-goch
Pob hynaif pencerdd pawb honoch am ged
Cwyned ei golled cynta'g alloch
Bed fai fyw fy llyw llafn oer foloch Sais
Byddai anniffais byddin offloch
A mach ar gammawn a moch wrth gastell
A flammygau pell a flam ogoch
A gwas gwin agwrdd gwas gwineugoch
coeth

Llawreg arwydd goeth llurig ruddgoch
Chwithau y seiniau synioch am dangnef
Dy aur bennaeth nef y derbynioch
Er rhengi bodd Duw y rhyngoch y bydd
Rhydd cyn nawfettydd i nef attoch

MADAWG DWYGRAIG I HOPCYN
AP THOMAS AP EINIAWN.

O L. E. D.

HAWDD ammor trysor trwsiad uchelfraint
Hardd feint hwyl Geraint hawl egoriad
Heddyw o Wynedd i wahoddiad beirdd
Hyn heirdd glew ddigeirdd gloyw ddiwyg-
iad

Hopeyn wirawd-lyn reid-wlad hardd golofn
Llywiaidd ac eofn llaw ddigaead
Fab Thomas ddigas ymddygiad cyfiawn
Fyrdd-lawn fab Einiawn feirdd erbyniad

Twr gwiw mwyn ydyw mynudiad i ryd
 Tau aes grom yngryd Tywi ystrad
 Coeth wybod ceisglod casglad doethineb
 Cyflawn ei wyneb cof-lan ynad
 Cynneddfau Selyf ceinfodd seiliad dawn
 Cyfiawn ac uniawn ei ddigoniad
 Corf Deheubarth dir a'i cariad barngoeth
 Cyfoeth hir wiwddoeth a'i harweddiad
 Cystal cof Eidal cyfodiad cerddau
 Campau y Deau a'i hardwyad
 Cefais ior rhagor rhwygiad aer dramwy
 Cadarn Afarwy cedryn fwriad
 Cain allawr yngherdd cynnulliad clodfaith
 Cyfraith mydr rwyddiaith ymadroddiad
 Coeth hustyng wrth ieirll caith ostyngiad
 gryd

Celfyddyd y byd a'i wybodiad
 Cynhelydd clodrydd clud-rad gynnyddu
 Ceinddu dai borthlu deheubarth-wlad
 Carw fflam-ddur a mur maer ffysgiad gwin-
 faeth

Cynnydd ehelaeth cain Nudd heiliad
 Cymry ben a'i nen a'i neirthiad a'i porth
 Cywiwblaid hyborth cwbl attebiad
 Cleddlym ail edlym lidlafn cad ymwrdd
 Caledfin agwrdd elôd fynegiad
 Ni bu gan deulu gain daliad y gwyr
 Glywed mawr ystyr glod mor wastad
 Na Nudd o galon nawdd ddigaead llwyr
 Neu gadw o synwyr iawn gydsynniad
 Nag Ifor lwydd-iôr leiddiad gwayw ergryn
 Na neb a Hopcyn iôr meddlyn mād
 Ni welais erioed yn ei wiw-wlad ef
 Newydd aur addef neddair roddiad
 Nid llai da a haeddai dyhuddiad pellgerdd
 Y gwnaf i fawrgerdd gynniif aergād
 No'r beirdd a wna'n heirdd hyrddiad caer
 eofn

Esgeir-loyw golofn o'i ysgarlad
 Neud wyf pan allwyf paun ennilliad mawl
 Eryr iw faenawr arofuniad
 Iw lys Hopcyn wynn wynniad a'i galchfur
 Iôr anian Arthur uniawn neirthiad

MADAWG DWYGRAIG

I FORGAN DD. AP LLYWELYN O YSTRAD TYWI.
 RHYDODYN. O L. E. D.

I FWYTTY pobloedd af attad Forgan

Fawrgar osp ac eirchiad
 Dewisdrefn Dywi ystrad
 Drennydd drwy nerth dofydd dad
 Tadmaeth prifeirdd heirdd o hirddawn
 Forgan

Fawrgar cadarn cyfiawn
 Gwypm o'r borth cymmorth cammawn

Gwych bôr o hîl iôr hael iawn
 Iawn y rhoddes yr Iesu
 Anaw caredig yno
 Anawdd rhag ei haelioni
 Ynnill ei gyfryw ynny
 Ynn y mae tyddyn oed dydd lles fawrgost

Llys Forgan fâb Dafydd
 Dyn agos nid a negydd
 Dyn o bell i feddgell fydd
 Rydd yn fy mryd gwynfyd gwir
 Budd teg bu o'i reg ragor
 Myned wlad fy mhennadnr
 Manwl pawb wrth fy muner
 Muner y sydd mewn aur sud
 Morgan bennadur mawrged
 Menestr cler mewn ystyr clod
 Meistr fawr o ddwyfawr Ddyfed
 O Ddyfed pan addefer
 Hyd ym Môn lle ydd bed mor
 Ni welled ac ni welir
 Ferthawg er pan fu Arthur
 Castell ni ad cymmell car
 Cof dal gwyl cystal y gwr
 Gwr clodrydd y sydd i'n ansoddi
 Gorfuddiawg farchawg pan fai erchi
 Gwr cadr rhudd baladr mal rhodd Beli
 mawr

Gwawr dandew aesawr Duw i'w oesi
 Gorddwy uch Tawy ni chyrch Tywi
 Gwrdd Forgan Drystan a'i law drosti
 Gwarant i anant daioni cyfrin
 Gwerin fyrdd fyddin o feirdd feddwi
 Goreu y barnant o wlad Geri
 Goron yr awron i Eryri
 Gwnai man y delai na myn doli gwin
 Mwy no dwir melin ymen Deiti
 Gwnaf i'm brawd araf ail Bryderi
 Gwiw a difilain gwadd i'w foli
 Gwnaeth yntau finnau f'ynni'n llawenach
 O'i lifrei'n falchach nog Elifri
 Hir y gatto Duw mewn daioni
 Hwyr y dyceer ner rhag yn oeri
 Herwydd gwych edrych edryd eriarglwydd
 Ar ei ehudrwydd ai wrhydri
 Hylwydd a chadarn lle bai holi
 Hyglau ar ddwyfoes hoyw-gler ddoft
 Hardd afael fur hael fy rhi'n Neheubarth
 Hwyliau dewr diwarth haelder Dewi
 Hael am fudd fu Nudd o fewn nodd
 Dianhaef¹ Fordaf mewn daioni
 Di serch fu Rhydderch i rod-di trysor
 Porphor a phylor aur a phali
 Deu well yw Morgan ni wn dewi
 Dwywawl llyw gwrawl llaw egori [ledd
 Deddf Pawl yn awr traul no'r tri o'r Gog-
 Ym Duw i Wynedd da ei eni
 Llafuriaf ei fawl ger gwawl gweilgi
 Llamsach Deheubarth yn wr llymsi

¹Neu, Dianhael?

Llwybr hardd i bri'fardd brofi o Benllyn
 Gofyn Rhyd-odyn a'i rhad oedi
 Hwn yw'r arfeddyd ergryd eur-gri
 Heb fynegiad ffyrdd heb fynegi
 Mewn ystryw y ddaf menestri clodrydd
 Morgan ap Dafydd rydd rieni
 Mal Seth ap Addaf ydd af ddyfi
 Pan aeth i Baradwys wiwddwys weddi
 A dilyn ôl cler ni wnaeth doli rheg
 I'w fireinllys deg o fôr Enlli
 Llew g'ew glaif gwyar llwybr bar beri
 Lle llawn dawn digardd bri'fardd brofi
 Lluddiai ennymau yn ynni galon
 Lladron ddeifir coethion drwy ddwfr Cothi
 Lle gwna rhaiain gain gynnefodi
 Llaryeiddiaf merch mam a'i llaw rodidi
 Lleucu lle prydu pryd arieni ryw
 Lliw arien ydyw eiry i'w nodi
 Llunias a malaf glod i'w moli
 Llerwddoeth aur gloyw-ddoeth o arglwyddi
 Llwybr da a wedda dyweddi Forgan
 Llathraid lliw huan ar wynlethri
 Rhad da a wedda rhoed Duw iddi fun
 O fewn gwyrd d a phali
 Llun tawel uch llanw Tywi
 Llaw-hir fyw hir ef a hi

MADAWG DWYGRAIG IR UN GWR.

O L. E. D.

MAIN a gudd deu rudd trom fu'n dirwy
 Muner fab Madawg rieddawg rwy
 Mewn arfau gorau oedd ail Garwy
 Mewn oerfa bu dda i ddwyn saffwy
 Manerfawr eurlawr aml ei arlwy
 Mynorfedd diwedd cwyn bro Dawy
 Mewn erfid ei lid oedd daladwy
 Mae'n oerfar i gâr mawr alar mwy
 Llefir i'r deifdrir amgylch Dyfrdwy
 Llafuredig fydd llef ar adwy
 Llwy'r i'n gwnaeth Dofydd hir ddefnydd
 hwy
 Llâdd y gennym ail llyw Ddyganwy
 Lley'n ddwyn ai cwyn am dy Conwy
 Llaur Môn ac Arfon gorfawr gyfrwy
 Llin haelion doethion gwlad Dindaethwy
 Llefant hyd Brydyn llynn llinnonwy
 Lley'n a'i cwyryn dros dwfr Cawnwy
 Llaoedd a'i gogylch hyd am gylch Gwy
 Rhy anniben wyf ail Ronabwy
 Rhyw freuddwydydd moel coel celadwy
 Rywelais Ruffudd ryffyr ardwyl
 Ri llwyr ym meddwi is llawr Mawddwy
 Rywelais cyn cwyn yrdd-ddwyn erddwy
 Rhyw haelion hoewon hywel Gronwy

Dewr gadarn Ruffudd ar dir Gadwy
 Dogn o freuddwyd yw llyw llaw fodrwy
 Naf a'i rho eulwydd ebrwydd obrwy
 Naw alar ym yw na welir mwy
 Mwy rhan difa'r gran a dwfr grudd drost-
 Gan dristyd ai cystudd [aw
 No dwfr dros draeth yn faeth fudd
 Nawd am oreuffawd Ruffudd
 Gruffudd cyn maengudd o fewn mein gyr
 llann
 Dan rwyml llenn crefyddwyr
 Oedd enw mawr a gwawr y gwyr
 Ac wyneb dros wlad Gynyr
 Gwlad i'n trig treisidig llwrw trawsdwyn
 Gruffudd
 Dogn arlludd dygn orllwyn
 Gŵr o ddeddf gŵraidd addwyn
 Gwyr o dir Ynry a'i cwyn

M. DWYGRAIG I LO RHODD.

O L. E. D.

TTRUE loe lo leuawg ei gynffon
 Assen i gylion ys sy'n goliawg
 Pryf cloff-droed ym rhoed rhad llwysawg
 Mirain
 Teneu-goeg elain tin gagalawg
 Eidion y gelwynt oediawg marw ddwyen
 Nid mwy no'r chwannen ar erchwynnawg
 Ni weled gan wr ni wylawg galon
 Anfon rhyw eidion uch Rhiwedawg
 Moel grafangmyr byrr bareuawg tindwl
 Maint cwecwll trydwl ni thyrr troedawg
 Mal athrist yrhoes meleithrawg eiddil
 Mil tarw i gynnul torogennawg
 Yn atthel plant unteithiawg henfon
 Yn well no'r edion calon ceiliawg
 Yn lleiaf unrhodd yn lleuog¹ ommach
 Yn llun cod owrach grach grafangawg
 Cynnyg ym fudredd riniawg drowedig
 Gwell oedd ym Padrig cynnig ceiniawg
 Rhawn gwrcath mwrchath nid marchawg
 tromwedd
 Rhyfedd i'r bawedd na bydd bywiawg
 Ganed yn gydoes Gynawg a Deinioel
 O hicc henfon foel Goel Godebawg
 Am gynnyg ym bryf em giniawg lawes
 Ar des a golles gan daid gellawg
 Ymelldith mab Duw diawg y dryr
 I'w dy a'i feudy o dai Fadawg

TTRUE loe lo lom ei gynffon
 Pen bryd hyd hydr pil a hil henfon
 Pam y gwnaeth ath faeth fethion buwch
 ddiffaith

¹Neu, lleuawg.

Pa waith ddiwydiaith addaw eidion
 Deuthum i'm cyngor a gwyr doethion
 Detholais ceisiais nifer cysson
 Doeth un ysgymmun osgymmun pobloedd
 Llygru'r addaw oedd llygrai roddion
 Eddewis yn rhodd unfodd anfon
 Ych dwm a yrrwn dan euorion
 Rhai pryf hwyr carnwyr ceirnion pry'r
 berth
 Anferth nid cywerth un o'r cywion
 Syllais a gwyllais ar draws gwyllion
 I geisiau'r addaw gan gas arwyddion
 Cael cymmar dyfriar dwyfron anghym-
 man
 Gwan ei ffurf allan ni phawr feillion
 Eres ym sommes myn Sain Seimon
 Oer oedd gynnig dioer darw eddnogion
 I Fadawg oediawg eidion gwaradwydd
 Dwy ysgwydd henwydd ar ddydd hinon

Tprue loe lo leiaf o wartheg
 Ei werthu ni medraf
 Prid i ddyn ei ddwyn hyd attaf
 Prin o rodd o fodd a feddaf
 Pryf a'n rhoed anrhydedd leiaf
 Pryf horllyd hwyr-llo Gorphenaf
 Biblyd ni chyfyd ni chaf ddim erddaw
 Ym myrddydd cynhauaf
 Mantach bach bychan y gwelaf
 Maint ffured ni phawr wellt calaf
 Mil eiddil iddaw ni phrydaf
 Mael ffwlbert ar guert gauaf
 Mwy corph gwadd iw lladd nis lluddiaf i'r
 cog

Os llwdn cig a geisiaf
 Mae rhuad i'r rhai a dystiaf
 Mae braeor gyda hôr haf
 Mae cloffi o'r cliffid bawaf
 Mae'r bendro ar y llo lleiaf
 Mae'r dafawd wst gwst gest achlaf oediog
 Ar fy eidion dybygaf
 Gwr a'i rhoes gwyddiad foes fawaf
 Gorfynydd geir fanon pringaf
 Gogeilwas gogul wan llesgaf
 Gogaled gelyn cyfnasaf
 Gwerth isel eidion gwarthusaf unrhodd
 Yn anrheg nis mynnaf
 Pan golles llawes lliwion gwyw gimmwch
 Gogymmaint corn sebon
 Nid ai ar drai drwy afon
 Adwedd adref dinref don
 Ni cheisiwyd erddaw na chysson ffeiriau
 Na pheri dal lladron
 Na thra annog swyddogion
 Na thresi na si na sôn
 Digiaw am danaw dynion a chwilcais
 Mal am chwalcys yngwimmon
 Dimmai ni cheid er t'eidion
 Delai i'r flair wyl Fair fôn

MADAWG DWYGRAIG, DYCHAN I FERCH.

O L. E. D.

Afallen beren beth ath botes
 A impais a'm llaw mewn lle cynnes
 Merch dlawd rwydd waelawd ryweles yman
 Gael cyn gwyl Ieuan gnuwd mân mal mës
 Malt ferch Ddafydd rydd oedd eres
 Mawr a ddug neithwyr llwyr y llewes
 Poeth fursen finwen o fynwes cae drain
 Puttain din angerain nid a yn angeres
 Pan oedd flysig hon hyn a'm sommes
 Pwynt darogan fu pan dorroges
 Pond da bod deincod dincau gwres gyfedd
 Ynghylch ei dannedd ai diennes
 Rhai yn amrwd mewn cwd cad yn ei myn
 wes
 A llawer ynghudd ymhob¹ llawes
 Rhai a hawdd fernawdd ferw trigwres tân
 Rhaib abo perllan rhai a bobes
 Afallen beren a bored i'm plas
 Ei chnwd clas o flas o flys merched
 Ffrwythan rhyw gangan² riag ynged
 arnai
 Ffraeth y dug blottai gallai golled
 Tair afallen per pored o anfodd
 Ni roddid o fodd ai ni roddid
 Un ym Mharadwys a aned yngwydd
 Rhwng hên a newydd yn eniwed
 Ail yn dwyn rhyddail rhodded i Fyrddin
 Buchedd gyffredin werin wared
 Trydedd hardd i'm gardd am gerdded gor-
 mes
 Mul y dibobles Malt babled
 Rhai'n amrwd mewn cwd cad yn myned
 draw
 Rhai gwedi guddiauw gwyd o godded
 Rhai a hawdd ferawdd ferwed ystlethan
 Rhaib abo perllan rhai a bobed
 Afallen beren beraf dan ddaint
 Gwelwyf a'th ddiwynawdd mewn gwal
 trym haint
 Am gyhwrdd gormail a gofeiliaint
 A chrwydr a chlafri a hi a haint
 Maallt ferch Dafydd hir fynydd faint
 Merch dingrach dryswrach o droswraig
 naint
 A rodded i neb rodd gogymaint
 A hwn Maallt wael gwyl ffael gelffaint
 Saith gastr aeth yndi a saith ugaint
 O lodrau rhiau rhy anghywraint
 Prif fuchedd merch weddw oedd wyr
 meddwaint
 Plygai eu caliau amgylch plygaint
 A deng-niawl a dynn cwbl o'i dengnaint
 Dyn ni w'r ffrwythau sallwyrâu saint
 Afallen beren mae ffrwyth y gangen
¹Neu, ym rhob. ²Neu, gangau.

Gwae nid o gymen cyn dy gwynaw
 Cyd gostwng dy frig ar coed-sach helig
 O Faallt frynnig lyniedig law
 Ofer fu gywain y polion a'r drain
 Rhag Maallt buttain gethr-fain gwthrfaw
 Hyd pryd pren llath pont hell ddafngoll
 ddwfgont
 Hydreidd drawsgont¹ front hy y doeth
 drostaw
 Cyd ryd rid canwas cefn weinlefn wanlas
 Cas oedd ei chwmpas wedi ei chwympaw
 Tynnu afalau torri canghennau
 Oerfel i'w dynnau am ei darniaw
 Yr afallen a fu beren cyn dy bori
 Mae ffrwyth dy frig oedd ddiunig o ddaioni
 Hâd afalau Adda bynnau oedd heb enni
 Pan ddoeth gennel traws goed ressel tros
 gae dryssi
 Maill y buttain llyna gelain llawn o guli
 Ar ddwy gangen o'r afallen y gwnaeth felli
 Cael tromlathau a chryslennau echrys lonni
 Tynnu ysgawlwyth dogn i ddeulwyth dygn
 addoli
 Mawr a ddysgais can ogenaïs cyn noi geni
 Myrddin ym gwnair dydd y bo ffair yn ei
 pheri
 Medd bugeilydd o Feirionnydd ofer ynni
 Mawr a sonnieu am genghenneu o'i gang-
 henni
 Oer y cweiriwyd can ehangwyd cyn noi
 hengi
 Araith annheg aeth yn falleg o'i thin felli
 O'r gwydd oedd fau tynnu tyrrau ac eu
 torri
 Cylch ei harffed rhag ei ddofned oedd yn
 ddefni
 Ar ddail gwyddfid aele y gwelid ol ei gweli
 Afallen beren a berais
 Ei gosod yn gall a geisiais
 A'm cylllell y dydd ai collais ac ordd
 O fewn gardd y himpais
 Cyn clybod Dyfod difais faw haelder
 Feheldyn anghwrtais
 A gostwng gystal gwlattrais
 Brigawglwyn oedd braw a goglais
 Am ir-lwyn y daeth i'm oer-lais
 A mawrlwyth parth a glan Marlais
 Meheldyn gylyn gelain henbais ledr
 A ledai dan a'i cais
 Gaf-feddal gwan-wal ugein-wais
 Gefel gel gulion ei hir-ais
 Gofid pryd er pryd a welais
 Gofyn hyn ar hon ni pherais
 Gafr hyfram fawtgam fwytgais fon llo-
 mach
 No llumman llanferrais
 Mae yn eiddi wryf main eiddil
 Moel derchwain mahalt oerchwyl

¹Neu, hydreich drostan.

Achub drygbarabl uchel
 A meddw weithred a meddwl
 A llwydfoll olwg lledffol
 Ac ystlom-gwthr gast lem-gul

MADAWG DWYGRAIG ETTO. DYCHAN.

O L. E. D.

YSTYRIED bobloedd ystoria Deicyn
 Ni med acr o dir da
 Helm drasur hylam drwsa
 Hil gwrach nid o ddwyach dda
 Wedi cael gafael ar gyfa Wenllys
 Lle ydd oedd winllad gwyrda
 A'i seigiaw Deicyn swga
 A'i barch gan glei oedd a'i ba
 O'i gydfod isod ar fro Assa sant
 Lle ydd oedd saint a chyrchfa
 Eithinog refr aeth yna
 Fal ei ddwyn yn falch o'i dda
 Luciffer y gler gloria faw ddiccwst
 Fu Ddeiceyn o'i draha
 Ceiliawg yw penfrith cwla
 Ceifn bran ydyw'r cefn heb ra
 Trwywarth trafni hirwarth tra fu'n her-
 wa byd
 Ar ôl bod yn wrda
 Bywd fy nghar oedd fwyccera
 A phys a phipenau a ffa
 Truan i groesan egroesa perthi
 Nas porthai gardotta
 Trist fu ei hyder o glera
 Trigwaeth nac y daeth y da
 Profes arfer cler cloria ireidlyd
 Ar dyle meddw gwassa
 Profes a'i fratt farchnatta
 Profi rhai'n y tai nid da
 Profes fan drottian lledratta 'sgubau
 O'r esgobawd yma
 Profes yn ogloff loffa
 Prif baw braint chwifaw brwnt chwa
 Gwerthawdd oedd anawdd oddi yna 'r
 gwrthban
 Gwrthben ugain cachfa
 Gwerthu'r tabar ar bara
 A gwerthu'r baltog du da
 A cholli rheibog aeth ei chylla 'n lludw
 Llwydwan with ongl rongca
 A'i thymyr tlawd a'i thama
 A'i chaws drwg yw gnaws ai gwna
 Sef a fynnai lleidr sef a wna gwibiau
 A cheisiau a chawsa
 Sothach o'i refr a saetha
 Saith fryd sathr plegyd pla
 Difiauw leidr cipiawg coppa

Rhech chwyd fu
 A'i nod¹ yw amod yma
 Nis gwnaetha'r cyryw nis gwna
 Syntweh ar Ddeieyn a senia pobloedd
 Pddydd llyfiant gorcerwa duryn catt yn
 lladratta
 Deurudd oen deryw ei dda

TERFYS.

MADAWG DWYGRAIG ETTO. DYCHAN.

O L. E. D.

MAB y gof glawr dof difiau ni'm perchud
 Perchen clap a chodau
 F'anwyl ni pharchaf finau
 Wrthyl y twyll glefyd tau
 Carn gossawg gorawg gorau ytt dewi
 A dewis claf-dyau
 Cas fegr cest egr costogau
 Clyr ath ffust a dust oedd dau
 Cais gnaf a gwna glap glippiwr rannau
 casgl
 Cwsg o fewn odynau
 Ffrwyna adail dy ffroenau
 Ffior a o'th garnor yn ffräu
 Coliawg yw gweled ciliau y llygaidd
 Mawr fydd llwgr crammynnu
 Colles rhan oth amrannau
 Call glawr cellwair fawr yw'r fau
 Cyfod ddrygwas cas cais laeth bronnu
 moch
 Ymachub a'th glwyfau
 Ac ir dy hun dy glunniau
 Ac oer yw celwydd a' gau
 Cais glafres gynnes dan dy giniau r'nos
 Yn nesaf ith arrau
 Cymmer rhag gwres glafesau
 Cimmwch brynnig forhweh brau
 Bydd gywair ar ffair cais offerau caf
 Clwyfus drwyn a gweffau
 Eistedd leidr ffrom ar dommau
 Y mysg moch cais fail goch gau
 Arch flawd arch waddawd arch weddian
 'r byd

Herwydd bod ytt angau
 Arch er y grôg waedogau
 Arch i wr gwan ran o'r au
 Arch esgyrn a chyrrn a charnau defaid
 Ac iraid o'r gorau
 Ymbil am wêr ith fferau
 Ymddiosg rhag llosg y llau
 Cais draw gyfeiriaw goferau peras
 Poera d'olofynnau
 Mae rhwngc pell ith bibellau

¹New, nod.

Mawr fydd cossi clafri clau
 Rhai a ddol gochel dal guchiau wrthyn
 Mae erthweh i'th lefau
 Rhyfiedd ben llechwedd lluchau
 Horyn tin gan yr haint tau

YR UN MADAWG. DYCHAN.

O L. E. D.

CRISTARGLWYDD didrist edrydd gyfiawnder
 Traws a glander tros ei gleindyd
 Crair llywiauwr cofiauwr a'n cyfyd ddydd
 brawd
 Ciwdawd oedd iawnfrawd cetoedd unfryd
 Cymmen gadeirnen gedernyd difreg
 Cain o ferthyr reg cwynaf wrthyd
 Difa os dilwn dulwyd areglydd
 Defnydd gwe newydd gwae anniwyd
 Gwnaeth waeth hiraeth wyth wrthyd
 brethyn
 Gwynn i gael y glynn yn gwl a glyd
 Gwilym gwiden goelbren gulbryd hebereidr
 Gwrneidr gormesleidr garw amuslyd
 Tincyr greffiddyn brethyn brithyd a chwen-
 nych
 Dwyen a deurych Duw ni deiryd
 Dihaedd-wlan dilan delw chwydfryd letpai
 Diddai gwaddottai gwe a ddettyd
 Casgl gigleu chwedlau chwydlyd gornettwr
 Crwydrwr goganwr am gig ynyd
 Cas bryf oddiwrthyf a wrthyd cyngair
 Crwydrffair coprys dwyflair ceipr ystifflyd
 Cribin ddanheddgrin anhuddgryd gyntedd
 Crychwedd cryw nadredd crawn a edryd
 Cyrbyyll hwn a wn ennyd y croccer
 Croen ellyll gwillmer drigrer drygfyd
 Canaf dyfalaf du fawlyd gidwm
 Cerdd i ystilwm hirllwm horlyd
 Ci aeth a'r olbrain cythreulbryd Sattan
 Cwthr bran gal garan a gel gwrhyd
 Creinogawg myssawg masw gerbyd diflas
 Cwynwas cyrch lliwlas crach a lleulyd
 Cringrys traed efrllys tra dyfrllyd tinbleth
 Creth gwarae cyfeth gwyr a'i cyfyd
 Creawdr amerawdr am wryd amen
 Crog fagl y ddwyen a gwyden gyd
 Gwys arnaw gwiw ei seirniau
 Gwall mawr oedd gwillmer eiddil
 Gwell gennyf gwilliawg annel
 Gwahodd ei no'r gwehydd cul
 Annedd goled-oer annheg nadolig
 Deliais ringcyn hyfreg
 Ar barth rhwng dwy o'i wartheg
 Ddyad chwain heb ddiawd chweg
 Heb gyhydrwydd medd heb gyhydreg lles
 Na modd llys Dinorweg

Heb rost nac erchi gosteg
 Heb rannau llettyau teg
 Eithr yn achrrwm lwm wilammeg lygaid
 Ai lewgerdd filoreg
 Ai wart ar bentan carteg
 Ai din ar Hunydd grin grêg

PRYDYDD BREUAN AI CANT I FAREDUDD.

O L. E. D.

ARDWYAF profas prifwawd nis cyll
 Eurged rhaith yfed nid rhwyth eflyll
 Aerddrud aeth esgud wrth esgyll ongyr
 Eryr rhodd byhyr mewn rhwydd bebyll
 Gwr gwrawl fydd ef pan fo'n sefyll
 Gwr gwawd llwydd gyllid gwaedliw gyllill
 Gwr a ddaw oi law lafn estyll awch grai
 O'i wanas difai win ystefyll
 Nid gair anghyfan difan defyll
 Nid gwr cyfagos gair cyfegyll
 Nid gwerthfudd pwystudd pistyll gwin an-
 dawl
 Nid gwarthfar f'antawl gwerthfawr fent-
 yll
 Glow llew llad merfyn is bryn bryd cyll
 Gloyw deyrn cedyrn cadoedd a hyll
 Glaif trabludd cystudd cestyll rhos heleud
 Gldurwyddbair tradrud ruddbar tri-dryll
 Un gynnyd beunydd gwinwydd gwyn wyl
 Un profiad angad Eingl wyr a dyll
 Un ddeddfau arfau o erfyll prydain
 Yn rhyfedd Mechain a Rhys mechyll
 Maredudd cydfudd cydfod a syl
 Mawr adail cynnail cynnydd fferyll
 Marannedd bonedd bennill ffyll gystlwn
 Mur gwaywdwnn ysgwn ysgwyd wëyll
 Rhag pob drwg amlwg amlaen drythyll
 Rhwyg aerflawdd llwgrgawdd Lloegr-gad
 ddistyll
 I noddï fy rhi rhwyf gwersyll pennaf
 I'm naf a archaf er ei erchyll
 Llaur ynys Derllys nid arlludd i'r byd
 Bod yno ddaðannudd
 Llaw egored Faredudd
 Llary ffysg un addysg a nûdd
 Nûdd unfryd yngryd yngraid rhyfel trais
 Traws ddeddfau mab Echel
 Niferllwydd rhwydd rhôdd nis cel
 Naf cerdd uchel cardd ochel
 Ni ochel rhyfel rhwyf argae moliant
 Bwrdd warrant beirdd warae
 Torfoedd barch nid clod warchae
 Tyrrwyn llyw mwy'n y lle mae
 Lle mae cadair gair gwrawr maeth ardwy
 Maith eurdeiml pob cerddawr

Anant mwyn ardduniant mawr
 Fewn ynys Derllys derllawr
 LLAWR YNYS DERLLYS &c.

I TOMAS AP HOPCYN.

Y PROTH AI CANT. O L. E. D.

HOYWLYW ryw ras ryseidd edlym
 Edlau cyflym costyhr hylwydd
 Coeth doeth Domas dymyr erddrym
 Urddrad grym llym llaw Duw ai llwydd
 Cyflwr gwr gwygh gwledd medd mynych
 Gwin hoyw edrych gwynn ehudrwydd
 Cannawdd cennych arnaw llaw llych
 Noddiau tlaw clych eurwyth arwydd
 Arwyddion ion iawn ener diball
 Dwbl cwbl cuall cyhoedd bensel
 Abl digabl dawn doniawg ddeall
 Deongl arall eryr digel
 Yw ar bobloedd ac ar luoedd
 A niferoedd wiwnwyf uriel
 Ior cenedloedd a golu doedd
 Iawnrad torfoedd unradd derfel
 Derfel sel sant saint ogyfarch
 Gafael mawrbarch alarch eiliw
 Gwawl mawl moliant mal dihafarch
 Hoywfodd ar farch wedd llywarch wiw
 Hil madfil mawr Hopeyn wyn wawr
 Hael wrth gerddawr ffræth flaglawr ffrw
 Wyr beirdd eurawr dros briafawr
 Yssig aesawr frwydr gatgawr friw
 Briwgad rad rwyg rwsgr mordaf
 Mawrdeg adaf ydyw Thomas
 Beirddfyd bryd brwysg braisg rodd alaf
 Eilun Addaf addysg melwas
 Gorwyr geirwir Einiawn dawn dir
 Mawr a gerrir mur gywiwras
 Clau y clywir clod hynod hir
 Cludnawd wawd wir cenir nid cas
 Nid cas fës fodd fudd ardduniant
 Ddaniel rymiant rwyndiaid cyfraith
 Nudd ffydd rydd rodd rwydd ogoniant
 I gynnal cant cyntedd llys faith
 Erglyw Arglywydd nef tref trawsglwydd
 Ymyr madrwydd am wr mydriaith
 Ehud syud swydd euraidd arwydd
 A hael hylwydd paun rhwydd pennrhaith
 Penrhaith gwaith gwrdd gwyrdd ei roddion
 Bwyddaf calon celi a'i nawdd
 Penllad fad fydd feirdd whoddion
 Hoywdda ddynion ddoniawg ansawdd
 Lliw-lafn trafrn traws lluoedd lliaws
 Llyfr hoff unnaws llwyn y ffynawdd
 Bo hoywdro haws bellnot glod glaws
 Lle ni bydd anaws llynn byddinawdd
 Byddin drin draul drylwyn cadau

Cedryn bleiddiau blodau yn ryw
 Dyn hy dan laud bylwydd gerddau
 Cyddat gumpaf gwmpaf gwr yw
 Molaidd fawd fflydd mewn rhwyl mae'n
   rhydd
 Mawl a'i cynnydd mal y cennyw
 Ffioes toes fydd ion awenydd
 Hirawd mal hydd helydd hoywlyw

DAFYDD Y COED III HOPEYN AP THOMAS.

O L. E. D.

ARGLWYDDIAIDD traidd trôydded gôyr
   Cymru
 Bôrdd cymrôysg gôin yfed
 Y6 Hopeyn hoy6 loy6 la6ged
 Mab Thomas crair urddas erêd
 Cred a ôyr yn llôyr ym hob llun o'r dawn
   Aur dinag lorf cyfun
 Gôr yng Hymru hy hoy6gun
 Gof na6d aur ac ef nad un
 Nid un lle6 modd glê6 medd glas a hepcyr
   A Hopeyn fab Thomas
 Da6n eur ddull nid un urddas
 Nid un rym ac nid un ras
 Grâf y6 mab Thomas me6n tymmyr ei
   dda6n
 Ys o ddyn yngôhlyr
 A'i harf ym mro6ydr a'i heryr
 A'i hen6 a'i pharch ai h6n pyrr
 H6n pyrr gôyr gôhlyr gôay6 blaenaf ynghad
   Ynghy6i6d6rn de6raf
 Lyr nerth loy6 oreu naf
 Lary gôrol a lôyr garaf
 Llôyr garaf naf na6 cau-punt
 Lle6 cyrchiad ar Eingl gadbont
 Llyw Gwlyr gwell no gwyr Gwent
 Lla6n orflêch flêch fllo6 aur brint
 Llathr ben cun y dymuniant
 A llath bla6dd holl l6yth Bleddynt
 Ll6yth Bleddyn 6inllyn 6ynlly6 i6n eill-
   gad
 Ynnill gerdd Hopeyn y6
 Llyr harddrym ail llyr heird-dry6
 Llary Gymro hir y bo by6
 Nid by6 lly6 beilehyr6 bylch-rondi-hepcor
   Mal da Hopeyn ddragon
 Ef y6 ystor cerddorion
 O for Morgan6g hyd Fôn
 Ef y6r naf m6yaf a fag ma6n byd
   Bid a6dyr y Brython
 Eurfeistr myna6g sercha6g son
 Ior dethol ar y doethion
 An6yd Nudd pryd Udd prydyddion a
   faeth

Ar faith heiliau trymion
 Un adlam a Thalamon
 Ened-ly6 teg dîfreg dôn
 Ar a6luriaid blaidd blodau cofion mydr
   Meidra6l Gymry gysson
 O farn byd ia6n leindyd ion
 Fur gôay6rudd ef y6r goron
 Coron y6 Hopeyn cy6i6 wryd Cai
   Ca6 fab Erbin unbryd
 Rheol g6indai rhôyl Gôyndyd
 Rhyla6n barch ar haelion byd
 Byd doethler arfer eurfad ma6r e6ybr
   Mi a ro6n fy llygad
 Ma6l aur en6 mal yr ynad
 Os dy6aid un is Du6 dad
 Is du6 dad yn rhad ion rh6y aml gylchlyn
   I6 galchlys ger Ta6y
 O 6in ac aur en6 Garôy
 Ni roes neb fael 6yneb f6y
 M6y a rydd cynnydd cynneddf g6a6r
   tr6yaadl
 No'r tri-hael i gerdda6r
 Walch trahydr clud-fydr clodfa6r
 Way6 ennyn aer yn un a6r
 Yn un a6r hyfa6r ddibafarch hoy6bost
   Deheubarth ben cyfarch
 Ynad lle6ych por g6ych parch
 Nid lla66ag un na6d Lly6arch
 Na6d Lly6arch cludbarch clodbell cledd
   na6ddgâd
 Coeth geiniad caith gymmell
 Nen cedyrn anian Cadell
 Naf balch ni 6nn galch ei 6ell
 G6ell ymmhell diell deyrn lla6ch-bobl
   r6ydd
 Hyd yn nrhef Gonstinobl
 Ail Elffin 6ay6 lli6 synobl
 Y6 na neb am 6in a nobl
 Ei noblau yn fau fy6 ddi6fri face6y
   Ai f6g c6rn a'i sendri
 Ai gariad oreu g6i6ri
 O'i ras mawr a roes imi
 Mi a glodforaf feistr llys m6yeilch hael
   G6nai helmau yn fri6deilch
 Dros barch rhagora6l g6a6l g6eilch
 Harddfur a'i wisgoedd heirddeilch
 Ei heirddeilch 6isgoedd harddfoes y6r
   g6aladr
 G6el6yf idda6 hiroes
 Ffyrf ia6n y6 me6n ffurf einioes
 A phob da ai ra a roes
 Rhoes ym ly6 hylm le6 helma6g ruthrda6
   Llary rygar6 lluryga6g
 Ei fedd a'i 6in ffyll drin ffa6g
 Ai f6nai Hopeyn fyna6g
 Myna6g Hopeyn lynn loy6glos
 Mur heil-dd6bl ced-g6bl cad-gis
 M6nai la6 mae yn ei lys
 Eur ddar y Lucidarius

A'r greal ar yniales
 A grym pob cyfraith a'i grās
 Y gras a gafas y gŕ
 A chlod teilyng-brif Ifor
 Gŕyndodig fonheddig fur
 Gŕinau didŕyll feistr pŕyll pŕ
 Gŕiŕ ail Gŕalehmai ap Gŕyar
 A gŕayŕ a tharian Gŕyr
 Gŕyr Garant Ifyniant ffin
 Y gerdd tra fŕyf fŕyŕ y gŕnn
 Gŕaŕr maŕr mad bedecrad ben
 Gŕaladr cadr coeth y doethion
 Gŕalch a gar arglŕydd a gŕann
 Gŕyrdd a hepeyr gŕrdd Hopeyn
 Gŕrdd Hopeyn loyŕ-gŕynnleŕaidd lary glein-
 dyd

Gŕr arfaŕg yngryd 'n y byd nŕy baidd
 Fab Thomas falchras fŕylchraidd yngham-
 maŕn

Fab Einiaŕn fyrddlaŕn drin grenlaŕn
 draidd

Tŕr tir Taŕy rhŕy rhiaidd rhugl ddidarf
 Taer yŕ ai ddurarf tyrau ddiŕraidd
 Tarian i'r hollwyr mewn anturiaidd grwydr
 Wrth aros ym mŕydr ŕr Arthuraidd
 Ceing hiraer orfŕd cynghoraidd nen gŕyr
 Cyŕiriaid eryr mygr carŕraidd
 Caŕr aesaŕr gŕaŕr maŕr mireinaidd beilch-
 ryŕ

Carŕ hŕyrfarŕ hir fŕyŕ eurllŕ jarllaidd
 Helffelt lorŕ gŕayŕddellt gŕrddaidd anŕyd
 Gaŕ

Haŕl caerau ddiriaŕ hael cerddŕraidd
 Hŕyl deilŕng briŕgflŕng breisgflaidd yn aer-
 grŕybr

Hŕlŕybr Uthr eŕybr ac athrŕaidd
 Gŕir ŕyneb Cymry gŕerinaidd fyrddau
 A gŕaŕr y dŕau a gŕrdiaidd
 Da lŕr y gyfraith dilyfraidd ynghad
 A dŕyfil ynad difleiniaidd
 Diŕeddŕ olud maŕr diŕyddelaidd iaŕn
 Da wedd aelaw ddawn dieiddlaidd
 Doniawg calon hael dienciliaidd blaid
 Digrimarf yn rhaid digrynŕraidd
 Diŕyŕ aesaŕr hydr ŕr deŕisaidd dŕrdd
 Dŕys oesenŕ agŕrdd disaesnigaidd
 Difreg Hopeyn dŕg didaioagaidd dŕr
 Da ŕiŕ uchelŕr diaclulaidd

A dlyedaŕg iaŕn a diŕladaidd lyŕ
 A dyŕynnig yŕ a deŕiniaidd
 Briŕ aerau a'i ron breyraidd ei radd
 Byrdd-ŕin eu neuadd barddoniaidd
 Bronn hynaif beilch-lin brenhinaidd erfai
 Buan ddŕgyamp Cai boneddigaidd
 Por iorŕgŕineuddor Gŕyneddaidd eglur
 Pur fur praŕf aŕdur ŕŕŕŕ proŕffŕydaidd
 Par brŕydr daer mael ael milŕiriaidd ŕaladr
 Paun difygwl cadr penŕefigaidd
 Pryd berth certh taernerth teyrnaidd digabl

Pŕyntusŕalch doethbabl parabl peraidd
 Parottaŕ lleŕnaf lluniaidd helm ddurgaen
 Peryŕ ragorŕlaen gŕaŕleŕaen gŕalchaidd
 Enŕaŕg naf fŕyrfaf fŕurfaidd llŕyŕh Bleddyn
 Yn ei lys ŕinŕlyn ef ni fynn faidd
 Eurgadr fŕnnŕaladr engylaidd difradŕ
 Ion mŕyn eiddun cadŕ enmyneddaidd
 Eryraŕl Hopeyn arŕraidd diofn
 Ior gloyŕddu coŕn arglŕyddiaidd
 Arŕlŕyddiaidd traidd &c.

DAFYDD Y COED I RUFFUDD AP LLEWELYN AP IEUAN O UCH-AERON.

O L. E. D.

CEREDIGIAWN walch balech bylchron
 Cryŕdraŕn clodgar rhwysg barwn
 Yw llathr Ruffudd law Nudd lan
 Llew olwg fab Llywelyn
 Llawel-lu eryr llewylch lin
 Llwyddiant holl wyrion Llowdden
 Wyrion Llowdden ben beunydd y dyry
 Yn dirion ail Mechydd

Aur i'r gler ger merwerydd
 A medd gwledd gloyw fŕy hoyw hŕdd
 Teyrnaidd lluniaidd llonydd a gloyw-deg
 Yw Gwleddig Mefenydd

Trech no'i gas fawr ei ras fydd
 Trychdrin diawdwin dedwydd
 Dedwydd dieiddil dilaes
 Dynion gynnydd dawn gynnwys
 Dewr cain gwell no thrugein sais
 Diwg yw fydd deg ei foes
 Ei foes yw rhoi 'bawb ei fudd
 Ei feirdd cānt ei win a'i fedd
 Ei fawl yng Hymry a fydd
 Ei fyd a gaiff wrth ei fodd
 Modd pablaŕ medd y bobloedd
 Mil a'i gwyr mawl a gyrraedd
 Mur iawn rym mewn mireinrwydd
 Mynawg llaw eurawg llaryaidd
 Llaryeiddfab arab eirian llaw olud

Llywelyn ap Ieuan
 Llurygawg calonnaug glan
 Llew trawsdeg unllid Trystan
 Llid Trystan dewrder ner nerth
 Yw Gruffudd Nudd naf di-swrth
 Dihyball myn Duw hoywborth
 Deheubarth feddbarth fuddbarch gyfoeth
 beirdd

Byrddau brwysglawn beunoeth
 Dioer yw Gruffudd lyw loywoeth
 Drafn diddig di Seisnig doeth
 Doeth ail Uthr gwayw-ruthr yn gywrain
 iawnfalch

O anffodl Eingl Llundain
 I'r morfa coeth wrda cain
 Eryrawl walch arwyrain
 Arwyrain mirain morudd un urddas
 Wŷn arddwrn plymlwyd-ludd
 Eurgarw clodbell naw'ell Nudd
 Aergyrf oreuffyrff Ruffudd
 Gruffudd Nudd uddair grym llym llafn
 disgrair
 Gwynngrair hael myn Mair am y gwin-
 grawn
 Gyrfu mawrdda maith gyrrbrwydr dewr-
 grwydr daith
 Gwyr distryw Einglgaith garw diestrwn
 Gwawl hawl mawl mil-cant gwyh llych
 llawch anant
 Gwarant glud ffynniant eurglod ffynnawn
 Hardd ffrwst wst wayw aestalch hydrdaer
 ar gaer galch
 Hyn Llywelyn walch iôr coethfalch iawn
 O werin lin lwsy glod byw gwlad Bowys
 Hael ynad gleifddwys o hil Einiawn
 Emyr ail hail heirdd aml-ba da digeirdd
 Emyn Cirig beirdd yw myn Carawn
 A chel ferth nerth naid uch Aeron ron raid
 Un cymmurth Lloegr-blaid yw iôn cam-
 mawn
 Elw sal ail Selyf arf mael darf mawldyf
 Eryraidd aergyrf a rydd eur grawn
 Ei fardd ryhardd ryw wyf tra fythwyf fyw
 Fy llyw cynnmen yw nid cam a wnawn
 Arfaeth maeth maith ner aerfaidd rhaidd
 rhuddfer
 Aur oleuged clêr ar ael eigiawn
 Draig trin lynwin law dragon calon Caw
 Drylliwr caer aelaw dreill-aer creulawn
 Bugail cad mad mawr baedd gwnedd
 gwedd gwawr
 Bryd uthr cadruthr cawr byrdd-lawr
 beirdd-lawr [sedd
 Breyr gwyr myr medd brenhin gwin gwên
 Bryd byd hyd hydrgledd mawredd Meir-
 iawn
 Balch gwalch gweilch loywnen barchus
 glod berchen
 Budd ffrwyth llwyth Llawdden doeth ben
 y dawn
 Braisg waisg wysg brwydr-dwrdd brys em-
 ys ymwrdd
 Bwrdd cired agwrdd Ceredigiawn
 Ceredigiawn walch &c.

DAFYDD Y COED ETTO.

O L. E. D.

CYSTUDDFULL bawddull baddwm y pechod
 Yw'r mab bychan iad-lwm

Cest gawl garl fol tombarlwm
 Gystegawr clawr amner elwm
 Caeth arial-sur dwrch cythreul swm soegfa
 Ci hir-bla cehyr-blwm
 Collais o'i werngoffr offrwm
 Cylla diawl mewn cenawl ewm
 Calonfaen cyff graen caiff grwm ni hyrth-
 gwymp
 Mal hurthgen Siace fâb Twm
 Corph pydew trwm Iddew trwm
 Ci wyr cedi yw'r cidwm

Lle ni's gwneath o faeth fethiant ryff er-
 ioed
 O rodiaw gwledydd hyff
 Harddged oesged heb ysgryff
 Heirdd brydyddion prifion prÿff
 Llyma wneuthur pur peffr ysglyff ryged

O ragor geiriau cryff
 Englyn o farn gwyr anghlyff
 O ddau gwys nad gau ei gyff

Cafas Cadwgawn llawn llef
 Llawer nos dig annigrif
 Wrth din ei wrth dan calaf
 Yn tynnu drwy wrysg o brysg bryf

Ffo a wna'r Bedo oer badell ddrewson
 Ffed gweision ffad gyssellt
 Ffugiol ei waith fal fflagl o wellt
 Ffiloreg ffeiryn
 Ffosydd fydd fawddyn
 Ffod anglod englyn bawyn Buellt

DAFYDD Y COED AI CANT.

I IEUAN LLWYD AP IEUAN AP GRUFFUDD FOEL
 O OGERDDAN. O L. E. D.

IEUAN Llwyd eirian llew dewtredd
 Yng'winllys o'i emys ni ommedd
 Bryd uthr ddrud em golud amgeledd
 Baedd brwydrchwant falch fwyniant feilch
 fonedd
 Braisg hir-laif bron hynaif brenhinedd
 Rhull Garwy rhaid gofwy rhâd gyfedd
 Rhwyll Arthur rhwydd lwysfudd rhodd
 lās-fedd
 Hail fyrddged hawl gwared hwyl gwired
 Hardd gariad Cai oesgad Caw osgedd
 Hil Einiawn glud uniawn glêd annedd
 Fab Gwallter ni fylcher ei falchedd
 Croyw Rydderch Pâb geirferch pob gor-
 sedd
 Cryf Selyf gwiw hoyw-dyf gyhydedd

Crair geirgall dda ddyall ddi-ddydd
 Credigiawn ail Meiriawn elw mawredd
 Enw clodfawr un aesaer ynysedd
 Dilaesdof da lwygof dilesgedd
 Drud ddurnawd mael ddignawd mawl
 ddoguedd
 Draf aml-blaid mawr-enaid marannedd
 Draws gyngrair anghabl-air ynghwbledd
 Dur friw fron annhiron yn nhaeredd
 Dull Bedwyr deg eryr digaredd
 Dwf Rolant enw mwyntant amynedd
 Dwr gynnwrf cād ymyl-wrdd ced
 amledd
 Diruthr darf mur durarf mawr diredd
 Udd gampau iōn rhadau anrhydedd
 Anwyd clyr anghysur ynghasedd
 Gwawr faelewr gwir filwr gorfoledd
 Glan eryr eur-clerwyr wr claeuwedd
 Glynn Aeron da ddragon diddrygedd
 Gwyr Rydderch enaid-serch anwydsedd
 Ein heuraw a'n hurddaw enw harddedd
 A'n dysgu nid ysgyg o'i drosedd
 A'n puraw a'n breisgaw i'n brwysgedd
 Aig eur-barch ac arbed pob salwedd
 O'i giried ac euraw trychan-wledd
 Ac eiriach rygaru dim serthedd
 O'i gyrbwyll ac erbyn clēr wynedd
 Ac arail y geiriau cymrodedd
 Ac aros mal Geraint yngwnedd
 A gorïod ac aerfin fflam ddurgledd

DAFYDD Y COED I RAYADR GWY.

O L. E. D.

RHAEDR oergri cadr a'r crwcedau bach
 Bychain geiniawg werthau
 Rhugl ffugl ffagl magl mwygl refrau
 Rheglwern i gwm Uffern gau
 Cau gosostig dig dygn gyrbwyll asgen
 Du gynnen diganwyll
 Caeth Raeadr ddiwaladr-bwyll
 Clafres bres taeoges twyll
 Twyll dwng rwng duslwg diflas lle ceu-
 soeg
 Lle ceisiwyd fy llēas
 Trist chwedl blin doed i'r dinas
 Tanfflam drwy Raeadr Gwy gas
 Cas yw anghadr Raiadr
 Casaf unhwch trwch lwch lun
 Cas drachus-ffrom sawr tom tin
 Cas cas cas cas cas cwn
 Cas digarw i'm cystegiyn
 Cwys dewgur i'r costogion

ENGLYN I DD. Y COED.

O L. E. D.

DAFYDD y coed hoed hydr sant
 Dyn wyt cerddlawn radlawn rent
 Ffo'r bore o'r brithle brwnt
 Ffi 'Lanymddyfri ddu front

ENGLYNION YN Y MABIN- OGION.

O L. E. D.

CLYWAIS aran a lefai ym mhwill
 Ym mhell oddiwrth dai
 Ar na wrandawer tawai
 Ys id yn y boly hwn blawd
 Ceiniaid cynnifiaid disgynnaid yn nhrin
 Rhag cadwyr cad barawd

Pan aeth Bendigeidran ap Llyr i Iwerddon i ddial
 sarhaed ei chwaer Branwen yr heddychodd a'r
 Gwyddelod a rhan o'r heddych oedd iddynt wneuth-
 ur iddaw dy y gannai ynddo can nas gannasai mewn
 ty erioed. A'r ty a a deilwyd ar gant colofn ac ys-
 tryw a wnaeth y Gwyddyl dodi gwanas o bob parth i
 bob colofn a dodi boly croen ar bob gwanas a gwr
 arfog yato. Yna y daeth Efnysien brawd unfam i
 Fendigeidran i edrych y ty o flaen ei frawd a'i lu a
 gofyn i'r Gwyddyl beth oedd yn y boly. Blawd eb
 hwythau. Yna y gwasgai Efnysion a'i law ben pob
 un o'r gwyr trwy'r boly nes eu lladd ac yna y canai
 yr Englyn uchod.

TRAHAIRN BRYDYDD MAWR AI CANT.

I HYWEL O LANDDINGAD YN YSTRAD TYWI
1350. O L. E. D.

DIOFRYD dor gryd grym arwyrraith
 Dewr Howel ddigel ddygn o dreiswaith
 Draig balchlyw canllwy cunllaith Gelynyon
 Dragon gan gofion gwn gwyn gyfiaith
 Gweled ar giwed eur argywaith
 Gwedi gwalch rhoddiad gad gedymdaith
 Gwaed reieidr beleidr heb olaith ynryd
 Gwae fy mryd ym myd fy mod noswaith
 Lletawd greddf bythawd gruddfan hyd
 beith
 Llastr gwyn gwenwyn dirrwyn dyrrraith
 Lafar llu daffar lle diffaith heb ri
 Llaur Tywi tewi llwrw nad hywaith
 Llinon ysgyrion llew aes gwyriaith
 Llefain ac ubain am ddwyn gobaith
 Llugyrn braisg deyrn brwysg daith mor-
 gymlawdd
 Llwybr sawdd Lloegr-dorf gawdd llwgr
 dwrf goddaith

Lleon ddewrder ffer ffwyf annorraith
Llam drin brenhin Brynaich angrai¹
Llwyth Tewdwr tresiwr trisaith brenhin-
iaith

Llary llawffraeth bennaeth feirddfaeth
fwrddfaith

Llid anian dylan tarian teiriaith

Llaw rudd-lein ysgain ar wain eur waith

Llew prudd ced ddiludd cad ddylaith Cae-
aw

Llawr llwyrfraw lludwaw llid llyr llediaith
Pwyll Cai pyll Myddiai par pall meddfaith
Pyrth pybl-fag ddinag ddawn ganhymdaith
Por gryd lles esbyd llys oesbaith nad byw
Par glyw digabl ryw deheu gwblraith
Parhawd molawd mil ossymdaith
Paun gwyr mawr eryr o'm aur araith
Prudd budd udd diludd oedd dalaith trydar
Par galon esgar gelyn oesgaith
Bid iddaw anaw ynad cyfraith
Baradwys tadwys tud pob gwyniaith
Parawd rodd unrhodd anrhaith ni dderfydd
Cerennydd perydd purffydd perffaith
Duw ddewin brenhin breiniawl neirthiad
Doethfab Mair a bair oi bur gennad
Dawn hysbys dyfrys difrad gerennydd
Ei brif awenydd herwydd hirwad
Gan wyrion haelion hwyl ddigranniad
Arf creulwan cammawn Einiawn ynad
Ardal aur bennal erbyniad anant
Ardeml blant moliant miloedd borthiad
Ni wadaf barnaf can wyf beirniad
Na waisg ar glod braisg brwysg ddychaniad
Ac ymhlith ynrhith anrheithiad ni'm ceir
Heb grair dilesgai² ac offeiriad
Cywyr wyf haeddwyf heddwch arad
Cyffredinrodd bodd byddin gyrciad
O bwyll mur didwyll mawr dad didram-
gwydd

Arglwydd culwydd rhwydd rhwyf goleuad
Anfonaf traethaf treth o gariad

Eur chwedl i'm cenedl canon brydiad

Awen yn llawen rhac lliwiad celwydd

Nis bwyf goll gynnydd gan gall gennad

Eisiau synhwyrau mydr eiriau mad

Oedd imi golli gwesti gwastad

Peiriaau ffirwyth wledau ffraeth wlad pêr
heilgyrn

Pyr lasnau erddyrn pyst cedyrn câd

Gwae biau maddau medd a gwinllad

Gwerinoedd llysoedd llês pob eirchiad

Gwahoddion rhwyddion a roddiad dreigiau

Gwiw gawadau tau Tywi ystrad

Da gyfoeth peunoeth poen ymbwyad

A golleis i drais drosedd ffysgiad

A gallu ceinllu canllaw had Merfyn

Ac ysgeir-loyw lynn ac ysgarlâd

Gwir folir yn hir gwyr gawad

¹Neu, annraith.   ²Neu, diles' ai.

Gweilch hirfryn terfyn torf gymynyad
Gwaed werin o lin lleiddiad ain eryr
Gwyr bleiniad ongyr o blwyf Dingad

TERFYN.

TRAHA'EARN BRYDYDD MAWR A'I CANT.

I GADWGAWN¹ A'I DDAW AC Y LLOSGES EI DY Y
CALAN NESAF WEDI EI DDYCHIANU NOS NADOLIG
AC Y LLAS EI DAW. O L. E. D.

TRALLAWN Gadwgawn gyd ogan a'i fereh

A'i farch ddaw grabidan

Angall a nifer mall man

Ar gronwledd fuchedd fechan

A gwilio fawdro ef oedd fwrdran llynn

Llan Gynawg fab Brychan

Mudfa oedd dda dduw Calan

Lle y bai llanw ei dai o dan

Ulldach ewingrach ei wan a rhudd-gledd

Oedd rvydd glod gyflafan

Alltud secreulyd succan

Ail breiniad albrwn gwlad gwlan

A chynnheig-nest gest gwst ogan celfi

A'i rhagei'n ei rhoecian

Gwys arnai nid bai bychan

Gweision a chleifion achlan

Ar offeiriad brad brait llawchwethan
brwnt

Maint² cadfarch lefhrchan³

Nid gweddaidd blaidd bloedd cigfran

Nid iaith o geiniaith a gan

ENGLYNION

A GANT GORONWY GYRRIOG. I WENHWYFAR
FERCH MADAWG GWRAIG HOWEL AP
TUDER. O L. E. D.

RHOED llen gudd uwch grudd greddf drais

Rhiain barabl groyw loyw lwyys

Rhyfyr ir byd hyd ei hoes

Rhwym caen llenn faen yn Llan-faes

Llanfaes fann uch marian môr

A gudd Gwen hoywfudd hwyfar

Lletty saint a baint brodyr

Llawr-gudd-fun llwyr-gawdd hun hir

Hir yw ynof cof cyffro

Herwydd traïs Dofydd trosti

Hawdd ym urddawdd a mawr-dda

Hael hoendeg liw haul hundy

Dy hir hun-dy gwedi gwedd

¹Neu, Cadwgan Ficar.   ²Neu, maint.

³Neu, lefhrchan.

A phryd a guddiwyd a phridd
 Dygn gofion rianon rodd
 Digofaint bun deg ufydd
 Ei llu fyddawd ceudawd cof
 I hardd Wenhwyfar araf
 Bun deg o byyll didwyll dwf
 A'i haelder a dal ner nef
 Rhen nef rhan ofid ddyngoll
 Ei hun bun byd ni's ynnill
 Rhod llawr ar lloer hardded hyll
 Ni rodded llawr ar wawr well
 Gwell fu byyll ganwyll gwenwyn
 Gwenhwyfar haul daear hoen
 Gorchudd gwawr yw lleen fawr faen
 Garw chwedl iw chenedl ei chwyn
 Mawr o gwyn dwyn dinag rodd
 Merch Fadawg rieddawg radd
 Gro heddiw maenwiw a'i medd
 A gra a wisgawdd ei grudd
 Rhod lenn gudd &c.

SEFNYN A'I CANT I ANGHARAD.

O L. E. D.

BRYD olud byd o bydd mawr dodaf
 Brysiaf lle ygwelaf brys llu gweilydd
 Braint nef hun adref hoyw fad rydd y caid
 Breiniawl hawl henblaid gannaidd gynnydd
 Braisg addurn difurn neud ufydd arber
 Brenhines haelder gloywder gwledydd
 Brwysg fyddaf od af y dydd i'm gwelo
 Bro aml yw yno ym lawenydd
 Prydiaf a lluniai o'i llonydd-falchdud
 Paraw aelaw olud or sud y sydd
 Perddadsain coelfain celfydd lafarwawd
 Parawd berth dafawd gan borth Dofydd
 Prif degwech dilwech eiry dolydd cynglaw
 Praw nwyf gyrf anaw nid gorfynydd
 Priawd oleu wawd eilewydd hyfryd
 Pryd gem ar ddeufyd gynnar Ddafydd
 Gwawr gerddgar hwyrwar herwydd add-
 nabod
 Gorfod ar hoywglod gwiw ei rheglydd
 Gorhoffder llawer medd llywydd cerddau
 Geiriau aml fwriau ymlefydd
 Gwir gymmyll ei phwyll ai ffydd
 Gorau ffurf brodiau gan ffurf brydydd
 Gwared yw rwydded y rhydd o'i gwydrin
 Gwin o'r llaw iessin i'r lloosydd
 Rhagores cares cerydd ni haeddai
 Rhai a'i rhyfolai llawr hufelydd
 Rhag braint merch wynddaint wenddydd
 wybodau
 O'r môr bu golau mawr bwygilydd

Rhoddiad Angharad yngheirydd gwyn-
 galch
 Rhieddawg dremwalch wyl falch elfydd
 Rhiaïn loyw firain leferydd gwastad
 Rhad hylwys blaniad haul ysbennydd
 DIWEDD.

SEFNYN AI CANT I LYWELYN.

O L. E. D.

CRIST celi poed mi o'm meithfaint synwyr
 Ai synniwy cyn henaint
 Crist creawdr llywiawdr llwrw saint
 Cred crefydd celfydd cywraint
 Nid cywraint i neb cywryssedd a'm rhwyf
 Yn rhyfyg gwythlonedd
 Tud glyw tir Mynyw neus medd
 Twr torfoedd terfyn Gwynedd
 Gwynedd yn rhyfedd yn rhyswriaeth glyw
 A glywant men ydd aeth
 Mal torf nyw terfysg alaeth
 Mal tonn trais trodlonn tros traeth
 Traethaf canmolaf canmil gwyr ysgwn
 Hawdd esgyn eu heryr
 Calchdoed saith rified sŷr
 Cylch fy rhwyf yn ei rechdyr
 Rhechdyr croes Oswallt crysiasant am
 ddraig
 Aml ddragon pedryddant
 Gwyr gortho bwr bryn a phant
 Gwir Cymry cymmellasant
 Pebylliwyd rhywr rhywodig lluoedd
 Llywelyn waith undig¹
 Ym mro Lloegrwys diffwys dig
 Ym mryn gwyth yn Amwythig
 Amwythig wledig wlad anhydr ei braint
 Am Udd braisg ni chyhydr
 Uch uch y dydd herwydd hydr
 Yssig ddydd oswydd oeswydr
 Godrais a laddawdd o lu trychiad Lloegr
 Llywelyn ar honnoid
 A'i bobloedd cyhoedd cydnaid
 A'i byll a'i bebyll ni baid
 Pebyll Llywelyn lle cad a weled
 Yn oleu arthawad
 Yn lludwaw lliwam yn rhad
 Yn llu gorfeddu gorwlad
 Pebylliwyd fy llyw yn llu hyfryd praff
 Ar pryyfwn o Wynedd
 Gorthôai drai draws a hyd
 Gorthir y gelwir gerwryd
 Pebylliwyd fy rhwyf yn rhwyd gwrdd gyn-
 nygn
 Gwyr gynnif ym mhlymnwyd
 Yngwendud glud yd glywyd
 Yngwenwen befr bell o Glwyd

Pebylliwyd teyrn tew arnad ei henw
 Ei henw o gan-câd
 Llyw Gwynedd gwynfydig wlad
 Llwyth lleudir ystwyth ystrad
 Yn ystrad Meurig anystywell lu
 Oddi am llyw bro hiriell

[*Diwedd yr Awdyl, mewn hen lyfyr, y sydd yn canlyn megys y darn olaf o Awdyl gan GYNDELW, yn dechreu—"Ym maes brynn Actun."*]

Ni safai rhag dim rhwydych pell
 Nac aer na chaer na chastell
 Pedwar castell poeth paith ryfig ystwyth
 Oddi am ystrad Meurig
 Clwyf uswydd nid plydd neud plyg
 Clod gyhoedd caeroedd cerryg
 Cerrynt a ddugam ni ddygerdd eraill
 Ar allt mor a'i ogerdd
 Pebyllfa pair cyfa cerdd
 Pennal dir engir angerdd
 Engiriawl rubeth am rybydd angerdd
 Ar gerdd gerdd Geirionnydd
 Dybuant dybyddawd fydd
 Dywalwern drywern drefydd
 Tremynws rhyswr rhosedd ddiabred
 Am ddiebryd Gwynedd
 Lloegr gychwyn a'i mynn a'i mêdd
 Llywelyn llyw teyrnedd
 Teyrnud Leisiawn ac Alaswy dir
 I deyrn Deganwy
 Cam i'r Cymro ni hoffwy
 Cynnif Cadwallawn nid mwy
 Pebylliwyd fy llyw yn Llyssyn drefad
 Am drefred Wenwynwyn
 Clawr Powys peues Unbyn
 Canmil canmoles Duw hyn
 Pebyll Llywelyn pawb etwa a'i gwyf
 Fal y gwelsawchwi yma
 Ynghaer yngharreg Hofa
 Ynghaerfyrdin fyrddoedd bla
 Pla oedd ar gyhoedd ar gytgam cynnygn
 Eu cynnif ry wnaetham
 Arthur gynt ffyrwyr luchynt fflam
 A'i ceisiai fal y cawsam
 Cawsam ar Bowys beues goeth gestyll
 Eu gostwng oedd anoeth
 Tri tryfan cyfan cyfoeth
 Pedwar enwawg peithiawg poeth
 Peth o'i ddylyed gan ddylyu baint
 Bro Feli ai meddu
 Cafas cyn lleas canllu
 Ceisied pen tudwed pob tu
 Tuedd a thired d a thi neud hafal
 Neud hyfawl dy westi
 Ehang yw ytt rydid ri
 Ehofn a golofn geli
 Crist celi &c.

SEFNYN ETTO. MARWNAD IORWERTH GYRRIAWG.

O L. E. D.

MYGR-DDUW hardd mae bardd balchffawd
 cyfannedd
 Mewn bedd modd buchedd maddau ei bech-
 awd
 Moes rās molt pariad parawd ddigrifiath
 Maith mawrddwyn gwindaith Myrddin
 geudawd
 Macewy mau fordwy myfyrdawd garw-
 floedd
 Mad oedd mau wisgoedd mwrai wasgawd
 Medd cyhoedd miloedd molawd Aneurin
 Maer gwin mur gwerin Mair a'i gwarawd
 Dysgais gur dwysgur nid ysgawd terfysg
 Dysg dyrrwyf addysg diryfeddawd
 Dygnaf Duw eurnaf diwarnawd dygnddu
 Fu ddoe gan dri llu ddogn o drallawd
 Dwyn eurwas difas defawd diweccry
 I dy dirwely daear waelawd
 Diainge tros fawrgaingc fargawd grudd
 prydydd
 Deigr rhydd diefrydd dau auafrawd
 Gwiw fydd ger broydd i briawd deigr gost
 Garw ffrost gan gwaedd-dost gwynaw
 gweddawd
 Gwneynt draw gwarandaw gwr undawd
 feddgryn
 Gar chwyryn ger tefyrn goreu tafawd
 Gwae nifer glewder gloywddefawd pobloedd
 Drows fywyd oesoedd dros fedysawd
 Cafas cwbl urddas rhag cabl orddawd hawdd
 Cawdd cain ymafrawdd cyn no medrawd
 Cyfiawn catil fawrddawn farddawd diletpai
 Cof rhai oed ddifai cadw addefawd
 Ceingau coeth ddadleu caith ddidlawd
 ddarmerth
 Cyngerth cwyn Iorwerth canon eurwawd
 Cuddiawd llawr cwymp mawr am arawd
 gwyrain
 Corsaint corff haeddfraint cywyr ffyddfrawd
 Brawd ffydd pob prydydd pab priodawr
 gwawd
 Gwydn yn fyw bedeirawr
 Bod ar Iorwerth gerth gerddawr
 Byddar gudd bedd lliwrdd llawr
 Llaur du oer yw llai'r deall
 Lletty Iorwerth ddawnferth ddull
 A garwbwys cwynfain geirwbell
 Ac irbwyt derw ac oerbwll
 Pwll a gudd ei rudd o rif pencerddiaid
 Gwlad gannaid glod gynnif
 Pawb a'i gwyf llyd dyn fyl llif
 Pelled deigr pyllaid digrif
 Digrifwch diau grefydd
 Dwy grefft bardd urddedig-rodd

Doded yn gaeth doe dan gudd
 Dogn trafael dig nid rhyfedd
 Nid rhyfedd trosedd traserch trais galar
 Tros golofn cerdd brydferth
 A marw ein bardd mawr enw berth
 Ym arwain deigr am Iorwerth
 Eurawdd Iorwerth geinferth gân
 Erlynnedd gwir gyfedd gwin
 Araŵd tēg o orau tōn
 O rodd Duw a eurawdd dyn
 Dyn doethbwyll didwyll dodais floedd
 gyngerth
 Dwyn Iorwerth lwyserth lais
 Araf i dref oer fu drais
 I waelawd llawr a welais
 Gwelais am fardd hardd hylithr
 Gwedi darllain gwawd eurllythr
 Baradwyswaith berw disathr
 Bridd a derw breuddwyd aruthr
 Aruthr alaeth ruthr o lithraw prophwydi¹

Meddyliwyd modd wyliaw
 Dinidr dagrau am danaw
 Defni glud deufwy no glaw
 Glaw bryd wylaw brad alar
 Gloywon dagrau a glywir
 Nychwyd anafwyd nifer
 Na chawn ragorddawn gerddor
 Da gerddwr hawlwr haelion a guddiwyd
 Gwyddiad ffyrf amryson
 Dafodiawg beirdd difudion
 Didlawd traws fwynawd tros Fôn
 Gwae ger Môn o feirddion fyrdd
 Gwisgaw o gorph gwisgi gerdd
 Gwead diffest gwawd hyffordd
 Gwasg llawr gwaig gerddawr gwisg hardd
 TERFYN.

IORWERTH AP Y KYRRIAWG I FERCH.

O L. E. D.

Mi a baraf i ddyn araf
 Or a garaf ryw ogerydd
 Am foniwaw wyf fron friwaw
 A'm diliwaw ym duw lywydd
 Mae dy warant mawr dy farant
 Mewynfeilch garant maenfylch geurydd
 I lyfasu fy lliw lasu
 A'm lliasu em lliosydd
 Gwant fi'n druan gwayw nwyf buan
 Gwynder huan gwindai rhydd
 Gwen addwynaf gwyd ddirwynaf
 Gwedd gain gwynaf gwedd gwawn
 gweunydd
 Gwn na'm cery gwan y'm pery

¹ Neu, proffwyd.

Gwas a'th ery gwys ith ddyrydd
 Gwawd foliannus gwaith lwyddianus
 Gwae dygianus gwiw dy gynnydd
 Heais eiriau haul cadeiriau
 Hafal creiriau hyfawl croywrydd
 Hyn a wnedydw yt y deddyw
 Gair yt eddyw gorwyt hoywddydd
 Yt feidduned wyt ddamuned
 Eilwedd luned wylwedd w lonydd
 Uthr ddoluriais oth serch curiais
 A llafuriais fy lleferydd¹
 Llywiau awen llwybr per awen
 Efa lawen yw feilewydd
 Lleddf eaglynion llyw rhos gwynion
 Lloer morynion llawr Meirionydd
 Gwawr ddydd Meirionydd mawr anawdd
 I'm nwyf gwyn bryd nyf cyn dattawdd
 Gwyd a gofal am talawdd
 Gwawn lliw och heddiw o'i chawdd

ENGLYNION

A GANT LLYWARCH Y NAM. I LYWELYN FAB
 MADAWG MAB MAREDDUDD. O L. E. D.

NEUD mau melynddwn
 Orchfain cyngwrn
 Ceirw cyd bai ef ni roddwn
 Bodd bryd ar ei hyd yw hwn
 Fal y cefais y ceisiwn
 Goddeu budd gwyddiad fy lles
 Gwyddant negyf gant neges
 Ni aill gwaedd awel goddiwes
 Llyfn gwn Llywelyn ai rhoddes
 Or dyfyddi syth ar faith dremyn hwyr
 Lwyr Loegr gymmyn
 Annerch er Du ac er dŷn
 Y gan Lywarch Lywelyn

I HOPCYN THOMAS.

IORWERTH LLWYD AP Y GARGAM AI CANT.
 O L. E. D.

HAWDD fyd im por parawd foliant
 Filwr dyfiant difeth frwydrgledd
 Hylwydd Hopcyn hylwybr ganlyn
 Heirdd a'i gofyn hirda gyfedd
 Hael fab Thomas teml gwynedd seirdd
 Fyrddau digeirdd degan o wedd
 Hyder Rolant heirddgler fabsant
 Hael ogoniant hoywlew gwnedd
 Hil i Einiawn ener Cymry
 Cymro trahy trwyadl fonedd
 Hyawdl doethfin hofion Myrddin

¹ Neu, llyferydd.

Heiliai rawnwin hael o rinwedd
 Hopeyn glaerwyn glerwyr frenin
 Freiniau Eflin wylfawdd gloywedd
 Hoedl hir iddaw hwylddawr fâb Caw
 Hydr yn llywiau llin teyrnedd
 Heafi fawl filwr aerau
 Yr ein rheidiau ar amrhydedd
 Hwyl Peredur hebawg gleis ddur
 Hoywdeg eglur hyd y gogledd
 Hopeyn arglwydd eurglod warant
 Wiwri anant wawr rhianedd
 Hydr arglwyddllyw hir y bo byw
 Hael o wiwryw hyloyw wiredd
 Llewpart y gwyr gwyarlw lufn
 Liaws hoyw drafn hydru osgedd
 Llafn ymmyrwydgaol llyr undrwsiad
 Llywiwr gwenwlad llawhir gwinwledd
 Llorf deheubarth hybarch freyr
 Freiniau bedwyr byd orfoedd
 Llunias glod gwalch llyw llys gaergalch
 Llew dewr hoywfalch lle diryfedd
 Lleyg yw pawb pybyrlew gwyn
 Gwir wrth Hopeyn hepcyr gauwedd
 Llwyrr wybodau llen a llyfrau
 Llaur y deheu ai llwyr duedd
 Lldiawg wrth frwydr friwdorf aergad
 Burgarw gwenrad gwynrwydd elifedd
 Llorf cledlyf hir lleon falcchedd
 Llathr y cynnail camyn beunydd
 Bennaeth dedwydd didwyll wyledd
 Lliaws barlmant llonydd anant
 Llyr ddigoniant llwyr ddigonedd
 Dyly fohant filwr unfraint
 Iawn fryd Geraint gwrawl ryssedd
 Dihagr drwsiad doctor cerddfad
 Deheu fwriad dioferedd
 Dydd da iddaw addas gariad
 Wawr ei hoyw-wlad wiwri hwywledd
 Darian gwyr degan clerwyr
 Doethder eryr ar gymrodedd
 Dysgwadd lyfrau loywfraint downus
 Lucidarws lws ei daerwedd
 Cor holl Gymry diwael haelhy
 Da yw ymy a diomedd
 Dygaf ei glod gloywdwr hyder
 Hoywder ener hyd ar wynedd
 Dyly amlwawd dewin dafawd
 Dewr da hyffawd dewr dihoffed
 Difeff bennaeth bumoeedd roddi
 Rwyg mab Beli baladr dewredd
 Dor tariandalch digrif dremwalch
 Dewr a haelfalch dyry heilfedd
 Duw a'i rhoddo rhwydd hyawdlfryd
 Hoedl ac iechyd gwyachaf orsedd
 Da y hadwaen deyrn chwyrn chwaen
 Drech enw ymlaen drychan mlynedd

TERFYN.

MEURUG AP IORWERTH AT
CANT I HOPCYN AP THOMAS.

O L. E. D.

DIGABL WR Y DWG EI BLAID
 Dor dursaf dewr diarswyd
 Difai ral da fu erioed
 Diornwalch o deyrnwaed
 Teyrn hil coelwrn cydwir faedd gwawr
 brwydr
 Briwdon wayw ar aesaer
 Teml beirdd byd bryd briodawr
 Tad y gerddwriaeth fad fawr
 Mawr Hopeyn aer-gryn eurgrair pwyllig
 teml
 Fab Tomas wyndodig
 Braint gwyr yw llyw llyssig
 Baredur ddysg mewn brwydr ddig
 Eryr uchelwyr diochelwig hael
 Hylathr farn gadwedig
 Breiniawl hawl hoywlys diddig
 Braisg fyfyrdawd fragawd frig
 Dragwydd y bydd barnedig mawl sail
 Mal Selyf wynfydig
 Ei drwydded bendigedig
 A'i dra myfyrdawd a drig
 Myfyrdawd ceudawd cerdd blethedig
 Mawrfawl swllt didawl cyssylltedig
 Modur maith awdur nid methedig
 Mal gwasgarfudd Nudd nyw roi'n oddig
 Mur gwayw-ddur gwiwddoeth coeth
 catholig fryd
 A — mawrwell no dyn byd hyd ym
 Merwig
 Synwyr a orug alwyssennig
 Sef ydyw naid syw yn safedig
 Syth wrth syth trasysyth ac arf treisig
 Serth lorf doeth loywdorf detholedig
 Selyf yn-nawd wawd Wyndodig brofiant
 Sant swydd a alwant y sydd elwig
 Hopeyn iôr gwinllyn gwenllys foesig
 Hopeyn wynn wanar trawsdar treisig
 Hopeyn ail Merfyn mawrfar pwyllig
 Hopeyn harddwyn hyd deufryd Dyfrig
 Hopeyn yn dylyn Nadolig beunoeth
 Hopeyn eirgoeth doeth wrth ymdeithig
 Hylwm arf yngryd fal hwyl amig
 Hoyw olud addef hwylau diddig
 Heliwr aer friwdwr arferedig
 Hael o wir anian hawl wyrennig
 Heilwin da wydrin diodrig cadarn
 A heiliau masarn wr helm ysig
 A gair yn ei lys ym delw Gwrig
 A gwraidd ydyw ac urddedig
 Y gler a a nifer nefol leithig
 A glân a difan yw'r peudefig
 A gloywdeg synwyr dirgeledig iawn
 A gwinfwrdd yn llawn i bellenig
 I Arthur loyw deml wrth aur wledig

A'i lwygall awen lys Gelliwig
Ein Udd o fwy fudd a fu feddig
I dldion ddynion a ddywynnig
I Feda a Chadw gynnefodig iôn
Am ei atebion y mae tebig
Caeth awdur mesur moeseu Ffrengig
Caith ostyngiad mad yn rhwymedig
Cystal ac Eidal yw neud cedig
Costiad ddyfodiad addefedig
Cymmaint yw ei ffraint firo ni ddiffig
nawdd

Ar mwyaf yn hawdd o fonheddig
Clau aergarw trafel cler gartrefig
Clywed ein awdur clod enwedig
Cedlym cleulafn grym greddff ffynnedig
Clwyf rhôn a'r dynion a'r diennig
Calander masw ener a miwsig beirddion
Coron y doethion tra dwythedig
Cymro ydyw ef cymmeredig
Cyfraith erbyniaith wr arbennig
Camber rymuster o rwym ystig
Calon ein brudion yn buredig
Cwyn a mil adar canmoledig hail
Cai ail a gynnail ac a gynnig
Cwrseriaid euraidd eirf bedestrig
A chadoedd emys nyd ychydig
Cyfoethawg lludawwg nid colledig
Cadr-lyw yw uniawn dawn diunig
Cerdau mwy radau mawredig a fedd
Cwbl awdur mawredd nid cabledig
Digabl wr &c.

MARWNAD GRONWY DDU AP TUDUR AP HEILYN.

O L. E. D.

Da lafurfa dawn ni dychia dyn o'i deched
Nac oi gynydd nac oi grefydd nac oi
gryfed
Nac oi fawredd nac oi fonedd nac o'i fwyned
Nac oi gadair oi gydarnair ei gadarned
Ac nad arfaidd neb ei ddiwraidd rhag ei
ddewred
Cyd cawn ddynion ymadroddion ymad-
rwydded
Henym o dwyll daear orffwyll dioer arffed
Hen a ofal prudd y dial pridd ein duet
Ponid rhyfedd rhag dialedd ein dielwed
Nad ystyriwn oni faglwn o haid¹ fygled
Nad oes o ddyn daear dyddyn duoer dudedd
Ond tywarehen dymig bruddlem domog
briddled
O weddiaw a modd wylaw pawb meddylied
Ydaw angau dan gau beddan dyn gwyb-
ydded

¹Neu, hain.

O du'r elor i dir mynor mad yr myned
Och nad ystyr y dialwyr eu dielwed
Doe'n cyhuddaw heddiw'n treisiaw hawdd
i'n trosed
Heddiw'n ddi-draink heddiw'n ieuange !
heddiw'n neued
Heddiw'n feilchion a doe gysson nid dangosed
Ac afory pridd yw'n gwely prudd yw'n
gweled
Duw dwywawl na f digaganaf Duw gogoned
Rhag diawl elyn Duw an herbyn Duw an
harbed
Duw gwir arglwydd diau gulwydd diogeled
Doniawg fab Mair dawn yw ei grair i
ddwyn ei gred
Dug Pharaon y dyniadon y dan noded
Dug nefawl ddraig gair gofanaig gwr gof-
uned
Holl bobl yr Aipht o fawr angraffit o fer-
angred
Felly Duw ren da offeren ni ddiffered
O ball heiniau o daw angau i'n dianged
Un Duw doniawg tri trugarawg i'n trugared
Trugaredd fab Mair ytt roi gwared coeth
Rhag caeth bobl geithiwed
I'n rhoes ar loes groes greuled
Ar grog er dwyn pobl or gred
Credaf y dodaf ein dwyn cyddyn¹ prudd
I'n pridd wely ————— Dyn
Mor wir y daw dir derfyn
Mor ddielw dy myn delw dyn

GRONW DDU AI CANT.

GORONWY DDU I FERCH.

O L. E. D.

GOROR maendôr gôir benydiôr gôael fy
'nghyflôr
Gôae ryfelôr gôyr ofalu
Gôaôn bedd neud tau gôynbryd Tegau
gôan a' th faddau
Gôenn a golau gônn ei gelu
Gôen laes chôerthin gôeheniaôdr gôin gôeil-
ging eurin
Gôaôr loyô iessin gôyr leassu
Arien decced eirian drefred arôydd coddod
Aur dy gried er dy garu
Gôaôn bôyll enid gôen drybelid gôyr faôr
edlid
A dogn lôyth llid gôyr dygnllaith llu
Na ôna feinôar ne berô tonniar gôenôen
hôyfar
Nid gôyd oth far neud gôaôd ath fu
Berigl a ddel baraôd ryfel budd ni'm ymgel
Bôrdd iaôn uchel bardd i nychu

¹Neu, tyddyn.

ENGLYNION AC ODLEU

A GANT MAB CLOCHYDDYN I WENHWYFAR ECH
MADAWG GWRAIG HOWEL AP TUDUR AP
GRUFFUDD. O L. E. D.

HUNUDD marôgudd neud maôr gur
Enid unrhôyf Wenhôyfar
Anrhaith eilôaith a elôir
Yn droednoeth ôyngoeth ôingor
Gôasgôyd côr o fynor faen
Gôasgarai ôyrdd cyrdd ai ôcyn
Gôasgôdd gôaôd gôindraul haul hoen
Gôisg ryoer uch gôaisg riain
Rhiein gain gynneddf ddeddf ddoeth
Rhyheyô falchloyô o feilchloyth
Rhôol enôir o hiraeth
Rhoi meinôar meôn rhôym maenôaith
Gôaith anhyfryd bryd a bronn
Gôythlaôn dymp am dêf gôymp gôynn
Gradd fein faes greddfaôl laes Lann
Grudd gôaôr a gro llaôr ei llessn
Llen a gudd dôyrudd dôyre
Llun haelaf ger llaôn heli
Llogaôd gyfundaôd faendy
Lle ceidô saint ei baint a'i bro
Deôid ger bro tonn gro grêg
Dan llaôr ael dyn llary olôg
Dinam o aur oedd dinag
Deune haul dyno helyg
Ael bro helig tremmig trôm
Adeu o nad-lais drais drom
Hyloyô draôs hoyôliô drem
Haul a garai draul ger drum
Lloer drym llary dremyn gwalcheidd
Llawr wisg ai cudd neud llwyodd
Llun balch hael llin beilch hylwydd
Lliw _____ oedd
Oedd gôaôr ger llaôr llary fechyll
Oedd gôael ei dôyn gôyn gynnul
Oedd gôangain lleddf ddeddf ddiell
Oedd gôingar ôenn oedd gôenn gall
Call o'i phyll ei phôyll oedd ddoe
Cyn colled ddaered ddirôy
Canôyll gaen hoendôyll hundai
Can aeth neud anrhaith gôeith gôae
Gôae fi ddodi ddadl anfodd
Gôaisg lôysfun meôn gôisg lasfedd
Gôaôr faôr fireinddysg ffysg fydd
Gôyd am ergyd oi maurgudd
Hunudd mawrgudd &c.

Lliaws ofalon i Fôn a fydd
Lleufer haul ucher hyloyô echôydd
Llafuriau poenau peunydd o ddarfod
Lliô gôliô gôymp o gyfnod mânôd mynydd
Llafar mor hôyrôar o'i marô herôydd
Llaôer deigr is grann oedran edrydd
Llyô nefaôl dôyfaôl dofydd oi dygiad
Lle yw ynn arnad girad gerydd

Llathr-ôedd gôenn ôaôr faôr fore haf-
ddydd
Llithraw merch Fadawg ddeifniaôg
ddefnydd
Llaw roddfrys o'i lês lliosydd edlid
Llym ddygu ofid prid pob prydydd
Llyô gymmenbôyll ddidôyll ddedôydd
Llaôen ei gôyngen gôingar ufydd
Llôrô eisiôed cêd i'm cydfydd galar
Llôyr ddôyn Gôenhôyfar llun gôar gôaôd-
rydd
Llefais llafuriais fy lleferydd
Llafurus groyô mal gôaith Gôenddydd
Llôyr hiraeth arfaeth ni orfydd cerddaôr
Am ôaôr drem ôylôaôr o drym elfydd
Llun a roed dan llen orphen eurfydd
Yn lleôychgor saint crefiaint crefydd
Llary enaid llathraid ger llethrydd mor-
frig
Llaôr tyno helig trig tragyôydd
Lledfryd can deryô i'm byô am bydd
Lliô lloer pan ddôyre bre a broydd
Llaryaidd a lluniaidd er llonydd riain
Lluniais arôyrain coelfain celfydd
Llyôiaôdr ameraôdr môr a grôydd
Llyôied ail Elen i leôenydd
Lle mae didlaôd ffaôd a ffydd ymgaru
Rhông llu ni ddarfu ac ni dderfydd
Un ni dderfydd iawn digerydd ion di-
garedd
Ener gôyrthau a thri gorau a thrugaredd
Enô gogoniant a gar foliant a gorfoledd
Araf riain enaid firain enid faôredd
Eirian gangu a ddug Iesu o ddigasedd
Oedd ardderchaôg a hael enôaôg a haul
Wynedd
Oedd urddedig a hoen gôenig a henô
gôynnedd
Oedd urddas blaid a ry enaid i rianedd
A'm rhoes ganôaith gôin-ne glôys faith
gôin a glasfedd
A'm rhoes edmyg a phob rhyfyg a phob
rheufedd
A roes i fyrdd ac aur a gôyrdd ac eiry ei
gôedd
A wnaeth boddiant aelaô ariant i laôer-
edd
O feôn ysgrin a main gerôin y mae'n
gorôedd
Llathrferch Fadaôg llun balch fynaôg
llin beilch fonedd
Llôyr oleu-ne llary drem dôyre lloerdrym
dired
Llithr o'i darfod llesain hynod llif an-
hunedd
Aeth Gôenhôyfar i gaen daear o gôyn
dyedd
Eigr fun anian o gaôdd gruddfan a gudd
graddfedd

Ynghor crefydd ei llun deddydd neud
 Llandudgedd
 O gyfyngdôr angau dreisôr yng adrossedd
 Y mae rhiaid yn ei harfain yn ei heur-
 bedd
 Yn enô cyfaôn yn ei hirdaôn yn ei
 harddedd
 Yn rheiniael yn rhagorael yn nhrugar-
 edd
 Yn rhôy gariad ein naf genêlad yn nef
 ôinêledd
 Gwledig urddedig air ddiwyll glaerdwf
 Eglurder eiry ystôyll
 Cymman y gellir cymmôyll
 Cymmhendaed ei ffaed a'i phôyll
 Mygr bôyllaeg fynag fanon gann hoyô-
 fun
 Wenhôyfar rudd ffion
 Maôr doeth dial gôfalon
 Marô gôraig ofynaig o Fôn

AWDL I FEFANWY FECHAN O GASTELL DINAS BRAN.

O L. E. D.

NEUD wyf ddihynwyf hoen Creirwy hoyw-
 A'm hudodd fal Garwy [ged
 O fan o'r byd rhwymgydd rhwy
 O fynor gaer Fefanwy

Trymmaf yw cariad tramwy hoen eur-nef
 Hwn arnaf dy facwy
 Dy far feinwar Fyfanwy
 Ar a'th gar ni bu far fwy

Gofyn ni allaf namyn gotwy cûr
 Dug¹ mewn cariad fwy fwy
 Fynawg eirian Fefanwy
 Fuchudd ael tûn hael fyw'n hwy

Eurais wawdd ddiawl ddadl rhwy eglur-
 llwybr
 I glaerllun Myfanwy
 Euraf i haul amaerwy
 Er ei mwyn o eiriau mwy

Nid hawdd ardeml cawdd ardwyaadneubo
 Adnabod Myfanwy
 Hoen a'th gar afar ofwy
 Hoed brwyn i'r ddwyn yr a'r ddwy²

¹ Dyn.—Ll. E. E.² Darnau y ddwy englyn raglaenawl a wnant un yn
 Ll. E. E. fal hys:—

Eurais wawdd ddiawl ddadl rwy adneubo
 Adnabod Myfanwy
 Poen ath gar afar ofwy
 Poen brwyn ei ryddwyn i ddwy.

Gorwydd cyrch ebrwydd ceirch ebran addas
 Dwg dristwas dig drystan
 Llwrw buost farch llary buan
 Lle arlloes fre eurllys Frân

Gwnnbeunydd herwydd herw amcan ddilyd
 Ddelw berw Caswennan
 Golwg deddf amlwg diddan
 Gwelw freichfras brenhinblas Brân

Gyrrais a llidiais farch bron llydan hoyw
 Er hoen blodau firian
 Gyrrawdd¹ ofal i'r Alban
 Garhir braisg ucheldir Brân

Lluniais wawd ddefawd ddifan traul ofer
 Nid trwy lafur bychan
 Lliw eiry cymmar² pen Aran
 Lloer bryd lwyys fryd o llys Frân

Mirein wawr drefawr drofa³ brad i'm dwyn
 Gwarandaw fy nghwyn frwyn freuddwyd-
 iad

Mau glwyfa mawr-nwyf murniad hunoheb⁴
 Gwrtheb teg ateb tu ag attad
 Mi dy fardd digardd dygn gystuddiad Rhun
 Gyfun laes wanllun wrth⁵ llys winllad
 Mynnudd wyf draethu heb druthiad na
 gwyd

Wrthyd haul gymryd gamre wastad
 Mynud hoyw fun loyw oleuad gwledydd
 Glodrydd gain gynnydd nid gan gennad
 Maïnt anhun hael-fun hwyf-fad em cyfoeth
 Ddoeth fain oleugoeth fy nau lygad
 Medron hoen goroen wyf⁶ digarad was
 Heb ras mau drachas o'm edrychiad
 Magwyr myr wydr hydr hydreiddiad lwyse
 Mygr wedd haul fore eurne arnad
 Megais llwyg gludais llawer gwlad yn ddwys
 Dy glod lwyys cynnwys pob atceiniad⁷
 Mal hy oedd ymy am wyl gariad graen
 Myfanwy hoen blaen eiry gaen gawad
 Meddwl serchawl hawl liw tonn hwyliad
 welw

Arddelw dygn elw⁸ heb dy gynheilid
 Modd trist ni wnaeth Crist croesdeg⁹
 nerthiad llwyr

Wanwyr o'i synwyr drwy lud synniad¹⁰
 Murn boeni a mi o'm anynad hawl
 Serchawl eneidawl un fynediad
 Mul y bwriais trais tros ddirnad Duw
 gwyn

Tremmyn ar ddillyn porphor ddillad
 Megis ti ferch rhi rhoddiad gymyredd

¹ Gyrrawd.—Ll. E. E.⁶ Nid.—Ll. E. E.² Cynnar.—Ll. E. E.⁷ Dateiniad.—Ll. E. E.³ Dra fo.—Ll. E. E.⁸ Dygynnelw.—Ll. E. E.⁴ Huno heb.—Ll. E. E.⁹ Im gwnaeth Crist croes-⁵ P'th.—Ll. E. E.

dog.—Ll. E. E.

¹⁰ Senniad.—Ll. E. E.

Mwyfwy anrhydedd wledd wledychiad
Marw na byw nwyf glyw gloyw luniad
cynghaws

Hoednaws nid anrhaws i'm am danad
Meddwl ofeiliant baint braidd o'm gad
llesmair

I gael yr eilgair wrth offeiriad
Masw imi brofi brif draethiad a wnawn
Lle ni'm rhoddi iawn ne gwawn na gwad
Mesur cawdd anawdd i ynad eglur
Adrodd fy nolur ddwysgur ddysgiad
Modd nad gwiw fy lliw¹ lleuad rhianedd
Na'm gwedd hud garedd gan² hoed girad
Meinir nith³ berthir gwn borthiad poenau
Yn nen hoen blodau blawd ysbaddad
Medraist aur delaist er adeilad gwawd
Ym nychedawd ddifrawd ddyfrys golliad
Meddylia o'th ra a'th rad i'th brydydd
Talu y cerydd Duw dofydd dad
Meddiannus Ddeus ddyad ffyddlonder
Ner dreisgwyn bryder droi gain brydiad⁴
Brydydd wyf tros glwyf trais glud hoen
gwaneg

Iaith laesdeg ith lwydsud
Fynawg riain fain funud
Fun arlludd hun eirlwydd hud
Ym neud glud dy hud hydr riain wanlleddf
O'r wenllys ger din-brain
Aml yw gwawd gynnefawd gain
O'm araith i'th dwf mirain

HWYEL AP EINGION LYGLIW AI CANT.⁵

LLYWELYN GOCH AP MEURIG HEN I HOPCYN AP THOMAS.

O L. E. D.

GOGYFARCHAF naf ini a rodded
Yn llaw egored weisged wisgi
Gwawr ystrad diwad Tywi o'i dechrau
Gwrdd foesau llachau yn ein llochi
Goroff gadr baladr Beli am osgryn
Gwellyniawg Hopcyn waywryn wiwri
Llin Domas ddifas llawen ddofi cler
Llin Einiawn ener llew un ynni
Nid rhaid i eirchiaid erchi im canllaw
Ei law o'r eiddaw a wŷr roddi
Gwyrdd-las o'r dinas daioni gofeu
Gwin a phiolau gwynn a phali
Eryr glewddewr iawn arglwyddi gydfaeth
Uwch goror hoywdraeth awch gwrhydri
Eofn llwyr y gwyf egori hyd frawd
A ddywawd praffawd y proffwydi

¹ Gwiw lliw.—Ll. E. E.

² Nam.—Ll. E. E.

³ Neu, neuth.

⁴ Edrych ai ewythr i Ruffadd Llwyd ap Dd' ap Ein-
ion lygliw oedd yr Hywel yma.—Dr. DAVIES.

⁵ Nid yw y ddau fan rhag-
vlaenawl yn Ll. E. E.

Nid rhyfeddwael cael celi a'i berthwnaeth
O gampau luniath gwynp haelioni
Diodydd ynn rhydd ein rhi Rydderchnaw
O faril gynghaws rhydraws Rhodri
Hwyliaf addetaf o Ddyfi ardal
Trwy ochel pennial tryfal trefi
Dyrrais¹ goethynt dros Gothi ddulas
I Fedyfnych blâs heb fod ofni
Trwy lychwr at ŵr ni ad torri ffydd
A thraw i'w geirydd² ni thry gwyrri
Hebawg goludawg galedi wrthryn
Hopcyn goreu ynn gŵr ei eni
Lle mae draw iddaw drwy weddi ffaglawr
Croesdai neuaddawr Crist iw nodd
A lliaws draul mēdd a llestri ariant
A hir ogoniant a hwyr gyni
Gwyr a gwbl hygyrch i Gaer Gybi sant
A he yd fwyniant hyd Efenni
Gwawr gwhyr hoyw lawr ger heli amrwyf
Glywed ei fawr rwyf iw glodfori
Gael gorhoff einioes Gilgwri fwyaleh
Falch ym eryrwaleh uwch mawr erwi
A diwedd hywledd yn holi a wnair
Un gredadun grair uthr air a thri
Tri ac un tro ym gun gael
I luniaw cerdd aelaw wyl
Wrth ei rym wiw Arthur ail
I eryr Gwhyr gwiw hael
Haelach no neb or hoyw-lu
Heiliawdd ym win uwch heli
Hwn a ordyfnawdd hynny
Hopcyn gyttyn lygeittu
Llygatgall diball debyg
Lle mae gair oth nawdd grair grôg
Llew durwayw llyw diorwag
Llywy rydd-dal llaryeidd-deg
Leg yw oronlyw ar alarch unlliw
Wahen-lliw palfrei-farch
A hael megis mael am arch
Ac ufudd fy ngogyfarch
Gogyfarchaf naf &c.

LLYWELYN GOCH I LYWELYN FYCHAN AC I RYDDERCH EI FRAWD.

O L. E. D.

HENYNT o le ni hunir
Heol y glyn hail y glêr
Hedd hawdd ddiommedd ammor
Hirdda fawl heirdd ddau filwr
Milwriaidd gorph mal Urien
Mygr Rydderch gaethferch goethson
Meinlew ail mwyn Lywelyn
Meddgell difachell fychan

¹ Neu, dieres.

² Neu, geurydd.

Bychan yw fy rhan o'r rhad a'r echwyn

A'r uchel ysgarlad

Hyd pan ddycco cyffro cad

Duw o Loegr ein dau lygad

Llygad ei hael wlad yw hwn

Llaryaidd Rydderch luniaidd lom

Ail llygad y winwlad wenn

Yw fy llawlyw Llywelyn

Llywelyn uwch y glyn glwys

Rydderch gwrferch hygarfoes

Deuwr yn arwain dwyaes

Dau gyfaillt deg a gefais

Cefais iawn redais yn wiroadu gwin

Yn gaened yn dlysau

Yn rhuddion feirch yn rheiddiau

Yn ra ran o dda y ddau

Dau o gennadau gwynnion ydynt dir
caeth

Loegr a eth boed ffraeth ffrwythynt

Diwasaid yngherdd ym dewissynt

Dewisaw gwiw ddyn dwys y gwyddynt

Rhieddawg farchawg a gyferchynt

Rhuthr milwraidd fraisg mawr-waisg mor-
wynt

Rhydderch wrth hir-ferch ddigynghor-
fynt

Rhi deutu Aeron ein rhaid yttynt

Rhwydd rhag Llywelyn fo hyn o hynt

Fychan ddiymgel echel uchynt

Rhai o drumydd Lloegr bob rhyw drem-
ynt

Rhoed y ffawd i hwn rhydiau a phynt

Gosyml y barnai er a geisynt

Rhai a'i gommeddai gemmau oeddynt

Gwerin gynnefin gwin a yfynt

Gwŷr drythyll eu byd gwir a draethynt

Braisg eu cyrph a gwaig gwedi y gwisg-
ynt

Brenhinedd y serch byrr iawn hunynt

Breiniau negesau a ddangosynt

A gwin y brenhin a obrynynt

Y nifer o glêr a eglurynt

Awen yn llawen iawn y llywynt

I dlodion ddynion a eiddunynt

Gael eu lles gan hael llaes gynhelynt

Deallu barddlyfr da a ellynt

Dillynion cysson ni'm atCESSYNT

Dechreu a chanawl hawl a holynt

Na diwedd cyfraith nid edewynt

Rhwydd bererinion rhudd a brynynt

Meirch ar ol dwysgeirch wedi dysgynt

Arfau o'r gorau aer a gurynt

Gwyrdd a rhudd-aur coeth gwrdd y rhodd-
ynt

Pybyr Lywelyn hyn a honynt

Pabl Rydderch loyw serch ni'n dilyssynt

Par Iessu fab Mair rhag pyr ryssynt

Pob un o honun i'r lle yr henynt

Henynt o le ni hunir &c.

I LYWELYN FYCHAN AP LL'N. ABAD YSTRADFFLUR.

LLYWELYN GOCH AP MEURIG HEN AI CANT.
O L. E. D.

CREDAF ytt Iesu fab y croy6-dad
Crea6dr hael lly6ia6dr haul a lleuad
Credadun nef gun naf ac ynad
Crair o ddilys Fair ddeules f6riad
Can6aith ragoriaith pob rhyw gariad
Cynnorth6yaist fi geli gwyliad
A'r a6r hou etton Du6 ren attad
Rhed6n o'r di6edd ith 6lêdd ath 6lad
Y nerthaist fyfy megis neirthiad
Am argl6ydd-ly6 ym a mur g6ledd6lad
Am 6r eresdrefn a'm 6a6r Ystrad
Fflur ai phennadur a'i modir mad
Lly6elyn 6i6barch lluniaidd Abad
Fychan g6r difan gar6y dyfiad
Llin lly6 cynnefin lle6 cynnifiad
Lly6elyn arall ded6yddgall dad
Heiliaist ddofydd g6ynn h6yl bryn a brad
Haint a'i arwyddion hynt da roddiad
Anobaith fuam am ia6n Abad
A'th nerth a'n diffyrth a'th 6yrth 6yrthiad
Cly6ed a 6naethost dodd destuniad
Fy llef qyd y nef ehud nofiad
Ac estyn hoedl heb gus dyniad
Ym llayaidd obaith lla6-rodd Abad

AWDL I DDUW.

GRUFFUDD AP YR YNAD COCH AI CANT.

Duw sul un hyder gwn y ganed
Mab Duw—ag i doeth i'n gwared
Braint y saint ar y seithfed
Bedydd a chrefydd a chred
Duw Llun naf gwiwlun aber gleu lles
Llys Uffern a orfu
O'r dydd y codes Iessu
O farw yn fyw da farn fu
Duw mawrth coeth¹ ydoedd wr diwael
yngaillt
Yngwydd pobl yr Israel
Yn un Duw Tad iw adael
Yn dri Cun drugarog hael
Duw Mercher archer arch adreg o'r nef
Pan ddaeth nâf aur anreg
Gwnaeth Duw bob dwyfol oddeg
I gwnaethpwyd brad y tad teg
Duw Iau mab da rad diwradwydd da lw
I dylawd yn ebrwydd
Gwir wared Ior reged rwydd
Gwawr eurglod yn gwir Arglwydd
Duw Gwener pryder pryd egwan Sawd
wyr

¹ Neu, coedd.

Gwnaeth Suddas a chusan
 Diau gwnaid gloyw enaid glau
 Dihenydd Duw ei hunan
 Duw Sadwrn wiw dwrn o ddihenydd hael
 I helaeth drugaredd
 A dywed yn y diwedd
 At yn tad iw wlad ai wledd

I wledd annherfynawl Ior
 Y sydd uwchlau haul a ser
 A ddarparawdd rhag cawdd cur
 Duw i holl ddynion daear
 A byt deg a bywyd hir
 A gawn o charwn y gwr

Y gwr a rannodd ini i reiniau
 Ar dafawd gwarawd a phob geiriau
 A'n erëodd o bridd a phrif Sugnau
 A'n prynodd ar waed ei draed ai frounau
 A'n troes ni i gyffes heb air gau
 A'n troso ni i bob trossedd gorau
 I foli 'r Drindod drwy gardodau
 I garu mab Duw er ei fyw ddoniau
 Ifoli baint y Saint ar Santessau
 I erfyn gweddi Mair er i mawr radau
 I gymmeryd penyld rhag y poenau Uffern
 Ag affaith pechodau

Gwae ddyn a dyngo oergam leau
 Gwae a ddiflas glas yr eglwysau
 Gwae ni chred mewn llen ag mewn llyfrau
 Gwae ni chretto bob peth o'r pregethau
 Gwae ni ddyldd rif prif weddïau
 Gwae a wnel balchder o gam arferau
 Gwae gynfigennus rhag petrusau
 Gwae lidiog creulon ai ddrwg ddoniau
 Gwae ddiog ni ddywaid weddïau
 Gwae gybydd ni rydd rann o'r gorau
 Gwae lwith a lithir ar Wenerau
 Gwae ef wybod ddyfod ei ddyddïau
 Gwae dwyllwr ai dwyllwaith ai gamman
 Gwae leidr ai ladrad yn y cloddïau
 Gwae a gâr y ddaear yn ry ddïau
 Gwae a dreulio'n ofer ei amserau
 Gwae a frawdwr a frawdïo gam farnau
 Gwae raglaw ai ruglon ddirwyau
 Gwae ringyll hir sefyll yn ei swyddau
 Gwae ef oni saif yn y swydd orau
 Gwae a gollo i dad ni rad riau
 Gwae a gotto i fam ai gam gwynau
 Gwae ni chyrcho ffair offerenau
 Dros y saith bechod anglod anglau
 Saith weddi'r pader arfer orau
 Pan ddoeth un mab Duw ar ol dioddau
 I ddrws porth uffern gethern gethrau
 Ar gwaed drwg annog ar y grog ai grau
 A'r Sarff aflawen a'r tan o'i enau
 Yr oedd yno yn berwi o bob perirau¹
 Saith gammil beraid o enaidïau

¹Neu, pe'riau.

A berw hyddrwg a phob yddrwrwg
 A phawb ai golwg ar ei boliau
 A chwerwyn boeth dan agennaint brwmstan
 A lle gwelw Sattan suttïwr ffyrnau
 A llyfaint lliidiog a'r tir oerfelog
 Ar nadroedd cribog oer i cribau
 A Chythrau corniog a chethrydd osclog
 A chyrn gofylllog ar i sodlau
 A phob dychymig i druanu cig
 A phob cog ffyrnig o'r coeg ffyrnau
 A phob ryw ddefawd i ddolurio enawd
 A phob cigweiniawd ai cigweiniâu²
 A phawb mewn deincryd a phawb mewn
 penyld
 A phawb mewn clefyd a phob elwyfau
 A phawd yn druan a phawb yn germain
 A phawb yn llefain nas lladd angau
 Adolwg a wnaif im dewin doethaf
 Nam gyrru i'r eithaf er i wrthïau
 Er myfyr degmain Er i wylofain
 Er i goron ddrain ai wiw gadeir
 Er a orue Mair oi mawr wrthïau
 Er lle i cyfyd haul hyd y lle i machlud haul
 Nam gatto i Gythraul er i gethrau
 Er cur i galon er Caer Apsalon
 Er gwaed i ddwyfron ai fronn freiniau
 Er i wiw arfoll er gwaed i fronn oll
 Er i bum archoll ai archollau
 Na bom gythruddgar na bom athroddgar
 Na bom anhygar erbyn angau
 Mihangel im raid a mair wen gannaid
 A fo erbyniad i'r eneidïau
 Archwn i'r Drindod drwy wir ufuddod
 Roi ini lwyr gymmod on pechodau
 A pherfffaith fuchedd a phurlan ddiwedd
 A chwbl drugaredd o'n camweddau
 A chael goddiwes cyffredin hanes
 Cymmuna a chyffes a lles llyfrau

Llyfrau llaswyrâu yn n sâl
 Llwyrr obaith heb araith bôl
 CREDU a charu pob chwyl
 Crist creawdr ymerawdr mil
 Mab mair o bumgair heb gel
 Y Sant a aned Duw Sul

HYWEL YSTORYN AI CANT I ADDAF EURYCH.

O L. E. D.

CYFARCHAF i'm naf nefaôl oesdrig hwyl
 Hael frenin gôyrennig
 Cyfran ran rinôedd gotholig
 Cyfarf arf eurôa'r arbennig [gardd
 Cyfaôn arglôydd rhôydd rhôymedig breidd-
 O bruddgerdd enôedig

²Neu, cigwenau.

I Addaf addail g6y6edig
 Adda6d na6d ne6yn heb ddiffig
 Addysg mysg ymysg6fl ffyrnig
 Addurn murn ym marn crogedig
 Addoed gynfyl ch6yl ch6aledig
 Y bydd buddel6 t6n cylestrig
 Eurych brych breich-gul llosgedig
 Afr6ydd s6ydd y sydd anel6ig
 Afraid naid nidyr gerdd r6ystredig
 Afr-f6ch tr6ch trach6ybl rhostiedig
 Efrydd dall cybydd ceibr prynig
 Rh6yll grin rull gry6 cledr ysgyrnig
 Car an6ar en6ir tridyblig
 Ca6r trilla6r trall6ng rheibiedig
 Corf breith-lorf brith-leidr g6en6ynig
 Cyrf anffyrf anffa6d cad6edig
 Cyrffyll hyll ch6edryll ch6ydrefr pennig
 meirch

March glerm6nt bremienig
 Ch6er6lys flys heb flas de6isig
 Ch6yrn esgyrn esgyll lli6iedig
 Ch6efris mis mysseing diennig
 Ch6er6 draber6 o'i drabudr sefnig
 Ch6are nid dyre teir6 p6yedig pla

Plant Addaf gryniedig
 Llys dyfrys difra6d heiriedig
 Lles armes ermain anodrig
 Ll6s myn6s menestr annheilig
 Llestrau llau ch6aennau ch6ein-wig
 Lleisgl6r yn nhymma6r annhymmig frys-
 6lydd

Heb fras6ledd Nadolig
 Ll6ybr cyfl6ybr cyfle dif6ydg
 Ll6r6 pasgiad nid pesgych seisnig
 Lloriaid rhaid rheidusion debig
 Llyngler ser sarphod b6ytteig
 Llyngaid rheidysiaid rh6d yssig rheithgun

Rhythg6n cynnefodig
 Lle diflan calan calennig
 Lle diflith difl6ng godroig
 Lle difloedd difla6dd enderig
 Lle diflas teulu6as talmig
 Lle direufedd g6edd goddedig h6ngyr na6s

Heb henga6s heb hengig
 Lle llafar glas adar gloesig
 Llefain brain branes fediedig
 Lle rhy6an garan wyl gurig
 Lle rhe6ydd haul ma6rth ddydd marthig
 Lle rhe6ydd cethlydd cathl-ddig herythlom
 Hiraethla6n ddif6ydg

Lle y g6nair dadlau i'r dryd6 llud6 lletto-
 llig

Lle bydd uchelydd ar ychydig
 Lle mae tylleuan g6rach fegr-6an fig
 Ll6ythen anlla6en yn y lle6ig
 Lle ar di6an6e ar dy6ynnig bod

Bed myn tla6d sychedig
 Lle anhardd lle anaml selsig
 Lle anhoy6 lle anosgeiddig

Lle aela6 eil6ydd pellennig
 Lle dile dila6ch adfydig
 Lle dioluda6g dioledig noeth
 Nyth h6nggyrdla6d rynniedig
 Lle dine dyna6l flotteig
 Lle dena6l dynion hirbrydig
 Lle dire dir6ydd adreisig
 Lle dirodd dir6ydd g6rthnysig
 Lle difenwant plant plennig Lusiffer

Llys uffern 6en6ynig
 Lle y brysir bresych wyl Badrig
 Lle y ber6ir barf y b6ch cynrig
 Lle difudd i dafa6d blysig
 Lle diffaith lle diffoddedig
 Lle difra6d rh6ys6a6d rhyfig nis daliant

Noes dyl6yth trangyedig
 Lle di6en pob unben p6yllig
 Lle di6e lle di6estl mennig
 Lle diheirdd prifeirdd profedig
 Lle dyhir poenir pendefig clyttwyr¹

Clytti6r pedyll benffig
 Lle heb foes llom ar6s lleithig
 Na mynud na menestr rhestrig
 Lle heb win cynnefin ceinmig
 Na medd ymmadull gwaeddedig
 Lle heb g6rf na th6rf na thorf diyssig rygul

Rhac ne6in bob orig
 Lleas oersar6yl g6einiedig
 Er cyfle nid cyfl6yddiedig
 Ar marygyl² merydd llygredig
 A'i i fodd g6edd g6aeddann gynnhebig
 Medd6 gr6ban lloppan lleipr-frigt6ll fyrcei
 T6yll fareut ystyfnig

Lle anghryf pob pryf pryd anel6ig
 Lle anghredadun bun bengyrnig
 Lle y mae dryg eurych brych bri6edig
 Drygof dryg cynnyrch llemffyrch llymffig
 Llif daradr paladr plygeidig creifion

Llifion bri6ysson nid bro6yssidig
 Addaf grin gribin g6rbach dig
 Addaf glaf gleiriach troedig
 Addaf dincyr danc6d ch6yddedig
 O dd6f ddefna6d nid Afan fyrddig
 Addaf g6ynn anaf gwenwynig ei b6rs

Bors-lynga6l ad6ything
 Addaf leidr l6ydded pren gellig
 Addaf gr6m grymman ffugiedig
 Addaf cnâf cniffdelph pysgodig
 Addaf ddrych dallgrych ddulliedig
 Addaf rasgl t6yll-gasgl tyllgorn prynig
 lledr

Lleidr arian clippiedig
 Addaf dd6l6 ddil6r plygiedig
 Addaf bryf crinr6yf croen-ch6ysig
 Addaf hyll pebyll pobiedig
 Addaf gul galon gasgedig
 Addaf gau ni thau iaith enid frith-gyrdd
 A'i freithgerdd ddre6edig

¹Neu, clottwyr. ²Neu, marugyl.

Can ni thau garrau goriedig
 Can ni phaid tarô diriaid terrig
 Can ni myn emennydd yssig
 Ymada6 a'i ffrost ffennugl-fost ffig
 Bore oer ceilioer elo caedig cyff
 Am ben Addaf ddyff ryff rôygiedig
 Goganaf Addaf wddf gieu lleidr
 Lieidr arian careglau
 Gogul arch gogr cywarch cau
 Gaga6g craff dae6g crefflau

ENGLYN.

O L. E. D.

TRIPHETH¹ dirgel ni welir
 Tramwy maent hwy mewn tir
 Tyrfaul ac angau terfyn
 Angau dwrffing ei derfyn
 A gwynt oer ac enaid dyn

ENGLYN.

O L. E. D.

NEUADD hywel hygel hegl
 Newydd drwg neud mwg ai meigl
 Ys dor gaead nid rhad rhugl
 Os derw ys diriaid na sigl
 Ys oerffyrch anhygyrch hogl
 Ys del drwy nen ei phen ffagl
 TUDUR DDALL AI CANT.

LLYWELYN GOCH FAB MEURIG
HENI ORONWY AP TUDUR O BENMYNYDD.
O L. E. D.

LLARY wynedd llawer ynod
 Llef uchel llifaw iechyd
 Llethrawdd oth wyndir llwythrad
 Llew a gwawr llaw egored
 Egored frys lys ni laeso ei hil
 Hael foneddffawr Gymro
 Gronwy gymheniaith gryno
 Gwiwrwydd fu gwr oedd efo
 Efo hepgorus ei fudd
 I feirdd ymbiliaid o'i fodd
 Ei fod ynghyssegr-galch fêdd
 I Fon anghyflyrus fydd
 Bydd gwae a cherydd ac och irad fawr

¹Neu, pedwar.

Farwbaglur pymthengwlad
 Bu dewr nef biau ei dad
 Bydding arno baedd eiddun-gad
 Cad arynaig ced Ronwy
 Cefais o'i law draw heb drai
 Cyhafal brwyn o'i ddwyn ddoe
 Cyfluddiwyd gwen men y mae
 Y mae heb chwarae na chweiriaw ei wyr

Och wir Dduw am danaw
 Gwae fi gan drueni draw
 Gwawr Penmynydd-lawr Nudd-law
 Llaw Ronwy llyw ar Wynedd
 Llaw'n amlaen llu yn ymladd
 Llaw yn cynnal llin cannudd
 Llafn awchrym llaw fynychrodd
 Mynychrodd o'i fodd a feddais o'i aur

Awr neithwyr ni chysgais
 Mal chwedl gofal a gefais
 Marw fy iôr drud mawr fu'r drais
 Treiswyd ni am ein trysor
 Trwsiad trais ei dad Dudur
 Taer ddysgawdd terydd esgar
 Teyrn bryd twrn Beredur
 Peredur gystal parawd och gyngerth
 Rhac angen ai foloch
 Ym mol twr calch gol cylch goch
 Ym mryn aer am Ronwy och
 Och heno nawoch yn niwedd berthfyd
 Anhyfryd i'm bryd am barodedd
 Aeth gwawr a phennaeth gorhoff annedd
 myrdd
 Ym a fwriawdd gwyrdd am oferedd
 Iôn trychantref Môn amynedd ni chawn
 Iawn arial Wgawn uriel agwedd
 Arfaeth chalaeth hwyled bennadur
 Eryr fab Tudur goleuddur gledd
 Gwae fyth gwr geir-syth gwyr gorsedd ei
 wlad

Gronwy o'i ddygiad gwae rianedd
 Gwae bybyr aerwyr oerwedd eu chwarae
 Gwae a bod lle mae eu llyw ym medd
 Cymmyrth Duw i'w byrth berthedd gogon-
 Cymro dirusiant cymry drosedd [iant
 Tâd o'r cymeriad er cymmaredd iôr
 Ni bydd yn esgor baedd an osgedd
 Achwyn gwn fal brwyn brenhinedd foloch
 Och Loegr wineugoch wenwyn agwedd
 Yth ddifrawd arnam ath ddyfredd ath
 ddwg
 Ath ddihunaw drwg ath ddibinedd
 Pan ym cen am lann naw mlynedd drosodf
 Ynof ydaw cof ar deg cyfedd
 Ytty wyf anhy o fonedd a phlaidd
 Hwyl Gronwy f'enaidd hawl gwirionedd
 Gwr oedd hwn wrth dwr arth o daeredd
 glew
 Lle ym mron caer dew cyn cur diwedd
 Gwr gwrdd hydr hoed-lwybr huawlledd
 Garwy

Gronwy loyw saffwy liaws hoffedd
 A phen ei rethren aruthredd a wnaeth
 Draw a gelyniaeth drwy galanedd
 Yngheirydd Ffrengig yngharedd brwydr-
 lwybr
 Ynghammawn ewybr ynghymminedd
 Peris ym Mbaris ammhuredd riddfan
 Gwaedd yn narogan gweddwon wragedd
 Pwy ŵr ar adwy mewn parodedd dwyn
 Par cynnydd-gar cwyn gwenwyn gwnedd
 Diengis rhag cis na rhwyf casedd caith
 A phob anghyfiaith gwaith gwythlonedd
 Doeth i Fôn win doeth o fynyddedd
 Ffrainge
 Dewis ar ieuainge hoyw gainc agwedd
 Mynediad rhifiad nid rhyfedd hyd Went
 Fy ngosymmeith-rent i Gent gyntedd
 Bu alar i'w feirdd heb wyledd a'i wyr
 A llid iw frodyr a lledfrydedd
 Parchuswaith bumwaith heb ommedd a
 mwy
 Ymrhoddess Gronwy gorddwy gyrrdedd
 Pennadurwawr mawr marannedd gynnal
 Penmynydd ardal aur mál a'r mëdd
 Mab tād yspryd rhad aurhydedd rhag poen
 O'i wyl loyw orhoen i laweredd
 Mawr wnaeth i'n hiraeth yn nhaeredd
 Gollmyn
 Pan las Llywelyn ni bu hyn hedd
 Gwedi gwae fyfi am feu fedd a gwin
 Ac yngoeliaw rhin ac amgeledd
 Mau uniawn heiniau amhunedd orddwy
 Mwy mwy dug Ronwy da ger Wynedd
 Llary Wynedd &c.

LLYWELYN GOCH AP MEURIG HEN AI CANT.

I RYS AP GRUFFUDD AP EDNYFED.
O L. E. D.

HENPYCH well haelwych yn hwyl-wawd
 prydydd
 Hardd dy fedd-fardd fydd wiwrydd wir-
 awd
 Hyawdl grair purair parawd wrhydri
 Hoyw-dwr daioni hyder Dunawd
 Hael hoyw Rys diwael dywawd peir awen
 Y rhwy fyddut ben nid rhyfeddawd
 Hil coeth Rhys dur-noeth rhoes dyrnawd
 yngrhai
 Hil Ruffudd erfai windai Wyndawd
 Hyder brywysgler briw asglawd belydr
 Ael gwyar reiydr ail gwiw ryawd
 Hyrddaw tre bergaw bargawd peithynben
 A wnaeth dy gigwain cynrhain canrhawd
 Gwyn ei fyd i gyd dy giwdawd telaid

Gwyn yn Frutaniaid gweiniaid gwiwnawd
 Gwyn ei fyd feirdd byd bedw-wawd a gan-
 ant
 Gwyn ei fyd anant gwyllt ffyniant ffawd
 Gwyn ei fyd uwch rhyd ach rhawd ni
 chyrehych
 Gwyn ei fyd lle y bych Owain frych
 frawd
 Gwyn deyrn erddyryn gwenwyn orddawd
 caith
 Gwnaf i'th wiwaf waith mliaith molawd
 Gwrdd-ior llawegor llogawd ferneis-win
 Gwawr trywanawr trin Elffin eilffawd
 Gwisgaist am danad gwasgawd llurygdew
 Gwraidd afael llew Gweirydd ddefawd
 Teyrn hil cedyrn ceudawd gwyrennig
 Trum difethedig safedi sawd
 Teflaist oddiwrthyd tafawd ymwangais
 Trafn Abermarlais trillais trallawd
 Tyfir yt foliant o'm tafawd y ceir
 Nid o anghywair druthair draethawd
 Terwyn fydd dy rynn fudd drawd gelyn-
 gawdd
 Ynghymmwy anawdd ynghymminawd
 Tyrfal tiriondal trindawd i'th adu
 Tri ac Iesu tu teilyngdawd
 Tegyw dy hynt lyw hyn nid tlawd gyn-
 nydd
 Trugaredd ath fydd fraisg dydd y frawd
 Iawn frawd Rolant ffawd ffydd yw ar-
 glwydd Rys
 Eryr gloywddrem dedwydd
 Ergydwayw aer daer derydd
 Iôr du gwynn aur ynn a rydd
 Rhydd i glêr bedydd glawr byd
 Rydderch ail rwyddarch olud
 Rhi yn ein angen y rhêd
 Rhys dewr mal y rhoes ei dād
 Y tad o nef wlad oleudwng llwyddiant
 Lluddied Rys dy ostwng
 Aruthr yw dy fleidd ruth flwng
 Arddelw talm urddawl teilwng
 Teilwng di freudwng dy fryd
 Tewbar glas ti biau'r glod
 Taer yn aescalch twrn esgud
 Teyrn diwallgyrn dullgod
 Cad oresgyniad a roes gwiwnaf hael
 I heli Ffrainge ar eithaf
 Carw trin gwr o lin lanaf
 Ceinfyged Ednyfed naf
 Naf yw Rhys gwinllys a gwyrrdd
 Nerthawg erddyryn farchawg urdd
 Nid dielw lun neud hael urdd
 Nid taeawg hên neud teg hardd
 Hardd berit hoywfardd bert efaill Ger-
 aint
 Gurwr Ffrengig castell
 Hurieist glôd y frô hiriell
 Henpych wych ymp wiw-dymp well

PERYF FAB CADIFOR AI CANT I HYWEL AP YWAIN.

O L. E. D.

Es blwyddyn ydd wyf neu ddwy ith
Nith besgaf a fo mwy [besgi

Dug ym y dygn ofwy
Nim dygy — a fo hwy
Difiau i'n diau leas
Yn y penrhyn uch penrhos
Ym Mon y mew'n ei hynys
Ydd ym lleddir a lasfn glas
Dielid mab Duw dygn alaeth Hywel

Haul echel och arfaeth
Am ledrad frad freuolaeth
Efai frodyr mawr wyr anaeth
Llas arch yn y gyfarchfa¹
Llas nerth awyr eryr aerfa
Llas Hywel wyn fab Ywain
Llas gwr mirain uch morfa
Llas gyda Hywel hawl amddyfrwys
Llew llew trylew traul diffwys
Pla ple do dial dywal dwys
Plant Kedifor wyn wenwys
Lladd Brochfael wyn a gwynaf
Lladd Aearddur² an cur cof
A lladd Rhirid am llid llif
A lladd Iddon ac Addaf
Brochfael ac Iddon brodorion Hywel

A holynt gerddorion
Ry llas a llafneu rhuddion
Ar lles draig yn llys dragon
Can eddyw aerddur yn arddyfrwys far
Yn trydar dar diffwys

Ciliai rhag ei lu Loegrwys
Cadr fab Cedifor wenhwys
Am fyned Hywel hawl diachor traws

Doeth tristyd i'm cyngor
Yn naear franar fangor
Doe a dau fab Cedifor
Fy nghalon a gryn rhac erchlais y fran

Dechreu gwan dychrynais
Gwae fi pan ei harhais

Gwayw yn Hywel a welais

Bran a gre yn y gyfarthfa

Ni ddarogan ym ddim da

Bod mab brenhin gwyn Gwynedd

Yn gorwedd yn yr aerfa

AWDL A GANT GRUFFUD GRYC.

O L. E. D.

Yor nef ae chreir

Ac eury'n meir

Y gwr an med

A throet a llaw

¹ Llas arth yn y gyfarthfa. ² Neu, Aearddur.

Ac arf aelaw

A gorvoled

Gwarandaw heit

Bechaduryeit

Beich o daered

A maddeu ynn

Yn lluse dremyn

An llese drymed

An llet lyeu

An llit vrodeu

An llet vryded

An kasgyl olut

An kani ehvt

An kamwed

An gogan weith

An kyfrwysweith

An kyfryssed

An gwac valchet

Yn anwaeret

An enwired

Ti ywn llywyawdyr

An amerawdyr

Yn y mawred

Ti yw yn yor

Ti yw n tryssor

Ti aw n trossed

Ti an pryneist

Ti an ffuryfeist

Ti yw'n fyryfed

Ti ymhob pwnc

Yn ry ymwnk

Ni wyr omed

Tostyon erchyll

Ti yn nhywyll

Ti yw yn hoewed

Ti yw r goreu

Ti yngoleu

Ti yngwyled

Ti yw yn tat

An gwar ynat

An gwirioned

Ti an bendic

Ti yw n ryfic

Ti yw'n revued

Ti mab meir wenn

O Iorddonen

A vrdd wyned

Ti yw'r gwr kael

Ti yn Israel

Ti o Nasred

Yr dy gethydræd

Er dy raenwaet

Yr dy rinwed

Yr dy uawr drank

Yr dy diank

Wr di ddyed

Yr dy hoelion

Yr dy goron

Wr digared

Yr dy veddyant
 Yr dy uwynant
     Yr dy uoned
 Yr dy garyat
 Ath enw redeat
     Oth enryded
 Yr dy lendyt
 Eurdwf iechyt
     Yr dy vuched
 Yr dy ddechrev
 Yr dy ddwyweu
     Yr dy ddiwed
 Yr dy grychlam¹
 Yr dy lwysvam
     Yr dy loesved
 Erbyn arglwyd
 Yrom gwlwyd
     Yr amgeled
 Y ddaearblant
 Yrdang nwyfiant
     Yr dangneved
 Rheyt gael gan Bedyr
 Rydit hyfedyr
     Rat etiued
 Yn rwy an coryf
 Yn wyd gantoryf
     Yn rwyd gynted
 Yn rod nawoed
 Yn rif milioed
     Yn rwyf moled
 Ynghor yspryt
 Ynghof ennyt
     Ynghyvanned
 Yn raed Serubin
 Yn rhol farthin
     Yn chwyl ferthed
 Ynghaer addas
 Ynghae mawr ras
     Ynghymyrred
 Ymher gwiwfreint
 Ymher eurseint
     Ymhur orsed
 Ymherffeithgwys
 Ymharadwys
     Ymharoded

AWDL

FADAWG AP IERWERTH AP RITHID AP IERWERTH
 AP MADAWG ESGOB BANGOR BRAWD I ROTBERT
 AP IERWERTH AP RITHID O GOED Y MYNYDD.
 O L. P. P.

I.

Duw byw an rhoes llyw llen bendefig
 Dwyfawl yw'r urddawl canmawl ceinmyg
 Diafyrddwl feddwl feddig perchodau
 A lles Eneidiau llys enwedig

¹ Gythrlam.—Ll. C.

II.

Dor ag Ior Bangor cor catholig
 Dar i lu daiar car caredig
 Dogyn gymaint deufraint Dyfrig Beneur-
     awg
 Yw heulwin Fadawg hawl wynfydig

III.

Dyn dan Nef ag ef ni chaf debig
 O gwbl bwyll didwyll dadl brofedig
 O haelder Ener¹ unig ynghyfraith
 I gyfryw benrhaith Bibl-iaith Beblig

IV.

Duw gan roes einioes'n ei fenthig
 Ai gad oi ganiad gan Nadolig
 Wrth raid y Gweinaiad i gynig Alaf
 A da rhwydd adaf dy rhoddedig

V.

Gwarant gaer trefnant traw diddiffig
 Gwin eurin lwryf chwryf a chig
 A gwisgoedd miloedd moledig wledau
 I feirdd galonau fyrdd galenig

VI.

Gwynedd anrhydedd rhadau Curig
 Gwanas pob urddas eurddull Padrig
 Gwyn i fyd bod gwledig clodbwyll
 Mewn cnif didwyll cynnefodedig

VII.

Gwan oedd Lys allan man a mennig
 O'n gwlad hyd trefad tref y Mwythig
 Pan ddoeth rhwyf cyfoeth cofedig Eur
     nerth
 Hil Ierwerth gannerth hael win gynig

VIII.

Gwypm heddiw Gaer rhiw rhwyll eur-
     ddedig
 Gwin drefnblas addas addurnedig
 Gwir glod ni chelir uwch helig dyno
 Gwenfro wyr Pabo bybr Leithig

IX.

Llunias gant moliant mawl haiedig
 I Fangor rhagor rhag Celliwig
 Llys llu ai dengys dawn gaeledig gwyrdd
 Lle diwallwyd myrdd llu diwellig

X.

Lle mae Arglwydd rhwydd yn rhodd-
     edig
 Heb fynnu pallu pwyll Teoderig
 Lle deheuaf budd lle dehenig glwys
 Lle a gwin da dwys llu gwyndodig

XI.

Llyna dir an pair parabl a doig
 Hwn Madawg ddoniawg ddawn boforig

¹ Neu, yner.

Llaw Dduw am danaw ddoniawg frig¹
frongwyr
Eryr ar Glaswyr aer eglwysig

XII.

Lle mae rhaid Ceiniaid Canon fendigedig
Am Arglwydd hylwydd bael caredig
I hiroedl yw llyw Llws deithymig fawl
Mal banda gedawl bendigedig

GRONW GYRRIOG AI CANT.

GORDDODAU MERDDIN AB MORFRYN.

O L. R. D.

I.

GORDDOD bron gorvod nid hawdd gysgaf
Pan ddel maban o hil Bryton brithvyd a
wna

Gwr o vewn awr
O Loegrwys nim dawr
A llwyr ddiva
Kyfyd Bryton
Braise gowyddon
Brys di draha

Kyfyd Bryneich mawredd ynys
Y fo addaw y Saeson
Lliaws pob bron
Lees ni wedda
Kaman i boodd
Y Tir a waeddodd

Y terfyn gwaethaf
Kyfyd Prydyn y menyh henaf
A rhuddion lafneu yn rhywyllt
O'n Caerau gan nis traethaf
Ac ar ervin brain pla a welir
Bysia iw diva
Y maban o gudd
Kyffreddiwr y budd
Yr blaidd issa

Yn rhwydd y rhydd ef y rhai esgud
Mewn cnaif cymwys
Gwr ni wna ymwys
Yn y gyfraith ddwys
Ni ddysg draha
Maban o dad
Er a veiont wy ai mad
Mawr yr hoffaf
Glendid Bonedd
Gwlad holl Wynedd
A dynn ef oll ou halltued
Aillt ai casa ef ni chyd ganan
Ni chyd archan gorchwil nis gwnan
Cydfod Saesson
Gwaith anhyron

¹Neu, am danaw frig?

A derfyna
Diolchaf archaf arch ddi drahaf
Cadwr haelaf
O'r hil penna
Gwyn eu byd Bryton
Braise yw'r goron
O Dduw nefol
Cadwr cedol
Mwyn ei ganmol
Llew llaw rhuddwaith
Milwr ei waith
Maith y molaf

II.

Gorddod bron gorfod yn derfyn
Aurfinioc fydd¹ llen llwyr amofun
Maban a gad mad ail gychwyn
A gwageled

Pan gychwynned
O gylch Mwyf y Gwynvryn
Rhag twyll y gann y Saeson
Arwyddion bradoch
I Ddyn neu ddau
Y gwnant wenwynau
Ar Ansoddau
Mewn rhyw wledau
Gwedi'r moddion
Llawen fyddon
Pan ddigonont
Dysc ir Vervyn²
Weithred rhyw ddyn
Gorchwyl diraw
Gochelid rhagddaw
Rhiol dervyn
Y Rhioedd er hynn
Y Llew llafn rhudd
Gwiw vudd gwerin
Lluossawc eidiawc bid ef ar gychwyn
Mynn ef ystyr y Gaer
Ac anifer nis mynein
Ac arhöant wy Ddofydd yn gydwyr
Oessawl ef fo a gychwyn
Ac oddiar dowysenau yr oen
Y Llew llüaws³ mawr a fyynn

III.

Gorddod bron gorfod gwyr arfogion
adynn
Y gad pan ryddyfo y dydd diarbod
A lafneu rhuddion
Y llu Alltudion
A meirch amlw amryw anrhec
A marchoc pwylloc
Pell fydd ei orfod
O hil Brython
Braise ei hattebion
Llywiawd llawer oes am oeswr lluoedd
Ac yna ymladd arweddawr cad

¹Neu, vudd.²Neu, Veroyrn.³Neu, lliaws.

Difrad¹ divrec
Pwylloc eidioc irwaith dynged
I'r hwn ai gwnaeth
Drwy fawr arfaeth
Ef y gweithred
Er nerthu a rhwyddhau i'r rhwyf godded

IV.

Gorddod bron gorfod gwynnoc er trai
Llanw a thwrw a llawen fydd rhai
A lluosydd a â yn rhydd
Drwy rwyfau y Bi
Maban cadyr medrawl holi
Holion Brython
Llawen fython
Rhoddion a gaiff rhyw wr o'n iaith
Myf ai molianwn pei gwelwn ygwaith
Yfo a ddaw ar awr
I ni glodfawr Gawr
Ac a gychwyn ar awr
Yn rhydd i dramwy
Gwaed dan draed arfaeth fwy fwy.
Gwnn if ei foli
Yn llywiadur² an rhi
Pennad y llafneu rhuddwise
Rheidawl genedyl
Cadarn ei dadyl
Llawer ai derbyn
A liaws iw herbyn
Ar tiroedd ini hevaidd yn ofwynion
Yn ofni hil Dewdwr mwr³
Llawr llwyth Teifi
Lluossog enwog anodd fydd ei goddi
A llawen fydd⁴ a rhydd vydd i rwydd
roddi
Cedwid ef Creawdwr nef
Nawdd am ein pechodeu ni
Rhag angherdded
Rhag ariwared
Oessawl fo'r Bi

V.

Gorddod bron gorfod heb rwyf ddegynod
Heb luoedd a Sais draha tiriogaeth fy
gawr
Rhoddion cyfion
Cyfyd Brython
Eulun cyfraith
A lygra yn iaith
Drwy erlyn yn faith
Baath a Baath yn oes oesau
A vydd esgud y mud mynnawr
Cyfyd eilwaith
Yn llyw an Penrhaith
Taith gyinwywaw
Y tiroedd a ddychryn
A'r tiroedd a vynn
Gwaith y cynheilliwr maith

¹Neu, divrad.

²Neu, llywiadwr.

³Neu, mawr.

⁴Neu, oydd.

Ai gydymaith
Blaidh rhun rhydaith gwaith gymwyawr
Mynnu Colann
Gwlad dderogan
Yno y trigian
Yn unawr
Yn y wenwlad fawr
Yn y lle y gwnaethpwyd brâd
Yn cynheiliad
Cynal di yn oesswr
Yn enwoc wr
Creawdwr Seli
Gair o divri
Gwn ei foli
Ar mawl gorau

VI.

Gorddod bronn gorfod gweddill Brython
Eidioc rhywioc hil Rhioedd Moon
Cyfion o Gynan mwyn waith dragon
Rhywioc pwylloc pill marchogion
Ar varfaeth iddaw a llaw eilon
Deued gwared poed gwir vython
Drwy hir dynged ced cidtalon
Dyvedd gyrchant
Cyfarfod a wnant
Ceraint vyddant
Lliaws fal brain
Braisc feddyliaid
Meddan gadau
Gwlad ai gwybydd yn glau
Gwledd fawr gyson
Ywain ei henw hael y rhoddir
Y gwin yn Mhenfro
Pennaeth fydd y fo
Ac Ion ar Ddeheubarth
Ac o amgylch val traeth
Ar llywodraeth
Drwy'r tair talaith twyll ni ddelo in Iôn

VII.

Gorddod bronn gorvod gorchwyl am ei
ddyvodied
Fal ac y traethwydam Grist cynn ei weled
Darogan y daw
Brython alaw
Hylwydd dynged
Daroganwyd
Mab y Medrod
Ai fawr weithred
Credwn Iesu
Creawdwr pob llu
Yn llwyr im puched
Pan fo drutta bid trista Brython
Glutta calon golud golled
Y fo an rhydd Dofydd
Bawb ohonom yn rhydd
Ar y dydd ior da i wared
Drwy eiriol saint

Gweithred gowraint
 Coro buchedd
 Gwelir symud
 Yn oes alltud
 Aildd o'r gogledd
 Y fo addaw rhyddid
 Brython gwelid
 Gwedi ei dilid
 Gofyn tehyrned
 Yn ddiamau
 Drwy nerth blodau
 O'r Dwyrain y daw yn ddiamau
 Ddifri weithred
 Pan gyfodant
 Tir a fynnant
 Tervyn caled
 Alaw y gwelir
 Elain ar dir
 Brenhinwys gwir
 A folianned
 Pan fo y difiau¹
 Y daw ef in barn
 Prudd fydd y dydd hwnn i honni
 Ar brif galan
 Cyfodweh a gwisgweh gwisgoedd diddan
 Y fo a welir y llynges ar llongau
 A rhwyfir y rhyfel ar tan
 O gylfyddydd ai hergryd ar ai gwelon
 Yntwy ai harohan au pyrynnau
 Ceid yr lldiawe yn afrowiawc
 Y gwnant pan rwyf sathraith
 Ryw niver gwn y cwympiant
 Distrowio dyall
 Esdud a chall
 Hwyt a giliant
 Archaf iddo pennadun yn bro
 Brys yw yr amcan
 Cyfran o wlad cyffredinwyr yn rhad
 Nyni ai meddwn

VIII.

Gorddod bronn gorfod gorvinnioe myn-
 ydd mynnau
 Gorfydd rhod — gawr gan gadau
 Pendevig — yn y Dehau heb
 Wahoddion i dir Brython brith vyddiau
 Rhyfel a vydd
 Ag ymwan g—
 A gorvod a wnau dau
 O blant alldud
 Drwy gymry glud
 Drud feddyliu
 Collir trydydd waith nim dorpydd
 Diriaid fydd Beirdd caith alldudydd
 Heb dynggefedd drwy waith cochwedd
 Caswaith y llu
 Ar y pydwerydd a lywia'r elfydd
 Byrr yw'r cynnydd

¹Neu, difan.

Baar o bobtu
 Heb fawr alaeth
 Oi frodyr maeth
 Maith gychwynud
 Rhyddid caffan
 Gwlad a gadwan
 Drwy weithred llann
 Lluoedd grynnu
 Caffont wynvyd
 Drwy union fryd
 A phawb i gyd
 A a yn gyfion
 Addnef meel a gwenith
 A gw lith a dyfredd
 A rydd Dofydd
 Creawdr elvydd
 Ai law i'n bro gyda rhydit
 Cyfraith cyfartal ddylit
 Cyfion eiste am airtangnef a thangnefedd
 A rhyddid a gwared gwedd moliannu

IX.

Gorddod bronn gorvod galed a vydd
 Ac am Loegrwys rhyd rhywin golled
 A gorddwy tynged
 A Saeson mewn gloes heb nos wared
 A chyfion ar y Brython a chysondeb
 Ac o eisiau 'r Ganon cannoch glywed
 Heb leen heb lyfrau
 Heb lwyrfawr weithredoedd
 Heb fenych mewn llann
 Gorchwyl gwul im barn gwnn nam
 puched
 Heb ydeiladau
 Nac anneddau
 Annoeth olwc drwy fawr — —
 Y bobloedd heb wynvyd¹ — —
 Ffyse gynired
 Heb na rhoddion na — —
 Mawr yw'r golled
 Gwagedd a merched — — —
 Ddim ac na ddadtodweh
 Canys chwydchi a welweh — —
 Yw'r dynged
 Anrhyfeddod traethaf rhagod
 Rhag eich² gweith
 Pan ddelo yr tan
 Rhwng y teir ban
 Pethau enbyd
 Arwyddion Celi
 Gwn o ddivri
 A dangossir
 Yn oes maban
 Y mynnir cyfran
 O'r cyfarwyddydd
 Ac y fo a ddengys yn neer
 Ei arwydd yn y seer
 Gwener goched

¹Neu, myr. ²Neu, oych.

Ymswrn am draul
 Amlwioc ydd yr haul
 A rhyvel mawr luoedd
 A mawr ludded
 Ffrwythlon daiar
 Marfol adar
 Ymhob cyfor
 Cyfion rhodded
 Pyscod mewn llif a leinw
 Pawb a wna arllwyf
 I lwy'r weled
 Archwn in tad nefawl ei rad
 O rodd deilwng gadw Brython
 Rhag afwyddon a brad Saeson
 Yn oes y iaith oi gwaith nim dawr

MYRDDIN AP MORFRYN AI CANT.
 DIWEDD Y GORDDODEU.

ENGLYNION.

O L. P. P.

GwYNT tan awyr llwyr llawr daearfa
 mwyn
 Gwnaeth un Mab Maria
 Lleuad dwfr heul ni threula
 Gwyllt gwar gwell gwydd nos dydd da
 Rhybychan Grist loywlau lyw
 Dros gur hoelion loesion liw
 A brath bronngnaif a glaif glew
 Ner eurdodoeth a wneir erddaw
 Erddaw y dylem ddrem ddrud
 Oddef Mab Duw a Wyddiad
 Efe an prynawdd nawdd nod
 O uffern rew fignwern rwd
 Ac an gwnaeth ffraeth ffrwythlawnged
 O gaith yn rhyddion i gyd
 I gyd bobl y byd anwybodus ym
 Am na charwn Iesus
 A theg urddas y Grassus
 A Thad aur Myrr a Thus

GRUFFUDD AP MAREDUDD AI CANT.

DAFYDD Y COET A GANT YR ODLAU HYNN.

O L. P. P.

MYNAWG gwareddawg y gwiw raddeu
 Mwynawl hawl nefawl cefir mawl mau
 Modd rhodd rhen awen awydd gwyrthau
 Maint baint gwyrrh y saint seilm y
 graddeu [lau
 Mawr gwawr fab gwyr Fair Grair Careg-
 Yt ydd addolaf ti Udd delwau
 Aur fyngloywner wyt ar fyngliniau

Om pedeiriaith ddysc am paderau
 Am Cuwrdd seilmawl am cerdd salmau
 Am fy rhi geli golofn rheidiau
 Ath fawl heb ddim tawl talm gerdd odleu
 Yt i cyfarchaf deuaif diheu
 Ddihagr f'Arglwydd Grist o ddehau
 Ti a wnaeth fy Nhad bob had iw hau
 Ti a wnaeth yn ffraeth yr holl ffrwythau
 A môr a daear mwy ardwyau
 Hofflawn hoywdeg wyrth a phlanedau
 Gadr Iesu wiwgnawd gyda'r sygnau
 Arglwydd pendefig rhyfyg rhifieu
 Arglwydd cyfiawn iawn ddawn dynionau
 Arglwydd Dduw culwydd rwydd ei reidd-
 ieu

Arglwydd a Dofydd cynnydd cannau
 Arglwydd nef a llawr gwawr y gwyrthau
 Arglwydd dad mad rhad cariad corau
 Arglwydd llawen ren llen a llyfrau
 Dyro im Arglwydd rhag arwydd gau
 Cynnar yngyrth loes cynn yr Angau
 Cyffes a chymmun gyfun gosieu
 Oth nawdd rhag uffern billwern bylleu
 Er dy goron ddrain wr da gorau
 Wirdeg Athro nef er dy gethrau
 Mawr diwael eddyl er dy wleddeu
 Er deiliadaeth nef er dy lydwau
 Eurdal ydwynt haul er dy aelodau
 Er dy fyssedd heird d er dy foeseu
 Er dy enwinedd lathr wr diwinau
 Er dy olwg Crist er dy aeliau
 Er dy aelaw saint er dy wylieu
 Er dy eiliw teg er dy oleu
 Er dy wyneb gloyw er dy enau
 Er dy hoelion dur er dy heiliau
 Er dy ddigrif nef er dy ddagreu
 Er dy ing alar er dy engylau
 A gwaed dy galon hygron donn dau
 Fyngwyth rydaer gam fyngweithredau
 Am gwyll aruthr lid am gwall eirian
 Am eiddilwch oll am meddyliu
 Trwy iawndud meddiant Trindawt maddeu
 Cadarnenn syrr em gwyr am gylch om
 drygeu

Draig rhag aml bechawdfylch
 Cerdd gennyfi ai diyloch
 Cof nawdd y Drindawd im Cylch
 Ith wenwlad wirdad eurdo gras disglair
 Grist oesglod lathr loywfro
 Ener gyda thi yno
 Fynad henn fy enaid bo
 By gyfyngaf Naf nefawl fryd gain Dduw
 Fo gan ddyn anhyfryd
 Ehangangaf sydd beuffydd byd
 O gynnull Iesu gennyd
 Gennyd ri Celi culwydd cywir mawr
 Amerawdr mor a thir
 Caffwyf nef lle tangnefir
 Drwy nerth gair y wyrtyf air wir

Wir...glod cred wared dy arwydd arnaf
 Awyrnenn rhag trancwydd
 Erglyw fi Rhen Geli rhwydd
 Eurgledd nef a byd Arglwydd
 Arglwydd Iesu Grist Arglwydd Asia mawr
 Arglwydd mur Affrica
 Arglwydd rhwydd rhodd Europa
 Arglwydd buddwedd hylwydd ba
 Arglwydd eglur Dduw Arglwydd Agla
 naf
 Arglwydd nef a therra
 Arglwydd Ri fab Maria
 Trugaredd a diwedd da

Trindawd gwawd gwalch fyngharw tra-
 falech fynghartrefiaidr
 Tro im rad mad trwy hoyw gariad gair
 rybuddiaidr
 Trafn gwyrrh hoywryw tra bwyf yn fyw
 fy llyw llywiaidr
 Teg wyt Geli traws haelioni rhi rhagor-
 iawdr
 Trysor moliant trasyw ffynniant ffawd ar-
 weddiaidr
 Trossaist wyrth nyrth trasyth eurbyrrh
 borth oleuawdr
 Trai bai bumoes ath wnaeth garwloes ar
 gros grogiaidr
 Er ein prynu eurwyrth feddu fudd wared-
 iawdr
 O wart Uffern dduhagr fignwern gethern
 & gaethawdr
 Wyt un a thri ein Harglwydd ni nef gyn-
 haliawdr
 Car Brydydd rhwydd ai hael arwydd o hil
 arawdr
 Gwnaethost for Tawch a thir ffrwythlawch
 awch uchelyawdr
 A gwellt a gwydd a chred a ffydd ffyrr
 gynghoriaidr
 A gwyllt a dof a gwir hoywgof hygadr
 ddyscawdr
 Ar holl ffrwytheu ar holl radeu raid war-
 ediaidr
 Er dy gethrau ath aml wyrthau wyrth ed-
 rychiaidr
 Naad fi yn drist mewn uffern gist hael
 Grist Greawdr

Crist Greawdr llywiaidr llawer
 Creulyd geli gwiwri gwyr
 Crair nef ddigae a daear
 Craff yth folaf teccaf twr
 Cryf Arglwydd gwaranrwydd gwir
 Hoyw gloyw hynod fawrglod fur
 Credaf yd iawn hyfryd Ior
 Hyfryd Ior wyd Bor balch
 Hoyw fraise babl di barabl fwlech
 Eu cur mawr dy fronm fawr folch

Rho dy nawdd nid cawdd im cyleh
 Dy nerth Iesu cu yw'n coel
 Dy nawdd gwn nad cawdd y cael
 Naf nef eurwlad ddiadfaid
 Na wrthod fi Geli gwyl
 Celi gwyl annwyl ennyd
 Cael im rym rann oth gariad
 Cwlm cwbl synwyr heb lwyrr lid
 Coel da glwys nid cul dy glod
 Calongur fuost cost eed
 Er prynu pumoes loes lud

I DDUW LLYWELYN GOCH AP MEURIG HEN AI CANT.

O L. P. P.

ACHUBAF Du6 naf diamnofydd
 Dy na6dd oth gyfarch rybarch rebydd
 Uchel yn a6yr dy tag6yrydd
 Iechyd meir6 a by6 lly6 lla6enydd
 Brenhin a de6in pob rhy6 dy6ydd
 Crea6dr ymmera6dr crair ma6r ded6ydd
 Ysbyrd gloy6fryd glan darian derydd
 Tad da6n aunogiad mab dinegydd
 Pan lithrddel rhyfel rh6yf mer6erydd
 Or tra lla6s bobl ar tri lluydd
 Ar lethr Olifer funer fynydd
 Engylion 6erin dy fyddin fydd
 G6naethan ddadl cynnel6 gydar cel6ydd
 G6naethost for reydr hoen g6ydr a g6ydd
 G6naethum ddifflais drais dros dygerydd
 G6naethost nef a lla6r drama6r drumydd
 G6naethum ddifra6d nef a g6yr Crefydd
 G6naethost gelydddyd byd a bedydd
 G6naethum latteiaeth barn fedd6gaeth
 fydd
 G6naethost dd6fr a than glan a glennydd
 G6naethum i gy6ir 6ir 6arad6ydd
 G6naethost hagr a theg ofeg ufudd
 G6naethum ar draetha6d geu6a6d gy6ydd
 Lleucu yn eilfar lli6 caen elfydd
 G6naethum odineb nag ednebydd
 G6naethost lynn Ebron ai afonydd
 Cyffessaf 6rthyd byd 6ybedydd
 Cammau a 6naethum cymmen ieithydd
 G6rolgadr 6aladr digy6ilydd
 Goruchel bylgain ag a6r ech6ydd
 Torrais ogradeu bannau beunydd
 Taeredd a ddyscais hydrau hoedrydd
 Torrais y dengair ffurfaidd grair ffydd
 Deddf eurior dileddf ei ardelydd
 Torraist g6eryaist hil g6i6 rihydd
 Truma6gfedd daear loy6ar ly6ydd
 T6r dior6agiaith perffaith parffydd
 Torraist byrrh uffern g6lyb fign6ern
 g6lydd

Er dy goron ddrain er dy gerydd
 Er dy gariad cly6 ly6 fy eile6ydd
 Er dy gethra6l draed ar rhudd6aed rhydd
 Er dy gl6yf ofal ar glaif efydd
 Er dy l6yr6ir far6 ar dy elor6ydd
 Ar tradoeth gyfod y pryd trydydd
 Erbyn fy mar6a6l ddi6edda6l ddydd
 Eurdad digronniad dy gerennydd

Am rhoddes hoy6les haul a luna
 Am rhodd6y obr6y Ebrea fa6redd
 Am rho trugaredd a di6edd da Amen
 Diwedd glan a ede6is
 Dibenn rh6ydd da bann rhoddes
 Ynnof Du6 o nef Deus

AWDL SANTAIDD AM DDIWEDD DYN AI GORPH.

O L. P. P.

I DDUW IORWERTH AP Y CYRRIOG AI CANT.

O L. P. P.

BRENIN gorlle6in g6r a'n lly6ia
 Broydd a gorthir brig tir terra
 Breinia6l nen d6yfa6l na'n difa erom
 Oni benytiom ia6nboen et6a
 Breisgior dor d6yrain cein amcana
 Br6ysgedd ala6edd ynn na li6ia
 Brycheu eneidiau Ion oeda cy6yd
 Bryd pa6b ai g6rthyd ai g6arthaa
 Beirniad byd ein Tad cofiad cyfa
 Barnia6dr ammera6dr meir6 obeithfa
 Bernych pan rennych 6yr Anna arnam
 Y cam ry6naetham na rynoetha
 Barn drugar ein car cor le6ychfa
 Oedd raid i 6einiaid ar ddi6annfa
 Berny y ceffy coffa er gallu
 I ddial Iesu na ddiyssa
 Br6ysc ofalon dall ein g6allygfa
 B6r6 dyse in myse yrfyd crynfa
 B6r6 fendith in plith pletha dd6yolder
 Ner na rysommer rhai sy yma
 Buriaf i 6eddi ym a 6edda
 Buriaf y gennyf gennyf ydd a
 Ban fo amser ner nertha 6rth angau
 Y synh6yrau mau ma6r 6ellhaa
 Un 6yf a han6yf o hen Efa
 Ynof na6d pecha6d pechais ddirdra
 Un 6yd a han6yt dihuna im pleid
 O Fair ras enaid fa6r Reisina
 Yn y farn gadarn gyd gymanfa
 Yn y fra6d bara6d buredigfa
 Yn y fro i bo pob traha yngorphen
 Yn y fen fy Rhen mae'n rhaid noddfa
 Adra6dd dioer dir yma a 6nair
 Ger bron Crair Crog Calfaria
 Edrych na lyssych O ag Alpha
 Er dy bum 6eli Geli g6ylia
 Fy Argl6ydd cyfl6ydd am cyflea
 Fy ergly6 'nghyfyng yn ing a 6na
 Fy eurgledd ma6redd Maria ai g6naeth
 Am hoes hoedl digaeth ffraeth im
 ffr6ytha
 Am rhydd fy Nofydd nef orph6ysfa

RHYFEDD na phwyllwn
 Rhyfyg na ddaliwn
 Peidiwn na rwyfwn
 Er ei fawr rinwedd
 Gwae ddyn nad ystyr
 Ydd a yn ehegyr
 Cynn rhythyr tymyr
 Tomod Vaenvedd
 Yr un dyn deccaf
 O holl blant Addaf
 Aro vory y g6naf
 Nefol rin6edd
 A phob dyn felly
 Rh6ng yr a6yr fry
 Ar ddaear obry
 Wely waeledd
 Pa wnaer yn unig
 Na thrais na thremyg
 Na wnaed neb ddig
 Nag eiddigedd
 Miloedd anghyoed
 Fal ir oedd erioed
 Pawb a gyrch yr oed
 Ir saith droedfedd
 Milwr twr taerfor
 Val i bu Ector
 Nid eiddo rador
 Yn ei orwedd
 Rhywnaeth caeth cynnadi
 Rhyfyg annhrwyadi
 Rhag rheidus disdadyl
 Dostur fuchedd
 Eurfab y Brenin
 Ag Iarlles Erbin
 A fagawd ar win
 Flin flynyddedd
 Neu'r fun lun laesra
 Fal i bu Efa
 Wel dyma fal ir a
 Yn y diwedd
 Mewn pwll i dodir
 Mewn pridd i cuddir
 A byth ni welir
 Dihir dihedd
 Y corph afrifed

Mewn budr garreg
 Yn fwyd i bryfed
 Heb ged geidwedd
 Llyfaint braint brydnod
 A chynrhawn diglot
 A phryfed hynod
 Nod a nadredd
 Yn sach drewedig
 Yn sur dodeddig
 Yn swydd annelwig
 Dig dign agwedd
 Y Penn a weled
 Yn hoff ei dynged
 Yn benglog bridled
 Ar bruddlawr bedd
 Ar pryd gweddeiddliw
 A oedd weddus wiw
 Cyt boet deg heddiw
 A hyddysc valchedd
 Ef a fydd annelwic
 Dan bridd a cherrieg
 Heb na chroen na chig
 Dremyg drymwedd
 Y llygaid glwysion
 Yn dyllau crynion
 Yn llawn o gynroi.
 Myn y gwirionedd
 Y geneu gweddus
 A fu chwareus
 A fu ryfygus
 Yn oer ei agwedd
 Yn dwll mingamddu
 Yn anybell ei garu
 Yn dwllgorn digddu
 Dygyn difroedd
 Ar dannedd gwynnion
 Fal hen ebillion
 Yn escyrn llwydion
 Budron budredd
 Yr hirion freichiau
 Ar heirdd esceiriau
 Yn ffustiau giau
 Gohygar budredd
 Nid estyn erddo
 Na thraed na dwylo
 Can gorfu arno
 Braw breuvoled
 Ni flassa'r geneu
 Ni chlyw y clustiau
 Ni wyl llygaid brau
 Mewn cau Cadfedd
 Na dyse ffyse ffynniant
 Na gwyr a garant
 Nag aur nag ariant
 Na meddiant Medd
 Yna i diflann
 Y lwyswedd eirian
 Mewn pwll truan
 Anghyfannedd

Archwn yt Geli
 Er dy bum weli
 Er dy ddaioni
 Rhif rhwydd gymyrredd
 Er dy ddrain goron
 Er dy ddrudd loesion
 Er gwaed dy galon
 Kynmodlonedd
 Drwy ddiwair eiriawl
 Mair wyrff gannmawl¹
 Ysphydawl hil hawl
 Brenhinawl wedd
 Drwy eiriawl sawl saint
 O honun cymmaint
 Yn ei bro ai braint
 Am ein Canwedd
 Cyn cyrchu'r ddalfa
 Cwbl fawr cymmanfa
 Ni thyeia yna
 Un gyfrwysedd
 Ond herwydd i gwaethant
 Ag i gorugant
 Ag ir haeddassant
 Anfad chwant chwerwedd
 Ior yr uchelder
 Mynydd Olifer
 Nid drwy na symlder
 Nag oferedd
 Yna i diolchir
 Ymadrodd Cywir
 Yna i dielir
 Pob enwiredd

DAFYDD DDU O HIRADDUC AI CANT.

DARN O AWDYL.

NIS GWYDDIS PWY AI CANT. O L. P. P.

GOSSYMMWY tramwy trom ddygnedd byd
 Gossymmittid bryd brad amynnedd
 Gorsach arllasach lles marannedd
 Gossymmeith eilweith annielwedd
 Gossummudawd gwawd gwedi maswedd
 Gossymmud gofud gofwy Nasredd
 Gofynnwn treulwn traed a bysedd
 Tref ydd aeth Duw nef iw dangnefedd
 Ymru morwyn fwyn o fonedd Anna
 Diw gwyl Faria fawr Gyhydedd
 Pan fu ym mhreseb ym mhrysar wedd
 Yr ych yr Assen gyda Iossedd
 Y gorau rhiau rhinwedd pan aned
 A ddoeth yn wared i laweredd
 Cyn bei Mab ein tad rhwy danwedd
 Yr hoen ar ysbryd gyd amgeledd
 Drwg a daethaw wrthwynebedd iawn
 I Erod greulawn ei greulonedd

¹Neu, gannmawl.

Gwerthu yr Iesu y sy ryfedd
 A orug Iddas o ddigassedd
 Gwaith vernid gwythlid gwythlonedd im
 byd
 Gwrthfyd fu gywyd ei argywedd
 Cann ryfu ir werin o anwiredd
 A fredychwys Crist Creawdr buchedd
 Cyfiawn a edeu Cyfannedd ar dir
 Enwir difenwir ei etifedd
 Archaf arch im naf yn anwyledd
 Er archollion doll gan dylluedd
 Ei ddwyfron a fu ar fedd ei Arglwydd
 Na fy rho awydd yn oferedd
 Ei gorph a eddyw eiddun ryssedd
 Y mewen Eurddonen hyd y dannedd
 Cann ni mynnwys er Duw difroedd arnaw
 Na fynned ai law ladd calanedd
 O mynn o ammwyl cymmwyll camedd
 Myned ym wared o iawn waredd
 Na ddalied yn ddiau ddwy vlynedd y gyd
 Ei fod yn y byd hyd hir hoedledd
 Paham nad edrych tlawd yu ei dlodedd
 Mor fydd hoedl egin y brenbinedd
 Nad hwyrach i dwg Duw teyrnedd rhagon
 Na meibion eillion ni eill trossedd
 Ym cen im ceinwawdd ddyfrydedd
 Ym cwyn brwyn dwyn brenin Gwynedd
 Gwae fi Arglwydd Dduw am eurgledd di-
 deich
 Gwynn eu byd hwy Fryneich oi freuoled
 Mal i dug oi deg anrhydedd
 I dwg Duw braw yn y diwedd
 Digarad a fydd digaredd rhagllaw
 Heb allell hunaw gan anhunedd
 Ef a nef a llawr gwr mawr ai medd
 Ef yn ddihun ddianhyedd
 Ef gareu rhiau rhadlonedd ryfu
 Gwrawl Iessu pen llu llaryedd
 Ef yn dri yn rhi ag nid rhyfedd

Cais y gorphen : fel hyn y mae y gorphen yn Ll. C. :
 Bwyf gwas Duw cyn gwesti daear.

O SAITH WEDDI Y PADER.

O L. P. P.

TRWM yw tremygu
 Hael Ddofydd ym rhydd om rhwydd brynu
 Llyma medd Beda byd i feddu
 Fy rhi ail weddi Celi ef ym celu
 Ai synwyr yw'r llwyr llwrw traethu gofeg
 Herwydd ei fadreg gymraegu
 Del dy deyrnas blas blaid barthu rhadau
 Diau na'n maddeu Duw in meddu
 Fal i bydder Ner nef allu ddyddbrawd

Rhag rhwyf o bechawd ryfawr bechu
 Un hanes un lles un llu un awydd
 Ag un Arglwydd rhwydd in rhyddhau
Fiat voluntas addas oddeu
Tua rhag traha trwm feddylieu
Sicut in Caelo salw eiriau ai gwna
Et in terra pla plyg eneidiau
 Wel dyna drydedd rheufedd rhiau
 Weddi ar Geli drwy lén goleu
 Ai synwyr yn llwyr llorf graddeu dwy-
 wawl
 Dothyw in eiriol doethion eiriau
 Bid dy ewyllys heb frys frodiau
 Ar y ddaear car ceryddeu bennadur
 I bob pechadur rhag pechodeu
Panem nostrum trwm yw trem o lid
Quotidianum dy enw gleindid
Do nobis bodie dyn ysodid
 A wyr dy foli fel i gellid
 Llyma bedwaredd medd menechdid
 Weddi or Pader wedd na'n pydid
 Llyma lwyr synnwyr llwrw o synnid
 Ein rhaid Duw telaidd talm a'n rhoddid
 Baraw beunyddiawl hawl a holid
 Dod Dduw gwiw heddiw ni haeddwn lid
 Hynny yw buchedd hon ni bechid
 Hanes pob cyffes caffom rydid
 Eth reufedd riau gwyd i gyd a gau
 Maddau imminau om anian ffaith
Dimitte nobis fab rhad Tad dewis
 Dyls in cedwis cadarn obeith
Debita nostra dybydd dydd bo da
 Duw ai gwna'n gyfa dinam gyfiaith
Sicut et nos eurgrair air aros
 Ufudd-dawd aros dros ein drygwaith
 Dim oed *dimittimus* dyb *debitoribus*
Nostris iawn astrus chwyl mwythus maith
 Haelfab Mair Crair Cred honn yw llyw
 llwybrged
 Y weddi bummed gyfred gyfraith
 Llywiwn y geiriau llyma eu synhwyrau
 Twy'r einym ninnau orau araith
 A maddeu weithion mawrdad rhad rhodd-
 ion

Ein gwir ddyledion gwar ddilediaith
 Mal erod tithau bob cyfryw bynciau
 Gwnawn innau faddeu feddwl canllaith
 Eth rhag cyfedd cas a llid sid siudas
Ne nos inducas in tentatione
Sed libera nos swydd rwydd rad ddangos
A malo mal dros dyrswch aele
 Llyma weddiau gydar pump gynnau
 Gorau rhag barau berw anaele
 Hael Dad rhad rhifiant naf gyntaf ai cant
 Maddeuant gwarant meddwl gware
 Hynny yw amllder saith weddi y Pader
 Ym er honner Ner nefoedd gyfle
 Lle ini foli fal i praw Prophwydi

NIS GWYDDIS PWY AI CANT.

O WAITH Y CHWE DIWRNOD.

O L. P. P.

PAN gyhyrddawdd nawdd neddair hyged
 Duw mor nef a llawr llofr eidduned
 I doeth brenin coeth rhag caethiwed
 O uchelder nef nef amgyffred
 Ir ddaer fal car i ymwared
 A dyn oedd mewn glyn o glwyf hybred
 Gwiscawdd gwise anawdd enw sarhaed
 Gwascawd dynawl gnawd brawd o brofed
 Gwiscad herwydd rhad a rybued
 Gwnaeth i rhai caeth gael ymwared
 Yn nydd i bu rydd ei rad ddegfed
 Nadolig Gwledig gwlad ddamuned
 Dewin gorllewin llyw a aued
 Dewin deorwin diareb ged
 Dechrau eu dechreu Crair oran Cred
 Diwedd eu diwedd Duw gogoned
 Pan syrthiodd Lucifer or goruchelder
 Mewn amllder bryder bradawg diffydd
 Duw ollgyvoethawg pan oedd drugarawg
 Yn nechrau ——— ddeifniawg ddefnydd
 Ef a wnaeth darpar ni bu edifar
 Y nef ar ddaear ffurfeiddgar ffydd
 Ef a wnaeth rhoddi dirfawr oleuni
 Da fu Geli rhi fy rhwyf clodrydd
 Llyna'rgwaith pennaf a wnaeth Duw haelaf
 Duwllun yn gyntaf ddeddf blaenaf ddydd
 Ef a wnaeth dyvredd ag mewn eu perfedd
 Y ffarfafen wedd rhinwedd an rhydd
 Ag ai gwahanawdd trwy wir ymadrawdd
 Mal hawdd luniawdd yn iawn lonydd
 Dyvredd anniben goruwch ffurfafen
 A ddodes fy Rhen men i maent rydd
 A dyfredd llafar ar wyneb daear
 A'n rhoes car trugar treigl afonydd
 A mor i gelwir a mawr i gwelir
 A mwy na chwbl wir dir daeerydd
 Llyma ddwywawlweith a wnaeth wir ben-
 nafiaith yn eilfedyd¹
 Pan weles llyw cred llawhir gogoned
 Däed ei weithred i lu bedydd
 Yna digysseilt gwr a feddu mell
 A wnaeth amllder gwellt a gwiwddellt
 gwydd
 Ag amryw brennau amrafael ffrwytheu
 A blodeu llysiau lles tragwydd
 A bychan a mawr fal i tyf trwy'r llawr
 Y medd wawr tymawr gwawrgwarant fydd
 Heiliawdd ynn Geli hael oedd in porthi
 Holer in foli rhi ai rheglydd
 Hwylwaith y dwywawl hoywdadysprydawl
 Neud mad rad didawl y trydedydd
 Duw gorucheldad a wnaeth on cariad
 Yr haul a lleuad pob rhad an rhydd
 A sygnau a syr un anian yw myr
 Ag awyr bybyr pobl a edrydd
¹Neu, Eilfed dydd.

Didraul haul ehun a ddyd gyd gyfun
 Ethun o glaerlun eglurliw dydd
 A lloer oer aros mewn wybr liw diddos
 Ag ymddangos nos i lliosydd
 Felly terfynawdd y gwaith a luniawdd
 Hawdd byd waredawdd bedwaredydd
 Ni thraethai dafawd yr amryw giwdawd
 A wnaeth o byscawd rhyfeddawd rhydd
 A hoywdeg adar ar wyneb daear
 Haid gerddgar lafar o leferydd
 Diddanwech bylgaunt a ganant ir saint
 Diddeneint edueint adneu goedydd
 Llyma waith amllder o brim hyd ucher
 Duw gwener fy Ner yn oriau a rydd
 Ef a wnaeth weithred Cyfenwir chweched
 Oedd wir eidduned ir rhei dedwydd
 Pob rhyw anifail gymmarawl arail
 Diadfail rhwng dail dol a mynydd
 A phob cenedl bryf Cyfrwng gwan a chryf
 Or a ddeilyf chwyf chwyf a dderllydd
 Wrth eu bryd esbyd ysbaid Dofydd
 Llyma atebion llywiauwr dyniadon
 Wrth i Angylion rhoddion an rhydd
 Ni a wnawn nebun o ddyn credadun
 Ar ein llun ein hun a honnoid fydd
 A hwnnw yn bennaf Creadur a wna
 Addaf fu'r hynaf or henw bedydd
 A chymmar hir hen a roed oi assen
 Anghymmen medd llen y lle or dydd
 Wrthynt i traethawdd y gwr au creawdd
 Erthyst ymadrawdd gannawdd gynnydd
 Tyfu a gerwech tyfid yr einwech
 Tyfwch amllewech ym blant beunydd
 Gorug gwaith didlawd defawd Dofydd
 Gorphowys dyged o bob rhyw weithred
 A wnaeth y seithfed teyrnged dydd
 Am hynny i dedryd y sul seguryd
 Hirfyd trwy gywyd bid dragywydd
 Dangos nos i lliosydd
 Ac wedi nos dangos dydd

NIS GWYDDIS PWY AI CANT.

LLYMA ENGLYNION

YN DANGOS CYNNEDDFAU AMRYW O BARTHAW
 CYMRY. O L. W. M.

I.

CNAW¹ yngwynedd focsedd² eiriau
 A llyrfion gwyr am aur³ mawr fwriadau
 A Phen bonedd tir⁴ Mon a doethion a
 Chreiriau

II.

Cnawd ynhegeingl anghowrain ynghuras

¹Gnawd.²Focsedd.³A myr a.⁴Gwyn thrä.

Beunydd a bonedd mewn Dinas
A Ial yn ddisâl¹ heb sylwedd² yn ddiras

III.

Cnawd yn hwnwrwd ysgafu³ gelwydd
A gwarth ar ddieithr a pherth a ffrwyth
coedydd⁴ [ydd
A min gamwaith⁵ maith a methiant Beun-

IV.

Cnawd ym Mhowys gwyw⁶ ac arfer⁷
A gwyr dewrion gwchion i gychwin l'r
rhyfel [fwynter
A chroeso i⁸ gerddor a chyngor a chân gan⁹

V.

Cnawd ym Maelor mor draws wydd
O daerwch ar tiredd ar Rybydd [ydd
Dyffryn clwyd a Bwyd a Byd da ar ffrwyth-

VI.

Cnawd ym Mochdref chwedleu chwyrn
A churas a cheri ai¹⁰ Meddgyrn
A chydeuain gowrain gwbario¹¹ yn gedyrn

VII

Cnawd ynghefelioc rowioc Rianedd
A chymdeithion gwchion ac achau Teirll
fonedd¹²
Ac ymhob plwyf mwy mawl¹³ anrhydedd

VIII.

Cnawd yngheredigion roddion mewn dyrfa¹⁴
Ac aml das Ceirch Môch¹⁵ Meirch a Mod-
ryda
A garw llais dyn a llawn bai¹⁶ yngorseddfa

IX.

Cnawd ynghemais drai a di resyni¹⁷
Ac Emlyn yn dyn ai dynnion yn rhoddi
A phebidiog yn daeog a dieithr¹⁸ heb berchi

X.

Cnawd ynghaio gaeau crinion¹⁹
A chri a chowain ac achwyn ar ladron²⁰
A 'geifr yw gwerthu ar oed²¹ a choed a
Chadache²² brithion

XI.

Cnawd ym Muellt gwellt a Gwydd²³
Ac ymhob plwyf llwddn hydd [ilienydd
A morwyn yn dirwyn coel a gwr moel ym-

¹ Ddyfal.² Salwedd.³ Coed i cawn.⁴ Neu, ar goedydd.⁵ Gan waith.⁶ Gwrs.⁷ Ar gychwyn baner.⁸ Ar.⁹ Chyngan.¹⁰ Yn rheoli.¹¹ Yn ymgwyweirio.¹² Each irllonedd.¹³ A nwyf a mawr.¹⁴ Yngheredigiaw garedig-
wydd rhwydd a rhodd
mewn tyrfa.¹⁵ Ceirch Meirch, &c.¹⁶ Allyn llawn.¹⁷ A drysni.¹⁸ Phibidiawg daeawg.¹⁹ Gae draenion.²⁰ A chwain a chwaen o lad-
ron.²¹ A Gwerthu geifr ar oed.²² Chadw.²³ Gweunydd.

XII.

Cnawd yn elfel haelioni
A march a merch a mynych roddi
A Brecheiniog yn llawn brad a chad yn
ystrad towri

XIII.

Cnawd Rheudus ni yngwyr¹ hyd ymro
A Gwyr ac arfau yn ymdaro
Rhyngthyn' i hunain bydd gwyth a chost-
owglwyth ymhentro

XIV.

Cnawd ym Morganwg ddiwg ddynion
A gwragedd mewn mawredd a muriau
gwnion
A gwyr mewn marchnad o garliad a gol-
udog ddynion

XV.

Cnawd yngwent rent arogla
Ac ymborth a thorth a thir or goreu
Bost am wragedd a maswedd a moesawl
wybodau

XVI.

Cnawd yn euas gas ac oerfel
Ynglyn bwch trwch trychu chwedel
A lledrad ynhalgarth a gwarth a gwerth a
Chwnsel

AWDL FAR. RHYS GRUG.

DEWI Mynyw.²

LLAWER deigr hydr aer ar hynt
Hidl am Rys rysfa monwent
Llyw dinefwr gwr gwythblant
Llew trin ai brenin ai baint

Breiniawg Rhys brenin cyfoeth
Brain borthiad cad canhymddaith
Nevd ethol walch welch hydwyth
Nevd evthym am draig nid aethwyth

Aethwy ym brwyn gwyn geithwy
Eithym heb fed llatfrrdd llew
Aeth Rys fab Rys rhos preiddiaw
I ddiwedd fannedd Fyniw

Geir Myniw llyw llew howrffordd
I gwelais Rys ros ymwrdd
Teyrn wawr yn gad fawr frrdd
Teyrn yn heyrn yn hardd

Hardd llys Rys rhos gaethiwed
Rhwyf llv tra fv i fowyd
Balchgrvg barabl balchgledr drvd
Bar dwys anghymwys ynghad

¹ Rheidussi yn Gwyr. ² Neu, Llywarch Brydydd
y Moch.

Cad gyrciad llafn dorchiad llew
Fv Rys rvgllar rhyddbar liw
Cryg deyrn loyw evrgyrn lew
Crair oedd i lvoedd i law

ENGLYNION EIRY MYNYDD.

ALLAN O AMRYW LITVAU.

I.

Eiry mynydd blin y6'r byd
Ni 6yr neb ddamgain golud
Nid a traha i 6eryd
Ni phery dim ond enyd
Gna6d gorfod yn ol adfyd
T6yllo g6irion sy ddybryd
Byth ni l6ydd un dyn a g6yd
Ar ddu6'n unig rhown oglud

II.

Eir mynydd g6yn corn m6g
Hoff gan leidr dy6yll6g
G6yn ei fyd a fo diddr6g
Ha6dd cymmell diriaid i ddr6g
Nid da i dig6ydd trythyll6g
Gna6d galanas o hir gil6g
Ar bennaeth bai sydd aml6g
Coelia'n llai'r glust na'r ol6g

III.

Eira mynydd ma6r ar Ros
Gofal Her6r y6 hirnos
Anaml lles o rodio'r nos
Cyn credu myn yr achos
Cam ffordd i ddieth na ddangos
Na 6reicca ond yn agos
Nag anifeillieid¹ ar gefn Rhos
Lly6odraeth g6yr fydd annos

IV.

Eira mynydd ceir g6eled
Nad da mynych nag am ged²
Nid cybydd yw pob caled
Na li6ia i neb moi dynged
Heb fai nid heb ar aned
O fynych antur ceir colled
Ni l6ydd a 6neir dr6y hoccoed
G6aetha stor oll or merched

V.

Eira mynydd mae'n ysbys
Gna6d y difyrr6ch o frys
Dr6g fydd llyferydd beius
Anodd cydfodd eiddigus
Ni fa6r g6sg un gofalus
Ma6r g6en6yn y g6enieithus
Pell amcan y deallus
Ffola dyn y cynfigenus

¹ Enfiliaid. ² Nad da mynych nag amged.

VI.

Eira mynydd da y6'r hedd
Cyn dechreu g6el y di6edd
Ma6r gofal dyn me6n blinedd
Gna6d adfyd yno! tra6sedd
G6eddd6a un peth y6 bonedd
Oni chanlyn rhy6 rin6edd
I 6rthnebu¹ aruthredd
Ystry6 dyn y sydd ryfedd

VII.

Eira mynydd dail ar onn
Tryma dim d6yn gofalon
Caletta cl6y clefyd calon
M6ya cam a dyn g6irion²
Nid g6r i'r byd y6'r cyfion
M6y i'r ofnir y tra6sion
Dr6y filoedd o beryglon
Du6 a 6eryd y G6irion

VIII.

Eira mynydd melus g6in
P6y a 6yr dranc mab 6rth feithrin
Ni chair parch ar rygynnefin
Nid parhaus lly6ia6dr g6erin
Am bechod y cyffredin
I rydd Du6 annoeth Frenin
G6ir a ddy6a6d Taliessin
Namyn Du6 nyd oes De6in³

IX.

Eira mynydd ll6m ych llog
Bychan Teyrnas i chwannog
Gna6d dyn ifanc yn ddfiog
Aml tro ar fedd6l serchog
Na thyn ch6are ar daeog
Na fydd ry hy ar ry6iog
G6ae'r neb a fo dyledog
Lle bo annoeth dy6ysog

X.

Eira mynydd hoff y6 clod
Ni waeth digon na gormod
Yn ol traha gna6d gorfod
Ma6r y6 cariad aur dafod
Ar ddim na 6na mor difrod
Na⁴ ludd i gael y parod
Nid llai'r heiniar er cardod
Cy6ira cydymaith priod

XI.

Eira mynydd Du6 sydd ner
Gnotta c6ymp o'r uchelder
Anhardd ar Bennaeth balchder
Y 6isg oreu i ferch y6 g6ylder
Hardd ia6n ar 6r y6 hyder
G6ell nag Athro y6 arfer

¹ Wrthnifaw.³ Nid yw'r ddwy linell yma² Mwa cam cam a'r gwir-
ion,

yn Llyfr Dewi Fardd.

⁴ Ni.

G6edi profi ffyrdd lla6er
Mae'r byd i gyd yn ofer

XII.

Eira mynydd llydan mor
Gorau ar hen ei gyngor¹
Dyro i'th 6ell ei ragor
G6ell celfyddyd na thrysor
Ffol m6ythus ha6dd ei hepeor
Un fodd a llong ar gefnfor
Heb raff heb h6yl nag angor
Ydy6'r ieuanc digyngor

MERFYN GWAUD RYDD AI CANT.²

2. ENGLYNION ERAILL I'R EIRA O WAITH
Y MAB CLAF NEU Y MAER GLAS
VAB LLYWARCH HEN.

I.

Eiry mynydd G6yn tir pant
Hy fydd pa6b ar ei fabsant³
Ni char g6raig ch6egr na llysblant
Nid gna6d g6eledd gan Anant
I 6rthladd dr6g i roi ffyniant
Ond i Ddu6 nid oes feddiant

II.

Eira mynydd g6yn lla6r bro
Hygar pa6b wrth a garo
Na chabled neb yr eiddo
Dyled ar ba6b ei addo
Ni char ffol ai cynghoro
Ar bob da Duw sydd Athro

III.

Eira mynydd g6yn gaeaf
Pa6b a garant eu g6alaf
Pei g6elef pa6b ei ystoriaf
Odid un dyn dianaf
Cyd boed balch perchen alaf
Nid Ner ond Du6 goruchaf

IV.

Eir mynydd g6yn Ionor
Uchel brig tonn ar gefnfor
G6ae hen a gollo i mogor
G6ae ieuanc ni 6nel gyngor
G6ir a ddy6ed saint Grygor
Namyn Du6 nid oes Bennor

V.

Eira mynydd g6yn tir maffh
Bra6d i Fud pob anghyfaith⁴
Ni dda6 da o ddr6g araith⁵
Ol6yn yn rhych ych yn y 6aith⁶
A wnel Du6 nid a'n ad6aith
Odid o'r cant cydymaith

¹ Gynor. ⁴ Arwydd drwg mwg yn
² Llyfr Mr. Davies Bangor, niffaith.
felly ai cair mewn copi ⁵ Neu, obeith.
arall hen. ⁶ Gwan a gwyn ac ni
³ Golwg pawb ar ei adfant. chwyn d—.

VI.

Eira mynydd g6yn traethell
Ni fa6r ddiolchir rhodd gymmell
Nid anrhegir tla6d o bell
Goreu un tudedd mantell
O For a thir a Chastell
Du6 a ed6yn bob dichell

3. ENGLYNION ERAILL I'R EIRA.

I.

EIRA mynydd g6yn bronn mur
Ni chair g6lad nef heb lafur
Odid cael el6 heb antur
G6ell goddef cam na'i wneuthur
Ysdir¹ nithio yd yn y bo pur
Ond Du6 nid oes Bennadur

II.

Eira mynydd g6yn blaen drain
Gna6d mab taeog yn filain
Ni choelir neb ar ddigrain
Ni 6yr neb beth y6 ei ddam6ain
Os g6ir geirieu 'r Eurgelein
Trythyll6g dr6g ei ddich6ain

III.

Eira mynydd g6yn lla6r tre²
Lla6 pa6b ar ei anaele
Nid g6i6 g6ylder rhag eisieu
Ymhob rhith y da6 angeu
O bob creff a phob campeu
G6eddio Du6 sydd oreu

IV.

Eira mynydd gwyn tal bronn
Brodyr pob cydgerddorion
Gna6d ar Eiddig ofalon
G6yn ei fyd a fo union
Mal i'r a i'r mor bob afon
I'r a i'r nef bob g6irion

V.

Eiry mynydd g6yn maen³ sarn
Gog6ydd march oddiar ei bed6arcarn
Ni 6na les llyn⁴ heb wasarn
Gna6d y6 caru me6n perllan⁵
Ni bydd g6an heb iddo⁶ gadarn
Dyn a ddy6aid Du6 a farn⁷

VI.

Eira Mynydd g6yn bronn dar
Y mud a ocar llafar⁸
Nid ha6dd hardd heb idda6 gymmar⁹
Ni ll6ydd hil rhy ddichellgar¹⁰
Tri thir a ch6d a heiniar
Cessail bryn g6ar pant a thalar

¹ Neu, ystyr.

² Bre.

³ Neu, tal.

⁴ Neu, ody.

⁵ Lle g— caredig tafarn.

⁶ Neu, ei.

⁷ Gwaer neb a roddo gam-

⁸ Y myd a ran eg i lafar.

⁹ Nid hawdd ardd ych heb gymmar.

¹⁰ Tri thri a chwanega'r

heiniar

[farn. Cessail bryn gwaela talar.

VII.

Eira mynydd gŷyn Gardden¹
 Lla6 lan diogel ei pherehen
 Nid oes gŷyl rhag rhoddi elusen
 Nid oes undydd² rhag tynghedfen
 Nef a daiar a ffurfafen³
 I Ddu6 ni allan⁴ absen

VIII.

Eiry mynydd gŷyn bron g6al
 Dr6g fydd penaeth an6adal
 Lle bo g6raig serchog anial
 Rhaid i'r g6r fod me6n gofal
 G6eniaith a chel6ydd anial
 Sy'n g6en6yno pob ardal
 I'r holl fyd Duw sydd r6nd6al
 Yngroesed pa6b yn ddyfal

IX.

Eiry mynydd hydd ar des
 Dr6g fydd gormod o rodres
 Ni wna balchder ddim o'r lles
 Parabl difalch sydd gynhes
 G6ae'r ieuanc diried diles
 Ni 6nel cynghor synwyr-les
 G6r dysgedig o'i fon6es

X.

Eiry mynydd ma6r y6'r g6la6
 Hardd ar ferch fod yn ddista6
 Hardd ar 6r ymgell6eiria6
 Ni chais neges yn 6agla6
 Rhag it gael nag am dana6
 G6ell y6 crothell bach yn lla6
 Na gleisiad a fo'n nofia6
 Ni 6yr neb pa fyd a dda6

XI.

Eiry mynydd gŷyn caen ffos
 G6g o bell g6raig o agos
 Melina i dla6d ei gŷynos
 ——— a charchar hirnös
 G6ir a ddy6ed pob llios
 Ni 6naeth Du6 ddim heb achos

XII.

Eiry mynydd gŷyn tra red
 Eli ei cell agored
 Rhediad d6r ar i 6ared
 Nid cadarn ond dini6ed
 Rhag pob dolur a dr6g dynged
 Du6 a ddichon roi g6ared

XIII.

Eiry mynydd gŷyn lla6 myg
 Gŷyn ei fyd a fo diddig⁵
 I'r m6yaf ei r6ysg a'i ryfyg

¹ Gaden. ² Neu, nawdd.³ Yn nef ac uffern a ffurfafen.⁴ Neu, ellir. ⁵ Neu, diddryg.

Nid oes o'r byd ond benthyg
 Rhag pob dolur a dr6g ddiiffyg
 Du6 a ddichon roi meddyg
 MAER GLAS AI CANT.¹

4. ENGLYNION ERAILL I'R EIRA.

I.

EIRA mynydd ll6m brig² ca6n
 Ni chydifydd ded6ydd a didda6n
 Lle ni bo dysg ni bydd 6a6n³

II.

Eira mynydd pysg yn rryd
 Cyrched gar6 culgr6m g6m clyd
 Gofal Dyn Du6 ai g6eryd⁴

III.

Eira mynydd miniog rhi6
 Ch6annog annoeth i ymli6
 Ni 6yr neb p6y pieu heddi6

IV.

Eira mynydd cell⁵ hafod6r
 Hydd yngarth i6 i barth
 Di6edd lleidr caffael g6arth⁶

5. ERAILL O LYFR ARALL.

I.

EIRA mynydd brith bryniau
 Cyrchid hyddod i'r glynnau⁷
 Ni ch6sg Ded6ydd y borau⁸

II.

Eira mynydd gŷyn brig ll6yn
 Cna6d yngaiaf pilio br6yn
 Na chad6 stor o For6yn

III.

Eira mynydd Gŷyn to Tai
 Gol6g pa6b ar a garai
 Ni 6yl y diriaid arno Fai

IV.

Tira mynydd G6ydd⁹ Tafa6l
 Gŷyn ei fyd a fo ddeddfa6l
 Ni bydd dyn diriaid heb ha6l

V.

Eira mynydd rhydd rhydau
 Ta6ed doeth anoeth ni thau
 Wrth¹⁰ ammh6yll p6yll sy 6rau

VI.

Eira mynydd dos hediaid
 Ond geni ded6ydd nid rhaid
 Ni all Du6 dda i ddiriaid

¹ Felly mewn copi arall. ² Llön blaen.³ Gwyn brig gwrys pysg yn eigiawn.⁴ Crwm blaen gwrys pysg yn eigiawn.⁵ Hiraeth am farw ni weryd. ⁶ Neu, gell.⁷ Eiry mynydd Hydd yngarth

Cell Hafodwr yw ei barth

Diwedd Lleidr caffael gwarth.

⁸ I gymmau. ⁹ Hun forau. ¹⁰ Wrth bob.

VII.

Eira mynydd g6yn bronn¹ cladd
Cnawd yn eglwys caffael nawdd
Cynghori diriaid nid hawdd

VIII.

Eira mynydd llwm afall
Ni bydd cyfoethog rhygall
Cnawd am air serth un arall²

IX.

Eira mynydd llawn beudy
Clydwr dafad yw ei chnu
Ni haedd diriaid ei garu

X.

Eira mynydd cwn yn cyfarth³
Glas fydd adladd ben fuarth⁴
Bid drwg gwraig o fynych warth

XI.

Eira mynydd cryn dail gardd
Heb ei gymmer ni cheir hardd
Bid drwg gwraig a fynych chwadd

XII.

Eiry mynydd rhewyd rhos
Gwynfyd herwr yw hinos
Gnawd uwch ben dedwydd diddos

XIII.

Eira mynydd march cadarn
Ar ei siwrne sathred Sarn
Dyn a lefair Duw a farn

XIV.

Eira mynydd hydd ym mro
Cyrched bryn ai disgwyllo
Cas fydd gweled⁵ a geisio

XV.

Eira mynydd hydd ar dwyn⁶
Purddu bran pryd i gychwyn⁷
Iach rhydd rhyfedd pa gwyn

XVI.

Eira mynydd brith fy nghi⁸
Gochwiban gwynt uwch⁹ gweilgi
Nid esmwyth ymgyflogi

XVII.

Eira mynydd trwm i troes
Cnawd gorphwys y lle bo croes
Gwaetha anaf yw drygfoes¹⁰

XVIII.

Eira mynydd loyw lyb ia
Trwm ei fyd a brydera
Cnawd o benn tryhyll traha

XIX.

Eira mynydd gwlyb glan naint
Nid lafurus llaw gywraint¹
Ni bydd cyttun hun a haint

XX.

Eira mynydd rhudd rhedyn
Gorchwiban gwynt uwch ewyn
Goreu canwyll pwyll i Ddyn

XXI.

Eira mynydd gwynt yn tanu²
Gnawd³ i farn fynych ganu
Ni ddaw da o hir⁴ gysgu

XXII.

Eira mynydd Llawn goddaith
Olwyn⁵ yn rhych ych yngwaith
Odid o'r cant cydymaith

XXIII.

Eira mynydd llawn aber
Hawd eiriol ar a garer
Hyd tra fych na fydd ofer

XXIV.

Eira mynydd cwn ar graig
Rhewid rhew rhyd yr enaig
Gwae'r gwr a gaffo ddrygwraig⁶

XXV.

Eira mynydd llwm ar ddwr
Rhewid rhew tri argyswr
Gwae wraig a gaffo ddrygwr⁷

TERFYN.

EREILL.

EIRY Mynydd caled grawn
Dail a'r gychwyn llynwyn llawn⁸
Nag ymddiried i estrawn

Eiry Mynydd gwangcus Iâr
Gochwiban gwynt ar daiar
Yn yr ing gorau yw'r câr⁹

Eiry Mynydd glâs morfa

¹ Anhunog pawb yn hen-³ Nid gnawd.
aint. [ty]. ⁴ Ni chair da o dra.

² Gwyn ei gnu (gwyn pob³ Aradyr.

⁶ Eiry Mynydd gwynn bronn craig
Cysgod Gwenyn eu Saig.

Gwae'r gwr a gaffo drygwraig
Eira mynydd brith bron craig

Crin calaf alaf diehlaig

Gwae wr a gaffo ddrygwraig

⁷ Eiry Mynydd gwynn bron Trwr

Rhewid Rhew hyd argyswr

Gwae'r wraig a gaffo drygwr

Eira mynydd brith bron trwr

Cyrchid anifail glydwr

Gwae wraig a gaffo ddrygwr

⁸ Dail yn syrhio llyn yn llawn.

⁹ Eira mynydd gwagol iar

Gochwiban gwynt gan flaen ar.

Yn yr ing goreu yw car.

¹ Pob. [arall. ⁶ Yn llwyn. [wyn).

² Gnawd o air serth gael ⁷ Buan iychwyn (gyrch-

³ Cwn ar barth. ⁸ Mynai.

⁴ Diflas odlau heb gyfarth. ⁹ Wrth.

⁵ Y neb. ¹⁰ Anfoes.

Gnawd Rhyfel y Cynbaw
Ni cheidw dirfaidd ei dda

Eiry Mynydd gwynn brig gwrïsg
Gochwiban gwynt yn nherfysg
Trêch sydd¹ anian nag addysg

Eiry Mynydd gwangeus Hydd
Odid dŷn atcas dedwydd
Nid ystyr serch eiwilydd

Eira Mynydd llwm yw fêd
Gnawd dyn atcas heb olud
Pawb a gnith Cedor ynyfdd

Eiry mynydd gwynn gorwydd
Gnawd gelanedd yn fforestydd
Gwaetha gwir yw gwaradwydd

Eiry Mynydd Hydd ar dês
Hwyad ar llynn cynn achles²
Hwyr hen hawdd ei orddiwes

Eiry Mynydd llwm brig Onn³
Go chwiban gwynt gan flaen Toun⁴
Trydydd Troed i hên ei fïonn

Eiry Mynydd gwynn bronn rhych
Gafael gan ŵr grym gan fêch
Gwell dynoliaeth da na drych

Eiry Mynydd glas gwyddfdd
Naturiaeth pawb a'i dilyd
Ni bydd doeth yn hir mewn llid

Eiry Mynydd gwyn to tai
Bei traethai dafod⁵ a wypai
Ni byddai gymmydawg neb rhai

Eiry Mynydd rhewid Rhos
Gwynfyd Herwr yw hirnôs
Gnawd pob dedwydd yn niddos

Eiry Mynydd yn gofrenydd
Gnawd bod dâ dan law dedwydd
Yn mhob dirgelwch Duw a fydd

Eiry Mynydd glâs Egin
Gnawd gofal wrth gaffael trin
Lle ni fyn Duw ni bydd dim

Eiry Mynydd Brain yn nhraeth
Celfydd caled ei arfaeth
Ni thyr Duw ar a wnaeth

Eira mynydd gwyn ceunant

¹ Drwg.

² Hyfaidd yn llyn gwyn
aches.

³ Hydd ym mron.

⁴ Uwch blaen on.
⁵ Ceudawd.

Llawer dau a ymgarant¹
A phyth ni cyfarfyddant

Eira mynydd hydd esgud
Gnawd ymhrydain gynrheid drud
Rhaid oedd deall rhyalltdd

Eira mynydd hydd ar dro²
Chwerddid bryd wrth a garo
Cydd dyweter wrthyf chwedl mi a adwen
fêl lle y bo

Eiry mynydd hydd esgud
Odid am didawr o'r byd
Rhybydd i drwch ni weryd

EREILL.

EIRY Mynydd Hydd ar ffo
Go chwiban gwynt ym mlaen to
Nid ymgel Cariad lle bo

Eiry Mynydd tywyll Celli
Purddu Brân buan Milgi
Nawdd Duw rhagod ddireidi

Eiry Mynydd caled grawn
Go chwiban gwynt ymlaen cawn
Lle ni bo Dysg ni bydd Dawn

EREILL O'R LLYVYR COCH.

EIRA mynydd graenwyn gro
Pysg yn rhyd elyd i ogo
Cas fydd a oreilyto

Eira mynydd hydd ar darf
Gnawd gan gynrhan eirian arf
A disgyn bar ar farf³

Eira mynydd hydd cyngwrn
Llawer a ddywedais os gwn
Annhebyg i hafdydd hwn

Eira mynydd hydd hellowd
Gochwiban gwynt i uch bargawd
Twr trum aur yw pechawd

Eiry mynydd hydd ar naid
Gochwiban gwynt uwch gwenblaid uche
Gnawd tawel yn delaid

Eiry mynydd hydd ym mro
Gochwiban gwynt ymlaen to
Nid ymgel drwg y lle y bo

Eiry mynydd hydd ar draeth
Collid hen ei fabolaeth
Dau corem a wna dyn yn gaeth

¹ Rhag rhuthr gwynt
gwydd gwyant.

² Eira mynydd fêl cadno.
³ Ac escynnu o du corf.

Eiry mynydd hydd mewn brwyn
Oer mignedd medd yngherwyn
Gnawd gan bob anafus gwyn

Eiry mynydd hydd yn ffos
Cyvyd lleidr a hirnos
Cysgid gwenyn yn ddiddos

Eira mynydd cynglenydd afon
Hwyrweddawg ynghynydd
Ni moch dial mefl merydd

Eira mynydd pysg yn llyn
Balch hebawg vacwyawg unbyn
Nid ef a geiff pawb a ofyn

Eiry mynydd coch blaen pyr
Llidiawg lliosawg ongyr
Och rhag hiraeth fy mrodyr

Eira mynydd buan blaidd
Ystlys diffeithwch a draidd
Gnawd neb anaf ag diaidd

Eiry mynydd hydd nid hwyr
Digwyddid gwlaw o awyr
Megyd tristyd lledfryd llwyr

Eira mynydd eilon ffraeth
Gowlychyd tonau blaen traeth
Kelfydd celed ei arfaeth

Eira mynydd hydd mewn glyn
Gwasdad vydd haf araf llyn
Barflwyd rhew glew i erchwyn

Eiry mynydd brith bron gwydd
Cadarn fy mraich am ysgwydd
Eiddunaf na fwyf ganmlwydd

Eira mynydd hydd yn nghoed
Na cherdda dedwydd ar droed
Mecyd llwfr llawer addoed

Eira mynydd hydd arnaw
Hwyad yn llyn gwyn alaw
Diriaid ni myn gwrandaw

Eira mynydd coch traed ieir
Bas dwfr men yd lfeir
Anchwanecyd mefl mawreir

Eira mynydd gwyn ei gnu
Ys odidawg wy ——— ku
O gar gyda mynych athreiddu

Eiry mynydd dydd ai droeth
Bid glaf bob trwm llwm llednoeth
Gnawd pob anaf ar anoeth DIWEDD.

GORCHAN Y MAIN GWYRTH.

TALIESIN AI CANT. O L. H. Y.

PAN gyfyd gorsedd o'i gorweddfa
A chyrch maen Gwyrth gan gymanfa
Ag elgan edwain ar lawr Gwyddfa
A phawb yn cyfarch parch i'r penna
Yna bydd creulon balchder a thraha
A'r cam ar gadfarch a'r gwir yn isa
A'r cywir dan garn yn y sangfa
Ag ymladd ym mhob Gwlad gan luedda
A laddo lle'r el a fydd penna
A ddywetto 'n groch a fernir yn ddoetha
Yna i rhifer y gwŷr draw ag yma
A phrin yr ymborth ag eisiau bara
A meirw gan ddrud ymud yma
Yna syrth yn ein plith chwith gymanfa
A'r Gormes an cymmhell i'r ffordd bella
Pan daw ewig lwyd i fynydd Asa
A'r Eryr at wŷr i ben Garth-Ganna
Gwae frodir. Essyllt gan ai treisia
Gwyn fyd ym Mhowys y cyfrwysa
Gwibioliion ddynion heb Aneddfa
Gobaith a dderfydd gan hir draha
Gwystlon yn drychion a gyrchir i drennfa
Y Paur o'r Llwyfenni au cymmell i'r
Gwyddyl ar y tir a welir yna [ddalfa
Ag i Faelawr fawr yr ymgyfeiria
Yna y bydd dedwydd Brynn y Wyddfa
Ag o hynny allan Sais a ddiplanna

TALIESIN BEN BEIRDD ai cant o Flaen
Arthur yn Nghaerlleon ar Wysg.

LLYMA DDAROGAN

A GANT HEININ FARDD I FAELGWN GWYNEDD.
O L. H. Y.

I.

CYNTAF daroganaf o'm daroganair
Cwynfan Brynn Melarth cad gyflefair
A'r Gwanwyn dunoeth a'r dygn Gyngrair
A sul y Pasg gwyf gyhydedd Gwen Fair

II.

Daroganaf arnaw yr Haf hir felyn
A phob Dyffryn yn llawn o'r grawn di-
newyn
A gorescyn llydan y Rhydain llwydwynn
Lle daw ai arfau ai blaid i'r gorllewyn
Llew goruchel Rhyfel yn goresgyn
Lle bynnag y del y bydd derwyn

III.

Gobaith rhagllaw y daw i lywenydd
Yn ymgyweiriaw a phob deunydd
Gwyr a Meirch Llydaw llydan eu lluydd
Yn rhoi 'r alanas ar elorwydd

IV.

A llynges draw yn hwyliaw i'r Wenn Yn-
ys
Addaw Llydaw llwydion eu hemys
A dig ymarwad moroedd dyrys
Yman a ddaw gan ddewr yngyfyrs
Prifion milwyr arfog yn eu hystlys
Am Frynn Dinewyr dydd a'u dengys

V.

Pan ddel llu dihafarch o barth gogledd
I Aberdaugleddau heb ymyr onmedd
Ag i Aberhodni deuant diau y diwedd
Gwae wynt y Beilchion gwyn eu byd lle
bont yn hedd
Pan ddyfio Dofydd yn Nialedd
Ys dangel a fo da ei fuchedd

VI.

Llu tramawr yn helau tonnau Teifi
Uchel eu rhwysg rhwyf rhyddyfysgi
Tair breuddwyd a brofir
Eu bod yn wir a gwir
Tair Rhandir yn ymrysoni

VII.

Tair Blynedd o'u blaen wynt a glywir
Tair naw a ddwg ffrwyth wedi'r wyth y
gwisgir
Tair Asgell ar well a gynhelir
Tair buwch mewn buarth ni welir
Tair anesgor a wasgar bob rhandir
Tair gwraig anniwair ar lawr mae'n
gywir
Un yn lle y ddwy a gynhelir
Cynnullawg yw'r anser gwelir
A Lloegr i'r Llew a orestyngir

VIII.

Mi a ddanfonaf faen a thri mor ynddaw
Ag a wnaef gafod a main brwd i'th ddys-
trywiaw
Mi a wnaef baladr yn gadr o Lydaw
Mi a ddanfonaf dy aelodau cyn peidiaw
A'th eppil a'th had gad gynhulliaw
At y cwn ar bleiddiaid a'r brain iw bwy-
taw
Mi a ddanfonaf anwiredd i'r lle y daw
Mi anfonaf wledd o'r sygnedd i'r neb ai
haeddaw
Mi anfonaf ddiwedd i'r anghywirion
Mi anfonaf rad yn y mor a'r donn
Mi anfonaf wiail Beirddion i flodeuaw

IX.

Mi osodaf ffynon yn yr uchelion
Mi osodaf rhyfel rhwng hen elynion
Mi osodaf lanw mewn saith afon
A llid llif Tonn
Yn saith Aberon
Mi anfonaf nifer yn berchennogion

Mi osodaf blu ar y rhai noethion
Ag a rof iechyd i'r rhai clefion
Fal y bo'r byd am hyun yn ymryson
Mi osodaf y cyfoeth rhwng armoethion
Fal y bont gurawg gan ymryson
Mi osodaf hedd a choledd i bob cyfrad-
lon

Pum naw a ddeholant Estreion

Pum tri yn ymryson

Yn bleidiau blinion

Gracia Tempora terra

Tarw maen mawr i'r llawr a ollynga
Llynges o foroedd a dramwya
Hyd amdiroedd Ammyr mein a'u harweinia

HEININ BARDD MAELGWN GWYNEDD

AI CANT.

PROPHWYDOLIAETH Y BERGAM O FAELOR.

O L. H. Y.

I.

TRAETHAF yt fardd daf
Cyd cyfanned o gof a'th gaf
Dymgyd a byd bydaf
Bryd ar hunaw
Traethasom awenydd
Y dydd y daw cynnydd
Ar fro ag am foydd
Heb orddwyn cwyn cilydd
Caled ddiaw

II.

Pan ffrwytho coedfryn
A chad ar y Brynn gwynn
A choelfain byd cynglyn
Conglau dreiddiaw
Pan chwaddo Ofydd
Lle'dd ymgyferfydd
Yn niffaith maith mynydd
Ag yn y sylf o dan y gwydd
Dydd ymdeithiaw

III.

Arth o Feli a rydd
Ryddyd a chynnydd
I Bowys dwys drefydd
Ag i bob Cymro y bydd
Pawb cyfun ai gilydd
Un cyfar cyfannydd
Ar y byd a ddyfydd
A heddwch hir ysblennydd
A fynno Duw diau y bydd

BERGAM O FAELOR AI CANT.

PROPHWYDOLIAETH IEUAN TRWCH Y DARAN.

O L. H. Y.

PENNAU'R Byd i'r llaw'r a ddigwyddan
Mab y Dyn a'r Ervr o hynny allan
Y Byd ai holl wledydd a feddianan
Yna bydd Tangnefedd a llafar y Gan
Hyd wyneb y byd a phob diddan
Ag ar y ddaiar daioni cymman
Ag ymchwel gwynfyd i bawb yn gydgyf-
ran
Ag i Dduw'r gogoniant yn yr uchelfan

Y MAB CRYG A'I CANT.

O L. C. H.

Duw diadnair a mair mae'r cynghorion
A wnaeth rhag lladron dynion daunod
Aethpwyd am teiriain taeriaith ffyrnig-
rwydd
Trangwydd nawr arwydd y nos arall
Ni fu' ryw lefain damwain dymmestl
Ac a fu echos i'm diddos dy
Er pan laddawdd cawdd y cath losgyrn-
grin
Y ci lledfegin llwyd a fegais
Dyfod y carnlleidr gwrmeidr garmal
Ac yspeilio'r ty hyd nos tywyll
Arfaethu mynnu cawell mynnaedd teg
A dwyn fy nhaedeg murchweg mawr-
chwedd
Edrych a orug ffug uffern drum
Ar hyd y ty clyd bryd bredychfoes
Ac arganfod rhidyll y tringod
A drylliau fy ffon drwy'r un fenestr
Cafas y lleidr was gyda'm llawdr wael
Cyfaillt anniwyd bryd i brydydd
Crib ffyrting nidling neddwallt gymman-
fa
A llwy droed gwta drud a gattel
Hirgrog i'r diriaid oer daid od ai
Am gwal poen gofal hyd pan gafas
Hengod fyingwhegr rhwng hengist at-hil
A thyllau gwiril yn y gwarag
Nid edewis ym dim grym grymiant
O'r tsysor trawsfyg lawdr byg bagan
Dieithr elwyd nawieir bywion hwngyrdl-
awd melt
Wrth dda reffyn wellt gyssellt gasaf
Cigfrain a weler uwch y wilers
Yn dial f'anrhaith gwaith gwythlonder
Ar ddinas maelawr lle mae molest sôn
Ysgwyd pren lladron am eu lledrad

Neu, bu.

Y MAB CRYG AI CANT.

O L. C. H.

CRIST Crair unmab mair mawr ryfeddod
Am gri bilain sais trais wtreswr
Nad a hëyrn chwyrn chwyrndwrch gwadd-
awd blas
Y doeth y lleas cyn glas goleslif
Can oedd celwyddawg rhochgawg rhech-
gawr
A ffalst ac anghlaer murdaer mawrdwyll
A ffugiawl trethawl truthain amrhydfeth
A serth ac anferth swrth ac ynyfud
Am fy ngharcharu tru tra digter
Trwy weithred Griffri cablgi cwblgas
Prif afonydd rhydd rhwng Gwy a hafren
Modrybedd cymmen mi ai cymmerth
Un oedd defeidiad ddifrad ddyfrys
Enwog brif afon tros Fôn traws fodd
Eurgaddug can dug y dogi gwaddawd saig
I'r oreu carwraig yn dwyn corwysg
Ar ail dwf'r gynnaid deifr ar gynnwrf
Oer yw i ddedwydd cerydd cares
Dig oedd Ieithon son seingul raeawdo
Deffro rhwyd ortho be rhaid wrthi
Trydedd mawr gochwedd er marw gy-
chwedd
Bei ceffid trwy lid adled bu erw
Ofer gleiriach sach sarrug ei wagffon
Afon cymmaron ai cymmerai
Ceisiau Griffri ddeifrigi ddwfrgwymp
Gwnaeth ar ei thrawsryd pyd pedwardyn
Glawedawg feinawg fwynaf cyfnithderw
Clwyflif dros ganerw glwysferw glasfor
Porth Duw i'r pontpren llethr asgen llithr
Ar saer ai dodes yn odidawg
Amddychwelu enu cnecc bwch gynhorthwy
Gan felyn fordwy falaen fawrdwysg
O gwlychawdd Griffri cri crin foelfors
Uchlaw Trefycclawdd fawdd faethgennau
Syched ei ffleas bengam ffwlewd wyll
Dibwyll arth ffwrndwyll wrth ufferndan

Y MAB CRYG AI CANT.

O L. C. H.

Duw am rho deall call rhag cellwair
Dyn wyf yn gwarthwyf oddigarthref
I brydu canu ceinawad gyfiawni
I walch balch bylchwin fyddin faddau
Coethrydd hael Ddafydd cynnydd caunyn
Caith a ddiodeff rhag llef a llog
Careu cil eiddil eiddun hedd ddichlais
Cerenydd a Sais rhag trais traethawd
Ni bu ddigon rhydd greddf onnwydd grym
Balchwyr clod ddadweir mawreir neurig

Pan fu glau 'r hyntau yn Norhamtwn dref
 Pan oedd ddioddef yngles Englis
 Cyfielyb a'r son y digones
 Dafydd yn nhrefydd seisnig ryfedd
 Ac y digones deg anwych dereyn
 • Maredydd ar llynn yn Llann Rhystyd
 Pan welas Dafydd hwylddydd haelddeddf
 Y gwyr yn ymgur tyst ddolur tost
 Myfyr oedd gantaw rhac antur ymladd
 Brwydr nadd gwyr mawradd gwers y
 neirw
 Can ni ddel yngawr llawr llwyddgyrch
 Maith yw ei wirawd a'i wasgawd wisg
 Llyw rhwysg Beirdd hyfrwysg rhwng
 hafren a Gwy
 Lle ynu i ofwy drwy dref Raiadr
 Can ni bon undad mad ymodwrdd
 Maredudd gyfiawn dawn a Dafydd
 Brodyr ungalon wrth ymgiliaw ynt
 I goed gad luchynt i gydlechu

YR IUSTUS LLWYD A'I CANT.

O L. C. H.

I DDUW y diolchaf
 Dewin plant Addaf
 A'i Ddonian cwplaf
 Euraf eryr
 Caethed ym faerdy
 Coeth iawn yw hynny
 Fal cwtir iar anhly
 Yn eirina
 Gruffudd iarll Mawddwy
 Groth hanner aerwy
 Grwth brau mewn burwy
 Wrth hen bared
 Grem lleim llo truan
 Groen hoen hen weinian
 Gyrrawdd fi allan
 Garran ellyll
 Gwyr nid gwiw i fro
 Gwarrog aseth dro
 Gwyredd llo yn ffo
 Rhag dwy ffiol
 Gwaeg budrgengl rawn
 Gwywedd henraw fawn
 Gweddaidd yw ei ddawn
 Dilawn deulu
 Gwarant ef ni eill
 Er gwarae eraill
 Gwyrawdd ei ddwygail
 O eiddgedd
 Gwe he hen ddyfrchwil
 Gwain fain faw rombil
 Gwae a gais ymbil

A'i gas henbeth
 Gwyd fryd frys godech
 Gwadd glaf glun ffallech
 Gwedd elech feinsech
 Drwg fu f'ansawdd
 Gydag ef echnos
 Heb gudeb agos
 Gedor bran wythnos
 Wrth bren aethnen
 Bum yn dirwestu
 Bawa dyn a fu
 Bwa gwrych tradu
 Gwrach mewn troedog
 Yn Llys Ruffyddyn
 Llef cath mewn ody
 I'm llas o newyn
 Ar lawr ei neuadd
 Ynghroth loth ledpai
 Ynghred na's llanwai
 Nid mawr i'm dygai
 Y mae'r digelo
 Na bwyd na diawd
 Na medd na bragawd
 Dam mawd yn wassawd
 Tan ei weision
 Gruffudd ysgeler
 Groth efyns tryfer
 Gwddf amner maelier
 Wrth glun miliast
 Breiddfyw yw Gruffudd
 Ebrwyddfadur drabludd
 Bryd ffrwyn o goludd
 Y bengaled
 Brys bran yn corddi
 Braich adain eli
 Brwyd o grwyn dyfrgi
 Gan adargwn
 Brenin cwm llygod
 Braidd fu ymddyfod
 A'r lle anorff
 Uwch Llanurful
 Pennaeth moel Benddin
 Heb gael pynau gwin
 Pin wrth din yswin
 Heb hossanau
 Gwedi mod noswaith
 Gwell myned ymaith
 Yn y llys diffaith
 Gerllaw ystyffwl
 Gwag oeddwn dranoeth
 Yn gadu'r cyfoeth
 Fel bran esgeirnoeth
 Brin ysgornach
 Yscornach codowrach¹ ci
 Ys gwyr newyn hoenyn hwch
 Ysgwydd cylionyn isgell
 Ysgawd o fewn bargawd bwth

¹ Neu, cod owrach.

YR IUSTUS LLWYD AI CANT.

O L. C. II.

MADAWG gorynnawg gwr anelw ei fyw
Gwas drygyw ceillsyw collswydd Rhydd-
erch

Medrawdd ni gedawdd ei hen gadach ym
Nid modur gwiwrym minllym manllaes
Madws i'r bawdlws bodlon ni byddaf
Ni chaf y gauaf dim o'i gyfoeth
Medr goelgant rammant ramiwr¹ puteiniaid
Moelsaid nid callnaid yn oed collnef
Mair a'i mab gwir grair gwawr Grist gym-
myrredd

Yssydd anrhydedd marannedd mad
A ddiſao y llo lleithgabl o wanas
A gan denebras ar din ebrwydd
Ar wair mul-gont gul gant gwas faidd for-
dwy

A'i mwn mal aerwy march Maelorig
Hawdd ganthaw addystr pe i herchid
A phyth ni cheffid odid eden
Eldewis er's² mis a mwy no blwyddyn

Ym ei gedechyn cefnedydyl cul
Sorrais na's cefais cyfyng offeiriad
A'i dad oedd reiniad taergad dyfgrwn
Swrcodan druan adrywedd noethi

A fu am Fenlli yn hen founlawdr
Hi a fu yngwydd llu fab Llyr llediaith
Hi a fu ganwaith yn hen gonach
Hi a fu am wyneu³ wenn cabl rheidusion
Hi a fu am Wýdion ac am Eudaf
Hi a fu yn rhynnu 'n oes rhan duran
Hi a fu yn lluman cregyn llenmeirch
Hi a fu yn babwyr i'r aurbibau
Hi a fu yn llymu rhag llymed ei charn
Ar ol pais Badarn rhac pas bydawl
Hi a fu yn nychu yn achos ei haint
Hi a fu am Eraint ac am Arwy
Hi a fu yn gwasgu gweisgion ar fara
Hi a fu'n Saconia y mewn Senedd
Hi a fu'n gresawu Sawel benuchel

Hi a fu'n gawdel i hen Gadell
Hi a fu'n mygu ynghylech megin ledr
Hi a fu am fam Bedr yn cael bedydd
Hi a fu'n cyrchu cyrch ebawl cattus
Hi a fu am Fruttus yn hen frettyr
Hi a fu yn malu ym melin Reinallt
Ar hyd cae llugallt yn rhwyd llygod
Hi a fu yn tyllu nid dillyn clerwr
Hi a fu yn Neuddwr ac yn neiddef
Hi a fu yn llechu lluwch Eiry mynydd
Bellach am gybydd ymae'n hen gebystyr
Hi a fu'n crynu rhac crined ei llain
Hi a fu'n llefain am hên llafais⁴
Hi a fu'n tarnu turnen wraig fab Pyll
Hi a fu yn bebyll i hen Babo

¹Neu, rimiwr.²Neu, es.³Neu, wyncu.⁴Neu, llawes.

Hi a dynnwyd yn rhwyd ar hyd cwm sas-
nast

I geisiau dyfrast yn ei dwyfron
Hi ni chad trwy frad mae'n fradw ei llun
Gan berchen corun byth ni'n curied
Madawg yw hwnnw meudaf llwy haiarn
Calon cul faen sarn carn corn iyrhell
Gwisgawdd am danaw uch Dinerth yn
Rhos

Swrcod anniddos cyleh cyleh ei neddair
Byth yn rhodd o'i fodd nid Rhydderch
gampau

Noeth yw fy ysgwyddau anosgeiddig
Ni welir am ddyn eddwedd ganthaw
Ni ddaw o'i ddurllaw Fadawg ddyffrilyd
Madyn gi gelyn gogalet wyncu
Yn y ddel esgob du o din dyfrgi
Hi a ddoeth yn noeth o neithiawr Franwen
Hyd yn Llys Facsen nid laes focsach

OFFICIUM B. MARIE.

Gwasanaeth Mair wedi ei dynnu o'r Lladin Ynghym-
raeg y gan Ddafydd Ddu o Hiraddug hyd mae
pawb yn tybiaid ac a gopiwyd yma er mwyn cael
gweled y dull oedd gan yr oes honno ar gyfieithu.

O L. E. D.

HYN a ddywedir o flaen pob awr—
Henpych gwell Fair cyflawn o rad Duw
gyda thi bendigaidd wyt ym mhlith y gwrag-
edd a bendigedig yw firwyth dy groth di
Iesu. Amen—Arglwydd agor fy ngwef-
usau. Am genau a fanaig dy foliant. Duw
ystyria yn gynhorthwy ym. Arglwydd
brysia i'm cymmorth Gogoniant i'r tad a'r
mab a'r yspryd glan. Megis ydd oedd yn
y dechrau ac y mae yr awr hon ac yn
wastad ac yn oes oesoedd. Amen.

SALM 95.

DEUWCH ymddrychafwn wrth yr Arg-
lwydd canwn i Dduw ein iachawdur ni.
Rhagachubwn ei wyneb ef ynghyffes a
chanwn Sailm iddaw. Canys Arglwydd
mawr yw Duw a brenin mawr ar yr holl
dduwiau ca'n ni wrthladd yr arglwydd ei
blwyf canys yn ei law ef y mae holl der-
fynau y ddaear ac ef a edrych uchelder y
mynyddoedd. Canys of a biau y mor ac
a'i gwnaeth ai ddwyllaw a seiliaudd y dy-
warchen. Deuwch, addolwn a syrtiwn
rhac bron Duw wylwn yngwydd yr Arg-
lwydd a'n gwnaeth. Canys ef yw ein
Harglwydd ni a ninnau yw ei bobl ef a
defaid ei borfa ef. O chlywch heddyw ei
lef ef na chybydded eich calonnau megis
ynghellwair herwydd dydd prawf yn y di-

ffaith yn y lle ydd ym brofasant eich tadau
chwi—hwynt am profasant ac a welsant fy
ngweithredoedd. Deugain mlynedd y bum
gyfnesaf i'r genhedlaeth hon a mi a ddywed
ais y mae eu calonnau yn wastad ynghyf-
ailorn ac nid adnabuant hwy fy ffyrdd i:
Wrth y rhai y tyngais yn fy llid na ddeu-
ynt i mewn i'm gorhlwysfa. Gogoniant
i'r tad &c.

EMYN. QUEM TERRA PONTUS &c.

MAIR addwyn forwyn fawredd a ymddug
Y gwr a'i gorug o'i drugaredd
Mawr foliant mab sant saint orsedd nef-
awl
Mair ddeddfawl ddwyawl ddiwael bensedd
Môr llafar daear duedd ac awyr
Hael a lloer yn llwyr llwrw teyrnedd
Mair greawdr llywiawdr llyw ffedd tŵr
doniau
Tair ffyrf defnyddiau gwiw radau gwedd
Mirain wryr ysgain osgedd gwynfydig
Wyt Fair fawrhydig fawr anrhydedd
Morwyn yn ymddwyn em ddawn feuedd¹
byd
O ysbryd gleindyd glan etifedd
Moliant gogoniant gwnedd i'r Drindawd
Tair person undawd undeml fonedd
Amen.

SALM 8.

ARGLWYDD ein harglwydd wyt a gwyllt a
gwar
Mor rhyfedd dy henw yn yr holl ddaear
Canys drychafedig yw dy fawredd
A'r uchaf nefoedd Dduw ben teyrnedd
O enau maibion yn dyfnu gwnaethost fol-
iant
I ladd dy elyn a dialwr chwant [edd
Can gwelaf nefoedd gwaithredoedd dy fys-
lloer a ser y rhai a seiliaist i'th anrhydedd
Beth yw canys coffei ef
Neu fab dyn a dramwy o nef
Lleiheist ef noc engylion gwisgaist o goron
enrhydedd
A gosodaist ef ar weithredoedd dy ddwy-
law o'th drugaredd
Pob peth a ddarestyngaist dan ei draed ef
yn rhydd
Defaid ac ychen ac anifeiliaid y maesydd
Ehedaiad nef a physgod y wailgi
Y rhai a hwyliant lwybrau môr heli
Arglwydd ein harglwydd wyt a gwyllt a
gwar
Mor rhyfedd dy enw yn yr holl ddaear
Gogoniant i'r tad &c.

¹ Neu, reufedd.

SALM 19.

GOGONIAINT yr arglwydd a ddatgan y nef-
oedd
A'r ffurfafen a ddengys ei ddwyllaw weith-
redoedd
Dydd i ddydd a ddiguddia gair diwyd
A'r nŵs a ddengys i'r nos gelfyddyd
Nid oes barablau nac ymadroddion
Ar ni chlywo llefoedd y gwyr doethion
I bob tir ydd aeth eu sain ac eu llafar
I ymylau cylech y ddaear
Yn yr haul y gosodes ei annedd a'i gell
Ac yntau mal gwr priod yn dyfod o'i ya-
tafell
Ymddyrychafawdd fal cawr i ffordd ryediad
Bu o nef uchaf ei hynt fynediad
Ai gyferbyniad hyd uchelder
Nid oes a ymguddio rhag gwres ei gallder
Difagl gyfraith yr arglwydd a ymchwel en-
eidiau y rhai truan
A'i gwir dystiolaeth a ddyry ddoethineb i'r
rhai bychain
Cyfiawnder Duw a lawenhaa calonnau ar
naid
A'i eglur orchymmyd a oleuhaa llygaid
Sanctiaid ofn Duw a drig yn oes oesoedd
A'i farnau a gyfiawnheir ar gyhoedd
Eiddyn ynt yn fwy nag aur nac emmau
A pherach ynt no mel a'i ddilyfau
Ath was a'i cedwis yn ddianwadal
Ac am eu cadw dirfawr iawn fydd ei dal
Pwy a ddyall ei feiau glanhaa fi o'm dir-
geloedd
Arbed ith was am ei arallion gamweithred-
oedd
Onid arglwyddasant arnaf difagl fyddaf
Ac ef am glanheir o'r gweithredoedd mwyaf
Ac ef a ranga ei fodd ymadroddion fy
ngenanau
A meddwl fy holl galon ger dy fron dithau
Arglwydd fy nghynnorthwyawdr
Tydi yw fy mhryniawdr
Gogoniant i'r tad.

SALM 24.

Duw biau y ddaear a'i chyflawnder
Byd y daierydd a'i breswyl nifer
Canys ar y moroedd ef a'i seiliawdd
Ac ar yr afonydd ef a'i cyweiriawdd
Pwy a esgyn ar fynydd yr Arglwydd
Neu pwy a saif yn ei santeiddrwydd
Diargywedd o ddwyllaw a glan o galon
A diorwag ei enaid a difrad i'w gymmyd-
ogion
Hwn a gaiff fendith gan y creawdr
A thrugaredd gan Dduw ei Iachawdr
Hon ydyw'r genhedlaeth a'i cais efo

Ac a wyl wyneb Duw Arglwydd pobl Iago
Agorwch eich pyrth dwysogion a chenwch
foliant

Ymddrychefwch dragywydd byrth i frenin
y gogoniant

Pwy'r brenhin gogoniant hwn a ddaw at-
tam yn ddirgel

Arglwydd cadarn cyfoethawg a gallus yn
rhyfel

Agorwch eich pyrth dwysogion a chenwch
foliant

Ymddrychefwch dragywydd byrth i frenin
y gogoniant

Pwy'r brenin gogoniant hwn wrth gael
moliant

Arglwydd y nerthoedd yw brenin y gogon-
Gogoniant i'r tad &c. [iant

LLITH LUC 1, 26.

GABRIEL a ofnodd yn gennad y gan
Dduw i ddinas yn Galilea yr hwn a elwir
Nasraeth i briodi morwyn a gwr a elwid
Ioseph o lwyth Dafydd. Ac enw y forwyn
oedd Mair. A phan ddaeth yr angel i
mewn attai y dywawd ef hanpych gwell
Fair gyflawn o rād Duw gyd a thi bendig-
aid wyt ynghyfrwng y gwagedd. A phan
gigleu Fair hynny cynhyrfu a wnaeth a
meddyliaw pa ryw gyfarch oedd honno.

A Dywedyd a orug yr angel wrthi nac
ofnha Fair canys ti a gefaist rad y gan
Dduw ti a ymddygu feichiogi ith grôth ac
a esgory ar fab a elwy ei enw Iesu a hwnnw
a fydd gwr mawr a mab y gelwir i'r Goruch-
af ac ef a rydd yr Arglwydd Dduw iddaw
eisteddfa Dafydd ei dad ac ni bydd diwedd
ar ei deyrnas ef. A dywedyd a orug Mair
wrth yr angel pa fodd fydd hyn can nid
adwaen i wr? A dywedyd a orug yr angel
gan ateb iddi yr yspryt glan a ddaw ynot
ti a nerth y Goruchaf a'th wasgoda wrth
hyn y peth santaidd a aner o honat ti mab
Duw y gelwir. A llyma Elsbeth dy gef-
nithderw gwedi ymddwyn mab yn ei hen-
aint a hwn yw y chweched mis iddi yr hon
a elwir yn anfab can nid oes un gair diallu
herwydd Duw. Ac yna y dywawd Mair
llyma fi yn llawforwyn i'r Arglwydd bid i
minnau herwydd dy eiriau di.

Tithau Arglwydd trugarhaa wrthym.
Diolchw'n i Dduw. Dedwydd yn ddihaub
wyt gyssegredig wryy Fair a theilwng wyt
o bob rhyw foliant canys o hanot y ganed
Haul cyflawnder Christ ein Duw ni.
Gweddia dros y bobl cyfrwng dyred dros
yr ysgolheigion cyfrwng ddarestwng dros
ofunedawl wreigawl ysglen¹ synnient bawb

¹Neu, ystlen.

dy gynhorthwy or a anrhydeddo dy goffad-
uriaeth canys o hanot ti y ganed Haul cyf-
lawnder Christ ein Duw ni.

EMYN AMRROSA AC AWSTIN. *Te Deum.*

Ti dduw addolwn ti a weddiwn
A thi addefwn eiddun Ddofydd
Ti Arglwydd nefawl tad tragywyddawl
To daiar ath fawl y sawl y sydd
Engylion gerddau nef a'i feddiannau
Oll ath fawl dithau rhiau rhydd
Serubin gynnwys Seraphin frowys
A ganant yn lwys leiswawd newydd
Sant sant sant Arglwydd Sabaoth culwydd
Santaidd fawr hylwydd hwyl haul loyw-
ddydd

Llawn yw nefawl chwanto o'th fawr ogoniant
A hylldo ariant holl daierydd

Gogoneddus gôr ebystl nefawl bôr

Ath fawl falch gyngor gangau dedwydd

Molliannus i'n rhi rhif y proffwydi

Ath fawl Grist celi colofn bedydd

Canheid-lu creudwysg a gerddant ith wysg

Yn llu aur dur-frwysg yn llwyr dorfydd

Santes eglwyswawd drwy'r holl fedysawd

Dyro hael ddefawd o'th lin Ddafydd

Ein tad trugaredd anfeidrawl fawredd

Ai haddef pob gwedd gwiwddawn elfydd

Dy anrhydeddus unmab moliannus

A fawl crefyddus ffyrf gampus ffydd

Dy gyd ddiddanwch sant ysbryd elwch

A folir yn fflwch ffloyw leferydd

Crist bennadur cred brenin gogoned

Ti yw'n eidduned ydiwedydd

Tragywyddawl blant dragywydd dad sant

Ti biau moliant miloedd beunydd

Ti a gymmerth cnawd o fru morwyndawd

A dynawl giwdawd o nawd newydd

I ryddhau dyn y gan ei elyn

O uffern derfyn dwrf uselydd

Ti a egoraist i ddyn a geraist

Nef pan i'n prynaist ar bren palmwydd

Y mae d'eisteddiad ar ddehau dy dad

Ath breswyl gwastad mad mydr sillydd

Ti Arglwydd Iesu a ddaw i farnu

A fo ac a fu llu llewynydd

Nertha dy weision gwerth dy waed gwirion

Gwyrthfawr dy goron gorawl grefydd

Par eu gobrwyaw gyd a'th Saint adlaw¹

A'r fuchedd rhagllaw llyw lliosydd

Gwared dy bobloedd gwerin dy wladoedd

Gweryd ar nefoedd naf rhysfaydd

Llywia hwynt nef nef llywiawdr uchelder

Drychaf uch no'r ser muner mynydd

Ti a fendigwn ti a addolwn

Gwastad i'th garwn i'th gerennydd

Molwn dy gampus enw anrhydeddus

¹Neu, ac'law.

Byth yn barhäus yborëydd
 Teilynga heddiw ein cadw yn gywiw
 Rhag pechod ymlw ymlaen lluydd
 Trugarhaa naf nef trugaroccaf
 Wrth bobl plant Addaf addurn gynnydd
 Gobaith ein gorsedd bid yn ddiommedd
 In dy drugaredd heb dro gerydd
 Archwnein gobaith er erchyll dy laith
 Na'n llygrer yn faith fyth tragwydd
 Amen.

MOLIANNAU. AD LAUDES.

Duw ystyria yn gynhorthwy yn
 Arglwydd brysia i'm cymymorth
 Gogoniant i'r tad &c.

SALM 93.

Duw a wledychawdd tegwech a wisgawdd
 Gwisgawdd gadernyd ac ymwregysawdd
 Ef a gadarnhaawdd cylch y ddaiar
 Hyd na's cydgyffroir fyth o'i darpar
 Er hynny parawd yw dy eisteddfod
 Duw er yn oes oesoedd gwir yw dy fod
 Drychafasant arglwydd yr afonydd
 Drychafasant lefoedd eu lleferydd
 Drychafawdd afonydd donnau mawredd
 Gan liaws lefoedd llawer o ddyfredd
 Rhyfedd yw dirnadau'r môr a'i sôn
 Rhyfedd yw yr arglwydd yn yr uchelion
 Credadyn yn ddirtfawr yw dy dystiolaethau
 Santeiddrwydd a weddai ith dy yn hyd
 ddyddiau

Gogoniant i'r Tad &c.

SALM 100.

Pob tir cenwech foliant i Dduw dofydd
 Gwas'naethwech iddaw trwy lawenydd
 Deuwch i mewn yn ei wydd ger ei fron
 Yn hu lawen o lawenydd calon
 A gwybyddwch mai'r Arglwydd yw Duw
 ein rhi
 Nid hwynt'wy namyn efo an gwnaeth ni
 Ei bobl a defaid ei borfa agorwech ei byrth
 trwy gyffes
 Agorwech ei lysoedd cyffeswech iddaw ar
 emynau llës
 Molwech ei enw hynaws yw yr Arglwydd
 tragywydd ei drugaredd
 Hyd enedigaeth a genedigaeth byd y bydd
 ei wirionedd

Gogoniant i'r tad &c.

SALM 63.

Duw fy nuw i ti a folaf
 Attad o leufer y gwiliaf
 Ynot y sychawdd fy enaid i

Mor liosawg Duw yw ein gwawd itti
 Mewn tir diflaith diffordd diddwfr yn sant
 yt ydd ymddangosais
 Yn y welwn dy nerth ath ogoniant yn
 garuaid lednais
 Canys gwellw dy drugaredd no bucheddau
 Wrth hynny dy foliant a wna fy ngwefusau
 Felly yn fy mywyd i'th fendigaf
 Ac ith enw fy nwyllaw a ddrychafaf
 Fal y llanwer fy enaid i o floneg a brasder
 I'th fawl fy ngenau a'm gwefusau nef
 muner
 Felly ar fy ngwely ith goffais ti a'm ceraist
 Y bore i'th feddyliaf canys ti a'm nerthaist
 Dan wasgawd dy adenydd ydd ymddrych-
 afaf innau
 Glynodd fy enaid wrthyt fe a'm cymmerth
 dy ddehau
 Ofer y ceisiasant fy enaid i eithafion y
 ddaiar ydd ant
 Mewn dwylaw cleddyfau y rhoddir a
 rhannau cadnoaid fyddant
 Ef a lawenheir y brenhin yn nuw a molir
 a dyngo i'r gwirionedd
 Canys distrywedig fydd y genau a ddywetto
 enwired

SALM 67.

Duw a drugarhâo wrthym ac ef a'n ben-
 dico
 Eglurder ei wyneb arnam ac ef a drugarhâo
 Yn y adnappom ar y ddaiar dy ffyrdd di
 Ac yn yr holl genhedloedd dy iechyd Geli
 Cyffesed y bobl yt Dduw Arglwydd
 Cyffesed y bobloedd oll yt yn dy wydd
 Llawnhaed y cenhedloedd canys cyfiawn
 arnynt y berny
 Ymddrychafent y bobloedd canys y cen-
 hedloedd a gyweiry
 Cyffesed y bobl yt Dduw Arglwydd
 Cyffesent y bobloedd oll y'n dy wydd
 Can rhoddes y ddaiar ei ffrwyth beunydd
 Bendiged ni ein Duw ni bendiged ni Ddof-
 ydd
 Ac ofnhaed ef gan ei foli yr holl ddaerydd
 Gog. i'r Tad &c.

LLYMA GANIAD Y TRIMAIB YN Y GYNNEU
 DAN: ANANIAS AZARIAS A MISAEL.

BENDIGWCH Dduw ei ddinam weithredoedd
 Drychefwech molwech mil o oesoedd
 Bendigwch engylion Dduw Iôn Ddofydd
 Bendigwch y nefoedd naf nôs a dydd
 Bendigwch Dduw ddyfredd uch y nefoedd
 Bendigwch Dduw ddawn nerth yr holl
 nerthoedd
 Bendigwch yr hael Dduw haul a lleuad
 Bendigwch sŷr nef serennawl wlad

Bendigweh Dduw cywir cawad y gwlith
 Bendigweh Dduw pob yspryd bendith
 Bendigweh Duw ddiddan a than a thës
 Bendigweh oerfel y gauaf a haf hywres
 Bendigweh Dduw ddurrew a rhew crimp-
 iawg

Oerfel a glasrew a glwyswlith deifniawg
 Bendigweh Dduw eirian ac eiry a ia
 Nosau a dyddiau deddf a wedda
 Bendigweh Dduw eich llyw y lluchedennau
 Tywyllweh lleufer wybr ac wybrennau
 Bendiged y ddaiar Dduw gwâr gwiraf
 Druchafed moled moliannusaf
 Pobmynydd bronnydd brynniau bendigweh
 Naf daiarolion a phellennigion fflweh
 Bendigweh flynbonnau Dduw rhiau rhydd
 Moroedd mordon hysson ac afonydd
 Bendigweh Dduw y morfeirch a morbysg-
 awd

Molweh ehediaid nef naf gwiraf gwawd
 Bendigweh Dduw y bwystfil a'r gwyddfilod
 Holl feibion dynion a dof lydnod
 Bendiged Israel Dduw hael ehalaeth
 Arddrychafed moled a moliant ffraeth
 Bendigweh Dduw ddiwair offeiriad
 Ai ufuddion weision nefolion haid
 Bendigweh Dduw telaid saint o galonnauw

ANANIA AZARIA A MISAEI.

BENDIGWCH molweh Dduw moliannus hael
 Bendigwn drychafwn drychafiawdr bŷd
 Duw dad a mab mad meidrawl yspryd
 Bendigaid wyt naf nef yn y ffurfafen
 Moliannus amherawdr greawdr graen

SALM 148.

MOLWCH yr Arglwydd o'r nefoedd
 Molweh ef uchelion loedd
 Molweh ef ei holl engylion
 Molweh ef ei nerthoedd gleinion
 Molweh ef yr haul a'r lleuad
 Molweh ef ser a goleuad
 Molweh ef nefoedd y nefoedd
 Molweh ef ddyfredd i ar y nefoedd
 Canys ef a ddywawd ac hwynt a wnaeth-
 pwyd
 Gorchmynnawdd ef ac hwynt a grewyd
 Ef a'i hansoddes yn dragwydd rhag llaw
 Gosodes ef orchymyn ac nid a dostaw
 Molweh Dduw Arglwydd y nef a'r ddaiar
 Sairph a holl eigiawn mor affafar¹
 Tan cenllysg eiry ia tymhestlau
 Y rhai a wnant ei air a'i orchymynnau
 Mynyddedd brynniau a gwydd ffirwythlawn
 ddwyn

A holl gedriwydd pob coed pob llwyn
 Bwystfilod ysgrybl dof anifeiliaid

¹ Neu, arllasar.

Ac adar edynogion ehediaid
 Brenhinedd y ddaiar a'i holl bobloedd
 Tywysogion a brawdwyrr y gwladodd
 Iefaing henion gwryfion molant Dduw
 ben cûn

Canys drychafedig yw ei enw ef ei hûn
 Ei gyffes ef ar nef a daiar
 Ef a ddrychafawdd corn y bobl hygar
 Emyn i bawb o'i saint sant geisiau
 Maibion yr Israel pobl agos attaw

SALM 149.

CENWCH i'r Arglwydd ganiad newydd
 Yn Eglwys y saint ei foliant fydd
 Llawenhaed yr Israel yn yr hwn a'i
 gwnaeth
 Ymgyfoded merched Sion wrth ei frenhin-
 iaeth
 Molent ei enw gan grwth drwy synwyr
 Canent iddaw dimpan a Sallwyr
 Can ranghawdd bodd yr Arglwydd ei bobl
 dda ddiwyd
 Ef a ddrychafawdd ei ledneision ar ieuchyd
 Saint a ymgyfodant ar ogoniant
 Yn eu gwelyau y llawenhäant
 Llawenydd Duw yn eu mwnwgl ffodiawg
 Ac yn eu dwylaw cleddyfau miniawg
 I wneuthur dial ar y cenhedloedd
 A chosbaduriaeth ar y bobloedd
 I rwymaw eu brenhinedd mewn caledion
 efynnau
 Ai boneddigion mewn haiarnolion gadwyn-
 au
 Wrth wneuthur ac hwynt yr ysgrifenedig
 farn
 Hyn yw gogoniant holl Saint Duw cadarn

SALM 150.

MOLWCH yr Aglwydd yn ei wirdda saint
 Molweh ef ar gedernid ei nerth a'i fraint
 Molweh ef yn ei nerthoedd y gwir Arg-
 lwydd a'n medd
 Molweh ef herwydd lliosogrwydd ei fawr-
 edd
 Molweh ef ar sain trwmp holl genedl dyn
 Molweh ar Sallwyr a cherdd delyn
 Molweh ef ar grwth a thimpan
 Molweh ef ar dannau ac organ
 Molweh ef ar sainodron glych clych llawen-
 ydd
 Pob yspryd moled ei naf tragwydd
 Gogon. i'r Tad. &c.

CABIDWL ECC. xxiv. 23.

MEGIS Gwinllan y ffirwythaisi arafweh
 aroglau a'm blodau i ffirwythau anryfedd
 ac addwynder ynt.

EMYN.

GOGONEDDUS Fair war weddus feinus fanon
Gam drychafiad gan y gwirddad geiniad
ganon

Ac uch no'r ser o'r uchelder muner mwy-
ion

Ti a fegaist ac a borthaist a byrth dynion
Ar laeth gorau cyssegr ffromau frenin
doethion

Gwr ath fagawdd ac ath greawdd greawdr
hinon

Drygwaith Efa Mair Faria morwyn wirion
A'i gwrageddawdd pan wir greawdd gred-
adunion

Y drwy fenestr nefawl ffenestr ffin engyl-
ion

Y caiff Cristiawn a phob flyddlawn iolad
flyddlonion

Drws drawst eurin uchel frenin freiniawl
ddeen

Porth eglurder eglur leufer lafar tirion
A egored Fair oth weithred heb hoccoedion
Caned pob llais Cristiawn difflais Christ
elëision

Mawr ogoniant i'r tad a'r plant sant saint
goron

Mab a aned i'n digoddedd yd y gwyddon
O Fair forwyn yn fawr orllwyn yn ar-
llwynion

Moliant hefyd i'r glan yspryd gweryd
gwaron

Mawr anrhydedd mirain fawredd mur nef-
olion

I Dduw trindawd ddwywawl undawd un
tair person Amen.

CANIAD ZACHARIAS OFFEIRIAD PAN ANED
IEUAN FEDYDDIWR. LUC. i. 68.

BENDIGAID fo Duw arglwydd pobl yr Is-
rael

Gan gofwyawdd a phrynawdd ei blwyf yn
ddiawel

Drychafawdd ini gorn yr iechyd

Yn nhy Dafydd ei was diwyd

Megis y dywawd trwy enau y proffwydi

Y rhai a fuant er yn oes oesoedd yn ddifri

Ef a barawdd ini iechyd o'n gelynion

Ac o ddwyllaw pawb o'n digasogion

Wrth wneuthur tragaredd gyd an teidiau

A choffau yn wastad ei sanctaidd orch'myn-
nau

Llw a dyngodd wrth ein tad ni Abram

Y rhoddai ei hun drosom ni a'n cam

Yn y wasanaethom ni Dduw beunydd

Oddiwrth ein gelynion yn ddiofn rydd

Drwy gyfiawnder a santeiddrwydd

Ger ei fron ef beunydd ac yn ei wydd

Tithau fab yn broffwyd ith elwir i'r Gor-
uchaf

Ti a'i rhugflaeni ef i arlwyaw flyrdd Dduw
dy naf

I roddi celfyddyd o iechyd i'w blwyf

Yn faddaunt iddynt o'u pechodau tra-
gywydd

Drwy ymysgaroedd Dduw ddwywawl nêr

Yn y rhai i'n gofwyawdd ddwyreawr o
uchelder

Wrth egluraw i'r eisteddiaid yn y tywyll

Yn y tywyllwch a gwasgawd angau [wch

Ac i gyweiriaw ffyrdd ein traed ninnau

Gogon. i'r Tad &c.

OMITTUNTUR ORATIONES AD B. MARIAM.

DROS HEDDWCH.

DYRO heddweh Arglwydd yn ein dyddiau ni

Can nid oes neb arall a ymladdo drosom
eithr tydi ein Duw ni

Duw bid heddweh yn dy nerthoedd

A bid amler yn dy dyrau di

GWEDDI.

Duw gan yr hwn y mae saint euddun-
eddau iawnion gynghorau a chyfiawnion
weithredoedd dyro ith weision yr heddweh
yr hwn nis dichon y byd ei roddi yn y
rodder ein calonnau ni ith orchymynion
di drwy wrthladd ar feiau ein gelynion a
bod ein amseroedd ni trwy dy amddiffyn di
yn heddychlon wastad drwy ein Harglwydd
ni Iesu Grist dy fab di yr hwn a fuchedd-
occa ac a wledycha gyda thi a'r yspryd glan
yn dragwyddawl ac yn oes oesoedd.
Amen.

LLYMA DDIWEDD Y PYLGAIN A DECHREU
YR AWR BRIM.

Duw ystyria yn gynhorthwy ym—Ar-
glwydd brysia i'm cymmorth. Gogoniant
i'r Tad &c.

EMYN.

COFFA Dofydd Duw tragywydd

Dy gerennydd bydd bodd warant¹

Wrth bobl efrydd bŷd aflonydd

Ath blwyf bedydd bydawl orsedd

Yt ry-gymrud ein enawd ehud

Rheg diolud rhag dialedd

A fu greulud fal i'n carud

A'n prynu'n ddrud o alltudedd

Er anrhydedd dy etifedd

Maddeu garedd modd ein geiriau

Mab cyflawn rad mab Dofydd dad

¹ Neu, warëdd.

Rhag Uffern gad rhwyg y ffwrn gau
 Differ dy wlad dwg fi attad
 Yn aur angad yn Awr Angau
 Mawl caredig i'r pendefig
 Yw arbennig bennaeth tri-byd
 Mab genedig o'r wryr ddiddig
 Mair fawrydig radau gleindyd
 Miloedd a wnant mawl a ganant
 Ar fryn a phant a phynt esbyd
 Mawl ogoniant miloedd foliant
 A'r tad a'r plant a'r sant yspryd
 Amen.

SALM 110.

AR Dduw y llefaïs pan ym trallodid
 Ac ef a'm gwrandawawdd i'm gofid
 Arglwydd rhyddhaa fy enaid pan el o'm
 cnawd

Rhag enwiron wefusau a bradychus defawd
 Beth a rodder i tithau beth a chwanegcaer
 Ar fredychus dafawd wrth ei ddrwg ai
 ddifer

Saethau y cyfoethogion blaenllymion
 Ynt i gyd a marwar diffaethion
 Gwae fi belled fy nghiwadaeth
 Cyd breswyliais a phreswylwyr Cedar
 Dirfawr dir ddiwylliawr fu fy enaid
 Ymhlith y giwdawd anhygar
 Tangnefus oeddwn gyd-a digasogion y
 dangnefedd pan ymddiddanwn ag hwynt
 ym gwrthleddynt mal trwy gywrysedd.
 Gogoniant i'r Tad &c.

SALM 121.

DRYCHEFAIS fy llygaid hyd ar y mynydd-
 edd

O baham ym daw cynhorthwy yn y diwedd
 Fy nghynorthwy i y gan Dduw Arglwydd
 A greawdd nef a daiar yn hylwydd
 Ni roddo dy droed ar gyffro
 Ac ni hepia a'th geidw o'i fro
 Ni chwsg ac ni hepia yn wael
 Y gwr a geidw wlad yr Israel
 Duw ath geidw a Duw d'amddiffyn
 Ar dy law ddehau ar bant a bryn
 Ni'th lysg yr haul un awr o'r dydd
 Na'r lloer yn nôs nac yn elfydd
 Rhag pob drwg ith geidw yr Arglwydd
 A Duw a geidw dy enaid yn rhwydd
 Duw a geidw dy ddyfodiad
 Yn dragywydd a'th fynediad
 Gogon. i'r Tad &c.

SALM 122.

LLAWEN wyf am yr hyn a ddywetpwyd ym
 Ni awn i dy yr Arglwydd yn gyflym

Safedigion oeddynt ein traed ni
 Gaerusalem ith lysoedd di
 Caerusalem a adeilwyd megis dinas
 A'i chyfranniad ynddi ei hun yn gyfaddas
 Canys yno ydd esgynnawdd llwyth yr
 Arglwydd
 Tystiolaeth Israel yn cyfessu yn gylwydd
 Erchwch hyn a fo yng Haerusalem hedd-
 wch
 Ac i'r a'th garo-o gariad fflwch
 Duw bid heddwch yn dy gampau
 A bid amllder yn dy dyrau
 O achaws fy mrodyr i a'm cyfneseifiad
 Y traethwn dangnefedd am danat yn hon-
 naid
 O achaws tŷ Dduw ein gwir arglwydd ni
 Y ceisiais dangnefedd a da itti
 Gogon. i'r Tad &c.

Arglwydd gwrandaw fy ngweddi
 A deued fy llef hyd attad ti

GWEDDI.

ARGLWYDD ni a adolygwn iti ddineu dy
 rad i'n meddyliat ni ac megis adnabuum
 gnawdoliaeth dy fab di Iesu Grist drwy
 gennadwri yr Angel yn berffaith ein dwyn
 ninnau felly drwy ei grog ai ddioddef i
 ogoniant cyfodedigaeth ein cnawd trwy ein
 Harglwydd ni Iesu Grist. Amen.

LLYMA AWR ANTERTH.

Duw ystyria yn gynhorthwy ym Ar-
 glwydd brysia yn cymmorth. Gogoniant
 i'r tad &c.

Coffa Dafydd &c. Cais yn yr awr Brim.

DRYCHEFAIS fy llygaid Arglwydd attad
 Y gwr a breswylia nefoedd Duw dad
 Llyma fegys llygaid gweision
 Y mewn dwylaw eu harglwydd tirion
 Mal llygaid llawforwynion yn llaw eu har-
 glwyddes
 Felly fy llygaid ar drugaredd Duw drwy
 gyffes
 Trugarhaa wrthym, Arglwydd, trugarhaa
 Canys cyflawn yw ein henaïd o dremmyg
 Gwarth i'r llawn a thremmyg i'r trahapsion
 Gog. i'r tad &c.

SALM 124.

Pan ni bai yr Arglwydd ynom dyweded
 Israel

Pan ni bai yr Arglwydd ynom ni byddem
 ddiwael

Pan gyfottai ddynion yn aflonydd
 Hwynt a'n llyngcynt oll yn fyw agatfydd

Pan littiai i'n herby neu cynddarsdd
 Dwfr a'n llyngeai agatfydd o'r diwedd
 Ein henaidd a drywanawdd drwy garrawg
 soniawr ei llif
 A drywanawdd agatfydd drwy ddwfr an-
 oddef
 Bendigaidd fo yr Arglwydd ni'n rhodes
 Ynghaethiwed eu dannedd er afles
 Ein henaidd ni a dynnwyd mal aderyn y to
 O hoenyn yr helwyr ac o'u twyll ymdro
 Yr hoenyn a dorred ac a ddrylliwyd
 A ninnau o honaw a ryddhawyd
 Bid ein canhorthwy yn enw yr Arglwydd
 Gwnaeth nef a daiar Duw mawr culwydd
 Gogon. i'r tad &c.

SALM 125.

A ymddirietto yn yr Arglwydd mal myn-
 ydd Sion heb gyffro
 Ni chyffroir yn dragywydd Gaerusalem
 a'th breswyllo
 Mynyddedd yn ei gylch, Duw oedd yng-
 hylch ei bobloedd
 O hyn yn dragywydd fyth ac yn oes oes-
 oedd
 Can ni ad Duw wialen y pechaduriaid ar y
 wirionedd
 Ac na estynnont eu dwylaw ar anwiredd
 Gwna dda, Arglwydd, i dda ddynion
 Ac o'u calonnau yn gyfiawnion
 Ymchweliad a ddwg Duw mewn trafael
 A gweithredwyr anwiredd heddych ar
 Israel
 Gogon. i'r tad &c.

CAPITWL.

As felly ym drychafwyd i yn Sion, ac yn
 gyffelyb i hynny y gorphwysais yn y fant-
 awl ddinas, am gallu i Gaerusalem. Diolch-
 wn i Dduw.
 Arglwydd gwrandaw fy ngweddi;
 A deued fy llef hyd attat ti

OMITTUNTUR ORATIONES AD MARIAM.

Gweddi—Arglwydd, ni a attolygwn iti
 ddineu, &c. *Cais o'r blaen.*

AWB HANNER DYDD.

Duw ystyria, &c. Gogon. i'r Tad, &c.
 Emyn. Coffa Dofydd, &c. *Cais yn awr
 Brim.*

SALM 126.

Ymchwelw yr Arglwydd ni o gaethiwed
 Sion
 Ef a'ngwnaethbwyd ni megis diddanedigion
 Yna y llepwid ein genau ni o lawenydd

A'n tafod o orfoledd Duw a'i gerennydd
 Yna y dywedir y rhwng y cenedloedd
 Ef a fawrhaodd Duw eu gwneuthur ar gy-
 hoedd
 Mawrhaodd yr Arglwydd ein gwneuthur
 Yn llawenion i'n gwnaeth heb ddin awdur
 Ymchwel, Arglwydd ein caethiwedig
 Megis carrog yn nehau craig
 Y rhai a hëont eu hâd mewn dagrau
 Yn llawenydd y medant eu ffrwythau
 Y mynediaid a aent ac wylaint
 Gan anfon eu hadau yn nagreuaint
 Dyfodiad yn wir y deuant mewn gorfoledd
 Yn dwyn eu dyrneidiau drwy dangnefedd
 Gogon. i'r Tad. &c.

SALM 127.

Onid yr Arglwydd a adeilia y tŷ
 Ofer fydd llafur yr adeilwyr a gweecry
 Onid yr Arglwydd a gaidw y dinas
 Ofer i'r ceidwaid yw gwyliaw y plâs
 Ofer ywch gyfodi cyn lleufer eglur
 Cyfodwch o'ch eistedd bwyttâid bwyd
 dolur
 Pan roddo hun i'w garedigion efyrllid
 Llyma dreftad Duw ffrwyth crôth meibion
 cyfnewid
 Megys saethau yn llaw meddiannusion
 Felly meibion ysgydwedigion
 Gwyn ei fyd y gwr a gyflenwis o honynt
 ei eidduned
 Ni lygrir pan ymddiddano a'i elynion wrth
 borth gwared.
 Gogoniant i'r tad. &c.

SALM 128.

Gwyn ei fyd pawb a ofnhäo yr Arglwydd
 Ac a gerddo yn ei ffyrdd cyfarwydd
 Hwn a fwyttei lafur dy ddwyllaw
 Gwynfydig wyt a da fydd yt rhag llaw
 Dy wraig a geffi mal aml winllan
 Yn ystlysau dy dŷ fal pren perllan
 Dy feibion ytt mal oliwydd
 Ynghylch dy ford a phawb yn ddedwydd
 Llyma fal y bendigyr y dyn
 A ofnhäo yr Arglwydd rhag ei elyn
 Bendicced yt Arglwydd o Sion elfydd
 Yn y welych ddäoedd Caerusalem beun-
 ydd
 Ac yn y welych feibion dy feibion
 A heddych ar Israel a'i holl ddynion
 Gogon, i'r Tad.

CABIDWL.

Mi a wreiddiais yn yr anrhydeddus bobl
 ai dreftad ef yn rhannau fy Nuw i, a'm
 cynhaliad i ynghyflawnder y Saint.

GWEDDIAU.

Llyma. Duw ystyria, &c. G. i. t. &c.
Emyn. Coffa Dofydd, &. *Cais ar Brim.*

SALM 129.

Mynych ydd ymladdasant a mi o'm ieu-
engtid
Dyweded Israel yr awr hon yn eu hefyrllid
Mynych ydd ymladdasant o'm iengtid a mi
Ac ni allasant ddim i'n herbyn o ddi-
fri Pechaduriaid gwnaethant ar fy ngefn ofail¹
Gwnaethanthwylau eu henwiredd yn harail
Yr Arglwydd cyfiawn dyrr gwarrau y
pechaduriaid [plaid]
Llyngcer digasogion Sion gwradydder eu
Bydd mal gwair tai heb ei gynhullaw
Yr hwn a wiawdd er cŷn ei ddiwreiddiau
Ni lenwis ei law o honaw ei fedelwr
Na'i arffed o dra dyrneidiau ei gynhullwr
Ac ni ddywedasant y cerddediaid heibiau
cyfarwydd
Bendith Dduw arnawch, bendithiwn chwi
yn enw yr Arglwydd
Gogon. i'r tad, &c.

SALM 130.

O'r eigiawn y llelais arnad, Arglwydd
Arglwydd gwrandaw fyngweddi yn rhwydd
Bint dy glystiau yn ystyredigion
Wrth lef fy ngweddi a gwawdd fy nghalon
Od edrychi ar enwiredd
Arglwydd pwy a'i dioddef rhag dialedd
Canys gennyd ymae Trugaredd rwydd
Am dy gyfraith i'th oddefais, Arglwydd
Ymgynhaliawdd fy enaid yngair culwydd
Gobeithiodd fy enaid yn yr Arglwydd
O'r bore bylgain yn y fo nôs
Gobeithied Israel yn yr Arglwydd agios
Canys gan yr Arglwydd ymae trugaredd
A dirfawr brynedigaeth heb gynddaredd
Gobaith yr Israel yn yr Arglwydd nefoedd
O hynn yr awrhon ac yn oes oesoedd
Gogon. i'r tad.

CABIDWL ECC. xxiv. 17.

Megis Cedrwydden y'm drychafwydi yn
Libano, ac megis Sipriswydden ym myn-
ydd Sion. Megis Palmidwydden y'm
drychafwyd i yng' Hades, ac megis plan-
nedigaeth rhôs yn Sierico.

Diolchwn i Dduw, &c.

GWEDDI.

Arglwydd maddau bechodaud y waision,
ac megis na allwn ni mewn grym roddi
bodd iti o'n gweithredoedd &c.

¹Neu, efail.

LLYMA DDECHRAU Y GOSPER BELLACH.

Duw, ystyria &c. Gogoniant i'r Tad.
&c.

SALM 110.

Dywawd yr Arglwydd wrth fy Arglwydd i
Eistedd ar fy nehau gyda mi
Yn y ddottwyf dy elynion
Yn faingc y dan dy draed ti santeiddion
Gwialen dy nerth di a enfyn Duw o Sion
Gwledychawdd yr Arglwydd ym mherfedd
dy elynion
Gennyd y mae dechrau eglurder y saint
Mi ath fegaiss o'r groth cyn Lusiffer ai fraint
Tyngawdd yr Arglwydd ac ni's penytia
yn deg
Offeiriad wyt yn dragywydd wrth urddas
Melchiseg
Yr Arglwydd oddiar dy ddeheu dy ddawn
delid
A yssigawdd y brenhinedd ar ddydd ei lid
Ef a farn y Cenhedloedd ac a leinw gwyp-
au
Ar dir lawerion ef a waghau y pennau
Ar y ffyrdd cyfreithlon o garrawg ydd yf
ddiaud
Wrth hynny y drychaif ei ben ar ffawd.
Gogon. i'r Tad &c.

SALM 113.

Canmolwch faibion fy Arglwydd
Molwch ef hyd yn henaint enw culwydd
Bendigaid fo enw Arglwydd nefoedd
O hyn yr awrhon ac yn oes oesoedd
O'r lle y cyfyd haul hyd lle y dygwydd
Bendigaid folianus fo enw'r Arglwydd
Aruchel yw'r Arglwydd yn yr holl gen-
hedloedd
A'i fawr ogoniant fydd uwch no'r nefoedd
Pwy mal ein Harglwydd ni a breswyl yn
uchelion
Ef a edrych i'r ddaiair ar ei ufuddolion
Defry ef eisiwedig o'r ddaiair
A ddrychaif o'r fudredd dlawd¹ anhygar
Wrth eu lleheu gyd a thywysogion²
Yr hwn a wna preswyliau diffwrth yn y
tŷ
Mam meibion yn gorfoledd yn ei gwely.
G. I. T. &c.

SALM 147.

CANMAWL, Gaerusalem, dy Arglwydd Iôn
Canmawl dy Arglwydd dithau Sion
Canys cadarnhaawdd gloiau dy byrth
Bendigawdd dy faibion ytt yn yngyrth
Dodes heddwch ith derfynau a da

¹Neu, wlad.

²Ban ar goll yma.

O fraser y gwenith ef ath gyflawnhaa
 Ef a enfyn i'r ddaiar ei barabl
 Ebrwydd y rhydd ei ymadrawdd digabl
 Y gwr a rydd yr eiry megis y gwlan
 Niwl a'i gwasgara megis lludw man
 Ef a enfyn y crisiall megis tammeidiau
 Pwy oddef rhag wyneb ei oerus loesau
 Enfyn ei air ac ef a ddaw i werthnebedd
 Dywawd ei yspryd hwy a lithrant i ddyfr-
 edd
 Yr hwn a fenyg i Iacob ei air diwael
 Ei gyfiawnder ai farnau i bobl yr Israel
 Ni wnaeth efe felly i bob cenedl yn hawdd
 A'i farnau iddynt ni's damlewychawdd.
 G. I. T. &c.

CABIDWL ECCLES xxiv. 20.

MEGIS safwyrusion neiddau Sinam a
 Bām y rhoddais aroglau; ac megis Myrr
 etholedig y rhoddais hygar safwyr. Diolch-
 wn i Dduw.

EMYN. AVE MARIS STELLA.

Mair wryr ddisglair ddiwair wawr fore-
 ddydd
 Môrseren lwyswen laeswann leferydd
 Hanpych gwell ddiell ddiēn fam Ddofydd
 Hampom hwyl ddiffrom ddiffrost ddigel-
 wydd
 Hanpo heb un-bro trefydd—dy ganmawl
 Bucheddawl borth nefawl ddydwawl
 dded-wydd
 Cymmeraiſt cefaiſt cymmeriad ufydd
 Cyfarch ytt er parch perchen llawenydd
 Engylawl annerch fereh Anna glodrydd
 Par i'n dangnef nef naf rhydd y maeth
 Fam pennaeth ehalaeth o hil Ddafydd
 Gellwng rwym echwng achwyn llu bedydd
 Gwrthladd Fair oi gradd greddfawl aflon-
 Cynnull olau dull y deillion efrydd [ydd
 Cynnal ith ardal ardeml gyfluydd
 Cannerth di drafferth drwy ffydd a geisiwn
 Credwn y caffwn coffau cerennydd
 Dangos glod o'th fod ith fadien gynnydd
 Yn hael fam ddiſanā Dduw nef tragwydd
 O'n gweddian geiriau boenau beunydd
 Dy fab diārab daierydd ffurfawdr [nydd
 Nef-greawdr nyf-hwylawdr haul ysplen-
 Odidawg wryr ddoniawg ddawn gynbelydd
 Didawl wawr ddwywawl ddiwael geren-
 nydd
 Gwna fi, fam Geli, o gyliau yn rhydd.
 Yn ddi weirioes gerennydd.
 Mammaeth beunydd nefawl
 Ath fawl foliant areglydd
 Tro wedd ein buchedd o bechawd merydd
 Trwy hynt ddiogel rhag trwm ufelydd

Heb gwl na meddwl na modd anghelydd
 I gael gorfoledd gair foliant newydd
 A gweled myned mynydd mawr allu
 Iesu ffirwyth dy fru frenin holl wledydd
 Moliant mawr i'r Tad tadawg pob defnydd
 A'r plant a'r yspryd sant saint ardemlydd
 Holl nerthoedd nefoedd y naf o'n bröydd
 Gorfoledd rhyseidd eu rhyſföydd
 Gogoniant meddiant meddydd cywirdawd
 I'r drindawd undawd undud preswlydd.
 Amen.

CANIAD MAIR WRTH YR ANGEL.
 LUC i. 46.

Ef a fawrhaa fy enaid i Dduw fy Arglwydd
 Ymdrychafawdd fy yspryd yn fy Iachawdr
 Can drychdawd ufuddeawd ei forwyn Ar-
 glwydd nefoedd
 O hyn allan gwynfydig y'm dywaid holl
 genhedloedd
 Canys mawredd a'm gwnaeth Arglwydd o
 nef
 Gallus yw a sanctaidd ei enw ef
 Pery i ofnusion ei drugaredd o etifedd
 dynawl
 Gallu a meddiant o feddwl a wasgarawd
 Tynnawdd o'u heisteddfa feddianusion
 Drychafawdd Duw o nef ei ufuddion
 Cyflewnis ef o dda yr eisiwedigion
 A gorwag ydd edewis y cyfoethogion
 Cymmerth Israel ei was i nawdd
 A'i drugaredd ef a goffāawdd
 Mal y dywawd wrth ein tadau ni ar gy-
 hoedd
 I Efrema a'i etifedd yn oes oesoedd
 G. I. T. &c.
 Gweddi.¹
 Gweddia dros y bobl
 Ora pro populo.
 Cyfrwng dyred tros yr ysgolheigion
 Interveni pro clero.

Cyfrwng ddarestwng tros ofunedawl wreig-
 iawl ystlen² &c.
 Intercede pro devoto femineo sexu &c.
 Llyma weithion ddechre Cwmplyn.
 Ymchwyl Dduw ein Iachawdr ni
 A thro dy lid oddiwrthym, Geli.
 Duw ystyria &c. G. I. T. &c.

SALM 132.

Duw iawnfedr argledr erglyw fi, Arglwydd
 Coffa Dafydd a chwbl o'i ledneisrwydd
 Megis y tyngawdd i'r Arglwydd yn ddi-
 gyfro

¹ Ond na weddia dy fel hyn.

² Duw yn unig, ac yma edrychar yr iaith yn unig.
 *Neu, ysglen.

Gofuned a ofunedawdd i Dduw Iago
 Od af i mewn i ardeml fy nghartref
 Od esgynnaf i'm gwely o hun oddef
 O rhoddaf hun i'm llygaid anolau
 Ac ychydig heppian i'm hamrannau
 Na gorphywys i'm heneidrwydd yn y fro
 Lle i'r Arglwydd ardeml i Dduw Iago
 Ni a'i clywsam yn Ephrata erioed
 Ni a'i cawsam hi ym maesydd y coed
 Ni a awn attei i mewn hyd yn ei hardeml
 Ni a weddiwn lle safawdd traed y disyml
 Cytod i'th orphwysfa, Arglwydd
 Ti ag ysgrin dy sancteiddrwydd
 Gwisged dy offeiriad y cyfiawnder
 Ymddrychafed dy saint ar fyddlonder
 Arglwydd, o achos Dafydd dy was di
 Na thro dy deg wyneb oddiwrthym ni
 Tyngawdd Duw i Ddafydd y wirionedd, ni
 bydd ofer

Dodaf ar dy eisteddfa ffrwyth dy groth
 yngwydd llawer

O chaidw dy feibion fy neddf yn gyfun
 A'r tystiolaethau a ddysgwyl iddun
 Ei meibion hwythau a eisteddant yn rhydd
 Ar dy eisteddfa di yn dragwydd
 Canys etholes yr Arglwydd Sion
 Etholes Duw hi yn breswyl gysson
 Hon yw fy ngorphwysfa i yn oes oesoedd
 difflais

Yman y preswylaf canys hi a etholes
 Bendigaf ei weddw a llanwaf o dda
 Cyflawnaf ei dlodion oll o fara
 Ei offeiriad a wisgaf o iechyd buchedd
 Ei saint a ymddrychafant o gwbl orfoledd
 Yno ydd hebryngaf goron i Ddafydd
 Parattoais lugorn i'm Cristiawn cilydd
 Gwisgaf ei elynion o lwgr a diraidi
 Arno ef y blodeua fy sancteiddrwydd i.
 Gogon. i'r Tad &c.

SALM 133.

Llyma mor dda mor ddigrif mor eiddun
 Yw cydbreswyliaw o frodyr yn gyfun
 Megis iraid gwrthfawr ym mhen dynion
 A ddisgynnawdd ym marf, barf Aaron
 A ddisgynnawdd yn ymlau ei wisg mal
 gwlith yn Hermon
 Yr hwn a ddisgynnawdd o'r nef hyd ym
 mynydd Sion
 Canys yno y gorchymynnawdd Duw ei
 fendith

A buchedd barhaus yn oes oesoedd wastad
 ddichwith G. I. T. &c.

SALM 134.

LLYMA bendigwch yr Arglwydd
 Yr awr hon ei holl weision rhwydd
 Y rhai sydd yn sefyll yn nhŷ Ddofydd
 Ym mhlassoedd ein Duw ni naf tragywydd
 Drychefwch ar y nosydd ar y Sant eich
 dwylaw
 Bendigwch yr Arglwydd ac ad'lygwch
 iddaw
 Bendiged yr Arglwydd o Sion di
 Yr hwn a wnaeth nef a daiar, Geli.
 Gogon. i'r Tad &c.

CABIDWL ECCES xxiv. 18.

MEGIS mam lwsy gariad ac ofn, ac ad-
 nabod, a santawl obaith.

CAN SIMEON SANT pan gymmerth Iesu
 yn fâb rhwng ei ddwylaw yn y Deml.
 Yr awrhon, Arglwydd y gellyngi dy was
 Herwydd dy air ith heddwch a'th d'yrnas
 Canys gwelsant fy llygaid i
 Yr awrhon dy iachwyawl di
 Yr hwn a barattoast ar gyhoedd
 Ger bron wyneb yr holl Genhedloedd
 Goleuad arddamlewychiad y Cenhedloedd
 A gogoniant dy blwyf Israel yn oes oes-
 oedd

G. I. T. &c.

GWEDDI.

HOLL gyfoethawg dragwyddawll Dduw
 yr hwn a arlwyast yn iawn rhyfedd corph
 ac enaid yr ogoneddus fam Grist, wry Fair
 wrth haeddu ei gwneuthur yn deilwng
 Deml a phreswylfod ith un mab di dyro i
 ni gael ein rhyddhau oddiwrth bob rhyw
 gyndrychawl ddrwg a pherygl ac oddiwrth
 dragwyddawg Angau, drwy Iesu Grist
 ein Harglwydd. Amen.

Bendigwn yr Arglwydd. Diolchwn.

Gwareddawg gyfrwng
 Pia intercessio.

*Y Copi yr ysgrifennwyd hwn allan o honaw a ys-
 grifennwyd yn Llanharri ym Morgannwg, ynghylch y
 30 o Harri 8 ynghylch y flwyddyn 1557. Ac a ysgrif-
 ennwyd yma (medd Dr. Davies, h. y. ym Malhwyd) yn
 Y flwyddyn 1631.*

ATTODIA D

o

AMRYW AWDLAU DIENW.

ALLAN O'R LLYVYR DU LYTHYR YN LLYTHYR.

AWDYL.

GOGONEDAUC argluit
hanpich guell. Athue
dicco de egluis. achagell. A.
kagell. ac egluis. A. vast-
ad. a diffuis. A. Teir fin-
haun yssit. Due uch guit.
ac vn uch eluit. A. yrif-
gaud ar dit. A. Siric ap'
wit. Athuendiguiste aw-
raham pen fit. A. Vuchet
tragiuit. A. adar aguen-
en. A. attpaur.¹ a dien.
Athuendiguste aron a mo-
esen. A. vascul a femer. A.
Seithnieu a ser. A. awir.
ac ether. A. llevreu a lly-
ther. A. piscaud in hydir-
uer. A. kywid. a gueith-
red. A. tyuvod a thydued.
A. ysaul da digoned. Ath-
uendigaf de argluid gogo-
ned. Gogonedauc. a. h. g.

AWDYL.

ARDUIREAUE tri trined in
celi. yssi un a thri. un-
ed un ynni. Vnguirth oe
teithi. un duu diuoli. ath-
uolaf uaurri maur dy ur-

¹Neu, atepaur.

hidri. Dy uolaur. ysguir.
Dy uolaudir ys mi. ysbud
bartoni ar helv eloy. han-
pich guell cristi. pater. &
fili. & spu. domni. on. ad-
onay. Arduireaue Dev.
yssi vn a deu. yssi tri hep
ev. hep haut y amhev. aw-
naeth fruith afreu afop.
amriffreu. Duu y env. in deu.
Dyuau. y kyffreu. Duu y env.
in tri Dyuuauyl y inni. Duu
y enu in vn. Duu paul ac an-
nhun. Arduyreaue. vn. is-
y Deu ac un. issi tri arnun. is-
si Duu y hun. Aunaeth maur-
th a llun. Amascul abun. ac
nat kyuorun bas ac anot-
un. Aunaeth tuim ac oer. a.
heul a lloer. allythir. ig-
cuir afflam im pabuir. a.
serch in sinhuir. abun hyg-
ar huir. allosci. pimp kaer
oty ueti. wir.

AWDYL.

YNENU domni meu y voli
maur y uolaud. Molawe
douit maur y kynnit ar y
cardaud. Duu anamuc.
Duu angoruc. Duu angu-
araud. Duu angobeith.

teilug pirfeith. tec y pur
faud. Duu andyli. Duu is-
si vry. vrenhin trindaud.
Duu abroued ini truyted i
y trallaud. Duu a dyfu. oc
garcharu gan vuilaud.
Guedic deduit anguel in
rit erbin dit braud. Andu-
ch ir gulet iry varet. æ.
werindaud. ym paradui.
impur kynnuis rac puis
pechaut. An gunel iechid
iry penid æ pimp dirna-
ud. Dolur eghirith. Duu
andiffirith ban kymirth
cnaud. Duu a collei bei nasprin-
hei diuel devaud. Or croc crevled y
deuth guared ir vedissyaud. kad
arn bugeil crist nid adweil. y teily
gdaud.

AWDYL.

ADWIN caer yssit ar lan llyant. Adwin yd
rotir
y pawb y chwant. Gogywarch de gwinet
boed tev wy-
ant. Gwaewaur rrin. Rei adarwant.
Dyv merch
ir. gueleisse guir yg cvinowant. Dyv iev
bv. ir.
guarth. itadcorssant. Ad oet bryger coch
ac och
ar dant. Oet llutedic guir guinet. Dit
ydeuthant.
Ac am kewin llech vaelwy kylchuy wriw-
ran
Cuytin y can keiwin llv ocarant.

AWDYL.

YSTARNDÉ wineu fruin guin. redec
hiraethauc raun rin. ren new. oet
reit duu genhin. Ystarnde winev
birr y blev. ruit igniw rygig. ot-
ew. mynyd vo truin. yt uit trev.
Ystarnde winev hir y neid. ruit yg
nyw rygig. Woteid. ni lut ar lev.
trev direid. Trum kyduod daear.
tev deil dris. chuerv vuelin met
melis. ren new ruitade vy neges.
O eissillit guledic. A gueith wtic. wos
prid. a phedir pen pob ieith. Sanf-

freid suynade in imdeith. Heul eir
ioled arounded argluit. crist kely.
colowin ked. Dywyccviff wympe
chawd am gueithred.

AWDYL.

BRENNIN guirthvin
guirth uchaw yssit. yssi pen
plant adaw. Yssi per gadeir
gad arnaw. Yssi hael diwael diweir
haw. Yssi haul uraul gurbaw. Acli
wir. issi owir id pridaw. y Duv
maur. y duv llaur llariau. y duv
guin guengert aganaw. Yn y wuy
w. y duv indin digerit. or devait
y challaw. O pechu a pechuis ada
w. O pechaut kin braud pryder
aw. Erbin oed y dit. y del paup oe
Bet. iny devret in devraw. Mal y
bv ban fu oreuhaw. in vally ir un
lle teccaw. Hid impen vn brin er
bin ev barnv. or teulv teilyghaw.
Teilygdaud wascaud. osgort nav
grad new. Vy Dewis kinvllaud.
Vy Devs domenvs menaud. Vy
bardeir. y Beirt y ueudissiaud. Vy
maurhidic nen. Vy perchen. Vy par-
ch. kin tywarch. kin tywaud. Am
gadu y traethu traethaud. yth vo-
li kin tewi tawaud. Ac im cow. val
ioff. a diwaud wrth y gureic. y am
dreic vffylaud. Ban dywu guas
dov diwarnaud attav. ir imbrav.
æ briaud. Rotesew dirneid. kin
dirnaud. a bilwis obilion. y gnaud.
Canydoet hagen higaff. y rotion. a.
rothei o nebaud. G6naeth du6 tru
gar gardaud. In evr coeth kyvo
eth. y trindaud. Y mas maeistaud
y mae moli dov. adwin y coti. a.
diwad pechaut. wid. weti. achw.
in kelv brad keli. Culuit argluit
new nav kanmaul attad. guen-
glad vad veidroli. Gwenvlit rit
rietun voli. Gwingar kar. gvar
guironet kedwi. Ni chedwis eva
irawallen per. barauchs dov. vr
thi. Am y cham nychimv ahi. guy-
th golev a orev erni. Ryv duted ed
maic. ogyllestic guisc. Aguiscevis im
deni. Periw new apis idi. imp'uet
y chiwoeth y noethi. Ac eil guirth
awnaeth ehalaeth argluit a ergliw
y voli. Ban winnvis gochel y deli.
Sew fort y ffoes iti. Inytoet arad-

ur in eredic tir. herwit guir igu-
eini. y diwaud y trindaud keli. ew
ae mam dinam daun owri. Agur
guin. Turr guir gwydi ny. adav
y geissav inguesti. ar owris y win
iti: Agueleiste gureic amab genti.
Adiwed tithev irolev guironet. ny
thomet ingweti. In gueleid imy
ned hebti. y randir a rad duv er-
ni. Ar hinn y doeth digiwoeth
gwerin. llin kain kadeithi
Toriw anwar enwir ev hinni. Turr
keisseid y keissav keli. Y diwod vn
gurthwn gurtharab. Vrth ygvr
aweli. A gueleiste dinion din.
gowri. In myned hebod heb dros-
si. Gueleis ban llyuneis y lleu-
tir deguch aweluch y medi. Sew
awnaethant plant kai y vrth
y medel ymchueli. Druy eirol-
ed meir mari oe gvybod guybv
duv o heni. Yt oet iny diffrid. y.
gid ahi. ysprit glan a gleindid.
indi.

AWDYL.

DINAS maon duv daffar. Pendevic adwin
adviar. asich heul. Agulich edar
Dinas maon cas vnbin teernet. kymynad
kad degin. asich heul agulich mervin.
Dinas maon gulad adav. amdiffyn duv am-
danav. asich heul. agulich. nynhav.
Mad dodes ymortuit armerchin march lluid.
kadeir deur am diwurn. asich heul aglich
maelgun.

AWDYL.¹

Gwin y bid hi y vedwen in diffirin in gwy
Asirth
ychegev pop vn. pop dvy. Ac auit pan vo. y
gad in ardudvy. A chimrevan biv am rid
vochnvy
Apheleidr agaur ingyanhvy. Ac edwin
imon
ban giuedichuy. Argueisson gleisson ys-
ca.....t
vodi. Ar dillad rution in ev roli

Gwin y bid hi y vedwen. ym pimlumon. a
wil ban vit ban baran eilon. Ac awil. y.

¹ Merddin ai cant medd rhai.

freige in lluricogion. ac am gewin iraeluid
bv-
id balawon. a mineich in vynich invarch-
ogion.

Gwin ybid hi y veduen yguarthaw din
vythuy. Avibid ban vo ygad in ardud-
wy. Arpeleidir kychuin amedrywuy. A.
phont ar taw. ac arall ar tawuy. Ac arall.
amwall am dwylan gwy. Ar saer ae gunel
wy. bid y env garvy. Arbenygaul mon ae.
guledychuy. Guraget dan ygint. Guir yg
kystvy.

Dedwytach no mi acharhowe. Amser
kadwaladir kert a ganhwi.

AWDYL.

Duv in kymhorth in nerth in porth in
canhorthuy.

Y valch deern dinas unbin degin
adwi. Hywel welmor. kimry oror kyghor
arvy

Terruin trochiad. torwoet ueitad vab gor-
onvy

Godrut y var. gurt in trydar g6ae rycoth6y.
Pe-

dridaue heul. Muyhaw y treul. uchel
kylchwy.

Tir brycheinauc. dy iaun piaud. paup ae
gwelh6y. Nev rydadlas am luith eur-
gvas eas lyvuy. Ergig anchvant. guent.
gulad morgant. Dyffrin mynvy. Gv-
hir penrin ystradvi brin. Tywin. wa-
rvy. Dyued duycaun. Kerediciaun. kif-
laun owuy. Ameirionit. ac ewionit. ac
ardud6y. A llein drav. ac aberffra6. a.
dygan6y. Ros rowynninauc. ran arder-
chauc. rugil yg gortuy. Tegigil artal.
Edeirnaun ial. arial arl6y. Ryuel eb-
ruit. a diffirin cluit. A nant con6y.

Powis enwauc. A chyueilanc ac avo
mwy. Dyffrin hawren. kerid dygen. ky-
ven venvy. Elwael buellt. Maelenit
guell. pell y treithvy. Teir iac ynis. ar
Teir inis. Ar tramordvy. Hyuel gul-
edic. vt gweithvutic. id y guystlvy.
Y tharkiveir arpennic penn. o.
plant nevuy. Goruir edwin. gur-
aul breenhin. dilywin denvy. Dreic
angerdau turvf moroet maur. Meuit
achupvy. Rywiscuis llaur am y vyss-
aur eur amaervy. Bei na chaned. y.
tyernet anhvvet rvy. Or saul penn
aeth ageis inaeth. arvaeth camrvy.
Hydir y kymhell. hywel env o pell.
Guell yv noc vy. Dipryderant di

yscarant. rac. y dibvy. Dihev utu-
nt. trallaud kystut. a chur kystvy.
Gwerin werid. gwedy clevid erid
a chymvy. Na dav metie hid orph-
en bid-hid ynotty. Hyuel haelaf.
Vaur eilassaw goresynhvy. Caf-
faud hyuel urth y hoewet. wy ry-
buchvy. Vy rypuched y colowin.
ked. clod pedrydant. Ryuel dywal
Vrien haval. arial vytheint. Gurise
gueilgi dowyn. kyoid hehowin colofyn
milcant. llugirn deudor. lleuoet agor gur.
bangor breint. Prydus p'chen p'odaur ben.
pen
pop kinweint. Gorev breenhin or gor-
llewin.
hid in llundein. Haelaw lariau. levaf tec-
caf.
o adaw plant. Gwerlig haeton vant
veitaton vaton vetveint. Goruir meiric
mur gwerenic
gurbid gormant. Terruin am tir. ri reith
kyw-
ir. o hil morgant. Omorecanhve o rieinve
radev
rvytheint. Oteernon kywrid leon. galon
reibeint.
vn vid veneid y ellyspp bid. gelleist porth-
ant. Ho-
ethil hir ac ew. A chein y atew trvi art-
uniant.
Vrten arnav. rad ac anaw. affav aphlant.

AWDYL.

Mr aegowinneis y offereid bid. ae
hesgip ae higneid ba beth orev
rac eneid. Pader a buyeid a bendic
eid creto. ae canho rac eneid. hid wra-
ud goreu gortynweid. Yscythrigh fort
a delhich ti. a llunbich tagneuet. ny-
thvi tranc artrugaret. Ro vyd. y.
newynauc. a dillad y noeth a chenich
golychuid. o kyuil dieuil dothuid.
Syberu asegur dolur ar eu knaud.
guerth myned dros uessur. ystir nith
iau ny bo pur. Ryhun a ryuetuda-
ud. a riwiraud o vet. a rietillter. o.
gynaud. llyna chuec chuerv erbin
braud. Anudon am tir. a brad ar
gluid. a diuanv llaugar. dit braud
bitaud ediwar. O kyuodi pilgeint
adeueint duhunau. ac ymeitunav
ar seint. id keiff. pop cristaun. kyr
reinueint.

AWDYL.

GVLEDIC arbennic erbin at
tad. Erbarch o kyuaarch. o.
kyuaenad. Yuigabil bara-
bil ar y parad. Vy kert ith kirpui-
ll. kanuill kangulad. Can vid pri-
odaur. canuid meidrad maur. Ca'uid
highoraur guaur goleuad. Canuid
bron proffuid. Canuid inad. Canuid
riev hael. canuid. rofiad. Canuid
athro im. namethryad. oth. vann. oth
varan. oth virein gulad. Namditaui oth.
wt. vt echeiad. nam gwellic ymplic im-
pled dirad. Nam gollug oth lav.
guallus
trewad. Nam ellug gan llu du digarad.
Gwledic arbennic. Ban geueise. o.
honaud. nid ower traethaud imi. ac a
tretheis. Nid eissev. wykerd. yg keinev.
reis nid eissywed ked men y keweis. Nid
ew
ym crevis dewis diffleis. yr guneuthur.
amhuill na thuill. na threis. Nid ew
duhunaur ahandeneis. Nid ew rotir new.
ir neb nvy keis. Nid ruy o awit. awenyt
eis. nid rvy o obruy a obryneis. Nid por
thi ryuic ryuegeis im bron. Nid porthi
penid. ry vetyleis. In adaud wy ren
damvneis. Rydid imeneid. reid ryioles.

AWDYL.

BENDITH y wenwas. ir dec diyrnas.
breisc ton. bron ehalaeth. Duv
y env in nvfn impop ieith. Dyllit
enweir meir rymaeth. Mad dev-
thostę yg corffolaeth. llyna mab gowri
gobeith. Adylivas idas y leith. Bu divi-
vewil. athuyllvriaeth. in hudaui gvar
guassanaeth yargluit. Bu hywit. ac
nybu doeth. Ac hid vraud. ny vn yar-
vaeth. Kyffeir bart pridit. Ar yssit in
eluit. Ar hallt ar echuit. Ar graean.
ar mir. ar sir syweditiaeth. Beirnad
rodiad llara llau fraeth. Mui y dinwas
sune gunaune eddwaeth. Kyuoethev. ri
nisrdraeth. Maur duv hetiv. moli
dyvrdaeth
Bendith nautoryw new
ir keluit creaudir. kyuothauc duu
douit. Ap'is lleuver lleuenit. hael.
vynver heul indit. Eil kanuill cristaun.
a leuich uch eigaun. Lloer vilioet vilen-
it. Athrydit ryuet. yv merwerit mor. Cv

threia. cud echwit.¹ Cuda. evdymda. Cv.
treigil. Cvthrewna. Pa hid. a. nev cud vit.
Y pen yseith mlinet. y duc ren y risset.
ydad

¹ Digones per. w. pedwerit yvet. Redec. uc duwyr.
chwit.

wet. ynyduit. Iolune ara beir. kyvce-
thauc
duu vab meir. ap'is new uc eluit. Pan
deuth
oste y passe diwedit. ovffern. awu ran iti.
bv rit. Ren new ryphrinomme digerenhit.

DIWEDD Y FARDDONIAETH.

A COLLECTION OF HISTORICAL DOCUMENTS.

DIVISION II.—PROSE.

“Nid doeth ni leo.” “He is not informed who doth not examine.”

ADAGE.

DEDICATED TO

THOMAS JOHNES, ESQUIRE, OF HAFOD ICHTRYD, LORD LIEUTENANT, CUSTOS ROTULORUM AND MEMBER OF PARLIAMENT FOR THE COUNTY OF CARDIGAN, THIS VOLUME, CONTAINING ORIGINAL DOCUMENTS OF BRITISH HISTORY, IS RESPECTFULLY INSCRIBED; WITH THANKS FOR THE USE OF HIS VALUABLE COLLECTION OF ANCIENT MANUSCRIPTS TOWARDS SUPPLYING THE CONTENTS OF IT; AND AS AN ACKNOWLEDGMENT OF HIS PATRIOTISM,

FROM THE EDITORS.

THE PREFACE.

THE contents of this volume,¹ the second of the *Archæology of Wales*, is composed of such materials as were deemed by the editors most important towards the elucidation of British history; and these are comprised under the heads of Triads, Genealogy of Saints, Chronicles, and Ancient Topography.

The Triads may be considered amongst the most valuable and curious productions preserved in the Welsh language, and they contain a great number of the memorials of the remarkable events which took place among the Ancient Britons. Unfortunately, however, they are entirely deficient with respect to dates; and, considered singly, they are not well adapted to preserve the connection of history. Yet, a collection of Triads, combined together as these are, condense more information into a small compass than is to be accomplished perhaps by any other method; and consequently, such a mode

of composition is superior to all others for the formation of a system of tradition—a system which was matured to the highest state of perfection under the bardic institution, and which was applied to the purpose of preserving every kind of knowledge and science. These historical Triads are not to be considered as the productions of any one individual, or of any one period of time; but an accumulation, formed successively, by national concurrence, as the various events appeared and became recognized in public observation. Therefore, some of them are extremely ancient; others record many things which happened within the scope of the ordinary track of history, and some even reach to as late a period as the twelfth century. Copies of these, generally varying in the extent of the collections, abound in a great number of our old manuscripts; and the result of such a circumstance the reader will perceive in the variety of the readings which are given of them.

After the Triads, the Genealogies of

¹ This division forms the second volume in the original work.

the British Saints are to be considered as next in antiquity, and worthy of attention, on account of the use they may be susceptible of towards the elucidation of history. Amongst other things, they show that most of the churches of Wales were founded by those British chiefs who had lost their possessions in consequence of the growing power of the Saxons, or by their immediate descendants; who, to soothe their misfortunes, had embraced a religious life in the solitary recesses of the mountains.

Then follows a connected history to the death of Cadwaladyr, being the last who had any pretension to the appellation of king of Britain. This comprises two different chronicles, for the sake of distinction, called "The Chronicle of Tysilio," and the "Chronicle of G. Ab Arthur,"¹ collated with two others, under the signature of *A* and *B*. The first of these four Chronicles should have been called after the name of Walter Mapes, archdeacon of Oxford; for there is no authority for asserting that Tysilio wrote anything besides some poetry, and because that, at the conclusion of the Chronicle, are added the following words:—"Myvi Gwallter, Archiagon Rhydycaïn, a droes y Llyvyr hwn o Gymraeg yn Lladin; ac, yn fy henaint, y troes i ev yr ailwaith o Ladin yn Gymraeg."—"I Walter, Archdeacon of Oxford, did turn this book out of Welsh into Latin; and, in my old age, I turned it the second time out of Latin into Welsh." This passage is involved in a difficulty, which, probably, must be thus explained. Walter translated the meagre and unadorned Chronicle above-mentioned into Latin; then Jeffrey takes it in hand, and produces a more elegant Latin version, which makes the other to be soon forgotten. It is the original work, thus rendered more popular by the poetical talents of Jeffrey, which is translated by Walter, in his old age, and is probably the one printed second in order, under the name

of G. ab Arthur. In order to consider this point more fully, it may be proper to adduce also the concluding words added to the version of Jeffrey, which are these:—"The kings of the Saxons, who followed in succession, I have commended to William of Malmsbury, and to Henry of Huntingdon; and to those I have thus commended to write of the kings of the Saxons, and to desist with regard to the Welsh, since they are not possessed of that book which Walter, archdeacon of Oxford, turned into Latin; and he treated faithfully and completely of the before-mentioned British princes, and all that I also have again translated from the Welsh into Latin." The Chronicle marked *A* agrees in many parts, word for word, with the one under the name of G. ab Arthur; therefore, only such passages of it are given as disagree with the other. The Chronicle under the signature *B* is a different composition altogether from either of the others; but agreeing nevertheless, in general, as to the subject. It is worthy of observation that several of the fabulous parts are inserted in some, and omitted in others, according to the credulity or incredulity of the different writers. But the principal fable—the story of the Trojan Origin, is adopted by them all, notwithstanding that it runs contrary to the pure stream of British History, as developed by the Triads. At what period the fiction of the coming of Brutus to this island was invented may be doubtful, after all the investigation that can be made; but the editors are certain that it must have been anterior to the chroniclers of the twelfth century¹—and that, most probably, it originated amongst the Romanized Britons—who, learning the manners and imbibing the notions of their conquerors, had the vanity to adopt such

¹ There is a copy of *Nennius* in the Vatican Library—the oldest that is known—undoubtedly written in the beginning of the tenth century, which contains the story of Brutus. An edition of this valuable copy is now preparing for publication, by the Reverend Mr. Gunn.

¹ The Welsh name of Jeffrey of Monmouth.

an invention, in order to claim a common descent with them; and, by their assumption of sovereignty over the other tribes of Britain, their history, decorated with the tale of Brutus, consequently obtained also a general reception. Copies of these chronicles are pretty common, apparently written in the twelfth century, and from a collation of a variety of those, the present edition is made.

Where the history of the kings of Britain concludes, begins another series of Chronicles, wherein are recorded the events which happened amongst those Britons, who were still independent; but the supreme authority of whose government was divided, and vested in the hands of chiefs, who bore the less assuming titles of princes in the different regions of Wales. These are known under the common appellation of *Brut y Tywysogion*, or the Chronicle of the Princes; and they were written by Caradog of Llangarvan, who flourished in the middle of the twelfth century. Two copies of them are printed entirely, because they have not the least identity with respect to composition or course of narration. The second copy is printed on the lower half of the page, with the text of another valuable Chronicle, entitled *Brut y Saeson*, or Chronicle of the Saxons; a name which it bears, not because that it is peculiarly a history of the Saxons, but from its connecting with the affairs of Wales a general review of the transactions of all Britain. To accompany the two last mentioned Chronicles, at the bottom of the page is also given another, which appears to be a short summary of the history of Wales, and which was thought might possibly be of use towards illustrating some of the transactions recorded in the others.

The next article following the general Chronicles of Wales is a particular history of Gruffudd ab Cynnan; one of the princes who died, after a long reign, in the year 1137. This valuable piece of ancient biography is still preserved in several

transcripts; and the edition of it, printed in this volume, is made from collating two copies, agreeing together very closely, excepting the curious circumstance that the one given as a text is in the dialect of North Wales, and the notes are the prevailing characteristics of the language of South Wales, which pervade the other copy.

As a necessary appendage for illustrating the before-mentioned historical documents, the volume concludes with some typographical pieces. One contains the divisions and subdivisions of the three principalities of Wales into *cantrevi*, or cantons; and *cymydau*, or communes. The other is a list of all the towns and parishes in those districts.

It has been already noticed, according to the order of arrangement, that the different copies of the Chronicles—but more particularly that by Caradoc—are not alike, with respect to their phraseology—a circumstance which may induce persons to suspect the authenticity of one copy, and to give to another the preference. But such variations, however, in ancient manuscripts, may be accounted for, on the idea of the very great possibility, and even probability, that each of the very various copies attributed to the same author may be equally authentic. Many, perhaps most of the copies of *Caradoc of Llangarvan* differ from each other in mode of expression, and in length, or brevity of narration. We may thus, conjecturally, account for it. Caradoc very possibly, and even most probably, was, like most of his age who furnished the literary part of the community with books—a copyist, or compiler of history, by profession; preparing for sale copies of different prices, ample or brief, in various proportions, according to a variety of prices, for purchasers of various descriptions: again, copies intended for one part of Wales might contain what might not have been equally interesting in another part, and there of course omitted: again,

some copies might have been written in an early part of life—from which others written at a more advanced period would very naturally differ, from an accession of additional or more correct knowledge of facts; to which an adaption of copies, subsequently written, would be no violation of the truths of history; but on the contrary, a more faithful display of them, and an incumbent duty on the writer. After a long practice in this profession, the writer's memory would naturally become charged with most of the facts and dates; he would then have no real occasion to consult his originals for every line, or for every particular, or otherwise than occasionally to keep himself and his narrations under the general control of an original copy. Words and modes of expression would thus unavoidably vary, be more contracted or diffused, and still be perfectly adherent to truth. Thus keeping facts and dates, in unison with the original, he might easily, as he wrote on, use words and modes of expression that spontaneously occurred at the moment. Truth requires not a severe formality of language, and modes never to be deviated from, any more than that several persons, witnessing the same incident, should be under the necessity of each using precisely the very words used by the other; or that the same person should, in relating any circumstance, be tied down to the very words and arrangement of them, which he expressed himself in on a former occasion. Where differences not very material occur in the chronology of different manuscripts, it may be, because, in one copy, the writer—as naturally led by causes and impulses, only known to his own experience—might enter on the scene of action just at its commencement; in another, at its height, or any other stage of its progress; in a third, about, or after the close of it. An annalist, who had no room for ample details, would be often under the necessity of doing so; having been unavoidably, or at least naturally, led thereunto by con-

nections and dependencies, which might have arisen from the manner wherein he handled the subject, from his mode of conducting the narration. There is no violation of historical truth in all this.

Admitting that we have thus justly accounted for the variations of manuscripts, on the same subject, by the same author, and under the same title, it may be asked, By what criterion are we to know which of such copies is the best? which the first? which the subsequently improved? To such questions, it must be confessed, no satisfactory answer can be given; nor do the editors know of any conduct more proper to be pursued than that of publishing the obviously authentic copies that are known; and where each of such copies agree sufficiently in facts and dates, it would be rather difficult to show good reasons why the authenticity of one should be supposed greater than that of another: hence again the propriety of preserving the whole. Considerable differences of this nature appear in the various copies of *Brut y Breninodd*, or History of the British Kings. The Saxon Chronicle is in the same predicament, its various copies considerably differing from each other. Books seldom become fixed and permanently unalterable in language, and other circumstances, till they become properly *minted* from the press, if we may use the metaphor. How far ancient manuscripts may have been affected by the interpolations of subsequent copyists, cannot with ease, and satisfactorily, be ascertained. In order to come at some knowledge of this, and also of determining which of various ancient copies should be preferred, we must compare them with as many contemporary writers on the same subject as can be met with; we must well consider the complexion of the times, wherein anything worthy of criticism occurred. There are some analogies that will assist us: the works of the British bards will throw much light on the subject—even from the language much

may be inferred. An impartial critic may do himself some credit, and be of some use, on such an occasion, and such it is hoped may be found.

The copy of Caradoc, which is collated with the Saxon Chronicle, comes down to the year 1196; whereas that which was translated by Humphrey Llwyd, and published by Dr. Powell, comes down to the year 1157. One of Caradoc's first copies might have been written about 1157, he being then about from 25 to 30 years of age; another, written when he might be from 65 to 70 years old, would come down to the year 1196. It is known that a modern marginal note, in one copy of *Brut y Breninodd*, says that Caradoc died about 1157. It doth not appear on what authority this has been said: perhaps it was only inferred from the circumstance of the translated and published copies coming down no lower than that date. But this, after all, is of no great importance: Caradoc's history might have been continued, by a later copyist, down to the year 1196. Perhaps a critic of sagacity might detect some interpolations in this copy: it is the opinion of the editors that he may; and amongst them, perhaps, two or three mistakes—and one in particular, in the account of the time when Robert Duke of Normandy was confined in Cardiff Castle. At the same time, they are not sure that their conjecture is well founded: a passage omitted in one copy may be deemed an interpolation in another; but that it is so is not a necessary consequence, when no better reason appears, than the not being able to find in one copy what is found in another. We must however confess, that to abridge, to simplify, to interpolate, and to alter, were practices that were frequent before the art of printing was known; and that these were suggested by a more perfect knowledge of the subject which the copyist possessed, is not only possible, but highly probable. If so, it is very possible that,

in rejecting what may appear to be interpolations, we may reject many of the most important and interesting truths of history. Old manuscripts should always be published as we find them, even with all their supposed errors and imperfections. To discriminate between truth and error, to detect mistakes—in short, to sift truth from the chaff which may be seen amongst it—is the business of the learned critic, the philosophical historian, and not that of the publishers of ancient documents. They should be severely true to the manuscripts; and there are cases (perhaps it is so in every case) where they cannot be allowed to alter even the orthography of a single word, however erroneous; and the foolishly fastidious critic who thinks otherwise has not well acquainted himself with such subjects. All that the editors of ancient manuscripts have to do, or ought to do, is to publish them as they find them, to inform the public whence they had them, and where the originals may be seen by those who may wish, or think it necessary to consult them. To vouch for the truth or correctness of everything in ancient manuscripts is not walking the legal, the honest, the open highway of truth: there are local, national, political, and other prepossessions and prejudices; nor are those of pedantry and hypercriticism less virulent, but rather more so. Yet, what has the philosophical searcher after truth to do with all such things, or with those who indulge in them? The editors are prepared for persons of such dispositions: they are on their guard, not indeed against them—from them there is nothing to fear; but against any deviation from that path of rectitude which should always be pursued by all who, from sources such as are now explored, endeavour to bring long hidden truths to light, long neglected remains of genius into a renewed celebrity, which they so justly merit.

THE EDITORS.

TRIOEDD YNYS PRYDAIN:

ALLAN O

LLYVYR MR. R. VAUGHAN, O'R HENGWRT,

A GYM HARID GANDDO A'R AMRYW HEN LYVRAU HYN.

CYFRES I.

	Tricoedd.
LLYVYR JOHN BALMER.	LLYVYR JOHN BALMER, A GYNNWYS YNDDO - 70
LLYVYR ROBERT VAUGHAN.	LLYVYR ROBERT VAUGHAN - - - - - 34
LLYVYR MAREDUDD LLWYD.	Y LLYVYR CWTA - - - - - 56
Y LLYVYR CWTA. ¹	LLYVYR MAREDUDD LLWYD - - - - - 58
A LLYVYR O LAW JOHN JONES O'R GELLI LYFDY.	LLYVYR JOHN JONES - - - - - 53
Mae'n canlyn y tricoedd ym mhob un o'r llyvrau uchod ;	ANGWHANEG O'R 24 MARCHOG LLYS ARTHUR - 8
sef, pa un sydd gyntaf, ail, a thrydydd, &c.	

1. TRI henw yr ynys hon.
Y Cyntaf cyn ei chyfanneddu y gelwit hi Clas Merdin.² Wedi ei chyfanneddu y gelwit hi y vel ynys, ag wedy ei gorescyn O Vryt y dodes arni Ynys Bryt, mewn rhai llyfrau fal hyn, ag wedy ei gorescyn o Prydain mab Aedd mawr y dodes arni ynys Prydain.³

2. TEIR prif rann ynys Prydain.
Lloegr, Cymru ar Alban, sef yw hyt yr Ynys honn o Benrhyn Blathaon ym Mhrydyn hyd ym Mhenbryn Penwaeth yg Hernyw naw cant milldir. ai llet o Griceyll ym Mon hyt yn Soram, pump cant milldir yw hynny.

A hi a gynhelir tan un goron a thair talaith, ag yn Llundain gwisgo y goron, ag ym Mhenryn yn y gogledd un or talaethau, arall yn Aberfraw ar 3dd yngher-nyw.

3. TEIR prif rag ynys y sydd iddi.

Orc, Manaw, ag Ynys Weith. a seith rag ynys a thrugaint ereill y sy iddi, a phedwar prif anrhyfedd ar ddeg sydd ynddi.

4. TEIR prif afon ynys Prydain.

Temys, Hafren a Hymyr. a thair prif Aber a deugaint a chant y sydd ynddi : a phedwar porthfa ar ddega deugaint, ag wyth ar ugaint o brif gaerydd. nid amgen, 1. Caer Alelut. 2. C. Efrawc. 3. C. Geint. 4. C. Wyrangon. 5. C. Lundein. 6. C. Lirion. 7. C. Golun. 8. C. Loyw. 9. C. Seri. 10. C. Wynt. 11. C. Went. 12. C. Grant. 13. C. Dawri.¹ 14. C. Lwyth-coet. 15. C. Urnach. 16. C. Fuddei. 17. C. Gorgyrn. 18. C. Lleon. 19. C. Sele-mion. 20. C. Gorgorn. 21. C. Mygit. 22. C. Lysidit. 23. C. Beris. 24. C. Lion. 25. C. Weir. 26. C. Caradoc. 27. C. Widawlwir. 28. C. Esc.²

5. TEIR prif borthfa ynys Brydein.

¹ Y 4 hyn ar femrwn.

² Clas Meitin medd llyfr arall R. V.

³ Gwedi gwladogi o Brydain ab Aedd mawr arni y galwyd hi ynys Prydain ; a chyn ei chyvanneddu llawn coedydd, a bleiddiaid, ac eirth, ac eveine, ac ychain banawg ydoedd.—LL. IOR. GWILYM.

¹ C. Dawn.—Nennius.

² Rhai llyfrau sydd yn cyfrif saith Gaer angwhaneg : viz. 29. Caer Lyn. 30. C. Ffawydd. 31. Caer Gei. 32. Caer Fyrdin. 33. C. Arfon. 34. C. Ennarawd. 35. C. Faddon. Rhai o honynt sydd wedi eu diwreiddio yn wallus, ereill yn gyfanedd etto.

Porth ysgewin yngwent. porth wygyr ym Mon a porth wyddno yn y Gogledd.

6. TEIR Archesgobot yn Prydein.

Un o Lundain, yr eil o Gaer Efrawg, ar drydedd o Gaer Lleon ar wysg. Llyfrau eraill fal hyn Un o gaer Geint, yr ail o Gaer Efrawc, ar drydedd o Fynyw.

Ac nyt oes dilyet y neb ar yr ynys hon namyn y genedl Gymry ei hun, gweddill- yon y Brutannyeit a ddaethant gynt o Gaer Dro.

7. TRI lleithic llwyth ynys Prydain.

Arthur ym Penteyrnedd Ynghaerlleon ar Wysg, a Dewi yn pen escub; a Maelgwn Gwynedd yn pen Heneif.

Arthur yn Penteyrnedd Ynghelliwig Ynghernyw, a Betwini¹ yn pen escub, a Charadawc Vreichvras yn pen hyneif.

Arthur yn pen teyrnedd yn Penryn Rhionydd yn y gogledd, a Chyndeyrn Garthwys ym pen escub, a Gwerthmwl wledig yn pen heneif.

8. TRI hael ynys Prydein. Rhydderch- hael ap Tutwal Tutclut. Mordaf hael mab Servan. A Nudd hael fab Senyllt.

9. TRI gwyn Teyrn ynys Prydain; Rhun mab Maelgwn, Ywein mab Urien, a Rhufawn befr mab Deorath² wledig.

10. TRI deifniawg ynys Prydain; Gwalchmai mab Gwyar; Llecheu mab Arthur, a Rhiwallon wallt Banbadlen.

11. TRI phost cad ynys Prydein. Dunawt³ Fur Mab Pabo Post Prydein, Gwall- awc mab Lleenawg. A Chynfelyn yn drwsgyl.

12. TRI tharw cad ynys Prydein, Cyn- fawr Cad Cadwc mab Cynwyd Cynwydyon. Gwendoleu mab Ceidiaw, ag Urien mab Cynfarch.

13. TRI tharw unben ynys Prydein El- mur mab Cadeir.⁴ Cynhafal mab Argat, Afaon mab Taliesin (Tri meib beirdd oedd- ynt ell tri.)

14. TRI lleddf unben Y. P. Manawyd- an⁵ mab Llyr lledieith, Llywarch hen mab Elidir Lydanwyn, a Gwgawn gwrawn mab Peredur, mab Elifer Gosgorddfawr, ag ys sef achaws y gelwyd hwy lleddf unben, wrth na cheissynt gyfoeth ac na allai neb ei luddias iddynt.

15. TRI unben Llys Arthur. Goronwy mab Echel Vorddwytll, a Chadreith mab

Porthfawr gadw, a fleidwr flam mab Godo.¹

16. TRI unben Deifr a Brynych. Gall mab Dysgyfedawc,² a Diffedel mab Dys- gyfedawg,³ a Tri meib beirdd oeddynt ell tri.⁴

17. TRI Gwaewrudd⁵ Beirdd Y. P. Tristfardd Bardd Uryen: Dygynnelw bardd Owein a mian⁶ Ferdie Bardd Cat- wallawu mab Catfan.

18. TRI ofer feirdd Y. P. Arthur, Cat- wallawu mab Catfan, Rhyhawt eil Morgant.

19. TRI chynweissiat Y. P. Caradawc mab Bran, a Chawrdaf mab Caradawc Freichvras ac Ywein mab Maxen wledig.

20. TRI llyngnessawg Y. P. Gereint mab Erbin Gwenwynwyn mab Naf, a March mab Meirchiawn.

21. TRI gwrdd faglawg, Y. P. Rineri mab Tangwn a Thinwaed Faglawg, a Ffryder mab Dolor Deifr a Bryneich.

22. TRI eur hualog Y. P. Rhiwallon wallt banhadlen a Rhun mab Maelgwn, a Chatwaladry Fendigait, a sef y gelwit y gwyr hynny yn hualogyon, wrth na cheffit meirch a berthynai⁷ iddynt rhag eu⁸ Meint, namyn dodi hualoe eur am y heg- wyddled ar bedrenneu eu Meirch tra eu cefi- eu, a dwy badell eur a dan eu gliniu, ag wrth hynny y gellir padellec y glin.

23. TRI Chadfarchawc Y. P. Caradawc Freichfras, Menwaed o Arllechwedd, a Llyr llwyddawc.⁹

24. TRI Galofydd¹⁰ Y. P. Greidiawl,¹¹ Galofydd mab Enfael Adran, a Drystan mab Tallwch.

25. TRI rhuddfoawg Y. P. Arthur, Rhun mab Beli a Morgant mwynfawr.

26. TRI thaleithiawc cad Y. P. Drystan mab Tallwch Hueil mab Caw, a Chei mab Cynyr¹² Ceinfarfawg,¹³ ag un oedd daleith- awc arnaddunt wynteu ell tri, Bedwyr mab Pedrawc oedd hwnnw.

27. TRI glew¹⁴ Y. P. Grudneu, Henpen ac Aedenaw¹⁵ eu cynneddfau oedd nad cynt o gad namym ar eu heloreu.

28. TRI Thrahawc Y. P. Sawyl ben

¹ Fleidwr.—Ll. Argraf.

² The 3d omitted in the printed edition.

³ Dyssyndod.—Ll. Argraf.

⁴ Mr. Llywd Arch. Brit. Lett. A. makes Arovan Bardd Selys ap Cynan to be one of these, p. 254. 3. col.

⁵ Gwawdrwy.—Ll. Arg.

⁶ Avanneddig.—E. Llywd. Avan Ferddig.—Ll.

⁷ A digon uchel iddynt.—Ll. Argraf.

⁸ Hyd au.—Ll. Argraf.

⁹ Lluyddauc.—Ll. Argraf.

¹⁰ Glewfyrd.—Ll. Argraf.

¹¹ Gwgon Gwron.—Ll. Argraf.

¹² Cynyr.

¹³ Uwrrchwag.—Ll. Argraf.

¹⁴ Unben.—Ll. Argraf.

¹⁵ Aedenawe [Meibion. Ll. Argraf. & Caifor Aed- enaw] Mab Gleisar or Gogledd a Haiarnwedd ei fam.

¹ Betwini Escop Pennaf Kernyw.—R. V.

² Dewiarth.—Ll. Argraf.

³ Dunawd fwr ap Pabo Index. But in Brut y Brenhinoedd it is Dunawd Fyrr: in Davies' MS. of Bonedd y Saint, Dunawt uwrr.

⁴ Cadegyr.

⁵ Meddian.

uchel, Pasceen mab Uryen a Rhun mab Einawen.

29. Tri Ysgymmydd aereu. Gilbert mab Cadgryfro, Morfran eil Tegit, a Gwgan Cloddyfrudd.

30. Tri gwrddfeichiad Y. P. Drystan mab Tallweh a getwis moch March mab Meirchiawn tra aeth y meichiad y erchi y Essyllt dyfot y gynmadr ac ef, ag Arthur yn ceissiaw Un hwch, ac y twyll, ac y treis ac nys casaf. a Phryderi mab Pwyll anwyn a getwis moch Pen daran Dyfet yn Glyn Cuwch yn Einlyn, a Choll mab Collfrewy a getwis Henwen Hwch Dallweir Dalben, a aeth yg gorddodo hyt y Mhenryn Awstin yg Cernyw, ac yna daeth yn y Mor, ag yn Aber Torrogi yg Gwent is Coet i doeth ir tir, a Choll mab Collfrewy ac law yn y gwrych pa ffordd bynnag i cerddai, nac ar for nag ar dir. Ac ym Maes Gwenith yg Gwent i dodwes gwenithen a gwenhynen, ag er hynny y mae goreu lle y Wenith y lle hwnnw.—Ac oddyna ydd aeth hyt y llonwen ym Penfro ac yno dotwes ar heidden a gwenhynen, ag er hynny y mae goreu lle heid Llonwen.¹ Ac oddyna y cerddes hyt Riw gyferthwch yn Eryri, ac yna dotwes ar geneu bleidd ac ar cyw eryr. ar Eryr a roddes Collfrewy i Frynach Wyddel or Gogledd, ar Bleidd a ddodes i Fenwaed o Arllechwedd, ar rhei hynny fu fleidd Menwaed ag Eryr Brynach. Ac oddyna ydd aeth hyt y maen du yn Llanfair yn Arfon ac yno y dodwes ar ceneu cath A ceneu hwnnw a fyryws Coll mab Collfrewy y Menai, a honno wedi hyny fu cath Paluc.

31. TRYWYR Hut a Lledrith Y. Prydein. Menyw mab Teirgwaed, Eiddilic Corr, a Math ap Mathonwy.

32. Tri prif hut Y. P. Hut Math mab Mathonwy a ddysgodd y Wdyon mab Dôn, a hut² Uthr Bendragon, a ddysgodd y Fenyw mab Teirgwaet, ar trydydd hut Rhudlwm Gawr³ a ddysgodd i Coll mab Collfrewi.

33. Tri phrif lledrithiawc⁴ Y. P. Coll mab Collfrewi Menyw mab Teirgwaet,⁵ a Drych eil Cibddar.

34. Tri diwair teulu Y. P. Teulu Catwallawn mab Catfan a fuont seith mlynedd yn Iwerddon gyt ag ef, ag yn hynny o yspeit ni ofynnasant ddim iawn iddaw rac gorfot arnaddunt y adaw. A Theulu

Catfan mab Aeddan pan fu y difancoll⁶ a aethant yr môr dros eu harglwydd. A Trydydd teulu Gwenddolen mab Ceidiaw yn Arderydd a gynmadasant y wrwydr pythefnos a mis wedi lladd eu Harglwydd, sef oedd rifedi teuluoedd pob un or gwyr hynny un kann wr ar ugaint.

35. Tri anniweir deulu Y. P. Teulu Goronwy Pesyr o Benllyn⁷ a ommeddasant eu harglwydd o erbynieit y gwenwynwaew gan Lew Llaw gytles⁸ yn Llech Oronwy ym blaen Cynfael yr Ardudwy. A theulu Gwrgi a Pheredur a adawsant eu harglwydd Ynghaer Greu⁹ ag a oedd⁵ ymladd trannoeth uddynt ag Ede⁶ Glinmawr ac yna y llas ell⁷ deu. Ar trydydd teulu Alan Fyrgan a ymchoelasant y wrth eu harglwydd yn lledrat⁸ ar y ffordd, ac ollwng ynteu ai weision y Gamlan, ac yna y llas.

36. TEIR gosgordd adwy⁹ Y. P. Gosgordd Mynyddawc Eiddyn yn Cattraeth, a Gosgordd Melyn mab Cynfelyn, a gosgordd Drywon mab Nudd yn Rodwyd Arderyt.

37. TRYWYR a wnaeth y teir mat gyflafan Y. P. Gall mab Dysgyfedawc a laddawdd deu ederyn Gwendoleu, a ieu o eur oedd arnynt, a dwy celein or Cymry a yssynt ar eu ciniaw, a dwy ar eu cwynos. Ac Yscafell mab Dysgyfedawc a laddawt Edelfflet¹⁰ frenhin Lloegyr, a Diffeddell mab Dysgyfedawc a laddawt Gwrgi Garwlwyd, a Gwrgi hwnw a laddei celein beunydd or Cymry, a dwy bob sadwrn, rhag lladd y sul yr un.

38. TAIR anfad gyflafan Y. P. Eidyn mab Einryan a laddawt Aneurin Gwawtrydd medeyrn¹¹ beirdd. A llawgat trwm bargawt. Eidyn¹² a laddawd Afaon mab Taliesin, a Llofan Llawddino a laddawdd Uryen mab Cynfarch.

39. TEIR anfad fwyellawt Y. Pr. Bwyellawt Eidyn ym pen Aneurin, ar fwyellawt¹³ ym pen Iago mab Beli, ar fwyellawt ym pen Goliden Fardd.¹⁴

40. Tri chyfor a aeth or ynys hon ac ni ddoeth yr un drachefyn o naddynt. Un

¹ Vid. Bede, lib. 1. c. 34. He fought this battle under his father, A. D. 603.

² Bowys.—Ll. Argraf.

³ Llen (q. Llywelyn).—Ll. Argraf.

⁴ Gren.—Ll. Argraf.

⁵ Chyfnod.

⁶ Adda.—Ll. Argraf.

⁷ A. D. D. 584.—R. V.

⁸ Wrthaw o hyd nos.—Ll. Argraf.

⁹ Addwyn. q.

¹⁰ Edelffled fflesoc.—E. Llwyd.

¹¹ Mechdeyrn. q.

¹² Neu Llowgat Trwm Bargot neu Lwm bargot Eiddyn.

¹³ Fwyellawt.

¹⁴ Golyddan Fardd.—Ed. Llwyd.

¹ Neu Llovion neu Llonion neu Llonwen.

² Sev Myrddin.

³ Gwythelin Gorr.—Ll. Argraf.

⁴ Lledurithiauc.

⁵ Teirgwaedd.—Ll. Argraf.

aeth gan Yrp Llyuddawc hyt yn Llychlyn a ddoeth yma yn oes Cadyal¹ mab Eryn y erehli cymhorth yr ynys hon. Ag nyt archodd o bob prifgaer namym cymmeint ag a ddelei gantho iddi ; ac ny ddoeth gantaw ir gaer gyntaf namym ef a Mathutafwr² ei was, ac ardustru fu gan wyr yr ynys honn roddi hynny iddaw. A hwnnw eissoes llwyra llyudd a fu a aeth o ynys honn, ac ni ddoeth drachefyn neb o naddynt nae llinys : sef lle trigwys y gwyr hynny yn dwy ynys yn ymyl Mor Groec. Sef ynt y ddwy ynys Gals ac Afena. Eil cyfor a aeth gan Gaswallawn mab Beli a Gwenwynwyn a Gwanar meibion Lliaws mab Nwyfre ac Arianrhodd Merch Beli eu mam, ac o Arllechwedd³ y hanoedd y gwyr hynny Ac ydd aethant y gyt a Chaswallawn eu hewythr yn ol y Cessaryeit trwy for, sef lle y maent yn Gwasgwyn. Y trydydd a aeth gan Helen llyddawc a Chynan ei brawt, sef eiryf a aeth ym mhob un o lluoedd hynny 61,000, a'r rhei hynny oedd y tri arianllu sef achaws y gelwit felly, wrth fynet eur ag ariant yr ynys ganthynt, ae hethol o oreu i oreu.

41. TEIR gormedd a ddoeth yr ynys honn ac nyt aeth yr un drachefyn. Cywdawc y Coranyeit a ddoethant yma yn oes Lludd mab Beli, ac nid aeth yr un o naddynt drachefyn. Eil gormes y Gwyddyl Ffichdi ag nid aeth yr un drachefyn. Trydydd gormes y Saesson, ac nid aethant drachefyn.

42. TRI Sanctaidd Linus Y. P. Llinus Bran ab Llyr,⁴ a llinus Cunedda Wledig, a Llinus Brychan Brycheiniawc.

43. TRI gwestai gwynfydedig Y. Pr. Dewi, Padern a Theiliaw.

44. TRI chorff a wnaeth Duw er Teilaw, un sydd yn Llandaf y Morgannwc, yr eil yn Llan Deilo fawr, y trydydd ymhen Alun yn Dyfet. mal y dyweit yr ystoria.⁵

45. TRI chudd a thri dateudd⁶ Y. Pr. Un o naddynt pen Bendigeit Fran fab Llyr a gladdwyd yn y Gwynfryn yn Llundain, a hyt tra fa yn yr ansawdd honno, ni ddoe ornes ir ynys honn fyth. Eil, esgyrn Gwrthefyr Vendigeit a gladdwyd ym mhrif byrth y ddinas y drydydd cudd y dreigiau yn ninas Pharan yg creigiau Eryri ar tri chudd hynny anpoyt⁷ gwaeth

oi dateuddiaw. Arthur a ddatguddiodd benn Bendigeit Fran or Gwynfryn yn Llundain. Can ny oedd ofer ganthaw cadw yr ynys o Gadernid neb namyn yr eiddaw e hun. Gwrtheyrn Gwrtheneu a ddatguddiodd esgyrn Gwrthefyr fendigeit ei fab o serch ar Ronwen ei wreig, ag hefyd a ddatguddiodd y dreigiau o ddinas ffaran, yr hon a elwit wedy hynny dinas Emrys.

46. TEIR drut aerfa Y. P. un o naddynt pan ddeuth Medrawt y Gelliwig yng Hernyw, nyt edewis yn ylls na bwynt na diawt nys treuliei a thynnu Gwenhwyfar oi rhieingadair. Yr eil pan ddaeth Arthur i lys Medrawt, na bwynt na diawt nys treuliei, na dyn na llwdn yn fyw yn y Cantref : ar trydydd aerfa pan ddaeth Aeddan Vradog hyt yn Alclut i lys Rhydderch hael nyt edewis na bwynt na llynn, na llwdn yn fyw.

47. TEIR ofergat Y. P. un fu gat Goddeu Sef y gwnaethpwynt o achaws gast ar iwrch fochyll¹ a Chornigill, yr eil fu gwaith Ardrydd a wnaethpwynt o achaws nyth yr ehedydd, ar drydydd oedd waethaf Sef oedd honno Camlan, a honno a wnaethpwynt o gyfryssedd Gwenhwyfar a Gwenhwyach Sef achaws y gelwit hwynt yn ofergateu wrth eu gwneuthur o achaws mor ddiffwrwyth a hwnnw.

48. TRI anfad gyngor Y. P. rhoddi i Vleassar a gwyr Rhufein le i garneu blaen eu meirch ar y tir ym Pwyth meinlas. yr eil gadel Hors a Hengys a Rhonwen yr ynys honn. ar trydydd rhannu o Arthur y wyr teirgweith a Medrawt yng Camlan.

49. TRI hualogion² teulu Y. P. Teulu Catwallawn³ Llawhir a ddodasant hualau eu meirch ar eu traed pob deu o naddynt wrth ymladd a serrigi wyddel yng Cerrig y Gwyddyl y Mon, a theulu Rhiwallon mab Uryen yn ymladd ar saeson, a Theulu Belyn⁴ o Leyn yn ymladd ag Etwyn ym mryn Ceneu⁵ yn Rhôs.

50. TRI goruchel garcharawr Y. P. Llyr Lledieith yng Carchar Oeurowsydd wledig, ar eil Madog mab Medron, ar trydydd Geyr mab Geyrybet,⁶ ac un oedd Oruchelach na'r tri, sef oedd hwnnw Arthur a fu deirnos yng Caer Oeth ac annoeth A theirnos y gen Wen Bendragon a theirnos yg carchar kudd dan y llech a chymmreint⁷ ag un gwas ae dillyngwys o tri charchar

¹ V allai Cadell, mab Gereint, y 43 brenin wedi Brutus, ogyrch 300 miwydd cyn Crist.

² Mathuta fawr, q.

³ Erch a Heledd.—E. Llwyd.

⁴ Joseph o Arimathea, mewn rhaillyfrau ; ond yn ebyg mai y mynaich ai ddol yn lle yr enw arall.

⁵ Legend.

⁶ Tri Matgudd a thri annfatgudd.

Hanpwynt.

¹ Fechwys.

² Hualoc.—Ll. Argraf.

³ Casswallon.—Ll. Argraf.

⁴ Beieu.—Ll. Argraf.

⁵ Edwin.—Ll. Argraf.

⁶ Geyryoet.

⁷ Echemeint.—Ll. Argraf.

hynny, Sef oedd y gwas Goren fab Cus-temnin y gefnderw.

51. TRI anafat palfawt Y. P. Palfawt Matholwch Wyddel, ar Vranwen merch Llyr, a phalfawt Arthur ar Fedrawt, a phalfawt Gwenhwyfar ar Wenhwyfach.¹

52. TRI gwyn dorllwyth Y. P. Uryen ac Eurdyl plant Cynfarch hen a fuaunt yn un torrllwyth ynghalon Nefyn merch Frychan eu Mam. yr eil Owein ap Urien a Merwydd² ei chwaer a fuaunt yn un torrllwyth ynghalon Modron merch Afallach. y trydydd Gwrgi a Pheredur a Cheindrech pen ascell plant Elifer gosgorddfawr a fuaunt ynghalon Eurdyl ferch Cynfarch eu mam.

53. TRI Serchawg Y. P. Caswallawn mab Beli am Flur merch Fugnach Gorr, a Thyrstan Mab Tallwch am Eyllt gwreig March Meirchiawn ei ewythr, a Chynon ab Clydno Eiddun am Forwydd ferch Urien.

54. TRI diweirferch Ynys Pryd. Treul difefyl ferch llynghesawl llawhael, Gwenfaden ferch Tutwal Tutclud, a Thegeu Eurfron.

55. TEIR diweirwreig Y. P. Ardun³ gwraig Cadcor⁴ ap Colwyn,⁵ Efilieu gwraig wydwr drwm,⁶ ag Emerchred⁷ gwraig Fabon⁸ ap Dewen hen.⁹

56. TEIR anniweirwreig Y. P. Teirferched Culfynawyt Prydein. Essyllt Fyngwen gordder¹⁰ Trystan, a phen arwen gwreig Owein mab Urien, a Bun gwreig Fflamddwyn.

57. TAIR priflys Arthur, Caer Llion ar wyse Ynghymry, a Chelliwig yg kernyw, a Phenryn rhionedd yn y gogledd.

58. TAIR pryfwyl yn y teirllys hyn. Pasc, Nadolic a Sulgwyn.

59. TEIR prif riain Arthur. Gwenhwyfar merch Gwythyr mab Greidiawl, a Gwenhwyfar Gawryd Ceint, a Gwenfwyfar ferch Ogyrfan gawr.

60. TEIR prif gariadwreig Arthur, Garwen ferch Henyn A Gwyl ferch Eudawd, ac Indeg ferch Afarwy hir.

61. TRI Marchawg llys Arthur a gawsant y greal. Galath vab Lawnselot dy Lak, a Pheredur mab Efrawc Iarll, a Bort mab brenin Bort. Y ddeu gyntaf

oeddynt wery o gorph a'r trydydd oedd ddiweir am na wnaeth pechawd enawdol ond unweith a hynny drwy brofedigaeth yn yr amser yr enmillaidd ef.....¹ o ferch Brangor yr hon a fu ymerodres yn Constantinobl, or honu y doeth y genhedlaeth fwyaf o'r byd, ag o genhedlaeth Joseph o Arimathea y hanoeddyn ell tri, ac o lin Dafydd brophwyd mal y tystolaetha ystoria y Greal.

62. TRI anheol llys Arthur, Etheu mab Gwrgon, a Choleddawg mab Gwynn, A Gereint hir mab Gemeirnon hen.

63. TEIR neges a gaffad o Bowys, un o honynt yw Cyrchu Myngan o Veigen hyt yn Llan Silin erbyn anterth drannoeth y gymryt y cynneddfeu y gan Gadwallawn Fendigeit, wedi lladd Ieuaf a Griffri hyt ym Mryn Griffri erbyn y bore drannoeth wrth ymchwelyt di ar Edwin y 3.....

64. TEIR gwroffryn Y. Pr. un oedd Llew-ei ferch Seithwedd, a Rore ferch Usber, a Mederei badellfawr.

65. TRI Arfeddawg ynys Pryd. Selyf mab Cynan Garwyn, ac Afaon mab Taliessin a Gwallawc mab Lleenawc. Sef achaws y gelwit hwynt yn Arfedogion wrth ddial eu cam oc oe bed.

66. TRI phorthor gweith Perllan Fangor, Gwgon gleddyfrudd, a Madawc ap Rhun,² a Gwiawn ap Cyndrwyn.³

67. TRI ereill o bleit Lloegyr. Hawystl⁴ Drahawg, a Gwaettym⁵ Herwnden⁶ a Gwiner.⁷

68. TRI eurgelein Y. P. Madoc mab Brwyn A Cheugan⁸ Peilliawt, a Ruawn Pefyr ap Gwyddno.⁹

69. TRI tharw ellyll Y. P. Ellyll Gwidawl A ellyll Llyr merini, ag ellyll Gyrthmwl wledig.

70. TRI gwydd Ellyll Y. P. Ellyll Bannawc, ac Ellyll ednefedawc drythyll ac Ellyll Melen.¹⁰

71. TRI thrwyddedawc ag anfoddawc Llys Arthur. Llywarch hen, Llemenig, a Heledd.¹¹

72. TEIR Llynges gynweir ynys Prydain llynges Llaur mab Eirif, a llynges Difwg mab Alban, a llynges Doler mab Mwrchath.

73. TEIR gwenriain Y. P. Creirwy

¹ Gwenhwy fach.

² Morfudd.

³ Arddun.—Ll. Argraf.

⁴ Cadrot.—Ll. Argraf.

⁵ Gorolwyn.—Ll. Argraf.

⁶ Drwn.—Ll. Argraf.

⁷ Emythyrd.—Ll. Argraf.

⁸ Ll. Argraf, Mabon ab Dowengan.

⁹ Dewyngen.—Ll. Argraf.

¹⁰ Gordderch.

¹ Yr enw ar goll.—Ll. P. P.

² Y Cynneddfau.—Ll. Argraf.

³ Gwgon Gyndrwyn.—Ll. Argraf.

⁴ Hastyl.

⁵ Gwentym.

⁶ Herwm.

⁷ Gwymor.—Ll. Argraf.

⁸ Cyngain.

⁹ Aaron ap Gwyddno Befyr.—Ll. Argraf.

¹⁰ Melu.—Ll. Argraf.

¹¹ Llwmhunic ap Maun a Heledd ferch Gyndrwyn.

merch Ceritwen¹ ac Arianrhod ferch Don, a Gwenn ferch Cywryd ap Crydon.

74. TEIR gohoyw rein Y. P. Angharat ton felen merch Rhydderch hael, ac Anan merch Meic² mygotwas, a Phenyr. ferch Run ryfeddfawr.

75. TRI budr Hafren. Catwallawn pan aeth y weith Digoll a llu Cymry ganthaw ac Etwin or parth arall a llu Lloegr ganthaw ac yna y budrawdd Hafren oi blaen tua ai haber: ar eil cyfarws Golydan y gan Einiawn fab Bed Brenhin Cernyw, ar drydedd³ Calan faerh Idon ap Nery gan Faelgwn.

76. TRI brenhin a fuant o feibion eillion, Gwryat vab Gwryan yn y Gogledd, a Chadafael vab Cynfedw yng Gwynedd, a Hyfeidd fab Bleiddig, yn Deheu-barth.

77. TRI Eurgyd Y. P. Casswallawn mab Beli pan aeth y geisiaw Flur⁴ hyt yn Rhufein, a Manawydan mab Llyr. pan fu hyt ar Ddyfet A Llew llaw gyffes pan fu ef a Gwdyon yn ceissaw henw ac arfeu y gan Riarot y Fam.⁴

78. TAIR rhiaid ardderchawg llys Arthur, Dyfyr wallt eureid, Enit Verch Iniwl iarll a Thegeu Eurfron.

79. TRI pheth a orchfygodd Loegyr. Cynnwys dieithraid, ryddhau Carcharorion, ac anrheg y gwr moel.

80. TRI dyfal gyfangán ynys Prydein, un oedd yn ynys Afallach, yr ail ynghaer Garadawc, ar trydydd y Mangor; ymhob un or tri lle hyn y oedd 2400 o wyr crefyddol ac or rheini 100 cyfnewidiol bob awr or 24 yn y dydd ar nos yn parhau mewn gweddieu a gwasanaeth i Dduw yn ddiidrango ddiorthwys.

81. TEIR prif ormes Mon a fagwyd ynddi, Cath Paluc, yr eil oedd Daronwy, ar trydydd Edwin frenhin Lloegr.

82. TRI marchog aurdafodiawc llys Arthur, Gwalchmai mab Gwyar, Drudwas mab Tryphyn ac Eliwlod mab Madawc ap Uthur. Gwyr doethion oeddynt, ac mor deg a llaryeidd ac mor hyawdl a hynaws yn eu hymadroddion ac i byddei anodd i neb ballu iddynt or negesseu a geisynt.

83. TRI brenhinol farchog oedd yn Llys Arthur Nasiens brenhin Denmarc, Medrod mab Llew ap Cynfarch, a Hywel mab Emyr Llydaw. Gwyr mor llaryeidd hynaws a theg eu hymadroddion oeddynt ac i byddei anodd gan neb ballu iddynt ar a geisynt.

84. TRI chyfiawn farchawg oedd yn llys

Arthur. Un oedd Blas mab tywyssog Llychlyn yr eil Cadawc mab Gwynlliw filwr ar trydydd oedd Padrogl paladr ddellt, eu cynneddfeu oedd amddiffynn amddifaid gweddwon a gwryfon rhag trais, cam a gorddwy, Blas trwy gyfraith fyd, Cadawc trwy eglwys, a Phedrogl trwy gyfraith Arfeu.

85. TRYWYR a ddianchasont o Gamlan, Morfran Mab Tegit, Sanddef bryd Angel, a Glewlwyd gafaelfawr: Morfran rhag ei haccered canys pawb yn tybyed mai cythreul oedd, ai gochelent Sandde gan ei lanned ai decedd ni chododd neb law yn ei erbyn gan dybied mai Angel oedd a Glewlwyd rhag ei faint ai gryfed pawb a ffoent rhagddaw.

86. TRI chynghoriad farchog Llys Arthur, Cynan ap Clydno Eiddun, Aron ap Cynfarch, a Llywarch hen ap Elidir Lydanwyn.

N. B. Nesaf yn llyvyr Mr. Vychan y canlyn trioedd y meirch, y rhai a adawaf heibio tan y diweddaf.

87. TEIR gwydd balfawt ynys Prydein. Palfawt Matholwch Wyddel ar Franwen merch Llyr yr eil palfawt a drewis Gwenhwyfach ar Wenhwyfar, ag o achaws honno y bu waith Camlan wedi hynny, ar trydydd a drewis Golyddan Fardd ar Gadwaladr Fendiceit.¹

88. TRI chyndynniawc Y. P. Eiddilic Corr. a Gweir gurhyt fawr, a Drystan.

89. TRI gogyfurdd Llys Arthur. Ryhawt eil Morgant, a Dalldaf eil Cunyn Cof, a Drystan eil March.

90. TRI dyn goreu wrth osp a phellenigion² Gwalchmai fab Gwyar Gadwy fab Gereint, a Chadyrieith Saidi.³

91. TRYWYR gwarth Yn. Pr. y cyntaf o naddunt Afarwy vab Lludd ap Beli mawr: ef a ddyfynawdd Iul Cesar a gwyr Rhufein yr ynys honn ac a beris talu 3,000l. o ariant bob blwyddyn yn teyrnget o'r ynys hon i wyr Rhufein yr eil fu Gwrtheyrn M. Gwrtheneu, a roddes tir gyntaf yr saeson yn yr ynys honn, ac a ymddyweddiodd gyntaf ac wynt, ac a beris lladd Custennin Vyn. mab Custennin Fendigeit oe dwyll, a dehol ei frodyr Emrys ac Uthur Bendragon or ynys honn hyt yn Llydaw, ac yn y diwedd dychwelsant ac ai llosgosant ynteu Ynghastell Gwerthrynnyaw ar lann Gwy er dial eu brawd. Trydydd gwaethaf oll fu Medrawd ap Llew ap Cynfarch pan edewis Arthur lyw-

¹ Caridwen wrach Gwraig Tegit.

² Mogotwas Aneirin.

³ Merch Iddon mab Ynyr Gwent.

⁴ Fram, mewn rhai llyfrau.

¹ Gwel Tri. 51 a 47.

² Neu fal hyn, Trywyr goreu yn llys Arthur wrth osp a phellenig.

³ Mewn lle arall, a chadeiryeth Sadi.

odraeth Ynys Prydein ganthaw, a chweddi ei fyned ynteu trwy for yn erbyn yr ymerawdwr tu hwnt y fynydd Mynneu lle i llas gorengwyr Arthur Pan glybu Medrawd gwahanu nifer Arthur.

92. Tri phrif fardd ynys Prydein Merddin Emrys, Merddin mab Morfryn a Thalesin benn Beirdd.

TRIOEDD Y MEIRCH.

1. Tri meirch a ddugynt y tri Marchlwyth Du moroedd, march Elidir Mwynfawr a ddug arnaw Seithnyn a hanner o Benllech Elidir yn y Gogledd hyt ym Mhen llech Elidir y Môn. Sef y Seithnyn oeddynt Elidir ag Eurgain ei wraig, merch Maelgwn Gwynedd, a Gwynda gyoet,¹ a Gwynda Reinyat² A mynach Nowmon³ y gynghorwr, a phrydelw menestyr gwallofyad, ac arianfagl ei was a Gelbenefin ei gog a nosies ai ddwyllaw ar bedrain y march a hwnnw fu hanner y dyn. Yr eil Marchlwyth a ddug Cornan⁴ march meibion Elifer Gosgorddfawr,⁵ a ddwg Gwrgi a Pheredur arnaw a Dunawt uwr⁶ a Chynfelyn Drwscyl y edrych ar fygedorth⁷ Gwenddoleu yn Arderydd. Ar trydydd marchlwyth a ddug⁸ Gweir a gleis ac Arthauat yn erbyn Allt Faelwc⁹ yng Heredigawyn yn dial eu tat.

2. Tri rhoddedig farch ynys Prydein Meinlas march Caswallawn ap Beli a Melngan mangre march llew¹⁰ llaw gyffes, a Lluagor march Caradawc freichfras.

3. Tri phrif eddystr ynys Prydein; Du hir tynnedig march Cynan Garwyn, ac Awyddawr¹¹ breichir march Cyhoret eil

Cynan.¹ Rhuddfreen Tuthfleidd march Gilbert mab² Cadgyffro.

4. Tri amheithfarch Y. P.³ Carn Afllawg march Ywein mab Uryen, Tafawt hir march Catwallon mab Cadfan, a Bucheslan march Gwgawn Gledddyfrudd.⁴

5. Tri gordderch farch Y. P. Fferlas march Dalldaf eil Cunin cof. a Rhuddfrych march Rahawt eil Morgant, a Gwelwgan gohoywgein march Morfran eil Tegit.

6. Tri gohoew eddystr Y. P. Llwyth march Alser mab Maelgwn, a Gwineu gwddwf hir march Cei. a Chethin carn aflawg march Iddon mab Ynyr Gwent.

7. Tri thom eddystr Y. P. Du march Brwyn Mab Cunadaf ac Arfwl felyn march Pascen mab Uryen a rhuddlwyd, march Rhydderch hael.⁵

8. Tri rhedegfarch ynys Prydein y torrlydan a gloyn deufarch Collawn mab Berchi, ar Cethin cyflym march Dinogan mab Cynan Garwyn.

9. Tri ymladdfarch ynys Prydein Lluagor march Caradawc Vreichvras, a Melngan mangre march Llew Llaw gyffes ag awyddawc freichir march Cynhored eil Cynon.

10. Tri prif ychen ynys Pryd. Melyn gwanwyn⁶ a gwinau ych Gwlwlwyd ar ych brych bras o benrhew.⁷

11. TEIR prif fuwch ynys Pryd. Brech fuwch Faelgwn Gwynedd a thonllwyd buwch meibion Olifer Gosgorddfawr a Chornillo buwch Llawfrodedd farfawc.⁸

Felly terfynes troedd y meirch herwydd Sion Balmer.

¹ Ruthr reon, ruddfrom, rather reon, Rudd from Tuthbleid a ruthfrom.

² Tair.—Ll. Argraf.

³ Carnafllaw Gr. ap Maredudd.

⁴ Bucheslom seri march Gwgon Gleifrudd.

⁵ Ellemenic. Medd Sion Balmer yn lle'r olaf, ac Ysgwydfrith march Llemenic mab Mawan. Mr. Vychan ydoedd wedi chwanegu at Trioedd y Meirch wrth Tri 7 val hyn; Tri thom eddystr ynys Prydain Gwineu gwddwf hir march Cai, a Grei march Edwin a llwyd March Alser ap Maelgwn.

⁶ Gwaynhwyn.

⁷ Bras y benren.

⁸ Farchawc.

¹ Gywet.—Ll. Argraf.

² Gwyn Dareiniat.—Ll. Argraf.

³ Namon, Nawmod.—Ll. Argraf.

⁴ Cornan.—Ll. Argraf.

⁵ Olifer.—Ll. Argraf.

⁶ G. Dunawt fyr. Vid.—Tri 11.

⁷ Rygdorth.—Ll. Argraf.

⁸ Llwyn Gweir Pengeis Rhiw Arthen ac Allt Faelawr yn Ngharedigion.

⁹ Allt Faelwr.

¹⁰ Lles.—Ll. Argraf.

¹¹ Trwyddawc.—Ll. Argraf.

TRIOEDD YNYS PRYDAIN:

ALLAN O'R

LLYVYR COCH O HERGEST.

CYFRES II.—TRI DYNION A GAUSANT GAMPEU ADAF.

1. TRI dyn a gauas kedernit Adaf. Erculf gadarn ac Ector gadarn. a Sampson gadarn. Kyn gadarnet oedynt yll tri ac Adaf ehun.

2. TRI dyn a gauas pryt Adaf. Absalon ab Dauyd. A Jason vab Eson. a Pharis vab Prief. Kyn decked oedynt yll tri ac Adaf ehun.

3. TRI dyn a gauas doethineb Adaf. Cado hen. a Beda. a Sibli ddoeth. Kyn doethynt oedynt yll tri ac Adaf ehun.

4. TEIR gwragedd a gauas pryt Eua yn trithraean. Diodema gorderch Eneas ysgwydwynt. ac Elen uannawc y wreic y bu distriwedigaeth Tro druy y phen. A Pholixena verch Prief hen vrennhin Tro.

5. PAN aeth llu y Llychlyn. porth a aeth gan Yrp Lludawc hyd yn Llychlyn. a'r gwr hwnnw a daeth yma yn oes Gadyal ybyry y erchi dygyuor o'r ynys hon. Ac ny doeth gantau namyn ef a Mathutauar y was. ac ys ef a erchai o dec prif gaer ar hugeint yssyd yn yr ynys hon. a den kymmeint a elei gantau i bob un o nadunt y dyuot gantau o honynt ymeith. Ac ny doei gantaw yr gaer gyntaf namyn ef ae was. Ac y bu ardustur gan wyr yr ynys hynny ac y rodassant idaw a hwnnw vu lwyraf llu or a aeth or ynys hon. Ac ef a orescynnaud ar gwyr hynny y fford y kerdau. Ac ys ef lle y trigayaud y gwyr hynny yn y duy ynys yn ymyl Môr Groec. nyt amgen Clas ac Auen. Ar eil a aeth gan Elen ludydawc. a Maxen wledic hyt yn Llydaw. ac ny ddoethant byth yr ynys honn. a'r trydyd a aeth gan Gaswallon ap Beli. a Gwenwynwyn. a Gwanar. veibion Lliav vab Nuyfre. Ac Aryanrot verch Veli eu mam. Ar gwyr hynny o Erch a Heled. panuanhoedynt. ac a aethant gyt a Chaswallawn eu hewythr ar vyc y Kessaryeit

or ynys honn. Sef lle y mae y gwyr hynny yg Gwasgwynt. sef riuedi a aeth gan bob un o nadunt un uil ar hugeint. arhei hynny uu tri arianllu ynys Brydein.

6. TRYWYR gwarth a uu yn ynys Brydain. un o nadunt Afaruy vab Llud vab Beli. Ef a dyunnaud Julius Cesar a guyr Ruvein yr ynys honn yn gyntaf. ac a beris talu teirnil o bunnoed ariant bob bludyd yn deyrngot or ynys honn y wyr Rufein. o gyfryssed Caswallawn y ewythr. Ar eil uu Gwrtheyrn Gwrtheneu a rodes tir gyntaf y Saesson yn yr ynys hon. ac a ymdywediaud yn gyntaf ac uynt. ac a beris lladd Custennin Vychan vab Cystennin Vendigeit oe vrat a dehol y deu uoder. Emrys Wledic ac Uthur Pendragon or ynys hon hyd yn Llydaw. a chymryd y goron ar vrenhiniaeth o dwyll yn y eidiau ehun. ac yn y diuod Uthur ac Emrys a losgasant Wrtheyrn ygcastell Guerthrynyawn ar lann Gwy yn unfflam y dial eu brawt. Trydyd gwaethaf vu Vedrawt pan edewis Arthur lywodraeth ynys Prydein ganthaw pan aeth ynteu drwy vor yn erbyn Lles amherawdyr Ruvein a anvonassei gennadeu at Arthur hyd yg Caer Llion y erchi teyrngot idaw or ynys honn. ac y wyr Ruvein ar y messur y talpuyt y Gatwallawn vab Beli hyt yn oes Gustennin vendigeit teit Arthur. Sef ateb a rodes Arthur y gennadeu yr amherawdyr. nat oet well y dyliei. wyr Ruvein deyrngot y wyr ynys Prydein. noc y dyliei wyr ynys Prydein udunt hwynteu. Canys Brân vab Dyunwal a Chwstennin vab Elen a uassynt amherodron yn Ruvein. a deu wr o'r ynys hon oedynt. ac yna y lludawd Arthur gordetholwyr y gyvoeth drwy vor yn erbyn yr amherawdyr. Ac y kyuaruuant y tu hwnt y vynydd Mynneu. ac aneirif o nadunt o bob parth

a las y dyd hwnnw. Ac yn y diwedd y kyuaru Arthur ar amherawlyr. ac Arthur ai lladawd. ac yno y llas gorengwyr Arthur. a phan gigleu Vedraut gwahanu nifer Arthur. y dymchwelawd ynteu yn erbyn Arthur ac y dyunaud Saesson a Ffichteit. ac Yscotteit ac ef y gadw yr ynys honn nac Arthur. A phan gigleu Arthur hynny yd ymochelawd dracheuyn. ac a dihengis gantaw oe niuer ac y dreis y ar Vedrawt y kauas dyuot y dir yr ynys honn. ac yna y bu weith Camlan y rwgg Arthur a Medrawt. ac y lladawd Arthur Vedrawd. ac y brathwyd Arthur yn angheaul ac o hynny y bu varw. ac y myun plas yn ynys Afallach y claduyt.

DECHREU Y TRIOED YW Y REI HYN.

7. TRI goruchel garcharawr ynys Prydein. Llyr llediaith. a Mabon mab Modron. a Geir vab Geiryoed. ac un oed oruchelawr no'r tri. Ef a vu deirnos yg garchar Hut adan Lechechymmeint. Sef oed hwnnw Arthur. ac un gwas ae gellygawd o'r tri carchar hynny. nyt amgen Goreu vab Custennin y geuynderw.

TRI GWYNDEYRN YNYS PRYDEIN.

8. OWEIN vab Uryen. a Run vab Maelgwn. a Ruvawn Beuyr vab Dorarth Wledic.

9. TRI oueruad ynys Prydein, Arthur a Raawt eil Morgant. a Chadwallawn vab Caduann.

10. TRI matkud ynys Prydein. Pen Bendigeit Uran vab Llyr a gudywyt yn y Gwynuryr yn Llundein. ac wyneb ar Freinc. A hyt tra vu yn yr ansawd y dodet yno. ny doi ormes Saesson byth yr ynys hon. yr eil anatkud. y dreigiau yn ninas Emrys a gudyawd Llud vab Beli. ar trydyd esgyrn Gwrtheyrn vendigeit. ymprif pyrth yr ynys honn. A hyt tra vydynt yn y kud hwnnw. ny doi ormes o Saesson byth ir ynys honn. A llyna y tri anatkud pan datkudywyt. A Gwrtheyrn Gwrtheneu a datkudyawd esgyrn Gwrtheyrn Vendigeit yr Serch gwreic. Sef oed honno Ronuen baganes. Ac ef ddatgudyawd y dreigieu. ac Arthur a ddatgudyawd pen Bendigeit Uran o Gwynnvrynn. Kan nyt oed gantau kadu yr ynys o gedernit neb. namyn or eidau e hun.

11. TRI marchlwyth Ynys Prydein. Du y moroed march Elidyr Mwynfawr. a duc Seithyn a hanner arnaw o benn Llech Elidyr yn y Gogledd hyt ym pen Llech Elidyr ym Mon. Sef Seithyn oedynt. Elidyr Mwynfawr. ac Eurgein verch Vaelgwn y wreic a Gwyn da gyued, a Gwynda Reimat. a Mynach Nawnon y gyghorwr a

Phetryleu Venestyr y wallovyat. ac Aran-uagyl gwas. ac Albeinyn y goc. a noffes ae duylaw ar bedrein y varch. a hwnnw vu hanner y dyn. ar eil Marchlwyth aduc Cornann March meibon Bliffer gosgortuawr, a duc Gwrgi a Pheredur arnaw. ac nys gordiuedawd neb namyn Dinogat vab Kynan Garwyn yar y Kethin kyflym ac aruidiawt. ac aglot a gauas yr hynny hyd hediw. a Dunawd wr vab Fabo, a Chynvelyn drwscyl y edrych ar vygedorth llu Guendo'eu yn Arderydd. Yr trydyd Marchlwyth a duc Erch march meibon Grythmwl Wledic. a duc arnaw Achlen. ac Arthanat yn erbyn riu Vaelaur Yg Keredigyawn y dial eu tat.

12. TEIR llynges gynniweir ynys Prydein. Llynges Llary vab Yryf. a llynges Dignif vab Alan, A llynges solor vab Urnach.

13. TEIR gwith balvawt ynys Prydein. Un o nadunt a trewis Matholwch Wydel ar Vranwen Verch Llyr. Ar eil a drewis Guenhwyar vab Wenhwuar. ac o achaws hynny bu weith Cad Gamlan wedy hynny. Ar dryded a drewis Golydan Vard ar ar Gadwaladyr Vendigeit.

14. TEIR drut heirva ynys Prydein. Un o nadunt pan doeth Medrawt y lys Arthur yg Kelli wic yg Kernyw. nyt edewis na bwynt na diawt yn y llys nas treulyei. a thynnu Gwenhwyar heuyt oe chadair Vrenhinyaeth. ac yna y trewis balvawt erni. yr eil drut heirua pan doeth Arthur y lys Medrawt. nyt edewis nac yn y llys nac yn y Cantref na bwynt na diawt.

15. TEIR neges a gabat a Bowys. un o nadunt yu kyrchu Myngan o Veigen hyt yn Llansilin erbyn Antherth drannoeth. y gymryt kynnedueu gan Gadwallawn Vendigeit. wedi llad Ieuaf a Griffri. Yr eil yu kyrchu Griffri hyd ym bryn Griffri erbyn y bore drannoeth wrth ymchwelyt at Etwin y drydet uu kyrchu Hywel vab Ieuaf hyt yg Keredigyawn. Owein Gwynedd y ymlad a Ieuaf ac a Iago yn yr aerva honno.

TRIOED YW Y REI HYN.

16. TEIR prif riei'n Arthur Gwenhwyfar uerch Guryt Gwent. a Gwenhwyar Uerch Vab Gredyawl, a Gwenhwyar uerch Ocurvran gawr.

17. Ae deir karedigwreic oed y rei hyn. Indec verch Aruy hir. a Garwen verch Heuinbrén a gwl y uerch Eudaf.

18. TEIR gwrvorwyn ynys Prydain. Un o nadunt Llewel verch Seitwed. a Rore verch Usber. a Mederei Badelluawr.

19. TEIR gosgord aduyn ynys Prydain.

Gosgord Mynyddawc yg Kattraeth. a Gosgord Dreon Lew yn Rotwyd ar derys. ar dryded Gosgord Velyn o Leyn erythlyn yn Ros.

20. TEIR prif hut ynys Prydein. Hut Math mab Mathonwy a dysgawd y Wyl-yon vab Dôn. a Hut Uthur Bendragon a dysgawd y Venw vab Teirgwaed. ar dryded Hut Rudlwm Gorr a dysgawd y Goll vab Collureuy ynei.

21. TRI chynweissyeit ynys Prydein. Gwydar vab Run vab Beli. ac Owein vab Maxen wledic. a Chaurdaf vab Cradauc. Tri deifnyawc ynys Prydein. Riwallaun Wallt Banhadlen, a Gwall vab Gwyar a Llacheu vab Arthur.

22. TRI anuat gyghor ynys Prydein. rodi y Ulkessar a gwy'r Ruvein lle y karneu blaen y eu meirch ar Ytir ym Pwyth Meinlas, ar eil gadel Hors a Heingyst a Ronuen yr ynys honn. ar trydyd rannu o Arthur y wyr deirgweith a Medrawt yg Kamlan.

23. TRI thaleithawc ynys Prydein. Gweir vab Gwystyl a Chei vab Cynyr a Drystan vab Tallwch.

24. TRI ruduoawc ynys Prydein. Run vab Beli. a Llew llaw Gyffes. a Morgan Mwynvawr ac un o nadunt oed rudvogach nor tri Arthur oed y enu. bluydyn ny doi na gwellt na llysseu y fford y cerdei Arthur.

25. TRI llynghessur ynys Prydein. Ger-eint vab Erbin a March vab Meirchion. a Gwenwynyn vab Nav.

26. TRI unben llys Arthur. Gronw uab Echel. a Ffleudur fflam uab Godo. a Chae dyrleith 4 uab Seidi.

27. TRI tharw unben ynys Prydein. Adaon vab Taliessin. a Chynhauval vab Argat ac Elinwy vab Kardegryr.

28. TRI unben Deifr a Bryneich a thri beird oedynt. a thri meib Disgyuindawt a wnaethant y teir madgyulauan. Diffeidell vab Disgyuindawt a ladawd Gwrgi Garlwyd. ar gwr hwnnw a ladei gelein beunydd or Kynury a duy bob sadwr rac llad un y Sal Ysgafnuell vab Dissyuindawt a ladawt Edelfflet Ffleissawc Vrenhin Lloegyr. Gwall uab Dissyuindawt a ladawd deu ederyn Gwendoleu y rhai oedynt yn cadw y eur ac aryant. a deu ddyn a yssynt beunydd yr eukinyaw. argymmeint arall yn eu kwynos.

29. TRI Gwythur ynys Prydein a wnaethant y teir anuat gyulafan. Lloan Llawddiffo a ladawt Uryen vab Kynvarch. Llougat grum uargot Eidin a ladawd Avon vab Talyessin. a Heiden vab Euengat a ladawd Aneurin Gautryd Vechteyn beird. y gur a rodei gan myw bob sadwrn yng-

hervyn ennaint yn Talhaearn. ac trewis a bwyell gynnut yn y phen. a honno oed y drydedd vwyellawt. ar eil kynminte o Aberffraw a drewis Golydan a bwyall yn y ben. Ar drydedd uab Beli a drewis y wr e hun a bwyall yn y benn.

30. TRI aervedawc ynys Prydein. Selyf uab Kynan Garwyn. ac Auaon vab Talyessin a Gwallawc uab Lleimawc.¹ Sef achaw y gelwit hwy yn aervedogyon wrth dial eu cam oc eu bed.

31. TRI phost cad ynys Prydein. Dunawt vab Pabo A Chynvelyn drwscyl. ac Uryen Vab Kynvarch.

32. TRI hael ynys Prydein a Rhyderch hael vab Tutual Tutclty. a Nud hael vab Senyllt a Mordaf hael uab Serwan.

33. TRI glew ynys Prydein. Gruduei a henbrien ac Aedenawe. ny ddoynt o gat namyn ar eu geloreu. ac yssef a oedynt y rei hynny tri meib Gleissiar Gogled o Haernwed Vradawc eu mam.

34. TRI trahawc ynys Prydein. Gwibeidrahwac a Sawyl ben uchel a Ruuawn Peuyr drahauc.

35. TRI lledyf unben ynys Prydein. Manauydan uab Llyr, a Llywarch hên, a Gwgon gwron vab Peredur vab Eliffer, ac yssef achaws y gelwit hwy lledyf unben. wrth na cheissynt gyuoeth ac ny allai neb y ludyas uddunt.

36. TRI galouyd ynys Prydain. Greidawl galofyd, a Drystan vab Tallwch, a Gwgon Gwron.

37. TRI esgemyd aereu ynys Prydein Moruran eil Tegit. a Gwgon gledyfyrd. a Gilbert Kadgyffro.

38. TRI phorthawr gweith Perllan uangor. Gwgon gledyfrud. a Madawc vab Run. a Gwiawn vab Cyndrwyn.

A thri ereill o bleit Lloegyr Hawystyl Drahwac. a Gwaetrym Herwnden. a Guiner.

39. TRI eur gelein ynys Prydein. Madawc uab Brwyn. a Cheugan Peillyawc. a Ruuawn Peuyr ab Gwydno.

40. TRI hualhogyon deulu ynys Prydein. Teulu Gatwallawn Lawhir a dodassant hualau eu meirch ar draet pob un o nadunt yn ymlad a Serygei Wydel ygkerrig y Gwydyl y Mon. ar eil Teulu Riwallon vab Uryen yn ymlad a saesson. a Theulu Belen o Leyn yn ymladd ag Etwin ym Mryn Etwin yn Ros.

41. TRI diweir deulu ynys Prydein. Teulu Katwallawn yn y buant hualogion, a theulu Gauran vab Aedan pan uu y diuankoll. a Theulu Gwendoleu ab Kei-

¹ Lleenawc.

dyau yn Arderyd. a dalyassant yr ymlad pythewnos a mis gwedi llad eu harglwyd. Sef oet eiryf pob un o'r teuluoed un kan wr ar ugeint.

42. Tri anniweir deulu ynys Prydein. Teulu Gronw peuyr o Benilyn a ommed-assant eu Harglwyd o erbyn y gvenyn-uaew y gan lew Llaw Gyffes. a theulu Gwrgi a Pheredur. a adawssant eu Harglwyd yg Caer Greu a Chynoeth ac ymlad udynt drannoeth. ac Eda Glin Gawr ac yn y llas ell deu. ar trydyd teulu ar Lan Ffergan. a ymadawssant ac eu harglwyd yn lledrat y ar y fford yn myned Gamlan. Riuedi pob un o'r teuluoed un can wr ar hugeot.

43. Tri hualoc eur ynys Prydein. Riwallon Wallt Banhadlen. Run a Maelgwn a Chadwaladwyr Vendigeit, ac yssef achaws y gelwit y gwyr hynny yn hualogion wrth na cheffid meirch a berthynai udunt, rac eu nieint. namyn doddi hualau eur am eu hegwytledd ar bedreineu eu Meirch dra e kefyn. a dwy badell eur a dan eu glinieu. Ac y wrth hynny gelwir padellec y glin.

44. Tri charw ellyll ynys Prydein. Ellyll Gwidawl. ac Ellyll Llyr Marini. ac Ellyll Gwrthmwl Wledic.

45. Tri gwyd Ellyll ynys Prydein. Ellyll Manawc ac Ellyll Ednyuedawc drythyll. ac Ellyll Melen.

46. Tri thrwydedawc llys Arthur. a thri anvodawc Llywarch hên a Llemenic a Heled.

47. Tri diweir ynys Prydein. Ardun wreic Gatorc vab Gorolwyn. ac Eneilyan wreic Wydyr drwm ac Emerchret wreic Uabon uab Dewengan.

48. Tri gwaywrud ynys Prydein. Dygynnelw vard Owein. ac Arouan vard seleu uab Kynan. Ac Avanedic uard Katwallawn vab Katvan.

49. Tri goruchel garcharawr ynys Prydein. Llyr Lletieith a vu gan euroswyd ygkarchar. ar eil Mabon mab Modron. ar trydyd Gweir uab Gweiryoad. ac un oed goruchelach no'r tri a uu deirnos ygkarchar ygkaer Oeth ac Annoeth. ac a vu deirnos ygkarchar gan Wenn Bendragon. ac a vu deirnos ygkarchar Hut y dan lech Echymmeint. ac ysef oed y goruchel garcharawr hwnnw Arthur. ag un gwas ae gollyngawd o'r tri charchar. ac y sef oed y gwas hwnnw Goreu uab Custennin y geuynderw.

TRIOED Y MEIRCH YW Y REI HYN.

50. Tri rodedicuarch ynys Prydein. Meinlas march Casswallawn vab Beli. a

Melyngan Gamre march Llew llaw gyffes. a lhuagor march Karadawe vreichurus.

51. Tri phrifurach ynys Prydein. Du hir tywedie march Kynan garwyn. ac Awydawe Vreich hir march Kishoret eil Kynan. a Rud broen tuth bleid march Gilbert uab Kadgyffro.

52. Tri anreithvarch ynys Prydein. Karnavlawc march Ywein uab Uryen. a thavawt hir march Cadwallawn vab Katvan. a Bucheslom march Gwgawn gledyfrud.

53. Tri thom edystyr ynys Prydein. Gwineu Guduc hir march Kei. a Grei march Edwin. a Llwyd march Alser mab Maelgwn.

54. Tri gorderchuarch ynys Prydein. Fferlas march Dalldaf eil Kynin. a gwelugan gohoegin march Caredic vab gwallawc. A Gurbrieth march Raawt.

55. Tri phrifuarch ynys Prydein a dugant y tri marchlwyth. y mae eu henweu dracheuyn.

56. Tri gwrveichyat ynys Prydein. Pryderi mab Pwyll pen Annwn wrth voch Pendaran Dyuet y datmaeth ac ysef y katuei y glyn Cuch yn Emlyn. ac ys ef achaws y gelwit hwnnw yn wrueichyat. Kany allei neb na thwyll na threis arnau. Ar eil Drystan vab Tallweh wrth voch march fab Meirchyawn. Tra aeth y meichyat yn gennat ar Epyllt. Arthur a March. a Chei. a Bedwyr a uuant oll petuar ac ny chawssant cymmeint ac un banw, nac o dreis nac o dwyll nac o ledrat y gantau. ar drydyd Coll vab Collvreuy wrth voch Dallwyr Dallben yggyln Dallwyr yg Cernyw. ac un or moch oed dorrawc Henwen oed y henw. a darogan oed yr hanei waeth ynys Prydein or torrllwyth. Ac yna y kynnullawd Arthur llu ynys Prydein ac yd aeth y geissyaw y diva. Ac yna y daeth hychen yngordodu. ac ym Penryn Austin yg Kernyw yd aeth yn y mor. ar gwrduieichyat yn y hol. ac ym Maes Gwenith yg Gwent y dotwes ar wenithen a Gwenynen. ac yr hynny hyd heddyw y mae goreu lle gwenith yg Gwent. ac yn Llouyon ym Penuro y dotwes ar beiden a gwenbithen. ac am hyny i diarhebir o heid Llouyon. ac yn riw gyvnerthweh yn Arvon y dodwes ar geneu Cath a Chyw Eryr. Ac y rhoed yr eryr y Vreat tywyssawc o'r gogledd ac wynt a hanfuant waeth o nadunt. Ac yn Llanueir yn Aruon a dan y maen du y dodwes ar geneu Cath, ac y ar y maen y byryawd. y gwrveichyat yn y mor. a Meibon Paluc y Mon ae Magassant yr drwc udunt. a

honno uu gath Paluc. ac a vu un o deir
prif ormes Môn a vagwyd yndi. ar eil oed
Daronwy. ar drydet Etwin frenhin
Lloegr.

57. TRI anuyl llys Arthur, a thri chat-
varchawc, ac ny mynnasant penteulu
arnynt eiryoet. ac y Cant Arthur eglyn.

Sef yu vyn tri Chaduarchawc
Mened a Llad llurugawc
A cholouyn Kymry Karadawc.

58. TRI eurgyd ynys Prydein. Cas-
wallawn vab Beli. pan aeth y geissyaw
Flur hyd yn Rufein. a Manauydan uab
Llyr pan uu hyt ar Dyuet. A Llew llaw

gyffes pan uu ef a Gwydyawn yn ceissaw
enw ac arveu y gan aranrot y uam.

59. TRI brenhin a vuant veibon eillon.
Gwryat vab Gwryan yn y Gogled. a
Chadauael vab Kynuedw yg Gwyned. a
Hyseid vab Bleidic yn Deheubarth.

60. TRI budr Hafren Katwallawn pan
aeth y weith Digoll. a llu Kymru gantaw.
ac Etwin o'r parth arall. a llu Lloegyr
gantaw. ac yna y butrawd Havren oe blaen
hyt y Haber. Ar eil kyuarws Golydan y
Gan Einyawn vab Bled brenhin Kernyw.
ar drydet calain uerch Idon vab Ner y gan
Vaelgwn.

LLYMA

DRIOEDD YNYS PRYDAIN:¹

SEF YDYNT TRIOEDD COF A CHADW A GWYBODAETH AM HYNODION O DDYNION AC O BETHAU A FUANT YN YNYS PRYDAIN AC AR DDAMWAIN A DAMCWYDD
I GENEDEL Y CYMRY ER YN OES OESOEDD.

CYFRES III.

1. TRI enw a ddoded ar Ynys Prydain o'r dechreuad: Cyn ei chyfanneddu y doded arni Clas Merddin, a gwedi ei chyfanneddu y doded arni y Fel Ynys, a gwedi gyrru Gwledigaeth arni y gan Prydain ab Aedd Mawr y doded arni Ynys Prydain. Ac nid oes dyled i neb arni namyn i Genedl y Cymry, can ys hwy ai goresgynasant gyntaf, a chynn no hynny nid oedd neb o ddynion yn byw ynddi, eithr llawn Eirth, a Bleiddiau ac Efeinc, ac Ychain bannog ydoedd.

2. TAIR Prif Ardal Ynys Prydain: Cymru, Lloegr, a'r Alban, a Braint Teyrnedd a ddylid i bob un o'r Tair. A than Unbennaeth a Rhaith Gwlad ai gwladoler herwydd Dosparth Prydain Ab Aedd Mawr, ac ar Genedl y Cymry y mae dodi yr Unbennaeth wrth Raith Gwlad a Chenedl, herwydd Braint a Dyled gyssefin: ac yn nawdd hynn o ddosparth y dylid Teyrnedd ymhob Gwlad yn Ynys Prydain, ac yn nawdd Rhaith Gwlad pob Teyrnedd: sef achaws hynny y dywedir ar ddihareb, Trech Gwlad nag Arglwydd.

3. TAIR Colofn Gwladoldeb Ynys Prydain: Rhaith Gwlad, Teyrnedd, ac Yngneidiaeth, herwydd Dosparth Prydain Ab Aedd Mawr.

4. TRIPHOSD Cenedl Ynys Prydain: Cyntaf, Hu Gadarn a ddaeth a Chenedl y Cymry gyntaf i Ynys Prydain, ac o Wlad yr Haf a elwir Deffrobani y daethant: sef y lle mae Constinoblys: a thrwy For

Tawch y daethant hyd yn ynys Prydain a Llydaw lle ydd arhosasant. Ail, Prydain Ab Aedd Mawr, a wnaeth Wladoliaeth a Theyrnedd gyntaf ar ynys Prydain, a chynn no hynny nid oedd o lawm namyn a wnelid o Addwynder, na Deddf namyn y trecha treisied. Trydydd, Dyfnwal Moelmud, ac efe a wnaeth Ddosparth gyntaf ar Gyfreithiau, a Deddfau, a Defodau, a Breiniau Gwlad a Chenedl: ac achaws y pethau hynny eu gelwid hwynt yn Dri phost Cenedl y Cymry.

5. TAIR Ciwdawd Addwyn ynys Prydain: Cyntaf oeddynt Genedl y Cymry a ddaethant gyda Hu Gadarn i ynys Prydain, sef ni fynnai efe wlad a thiroedd o ymladd ac ymlid, eithr o gyfiawnder ac yn nhangnef; Ail oeddynt Al y Lloegrwys a ddaethant o Dir Gwasgwyn ac a hanoeddynt o brif Genedl y Cymry; Trydydd oeddynt y Brython, ac o Dir Llydaw y doethant a'u hanas o gyssefin Al y Cymry, a'r Tair Hedd-Giwdawd a'u gelwir, am ddyfod o honynt y naill wrth fodd y llall yn heddwch a thangnef; a'r Tair Ciwdawd hynny a hanoeddynt o gyssefin Genedl y Cymry, a chyflaith cyflafar y Tair Ciwdawd.

6. TAIR Ciwdawd Nawdd a ddaethant i ynys Prydain, ac yn Nhanc a Chennad Cenedl Cymry y doethant, heb arf heb osawd: Cyntaf oeddynt Ciwdawd Celyddon yn y Gogledd; Ail oedd yr Al Wyddyl, ac yn yr Alban y maent; Trydydd Gwyr Galedin a ddaethant yn y llongau moelion hyd yn ynys Wyth ban foddus eu Gwlad, a chael o honynt Le Tir gan Genedl y Cymry; ac nid oedd iddynt Ffaint o Hawl yn ynys Prydain, namyn y Tir a'r Nawdd a rodded iddynt dan derfynau, a dodi

¹ Y Trioedd canlynol a gymmerwyd allan o Lyfr ysgrifenedig y diweddar Barchedig Mr. Richards o Lanegwad yn Ystrad Tywi, a fu yn menthyg gyda'r Parchedig Mr. T. Walters o Landocha yn Morganwg, gennyf fi Iolo Morganwg.

arnynt nas gellid Braint Cymry cynhenid iddynt hyd ym mhen y nawfed Ach.

7. TAIR Cwdaudw Ormes a ddaethant i ynys Prydain, ac nid aethant fyth ohoni: Cyntaf, oeddynt y Coraniaid, a ddaethant o Wlad y Pwyl; Ail, y Gwyddyl Ffichti, addaethant i'r Alban drwy For Llychlyn; Trydydd, y Saeson; sef lle y mae y Coraniaid am Afon Hymyr a Glann Mor Tawch; ac yn yr Alban y mae y Gwyddyl Ffichti, yng Nglann Môr Llychlyn: a myned yn un a wnaethant y Coraniaid a'r Saeson, a dwyn, Rhéal y Lloegrwys yn ogyfun â hwynt, o drais a gorfod arnynt, a chwedi hynny dwyn Coron yr Unbennaeth oddiar Genedl y Cymry. Ac nid oes o'r Lloegrwys nad aethant yn Saeson namyn a geir yng Ngherniw, ac yng Nhwmwd Carnoban yn Neifr a Bryneich. A Chiwdawd gyssefin y Cymry a gadwasant eu Gwlad a'u Hiaith colli Teyrnedd ynys Prydain a wnaethant achos Brâd y Cwddodau nawdd, ac anraith y Tair Cwdaudw Ormes.

8. TAIR Cwdaudw Ormes a ddaethant i ynys Prydain ac a aethant o honi: Cyntaf y Llychlynwys, a gwedi dwyn o Urb Lluyddawg y goreuon o Genedl y Cymry o'r ynys honn: sef oeddynt eu rhif tairmil a thrugaint ac un mil o wyr cyfallawg meirch a rhyfel, a gyrru y Llychlynogion drwy For hyd yng Ngwlad yr Almaen a wnaethant y Cymry ymhenn y drydedd oes; Ail y bu Lluedd Ganfal Wyddel a ddaethant i Wynedd, ac a fuant yno nawmlynedd a'r hugain, hyd yn a'u gyrrwyd hwynt i'r Môr y gan Gaswallawn ab Beli ab Mynogan; Trydydd y bu'r Caisariaid a fuant o drais yn yr ynys honn amgen na phedwar canmlynedd yn ydd aethant i wlad Rufain i wrthosod Cadgyffrwd yr Ormes ddu, ac ni ddaethant fyth yn ol i ynys Prydain; ac o hynny nid arhoses yn yr ynys honn namyn Gwragedd a Phlant bychain y dan nawmlydd oedran, a myned yn Gymry a wnaethant y rhai hynny.

9. TAIR Bradormes ynys Prydain: Cyntaf y Gwyddyl Coch o'r Werddon, a ddaethant i'r Alban; Ail y Llychlynwys; a Thrydydd y Saeson, sef y daethant i'r ynys honn yn Nhanc a Chennad Cenedl y Cymry, ac yn nawdd Duw a'i wirionedd, ac yn nawdd Gwlad a Chenedl, ac a wnaethant ossawd o frâd a diriadi ar Genedl y Cymry a dwyn i arnynt a ellynt o gyfoeth Teyrnedd ynys Prydain, a chydymwerinaw a'u gilydd a wnaethant yn Lloegr a'r Alban, lle yr arhosesant hyd yr

awr honn, ac yn oes Gwrtheyrn Gwrthenau y buad hynny.

10. TRI Difancoll ynys Prydain: Cyntaf Gafran ab Aeddan a'i wŷr a aethant i'r mor ynghyrch y Gwerdonau Llŷon, ac ni chlywyd mwych am danynt; Ail Merddyn Bardd Emrys Wledig a'i naw Beirdd Cylfeirdd a aethant i'r mor yn y Ty Gwydrin, ac ni bu son i ba le ydd aethant; y Trydydd Madawg ab Owain Gwynedd, a aeth i'r mor a thrichannyn gydag ef mewn deg llong, ac ni wyddys i ba le ydd aethant.

11. TAIR Gormes a ddaethant ar ynys Prydain ac a ddarfu am danynt: Cyntaf Gormes March Malaen, a elwir Gormes Galanmai; a Gormes Draig Prydain; a Gormes y Gwr Lledrithawg: sef y cyntaf tramor, yr ail o Wynofaint Gwlad a Chenedl dan wasg anrhaith ac amrawd Teyrnedd; Dyfnwal Moel Mud ai diffoddes drwy wneuthur dosparth gyfiawn ar Frawd a Chymmrawd, ac ar Deyrn a Chytteyrn, ac ar Wlad a Gorwlad; y Drydedd a fu yn amser Beli ab Manogan, a Bradgyffarfod ydoedd, ac efe ai diffoddes.

12. TAIR Haint Echrys ynys Prydain: Cyntaf, Haint o Gelanedd y Gwyddyl a laddwyd ym Manuba gwedi gormesu ohonynt ugain mlynedd a naw a'r wlad Wynedd; Ail, Haint y Fad felen o Rôs, ac achos celaneddau lladdedigion y bu honno, ac od elai neb o fewn eu gwynt cwympo'n farw yn ddioed a wnelai; a'r drydydd Haint y Chwŷs drewllyd achos llygru yr yd gan wlybaniaeth yn amser Gormes y Normeinwyr, y gan Wiliam y Bastardd.

13. TAIR Engir Ddichwain ynys Prydain: Cyntaf Torriad Llwyn Llŷon a myned bawdd hyd wyneb yr holl diroedd ynydd foddde yr holl ddynion namyn Dwyfan a Dwyfach, a ddianghasant mewn llong foel, ac o honynt hwy ydd adepiliwyd ynys Prydain; Ail fu Dychryn y Tân rhyferthwy bann holltes y ddaear hyd annwn, ac y difaëd y rhan fwyaf o bob byw; Trydydd, yr Haf Tesog, pan aethant y coedydd a'r llysiau ar dan gan angerdd gwres yr haul, a cholli llawer o ddynion ac anifeiliaid a rhywiau adar, a phryfed, a choedydd, a llysiau yn anesgorawl.

14. TAIR Cyforddwy a aethant o ynys Prydain: Cyntaf, yr un a aeth y gan Ūr ab Erin Luyddawg o Llychlyn, ac efe a ddaeth i'r ynys honn yn amser Gadial ab Erin i erchi cymmorth yr ynys honn dan adduned na chaisiai o bob Prifgaer namyn y rhif a ddelai ganthaw iddi; ac ni ddelai

ganthaw amgen nag un i'r Gaer gyntaf, namyn ei hŷn a'i was Mathatta fawr, ac o honno cael dau, ac o'r eilgaer pedwar, ac o'r drydygaer myned yn wyth, ac o'r nesaf unarbuntheg, a herwydd hynny o gyfedryd o bob Caer arall, hyd onid oedd o'r Gaer ddiweddaf nis gellid eu rhif yn yr holl ynys. A chydag ef y ddaeth teirmil a thrugaint, ac un mil, ac nis gellid iddaw fwy no hynny yn yr holl ynys o wyr cyfalleu gan nad oedd namyn plant a henawgwyr ar ei ôl. A llywra llyudd a fu erioed oedd Ūr ab Erin Luyddawg: ac ar ddiystyrdod y bu gan Genedl y Cymry roddi hynny iddaw dan adduned anesgorawl, canys o hynny y cafas y Corranaiid le iddwy cyrch Gormes i'r ynys honn. Ac o'r Gwyr hynny ni ddaethant drachefu yr un onaddynt, nag o lin nag o epil iddynt. Sef ydd aethant ar gyrch Gorddwy hyd ym Mor Groeg, ac aros yno yn Nhir Galas ac Afena hyd heddyw, a myned yn Roegiait.

Ail Cyforddwy a ddyweiniwyd y gan Gaswallawn ab Beli ab Manogan a Gwenwynwyn a Gwanar meibion Lliaws ab Nwyfre, ac Arianrod ferch Beli eu Mam. Ac o Arllechwedd Galedin, ac Essyllwg, ac o Gydweyddon y Bylwennwys ydd hanoeddynt; a rhif y Gwyr hynny oeddynt driugaint ac un mil: a myned a wnaethant y gyda Chaswallawn eu hewythr ar ol y Caisariaid drwy Fôr hyd yn Nhir Geli Llydaw, a hanoeddyn o Rïal y Cymry: ac ni ddaeth un o honynt na'u heppil yn eu hól i'r ynys honn, eithr aros a wnaethant yng Ngwlád Gwasgwyn ym mysy Caisariaid, lle maent hyd yn awr; ac ynghyrch dial yr Orddwy honno y daeth y Caisariaid gyntaf i'r ynys honn.

Trydydd Cyforddwy a ddyweiniwyd o'r ynys honn y gan Elen Llyddawg a Chynan ei brawd, arglwydd Meiriadawc, hyd yn Llydaw, lle y cawsant Diroedd a Chyfoeth a Theyrnedd y gan yr ammhawdwr Macsen Wledig, am ei ganlllofi yn erbyn Gwyr Rhufain. A'r Gwyr hynny a hanoeddynt o Dir Meiriadawc, ac o Dir Seisyllwg, ac o Dir Gŵyr a Gorwennydd: ac ni ddaeth yn eu hol yr un o honynt, eithr aros yn Llydaw, ac yn Ystre Gyfaelwg a wnaethant hwy gan wladychu yno. Ac achos honn o Gyforddwy y bu wanhâd a diffyg Gwŷr arfawc ar Genedl y Cymry onid aethant y Gwyddyl Ffichti yn ormes arnynt; ac o hynny y gorfu ar Wrtheyrn Gwrthenau gyrchu Saeson i ladd yr ormes honno, a'r Saeson yn gweled Gwendid y Cymry, a droesant yn Fradormes drwy Gystlyniad y Gwyddyl Ffichti a'r Gwyr

difrawd a hwynt, a dwyn eu tiroedd oddiar y Cymry, a dwyn hefyd oddiarnynt eu braint a'u coron. A Thair Traha gadarn Cenedl y Cymry y gelwir y Tair Cyforddwy yma; a hefyd y Tri Arianllu, achos dwyn o honynt o'r ynys honn yr aur a'r arian hyd y gellid eu cael o dwyll a dichell a difrawd, yn gystal ac o iawn a bodd; a'r Tair annoeth Luyddawg a'u gelwir, am wanhâu drwyddynt yr ynys honn gymmaint ag y rhoed lle drwy hynny i'r Tair Gormes Gadarn, sef y Corranaiid, a'r Caisariaid, a'r Saeson.

15. TAIR Gormes Gadarn Ynys Prydain a gystlynasant yn un, ac o hynny ydd aethant yn un Ormes a ddug oddiar y Cymry eu braint a'u coron a'u tiroedd: sef cyntaf y Coraniaid, ac ymgystlynu a wnaethant a'r Caisariaid onid aethant yn un; ac ail o'r Tair y bu'r Caisariaid: Trydydd oeddynt y Saeson, ac ymgystlynu a'r ddwy eraill a wnaethant yn erbyn y Cymry: ac o Dduw y bu hynn er dial y Tair Traha Gadarn Cenedl y Cymry, can nas gellid o gyfiawnder eu cynghyd.

16. TRI phrif Welyddon Cenedl y Cymry: y Gwenhwyson, sef Gwyr Essyllwg; y Gwyndydiaid, sef Gwyr Gwynedd a Phowys; a Gwely Pendaran Dyfed, sef ydynt Gŵyr Dyfed, a Gŵyr, a Cheredig-iawn, ac arbenniceter ar y Gymraeg i bob un o naddynt.

17. TRI Unbenn Rhaith Ynys Prydain; Un, Caswallawn ab Lludd ab Beli ab Mynogan; Ail, Caradawc ap Bran ap Llyr Llediaith; Trydydd Owain ab Macsen Wledig: sef o Raith Gwlad a Chenedl y doded arnynt yr Unbennaeth, lle nad oeddent Hyneifiad.

18. TAIR Gwelygordd Santaidd Ynys Prydain: Gwelygordd Bran Fendigaid ap Llyr Llediaith, sef y Bran hwnnw a ddug y Ffydd yng Nghrist gyntaf i'r ynys honn o Rufain, lle y bu ef yngharchar drwy Frad Aregwedd Föeddawg merch Afarwy ab Lludd; Ail Gwelygordd Cynnedda Wledig, a roddes Dir a Braint gyntaf i Dduw a'r Saint yn Ynys Prydain; Trydydd ydoedd Brychan Brycheiniawg, a ddug ei blant a'i wyrion ar ddyg a bonedd, fal y gallent ddangos y Ffydd yng Nghrist i Genedl y y Cymry, lle ydd oeddent yn ddiffydd.

19. TRI Gwesteion Gwynwyddedig Ynys Prydain: Dewi, Padarn, a Theilaw; sef au gelwid felly am ydd elynt yn Westeion i Dai Bonedd, a Gwreng, a Brodor, ac Aillt, heb gymmeryd na rhodd na gofr, na bwyd na llynn, eithr dysgu'r ffydd Ynghrist a wnaent i bawb heb na thal na

diolch, eithr i dlawd ac anghenus y rhodd-
ynt roddion o'u haur a'u harian, a'u gwisg-
oedd, a'u bwedydd.

20. TAIR Bradgyfarfod Ynys Prydain :
Cyfarfod Afarwy ab Lludd a'r Gwyr Di-
frawd a roddasant le ar dir i Wŷr Rhufein
yn Ynys Prydain ym Mhwyth Mein a
Glas, ac nid mwy : a'r diwedd o hynny fu
ynnill o wyr Rhufain Ynys Prydain ; Ail,
Cyfarfod Goreugwŷr y Cymry ac Arddel-
wyddiaid y Saeson ar Fynydd Caer Carad-
awc, lle bu Frad y Cylllyll hirion, o frad
Gwrtheyrn Gwrthenau, sef o'i gynghor ef
yn gyfrin a'r Saeson y llas Dyledogion y
Cymry agos oll yno ; Trydydd, Cyfarfod
Medrawd ac Iddawc Corn Prydain a'u
Gwŷr yn Nanhwynain, lle y gwnaethant
Frad Arthur, ac o hynny Cadernyd i'r
Saeson yn Ynys Prydain.

21. TRI Charnfradwr Ynys Prydain :
Afarwy ab Lludd ab Beli Mawr a wahoddes
Iwl Caisar a Gwŷr Rhufain i'r ynys
honn, ac a beris ormes y Rhufeiniaid ;
sef yr ymroddes efe a'i wŷr yn gyfarwedd-
iaid i wŷr Rhufain, a derbyn y ganddynt
ged o aur ac ariant bob blwyddyn, ac
o hynny y daeth gorfod ar wŷr yr ynys honn
dalai tair mil o ariant bob blwyddyn yn
Deyrnged i wŷr Rhufain hyd yn amser
Owain ab Macsen Wledig, ac efe a om-
meddes y Deyrnged honno, a than rith
boddlondeb i hynny o beth y tynnasant
Wyr Rhufain oreuon Gwŷr ynys Prydain,
a ellid Gwŷr Rhyfel o honynt i Wlad
Arafia a phell o Wledydd eraill, ac ni
ddychwelasant yn eu hól ; a Gwyr Rhufain
a oeddent yn ynys Prydain a aethant hyd
yr Eidal, hyd nad oedd o honynt namyn
Gwragedd a Phlant bychain ar eu hól ; ac
fal hynny y gwanheid y Bruttaniaid fal
nas gellynt wrthosod Gormes a Gormedd
eisiau Gwŷr a Nerth. Ailydoedd Gwrth-
eyrn Gwrthenau, ac efe wedi lladd Cys-
tenyn Fendigaid a dwyn Coron yr ynys o
drais ac anraith, a wahoddes y Saeson
gyntaf i'r ynys honn yn amddiffynyddion
iddaw ac a briodes Alis Ronwen merch
Hengist, ac a roddes Goron yr ynys i'r
mab a fu iddaw o honi, a'i enw ef oedd
Gotta, ac o achos hynny y gelwyr Brenhin-
oedd Llundain yn Blant Alis : sef achaws
Gwrtheyrn y collasant y Cymry eu Tiroedd
a'u Braint a'u Coron yn Lloegr. Trydydd
y bu Medrawd ap Llew ap Cynfarch, pan
edewis Arthur Lywodraeth ynys Prydain
yn adneu y gydag ef, tra fu'n myned yn
erbyn yr Ammherawdr yn Rhufein, ac
yna y dug Fedrawd y Goron oddi ar Ar-
thur o drais a llathlud, ac fal y cadwai efe

hi ymgynghreiriau a'r Saeson a urug, ac o
achaws hynny y collasant y Cymry Goron
Lloegr a Theyrnedd ynys Prydain.

22. TAIR Brad ddirgel ynys Prydain :
Cyntaf, bradychu Caradawc ap Bran y gan
Aregwedd Föeddawg, ferch Afarwy ab
Lludd, a'i rodidi yn Gaethglud i'r Rhuf-
einiaid ; a bradychu Arthur gan Iddawc
Corn Prydain a ddatrinwys ei Rin ef ; a
bradychu Tywysawg Llywelyn fab Gruff-
udd gan Fadawg Min, ac o'r tair Brad
hynny y bu lwyr ortrech a'r Genedl y
Cymry, ac nis gallasai namyn Brad eu
gortrech.

23. TRI glewion Unbennaid ynys Pryd-
ain : Cynfelyn Wledig, a Charadawc ab
Bran, ac Arthur : sef y gortrechaint ar eu
galon hyd nas gellid, namyn o frad a
chynllwyn, eu gorfod.

24. TRI phrif Gatteyrn ynys Prydain :
Caswallawn ab Beli, Gweirydd fab Cyn-
felyn Wledig, a Charadawc ab Bran fab
Llyr Llediaith.

25. TRI Gwyndeyrn ynys Prydain :
Rhun ab Maelgwn, Owain ab Urien, a
Rhuawn Befr ab Dewrath Wledig.

26. TRI Eilldeyrn ynys Prydain : Gwrgai
fab Gwrein yn y Gogledd, a Chadafael fab
Cynfedw yng Ngwynedd, a Hyfaidd Hir
fab Bleiddan Sant ym Morganwg : sef y
rhodded Teyrnedd iddynt am eu campeu
a'u cynneddeu clodforion a rhadforion.

27. TRI Hueilogion Teulu ynys Prydain :
Teulu Caswallawn Lawhir, a Theulu
Rhiwallon ab Urien, a Theulu Belyn o
Lëyn : sef eu gelwid felly am nad oedd na
phenn na theyrnedd arnynt hyd y cerddei
braint eu Teuluoedd a'u Cyfoeth, cyt bei
a holid o fewn y terfynau hynny, namyn
Rhaith Gwlad a Chenedl.

28. TRI Aurhualogion ynys Prydain :
Rhiwallon wallt Banhadlen, a Rhun mab
Maelgwn, a Chadwaladr Fendigaid : sef y
rhodded iddynt wisgaw hualau euraid am
eu breicheu, ac am eu glinieu, ac am eu
gyddfeu, ac ar hynny y rhodded braint
Teyrnedd ymhob Gwlad a Chyfoeth yn
ynys Prydain.

29. TRI Chadfarchawg Teyrn ynys Pryd-
ain : Caradawc Freichfras, a Llyr Llu-
yddawg, a Mael ab Menwaed o Arllech-
wedd ; ac Arthur a gant iddynt hynn o
Englyn,

Sef ynt fy Nhri Chadfarchawg,
Mael hir a Llyr Llyuddawg,
A Cholefn Cymru Caradawg.

Sef goreugwyr oeddynt o bawb ar feirch
cad a gosawd, ac yn hynny rhodded idd-
ynt Teyrnedd er gallu a fyanynt ; a'u

cynneddfau oeddynt ni whelynt onid a fai dosparthus a chyfiawn, ba wlad a chyfoeth bynnag ydd elynt.

30. Tri Haelion Teyrnedd ynys Prydain: Rhydderch Hael ab Tudwal Tudclud; a Mordaf Hael ab Serfan; a Nudd Hael ab Senyllt; a'u cynneddfau oeddynt ni phelllynt o un peth bynnag o'r byd ac o ryw i'r neb ai ceisiai hyd y bai ganddynt, nag a gaent yn rodd, neu yn echwyn, neu o gyfarch; na char na chas na thras nag estron, ai ceisiau.

31. Tri Rhuddfannogion ynys Prydain: Arthur, Morgan Mwynfawr, a Rhun fab Beli: sef pan ydd elynt i ryfel ni fynnai neb aros gartref rhag maint ai cerid, ac nid oedd na rhyfel na maes nas ynnillynt lle ni bai frad a chynllwyn, ac am hynny diarheb yw, Tri gwr a wnaint wyr lle 'dd elynt: Arthur, Morgan Mwynfawr, a Rhun fab Beli: Triwyr a wnaint wyr lle i byddynt, Gwyr Arthur, Gwyr Morgan Mwynfawr, a Gwyr Rhun fab Beli.

32. Tri Gal Ofydd ynys Prydain: Gal Ofydd Greidiawl, ac Enfael mab Adran, a Thystran ab Tallwch; a baint iddynt nis gellid a elei yneu herbyn lle bynnag y mynynt yn ynys Prydain hyd nad elynt yn amrwad.

33. Tri Escemmydd Aeraw ynys Prydain: Grudnew, Henpen, ac Eidnew; a'u cynneddfau nad elynt o gad a rhyfel onid ar eu heloreu, gwedi nas gellynt symmud na bys na thafawd.

34. Tri Unbenn Dygynnull ynys Prydain: Cyntaf, Prydain fab Aedd Mawr pan rodded Teyrnedd ddosparthus ar ynys Prydain a'i rhagynysoedd; Ail, Caradawc ap Bran pan ddoded arnaw ef Gattēyrnedd holl ynys Prydain er attal Cyrch Gwyr Rhufain; ac Owain ab Macsen Wledig pan gawsant y Cymry 'r Dēyrnedd ym mraint eu cenedl eu hunain y gan yr ymherawdr Rhufein: sef a'u gelwir y rhain y Tri Unbenn Dygynnull am eu breiniawfelly y gan ddygynnull gwlad a gorwlad dan holl derfynau Cenedl y Cymry, a chynnal dygynnull ymhob Cyfoeth, a Chwmwd, a Chantref yn ynys Prydain a'i rhagynys-oedd.

35. Tri Menwedigion Teyrnedd ynys Prydain: Bran fendigaid ab Llyr Llediaith a ddygwys gyntaf ffydd yng Nghrist i Genedl y Cymry o Rufain, lle y bu efe saith mlynedd yngwystl ei fab Caradawc a ddug Gwyr Rhufain yng ngharchar gwedi ei fradychu drwy hud a thwyll a chynllwyn Aregwedd Fôeddawg; Ail, Lleirwg ab Coel ab Cyllin Sant, a elwir Lleufer Mawr,

a wnaeth yr Eglwys gyntaf yn Llandaf, a honno fu'r gyntaf yn ynys Prydain, ac a ddodes fraint Gwlad a Chenedl a brawd a briduw ar a fyddaint o'r ffydd yng Nghrist; Trydydd, Cadwaladr Fendigaid a roddes nawdd o'i diroedd a'i holl ddäoedd ei hun i'r ffyddloniaid a ffyont rag y Saeson di grêd a'r Ammrodorion a fynnaint eu lladd.

36. Tri Bancewyddion Teyrnedd ynys Prydain: Prydain ab Aedd Mawr; Dyfnwal Moel Mud; a Bran ab Llyr Llediaith: sef goreu Trefn eu Trefn hwy ar Deyrnedd ynys Prydain hyd onis beirnid hwy 'n bennorawl ar bob Trefneu eraill a wnaed yn holl ynys Prydain.

37. Tri Charnfeddwon ynys Prydain: Ceraint, feddw brenin Essyllwg, a losges yn ei feddwod yr holl yd ym mhell ac yn agos hyd glawr gwlad, ac o hynny dyfod newyn bara; Ail, Gwrtheyrn Gwrthenau, a roddes ynys Daned yn ei ddiawd i Hors, am gael ymodinebu a Rhonwen ei fereh ef; a rhoddi hawl hefyd a wnaeth efe i'r mab a enid o hynny ar Goron Loegr: ac yn un a hynny Brad a Chynllwyn yn erbyn Cenedl y Cymry; Trydydd, Seithinyn feddw ab Seithyn Saidi, brenin Dyfed, a ollyngwys yn ei ddiawd y môr dros Gantre'r Gwaelod, oni chollwyd o dai a daear y maint ag oedd yna, lle cyn hyny y caid un dinasdef ar bymtheg yn oreuon ar holl drefydd a dinasoedd Cymru, a gadu yn amgen Caerllion ar Wysg: a chyfoeth Gwydnaw Garanhir, brenhin Ceredigiawn ydoedd Cantre'r Gwaelawd; ac yn amser Emrys Wledig y bu hynny; a'r Gwŷr a ddianghasant y rag y bawdd hynny a diriasant yn Ardudwy, a Gwlad Arfon, a mynyddoedd yr Eryri, a lleoedd ereill nad oeddynt gyfannedd cyn no hyny.

38. Tri lleddf Unben ynys Prydain: Manawydan ab Llyr Llediaith, gwedi dwyn yngharchar teulu Bran ab Llyr ei frawd; a Llywarch Hen ab Elidir Lydanwyn; a Gwgawn Gwron ab Eleufer Gorgorddawr; a meib o feirdd oeddynt y tri; ac ni cheisyt gyfoeth a theyrnedd gwedi eu myned wrth gerdd, cyd nas gellid ei lluddias iddynt; sef achaws hynny eu gelwid yn Dri Lleddf Unben ynys Prydain.

39. Tri Unben Deifr a Bryneich; Gall ab Dysgyfedawg, a Diffedel ab Dysgyfedawg, ac Ysgafnell ab Dysgyfedawg; a meib beirdd oeddynt y tri; a gwedi eu myned wrth gerdd y rhoddwyd arnynt Unbenaeth Deifr a Brynaich.

40. Tri Gwawruddion Beirdd ynys Prydain: Tristfardd, bardd Urien Rheged;

Dygynnelw, bardd Owain ab Urien; ac Afan Ferddig, bardd Cadwallawn ab Cadfan; a meib o feirdd y tri hynn, ac nis gellid ai dehorai.

41. TRI Chynweisiad ynys Prydain: Caradawc ab Bran, ab Llyr Llediaith; a Chawrdaf mab Caradawg Freichfras; ac Owain fab Maesen Wledig; sef a'u gelwid felly am fyned, o'u gwir fodd, holl wyr ynys Prydain o deyrn i aillt yn wyr iddynt, wrth raid gwlad, rag rhuthr gal a difrawd; a phan elynt y triwyr hyn i ryfel nid oedd nebun o wyr ynys Prydain nad elai yn eu gosgorddau; ac ni fynid aros ynghartref: A thri meib beirdd oeddynt.

42. TRI Hualogion Teyrnedd ynys Prydain: Morgan Mwynfawr o Forganwg; Elystan Glodrydd rhwng Gwy a Hafren; a Gwaithfoed brenin Ceredigion; sef eu gelwid felly achaws y gwisgion hualau yn holl y gwneleint brif deyrnedd ynys Prydain, ac nid taleithiau, sef coronau.

43. TRI Theyrn Taleithiawg ynys Prydain: Cadell brenyn Dinefwr; Anarawd brenin Aberffraw; a Merfyn brenin Mathrafal; sef a'u gelwid y Tri thywysog Taleithiog.

44. TRI Estron Deyrn ynys Prydain: Gwrdyled Gawr, a Morien Farfawc, a Chystenyn Fendigaid.

45. TRI Charnfradwr a fuant achaws i'r Saeson ddwyn Coron ynys Prydain oddiar y Cymry: Un oedd Gwrgi Garwlwyd, ac efe wedi cael blas ar gig dynion, yn llys Edelffled, brenin y Saeson, ai carai gymmaint ag nis bwytaï amgen na chig dyn fyth gwedi hyny; ac am hynny ymgyfunaw a orug efe a'i wŷr ag Edelffled brenin y Saeson: ac efe a wnaï ossawd lladrad ar Genedl y Cymry, ac ai dygai yn wryw ac yn fenyw y rhai ieuanc y maint ag a fwytaï beunydd; a phawb o'r gwyr difrawd o Genedl y Cymry a gychynt atto efe a'r Saeson, lle caent braidd ac yspail eu gwala, a ddygid oddi ar frodorion yr ynys honn; Ail ydoedd Medrawt, a roddes ei hun a'i wyr yn un a'r Saeson er cadarnhan iddaw a Deyrnedd yn erbyn Arthur; ac achaws hynny o frad ydd aethant laweroedd iawn y'r Lloegrwys yn Saeson; Trydydd ydoedd Aeddán Fradwr o'r Gogledd, a ymroddes, efe a'i wyr, nad derfyneu ei Gyfoeth yn Saeson, fel y ceffynt ymgynnal ar Annosparth ac Anraith, yn nawdd y Saeson: ac o achaws y tri charnfradwyr hynny y colles y Cymry eu tir a'u coron yn Lloegr; a pheï na buassei y bradeu hynny, ni allasent y Saeson ynnill yr ynys oddiar y Cymry.

46. TRIWYR o Feirdd a wnaethant y tair madgyflafan ynys Prydain: Cyntaf, Gall mab Dysgyfedawg a laddwys ddau Ederyn Llychwin Gwenddoleu ap Ceidiaw: sef ydoedd iau o au amddynt a dwy gelein o'r Cymry a yssynt beunydd ar eu ciniaw, a dwy ar eu cwynos; Ail, Ysgafnell mab Dysgyfedawg a laddwys Edelffled brenin Lloegr; ac efe a fynnai bob nos dwy riain ddyledawg o Genedl y Cymry, ac a wnelei anfodd arnaddynt, a thrannoeth y lladdei efe wynt ac a'u hyssai; Trydydd ydoedd Diffedel mab Dysgyfedawg, a laddwys Gwrgi Garwlwyd yttoedd briod a chwaer Edelffled, ac a wnaeth frad a chyflafan yn ungrych ag Edelffled ar Genedl y Cymry; a'r Gwrgi hwnw a laddei gelein o Gymro a Chymraes bob dydd, ac ai hyssai, a dydd sadwrn efe a laddei dwy gelein o fab a dwy o ferch, rhag lladd ar y sul: A thri meib o feirdd oeddynt y triwyr hynn a wnelynt y tair madgyflafan.

47. TAIR Anfad Gyflafan ynys Prydain: Eiddyn mab Einyan, a laddwys Aneurin Gwawdrydd mydeyrn beirdd; a Llawgad Trwm Bargawd, a laddwys Afalon mab Taliesin; a Llofan llaw dino, a laddwys Urien mab Cynfarch; sef trimeib o feirdd oeddynt a las, gan y triwyr hynny.

48. TAIR Anfad Fwyellawd ynys Prydain: bwyellawd Eiddyn ab Einyan ym mhen Aneurin Gwawdrydd; a bwyellawd a roddes Cadafael Wyllt yn mhen Iago ap Beli; a'r fwyellawd a rodded yn mhenn Golyddan Fardd, achaws y balfawd a roddes efe a'r Gadwaladr Fendigaid.

49. TAIR Engir balfawd ynys Prydain: palfawd Matholwch Wyddel ar Fronwen ferch Llyr; a phalfawd a roddes Wenhwyfach i Wenhwyfar, a honno a beris y Gad Gamlan; a phalfawd Golyddan fardd ar Gadwaladr Fendigaid.

50. TAIR Ofergad ynys Prydain: Cyntaf oedd y Gad Goddeu, a honno achaws gast a iwrech a chorniccyll; ac yn y Gad honno y llas trugain mil o wyr ac unarddeg o filoedd; ail y bu waith Arderydd, a nyth ehedydd a fu achaws honno, lle lladdwyd pedwar ugain mil o wyr o Genedl y Cymry; Trydydd fu'r Gad Gamlan y rhwng Arthur a Medrawd, lle y llas Arthur a chydag ef canmilo wyr yn oreuon Cenedl y Cymry: ac achaws y tair ofergad y bu i'r Saeson ynnill Gwlad Loegr i ar Genedl y Cymry; sef achaws nad oedd o wyr rhyfel a allai wrthosod y Saeson, a Brad Gwrgi Garwlwyd, a Hud Eiddilic Gorri.

51. TRI Anfad Gynghor ynys Prydain; Can hiadhau lle i Ul Caisar a Gwyr

Rhufein i flaen carneu eu meirch yn Mhwyth Min y Glas yn ynys Daned ; sef o hyny y cafas y Caisariaid le i oresgyn ynys Prydain, ac i ymgystlynu a Brad Afarwy ab Lludd ; sef y rhodded hyny o ganniadbad i'r Caisariaid am fod yn ofer gan Genedl y Cymry amddiffyn eu gwlad namyn drwy nerth arfau a gwroldeb a chalondid gwlad, lle nas gwyddid yn y byd am fradgyfarfod Afarwy ab Lludd a Gwyr Rhufain ; Ail anafd gynghor oedd gadael Hors a Hengist a Rhonwen i ynys Prydain, gwedi eu gyru drwy for i'r Wlad lle ydd hanoeddynt ; a'r Trydydd, gadu i Arthur rannu ei wŷr a Medrawd deirgwaith yn y Gad Gamlan, ac o hynny y colles Arthur y maes a'i fywyd ; lle ydd oedd Medrawd yn un a'r Saeson.

52. TAIR Aerfa Ddrud ynys Prydain : Cyntaf, pan aeth Medrawd i Gelliwig, ni edewis ef yn y llys na bwyd na diawd a borthai wybedyn, eithr ei yssu a'i dreulïaw i gyd, ac a dynnes Wenhwylar o'i rhiein-gadair, ac a wnaeth anniweirdeb a hi ; Ail ydoedd pan aeth Arthur i lys Medrawd, ac yno ni edewis na bwyd na diawd nas difethai, ac a leddis bob byw yn y cantref, yn ddyn ac yn ysgrubl ; Trydydd, pan aeth Aeddau Fradawg i lys Rhydderch Hael, ef a ddifethis y bwyd a'r diawd oll yn y llys, heb adu a borthai ednogyn, ac nas gadai yn fyw na dyn na llwnn, eithr difa'r cyfan ; a'r tair Aerfa ddrud y gelwir y rhai hynny, am orfod ar Genedl y Cymry, herwydd Deddf a Defawd, ateb a dodi iawn am a wnaed yn hynny o fodd annosparthus, ac annefodawl ac anneddfawl.

53. TAIR Cudd a Datgudd ynys Prydain : Cyntaf, Pen Bendigeidfran ab Llyr, a guddïawdd Owain ab Maccen Wledig yn y Gwynfryn yn Llundain ; a thra bai yn hynny o ansawdd ni ddelai Ormes i'r ynys honn ; Ail ydoedd Esgyrn Gwrthefyr Fendigaid, a gladdwyd ym mhrif borthladdoedd yr ynys ; a thra baint yn eu cudd analledig gormes i'r ynys honn ; Trydydd oedd y dreigiau a guddiwyd gan Ludd ab Beli yn ninas Pharaon yng Nghreigiau'r Eryri : a'r tri chudd hynny a ddoded yn nawdd Duw a'i riniau, ac anpoed Gwaeth o'r awr a'r un a'u datguddiai. Gwerthefyrn Gwrtheneu a ddatguddiawdd y dreigiau er dial anfodd y Cymry parth ag ef, ac a wahoddes y Saeson dan rith gwŷr porth i ymladd a'r Gwyddydd Ffelfti ; a gwedi hyny y datguddiawdd efe Esgyrn Gwrthefyr Fendigaid, o serch ar Ronwen ferch Hengist Sais ; ac Arthur a ddatguddiawdd

Ben Bendigeidfran fab Llyr, can mai bach oedd ganthaw gadw yr ynys namyn oi Gadernyd ei hŷn ; a gwedi'r tri datgudd y cafas Gormes y goreu ar Genedl y Cymry.

54. TAIR Gwrthrym Ardwy ynys Prydain : Hu Gadarn yn dwyn Cenedl y Cymry o Wlad yr Haf, a elwir Deffrobani, hyd yn ynys Prydain ; a Phrydain ab Aedd Mawr yn gyrru Gwlad a Rhaith ar ynys Prydain ; a Rhitta Gawr a wnaeth iddaw ei hun ysgin o farfau brenhinoedd a wnaeth efe yn eillion am eu gormes a'u difrawd.

55. TRI Madoreilittiwr ynys Prydain : Prydain ab Aedd Mawr yn goreilid y ddraig Ormes, sef oedd honno gormes anrhaith a difrawd a faged yn ynys Prydain ; a Charadawg ab Bran ab Llyr, yn goreilid Gormes y Caisariaid ; a Rhitta Gawr yn goreilid Gormes ac Anraith y Brenhinoedd annosparthus.

56. TRI Chyfarwysawg Cenedl y Cymry : Cyntaf Hu Gadarn, a ddangoses y ffordd i aru tir gyntaf i genedl y Cymry, pan oeddynt yng Ngwlad yr Haf, sef y lle y mae Constantinoblis yn awr, cyn no'u dyfod i ynys Prydain ; a Choll ap Coll Frewi, a ddaeth gyntaf a Gwenith a Haidd i ynys Prydain, lle nid oedd namyn Ceirch a Rhyg cyn no hynny ; ac Elldud farchawg Sant o Gor Dewdws, a wellâes y modd a erid Tir ac a ddysges well nag a wyddid o'r blaen i Genedl y Cymry, ac a roddes iddynt y drefn a'r gelfyddyd ar aru tir ysydd yn awr, canys cyn nog amser Elldud ni chyferid tir eithr a chaib ac arad arsang yn unrhyw a ffordd y Gwyddelod.

57. TRI Chynofydd Cenedl y Cymry : Hu Gadarn, a wnaeth Glud a Gosgordd gyntaf ar Genedl y Cymru ; a Dyfnwal Moel Mud, a wnaeth ddosparth gyntaf ar gyfreithiau, a breiniau, a defodau Gwlad a Chenedl ; a Thydain Tad Awen, a wnaeth drefn a dosbarth gyntaf ar Gof a chadw Cerdd Dafawd a'i pherthynasau ; ac o'r drefn honno y dychymygwyd Breiniau, a Defodau dosparthus ar Feirdd a Barddoniaeth ynys Prydain gyntaf.

58. TRI Chyntefigion Beirdd ynys Prydain : Plennydd, Alawn, a Gwron ; sef oeddynt y rhai hynny a ddychymygasant y Breiniau a'r Defodau y sydd ar Feirdd a Barddoniaeth ; ac am hynny eu gelwir y tri chyntefigion ; hagen ydd oedd cyn nohynny Beirdd a Barddoniaeth, ac nid oedd arnynt ddosparth drwyddedawg, ac nid oedd iddynt na Breiniau na Defodau, namyn a gaid o addwynder a syberwyd, yn nawdd Gwlad a Chenedleyn nog amser y tri hynn : a rhai a ddywedant mai yn amser Prydain

ab Aedd Mawr y buant; ac eraill y ddywedant mai yn amser Dyfnwal Moel Mud ei fab ef y buant; ac yn rhai o'r hen lyfrau y gelwir ef Dyfnfarth ab Prydain.

59. TRI Mattëyrn ynys Prydain: Prydain ab Aedd Mawr, a wnaeth ddosparth Brodoriaeth gwlad a chenedl, a dosparth ar wlad a gorwlad gyntaf yn ynys Prydain; a Dyfnwal Moel Mud a wnaeth wellhad a mwyhad ar Ddeddfau, a Chyfreithiau, a Breiniau, a Defodau Cenedl y Cymry, mal y bai iawn a chyfiawn i bawb yn ynys Prydain a faent yn nawdd Duw a'i dangnef, ac yn nawdd Gwlad a Chenedl; a Hywel Dda fab Cadell ab Rhodri Mawr, brenin Cymru oll a wnaeth wellhad ar Gyfreithiau ynys Prydain, mal y gofynnei y troion a'r trafodeu a fuant ar Genedl y Cymry, rhag myned ar goll a fai daionus, a rhag na chaffai a fai daionus eile, a'i ansawdd, a'i waith yn nosparth Gwlad a Chenedl, a goreuon ar bob Deddfwyr y buant y Triwyr hynny.

60. TRI Gyrddion ynys Prydain: Gwrnerth Ergydlym, a laddes yr arth mwyaf ac a welwyd erioed a saeth wellten; a Gwgawn Lawgadarn, a dreiglis Maen Maenarch o'r glynn i benn y mynydd, ac nid oedd llai na thrugain ych ai tynnai; ac Eidiol Gadarn, a laddes o'r Saeson ym mrad Caersallawg chwechant a thrigain a chogail gerdin o fachlud haul yd yn nhywyll.

61. TRI Theulu Teyrnedd a ddyged yng ngharchar o'r gorhendaidd i'r gorwyrion, heb adu yn niane un o honynt: Cyntaf, Teulu Llyr Llediaith a ddyged yng ngharchar hyd yn Rhufein y gan y Caisariaid; Ail, Teulu Madawg ab Medron, a fuant yngharchar y gan y Gwyddyl Ffichti yn yr Alban; Trydydd, Teulu Gair ap Geirion arglwydd Geirionydd, y gan Raith Gwlad a Chenedl yng ngharchar Oeth ac Anoeth; ac o'r rhai hynny nag un nag arall o honynt yn niane, a llwyraf careharu a wybuwyd erioed a fu ar y Teuluoedd hynny.

62. TRI Archescobawt ynys Prydain: Cyntaf, Llan Daf, o ddawn Lleurwg ab Coel ab Cyllin, yr hwn a roddes diroedd a baint Gwlad gyntaf i'r rhai a gystlynasant gyntaf a'r ffydd yng Nghrist; Ail, Caerefrawc, o ddawn Cystynin amherawdr; sef oedd efe y cyntaf o'r amherodron yn Rhufain a ymgystlynwys a'r ffydd yng Nghrist; Trydydd, Llundain o ddawn yr amherawdr Macsen Wledig; a gwedi hynny y buant Gaerllion ar Wysg, a'r Gelliwig yng Ngherniw, a Chaer Rianedd

yn y Gogledd; ac ynawr y mae Mynyw, a Chaerefrawc, a Chaer Gaint.

63. TAIR prif Orsedd ynys Prydain: Cyntaf, Llundain; ail, Caerllion ar Wysg; a Thrydedd, Caer Efrawg.

64. TRI Lleithig Llwyth ynys Prydain: Un, Caerllion ar Wysg, ac yno Arthur yn Benrhaith, a Dewi Sant ab Cunedda Wledig yn Benescob, a Maelgwn Gwynedd yn Bennhynaif; ail, Celliwig yng Ngherniw, ac yno Arthur yn Benrhaith, a Bedwini yn Benescob, a Charadawg Freichfras yn Benn Hynaif; a'r Trydydd, Penrhyn Rhionydd yn y Gogledd, ac yno Arthur yn Benn Rhaith, a Chyndeyrn Garthwys yn Benn Escob, a Gwrthmwl Wledig yn Bennhynaif.

65. TAIR Porthladd Freiniawl ynys Prydain: Porth Ysgewin yng Ngwent, Porth Wygyr ym Môn, a Phorth Wyddnaw yng Ngheredigion.

66. TAIR prif Afon ynys Prydain: Hafren yng Nghymru, Tain yn Lloegr, a Hymyr yn Nyfyr a Bryneich.

67. TAIR Rhagynys Gyssefin ynys Prydain: Orc, Manaw, a Gwyth; a gwedi hynny y torres y môr y tir onid aeth Môn yn ynys; ac yn unwedd ynys Iorc a dorred onid aeth yno liaws o ynysodd, a myned yn ynysodd a wnaeth mannau eraill o'r Alban a Thir Cymru.

68. TRI Llynghesawg ynys Prydain: Geraint mab Erbin; Gwenwynwyn mab Naf; a March mab Meirchion: a chweugain llong gan bob un o'r Llynghesogion, a chweugain llongwyr ymhob llong.

69. TRI Thaleithiog Cad ynys Prydain: Trystan mab Tallwch; Huail mab Caw o Brydyn, arglwydd Cwm Cawlwyd; a Chai mab Cynyr Cainfarfawc; ac un gwr yn Daleithiawc y arnynt eill Tri, sef oedd hwnnw Bedwyr mab Pedrawc.

70. TRI Deifnogion ynys Prydain: Gwalchmai ab Gwyar; a Llecheu ab Arthur; a Rhiwallawn Wallt Banhadlen; ac nid oedd nas gwypyn ei ddefnydd a'i deifnogaeth, ai o ryw ai o rann, ai o ansawdd, ai o gyfanfawdd, ai o ddychymmod, ai o ddychymmyg, ai o anian ai o aniad y byddei.

71. TRI phost Cad ynys Prydain: Dunawd Ffur fab Pabo Post Prydain; Gwallawc fab Lleenawg; a Chynfelyn Drwsgl: sef y medrynt Dosparth ar Gad a Chatteyrnedd yn oreuon o bawb oll ar a fuant erioed.

72. TRI Tharw Cad ynys Prydain: Cynfar Cadgadwg ab Cynwyd Cynwydion; a Gwenddoleu ab Ceidiaw; ac Urien mab Cynfarch: sef y rhuthlrynt ar eu galon yn ail i darw, ac ni ellid ai dehoraint.

73. TRI Tharw Unbenn ynys Prydain : Elmur eil Cibddar ; a Chynhafal fab Argad ; ac Afalon mab Taliesin Ben Beirdd : a Beirdd oeddynt y tri hyn, ac nid oedd a ofnynt yng nghad a brwydr ; eithr rhuthraw ynddynt a wnaent, ac nid ofnynt gyllafu.

74. TRI Thrahäawg ynys Prydain : Sawyl Bennuchel ; Pasgen mab Urien ; a Rhun mab Einiawn : a thrahäusaf ar bob trahäus eu traha wynt, ac achaws hymny dwyn difrawd ar ynys Prydain ; a'r ddi-frawd honno a ddamgystlynas a'r Saeson, ac o'r diwedd myned yn Saeson.

75. TRI Gwrddfaglawg ynys Prydain ; Rhineri mab Tangwn ; a Thiuwaed Faglawg ; a Phryderi mab Doler Deifr a Bryneich.

76. TRI Aerfeddawg ynys Prydain : Selyf ab Cynan Garwyn ; ac Afalon mab Taliesin ; a Gwallawg mab Lleenawg : sef achaws yu gelwyd hwynt yn Aerfeddogion, am ddarfod dial eu cam oc eu beddau.

77. TRI Eurgelein ynys Prydein : Madawc mab Brwyn ; Ceugant Beilliwac ; a Rluawn Befr ab Gwyddnaw Garanhir : sef yu gelwid felly achaws rhoddi eu pwys yn aur am danynt o ddwyllaw au lladdes.

78. TRI Chydydynnawc ynys Prydain : Eiddilic Gorr, a Thrystan ab Tallweh, a Gweirwerydd Fawr ; ac nid oedd au trothai o iwrth eu harfaethu.

79. TAIR Gosgordd Addwyn ynys Prydain : Gosgordd Belyn fab Cynfelyn yng nghadfel Caradawc ab Brân ; a Gosgordd Mynyddawg Eiddin yng nghattraeth ; a Gosgordd Drywon ab Nudd Hael yn Rhodwydd Arderydd yn y Gogledd : sef ydd elei bawb yn y rhai hyny ar eu treul eu hunein heb aros gofyn, ac heb erchi na thâl nag anreg y gan Wlad na chan Deyrn ; ac achaws hymny au gelwid hwy y tair Gosgordd Addwyn.

80. TRI Theulu Diwair ynys Prydain : Teulu Cadwallawn eil Cadfan, a fuant gydag ef saith mlynedd yn y Werddon, ac yn hynny o amser ni ofynasant na thal nag iawn yn y byd, rhag gorfod arnaddynt ei adaw, ac nis gallai efe 'r iawn a ddylesynt ; Ail, Teulu Gafran ab Aeddan, pan fu 'r difancoll, a aethant y'r mor dros eu harglwydd. Trydydd, Teulu Gwenddoleu mab Ceidiaw, sef cynnal y frwydr a wnaethant chwenydd a deugaint gwedi llâdd eu harglwydd ; ac nid elynt o gad a brwydr, yny dielynt ei alanas ef ; a rhif pob un o'r Teuluoedd hynny uncant ar hugain o wyr glewion, a chymmeint eu gwrol-oldeb ag nis galleisid eu gormedd.

81. TRI Anniweir Teulu ynys Prydain : Teulu Goronwy Befr o Benllyn, a ommeddasant eu harglwydd o erbynnydd y Gwenwynwaywau y gan Llew Llaw Gyflles yn Llech Oronwy ym Mlaen Cynid yn Ardudwy ; a Theulu Gwrgi a Pheredur, a adawsant eu harglwydd yng Nghaer Greu, a chyfnod ymladd a oedd drannoeth iddynt ag Edaf Glin Mawr, ac au llas wynt ill dau ; Trydydd, oedd Teulu Alan Forgan, a ymchwelasant oddi wrth eu harglwydd yn lledrad ar y ffordd, a'i ollwng yntau a'i weision i Gamlan mann ai lladdwyd.

82. TRIPHETH a fu achaws gorchfygu Lloegr, a'i dwyn oddiar y Cymry : cynnwys Dieithraid, rhyddhau Carcharorion, ac anreg y Gŵr Moel.

83. TRIWYR Dïanc o'r Gad Gamlan a fu : Morfran ab Tegid rhag ei hacored, sef y tybiei bawb mai cythraul o Uffern ydoedd, ac a ffoynt rhagddaw ; Sandde Bryd Angel gan ei hardded, a'i laned a'i deuced ; ni chodai neb law yn ei erbyn, gan dybied mai angel o'r nef ydoedd ; a Glewlwyd Gafaelfawr rhag ei faint a'i gryfder, nid oedd a safai o'i flaen, a phawb a ffoynt rhagddaw : sef namyn y Triwyr hynny ni ddiengis neb o'r Gâd Gamlan.

84. TAIR prif Gyfangor ynys Prydain : Bangor Illtud Farchawg yng Nghaer Worgorn ; Cor Emrys yng Nghaer Caradawg ; a Bangor Wydrin yn ynys Afalleu ; ac ym mhob un o'r tair Bangor hyny ydd oedd pedwar cant ar hugain o saint, sef oedd cant ar bob awr o'r dydd a'r nos yn eu cylch yn cynnal mawl a gwasanaeth Duw heb orphwys heb yspaid.

85. TRI Buelydd Gosgordd ynys Prydain : Bennren Fuelydd yng Ngorwennydd, a gedwis Fuel Caradawc ab Brân o'i Gosgordd ; ac yn y Fuel honno ugain mil ac un yn Wartheg blithion ; Ail, Gwydion fab Don a gedwis Wartheg Gosgordd Gwynedd Uch Conwy, ac yn y Fuel honno ugain mil ac ün ; Trydydd, Llawfrodedd Farfawc a fuelis Wartheg Nudd Hael fab Senyllt, ac yn y Fuel honno ugain mil ac un yn Wartheg blithion.

86. TAIR Llynges Gynniweir ynys Prydain : Llynges Llawr mab Eidirif ; a Llynges Difwg mab Alban ; a Llynges Dolor mab Mwrechath brenin Manaw.

87. TAIR prif Ddinas ynys Prydain : Caerllion ar Wysg yng Nghymru, Caer Lundain yn Lloegr, a Chaerefrawc yn Neifr a Bryneich.

88. TAIR Gorchwyl Gadarn ynys Prydain : codi Maen Cetti, adeiliaw Gwaith Emrys, a thyrru Cludair Gyfrangon.

89. TRI Gwyn Seronyddion ynys Prydain : Idris Gawr, a Gwydion mab Don, a Gwyn ab Nudd ; a chan faint eu gwybodau am y ser a'u hanianau a'i hansoddau y darogenynt a chwennychid ei wybod hyd yn nydd brawd.

90. TRIWYR Hûd a lledrith ynys Prydain : Math ab Mathonwy, ac efe ai dangoses ei hud i Wydion mab Dôn ; a Menyw fab Teirgwaedd, a ddysges ei hud i Uthyr Bendragon ; a Rhuddlwm Gawr, ac efe a ddysges ei hud y gan Eiddic Gorr a Choll mab Collfrewi.

91. TRI Mad-Gyrfinydd ynys Prydain : Corfinwr bardd Ceri Hir Lyngwyn, a wnaeth Long, Hwyl, a Llyw gyntaf i Genedl y Cymry ; Morddal Gwr Gweilgi, saer Ceraint ab Greidiawl a ddysges waith Maen a Chalch gyntaf i Genedl y Cymry yn yr amser y bu Alesander ammherodr yn dwyn y byd y danaw ; a Choel ab Cyllin ab Caradawg ab Brân a wnaeth Melin, Rhod, ac Olwyn gyntaf i Genedl y Cymry : a thri meib beirdd oeddnt.

92. TRI Deifnogion Cerdd a Cheudawd Cenedl y Cymry : Gwyddon Ganhebon, a wnaeth Gerdd Dafawd gyntaf o'r byd ; a Hu Gadarn a ddodes gyntaf ar Gerdd Dafawd gynnal Cof a Cheudawd ; a Thydain Tad Awen, a ddodes gelyfddyd gyntaf ar Gerdd Dafawd, a dosparth ar Geudawd ; ac o'r a wnaethant y triwyr hynny y cafad Beirdd a Barddoniaeth, a dodi yn nosparth Brint a Defawd y pethau hynny y gan y tri beirdd cyntefigion, nid amgen, Plennydd, ac Alawn, a Gwrn.

93. TRI Chynfebydd ynys Prydain : Tydain Tad Awen, Menyw Hen, a Gwrhir bardd Teilaw yn Llan Dâf : a thri meib beirdd oeddnt.

94. TRI Tharw Ellyll ynys Prydain : Ellyll Gwidawl, ac Ellyll Llŷr Merini, ac Ellyll Gwrthmwl Wledig.

95. TRI Gwydd Ellyll ynys Prydain : Ellyll Bannawc, ac Ellyll Melan, ac Ellyll Ednyfedawc Drythyll.

96. TRI Gwrforwyn ynys Prydain : Lleweli ferch Seithwedd Saidi, a Mederaï Badellfawr, a Rhorei Fawr ferch Usber Galed.

97. TRI phrif Orchestwaith ynys Prydain : Llong Nefydd Naf Neifion, a ddug ynddi wryw a benyw o bob byw bann dorres Llynn Llïon ; ac Ychain Bannog Hu Gadarn, a lusgasant Afanc y llynn i dir ac ni thorres y llynn mwyach ; a Main Gwyddon Ganhebon, lle y darllenid arnynt loll gelyfddydau a gwybodau Bŷd.

98. TRI Gwynfebydd ynys Prydain :

Cadawg ap Gwynlliw yn Llangarfan ; Madawg Morfryn yng Nghor Ildud ; a Deiniol Wynn yng Ngwynedd : Tri meib beirdd oeddnt.

99. TRI Defeidydd Gosgordd ynys Prydain : Colwynn defeidydd Gosgordd Brân ap Llyr Llediaith yn Morganwg ; Pybydd Moel defeidydd gosgordd Tegerin Llwyth Llwydiarth ym Môn ; a gwesyn defeidydd Gosgordd Goronwy ab Ednywain brenin Tegeingl yn Rhyfoniog ; ac o'i enw ef y gelwir Gwesyn ar fugail defaid : sef oedd rhif a gadwai bob un o'r triwyr hynny, chweugain mil, ac y danynt bob un dri chant o feibion eillion yn nawdd Cenedl y Cymry.

100. TRIWYR y rhodded hwy a'u heppil hyd y byddei byd dan warth ac ammrant, ac nis gellir arnynt amgen na braint meibion Eillion ; Cyntaf, Afarwy ab Lludd, a wahoddes y Rhufeiniaid gyntaf i'r ynys honn yng ngosgordd Iwl Caisar eu hemmherawdr, ac a roddes daiar iddynt yn ynys Daned ; Ail oedd Gwrtheyrn Gwrthenau, a wahoddes y Saeson gyntaf i'r ynys honn yn gannllawiaid iddaw yn ei drawsdeyrnedd, ac a roddes dir iddynt yn ynys Daned, ac hanfydded gwaeth i'r neb a rothai dir a daiar i estron yn yr ynys honno ; ac efe a ymddyweddes a Rhonwen ferch Hors ; ac i'r mab a gafas efe o honno a'i enw Gotta fab Gwrtheyrn, y rhoddes efe o drawsfrant Unbennaeth ynys Prydain ; ac achaws hynny y collasant y Cymry Unbennaeth ynys Prydain ; Trydydd ydoedd Medrawt ap Llew ap Cynfarch, a gafas deyrnedd ynys Prydain yn Adneufaint, tra fai Arthur yn gwrthladd Gwyr Rhufain y draw i Fynydd Mynnau, pan fynnynt attychwel yn Ormes i'r ynys honn, ac yno y llas goreuon Gwyr Arthur, a phan glybu Medrawd, ymgystlynu a'r Saeson a orug, a pheri ymladd y Gad Gamlan, lle y llas Arthur a'i wyr namyn tri, ac o hynny ydd aethant y Saeson yn ormesgyrch ar deyrnedd ynys Prydain, a ladd a deol o Genedl y Cymry y neb nad elai ganthynt, ac ni chaid namyn Ciwdodeu Gwlad Gymru a fynnynt Wrthladd Gormes y Saeson : a Gwŷr Rhufain yn cadarnhau baint a thiroedd i'r Saeson yn ynys Prydain, mal pei y naill Genedl ormes yn ymddyweddiaw ar llall, onid aeth iddynt wyr Rhufain mal y modd y llosges genfigen ei pherchen o ddyfod yr Ormes Ddu arnynt.

101. TRI Gwrddfeichiad ynys Prydain : Cyntaf fu Pryderi fab Pwyll Pendaran Dyfed, a getwis foch ei dād tra yttodd yn

Annwn; ac yng Nglyn Cweh yn Emllyn y cetwis efe wynt. Ail, Coll ab Collfrewi a getwis Hweh Dallwran Dalben, a ddaeth yng ngorddodwy hyd ym Mhenrhyn Penwelic yng Ngherniw; ac yna myned yn y mor, a'r lle y dathoedd i dir Abertarog yng Ngwent Iscoed; a Choll mab Collfrewi a'i law yn y gwrych ffordd bynnag ydd elei, ai ar for ai ar dir; ac ym maes Gwenith yng Ngwent y dodwes dri Gwenhithyn a thair Gwenhynen; ac er hynny y mae goreu Gwenith a mêl yng Ngwent: ac o Went y cerddei hyd yn Nyfed, ac y dodwes ar Heiddyn a Phorchellan; ac er hynny goreu Haidd a Moch yn Nyfed; ac yn Llonnio Llennwen y dodwes y rhain. Gwedi hynny y cerddwys hyd yn Arfon, ac yn Lleyn y dodwes ar y Gronyn Rhyg; ac er hynny goreu Rhyg yn Lleyn ac Eifionydd; ac er vstlys Rhiwgyferthwch y dodwes ar Genau Blaidd a Chyw'r Eryr; a rhoddi'r eryr a wnaeth efe i Frynach Wyddel o Ddinas Affaraon, a'r blaidd y rhoddes efe i Fenwaed arglwydd Arllechwedd: a llawer o son y sydd am Flaidd Brynach ac Eryr Menwaed: ac oddiyna myned yd y Maen Du yn Arfon, lle dodwes ar geneu Cath; a Choll mab Collfrewi ai teflis ym Menai; a honno oedd y Gath Balwg, a fu'n Ormes ynys Mon wedi hynny. Trydydd, Trystan ab Tallweh, a getwis foch March fab Meirchion, tra aethai y meichiad yn genad at Essyllt i erchi oed a hi; ac Arthur, a Marchell, a Chai, a Bedwyr, a fuant eill pedwar ar ymgais a chyrch, ac nis gallasant gael cymmaint ac un banw, nag o rôdd, nag o brŷn, nag o dwyll, nag o drais, nag o ledrad. Sef achaws au gelwid y Gwrddfeichiad am nas gellid nag ynnill na gortrech arnynt am un o'r moch a gedwynt, eithr eu dadfer a wnaent ar eu llawn gynnydd i'r rhai au pieuffynt.

102. TRI Serchogion ynys Prydain: Cyntaf, Caswallawn ab Beli am Fflur ferch Mygnach Gorr, a myned yn ei chyrch hyd yn Nhir Gasgwyn, yn erbyn gwŷr Rhufain, a'i dwyn ymaith, a llad chwemil o'r Caisariaid; ac yn nial hynny o alanas y daethant wyr Rhufain i ynys Prydain; Ail fu Trystan fab Tallweh am Essyllt ferch March ab Meirchion ei Ewylth; Trydydd, Cynon am Forfydd ferch Urien Reged.

103. TAIR diweirferch ynys Prydain: Trywyl ferch Llynghesawl Llaw hael; Gwenfronn ferch Tudwal Tudelud; a Thegau Eurfronn, yr honn oedd un o dair Gwenriain Llys Arthur.

104. TAIR diweirwraig ynys Prydain: Arddun gwraig Catgor ap Collwyn; Efliauw gwraig Gwydyr Drwin; ac Emerched gwraig Mabon ab Dewein Hên.

105. TAIR Anniweirwraig ynys Prydain, sef oeddynt tair merched Culfynawyd Prydain: un, Essyllt Fyngwen gordderch Trystan ab Tallweh; Ail, Penarwen gwraig Owain ab Urien; Trydydd, Bun gwraig Fflamddwyn.

106. TAIR Gohoyw Riain ynys Prydain: Angharad Tonnfelen, merch Rhydderch Hael; Annan ferch Maig Mygedwas; a Pherwyr ferch Rhuon Rysseddfawr.

107. TAIR Gwenriain ynys Prydain: Gwenn ferch Cywryd ab Crydon; Creirwy merch Ceridwen; ac Arianrod ferch Dôn.

108. TAIR Gwenriain Llys Arthur: Dyfir wallt euraidd; Enid ferch Yniwl Iarll; a Thegau Eurfronn: sef oeddent Tair Rhiaid Ardderehawg Llys Arthur.

109. TAIR Gwragedd Arthur, sef oeddent ei Dair Prif Riain; nid amgen, Gwenhwyfar ferch Gwythyr fab Greidiawl; a Gwenhwyfar ferch Gawrwyd Ceint; a Gwenhwyfar ferch Ogyrfan Gawr.

110. TAIR Prif Gariadwraig Arthur: un, Garwen ferch Henyn Tegyrn Gwyr ac Ystrad Tywy; a Gwyl ferch Eutaw y Gaerworgorn; ac Indeg ferch Afarwy Hir o Faelienydd.

111. TAIR Priflys Arthur: Caerllion ar Wysg yng Nghymru; Celliwig yng Ngherniw; a Phenrynn Rhionydd yn y Gogledd, ac yn y tair hynny cynnal y tair Prifwyl Arbennig, nid amgen, y Nadolic, y Pasg, a'r Sulgwyn.

112. TRI Thrwyddedawg Hanfodawg Llys Arthur: Llywarch Hên ab Elidir Lydanwyn, a Llemenig, a Heiddyn Hir: sef meib beirdd oeddynt.

113. TRI Gogyfurddion Llys Arthur: Dalldaf mab Cynin Côf; a Thyrstan mab March ab Meirchion, a Rhyhawd mab Morgant ab Adras.

114. TRI Unben Llys Arthur: Goronwy ab Echel Fforddwydwtll, a Chadraith ab Porthor Godo; a Fleidur Fflam mab Godo: sef oeddent yn Dywysogion yn Berchenogion Gwlad a Chyfoeth, a gwell oedd genddynt no hynny aros yn Farchogion yn Llys Arthur, gan y bernid hynny yn bennaf ar bob anrhydedd a bonheddigeiddrwydd, a ellid wrth a gair y Tri Chyfiawn Farchawg.

115. TRI Marchogion Aurdafodogion Llys Arthur: Gwalchmai ab Gwyar, a Drudwas fab Tryphin ab Madawc fab Uthur, a doethaf ar bob doethion o'u hamser oeddynt, ac mor deg a llaryeidd eu

hymddwyn, ac mor hyawdl a hynaws eu holl ymadroddion, fel nas gallai neb ball iddynt ar a geisiynt.

116. Tri Marchog Cynghorddoeth Llys Arthur: Cynon mab Clydno Eiddin; ac Arawn fab Cynfarch; a Llywarch Hên mab Elidir Lydanwyn: ac ni chaid amgen na llwydd i bob Cyngor o'u heiddaw a wnaed, ac aflwydd a gaid lle bynnag nas gwneid yn oll eu cynghoreu.

117. Tri Marchawg Cyfiawnbwyll Llys Arthur: Blas mab Tywysawg Llychlyn, a Chadawg fab Gwynlliw Filwr, a Phadrog Palarddellit mab Brenin yr India: Cynneddfu y rhai hynny oedd amddiffyn pob gweinion ac amddifaid, a gweddwon, a gwryfon, a phawb a roddent eu hunain yn nawdd Duw a'i dangnef; a phob tlawd, a gwann, a dieithr, a'u gwared rhag trais, a cham, a gorddwy: Blas drwy Gyfraith fydwyl; a Phadrog drwy Gyfraith Arfau; a Chadawg drwy Gyfraith Eglwys a Deddf-eu Duw: ac ni wnaent nac o barch nac o ofn, nac o serch nac o gas, nag o bwyll, nag o ddarwedd, nag o ddig, nag o drugaredd yn y byd, namyn a fyddai iawn a chyfiawn herwydd deddf Duw, ac ansawdd daioni, a gofynnion cyfiawnder.

118. Tri Marchawg Brenhinawl Llys Arthur: Morgan Mwynfawr ab Adras; a Medrawd ap Llew ap Cynfarch; a Hywel mab Emyr Llydaw: cynneddf iddynt, oedd, eu bod mor hynaws, a llaryaidd, ac addwyn eu hymadroddion, ag y byddei anhawdd gan undyn o'r byd ommedd a nacau iddynt a geisiynt.

119. Tri Marchog Serchogion Llys Arthur, a goreu wrth osb a phellennig, a haelaf o'u roddion a'u cymmwynas: Gwalchmai ab Gwyar, a Garwy mab Geraint ab Erbin, a Chadeir eil Seithin Saidi; ac nis gallei neb nacau a geisiynt rhag eu serchocced, a chymmaint eu serch hwy tuag at bob dyn fal nas ceisiynt amgen nog a geisiai gâr y gan a garai yn gywir.

120. Tri Anhüol Farchogion Llys Arthur: Eithew mab Gwrgawn, a Choleddawg mab Gwynn, a Geraint hir fab Cymannon Hên: sef gwŷr gwreng oeddynt o feibion eillion; ond cystal eu gair a'u cynnheddau am addwynder, a hynawsder, a llaryeidd-der, a doethineb, a gwrolder, a chyfiawnder, a thrugaredd, a phob campau a gwybodau molianus, yn heddwch ac yn rhyfel, fal nas gweddai amgen na Llys Arthur, ai breiniau, ai thrwydded iddynt.

121. Tri Marchawg Llys Arthur a gadwasant y Gréal: Cadawg fab Gwynlliw,

ac Ildud Farchawg a sant, a Pheredur fab Efrawc.

122. Tri Diweir Farchogion Llys Arthur: Cadawc ap Gwynlliw, ac Ildud Farchawg, a Bwrt mab Bwrt brenin Llychlyn: sef ni wnaeth un o honynt bechawd cnawdol erioed, ac ni fynnynt gyfathrach, na chyd a gwragedd, namyn bucheddu yn weryddon, a bod wrth ddeddf Duw a'r Ffydd yng Nghrist.

123. Tri Oferfidd ynys Prydain: Un, Arthur; Ail, Cadwallawn ab Cadfan; Trydydd, Rhyhawd eil Morgant Morganwg.

124. Tri Eurgryd ynys Prydain: Caswallawn ab Beli; pan aeth hyd yng Ngwasgwyn i gyrcu Fflur merch Mygnach Gorr, a ddyged o Lathlud yno i Gaisar amherodr y gan a elwid Mwrcan Leidr, brenin y Wlad honno, o châr Iwl Caisar; a Chaswallawn ai dyges yn ol i ynys Prydain; ail, Manawydan ab Llyr Llediaith, pan fu hyd ar Ddyfed yn dod i Gordodau; a Llew Llaw Gyffes, pan fu ef gyda Gwydion mab Dôn yn ceisio Enw ac Arfaeth y gan Riannon ei fam ef.

125. Tri Phrifardd Bedydd ynys Prydain: Merddin Emrys, Taliesin Ben Beirdd, a Merddin ap Madawg Morfryn.

126. Tair Talaith Teyrnedd a ddodes Rodri Mawr yng Nghymru: un, Dinefwr; ail, Aberffraw; Trydydd, Mathrafal; a Thywysawg Taleithiawg ym mhob un o'r Tair Talaith; a'r hynaf ei oed o'r tri thywysawc, bynnag y byddai o honynt, yn Benn Teyrnedd; sef hynny brenin Cymru oll; a'r ddau eraill wrth ei air ef, a gair ei air ef ar bob un o naddynt, a phenraith a phenhynaif hwnnw ym mhob Gorsedd Ddygynnull, ac ym mhob Cyffro Gwlad a Chenhedl.

Ac felly terfyna chwech ugain a chwech o Drioedd Ynys Prydain.

A'r Trioedd hynn a dynnwyd o Lyfyr Caradawc Nant Garfan, ac o Lyfyr Ieuan Brechfa, gannof fi Thomas Jones o Dre-garon; a hynn a ellais i gael o'r trichant. —1601.

AMRYWIAETHAU I'R TRIOEDD BLAENOROL,

(Yn dechren yn tudalen 388).

ALLAN o LYFVR MR. PAUL PANTON.

3. TEIR rhag ynys: Mon a Manaw ac Ynys Weith; a seith ragynys arugeint; a phedwar anrhyfedd ar ddeg.

4. TEIR prif Aber a seith ugeint y sydd ydanei; a phedwar porthfa ar ddeg a deugeint; a their prif gaer ar ddeg ar

hugent, &c.—Yn lle *Caer Seri*, *C. Grant*, *C. Urnach*, *C. Selemion*, *C. Ligidit*, *C. Es*, darllen *Caer Siri*, *C. Grawnt*, *C. Urnaws*, *C. Selymon*, *C. Ligidit*, *C. Exson*.

7. Yn lle *Caerleon ar Wysg*, darllen *Mynyw*: Yn lle *Betwini yn pen escob*, darllen *Betwini escob*: Yn lle *Penryn Rhionedd* darllen *Penryn Rhionedd*.

11. Tri chyfor a aeth or ynys hon ac ni ddaeth yr un onaddunt drachefn: un a aeth gan Elen Lluddyawc a Chynan i bawt, a hwnnw ni ddaeth drachefn; yr eil aeth gan Irf Luydawc a ddaeth yman yn amser Cadyal mab Erin i erchi cym-morth ir ynys hon; ac ni ddoeth ganthaw ir gaer gyntaf, namyn ef ai was. Sef a archei o bob prif gaer yr ynys deu cym-meint ac a ddelei ganthaw iddi; ac ni ddoeth ganthaw ef i mywn namyn ef ai was. Ac i bu mor arddustru gan wyr yr ynys hon hynny, ac i rhoddasant iddaw ef y cymmorth; a hwnnw eissioes llwyraf llu a aeth or ynys hon: ac ni ddeuth drachefn na hwy nau llinys; sef i trigasant wy yn y ddwy ynys yn ymyl mor Groec; sef oedd y gwyrr hynny eu henwau Gals ac Afena.¹ Y trydydd llu aeth gan Gaswallawn mab Beli, a Gwenwyn a Gwanar meibion Lliaws mab Nwyfre ac Arauron² ferch Beli eu mam y fynet trwy for a rhwyse y Kesseryeit or ynys hon.³ Sef i mae y gwyrr hynny yn Ghaswyn. Sef oedd y rhif a aeth gan bob un o naddunt un fil a thriugeint.⁴ A rhei hynny a oedd Tri Arianllu. Sef oedd yr achaws i gelwit felly, achaws mynet eur ac ariant yr ynys ganthunt, a dethol gwyrr o oreu i oreu. Ac un llu haeach fu gym-maint ar tri llu hynny a aeth gyda Maxen Wledic i Lydaw, a phan ddanfonawdd Cynan Meiriadawc at Dunawt tywysawc Cernyw i gaffael Ursula ei ferch ydd aeth or dyledogion un fil ar ddeg o forwynion merthyri y sydd yng Coloyn: ac hefyd deugein mil o wragedd ereill, ac ni ddoeth yr un drachefn.

12. Yn lle *Tri tharw cad*, darllen *Tri tharw kaddug*: yn lle *Cynfawr Cad Cardwe*, darllen *kynfawr katgadduc*.

¹ Arall—Yr Llyuddawg yn oes Cadyal mab Eryn, a ddaeth yman i erchi cymmorth, ac nid archei o bob prif gaer namyn deu cymmeint ac a ddelei ganthaw iddi; ac ni ddoeth ganthaw ir gaer gyntaf, namyn ef ai was; ac arddustru fu rhoddi hynny iddaw. A hwnnw eissioes llwyraf llu a aeth or ynys hon, ac ni ddoeth drachefn neb o naddunt. Sef y lle y trigws y gwyrr hynny yn ddwy ynys yn emyl mor Groec; sef yw y ddwy ynys hynny Gals ac Afena.

² Arall, Arianrhod.

³ Arall, trwy for yn ol y Cessariteit.

⁴ Arall, sef eirif a aeth ym pob un or lluoedd hynny un fil ar ugeint.

13. Yn lle *Elmour mab Culeir*, darllen *Elinwy ap Cadegyr*.

14. Tri lleddf unben ynys Prydein: Llowarch hen mab Elidir Lydanwyn a Manawydan mab Llyr Lledieith a Gwgon Gwron mab Peredur mab Elifir Gosgordd-fawr.

15. Tri unben llys Arthur: Gowronwy mab Echei forddwytwil, a Chadeeit mab Porthawr gadw a Ffleudur ffam.

16. Tri unben Deifyr a Brenych Gal (Kall) mab Dysgyfawd, ac Ysgafnell (Ysgwfnell) mab dysgyfawt, a Diffyddell mab Disgyfawd: a thri meib beirdd oeddynt ell tri.

17. Yn lle *Gwaewrudd*, darllen *Gwarthrudd*, *Gwaurudd*: neu *Gwawdrudd*: Un lle a mian *Ferdic*, darllen *Afan Ferddig*.

21. Yn lle *Rineri*, *Tinwced a Ffryder*, darllen *Rhiferi*, *Dinawc a Phryder*.

24. Yn lle *Enfael*, darllen *Enwael*; a chwanega—a Gweir Gwrhyd fawr.

27. Tri glew Y. P. Tri meib Haiarnfedd Fradawg: Grudner, a Henpen, ac Edenawc.

30. Yn lle *Pwyll amwyn*, darllen *Pwyll* pen Annwyn: yn lle *Dallweir Dallben*, *Dallwyr Dallben*: yn lle *Gorddodo*, *Gorddody*: yn lle *Llonwen*, *Llonion*: yn lle *Eryr a rodde Collfrewy i Frynach*, *Eryr* a rodde Coll mab Collfrewy i Vrerynach: yn lle *Eryr Brynach*, *Eryr Breunach*.

32. Tri phrif Hut Y. P. Hut Math ap Mathonwy, a hut Uthur Bendragon, a hut Gwyddelyn gorr.

33. Yn lle *Uedrithiawc*, darllen *lledurithawg*: yn lle *Menyw*, *Menw*: yn lle *Cibddar*, *Kilidar*.

34. Yn lle *ni ofynnasant ddim iawn iddaw rac gorfot arnaddunt y adaw*, darllen *ni ofynnasant ddim iddaw*:¹ yn lle *pan fu y ddifancoll a aethant yr mor*, darllen a aethant ir mor.

35. Yn lle *Eda Glinmawr*, darllen *Oda Glinvawr* (a *Damglymor*); darllen y trydydd fal hyn, A theulu Alan Ffyrigan a ymchwelasant i wrthaw hyt nos ac ellwng ae weision i Gamlan ac yno i llas.

36. TEIR Gosgordd adwy Y. P. Gosgordd Mynyddawg Eiddyn, a gosgordd Melyn ap Cynfelyn, a gosgordd Dryon mab Nudd.

37. Yn lle *Trywyr a wnaeth y teir mat gyflafan Y. P.* darllen *Trywyr a wnaeth* teir mat gyflafan Tri meib Deisyfawt;² yn lle *dwyr celein*, *deuddyn*; yn lle *Yscafell*, *Yscafnell*; yn lle *Diffeddell*, *Diffet dell*.³

¹ Arall, Teulu Caswallawn ap Beli pan fuant hualogion.

² Arall, Dysgyfawd.

³ Arall, Diffydell.

38. Yn lle *Eiddyn mab Einnyan* darllen Eiddyn mab Einiawn;¹ yn lle a *Llofan Llawddino a lachlawdd Uryen mab Cynfarch*, darllen a Chynon mab Clydno Eiddin a Dyfynnawl mab Mynedawe Eiddin a laddodd Urien mab Cynfarch.²

41. Yn lle *gormedd*, darllen gormes; yn lle *Lludd mab Beli*, Caswallawn m. Beli; a chwanega ar ol *drachefyn*, ac or Afia pann hanoeddynt: y drydedd fal hyn, Gormes y Saeson a Hors a Hengist yn bennaduriait amaddunt.

45. Yn lle *tri chudd a thri dalcudd Y. P.* darllen Tri malcudd pan guddiwyd, a thri anaf dalcudd ynys Prydain pan dalcuddiwyd; mal hyn yr ail cudd, Esgyrn Gwrthefyr fendigeid a gladdwyd ym mhri-flyrdd (mhriaf pyrth) yr ynys hon, a hyt tra fei yno ni ddoei ormes ir ynys: mal hyn y trydydd, cudd y dreigieu a guddiawdd Lludd mab Beli yn ninas ffaran yng Cerrig Eryri.³

51. Yn lle *Matholech Wyddel*, darllen Mathonawe; yn lle *Branwen*, Bronwen.

53. Yn lle *March Meirchiawn*, darllen Marach.

59. Yn lle *prif riain*, darllen prifwregedd; darllen yn olaf Gwenhwyfar ferch Gawrydd Keint.

61. Yn lle *Tri marchawg yn llys Arthur o gawsant y Greal*,⁴ darllen y tri marchawg gwry oedd yn llys Arthur, nid amgen. Galath ap Lawnselot dy Lac; Pederud ap Efnog iarll; Burt ap Burt brenin Gasgwyn, pa le bynnac i delei y rhai hyn, lle na bei na chawr na neb rhyw beth anysbrydol er kadarned vei eu harfeu a daed vae eu kallonau ni ellynt ddim oe haros. Yn lle *Galath*, Galaad; yn lle *Brangor*, brenin Brangor.

65. Tri aerfeddawe Y. P. Selyf mab Cynan Garwyn, ac Urien mab Cynfarch, ac Afaon m. Taliessin.

72. Yn lle *Difwg mab Alban*, darllen Difwg mab Alan: yn lle *Doler mab Murthach*, Golor mab Murthach.

82. Tri marchawg eur dafodiawc oedd yn llys Arthur; nid amgen Gwalchmai ap Gwyar, Drudwas ap Tryffin, Eliwlod ap Madog ap Uthur; canys nid oedd na

brenin na iarll, nag arglwydd ag i delei y rhai hyn attunt nas gwrandewynt; a pha neges bynnac a geissent hwy yntwy ai mynnant naill ai o fodd ai o anafodd.

83. Tri brenhinol farchawg oedd yn llys Arthur, nid amgen Nasiews, brenin Denmare; Medrod ap Llew ap Cynfarch; Howel ap Emyr Llydaw; ac nid oedd nag ammerawdyr na brenin a ballei ou neges ir rhei hynny o achos eu tecced au doethed, pan ddelynt mewn heddwch; a hefyd nid oedd na milwr na rhyfwr a allei eu haros pan ddelynt mewn rhyfel er daed vae eu harfeu; ac am hynny y gelwid hwynt yn farchogion brenhinawl.

84. Yn lle *tywysog Llychlyn*, darllen iarll Llychlyn: yn lle *eu cynneddfeu oedd*, &c. darllen cynneddfeu y rhei hynny, pwy bynnac a wnele gam a dyn gwan, pwy bynnac vei, hwynt a hymleddynt yng kweryl y kyfiawnder ag er kadarned vae hwynt ae gorfydddynt kanyys ymroddi a wnaethaeddnynt i gadw kyfiawnder ar dyn gwann hwy au helpynt ymhob uu or teir kyfreith: nid amgen Blas yn y gyfraith vydol; Kadawc o gyfreith eglwys; Pedrog o gyfreith arfeu: am hynny i gelwit hwynt Tri Chyfiawn Farchawg.

85. Yn lle *Trywyr a ddiangasant o Gamlan*, &c. darllen Tri Gwrthwyneb farchawg oedd yn llys Arthur, nid amgen, Morfran ap Tegit, Sanddef bryd Angel, a Gwlelwyd Gafaelawr: kynneddfau y rhai hyn oedd, gwrthwyneb oedd gan neb ballu uddunt pa neges bynnag ac y geissynt: Sanddef rhag ei decced, Morfran rhag ei hacred, a Gwlelwyd Gafaelawr rhag ei faint ai gryfed; ac am hynny ni wyddiad neb beth oedd oreu ai rhoi ai pallu uddunt y neges a geissynt; ag am hynny i gelwid hwynt gwrthwyneb farchogion.

86. Tri chynghoriad farchawg oedd yn llys Arthur, nid amgen Kynan ap Clydno Eiddun; ac Aron ap Kynfarch ap Meirchion gul; a Llywarch hen ap Elidir Lydanwyn: ar tri marchawg hynny a oeddnynt gynghorwyr i Arthur, pa ryw ryfel bynnag na bygwth a vae arno, hwynt ae kynghor-ynt hyd na chae neb y gorvod ar Arthur, ac am hynny i gorfu ef ar bob kenedloedd drwy dri pheth a oedd yn ei ganlyn, nid amgen gobeith da ac arfeu kyssegredig y rhai a ddanfonos Iesu Grist iddaw, a rhinwedd ei filwyr: ac am hynny i gwiscodd ef ddeuddeg coron am ei ben, ac i bu ef amherawdyr yn Rhufain.

90. Yn lle *tri dyn goreu wrth osp*, darllen Trywyr goreu yn llys Arthur wrth

¹ Arall, Heiddyn mab Einnyan.

² Arall, a Llofan Llawddifo a ladawdd Urien mab Cynfarch.

³ Arall, Tri chudd a thri dalcudd ynys Prydein; Bendigeituran m. Llyr a gladdwyd yn y Gwynfryn yn Llundein, a hyt tra vei y pen yn yr ansawdd ydd oedd yno ny ddoei ormes byth ir ynys hon. Eil esgyrn Gwrthefyr vendigeid a gladdwyd ym prif byrth yr ynys hon. Trydydd y dreigieu a gladdwyd Lludd m. Beli yn Dinas Emrys yn Eryri.

⁴ Arall, a ennillodd y Greal ac eu dug i nef.

osp : yn lle *a Chadyrieith Saidi*, a Chadyr-
zeit m. Saidi.

TRIOEDD Y MEIRCH, td. 20.

1. Yn lle o *Benllech Elidir*, darllen o Benllech : yn lle *Gwynnda gyoet*, a *Gwynula Reinyat*, Gwyn da gyfed, a Gwyn da remat : yn lle *Prydelaw*, Prydelaw : yn lle *Gelbenetin*, Gilbenetyn : ar ol *pedrain y March*, darllen ai draet yn y dwfyr : ar ol y *trydydd marchlwyth a ddug*, darllen Heid march Gwrthmwl wledig a ddug ; yn lle *Gweir a Gleis ac Arthanat*, darllen Gneir a Gleis ac Arthynad.¹

3. Yn lle *tynnedig*, darllen rhynedig ; yn lle *ac Awyddawr breichir march Cyhoret eil Cynan*, a Rhuddfron Tuthvleidd march Gilb ap Cadgyffro : yn lle *Rhuddfreon Tuthfleidd march Gilbert mab Cadgyffro*, ac Awyddawc vreich hir, march Kyhoret eil Cynan.

4. Yn lle *Bucheslan*, darllen Bucheslom, neu Buchesdom.

5. Yn lle *Cunin*, darllen Cwfin : yn lle *Rhuddfrych*, Arwlvrith ; yn lle *Gwelwgan Gohoywgein*, Cronach Arwch.

6. Yn lle *carn aflawg*, darllen cyflym.²

¹ *Arall o lywyr gorhynol.*—TRI marchlwyth ynys Prydein ; Du moroedd, march Elidir mwynfawr, a ddug seithnyn a hanner arnaw o ben Llech Elidir yn y Gogledd hyd ym mhen Llech Elidir ym Mon ; sef rhei oeddynt Elidir ac Eurgein ferch Faelgwn ei wreig, a Gwynda Gynydd, a Gwynda Rheiniad, a Manach Nawmon yn gynghorwr, a Phedrillaw fenestyr, ac Arian fagyl ei was, a Gellfeinesin, a nofies ai ddwyllaw ar bedrain y march a hwnnw fu hanner y dyn. Ar eil marchlwyth fu Goron march meibion. Olifer Gosgorddfawr, a ddug Gwrgi a Pheredur a Dunod vurr a Chynfelyn Drwscl, iedrych mygedorth Gwynddole. Ar trydydd, march meibion Gwrthmwl wledig, a ddug arnaw Gwair a Chlais ac Arthenad yn erbyn yr Allt Faelwr yng Ceredigiawn i ddial eu tad. Cynneddf oedd ar Faelwr, na chaye i borth er un marchlwyth, ac yna i laddassant.

² *Arall*, Cethin Carnafaw march Iddon mab Enyr Gwent.

7. Yn lle *Cynadaf*, darllen Cuneddaf ; yn lle *Arfiel*, Arwl ; yn lle *Rhuddlwyd*, Dulwyd.

10. Yn lle *Gwholwyd* ; darllen Gwylwlydd.

11. Yn lle *Olifer*, darllen Eliffer ; yn lle *Cornillo*, Carnillo.

CHWANEGIAD O L. P. P.

TRI chat farchawc oedd yn llys Arthur : nid amgen Cadwr iarll Kernyw, a Llawnslot dy Lac, ac Ywain, ap Urien Rheget. Kynneddfau y rhai hyn oedd, ni chilynt nag er gwaew nag er saeth nag er kleddyf, ac ni chafas Arthur gywilydd mewn brwydyr y dydd i caffai ef weled eu hwyn-ebeu ac am hynny i gelwit hwynt katvachogion.

TRI lledrithiog farchawg oedd yn llys Arthur : nid amgen Menw ap Teirgwaed, Trystan ap Tallwch, Kai hir ap Cynyr farfog, canys ymrithio a wneynt yn y rhith i mynnynt, pan vae galed arnynt, ac am hynny ni attai neb eu gorfod rhwng eu kryfder au dewrder au hud au lledrith.

Wrth y Trioedd, o ba rai y tyned yr amrywiaethau uchod, y mae y geiriau hyn :—"Y Trioedd uchod a gefais i yn ysgrifennedig mewn llaw ewingron a ysgrifennesid uwchlaw chwechan mlynedd cyn no hyn, ac a gollasei eu dechreuad hwynt, ond cymmeint ac a gefais mi au hyscrifennais yn y modd i cefais.

Sic Jones."

Wrth y Trioedd, o ba rai y tyned y chwanegiadau uchod, y mae y geiriau hyn :—"Ac fal hyn a escrifennais i o law Simwnt Fychan y terfyna y 2. dydd o fis Chwefror 1640. Jo. JONES."

BONEDD SAINT YNYS PRYDAIN:

ALLAN O

LYVYR HAVOD YCHDRYD.¹

DEWI mab Sant. mab keredic. mab kuneda wledic. a nonn verch gynyr o gaer gauch ym mynyu y vam.

Docuael mab ithael mab keredic mab kuneda wledic.

Tyssul mab corun. m. keredic. m. kuneda wledic.

Carannauc. m. corun. m. keredic. m. kuneda wledic.

Pedyr mab corun. m. keredic. m. kuneda wledic.

Teilyau. m. enoc. m. hedun dun. m. keredic. m. kuneda wledic.

Gynlleu m. kyngar. m. garthauc. m. keredic. m. kuneda wledic.

Auan buellt m. kedic. m. keredic. m. kuneda wledic.

Kyngar m. garthauc. m. keredic. m. kuneda wledic.

Kyndeyrn m. kyngar. m. garthauc. m. keredic. m. kuneda wledic.

Kynuelyn m. bleiddut. m. meiryaun. m. tybiaun. m. kuneda wledic.

Edern m. beli. m. run. m. maelgun. m. katwallaun llawhir. m. einyaun yrth. m. kuneda wledic.

Einyaun vrenhin yn llynn. a seiryoel. ympenn mon. a meiryaun ymmerthyr.

Meiryaun yngkantref meibyon owein danwyn. m. einyaun yrth. m. kuneda wledic.

Katwalaudyr vendigeit. m. katwallaun. m. katuan. m. iago. m. beli. m. run. m. maelgun. m. katwallaun llawhir. m. einyaun yrth. m. kuneda wledic.

Deinyoel mab dunaut vyr. m. pabo post prydein. a dewei verch leennauc y uam.

Assa m. sawyl ben uchel. m. pabo post prydein. a guenassed verch rein o rieinuc y vam.

Kyndeyrn. m. garthwys. m. owein. m.

uryen. a denu verch leudyn luydauc odinas eidin nny gogled y vam.

Gorust mab gueith hengaer. m. elphin. m. uryen. ac eiryoruy merch glydno eidin y vam.

Kadell. m. Uryen.

Buan m. ysgun. m. llywarch hen.

Lleudat yn henlli. a baglan yngkoet.... ac eleri ym penn nant guytherin yn rywynnyauc. atheguy. athevrydauc iscoet. meibyon dingat m. nud hael m. senillt. m. kedic. m. dyfynwal. m. edynyuet. m. maxen wledic. a thenoi verch leudun luydauc. odinas eidin nny gogled eu mam.

Katuan sant yn henlli. m. eneas ledewic o lydau. a guenteirbronn merch emyr llydau y uam.

Hennen¹ m. guyndaf hen o lydau periglaur y gatuan. ac yr seint a unant ynghyt oes ac ef yn henlli.

Kynan. a dochduy. a mael. a sulyen. a thanuc. ac eithras. a llewen. a llenab. a theguyn. adoethant gyt achatuan yr ynys honn.

Padarn m. petrun. m. emyr llydau. kevynderu y gatuan.

Tedecho. m. annun du. m. emyr llydau. kevynderu y gatuan.

Trunau m. diuuc. m. emyr llydau. kevynderu y gatuan.

Maelrys. m. guydno. m. emyr llydau. kevynderu y gatuan.

Tegei ym maes llann glassauc yn arllechwed. atherillo yndineirth yn ros. meibyon ithael hael olydau. allechit yn arllechwed. chwaer udunt uynteu.

Kybi mab selyf. m. gereint. m. erbin. m. cystennin gorneu.

Padric. m. alvryt. m. goronuy o waredauc yn aruon.

Katuarch sant yn aberrych ynllwyn. athangun yn llann goet ym mon. a maethlu

¹ Corf y llyvyr hwn ydoedd Meddyginaeth Meddygon Myddvai; a Bonedd y Saint yn ei ddiwedd.

¹ Henwyn.—*Llyngr Brook o Varddryn.*

ynghkarnedaur ym mon. meibyon caradauc vreichvras mab llyr marini.

Beuno. m. bugi. m. guynlliu. m. gliwys. m. tegit. m. kadell. apheren verch leudun luydauc odinas eidin yny gogleid y vam.

Cannen sant¹ m. guydilleu. m. guynlleu. m. gliwys. m. tegit. m. kadell. olann gadue yngguent.

Tussiliau. m. brochuael ysgithrauc. m. kyngen. m. kadell dyrnlluc ac aradun verch pabo post prydein or gogleid y vam.

Llywelyn ortrallung. m. tegonuy. m. teon. m. guineu deu vreuodyt. a gurnerth sant. m. yr llywelyn oed hunnu.

Elhaearn ymmaes kegitua ympowys. a lluchhaearn ynghetwein. a chynhaearn o ynys gynhayrn yneidyonyd. meibyon hyrgaruael mab kyndruyn oles tinwynan yngkaereinyaun ympowys.

Guyduarch m. amalarus tywyssauc y puyl.

Ystyphan m. mawan. m. kyngen. m. kadell dyrnlluc.

Pedrauc m. clemens tyuysauc o geryu.

Tutclut. aguennoedyl. a merin. a thutno ynghyngreadur. a seneuyr. meibyon y seithennin vrenhin o vaes guydno aores-gynnaud ymor ydir.

Peris sant kardinal o ruuein.

Bodo. a guynnin. a brothen sant. meibyon Glanauc. m. helyc voel otyno helyc.

Tyvredauc ymmon. adwenyr ymottyfar-ru yntegeingyl. a theyrnauc yndyffryn cluyt. a thudyr yndarywein ynkeuilyauc. brodoryon. meibyon haustyl gloff. a diuaned merch amlaud wledic eu mam.

Keidau m. ynyr guent.

Madrun verch wertheuyr brenhin yr ynys honn. ac annun llauvoruyn idi.

Tecuan sant ym mon. m. carcludwys. m. kyngu. m. yspuys. m. kadraut calch uynynd. a chenaf verch tewdyr maur y vam.

Elaeth vrenhin. m. meuric. m. idno. ac

¹ Cadwg Cutt, q.—*Llyvyr Brook o Vawddwy.*

onnen gree verch wallauc vab lleennauc y uau.

Mechyll m. echwys. m. guynn gohoen.

Kowy m. y mirvnen hen. a chainell gureic ovot angharat. yngholeinaun y vam.

Deunauc sant. m. kaurdaf. m. kraucau vreichvras.

Collen mab petrun. m. coledauc. m. guynn mel angell. merch kynelch. m. tut dawal tutclut. o ethni wydeles y vam.

Idloes m. guidnabi. m. llawrodet varuauc.

Nidan ym mon. m. goruyn. m. pasgen. m. uyen.

Dwyvael m. pryder. m. dolor dyfyr dieifyr a byrneich yny gogleid.

Eurgein merch uaelgun guyned. m. katwallaun llawhir. m. einyaun yrth. m. kuneda wledic.

Llonyan llau vur.¹ m. alan ffergan. m. emyr llydau.

Guenan a noethon. meibyon gildas m. kadu.²

Gwrhei m. kadu³ o penn ysteryueit yn aruistli.

Garmon m. ridicus. ac yn oes gurttheyrn gwrtheneu ydoeth i'r ynys honn. ac o freinc yr hanoed.

Dona ymmon. m. selyf. m. kynan garuyn. m. brochuael yscithrauc.

Peblic sant yn y gaer yn aruon. m. maxen wledic. amperaudyr ruuein. ac elen verch eudaf y vam.

Elien keimyad m. alltu redegauc m. carcluduys. m. cyngu. m. yspuys. m. cadr- aud calchvynynd. athecvan⁴ verch teudur maur y vam.

Yma y terryna boned seint cymry.

¹ Lloniaw llawhir.—*Llyvyr Brook o Vawddwy.*

² Gwynyawg a Noethon meibion Gildas ab Caw.—*Ibid.*

³ Gwr mab Caw.—*Ibid.*

⁴ Gwel Tegvan yn y blaen, lle y dywedir Cenaf verch tewdyr maur. Mae camgymeriad yma; ac o lyvyr Brook o Vawddwy y tynwyd ach Elien uchod, gan vod peth o'r diwedd ar goll yn Llyvyr Havad Ychdryd.

BONEDD Y SAINT:

NEU

ACHAU SAINT YNYS PRYDAIN.

Y CASGLIAD hwn a wnaed gan *Lewis Morris*, yn y vlwyddyn 1760, allan o amryw ysgrivlyfrau hen iawn, dan enw *Bonedd y Saint*, ac *Achau y Saint*, drwy eu cymharu gyd a'u gilydd; ac hevyd drwy eu cyweirio, o gynnorthwy llyfrau ereill.

Un o'r llyfrau, o ba rai y crynôwyd hyn, ydoedd o waith *Thomas Wyn* ab Edmwnd ab Rhys ab Robert ab Ieuan Vychan, B. A. 1577. Hwn yn gyfredin a elwid *Llyvyr Watkin Owain*, gan ei vod eiddo y gwr hwnw, a oedd byw yn Ngwydyr wrth Lanrwst.

Thomas Wyn a wnaethai y llyvyr hwnw allan o'r Ysgrivlyfrau canlynol.

Llyvyr o eiddo *W. Salesbury*, o'r Plas Isav wrth Lanrwst; ac wedi hyn y o eiddo Mr. Wyn o Vodysgallen. Arwydd am y llyvyr hwn yw S.

Llyvyr *John Brook* o Vawddwy. Hwn sydd dan arwydd B.

Llyvyr *Robert Davies* o'r Llanerch; yr hwn ydoedd o groen, ac yn hen iawn; a Brut y Breninodd yn rhan vwyaf o hono. Hwn sydd dan arwydd D.

Heblaw *llyvyr Watkin Owain*, a'i amryw awduron, bu y llyfrau canlynol yn gynnorthwy i *Lewis Morris*.

Llyvyr Bodeulwyn, yn Mon, o eiddo Ieuan ab Sion Wyn; wedi ei ysgrivenu yn 1579. Hwn sydd dan arwydd C.

Llyvyr Henry Rowland, dan arwydd R.

Llyvyr Llywelyn Offeiriad.

Llyvyr Coch o Hergest.

Llyvyr Achau Robert Vychan, o'r Hengwt.

Llyvyr Llywelyn ab Meredith, neu Llelo Gwta.

Dau Llyvyr y Dr. Thomas Williams, o Achau y Saint, a ysgrivenid rhwng 1578 a 1609. Un o honynt a dyned allan o llyvyr *Thomas ab Llywelyn* ab Ithel o

swydd Flint; yr hwn ydoedd adysgriviad o Llyvyr y Llanerch, gyda chwanegiadau, o lyfrau ereill. Y llall ydoedd gasgliad o waith y Dr. *Thomas Williams* ei hun, allan o amryw lyfrau; ac yn cynnwys llawer o nodau cywrain, nad ydynt yn y llyvyr arall, o waith y gwr dysgedig hwnw. Nid ynt y ddau uchod yn ol trevn yr egwyddor, eithyr, mal yn llyvyr Llanerch, Dewi Sant sydd yn y dechreuad.

A.

ARIANWEN Vch Brychan, gwraig Iorwerth hirflawdd a mam Caenawe mawr. T. W. 2. Hwyraich mai Gwenlli. yn Ll. S. Gwel. T. W. 2.—CLOC CAENOG.

Arthen ap Brychan, ym Manaw y mae ef yn gorwedd. C. a T. W. 2. Mae lle a elwid Rhiw Arthen wrth Aberystwyth.—RHIW ARTHEN.

Ane ap Caw Cowllwg. C. Mae Capel a elwid Coed Ane yn Mon.—COEDANE MON,

Arddun benasgell verch Pabo post Prydain mam Tyssilio ap Brochwel Ycythrog. Y Cyth roc. S Gwel Tyssiliau —DOL ARDDUN.

Arddun Benascell uerch Pabo post Prideyn, mam Tissiliau m. Brochvael esgithrauc. D. LM.

Asaph ap Sawl ap Pabo P. P. a Gwenassad ach Reun hael o Ryfoniog i Vam. C. velly T. W. 2.

Asaph, Assa ap sawel benuchel ap Pabo post prydain, a Gwensaeth ch Rhein o Remwg i fam. B.

Assa mab sawyl benuchel mab Pabo post Prydein a Gwenassad uerch Rein o Reinwic e Fam. D.—LLANHASSA.

Mae plwyf yn Nyfryn Clwyd, a elwir Llanassa; ac esgobaeth Llanelwy a ddug yr enw hwn hevyd.—ST. ASAPH.

Assa ap sawl benuchel ap Pabo post

Prydai ei fua oedl Gwenneth a'r uch
Rudhro o Rfoniog. Th. W. 1. A. saph.
&c. 1. Reyn hael o Ryfoniog ei fam.
T. W. 2.

Avan Buellt, m. Cedie m. Cenedic m.
Cunedda Wledic o Daened vch Degid voel
o Benllyn e vam. D. L.M.—LLANAVAN
VAWR. LLANAVAN VACH. LLANAVAN Y
Trawsgoed.

Avan Buellt m. Cedie m. Cenedic m.
Cunedda a Thegvedd vch Degid voel o
Benllyn i vam. C. Cefnder Dewi. Th.
W. 1.

Avan Buellt ap Caredic ap Cunedda
Wledic a Thegvedi vch Tegyd Voel o
Benllyn i vam. B. Eglwys yn dwyn
enw Avan yw, Llanavan vawr, Llanavan
vechan yn Muallt; a Llanavan y Traws-
goed yn Ngharedigion; ac yn Llanavan
vawr y mae ei vedd hyd heddyw a'r geiriau
hyn arni—

HIC JACET SANCTUS

SIMONIS SANVAV

Mae Lewis Glyn Cothi yn son am dano
vel hyn, Prydaf i Afan Buallt.

Aelhaiarn St. Gwel Elhaiarn.—LLAN-
AELHAIARN.

Llanaelhaiarn yn Arvon; ac arall yn
Meirionydd.

Arthne. Llanarthne, eglwys yn Nghyd-
weli, swydd Gaerfyrddin.—LLANARTHNE.

Amo. Llanamo, eglwys yn swydd
Vaeshyved.—LLANAMO.

Rhosyr yn Mon a elwir Llanamo, yn
hen lyvyr i R. Vychan o'r Hengwrt; ond
Llanamo yw yr enw yn y gymmydogaeth.

Anhun, llawforwyn i madrun verch
Werthevyr frenhin ynys brideyn. D.
L.M.

Aidan neu Aedan ap Gwruyw wyr
Urien Reged, ni wyddys pa un ai Aidan
frenhin ai Aiden Voyddog ydoedd yr hwn
a rydd enw i Laniden ym Mon. Rowland.
Ond gwel Nidan.

Amaethlu eg Carnedavr e Mon mab
Caradauc Ureichuras m. Llyr Marini.
D. L.M. Gwel Maethlu.

Aelgyfarch ap Heli ap Glannog. T. W.
2. Gwel Boda.

Ailfyw fab dirdan a danadlwen verch
Ynry o Gaergawch ei fam. Th. W. 1.

B.

Beuno, ap Hywgi ap Gwynllyw ap
Glywis ap Tegyd ap Cadell osser ufferen
vch. S.

Beuno ap Bugi ap Gwynlls ap Tegid ap
Cadell deyrnllwg.—B.

Beuno m. Hywgi m. Gwyn llyu m.
Glywis m. tegit m. Cadell a Plerfren
nach Lewdwn lluydauc o ddinas Eidin en
e Gogledd e vam. D. L.M.

Beuno ap Ingi ap Gwynllw ap Prise a
Theneu verch Leuddyn Luyddog o ddinas
Edwin yn y gogledd i fam. T. W. 1.

Beuno ap Binsi¹ &c. ap Cadell deyrnllwg
..... Peren verch lawden luyddoc o ddinas
Edwin, &c. T. W. 2.

Baglan ynghoed Alun, ap Nudd hael ap
seuylt ap Cedig ap Dyfnwal hen ap
Ednyvet ap Macsen wledig, a Thebri vch
Lewdwn lueddawc o Ddiu Eiddin yn y
Gogledd i vam. B.—LLANVAGLAN. Gwel
Lleuddad ei frawd. C.

Llanvaglian, ei eglwys, bydd yn agos i
Gaerynaron.

Baglan ynghoed Alun ap Dingat ap
Nudd, &c. megys Lleuddad. D. L.M.
Gwel Lleuddad, Eleri, Tygwy, Tyvriawg,
Gwytherin.

2. Baglan a Thanwg a Thwrog meib
Ithel hael. Th. W. 1.

Boda a Gwynnyn Sant, &c. D. L.M.
meibion Helic ap Glanauc. Gwel Brothen.

Boda a Gwynnyn, a Brothen a Chelynin
a Rhychwyn ac Aelgyfarch meibion Heli
ap Glanawc. T. W. 2.

Neu Bodfan ap Heli ap Glannog o
ddyno Heli i goresgynnodd mor eu tir.
T. W. 2.

Brothen, St. mab Helic m. Glannawc o
Dyno..... a oresgynwys mor ei dir. D.
Ei frodyr oedd Boda a Gwynnyn. D.
L.M. Gwel Bodfan.

Buan ap Pasen ap Llywarch. S.

Buan ap Llywarch hen. Nage ap Yscwn
ap Llyw. hen. Ysgwyn. C. Gwel Cadell
a Catyel.

Buan m. esgun m. Llywarch hen. D.
L.M.

Buan ap Ysgwn ap Llywarch hen. T.
W. 1.

Brychan Brycheiniog² ap Anllech gor-
onawc³ Brenhin Ewerddon, a Marchell
'ch Tendric⁴ ap Tithffalt ap Teithrin ap
Tathal ap Amun⁵ ddu Brenin Groec, i
fam. C. Velly T. W. 2.

Tair Gwreig a fu i Frychan, nid amgen
no 1. Eurbrawst. 2. Rhybrawst. 3. a
Pheresgri, a'i blant ef sydd yn un o'r tair
Gwelygordd Saint Ynys Prydain, a'r ail
yw Plant Kunedda Wledic, y drydedd yw
plant Caw o Brydein. C.

¹ Pessi.

² Brycheiniog.

³ Gorunawc.—T. W. 2.

⁴ Teudric.—T. W.

⁵ Annun.—T. W.

Mewn lle arall o'r un llyvyr dywedir mai mam Kynawc vab Brychan oedd Banhadlwedd 'ch Banhadle o Fanhadla Ymhowys.

ENWAU PLANT VRYCHAN.

(O *Llyvyr Bodentlwyn*).

MEIBION VRYCHAN.

1. KYNAWC. 2. Cledwyn. 3. Dingad. 4. Arthen. 5. Kyvlevyr. 6. Rhain. 7. Dyfnan. 8. Gerwyn. 9. Kadawc. 10. Mathayarn. 11. Pascen. 12. Neffei. 13. Pabiali. 14. Llecheu. 15. Kynbryd. 16. Kynfran. 17. Hychan. 18. Dyfric. 19. Kynin. 20. Doevan. 21. Rhawin. 22. Rhun. 23. A Chledawc.¹ C.

MERCHED VRYCHAN.

1. GWLADUS. 2. Arianwen. 3. Tanglwst. 4. Mechell. 5. Nevyn. 6. Gwawr. 7. Gwrgon. 8. Eleri. 9. Lleian. 10. Nefydd. 11. Rhiengar. 12. Goleuddydd. 13. Gwenddydd neu Wawrddydd. 14. Tydieu. 15. Elined. 16. Keindrych. 17. Gwen. 18. Kenedlon. 19. Kymorth.² 20. Dwynwen. 21. Keinwen. 22. Tydvyl. 23. Envail. 24. Hawystl. ac yn 25. Tybie.—C.

Bigel, hwyrach Vigilius. — Llanvigel, Eglwys ym Môn.—LLANVIGEL.

Maen y Bigel, careg yn y mor yn ymyl Môn; arall wrth Enlli.

Bach ap Karwed, a adeiloedd yr Eglwys Vach yn swydd Ddinbych, os gwir y chwedyl.—EGLWYS VACH.

Berrys.—Llanverry. Eglwys yn Ial. Dinbych.—LLANVERRYS.

Brynach.—Llanvrynach, Eglwys ym Mrecheiniog.—LLANVRYNACH.

Brynach Wyddel a enwir yn y Triodd.

Y Brid, [Saint y Bride], h. y. St. Brides yn Saesoneg: Eglwys o'r enw yn Morganwg, Penfro, a swydd Wynwy.—SAINT Y BRID.

Y Wyddeles St. Brigid. yw hon, yn Gymraeg a elwir San Ffraid Leian.—Gwel Llan San Ffred.

Mae 2 eglwys iddi yn Maeshysed, 1 yn Brych. 2 yn Morganwg, a 2 yn Mynwy, i gyd 12 eglwys.

Bodfan,

Bodfan, Ernin, Brothen a Brenda meibion Helic ap Gwannauc³ y rhain a oresgynnodd mor eu tir. Th. W. 1.

Bodfan Sant yn Abergwynnregin yn

Arllechwedd uchaf mab Helig ap Glannog. T. W. 1.

Yn llyvyr Llanerch vel hyn, Boda Gwynnau a Brothen, meibion Helig ap Glannauc. L.M.

Brenda St.

Gwir a ddywaid saint Brenda Nid llai cyrchir y drwg na'r da.

Bliglyd a Gwynhoydyl a merini a Thyneio ynghyngreawdr, meibion i seithin frenhin a oresgynnodd mor eu tir o faes gwyddno. T. W. 2.

Camgymmeriad yw yr enw yma, mae yn debyg, am y darlenniad hwn yn llyvyr Llanerch, Tutglyt, Gwynhoedyl, merin a Thudno.....vender a Sennevyr meibion Seithinin frenhin.

C. neu K.

KADWC, neu Kadauc neu Kadawc neu Kadwc Sant ap Gwynlliw ap Glywis ap Tegid ap Kadell, S.—Cadwc Sant m. Gwynlliw m. Gliwis m. Tegid m. Cadell. D.

—LLANGADOG VAWR, swydd Gaervyrddin.

Cadwg ap Gwynlliw ap Glwys ap Tegid, ap Cadell o Langadog yn Gwent. B. Gwel Cattwg.—LLANGATWG DYFR. Wysg Ll. Gattwg meib. Afel Ll. Gattwg Clennig. i gyd yn Mynyw.

Kadawc ap Brychan yn ffrainc y Gorwedd. C. velly T. W. 2.

Kadell ap Urien. B.

Catyl m. Uryen. D. L.M.

Kadell ap Urien ap Buan ap Ysgwyn ap Llywarch hen &c. C. Gwel Buan.

Camddarllead yw hwn hevyd o lyvyr Llanerch, yn mha un nid oes dim perthynas rhwng Buan a Chatyl.

Kadvan St. yn Enlli ap Elieas ledwyr o Lydaw, a Gwen teirbron'ch Emyr Llydaw i vam. C. velly T. W. 2. Elias Letwyr.—LLANGADVAN, Cd. Caereinion.

Catvan. Sant en Enlli m. Eneas Ledewic o Lydaw a Gwenteirbron, merch Emhyr llydav e uam.—D. L.M. Eneas Ledwig. Th. W. 1.

Kadvan St. yn Enlli ap Eneas Ledewig o Lydaw a Gwen Teir e fon¹ 'ch Emyr

¹Yn ll. Llanerch Gwen Teirbron merch emhyr llydav e vam.

It is surprising how these MSS. agree in this blunder Teirefon!

This Cadvan being a nobleman and son-in-law of the king of Armorica, came over with Uthur Bendragon, or his son King Arthur, and a great number of pious and learned men in his retinue, and chose for his residence Ynys Enlli (that is the Monastery in the Isle of Bardsey), where he was an Abbot, and many of his followers had churches dedicated to them. See Ynion and Kynan. Paban, Tydecho, Trunnyaw, Hewyn, Dochtwy, Mael, Sulyen, Tanwc, Eithnas, Llywan Llyuch, Gwyno Mochyn.

¹ Cayan sydd eisia yma.

² Gynorth sydd yma yn lle Clydai.

³ Glannauc.

Llydaw i vam. B. S. I Gaduan y perth yn Eglwys Tŷwain Meirionydd.

Kaffo St. mab Caw o Frydain, H. Rowland. Ei eglwys yw Llangaffo yn Mon.—LLANGAFFO MON.

Mae Fynnon Gaffo yn y plwyf hwnw, lle yr aberthid eiddogol ieuaine, fr sant i rwystro i blant grio.—Yr oedd y rhai hyn yn dda eu blas fr eglwyswr. L.M.

Cadwarch St. yn Abererch yn Llyn ap Caradawc Freichfras, &c. B.

Kadarch St. yn Abererch yn Llyn S. ap Cowrda ap Car. I. Freichfras, &c. S.

Kadwarch St. yn Abererch yn Llyn ap Cowrda ap Cariadawc Freichfras. C. Gwel Tangwyn a Maethlu ei frodyr. C.

Catwarch Sant yn abererch yn llyn a Thangwn yn llangoed ac amaethlu yngherneddawr ymmon meibion Caradauc freichfras ap Llyrmerini. D. L.M. o degau eurfron eu mam. T. W. 2.

Kayan neu Caian.—TREGAYAN.

Tregayan eglwys yn Mon, a hwyrach Llangian yn llyn. h. y. Llangaian.

Cayan, ap Brychan yn Llangayan. T. W. 2.

Karanawc ap Corun, megys Tyrnoc. C. Gwel Padran.—LLANGRANOG yn Ngheredigion.

Kathan ap Cowrda. B.—LLANGATHAN, swydd Gaervyrddin.

Cathan ap Cowrda ap Caradog freichfras ap Glywys ap Tegid ap Cadell a Fferyfferen ferch Lewddyn Luyddog i fam. T. W.

Kattw.

Kattwg. Llangattwg. Gwel Kadauc a Cadwc.—LLANGATTWG, Mynyw. LLANGATTWG. Brych. LLANGATTWG Glyn Nedd Morg.

Kedwyn, ap Gwgon Megwron ap Predur ap Oliver, a Madrun'ch Gwertheyr Vrenhin e vam.—LLANGEDWYN, S. Ddinbych.

Cangymmeriad yw hyn oll. Gwel Keidiaw, Madrun ac Anhun.

Kedwyn ap Gwgon me Gwron ap Predur ap Oliver Gosgorddfawr a Madren vch Gwrtheyrn i Vam. C.

Velly yn T. W. 2. eithyr Madryn. Bai etto yw hwn. Gwel Madrun.

Nid oes perthynas rhwng Kedwyn, Keidiaw, Madrun ac Anhun.

Caw Arglwydd Cwm Cawlwyd. C.

Keinydr St. Gwel Rhiengar. C.

Keindrych vch. Brychan, ynghaer Godolawr. C.

Keindrych neu Ceindreg'ch Brychan ynghaer Godolaur. T. W. 2.

Keinwen vch Brychan ym Mon. C. velly T. W. 2.—LLANGEINWEN, Mon.

Kenedlon vch Brychan y sydd yn y Mynydd. C. yn Mynydd Cymorth. T. W. 2.

Kledawc ap Brychan y sydd y'nghaer Gledawc yn Lloegr. C. velly T. W. 2.—CLITAUDUS. Lib. Landav. donat.

Mewn llyvyr arall, Y'ngaer Llydaur yn Lloegr. Qu. ai y Dre hir¹ yn Euias.

Kledwyn ap Brychan a oresgynawdd Ddeheubarth. C. a T. W. 2.

Klydai'ch Brychan yn Emlyn. C. velly T. W. 2.—EGLWYS CLYDAI, yn S. Benfro.

Kollen,² ap Gwynawc ap Clydawc ap Cowrda ap Caradawc freichfras, &c. ac Ethni Wyddeles ei fam. C. velly Tho. W. 2. Ethni wyddeles T. W. 2. & Gwyniawg.—LLANGOLLEN, swydd Ddinb.

Keidiaw, Ane ac Aeddan Voeddog ap Caw Cowlog, a oeddynt a'u heglwys yn y Coedane a Rhodwydd Geidio. H. Rd. —EGL RHODWYDD GEIDIO yn Mon. LLANGEIDIO yn Arvon.]

Keydau m. Enyr Gwent. D. L.M.

Kristiolus yn Lledwigan ym Mon, a Rysted yngheredigion Meib. Howel Vychan ap Howel ap Emyr Llydaw. C. velly T. W. 2. Rhystut.—LLANGRISTIOLUS yn Mon.

Onid yn llyvyr H. Rowland.

Kristiolus ap Owen ap Yner o Frydain fach.

Cristiolus fab Hywel ap Ymyr Llydaw. Th. W. 1.

Kwyfen. Kwyns, Ll. Watkin Owain.—LLANGWYFAN ym Mon. Llangwyfen. Dyffir. Clwyd.

Kwyfen ap Brwyneu hen ap Corthi o Gwyn dyfnoc ap Medrod ap Cowrda ap Caradoc Freichfras, &c. C.

Kwyfen ap Brwyneu hen. Th. W. 1.

Cwyfen ap Brwyneu hen ap Corthi o Llyn. T. W. 2.

Kwyryeu m. Hwrrwneu hen a Chamell gureic o Uot angharet eg Coleiaun e vam. D.

Kybi. ap Seleft ap Gereint ap Cwstenin ap Gornu. S.—CAERGYBI, Mon. LLANGYBI, ARVON. LLANGYBI, Caredigion, LLANGYBI, S. Vynwy.

¹ Perhaps Langtown, in Herefordshire, near the river Munnov, or Mynyw.

² The transcriber of which says, or Mr. Ed. Llwyd,

"In Msto quodam recentiore in quo Buchedd Collen. Sic legimus,

Collen St. ap Gwynawg ap Cadellawg ap Cowrdaf ap Cariadawg Freichfras, &c."

The words of the Davies MS. are these:—"Collen m. Petrun m. Coleidawc m. Gwynn.—D. L.M. And the sentence following is another Saint, Melangell merch Riewlf, m. Tudawal tudelyt ac Ethni wyddes e mam. Gwel Melangell.

Cybi ap Selyf ap Geraint ap Erbin ap Cwstennin Corneu. B.

Kebi m. Selyf m. Gereint m. Erbin m. Cwstennin Gornen. D. I.M.

Kybi ap Selyf ap Geraint ap Erbin ap Custenin Korneu a Gwen 'ch Gyngyr o Gaer gawch yn Myniw i Fam. C.

Eraill mai Tonwen 'ch Gynyr y gelwid hi. C. velly T. W. 2.

Nai Gyngar ac Iestyn ydoedd, ac Esgob Môn, medd rhai. H. Rowland.

Cybi fab Selyf fab Geraint fab Erbin fab Custennin goronog a Gwen ferch Ynry o Gaergawch i fam. T. W. 1.

Mewn man arall,—ap Custennin Gornen. T. W. 1.

Cybi, &c.—Custennin Gornen a Gwen verch Gyngar o Gaergawch yn Mynyw ei fam. T. W. 2.

Kadwaladr Vendigeid ap Cadwallon ap Cadvan ap Iago ap Beli ap Rhun. C.—LLANGADWALADR, MOR. — LLANGADWALADR, Swydd y Waun.

Ond yn veius vel hyn mewn llyfrau ereill,

Kadwaladr Vendigeit ap Kyswall.

Kadwaladr¹ Vendigt. ap Cadvan ap Iago ap Beli ap Rhun ap Maelgwn. &c.—B.

Y naill yn canlyn bai y llall.

Mal hyn yn llyvyr Llanerch.

Cadwalader Vendigeit m. Catwallawn m. Catvan m. Yago m. Beli m. Run m. Maelgun m. Catwallawn llauhir m. Einn-yawn yrth m. Cunedda Wledic. D. I.M.

Kynan, a ddoeth gyda Chadvan i'r Ynys hon. B.

Kenon a ddaeth o Lydaw ygyta Chatvan er enys hon. D. Gwel Kynon.

Kynawc, ap Brychan Merthyr. ac ym Merthyr Kynawc ym Mrecheiniog y mae'n Gorwedd a Banhadlwedd 'ch Banhadle o Fanhadla ym Mhowys i vam. C. a T. W. LLANGYNOG ym Mechain Mochnant. LLANGYNOG yn Derllysg, S. Gaervyrddin.

Tebyg mai cariadwraig oedd hon : Gwel Brychan a'i dair gwraig.

¹ Llangadwaladr, in Anglesey, is a church dedicated to this royal saint. He was the last king of the Ancient Britains, and was be-monkt and sainted by the Pope of Rome, Sergius. A.D. 665. R. V. but 685. Ga.fr. and Caradoc.

His grandfather, Cadvar, had been buried at this church, whose ancient name was Eglwysael, but afterwards was dedicated to St. Cadwaladr.

The inscription on Cadvan's tomb is on a stone, put as a lintel over the south door of that church; part of it hid in the wall by the incurious mason.

CATAMANUS REX SAPIENTISIMUS
OPINATISIMUS OMNIUM REGUM.

This I copied from Rowland's Mona, but I would have the stone again more narrowly examined.—L.M.

Kyndeyrn Garthwys ap Ywein ap Urien a dengw 'ch Lewdwn Luydauc, &c. i vam. B. K. &c.—LLANGYNDEYRN, swydd Gaervyrddin.

Kyndeyrn Garthwys ap Y. ap U Reged ap Cynfarch ap Meirchiawn gul ap Grwst ledlwm ap Cenau ap Coel, a Dwynwen 'ch Ladden lueddog o ddinas Edwin (Eidyn) yn y Gogledd i vam. C.

Yr oedd Kyndeyrn arall.

Kyndeirn ap Arthawc ap Keredic ap Cunedda. C.

St. Kentigern yn Llanelwy. MS.

Yn llyvyr Llanerch vel hyn—

Kyndeyrn garthwys m. Ewein m. Uryen a Diuw verch Lewdwn llydauc e vam. D.

Yn llyvyr Th. W. vel hyn a Deuei verch Lewddun Luyddawg i fam o ddinas Eiddin yn y Gogledd. Th. W. 1.

Kyngar. ap Arthawc ap Keredic, &c. C.

Cyngar ap Arthawg ap Ceredig ap Cunedda Wledig. T. W. 2.

Yr oedd Kyngar arall.

Kyngar ap Geraint. Gwel Iestyn. C.

Kyngar, Iestyn a Caw Cowlllog (tad Keidio Ane ac Aiddan Voeddawg) oeddynt blant Geraint. Gwel Geraint ac Iestyn. H. Rowland.

Cyngar yn Llangefni. H. R.

Llangyngar yn swydd Ffaint.

Cyngar ac Iestyn a Cataw a Selyf, meibion Gereint ab Erbin ap Custennin Corneu ap Cynfor ap tutwal ap Eurmwr (neu morfawr) ap Caden ap Cynan ap Eudaf ap Caradoc ap Bran ap Llyr llediaith. T. W. 2.

Kynhaval St. ap Elgud ap Cadfarch o Lun ap Carad. freichfras Tub tabrawst neu Tuthlwyniaid i vam. C.—LLANGYNHAVAL, Dyffryn Clwyd.

Cannavel Sant ap Elgud ap Cadfarch ap Caradoc freichfras. Tubrawst a hanoedd o'r.....T. W. 1.

Cynhafal sant ap Elgud ap Cadvarch o Leyn ap Caradoc freichfras. Tubrawst ferch Tuthlwyniaid ei fam. T. W. 2.

Kynhaearn St. yn Efionydd ap Cynwel ap Cyndrwyn olys Tudwynnan yn Kered. S.—LLANGYNHAEARN. Arvon.

Kynhaearn yn Eiddionydd a Hugarval ap Cyndryoyn o lystin Wennan Ynghaer Einiawn. B.

Yn llyvyr Llanerch vel hyn—

Cynhaearn en eidyonyd m. kervael m. kendrwyn o lystin wyddan en Kereinyun. D. L.M. Gwel ei frodyr Elhaearn a Llwchaearn.

Cynhaearn yn Ynys yn Efionydd mab i

Garanvael ap Cyndrwyn o Lystenwynnen yngheredigiawn. T. W. 1. yn veius o D. Ei frawd alhaearn ynghedigiva ynhowys. T. W. 1.

Kynbryd ap Brychan y sydd St. yn Llanddulas. C. velly T. W. 2.

Kymryd neu Kyvryd. Ed. Llwyd.

Kynvyw a Kyniw, Kynvyw St. ap Gwynlliw ap Gliwys ap Tegid ap Cadell. S.—LLANGYNIW, Powys, Cwmd. Caereinion.

Kynvyw sant m. Gwynllwy m. Gliwis m. tegid. m. Cadell. D. L.M.

Kynon, a ddaeth i'r ynys gyda Chadvan. C. Gwel Kenon. Gwel Cadvan.

Kynvarch. Sanctus Kynvarch yn ffenestr Eglwys Llanvair Dyffryn Clwyd.

Kynvarch a ddyveisiaiwd yr Ysgriften ar y garreg wrth Langollen.

Connarch pinxit hoc Chirographum Rege suo Poscente Concen, &c.

Kymorth'ch Brychan yn Emlyn ai chwaer Clydai gyda hi. C.

Clydai yn Emlyn. T. W. 2.¹

Kynvarwy ap Awy ap Llehenog Arglwydd Kemyw.—LLECHYNNVARWY.

Ei Eglwys yn Llechgyнварwy Mon. H. R.

Kynin ap Brychan sydd sant yngwlad ddyfed, yn y lle a elwir Llangynin a'i Weision, neu a'i Veibion. C. velly T. W. 2. neu Kynyn.—LLANGYNIN, S. Gaervyrddin. Yn anghywir Llangynan.

Kynvran ab Brychan y sydd Sant yn Llysuaen yn Ros. C. velly T. W. 2.

Rhad duw a Chynfran lwyd ar y da, Meddynt wrth offrm dros wartheg yn ffynon Gynfran yn Llysuaen, medd Ed. Llwyd yn ei Itinerary.

Kynyddyn ap Bleiddid ap Meiriawn ap Tibiawn ap Cunedda Wledic. B.

Ai onid yr un a Canotinn, yn yr argraf ar gareg yn mynwent Llanwnnws yn S. Garedigion? L. M.

Kyffefyr ap Brychan Merthyr, ac a sydd yn Gorwedd yn Sant Yngheredigion yn Neheubarth. C. velly Th. W. 2.

Kwyllog Stes. chwaer i Gildas ap Caw, medd H. R. a gwraig Medrawd.—LLANGWYLLLOG. Mon.

Kedol.—LLANGEDOL ARVON.

Llangedol yn mhlwyv Pentir wrth Bangor Vawr.

Klynin ap Heli ap Glannog. T. W. 2. Gwel Boda.—LLANGLYNIN.

Llanglynin yn Arvon; arall yn Meirion.

Kelert.—BEDD KELERT. LLANGELER.

Bedd Kelert, yn Arvon; hevyd Llangeler yn S. Gaervyrddin.

Kedryn.—LLANGEDYRN.

Llangedyrn yn Lleyn.

Kurig¹ St. Eglwys yn Arwystli a elwir Llangurig.—Un a ddwg—Gurig lwyd dan gwrr ei glog.—LLANGURIG. Arwystli. Eglwys Ilid a Churig. Morganwg. Egl. Porth Gurig. Morg. Capel Curig a'i fam Iulita, yn Arvon.

Kynllo St. yn Rhaiadrgwy fab Mar fab Cenau fab Coel. T. W. 1.—LLANGYNLLO. Ceredig. LLANGYNLLO. Maesyved.

Kwnllo.—LLANGWNLLO. Cered. wrth Kilkenin.

Kynvelyn St.—LLANGYNVELYN. Ceredigion. Geneu'r Glyn.

Kenvelyn m. Bleidud m. Meiriawn m. Tibyawn m. Cunedda Wledig. D. L.M.

Karawn neu Caron yn Neheubarth. T. W. 1.—TREGARON. Ceredig.

Kolmon neu Kolman St.—LLANGOLMON. S. Benvro.

Katrin neu St. y Catrin.—EGLWYS SAINT Y CATRIN. Tir Dewi. LLANIESTIN yn Mon.

Sain Cler neu St. Clares.²—ST. CLARE. S. Gaervyrddin.

Caio.—CYNWYL GAIO.

Kynheidion neu Kynhaidion. Gwe Tegiw.—LLANGYNHEIDION. Cydweli.

Cynneiddian³ ap Ynyr gwent a Thegiwg ei chwaer, eu mam oedd Fadrun verch Gorthefyr frenhin. T. W. 2. Gwel Ceidiau.

Kwnnwr.—LLANGWNNWR. S. Gaervyrddin.

Kenych neu Kynych.—L. G. Gothi.—LLANGENYCH. S. Gaervyrddin.

Kammarch St.—LLANGAMARCH. Brychein.

Kanten.—LLANGENTEN. Brychein.

Kynydyr St.—EGLWYS MAIR A CHYNYDYR. Brych.

Kenau St.—LLANGENAU Brych.

Krallo St.—LLANGRALLO. Morg.

Kynwyd St.—LLANGYNWYD FAWR. Morg.

Karvan.—LLANGARVAN. Morg.

Kiwig St.—LLANGIWG. Morg. LLANGIWG. Mynwy.

Kyfelach St.—LLANGYFELACH. Tir Gwyr Morg.

Kynydd St.—LLANGYNYDD. Tir Gwyr.

Koven.—LLANGOVEN. Mynwy.

¹ But with him there is no daughter of Brychan called Cymmorth. One of them called Cenetlon lies in Mynydd Cymorth.—L. M.

² See his Legend in Giraldus Cambrensis.—Itin. Cambr.

³ This is a Norman Saint.

⁴ Over Cyneiddian is interlined Ceidiau.

Kyvyw St. neu Kiviw. — LLANGYVIW neu LLANGYVIW. Mynwy.

Kiwa St.—LLANGIWA. Mynwy.

Keydyav m. enyr guent. D. LM.

Gwel Keidiaw ap Caw.—CAPPEL CEIDIO.

Ceidiaw ap Ymyr gwent. T. W. 1.

Cowrda yn Llangoed ym Mon. Th. W. 1.

Cammab Sant (brawd Cadog) ap Gwynllyw. T. W. 1.

Cwyfyn fab Arthallun o Lyn achlach. T. W. 1.

Cataw ap Geraint ap Erbin. Gwel Cyngar. T. W. 2.

Cedol Sant ymhlwy Pentir, wrth Fangor fawr yngwynedd. T. W. 1. Gwel Kedol.

D.

DEINIOEL ap Dynot ap Pabo Post Prydain.—LLANDDEINIOEL.

Deiniol ap dynot Va ap Pabo P. Prydain a dwywai'ch Leenawg i vam. B.—DEINIOEL mabsant Bangor vawr. LLANDDEINIOEL. S. Garedigion.

Deiniol ap dunawd ap P. P. P. ap Arthwys ap Arar ap Cenau ap Coel, &c. a dwynwe'ch Gwellawc Llienawc i vam. C.

Deinyoel m. Dunaut Uwrr m. Pabo post prydein o Dwywei uerch Lennauc e vam. D. LM.

Deinioel ap dunawd Wr ap Pabo post Prydain a dwywei ferch Lennawc i fam. Th. W. 1.

Mewn lle arall, dwywy ferch Banallie i fam. Th. W. 1.

A Dwywe ferch Gwallawg ap lleenauc ei fam. T. W. 2.

Deinioel neu Deiniel fab. mab y Deinioel uchod.—LLANDDEINIOL FAB. yn Mon.

Dewi¹ ap Sant² ap Cedie ap Caredic ap Cunedda wledic a Nort (neu Nonn)'ch Gynyr o (neu Ynyr o) Gaergawch i vam. B.

Dewi m. Sant. m. Keredic m. Cuneda wledic a Nonn uerch Kenir o Gaer Gauch e Meny e vam. D. LM.

Dewi ap Sant ap Ceredic ap Cunedda wledic ap Edyrn ap Padran beisrudd. C.

Mam Dewi oedd Non'ch Gynyr o Gaergawch y Myniw. C.

Mam Cynyr o Gaergawch oedd Anna verch Uthur Bendragon. Sim. Vychan apud Tho. W. 2.

Y saith Gefnder sant
Dewi a Chybi achubant beunydd
Dwyn Beuno yn Warant
Dingad Cynfarch a barchant
A Deinioel a Seirioel sant.

Dyna'r saith eurffaith arfer gan Feudwy
Gwynfydu bob amser
A fu'n y Maen graen grynder
A'r saith a¹ rifodd y ser.

Dier, (Chwaer Tyfrydog) merch Arwystl Gloff. B. Gwel Diheyuyr.

Dier ymodffarri ynhegeingl. C.

Dier ymhot varu ynhegeingl. C. m. Arwystl Gloff, &c. Gwel Tyfrydog.

Digan.

Digain yn Llangerniw ap Custenin Gorveu. C.

Digain yn Llangernyw ap Custennin Gorneu. T. W. 2. Gwel Ysgin.

Dingad ap Brychan, yn sant yn Ngwent is Coed y mae'n Gorwedd. C. a T. W. 2.

Dingatt ap Nudd hael oedd Tad Lleuddat. Gwel Lleuddat.

Dochdwy, Dochary a ddoeth gyda Chadvan i'r Ynys hon. C.

Dochdwy a ddaeth i'r Ynys hon gyda Chadvan. C. velly Th. W. 1.

Dothdwy, a mael a sulyen, &c. a doethant o Lydau ygyt a Chatvan e'r enys hon. D. LM.

Dogfael (Dochvael) ap Ithael ap Ceredic ap Cunedda Wledic. B. a C.—St. DOGMAEL S. Benvro.

Dochvael ap Ithael hael.

Docvael. C.

Dogfael ap Ithael hael ap Cedie ap Ceredic ap Cunedda wledic cefnder Dewi.—T. W. 1.

Docuael m. Ithael hael m. Keredic m. Kuneda wledic. D. LM.

Dogfel yn Nhalebolion. T. W. 1.—LLANDDOCWEL Mon.

Dogvan.

Docvan a Rawin a Run meib Brychan ni wn i ple i maent yn gorphowys. C. velly T. W. 2.

Dona ynghathgoed ym Mon ap Selyf ap Cynan Garwyn ap Brochwel Ysgithrog, &c. C. velly T. W. 2. ac, Ynghraffgoed uwch ynghathgoed ym Mon.—LLANDDONA.

Dona ap Brochwel Ysgythrog. S.

Don m. Non ap Selyf ap Cynan garwyn ap Brochwel Ycithrog.—B.

Dwynwen² 'ch Vrychan a Cheinwen ei chwaer, sydd Santesau yn Llanddwyn ym Mon. C. velly T. W. 2.—LLANDDWYN, ym Mon.

¹ Welles.

² This Saint, among the Welsh, was, like Venus among the Romans, the protectress of all love affairs. David ap Gwilym's Petition to her is a master-piece.

¹ Dewi ddyfwr—i. e. David the waterman; because he lived on water before he accepted of a bishopric.

² Xanthus.

Dwyvael ap Pryderi neu Pryder ap Dolor deini o Ddeifr a Brynach yn y gogledd. C. velly Th. W. 2. yn veius yn lle, Dwyvael m. Pryderi m. dolor deiniyr o deiniyr a brennych en e gogledd. D. L. M.

Dwyfel yn Llanvair yn Llein. T. W. 1. Dyman ap Brychan ym Mon; y Llanddyfinen y mae yg Gorwedd. B.

Dyffian ap Brychan yn llanddyffian. T. W. 2.

Dyfnog, Dynawc sant ap Medrawd ap Sawdaf ap Caradawc freichfras. B.

Camddarllead o—

Dyffnau Sant m. Medraut m. Courdaf m. Caradawc ureichuras. D. L. M.

Camddarllead o—

Dyfnog ap Madredd ap Cowrda ap Caradawc freichfras. Th. W. 1.

Dyfrig ap Brychan sydd sant yngheredion. C. velly T. W. 2.

Dubricius archesgob Llandaf. Gwel Lib. Landav.

Dwywe.—LLANDDWYWE yn Arddudwy.

Ar y sul Cyntaf ar ol dygwyl Ddywa y cedwir gwymlabsant Dimmeirchion. Ed. Llwyd.

Diheuyr e mot y Uarru en tegeingl m. Hawstel gloff o Lywanned uerch Amelavd wledyg ei fam. D. L. M. Gwel Dier.

Dolor ap deifr o ddeifr a bryneich yn y Gogledd. T. W. 1.

Dannwc a Samarws y Saint ym Mhenial ym Meirionydd. Th. W. 1. Gwel Tanwc.

Doget. T. W. 1.—LLANDDOGED.

Doged ap Cedig ap Cunedda wledig frenhin. T. W. 1.

Dolgar merch Gildas ap Caw arglwydd Cwm Cawlwyd. T. W. 2. Gwel Gwynnawg.

Derfel gadarn Sant a Dwywei, meibion Hywel ap Emyr llydaw. T. W. 2. Gwel Herbert's Life of H. 8.—LLANDDERFEL.

E.

EDWEN, Santes o Lin Saeson, naill ai Merch ai nith i Edwin frenhin Northumberlant yr hwn addygpywyd i fynu yn llys Gadvan ynghaersegaint; ym Mon mae ei heglwys. R.—LLANEDWEN. Mon.

Edyrn, neu Edeyrn ap Beli ap Rhun ap Maelgwn ap Cadwallawn law hir ap Einiawn Yrth ap Cunedda wledic. B.—EGLWYS EDERN. Llein.

Edyrn ap Lludd ap Beli, &c. ap Cyswallon. C.

Edern m. Nudd m. Beli m. Run. m. Maelgun Gwyned m. Catwallawn llavhir m. einnyaun yrth m. Cunedda wledic. D. L. M.—BODEDERN. Mon.

Edern ap Beli ap Run, &c. mal yn D. Th. W. 1.

Egryn ap Gwrydr drwm ap Gwedrawc ap Geraint ap Garanawc ap Glewddigar ap Cynwae Rychwain o fod Rychwain yn Ros. C. velly Tho. W. 2. eithyr Cynwag Rychwain.—LLANEGRYN.

Egryn ap Gwyddrwm ap Gwedrawg ap Geraint ap Caranog ap Glewddigar ap Cynwal ap Rychwin o vod Rychwin yn Rhos. T. W. 1.

Einion Frenin ap Einion Yrth ap Cunedda wledic. S.—LLANNGEN neu LLAN-EIGNION. yn Llein.

Einion frenin yn Llŷn ap Ywain danwyn ap Einiawn Yrth ap Cunedda wledic. B.

Einnyawn frenhin en Llein m. Ewein danwyn m. Einnyawn Yrth m. Cunedda wledic. D. L. M.

Einion frenin yn Llun, a Seiriol ym Mhenmon a Meirion yn y Cantref, Meibion Ywain Dauwyn ap Einion Yrth, &c. C.

Elldyd.—LLANELLYD yn Meirion.

Am dano nis crybwyllir amgen nag Elldyd farchog ydoedd.—Ed. Llwyd's Itinerary.

Eurgain, 'ch Maelgwn Gwynedd. S. B. C.—LLANEURGAIN.

Eurgein uerch Vaelgwn Gwynedd m. Catwallawn llavhir m. Einyaun yrth m. Cunedda wledic. D. L. M.

Eithrias a ddaeth gyda Chadvan i'r Ynys hon. B. D.

Eithras a ddaeth, &c. C.

Eithras a doeth o Lydav ygyt a Chatvan er Enys hon. D. L. M.

Elaeth frenin ap Meuruc ap Idno, ac Omen Grog¹ verch Wallawc ap Lleenawc ei Fam. B.—CAPEL ELAETH. Mon.

Elaeth frenin ap Meuruc ap Idno ac Elen wallawc luyddawc ei fam. C. Elen vch Gwallawc ap Llienawc.

Elaeth vrenhin m. Mauryc m. Idno ac Onnen uerch wallawc m. lleennawc e vam. D. L. M.

Elaeth, &c. ap Meirchiawn ap Grwst ap Cenau ap Cael Godhebog o Elen wallawc luyddawc ei fam. T. W. 2.

Bai o'r un achos a'r un yn C.

Elen 'ch Goel godeboc, a honno a gavas y groes vendigaid wedi ei chuddio o'r Iddewon² yn y ddaiair. C. velly T. W. 2.

Enghenel wyr Frychwel yscithroc ym Mon. y mae ei Lann.—LLANENGHENEL.

Elhaearn ynghedigfa ym Mhowys ap Hugarvael ap Kyndrwyn o Lystiuwennan ynghaereiniawn. B.—LLANAELHAYARN.

¹ Darllen Onien Greg.

² Iuddeon.—T. W.

Aelhayarn yn Cegidva yn Powys ap Kyrrael ap Kyndrwyn o Lys Tydwynnan yngheredigion. S.

Elhaearn eg kegitva em Powys m. Keruel m. Kendrwyn o Lystinwynnan en Kereinyaun. D. L.M.

Morfael ap Cyndrwyn o Lyswynnan.
T. W. 2.

Elian Keimiad ap Kallgu redegoc ap Carcludwys ap Cyngan ap Yspwys a Chenaf'ch Dewdwr mawr i fam, Chwaer i Rys ap Tewdwr mawr. C.

Pai garw.

Elien keimied ap alltu redegawc ap Carcludwys ap Cyngu ap Yspwys ap Cadrawd Calchvynydd a Thegvan verch Tewdwr mawr ei fam. B.

Dyma y darllead iawn—

Elyen keimyat m. Alltu redegawc m. Carcludwys m. Kyngu m. Yspwys m. Cadravt calchuenyd ..... nav uerch tewdwr mawr e vam. D. L.M.

Elien ap Alltu redegawc ap Carcludwys ap yspwys ap Cadrawd Calchvynydd o Gyna verch tewdwr mawr ap Emyr llydaw ei Fam. Th. W. 1.

Elen Ceimiad ap Callgu redegawg ap Carcludwys ap Cyngen, &c. a chena ferch Tewdwr mawr ap Madawc ap Emhyr llydaw ei fam. Th. W. 2. Uwch Cena yr oedd Gyna wedi ei yserivenu. L.M.

Gwel ystori Elen Ceimiad gan Gwilym Gwyn.

Elined verch Vrychan ynghorsebawl neu Cruc gorseddawl. T. W. 2.

Eleri vch Vrychan gwraig Keredig ap Cunedda wledig a mam Sant ap Keredic Tad Dewi archesgob Mynyw. C. velly T. W. 2.

Eliri neu Eleri ymhenant, &c. hyd Maxen wledig.

Gwel Baglan a Tlevoc'ch Lewdwn Rediawc o ddinas Eiddyn yn y gogledd i vam. B.

Eleri ymhenant Gwytherin yn Rhyfon-iawg, a Theon ei fam. Buchedd Gwenfrewi. Th. W. 1.

Eleri em Pennant. D. L.M. Gwel Lledat.—AVON ELERI, yn Caredigion.

Erbin ap Custennin brawd oedd i Ddigan. C.

Eugrad ap Caw y Frydain. Gwel Peirio ei frawd.

Elnog.

Elnoc Sant o Gaergybi.

Yn debyg mai Eluot yw hwn. h. y.

Elvodugus neu Elbotus.

Elwad' fub Gowlwyd, a fu Esgob

'This is certainly Nennius's Elbotus.

ynghaergybi pan vu oedran Crist. 773. Th. W. 1.

Eluoc Sant o Gaergybi. T. W. 2. camddarllead an Eluot.

Envail.

Envail'ch Vrychan sydd santes ym Merthyr Envail. C. velly T. W. 2.

Erwyn.

Enddwyn.—LLANENDDWYN. yn Ardudwy.

Euddog.—LLANEUDDOG, wrth DULAS, yn Mon.

F.

FABIATL. Camddarllead o Fabiali, mae yn debyg.

Fred Leian. Gwel Sanffraid leian. C. Ffinan oedd ddiscybl i Aidan. R. Mon. Ant. p. 153. Gwel Flaherty's Ogygia.

Fflewyn St. mab Ithael hael. Gwel Gredivael.

Fabiali ap Brychan. Gwel Neffeï a Pascen. C.

G.

Gallgo ap Caw o Frudain. Gwel Peirio Rowland.—LLANALLGO, Mon.

Gurhei m. Caw o ben ystrywyeyt en Arwystli. D. L.M.

Garmon ap Redgitus o Ffrainc i'r henyw ac yn amser Gwrtheyrn Gwrthenau i doeth i'r ynys hon. T. W. 2.—LLANARMON. CAPEL GARMON. ST. ARMON. ST. HARMON.

Garmon ap Ridicus ac en oes Gortheyrn gortheneu y doeth er enys. D.

Ond yn yr hen lyvyr—

Garmav m. Ridicus, &c. L.M.

Goleuddydd'ch Frychan sydd santes yn Llanhesgin yngwent. C. velly Th. W. 2.

Grwst neu Gorwst ap Gwaith Hengar ap Urien ac Eironwy'ch Clydno Eiddyn i vam. B.—LLANRWST.

Gorwst m. Gweith hengaer m. Elphin m. Urien, &c.

O lyvyr Llanerch, mae yn debyg.

Gorwst m. gueith hengaer m. elfin. m. uryen ac euronwy uerch glytno eidin e vam. D.

Grwst ap Gwaith Hengar ap Elfin ap Urien ac felly i Goel godeboc, a Chreirwy'ch Cludno Eiddun ap Cynwyd Cynwydion ap Cynfelyn i vam. C. velly Tho. Wm. 1 a 2.

Gerwyn ap Brychan sydd sant ynghernyw. C. velly T. W. 2.

Gwenteirbron'vch Emyr llydaw oedd vam St. Cadvan. C.

Gwenddydd'vch Brychan sydd santes yn y lle a elwir y Towyn y meirionydd. C. velly T. W. 2. Eraill ai geilw hi

Iestin ap Geraint ap Cwstennin ap Gorreu. S.—LLANIESTIN.

Iestin ap Geraint ap Erbin ap Custennin gorneu ap Cynfar ap Tudwal Kurnwr neu Morvawr. C. velly T. W. 2.

Yestin m. Gereint m. Erbin m. Custennin gorneu. D. L.M.

Iestin ap Caden ap Cynan ap Eudaf ap Caradoc ap Bran ap Llyr Llediaith. C.

Iestin ap Geraint ap Erbin.¹

L.

LLECHID yn Arllechwedd 'ch Itkel hael o Lydaw. B.—LLANLLECHID.—Chwaer i Degai a Thrillo. C. velly Tho. W. 1. a 2. Ac i Rychwyn. T. W. 1.

Lleian 'ch Vrychan Gwraig Gawran mam Ayddan vradow. C. velly T. W. 2.

Gafran ap Aeddan ap Gafran ap Dyfnwal hen a briododd Lleian vch Brychan, medd R. Vychan.

Lleiddad neu Lleudat Sant en Enlli m. dingatt m. nud hael m. senyllt m. Kedic m. Dyfymwal hen m. Ednevet m. Maxen wledig a Thynoy ver... Lewdwn lluydauc o dinas eidin en e gogle e vam. D. L.M.

Ei frodyr oeddynt Baglan Gwytherin Tygwy a Thivriawe, ai chwaer Eleri. D. L.M.

Lleiddat yn Enlli ap Dingat, &c. mal o'r blaen. B.

Lleuddad a ddaeth gyda Chadvan. C. Gwel Sulien.

Lleuddad² yn Enlli a Maelgan neu Baglan yn Nghoed alun, Eleri ym Mhenant, Gwytherin yn Rhyfonioc a Theccwy yn Ardudwy a Thyfrydoc yngheredigion iscoed, meibion i ddingad ap Neddhael ap Seysyll ap Kedic, &c. a Thonwy 'ch Lawdden lueddawc o ddinas Edwin i mam. C. velly Tho. W. 2. a Thonwy ferch Lawdden.

Llonio neu Lloniaw lawhir ap Alan Vyrgan ap Emyr Llydaw. B.

Llonyav llavnwr m. alan Vyrgan m. emhyr Llydav. D. L.M.

Llonio ap Alan Ffrigan ap Ynyr llydaw. C.

Llwchaearn yn Kedewein ap Cynfael ap Cyndrwyn. S.—LLANLLWCHAEARN.

¹ He was buried at Llaniestin, near Beaumaris, in Anglesey, whose tombstone I have seen there, with an inscription upon it: which is falsely copied by Mr. Rowland in his *Mona Antiqua*, p. 156.

² Leuddad's legend is in L. Gl. Cothi's works, p. 276, where he calls Dingad Brenin Bryn Buga ap Nudd hael. He also calls him Llowddog.

Llowddog fy llw a oddef.
Lleuddad ap Dingad yw ef.—L. G. Co.

H. Dafydd ap Ieuan ap Rhys in Cywydd Enlli calls him Lleudat.

Cennad at Lewdad Lwydwyn.—H. D. I. Rh.

Llwchaearn ynghyd dewein ap Kygarvael Cyndrwyn o Lystin wennau. B.

Llwch haern en Kedewyng m. Kervael m. Cyndrwyn. o Lystinwynnan yn Keryaun. D. L.M.

Lluab a ddoeth gyda Chadvan i'r ynys hon. B.

Llyuab addoeth o Lydau ygyt a chatvan er Enys hon. D. L.M.

Llywelyn Sant ap Bleiddyt ap Tegonwy ap Teon ap Gwinau dau freuddwyd. S.

Llywelyn o'r Trallwng ap Tegonwy ap Teon ap Gwinau dau freuddwyd. B.

Llywelyn m. Bleidud m. Tegonwy m. Teon m. guineu deu Ureudvyt. D. L.M. Gwel Gurnerth.

Llywyn neu Llywen a ddaeth gyda Chadfan i'r ynys hon. B.

Llywen a doeth o Lydau ygyt a Chatvan er enys hon. D. L.M.

Llecheu ap Brychan yn Llangan¹ ym Mon neu Tregayan ym Mon. C.

M.

MARCHELL 'ch Arwystl gloff a Thywanwedd 'ch amlawd wledic ei mam.—CAPEL MARCHELL yn Llanrwst. T. W. 1.—YSTRAD MARCHELL.

Marchell 'ch arwystl gloff o dwywannedd vch amlawd, &c. C.

Gwel Tyfrydog ei brawd.

Marchell verch Hawystel gloff o Lywannedd 'ch amalawd wledyc e mam. D. L.M.

Mathaern ap Brychan yngheredigion y gorwedd. C. velly T. W. 2.

Mechell 'vch Vrychan gwraig Gynyr varfdrwch. C. velly T. W. 2.

Mechyll neu Mechyl m. Cochwyl m. Gwyn gohoew. D.

Velly y darlleoedd rhai, ond val hyn y dylai vod—

Mechyl ap Arthwys, &c. h. y. Mechyll. Mechell ap Echwydd fab Gwyn, &c.

Rowland, p. 156.—LLANVECHELL.

Mechyll ap Mochwys ap Gwyn gohoew ap Cynfarwy o Gerniw. Th. W. 1.

Meigent neu Meugant ap Cyndaf gwr o'r Israel. C. velly T. W. 2.

Meirion neu Meiriawn ap Ywein danwyn. S.

Meiriawn yn y Cantref ap Ywein danwyn ap Einiawn Yrth, &c. B.

Meiryaun yn y Cantref mab Ewein danwyn m. Einnyaun yrth m. Cunedaw wledic. D. L.M.

Yn Llanveirion ym Mon. Rowland.

¹ Llecheu ap Brychan yn Nhal-y-llecheu.—T. W. 2. That is certainly a blunder; for that is Tal y Llychau, from the two Lakes.

Gwel Seirioel ac Einion frenin.

Maclog ap Caw o Frydain.—LLANVAEL-
OG. Mon.

Meryn neu Meirynd ap Seithennin o vaes
gwyddno a oresgynnodd mor eu dir. S.
neu B.

Merin a Thutclyt a Gwynoedyl a Thud-
no a ..... vander a senneuyr, meibion
seithennin vrenhin o Vaes Gwyddno a or-
esgynnws mor eu tir. D. L.M.

Merini. Th. W. 1. Gwel Bliglyd.

Melaugell 'ch Tudwal ap Credic¹ ap
dyfnwal hen ap Ednyved ap Maxen Wledic.
C.—PENNANT MELANGELL.

Melangell ferch Tutwal ap Ceredic ap
Dyfnwal hen ap Edu ap Maxen wledig ac
Ethn wyddes ei mam. T. W. 2.

Melangell merch Ricwlff m. Tudawal
tutclyt ac Ethni wyddes e mam. D.
L.M.

Melangell merch Cwylch m. Tydwal
tudclyd. Th. W. 1.

Mael² a doeth o Lydau ygyta chatvan
e'r enys hon. D. L.M. Gwel Sulien.

Mael ap Sulien ynghorfaen. T. W. 2.

Yn debyg mai Mael a Sulien.

Maelrys.—LLANVAELRYS.

Maerlys ap Gwyddno ap Emyr llydaw
Cefnder i Gadvan. C.

Maelrys m. Gwyddno m. Emhyr llydaw
keuend e Catvan. D. L.M.

Maethlu ynghaerneddac ym Mon ap
Caradoc freichfras hyd Cunedda Wledic, o
Degau Eurfron i vam. Gwel Cadvarch a
Tangl.—LLANVAETHLU. Mon.

Gwel Amaethlu.

Madrun uerch Wertheuyr urenhin enys
brideyn. D. L.M.

Madrun verch i wrthefytn brenin o'r
ynys hon. T. W. 1. Ac anhun llawfor-
wyn. T. W. 1.

Mwrog, ym Mon.—LLANVWROG. Mon.

Gwel ei Ystori.

Mordeyrn St.—CAPEL MORDEYRN, St.
yn Nantglyn i'r oedd. T. W. 1.

Mae Cywydd o'i Ystori.

Mwynen verch Vrychan, hevyd ei dwy
chwaer Gwennan a Gwenlliw, yn ol llyvyr
S. Ond ni welais mo eu henwau mewn
llyvrau ereill. L.M.

N.

NEFFEL, ap Brychan ai frodyr Pasgen a
Ffabiali o'r Ysbaenes a rei hynny aethant

¹ Cedic.

² Ar wyl Mael a Sulien y ceidw gwyr y Cwm yn
Nhegengl eu Gwylmabsant. 13 o Fai.

Y sul gwedi y dydd y cadwent nid yn unig yma
ond yn agos drwy Gymru oll eu Gwylmabsannau.—
Ed. Llwyd's Itinerary.

yn saint ac yn benheithiau yn yr Ysbaen.
C. velly T. W. 2. Gwel Pasgen a Ffab-
iali.

Nefydd 'ch Vrychan gwraig Tudwal
bevyr sydd Santes yn y lle a elwir llech
gelyddon ym Mhrydyn. C. velly T. W.
2.—LLANNEFYDD, S. Ddinbych.

Nevyn 'ch Vrychan gwraig Cynvarch
oer ap Meirchion gul ap Grwst ledlwm ap
Cenau ap Coel godebog a main Urien ap
Cynvarch yr hwn a elwid Urien Reged ne
urien reget, e Mam Eurddul y wraig a fu
i Olfier gosgorddfawr. C. velly T. W. 2.

Nidan ym Mon ap Gwyrnyw ap Pasgen
ap Uryen. B.—LLAN NIDAN, Mon.

Nidan ym Mon ap Gwrfyw ap Pasgen
ap Cynfarch ap Meirchion ap Grwst ap
Cenau ap Coel godheboe. C.

Nidan e mon m. Guruyw m. Pasken m.
Uryen. D. L.M.

Noethan neu Noethen ap Gildas ap Caw.
B.

Noethon¹ m. Gildas ap Caw. D. L.M.
Gwel Gwynnave.

Non mam Dewi.—LLAN NONN.

O.

OLERI ap Brychan.²

Oswald yn Northumberland ap Oswi
Aelwyn. Th. W. 1.

P.

PABO post prydain ap Arthrwys ap Mar
ap Ceneu ap Coel godhebog. yr hynaf o
seiniau mon. Rowland.—LLANBABO.

Padarn ap Petrwn ap Emyr llydaw,
Kefnderw i Gadvan. B.—LLANBADARN.

Padarn m. Petrwn m. Emhyr llydaw
kuendu e Gatuan. D. L.M.

Padarn ap Pedrwn ap Emyr llydaw
Cefnder i Gadvan. Th. W. 1.

Padric ap Alvryt ap Gronoy o Waredog.
S.—LLANBADRIG.

Padric ap Gronwy o Waredog. B.

Padric m. Aluryt m. Goronwy o Wared-
auc en Arvon. D. L.M. Velly yn un
man yn llyvyr Tho. W. 1.

Padric Sant ap Alfryd ap Gronwy o
waredawc yn arfon. C. yn llyvyr Tho. W.
o Wrydog yn arfon.

Padrig, Brython o Ystrad clwyd yn y
gogledd a bioedd Lanbadrig ym Mon fo
yrrasid gan y Pab Celestine i droi'r
gwyddyl. Rowland.

Padric Sant ap Alfryd ap Gronwy ap

¹ Near Eglwys Llangwm Dinmael, the chapels of
Gwynnog and Noethon are now converted to a mill
and a kiln.

An old house there called Llys dinmael.

² A mistake for Eleri verch Brychan.

Gwdion ap don o waredawg yn arfon.
T. W. 2.

Paseen ap Brychan. Gwel Neffci.

Peblic Sant yn y Gaer yn Arfon ap Maxen wledig amherawdyr Rhufain ac Elen verch Eudaf ei fam. B. a C.—LLAN-BEBLIG. Arvon.

Peblic yn y gaer yn Arfon ap Maxen wledig brenhin y Brutaniaid ac Imerawtr yn Rhufain, ac Elen verch Eudaf ei fam.
T. W. 2.

Pedrog.

Pedrauc m. Clemens tywyssauc o Gern-yw. D. L.M.

Hwyrach y dylasai vod yn Pedrauc.

L.M.

Pedrog ap Clemens tywyssawg Cerniw.
T. W. 1.—LLANBEDROG.

Pedyr m. Corun m. Keredic m. Kuneda wledig. D.—LLANBEDR.

Padern ap Corun ap Keredic ap Cunedda wledig. T. W. 1.

Peris Sant Cardinal o Rvucin. D. L. M.—LLANBERIS.

Peris Sant Cardinal o ruvain a Gwynnin a Brothen meibion i Lannawc ap Helig, o ddyuo Helig yn y gogledd. T. W. 1.

Yn llyvyr Llanerch vel hyn—Boda a Gwynnin a Brothen, meibion Helig ap Glannawc, &c.

Peulan ap Palcen o Fanaw, chwaer iddo oedd Gwenfaen o Roscolyn. Rowland.—LLANBEULAN.

Peulan a Gwrgenau meibion Pawl hen o Fanaw. Th. W. 1.

Camddarllead yw Gwrgeneu yn lle Gwyngeneu. Gwel hwnw.

Peugan yn Nyffryn Clwyd. Th. W. 1.
Padran ap Corun. Gwel Caranauc, Tyrnog, Pedyr.

Padran ap Hedd ap Emyr Llydaw. C. Eraill a ddywaid mai—

Padran mab Peitwn mab Emyr llydaw.
C.

Hwyrach mai—

Padern m. Petrwn. Gwel Padern.
Peirio mab Caw o Frydyn ym mon y mae. H. Rowland.—RHOSBEIRIO.

Gwel ei vrodyr—Gallgo, Eugrad, Maelog, Caffo, a'i chwaer Cwylog. H. Rowland.

R.

RHAIN ap Brychan sydd sant yn Swydd Lincol ac mae iddo deml ym Manaw. C. velly T. W. 2.

Rhawyn ap Brychan Gwel Docvan.
C.

Rhun ap Brychen. Gwel Docvan. C. Rheingar neu Rhieingar sydd santes yn

Llech Maelienydd, a mam Geinydr sant o Faelienydd.

Nid yw hyn yn llyvyr D; ond i mae yn llyvyr. T. W. 2.

Rhystud mab Howel vychan ap Howel ap Emyr llydaw. C. velly T. W. 2.

Rhystut. T. W. 2. Gwel Cristiolus.—LLANRHYSTUD, Caredigion.

Rhystud Sant rhyw astud fereh
A roe' lin ar ryw lannerch. D. G.

Rhediw St. yn llanllyfni. Ffynnon Rediw, Cadeir rediw, ol troed march rediw. ol bawd rediw, Dyddgwyl Rediw a gedwir yno yn y gauav.

Rhwydrys ap Rhwydrim neu Rodrem brenin Conacht. S.

Yn y werddon. R.

Rhwydrys vab Rhwydrhieni brenin Conach o Iwerddon. Th. W. 1.

Rhychwyn Sant ap Ithael hael o Lydaw. Th. W. 1.—LLANRHUCHWYN.

Gwel Tegai, Trillo a Llechid.

Rhychwyn ap Heli ap Glannog. T. W. 2. Gwel Boda.

S.

SANFFRAID leian verch Cadwrthai wyddel. C.

Sanffraid leian verch Dwyppws ap Cefyth o rieni Yscotiaid. T. W. 1.

Sanffred leian verch Cadwthlac wyddel. T. W. 2.—LLANSANFFRAID.

Saeran ap Geraint Saer o Iwerddon. C. a T. W. 2. Yn Llanynys mae Eglwys Saeran yn ngantref dyffryn clwyd medd Llelo Gwtta lle dangosir ei vedd medd Ed. Llwyd, ogylch 3 neu 400 mlwydd oed.

Saiarn.

Seirioel em Penmon m. Ewein danwyn mab Einyaun yrth m. Cunedda wledig. D. L.M.—CAPEL SEIRIOEL.

Gwel Einyaun a Meiryaun. Velly
B. a S.

Selyf ap Geraint ap Erbin. T. W. 2. Gwel Cyngan Iestin a Cataw.

Seneuyr ap Seithennin frenhin o faes gwyddno. B.

Senneuyr, ap Seithennin vrenhin o Vaes gwyddno a oresgynnws mor eu tir. D. L. M. Gwel Tutglyt, Gwynoedyl, Merin, Tudno a ..... vender.

St. Siad yn yr Holt. T. W. 1.—ST. CHADDS Lat. Cedda.

Siat Rhadynfre ap Cadfan llwycoed. T. W. 2. a C.

Hwyrach mai Cadvan abad Enlli.

Sylien neu Sulien a ddoeth gyda Chadvan i'r ynys hon. B. a D.

Sulien, Kynon, Dochdwy, Mael, Tanwc,

Eithan, Lleuddad, Ilywyn a ddaethant o Lydaw gyda Chadvan. C.—LLANSILIN : CAPEL SILIN, yn Ngwrecsam. T. W. 1.

Yn amser Arthur yr oedd hyn, mae yn debyg.

Styffan m. Mawon. m. Kyngan m. Cadell dyrnlluc. D. L.M.—LLANSTYFFAN.

Styffan neu Ystyffan ap Mawan ap Cyngen ap Cadell debyrn llyc. C.—ap Cadell deyrnlluch. T.

Sadwrn, Sant.—LLANSADWRN, yn Mon ac yn Emlyn, S. Gaervyrddin.

Sadymyn¹ Lat. Saturninus.—LLANSADRYNN, S. Gaervyrddin.

T.

TANAWG a ddoeth gyda Chadvan. B.—LLANDANWG.

Tanne a ddoeth o Lydaw ygyt a Chatuan e'r Enys hon. D. L.M.

Tanwg. mab Ithael hael. Th. W. 1. Gwel Twrog a Baglan.

Tangwn yn Llangoed ym Mon. S.

Tangwn yn Llangoed ym Mon ap Caradawc freichfras ap Llyr, &c. B.

Tangyn en Llangoed e mon mab Caradawc ureichuras m. Llyr Marini. D. L.M.

Gwel ei vrodyr Catvarch ac Annaethlu.

Tangwyn yn Llangoed ym Mon. C.

Tangwystl neu Tanglwst.

Tangwystl verch Brychan, gwraig Cyngen ap Cadell deyrnllug mam Brochwel ysgithrog a Maig a Ieuaf. T. W. 2.

Teccwy neu Tegwy yngheredigion is coed ap Dingat, &c. i Faxen wledig. B.—LLANDEGWY.

Gwel Baglan.

Teccwyn neu Tegwyn a ddoeth o Lydaw ygyta Chatvan. D.—LLANDEGCWYN, Meirion.

Teccai neu Tegai ym Maes Llanglassawg mab Ithel hael o Lydaw. S.—LLANDYGAI, Arvon.

Tegai Glassawc yn Maes ythan ap Ithel o Lydaw. B.

Tegai ym Maes Llanglassawg mab Ithel hael o Lydaw. C. Gwel Llechid ei chwaer. C. a Thrillo. C.

Tygei em Maes Llanglassauc m. Ithael hael o Lydaw. D. L.M.

Gwel ei vrawd Terillo.

Tegai ym Maes Englysawg a Thrillo yn Ninerth yn rhos a Rhychwyn Meibion Ithel hael o Lydaw, a Llechid chwaer iddynt.

Tegiwc.

Tegiawc 'ch Ynyr Gwent, ei Mam oedd

¹ Morgan ap Sadyrnin is mentioned in Mr. R. V.'s papers of the Northern wars.

Vadrum 'ch Gorthetyr frenhin. Gwel Kynaidion. T. W. 1.

Teccan neu Tegvan Sant.

Tecuan Sant e Mon. m. Carcludwys m. Kyngu m. Yspwys m. Cadraut Caluenyd. D. L.M.—LLANDEGVAN, Mon.

Teglan Sant ym Mon ap Carcludwys ap Cyngen ap Yspwys ap Cadrawd Calchfynydd ac i goel godhebog frenin wyr i Gadrod. Rowland.

Teglan ap Carcludwys ap Cyngen ap Ysbwys ap Cadrawd Calchfynydd a Thena verch Dewdwr mawr ei fam. T. W. 1.

Teilaw¹ ap Enlleu ap Hwdwn bwn ap Keredic ap Kunedda Wledic. B.—LLANDEILO, eglwys Llandaf. LLANDEILO FAWR.

Teilav m. eusych m. bydwn dwyn m. Keredic m. Kunedda wledic. D. L.M.

Teilaw ap Cursith ap Hydwn dwn, C. eraill a ddywaid mai—

Teilaw ap Enoc ap Hydwn dwn ap Keredic ap Kunedda wledic. C. velly T. W. 2. Nai fab Cefnder i Ddewi. C.

Teilaw ap Enos ap Hyddun dwyn ap Keredic ap Cunedda wledig nai fab Cefnder i ddewi a Thegfedd verch Tegid foel o Benllyn ei fam. Th. W. 1.

Teilaw ap Cussith ap Hydwn. T. W. 2. neu Enoc.

Tibie 'ch Brychan, sydd Santes yn Llandybïe yn Ystraddewi. C. Darllain—Ystrad Tywi.

Trillo yn dinerth yn Rhos, Gredevel m. Ithael hael o Lydaw. S.—LLANDRILLO.

Trillo yn rhos ap Ithel o Lydaw. B.

Terillo en Dineirth en ros mab Ithael hael o Lydaw. D. L.M.

Trillo yn yddinerth yn rhos mab Ithel hael o Lydaw. C.

Gwel Llechid ei chwaer. Gwel hevyd Gredevel.

Triniaw ap Diwng ap Emyr llydaw Cevender i Gadvan. B.—LLANDRINNIO.

Trunnyaw m. Diuwng m. Emhyr llydaw Keuendv e Gatuan. D. L.M.

Triniawg fab dufwng fab ymyr llydaw Cefnder i gadvan. Th. W. 1.

Tudno ap Seithennin. B. neu Seitherin.—LLANDUDNO, Arvon.

Tudno m. Seithennin frenhin o Vaes gwydno a oresgynys mor eu dir. D. L.M. Gwel Gwynoedyl, merin, Tutglyt, senneuyr ..... vender ..... ei frodyr.

Tudfyl 'ch Brychan sydd Santes ym Merthyr Tudfyl ym Morganwc. C. velly T. W. 2.—MERTHYR TUDFYL.

¹ This was St. Teliaw of Llandaf. In the Welsh Charter, in the Liber Landavensis, he is written Teliaw, being the Patron Saint of Llandaf.

Tri chorph a wnaeth Duw i Deilaw.—Triades.

Tudyr yn Narwain Ynghyveiliawg ap Arwystl gloff ap Seithenin vrenhin o Vaes gwyddno. B.

Tuder en Darewein eg Keveilliauc m. hawystel gloff o Lywanned uerch amalaud wledyc e Vam. D. L.M.

Tudur Sant yn Arwain ynghefeiliog mab arwystl gloff, &c. o Dwywannedd verch amlawd wledig ei fam. C.

Tudur yn Narywain ynghyfeiliog, Tyfrydog ym Mon, dier ya nhegengl ym Mot fari a marchell ei ferch Meibion i Arwystl gloff o ddifanwledd ferch amwlad wledig i fam. T. W. 1.

Tutglyt m. Seithennin. Gwel Merin.

Tutglyt ap Sochmyn (Seithennin) frenin. T. W. 2.

Tydie 'ch Brychan, yn y Tri gabelogwar. C. velly T. W. 2.

Tydecho ap Annwn ddu ap Ynyr llydaw Cefnderw i Gadvan. S.—CAPEL TYDECHO.

Tedecho m. Annun du m. Emhyr llydav Keuend'v e Gatvan. D. L.M.

Tedecho ap Anun ddu ap Emyr, &c. C. He had his Cloister at Llandegvan in Anglesey. Rowland.

Tydecho ap Gildas ap Caw. S.

Twrnoc ap Arwystl Gloff yn Nyffryn clwyd o Dwywannedd verch amlawd wledig ei vam. C.—LLANDYRNOG.

Tyrnawc yn Nyffryn clwyd ap Arwystl gloff a Thynwannedd verch amlawdd wledic ei vam. B.

Teyrnauc en deffrynt Clwyd m. Hawystel gloff. D. L.M.

Tyrnoc ap Corun ap Keredic ap Kuneda Wledic. C. velly T. W. 1. gan chwanegu —Cefnder Dewi.

Tyssul m. Corun m. Keredic m. Kuneda Wledic. D. L.M.—LLANDYSSUL.

Velly C. velly T. W. 1.

Tyssilio.—LLANDYSSILIO.

Tyssiliau ap Brochwel Ysgithrog, &c. o Arddun 'ch Pabo post prydain ei vam. C.

Tyssilyav m. Brochuauel esgithrauc m. Kyngen m. Cadell dyrnlluc ac Arddu ben

ascell uerch Pabo post prydeyn e vam. D. L.M.

Tyssiliau ap Brochwel ysgithrawc ap Cyngen ap Cadell dehyrnlluc ac Addun ferch Pabo post Prydein. T. W. 1.

Tyvriawc yngheredigion is coet ap Dingat, &c. i Faxen wledig. Gwel Baglan. B.—LLANDYFRIOG, Ceredigion.

Tiuriauc eg Keredigyaun iscoet m. Dingat. m. Nudd hael m. Senyllt m. Kedic m. Dyuymwal hen m. ednevet m. Maxen wledic a Thynoy ver .... Lewdwn lluydyawc o Dinas Eidin en e Gogled e vam. D. L.M.

Gwel ei vrodryr, Lleuddat, Baglan, Gwytherin, Tygwy, a'i chwaer Eleri.

Tyfyrdawc ym Mon ap Arwystl gloff a Thysvanwedd ei vam. B.—LLANDYFRYD-OG, Mon.

Tyfyrydog ym Mon mab Arwystl gloff, &c. o Dwywannedd verch amlawd wledig ei vam. C. velly Th. W. 2.

Gwel Dier, Twrnog, Tudur, a marchell eu chwaer. C.

Tyurydave em Mon m. Hawystel gloff, D. L.M. o lywanned uerch amalawd wledig ei fam. D.

Gwel ei vrodryr, Diheyuyr, Teyrnauc a Thuder a marchell eu chwaer. D.

Twrog Sant.—LLANDWROG, Arvon.

Twrog, Tanwg a Baglan meibion i Ithel hael. Th. W. 1.

Tyneio. Gwel Bliglyd.—EGLWYS DYN-
EIO, Ymhwillheli.¹

U.

Ust a Dyfnig y Saint yn Llanwrin ynghyfeiliog a ddoethant i'r ynys hon gyda Chadvan. Th. W. 1.

Y.

YSTYPHAN. Gwel Styphan a Stephen. Ysgin ab Erbin ap Custennin Gorneu. T. W. 2.

Gwel Digain.

¹ From Heli ap Glannog.

BRUT BRENINODD YNYS PRYDAIN:

NEI

BRUT Y BRENINODD.

HYSBYSIAD.

YMA y canlyn dau ddarlenniad o *Hanes Breninodd Ynys Prydain*, o waith Tysilio; ac a helaethed gan Gwallter o Rydychain; a chan Gruffudd ab Arthur, yr hwa a elwir yn gyfreddin Geoffrey o Vynwy.

Y darllead cyntaf, tan enw *Brut Tysilio*, sydd yn ol y *Llywyr Coch* o Hergest, yn Rhydychain.

Yr ail ddarllead, tan enw *Brut G. ab Arthur*, ydyw yn ol adysgrifiad y parchedig Evan Evans o hen lyvyr croen, o eiddo *Paul Panton* yswain, o'r Plas Gwyn, yn Mon.

Yn canlyn cynnwysiad y ddau lyvyr uchod gwelir amrywiaethau tan arwydd *A. a B.*, at ba rai y cyfeirir drwy y ffigurau.

Yr amrywiaethau tan y llythyren *A.* a ydynt yn ol llyvyr yn perthyn i *Ysgol y Cymry*, yn Llundain, wedi ei ysgrivenu yn y flwyddlyn 1613; ac amdano mae yr ysgrivenydd yn dywedyd—"Hyn a gasgais allan o amryveilion lyvrau, o achaws nad oedd yr un llyvyr heb lawer ar goll ynddo; etto, myvi a gevais y cwbyl ymewn pump o lyvrau hen, dau ohonynt o groen, wedi eu ysgrivenu er agaws i 500 mlynedd wrth dyst; heblaw tri ereill o hen lyvrau."

Yr amrywiaethau tan y llythyren *B.* a ydynt yn ol hen lyvyr croen, o gylch 500 mlwydd oed, eiddo *Thomas Jones* yswain, o Havod Ychdryd, marchog dros Swydd Ceredigion.

Y RAGARAWD.

PRYDAIN¹ oreu or ynyssod yr hon a elôyt gynt y wen ynys ygorlleigina² eigawn r6g freing ac i6rdon y mae³ gosodedic wythcant milltir ysyd yny hyt⁴ adeu cant ynylled apeth bynnac avo raid ydyna⁶ arver oanifygedic⁵ frwythlonder hi ae gwasanaetha ygyt⁶ hynny cyfla⁶n y6 obob kenedyl m6yn a metael hevyt frwythlawu y6 or maesdired llydan⁷ amyl abryneu arderchaoc adas ydir diwyllodraeth tr6y yrei ydeuant amryualon genedloed froytheu yndi. Hevyt ymaent coedyd allwyneu kyflawn oamgen genedloed anieileit abwystuileit. Ac ygyt ahyny amlaf kenu-einoed or gwenyn oplith yblodeuoed yn kynnulla⁶ mel. Ac ygyt ahyny gweir-glodeu amyl ydan awyrolon vynyded yny rei ymaent ffynhoneu gloy6 eglur or rei ykerddant ffrydyeu. Ac alithrant gan glaer saint amurmur ar wystyl kerdd ahun

y6yrei hyny yrneb agysco ar eu glaneu. Ac ygyt ahynny llynneu ac auonoedd kyflawn o amryual genedloedd byscawd ysydd ynddy. Ac eithyr yperuedduor ydeir drostaw yfreinc teir auon boneddieydd ysydd ynddy. Temus ahumur ahafren.¹ Ar rhai hyny megys deu vreich² ymaent yn rannu yr ynys, ac ar hyd y rei hyny y deuant amryual gyfnewidyau or g6ladedd tramoroedd. Ac ygyt ahyny ydoedd ynddi gynt wyth prif ddinas arhugaint ynythecau. A rei oneddunt hyd-iw ysydd diffeith gwedy diwreiddaw yn wallus. Ac ereill etwa yn feul yny iach³ a themleu Seint yndynt ynmoli duw *A*

¹Addas a hafnau lle daw amrafaelion frwythau tramor iddi. A hefyt y mae yndi goedyd a llwynau cyflawn o amrafaelion genhedloed o anifailiaid a bwystvilait. Hefyt amyl genvainoed o wenyn ymlith y blodau yn cynyll mel. A chida hynny llynoed ac afonyd cyflawn o amrafaelion genhedloed byscod. Ac velly tair afon vonheddiec y syd yndi nit amgen temys a hymer a hafren.

²Tair braich.

³Daw amrafaelion gyfnewidiau o wledydd tramor a hefyt yddoedd yndi hi gynt dair prif dinas arddere ar hygain ynythecau hi; rhai o honynt y sydd heddiw y diffeith wedi diwraiddio y myroed; ac eraill ysyd gyfannedd.

¹ Brytaen.

² Y gorllewyn.

³ Fraing a'r Iwerddon megis y mae.

⁴ Yn y hyd.

⁵ Y dynion arver o honaw o aniffigedic.

⁷ Gwasanaetha hwynt a chid.

⁶ Cyflawn yw hi o'r maesdir llydan.

muroedd achaeroedd arddyrchawc yn eu teccau. Ac ynny temleu teuluhoedd achyfenhoedd o wyr agwragedd yntalu gwasanaeth dylyedyc yn amseroedd keugant yeu cryawdyr yn herwydd kristonogawl ffyd. Ac or diwedd¹ pypm cenedlaeth y sydd ynny chyfaneddu hi, nyd amgen normanneit brytanyeit asaesson affichdeit²

ac Yscotiaid. Ac or rei hynny hagen cyntaf ygwledychwys¹ y Bryttanyeid o uor rudd² hyd vor Iwerddon, hyd pan daeth ygan Duw dial arnaddunt ameu syberwyt ygan yffichteit ar saeson; a megys ydeuthant ygormessoed hyny ni ae damlle6ych6n rae lla6. Yma yteruyna y prolog.³

¹ Rhei hynny oll cynta y gwledhoedd.

² Hi o vorrydd.

³ Arnynt am y pechodau yr hwn a dangossw'n ni rac llaw. Ac yna y tervyna prolog.

¹ Y voli duw. Ac velly.

² Bryttaniait, normaniaid Saesson fichtiaid.

BRUT TYSILIO.

ENEAS YSCWYDWYN. G6edi cael y gaer y foes Eneas ac Esgannys¹ y vab gydac ef ac y doethant me6n llongau hyd yng6lad yr Aidial² yr hon a el6ir g6lad Ryfain. Ac yn amser h6n6 yr oed Latinus yn vrenin yn yr Eidal a h6n6 arvolles Eneas yn anrydeddus. Ac yna g6edi ymlad o Eneas a Thyrru Vrenin yr Yt tyl ai lad ef o Eneas. ac yna cael o Escannys Lavinia merch Lattinys yn wraic iddaw. Ac 6edy Eneas Yscannys a 6naethbwyt yn 6r ma6r.³ ac 6edy drychafel o Esgainus ar vrenhinawl gyfoeth ef adailiod dinas ar lan avon Daiberys. Ac yna mab a anet idda6 a el6id Sylhys amrode y ledrada6l odineb. ac velly gorderchy a oruc ev ar nith ai baichogi. Ac 6edy g6yb od o Esannys y dad ev hyny. erchi a oruc ev oe dewinion dy6edyd idda6 p6y a vaichogassai y vor6yn.⁴ ac de6inia6 o honynt a chael dehayr6yd am y p6nc h6nnw h6y a dywedassant vod y vorwyn yn vaichoc ar vab a ladai yvam aedad, ac 6edy darfai ido draiglo lla6er o 6ladoed y da6ai ev y orychelder anryded. ac ni th6yll6ys y de6inion h6ynt.⁵ Ac yna 6edy dyvod oed y vor6yn esgor yn y g6elyvod y by hi var6, ac yno y lladod ev y vam. Ar mab a en6id yn Vryttys⁶ ac a roed ar vaeth ac 6edy y vaithrin yny oed ev bymtheng mlu yd ydoed ev diwarnot yn canlyn y dat yn hela ac val yr oedynt velly nachav gar6 ma6r yn dyfod haibio sef aoruc Bryttys anely y v6a a saethu y car6 ac ar yr ergit hyny y treuis ev y dat a saeth dan benn y vron ac y by var6 ev. Ac velly y lladoed ev y dat hefyd.⁷ Ac yna g6edy mar6 Sylhys y deholes g6yr yr Eidial Vryttys ymaes oi 6lad canit oed daylung ydynt y gymryt yn vrenin arnynt y neb a 6nelai gymaint o gyflafu a lad y vam ai dat.⁸ Ac wedy y deol o dyno y daeth ev hyd yngroec. Ac y g6eles ev yno o welygord Elenys ap priav o etivedion troyav me6n caethi6et dan Bendrassys vrenin groec. cans Pyrr ap Achilar6y y dyc y genedlaeth hono ganto g6edy distr6y troyav y dial y dat arnynt ac ai g6archayod h6ynt me6n caethi6ed yn hir o amser.⁹

Ac yna wedy adnabot o Vryttys y genedl y hun trigio a oruc ev yno gydac h6ynt. Ac yn y lle wedy cenefina6 o bryttys ac ymgydnabot o ba6b o honynt ac ev cymaint vy y dawn ev yny plith h6ynt ac y by ev gymeredic gan y brenhinoed ar ty6ysogion a hyny oll o achos y bryt ai deg6ch ai de6rder ai haelioni ai viluriaeth ai glot sev oed hyny doethav oed ev ymhlith y doethion a dewrav ymhlith y rhai ymladgar. A hefyd pa beth bynac a damhwainiai nac aur nac ariant na mairch na dillad hynny oll a rannai ev rung y gyt varchogion ac y ba6b ac ai cymerau ganto. ac velly g6edy hedec y glod ev dros 6ladoed groec ac ymgynyll atto o ba6b ac oed o genedlaeth droyav yno o bob lle hyd ydoed dervynau groec ac erchi idaw ev vod yn dy6yssa6c arnynt ai rydhau hwynt o'r caethiwed hynny! Ac h6ynt adywedyt y gallai ev hynny yn hawd cans cymaint o niver oedynt g6edy ymgynnyll ynghyd ac ydoedynt saith mil o 6yr ymlad heb ychwanec. a hevyd y mae y gwas bonedicav yngroec o bart y dat ai vam ev a hanoed o genedl droyav ac y mae ev yn ymdired y ni ac yn gobaitio cael nerth mawr genym sev achos y6 hynny g6yr y 6lad hon y syd yn ryvely arno gida bra6t undat y syd ido o achos mam h6nn6 ai dat a henia6 o roec. a ryvel ma6r y syd ryngtynt o achos tri chastell ade6id y dat yr mab hyny ar y varwolaeth yn ragor noc y vra6d. Ar haini y mae g6yr groec yn caissio y d6yn arno ev am hanvot y vam o droyav. Ac am hynny y mae g6yr groec y daly gyda y vra6t yn y erbyn ev. Ac yna g6edy g6elet o Vryttys amllder a rivedi y g6yr a g6elet y cestyll yn gedyrn ac yn barod ida6, ha6d vy ganto yvydhau ydynt a chymryd y dy6issogaeth arnaw.

Ac yna wedy drychav Bryttys yn dy6yssa6c ar aniver troyav ac yna cadarnhau cestyll Assaracys a oruc ai llen6i o 6yr ac arvaui a b6yd, ac 6edi darvod hyny cych6yn a oruc ynte ev ac Assaracys ai holl aniveroed ai da gantyt hyd yn anial6ch y difaith goedyd lle y ffoassant, ac yna y danvones

Bryttys lythyr at Bendrassys vrenin groec yn y mod hwnn.

Bryttys tygyssa6c g6edillion cenedl droyav yn anvon llythyr at Bendrassys vrenin groec gan vanegi nad oed dail6ng idaw gad6 nac attal me6n caethi6ed eglyr vrenhinawl genedl o lin dardan nai caethi6a6 yn amgenach noc y dlynt o her6yd y boned. Am hyuy y mae Bryttys yn manegi idaw ev vod yn 6ell gantynt h6y bresswylo yn y difaith ac ymborthi val anifailhait ar gie amr6d a llyssau gan ryddit. noc me6n gwledau a melyster dan gaethi6ed. ac velly os codi gory6ehelder dy vediant di ath gyvoeth a 6na hyny ac na dot yn y herbryn namyn madau ydynt. cans anian a dlyed y6 y bob caeth lavyria6 y gaisiaw dyfot y hen dailyngda6d ai ryddit. ac 6rth hyny y harch6n ni dy drygared di yn y genetaych ydynt bress6ylio yn y coedyd rai foassant gan ryddit ac oni edy ydynt ryddit yth deyrnas nai gell6ng h6ynt y 6ladoed eraill y gaisio lle y bress6ylio heb gaethi6ed.

A fan 6yby Bendrassys ystyr y llythyr ryvedy yn va6r a oruc anvon atto y rhy6 genad6ri hono. ac yn y lle gal6 y gynghoriaid atto sev oed y cyngor cynyll lly ma6r a myned ar y hol yr difaith, ac velly pan oedynt yn myned haibio heb la6 y castell a el6ir Ysbaradinys ai cyrchu a oruc Bryttys a thair mil o 6yr arvoc ganto yn dirybyd ai cael yn diarvod a oruc a g6naythyr aerva vawr arnynt. Ac yn y lle fo a wnaethant yn gywilydys ai brenin yn y blaen a chyrchu yr avon a el6ir Ystalon a rac maint y brys ai hovn rac Bryttys ran o nadynt a vodes a ran a las ar lan yr avon. ar dryded ran a foes. ac velly y cavas ev y vydigoliaeth arnynt. Ac yna g6edy g6eled o Antigony. dolyria6 yn vaur a oruc a gal6 y gydmaithion atto ai bydinaw a chyrchu g6yr troyav a bod yn 6ell ganto y lad tr6y glot noc diane tr6y anglod. ac anoc y lu a oruc y ymlad yn 6rawl a b6r6 dyrnodau ma6r a oruc ev y hun ac ychydic a rynga6ys idaw hyny cans Bryttys ai 6yr oed yn gy6air o arvau. A h6ynte yn amharot heb gael ennyd y wisgo y harvau. Ac velly yn y lle y cafas Bryttys y gorau arnynt. A daly Antigony. bra6d y brenin a oruc. Ac yna Bryttys a gadarnhawys castell Assaracys a rodi chwechant marchawc yndaw. A myned a oruc ynte yr coet ai lu gydac ev yr lle ydoed y hanedau. Sev a oruc Pendrassys cyd bai ofalys am y fo a daly y vrawt hefyd. Cynnull a oruc y maint a diangyssai oi lu a fan oed hi dyd drannoeth y dayth ev am ben y castell.

Cans yna y tybiod ev dybot Bryttys ai vrawt ev yngharchar ar carcharorion eraill hefyd. ac wedy y dyfot yno rannu y lu a oruc ynghylch y castell ac yn vn6edic y ran v6yav y gadw y pyrth rac dyfot neb allan a roi arall y droy y d6r odi6rth y castell. Ar dryded ran y 6naythyr pairiannau y ymlad ac ev ac y gaisio y v6r6 yr lla6r a fa6b o nadynt ar ethrylithr gorau ac a vedrai gan yfydhau y orchymyn y brenin ac velly pan dayth y nos arnynt ethol y g6yr de6raf a oruc y ymlad ar castell a gady yr hai blin y gysgu rac difot Bryttys am y pen ai lu ganto yr ailwaith. Ac yr oed y castell6yr yn g6rth6ynebu ydynt yn 6rol ac yn y saethu ac yn b6r6 tang6yllt arnynt ac yn y cymell odi6rth y myroed a fob amrafael gelvydyt.

Ac yna wedy gossot pairianau 6rtho a dechrau y glady orty dano sev a oruc y castell6yr b6r6 tan g6yllt a d6r ber6edic ar y pennau ai cymell odi6rth y wall.³² Ac yna 6edy blina6 o nadynt gan benydia6l lafyr ac anhyned y nos a newyn a syched arnynt. Ac yna anvon cenadau a orugant at Vryttys y gaisio nerth ganto rac gor6ot arnynt roi y castell y fynyd.³³ A fan gogle Vryttys hyny govalys vy ganto am na 6ydiat pa del6 y gallai y hamddiffin cans nid oet ganto allu y roi cad ar vaes ydynt h6y. Sev a oruc ynte arvaethu d6yn cyrch nos am y pennau a medyllo llad y g6yl6yr a oruc ai caissio h6ynte yn y c6sc a medd6l na allai ev hyunny heb nerth o 6yr groec. Sev yna y gel6is ev Anacletys cydymaeth oed h6n6 y Antigony. a thynny cledvy a oruc Bryttys gan y brico ev yn fest a dy6edyt 6rtho val hyn. ti di was ieuanc etholedic llyma dy angau di ath dervyn oni 6nay y peth a gaisswyv genyt yn fydlawn cans heno y rov i gyrch nos am ben g6yr groec. ac val hyn y mynav i ti y t6yllo h6ynt val y gall6yv i gael y ford yn ruyd am y pennau h6ynt. Dos di at y g6yl6yr a dy6aid dy diane di ac Antigony. oim carchar i ac y ti y adaw ev me6n glyn coeda6c ai vod ev yno heb ally dyvot ymbellach rac trymet yr hayrn y syd arno ac arch ydynt dyvot y gyrchu ev gyda thi. Ac o g6nau di velly mi a gav 6y 6llys arnynt. ac yna pan 6elas Anacletys Vryttys yn gogyvada6 y angau iddo roi ll6 a oruc ev ar vot yn gy6ir y Vryttys tr6y ida6 gael Antigony. gydae ef. Ac velly cychwyn a orugant parth a g6yr groec ac velly pan dayth ev att y g6yl6yr y gylchyny a 6naethant a gofyn ido ai g6naythyr y brat h6ynt ydoed ev yno. Nage yn 6ir ond ar vynghefn y dygym i Andigony. a.

garchar Bryttys yn lledrat a mi ai gadewais ev yn llechu ymyse y drain ar dryssi yn y glyn issod ac yn gyllm dowch gida mi y gyrcu ev. Ac velly ydoelynt yn ofni mynet gydac ev rac ofi toyll. Ac ydvdāt un oi gydnabot ev y bot yn dydedyt g6ir. Ac yna ymgynhillōys y g6yl6yr y gyt a mynet gidac ev hyt y lle y dy6edasai vot Antigonyas ac yno y rythrwyas Bryttys ydynt ai llad heb ada6 un ac yna cerdet yn reolys a 6naethant yn y doethant ymyse y llu ac ni levassod neb dywedyt un gair yn y dayth. Bryttys ai ydin ynghylch pebyll y brenin ac yna canu y gorn a oruc Bryttys ar dr6s y pebyll a dechrau y llad h6ynt yn y c6sc. Ac yna gan g6ynvan y rhai lladedic y defroys y llaill heb 6ybot y pa le y foynt nes y llad y gyt. A phan 6yby y castellwyr hyny dyfot y maes y 6naethant a phan dayth Bryttys o fewn pebyll y brenin y daly a oruc ai r6ymo gan dybiaid y cae v6y o daioni o hynny noi lad ev. Ac velly 6edy troylō y nos. ai mynet yn dyd y gelwys Bryttys y 6yr y gyt atto ac y ranod yr ysbail rynglynt yr h6n oed eida6 y rhai lladedic megis y mynnynt y hun ac velly yr castell y dayth Bryttys ar brenin ganto yn garchar6r a chadarnhau y castell a oruc ev o 6yr ac arvau. A phan darvydynt gael y vydigoliaeth. Gal6 y gynghor atto a oruc Bryttys y gael gwybod beth a gynghorynt iddaw y erchi yr brenin cans yn mediant ni y mae y gorff ef a pha beth bynnac a gaisser ganto ef a ryd er y rydhau. Ac y dy6at y gynghor 6rtho mae gwell oed gymryt da ganto ev no thrigio ymplith y gelynon. Ac wedy hir ymrysosn y safoed g6r doeth y vynynt a elwit Membyr ac erchi gostec a oruc a dywedyt val hyn Arglwydi vrodry pa hyt y petrys6ch chui am yr h6n y tebygav i y vot yn iechyt i ch6i rac llaw. Nid amgen no chenat y vynet ymayth val y caffoch ch6i lonyd yn drag6daw y ch6i ac ych etifedion. cans os gell6ng Pendrassys vrenin a 6ne6ch a chymryd ran o roec y bress6lyio yndi ni che6ch ch6i dilis hedwch vythtra bo by6 dyn o roec h6ynt a goffant y nos naith6yr hyd pan y dialont naill ai arnoch ch6i ai ar ych etifedion ch6i y chwyl honn. Am hynny vy nghynghor i y ch6i gymryt y verch hunaf idaw ev yr hon a el6ir Enogen yn 6raic briod y ch6i a chyda hi aur ac arian a llongau a g6in a g6enith a phob peth ac a fo rait ai genat ynte y vynet y 6ledyd eraill yr lle y danvono Du6 ni y gynnal yn ryddit rac caethi6et g6yr groec arnom ni an ettifedion. Ac velly ai ym-

adrawd ev y cyttun6ys pa6b. Ac yna y par6yt d6yn Pendrassys vrenin yr cenol a Bryttys a dywat oni 6nai ev bob peth ar y gassyd ganto y caffai ev y angau a ffan dayth ev gar bron y gosodet aistedva ido uchla6 pa6b ac yna y attebod ynte val hyn⁴⁸ y cythroylion duwau am rodes i yma mi ac Antigonyas vy mra6t ych d6yla6 ch6i rac colli vy my6yt rait y6 ymi yfydhau y ch6i yr h6n adaf i y brynny gen6ch ch6i mi am bra6t Antigonyas. Ac nid ryfed y mi yfydhau y ch6i o her6yd mae difai y6 genyfi roi vy an6yl verch yr gwas ievanc raco cans mi a 6n y vot ev yn hanvot o lin Briaf ac Enssissas ai glot ev ai deurder y syd yn dangos hynny yr a6r hon. P6y ond evo allai rydhau alldydion trofay 6edy y bot me6n caethi6et cyt ac y byont a than y sa6l dy6ysogion mewn caethi6ed? P6y allai hefyt gydac anifer mor vychan ac oed ganto 6rth6yneby brenin groec a roi cat ar vaes ido ai yrry ar ffo ont evo. ac ny diwed y daly ai r6ymo. ac am hynny mi a rof vy merch ida6 ev ac a rov gyda hi aur ac arian a thlyssau ma6r6erthi6c a g6in ac oel a g6enith a maing6erthva6r a llongau digon ar maint a vo raid y chui o bethau eraill ac Enogen vy merch.⁵¹ Ac or mynn6ch chwi drayan vy mrenhimiaeth a mi a drigav gyda ch6i yn garcharor nes y ch6i gael c6bl och addewid. ac yna y gellyng6yt cenadau y bob porthva yngroec y gynyll y llongau oll yr un borthva. Sef oed y rifedi y gyt pedair llong ar hygain a thrychant ac yn y lle y llen6 a 6naethb6yd or gyffelyb da6ed a dy6etb6yd vry a fob cyvry6 fr6ythau ac yna y gellyng6yt y brenin yn ryd. Ac 6edy y mynet yr llongau i roed Enogen y sevyll yn y lla6r issav yr llong r6ng d6ylo Bryttys ac yr oed hi yn llefain ac yn 6ylo o hiraeth am y g6lat a Bryttys oed yn y didanu hi ac yn dy6edyt yn dec 6rthi yn y dyg6ydoed cysgu arni 6edi blino yn 6ylo. Ac velly y byant yn h6yilia6 dau dyd a nos6aith ar g6ynt yn y hol yny doethant y ynys a el6it legetta a difaith oed hono heb neb yn y chyvanedy wedy yr genedl a el6it y Pyrattas y distrywō. ac yno gellyng6ys Bryttys drychant marchog yr tir y edrych oed neb yno. ac 6edy na 6elsant yno neb helya 6naethant o amrafaelion v6ystvilaid.⁵³ a phan dayth nos arnynt y doethant y hen dinas maur difaeth ac yno ydoed del6 y diana yr hon a roe 6rtheb yr sa6l a caissai ar neb hefyt a gaisaas esbysr6yd genti ev ai cae. A thrannoeth yr llongau y doethant ai ll6ythau o gic hely gantynt o amrafaelion anifailiait a mynegi y Vryttys

megis y gŵelsynt yn yr ynys hono. ac annoc ido ynte vynet yr demyl y aberthu yr Duŵes honno ac y ovyn idi pa le y caſai ev le y bresswyllo ac o gynghor y gŵyr hynny y cymerth Brytlys Gerion y dewin gydac ev a daydengŵyr o henaŵgŵyr a mynet yr Demyl a dŵyn gantynt yr hŵn a vai rait 6rtho a phan dayth ev yno y gŵisgod Brytlys dŵf o dail y gŵin gyd am y ben a dyſot a oruc ev y drŵs yr hen demyl honno.⁵⁷ Ac yn yr hen dedyſ yr aberthit yr tri duŵ nit amgen Iubiter a Mercyŵri a Diana. Ac yna Brytlys y hun a dayth gair bron allor y duŵes ac yn y llaŵ assau ydoed llester yn llawn o ŵin ac yn y llaŵ dehaus ido corn yn llaŵn o ŵaed eŵic ŵen. A drychav y ŵyneb a ŵnaeth yn erbyn y delŵ a dyŵedyt val hyn. Ai ty di y ssyd Arglŵydes gyfoethaŵc ar hela ti y ssyd gaidŵat ar y baed coed y ti y mae cennat y ymdaith trŵy lŵybrau yr aŵyr a thrŵy dai uffern dyŵait ym pa dir a gaisŵwv y bressŵyliaŵ yndaŵ ac yth anrydedy dithau trŵy oessoed a blynydoed a mi a ŵnav demyl yth anrydedy ti. Ac ŵedy dyŵedyt o honaŵ ev hynny naŵaith cylchyn y allor a oruc bedaigrŵaith a roi y gŵin yngnau y dyŵes a gorŵed a oruc ev ar ŵarthav croen eŵic ŵen. Ac val ydoed ev y dryded aŵr or nos yr amser ydoed velysav y hun ev a dybyai welet y dyŵes gair y vron ac yn dyŵedyt 6rtho val hyn.⁶⁰ Brytlys heb hi dan dygŵydedigaeth yr haul y parth draŵ y deyrnaŵsoed frainc y mae ynys meŵn eigion yngŵarchau ar mor o bob parth idi yr hon y by geŵri yn y chyfanedy ar aŵr hon diffaith yŵ. dos di y honno caus hi yssyd adas y ti ac yth etifedion a honno a vyd ail droyav yth vaibion di ac yno y genir brenhinoed oth lin di yr hai y byd darostyngedic yr holl daiar ydynt. Ac ŵedy gŵelet y weledigaeth hono y deffroes Brytlys ac na ŵydiat ev pa beth a ŵelsai ac y doethant yn llaŵen yr llongau a drychav hŵylau a holl di y cefn vor ac o veŵn y naŵfet dyd y doethant yr Affric ac odyo y doethant y allorau y felystynion. ac yno y caŵsant berigl maŵr yn ymlad ar pyraniaid yr hai oed genedl groylon. Ac eissioes y vydygoliaeth a gafas Brytlys ac ymgyfoethogi ar ysbail hyny a oruc ev. Ac ody na y hŵylasiant oni doethant y dir Mauritania. Ac yna rac eissiau bŵyd a diot y by rait ydynt vynet yr lan ac anraithio yr ynys oll. Ac ody na y daethant hyt yngogofau Ereŵlf gadarn. ac yno ymgynyllŵys yn y cylch laŵer or morvaillet yr hai a elŵir y morvorŵynion ac y bu agos yr haini a sodi y llongau hŵynt. ac ody na

y daethant hyt y mor tyren ac ar emyl y traeth hŵnŵ y cyfarŵy ac hŵynt bedair cenedl o alldydion troyav yr hai a foassant odyo gydac Antenor ac yr oed gŵr maŵr yn dyŵssaŵc arnynt yr hŵn oed gryfach a deŵrach no neb yr hŵn a elŵit Coronegys ac nid oed anos ganto ev ymlad a chaŵr noc a mab blŵyd. Ac ŵedy ymgydnabot o nadynt a gŵybot ydnabot or un genedl ymgydymdaithiaŵ a orugant a gŵrha u a oruc Corinays y brytlys. Ac ymhob brŵydr ac ymladau nerthu Brytlys a ŵnat ev yn ŵell no neb. Ac yna y doethant hyt yn Accŵitania ac y borth Lingyrys y meŵn a bŵrŵ angorau yna sayth diŵarnot y edrych ansaŵd y ŵlat. Ac ydoed yn vrenin yno ŵr a elŵit Coffarffichdi. A phan glyŵas hŵnŵ disgin y llynges yn y ŵlat ev anvon cenadau a oruc atynt y ŵybot beth a ynnynnt y gael ai hedŵch ai ryfel. Ac velly val ydoed y cenadau yn mynet ty ar llongau y cyfarvy gorinays a hŵynt ac ev yn hely a gofyn or cenadau pŵy a roesai gennat idaŵ ev hely yn forest y brenin ac y dyŵat ynte na chaisysai ev genat gan neb y hely lle mynai ev. Sev a oruc un or cenadau yr hŵn a elŵit Mynbert anely y vŵa a bŵrŵ Corinays a saeth sev a oruc ynte gochel y saeth ac yn gyflim cael gafel meŵn Mynbert a thynny y vŵa yn arŵ oi laŵ ac ar bŵa y daro ar y ben nes bot yr holl ymhenyd ynghylch y bŵa ac o vraid o nerth y bedestric y diengys y llall.⁶² A manegi a oruc hŵnŵ y Goffarffichdi val y llas Mymbert. Ac yna cynyll llu maŵr a oruc Goffarffichdi ar vŵriat dial ar Gorineys lad y genat. A phan glyby Vrytlys hyn cadarnhau y llongau a oruc a roi y gŵraged ar plant ar llailldy a mynet ar holl ymladŵyr yr tir yn erbyn Goffarffichdi ac ymlad yn groylon a wnaethant. a chŵilyd maŵr a gymerth Corineys welet y gŵas gŵniait yn gŵrtheby ydynt ac na ŵelai ev ŵyr troyav yn gorvot arnynt. Ac yna galŵ y ŵyr y hun a oruc Corineys a gŵnaythyr bydin o ba rth y dehaus yr llu a llad y bobl hyny heb orffŵys ai gyrry ar ffo heb ado un ar ni las o hanynt cans pan gafas ef y vŵyall dau vinioe yn y laŵ ev a lade y saŵl a gyfarffai ac ev cans ev ai holl dai o warthav y ben hyt y llaŵr a ryfedy yn vaŵr a oruc y elynion oi ŵelet ev velly Ar gairiau hyn a dywedai ev 6rthlynt pa le y fflowch chui ŵyr ofnoc llese ymladŵch a Choryneys gŵae chui rac cyŵilyd ffo rac ofn un gŵr a bit diogel gennŵch gael ffo cans mi a yrrŵn ffo ar y ceŵri. Ac ŵedy dyŵedyt o honaw ev hyny amhoelyd a oruc iarll Siart a chant marchog gidac ev.

Ai cyrchu h6ynt a oruc Corineys a drychav y v6yall ai daro ev ar 6arthav y benffesting ai h6ldi hyt y lla6r ac 6edy hyny troy y v6yall yn y gylch a oruc ev heb orff6ys a chymyny y elynion ar neb y gyfarffai ac ev y lad neu ynafu a 6nai ar un dyrnot. Ac yna g6elas Bryttys ev yn y gofyt h6nn6 ac atto y dayth ai vydin yn borth ida6. Ac yna y by aerva va6r ryngtynt ar amrafaelion genedloed. Ac yn y lle wedy hyny y cymhell6yd Coffarfichdi ar ffo ai lu ganto. Ac yr aeth ev y ffraine at y genedl y gaisio neth y dial y lit ar 6yr troyav cans yr amser h6n6 or un dailngdawt ar un argl6ydiaeth ar un lly6odraeth y cynhelynt y g6lat. Eithr brenin Car6et oed y6ch y dailngda6t noe h6ynt cans ydoed daudec brenin ar ffraine ar haini ai herbynna6d ev yn hygar la6en ac ado nerth ido y 6rthlad estron genedl i6rth y 6lat ev ai thervynau. Ac yna g6edy cael o Vryttys y vydigoliaeth cyfoethogi y 6yr a oruc ev ac ysbail yr hai lladedic. Ac 6edy hyny ail6aith bydina6 y 6yr a oruc ev a mynet yr 6lat a d6yn pob ry6 da ac oed yndi gantynt yr llongau a llogi y dinessyd a chymryt y haur ai hariant ac a ellit y gych6yn o daoed eraill a llad c6bl or bobl ac 6edy darvot ida6 llogi dros 6yneb gasg6in ac odyo yr lle a el6ir yr a6r hon dinas tyrri. Ac yno g6edy g6elet o hona6 le adas o gadernit messuro a oruc ev le adas y bebyllau a g6naythur cadernit yn y cylch megis y gellynt gynnal br6ydr o bai rait cans ofni doedynt dyfot Coffarfichdi a brenhinoed eraill ac amllder o luoed gydac ev ac ynte oed yn y baros h6ynt yno. Ac yna pan gigne Goffarfichdi y bot h6ynt yno ni orffwysoed ev na dyd na nos nes dyfot lle y g6elas ev yr holl gadernit ac y dy6at ev och och rac cy6ilyd trist o dyng-hedven y6 hon 6elet estron genedl 6edy gossod pebyllau ym teyrnas g6isg6ch 6yrda amdanoch a del6ch h6ynt megis dialy defait me6n fflatt a raun6n h6ynt yn garcharorion ac yn gaethion ymbob mann yn g6lat ni y dial yn lltan digofaint arnynt. A bydina6 y 66yr yn daydec bydin a dyfot yn erbyn 66yr troyav. Sev a oruc Bryttys pan 6yby hyny g6isga6 y arvau ev ai 6yr a dyfot yn erbyn Caffarfichdi ai cyrchu yn diofn a chynghori y ly y gyrchu pan vai amser ac y aros pan vai rait. Ac velly y gorvot a oruc 66yr troyav ar yr rythyr cynthav a chymell Coffarfichdi y ffo ev ai 6yr ac ar y ffo. hyny y llas d6yfil o nadynt. Ac velly dec cymaint oed anifer Coffarfichdi ar ffraine noe anifer Bryttys cans bob a6r ydoed rai yn dyfot attynt.²⁰ Ac

yna ail6aith y doethant am ben 66yr troyav a g6naythyr aerva va6r arnynt ai cymell yr cestyll drychefn. Ac velly 6edy cael or ffraine y vydigoliaeth hono eisted a orugant yn y cylch a med6l y g6archau yn y vaynt var6 o ne6yn neu y gellit y roi y angeu a vai hagrach no hyny. Ar nos hono cynghor a gymwerth Bryttys ev a Chorineys fev oed y cynghor mynet o Gorineys yn da6el o'r lluestau ac ymgydiat mewn ll6wyn o goet oed yn agos yno. A thrannoeth pau elai Vryttys y ymlad ac h6ynt. Codi o hona6 ynte o'r ty arall a roi cri arnynt a roi aerva va6r ar y ffraine. A hyny a oruc Corineys mynet allan ar hyt nos a thair mil o 6yr arvoc gydac ev ac ymgydia6 yn y coed. Ar borau drannoeth bydina6 y 6yr o Vryttys yn reolys ac yn gy6air a roi cat ar vaes yr ffraine ai cyrchu h6ynte or ffraine yn lliidioc ac yna y llas lla6er o villoed o bob part. Ac yno ydoed was ievanc a hanoed o droyav a nai oed ev y Vryttys ai hen6 ev oed Dyrri cans ond Corineys de6rav oed ev cans ai gledyv y hun ev a ladoed ch6echann6r ac yna y ffraine ai lladoed ynte ac yno y cladwynt ev. Ac o hen6 ev etto y gel6ir y lle h6n6 dinas Tyrri am y glady ev yno. Ac yny nachav Gorineys yn dyfot heb 6ybot ydynt or tu cefn ai cyrchu yn diannot a phan 6elas Bryttys hyny ymgadarnhau me6n de6rder a oruc ev ai 6yr a rac maint y cri a roddes Corineys digalonni a oruc y fraine gan dybiet vot yno v6y anifer nog oed a dechrau gado'r maes a oruc y fraine a fo ai hemlit h6ynte a oruc 66yr troyav yny ga6ffant y vydigoliaeth arnynt ac velly hyt bai la6en Bryttys o gael y vydigoliaeth trist oed ev am lad Tyrri y nai. Ac velly llaihuu ydoed anifer Bryttys beynd y m6ybau ydoed anifer y fraine. sev yna y cafas Bryttys yn y gynghor mynet y longau a ran v6yav o'i 6yr yn iach ganto a chlot y vydigoliaeth hefynt. Ac yna mynet parth ar ynys a vanagassai y du6es ida6 ac yn diannot tr6y gynghor y 6yrda mynet yr llongau a orugant a d6yn gantynt a vanasson o bob cyfryw da ar a oed yn y 6lat hono.

A DRYCHAV h6ylau a chael y ma6n6ynt ac yr tir y doethant y draeth talnas. Sev oed y lle h6n6 yr Alban yr hon a el6ir yn gymraec y 6en ynys ac nid oed neb yn y chyfaneduo namyn ychydio o ge6ri ac ansa6d dec oed yndi nit amgen lla6er oafonyd tec a fysgot yn amyl yndynt a choedyt tec oed yndi. Ac velly bodlon vy gan Vryttys ai gyfaillion ossodiad yr ynys ar ce6ri oed yn fo yr mynydoed ac yna gan genat

y tybysogion rannu yr ynys a 6naethont ryngtynt a dechrau aredic ac adailiady tai arni ai chyfanhedy me6n encyt bychan megis y tybygit vot cyfaned yndi er ys lla6er o amseroed. Ac yna y mynnod Bryttys al6 yr ynys ar hen6 ev y hun ac en6 y genedl oed yn y chyfanedy y brytanait sev oed hyny achos y hen6 ev y hun o her6yd y mynnai ev gafel ido yn drag6da6l hyt dyd bra6t ac o hyny allan y gel6it iaith y genedl hono bryttanec. Ac y roes Corineys ar yr rann a dayth ido ynte cerni6 cans ev a gafas y dewis ymlaen pa6b. Ac ynte a de6issod y ran hono or ynys o achos amlav oed y ce6ri yuo cans digrifach oed ganto ev ymlad ar haini. Ac yn y myfe h6ynt yr oed ry6 anghynvil yr h6n a el6it Gogmagog a daydec cyfyd oed yn y hyt a hefyt cymaint y dy6edynt vot y nerth ev ai gryfder ac y tynnai ev y derwen v6yav yn y coet yr lla6r dan y draet oi g6raid cyn ha6dd a thynny g6ialen goll vechan. Ac velly val ydoed Vryttys yn ryfely ar dyd g6ylva yn y lle y dathoed ev y dir gyntav yr ynys hon nachav Gogmagog yn dyfot ar y daydegvet ga6r ac yn g6naythyr croylon aerva ar y Bryttaniait. Ac yna ymgynyll a oruc lla6er o nadynt ynghyt ac ymlad ac 6ynt yn 6ra6l ai lad oll eithr Gogmagog cans Bryttys a beris y ada6 ev yn vy6 cans digriv oed ganto 6elet Corineys yn ymlad ac ev achos hyny ydoed ev yn y damyna6. Ac yna pan 6elas Corineys yr anghynvil h6n6 yn dyfot ennynni o la6enyd a oruc a b6r6 y arvau odi6rtho ac erchi yr ca6r dyfot i ymdrech ac ev. A dyfot y gyt a orugant a sefyll 6yneb yn 6yneb a chymryt o bob un afel ar y gilyd a mynych ymdafodi a 6naethant yny oed y sa6l oed yn y hemyl.....gana y hanadl h6ynt. Ac yn y lle g6asgu or ca6r Gorinays atto oi holl nerth yny dorres tair assen ida6 d6y or ty assa6 ac un or ty debau ac yna lldia6 a oruc Corineys a chymryt yn erth atto a drychav y ca6r ar y ysg6yd a rydec ac ev ty a chraic y mor a dyfot ac ev y ben tarren ychel ai v6r6 dros y graic yr mor yny aeth ev yn vil o dryllau yn y li6is y don oi 6aet ev yn hir o amser ar lle h6n6 o hyny hyt hedi6 a el6ir llam y ca6r neu naid Gogmagog. Ac yna g6edy rannu yr ynys ch6nychu a oruc Bryttys 6naythyr dinas. A cherdet ar hyt yr ynys a oruc y gaisia6 lle a vai adas y 6naythyr y darpar ac or di6ed ev a dayth hyt ynglan avon Demys a gorymdayth hono a oruc ar hyt y traethau. Ac 6edy cael o hona6 le adv6yn a ryngau y vod ev adail6ys dinas yno ac ai gel6is hi troyav

ne6yd ac velly y gel6it hi yn hir o amser ac yna tr6y lygredigaeth y hen6 ef y gel6it hi Trynovant ac 6edy y chael hi lyd ap Peli ma6r bra6t Casswalla6n y g6r amladoed oc Ilcassar. Ac 6edy cael y vrenhiniaeth or Llyd h6nn6 y cadarnha6ys ev y dinas o diroed a miroed o anairiv gelvydyt a chy6raindeb ac y herchis ev y gal6 hi o hynny allau caer Lyd oi hen6 ev ar Saison ai gelwis hi L6nd6n ac am hyny y by r6ng Lyd a Nynia6 y vra6t amrysson ma6r am difa hen6 troyav. Ac yna g6edy darvot o Vryttys adailiat y dinas ai chadarnhau o vyroed a chestyll ai chyssegru a oruc a gossot cyfraithiau cad6edic yndiyr neb ai press6yliai yn dangnefedys a gossot na6d ar y dinas ac ystynny baint idi. Ar amser h6n6 ydoed heli effairiat yn g6ledychu yn yr Iudea ac yno yr oed yr archysteven yngharchar gan yr Piliste6ission. Ac yn troyav yr oed maib y Ector gadarn yn g6ledychu 6edy y 6rthlad o ettifedion Antenor o heni. Ac yn yr Eidial yr oed Sylhys ap Ysgannys ap Eneas yn g6ledychu e6yrth Bryttys o oed h6n6 yn drydyd brenin yn o Latinys.

Ac yna y by y Vryttys o Enogen y wraic dri maib nid amgen Locrins Camber ac Albanactys ar tri maib hyny g6edy mar6 y tat y bed6red vl6ydyn ar hygain 6edy dyfot yr ynys hon. Ac yna h6ynt a rannassant yr ynys yn dair ran. Locrins cans hynav oed a gymerth canol yr ynys ar ran hyny oi hen6 ev a el6ir Lloegr. Camber a gafas y ran arall ty yna y hafren ar ran hono a el6ir Cymbry ac Albanactys a gafas o avon hymyr hyt ymhenryn bladon a hono a el6ir Ysgotlond ac oi hen6 ynte Alban. Ac velly y byant yll tri yn cid6ledychu. Ac yna y dayth hymyr vrenin huna6t a llynges va6r ganto ir Alban y dir ac ymlad a oruc Albanactys a chymell pobl y 6lat hono y ffo hyt att Locrins. Ac anvon a oruc ynte att Gamber y vra6t a chynyll a 6naethant holl ientit y dau gyfoeth a mynet yn erbyn hymyr ai yrry ar ffo yny vodes ev yn yr avon hono ac o hynny hyt hedi6 y gel6ir yr avon hono hymyr. Ac yna 6edi cael o Locrins y vydygoliaeth ev a rannod ysbail yr hai lladedic ar maint a gafat o aur ac arian yn y llongau. Ac yna tair mor6yn 6ych y pryt ai teg6ch a dali6s ev ac un o nadynt oed verch y vrenin Germania a dygassai hymyr ganto o dyno pan anraithassai ev y 6lat a d6y vor6yn eraill gida hi ai hen6 hi oed Essyllt. a g6nnach oed y chna6d hi nor aira g6nnav neu ala6 neu asg6rn morvil. A fan y gwelas Locrins

hi ennynu oi chariat a oruc ai chymryt hi ar y bely megis gôraic briot idaô. A phan 6yby Gorineys hyn lldiaô yn vaôr a oruc ca s ado a ônaethod Loerins gymryt y verch ev yn briot idaô. Ac yma cyrchu'r brenin o oruc Corineys gan ysgydiaô y v6yall arno a dyôedyt val hyn. Ai val hyn 6as y tely di i mi y gynifer brath a g6eli a gefas i gydath dat ti tra vyom ni yn ymlad ac estron genedl drostaô ev ai velly wâs y tely di y mi pan ettyt ti gall ar vy merch i a chymryt morôyn achyfaith yn y blaen hi nit a hyn yn rat gennyt ti tra vo nerth ym d6yfraich i cans tr6y y v6yall honn y colles llaôer caôr y byôyt a hyn gan ysgyôait y u6yall dau vinioc arno megis be bai yn mynny y daro ev. Ac yna yr aeth cydmaithion rynto ev ar brenin. Ac yna 6edy tangnofedy ryngtynt y cymhell6yt ar Loerineys gymryt merch Gorineys yn briot. Ac er hynny nit ym-6orthodes ev a chariat Essyllt namyn g6n-aythyr seler yn llyndain idi dan y daiar a gorchymyn i an6ylaid y chadw. a phan elai etti y dyôedai y vot yn mynet y ônaethyr aberth dirgeledic y duô cans ni lefassai ev rac ofn Corineys y chadô hi ar goed ar y 6ely ac velly y bu ev yn tram6y etti hi saith mlyned. Ac 6edy marô Corineys gadau G6endolau y verch ev a oruc Loerins a chymryt Essyllt ar goed ar 6ely y vrenhines. Ac yna dolyrio a oruc G6endolau a mynet hyt yngherniô a chynyll holl iencitit y chyfoeth etti a dechrau ryfely ar Loerins. Ac yna y cyfar6y y dau lu ar lann yr avon a el6it Vyrram a br6ydr groylon a vy yno. Ac yna y treôis Loerins a saeth yn y dalken ac y llas ev. Ac yna y cymwrth G6endolau lyôodraeth yr ynys yn y llaô y hun. A feri a oruc hi gymryt Essyllt a Hafren y merch ai bodi ylld6y yn yr avon ac o hynny allan y gel6ir yr avon Havren dros g6bl o ynys Brydain ac velly y gel6ir hi hyt dyd braôit o achos y vorwyna rodet yndi megis y delai gov yn drag6ydaôl amverch Loerins. Ac 6edy Loerins y llyôiaôd y vrenhines y dynnas daydeng mlyned a daydec erail bysai Loerins yn llyôiaô. A phan dayth Madoc y mab hi meôn oed dedvol yr hyr-d6yt ev yn vrenin a lyôiaô cerniô a oruc hi y hun tra vy vyô. Ac yna gôraica a oruc Madoc a dau vab a vy idaô o honi nit amgen Membyr a Mael ac yna llyôiaô y dynnas a oruc Madoc yn dangnofedys deng mlyned ac yna y by ev varô. Ac yna y by anundeb r6ng y deu vab ev am y dynnas cans pob un o nadynt a vynnai y chael hi ido y hun. a roi cennat a oruc Membyr

y Vael y vraôit y dyfot ymdidan ac ev ar vessyr tangwefed ac yna tr6y vrât y peris Membyr lad y vraôd. Ac 6edy cael o honaô ev yr ynys yn hollaôl cymaint o groylonder a gymerth ev yndo y hun hyt pan ladoed ev gymaint o 6yrda ac oed yn yr ynys megis na beynt h6y yn g6ledychu yn y ol ev a hefyt gado y ôraic a oruc yr hon oed vam y Efroc cadarn. ac ymroi a oruc y bechot Sottma a Gomorra ac ymhoelyt yr anian pryyfaith ni 6rth6yneb ar y ganvet vl6ydyn oi dynnas diôarnot ydoet ev yn hela a mynet a oruc ev ychydic odi-6rth y g6yr meôn glyn coedaôc ac yna y dayth blaidau ac ai ladassant ev ac ai llaôssant.

Ac vedy marô Membyr y dayth Efroc y vab yn vrenin cadarn y gynnal y dynnas ac ai cynhelis hi deng mlyned ar hygain. a chyntav brenin aeth 6edy Bryttys a llynges y frainc vy ev. A llat a llosgi a oruc ev yno a d6yn y hanraithiau ai haur ai harian a dyfot y drev a chlot y vydgoliaeth ganto vedy llosgi y dinessyd a dystryô y cayryd ar cestyll yn ll6yr. Ac ev yn gyntaf adaili6ys y parth draô y Hymyr y dinas a el6ir oi henô ev y hun dinas Efroc. Ar amser h6nô Dafyd oed vrenin Carissalem. A hefyt ev adaili6ys Caer Efroc gyferbyn ac Alban. Ac ev adaili6ys castell mynyd Angnet a h6n a elwir hediô castell y morynion neu vynydd dolyr ac velly ygain maib a vy y Efroc o ygain g6raged a dec merchet ar hygain. Ar dynnas hon a lyôid ev daygain mlyned. hunav or maibion oed Vryttys darian las Gilins Run Moryd Bleidyn Iago Calan Cynar Ysbladen Gwryl Dardan Eididol Ivor G6ychyr Gronôy Ector Cyhelyn Rat Assaracys Howel. Ar maibion ar merchet a danvones y tat yr Eidial att Silmins Alban y g6r a vy vrenin 6edy Siliys Lattins ac yna rodet h6ynt y 6yr bonedigion o genedl trovay. Ar maibion oll hefyt ac Asaracys yn dw6foc arnynt aethant a llynges gantyt hyt yn Sermania ac o ganhorth6y Silmins Alban y goresgynasant Sermania ac y caôsant y vrenhiniaeth hono.

Bryttys darian las a drigid gyda y dat ac ev a 6ledychod 6edy y dat deng mlyned. Ac ar y ol y bu Leon gaôr y vab ynte a g6r da vy h6nô yn vrenin yn cynnal g6ir-ion a chyfaônder.

Ar Leon h6nô a r6yda6ys lyôodraet y dynnas ac adaili6ys yn y part draô yr gogled o ynys Brydain dinas a elwir Caer Leon. ar amser h6nô ydoed Selyv ap Dafyd yn adailiat temyl Iessu Grist yngharissalym. Ac yna y dayth Brenhines

y dehau y Grando doethineb Selyv. ac velly pymlyned ar hygaint y by Leon yn gôled-yehu yn vrenin. Ac yniôed y oes llese vy ev ac am hyny y codes tervyse yn y dyrnas a ryfel ryngtut y hun.

Ac yni ol ynte y gôledychôys Run baladr brâs y vab onit un vlôdydn daygain. A hôn6 a duc y bobl oi ryfel y dangnefed. Ar Run hôn6 adailiôys Caer Caint aint a Chaer Wynt a Chaer vynyd y paladr ac yno yr oed yr Eryr yn proffôydo daroganau. ir ynys hom ac v gorffenôys Selyv ap Dafyd y demyl yn Gaersalem.

Ac yn y ol ynte y dayth Blaidyt y vab ac ygain mlyned y gôledychod ynte. Ac ev adailiôys Gaervadon ac a ônaeth yr ennain tôym parhays byth y vedignaethu y neb y bai rait ido ôrtho. Ac ev aberthôys yr deônes a elôir Minerva osot tân heb diffodi byth yny losgi y dym hoelai yr... ôaith yn bellennai tân ac amser hôn6 y gôediôys y proffôydi hyt nar rodai du6 dim gla6. ac yna ni by un dafn gla6 dair blyned a saith mis. A gôr ethrylithys oed Vlaidyt ac ev gynthav a duc nigromans ar hyt ynys brydain. ac ni orffôyssôys ev yn gôn-aythyr celyvd yny ônaeth escyll ac adenyd ida6 ac ehedod y orychelder aôyr ac odyo y syrthiod ev ar ben temyl Apolo yn Llyndainyny aeth ev yn gant o drylleu. Ac yn ol Blaidyt y dayth Llyr y vab ynte yn vrenin yr hôn a vy daygain mlyned yn llyôia6 y dyrnas yn ôra6l dangnofedys. Ac ev adailiôys Caer ar lan avon Soram yr hon a elôir Caerlur o Gymraec ac o Saesnecc Lessedr. Ac yr Llyr hôn6 ni by un mab namyn tair merchet sev oed y henôau Coronilla a Raga6 a Chordalia. Ai tat ai carai h6y yn vwy no mesyr. a mwy y carai ev Gordalia y verch ioyav ida6 nor dôy verchet eraill. Ac yna ôedy y henaidio ev ai drymbau meddylia6 a oruc ev rannu y gyfoeth yn dair ran ai roi h6ynte y ôyr a thrayan y gyfoeth gida fob un o nadynt ac hefyt ôedy gôypai pa un v6yav oi verchet ai carai ev a rodai y hono y ran v6yav oi gyfoeth. ac yna gofyn a oruc ev yr verch hynav pa gymaint y carai hi y that. ac y tynôys hithau mae môy y carai hi y that nor enait oedyn y chorf. Ac y dyôat ynte ôrthie er môyn dy vot ti ym carv i yn v6y nor holl vyt vynghareddicav verch mi ath rodav di yr gôr môyav a garych a thrayan vy nghyfoeth gyt a thi. Ac yn y lle gofyn a oruc ev yr ail verch hynav pa gymaint y carai hi y that. Ac y dyôat hithe na vedrai hi draythy ar y thaftot vaint y carai hi y that a thyngu y carai hi y that yn

v6y nor holl greadyriait y dayar. Sev a oruc ynte y charu hi yn va6r a rodi idi yr ail ran oi gyfoeth. Ac yna y dywat Cordaila ôedy ôelet y dôy ch6ioryd yn y dôyllo ev tr6y gariat falst t6yllodrys profi a oruc hi daly atbe ressyma6l ida6 ev. Ac yna gofyn a oruc ev y6 verch ieyav pa gymaint y carai hi y that. Argl6yd dat ev alle vot rai yn cynryt arnynt garu y tat yn v6y nog y carant. eithr Argl6yd mi ath garav di megis y dily merch garu y that. cans megis y bo defnyd y cariat y carav i dy di vy Arglwyd dat. Sev a oruc y that yna llidia6 yn va6r ôrthi gan dybiait mae o l6yr ôeyllys y chalon y dyôed assai hi hynny ôrtho ev. Ac yna y dyôat ynte val hynn. yn y mod yd6yt ti ym caru i yn vy henaint y carav inau dithau rac lla6 cans mi ath anhailyingav di oth ran o ynys brydain byth ac ai rodav yth6y ch6ioryd di. Ac ni dyôedav i na rod6yv i di y ôr os tynghedven ai dôc cans vy merch i ôyt ti. Ac er hynny ni rodav i gyda thi na da nac anryded megis dy chwioryd di cans mi ath geraist di yn v6y no h6y yld6y a thithau heb vy nghary i. Ac velly o gynghor y ôyrda y rodes ev y dôy verchet hynav y dau dôyssoc nit amgen noc y dôyssoc cerni6 a th6yssog y gogled ar cyfoeth yn dau hanner ryngtynt. Ac ôedy hyny y damôhain6ys y Ganipys vrenin ffraine glybot clot ma6r y Gordalia a dyôedyt mae dyn g6ych oed hi. ac anvon cenadau a oruc y herchi hi y that yn ôraic briot ida6. ac yna dyôedyt ôrth y that or genadôri. Ac ynte a dyôat y rodai hi y ôr heb ardemyll or byt gida hi candaroed ida6 rodi y gyfoeth ai aur ai arian yr dôy verchet eraill. ac er hynny pan ôyby vrenin ffraine decet oed y vor6yn cyfia6n vy ev oi serch hi a dyôedyt vot ganto ev digon o aur ac arian a chyfoeth ac nat oed rait ida6 ev ôrth dim namyn ôôraica g6ych y caffai blaut o heni yn ettifedion ar y gyfoeth. ac yn diannot y g6naithb6yd cyfrathach ryngtynt. Ac yna y cymerth y tyôssogion eraill oresgyn or cyfoeth yr hôn a gynhalassai ev yn ôra6l yn hir o amser ac y rannassant y dau haner ac y cymerth Magla6n tyôssoc yr Alban Lur atta6 a daygain marchoc gidac ev rac bot yn ôilyd ganto vot heb varchogion yn y ganlyn. Ac ôedy bot Lur gidac ev g6arter bl6ydn blyngheu a oruc Coronilla gan vaint oed o varchogion gida y that hi a rac y g6asn-aeth6yr h6ynte yn tervysgu y llys. A dyôedyt a oruc hi ôrth y gôr mae digon oed dec marchoc ar hygaint gidac ev a gell6n yr hai eraill ymaith. ac ôedy dyôedyt

hynny y Lur y dyôat ynte trôy lit ymad-
a'ai ev a Maglaôn ac ydai ev att Iarl
Cernî. ai erbynnaît a oruc y Iarl yn
anrydedys ac velly ymhen y flôydyn y
codes ryfel a thervyse rông gôsnaethôyr.
Ac yna y sorres Ragaô 6rth y that ac a
erehis idaô ellông y varchogion odiôrtho
oll onit pypm marchoc ai gôsnaethai ev.
Ac yna tristau yn vaôr a oruc llur a chodi
odyno ty ac att y verch hynav yr ailôaith
gan dybiait y bot hi ôedy dat digiaô 6rtho
am gynnal y varchogion gidac ev. sev y
ônaeth hitheu tyngu trôy lit maôr na chai
ev drigio yno oni ellyngaî y holl varchogion
odiôrtho onit un marchoc ai gôsnaithai a
dyôedyt nat oed rait y ôr hen dim or lyos-
ogrôyd hynny. Ac yna gôedy na chai ev
dim ar a gaissiai gan y verch. gellông a
oruc y holl varchogion odiôrthaô onit un.
Ac yna medyliaô a oruc am y dailyngdaôit
ai anryded a thristau yn vaôr a oruc a
medyliet mynet y ymôelet ar verch athoed
y fraine ac ofni hynny a ônaeth rac mor
digariat y gellyngasai ev hi yno. ac eisioes
ni alloed ev dioded y merchet eraill yn
hôy ac yna codi ty a fraine a oruc. ac yna
pan oed ev yn mynet yr llong ac na ôelai
gidac ev neb namyn tri marchoc a than
ôylo y dyôat ev val hyn. O dynghedven-
noed pa le y cerdôch chôi cans môy o boen
yô coffai cyfoeth gôedy y collar no godev
tlodi heb ordyfnait cyfoeth cans yr amser
yr oed y saôl gannôr gida mi ym canlyn
pan vym yn ymlad ar cestyll ar dinesyd ac
yn anraithio cyfoethau vy ngelynion a
godev ôedy hynny angenoetit a thlodi y
ônaeth y gôyr hyn y mi yr hai a vydai yr
amser hônô dan vynraet i. och duô pa bryt
y daô amser y gallôyv i dial arnynt hôy
hynny. Och vi Gordaila mor ôyr vy
dymadrod di pan dyôedaist di mae val y
bai vynghally i am cyfoeth y caryt ti vy
vi. Ac velly tra vy vynghyfoeth ym llaô
ac yn gally rodi rodion maôr paôb am
carai. Ac velly pan giliôys y rodion y
foes y cariat. Ac ôrth hyny pa delô y
gallav i rac cyôilyd gaissio nerth gennyt ti
o achos ym sorri ôrthyt am dy doethineb
di yn doethach noth chôioryd cans ôedy i
mi roi vynghyfoeth ydynt hôy hōynt am
gônaethant i yn alldyt om gôlat am cyfoeth.
a chan gôyno y drafel velly ev a dayth hýt
ymharis y dinas ydoed y verch ev yn trigio.
Ac yna anvon annerch at y verch a oruc
ac y vanegi idi y riô anghyfinerth a gyfar-
fyssai ac ev. Ac ôedy dyôedyt or gennat
nat oed yno onit ev y hunan ac un marchoc
gidac ev. Sev a oruc hitheu anvon amlder
o aur ac arian idaô ac erchi y that vynet

yr dinas oed gair llaô yno a dyôedyt y vot
yn glav a gônaythyr ennaint idaô ai ôisgaô
ev meôn gôisc neôyd oed daylông y vrenin
y ôisgaô. A dôn attaô daygain march-
aôc ai gôisgaô yn hard o veirch ac arvau a
dillat. ac yna anvon llythr a oruc ev at y
vab ynghyfraith ac at y verch. A phan
glyôas y brenin hynny y dayth ev ai ôyrda
yn y erbyn ai arvoll ev yn anrydedys
megis dlyai vrenin. Ac yna cynyll llu
maôr a oruc Acanipys dros holl fraine ac
yn unôedic yr holl varchogion arvoc a dyfot
yllldau a orugant y Loegr. Llor a Chor-
daila y verch ar llu hônô y ymlad ai dau
vab ynghyfraith a chael y gervot arnynt
ac ôedy goresgyn o lur y gyfoeth yr ailôaith
ni by ev byô namyn tair blyned. Ar un
amser y by varô Acanapys vrenin fraine.
Ac yna y cas Cordaila y vrenhiniaeth yny
llaô y hun ac yna hi a beris clady y that
meôn gogov a ônaethodit dan yr avon a
elôit soram ynghaer Lur ar daerdy hônô
a daroed y ônaythyr yn anrydedys yr duô
a elôit biffons ac yno ymgynyllai holl
sairi a chrefftwyr y dyrnas y waithio pob
gwaith ac y vedylynt y wnaythyr hyt
mhen y flôydyn y dyd hynny y dechroynt
y ônaythyr. ac velly by Gordaila yn llyôiaô
y dyrnas yn hedychlôn dangnofedys. Ac
yna y codes yn y herbryn hi y dau nai
maibion y chôioryd mab Maglaôn tyôsaôc
y gogled a mab Einion tywsaôc cernî. A
henôay y maibion oed Morgan ap Maglaôn.
A chyneda ap Einion gan dyôedyt vot yn
anhailông vot gôraic yn llyôiaô y dyrnas.
Ac velly lllidiaô a oruc pob un o nadynt a
dechrau anraithiaô y gôladoed. Ac yno
brôydro a hitheu ai dala ai roi yngharchar
ac yn y carchar o digofaint a llit ydym-
golles hi y hun. Ac yna y rannod y gôyr
hynny yr ynys rynttynt yn dau hanner ac
y rodet y vorgan y ran val y dycai hymyr
yr hon a elôir Ysgottlont. Ac y Gyneda
y ran ynte or parth arall ty ar gorlleôyn.
ac ymhen y dôy vlyned ôedy hyny y dayth
at Vorgan y neb a garai dervyse a ryfel ac
a dyôat vot yn gôlild idaô o achos ev a
dylai o henafiaeth lyôiaô y dyrnas o gôbl
ai vot ynte yn daly dan arall a bot day-
parth y cyfoeth gan Gyneda. Ac yna
dechrau anraithaô a llogsi a oruc Morgan.
Ac yna y cynyllod Cyneda lu maôr yn y
erbyn ynte ai yrry ar fo ai ymlit o ôlat y
ôlat ac o le y le yny doethant yr maes
maôr ynghymry ac yno y by'r vrôydr ac y
llas Morgan y Morganôc yn y lle y mae
Monach loc Vargan yn sefyll ac yna y
cladwyf ef. Ac yna ôedy caffel o Gyneda
y vydigoliaeth y by ef vrenin ar gôbl or

dyrnas dair blyned ar dec ar hygain yn llaen ac yn dangnofedys ac unved dyd ar dec cyn calan mai nesaf att hyny y dechray 6yd adailiat Ryfain gan dau vrodyr a el6it Romilya a Raimes. Ac 6edy mar6 Cyneda y dayth Riallon y vab ynte yn vrenin yn y ol ef. A g6as ievanc oed h6n6 a hedych6r tangnofedys. Efa ly6iod y dyrnas yn hedychlon ac yn y amser ef y dayth gla6 g6aed dri di6arnot a thairnos a marvolaeth ar y dynion.¹⁸¹

Ac 6edy Riallon y dayth Gor6st y vab yntau yn vrenin. G6edy ynte y dayth Saifyllt yn vrenin g6edy ynte y dayth Iago nai Gor6st yn vrenin. G6edy Iago y dayth Cynvarch ap Saisyllt yn vrenin. G6edy Cynvarch y dayth G6rvy6 yn vrenin ac y h6nn6 y by dau vab yr ai a el6it ffervex a fforex.¹⁸² Ac 6edy dyg6yda6 y tat me6n benaint a chlefyd y codes tervysc r6n y dau vrodyr am y vrenhiniaeth. ac y 6ybot p6y ai caffai. Sev a oruc Porex ennyny o lit a digofaint 6rth y vra6t a darparu y lad ev. A phan giglau ffervex hyny yr aeth ev y ffrainc y gaissio porth a nerth gan Si6art vrenin ffrainc a dyfot ail6aith a oruc y ymlad ai vra6t. Ac yna fforex ai llas ev ar ran v6yav oi lu. sev a oruc mam y day vab daly llit wrth fforex y mab oed yn vy6 a dyfot hi ai morynion pan i cafas hi ev yn cysgu a hi ai llas ev yn y g6sc ac ai torres yn darnau m6n. Ac 6edy hyny y by dervysc r6ng y bobloed yn hir o amser a ryfel ryngtynt y hunaint am y dyrnas hyt pan y rannassant hi yn bym ran r6ng pym brenin o naddynt ar hain bob ail6ers yn ymlad ba6b ai gilyd. Ac yna myhen lla6er o amser 6edy hyny y codes clot y 6as ievanc a el6it Dyfn6al Moel Myt cans mab oed h6n6 y Glydno Iarll Cerni6 a ragor oed ida6 o deg6ch a de6rder cal holl vrenhinoed ynys Brydain. ar g6as h6n6 6edy mar6 y dat a gymerth y cyfoeth yn y la6 y hun. Ac yn y lle 6edy hyny ymlad a oruc ev ar pymet brenhin Lloegr a llad h6n6. Ac yna pan gly6as Nyda6s Vrenin Cymbry hyny a The6d6r vrenin Ysgotlant y daythant h6ynte ai lluoed y gyfoeth Dyfn6al a dechrau anraithia6 a llosgi. A ffaun gly6as dyfn6al hyny dyfot a oruc a deng mil ar hygain o 6yr arvoc gidac ev ac ymlad ac h6ynt a throyla6 lla6er or dyd h6n6 heb arvot o un ar y gilyd. Ac yna pana 6elai Dyfn6al y vot yn cael y vydygoliaeth gal6 a oruc atto ch6aygain6yr or g6yr gorau a roi arvau y g6yr lladedic yn y cylch ac ynte y hun a roes arvau un or g6yr mair6 andana6 a thynny ymmayth y arvau y hun

ac yn gyflym dyfot yr lle ydoed Nyda6c vrenin ai lad a mynet ai ch6aigain6yr yr lle ydoed De6d6r ac erchi ydynt rythra6 ida6 ac yn gyflym y lad ynte a 6naithant heb aum ont ch6aigain6r gidac ev. Ac yna rac ofn y lad oi 6yr y hun y g6is6ys y arvau y hunan am dana6. Ac yna annoc y 6yr o ne6yd y lad y gelynion ac ni by hir o ennyt yn y chafas ev y vydygoliaeth ar g6bl. Ac yna cerded a oruc ev ar hyt y cyfoethau a goresgyn a distry6 y cayryd ar cestyll ac 6edy goresgyn c6bl o ynys Brydain or mor y gilyd yn y eido y hun. ef a beris 6naythyr coron o aur iddo ai g6isga6 a oruc ar y ben a d6yn yr ynys ar y hen dailyngda6t a gossot cyfraithiau yr hai a el6ir etto cyfraithiau Dyfn6al Moel Myd. Ac y maer Saesson etto yn y cynal h6ynt ac ev a rodes y baint yr temlau ar dinessyd ac yr fyrd cyfraeth val y caffai bob dyn na6d ac a foe attynt er a 6nelai o gam a mynet heb genat y elynion ford y mynnai a hefyd lla6er o bethau eraill a oruc ev yr h6n a vyd yn ry vlin y draythu val ysgrifenn6ys Gildas h6ynt cans baint nodva a rodes ef yr fyrd a gyrchai y priv dinessyd. A roi y priffyrd yr bobl gyffredin y vynet yr dinessyd ar temlau. ac yn y oes ev ni by na llaidr na thraiss6r ac velly 6edy lly6ia6 y cyfoeth yn y 6ed hono daygain mlyned 6edy g6naithyr Coron ai g6isgo mar6 vy ev. Ac yn llyndain me6n temyl a 6naethoed y hun y clad6yd. A 6edy y var6 y codes tervysc ac anundeb r6ng y dau vab ev Beli a Bran am y vrenhiniaeth ar goron cans pob un a vynai y chael hi ido y hun. Ac yna y g6naeth g6yr da doethion dangnefed ryngtynt a rannu y cyfoeth yn d6y ran nit amgen no gady y vely Loegr a choron y dyrnas a ch6bl o gymry a cherni6 hefyd o achos mae hunav oed ev cans o her6yd hen dedyvv g6yr troyav y mab hunav a gai y dailyngda6d y gyt. Ac y vran y parth dra6 y hymyr gan y vot yn darostyngedic y vra6t sev oed hyny y gogleid oll. a chadarnhau hyny a 6naethb6yt ryngtynt ac velly mynet pymlyned haibio yu dagnofedys. Ac yna rai a garai dervysc a dayth at Vran a dy6edyt vot yn llesc ida6 ac yn g6ilydys ell6ng y dlyet y vyny y vra6t ac ynte yn un vam undat ac ev ac yn un vrait a dlyet. a hefyd m6y y byost di me6n ymladau a chynnhennion noc y by ev. pan dayth Ed6etro ty6ssoc morien yth 6lat ti a thi ai gyrraist ev un6aith ar fo ymayth ac am hyny torr di y gyngrain 6rad6ydys yssyd rot ti ath vra6t. a dos di at vrenin Llychlyn a chymmer di y verch

cy yn oraie briot itti a thrôy neth hôn y golly di ynyll dy dlyet. Ac yna lliadao o Vran droi y gairiau hyny ac yr aeth hyt yn llychlyn y briodi merch brenin llychlyn. Ac bedy manegi hyny y Veli drôc vy ganto ac anhailong a lliadao a oruc yn vaor am vynet y vraôt heb gynghor y gaisio ford hyny neth yn y erbyn ev. A chynyll lu maor a oruc Beli a mynet trôy hyny a chymryt y caeryd ar dinessyd a roi y ôyr y hun yndynt. A phan gogle Vran hyny cynyll llu maor a oruc ynte o Lychlyn ac velly val yr oed ev yn dyfot ar llynges hono parth ai ôlat yn llaen ar gôynt gidac ev nachav yn cyfarvot ac hôynt Wychlan Vrenin dassia yr hôn oed yn enlitt ev o gariat ar y vorôyn a dygassai ev o Lychlyn a fan ôyby hôn mae Bran oed yn parattoi y Lynges a oruc ac ymlad ac ev yn galet yn gafas ev vôrô bachau am y llong ydoed ôraic Bran yndi a thynny ganto yny daith ev a hi yn ganol y Lynges y hun. Ac yna nachav ystorm o ôynt yn dyfot ac yn gôasgaru y llongau y bob traeth trôy anffortyn ac velly diôarnot y byant yn hôyliaô. Ac yna pan glyby ôyr y lat hynny y daly a ônaethant ai dôyn at Veli oed yno yn aros y vraôt o Lychlyn. A chida llongau brenin Dassia ydoed dair llong eraill ac un o nadynt a hanoed o llongau Bran y vraôt ev. A da vy gan Veli gael honno y dechrau dial ar y vraôt. Ac ar ben ychydic o dydiau gôedy hynny nachav Vran yn dyfot gôedy casglu y llongau ynghyt yr lan yr gogle. Ac bedi manegi idaô y Veli oresgyn y gyfoeth ev a daly y ôraic anvon cenat a oruc ev at Veli y erchi iddaô adveryt y ôraic ai gytoeth idaô ev drachefn. a dyôedyt onys cae y hanraithiai ev yr holl ynys or mor y gilyd ac y lladau ynte hefyt o chaffai gôrd ac ev. A phan gogle Veli hynny y naccau a oruc or dau bôn hyny oi ôraic ai gyfoeth. Ac yna Beli a gynyllôys llu o holl varchogion ynys Brydain a dyfot yn erbyn brân ac arlôaô ymladacev. Ac yn y llepan ôyby Vran hyny dyfot a oruc yn erbyn Beli hyt y lle a elôir llôyn caladyr.¹⁹⁷ ac yna ymgyrchu a orugant yn groylon cans gôyr canmoledic ymrôydr oed bob un o nadynt ac o bob part y syrthiau'r gôyr megis y syrthiau y cayrch y cynhauav gan y medel ôyr. Ac yn y diôed y gorvy y Bryttaniait ac y ffoes gôyr Llychlyn yn vriôedic parth ai llongau ac yn y vrôydr hono y llas o ôyr Llychlyn bymthengmil ac ni diengis neb o nadynt yn iach. Ac yna o vraid y cafas Bran un oi llongau ac yr aeth hyt yn ffrainc ar anifer eraill y daethoed gidac ev

a ffoes yr lle cyntav y caôssant Gasgot. Ac yna bedy cael o Veli y vydygoliaeth galô a oruc atto holl ôyrda y dynnas hyt ynghaer Efreo y gymryt y cynghor am vrenin Dassia. A gellong cenadau a oruc hônô attaô ev y gynnic y ôrogaeth idaô ev a darostyngedigaeith o herôyd y da o dynget bob blôydyn er y ellông ev yn ryd ev ai orderch. A hyny a oruc Beli o gynghor y wyrda a chymryt cadernit a gôystlon gan vrenin Dassia ai ellông ev yn ryd gida y orderch. Sef a oruc Beli yna bedy goresgyn yr ynys or mor y gilyd ac nat oed neb ai gôrafynau. Ac yna cadarnhau y cyfraithau a ônaethod a oruc a chrio hedôch trôy yr holl ynys ac yn gadarnav yn y temlau ar dinessyd a roi y baint pennav ar a vyssai ydynt er ioed. Ar amser hynny ymyrsson oed am y ffyrd ni ôydid y tervyn yn hysbys. Ac yna y gelôis ev atto holl Sairi main ynys Brydain a gorchymyn ydynt wnaythyr y fyrd yn gyfreithlon o vain a chalch. Sef y gônaitbôyt un o nadynt or lle ida penryn cerniô yr mor hyt ymhenryn bladon yn y gogle a hyny yô hyt ynys Brydain trôy briv dinessyd a vai yn uniaôn ar y fford. ac un arall a beris ev y gônaythyr ar draô yr ynys nit amgen noc o gaer vynyô ar lan y mor hyt ym horth hamon sev yô hônô Northampton. A dôy ford eraill a erchis ev y gônaythyr yn resgôy ydynt ar vessyr conglaun yr ynys drôy dinessyd hefyt val y llail. A fan darvy y gônaythyr ev a beris y cyssegru a rodi ydynt vrait nodva. cans pôy bynnac a gaffai un or ffyrd hynny er maint o gamai a ônelai na lefassai neb y lestaier²⁰⁰ ac yna y by Veli yn dangnofedys yn gôledychu. A Bran y vraôt gôedy mynet y ffrainc yn ofalys achos trôm oed ganto y deol oi ôlat ai gyfoeth ac nat oed fford idaô y chaffel hi drychefn ac ni ôydiait beth a ônai. Ac yna ve aeth ar y daydeceved march at dôyssoc frainc a dangos y damôain tryan idaô. Ac bedy naccau y nerthu o hônô yr aeth ev yn union att dywssoc Byrgôin. A hônô a vy laôen ôrtho ac a rodes y gydmaithias ai gariat arno hyt nat oed yn y llys un cymaint y hanryded ac ev sev achos oed hynny ymhob peth ac a ônelai nac yn ryfel nac yn hedôch y bai y dangossai ev voliant ac anryded hyt pan y caroed y tyôssaôc ev yn gymmaint a fai bai mab idaô. cans gôr tec oed Vran o edrych arno. Ac aelodau hirvainion oed idaô a bonedigaid oed a chyôrain a doeth val y gôedai idaô vot. Ac bedy rodi or tyôssaôc y gariat arno ev velly ac unverch oed ido ac yn ettifed idaô

ac ev a rodes hono yn vraic briot y Vran ac oni bai ida6 ettifed arall ado Byrg6in ida6 yn y ol ev ac o bai vab ida6 ada6 porth a nerth ida6 ev y oresgyn y gyfoeth y hun. A hefyd ydoed un o dy6ssogion frainc 6edy ada6 porth a nerth ida6 megis yntau. Ac yna y priodes Bran y vor6yn ac velly ty6ssogion y 6lat a darestyng-a6d ida6. A lly6odri y cyfoeth a roes-b6yt ida6 6rth y la6 y hun.²⁰² Ac ni by vl6ydynd 6edy hynny yn y vy var6 y ty6ssa6c. Ac yna ranna6d Bran yr ty6ssogion oed yn y garu ev yr hynn daoed a dygassai y ty6ssoc ar y taidiau h6ynt orblaen. Ac velly y r6ymoed ev y cariat h6ynt atto o achos y haelder ev. A chida hyny g6naythyr yr h6n gorau gan 6yr Byrg6in roi b6yt a diot y ba6b ac a delai ac ni chayit un porth ragdynt. Ac yna 6edy bot yr anifer hynny yn gitun ac ev medylia6 a oruc ev pa vod y gallai ev gael ymdial a Beli y vra6t am a 6naethoed ida6. Ac velly ada6 o ba6b borth a nerth ida6 y vynet y oresgyn y lle a vynnai or byt. Ac yna yn diochir cynyll llu ma6r a oruc a dyfot y ffrainc a g6naythyr cyngrair ar g6yr hyny ar gael mynet ai lu tr6y y g6lat h6ynt ty ac ynys brydain. Ac yna pan vy barot y llongau ar draeth fflandrys yr aethant yr m6r ar g6ynt yn y hol yny doethant y ynys Brydain. A fan gogleu Veli vot y vra6t yn dyfot a llynges va6r ganto cynyll llu ma6r a oruc ynte a dyfot yn y erbyn y ymlad ac ev. Ac yna val yr oedynt yn mynet y ymgrych y dayth Tonwen y mam attynt a bryssia6 a oruc hi tr6y y bydinoed y gaiffio g6elet Bran y mab o achos nas g6elsai er ystalym o amser ac velly yn airgrynedic ofnoc y cerd6ys hyt y lle ydoed Vran yn sefyll a rodi y d6yla6 am y v6n-6gl ev a rodi mynych gysanau a oruc hi a dy6dedyt val hynn tr6y igvan ac 6yla6 vy an6yl vab coffa di y d6yfron hyn a signaist di arnynt. coffa di galon dy vam yr hon a thyc di na6mis dan y g6regis coffa di y trafel a gefais i yth ymd6yn di. Med6l di hyny hedi6 er m6yn y crea6dyr or nev ath 6naeth di dyro vadeyant yth vra6t a fait ar llit a gymeraist 6rtho cans ni 6naeth ev y ti dim defnyd llit ac nit evo atheoles di oth 6lat ath gyfoeth. Ac ni 6naeth ev dim cam y ti ac ni etholes ev di er gestyngat arnat namyn er dy drychafu cans g6r darostyngedic oedyt ti ida6 ev o ran vechan or dyrnas a phan gollaist di hono dy6yt ti yn gynebic ida6 ynte. Ac velly ev a vy ach6ysa6l ar dy drychiafiat ti me6n yrdas ma6r. cans m6y yrdas y6 bod yn duc o Byrg6in. noc ar gyfran o ynys Brydain.

Edrych di nat oi achas ev y tyfod y ter-vysc cyntav ryngoch namyn ty di a dech-ray6ys pan aethost di y vynny merch brenin Llychlyn yn 6raica ytt ac o nerth h6n6 cassio y digyfoethi ynteu²⁰⁵ ac velly 6edy dy6edyt o heni hi hynny 6rtho tr6y 6ylo troi a oruc ynteu ar lonyd6ch a hed6ch tr6y y l6yr vryt ai ved6l a g6naythyr cynghor y vam a diot y helym ai benffest-ing iam y ben a dyfot hyt y lle ydoed Veli y vra6t. A fan 6elas ynte y vra6t yn dyfot ty ac atto b6r6 y arvau odi6rtho a orucynte a mynet d6ylo ym6n6gl ai vra6t. A chymodi yndiannot a orugant. Ac yna b6r6 or lluoed y harvau odi6rthyt a chammol yr hed6ch a mynet o dyno hyt yn Llyndain. ac yna cymryt y cynghor h6y ai g6yrda. Sev oed y cynghor mynet y frainc a goresgyn yr holl 6ledyd 6rth y mediant y hun. ac 6edy ybot yn Llyndain vl6ydynd y codassant ty a frainc a dechrau anraithio y g6lad-oed a orugant. A fan gogle 6yr frainc hyny ymgynyll a 6naethant holl frainc y gyt yr unlle ac ymlad ac h6ynt ac y cafas Beli a Bran y vydygoliaeth a fo a oruc g6yr frainc ai hemlit a oruc y Bryttaniait yny dalasant y brenin ai gynnell y darost6ng ydynt. ac yna destry6io y cayryd cedyrn olla a wnaethant ac erbyn pen y vl6ydynd y darostyngas-ant g6bl or dyrnas. Ac 6edy hyny y daethant ai lluoed ty a Rufain a dechrau g6as-garu y cayryd a orugant ar hyt yr Eidial ac yna goresgyn yr holl 6ladoed a orugant hyt yn Rufain.²⁰⁷ ar amser h6n6 ydoed yn Rufain dau dy6sa6c ai henw oed Gabius a sorcena ac yr haini y daroed gorchymyn lly6-odraeth y 6lat. Ac 6edy g6elet or haini na allai un genedl 6rthneb y groylonder Beli a Bran ac o gyt gynghor sened Ryfain y g6naethant dangnefed ac h6ynt a rodi rodion ma6r ydynt o arian ac aur ac ada6 tyrn-get ydynt bob bl6ydynt er cady y cyfoeth yn llonydydynt. Ac y cymmerth Beli a Bran wystlon gantynt ar hyny. Ac o dyno y daeth Beli a Bran ai llyoed ty a sermania. Ac yna 6edy dechrau o nadynt ryfely ar y bobloed edifar vy gantynt yr amot a 6naeth-oedynt ar Bryttaniait a thorri a orugant a mynet yn borth y 6yrsermania.²⁰⁹ A phan gogle Veli a Bran hyny llidio a 6naethant yn va6r a chymryt y cynghor pa vot ymledynt ar dau lu cans nit oed ha6d 6mro y llu a dathoed o Ryfain ar cynghor vy ada6 Beli ar Bryttaniait oll gyda6 ev y ymlad a g6yr sermania a mynet o Vran ai lyoed ynte ty a Ryfain.²¹⁰ A fan gogle wyr Ryfain hyny ymado a wnaethant a g6yr sermania achaisia6 y blaen ar Vran ai lu cyn y dyfot y Ryfain.²¹¹ a fflau gly6as Beli hyny dyfot a

wnaeth ev ai lu ar hyt nos yn y herbyn hōynt hyt o veon glyn coedaŋc oed ar y fford a llechu a oruc Beli ac lu yno ai ragot hōynt. A thrannoeth nachav 6yr Ryfain yn dyfot yr lle hōn6 ac yno y gelynt hōy arvan y gelynion yn disgrairio ar hyt y glyn ac yna ofni yn va6r a 6naethant gan dybiait mae Bran oed yno a g6yr Byrg6in gydac ev.²¹³ Ac yna y cyrchu yn gyflym a oruc Beli ac yn y lle fo a oruc g6yr Ryfain a gado y maes cans ni chāssynt na g6isga6 y harfau na bydina6. ai hemlit a oruc Beli yn y dyc y nos yr aerva ragdo.²¹⁴ ac yna gwedy cael y vyd-ygoliaeth o Veli yr aeth ev hyt att Vran y vra6t y trydyd dyd wedy ida6 eisted wrth gaer Ryfain. Ac yna wedy dyfot y dau lu 6rth y gaer ymlad yn dirving a wnaethant a chyn bai va6r ydrygiau a wnelynt y wyr Ryfain ac hwynt a 6naethant gorog6yd wrth borth y gaer y grogi y gwystlon oni rodynt y gaer y vynydd ai chynnal hi a orugant er hyny.²¹⁵ Ac 6aithiau ymledynt ai peiriannau ac 6aith eraill yn ymsaethu ac hōynt ac ymlad a 'orugant o bob ford ac y gellynt. Ac yna g6edy g6eled o Veli a Bran hyny ennyny o lit a wnaethant ac erchi crogi y ped6arg6ystl ar hygain or hai bonedicav yn y g6yd gair bron y gaer.²¹⁶ Sev yna a oruc g6yr Ryfain llyniaethu y llu yn vydinoed a dyfot allan or gaer a roi catar vaes ydynt cans cenadau a dathoed at 6yr Ryfain odi6rth y dau dy-6ssa6c 6edy cynyll y gwasgaredic lu a dywedyt y bot yn dyfot yn borth ydynt ac erchi ydynt na rodynt y gaer y vynydd er dim ac yna y dayth y bydinoed yn dau lu am benn y Bryttanait a gwyr Byrgwin yn dirrybyd ac y gnaethant aerva va6r.²¹⁷ Ac yna pan 6elas Beli a Bran llad y cidvarchogion tristau a wnaethant a bydina6 y g6yr ai hannoc y ymlad ai gelynion ai gyrru ymhell yn y hol a wnaethant ac yn y di6ed 6edy lad milioed o bob ty Beli a Bran a gawssant y vyd-ygoliaeth a lad Galins a daly forcena ar gaer a ga6s-sant. A rannu y s6llt a oruc Beli a Bran r6ng y cidvarchogion.²¹⁸ Ac yna 6edy caffael y vyd-ygoliaeth y trigioys Bran yn amhera6dr yn Ryfain a darost6ng y bobl a oruc o anvaidra6l groylonder val y dy-6edyr yn ystoria g6yr Ryfain ni thraythais i yna m6y o nadynt cans gormod o vlinder vydai y traethu y gyt.²¹⁹ Ac yna ymhoeloes Beli yn y ol ty ac ynys Brydain ac a lly6iod ev y dyrnas yn hedychlon y ran arall oi oes. Ac adne6dy y cayryd a oruc ymhob lle ac y beynt yn advailio a g6naythyr eraill o ne6yd. Ac ymyse yr hain yr adailiod ev

gaer ar lan avon 6yse ac yno ydoed arch-esgopty Dyfed. Ac 6edy dyfot g6yr Ryfain yr ynys hon y gel6it hi caerllion cans yno y bydynt h6y yn trigio y gayaf. A hefyd yn Llyndain y g6nayth Beli borth anryf-edis ar lan temys yr h6n a el6ir Bilingsat ac ar 6arthav h6n6 y g6naeth ev d6r anvaidra6l y vaint a forthva adas dano yn disgynva yr llongau. A hefyd cyfraithau y dat adne6dod ev ym hob lle. Ac ymrodi y 6irioned a oruc ac yn y amser ev y by anllder o aur ac ariant ymyse y bobloed hyt na by y gyfelyb na chynt na ch6edy. Ac nydi6ed pan dayth y dyd tervynedic y vynet or byt h6n y llosged y gorff ev ac y rodet y llyd6 hyny me6n llester aurait ac y clad6yt yn Llyndain o amrafael gelvydyt ymhyn y t6r a dy6etb6yd vry.²²¹ Ac 6edy mar6 Beli y dayth G6rgant Varf-dr6ch y vab ynte yn vrenin a g6r hyna6s pryd oed h6n6 a dilin g6aithredoed y dat a oruc a hed6ch a g6irioned a garai ev. A phan gaissiau neb ryfely arno gle6der y gad a gymerai ac ymlad yn groylon ai elynion ai cymell y 6edy ida6 ac yna brenin Dassia a gaissiod adtal y dyrnged ev yr h6n yr oed yn y daly y dat ev ac ni fynnai y daly ida6 ev.²²² Sev a oruc ynte mynet a llynges ganto am ben brenin Dassia ac ymlad yn groylon ar bobl hynny a llas y brenin a gossot y 6lat yn gaeth ida6 ev y hun vel y byssai y dat or blaen.²²³ Ac velly val ydoed yn dyfot y drev tr6y ynys-Ore y cyfarvy ac ev dec llong ar hugain o 6yr a g6raged ac 6edy gwybot o hona6 y dyfodedigaeth hwynt ymafael a oruc y brenin yn y tywssoc yr h6n a elwit Barthlome ac erchi na6d ida6 a oruc h6n6 a dywedyt y deol or Ysbaen ai vot yn trailo y moroed yn caissio lle y bress6ylio6 yndo ac erchi a oruc ev y Wrgant ran or ynys hon y bresswylio rac diodev mord6y gwailgi a vai h6y cans bl6ydyn a hanner y byssai ar y wailgi er pan dathoed oi 6lat.²²⁴ Ac velly pan wyby Wrgant y dyfodiad a pha genedlaeth ydoed ev a danvones genat gydac hwynt hyt yn Iwerdon yr hon oed diffaith yna a rodi hono ydynt o hynny hyt hedi6. Ac yna amlhau a orugant a chyfanhedy y lle h6n6 ac er hynny hyt hedi6 y mae ettifedion yr haini yn Iwerdon. Ac yna wedy tervyny byched G6rgant ai var6 ynghaerllion ar wysc ac yno y clad6yt ev yn y lle y gwnathoed ev la6er o gadernit wedy mar6 y dat ev.²²⁵ Ac wedy mar6 G6rgant y cymerth Cyhylyn y vab ynte goron y dyrnas ac ev ai llywiod hi yn hed6ch dangnofedys tra vy vy6 ai wraic ynte a elwit Marssia a dysg-

edyc oed hi ymhob celvydyt a hono a gafas pob peth o anryfedodau hi ai gwr priod o athrylithr y gyfraith yr hon a elwis y Bryttaniait cyfraith Marssia a hono a droes Alvyrd vrenin or Gymraec yn Saes-nec ac ai gelwis hi Maicheneange o iaith y Saesnec.²²⁶ Ac wedy marw Cyhylyn y trigwiws llywodraeth y dyrnas yn lla6 y wraic ev ac yn llaw Saessyllt y mab hi cans nit oed oet ar y mab hi pan vy varw y dat saith mlwyd ac ni allai ev herwyd oet lywia6 y dyrnas ac am hyny y gad6yt y vam gidac ev o achos y doethineb hi ac wedy mar6 y vam y cymerth Sayssyllt goron y deyrnas. Ac wedy ynte Cynvarch y vab a vy vrenin. Ac wedy ynte Daned y vra6t a vy vrenin. Ac wedy Daned y dayth Moryd y vab ynte yn vrenin cans mab oed h6n6 ida6 ev o gariadwraic a h6n6 gwr clodva6r canmoledic vy nad-ymrodassai yn ormod mewn croylonder cans pan lidiai nit arbedai ev neb ac nas lade os galle a thec oed ev a hael am rodion ac nit oed yn y deyrnas un gwr dewrach noc ev me6n ymlad.²²⁷ Ac yn y amser ev y dayth Morien a llu ma6r ganto hyt y gogled a dechrau anraithia6 y wlat. Ac yna y dayth Moryd yn y erbyn ai lu ynte. A mwya a ladeod Moryd o nadynt noc a ladeod yr holl lu. Ac wedy gorvot o hona6 a chael y vydygoliaeth ni dewis ev un dyn byw or llu ac y erchis ev dwyn pob un atto ar ol y gilyd y gael y llad ac wedy y llad y blingo a gorffwys ychydic a oruc ac erchi blingo yr hai eraill yn vyw ac wedy hyny y llosgi. Ac yna ev a dam-hwainod dyfot ryw groylonder y difa y diraidi ev ai enwired. cans ev a dayth odiwrth vor Iwerdon ryw anifeil ni all6yt erioed gyflewni y groylonder a h6nn6 heb orphwys a lyngcai dynion a nifailiaid fford y cerdai. A fan giglau Voryd hyny ef aeth atto y hun y ymlad ac ef ac ni thyg-iwys ida6 cans pan darvy ida6 droyla6 y y cwbl oi arvau y neffa6d y bwystvil atto ai lyngcu yn vy6 megis y llyngcau bysgod-yn mawr un bychan.²²⁸ A thrimaib a vy ida6 ac un o nadynt a elwit Gwrvinia6. A h6n6 a gymerth goron y dyrnas a gwr da oed h6n6 cans nit oed neb a garai gyfiawnder yn vwy noc ev. Ac velly trwy holl dinessyd ynys Prydain adnewdy y temlau a oruc ev ac adail eraill o newyd. Ac yn y oes ev amyl oed aur ac ariant ac anoc a wnai ev yr cyffredin lafyrio y dayar ac ynte ai cadwai hwynt rac y neb wnay-thur cam ydynt oi arglwyddi ev ai swydd-ogion. ar gwaission ievaine a gyfoethogai ev o aur ac arian val na bai rait y neb

draissio y gilyd. Ac yna mar6 vy Wrvini-ia6 ac yn Llyndain y clad6yd. we yn y ol ynte y dayth Arthal yn vrenin y vra6t ynte ac nit oed debic y defodau ev y vra6t arall cans y bonedigion dlyeda6c a daros-tyngau ev ac anvonedigion a drychafai ar anryded ac anraithia6 y cyfoethogion ar cyfawnion ai cymell y roi teyrnget ida6 ev. ac yna y codes gwyr da y deyrnas yn y erbyn ai wrthlad ev ymaeth oi vrenhin-iaeth. A gwnaythyr Eleidir y vra6t yn vrenin ai alw a wnaethant Eleidir va6r o achos y drygared a oruc ev ai vra6d cans wedy myned pym mlyned haibio velly yd-oed Eleidir yn hely yn forest llwyn y cladyr ac yna y cyfarwy Arthal y vra6t ac ef yn diarwybot ida6 yr h6n a daroed y deol or deyrnas wedy y vot mewn swrn o wledyd yn caissio porth y oresgyn y cyfoeth ac ni chawssai ev dim. Ac am na allai diodev angenoctid yn hwy ymhoelod ev yr ail-waith y ynys Brydain a dauddec marchog gidac ev y gaissio gwelet cydmaithion. A phan y gwelas Eleidir ev yno rydec a oruc atto a mynet dwylo ym6n6gl ac ef yn garedic gan y gyssanu ac wlyo a oruc Eleidr o achos y vra6t oi vrenhiniaeth a maint vyssai y anghyfnertth. Ac yna y duc Eleidr y vrawt gydac ev y dinas Alelyt ai gy6io yno mewn ystavell.²³¹ a chymryt a oruc Eleidir arno vot yn glav ac anvon cenadau a oruc y bob lle dros wyneb ynys Brydain y erchi y ba6b or tywssogion dyfot y ymwelet ac ev. Ac wedy dyfot pa6b hyt ynghaer Alelyd erchi a oruc yr porthor na ellyngai atto onit un ar unwaith a dyfot yn dista6 rac bot yn vlin ar les y ben ev glywet gormot son a chredy o ba6b hyny. Ac yna gorchmynai Eleidir y wsnaethwyr y daly ev a thorry y ben oni wrhai y Arthal ailwaeth megis y byassai gynt ac velly wedy cadarnhau o nadynt trwy amodau ai b6g6th y tangnofedawd ev ba6b yn hedychlon ai vra6t.²³² Ac yna y dayth Eleidir at y vra6t y gaer Efwrae ac a gymerth y goron iam y ben y hun ac ai roes am ben Arthal y vra6t ac o hyny allan y gel6it ev Eleidir va6r.²³³ Ac wedy hyny y by Arthal yn vrenin deng mlyned gan wellhau y dryc defodau anathoed or blaen. Ac o hyny allan perchi bonedig-ion a oruc a gostwn anvoned a gado y ba6b y eido y hun a chynnal gwirioned ym hob lle ac ynghaerlyly clad6yt.²³⁴ Ac yna ailwaith y drychafwyt Eleidir yn vrenin. Ac yna y dayth y dau vrodyr ieyav y ymlad ac ev Owain a ffredyr a llu ma6r gantynt a chael y vydygoliaeth a wnaethan a daly Eleidir a mynet ac ev y Lundain yngharchar a

ranny y gyfoeth ryngtynt sev y dayth yn ran Owain o hymyr hyt y gorllewyn nit amgen Lloegr a chymry a cherniw. a ran Bredyr oed o hymyr hyt y gogledd ar gogledd oll. Ac ymhen y saith mlynedd y by var6 Owain ac y dayth y vrenhiniaeth oll yn lla6 Bredyr ac y llywiodd ev y deyrnas yn dangnosedys megis na chofait am un oi vrodyr ac y by var6 Predyr.²³⁵ Ac yna y cyrchoyd Eleidir oi garchar ac y gwnaethlbwy yn vrenin y drydyd waith. Ac wedy troiyd y amser yn hedychlon y by var6 ev.²³⁶ Ac yn y ol ynte y gwnaythlb6yt Gorvinia6 y vab ynte yn vrenin a chyffelyby dat vy ev o unia6nder a chy6irder.²³⁷

Ac yn y ol ynte y dayth Morganap Arthal yn vrenin ac y cynhal6ys y dyrnas yn hed66h dangnosedys.²³⁸ Ac yn y ol ynte y dayth Einion y vra6t yn vrenin ac anhebic vy y defodau ev y vra6t yn lly6ia6 pobyl ar chweched vl6ydyd y b6ri6yt ev oi vrenhiniaeth am y groylonder ac na ynnai wirioned a hyny ai digyfoethei ev.²³⁹ Ac yn y ol ynte y dayth Eid6al ap Owain yn vrenin y gar ynte a rac ofn y damwain a dathoed y Einion unia6nder a gynhelis ymyse y Bobloed.²⁴⁰

Ac yn y ol ynte y dayth Runap Predyr yn vrenin. Ac yn y ol ynte y dayth Geraint ap Eleidir yn vrenin. Ac yn y ol ynte y dayth Cadell ap Geraint yn vrenin. Yn ol Cadell y dayth Coel yn vrenin. Yn ol Coel y dayth Porex yn vrenin. Yn ol Porex y dayth Cheryn yn vrenin ac y h6n6 y by drimaib nit amgen fylgniws ac Eidal ac Andras ar haini bob un yn ol y gilyd a vyant vrenhinioed. Yn y ol hwynte y dayth Urien ap Andras yn vrenin. Yn y ol ynte y dayth Elvryd yn vrenin. Yn y ol ynte y dayth Clydoc ac yn ol Clydoc y dayth Clydno. Yn ol Clydno y dayth Gorwst. Yn y ol ynte y dayth Mairia6n. Yn y ol ynte y dayth Blaiddyt yn vrenhin. Yn y ol ynte y dayth Caff. Yn y ol ynte y dayth Owain gwedy Owain y dayth Sayssyllt gwedy ynte Ble-gywryd.²⁴¹ gwedy ynte Arthmael y vra6t. Gwedy ynte Eidol. gwedy ynte Rydion gwedy ynte Rydderch gwedy ynte Sawlben-ychel. Gwedy ynte y dayth Pirr. gwedy ynte Capeir gwedy ynte Manogan y vab a gwr hyna6s oed h6n6 ac unia6nder a gwirioned a garai.²⁴² Gwedy ynte y dayth Beli Ma6r y vab ac ynte a wledycha6d yn vrenin ynys Brydain daygain mlynedd. ac y h6n6 y by bedwar maib Llyd a Llefelys a Chasswalla6n a Mynia6. a Llyd oed y mab hunav. Ac wedy mar6 y dat ev a gymerth lywodraeth yr ynys. A

chwairia6 myroed llyndain a oruc a dam-gylchyny y gaer o anairiv diroed a thrigio yno y ran vwyav or vl6ydyd a ferri adailat tai ma6rwaithioe o vewn y gaer megis na bai y chyffelybyn yr holl wnedyd an wledyd ac ev ai gelwis hi Gaer Lud ac nydiwed y gel6it hi Gaer Lyndain. Ac wedy dyfot estron genedl iddi hi y gelwit hi Gaer L6nd6n. A llefelys a garai ev y v6yav oi vrodyr cans doeth a cymhen oed ev. Ac wedy clybot o Lefelys var6 brenin frainc yn diettifed namyn un verch ar cyfoeth yn lla6 hono yngyngghori ai vra6t a oruc ev am vyned att dywssogion frainc y erchi y verch. ac yna yn diannot y vorwyn a rodet idav. a choron y dyrnas gyda hi ac ynte ai llywia6d hi tra vy vvw yn hyna6s garedic. Ac yna wedy talym o amser tair gornes a dygwyd6ys yn ynys Brydain ni welssid erioed y cyfry6 cans un o nadynt oed genedl a el6it y Coraniait a chymaint oed y gwybodau ac nat oed un ymadroed ac y cyfarfuai y gwynt ac ev nas gwyppyt hwy ac 6rth hyny ni ellit drwc ydynt. Ar ail oed diasspat a roit bob nos glammai ywch benn pob aelwyd drwy holl ynys brydain a hono ai trwy galonnau dynion ac anifailiait yn gymaint ac y collai y gwyr y lliw ai nerth ar gwraged y baichogi ar maibion ar merchet a gollai y synwyr ar anifailiait a dawai ev yn diffry6yth ar coedyd. Y drydyd oed er maint vai yr ordainiaeth a vai yn holl llyssod ynys Brydain ni chait byth dim o hona6 ont y troylit y nos gyntaf. Ac velly amlwc oed yr ormes gyntav ar d6y eraill nit oed neb a wypai y hystyr ac yna pryder y gofaly yn va6r a oruc Llyd am vot y ryw ormess-oed hyny yn ynys Brydain. Ac yna cwairia6 llongau a oruc ev y vynet ymwelet a Llefelys y vra6t. Ac wedy gwybot o Lefelys hyny dyfot yn y erbyn ynte a oruc a mynet dwylo ym6n6gl ac ev. Ac wedy gwybot o Lefelys ystyr y neges ev yno peri a oruc ev wnaythyr corn hir megis y gellit ymdidan drwydo megis na chai y Coraniait dim or gwynt oi ymadroed h6ynt rac gwybot o nadynt y cyfrinach ac velly yn y corn ymdidanassant. Ac nachai un o nadynt glywet gan y gilyd namyn ymdian chw6r6 din dros ben ac adnabot o Lefelys vynet cythrayl yn y corn a ferri golchi y corn a gwin a oruc ev. Ac yna y rodes Llefelys y vra6t ryw bryfret ac erchi ido pan delai y drev y briwo h6ynt ai b6r6 me6n dwr oer. A dyfynnu pawb yn gyffredin atto y Bryttaniait ar Coraniait or holl dyrnas a b6r6 y dwr h6n6 ar ba6b o nadynt yn gyffredin. ac a lad yr holl Gor-

niait y gyt ac nit argyweda ev dim ar y Bryttaniait. Yr ail ormes y syd yth dyrnas di yw draic yr ynys a draic arall o estron genedl y ssyd yn caissia6 a goresgyn hi ac y dyrru ych draic chwi rac llit a digofaint a diasbot hynny a gly6ch chi. A llyma heb ev val y gell6ch chwi wybot hynny. messur di yr ynys y hyt ai llet pan delych y drev ac yn y lle y ceffych di ganol yr ynys par di glad pwll yn y dayar a ffar di roi cer6ynait o ved or gorau ar a geffych me6n cerwyn yn y pwll h6n6 a ro di lenn o bali ar wyneb y gerwyn. A byd dithau dy hun yn y gwiliat hwy yno a thi a gly6y y draigau yn ymlad yn arythr yn yr awyr. Ac wedy darffo ydynt vlino yn ymlad h6ynt a fyrthiant yn rith dau barchell ar warthav y llen ac a yfant y med ac a dynnant y llen gantynt hyt yng6aelot y gerwyn ac yno y cysgant. Ac yno lapia di y lenn yn y cylch hwynt ac yn y lle cadarnav a geffych yth dyrnas clad di hwynt yn dyf6n yn y dayar a thra vont hwy yno ni da6 un gormes yr ynys Brydain o un lle arall. Y drydyd ormes yw gwr cadarn lledrithoc y ssyd yn d6yn dy v6yt ti a thiot trwy hyt a lledrith ac a bair y ba6b gyssgu. Ac am hyny rait y6 i ti dy hun wiliad dy amser a chad6 dy armerth a rac gorvot arnat gyssgu gat gerwyniat o dwr oer gair dy la6 a fan vo y cyssgu yth orvot dos yr gerwiniat dwr. Ac yna ymhoeles Llyd y drev. Ac y dyfyn6ys holl wyr y dyrnas ger y vron a b6r6y dwr yn gyffredin arnynt. Ac yn diannot y by var6 y Coraniait ac heb argywedy dim ar y Britaniait ac yn y lle wedy hyny Llyd a bar6ys messyr yr ynys y hyt hi ai llet ac yn Rydychen y cafat y canol. Ac yno y herchis ev wnaythyr pwll val y dy6edassai Lefelys 6rtha6. Ac yn y lle ev a gafas pob peth yn wir val y dywedassai y vra6t ida6. Ac wedy cyssgu or perchyll Llyd a lapi6ys y lenn yn y cylch hwynt ac yn ninas Emrys me6n cist vaen y cydi6ys ev h6ynt yn dyfn yn y dayar. Ac o hyny allan y paidi6ys y diasbat dymhestlys hono. Ac yna y peris y brenin arlwyas gwled va6r ac 6edy y bot yn barot gossot a oruc gerwyniat o dwr oer gair y law ac wedy y gwili6ys ev y wled. Ac val yr oed ev velly am la6er or nos ev a gly6ai y cerdau tecav yn y byt yn y cymeryt ev y gyssgu sev a oruc ynte mynet yn dwr yn vynyeh ac yna y gwelai ev wr ma6r yn dyfot yn harnaissys y me6n a cha6ell ma6r ganto a roi yr holl armerth o vwyd a llynn yn y cawell yny olwe ev ac yn cychwyn ac ev ymaith. Ac yna erchi a oruc Llyd ido

ev aros a dy6edyt wrtho ery ti wnaythyr collet y mi cyn hynn nis g6nau di bellach oni bydy di trech no mi. Ar gwr dy arhoes ac ymlad yn groylon a wnaythant yn y oed y tan yn goleyo oi clefydau hwynt ac ny di6ed y gorvy Llyd yr ormes. Ac yna erchi na6d a oruc y gwr dy yr brenin gan dy6edyt y gwnai ia6n ida6 am yr holl golledau a wnathod ev ida6 hyt hyny ac y bydai ev wr cy6yr yr brenin o hyny allan. a hyny a gymerth y brenin ganto. Ac velly y gwrthneba6d Llyd y tair gormes. ac wedy y varw y clad6yt y gorf ev ynghaer Lyndain gair llaw y porth o el6ir yn gymraec porth llyd ac o saesnech lwyd-gad a dau vab a vy ida6 Afarwy a Thenefan. ac am nat oedynt me6n oedran y lywia6 y dyrnas y hyrd6yt Casswalla6n ap Peli ewyrth y brenin. Ac wedy yrda6 Casswalla6n yn vrenin ev amrodes y garu gwirioned a chyfia6nder. Ac er y vot ev yn vrenin ni vynnai ev didymy y niaint namyn roi rann va6r or cyfoeth ydyntsev y rodes y Afarwy Lyndain a iarllaeth gentac y rodes y Denefan iarllaeth Ger-niw ac ev y hun yn vrenin arg6bl. Aramser h6n6 y doeth Ilcassar amheraw6r Ryfain yn goresgyn nynssoed ac wedy goresgyn frainc ac odyno ev a gafas gwelet ynys brydain a gofyn a oruc pa dir oed gyfairwyneb ac ev a rai a dy6at wrtho mae ynys Brydain oed hono. Ac wedy gwybot o Ilcassar ystyr yr ynys ar bobl oed yn y chyfanhedy a dywedyt a oruc cyma yn cenedl ni gwyr Ryfain cans gwyr Ryfain ar Bryttaniait o genedl Droyav y doethom cans Eneas wedy ymlad troyav vryn hendait ni ac ydynt hwynte cans Bryttys ap sylhys ap Ysgannys ap Eneas. a Bryttys a oresgyn6ys yr ynys racco yn gyntav a thyb yw gennyv na byd anod i mi y darost6ng yr ynys racco dan Sened Ryfain cans yn y mor y maent hwy ac heb wybot ryfely na dwyn arvau nac ymlad. Ac hefyt iawn yw anvon cenadau attynt yn gyntav y erchi ydynt na fellhaynt iwrth wyr Ryfain a thaly tyrnget ydynt megys pa6b or cenedloed yny cylch. a hyny heb ymlad rac gorfot arnom ni est6ng y gwaet hwynt ac hwynte yn geraint y ni a chodi boned yn hendait ni Priav. Ac yna wedy y Ilcassar danvon y llythr hyny ar gorchmyaion y Gaswallon wnaythyr velly. Eithr ni by dail6ng gan Gaswallawn hyny ac anvon a oruc ynte lythr att Ilcassar ar ymadrod hynn yndo. Caswalla6n brenin y Bryttaniait yn anvon anerch at Ilcassar amhera6dr Ryfain y vanegi vot yn ryfed gennyv i chwant g6yr Ryfain a maint yw arnynt syched aur ac ariant ac na fynant hwy yn

bot ni yn diodev perigl yn y wailgi yn preswylia6 me6n ynys yn y mor o diaithr tervyn y hyt heb gaissio cymell swllt arnom orlle y byom ni hyt hyn yn y gael y ryd a chwild ma6r y ti llesar yw yr hwn a orehynnaist cans or un voned y disgyn- assom ni a choithau o Eneas ysgwydoyn. Ac am hyny na chais di yn dwyn ni y gaethiwed tragwda6l am hyny gwybyd di llesar ymladwn ni dros yn ryddit a thros yn gwlat ac or de6y di dros y mor megis yd6yt yn ada6 dyfot yn gynt noc y sengych ar dir ynys Brydain. Ac velly wedy gwelet o llesar lythr Caswalla6n ai atebion cwairia6 llynges a oruc ev a dyfot hyt yn aber Temys ac yn y erbyn y dayth Nynnia6 y vra6t ac Afarwy y nai twysa6c Llyndain a thrahayant iarll Cerniw a Chrada6c vrenin yr Alban a Gwerth- aet vrenin Gwent a Brithael vrenin Dyfet. Sef y doethant yn diannot hyt ynghastell Doral ac yn diannot cyrchu y traeth a orugant ac ymlad yn wechyr o bob parth. ac yna y cyfarvy Nynia6 ac llesar a drychav y gledyv a oruc llesar y gais- ia6 pen Nynnia6 ac erbynait a oruc ynte ar y darian yny lynna6d y cledyv yndi. ac ni alla6d ev dynnu odyo rac tewed y bydinoed nymgymysgu ac hwynt. Ac wedy cael y cledyv o Nynia6 ni safod neb dan y dyrnot ev ac yna y cyfarvy Alibiens iarll nynia6 ac yn diannot y llas ev h6n6. Ac velly llu llesar a las gan v6yav a gyrru fo arno ynte yn wrad6yds hyt yn fraine. Ac ymgyferbyn ac ev a oruc gwyr fraine ac y ymlad ac ev y gaissio b6r6 y arglwydiaeth iarnynt yr lla6r cans tyb- iait y daydaynt faely y gyrch ev ar y Bryt- taniait ai gymell ar fo odyo am glybot vot llongau Casswalla6n ar y mor yn y ymlit ev. Sev a oruc ynte roi swmp anvaidra6l o da y dywsogion fraine a ryddit y ba6b ar a oed dan y gaethiwed ev. Ac velly y tangnofedod ev y bobl. Ac wedy y yd- ygoliaeth hono y dayth Caswalla6n y Lyn- dain ai gydvarchogion gyda6 ev y anrydedy y duwau. Ar pymthegvet dyt wedy hyny y by var6 Nynnia6 or dyrnot pen hyny ac y clad6yt gair llaw porth y gogled ar cledyv gidac ev cans yr angau coch y gelwit. y cledyv cans pwy bynnac a han- waydid ac ev mar6 fyda6 yn diannot.²⁵³ Ar amser h6n6 y g6naeth llesar gastell odinae rac darhwainio yr ailwayth y wrthlad o wyr fraine. Ac velly ymhen y dwy vlyned y dayth llesar yr ailwaith y gaissio dial y syrhaedau. ar y Bryttaniait. A phan gigne Gaswalla6n hyny peri a oruc ev blannu polon hayrn cyn braffed a

mord6yt gwr ar hyt canol Temys ar ford llongen llesar. ac yn dirybyd y dayth y llongau ar ben y polon yny vri6od y llong- au a bodi milioed or gwyr. Arsawl a dayth yr tir Caswalla6n ai herbyni6ys hwynt a holl gadernit lloegr ac y cafas ev y vdydgoliaeth ac y foes llesar hyt yn raeth Moran ac odyna y daeth ev y gastell odinae ac y dayth Caswalla6n hyt yn Llyn- dain ac yna y gwnaeth ev y wled va6r y dywsogion ev ai wsnaethwyr. Ac yna aberthu a orucev daydengmil ar hygain o amrafaelion anifailiait ar haini a droyl- assant nos dr6y amrafaelion ch6aryau. Ac yna ydaeth yu ystriv rwng dau was iev- aine ardercha6c wrth chwara6 pale6d. ac enw y naill oed Hirias nai yr brenin ar llall oed Gyhylyn nai Afarwy ac yny darvot hyny y llas Cyhylyn Hirias nai y brenin. Ac o hyny ydaeth cynwrf ma6r yn y llys ac y lli6i6ys y brenin yn va6r gan vynnu cael nai Afarwy wrth varn y llys. A fettrys oed gan Afarwy hyny gan dy- 6edyt mae pob cam a wnelit o vewn y dyrnas mae yn Llyndain y dlit g6naythyr ia6n am dano. Ac ynte parot oed y hyny. Ac ni vynnai y brenin namyn cael Cyhyl- yn wrth y 6ylls ev. Ac ni fynnai Afar- wy hyny cany wydiat beth oedd e6ylls y brenin ac am hyny y gade6ys Afarwy y llys a mynet y gyfoeth y hun. Agwelet or brenin hyny a dyfot yn y ol ev a llu ma6r ganto a difa y gyfoeth ev yn ll6yr o dan a hayarn ac yna danvon o Afarwy att y brenin y gaissio tangnefed ac heb y gael. Ac yna y medylid Afarwy pa fod y gallai ev 6rthnebu y brenin. ac y cafas yn y gynghor anvon at llesar y erchi ida6 dyfot y ynys Brydain ac y byda6 ev ganhorth6y ida6 ac y cadarnhae ev o dyfot ac y dar- ostyngynt hwy ynys Brydain y llesar. Ac yn gadernit ar hyny y danvones Afar- wy Gynan y vab a daydec gwystyl arhygain o vonhedigion ynys Brydain yn wystlon ar hyny.²⁵⁷ Ac yna cwairia6 llynges a oruc llesar a dyfot y borth Rwydon yr tir. Ac Afarwy ai herbryna6d yn anryded- ys. Ac yna yr oed y brenin yn ymlad a chaer Llyndain. ac wedy clybot o Gaswall- a6n dyfot llesar y ynys Brydain ym- g6airio a oruc y dyfot yn y erbyn a fan dayth yr glyn coeda6c yn agos y gaer gaint fev y gwelas bebyllau g6yr Ryfain.²⁶⁰ ac yna brwydro a orugant ac yna y bu aerva va6r o bob parth. ac yn y diwed y gyrr6yd y Bryttaniait y mynyd ychel.²⁶² a chad6 yno yn wra6l a orugant a llad lla6er o wyr Ryfain.²⁶³ a fan welas y Ryfain6yr hyny damgylchynu y mynyd a orugant y gaissio

negnu y Bryttaniait. ac yna y danvones Caswallaon at Afarôy y ervynnait idaô wnaythyr tangnefed ryngto ev ac Ilcasar.²⁶⁵ a ryfedy a oruc Afarôy a dyôedyt panit lleô meôn hedôch gaissio hedychu. Ac yna ef a dayth Afarôy at Ilcasar. ac a dyôat ôrtho fal hynn. Argldôy heb ev mi adeôais y ti darostyngedig-aeth ynys Brydain nit adeôais i y ti distryôio y nghenedl vy hun cany wnaethont drôc y mi hyt na allont ônaythyr iawn am dano. ac ni chyttuav i difa vyinghenedl.²⁶⁸ Ac yna rodes Ilcasar dangnefed y Gaswallaon trôy rodi tair mil o bynnoed bob blôydyn y Sened Ryfain o ynys Brydain. Ac wedy cadarnhau hyny y daethant y gyt hyt yn llyndain ac yno y trigasant y gayaf hônô.²⁶⁹ ar gwanôyn rac wyneb yr aeth Ilcasar ty a Ryfain ac yr aeth Afarôy gyda ev y daro wrth y Pontenis yr hôn oed yn cynnal yr amerodraeth yr amser hônô.²⁷⁰ ac y trigiod Caswallaon yn ynys Brydain yn gwledychu saith mlyned ac wedy y varô y cladôyt ynghaer Efrog. Ac yn ol Caswallaon y dayth Tenefan ap llyd iarll cerniô yn vrenin.²⁷² Ac yn y ol ynte y dayth Cynvelyn y vab yn vrenin yr hôn a vagasai Ilcasar a rac maint y carai Gynvelyn wyr Ryfain nichassiod ev dôyn y tyrngtet arnynt.²⁷³ Ac yn y amser ev y ganet Iesu Grist ⁴. Ac ôedy gwledychu o gynvelyn deydeng mlyned y ganet dau vab idaô Gôyder a Gôairyd. Ac wedy marô cynvelyn y gwnaethbôyd Gôyder yn vrenin ac wedy yngadarnhau o honaô yn y gyfoeth y attalaôd ev dyrngtet gwyr Ryfain. Ac wedy gôybot o wyr Ryfain hyny anvon Eloyôcasar a wnaethant a llu maôr gantaô y ynys Brydain. A fan dayth yr Amheraôdr y tir cyrchu Caerberis a oruc ac ymlad ar gaer. ac wedy nathyg-iôys idaô hynny cau pyrth y drev a orugant a myr maen y warchau yr anifer oed y mewn yn y vaynt vairô o newyn ²⁷⁵ Ac wedy clybot o Wydr hyny cwairiaô llu maôr a oruc a dyfot wrth Gaerberis ac yn diannot cyrchu gwyr Ryfain a môy a ladai wydr y hun o honynt noc a ladai gan môyav yr holl lu. Ac yna y dayth Hamon dwyllôr yr hôn a dysgasai yr iaith gan y gwystlon or Bryttaniait yn Ryfain. a bôrô haibio y arvau y hun a chymryt arvau un

or Bryttaniait a las am danaw a chyrchue ymlith y bydinoed.²⁷⁶ a fan gafas ev gyfla llad y brenin a oruc. Ac odyo llithro trôy un a thrôy arall a oruc oni dayth at y vydin y hun. Ac yna bôrô yr arvau hynny ymaith a chymryt y arvau y hun.²⁷⁷ Ac wedy gôybot o wairyd lad y vraôt diose y arvau y hun a oruc a chymryt arvau y brenin ac anoc y wyr y ymlad yn wraôl a a oruc agyrry fo ar wyr Ryfain.²⁷⁸ Ac yna y foes Hamon arraun vôyaf or llugydacev hyt yllea elôirporth Hamon neu borth Hamôn y gelôir ev hyt yr aôr hon ac yno y llas Hamon.²⁷⁹ Ac y dayth Gwairyd hyt y lle ydoed Glywcesar yn ymlad a chaerberis. A fan welas yr aniferoed yn y gaer y Bryttaniait yn dyfot yn borth ydynt. hwy ymdoethant y maes i ymlad a gôyr Ryfain. a llad llaôer o bob parth ac eissioes rac amled gwyr Ryfain hôynt a enillasant y gaer a a gyrru fo ar wairyd hyt ynghaer wynt. ac yno y dayth Gloyw-casar ai lu a mynnu gwarchau y Bryttaniait yny vaint vairô o o newyn.²⁸⁰ a fan wybu wairyd hyny cyw-airiav y lu a oruc a dyfot allan. a fan welas Gloyw Casar hyny anvon a wnaeth y gaissio tangnefed at y Brittanait. ac yn diannot y gwnaethbôyt tangnefed ryng tynt. ac y rodes Cloywcesar y verch yn wraica y wairyd y gadarnhay y dangnefed. ac wedy hyny o nerth y Bryttaniait y gor esgynnod gwyr Ryfain ynyssod Orc ar cyt ynysoed eraill yny cylch.²⁸² ac wedy llithro y gayav haibio y dayth y vorôyn o Ryfain a diayret oed y ffryd ai thegôch ac y priodes Gwairyd hono. Ac y gwnaeth Gloywcesar dinas yr hon a elwis ev Caerloyw ar lan Hafren yn y tervyn rung Cymry a Lloegr.²⁸⁴ Ar amser hônô y diodefod Crist yngharisalem.²⁸⁵ ac y gosodes pedr Ebostol gadair yn anossia ac o dyno y dayth ev hyt yn Ryfain y drigio ac y gynnal y Esgobaôd ac y danvones ev Vare Athro ac Evengylôr hyt yr Eift y bregethu yr Efengil a scrifenassai y hun.²⁸⁸ Ac velly pan vy amser gan Gloyw-casar ef aeth y Ryfain a gadel ynys llyôdraeth ynys Brydain y Wairyd. Ac wedy y vynet ev or ynys hon. y cymerth Gwairyd yndo ryfic a balchder. ac attal tyrngtet gwyr Ryfain a oruc. ac wedy clybot o gloywcesar hyny ev a danvones Vassassian a llu mawr ganto y gymryt tyrngtet o ynys Brydain. ac wedy parattoi y llynges yn barot hwynt a doethant yr tir y borth rydipi. Ac yn y herbryn y dayth Gwairyd ai lu. ai llydias y dir a oruc sef y gwnaethont hwynt troi y hwylau a disgyn ymhorth totnais.²⁸⁸ ac wedy y dyfot yr tir cyrchu caer benhôyl.

goet a orugant ac ymlad a hi.²⁹⁰ Ac wedy gwybot or brenin hyny, ymgairio a oruc ynte ai lu ac ar ben y saithved dyd y dayth ev yno a chyrchu gwyr Ryfain ac ymlad ac hoynt. a llad llawer o bob part y dyd hono. A thranoeth gan anlet oed wyr Ryfain anod oed y gorfot. Ac yna y dayth y vrenhines y dangnofedy ryngynt ac y gyt y doethant hyt yn Llyndain. Ac yna anvon a wnaethant y cidvarchogion hyt yn Iwerdon a goresgyn hi. Ac wedy darvot y gayav ydaeth Vaspasian y Ryfain ac y tyngôys ev Wairyd yn ynys Brydain hyt yniôd y oes. Ac wedy y varô ev y cladôyt ev ymanachlog Caerloyw yr hon a wnaethoed Glow-casar. Ac y nol Gôairyd y dayth Mayric y vab ynte yn vrenin ac yn oes hônô y dayth Rodric vrenin y flichdiait o seithia a llu mawr ganto yr Alban ai goresgyn a oruc. Ac wedy gwybot or brenin hyny ev a dayth yn y erbyn ac ymlad ac hōynt a oruc a gyrru fô arnynt ac yn y fô hyny y llas Rodric. ac yna y roes Meiric or Alban yr bobl hyny y breswyllo yndi ac wedy cyfanedy y lle hônô nit oed cymariait yr flichdiait. ac y daethant hwy at y Bryttaniait y erchi y merchet hōynt yn wraged ydynt. ac ni by dailông gan y bryttaniait y roi ydynt. Ac yna yr aeth y flichdiait hyt yniwerdon a chymryt y Gwydelessau yn wraged ydynt ac or haini y heniw Ysgottiait. Ac wedy y Vairic lonydu yr ynys hon. ev a rodes dangnedef y wyr Ryfain trôy y vod ai gariat. a gosot cyfraithiau nefôyd yn hob lle yn y gyfoeth ac yn hedôch dangnofedys y gwledychoed tra vy vyw. Ac wedy marô Mayric y dayth Coel y vab ynte yn vrenin yr hôn a vagasyd yn Ryfain. A rac maint y carai ev wyr Ryfain cyt gallai attal y tyrngtet nis attalioed tra vy vyô.²⁹⁰ Ac wedy Coel y dayth Lles y vab ynte yn vrenin ac un annwynt ai dat oed ef. Ac wedy ymgadarnhau o honaô yn y gyfoeth. ev a danvones att Eleuteriws esgob Ryfain y ervynnait idaw danvon y ynys Brydain dysgaôdyr o Gristnogaôl fyd megys y gallai ev gredy y Grist trôy dysc a fregethan.²⁹¹ ac ynte a danvones idaô dau dysgaôdyr Dyfian a Fagan ar haini a bregethawd idaô o dyfodiad Crist yn gnaôd. Ar haini ai golches ev o lan fyddaôn Vedyd a holl bobl y dynnas wedy ynte.²⁹² ac yna y roes Lles y temlau oed ossodedic yr gau Duôau. ev a beris y cyssegru yn enô holl gyfoethaôc Duw ar saint a gossot ydynt amrafaelhion yrdolion y cyfanhedy ac y daly duôaôl wssanaeth y duô.²⁹³ ar amfer hônô yr oed wyth Esgobdy a thrygain yn ynys Brydain

a tri arch esgobdy yn benadyr ar y llaill. ar tri hyny yn y tri dinas pennav yn yr ynys. Llyndain a chaerefroc. a chaer-llion ar wysc. A fan ranôyt rông yr arch esgobdai. wrth Esgobdy Caer Efrog y perthynôys deifyr a brynaich ar gogled oll val y gwahanai hymyr. Ac wrth Arch Esgobdy Llyndain Lloegr a Cherniw valy caidô hafren. Ac wrth Arch Esgobdy Caer llion Cymry o hafren y vynydd cans Caer llion oed benadyr ar y dwy eraill.²⁹⁴ Ac wedy y roes y brenin ydynt rodion maôr o dir a dayar. Ac yn nghaerloyw y tervynôys y vtyched ac ny vanachloc hono y cladôyt yr unvet vlwyddyn ar bymtheg ar hygain a chant gôedy dyfot Crist ynnaôd. Ar amser hônô y oed yn ynys Brydain wyth temyl ar hygain. A thair temyl hefyt oed odiar yr haini. Ac yr oed yr wyth demyl ar hygain hyny dan vediant y tair eraill ai harglôyddiaethau oll y vot wrth orchymyn yr haini ac ymhob un or temlau hyny y gossodwy Esgob cyssegredic ac ymhob un or tair pennav y gossodet Arch Esgob yn y tri dinas pennav a ennwid or blaen. Ac velly am nat oed ettifed y Les y codestervysc rông y Bryttaniait agwyr Ryfain. Ac wedi manegi hyny y sened Ryfain hōynt a danvonassant severys senedôr o Ryfain a lleng o wyr ymlad ganto nit amgen ygain mil. ac ev a oresgynôys yr ran vōyav ar y Britanniait a rai o nadynt a foes dros daifyr a brynaich a silien yn dyôssoc arnynt. a mynych ymgyrchu a vy ryngynt. a gorthrôm vy gan yr amheraôdr hyny. Ac yna y peris ev ônaythyr claôd rông daifr ar Alban o gyffredin dreth or mor y gilyd val y bai haôg gwrthneby y Bryttaniait. a phan welas Silien na thyciai idaô ymlad ve ar Bryttaniait a gôyr Ryfain. ef aeth hyt yn Seithia y gaissio nerth. Ac wedy cael o honaô holl iengtity y wlad hono y gyt ev y dayth y ynys Brydain ac yna cyrchu Caer Efraôc a oruc ac ymlas a hi. Ac wedy mynet y chôedl dros y dynnas. yna y ran vōyav or Bryttaniait amadeôis ar amheraôdr ac a dayth at Silien. Ac yna yn diannot y dayth severys ai lu ganto y ymlad a silien. A silien ai brathôys ynte yn angeuaôl ac o hônô y by varô severys ac y cladwynt ynghaer Efraôc A dau vab oed y severys Bassian ac Etta a mam Getta a hanoed o Ryfain. a mam Bassian o ynys Brydain. ac wedy marô y dat y cymwerth gwyr Ryfain Getta yn dyôssoc arnynt o achos hanvot y vam o Ryfain. Ac y cymwerth y Bryttaniait Bassian yn vrenin arnynt hwynte am hanvot y vam o ynys Brydain. ac yna y

codes tervyse r6ng y brodyr a di6arnot y g6rd ac yn y c6rd hyny y llas Getta ac y casfas Bassian y vrenhiniaeth yn y eido y hun.²⁹⁹ Ar amser h6n6 ydoed gwas ievanc yn ynys Brydain. Caran oed y henw ac o genedl issel y hanoed a chlodva6r oed ev o de6rder wedy y brofi me6n lla6er o vr6ydrau a chyrchu a orve h6n6 ty a Ryfain ac erchi wnat a oruc y Sened6yr Ryfain y warchad6 ynys Brydain ai longau rac estron genedl a cada6 da ma6ra oruc ev am hyny.³⁰⁰ Ac yna y dayth ev yr ail6aith i ynys Brydain a chynyll cadernit yr ynys a oruc a mynet yr mor y vynyech amrafaelion borthayd a gwnaythyr cyn6rv ma6r ar yr ynyssoed o gylch ido gan y hanraithia6 ei llad ai llosgi. a pha6b ac a garai drais a lledrat a da6ai atto ev yn y oed gymaint y anifer ev ac nat oed arno ofn neb.³⁰¹ Ac wedy gwelet o hona6 bob peth yn gynydy ganto. Anvon a oruc at y Bryttaniait a gofyn ydynt a gai ev vot yn vrenin arnynt ac ynte a distry6ai wyr Ryfain ac ai helhai or ynys hon ac ai rydhai h6ynt odi6rth estron genedl.³⁰² ac wedy ida6 gael y vydygoliaeth. ev a dayth a llu ma6r ganto yn erbyn Bassian a gwyr Ryfain ar y ffighdiaid ac yn y vr6ydr gyntaf y troes y ffighdiait yn erbyn gwyr Ryfain ac yn y vr6ydr hono y llas Bassian a gyrru fo ar wyr Ryfain canu wydynt p6y oed yn y herbyn p6y nit oed. Ac wedy cael o Garan y vydygoliaeth tr6y vrat y ffighdiait ev a rodes Esgottlont ydynt hwy ac yno y maent etto yn y lle a elwir Prydyn.³⁰³ A phan wyby Sened6yr Ryfain hyny hwy a danvonassant Alectys Sened6r o Ryfain a thair lleng o wyr ymlad ganto hyt ynys Brydain ac yn y erbyn y dayth Caran ai lu ac ymlad ac h6ynt ac yn y vr6ydr hono y llas Caran. A gwnaythyr dirva6r dymestl o Electys ar y Bryttaniait. a thr6m vy gantynt hyny a dethol Alysglapit6l6s yn dy6ssa6c arnynt sev oed h6n6 iarll Cerniw a mynet a wnaethant am ben Alectys hyt yn Llyndain lle ydoed ev yn cynnal gwylyr y tadolion du6au a fan adnaby Alectys ystyr y neges parattoi y lu a oruc a chyrchu y Bryttaniait ac yna y by aerva vawr ac nydi6ed y foes y Ryfain6yr ai hemlit a oruc y Bryttaniait a llad milioed o nadynt ac yna y llas Alectys.³⁰⁵ A chayet pyrth Llyndain a oruc gwyr Ryfain. Sef a oruc Beisgalys cydymaeth y Alectys oed h6n6 cymryt arno vot yn dy6ssoc gwyr Ryfain sev a oruc Alisglapit6l6s cylchyny y gaer ac anvon at holl dy6sogion ynys Brydain y vanegi y vot ev yn eisted wrth gaer Lyndain ac

erchi y ba6b dyfot yn diohir yn borth idav.³⁰⁶ Ar dyfyn a dayth at y dehayw6r ar gwyn-dit a gwyr daifr a brynaich a gwyr yr Alban. ac wedy y dyfot oll ymronn y gaer a bri6o y myroed a orugant a thr6ydynt a throstynt myned y me6n a dechrau llad y Ryfain6yr a fan welsant hwynte hyny dyfot gair bronn y brenin a wnaethant ac erchi na6d ida6 ai gell6ng yn fyw y gwlat.³⁰⁷ Ac velly val ydoed y brenin yn cymryt y codes gwyr Gwyned a ragot ar wyr Ryfain ai llad o gwbl. Ac yna y cymerth Alysglapit6l6s goron y dyrnas ai llywio hi a oruc daydeng mlyned.³⁰⁹ Ac yn y amser ev y dechray6ys y dymestl a wnaeth Diacleasian amherawdr Ryfain ar y Cristnogion hyt pan difa6ed ev gan mwyav yr holl Gristnogaeth. Ac yna y dayth Maxen ac Erc6lff yn dau dy6sa6c o arch y Croyla6n h6n6 a distry6 yr Eglwysau a llosgi llyfrau ysgrythr lan ac yna y lais y gwyr llen ar Cristnogon.³¹⁰ ac yna y llas Saint Alban o Virolan ac Aron o gaer llion y gydymaith ynte.³¹¹ Ac yna y codes Coel iarll Caerloyw a ryfely yn erbyn Alysglapit6l6s ac yn diannot y lladod Coel ev. Ac yna y dayth Constans Senedwr o Ryfain hyt yn ynys Brydain wedy y vot yn darest6ng Ysbaen a ryfely ar Goel a oruc a gosot dyd y daro a mynnu ymgyrchu.³¹² ac yn diannot y tangnodedwyt hwynt ac ymhen wythnos a mis wedy hyny y by var6 Coel a deng mlyned y gwledycha6d.³¹³ ac yna y cymerth Constans Elen un verch Coel yn wraic bria6d ida6 yr hon a elwit Elen lyda6c yr ni welsit y chyffelyb hi o bryt a gwed.³¹⁴ Ac ydynt y by vab a elwit Cystennin ap Constant a h6nn6 a oresgynnot Ryfain ar Vaxen groyla6n ev ai dri Ewyrth vrodyr y vam nit amgen Llywelyn a Thrahaern a Mayric. ar Trahaern h6n6 a dayth a thair llen o wyr arvoc i oresgyn ynys Brydain odiaid Eidaf iarll Erging ac Eyas ac y ca6ssent gaerberis.³²⁰ Ac erbyn pen yr ail dyd y dayth Eidav hyt yn emyl Caer wynt y vaes vrien ac yna y casfas y vydygoliaeth gyntav. Ac y gorvy ar Drahaern fo y6 longau ac yr Alban y dayth ev y dir i ryfely.³²¹ Ac yna y gorfy drahayrn ar Eidav ai emlit o le y le nyf foes hyt yn Llychlyn y gaissio nerth gan Gytbert vrenin Prydyn ac ervyn idi6 dion wnaethyr angau Trahayrn. Sev a oruc iarll y castell cadarn dyfot o fewn glyn yr ford y doe Drayahayrn ac yna llechu ar y ganvet marchoc. a phan dayth Trahayarn yno yn diannot y llas ev.³²³ Ac yna y goresgynnod Eidav ynys Brydain ac y cymerth ev

goron y dyrnas ac yn y lle ymgyfoethogi a oruc a chymnal gwyr a mairch ac arvau a da hyt nat oed hŏad i un brenin ymryson ac ef. Ac velly y cynhelis Eidav y dyrnas hon ynny dayth dau Amherodr o Ryfain. nit amgen Grassiant ac Atalaŏnt a gwled-yelu ynys Brydain a oruc o eissiau iaŏn ettifed hyt y diwed hayach cans nit oed idaŏ ettifed namyn un verch. Ac yna peri a oruc ev dyfynnu attaŏ holl wyrda ynys Brydain i ymgyngchori ac hwynt am lywodraeth yr ynys ac am gyfle y rodi Elen y verch a rai a gynghores idaŏ roi cyfoeth y Gynan Mairiadaŏc y nai ap y vraŏd.³²⁵ A roi Elen y verch y Bryns o ynys arall a digon o da or ynys hon gyda hi. Eraill a gynghorau y roi hi y dywsaŏc yr ynys honn arcyfoeth genthi. Acyna y dywat Cradaŏc iarll Cerniw dan darostyngedigaeath Sened Ryfain ydymni.³²⁶ Cynghor yw geny v e danvon hyt yn Ryfain a dethol Maxen wledic cans mab yŏ hŏnŏ y Lywelyn ewyrth Elen Lydaŏc. a merch oed y vam ynte y dyŏssoc Sened Ryfain a rodi dy verch y hŏnŏ ar cyfoeth gida hi ac o hyny y cawn ni nerth sened Ryfain y ymdiffin yn gwlat rac estron genedl. ac ar hyny y trigŏyt. Ac yna y danvones Cradaŏc iarll Vairyc y vab hyt yn Ryfain.³²⁷ Ac anvynych vyd vot cytundeb rŏng gwyr Ryfain a faŏb or ynyssed. Ac gwedy gwelet o Vayric y terfysc hŏnŏ.³²⁸ dyŏedyt a oruc ev wrth Vaxen ryfed yw geniv dy vot yn diodev gan y gwyr raco. beth a wnaŏi heb y Maxen. dyfot heb ef gyda mi hyt yn ynys Brydain a friodi Elen verch Eidav brenin y Bryttaniait a chymryt y cyfoeth gyda hi a hefyt val y gellych o nerth y Bryttaniait darestŏng pob ynys ac a wrthnepo ytt ac ar hyny y trigŏys Maxen.³²⁹ Ac yna cyŏairio llynges a oruc ev a dyfot hyt yn fraine ai cymell y wnaythyr y ewllys ev a rodi idaŏ aur ac arian.³³⁰ Ac yna y dayth rybyd y vrenin y Bryttaniait vot llynges ar y mor ac na wydir pa le y disgyunai ac yna y erchais Eidav y Gynan Mairiadoc dyfynnu gidac ev holl iengtŏt ynys Brydain y warchadŏ y tir rac estron genedl. Ac yna y dayth a llu maŏr ganto hyt ymynd Cent.³³¹ Ac wedy gwelet o Vaxen vaint oed y llu rythraŏ a oruc ev y Vayruc a dyŏedyt wrtho vot yn rait cynghor da a fowair wrth lu a vai gymaint a hŏnnŏ ac arŏyd ymlad arnynt.³³² ac yna y detholet daydengŏyr or hai hynav a doethav a gafat ai hanvon mewn bad y dir ac yn llaŏ bob un o naddynt gwialen o oliŏyd glas yn arŏyd tangnefed. a dyfot a wnaethant att

Gynan Mayriadaŏc.³³⁴ a chyfarch gwell ido a manegi y bot yn genadau gan Vaxen Wledic att vrenin y Bryttaniait.³³⁵ sef y gŏfymmod Cynan pam y dathoed ev a llu cymaint a hŏnŏ ganto ar hedŏch.³³⁶ ynte a dyŏat mae rac y orthrymu ar y ford.³³⁷ Ac wedy gwybot o Gynan y neges ev y mynassai y wrthlad rac colli o honaŏ y vrenhiniaeth ac yna dyŏat Cradaŏc iarll Cerniw gellyngŏn ni hwy at y brenin ac a vynnŏ ev gwnaet ydynt ac yna y doethant y gyt ar gaer yn arvŏn lle ydoed Eydav ac Elen y verch yn cynal y llys.³³⁸ Ac yn diannŏt y cymerth Maxen Elen yn wraic briot idaŏ a llyŏodraeth y dyrnas gida hi. A phan wyby Gynan hyny mynet a oruc hyt yr Alban a chynnyll llu maŏr ganto.³⁴¹ a dyfot trwy hymyr ac anraithiaŏ y cyfoeth hyny doeth Maxen a gyrry fo arnynt ar ailwaith y dayth Cynan ai lu ac y tangnefedŏyt ryingtynt y git gael ac y git golli.³⁴² Ac ymhen y bymet vlwydyn wedy hyny ydaeth Maxen a Chynan y fraine yr lle ydoed Hymblat yn dyŏssaŏc yno.³⁴³ a llaŏ hŏnŏ a wnaethant ac yna y dyŏat Maxen wrth Gynan Mairiadaŏc cyn dygym mi arnat ti ynys Brydain mi a rodaf y uithau Midaŏ.³⁴⁴ A llyna yr amser cyntav ydaeth y Bryttaniait y lydaŏ. ac o hyny allan y gelŏit hi Bryttaen vechan. Ac odyŏa y cerdod Maxen ty a dinas Roam y Normandi ac y foes y fraine rac y ofn a gado y cestyll ar dinessyd yn wac. Ac odyŏo ydaeth Maxen ty a Ryfain a ryfely yn erbyn Grassian Navalaŏnt amherodron Ryfain ac yn diannŏt y lladaŏd ev y naill a deol y llall a oruc ymaes o Ryfain.³⁴⁵ ar amser hŏnŏ yr oed mynych gyfrangau rŏng y Bryttaniait. o lydaŏ ar fraine. Ac wedy y bot velly yn hir o amser medyliaŏ a oruc gwyr Llydaŏ am gael gwracae da ydynt.³⁵⁰ ac anvŏn cenadau y ynys Brydain att iarll Cerniw yr hwn adeŏit yn gaidŏat ar y dyrnas ac ervynnait idaŏ danvon un-vil-ar dec o verchet gwyr anlydaŏc ir ynys yn wraicae ydynt hyt att Gynan. A thrygain o verchet maibiot aillion a gwenedigion.³⁵¹ Ac wedy cynyll hyny o Vorynion cychŏyn ai llynges a orugant. ac ar y mor y dayth gŏynt gwrthŏyneb a gŏasgaru y llongau y amrafaelion draethau a bodi rai o nadynt. Ar amser hŏnŏ ydoed Gwnŏas a Melŏas yn ryfely ar y mor ar wyr sermania o blegit Grassian amherodr Ryfain.³⁵³ sev y cyfarvy ar gwyr hyny dŏy long or merchet hyny a ŏasgarassit ar vor fraine ac ŏedy cael manec or gwyr a dywethbŏyt vry gan y morynion adaŏ ynys Brydain yn ŏac. troi

y hwylau a orugant a dyfot y ynys Brydain. Cans Gwnâs oed vrenin hynot a Melâs oed vrenin Paitto. Ac wedy y dyfot yr gogledd yr lan llad y bobloed a gnaethant ford y cerdasant.³⁵⁴ Ac wedy clyôed o Vaxen hyny yn Ryfain anvon a oruc dōy leng o wyr arvoc a Grassian yn llywiaôdr arnynt y amdiffin ynys Brydain. Ac velly brôydr a vy ryngtynt ar ryfelwyr a llad llaêr o bob parth a gyrryfo ar Wnâs a Melâs hyt yn Iôerdon. Ar amser hōn6 y llas Maxen yn Ryfain ar holl aniferoed o hanodynt o ynys Brydain ont adiengis hyt yn llyda6 herôyd y pedestric.³⁵⁵ Ac yn gōedy clyôed o Grassian lad Maxen ai oreygwyr ev a gymerth Grassian lyôodraeth ynys Brydain yn y eida6 y hun ac a wisgod goron y dyrnas am y ben ac a wledychod yn hir o amser trôy groylonder yn erbyn y brittaniait ac yny dîôed y lladod y wyr y hun ev. Ac ôedy clywet o Wnâs a Melâs lad grassian oi wyr y hun cynyll a gnaethant hōynte wyr llychlyn a Denmarc ar Ysgottiait ar fîchidiait a dyfot y ynys Brydain ai hanraithio o dan a hayarn or mor y gilyd a lad y cenvainoed. Ac ôedy gwelet or Bryttaniait nathyciai ydynt ymgyferbynait ac hōynt. Anvon a gnaethant hyt yn Ryfain y gaissio. nerth gantynt.³⁵⁶ Ac y caôsant leng o wyr arvoc a Severys yn dyôsoc arnynt. ac ôedy y dyfot y ynys Brydain cyôrd ai gelynon a gnaethant ai gôrthlad y maes oi tervynau. ac o gyt gynghor y gōnaethant myr maen o gyffredin drayl rông daifyr ar gogledd val y bai anos y estron genedl y gorthrymu rac lla6.³⁵⁷ Ac ôedy y dyfot odyo hyt yn Llyndain y herchis gwyr Ryfain y Gyhylyn vanegi golli or Bryttaniait y gwyr ai swllt ac ydynt hwy gosti y haur ai harian mwy noc y gaôsant yr ioed o ynys Brydain yn caissio amdiffin y Bryttaniait ac na lafyriynt hōy o hyny allan i hamdiffin.³⁵⁸ A lлев tryan a rodes y bobl boenedie am bally oi holl nerthoed ydynt ac yna cyrchu o wyr Ryfain ty ai llongau a mynet ty ai gôlat. Ac wedy adnabot o Wynâs a Melâs hyny cynyll a gnaethant hōynte y llu mōav ac ellynt a dyfot yr Alban yr tir a ryfely ar y Bryttaniait ai llad. a goresgyn yr Alban hyt yn hymyr a gōnaythyr mynych gyrchau arnynt. Ac yna gwelet or Bryttaniait na ellynt ymgyferbynait ai gelynon ac anvon a gnaethant y gofydys gōyn at Gittiôs amherodr Ryfain. y adolwyn y nerth ev ymgyferbynait ai gelynon. Ac ôedy gōybot o Sened Ryfain y hadolwyn hōynt y nacau o gōbl a orugant ac ymôrthot ac ynys Brydain ai thyrrget o hyny allan. ac ôedy adnabot or Bryttaniait

y gomed o wyr Ryfain. Anvon a orugant Gyhylyn Archesgob Llyndain y Lyda6 y y gaissio nerth gan Aldôr vrenin llyda6 cans y pedôryd brenin oed hōn6 gōedy Cynan Mairiadaôc. ac ôedy y Gyhylyn vanegi yr brenin ofyt yr Bryttaniait gan estron genedl.³⁵⁹ dolyrio a oruc y brenin a rhodi ydynt dōy vil o varchogion arvoc a Chystennin y vraôf yn dyôssaôc arnynt.³⁷⁰ ac wedy ydynt gaffel y llongau yn barot hōyliâ6 a orugant parth ac ynys Brydain. ac y borth Totnais y doethant y dir loegr. Ac ôedy clybot o Wnâs a Melâs hyny. ymbarattoi a orugant hōynte a chyfarvot ynghyt a brôydrô yn groylon a lad llyossogrôyd o bob parth. Ac nydiôed Cystenin ar Bryttaniait a gafas y vydygoliaeth drôy lad y gelynon. Ac ôedy hyny y doethant y gaer Vyda6.³⁷² ac yna y gōisgod Cystennin goron y dyrnas ac y roded yn wraic idaw verch un o dywssogion Ryfain a vagassai Gyhylyn Archesgob.³⁷³ Ac o hono y by ida6 drimaib ni amgen Constant ac Emrys ac Ythyr ben dragôn. Ar Constant hwnw a vagwyd ymanachlog Amffibalys ynghaer wynt ar maibion eraill a roesbôyd at Gyhylyn ar Vaeth.³⁷⁴ Ac wedy gwledychu o Gystennin daydeng mlyned mewn hedôch tangnofedys. ev a dayth un or fîchtiait yn rith ymdidan ac ev oiaithr niver ai vrathu a chyllell dan ben y vron ac or brath hyny y by ev varw.³⁷⁵ Ac yna wedy marô Custennin y by anundeb rông gwyrda yr ynys am ônaythyr brenin rai a vynnai ônaythyr Ythyr yn vrenin. eraill a vynnai ônaythyr rai oi ceraint yn vrenin. Ac yn y dîôed geddy na by undeb rydynt y dayth Gôrtheyrn Gôrthenau o achos y vot yn un o Anhawgwyr ynys Brydain a mōyav a ônait oi gynghor. Ac ôedy medylia6 o hona6 nadoed wir dlyedys ar yr ynys hon ont un o Vaibion Gystennin.³⁷⁶ Ac gofyn pa ry6 anryded a ônai ida6 ev o farai y ônaythyr ev yn Vrenin.³⁷⁷ Sev y adeôis y mynach ido bob peth ac a fyinnai er hyny. Ac yna y cymerth Gôrtheyrn y mab ymaith oi vanachloc o anvod yr Abat ai gōfaint ai yrda6 yn Vrenin.³⁷⁸ Ac ynte a wnaeth Gôrtheyrn yn orychel ystiwert dros ynys Brydain. Ac ôedy y vot ev velly dalym o amser medylia6 a oruc Gôrtheyrn drôy vrat pa vod y gallai ev vot yn vrenin y hunan. Ac yna y managôys ev yr Brenin vot llynghes ar y mor ac naôydiat pa le y disgynai a bot yn orau cadarnhau cestyll o wyr ac arvau a bôyt a llynn. Ac y herchis y brenin ida6 ônaethyr megis y mynnai y hun. cans ev a rodassai ido lyôodraeth yr ynys.³⁷⁹ Ac ôedy cael o

Wrthayrn ateb y brenin mynet a oruc ev y hun o gastell y gastell ac yno dethol a oruc ev beddar ygainwyr o Vaibion y dlyedogion gorau ar y hanner oed o genedlaeth y fflachiait y Gaetan 6rth ben march y brenin. Ac 6edy y bot velly dalym o amser. a Gwrtheyrn oed ryngy bod yr haini o barch a rodion ac ysmwythder.³⁹⁰ Sev ydoedynt nosaith yneyad y brenin yn yfet goin 6edy mynet y brenin y gysgu. c6yno a oruc Gwrthayrn 6rth y fflachiait. nat oed gyfoeth gauto ev megis y gallai 6naythyr cydmaithias a neb onit bychan. a ffai gall6n 6naythyr anryded y neb mi ai gwna6n y ch6ch6i pahan heb h6ynt ponit ty di y ffyd vrenhin. nagev yn wir nit oed y mi o gyfoeth ont Erging ac Eyas.³⁹¹ Ac velly wedy mynt G6rtheyrn y gysgu. myned a 6naethant y stavell y brenin a llad y ben ev a dyfot att Wrthheyrn a b6r6 y pen yn y arffet ev gan dy6edyt cymmer di h6nn a byd vrenin os mynnu. A phan 6elas G6rthayrn hyny 6ylo a oruc o d6yll ac nit o alar a fferi a 6naeth ev daly y gwyr hyny ai carcharu. Ac yna pan adnaby dlyedogion ynys Brydain lad y brenin ymgynylla6 a orugant hyt yn Llyndain a fferi crogi y ped6ar ygainwyr a vyssai yn llad y brenin a gorchymyn y cyfoeth y Wrtheyrn yn y geffit brenin dlyeda6c arno. Ac yna 6edy g6ybot o Gyhylyn lad y brenin. codi a oruc ev heb 6ybot y Wrgant iarll Cent. ac heb 6ybot y neb o wyrda yr ynys a phan adnaby wyrda'r ynys ai thy6ssogion hyny hefyt hagr vy gantynt a hefyt gan y vaibion ynte or wraic arall sev oed y hen6au Cyndayrn a G6erthevyr a Ffasgen.³⁹³ ar amser h6n6 ydoed Simiaun EsgobaLippys y gydymaeth ynte yn pregethu yn yr ynys honn ac yn dysgu y ffyd yr Cristnogon cans er pan dathoed y peganiait attynt ydoed gamgret yn y plith trwy falst bregethau angrist yr h6n a el6it Pelagian cans h6n6 a lygrassai fyd y Bryttaniait. A thr6y bregethau y gwyr sanctaid hyny y troes y Bryttaniait yr fyd gatholic Ac yna y dayth Hainssiester att y brenin ac ai gwahodes ev y s6pper. Ac yr oed merch y Hainster yn un or bobl lana yn y byd. ac y chwenych6ys y brenin gael cysgu gida hi y nos hono ac ae cafas trwy amot y friodi. Ac yna dy6edyt o Hainssiester 6rth y brenin dranoeth ty di waithion ysyd vab y mi a minau yn dat y tithau ac am hyny ia6n y6 i ti 6naythyr vynghyngor i o hyn allan. a mi ath gynghorav di yn da rac dy godi o estron genedl. Anvon di hyt yn Sermania yn ol Octa vy mab i ac Assaf y e6yrth ynte yfyd varchoc da clodva6r a ro di Ys-

gottlant yr haini y lle yssyd yth ortrechlu di o vynyeh ryfoloed ac h6ynt a gad6ant yno rac pellenigion.⁴⁰⁰ A hyny a oruc y brenin anvon hyt yn sermania y gyrchu y gwyr hyny. ac yna y dayth o sermania drychan llong o wyr arvoc ac Octav ac Assav a Chledric yn dy6ssogion arnynt hyt yn ynys Brydain.⁴⁰¹ Ac 6edy g6ybot o dy6ssogion yr ynys hyny tristau a 6naethant rac maint yr anifer a gl6ssynt y dyfot y dyr. Ac anvon a orugant att y brenin y erchi ido y g6rthlad ymaeth or ynys ai hely ymaith.⁴⁰² Ac 6edy adnabot hyny o Wrtheyrn ni wnai ev ynamyn cyn6ys gwyr sermania tr6y rodi tiroed a chyfoethau ydynt. a phan 6yby y Bryttaniait hyny dethol a orugant Werthevyr ap G6rthayrn yn vrenin arnynt a dechrau ryfely ar y Saeson.⁴⁰³ ac yna G6erthevyr a enill6ys bedwar maes arnynt. y maes cyntav a vy ar dervyn Avon. ar ail maes yn ryt y pysgot ac yno y cyfarvy Gyndayrn a Hors ac y llas pob un y gilyd o nadynt. Ar trydyd maes a vy ynglan y mor ac y ff6es y saesson hyt yn Ynys Daneta G6erthevyr yn y hemlit h6ynt ac yn y llad. A phan welas y saesson nat oed le y dianc gado y plant ai gwraged a 6naethant o ff6 y hunain y gwlat.⁴⁰⁴ Ac 6edy gorvot o Werthevyr arnynt ev a dayth ty ac ynys Brydain.⁴⁰⁵ A phan gigne Rawn6en hyny gwraic G6rthayrn lad y Saeson yn ll6yr rodi aur ac ariant a oruc hi y 6naethw ev y hun er gwen6yno y brenin. Ac yna pan wyby ev darfot y wen6yno dyfynnu a oruc ev y holl dy6sogion atto a chynghori pa6b o nadynt y amdiffyn y g6lat ai gwir dlyed rac estron genedl a rannu y swllt a oruc y ba6b oi dy6sogion. a gorchymyn llosgi y gorf ev a roi y llyd6 h6n6 mewn del6 o evyd ar lun gwr a roi y del6 hono yn y borthloed y bai estron genedl yn mynnu dyfot yr tir a diau oed na delynt tra g6el-ynt y lun ev yno. Ac 6edy mar6 G6rthevyr ni 6naeth y tywsogion megis y harchasai ev ydynt namyn y glady ev yn Llyndain.⁴⁰⁷ a g6naythyr G6rtheyrn yn vrenin yr ail6aith o eissiau gwr dlyeda6c. Ac 6edy cael o h6na6 ev ly6odraeth yr ynys ail6aith. anvon a oruc Rawn6en hyt yn sermania at Hainssiester y that y erchi ido dyfot a chyfot a chyfartalr6yd o bobl gydag ev hyt yn ynys Brydain a manegi ida6 mar6 G6rthevyr.⁴⁰⁸ A phan wyby Hainssiester hyny ev a dayth a thrygain llong o wyr arvoc gydae ev y ynys Brydain. A phan 6yby y bryttaniait dyfot y ry6 anifer hyny yr tir. ervyn a wnaethant yr brenin y g6rthlad. A phan 6yby y sermaniait hyny

manegi a orugant yr brenin ai dyôsogion na doethant hŏy yr ynys er molest or byt at y bryttaniait namyn tybiaw na bysai varô Gôrthevyr vendigait, eithr rac yn cyfarsangu o honaô ev y daythom ni ar anifer hyn gennym. ac velly gan y varô ev ervynnait yw gennym yr brenin wnaythyr oetdyd mewn lle tervynedic y wybot pa vaint o enifer a vai eôllys ganto ydynt drigio yma ar sawl ni bo amhoelant ailôaith y gôlad. Ar oetdyd hônô a dodet duô calan mai yn y maes maôr ynghymry. a gôrafyn na dygai neb dim arvau gantyrnt yr oetdyd rac tyvy amryson rông y plaidiau. Ac ôedy medyliaô o Hainssiest oi hen vrat gorchymyn a ônaeth y bob un oi wyr ev dôyn cyllaill hirion yn y sanau erbyn yr oet ar Saxoniat or parth arall. Ac velly pan oed y tyôsogion yn sefyll yn un pentôr y gymryt y cynghor Hainssiestr a dyôat draw out iwr Saxs ac yno y tynnod y saeson y cyllaill ac y lladasant drygain a phedwar cant iairll a a barôniait a ffenaethiait or Bryttaniait a daly y brenin o Heinssiestr.⁴¹¹ ac ni diengis neb o holl dyôsogion ynys Brydain namyn Eidiol iarll caer loyô a diengis o nerth trolol a gafas ev dan y droet ac ar trolol hônô ev a las dengôr a thrygainwyr. Ac velly y diengis ev yn iach ac yr aeth y gyfoeth y hun. Ac yna y dykbôyt rac y brenin Gaer Lyndain. a Chaer Efrog a Chaer Lincol.⁴¹² ac yna y gellyngôyt y brenin ac y gwrthladôyt o holl dervynau Lloegr ac y foes ynte y gymry. Ac ôedy y vot ev velly dalym o amser medyliaô a oruc am adalliat castell rac y gyfarsangu o estron genedl val y gônathoedynt gynt. Ac ôedy edrych cêbl o dir cymry ev a gafas le gôedys y gastell yn y lle a elôir yr aôr hon dinas Emrys yn yr Yrri.⁴¹³ ac wedy dyvynnu yno laôer o sairi main a dechrau y gôayth myr. Ac yna cymaint ac a ôaithit y dyd ev a syrthiau y nos. Ac ôedy bot velly yn hir o amser heb fynnu y gôaith ryfedy a oruc Gôrthayrn a gofyn y daydec Prifard beth a ônai na safai y gôaith.⁴¹⁵ Ac yr aethant hŏy yn y cynghor pa ateb a rodynt idaô ac yna dyôedyt o un y peth ni allo bot o farôn ni gaissio yr hôn ni chair byth ac velly y bydôn ni diadnair. Ac y dyôedassant ôrth y brenin ba ceffit gôaet mab heb dat ido a chymysgu hônô ar mortar y safai y gôaith. ac ôedy manegi hyny yr brenin anvon a oruc ynte ar hyt

y gyfoeth y gaissio mab heb dat idaô ac ôedy cerdet pob lle y dayth y cenadau hyt ynghaer Vyrdin. sev achos y gelôir hi velly am y sailiaô o vyrd o wyr. Ac yna y gwelsant vaibion yn chôarau pel a thyfu amryson rông dau o nadynt. taô heb er un ôrth y llall athgyfraitha a mi cans bonnedic wyv i o dat a mam a thithau nit oes ytt un tat.⁴¹⁷ A fan glyôas y cenadau hyny ymafel ar mab a wnaethant.⁴¹⁷ ai dôyn ev gair bron y mayr a gorchymyn idaô o blegit y brenin danvon y mab ai vam gair bron y brenin a hyny a oruc ynte.⁴¹⁸ Ac yna y gofynnod y brenin yr wraic pŏy oed dat y mab. naôn ymcyffes heb hi namyn un verch oedôn i y vrenin dyfet ac yn ievane ym roded i yn vanaches y gaer Vyrdin ac val yr oedôn ni yn cysgu rông vychôioryd mi a ôelôn trwy vy hun was iefane yn cydiaô a mi a fan defroais nit oed yno neb namyn mi am chôioryd ac yna y baichogais i ac y ganet y mab hyn y mi ac ym cyffes y duô ni by achos rofi a gwr er ioed namyn hyny.⁴²⁰ ac yna y gofynnod y brenin y Vaygan Êsgob allai hyny vot yn wir. gallai heb ev cans pan syrthiod Lysyfer ai engylion drôc a bechasant gydac ev yn y lleoed ar mod ydoedynt pan erchis Duô ydynt baidio yn y leoed hyny y maent hyt hediô ac y mae rai or haini yn gally ymrithio yn rith gwraged eraill yn rith gwyr ac velly agatvyd y cofat y mab hôn.⁴²¹ Ac yna y dyôat y brenin ôrth y mab vot yn rait idaô gael y ôaet ev y beri yr gôayth sefyll y gymysgu ar mortar. paham heb y mab beth a ôna vyingôaet i o les môy na gôaet arall. am dyôedyt om daydec prifard y mi hyny heb y brenin. Gelôch yma y daydec prifard heb y mab.⁴²² A phan doethant y gofynnod y mab ydynt. paham y dyôedasoch chŏi y gônai vy ngôaet i yr gwaith sefyll. pa beth heb y mab y syd dan y brŏyufôrnr raco.⁴²³ Na ôdom ni ymcyffes heb hŏynt. Ac yna y peris y mab glady dan y brŏyusôrn ac ydoed yno llyn vaôr o dôr. pa beth waithion y syd yn y llyn heb y mab. na ôdom ni heb y baird. disbydôch y llyn a chŏi a geôch yndi gist vaen ac yn y gist hono y mae dôy draic fyn cysgu a phan defront ymlad a ônant a chan y cyffro hônô y syrth y gôaith. ac ôedy na ellynt hŏy disbydy y llyn Merdin oi gelvydyt ai gellyngod hi ym bymffrôt yn rydec. Annvab y llaian y gelôit ev cynno hyny ac yn Vyrdin gwedy hyny am y gael ev ynghaer Vyrdin.⁴²⁵ Ac wedy gôybot o Wrtheyrn vot gôybodau maôr gan y mab gofyn a oruc idaô pa beth a dervyd y mi. dy lad ath losgi heb y merdin cans

hedio y mae meibion Gystennin yn dechrau hōyliad ar y mor ac y foru y daŋant y borth Totnais y dir Lloegr. a pha le bynnac yr elych gōagel dau meibion Gystennin.⁴²⁶ Ac yna peris Gōrtheyrn agori y gist vaen ac odyo y codes y dōy draic un wen ac un goch a dechrau ymlad yn groylon a orugant ac yn y lle y gyrod yr un wen y draic coch y ganol y llyn ac bedy dolyrio or un goch y gyrod hithau yr un ōen drachefn y ganol y llyn. Ac yna y gofynnod Gōrtheyrn y Vyrddin beth arōydoca hyny. Ac y dyŋat ynte gōai hi y draic coch cans y haŋfōyd ysyd yn bryssio a gogofau a achyb y draic ōenn yr hon arōydoca y saeson ar draic coch arōydoca y Bryttaniait yr hon a orchfygir gan y ōen. Am hyny y mynydoed a ŋastattair val y glynnau ac avonyd y glynnod a lithrant o waed. Ac yna y gofynnod Gōrtheyrn y Vyrddin pa ryō angau ai dygai ev. ac y dyŋat ynte gochel di dan maibion Gystennin cans ynaōr y maent yn lledy hōyliau ar draeth y mor Llydaō y dyfot ty ac ynys Brydain y oresgyn y cyfoeth y gan y Saxonait ac yn gyntav y lloccant hwy dy meōn twr ceric cans ty di oth dōyll ath ystryō a vradychaist y tat hōynt ai braōt ac a wahodaist y saeson yr ynys hon er caissio nerth gantyt ac y mae hyny yn annerth y ti hediw cans dau angau yssyd yth dilin di. Un yw y ssaesson yssyd yn goresgyn arnad ti. Ac y voru y daw Emrys ac Ythr maibion Gystennin a daydengmil o varchogion arvoc gantyt ac hwynt a gochant wynebaw y ssaeson oi gwaed y hun ac wedy llad Hainssiestr y coronir Emrys ac y gwledycha y gwladoed ac adnewda yr eglwyssi ac nydiwed a gwenwyn y lledir ef. Ac ni ol ynte y coronir Ythyr y vrawd ynte ac a gwenwyn hefyd y lledir ef o ystry y saeson a baed Cerniw a dial hyny oll.⁴²⁷ Ac ni by hōy na thranoeth yny dayth maibion Gystennin y dir lloegr a fan vy honnait y dyfot y dir ymgynyllod yr holl Vryttaniait a dyfot y ōrhau y Emrys ac ynte a ŋisgod y goron ac a gys-egrōyt yn vrenin.⁴³⁰ Ac yna ymgynghores Emrys ai wyr pa un gyntav a gyrthai ai Gōrtheyrn air saeson. Sev y cafas yn y gynghor dyfot y Gymry a chyrchu castell Gronōy cans yno y ffoassai Wrtheyrn. Sev oed hyny yn Ergin ar lan Gwy. a dyfot yno a oruc Emrys a lly maōr ganto a dōyn ar gov a wnathoed Wrtheyrn idau ev o gamau a dyōedyt ōrth y wyrda. ha wyrda y gwr hōn a beris lad vynhat i am braōt a dōyn y saeson peganiait bradwyr yr ynys hon am hyny ymladōn yn wraōl ar castell

raco ac heb oedi roi tan a orugant o gyleh yr castell a llosgi y maint oed ynto o dynion a da gida Gōrtheyrn. ac yna ofni a oruc Hainssiestr. cans ev a glyōssai maōl oed yn frainc neb allai diodev Emrys heb angau a hefyd doeth a hael a thrygaroc oed ev. sev a oruc y saeson fo hyt y ty arall y hymyr ac yno ymgadarnhae y drigio. A phan gogle Emrys hyny mynet a oruc. ynte ai lu yn y hol hōynt a thrōm vy ganto ŋeled yr eglōyssai bedy distryō or saesson ac adaō a a oruc o delai yn vyō yr ailōaith y parai y gōnaythyr o neōyd val a byssynt orau er ioed. A phan glyōas Hainssiestr vot Emrys yn ymgais am danaō annoc y wyr a oruc i ymlad yn wraōl a dyōedyt ydynt nat oed vaōr gally Emrys o varchogion Llydaō ac nit oed arnynt hōynte ofn y Bryttaniait cans ydoedynt daygain mil o wyr arvoc. Ac yna mynet a ŋnaethant y lle a elōir maes Beli ar vedōl dōyn cyrch daisyvyt bradychys am ben Emrys ai lu. ac ny ymgeled Emrys hyny a bydinaō y wyr a oruc a roi gwyr Llydaō ai wyr y hun blith drafflith ac hōynt a gosot a oruc ev wyr Dyfet ar y brynnau ychel gan y hystlys. a gwyr gōyned meōn coet gair y llaō megis y gellynt erbynait y saeson pa ford bynnac y delynt. ac or ty arall ydoed Hainssiestr yn annoc y wyr ynte ac yny dysgu. ac wedy llad llaōer o bob ty y foes Hainssiestr ai lu yr lle a elōir Caer Cynan ac Emrys ai lu yn y hemlit gan y llad val y gordiōedit. A ran vaōr o nadynt a diengis y gastell oed gair llaō yno ac yna ailōaith ymvydinaō a orugant o bob part ac ymlad yn groylon ac nydiōed bydinoed Emrys a dyllod bydinoed y saeson ai gōsgaru trōy dysc y gwyr pennav. Ac yna ydoed Eidiol iarll Caer Loyō yn ymgais am Hainssiestr.⁴³⁵ ac ymgōrd ac ev or diōed ac ymlad yn groylon a ŋnaethant yny ŋelit y tan oi harvau megis mellit ymlaen taran. ac val ydoedynt velly nachav Gōrlais iarll ai vydin yn dyfot attynt ac ar hynt y gōsgaru y saeson. Sev a Eidiol o hyder hynny namyn cymryt Hainssiestr erbyn y varv ai benfesting ai arōain hyt ynghanol y vydin y hun gan dyōedyt o hyt y benn. gōrthrymōch y saeson bellach achos ev a orvyōyt arnynt llyma Hainssiestr an aōr.⁴³⁶ ac o hyny allan y foes y saeson ac y foes Octaf ap Hainssiestr ar ran vyōav or llu hyt ynghaer Efrog. Ac Ofav y eōyrth ynte a foes a ran arall or llu hyt ynghaer Alclyt.⁴³⁷ Ac bedy cael y vydygoliaeth y dayth Emrys hyt ynghaer Gynan a dyōetbōyt ychod ac ev a gafas y gaer ac yno y trigōys ev dridiau yn beri clady y calaned a ladasit yn y rait

ac y vedignaethu yr hai brathedic ac yn bŵr y lluded odiŵrthunt.⁴³⁷ Ac yna yr aeth Emrys y gymryt y gynghor am Hainssiestr. Sev oed yn y cynghor esgob Caer-loŵc ac Eidiol iairll y ŵraŵt. A phan ŵelas yr esgob Hainssiestr yn sefyll gair y vron. y dyŵat ha wyrda pa mynnechwi oll rydhau Hainssiestr ni vy hun ai lladŵn ev. val y gŵnaeth Samuel broŵfyt pan ŵalas ev Agaf vrenin Amlech yngharchar ev a beris y dorri ev yn dryllau man a dyŵedyt ŵrtho val y gŵnaethost di vamau heb vaibion y gŵnav innau dy vam dithau heb vab. Ac yna y dayth Eidiol a Hainssiestr y ben bryn ychel yn emyl castell ac yno y llas y ben ev a gŵnaythyr cri maŵr yŵch y ben megis ydoed arver o glady sawden.⁴³⁹ Ac odyna ydaeth Emrys hyt ynghaer Eŵroc y gaisio Octav. Sev y cafas Octav yn y gynhor ev ai holl bobl cymryt cadŵynau yn y dŵylaŵ a thamet o brid ym pen pob un. ac velly mynet yn eŵyllys Emrys. gan dyŵedyt ŵrtho Arglwyd vrenin gorchyŵedic ydiŵ yn duŵan ni ac ni fettrysŵn ni vot dy duŵ di yn gŵledychu yr hŵn ysyd yn cymell y sawl vonedigion hyn yn dy eŵyllys di ny mod hŵn a llyma ni Arglŵyd a chadŵyn yn llaŵ bob un o hanom ac yn gymynol ac os mynnu par yn roi ni y angau. Ac yna yr aeth Emrys yn gynghor. ac yna y dyŵat yr esgob ac Eidiol chŵchŵi bobl drŵc a dayth och bod y erchi trygared megis y dayth pobl yr Israel ac ai cawsant. Ac ni byd gŵaeth yn trygared ninnau noc y by yr lēdeŵon. Ac velly y dayth Osav ai bobl y drygared Emrys. Ac yna cymryt tir a orugant gan Emrys trŵy dragŵydaŵl gaeth-iŵet sev oed hŵnŵ Ysgotlont.⁴⁴⁰ Ac velly y tangnofedŵyt ryngtynt ac ŵedy hyny y dayth Emrys y gaer Eŵroc ac y dyŵynnod atto yr holl iairll ai varŵniait ai archesgyb. A chyntav dim a gaŵsant yn y cynghor vy gŵairio yr eglŵysau a distryŵassai y saeson ar gost Emrys oll dros ŵyneb ydyrnas. Ar pymthegved dyd ŵedy hyny ydayth ev y Lundain. ac yna heŵyt y peris ev adneŵdy yr eglŵysau a gŵellau y cyfraithiau drŵc a rodi y baŵb y tiroed a dygassyt yngham arnynt a chynnal gŵirioned a faŵb a vynnai ev.⁴⁴¹ A o dyna ydaeth ev hyt ynghaer Wynt y ŵnaythyr yr un ryŵ. Ac ŵedy darvot ido lonydy pob lle ydaeth ev hyt yn salstbri y edrych bedau y saŵl a barasai Hainssiestr y llad o iairll a barŵniait a marchogion yrdolion. A thrychant o vynaich oed yn gŵfent ymanachloc mynyd Ambri cans velly y gelŵit hi am y sailiaŵ o ŵr a eiŵit Ambri. A thrŵm vy gan Emrys ŵelet y lle hŵnŵ mor diardyn a hyny. A

dyfynny a oruc atto holl sairi main a rai o sairi pren o ynys Brydain y ŵnaythyr adyrn ethrylithys tragŵdaŵl ynghylch y vedraŵt hono.⁴⁴² Ac ŵedy dyfot y gynyll-aidva ynghyt a fally ydynt a ethrylithr nessau attynt a oruc Tramor archesgob Caer-lleon. a dyŵedyt ŵrth Emrys. Arglŵyd heb ev. dyfynnŵch attoch Vyrdin bard Gŵrtheyrn. cans hŵnŵ a ŵyr dechmygu gŵaith ryfed drŵy aniffic ethrylithr dragyŵyd.⁴⁴³ Sev y cafat Merdyn at Emrys a llaŵen vy y brenin ŵrtho. Ac y erchis Emrys idaŵ dyŵedyt y daroganau a delynt rac llaŵ nyr ynys hon.⁴⁴⁴ sev yr attebod Merdin. nit iaŵn traethu or ryŵ bethau hyny ont pan vo angenrait a faist dyŵettŵn i heb amgen yr ysbryt ysyd ym dysgu ai odiŵrthiv pan vai rait ym i ŵrtho.⁴⁴⁵ Ac yna ni fynnaŵd y brenin y diriaŵ ev ymhell-ach ont gofyn ido pa vod y dechmygai ev ŵaith tec parhais yŵch ben y lle hŵnŵ. Sev y cynghores Merdin mynet hyt yn Iŵerdon yr lle yr oed gor y ceŵri ar vynyd Cilara. cans yno y mae main anryfed y hansawd heb wybŵt o neb dim odiŵrthunt. ac ni cheffir hŵynt. Arglŵyd. nac o gadernit nac o gryŵder ont trŵy gelvydyt. a fai beynt hŵynt yma val y maent yno hŵynt a safent yn dragŵdaŵl.⁴⁴⁶ Ac yna y dyŵat Emrys dan chŵerthyn. pa fyrv y gellit y dŵyn odyno. ac y dyŵat Myrdin. na chyffro di Arglŵyd ar chŵerthyn. cans ni dyŵedav i namyn prydder a gŵirioned cans main rinŵedŵal yŵr haini ac ymraŵaelion vydyg-naethu arnynt. a chewri gynt ai dyc hŵynt yno o eithafoedd Ysbaen ac ai roes val y maent yno. Sev achos y dygassant pan delai glefyt ar un o nadynt gŵnaethyr ennaint a ŵnaynt ynghanol y main ac y golchynt y maen a dŵr a hŵnŵ a rodylt yn yr ennaint. a thrŵy hŵnŵ y ceffynt gŵbl o iechyt ac or gŵelïau a vai arnynt. cans llyssau a roylt yn yr ennaint ar haini a iachaynt y gŵelïau.⁴⁴⁷ A phan glŵas y brenin rinŵed y main yn diannŵt y daeth y cyrchu ac yn bennav arnynt y daeth Ythr-ben-dragon a fymthengmil o wyr arvŵc ganto. A Merdin heŵyt am y vot yn orau o ethrylithr y gydoesi ac ev.⁴⁴⁸ sev ydoed Gilamŵri yn vrenin Iŵerdon. a fan gïgle ynte hyny dyfot a oruc a llū maŵr ganto yn y herbyn. a gofyn ydynt ystyr y neges. A phan ŵyby y brenin ystyr y neges chwerthyn a oruc a dyŵedyt nit ryfed genyv i ally o bobl lesc anraithiaŵ ynys Brydain. canydynt mor unvyt a feri y bobl Iŵerdon ymlad ac hŵynt o blegit cerrie. ac yna ymgrychu a orugant ac ymlad yn groylon a llad llaŵer o bob parth yn y fŵes Gilamŵri ac a diengis

oi wyr.⁴⁴⁹ Ac yna y dyôat Merdin arver-
 geh ch6i o'r dechymie gorau ar a bypoeh y
 dôyn y main ymaith, ac ni thyciai ydynt.
 Sev y naeth Merdin yna ch6erthin, ac heb
 dim llafyr namyn ethrylithr dôyn y main
 hyt y llongau yn rôyd. Ac velly y doeth-
 ant ac h6ynt hyt y mynyd Ambri. Ac yna
 y dyfynnod Emrys atto holl iairll a barôn-
 iait ac ysgolhaigion yrdassol y dyrnas a
 ardynniad y lle h6n6 trwy y cynglor h6ynt
 o odida6e adyrn. Ac yna y g6isgod Emrys
 goron y dyrnas am y ben ac y g6naeth
 g6ylva y Sulg6yn yn yrdassiad dri diau
 ynty, ac y rodes y ba6b or ynys g6bl oi
 gwir dlyed, a rengi bod pa6b oi wyr megis
 y g6edai ida6 o aur ac ariant a mairch ac
 arvau, ac wedy darvot lluniaethu pob peth
 y herchis Emrys y Verdin drychafel y
 main val yr oedynt ynghilara, ac velly y
 g6naeth ev. Ac yna adnaby ba6b vot yn
 6ell cy6raindeb na chryfder. Ar amser
 h6n6 ydoed Pasgen ap Gôrtheyrn geddy fo y
 sermania a chynyll yno y llu m6yaf a gafas
 ev y oresgyn ynys brydain odia Emrys ap
 Cystennin, a chredy y Basgen a orugant,
 a dyfot gidac ev ac anairif o wyr arvoc. A
 phan dayth y llynges yr ynys hon dechrau
 anraithia6 y g6ledyd a orugant. A phan
 gly6as Emrys hyny dyfot a llu ma6r a
 oruc yn y herbyn a gyrru fo arnynt y
 gy6ilydys hyt yn I6erdon lle doed Gilam-
 ôri yn vrenin. A lla6en vy h6n6 6rth
 Basgen, ac ach6yn a oruc pob un 6rth y
 gilyd rac maibion Gystennin. Ac yna y
 daythant oi cyttundeb ylldau a llynges
 gantynt y dir Myni6, a fan gly6as Ythyr
 hyny argys6r ma6r a vy ganto, cans ydoed
 emrys yn glav ynghaer wynt, ac nat oed
 ganto ynte bo6er y roi cat ar vaes y Basgen
 a Chilamôri.⁴⁵¹ a phan gigne y dau wr hyny
 lla6en vy gantynt vot Emrys yn glav gan
 dubiaid na allai Ythyr y hun ymgyferbyn
 ac 6y ylldau. Ac yna y dayth un or saeson.
 Eppa oed y hen6 a dyfot at Basgen a gofyn
 ida6 beth a roi o da yr neb a ladai Emrys.
 Mi a rodav heb e Basgen fil o bynnoed am
 cydmaithias innau tra v6y by6, ac o bydav
 i brenin mi ai hanrydedav ev o dir a dayar
 a chyfoeth val y bo ev bodlon.⁴⁵² Ac yna
 y dyôat Eppa mi a 6n vedeginiaeth heb ev
 6rth Basgen a moes y Bryttaniait, dyro ym
 gadernit am ady6edaist ym mi a 6nav
 angau Emrys.⁴⁵³ Ac yna ymgadarnhau a
 orugant. Ac y peris Eppa eillio y benn
 ai varv ar fyrv mynach, ac yna yr aeth
 ev ty a llys Emrys ac offer medic ganto,
 a manegi a oruc ev y rai or plas a dy6edyt
 y vot yn vedic da.⁴⁵⁴ Ac ni chaissynt h6ynte
 dim well no hyny a manegi hyny y Emrys.

ac ar hynt darparu diot o wen6yn yr brenin a
 oruc, ai hyfet a 6naeth, a chynghori or
 t6yllwr ida6 lechu a gorf6ys yn ol y diot,
 megis y tr6ble y gwen6yn ev yn gynt.
 Ac yn y lle diffannu a oruc Eppa er
 llys. Ac yna ymdangoses seren anvaidra6l
 y maint i Ythyr ac un paladr idi ac ar ben y
 paladr pellen o dan ar lun draic, ac o enau
 y draic ydoed dau baladr yn codi ar naill
 baladr yn ymystyn dros aithafoed Fraine,
 ar paladr arall dros I6erdon ac yn rannu
 yn saith baladr bychain.⁴⁵⁶ Ac ofni a oruc
 Ythr a fa6b ar a 6elas y 6eledigaeth hono,
 a gofyn a orugant yr doethion pa beth ar-
 6ydocaie hyny.⁴⁵⁷ ac yna 6ylo a oruc Merdin
 a dy6edyt O genedl y Bryttaniait, yn a6r
 yd6ych ch6i 6ed6 o Emrys Wledic, y colletti
 ellir y ennill, ac er hynny nit ydych ch6i
 amdifaf o vrenin, a bryssia y ymlad ath
 elynion, cans ti a vydi vedianys ar yr ynys
 hon o gwbl, a thydi ar6ydoca y seren a
 velaist di ar draic dana6l deni, ar paladr a
 estynnod dros Fraine mab a vyd y ti a
 chyfoetha6e vyd h6n6, a lla6er or byt a
 vedianna ev. Ar paladr arall merch a vyd
 y ti, a maibion hono ai h6yron a vedianant
 oll ol ynol. Sev a oruc Ythr yna cyt bai
 bettrys ganto a dy6edasai Vyrdin cyrchu y
 elynion a oruc.⁴⁵⁸ ac ymlad ac h6ynt a llad
 lla6er o bob ty ac nydi6ed y gorvy Ythyr,
 a gyrru fo ar Basgen a Chilamôri ty ai
 llongau gan y lled val y gordi6edit.⁴⁵⁹ ac
 6edi y vydygoliaheth y dayth Ythyr hyt
 ynghaer Wynt wrth glady Emrys y vra6d
 ac yno y dayth holl archesgyb ac abadau
 yr ynys ac y clad6yt Emrys gair lla6 man-
 achloc Ambri o ve6n cor y ce6ri.⁴⁶¹ Ac y
 g6ahodes ythyr yr holl aniferod hyny, ac
 oi cyt cynglor oll y cyssegrwynt yn vrenin.
 Ac y roded coron y dyrnas am y ben ev ac
 yna y dayth cov y Ythr am a dy6edassai
 Verdin 6rtha6, ac y peris Ythr 6naythyr
 d6y draic o aur yn y fyrf y g6elsai ev ar ben
 y paladr o anific gy6rainr6yd, ac un or
 del6av hyny a rodes Ythr yr eglwys ben-
 nav ynghaer Wynt ar llall a barai ev y
 d6yn oi vlaen pan elai y vr6ydr, ac o hyny
 allan y gel6it ev Ythr ben drag6n.⁴⁶² Sev
 a oruc Oclav ap Hainssiestr ac Asav gwa6d
 y saesson attynt, ac 6edy mar6 Emrys dy-
 6edyt y bot yn ryd or ll6 a roesynt ida6.
 Anvon a 6naethant hyt yn sermania y
 gaissio nerth a hefyd att Basgen.⁴⁶³ Ac
 6edi cynyll anairiv o bobloed o nadynt a
 goresgyn holl Loegr hyt ynghaer Efra6c, a
 phan oedynt yn dechrau ymlad ar dinas y
 dayth Ythr ai lu ac y by ymlad croylon ac
 or di6ed y gyrr6yt fo ar y saesson, ai hem-
 lit hyt y lle a el6ir mynyd dannet, cans lle

ychel cadarn oed hōn6 o graige a cherrie. ar nos hono y byant yno ac y gelōis Ythr y gynghor atto. Ac y codes Gōrlais iarll Cerni6 y vynyd a dy6edyt. llai ynt yn auifer ni noc hōynt. a fāu vo y nos yn dy6yll. Arglōyd. a6n am y pennau ac ni ai ca6n hōynt.⁴⁶⁶ ac velly y gōnaethant goresgyn y mynyd arnyt a llad lla6er a daly Octav ac Assav a g6asgaru y llaill oll.⁴⁶⁷ Ac 6edy y vydygoliaeth hono y dayth Ythr hyt ynghaer Alclyt. a damgylchyny yr holl gyfoeth a chadarnhau cyfraithiau hyt na lefassai neb 6naythyr cam ai gilyd.⁴⁶⁸ Ac 6edy g6astatau pob peth y daeth y brenin y Lundain. ac yno y peris carcharu Octav ac Asav. ac y gwnaeth ev 6led y pasc a gwa6d iarll a baruniait ai gwraged gidac hōynt o g6bl o ynys Brydain a lla6eu vy Ythr 6rth ba6b o nadynt a throyla6 y 6led a 6naethant trōy esm6ythider a digrif6ch.⁴⁶⁹ Ac yna y dayth Gōrlais iarll Cerni6. ai 6raic ynte oed Eigr verch Am6a6d 6ledic. ac nidoed yn ynys Brydain na g6raic na morwyn cyn deced a hono.⁴⁷⁰ A phan edychod Ythr erni y chary yn vawr a oruc megis na allai y gely. ac ni vynnai ev vot hebdi eithr anvon mynych anredion etti a diodyd me6n fiolau aur. a gairiau am6ys hefyt. hyt pan adnaby Wrlais iarll hyny.⁴⁷¹ Ac yna llidia6 a oruc ynte a gado y llys heb gennat y brenin. a phan 6yby Ythr hyny y llidioed ynte. ac anvon cenadau yn y ol y erchi y Wrlais dyfot drychefn. cans syrhaet va6r oed ada6 llys y brenin heb gennat. Ac anvon ail gennat ar dryded. ac ni dayth ev dim. Ag y dy6at y brenin y digyfoethai ev o dan a hayarn onit ymhoelai. Ac nit ymhoelod Gōrlais er b6g6th.⁴⁷² Ac yn diannot cynyll llu a oruc y brenin a llad a llosgi trōy holl gyfoeth Gōrlais. Sev a oruc Gōrlais am nat oed bo6er gando y roi cat ar vaes yr brenin cadarnhau dau gastell oed idaw a oruc a roi y wraic yn y castell cadarnav ac en6 y castell oed Dindagol ac ar lan y mor ydoed. Ac ynte y hun aeth yr castell a el6it Dinblot rac y gofydia6 y gyt.⁴⁷³ Sev y dayth Ythr ai lu am ben y castell ydoed Wrlais a gwasgaru y 6yr ac ai las hayach. Ac yn y lle y daeth cennat y vanegi y Eigr hyny. Ac yna y gelōis Ythr attaa Wlffin o gaer Grada6c cans marcha6c ida6 oed hōn6. a manegi a oruc ida6 y holl ved6l ai gariat ty ac at Eigr. a gofyn cynghor ida6.⁴⁷⁴ Sev y dy6at Wlffin. Arglōyd vrenin heb ev ni thycia o gadernit gaissio y castell y mae Eigr yndo ac ar ben craic y mor y mae ac nit oes ford y vnyed idaw yn amyn un. ar ford hono tri marchoc ai

cad6ai rac yr holl vyt. Eithr llyma vyngynghor i y ti y6 dyfynnu Myrdin attat a manegi ida6 dy gyfrinach. ac o gōna neb y ti dim help. hōn6 ai gōna.⁴⁷⁵ ar brenin a 6naeth hyny.⁴⁷⁶ Ac y dy6at Merdin os hyny a vynnu di rait roi fyrv Gōrlais arnat ti a minnau av yn fyrv Brithael an6yl6as y Wrlais. a mi a rov ar Wlffin fyrv Medav o Dindagol anwyl6as y Wrlais. ac yna ni 6yr neb na bo Gōrlais ai dau 6as ydym ni.⁴⁷⁷ a phan darvy ydynt ymrithio yn y fyrv hyny.⁴⁷⁸ mynet a 6naethant hyt ymhorth castell Dindagol dechraynos a manegi yr porthor vot Gōrlais yno. ac agori or porthor ac y me6n y doethant ac yr aeth Ythr y gysgu at Eigr a dechrau ymdidan caredic t6yllodrus a oruc ev a dy6edyt mae yn lledrat y dathoed or castell arall ym6elet a hi ac na allai ev er dim na delai. A chredy hyny a oruc hithau ar nos hono y enillwyt Arthyr ap Ythr.⁴⁷⁹ Ac velly pan 6yby lu Ythr nad ydoed ev gydac hōynt ymlad yn le6 ar castell a orugant yny vy rait y Wrlais dyfot allan y roi br6ydr ydynt. ac yna y llas Gōrlais a g6asgaru y wyr.⁴⁸⁰ Ac yn y lle y dayth cennat y vanegi hyny y Eigr. Ac ydoed Ythr gida hi yn y g6ely. Ac y dy6at ev dan ch6erthin yn rith Gōrlais argl6ydes nim llas i etto. mi av y edrych pa vaint a gollais i om g6yr.⁴⁸¹ Ac yna yr aeth Ythr at y lu y hun yn y fyrv y hynan. A dr6c vy gan Ythr lad Gōrlais am un peth. a da ia6n am beth arall. Ac o hyny allan y cymerth Ythr Eigr yn wraic dirgel ida6 ac y cafas vab a merch o heni nit amgen Arthyr ac Anna y ch6aer. Ac 6edy hyny clefych6ys Ythr o orthr6m haint ac y by ev yn nychy yn hir o amser yn y digod y gwyr oed yn cad6 Octav ac Asav. ac o digofaint 6rtho y gellyngassant y ty6ysogion yn ryd y g6lat ac yr aethant hwynte gidac hōynt y sermania. Ac yna ofni a oruc y Bryttaniait ac glybot vot g6yr sermania yn dyfot i oresgyn yr ynys a g6ir vy hynt. hōynt a doethant yr Alban a dechrau anraithio y 6lat ai llosgi.⁴⁸³ Sev ydoed Le6 ap Cynvarch yn dy6ssoc llu ar y Bryttaniait cans ev a briodassai Anna verch Ythr ben dra66un a gwr ma6r hael oed ev a charu gwirioned a 6nai ev. a chynal lla6er o vr6ydre yn erbyn y saeson a oruc. a mynychy a gorvydai y saeson arna6 ev. Ac felly y byant yn hir o amser yn y vy agos a cholli yr holl ynys a manegi hyny a wnadthb6yt y Ythr na alle y iarll darost6ng y saeson.⁴⁸⁴ A llidia6 yn va6r a oruc Ythr. ac y peris dyfynnu holl wyr yr ynys gair y vron y ymlia6 ac hōynt

am y llesged yn erbyn y saeson. Sev y cafas Ythr yn y gynghor peri y dōyn ar elor o vlaen y llu hyt ynnas Verolan. cans yno ydoed y peganiait saeson yn llad ac yn llosgi.⁴⁶⁵ A phan gogle Octav ac Assav vot Ythr yn glav ac ni dōyn ar elor o vlaen y llu ty ac yno. llaēn vy gantyt hyny tynt hyny ai gellbairio ev yn dirmygys ai alē yn hanner gwr marē. a mynet a oruc y saeson yr dinas a gado'r pyrth yn agoret o watbar am ben Ythr ai lu. A phan 6yby Ythr hyny peri damgylchynu y gaer a oruc a mynet a 6naeth llaēr y meēn a llad llaēr o bob ty yny vy nos. ar bore drannoeth y dayth y saeson y maes or gaer ac ymlad yn groylon ar Bryttaniait. Ac yna y llas Octav ac Osaf ac eraill a foes or ty6sogion saeson yn wradōydys.⁴⁶⁷ yna y codes Ythr o lawenyd yn y eisted ar y 6ely. A chyn hyny ni throe ont o nerth dau wr gryfion. a dy6edyt a 6nai y bradōyr tōyllwyr am galē i yn hanner gwr marē. gōell y6 hanner gwr marw a orffo. no hanner gwr by6 a a orfer arno. a hefyt yw marē yn glodva6r no by6 yn gy6ilydys.⁴⁶⁸ Ac 6edy y vydygoliaeth honno y gōedillion a diengis or saeson amgasglasant hyt yr Alban y Ryfely val cynt sev y mynasai Ythr y hemlit ac nisgai y gynghor ida6 rac mor glav oed ev y dōyn ar elor.⁴⁶⁹ Ac am hyny gle6ach vy'r saeson a medōl a 6naethant vradychu angau Ythr ac anvon rei yn rith rydyssion ymddidan ac ev. Ac y ca6sant vanec nat yfai Ythr namyn dōr fynnon yr hon oed yn agos y dinas Verolan.⁴⁷⁰ Sev y 6naethant hōynte peri gōenōyno'r fynnon ac oed o dōr yny hamgylch ac yna pan yfōys Ythr or dōr y by ev varē ar sa6l ai hyfōys ar y ol nes ydynt gaēl gōybot ac yna lla6 y fynnon o brid a oruc y Bryttaniait.⁴⁷¹ Ac 6edy hyny y cladōyt Ythr ynghor y Ce6ri.⁴⁷² Ac yna anvon a 6naeth y saeson hyt yn sermania y gaissio nerth y ennill ynys Brydain. Ac y danvonet ydynt Lynges dirva6r y maint a Cholgrin yn dy6soc arnynt a goresgyn a 6naethant o hymyr hyt ymhen ryn bladon.⁴⁷³ Ac 6edy gōybot hyny o wyrda ynys Brydain o aflonydōch y saeson ymgynyll a 6naethant hyt ynghaer Vydau y maynt oed o sgolhaigion a llygion yn ynys Brydain ac y ca6sant yn y cynghor yrdav Arthyr yn vrenin. ac nat oed oedran arno y 6isgo'r goron yn bymthengmlōyd ac nit oed neb hyt y clōyt yn un gampau ac ev. ac velly nit oed Arthyr yn gordiwes o da agos y gymaint ac a rodai. Ac 6edy peri o dy6sogion yr ynys y Dyfric arch esgob Caerllion gysegry Arthyr yn frenin a

gōisgo'r goron am y ben ofn y saeson peganiait.

Ac yna y diannot y cynylloed Arthyr lu ma6r ac yr aeth hyt ynghaer Efra6c.⁴⁷⁴ A fan gogle Golgrin hyny cynyll llu mawr a oruc ynte or saeson ac ysgottiait ar ffiehdiat a rodi cat ar vaes y Arthyr ar lan avon Dylas ac ymlad yn 6yehyr a llad llawer o bob parth ac o'r di6ed y cafas Arthyr y vydygoliaeth a gyrru fo ar Golgrin ac a diengis oi lu hyt ynghaer Efra6c ac yna y cronas Arthyr hōynt heb na bōyt na diot.⁴⁷⁶ A ffan gogle Baldōlf bra6t Golgrin hyny ev a dayth a chōemil o wyr arvoc ganto hyt ar deugnilldir o gaer Efrog. Ev a vysai yn aros Cledric ty6soc o sermania ai nerth ynte yr saeson. Ac yna y mynasant dōyn cyrch nos am ben Arthyr ai lu.⁴⁷⁷ a fan 6yby Arthyr hyny anvon a oruc ev gatt6r iarll Cerni6 a chōechant marchoc ganto. a thair mil o bettit y ragot ev or y ford.⁴⁷⁸ Ac 6edy cy6rd ac hōynt ymlad o Gatt6r yn groylon lidioc ai gōasgaru a llad llyosogrōyd o nadynt ai cymmell ar fo. Ac yna tristau a oruc Baldōlf am na allod rydhau y vra6d. a medyllo a oruc pa delē y gōnai. Ac y peris ev bolio y ben a thori y gallt ai 6arv a mynet yn rith arestdyn a thelyn yn y la6 trōy llyestau y bryttaniait yn y dayth ev dan ystlys y gaer.⁴⁷⁹ a chanu a oruc a chrio yny attebōyd ev or gaer ac y tynōyt ev y mewn a raffau dros y gaer. Ac yna ystyr-io a oruc ev ve ai vra6t pa delē y gellynt hōy ymrydhau odyo. Ac val yr oedynt velly nachav genadau yn dyfot o sermania a chōechant llong gantyt yn lla6n o 6yr arvoc a Chledic yn dy6soc arnynt ac yn disgin yn yr Alban.⁵⁰⁰ A phan gogle Arthyr hyny gado caer Efrog a oruc a mynet y Lyndain. ac yna dyfynnu y 6yrda atto ymgynghori ac hōynt. Sev oed y cynghor anvon at Howel ap Emyr Llyda6 y nai ap y chōaer yr hōn oed vrenin llyda6 y ervynnait nerth ganto.⁵⁰¹ Sev y dayth Howel a fymtheng mil o 6yr arvoc gidac ev y Northamptwn y dir Lloegr. A lla6-en vy Arthur 6rtha6. ac odyo y gyt ydaethant hyt ynghaer Lōyttgoet. eraill ai gailw hi Caer Lincol cans yno ydoed y saeson. ac ymlad croylon a vy yno a rōng y llad ai bodi y collet yno chwemil or saeson. ac a diengis o nadynt aethant hyt ynghoet Celydon ac Arthyr yn y hemlit.⁵⁰³ ac yna y by vrōydr galet a llad llaēr o bob ty cans o 6asgot y deri y brethynt y bryttaniait ac yna y peris Arthyr dorri y deri ai roi ar gyffion ychel ynghyleh y saeson. ac yna y g6archōyt hōynt dri di-

garnot a thair nos heb na bôyt na diot. Ac yna rac y mairô o nebyn y rodez y saeson y Arthyr yr holl sôllt a thyngnet o sermania hefyrt ar y gellông y gôlat a roi gôystlon ar hyny.⁵⁰⁵ Ac ôedy y mynet hyt ynghafn gôailgi edifar vy gantynt y hamot ac Arthyr a throï y hôylau a ônaethant ac y borth Totnais yr lan y dir Lloegr ac anraithiaô y ôlat hyt yn hafren ac odyno hyt ynghaer Vyddau a damgylchynnu y gaer ac ymlad a hi.⁵⁰⁶ A phan ôyby Arthyr hyny y peris ynte grogi'r gôystlon heb o hir. Ac ymado a oruc ev ar Ysgottiait ar ffichdiait a gado Howel y nai yn glav yno o orthrôm haint ynghaer Alclyd ymlith y elynion.⁵⁰⁷ a dyfot am ben y saeson hyt ynghaer Vyddau. A dyôedyt ôrthynt chôchôï dôyllwyr lladron ni chad-ôsoch amot a mi nis cadôav innau a chôithau. Ac yna ydaeth Dyfric arch esgob Caer Llïon y ben bryn ychel a dyôedyt o hyt llev. ha wyrda heb ev y saôl ysyd a hanoeh o gristnogaôl fyd coffeôch hediô dial gôaet ych rieni ar y peganiait Saeson a thrôy nêrth Duô y llafyr a gymeroeh ar angau a ylch ych pechodau chôï yn lan.⁵⁰⁸ Ac yna y gôisgod Arthyr amdano llyrg a oed dailông y vrenin ac am y ben helym aurait a llun draic o dan erni a delô arall a elôit prydôenn ac yndi hithe ydoed delô vair yn ysgythredic a hyny a dygai Arthyr gydac ev pan elai meôn perigl brôydr-
au a chledyrv a gymerth ev a elôit caled-
vôlch cans gorau oed ev yn holl ynys Brydain yr hôn a naethbôyt yn ynys Af-
allach. a gôayô a gymerth ev yn y laô yr hôn elôit Rongymyniat.⁵⁰⁹ ac wedy y baôb wisgo am dano. trôy vendith yr arch-
esgob. cyrchu y gelynyon yn groylon a orug-
ant ai llad yny vy nos. ac erbyn nos y cyrehod y Saeson ben bryn ychel gan dyb-
iait y gellynt ymgado yno. A fan vy dyd drannoeth y dyc Arthyr y mynyd arnynt ac er hyny ymlad yn groylon a orugant. Ac yna lliido a oruc Arthyr a thynnu Caledvôlch gan goffau enô Mair a rythro y elynion yn wraôl ar neb a gyfarffai ac ev ar un dyrnot y lladaï ac ni orffôyssod Arthyr yny ladaôd ev or Saeson dec a thrygain a fedôar cant. A fan ôelas y Bryttaniait y brenin yn digoni trwy vilô-
iaeth ac eôllys cymryt llaôenyd a ônaethant ai nêrthoed attynt a chydgerdet ac ev ac nydiôed y llas Colgrin a Baldôlf y vraôl a llaôer o vilioed gidac hôynt ac y foes Cledric ac a diengis oi lu.⁵¹⁰ Ac yna y herchis Arthyr y Gattôr iarll Cerniô a dengmil o wyr arvoc y hemlit hôynt ac Arthyr a gym-
erth y ford ty a Chaer Alclyt cans ev a

glôasai vot Ysgottiait ar ffichdiait yn caiss-
iaô Howel allan or gaer.⁵¹¹ Sev y gônaeth Cattôr ai lu cyrchu llongau y Saeson ai llenwi oi gwyr y hun ac ynte aeth ar ran arall gydac ev y hemlit hôynt megis lleô coedaôl ac yna y llas Cledric ytyôsaôchhóynt a chymell y llaill yn gaeth tragyôyd.⁵¹² Ac ôedy gorvot o Gattôr ar y Saeson y dayth ev ty a Chaer Alclyt lle ydoed Arthyr ac ynte oed ôedy cymell y ffichdiait hyt y mor. cans hônô oed y trytyd ffo a wnathoed Arthyr a Howel arnynt ac yna y foasant wy hyt yn llyn Llumonôy cans y mae yn dyfod yr llyn hono o afonyd dryg-
ain a thrychant yr hai ysyd yn llithro o vynydoed Prydain ac odyno yn un avon yn mynet yr mor a Lleven y gelôir yr avon hono. Ac ymhob ynys or haini y mae craic vaôr a nyth Eryr ar ben pob craic a fan elai yr haini y ben un craic y waidi. gôybydynt hwy y daô ryw ormes o allôlat yr ynys hono. Sev a oruc Arthyr peri dôyn llongau. ac ysgraffau yno a dam-
gylchynnu y llyn a chronni y bobloed hyny yno yny vy vairô milioed o nadynt o neô-
yn.⁵¹³ ac val yr oedynt velly nachav Gil-
amôri vrenin Iôerdon yn dyfot a llynges vaôr ganto yn borth yr Ysgottiait. cans or un iaith y hanoedynt ac or un genedl. A ffan ôelas Arthyr hyny ymadaôl a oruc ar Ysgottiait ac yna y dayth yr esgobiait ar abadoed cysegredic yn y gôisgoed a gostông ar y gliniau gair bron Arthyr y ervynnait tangefed yr bobloed hyny. trôy gymryt y saôl a diangasai yn gaeth tragyôdaôl idaô ev ai ettifedion a hyny a gymerth Arthyr. Ac ôedy hedychu ev aeth y edrych an-
saôd y llynn ai hamgylch. Ac yna y dyôat Arthyr ôrth Hoôel. mae yma yn agos lynn y syd ryfedach no honn ac ygain troedfed yn y hyt ac ygain yn y lled a ffymp troedved yn y dyfnder a fedôar ryô bysgot yndi. yn ymhob cornel yr llyn ac nit ymgymyse un o nadynt ai gilyd byth. Ac y mae llyn arall gair llaô hafren yr hên a elôir llyn llaôa a ffan lanô y mor y traia hithau ac ni chyfyt yr glannau er maint o dôr croyô el idi. A fan draio y mor y llainô hithau megis mynyd maôr gan dawly tonnau o heni a ffwy bynnac y cyfarffo y tonnau hyny ac ef o byd y wyneb attynt o vraid y diainc yn vyw. os y gefn a vyd at y llynn ef a dianc er nasset y savo idi.⁵¹⁴ Ac o dyna ydaeth Arthyr hyt ynghaer Efrog y gynnal y lys erbyn nadol-
ic. Ac yna tost vy gan Arthyr weled yr eglwyssau wedy distryw or Saeson a lad y maibion llen.⁵¹⁵ Ac y roes Arthyr y Aron ap Cynvarech Ysgottlont ac y Elw ap

Cynvarch iarlleth Lindessi cans ef oed vrawd yngyfraith y Arthyr ac y Wyar mam Walchmai amherawdr. Ac y Yrien ap Cynvarch y roded Reged. Ac wedy darvot y Arthyr wastattau ynys Brydain yn y mod gorau ac y byssai er ioed. Ac yna y goraicod Arthyr ar Wenhwylar verch Gogvran gawr a mam hono a hanoed o dledogion Ryfain a Chlatter iarlle Cerniw a'i magasai hi cans un or hai tecav yn ynys Brydain oed hi.⁵¹⁶ Ac yna y parattoes Arthyr lynges erbyn yr hav nesav y vynet y Iwerdon, a phan y dayth Arthyr yno y doed Gilamwri ai lu ganto yn barot y ymlat ac ef. Ac ni thygivyds idaw ynamyn ffo, ac ar y ffo hyny y dalwyd Gilamwri ac y by raid idaw ev wrhau y Arthyr ev ai lu.⁵¹⁷ Ac odyno ydayth Arthyr y Islont ac y goresgynnot y glat hono ar hynt, a phan glybas anifer or ynysoed eraill hyny a bot Arthyr yn goresgyn ford y'cerdai ac nas allai neb y lydias, sev a oruc Doldav vrenin Ysgottlont a Góynbas vrenin Ore dyfot yno oi bod y hun y grhau y Arthyr ac y roi tyrnget ida6 bob blwydyn ac wedy myned y gayaf haibio y dayth Arthyr y ynys Brydain. Ac yna y by Arthyr daydeng mlyned ynty yn gorfóys.⁵¹⁸ ac y peris ev dyfynnu atta6 wyr profad6y clodva6r o bob g6lat y amlhau y niferoed. Ac yna y heda6d y glot ev ai vil6riaeth ev ai vil6yr o dewrder a haelder o voes ac arver yn y oed hannait yr ynys hon megis nat oed un brenin a ellit y geflyby y Arthyr yny oed ar bob brenin y ofn ev rac ida6 oresgyn y cyfoethau.⁵¹⁹ a phan gigne Arthyr hyny medylia6 a oruc vynet y g6plae ai faithret y clot a roet ida6 ar eiriau. Ac nit oed lai y arvaeth no goresgyn holl Europa, sev oed hyny trayan yr holl vyt. Ac nit oed na brenin nac argl6yd gallys na bai yn caissio dysgyblo 6rth voes ac arver gwyr Arthyr ac yna y parattoes Arthyr lynges y vynet y Lychlyn cans mar6 vyssai Assyehlyn vrenin Prydain, a h6n6 a gymynassai y vrenhiniaeth y Le6 ap Cynvarch y nai ev, ac ni mynnai wyr llychlyn hyny, namyn g6naythyr Ric6lff yn vrenin arnynt ac ymgadarnhau yn y cestyll y gaissio cad6 y glat arnynt.⁵²⁰ ac yno ydoed Walchmai ap Lle6 ap Cynvarch yn trigio ar 6ssanaeth esgob Ryfain lle danvonassai Arthyr y e6yrth ev yno y dysgu moes ac arver a marchogaeth mairch na wyr Ryfain. Ar esgob h6n6 a roes arvau gynthav y Walchmai.⁵²¹ Ac yna pan dayth Arthyr y Lychlyn ydoed Ric6lff yno a llu ma6r ganto yn erbyn Arthyr. Ac ymgyrchu a 6naethant a llad lla6er o bob ty ac or di6ed Arthyr a

laddoed Ric6lff a goresgyn y glat oll ida6 y hun a Denmare hefyd a chymell y bobl y wrhau ida6 ev, a gado Lle6 ap Cynvarch yn vrenin yn y day le hyny. Ac odyno y h6yliod Arthyr ai lynges parth a frainc, a dechrau goresgyn frainc ac yn y erbyn ynte y dayth Erolo y gwr oed yn mediannu frainc dan Leo amhera6dr Ryfain, ac ymlad ac Arthyr a oruc ac ni thygi6ys ida6 cans amlach oed varchogion Arthyr a gwell hefyd, ac y foes frolo hyt Ymharis a gal6 atto y llu m6yav ac all6ys.⁵²² Sev y 6naeth Arthyr ai lu damgylchyny y dynas vis o ynty yny vy vair6 lla6er o nadynt o ne6yn, a dolyrio a oruc frolo yn va6r a chymnic mynet ev ac Arthyr ylldau y ynys oed yn yr avon yr hon a el6ir Sain yssyd yn llithro tr6s dynas Paris, ar un a orfai cymeret gyfoeth y llall a gado y lluoed yn llonyd.⁵²³ ac nit oed dim 6ell gan Arthyr no hyny, ac yr ynys yr aethant ylldau yn gy6air o vairech ac arvau, ar dau lu yn edrych arnynt.⁵²⁴ Ac yn diannot cyrchu Arthyr a oruc frolo a g6ay6, sev a oruc Arthyr gochel y gofyt hyny ac ar hynt gossot o Arthyr ar frolo yn y aeth ev dan dorr y varch a thynny y gledyr yna y gaissio y lad, yna y codes frolo yn 6ychyr y vynydd a llad march Arthyr yny aeth Arthyr ai varch yr lla6r, a fan welas y Bryttaniait hyny annod vy gantynt gad6 cyngair ar frainc. Ac yna yn lliidioc y codes Arthyr a throi y darian ryngto a frolo ac ymarvot ac ev. Ac yna ne6idio dyrnodau yn groylon fyrv o bob un ai gilyd. Ac yna frolo a v6ra6d dyrnot y Arthyr ac ai tre6is ar y dalken yn y oed y 6aed ev yn frydio yr lla6r ac ar hyt y 6yneb ai d6yvron. Ac yno y lliodio Arthyr a drychav Caledv6lch a tharo frolo ar 6arthav y ben hyt pan holdes y gorf ai arvau hyt y 6regis, ac yno y syrthi6d frolo yr lla6r a maedy y lla6r ai sodlau nny vy var6. Ac yna y gwrha6ys c6bl o fraine y Arthyr.⁵²⁵ Ac yna ev a rannod Arthyr y lu yn dau hanner, ar llaill hanner a ellyngod gida Ho6el y nai y oresgyn Peitio. A chidac ynte y hun y ran arall y oresgyn Gasg6in ac Einssio, ac yna y cymhell6yt G6idrat ty6ssawe Peittio y grhau y Arthyr, a na6 mlyned y by Arthyr yn goresgyn y g6lad oed hyny. Ac yn ol hyny ydaeth ev y gynnal y lys y Baris, ac yna y g6ahodes atto holl dy6sogion yr ynysoed ar penaethiait ar ysgolhaigion ar llygion, ac o gittundeb yr holl aniferoed y g6naethb6yt cyfraithiau da dros 6yneby tyrnasoed oll. Ac yna y rodes Arthyr y Vedwyr y ben trylliat iarlleth Normandi ac y Gei y ben swydwyr

iarllaeth Angiw. ac y bawb oi wyrda val y ryglydiai ydynt. Ai rôymo hwynt a oruc ef ai haelder ai guriad yn gyttun. A phan darvy idaw wastattau y gwladodol hyny y gwanwyn rac wyneb y dayth Arthyr i ynys Brydain drycheth.⁵²⁶ ac y cefas yn y gyghor daly y lvs ynghaer lliion ar wysc. cans tecaf lle oed hwnw achyfoethocaf ac adassaf y vrenin gadw y wylva yndi. cans or llail dy yr dinas y mae avon vawr val y gallai longau o aithafoed byt dyfot idi. ac or ty arall yr dinas gwairglodyd tec gwastat sychion. ac amgylch yr haini y mae brynnau tec ychel ac yn agos ydoed fforest dec eang y hely bwystvilait. ac o vewn yr gaer ydoed tai tec brenhin-aöl ac am hyny y ceflybwyd y dinas hynys y Ryfain. a hefyd yn y dinas ydoed dwy eglwys arbennic ac un o nad ynta gyssegrwyt yn enw Siliwys verthyr. Ac yno ydoed manachloc manachessau. ac eglwys arall y Aron verthyr a manachloc canhonwyr oed hono. A hefyd yno ydoed y trydyd archesgobdy pennav yn ynys Brydain a hefyd daycant maner ossgolars oed yn y dinas o amrafaelion gelydyddau ac yn bennav y saith gelydyd cans penaf lle nyr ynys oed Gaer Lliion ar Wsc.⁵³¹ Ac yno y peris Arthyr ordainiaw gwled anvaiddawl y maint a anvon cenadau y bob gôlat ar y oresgynassai. y waöd holl vrenhinoed. a ffenadyriaid a llygion megis na ellid rifedi arnynt yn dyfod y wled Gaer Lliion y rodi brainiau y bawb megis y dirperynt o herwydd y baint ai boned.⁵³³ Ac velly or Alban y dayth Aron ap Cynvarch brenin Prydyn. ac Yrien ap Cynvarch arglwyd Reged. a Chasswallawn Lawhir arglwyd Gwyned. a Meyric vrenin Dyfed. a Chactôr iarl Cerniö. a thri archesgob ynys Brydain. a fennaf o nadynt oed archesgob Caer Lliawn. cans baint Legat oed idaw a gwr santaid oed hönö. Ac yno y dayth Moryd iarl Caer loyw. a Mor iarl Caerrangon. ac Anaröd arglwyd Amwythia a Madoc o gaer Wair. ac Owain o gaer Vallawc ac o henö arall Salstbrl a Gwrssalen o gaer Gynvarch ac Yrien o gaer Vaddon a Bosso iarl Rydychen. A chyda hyny llawer o wyrda a ydai ryvlin y henöi. Ac o ynyssoed eraill y daeth Gilamwri vrenin Iwerdon. a Gilamwri arall vrenin Alawnt a Doldaf vrenin Ysgottlont a Gwynwas vrenin Orc. a Lleö ap Cynvarch vrenin Llychlyn. ac Achel vrenin Denmare. Ac o ynyssoed Frainc. Olydyn tywssoc Rwyttton. a Bwttel tywssoc Cenonia Leodegar o Volwyn. a Bedwyr työssoc Normandi Cei tywssoc Angyw. a

Gwidard tywsawc Paittio a daydec gogyfurd a Geraint Garwys yn Ysbaen a Ho. ap Emyr Llydaw a llawer a ydai ryhir y manigi. namyn ar vyrr ni dayth y un öled er ioet gymaint o wyrda a gwrageda a maich da ac adar a chön a thlyssau maöf werthiöc ac eur lestri a gwisgoed odidaöc o baly a forfor ac ydayth yna. cans ni by dyn or ty hönnt Ysbaen ar a vyunnai da na dayth yno y gymryt amrafaelion rodion o bob ryö rodion ar a vyunnai baöb. A hefyt llaöer y dayth yno y edrych y öled heb y gwaöd.⁵³⁴ Ac öedy y dyfot y y gyt y gëlöit y tri Archesgob y öisgo y öise vrenhinaöl am dan y brenin ai goron am y ben. a Dyfric a gannoed yr efferen a phan aethant yr eglöys ydoed day archesgob yn aröain Arthyr oed yn y vrenhinöise. ac yn y vlaen ev ydoed bedöar gwyr yn döyn pedöar cledyd noethion cans hyny oed vrait amheraödr. Nit amgen Aron ap Cynvarch brenin yr Alban. Casöallaön Laöhir brenin Göyned. a Mayryc vrenin Dyfet. a Chactör iarl Cerniö. Ac ydoed y öfainoed yn canu amrafaelion ganyau ac organ o bob ty ydynt or hai tecav a gorau er a brydoed mysic ac or ty arall yr oed y vrenhines yn mynet yr eglöys ac adryn brenhines am deni ai choron am y fen ac esgyb a manachessau gyda hi a phedair gwaged y pedöar tayrn gynau a cholomen wen yn llaö bob un o nadynt. Ac öedy y mynet hi yr eglwys y dechroyöyt y öössanaeth dröyr ysgolhaigion gorau ar pyngciau tecav ac a brydoed dyn er ioed. Ac yna y gëlöit reget vae amyl o eglöys y gilyd y örandö amrafaelion ganyau.⁵³⁵ Ac velly öedy y feren dyfot yr llys a önaethant a döise y öoisgoed parch a öoisgo eraill am danynt a mynet yr neyad y vöytta ac or parth arall yr oed Wenhöyfar ai harglöydessau gida hi megis ydoed arver y brenhines vot.⁵³⁶ ac velly wedy rodi paöb y eistet megis y dlynt. y codes Cai a mil o öyr gidac ev y ösnaethu or gegin. a öoise o ermin melyn am dano. ac velly ydoed am bob un o nadynt ac y codes Bedöyr pen trylliat Arthyr a mil o wyr gidac ynte yn ardynraid or un dillat y össnaethu'r ved gell a digoned o lestri aur ac ariant. ac nit oed lai o anifer ardynraid yn ösnaethu y vrenhines noc ar yr amheraödr Arthyr ai wyr ynte. Ac velly nit oed un dyrnas yngret allai ymgedyby ac ynys Brydain o bob da a moessau a defodau. cans un arver oed hollwyr llys Arthyr a gwaged y gwyr hyny un arver oedynt o voessau a dillat ac ni vynnai na gwraic na moröyn na gwr na gorderch onit

milwr campys profedie. Ac am hyny deórach vydai a góyr a dióairach y gwraged.⁵³⁷ Ac wedy darvot citio y daeth paóó allan odióorth y dinas y edrych amrafacthon chóaryau. Ac y bennav ar ymóan a hefyt nit oed dechymic ar chóaryau na beynt yno ar gwraged ar vylchau y gaer yn edrych ar hyny a íaóó or gwraged yn dangos y gwyr móyav a gerynt. Ac am hyny ydoed y gwyr yn gónaythyr y górh-ydri móyav ac a ellynt. Ar neb a vai vydygaóí ar y chóare ev a gae yn da dros y lafyr a hyny ar gost yr amheraóódr ai dressor. Ac óedy darvot ydynt droylo y óled hono meón tri diau a thair nos ar pedóryd dyd y óelit yr hai a vyssai yn gwssnaethu yn cael dros y llafyr cans y rai o nadynt y rodod dinessyd ydynt ac y ereill gestyll ac y eraill esgobaethau lle bai rai yn wac.⁵³⁹ Ac yna y dayth Dyfric arch-esgob Caerllion yn vaidóy ac a órthodes yr archesgobaeth am óelet maint vy'r armerth yr óled hono ar gynyllaidva ai darvot meón tri diau. Ac yna ystyriaó a oruc ev mae darvodedic vyd poth peth yn y byt hónn. ac yna y caissiod ev beth parhays ty ac at dyrnas gólat nev. Ac yn y le ynte y roet Deóí ap Sant yn archesgob cans gwr dóyfol bychedol oed ev ac ewyrth y Arthyr. Ac yn lle Samson archesgob Caer Efrog y roet Tailo esgob Llandav. A hyny o eiriol Howel ap Emyr Llydaó cans gwr bychedol oed Dailo.⁵⁴⁰ Ac yna megis ydoed óedy llyniaethu pob peth. nachav y góelynt daydec marchoc yrdol a chaing o olióyd yn llaó bob un o nadynt yn aróyt y bot yu genada. Ac yna cyf-arch góell y Arthyr ai annerch y gan Les amherodr Ryfain ac yn roi llythyr yn y laó ar gairau hyn yndaó.

LLES amheraóódr Ryfain yn anvon annerch y Arthyr brenin y Bryttaniait val y haedóys cans ryfed yó genyv i dy groylon-der di Arthyr ath ynydyróyd ath dra o anian ynvyt y syrhaist di amheraóó Ryfain a ryhóyr ydóyt ti yn gónaythyr íaón y Ryfain a brenhinoed yr holl vyt yn dar-ostóng idi namyn ty di. cans ty di yssyd yn attal tyrnget a dlyet Ryfain y gael o ynys Brydain yr hónn a gafas Ilcassar ac amherodron eraill óedy ev. cans yr holl ynyssloed ereill yssyd yn ardrethu i Ryfain. eithr ynys Brydain a darestyngaist di ytt dy hun a dóyn baint gwyr Ryfain. Ac am hyny sened Ryfain ath varnod di erbyn Aóst nesav y dyfot y Ryfain y diodev y varn a varner arnat. ac yth dyfynnu di yno y doethom ni yma ac oni deóy di yno erbyn yr oet góybyd di y don hóy yma y

ofyn íaón y ti am syrhaedau Ryfain val y barno y cledyv rot ti a hi.⁵⁴² Ac óedy góybot o Arthyr dyall y llythyr ev aeth yn y gynghor am daly attec y wyr Ryfain. a chyntav y rodos Cattór iarl Cerníó attec y Arthyr. Arglóyd vrenin heb ev y mae arnav i ofn llesged a diogi y gael y gorrvt arnom ni y Bryttaniait gan hyt y byom ni yn segyr gan ymroi y óledau ac ymdid-anau a gwraged a hyny es pym mlyned óaithian a hyny a dyc yn deóorder ni an fynant odióorthym. a ni a dlyem díolch y wyr Ryfain yn cyffíoi ni.⁵⁴³ Ac yna y dyóat Arthyr ha wyrda heb ev vynghyd-varchogion chóí a roessoch ymi hyt hynn gynghorau da frwythlaón. ar aóó hon y mae yn rait y mi óérhynt. Ac am hyny medylwn ni baóó gynghor grymys. ac o byd da y cynghor ni a orvydógan ar wyr Ryfain cans er cael o hanynt hóy dyrnget or ynys hon er dyfot ai llyoed yn hamdíffin ni rac estron genedloed. ar aóó hon ni dlyant hóy yni dim. Ac velly y maent hóy yn hól y ni beth anlydys ac am hyny ni a holwn ydynt hóynte beth dlyedys ar cadarnav o hanom cymeret dyrnget gan y llall. cans yn rieni ni a oresgynod arnynt hóy nit amgen Beli a Bran maibion Dyfn-óal moel myt cans hwynt a dygassant ygain o vonedigion Ryfain yn óystlon gantynt odyo y ynys Brydain. Ac óedy hyny y by Gastennin ap Elen a Maxen Wledic gwyr dlyedogion o ynys Brydain ar haini a oresgynnod hyt yn Ryfain hefyt ac a vyon amherodron bob un ar ol y gilyd ac or achos hóno nit attecóó ni ydynt hóy dim. namyn holón ni yn dlyed ydynt hóy.⁵⁴⁴ Ac yna y dyóat Howel ap Emyr Llydaó rofi a duó bai dyóettem ni bob un ar llailldy ni bydai gystal ac y dyóat yr amheraóódr. ac am hyny arglwyd aón ni y amdífin baint y dyrnas cans gwyr Ryfain a dechreyóys hól peth anlyedys yni. a ferthynol yw y ti arglwyd ofyn peth dlyedys ydynt hóynte cans Sibli doeth a dro-ganod y bydai dri amheraóódr o Gymry yn Rufain sev y by dau hyt hynn a thithau vyd y trydyd. Ac am hyny brýssíón ni yr hynt hono cans citun yó paóó oth wyr a thý a mi a rodav y ti o gymorth dengmil o varchogion arvoc.⁵⁴⁵ Ac y dyóat Aron ap Cynvarch rofi a duó arglóyd ni allav i draethu maint yó vy llaóenyd i am yr amadrod a dyóedaist di am Ryfain ac am hyny hyfryt yó gennym gymryt dyrnodau gan wyr Ryfain am yr hai a rodod ninau ydynt hóynte y dial y taidiau an hen rieni arnynt ac er drychav dy vraint dithau arglóyd vrenin a mi a rodav y ti y vynet

yno d6y vil o varchogion arvoc a fettit hefyd.⁵⁴⁶ A fan darvy y ba6b dervyny ymadrod a main a rodai bob un o wyr arvoc y vynet y Ryfain. ac Arthyr a diolches y ba6b o nadynt ar llailldy am y rodion. Ac yna y cyfrif6yt y Arthyr y maint rifedi a roessit ida6. sev amcan a gafas o ynys Brydain heb law y rodes Ho. ida6. trygain mil o varchogion arvoc profedic ymr6ydrau ac ni ellynt riv ar y pettit sev y cyfrif6yt ida6 gael or ch6ech ynys o bettit ch6aigain mil sev oed en6au yr ynyssoed hyny I6erdn. Islont. Ysgotlont. Ore. Llychlyn. Denmare. Ac o holl Fraine y cafas ev bed6ar ygain mil o varchogion arvoc. A chan y daydec go-gyfwrd a chida Geraint Caer6ys y dayth mil a daycant o varchogion arvoc. Sev amcan oll a gafat o varchogion arvoc. daycant marchoc a daydeng mil a fed6ar ygain mil. ac ni 6idiat neb riv y pettit.⁵⁴⁷ ac velly 6edy g6elet o Arthyr e6llys pa6b y ceniady a oruc y drev ymbarattoi erbyn A6st. Ac y manag6ys ev hyny y genadau gwyr Ryfain ac nit y daly tyrnget ydyn. Ac yna y daeth y cenadau ymaith.⁵⁴⁸ A phan gicle Les amhera6dr Ryfain hyny ydaeth ev yn y gynghor vo a sened Ryfain. sev oed y cynghor anvon at vrenhinoed y d6yrain y erchi nerth ydynt yn erbyn Arthyr. Sev y rifedi o wyr ymlad a gafas Lles amhera6dyr Ryfain daygainwyr a chant a fed6ar can mil o vilioed. Ac 6edy darvot ydynt lyniaithu pob peth erbyn A6st y codassant ty ac ynys Brydain. A phan glyby Arthyr hyny cynyll y lu a oruc ynte a gorchymyn y Vedrot y nai ap y ch6aer ly6odraeth y dynas ev a Gwen-h6yfar yn da ac yn di6all yn y delai ev y drev. Ac yna y cyrchod Arthyr anifer oed borthva Northamptwn. a fan gafas ynia6n6ynt h6yilia6 a oruc ev ty a Fraine.⁵⁵¹ ac 6edy y vynet y ganol y 6ailgi ev a syrthiod mar6 hun arno am dalym or nos ac y g6elai ev vraid6yt. ev a 6elai yn hedec odi6rth y debau ry6 anghynvil a gar6 lais ganto ac yn disgin ar vordir Fraine. ac a 6elai draic yn dyfot or gorlle6in a chan oleyfer y llygait hi y golehae y mor. ac ev a 6elai y draic ar arth yn ymgrychu. ac 6edy hir ymlad ev a 6elai y draic yn b6r6 tanllachar o dan ar yr arth yn y losges ev yn yl6 oll. a ryfed vy gan Arthyr vraid6yt. Ac yna y deffroes ev ac y manegis yr cydmaithion y 6eledigaeth ev. ai deongl a 6naethant val hynn. ty di. argl6yd amledy a ry6 anghynvil o ga6r ac ai gorvydy ev. cans ty di ar6ydoea y draic ac ni chredod Arthyr dim o hyny namyn

tybiait mae ryngto ev ar amhera6dr vyddai. Ac erbyn dyd drannoeth ydoed Arthyr ai lynges ymhorthloed Barilio y Normandi. ac ymaros a oruc ev g6bl o wyr yr ynyssoed eraill ada6sai borth ido.⁵⁵² Ac 6edy manegi y Arthyr vot Lles amhera6dr Ryfain 6edy pebylla6 or ty arall yr avon a el6ir G6enn. ac anvaidrol lu ganto. Ar nos hono y llyestod Arthyr or parth arall yr avon. Ac anvon cenadau a oruc Arthyr hyt att yr amhera6dr y erchi ida6 ada6 Fraine ai thervynau neu rodi cat ar vaes y Arthyr drannoeth. Sev oed y canadau aeth yno G6alchmaiap G6yar a Bosso iarl Rhydychen a Geraint Car6ys ty6ssoc o Fraine. A lla6en vy gan lu Arthyr vynet G6alchmai yno gan dybiait y g6nai ev ry6 sire6ed a gwyr Ryfain i cymell y vr6ydro ac 6ynt. Ac 6edy manegi y Les dyfot y cenadau ac ystyriait ymadrod h6ynt. Ac ynte a dy6at mae ia6nach oed ida6 ev lywia6 Fraine no mynet ymaith. Ac yna y dy6at Gei6s nai yr amhera6dr h6y o lower y6ch tafodau ch6i y Bryttaniait noch cledydau. Sev a oruc G6alchmai yno yn chwim6th tynnu y gledyv a llad Gei6s. ac yn esgyt esgynnu ylltri ar y mairch a gwyr Ryfain yn y hemlit y gaissio dial y gwr arnynt. Sev yna a oruc Geraint cans olav oed ev brathu y blaenav or ymlidwyr ai lad. Ac yna y nesa6d Marceinigys y gaissio dial Gei6s ai aros a oruc G6alchmai ai daro a chledyv ar y ben yny holltes hyt y dwyfron ac erchi ida6 vanegi y gytmaithion ev yn Uffern vot yn h6y clefydau y Bryttaniait noi tafodau. ac o gynghor G6alchmai aros yn gyttun a orugant a llad pob yn wr or ymlidwyr. Ac val yr oedynt velly yn gyfagos y goet. nachav ch6emil or Bryttaniait yn roi cri ar yr Ryfainwyr ac yn y llad yn groylon ac yn daly eraill ac or di6ed yn y cymell y ffo.⁵⁶⁴ A phan gly6as Pentaraine hyny sened6r o Ryfain y dayth ynte ar hynt a dengmil o wyr arvoc gidac ev y amdiffin gwyr Ryfain ac ar y rythyr cyntav gyrru fo ar y Bryttaniait yr coet y byassynt or blaen ac yna y llas lla6er o bob part. Ac ar hyny nachav Edyrn ap Nyd afymilo wyrarvocgydacev yn borth yr Bryttaniait ac o ne6yd y g6rthneby a orugant yn wra6l a chynnal y clot a syber6yt. A Fedraine yn anoc y wyr y grychu yn groylon.⁵⁶⁶ a fan 6elas Bosso iarl Rhydychen hyny. gal6 a oruc anifer da atto a mynet ar y cyferbyn a gal6 a G6alchmai atto a dy6edyt 6rtho ymwagel6n ni rac yn syrthio yn y ran 6aethav rac cael o honam ni geryd gan y brenin. ac am hyny moess6ch y ni y gyt gaissio

gorvot ar Bettraine trôy y lad neu daly.⁶⁰⁷ Ac yn diannot y daethant trôy vyddinoed y Ryfainwyr a thynnu Pettraine odiaf y varch ai rôyno yn fest, ac yna y by vrôydr gadet o bob part, ac nyddioed y gorvy y Bryttaniait a dôyn Pettraine gautynt y bydin y hun ac o neôyd mynet y ymlad a gwyr Ryfain, ac y nyddioed y gyrru ar fo, ac ar na by wiô y daly, y llad ai sbailio. Ac yna y daith y Bryttaniait ar carcharorion gautynt hyt y lle ydoed Arthyr, a manegi idio ev gôbl or damôain. A llaôeu vy gan Arthyr mor rôyd vysai ragdynt yn y apsen ev. Ac yna y gorchymynnaôd Arthyr y Vedwyr a Chattôr iarl Cerniô a dau dyôssoc eraill hebrông y carcharorion hyt ymharis. Ac yna pan glywas gwyr Ryfain hyny y detholed pymthengmil o wyr arvoc ai hanvon hyt nos y ragot y carcharorion y gaissio y rydhau, ac o vlaen yr anifer hyny ydoed senedôr o Ryfain a elôit Achôintys, ac Ofander vrenin Siria, a Sertorys Lybia. Ac velly aros a ônaethant meôn lle dirgel. A thrannoeth y dayth gwyr Arthyr ar carcharorion hyt y pant coedaôc lle ydoed y Ryfainwyr yn aros a chodi ydynt ai gôasgaru yn drôc. Sev a oruc y Bryttaniait ranu yn dôy ran, nit angen Bedôyr a Rissiait o Baldôn y gadô y carcharorion. Ac o vlaen y vydin ydoed Gattôr iarl Cerniô yn ymlad, a Borel tyôssoc. Ai cyrchu a oruc y Ryfainwyr. Ac yna y dayth Gwidart tyôssoc Paittio a thair mil o wyr yn borth yr Bryttaniait, ac yna y gôrthneby yn wraôl a orugant a dial arnynt y tôyll ai brat. Ac yna y llas Borel tyôssoc achos Ofander vrenin Siria ai brathwys a gwayô yny vy varô a fedôar eraill o wyrda a las y Arthyr. Hirias o Eliaôn a Mayric ap Cattôr, a Halidyc o Dindagol, a Chei ap Ithel. Ac er colli hyny nidaôd y Bryttaniait un or carcharorion y golli namyn gyrru fo ar y Ryfainwyr ac ar y fo hyny y llas Ofander vrenin Siria a Vyltany senedwr o Ryfain. Ac yna bedy gorvot or Bryttaniait y daethant ar carcharorion y Baris a rai a dalwynt hefyt y dyd hônô. Ac yna yn llaôen dyfot y drev at Arthyr a manegi idao y damôain. Ac yna tristau yn vaôr a oruc Lles drycet vyssai damôain y wyr ynte a mynet ynny cynghor a oruc y gybod beth a ônelai ai mynet y drev yn ol porth idao gan Leo amheraôdr Ryfain ai mynet y hun i ymlad ac Arthyr. Sev y cafas ynny cynghor mynet hyt y Nafarn yr lle a elwir Leigrys ac yna y byant y nos hono. A phan gogle Arthyr hyny myned a oruc

hyd y lle a elwir glyn Asnessia cans yno y daôai Les amheraôdr drannoeth, ac yno y arhoes Arthyr hôynt a roi y varchogion ar llaildy a Moryd tyôssoc Caer Lôyô oi blaen a byddao y lu a oruc ynte yn ôyth bydin. Ac ymhob bydin ydoed bymcant a thair mil o wyr profadôy. Ac velly bedy y parattoi hôynt yn gymhedrol, y dysgu a oruc Arthyr y gyrcu ac y aros y cyfle, ac ymlaen pob bydin ydoed dau varchoc clodvaôr profedic, cans o vlaen y gyntav ydoed Aron ap Cynvarch, a Chattôr Cerniô. Ac y vydin hono oed or ty deha. Ac ar y llall or ty asô ydoed Bosso o Ryd-ychen, a Geraint Caerôys. O vlaen y drydyd vydin ydoed Achle vrenin Denmarc, a Lleô ap Cynvarch vrenin Prydain, ymlaen y bedôred ydoed Hoôel ap Emyr Llydaô, a Gôalchmai ap Gôyar. Ac yn ol y pedair hyny ydoed pedair eraill a dau reolôr ar bob un o nadynt. Ymlaen y gyntav ydoed Gei hir a Bedôyr ap Pedrot. Ymlaen yr ail ydoed Holdins tyôsaôc Ryttaen, a Gôidart tyôssoc Peittio. Ymlaen y dryded vydin ydoed Owain o Gaer Llion a Gôynnôas o Gaer Gaint. Ymlaen y bedôred vydin ydoed Yrien o Gaer Vadon, a Gôrsalem o Dorsieistr. Ac yn ol hyny ydoed Arthyr a llang o wyrda gidac ev, ac oi vlaen ydoed delô draic eurait yn arôyd nodva y baôb or gwyr brathedic. Sev oed amcan bydin Arthyr y hun chôegwyr a thrychant a chôe mil. Ac yna y pregethoed Arthyr y lu val hynn. O wyrda hysbys yô, heb ev mae o achos ych nerth chôi ach cynghor y cafas ynny Brydain vot yn bennav ar dec tyrnas ar hygain, ac etto trôy ych nerth chôi ni a orvydôn ar Ryfain ac a dialôn arnynt gaissio yn caethiwo ni am y rydit. Coffeôch yr aôr hon am segyryt a gaôssom estalym o amser trwy ymdidan a gwraged. Coffeôch bellach y chôi ynnynnu yn ychgleôder ach milôriaeth, a bydôn ni gyttun pan gyfarffom ni a gwyr Ryfain a chymynôn hôynt megis anifailiait cans ni thybygant lefassu o honono ni roi cat ar vaes ydynt hôy. Ac os chôychôi wyrda a ôna vyngyngor i minau ach anrydedav chôche ôrth ych bod o bob peth ar y vo ar vy mediant i, a faôb o nadynt a deôis gônaethyr gorchymyn Arthyr. A phan gogle Les vot Arthyr yn pregethu y lu sef a oruc ynte pregethu y lu a manegi y dlyai yr holl vyt vot yn yfyd y Ryfain, a choffeôch mae ych tadau chôi a gedôis Ryfain yn bennav lle or holl vyt o deôder a milôriaeth a ffynniant ac am hyny na wrthodôch chôithau angau er cynal baint Ryfain, ac ymledôch yn

gadarn megis y gallom ni ofyn tyrnget o ynysoed eraill. ac am hyny wyrda coffeſech na doethom ni yma er ffo nanym er ymlad yn gyttun an gelynion a chyn bont h6y gle6 ar y dechrau sas6n ni ynghyt a ni ai gorvyd6n h6ynt. A ffan darvy ida6 hynny bydina6 y lu a oruc ev yn daydec bydin. ac ymhob bydin o hyny lleng o varchogion ac ymlaen pob bydin y roded dau varchoc glodva6r yn reol6yr. A chida hyny ydeod Lles yn dysgu y wyr lle y g6elai raittav ac ynghanol y vydin y herchis ev roi eryr aur me6n ystondart yn ar6yd nodva yr neb y bai berigl arno. ac yna ymgrychu a orugant ac yn gyntav y cyfarvy vydin brenin Ysbaen. a bydin Aron ap Cynvarch a Chatt6r iarl Cerni6 a dechrau ymlad yn ffest. Ac yna nachav Geraint Caer6ys a Bosso o Rydychen yn dyfot ac yn tyll bydinoed gwyr Ryfain ac o hyny allan ymfysto yn groylon a 6naethant blith draflith yn y gly6eyt y t6r6 yn cyffro y dayar ar a6yr dan dr6st sodlau y milwyr yn ffysto'r lla6r. ac yna y by aerva va6r o bob ty val y roed vlin y draethu. Ac yna y brath6ys Bocys vrenin Med Ved6yr a g6a6 dr6da6 yn vy var6. Ac y brath6yt Cei yn angheua6l. ac er hyny y vydin a duc y gorff ev yny gyfarvy a bydin Libia. a hono ai g6asgarod h6ynt. ac erhyny h6ynt a dygassant y gorff ev hyt lle ydoed y draic aurait. Sev a oruc Hirias nai Ved6yr cymryt gydagev drychant marchoc grymys profedic ac megis baed coet ymlith lla6er o g6n rythro yni mysc yny gafas ev g6rd a Bocys ai dynnu gydac h6ynt ar gefn y varch het yn emyl corff Bed6yr ac yno y drylli6yt ev. Ac yna y dayth Hirias at y vydin y hun ai hannoc y ymlad yn wra6l. ac yna y collet o bob ty.⁵⁷⁶ ac y llas o Ryfainwyr. Alifantys a Milins senedwyr o Ryfain.⁵⁷⁸ Ac y llas o wyr Arthyr Holdins dy Ryttaen. a Leodegar o Vol6n a thri thy6ssoc o ynys Brydain. nit amgen Grissalem o Gaer Gaint a G6alhoc o Am6ythic. ac Yrien o Gaer Vadon. Ac yno Cai a vy var6 or brath a ga6sai ev or blaen.⁵⁷⁷ Ac yna y g6ahanod y bydinoed blaen ac encyl hyt att Vydin Ho6el ap Emyr Llyda6 a G6alchmai. Ac yna ymgryfau a orugant ac yn 6yehyr cyrchu y gelynion o ne6yd. ar neb a gyfarffai a G6alchmai ar un dyrnot y lladai. ac velly ni off6ysod G6alchmai yny dayth y vydin amhera6dr Ryfain. Ac yna g6anha6yt y Bryttaniait am am lad Cynvarch ty6ssoc Teiger a d6y vil gydac ev. Ac yno y llas try6yr da nit oed 6aeth y gwrhydri no thy6ysogion.⁵⁷⁹

Sev a oruc Ho6el a G6alchmai ymgad6 y gyt a chynnal y hanrydd a llad a gyfarffai ac h6ynt a rodi dyrnodau ai cymryt.⁵⁸⁰ ac yn y di6ed y cafas G6alchmai yr h6n yd. oed yny damyna6. nit amgen cy6rd a Lles amhera6dr Ryfain. Ac nit oed dim 6ell gan yr amhera6dr ny chy6rd a G6alchmai a newidia6 dyrnodau a orugant a ffan oed-ynt lidiocav yn ymfyst y dayth anairiv o wyr Ryfain am ben Ho6el a G6alchmai yny vy rait ydynt encil hyt att Arthyr ai vydin.⁵⁸¹ A ffan 6elas Arthyr hynny lliidia6 yn va6r a oruc a rythro y wyr Ryfain ai cymyny a Chaledv6lch a dy6edyt yn ychel 6rth y wyr nac oed6ch wyrda dial cam ych taidiau ar y gwyr g6aigion. hynn ro6ch ydynt dyrnodau lliidioc ffyrv a gel6ch ych ffyniant attoch val y g6naethoch er ioed ac ni byd6n 6rthynt un cam. Ac yna o vlaen y wyr cyrchu y elynion a oruc Arthyr val l'e6 croylon ar sa6l a gyfarffai ac ev ar un dyrnot y lladai. ac am hyny y foes pa6b ragdo val y foe anifail g6an rac lle6 ne6noc cans nithygiat y neb y arvau rac y dyrnodau ev. Ac yna y cyfarvy Arthyr ai dau vrenin Sertorius vrenin Libia. a Foltetes vrenin Bettania ac y lladod yr haini ar dau dyrnot.⁵⁸² Ac yna pan 6elas pa6b y argl6yd yn digoni velly enynnu o lit a digofaint ac ymlad yn wra6l o hyny allan trwy dyse y hargl6yd. Ac velly g6naeth g6yr Ryfain annoc y gwyr h6ynt ai cymfordi. a hefyt ni ellyt rifiedi yno ar a las o bob ty.⁵⁸³ yna nachav Voryd iarl Caer-loyw a lleng o wyrda ganto ac o ne6yd cymynu g6yr Ryfain. Ac yna y dayth un or Bryttaniait a g6an Lles amhera6dr Ryfain a g6ay6 yny dygwydod ev yn var6 yr lla6r. ac ni 6is p6y ai llas. Ac yna y gorvy y Bryttaniait a chymell gwyr Ryfain ar fo gan y llad ai nafu gaissio caethi6o dlyedogion ryd y daly tyrnget ydynt.⁵⁸⁴ Ac yna y peris Arthyr 6ahanu cyrff y wyr ev odi6rth gyrff y Ryfainwyr ai clady yn anrydedys yn y manachlogydnasav attynt. Ac yna yherchis Arthyr danvon cyrf gwyr bonedigion o Ryfainwyr gida y han6ylait y clady ac y dyg6yt corff Bed6yr hyt y Normandi y dinas a 6naethod y hun. ac yno y clad6yt ev. A chorff Cei a dycb6yt y Beittio ac yno me6n egl6ys ermidwr y clad6yt. A Holdin ty6ssa6c Ryttaen a dyg6yt y Fla6ndyrs ar holl wyrda eraill a dycb6yt yr egl6ysau nessav attynt. Ac yna y herchis Arthyr d6yn corff amhera6dr Ryfain gair y bron essened Ryfain a gorchymyn ydynt na delynt ail6aith y ynys brydain y gaissio tyrnget.⁵⁸⁵ Ac yno y

trigiod Arthyr y gayav hōn6 yn darostōng Byrgōin. Ac velly pan oed Arthyr yr bythnos gyntav or hav yn mynet ty a Ryfain dros vynyd Mynnau y gordiedōys cenadau o ynys Brydain ev. a manegi ida6 darvot y Vedrot y nai ap y chōaer Gisgo coron Lyndain. a chymryt Gōenhōyfār yn wraic gōely ida6 ar cyfoeth oll. Ac yna ymhoeles Arthyr ty ac yny Brydain a gellong Hoel ap Emyr Llyda6 y ostōng gōladoed y Ryfainwyr.⁵⁶⁷ Ac yna y gorvy ar Vedrot anvon Selix y bahod y Sermaniait y dyfot y ynys Brydain ar rifedi mōyav a geflynt yn borth ida6 ev ac ev a rodai ydynt gymaint ac y roesse Wrtheyrn ydynt nit amgen noc o Hymyr hōnt a swyd Gaint hefyt. Ac yna ydaeth Selix y Sermania ac a dayth yr ail gōaith a saith ganllon ganto yn lla6n o beganiait arvoc. ac erbyn y dyfot ev a daroed y Vedrot gael undeb y Fichdiait ar Ysgottiait ar Gwydil a fob ry6 genedl oed gas gantynt Arthyr. yny gafas gydac ev bed6ar ygain mil o wyr ymlad.⁵⁶⁸ a dyfot a gnaeth Medrot ar anifer hyny ganto hyt y Northampton y gaisio llydias Arthyr yr tir. ac Arthyr ai lynges ar y mor a Medrot ar y lan. ac yna y llas lla6er o bob ty ac yn bennav Aron ap Cynvarch a G6alchmai ap G6yar. ac yn lle Aron y roet Yrien ap Cynvarch a thrwy lafyr ma6r a cholli gwyrd a dayth Arthyr yr tir a chymell Medrot y ffo a g6asgaru y wyr. Ac 6edy nos gal6 a oruc Medrot y wyr ynghyt a mynet y gaer Wynt a chadarnhau y dinas arnynt.⁵⁶⁹ A fan 6yby Wenhōyfār hyny mynet a oruc hi y Gaerllion a chymryt abit crefyd am deni gidar manachessau eraill yneglōys Sil-iws verthyr.⁵⁷⁰ Ac ymhen y trydyd dyd 6edy ido beri clady y wyr y dayth Arthyr hyt ynghaer Wynt ai lu. Ac yno y dayth Medrot ai lu y maes or gaer a roi cat ar vaes y Arthyr Ac yna y by aerva va6r ac y llas lla6er o bob ty ac nydi6ed y foes Medrot ac y diengis hyt yngherniw. Ac nit ambōyllōys Arthyr yna am beri clady y wyr namym emlit Medrot dōyllwr ac yn drist am y diane dōy6aith arna6. Ac yna ar avon Gamlan y arhoes Medrot Arthyr. Sev oed rifedi llu Medrot ch6egwyr a ch6echant a thrygain mil ac am hyny gōell vy ganto ev aros Arthyr no fo o le a bydina6 y wyr a oruc Medrot yn na6 bydin sev amean a rodes ymhob bydin lheng o wyr. Ac yna yr ade6is Medrot y ba6b os ev a orffai 6naythyr y bod hōynt oll o dyr a dayar a da rodion eraill.⁵⁷¹ Ac yny erbyn ynte y bydinoed Arthyr. ac y dy6at ha wyrda nit ymlad y bobl rae6

byth yn gittun cans pob casgal anghyfaith ynt ygyrnynedic nit ynt un galhon a christnogion da a ninau y syd hefyt ar y ia6n a hōynte ar y cam. Ac velly gan dyagu y wyr y cyrchod Arthyr y elynion ac ymlad o oruc ev ve ai lu yn ch6erdost yny oed y rai by6 yn mynet y maes oi pōyll gan grio a llefain yr hai llet vair6.⁵⁷² Ac yna 6edy troyla6 lla6er or dyd y cyrchod Arthyr y vydin ydoed Vedrot yndriac yn y lle g6asgaru y vydin ai thylly a oruc Arthyr val lle6 ymlith anifailiait dov. ac ar y rythyr hōn6 y lladoed ev Vedrot a milioed gydac ev. Ac er llad Medrot brōydro a oruc pa6b or hai by6 y vrōydyr vōyav ar a vy er ioed. A hynn a las o dy6ssogion Medrot Eiaes. Brytt. Bōfynt or Saeson. O I6erdon Gilam6ri a Gilafradric a Gilasg6r6m. ac Ilarch. Ar Fichdiait ar Ysgottiait a las oll. Ac o barth Arthyr y llas Ebras vrenin Llychlyn a Choel vrenin denmare a Chatt6r Lemennic. a Chaswalla6n a lla6er o vilioed gida hyny. Ac yna y brathōyt Arthyr yn angheua6l. ac odyo ydaeth ev y ynys Avallach y vedignaethu. ac ni dy6edyr yma am angau Arthyr mōy no hyny. Ac y Gystennin ap Catt6r y gorchymynnod Arthyr goron y dyrnas. Oed Crist yno oed dōy vlyned a daygain a fymcant. Llyma di6ed Ystoria Arthyr a Medrot.⁵⁷³ Ac 6edy coroni Cystennin yn vrenin y codes dau vab Vedrot ar Saeson yn y erbyn ac ni thygiōys ydynt.⁵⁷⁴ Ac yna y by var6 De6i archesgob Caer Llion. ac y peris Maelg6n G6yned y glady ev yn anrydedys. ac velly 6edy lla6er o ymladau rōng Cystennin ar Saeson y foes y Saeson ac un o vaibion Vedrot hyt yn Llyndain ac yno y llas ev ymanachloc y brodyr. Ar mab arall a foes hyt yghaer Wynt. ac yno y llas ynte yn eglōys Amffidaly rac bron yr allor va6r. Ac yn y dryded vlōydyn oi dyrnas y llas Cystennin y gan Gynan Wledic ac y cladōyt gair lla6 Ythr benn dragōn ynghor y Ce6ri yn Salsbri.⁵⁷⁵ Ac y nol Cystennin y gōledycha6d Cynan Wledic. gwr ievanc clodva6r oed hōn6 ac adas oed ida6 Gisga6 coron. a ch6annoc oed ev y dervysc ac ymladau. ac 66yrth a oed ida6 ev a dlyai y goron ac ev a daliod y g6r hynny ac a ladoed y dau vab. ar ail vlōydyn oi dyrnas y by var6 ev.⁵⁷⁷ Ac yn y ol ynte y dayth Maelg6n G6yned a gwr ma6r oed hōnn6 a goresgynnwr ar la6er o vrenhinoed a de6r a chadarn a chroylon oed ev. A ch6bl o gampau da pai namrodasai y bechot Sottmia ac Amorra. Ac am hyny ev a vy gas gan du6. A chyntav brenin ar ol Arthyr

a enilloed ch6ech ynys 6rth ynys Brydain vy ev. Sev oedyn I6erdon. Islont. Orc. Llychlyn. Denmarch. Ac ai duc h6ynt yn drethol dan ynys Brydain. ac yn egl6ys y brodyr y by var6 pan 6elas ev y vall velleun drwy d6ll ar dr6s yr egl6ys.⁵⁹⁸

Ac yny ol ynte y dayth Caredic yn vrenin a h6n6 a gare dervyse r6ng cenedl-oed ac am hyny y by ev gas gan du6 a chan y Bryttaniait a fan 6yby y Saeson hyny anvon cenadau a oruc ev hyt yn I6erdon at Orm6nt vrenin yr Affric oed yno yr h6n a dathoed a llynges va6r ganto i oresgyn I6erdon.⁶⁰⁰ Ac 6rth daisiv y Saeson y dayth y Gorm6nt h6n6 yma a thrygain llong ganto yn lla6n o wyr arvoc hyt yn ynys Brydain. ar Bryttaniait ar ran arall ar y gwir dlyed ac yn gristnogion da ac yn dr6c ryngtynt ar Saeson. Ac 6edy dyfot y Gorm6nt h6n yn borth yr Saeson. ymlad a 6naethant a Charedic a chael y vydygoliaeth arno ai yrru ar ffo hyt yn Sysedr.⁶⁰¹ Ac 6edy gorrnot or Gorm6nt h6n ar y Bryttaniait Inibert vrenin Fraine a doeth y wrhae yr Gorm6nt h6n er cael y borth y oresgyn Fraine i gan y e6yrth ai gyrrassai ev odiar y wir dlyet y hun. A mynet a orugant y gyt hyt ynghaer Vydau i ymlad ar dinas ac y gaisio Caredic a g6archau y dynesswyr y me6n heb ennill dim eithr colli y gwyr. Ac yna y ca6sant yny gynghor daly adar y to anifer ma6r o nadynt. a llen6i plisg enau o dan a br6msdan a fyc ac yn agos yr nos r6ymo y plisc wrth y daned h6ynt ai gell6ng i hedec y do y tai yr dinas ac yr dassau yt a g6air. Ac y cynnod y tan yn y plisc gan 6ynt adaned yr adar yny oed y dinas yn boeth erbyn trannoeth. Ac yna y dayth Caredic allan y roi cat ar vaes y elynion ac ni thygioys ida6 namyn fo a oruc tr6y Hafren hyt ar dervynau Cymry. Ac yn diannot llad a llosgi a oruc y Gorm6nt h6n ar Saesson y diinessyd ar cestyll ac heb ariach neb nae ysgolhaic na llyc or Bryttaniait megis na didorai neb y pa ley foai cans ni thyciai ydynt dim 6 achos hen dra y rieni yn erbyn llyesogr6yd ornessoed genedl yr hai a danvonassai du6 yn dial ar y Bryttaniait.⁶⁰² Ac nit ryfed genedl dryain ynys Brydain ych darest6ng ch6i velly cans cyn hyn ych hen daidiau ch6i a darostyngassai bobloed eraill yn oessoed. ac yn a6r ydychwi yn ymhoelyt yn ch6er6 hyt na ell6ch amddiffin ych g6lat ych hun o la6 estron genedl. dryain ynys Brydain cymer6ch ch6i benyt megis y haedassoch a chydabydd6ch air du6 nyr efengil. pob tyrnas a rennir ac a 6ahenir yndi y hun

yny syrthio y tai ar y gilyd. Ac velly anundeb y Bryttaniait ai cynghorvynt a distry6is yr ynys hon. ac am hyny y mae y peganait croylon yn darest6ng ettifedion yr ynys hon. Ac velly 6edy darffo yr peganait y hanraithia6 hi a llosgi or mor y gilyd. cans ev a roes Caredic holl Loegr yr Saeson. Ac yna y by dir y 6edillion y genedl dryain drigia6 yn ymylay yr ynys ty a Cherni6 ac yr lle a el6ir Cymry a godev mynych gyrchau gan y gelyndion. A fan 6elas Teon archesgob Llyndain. ac archesgob Caerefroc yr egl6yssau 6edy y distry6o. yna y cymerth yr esgob hyny yr holl grairiau ac esgryn ysaint a fo ac h6ynt hyt y lle anialav yn yr Yrri rac ofn yr ysgymyn bobl hyny cael h6ynt. a lla6er o nadynt aeth hyt yn Llyda6. canyt oed yn un or d6y esgobaeth un egl6ys heb distry6o o peganait Saeson a llad y maibion llen yn ll6yr. Ac velly dros serten ma6r o amser y colles y Bryttaniait goron y dynnas ai harglwydiaeth. a chida hyny y ran a vyssai yn y lla6 or wlat hono. ac nit dan un brenin yd oedynt yn daly eithyr dan dri a mynych ryfel arnynt. ac er hyny ni chafas y Saesson goron y dynnas a mynych ryfel a vydai ryngtynt y hun ac ar Bryttaniait hefyt. Ac yna y dayth esgob o Ryfain bregethu yr Saesson hyt yr ynys hon cans daillion oedynt o fyd Grist. cans ev a daroed ydynt distry6 fyd Grist yn ll6yr oi plith. Ac er hyny ydoed y Bryttaniait yn cynal fyd Grist yn g6bl yny myse er yn oes Eleuteriws esgob Ryfain y gwr cyntav a danvones fyd Grist yr ynys hon.⁶⁰⁷ Pregethu yr Saesson a oruc a m6y o la6er ai gwat6arai noc a gredai ida6. ac y dayth ev ty a mynyd y Saint ac anifer ma6r yn y ganlyn. Ac yna me6n pant ma6r y by eissiau dwr arnynt. ac yno y gwediod ev ar yr argl6yd am d6r. Ac a dayth angel atta6 ac a herchis ido na fetryse dim oi arvaeth cans du6 a roessai ida6 bob peth cyfia6n ac yno y tardod fynnon or dayar megis y cai ba6b digon o d6r ac y by hoff gan Awstin hyny. A dyfot a oruc ragdo ty a Chaint. ac yno y pregethod yny dayth y brenin y gredy y Grist ai holl aniferoed. Ac odyo ydaeth ev hyt yn rer riw a thra vy ev yn pregethu yno vo daroed g6nio amrafaelion o losgynau anifailiait 6rth y esgob6isc ev er gwatt6ar arno. Ac yna y g6ediod ynte p6y bynnac a delai ymaes or drev y vot yn llosgyrnoe. Ac odyo ydaeth hyt yn Llyndain. ac ymofyn a oruc ev yno am yr archescriptai. ar maibion llen a daroed y Saesson y difa. Ac y cly6as ev vot archesgopty Caerllion a saith

esgob dana6 yn g6snaethu yn grefydys a manachlogyd helyt a chloefent d6yful yndynt yn gosnaethu du6 ar saint. Ac ymlith yr lai hyny ydoed vanachlog Vangor vawr y Maelor Saesneac ac yndi heb rifo na friorait na s6ydogion un cant ar hygaint o ymaichi ar haini oll yn ymborthi ar lasyr y dwyla6. Ac abat y vanachloc hono a elwit Dyna6t a h6n6 a 6ydiat m6y o gelydydt no neb yn y oes ev. A fan 6yby A6stin hyny lla6en vy ganto. ac anvon a oruc ev att Dyna6t ac erchi ido dyfot y bregethu yr Saeson y gaissio y d6yn y gret sev y danvones Dyna6t att A6stin y vanegi ida6 nat oed dayl6ng ganto ev bregethu yr bobl groylon hyn a dathoed o all6lat tr6y y t6yll ai brat a llad o nadynt yn rieni ni ai traissio oi g6ir dlyed. ac ni ferthyn y ni na fregethu nac yfydhau ydynt ac y neb or ynys onit y archesgob Caerllion cans h6n6 ysyd brimas a fennav yn ynys Brydain.⁶⁰⁹ Ac yna pan wyby Edelfflet vrenin Caint hyn anvon a oruc ynte att Edelfflet arall vrenin y gogledd ac att y genifer penadyr ac oed or Saeson y erchi ydynt yn diannot lydia6 am ben Dyna6t ai vanachloc y dial arno y anfyda6t ac yna ymgynullod y Saeson gymaint ac oed yn ynys Brydain a dyfot hyt ynghaer Llion sev ydoed yn Vroch6el Esgithroc yn bennadyr ar y Cymry a chida hynny ydoed yno anifer ma6r o grefydwy'r o bob manachloc o ran y Brytaniait ac yn bennav o Vangor vawr a brwydro ar Saeson a orugant ac yna fo o Vroch6ael hyt y Mangor a dyfynnu atto g6bl or Bryttaniait. a fan 6elas Edelfflet yno y sa6l grefydwy'r ac adnabot y bydai ladva va6r oi plegit y peris ev lad y Mangor dau cant a mil o grefydwy'r.⁶¹¹ Sev y dayth o dy6sogion Cymry yn borth y Vroch6el hyt y Mangor nit amgen Bledric ty6ssoc Cerni6. a Mredyd vrenin Dyfet. a Chanvan vrenin G6yned. Ac yna y by ymlad croylon ryngtynt ar Saeson a llad lla6er o bob ty. ac nydi6ed y gorvy y Bryttaniait. a brathu Edelfflet ai gymell y fo ac a diengis ar Saeson gidac ev. Sev rifedi a las or Saeson yna ch6egwyr a thrygain a dengmil.⁶¹² Ac o barth y Cymry y collet Cledric ty6soc Cerni6 a lla6er gydac ev cans gorau un gwr a ged6is yr ymlad vy ev. Ac ymgynylloed y Cymry y gyt ac aethant y gaer Leon.

Ac yna y ca6sant yny cynghor 6naythyr Cadvan ap Iago yn benav arnynt ac emlit Edelfflet ar Saeson a oruc ev yny foassant tr6y hymyr. Ac yna cynyll llu a oruc Edelfflet ac ymlad a Chadvan.⁶¹³ Ac 6edy dyfot y lluoed yn gyfagos ynghyt y tang-

nofed6yt ryngtynt. nit amgen no gado Edelfflet yn vrenin ty dra6 y hymyr ac y Gadvan ty yma y hymyr a choron Lyndain y Gadvan.⁶¹⁴ ac 6edy ymr6ymo o nadynt ar hyny tr6y 6ystlon. sev y darvy y r6ng Edelfflet ai 6raic briot o achos gorderch oed ma6. Ac y deholes Edelfflet y wraic briot oi dyrnas ev a hi yn vaichlog. sev y dayth hithau hyt yn llys Cadvan y ervynnait ida6 beri cymot idi. Ac ni wnai Edelffled dim er ervyn Cadvan. Sev y trigiod y wraic yn llys Gadvan nes geni y mab idi. Ar un pryt y ganet mab y wraic Gadvan. Ac en6 mab Gadvan oed Gadgallon. ac en6 mab Edelfflet oed Edwin ai cydvaithrin a wnaethbwyt yn y vyant vaibion ma6r. Ac y hanvonet h6ynt yll-dau at Selyv vrenin Llyda6 y dysgu moessau ydynt. a defodau llys ac arver o vairch ac arvau.⁶¹⁶ A lla6en vy Selyv 6rthynt. A chynydy a 6naethant yna ar gampau da hyt nat oed 6ell neb ymrwydra ac ymladau noc h6ynt.⁶¹⁷ Ac 6edy mar6 Cadvan ac Edelfflet y dayth pob un or maibion yn lle y dat ac ymr6ymo ar gydmaithias a orugant megis y byssai r6ng y tadan. Ac ymhen y d6y vlyned erchi a 6naeth Ed6in genat y Gadgallon y 6naythyr coron ido val y gallai y g6isgo pan 6nelai anrydet yng6ylau y saint ty dra6 y hymyr megis y g6nai defot brenhinoed cyn noc h6ynt. a gossot oetyd a 6naethant ar lan yr avon a el6ir Dylas y dodi gwy doethion y dosparth am y neges. Ac y rodes Cadgallon y ben ar lin Braint ap Nefyn y nai. Sev a oruc Braint hir yna 6ylo yny syrthiod y d6r ar 6yneb Cadgallon yny deffroes ev gan dybiait vot gla6. Ac yna gofyn or brenin y Vraint paham ydoed ev yn 6ylo.⁶¹⁹ heb ynte defnyd 6ylo a dayth yr bryttaniait o hedi6 allan. can rodaist yr h6nn oed o ragor dailyngdot ytti ac yth genedl yr h6n oed yrdas y6ch er yn oes Maelg6n G6yned hyt hedi6 yn y roi yr Saeson t6yllwyr bradwy'r peganiait anfydla6n 6naythyr brenin o hanynt y hun. ac yna h6ynt amgynyllant ynghyt ac a oresgynant g6bl o ynys Brydain oi t6yll ai hystry6. Ac am hyny ia6nach oed y ti y gest6ng h6ynt noi cynydy. paham na da6 cov y ti argl6yd am a 6naethant h6y a G6rthayrn y gwr ai cynhwyssod h6ynt gyntav gydac ev yn lle gwyr cy6ir. Ac h6ynt a dalassant ida6 dr6c dros da. Ac 6edy hyny y g6naethant h6y vrat Emrys Wledic ai 6en6yno ev ac Ythr ben dragwn hefyt. Ac 6edy hyny y torassant y cret a g6rhau y Vedrot yn erbyn Arthyr. ac yn di6ethav y dyfynassant Gorm6nt vrenin y

oresgyn cyfoeth Caredic ai deol oi vrenhin-
iaeth y 6r d6ydys.⁶²⁰ ac bedy tervyny o
Vraint ymadrod y danvones Cadgallon
genadai at Ed6in y vanegi ida6 nat ydoed
y gynghor yn cenady ido vot un goron yn
ynys Brydain namyn coron Lyndain. Sev
a oruc Ed6in dy6edyt y g6nai ev goron er
drycet vai gan Gadgallon. A Chadgallon
a dy6at os g6nai y parai lad y ben ev dan
y goron.⁶²¹ ac o hyny allan y by dervyn
ryngtynt ac y cynyllo6 pob un y llu m6yav
ac allai a br6ydr va6r a vy ryngtynt.
Ac Edwin a orvy a gyrru Cadwallon ar fo
hyt yn I6erdon. ac y goresgynod Ed6in
dr6y lad a llosgi gwbl o gyfoeth Gadgallon.
Ac ynte yn caisio dyfot yr tir a pha
le bynnac y caissiai. ev a vydai Ed6in ai
lu yny lestair tr6y dysc de6in oed ganto
yr h6n a el6it Pelidys. Ac ar esgyll adar
ar ser y de6iniau ev bob peth yr brenin
Sais. A fan 6elas Cadgallon hyny annoba-
aithio yn va6r a oruc. gan dybiait nat en-
illai byth y gyfoeth drycheffn. Sev y
dayth y g6yna6 att Seliv vrenin Llyda6 ac
ervyn ida6 nerth a chyingor y gaissia6 y
gyfoeth. Ac val ydoed ev ai lynges yn
h6yia6 ty a Llyda6 y dayth g6ynt g6rth-
6yneb ida6 a g6asgaru pob llong odi6rth
y gilyd. ac yna y clefychod Casgallon o
orthr6m haint hyt na allai gymryt na b6yt
na diot dri di6arnot a thair nos un ty ar
pedwryd dyd y codes Casgallon yn iach y
vyny.⁶²² a phan ga6sant y g6ynt gyntav
h6yia6 a 6naethant ty a Llyda6. A lla6-
en vy Selyv 6rthynt. ac addo porth y
Gadwallon a oruc yn dirion a thost vy
ganto ally o estron genedl y gorthrymu
mor wrad6ydys a hyny a ryfedy a oruc
lesget gwyr ynys Brydain yn erbyn y
Saeson a fob ynys yny gwrthlad namyn yn
twy. cans er pan dayth Maxen Wledic a
Chynan Mairiadoc a dlyedogion ynys
Brydain gyntav y Lydaw ac ni by neb yno
o hyny hyt hediw a allai gynal baint ynys
Brydain. ac am hyny drwc y6 genyfi na
allav i ymdial ar Saeson. A phan darvy y
Selyv dervyny ymadrod cywilydio yn va6r
a oruc Cadwallon a diolch y Selyv y dir-
ionwech wrtho a dy6edyt val hyn Arglwyd
naft ryfed genyt vot yn llesc y bobloed a
dewit yn ynys Brydain. ac ni adewit yno
un gwr bonhedic na dayth yma gida Chyn-
an Mairiadoc. A fan aeth mediant yr ynys
yn lla6 anlyedogion llesc diwybot ni fedr-
assant nai chad6 hi nai chynnal. namym
ymrodi y ormod bwyt a diot a godineb a
balched megis y dywat Gildas mae arver o
bechodau a darest6ng y bobloed yny wneler
ia6n am danynt ac nafynnant hwy dim gan

vedic yr holl wirioned ac am hyny Argl6yd
nit ryfed vot yn gas gan duw y rai hyny.
ac am hyny y mae duw yn roi estron genedl
yn bennav arnynt ac yn y gost6ng y dial y
pechodau. Ac am hyny Arglwyd y
daythym i yma ymgystl6ng carenyd a thi
cans Maelgwn Gwyned a vy y ped6ryd
brenin wedy Arthyr ar g6bl o ynys Bryd-
ain. a dau vab a vy ida6 Einiona Run. A
mab y Run oed Veli. a mab y Veli oed
Iago. a mab y Iago oed Gadvan vynhat
inau. Run bedy mar6 Einion y vrawt ai
deol o Saeson a roes y verch yn briot y
Howel Vychan ap Ho. ap Emyr Llyda6 y
g6r a vy gidac Arthyr yn goresgyn lla6er
o 6ladoed. Ac y Ho Vychan or verch
hon y by vab a el6it Alan a mab yr Alan
h6n6 oed dy dat tithau a g6r cadarn grym-
ys oed h6n6. Ac yn Llyda6 y trigiod
Cadwallon y gayav hyny ac y cafas yn y
gynghor ell6ng Braint hir i ynys Brydain
ac y ch6edleya am Belitys de6in y brenin
Sais. Ac yna y dayth Braint y ynys
Brydain yn rith cerded6r a bagl hayarn
yny la6 ac y dayth ev hyt ynghaer 6froc
lle doed llys Edwin. Ac val ydoed Braint
yno ymlith yr hai tlodion. Sev y g6elai
ev y ch6aer a llester ev ar vagl hayarn tr6ydo
yny dyg6ydod ev yn var6 yr lla6r a ni
6yby6yt p6y ai llas ev. Ac bedy hyny
ydaeth ev hyt ynghaer Exon a dyfynu
atto la6er o Bryttaniait a chadarnhae y
dinas ar gaer a oruc a manegi y ba6b dar-
vot ido lad y de6in. Ac anvon y ch6edl
hyny a oruc ev y Gadgallon a erchi ido
dyfot i ynys Brydain yn gyntav a gallai
ac ynte barai dyfynu c6bl o Bryttaniait
yn y erbyn. a fan gogle Bainta ty6ssoc y
Saesson hyny dyfot a llu ma6r a oruc ev y
ymlad a chaer Exon. A fan gogle Gad-
gallon hyny dyfot a oruc i ynys Brydain
a dengmil o varchogion yn borth ida6 y gan
Selyv vrenin Llyda6 ac ni orf6yssod yny
dayth hyt ynghaer Exon. Ac yno bydin-
a6 y lu a oruc yn bedair bydin a chyrchu
y Saesson a llad lla6er o nadynt a daly
Painda a rac y lad y g6rhaod Painda y
Gadgallon a mynet gydac ev i ymlad ar
Saeson a roi g6ystlon a oruc ar vot yn
gy6yr yr brenin. Ac yna ydaeth Cadgall-
on tr6y hymyr am ben Ed6in vrenin. A
dyfot a oruc ynte a llu o Saeson yn erbyn
Cadgallon ac yn y lle y llas Ed6in a Gor-
blot vrenin Orc ai holl luoed. Ac wedy

gorvot o Gadgallon dechrau a oruc dileu y Saeson ai distryg drôg i'ad a llosgi a llad y Saessnesau a thynny y baichogi oi crothau y gaisio difa y Saeson o ynys Brydain. Ac yna y llas Offric vrenin ai dau nai a Byanda vrenin Ysgottlont a dathoed yn borth i Offric ai bobl oll a las. Ac yny le ynte y dayth Oswall yn vrenin a Chadgallon ai hanlidiod ev o le i le. ac y foes Oswallt o veon myr maen a onathoed Sefcrys amheraodr Ryfain róng Daifra Brynaich. Ac y danvones Cadgallon Baynda ar ran vgyav or llu y emlit ef. ai gylchyny a oruc Paynda ny lle a eloir maes nefaol. Sev a oruc Oswallt drychav delô y groc a dygedyt wrth y gydmaithion dygwydôn ar yn gliniau on lloyr cöllys a gwediôn duô holl gyfoethaêc yn rydhau ni y gan y tyôs-soc croylon Paynda. cans duô a 6yr mae caissio rydhau yn cenedl ydym ni. a thrannoeth y cyrchod Osallt y elynion gan ymdiret y duô a gorvot a oruc ai ordiôes yn Vyrnwy ac yna y lladod Paynda Osallt vrenin. Ac gedy llad Osallt y dayth Osôyt Aelôynn y vraôt ynte yn vrenin yn y le. A chynyll sôllt a oruc ai hanvon y Gadgallon achos ev oed oruchel vrenin ar gôbl or ynys a gôrhaau a oruc Osôyt idaêev. Ac yna y codes y dau nai vaibion y vraôt y ryfely yn erbyn Osôyt. Ac gedy na thyciod ydynt cymodi ac efa gnaethant. ac at Baynda brenin y mars ydaeth Osôyt y ervynait nerth ganto y ryfely ar Gadgallon. Ac y dyôat Paynda na lefassai ev dorri ar brenin tra vai vyô oi ôrogaeth heb y genat. Ar sulgwyn rac ôyneb daly y lys a oruc Cadgallon yn Llyndain a chôbl o dywssogion Cymry a Saesson a doethant yno ôrth goron Cadgallon namyn Osôyt Aelôynn. Ac y gofyn Paynda pam na dathoed Osôyt yno. Am y vot yn glav heb y brenin. nagev os gwir heb y Paynda ev a danvones attai y gaisio gennyv gyttuno ac ev y dial y vraôt arnat ti. Ac am na chittunais ac ev anvon cenadau a oruc y Sermania y ôahod y Saeson atto y dial y vraôt arnat ti ac arnav innau ac yn arôyd ar hyny ev a deholes y dau nai y maes or ynys ac ev a gaisiod vy nghittundeb i yn dervyn di ac am hyny y mae ev yn torri hedêch ynys Brydain. A dyrro di arglôyd genat y mi y lad ev neu ydeol ymaes or ynys. Ac yna ydaeth Cadgallon ynny gynghor. Ac y dyôat Mredyd vrenin Dyfet wrth y brenin. nidlit ti baidio ar darpar cyntav nit amgen no dehol cêbl or Saeson or ynys hon. Ac am hyny dyro genat y Baynda vynet i ymlad ac Osôyt megis y llado pob un o

nadynt y gilyd. achos na dyly anfydlaên gadô fyd ôrtho. ac velly y distryôir hôynt o gôbl.⁶⁴³ Ac yna y rodea Cadgallon genat y Baynda ryfely ar Osôyt. Ac y helaôd Paynda ev trôg hymyr a dechrau llad a llosgi y gyfoeth ev. Ac y cynigiod Osôyt rawnswm maôr o da y Baynda er cael y hedêch. Ac nis cymerai ynte namyn ryfely arno. Ac y rodea ar Duô dervynny ryingtynt. Ac yn y vruidr gyntav y llas Paynda. Ac yna y rodea Cadgallon y vrenhiniaeth ev y Wlvryt ap Paynda. Ac yr aeth hênô y ryfely ar Edbart tyôsoc y Mars. Ac ny diôet y cymodi a oruc Cadgallon.⁶⁴⁵ Ac velly y by Gadgallon yn gôledychu ynys Brydain ac yn benadyr Cymry a Lloegr ôyth mlyned a daygain yn y syrthiod ev meôn haint a chlevyt ar pymthegvet dyd o vis ragvyr y by varô ev ac y hiraôd y Cymry y gorf ev ac iraidiau gwrthvaôr ac ai roesant ev mewn delô o lattwn a gnaethbôyt trwy gyôreiuwaith anifigedic ac a roesant y delô hono ar varch o lattôn yôch ben porth Llyndain i rythro ar y Saeson. Ac yn y porth hênô y gônaethbôyt eglôys ai chysegry hi yn enô Duô a Marthin ac yno y cenit yfferenau rac enait Cadgallon y gôr a droganod Merdin yn varchaêc efydaôl.⁶⁶¹

Ac ni ol ynte y dayth Cydôaladr vendigait y vab yn vrenin. Oet Crist yna.⁶⁴⁷ Ac yna y by Gydôaladr yn dangnefedys yn cynal coron y dynas ai llyôdraeth un vlôydin ar dec ac yna y clefychod Cydôaladr o hir nychdot. Ac i tyfod tervysc róng y Cymry y hunain. cans mam Gydôaladr oed chôaer un dat a faynda ai mam hithau oed ôraic vonhedic o dlyedogion Erging ac Elyas cans pan gymodes Cadgallon a Faynda y cymer ef y ôraic hono yn briot yr hon oed vam Gydôaladr.⁶⁴⁸ Ac yn y tervys hyny y dayth mall a neôyn ar y Bryttaniait yn dial gan duô am y pechodau megis na chefit dros ôyneb ynys Brydain un tamait bara namyn cic hely ac ni allai yr hai byô gladdy yr hai mairô rac neôyn ar hai a ellynt vyned i ynyssoedd eraill hôy aynt gan ddyôgedyd gôir dduô ti an roddest ni yma yn vôyd blaidau megis defaid ac yna y y peris Cadôaladr barattoi llynges iddaô y hun y vyned ty a Llydaô gan ddyôgedyd gôai ni y pechadyriaid rac amled yn pechodau drôg yr hai y codassam ni dduô cans ni a gaoëssam oed y baidiaô ac ym ônayth-yr a duô ac nis gwnaethom ac am hyny y mae Duw yn dehol ninnau on gôir ddlyed canu allôys na gwyr Ryfain na neb yn gôasgaru ni val hynn namyn dnô y hun.⁶⁴⁹ Ac yna yddaeth Cydôaladr dan ôylo ty ac

att Alan vrenin Llyda6 a lla6en vyr bren-
in 6rtho.⁶⁵⁰ ac ni adewid yn ynys Brydain
r6ng ne6yn a ball ond yr hai athoedd yr
yr diffaith y gaissio by6 ar gie hely ac un
vl6yddyn ar dec y parha6ys y vall hono yn
ynys Brydain. Ac yna g6eddillion y
Saesson a danvones hyd yn Sermania y
vanegi vod ynys Brydain yn 6ac ac erchi
yddynt y chymryt hi yn rad ydynt y hun.⁶⁵¹
Sev a oruc y bobl hyny cynyll anvad ri-
fedi o wyr a gwraged a dyfot yr gogled yr
tir a chyfaneddy y g6ladoed o Lychlyn hyd
yngherni6 achos nat oed o Vryttaniait ai
llyddiai ac o hyny allan y colles y Bryttan-
iait y llywodraeth ar ynys Brydain.⁶⁵² Ac
ymhen ysbaidd g6edy hyny y herchis Cyd-
6aladr nerth y Alan vrenin Llyda6 y dy-
fod y oresgyn ynys Brydain ar y peganiaid
Saesson oed 6edy y goresgyn. Ac yna y
dayth angel att Gyd6aladr ac a erchis ido
nad elai y ynys Brydain canu mynnai Du6
vod y Bryttaniaid yno yny delai yr amsser
a droganoed Merdin Emrys gair bron
G6rtheyrn ac y herchis yr angel y Gyd-
6aladr vyned y Ryfain y benydio y gorf ac
ev a gyfrif6yd yno ymlith yr hai g6yn-
vydedic ac y dy6ad yr angel 6rtho mae
dr6y y obr6yu ev ai 6aithredoed da y caif
y Cymry ly6odraeth ynys Brydain yr ail-
6aith pan vai gyfla6n yr amser tynghed-
venna6l gan du6 ac ni byd hyny heb yr
angel yny del dy esgyrn di o Ryfain i ynys
Brydain a hyny a geffir pan dangoser es-
gyrn y saint oll a gydi6yd gynt yn Ryf-
ain rac ofn y Sarssiniait a fan gafer hyny
y cayf y Cymry y mediant ai hargl6ydiaeth
o g6bl ar ynys Brydain.⁶⁵³ Ac yna y dayth
Cyd6aladr at Alan vrenin Llyda6 a manegi

ida6 pob peth. ac yna y cymerth Alan holl
lyvrau Merddin Emrys a chanyau Sibli y
edrych oeddynt y gairiau yr angel. a fan
gafas yn cy6rd da vy ganto ac annoc y
y Gyd6alad vyned y Ryfain a oruc ev.
Ac yna Cyd6alad a danvones Ivor y vab
ac Ynyr y nai y gaissio cad6 ynys Brydain
o ia6n a dlyed cyfia6n rac diflannu cenedl
Gymry.⁶⁵⁴ Ac yna y g6rthodes Cyd6aladr
bob ry6 beth byda6l o gariad du6 ac yr
aeth yr Ryfain ac y cymerth y benyd. Ar
dayddegved dyd o vis Ragvyr y by var6
ac yr aeth yn enait yr nefoed yr
6ythved vl6yddyn a ffed6ar ygain a ch6e-
chant 6edy geni Crist. Ac yna cynyll llu
ma6r a oruc Ifor ap Cyd6aladr ac Ynyr y
nai a dyfod i ynys Brydain a ryfely ar y
Saesson 6yth mlyned ar hugain ac ni
thyciod ydynt cans y dymestl hono oed
6edy llad y Cymry tryain hyd na ellynt
6rthladd yr estron genedl oddi6rthynt. Ac
o hyny allan ni el6id hwynt yn Vryttan-
iait namyn yn Gymry. Ac o hyny allan
y g6naethi y Saesson yn gall cad6 cittundeb
ryngtynt y hun ac adailiad dinessyd a
chestyll ac velly y b6rassant argl6ydiaeth
y Bryttaniait odi6rthynt ac 6ynt y hun yn
medy ar holl Loegr dan Edelstan y gwr
cyntav or Saesson a 6isgod goron y dyrnas.
Ac o hyny allan y colles pria6d genedl yr
ynys y heu6 ac ni allasant y gael o hyny
allan ond yn 6astad diodev caethi6ed y
Saesson arnynt aithr y ty6yssogion a vy ar
Gymry bob ailwers.

Myfi Gwallter Archiagon Rydychen a
droes y llyfr h6nn o Gymraec yn Lladin.
Ac yn vy henaint y troes i ef yr ailwaith
o ladin ynghymraec.

BRUT G. AB ARTHUR.

ENEAS YSGWYDWYN gŵedy ymlad Tro a dystrywedigaeth y gaer y gyt ac Ascanius y vab ev. yr hŏn a anet ydaw o Creusa merch Pryav brenin Tro a deuthant ar longheu[†] hyt yngŏlat yr Eydal : ac ys sev llongeu a kavas yr a athoed kan Alexander Parys y Roec o eyryv dwy ar ugaint. Ag ys ev eyryv o dynion a doeth gyt agev 6ythmyl ar ugaint yr rŏng gŏyr a gŏraged a hen a ieuane. A gŵedy eu dyvot hyt yg gwlat yr Eydal. Latinus brenin yr Eydal ae harvolles wynt yn anrydedus.² Ac wedy hynny Twrn brenyn Rwytyl a kyghorvynnws urthau ac a ymladus ag ef. Ac wedy ymlat o nadunt a llat Twrn. Eneas a kavas brenhynyaeth yr Eydal a Lavynya merch Latynus. ag o enŏ honno y gelwys ev y Kastell Lavynyum. ac Eneas a gŵledychus ar 6lat yr Eydal pedayr blyned. Ac gŵedy marŏ Eneas. ev a kymmerth Ascanius y vap ev y Vrenhynyaeth yr hwn a anadoet ydaŏ yn Tro o Creusa merch Pryav. Ac a dugassey Eneas kanthau hyt yr Eydal. Ac gŵedy hynny Ascanyus a edeŏys Lavynyum y dinas rywnathoed Eneas y tat oy lysvam. Ac a edeilŏs ynteu y dinas gŏyn ar Avon Tyberym yr hon a elŏyr Ruvein yr auron. Ac a duc dŏyŏeu y tat kanthau hyt y dinas newyd ryŏnathoed ynteu. Ac gŵedy hynny y geu dŏyŏeu hynny eu huneyn a ymchŏlassant trachevyn hyt yn Lavynyum. Ar eylweyth Ascanius a duc y geu dwyweu hyt y dinas gwynn. Ac wynteu yr eylweyth ac ymchwelassant hyt yn Lavynyum. Ascanyus agen a vagaud Sylvyus y vrat vraut ynteu y gyt a holl gwared ac Amgeled. Ar Sylvyus hunnu mab oet y Eneas o Lavynya merch Latynus brenyn yr Eydal. Ac gwedy gwledychu o Ascanyus teyr blynet ar dec ar ugeynt. ev a edewys Sylvyus y vrawt yn trevadauc yn y ol gwedy ev. Ar Sylvyus hunnu a ymrodes y letrat serch godinep. ac a vechyoges nyth y Lavynya.³ Ac gwedy Klybot o Ascanyus hynny ev a orchymynus oy dewynyon ev gwybot pwy a vechogassey y vorwyn honno a pha ryw etyved a vydey

o honey.⁴ Ac gwedy gwybot dyheurwyd o nadunt. wynt a dywedassant y bot yn veychyauc hy o vap a ladey y vam ae tat. A gwedy darfei ydau cruydrau llawer o wladoet yn alldudet. or dywed ev a deuey ar vlaenwet gorwchaf Anrydet. Ac ny thwyllus eu dewyndabaeth wynt.⁵ Kany pan doeth oet escor oy vam y bu varw hy ar y thevytle ac gwedy hynny y map a rodet arvaeth ac a elwyt Brutus.⁶ Ac or diwet gwedy bot y gwas yn pymthec mlwyd ac y gyt ae tat yn hely ev a ladawt y tat o ergyt anodeu. Kany pan ydoedynt y gweyssyon yn trossy y Keyrw yn eu herbyn Brutus a ellyngus Saeth or odeu un or keirw ac o honno y gwant y tat a dan y vron.⁷ Ac gwedy marw y tat gwyr y kyvoeth a dyhollassant Brutus kanyt oet teilwng kanthunt gwledychu arnadunt gwr ar rywneley kyvlavaneu mor dybryt ar rey rywnaethoet ynteu.⁸ Ac gwed alludokau Brutus oe wlat ef a kerdws racdau hyt yg gwlat Roec. Ac yno y kavas gwelygort Helen vap Pryaf yn arweyn keythywet adan Arglwydyaeth Pandrassus brenyn Groec. Ar kenetyl honno Pyrr vab Achel gwedy dystryw Tro ae dugassey kanthau ygkeythywed wrth dyal agheu y tat arnadunt.⁹ Ac gwedy atnabot o Vrutus y kytkenetyl ev a trygwys y gyt ag wynt. A chynydu a oruc ar voliant a chlot a deured a mylwriaeth. hyt pan oed kymeredyc a charedyc y gan y brenhyned ar towyssogion ym blaen holl iewenctyt yt hanoet o honey. Kany doeth oet ym plyth o doethyon. Dewr a glew ym plyth yr ymladwyr. A pha beth bynnac nac eur nag ariant ae da arall a gasey neu a damwenyey ydau. hynny yn hollaul a wascarey ac ar rodey oy kytmedeythyon yn hael.¹⁰ Ac gwedy mynet y klot wrth hynny tros y gwladoet. dechreu a gwnaethant gwyr Tro ymkynnullau attau ac erchy ydau ynteu bot yn tywyssawc arnadunt. ac eu rydhau o keythywet gwyr Groec.¹¹ Ac wynt a kedernheynt y gallon ef hoey yn yscavyn hynny. kany kyn amlet oed eu heyrif ac yd oedynt seyth myl o wyr ymlad. heb en

† Y mae y nodiadau at ba rai y mae'r ffigyrau yn y Brut hwn yn cyfeirio i'w cael yn ei ddiwedd.

gwraged ac eu mebyon. Ac y gyt a hynny hevyt yd oed gwas yeuanc bonedyc o Roec yr hwn a elwyt Assaracus a hunnu a oed yn kannwrthwyau eu pleyt hwynt hevyt. kany's mam y gwas hwnnw a hanoed o kenetyl Tro. Ac wrth hynny ymdyryat yn vawr a wnaey ydynt hyt pan bey trwy eu nerth ynteu y galley ynteu gwrthwynebu y Wyr Groec. Kany's brawt ydau a oed yn gwaravun ydau try chastell a rodassey y tat ydau pan vuassey varw.¹² Ac vrawt ynteu oed yn keissiau dwyn yr rey hynny y kanthau kany's o karat wreyc yd hanoed ef. Ac gwelet o Brutus amyl-der o nyver a chestyll Assaracus yn agoret ydau haus vu kanthau ef darestwng y eu harch wynteu.¹³

Ac gwedy y ardyrchavael ef yn tywys-sawe galw a oruc attau y Trovanwyssyon pobloed o pob lle a chadarnhau cestyll Assaracus a wnaeth o wyr ac arveu a bwyt. Ac ynteu ac Assaracus y gyt ac eu holl nyver y am hynny o wyr a gwraged a kyrchassant y koedyd ar dyffeythwch ac o dyna yd anvones ef llythyr at Pandrasus brenyn Groec ar amadrawd hwn yndunt.¹⁴

BRUTUS tebyssauc ggedyllon¹⁵ kenedyl Tro yn anvon annerch y Pandrasus brenyn Groec. Kany's antheilong ac anedus oed yglur ettyred Dardan eu traethu yth kyv-oeth di yn amgen¹⁶ noc y dyley eglurder eu boned gynt.¹⁷ 6rth hynny yr aeth gynt-eu yr koedydd ac yr dyfflaethoch. Kany's dewissach kanthunt o bywstylaol devaot ymborth ar cyc ac ar lyssyeuod kan kyn-hal eu rydyt¹⁸ pellach. noget ymarveru o bob melyster a digrivoch a fo hwy adan keythyget.¹⁹ ac os peth h6n6 a goda dy deylcta6t dy ny dyley r y etmygu idunt uy hynny.²⁰ Kany's anian pob kaeth y6 uch-eneidia6 ar y rydyt ac ymch6elyt ar y hen deylcta6t.²¹ Ac 6rth hynny gwna trugar-ed ac 6ynt a chanhyattaa eu rydyt udunt ar dyffeythoch ar achubassant gad udunt y presswylia6 neu ynteu kannhyatta 6ynt y wladoed ereyll y gyt ath garyat y keyssya6 dayar a kyvanhedont ac a presswilyont.²²

GWEDY gwelet ac atnabot o Pandrasus grym a syn6yr y llythyr h6nn6 ryvedu a oruc yn wuy no meynt llavassu or nep ar ry sey yn y keythyget ef yn kyhyt ac y buessynt wy llavassu anvon yr ry6 orchymyn h6nn6 attaa ynteu.²³ Ac yn dvannot o kyghor y wyrda kynnulla6 llu a oruc a mynet yn eu hol. Ac gwedy mynet yr dyffeyth y tebygassey ef eu mynet yda6 ac yn kerdet hep y kastell a elwyt Esp ar Tanum. Brutus a theyr myl o wyr ymlad y gyt ac ef yn dyssyvyt ac eu kyrch6s.

Kany's pan kyglen ef eu bot yn dyvot hyt nos y dothoed ynteu a hynny o nyver y gyt ac ef yr Castell h6nn6. Ac eu kyrchu a oruc gwyr Tro ac emrodi y wneuthur aerva or Groegwyssion.²⁴ Ac yn y lle kylyaa a gwnaethant gwyr Groec a gwas-karu a ffo pawb megys y kaffey kyntaf ac eu brenyn yn eu blaen. A chyrchu a orugant yr avon a elwyt Akalon ag yn bryssya6 tros honno lla6er o nadunt a vodassont. kany's Brutus ae nyver oed yn eu kymell. ac wrth hynny ran o nadunt a ledyt ar y tyr sych. ar ran arall kymellyt y eu body. Ac y velly deudyblyc agheu a ymdangossey udunt.²⁵ Ac g6edy g6elet o Antigonus bra6t Pandrasus yr aerva honno. Mwy no dyrva6r dolur a kymyrth ynda6 or acha6s honno. a gal6 y ketymdeythyon attaa ac ymvydynaa ac ymchwelyt a chyrchu y Trovan6ssyon o wnaeth. Kany's gwell oed kanthaa y lad yn gwrthwynebu ac yn ymlad. nocyt y vody yn llychaol tonneu yn warad6ydu.²⁶ Ac wrth hynny otew vydyn. o kytymdeithyon yn 6raol kan annoc yr rey hynny oe holl nerth treygla6 agheuaol dyrnodyeu ac ergydyeu a oruc. ac ny dygrynnoes hynny hagen namyn ac ychydig ae dym. kany's y Trovanwyssyon a oedynt gwysskedyc o arveu. Ar rey ereyll yn noe hyon. Ac wrth hynny glebach y gwneynt y truanhaf aerva o nadunt hep orff6ys.²⁷

GWEDY caffael o Brutus y budugolyaeth kadarhau y kestyll a oruc o hwechant marcha6c. Ac g6edy yd aet yntheu yr dyffeythoch yn lle yd oedynt y anhedeu yn eu haros.²⁸ Ar nos honno Pandrasus trwy dyrva6r drystyt ac goveylyeint o acha6s y ffoedygaeth e hunan a dalyedyg-aeth y vra6t. kynnulla6 y waskaredy6 l6 a wnaeth y gyt. a phan doeth y dyd dran-noeth mynet a oruc ygkylech y kastell. Ac eyste wrthaa. kany's ynda6 y tebygey ef bot Brutus ae vra6t ynteu ygharchar ganthaa.²⁹ ac g6edy dyvot o honaa yn kyv-agos yr muroed. rannu y lu a oruc yn vydynoed ac yn torvoed yn y kyloch a gorchymyn y pa6b o nadunt a oruc lludya6 ffyrd yr g6archaedygion y dyvot allan. ac ereyll y ludyas d6fyr ydunt. ac ereyll y ymlad ac 6ynt trwy amravael peyryanneu y geysysaa destyry6 y kastell.³⁰ a pha6b o nadunt yn her6yd y gellynt a wnaethant yr hyn a archassey y brenyn udunt yn creulonhaf ag y gellynt. Ar rey gle6haf ar de6rhaf pan delhey y nos a kymerynt arnadunt p6ys yr ymlad a gadu yr rey a ymladey y dyd y nos y orff6ys ac y ell6ng y lludet y ar nadunt.³¹

Ar gŷt o feŷn y muroed ar kastell hagen nyt oedynt segur ŷnteu namyn trŷy pob amravalyon kelvyddodau a pheyrnanheu yg gŷrthŷynep y eu peyrnanheu ŷnteu yn gwrthŷynebu udunt. Ac yn ŷraŷl ymlad ac ŷynt. gŷers yn tavlu a magneleu. gŷers arall yn hŷrŷ tan gŷyllt. gŷers arall yn saethu ac unvryt yn gŷrthŷynebu udunt. Ac gŷedy bot yn parvant peyrnant y cladu y mur a dŷfyr brŷt ac a than gŷyllt ŷynt ac llosgasant ac a kymhellasant y gwyr y kylyad tracheuyn.³² Ac or dyŷed eyssyoes o peunydyadl lafur ac eissyen bwyt yn eu kody hŷynt a anvonassant eu kennat hyt at Brutus y erchy nerth a chanurthwy y kanthaŷ kanyŷ ovyn oed arnadunt eu gwanhau a gorvot arnadunt rody eu kastell.³³ Ac wrth hynny goval a kymyrth Brutus yndaŷ kan ny wydyt pa wed y galley ynteu rydhau y saŷl varchogyon honno kan nyt oed kanthaŷ o nyver megys y galley rody kat ar vaes yr Groegŷssyon. Ac eyssyoes arveru a oruc o gyghor kall doeth. ag ys ef oed hŷonnŷdwyn kyrchnosam eu pen. a chan nyt oed fford y galley ynteu ey leuŷy hynny heb kanhŷrthŷy un o wyr Groec ef a kymyrth attad Anacletus kytymeith Antigonus. A noethy y kledyf a oruc a dywedyt ŷrthaŷ yn y wed hon.³⁴ Ony wney di yr hyn a orchymynaf y tyar kledyf hŷonn y lladaf y dy ben di a phen Antigonus dy kytymdeyth. Ac y ŷef yŷ hynny. hono y darpereys y dŷyn kyrch yn dyrybud am pen gŷyr Groec. Ac any ellyr hynny heb geysŷyad twyllad y gwylwyr ar gwersylleu yn kynŷtaf. a chanyŷ yn y rhey hynny yd oed ymchŷelyt yr arveu yn kynŷtaf. ŷrth hynny y mynnaf ynneu trŷy dy gallder dy ath ŷynhŷyr eu tŷyllad ŷynt hyt na bo dyogelach y my gwedy hynny kyrchu am pen y Groecweysŷyon ereyll.³⁵ Ac ŷrth hynny yn gall kymer dytheu arnat pwys y neges hon ac am pryt kyntun or nos hon dos ragot hyt ar y gwylwyr ac yn gall trwy ystryŷ dy amadrodyon ty twyll hŷynt a dywot rydyvot o honot ty a Antigonus om karchar y ar rydwyn o honot y velly hyt meŷn glyn dyrys ai ry adad yno hep allu rac pwys yr heyrn y dwyn a uey pellach namyn y adad yno yn llechu ymplyth dreyŷn a myeri a derysŷch.³⁶ Ac gŷedy hynny dwg dythau ŷynteu hyt y glyn hŷonn megys y rydhau Antigonus. Megys y kaffwyf ynneu ŷynt ŷrth vy ewyllys.³⁷

Ac gŷedy gŷelet Anacletus y kledyf noeth a geiryau y tewissauc yn gokyvadaŷ y angheu. yn y lle uvudhau a oruc rac ovyn a thebygu a oruc e gwnaey pob peth nor archeŷ kan kaffael o honad ynteu y eneyt

efae Antigonus. Ac gwedy darvot hynny kan y kadarnhau yn yr auŷer. yd erchys Brutus ydad y kerdus ynteu parth ar elw. Ac yn y lle ynachaf y gwylwyr or gwersylleu yn y achub ac yn y daly ac yn govyn ydad pa kerdet oed arnad. Ac yn govyn ydad ae yr bredychu ed oed yn dyvot. Ac yn y lle megys kan dyrvaŷr lewenyd y dywadŷt. yn kyvlym hep ev doŷch y kyt a my y kyrchw Antigonus ar redygyŷ y o karchar Brutus. Ac a adeweys meŷn dyrryse yn llechu hep allu y dwyn a rey pellach rac pwys yr heyrn hyt yn y kaŷŷŷon kymmorth. Ac vel yd oedynt ynnamheu a dyuedey ynachaf un yn dyvot ac yn y atnabot. ac yn y lle kerdet gyt ac ef hep pedrus a wnaethant. ac galŷ paŷb or gwylwyr ar gwersylleu ereyll y gyt ac ŷynt hyt y koet y dywedasseŷ ef adad Antigonus yn llechw.³⁸ ac gwedy eu dyvot hyt yno kyvodi a oruc Brutus ae kytymdeythyon y gyt ac ef yn arvaŷcaceudalyŷnkwbyl hŷynt ac eu llad hep annot. Ac odyŷna kyrchu raedu ac am benn brenyn Groec ae lu. Ac gŷedy eu dyvot hyt y gyt ac wynt rannu y kytymdeythyon a oruc yn teyr bydyn ac gorchymyn udunt mynet paŷb yn tawel yn kymhen am pen y pebylleu ar llwesteu. ac na dyŷetteŷ nep un geŷr hyt pan klywyt llef korn Brutus yn kyntaf yn arŷdy udunt.³⁹ Ac yna gŷedy dyscu o honad ef y paŷb o nadunt pawed y gwnelynt kychŷyn a oruc ynteu ac vydyn gyt ac ef hyt pan doeth am pen pebyll e brenyn. a phaŷb or bydynoed ereyll a kyrchassant yn eu kyveir megys yd erchessyt udunt. ac arhos er arwyd a wnaethant.⁴⁰ a hynny nyt annodes Brutus yr rody udunt. gwedy y dyvot ym pebyll y brenyn. Gŷedy klybot o paŷb o nadunt y rac dywededyŷc arŷdy dyspeyllad eu kledyveu a orugant paub o nadunt. Ac yggt ar kledyveu noethyon deffroy a orugant yr rhey kyŷcadur a rody agheuaŷl dyrnodyeu. a hep nep trugared gŷahanu yr eneydyau ar corfforoed.⁴¹ Ac yn ywed o honno y e kerdyn trŷy y pebylleu ar llwesteu. Ac chwynvan yr rey meyrŷ en deffroy yr byŷ. Ac y velly gwelynt eu gelyŷnion megys bleidyŷeu ymplyth deveyt. Ac gwedy klybot or kaŷtellwyr yr aerva honno allan y doethant wynteu a deudyplyc aerva a wnaethant. Gwedy kaffael eyssyoes o Brutus pebyll y brenyn megys y dywedassam ny wchot ŷrth y kyghor daly y brenin a oruc. kanyŷ medylyad a wnaeth bot yn wuy lles a kaffey oe daly noc oe lad.⁴² E toryf eyssyoes ar vedyn a oed y gyt ac ef ny orphwyŷŷey o wneuthur antrucaraŷc aerva or Groegwysŷyon.

Ac gwedy treyla6 o nadunt y nos yn y wed honno y dyd a doeth.⁴³ A g6edy gvelet o Brutus yr aerva honno dyrva6r le6enyd a kymyrth. a rannu y pa6b oe wyr espeyleu yr rey lladedygyon. Ac evelly eu kyvoethogy. Ac odyne mynet a oruc ir kastell ar karcharoryon kantha6 hyt tra yd oedynt y wyr ef yn rannu y da ar golut y rygthunt. Ac g6edy darvot hynny kadarnhau eylweyth y kastell a oruc or bwynt ac o wyr ac arveu. Ac ynteu ae nyver kantha6 a kerdassant parth ar dyffeyth6ch y gyt a llawen budug-olyaeth.⁴⁴ Ac yna galw atta6 a wnaeth y hynafgwyr ae doethyon a govyn udunt pa beth a gymmerynt y gan Pandrassus. kanys hyt tra vey ef yn eu karchar wynt ac yn eu medyant ef a wnaey pop peth or a erchynt yda6.⁴⁵ Ac yna rey a gyghorynt kymryt y kantha6 ran o Roec a presswylla6 yndy. ereyll a vynnynnt kymryt y kantha6 eur ac aryant ac gwenith a llongheu a chanhyat y vynet yn rhyd y kantha6 y fford y gweley Dyw udunt kaffael gwlat y presswylynt yndy.⁴⁶ Ac gwedy bot yn hyr yn pedrus- sa6 y velly y kyvodes un o nadunt. ac ys ef y gelwynt h6nn6 Membyr ac erchy gostec a oruc. Ac megys y kygleu pa6b o nadunt yr ymadra6d h6n a dywa6t. A wyrda hep ef bot a pedruss6ch chwy yn yr hyn y syd lessaf ynnu. Sef y6 hynny kymryt kanhyat y vynet y ymdeyth. kanys kyt kymeroch trayan Groec y gan y brenyn y presswylla6 yndy ymplyth gwyr Groec ny cheff6ch chwy hed6ch yn trgywyda6l yndy or dyd hedy6 allan. kanys y mebyon syd heb eu geny ett6a a goffaant yr aerva hon ac a kyyssyant dyal agheu eu tadeu ac eu hentadeu ar en mebyon nynheu. Ac ar eu wryon o bob ff6rdd or ac allont. Ac 6rth hynny kymer6n nynneu Ygnogen merch y brenyn yn wreyc y en tywyssa6c ny. ac ygyt a hy eur ac aryant. a gwin a gwenyth a llogheu. a phob peth or a vo reyt y en ff6rd ny wrtha6. a chanhyat y vynet y ymdeyth.⁴⁷ Ac g6edy dywedwyd o hona6 ef yr amadra6d h6n a llawer hevyt y gyt a hynny dvuna6 a wnaethant pa6b ac ef a dwyn Pandrasus yr lle a wnaeth- p6yd a mynegy yda6 ony rodey pob peth udunt or a erchynt yda6 wrth eu mynnu y mae or kyntaf agheu y tervynnt y hoedyl ynteu. Ac g6edy y ossot ef mewn gor- welhel kadeyr y eyste yn eu perved a dy- wed6yt wrtha6 hynny. ef a wrthebus udunt kan dywed6yt udunt yr amadra6dh6nn.⁴⁸

KANYS kythraul dwyweu am rodassant my ac Antygonus vem bra6t ac Anacletus yn ych dwyla6 ch6y. ac yn ych karchar.

reyt y6 6rth hynny y mynheu ufudhau y wneuthur yr hyn a vynnuch chwytheu. kanys nyt oes dym a vo melyssach y dyn noe vwched na dym a vo dygryvach a chet boet anvod genhyf. eyssyoes dydan y6 kenhyf rody ve merch yr gwas iewanec syd kemeynt y klot ae volyant a h6nn6 ac wrth henny mi a rodaf ve merch yda6. My a rodaf eur ac aryant. a gwyn a gwen- yth a llongheu a phop peth a vo reyt y ech hynt ac ych ff6rd megys y dywettoch. Ac o mynn6ch tryga6 a chyt presswylla6 a my eg gwlat Groec my a rodaf trayan Groec yw ch6y 6rth presswylla6 yndy en hyd6ch.⁴⁹ Ac yn y lle kynnulla6 llongheu o bop porth yn eg Groec a wnaethp6yd. ac eu llen6y o bob kyvry6 da or a oed reyt udunt 6rtha6. Ac gwedy bot yn para6t pob peth o hynny mynet yn y llongheu a wnaeth Brutus ae kytemdeythyon y gyt ac ef.⁵⁰

AC YNA g6edy kych6yn ar y mor yd oed Ygnogen yn y k6irr ol yr llong yr r6ng dwyla6 Brutus yn wyla6 ac yn drycyrverthu o acha6s ada6 y gwlat. ae that ae mam. ae brodyr ae chenedyl ae hwynep heb ym- chwelut y 6rth y gwlat hyt pan ymgud6ys y gwlat y genthy yg kysca6t y mor. Ac eyssyoes ny pheyd6s hy ae drycyrverth hyt pan dygwyd6s dyrva6r hun yn y phenn.⁵¹ Ac yvelly deudyd a nosweyth ar gwynt yn hyr6yd unya6n yn eu hol yn hwyli6 wynt a dacthant hyt yn ynys a elwyr Legesty a honno diffeyth oed hep nep yn y chevan- hedu.⁵² Ac yno yd ellyghus Brutus try chan6r arva6c y edrych ansa6d yr ynys honno. Ac gwedy na welsant nep or dyn- yadon yny chyvanhedu kyvla6n hagen oed o amravael kenedloed anyveilyeyt ac y ladedigaeth y rey yd ymrodassant ac chan- dunt y eu llogheu y dugant kymmeynt ac a vynnassant o nadunt.⁵³ Ac yn yr ynys honno y doethant y hen dinas dyffeyth ac yno yd oed hen temhyl y Dyana yn yr hon yd oed delw y dwy6es ac ymrody gwrtheba chyvarch y pa6b o pob peth or a vynnynnt ydy. Ac or diwed wynt a doethant hyt eu llongheu a a vanagassant y Brutus ac oy kytemdeythyon yr hyn a rywelsynt.⁵⁴ ac annoc a orugant yr tewyssa6c mynet yr temhyl y ovyn yr delw honno pa wlat a pha dayar a kyrchyt y ev pressuyllyla6.⁵⁵ Ac o kyffredyn kyghor y doethyon y kym- yrth Brutus Gereyn dewin a deu degwyr or gwyr hynaf y gyt ac ef ac yd aethant yr temhyl a pob kyvreyt kanthunt or a oed reyt y aberthu ac ef.⁵⁶ Ac gwedy eu dy- vot yno Brutus a dodes koron or gwynvyd- yg kylch y ar llevoed ef ac o heu kynnev- aut teyr kynne a osodasant rac bron dr6s

ythemyl uny Jupiter ac uny Vercuryus. ac un y Dyana. ac aberth y bob un nadunt ar neylldu.⁵⁷ Ac ynteu Brutusa sevysrac bron yr allaor a llestyr yn y laob ynllaonwynagwaet ewyc wen. Ac wynep ef ar allaor y dwyges. ar amadraod hōnn a dywaot.⁵⁸ Kyv-oethaod dwyges y koedyd. ty syd arutlred yr beyd koet. y ty y mae kanhyat y ker-det trwy awyrad fflyd ac uffernolyon tey. a threyglad dayarolyon dylhet. Dywet imi pa dayar a vynnyc y phressuylad o honot. yn y lle yr annydedwyf ffinu ty o werynaod choreu.⁵⁹ a gwedy dywedwyd o honaod ef yr amadraod hōnn nau weyth ef a dyneuaod y llestreit hōnn y meon y kynne. ac gwedy hynny gorwed a oruc ar croen yr ewyc wen honno rac bron yr allaur ac yno y kyskōs. Ac yn y tryded aor or nos pan vyd melyssaf eu hun gan yr rey marwaod ef a weley y dwyges yn sefyll rac y vron ac yn dywedwyd wrthaod val hyn.⁶⁰ Breudwyd Brutus.

BRUTUS adan dygwydedygaeth yr heul tros mor Ffreync y mae ynys yn yr egyptaon a wu kyvanhed gynt gan y kewry. ac yn aor dyfeyth yw. ac adas yth kenedyl ty. kyrch honno. kanys yno y byd tra-gwytdaod eystedva y ty ac yth llyn gwedy ty. honno a vyd eyl Tro yth veybyon ty. Ac yno oth llyn y genyr brenhyned yr rey y byd darestyghedyc yr holl dayar y hyt.⁶¹

Ac gwedy gwelet o tewysaod y gweledygaeth honno dyhunaod a oruc a phedrusaod pa beth oed hynny ac ffalst vrendwyd ae ynteu y dwyges yn kyndrychaod yn manegy ydaod y dayar a kyrchey. Ac or dywed gwedy galw attaod y kytemdeythyon datkanu udunt a oruc yr hyn rywelsey. A dyrvaor lewenyd a kymerassant yndunt ac a annogassant ydaod yn dyannot kyrchu eu llongheu. a hyt tra gwynt rwyd unyaon yn eu hol keyssyaod y wlat ryvanagadoed udunt wrth y phressuylad.⁶² Ac hep un gohyr at y kytemdeythyon yr llogheu y doethant a dechreu rwygaod y gorwchel vor trwy yspeyt deg nyeu ar ugeynt. Ac ar hynny o yspeyt y deuthant hyt yr Affryc ac ny wydynt wy pa wlat yd oedynt yn y kyrchew. Ac odiyna y doethant hyt ar alloryeu y Phyllystewysyon a hyt yn llyn yr helyc. Ac o dy yna yr hwylyasant yr rwng Rwsscat a mynyd Azare.⁶³ Ac yno ykaosant maor perygyl gan kenedyl pyrate ac gwedy kaffael budugolyaeth budugaod y nadunt ac eu kyvoethogy o yspeyl ac an-reythyeu yr rey hynny yd hwylyasant ar hyt avon Malue ac ydoethant hyt y wlat aelwyr Maurytanya.⁶⁴ ac yna o eisyeu bwyd yn y llogheu yd aethant ar tyr. ac y byd-

ynasant ac yd anreithyasant y wlat honno or emyl pwy gilyd ydy. Ac gwedy lleuwy eu llogheu o nadunt o bob da odiyna yd aethant hyt yg kolovneu Erculff.⁶⁵ ac yno yd ymdangosasant y morvorynnion udunt a chylchynu eu llongheu ac gwneuthur dyrvaor o temhestyl a govut udunt hyt pan wu agos udunt a body.⁶⁶ Ac gwedy dyanc o henny wynt a doethant hyt ym mor Tyrwys. Ac yna yn ystlys y mor hōnnō gynt a kawsant pedeyr gwelygord o alltudyon kenedyl Tro yr rey ryffoasey y gyt ac Antenor pan wu destryw Tro. a Choryneus yn tewysaoc arnadunt. Gwr hunaws oed hōnnō agoreu kyghoror oed a dewraf a glewhaf or gwyr. Ac o bey ymtaraod neu ymhwrd yg rythaod ef ac un or kewry ynoy y dewred ef a orvydey arnaod megys kyt bey map vydey.⁶⁷ Ac gwedy ymatnabot o nadunt a gwybot eu hanvot o un kenedyl wynt a ymkytemdeythysasant y gyt. ac ef ar pobyl a oed y gyt ac ef. Ac o enw eu tewysaoc y gelōyt y kenedyl honno Corneueyt yr hynny hyt hedyd. Ac yna Brutus yn kanhurthwyōr ydaod ym poblleac ym pob kyvranc.⁶⁸ Acodyna ygyt y doethant hyt yn Angyw a hyt ym porth Lygeyr. ac yno y bwryasant anghoreu allan ac y gorffwyasant yno wythnos ac edrychasant ansaod y teyrnas honno.⁶⁹

Ac yn yr amser hwnnw yd oed Goffar Ffycty yn vrenyn yn y wlat honno. ac gwedy klybot o honaod ef rydyskynnu llyghes o estraon kenedyl ar tervyn y teyrnas ef. Anvon kennadeu a oruc ynteu y syllu ac y wybot pa beth a vynnint. ae ryvel ae heddech.⁷⁰ Ar kennadeu hynny a kyrchasant parth at y llogheu. wynt a kyvarvuasant a Choryneus yn holy. Ar kennadeu hynny a ovynnasant ydaod pa kanhyat oed ydaod ef y hely fforest y Brenyn kanys gosodedyc oed o hyn kynnevaod hyt na lavasey nep hep kanhyat hely yn fforest y brenyn na thervysku ar yr anyveyleyeyt a vey yndy.⁷¹ Choryneus hagen a wrthebaod ydunt hyt na cheysyey es kanhyat y gan neb y hely yn y lle bey da kanthaod hely yndaod. Ac un or kennadeu yr hwn a elwyt Ymbert a annelaod y wua ac a wrīōs Coryneus a sayth. a gochel e sayth hagen a oruc Coryneus. a chyrcu Ymbert ac a wōa e hun esygau y penn a oruc yn dryllyeu. Ar rey ereyll or kennadeu a ffoasant.⁷² ac a vanagasant y eu brenyn agheu kytymdyeyth. a thyrstau a oruc e brenyn a chynnullaod llw maor wrth dyal agheu y kennat yndunt.⁷³ Ac ysef a wnaeth Brutus pan kygleu eu bot yn dyvot kadarnhau y llogheu a gosot gwraged ar

meibyon yndunt. Ac ynteu ar holl ymladwyr y gyt ac ef aethant yn erbyn y llu. Ac gwedy ymkyvarvot ygkylt gyrat ymlad o bob parth.⁷⁴ Ac gwedy trewlya6 llawer or dyd yvelly kewryld vu gan Coryneus hwyret yd oed ef yn kaffael y wudugolyaeth a gwelet y elynion yn kyn glewet ac yd oedynt yn gwrthwyneba udunt a hep rykaffael o wyr Tro y wudugolyaeth.⁷⁵ Sef a oruc Coryneus galw y lewder atta6. a chymryt y vydyn ehunan ar y parth dehau ir wr6dyr a chyrchu y elynion. Ac ny orffwysey.⁷⁶ ef o kywarsanhu yr rey hynny hyt pan aeth trwy'r holl vydynoed ac eu kymmell ar fo yn holla6l. kany's gwedy kolly y kledyf o hona6 y tyghetven a wasanaeth6s bwyall deu fyna6c yda6. a pha beth bynnac na gwr na march a kyvarffey ac ef ar un dyrna6t y gwahaney owarthaf y pen hyt y dayar. Anryved hagen oed gan pa6b or a welhey Coryneus meynt oed ynda6 o nerth ac angerd a chedernyt a dewred a chan eskytweyt a threygla6 y wuyall deuvynya6c honno yn y law ymplith y elynya6l vydynoed y dywedey ef fal hyn. Pa beth a ffowch chwi ofynogyon ergrynnedyg. ymchwel6ch ymch6elwch ac ymled6ch a Choryneus. gwae chwy rac kewryld y saul vlyloed honno o wyr en ffo rac un gwr. ac or e wed hon y gwatwar-ey wynt.⁷⁸

Ac ar hyny sef a oruc yarl a elwy't Sy-wart y gyt a thrychant marcha6c ymchwel-yt a chyrchu Coryneus. Ac yssef a oruc Coryneus gochel y dyrna6t adan y daryan a choffau y wuyall ddeufynya6c a oruc a gossot ar warthaf y penfestyn ae holly yn dwyran a oruc yda6 hyt y dayar. Ac yn y lle yn ddyanhot kymmell yr rey ereyll arffo a oruc kan gwneuthur gwychraf aerva o nadunt. A pha6b or gelynyon yn ey erbyn ef ehun. Ac ynteu yn erbyn pa6b. Ac ar wuyall honno y trychey ef pen y un. ac y arall vreych y wrth y escwyd. y ereyll y gwahaney eu traet ac eu hesceyryeu y wrth eu corfforoed. A gwedy gwelet o Brutus hynny kyrchu a oruc ynteu ae vydyn y gyt ac ef oy kanwrthwyau. ac yna y bu'r lleveyr ar gordery. yna y bu newyda6 mynych dyrnodyeu o pob parth a dyrva6r eyryf o kalaned. Ac ny bu yna un gohyr y undugolyaeth a kavas Brutus a gwy'r Tro. a Goffar vrenyn ae ffychyteit y gyt ac ef a ymchwelassant ar ffo ac odyne y kyrchus ef eythavoed Ffreync y keys-sya6 nerth a chanhwrthwy y gan y kereynt ay kytyndeythyon. Ac yn aniser h6n6 yd oedynt y deudec gogyvurd yn medu Ffreync. ar rey hynny a ada6ssant o kyt

duundeb g6rthlad y estra6n kenedyl o ter-vyneu Angyw a Pheyttw.⁷⁹

Ac o acha6s y wudugolyaeth honno ar rydywedassam yn wchot llewenyd a kym-yrth Brutus ynda6. ac o yspeyl yr rey lladedye kyvoethogy y wyr e hun a oruc. Ac gwedy hynny eylweyth eu llunyaethu wynt yn vydynoed. ac y velly kerdet tros y wlat a mynnu y dyleu hy hyt ar dym. a llenwy y longheu o bob kyvryw olut a da dayara6l. Ac gwedy hynny trwy dan a hayarn dystryw y dynassoed o pob parth. ac odyne kynny y kudyedygyon gollidoed a sswllt. ac ameythiau y tyred yn llwyr. a mynnu dyleu y dyryeyt kenedyl honno yn holla6l trwy creula6n aerva. Ac or dywed y velly ef a doeth hyt y lle y gelwyr yn awr dynas Twrn.⁸⁰ Ac gwedy gwelet o honau yna lle adas y dyogeluch a chedernyt ef a vessur6s yna lle kastell. ac ae goruc. hyt pan alley ynteu kaffael yno dyogel6ch o bey rey't yda6 urthau. kany's ofyn oed arna6 dyvot Goffar Ffychyty a brenhyned a tewyssogyon Ffreync kantha6 wrth ymlad ac ef ac y dyal arna e sarhaed ar rywnathoed ynteu yda6 ef. Ac or dywed gwedy darvot gwneuthur e kastell h6nn6 ef a arhoes yna trwy yspeyt deu dyd. dyvotygaeth Goffar Ffychyty kan emdyryet oy gallder ef ac oy dohythnep a glewder yr yewenctyt or oed enteu en rac vlaynu arnadunt.⁸¹

Goffar hagen Ffychyty gwedy klybot o hona6 yn dyeu bot y Trouanwyssson yn kyndrycha6l yn y lle honno ny orffwyssus ef na dyd na nos yn kerdet hyt pan dyvu hyt yno. Ac yn y weles kestyll Brutus ae luesteu ae pebylleu. Ac gwedy edrych yn agar6 o hona6 ar hynny glas chwerrhyn kelloweyryedic a oruc a dywedwy't val hyn. Gwyskuch wyr amdana6ch.⁸² gwysc6ch ych arveu a bydyn6ch. a hep un gohyr kymmer6n yr hanner gwyr hyn a dalun wynt megys deveyt ar rann6n wynt yn keyth ym pob lle ar traws yn teyrnassoed.⁸³

Ac yn y lle yn dyannot kymryt a wnaeth pa6b y arveu a gwyska6 yn kyvlym am dana6 a thrwy deudeg bydyn ymkyweyrya6 a chyrchu eu gelynyon. Ac yn erbyn hynny or parth arall bydyna6 a wnaeth Brutus y kytyndeythion ynteu nyt yn doeth dysku udunt pa wed y deleynt kyrchu neu kylya6. neu ymlad ac yn dyanhot ymlad a orugant yn drut ac yn kalet. ar Trouanwyssson a wnaethant aerva dyrva6r y meynt oc eu gelynyon hyt ar dwy vyl hayach o wyr gan eu kymmell ar ffo.⁸⁴ Ac yn y lle mwyhaf vey nyver

mynychaf yw yna danweinyad e wudugolyaeth. A chanyys mwy teyrngweyth oed lw Ffreine nogyt un Brutus. kyt ry plykylt wynt ar y dechreu. or dywed ymkwyeyryad a orugant a chyrehu gwyr Tro a llad llawer o nadunt. ac eu kynniell yr kastell tracheuyn a medyllyad wnaethant eu gwarchae yna wynt yn y vey reynt udunt trwy newyn ymrody yn ewyllys y Ffreine. Ac gwedy dyvot y nos cyssyoes y kaussant gwyr Tro yn y kyghor mynet Coryneus ac wyr kantha6 allau hyt y mewn llwyn koet ker eu llaw a llechu yno hyt y dyd. A phan delhey y dyd mynet Brutus ae lu kantha6 allan y ymlad ae elynyon a phan vey kadarnhaf y wrwydyr dyvot Coryneus ae vydyn kantha6 or parth yn ol oy elynyon ac eu llad. A megys y dywedassant y velly y gwnaethant oy kytvundep. A trannoeth pan dyvu y dyd bydyna6 a oruc Brutus a mynet allan y emlad. ar Ffreine a kyvodassant yn eu herbyn. ac yn y lle y syrthiassant ac y brathwynt lla6er o bop parth.⁶⁵ ac yna y llada6d gwas yeanac o Tro ney y Vrutus y gyt ae un kledyf chwech chant o wyr nyt oed hagen eythyr Coryneus yn y llu gwas dewrach no hwnnw.⁶⁶ Ac eyssyoes ydamkylchyn6s llawer oy elynyon ef ac y llas yna ef ac ysef oed y gwas T6rn. ac oe enw ef y gelwyr y dynas yr hynny hyt hedyw T6rn.⁶⁷ Ac ar hynny y doeth Coryneus a theyr myl o wyr arva6e ygyt ac ef yn dyrybud or tu ol y Ffreine a gwneuthur aerva trom o nadunt.⁶⁸

A PHAN welsant y Ffreine hynny kymra6 a chythrud a aeth yndynt o tebygu bot yn w6y noc yd oed y llu ac ymchwelut ar eu ffo. ac eu hymlyt a wnaethant gwyr Tro ac eu llad ac eu gwascaru hyt pan ka6ssant y wudugolyaeth. a chyt bey mawr defnyd lle6enyd y Vrutus or rykaffael o houa6 e wudugolyaeth honno. Tryst eyssyoes oed am ry llad T6rn y ney.⁶⁹ a bot y nyver yn lleyhau ae elynyon en amlhau.⁷⁰ ac en pedrus kantha6 or dywed padyw e damweynyey e wudugolyaeth.⁷¹ Sef a kavas yn y kyghor hyt tra vey er rann wuyhaf oy lu kantha6.⁷² mynet yn y longheu y gyt a chlot y wudugolyaeth honno. Ac o kyt kyghor y ketymdeythyon ed aethant en eu llongheu. Ac eu llenwy o pop kyvryw golut a da dayara6l. Ac y gyt hyrwyd gwynt e deuthant hyt er ynys oed adawedyc udunt trwy dwywa6l wrthep. ac y traeth Totenys e daethant yr Tyr.⁷³

Ac yn yr amser hunnu y gelwyt yr enys hon e wen ynys.⁷⁴ a dyffeyth oed eythyr echedyc o kewry en y chyvanhedu. tec

hagen oed y bansa6d o avonoed tec a physca6t yndunt. a choedyd a bwystvylet gwyllt endynt yn amyl a bodla6n wuant yr lle wrth presswylyad ynda6. Ac gwedy gwelet or kewry wynt yn damkylchynu yr enys. fo a orugant yr gogoveu ac yr mynyded. Ac yna trwy kanhyat Brutus yr rannwynt yr ynys. ac e dechreuassant y chyvanbedu a dywylliau y tyred. ac adeylat tey. ac yn ychydyc o amser gwneuthur dyrva6r kyvanned arney. ac y mynn6s Brutus galu yr ynys oe enu ef Brytaen. ar kenedyl Brytanyeyt. ac o henny allan er yeyth er hon a elwyt kyn no henny yeyth Tro neu enteu kam Groec a elwyt gwedy henny Brytanec. ac or un ryw dyse hunnu e mynn6s Coryneus gal6 yrann enteu or enys Kernyw ae pobyl. eu Korneuueyt kanyys pan rannwynt e kavas Coryneus dewys. ac e dewyssus ynteu yr ran honno. kanyys eno yd oedynt y kewry yn amlhaf ac nad oed dygryvach dym kantha6 enthi noc ymlad ar rey henny ac ym plyth yr rey henny yd oed un anthyghetvonnol y veynt a deudec kyvyd oed y hyt.⁷⁵ a chymmeynt oed y angerd ac y tynney derwen er y meynt oe gwreyd megys gwyalen coll vechan. kany yskytweyt vnweyth. Ac val yd oed Brutus dywrnawd yn aberthu y Dyana yn y porthloed rydyskynnassay yndy ynachaf y ka6r h6nn6 yn dyvot ar i ugeynvet or keuri ereyll y gyt ac ef ac yn gwneuthur creula6n aerva or Brytanyeyt. Ac eyssyoes eu damkylchynu a wnaethant e Brytanyeyt ac eu llad oll eythyr y kawr ma6r hunnu ar ry archasay Brutus y gad6 y welet katwent ac ymdrech yr rygtha6 ef a Coryneus. kanyt oed dym dygryvach kantha6 nor ryw katwent honno. ac y ymdrech yd aeth Coryneus ar ka6r a phob un o nadunt a kymyrth gavael arduen ar y gylid. ac ymtara6. a gwascu a oruc y kawr Coryneus atta6 a thorry teyr assen ynda6 un yn yr ystlys deheu a dwy yn yr assu.⁷⁶ a llydyad a wnaeth Coryneus. a dyrchavael y kawr ar y ysc6yd a oruc. ac or veynt y gattey pwys yr agkyghel hunnu redece a wnaeth a chyrchu pen gorwchel carrec a b6r6 yr anthyghedvenna6l anyveyl h6nn6⁷⁷ y ar y yskwyd trwy yskythred kerrye hyt pan wu yn vyl o dryllueu ac yn y gochassant y tonneu y waet ef. Ac yr hynny hyt hedyw y gelwyr y lle h6nn6 llam Goemagoc neu ynteu megys y geilw ereyll ef llam y kawr.⁷⁸

Ac yna gwedy rannu o Vrutus y teyrnas rwng y wyr ynteu a chwennyachu adeylat dynas. ac ynteu a edrychws pa le y bey teylwng kantha6 adeylat dynas a vey

kyvurd ar hunn a vynydd ynteu y wneuthur. Ac gwedy krwydraw o hona6 llawer o leod or dywed ef a deuth hyt ar avon Themys. ac yno y kavas le a wu adas kantha6 wrth adeylat. Ac yno yd adeylus ef dynas ac e gelwys ef y dynas h6nn6 Tro newyd. Ar enu h6nn6 a parhaus arney hyt yn oes Llwd vap Bely⁹⁹ bra6t Kaswalla6n vap Bely y gwr a ymladas ac Wlkessar amherawder Ruveyn. Ac gwedy kaffael o Lwd y vrenhynyaeth y kadarnha6s ynteu y dynas o keyryd a thyroed amvroed anrydedus. ac y gelwys o en6 e hun Kaer Lwd. ac or achos h6nn6 y bu tervyse y rygtha6 ynteu a Nynnya6 y vraut am keyssya6 o hona6 ef dyffody enw Tro.¹⁰⁰ A chanyss traeth6a Gyldas en eglur or tervyse h6nn6 urth hynny y peydeys ynteu rac hacrau om tla6t ethrylyth y amatra6d gwr mor kyffirwys hawdyl a h6nn6.

Ac gwedy darvot y Vrutus adeylat o dynas ty dywedpwynt wuchot.¹⁰¹ gossot kywda6twyr a oruc ynda6. ar rody kyvreythyeu a breynhyeu udunt trwy yr rey y gellynt buchwedokau gan hed6ch a thagneved ynda6. Ac yn yr amser h6nnu yd oed Hely offeyrryat o Sylo ym blaen pobyl yr Ysrahel yg gwlat Indea. ac yd oed yr arch ystafen ygkeythywet e ffylystwyssyon.¹⁰² ac yd oedynt yn gwledychu Tro mebyon Hector kadarn vap Pryaf gwedy ry dyhol plant Antenor o honey ymdeyth. Ac yn yr Eydal yd oed Sylvyss Eneas yn trydyd brenhyn gwedy Eneas Yskwdwyn e ewythr brawt y tat y Brutus.

Ac gwedy ky6eyryav a llunyethu pob peth ar hyt yr ynys yn tagnevedus ac adeylat y kaer ar dynas.¹⁰³ kysku a oruc Brutus gyt ac ygoen y wreyc.¹⁰⁴ a thry meyb a anet yda6 o honey. Sef oed enweu yr rey hynny.¹⁰⁵ Locrinus. Kamber. Albanactus. ac ym pen y pedwared wulwyd yn arugeynt gwedy y dyvodedygaeth y enys Prydeyn y bu varw Brutus.¹⁰⁶ ac a cladwyt yn y kaer a adeylasseu ehun yn anrydedus. Ac yr rannassant y veybyon yr ynys yn teyr ran yr rygthant.¹⁰⁷ Ac y Locrinus kanyss yr hynaf oed y dygwyl6s yr ran berved or ynys yr hon a elwyr Lloegyr oe enw ef.¹⁰⁸ Ac y kymyrth Camber or tu arall y Hafren y rann a elwyr oc enw enteu Kymyr.¹⁰⁹ ac y kymyrth Albanactus y gogled yr ran a elwys enteu oe enw ef Alban. A honno a elwyr yn yr amseroed hyn Yskotlont.¹¹⁰ ac gwedy eu bot e velly yn tagnevedus trwy hyr amser y deuth Humyr brenyn Huna6t a llyghes kantha6 hyt yr Alban. ac gwedy

ymlad ac Albanactus y lad a oruc a chymell y pobyl oed gyt ac ef ar ffo hyt ar Locrinus.¹¹¹ a gwedy gwybot or kyvranc honno o Locrinus.¹¹² kymryt Kamber y vra6t a oruc y gyt ac ef a chynnulla6 eu llu a chyrchu.¹¹³ yn erbyn Humyr vrenyn Huna6t hyt yg glan yr avon a elwyr Humyr. ac ymlad ac ef yno ae kymmell ar ffo. Ac yn y ffo h6nn6 y bodys Humyr ar yr avon honno. ac edewys ynteu y enw ar yr avon yr hyn hyt hedy6.¹¹⁴ Ac gwedy kaffael o Locrinus y wudugolyaeth honno rannu yr yspeyl oy kytemdeythyon a oruc hep ada6 dym ydau ehun eythyr teyr morwyn enryved eu pryt ac eu tegwch a kavass yn e llogheu. Ar pennaf or teyr morwyn hynny oed verch y vrenyn Germany. ac a dugasseu Humyr kantha6 pan wuassey yn anreythya6 y wlat honno. Sef oed enw y vorwyn honno Essyllt.¹¹⁵ ac nyd ydoed hawd kaffael dyn kyndeket na chymryt a hy yn yr hollvyt. kanyss gwynnach oed y chna6t mor echtewynnedyc ask6rn morvyl. ac no dym a ellyt dyharebu o hona6.¹¹⁶ A dyrva6r serch a charyat a dodes Locrinus arney a mynnu y chymryt yn wreic wely yda6. Ac gwedy klybot o Coryneus hynny llydya6 a oruc yn va6r kanyss kyn no hynny ry wnathoed Locrinus amvot y kymryt y verch ef yn wreyc yda6.¹¹⁷

Ac wrth hynny kyrcu Locrinus a wnaeth Coryneus a dan treygla6 bwyall deuvynya6c yn y law deheu a dywedwyt wrthau yr amadra6d h6nn. Ac megys hyn Locrinus y tely di y my yssa6l vracthau a gwelyeu a kymereys y tros dy tat fy hyt tra wuhvm y yn kynnydu tyr a dayar yda6 ef.¹¹⁸ kymryt alldues hedyw yn wreyc yt ny udest ty pa le pan henyw. a gwrthot yf merch ynteu. Etebyd hagen nat pryverth yt hynny ac nat dy pryt hyt tra parhao nerth yn y breych deheu h6nn.¹¹⁹ yr h6nn a lada6d y sawl kewry ar traethyeu ynys Prydeyn. Ac evelly y okyvadau yn vynyth a dan treygla6 y deuvynya6c wuyall.¹²⁰ Ac yna eyssyoes y daethant eu kytemdeythyon o pob parth yr rygthunt y eu tagnhevedu.¹²¹ a chymmell ar Locrinus kymryt merch Coryneus yn wreyc yda6. Ac yna y kyskus Locrinus kan Gwendolueu merch Coryneus. Ac yr hynny eyssyoes ny leyha6s karyat Essyllt kantha6 namyn y gossot mewn dayar ty o fewn kaer Lundeyn. ac anwlyeyt yda6 yn y chad6 ac yn y gwassanaethu ac yn y dywalluo pob peth or a vey rey ydy. a hynny yn dyrgel.¹²² Ac yno y deuey ef attey hy en kudyac6. Ac evelly y bu yn mynnychu

atthey trwy yspeyt seyth mlyned hep wybot o nep cythyr y anwylycyt ehun a oed yn y gwarchaod. mlyn yn rith aberthu yn dyrgel yr dwywen yd aey ef yno.¹²⁰ Ac eno cyssyoes beychyogy a kavas Essyllt a merch a wn ydy. ac ys ef enw a dodes ar honno Hafren. Ac yn yr unrhwy amser h6nn6 beychyogy a kavas Gwendoleu a a map a anet ydy hytheu. ac ar y map h6nn6 y dodet Mada6c.¹²⁴ Ac ar Coryneus y hentat yr rodet h6nn6 ar vaeth ac oy dysku.¹²⁵ Ac em pen espeyt gwedy mar6 Coryneus ymada6 a wnaeth Locrinus a Gwendoleu. ac ar ostec ardyrchavael Essyllt yn vrenhynes. ac wrth hynny llydya6 aoruc Gwendoleu yn dyrva6r eythyr mod.¹²⁶ a mynet hyt yg Kernyw a chynnulla6 y llu mwyhaf a allws y katiel wrth ryvelu ar Locrinus. ac ar lan yr avon a elwyr Sturam emkyvarvot a wnaethant. ac en e wurwydyr honno o ergyt sayth y llas Locrinus. Ac yna y kymyrth Gwendoleu llywodraeth y teyrnas yn y llaw ehun ac arveru o tata6l creulonder. Ac erchy a oruc Gwendoleu body Essyllt a Hafren y merch yn yr afon honno.¹²⁷ Ac gwedy hynnygwys a ossodes tros wynep yuys Prydeyn galw pawb or avon honno o enw y vorwyn honno Hafren. Ac y velly y gelwyr yr avon honno o enw y vorwyn Hafren yr hynny hyt hedyw.¹²⁸

Ac gwedy hynny deudec mlyned g6edy llad Locrinus y gwledychus Gwendoleu. a dec mlyned y buassey Locrinus yn vrenhyn kyn n6 hynny ac gwedy gwelet o Wendoleu Mado6c y map yn oedran y galley ynteu bot yn vrenhyn. hy a rodes gwyalen y teyrnas yn y law. ac ae harderchoges ef yn vrenhyn. a hytheu ehunan a vu bodla6n ar Kernyw oy gossymdeythya6 hyt tra wu vyw. Ac yn yr amser h6nn6 yd oed Samuel prophwyd yn gwledychu ym blaen pobyl yr Ysrahel yg gwlat Iudea a Sylvyus Eneas etwa yn vyw yg gwlat yr Eidal. ac Omyr etwa yn traethu y kathleu yn eglur clotva6r.¹²⁹

Ac gwedy urda6 Mada6c yn vrenhin gwreyc a yvna6d a deu vap a vu yda6 o honey. Sef oed yr rey hynny. Mymbyr a Mael. a deugeyn mlyned y bu Vada6c yn hed6ch tagnhevedus yn gwledychu. Ac gwedy marw Mada6c tervysc a kyvodes y rwng y deuvap am e kyvoeth. kany pob un o uadunt a vyney katiel e vrenhynyaeth o k6byl. ac eyssyoes Membyr a yvna6d dwyn y enny ef ar perfeythda6t ac wrth hynny ef a wnaeth datleu o eskus gwneuthur llunyeth ar tagnheved yr rygthunt. ac yn y datleu h6nn6 y perys ef

llad Mael y vra6t. ac gwedy llad Mael y kymyrth Membyr llywodraeth yr holl teyrnas.¹³⁰ a chymmeynat y creulonder a kymyrth enda6 en erbyn y pobyl hyt pan lada6d ef hayach holl dyledogyon y teyrnas or a telykye ef keyssya6 kyvody yn y erbyn. Ac y gyt a hynny amadau a wnaeth ac wreyc prya6t or hon y ganodoed yda6 yr ardercha6c was ieuanc Efra6c kadarn.¹³¹ ac arveru ac ymrody y pecha6t Sodoma a hynny yn erbyn dedyf ac anyan yr hyn oed kassach kan Dyw no dym arall.¹³² ac val yd oed yn hely dywyrna6t yn yr ugeynvet wulwydyn oe arglwydyaeth y wrth y kytyndeythyon y mewnglyn koeda6c yd ymkynnullassant yn y pen lluosowgrwyd o vleydyeu kyndeyrya6c. ac yn truanhaf y llyghassant ef.¹³³ ac yn yr amser hunnu yd oed Sawl un vrenyn yn yr Ysrahel. ac Eurystheus yn Lacedemonya.¹³⁴

Ac yna gwedy marw Membyr yd urdwyt Efra6c y vab ynteu yn vrenhyn. Gwr mawr y twf ac anryved y kedernyt ae dewred oed h6nn6. Ac un wulwydyn eyssyeu o deugeynt y bu yn gwledychu ar ynys Prydeyn.¹³⁵ Ef gyntaf gwr gwedy Brutus a aeth a llyghes kantha6 y ffreyne ac gwedy llawer o ymladeu a llad dyvesured or pobyl ef a dyvu adref kan wudugolyaeth ac amylder o da a golut eur ac argant kantha6.¹³⁶ Ac gwedy hynny ef a adeyla6d dynas.¹³⁷ or parth dra6 y avon Humyr. ac ae gelwys oe enw ehun Kaer Efra6c. ac yn yr amser h6nn6 yd oed Davyd prophwyd yn vrenyn yg Kaerssal-em a Sylvyus Latymis yn vrenyn yn yr Eydal. a Gad a Nathan ac Assaf yn prophwydy yn yr Ysrahel. ac y gyt a hynny hefyt Efra6c kadarn a oruc kaer Alclut kyverbyn ac Yskotlont.¹³⁸ a chastell mynyd Agned yr h6nn a elwyr yn awr kastell y morynyon ar vynydd dolurus. Ac y gyt a hynny hefyt ef a anet yda6 ugeyn meyb o ugeyn wraged a oedynt yda6. a deugeyn mlyned yn wychyr kadarn y gwledych6s ar holl teyrnas ynys Prydeyn ac ys ef oedynt enweu y meybion.¹³⁹

BRUTUS Taryan las. oed y map hynaf yda6¹⁴⁰ Maredud. Seyssyll. Rys. Morud. Bleydud. Yago. Bodlan. Kyngar. Yspadaden. Gwa6l. Dardan. Eydol. Yvor. Hector. Kyngu. Gereynt. Run. Asser. Howel. Ac ys ef oedynt enweu y verchet ef.¹⁴¹ Gloewgeyn. Ignogen. Euda6s. Gwenllyant. Gwawrdyd. Agharat. Gwendoleu. Tanghwystyl. Gorgon. Medlan. Methael. Efrar. Maelvre. Kamreda. Ragau. Gwael. Ertus.¹⁴² Rest. Keyn. Stadud. Efen.¹⁴³ Blayngeyn.

Avallach. Angaes. Galaes teccaf morwyn oed honno or a wu ygkytoes a hy yn ynys Prydeyn a Ffreync.¹⁴⁴ Gweyrvyl. Perweur. Eurdrec. Edra. Anor. Stadyalt. Egron. Ar rey hynny oll a anvones Efra6c hyt at Sylvys ygar oed yn vrenyn yn yr Eydal. ac enteu ae rodes wynt yr gwyr bonedykaf a hanoedynt o genedyl Tro. ar mebyon a aethant a llyghes kanthunt ac Asser y bra6t yn tewysa6c arnadunt hyt yn Germyna ac o kanhwrthwy Sylvyus wynt a oreskynnasant y wlat honno ac a gwledychasant yndi.¹⁴⁵

BRUTUS hagen Taryan las ehun a tryg6s y gyt ae tat yn yr ynys 6rth kymryt y teyrnas gwedy ef a deudec mlyned y gwledych6s ynteu gwedy y tat.¹⁴⁶

Ac yn ol Brutus Taryan las y deuth Lleon y vap ynteu. Gwr oed h6nn6 a karey ked6ch. ac gwedy gwelet o hona6 y kyvoeth yn llwyda6 ac yn hedychupoppeth 6rth y gyghor ef a adeyla6d dynas yg gwled yr ynys hon ac ae gelwys oe enw ehun Kaer Lleon ac yn amser h6nn6 yd adeyl6s Selyf themyl yr Arglwyd yg Kaerussalem ac y deuth brenhynes Sabba y waranda6 y doethynef ef. ac y deuth Sylvyus pyptus yn lle y tat yn vrenyn yn yr Eydal. ac yn dywedd y oes llescu a wnaeth. a phum mlyned ar rugeynt e bu yn gwledychu. Ac oy lesked ef ar dywed y oes y kyvodes ef kyt6rada6l tervysc yn y teyrnas.¹⁴⁷

Ac g6edy Lleon y gwledych6s Run Paladyr vras y vap ynteu un wlwydyn eyssyeu o deu ugeynt h6nn6 a duc y pobyl oc eu tervysc ar tagnheved a duhunde. Ac ef hevyt a adeyl6s Kaer Keynt. a Chaer Wynt. a Chastell mynyd Paladyr. yr hon elwyr yn awr Kaer Septon. ac yna tra adeylut y gaer honno y bu eryr yn proffwyda6 ac yn dywedyt darogoneu yr ynys hon. Ar amadrodyon hynny bey tebyk6n y eu bot wynt yn wyr ny ochel6n y eu hyskryvennu wynt megys yr rey ereyll.¹⁴⁸ Ac yn yr amser yd oed Cappys Sylvyus yn vrenyn yn yr Eydal. ac Aggeus ac Amos. ac Hyeu a Iohel ac Azaryas yn proffwydy yn yr Ysrahel.

Ac gwedy marw Run y deuth Bleidud y vap ynteu yn vrenyn ugeyn mlyned ar y teyrnas hon. ar gwr h6nn6 a adeyl6s Kaer Vadon. ac a oruc yndy yr enneynt twymyn yr medygnyaeth ac artymyr yrmarwa6l.¹⁴⁹ Ar gweythret h6nn6 a aberth6s ef yr dwywes a elwyt Mynerva. ac adan yr enneynt h6nn6 y gossodes ev tan heb dyffody byth yn wrychyon nac yn llwdw. namyn pan dechreuey dyffody yna eylweyth yd ymchweley yn tana6lyon pelleneu kerrye. Ac

yn yr amser h6nn6 y gwedy6s Helyas hyt na delhey glaw. ac e bu hep dyvot un davyn glaw chwemys a theyrbl yned yg gwlat Kaerussalem.¹⁵⁰ Ar Bleydud h6nn6 dyrva6r ethrylyth a kavas. ac ef yn kyntaf a dyskus kelvydyt nygromans trwy teyrnas enys Prydeyn. Ac ny orffowys6s ef o dychemygu kelvydodeu a chy6reynrwyd hyt pan wnaeth eskyll ac adaned yda6 ehun a phrovy ehedec trwy orwchelder yr awyr. Ac yna y syrthy6s ynteu ar temhyl Apollo yn Llundeyn. ac yd yssyg6s ef yna yn llawer o dryllyeu. ac yna y kladwyd.¹⁵¹

GWEDY rody Bleydud yr tyghetvenneu y dyrchawyt Llyr y vap ef yn vrenyn. A thry ugeyn mlyned y bu ef yn wychyr ac yn 6ra6l yn gwledychu y teyrnas.¹⁵² A Llyr h6nn6 a adeyl6s dynas. ar avon Sorram ag ae gelwys yn Kymraec Kaer Llyr. ac yn Saisnac y gelwyr Leyrcester.¹⁵³ ac ny bu yda6 ef un map namyn teyr merchet. ac ys ef oedynt enweu yr rey hynny. Gonorylla. Raga6. Gordeylla. a dyrva6r karyat oed kan eu tat udunt. Ac eyssyoes mwy y karey y verch yeuhaf yda6 nor dwy ereyll.¹⁵⁴ A phan ydoed ef yn llythra6 parth a heneynt medylia6 a oruc pa wed yd adawe y kyvoeth oy verchet gwedy ef. Ac ys ef a wnaeth provy pwy wuyhaf oy verchet ae karey megys y galley ynteu adae6 o honno y ran oreu or kyvoeth kan wr. a galw a wnaeth attaw Gonorylla y verch hynaf ydaw a gofyn ydy pa veynt y karey hy ef. a thyghu a oruc hytheu yr nef ac yr dayar bot yn wuy y karey hy ef noe hencyt ehun. a chredu hynny a wnaeth ynteu a dywedwyd wrthy kan oed kymeint y karey hy ef a hynny yr rodey ynteu hy yr gwr a dewyssey yn ynys Prydeyn a thrayan y kyvoeth genthy.¹⁵⁵ Ac yn ol hynny y gelwys ef Ragau atta6 y verch eyl hynaf a govyn y honno pa veynt y karey hytheu ef a thyghu a wnaeth hythau y kyvoeth nef a dayar hyt na alley dywedwyd ar y thava6t leveryd meynt y karey hy ef. a chredu hynny a wnaeth ynteu. ac ada6 y rody hytheu yr gwr a dewyssey a thryded ran y kyvoeth genthy.¹⁵⁶ Ac gwedy hynny y gelwys ef Gordeylla y verch yeuhaf yda6 atta6. yr hon a karey ef yn wuyhaf a govyn ydy hytheu pa veynt y karey hytheu ef. Ac yna atnabot a wnaeth Gordeylla rycedu oy tat y yr amadrodyon anlyedus t6yllodrus rydy6edyssyat y chwyoryd 6rthae6. a phrovy y that a oruc. a gurtpeh yda6 yn amgen noc y g6rthesbessynt wy yda6 ef. Ac ar e wed honn e rodes hytheu atteb yda6. Ny chredaf y bot merch a allo

karu y that yn wuy noe y dely hy y caru. nae ae dywetto onid trwy gellweyr kan gelu gofyrioned.¹⁵⁷ Ac 6rth hynny myvy ath kereys ty cyryoet megys tat ag et6n hep peyda6 or arvaeth h6nn6. ae o cheysy m6y no hynny gwaranda6 dy dylheur6yd meynt dy garyat dy genhyf y a gossot ter-vyn yth orcheston. ac ysef yw hynny yn y meynt y bo de kyvoeth ath yechyt ath de6red. yn y veynt honno y karaf y ty.¹⁵⁸ Ac ena kyffroy a llyda6 a oruc y that wrthy. a thebygu mae o dyhewyt i challon y dy6edassef hy yr amadrodyon hynny a hep annot dy6edwyt wrthy val hyn. kanys yn y veynt honno yd ebruygeyst ty heneynt dy tat ty hyt na charut ty ef megysdechwyoryd ty. Mynheu ath varhaf ty yn diran.¹⁵⁹ y gyt ac 6ynteu o ynys Prydeyn. Ry dywedaf y kan wyt merch ym na rodwyf y ty y wr os y tyghetven a damweynya hynny. hyn hagen a kadarnhaaf na bydy vyth un anryded ath ch6yoryd. kanys m6y eyrtoet y kereys y ty dy noe wyntwy. a thytheu ym karu ynheu yn lley noe wynt6y.¹⁶⁰ Ac yna hep un gohyr o kyghor y wyrda ef a rodes y d6y verchet hynaf yda6 yr deu tewysa6c nyt amgen tewysa6c Kerny6 ac un gogled a hanner yr ynys kanthunt hyt tra vey vy6 ef. ac gwedy bey var6 ynteu llywodraeth yr holl ynys udunt yn deu hanner.¹⁶¹ Gwedy hynny Aganyppus brenyn Ffreync a kygleu clot teked Gordeylla nat oed nep or a alley y chyffebu o pryt a gosged a theg6ch.¹⁶² ac anvon kennadeu a wnaeth hyt ar Lyr y that oy erchy yn wreyc yda6. Ac ys ef y dywa6t y that yn ateb yr kennadeu kan parhau yn y lyt ae kyffro wrthy. my ae rodaf ef ym llawen hep arkyvreu. a hep da kenth. kanys y kyvoeth a rodassef yr merchet ereyll. ae eur ae aryant.¹⁶³ ac gwedy mynegy hynny y Aganyppus o karyat y vor6yn ef a an-vones y kennadeu eyl6eyth trachevyn a dy6etpwyf.¹⁶⁴ bot yda6 ef dyga6n o eur ag aryant a chyvoeth ac nat oed dym eyssyeu ar-na6 ef namyn kaffael morwyn vonhedyg dyleda6c or hon y galley gaffael ettyved a kynhalyey y kyvoeth gwedy ef. kanys ef pyeoed tryded ran Ffreync. Ac yn dy-annot y rodet Cordeylla y Aganyppus.¹⁶⁵

A GWEDY llawer o amser a dechreu o Lyr lescu o heneynt y deu racydwededyc defyon wchot a kyvodassant yg gwrthwyn-ep yda6. ac oreskynnassant yr holl teyrnas ac ae dugant y arna6 ae llywodraethyr hon a llywyassef ef en 6ra6l ac en wychyr ac en clotva6r hyt yr amser h6nn6 ac o kyt duhundep eyssyoes Magla6n tewysa6c yr Alban ae kenhelys ygyt ac ef a deu ugeynt

marcha6c kantha6. rac bot yn kewlyd yd-a6 y vot hep varehogyon y gyt ac ef.¹⁶⁶ Ac eyssyoes gwedy yspeyt dwy vlyned llyda6 a wnaeth Gomorylla y verch 6rtha6 rac meynt oed o varehogyon y gyt ag ef. kanys kyprys a vydey rwng y wassanaethwyr ony cheffynt y gossymdeyth yn yr amylder y mynnynt. Ac wrth hynny hy a dywaut wrth y gwr bot yn dyga6n oy that ugeyn marcha6c yn y wassanaethu ef ac ell6ng yr ugeynt ereyll y ymdeith.¹⁶⁷ Ac wrth hynny llyda6 a oruc Llyr. ac amada6 a Magla6n a mynet hyt at Hen6yn tewysa6c Kernyw yr h6nn yr rodassef ynteu Raga6 y verch eyl hynaf yda6. Ac gwedy bot yn llawyn y tewysa6c 6rtha6. ny deuth eyssyoes pen y wiwydyn hyt pan wu tewysc yr rwng eu gwassanaethwyr. ac wrth hynny llyda6 a oruc Raga6 a gorchymmyn oy that oll6ng y holl ketymdeythyon y gantha6 eythyr pym inarcha6c a vydynt yn y wassanaethu.¹⁶⁸ Ac wrth hynny llyda6 oddyeythr mesur a oruc Llyr. ac ymchwelut eylweyth at y verch hynaf yda6 o tebygu trugarhau o honno urtha6 ae kynhal ae varehogyon y gyt ac ef. Sef a oruc hytheu trwy y llyt ae chyffro tyghu y kyvoethu nef a dayar na chassey un gohyr y gyt a hy ony myn-hey gollwng pob un y wrtha6. a bot yn vodla6n y wassanaeth un marcha6c. Ac y gyt a hynny dywedwyt 6rtha6 nat oed reynt y wr kyvoet ac ef un lluosowg-r6yd y gyt ac ef. na theulu achwanec y un gur ae gwassanaethay.¹⁶⁹ Ac gwedy na chaffey ef dym or a keyssyey gan y verch ellwng y varehogyon a oruc oll y ymdeyth eythyr un y gyt ac ef. Ac gwedy bod y velly ryna6d o hona6. dwyn ar gof a oruc y kyvoeth a hen teylygdaut ae anryded. ae vedyant. a thyrstau yn va6r a medylia6 am veynt y trweny ry dygwydassey ynteu yd-a6. a medylia6 hevyt gowya6 y verch ar ry athoed yda6 y Ffreynge ac ovynhau hynny hevyt a oruc rac mor dygarat y gellyghassey y kantha6.¹⁷⁰ Ac eyssyoes ny all6s ef a vey hwy dyodef envyget ac am-arch kymmeynt ac a oed arna6. Ac yna kychwyn parth a Ffreync a wnaeth.¹⁷¹ Ac gwedy y vynet y mewn y llong ac na wel-ey nep 6rth y oscord ef namyn ar y trydyd. kan wylaw e dywa6t ef yramadra6d h6nn.¹⁷² Ae chwy yr anweledygyon tyghetvenneu pa le y kerd6ch chwy tros ych gnotaedyg-yon hynt pa achas6s yd ardyrchauassa6ch chwy vyvy eyrtoet ac ar orwehelder an-ryded. kanys mwy poen yw koffau pryth-verth6ch a chyvoeth gwedy y koller kanys dyodef aghanoctyt hep ordyvneyt pryth-verth6ch kyn no hynny. Mwy y gorth-

rymma hedyw cof yr amser h6nn6 yn yr h6nn yd oed6n damkylchynedyg or sa6l kan myl o varchogyon yn anreythya6 gwladoed vygelynyon. ac yn destryw eu kestyll ac eu dynasoed no dyodef poen yr anghanoctyt a wnaeth y gwyrr hyunny y myrr rey a vydynt yna adan vyn traet ynheu Owy a Dwyweu nef a dayar a da6 amser y gallwyf y talw chwyf en y gwrthwynef yr gwyrr hyunny yr rey rr oruc ymynheu dyvot yn yr aghanoctyt hon. och Cordeylla vyg karedyg verch y mor wyr yr amadra6d teuty. pan dywedeyst ty pan yw val y bey vyg gallu am medyant am kyvoeth y a gallu rody da o honaf. pan yw yvelly y karut ty vyvy. Ac wrth hyunny tra uv vygkyvoeth a gallu rody o honaf pa6b am karey. ac nyt my hagen a kerynt namyn vy rodyon am donyew. a phan kylyws y rey hyunny y kyl-yasant wynteu. Ac wrth hyunny o pa tal vyg karedyg verch y llavasaf yr ac kewyl-yd kyrchu dy kyndrycholder o acha6s ry sorry o honaf fy wrthyt ty am yr amadrod-yon hyunny ath ry ell6ng dytheu dy anrhydedusach noch ch6orydy ty. yr rey g6edy hey sa6l anrhyded a rodeys y udunt wy am dugant ynheu yn dyanrydedassant ynheu. ac a dan kwyna6 y agkyvnerth ae aghanoc-tyt yn y wed honno ef a doeth hyt yg Kar-tya y dynas yd oed y verch ynda6.¹⁷³ Ac anvon kennat a wnaeth at y verch y ven-egy ydy y ry6 agkyvnerth rykyvaroed ac ef. ac nat oed ydaw na b6yt na dillat ae vot ynteu yn dyvot y keyssya6 y trugared hytheu. a phan kyely y verch yr amadrod-yon hyunny wyla6 a oruc a govyn pa sa6l o varchogyon a oedynt y gyt ac ef. ac g6edy dy6ed6yt or kennat nad oed namyn ef ac un es6eyn y gyt ac ef. Sef a oruc hytheu yna kymryt amylder o eur ac aryant ac anvon yn llaw y kennat. ac erchy mynet ae that odynd hyd ym mewn dynas arall. a chymryt. arna6 y vot yn glaf a g6neuthur enneynt yda6 ae artymheru a symda6 y dyllat. a chymryt attau tryug-eyn marcha6c ac eu kyweyrya6 yn hard kymyrredus o veyrch a dyllat ac arveu. A gwedy darfey hyunny anvon o vlaen at Ag-anypus brenyn Ffireync ac at y verch yn-teu a dywed6yt y vot yn dyvot. A g6edy darvot gwneuthur pop peth o hyunny. an- von a oruc Llyr kennat at y brenyn ac at y verch ynteu a dywed6yt y vot yn dyvot ar y try ugeynt marcha6c.¹⁷⁴ g6edy¹⁷⁵ ry dehol oe deu doifyon o ynys Prydeyn yn dyanryd-edus ac yn dyvot y keyssya6 porth y gan- thunt y oreskyn y kyvoeth trachevyn. a phan kygleu y brenyn hyunny kych6yn a wnaeth ef ae 6reye ae teulu oe erbyn yn

anrydedus mal yd oed teylwng erbyneid g6r kyvurd ac ef ac a vey yn vrenyn yn kyhyt ac y buasse ynteu. A hyt tra wa ynteu yn Ffireync y rodeys y brenyn yda6 lly6odr- aeth holl teyrnas Ffireync hyt tra vydynt wynteu yn kynnulla6 llw yda6 ef 6rth or- eskyn y kyvoeth ehun yda6.

Ac yna yd anvonet gwys tros teyrnas Ffireync y kynnulla6 y holl varchogyon ar- va6c urth eu hell6ng y gyt a Llyr y ores- kyn ynys Prydeyn yda6 trachevyn. Ac gwedy bot pop peth yn para6t kych6yn a oruc Llyr a Chordeylla y verch y gyt ac ef ar llw h6nn6 kanthynt hyt pan deuthant hyt yn ynys Prydeyn.¹⁷⁵ Acyndyannotym- lad yn erbyn y doifyon a oruc a chaffael y wudugolyaeth. Ac g6edy g6edu pop peth yda6 yn y tryded w6ydynd gwedy hyunny y bu var6 Llyr. ac y bu var6 Aganypus brenyn Ffireync ac yna y kymmyrth Cor- deylla lly6odraeth teyrnas ynys Prydeyn yn yllawehunac y clad6yt Llyr mewn dayar ty awnathoedadan avon Sorram yg Kaer Llyr. Ar temhyl honnory6nathoed Llyryn anryd- ed yr dy6a el6yt Biffrontis Iani a phandelhey g6ylva y demhyl honno y deuhynt holl creft- 6yr y dynas h6nn6 ar rey y wlat hyt yd ymkyrraedynt oy anrhydedu. ac yno y de- chreynt pob g6eyth or a dechreynt hyt ym pen y w6ydynd or amser hunnu.¹⁷⁶

Ac yna g6edy g6ledychu Cordeylla tr6y yspeyt pym mlyned yn heduch tagnevedus y kyvodassant y deu neyeint meybyon y ch6orydyd nyd amgen Margan vap Magla6n a Chuned a vap Henwyn a dechreu ryvelu arney kanyb bl6ng ac antheil6ng oed kan- thunt bod llywodraeth ynys Prydeyn urth vedyant g6reye. Pob un hagen or deu was yeueyno hyunny moledyc a chlotva6roedynt. ac yna kynnulla6 llw mawr a wnaethant. ac ny orffwyssassant hyt pan anreythya- sant y gwladoed. ac or dywed ey daly hythau au charcharu. ac yn y karchar hunnu y dolur kolly y chyvoeth y g6naeth e hun y dyhenyd. Ac odynd y rannassant wynteu y teyrnas yn deu hanner yr ryg- thunt. ac y deuth y Vargan or parth dra6 y Humyr y gogled gan y thervyn. ac y Cuned a parth yma y Humyr Lloegyrr a Chymry a Cherny6.¹⁷⁷ Ac gwedy llythra6 d6y vlyned y deuthant ar Vargan y g6yr a keryn dervyse ac anuundep a llenwy y vryt ae ved6l o tervyse a dywed6yd 6rtha6 bot en ke6ylyd ac yn warad6yd yda6 ac ef yn hynaf bot deuparth y kyvoeth yn eydav Kuned a ynteu yn yeuaf. A Margan yn hynaf ac ar ran leyhaf.¹⁷⁸

Ac yna gwedy llen6y Margan or amad- rodau hyn a llawer or rey ereyll ef a kyn-

nullôs llw a dechreu anreythya6 kyvoeth Cunedu o lud a llosgi ac gwedy dechreu or ryvel h6nn6 yr rygthunt kynnulla6 llw a oruc Cunedu adyvyt yn y erbyn a brwydra6 ac ef a gwneuthur aerva va6r oe lu ae kymmeill ynteu ar ffo o wlat p6y gylud hyt pan deuth hyt ym mewn maes ma6r yg Kymry ac yna rody kat ar vaes. ac yno y llas Margan. ac oe eu6 ef y gel6yr Maes Margan yr hynny hyt hedy6. Ac yno y mae manachlo6 Vargan yn a6r.¹⁷⁹ Ac g6edy y wudugolyaeth honno y kymyrth Cunedu holl teyrnas ynys Prydeyn. ac y gwledych6s Cunedu yn hed6ch tagnevedus teyr blyned ar dec ar ugeynt. Ac yn yr amser yd oedynt Ysayas oe osee yn proph6dy yn yr Israhel ac a adeily6yt Ruveyn gan y deu vroder. Remus. a Romulus. yn yr unvetdyd ar dec cyn kalan mey.¹⁸⁰

GWEDY marw Cunedu y deuth Rywalla6n y vap ynteu gwedy ef. g6as yeuanc tagnhevedus a tyghetvenna6l oed h6nn6. ac ef a gwledych6s tr6y karyat a thagneved. ac yn y amser ef y deuth glaw g6aet. ac y huant var6 y dynadon y. gan y Kak6n tr6y y glaw gwaetlyt yn eu llad.¹⁸¹ Ac yn ol hunnu y deuth Gwr6st y vap ynteu. Gwedy h6nn6 Seyssyll. gwedy h6nn6 Iago ney Gwr6st. g6edy h6nn6 Kynvarch vap seyssyll yn nessaf Kynvarch G6rfyw dygu. ac y h6nn6 y ganet deu vap Servex a Phorrex.¹⁸² ac gwedy dyg6yda6 eu tat yn heneynt y kyvodes tervyse yr rygthunt wynteu am y vrenhynyaeth. ac ys efa oruc Porrex o wuyhaf ch6ant y kyvoeth keysya6 llad y vra6t trwy vrat. ac gwedy klybot hynny o Fervex ef a ffoes hyt yn Ffreync. ac odynd. yd ymchwela6d trachevyn a phorth kantha6 y gan Sywart brenyn Ffreync. ac ymlad a oruc a Phorrex y vra6t. ac yn yr ymlad h6nn6 y llas Fervex ar kynnullayt6a a dothoed y gyt ac ef.¹⁸³ a g6edy g6ybot oe eu mam wynt yr hon a el6yt Widon ry lad y map. Sef a oruc hytheu medyla6 llad Porrex y map y byw yn dyal y map mar6. Ac gwedy kaffael o honey lle ac amser adas y hynny ac ef yn kyseu hy ae lla6vor6ynyon a doethant yr ystavell. ac yn llawer o drylllyw wy ae rannasant ac gwedy hynny trwy lawer o amser ky6da6da6l ryvel a tervyse ymplyth y pobyl ar teyrnas a tan pym brenyn yn rannedyg. ar rey hynny pob eylwers yn ryvelu ar y gylud. ac yn newyda6 aerva.

DYFYNWAL MOELMUT.

Ac g6edy hynny ym pen yspeyt y kyvodes molyant a chlot gwas yeuanc clotva6r ac ys ef oed h6nn6 Dyfynwal Moelmut map Klytno tewyssa6c Kerny6. ac o pryt

a theg6ch a glewder rac vlaenu a wnaey rac oll vrenhyned ynys Prydeyn. Ac gwedy mar6 y tat a chaffael o hona6 ynteu y kyvoeth. kyvody a oruc Dyfynwal yn erhyn pymet brenyn Lloegyr a dechreu ryvelu arna6. ae lad a gorescyn y kyvoeth. Ac gwedy llad Pymer kytvuna6 a wnaethant y gyt Nyda6c vrenyn Kymry. ac Stater vrenyn y gogled ac wedy ymarvöll o nadunt dechreu lludha6 am penn kyvoeth Dyfynwal ac anreythya6 y gwladod ac eu lloscy.¹⁸⁴ Ac yn y lle yn dyannhot Dyfynwal a deuth yn eu herbryn a dec myl ar rugeynt o wyr arva6c kantha6 ar rody kat ar 6aes udunt. Ac gwedy treulya6 llawer or dyd ac na weley Dyfynwal y wudugolyaeth yn damweynnya6 yda6. ef a kymyrth atta6 ar neylltu chwechann6r or gweyssyon ieueync glewhaf a wydye y ac erchy y pob un o hynny gwyssa6 arveu eu gelynyon yr rey ryladessynt ac ynteu ehun a wysk6s y arveu ac a wysk6s arveu g6r lladedyg a dywed6yt wrth y kytemdeythyon val hyn. kanlyn6ch ch6y vyvy a gwne6ch megys y gweloch vynheu yn y wneuthur. Ac yna kerdant racdunt. a gwnaethant trwy eu gelynyon megys kyt bydynt rey o nadunt yn y doethant hyt y lle yd oedynt Nyda6c ac Stater. ac yna annoc y kytemdeythyon a oruc ac ym perved eu bydyn eu llad yll deu. Ac gwedy hynny yn dyannot y dyodassant wy y gelynya6l arveu hynny y am danunt a chymryt y harveu ehuneyn rac ovyn eu kywarsanghu oe eu gwyr ehuneyn. Ac yn y lle ymchwelut ar y gelynyon ac eu llad ac eu ffo a chaffael e wudugolyaeth. Ac odynd kerdet a oruc tros wladod y brenhyned hynny gan eu gorescyn a gwascaru y muroed ar kestyll a darest6ng y pobyl 6rth y arglwydyaeth ehun a chymryt ynys Prydeyn or mor pwy gylud yn eyda6 ehun.¹⁸⁶ Ac gwedy darvot yda6 hedychu a tagnhevedu pob peth ev a oruc Coron yda6 o eur a gemeu ac y duc yr ynys ar y hen deylinda6t. ag o dyna gossot kyvreythyeu arney or rey yd arverant y ssaysson ettwa. Ac o dyna rody nodvaeu a breynhyeu yr dynassoed ac yr temheu megys y hyscryfenn6s Gylidas tr6y lawer o amseroed gwedy hynny megys y galley y nep a wneley kam kaffael dyogel6ch yndunt ac a rodes yr unryw vreynt h6nnw y erydyr y byleynyeit ar tyr dywyllodryon. ac yr pryfyrd a kyrcyht dynassoed ar petheu hynny oll yn kymmeynt eu breynt ac eu rodva ar rey doed yr temheu.¹⁸⁷ Ac y gyt a hynny yn oes Dyfynwal y pylywyt kledyveu a grybdeyl y treiswyr. Ac yn y oes

ef nyd oed neb a lavessey gwneuthur kam na treys ar y gylid. Ac gwedy kyflenôy deu ugeyn mlyned o hona6 gwedy kymryt coron y vrenhynyaeth y bu var6 ac yn Llundeyn y cladwyt ker llaw temhyl taghnedv yr hon a wnathoed ynteu wrth kadarnhau y kyvreythyeu rywnathoed.¹⁸⁸

O VELY A BRAN I TRAETHA HYNN.

GWED mar6 Dyfynwal y kyvodes tervyse yr rwng Bely a Bran y deu vap ynteu am y vrenhynyaeth pwy a nadunt ae kaffey. Ac gwedy llawer o kynnen a datleu y tangnevedut trwy kytemdeythyon a doethyon ar y wed honn. Ac ys ef a orugant rannu y teyrnas yr rygthunt. a gadu y Veli coron y deyrnas a Lloegyr a Chymry kanys hynaf oed. kanys o herwyd hen kynevaut gwyr Tro y map hynaf a dyley y deylgtaut. ac y Vran kanys yeuhaf oed or parth arall y Humyr a darestyghedyg-aeth oy vra6t.¹⁸⁹ Ac gwedy darvot eu taghnevedu a chadarnhau hynny yr rygthunt pym mlyned y buant trwy hed6ch yn llywyau eu kyvoeth. a chanys tervyse ac annundep ny charant hed6ch na taghneved. dychmygwyr kelwyd a doethant at Vran a dywedwyd 6rtha val hyn. pa acha6s y gwney ty g6ryogaeth a darestyghedyg-aeth y Veli dy vra6t. a pha lesked ath duc y hynny. a thi yn unvam undat ae ef ac yn un voned ac yn un dyltet ac yn un vreynt.¹⁹⁰ Ac y gyt a hynny yn llawer o kyvrangheu ac ymladeu provedyc a chlotva6r wyt. yn y gniver gweyth y deuth Thefff teweysa6c Moryan yth wlat ti. ti a elleyst gwrthwynebu yda6. ac yn waradwydus y kymmell ar ffo.¹⁹¹ Ac wrth hynny torr y taghneved y syd warad6ydyt y chad6. a chymer merch Elsyng brenyn Llychlyn yn bryot wreyc yt hyt pan vo tr6y porth h6nn6 ae nerth y gellych dytheu kaffael de teilygda6t ath dyltet ry golleyst. Ac 6rth hynny gwedy darvot udunt trwy yr amadrodyon hynny a llawer or rey ereyll llenwy bryt a med6l y g6r yeuanc ef a wnaeth eu kyghor ac aeth hyt yn Llychlyn ac a kymyrth y vorwyn honno yn wreyc yda6 megys y dyskessynt y bradogyon twyllwyr anhyedwyr hynny ef.

Ac gwedy mynegy hynny oy vraut ynteu. nyt amgen y vynet y keyssya6 porth yn y erbyn ef yn y lle sef a oruc ynteu kynnulla6 llu a mynet radca6 a gorescyn y kyvoeth ynteu a gossot gwyr yda6 ehun y kad6 y dynassoed ar kestyll.¹⁹² Ac yn y lle pan kygleu Vran y chwedleu hynny. ef a kymyrth kantha6 aneryrf luossogrwyd or Llychlynwyr ac gwedy hot yn para6t y lyghes ymchwelut a wnaeth parth ag ynys

Prydeyn. Ac mal yd oedynt yn r6yga6 moroed yn hyfrytaf gantha6 ar gwynt yn r6yd yn eu hol ynachaf Gwythlach brenyn Denmarc yn kyvarvot ac ef. kanys mwyhaf gwreyc a karrey Wythlach oed y vorwyn ar vynnassey Vran. ac 6rth hynny ry dothoed ynteu oy erlyt ef. ac yn dyannot ymlad a wnaethant o longha6l wrwyder. ac yna o damweyn y kavas Gwythlach y llong yd oed y vorwyn yndy a bwr6 bacheu arney ae thynnu hyt ym perved y llongeu ehun.¹⁹³ Ac mal yd oedynt y velly yn ymlad a pob parth ar warthaf yr eygya6n ynachaf yn dyssevyt y gwynhyeu gwrth6ynep yn chwythu ac yn temhestlu y weylgy ac yn gwaskaru eu llongeu y am-ravaelyon traetheu. Ac yna trwy elynya6l treys y gwynhoed gwedy y vot ar va6t trwy yspeyt pym nyeu y b6rywyd brenyn Denmarc y gyt ae vorwyn kan ergynnedyce ovyn yr gogled yr tyr. ac ny wydyt ef hagen pa wlat y bwryessyt ydy.¹⁹⁴ Ac gwedy eu gwelet o wyr y wlat eu daly a wnaethant ac eu dwyn hyt at Beli. kanys yn yr amser h6nn6 yd oed ef ar glan y morbenn oed hynny yn aros dyvodedygaeth Bran y vra6t. Ac gyda llong Gwythlach yd oedynt teyr llong or rey hynny a hanoed o lyghes Vran. ac gwedy mynegy yr Brenyn pa beth oedynt ar damweyn a daroed udunt llawenhau a oruc or ry kyvarvot or damweyn h6nn6 yda6. kanys yd oed ey vra6t yn mynnuryvelu yn yerbyn.¹⁹⁵

Ac g6edy yspeyt ychydyc o dydyeu ynacba6 Bran gwedy rykynnulla6 y logheu ac yn dyskynnu ar tyr yr Alban. A gwedy mynegy y Vran ry daly brenyn Denmarc ae wreyc ynteu. yn y lle anvon kennadeu a oruc hyd at Vely ac erchy yda6 etvryt y kyvoeth ae wreyc yda6. ac onys advereday tyghu a oruc y kyvoethen nef a dayar yr anreythyay yr ynys or mor pwy gylid a y lladey ynteu o chaffey lle y ymkyvarvot ac ef.¹⁹⁶ Ac g6edy mynegy hynny y Vely naccau yn dyannot o k6byl a oruc. a chynnulla6 holl varchogyon arva6c ynys Prydeyn ae holl dewred a dyvot yn y erbyn hyt yr Alban y ymlad ac ef. Ac gwedy gwybot o Vran yr rynnaccu or peth ry archassey a bot y vra6t yn dyvot ar y wed honno. ynteu a deuth yn y erbyn hyt yn llwyn y Calatyr 6rth ymkyvarvot ac ef.¹⁹⁷ ac gwedy kaffael o pob un o nadunt y maes h6nn6. gossot a orugant eu kytemdeythyon trwy vydynoed a dynessau gyt a dechreu ymlad a llawer or dyd a drewly6yt yn ymlad. kanys y gwyr deurfaf a moledykaf a danossynt eu deheuoed pob rey oy gylid o nadunt. Ac y gyt a hynny llawer o

crew a gwayt a ellyghassant o pob parth. kany's yr ergydeu a ellyghynt o'e eu holl nerth aghenolyon welyeu a dyporthynt. Ena y syrthi'nt y gwyr brathedyc ymplyth y bydynoed megys y ssyrthyey yt e kyn-hayaf pan vydynt y medelwyr da yn amrysson. Ac or dywed gwedy gorvot or Brytanyeyt ffo a wnaethant y Llychlynôyr yn yd oedynt yssyc eu bydynoed y eu llongheu. Ac yn yr ymlad hōnn6 y llas o nadunt pymtheg myl ac ny dyeghys mil o nadunt yn yach. Ac o vreyd y kavas Bran yna un llong megys y rann6s y tyg-hetven yda6. Ac ody'na yd aeth hyt yn traetheu Ffreync. Ar rey ereyll oll megys y ranney damweyn eu tyghetven udunt y ffoassant.¹⁹⁸

Ac g6edy kaffael o Veli y wudugolyaeth homio galw atta6 y wyrda hyt yg Kaer Ebra6e a oruc a govyn kyghor udunt peth a 6nelyt am vrenyn Denmarc. kany's oe karchar anvon kennadeu a rywnathoed hyt at Veli y gynnyc ydau darestyghedyg-aeth a theynget pob blwydyn o Denmarc ac 6yrogae'th ynteu yr y ell6ng ef ae orderch yn ryd oy wlat. Ac y gyt a hynny y kadarnhau y petheu hynny arvoll a g6ystlon kymmeynt a vu dogyn kantha6. Ac gwedy galw y gwyrda megys y dywedp6yd uchot. o kytsynnhedygaeth y holl wyrda ellwng a oruc Beli Wythlach en ryd o karchar ae orderch y gyt ac ef hyt yn Denmarc kan kadarnhau eu hamvot trwy arvoll a gwystlon.¹⁹⁹

Ac gwedy gwelet o Veli nat oed nep yn y teyrnas a kyhytrey ac ev nac a urthwyn-eppay yda6 namyn bot yn eyda6 ef yr holl ynys or mor pwy gylid. ef a kadarnhaus yna y kyvreythyeu rywnathoed y tat. A y gyt a hynny kadarn a gwastat yawnder a gwyrnyoned a ossodes ac a orchmynn6s eu kad6 tros y teyrnas. Ac yu wuyhaf kadu breynt y dynassoed. a hynny o un ryw vreynt a theylygda6t ac a wnathoed Dyf-ynwal y tat ynteu kynnoc ef. A chany's kynhen ac amrysson a kyvodasse'y am y ffyrd kan ny wydyt pa dervyn oed udunt. Urth hynny y brenyn a vynn6s g6rthlad pob petrusder ac amrysson y 6rth hynny. A galw y gyt a wnaeth holl seyry maen yr ynys ac erchy gwneuthur y ffyrd hynny o veyn a chaleh. un o nadunt o vor Kerynw ar hyt yr ynys hyt ym mor Kateneys yn y gogle'd. a honno trwy dynassoed a kyvarfey hy yn unya6n. Ac y gyt a hynny ef a erchys bot arall ar traws yr ynys o Vynyw hyt ym porth Hamen a honno hevyt trwy dynassoed a kyvarfey a hy yn unya6n. Ac y gyt a hynny hevyt ef a erchys

gwneuthur dwy fford ereyll yn amrysoew croesygroes. Ac gwedy darvot oll ef ae teylygh6s wynt o pob anryded a breynt hyt na lavasse'y nep gwneuthur ar rey hynny na cham na threys na sarraet oy gylid. A phwy bynnac a vynno yn llwyr gwybot breynhyeu y ffyrd hynny keyasseyt ef kyvreythyeu Dyvynwal Moel Mut yr rey a ymchwelus Gylas o Kymraec yn Lladyn. Ac gwedy hynny a ymchwelus Alvrvt vrenyn o Ladyn yn saysnec.²⁰⁰ Ac val yd oed Bely yna trwy hed6ch a tag-nheved yn wledychu. Bran y vra6t ynteu megys y dywedp6yt wchot a wuryt y traeth Ffreync yr tyr yn ovalus pryderus kany's gorthrum a thyrst oed kantha6 yr ry dyhol o tref y tat ac oe wlat ac oe kyvoeth ac nat oed un gobeyth yda6 kaffae dyvot tray-kevyn oy kyvoeth. A chan ny wydnt pa peth a wnaey. Sef a oruc mynet at tywys-sogyon Ffreync a deudec marchauc gyt ac ef. a gwedy mynegy udunt y govut ar trweni ar kyvaroed ac ef. ac na chaffey nep kanwrthwy na nerth y gan un o hon-unt. Or dywed ef a aeth hyt at Segwyn tywysa6c Bwrg6yn. ar gwr hōnn6 ae har-volles yn anrydedus ef. Ag gwedy tryga6 o hona6 a phresswilya6 y gyt ac ef kym-meynt wu y kytymdeythyas ac ef ac nad oed er eyl gwr yn y llys a vey kyvurd ag ef. kany's ym pob negys nac yn ryvel nac yn hed6ch clotva6r a molyannus yd ym-dangossey hyt pan ydoed y tywysa6c yn y karu megys kyt bey map yda6.²⁰¹ kany's gwas tee oed Vran oe welet oe pryt ac oe osceth. ac aelodeu teyrneyd brenhyna6l yda6. Ac y gyt a hynny megys y gwedey doeth a chyvrwys oed yn hely a gweylch ac a hebogeu a gwedy y vynet ygkaryat kymeynt a hōnn6 gan y tywysa6c. ef a vynn6s rody y Vran unverch oed yda6 hep ettyved arall yn y gwreycca. ac ony bey un map yr tywysa6c dygwyda6 y kyvoeth oll y Vran gwedy bey varw y tywysa6c. Ac y gyt a hynny hevyt ada6 porth yda6 y oreskyn y kyvoeth yn ynys Prydeyn. Ac nad mwy yd adawey y tywysa6c namyn y holl wyrda yn kyt duun yn ada6 yr un peth hōnn6. Ac ny bu un gohyr y vorwyn a rodet y Vran a tewysogyon y wlat a darystyghasant a llywodraeth y tyyrnas a rodet yda6.²⁰² Ac ny bu k6hyl yspeyt bl6ydyn gwedy hynny y bu var6 y tywysa6c. ac yna g6edy hynny tewysso-gyon y wlat yr rey ry wnathoed Vran yn un ac ef o kytymdeythyas kyn no hynny ny ochel6s eu gwneuthur yn r6ymedyc yda6 oy haylder kan rody udunt eur ac aryant y tywysa6c ar swllt ry kynnullasey

yn eu hoes gynteu kynnoc ef. Ac y gyt a hynny y peth môghaf a karey y Bwrgôynŷr haelder o ôuyt a dyaôt. ac porth ny cheyt rac nep.

Ag gwedy darvot y Vran tynnu paôb attâc ae eu dwyn yn un ac ef. medylâc a oruc pa wed y galley ef ymdyallia ar Bely y vraôt am ry wnathoed o sarahedeu ydâc. Ac gôedy mynegy o honâc ef hynny oy wyr ac oy kyvoeth kytdunnaa a wnaethant paôb ac ef a thyghu ydâc yd eynt y gyt ac ef y pob lle or y mynhey yn y byt. Ac ny bu un gohyr kyanullaô llw maôr a oruc a chygreyyrâc a gwyr Ffreync y vynet trwy eu gwlat hyt yn ynys Prydeyn yn hedôch. Ac odyâ gweddy parrattoy y llyghes ar traeth Flandrys ar y weylgy ay gyt a hyrôyd wynt yn eu hol y dyskynnasant yn yr ynys.²⁰³ A gôedy hynny y dyvodedygaeth ef. Bely y vraôt ynteu a kynnulôg holl yeuencyt ynys Prydeyn. ac a deuth yn y erbyn ôrth ymlad ag ef.²⁰⁴ a phan ydoedynt gwedy gossot eu bydynoed o pop parth ac yn kymyscu hayach ynachaf y mam ylldeu oed yvw ettôa yn bryssyâc ac yn kerdet trwy y gossodedygyon vydynoed. ac ys ef oed enô honno Tonnen. a dyrvaôr chôant oed arney gôelet y map ny ry welsey trwy laêr o amser. a gwedy y dyvot trwy ergrynedygyon kameu hyt y lle yd oed y map yn sevyll bôr y brychyeu a oruc am y wunugyl a damdyblygu damunedygyon kussaneu. a gôedy hynny noethy y bronneu a wnaeth a dywedôyt wrthâc yn y wed hon ac ygyon yn llesteyrâc yhamadraôd. koffâ dy arglwyd vap hep hy koffay bronneu hyn yr rey a segneyst ty ac ath vaeth koffâ hevyt ep hy bru dy vam yn y lle yth wnaeth di pensaer yr anwydew yn dyn or peth nyd oed dyn ac odyâ ath duc dy yr byt. a dyrvaôr poeneu a doluryeu yn poeny vy ymascaroed. Ac wrth hynny yr aghyvnnertheu ar doluryeu a dyodeveys y yrot koffâ ty hedyw a dyro vadeueynt yth vraôt a gorfiowys y gan y dechreuedyc yrloned y syd kennyt. kany ny dyley bot un bar kenhyt yn y yrbyn. kan ny wnaeth ef y ty un sarhaet. Os ef dyweddy y mae ef ath dyholes ty oth wlat ac otref dy dat. eysyoes ot edrychy dy hynny yn graff ac yn karedyc ny cheffy un enwyred yndâc ef. kany nyt ef ath ffoes ty hyt pan damweynhyey a vey waeth yt namyn dy kymmell y adaô peth bychan ac eskynnu ar vey wuch. Darestyghedyc oedut gynt ydâc ef ar ran o ynys Prydeyn. a phan golleyst hynny yth wnaethpôyt yn kyffelyp ydâc ynteu yn vrenyn yn Bwrgôyn. ac wrth hynny pa peth a wnaeth ef

y ty. onyt o brenyn hyn tlaôt dy gwneuthur yn oruchel vrenyn. Ac y gyt a hynny hevyt y tervyse a vu yr ryghoch nytrwydâc ef namyn trwyot ti y dechreôyt pan keysyeyst ty porth y gan Vrenyn Llychlyn y geysyâc gorescyn ar dy vraôt.²⁰⁵ Ac gôedy darvot ydy hy trwy ygyon hedychu y vedôl a oruc Bran a taghnvedu. ac oe vod dyot y penffestyn ac y gyt ae vam dyvot parth ac at y vraôt. Ac y gyt ac y gweles Beli hynny bot Bran a drech taghnved kanthâc yn dyvot attâc bôr y arveu a oruc ynteu a mynet dwylâc mônôgyl ae vraôt. Ac yn dyannot kymmody a wnaethant a dyot eu harveu or bydynoed ac yggt mynet y kaer Lyndeyn. Ac yno gôedy kymryt kyt kyghor pa beth a wnelynt. parattoi llyghes a wnaethant wrth gychôyn a llw kyfredyn y orescyn Ffreync ar holl wladoed ereyll yn y amgylch wrth eu harglwydyaethu ac eu medyant.²⁰⁶

Ag gwedy llythraô yspeyt blôydyn y kychôynasant parth a Ffreync a dechreu anrethyâc y gwladoed. Ac gôedy klybot o hynny yn honneyt tros y gwladoed wynt amkynnullassant y gyt holl vrenhyned Ffreync yn eu herbyn ôrth ymlad a hōynt ac eyssyoes gedy damwennâc y ôudugolyaeth y Beli a Bran y Ffreync yn vrathedygyon a ffoasant. ac yn y lle y Brytaneyt ar Burgôynŷr gôedy arveru or ôudugolyaeth ae hymlydasant y Ffreync hep orffôys hyt pan dalyhasant y brenhyned ac eu kymmell wynteu y wrhau ac y wedu udunt. a chyn y vlôydyn y keyryd ar dynasoed ar kestyll kedryn a dyôgrydyasant a gorescyn yr holl teyrnas. ac or dywed gôedy darvot udunt goreskyn pob un or teyrnas oed wynt ac eu holl kynnulleitva a aethant parth a Ruveyn kan anrethyâc y gwladoed ar tyr dyôyllodryon trwy yr Eydal.²⁰⁷

Ac yn yr amser hōnnô yd oedynt deu tywysaôc yn gwledychu Ruveyn. Sef oedynt yr rey hynny Gabyus a Phorsenna ac y llywodraeth yr rey hynny y darestyghy gwlat Ruveyn ae hamerodraeth. Ac gôedy gôelet o nadunt nat oed un wlat a alley gwrthôynebu dym y dywalder a chreulonder Bely a Bran o kytsynheddygaeth Senedwyr Ruveyn y doethant y erchy tagheved a dyundep y ganthunt. ac yr kaffael hynny llawer o eur ac aryant yn teyrngat udunt bob plôydyn. a gwystlon y kadarnhau hynny. yr gadu udunt wynteu eu kyvoeth yn hedôch.²⁰⁸ Ac gôedy kymryt y gwystlon ar hyuny y brenhyned a rodes kygreyr udunt a trossassant eu bydynoed parth a Germanyâ. ac gwedy dechreu o nadunt ryvelu ar y pobloed hynny edyvar

wu gan wyr Ruveyn yr amvot ar rywnath-oedynt a gal6 eu gleoder attadunt a mynet yn porth y wyr Germania.²⁰⁹ Ac g6edy kaffael or brenhyned gwybot hynny mwy no mesur y bu trum kanthunt. Ac yn y lle kymryt kyghor pa wed yd ymledynt ar deu lu. kymeynt o amyllder g6yr o wlad yr Eydal a dothoedynt ac yn yd oedynt yn aruthred ofyn arnadunt. ac gwedy kymryt kyghor o nadunt. Beli ar Brytanyeyt a drygassant y ymlad a gwyr Germania. a Bran ae lu ynteu a kerdasant parth a Ruveyn y dyal arnadunt torry eu kygrheyr ac wynt.²¹⁰ Ac yn y lle g6edy gwybot o wyr yr Eydal hynny yn dyannot ymada6 a gwyr Germania a wnaethant ac ymch6elut parth a Ruveyn. a cheysya6 blaen Bran kyn kaffael o hona6 eyste 6rth y gaer.²¹¹ Ac gwedy mynegy hynny y Veli gal6 a oruc atta6 ei lu a hyt nos bryssya6 a wnaeth hyt y mewn glyn a gavas o vlaen y elynyon y fford y deuynt.²¹² Ac yno llechu a wnaeth ac arhos eu dyvodedygaeth a phan yd oed y dyd trannoeth yn dyvot gwyr yr Eydal a doethant hyt yr un lle h6nn6. Ac g6edy g6elet y glyn o nadunt yn echdygyunygu o arveu y gelynyon yn y lle kynhyrvu a orugant a thebygu y mae Bran ar Burg6yn6yr a g6yr Ffreynce y gyt ac ef.²¹³ Ac yna eyssyoes yn dyannot eu kyrchu a oruc Beli yn dyssyvyt ac yn wychyr. Ac ny bu un gohryr yr Ruveynwyr g6edy eu damkylehynu yn dyssyvyt ac yn dyarveu dyarvot heb un urdas yn dypryt kan ffo ac ada6 y maes. Ac yna hep wared a hep trugared eu herlyt ac eu llad a wnaeth Beli hyt pan duc y nos lleuwer y dyd y kanthunt ac na ellynt eylenwi y dechreuedyg aerva honno.²¹⁴ Ac odyra gan wudugolyaeth y kyrch6s at Vran y vra6t yn trydyd yda6 yn ymlad ar kaer. Ac yna gwedy dyvot y deu lu ygyt yn dyannot o pob parth yr dynas ymlad ar dynas ar kaer a cheysyau y dystryw. A hyt pan vei mwy gwarad6yd udunt dyrchavael ffyrch a g6naeth rac bron y porth a mynegy yr rey ym mewn mae yn yr rey hynny y crogynt eu gwystonl ony rodynt y dynas.²¹⁵ ac ys sef a wnaethant wynteu kan tremygu eu meybyon ac eu hwyrion a chynnal y dynas arnadunt ac eu hamdeffyn eu hun. ac o amravaelyon kelvydodeu a pheyranneu yn erbyn eu peyrarheuw ynteu. Gweythiau ereyll o pob kyvryw kenedloed ergydeu yd ymledynt. Ac g6edy g6elet or brodyr hynny ennynnu o creula6n ag agar6 ylloned a wnaethant ac hep annot pery crogy pedwar gwystyl ar rugeynt or rey bonhed-ykaf a dyledokaf o wyr Ruveyn. ac 6rth

hynny g6rthb6ythach a gle6ach 6uant y gwyr o veun kanys kennadeu Gabyus a Phorssenna rydoded attadunt a mynegy udunt y denynt wynteu trannoeth y nerth udunt.²¹⁶ ac arvaethu mynet or kaer allan ar rody kat ar vaes udunt. a phan ydoedynt yn gossot eu bydynoed ynachaf y ty6yssogyon hynny yn dyuot gwedy kynnullau eu gwascaredy6 lu. Ac yn dyssyvyt kyrchu y Bwrg6yn6yr ar Brytanyeyt. Ac yn y lle ky6ada6twyr a doethant or kaer allan. ac yn kyntaf gwneuthur aerva va6r o nadunt.²¹⁷ Ac eyssyoes gwedy gwelet or brodyr aerva yr rey trystau o peth a wnaethant. ac eyssyoes annoc eu kytemdeythyon ac eu kynnulla6 yn eu bydyn. ac yn vynych eu kyrchu ac eu kymell trachevyn y kylya6. Ac or dywed g6edy llad llawer o pob parth y 6udugolyaeth a kavasy brodyr. Ac gwedy llad Gabyus a Phorssenna y kaer a kymerassant a chudyedyc sswllt y ky6ada6twyr a rannasant y eu kytvarchogyon yndy6a6t.²¹⁸

Ac gwedy kaffael y 6udugolyaeth honno Bran a tryg6s yn amhera6dyr yn Ruveyn yn darest6ng y pobyl o agklywedyc creulonder. A phwy bynnac a vynno gwybot y weithredoed ef ae dywed kanys hystorya gwyr Ruveyn ae traetha. 6rth hynny y peydyeys ynheu ac wynt kanys gormot o hyt a blynder adod6n yn y gweythret h6nn pey yscryvenn6n. ac amada6 am arvaeth ac am gweythret vy hunan.²¹⁹ Ac yna yd ymchwel6s Beli hyt yn ynys Prydeyn. a thrwy hed6ch a thaguheved y gorffenn6s ef dywoed y 6uched ac y llywus y wlat. ac adnewydu a oruc y keyryd a atveylynt ac adeylat ereyll o newyd. Ac yn yr amseroed hynny ymplyth y weythredoed y lleyll ef adeylus kaer ar avon wyse ker llaw mor Havren yr hon a elwyt tr6y llawer o amser kaer wyse. a honno oed archescopy Dyvet. Ac gwedy dyvot gwyr Ruveyn yr ynys y dyle6t yr en6 h6nn6 ac y gelwyt kaer Llyon kanys yno y pres6ylynt y gayaf.²²⁰ Ac y gyt a hynny ef a wnaeth yg kaer Lundeyn ar lan Themys porth anryved y ky6reinr6yd yr h6n a eilw y saesson Belyn Esgat. Sef y6 hynny yg Kymeraeac Porth Beli. ac ar warthaf h6nn6 y g6naeth Twr anryved y veynt ac y adana6 dyskynva yr llongheu addas y orffowys. ac y gyt a hynny atnewydhau kyvreythyeu ey tat em pob lle trwy y teyrnas o wastat wryoned. Ac en y oes ef kyn kyvoethoked wuant pa6b yn y kyvoeth o eur ac aryant ac na chynt na chwedy y kyffelyp. Ac gwedy dyvot tervyn y wuched y vynet or byt h6nn ef a loscet y corff ae lud6 a kudu6yt em mewn llestyr eureyt ym pen y twr

racdygededyc ar ry wnathoed ef yg kaer
Lundeyn a hynny o anryved kelvydyt.²²¹

GURANT VARYF TWREH.

Ac gwedy mar6 Beli yd urdet G6rgant
Varyf Twreh y vap yn y ol ynteu yn vren-
yn. Gwr hyna6s prud. A thrwy pop
peth erlyn a wnaey gweythredoed a gwyrt-
yoned a thagnheved a karey. a phan delynt
y elynyon y ymlad en y erbyn glewder a
kymerey a aghreyfft y tat a chreula6n em-
ladeu a dyporthey a chymell y elynyon a
wnaey ar dyledus darestyghedygaeth. Ac
ymplyth llawer oe weythredoed ef a dam-
weyny6s brenin Denmarec yr h6n a taley
teyrnget oy tat ef keyssya6 y attael racda6
ynteu a hep ynnu talu dyledus ufudyaeth
yda6. A thr6m y kymyrth G6rgant hynny
arna6.²²² Ac yn y lle parattoy llyghes a
mynet hyt en Denmarec ac o kaletaf ym-
ladeu ef a lada6d y brenyn ac a orescynn6s
e g6lat ac ac kymhell6s ar y hen taledyg-
aeth teyrnget yda6.²²³ Ac yn yr amser
h6nn6 pan ydoed yn ymch6elut adref g6edy
e 6udugolyaeth honno trwy enysedd Orc ef
a kavas dec llong ar rugeynt eu lla6n o
wyr a gwraged ac g6edy govyn o hona6 pa
le pan dewynt. ac ed hanoedynt o hona6 ef
a doyth Partholym eu tewyssa6c wynt ac
adoly rac bron e brenyn ac erchy tagnhev-
ed a thrugared y gantha6. A dywed6yt
a oruc ry dyhol ae ry wrthlad o tervyneu er
Hespaen ae vot yn kylchynu ac yn crwydr-
a6 moroed yn keyssya6 lle y presswylya6
yntha6. ac erchy a oruc y 6rgant ran o en-
ys Prydeyn y presswylya6 yndy rac y vot
yn godef tymhestyl a mord6y gweylgyoed
a vey hwy. kanys blwydyn a hanner ar
lythrassey yr pan dyholyyessyt oy wlat ag
yn gwybya6 trwy yr eigia6n.²²⁴ Ag gwedy
gwybot mae or Hyspaen pan hanoedynt ac
gwybot yr arch ed oedynt yn y hadol6yn
ef a rodes kyvar6dydeyt gyt ac wynt y
dangos y Werdon udunt yr hon a oed dy-
ffeyth6ch yr amser h6nn6 hep nep yn y
chyvanedu. ar rody honno udunt. ac odyne
amlhau a thyvu a wnaethant yndy a
gwledychu yndy yr hynny hyt hedyw. Ac
gwedy eylen6y o 6rgant varyf t6rch dyeu-
oed y vuched ef y gyt a tagnhefed a hed6ch
ef a klad6yt yg kaer Llyon ar Wysc yr
hon g6edy mar6 y tat a lavuryassey ynteu
y hanrydedu ai thekau o adeilyadeu a
muroed a cheyryd ardercha6c.²²⁵

CUHELIN VAB GWRGANT.

GWEDY mar6 G6rgant Varyf T6rch y
kymyrth Cuhelyn y vap ynteu llywodraeth
y teyrnas yr h6nn ae traeth6s yn hygna6s
ac yn war hyt tra 6u yn y oes. a gwreyc
vonbedyc doeth oed yda6 a elwyt o enw

Marsia a dyskedyc oed yr holl kelvydodeu.
A honno ymplyth llawer o agklywedyc
pethau a dychymyg6s oe phrya6t ethrylyth
hy a kavas y kyvreyth a elwyt yr rwng y
Brytanyeyt Martyan. Ar kyvreyth honno
ymplyth pethu ereyll a ymchwel6s Alvyrt
vrenyn o Vrytanaec yn Saysnec ac a el6ys
Mechnlage.²²⁶ Ac gwedy mar6 Cuhelyn
llywodraeth y teyrnas a tryga6d yn lla6 y
racdywededyc vrenhynes honno. ac oy map
a elwyt seyssyll. ac yn yr amser h6nn6
seyth mlwyd oed seyssyll. ac wrth hynny
nyt oed adas y oedran y llywodraeth y
teyrnas. Ac o achas hynny kanys grymus
o kyghor a doethinep y kymyrth y vam
holl llywodraeth y kyvoeth yn y llaw ehun.
a phan aeth hytheu o leuwer e wuched hon
seyssyll a kymyrth coron y teyrnas. Gwedy
Seyssyll Kynvarch y vap a doeth yn vren-
yn. Ac yn ol Kynvarch y doeth Dan y
vra6t ynteu yn vrenyn. Ac yn ol Dan y
doeth Morud y vap ynteu yn vrenyn a
h6nn6 dyrva6r oed meynt y clot ae haelder
pey nat ymrodey y ormod creulonder.
A phan lyttyey ny arbedey y nep yn y
lladey o chaffey o arveu ac ergydyeu y
veynt honno. Ac y gyt a hynny tec oed
o edrych arna6 a hael yn rody. Ac nyt
oed yr eyl a vey kyn deuret ac ef yn y
teyrnas o alley kymkyverbynnyeyt ac
ef.²²⁷ Ac yn y amser ef y doeth brenyn
Moryan a llw mawr kantha6 yr gogled a
dechreu anreythya6 y gwladod. Ac yn
y erbyn y doeth Morud a holl kynnulleyt-
va ac yeuentyt y teyrnas oed eyda6 ef ac
yn dyannot ymlad ac ef. a mwy a ladod ef
ehunan nor rann wuyaf oe l6. Ac gwedy
kaffael o hona6 ef y 6udugolyaeth ny dy-
enghys yn vwy nys lladey. kanys erchi
a wnaey dwyn atta6 yr un h6n yn ol y
gylyd hyt pan vey ehun a lladey oll ac o
hynny yd eylanwey ynt6 y creulonder.
Ac gwedy blyna6 o hona6 gorffowys ych-
ydye a oruc a gorchymyn eu blygha6 yn
vyw. ac gwedy blyghyent en llosey. Ac
ymplyth hynny a phetheu ereyll oy dywal-
der ae creulonder ef a doeth ac a dam-
weyny6s ryw anthyghetven yda6 y dyal y
enwyred arna6. Ac ys ef oed hynny ry6
vwystvyl a deuth y 6rth vor ywerdon. ac
ny chlywyt eynyoyet kyvryw anyveyl y
creulonder. a hono hep orffowys a lyghasey
y tyr dywyllodron a press6tylent ker lla6
y weylgy. Ac gwedy klybot o Vorud y
chwedyl h6nn6 ef a deuth ehunan y ymlad
ar bwystvyl h6nn6. Ac gwedy treulya6 o
hona6 eu holl arveu en over er enyveyl
h6nn6 ae savyn en agoret ae kyrch6s ac ae
llyg h6s megys pysc bychan.²²⁸

GORVYNYAWN.

PYM meyb hagen a anadoed yda6 a hynaf o nadun oed Gorvynya6n a h6nn6 a kymyrth llywodraeth y teyrnas. kanys nyt oed yn yr amser h6nn6 gwr ya6mach noe ef nauwyn a karey gwyrnyoned nac a lywey y pobyl en karedygach. kanys gwastat oed y voes ac devodeu ac anyan. a dyledus anryded a taley yr Dwywen. ac unya6n wrynyoned yr pobyl. a thrwy holl teyrnas ynys Prydeyn templheu y dwy6eu yn y dynassoed a atne6ydey ac ereyll o newyd a adeyley. ac yn y holl amseroed ef kymmeint a wu o anylder a ryodres yr ynys o verthed a golut ac nat oed nep un or nyssed yn y chylech a gyffelypyd ydy kanys annoc a wnaey y brenyn e tyr dywollodron y dywyllya6 y dayar ac eu hamdeffyn rac treys eu harglwydy. Ar gweysyon yeuync dewr ar ymlad6yr a kyv-othogey o eur ac ariant a meyrh ac arveu hyt nat oed reyt y nep gwneuthur kam na threys ey gylid. Ac er rwng y gweythredoed hyn a llawer o devodeu da ereyll talu dilyet yr annyan a oruc ac or lleuver hon ed aeth. ac yg kaer Lundeyn y cladwy.²²⁹

ARTHAL.

A GWEDY Gorvynya6n y deuth Arthal y vra6t ynteu yn vrenyn. ac ym pop peth hagen gwrth6ynep oed y weythredoed y vra6t. kanys yr rey bonedyc ar dyleda6c a lavuryey ef eu hyst6ng ar rey anvonedyc anyleda6c a urdey ac a dyrchafey er rey berthae6c a chyvoetha6c ef ae aureythye y a chynnulla6c anthervynedyc Swllt. Ac g6edy g6elet o wyrd a teyrnas hynny ny allasant y dyodet a vey hwy. namyn en kytdunn kyvody yn y erbyn ae 6rthlad o kadeyr y teyrnas.

Ac urda6 Elydyr y vra6t yn vrenyn yr h6nn gwedy hynny o achae6s y trugared a wnaeth ae vra6t a elwyt Elydyr War.²³⁰ Ac ys ef oed hynny gwedy y vot ef yn llywya6 y teyrnas trwy pym mlyned. dywyrna6t o damweyn yd oed yn hely yn ffoest llwyn y Caladyr ef a kyvarvu ac ef Arthal y vra6t yr h6nn a dhyolyessyt or vrenhynyaeth. gwedy ry crwydra6 pob gwlad yn keyssya6 nerth a chanwrth6y y orescyn y gyvoeth trachevyn. a hep kaffael dym. A gwedy na alley a vey hwy dyodet yr aghenoctyt ar dodaed arna6 ymchwelut drachevyn y ynys Prydeyn a wnathoed. a dec marcha6c y gyt ac ef. ac yn mynet y owuy y gwrw rywuessyat kydemdeythyon neylltuedyg yda6 gynt ac yn kerdet trwy y koet h6nn6 y kyvarvu ac Elydyr y vra6t yn dyarwybot. Ac y gyt ac y gweles

Elydyr ef redec a oruc a mynet dwyla6 m6n6gyl yda6. a rody llawer o Cussaneu yda6. Ac gwedy wyla6 a chwyna6 yn hyr y trueny ac aghyfneth ef ae duc cantha6 hyt yg Kaer Alclud. ac ae kudys yn y Castell.²³¹ a gwedy hynny dychynygu a wnaeth ei fot yn glaf. ac anvon kennadeu a wnaeth tros pob gwlat yn ynys Prydeyn. ac erchy y bawb or tewyssoygon a oedynt adana6 ef dyvot oe edrych. Ac gwedy dyvot o pawb hyt y dynas erchy a oruc y pob un ar neylltu dyvot atta6 oy ystavell yn tawel a hep ffrost. kanys a dywedey bot yn argywedus oy pen o delhynt llawer y gyt o nadunt. Ac ys ef a oruc pob un o nadun kedu hynny a dyvot pob un ol yn ol megys y harchassey. A megys y delhey pob un y gorchmynney Elydyr yr gwasanaeth6yr oed ossodedyc kantha6 y hynny kymryt pob un mal y delhey a llad y pen ony wrhaey eylweyth y Arthal y vra6t. Ac velly y gwbaey y pob un ar neylltu. Ac y velly yn yd oed kymherved ovyn y tagnhevedus pa6b ae vra6t.²³² Ac or dywed gwedy kadarnhau y kerennyd honno y rygthynt Elydyr a kymyrth Arthal y vra6t ag ae duc kantha6 hyt yg kaer Effrawe ac yno y kymyrth ef koron y am pen ehun ae dody am penn y vra6t ac wrth hynny y kavas ynteu yr enw h6nn6 o hynny allan Elydyr War.²³³ ac ody na dec mlyned y bu Arthal yn gwledychu a pheydyda6 a wnaeth ar dryc devodeu a wuessynt arna6 gynt. ac ody na allan anrydedu y bonedyggon ar dyledoggon ac estwng er rey anyleda6c a thalu y pawb y dilyet. Ac or dywed y bu varw ag yg Kaer Lyr e cladwy.²³⁴

Ac yna yr eylweyth yd etholet Elydyr yn vrenyn. ac eyssyoes hyt tra ydoed ef yn erlyt gweythredoed a devpdeu Gorvynya6n y vra6t yr hynaf yn holl daeony. y ddau froder yeuaf yda6 Iugeyn a Pheredur a kynnullassant llw mawr arva6c o pob parth ac a dechreuassant ymlad ac ef. Ac gwedy arveru o honunt or 6udugolyaeth wynt a dalyassant Elydyr War ac ae carcharassant ef mewn Twr yg kaer Lundeyn. a gossot keytweyt oy kadw. ac ody na yr rannasant hwynteu y teyrnas yn dwy ran yr rygthunt. ac ysef y dygwyd6s y ran Iugeyn o Humyr hyd y gorllewyn. Sef yw hynny Lloegyr a Chymry a Chernyw. Ac yn rann Peredur y dygwyd6s o Humyr h6nt y gogled ar Alban oll. ac gwedy llythraw seyth mlyned marw wu Iugeyn ar teyrnas oll a dygwyd6s yn llaw Peredur. ac gwedy y vot yn vrenyn ar kwbyl o ynys Prydeyn ef ae llywya6d yn hygar

anrhydedus megys yd oed amlóc y vot yn well noy holl vrodyr kyn noc ef. ac na choffeyt kevey Elydyr rac dahet arglwyd oed Peredur. Ac eyssyoes kan ny wuyr agheu arbet y nep hy a deuth o dlyssyvyt redech ac a duc Peredur or wuched honn.²³⁵ Ac yn y lle yna y kymerwyt Elydyr oy carchar ar trydewayth yd urdwyf ef yn vrenyn. Ac gwedy trewlyaó o honaó holl amser y wuched ef trwy holl daeony a yaónder a gwryoned or wuched hon yd aeth kan adaó agrheyst gwarder y pawb or a delhynt yn y ol ynteu.²³⁶

Ac gwedy marw Elydyr War y deuth Rys vap Gorvynyaón yn vrenyn ac ewyther a evelychus ef o synnwyr a phurder a doethynep a pheydyaó a wnaeth ef a chreuouder ac erlyn gwryoned athrugared yn y pobyl. ac eyrtoet ny chyveylyornes y gan lwybyr yaónder a gwryoned.²³⁷

GWEDY Rys y deuth Margan vap Arthal yn vrenyn a hónnó o dysc y ryeny a wnaeth yaónder ag a eglurós kenedyl Brytaen o weythredoed da.²³⁸

Ac yn y ol ynteu y deuth Eynnyaen yvraót a phell wu odiwrth anwydeu y vraót wu hónnó yn llywyaó y pobyl. Ac yn chwechet wlódydn y bórywyt ef allan oe vrenhynyaeth. kanys pellau odiwrth yaónder a gwryoned a wnaeth. a rac deuyssau creulonder. yr hon ae bórywys ef or vrenhynyaeth.²³⁹ Ac yn y le ynteu y deuth Ydwal vap Iugeyn y gar ef. yr hónn na eymavnaó o aghreyff Eynnyaón dyllet a yaónder a dywylleu.²⁴⁰ Ac yn ol Ydwal y deuth Run vap Peredur. Ac yn ol Run y deuth Gereynt vap Elydyr. Ac yn ol Gereynt Cadell y vap ynteu. Ac yn ol Cadell Coel. Ac yn ol Coel Porrex. Ac yn ol Porrex Cheryn. Ac yr Cheryn hónó y bu trymeyp Fulgen ac Eydal ac Andryv a phob un or rey hynny a wledychós yn ol y gylod.

Ac odyna y deuth Uryen vap Andryw. Ac yn ol Uryen y deuth Eluid Klydaó. Ac yn ol Kelydaó y deuth Clytno. Ac yn ol Clytno y deuth Górwst. Ac yn nesaf y órwst Meyryaón. Ac yn ol Meyryaón Bleydud. Ac yn ol Bleydud Caph. Ac yn ol Caph y deuth Oweyn. Ac yn ol Oweyn Seyssyl. Ac yn ol seyssyl y deuth Blegywryt.²⁴¹ a hónnó ny bu yn yr oessoed na chlynt noc ef nac gwedy kouyadur kystal ac ef ar rac dahet y caney ac y gwydyat keluydyt y mussyc y gelwyt ynteu Dyw y gwareu. Ac yn y ol ynteu y deuth Arthvael y vraót ynteu. Ac yn ol Arthvael y deuth Eydol. Ac yn ol Eydol y deuth Rydyon. Ac yn ol Rydyon y deuth Ryderch. Ac yn ol Ryderch y

deuth Sawyl Penysse. Ac yn ol Sawyl y deuth Pyrr. Ac yn ol Pyrr y deuth Capoyr. Ac yn ol Pyrr y deuth Capoyr. Ac yn ol Capoyr y deuth Manaogan y vap gur prud a hygnaós. Ac y ar pob peth unyaón wryoned yr rwng y pobyl a wnaey.²⁴²

BELY MAUR VAP MANOGAN.

Ac gwedy marw Manogan y deuth Bely mawr y vap en y ol ynteu yn vrenyn a deu ugeyn mlyned y gwledychós ar enys Prydeyn.²⁴³ Ac yr Bely hónnu e bu try meyp Lléd a Chasswallaón. a Nynyaó. A megys y dyweyt rey or kyvaródyeyt pedweryd map a wu ydaó Lleuelys. A Llud oed hynaf or rey hynny. a hónnó gwedy maró y tat a kymyrth lywodraeth y teyrnas. Ac odyna y bu gogonedus adeylyaódyr keyryd a chestyll ef a atnewydós mureod Llundeyn. ac anryvedc tyroed ac amkylchynós. Ac gwedy hynny a orchmynnós yr kywdawdóyr adeylat tey endy megys na bey en y teyrnassoed ym pell yn y chylch yn un dynas adeyladeu na they kymryt ac vey endy. Ac y gyt a henny ymladóer da oed a hael ac ehelaeth yn rody bwyf a dy-aót y paó or ae keyssyey. a chet be llawer ydaó o keyryd a dynassoed honn a karey ef yn wóy noc yr un. ac yno yn honno y preswylley yr rann wóyhaf or wlydydn. ac wrth hynny y gelwyt hy Kaer Lud. ac or dywed Kaer Llundeyn. ac gwedy dyvot estraón kenedyl y gelwyt hy Lyndyne neu ynte Lyndres.

LLEVELYS.²⁴⁴ hagen a karey ef en wuyhaf oy vrodyr kanys gwr prud a doeth oed. A gwedy klybot o Levelys varw brenyn Ffreync heb adaó ettyved namyn un verch ac adaó y kyvoeth en llaw honno. ef a deuth at Lwd y vraót ac erchy kyghor a nerth nyt na mwy yr lles ydaó ef namyn er keyssyaó chwanegu anryded ac urdas a theylygdaót y eu kenedyl o galley ef mynet y teyrnas Ffreync y erchy y vorwyn honno yn wreyc ydaó. Ac en e lle y vraót a kyt-synyós ac ef ac a vu da kanthaó y kyghor ar hynny. Ac yn y lle parattoy llogheu ac eu llenwy o varchogion en arvaó a chychwyn parth a Ffreync. ac yn y lle gwedy eu dyskynnu anvon kennadeu a orugant y vynege y wyrda Ffreync estyr y neges a dothoed oe cheyssyaó. Ac o kytkyghor gwyrda Ffreync ae tewyssogyon e rodwyf e vorwyn y Levelys a choron y teyrnas y gyt a hy. ac gwedy hynny ef a lywós y kyvoeth yn prud ac yn doeth ac yn dedwyd hyt tra parhaus y oes

Ac gwedy llythraó talymo anser teyr gormes a dygwydós yn ynys Prydeyn. anryryklywsey nep or hen oessoed gynt eu kyvryw.

KYNTAFOED o nadun ryw kenedyl a doeth a elwyt Koraneys a chymeynt oed eu gwybot ac nat oed amadrawd or a kyvarlleŷ y gwynt ac ef nys gwyppunt. ac wrth hynny ny ellyt un drwe udunt.

EYL oed diaspat a dodyt pob nos kalamey wrth pob aelwyt yn ynys Prydeyn. a honno a aey trwy kallonnoed y dnyon yn kymeynt ac y kolley y gwyr eu lliw ac eu nerth. E gwaged a gollynt eu beychyogy. ar meyhon ar merchet a gollynt eu synwyr. ar holl anyveylyeyt a adawey yn diffwrth.

TRYDED oed yr meynt vey darmerth ar arlwy a parattoet yn llyssod y brenyn kyt bey arlwy blwydyn o w6yt a dya6t ny cheffyt byth dyin o hona6 namyn a dreulynyr un nos gyntaf. Ac eyssyoekyoed oed ac amlwg yr ormes gyntaf. ar dwy ormes ereyll nyt oed nep a wpey pa ystyr oed udunt. Ac wrth hynny mwy gobeyth oed kaffael gwaret or kyntaf nogyt or eyl neu or tryded.

Ac wrth hynny Llud Vrenyn a kymyrth pryder ma6r a goval ynda6 kan ny wydyat pa fford y kaffey gwaret or gormessoed hynny. ac o kyffredyn kyghor y wyrda Llud vap Beli a aeth hyt at Levelys y vra6t brenyn Ffreyn. kanys gwr doeth a ma6r y kyghor oed h6nn6 y keyssya6 kyghor y kantha6. Ac yna parattoy llyghes a wnaethant a hynny yn argel ac yn dysta6 rac gwybot or kenedyl honno ystyr y negys. nac o nep eythyr y brenyn ae kyghorwyr. Ac gwedy bot yn para6t y llyghes Llud a aeth udunt a dechreu holly y moroed. Ac gwedy klybot o Levelys y chwedleu hynny kany wydyat ef achae6s na neges llyghes y vra6t yn y lle ynteu a kynnull6s llyghes or parth arall dyrva6r y meynt. Ac a aeth ar y mor yn erbyn y vra6t. Ac gwedy gwelet o Lud hynny. ef a edewys y holl logheu ar y weylgy allan o eythyr un llong. ac yn yr un honno y deuth yn erbyn y vra6t. Ac yn y lle pan weles Llevelys hynny. ynteu y me6n un llong arall a deuth yn y erbyn ynteu. Ac gwedy eu dyvot ygyt pob un o nadunt a aeth dwyla6 m6n6gyl oy glyd ac o vrodyra6l karyat pob un a gressaa6d ygyld o nadunt.

Ac gwedy mynegy o Lud yda6 ystyr y neges y vra6t a dywa6t y gwydyat ehun pa achae6s ry dodoed yr gwla6oed hynny. Ac gwedy hynny wynt a kymmerassant kyghor y mydydan yn amgen no hynny megys nat elhey y gwynt am eu hamadra6d a gwybot or Koranyeyt yr hyn a dywedynt. Ac yna y perys Llevelys gwneuthur corn hyr. ac trwy y corn dywedwyt. Ac gwedy bot yn bara6t y korn Llevelys a dywa6t 6rth y

vra6t y rodey ef yda6 ef ryw pryvet a gadu rey o nadunt yn vyw y hylia6 rac ovin damweinya6 eylweyth dyvot y rhu ormes honno a chymrvt ereyll or pryvet ac eu brywa6 yn plyth d6fyr ac ef a kadarnhaey bot yn da er rey henny y dystryw kenedyl Koranyeyt. nyt angen gwed yd elley adre. oy teyrnas ehungalw pawb y gyt oy pobyl et ag o kenedyl e Koranyeyt y un datlew y vynnw gwneuthur tagnefed yr rygthunt. Ac yna gwedy delhey pawb ygyt kymryt y d6fyr h6nn6ay v6r6 yn kyffredyn ar pa6b. Ac ef a kadarnhaey y bydynt var6 y Koranyeyt yn kwbyl ac nad eydygavey nep oe kenedyl ynteu ehun. Ar eyl ormes hep ef ysyd yth gyvoeth ty. dreye yw honno. y dreyc arall estra6n kenedyl y syd yn ymlad a hy ac yn keyssya6 y gorescyn. Ac wrth hynny rac llyt y dyt ych dreyc ch6y y dyaspat engyrya6l honno. Ac val hynn y gelly kaffael gwybot hynny. messur yr ynys y hyt ae llet. ac yn y lle y keffych y pwynt perved yn ya6n par cladu y lle honno ac gwed hynny par dody kerwyn yn lla6n or med goreu a aller y wneuthur ym mewn y clad h6nn6 a llen o paly ar wynep y kerwyn ac gwedy hynny yth person dy hunan byd yn y gwylya6. ac yna ty a wely y dreyygeu yn ymlad en ryth aruthyr anyveylyeyt. Ac or dywed yn ryth dreigieu yd ant yr awyr. Ac or dywed oll gwedy darffo udunt blynaw o engyrya6l a gyrat ymlad wynt a syrthiant yn ryth deu parchell ar warthaf y llen ac a sudant. ac a dynnant y llen ganthunt hyt yg gwaela6t y kerwyn ag a yvan y med yn kwbyl. ac a kyscant gwedy hynny. Ac yna yn y lle plyka tytheu y llenyneu kylch wy. ac yn y lle kadarnhaf a keffych yth gyvoeth ym me6n kyst vaen clad wynt a chud ym mewn y daear. a hyt tra w6ynt wy yn y lle honno ny da6 gormes y ynys Prydeyn o le arall.

ACHAUS y tryded ormes yw g6r lletrythauc kadarn y syd yn dwyn dy w6nt di ath darmertheu h6nn6 trwy y hwt ef ae letryth a wna y pa6b kyscu. ac wrth hynny y mae rey y tytheu y dy person duhanan gwylya6 dy darmerth ath arlwy. A rac gorvot o kyscu arnat bit kerwyn yn lla6n o d6fyr oer ker dy law a phan vo kyscu yn treysya6 arnat dos y mewn y kerwyn.

Ac yna yd ymchwel6s Llud trachevyn oy wlat. ac yn dyannot y dyvynn6s ef pa6b yn llwyr oe kyvoeth ef ac or Koranyeyt. a megys y discadoed yda6 brywa6 y pryvet a oruc ym plyth dwfyr a b6r6 h6nn6 ar pa6b yn kyffredyn. Ac yn y lle yr holl Koranyeyt yn llwyr a wuant var6 hep edygavael nep or Brytanyeyt.

Ac ym pen yspeyt gwedy hynny Llwd a perys messura6 yr ynys ar hyt ac ar y llet. ac yn Ryt Ychen y kavas y perved pwynt. ac yn y lle honno y peris ef cladu y dayar. ac yn y ffios honno gossot kerwyn yn lla6n or med goreu a allwyt y kaffael a llen o paly ar y wynep. Ac ef y hunan y nos honno wu yn wylat. ac val yd oed e velly ef a weles y dreygyeu yn ymlad. ac gwedy darvot udunt blyna6 a dyssgya6 yn ymlad wynt a dygwydassant yn y kerwyn ac gwedy darvot udunt yvet y med kyscu a wnaethant. ac yn eu k6se Llwd a plyk6s y llen yn eu kylch. ac yn y lle dyogelaf a kavas yn Dynas Emreys yn Eryry ym mewn kyst vaen y kwdy6s. ac evelly y peydy6s y dyaspat tymhestlus oe kyvoeth.

Ac gwedy darvot hynny y brenyn a perys arlwy6 gwled dyrva6r y meynt. ac gwedy y bot yn bara6t ef a perys gossot kerwyn yn lla6n o d6fyr oer ker y llaw. ac ef ehuu yn y prya6t person ae gwyly6s. ac val y byd yuelly yn gwyly6a ef a klywey llawer o amravaelyon kerdeu a hun ag yn y kymell ynteu ar kyscu. Ac yn y lle sef a oruc ynteu rac y orthrymmu ef or kyscu a llesteyrya6 ar y darpar mynet yn y d6fyr a hynny yn vynyeh. Ac or dywed ynachaf g6r dyrfa6r y veynt yn wyskedyc o arveu tr6m kadarn yn dyvot y me6n a chawell kantha6. ac megys y gnotaassey yr holl darmerth ar arlwy or bwynt ar llyn ym mewn y kawell. ac yn kychwyn yn y ymdeyth ac ef. ac yn y lle Llud vrenin a kychwyn6s yn y ol a dywa6t wrtho fal hyn. Arho ep ef arho kyt ry gwnelych ty sarrahadeu a cholledu ymy kyn no hyn. nyt ey weythyon ony barn dy vylwryaeth yn trech ac yn dewrach no my. Ac yn dyanot ynteu a ossodes y kawell ar y lla6r ae arhos ef atta6. ac yna gytrat ac angerda6l ymlad a wu yr rygthunt. a newidia6 dyrnodi6n ar tan yn ehedec or kledyeu ac or arveu ereyll. ac or dywed y tyghetven ar rac weles damweynnya6 y wudugolyaeth yr brenyn. kan w6r6 y ormess6r yr rygtha6 ar dayar. Ac gwedy gorvot arna6 o rym ac angerd erchy nawd a oruc. Ar brenyn adywa6t 6rtha6 ynteu pa wed ep ef y gallaf i rody na6d yty. gwedy y gniver gollet a sarrahet a wnaethost tytheu ymy. ac ynteu a dywa6t yn atdeb yda6 ef dy holl kolledu eyryoet or ar rywneuthum yty myvy ae hynnyllaf yn kystal ac y dygum. Ac o hyn allan my nys gwnaf y kyffelyp. ac o hyn allan g6r ffydlan ydaff hyt bellach. ar brenyn a kymyrth hynny y gantha6. ac y velly y gwarra6t Llud y teyr gormes hynny y ar ynys

Prydeyn. Ac o hyn y hyt yn dywed y oes yn hed6ch ac yn dedwyd y gwledych6s.

Ac yna or dywed gwedy mar6 Llud map Beli Ma6r y kudywyt y korff yg kaer Lundeyn ker llaw y porth a elwyr ettwa Porth Llud. ac yn Saysnec y gelwir ef Lwdys Gady. deu fap hagen a wuessynt yda6. Avarwy vap Llud a Theneuvan vap Llud. ar rey hynny urth nat oed oet arnadunt megys y gellynt llywyaw y teyrnas y gwnaethpwynt Kasswalla6u vap Beli y vra6t ynteu yn vrenyn. Ac yn y lle gwedy y urda6 ef o coron y teyrnas. ef a kymyrth ynda6 haelder a daeony a chlot a molyant yn kymeynt ac yny ydoed y clot ef yn ehedec tros y gwladoed ar teyrnassoed ym pell y wrth-a6. Ac odyna gwedy damwennya6 yda6 ef yn kwbyl llywodraeth yr holl teyrnas ac nyt oy neyeynt. Eyssyoes Kasswalla6n a ymrodes y warder ac ny mynn6s bot y neyeynt yn diran or teyrnas namyn rody udynt a oruc ran va6r or kyvoeth. ac y sef a rodes y Avarwy vap Llud Kaer Lundeyn. a yarllaeth Swyd Geynt. ac y Teneuvan y rodes yarllaeth Kernyw. ac ynteu ehunan pennadur ar pa6b ac yn arweyn coron y teyrnas.²⁴⁵

Ac yn yr amser h6nn6 megys y keffyr yn hystoryacu gwyr Ruueyn gwedy darvot y Wlkessar gorescyn Ffreync ef a damwenny6s y dyvot ar lan Traeth Rwten. ac gwedy gwelet o honaw odyna yhys Prydeyn. govyn a oruc yr nep a oed yn eu gylch pa wlat oed honno. a pha kenedyl ae kyvanhedey. ac ae presswyllley. Ac gwedy kaffael o honaw gwybot enw y teyrnas ar pobyl ef a dywa6t. Mwyn Herc6lff hep ef o un kenedyl henym ni yr Ruueynwyr ar Brytanyeyt kanys o kenedyl Tro y kerdassam ni. Eneas Ysgwydwynt gwedy dystriw Tro a wu hentat ynny yn kyntaf. ac udunt hwytheu y bu hentat Brutus vap Sylvyus Ascanyus vap Eneas. Ac onim twyllir i neu rydivonhedassant wy. kanys megys y tebygaf ny wdant wy dym y wrth vylwriaeth wrth y bot yn presswyly6a odyeythyr y byt ym mewn yr Eigia6n. Ac ysgavyn herwyd y tebygaf y byd eu kymmell wynt y talu teyrnget ac y eu gwneuthur yn tretha6l ac y talu gwastat wassanaeth yr Ruveynnya6l teylygta6t. Ac eyssyoes ya6n yw yn kyntaf erchi udunt talu teyrnget y wyr Ruveyn kyn eu lla6furya6 nac ymlad ac wynt. megys y mae yr holl kenedloed ereyll o amgylch y byt yn talu teyrnget udunt a darestyghedygaeth y Sened Ruveyn. rac kody o honam nynuheu hen vonhed Pryaf yn hentat ny

ae hen teilygtaët. kan ellwng eu gwaet wynten megys y maent yn kereynt ynn. Ac gwedy anvon o Wlkessar yr amadrodyon hynny meun llythyr hyt at Kasswallaön llydyaö yn vaöf a orue ynteu ac anvon llythyr hyt at Wlkessar ar geiryen hyn yn y llythyr.²¹⁶

KASSWALLAUN Brenyn y Brytanyeyt yn anvon annerch y Wlkessar ygyt ar amadrodd hwnn. Anryved yw Wlkessar meynt chwant a chybydyaeth gwyr Ruveyn kanys rac meynt sychet arnadunt eur ac aryant na allant dyodof en bot ny megys odyeythyr y byt yn dyodof perygleu yr Eigiaön heb kan ryvygu kymell swllt a tretheu arnam. or lle a ar rykynnalyassam ny eyryoet yn ryd dydreth hedöch hyt hyn. Ac nyt dygaön ganthunt hynny namyn keyssyaö gwaret yn rydit. a mynnu gossot tragwydaöf keythiwet kewlyd yty Wlkessar yd wyt yn keyssyaö kanys kyffiredyn gwythlen boned y syd yr Brytanyeyt ac yr Ruveynwyr yn llythraö y gan Eneas ar un ryw kadwynyn rac egluraö kadarn kytemdeythas a dylley yr rygthunt honno a dylent y cheyssyaö ae erchy ynny. nyt kymhell keythywet arnam. kanys yr rydyt honno a ordynassam ny ac a dyscassom ny yr rody ae c' ynnal yn wöy noc arweyn gwed keythywet yn y veynt honno y gordynassam ny y chaffael ae medu hyt na wdam ar ufydhaü y keythywet a honno hagen pey keyssynt y dwyweu y dwyn y kenhym. ny a lavuryem yn y veynt y gallem or yn oll nerth oy hattal yn eu herbyn. ac wrth hynny Wlkessar byt etnebededyc yth dy osparth ty yn bot ny yn paraöt y ymlad yth erbyn o cheyssy dy dyvot yr ynys honn megys yd wuyt yn gogvyadaö dyvot ydy.²¹⁷

Ac gwedy gwelet o Wlkessar y llythyr hönnö yn dyannot parattoy y lyghes a orue ac aros gwynt wrth eylenwy ey weythret yr hyn a dywedassey y Kaswallaön trwy y llythyr ae kennadeu.²¹⁸ Ac gwedy kaffael o honaw ef y damwnedyc wynt dyrchavael hwylyen a wnaethant ac yn Aber Themys y deuth yr tyr ae lu ganthaw ac val yd oedynt y llongheu yn kaffael y tyr ynachaf Kaswallaön a holl kedernyt ynys Prydeyn kanthaö yn dyvot y kastell Dorahel yn y erbyn. Ac yno y kymyrth kyghor y gyt ae wyrdä pa wed yd ymledynt ac eu gelynyon a pha ansaöf y lludynt y kaffael y tyr. Ac yno y dothoed Bely pen teula Kaswallaön a tywyssaöc y vylwr-yaetha thrwy kyghor y gwr hönnö y gwneyt pob peth yn y teyrnas. ac yno hevyt y dothoedynt deu neyeynt y brenyn. Avarwy vap

Llud tywyssaöc Llundeyn a Thenevan yarll Kernyw. yno hevyt y dothoedynt y trybrenyn a oedynt darestyghedyc ydau nyt amgen Creudu brenyn yr Alban a Gwerthlaed brenyn Gwyned a Brythael brenyn Dyvet.²¹⁹ Ar rey hynny megys pawb ar rodes kyghor yn newyd y kyrcu gwyr Ruveyn kyn kaffael o nadunt un dynas nac un kastell ar dir ynys Prydeyn. ac y velly llafuryaö y keyssaö y gwrthlad ymdeyth. kanys o cheffynt wy dyvot ym plyth kedernyt e wlat. anhaös a dyrysach oed eu gurthlat. Ac yna o gytundep kyghor pawb wynt a kyrcasant y traetheu yn y lle yd oed Wlkessar ae lu yn eu pebylleu. Ac gwedy gosot yna y bydynoed o pob parth wynt a kymysasant eu deheuoed ac eu gelynyon. a newydyäö dyrnodyeu ae gylad ac ergydyeu yn erbyn y llyell. A hep un gohyr o pob parth y syrthyt yr rey brathedyc ar ergydyeu yn eu hymyscaroed. A chyn amlet yr redey y tywarchen or gwaet a chet bey dysyvyt deheuwynt yn llyngthu eiry yr mor.²²⁰ Ac val ed oedynt y gwrthwynebedygyon vydynoed yn kymyscu ef a damwennyös trwy y tyghetven kyvarvot Nynyaö ac Avarwy vap Llud a gwyr Llundeyn ar rey swyd Keynt yd oedynt wynteu yn tywysogyon arnadunt kyvarvot a bydyn yr Amherawdyr. Ac gwedy eu kymyscu ygyt yr amherodraöf vydyn hayach a wascarös rac y Brytanyeyt o tew vydyn yn eu kywarsangu. Ac gwedy eu bot plyth traphlyth yn deudyplygu dyrnodyeu. y damweyn a rodes fford y Nynnyaö y kaffael ymöryaö ar Amerawdyr. Ac wrth hynny kan dyrvaür o lewenyd y kyrcu a wnaeth Nynnyaö kanys mwyno llawen oed kanthaö kaffael rody un dyrnaöt yr ryw wr hönnö. Ac y gyt ac y gweles Wlkesar ef yn y kyrcu y taryan yn kyvlym a derchevys yn erhyn y dyrnaöt. Ac yn veynt y gadus y nerthoed ydaö ef a ossodes ae kledyf ar Nynnyaö ar y penffestyn. ac yn y lle dyrchavael y kledyf a orue a cheysyaö yr eil dyrnaöt ar e kyntaf hyt pan alley rody aghenaöf dyrnaöt ydaö. Ac megys y gwyl Nynnyaö ef a dodes y daryan yn erbyn y dyrnaöt. Ac yna eysyoes y trygaöf kledyf Wlkesar ym pen Nynnyaö. ac ny allös ef kaffael tynnu y kledyf rac kaletet y wörydyr kan y bydynoed yn ymkymyscu ac yn newydyäö aghenolyon dyrnodyeu.²²¹ Ac wrth hynny Nynnyaö a kymyrth kledyf Wlkesar ac a wöryös y kledyf ehun y örthaö. a chledyf yr Amherawdyr yn y law y ruthrös ef y elynyon. a phwy bynnac a kyvarffey ac ef ar kledyf hönnö y trawey. ar neyll a vydey a llad y pen y

arna6 ae ynteu ef vynet yn vrathedyc megys na bey un gobeyth o honaw. Ac val yd oed Nynnya6 ar wed honno yn dywalhau yn erbyn y elynyon ynachaf Labienus tywysa6c yn kyvarvot ac ef ac yn y lle ar y kyvranc kyntaf Nynnya6 ac llada6d. Ac eysyoes gwedy llythraw yr rann w6yhaf or dyd y Brytanyeyt o kywar-sangedygyon vydynoed a dugynt ruthreu glew kalet a Dw6 yn y kanh6rthwya6 y wudugolyaeth a damwemy6s udunt. Ac Wlkesar a kymyrth y logheu ae pebylleu ae luesteu yn kedernyt yda6. Ac gwedy dyvot y nos ef a kyweyrws y longheu ac a aeth yndunt. Ac a wu lawen kantha6 kaffael y mor yn lle kastell yda6. Ac gwedy kyghory o kytmedeythyon yda6 na chynhaleyy ymlad ar Brytanyeyt a vey hwy. ef a wu wrth eu kyghor ac a ymchwel6s trach y kevin parth a Ffreync.²⁵²

Ac gwedy hynny Kaswalla6n acha6s y wudugolyaeth honno ygyt a dyrva6r lew-enyd a tal6s dyolch dredeu yr D6wyweu ac galw atta6 y kytymdeythyon ar kytlavuryessynt ac ef ac yn herwyd breynt pob un ae lavur talu udunt eu gwasanaeth o amlahaf rodyon. ac or parth arall govalus oed kanys Nynnya6 y vra6t oed yn vrathedyc ac yn pedrus am y vyw. kanys Wlkesar yn y vrwydyr a rodasseyy dyrna6t hep allu medegynyaeth yda6. Ac or dyrna6t h6n6 kyn pen y pymthevet dyd gwedy e wrwydyr y bu varw. ac yg Kaer Lundeyn ker llaw porth ygogled y cladwyt y gyt a brenhynya6l arwylyant. Ac y gyt ac ef yn y bed y dodassant y cledyf a dugasseyy ynteu y gan Wlkesar pan ymladassey ac ef. ac esef oed enw y cledyf h6n6 Agheu Coch. kanys pwy bynnac a archollyt ac ef ny bydey byw.²⁵³

Ac gwedy ymchwelyt o Wlkesar y keun yn ffo a dyscynnu o hona6 ar traeth Ffreync medyla6 a wnaethant y Ffreync gwrthwynebu yda6 a mynnu gwrthlad y arglwydyaeth y arnadunt. kanys a tebygynt y vot yn wannach megys na bey reydund y ovyn ef arnadunt. kanys chwedleu kyhoed a dywedyt ym pob lle bot y mor yn kyvlawn o lyghes Kaswalla6n yn erlyt Wlkesar. Ac wrth hynny glewach yr ymrodont y keysya6 gwrthlad Wlkesar oc eu tervyneu wynt.²⁵⁴ Ac y gyt ac y gweles Wlkesar hynny ny mynn6s ef mynet ym petrusder ymlad ac wynt. namyn agory y tryssor a oruc ar rody da yn dyvessur y pob un ar neylltu o nadunt. ac yvelly y dwyn yn tagnheved ac yn un ac ef. Ac y gyt a hynny yr pobyl adau rydyt. ac yr rey rykollasseyy tref eu tat y hynnyll udunt.

Ac yr keyth adau rydyt. ar gwr a oed kynt yn dywal megys llew. yn awr megys oen gwar yn llawen yn talu yr eidaw y pawb. ac ny orphwyss6s ef wneuthur y clayar dredeu hyny hyt pan dagheved6s ef pawb ac eu dwyn yn un ac ef a chaffael y arglwydyaeth arnadunt megys kynt. ac yna eyssyoes nyt aey un dyd heybha6 hep koffiau budugolyaeth y Brytanyeyt a ffoed-ygaeth Wlkesar a hynny kan y watwared-ygaeth.²⁵⁵

Ac gwedy llythra6 dwy vlyned parattoy eylweyth y lyghes a oruc Wlkesar vrth vynet tros yr Eigia6n y keysya6 dyal y sarahet ae kewylyd ar Kaswalla6n ac ar y Brytanyeyt. Ac gwedy kaffael o Kaswalla6n gwybot bot yn wyr hynny. kadarnhau y keyryd ar keystyll ar dynasoed. ac eu atnewydu yr rey a atveylyey o nadunt. a gosot marchogyon arva6c y eu kad6 a wnaeth. ac ym pob pryf borth yn amkyleh yr ynys gosot gwyr arva6c a oruc y eu gwylya6 ac y eu gwarchadw. ac eithyr hynny ar hyt kana6l Themys y fford yd hwylyt parth a Llundeyn ef a perys gwneuthur polyon heyrn kyn vrasset. a mordwyrt gwr. ac eu plymmu. a gosot er rey hynny a dan d6vyr a phan delhynt y llongheu megys yd elhey yr rey hynny trwydynt ac y peryelynt o hynny. ac gwedy darvot hynny kynnnullu a wnaeth Kaswalla6n holl ywencentyt yr ynys ag ygkyleh yr arvordyr arhos dyvodedygaeth Wlkesar ae lyghes kantha6.²⁵⁶

Ac gwedy darvot y Wlkesar parattoy pob peth or a oed rey yda6 ef a kychwynn6s ar y mor y gyt ac aneyryf amylder marchogyon kan darmerth ac awyda6 gwneuthur damwnedyc aerva or Brytanyeyt. a hynny hep amheu a wnathoe dynt pey rydelhey eu llyghes yn yach ganthunt yr tyr ac wrth hynny ny all6s ef dwyn y dyhewyt ar weythret. kanys hyt tra yd-oedynt yn hwylya6 ar hyt kana6l Themys yn kyrcu parth a Llundeyn yd aethant eu llogheu ar y polyon heyrn ar ry dywed-asam ny wchot. a chan yr rey hynny y dyodefasant dysyvyt perygl aghena6l hyt pan vodasant hyt ar vylyoed o varchogyon. kanys gwedy tyll y llongheu ar y polyon heyrn hynny y deuth d6fyr ym mewn a sudau y llongheu a dan y weylly. Ac gwedy kaffael o Wlkesar gwybot hynny y gyt a dyrva6r o lavur ac govut trosy yr hwylyeu a orugant parth ar tyr ar rey a wuesynt yn y veynt perygl honno ac a ka6sant o vreyd y tyr. a phan weles Kaswalla6n y ar lan y dymhestyl honno arnadunt llawenhau a oruc o achos

body y saŋl a vodes o nadunt a thyrstau o achafis dyanic yr rey ereyll. ac gwedy rody arwyd o honaf oy kytvarechogyn kyrehu yr Ruveynwyr a wnaethant yn dyannot. Ac ys ef a orugant gwyr Ruveyn eysyoes kyt ry kyvarffley perygyl ac wynt ar avon y gyt ac y kaŋsant y tyr yn ŋraŋl gŋrthwynebu yr Bryttannyeŋt a chymryt teuglewder yn lle mur y eu hamdyffyn. ac aerva dyrvaŋr y meynt a wnaethant or Bryttannyeŋt. Ac eysyoes mwy wu yr hon a kaŋsant nor hon a wnaethant kanyŋ llawer a vodes o nadunt. ac urth hynny lley oed eu nyver. Ar Bryttannyeŋt pob aŋr mwyvŋy vydey eu llw. kanyŋ o pob lle yd ymkyanullynt a mwyvŋy teyrgweyŋth oed eu nyver. ac ŋrth hynny y kan gwanhau yr rey ereyll y kaŋsant wynteu y wudugolyaeth. Ac gwedy gwelet o Wlkesar yr orvot arnaŋ y gyt ac ychydyc oy nyver yd aeth ar ffŋ yn y longheu. a chymryt dyrgelŋch y mor ynn amdyffyn ydaŋ. Ac gwedy kaffael gwyt hŋryŋd o honaf dychavael hwylŋeu a hwylŋaf hyt yn traeth Moryan. ac yno yd aeth ym meŋn kastell ar ry wnathoed rac ovyn kyvarvot ac ef y kyffryw damweyn ar ry kyvarvuassey gynt ac ef y gan y Bryttannyeŋt. Ac ysef y gelwyt y kastell Odnea. Ac ys ef achafis y gwnathoed rac ovyn ymchwelut or Ffreynic arnaŋ yr eylweyŋth o delhey ar ffŋ y ŋrth y Bryttannyeŋt megys y weyŋth arall. Ac wrth hynny rywnathoed ynteu y kastell hŋnnŋ megys y galley ynteu gŋrthŋynebu y wrth pwyth pobyl honno o cheysynt wrthwynebu ydaŋ megys y keysynt gynt.

Ac o achafis kaffael o honaf y wudugolyaeth yr eylweyŋth y ar Wlkesar Kaswallaŋn a kymyrth dyrvaŋr o lewenyd yndaŋ ac a ynvynŋs gwys tros pob lle yn ynys Prydeyn y erchy eu holl wyrda dyvot hyt yn Llundeyn ac eu gwraged y gyt ac wynt y talu gwylŋaf anryded dyledus y eu tadolygon dwyŋeu. trŋy yr rey ry kaŋsynt budugolyaeth or veynt Ruveynnaŋf Amheraŋdyr hŋnnŋ. ac gwedy dyvot paŋb heb waradrygyant amravaeylyon aberthau (a orugant ac y ladedygaeth yr annyveylyeyt yd ymrodasant. ac yna.) a wnaethant deu ugeyn myl o warthec a chan myl o deveyt. ac o amravaelyon kenedloed adar y saŋl ny ellyt yn haŋd y ossot yn ryf. Eithyr hynny deg myl ar rugeynt o amravaelyon koedolygon bŋystviled. Ac yn y lle gwedy darvot udunt perffeythyaŋ eu anryded yr dwyŋeu or gwedylylyon ar gormodyon wynteu ehuneyn a wŋytasant megys y gnotteyt yn y wyr ryŋ abertheu hynny. Ac odyna yr hyn a wedyllus or nos ag or

dyd kanthunt wynt ac trewlyasant trwy amravaelyon wareu. Ac ym plyth y gwareu hynny ef a damwennyŋs deu was yeueyn arderchaŋc. y neyll o nadunt yn ney yr brenyn ar llall yn mŋv Avarŋy vap Llwd kynhennu yn gware palet. acor dywed llydyaŋ am y wudugolyaeth. Ac ysef oed enw ney y brenyn Hyrlas. ac enw y llall Kuhelyn. ac enw y llall Kuhelyn. ac gwedy ymlydyaŋ ac ymkywethyl yskylu cledyf a wnaeth Kuelyn a llad pen Hyrlas ney y brenyn. Ac gwedy y lad kynhyrvu a oruc y llys oll. ac ehedec y chwedyl at Kaswallaŋn a llydyaŋ a chyffroy yn vaŋr a oruc achafis lladedygaeth y ney. Ac erchy a wnaeth i Avarwy rody Kuelyn y dyodef kyffreyŋth y llys arnaŋ rac maynet Hyrlas yn didial os kam y lledesyt. Ac gwedy gwelet o Avarŋy bot bryt y brenyn yn kyffroedyc yn y erbyn pedrusaŋ a wnaeth rody y ney yn y ewyllys a dywedwt bot llys ydaŋ ef. ac yn y llys ehun y dywedey ef delyw o honaf ynteu rody yaŋn ae kymryt o paŋb or a vynhey yawn oy wyr ef. Ac wrth hynny os keysyaŋ yaŋn a vynhey ef y gan Kuhelyn. ef a dywedey y mae yn ey llys ef yn Llundeyn y dyley ef gwneuthur yawn tros y ney. a hynny o vreynt a hen dilyet yr kynhoes yr hen wyrda. Ac gwedy gwelet o Kaswallaŋn na chaffey yaŋn ŋrth y vynu ae ewyllys gogyvadaŋ a thyghu y Avarŋy a wnaeth yd anreythyeŋ ynteu y kyvoeth ef o tan a haearn ony delhey wrth y ewyllys. ac odyna trwy lyt a bar brysyaŋ a oruc Kaswallaŋn y anreythyaŋ kyvoeth Avarwy hagen peunydy trwy kytymdeythyon a charant yn keysyaŋ arafbau yrlloned y brenyn. a cheysyaŋ madeueynt y kanthaŋ. Ac gwedy na alley ef nep fford yn y byt kaffael lleyhau llyt y brenyn medylŋaf a oruc pa fford y galley ynteu gwrthwynebu yr brenyn a daly yn y erbyn. Ac or dywed gwedy nad oed fford arall ydaŋ y galley ef gwrthwynebu ydaŋ. ef a anvones kennadeu hyt ar Wlkesar a llythyr ganthunt ar synhwyr lion yndunt.²⁵⁷

Y WLKESSAR. Avarwy vap Llwd tywysawc Llundeyn yn anvon annerch. a gwedy damunedyc agheu damunedyc yechyt a bwched. Edyvar kenhyf y daly yth erbyn di hyt tra vuost di yn kynhal ymladeu yn erbyn vy mrenyn y kanyŋ pey peytŋn y tydy a orvuasut ar Kaswallaŋn y gwr gwedy y veynt wudugolyaeth honno a kavas trwy vy nerth y a kymyrth y veynt syberwyt yndaŋ hyt pan edyw yn keysyaŋ hynytrefadu y am dykyvoethogy am dyhol om kyvoeth a gorescyn ydau

ehun vygkyvoeth. Ac gwybyd ty nat y velly y dylley talu y my. myvy yn y kyv-oethogy ef ac ynteu ym dygyvoethogi yn-nheu. kanys myvy yn kwbyl yn ymlad yth erbyn dy. a wnaethum y pethau hyn oll yda6. a mynheu y tyghaf y kyvoethau nef a dayer hyt na heydeys y onyt na rod6n y ve ney y dyodef bra6t y lys ef arnaw. Ac yn y vo goleuach ac eglurach yth doethin-eb dy acha6s y wryoned. gwranda6 dy a my a datkanaf yt yr acha6s y mae y var arnaf y. Gwedy kaffael o hona6 ef y veynt wudugolyaeth honno trwy vy nerth y. y gwnaetham nynheu gwylyawl lewenyd ac anryded y en tadolyon dwy6eu. ac gwedy perffeythya6 o honam ny pob peth or a perthyney ar e dwy6eu. y damwen-ny6s y rwng deu neyeynt yn tyvu kyvrysed am wudugolyaeth gwarae palet. Ac gwedy kaffael om ney inheu y wudugol-yaeth ennynu a oruc y llall o enwyr yr-lloned a dyspeylla6 cledyf a cheysya6 llad pen vy ney ynnheu. ac ys ef a oruc ynteu gochel y kledyf ac yn y kyvrysed h6nn6 eysyoes syrthya6 ney y brenyn ar y cledyf ac y bu var6. Ac gwedy kennatau hynny yr brenyn. gorchymyn ac erchy y mynheu rody ve ney y dyodef brawt y lys ef yn dyal y ney ynteu. Ac gwedy nas rod6n ve ney yn y ewyllys ef e deuth ynteu ae holl lw kantha6 am pen ve kyvoeth ynheu ae anrethya6 ae losky. ac wrth hynny yd wyf ynheu yn erchy de trugared ty. ac yn keysya6 porth a nerth y kenhyt ty y keysyaw ve kyvoeth ymytrachevyn hyt pan vo trwy ve nerth inheu am porth y gellych tytheu goreskyn ynys Prydeyn. Ac o hyn na phedrwsa dym kanys nyt oes dym twyll na brat yn yr amadrawd h6nn.²⁵⁸

Ac gwedy darlleyn y llythyr h6nn6 rac bron Wilkesar kyghor a kymyrth y gan y anwylyeyt hyt na chrethey ef oy over am-adra6d ac nat aey ef y ynys Prydeyn ony chaffey ef gwystlon a vey da kantha6 hyt pan vey dyogelach kyrcu ynys Prydeyn. ac wrth hynny Avarwy vap Llud a en-vyn6s Kynan y vap ac gyt a hynny dec gwystyl ar rugeynt o veybyon y gwyr bonhedykaf yn y kyvoeth oe anwylyeyt ae karant.²⁵⁹ ac gwedy rody y gwystlon yn hyfiyt Wilkesar a kynnull6s y lw ac a kyweyry6s y lyghes. Ac yr y gwynt kyntaf y dyskynn6s ym Porth Rwyntun. ac yn yr amser hunnu yd oed Kaswalla6n yn dechreu ymlad a Chaer Lundeyn ac yn anrethya6 y gwladoed yn y chylch. Ac y gyt hagen ac y kygleu ef rydyvot Wilkesar y dir ynys Prydeyn ymada6 a wnaeth ynteu a Llundeyn a brysya6 a oruc yn erbyn yr

amhera6dyr ac gwedy dyvot o hona6 hyt ger llaw glyn oed yn agos y gaer Keynt ef a weles yn y lle honno gwyr Ruveynt ac eu pebylleu ac eu lluesteu gwedy rydys-kyntu yn y glyn h6nn6. kanys Avarwy vap Llud ae dugassey hyt y lle honno wynt y keysya6 dwyn kyrcu nos yn di-rybud am penn Kaswalla6n.²⁶⁰ Ac yna heb un gohyr gwedy gwybot or Ruveynt-wyr bot y Brytanyeyt yn dyvot yn dyan-not gwysca6 amdanyt a wnaethant eu harveu a gossot eu marchogyon yn vydyn-oed. Ac yna yd aeth Avar6y vap Llud a phym myl o wyr arva6c y gyt ac ef ac ym mewn llwyn koet oed yn agos udunt ym-kudya6 yn h6nn6 hyt pan vey odyno y gall-ey gwneuthur nerth a chanwrthwy y Wilkesar.²⁶¹ Ac gwedy darvot yr Brytanyeyt or parth arall gwysca6 am danynt am ym-pery nyt annodassant o pob parth newyd-yau agheuluon dymodyeu. ymkyrchu a wneynt y bydynoed ac ellwng y gwaet y redec. ac o pob parth y syrthynt y kalaned yn veyrw megys y syrthynt y deyl y ar y gwyd mys Hydref pan vey va6r y gwynt. Ac val yd oedynt y felly yn ymlad ynachaf Avarwy vap Llud ae vydyn kantha6 yn kyvody oy lechva. ac or tu yn ol yn kyrcu bydyn Caswalla6n yr hon oed yn kynhal kedernyt y Brytanyeyt. ac ar rydaroed y Ruveynnya6l vydyn y anrethya6 or ran va6r o honey ac ar aurhon heb allel sevyll yn erbyn y chytcywtaw6twyr. ac wrth hynny kymryt fio a orugant wy ac ada6 y maes. Ac yn agos y hynny mynyd oed ac ym pen y mynyd llwyn o coll tew a oed. ac yno y ffoes Kaswalla6n ae wyr gwedy y dygwyd-a6 yn y ran wannaf or ymlad.²⁶² Ac gwedy kaffael o hona6 ef gorchwelder pen y mynyd yn 6ra6l kynhal h6nn6 a orug-ant a gwneuthur agheu y lawer o eu gelyn-yon. kanys eu herlyt a wnathoedynt yr Ruveyntwyr ac Avarwy vap Llud wynt gan vywaueubdynd oed avyn vynyth y keyssynt kyrcu ar eu torr yr mynyd ac nys gell-ynt. kanys keryc y mynyd ae oruchelder a oed amdyffyn yr Brytanyeyt a llesteyr yr gelynyon. oe o pen y mynyd y gwneynt y Brytanyeyt aerva dyrva6r y meynt oe eu gelynyon.²⁶³ Ac wrth hynny sef a wnaeth Wilkesar kylychynu y mynyd ae lw a mynnu gwarchae Kaswalla6n yn y lle honno hyt pan vey rey yda6 ae ym-rody yn ewyllys yr amherawdyr ae ynteu y warchae yna hyt pan vey var6 o newyn.²⁶⁴ Oy a Dyw anryved kenedyl y Brytanyeyt yr rey dwyweyth a kymhellasant Wilkesar amherawdyr Ruveynt ar fio. y gwr y dar-oed yda6 darestwng a gorescyn yr holl vyt

wrth y gyghor, ac yr gwr ny allus yr holl-vyt gwrthwynebu y la6. ar Brytannyeit eyssyoes ar flo oeddynt yn gwrthwynebu yda6 ef, ac yn para6t y dyodol agheu tros eu gwlat ac eu rydyt, ac urth hynny y kant Lutan ym molyant y Brytannyeit or Kessar. Ef a dangosoes y erynnmedye keynoed yr Brytannyeit.²⁶⁰ Ac yna gwedy llythra6 yspeyt dendyd gwedy nat oed y Kaswalla6n na bwyt na dyawt ovyntau a wnaeth gorvot arna6 ymrody ygkarchar Wilkesar, ac wrth hynny anfon a oruc Kasswalla6n kennadeu hyt at Avarwy vap Llud y erchy yda6 ef y tagnhevedu ef ac Wilkesar rac ovynt kolly brynt y kenedyl ed hanoed o honey, ac y gyt a hynny hevyt mynegy a wnaeth yda6 kyt ryveley ef ar y kyvoeth ef hyt na mynney ef eyssyoes y agheu ef er hynny.²⁶¹ Ac gwedy datkanu or kennadeu hynny y Avarwy, ynteu a dywa6t val hyn. Ny dyleyr karu y twysa6c a vydey araf a gwar en ryvel megys oen ac ar ei hed6ch a vyd dy6al megys llew. Oy a dwy6eu nef a dayar vy arglwyd y e gwr a oed kyn no hyn yn medu o honaf ac arawrhon y mae yn erchy y my y tagnhevedu ef ar amherawdyr, yr h6nn a vuassey damunet kantha6. kyn no hynny kaffael tagnheved y kantha6 ef. Ac wrth hynny y deley ynteu anrydedu ac aryneyga6 y gwr a kymmell6s y gyt ac ef amherawdyr Ruveynt oer kyvoeth ac eylchwyd a all6s y dwyn trachevyn. Ac wrth hynny ny deleyt gwneuthur kam i mynheu y gwr a alley yna gwneuthur y gwassanaeth h6nn6, ac ar awrhon a allaf y tagnhevedu ynteu ar amherawdyr. Ac wrth hynny an doethynep yw yr tewysa6c gwneuthur kodyant a sarhaet oy varchogyon ef, trwy er rhey y kaffo ynteu y wudugolyaeth, kanys nyt y tywysa6c pyeu y wudugolyaeth namyn gwyr a ellyngant eu gwaet yn ymlad trostau. Ac eysyoes my ae tagnhevedaf ef ar amherawdyr kanys o gwnaeth ef sarhaet ymy dyga6n o ya6n kenhyf ynheu y vot ef yn erchy vy'n trugared ynheu.²⁶²

Ac yn dyannot yna kyodi a oruc Avarwy vap Llud or lle yd oed a brysa6a oruc hyt y lle yd oed Wilkesar a dygwyda6 ar tal y lnyeu a oruc rac bron yr amherawdyr a dywedwyd wrtha6 ar y wed hon. Arglwyd hep ef dyga6n ar rywnaethost di o dyal ar Kaswalla6n gwna weythyon trugared ac ef. Pa peth a keysy dy kantha6 amgen noc uvudyaeth y ty a thalu teyrnget y wyr Ruveynt o ynys Prydeyn. Ac yna gwedy na rodey Wilkesar un ateb yda6 ef, Avarwy eylchwyd a dywa6t val

hyn, hyn hep ef a adeweys i yty, ac amvodeys a thydy, sef yw hynny darestwng Kaswalla6n a gorescyn ynys Prydeyn wrth dy kyghor di. llyma hynny wedy rywneuthur, llyma Kaswalla6n yn darestwngedyc, llyma ynys Prydeyn o kanurthwy y gwedy y gorescyn, pa peth a dylyaf y wneuthur yn amgen no hynny yty, nyt ef a wnel crea6dyr pob peth ymy gwedy y gwellhwyf y vy ewythyf y, am arglwyd vrenyn yn erchy vyn trugared i, ac yn gwneuthur ya6n y my or sarhaet a wnaeth ef ymy, dyodol o honaf ynheu byth y karcharu ef a myvy yn vyw. Nyt yskavyn llad Kaswalla6n neu y karcharu a myfy yn vyw, kanys nyt kewilyd kenhyf y rody vy kannh6rthwy am porth am nerth yda6 ef ony bydy ty wrth vy kyghor ynheu am dana6 ynteu.²⁶³ Ac wrth hynny yna rac oyn Avarwy Wilkesar a kymyrth kythundep a thagnheved a theyrnget bob blwydyn y gan Kaswalla6n o enys Prydeyn. Ac ys ef oed eyrif y teyrnget a delyt or enys hon y wyr Ruveynt pob blwydyn teyr myl o punhyoed aryant. Ac o hynny allan kydymdeythyon vuant Wilkesar a Kaswalla6n vap Bely kan rody o pob un o nadunt oy kylyd amravaeylyon rodyon a dilyseu. Ac yna y gayaf h6nn6 y tryg6s Wilkesar yn ynys Prydeyn.²⁶⁴ A phan dechrewys y gwayanh6yn dyvot yd aeth trwy y mor hyt yn Ffreync. Ac odynd gwedy hynny ym pen yspeyt kynulla6 llw mawr a wnaeth o pob lle a mynet hyt yn Ruveynt yn erbyn Pompeyus y gwr oed yn kynnal yr amherodraeth.²⁶⁵

Ac odynd gwedy llythra6 yspeyt seyth mlyned y bu varw Kaswalla6n, ac yg kaer Efrawc y cladwyd²⁶⁶ ac yn ol Kaswalla6n y gwnaethpwynt Teneuvan vap Llud y ney ynteu vap y vrawt yn vrenyn yarll Kernyw oed h6nn6, kanys Avarwy vap Llud ryathoed y gyt ac Wilkesar parth a Ruveynt, ymlad6r a ryfel6r da oed Teneuvan a gwr oed a karey yawnder a gwryoned ac ae gwney a pha6b.²⁶⁷ Ac yn ol Teneuvan y gwnaethpwynt Kynvelyn y vap ynteu yn vrenyn. Marcha6c gwychyr oed h6nn6 ac amherawdyr Ruveynt ae magassey ac a rodassey arveu yda6. Ac wrth hynny kymmeynt oed kantha6 karyat gwyr Ruveynt a chyt galley ef attael eu teyrnget radunt hyt nas attaley.²⁶⁸

Ac yn yr amser yd oed Kynvelyn vap Teneuvan yn vrenyn yn yr ynys hon y ganet Iesu Grist yn Arglwyd ni, y gwr yr y wyrthvaur waet ef a prynn6s kenedyl dyn o keythywet agahana6c dyaful.²⁶⁹ Ac gwedy gwledychu o Kynvelyn ynys Pry-

deyn trwy yspeyt dec nilyned y ganet deu rap yda6. Sef oedynt yr rey hynny. Gwydyr oed y map hynaf yda6. a Gweyryd oed y llall. ac or dywed gwedy y ylenwy o Kynvelyn dyueoed y wuched ef teyrn gwyalen y kyvoeth a llywodraeth y teyrnas a digwyd6s yn llaw Gwydyr. Ac gwedy attael or Gwydyr hwnn6 teyrnget a deley y talu y wyr Ruveyn ef a deuth Gloew Kesar yr h6nn a oed. yn kynhal yr amherodraeth a llw maur kantha6. Ac y gyt ac ef y dothoed Ieul6s Haymo tywysa6c y lu ef oed h6nnu. a thrwy kyghor h6nn6 y gwneyt ac y llunyethit pob peth or wnelyt. Ac yna gwedy dyskynnu Gloew Kesar ym porth kaer Perys ef a dechrewys kaw pyrth y dynas a mwr maen a lludias y kywdawt6yr y dyvot allan. kanyys ef a vynyey eu kymmell y wedoyda6 neu ynteu hep trugared eu gwarchae yn y lle honno hyt pan vydynt maru o newyn.²⁷⁴

Ac gwedy bot yn honnedyc dyvodygaeth Gloew Kesar yr ynys honn Gwydyr yn dyannot a kynnull6s holl varchogyon ynys Prydeyn ac holl wyr ymlad ac yn erbyn gwyr Ruveyn y deuthant. Ac gwedy gwyysca6 a bydyna6 yn dyannot kyrchu gwyr Ruveyn a orugant. ac en wychyr dechreu ymlad a oruc Gwydyr. a mwy a ladey ef ehunan ac uncledyf oe elynyon noc a ladey yr ran wuyhaf oe lw. Ac a6r pob a6r y medyllye Gloew Kesar fo a chyrchu y longheu. ar Ruveynwyr yn holla6l yn gwascaru. pan aeth y twyllwr gan Haymo a b6r6 y arveu ehun y amdana6 a chymryt arveu un o'r Brytanyeyt y ymlad megys kyt bey un o nadunt vey ef a dywedwyt bot y wudugolyaeth ar gorr6t yn eu llaw o pherheynt yn ymlad megys yd oedynt. kanyys yeyth y Brytannyeyt ac eu moes a dyskassay ynteu yn Ruveyn ym plyth gwyystlon y Brytanyeyt yn Ruveyn. kanyys yn eu plyth y megessyt. Ac odynd trwy blyth y bydynoed dynessau a oruc hyt van vyd kerllaw y brenyn.²⁷⁶ ac gwedy kaffael o honaw ef lle ac amser y gyt ac cledyf llad pen y brenyn a oruc. Ac odynd y gyt ar eskymun wudugolyaeth honno llythra6 a oruc trwy un trwy arall hyt pan vyd ym plyth y lw ehun.²⁷⁷ Ac yna y deuth Gweiryd vrenyn ac gwedy gwelet o hona6 y vra6t gwedy rylad yn y lle dyot y arveu ehun a oruc a gwyyska6 arveu y brenyn am dana6 ac yn y lle annoc y Brytanyeyt a oruc a gyrru grym ac angerd yndunt ac erchy ymkadarhau ynn ymlad megys kyt bey ef vey Gweiryd. ac yna y Brytanyeyt ymkadarnhau a wnaethant wrth y annoc ef megys kyt bey ef vey

Gwydyr. kanyys ny wydyn ettwa rylad eu brenyn. Ac or dywed eyssyo6s llythra6 a orugant y Ruveynwyr yn dwyran. ac yn dypryt waradwydus adaw y maes. Ac yna yd aeth Gloew Kesar ar ran oe lw y gyt ac ef a chymryt y longheu yn kedernytadyogelwch idaw. A Haymo ar ran arall y gyt ae ynteu a ffoassant yr koedyd ac yr mynydoed kan ny cha6ssant o yspeyt mynet yn eu llongheu.²⁷⁸ Ac yna tebygu a wnaeth Gweiryd bot yr amhera6dyr yn yr ran honno or llw a bryssya6 a oruc ynteu ac eu herlyt wynt o le pwy gylyd hyt pan godiwedawd wynt ar lan y mor y lle y gelwir yr aurhon oe enw ef Porth Hamunt. neu ynteu Sudhampt6n. kanyys eno yd oed porthbloed a dyskynva adas y longheu. ac yno yd oed llawer newyt longheu. ac yn yr rey hynny y mynnassey Haymo mynet yndunt pan deuth Gweiryd yn disyvyt ym y ben ac yn dyannot y lad. ac wrth hynny y gelwyt y lle honno yr hynny hyd hedyw Porth Hamunt.²⁷⁹ Ac yn hynny Gloew Kesar gwedy ymkynnulla6 y kytemdeythyon attaw a dechrewys eylweyth ymlad a chaer Perys yr hon a elwyr yr a6rhon Porth Cestyr. A gwedy kaffael y dynas a gwascaru y muroed erlyt Gweiryd a oruc hyt yg kaer wynt a damkylchynu y dynas ac y gyt ac amravaelyon peyryanheu ymlad ar dynas a cheyssya6 eu dywreidyda6 ae chywarsangu.²⁸⁰ Ac gwedy gwelet o Weyryd gwarchae y dynas arna6 kyweyryda6 y lu a oruc ynteu trwy vydynoed ac egory pyrth y dynas a wnaeth a mynet y maes or dynas ac arvaethu rody kat ar vaes udunt. Ac gwedy gwelet o Gloew Kesar wynt yn arvaesu ac yn darmerthu kat ar vaes. Anvon kennadeu a oruc at Weyryd ac erchy tagnheved udunt kanyys ovyn oed arna6 glewder y brenyn a dewred a drudanyaeth y Brytanyeyt ac wrth hynny gwell oed kantha6 ef goreskyn trwy synhwyr a doethynep no mynet ym petrusder brwydyr ac ymlad ac wynt. ac wrth hynny anvon a oruc Gloew Kesar at weyryd ac erchy tagnheved yda6 ef yn y wed hon rody merch yr amhera6dyr yn wreyka y Weyryd kan daly enys Prydeyn wrth amherodraeth Ruveyn.²⁸¹ ac yna o kyghor y wyrda y peyda6d Gweiryd ac ymladeu a bot wrth Gloew Kesar. kanyys wynt a dyweddynt nat oed waradwyd yda6 ef darestwng y wyr Ruveyn pan vey yr holl vyt yn gwedu udunt. ac yn talu teyrnget udunt. ac o achaf6s y pethau hynny a llawer o achwysson ereyll arafhau a oruc Gweiryd a bot wrth kyghor y wyrda ac ufudhau yr amhera6dyr. Ac yn dyannot anvon

kennadeu hyt yn Ruveyn a oruc ef yn ol y verch a thrwy kannóorthwy Gweyryd e goreskynnós Gloew Kesar ynysed Ore ar kytynysed ereyll yn cy chyleh.²⁸²

Ac gwedy llythra6 y gayaf heybya6 y kennadeu a ymchwelasant or Ruveyn ar vorwyn kanthunt ac wynt ae rodasant oy tat. ac y sef oed enu y vorwyn honno Gennylles a chyn teket oed ac yd oed anryved kan pa6b or a gweley y phryt ac gwedy y rody yn wreyc pwys y Weyryd kymeynt y kara6d Gweyryd hy ac yn y oed mwy kantha6 y serch hy ae charyat noget holl presenna6l da ac alavoed or a welhey ac lygait. Ac wrth hynny y lle kyntaf y kysk6s ef y gyt a hy a vynn6s ynteu y vot yn anrhyledus enwa6c ac yd erchlys ynteu yr amhera6dyr gwneuthur dynas hono megys y bey honno yn kadw kof y neythya6r honno hyt vra6t trwy holl oessoed.²⁸³ Ac yn y lle honno yd adeyl6s Gloew Kesar dynas yr hon a elwyr oe enw ef Kaer Gloew yr hynny hyt hedyw yg kyffynyd Kymry a Lloegyr ar lan Hafren. ac ereyll a dywedant y mae y kan y Loyw wlat Lydan map Gloew Kesar a ganet. yn y dynas h6na6 gwedy hynny y kavas y dynas honno y enw y gwr gwedy Gweyryd a wu tewyssauc ar Kymry.²⁸⁴ Ac yn yr amser h6nn6 yg Kaerusalem y kymyrth yr Arglwyd Iesu Grist map Dyw dyodevyeint yr prynnu ken-dyl dyn a oed yg keythywet aghana6c Dyaf6l trwy yr holl oessoed kyn no hynny. Ac yna yr rydha6s ynteu wynt trwy y angeu ac ellyngedygaeth y waet ef.²⁸⁵ Ac yno gwedy adeylat y kaer a thagnhevedu yr ynys ymchwelyt a oruc Gloew Kesar yr Ruveyn. a llywodraeth yr ynysed a orchmynn6s y Gweyryd. Ac yn yr amser h6nn6 y dechrewys Pedyr abostol yn gyntaf gossot y kadeyr yn yr Antyoces. Ac odyna y deuth hyt yn Ruveyn ac yno y preswylly6s. ac y cynhelys escoba6t. ac y danfones ynteu Marc evangelystwr hyt yr Eyfft y pregethu yr eveghyl a yscryvenasse.²⁸⁶

Ac gwedy mynet Gloew Kesar o'r ynys a chymryt o Gweyryd synhwy'r a syberwy't a molyant dechreu adeylat y dynasoed ar kestyll a llywya6 y pobyl ar kyvoeth trwy yawnder a gwyrnyoned hyt pan oed y ovyn ae aryneic ar y teyrnasoad a oedynt ym pell ac yn agos yda6. Ac gwedy hynny kymryt syberwy't ynda6 a oruc a thremygu gwyr Ruveyn ac attael eu teyrnaget raddunt a hep vynnu daly adanadunt a vey hwy no hyny.²⁸⁷ Ac gwedy klywet o Gloew Kesar y chwedyl h6nn6 ynteu a en-vyn6s Vaspasyan y kymhell Gweyryd ar

tagnheved a gwyr Ruveyn ac y talu y gnottaedye teyrnaget udunt. Ac gwedy y dyvot hyt ym porth Rutupy ef a deuth Gweyryd a holl kedernyt ynys Prydeyn 6rth ludyas h6nn6 ae lu yr tyr. kany's kymeint oed o nyver y gyt ac ef megys yd oed ovyn ae aryneyc ar wyr Ruveyn raddunt. Ac wrth hynny trossy eu hwylyeu a oruc Vaspasyan a dyskynnu ym Perth Totenysy a orugant.²⁸⁸ Ac gwedy kaffael tyr o nadunt kyrchu a wnaethant Kaer Pen Hwylcoyt.²⁸⁹ a dechreu ymlad ar kaer. Ac gwedy hynny ym pen y seythvet dyd y deuth Gweyryd ae lu. ac yn dyannot dechrau ymlad a orugant. ar dyd h6nn6 llawer a las o bob parth. ac ny chavas nep o nadunt y wudugolyaeth. ac val y deuth y dyd trannoeth y vrenhynes a deuth y rwng y deu lu ac a oruc tagnheved y rygtant. ac odyna yd anvonasanteu kytvarchogyon hyt yn y Werdon. Ac gwedy mynet y gauaf heybya6 ymchwelut a oruc Vaspasyan y Ruveyn a Gweyryd a drig6s yn ynys Prydeyn. ac gwedy dechreu o hona6 ef trossy parth a heneynt karu a wnaeth ynteu Sened Ruveyn a traethu y kyvoeth trwy hed6ch a gwarder a chadarnhau yr hen kyvreythyeu a gosot ereyll o newyd trwy y kyvoeth. a rody rodyon ma6r y pa6b or ae keysyey y gantha6. Ac y velly y clot ef a eheda6d trwy yr holl Europa. Gwyr Ruveyn a karey a hevyt yd oed ei ovyn arnadunt. kany's mwy a dywedyt am dana6 ef ehunan noc am yr holl vrenhyn-ed. Ac wrth hynny y dyweyt Suvenal wrth Nero yn y kofflau ef yn y lyvy'r Brenyn a dygwyd o Vrytaen nid amgen Gweyryd. nyt oed nep glewach yn yr ymlad ar ryvel nid oed nep gwarach yn yr heduch. nit oed nep haelach yn rody da. ac gwedy eylenwy holl dyhenoad y wuched ef a cladwy't yg kaer Gloew ym mewn temhyl a wnaethoedyt yn anryded Gloew Kessar.

Ac yn ol Gweyryd y deuth Meuryc y vap ynteu yn vrenyn gwr anryved y pruder oed h6nn6 ae doethynep. Ac ym pen yspeyt gwedy hynny a Meuryc yn gwled-ychu yr ynys. Rodryc brenyn y Ffychtyeyt a deuth a llyghes va6r kantha6 o Seythya ac a dyskynn6s yg gogled yr ynys hon y lle a elwyr yr Alban. a dechreu an-reythya6 y wlat a oruc. ac gwedy klybot o Veuryc hynny kynnulla6 y pobyl a oruc ynteu a mynet yn y erbyn a wnaeth. ac gwedy dechrau ymlad y lad a oruc a chaffael y wudugolyaeth. ac gwedy hynny dyrchavael maen ma6r a wnaeth yn arwyd budugolyaeth yn y wlat a elwyr gwedy

hynny oe enw ef Gwysmeuryc ac yn e maen hōnn6 yd yseryvennwyt tytyl y wudugol-yaeth honno yr hynny hyt hedyw. Ac gwedy llad Rodryc yna y rodes Meuryc rann or Alban yr pobyl orchwygedyc a dothoed gygt ac ef Rodryc y preswylya6 yndy. ar rann honno o'r wlat a elwyr Ys-cotlond. kany's yn yr amser hōnn6 dyffeyth oed hep nep yn ei phreswylyla6 nac yn y chlyvanhedu. nac yn y dywylyla6. Ac nat oed gwraged udunt erchy a wnaethant yr Brytanyeyt eu merchet ac eu kareseu yn wreyka udunt. ac y bu antheylwng gan y Brytanyeyt hynny ac ny mynnasant rody eu merchet yr pobyl honno. Ac wrth hynny yd aethant wynteu hyt yn y Werdd-on at y Gwydyl ac y gan yr rey hynny y kymmerasant eu merchet ac eu kareseu yn wraged udunt. ac or rey hynny yd hyl-yasant eu kenedyl gwedy hynny. Ac ar hynny y peydy6n ar kenedyl honno. kany's ny bu darpar kennym ny traethu oe eu hystorya wynt nac or Yscotheyt yr rey a dechrewys y kenedyl o'r Gwydyl Ffychty ac or Gwydyl ya6n. Ac gwedy darvot y Veuryc lunyethu yr ynys holl trwy tag-nheved karyat a kynhelys y rygtha6 a gwyr Ruvey'n ac oe vod yllōng eu teyrn-ge't udunt. Ac o agcreyfft y tat trwy vawnder a tagneved y kyvreythyau yn ad6yn tros yr holl teyrnas a dywyly6s.

Ac gwedy eylenwy o honaw ef y holl wuched ef Coel y vap ef a kymyrth y llyw-odraeth y teyrnas. a hōnn6 yr yn vap a vagessyt yn Ruvey'n ac yno y dyskassey ef moes a devodeu gwyr Ruvey'n a chymeynt oed y kytymdeythas ae karyat arnadunt a chyt galley ef attael eu teyrnget radunt y hellyghey oe vod udunt. kany's ef a welhey yr holl vyt yn darostyghedyg udunt. ac wrth hynny yd ellyghey ynteu udunt eu delyet. ac nyt oed ym plyth brenhyned y dayar gwr well a anrydedy y bonedygyon ar dyledogyon noc oed Koel. kany's pa6b o nadunt a adey yn eu hed6ch ac y gyt a hynny llawer a rodyon a rodey udunt.²⁹⁰

Ac gwedy hynny map a anet yda6. ac ysef oed enw hōnn6 Lles vap Koel. ac gwedy mar6 y tat a chymryt o hona6 ynteu koron y teyrnas holl weythredoed da y tat a evelych6s ef eu gwneuthur. megys y dywedyt mae ef oed Koel. ac odyndy ef a vynn6s keysya6 gwneuthur y dy6ed yn well noe dechreu. ac 6rth hynny kennadeu a ellygh6s ynteu hyt yn Ruvey'n at Eleuter Pap y erchy yda6 anvon attae gwyr ffyl-lan6n dyskedyc yg crystnoga6l ffyd tr6y pregeth a dysc yr rey y galley ynteu credu y Cryst. Canys y gwyrtneu ar anryvedodeu

a kylywey ef tr6y pregeth6yr Cryst ar let y bydoed rydaroed udunt yglurhan a go-lehau y 'gallon ynteu 6rth gredu y Crist yachwyda6l.²⁹¹ Ac 6rth hynny oy war desyvedygaeth ef ufudhau ef a oruc y Pab hōnn6. ac anvon a oruc deu dyskya6dwyr credyvus. Ac ysef oedynt yr rey hynny Dwy6an a Ffagan. ar rey hynny a pre-gethasant yda6 ef dydodedygaeth Cryst yg cna6t ac ae golchassant ef or lan ffynnya6n vedyd. ac ae hymchwelassant ef ar Cryst. Ac yna hep un gohyr o pob gwlad y pobloed o agcreyfft eu brenyn ymkynn6lla6 ac or un ryw ffynna6n vedyd honno ymlanhau ac ymkysylltu a theyrnas nef.²⁹²

Ac gwedy darvot ir gwynvydedyc dys-codryon hynny golchy a dyleu agcret trwy holl ynys Prydeyn hayach y templhau y rhey a oedynt aberthedyg yn enryded yr geu dwy6eu yr rey hynny a rodes ynteu ac y kyssegr6s yr holl kyvoetha6c Dduw ac oy seynt ynteu. Ac yn y templheu hynny amravaelyon kenveynnyoed urdassedyc y talu kynnevodyc wassanaeth dyledus y Dyw a ossodassant.²⁹³ Ac yn yr amfer hōnn6 yn ynys Prydeyn yd oedynt wyth escpty ar rugeynt. a thry archescpty. ac yr try archescpty hynny yd oedynt yr wyth escpty ar rugeynt yn darestyghedyc wedaul y talu dyledus ufudta6t udunt. Ar rey hynny trwy orchymmyn ac awdur-da6t pab Ruvey'n g6edy dyleu yr aghret onadunt a kyssegrassant megys y dywed-p6yt wchot yn anryded Dyw ar seynt. Ac yn y tri dynas bonhedykaf yn ynys Prydeyn yd oedynt y try archescpty nyt amgen Llundeyn a Chaer Efra6c a Chaer Llyon ar Wysc. ac 6rth hynny yr try lle hynny y rann6yt yr wyth escpty ar rugeynt. Ac y Archescpty Caer Efra6c y dygwyd6s Deifyr a Brynych ar gogled oll megys y gwahana Humyr y 6rth Loegyr. Ac y Archescpty Llundeyn y parth6yt Lloegyr y gyt ae tervyneu a Chernyw y gyt a hy. Ar dwy archescoba6t hynny a gwahana Hafren a Chymry yr hon a parth6yt y archescpty kaer Llyon ar Wysc.²⁹⁴

Ac or dy6ed g6edy darvot ir gwyrda hynny llunyethu ac urda6 a gossot pop peth yn wedus yn her6yd crystnoga6l ffyd y deu escop hynny a ymchwelassant tra-chevyn hyt yn Ruvey'n a phob peth o'r wnathoedynt 6ynt ae datkanassant y Pap Ruvey'n. Ac g6edy kymryt kedernyt a thelygta6t y gan y pap yr petheu hynny oll 6ynt a ymch6lassant a llawer o kytymdeythyon ereyll y gyt a h6ynt hyt yn ynys Prydeyn ac o dysc yr rey hynny

ar vyrr yspeyt y kadarnhaŷt ffyd a Chryst-onogaeth ym plyth y Brytanyeyt. Eaweu hagen a gŷceythredoed y gwyr pŷy bynnac a vynnŷ eu gwybot keyssyŷt yn y llyfr a yscryfennŷs Gylŷas o wudugolyaeth ymreys wledyc. ar peth a draethŷs y gwr hŷnnŷ mor yglur a gloec a hynny nyt rheyt y mynheu y atnewydu hynny o traethaŷt a vey dyelŷoach no honno.²⁹⁷

Ac odyŷa ym plyth y gŷceythredoed da hynny y gogonedŷs arderhaec vrenyn hŷnnŷ Lles vap Coel gŷedy gwelet o honaŷ ef dywyll gwyr ffyd a Chrystonogaeth yn echlŷdyŷynnygu yn y teyrnas ar kyvoeth dyrvaŷr lewenyŷd a kymyrth yndaŷ y med-yant ar breynhyeu ar tyr ardayar a oed gyt y templeu y geu dwyŷeu yr rey hynny a ymchwelŷs ynteu yn arver a oed well ac a kadarnhaŷs yr eglwyseu ac yr seynt. A chanys mŷy o anryded ac adurn a dyleyt yr gŷyr Dyw ac oy seynt ac oy ebystyl ynteu a achwanegŷs rodyon o tyr a dayar ac eistedvaeu ac o holl rydyt eu hed-ychu ac eu kadarnhau. ac eu hardyrchav-ael trwy bob rydyt y gan y brenynaŷl anghendaŷt. Ac y velly yr rŷng pob gŷceythret da ae gylŷd yg Kaer Loew y tervynŷs ef dyeuoed y wuched. ac yn eglwys y pennhaf eistedva yr escopty y cladŷt yn anrydedus yn yr unvet vlŷdyŷn ar pymthee a deu ugeyn a chant gŷedy dyvot Cryst yg cnaŷt.²⁹⁸

A CHANYT oed plant ydaŷ a dylieu kyn-hal y teyrnas yn y ol 6rth hynny y kyv-odes kyŷdaŷdaŷl tervysc yr rŷng y Brytan-yeyt ar Ruveynyaŷl kyvoeth a gwanhaŷs. Ac gŷedy kennathau hynny y Sened Ru-veyn ŷynt a anvonassant Severus Senedŷr a dŷy leng o wyr y ymlad y gyt ac ef ac y kymholl enys Prydeyn 6rth Ruveynyaŷl vedyant trachevyn. Ac gŷedy dyvot y tyr ynys Prydeyn ef a dechreŷys ymlad ar Brytanyeyt ac a oreskynnŷs ran o nadunt ar ran arall ny allŷs eu goreskyn o kalet-taf a chreulonhaf ymladeu a govalus hyt pan va reyŷt udunt ffo hyt yr Alban tros Deifyr a Brenych yn y gogleŷd. Ar rey eyssyoes a Sulyen yn tywyssaŷc arnadunt oc eu holl lavur yn gwrthŷynebu ac yn daly yn erbyn y Ruveynwyr. ac yn vynyeh yn gŷneuthur aervaeu or Ruveynwyr ac or Brytanyeyt a oedynt y gyt ac ŷynt. kanys kynnullaŷ a galŷ attadunt a ŷneynt paŷb or a keffynt or ynyssed yŷ eu kylch yn kannwrthŷy udunt. ac y velly yn vynyeh yd ymchŷelynt y gyt a budugolyaeth.²⁹⁷ Ac 6rth hynny gorthrŷm vu kan yr am-heraŷdyr diodef eu kyrchu ac eu ryfel arnaŷ. ac 6rth hynny yd erchis yr amheraŷ-

dyr gwneuthur elaeŷd or mor pŷy gylŷd yr rŷng Deyŷyr a Brennych ar Alban meys y bey haŷs gwahard eu kyreheu ŷynteu. Ac o kyŷfredyn treul y gwmaethpŷt ac y kwplaŷt y gweyth or mor pwy gylŷd yr rŷng Deyŷyr a Brenych ar gogleŷd. a hŷnnŷ trwy llawer o amseroed gŷedy hynny a dyŷŷyrth ac a ytelys ruthreu a chyrcheu y y gelynyon. Ac ysef a oruc Sulyen gŷedy gwelet o honaŷ ef na alley ef ae porth gwrthŷynebu yr amheraŷdyr. mynet hyt yn Seythay keyssyaŷ nerth a phorth y gau y Ffychtyeyt y oreskyn y kyvoeth trach-evyn. Ac gŷedy kynnullaŷ o honaŷ holl yeuencyt y wlat honno y gyt a dyrvaŷr lyghes y deuth hyt ynys Prydeyn. Ac yn dyannot kylchynu Kaer Efraŷc ac ymlad ar dynas.²⁹⁹ Ac gŷedy ehedec e chwedyl tros y gwladoed. yr ran mŷyhaŷ or Bry-tanyeyt a ymadaŷssant ar amheraŷdyr ac a aethant at Sulyen. ac eyssyoes yr hynny ny pheydyŷs Severus ae dechreuoed ef namyn o pob lle kynnullaŷ yr Ruveynŷyr ef ar Brytanyeyt a trygessynt y gyt ac ef. ac yn dyannot kyrchu tu a Chaer Efraŷc ac ymlad a Sulyen. Ac gŷedy ymlad yn wychyr o nadunt yr amheraŷdyr a las yna a llawer or rey eydaŷ y gyt ac ef. a Sulyen a vrathŷt en agheuaŷl. Ac odyŷa y cladwyŷt Severus enghayr Efraŷc er hon a kaŷssant y lenghoed Ruveynŷyr enteu. A deu vap a adaŷssey enteu ac esef oedynt er rey henny Bassyan a Getta a mam Getta a hanoed o Ruveyn a mam Bassyan a hanoed or enys hon. Ac gŷedy maru eu tat esef a orugant gwyr Ruveyn kymryt Getta en vrenyn ae kannŷrthwyaŷ oc eu pleyŷt ŷynt kanys o Ruveyn ed hanoed e vam. Ac ysef a orugant y Brytanyeyt gwrthŷynebu y henny ac ardyrchavael o nadunt ŷynteu Bassyan en vrenyn kanys y vam enteu a hanoed o enys Prydeyn. Ac odyŷa en kynydu brŷdyr er rygthunt. ac ena e llas Getta. ac e kavas Vassyan e vrenhynyaeth trŷy nerth y Brytanyeyt.²⁹⁹

Ac en er amser hŷnnŷ ed oed yno gwas yeuanc a elŷt Karaŷn. ac nyt oed vonhedyc. ac eyssyoes en llawer o emladeu clotvaŷr oed oc dewred ac oe daŷn. ar gwas hŷnnŷ a kerdaŷd racdaŷ hyt en Ruveyn ac erchy kanyat yg gwyd Sened Ruveyn y kadŷ enys Prydeyn ar longheu ar e moroed rac gormessoed y gan estronolyon kenedloed. ac adaŷt tros henny o da y wyr Ruveyn kymeunt a chet kaffey enteu brenhynyaeth enys Prydeyn.³⁰⁰ Ac gŷedy darvot ydaŷ ef trŷy e ffals adaweu henny twyllau Sened Ruveyn ef a kavas er hyn a erchys udunt ac y gyt ac escryvenneu yn seylyedyc ef a

deuth trachevyn hyt yn enys Prydeyn. Ac ene lle en dyannot kynnulla6 llongheu a oruc a galw atta6 lawer o kedernyt yeuencyd ynys Prydeyn a mynet a oruc yn y lyghes ar y mor a chylchynu holl traetheu a phorthvaeu enys Prydeyn. a gôneuthur llawer o kynhóryf ar y pobloed ac ar enysed en y cylch kan anreythya6 e dynassoed ac eu llad ac eu llosky a grypdeylia6 ac yspeylia6 e tyr dywyllodryon oc eu da. Ac ef evelly yn y creulonder hónn6 llythra6 atta6 a wneynt pa6b ar ay karey treys a grypdeyl ac enwyred. ac ar yspeyt vechan kymeynt oed y lw ac nad oed arna6 ovyn un tywyssauc.³⁰¹ Ac o acha6s henny dyrchavael y syberóyt a oruc ac anvon kennadeu at y Brytannyeit y erchy udunt y gneuthur ef en vrenyn arnadunt. ac enteu a emladey a gwyr Ruveyn ac ae dystrywey óynt o enys Prydeyn ac ar rydhae e Brytannyeit y gan estra6n kenedyl.³⁰² Ac y gyt ac y karas enteu e vrenhynyaeth en dyannot emlad a oruc Kara6n a Bassyan ae llad. kanys y Ffyhityeit a gnaethant y vrat yda6. pan dyleynt wy kanhórthwya6 Bassyan ed emchélasant óynteu arnaw ef en e wrwydyr ac emlad en erbyn eu gwyr ehun. Ac g6edy henny en e lle ada6 y maes a oruc y Ruveyn6yr a dechrau ffo. kany ódynt pwy a vey porth. pwy a vey amporth. Ac gwedy kaffael o Kara6n e wudugolyaeth efa rodes yr Gwydyl Ffyhitye en e gogled y wlat a el6yr Escotlont. ac eno y maent yn preswyllya6 em plyth e Brytanyeit yr hynny hyt hedy6.³⁰³

Ac g6edy kennatau en Ruveyn ryoreskyn o Kara6n enys Prydeyn Sened Ruveyn a anvones Allectus Sened6r a theyr lleng o wyr emlad y gyt ac ef y lad e creula6n ac y oreskyn er enys trachevyn urth vedyant gwyr Ruveyn. Ac g6edy eu dyvot y tyr enys Prydeyn. en dyannot emlad a orugant a Chara6n. ac g6edy y lad kymryt koron y teyrnas a wnaeth Allectus. ac odyna dyrva6r temhestyl a dyportthes yr Brytannyeit er rey a ymada6sey a chyhoed gwyr Ruveyn. ac ar athoed-ynt ar Kara6n.³⁰⁴ Ac wrth henny trwm e kymerassant e Brytannyeit henny. a chymryt Asclepyodotus yarll Kernyw ac urdaw h6nn6 en vrenyn arnadunt. ac o kyffredyn kyghor a chytsynnyedgyaeth mynet a orugant am benn Allectus ae kymhell y emlad ac óynt. Ac en yr amser h6nn6 ed oed enteu en Llundeyn en g6neuthur g6ylva oy tadolyon dwy6eu. ac y gyt ac y kygleu ed dyvodedgyaeth e Brytanyeit emada6 ae abertheu a oruc ac y gyt ae holl

kedernyt kyrchu e Brytannyeit a oruc a chalettaf aerva o bob parth a orugant. Ac eysyoes trechaf wu Asclepyodotus ar Brytannyeit a gwascarw er Ruveyn6yr a gnaethant ac eu kymell ar fo ac eu hymlyt a llad llawer o vylyoed o nadunt a llad Allectus eu brenyn.³⁰⁵ Ac g6edy damweynya6 y wudugolyaeth yr Brytanyeit sef a oruc Lylyus Gallus ketymdeyth Allectus kynnulla6 er rey ar dyangesynt or Ruveyn6yr atta6 y Lundeyn a chad6 e pyrth ar keystyll arnadunt a medylia6 keysya6 g6rth6ynebu odyna yr Brytannyeit neu enteu gochel e kyndrycha6l angheu oed en y herbyn. Ac g6edy gwel ed eysyoes o Asclepyodotus hyny kylehyny e dinas a oru enteu ac en dyannot anvon kennadeu a gnaeth at holl tewysogyon enys Prydeyn a dy6edyt udunt rylad o hona6 ef Allectus a llawer o vylyoed y gyt ac ef ae vot enteu en eiste 6rth Lundeyn. ac en gwarchay endy er hyn a dyanghasey or Ruveyn6yr endy. Ac 6rth henny erchy y pa6b o tewysogyon enys Prydeyn en kytduhun ac en dyannot dyvot hyt atta6 ef en porth yda6. kanys ef a tebygey bot en eskavyn udunt dywreidyda6 er Ruveyn6yr or enys os o kytduhundep pa6b ed emledyt ac óynt.³⁰⁶ Ac ena 6rth y kennadeu e doythant e Deheuwyr ar Gwyndyt a gwyr Deyfyr a Brennych ar Albanwyr ac y gyt a henny pa6b or hanoedynt 'o kenedyl e Brytanyeit. Ac g6edy dyvot pa6b hyt rac bron e brenyn ef a erchys parattoy amravaelyon peyryanneu a llavurya6 y dystryw e muroed. Ac en dyannot uvudhau a orugant yda6 or g6yr kadarn ar rey glew ac en wychyr kyrchu e muroed a orugant. Ac en dyannot eu brywa6 athróydunt a throstunt y me6n ed aethant a g6neuthur aerva or Ruveynwyr en e lle. Ac eysyoes gwedy gwelet or Ruveyn6yr eu llad hep trugared hep orffowys annoc a gnaethant y eu tewysogyon ufudhau yr Brytannyeit ac erchy eu trugared y eu hellwng en vy6 y eu gwlat. kanys neu ry daroed hayach eu llad oll namyn un lleng oed ett6a en keysya6 emkynhal.³⁰⁷ Ac 6rth hynny kytsynnyha6 ac óynt a oruc Gallus eu tewysa6c ac amrody ac ef ae cytymdeythyon en ewyllys Asclepyodotus ar Brytannyeit. Ac val ed oed e brenyn en kymryt kyghor am trugarhau wrthunt e kyvdodasant gwyr Gwyned a bydyna6 ac ar lan nant bychan ed oedynt llad penneu er Ruveyn6yr a orugant. Ac 6rth henny e gelwyr e nant h6nn6 eg Kymraec Nant Gallg6n ac en Saysnec Gallobroc.³⁰⁸

Ac gwedy gorrvt ar Ruveyn6yr Ascle-

pyodotus tr6y annogedigyaeth tywysogyon e teyrnas a kymyrth koron e vrenhynyaeth ac ae gwyseb6 am y pen ac a traeth6s y kyvoeth trwy unyawu wyrioned a thagnheved ar espeyt dec mlyned. a g6ahard a 6naeth grypdeyl e treyswyr a chledyveu e lladron.³⁰⁹ Ac en y oes ef e dechreu6ys e tenhestyl a oruc Dyocletyan amhera6lyr ar e Crystonogyon en er hon hayach e dyleyt Crystonogaeth en ynys Prydeyn. er hon a kynhelyt en kyven ac en yach endy yr en oes Lles Vrenyn e g6r kyntaf a dothoed eg kret endy. Ac en er amser h6nn6 e dothoed Maxen Erewllf pen teulu y creula6n h6nn6 ac o arch h6nn6 ae orchymyn y dystrywyt er holl eglwyseu. ac e lloset holl lyfreheu er eserythur lan ar a allwyt y kaffael o nadunt. ar etholedygyon effeyryeyt ar meybyon lleen ar Crystonogyon adanadunt a llas en kyn amlet ac ed ehedynt en vydynod ar 6lat nef megys ar eu gwyr prya6t tref tat 6ynt. Ac ena y ma6rha6s yr Holl-gyvoetha6c Dyw y trugared ef em plyth e Brytannyeit rac eu tewylla6 wynt o nosa6l tewyll6ch agheu er rode6 ef egluraf lampeu udunt e seynt ar merthery a ennyn6s udunt a bedeu er rey henny ar lle e kymmerasant eu merthyrolaeth trwy gwres caryat em meun bryt a med6l e nep a edrycho a dangossasant eu gwyrrhyau pey na bey kwynvanus klybot y gan agkyvyeyth kenedyl er ryw destryw a h6nn6 ar kywdawt6yr enys Prydeyn.³¹⁰ Ac em plyth pa6b or bobloed a verthyr6yt ena e dyodevasant mylwyr em mydwn Cryst. seynt Alban o Verolan. ac Wl. ac Aaron o kaer Llyon. A seynt Alban hagen o wres kymmerwedyc carda6t a kymyrth Amphybal y kyffeswr ef o la6 er rey ae merthyrey ac en kyntaf ae kudy6s en y ty ehunan ac odyna a symud6s e dyllat. ac ae ellynga6s y ymdeyth. ac ed emrodes enteu ehunan y verthryrolaeth. ar rey ereyll trwy amravaelyon poenau ar eu corfforoed a ehedasant ar orwchelder llewenyd g6lat nef hep un pedrus.³¹¹

Ac en er amser h6nn6 e kyvodes Koel yarll Kaer Coelin yn erbyn Asclepyodotus brenyn y Brytannyeit. ac g6edy bot br6ydyr er rygthunt e llas Asclepyodotus ac arderche6yt Koel o coron e teyrnas. Ac g6edy kennatau hynny y Sened Ruveyn llaenhau a orugant o acha6s agheu e brenyn er h6n a daroed yda6 kynnryvu Ruveynya6l kyvoeth. ac ena koflau a oruc Sened Ruveyn e veynt kollet a kollesynt o teyrngat enys Prydeyn. Ac 6rth hynny 6ynt a anvonasant Constans senedur er hun a darestyghasey er Espaeen wrth

Ruveynya6l vadyant. gwr doeth hagen oed h6nn6 a glew. ac em blaen pob peth gwr a vynney aghwanegu kyhoeda6c vedyant sened Ruveyn.³¹² Ac 6rth henny Koel vrenyn e Brytannyeit g6edy gwybot o hona6 en honneyt dyvodedygaeth Constans y enys Brydeyn arynya6b ac ovyndau a oruc emlad en y erbyn kany6 y clot a kadarhaey na ry allassey un brenyn gwrth6ynebu yda6. Ac 6rth hynny y gyt ac y dyskynn6s Constans ar tyr er ynys anvon kennadeu a oruc Koel at Constans ac erchy tagnheved yda6. a rhody o hona6 ynteu gwryogaeth a darestyghedygaeth yda6 ac y Sened Ruveyn a dan yr amvot h6n medu o hona6 ef enys prydeyn ae thelygda6t. a thalu o hona6 ynteu e gosodedy6 teyrngat y Sened Ruveyn. Ac gwedy kennatau henny y Constans ef a kymyrth henny en llawen. ac a rode6 hed6ch a tagnheved yda6 a dan er amvot h6nn6. ac ar henny gwystlon a kymyrth a chadarnhau tagnheved er rygthunt. Ac gwedy espeyt mys clevychu a wnaeth Koel o orthwrw heynt ac o h6nn6 e bu var6 kyn pen er wythnos.³¹³ Ac g6edy mar6 Koel e kymyrth constans coron y deyrnas. ac y kymyrth un verch oed y Koel en wreyc yda6. Ac esef oed honno Helen Llwyda6c. pryt honno hagen ae tholedywr6yd ny cheffyt en er enysed en y chylch ae kyffelyppey. nac en er Espaeen nyt oed er eyl a vey kynteked a hy. ac y gyt a henny hevyt nyt oed er eyl a vey kyn doethet a hy eg kelvydyt Mussyc ar kelvydodeu ryd a hy. kany6 nyt oed o plant oy that namyn hy ehunan. Ac 6rth hynny e mynn6s enteu dysku ydy hy e kelwydodeu hyt pan vey doethach e galley hytheu llywya6 e kyvoeth g6edy ef.³¹⁴ Ac gwedy kymryt o Constans honno eg kytemdeythas y wely ef a anet map ydaw o honey. ac esef oed h6nn6 Custennyn vap Helen. Ac o dyna em pen er un wlwydyn ar dec eg Kaer Efra6c e darestygh6s Constans y dylayet agheu. ac er rode6 enteu teyrnas enys Prydeyn y Cwstennyn y vap enteu. Ac en e lle g6edy arveru o hona6 ef a llywodraeth e teyrnas kyn ychydyc o wlydyned ef a dangosses bot enda6 dyrva6r clot a molyant a haylder. ac y gyt a henny en erbyn er Ruveyn6yr dywalder lle6 ae creulonder. Ac evelly ya6nder a gwyr-yoned a wnaey er r6ng e pobloed. Crypdeyl e lladron a pyley. dywalder er rey enwyr creulon a sathrey. tagneved a ned6ch ym pob lle a lafuryey eu hatne6ydu trwy e teyrnas.³¹⁵

Ac en er amser h6nn6 ed oed en Ruveyn

gwr enôyr creula6n en amhera6der. ac esef oed h6nn6 Maxen creulon. ac esef a wnaey dytreftadu o vonhedygion ar dyledogyon ac en hyst6ng. ac o waethaf creulonder ky6arssangu kyffredyn kyhoed Sened Ruveyn. ac ef evelly yn eu kywarssangu ac en eu dytreftadu sef a wneynt 6ynteu ffo hyt en ynys Prydeyn hyt at Cwstennyn. ac enteu en anrydedus ae arvolley 6ynt.³¹⁶ ac or dywed g6edy llythra6 llawer o nadunt atta6 wynt ae kyffroassant ac a annogassant ar lyt yn erbyn e creula6n h6nn6. ac en venych e dygynt ar cof yda6 creulonder Maxen. ac e dywedyt wrth Cwstenyn val hyn. Pa hyt y dydedy ty en trueny ny ac en alltuded arglwyd Cwstennyn. pa hyt y gohyry tytheu ynny en ganedyc lavur a thref en tat. kany's tydy duhanan o en kenedyl ny a elly talu ynny en kollet gwedy e goreskynnych ac e g6rthledych Maxen o Ruveyn. kany's pa dywyssa6c e eyll ymkyvartalu y vrenyn Brytaen o kedernyt a dewred marchogyon neu enteu o amylder eur ac aryant. Ac 6rth henny gwedy6n nynnheu tydy hyt pan telych ty y ny tref en tat ac en kyvoeth ac en gwraged ac en meybyon kan dyvot y gyt a ny a llu kenhyt hyt en Ruveyn.³¹⁷

Ac ody'na gwedy kyffroy Cwstennyn or amadrodyon hyn ac o lawer o ereyll ef en ll6yr a kynnull6s llu enys Prydeyn. ac a aeth y gyt ac wynt hyt en Ruveyn ac ae goreskynn6s. ac ody'na a kavas llywodraeth yr holl vyt. Ef hagen a dugassey gyt ac ef try ewythred Helyn y vam. nytt amgen llywelyn Trahayarn a Meuryc. ar rey henny a urd6s enteu en Seneda6l urdas.³¹⁸ ac en er amser h6nn6 e kyvodes Eudaf yarll Ergyng ac Ewas en erbyn e tewysogyon ar ry ada6ssey Cwstennyn en kynhal er ynys 6rth Ruveynya6l telygta6t. ac Eudaf a emlad6s ar rey henny ac ae llad-a6d ac a kymyrth ehun llywodraeth enys Prydeyn.³¹⁹ ac g6edy mynegy henny y Cwstennyn enteu a envynn6s Trahayarn e6ythr Helen a theyrlleng o wyr emlad y gyt ac ef y kymhell enys Prydeyn tracheuyn 6rth Ruveynya6l vedyant. Ac gwedy dyskynnu Trahayarn ar traeth ker llaw Kaer Perys ef a kyrch6s am pen y dynas. ac en espeyt deudyd ef ae kavas.³²⁰ Ac g6edy henny e chwedyl h6nn6 trwy yr holl wladoed Eudaf vrenyn a kynhull6s holl wyr arva6c ynys Prydeyn. ac y deuth en y erbyn hyt e lle e gelwyr Maes Uryen ker llaw Kaer Wynt a dechreu ymlad a 6naethant ar wudugolyaeth a kavas Eudaf. ac 6rth hynny Trahayarn a dyengys oy varchogyon kantha6 a kyrch6s longheu ac

ody'na a hwylyassant hyt e gogled. Ac ena e deuthant yr tyr ac e dechreuassant anreythya6 e gwladoed.³²¹ Ac gwedy kennatau henny y Eudaf Vrenyn. enteu eylweyth a kynhyll6s holl kedernyt ynys Prydeyn ac a deuth en y erbyn ef hyt en Escotlont. ae eno yd emlad6s ac ef. ac eyssyoes Eudaf a ffoes ena hep wudugolyaeth. Ac esef a orug Trahayarn gwedy kaffael o hona6 e wudolyaeth dechreu ymlyt Eudaf o le pwy gylyd hep adu yda6 un gorffowys hyt pan duc y kantha6 holl dynassoed a cheyryd ynys Prydeyn a hevty coron e teyrnas.³²² Ac 6rth henny en ovalus Eudaf en y longheu a aeth hyt yn Llychlyn y keyssya6 porth y gan vrenyn Llychlyn y keyssa6 goreskyn y kyvoeth trachevyn ac en henny eyssyoes o amser Eudaf ar ry ada6ssey kan y kytmedeythyon ae anwlyeyt g6neuthur brat ag agheu Trahaearn. ac 6rth henny yarll e mynyd kadarn e gwr a karey Eudaf en wuy no nep a lafury6s em blaen pa6b yr gweythret h6nn6. kany's dywyrna6t ed oed Trahayarn en mynet o Kaer Lundeyn y emdeyth er racydwededyc yarll a theyrmyl o Varchogyon y gyt ac ef a emkydy6s ym me6n glyn e fford e dewey Trahayarn ac en dirybud a kyvodassant am y pen ac ae lladassant em plyth y kytvarchogyon.³²³ ac y gyt ac y kennatta6yt henny y Eudaf enteu en dyannot a deuth trachevyn hyt en enys Prydeyn. ac gwedy goreskyn a gwascaru er Ruveynwyr e kymyrth ynteu coron y teyrnas er eylweyth. ac ody'na kymeynt wu y clot ae volyant o amylder eur ac aryant ar vyrr amser ac nat oed ha6d kaffael yr eyl a kyfellyppyt yda6. Ac o dy'na Eudaf a lywya6d yr enys hyt ar oes Gratyan a Valentynyan.³²⁴

Ac or dywed g6edy trewlya6 Eudaf o heneynt medyla6 a oruc pa wed e llun-yethey enteu e pobyl gwedy ef. a cheysya6 gwybot y gan y gyghorwyr pwy oe lyn ef a wnelynt en vrenyn kany's nyt oed yda6 ef ettyved namyn unferch. ac 6rth hynny rey or kyghorwyr a vyanynnt rody e vorwyn honno y un o dyledogyon enys Prydeyn ar teyrnas kenthly. ereyll a vynnynnt y rody y un o dyledog on Ruveyn ar vrenhynyaeth gentyhy. Ereyll a vynnynnt rody coron y teyrnas y Konan Meyryada6c ney Eudaf vap y vra6t. ar rody y verch enteu y dyled-a6c o estra6n kenedyl. ac eur ac aryan ynn amyl y gyt a hy.³²⁵ A hyt tra oedynt en er amrysson h6nn6 e rydunt nessau a oruc Karada6c yarll Kernyw a chyghory a wnaeth gwahody Maxen Sened6r or Ruveyn ar rody y verch yda6. Ac avelly y

dywedeŷ ef y gellynt wynteu kaffael tra-gwyddadl hedôch. kanys e gwr hōnnô oed vap y Lwyllyn ewythyr Cwstennyn vaŷr vap Helen e gwr a dywetpōyt wehot o honaô. Mam Maxen hagen ae genedyg-aeth a hanoed o Ruveyn. ac o pop parth o vrenhynyaôl waet ed hanoed. Ac wrth hynny ed adaŷey enteu gôastat hedôch. kanys o amherodryon Ruveyn ac o Vren-hyned ynys Prydeyn yd hanoed. Ac gôedy gôelet o Kynan Meyryadaôc Yarll Kernyw yn rody y kyghor hōnnô. blyghau a sorry a oruc. kanys e holl ynny ae holl lavur ef oed en keyssyaô e vrenhynyaeth ydaô ehun. ac o achaô henny kynhyrvu e llys en hollaôl a oruc.³²⁶ Ac yr hynny eyssyoŷ ny pheidyô Kardaôc yarll Ker-nyw ae dechrewoed namyn anvon Meuryc y vap a oruc hyt en Ruveyn y datkan y Vaxen e kyghoreu henny. Gwas yeuanc hagen teledyw oed e Meuryc hōnnô hedus clotvaôr molyannus. glew a dewr en rey e gwyr a gwychyr yn y heyreyt ydaô ef or-nesu.³²⁷ Ac gôedy y dyvot ef rac bron Max-en ef a arviolet en anrydedus y ganthaô ef ay holl kytvarehogyon. Ac en er amser hōnnô dyrvaôr terfysc ar ryvel oed er rōg Maxen ar deu amheraôdŷr oedynt en Ru-veyn nyt amgen Gratyān a Valentynyan kanys e gwyr hynny a daroed udunt gôrthlad Maxen hyt na chaffey ef arveru o tryded ran er amherodraeth megys y dyley o tadaôl anryded.³²⁸ Ac gwelet o Veuryc Maxen en kywarssangedŷc y gan er amherodron ef a dywaôl 6rthaô ar e wed hon. Pa achaô Vaxen e byd arnat ty ovyn Gratyān. kanys egoret yw yty fford trwy er hon y gelly dytheu dōyn er am-herodraeth e ganthaô enteu. Debre gyt a my hyt en ynys Prydein ty a geffy coron teyrnas enys Prydeyn kanys Eudaf brenyn Brytaen sydd gorthrōm o heynt a heneynt. ac nyt oes dym a damuno enteu namyn kaffael y kyfryw was yeuanc dyledaôc ac wyt ty urth rody y un verch ydaô a theyr-nas ynys Prydeyn y gyt a hy. kanys nyt oes nyt oes un map ydaô namyn er un verch honno. Ac 6rth henny kyghor y gan y wyrda a kymertth padyw e rodey enteu y teyrnas kan y un verch. ac 6rth henny kymmeredŷc wu gan wyrda e teyrn-as kanyhadu y vrenhynyaeth yty gyt ar verch. ac ar e kennadôry honno yd anvon-assant wy vynheu y vynegu y tytheu y kyghor hōnnô. Ac wrth hynny o mynny dytheu dyvot y gyt a my e dechreu hōnnô a keffy ty. ac o eur ac aryant enys Prydeyn ae marchogyon ae hymladôry e gelly tytheu goreskyn Ruveyn en y bwynt

gwrthladedŷc y hamerodryon o honey. ac y velly y kynnŷdô Cwstennyn dy gar ty a llawer hevŷt o Vrenhyned Prydeyn a oreskynassant Ruveyn.³²⁹

Ac wrth henny ufudha a oruc Maxen 6rth kyghor Meuryc vap Karadaôc a chychwyn y gyt ac ef tu ac ynys Prydeyn. ac ar e fford ef a oreskynnô keyryd Ffreynŷc ae dynnassoed. ac a kynnullô llawered ac amylder o eur ac aryant ac o pob parth ydaô e kymdeythokaô llawer o varchogyon. ac odyā ar e mor ed aethant. ac o herwyd hwylyeu y dyskynassant em Porth Hamônt.³³⁰ Ac gôedy kennatau henny y Eudaf brenyn e Brytanyeyt ofyn-hau en vaôr a oruc a thebygu ry dyvot en dyssvyt gelynyaôl lu am pen y kyvoeth. ac en dyannot galô Kynan Meyryadaôc ey ney attaô. ae erchy ydaô ef kynnullaô holl varchogyon arvaôc enys Prydeyn a mynet en erbyn e gelynyon henny. Ac en e lle en dyannot Kynan Meyryadaôc e llw llwyrhaf a mwyhaf ac allô holl yeuentŷt e teyrnasae dewred oed henny ac aeth hyt ym Porth Hamônt en erbyn y llu a doth-oed y gyt a Maxen Wledŷc.³³¹ ac gwedy gwelet o Vaxen y veynt amylder llw honno en e erbyn govalu en vaôr a oruc kany wydyat pa beth a wnaey kanys bychan oed o vydynod y gyt ac ef 6rth keyssyaô ymlad a llw kymmeynt ar hōnnô en y erbyn. ac 6rth henny pedrus a wu kanthaô emrody y emlad en erbyn amylder y gwyr ac eu glewder kanys kan obeyth tagnheved e dothoed. ac 6rth hynny galô a oruc attaô y hynafgwyr ae kyghorwyr. ae erchy udunt mynegy y kynghor goreu a wpynt en erbyn e kyvryô damôeyn hōnnô.³³² Ac en kyntaf Meuryc a rodes ateb ydaô ar e wed hon. nyt oes eb ef ynny ymlad ar sawl em-ladôry glew kadarn hyn. ac nyt o achaô emlad y dodym ny yma y enys Prydeyn y geysyaô y goreskyn trwy emlad. tagnheved a archôn a chanyat y llettyaw ar e tyr hyt pan wybydom ny medwl e brenyn. Ac 6rth henny dywedôn en bot en kennadeu e kan er amheraôdŷr en arweyn kennadôry a negesseu at Eudaf brenyn e Brytanyeyt. ac evelly trwy amadrodyon kall doeth araf-haôn mynnheu e pobyl honn.³³³ Ac gôedy ryngu bod y paôb y kyghor hōnnô. Meu-ryc a kymyrth y gyt ac ef deudengwyr llwydyon or rey doethaf or a kavas en e llô. a cheynk olywyd en llaô pob un o nadunt e deheu. ac evelly deuthant en erbyn Kynan Meyryadaôc.³³⁴ Ac gwedy gwelet or Brytanyeyt wyr mor anrydedus ar rey henny a oet a doethineb ac arôdyon hedôch a tagnheved kanthunt. kyvody en

anrydedus a orugant en eu herbyn ac agory
e fford udunt en hebang hyt pan ellynt
en rōyd mynet rac bron e tewyssafō. Ac
ene lle gwedy en dyvot a sevyll rac bron
Kynan Meyryadafō yannerch a wnaethant
o pleyt er amherafōdyr ar Senedadywedwyt
ryanvon or amherafōdyr Maxen vap Llywel-
yn hyt at Eudaf brenyn e Brytannyeyt
a negesseu a chennadōry kanthaō y gan yr
amherodryon attafō,³³⁵ ac ena e dywaft
Kynan Meyryadafō. nyt tebyc hyn e drech
kennadeu ys tebygach hyn y elynyon a
vynnyrt gōneuthur treys a goreskyn
gwladodfō.³³⁶ ac en dyannot Meuryc a atteb-
od ydaō. nyt oed wedus hep ef y wr kym-
eynt kywurd a hōn hep lawer ac amylder
o kytyndeythyon ygyt ac ef ac en wōyhaf
oll o achafō medyant ac arglōdydaeth gwyr
Ruveyn a gweythredodfō udadeu ac eu
hentadeu kas ynt y gan llafer o Vrenhyn-
ed. ac ōrth hynny pey kerdey un o nadunt
y gyt a nyver bychan. ac attoed ef kyōyrs-
sangedyc ef y gan y elynyon. ac ewelly e
keōlydyt kyffredyn gyhoed Ruveyn. ac
ōrth henny en hedōch a thagnheved e
deuth. a thagnheved a keys.³³⁷ a henny e
mae en y dangos ar y weythret kanyys yr
pan dyskynnassam ny ar tyr er enys hon
ny wnaetham na threys na chollet na sar-
haet nac eyssyeu y nep. en treul ac en
reydyeu megys kenedyl thagnhevedus a
prynnassam ny ac ny dugam ny dym y
treys y ar nep.³³⁸ Ac gwedy pedrussaō o
Kynan Meyryadafō ena pa beth a wneleay
emlad ac gōynt ac enteud rody hedōch udunt.
nessau ena a oruc Karadafō yarll Kernyw
a hynafgwyr e teyrnas y gyt ac ef ac annoc
y Kynan rody udunt er hyn yd oedynt en
y adolōyn. A chet bey gwell gan Kynan
emlad ac wynt. eyssyoes dyosc eu harveu a
oruc paōb o nadunt a chanhyadu hedōch
udunt a dōyn Maxen ae kytemdeythyon y
gyt ac ef at Eudaf vrenyn e Brytannyeyt hyt
en Llundeyn a demlleōychu ydaō ynteu e
kyffranc hōnnōen y ōrdas megys ed adaōed.³³⁹

Ac ena e kymyrth Karada6c yarl Meuryc y vap y gyt ac ef ac erchy gostec a oruc. ac en e wed hon e dywa6t 6rth e brenyn. llyma ep ef er hyn trwy hyr amser ed oedynt er rey a kedwynt kyfla6n a chy6yr ffyd y ty en ydamuna6 a Dy6 en y llunyethu kany tyd wyeth arall a orchmynneyst yth wyrda dy rody kyghor yty pa 6ed y llunyethut ty dy verch ath kyvoeth g6edy ty. ac en w6yha6 oll en y dy-eued hyn e mae heneynt en emlad ath dy en kymeint ac na elly tytheu llywya6 de pobyl ath kyvoeth a vo h6y. ar rey a kyghores yt rody coron y teyrnas y Kynan

2 M

Meyryada6c dy ney. ar rody dy verch y
wr gwlat arall ac eur ac aryant y gyt a hy.
Ereyll a kyghorynt rody dy verch y un o
te6yssogyon er enys hon a lly6odraeth e
teyrnas y gyt a hy. ac a daley e kyvoeth
gwedy ty. er ran w6yhaf hagen or kyghorwy.
ar gwyrd a kyghorassant keyssya6 un dyl-
eda6c o lyn er amherodryon ac y h6nn6
rody de verch y gyt a choron e teyrnas
kanyys wynt a ede6ynt kaffael g6astat a
thragywyda6l hed66ch trwy henny tra vey
Ruveynya6l kyvoeth en eu hamdyffyn. Ac
6rth henny y bu teyl6ng kan Dy6 anvon e
gwas yeanuc h6nn bonhedyc o lyn er Ru-
veyawvr. ac o vrenhyna6l kenedyl e Bry-
tannyeyt. ac om kyghor y de verch a rody
yda6 hep annot a choron e teyrnas y gyt a
hy. ac ony 6ney henny pa dyl yet syd yty
ar enys Prydeyn m6y noc yda6 enteu.
kanyys kar yw ef y Custennyn a ney y Coel
en brenyn nynheu er h6n ny all6n ny
g6adu Helen y verch ef y ryvot en Vren-
hynes arnam ny ac 6rth henny o treftada6l
delyet ef a dely kaffael brenhynyaeth enys
Prydeyn.³⁴⁰ Ac g6edy y Karada6c darvot
dywed6yt er amadrodyon hyn Eudaf trwy
gyffredyn kyghor y wyrda ef a rodes y
verch yda6 a theyrnas er enys y gyt a hy.
ac g6edy gwelot o Kynan Meyryada6c
henny llydya6 ac antheyl6ngu ac anrhy-
fyghu a oruc en wy noc e gellyt y credu.
ac en dyannot mynet hyt er Alban a chyn-
nulla6 llw m6yaf a all6s ef y gaffael atta6
6rth ryvelu ar Vaxen.³⁴¹

Ac gwedy kytmedeythokau amylder o
kynnulleitva Kynan Meyryada6c a deuth
trwy avon Humyr ac o bob tu y Humyr
dechreu a oruc anrehythya6 e g6ladoed. Ac
g6edy kennatau henny y Vaxen enteu a
kynnull6s holl kedernyt enys Prydeyn ac
ar vrys ed aeth yn y erbyn. ac en dyannot
emlad ac ef a chaffael e wudugolyaeth. ac
er henny eyssyoes ny phegyd6s Kynan
namyn atkynnulla6 eyl6eyth y vydynoed
ae torvoed atta6 ac emdangos en te6yn
dystry6edygaeth e gwladod. ac evelly eyl-
6eyth ed emch6eley Vaxen ac g6edy ed
emledynt gweythyeu e kaffey e wudugol-
yaeth. ac or dy6ed g6edy gwneuthur o bob
un o nadun dyrva6r kollet oy gylyd tr6y
annoc eu kytmedeythyon taguhevedu a
orugant.³¹²

TRYDYD dekyvor a aeth or enys honn
wu h6nn.

Ac gwedy llythra6 yspeyt pum mlyned
syber6hau a wnaeth Maxen ac o achaf6
anthervynedyc amylder eur ac aryant a
kymull6yd yda6 pennyd. ac 6rth henny
parattoy llyghes va6r a oruc agkyvodedyn.

ac y gyt a hynny kynnulla6 holl varchogyon enys Prydeyn a 6naeth a chwemnychu y oreskyn Ffreync. Ac 6rth henny g6edy mynet o hona6 tros e mor en kyntaf e kyrc6s ef Llydaw e teyrnas a el6yr er awrlhon Brytaen vechan.³⁴⁵ a dechreu a oruc ryvelu ar Ffreync a oedynt en y g6ledychu. ac esef a wnaethant e Ffreync ac Ymbalt en te6yssa6c arnadunt dyvot en y erbyn a dechreu emlad ac ef. Ac eyssyoos en y ran wuyhaf peryglu a orugant a dechreu ffo kanyys Ymbalt eu te6yssa6c wynt o phymthee myl o wyr arva6c y gyt ac ef a dyg6ydassant. Ac g6edy henny g6edy gwnethur o Vaxen e veynt aerva honno dyrva6r lewenyd a kymyrth kanyys g6ydyat bot en ha6d ac en eskavyn yda6 goreskyn e wlat. gwedy rylad e sa6l varchogyon honno. Ac 6rth henny gal6 Kynan Meyryada6c atta6 odyeythyr e torvoed ac adan ch6erthyn en eskavyn dywed6yt 6rtha6 val hyn. llyma ep ef un or teyrnassoed goreu o Ffreync g6edy y goreskyn o honam ny. llyma gobeyth ynnu y oreskyn e teyrnassoed ereyll. ac 6rth henny bryssy6n ny y achubeyt e keyryd ar teyrnassoed ar kestyll en dyssyvyt kyn ehedec e ch6edyl tros eythyvoed y gwladodod ac ymkynnulla6 pa6b ac arveu en erhyn. kanyys o gall6n ny kaffael e teyrnas hon ny phedrassaf y gallu o honam ny goreskyn holl Ffreync 6rth en medyant nynheu. Ac 6rth henny na v6t edyvar gennynt kanhyadu ymy pa beth bynnac vey de delyet dy en enys Prydeyn. kanyys pa beth bynnac a golleyst ty eno my ae hennyllaf y ty eman en e wlad hon. Ac 6rth henny my ath 6naf ty en vrenyn ar e teyrnas hon. a hon vyd Brytaen arall. a honn a kyvanhed6n ac en kenedyl g6edy g6rthladom ny estronolion kenedloed o honey. kanyys gwlat firwythla6n y6 hon o ydeu ac avonoed kyvla6n o pysca6t.³⁴⁶

Ac g6edy henny kynnulla6 a chyweyr-ya6 bydynoed a oruc a mynet hyt en Rodhin ac en e dyd h6nn6 e a kavas y dynas h6nn6. ac g6edy klybot o ba6b dywalder a chreulonder e Brytanyeyt a lladedygaeth e aerva ry ledessyt ffo a 6naey pa6b o nadunt kan ada6 eu gwraged ac eu meybyon.³⁴⁵ ac velly o aghreffit a dyse er rey henny e gwneynt pa6b tr6y e gwladodod ar keyryd ar dynassoed hyt pan oed e ffyrd en heang ac en r6yd yr Brytanyeyt. ac evelly ed oed creulonder e Brytanyeyt hyt pan ledyn er holl kenedyl or gwyr kan arbet e gwraged e huneyn. ac or dy6ed g6edy dyleu o nadunt er holl wladodod ac eu tyr dy6yllodryon kadarnhau e dynassoed ar keyryd ar kestyll a orugant o Varchogyon Bryt-

aen. ac adeylat kestyll a chedernyt en lla-oed kryua a wnaethant. ac gwedy henny dy6alder a chreulonder Maxen a aeth tr6y teyrnassoed Ffreync dyrva6r ovin ac ar-yniec a achub pob tewyssa6c a phob yarll en e veynt hon hyt nat oed un gobeyth yn ep o nadunt namyn emoll6ng ac emrody yr tyghetven. Ac 6rth henny ffo a wnaey pa6b o pob lle 6r e vdynt enda6 yr keyryd ac yr dynassoed ar kestyll kadarn ac y pob lle or e tebygnt kaffael na6d a dyogel6ch enda6. Ac gwedy gwybot o Vaxen bot y 6vin ef ar pa6b en kymeynt a henny kymmeryt glwder a oruc enda6 ac amalau a oruc y lw kan rody kyvar6sseu a rodyon amhyl udunt. A ph6y bynnac a wyppay y vot en ch6annoc y grypdeylya6 da dynyon ereyll er rey henny a kytemdeythokaey Vaxen y gyt ac ef. ac yr rey y rodey eur ac ariant y ereyll. ac evelly o amravaelion rodyon nyt annodey gwaha6d pa6b atta6 ac evelly eu kyvoethogey.³⁴⁶

Ac odyna kymmeynt amylder llw a kynnull6s atta6 megys yd oed tebyg a dyheu e galley goreskyn holl Ffreync y gyt ae therfyneu. ac eyssyoos annot a oruc henny hyt pan darffey yda6 en kyntaf hedychu o teyrnas a oreskynnassey ae llen6y ae chyvanhedy or Brytanyeyt. ac 6rth henny gwys aossodes hyt pan deley kan myl o vyl-eynyeyt a thyrdy6yllodryon a chynnulla6 henny trwy holl teyrnassoed enys Prydeyn. ac eu hanvon atta6 wynt. Ac y gyt a henny deg myl ar ugeynt o varchogyon y gad6 er rey henny ac y hamdyffyn en e wlat e press6yllynt endy rac kyrcheu a ruthreu estrona6l kenedyl. ac g6edy darvot yda6 kaffael o honno pob peth o henny 6rth y vyntu. ef a rannus Llyda6 er rygthunt ac a 6naeth Brytaen arall o honno. ac ae rodes y Kynan Meyryada6c.³⁴⁷ ac odyna e kerd6s enteu ae kytemdeythyon kantha6 hyt en eythavoed Ffreynge a thr6y orthrymmaf emladeu ef ae goreskynn6s Ffreync a dan y therfyneu y gyt a holl Germania ac em pob emlad e bu wuduga6l Maxen. ac odyna e gossodes eystedva y teyrnas en Treverys. ac odyna y dechre6ys ryvelu ar amherodryon. Gratyau a Valentyunan. ac gwedyllad e neyll o nadunt e llall a dyhol-es or Ruveyn en holla6l.³⁴⁸

Ac en er amser h6nn6 ed oedynt e Ffreync a g6yr Peytw en ryvelu ar Kynan Meyryada6c ar Brytanyeyt ereyll a oedynt y gyt ac ef ac o vynyth kyrcheu en avlon-ydu arnadunt. Ac enteu eyssyoos en 6ychyr ac en 6ra6l en g6rthwynebu udunt ac en talu aerva en erbyn y gylyd udunt ac en amdyffyn ac en kynhal e wlat a kyf-

reidôyt yda6 en 6ra6l. ac g6edy gorrvt a chaffael e vudugolyaeth o hona6 y mynn6s ef oy kytvarchegyon kymryt gwraged or rey e gellynt meythryn plant er rey a vey tragyôyddael treftadogyon ar e wlat honno. A megys na bey nep kymysc en e byt en eu kenedyl ef a vynn6s o enys Prydeyn kyrelu g6raged udunt.³⁴⁹ ac 6rth henny anvon kennadeu a oruc Kynan Meyryada6c hyt en enys Prydeyn at Duna6t brenyn Kerny6. e gwr a dothoed en lle Karada6c y vna6t ac ar e kyvoeth ac erchy yda6 ef perffeythya6 e neges honno. kanyg gwr bonhedyc oed h6nn6 a chyvoetha6c. ac yda6 e gorchymynnassey Vaxen lly6odr-aeth er enys en y absen hyt tra oed enteuen goreskyn e gwladod radca6. Ac yr gwr h6nn6 ed oed merch anryved y phryt ac thecked a honno a elwyt Ursula a vynney Kynan Meyryada6c y chaffael en wreycca yda6 ehunan.³⁵⁰

Ac g6edy g6elet o Duna6t kennadeu Kynan ac eu neges ef a vynn6s ufudhau oy neges. Ac 6rth henny ef a kynnull6s un vyl ar dec o verchet dyledogyon tr6y holl teyrnassoed ynys Prydeyn. Ac o verchet a vey ys eu bonhed ar tyr dyôyllodryon ed erchys kynnulla6. try ugeyn myl a d6yn henny oll hyt yg Kaer Lundeyn. Ac y gyt a henny o pob porthva ed erchys d6yn llongheu en e rey e gellynt anvon e morynnyon hynny hyt en Llyda6 ac er radyc6ededygyon wyr uchot.³⁵¹ A chyt bey lla6er em plyth e vydyn honno a vey da genthunt henny eyssyoes ed oed la6er o honant 6ynten en dr6c kanthunt ada6 eu g6lat ac eu ryeny ac eu kenedyl. ac ereyll o nadunt a oed g6ell kanthunt kadu eu dyweyrdep ac eu gweruda6t noc ymkysylltu a neythoreu. ac evelly en amravaelyon luossawgr6yd amraael ewyllys a vydey yndunt. Ac g6edy bot en bara6t e llynghes e gwraged a ossodet endunt ac ar hyt avon Themys e kyrchassant y mor.³⁵² ac or dy6ed g6edy trossy o nadun en hwyllyeu parth a Llyda6 kyvody a wnaethant y gwrth6ynebedygyen wynhoed a ch6ytheu en kythra6l en eu erbyn. ac en e lle eu gwaskaru er holl longheu en perygl6s trwy amravaelyon voroed gan suda6 a body er ran w6yha6 o nadunt. ar rey a d6yngheys o'r veynt perygyl a h6nn6 6ynt a w6rywyt y enysed agkyvyeyth ac e karchar6yt ac e keythy6yt lla6er o nadunt. kanyg em plyth llynghes Gwyn6as a Mel6as e dothoedynt o Ruveyn. ar rey henny o arch Gratyan Amhera6dyr e dothoedynt yr ryvelu ar Germany ar arvordyred en ychyleh. Grattyen hagen a anvonassey e gwyr henny

yr ryvelu ar e nep a vey un a Maxen.³⁵³ Ac val ed oedynt e velly en anreythya6 er arvordyred 6ynt a kyvarvuant ar radcywedygyon vorynyon w6chot a ryw6ryessyt yr morbennoed henny. Ac g6edy g6elet o nadunt teked e mor6ynyon 6ynt a vynnassant ell6ng eu ryodres arnadunt. Ac g6edy gwrth6ynebu or morynyon udunt ac eu 6rthlad hep un gohyr e bratwyr a vrathassant ac a ladassant en creula6n er ran 6uyha6 o nadunt. ar rey hynny ynt yr un vyl ar dec o Werydon e mae er egl6ys en enrydedu eu g6ylon. Ac g6edy henny er eskymunedygyion te6yssogyon henny Gwyn6as a Mel6as er rey a kan6rthwynt Gratyan a Valentynyan pan welsant enys Prydeyn en wac emdyvat o holl varchogyon ac emladwyr bryssya6 ae eu llynghes a orugant ydy a chynnulla6 y gyt ac 6ynt m6yha6 ac a ka6ssant o porth or enysed en eu kylen a deskyntu en er Alban. a g6edy bydyna6 o nadunt kyrchu a 6naethant e teyrnas oed hep giwda6d6yr ae hamdyffynney e dan lad y byleynllu hep orvot en eu herbyn. kanyg megys e dywedp6yt w6chot Maxen a dugassey kantha6 en ll6yr Marchogyon enys Prydeyn ae hymladwyr. ac nyt ada6ssey nep endy namyn er rey gwanllesc agkyghorus dyarvot ac g6edy g6elet or te6yssogyon henny nat oed nep en enys Prydeyn a alley g6rth6ynebu udunt anreythya6 e g6ladoed a orugant kan wneuthur aerva dyrvu6r y meynt or pobloed.³⁵⁴ Ac g6edy mynegy y Vaxen e trueny ar govyt h6nn6 ef a anvones Gradla6n Rodgymeryat a d6y leng o wyr arva6c y gyt ac ef en kan6rthwy yr Brytanyeyt. Ac g6edy eu dyvot er enys emlad a 6naethant ar radyc6ededygyon elynyon henny. ac y gyt a llad lla6er o nadunt eu kymmedl ar ffo a orugant hyt en y Werdon. ac en er amser h6nn6 e llas Maxen en Ruveyn y gan kytemdeythyon Gratla6n Amhera6dyrace llas ac e gwascar6yt e Brytanyeyt a dugassey Vaxen y gyt ac ef. ar rey a d6yngheys o nadunt a doethant at eu ky6ta6dwyer hyten Llyda6.³⁵⁵

GRADLAWN Rodkymeryat g6edy klybot o hona6 ry lad Maxen ef a kymyrth coron teyrnas enys Prydeyn ac ae dodes am y pen e hun ac a ymwnaeth ehun en vrenhyn. Ac odyne kymeynt o creulonder a oruc e e bobyl ac eny aethant en vydynod yn erbyn ae lad. ac g6edy klybot e ch6edyl h6nn6 tr6y e teyrnassoed er rac dy6ededygyon elynyon o y Werdon a deuthant ar Escotyeit y gyt ac 6ynt ar Llychlynwyr ac anreythya6 er enys or mor p6y gylyd a orugant o tan a hayarn. a rac e pla ar tymhestyl honno anvon kennadeu a orug-

ant e Brytannyeit hyt en Ruveyn ac es-
cryvenneu kanthunt y erchy porth y eu
hamdyffynacada6 tragywyda6l wryogaeth
udunt yr eu hamdyffyn rac eu gelynyon.³⁶⁶
ac en e lle y kyfreid6yt lleng o wyr arva6c
udunt. Ac g6edy kaffael llongheu o nad-
unt 6ynt a doethant yr enys ac emladas-
sant ar gelynyon ac a 6naethant aerva
dyrva6r y meynt o nadunt ac ae g6rthlad-
assant en holla6l or enys hon 6ynt ac a
dyfferassant e pryaut kenedyl or pla ac or
tymbestyl a wnathoddynt arnadunt. ac ena
e gorchmynnassant at wneuthur e mur er
r6ng Deyfyr ar Alban hyt pan vey h6nn6
en aruthed yr gelynyon ac en amdyffyn yr
ky6da6dwyr. kanys er Alban er amser
h6nn6 dyffeyth anreythyedyc oed y gan
vynych kyrcheu estronolyon kenedloed
agkyvyeyth. ac odyna gwedy kynnulla6
kyffredyn treul 6ynt a 6naethant ac a kup-
plaasant e mur h6nn6 en holla6l.³⁶⁷

Ac g6edy henny sef a wnaeth e Ruveyn-
wyr kych6yn parth ac eu g6lat a dan
vynnu na chymmerynt a vey h6y no henny
llavur a threul ac enbydr6yd en amdyffyn
kenedyl e Brytanyeyt y gan kyveylyorn-
wyr a lladron a mynegy hevyt udunt na
chymmerey Ruveynya6l kyvoeth e myn-
ych luedau henny ar blynder ar perygyl en
kerdet mor a thyr en emlad trostun a
mynegy udunt vot en ya6 nach udunt
kymryt dysc ac arveu a gle6der endunt y
emlad trostunt a thros eu g6lat ac eu ken-
edyl ac y amdyffyn eu bwched ac eu rydyt
ehuneyn oc eu holl nerth.³⁶⁸ Ac g6edy
darvot yr Ruveynwyr rody e dysc h6nn6
ar kymmendy6 6ynt a archassant kynnull-
a6 emladwyr enys Prydeyn hyt en Llun-
dein kanys odyno e mynnynt er Ruveyn-
wyr kych6yn y eu g6lat ac g6edy emkyn-
nulla6 paub hyt eno y Kuhelyn Archescop
e kyvradwyt er amadra6d. Ac en e wed
hon e dywa6t enteu 6rthunt 6ynteu.³⁶⁹

PREGETH KUHELYN.

KANYS o arch a gorchymmyn e te6yssog-
yon hyn e mae rey t my dywed6yt wrth-
y6ch chwy m6y ar k6ynvan ac wyla6 e
trossa vy amadra6d y noc ar pregeth.
kanys truan yw gennyf y er ymdyvedy ar
llesked ar g6ander ar ry deuth yny gwed
espeylya6 o Vaxen er enys hon oy holl
varchogyon. a ch6ytheu oede6ch 6edylllyon
llesc agkyvr6ys ar emlad. kanys arver arall
a dyskassau ch nyt amgen amravaelyon
kyfne6ydvaeu a dywyllieu edayar. ac g6edy
dyvot estra6n kenedyl megys deveyt hep
vugeyl ych gwascar6yt ar hyt e gwladoed
hyt pan deuth Ruveynya6l vedyant y
echrydhau ar tref ech tat ac ech kyvoeth.

ac 6rth henny e bydech ch6y en 6astat en
estrona6l amdyffyn a hep dysku ech dwy-
la6 ch6y ech huneyn y arveru o arveu y
wrthlad ych gelynyon ar lladron y wrth-
y6ch. kan nyt ynt de6rach no ch6y pey
gattey lesked a secevyrt a methyant ch6y.
llyma en edyvar gan e Ruveynwyr e llavur
ar kerdet g6astat mor a thyr ac en emlad
a gelynyon trossoch. Ac 6rth henny kynt
e madeuant e teyrnget y genn6ch noc e
kymmeront bellach e llafur h6nn6 ar vor.
a thyr trossoch. Ac er na buoch ch6y en
amser ech marchogyon 6rth henny e tebyg-
6ch ch6y ffo dynolyaeth y genh6ch. Ac
eg gwrth6ynep anyan e genyr e dynadon
megys or byleyn geny marcha6c ac or
marcha6c geny byleyn. Ac eyssyoes yr
henny ny thebygaf golly o nep dyna6l
anyan yr henny. Ac 6rth henny kanys
dynyon y6ch byd6ch megys dynyon. a
gel6ch ar Cryst hyt pan vo ef a godo gle6-
ger y6ch hyt pan alloch ch6ytheu amdy-
ffyn ech rydyt.³⁶¹ Ac g6edy darvot yda6
tervynu y amadra6d kynh6ryf a murmur a
kyvodes en e pobyl megys e tebygnt eu
bot en kyvla6n o dyssevyrt glewder.³⁶²

Ac odyna kadarn dyskedygaethau ar
rodassant er Ruveynwyr yr ergrynnedyc
pobyl honno ac ada6 ganthunt dyskedyg-
aethau ac exemplareu y wneuthur arvau
6rthynt. ac y gyt a henny hevyt erchy
udunt en e porthvaeu e deskynnnt llong-
heu er estronolyon kenedloed gwneuthur
tyrau a chestyll megys y gellynt or rey
henny amdyffyn eu g6lat. ac eyssyoes ha6s
y6 gwneuthur heba6c o varcutan no
gwneuthur byleyn en dyskedyc en dyssev-
yt a dyscu doethynep yda6 un ag6ed yw a
b6r6 merieryt adan draet moch.³⁶³ ac g6edy
ada6 or Ruveynwyr e wlat ar ved6l na
delyn ydy tracheuyn. en e lle e dynevas-
sant eyl6eyth er racdy6ededygyon elynyon
henny Gwyn6as a Mel6as e mewn llongheu
o y Werdon. ar Escotyeit ar Frychtyeyt ar
Llychlynwyr a gwyr Denmarc y gyt ac
6ynt. ac a allasant y gyt a henny hevyt y
gaffael. ac yr Alban e deuthant yr tyr. ac
anreythya6 en ll6yr o vewn y mur. Ac
g6edy gwybot o nadunt ryvynet er Ruveyn-
wyr a heb obeyth eu hymch6elut trachevyn
hayach ac ehofnach ed emrodassant y des-
try6 er enys. ac er henny e rodyt e byl-
eynyeyt llesc en e kestyll ar muroed hep
wybot kelydyt emlad. namyn en ergryn-
edyc ofyna6c emch6elyt ar ffo. ac e velly
ny orff6ysynt gelynya6l ergydyeu en
tynnu e truan vyleynllw or muroed hyt e
lla6r ac evelly e rodyt 6ynt y creulonhaf
agheu.³⁶⁴ O dyal Dyw en va6r am er hen

pechodeu llaſer o peth o varchogyon ac emladwyr a gollet o syberwyt Maxen kanys pe bydynt er rey henny en er amser h6nn6 ny dewey kenedyl attadun y6 gyrru ar ffo a henny a wu 6rth. uad oedynt. canys en eu hoſes h6ynt e teyrnaſſoed en eu kyleh a oedynt darestyghedyc udunt ac enys prydeyn en araf ac en hed6ch en eu medyant. ac e velly e byd pan roder teyrnas 6rth amdyffyn a lly6odraeth byleynyeyt. A pheth a vynny amgen ada6 a wneynt y dynaſſoed ar muroed w6chwel ac emrody y ffo a 6neynt e ky6ada6dwyr ac eyl6eyth e rodyt y waſcaredygaeth. ac y anobeyth. ac eyl6eyth e lledyt y gan e gelynyon. o creulonhaf aerva. a megys 6yn y gan y bleydeu evelly y dystrywyt e 66ynvannus pobyl truan y gan eu gelynyon. Ac 6rth henny eylweyth trueyn gedyllyon kenedyl honno a anvonassant kennadeu ac eſcryvenneu hyt at Agytyns e gwr a oed en kynhal Ruveynya6l kyvoeth en e 6ed hon.³⁶⁵ Kwynvan e Brytanyeyt en y dangos yr amhera6dyr. ac en y ellegyt a henny en mynegy yda6 bot eu gelynyon yn eu kymmell 6ynt yr mor ar mor yn eu kymmell ar eu gelynyon. ac evelly d6y kenedyl agheu en emdangos. kanys nyt oes namyn un o deu peth ae en body neu en llad.³⁶⁶ ac yr hynny ny cha6ſſant y kennadeu un kanh6rth6y ac 6rth henny en tryst yd ymch6elaſſant e kennadeu ac attech nac en eu penn.³⁶⁷

Ac gwedy kymryt kynghor o nadun Kuhelyn archescop Llundeyn a aeth hyt em Brytaen vechan er honn a el6yr Llyda6 y keyſſa6 kanb6rth6y a nerth a phorth y gan eu kytrvodyr. Ac en er amser h6nn6 ed oed Aldwyr vap Kynva6r en pedweryd gwr en gwledychu gwedy Kynan Meyryada6c en Llyda6.³⁶⁸ Ac g6edy g6elet or gwr h6nn6 person kyvurd ac oed er Archescop y erbynnyeyt ae arvoll en anrydedus a oruc a govyn yda6 achas y dyvodedigaeth atta6 enteu. Ac en elle Kuhelyn Archescob a dywa6t 6rtha6 val hyn. Amlo6c a danllywychedyc yth vonhed ty ac ar k6ynvan e dylat ty kyffroy o klybot e poen. ar trueny edym ny de kytrvrytannyeyt ty en y odef yr pan eſpeyl6s Maxen en enys ny oy Marchogyon. ac a oſſodes 6ynt en e teyrnas ed 6yt ty en y medu. a g6yn y byt a weles gan hed6ch a tagnheved en 6aſtat y medu o hona6t. kanys gwedy d6yn o Vaxen y marchogyon o enys Prydeyn e kyvodassant gwyr er enyſſoed eſſyd en y chylch ac anreythya6 en enys nynheu o holl amyllder golot or a oed endy o eur ac aryant ac

alavoed ereyll. ae hadau hytheu en wac ac en dyffeyth hayach hyt pan edynt o kenedloed hep kaffael bwyt hayach eythyr kellydyt hely ac evelly emborth ar cyc anyveyleyeyt a g6ydvylet. Ac ny bu a alley g6rth6ynebu y dym o henny. kany bu un kyvoetha6c nac un emlad6r da oc eu kenedyl ny yr hynny hyt hedy6. kanys er Ruveynwyr er ry dery6 udunt blyna6 rac henny ac en holla6l emada6 a ny heb kaffael un kanh6rth6y nac amdyffyn y ganthunt pellach en erbyn e gormeſſoed henny. ac 6rth henny en eſpeylyedyc o holl kanh6rth6y a gobeyth y gan nep arall en y byt e kyrchassant nynheu ar de trugared ty y adol6yn kanh6rth6y a nerth y amdyffyn e teyrnas e syd dyledus yt y amdyffyn. kanys pwy arall a dyley oth ty caffael coron Cuſtennyn a Maxen kanys er rey henny a 6uant hentadeu a gorhentadeu yty ac a vuant ardercha6c a coron enys Prydeyn. Ac 6rth henny parota de lynchges a deret y gyt a my a my a rodaf enys Prydeyn yth d6ylaw ty.³⁶⁹ Ac ena Aldwyr a dywa6t wrtha6 enteu. Dyoeſ ep ef ef a vu amser na wrthod6n ny enys Prydeyn o bey ae rodey y my kanys ny thebygaf y or gwladoed g6lat Ffrwythlonach no hy hyt tra gaffat en hed6ch tagnhevedus arveru o honey. Ac weythyon hagen kanys dryc damweynyau lla6er a keveyry6 a hy gwaeth y6 ac y my ac y pob tewyſſa6c a chaſſach yw gan pa6b. Ac yr ar pob dr6c or eſſyd arney mwyhaf ed argwed6s medyant gwyr Ruveyn en kymeynt ac na eyll nep kaffael gwastat teylygta6t a medyant endy megys na bo reytdau kolly y rydyt a g6aſſanaethu y keythy6et. ac 6rth henny p6y ny bey gwell kantha6 kyvoeth bychan en lle arall y gyt a rydyt noget arveru oe holl olut hy ae chyvoeth adan keythy6et. E teyrnas a wely ty eman en darestyghedyc y my y gyt ac anryded y medaf a hep talu g6aſſanaeth y nep o honey. Ac 6rth henny deſyſſach y6 gennhyf ynheu e wlat vechan honn en ryd no holl teyrnaſſoed ereyll adan keythy6et. ac eyſſyoes kanys vy hentadeu y am gorhentadeu a wu eydunt er enys megys y dy6edy ty my a rodaf y ty Cuſtennyn vem mra6t a d6yvyl o varchogyon y gyt ac ef os Dy6 a vyd teyl6ng kantha6 rydhau e wlat honno y gan rathreſtronolyn kenedloed. ar gwas h6nn6 arveret ef o coron teyrnas enys Prydeyn. kanys y my y mae bra6t a el6yr Cuſtennyn er h6nn e syd brovad6y em mylwryaeth a champeu ereyll. a dewred a molyant a chlot. h6nn6 a rodaf y ty ac eeryf a dy6edeyſ o varchogyon y

gyt ac ef o byd da genhyt y kymryt. kanys eyrif marchogyon a vo mdy no hōnnō tewy araōrhon a wnaōn am danaō kanys bygōth ryvel y gan Ffreync beunyd e syd arnaf. ac o vreyd e daroed yr brenyn tervynu y amadraōd pan ed oed er Archescop en talu dyoloch ydaō. ac en e lle galō Custennyn attadunt. ac a dan chwērthyn er Archescap a dywaōt val hyn. Cryst a orvyd. Cryst a wledycha Cryst ar arglwydha. llyma vrenyn Brytaen dyffeyth Cryst araōrhon y waret. llyma en amdyffyn ny llyma en gobeyth ac en llawenyd. peth a traethaf y amgen ethol a orupecyōt e llongheu ar e traeth ac o pob lle en e teyrnas kynnullaō e marchogyon ac eu rody y Cuhelyn Archescop.³⁷¹

Ac gōedy bot pob peth en baraōt ōynt a aethant ar e mor ac a deskyunnassant en aber Themys ar draeth Totoneys ar tyr enys Prydeyn. ac odyne hep un gohyr kynnullaō a wnaethant holl yeuengetyt a dewred enys Prydeyn a chyrchu eu gelynyon ac emlad ac ōynt a thrwy effillyt e gōynvydedyc wrda hōnnō e wudugolyaeth a gawssant. ac odyne o pob parth emkynnullaō a orugant e gwascaredygyon Vrytaneyt hyt yg kaer Wudey.³⁷² ac eno ardyrchavael Custennyn vendygeyt vap Kynvaōr en vrenyn a gossot coron e teyrnas am y pen ac en dyannot rody gwreyc ydaō o dyledogyon Ruveyne er hon a vagessey Cuhelyn Archescop.³⁷³ ac gōedy atnabot o honaō ef honno trymeyp a anet ydaō o honey. Ac esef oedent er rey henny. Constans ac Emreys wledyc. ac Uther Pendragon. ac ena y rodes ef Constans e map hynaf ydaō em mynachloc Amphybalus eg Kaer Wynt oy veythryn ac y kymryt mynachaōl urda. yno. ar deu ereyll hagen Emrys ac Uther a orchmynnōs y Cuhelyn. archescop y eu meythryn.³⁷⁴ Ac odyne gōedy mynet deg mlyned heybyaō ef a deuth un or Ffyghteyt a rywuassey en wassanaethōr kyn no henny ydaō a megys kyvrōch neylltuedyc ar brenyn a vynney y kymryt ef meōn llōyn ac gōedy gyrru paōb y ōrthaō en e lle honno y lladaōd ef a chyllell en dirybud.³⁷⁵

Ac ōrth henny gōedy llad Custennyn Vendygeyt tervyse ac annuhundep a kyvodes e rōng e gwyrda pōy a ōnelyt en vrenyn. kanys rey o nadunt a vynnynnt urdaō Emreys Wledyc en vrenyn. ereyll a vynnynnt Uther Pendragon. ereyll a vynnynnt etholl ereyll oc eu kenedyl. ac o'r dywed gōedy na chytsynhynt namyn un val hyn arall evelly. nessau a oruc Gortheyrn Gortheneu tywyssaōc Ergyng ac Euas er hōnn a oed oe holl lafur en keyssyaō e

vrenhynyaeth ydaō ehun. a dyvot hyt Kaer Wynt at Constans vanach map Custennyn vendygeyt a dywedōyt ōrthaō val hyn.³⁷⁶ marō ep ef yō de tat ty. ath vrodyr dytheu rac bychanet en hoet ny allan bot un o nadunt en vrenyn. ac ny ōelaf y nep arall oth kenedyl ty a dyly bot en vrenyn. ac ōrth henny o mynny ty vot ōrth veg kyghor y. ac anghōhanegu vy medyant y am kyvoeth. mynheu a ymchōelaf ōynep e pobyl yth ethol ac yth urdaō ty en vrenyn. ac or ryō abyth honno ket boet gwrthōynep gan er urdas de tynnu o honev my ath ōnaf en vrenyn.³⁷⁷ ac gōedy klybot o Constans er amadraōd hyn dyrvaōr leōenyd a kymmyrth endaō. a thyngthu ydaō en kadarn pa beth bynnac a vynney y kaffey. ac en dyannot Gortheyrn ae kymyrth ac ae gwyscōs o vrenhynaōl adurn. ac ae duc hyt en Llundeyn. ac eno ar ar pobyl o vreyd en y kanhyadu y urdas ef en vrenyn. ac en amser hōnnō neut varō Kuhelyn archescop ac nyt oed un arall a racveydyey y kyssegru ef en vrenyn. ōrth e tynnu ef enteu or venechtyt. Ac eyssyoes yr henny nyt hebrevygōys Gortheyrn y coronhau ef namyn ehunan arveru o ōassanaeth archescop ac ae dwylaō ehunan dody coron vrenhynaōl am pen Constans ac evelly y urdaō en vrenhyn.³⁷⁸

Ac gōedy ardyrchavael Constans en Vrenhyn holl lyōdraeth a yaōnder e teyrnas a kyvradus enteu y Ortheyrn ac emrody ehunan en hollaōl ōrth y kyghor en e veynt honno megys na ōuasy ef dym namyn a kyghorey Ortheyrn. kanys gōander y synhwyr ae deall ef a dyssey hynny. ac y gyt a henny amgen dyse a dyscassey ef en e claōstyr a llywyaō teyrnas e vrenhynyaeth. Ac gōedy gōelet o Ortheyrn henny dechreu medyllyaō a oruc endaō ehun pa wed e galley enteu emdyrchavael en vrenhyn kanys henny em mlaen pop peth a chōennychey. Er holl vrenhynyaeth hagen ar rydaroed y gorchymyn oy dosparth ef. ac nyt oed dym y Constans or teyrnas onyt gwascaōt ac enw. kanys ef a elōyt en vrenhyn ac nyt oed nac garōder nac yaōnder nac ovyn enteu ar nep nac o bell nac o agos or pobloed. E deu vap yeueyn oed deu vroder ydaō enteu nyt amgen Uther Pendragon ac Emreys Wledyc en eu crudeu etōōa ed oedynt. ac nyt oed arnadunt oed adas wrth lywyaō e vrenhynyaeth nac y eu gōneuthur en vrenhyned. Eythyr henny hevty dryc damōeyn arall a damōeynnassey en er enys honn. Sef oed henny ryvarō holl henaōfwyr e teyrnas ac nat oed nep namyn Gortheyrn ehun megys

aryennyc oe gallder ae doethynep ac estry6 megys en un kyghor6r en e teyrnas. ar rey ereyll oll megys meybion a gweysyon yeueync oedynt g6edy rylad en er ymladeu kyntadeu a hentadeu er rey henny ac eu he6ythred a pha6b or a wuessynt urdedyc a medyannus kyn no henny. ac 6rth henny g6edy g6elet o Ortheyrn henny medylia6 a oruc o pob athrylyth ac o pob estry6 pa wed e galley enteu diosc Constans vanach or vrenhynyaeth yda6 ehun. Ac eyssyoes e peth h6nn6 a annodes ef hyt pan kavas en kyntaf er holl wladoed ar holl kestyll ar dynassoed kadarn arpennyc 6rth y kyghor ae vedyant ac g6edy kaffael o hona6 henny evelly wrth y kyghor ae vedyant erchy a oruc yr brenyn rody y tryssor ae s6llt ae eur ae aryant ae tlyssu en y warchad6 ef ac en y vedyant ae dynassoed ar kestyll. kanys ef a kadarnhaey rydyvot rybudyen atta6 bot er enysedd yn eu kylch yn emkynnulla6 ac en lludhau am pen enys Prydeyn. ac g6edy kaffael o hona6 henny y gan e brenyn ef a dodes y wyr ehun en e kestyll henny y eu kad6 6rth y vedyant ae ewyllys ehunan. Ac g6edy darvot yda6 henny dechreu medylia6 pa wed e galley ef eyleswy er racy6ededyc vrat. u6chot. ac 6rth henny ef a deuth at Constans a dywed6yt wrtha6 bot en reyt ydau ef ang6hanegu eyryf y teyl6 megys e bey dypryderach a dyogelach yda6 rac y elynyon. ac ena y dywa6t Constans. panyt yth vedyant ty ac yth dyosparth e gorchmynneys holl ly6odraeth a holl pryder e teyrnas. ac 6rth henny g6na dytheu pob peth or a vynyach. a henny hagen gan kad6 fydlonder ymy.³⁷⁹ Gortheyrn a dywa6t 6rtha6 enteu. Ed edes en dywed6yt ymy ep ef bot e Ffychtyeyt en devynnu gwyr Denmarc attadunt ar Llychlynwyr ac y gyt holl er rey henny am en pen uynheu y ryvelu arnam en wuyhaf ac en kadarnhaf y gallont. Ac 6rth henny my a kynghoraf y ty gwaha6d rey or Ffychtyeyt ac eu kaffael yth llys ac ar teulu megys e bo er rey henny en kynhervedwyr er rystat tytheu ac eu kenedyl ehunayn. kanys os gwyr eu bot en mynnu ryvelu arnam ny er rey henny en e lle a allont gwybot brat a gweythredoed eu kyt kenedyl ac an rybudyant nynheu val e bo ha6s en emoglet emgallhau en eu herbyn. llyma dyrgeledyc vrat e kytemdeyth. kanys nyt yr yechyt nac yr dywytr6yd yr brenyn y dy6edey ef hyn. namyn g6ybot bot en an6astat annyan e Ffychtyeyt a bot en ha6d eu trossy ar pob gweythret creula6n. ac g6edy bydynt med6 bot en ha6d eu

kyffroy ar lyt e yrlloned yn erbyn e brenyn megys e lledynt ef en dyhavarch. Ac os henny a damwenney megys e kaffey enteu fford oy ardyrchavael en vuan en vrenyn megys ed oed en wastat en y ch6ennych. Ac en dyannot anvon kennadeu a oruc hyt en Escotlont a gwaha6d cant marcha6c or Ffychtyeyt ac eu kymryt ar teulu y brenyn. Ac g6edy eu kymryt eu hanrydedu a gwnaey Ortheyrn er rey henny y ar pa6b ac eu kyvoethogy o amravaelyon rodyon. ac en wuy no meynt eu llen6y or b6yt ac or llyn megys ed oedynt 6ynteu en y kymryt ef en lle brenyn. Ac e fford e kerdynt ar hyt er estrydoed ar heolyd ar ky6ydeu ar kanhuau e kenynt teyl6ng yw Ortheyrn o amherodraeth teyl6ng yw o teyrnwyalen enys Prydeyn. ac antheyl6ng yw Constans.³⁸⁰ ac 6rth henny mwyv6y ed anrydedey Ortheyrn 6ynteu o amravaelyon rodyon hyt pan vey m6y e keryt enteu y ganthunt 6ynteu. ac g6edy g6ybot o hona6 kaffael en kareat 6ynt en holla6l ef ae g6naeth 6ynt en ved6 ac a dywa6t wrthynt y vot ef en ada6 enys Prydeyn ac en mynet y kessya6 mynet en lle arall a vey m6y noc a oed yda6. a dywed6yt na alley ef ar bychydye kyvoethoed yda6 gossymdeythya6 dec marcha6c a deu ugeynt. ac evelly en tryst mynet oy letty ac eu hada6 6ynteu en yvet en e neuad. ac g6edy g6elet o nadunt 6ynteu henny trystau a wnaethant yn v6y noc y gellyt y credu. a thebygu bot en wyr a dywedassey Gortheyryn 6rthynt. a dywed6yt pob un 6rth y gylid. pa acha6s y gad6n ny y manach h6n en vy6. pa acha6s na llad6n ef hyt pan allo Gortheyryn arveru o'r vrenhynyaeth. kanys p6y e syd teyl6ng y kaffael ac amherodraeth namyn Gortheyryn e gwr ny orffowys en anrydedu nynhen.³⁸¹

Ac g6edy henny yn y lle kyvody a orugant a kyrchu estavell e brenyn a g6edy y lad d6yn y pen a orugant hyt rac bron Gortheyryn. ac g6edy g6elet o Ortheyrn y pen trystau a oruc ac wyla6. ac eyssyoes ny bu la6enach enteu eyrtoet no a6r honno. ac eyssyoes gal6 a oruc ky6da6twyr Llundeyn atta6 kanys eno y daroed e kyvlavan honno ac erchy llad e brad yr henny en holla6l kanys kymeressynt arnadunt g6neuthur kyvry6 kyvlavan a honno. ac ed oed eno 6rth henny rey a tebygynt pany6 trwy Ortheyrn ae kyghor e g6nathoedyt e brat h6nn6 ac nas dychymygessynt e Ffychtyeyt herwydunt ehuneyn. ereill ae dyheurynt en holla6l gan y ry6 weythret h6nn6.³⁸² Ac eno eyssyoes ar peth h6nn6 en agheugant tat maetheu a deu vroder nyt

amgen Uther ac Emreys a ffoassant ac meybion kanthunt hyt em Brytaen vechan. ac eno y harvolles bynt enhyr Llyda6 ac or anryded y dyleynt e perys eu meythryn.³⁶³

Ac g6edy g6elet o Ortheyrn nat oed nep en e teyrnas a emkyffelyppey nac a emkyvuchey ac ef. ef ehunan a dodes coron e teyrnas am y pen. ac a aeth tros y kyt te6yssogyon.³⁶⁴ ac or dy6ed g6edy bot en danlle6ychedyc ac en honnedyc yvraduryaeth ef tr6y e gwladod kyvody a orugant en y erbyn pobloed er enyssed en y kylch er rey a dugessynt e Ffyghtyeft hyt er Alban. kanys llyda6 a 6nathoedynt e Ffyghtyeft 6rth rydal eu kytvarchogyon o acha6s Constans. Ac y gyt a henny hevyt gonalus oed o acha6s y vot peunyd en kolly y lw en peunyda6l emladeu henny. A hevyt goval oed arna6 or parth arall rac ovyen Emreys Wledyc ac Uthr Pendragon y vrag6 enteu er rey megys y dy6edassam ny wuchot a ffoessynt hyt en Llyda6 raeda6 enteu pan las Constans eu bra6t. kanys odyo peunyda6l ch6edyl a ehedey ar y clusteu enteu eu bot 6ynt en darmerthu e llynghes w6yha6 ac ellynt y chaffael y emch6elyt trachevyn y enys Prydeyn ar y corfenteu y orescyn eu gwyr teyrnas ac eu gwyr dylzet.³⁶⁵

DIYODEDYGAETH E SAESSON.

Ac en er amser h6nn6 y dyskynnassant teyrllong hyryon en emlyeu Swyd Keynt en lla6n o varchogyon arva6c a deu vroder en tewyssogyon arnadunt. Sef oedynt er rey henny Hors a Heyngyst. Ac en er amser h6nn6 oed oed Gortheyrn eg Kaer Keynt en her6yd kynneva6t. kanys mynych e gnottaey myned a phresswyllya6 eno. ac eno e kennatta6t yda6 rydyvot gwyr ma6r anetnebededyc agkyvyeith em mewn llongheu ma6r ar rydyskynnu ar y tyr. kyghreyr a rode udunt ac erchy a oruc eu d6yn atta6 wynt.³⁶⁶ Ac en lle g6edy eu dyvot trossy eu lygeyta oruc ar e deu vroder. kanys ragor a dugynt rac eu kytemdeythyon en holla6l o pryt a meynt. a gosged a theg6ch a bonhed. ag 6edy edrych o hona6 ar pa6b o nadunt govyn a oruc pa wlat ed hanoedynt o honey. A pha acha6s e dothoedynt oy wlat yntau. Ac ena em mlaen pa6b e g6rthebus Heyngyst yda6 en e wed hon. kanys ragor oed yda6 o advedr6yd a doethynep rac pa6b oe kytemdeythyon. Argl6yd ep ef. bonhedykaf or brenhyned en Saxonya un o vrenhynyaethau Germanya yn ganet ny. Acha6s en dyvodyat ninnau yth kyvoeth tytheu hynny y6 y kynnyc yty neu enteu y tewyssac6 arall a

rodo da a gossymdeyth yn tros en g6asan-aeth en g6rygyaeth. Ac esef acha6s en g6rthladut oc en gwlat. kynneva6t e syd en e wlat honno pan amllhao e kywda6t endy ed emkennullant ygyt holl te6yssaogyon e vrenhynyaeth ac e kynnullyr rac eu bron holl yeuengetyt e wlad. Ac odyo ed etholant er rei a welont yn orau ac er rodant prennau udunt. ac megys e del or koelpren udunt yd erchy udunt mynet y wladod edryll y keyssya6 gossymdeyth. ac ewellyt e rydheyr eu gwlat 6ynteu ehuneyn y gan ormot kywda6t. Ac en e dy6ed h6n e vu ormod o amylder kywda6t en en gwlat ny. ac e deuthant e tewyssogion y gyt ac e b6ryassant koelprennau ac ed etholassant er yeuengctyd a wely dy rac dy vron ema. ac ed erchassant yn uvudhau yr kyvreith ac yr deva6t a oed osodedyc en e wlat hyr e kynnoes ac e gosodasant nynneu en deu vroder en te6ysoogyon arnadunt. Ac esef yn gel6yr nynheu Horss y6 vem mra6t a Heyngyst 6yf ynheu. ac o lyn e te6ysogyon pan henym. Ac 6rth henny ufudhau a wnaetham nynnau yr kyvreythiau gosodedyg or dechreu. ac yr mor e dody mae yth kyvoeth tythau a Mercury6s en tewysa6c yn. A phan kygleu Gortheyrn en6y Mercury6s dyrchavael y wynep a oruc pa ry6 gret oed ganthunt. Ac ena e dywa6t Heyngyst wrtha6 enteu en tadolyon dwy6eu a anryded6n ny Saturn6s a Iupyer ar dwy6eu ereyll tr6y er rei e lly6yr e byt. ac en v6yaf oll Mercury6s er h6n a elwyr en en iaith ni Woden. ac y h6nn6 ed aberthasant en ryeny y ped6eryd dyd o'r Wythnos yr hynny hyt hedy6 ac y gal6asant Wodens dey. ac gwedi h6nn6 ed anryded6n e dwy6es kyvoethokaf er hon a elwyr Fream ac y honno e parthasant e ch6echet dyd er h6n a al6n nynheu oe hen6 hy Ffrydey.³⁶⁷ Ac ena y dywa6t Gortheyrn oc ech cret chwy er hon a elwyr yn well y dywedut ae gal6 en ankret noc en kret dolur y6 kennyf. og ech dyvodedygaeth chwytheu pa dan6eyn bynnac ae dydyko lla6en y6 kennyf kanys en amser kryno e daetha6ch pa Dyw na peth arall ag ech hanyu onho kanys veg gelynion o pop parth esyd ym ky6arsangu ac ym govalu en va6r en er amseroed hyn. ac o mynn6ch ch6ytheu kymryt kytlafur er emladeu hynny ygyt a nynheu. My ac ech kymmeraf en wyr ym ac ach kynhalyaf en e teyrnas y gyt a my en anrydedus ac o amravaelyon rodyon ac ech kyvoethogaf ac o tyred. Ac en e lle ufudhau a orugant ac emkadarnhau ac ef a thrygau en wyr llys yda6.³⁶⁸ Ac en e lle enachaf e Ffych-

tyeyt yn kynnulla6 llw ma6r ac en dyvot ac en dechreu anreythya6 e gwladod kanthunt e fford e kerdynt. Ac wedy kennattau henny y Ortheyrn enteu a kynnull-6ys y holl varchogyon enteu ac a deuth tr6y Hymyr en eu herbyn. Ac o dyna gwedy eu dyvot en kyvagos e ky6da6twyr or neyll parth ar gelynyon or parth arall en dyannot dechreu ymlad kalet gwychyrr a wnaethant. Ac ny bu reytr yr Brytan-nyeyt dym llavurr hayach en er emlad h6nn6 kanys e saeson a emladasant en 6ra6l ac en wychyrr megys e kymmellasant ar ffo e gelynyon a notheynt orchvygu a gorfot kyn no hynny.³⁸⁹

A GWEDI kaffael o Ortheyrn e wudugol-yaeth ar gorfot tr6y nerth e saeson ef am-ravaelyon rodyon en amvyl udunt. Ac i Heyngyst eu tewysa6c er rhodes llawer o tyr a dayar en Lyndesey megys y galley kyuhall y varchogion y gyt ag ef ac ev gos-ymdeithia6. ac odynd megys yd oed ef gwr kall estry6ys a doeth gwedi kaffael o hona6 ef kytemdeithas a charyat e brenin. dywed-tyt a oruc enteu en wed hon wrth e brenin.³⁹⁰ Argl6yd ep ef mi a welaf da elynyon ty en ryfelu arnat o bob parth yt. ac ychydig oth kywda6t6yr hevyr yth garu. kanys pa6b o nadunt esyd yn bygythya6 dwyn Emreys Wledyc o Lyda6 ath vur6 ty or vrenhynyaeth ae urda6 enteu en vrenyn. Ac wrth hynny o rhyng bod iti envynvu kennadeu im gwlat y a gwahod-6n marchogyon odynd ac achwaneg6n en nyfer 6rth emlad. Ac un peth o bey da kenhyt ty a arch6n pey na thebyg6n vy nackau o hona6t. Ac ar ar hynny e dywa6t Gortheyrn. Anvon tyde kennadeu hyt en Germany a gwaha6d e neb a vynnynh. Ac arch y mynheu er hyn a damunych ac nyth ommedyr. Ac ar henny estwng e penn a oruc Heyngyst a thalu dyolchyadeu ma6r yda6. Arglwyd ep ef ty am kyvoethogeyst o tyr a dayar amyl. Ac eysyoes nyt mal y dyleyt annydedu tewysa6c ac a enyt o tewyssogyon dyled-6c. kanys y gyt ar peth ar rodut e dilyvt rody ymy ae dynas arpennyg ae enteu kastell megys ym gwelyt en annydedvs ym plyth e tywysogyon ereyll. kanys teylng-da6t a dilyet tewysa6c a deleyt y rody y tewysa6c ac a hanffey o lyn tewysogyon o bob parth.³⁹¹ Ac en erbyn hynny e dywa6t Gortheyrn. Gwahardedyg wy i y yngan vy ngwyrda hyd na rod6yf y rhyw rodyon henny ychwy. kanys estra6n ken-edyl y6ch a phaganyeyt. Ac 6rth hynny ny ddylaf y ech gwneuthur chwy en un breynt am kywda6twyr ve hunan. nyt ar

na rybuch6n y ech gwneuthur un-freynt ac 6ynt. namyn nas llavassaf rac e kywda6twyr a gwyrda a teyrnas.³⁹² Ac ar henny y dywa6t Heyngyst. Arglwyd ep ef kanhyatta ymy de was ty gwneuthur ar y tyr a rodeyst ty ymy kastell en kym-meynt ac i damkylchyna un karrey. megys e gallwyf i emlehu ynda6. y adeylat o byd reytr ym wrtha6. kanys ffydda6n wum y a ffydda6n wuyf a ffydda6n vydaf y ty a gwnaf ynhu y peth a damunych y gwneuthur.³⁹³ Ac wrth henny gwanhau a orug y brenin wrth y ymadrodyon ef a gorchymmyn yda6 ell6ng y kennadeu hyt en Germany a waha6d marchogyon ar ffrwst en kanurth6y udvnt. Ac odynd heb un gohyr gwedy ell6ng o Heyngyst y kennadeu hyt yn Germany of a kym-yrth croen car6 ac ae gwnaeth ef en un karrey. Ac odynd ad etholes ef le carreg-a6c megys e ryghey bod yda6 y ansa6d ac kedernyt. Ac eno e messur6s y gyt ar garrey honno ac en e lle h6nn6 ed edeyl6s ef castell a chaer. Ag wedy darvot y adeylat ef a gavas y en6 or karrey kanys a hi e messur6yt. Ac wedy hynny em Brytanec egelwit e lle h6nn6 Kaer Garrey ac en saesnecc Thancastre kastell e Garrey.³⁹⁴

AG en er amser h6nn6 e kennadeu y ymch6lasant o Germany a dev na6 llong kanthunt. ac y gyt a hynny wynt a d lugalant merch Heyngyst y gyt a hwynt er hon a elwyt Ronwen. Ac nyt ha6d kaffael. en e byt er eyl a ellyt kyffelybu y phryt ae theg6ch y honno. Ac wedy eu dyvot Heyngyst a wahodes Gortheyrn y edrych er adeylat newyd ar marchogyon newyd dyvot. Ac en e lle e brenin a deuth atta6 a nyver bychan ysgywala y gyt ac ef. a moly a hoffy en va6r a oruc y disevyt adeylat h6nn6. a gwaha6d e marchogyon newyd dyvot y gyt ag ef.³⁹⁵ Ac odynd gwedy udynt vwytta ag yfed o vrenhynolyon an-regyon e deuth e vor6yn dec honno or estavell a ffyol eureyt en lla6n o wyn en y llaw hyt rac bronno e brenin ac ar tal y glynyeu e dywa6t fal hyn Lafyrt kyng wasseyl. Ac esef a oruc Gortheyrn y gyt ac y gweles annyvedu y phryt idi emlen6i oy serch. a govynt yr yeythyd pa peth a dywedasei hy. Ar yeythyd a dywa6t. hy ath el6ys en Arglwyd ac en vrenyn. ac or galwedyaeth h6nn6 yth annyded6s. A hyn a dyleyt titheu y wrthep idi hitheu Drync heyl. Ac Gortheyrn a 6rtheb6s ydy Drync heyl. ac a erchis ydy yvet e llynn en kyntaf. ac enteu a kymyrth e ffyol oe llaw hytheu ac ar rodes cusan ydy ac gwedy henny a lewes e wira6t honno.

ac yr hynny hyt hedyd e mae e kynevaot honno em plyth e Kymry ar kyvedach. kanys e nep a yvo en kyntaf a dywait wrth y ketymmeith washeyl, ar llall a orthepe Drynuc heyl. Ac ena gwedy medoi Gortheyrn trôy amravael wiredeu yggt ac annoc y Dyaol karu a wnaeth e vorôyn ac herchly oe thad kanys Dyaol a ryathoed en y gallon ef pan vey en eno Crystyaon chwenychw o hona6 enteu kyd dau a gwreyc ancrystyaon hep bedyd.³⁹⁸ Ac gwedy gwelet o Heyngyst henny megys ed oed gwr estraon ef gal6 a oruc y vra6t atta6 ar gwyr hynaf oy kytemdeythyon ac emkyghor ac 6ynt, pa'peth a wneley or rody y verch yr brenyn. Ac o kytgyghor pa6b o nadunt yr rodassant e vorôyn yr brenyn, ac ed erchassant 6ynteu yda6 ef swyd Keynt trosty hytheu.³⁹⁷ A hep un gohyr e vorôyn ar rodet yr brenyn, a swyd Keynt ar rodet y Heyngyst hep wybot a hep kanyat Gwrgant e gwr oed yaril ar e swyd honno. Ar nos honno e kyse6s Gortheyrn yggt ar paganes honno ac y kar6s yn 6uy no meynt, ac o acha6s henny e bu cas ef y gan wyrda e teyrnas, a thry meyb a oedynt yda6 kyn no henny. Sef oedynt e rei henny. Gwrthevyr a Chyn-deyrn a Phasken.³⁹⁸

GARMAWN.

Ac en er amser h6nn6 e deuthant Garmaeon Escop ar Bleyd y kytemdeyth y pregethu geyr Dyw yr Brytannyeit kanys llesteyrya6 a llygru ar ry daroed ffyd a Crystonogaeth en eu plyth o acha6s e paganyeyt saysson, ar kymmerassey en eu plyth neu enteu o acha6s kam cret ar pregethassey Pelagyan, ar gwen6yn h6nn6 trôy llawer o amser ae llygrassyd. Ac wrth henny trwy pregeth e gwynvydedyg-yon wyr henny ed atnewyd6yt ffyd a gwyr Crystonogaeth em plyth e Brytannyeit, kany llawer o anryvedodeu a gwyrthyau a dangossey Dy6 peunyd udunt trôy efyrllyt e gwyrda henny, ar rey henny a escryvenn6s Gylas o eglwr traetha6t.³⁹⁹ Ac gwedy rody e vorôyn yr brenyn megys e dywetp6yt w6chot. Heyngyst a dywa6t wrth e brenyn, my essayd tat yt a chynghor6r yt y dylaf vot, ac nados tytheu tros vying kynghor ynheu, a thy a a orvydy ar dy holl elynyon trwy nerth vying kenedyl ynheu. Ac gwahod6n ettwa Octa vy map ac Ebyssa y kevynder6 kanys emlad6yr da ynt a chynnyfwyr, a dyw udunt egwlad-oed ker lla6 e mur er r6ng Deyfyr ac Escotland, w6ynt a erbyniant eno ruthreu a kyrcheu e gelynyon angkyvyeyth a delont megys e bych tytheu en hed6ch e parth

h6nn y Humyr.⁴⁰⁰ ufvdhau a oruc Gortheyrn yda6 a gorchymynyn yda6 gwaha6d e nep a wyper ef eu bot en kanwrth6y ac en nerth udunt. Ac en e lle anvon ken-nadeu a oruc Heyngyst hyt en Germany, ac 6ynt a deuthant odyno Octa vab Heyngyst ac Ebyssa a Cheldryc a thrychanllong en lla6n o wyr arva6c. Ar rey henny a kymyrth Gortheyrn en hygar, ac a rodea llawer o rodyon ma6r udynt. A thr6y nerth e saysson e gorvydey Gortheyrn ar y holl elynyon, ac em pob gwlad e bydei vuduga6l.⁴⁰¹ A Heyngyst eissioes en was-tat a wahodey e llongheu, ac ang6anegey y nyver peunyd. Ac gwedy gwelet o'r Brytanyeyt henny ovyndau a orugant brat e saysson. Ac 6rth henny wynt a dywed-assant urth e brenyn ac archassant yda6 gwrthlad e saysson paganyeyt oy kyvoeth, kanys ny dyleynt y paganyeyt emkysylltu ar Crystonogyon nac emkytemdeythokau ac wynt, kanys Crystonoga6l kyfreith a wahardey hynny, ac y gyt a henny hevyt kymeynt o amylder o paganyeyt a dothoed-ynt er enys a megys ed oedynt yn ofyn ac yn aruther yr ky6da6twyr, kanys nid oed gwybot ha6d pwy a vey Crystyaon p6y a vey pagan kanys e paganyeyt a rodessynt eu merched ac eu karesseu en gwtraged udunt, ac 6ynteu g6edy rody yr paganyeyt eu merched ac eu karesseu ac wrth henny ed annogyn e Brytannyeit yr brenyn dyhol e paganyeyt oe kyvoeth rac ofyn trwy eu brat ac eu hystryw goreskyn o nadunt e ky6da6twyr.⁴⁰² ac esef a wnaeth Gortheyrn eyssyoes efelechwy ac annot hynny rac meynt oed kantha6 karyat y wreyc ac eu karyat 6ynteu. Ac gwedy gwelet o'r Brytannyeit hynny 6ynt a ymada6sant a Gortheyrn ac o kyt kyghor a chyt duundep kymyr G6rthevyr y vap ac oun-vryt yardyrchavael ae urda6 en vrenhin, ac esef a oruc G6rthefyr en holla6l gwneuth-ur kynghor e Brytanyeyt o pob peth, a dechreu emlad ac estraon kenedyl ac en wychyr greula6n mynnu en dyhol or enys hon.⁴⁰³ a phed6ar kyfranc a phed6ar emlad a wu yda6 ar saysson. Kyntaf o nadunt ar avon Darwenhyd, Er eyl ar ryt Epyffort, Ena ed emkyvarvu Kyndeyrn vap Gortheyrn a Hors bra6t Heyngyst, ac gwedy ymkaffael o nadunt e lla6a6d pob un y gylud o nadunt. Trydyd emlad a wu ar lan e mor en e lle ed aethant e saysson en wreyyga6l en eu llongheu ac e kyrchassant enys Thanet en lle amdiffyn udunt. Ac eyssyoes esef a wnaeth G6rth-yvyr eu damkylchynu ac o longa6l ymlad beunydd eu govalu. Ac gwedy na ellynt e

sayson a vey h6y dyodef ryvel G6rthfyr Vedygeyt ar Brytanyeyt arnadunt. wynt a ellynghassant Gortheyrn e gwr a wuasey em pob emlad y gyt ar sayson en kennat hyt at Werthyvyr ar Brytanyeyt y erchy kanhyat udunt y emchwelut hyt yn Germany en yach. A hyt tra ed oedynt e kymry en kymryt eu kynghor ed aethant e sayson en eu llongheu ac e daethant hyt en Germany kan ada6 eu gwraged ac eu meybyon.⁴⁰⁴

Ac g6edy kaffael o Werthyvyr e wudugolyaeth dechreu a oruc talw y pa6b tref y dat ac eu kyvoeth or ar rydugassey e saysson y arnadunt. ac y gyt a henny hevyt karu y wyrda ac eu hanrydedu ac o arch Garma6n ac kynghor atnewydhau er eglwyseu.⁴⁰⁵ ac eysyoes en e lle kynghorvynnu a oruc Dyaf6l wrth y daiony ef a mynet a wnaeth eg kallon Ronwen y ell-drewyn ef a honno a lafurya6d y keysya6 agheu y Werthyvyr. ac wedy medylya6 pob ystry6 or diwed hy a rodes gwen6yn tr6y la6 un o wasanaethwyr yda6 a henny kan rody y h6nn6 llawer o da.⁴⁰⁶ Ac y gyt ac y llewes er ardercha6c emladwr h6nn6 e gwen6yn en dyssyvyt klevychu hep un gobeith o hona6. Ac odynd hep un gohyr dyfynu atta6 a oruc y holl varchogyon a mynegu a wnaeth udunt y vot ef yn mynet yr fford y mae yn reynt y pob perchen ena6t vynet ydy. Sef y6 honno y angheu. a gwascaru udunt y eur ae aryant ae holl daeod or a kynnullesynt y tatau ae hentadeu kyn noc ef. kan dyscu udunt bot en reynt y pa6b mynet y angheu megys yd oed enteu en mynet ac annoc y wyr ywainc glew ar ryfuesynt rac y vron ef en e brwydreu ac en e emladeu hyt pan ymdyffynnynt ew gwlat en wra6l ac en wychyr a llafurya6 oy dyffryt rac eu gelynyon a rac estra6n kenedyl ag y gytadyscu glewder udunt erchy a oruc udunt gwneuthur del6 arwra6l yda6 a llehau honno en e porthva e gnotteynt e sayson dyvot yr tyr ydy. ac gwedy bey varw enteu gosset y gorph enteu ar y del6 hono. ac yr a6r y gwelei er aghyfyeth genedyl honno y del6 honno ydymchoelynt h6ynteu y h6ylyeu dracheuyn hyt en germania. kans g6erthevyr vendigeit a dywet na levassai er un or saeson byth dyfod y dir ynys prydein tra g6elynt y wed ef yny borthva honno. Ofi ma6r o beth oed glewder y gwr a debygey vot y ofyn ar y elynyon yn var6 mal yn vy6. Ac eissyoes amgen awnaeth e brytanyeid. kans yg kaer lundein e clad6yt y gorff ef yn anrydedus.⁴⁰⁷

Ac 6edy mar6 g6erthevyr vendigeit eilweith y gossoded G6rtheyrn yn frenhin. Ac yn diannot yd anvones kenhadeu hyt yn germania y erchy y Heyngyst dyfod y ynys prydein. a niver bychan gantha6. a hynny yn dysta6 da6el rac ennynu teruyse eilweith yn yr ynys o achaf6s y Saesson.⁴⁰⁸ Ac yna yn diannot. sef a oruc Heyngist kynnulla6 trychanmil o varchogyon arva6c a dyuot a hynny gantha6 y ynys Prydein. A phan gygleu y brytanyeid dyvot hynny. yn diannot dyuna6 a orugant. a dyfod yn y herbyn ac ymlad ac h6ynt kyn y eu dyvot yr tyr. A difryt y porthloed eactynt. Sef aoruc Heyngyst yna medylya6 o pob med6l twyllodrus pa ffunut e gallei ef dyfot yr tir. Sef val yd ystrywy6s ef hynny. nyt amgen anvon ar 6rtheyrn ac ar ronwen y verch y vot ef yn dyvot y ymwelet ar brytanyeid tr6y garyat a thangnheved. a manegy ydynt nad yr keissya6 triga6 yn ynys Prydein y dodoyd ef yna. namyn tybygu bot G6rthevyr yn vy6 ac er nerthu G6rtheyrn y dygassey ynteu y niver h6nn6 yno. Ar niver a vynho G6ertheyrn y attal gyddac ef attalyed. Ac ar ni mynho ellyghed ymeyth.⁴⁰⁹ A phan wyby G6ertheyrn ystyr y kennad6ry honno. Sef aoruc ynteu yn diannot rodi idynt kennad y dyvot yr tir. A g6neuthur oet y ymdydan ar Brytanyeid yny lle a elwyr maes y kymry yn aga6s y vanachloc Ambyr. A hynny ar dy6 kalanmei. Sef aoruc Hingestyr erbyn e dyd h6nn6 pryd y t6yll. nid amgen no rody kylllell hyr y bop gwr onadynt yny hossan yggt ae esgeir. a rhodi yn ar6yd oi wyr pan vynney tynnu eu kylllyll onadynt. doedyd o hona6 ef namyn. draweth hwy sexes. neu onwer saxes. Sef y6 hynny. kymmerwech ych kylllyll. A phan doetey ef hynny llad o bop un onadynt a ellynt v6yhaf or brytanyeid.⁴¹⁰ Ac yr oet dyd y daethant yr lle yd oed eu kyn-nadyl. Aphan vu amser gan Hengistyr doedyt aoruc yr ar6yd o hyd y lef. Ac yna yn diannot y kymerth y Saeson eu kylllyll a llad y brytanyeid yna o rivedi onadynt triugeinwr a phed6ar kant. o dy6ysogyon a bar6nyeid a marchogyon. kans pa6b onadynt a doethant yno heb arveu. kany medlylynt dym namyn tag-nheued ar Saeson. Ac h6ynteu tr6y eu brad a doethant yn arva6c 6rth hynny ha6d idynt lad e g6yr ereill yn diarvot. Ac eissoes nys kawsant yn rat. kanyllawer o honynt h6ynteu a las yna. kany y Brytanyeid a gymerynt e meini or dayar ar trosolyon. ac yvelly y lladasant lawer or bradwyr Saeson.⁴¹¹ Ac yno ydoed Eudol

iarll Kayaw. sef yw honno Kaer Loyw. A phan welys ef y damŷeyn hōnn6 e llad-oed Eidol dengwyr a thriugeinwyr or Saeson heb a anovod onadunt. o dorri eu breychieu neu sigaf y penneu. ac wedy na thycia6d ida6 ef hynny ffo a oruc hyt ŷny dinas ehun. a llawer o pop parth yn y hymlyt. ac velly y gorfu y Saeson yna. A daly Gortheyrn ae garcharu. ac yn y garchar kymhell arna6 rodi idynt y dinasoed ar kestyll y ryfedi a ynnasant er y rydhau ef. Sef y kawsant gantha6 Lundeyn. a chaer Evra6c. a Lincol. a chaer Wynt. Ac yna y kymerth Eidol. gorfforoed y gwyr da a las yno. a phery eu kladu ygkaer Garada6c. ac aelwir ywrran Salisbury mewn myn6ent garlla6 mynachloc Ambyr. Ac ef a berys abad yno engynta.⁴¹²

A wedi rhydhau Gortheyrn llad a orugant y Bryttanyeid. megys bleidyeu yn llad defeid y me6n keil. wedy ydada6ei eu heusor h6ynt. A phan welas Gortheyrn y lladva honno ar Bryttanyeid. y doeth ynteu i emyleu Kymru o dic a llyt 6rth yr yscymun bopyl honno.⁴¹³ Ac yna gal6 attaf a oruc holl doethyon y kyuoeth a gouyn kyghor idynt. Sef y kowssant yn eu kyghor. gwneuthur kastell kadarnaf ar a ellyd yny lle kadarnaf a 6ypynt. megys y bey h6nn6 yn amdiffyn ida6. Ac ody na y doethant y geissia6 lle kadarn. sef y kowsant y lle ymynydd yryri.⁴¹⁴ Ac y kynnull-6yt g6eithwyr a holl seiri main. ynys prydein or a all6yt eu kaffel ac eu d6yn hyt yno. Ac 6edy eu dyfot yno. dechreu y g6eyth a orugant. a gossot sylvain. ac a wnelynt beunyod o weith a lynkau y dayar ac a syrthiau beunoyth. Ac 6edy mynegu i ortheyrn hynny. gouyn a oruc ynteu oy dewinyon. beth a wnaey divlannu y gwaith uelly.⁴¹⁵ Ac yna yd erchys y dewinyon ida6 geissia6 mab heb dad a llad h6nn6. ac a g6aet h6nn6 ira6 y main ar kalch ac uelly y sauey y g6aith. Ac yna yn diannot yd anuones Gortheyrn kenhiadeu y bop lle i geissya6 y kais h6nn6. Ac val y da6 y kenhiadeu yr dinas a elwir kaer Verdyn. wynt a 6elynt s6rn o weission yeueinc yn g6are yn ymyl porth y dinas. sef a orugant y kenhiadeu yna eiste ac edrych ar y g6areu.⁴¹⁶ Ac val yd oedynt velly ynrychaf deu or g6eission yn darvot rhyngthynt. ar neill onadynt a el6yt Merdyn. ar llall a el6yt Duna6t. Ac yna y dywa6t Duna6t 6rth Verdyn. nyt 6yt ti un 6r a myfi. kany dyn tagheduenna6l 6yt ti heb dat itti. A minheu a han6yf o lyn brenhinoed. o dat a mam.⁴¹⁷ Ac yna pan gogleu y kenhiadeu y gair h6nn6 am Verdyn. gof-

yn a orugant ir niver o bop tu udynt. p6y oed y gwas. Ac yna y dywa6t pa6b onad- ynt na wydhynt h6y p6y oed y dat. y vam ynteu oed 6erch i vrenhin Dyvet. a man- aches vucheda6l y6 ymplith manachessen ereill yn egl6ys. Beder ygkaer Vyrbyn.⁴¹⁸ Ac yny lle yn diannot yd aeth y kenhiadeu hyt ar e swyda6c a oed yn y dinas ar kas- tell. Ac erchi ida6 oblegyd y brenhin anvon Merdyn yn diannot ae vam yggt ac ef i ymwelet a Gortheyrn. Ac yna yn di- annot ydaeth y lleian ai mab yggt ac h6ynt rac bron Gortheyrn ir Yri. Sef a oruc Gortheyrn yna aruoll y lleian da honno yn anrydedus. kany y hanvot o lin brenhina6l.⁴¹⁹ Ac yna govyn a oruc Gortheyrn yr lleian. p6y oed dat y mab. Argl6yd vrenhin ebhi mi a doedaf yt wir- yoned. val ydoed6n ymplith fy ch6ioed krefyd yn vy hundy ynrychaf y dyfot attaf wr ma6r tec teledy6. ac yn rody kussaneu mynych ym. ac yny lle yn displannu y6rth- yf. Ac yny di6ed yn kytya6 a mi am ada6 yn veichia6c. Ac edrychet dy doethin- eb di arglwyd a alley vot tat ida6 6rth na bu imi erioet achaws a gwr namyn hynny.⁴²⁰ Ac yna ryfedy hynny a oruc Gortheyrn. a dyvynnu attaf Meugant dewin. a gofyn i h6nn6 a allei hynny vot yn wir. Ac yna y dywa6t Meugant ef a geffyr yn llyvreu doethyon ac yn ystoriau bot llawer o dynyon or ryw enedigaeth a honno udynt. Aphili6s a dywaid pan draetho o du6 ac or seint. bot y ryw gen- etyl ysbrytion yn pres6yilia6 r6g y lleuat ar dayar. ar rei hynny a al6n ni yn deivyl dyg6ydetie. ar rei hynny rann syd onadynt o anyan dynyon a rann arall o anyan ag- glylon. a phan vynnont y kymerant korf dynyon ai drych arnadunt. Ac yny wed honno y kytyant a gwraged. ac agatvyd un or rei hynny a ymdaghoses yr wraic hon. ac a grea6d y gwas ieuanc h6n.⁴²¹ Ac wedy gwrandaf o Vyrbyn pob peth or ymadrodyon hynny nessau aoruc ar y brenhin adoedyt wrtha6. Argl6yd eb ef pa acha6s y dycp6yt fyfi yma am mam hyt rac dy vron di. Gortheyrn a dywa6t wrtha6 ynteu vyn dewinyon am doethyon a gyghorassant ym geissia6 mab heb dat ida6. ac a gwaet h6nn6 ira6 y mein ar kalch. ac velly ydodynt h6y y savey y gwaith. Ac yna y dywa6t Merdyn ar ith doythyon ath dewinyon dyvot gar fymron i ami a brovaf arnadynt eu bod yn gelwyd- a6c. ac eu bot yn dechymygu kelwyd.⁴²² Ac yny lle anryvedu yn va6r aoruc y brenhin y amadrodyon ef. ac erchi d6yn e dewinyon rac bron e brenhin a Merdyn

ygyt. Ac yno y dy6ot Merdyn 6rthynt h6y. kany's ny wda6ch ch6y pa beth yssyd dan y gr6ndwal e dechreywydic dwr. yn llesteirya6 y gweith i sevyll 6rth hynny yd archysa6ch ch6y roi vyg gwaet i ae gymyscu ar kalch. megys byt sauey y gweith o hynny allan. namyn doyd6ch ch6y imi pa beth yssyd dan y gr6ndwal. kany's yno y mae y peth ni ad y gweith i sevyll.⁴²³ Sef a wnaeth e dewinyon yna ofynhau a thewi. Ac yna y dywet Merdyn. Ar-gl6yd vrenhin gal6 dy weith6yr ac arch idynt gladu y dayar. a thi a geffy lynn dan y dayar. a h6nn6 ny ad yr twr seuyll. Gwedy g6neuthyr hynny. y llynn a gaffat. yr h6n a wnay y dayar yn an6astat. ac a 6nay ir g6aith na saf. Ac eyl6eith nesau a oruc Merdyn at y dewinyon. a gouyn udynt. doyd6ch imi eb ef d6yllwyr geua6c pa beth yssyd yg g6aela6t y llynn. Sef a orugant h6ynteu tewi.⁴²⁴ Ac yna dy6ot Merdyn 6rth Ortheyrn par di argl6yd oll6g y llyn yn gyffredin a thi a weli deu vaen geu yny gwaela6t. Ac ymae yn y rei hynny d6y dreic yn kyscu. A chredu hynny aoruc Gortheyrrn am welet y llyn. A pha6b a oed yn ryvedu ar a oed yn gwranda6. Ac yna edrych ar y g6as ieu-ank yn doydyt hynny. Ac An vap y lleian y gel6yd ef hyt hynny. ac o hynny allan Merdin. o acha6s y gael ygkaer Verdin.⁴²⁵

Ac g6edy goll6g y llynn y kad e gyst. ae hegori a vynha6d y brenhin. Yna proph6ydolyaeth Merdyn Emrys garbron Gortheyrrn. yr hon aelwyr y brofwydyly-yaeth va6r. y brofwydylyyaeth hon nid yscryven6s yma rac y hyt.⁴²⁶

Ac 6edy darvot i Verdyn draethu y broff6ydoliaeth. ryfed oed gan ba6b vaint oed syn6yr y mab. Sef y gofynna6d y brenhin i Verdyn: pa agheu ae dygai ef.⁴²⁷ Gochel di eb ef. dan meibyon c6stenin. kany's y maent yr a6r hon yn lledu h6yliu or draeth llyda6. yn dy6at i enys Prydein i lad saesson. ac ae gorescynant oll. Ac yn gyntaf h6ynt ath loscant ti me6n t6r. kany's tydi oth d6yll a vradycha6d y tat ae bra6t. Ac a wahodeist Heyngest yma yr lles yt. Ac y mae hynny yn amhorth yt. kany's deu agheu syd yt ogyvada6. un y6 y Saesson sy yn gorescyn arnad. Ac Emrys ac Uthyr a doant y draeth Toynus yvore yr tir. Ac 6ynt a gochant 6ynebeu y Saesson ou g6aet. Ac 6edy llader Hengestyr e coronir Emrys. h6nn6 a atnewyda er egl6yseu. ac a g6en6yn e lledir ef. Ac yny ol y coronir Uthyr. ac a g6en6yn y lledir h6nn6. o d6yll y Saesson. Ac yn

ol h6nn6 y da6 Baed Kerny6. yr h6n ae ll6nk 6ynt oll.⁴²⁸

Ac ny bu h6y noc hyt trannoeth ony doeth Uthyr ae Emrys ir tir. a deg myl o varchogyon arua6c.⁴²⁹ Ac ymgynnulla6 a oruc y Brytanyeid oll attunt. a g6rhau i Emrys. Ac yna y kymwerth Emrys y goron. ac y kavas yny gyghor vynet am ben Gortheyrrn tua Chymru. Ac 6edy y dyvot hyt yn Erging. kyrchu castell Gronwy. ar ben mynyd Denarch. ar lan G6y. avon a da6 o vynydd Klorach. kany's hyt yno ffoassei Gortheyrrn. Yna d6yn argof a orugant ida6 llad eu tat ae bra6t. a d6yn Saesson ohona6 yr tyr. ac 6rth hynny eb ef. wyrda ymled6ch yn di-6eiria6c ar kastell ack6. Ac yn diannot roi tan a orugant yg kylech y kastell. a lloski a oed ynda6 o da a dynyon. Ac y llas Gortheyrrn ac y llosced.⁴³⁰ Aphan gycleu Hengestyr llad Gortheyrrn. a dewred Emrys ffo a oruc y Saesson or tu b6nt y H6myr. ac ymgadarnhau yno.⁴³¹ Yna yr aeth Emrys ar y hol ac y bu dr6c gantha6 welet yr egl6yseu 6edy distrygia6 or Saesson. a dywedyt yr adnewyday o doe dra-cheuyn.⁴³² Yno y daeth Heyngest ae lu i vaes Beli. ar ved6l d6yn kyrch disy6yt am ben Emrys.⁴³³ Ac ni ochela6d Emrys y lle h6nn6. Ac yno bydina6 a oruc a rhoi g6yr Llyda6 or naill tu. ae wyr ehun blith draphlith. a g6yr Dyvet gan y hys-tlys. a g6yr G6yned yn y koet garlla6 a oruc Emrys. val y galley ymlid y Saesson pan ffoynt.⁴³⁴ Ac yn y tu arall yr oed Hengestyr yn annoc y wyr ynteu. ac yn y dysku. Yno y bu aerua va6r o bop tu. ac or di6ed yffoes Hingestyr ae wyr i gaer Kynan ar kastell. Ay ymlid a oruc Emrys. ac yno ymvydina6 a llad lla6er o bop tu. Or diwed gwyr Llyda6 a dylla6d y Saeson tr6dydynt. Ac yr oed Eidal iarll kaer Loy6 yn ymgeisya6 a Hingestyr.⁴³⁵ Ac or di6ed yr ymga6sant. Ac ymlad ony bu y tan oe harueu val mell't lluched-ena6l ymlaen taran. Ac val y budynt velly. nychaf Gwrlas iarll Kerny6 ae vydin yn dyvot attynt ac yn g6ascaru y Saesson. Sef a oruc eidal yna y hyder hynny kym-ryd Heyngyst 6rbyn barfle y benfestyn ai d6yn ym plith y vydin. a dy6edyt o hyt y lef. kyfarsengwoh y Saesson. kany's kad Hingestyr.⁴³⁶ Yna y ffoes Octa vab Heyngyst a ran va6r or ll'u hyt yg kaer Efra6c. A Osa y geuynder6 a ran arall i gaer Al-kl6yt. Ac yno ymerbyn ac Emrys.⁴³⁷ Ac 6edy gorvot o Emrys arnunt. ef a gavas y gaer. Yno y bu dridydeu yn pery cladu y kalaned a ledesyt.⁴³⁸ Yna 6ovyn kyghor

a oruc pa beth a 6naid i Hingestyr. Ac un oy gyghor oed Eidol escob kaer Loy6 bra6d Eidol iarll. A phan 6elys Heyngyst y dy6a6t. 6e erbynyeu pa6b rydhau Hingestyr mi ae llad6n vy hun val y g6naeth Sam6el bro6fyt pan 6eles Agag brenhin Amalech y perys y dryllia6 6edy y daly a dy6edyt 6rtha6. val y g6naethost di y meibyon heb vameu. minneu a 6naf dy vam ditheu heb vah. Yna y duc Eidol iarll kaer Loy6 Hengestyr y ben bryn ac yno torri y ben ae gladu a roi karned arna6 val y g6naed am Sowdan.⁴³⁹

Yna yr aeth Emrys ae lu hyt yg kaer Efra6e i geissya6 Octa. Yna y kavas y Saeson yn y kyghor. dyvot allan a chad6yn yn lla6 pob un. a thamet o bryd ympen pob un. a dy6edyt 6rth Emrys. Argly6d gorch6ygedic y6 yn du6yeu ni. ach du6 ch6i sy gadarn ysyd yn kymhell y sa6l vonedygyon hyn yn ych e6ylls ch6i yn yr ag6ed hon. A llyma ni a chad6yn yn pob un. par di argly6d yn r6yma6 os mynny. Yna 6edy kymryt kyghor y dy6a6t Eidol escob val hyn. Egobanite a doethant oy bod y erchy tagnued y popyl yr Israel ac ay ka6sant. Ac ny byd g6aeth yn trugared no h6ynteu ir Ide6on. Ac odyna yd aeth Osa ay bopyl ynteu yn trugared Emrys. Yna y roet Octa ay niver yn gaithyeit i Emrys yn Ysgotlant.⁴⁴⁰

Yna y gel6ys Emrys atta6 y holl ieirll ac var6nyeit ar archescob i gaer Efra6e. Ac yn y kyghor y ka6sant yn gyntaf g6eirya6 y temleu neu yr egl6ysseu a distr6assei y Saesson. Ac ar gost y brenhin ehun y peris g6eirya6 yr egl6ysseu. Ac yn en6edic egl6ysseu yr archescoptey. Ac ympen y pymthevet dyd 6edy hynny yd aeth Emrys i Lundein. a phery yno hevyt adne6ydhau yr egl6ysseu. Ac yny lle ar ol hynny y perys adne6ydhau y kyvreithyeu dr6c a oedyt yn y kynhal. nid amgen no roi yr meibyon ar wyrion ar gor6yrion eu g6ir dylfet o dired a dayared a dylnt. ac a daroed eu treisya6 amdanadynt. A dilin gwirioned ympop lle ae chynhal.⁴⁴¹ Ac odyna yd aeth y brenhin parth a chaer Wynt i 6neuthyr yno val y g6naethoed ym pob lle. Ac 6edy darvot ida6 llunyaethu pob lle ay hedychu yd aeth hyt y lle ael6yr yr a6r hon Salsbru. i edrych yno y niver a barassey hengestyr eu llad yno o ieirll a bar6nyeit a marchogyon urda6l. A thrychan manach oed yno o g6vent ym mynyd Ambri. Ac Ambri a seili6s y vanachlog honno gyntaf. A thrist vu gan Emrys 6elet a lle honno. mor diadurn a hyny. A dyuynu a oruc atta6 hyt yno holl seiri

mein a phren o holl ynys Prydein i darparu g6neuthur yno adurn parhaus tragydya6l t6c aurydedus y u6ch ben y vedra6t hon. o dylwedogyon a ladyssit yno yn 6yr-yon yn aindiffyn tref eu tat rac y brad6yr paganyeit.⁴⁴² Ac 6edy eu dyvot hyt yno ygryt dechymygu g6eith a orugant. oc eu holl ethrylith ay wneuthur yn diannot yn barhaus dragywyda6l. Ac 6edy pallu eu hethrylith ganthunt. nessau a oruc Tramor archescob kaer llion ar y brenhin. a dy6edyt 6rtha6 val hyn. Argly6d eb ef. gal6 attat Verdyn bard Gortheyrn. A h6nn6 a wyr dechymygu g6eith enryved. o anniiffyc ethrylith dragywyda6l.⁴⁴³ Ac y dyvyn6yt Merdyn yno 6edy y gafel ar lan fynha6n Galades yg g6lat E6ias. kans yno y tram6yey ef yn vynyeh. Ae arvoll a oruc y brenhin ida6 yn lla6en ac yn enrydedus. Ac erchi a oruc ida6 dywedyt y daroganeu a deley rac lla6.⁴⁴⁴ Ac yna y dywa6t Merdyn. Argly6d eb ef. nid ya6n draethu or ry6 betheu hynny. namyn pan y kymhello anghereit. Pei as dywet6n ni yn amser ni bei reit wrthyt. tewi a wnaei er ysbryt ysyd yn dysgu inheu. A phan vei reit 6rtha6 y ffoei racof.⁴⁴⁵ Ac ni mynn6s e brenhin i dirrya6 namyn govyn ida6 pa ffynyt y dechymygey ef datkan y g6eith ar 6edra6t yno. Llyna val y kyghoraf eb enteu. mynet hyt en Iwerdon y lle mae kor y kawri. ym mynyd Kilara. kanys yno y maent mein enryued eu hansa6d. Ac nyt oed neb yn yr oes honno. a wypai dym y 6rth y mein hynny. Ac ny cheffit h6yuth6 nac o gryfder nac o gedernyt. Ar mein hynny. Arglywd. pei bydunt 6y yma val y maent yno. h6ynt a seuynt yn dragywyda6l.⁴⁴⁶ Ac yno y dywa6t Emrys dr6y ch6erthin val hyn. pa ansa6d eb enteu y gellyd eu d6yn h6ynt odyno. Ac yna y dywa6t Merdyn. na chyffroa di argly6d ar ch6erthin yn ormod nac ar wat6ar nac ar or6acder. kanys ny dywedafi namyn prudder a g6iryoned. A mein rinweda6l yty6 y mein. ac amryuaelyon vedeginyaethu arnadunt. Ar kewri gynt ac eu duc h6ynt yno. o eithauoed yspaen. ac ae rodassant yn y mod y maent yno. Sef acha6s y g6naethant h6y hynny. pan deley glevyt ar un onadunt sef y g6einid enneynt yg kymherved y mein. ac yna y golchynt y mein ac y dodunt yn yr enneynt. Ar neb onadunt a vei glaf. o ba heint bynhac y bei iechyt a gaffei o vynet yr enneynt. A llyssu a rodynt heuyt yn yr enneynt, ac or llyssieuoed hynny yd iecheynt eu g6el-ioed.⁴⁴⁷ ¶

A phan gigleu y Brytanyeyt kynnedeu

y mein. yn diannot y daethant y eu kyrchu. Ac yn benaf arnadynt yd anvonet Uthyr ben dragon. aphlymptheg myl o wyr arua6c ygyt ac ef. Ac yna yd anvonet Myrdin gyt ac 6ynt. am y vot yn gelyvd ac ethrylith ma6r ynda6.⁴⁴⁸

Ac yn yr amser h6nn6 yt oed Gillam6ri yn vrenhyn yn I6erdon. A phan gicleu Gillam6ri h6nn6 eu bot yn dyvot. kynnulla6 llu aoruc ynteu a dyvot yn erbyn y Brytanyeyt. A gouny ydynt ystyr eu dyuotyat yno. A phan 6yby ystyr eu hynt. ch6erthin aoruc a dywedyt 6rthynt nyt ryved genyfi eb ef gallu o genedyl lesg anreithya6 ynys prydein. canys ynyvt ynt pan delynt h6y hyt yn I6erdon. i bery i genedyl I6erdon ymlad a h6ynt am geryc. Ac yn diannot ymvydina6 aorugant ac ymgyrchu ac ymfust yny gymhell6yt Gillam6ri i ffo ac a dyengys oe wyr.⁴⁴⁹ Ac yn gyflym diannot mynet a oruc y Brytanyeyt hyt ym mynyd Kilara. y lle yt oed y mein. Ac yna y dywa6t Merdyn 6rthynt. Arver6ch or dechymyc goreu a 6ypoch i d6yn y mein ymeith. Ac yn diannot pa6b onadynt a lavurya6d or a 6ydynt obop kelvydyt a dechymyc i geissya6 d6yn y mein. Ac ny dygrynnoes udynt dim. Sef aoruc Merdyn yna chwerthin. A heb lavur or byt arna6. onyd y anodun ethrylith 6edy dar6ot ida6 gweiryas6 pop peth or a vey reit. nyt amgen peyrianneu a chelvydoteu ereill. Merdyn a duc y mein oll 6o eu lle yni vuant yn y llogheu. Ac yn diannot herwyd dyuot y g6ynt. yni vuant ym mynyd Ambri. A fdyvynnu hyt yno a beris Emrys a oed yn ynys Brydein o ieirll a bar6neyit ac yscolheigyon urdasaid 6rth adurna6 y lle honno. o odida6c adurn. Ac 6edy ymgynnull pa6b ygyt hyt yr un lle h6nn6. pan daeth y dyd gossodedic h6nn6. Emrys Wledic a wisga6d coron y deyrnas am y pen ac yn vrenhina6l a anrydeda6d gwylva y Sulg6yn tr6 espeyt tridieu a theirnos. Ac yn henny o espeyt ac amser or anryded ar teilygdodeu a oedynt yn wac heb perchanogyon na dyledogyon arnadynt. er rei henny a rodese brenhin oy wasanaethwyr enteu ac oy wyrda i dalu eu llavur udynt. A d6y archescoba6t oedynt yn 6ac heb vugelyd endynt. nid amgen kaer Efra6c a chaer Llion ar Wysc. Ac o gyffredin gyghor e gossodes ef ena Sampson en archescob ygkaer Efra6c. g6r ardereha6c goruchel oe gre6yd ae vuched oed h6nn6. Ac ygkaer Llion e gossodes Dyvric yn archescob. e gwr a rac welsei d6ywa6l edrychedigaeth i vot yn etholedic ir lle honno. Ac 6edy darvot ida6 llun-

yaethu henny. a llawer o bethau ereill a perthyneu ar ly6odraeth y deyrnas. ef a orchymyna6d i Verdyn gossot a llunyaethu e mein ar rydygessynt oywerdon egheilch e bedra6t ar e wed e g6ely 6f i vot yn ia6n. A Merdyn yna o arch a gorchymyn y brenhin ae gossodes ena h6ynt ar e wed ar ansa6d ed oedynt ym mynyd Kilara en I6erdon.

Ac yn yr amser h6nn6 Pasken vap Gortheyrn. e gwr a ffoassei ygyt a Saeson hyf yn Germany a gyffroes y bopyl honno ae holl varchogyon arva6c en erbyn Emrys Wledic. i geisia6 dial e dat arna6. kan ada6 udynt antervynedic amylder o dir eur ac alyant. or tr6y eu nerth h6ynt ac eu kant6rth6y e galley enteu gorescyn teyrnas ynys Prydein. Ac or diwed g6edy darvot ida6 dr6y ei ada6eu ef llygru holl ieuengetyd e g6lat. paratoy a gwnaeth e llyghes v6yaf a allei. a dyvot hyt yg gogledd er ynys. a dechreu anreithya6 e g6lad-oed. Ac 6edy kennatau henny ir brenhin enteu a gynnulla6d y holl lu ac a aeth en eu herbyn. ac a elwys ar ymlad y dy6al elynyon. Ac h6ynteu oe eu bod a ymladasant ar ky6da6twyr. Ac eissoes kan vod Du6 e ky6da6twyr a orvuant ac a gymhellassant e gelynyon ar ffo.

Ac 6edy kymhell Pasken ar ffo ny llavassa6d ef ymchoelyt tracheuyn i Germany. namyn trossi y h6ylieru a chyrchu hyt at Gillam6ri. brenhin I6erdon. A h6nn6 ae herbryna6d yn anrydedus. Ac 6edy datkanu o hona6 y antyghetven ae direidi i Gillam6ri. truanhau 6rtha6 a oruc. ac ada6 nerth a chanh6rth6y ida6. A ch6yna6 y sarhaet ar ryga6ssei enteu ygan y Brytanyeyt. pan dygessynt Kor e Ke6ri odyno. Ac or diwed g6edy kadarnhau kerennyd er rygdynt. paratoy llogheu ag6naethant a mynet endynt. ac i gaer Vyny6 e daethant yr tir.⁴⁵⁰ Ac g6edy honni eu dy6odedigaeth 6ynt tros y g6ladoed. Uthyr Pen-dragon a kymyrth holl varchogyon a holl wyr arva6c er enys. ac a aeth parth a Chymru 6rth emlad yn eu herbyn. kanys Emrys Wledic y vra6t ef a oed yn glaf ygkaer wynt. ac ny allei dyvot i'r ll6yd 6rth henny.⁴⁵¹ Ac g6edy g6ybot henny o Basken a Gillam6ri ar Saesson ygyt a h6ynt lla6enhau aorugant en va6r. kanys tebygu a g6neynt vot en ha6s udynt goreskyn e deyrnas o acha6s klevyt e brenhin. Ac val yt oedynt evelly en m6rmauria6 am hynny em plith e llu nessau a oruc un or Saesson at Pasgen. ac esef oed y en6 ef Eopa neu neu Eppa neu Oppa. a dy6edyt val hyn 6rth Pasgen. Pa beth eb ef o da

ar rodot ti yr nep a ladey Emrys Wledic. A Phasgen a dyôaöt 6rthaö enteu, dioer eb ef. pöy bynhac a alley eskynnu hynny en eu vedöl ai döyn ar berfeithdaöt ar i 6eithred. mi ar rodön idaö mil o bunhyoed o aryant am annöylyt ynheu am kytem-deithas hyt tra vydön vyö. Ac os e dyg-hetven a kanhiataey i mi arveru o goron teyrnas ynys Prydain mi ae gönaön ef en söydaöc ym a henny a gadarnhaön tröy arvöll.⁴⁵² Ac ar hynny e dywaöt Eopa mi a dyscais eb ef yeith e Brytanyeit. ac eu devaöt mi ae gön. a chyvaröyö 6yf yg kel-vydyt medeginyaeth. Ac 6rth henny. o chyöiri di er hyn yt 6yt en i adaö i mi. min-heu a dychymygaf vy mot yn gristyaön ac yn vrytön. Ac en rith medyg mi a doaf at e brenhin. a mi a wnaö diaöt idaö er hon ae llado enteu. A hyt pan vo kynt e kaff-6yf ymgelet ar brenhin mi am gönaf yn vanach credyfus ryolaödyr. ac en dyscedyc o bop dysc.⁴⁵³ Ac gwedy adaö o honaö henny Pasken tröy kedernyt aruoll a adeö-ys kyöiraö pop peth idaö megys y hadaö-ssey. Ac 6rth henny yny lle Eopa a berys eillyaö y varyf a chneivyaö y ben ac eill-yaö y gorun a chymryt abit manach am-danaö. a llestri ac offer medyc. a chymryt y hynt e tu a chaer Wynt. Ac or diwed göedy i dyvot ir dinas ac ir gaer dagaöy y 6asanaeth ae gelvydyt agwnaeth i wassan-aethwyr e brenhin. A chymedeithas a gavas ygan er rey henny. kanyy ny dam-unyt ena dym gwell na chaffael medyc da.⁴⁵⁴ Ac göedy y dyvot rac bron e brenhin ef a adeöys i göneuthur en iach o myn-hey e brenhin arveru or diotyö ar rodey enteu idaö ef. A heb un gohir erchi a gwnaethpöyt idaö gwneuthur diaöt i'r brenhin. Ac en diannot kymyscu gwen-6yn a oruc ar diaöt ae rodi ir brenhin. Ac göedy y chymryt o Emrys ac hyvet ene lle erchi a wnaeth er yskymun vradör hönnö idaö dodi dillat arnaö a llechu a chysku. kanyy evelly möyaf a chadarnaf ed ymgymerei e gwenöyn ac ef. Ac üfydhau aoruc e brenhin i dysc yr yskym-un vradör hönnö a chysku megys kyt bei o henny e kaffey enteu iechyt a göaret. Ac ni bu en gohir yggt ac er redaöd e gwenöyn tröy fenestri y gorf ef. en e lle yt euth er angeu en ol er hon ni göyr nac ni myn arbet i nep. Ac yn henny er röng un ac arall llithraö agönaeth er eskymun vradwr hönnö. ac nit emdangosses yn e llys o henny allan.⁴⁵⁵ A hyt tra yt oedyt yn göneuthur henny egkaer Wynt yd ym-dangosses seren enryved y meint ae lleufer. ac vn baladyr idi ac ar ben y paladyr

hönnö et oed pellen o dan ar lyn dreic. ac o eneu honno e kerdynt deu baladyr. a hyt y neill onadynt a welyt en estynu tros teruynau Freinc. ar llall a welyt en kerdet parth ac Iöerdon. ac en teruynu en seith baladyr bychein.⁴⁵⁶

A phan amdangosses e seren honno an-ryued ac ofyn a drewys paöb or ae göelaö. A dirvaöf ofyn a gymerth Uthyr braöt e brenhin en e lle et oed yg kymru en kyrcu y elynyon. Ac gofyn i baöb or doethyon yggt ac ef. pa beth a aröydokaey e seren honno. Ac ym plith paöb or rei henny ef a erchys dyvynu Meryn Emrys ir lle. Ac 6edy dyuot Meryn a seuyll rac y vron. ef a erchys idaö danlleöychu pa beth a aröydokaey e seren radyöededic vöehot.⁴⁵⁷ Ac en e lle 6ylaö aoruc Meryn. a galö y esbryt attaö a dyöedöyt val hyn. O kollet heb 6aret. O emdivaöt bobyl brydein. O agheu e bonedicaöf vrenhin. kanyy difödedic yö er arderchaöc vrenhin e brytanyeid Emrys Wledic. Ac yn i agheu ef et aballeu ni en hollaöl pey na rodey duö ini kanhörthöy. Ac 6rth henny bryssia di Uthyr. bryssia ac na ohr göneuthur bröydyr ath elynyon. kanyy e vudygolyaeth a vyd yth laö. Ti a vydi vrenhin ar holl enys Prydein. Ti a aröydokaa e seren ar tanaöl dreic adan e seren. E paladyr a estyn parth a Freinc hönn a aröydokaa mab kyfoethaöc a vyd itti. a chyfoeth hönnö ae vedyant a amdi-fyn. e teyrnassoed a vydant adanaö en ho laöl. E paladyr arall a estyn parth a mor Iöerdon a aröydokaa merch a vyd itti. a meibyon honno ae höyrion a fydey udunt pob eilwers teyrnas Brydein.⁴⁵⁸ Ac val yt oed Uthyr yn pedrussaö ae gwir ae kelöyd a dyöedassey Meryn. am e seren. megys y dechreuassey kyrcu parth ae elynyon aoruc. Ac 6edy i dyvot hyt ker llaö Mynyö ac nat oed namyn ymdeith banner dyd errygythyn.⁴⁵⁹ A göybot o Basken a Gillamöri ar Saesson en bot en dyuot höynteu a aethant en eu herbyn höynt. Ac göedy eu dyuot hyt pan ym-gelsant o pob tu. höynt agossodassant eu bedynöed ac adechreuassant emlad. Ac höynt yn e wed honno en emlad e march-ogyon o bob parth o las megys e derveyd en er yö damöein hönnö. Ac or diwed göedy treuliaö llaöer or dyd gorröot aoruc Uthyr. Ac göedy llad Pasken a Gillamöri e vudygolyaeth a gavas Uthyr. A dechreu ffo agwnaethant e gelynyon at eu llogeu. Ac yn e ffo hönnö. e lledyt höynt ygan y kyö-daötwyr en eu hymlyt. Ar vudygolyaeth a dygöyöy en llaö e teöyssaöc a christ yn

y kanh6rth6y.⁴⁶⁰ Ac g6edy e veint lavur h6nn6. megys y galla6d gyntaf ef a aeth parth a chaer Wynt. kanys kennadeu a dothoedynt atta6 a menegi ida6 dyg6yded-igaeth e brenhin ar rydarvot yr archescob ac yr escyb ac i abadeu e teyrnas i gladu ger lla6 manachloc ambri yn myn6ent kor y kewri. er hon a parassei ef i g6neuthur hyt tra etoed en vy6. kanys pan glywsant i var6olaeth ef et ymgynnullasant er escyb ar abadeu ar escoleigyon ar holl deyrnas. megys y dylent 6rth ar6ylianr g6r kymeynt kyv6rd a h6nn6. kanys hyt tra etoed en y vy6yt e gorchymynassei enteu i gladu en e lle hono. Ac 6rth hynny ygyt a brenhinia6l ar6ylianr eno eu kladasant.⁴⁶¹

Ac g6edy henny en et oedynt gal6edigyon er escoleigyon. ar lleigyon. ar bobyl ygyt. Uthyr bra6t e brenhin a kymyrth coron teyrnas enys Prydein. Ac o gyt annoc pa6b en gyfredyn ef a urd6yt en vrenhin. Ac odynd kofau aoruc e dehongyl ag6naethoed Merdyn or racyd6ededic seren uchot. ef a erchys g6neuthur llun d6y dreic o eur ar kynhebygr6yd er hon a emdangossasei ygyt ar seren. Ac g6edy g6neuthur er rei henny o anryued kywreinar6yd. ef a ofryma6d eneill onadynt eg er egl6ys penhaf yg kaer Wynt. ar llall a attelys kantha6 6rth i ar6ein en y vlaen en lle ar6yd pan elhey i vr6ydyr ac i kat aci emlad. Ac or amser h6nn6 allan egel6yt ef Uthyr Pendragon. Ac 6rth henny e kauas ef er en6 h6n6 6rth i darogan ef o Verdyn tr6y e dreic i vot en vrenhin.⁴⁶²

Ac en er amser h6nn6 Octa vap Heyngyst ac Offa y keuynder6 enteu g6edy g6elet onadynt eu bot en ellygedyc or arvoll a rodessynt i Emrys Wledic. medylia6 ag6naethant ryvelu en erbyn e brenhin. Ac amlhau eu teruynen ehuneyn. kanys e Saesson ar a vuessynt ygyt a Pasken vap Gortheyrn. a gymeressynt attadunt. ac eu kennadeu a ellyghessynt hyt en Germania en ol ereill.⁴⁶³ Ac g6edy emgynnulla6. kynnullaidva va6r ygyt onadynt. dechreu ag6naethant anreithia6 gogled gladoed er enys. ac emrodi i creulonder en gymeint a distry6 e keyryd ar kestyl ar lleoed kadarn or Alban hyt eg kaer Efra6c.⁴⁶⁴ Ac or di6ed g6edy dechreu onadynt emlad a chaer Efra6c ac eiste 6rthi. Uthyr pendragon ygyt a hol kedernyt a dewred e deyrnas a deuth. ac en diannot emlad ac 6ynt. Ac essef a g6naethant e Saesson eissioes en 6ra6l gwrth6ynebu ir brytanyeit. ac eu kymhell ar ffo. Ac g6edy kaffel e vudygoliaeth onadynt h6ynt ac herlidassant e Brytanyeit

hyt ym mynyd Damen. kan eu llad hyt tra kynhelys er heul e dyd. Ac esef ansa6d oed ar e mynyd h6n6 v6chel oed ac yni ben en ia6n et oed kelli. a cheryc dyff6ys en y kylch. a lle adas i pres6ylva b6ystviled. Ar mynyd h6n6 a gymerasant e Brytanyeit ae kynhyaliasant en amdifyn udynt tr6y e nos.⁴⁶⁵ Ac g6edy goruot or nos ar edyd Uthyr Pendragon a dyvyn6ys atta6 i dy6ysogyon ae ieirll ac var6n-yeit hyt pan vey tr6y eu kyghor 6ynt e treythynt py 6ed e g6rth6ynebynt i eu gelynyon. Ac yn gyflym pa6b a deuthynt 6rth dyvyn e brenhin rac deu lyn i kyndrycholder. Ac g6edy eu dyuot ygyt h6ynt ef a erchys udynt rodi eu kyghor. Ac yn kyntaf et erchyt i G6rleis ty6ysa6c Kerny6 dy6edyt i kyghor ef ae syn6yr. kans g6r doeth adfet oed h6n6. a ma6r i kyghor. Ac ar henny G6rleis a dywa6t val hyn. ny reit eb ef amgylchion nac amadrodyon gor6ac eghyleh hyn. namyn hyt tra barhao e nos e mae ia6n inni arueru ogle6der a chadernyt a de6red. o mynh6n ninheu arueru o rydyt a vo h6y ac on buched. kanys ma6r y6 amllder e pagan-yeit a ch6anna6c i emlad. a lley y6 en niuer ninheu. ac os e dyd a arho6n ni barnafi bot en gryno yny ymgvyaruot ac h6ynt. Ac 6rth hynny. hyt tra barhao ty6yll6c e nos disgyn6n. ac en disyvyt kyreh6n am eu pen en eu pebyllaeu en diar6ybot. kanys ni thebygant h6y en dyvot ni. ac evelly en dirybud diarvot e kaf6n ni budugolyaeth arnadunt os oun vryt ed arver6n ninheu o gle6der a henny heb pedrus.⁴⁶⁶ Ar kyghor h6nn6 a vu da kan ba6b. ac ufydha u orugant oy dyskedigaethu ef. Ac en diannot ky6eiria6 eu bydynoed ac en wiskedic oc eu harueu kyrehu lluesteu eu gelynyon. ac en dihefyt ac o un vryt eu kyrehu. Ac g6edy y dyvot hyt en agos yr lluesteu a gwilwyr a gybuant eu bot en dyvot. ac o sein eu kyrn e dyhunasant eu kytemdeithyon kysgyadur. Ac 6rth henny en kynhyr-edic dehnn6 ag6wnaethant a rey onadynt. kan vrys a giskynt eu harueu. ereill en achubedic o ofyn a ffoynt en e lle y har6edey eu tyghetven h6ynt. Ar brytanyeit oagen kan de6hau eu bydynoed en gyflym ac en 6ychyr e kyrchynt lluesteu a phebyllen eu gelynyon. ac ygyt a noethyon cledyfau en ruthra6 e gelynyon. Ar rey henny g6edy eu damkylchynuen disyvyt nyt oed grynnu e telynt emlad. kanys er rey ereill gle6der ygyt a chyghor oed ganthynt. Ac 6rth henny e Brytanyeit en 6ychyr e kerdynt ygyt ac eu llad e paganyeit hyt ar

vilyoed. Ac or diſed e delyt Oeta ac Offa ar Saeson en holla6l a waskarasant heb enkanlyn neb ae gilyd.⁴⁶⁷

Ac g6edy e budygolaeth hono ed aeth e brenhin hyt eg kaer Alclut. a llunyaethu e teyrnas hono aoruc. ac atne6ydu y thagnheved. Ac ody na kylehynu holl g6lad-oed Escotlont. ac eſt6g er vrpwith pobyl hono aoruc 6rth y gyghor. A chymeint o ia6nder a g6irioned aoruc ef tr6y e g6ladoed ac na g6naethoed nep kyn noc ef e kymeint. Ac 6rth henny en i dyefoed ef e bydey ofyn ar ba6b oc g6nelynt na dr6c na cham. kanys heb trugared e poenyt.⁴⁶⁸ Ac or diwed 6edy hedychu a thagnhevedu holl deyrnasoed e gogled. ody na et aeth hyt en Llundain. ac eno et erchys ef karcharu Oeta ac Offa ac eu g6archad6 en graff amgeledus. Ac ody na val et oed g6ylva e Pasc en dyvot. ef a orchymyn6s i wyrd a deyrnas emkynnulla6 hyt egkaer Llundain. kanys yno e mynney ef g6iska6 coron e deyrnas. a chan enryded ac adurn g6neythyr g6ylua e Pasc en vrenhina6l. Ac vfydhau a wnaethant pa6b ida6. Ac o pop amryuaillon kaeroed a cheſtyll a dinassoed a g6ladoed emkynnulla6 ag6naethant en erbyn y dyd kyfnodedic h6n6. Ac 6rth henny e brenhin a anryded6s yr 6ylua honno en vrenhina6l megys e darparassey. Ac a ynrodes i le6enyd ygyt ae wyrd. A lla6enyd a g6naey pa6b kanys lla6en oed e brenhin en arvoll pa6b onadynt 6ynteu.⁴⁶⁹ Ac yno e doethoedynt e sa6l vonedigyon a dyledogyon. ygyt ac eu g6raged ac eu merchet. megys yt oed-ynt teil6g o anryded kymeint a henny. Ac eno em plith er rei henny e dothoed G6rleis tywyssa6c Kerny6 ac Eigyr y wreic ygyt ac ef. A ffyrt honno ae theg6ch a orchfygey holl wraged enys Prydein kany cheffit vn kyn deket a hi.⁴⁷⁰ Ac g6edy g6elet or brenhin honno em plith e g6raged ereill. a syllu arney aoruc ac ymlen6i oe serch en kymeint ac nat oed dim kantha6 ef nep namyn hi ehunan. ae holl ved6l ae holl enni en i cheilch hi e treygley ef henny. Ac i honno ehunan ed anvonyt er anregyon ar g6irodeu ar annerchion heb orffo6ys heb kyh6ng. Ac en vyny ch amneidia6 a ch6erthin a geirieu digryf ch6areus.⁴⁷¹ Ac g6edy g6elet or g6r henny en e lle lldia6 a g6naeth. A heb kanhiad en kyfroedic ada6 e llys en dianot. Ac ny bu en e llys nep or a allei i 6aha6d. kanys ofyn oed kantha6 ef golli e peth a garei ef en v6y no dim. Ac 6rth henny lldia6 a barhau aoruc e brenhin 6rtha6. ac erchi

ida6 ymch6elu yr llys i g6neuthur ia6n yr brenhin or sarhaet a g6naethoed am ada6 y llys en anghyfreithia6l en her6yd i barney kyfreith y llys yda6. Ac g6edy nat ufydhaey G6rleis yr gorchymyn h6nn6. lldia6 en va6r a oruc e brenhin. ac yn i lit ae gyffra6 tyghu et anreythyey i gyuoeth en holla6l ony deley i g6neuthur ia6n ida6.⁴⁷² Ac hep un gohyr ar racyd6-ededic yrloned h6nno en parhau errythynt. kynnulla6 llu aoruc e brenhin a mynet tu a Cherny6. a dechreu lloski e dinassoed ar keyryd ar trevyd. Ac ny lauassa6d G6rleis emgyuaruot nac emkyferbynnyeit ac ef. kanys lley oed eiryf i wyr arva6c noc ef. Ac 6rth henny de6iſſach vu gantha6 kadarnhau i gestyll hyt pan gaffey enteu porth o Y6erdon. A chanyſ m6y oed y oval ae pryder am i wreic noc amdana6 ehunan. Ac 6rth henny ef ae dodes hi eg kastell Dindagol. er h6n a oed ossodedic em me6n e mor. a h6nn6 oed diogelhaf a chadarnhaf amdifyn ar y hel6 enteu. Ac enteu ehun a aeth eg kastell Dymlyot. rac o dam6ein eu kafel ell deu ygyt.⁴⁷³ Ac 6edy mynegi henny yr brenhin kyrchu aoruc enteu e kastell et oed G6rleis enda6. ac eiste en i gylch. a g6archae pob ford or e gellyt dyuot allan o hona6. Ac ody na g6edy llithra6 espeit 6ythnos heybia6 kofau a g6naeth e brenhin karyat Eigyr ac gal6 atta6 Wlffyn or ryt karada6c. kyt-emdeith neylltuedic a chydvarcha6c ida6. a mynegi 6rtha6 val hyn. En lloski eo ef 6yfi o karyat Eigyr en gymeint ac nat pedrus genhyf na allaf gochel perygyl vengorf ony chafaf e wreic 6rth vyg kyghor. Ac 6rth hyuny et archaf inheu i ti gyghor or h6n e gall6yf inheu eylen6i vy 66ylls inheu rac dam6eyn o tra gofeilieint vy aballu.⁴⁷⁴ Ac ar henny e dy6a6t Wlffyn. Argl6yd eb ef p6y a alley rody kyghor iti kanyt oes nep kyvry6 grym nac ansa6d ni mynet enghyvyl kastell Tindagol. kanys en e mor e mae gossodedic. ac en gayedic en i kylch or mor. ac nat oes un ford e gallet mynet ida6. namyn un karrec kyvyng. a honno tri marcha6c arva6c a ellynt i chad6 ket delhey holl deyrnas Prydein ygyt a thi. Ac eissioes pey Merdyn vard a g6neley i allu en graf enghylch hynny mi a debyg6n tr6y i gyghor ef e gellut titheu arveru oth damunet ac oth ewylls.⁴⁷⁵ A chredu aoruc e brenhin i henny a dyvynu Merdyn atta6. kanys en e llu et oed. ac g6edy dyvot Merdyn rac bron e brenhin. ef e erchys ida6 rody kyghor ida6 tr6y yr h6n e galleys e brenhin kaffael Eigyr 6rth i gyghor.⁴⁷⁶

Ac g6edy g6ybot o hona6 meynt e gofeil-
yeint ar pryder oed ar e brenhin amdeni.
dolurya6 aoruc enteu rac e veint gariat
oed gan e brenhin arney. a dywed6yt val
hyn. O mynni di gafael dy ewylllys 6rth
dy gyghor reit y6 arveru o keluydodeu
ne6yd ar ny chly6yt eirioet yth oes di.
kany's mi 6n om medyginaetheu i rodi i
ti drech ac ansa6d G6rleis. hyt na bo neb
a Gypo nac a adnapo na bo di vo G6rleis.
Ac 6rth henny o mynni ditheu vfydhau i
henny miaheu ath g6naf di en e drech ar
g6ed e mae G6rleis. Ac Wlfyn en ryth
I6rdan o Tindagol. a minheu en drydyd
ygyt a ch6i a gymeraf e trydyd fy6or. Ac
evelly en diogel e gelly mynet yr kastell e
mae Eigyr enda6.⁴⁷⁷ Ac ufydhau a oruc e
brenhin oy holl dyhe6yt. ac or di6ed gor-
chymyn e llu aoruc oy teylu. ac emrodi
i medegyniaetheu Merdyn. a symuda6
ag6naeth en ryth G6rleis megys e dy6edas-
sei Merdyn. ac Wlfyn en ryth I6rdan. a
Merdyn en ryth Brythvael. megys nat oed
nep or holl niver ae hadnapey megys e
buassynt gynt.⁴⁷⁸ Ac ody na kymryt eu
fford a orugant parth a chastell Tyndagol
en e lle et oed Eigyr. A ffian oed gyvly6
gwr a ll6yn e deuthant. Ac g6edy menegi
yr portha6r. bot er iarll en dyuot en e lle
egori e pyrth aoruc. ac i me6n edeuthant.
kany's pa beth arall a debygey nep pan
g6elynt G6rleis ehun en i ffuryf en dyuot.
Ac ena e nos hono e trig6ys e brenhin
ygyt ac Eigyr ac eylan6i o damunedic serch
ygyt a hi aoruc. kany's e drech ar ffuryf a
gymerassey. oed en ty6ylla6 Eigyr. Ac
ygyt a henny hevyt er amadrodyon dych-
ynygedic t6ylllodrus oed en i thywylla6.
kany's ef a dy6edey i dyuot en lleadrat or
kastell et oed et oed enda6 i syllu pa 6ed
oed ar e kastell ac ar e nep a garey enteu.
en v6y nor holl vyt. oed en e kastell. Ac
6rth heny e kredey hitheu bot en wir pop
peth megys e dy6edey enteu. ac ni lludyey
ida6 g6neuthyr dym or a vynney. Ar
nos hono e kafat er anrydedusa6 Arthyr.
er h6n g6edy heny a dangosasant i an-
ryued g6eithreded i vot en volyannus
ardercha6c ef.⁴⁷⁹ Ac ody na eissioes g6edy
g6ybot eissieu e brenhin emplith e llu. en
agkyghorus mynet pen tra phen a g6naeth-
ant. ac emrodi i geissia6 dystri6 e gaer ar
kastell. a chymhell er iarll i rodi kat ar
vaes udynt. Ac ody na er iarll en agkyg-
horussach a deuth ae varchogyon ygyt ac
ef allan kan debygu ohona6 gallu o niuer
bychan. emerbynniad e g6rth6ynebu yr
sna6l varchogyon arva6c a oed en eu herbyn.
Ac ody na g6edy dechreu ymlad o pop

parth en e lle emplith er hey kyntaf e llas
G6rleis. ac e g6askarassant i gytemdeith-
ion. Ac y kaffet e kastell et oedynt 6rth-
a6. Ar da oed enda6 en aghyfredyn er
ran6yt. kany's pa6b megys er raney e tyg-
hetuen ida6 ae kymerey.⁴⁸⁰ Ac g6edy
daruot e kyvranc ar dam6eyn h6n6. ken-
nadeu a deuthant at Eigyr. er rey a vyn-
agassant idi rylad er iarll. ac rykafael e
kastell. Ac eissioes g6edy g6elet onadynt
e brenhin en ryth G6rleis en eiste ygyt a
hi. erdang a bra6 a aeth arnadynt. a
ryvedu e gwr a ede6synt g6edy yr rylad
en e br6ydyr. g6elet h6n6 en vy6 ac en
iach oc eu blaen eno, ni g6ydynt h6y
hagen e medegyniaetheu ry g6naethoed
Merdyn. Ac en erbyn hagen e ch6edleu
henny ch6erthin a g6naeth e brenhin. Ac
ygyt ar geyriaeu hyny. dodi y d6yla6
eghylch er iarll. a dywed6yt. Argl6ydes
eb ef. nym llas i. namyn megys y g6eli di
by6 6yf dolur eissioes y6 kenyf rykaffael
vygkastell a llad vyg6yr. ac 6rth henny
ofyn y6 inni rac dyuot e brenhin en
dyssyvet am ben e kastell h6n. ac en
kaffael en deu ygyt enda6. Ac 6rth heny
mi a aaf en erbyn e brenhin ac a dang-
nhevedaf ac ef rac dyuot dam6eyn a vo
g6aeth.⁴⁸¹ Ac 6rth henny et aeth ac a
cyrch6ys parth ae lu. Ac 6edy b6r6 drech
a furyf G6rleis iarna6 et emch6ela6d en
Uthyr pen Dragon. Ac g6edy menegi
ida6 holl dam6eyn er emlad. dolurya6 a
oruc o angeu G6rleis. Ac eissioes or parth
arall lla6enoed o achas6 bot Eigyr en
ryd ellygedic oe phridas. Ac en dianot
emch6el6yt aoruc parth a chastell Tyndag-
ol. ar kastell a gavas. ac Eigyr a gymyrth ac
arveru o honei aoruc en her6yd i ewylllys.
Ac ody na ygyt e preswylassant en r6ymedic
o vfydhaf gariat. A mab a merch a fu
udynt. Ac en6 y mab fu Arthur. ac en6
e verch fu Anna. A honno fu mam
G6alehmei. a Medra6t. ac a fu wreic i
Le6 ap Kynvarch her6yd g6oirioned er
hystoria.⁴⁸²

Ac ody na g6edy mynet dydieu ac amser-
oed heibia6. eu dirva6r glevyt e dyg6yds
e brenhin. Ac 6edy i vot evelly tr6y la6-
er o amser. blina6 a g6naethant e gwyr a
oedynt en kad6 e karcharorion Octa a
Ossa. er rey a gofaassam ni uchot. a fo ygyt
ac a h6ynt hyt en Germania. Ac ofyn ac
aruthred a aeth o achas6 henny tr6y er
holl deyrnas. kany's e ch6edyl a gadarnaey
eu bot g6edy ry kyffroi holl Germania ar
ry paratoy dirva6r lynges 6rth dyvot i dis-
try6 enys Prydein en holla6l. Ar peth
h6n6 a darfu. kany's h6ynt a emch6elassant

ygyt a dirva6r lynges ac aneiryf o niuer kantynt. Ac en er Alban e deskynassant ar dinassoed ar ky6da6twyr o dan a hayarn a dechreuasant eu molestu ac eu anrheithya6.⁴⁸⁹ Ac 6rth henny holl lu enys Prydein a orchymyn6yt i Le6 ap Kynvareh 6rth keissia6 g6rthlad a g6rth6ynebu yr gelynion. Ar lle6 h6n6 iarll kaer Llyr oed. a marcha6c g6ychraf a de6rhaf a chlodforhaf a doethaf. ac advet oy oet. Ac o acha6s e molyanheu ar devodeu da henny eny klodfori. e brenhin a rodassey Anna i verch ida6. a llywodraeth e deyrnas hyt tra ydoed e brenhin en gor6ed eny gleuyt. Ar g6r h6n6 g6edy mynet ohona6 a dechreu ymlad ar gelynion en vynych e kiliei racdynt megys e bey reit ida6 kyrchu e dinassoed kadarn racdynt g6eithieu ereill e bydey buduga6l enteu. ac i g6askarey g6eithieu yr koedyd ac yr mynydded ac yr keryc. g6eithieu er ymkymhelley i eu llongau en warad6ydu. Ac evelly hir pedrusder ymlad a fu er rydynt megys na alley neb g6ybot pa du onadunt e dyg6ydei e vudugolyaeth. kanys syber6yt e brytanyeit oed en harky6edu 6rth nat oed teil6g kanthunt bot 6rth kyghor er iarll.⁴⁹⁴ Ac evelly e buant heb dervyn yny fu aga6s yr enys ar re6inia6. A menegu henny a wnaethb6yt i Uthyr nat ydoed yr iarll en gallu yst6ng e Saesson t6yllwyr. Ac yna pan 6ybu Uthyr henny en dieu llidia6 en v6y no mesur a oruc. a ma6r ydoed i heint. Afferi dyfynnu atta6 k6byl hyt eno oy wyrda i gymryt kyghor. ac yml6c ac h6ynt am lesket oedunt. a r6ng llit a dig 6rth i wyr. ef a berys g6neuthur elor ida6. ac ar honno peri i d6yn ymlaen y llu er i vot en glaf. Ac ni allei o un ystym or byd onys dykit ar er elor. Ac ena y paratoyt elor ida6 erbyn e dyd terwynedic yr oed br6ydyr. Ac ena yd aethp6yt ac ef ar er elor hyt en e dinas a el6yt Verolan. Ac eno yd oedynt y Saesson en llad ae en lloski.⁴⁹⁵ Affan gigleu Octa ac Ossa bot e brenhin velly ch6erthin g6at6ar a orugant am dana6 ai gell6eiria6 o eiriau difrodus. ai al6 en hanner mar6. A mynet a aoruc e Saesson ir dinas h6n6 i me6n. ac o dremyc balchder a difra6t ar Uthyr. ae lu. ada6 pyrth e dinas yn agoret.⁴⁹⁶ Affan gigleu Uthyr henny erchi aoruc enteu mynet i me6n yn eu hol h6ynt. a damgylchynu e dinas en distry6gar. a g6neuthur aerua va6r o pob parth. ac ni ffeidiassant. oni 6ahana6d e nos 6ynt. A thrannoeth pan emdangosses e dyd dyvot aoruc y Saesson allan or gaer a chymhell br6ydyr en erbyn e brytanyeit

ymhell or dyd. ac eissoes en e di6ed llad Octa ac Ossa a chymhell eu g6edillion ar ffo yn 6rad6ydu.⁴⁹⁷ Ac emogounniannu a oruc e brenhin. ac yndroi elun ar yr elor. ac ni allai gynt namyn val e troit. ac ef a godes yn i eiste o ly6enyd a doedyt dr6y ch6erthin yr ymadra6d h6n 6rth i 6yr. Y bratwyr t6yllwyr eb ef am gal6assant i en hanner mar6. ys g6ell yr hanner mar6 a orllo nor by6 c6byl e gorfer arno. ac os g6yrva6rockach mar6 en glotva6r no buch6dokau en gy6ilydu anghlodfa6r gan 6ard6yd.⁴⁹⁸ Ac gedy gorvot ena ar e Saeson a chael e vudygolyaeth or Brytanyeit ni ffeidiassant 6y ac eu t6yll. namyn mynet odynd hyt er Alban i ryvelu val kynt. Ac e mynassey Uthyr eu hymlit val e dechreuassei. ac ni ad6s i gyghor ida6. rac trymet er heint arna6 ai wanet am i d6yn ar er elor velly.⁴⁹⁹ Ac am henny gle6ach vu e Saeson. a m6y e llavurynt i g6neuthur t6yll a brat ac ystry6 dr6g. A medylia6 a orugant pa ford e gellynt g6neuthur agheu Uthyr o bop ystry6. Ac anvon rey onadunt en rith reidussion i dyvot a ch6edleu i 6rth e brenhin. Sef y doyth y rai henny. a menegi nat yvei e brenhin d6fyr or byt namyn d6fyr o ffynnon loy6 a oed yn aga6s i dinas Verolan.⁵⁰⁰ Sef a orugant 6ynteu dyuot ac anveidred o wen6yn hyt na cherdey dim or d6fyr o ffynnon yn diwen6yn. Affan rodet e d6fyr or ffynnon honno yr brenhin y bu far6 en diannot. a llawer heuyt ygyt ac ef ae llewes a vuant veir6 o annian e g6en6yn. Affan 6ybu y Brytanyeit yna g6neuthur crue ma6r ar warthaf y ffynnon. rac g6en6yna6 m6y o dynion.⁵⁰¹ Ac g6edy henny emgynnulla6 a oruc k6byl or holl wyrda enys Prydein. ac hescyb ac archescyb. a mynet ar korf oi gladu i vanachloc Ambri ger lla6 Emrys i vra6t y klad6yt Uthyr bendragon en vrenhina6l.⁵⁰²

Ac g6edy mar6 Uthyr ai wen6yna6 or Saeson yd amgynnullassant holl wyrda enys Prydein ac hescyb ac archescyb. ae habadeu hyt eg kaer Vudai. Ac yna o dyhun gyghor k6byl or niver h6nn6 e perit i Dyvric archescob kyssegre Arthur en vrenhin. a dodi coron ami ben. kanys eu hangen oed en eu kymhell. Affan gigleu y Saeson mar6 Uthyr y danvonassant 6ynteu keniadeu i Germania i erchi anvon porth attadunt. Ac yna y danvonet llyghes va6r. a Cholkryn yn dewysa6c arnadunt. Ac daroed udunt yna goreskyn o Hymyr hyt ym penryn Bladon. sef oed traian enys Prydein.⁵⁰³ Ac nyt oed Arthyr yna namyn pymthegml6yd. ac nyt oed

yna hyt y klybŷt or byt. na hen nac ieu-
anc un devodeu nac un gampeu ac Arthur.
kanyŷ hael oed a doeth. a digrit a deŷr. a
ffrud pan vei amŷer. a llaŷen a chellŷeirur
pan vaeŷ amŷer arall. Ac ar vyrler ni
wnaeth Duŷ or pan vu Ada un dyn gŷbl-
ach noc Arthur. A henny a rodasŷey
Duŷ yn anedic daŷn ganthaŷ.⁴⁹⁴ Ac o
henny allan emdyrchavael aoruc Arthur
ympop peth. kanyŷ or a dyŷetpŷŷt uchot
oni ytoed yn dyuot attaŷ o varchogyŷn val
nat oed haŷd idaŷ gaŷŷel o da a rodai
udunt. Ac er henny pŷbynac a vo endaŷ
daeoni anianaŷl nyt ad Duŷ arnaŷ baŷtat
anghanoctyt. ac am henny ŷef a oruc Ar-
thur yna. kanyŷ daeoni anianaŷl a oed en-
daŷ. en dianot kynnullaŷ llu a mynet i
gaer Evraŷe.⁴⁹⁵ A phan gigueu Golkrin
henny emkynnullaŷ aoruc e Saeson a Fich-
tyeyt gyt ac ŷynteu. a dyuot en erbyn Ar-
thur hyt lan Dulaŷ. Ac yn yr emlad
hŷnŷ e peryglŷs anveided o pop parth.
Ac ordiged Arthur a orfu. a gyru Kolkrin.
ac a dyengys oi lu ar fo hyt egkaer Evraŷe.
ae warchau en e dinas a oruc Arthur.⁴⁹⁶
Affan gigue Baldŷlph. braŷt oed y Golkrin.
hynny. drŷc vu gantaŷ bot y vraŷt egkar-
char. Ac en diannot y dyvu eno a chŷe-
mil o wyr arvaŷe ganthaŷ. kanyŷ ar lan e
mor edoed e Baldŷlff hŷnŷ. pan yrŷs Ar-
thur Colkrin ar ffo. Ac en araŷs Cheldric.
dŷyŷŷaŷe ydoed Baldŷlph ar lan e mor. a
phorth o Germania gantaŷ. Ac gŷedy
dyuot Baldŷlph hyt ar dec milltir y ŷrth
gaer Evraŷe medyliaŷ a oruc dŷyn noŷaŷl
kyrch am pen Arthur ae lu.⁴⁹⁷ Ac Arthur
a ŷybu henny. ŷef a oruc Arthur yna an-
von Kadŷr dyŷyŷaŷe Kernyŷ a chŷechant
marchaŷe ganthaŷ. ac a theiŷ mil o pedit
ygyt ac ef. a mynet yn eu herbyn. ac eu
ragot e noŷ hono e ford e delynt.⁴⁹⁸ Ac
gŷedy kaffael o Gadŷr e fford e deuynt e
gelynyon eu kyrchu en diŷyvyt a oruc.
Ac gŷedy briŷaŷ ac eŷŷigaŷ eu bydinoed
ac eu llad llaŷer onadynt. kymhell e Saeson
a oruc ar ffo. Ac ŷrth henny dirvaŷr triŷtyd
a goval a gymyrth Baldŷlff endaŷ. ŷrth na
allŷs gŷneuthur kanhŷrthŷy na nerth oi
vraŷt. a medyliaŷ a oruc pa ŷed e galley en-
teu kaffael emdidan ae vraŷt. kanyŷ ef a de-
bygey e galley kaffel holl ŷaret i pob un
o nadunt pey ymkeffynt i ymdidan igyt
ell deu. Ac gŷedy na chaffey ford arall
en e byt eilliaŷ a oruc y ben ae varyf. a
chymrŷt telyn en i laŷ. ac en rith kroeŷan
ac aŷeŷtdyn. ac gŷareyt dyvot emplith e
llu ar llueŷteu. ar klymeu a ganeŷ ar eŷdelyn
a dangosynt i vot en telyniaŷr. Ac or
diŷed gŷedy na thebygei neb i vot en

dŷyllwr neŷau a oruc parth a muroed e
gaer.⁴⁹⁹ Ac gŷedy i adnabot or gŷyr o
veŷn i dynu a orugant ŷrth raffeu attadunt
i meŷn. Ac gŷedy gŷelet ohonaŷ i vraŷt
emkaru a orugant megys na rymŷŷelsynt
trŷy laŷer o eŷpeit kyn no henny. Ac val
ydoedynt velly yn medyliaŷ. ac en keiŷaŷ
yŷtryŷ pa ŷed e gellynt emrydhau odyno.
Ac val edoedynt en diobeithiaŷ o henny
enachaf eu kennadeu en ymchŷelyt o ger-
mania a Cheldric en dyŷyŷaŷe arnadunt. a
chŷechant llong kanthunt en llaŷn o varch-
ogyon arvaŷe. ac en dyskynu enŷr Alban.⁵⁰⁰
Ac gŷedy klybot henny annoc a gŷnaeth-
ant i gyghorwyr i Arthur adaŷ e dinas
rac dyvot eŷaŷl niveroed henny am eu pen.
a bot en pedrus ac ar damŷeyn udunt rodi
kat ar vaes udunt. Ac ŷrth henny vfyd-
hau a oruc Arthur oe kyghorwyr. Ac
odyna ed aeth hyt en Llundein. ac eno
gaŷl aoruc attaŷ holl ŷyrda e deyrnas o
eŷgolheigion a lleygion. ac erchi udunt
rodi kyghor goreu a iachaf or a ŷypyt
neu a ellynt en erbyn e paganieit. Ac o
gyt dyundep a chyt gyghor paŷb ygyt
kenadeu a ellyngaŷŷant hyt ar Hyŷel vap
Emyr Llydaŷ brenhin Frydeia vechan. i
venegi idaŷ enteu er ormes ar trueni ar
ryuel oed gan y paganyeit ar enys Prydein.
kanyŷ ney vap chŷaer i Arthur oed e gŷr
hŷnnŷ.⁵⁰¹ Ac gŷedy klybot o Howel er
ryuel ar avlonydŷch a oed ar i eŷythyŷ.
erchi a oruc paratoi llynges. a chynnullaŷ
pymthec mil o varchogyon arvaŷe. ac ar e
gŷynt kyntaf a gavas e deuth i Borth
Hamŷnt i dir enys Prydein. Ac odyne
Arthur ae harvolles or anryded e gŷedey
arŷoll gŷr kyford a hŷnnŷ. ac en vynyeh
damplygu ac ymgaru pob eilŷers.⁵⁰² Ac
odyne gŷedy llithraŷ echedic o dydieu ŷynt
a kyrchassaŷt kaer Lŷytkoet. lle er oed e
paganyeit yn ymlad a hi. E gaer honno
hagen a oed goŷodedic en e ŷlat a elŷit
Lyndyŷey ar pen mynyd er rŷg dŷy avon.
ar dinas honno ar aŷrhon a elŷir Lincoll.
Ac gŷedy eu dyvot eno igyt ac eu holl
niuroed ymlad a orugant ar Saeson. Ac
anghlyŷedic aerva a gŷnaethant onadunt.
kanyŷ chŷe mil onadunt a dygŷydaŷant e
dyd hŷnŷ rey oc eu llad. rey oc eu bodi en
er avonoed a gollaŷant eu heneidieu ac eu
bucheŷ. Ac ŷrth henny er rey ereyll en
gyflaŷn o ofyn adaŷ e dinas a orugant. a
chymrŷt eu ffo en lle diogelŷch udunt.
Ac eiŷoes er rey henny ni orŷyŷaŷd Ar-
thur oc eu hymlit hyt pan deuthant hyt
en llŷyn Kelydon.⁵⁰³ Ac eno ymkynnullaŷ
o pop lle a gŷnaethant oc eu fo. A med-
yliaŷ odyno gŷrthŷynebu i Arthur. Ac

odyna g6edy dechreu emlad o nadunt aerva a orugant or Brytanyeit. ac eu hamdifyn eu huneyn en 6ra6l. kanys o gysga6t e g6yd ac eu kauh6rth6y ed arverynt ac e gochel-ynt ergydieu e Brytanyeit. Ac g6edy g6elet o Arthur henny ef a erchis tryehu a llad a koed en e parth h6nn6 yr ll6yn a chymryt y kyfion henny ar tra6spremni ac eu gossot en eu g6archae ena megys na chefynt ac na ellynt myned odyne. kanys ef a vyney eu g6archey en e lle honno. en gyhyt a e bydey reit udunt dyvot i la6 ida6. ney enteu a vydynt var6 o ne6yn. Ac g6edy g6neuthur y kay h6nn6 ef a erchis yr torv-oed ar bydinoed damgylchynu e ll6yn. Ac eno tridieu a theirn6s e buant.⁵⁰⁴ Ac g6edy g6elet or Saeson nat oed udunt dim a b6yteynt rac eu mar6 oll 6ynt o ne6yn. 6ynt a geissiasant ygan Arthur ellygda6t ygyt ar amvot h6nn. eu hell6g 6ynt trach eu kevyn i Germany en eu llogeu. Ac ada6 i Arthur eu heur ac eu haryant ac eu holl da eithyr eu llogeu. ac ygyt a heuny ada6 teyrnget pob bl6ydyn ida6 o Germany. a chadarnhau heny kan rodi g6ystlon. Ac ae hellygod i emdeith.⁵⁰⁵ Ac val et oedynt evelly en emch6elyt adref. ac en r6yga6 e moroed edivar vu ganthunt er amvot a wnaethoedynt. a throsi eu h6lyleu a orugant ac emch6elyt trachevyn i enys Prydein. ac i draeth Totnes e deuthant yr tir. Ac odyne anreithia6 e g6ladoed a orugant hyt ar Havren. a llad e tir dy-6yllodron. Ac odyne a kymerassant eu hynt hyt egkaer Vadon. ac eiste 6rth e gaer ac emlad a hi.⁵⁰⁶ Ac g6edy menegi henny ir brenhin anryvedu en va6r a oruc meint eu t6yll ac eu hyskymynda6t a chymryt byr kyghor am grogi eu g6ystlon. Ac ymada6 a oruc ar ryvel a dechreuassei ar e Fichtyeit ar Escotyeit. a brysa6 i distry6 e Saesson. Pryder ma6r hagen a goval oed arna6. kanys Hy6el i nei a ry-ada6sei egkaer Alclut en glaf o orthr6m glevyt.⁵⁰⁷ Ac or diwed g6edy dyvot ohon-a6 hyt pa 6eles e Saeson. ef a dy6a6t val hyn. kanys er au6arhaf au6eledic en6 Saeson. ni bu teil6g kanthunt kad6 fyd na chy6irdep 6rthyfi. myfi hagen kan kad6 fyd 6rth Du6 ygyt ae nerth enteu a dialaf hedy6 g6aet vygki6da6t6yr endun h6ynteu. G6ise6ch wyr ych arveu. g6ise6ch ac en wra6l kyrc6ch e bradwyr hyn. a hep pedrus kan kanh6rth6y Crist ni a orvyd6n.⁵⁰⁸

Ac odyne a 6e y dy6ed6yt o Arthur henny Dyvric archescob kaer Llion a aeth a sevyll ar ben bryn. ac en v6chel ef a dy6a6t val hyn. Awyrda ep ef. er rey essyd ardercha6c o gristonoga6l profes.

press6ylet enoch ch6i g6arder a chof ech ki6da6dwyr. ac ech g6lat er rey ar ry las ac a distry6i6yt tr6y vrat e paganyeit. kanys tragy6ydawl g6amad6yd vyd ych6i onit emrod6ch i eu hamdifyn. Ac 6rth heny emled6ch tros ech g6lat. ac o byd reit dydedy6ch agheu trosti oc ech bod. kanys er agheu hona a vyd budugolyaeth a buch6ed ir eneit. p6ybynac hedy6 a el i agheu ef elunan a emryd en wir aberth i Du6. ac nyt pedrus ymlyn Crist ohona6. er h6n a vu teil6g kantha6 rodi i eneit tros i vrodryr. Ac 6rth heny p6ybynac o hon-a6ch a lader en er emlad h6n. bit er agheu hono en penyit ida6 ac en vadeueint oi boll bechodeu ac en ellygda6t. A dan amvot nas gochelo o dam6cina i dyvot.⁵⁰⁹ Ac ni bu un gohir en lla6en o vendith e g6yn- ydedig wrda h6n6. brysia6 a orugant a g6isca6 pa6b en arveu amdana6 ac vfydhau i kymynydy6 ac i orchymyn er archescob. Ac odyne Arthur a g6isc6yt amda6 lluryc oed teil6g ir veint vrenhin h6n6. penfestyn eureit eskythredic o ar6yd dreic a adass6yt oy pen. taryan a gymyrth ar y ysk6yd er hon a el6yt pryd6en. en er hon ed oed del6 er argl6ydes Veir en yskythredic. er hon yn vynyachaf a al6ei enteu ar kof. ef a r6ym6yt o caledv6lch e cledyf goreu. er h6n a wnaethoedyt en enys Avallach. gleif a dekaa6d i deheu ef er hon a el6yt ron v6chel oedd hono a llydan ac adas i aerva.⁵¹⁰ Ac odyne g6edy llunyaethu e bydinoed o bob parth e Saeson en her6yd eu deva6t en gle6 kyrcu a g6naethant. ac ar hyt e dyd en wra6l g6rth6ynebu e Brytanyeit. Ac or di6ed g6edy trosi yr heul ar i dyg6ydet-igaeth. achubeit mynyd ma6r oed en aga6s udunt a g6naethant e Saeson. a chynnal h6n6 en lle kastell udunt. Ac o amylder eu niuer emdiriet a thebygu bot en diga6n udunt o kedernyt e mynyd. Ac 6edy dy- d6yn er heul e dyd arall rac 6yneb. Ar- thur ae lu a eskyn6s pen e mynyd. Ac eissioes en er eskynu h6n6 lla6er oi wyr a a golles. kanys ha6s oed ir Saeson o ben emynydy g6neuthur dr6c ar e Brytanyeit noc yr Brytanyeit eng6rth6ynep e mynyd ar e Saesson. Ac or di6ed gan v6yha6 grym a llavur g6edy kaffael or Brytanyeit pen e mynyd en e lle 6ynt a dangosasant eu deheued udunt. Ac en erbyn henny e Saeson en wra6l a ossodent eu bronod en eu g6rth6ynep. ac oc eu holl angerd em- gynnal en eu herbryn. Ac g6edy treulia6 la6er or dyd evelly llidia6 a oruc Arthur rac h6yred e g6eley e vudygoliaeth en dyg- 6yda6 ida6. Ac 6rth heny dynoethi kaled- v6lch. a gal6 en6 er argl6ydes Veir. ac o

ebrôyd ruthyr kyrcu a oruc eny vyd em perved i elynion. A phôy bynac a kyvarfei ac ef. kan gal6 en6 Du6. o un dyna6t i lladei. Ac ni orfôysa6d or ruthyr h6n6 hyt pan lada6d a chaledv6leh ehun triug-einwyr a ffed6ar kant. Ac g6edy g6elet or Prydeinyeit henny teghau eu torvoed a g6naethant ae ymlit enteu. ac o pop parth udunt g6neuthur aerva. Ac en e lle e dyg6ydasant Colgryn a Bald6lf i vra6t. a lla6er o vilio6d ygyt ac 6ynt. Ac g6edy g6elet o Cheldrich perigyl i kytemdeithion en e lle heb annot emch6elyt a oruc ygyt a rei ereill ar fo heb un annot.⁵¹¹

Ac g6edy arveru or brenhin or vudygol-yaeth ef a erchis i Kad6r iarl Kerny6 erlyt e Saesson. hyt tra vryssieit enteu yr Alban. kanys menegi a g6naethoydyt ida6 bot e Fichtyeit ar Escotyeit 6rth gae Alclut e lle ryada6ssei enteu Hy6el i nei en glaf. Ac 6rth heny y brysseu enteu i vynu i rydhau enteu ygan i elynion.⁵¹² Ac odyna ty6ysa6c Kerny6 a dec mil ygyt ac ef. ac nyt en ol e Saeson en gyntaf ed aeth ef namyn en e blaen achubeit eu llogeu aoruc rac kafael onadynt dyogel6ch neu amdifyn or rey henny. Ac g6edy kafael e llogeu ohana6 ef ae kadarnhau o 6ynt or marchogion arva6c goreu oed kantha6 rac kafael or Saeson for6 udunt os attadunt e mynynt ffo. Ac en e lle g6edy darfot ida6 gadarnhau e llogeu evelly. Ar vrys erlyt e gelynion aoruc enteu kan eu llad hep trugared ac eilen6i gorchymyn Arthur amdanadynt. er rei o deudyplyc dy6alr6yd a ky6arsangit. Ac 6rth henny rei onadunt o ergrynedic kalonoed a ffoynt yr koedyd ac yr ll6yneu. ereill yr mynyded ac yr gogoueu i geissia6 espeit i agh6anegu eu hoedyl. Ac or di6ed g6edy nat oed udynt nep ry6 dyogel6ch er henny a dyengis en vric6dic onadynt 6ynt a emgynnull-assant hyt en enys Thanet. A hyt eno ty6ysa6c Kerny6 kan eu llad ae hymlyn-a6d. Ac ny orf6ysa6d hyt pan las Cheldric ac en kynhell 6ynteu oll i lla6 kan rodi g6ystlon.⁵¹³

Ac g6edy kadarnhau tangnheved ar Saesson en e lle mynet a g6naeth kad6r en ol Arthur parth a chaer Alclut er hon ar rydaroed i Arthur i rydhau ygan e Fichtyeit ar Escotyeit. Ac odyna kyrcha6d Arthur ae lu hyt e M6reif e 6lat o en6 arall a el6yt Reget. Ac eno g6archaha6d ef er Escotyeit ar Fichtyeit. er rei teir g6eith kyn no henny a emladysynt en erbyn Arthur ae nei. Ac g6edy dyvot er rei henny hyt e 6lat hono ar ffo. 6yn oll a aethant hyt en llyn llumony6. a chymryt

er enysed a oedynt en e llyn en gadernyt udunt. kanys tri ugeint enys oed en e llyn. a thri ugeint karec a nyth eryr em pop karec. Ar rei henny pop dy6 kalanmei a deuynt ygyt. ac ar e lleis a kenynt ena dynyon e 6lat hono a etnebyduut e dam-6einieu a delhynt en e vl6ydyn rac 6ynep. Ac ygyt a henny tri ugeint avon a redynt yr llyn. ac ny redei ohona6 namyn un avon ir mor. Ac yr enyssoed henny y floessyut e gelynion. i geisha6 dyogel6ch o kedernyt e llyn. Ac ny dygrynoes udunt namyn echedic. kanys kynnull'a6 llogeu a g6naeth Arthur a chylchynu er avonoed ar llyn. hyt na cheffynt mynet nep odyne allan. Ac velly pymtheec dywyrna6t e g6archaha6d efelly hyt pan vuant mar6 o ne6yn hyt ar vilioed.⁵¹⁴ Ac val et oed Arthur en eu g6archay evelly enachaf Gillam6ri brenhin I6erdon en dyvot a llyges. kantha6 amylder o poploed anghyvieith kantha6 en porth yr Escottieit ac yr Fichtyeit. Ac 6rth he ni emada6 a g6naeth Arthur ar llyn. ac emch6elyt i arveu yr G6ydyl. ar rey heny kan eu llad hep trugared a gymhell6s ef ar ffo i eu g6lat. Ac g6edy e vudygoliaeth hono. emch6elyt tray kevyn aoruc eilch6yl i vynu dileu er Escottieit ar Fichtiaid hyt ar dim en holla6l. Ac g6edy nat arbetit y nep megys y kefynt. emkynnulla6 a g6naethant escyb e 6lat hono egyt ac eu holl escoleigion or a oed darystygedig udunt. ygyt ac esceirn e seint ar eu kreiryu. ac en droetnoeth e deuthant hyt rac bron Arthur. ac erchi trugared tros e truan popyl hono. Ac ar eu glinieiu i 6edia6 ef hyt pan drugarhei 6rthunt. kans diga6n o perigyl a dr6c ar ryg6naethoed udunt. kanyt oed reit ida6 dilid hyt ar dim er hyn a dyanghassei o honunt. Ac g6edy erchi onadunt ar e 6ed honno. 6yla6 o 6arder aoruc ar rodi yr g6yrda henny kymeint ac a archassant.⁵¹⁵

Ac g6edy daruot henny syllu aoruc Hy6el ap Emyr Llyda6 ac anryuedu ansa6d y llyn. essa6l avonoed. ar sa6l enyssoed. ar fa6l keryc. ar sa6l nythot eryrot. Ac val et oed ef en anryuedu henny. Arthur a dywa6t ida6 bot llyn arall en a 6lat honno. a oed ryu-edach no h6n6. ac nit oed pell odyno. ac ugeint troetued eny hyt. ac ugeint en i let. a hyunny pedrogyl. a ffeideir kenedyl o pysca6t enda6 amry6. ac ni chefit byth un or rey en ran y gilyd. Ac ygyt a henny hevyr ef a dywa6t bot llyn arall egkymru ar glan Havren. a dynion e 6lat hono ae geil6 ef llyn Llivan. Ar llyn h6n6 pan vo e mor en llen6i. a kymer e d6fyr enda6 ac

ae llŏng megys mynyd. hyt pan el tros eglaneu. Ac eua o danŏciniai bot nep en sevyll ae 6ynep ar e llyn o chyvarfey dim o askellŏrych e dŏfyr hŏnŏ ae dillat anhaŏd vydey idaŏ emattal hyt na sugnei e llyn ef endaŏ. Ac o bydei enteu ae gevyn attaŏ. yr nesses e bydei idaŏ nit arkyŏedaŏ dim ket bei en sevyll ar y glan.⁵¹⁶

Ac gŏedy hedychu ar Escotieit e brenhin odyne a aeth hyt egkaer Evraŏc. o achaŏs enrydedu gŏylva e nadolic oed en dyvot en dysvyt. A ffan gŏeles ef er eglŏyseu gŏedy eu distryŏ hyt e llaŏr. doluriaŏ en vaŏr aoruc. kanys gŏedy dehol Sampson archesgob ar gŏyrda maŏr credyvus ereill ygyt ac ef. lloski e templeu ar eglŏyseu a gŏnaethoedynt e Saeson a distryŏ gŏasan-aeth Duŏ em pob lle. kanys pan deuthant er anreithwyr henny e fŏes Sampson archesob a seith eseyb ygyt ac ef hyd en Llydaŏ. ac eno en enrydedus ed erbyniŏyt hyt e dyd dywedaf oi vuched. Ac eno gŏedy galŏ paŏb ygyt or escoleigion. ac or pobyl o 'kyt kyghor ygyt ef a gossodes Priaf i caplan ehunan en archesob egkaer Efraŏc. ar eglyseu distryŏedic hyt e llaŏr ef ae hadneŏyŏŏs ac ae hadurnaŏd o cre-ŏydusi n kŏvennoed o wyr a gŏraged. Ar gŏyrda dyledogion bonedigion ar rydehol-asai e Saeson ac a dygessynt trev eu tat. ef ar rodes i pawb onadunt tref eu tat. ac eu dylyet. ac eu enryded i paŏb onadunt.⁵¹⁷ Ac en plith er rei henny et oedynt tri brodyr o vrenhiniaŏl dylyet. nit amgen oed er rei hynny. Lleŏ ap Kynvarch ae Urien ac Araŏn. tri meibion Kynvarch oedunt er rei henny. A chyn dyvot gormes e Saesson er rei henny a dylyent teŏysogaeth e gŏladoed heny. Ac yr gŏyr henny. megys y paŏb or dylyedogion ereill ef a vynaŏd talu eu dylyet. Ac 6rth heny ef a rodes i Araŏn vap Cynvarch brenhinaŏl vediant Escotlond. ac i Urien ap Kynfarch er rodes teyrŏyalen Reget. ac i Leŏ ap Kynvarch. e gwr et oed i chŏaer kanthaŏ er en oes Emrys Wledic. ac et oedunt deu vap idaŏ o honei. Gŏalchmei a Medrawt. i hŏnnŏ er rodes tyŏysogaeth Lodoneis ar gylatoed ereill a perthynei attei. Ac ordiŏed gŏedy dŏyn o honaŏ holl teruynau enys Prydein ar ei hen teilygdaŏt ac eu hen devaŏt ac eu hedychu. ef a gymyrth gŏreic idaŏ. Sef oed honno Gŏenhŏyvar er hon a hanoed o vonedicaŏ kenedyl gwyr Ruvein. ac a vegesit en llys Kadŏr tewys-aŏc Kernyŏ. pryt honno ae thelediŏrŏyd a orchyvygei holl gŏraged teyrnas enys Prydein.⁵¹⁸

A ffan deuth e gŏayanhŏyn ar haf rac 6ynep ef a paratoes llyghes ac a aeth hyt en Iwerdon. kanys hono a vynei i gorescyn idaŏ ehun. Ac val edeuth yr tir enachaf Gillamŏri brenhin Iŏerdon ac aneirif amylder o pobyl ygyt ac ef en dyvot en i erbyn 6rth emlad ac ef. Ac gwedi dechreu emlad en e lle e genedyl noeth diarveu a emchŏelassant ar ffo ir lle o kefynt gŏascaŏt ac emdifyn. Ac ni bu un golir en e lle daly Gillamŏri a gŏnaeth-pŏyt ai gymhell 6rth ewyllys Arthur. ac 6rth henny holl teŏysogion Iŏerdon rac ovyn a deuthant ac o anghreiffŏt e brenhin a enirodassant oc eu bod en wyr i Arthur.⁴⁹ Ac gŏedi darvot idaŏ gorescyn holl teruynau Iŏerdon ac eu hedychu. ef aeth en eu lyges hyt en Islond. ac gŏedy emlad ar bobyl hono. ef ae goreskynŏs. Ac odyne gŏedy honni tros er enysed ereill i clot ef. ac na allei un teyrnas gŏrthŏynebu idaŏ. Dolvan brenhin Godlond. a Gŏynŏas brenhin Orc. oc eu bod a deuthant a gŏrthau idaŏ kan dalu teyrnget pob blŏydyn idaŏ. Ac odyne gŏedi llithraŏ e gaiaŏ hŏnŏ heibiaŏ ef a emchŏelaŏd trachefyn i enys Prydein. ac atneŏydu ansaŏd e teyrnas a chadarnhau tagnhefed endi. ac eno bn deudec mlyned i untu.⁵²⁰

Ac en er amser hŏnŏ gŏahaŏd aoruc marchogion clotvaŏr deŏr o arall gladoed a fflŏl teyrnassoed ae anghŏanegu ac amylhau y deylu. megys yt oed kyghorvynt kan e teyrnassoed pell iŏrthaŏ meint clot i lys a ryodres y teylu. ac eu moliant. a cheissiaŏ awnaey paŏb kyfelybu a dyskyblu 6rth lys Arthur. ac 6rth i varchogion ac 6rth y teylu. kanys nyt oed dym kan un bonedic en e teyrnassoed em pell iŏrthunt ony ell-ynt bot un denaŏt a marchogion Arthur ac oc eu gŏiscoed. ac oc eu harveu. ac oc eu marchogaeth. Ac or diŏed gŏedi ehedec i clot ae voliant ae haelder tros eithauoed emyleu e byt. ovyn a kymerasant brenhin-oed tramor teyrnassoed racdaŏ. rac i dyvot a gorescyn eu kyvoeth ac eu gŏladoed. Ac 6rth heny rac govalon a frydereu. sef agŏnaeth paŏb onadunt kadarnhau eu keyryd. ac eu dinnassoed. ac eu tyroed. ac eu kestyl. ac adeilat ereill o neŏyd en lleoed cryno sef achaŏs oed heny o delhei Arthur am eu peneu. megys e kefynt lleoed kadarn en amdifyn udunt. o bey reit ndynt 6rth-aŏ.⁵²¹ A gŏedy gŏybot o Arthur bot i ofyn evelly ar baŏb. emardyrchavael aoruc enteu. a medyliaŏ a darparu gorescyn holl Eurŏpa idaŏ ehun. Ac odyne paratoi i lynges a oruc. ac en gyntaf kyrchu Llychlyn a gŏnaeth hyt pan vey Lleŏ ap Kyn-

varch a 6nelai en vrenhin endi. kany's Lle6 vab Kynvarch oed nei vab ch6aer i Sychelyn brenhin Llychlyn. A h6nn6 ryvuassei var6 en er amser h6n6 agymynassei i vrenhinyaeth i Le6 y nei. A henny ni buasai teil6g gan er Llychlyn6yr. Ac 6rth heny e kymerassant 6ynteu Ric6lf ac i g6naethant en vrenhin arnadunt. a chadarnhau eu dinassoed ac eu kestyl kan tebygu gallu g6rth6ynebu i Arthur.⁵²² Ac yn yr amser h6n6 et oed G6alchmei vap Lle6 en deudec ml6yd g6edi ry rodi ef oy e6ythyr eog6asanaeth S6lfy6 pap Rufein i dysgu moes a marchogaeth a llad a chledyf. Ar pab h6n6 gyntaf a rodes arveu i Walchmei.⁵²³

Ac g6edy dyvot Arthur. megys e dechreuassam ni i dy6ed6yt. hyt en traeth Llychlyn. Ric6lff a holl niver i 6lat ygyt ac ef a deuth en erbyn Arthur. a dechreu emlad ac ef. A g6edy ell6g lla6er o creu a g6aet o pop parth or di6ed e Brytanyeit a orvuant kan lad Ric6lf a lla6er oi 6yr ygyt ac ef. Ac g6edi kafaer or Brytanyeit e vudygolyaeth kyrchu e dinassoed a orugant. ac eu lloski a g6ascaru eu pobloed. ac ni orfo6yssasant hyt pan darvu udynt darestwg holl Llychlyn a Denmark 6rth argl6ydiaeth Arthur. Ac g6edy darvot henny ef a urd6s Lle6 ap Kynvarch en vrenhin en Llychlyn.⁵²⁴ Ac odyne et h6ylian6d enteu ae lynges hyt en Freinc. Ac g6edi k6feiria6 i torvoed dechreu anrheithia6 e 6lat o pop parth a orugant. Ac en er amser h6n6 et oed Frollo en dy6ysa6c ar Freinc. adan Lew neu Leo amhera6dyr Ruvein en i lly6ia6. Ac g6edi clybot o Frollo dyvodedigaeth Arthur. efe a kynnulla6d holl varchogion Freinc. ac a deuth i emlad ac Arthur. ac ni all6s 6rth6ynebu ida6, kany's ygyt ac Arthur et oed holl ieuencyt er enyssoed ar ryoresgnasei. Ac 6rth henny kymeint a dy6edyt i vot ygyt ac ef o lu. ac et oed anha6d i un ty6ysawc neu i nep i erbynia6 neu gorvot arna6. kany's ygyt ac ef hevyt et oed er ran oreu o Freinc. er hon ar ry g6naethoed i haelder ef en r6ymedic oy gariat enteu. Ac g6edy g6elet o Frollo yr ry dyg6yda6 ef en er ran g6aethaf or emlad. en e lle adaw e maes aoruc ac igyt ac echedic o niver ff6 hyt en Paris. Ac eno kynnulla6d atta6 i 6askaredic pobyl. a chadarnhau e gaer. a mynnu eilch6yl emlad en erbyn Arthur.⁵²⁵ A hyt tra edoed en mynnu ang6hanegu a chadarnhau i lu o kanh6rth6y y gymydogion. en dirybyd e deuth Arthur ac lu ae g6archai enteu en e dinas. Ac g6edy llithra6 mis heibia6. a

dolyria6 o Frollo g6elet e pobyl en aballu o ne6yn. gorchymyn a g6naeth i Arthur dyvot ell deu i emlad. ar h6n a orfei onadynt kymerey kyuoeth e llall hep lad nep oc eu gwyr. Gwr ma6r i dwf oed Frollo ae angerd ae gle6der ae kedernit, ac o achaws emdiriet yr nerthoed heny et archassei ef i Arthur dyvot i neilltuedic emlad ac ef. kan tebygu kaffael ford iechyt o heny.⁵²⁶ Ac g6edy mynegi hyny i Arthur lla6en vu kantha6. ac en e lle anvon atta6 a dy6edyt i vot en para6t i kadu. ac i gn6euthur er amvot h6n6. Ac g6edy kadarnhau er amvot h6n6 o pob parth h6ynt ell deu a deuthant en hard 6edus hyt eme6n enys oed e6ythyr e dinas. ar bobloed o pob parth en arhos ac en syllu pa dam6ein a darfei udynt.⁵²⁷ Ac eno e deuthant en hard 6edus ky6eir en eiste ar deu varch enryvet i eu buanet. ac nit oed para6t atnabot i p6y onadynt e delhei e vudygol-iaeth. Ac g6edy sevyll onadynt a derchavael eu har6ydion o pob parth. danga6s e spardyneu a orugant yr meirch ac gossot pob un ar i gilyd e dyrnodieu m6yaf a ell- ynt a g6naethant. ac eissioes ky6reiniach et ar6ed6s Arthur i gleif kan gochel dyrna6t Frollo. Arthur ae g6ant empen i vron. ac en her6yd i nerth ef ai b6ria6d hyt e daiar. Ac en e lle noethi cledyf a g6naeth a mynnu llad i ben. pan gyvodes Frollo en kyflm ac escynnu i gledyf a g6an dyrna6d anghuea6l en d6yvron march Arthur. hyt pan dyg6ydassant Arthur ar march yr lla6r. Ac ygyt ac e g6elsant e Brytanyeit eu brenhin en syrthia6 o vreid e gallud eu hattal heb tori er amvot. ac o yn vryt kyrchu e Freinc. Ac val et oedynt en mynu torri e kynghreir enachaf Arthur en kyvodi en kyflm 6y6hyr. ac en derchavael i darian ac en kyrchu Frollo. A sevyll en agaws a g6naethant a ne6idia6 dyrnodeu. a llavuria6 pob un i geissiau angeu oi gilyd. Ac or di6ed Frolla a gauas ford. a thara6 Arthur en i dal a g6naeth. a ffei na ry bylhey e cledyf ar vodroieu e penfsetyn. ac attoeth ef ar ry kassey dyrna6t agheua6l. Ac g6edi g6elet o Arthur i l6ryc ae darian ae arveu en cochi kan i 6aet enynnu o lit a g6y6hyr erlloned aoruc. A derchavel kaletv6lch ac oi holl nerth gossot a g6naeth ar helym ar penfsetyn a ffen Frollo a holl- es en deu hanner hyt e d6y esg6yd. Ac or dyrna6t h6nn6 dyg6yda6 ag6naeth Frollo. ac ae sodleu maedu e daiar. ac ell6g i neit gan er a6el. Ac g6edy honni heny tros e lluoed. brysia6 a g6naethant y ki6- da6t6yr ac egori pyrth e dinas ae rodi i Arthur.⁵²⁸ Ac g6edy kaffel o hona6 e vud-

ygoliaeth hono. ef a ranôys i lu en dôy ran. ar neill ran a rodes i Hyôel ab Emyr Llydaê. ac gorchymyn idaê mynet i estôg Gôitart. ac enteû chun a ran arall kanthaê i oreskyn e gôladoed ereill en eu kyleh. Ac en e lle yggt ac e deuth Hyôel yr ôlat ef a gyrchôs e keyryd ar dinassoed. A Gôitart gôedi llaêr o ymladeu en dualus a gymbellôs i ôrhau i Arthur. Ac ydyna Gôasgôyn o flam a haiarn a anrheithiôs ae thygysogion a darestyngôs i Arthur.⁵²⁹ Ac gôedi llithraê naê mlyned heibiaê a darvot i Arthur gorescyn holl gôladoed Freine ôrth i vediant chun. ef adeuth eilchôyl i Parys. Ac eno y delys lys. Ac eno gôedy galê paêb or escol-eigion ar lleigion kadarnhau a gônaeth an-saêd e deyrnas. a gossot kyvreithieu a chadarnhau hedôch a thangnheved tros er holl deyrnas. Ac ena er rodes ef i Bedôyr i pen trulliat Normandi a Flandrys. Ac i Kei i pen sôydwyr er rodes Angiê a Feitê. a llaêr o wladoed ereill yr dylwedigion ereill. a oedynt en i wasanaeth. Ac odyna gôedy hedychu a thangnhevedu pob lle or dinassoed. ar pobloed. pan etoed e gôaian-lôyn en dechreu dyvot ef a emchêlôs tracheuyn i enys Prydein.⁵³⁰

Ac val et oed gôilva e sulgôyn en dyvot gôedy e veint vudygoliaeth hono. o pob lle. yggt a dirvaêr lewenyd ef a vynôs daly llos en enys Prydein. a gôiscaê i coron am i pen. ac yggt a heny. gôahaêd attaê e brenhined ar tygysogion a oedynt wyr idaê o pob lle. or a orescynasei. ôrth en-rydedu er wilva honno en vrenbinaêl en-rydedus. ac i atnêydu kadarnhaf tagnhev-ed er rygthynt.⁵³¹ Ac gôedi menegi ohonaê heny oi kyghorwyr ae anôyleit. ef a gavas en i gyghor mae eghaer Llïon ar Wyse e daliei i lys. kanys or dinassoed kyvoethoc-af oed ac adasaf ir veint ôylva hono. Sef achaês oed yr neill parth yr dinas er redei er anôen vonedic hono. ac ar hyt hono e gellynt e brenhined a delhynt tros e mor-oed dyvot en eu llogeu hyt idi. Ac or parth arall gôeyglodieu a foresteu en i thekau. ac yggt a henny adeiladeu a llys-oed brenhinaêl endi oy meôn. a they eureit. megys nat oed en e teyrnassoed tref a kyn-hebykyt i Rufein or ryodres namyn hi. Ac yggt a heny arderchaêc oed o dôy eglôys arbennic. un onadynt en arderchav-edic en anryded Wl neu Iulius verthyr. a chôfent o gerydon en talu moliant i duê endi en Gastat dyd a nos en enrydedus urdasseyd. Arall oed en anryded Aaron kytymdeith e merthyr hênê. a chôfent en hono. o canonwyr riolaêdyr. Ac yggt a

heny hevyt arderchaêc oed o deu kant ca-eol o athraon a doythion a etnebydynt kerdediat e ser. ar amravailion kelvydodeu ereill. kanys en er amser hênê e kefit endi or seith kelvydyt. Ar rei heny trôy ker-dediat e ser a vynegynt i Arthur llaêr or damôeinieu a delynt rac llaê. Ac or ach-ôyssion henny oll e mynôys Arthur eno daly e llys.⁵³² Ac odyna gwedi ellôg ken-nadeu trôy amrauaylion deyrnasoed. gôa-haêd paêb aoruepôyt. ac o teyrnassoed Freinc. ac or amravailion enyased ereigiaên or a dyleynt dyvot ir llys.⁵³³

Ac ôrth henny e deuthant eno Araên vap Kynvarch brenin Escotlont. Urien i vraêt brenin Reget. Kadôallawn llaêhir brenhin Gôyned. Meiric brenin Dyvet. Kadôr llemenic brenin Kernyê. a thri archescob enys Prydein. nit amgen arch-escob Llundein. ac un kaer Evraêc. a Dyvric archescob kaer Llïon ar Wyse e penhaf o nadunt. a legat i pap Ruvein oed. ac yggt a henny eglur oed oe santolaeth ae vuchôed. kanys pob kyv-ryê clevyt or a vei ar dyn ef ae gôredei trôy i wedi. Ac yggt a heny ôynt a deuthant tygysogion or dinassoed bonedic nid amgen. Morud iarll Kaergloeê. Meur-ic. neu Mor. iarll Kaerfrangon. Anaraêt o Amôythic. neu o Salsbri. Marchyd o Gaer-weir. Aelwyn Gôenyrôic. neu Arthal. a Warôic. Ôgain o Gaerwallaêc. neu o Gaer Lleon. Gôrsalem o gaer Gynvarch. neu Eursalem o gaer Lllyr. Kynvarch iarll kaer Keint. Gwallaêc ap Llyennaêc o Am-ôythyc. Ionathal o gaer Dor. Boso. neu Bodo. o Rydychen. Ac eithyr y rei heny llaêr o wyrda nyt oed lei eu boned nac eu teilynetaêt nor rei henny. nit amgen Dun-aêt furr mab Pabo Post Prydein. Keneu vab Koel. Peredur vab Elidyr. Grufyd ap Nogoyt. Reyn ap Claêt. neu Regein vap Klaêd. Edelyn vap Kelydaêc. Kyngar vab Bangau. neu Angen. Kynvaêr. Gorbouiaên. Maskoet Cloflaêt. neu Maesswic Cloff. Run vap Nôythôn. a Chynvelyn vab Trunyat. Kattied vab Kadell. Kynllith. neu Kyn-dilic. vab Nôythôn. neu Novton. Kyhelyn. Gôrgant. Gweir. Katvan. Ac yggt a heny llaêr o wyrda a vydei vlin eu datganu. Ac or ynysod e deuth Gillamôri brenin Iôerdon. Melêas. neu Gillamôri arall. bren-in Islont Doldan brenin Gotlont. Gôyn-ôas vrenhin Orc. a Lleê vab Kynvarch vrenin Llychlyn. ac Ethel brenin Den-mark. Ac or parth arall yr mor o Freinc. Holdin tygysawc Rôytyn. neu Rôythên. Leodegar iarll Boloyn. Bedôyr. neu Bet-ôyr pen trulliat. tygysaêc Normandi. Bôr-

el tygysa6c Cenoman. Kei. pen s6ydwyr
Arthur. tygysa6c Angi6f. Gwittard tygys-
a6c Peitt6f. ar deudec Gogyvurd o Freine.
a Gereint Carnwys en eu blaen. Hy6el
vab Emyr Llyda6. a lla6er o wyr gyt ac ef.
a ryhir vydei meneg kymyrred pob un or
rei hynny ar 6ahan.⁵³⁴

Ac g6edy emgynnulla6 ygyt or niver a
dy6edasam ni u6chod. ar tri archescob a
oed eno i wisca6 e deyrn6isc am Arthur ac
i dodi e goron am pen Arthur. Ac ena y
gorchymny6yt i Dyvric archescob g6assan-
aythu er cferen. A ffan darvu gwisca6 am
Arthur mynet aoruc parth ar egl6ys ar
deu archescob un o pob tu ida6 en kyn-
nal i dillat. Ac oi vlaen et oedynt en
ar6ein ped6ar cledyf noithion eureit en ar-
6yd i vot ef en amhera6dyr. a henny oed
eu breint. nit amgen Ara6n vab Kynvarch
vrenhin er Alban. a Chatwalla6n lla6hir
vrenhin G6yned. a Meuric vrenhin Dyvet.
a Chad6r vrenhin Kerny6. en mynet oi
vlaen yr egl6ys. Ac et oed e k6vennoed
en kanu pob tu udynt o amryavael gy6y-
oliaetheu ac organ or pyrkeu teckaf a
chyssnaf or a ellyt i gafel ar e daiar.
Ac ena or parth arall et oedynt en d6yn e
vrenines en wiscedic o vrenineid6isc a
choron o la6rwyd ami ffen. ac eskyb ac a
manachesseu gyt a hi yn mynet yr egl6ys.
Ac oi blaen hitheu et oed pedeir g6raged
e ped6ar brenin a oedynt o vlaen Arthur.
a cholomen bur6en en lla6 pop un or
g6raged.⁵³⁵ A ffan darvu e g6asanaeth en
e d6y egl6ys. 6edi mynych emdreidia6 or
niveroed or egl6ys p6y gilyd i branda6 am-
ryval gy6ydolaetheu or organ teckaf. dyv-
ot yr llys aorugant a diosc e g6iscoed bren-
hina6l yamdanadunt ag6isca6 escafyn wis-
oed amdanadunt a mynet i v6yta yr neu-
ad. Ar neill parth yr neuad et aeth
Arthur i eiste ar g6yr ygyt ac ef. ar parth
arall yr neuad et aeth G6enh6ivar ar
g6raged i eiste. val et oed hen deva6t ena
pan daliai vrenin lys.⁵³⁶ A ffan darfu gos-
sot pa6b onadunt val e ryglydei i enryded.
e kyvodes Kai i vyny a oed pen s6y6dr i
Arthur. a g6isc o ermin amdana6. a mil o
dyledogion gyt ac ef or un ry6 6isc i was-
anaethu o gegin. Ac or parth arall e
kyvodes Betwyr i pen trulliat. a mil gyt
ac enteu en adurnedic o un ry6 wisc. en
g6asanaethu o vedgell. a dogned o lestri
goreureit. Ar parth et oed en g6asan-
oethu ar e vrenines et oed dogned o niver
hard. o amryualion wiscoed. en g6asan-
aethu. val ed archei hen deva6t. Ac ar
vyrder nit oed or teyrnasoad a allei emgyf-
elybu o gyuoeth a drythyll6c ac amylder

pob da endi ac enys Prydein. Ac a oed o
wyrda clodva6r provad6y en wyr i Arthur.
un arver oedynt oll o veirch ac arueu a
g6iscoed a moes a mynut. Ar g6raged a
vei orderchadeu yr mil6yr heny or un ry6
wiscoed ed arverynt. Ac ni mynei un
wreic nac un vor6yn en er oes hono un g6r
en orderch idi namyn gwr a vei brovedic
yn mil6riaeth. kanys di6eiriach vydei e
g6raged o heny. a de6rach a durvingach
vydei e g6yr o heny.⁵³⁷

Affan darfu udynt v6yta 6ynt a aethant
allan odieithyr e dinas. i beri danga6s am-
rya6ailion g6ar6eu ac en en6edic danga6s
ar6yd ymwan. ac evelly g6are pedyt a
marchogyon affob kyvry6 amryavael war-
eon a 6elit eno. Ar g6raged en edrych ar
heny. i ar e muroed ar fenestri. Affob un
onadynt ena a vydei ae gol6c ar y gwr
m6yaf a garei. Ac yr g6eith godeu ed
emdangosynt velly yr g6yr m6yaf a gerynt.
yni vei gogoniant yny gwyr i danga6s en
mil6riaeth ac eu g6rhydri egg6yd e gwrag-
ed m6yaf a gerynt. ar nep a vei vudyga6l
en e g6ar6eu heny. kystal e telit ida6. a
chyt bei en br6ydyr wythla6n. i gynnal
tir a chyvoeth. a henny o dryror. neu drys-
sor Arthur.⁵³⁸ Ac gwedi treulia6 onadynt
yny mod h6n6 tridieu a theirnos. e ped6er-
yd dyd. e gel6yt ar ba6b i un lle. i dalu i
6asanaeth ida6. a heny val e reglydunt. ac
i rei e rodet eno e dinassoed. ac i ereill e
kestyll. ac i ereill archescopa6daetheu. ac i
ereill e manachlogyd e lle e bei er un or
ry6 rai henny en wac.⁵³⁹

Ac ena et aeth Dyvric archescob en er-
mid6r a g6rtha6t i archescoba6t. Ac ena
er rodet en i le enteu en archescob Dewi.
a gwr bucheda6l 6sbryda6l d6y6a6l oed
h6n6. Ac e6ythyr i Arthur oed ac adas
ida6 enryded. Ac en lle Sampson arches-
cob kaer Efra6c e rodet Teila6 escob Llan
Daf. a henny o eiria6l Hy6el ap Emyr
Llyda6. kanys gwr d6y6a6l bucheda6l oed
Teila6. Ac ena e gwnaethp6yt Morgant
en escob eg kaer Vudei. a Iulian egkaer
Wynt. ac Edeuluyrth. neu Edlithrych.
enghaer Alclut.⁵⁴⁰ Ac val et oedynt en
lluniaethu pop peth o henny. enachaf e
g6elynt deudeggwyr prud oydia6c hard. a
chainc o oli6yd en lla6 pob un onadunt.
en ar6yd eu bot y genadeu. a dyvot en
araf vfyd dangnevedus yni doethant gar
bron Arthur. Ac en i anneroh o bleit
Lles amhera6dyr Ruvein. a rodi llythyr en
lla6 Arthur. ar amadra6d h6n enda6.⁵⁴¹

Lles amera6dyr Ruvein en anvon an-
nerch i Arthur brenin e Brytanyeit yr
heny a hayd6s. Anryved m6y no meint

genyvi dy greulonder di ath envydrôyd ath syberôyt di Arthur. kanys o anian envydrôyd e sarheaist di ruveiniaôl emerodraeth. A ryhwyr yr ôyt en gôneuthur iaôn i sened Ruvein. kanys kared vaôr yô kodi Ruvein. e breuhinoed er holl vyt en darestôg idi ontydi y sy en attal teyrnget a dylae hi Ruvein i chael. Ac a gavas Wl Kassar emerodyr ac emerodron gôedy ef. ac gyt a heny. llaêor o enysed a darestygôyt i Ruvein. a gribdeilaist ti. A sened Ruvein a varnod arnaêt am heny i dyvot erbyn Awst nessaf i Ruvein i gymryt y varn a vynont twy i rodi arnat. Ac yth dyvynnu i doetham ni yn deudec. Ac oni dovi. neu doi. er a deuyr yma i ovyn iaôn iti. am sarhedau Ruvein val y barno cledyf y rot a hôynt.⁵⁴²

Ena er aeth Arthur en i gyghor. Ac i dyôat Kadôr iarll Kernyô arglôyd vrenin eb ef. mae arnaf i ofyn gorrvt o llesced ar e Brytanyeit rac hyt er ym en segur yg-gledau a masôed ac emdivan a gôraged. henny a dôc yn gleôder ni. a nyni a dylem dyolch i wyr Ruvein. dyvot hyt ema yn kyfroï ni.⁵⁴³ Ena a dyôat Arthur. Ha wyr da hyt en hyn e roesech ym gyghor da frôythlaôn. ac yr aôrhon i mae reit ôrth gyghor da. Ac am henny medyliôch baôb am gyghor da grymus. Ac yr awr-hon o un vryt rodôch ech kyghor. ac en doeth racvedyliôch pa beth a vo iaôn i ateb en erbyn or atebion hyn. kanys pa beth bynac ar a racôeler en da en e blaen ygan doethion. pan deler ar e gôeith-ret haôs e dyodever. Ac ôrth heny haôs e gallôn ninheu dyodof ryvel gwyr Ruvein os o gyfredin kytundep a chyt kyghor en doeth er racvedyliôn ninheu pa wed e gallom ni gôanhau eu ryvel hôynt. Ar ryvel hônno. herôyd e tebygafi. nyt maôr reit i ni i hofynhau. kanys andyledus e maent hôy en erchi teyrnget o ynys Prydein. kanys ef a dyôeit dylyô i talu idaô ôrth y ry talu i Wl Kesar ac i ereill gôedi ef. A henny o achaôs tervysc ac andundep er rôg en hen dadeu ni nyhunein a dugant wyr Ruvein yr enys hon. Ac o treis ygônaethant en trethaôl. Ac ôrth heny pa beth bynac a gafer o treis a thôyll a chedernyt nyt o dylyet kynhebyc hônno. pôy bynac a dycco treis peth andy'edus e maent hôy en keissiaô teyrnget y genymni. en kynhebyc i henny ninheu a deisyvôn teyrnget y genymni. en kynhebyc i henny ninheu a deisyvôn teyrnget ygan-thunt hôynteu o Ruvein. Ar kadarnaf ohonom kymeret er hyn a geissio. kanys o goreskynô Wl Kesar ac amherodrion er-

eill gôedy ef enys Prydein ac o achaôs henny ar aôrhon holi teyrnget o henny. En kynhebyc i henny ninheu a varnaf dylyn o Ruvein talu teyrnget i minheu. kanys vy hen rieni inheu gynt a oresgynasant Ruvein. ac ae kynhaliasant. nyt amgen Beli vap Dyvnwal. kan kanhêrthôy Bran i vraôt. dôc Bwrgôyn. gôedy crogi pedôar gôystyl ar ugeint o dyledogion Ruvein. rac bron e porth ôynt ac ae daliasant trôy lawer o amseroed. Ac gwedy heny Côstenin vap Helen a Maxen vap Llyôelyn. pob un or rei heny en kar agaôs i mi o kerenyd. ac en vrenhined arderchaôc o goron Prydein. er hôn gôedi i gilyd a kaôsant amherodraeth Ruvein. ac ôrth heny pa ny bernôch chôï bot en iaôn i minheu deisyveit teyrngeit o Ruvein. o Freinc hagen ac or enysed. ny ôrthebôn udynt. kanys pan i goresgynasam ni deuthant oi hamdifyn nac oi gôravun. ac ôrth heny ni ôrthebôn udynt or rei henny.⁵⁴⁴

Ac gôedy tervynu o Arthur ar i amadraôd. ef a erchit i Hyôel ap Emyr Llydaô em blaen er rei ereill ôrtheb er amadrodrion ar rydyôedasei Arthur. Ac enteu a ôrthebaôd val hyn. Pei treiklei pob un o honam ni a medyliaô pop peth en i vedôl. ni thybygaf i gallu o nep o honam ni rodi kyghor gôerthvorach na chrynoach na doethach nor hôn a racvedyliaôd racôeledic doethineb er arglôyd Arthur i ehunan. ac ôrth henny e peth er racôeles medôl doeth anianaôl gôastat wr. ninheu en hollaôl a dylôn moli hônno ae kanmaôl. en wastat. kanys en herôyd e deliet adyôedi ti o nÿnni di kyrchu Ruvein. ni pedrusaf. i ed arverôn or vudygoliaeth. hyt tra vom ni en amdifyn en rydit. hyt tra keissiom ni en iaôn. ygan en gelynnion ni. e peth e maynt hôy en kam. en i geisiaô ygenym ninheu. kanys pôy bynac a keisio dôyn i vreint ai deliet kan gam ygan dyn. teilôg yô hônno enteu kolli i vreint enteu ai delyet. Ac ôrth henny kanys gwyr Ruvein essayd en keisiaô dôyn er einym ni. hep amheu ninheu a dygôn racdynt hôynteu er eidunt. o ryd Duw kenhiat i emgyvarvot oc ôynt. A llyma kyvarvot damunedic er holl Bryteinieit. llyma darogan sibilla en dyvot en wir. a dywaôt dyvot o kenedyl e Brydeinyeit e trydyd brenin er hôn a geif amherodraeth Ruvein. or deu neu dreu i eilenô en amlôc. megys e dyôedeist ti. er eglur tywysogion. Beli a Chôstenin. pob un onadun a vuant ameroedrion en Ruvein. Ac ar aôrhon edym en kafaêl e trydyd er hôn ed ydes en adaô blaynfet. neu blaynôed. Ruveiniaôl enryded. Ac ôrth

heny brysia ditheu i kymryt e peth e mae Du6 en i rodi. brysia i oresgyn e peth essayd oi vod en mynnu i oreskyn. Brysia i en arderchavael ni oll. a hyt pan arderchevyech titheu. ni ochel6n ninheu kymryt g6elieu nac angeu o byd reit. A hyt pan gefeich ti henny. minheu ath ketemdeithocaaf di o degmil o varchogion arva6c ygyt a mi i angh6anegu de lu.⁵⁴⁵

Ac g6edy teruynu o Hy6el e parabyl. Ara6n vab Kynvarch a dywa6t val hyn. er pan dechrena6d vy argl6yd i dy6edyt i anadra6d. ni allaf i traethu om tava6t e veint lly6enyd essayd ym med6l inheu. kanys nyt dym kenhyf ar ry g6naetham o emlad-eu yr holl vrenhined a oreskynasani ni hyt hyn. os gwyr Ruvein a gwyr Germani a dyangant en diaerva ygenym ninheu. heb dial arnadunt er aervau a g6naethant 6ynteu i en rieni ninheu gynt. Achany's ara6rhone mae darpar emgyvarvot ac h6ynt lla6en y6 kenhyf. A dymuna6 et 6yfe dyd e kyvarvydom ni ygyt. kanys sychet eu g6aet 6ynt essayd arnafi. en kymeint a pei kafe6n inheu fynha6n oer g6edi i byd6n tridieu heb yvet dia6t. Oy a Du6 g6yn i vyt a arhoei e dyd h6n6. melys a 6elieu kenhyfi er rei a gymer6n neu enteu er rei a rod6n inheu. pan ne6itiem en deheuoed ygyt an gelynion. er angeu hono essayd velys er hon a dyodefoi vi en dial vy rieni an kenedyl. en amdifyn vy rydlit. en arderchavael yn brenin. Ac 6rth henny kyrch6n er hanner gwyr a safwn en eu kyrchu. hyt pan orfom ni arnadunt h6y. kan d6yn eu anryded. et arverom ninheu o lla6n vudygoliaeth. Ac i angh6anegu de lu titheu. minheu a rodaf d6yvyl o varchogion arva6c eithyr pedit.⁵⁴⁶

Ac g6edi darvot i pa6b dy6edut e peth a vynhei eg kyloch henny. ada6 aorugant pa6p onadunt niver megys e bei i allu ae devnyd en i g6assanaeth. megys et oedynt o enys Prydein ehu trivgein mil o varchogion arva6c. hep e dengmil a ada6sai Hywel brenin Llyda6. Ac odynabrenhined er enysed ereill. kani buassei deva6t kanthunt arver o varchogyon. pa6b onadunt a ade6is pedyt e sa6l e gellynt eu kaffael. megys et oedunt or ch6ech enys. nyt amgen ac I6erdon ac Islont ac Gotlont ac Ore a Llychlyn a Denmark. Ch6e ugein mil o pedyt g6edi eu riva6. G6edi heny ygan e te6ysogion Freinc. nit amgen o R6then. a Phortu a Normandi a Cenoman ac Angy6 a Pheitt6. ped6ar ugein mil o varchogion arva6c. Ac ygan e deudec gogf6rd a dothoedunt ygyt a Gereint deu kant marcha6c a mil o varchogyon arva6c. Ac esef oed

eirif heny oll. 151200. o varchogion. sef y6 heny kan mil a dengmil a deugein a deudengmil o varchogion eithyr pedyt. er hyn ni ellyt eu rif.⁵⁴⁷

Ac g6edi g6elet o Arthur pa6b en bara6t en i wasanaeth. erchi aoruc i pa6b brysia6 oy wlat ac embaratoi. ac erbyn kalan A6st bot eu kynnadyl oll ygyt em porth Barbefflwy en Llyda6. megys a gellynt odyna kyrchu B6rg6yn en erbyn gwyr Ruvein. Ac ygyt a henny menegi a g6naeth i ken-nadeu er amera6dyr na thalei ef teyrngtet udunt t6y o enys Prydein. Ac nat er g6neuthur ia6n udynt or a holynt et oed ef en kyrchu Ruvein. namyn yr kymhell teyrngtet o Ruvein ida6 ef. megys e barnasei ef ydylut. Ac ar heny e kennadeu a aethant or llys. E brenhined a aethant. e g6yrda a aethant. ar hyn a erchyt udynt pa6b en eu ansa6d heb un annot a empara-toasant erbyn er amser tervynedic ud-ynt.⁵⁴⁸

Affan gygleu Lles amera6dyr Ruvein geirieu Arthur amdana6 6rth i genhadeu. gal6 kyghor sened Ruvein atta6 a oruc. Ac or kyghor h6n6 anvon a orugant kenhadeu ar vrenhined e d6yrein. i erchi udynt nerth i est6ng Arthur. Ac ef a doeth atta6 6rth y dyvyn Epistroff6s vrenin Groec. a Mustensar vrenin er Affric. ac Aliffantma. neu Aliffatima. brenin er Espae. ac Hirtacus brenin Parth. a Boc6s brenin Medif. a Sertor brenin Libia. a Sertorius brenhin Iturrea. Pandrassus brenin er Eifft. Misapsa. neu Mitipa. brenin Babilon. Politetes brenin Bithinia. Te6cer duc Frigia. Evander brenin Siria. Echion brenin Boetia. Spolitus brenin Kreta. ac ygyt a heny ty6yssogion a ieirll a bar6nyeit a lla6er o wyr da aoedunt darystyngedic i Ruvein. Ac o sened Ruvein yd oed Lles amera6dyr Ruvein. a Chadell a Meuric a Lepid6s a Gaius a Mettell6s a Chocta a Quintus Milui6s a Catalus. Quintus Carutus. Sef oed rivedi hynny oll ygyt. pet6ar kant mil o wyr ac m6y. med un llyvyr. 460100. med e llall. 400140. nyt amgen deugein wr a chan wr a ffed6ar kanmil o vilioed. neu kanwr a thri ugein mil a fiedwar kant mil.

Ac g6edy darvot lluniaethu pop peth o heny oy dy6edut y baratoi a wnaethant o 6eithret erbyn A6st. Ac ena en duhun kych6yn a orugant parth ac enys Prydein.⁵⁵⁰ Affan gavas Arthur diheur6yd i 6rth heny. gorchymyn aoruc enteu i Ved-ra6t i nei vab i ch6aer ac i Wenh6ivar i wreic lly6odraeth enys Pryde n. a mynet aoruc enteu gyt ae lu parth a Porth Ham-

6nt. Affan gawas gyntaf bynt iniaón oi ol kyrchu e mor a orugant.⁵⁵¹ Ac val et oed 6f velly en r6yga6 e mor. a rivedi ma6r o logheu gantha6. kyseu a oruc Arthur. Ac ef a welei vreud6yt. sef a 6elei eilun arth en er a6yr en ehedec. a m6rm6r ma6r. a son a god6rd genthi yni debygei Arthur vot ar ba6b or traetheu y houyn. Ac ef a 6elei Arthur ena hevyt dreic en ehedec i 6rth e gorlle6in ac echty6ynedigr6yd i llygeit en goleuha6 e wlat. Ac ena y g6elei Arthur er arth ar dreic en emgyrchu her6yd e tebygei ef. ar dreic a 6elei en kyrchu en 6yechyr er arth ac oi thana6l anadyl en llosci ac en i hell6g yr lla6r. Affan defroes Arthur datkanu i vreud6yt i wyrda aoed en i gylch. sef val e dehonglasant. dy6edut mae Arthur a ar6ydokaei e dreic a doethoed y 6rth e gorlle6in. ar arth a dy6edynt i ar6yd6ccay ry6 anghenvil o ga6r a emladei ac Arthur. ar emlad a 6el-sei Arthur dr6y i hun a ar6ydokai emlad Arthur ar anghenvil h6n6. a budygoliaeth e dreic a arwydokai gorrvt o Arthur. Ac ni chredai Arthur 6ot e dehongyl velly. namyn am i vynediat i gyh6rd a Lles am-era6dyr Ruvein. Ac g6edi dyvot e dyd drannoeth e doethant h6y ir porth a el6it Barbefflwfi en Llyda6. Ac ena tynnu eu pebylleu a orugant ac eno ara6s en i doeth k6b6l o wyr er enyssed.⁵⁵² Ac val e bydunt velly en eiste 6edi dysgynu eno. enachachaf kennat en dyvot ar Arthur i venegi ida6 dy6ot ka6r enryved i veint i 6rth er Espaeen. a gripdeilia6 Elen nith Hy6el ap Emyr Llyda6 y dreis i ar y g6ercheid6at. a mynet a hi hyt em pen mynyd a el6it Mynydd Michael. A mynet marchogion e wlat en i hol. ac ni thygi6s udynt. kanys os ar longeu ed emlydynt ef. llen6i eu llongeu a 6naey er anghenvil h6n6 or toneu. yny sodynt. Os ar dir ed emlynynt o greula6n ergydieu i lladei h6ynt. neu er rei a od-6edei onadunt ef ai llynkei oll en lledvy6.⁵⁵³ Ac g6edi dyvot e nos egheilch er eil a6r or nos kyvodi aoruc Arthur yvynu a mynet ef a Chei i pens6ydwyr. a Bet6yr i pentrulliat. a mynet ell tri hyt em pen e mynyd haiach. Ac eno 6ynt a welynt taunll6yth ma6r o dan yg korun e mynyd. ac en aga6s i h6n6 6ynt a welynt mynyd a oed lei. A gyru Bed6yr aorugant i edrych pa un or deu vynyd et oed er anghenfil enda6. sef e kavas Bet6yr yscreaf a mynet aoruc en gyntaf i'r mynyd bychan. kani ellyt mynet i h6n6 heb yscreaf. Ac ef a cly6ei em pen e mynyd g6reigia6l g6ynvan. A dyvot aoruc Bet6yr en da6el ovyna6c i ben e mynyd ae gledyf en noeth en i la6.

Ac ef a 6elei en eiste 6rth e taunll6yth g6rach en wyla6. 6ch ben bed newyd gladu. ac en drycyrrverth 6ch i ben.⁵⁵⁴ Sef ad6a6t e wrach 6rth Vet6yr. O dydi direitiaf or dynion ep hi. ni 6dosti. ni 6dosti or byt pa boen gyntaf a odeuych dr6y agheu ygan esgymunedic ankygel. neu anghenfil. ysayd ena. a dreulia blodeuyn dy ieuencyt ti. er h6n a d6c Elen nith Hywel hyt ema. ac ema e goruc i lleas. a minheu ae cladas hi en e bed newyd h6n. Ac ef am duc inheu hyt ema. am vym bot en vamaeth idi. Ac ef ath divetha ditheu er a6r hon. A g6ae vinheu om by6 en ol vy an6ylverch vaeth. Affan ettoed er anghenvil h6n6 en keissiauw kytia6 amerch i ena rac i ovyn e bu var6 hi. Ac am hynny o g6nei di ia6n ti a foi rac i dyvot ef ema i gydia6 amyfi. ath odi6es ditheu ema ath dienydu.⁵⁵⁵ Ac ena truanu aoruc Bet6yr 6rth e 6rach a dy6edut idi e keissiei i hamdifyn hi. Ac en diannot dyvot lle et oed Arthur. a menegi ida6 k6b6l or a 6elsei.⁵⁵⁶ A ch6yna6 yn va6r a oruc Arthur colli Elen. A mynet aoruc Arthur or govlaen ac erchi udunt na delynt atta6. oni bei angen arna6. A mynet aorugant ar eu traet ac ada6 en meirch gan eu hys6eineit. Agadu Arthur en eu blaen a orugant. Affan deuant eno et oed er anghenvil h6n6 a beroeidieu o gie moch koet gantha6. 6edi b6ytta peth onadynt en lletamr6t. Ac en gorfen pobi e rei heny et oed.⁵⁵⁷ Affan 6eles ef e g6yr en dyvot atta6 bryssiauw aoruc enteu i v6yta e kie. ac i gymryt ffon a oed ida6. Ac nit oed lei e ffon. noc et oed anha6d i deu wr ieu-einc kryf i derchael y6rth e lla6r. Ac ena tynnu i gledyf aoruc Arthur. a derchafel i darian ai gyrchu en gyflym kyn derchavel e ffon ohona6. Ac eno eissioes a derchevis e ffon. ac a drewis dyrna6t ma6r ar darian Arthur eni gly6it e sein em pell. ac eni golles Arthur i glybot oveint e dyrna6t. Ac enynnu aoruc Arthur ena o lit ac angerd. a derchavel kaletv6lch. ai dara6 en i dal dyrna6t ma6r eni vyd e g6aet en kudia6 i 6wyneb aelygeit. Affan dy6ylla6s i olwe lldia6 aoruc er anghenvil. Ac val e kyrchei e baed koed er hel6rar hyt hych6ae6. e kyrch6s enteu Arthur ar dor y kledyf. emavel ac ef. ai gymhell eni vyd ar dal i deu lin. Ac en gyflym 6yechyr emlithra6 aoruc Arthur ygantha6. ac en eh6ybydrvt greula6ngryf i gura6 aoruc Arthur a chledyf ida6 eni gavas gosot e cledyf egg6arthaf i ben eni vyd hyt er em-enyd. Ac ena a rodes e ka6r llev va6r athrugar a dyg6yda6 en un k6ymp vegys

derben pan v6riei g6ynt mawr hi. Ac ena ch6erthin aoruc Arthur. ac erchi i Vet6yr tori i ben. ac rodi ae un or es6ein-eit oy d6yn oy danga6s yr llu en anryved-a6t.⁵⁵³ Ac ena e dywa6t Arthur na cha6-sei ef eirioet er eil g6r a gynhebycei i nerth i h6n6 er pan vuassei en emlad a Ritta ga6r am i bilis. nyt amgen no g6neuthur o Ritta pilis o gr6yn barveu brenined ac ada6 lle croen baryf Arthur en uchaf am i vot en belaf or brenined. Ac erchi i Arthur ehun blingia6 i varyf. ac oni 6nei Arthur heny dyvot i emlad a Ritta. Ar neb a orfei onadunt kymerei y bilis a baryf e llall. Ac Arthur a gavas e bilis hono. ac a orvu ar Ritta.⁵⁵⁹ Affan darvu i Arthur llad e pryf h6n6. am er eil 6ilva or nos e doeth oy bebill ar pen gan i es6ein oy danga6s en ryveda6t. A thristau en va6r aoruc Hy6el am golli i nith. Ac ar e mynyd h6n6 e roet en hen6 o heny allan Bed Elen.⁵⁶⁰

ODYNA e kerdassant ef ae lu hyt en dinas Angustidinum. Ac g6edi dyvot dr6y er Avon Wen e menegit ida6. vot er amhera6dyr 6edi luestu yn aga6s eno a thorredlu gantha6. Ac en e lle et oed Arthur ena e luest6s ar lan er avon.⁵⁶¹ A gyru en genhadeu ar er amhera6dyr G6alchmei vab G6yar a Boso o Rydychen a Gereint Carn6ys. i erchi yr amhera6dyr ada6 Freinc. neu vot en bara6t trannoeth i rodi kat ar vaes i Arthur. Ac ena lla6-enhau en va6r aoruc holl ieuenctit llys Arthur o debygu kafa6l br6ydyr a gwyr Ruvein. Ac annoc aorugant i Walchmei 6neithur g6rthgased en llys er amhera6dyr.⁵⁶² Ac en diannot et aeth e kenhadeu i llys er amhera6dyr. A dy6edut 6rth er amhera6dyr k6byl or a archasei Arthur. Ac ena y dywa6t er amhera6dyr bot en ia6nach ida6 ef lli6ia6 Freinc no mynet ohonei. Ac ena e dywa6t Gai6s nei er amhera6dyr 6rth genadeu Arthur. h6y la6er y6 a6ch tav dieu ch6i g6yr enys Prydein noe a6ch kledyveu. Ac ena en diannot. tynnu i gledyf aoruc G6alchmei a llad pen Gaius. ac en ch6im6th esgynu eu meirch ef ae gytymdeithion. a dyvot tracheuyn. Sef aoruc gwyr Ruvein eu hym-lit i geissia6 gial eu gwr. Sef aoruc Ger-eint Carn6ys. kanys nessaf oed yr gwyr a oed en ymlit. emch6elut ar un onadu6t ai 6an a g6ae6 dr6yda6 berved eni vyt en var6 yr lla6r. Ac envigen vu heny gan Boso o Rydychen. kafel kelein o bob un oi gytymdeithion ac enteu heb er un. Ac en diannot emch6elut aoruc Boso. ar kynt-af a kyvarvu ac ef i v6r6 ir lla6r aoruc ai

lad en var6. Ac ena sef aoruc gwr ael6it Marcel mut mynnu dial ar Walchmei llad i gytymdeith ai emlit en divudya6c. sef aoruc Gwalchmei ena emch6elu arna6. ai dara6 a chledyf eni hyll i pen ida6 ar m6n6gyl hyt i d6y esc6yd. a gorchymyn ida6 menegi en ufern oi getymdeith bot en amyl gan e Brytanyeit e ry6 grot hono. ar ry6 orho6der. Ac ogyghor G6alchmei em-ch6elut a orugant en duhun ar e g6yr aoed en eu hymlit a llad a orugant e nessaf aoed i bob un onadunt.⁵⁶³ Ac val et oed-ynt velly en aga6s i goet. enychaf or koet en dyvot attadunt en borth udunt ch6emil o Bryteinieit. Ac en e lle dodi ga6r ar wyr Ruvein. ac eu kymynnu ac eu kymhell i ffo. Ac eu hymlit yn duhun gan eu llad ac eu b6r6 a daly ereill onadynt. Ac ni all6s gwyr Ruvein na llad nep onadunt. h6y. nac eu daly. nac eu b6r6.⁵⁶⁴ Ac ena pan gycleu Petres sened6r o Ruvein heny i kymyrth enteu dengmil owyr arva6c yggt ac ef. a mynet en porth oy wyr. Ac en e lle gyru e Pryteinyeit ar ffo eni doethant yr koet e buessynt enda6. o cholli lla6er o wyr o bob tu. Ac ar heny enychaf Ederu vab Nwd affymmil o wyr arva6c en brysia6 en borth yr Bryteinyeit. Ac ena g6rth6ynebu aoruc e Brytanyeit i wyr Ruvein en wra6l 6ychyr en kynhal eu klot ac eu syber6yt. A Petreis a oed val gwr doeth en ruoli i wyr. ac en eu kyghori i gyrchu ac i 6ilia6.⁵⁶⁵ Affan 6eles Boso o Rytychen heny gal6 a oruc enteu atta6 or g6yr gle6af a de6raf niver da i veint. a dy6edut 6rthyn val hyn. A un-byn deulu eb ef. kanys heb gyghor e doeth-am i dechreu emlad a gwyr Ruvein. reit y6 yn emoglut rac an dyg6yda6 en ran ge6ilydus or emlad. kanys o dyg6y6dn. collet a g6arthaet a gaf6n ac inni ac i Arthur. Ac am heny wyrda emogonjan-n6n ninheu en fynniat a gle6der. Ac emogel6n rac antyngetven ge6ilydus. a nessa6n en wra6l duhun ar Petres. neu Petreis. i geissia6 i daly neu i lad.⁵⁶⁶ Ac ena en diannot o annoc Boso dyvotaorugant en ed oed Petreis. ac emavael aoruc Boso ac ef ae dynnu yr lla6r. Ac ena e bu vr6ydyr galet amgylch Petreis. ac or di6ed e gorvu e Brytanyeit a d6yn Petreis en garchar6r eni doethant i berved eu g6yr ehun. Ac ena o ne6yd mynet i emfust a g6yr Ruvein. g6edy daly eu te6ysa6c ac eu kymhell i ffo. ar ni ladasant ac ar ni bu wi6 eu daly. Ac or di6ed emch6elut aorugant ar eu kytvarchogion a chymryt a vynassant o espeil g6yr Ruvein. a dyvot en ed oed Arthur ar carcharorion gan-

thunt. A menegu awnaethant i Arthur kôhyl oc eu damôeyn.⁵⁶⁷ A llaen vu Arthur am gafael dechreu da en i absen ar wyr Ruvein. Ac ena e gorchymynôs Arthur i Vetôyr i bentrulliat ac i Cadôr iarl Kerny6. ac i deu deôysa6c ereill gyt ac 6ynt. mynet i anvon e carcharorion i Baris rac kyh6rd gwyr Ruvein a h6ynt ar e ford i 6neuthur cam udunt eni elynt i ve6n kastell.⁵⁶⁸

PAN 6ybu gwyr Ruvein henny e peris er amhera6dyr ethol pymthegmil o wyr arva6c. ac en gell6ng nos or blaen i y ragot e karcharorion i geisia6 eu rydhau. Ac em blaen e niver h6n6 et aeth Wltei6s sened6r a Chadell a Ch6intus Ca6ritius. ac Evander brenin Siria a Sertorius brenin Libia. A cherdet aorugant eni ga6sant le adas i ara6s eu karcharorion. A thranoeth e bore e cych6yn6s e Brytanyeit tu a Faris ar karcharorion ganthunt. A ffan deuant yr lle et oed e pyt udunt. en diannot e kyvodes gwyr Ruvein udunt ac eu g6askaru.⁵⁶⁹ Ac en e lle en duhun gyghor emranu aorugant h6ynteu. nit amgen no rodi Bet6yr a Rissert i 6archad6 e karcharorion. Ac em blaen e bedinoed i emlad et aeth Kad6r iarl Kerny6 a Borell te6ysa6c. Ac en dirva6l emrodi aoruc gwyr Ruvein i geissia6 rydhau eu karcharorion. Ac 6ynt a ga6synt henny pei na delei G6ittard te6ysa6c Peitt6f a their mil o wyr da gantha6. am 6ybot vot pyt vdunt. A ffan emga6sant ygyt g6rth6ynebu en wra6l a orugant i wyr Ruvein. a thalu p6yth udunt eu t6yll ac eu brat.⁵⁷⁰ Ac ena e collet Borellus de6ysa6c. pan gyyvarvu Evander vrenin Syria ac ef. A h6n6 ai g6ant ef a g6ae6 dr6yda6 eni golles ei eneit. Ac ena ygyt e collet ped6arg6yr da. Hirias o Pune. a Meuric. a Chad6r. ac Alliduc o Dindagol. a Her vab Ithel. Ac yr kolli henny ny ada6d e Brytanyeit eu plygu na rydhau er un or karcharorion. Ac or di6ed kymhell gwyr Ruvein ar ffo. ac eu hymlit. ac er llad en er ymlit h6nw. Ac ena e llas Ultei6s. ac Evander brenin Syria. Ac g6edi kafaal or Brytanyeit e vudygoliaeth ena. anvon aorugant e karcharorion hyt em Paris. Ar rei a deliessit e dyd h6nw en agh6anec. Ac odyna emch6elyt ar Arthur en llaen.⁵⁷¹

Tristau en va6r aoruc Lles amheraedyr ena am rethu ida6 dechreu i emlad. Ac emgyghor aoruc ef ai wyrda pa peth awnei. ai mynet i Ruvein drachevyn. ai anvon en ol porth odyno ygan Leo amhera6dyr. sef e ka6sant en eu kyghor mynet e nos honno hyt en A6vern. Ac en e lle a el6ir Leu-

grys e bu ef ai lu e nos hono.⁵⁷² A ffan gyleu Arthur henny mynet aoruc enteu ef ae lu i dyfryn e deuynt h6y ida6. Ac eu haros eno dranoeth. A hen6 e lle h6n6 Glyn Suegia. neu Senan. A gossot i varchogion aoruc Arthur ar neilltu. a Morud de6ysa6c kaer Loe6 en eu blaen. A ranu i lu e am heny en seith. neu 6yth bydin. Ac em pop bydin et oed pym mil a fflym kant a deng6yr a deugeint a fflym wyr ech6anec. A heny en gy6air o arveu. A henny o wyr provedic en emladen.⁵⁷³ Ac 6edi eu paratoi en gymhedra6l eu paryat dr6y dyse arveru emlad eu dyscu a 6naethp6yt i gyrchu ac i ara6s eni orfynt ar eu gelynion. Ac em blaen un or bydinoed e rodet Ara6n vrenin Escotlont. A Chad6r iarl Kerny6 un onadunt ar deheu ac arall ar ass6. Ac em blaen arall onadunt e rodet Boso o Rytychen. A Gereint Carn6ys. Ac em blaen e dryded er rodet Achel vrenin Denmark. A Llew vab Kynvareh brenin Llychlyn. Ac em blaen e bet6ared er rodet Hyvel ap Emyr Llyda6 a G6alchmei nei Arthur. Ac en ol er rei heny e gossodet pedeir ereill. Ac em blaen un onadunt e gossodet Kei pen s6ydwyr. a Bet6yr i ben trulliat. Ac em blaen er eil vydin er rodet Holdinus dy6ysa6c Ruteu a G6ittard dy6ysa6c Peitt6f. Ar dryded e gossodet Ewein o Gaer Lleon. a G6yn6as o Gaer Wynt. neu gaer Keint. Ac e betwared a rodet i Urien o Gaer Vadon a G6rsalem o Dorcestyr. Ac ar ol heny et oed Arthur ehun e lleng o wyr gantha6. A gossot a peris e dreic eureit oi vlaen. kanyys hono oed ar6yd gan Arthur o d6yn e gwyr a vei vrathedic hyt attei. Sef y6 rivedi lleng ch6ech a thriugeint a ch6e chant a ch6e mil.

Ac ena e dywa6t Arthur val hyn. Awyrda eb ef. vyghyt varchogion i y6ch ch6i a ch6ich6i wyrda aoruc enys Prydein en ben ac en argl6ydes ar dec teyrnas ar ugeint. a ffei na bei ch6ich6i ni bydei 6ch hi na theyrnas arall. Ac onyt tr6y a6ch neth chwi ett6a nyt oes imi orv6t ar wyr Ruvein. A thr6y neth Du6 ar ein6ch ch6itheu ni a orfenwn dial ar wyr Ruvein eu traha ac eu geirieu divan6edic en an kyveir en keissiaw d6yn an rydit ygenym. A ged6ch ch6itheu dros gof e seguryt a ga6sa6ch ar emdydan a g6raged. ac ar g6are er wydb6yll. ar set. ar dapplys. Koffewch bellach a6ch gle6der ac a6ch mil6riaeth a6ch clot. A byd6ch duhun di6osgo pan del gwyr Ruvein yr glyn attae6ch. a lled6ch h6ynt val e lladeuch esgribyl. Ac ni thebygant h6y llevasu o

honam ni rodi kat ar vaes udunt. Ac o gŵneŵch chŵi er enryded a eidunoch 6rth a6ch bod or gallu ar mediant a vo imi. Ac a oreskynoch oc eu tir ac eu kestyl ac eu heur ac eu hariant. y6chi oll e rennyr 6rth c6ch bod. Ac ena e dywa6t pa6b onadunt un duhun e gŵneint hyn a orchymynn6s Arthur yn oreu ac e gellynt.

A phan wybu Lles amera6dyr vot Arthur ai lu evelly ni oruc enteu ena namyn pregethu oy wyr. ac eu dyscu. a menegi udunt e dylvei Ruvein est6ng idi or d6yrein hyt e gorlle6in. A chofe6ch chŵitheu emae a6ch tadeu ac a6ch hen dadeu. ac a6ch rieni a gynheliis Ruvein en benaf oc eu duhundep ac eu mil6riaeth ac eu gle6der. A chofew6h chŵitheu hedi6 a6ch hanvot or gwyr da henny. Ac na ochel6ch hedi6 a6ch agheu er kynnal Ruvein m6y noc e gochelasant h6ynt6. kanys teyrngetoed a doethant i Ruvein o bob g6lat. a6ch rieni chŵi a gavas eu mynu onadunt. A chŵitheu a gef6ch oc aoresgynoch gyt a minheu er hyn goreu a gavas a6ch rieni. Ac am hynny wydda nit yr ffo edodym ni ema namyn yr emlad en duhun en erbyn an gelynion. Ac am henny wyrda kyb6ynt gle6 h6ynt6 ar er uthyr kyntaf sef6ch chŵitheu en duhun gadarn. Ar nep a savo en da ar dechreu kyvrang. gna6t vyd ida6 i orfen en vudyga6l.

AFFAN darvu yr amera6dyr i emadra6d gŵisca6 en diannot a oruc gwyr Ruvein k6byl oc eu harveu a dyvot yr glyn et oed Arthur. A chyn eu dyvot yr glyn bedina6 a orugant en deudeng mydin. ac em pob bydin o varchogion et oed rivedi lleng. Ac em blaen pob bydin onadunt e rodet deu de6yssa6c i eu ryoli. Em blaen e gyntaf onadunt e rodet Cadell Vleid ac Aliffatima brenin er Espæen. Ac em blaen er ail onadunt Irtaceius brenin Parthia. a Marys-gyvarna6c sened6r o Ruvein. Ac em blaen e dryded Boccus brenin Midif. a Gai6s gwr o sened Ruvein. Ac em blaen e bet6ared e gossodet Serrex vrenin Libia a Ch6yntus Miluinus sened6r o Ruvein. ar pedeir hyny a aeth en e blaen. En ol er rey heny e rodet pedeir ereill. Ac em blaen un onadunt e rodet Seret vrenin Sturrua. Ac em blaen er eil Pandrass6s brenin er Eifft. Ac em blaen e dryded Politetes vrenhin Frigia. Ac em blaen e bed6ered Denotus te6ysa6c Bithinio. Ac en ol er rei heny er rodet pedeir ereill. Em blaen un onadunt e rodet e pymhet sened6r o Ruvein. Em blaen er eil onadunt e rodet Lellius de6ysa6c o Ruvein. Em blaen e dryded e rodet Supplicus. Em blaen e bed6ared e

rodet Meuric or Koet. A Lles amera6dyr ehun en eu dyscu em pob man or e g6lei wall. Ac em perved henny e peris gossot del6 eryr o eur en ar6yd emlad. ac en lle ystondart. Ar nep a vei arna6 ai govut ai perigyl o wyr Ruvein oll eno e dygit em breint nodet ac amdifyn.

PAN vuant bara6t o bob tu emgyrchu aorugant. Ac en gyntaf e kyvarvu e vydin et oed vrenhin er Espæen en i llywia6. ar vydin et oed Ara6n vab Kynvarch vrenin er Alban eni llywia6. a Chad6r iarll Kerny6 gyt ac ef. Ac ni bu ha6d gan nep onadunt wasgaru er un i 6rth i gilyd. Ac val e bydynt velly enychaf Gereint Carn6ys ae vydin en dyvot. a Boso o Ryd Ychen. Ac en diannot eu tyllu. Ac o heny allan ni all6yt un ryol arnadunt namyn emffust en greula6n eni gly6yt eu sein en edrina6 en er awyr. ac en i gly6yt e daiar en krynu gan d6r6f sodleu e milwyr en dil6yn eneit. Ac ena i bu aerva va6r o pop parth val e bydei ryvlin i datkanu ai gytrif. Ac en gyntaf e kollet Bet6yr ben trulliat. a Chei ben s6yd6r a vrath6yt en agheua6l pan gyvarvu Bocc6s brenin Midif a Bet6yr h6n6 a vratha6d Bet6yr a g6ae6 eni syrthi6s Bet6yr en var6 yr lla6r. Ac en keissia6 d6yn Bet6yr odyno e brath6yt Kei en agheua6l. Ac er heny Kei ai vydin a duc korf Bet6yr. en i gyvarvu ac h6ynt bydin brenin Libia. A hono a wasgar6ys er rei eida6 ef en holla6l. Ac enteu eissoes ygyt ac echydic a chorf Bet6yr gantha6 a foes hyt adan e dragon eureit. Ac ena pa veint o g6unvan oed gan wyr Normandi pan 6elsant korf eu ty6yssa6c en vri6edic or sa6l 6elioed heny. pa veint o g6ynvan a gŵneint wyr Angy6 ta ytheidunt en ymodi g6elieu Kei eu te6yssa6c. Ac nit oed reit k6yvan ena kanys ni edynt e g6aetlyt vydinoed en emgyrchu o bob parth espeit i c6ynvan. namyn kymhell pa6b oy amdifyn ehun. Ac 6rth heny Hirias nei Bed6yr en kyfroedic o agheu i e6ythy a gymyrth ygyt ac ef tri chanwr or rei eida6. A megys baed koet em plith toryf or c6n evelly e kerd6s ef tr6y gelynia6l vydinoed o dyssyvyt dedec e meirch hyt e lle e g6lei ef ar6yd brenin Midif. A hep didordep na medylia6 pa beth a dam6einieu ida6 hyt tra geissiey dial i e6ythy. Ac or di6ed ef a gavas ford yr hyn a geissie. Ac a lada6d er racyd6dedic vrenin h6n6. ac g6edi i lad. ef a duc y corf ar i kytemdeithion ehun. ar rac bron corf Bed6yr ef ai g6ahan6ys en dryllieu oll ef.⁵⁷⁴ Ac odyna goral6 ar i kytemdeithion. a chan eu hannoc kyrchu eu gel-

ynyon en vynyeli. megys kan atnebydu en nerth hyt tra etoedynt er rei ereill en ofynhau ac eu kallonod en krynu. Ac ygyt a heny kyreiniach e kyrcynt e Brytanieit oi dyse enteu. A chreulonach a mynach e góneynt aerva. Ac 6rth henny oi annoc ef grym ac enni a kymersassant e Brytanieit a dóyn ruthyr i eu gelynion.⁵⁷⁶ Ac o bop parth ena dirva6r aerva a orucpóyt. kanys em parth er Ruveinwyr ena ygyt ac eneirif o vilioed ereill e syrthiassant Aliphant breinir en Espæen. Mysypsa breinin Babilon. Quintus Miluius. Marias Lepidus senedwyr.⁵⁷⁶ Ac o parth e Brytanieit e dyggydassant Holdyn iarll Ruthen a Leodegar iarll Bolo6yn. A thri the6yssa6c o enys Prydein. Cursalem o kaer keint. a G6alla6c vap Llyenna6c o Salesbru.⁵⁷⁷ Ac 6rth henny e bydinoed et oedynt en eu llywia6 g6anhau a g6naethant a ffo trachevyn. hyt pan kyvarvuant a bydin Hy6el vab Emyr Llyda6 a G6alchmei. Ar vydin hono megys flam yn enynnu godeith kan gal6 er rei a ffoynt kyrcu eu gelynion. Ar rei a oedynt kynno heny en erlit er rei heny a kymhellassant trach eu kevyn ar ffo. Ac ygyt a heny eu herlit 6ynt kan eu b6r6. ac eu llad. a g6neuthur aerva onadunt heb orfo6ys hyt pan deuthant hyt ar vydin er amera6dyr.⁵⁷⁸ Ac g6edy g6elet or amera6dyr aerva er rei eida6 bryssia6 a oruc en porth udunt. Ac ena e g6anha6t e Brytanieit en va6r kanys Kynvarch te6ysa6c Trygery a dóy vil ygyt ac ef a las ena. Ac ena e dyggydassant trywyr. nid amgen rykyuarch a Bolconi a Lag6yn o Bodolan. A bei bydin ty6yssogion teyrnasoed er oessoed a delhynt hyt vra6t a anrydedynt eu moliant ac eu clot. Ac eissoes hyt tra et oedynt en emlad a Hy6el ac a G6alchmei ni dyanghey p6y bynac a kyvarfei ac un onadunt heb kolli i eneit. ai a g6ae6 ai kledyf.⁵⁷⁹ Ac g6edi dyvot megys e dywetp6yt u6chot hyt en plith bydin er amera6dyr. en damgylhynedic o eu gelynion e syrthiasant e try6yr heny. Ac 6rth heny Hy6el a G6alchmei er rei ni megesyt er oessoed kyn noc 6ynt nep well noc h6ynt pan 6elsant aerva eu kytemdeithion. en 6ychyr e kyrcasant h6nt ac yman un o pop parth en kyvredic. ac en dicallu. ac en blinia6 bydin er amera6dyr. Ac eissioes G6alchmei megys o ne6yd nerth en llosky en 6astat en keissia6 ford i emgafael a Lles amera6dyr. A megys e marcha6c gle6haf a de6rhaf en b6r6 ac en llad a kyvarfei ac ef. A Hy6el hagen or parth arall nit oed llei i angerd megys ll6chaden en annoc er rei eida6. ac en llad i elynion. ac en erbyn-

ieit eu dyrnodeu 6ynteu nit megys llesc. Ac ni bydei un a6r hep rodi dyrnodeu o hona6 ef neu enteu e kymerei ereill. Ac nit oed ha6d barnu p6y oreu ai Hywel ac G6alchmei.⁵⁸⁰

Ac odyne eissioes megys e dy6etp6yt v6chot G6alchmei kan lad llawer. or di6ed ef a gavas er hynt et oed en i damuna6. Ac en 6ychyr kyrcu er amhera6dyr a oruc a gossot arna6. Ac eissioes Lles megys et oed en dechreu blodeu de6red i ieuenetia ac en va6r i ryvyc ae enny enda6. nit oed g6ell dim kantha6 nac emkafel ar ry6 varcha6c h6n6. er h6n ai kymhellei i 6ybot pa beth vei i angerd ai de6red. Ac 6rth heny erbynieit dyrna6t Gwalchmei aoruc a dirva6r le6enyd a kymyrth rac meint e klot a gly6sei y 6rth Gwalchmei. Ac g6edi bot emlad en hir er rygthynt kan ne6idia6 caledion dyrnodeu ac eu herbryniet ar eu tarianeu. Afflob un onadynt en llavuria6 keissia6 agheu oy gilyd. A hyt tra etoedynt en emlad en 6ychyr evelly. llyma er Ruveinwyr en 6ychyr en em6ellau ac en dóyn ruthyr i wyr Llyda6. Ac en kanh6rth6ya6 eu hamera6dyr. Ac en kymbell Hy6el a G6alchmei ar eu torvoed kan eu llad hyt pan kyvarvuant ac Arthur. ai vydin.⁵⁸¹ Kanys pan gycleu ef er aerva et oedynt eni rodi oy wyr ef. enteu oed en dyvot ar lleng a oed ygyt ac ef. Ac en kyrcu i elynion. Ac g6edi tynnu Kaletv6lch e cledyf goreu. en u6chel e dywa6t ef val hyn en annoc i gytvarchogion. A6yrda peth a wne6ch ch6i val hyn. pa acha6s e ged6ch ch6i e g6reigolion wyr hyn i vynet en iach val hyn. Nac aet un en vy6 onadynt. nac aet. Kofe6ch eu deheuoed er rei en gyfr6ys en sa6l emladeu kyn no hyn a darystyngasant dec teyrnas ar ugeint 6rth vy mediant i. Kofe6ch ech hen tadeu er rei pa oedunt kadarnach g6yr Ruvein no hedy6 ae g6naethant en tretha6l udunt. Kofe6ch ech rydit er hon e mae er hanner g6yr hyn en ch6enhychu i dóyn i arna6ch. Ac wrth heny nac aet un onadunt en vy6 nac aet. Pa beth a g6ne6ch ch6i. A chan dywed6yt er amadroddion kyrcu i elynion. ac eu b6r6. ac eu sathru. ac eu llad. A ph6y bynac a gyvarfei ac ef ar un dyrna6t i lladei ae ef ae i varch. Ac 6rth henny pa6b a ffoynt racda6 megys e ffoynt er aneveilleit rac lle6 dy6al pan vei ne6yn ma6r arna6. ac enteu en keissia6 b6yt. Aff6y bynac o dam6ein a gyvarfei ac ef nis dyferei i arveu ef rac Kaletv6lch pan e treigleu deheu e kadarn nertha6c vrenin h6n6. hyt pan vei reit talu i eneit ygyt ae Gaet. Deu vrenin er drycdam6ein a kyvarvuant

ac ef. Sertor brenin Lybia a Pholitetes brenin Bythynia. ar deu heny. g6edi llad eu peneu a envyn6ys i ufern.⁵⁸² Ac g6edi g6elet or Pryteinieit eu brenin en emlad evelly. gle6der a gymerasant ac ehovyn-der. a chan deghau eu bydinoed o un vryt kyrcu er Ruveinwyr. A hyt tra vydei e kat peditkant o'r naill parth ar 6ed hono en eu ky6arsanghu. en un ag6ed a henny e katvarchogion or parth arall en eu b6r6 ac en mynet trostynt. Ac eisioes en 6ychyr g6rth6ynebu a g6neint er Ruveinwyr. Ac o dysc Lles ardercha6c vrenhin llavuria6 i talu aerua yr Bryteinieit. A chymeint vu gryr ac angerd er emlad. a chet bei en er a6r honno e dechreuit o ne6yd en kyntaf or parth h6n megys e dy6etp6yt u6elhot. Arthur en llad i elynion ac en annoc e Brytanieit i sevyll eu wra6l. Ac or parth arall Lles en annoc er Ruveinwyr. ac en eu dyscu. ac eu moli. Ac ni orfo6yseit enteu en llad ac en b6r6. ac en kyelhynu i vydinoed. Affa elyn bynnac a kyvarfei ac ef. ai a g6ae6. ai a chledyf ef ay lladei. Ac evelly o pob parth e hydei Arthur en g6neuthur aerva. kanys g6eithieu e bydynt trechaf e Brytanieit. g6eithieu e bydynt trechaf er Ruveinwyr.⁵⁸³ Ac or di6ed val et oedynt ar ry6 amryson h6n6 er rygthynt. enachaf Morud iarll Kaergloe6. ar lling a dy6edasam ni i hada6 egg6ersyll u6elhot. en dyvot ac en dissyvyt en kyrcu e gelynyon heb debygu dim o heny. Ac or tu en ol er Ruveinwyr en eu kyrcu. a chan eu g6asgaru mynet trostynt kan 6neuthur m6yaf aerva onadunt. Ac ena e syrthiasant llae6r o vilioed or Ruveinwyr. Ac ena e dyg6ydy6ys Lles amera6dyr en vrathedic a chledyf ac e bu var6. Ac ena e Bryteinieit ket bei kan dirva6r lavur. 6ynt a ga6sant e vudygoliaeth ar maes. Ac ena e g6ascarasant e Ruveinwyr rei yr difeith-6ch ac yr koedyd. ac ofyn en eu kymhell. ereill yr dinasoed ac yr kestyl ac i leood kadarn e foynt. Ar Brytanieit hagen oc eu holl enni ac eu holl lavur en eu hymlit. ac o druanav aerva en eu llad ac en eu daly ac en eu hespeilia6. Ac evelly megys eroedynt er ran v6yaf onadunt eu dywyla6 en 6reigia6l i eu r6yma6 ac i eu karcharu i keisia6estennu echedic eu hoedyl. a heny o vra6t gan du6. kanys eu hentadeu h6ynteu kyn no henny en andledus a g6naethoedynt e Brytanieit en tretha6l estyngedic vdunt h6y.⁵⁸⁴

Ac ena g6edi kafel o Arthur e vudygoliaeth e peris g6ahanu corforoed i wyrda ef i 6rth gorforoed gwyr Ruvein. a fferi eu hanvon i vanachlogyd en urdaseid dr6y

gyweir brenhina6l. Ac anvon pa6b onad- ynt oi wlat ehun. Ac ena peris Arthur anvon Bet6yr i ben trulliat oi wyr ehun hyt en Normandi yr dinas a adeilasei ef e hun. Ac yna yme6n myn6ent a oed ger-lla6 e dinas y klad6yt en anrydedus. Ac en nesaf i heny Kei ben swy6r Arthur a glad6yt yme6n kastell a wnadoed ehun ac a el6it kastell Diarnum. Ac yme6n man-achloc ermudwr a oed eno ger lla6 e kastell e klad6yt Kei en anrydedus. A Holdin dy6ysa6c Ruten a ducp6yt hyt en Flandrys ac en dinas yn Tervan e clad6yt. Ar g6yrda ereill ar tywysogion ar ieirll ar bar-6nieit ar marchogion urda6l. a erchis Ar-thur eu d6yn yr manachlogoed n6saf udunt i eu cladu en anrydedus. Ac ef a erchis hefyt kladu gwyr Ruvein en ll6yr. A gorchymyn a oruc anvon corf Lles amer-a6dyr hyt en sened Ruvein a gorchymyn eno ida6 na delei eil6eith i ovyn teyrnget o enys Prydein.⁵⁸⁵

Ac g6edi darvot i Arthur peri g6neuthur pop peth o heny. eno i trig6s Arthur e gaiaf h6n6 i est6ng B6rg6yn. A ffan et- oed er haf en dechreu dyvot. Ac Arthur en mynnu mynet i Ruvein. Ac ef en dechreu mynyd Mynheu e doeth kennadeu atta6 o enys Prydein i venegi ida6. vot Medra6t i nei vab i ch6aer 6edi g6isca6 coron e deyrnas ami ben. a chymryt G6en- h6yvar wreic Arthur en wreic ida6 ehun. a chytgyscu en diargel a hono.⁵⁸⁶ A ffan gygleu Arthur endyhun emch6elyt aoruc i enys Prydein. Ac ell6g Hy6el var Emyr Llyda6 a llu Freinc gantha6 i wastatau e g6ladoed heny.⁵⁸⁷ Sef aoruc Medra6t e t6yll6r ena. anvon Sellinx de6ysa6c e Saes- on. hyt en Germania i waha6d odyno er hyn m6yaf a gefynt i dyvot en borth i Vedra6t en erbyn Arthur. Ac neur dar- oed ida6 ada6 ir Saeson o delynt atta6 o H6myr hys Escotlont. val e rodassei Gorth- eyrn Gortheneu udunt oreu eirioet a s6yd Geint en ach6anec er dyvot en ampoth i Arthur. Ac ena et aeth e Sellinx h6n6 hyt en Germania. Ac e doeth odyno ac 6yth gan llong ganta6 en lla6n o baganieit arva6c. en borth i Vedra6t. A neur dar- oed ena i Vedra6t ena dehuna6 ac ef Es- cotyeit a Fichieit a G6ydyll ereill a f66b ry6 genedyl or a 6ypei ef arnadynt kassau Ar- thur i e6ythyrc. sef oed eirif a duhuna6d a Medra6t yn erbyn Arthur o g6byl. nit amgen pet6ar ugein mil.⁵⁸⁸ A henny o niver gantha6 oll e doeth en erbyn Arthur. yr lle et oed Arthur en mynnu dyvot i dir. Sef lle oed h6n6 Porth Ham6nt. Ac ena rodi br6ydyr aoruc Medra6t i Arthur

en keissia6 i ludias yr tir. A llad lla6er o bop tu. Ac ena e llas Ara6n vab Kynvarch brenin er Alban a G6alchmei vab G6yar. Ac yn e lle Ara6n vab Kynvarch e rodet Owein vab Urien en vrenin en er Alban. A thr6y lavur a cholli gwyr. Arthur a doeth yr tir o anvod Medra6t. Ac en diannot kymhell Medra6t ai lu a oruc Arthur i fo en wascaredic agklotva6r. Ac 6edi bot en nos emanvon aorugant ac emkynnulla6 ygyt a beris Medra6t udunt. a mynet ef ai lu hyt egkaer Wynt. A chadarnhau e dinas h6n6 arnadunt.⁵⁸⁸ A ffan 6ybu Wenb6yvar vot i dam6ein evelly mynet a oruc o gaer Evra6c hyt egkaer Llion ar Wyc. Ac en eglwys Iule verthyr g6isca6 aoruc en un grevyd a manachesseu a oed eno i ara6s agheu.⁵⁹⁰

Ac ena m6yhau aoruc Arthur i lit ai engiriolaeth am na chavas dial i lit am golli i wyr. Ac em pen e tryded dyd 6edi darvot i Arthur peri cladu i wyr. mynet aoruc ef ai lu am ben kaer Wynt en ol Medra6t. Ar boredyd kylchynu e dinas aoruc Medra6t. a bydina6 i wyr ac eu hannoc. ac eu dyscu. Ac egori e pyrth a mynet allan a rodi kad ar vaes i Arthur. Ac ena e bu aerva athrugar eni gollet lla6er o bop tu. Ac or d16ed ffo aoruc Medra6t ay lu ac ni orf6ys6s eni vu yg Kerny6. Ac ny handen6s Arthur ena peri kladu i wyr namyn mynet en ol Medra6t parth a Cherny6 dr6y ofal am diang Medra6t d6y6eith ygantha6. Ac ni orfowys6s Arthur eni doeth en i ol hyt ar avon Gamlan. Ac eno et oed Vedra6t ay lu en ara6s. A gwr gle6 estry6gar kadarn oed Vedra6t. Ac en diannot bydina6 aoruc Medra6t i lu. en ch6e bydin. sef amcan o rivedi a oed ida6 oll o lu trigein mil a ch6e gwyr a ch6echannwr. hevyt. kanys g6ell oed gantha6 noi ffo o le i le en warad6ydus ara6s ena. Ac em pob bydin ida6 e rodes o rivedi lleng o wyr. Ac ygyt ac ehun rivedi lleng. Ac ada6 aoruc i ba6b oi wyr os efo a orfei rengu en bod h6ynteu val y heidurei bob un onadunt o eur ac ariant a thlyseu ma6r6eirthisia6e a thired a deieryd. a ffob kyfry6 da byda6l a vo en i vediant ef er sevyll en duhun gyt ac ef en erbyn Arthur.⁵⁹¹

Ac eni erbyn enteu e goruc Arthur i lu en na6 mydin a the6ysogion kyvr6ys doeth kadarn a rodes Arthur em blaen pop bydin Ar pedyt a rodet ar neilltu erh6ng deheu ac ass6. val e g6elsant bot en gymedra6l. ac annoc e gwyr aoruc Arthur i lad e brat6yr escymunedic baganieit divedyd. Ac anebyd6ch ch6i wyrda nat emlad ygniver

kenedyl esyd race6 vyth en duhun. ac nit ynt brovedic en emladeu megys ed y6ch ch6i. A llan darvu i ba6b onadunt llun-iaethu eu dydinoed. endiannot emkymyscu a orugant ac emlad en ch6ar6lost greula6n engiria6l. Ac velly e buant en emfustia6 eny ettoed e rei by6 en kolli eu synywyd odostur kly6et e rei meir6 en dyscrethein ac en dil6yn eneit o pop parth val et oed druan nai draythu nai escrivenu.⁵⁹² Ac g6edi treulia6 onadunt lla6er or dyd en emlad evelly. sef aoruc Arthur ai vydin mynet am ben e vydin et oed Medra6t vratwr endi. ac eu g6ascaru aoruc. Ac eu tyllu a llad a gyvarvu ac 6ynt megys lle6 dy6al ne6yna6c heb eiriach. Ac ar e ruthyr h6n6 e llas Medra6t a milioed ygyt ac ef. Ac er kolli Medra6t ni pheid6s er hyn a dyengis oy lu yni fu eno er aerva v6yaf a vu en un lle erioet na chynt na g6edi. nit amgen a gollet ena o de6yssogion noc Elaes ac Egbrict a Bymyne te6yssogyon Saeson oed er rei hennu. A Gillam6ri. a Gilaphuric. a Gillasor. a Gillarch. te6yssogion G6ydyd oed er rei heny. A ch6byl o te6yssogion e Fichteit ar Escotieit a las eno oll. Ar parth arall e llas i Arthur Etbrict brenin Llychlyn. ac Achel brenin Denmare. a Chad6r Lemenic. a Chaswalla6n a lla6er gyt a heny o vilioed o a doet heno o bop g6lat. Ac ena e brath6yt Arthur er ardercha6c vrenin Arthur. en angeua6l. Ac odyo e duop6yt ef hyt en enys Avallach oy iachau. Ac ni dy6edir ema o vo ysbysach no henny am angeu Arthur. Cor6n e deyrnas a gymyn6s enteu i G6stenin vab Kad6r i gar ehun. Sef amser oed heny. d6y vlyned a deugeint a phymkant 6edi geni Mab Du6 or argl6ydes Veir 6yry. e gwr a brynn6s e kristonogion da oll yr creu i gallon a geithi6et diefyl usern.⁵⁹³

Ac g6edy 66neuthur C6stenin vab Kadwr en vrenhin e kyvodes e Saeson a deu vab Vedra6t en i erbyn. ac ni thygi6s udunt. namyn g6edi lla6er o emladeu ffo aoruc e Saeson ac un o veibion Medra6t hyt egkaer Lundein. ac eni i llas. Ar llall a odiwa6d egkaer Wynt. ac eno i llada6d.⁵⁹⁴

Ac en er amser h6n6 et aeth Deinioel sant. gwr a vu escob em Bangor i orfo6ys or byt h6n i obr6yeu nev. Ac et etholet Theon escob kaer Loe6 en archescob en Llundain. Ac ena hevyt et aeth De6i vab Sant i orfo6ys or byt h6n. Ac em Myny6 en e vanachloc a seiliassei ehun e klad6yt. A Fadric kyn noi eni a daroganassei e lle hono ida6. ac eno e klevych6ys or

heint e doeth i agheu. A Maelgŷn Gŷyned a beris i gladu eno ymeŷn eglŷys en anrydedus. Ac ena et etholet Kynaŷc escob en i le enteu en arehescob egkaer Llŷon.⁵⁹⁵

Ac ena erlit e Saeson aoruc Cŷstenyn hyt e dinasoed a dyŷedasam ni uelot. ac em meŷn eglŷys Amphibalus egkaer Wyt rac bron allaŷr eno e llaŷaŷl ef un o veibion Medraŷt. ar llall onadunt a laŷaŷl en Llundein y meŷn manachloc broder. Ac en e dryded blŷdydn e llas Cŷstenyn. ygan Gynan Wledic. A cher llaŷ Uthyr Bendragon e cladŷt eg Kor e Ceŷri en emyl Salsbru. er hŷn essay osodedic o anryved gelvydyt ac annidiffic amylder gyŷreindrŷd.⁵⁹⁶

Ac en nesaf i Gŷstenyn e gŷnaethpŷyt Cynan Wledic en vrenin. gŷas ieuanc oed a dirvaŷr glot idaŷ ac adas i wiscaŷ coron. a chŷannaŷc oed i dervysc errŷg i gŷdaŷdwyr ehun. Ac eŷythyr idaŷ ehun a dylyeu ŷledychu ŷedi Cŷstenyn a ryvelŷ arnaŷ ac a delus. ac ai rodes egkarchar. Ac ŷedi llad i deu vab a gymyrth ehun e deyrnas. ac en er ail vlŷdydn oi deyrnas e bu varŷ.⁵⁹⁷

Ac en nesaf i Gynan Wledic e doeth Gŷrthevyr en vrenin. ac en erbyn hŷnŷ e kyvodes e Saeson. a dŷyn eu kenedyl attadunt o Germania ymeŷn llynges. Ac ni thygiŷs udunt. Gŷrthevyr a orvu arnadunt. ac a vu vrenin pedeir blyned ar un tu.⁵⁹⁸

Ac en nessaf ar ol Gŷrthevyr e doeth Maelgŷn Gŷyned en vrenhin ar gŷbyl or Bryteinieit. A gwr maŷr teg vu Vaelgŷn a gorescynŷr vu ar laŷer o greulonion vrenhined a chadarn a deŷr oed Vaelgŷn en arveu. A llaŷ a chŷbyl oed em pob kamp da. pei nat emrodei em pechaŷt Sodoma a Gomorra. A chan henny e bu atkas ef gan Duŷ. Ac er henny kyntaf brenin gŷedi Arthur a orescynŷs chŷech enys ŷrth enys Prydein vu Maelgŷn. Sef oed er rei heny Iŷerdon. ac Islont. a Gotlont. ac Orc. a Llychllyn. a Denmarc. Ac ef a estyngŷs heny o wladoed en drethaŷl i enys Prydein. Ac ymeŷn eglŷys en emyl Dygannŷ e bu ŷarŷ pan ŷeles e vat velen drŷy dŷl dor er eglŷys.⁵⁹⁹

GWEDY Maelgŷn en nesaf idaŷ e doeth en vrenhin Ceredic. a gwr a garei dervysc oed hŷnŷ erhŷg i gŷdaŷdwyr ehun ac am heny e bu gas hŷnŷ hevyt gan Duŷ. a chan e Brytanyeit. A fian ŷybu e Saesson vot er anŷatatrŷyŷd hŷnŷ arnaŷ ef. anvon kenadeu a orugant hŷynteu Iŷerdon ar wr a elŷit Gotmŷnt vrenin er Affric. a doeth ena a llyghes vaŷr ganthaŷ i orescyn Iŷer-

don.⁶⁰⁰ Ac ena y dyvyn e Saeson e doeth e Gotmŷnt hŷnŷ a thrŷugein llong ganthaŷ en llaŷn o wyr arvaŷc hyt en enys Prydein. Ac en e neill ran or enys et oed Saeson en dyŷyllŷŷr escymun baganieit dyvedyŷ hep gret. Ac en e ran arall et oed e Pryteinieit ar eu gŷŷr dylyet. Ac en da eu kret en duŷ. ac en drŷc e rygtunt ar Saeson. Ac ena duhunaŷ aoruc e Saeson ar Gotmŷnt hŷnŷ a mynet hyt en Ceicestyr en erbyn Keredic. gan i emlit o dinas bŷy gilyd.⁶⁰¹ Ac ena e doeth ar y Gotmŷnt hŷnŷ gwr a elŷit Ymbert. neu Hysembard nei i Loŷys. neu Llowyr vrenin Freinc a gŷrhau aoruc hŷnŷ i Otmŷnt dan amvot. nit amgen no dyvot e Gotmŷnt hŷnŷ gyt ac Ymbert i orescyn idaŷ enteu Freinc y ar i eŷythyr. ai gyrrassei o Freinc y ar y dylyet dils ehun. Ac ena o duhundeŷ mynet aorugant am ben e dinas a chymhell Ceredic allan or dinas i rodi kat ar vaes idaŷ. A gyrru Keredic ar fo drŷy Havren eni vyd ar dir Kymru. Ac en e lle Gotmŷnt anreithiaŷ e gŷladoed a lloski e dinassoed. Ac ni orŷŷysaŷd o hyt pan distrywiaŷd haiaŷh er holl enys or mor pŷy gilyd yggt a llad e meibion eillŷon ar efeireit ar esgoleigion ar cledyfeu. ac ar flam en eu lloski. ac evelly en eu kyŷar-sangu hyt e daiar. Ar hyn a allei kafaŷl dyanc onadunt fo a gŷneynt e lle e kefynt dyogŷlŷch.⁶⁰

PA beth a gŷnaey segyr kenedyl kyŷar-sangedic o pynner gorthrymion pechodeu er hon en ŷastat a vydei arnei sychet kyŷdaŷdaŷl emlad. kanyŷ en e veint hono trŷy de kartrevaŷl ryvel. kanyŷ cenedyl e Brytanieit kynt a gnotteyt gorescyn pell teyrnasoad e byt en eu kyŷch ŷrth eu heŷylls. ac ŷrth eu mediant ehuneyn. Ac ar aŷrhon megys gŷinllan da ŷedi diryŷiaŷ emchŷeledic en chŷerŷed hyt na elli ti amdiffin dy wlat nath wraged nath veibion. Ac ŷrth henny kynyda titheu kiŷdaŷtaŷl apall kynyda. bychan apeth e dyell-eist ti er evengelaŷl amadraŷd hŷnŷ. pob teyrnas ŷahanedic endi ehun a difeithir ar ty a syrth ar y gilyd. Ac ŷrth heny kanyŷ gŷahanedic de teyrnas ti. kanyŷ envydrŷyŷd kiŷdaŷtaŷl teruyŷe ac anundeb. kanyŷ mŷc kynghoruynt a dyŷyllaŷd de vedŷl di. kanyŷ syberŷyt ni adawd itti ufydchau i un brenin. Ac ŷrth heny ti a ŷeli de ŷlat en anreithedic egan er enŷiraf baganyeit. ti a ŷeli e teu gŷedi rysyrthiaŷ ar y gilyd. er hyn a gŷynant de ettived gŷedi ti. kanyŷ hŷynt a ŷelant kan-aon agkyvieith leŷes en medu e trefy ar dinasoed ar keŷtill. ac eu holl kyvoeth ac

eu mediant ac en truan eu gŕithlas hŕynt-
eu i alltuded or lle ar eu hen dŕlyntaŕt
ni allant dyvot onyt en anhaŕd neu enteu
byth nis gallant.⁶⁰⁴

Ac gwedy darvot e dywetpŕyt uŕshot yr
escymmedic creulaŕn hŕnŕ a llaŕer o vil-
ioed paganieit yggt ac ef anrheithiaŕ er
enys oll laiaŕh ef ar rodeŕ e ran vŕyaf o
hŕnei er hon aelŕyt Lloegyr yr Saeson trŕy
vrat er rei e doethoed yr enys hon. Ac
ena e kiliassant e Prydeinieit er hyn a di-
anghasei onadynt i olleŕynaŕl raneu er
enys. nit amgen i Kernyŕ ac i Kymru.
Ac odynd mynych a gŕastat ryvel dyŕal a
gŕnaethant ar eu gelynyon.⁶⁰⁵ Ac 6rth
heny Theon archescob Llundein. ac arch-
escob kaer Efraŕc gŕedi gŕelet onadunt er
eglŕyseu aodynt adan eu llaŕ gŕedi eu dis-
tryŕhtellaŕrveintadienghysoc eu hurd-
olion yggt ac hŕynt or veint perygyl hono
a foasant hyt en dyŕogelŕch koedyd Kymru.
ac eu kreirieu ac escyrn seint kanthynt.
rac ovynd dileu or anghyvieith paganieit e
veint o escyrn e saŕl seint a oedynt kan-
thunt et emrodunt ŕynteu i verthyrolaeth
en e dysevyt perygyl hŕnŕ. A llaŕer hevyt
onadunt a foassant hyt en Llydaŕ hyt pan
oedynt holl eglŕyseu e dŕy archescobaŕt en
difeith. nit amgen Llundein a chaer Efraŕc.
Ar pethu heny ar aŕrhon tewi a gŕnaŕn
amdanunt. kanyŕ pan traythŕyf oc eu
lleŕenyd ena e traethaf o henny.⁶⁰⁶

Ac odynd e collasant e Bryteinieit cor-
on e teyrnas trŕy laŕer o amseroed a llyŕ-
odraeth er enys ar i hen teilyntaŕt ni
allasant i hadneŕydu. Ac etŕŕa er ran a
drigassei kanthunt or enys nit i un brenin.
namyn i tri creulaŕn et oed darestyngedic.
Ac en vynyŕ kiŕdaŕtaŕl ryvel er ryng-
thunt. ac yr hynny eissioes ni chaŕsei e
Saeson etŕŕa coron e teyrnas kanyŕ tan tri
brenin et oedunt ŕynteu gŕeithieu er ryv-
elynt er ryngthunt ehunein. gŕeithieu er-
eill er ryvelynt ar Brytanieit. ac evelly ni
chaŕsei nep onadunt coron e teyrnas.⁶⁰⁷

Ac en er amser hŕnŕ et envyndaŕd Gir-
ioel pap Awstyn i enys Prydein i pregethu
yr Saeson er rei a oedynt dall o paganaŕl
arver en er ran et oedynt hŕy eni medu or
enys. neu rydaroed udunt dileu holl cret a
christonogaeth a fyd catholic. A christ-
onogaeth en grymhau er en oes Eleuther
pap e gŕr ae hanvynaŕd en kyntaf i enys
Prydein. heb i difodi un amser er ryg-
thunt.⁶⁰⁸ Ac gŕedy dyvot Aŕstyn megys
e dyŕetpŕyt uŕshot ef a kavas en ran e
Brytanieit archescobaŕt a seith escobaŕt en
kadarn o eglurion preladiet credyfuŕ glan
vuchedaŕl a llaŕer o vanachlogoed en er

rei ed oelynt keinvinoed i Duŕ en kyn-
hal uniaŕn reol ac urdas. Ac empliŕh er
rei heny en dinas Bangor et oed manachloc
vonedic en er hon e dyŕedir bot e veint
hon o kŕveint gŕedi renynt en seith ran e
bydynt trichant mynach em pob ran. sef
oed eirif heny oll yggt kant a dŕy vil. yggt
ac en pryorieit ac eu preladiet en osodedic
udunt. A heny oll en buchŕedu o lavur
eu dŕylaŕ. A Dunaŕt oed abat arnadunt.
gŕr anrved y dysc en e kelvydodeu oed
hŕnŕ.⁶⁰⁹ Ar Dunaŕt hŕnŕ pan geisiaŕd
Aŕstyn ygan er escyb darestyngedigaeth
idaŕ ef. ac annoc udunt pregethu yggt ac
ef ir Saeson. enteu a dangosses trŕy am-
ravailion argumenneu ac aŕdurdodeu er
esgrythyr lan hyt na deleynt hŕy darestŕng
idaŕ ef. kanyŕ archescob oed udunt ehun-
ein. A bot kenedyl e Saeson en dŕyn tref
eu tat iarnadunt. Ac 6rth heny dirvaŕr
kas oed er rygthunt ac ni dodynt mesur ar
eu kret na chyt emdeithocau ac ŕynt am
dim mŕy noc ar cŕn.⁶¹⁰ Ac 6rth heny
Edelfŕet brenin Keint pan geles e Brytein-
ieit hyt nat ufydheynt i Aŕstyn. ac en
tremygu i pregeth. trŕm vu kanthaŕ heny.
Ac annoc a gŕnaeth i Edelfryt brenin Es-
cotlont ac yr brenhined bychein ereill or
Saeson. kynnullaŕ llu a dyvot yggt ac ef
hyt en dinas Bangor i dial ar Dunaŕt ac ar
er escoleigion ereill yggt ac ef ac eu trem-
ygesynt. ac i eu distryŕ. Ac 6rth heny
ŕynt en kytdun a deuthant yggt ac ef a
dirvaŕr lu i veint kanthunt parth a gŕlat
e Brytanieit. Ac ena ŕynt a deuthant hyt
egkaer Lleon en lle et oed Brochŕael Es-
cythraŕc en eu haros. tyŕysawc e gaer. A
hyt e dinas hŕnŕ e dothoedynt o pop gŕlat
egkymru oll meneich o aneirif niver onad-
unt a dydryvŕyr. ac en vŕyaf o dinas Ban-
gor. hyt pan ŕedihynt tros iechyt eu pobyl
ac eu kenedyl. A gŕedy kynnullaŕ evelly
e llu o pob parth. dechreu emlad. A
Brochŕael er hŕn a oed lei i niver o varch-
ogion noc Edelfŕet. Ac or diŕed adaŕ e
dinas aoruc Brochŕael. Ac eissioes nit
heb gŕneuthur dirvaŕr aerua en gyntaf oi
elynyon. kynnoget i ffo.⁶¹¹ Ac or diŕed
gŕedi kafaŕl o Edelfŕet e dinas. A gŕybot
er achaŕs e dothoedyn e meneich heny yr
lle hono. ef a erchis en kyntaf. emchŕelyt
er arveu en er rei heny. Ac evelly en e
dyd hŕnŕ. deucant a mil. kan eu tekau o
goron merthyrolaeth a gaŕsant nevaŕl eis-
tedva.⁶¹² Ac odynd pan edoed errac dy-
ŕededic creulaŕn hŕnŕ en kyrchu Bangor.
A chlybot or Bryteinieit i creulonder ae
envytrŕyd. tyŕysogion e Bryteinieit a em-
kynnullasant obop lle yggt. nit amgen a

Bledr6s ty6ysa6e Kerny6. Maredud brenin Dyvet. Cadvan vab Iago brenin G6yned. Ac g6edy dechreu emlad h6ynt a kymhellasant Ethelflet en vrathedic ar ffo. Ac ygyt a heny h6ynt a ladasant oi lu ch6eg6r a thriugeint a degmil. Ac emparth e Brytanieit e dyg6yd6s Bledr6s ty6ysa6e Kerny6. e gwr a oed penaduraf ar er emlad h6n6.⁶¹²

Ac odyndu ed emecynnullasant holl te6ysogion e Brytanieit hyt egkaer Lleon. Ac o gyt dyundeb h6ynt a urdasant Cadvan vab Iago vab Beli en vrenhin arnadunt. Ac en eu blaen erlit Edelflet tr6y Humyr. Ac g6edy i coronhau ef ogoron e deyrnas emgynnulla6 a orugant pa6b en ll6yr o Brytanieit atta6. ac en kytduun en ol Edelflet e daethant tr6y Humyr. Affan gygleu Edelflet heny enteu a kynnull6s er holl Saeson atta6.⁶¹³ Ac odyndu val ed oedynt o pob parth en bydina6 e deuthant eu kytemdeithion o pob parth ac e g6naethb6yt tangnheved er ryngthynt ar e 6ed hon. Gada6 i Edelflet e parth dra6 i H6myr en i vediant. ac i Kadvan e parth ena. sef oed heny Lloegyr a Cherny6 a Chymru a choron e deyrnas: a chadarnhau hynny tr6y arvoll a g6ystlon. Ac 6edi darvot heny. kymeint vu eu kytemdeithas ac et oed pob peth en kyfredin er ryngthynt.⁶¹⁴ Ac odyndu e darvu gan Edelflet g6rthlad i 6reic pria6t. a chymryt g6reic arall. A chymieint vu i kas ar e 6reic a 6rthodes. a hyt pan i dyholais oy holl kyvoeth. Ac ena eissioes et oed e 6reic hono en veichia6e. A hyt at Kadvan e kyreha6d i geissia6 i porth ef megys e gallei hitheu kafa6l kymot gan Edelflet. Ac 6edy na allei kafa6l o nep ford en e byd: hi a pres6yilia6d en llys Cadvan. hyt pan escores e mab oed endi.⁶¹⁵ Ac en e lle g6edi heny e ganet mab i Cadvan oy vrenhines enteu. kanys en er un amser h6n6 ed oed hitheu en veichia6e. Ac odyndu ygyt e mag6yt e meibion megys e dyleyt meithrin brenhin-a6l etived. Ar neill onadynt. nit amgen mab Cadvan a el6yt Kat6alla6n. ar llall Ed6yn. Ac g6edy eu bot en 6eision ieu-einc vynt. eu rieni ae hanvonasant hyt at Selyf brenin Llyda6. hyt pan vei eni lys ef e dyscynt moeseu a devodeu a mil6riaeth.⁶¹⁶ Ac g6edi eu kymryt en garedic e kantha6 ef 6ynt a ka6sant i kytemdeithas ef ai kariat en e veint. hyt nat oed nep oc eu kyvoedion a garey en kymeint ac 6ynt. nac a dy6etei i dirgel6ch en gynt noc udunt. noc a vei digrivach kytemdydan ac h6ynt. Ac or di6ed en ebey reit en vynyeh eni vlaen ed eynt yr yng ac yr kalet. ac yr vr6gydyr.

ac e dangosynt eu klot tr6y eu de6red. ac eu kampeu molianus.⁶¹⁷

Ac g6edi treulia6 ruthyr o amser mar6 vuant eu tadeu en enys Prydein. ac 6ynteu a emch6elasant trach eu kevyn i eu g6lat. ac a kymerasant pob un onadunt kyvoeth i tat. ar kytemdeithas a oed er ryngthunt kyn no hynny ac r6ng eu tadeu kyn noc h6ynteu. hono a kat6asant h6ynteu ar talym. Ac evelly em pen e d6y vlyned Ed6yn a erchis i Kat6alla6n kanhiat i 6isca6 coron o hona6 parth tra6 i H6myr. ac i gynhal g6ylvaeu megys i g6nai Kat6alla6n. e parth eman i H6myr.⁶¹⁸ Ac g6edi g6neuthur oet onadunt. datleu y traythu o heny ar glan Dulas. A doethion o pob parth en edrych pa bethoreu adeleyt. egkylech henny et oed Kat6alla6n en gor6ed or parth arall yr avon. ae ben en arffet Breint Hir i nei. A hyt tra edoedynt e kennadeu en ar6ein atebion. ewyla6 ag6naeth Breint Hir. megys e g6lycha6d baryf e brenin kan e dagreu oi lygeit en syrthia6. Ac ar heny kychynnu a oruc e brenin kan tebygu emae kavat. a derchafael i 6yneb a g6elet Breint Hir en 6yla6. a govyn ida6 pa acha6s oed ida6 yr dyssyyvt tristyt h6n6.⁶¹⁹ Ac ar heny e dywa6t Breint. denvyd 6yla6 a thristyt y6 imi ac i holl kenedyl e Brytanieit en tragwyda6l o hedi6 allan. kanys rodeisti heny a oed o ragor teilyngda6t ytt ac i genedyl e Brytanieit. a hyn a oed o urdas y6ch er en oes Maelg6n G6yned. kanys er heny e mae kenedyl e Brytanieit heb gafael un te6ysa6e a allei g6rthlad gormes estra6n genedyl. nac a allei i d6yn ar i hen teilyngta6t. a hedi6 ebychydic a oed o emgynnal anryded dy vot titheu en dyodef lleihau henny ae kolli. kanys kenedyl Saeson. er hon eyrioet tr6y i brat ae th6yll ae distrygia6d. ac 6rth heny y6eithion m6iaf oll pan kanhiater udunt arveru o coron te6ysogaeth en er enys hon. kanys pan gly6er bot en6 brenin udunt syber6ach vydant ac eu ky6da6t a 6ahodant attadynt tr6y e rei egallont distry6 en kenedyl nينه. kanys en 6astat egnota6sant bot en vrad6yr ac ni allant gad6 fydlonder 6rth nep. Ac 6rth heny ia6nach a dyledusach oed eu ky6arsangu ac eu darest6ng egenym ni noc eu harderchavael. Pan ettelys G6rtheyrn h6ynt en kyntaf megys i emlad tros e 6lat. ac eissioes pan allasant h6y gyntaf talu dr6c tros da h6ynt a dangosasant eu t6yll ac eu brat. Ac a ladasant en kenedyl o dy6al aerva. Eil6eith 6ynt a vredychasant Emrys Wledic. 6ynt a vredychasant Arthur pan duunassant a Media6t i nei. Ac or di6ed 6ynt a dugant

Gotmónt am pen Keredic. ac ae deholasant. ac a dugant e glat rac i dyledogion.⁶²⁰

Ac wedi dydedyt o Vreint Hir er amadroddion heny edivar vu kan Katballaón e dechreuedic amvot hónó. ac gorchymyn a menegi i Edóyn na chytsyniei i gyghorwyr ac ef. ac na edynt idaó kanhiadu idaó er hyn et oed en i erchi. kanys en erbyn devaó a gosot er hen wyrda yr e dechreu na deleyt ranu er enys 6rth dóy goron. Ac 6rth heny sori a gónaeth Edóyn ac adaó e datleu a mynet i Escotlont a dywedóyt e gyiscei ef coron hep ovyn kenhiat i Katwallaón. Ac g6edi menegi heny i Katballaón ef a anvones kennadeu attaó a menegi idaó o góiscei ef coron en enys Prydein e lladei enteu i ben adan y goron.⁶²¹

Ac g6edi bot teruysc evelly erryngthynt 6ynt a emcyvarvuant elldu e parth traó i Hómyr. Ac g6edi dechreu e vródyr Katwallaón a golles llaóer o vilioed oi wyr. ae kymhell enteu ar ffo. Ac ena i kymyrth i hynt tróy er Alban hyt en Ióerdon. Ac 6edi arveru o Edóyn or vudygoliaeth ef a duc i lu tróy gladoed Katballaón a llosgi e dinasoed ar trevyd a llad e kiódaótwyr ac anreithiaó e gwladoed. ac hyt tra ydoed Edóyn en dyóalbau evelly et oed Katballaón en gástat en keissiaó ar llongeu emchóelyt oi glat ac nis gallei. kanys pa porthva bynac e keisiei dyvot yr tir eno y bydei Edóyn ae lu en i ludias. kans attaó e dothoed deóyn doethaf en e byt or Espaeu a elóyt Pellytós. A hónó o ehediat er adar ae oredec e ser. a venegei i Edóyn pob damóein or a delei idaó. Ac 6rth heny e menegei enteu pan geissiei Katballaón emchóelyt. Ac e bydei Edóyn en paraó a en i erbyn. Ac e brióei i longeu a bodi i kytemdeithion. Ac 6edi haiach nat oed un gobeith kafaél emchóelyt tray kevyn i enys Prydein or díóed ef a gavas en i gyghor mynet hyt at Selyf brenin Llydaó i geisiaó porth y ganthaó i kynydu i gyvoeth idaó trachevyn.⁶²² Ac g6edi trosi eu hóyliu onadynt parth a Llydaó en dyssyyvt e kyvodes temhestyl en e mor. a góascaru eu llogheu ar vyr hyt nat oed un ygyt ai gilyd onadunt. Ac 6rth heny dirvaó ovyn a gymyrth llyóyd llong e brenin. Ac emadaó ar llyó aoruc. a gadu e llong 6rth vynnau e tyghetven e ford e mynhei i haróein. Ac g6edy eu bot evelly em perygyl angeu ar hyt o nos hónt ac eman pan deuth g6aóer e dyd tranoeth hóynt a deuthant i enys a elóy Garneria. ac eno tróy dirvaóer iavur e deuthant ir tir. Ac en e lle kymeint o dolur a llit a thristyt a gymyrth

Katballaón endaó o achaós rykelli i kytendeithion megys e bu teir nos a thridieu en goróed ar i óely heb vynnau na bóyt na diaó. Ac en e pedóeryd dyd e deuth idaó blys kic hely.⁶²³ Ac 6rth heny galó Breint aoruc attaó a menegi idaó heny. Ac en e lle Breint a gymyrth y v6a ae saetheu. a chróydraó er enys aoruc i syllu a kyvarfei un góydlódyn ac ef or hón e gallei góneuthur bóyt oy arglóyd ohonaó. Ac g6edi kerdet o honaó er holl enys. a hep welet dim or ageissiei dirvaóer ovut a fryder a gymyrth a góveilleint 6rth na allei kafaél i damunet oy arglóyd. kanys ovyn oed kanthaó dyvot i agheu oni chafei i damunet. Ac 6rth heny arveru aoruc o kelvydyt newyd. trychu drull o kyhyr y vordóyt. a dodi hónnó ar ver ae bobi ae dóyn yr brenhin. Ac en e lle kan tebygu e mae kic góydlódyn oed i gymryt a bóyta o honaó. Ac anryedu na ry kaósei eirioet e veint velyster hono ar kic arall kyn no hynny. Ac 6edi bóyta ohonaó or díóed llaóenach vu. megys ed oed ar pen e tridieu en holliach. Ac odyna pa kaóstant e góynt en heróyd kyóeiriaó eu llong a gónaethant a derchavael eu hóyl a róygaó e mor. Ac i gaer Kathalet e deuthant i dir Llydaó. Ac odyno ed euthant hyt en Selyv brenin Llydaó. Ac ef ae harvolles en llaóen hynaós.⁶²⁴

Ac g6edi góybot estyr eu neges. ef a edeóis kanhorthóy idaó ygyt ar amadraóed hón. Dolur yó kenyvi arderchaóe óeision ieueinc bot gólat en hendadeu ni en cyóarsangedic egan agkyvieith kenedyl. A faóer o kenedloed ereill en amdifyn ac en kynhal eu gladoed. Ac ech kenedyl chóitheu colli enys mor fréythlaó. ac na ellóeh góρθóynebu yr Saesson er rei ni dodynt en hentadeu ninheu mesur arnadunt pan edoed vyg kenedyl i e Brytain Vechan hon en presóyiliaó ygyt eno. hóynt a oedunt arglóydi ar er holl teyrnassoed eni cheilch. Ac ni allós nep górvot arnadunt hóy eithyr gwyr Ruvein. Ar rei heny ket bydynt rynaóed eni medu eissioes g6edy llad eu llyóiodron hóynt a 6rthladyt en waradóydu or enys. Ac 6edi dyvot Maxen a Chynan yr ólat hon. er hyn a trigós eno ni chaósan byth rat i gynhal e coron en wastat. ket er ryvo rei o teóysogion kadarn endi eissioes ereill a vydynt góan. Afan delynt e gelynion i kollynt. Ac 6rth heny dolur yó kenyvi góander ech pobyl chói. kanys or un genedyl et henymni. Ac 6rth heny en gelóir en Bryteinieit megys ech kenedyl chóitheu. Ac edym ni en wraó en kynhal e wlat a óelóeh chói. rac paóer o en gelynion o pop parth ynni.⁶²⁵

Ac gŕedi darvot i selyf dywedut evelly megys kan gŕŕilyd Katwallaŕn a dywaŕt val hyn. Arglŕyd vrenin eb ef ganedic on hendadeu vrenhined llaŕer o dyolch-tredu a dalaf itti tros e nerth et wyt eui adaŕ imi i geissiaŕ vygkyvoeth trachevyn. Er hyn a dyŕedi titheu ryvedu ohonaŕt nat edym ni en kadŕ teilynctaŕt en hentadeu ni kyn no ni gŕedi dyvot e Brytanieit yr gŕladoed hyn. ni varnavi bot en ryved heny. kanyŕ e bonedigion ar dyledogion a deuthant ygyt ar tyŕŕysŕogion heny. o holl deyrnas. ar rei anvonedigion a drigassant eno. ac a gymerasant anryded ar rei heny. Ac gŕedi dechreu or rai heny kafaŕ kyv-oeth a theilynctaŕt er rei bonhedic emderchavaŕ agŕnaethant en ryodres a syberŕyt en vŕy noc e deissyvei anian. ac emrodi i odineb er ryŕ un ni chlyŕyt emplith e kenedloed. A megys e dyweit Gildas traethadŕ hystoria. nit namŕy e pechaŕt hŕnŕ. namyn er holl pechodeu agnotaa dyniaŕl anian eu gŕneuthur. Ac en vŕyaf oll er hŕn a diŕreidia ansaŕd er holl da. sef yŕ hŕnŕ kas gŕirioned ygyt ae amdifynwyr. kariat kelyŕd a thŕŕyll. a brat. kymeredig-aeth drŕc tros da. Anrydedu anŕired. a cham ŕeithredod tros hygarŕch a hynaŕs-ter. arvolvedigiaeth diavyl em blaen engyl lleuver. A brenhined a etholynt nit herwyd duŕ namyn er hŕn a ŕelynt en creu-lonaf. Ac en e lle egan er un rei ae heth-olynt e lledyt. kan ethol ereill a vei creu-lonach. Pŕybynac a vei aravach ac echedic nes i garu gŕirioned. hŕnŕ megys gelyn enys Prydein a distryŕyt. Ac or diŕed pob peth or a garei duŕ ac or a gassaei o kyhaval vraŕt e gŕneynt. onyt bot en caru-ach kanthunt er hyn a kassaei duŕ. Ac evelly e gŕneynt pob peth or a vei gŕrth-ynet yr iechit. A hep geissiaŕ dim ygan ŕedyc er holl iechit. Ac nit na mŕy y dynion byt namyn kenveint duŕ ehun ae vugelyd heb diosparth a gŕneynt evelly. Ac ŕrth heny nit ryved bot en kas gan duŕ er rei anvonhedic a gŕneynt e petheu heny. Ac ŕrth heny e duc duŕ e pobyl hono yr mynnu dial eu syberwyt arnadunt ac eu dehol oc eu gŕlat. Ac eissoes os gatei duŕ teilŕng oed inni llavuriaŕ i geis-siaŕ derchavaŕ e kenedyl kyŕarsangedic ar ei hen teilynctaŕt. rac bot en wardŕyd yn kenedyl en bot ni en llyŕiodron gŕan oni llavuriŕn oc en holl allu i keissiaŕ eu rydbau. kanyŕ er un gorhentat a vu ynni en deu. ŕrth heny diogelach ac ehovnach e keissiaŕ kanhŕrthŕy egenyt titheu. Mael-gŕn Gŕyned e goruŕchel vrenin Prydein e pedŕeryd gwr a wledychŕs gŕedi Arthur.

deu vab a vuant idaŕ. nit amgen Run ac Einiaŕn. i Run e bu vab Beli. yr Beli hŕnŕ e bu vab Iago. i Iago e bu vab Cat-van vya tad inheu. Einiaŕn gŕedi marŕ i vraŕt a deholiet or ryvel e Saesson ac a deuth hyt e ŕlat hon. Ac a rodes i verch i Hyŕel Vychan brenin e ŕlat hon. mab Hyŕel ab Emyr Llydaŕ. e gŕr ygyt ac Arthur a orescynŕys e teyrnasod. ac o hono e ganet Alan i vab. o Alan Hyŕel dytat titheu e gwr hyt tra vu vyŕ i holl Freinc a dyporthei ovyn en vŕyaf or tyŕŕysŕogion en wastat.⁶²⁶

Ac en ygyt a Selyf e gaiaŕ hŕnŕ e bu Katwallaŕn ac oeu kytygyghor ellŕg Breint Hir i enys Prydein i geissiaŕ os kanhatei duŕ idaŕ o nep ford kafaŕ llad deŕyn Et-gyn. rac llesteiriaŕ o honaŕ o kynnevodic kelvydyt i Katwallaŕn dyvot yr tir. Ac gŕedy dyvot Breint Hir i Porth Hamŕnt yr tir. ef a kymyrth gŕis reidus am danaŕ. ac en rith anghanaŕc kerdet. Ac ef a gŕnaeth idaŕ bagyl o laiarn. a hono en vlaenllym iaŕn ar hon a damŕeiniei duŕ idaŕ kafaŕ kyŕŕd y lladei enteu e deŕyn Ac odyno e kerdŕs parth e chaer Eŕraŕc. kanyŕ eno en er amser hŕnŕ et oed Edŕyn. Ac ŕrth heny gŕedi i dyvot yr dref emkym-yseu ar reidusion aoruc er rei aoedynt en araŕs alusen em porth llys e brenhin.⁶²⁷ Ac val et oed Breint en treiglaŕ emplith er anghanogion enachaf chŕaer idaŕ en dyvot allan or llys a phaeol eny llaŕ en kyrchu dŕvyr yr vrenhines. A hono a dygassei Edŕyn o kaer Wyrangon gŕedy dehol Katwallaŕn hyt tra ydoed en an-reithiaŕ gŕladoed e Brytanieit. Afan yd-oed hono en kerdet heb laŕ Breint atnabot i chŕaer agŕnaeth ac ŕylaŕ. Ac en isel galŕ arnei. Ac essef aoruc hitheu troŕsi i hŕynep attaŕ. ac en gyntaf pedruŕsaŕ pŕy oed. Ac gŕedi dynessau attaŕ ac atnabot i braŕt megys haiach lleŕygu rac ovyn o dryc damŕein i adnabot o neb a kafaŕ oi elynion ai daly. Ac gŕedi karedigion cus-aneu ac geirieu ry buchedic ar vyrdre megys amadraŕd arall hi a vynegys oi braŕt ansaŕd e llys. ac a dangosses idaŕ e deŕyn et oed eni geissiaŕ. kanyŕ ef edothoed i or-ymdeith emplith er reidusion tra edoedet en ranu alusseneu undut.⁶²⁸ Ac gŕedi atnabot o Vreint e deŕyn. ef a erchis oy chŕaer en nos hono keissiaŕ dyvot en lled-rat or llys hyt attaŕ enteu odyeithyr e gaer kar llaŕ hen dempyl oed en agaŕs yr dinas ac enteu ae haroei hi en llechu em pen e karec hono. Ac en e lle et aeth Breint em plith toryf or reidussion en e parth et oed e deŕyn en eu ryoli. A hep gohir pan

gavas ef ryt ar i kyvlaſan. ef a derchevys wrdun ac a want e deſyn adan i vron ac or un dynaſt y lladaſd. Ac en e lle bſrſ i vāgyl ſi laſ ac emgudiaſ em plith er ang-hanogion ereill heb i atnabot o nep nai dybiaſ. Achan kanhſrthſy duſ kyrchu i lechva.⁶³⁰ Ac odyſ i chwaer enteu gwedi bot nos en dyvot o lawer ford en keiſſiaw mynet allan or llys. ac niſ gallſs kanys kyfraw mawr ac ovyn a kyrch Edwyn o achaſs rylad e dewyn. Ac wrth heny goſſot gſilwyr a cheitweit a gſnathoed. ar rac er rei heny ni chafei hitheu ford allan. Ac gwedy gwybot o Vreint heny. enteu a aeth or lle hono hyt enghaer Exceſtyr.⁶³⁰ Ac eno dyvynnu attaſ e Brytanieit. A menegi udunt e kyvlawan ar ryſnathoed. Ac gwedi anvon kennadeu at Katwallaſn. kadarnhau e gaer hono aoruc. a gorchymyn i holl wyrda e Brytanieit llavuriaw i gadſ eu dinassoed ac eu keſtyll. Ac en llawen arhoſ dyvodedigaeth Katwallaſn kanys ar vyr edeuey a phorth egan Selyf brenin Llydaw i eu kanhwrthſyaſ.⁶³¹ Ac gwedi honni e chſedyl hſnſ tros er enys Peanda brenin ſwyd Keynt a mſihaſ kynnullaidva o Saesson yggt ac ef a deuthant hyt eg-kylch kaer Exceſtyr a gſarchae Breint en e dinas ac dechreu emlad ac ef.⁶³²

Ac ar heny enachaf Katwallaſn en deſkynu yr tir ſi longeu a dengmil o varchogion arvaſc yggt ac ef ygan Selyf brenin Llydaſ. Ac en kyvlym kyrchu o lle et oedet en gſarchae Breint. Ac gſedi eu dyvot hyt en agaſs yr llu gſahanu i varchogion en pedeir kat a heb annot kyrchu i elynion. Ac gſedi dechreu emlad daly Peanda a llad llawer oy lu. Ac gſedi nat oed ford arall idaſ egallei kaſael iechit gwrhau agſnaeth i Katwallaſn a rodi gſyſtlon. ac adaſ mynet yggt ac ef i emlad ar Saesson. a chadarnhau heny trſy arvoll a gſyſtlon.⁶³³

Ac gſedi kaſael o Katwallaſn e vudyg-oliaeth. galſ agſnaeth attaſ i wyrda a veſſynt gſaſcaredic. trſy hir amſer. Ac en diannot kyrchu e gogled ar tor Edſyn. a dechreu anreithiaſ e gſladoed.⁶³⁴ Ac gſedi menegi heny i Edſyn ef a kynnullaſd attaſ holl vrenhined e Saesson. a hyt e maes a elſir Hedfeld en erbyn Katwallaſn. a dechreu emlad ar Brytanieit. Ac en e lle ar dechreu er emlad e llas Edſyn ai holl pobyl haiach. ac Offrit i vab yggt ac ef. a Gotbott brenin Orc. a dothoed en porth idaſ. ar ran vſyaf or eu llu yggt ac gſynt.⁶³⁵

Ac gſedi kaſael o Katwallaſn e vudyg-oliaeth kerdet aoruc trſy gſladoed e Saes-

ſon er kyn creulonet ac nat arbedei i neb. namyn en e lle e gſelhei Saesson en veichiaſc. ai gledyf ed ellyngei i beichiogi yr llaſr. Ac evelly nit arbedei nac i wr nac i wreic. nac i was nac i vab. kanys ef a vynnei en llſyr eilliaſ kenedyl e Saesson or enys hon en hollaſl. Ac 6rth heny. pa rei bynac a gafei onadunt o anghlyſedigion poeneu i dyvethaei.⁶³⁶ Ac or diſed brſydyr vu idaſ ac Offric er hſn a deuth gſedi Edſyn. a hſnſ a las ae deu neieint. er rei a deleint gſledychu gſedi ef. Ac gſedi llad er rei heny. Oſſſallt a deuth en vrenin en Eſcotlont. a hſnſ hevyt Katwallaſn gſedi er rei ereill ar ryvelaſd arnaſ ac ae ſſoſ o ſlat pſy gilyd hyt e mur agſnathoed Severſs ameraſdyr er rſng Prydain ac Eſcotlont. Ac gſedi heny ef a envynaſd Peanda ar ran vſyaf or llu kanthaſ hyt e lle hono i emlad ac ef.⁶³⁷ Ac eſſef aoruc Oſſwallt hyt tra ydoed Peanda eni ſarchaey en e maes a elſir en Saesnec Hevefelt. ac en Gymraec e Maes Nevaſl. noſſeith derch-afael croes er arglſyd eno ac erchi oy kytemdeithion ac oy kytvarchogion ac oy llaſn llef dywedſyt. plygſn en glinieu a gſediſn er holl kyvoethaſc Duſ byſ hyt pan yn rydhao ni ygan ſyberſ lu e Brytanieit. Ac ygan eu hyskymun teſyſſaſc Peanda. kanys ef a wyr mae iaſn edym ni tros en kenedyl en emlad. Ac 6rth heny paſb onadunt a gſnaeth megys i herchis. Ac evelly pan deuth e dyd e kyrchassant eu gelynion a herſyd evyrllit eu ffyd hſynt a kaſant e vudygoliaeth.⁶³⁸ Ac gſedi menegi heny i Katwallaſn llidiaſ a gſnaeth a chynnullaſ llu maſr ar erlit Oſſwallt a brſydraſ ac ef. en lle a elwir Bwrne i kyrchſs Peanda ac i lladaſd.⁶³⁹

Ac gſedi llad Oſſwallt a llaſer o vilioed oy wyr yggt ac ef Oſſwy aelſyn i vraſt a deuth en vrenin en i le. a hſnſ ar rodeſ llaſer o eur ac ariant i Katwallaſn. Ac a gavas tanghneved yganthaſ. a gſrhau idaſ hevyt.⁶⁴⁰ Ac ni bu un gohir hſynt a gyv-odassant en i erbyn. Alffryt i vab ehun ac Oydwallt i ney vab i vraſt. Ac gſedi na ellynt ſevyll en i erbyn hſynt a foassant hyt at Peanda i geiſſiaſ nerth yganthaſ i oreſcyn kyvoeth Oſſſy aelſyn.⁶⁴¹ Ac 6rth na lavassei Peanda tori e tangneved ar ry-gſnathſed Katwallaſn trſy teyrnas enys Prydein ef a annodes heny hyt pan keiſſiei kanhiat Katwallaſn. ae yr ryvelu arnaſ ae i rodi kat ar vaes idaſ. Ac 6rth heny treigylſeith pan edoed Katwallaſn e ſul-gſyn en Llundein en daly llys ac en gſiſcaſ coron e deyrnas am i pen. A holl tyſyſſogion e Saesson yggt ac ef eithyr

Ossôy aelôyn ehun. ac ygyt a henny holl tyôyssogion e Brytanieit. Peanda a deuth ar e brenin a govyn ida6. pa acha6s na dothoed Osswy aelôyn ehunan yr llys an-not un tyôyssu6c or Saeson. Ac gôedy dywedôyt or brenin ida6. emae o acha6s i vot en glaf. Peanda a dywa6t ôrtha6. nit er hyny arglôyd ep ef. namyn i kennadeu a envyna6 i hyt en Germania en ol e Saeson i dial Oswallt i vra6t arnam ni mi a thi. Ac ygyt a heny Peanda a dywa6t ry tori y hona6 ef ehunan tanghneud e deyrnas pan dyholeys Aelfrit i vab ac Oytwalt i nei vab i vra6t o teyrnas Nordhanhwmr. Ac ôrth heny ef a erchis yr brenin kanhiat oy lad neu enteu i dyhol or deyrnas en holla6l.⁶⁴² Ac ôrth heny gôedi medylia6 or brenin lla6er enghylch heny ef a erchis oy kyghorwyr medylia6 pa beth a kynghorunt am heny. Ac val etoedynt evelly pa6b en menegi i kynghor. Maredyd brenin Dyvet emplith pa6b a dywa6t. Arglôyd vrenin ep ef. kanys. buassei arvaeth kenhyt ti gôrthlad holl kenedyl e Saeson o enys Prydein. pa acha6s 6eithon e gedi titheu hôynteu i vuchedockau en tanguevedus en ei plith ninheu. Ac ôrth heny arglwyd kanhiatta udunt ehunein ryvelu er rydunt megys ac advyd e distryôier hôynt o gyvne6it aervaeu i kanthunt ehunein. kanys nit ia6n kad6 fflyd ôrth e nep a vo bradwr en 6astat. kanys er pan deuthant e Saeson en gyntaf yr enys hon en 6astat e maent en bredychu en kenedyl ni. Ac ôrth heny delei ti kad6 dy fflyd ôrthunt hôy. kanhiatta i Peanda kyvodi erbyn Osôy aelôyn. megys e darfo or tervysc h6n6. er neill onadynt ac llad ae enteu i dyhol or enys hon.⁶⁴³ Ac ôrth heny Katwalla6n a kanhiada6d i Peanda ryvelu ac Osôy aelôyn. Ac odyne Peanda a kynnull6s llu ma6r. ac a aeth trôy H6myr ar tor Osôy aelôyn. a dechreu anreithia6 e g6ladoed a ryvelu arna6.⁶⁴⁴ Ac or di6ed rac aghen Ossôy aelôyn a ede6is breninolon rodion o eur ac ariant m6y noc a ellir i credu yr peidia6 a ryvelu ar i gyvoeth. ac emch6elôyt adref. Ac gôedi na mynnuey dim ygantha6 e brenin h6n6 a sylia6d ar kanh6rthôy du6. a chet bei llei eirif i lu noc un Peanda. ef a rodes vrôydyr ida6 ker lla6 avon Wynôed neu Wynnet. Ac gôedi llad Peanda Katwalla6n ar rodes i Wlffret i kyvoeth. A h6n6 a kymmerth Ebba ac Etbert i ryvelu en erbyn Osswyd. ac or di6ed o arch Katwalla6n h6ynt a tanghnevedasant.⁶⁴⁵

Ac gôedi elen6i 6yth mlyned a deu ugeint. Katwalla6n e bonhediac ar kyvoethocaf brenin e Brytanieit en treuliedic

o heneint. pythevnos gôedi kalan gaiaf et aeth or byt h6n. ac gorf a irôyt ac iredeu g6erthva6r. ac a dodet em me6n del6 o evyd ag6nathoydyt ar vesur i veint ehun. Ar del6 hono a dodet ar del6 march o evyd anryved i deg6ch en arva6c. a hono a osodet ar porth e gorlleôyn en Llundein en arôyd er racyd6ededig vudygoliaeth u6shot. ac yr aruthred yr Saeson. Ac adana6 et adeillasant eglôys en er hon e kenir eferenneu rac i eneit ef ac eneidieu kristonogion e byt en holla6l. a h6n6 vu e teôysa6c evyda6l.⁶⁴⁶

Ac gôedi mar6 Katwalla6n. Katwaladyr vendigeit i vab a kymyrth lly6odraeth e deyrnas. er h6n a el6is Beda Chitwalt. ac e bu en g6ledychu deudengmlyned en frôythla6n dangnevedus en kynnal coron a lly6odraeth. Ac ena clevychu aoruc Katwaladyr o nychda6t hir. Ac ennynu tervysc awnaeth ena erh6ng e Brytanieit ehunein.⁶⁴⁷ Mam Katwaladyr vendigeit uchôaer un dat i Beanda. Ai mam hitheu oed ôreic vonedic o dyledogion Erging ac Euas. Affan gymodes Katwalla6n a Pheanda i Kymyrth Katwalla6n e wreic hono. ac ena i ganet Kat6aladyr vendigeit en vab i hono.⁶⁴⁸

Ac ena gyt a bot tervysc er rông e Brytanieit e doeth arnadunt neôyn oc eu llad. a heny en dial ygan Du6 am eu pechodeu. ac eu syberôyt. dros 6yneb enys Prydein. hyt na chefit dros 6yneb er enys un tameit b6yt namyn a gefit o gie hely o vystveileit yme6n difeith. a hyt nat oed or rei by6 aallei cladu er rei meir6. Ac a all6s onadunt vynet i gladoed e byt h6ynt a aethant dan g6ynvan a dryceyrverth a dy6edyt ôrth du6 ti an rodist ni mal deveit en v6yt i vleidieu. ac an g6ascereist emplith kenedl-oed ereill. Ac ena e peris Kat6aladyr ehun kyweiria6 llynges ida6 a mynet i Lyda6. a ch6ynvan val hyn. G6ae ni bechadurieit rac amlet an pechodeu yrei e kodassam ni Iessu Grist onadunt en ormod tra ettoedym en kafa6l espeit oy benydia6 ac emwneithur a du6. Ac am heny e mae Du6 en dial arnam ni an pechodeu ac en an dihol o an gôir dyliet. Ac ni all6s an gwyr Ruvein na nep kenedyl or byt en g6ascaru ni val hyn. Ac am heny emch6elet er Escotieit ar t6yllwyr bratwyr escymun Saeson i enys Prydein. kanys ydi6 en difeith oy phobyl dyleda6c a ch6aent h6y nat h6ynt6 ac an dehokies ni o enys Prydein namyn Du6 ehun.⁶⁴⁹ Ena e doeth Katwaladyr hyt en Llyda6 ar Alan vrenin. a nei oed h6n6 i Selyf vrenin. Ai arvoll aoruc Alan i Gat6aladyr en lla6en. val e

dylyei vrenin i arvoll.⁶⁵⁰ Ac nit edebeit en enys Prydein erōng ball a neġyn namyn a allos kyreſu difeith vynydoel ac emporth o hely. Ac un vlyned ar dec e paraḡs e vall hono en enys Prydein. ar hyn a dy-engis or Saeson a anvonassant kennadeu hyt en Germania ar eu kenedyl i vyneġi udunt bot enys Prydein en ḡac o bop ryw genedyl. Ac erchi udynt dyvot oy chyvanedu ai chymryt en ſegur.⁶⁵¹ Afan gycleu er eſcymunedigion bobyl hono heny. eu diannot emgynullaḡ aorugant o wyr a gwraged anvat niver a dyvot yr gogled yr tir. a dechreu kyvanedu e wlat or Alban hyt eg Kernyḡ. kan nyt oed nep ac eu lludiei or Bryteinieit. Ac o heny allan e colles e Brytanieit eu llyḡodraeth ar er enys hon.⁶⁵²

Ac am ben eſpeit ḡōedi henny ed erchis Katwaladyr i Alan vrenin Llydaḡ porth i dyvot i oreſcyn enys Prydein. i ar e paganieit eſcymun aoed endi. Ac ena i doeth llef ygan angel o nef ar Gatḡaladyr i orchymyn idaḡ peidiaḡ a dyvot i enys Prydein kanny vynnei Duḡ wledychu or Brytanieit eni delei er amſer a darogaḡaḡd Merdyn rac bron Uther Bendragon a rac bron Arthur. Ac ena ed erchis er angel i Gatḡaladyr mynet i Ruvein ar Sergius pap. Ac ḡōedi e kymerai eno i benyt ef a rivit eno erhōng er rei ḡḡynvydedic. Ac ena y dḡaḡt er angel emae drḡy evyrllit i fyd ef e kafei e Brytanieit eu llyḡodraeth ar enys Prydein. pan darfei idaḡ ef elenḡi er amſer tynget-venaḡl. Ac ni byd kynt heny no fan gaḡḡynt eſcyrn Katḡaladyr o Ruvein i eu dḡyn i enys Prydein. A hōnḡ a gefir or diḡed pan dangosſer eſgyrn e ſeint ereill a gud-iḡyt rac ovyn e paganieit. eu hen deilyctaḡt a mediant enys Prydein.⁶⁵³ Afan darvu yr angel tervynu ar er emadraḡd hōnḡ e doeth Catḡaladyr hyt ar Alan vrenin Llydaḡ. a dyḡedut idaḡ a dyḡedasei er angel ḡrthaḡ. Ac ena e kymyrth Alan vrenin. holl lyvreu darogan Merdyn Emrys. a darogan er eryr a broḡydaḡd egkaer Septon. ac o gathleu Sibilla. a dechreu ac edrych heny oll o daroganeu aoruc i geiſſiaḡ ḡḡybot a oed wir a dḡaḡt er angel. Afan ḡeles Alan e daroganeu oll en un ac emadraḡd er angel. et annoges i Gatḡaladyr vynet i Ruvein. Ac anvon Ivor i vab ac Ynyr nei i enys Prydein i geiſſiaḡ i chynnal o waet ac o wir dyliet. rac mynet ḡḡelydon ar e Brytanieit.⁶⁵⁴

Ac ena et emḡrthodes Catḡaladyr vendigeit afob kyvryḡ beth bydaḡl. a heny o gariat Duḡ. Ac ena et aeth i Ruvein hyt ar Sergius bap ac e kadarnaaḡd Sergius ef emplith e ſeint gleinnion. Ac ena en a lle i clevychaḡd o orthrḡm heint. Ac en e deudecvet dyd o vis mei e bu varḡ. ac et aeth i eneit i nef en er ḡythvet vlḡydyn afedḡar ugeint a ſeithgant ḡōedi geni Mab Duḡ or Argḡydes Veir.⁶⁵⁵

Ac ena kynnullaḡ aoruc Ivor vap Katḡaladyr ac Ynyr i nei a allasaut vḡyaf o wyr a llongeu a dyvot aorugant i enys Prydein a ryvelu en greulaḡn dyḡal ar er eſcymunedic kenedyl Saeson divedyd ḡyth mlyned a thriugeint. ac ni dygrynnoes udynt heny canyt adaḡsei e vall a neḡyn hevyr dim haiach en vyḡ or Brytanieit. Ac ni elḡyt ḡynt en Brytanieit o heny allan namyn en Gymry. Ac o heny allan e ḡḡnaethant e Saeson en diveriaḡc kynnal tangnevad ai kadḡ erhynghunt ehun. a diḡyll e tired. ac adeilat e dinasoed ar keſtyll. ac evelly e bḡriasant argḡydiaeth e Brytanieit iarnadynt. Ac ḡynt ehunein en medu holl Loegyr adan Delstanaoed deḡyſaḡc arnadunt. e gwr kyntaf or Saeson a ḡiſcḡs coron e deyrnas. Ac o heny allan e colles Cymry eu breint ac eu dyliet ac e bu dir udynt godef e Saeson en benaf arnadunt.⁶⁵⁶

“AMADRAWD E GWR A ESGRIVENNWS UN OR LLYVREU CROEN MEWN LLAW DEC BERFAITH.”—*Meddai ysgrivenydd y llyvyr A.*

Ar tyḡyſſogion a vuant ar Gymry ḡedi heny pob eilḡers. a orchmynneis i Caradaḡc o Lan Garban.⁶⁵⁷ vyg kyt oeswr i oed hōnḡ. Ac idaḡ ef ed edeḡis i devnyd i eſgrivenu e llyvyr hōnḡ. o heny allan e brenhinoed Saeson er rei a doethant ol yn ol a orchmynes inheu i Wylom o Walmesbury ac i Henri o Hendendelon. ac yr rei heny i gorchmynḡs inheu eſcrivenu e brenhinoed Saeson a ffeidiaḡ ar Kymry. kanyt idiḡ ganthunt hḡy e llyvyr Kymraec hōnḡ er hōn a emchḡelḡs Gwallter archdiaon Ryt Ychen o Ladin eg Kymraec. ac ef ae traethḡs en wir ac en ḡḡbyl o istoria e rac dyḡededigion Gymry. a henny oll a datemchḡeleis inheu o Gymraec en Lladin. ac evelly e tervyna istoria Brut.⁶⁵⁸

TERVYN BRUT Y BREINODD.

NODIADAU

PERTHYNOL I

BRUT TYSILIO A BRUT G. AB ARTHUR.

¹Eneas gwedi imlad Troia a distriw egaer ac esganiws, ivab gidao ef adoethant ar longeu. A.

²Hit iwlath aelwir ir awr hon Itali ac aelwit ina er Eidal ac in er amser hwnw Latinus oed in vrenin in ir eidal a'r gwr hwnw a arvoles Eneas en lawen. A.

³Aphan weles Turun vrenin Rwtul henni keghorwinnu aoruc wrthaw ac imlad ac ev agorvot aoruc Eneas a lad Twrin vrenin achafel breniniaeth ir Eidal a chafel Lavinia verch Latinus yn wreickia. A gwedi tervinu ohoedil Eneas igwnaethpwt Esganiws ivab in vrenin. Ac wedi derchavel Esganiws in vrenin ef a adeilawd dinas ar avon Diberim. Amab a anet idaw a idodet en henw ar hwnw Silius. Ar mab hwnw wedi imderchavel imrodi aoruc in ladrath ingodineb a gorderchu nith Labitan' ai beichogi. A.

⁴Aphan wibi idat ef heni erchi aoruc iw dewinion doedit idaw pwi aveichiogasei ivorwin. A.

⁵Ar dewinion adiawwt idaw vot evorwin in veichiawc ar vab aladei ivam aedat ac ni thwillasei eu dewindebaeth wint erioet canis doeth yn wir er hin adiwedasant. A.

⁶Aphan doeth oed ir vorwin i esgor ar i chlewit ibu varw ac velli iladawd ev ivam. ar mab a roet yn henw arnaw Brutus. A.

⁷Ac arvaeth i erhoet emab iw vagu oni vu bemthegmlwid. Adiwrnot i er aeth emab i ganlin idat ihele ac arganvot carw in agaws attaw ac annelu i vwa aoruc emab ac en keisio medru ekarw sev imedrawt idat idan ivron oni golles eneit. ac velli i eladawd ev idat ai vam. A.

⁸Ac ena e deholet gwir er Eidal Brutus odino. canis nit oed deilwg ganthunt in vrenin arnadunt gwr aladei ivam ai dat. A.

⁹Ac ina idaeu hit egroec. ac ino igwelei ev gweligord o etived Elenus vab Briav en gaeth dan Bendrasius vrenin groec. Pirr vab Achil a digasei igenedil hono ganthaw gwedi distriw Tro enial i dat ac ai gwarchasei ino wint en gaeth. A.

¹⁰Ac ena pan adnabu Brutus i genedil hono trigaw igit ac vint awnaeth. oni oed ginevin acharedig ev gan ebrenhined ar tiwisionog en vwi no neb oi givoeidion ahenni oi brit ai dewred ai haelioni ai vilwriaeth ai glot. Sev achaws oed henni doeth oed empilith edoethion adewr empilith irei emladgar ar hin adamweinie i idaw oda ev ai rodei oi gidvarchogion ac ibawb or hai harchei. A.

¹¹Ac wedi ehedec iglot dros wineb holl Roec imginnullaw a orugant attaw pawb or a hanwoid o genetil Dro ar a oed dros wineb Groec a ervin i Vrutus vot yn diwisawc arnadunt. ac eu ridheu o geithiwet gwir Groec. A.

¹²Kan erodint oriveti heb wraged amebion saith mil. ac igit a henni idoeed gwas ieuane bonedicaef ar aed egroec ahanwoed oparth idaw o Roec ivam enteu

¹Eneas yscowydwynt wedi daruot ymladeu tro a dystryw ygaer affoes ygyt ac ascanius yuab. Ac adoethant ar loegu. B.

²Hyd ygwlat yr eidal yr hon a elwir yr awr hon gwlat rufein. Ac yn yr amser hwnnw ydoed latinus yn vrenin yn yr eidal ygwir aruolles enas yn enrededus. B.

³Ac yna pan welas Turn vrehin Ruthyl hynny kygoruenu allidiaw aoruc. Ac ymlad ac ef agoruot awnaeth enas allad Turn vrehyn Ruthyl. Achafel yr eidal. Alauinia merch latinus yn wreic ytw. Ac yna gwedy ollenwi diwed buched enas. Ascanius yuab ynteu awnaythpwynt yn vrehin. Agweddy dyrchael ascanius ar vrehinawl gyuoeth. ef a adeilwys dinas ar auon tyberis. A mab aanet itaw. Ac adodet arnaw siluius. Ar gwas hwnnw gwedy ymrod i ymladawl odineb : gorderchu aoruc nith launia aebechogi. B.

⁴Velly B.

⁵Agweddy dewiniaw onadunt. Achafel gwybot diheurwyd ohyny wynt adywedasant bot y vorwyn yn veichiawc or mab aladei y uam ae tat. Agweddy darfei ydaw crwydraw llawer owladoed ydaiair. Or diwed ef adaw ar vlaenwed goruchel enryded. Ac ny thwyllwys oi dewindabaeth wynt can doeth. B.

⁶Aphan yu oet yr vorwyn escori ybu varw hi yar yetived. Ac velly ylladawd ef y vam. Ar mab arodet ar vaeth. Ac ydodet Brutus arnaw. B.

⁷Agweddy meithrin ymab ae vot yn bymthegmlwyd diwarnawt ydaeth ygwias yhela gyt ae tat. Ac val ydoedyni velly nachaf carw yn mynet heibaw. Sev aoruc Brutus aneleu bwa ac ellwng saeth. Ac yn keissaw llad ykarw ygwant ytat ar saeth dan yuron. Ac ybu varw. Ac velly ylladawd ef y tat. B.

⁸Agweddy marw y tat or ergyt hwnnw ydeholes gwyr yr eidal brutus. Kanyt oed teilwg gantut kymryt yn vrehin arnadunt gwyr awnelei kyflauaneu kyn dybrydet llad y uam ae tat. B.

⁹Agweddy deol, y daeth ynteu lyt y groec. Ag ygwelas yno gweligord oetived elenus vab priav yn keithiwet ydan pandrasius vrehin groec. Pir. vab achyl adyngassei ygenedyl hono gantaw gwedy dystryw tro. yn dial y tat. Ac ae gwarthueyssei wynt ygkeithiwet yn gyhyt ahynny oamser. B.

¹⁰Ac yna gwedy gwelet orvutus ygenedyl. trigaw aoruc ygyt ac wynt. Ac yny lle gwedy kyneunhain ac ymadnabot achwynt. A phawb ac yteu kymeint vu ydawn yn eu plith yny oed kareidic achymeredic ygan pawb or brenhined ar tywysogyon yn vwy no neb oe gyfoetyon. A hynny kan oe pryt ae dewred ae haelder ae daeoni. Ae vilwryaeth ae glot. Sef achaws oed hynny doethaf oed ymplith doethyon. Adewraf ymplith yr ymladwyr. Ac ygyt ahynny py beth bynhac adamweinei idaw nac eur nac alyant na meirch na dillat. hynny ardelei ynteu oe gyt-uarchogion. Ac ypwab or ae mynhei ygantaw. B.

¹¹A gwedy ehedec yglot ef tros teruynau groec. yd ymgynnullasant attaw pawb or hanoed ogenedyl tro. opob lle hyt ydoed teruynau groec. Ac erchi idaw ef bot yntywysawc arnadunt. Ac ae rythau ogeithiwet gwyr groec. B.

¹²A hynny agedernhynt ac adyweddynt yallu wneuthur yn hawd. kans kymeint oed eu niuer gwedy ymgynnullaw ygyt. ac ydoeddynt seith mil o wyr

ahanvoid ogeuedil Dro. Sev oed ihenw Asaracus. ac ploed egwr hwnw en wastat en kinnorthwiau kenedil Dro am hanvot ivan o Dro. Ac idoed gwir Groec en rivelu arnaw yn wastat igit a brawt oed idaw a henvoed evan aidat o Roec. am adaw oe dat dri chastell y Asaracus yn ragor. A.

⁷ ¹³ Ac am henni idoedint en keisiaw dwin ekestill drachevin igan Asaracus. Ac ena pan weles Brutus henni a gwibod ohonaw rivedi iŵ agwled ekestil en hawrd idaw ev agimmerth vot in diwisawe arnawd-unt igesiaw iridit udunt. A.

¹¹ Ac ena wedi emderchavel ovrutus in diwisawe imginnullaw igit aoruc pobil dro achadarnhau kestil Asaracus ac eu lenwi owir ac arveu adogued owit aŵiawt. Aphan darvu idaw henni minet eva Asaracus achwibol oe eu hol niver gauthint namin a adawint yn ekestil i'r difaith goedil adwin gauthint eno ev gwaged ac meibion achwibol oe hancethieu ac odino anvon lithir aoruc Brutus hit at Bentrasius vrenin ar imadrawd hwn indaw. A.

¹² Tevisawe a driblin gwedilion. A.

¹⁶ A menegi idaw nat oed deilwg idaw attal gantaw in gaeth. A.

¹⁷ Nac eu ceithiaw in amgen eu barneu eu boned. A.

¹⁸ Ac amhinni imae Brutus inmenegi idaw bot in wel gantint preswiliaw ini difeith ac importh vel enveilleit ar gic amrwt alyseu gyta ritit. A.

¹⁹ Noc importh ini kivannedeu inkafel gwledeu dan geithiwet. A.

²⁰ Ac os kodi dioruchelder di ath kivoeth awna heni onit ev na diro di in eu erbin namin diro vad-euaint. A.

²¹ Cans anian iw ibawb caeth ceisiaw ridit obob ford adivot ar i hendeilgdawt. A.

²² Ac am heni idarchwn i de drugared di hit pan ganhietich di udunt wy breswiliaw ini koedid ifoas-ant udunt gan ridit. neu ganiata udunt vinet in rit iwladoed ebit ibreswiliaw in digeithiwet. A.

²³ Ac ina gwedi gwelet o Bandrasius lithir ai dar-lain rak ivron galw aoruc ataw ikighor. sev ikawsant in eu kighor kinnulaw lu ac au himlit olit ablinder wrthint am ibot in gaith in gihit ac ibuesint alivasu onadunt anvon yriw lithir ahwnw ar vrenin groec. A.

²⁴ Ac ikinnulawd penbrasius lu igit ac ef achirchu edifeith etebigeu ef vot Brwtus indaw. Ac val idoedint in minet heb gastel aelwit Espartanu' eu kirchu aoruc Brwtus atheirmil owir arvawo gantaw ac winteu heb wibot dim ohenni. kans in diarwibot idodoed Brutus ino ohit nos in girch am ipen. Ac ina icirchu aoruc Brwtus udunt. in diannot ac in wrawl wichir. agwneuthur aerva dirvawr imeint onadunt. A.

²⁵ Ac ina in gewilidus onawo. fo aoruc pandrasius ai lu ipob le o tebigint kafel nodet abrisiau aorug-ant ar fo ac ibrenin in iblaen. acheisiaw minet trwi avon aod agaws udunt. ahenw ir avon oed askalon. ac in keisiaw minet trwi hono periglu lawer onadunt. A brutus ini himlit. ac in deudibligu aerva onadunt ir rwg lad abodi. A.

²⁶ Aphan weles Antigonius brawt pandrasius vren-in ir aerva hono doluriaw in vawr aoruc aglaw attaw oer niver gwagaredic oni gawas vidin da imeint. Ac ina in givlim circhu gwr tro aoruc. kans oed gwel gantaw athecach achlodvorusach ilad in kirchu ac in imlad noi vodi in waradwidus in fo. A.

²⁷ Ac ina imchwelut aoruc Antigonius in fenedic wrawl a newidiaw dirnotieu agwir tro. ac ni thiciawd

ymlad heb ywaged ar meibion. ac ygyt ahynny ydoed ygyt awynt ygwaw lenue bonhediad yg groec y parth ytat. y vau ynteu ahanoed ogeuedil tro. Sef oed yhenw assaracus. Ahwnw aod yn kan-horthwiau kenedyl tro. Ac yn ymdiret yndunt. Ac yssel achaws oed hyyny: gwyr groec. oed yn ryuelu arnaw ygyt abrawt untat ac ef. A man hwnw ac tat ahanoed o groec. Ar ryuel oed yryd-ynt am tri chastell a adawei tytyt y assaracus yny varwylaeth yn ragor rac y vrawt. B.

¹⁴ Anei hyyny ydoed wyr groec yn keisaw eu dwin yamaw. with na hanoed y uam ef o roec. kans man athat y ywrawt ahanoet o roec. Ac wrth hyny yd oed borthach gwyr groec ydy vrawt noc idaw ef. Ac yna eisoes gwedy gwelet o vrutus amylder ywyr ac eu heirif. Ag welet ykestyll cadarn yn parawt idaw: hawd vu gantaw ufydabu udunt a chymryt tywessaweth ar anadunt. B.

¹⁵ Ac ynagwedy dyrchael Brutus yn tywessawo arnawd. galw gwyr tro aoruc opob man achadarn-hau kestyll assaraccus. Ac eu llenwi o wyr ac arus abwyt. Agwedy daruot hyyny kychwyn aoruc ynteu. ef ac assaracus ar holl gynnullleit or gwaged ar meibion ar anreithieu gantant hyt yn-ylwch y coedyd ar difeith. Ac odyna yd anuones brutus lythyr hyt ar pandrasius vichyn groec yny mod hyn. B.

¹⁶ A menegi idaw nat oed teilwng attal ygkeith-iwet. B.

¹⁷ Nac eu keithiaw yn amgen nog y dylent yn herwyd eu boned. B.

¹⁸ Ac wrth hyny ymae Brutus yn menegi itti bot yn well gantant wy presswylaw achartreun yny difeith ac ymborth mal anueilleit ar kik amrwt allyssyeu gan rydyt. B.

¹⁹ Noc yny kywaned ar wledeu a melyster ydan geithiwet. B.

²⁰ Ac os kodi goruchelder dyuedyant ti ath gy-uoeth awna hyny na dot yn eu herbyn namyn madeu udunt. B.

²¹ Kans anynan ydylyet yw y pop kaeth llau-ryaw opob ford y ymchoelut ar y hen teilygawt ae rydyt. B.

²² Ac wrth hyny yd archwn ni dydrugared di. hyt pan genhettych ti udunt wy presswylaw yny coedyd yffoussant udunt gan rydyt. neu ynteu oni edy hyyny udunt ytheynas ti gan rydyt: ellwg ynt gan dy ganhyat ywladod ybyty ygeissaw presswyluot heb geithiwet. B.

²³ Agwedy darllein yllthyth hwnw gac bron padra-sius galw aoruc ef attaw ygyghorwyr. A sef agaws-ant yn eu kyghor: lluydyan yn eu hol. Ac eu hym-lit. kans blwg vu gan wyr groec ygenedyl a ryfiei y sawl fwnyded hyuy ygkeithwet ydanadunt llauassu anvon yryw lythyr hwnw attadunt. B.

²⁴ Ac wrth hyny lluydyaw awnaethant gwyr ygroec yn eu hol y geissaw eu kymell yeu keithiwet. Ac val ydoed pandrasius ae lu yn kyrcu difeith y tebygynt vot brutus ae wyr yndaw. Ac yn mynet heblaw kastell aelwit sparantintus: eu kyrcu aoruc brutus udunt atheir mil owyr aruawo gantaw: yn dirybud. Ac ymlad ac wynt aoruc gwyr tro achrych diafyrdwl. A llad ayrua diruawr ymeint onadunt. B.

²⁵ Afo yn gewilydus aoruc pandrasius agwyr groec ygyt ac ef y pob man or ytybyccynt gaffel dianc. Acheissaw myned trwy yr auon ger eu llaw. Sef oedy enw akelon. Ac yn ceissaw bryssaw trwy yr auon yperigylus aneirif onadunt. Allawer auodass-ant. allawer or adiahei heb eu bodi: aladei wyr tro ar ylan. Ac yny wed hono gwneuthur deu dyblyc aerva onadunt. B.

²⁶ Agwedy gwelet o antigonius brawt y brenhin hyny doluriaw awnaeth yn vwy no meint. Agawl y wascareidic gedemdeithon attaw. Ac eu bedinau yn gyflym. achrychu gwyr tro. kans kloduoruach oed gantaw. Athegach ylad gan gyrcu ac ymlad: noe uodi gan fo yn lluch athom. B.

²⁷ Ac ymlad aoruc ef ac getymdeithon. ynwychyrr ac yn wrawl. Ac ny dygrynoes udunt namyn

idaw. cans gwir tro parawt oedint ac adurnedic oarveu. Agwir groec noethion oedint adiarvot. Ac ina igorvu gwir tro ar wir groec ac ilad gan mwiaw ol adal Antigonus brawt ebrenin ac Anacletus ced-imaith idaw. A.

²⁸ Ac ina gwedy gorvot ovrutus ini vrwidir hono gosot aoruc chwechannwr arwac i mewn castell i Asaracus a chiweiriaw iscastel opob agenreit ac odina idaeth brutus ai lu hit lle idood gwraged ar meibion in iharaws ini difeith. A.

²⁹ Ar nos hono doluriaw aoruc Pandrasius in vawr oachaws dali Anticonius iwratt ai fo inteu ihunan alad lawer o wir. Kinnulaw aoruc adieghis oi wir. athranoech pan oleuhaod idid kichwin aoruc ahenni ganthaw adiwot amben ekastel etebigasei wot Brutus endaw at karcharorion. A.

³⁰ Ac weti edrich o Bantrasius ansawd ekastel in lwir ranu aoruc illu egkiloch ecastel ac erchi ibawb onadunt gadw i ni givair val ibai diogel. agorchimyn aoruc i bawb onadunt obop kelvidit imlad ar kastel in oreu ac igellint. A.

³¹ Ac ina er aeth pawb onadunt ini le. ac opob arver imlad or awidint odeulu achladu wint a imladasant ar kastel val iderchis ebrenin idunt. ac dan osymt iroedint erei dewraw onadunt in imlad ar kastel ar leil avelid in gwiliaw epelluere circh disivt gan wrutus am epen. A.

³² Ac in eu herbin winteu idood egwir or kastel in amddifin eu ty ac eu heneidied in oreu ac eu gellint. ac in bwrw dwir brwt athan gwilt am ben eu parianeui eni foasant iwrth ikastell. A.

³³ Ac ini diwed ibu reid idint anvon kenadeu ar vrutus iwenegi eu govit ac pericil ac erchi idaw eu amddifn gar bot in reit idunt rodi eti ivini o eisieu bwit. A.

³⁴ Aphan gicle vrutus heni mediliaw agovalu am eu amddifn aoruc. ac ini diwed ekavas in ei gighor dwir circh nos am eu pen. ac eu ceisiaw velli wint in diarvot. achiesiaw twillaw eu gwiliwr ac gwersillieu. sev e cawas Brutus in ei gighor galw ataw Anacletus cedimaith Anticonius athinu cledid allan adiwetit wrthaw vel hin. A.

³⁵ Oteri was ieanoc: lima terwinn de vuched ti ac Anticonius ar clediv hwn in diannot illadav ich deuben chwi oni wnei di aarchavi in fidlawn. nit amgen pan wo nos i chwinsaw de vinet ti itwillaw egwilwir gwir groec eni delint ar talim odiwrth illu im erbini val icafwiv idiwetha achafel wedi heni dewot in diribid am pen illu. A.

³⁶ Ac val hin igwnei hebi Brutus: minet in ereil awr or nos in arav diorvot ini gefich imldian arei onadunt. adiwetit val hin. Anticonius adigimi ar vigkevin ogarchar Brutus allawer oheieirn arno hit mewn glin coetawc diris. arac meint aod oheieirn arno ni elleisi idwin ew bellach no heni. A.

³⁷ Acweti idiwetich di heni dwe ditheu winteu hit eglin hwnw megis iridheu Antigonus megis icafwiv inweu wint wrth vi ewillis. A.

³⁸ Ac val ydoed rei onadunt yn amheu peth adywedai ac gwir ac geu. nachaf un or gwilwyr yny adnabot. Ac yn menegi hyny oe gedymdeithon. Ac yna heb pedrussaw. galw ygwersyllieu awnaethant a mynet yggt ac ef hyt ylle ydywedassaei adaw Antigonus. B.

³⁹ Agweddy eu dyuot hyt yno: kyuodi aoruc brutus ac vydin gantaw yn aruawc. ac eu llad yn llwyr. Ac ody na kerdet aoruc parth ar llu. Arannu ylu yn teir bydin. Agorchimyn y pawb kerdet yn distaw. achyrchu opop parth yr llu heb frost gan neb. Ac na ladei neb un gwr hyny elhei vrutus hyt yn pebyll ybrenhin yn gyntaf. Aphan glywyt y gorn ef. gwnelel pawb y allu. B.

⁴⁰ Agweddy eu dyscu velly o vrutus wynt. kerdet awnaethant yn tawel reolus hyny doethant yn plith yllusteu pawb yn gyueir. ac velly arhos yr arwyd teruenedic aod rydunt ac eu harglwyd. B.

⁴¹ Ac yna gwedy dyuot y drws pebyll ybrenhin. y lle ydamunassei dyuot. heb annot canu ygor yn arwyd aoruc. Yna nyt annodes neb or gwyr. namyn mynet ymywn ar tor ykyscadwryeit. arodi dymnuden agheuwawl udunt. B.

⁴² Ac velly crwydraw ypebyllu ar lluesteu. c yna gan gwynuan a discyryon y rei meirw. y deffroei y rei byw. A megys deueit ymplith bleiden heb wybot fford y ffo yd arhoynit eu hangeu. nyt oed udunt nawd. hany cheffynt o enhyt gwisaw eu harueu ny chyffynt wynteu ffo namyn redeu y noeth diaruot ymplith eu gelynnynon aruawc. ac y lledit. Ac odihanghei neb ac y chydic o heneit yndaw. rac meint yawyd yffo. briuaw ac yssigaw awnaei ar gerrye adreim amieri. Ag yggt y velly ykollynt eu gwaet ac eu heneidau. Ac or darfei yrei onadunt o nerth ae arueu ereill: gaffel lle y ymgudyaw. trwy tywyllweh y nos. ymplith y kerrye y syrthynt hyny vydynt uriwedec anafus. Ac or diaghei neb or damwein tyghetuenawl hyny: byodynt yny dyffred ger eu llaw. Ac velly abreid y diaghei neb yn dianaf or ryw damwein direit hyny.

Aphan wybu wyr y kastell. bot eu harglwyd yn llad eu gelynnyn y velly: dyuot allan or kastell awnaethant wynteu. Adeudamblygu aerua onadunt. A megys ydwespywt uchot: Achyrchu aoruc brutus pebyll ybrenhin ae daly. Ac erchi y garcharu. kans mwy les atebgyei oe garcharu noc oelad. B.

⁴³ Y torfy hagen a oed gyt ac ynteu yn orfowyssynt o lad a gyfarfei ac wynt heb neb trugared. Ac yny wed horo y treulwyt y nos hyny doeth ydyd. ynyd oed amlew meint yr aerua awnathodit. B.

⁴⁴ Ac yna lleuehaw aoruc brutus. A rannu yr yspeileu y rvg ywyr ehun. A hyt tra attodit yn hynny: yd aethpwyd ar brenhin y garchar yr kastell. Ac ydy erchis brutus kadalhan y kastell. A cludau ykulaned. Agweddy daruot hyny: ymgynullaw aoruc brutus alu yggt gan diruaw lewenyd oe budugolyaeth. A mynet yr difeith yr yd oed yr anhoieir ar gwraged ar meibion yn eu haros. B.

⁴⁵ Ac yna ygelwis brutus yhenhafgwr attaw y ymgylhor ac wynt awnelit am pandrasius vrehin groec, kans hyt tra uei ef y eu karchar hwy ac yn eu medyant. dir oed idaw waethur a vynnnyt. B.

⁴⁶ Ac yna y roled amryualyon gyghoreu. rei y gyghorei erchi ran idaw oe teyrnas gan ryilit. Ereill aggyghorei erchi kanhyat y uynet y ymdeith. Ar hyn a uei reit y eu hynt gantunt. B.

⁴⁷ Agweddy eu bot yn yr amrysson hwnw. kyuodi aoruc un yuynyd. Sef oed y enw membyr. A dywedut. bot y oreu kyghor udunt ac yn iawnaf kymryt kanhat y vynet y ymdeith o mynhynt iechyt udunt ac yeu hetined gwedy hwy. kans orydheynt wy y brehin. Achymryt ran oe gyuoeth ygantaw y

bychydic. kans parawt oed wyr tro ac eu harueu yn wiscedic gwyer amdanadunt. Agwyr groec noethion diaruue oedunt. Ac wrth hyny glewach oed wyr tro. Ac yny wed hono ny orffowyssynt oc eu llad hyny daruue eu distryw yn gwbyl hayach: Adaly antigonius brawt pandrasius. ac anacletus y gedymdeith. Ac ar hyny yuudugolyaeth agauas brutus. B.

²⁸ Ac yna gwedy kaffel o vrutus y vudugolyaeth honno: gosot aoruc chwechant marchawc ymywn kestyll assaracuss. Ae gadarnhau or pethen awei reit yggt a hyny. Achyrchu aoruc ynteu yr difeith ar dryll oe lu gantaw vny lle ydoed yr anhedeu ar gwraged ar meibion. B.

²⁹ Ar nos hono gwedy hyny coffau aoruc pandrasius yffo ehun. Adoluryaw yn vawr ry lad y wyr adaly y vrawt. A chynullyaw yffodigyon attaw oe eu llechuau. A phan oleuhawys ydyd rannoeth kyrrhu aoruc am pen ykastell kans yno ytybygei ry uynet brutus ar karcharoryon gantaw. B.

³⁰ Agweddy edrych ohonaw ansawd ykastell yn graf ranu ylu yn vydynoed aoruc ygkyloch ykastell. Ac erchi ypawb gwarchadw yran. Ac ymlad ac ef opop keludyd or ygellit. B.

presswylaw yndaw ymplith gwyr groec. Ef atehygei na cheffyt hedweh tragwydawl, yn eu plith or dyd hwnw allan, kams wyrion agorwyrion y rei lade-he agoffeynt eu gelynyaeth ac wynt yn tragwydawl ac eu hettied wynteu. Ac oduffei vot brwydyr yrydunt niuer gwyr groec beunyd a anlael. A mieu gwyr tro alihael. Ac wrth hyny y kyghorei ynteu kymryt y verch hynaf y pandriasius yr hon elwit enogen, yn wreic y vrutus allougei aphob peth or a uei reit udunt wrth eu hynt. Ac os hyny agehynt: kymryt canhyat y uynet y le y keffyt tragwydawl hedweh. B.

⁹⁴ A gwedy daruot y venbyr termyna y ymadrawd velly, wfydhau awnaeth yr holl gynnulleitua' yw gyghor. A dwyn pandriasius y berued ygynulleitua awnaethpwy. A dywedut idaw y diheu ydynt diannot, ony wnelei yr hyn y dodynt yny adolwyn ida. A thra yttoliti yn dywedut wrthaw yr ymadrawd yny: y dodelt ynyw'n kader oruchel mal y dyllyhei vrenhin. Agwedy gwelet orbrenhin gogyuadaw y agheu, ateb aoruc yny mod hyn. B.

⁹⁵ Kams y tyghetueuon an rodei ni yn awch medyant chwi, dir yw ynwneuthur, awch mynnu chwi rac kolli an buched, yr hon nyt oes a uo gwerthuorogach no hi na digrifach yny byt hwn herwyd y gwelir inni. Ac wrth hyny niyt ryued y prynu o pop fford y galler y gaffel. Achyt boet gwrthwneib genhyfi rodi vy merch. Elissoes didan yw genhyfi rodi uy merch y was ieanuc clotuawr ahenyw o etined praf vrenhin tro ae anchises, ar boned yssyd yndaw ynteu yn blodeuaw mal ygellir gwelet yn eglur. Aphwy a allei hediw yllwg kenedyl tro yn ryd, yr hon ryuauasei y saw vil o vlynnydet ac amseroed ydan vrenhined groec yg keithiwet, neu pwy ageissei lamuryaw gyt ac wynt ygeissaw rydit agwaret or ryw gethiwet honno. A chan gallwys y gwas ieanuc hwn hyny, minheu a rodaf vy merch idaw ef yn llawen. Ac eu rac ariant, a gwenith a llogeu. Aphob peth ar uo reit yhynt wrthaw. Ac o byd gweli genweh presswylaw gyt a gwyr groec, mi arodaf ywch trayan ygy kyuoeth yn ryd trwy helweh yw gynauhedu. Ac oni mynwch namyn mynet y ymdeith mal y bo hynvydach genych: mi atrigaf gygt a chwi megysgwystyl hyny vo parawt pop peth or aedwyt iwch. B.

⁹⁶ Agwedy daruot cadarnhau yr amot uelly y rydunt, yd anuonet y pop porthua or aod ygykylch teruyn-eu groec y gynnulaw llogeu. Agwedy y dwyn oll y un lle: eu llenwi awnaethpwyt opop peth or a uei rei trwth yr hynt. A rodi y uorwyn awnaethpwyt y vrutus. Ac y pawb ar neilitu y rodet yn hewyd ynonhed ae teilygdawt eur ac ariant a thylseu a mein gwerthuawr yn amyl. Agwedy daruot hyny yd ellygwyt y brenhin oe garchar. Ac yd aeth gwyr tro yeu llogeu yn ryd o gethiwet gwyr groec. B.

⁹⁷ Ac yna y gossodet enogen gwreic vrutus yny kwr ol yr llog. Ac ieanuc achwynuon a gynyryth hitheu erni am adaw yryeni ae chenedyl ae gwlat. Ac ny throssei y llygeit ar y gwlat yny gwydwys y weigli y traeth. Ac yn hyny o yspeit yd oed vrutus yny didanu hitheu. Ac yn dywedut wrthi yn glaer, ac yr hyny ny thawei hi yny dygywydws kysei arnei. B.

⁹⁸ Ac ewelli deudid anosweith ar gwint in hirwid uniawn in eu hol en hwiliaw wint adoehtant hit in enis aelwit Lagesty neu Leogena, ahono difeith oed heb neb ini chivanedu. A.

⁹⁹ Ac y uelly y kerdassant deu dyd a nosweith ar gwynt yn rwyd vnyawn yn eu hol. Ac yna y doethant hyt yn ynyis leogetia. Ar yns hono difeith oed yna, gwedy y haneithiaw gyn no hyny, yn llwyir o genedyl aelwit y piratas. B.

¹⁰⁰ Ac yna ellwg trychanwr aruawe wnaethant y etrych py ryw tir oed hwnnw. Aphy ryw gendyl aod yny presswylaw. Agwedy na welsant gyfanhed yndi namyn yn gyflawn o amryual genedyl anieueit abwystuleit, allad llawer awnathant or rei hynn. Ac dwyn gantant yr llogeu. B.

¹⁰¹ Ac yna y doethant y hen dinas aod yn yr yns difeith. Athemyl y diana dwyes yr hely yndaw. Ac yd oed delw diana yn rodi ateb y pawb or anynhynt. Ac y doeth y gwyr hyny a gorthwrw veicheu arnadunt or anieueit y eu llogeu. Amenegi awnathant y vrutus ae gytymdeithion ansawd yr yns. B.

¹⁰² A chyghori awnathant y vrutus mynet yr temyl. Ac aberthu yr dwyes. Ac y ouyn py wlat ykaffei presswyluot ychyanhedu yntragwydawl idaw ef ae etined. B.

¹⁰³ Ac o gyghor y kymyryth brutus geriyon dewin adeudec oe henhafgwyr gyt ac ef. Ac ydaethant hyt y demyl. Ac yducsant pop peth gantant or aod reit udunt herwyd eu deuwat yaberthu. B.

¹⁰⁴ Ac gwti idivot eno Brutus adotes goron or gwinwit igkilch iarlleuoed ev, ac ohen ginnevawt teir kinneu agosodasant rac bron drws edemil, un i Iwpiter, ac un i vercurius, ac un i diana, ac aberthu ibob un onadunt ar neilltu. A.

¹⁰⁵ Agwedy y dyuot yr temhlyl, gwisaw awnaethant koron or gwinwyd am pen brutus. Ac yn herwyd deuoet tri kynneu o tan awnaethant yr tri duw, nyt amgen: iuibter: a mercurius, a diana. Ac aberthu y pop wn onadunt ar neilltu. B.

¹⁰⁶ Ac ody na yd aeth brutus ehun rac bron y allor diana. A llester yn y law yn llawn owin agwaet ewie wen. Adyrchafel ywyneb aoruc gyfarwyneb ar dwyes: adwyedut wrthi val hyn. B.

¹⁰⁷ Odidi dwyes gyuoethawc, tidi yssyd aruthred yr beid coet. Itti ymae canhyat treiglaw awyrylon lwybreu. Ac ellwg eu dyltet ydaearolyn ac uffernolyn tei, dywet ti ini pa daear y presswylaf yndi, yn diheu. A phy eistedua yd anyrddedyt tyti trwy yr oessoed o temleu a gwerynawl coreu. B.

¹⁰⁸ Agwedy dywemt hyny ohonaw naw weith, troi ygyrch yr allawr aoruc peder gweith. Adineu y gwin oed yny law ymywn y gynneu. Athannu croen yr ewie wen rac bron yr allawr. Agorwed ar hwnnw. Ac am ytryded ran or nos pan oed esmwythaw gantaw yhun: y gwelei yduwes yn seuyll rac y vron. Ac yn dywedut wrthaw val hyn. B.

¹⁰⁹ Brutus heb hi ymae yns y parth hwnt yfreinc yn gatwedic or mor opoptu idi. Auu gewri gynt yny chyuanhedu. Auu gewri gynt yny chyuanhedu. Ac yar awrhon difeith yw ac adas yth genedyl ti. Kyrech honno, hi a yd tragwydawl eistedua it. Ac auyd eil tro yth lin ti, yno y genir brenhined oth lin ti, y rei y byd darystygiedic amgylch y daer. B.

¹¹⁰ Agwedy y weledigyaeth honno deffroi aoruc brutus, apheidrussaw beth ar welsei ae breudwyt, aer dwyes yn mynegi idaw lle y presswylaw. Agawl ygytymdeithion attaw aoruc a menegi udunt y weledigyaeth. A diruawr lewenydy agymersant yndunt. Ac annoc mynet yllouer. Ac ar y gwynt cyntaf agaw-sant yn hyrwyd: i yd hwylassant y geissaw y wlat a adawssai y dwyes udunt. B.

¹¹¹ Achan dyrchafel eu hwylheu: cyrchu y difeithuor. A dec niwamawt ar hugeint y buant yn kerdet hyt yr affric, ae ody na y doethant hyt alloryeu philistyor. Ahyt yn llyn yr helic. Ac ody na yd aethant hyt yrwg ruscadan amynynd azaras. B.

¹¹² Ac yna ybu ymlad mawr arnadunt gan genedyl ypirates. Agwedy goruot onadunt wy, kymryt llawer o yspylieu ypiratas awnaethant. Ac ody na y kerdasant dros auon malif hyt pan docant hyt ym-awritania. B.

¹¹³ Ac yna y bu reit udunt otlodi bwyt a diawt vynet yr tir. Ac anreithaw y wlat awnaethant or mor y gilyd. Agwedy eu llaw eu llogeu yd hwylassant hyt yg colofneu ercwlf. B.

¹¹⁴ Ac yna ydymdangosses y moruorynyon udunt. Achylchynu eu llogeu. Ac y bu agos eu sodi o gwbyl. B.

⁴¹ Ac odyna yd aethant hyt ymor tiren. Acheir llaw y mor hwnw y kawsant pedeir kendyl o alltudyon tro. Erei affoassei gyt ac antynor o tro. Ac yn tywysaw arnadunt yd oed. corinyus. Gwr hynaws oed hwnw. goreu ygyghor o gwy. mwyaŷ ynreth ae lewder ae gydernyt. Pan ymdrechei a chawr: ef ae bwrei mal y bwryei y mab lilihaf. B.

⁴² Agwedy ymadnabot onadunt. gwrahu aoruc corineus ae popyl y vrutus. A hwnnw ym pop lle o y bei rei wrth wr a ganhorthwyei vrutus. B.

⁴³ Ac odyna y doethant hyt ym porth ligeris yg gwasgwin. Abwrw aghoreu yna. Ac yna y gorffowys-asant y edrych ansawd y wlat honno seith diwarnawt. B.

⁴⁴ Ac yn yr amser hwnnw yd oed goffar ffighti yn vrenhin y gwasgwyn apheitaw. Agwedy clybot o hwnnw discynnu estrawn genedyl yny wlat. Anuon aoruc attadunt y wybot beth auynnyt ae ryuel ae hedwch. B.

⁴⁵ Ac val yd oed kenhadeu goffar yn dyuot. ykylaruuant a chorineus ar y deu canuet yn hely yn forest y brenhin. A gouya awnaethant pwy arodasei ganhat idaw yhely yn fforest y brenhin. kans hen deu-awt yw yr y dechreu. na delyehi neb hely yn fforest y brenhin. na llad anueileit heb y ganhyat. B.

⁴⁶ Ac y dywawt corineus. na cheisasei ef erioet ganhat am y gyfryw hwnnw. Ac sef aoruc un or canhadeu. Sef oed y enw imbert. Anelu bwa abwrw corineus asaeth. Sef aoruc corineus gochel y saeth. Ac yscyluyei y bwa olaw ymberth abriaw y pen ac ef. hynny yttoed y emenhyd am y deu clust. A dechreu ffo aoruc yrei ereill. Ac o ureid y diaghasant y gantaw. B.

⁴⁷ A menegi hynny wnaethant y eu harglwyd. Athristau aoruc ynteu yn uawr. Achynnnullaw llw y dial agheu ygnant arnadunt. B.

⁴⁸ Aphan welas brwtus hynny cadarnhau aoruc ynteu y logheu. A dodi y gwraged ar meibion yndunt. Ac ynteu ar holl gynnulleitua or gwy a aethant yn herbyn y brenhin. Agwedy bedinaw o pop parth. ymlad awnaethant yn galet ac yn greulawn. B.

⁴⁹ Agwedy treulaw llawer o dyd yny wed honno. kewilydiaw aoruc corineus hwyrdd yd oedynt yn kaffel y uudugolyaeth. Ac am lauassu or fichteit bot mor lew ahynny yn eu herbyn. B.

⁵⁰ E wyr ehun gyt ac ef ar neilltu. A mynet yr parth deheu yr ymlad gan geweiraw y wyr yn vydin. kyrcu y elynnyon aoruc hyny aeth ehun yn eu perued. B.

⁵¹ Ac eahunan ed aeth hit inperued bedinoed ielinion. Ac ni gorfowisei. A.

⁵² Ac orffowyswys. hyny kymellwys ar ffo. Agwedy y colli y gledyf. y damweinwys idaw caffel bwell deu vinyawc. Ac ahonno y gwbanel agyfarffei ac ef o warthaf y pen hyt y gwadyd y troet. Aryued oed gan pawb or ae gwelhe: dewret y gwr ae gryfder ae gedernyt gan ysktweit bwell deu vinyawc y gyrrai ffo trwy ofyn ar yelnyon. Can dywedut wrthunt val hyn. Pyle wyr ofnawc llase y fowchwhi. ymhoelwech. Ac ymlledwch achorinyus. Gwae chwi druein rac kewilyd. y sawl milyoed ydywch yn ffo rac un gwr. A chmyrwech hagen yn lle didan gaffel ffo ragofi. ken kymhelleisi. y creulawn gewri ar ffo. pan y lledeis pop tri pop petwar. B.

⁵³ Ac wrth hynny sardus tywysawc agymerth tri chanwr y gyt ac ef. Achyrchu corinyus agossot arnaw. Ac erbynet. y dyrnaw aoruc corineus ar y taryan. A gossot arnaw ynteu ar uwell ar warthaf y helym hynny holltes yr helym ar penfestyn. Ac aoed ohynny hyt yllawr. Agwneuthur aerua digawn y meint o rei ereill. Ac ny orffowyswys corineus or ruthur honno: hyny oed can mwyaŷ y elynnyon yn anafus ar ny ladydoed o nadunt. Ac y velly y oed corineus ehun yn erbyn pawb. Aphawb yny erbyn ynteu. Aphan welas brutus hynny kyffroi o garyat corineus aoruc. Achyrchu ae vydin yn ganhorthwy idaw. Ac yna ydodet ylleuein mawr ar gorderi. Ac ybu aerua trom opop parth. Ac yna he oir y kauas gwyr tro y uudugolyaeth. Ac y kymhellwyt y ffighteit ar ffo. Agwedy ffo goffar hyt yn teruynue freinc. y kwynwys wrth y getymdeithon rac estrawn genedyl aamladassei ac ef. Ac yna ydodet deudec brenhin ar freinc yn aruer or un teilygdawt ac un gyffreith. Ar rei hynny a dawadassant oe kytundeb vynet y gyt ac ef ydial y sarahet ae gweilyd ae gollet. Ac y wrthlad yr estrawn genedyl oteruynue y wlat. B.

⁵⁴ Agwedy y uudugolyaeth honno ar urwydyr: llawenhau aoruc brutus ae getymdeithon. A chyfoethogi y wyr o da y rei lladedio. Adifeithaw ywlat ae llosgi. Allenwi eu llogeu oda. Agwedy distryw onadunt y genedyl honno ar wlat uelly. ydoethant hyt yn dinas turun. B.

⁵⁵ Yr hwn adyweit onyr. y mae tyron ac hadeilwys yn gyntaf. Agwedy gwelet yno lle kaŷarn. adeilat yno kastell aoruc. Obei reit idaw kyrcu lle kadarn a diogelwch yno. mal y caffei yn barawt kans ofyn oed gantaw dyuot goffar a thywysogyon freinc allu aruawc gantunt y ymlad ac ef. A gwedy gwneuthur y kastell y bu deu dyd ynharos dyuotedigyaeth goffar ae lu trwy ymdiret yny lewder ae ieuineitit. Achedernyt y lle. B.

⁵⁶ A dewetit val hin. Oehrist a tigheden hon. kanis altudion essit gwedi ri kastelu im teirnas i val hin. gwiswch wir amdanawch. A.

⁵⁷ Agwedy gwybot o goffar bot gwyr tro yn kastellu yny gyuoeth uy orffowyswys na dyd na nos hyny doeth yno. Apan welas ef gestylt brutus gan edrych yn arw arnadunt y dywawt valhyn. Och o tristyon tyghetueu. Lauassu o alltudyon kastellu ym perued vyg kyfoeth val hyn. Gwiswch awch arueu wyr. hydynwch. Achyrchwech yr hanher gwyr racco megys deueit. Arennwchi. wynt yn geith ar hyt ykyuoeth. B.

⁵⁸ Agwisaw eu harueu awnaethant. Abydinaw yn erbyn eu gelynyon trwy deudec bydin. Ac or parth arall yd oed vrutus yn hydinaw nyt yn wreigawl namyn dyscu y ydinoed yn trybelit briud iriell ygellynt kyrcu achi aw. Aheb annot ymlad yn wycheir ac yn galet awnaethant. Ac aerua dirwawr y meint awnaeth gwyr tro oe eu gelynyon hyt ar dwy vil hayach gan eu kymell ar ffo.

⁵⁹ Ar freinc a gyudes yny erbyn. Ac yny brathwytt llawer. Ac ysyrthwys llawer opob parth. B.

⁶⁰ Nei yr brenhin. Turn oed y enw ae un cledyf. wechchanwr. Nyt oed hagen ynyllw eithyr corineus was dewrach no hwnnw. B.

⁶¹ Ac eisoes y dangylchynwys lluosogrwyd oe elynnyon ef. ac y llas Turn. Ac oe enw ef yr hynny hyt hediw y gelwir ylle hwnnw tyron. B.

⁶² Doeth corineus attheir mil owyr aruawc gantaw yn ol yfreinc yn diarwybot. A gwneuthur aerua trom onadunt. B.—A gwneuthur aerua dirwawr. A.

⁶³ Trist eisioes oed ev am lad Turn inai. A.

⁶⁴ Aphan welas y freinc hynny: kymraw a gymerassant. o tebygu bot yn vwy llw noc ydoed. Achymryt eu fo. Ac eu hynsilt aoruc gwyr tro ac eullad ac eu gwasearu hyny gawsant y uudugolyaeth honno. Achyt hei mawr defnydd llawenydd brutus oachaws y uudugolyaeth honno. Trist oed eisioes am agheu y nei. Abot yniuer beunydd yn lleihau ae elynnyon ymhlau. B.

⁶⁵ Ac in betrus gantaw or diwed drigaw in hwi no henni. A.

⁶⁶ Gantaw yn iach. B.

⁶⁷ Ac eu lenwi opob ciwriw golut ada dairawl. ac ⁶⁸ Allenwi eu llogheu opob ryw da agolut. achan

odina idaethant agwint iniawn ini hol. hit er enis hyrrwyd wynt yloethant yr ynys aed edewit udunt
oed adawedic idint idivot o venec eduwies. ac i trwy dwywawl attech y porth twtneis yr tir. B.

⁹⁴ Ac yn yr amser hwnw ygelwit hi y wen ynys. B.

⁹⁵ Edoad un antyghetvenawl iveint neu aghenvil adeudec kuyd ini hit. A.

⁹⁶ Estlis aaw. A.

⁹⁷ Er aghenvil neu er anthigevenawl anivel hwnnw. A.

⁹⁸ Neu enteu llam ecawr. A.

⁹⁹ Hit en amser Llud vap Beli. A.

¹⁰⁰ Difodi enw tro oe gwlat. A.

¹⁰¹ Adeilat o dinas megis e diwetpwit. A.

¹⁰² Egheitwad e flistewission. A.

¹⁰³ Ac yna gwedy llunaethu pop peth ar hyt yr ynys. B.

¹⁰⁴ Kyacu aoruc brutus gan y wreic. B.

¹⁰⁵ Sef oed eu henweu. B.

¹⁰⁶ Ac ym pedwarded ulwydyn ar hugeint gwedy dyuot brutus yr ynys hon : y bu uarw.

¹⁰⁷ Ac yna y veibyon ynteu a rannysant yr ynys y rydunt. B.

¹⁰⁸ Ac y Locrinus can oed hynaf y doeth y ran perued or ynys. yr hon a elwit oe enw ef : lloeger. B.

¹⁰⁹ Ac y kamber yloeth or tu arall y hafren y ran a elwir oe enw yntei kymry. B.

¹¹⁰ Ac albanactus a gymyrth y gogled. y ran a elwis ynteu oe enw ef yr alban. B.

¹¹¹ Ac ymlad ac albanactus ae lad aoruc. Achymell y pobyl ar ffo hyt ar locrinus. B.

¹¹² Agwedy gwybot olocrinus y gyfranc hono. B.

¹¹³ A mynet. B.

¹¹⁴ Ac ar y ffo hwnnw y bodes humyr yn yr avon. Ac yd edewis y enw ar yr auon yr hynny hyt hediw. B.

¹¹⁵ Ar penaf or teir morwyn hynny oed verch y vrenhin germania. Sef oed y henw y vorwyn : essayllt. B.

¹¹⁶ Kyn decked a hi yn yr holl vyt. Gwynach oed y chnawt nor echtywynedic asewrn moruil. B.

¹¹⁷ Agwedy gwybot hynny o gorineus. llityaw aoruc. kanyys kyn no hynny rywnaethoed locrinus amot y gymryt y verch ef y wreic idaw. B.

¹¹⁸ A dyuot a oruc corineus dan treiglaw bwyall deu uinyawc yny law deheu ar locrinus gan dywedut yr ymadrawd hwn. Ac velly locrinus y teli di imi y sawl vratheu agwelieu a gymereis i dros ty tat ti. tra uum yn kynydu tir idaw. B.

¹¹⁹ Na diprit tra vo y nerth yny breich deheu hon. B.

¹²⁰ Ac y velly y gogyuadawd yn vynyeh dan dreiglaw y vwyall. B.

¹²¹ Ac eissoes yd aeth kydymdieithon y rydynt. Ac y tagnouedwyt. B.

¹²² Ac yr hynny eissoes ny lauasswys cariat essayllt gantaw ef. namyn y gossot y mewu daerdy yn llundein. Ac annwyleit idaw yny gwassanaethu yn dirgel. B.

¹²³ Ac yno y dawei ynteu yn rinyawc attei. Ac velly y bu yn mynychau attei seith mlyned heb wybot y neb eithyr y annwyleit. namyn yn rith aberthu yr dwyeu yn dirgel yd aei ef yno. B.

¹²⁴ Abechogi agauas eissyllt. A merch a uu idi. Ac ar honno y dodet hafren. Abeichogi agauas gwendoleu. A mab a anet idi hitheu. Ac ar hwnnw y dodet madawc. B.

¹²⁵ Ar mab a rodet ar corineus y hentat ar vaeth. B.

¹²⁶ Allidyaw aoruc gwendoleu eithyr mod. B.

¹²⁷ Ar lan yr auon a elwir Sturam ymgyaruot. Ac o ergit saeth llad locrinus. ac yna y kymyrth gwendoleu llewodraeth y teyrnas yny llaw ehun. Ac erchi aoruc boli essayllt ae merch ynyr auon honno. B.

¹²⁸ Kans henni a vinnws bot traegwidawl glot ir vorwyn oachaws ibot in verch i locrinus igwr priawt hitheu. Ac velli igelwir er avon hit hediw o enw evorwin Havren. A.

¹²⁹ A pymthec mlyned y gwledychwys gwendoleu gwedy llad locrinus. A dec mlyned y buassei locrinus yn vrenhin kyn no hynny. A phan welas gwendoleu vadawc y mab yn oetran y gallei ef bot yn vrenhin. hi a rodes gwyalen y teyrnas yny law. Ac ae ardyrchoges yn vrenhin. Ac y kymyrth hitheu yn ymborth idi kornyw tra uu vwy. Ac yn yr amser hwnnw yd oed samwel yn profwyt. ac yn gwledychu yn iuda. A Siluius eneas yn yr eidal. Ac omyr etwa yn traethu y gathleu yn eglur glotuawr. B.

¹³⁰ Ac yna gwedy urdaw madawc yn vrenhin. Gwreicca awnaeth. A deu vab a vu idaw ohonei. Sef oed y rei hynny. membyr a mael. A deu ugein mlyned ygwledychus trwy dyundeb a hedweh. Agwedy marw madawc. teruyse a gyuodes rwg y deu vab am y kyuoeth. Ac eissoes membyr a wnaeth dadleu ae vrawt o eacus tagnouedu ac ef. Ac yny dadleu hynny y peris ef llad mael y vrawt. Ac y kymyrth membyr llywodraeth y teyrnas. B.

¹³¹ A chymeint vu y greulonder yn erbyn y pobyl. Ac y lladawd holl dylyedogyon y teyrnas or rei a tebyceei ef keissyaw kyuodi yn y erbyn. Ac ygyt a hynny ymadaw ae wreic priawt mam efrawc kadarn y vab aoruc. B.

¹³² Achydyaw a gwyr yn erbyn dedef y pechawt kassa gan duw. B.

¹³³ Mewn glyn koedawc y gyrchu eithyr a wnaeth lluosoggrwyd o ouleideu kyndeiryawc ae lad ae yssu. B.

¹³⁴ Ac euriustus yn lacedoma. B.

¹³⁵ Ac ena gwedi marw membyr et urdwit Efrawc ivab enteu en vrenin. gwr mawr i riv ac anried ikadernit ai dewred oet hwnw. ac un vlwidin eisau odeu ugeint ebu in gwledichu ar enis pridein. A.

¹³⁶ Agwedi llawer o emladeu e uudugoliaeth a gauas. A.

¹³⁷ Ac yna yd adeilyawd ef dinas. B.

¹³⁸ Ac odyndaw yd adeilyawd efrawc kaer alclut gyuerbyn ar alban. B.

¹³⁹ Agwedy hynny y ganet idaw ugein meib o ugein wraged a oed idaw. a dec merchet ar ugein. a dec mlyned a deugein y bu y gwledychu. Sef oed y henweu y mybyon. B.

¹⁴⁰ Brutus taryanlas. oed hona. B.

¹⁴¹ Run. asser. enweu y merchet oed. B.

¹⁴² Egbu. B.

¹⁴³ Ebrun. B.

¹⁴⁴ Teccaf morwyn oed honno yn yr ynys. B.

¹³⁵ Ac odyndaw gwedy marw membyr y hurdwyt Efrawc kadarn y vab yn vrenhin. ac un ulwydyn eissau o deu ugein y bu y gwledychu. B.

¹³⁶ Dyuot adreff awnaeth ac amylder o olut gantaw. B.

¹⁴⁵ Ar rey hyny a anwones efrawc ar syluius y gar brenhin yr eidal. Ac a rodet yno y wyr bonedic dyledawc. Ar meibyon a aethant allyges ygantunt hyt yn germania. ac assery brawt yn tywysawc arnallunt. ac o ganborthwyl syluius y gwrysnyasant y wlat hono ae phobyl. B.

¹⁴⁶ A brutus taryan las a trigawd yn yr ynys wrth y llywiad gwedy y tat. A deudec mlyned y gwledychawd arnei. B.

¹⁴⁷ Ac in ol brutus idaeth lleon ivap enteu. ac en ir amser hwnw ed adeilws seliv temil ir arglwid egkaerusalem ac idaeth brenines saba iwrandaw idoothineb ew. ac idaeth Siluius Epitus in lle idat in vrenin in ir Eidal. Gwr oed lleon agarai hedwch. agwedi gwelet ohonaw igivoeth in llwidaw ac in hedichu pob peth. wrth igighor ef a adeilawd dinas egogled ir enis hon ac igelwis oe enw ehun. kaer lleon. Ac in diwed ioes eisoes llescu agwnaeth. Aphum mlined arugeint ibu en gwledichu. Ac oe lesgeid ew ar diwed ioes ekivotes ciwtawtawl tervise ini deirnas. A.

¹⁴⁸ Agwedy marw lleon: y doeth run paladur bras y vab ynteu y vrenhin. vn wlwydyn eiseu o deugeint. y bu ygwledychu. Ahwnnw a duc y pohyl oe eu teruysc ar gytuundeb. Ac ef a adeilwys. kaer geint. Achaer wynt. achaer vynyd paladur: yr hon aelwir yr awr hon. kaer septon. yny lle y bu yr eryr yn dywedut daroganeu tra adeilwyt y gaer. B.

¹⁴⁷ Ac yn ol brutus y doeth llyon y vab ynteu. Gwr a garwys hedwch uu hwnnw. Agwedy gwelet o honaw y gyuoeth yn tagnouedus. sef a adeilwys dinas y gogled yr ynys. Ac ae gelwis oe enw ehun kaer lleon. Ac yn diwed y oes y llescwys. Ac ynyr amser hwnnw y dechreuws Selyf wab dauyd adeilaw temyl ygkaerusalem. Ac y doeth brenhines sabba y warandaw doethineb selyf. Ac y doeth siluius epitus yn vrenhin yn lle ytat yn yr eidal. Ac yna val y dywespywt uchot. gwedy llescu lleon. y kyuoedes teruysc y rwg y kiwtawtwyr ehun. B.

Dyma y daroganeu hyny, yn ol Brut y Breninodd o waith Siefre o Vynny, yr hon sydd yn y MUSEUM yn LLUNDAIN.

PROPHETWDOLIAETH YR EIRI.

MEGIS y gwrthlat ywen ydreic coch, velly ybrwrw y dywyll ywen. Dreic aruthyr waethaf athecca ac ochwythaf y geneu odamawl dan alysc yr holl ynys gan y llyu. O arennw hwnnw ydaa maharen man ygen, adiwyllya dymodieu ygyrn yny dwyrein. Odyna ydaa ystlum gwenwynic y olwe ac ar y edrychiat ydechryn fydd achreuyd. Odena ydaa llew anesao yr ystlum lluchyadenawc, ac adan yplywodraeth ylygryr sychet gwirioned. Crang or mor adynessa yr llew ac adan y vediant ydylanna rydit o rydit. gwedy y trosser y keibien yn waywyr. Baed danhedawc anessa yr crang ac awalhaa yny mieri tew ac alymhaa y danned yngkedernyt ydeyrnas. Ochwant y baed y kynnyd kenev er hwn a ryd am agheu y dad megis am anghau ki. Gwaet ytat agynyd y meibion ar kyntaf onadunt aesygn yoruchelder ydeyrnas yn defnydd hagen vegis blodeuyn gwaenwyn kyn noe frwthy y gwywa. O bechawt yr hen ypecha ymeibion wrth eu tat, ar caret cyntaf a vyd dewnyd yr rei ol. Meibion agyuodant yn erbyn eu tat ac amdial pechawt, emysgaroed a a gyffroant yn erbyn y groth. Gwaet agyuat yn erbyn eu gwaet yny daruo yr alban wylaw penyt yperheryn ac anobeithus boen avyd. Yna ydaw kynhwir kadarn owynt dwyrein, ac aruthra yr gorllewin ac adiweida holl gedernyt iwerdon. Rac bron hwnnw ygestwng twysogion agwedy y kyngreiter tagneued yd ymgarant. Dolur adrossir yn llewenyd, pan drychoant ytat yngkallon y vam. Ef anessa huir adisgynno ohat y llew ae lynder adylla kedernyt haearnawl ac un elechawl. ymynediat hwnnw yged-eu normandi ydwy ynys. ac odiruawr vod symudedigaeth ygwhehenir ykledyf ywrth ygoron. Oachaws anvndep y brodyr ygwledycha vn adelei ole arall. Kerbyt pyymet adreiglr yr petweryd agwedy y drychauer ylluneeu priawt ysarret actiaug asathyr yteyrnassoed, yn dydyed diwethaf ydreic wen ygwesgerir yhetivet yn deir ran, ran adyn yr pwy ol dwyreiniawl swlt ykyuoethogir, ran adisgin y iwerdon, o orllewiniawl ardyrmyr ydifrifheir, ydyrtyd ran adric yn ywlat dielw agorwac ykeffir. Tanawl beleu adisgin ordwyreine allsyd yny kyleh ogylch alynga. Wrth ylluver yd ehetta adar yr ynys, arrei mwyaf onadunt wedy yd ennyner eu hesgyl adigwydant yn dalyedigaeth. Or tan hwnnw ygenir gwreichioren; ac oe chynwrf y dechrynant yr ynysedd, yngwyd yrei mwiaf ygwelir yr absent; ar eil mynedat avyd gwaeth nor kyntaf. Gwedy bo marw llew wriwioned, ykyvty ybrenhin gwyn bonhedic yn ynys brydein yn gyntaf yn elhedec, odena yn marchogaeth, odena yn disgynnu, ac yny disgynat hwnnw ykeir ef yny glud. Odena ydygir ac adangossir abys ac ydywedir mae ybrenhin gwyn bonhedic. Yna y kynullir y ydyin ew agwystyl drostaw agymerir, ac yna ybyd porthmanyaeth ydydynion megys am eidion neu am dauat, ymendaat hynny ageisir ac ny byd yr un; onyt pen dros pen. Ac yna y kyuyt ygwyn ac ydaa yr lle ykyuyt yr heul, ar lle digwyd heul arall, yna ydywedir yn ynys brydein brenhin na vrenhin. Gwedy hynny ydyrcheif yben ac ydyngis ytuot yn vrenhin ar lawer o weithredod dybryt, ac nyd arun elwedic. Gwedy torrer llawer ny byd atkyweirdeb, yna ybyd byt ybarcuttanot; adycko pawb ydreis avyd eidaw ehun abhyny abery seith mlyned. Ac yna ybyd treis agordineu gwaet, ar fyrrnev agyffilybir yr eglwisseu, ar hyn aheo un arall ay met, ac ar y uchod druan ygoruyd anghau ac yn ychydic odynyon ybyd kariat kyuan. Ar hyn agyngreirier ar osber ybore ylygryr. Odena ydaw or deheu ar veirch pren ar ewyn mor kyw eryr ac ymordwya ac ydaw y ynys brydein yr tir, ac yny lle ef asaetha y dy yr eryr, ac aygoresgyn, ac yna ybyd ryuel yn ynys brydein blwydyn ahanner, ac yna ny thal dym dwyn kyfnewit, namyn paub abrydena pa furef ykattwo yr eidiaw ehun ac ykeisio da arall. Odena ydaa ybrenhin gwyn bonhedic tu argorllewyn ay vydin yny gyleh yr henn lle gar llaw ydywyr redegauc, ac yna yda y elynion yny erbyn, ac y lluniethir pawb yny le yny gyleh ef. Allu y elynion afurfheir ar bon taryan. Yna yd ymledir oe eu taleu ac eu hystlysseu, ac yna y llithyr ybrenhin gwyn bonhedic yr awel. Odena y nytha kyw yr erir yngoruchelder kreigau holl ynys brydein, ny digwid yn ieuang, ny daw ynteu ar heneint, yna gogonyanus fyntant y odef amreit na sarhaet idaw. agwedy ytagnauetter ydeyrnas ydygwyd.

¹⁴⁹ Ac aoruc endi er enneind twimin. A. ¹⁴⁹ Ac awnaeth yno yr enneind twymyn. B.

¹⁵⁰ Ac ydan yr enneind hwnnw y gyssoes tan heb diffodi. Ac yny yr amser hwnnw y gwedwys helias proffwyd hyt na dele wlaw. Ac ni bu wlaw ynteu chwe mis a thnyr blyned ygwlat kaerusalem. B.

¹⁵¹ Ar bleidut hwnnw awnaeth nigromans yn gyntaf yn yr ynys hon. Ac ny orffowyswys o dechymygu kyweinrwyd hyny wnaeth idaw adaned a phroui hedec. Ac yn hynny y syrthwys ar temyl apollo yn llundein. Ac yd ysgysyll oll. A yno y cladwyd. B.

¹⁵² Bu lyr yn llwyaw y teyrnas yn wychyr ac yn wrawl. B.

¹⁵³ Ac y adeilwys dinas ar auon soram y gelwys kaer lyr. ac yn saessnec leircestryr. B.

¹⁵⁴ Ac ny bu y lyr un mab namyn teir merchet. sef oed eu enwen. Goronilla. Regau. Cordeila. Adir- uawr ykarei eu tat wynt. a mwyaf y karei ef y verch ieuaf. cordeila no rei ereill. B.

¹⁵⁵ Sef awnaeth proui pwy uwyahaf ae karei oe verchet. wrth rodi y ran uwyahaf agoreu gan wr or kyuoeth. A galw attaw aoruc Goronilla y verch hynaf idaw. A gouyn py veint y karei hi euo. Athygu

aorue hitheu yr nef ar dayar bot yn vwy ykarei hi euo no eneit heun. Achredu awnaeth ynteu llyny. A dywedut aorue ynteu, y rodei hi yr gwr a dewissei yn ynys prydein athrayan y gyuoeth genthi. B.

¹⁵⁴ Ac yn ol honno y gelwis ef rageu yr eil hynaf. A gouyn idi py veint ykarei luthen ef. Athygu aorue hitheu y gyuoethen nef a dayar, na allai venegi ar y thauawt leueryd py veint y karei hi euo. Achredu awnaeth ynteu llyny. Ac adaw idi hitheu y rodi yr gwr edewissei ar trayan aiall genti oe gyuoeth. B.

¹⁵⁷ Ac yna y gelwis ef Gordeila y ienhaf. A gouyn idi py veint y karei hi euo. Ac yna achabot aorue Cordeila ryeredu oe that yr amdrydyon anhyedus a dywedassei ychwioryd wrthaw, a phrou ythat, a gwrtheb idaw yn angen noe chwioryd ar y wed hon. Ni chredaf ui bot merch a allo karu y that yn uwyr noe y dylho y garu nac ae dywetto onyt trw gellweir llad y heneit gan gelu gwionod. B.

¹⁵⁸ Ac yna llydyaw aorue y that wrthi, gan tebygu y mae dihwyt y challon y dywedassei hi hynny. A dywedut wrthi val hyn, kans yny veint honno y treinygeisti heneint dy tat hyt na charut ti ef megys chwioryd y rei ereill. B.

¹⁵⁹ Heb ran y gyt ac wynteu or ynys. B.

¹⁶⁰ Ny dywedaf can wyt merch ti inni na rodwyf ui ti y wr ny hanffo or ynys hon. Os tyghetuen adawina hynny heb argyfreu. hyn adwyedaf na bydy un anryded adal wihoryd, kans mwy eiryoet y kereis i ti noe wyntwy: athitheu ymkaru inheu yn llei noe wynteu. B.

¹⁶¹ A heb un goir o gyghor y wydda y rodet y dwy verch et hynaf idaw y deu tywyssawc, nyt angen, y tywyssawc kernyw. Ac y tywyssawc y gogledd, ahaner yr ynys gantunt tra vei vwy ef. Agweddy ybei uarw ynteu, y kyuoeth oll yn deu haner y rydunt. B.

¹⁶² Ac yna gwedy clybot o aganipus vrenhin freinc clot a phryt a tieghweil cordeila. B.

¹⁶³ Anuon kennadeu awnaeth hyt ar lyr ythat oe erchi yn wreic idaw. Ac y dywawt ynteu lyr y rodei y verch idaw heb argyfreu a heb da genthi yn llawen, kan daroed idaw ynteu rodi y gyuoeth ae eur ae ariant yr dwy verch et ereill. B.

¹⁶⁴ Tracheuyn y dywedut. B.

¹⁶⁵ Ac nat oed reit, idaw wrth dim, namyn kaffel gwreic vonhedic telediwd dilydewac y kaffei etived ohonei a gynhalei y gyuoeth gwedy ef, kans ef bieoed y tryded ran o freinc. Ac yn diannot cordeila a rodet y aganipus. B.

¹⁶⁶ Ac ymphen yspeit ygykylch diwed oes llyr. A dechreu lleucu o honaw o heneint, y deu raodywededig-yon douyon aweroseynasant arnaw y gyuoeth, yr hwn agynhalyassei ef yn wrawl trwy hir amser. Ac ae rannasant y rydunt yn deu haner. Ac o gyt duundeb eissoes maglawn tywyssawc yr alban a gymyrrth llyr attaw ar y deugeinnet marchawc, rac bot yn gewilyd gantaw wrth heb vachogyon wrth escord. B.

¹⁶⁷ Agweddy bot llyr velly gyt a maglawn yspeit dwy vlyned: llydyaw aorue coronilla y verch wrthaw rac meint oed o vachogyon ygyt ac ef. A rac eu gwssanaethwyr ynteruyen y llys. A dywedut awnaeth wrth y gwr vot yn digawn ugein marchawc ygyt ae that ae ellwg y rei ereill ymdeith. B.

¹⁶⁸ Agweddy dywedut hynny wrth lyr, llydyaw a oruc, ac ymadaw a maglawn a mynet hyt ar henwyn tywyssawc kernyw y daw y llall, ac erbynet o hwnnw ef yn enrededus llawen. Ny bu pen y ulwydyn hyny daru teruyse y rwg eu gwssanaethwyr. Ac wrth hynny y sorres regau y verch wrthaw. Ac erchi idaw ellwg y vachogyon oll y wrthaw eithyr pump marchawc ae gwssanaethi. B.

¹⁶⁹ Athristau a oruc llyr eithyr mod. Achychwyn ody na elchwyl hyt ar y verch hynaf idaw. A thebygu trugarhau o honno wrthaw, achynaf gyt ac ef y vachogyon. Sef awnaeth hitheu tygu trwy y llyt y gyuoethen nef a dayar na chaffei ef ohir yno onyt ellygei oll y vachogyon y ymdeith eithyr un ae gwssanaethi. A dywedut awnaeth heuyt nat oed reit y wr kyuoet ac ef na theulu na lluosogrwyd y gyt ac ef onyt un gwr ae gwssanaethi. B.

¹⁷⁰ Agweddy na chaffei dim, or ageissei gan y verch. Gellwg y vachogyon oll y wrthaw eithyr un marchawc. A gwedy y vot yno hir yspeit, mydilyaw aorue am y hen teilygdawt ae enryded. Athristau aorue yn vawr. A medilyaw mynet hyt ar y verch a thoed y freinc. Ac offynhau hynny henyt aorue, mor digaryat ygellygassei y wrthaw. B.

¹⁷¹ Ac eissoes ny allwys ef a vei hwy diodfed yr amharch a oed arnaw. Achychwyn parth a freinc aorue. B.

¹⁷² A phan yttod yn mynet yr llog. Ac na welei neb wrth y escord namyn ar y eil, ganwilyaw, y dywawt yr ymadrawd hwn. B.

¹⁷³ Ev adoeht hit egkara idinas edoed iwerch indaw. A.

¹⁷⁴ Anvon aorue Lyr genat at ebrenin ac at iwerch enteu ari drigeinvet. A.

¹⁷⁵ Ac yna yd anonedd gwyts tros wyneb freinc y gynnullaw y holl dewred: wrth eu gollwg gyt a llyr y oressyn y gyuoeth tracheuyn idaw. A gwedy bot pop peth yn barawt, kychwyn a oruc llyr a chordeila y verch ar llu hwnnw gantunt. A cherdet hyny doethant y ynys prydein. B.

¹⁷⁶ Ac yn diannot ymlad ae dofyon Achaffel y uudugolyaeth o lyr. A gwedy gwedu pawb or ynys idaw: y bu varw llyr yny tryded ulwydyn. Ac y bu varw aganipus vrenhin freinc. Ac yna y kymyrrth cordeila llewodraeth y teyrnas yny llaw ehun. Ac y cladwyd llyr y mywn daerty awnaethoed ehun dan auon soram. Ar temhyl honno a rywnaethoed ef yn anryded ianij bifrontis yr duw a elwit, Aphan delhei wylua y temyl honno: y deuei holl grefftwyr y dinas ar wlat oe henrededu. Ac y dechreuyn pob gweith or a wnelyn hyt yn pen y ulwydyn. B.

¹⁷⁷ A gwedy gwledychu o cordeila pump mlyned yn tagneuedus: y kyuoed ydeu nyeint yny herbyn. Margan vab maglawn. A chuneda vab henwyn a llu aruawc gantunt. A dala cordeila ae charcharu. Ac yny karchar hwnnw o dolur colli y chyuoeth y gwnaeth ehun y lleith. Ac y rannasant wynteu y kyuoeth yrydunt. Ac y doeth y vargan or tu draw y humyr y gogledd yny theruyn. Ac y doeth y guneda y parth yma y humyr, lloeger achynary achernyw. B.

¹⁷⁸ Achyn pen dwy uylwed y doethant gwyr a gerynt teruyse ac annundeb a llenwi bryt margan o teruyse. A dywedut wrthaw bot yn gewilyd ac ef yn vab hynaf gadu deuparth y kyuoeth yn eido kuneda. B.

¹⁷⁹ A chynnullaw llyr aorue margan, ac anreithyaw kyuoeth kuneda o lad a lloeci. A dyuot aorue cuneda yny erbyn ae erlit o le y le hyny doeth yg kymry. Ac ar uaes mawr ymorganawc. Ac yna y llas margan ae oe enw ygelwit y lle o hyny hyt hediw, maes margan, ac yno y mae manachloc vargan yn awr. B.

¹⁸⁰ Agweddy y uudugolyaeth honno y kymyrrth cuneda holl lywodraeth ynys prydein. Ac y gwledychwys yn tagneuedus teir blyned ardec argeint. Ac yn yr amser hwnnw yd oed ysayas ac eseu yn profwydwyd yg kaerusalem. Ac yd adeilwyd ruuein y gan deu wroder remus a romulus, yn yr vnuet dyd ar dec kyn kalan mai. B.

¹⁸¹ Agweddy marw cuneda, y doeth riwallawn y vab ynteu yn vrenhin. Ac yn oes y gwr hwnnw y bu y glaw gwaet. Ac y bu varw y dynyon gan y kakwn yn eu llad trwy y glaw gwaet. B.

¹⁸² Ac yn ol hwnnw y doeth, gorwst. Ac yn ol gorwst y doeth seissyll. Ac yn ol seissyll y doeth iago

vab gorwst y nei ynteu. Ac yn ol iago y doeth kynuarch vab seissyll. Ac yn ol kynuarch y doeth goronw digu. Ac y hwnw y bu deu vab porrex a fernex. (Fervex. A.) B.

¹⁵³ A gwedy marw eu tat y kyuoeds teruyse y rydunt am y vrenhinyaeth. A cheissaw o porrex llad fernex y vraw to vrat. A gwedy gwybot o fernex hynny. ffo a oruc hyt yn freinc. A dyuot a phorth odyuo gan swardus vrenhin freinc. Ac ymlat a phorrex y vrawt. Ac yna y llas fernex ar gynnulleitua a doeth gantaw. B.

¹⁵⁴ A gwedy gwybot oe vam (yr hon a elwid Indon. A.) rylad y mab. Sef a wnaeth hitheu keissaw llad y mab byw. yn nial y mab marw. A gwedy gaffel yn kyscu o bonei. yd aeth hi ae morwynion ae lad. Ac yna y rawnwyt yr ynys yn pump ran trwy symudaw teruyneu. B.

¹⁵⁵ Ac ym pen yspet. y kyuoeds gwas ieuanc clotauwr. Sef oed y enw dyfnawl moel myt mab clydno tywyssawc kernyw. A gwedy marw y tat a chaffel o dyfnawl y gyuoeth. Ryuelu a oruc ar piner (pymr. A.) vrenhin lloeger. A gwedy llad preier y daethassant yn y erbyn. Nidyawc vrenhin kymru ac stater vrenhin y gogle. a dechreu lloeci kyuoeth dyfnawl ae anreithyaw. B.

¹⁵⁶ A dyuot aoruc dyfnawl a degmil o wyr aruawc gantaw yn eu herbyn a rodi kad ar faes idunt. A gwedy gwelet o dyfnawl hwyr et yd oed yn kaffel y uudugolyaeth. dwyn chwechanwr or gwyw dewraf a oruc a gwisawc arueu y gelynyon lladedic. a mynet a hwynt racdaw trwy y golynyon ac y llas nidyawc a stater a chaffel y uudugolyaeth. Ac odyndy gorescyn gwladodet y brenhined hynny a darostwng pawb wrth y arglwydiaeth ehun. B.

¹⁵⁷ A gwedy daruot o dyfnawl dwyn y pobyl ar kyuoeth wrth y hen teilygdawt. A gwnethur coron eur idaw. a mein gywrthauwr yndi. A gossot kyfreitheu yr ynys. or rei y mae y saesson etwa yn aruer. A rodi noduau yr dinasoed. mal y gallei pawb or a tui reit udunt gyrrhu yn diogelwch. Ac yr ereidyr allan y rodes ef y breint hwnw ar y meysydd yn un furaf ac yr temleu. B.

¹⁵⁸ A hyt tra parawys dyfnawl: y pylwys cledyfeu y lladron ar treiswyr. Ac yny dyd ef ny llausse neb treissyaw y gilyd. Ac ym pen deugin mlyned gwedy kymryt y goron y bu uarw. Ac y cladwyt geir llaw temyl awnathod ehun yn enryded ydwys a elwit kyttundeb. B.

¹⁵⁹ A Gwedy marw dyfnawl y kyuoeds teruyse y rwg beli a bran y deu vab ynteu am y kyuoeth. A gwedy llawer o gynhen a dadleu y kymodet trwy getymdeithon. gan amuot gadu y veli coron y teyrnas can oed hynaf. A lloeger a chymry a chernyw genthi. can oed iawnach gadu yr hynaf yn vrenhin. A gadu y vran or parth arall y hmyr a bot yn darystygedic oe vrawt. B.

¹⁶⁰ Agwedy eu tagneuedu yny wed honno. pypm mlyned y buant trwy hedwch y llywyaw eu kyuoeth. Ac yna y doeth meibion annundeb y teruyseu y rygtunt. Ac y waradwydwar bran am y vot yn darystygedic yw vrawt. Ac wynt yn un vam un tat. Ac yngydwedret. Ac yn un dylwet. B.

¹⁶¹ Ac egita henni hevit eu llawer ocirvageu ac imladedu provedic achlotvawr wit en eniver weith a deuth Chelfi (Thelff) tivisawc Morgan ith wlat ti. ti alleist gwrthwnebu idaw ac en waradwidus i gimhell ar fo. A.

¹⁶² Ac erchi idaw kymryt merch helsen vrenhin llychlyn yn wreic idaw. hyt pan vei trwy porth hwnw y gallei gaffel y gyuoeth ae dylwet. A chymryt kyghor yr anhyedwyr twyllodrus a oruc bran. A mynnu y vorwyn yn wreic idaw. A thra yttodet ef yn llychlyn. y doeth beli hyt y gogle a llanw y kestyll ar dinasoed oe wyr ehun. Ac eu kadarnhaw o pop peth or wei reit. B.

¹⁶³ A phan doeth ar vran hynny kynnullaw y llychlynwyr aoruc ynteu. a cheweiryaw llyges diruawr y meint. A chyrcelu tu ac ynys prydein. Aphan oed lonydaf gantaw y rwygaw y mor. nachaf Gwythlach vrenhin denmarc a llyghes gantaw yn erlit bran o achaws y vorwyn. Ac ymlad a wnaethant. Ac o damwein y kausas gwythlach y llog yd oed y vorwyn yndi. Ae thynnu a bacheu ym plith y logeu ehun. B.

¹⁶⁴ Ac val yd oedynt velly yn ymlad nachaf wynt kythrawl gywrthwynebu yn gwasgaru eu llogeu pawb y wrth y gilyd o nadunt. Ac or ryw damwein y byrwynt llog wythlach ar vorwyn y gyt ac ef y tir y gogle. B.

¹⁶⁵ Agwedi igwelet owir ewlat eu dali agwnaethant ac eu dwin hit at beli. kans en er amser hwnw et oed ev ar glan emoroed morbennoed heni en achaws divotetiataeth bran ivrawt. Ac igit allog gwythlach etoetint rei llog. ar dritet or rei henni abanoed olyghes vran. Ac gweti menegi ir brenin pa beth oedint ar damwein. adarvot idunt llawenau aoruc or ri civarvot e damwein hwnw idaw. kans edoed ivrawt en mennu rivelu eni erbin. A.

¹⁶⁶ Agwedy yapeit yehydic o diwed y doeth bran yr tir ae lyghes gantaw. Ac anuon awnaeth trwy genhadeu ar veli y erchi idaw eturty y gyuoeth ae wreic rydalyassei ynteu. gan vygythyaw onys atuerhel yn diannot. o caffei le ac amser y lladei y pen. B.

¹⁶⁷ A gwedy y naecau o veli o pob peth o hynny. kynnullaw ymladwyr ynys prydein a wnaeth beli. A dyuot i ymlad a bran. ac ar llychlynwyr a oed y gyt ac ef. A dyuot aoruc bran ae lu ynteu hyt yn llwyn y kaladry wrth ymgysaruot. B.

¹⁶⁸ A gwedy eu dyuot y gyt. llawer o greu gwaet a ellygwyt o parth. Achynhebic y dygwydei y gwyrr brathedic: y yt gan vedelwyr kyflm. Ac eisoes goruot a wnaeth y brytanyet. a chymell y llychlynwyr y eu llogeu. Ac yna y dygwydws pynthegmil o wyr bran. ny dienghis hayach o nadunt yn diuriw dianaf. Ac yna o vroid y damweinwys y vran kalf un llog. Ac y hwylyws a honno parth a freinc. y getymdeithion ynteu. y rei ereill mal y dyceei eu tyghetuen y ffoassant. B.

¹⁶⁹ Ac wedi kaffel o vely y uudugolyaeth honno a dyuo hyt kaer effrawc o gyt gyghor y wyrd a yd ellygwyt brenhin degmarc ae ordderch yn ryd gan tragywydawl darystygedigyaeth a theynroget y gan vrenhined denmarc y ynys prydein. B.

¹⁷⁰ Ac yna kadarnhaw a oruc ynteu kyfreitheu y tat. A gossot ereill o newdy. Ac yn penhaf yr temleu ar dinasoed ar ffryd. Ay peris gwynuthur ffryd brenhinawl o vein a chalch ar hyt yr ynys o pen rym kernyw hyt yn traeth catness yn prydein. Ac yn unniawn trwy y dinasoed a gyuarfeii ahi. A fford arall ar y llet. o vynyw hyt yn norhampwn yn unyawn trwy y dinasoed a gyfarfeii a hitheu. A dwy fford ereill yn amroscowyd yr dinasoed a gyfarfeii ac wynteu. Ac eu cyssegru a rodi breint a noduau udunt mal y roldassei y tat. A phwy bynbach a dynho gwybot y brenhebu hynny ar noduau: darlleet kyfreitheu dyfnawl.

¹⁷¹ Ac val y dywetpwynt uchot y doeth bran y freinc. yn gyflawn o pryder a goul. am y dehol yn waradwydus o tref y tat y alltuded. Ac nat oed obeith gallu ennill y teilygdawt tracheuyn. Agwedy menegi pop

¹⁶⁵ Yn y lle yd oed beli yn aros dyuodedigaeth bran y vrawt. pedeur llog y doethant ar pedwarad a hanoed olyghes bran. Aphan datganwynt hynny y veli: llawen vu gantaw. B.

un o tywyssgygon ffreinc ar neilltu ac na chausa na phorth' na nerth, or diwed y doethl hyt ar segyn tywyssau byrgwyn. A gwedy gwrallu ohonaw y hwnw: kymeint a gausa o garyat a chelyndeithas y gan segyn agwyrda y teyrnas. Ac nat oed yr eil gwr nes noc ef y tywyssawc. hyny oed euo alunyaethei negossa y teyrnas. Ac adosparthei y dadyeu. B.

²⁰⁷ Sef kythiwr wr oed vran. tee oed o pryt a gosced. Adoeth achymhen oed adosparthus. Ac ethrel-ithus oed wrth hely aelwn ac adar ma y dyliei teyrn. Ar tywyssawc agausa yny gyghor rodi un verch aod idaw yn wreic y vran. Ac ony bei etiuod o vab, kanhyadu y vran y gyuoeth gan y verch o bei hyn noc ef. Ac o bei vab idaw yteu. Adaw porth y vran y orescyn y gyuoeth ehun. B.

²⁰⁸ Ac ody na ny pen y vlywdyn, marw segyn. Ar gwr y garei vran gynt o getymdeithas yn fawr, ny bu anhawl gantunt darestwg oe wryogaeth. A gwedy tynnu pawb yn un velwl ac ef, medilyaw aoruc dial ar veli y vrawt y saraet. Ac yna heb annot trwy gyghor y wyrdia, kygreiraw aoruc a thywyssogyon ffreinc, val y kaffei yn hedwch kerdet trwy ffreinc, ac lu hyt y traeth flandras y lle yd oed y llogeu yn parawt. A gwedy eu dyuot yno yd hwllyasant hyt yn ynys prydein. B.

²⁰⁹ A phan doeth y chwedyl ar veli, kynnnullaw aoruc ynteu iuenetit adewred ynys prydein yn erbyn bran ae lyghes. B.

²¹⁰ A phan welas tanwen ma'y gweissyon y bydinoed yn parawt. Ac yn chwanhawc y ymgysaruot, brysaw aoruc hitheu trwy ergryndigyon gameu hyt ynll yd oed vran y mab a oed damunedic genthi y welet. A noethi y dwy vron trwy dagreu a ieuon. Ac erchi idaw ef coffau pan yw yny challon hi y crewyt ef yn dyn o peth nytt oed diin. Ac erchi y charedic vab coffau y poen ar gouyt a gawsei yny ymdwyn naw min yny challon. A chan hynny erchi idaw madeu y vrawt y llit ar bar a oed gantaw wrthaw, kany wnaethod y vrawt idaw ef deunydd llit, kany bel ae deholasei ef o ynys prydein mayn y gamwed, ae anghymendawt ehun, pan duc breunlu llychlyn am pen y vrawt y geisaw y digyuoethi. B.

²¹¹ Ac ar hyny, sef aoruc bran helychu ac ufydau y vam. A bwrw y arueu y wrthaw. A dyuot hyt ar y vrawt. A phan welas bel y vrawt y dyuot attaw trwy arwyd tagnefyd, diot y arueu aoruc ynteu a mynet dwylaw mynwyl elldu. A chymodi y deu lu y gyt, a dyuot y gyt hyt yn llundein. B.

²¹² Ac ym pen yspet gwedy eu bot ygyt yn ynys prydein, oe eu kyt gyghor y kychwynnassant parth a ffreinc a llu diruawr y veint gantunt. A chyt bei trwy lawer o ymladeu y kymellasant holl tywyssogyon ffreinc yn wedawl darystgedigaeth udunt. A chael y nudugolyaeth ar ffreinc gyt ac wynt kyn pen un olwydyn y kyrhasant parth a ruuein dan anreithaw awrthwynepi udut. B.

²¹³ Ac yna yd oed Gabius, a phorcenna yn amherodryon yn ruuein. A phan welas y gwyr hynny na ellynt ymerbyneit, a bel a bran, dyuot yn ufyd awnaethant y rodi darystgedigaeth ac vifylldawt. Ac adaw teyrngat udunt yno o ruuein, pop blwydyn gan ganhat sened rufein er gadu tagnefyd udunt. A rodi gwyntlon a chedernyt ar eu kywirdab. B.

²¹⁴ A gwedy ymchoelut bel a bran y wrth ruuein a chyrchu parth a germania: eduarhau awnaeth gwyr ruuein am wneuthur y ryw tagnefed honno na rodi eu gwyntlon y uelly. Sef awnaethan trwy twyll llud-yaw yn eu ol. A mynet yn porth y wyr germania. B.

²¹⁵ A phan doeth y chwedl honno ar veli a bran. Sef awnaethant llidyaw yn uwy no meint. Am wneuthur ac wynt y kyfryw twyll hwnw. A medilyaw py wed y gellynt ymlad ar deu lu. Sef y kawsant yn eu kyghor trigyaw bel ar brytanyeit wrth ymlad a gwr germania. Ac y eu darestwg. A mynet bran a ffreinc a byrgwyn gantaw y geisaw dial eu twyll ar wyr rufein. B.

²¹⁶ A phan doeth diheurwyd or darpar hwnw ar y rufeinwyr. Sef awnaethant wynteu brysaw tracheu-yn y geisaw rufein o vlaen bran. Ac adaw gwyr germania. B.

²¹⁷ A gwedy kaffel o veli y chwedyl hwnw. Sef awnaeth ynteu ef ae lu y nos honno eu pydyaw wynteu y mywn glyn dyrys a oed ar eu ford. B.

²¹⁸ A phan doeth gwyr rufein trannoeth yr glyn hwnw. Sef y gwelynt y glyn yn echtewynnu gan yr heul y disleiraw ar arueu eu gelynon. A chymraw a aeth arnynt o tebygu mae bran ae lu aod yn eu ragot. B.

²¹⁹ Ac yna gwedy kyrchu o veli wynt yn diannot. Sef awnaet y rufeinwyr gwascaru yn diaruot a ffo y waradwydus. Ac eu hymlit awnaeth y brytanyeit yn greulawn tra parawys y dyd. Agwneuthur aerua trom onadunt. B.

²²⁰ A chan y nudugolyaeth honno yd aeth bel hyt ar bran a oed yn eisted wrth rufein. Agwedy eu dyuot y gyt, dechreu ymlad ar dinas a briaw y muroed. Ac yr gwraddwyd y wyr rufein dyrchauel crogwyd rac bron y gaer a menegi udunt y crognyt eu gwyntlon yn diannot ony rodynt y dinas. A dyuot yn eu hewyllys. B.

²²¹ A gwedy gwelet o ueli a bran gwyr rufein yn ebyruygu eu gwyntlon. Sef awnaethont wynteu gan flemychu o antrugarawc irlloned, peri crogi petwar gwystul ar hugeint o dylydogyon rufein yg gwyd eu rieni ac eu kenedyl. Ac yr hynny yn uwyaf oll paru awnaethant y rufeinwyr trwy engiryolyaeth yn eu herbyn. kans kennadeu a doeth y gan eu deu amherawdyr y dywedyt y doynt trannoeth y eu amddiffyn. B.

²²² Sef awnaeth gwyr rufein oe eu kyt gyghor pan doeth y dyd trannoeth, kyrchu allan yn aruawc y ymlad oe eu gelynon. A thra yttodynt yn llunauthu eu bedinoed, nachaf y deu amherawdyr yn dyuot megys y hedewssynt, gwedy ymgynnullaw yr hyn ar adiasseil oe eu llu heb eu llad. A chyrchu eu gelynyon yn drydbud drac eu kefnau, ar gwyr y dinas or parth arall. A gwneuthur aerua diruawr y meint or brytanyeit. B.

²²³ A gwedy gwelet o veli a bran llad aerua gymeint a honno oe eu marchogyon, glehaw awnaethont wynteu a chymell eu gelynyon tracheuyn. A gwedy llad milynod o pop parth, y damweinwys y nudugolyaeth yr brytanyeit a llad Gabius a Phorcenna. A gwerescyn y gaer, ar hen swllt cudedic a oed yny gaer, hwnw a rannwyf y eu kedymdeithon. B.

²²⁴ Ac yno y trigwys, bran yn amherawdyr yn rufein yn gwneuthur yr arglwydiaeth ny chlywyspwyf kyn no hynny y chreulonet. A phwy bynhac a uynno gwybot gweithredoed bran gwedy hynny, edrych-ect estoriau gwyr rufein, kan ny pherthyn ym traethu oweithredoed gwyr rufein. B.

²²⁵ Ac yna y kechwynnwys bel ac y doeth ynys prydein. Ac yn hedwch tagnouedus y treulwys y dryll arall oe oes. Ac ody na y kadarnhawd y keiryd ar kestyll ar dinassoed o a uei reit. Ac y gwnaeth ereill o newyd. Ac ody na yd adeilawd ef kaer a dinas ar auon wysc, yr hon a elwit trwy lawer o amser, kaer wysc. Ac yno y bu y trydyd archescobty ynys prydein gwedy hynny. A gwedy dyuot gwyr rufein yr ynys hon, y gelwit, kaer lleion, ar wysc. B.

²²⁶ A bel a wnaeth y porth yn llundein enryued y weith. Ac oe enw ef etwa y gelwir ef porth bel, y danaw ef y mae disecynua y llogeu. Ac yny oes ef bu amlyder o eur ac aryant, megys na bu y gyffelyb yn yr oesoed gwedy ef. A phan doeth y diwed ae uarw, y lloset y escryn yn lludw. Ac y dodet y mywn llestyr eur ympen y twr awnaethoed ehun yn llundein. B.

²²⁷ A gwedy marw bel: y doeth Gwrgan varyf trwrch y vab ynteu yn vrenhin. Gwr a euselychwys

gweithredoed y tat trw tagneud amwnder. A chynhal y teyrnas rac estrawn genedyl yn prud. A chan kymell y elynyon yn dylwedus y darestyg idaw. Ac ym plith y weithredoed y damweinwys nakau o vrenhin denmark y teyrngat a talyseu y tat. Ac a dalyei ynteu y talu idaw. B.

²²³ Acheweiraw llyges a oruc gwrnan a mynet hyt yn denmarc. A gwedy creulawn ymlad a llad y brenhin y kynhellwys y bobyl y wedawl darystgedigaeth idaw. ar teyrngat val kynt y ynys prydein. B.

²²⁴ A phan yftoed yn dyuot parth ac ynnyssed ore tracheuyn. nachaf yn kyuaruot ac wynt dec llog ar hugeint yn llawn o wyr a gwraged. A gwedy gouyn udunt o pyle pan hanoedynt. A phyle yd eynt. y kyuoedes eu tywyssawc ac adoli y wrगत. Sef oed y enw. bartholonn. Ac erchi nawd idaw. A dywedut a oruc y rydeol ore yspsaen. Ac bot ulwydyn a hanher yn krwydraw y moroed yn keissaw lle y kyuanhedu yndaw. Ac erchi idaw ran yn ufyd darystgedic o ynys prydein y chyuanhedu dan tragwydawl geithiwet yr neb a uei vrenhin arnei. kany ellynt diodfed mordwy yn vwy no hynny. B.

²²⁵ A gwedy gwybot eu neges. truanhau a wnaeth gwrnat wrthtunt. Ac anuon kyuarwydyt udunt hyt yn iwerdon a oed diffeithle yna y rodes gwrnat yr ynys honno yr gwydyt yn gyntaf eiroet. Ac yna yd aethant hyt yn y werdon. Ac y kynhydassant yr hynny hyt hediw. Ac yna doeth gwrnat y ynys prydein. Ac yno y bu uarw. Ac y cladwyd yg kaer lliion ar wysc. y lle ar daroed idaw ef y teccau. B.

²²⁶ A gwedy gwrnan y doeth kuhelin y uab ynteu y vrenhin. A hyt tra parawys y oes. yn tagnouedus y traethwys y teyrnas. A marcia oed enw y wreic. A honno oe ethrylith a dechymgywys kyfreith. Ac alwei y brytanyiet kyfreith marcia. Ar gyfreith honno a troes aluryt vrenhin o gymraec yn saesne. B.

²²⁷ Gwedy marw kuhelyn y doeth y vrenhinyaeth yn llaw varcia a seissyll y mab. kanyt oed ar y mab oet nam seith mlwyd pan fu varw y tat. Ac wrth hynny y gadwyt y vrenhinyaeth yn llaw y wreic kans doeth ethrelithus oed. A gwedy marw marcia y bu yn vrenhin seissyll. A gwedy seissyll y doeth kyuaruach y vab yn vrenhin. Ac yn ol kyuaruach. y doeth. dan y wrat ynteu yn vrenhin. Ac yn ol dan. y doeth morud y vab yn vrenhin. Ar gwr hwnw clotauwr uu pei nat ymrodei y greulonder. pan littyei nyt arbedei neb mwy noe gilyd. Teg oed ynteu a hael. Ac nyt oed un dyn dewrach noe ef. B.

²²⁸ Ac yn y amser ef y doeth brenhin moren yr gogle a llu mawr gantaw. Ac y doeth morud yny erbyn. A gwedy bot ymlad y rydud y kauas morud y uadugolyaeth. Ac erchi a oruc dwyn pawb oe elynyon wedy y gilyd attaw y eu llad y gyflenwi y greulonder. A hyt tra vei yn gorffwys. yd archei eu blygaw yn vwy rac y vron. A gwedy eu blygaw eu llocci. Ac ar hynny y doeth ryw uwystuill athrugar y ueint y wrth vor y werdon. A dechreu llyngu y gauarfeis ac ef o dyn. Ac y aeth ynteu ehun y ymlad ac euo. A gwedy treulaw y arueu yn ouer. y llynckwys yr aniuell ef mal pysgodyn. Ac o hynny allan ny welat nac ef nar enefeil. B.

²²⁹ A phymp meib a uu y uorud. A hynaf oed gorboniawn. A hwnw a gymyrth llywodraeth y teyrnas yn llaw. A hwnw a uu tagnouedus ac araf. Ac ymlaen pop peth y talei teilyg auryded y dwyeu. Ac uniawn wirioned yr pobyl. Ac attnewyddau temleu y dwyeu ar dinasoed a oruc. a gwneuthur ereill o newyd. Ac yn yr amser hwnw kymeint uu amlder eur ac aryant a goluoed ereill. Ac nat oed un or yn-yasooed a llei ymgyfflybu idi. Ac ym pen hynny oll y kyuoethogei ynteu yn hael pawb or tlodyon mal na bei reit y neb. wneuthur treis na lledrat na chribdeilei ar y gilyd. B.

²³⁰ A gwedi marw gorboniawn yn llundein. y drychauwyd arthal y wrat yn vrenhin. Ac nyt tebic vu ef yw wrat kyn noc ef. y bonhedigyon a estyghai. Ac ar anidyledogyon a urdei. A gwedy na allwys y dyledogyon y diodfed duuwal yny erbyn awnaethant ac diwreidaw o gadeir y teyrnas y ymdeith. A dodi elidyr y wrat yny le. B.

²³¹ Ac ym pen pump mlyned gwedy y rot yn vrenhin. yd oed yn hela diwarnawt yn fforestlwyn y kaladyr nachaf arthal y wrat y gwr a dyolassit oe vrenhinyaeth gwedy ryuot yn crwydraw gwladod ereill am y geissyaw y gyuoeth tracheuyn. Ac yn chwasei dim. Sef a wnaeth elidyr truanhau wrthaw ae dwyn gantaw hyt yg kaer alclut ae dodi yny ystaell ehun. ymgaledus. B.

²³² A chymyrth elueyt arnaw awnaeth elidyr. Ac anuon ar y holl wyrda y erchi udunt dyuot yw wybod. A gwedy eu dyuot yn llwyr hyt y dinas. Erchi y pop un onadunt dyuot y ymwelet un ar ol y gilyd. Ac y delhei pop un. gwyr yn parawt gantaw y eu daly ac y eu llad ony wrheynt y arthal. A gwedy gwelet hynny ac ofyn eu llad. y gwrhayssant y arthal. B.

²³³ Ac odyna y doethant hyt yg kaer efrawc. Ac yna y kymyrth elidyr y goron y am y pen ehun. Ac y dodes am pen y wrat. Ac wrth hynny y gelwit ef elidyr war. B.

²³⁴ Ac odyna y gwledychwys arthal deg mlyned gan ymchoelt y chwyll yny gwrthwyneb. urdaw y dyledogyon a gestyg yrei andlyedawc. A gwneuthur iawnder a phawb. A phan vu varw y cladwyd yg kaer lyr. B.

²³⁵ Ac yna cilweith y deuth elidyr yn vrenhin. Ac ym pen rynnawd y kyuoedes ywein a pheredur y deu vroder iuaf yn eu erbyn. A gwedy ymlad ac ef. daly elidyr ae rodi yn llundein ygkarchar. Arannu yr ynys y redunt. nyt amgen lloegyr a chymry y ewein. ar gogle y peredur. Ac ym pen seith mlyned y bu varw ynteu. Ac y doeth y kyuoeth yn llaw peredur. Ac ym pen yspeit gwedy hynny y bu varw peredur. B.

²³⁶ Ac yna y doeth elidyr y tryded weith yn vrenhin. A phan aeth or byt hwn yd edewis agreiffeu da yny ol. B.

²³⁷ A gwedy marw elidyr y doeth rys mab gorboniawn. A hwnnw adelis yn ol weithredoed elidyr y wneuthur o gwbyl. B.

²³⁸ A gwe y marw rys. y doeth morgan vab arthal. A hwnnw o dyse y rieni awnaeth iawnder. B.

²³⁹ A gwedy marw morgan y doeth einyawn y wrat ynteu. A phellau aoruc ynteu y wrth weithredoed y wrat. Ac am y greulonder y bwrwyd ef y chwechet ulwydyn oe teyrnas. B.

²⁴⁰ Ac yna y doeth idwal vab ywein y geuynderw ynteu y vrenhin. A hwnw a wnaeth iawnder rac ofyn damwein einyawn. B.

²⁴¹ Ac yn ol idwal y d. run vab peredur. Ac yn ol run y doeth gereint vab elidyr. Ac yn ol gereint y doeth kadell y vab ynteu. Ac yn ol kadell y doeth coel. Ac yn ol coel y d. porrex. Ac y porrex y bu tri mab. fulgen. ac idwal. ac andryw. A phob un or rei hynny a deuth yn ol y gilyd. Ac yn ol y rei hynny y doeth uryen. Ac yn ol uryen y d. eluyd. Ac yn ol eluyd y d. clydaw. Ac yn ol clyaw. y doeth clydno. Ac yn ol clydno. y doeth gorwst. Ac yn ol gorwst. y d. meiryawn. Ac yn ol meiryawn. y doeth. bleidut. Ac yn ol bleidut y d. caph. Ac yn ol caph. y d. ewein. Ac yn ol ewein. y d. seissyll. Ac yn ol seissyll y d. blegwryt. B.

²⁴² Ac ny bu yn yr oesoed kantor kystal ac ef. Ac rac dahet y kanei y gelwit duw y gwaryeu. Ac yn ol blegwryt y doeth arthmael y wrat. Ac yn ol arthmael y d. eidol. Ac yn ol eidol y doeth. rydion. Ac yn ol rydion y d. ryderch. Ac yn ol ryderch y d. sawyl pen uchel. Ac yn ol sawyl y doeth pyrr. Ac yn ol pyrr y d. capoir. Ac yn ol capoir. y d. manogan y vab. B.

²⁴³ Ac yn ol manogan. y d. beli mawr y vab ynteu. A deu ugeint mlyned y bu vrenhin yn ynys prydein. B.

²¹⁶ Ac y veli y bu tri meib, lud, a chaswallon, a nynyaw. A gwedy marw beli mawr, y gwnaethpwyd llud y vab yn vrenhin. Y gwr a vu gwedy hynny, gogonedus adeilawdyr kaered a dinasoed, hwnw a atne-
wydys mnyneod llundein ac tyren. A chyt bei llawer idaw o dinasoed, hwnw eissoes a garei ef yn vwy
nor un. Ac wrth hynny y gelwit hi kaer lud. Ac wedy hynny y gelwit ef yn llundein gan lygru y hennw.
A phan vu varw llud y cladwyd yn llundein, geir llaw y porth a elwir etwa oe enw ef porth lud yn gym-
raco. Ac yn saesneec ludygat. A dou vab a vu idaw ynteu, auarwy a theueuan. B.

²¹⁷ A phan vu varw llud nyt oet ar un or meibon val y gelit ywneuthur yn vrenhin. Ac wrth hynny
y gwnaethpwyd kasswallawn yn vrenhin. Ac ymcyrchauel aoruc ynteu y haelder a daoni, hynny oed y
glot ef ae volant yn haelder tros y teyrnas pellaf. Ac wrth hynny y kausu ynteu vot yn vrenhin. Ac
eissoes herwyd y haelder, ny nynyws e vot y meibon yn di ran or teyrnas, namyn rodi y auarwy
llundein a iellaeth keint. Ac y teneuan iellaeth kernyw. Ac idaw ynteu ehun coron y teyrnas. B.

²¹⁸ Ac yu yr auiser hwnw megys y keffir yn ystoria gwyr rufein, gwedy daruot y wklessar orescin
ffreine a dyuot hyt ar lan y mor ar traeth rwyten. A gwedy arganuot ohonaw odyo ynys prydein. A
gybot py tir oed a phwy oed yn y chyuanhedu, y dywawt pan yw un genedyd oed wyr rufein ar bryt-
tanyeit. Kans o enes yd hanoedynt wy ar bryttanyeit. Ac eissoes om tebic i, neur derw udunt dygen-
eillu y withym ni, kany wdant leth yw mllwrneth wrth eu bot y mywn eigawn o dieithyr y byt yn
presswyllaw. Ac wrth hynny ni a tebygaf bot yn hawd eu kymell y talu teyrget y rufeinawl amher-
awdyr megys y tal yr holl vyt. Ac eissoes yawn yw anuon y erehi teyrget udu, blayn llafulary gwyr
kymeint a gwyr rufein yn eu kymell y talu teyrnet. A rac coti priaf lien eu hentat wy gan ellwg gwaet
an kereynt. Ar ymadrawd hwn a dotes wklessar y mywn y llythyr. Ac anuones at gaswallawn vab beli
brenhin prydein. A phan dygauwyt y llythyr y gaswallawn, sorri a wnaeth, ac anuon llythyr ar wklessar
tra therwyn a oruc kasswallawn yn y mol hwn. B.

²¹⁹ Kasswallawn brenhin prydein yn anuon anerech y wklessar. O ryuedu meint sychet a chwant gwyr
rufein y aur ae ariant mal na allant dyodelf yn bot ni yg kwr y byt, val yd ym ni, heb ef, y dyodelf
perygyl yr eigawn y mywn nyssed heb gymell teyrnet arnadut. A menegi idaw nat digawn gantaw
keissaw teyrnet, namyn tragwydawl geithiwet. A hwrw eu rydit y gantant, yr hon yd oedynt wy yn
buehedeueu ohonei. A menegi y wklessar nat herwyd kaithiwet y dyliei adolwyn udunt, namyn
herwyd kereynt, kans o un llu pan anhoedynt, kans rydit a ordyfnassant wy yn gymeint ac na wydnt
peth oed geithiwet. Ar rydit honno bei keissei y dweu y dwyn y genym, ni alafurym yny meint y
gallen y andiffyn. Ac wrth hynny menegi y wklessar an bot ni yn parawt y ymlad dros an gwlat ac
an rydit os eno ageu dyuot y ynys prydein. B.

²²⁰ A gwedy menegi, grym a llythyr y wklessar, kynnullaw llyghes a wnaeth ynteu wrth dwyn ar
weithret yr ymadrawd a anuonassei ynteu yny llythyr ar gaswallawn. B.

²²¹ A chwed y kaffel damunedic wynt drychael hwyleu a dyuot aber temys yr tir. Ac yna y doeth kys-
wallawn a holl gedernyt ynys prydein gantaw yn eu herbyn. A beli tywysawc y ymladeu ae benteulu ae deu
nyent auarwy tywysawc llundein, a theueuan tywysawc kernyw, a chreidu vrenhin prydein, a gwerthaed
vrenhin gwyned, a briaethal vrenhin dyuet. Ac y am hynny ierill a barwnyeit a marchogyon urdolyon. B.

²²² Sef y kawsant yny kyghor, kyrcchu ulkesar yny bebylleu kyn kaffel ohonaw dyuot yr wlat, gan tebygu
bot yn anhaws y wrthlad gwedy y kaffei ae dinasoed ae kestyll. A gwedu llunyaethu eu bedinoed a
chyrcchu gwyr rufein yny pebylleu yn diannot. Ac yna y bu kyn galettet y wrwydyr hynny oed y
tywerych yn rydeo o waet, mal pei delhei deheuwyt yn deisyut y toti eira a rew. B.

²²³ Ac ual yd oedynt yn yr ymadrawd hwnw y kyuaru y vydyn yd oed nynyhaw vab beli ac auarwy vab
llud yn y llywynn a bydin y llywynn a llinaru bydin yr amherawdyr. Ac ar hynny yd ymyguaru nynyaw
ac ulkesar, a diruawr lywenyd a gyrrth nynyaw yndaw am damweinaw idaw gyuaruot a gwr kyurud
a hwnw. Ac yndiamot y gyrcchu a oruc. A phan welas ulkesar nynyhaw yny kyrcchu a chledydf noeth troi
y taryan yn wyehyr gyflim a oruc ac erbynyeit y dyrnawt a oruc arnei, a megys y gadwys y nerthoed
idaw gosot a wnaeth ynteu a chledydf ar nynyaw ar uchaf y helym, ar penfestyn yr eil yn gyflim mal y bei
angheuawl. A phan welas nynyaw hynny erbynyeit y dyrnawt a oruc ay daryan, a chymient vu y dyrn-
awt ac y glynhws y cledydf yny taryan, ac rac ruthyr bydinoed yn kyrcchu pan y bu reit yr ymherawdyr
adaw y cledydf yny taryan heb y gafel o honei. B.

²²⁴ A chwed y kaffel o nynyaw y cledydf hwnw aerua diruawr y meint a wnaeth oe elynyon, a gwedy
treulaw llawer or dyd yny wed honno y brytanyet a gauas y uduogolyaeth, a ffo ulkesar ae u yw llogeu,
a chymryt y mor yn lle castell udunt, a llawen vu gantant gafel hyny odiogelwch ac yny kyghor y
kawsant na dilynyn ymlad ar brytanyet hwy no hynny. A hwylaw a wnaethant parth a freine. B.

²²⁵ A gwedy kaffel y uduogolyaeth honno diruawr lywenyd a gymyrth kyasswallawn yndaw, ac yn gyntaf
talw molyant y eu duweu. Ac odyda rodi rodyon mawr oe wyr o tir a daear ac eur ac ariant a guldodoed
ereill val y dirperei y enryded. Ac eissoes yr hynny goulous oed a bot nynyaw yn vrathedic a chyn pen y
pythewnws y bu varw, ac y cladwyd yn llundein, ac y dodet y cledydf a dugassei yny taryan rac ulkesar
yn yr yserin y gyt ac ef, sef oed enw y cledydf ageu glas sef achaws y gelwit velly nyt oed dim y anwaetoi
arnaw a vei vuw. B.

²²⁶ Ac odyda gwedy dyuot ulkesar hyt yn traeth freine, sef a wnaeth y freine medlyaw bwrw y ar-
glwydyath y arnadut wynteu wrth y dyuot ar ffo y wrth y brytanyet, a thebygu y uot y wanach o
hynny, ac attunt heuyt yr dathoed bot y weigli yn gyflawn o lyghes gan gaswallawn yn y hymilit. Ac
wrth hynny glewach oed y freine yn keissaw y wrthlad oe teruynen. B.

²²⁷ A gwedy gwelet o ulkesar hynny ymgallau a oruc ynteu ac nyt ymrodes y podrustrer ymlad ar pobyl
greulawn honno namyn agori y tryssor a rodi y pawb amlyder o eur ae ariant a bodlonhaw pawb or bon-
hedigyon ac eu tagneuedu velly ac eu dwyn yn un ac ef. Ac y gyt a hynny adaw eu breint ac eu dyltet
y pawb or ae kollassei a rydit y a wei kaeth. Ar gwr a oed gynt yn anhrugaraw megys llew dywal gwedy
y hespelliauw ae treissaw ar awr honno yd oed hwnw megys oen gwar yn adaw talu ac edrud pop peth
udunt ac ny orffowysswys or gwardogryd hynny trwy eu hedychu yny duc oll yn un ac ef. Ac yn yr
auiser hwnw nyt oed na chwyrd nac ymdidan gan neb namyn am ulkesar a budugolyaeth y brytanieit. B.

²²⁸ Cynn pen y dwy vlyned eilweith parattoi llyghes aoruc ulkesar y geissaw dial ar gysswallawn y
sarhaet awnaethoed idaw. A phan gogleu gaswallawn hynny cadarnhaw y kestyll aoruc ac adeilyat ereill
o newyd a gosot keitweit kedeyrn yn pop porthua yg kelych ynys prydein, a gweuthur sycheu o hym
plynhedic ar hyt kenawl temys a gosot y rei hynny wrth gadwyneu y tyllu y llogeu ydydanunt o delyn
yno ac odyda yd aeth kyswallawn a holl gedernyt yr ynys gantaw y kadw yr aruortir ractaw. B.

Yma y mae dalen ar goll yn llygyr B.

²²⁹ A gwedy nas kaffai auarwy tagneued yn un mod yd anuones y geissaw nerth at ulkesar ymherawdyr
rufein, trwy llythyr yny y mod hwn. B.

²⁵⁸ Auarwy tewyssawc llundein yn anuon anorch y ulkessar. A gwedy damunaw gynt y aegu damunaw weithon yiechyt. eduarwy genyfi dalaythi erbyn ti pan vu yr ymladrot a chaswallawn a brenhin ni. kans pei peidasswn i ti a gaffoedut. y uadugolyaeth. A chymaint syberwyf a gymyrth ynteu gwedy kael y uadugolyaeth trwy vy nert h. Ac y mae ynteu weithon ynidgyuoethi y inheu. Ac velly y mae effyn talu drwv tros day un. Miui ae gwnaethof ef yn tref tawac. ac ynteu y syd ymditretatu inheu. Miui ae gossodeis ef yr eilweith ar y vrenhiniaeth. Ac ynteu yssyd yn wenychu vyn deol inheu. a minheu a alwaf tystolyaeth y nef a dayar na heileisi y var. o nyt na rodwn vy nei oe dienydu y wiryon. Ac edrychet dy doethineb ti deunydy lit ef. damweinaw awnaeth y deu nyeint y ni ware palet. a gwedy goruot ou nei i. sef awnaeth nei y brenhin lliidaw. a chyrchu y llall a chledyf. ac yn hynny y serthwys nei y brenhin ar y cledyf hynny aeth trwydaw. A gwedy dyuot hynny ar y brenhin yd erchis ynteu vy nei i yw dienyd tros y llall. Ac wrth nasrodeis y mae ynteu yn anreithaw vyg kyuoeth ac ny distryw ac wrth hynny yd wyf y gwedidaw ty trugared ti. ac yn erchi ty nert y gynhal vyg kyuoeth hyt pan vo trw yn nert inheu y kefyth titheu gwrescyn ynys prydein. ac na amheuet ty bruder ti dim o hyn. kans or deuaht hon yd aruerant y rei marwawl gwedy eirlonedu tagnouedu. A gwedy ffo ymchoelut ar y uadugolyaeth. B.

²⁵⁹ A gwedy edrych y llythyr o ulkessar. sef agauas nny gyghor ef ae wyrdla nat elynt y ynys prydein yr geireu y tewyssawc. hynny delhei wylston a ellit y credu. A gwedy kynhetau hynny y auarwy yd anuones kyan y vab a deg gwystyl arrugeint o dyledogyon y gyuoeth ygyt ac ef. B.

²⁶⁰ A gwedy dyuot y gwystlon kyehwyn ar y mor aoruc ulkessar ar llu mwyaf a gauas y gyt ac ef. A dyuo y dofyf yr tir. A phan gogleu gyswallawn hynny lle oed yn ymlad allundein ymadaw ar dinas aoruc. A brysyau yn erbyn yr ymherawdyr ae lu. Ac val yd oed yn dyuot parth a cheint naela wyr rufein yn pebyllaw ynny lle hwnw kan auarwy ae dugassei wynt yno wrth dwyn kych deissyuyt am pen kyswallawn y eilwv ygaer y gantaw. B.

²⁶¹ A phan welas gwyr rufein y brytanyet yn dyuot attunt gwiscaw eu harueu a chweiryaw eu llu yn vydinodet awnaethant. Ac yna y kymyrth auarw vab llud punil o wyr aruawc ae dwyn y lwyn coet a oed yn agos. val y gallei pan vei amser dwyn kych dirybud am pen kyswallawn ae lu. B.

²⁶² A gwedy daruot llunyaethu y bydinodet y gwnaethpwyf aerua greulawn o pob parth. kans y gwyr lladedic a dygwydeu mal deil mis hydref kan wynt kadarn. Ac val yd oedynt yn yr ymfust hwnnw kychwyn a oruc auarw ae varechogion gantaw or llwyn. bydin gyswallawn or tu dracheuyn ar vydin houno a oed anreithedic or tu arall kan ruthyr gwyr rufein. Ac yna rac kywarsaghedigyaeth y kywtawtwyr elun ny allwys seuyll y rycunt namyn kymryt ou ffo. Ac yn agos uduot yd oed mynyd karegawc. a llwyn o goet drys a oed ym pen y mynyd. A hyt yno y ffoes kyswallawn ae lu. B.

²⁶³ A gwedy dygwydaw yn y ran waethaf or ymlad a chael goruchelder y mynyd gwrthwynebu yn wrawl awnaethant y eu gelynyon a oed yn ymlit gan geissaw trigaw ar y tor. Ac eissoes serthed y mynyd ae dryaswech ae gerrie a oed ymdiffyn yr brytanyet mal y gellynt wneuthur aerua vawr or gelynyon. B.

²⁶⁴ Ac yna sef awnaeth ulkessar codi y lu yg kylych y mynyd y worchadw rac dianc neb odyon. kans y vedwl oed kymell y brenhin y darostwg idaw trw newyn. yr hwn ny allassei y gymell trwy ymlad. B.

²⁶⁵ O enryved genedyl y brytanyet a gymellawd dwy weith y gwr hwnw ar ffo yr hwn ny allwys yr holl ryt gwrthwynebu idaw. Ae wynteu yr awr hon yn ffoedigyon rac hwnnw. Ac eissoes yn gwrthwynebu yn wrawl idaw. Ac yn parawt y dioedf ageu dros eu gwlat. B.

²⁶⁶ Ac ym pen yr eil dyd gwedy gwarchae kaswallawn velly. Ac nat oed na bwyf na diawt uduot. ofyn-hau a oruc bot yn dir idaw rac newyn ymrodi y garchar yr amherawdyr. Sef a oruc anuon ar auarwy y erchi idaw tagnouedu ac ulkessar rac yw genedyl golli eu teilygdawt ar y teyrnas gwedy darffei idaw daly kaswallawn. A menegi idaw kyt ryfelei ar taldyn ar auarwy yr darestwg ae gospi ny mynhei ef y aegu yr hynny. B.

²⁶⁷ A gwedy menegi hynny y auarwy y dywawt ynteu nat oed hawd karu tywyssawc a vyd gwar ar ryfel megys oen a chreulawn a dywal ual llew ar yr hedwch. Oi a duw nef a dayar yr awrhon y mae ef yn gwediaw y i gwr a oed arglwyd arnaf gynheu yr awr hon y mae ef yn damunaw tagnouedu trwy darystegedigyaeth ac ulkessar y gwr a oed gan ulkessar kynno hyn. gaffel tagnoued y gantaw. Ac wrth hynny y dylaei ef edrych ar wneuthur iawn yr gwr y gallwys ef dwy weith trwy y nert wrthlad ymherawdyr rufein dwy weith or teyrnas ar drydyd weith y dwyn idi oe anuod. Ac wrth hynny nyt oed iawn dadleu ar gam ac enwir a miui kan gelleis i wneuthur y gwyssatheu hynny yna. Ac yr awr hon y gweuthym hon. Ac wrth hynny annoethinab yw gweuthur sarhaedu na cham yr neb y kaffer vudugolyaeth trwydaw yn wastat kany eill un tewissawc gaffel budugolyaeth heb y gwyr y ellyghant y gwaet yn ymlad drostaw. Ac yr hyny eissoes oe gallafi mi a wnaf tagnoued ac ulkessar kan deryw dial yn digawn arnaw ef y syrrhaet awnaeth y mi. Pan dydw yn gwediaw yn uytrugared i. B.

²⁶⁸ A chychwyn a oruc auarw a dyuot gan urys hyt y lle yd oed ulkessar a darestwg rac y vron gan dywedut yr ymadrawd hwn. Llyma weithon goleu ac amlwyt yt bot yn digawn y dieleisti yt lit ankaswallawn gwna weithon trugared ac ef. both a vynynt amgen gantaw ef noc ufylltawt a darystgedigyaeth a thalu teyrngtet y rufeinawl teilygtawt. A gwedy na rodes ulkessar ateb idaw y dywawt auarwy wrthaw val hyn tidi ulkessar heb ef hyn a adeweis i y tidi. gwedy goruydit ar gaswallawn. darystgedigyaeth a theyrngtet y ti o ynys prydein. llyma kyswallawn gwedy goruot arnaw. llyma ynys prydein yn darystgedig ytt trwy vy nert h. both a dylafi yti y wneuthur ymlaen hynny nyt ef dwg grawdwr nef a dayar a wnel dioedf ohonafi gycharu kyswallawn yw arglwyd. Ac ynteu y gweuthur iawn y mi am y syrraeden a wnaethod ym. Edebyd ti ulkessar nat hawd llad kyswallawn. a miui yn vwy y gwr nyt kywilyd genyf rodi vy nert idaw o ny bydy ti wrth vyg kyghor. B.

²⁶⁹ Ac yna rac ofyn auarwy arafahu a oruc ulkessar a thagnouedu a kyswallawn. A chymryt teyrngtet o ynys prydein pop plwydyl. sef oed meint y teyrngtet teirmil o punoed. Ac yna yd aethant ulkessar a chyswallawn yn gytymdeithon. Ac y rodes pop un y gilyd rodyon mawrweithawc o eur ac aryant a thlysseu. Ac y bu ulkessar y gauaf hwnw yn ynys Frydein. B.

²⁷⁰ A dechreu gwanwyn y cychwynwys ef rydaw a freine. A ym pen yspeit o amser kynnullaw llu mawr awnaeth ulkessar. Ac ar llu hwnw yd aeth ef parth a rufein yn erbyn pompeis y gwr a oed yn lle amherawdyr yna y dala yn erbyn ulkessar. A chan ny perthyn ar y deunydy i mi traethu o weithredod gwyr rufein. hyny ou hebruyedic y rei hynny yd amhoelwn ar yn treuthawt nyhunein. B.

²⁷¹ Ac ym pen yspeit seith uylwed gwedy mynet ulkessar o ynys prydein. y bu varw kyswallawn. Ac y cladwyf yg kaer effrawc kan vrenhinawl arwylyant. B.

²⁷² Ac yn ol kyswallawn y gwnaethpwyf teneuan vab llud yn vrenhin. kans auarwy a athoed y rufein y gyt ac ulkessar. A hwnw a traethwys y teyrnas. trwy hedwech a thagnoued. Gwr dewr oed teneuan ac agarei gyfawnder yn vawr. B.

²⁷³ A gwedy marw teneuan y deuth gynuelyn y vab yn vrenhin. marchawc gwyth trybelit oed hwnw

auagassei ulkessar ac ae wrdassei mewn arueu a chymaint uu garyat gwyr rufein gan gynuelyn. A chyt gallei attal eu teyrngtet oec eu anuod y rodei udunt heb oruot y chymell. B.

²⁶¹ Ar amser hwnnw y ganet iessu grist or arglwydes veit wry y gwr y brynwys y kristynogyon yr creu y gallon. B.

²⁶² A gwedy bot kynuelyn yn vrenhin deg mlyned y bu deu vab idaw Gwydyr. a gweryd adar weudawt. A gwedy marw kynuelyn y gwnaethpwt gwedyr yn vrenhin ac y dechreuws attal teyrngtet gwyr rufein. Ac yna y doeth gloyw ymherawdyr rufein a llu ganthaw y ynys prydein y gymell y teyrngtet tracheuyn. a thywysaw y ymladeu y gyt ac ef aef oed y enw lilius hamo yr hwn ni wnaei ef dim eithyr trwy y gyghlor. ac y porchestyr y deuthant yr tir. ac y gwnaethant mur maen ar pyrth y dinas mal na chaffei neb o yvwn vynet allan. kans. eu bryt oed y gwarchae ac darestwg uelly. B.

²⁶³ A gwedy dyuot y chwedyd ar wydyr kymull aoruc ynteu holl ymladwyr ynys prydein yny herbyn. A gwedy dyuot y deu lu y gyt bydinaw o pop parth awnaethant a dechreu ymlad a molestu y elynyon a oruc gwedyr yn wchelyr a miwy a ladei ehun no ran vwyaf oe lu. Ac ar hynny yd oed yr ymherawdyr ae lu yn kyrcu eu logeu y ffo pan aeth y twyllwr Bradwr kan lilius hamo. a chymryt arueu un or brytanyeit a rylalysst ac yn yr arueu hynny amoc y brytanyeit megys kyt bei un o nadunt. ac adaw udunt y nudug-olyaeth o perheyn velly kan ieith a dyuodeu y brytanyeit a dyscassei ym plith y gwyntlon a oed yn rufein o ynys prydein a cherdet yn astrywys trwy y bydnoed hyny deuth geir llaw y brenhin. B.

²⁶⁴ A phan gauas gyffle taraw y brenhin hyny vu y pen hyt y maes a chledyd. A llithraw trwy y bydin- oed gan yr yscymun vudugolyaeth honno hyny deuth ar y lu ehun. B.

²⁶⁵ A gwedy gwelet o weiryd adarweinidawe rylad y brenhin bwrw y arueu ehun y wrthaw a gwiscaw arueu y brenhin. ac annoc y gytemdeithon a gyrru angerd y ymlad yndunt megys pei euo wei y brenhin. A phawb a vu wrth y dysc. Kans ny wydynt rylad oe brenhin. A gwedy ymlad yn drut wynt awnaeth- ant aerua creulawn or y gelynyon. Ac or diwed ffo aoruc gwyr rufein yn dwy ran. Gloyw ar lleill ran oe lu yn vriwedie aeth yw llogeu. A chymryt y rei hynny yn diogelwch idaw. a lilius a ran arall a grych- wys y koet kany chafas yspeit y vynet yr llogeu. B.

²⁶⁶ A thebygu awnaeth Gweiryd vot Gloyw yn ffwr koet y gyt a hamo. Ac wrth hynny ny orffowys- wys oe hynllit hyny gordiwedawr ar lan y mor ynys lle a elwir oe enw of nordiantwn. yno yd oed porthua adas y diseynnu llogeu. Ac val yd oed hamo yn kaffel y llogeu y doeth gweiryd yn deissyuyt am eu pen. ac yno y lad. Ac yr hynny hyt hedw y gelwir y porthua honno nordhamptwn yn saessec. Ac yn gymraec porth hamo. B.

²⁶⁷ A thra yttod Weiryd yn ymlit hamo. yd oed loyw ar hyn a diagassei oe lu gantaw gwedy rymchoelut tracheuyn. Ac yn ymlad ar dinas a elwit yna kaer peris. Ac elwir weithon porchestyr. Ac yn diannot gwedy kaffel y gaer ae goresgyn a gwascaru y muroed. kychwyn awnaeth yn ol gweiryd a ryathoed hyt yg kaer wynt. A gwedy y dyuot hyt yno dechreu ymlad ar gaer. A medylaw awnaeth ef gwarchae gweiryd hynny delhei yny ewyllys rac newyn. B.

²⁶⁸ A gwedy gwelet o weiryd y warchae ef uelly. kyweiryaw a oruc ef y lu yn vydinoed. A chyrchu allan wrth rodi kat ar vaes. A phan welas yr amherawdyr weiryd mor lew a hynny. Sef awnaeth anvon attaw y geissaw tagneued a duundeby y gantaw. kans ovyen oed gantaw glewder a chadernyt y brytanyeit. Ac wrth hynny diogelach vu gantaw trwy synwyr a doethineb eu gwaret yna. noc ymrodi yn pelruster ymlad ac wynt. Sef yd anuones y gan y genhadeu. rodi y uereh y weiryd yn wreic idaw gan gymell bren- hinyaeth ynys prydein dan goron rufein. B.

²⁶⁹ Ac o gyghlor wyryda ae doethon. y kymyrth gweiryd y tagneued honno. A chymryt merch yr am- herawdyr yn wreic idaw. A dywedut awnaeth y wyryda wrthaw heuyt nat oed waradwyd idaw darestwg y amherawdyr rufein. pan vei yr holl vyt yn wedawl idaw. Ac uelly trwy y ryw amydrodyon hynny ufydhau a oruc gweiryd wrth eu kyghor. A darestwg yr amherawdyr. Ac yn dianot yd anuones gloyw yn ol y uereh wrth y rodi y weiryd. A thrwy porth gweiryd ae ganhorthwy gwedy hynny y gorescynnwys gloyw yr ynyssod ereill yny gylch. B.

²⁷⁰ A gwedy mynet y gayaf hwnnw heibaw. y doeth y kynhadeu o rufein a merch yr amherawdyr gantunt. Ac y dodassant hi ar y that. Sef oed y henw gwenwissa. Ac enryuedawt oed y thegweh o pryt a gosced. A gwedy y roi y weiryd mwy y karei ef hi nor holl vyt. Ac wrth hynny y mynwys ynrydedu y lle kyntaf y kysewys genthi o tragwydawl gof. Ac erchi a wnaeth yr amherawdyr adeilat dinas yny lle hwnnw y gadw koff ryneuthur neithoreu kymeint a rei hynny trwy yr oessod. B.

²⁷¹ Ac ufydhau awnaeth yr amherawdyr y hynny. Ac adeilaty dinas a chaer. A galw hwnnw oe enw ef kaer loyw. Ac yg kyffnyd kymyr a lloegy y mae ar lan hafren. ereill a dywyt mae o achaws mab yr amherawdyr a anet yno. Ac a elwit gloyw gwlat lydan. y gelwit y gaer velly. Ac nyt ef. B.

²⁷² Ar amser gweiryd y kymyrth yr arglwyd iessu grist diodeifeint ym pren kroc yr prynu cristynogyon o geithiwet uffern. B.

²⁷³ Gwedy adeilaty y dinas. a hedychu yr ynys yd ymchoeles yr amherawdyr parth a rufein. A gorchy- mun y weiryd llywodraeth yr ynyssod yny gylch gyda ac ynys prydein. Ac yn yr amser hwnnw y seilwys pedyr eglwys gyntaf yn yr antioc. Ac odynd y doeth y rufein. Ac yno y delis teilygdawt tadawl escobawt ac yd anuones marc euegylwr hyt yr eiffit y pregethu euygil iessu crist ascriuenassei ehun o weithredoed mab duw. B.

²⁷⁴ A gwedy mynet yr amherawdyr y rufein y kymyrth gweiryd yndaw synnwyr ac atnewyddau y kaeroed yny lle y bydynt yn adveilyaw. A llywyaw y teyrnas aoruc trwy wrolder a gwyrioned megys yd oed y enw ae ofyn yn ehedec y teyrnasyoed y boptu. Ac yn hynny eissoes kyuoody syberwyt yndaw ac attal teyrngtet gwyr rufein. B.

²⁷⁵ Ac wrth hynny yd anuones gloyw vassasyanus a llu mawr gantaw hyt yn ynys prydein. y tagnouedu a gweiryd. neu y gymell teyrngtet y wyr rufein arnaw. A gwedy eu dyuot hyt ym porth rwydynt. Nacha Weiryd a llu mawr gantaw yn dyuot yn eu herbyn. hynny oed aruthyr gan wyr rufein amlet eu nifyr. Ac wrth hynny. ny lauassyant kyrcu y tir yna. namyn trossi y hwyleu a chyrchu radunt hyny doethant y traeth tutneis yr tir. B.

²⁷⁶ A gwedy kaffel o vassasyanus y tir ef ae lu y doethant parth a chaer penhwylgoet. yr hon a elwir yr awr hon Exon. *Dalen ar goll yma*. B.

²⁷⁷ A gwedy eilenwi o veuruc y vuched y deuth koel y vab ynteu yn vrenhin yny ol. Ac yn rufein y magysst koel. a moes gwyr rufein ae deuawt a dyscassei. Ac wrth hynny yd oed yuron yn rymwedie oe karyat wynt ac yn talu teyrngtet udunt heb y warauun. kans yr holl vyt awelei yn yr amser hwnnw yn darystygied udunt. ac ar vyryder ny bu yn ynys prydein vrenhin well a ynrydedei dyledogoyon y teyrnas ny choel nae ae katwei yn hedychach. Ac yn mab a anet idaw. sef oed y enw. lles. B.

²⁷⁸ A gwedy marw koel y deuth lles y vab yn vrenhin. ac holl weithredoed da y tat a erlynwys. Ac awnaeth yn gymeint ac y tebygit mae ef oed koel ehun. a medylaw a wnaeth hyt y gallei vot yn well y

²⁷⁰ ved noe dechreu. Ac anuon aoruc hyt ar eleutherius pab y erchi idaw danuon attaw wyr fyddawn a pregethei idaw gristynogaeth a chret a bedyd. kans gwyrtheu awnathoed yr ebystyl yn pregethu ar hyt y byt adaroed udunt kyffroi a golehaw y gallon ae vedwl at duw. Ac wrth yd oed ynteu yn damunaw gwyr fydd o dihwyt y vryt. Ac ynteu ae kausas. B.

²⁷¹ A gwedy gwelet or pap y greuydus damunet sef yd anuones attaw deuwr greuydus fyddawn dyscotron seileidc ynn lan fydd gatholic y brygethu idaw ac yw pobyl dyuodedigyaeth yr arglwyd iessu grist yg knawt ae golchodigaeth wynteu trwy lan fyddawn vedyd. Sef oed enweu y gwyrr. dunau. a phagan. A gwedy dyuot y gwyrr da hynny y ynys prydein a phregethu y les vab koel ae vedydyaw ae ymchoelut ar grist oe holl gallon. a dechreu a oruc y bobyl ynn lle rydec attadunt. ac o dysc ae egreiffet eu brenhin credy y duw ac eu bedydyaw yn enw iessu grist trwy fydd lan gatholic. Ac velly y rifaw ymplith y gleinyon ac eu talu y grist eu creawdyr wynt. B.

²⁷² A gwedy daruot yr gwynuedeligyon athrawon hynny dileu kamgret or holl ynys y temleu a oed gwedy seilaw yr geuduweu a gysegrrwt ac aberthwyt yr gwir duw hollgyuoethawc. Ac yr ebystyl ac yr seint. A gossot yndunt amryualyon genuinoed o vrdas yr lan eglwys y talu dwydwawl wassanaeth yndi y en creawdyr. B.

²⁷³ Ac yn yr amser hwnnw yd oed yn ynys prydein yn talu enryded yr geuduweu wyth temyl ar ugeint. A rei prif temyl y ar hynny a oed uwch noe wynteu. Ac wrth gyureithu y rei hynny y darystygei y rei ereill oll o arch yr ypotolaw wyr hynny y ducpwy y temleu hynny rac y geu duweu. Ac ymppyon or wyth temyl ar ugeint y gossodet escob. Ac ymppyon vn or tri lle arbenic y gossodet archescob. A rannu yr wyth temyl ar ugeint yn teir ran. vfyddau yr tri archescobeu ac eistedduae y tri archescob a oed yn y lleoed bonhedicaf yn yr ynys. nyt amgen lundein. a chaerfrawc. a chaerllion ar wyse. Ac yr tri dinas hynny y darystygei yr ar ugeint. A gwedy ranu yr ynys yn teir ran. y discynawd y archescob kaer cfrawc deuyr a bryneich ar alban megys y kerda humyr. Ac y archescobawt lundein lloegyr a chernyw. Ac odyas kymry oll mal y keidw hafren wrth archescobawt kaer llion.

²⁷⁴ A gwedy daruot yr deu wrda gatholic hynny llunyaethu pop peth yn wedus or a perthynai parth ar lan fydd. ymchoelut a wnaethant trach eu keuyr parth a rufein. A datganu y eleutherius pap pop peth or a wnathoddynt. Ac y kadarnhawd y pap pop peth ar y llunyaeth y edewssynt wynteu. A gwedy kaffel onadunt wynteu y kedernyt hwnnw y deuthant y ynys prydein a llawer o getymdeithon dywawl ygyt ac wynt a thrwy dysc y rei hynny yn enkyt bychan y bu kadarn fydd y brytanyeit. A phwy bynac ac auyuno gwybot enweu y gwyr hynny. keisseit ynn llyuyr assericuenwys gildas o volyant y emrys wledic. kans yr hyn a ysciuenei wr kymeint ahwnnw o eglur traethawt nyt reit y un y atnewydu. B.

²⁷⁵ A gwedy gwelet o les diwyllwyt cristynogawl fydd yn kenysu ynn teyrnas diruawr lywenyd a gymyrrt yndaw. ar kyuoeth ar tired ar breineu aedy y temleu y geuduweu kyn no hynny a rodes ef y duw ar seint yntragwydawl dan ygwneccau yn vawr o tir a dayar a breineu a rydit a noducae. Ac ym plith y gweithreded hynny y teruyrnawd lles y vuched ac y aeth or byt y teyrnas mab duw. ae gorff a gladwyd yg kaer loyw yn y eglwys penas ynny dinas. Sef amser oed hynny vn vldwyn arbynthec a deugeint a chant gwedy dyuot crist ymrudd yr arglwydes veir wyrr. B.

²⁷⁶ A gwedy marw lles ac nat oed vn mabidaw y wledychu ynn ol y kyuodes teruyssg y rwg y brytanyeit. Ac y gwanhawys arglwydiaeth gwyr rufein. A gwedy klybot hynny yn rufein. Sef awnaethant anuon seuerus senedwr a dwy leg o wyr aruawc gantaw y gymell yr ynys wrth y harglwydiaeth val kynt. A gwedy dyuot seuerus a bot ymladeu lawyr rygtaw ar brytanyeit gweresyn ran or ynys aoruc. a ran arall yn allwys y gweresyn namyn o vynyech amladeu y poeni hyny debolet dros deifyr a brynnych hyt yr alban a sulyen yn tewyssawc arnadunt. Ac sef a wnaeth y dyledogyon hynny kynnullaw llu mawr or enysedd ac gowalu eu kiwtawtwyr trwy vynyech ryfel a brwydyr. B.

²⁷⁷ A thrwm vu gan yr amherawdyr diodef eu ryfel y wastat. sef awnaeth erchi dyrchauel 'mur rwg yr alban a deifyr a bryneich or mor bwy glyd ac eu gwarchae val na cheffynt dyuot dros teruyr y mur hwnnw. Ac y gossodet treul keffredin wrth edeilat y mur. Ar mur hwnnw a parhawys trw lawer o amseroed ac ae attellis yn vynyech y wrth y brytanyeit. A gwedy na allwys sulyen kynhal ryuel a vei hwy yn erbyn yr amherawdyr. sef yd aeth hyt yn sithya y geissaw porth y gan y fichteit y werescyn y gyuoeth tracheuyen. A gwedy kynnullaw holl ieuencit a dewred y wlat honno. A dyuot awnaeth y ynys prydein yr tir a llyghes uawr gantaw. ac am pen kaer cfrawc y doeth ac ymlad ar gaer. B.

²⁷⁸ A gwedy mynet y chwedyl honno yn honneit tros y teyrnas yd ymadewis y ran vwyaf or brytanyeit ar ymherawdyr a mynet at sulyen. Ac yr hynny ny pheidwys yr amherawdyr ae darpwr namyn kynnullaw gwyr rufein arhyw a trigassei y gyt ac ef or brytanyeit. a chyrchu y lle yd oed sulyen ac ymlad ac ef. A phan oed gadarnaf yr ymlad y llas seuerus. ac y brathwyt sulyen yn agbeuawl. ac y cladwyd seuerus yg kaer cfrawc. a gwyr rufein agynhelis y dinas arnadunt a deuab seuerus. nyt amgen. bassianus. a geta. Basianus a hanoed y vam or ynys hon. a gyta. a hanoed o rufein. A gwedy marw eu tat sef awnaeth gwyr rufein dyrchauel gyta yn vrenhin wrth hanuot y vam o rufein. Sef awnaeth y brytanyeit ethol bassianus yn vrenhin ac oachaws hanuot y vam or ynys hono. Ac wrth hynny ymlad awnaeth y deu vroderac ynnr ymlad hwnnw y llas gyta. Ac y kausas bassianus y vrenhinyaeth trwy nerth y brytanyeit. B.

²⁷⁹ Ac yn yr amser hwnnw yd oed gwas ieuene clotuawr yn ynys prydein sef oed y enw karawn. Ac ny hanoed o vrenhinawl genedyl namyn o lin isel. A gwedy kaffel clot o honaw yn llawer o ymladeu. kychwyn a oruc parth a rufein y geissaw kanhat kan sened rufein y wyrchadw arvortir yr ynys rac estrawn genedyl. Ac adaw oda wdunt yr hynny digawn bei kenhetit idaw vrenhinyaeth yr ynys. B.

²⁸⁰ A gwedy twyllaw o honaw y sened trwy ewidyon twyllodrus. A chanhattau a wnaethpwy idaw y negesseu ac ymchoelut adre ae negesseu gantaw trw gedernyt llythyreu. ac inseileu y sened wrthtunt. A gwedy y dyuot y ynys prydein kynnullaw amylder o logeu a oruc a galw attaw hollieuencit ynys prydein a chyrchu traetheu a gweuthur kynwryf mawr yn yr holl teruyneu. Ac y gyt a hynny dwyn kyrcheu mynych y enysedd ynny gylch ac eu anreithaw ac eu llosei a distryw eu kestyll a llad eu tir diwyllodron a thra yttodet of yn hynny pawb or kribdeilwyr ereill a gwrtchei attaw y wrhaw idaw. Ac ar pen yspeit vechan kymeint oed y nifer ac nat oed hawd y vn tywyssawc seuyll ynn erbyn. B.

²⁸¹ Ac wrth hynny sef a oruc karawn ymdyrchael o syberwyt ac anuon ar y brytanyeit y venegi pei gwynelnyt euo yn vrenhin gwedy darfei idaw gwascaru gwyr rufein ae llad yd ymdiffynnei ynys prydein rac estrawn genedyl ac rac pob gormes a geissei dyuot idi. B.

²⁸² A gwedy kaffel o honaw duundeid ymlad a oruc a bassianus ae lad a chymryt llawodraeth yr teyrnas ynn chun kans effichteit a dugassei sulyen ganthaw a wnathoed brat bassianus. A phan dylent y fichteit kythorthwyaw eu brenhin nyt ef awnaethant wynteu namyn kymryt gwerth gan garawn a llad bassianus. Ac sef a oruc gwyr rufein ynnuadu a heb wybot pwy a vei y gwyr chunein ac adaw y maes a ffo. A gwedy kaffel o garawn y udugolyaeth honno y rodes ynteu yr effichteit yr alban yn lle hynny y preswlaw ac yr hynny hyt heddiw y maent yno. B.

³⁰⁴ A gwedy clybot yn rufein rywarescyn o garawn ynys prydein a llad gwyr rufein ac gwascaru sef a wnaeth gwyr rufein anuon alectus a their llog o wyr aruawe gantaw y geissaw llad y creulawn hwnnw a dwyn yr ynys wrth arglwydiaeth gwyr rufein. A heb vn goir gwedy dyuot alectus yr tir ac ymlad a charawn ac lad a chynryt llewodraeth yr ynys yny law elhun. ac gwneuthur creulonder a molest ar y brytanyeit o achaws rymadaw o hanunt ac arglwydiaeth gwyr rufein. a gwrhau y karawn. B.

³⁰⁵ Sef awnaeth y brytanyeit heb allu diodef hyyny gwneuthur asclipototus tewyssawe kernyw yn vrenhin arnadtut ac odynd kynnullaw llu y ymlad a gwyr rufein. Ac yna yd oed alectus yn llundein y gwneuthur gwylua ydy tatolyn duweu. Ac eissoes pan gogleu alectus bot y brytanyeit yn dyuot ain y pen perlaw ac aberthu a oruc a mynet o dieithyr y dinas ac keiderynt gantaw. A gwedy bot ymlad y rydunt. aerna diruawr y meint a las o pop parth. A goruot a gauas y brytanyeit a gwascaru bedinoed gwyr rufein ac kynell ar ffo. Ac yny ffo hwnnw y llas alectus a llawer ovihoed ygyt ac ef. B.

³⁰⁶ A gwedy klywet o lilius gallus kedymdeith alectus rygaell o brytanyeit y uulugolyaeth sef awnaeth ynteu. kynnullaw yr hyn adiaugasai oe getymdeithon a chyrhu kaer lundein a chae y pyrth arnadtut o tehygu gallu gochel eu agen uelly. Ac eissoes sef awnaeth asclipototus eu gwarchae yno ac anuon at pawb o ynys y venegi rydaruot idaw ef lad alectus a bot ynteu yngwarchae yr hyn a diagassei oe lu yg kaer lundein ac wrth ereili y bawb dyuot yn gyttuun ac eu holl pyrth gantunt y geissaw dreidraw gwyr rufein o ynys hon. kans tetric oed gantaw bot yn hawd hyyny lyt tra vdydnt ygwarchae velly. B.

³⁰⁷ Ac wrth y wys honno y doethant pawb o a hanoed o brytanyeit. Ac gwedy dyuot pawb hyt yno agwneuthur amryual perianeu y ymlad ar gaer yn drut ac yn galet. A phan welas gwyr rufein hyyny anuon awnaethant eu tywyssawe y ymrodi y trugared asclipototus. ac ereili idaw eu ellwg o ynys heb dim o da gantunt namyn y eneidun kan daroed oll y llad o nyt vn leg a oed etwa yn ymgynhal. B.

³⁰⁸ Ac wrth y kyghor hwnnw yd ymrodassant y ewyllys y brenhin. ac nae yd oedylnt yn kymryt kyghor am eu ellwg sef awnaeth gwyr gwyned eu kyrehu ac ar yr vn ffrwt a gerdei trw lundein. llad gallus ac gytymdeithon oll. Ac yr hyyny lyt hediw oenw ef y gelwir y nant hwnnw yn gymraec nant y kellowo. ac yn saesnac galwsbrwc. B.

³⁰⁹ A gwedy goruo ar wyr rufein y kymrth asclipototus coron y teyrnas ac llywodraeth trw duundeib pawb. a thraethu y gyoeth a oruc o vnyawn wiryoned a hedwch trwy yspeit deg mlyned a gwaryd crib deil y treiswyr. a phylu cledyfeu y lladron. B.

³¹⁰ Ac yna y cyuodes creulonder dioclicianus amherawdlyr rufein trwy yr hwn y dilewyt cristynogyaeth o ynys prydein. yr hon a gynhalysst yn gyuan yndi yr yn oes lles vab coel y brenhin kyntaf agymrth cret a bedyd yndi. kans maxen tywyssawe ymladeu yr amherawdlyr creulawn hwnnw a deuth yr ynys hon a llu mawr gantaw. ac o arch yr amherawdlyr. y diuawyt yr eglwysen ac y llosect ae llyfreu o yscrythyr lan yn lwyg ac merthyrywyt yr ytholedigyon effeireit. a kristynogyon a oed ufyd dan wed mab duw. ac yna y damlewychwys duw y trugared ac ny mynwys bot kenedyl y brytanyeit yn llychwin o tewyllwech pechawt. namyn golubau ohanunt ehunein egluraf lampen o verthryi. Ac yn awr y mae beieu y rei hyyny ac eu hescyrn yn greireu mawr weirhawc yny a oed y merthyrywyt yn gwneuthur gwyrtheu hyyny bei kwynnannus y kristynogyon clybot rywneuthur o paganyeit y kyfryw distryw hwnnw ar eu priawt genedyl. B.

³¹¹ Ac ym plith y bendigeidyon verthryi y diodefws seint alba o varolan. Ac ygyt ac ef iulius ac aron o gaer lliion ar wysc. Ac yna y kymrth seint alban anthibalus a y cudywys yn ty ehunan rac y verthryr. A gwedy na thygye y kymrth y wisce elhun ymdanaw ac ymrodes ym merthyrolyaeth drostaw gan euelychu crist y gwr a rodes y eneit tros y deueit. ac odynd y deu wr ereill trwy aglywedie poeneu ar eu korfforoed ae hellwg y wlat nef. B.

³¹² Ac yna y kyuodes iarl kaer loyw yn erbyn asclipototus. A gwedy ymlad ac ef ae lad. y kymrth ehun coron y teyrnas. A gwedy menegi hyyny y sened rufein. llawenhau awnaethant o ageu. y brenhin a gynhermasse ei arglwydiaeth. A gwedy dwyn ar gof onadtut eu kollet yr pan gollasent arglwydiaeth ynys prydein sef awnaethant anuon constans senedwr o rufein y gwr a waryscynassei yr yspaw wrth rufein. gwr doeth glew aod hwnnw ac alafuryei yn vwy no neb y chwanecau arglwydiaeth gwyr rufein. B.

³¹³ A phan gogleu goel bot y gwr hwnnw yn dyuot y ynys prydein ofynhau aoruc ymlad ac ef kan klywei nat oed neb a allei gwrthwynebu idaw. Ac wrth hyyny pan doeth constans yr tir. Sef awnaeth koel anuon attaw y erchi tagnoued ac y gnyic idaw darystygedigyaeth o ynys prydein o ganhadu y goel y vrenhinyaeth a thalu teyrnget y wyr rufein. A gwedy datganu hyyny y constans y rodes tagnoued undunt. Ac y kymrth gwystlon y gan y brytanyeit ar hyyny. a chyn pen y mis gwedy y kleuychwys coel o orthwrw heint. Ac ynyr wythuet dyd y bu varw. B.

³¹⁴ Agwedy marw coel y kymrth constans coron y teyrnas ac vn verch coel yn wreic idaw. sef oed y henw elwen verch coel. a honno a vu elen ludyawc. ac ny chat yn yr enysed a gyffypei idi o pryt a gosced. ac nyt oed yg kyluydodeu a allei ymgyfflybu idi. kans y that a parassei y dyscu velly wrth nat oed idaw etiued namyn hi. mal y bei haws idi liwyaw y theyrnas gwedy ef. B.

³¹⁵ A gwedy kymryt o constans. elen y wreic idaw. ac y ganet mab idaw o honai. Ac y dodet ar y mab Custenin. Ac ymphen deg mlyned gwedy hyyny y bu varw constans. ac y cladwyt yg kaer efrawc. Ac yd edewis y custenin y vrenhinyaeth. ac ymphen ychydic o vlnwyded ymdangos aoruc custenin vot yndaw voned mawr a delyet. ac ymrodi y haelder adilyet adaconi agwneuthur iawnder yny arglwydiaeth ac ymdangos mal llew dywal y rei drwc. a megys oen yr rei da. B.

³¹⁶ Ac yn yr amser hwnnw yd oed wr creulawn engiriawl yn amherawdlyr yn rufein. Sef oed y enw maxen. ar bonhedigyon a gywasagei o gyffredin arglwydiaeth. Sef awnaeth y dylyedogyon hyyny. gwedy yr creulawn amherawdlyr y dehol wynt ofref y tatau ae dyuot hyt ar custenin ac ynteu ae aroelles wynt yn llawen vonhediged. B.

³¹⁷ A wedy dyuot llawer o rei hyyny ar custenin y gyffroi awnaethant gan gwynaw wrthaw eu alltuded ac eu trueni yn vynyach gan annoc idaw gwrescyn maxen kans o genedyl rufein y hanoed custenin. ac nat oed ae dylhyei wynteu yn gystal ac euo. Ac wrth hyyny adolwyn idaw dyuot ygyt ac wynt y werescyn tref eu tatau ac edrut vdunt eu dylwet ac y waret gormes o rufein. B.

³¹⁸ A thrw yr ymadrodyon hyyny kyffroi aoruc custenin. A chynnullaw llu mawr a mynet ygyt ac wynt hyt yn rufein. a gorescyn yr ymarodraeth yn eidyaw ehun. ac odynd a kaus llewodraeth yr holl vyt. Ac ydud tri ewythyr y elyn ygyt ac ef. llywelyn athryayarn ameuruc. ar rei hyyny a ossodes custenin yn vrdas sened Rufein. B.

³¹⁹ Ac yn yr amser hwnnw y kyuodes eudaf yarll ergig ac euas yn erbyn y tywyssogyon a adawsei custenin yn kadw llewodraeth yr ynys danaw ef. A gwedy ymlad eutaf ar gwyr hyyny ac eu llad kymryt aoruc ehun coron y teyrnas allawodraeth ynys prydein yn gwbl ywy law. B.

³²⁰ A gwedy menegi hyyny y custenin anuon aoruc tryhayarn ewythyr elen a their llog o wyr aruawe

gygt ac ef y werescyn ynys prydein tracheuyn. A gwedy dyuot tryhayarn yr tir yr a elwir kaer peris. y kaus y dinas hwnnw kyn pen deudyl. B

³²¹ A phan gogleu eutaf hynny. kynnullaw holl ymladwyr ynys prydein a dyuot yny erbyn ef hyt yn ymyl kaer wynt. yr lle a elwir maes vryen. Ac yno y bu wrwydyr y rydunt. Ac y goruut eutaf. Ac val yd oedynt yn vriwedid ladedic y wyr yd aeth tryhayarn. yny logeu ar ffo. Ac yna trwy vorawl hynt yd aeth hyt yr alban. a dechreu anreithaw y gwladod ae llosgi. a llad y bileinlu. B.

³²² A gwedy dyuot y chwedyl hwnnw attaw. kynnullaw llu a oruc eutaf a mynet yny erbyn hyt yr alban. Ac yny wlat a elwir westmarlont roi brwydyr y tryhayarn. ac eissoes kilyaw or wrwydyr honno awnaeth eutaf. heb vudugolyaeth. Sef awnaeth tryhayarn y ymlit ynteu o le y le hyt y ynys prydein. a dwyn y arnaw y dinassoed ar kestyll. a choron y teyrnas. B.

³²³ A gwedy digyuoethi eutaf yd aeth ynteu hyt yn llychlyn. Ac eissoes tra yttoed eudaf velly ar dehol. Sef awnaeth adaw gan y getymdeith ae gereint llafuryaw y geissaw diua tryhayarn. Sef awnaeth iarl y kastell kadarn. kans mwy yd kareid ef eutaf na neb mal yd oed tryhayarn diwarnaw y dyuot o lundein. llechu ar y ganuet y mywn glyn kedawc ar y fford y deuei trahayarn. Ac yny lle hwnnw ymplith y gyttuarchoyon yllas tryhayarn. B.

³²⁴ A gwedy clywet o eutaf hynny dyuot awnaeth y ynys prydein a gwascaru y rufeinwyr a gwiscaw ehun coron y teyrnas ac ar vyrdyr ymguyoethogi o eur ac aryant hyt nat oed hawd kaffel neb a vei arnaw y ofyn. ac o hynny allan y kynhelis eutaf ynys prydein hyt yr amser y buant grassian a valawnt yn ymherodron yn rufein. B.

³²⁵ Ac yd kylych diwed oes eutaf ymygyhor awnaeth ae wydda pywed ydawei y gyuoeth gwedy ef. kanyt oed etiuod idaw namyn vn verch. rei a gyghorei idaw rodi y verch y vn o dyledyogon rufein ae gyuoeth genthi mal y gellit kynhal y teyrnas yn tagnouedus gadarn rac llaw. Ereill a gyghorei idaw rodi y verch y vrenhin o wlat arall ac eur ac aryant digawn genthi a rodi y gyuoeth y kyanan meiriadawc y nei. B.

³²⁶ Ac eissoes cradawc iarl kernyw ae kyghores ef y roi y verch ae gyuoeth gwedy ef y vaxen wledic. kans o hynny y tybgei ef kaffel tragwydawl hedwch kans mab oed vaxen ylywelyn ewythyrr yelen ludyawc y ram ynteu alanoed o dyledyogon rufein. Ac ar vyrdyr o vrenhinawl gendyl y hanoed. a chynhyrnuu y llys a oruc kyanan yn vawr am roi kyghor hwnnw yr brenhin. kans y vedwl ef oed gaffel y vrenhinaeth. Ac wrth hynny adaw y llys trwy eirloned. B.

³²⁷ Ac yna eissoes anuon awnaeth cradawc veuruc y vab oed wr mawrdec clotuawr o haelder a dewred. A phybeth bynac adywetef ef ae kadarnhael oe korff a arueu. B.

³²⁸ A gwedy dyuot meuruc rac bron maxen. kymeredic vu ganthaw ymlaen pawb. sef yd oed yna teruysc mawr a ryfel rwg maxen ae deu vroder gracion a valawnt. kans y rei hynny a daroed gwrthlad maxen or tyrted ran or ymherodraeth. a hynny oed wrthrwg gantaw. B.

³²⁹ A phan welas meuruc y vot yn gywarsgedic gan y vrodyr. sef ydywawt meuruc wrthaw yr ymadrawd hyn. maxen heb ef palam y diodefy ti ty tremygu val hyn. afford yt y ymwaret. dabre y ynys prydein a chymy coron y teyrnas. kans eutaf vrenhin yssyd hen a chlauss. ac nyt oes adamuno namy kaffel dylyedawc o rufein y rodi y vn verch idaw ae vrenhinaeth genthi. kanyt oes idaw etiuod namyn hi. Ac wrth hynny y kaus eutaf yny kyghor rodi y ti y verch ae teyrnas genthi. ac or achaws hwnnw yd ymanuoneth inheu hyt yma. ac o mynny titheu dyuot gygt a mi hyt yno pop peth o hyn ayrd parawt itt. A gwedy keffych amlyder o eur ac aryant a marchogyon ynys prydein y gelli gorescyn yr amharodron hyn ar holl vyt kans o ynys prydein y kaus custenin dy gar amherodraeth rufein. A gwedy hynny yr holl vyt. llawer gygt ac ynteu o ynys prydein agenedassant rufein. B.

³³⁰ Ac wrth yr amherodryon hynny y kewynwys maxen ygyt a meuruc hyt ynys prydein. ac ar y fford yn mynet y darestygyws kaereu ffreinc ae dinassoed. ac y gwercsynwys wynt. A chynnullaw llawer o swllt y roi yw varchogyon ac amlahu y teulu. A gwedy gwercsynwys ffreinc o honaw kychwyn aoruc ar y mor a gwynt rwyd yny ol a dyuot y nordhamtwn yr tir. B.

³³¹ A phau canhatawyt hynny at y brenhin diruawr ofyn agymerth o tebygu mae y elynyon yn keissaw gwercsyn y gyuoeth. agawl attaw aoruc kyanan meiriadawc y nei. ac erchi idaw kynnullaw holl ymladwyr ynys prydein a mynet yny herbyn. a chynnull awnaeth kyanan lu diruawr a chychwyn parti a nordhamptwn yr lle yd oed pebylleu maxen. B.

³³² A gwedy gwlet o vaxen lu kymeint a hwnnw yn dyuot ny erbyn ofynhaw awnaeth o pop vn o dwyfford. o veint y llu. ac o wybot glewder y brytanyeit ac na yttoed ynteu yn gobeithaw tagneued. a galw attaw a oruc y henafgywr a meuruc vab cradawc ac erchi kyghor udunt am hynny. B.

³³³ Ac yna y dywawt meuruc. arglwyth heb ef nyt oes ynn ymlad a gwyr racco ae nyt yr hynny y doetham yma. nac yr kyffroi y gwyr racco yn dybryt yn herbyn namyn tagnoued yssyd iawn y erchi vduat a letty hyny wyppon vedwl y brenhin ymdanaw. a dywedut yn bot a chanadwri genym ygan ymherodron rufein ar eutaf vrenhin y brytanyeit. Ac velly trw ymadrodyon claeir keissaw tagnouedu ac wynt. B.

³³⁴ A gwedy bot yn ranc bod gan bawb y kyghor hwnnw. kymryt awnaeth meuruc deudegywr o wyr llywydon a cheint o eliwyd yny llaw deheu y pop yn onadunt a dyuot hyt rac bron kyanan. B.

³³⁵ A phan welas y brytanyeit y gwyr aduwyn hynny yn arwein oliwyd yny deheuod yn arwyd tagnoued. Sef awnaethant kyuoedi hyny herbyn yn arededus. Ac mal y doethant rac bron kyanan y anerch awnaethant o pleit y herodron rufein ae sened. A menegi idaw ryanuon maxen achanadwri gantaw y gan ymherodron rufein ar eutaf. B.

³³⁶ Ac yna y gouynwys kyanan py achaws yr dathoed llu kymeint a hwnnw gantaw ynteu. A dywedut nat oed tebic y kerdedyat y kenadeu namyn y elynyon ayvnynt anreithaw gwladod. B.

³³⁷ Ac yna y dywawt y kenadeu nat oed teilwg kerdet gwr kyuard a hwnnw heb luossogrywd ygyt ac ef. kans velly y mae teilwg kerdet ygyt a phob vn o ymherodron rufein rac kaffel kewilyd gan eu gelynyon. kerdet llu y eu kadw y fford y kerdont tagnoued a geissant. tagnoued adyborthynt. B.

³³⁸ Hyd yma, *ethyr lle mae nodau i'r gwrthwyneb, mae llywyr A yn canlyn, air yn air, y traethawd ganol, dan enw BRUT G. AB ARTHUR.*—A beni emae eni dagaws ari weithret. canis er pan disenasam ni ar dir er enis hon ni wnaetha na theiris na chollet na saraed i neb namin er da arall lawinllaw wrth vot pawb. A.

Ac arwyd yw hynny yr pan doethant yr tir hwn ny wnaethant na theiris na sarhaet y neb am prynu eu kyfreideu yr y eur mal gwyrd hedwch heb geissaw diin yn rat gan neb. B.

³³⁹ Sef aoruc cenan ena roti hetwch vtunt. adwin maxen get a vint hit en llundein i emveled ac eutaf. A.

Ac val yd oed kyanan yn pedrussaw beth a wnelhei ae ymlad ac wynt ae peidaw dynessau aoruc cradawc iarl kernyw ar gwydda ereill a chyghori hedychu ac wynt. a chyt bei drwc gan gynan rodi hedwch awnaethpwyd udunt. Ac yna y doeth maxen y gygt ac wynt hyt yn llundeyn. Ar eutaf a datganu idaw mal y daroed. B.

³⁴⁰ Ac wedi i devod i lundein ed aeth cradawc iarl cerniw. a meuric i vab a gwirad ereill gidac wint hit

rac bron eutaw, a dewedid wrthaw val hin aoruc caradawc. Arglwit vrenin eb ev. llima e cighor a gighores doethion de deirnas it, wedi i anvon o duw hit attad ema. A hin arglwit ed oetud dyhun eni damunaw, nid amgen no cheisaw deliedawc en wra ith verch o deliedogion ruvein. canis ediw heneint en cimwet athi. Afan roted it arglwit er eil cighor am roti de deirnas i cenan meiriadawc de nei ni bu da genid heni, na chan neb oth cighor ochafut deliedawc o ruvein. A llima wedi anvon heni arglwit o duw hit attad, ac o emerodron ruvein. Ac ogwrthodi di arglwit e gwas ieuane da hwn, enebit vol en gystal dehed e gwas hwnw o vonet agwael ar enis hon athitheu canis car agaws i gwestenin iw a nei i goel an brenin ninheu. A.

Ac yna y kymyrti eradawc iarll kernyw gwyrda y gyt ac ef, a gwedy eu dyuot y rac bron eutaf dywedut awnaeth wrthaw ual hyn, arglwyd heb ef llyma yr hyn yd oed y gwyr ath garei ti yny damunaw cirioet a duw ny danuon hediw yna wrth dyuot tithen yn kadw fydlonder wrth duw. Seif yw hynny tra vuost yn ynygyghor ath wyrda beth awnehit am elen ty verch ath gyuoeth kan yttoedut yn treiglaw parth a heneint, mael nat oed hawd ytt llywyaw ty teyrnas yn hwy no hynny. Ac y rei agyghorei itt roi coron y teyrnas y gynan dy nei. A rodi dy verch y dyledawc o wlat arall, kans ofyn oed amnolud dyuot darystyged-igyneth arnunt o delhei vrenhin aghyuyeth. Ereill a gyghorei itt rodi dy verch y vn o dyledogion ruvein, kans velly y tebygynt kaffael hedweh a rufeinawl amherodraeth y emdiffyn. A llyma hediw arglwyd gwedy ryanuon o duw y gwas ieuane hwn yma ytti yr hwn a henyw o rufeinawl amherodron a brenhinholyn vrytanyet. Ac y hwnw y kyghorwn ui ytti rodi dy verch ath gyuoeth genthi. Ac y gyt a hynny edryeli ti vot yn kystal y dylet ef ar teu dithen ar ynys prydein, kans kar agos yw ef y gwestenin a nei y koel yn brenhin ninheu. Ac wrth hynny ny dylit gwaraun yr gwr hwnnw y verch ar vrenhinyath. B.

³⁴¹ Ac en diannod odvhuon gighor eudav ae wrida iroted elen i vaxen ar vreniniaeth genti. Afan gicleu cenan meiriadawc heni lliidiaw aoruc amined hid er alban, a chennullaw llu aoruc eno i venu rivelu ar vaxen. A.

Ac ufydhan awnaeth eutaf yr kyghor hwnw a rodi elen y verch ae gyuoeth gwedy ef y vaxen. A gwedy gwelet o gyuan hynny lliidiaw aoruc, a mynet parth ar alban. A chynnullaw llu mawr y ryfelu ar vaxen. B.

³⁴² Ac aniver mawr cantaw ev adoeth drwi avon hwmir ac anreithiaw adarwau vwiaw itaw aoruc. Afan gicleu vaxen heni cennullaw llu aoruc enteu a dawed en erbin cenan, aroti brwidir ar vaes itaw, a giru cenan ar fo. Ac enteu oilweth a gennullawt llu enewit a rivelu ar vaxen, ac or diwet, wint a gimmodasant ac aethant en ungar unesgar. A.

A dyuot ae lu trwy humyr a dechreu anreithaw y gwladoed. A gwedy menegi hynny y vaxen kynnullaw llu mwyaf a allwys awnaeth a mynet yny erbyn y roi kat ar vaes y gynan ae yrru ar ffo. Ac ny phleidwys kynan namyn kynnullaw y lu ac anreithaw y gwladoed. Gweithen gan vudugolyaeth gweithen hebiddi yd yncholeli vaxen y wrthaw. Ac or diwed gwedy gwneuthur kollet mawr o pop vn yw gilyd, dyuot awnaeth ketymdeith y rydunt ac eu kymodi, ae dwyn yn vn garyat. B.

³⁴³ Acwedi minet pum minet heibiaw arvaethu aoruc maxen mined i oresein freinc, afan vu barawd gantaw i darpar, mined aoruc hit en lliidaw, elle aelwir wedi heni pridain vechan. A.

Ac ymphen yspeit pump mlyned syberwau awnaeth maxen o amlder eur ac ariant a marchogyon. Ac yny lle parattoi llyghes, a holl ymladwyr ynys prydein, ac allwys y gaffel o loeod ereill. A gwedy bot pop peth yn parawt, kychiwn aoruc parth a llydaw y wlat aelwir weithon brytan vechan. B.

³⁴⁴ Ac emlat en wicir aoruc ac aoet eno o freinc. A dali aoruc e freinc aoet eno en erbin maxen. Ac imbalt oet henw en tewisawc, allat er imbalt hwnw awnaethpwid apimtheemil eo wir. Allawen vu vaxen am heni, agalw attaw cenan meiriadawc a dewedid wrthaw val hin oediethir iniver. Cenan eb ev, weldi ema wlad da, agoreu ran iw hon o freinc, abrisiwn i oresein e raneu ereil cin cliwed or gwladoet an divid ina. Achid collut ti beth o enis pridein om divid o eno, minheu ae hennillwn itti ema, ami ath urtav di or lle en vrenin ar ewlad hon. A hon awit eil pridein o hin allan. Ani ae llawnw oc an cenedil nvhuon wedi darvo imi vwrw estronion genedil otima emdeith. A.

A gwedy dyuot yno dechreu ymlad ar popyl aoed yndi a llad hunpallt eu tywyssawc. A phymthegmil o wyr aruawc y gyt ac ef. A phan welas maxen meint yr aerua awnaethodit ar y gelynyon. A gwybot o honaw bot yn hawd gwedy hynny eu darestwg o gwbyl galw kynan awnaeth attaw dan werthin a dywedut wrthaw val hyn ar neilltu o dieithr y lloed. Kynan heb ef llyma vn or gwladoed goreu yn freinc gwedy darostwg y ni, gobeith yw genyf weithon kaffel y rei ereill. Ac wrth hynny brissywn y gymryt y kastyll ar kaeroed ar diunasoed kyn mynet y chwedyl hwnnw yn honeit dros y gwladoed. Ac ymgynnullaw pawb yggt yn erbyn kans o kaffwn y teyrnas hon nyt oes pedruster genyf gaffell holl freinc yn einym. Ac wrth hynny na vit eduar genyt ganhatu y mi dy dylhet ar ynys prydein, kans py beth bynhac a gollych ti yno mineu ae entllaf yti yma. Ac yn gyntaf mi ath wnaif yn vrenhin ar y wlat hon. Ac ae kyuanhedwn oc an kenedyl nehunein gwedy darfo yn vwrw estrwn genedyl o henei yn llwyr a hon vyd eil brytan. A hyt y gwelir ymi gwlat firwythlawn yw hon o ymryual yteu ac auonoed kyflawn o pyscawt. A choedyd a fflorestyd tec adas y hela. Ac yhyt y gwn nyt o gwlat garueidach no hon. *Dalen ar goll yma, B.*

³⁴⁵ Achenrit er urtas hwnw aoruc cenan meiriadawc, ac ataw cinnal fitlonder i vaxen o heni allan. Ac en diannod id aethant otina hit en rodwm, ac ae gwelei wint ae a cliwei, fo awneint ractunt efort i tebieint cafel noted er eu heneidien. Ac nid eiricheint winteu neb or a civarfei ac wint nas dienitint, onid wraget. A.

³⁴⁶ Agwedy darvod itint estwg y cwbil or gwladoet, cadarnhau aorugant e cestil ar caeroet. Agwneuthur llaweroed ini lleot ni buesint erioed er un gint. Ac ewelli egoruc maxen efort e certawt eni itoet i oven ae ergie ar bop tewisawc afob brenin or ai cliwei. Ac enteu vaxen en amilhuau bounit i varchogion ac en roti utunt eur ac ariant a meirch ac arveu a dillad a thir a daiar a bwid a diawd. A.

³⁴⁷ Ac ev agennullws ena o riwedi o villoet eni tebigei ev vod en digawn i oresein freinc. Ac ena e gohriawt ev eni lenwis ev eno or brytanied. Ac eno ed anvones maxen cenadeu i enis pridein i dwin attaw eno o riwedi or bobil isaw eu breint ac eu gwaed o lavurwir edaiar, nid amgen no chamuil a degmil arugeint o varchogion, a heni orivedi adnepwid ar vaxen ena o enis pridein hid en lliidaw. Ac eni igosodes maxen wint i ginnal e wlad hono, nid amgen nor niver isel ibreint ac eu gwaed i dewill edaiar, ar niver marchogion in arglwiti arnatunt winteu ac i eu amldifn rac eu gelinion, ac oheni allan igelwid lliidaw en ail pridein. A.

³⁴⁸ Ac eno od edewis maxen cenan meiriadawc en vrenin ac ed aeth enteu parth ac eithavoet freinc, ac i gorescinws cwbil o freinc idan i thervineu a germania olleid adan i thervineu, agwedi darvod itaw gorescin e gwladoet heni. igosodes eistetva i deirnas in e dinas aelwir treveris. Ac odina rivelu aoruc ar e deu amerawdir aoetint ena in ruvein, nid amgen gratian ac avalawnt, a deu vroder oetint, a llat e naill aoruc maxen, a dehol e llall o ruvein. A.

³⁴⁹ Ac ed oet ena wir freinc en rivelu ar cenan meiriadawc aadewsit en vrenin en lliidaw, ac en benaw or

britanieid. A chenan aoruc ar e freinc. Acwedi hetichu arnaw i cawas eni cighor circhu gwragnet hid en enis pridein. en wreicaeu oc gid varchogion. rac bod angen riw en eu hetivetion no britanieid. A.

³⁵⁰ A dunawd aoet vrenin ar gerniwen ena. Ac ir dunawt hwnw i gorchiminasei vaxen liwodraeth er enis. A merch aoet ir dunawd hwnw enrivet i thegwch. A chenan meiriadawc aoet en caru hono. Ac anvon aoruc cenan cead at dunawd i erchi itaw e verch hono en wreica i genan. Ac anvon hevid llawer o rivedi o wragnet ereill o enis pridein hid en llidaw. A.

Sef oed y dunawt hwnnw brawt y gratawc iarl kernyw. ac a thoed yn lle y vrawt yn vrenhin. A phenadury a heuyt oed ef yn ynys prydein. kans idaw ef y gorchymunassei vaxen tywysogaeth y teyrnas tra vei o honei. B.

³⁵¹ A dunawd aoruc heni val ed oet genan eni erchi. Nid amgen no feri o dunawd cennullaw o verched delieologion vnnil ardeg. A chennullaw o verched e bobil anvonetic devgeinnmil. A heni oll o niver a beris dunawd eu dwin hid en llundein. aferi cennullaw llogeu ac eu dwin i lundein i anvon e nifer hwnw i lidaw. A.

A gwedy dyuot y genhadwri honno ar dunawt ufydhau aoruc idi. Ac anvon gwys tros wyneb y teyrnas y gynullaw y gwragnet hynny mal yd archassit idaw. Sef oed eiryf y gynnullwyf o verchet dyledogion yn vil ardeg ac o wragnet a oed is y breint deugein mil ac erbyn dyuot y gynnulluitua honno hyt yn llundein y kynnullwyf kymeint ac a ellit o logeu wrth eu hanuon hyt yn llydaw. B.

³⁵² Ac ar hid temis ed hwiliasant eni doethant ir mor. allawer or niver hwnw aoet well gantint eu marw en er enis hon noc eu mined i lidaw. Ac wint a rotint govunedoet ovined egorevit a mined en lleianeu rac eu mined oc eu gwlad. A.

A chyt bei lawer ym plith hynny o wragnet a wynnychei vynet velly yw roi y wyr gwlat arall. eissios yd oed yno lawer aoed well gantunt eu marw yny gwlat ehun noc adaw eu kenedyl ac rieni ar wlat y ganyssit yndi. ac ereill adewissei kadv eu diweirdeb. A gwassanaethu duw trw aghenocit no mynet y wlat arall y aruer o euylter knawt ac digrifwch. Ac yna pan yttod y llyghes yn parawt ar gwynt yn rwyd dodi awnaethpwyf y gwragnet yny llogeu a dechreu hwylyaw ar hyt temys yr mor. B.

³⁵³ Acwedy eu hwiliaw eni vuant en agaws i draeth llidaw. Ac ena i civodes gwint gwrthwneib iwrth emil e tir. ac eu gwascaru ir mor allan eni votes e ran vwiaw onatint. Ac a dieghis en viw onatint a vwrriwid i enisoet ageciweith a llat llawer onatint. Ac adaw ereill en viw in geith ne in garcharorion. Ac wint eveli ene civeiliorn truan hwnw e civaru ac wint ar e mor gwinwas a melwas. Canis e gwir heni a erasei gratian amerauwr ruvein a llyghes vawr gantaw hid en germania i rivelu ar gwladodet oboptu itaw a wetasei i vaxen. Ar gwinwas hwnw aoet vrenin ar hunawd. Ar melwas hwnw aoet vrenin in peithwv. Ac i rivelu ar vaxen i girasei gratian emerauwr wint ell deu. A.

Ac mal yd oedynt yn dyuot yn gyguos y traethau llydaw y deuth gwynt gorthwyneib kythrawl ac ar ennyt vechan gwascaru eu llogeu. A bodi y ran vwyaf or gwragnet. ac ereill onadunt a vyrrwyf y enysedd aghyueith ym plith estrawn genelloed. Ac yno y merthyryf ac y llas rei. ac ereill a attelit yg keithiweith. Ac ereill a gyuaru a llyghes diruawr a auonassei gracion amherawdyr hyt yn germania y ryfelu ar yraruortir yn erbyn a wedassei y vaxen. Ac yn tywysogyon arnadunt gwinwas vrenhin hunawt a melwas vrenhin peitaw. B.

³⁵⁴ Ac ena i delis a deu heni a gawsant or morwinion. ac ni menit dim igantint namin emrewitu ac wint cid bei drwc cantint. sef aoruc e bradwyr escimin heni llat e ran vwiaw onatint in diannod. Afan gicleu e bradwyr heni vod enis pridein heb gedernid enti ni orfwissant eni doethant ir alban ir tir ar gallu mwiaf a allasant egid ac wint. Ac en diannod anreithiaw e wlad a llat e gwerin val i gellasant gantaw. cadid edewid en er enis hon. pan aeth maxen ohonei namin pobil lesc i diwlll edaiair. ar rei heni heb na meirch nac arveu. A dirvawr aerva awnaethant ar bobil er enis hon. a dwin eu holl daoet cichwinawl. A.

Agwedy kyuaruot y moryon ar yscymunedie pobyl honno gwedy gwleot o nadunt tecced y gwragnet keissaw awnaethant ymdiauaru ac wyut ac eilenwi y godineb. A gwedy na mynei y morynywn kytsynnyaw ac wynt yn yr ewyllys hwnw. Sef awaethi e bradwyr hynny llat y ran vwyaf o nadunt ac yn diannod pan glywsant bot ynys prydein yn anreithedic oc eu marchogion ac yn wedw oc eu brenhin. Sef awnaethant brysseyaw eu hynt parth ac ynys prydein. A chymryt yggt ac wynt porth vwyaf a allesant y gaffel or enysedd y pobtu a dyuot yr alban yr tir a dechreu anreithiaw y gwladodet a oed heb amdiffynwyr arnadunt a llat y bileinlu ar tir dywylldron. B.

³⁵⁵ Afan wenegwid heni i vaxen. sev ed anfonen enteu ima gwr aelwid gratian amerauwr a dwi leg o wir gid ac ev. en arwac i amdfin e britanieid. Acwedi diwod e gwr hwnw ima emlat aoruc en wrawl ae elinion. ac eu cimbell ar fo eni foint in iwerton. Ac en er amser hwnw i llas maxen wledic in ruvein igan gelimleithion gratian. Ac a dieghis or britanieid otino a daethant hid in llidaw ar genan meiriadawc. a adawsei vaxen en vrenhin ar elle hono. A.

A gwedy menegi hynny y vaxen yd auonoes gracionrodgymryt a dwyleg o wyr aruawc gantaw y amdiffyn y brytanyeit. A gwedy dyuot gracion hyt yn ynys prydein dechreu ymlad a oruc ae elynyon a gwneuthur aerua vawr a oruc onadunt. Ac eu kymell ar ffo hyt yn iwerdon. Ac yn yr amser hwnnw y llas maxen yn ruvein ac y gwascarwy a oed y gyt ac ef brytanyeit. ac y ffoassant hyt yn llydaw ar gyan meiriatawc. B.

³⁵⁶ Afan gicleu gratian rot cimeriawdir llat maxen wledic in ruvein i cimerth enteu coron e deirnas ami ben ehun. a chemrid entaw redic a balchder eni bu dir ir britanieid dvhvnaw eni erbin ai lat. Afan gicleu gwinwas a melwas rilat gratian. sev aorugant winteu ena dvhvnaw ac wint e gwitl ar esgotieid ar llichlinwir. A diwod a heni gantint i enis pridein ac anreithiaw er enis aorugant or mor pwi gylt o dan a baiarn. Ac ena in diannod ed anvones e britanieid genadeu i ruvein i erchi nerth oc eu hamdiffin igan eu gelinion. A.

Agwedy clybot o gracion rodgymryt rylad maxen yn ruvein. kymryt a oruc ynteu vrenhinyath ynys prydein. A gwedy y uot yn vrenhin. kymeint vu eu creulonder yn arglwydiaeth. hyt pan vu reit yr brytanyeit or diwed y lad. am y greulonder. A phan gicleu y racydwededigyon elynyon uchot affoassant y iwerdon rylad gracion. kynnullaw awnaethant wynteu y gwydyl ar ysgotteit ar denmarcwyf ar llechlynwyr y gyt ac wynt. A dyuot hyt ynys prydein. ae hanreithiaw o tan a hayarn or mor y gylt. Ac wrthi hynny auonl llethyreu awnaeth y brytanyeit hyt yn ruvein. A dagreawl gwynuon yndunt gan adaw tragwyddawl darystgedigaeth udunt yr gollwg canthorthwy udunt. B.

³⁵⁷ Ac ena ed anvoned lloeg o wir arwac. afan doethant i tir er enis hon emlat aorugant en diannod ac eu gelinion ac eu cimhell oholl dervineu enis pridein. Ac oachaws emlat ar riw elinion heni. ac eu gwrthlat otima emdeith. Ac am heni i parasei severws gwneuthur aruthrach gan genedil elinion diwod ar e britanieid. A difeith oet er alban ena. ac ena o dvhvndeb cwblwl or enis e gwnaethpwi e mur val i buasei gint or mor pwi gilut. A.

Ac yna yd auononet llog o wyr aruawc attadunt. A gwedy eu dyuot hyt yn ynys prydein. Ac ymlad

ar gelynydd ac eu dehob o holl teruynau ynys prydein, ac eu gwrthlad o gwbyl, a rythau y bopyl leac. Ac yr gwrthlad gelynydd yd archassu Senerus amherawdyr gynt wneuthur mur rwg denyr ar alban ar mor y gilyd, kanyys yr alban y gnotae pob gornes o a delhei y ynys prydein dyuot yn gyntaf. Ac yna eilweith y kaussant yn eu kyffroddin gyghor atnewyddiau y mur hwnw, ac wneuthur yn gwbyl ar mor y gilyd. B.

²⁸⁹ A wedi darvod cwplau e gweith e menegys gwir rufein ir britanieid na ellint hwi en wastad diwod o ruvein trwi heiglen hant ac aneuriu o gost a threul wrth wir a meirch ac arweir rae cwidredigion lwdron agelwrieth. Ac ni ad senetawr rufein yn amldifin arnawch namin discwch chwihunein emlat drassawch eneidie, athros awch plant, athros awch trev tad. A.

A gwedy darnot cwplau y gweith hwnnw y menegys gwyr rufein yr brytanyeit hyt na ellynt wy kymryt llafur ac aneuriu o treul o wyr ac arueu ac eur ac aryant ar uor ar tir yn keussaw amldifyn popyl mor leac a hymny. A bot sened ruvein yn blinaw o treulaw eu da, ac eu swllt mor wastad a hymny yn kerdet mor a thur, ac yn diodol agheuolion perigleu drostunt, a bot yn well gantunt dilyssu eu teyrngt no hymny. Ac y gyt a hymny bot yn iawnach udunt ehunein kymryt dysc ac aruer o ymlad mal y gelynt amldifyn eu gwlat, no doch eu hemdret yn wastat ar wyr rufein. B.

²⁹⁰ Ac ena wedi menegi vtunt er amadrawt hwnnw ed erehid ir britanieid diwod en llwir hid en llundein, canis mined otino ruvein ed oet cwbl o a hanoet o ruvein. Ac wedi eu diwod lundein ed erehis gwir rufein i guhelin archeseob discu e britanieid i emlat. A gorchemin itaw pregethu vtunt en drwiadil hwallid eni vitint discadie. A.

A gwedy darnot udunt venegi yr ymadrodyon hymny yr brytanyeit, erchi awnaethant kynnullaw ieuencit ynys prydein ac holl ymledwyr ac eu dwyn hyt yn llundein yn eu herbyn wynteu, kanyys ar ymhoel y oedlnt tu a rufein. A gwedy eu dyuot yn llwir hyt yn llundein pregethu udunt yd erclut y kuhlenn archeseob llundein a menegi udunt yr ymadrodyon yd oed wyr rufein yn adaw gantunt. B.

²⁹¹ Sew wal e dechreuys euhelin pregethu vtunt. Awrida eb er, cid archer inni dewedid wrthwch chwi is mwi im cinelliri i wilaw noe i diwedid pregeth ac amadroton wehel, sev achaws iw heni truaned iw geniwi er iutivedi ar gwander a danweiniys inni, er pan aeth maxen an gwir da ar meirch ar arueu. Ac nad edewit ena namin attethol pobol a chivnewidwr a llawurwir daiair. Ac am heni pan doeth awch gelinion atawch ieh cinhellwid in awch ceiliu megis deveid civeilornus heb vogel wrthunt. Ac ni minwch arver nac o emlat ac arueu, nac o disc nac o anian enoch chwichwbn, nac ar veirch na heb veirch. Ac ni daw neb o ruvein bellach i awch andifin er mateu eu teirnged. Afei bitewch chwi er anser i buant e marchogion da in enis pridein, pa beth a debigewch chwi ai fo diniawl anian iwrthiwch. Ac e gwrthwyneb anian e genir e dinion, canis ev a enir mab ir milein ac ev a vit marchawc, ac ev a enir ir marchawc hwnw mab in vilein. Ac am heni o minwch chwi vod en dinion gwnewch val e deli dinion i wneuthur a galw ar grist a deliwch i vod en nerth iwch i enninu in finiant a glewder i amldifin awch gwlat. A.

A megys y dechreuys yr archeseob yr ymadrawd. Arglwydi heb ef kyt archer y mi pregethu ychwehi, ys mwy yn kymhellir y wylaw noe y pregethu, rae truanet genyfi yr ymduedi ar gwander a danweiniwys y chwi gwedy aspellaw o vaxen ynys prydein oe marchogion ac ymladwyr. Ac a dieghis o honawch lhiheu, pobyl agliefrywys ywch y ymlad, namyn yn achubedid o anryuolion negesseu a chefnewidyeu yn vwy noe ar dysc ymladeu. Ac wrth hymny pan doethant awch gelynyon am awch pen, y awch kymhell-assant y adaw awch keibeu. A megys deueit keuilornus heb ugeil arnadunt awchgwascaru, kany mynysawch kymyscu awch dwylaw ac erueu nac a dysc ymlad. Ac wrth hymny py hyt y keisawchi bot rufeinyawl arglwydiath yn vn gobeith ich. A phly hyt yd ymiredwch yn estrawn genedyl nyr oed dewrach no chwi pei nar atwch y llesed awch goruot. Ednebydwch heuyt bot gwyr rufein yn blinaw ragoch. Ac yn eduar gantunt y gnyiuer perigyl a gymerassant drassawch yn wastat. Ac weithon y maent yn dewissaw madeu eu teyrngt iwch yn mlaen diodol y kyfryw llafur hwnw bellach. Pei hydwelchi yn yr anser y ba y marchogion ynys prydein, beth a tybgywchi, ac yr hymny y tybgywchi fo dynyawl anynan y wrthywch a geni dynyon ygothwyneb anynan y megys pei genit oer bieln vachawc ac or marchawc vilein. Ac yr hymny eisoes discynnun dyn y gan y gilyd, ny thebygafui colli o nadunt wy eu dynyawl anynan yr hymny. Ac wrth hymny, kans dynyon ywch gwnewc megys y dylyd dynyon, gelwch ar grist hyt pan vo euo rodho ywch lewder ardyt. B.

²⁹² Afa darvu i guhelin deruvin ar i emadrawt ed oet e britanieid oc eu metwl ac eu brid ac eu hini wedi emlenwi o finiant a glewder. A.

A gwedy teruynu or archeseo yr ymadrawt yny wed hon, kymeint uu y kynhwryf yny pobyl, a megys y tebygnt yr deissyuit eu bot gwedy eu kyfenwi o lewder o vn vryt. B.

²⁹³ Ac ena i eivodes gwir rufein oc eu discu en frwithlawn i amldifin eu gwlat rac estrawn gneddoet, ac adaw vtunt exemplareu i wneithir arueu wrthint, a dyseu vtunt wneithir cestil ar lan e moroet elle i bei borthlotheu da a discinawu llogeu, ac ewelli e gellwch ginnal ich gwlat rac awch gelinion. Ac eisioes haws iw gwneithir chebawc or bareutan no gwneithir milein en discied en diseid. Apwibenac aroto disc o doethineb i vilein cinhebic iw hwnw a gwascaru gemeu mawrweirthiawc dan draed moch. A.

Ac yn ol y parabyll hwnnw y rodes y rufeinywyr kadarnon dyscydgygaethyeu arymladeu yr pobyl honno, ac adaw agreiff udunt y wneuthur arueu. Ac erchi udunt adeilafu kestyll ar lan y mor yny portheu yd y bei discynnua eu llogeu, wrth gadw eu gwlat o nadunt rac eu gelynyon, haws yw eisoes gwneuthur hebawc or bareut, no gwneuthur bilein yn dyssedid ar vrydyr. A phwy bynhac a rodo dysc o am dim doethinab idaw, kynhebic yw yr neb a wascarei geineu mawrweirthiawc dan traet moch. B.

²⁹⁴ Ac otina en diannod ed aeth gwir rufein emdeith. Ac eni lle ar ol heni e doeth Gwinwas a melwas ir alban ir tir. A gwir lliellin gyd ac wint, a gwir denmarc. Afob rhy genedil o a allesint cafel eu duhyndeb. Ac ar hint gorescin aorugant cwbl o wlad hid e mur awnatot sever. Ac amgliwed onatvnt mined gwir rufein emdeith otina chownach lawer i gorescinasant ar enis hon iar e bileinlu llesc digalon. Ac eu cinhell ir cestil ac ir mureot ac ir ceirit. Ac otino i tenid wint a bacheu ac wrth rafeu, ac ena i dieneidid wint. Canid oet in enis pridein dim o marchogion ena en hanvod ohonei ehun. A.

Ac yna kychwyn awnaeth gwyr rufein y ymdeith megys ar odeu na delhynt yr ynys hon tracheuyn. Ac ar hymny nachaf yny lle radeydwedeligion elnyon uchot, gwynwas a melwas yn dineu or llogeu yr tir a llawer o niveroed gantunt o gwylid ar yscoteit ar yfichteit ar llychlynwyr, a gorescyn yr alban yr dian-not o vynn y mur. A gwedy gwybot o nadunt yr vynet gwyr rufein y ymdeith heb oibeith y ymchoelut tracheuyn, cofnach noe y gnoteynt yd ymrannasant y distryw y mur. Ac yna y gossodet yw amldifyn wynteu y bileinlu diaruot, parawt ar ffo pei lleuessynt. Ac ny offowseyi y gelyon o vwrw agheuolion ergydeu yn eu plith. Ac o vwrw bacheu gwrthuinyawc yn eu plith wrth llynyneu. Ac y uelly y trym-yon vileinlu o kestyll a tyngt hyt y llawr attadunt. A digawn o didan a oed gan y neb a gaffei agheu ebrwyd arnaw, rac y ryw amryuolion poynyeu awnelynt ywneuth' ar eu kenedyl yu gwyd. B.

²⁹⁵ Ac is mawr o beth iw gweled diwiawl dial ar bopil am eu pechodeu. Ac ewelli hawn i bit pan adawer metiant a lliwodraeth mawr gan vileinieid gwenwinc creulawn. Ac wedi darvod eu hestwg hid

ar dim haiach. ed anfonasant winteu lithir hid en ruvein ar agitius aoet amerawdir ena in ruvein. A.

Oi a duw mawr a beth yw gwelet dwywawl dial ar e pobyl am eu pechodeu hen. kany's pei bydynt yna y sawl varchogyon a dugassei vaxen gantaw trwy enuydrwyd. ny doei pobyl y ynys prydein a allai oruot arnadunt. A thra yttodeynt yno gwerescyn y gwledyd awneynt yny kylch. Ac uelly yw gadaw brenhynyaeth y vileinlu. Beth weithon a dywedafi. namyn yna yd edewit y dinassoed yn wac. Ac wrth hynny y kausas gwedillon y pobyl truan yn eu kyghor anuon llythyreu hyt yn rufein ar agicius amherawdyr rufein yny mod hwn. B.

³⁵⁶ Cwinvan ac vcheneidieu e britanieid en dagaws i agitius amerawdir ruvein. ac en cwinaw wrthaw val hin. E mor essit en in cimhell ni ar an gelinion ir tir i en llad. ac en gelinion a cimhellawt ir mor i an boti. Achanid oes i ninheu namin vn o dev peth. arglwit amerawdir ed im en damunaw de divod titheu arglwit en amdifin. A ni a dalwn itti e deirunged vwiaw a dalwid erioed o enis pridein. A.

Kwynnan y brytanyeyt yn eu dangos y agicius amherawdyr rufein. Ac yn menegi bod ymor yn en kymell yr tir ar toreu gelynyon y en llad. A bot en gelynyon yn en kymell yr mor y en bodi. Ac uelly menegi nat oed udunt namyn o vn o deu peth. ac en bodi or mor ac en llad ar y tir. B.

³⁵⁷ Ac ni chavas e cenadeu eu gwarandaw in ruvein namin eu gillwg drachevin en drist allwinin. A.

³⁵⁸ Ac ymchoelut awnaeth y kenhadeu yn trist heb eu gwarandaw. B.

³⁵⁹ Gweddy divod e cenadeu velly. sev agavas e bobil druan hono en eu cighor anvon cuhelin archescob llundein hid en llidaw i geisiaw nerth igan eu cidvroder. Ac en vrenin en llidaw ed oet ena aldwr e pedwerit brenin oet hwnw wedi cenan meiriadawc. A.

Ac yna y kawssant yn eu kyghor anuon kuhelyn archescob llundein hyt yn llydaw y geissaw nerth y gan eu kereint. Ac yn yr amser hwnnw yd oed aldwr yn vrenhin yn llydaw. y pedwered gwedy kynan meiriadawc. B.

³⁶⁰ Ac ena iganort cuhelin archescob i neges wrth aldwr am nerth i amdifin enis pridein. A dewedid itaw na dileu neb coron e deirnas a lliwodraeth en gestal ac evo er pan vu gwstenin. Ac am heni arglwit ep cuhelin emgiweiria en diannod a dered i gemrid coron enis pridein. A.

A gwedy dyuot kuhelyn hyt yn llydaw ae welet or brenhin ef yn yr dywawl. y erbynneit yn enrededus: Ac amouyn ac ef achaws y hynt ac ystryw y negys. Ac yna y dywawt kuelyn wrthaw. Arglwyd heb ef digawn yw damillywechediet itti yv neges i. A thi a allut kyffroi ar dagreu o glybot y trueni yssyd anam yn ynys prydein. yr pan anreithwys maxen wledic hi oe hymladwyr yn llwyr. Ac y gossodes yny hon yr hon yd wyt yn vrenhin arnei. A gwyn y vyt a welas pei gwledychut titheu hi trwy hedwch. kany's y rei yssyd yno agheuyrws ynt ar ymlad. Ac ny allan wrthwynebu yr gelynyon. Ac y gyt a hynny neur deryw y wyr rufein vlinaw mal na chaffwn gantunt wynteu dim o amdifin. Ac wrth hynny yd ym ninheu yn gwediawt y trugared titheu hyt pan rodych ti nerth ac amdifyn o honot tuhun y teyrnas yd wyt dyledawc arnei. kany's ny dyleb neb y coronhau yn well no thidi o coron custenin a maxen wledic. kany's y gwy'r hynny yssyd gereint itti. Ac wrth hynny parotta lyghes adyret y gynmyr coron ynys prydein. A minheu ae rodaf itti. B.

³⁶¹ Ac ena i diwawd aldwr wrth cuhelin. A wrda eb ev nid avi odeirnas vechan hon ed wiv eni chafel en llonit esmwith diovalus divygwth. ac o ruvein ac o bob breniniaeth. nid av i enis pridein. dan e bigithieu. ac amled iu gelinion a digasogion itti. Ac is gwell civoeth bechan in llonit digenwil. no chivoeth mawr en avlonit ovalus dan vigwth a thalu teyrnged i wir ruvein. Ac er heni wrda eb ev mi a rotav en nerth gadathi i ginnal enis pridein custennin vinnawd a dwivil o wir arvawc gid ac ev. canis bigwth essit arnavi o wir freine nid adawavi vigivoeth. A.

Ac ar hynny y atebawd y brenhin yr archescob. Hawrda heb ef. eff a uu amser nawrthodwn i teyrnas ynys prydein o bei ae rodei ym. kans mi a tebygaf nat oes teyrnas ffrwythlonach no hii tra gefit hedwch. ac yr awr hon y mae wedy y ryuel y dystrwy. Ac wrth hynny kans yw genyfi hii a chan pop tewyssawc arall. ac ny all vn tewyssawc y chynhall heb talu teyrnged y wyr rufein. Ac wrth hynny wrda pwy ni bei well gantlaw gyfoeth bychan yn ryd no chyuoeth mawr a thragygydawl geithiwe. Ac eissoes heb ef. kany's yr ynys a dywedy ti a uu eidunt wy uy rieni uiena minheu a rodaf yn ganborthwy itti. Gustenin vy mrawt a dryuil o uarchogyon y gyt ac ef y edrych a yvno duw idaw allu distryw y gorneisseit. A chymeret ef y goron ehun. Or myn duw idaw y chaffel. Ac ny adawafi mwy o wyr yn awr rac ryuel o freine dyuot ymma. B.

³⁶² Ac ena llawenhau aoruc cuhelin archescob a diolwch heni en vawr e rot hwnw en vwi no mesur. A galw custenin attaw aoruc cuhelin a dywedid val hin wrthaw. custenin a orvit. custenin a orchivicca. custenin a wledicha. llima an gobeith ni ac an amdifin ac en lllenit ac an brenin. Ac ene lle pan gawsant eu parotrwit divod aorugant enis pridein. A.

Ac diolch awnaeth y yr archescob idaw yn uawr. ac yny lle galw custenhin. a dywedut wrthaw val hyn. Crist a oruyd heb ef. crist a wledycha. crist a orchynyt da. llyma vrenhin ynys prydein. Beth gwedy hynny yny lle gwedy bot y llogheu yn parawt kychwyn awnaethant y ynys prydein. B.

³⁶³ Ac ena i doethant i borth totheis ir tir. ac en diannod cennullaw llu aorugant arnatint. ac eu geru ar fo. Afan glwid e damwein hwnw dros gwbil or enis emgennullaw aoruc cwbil o bobil enis pridein eni doethant hid elle aelwid cioester. A.

Ac yna dyuot y porth titneis yr tir. Ac yn diannot kynnullaw y brytanyeit y gyt ac wynt. a chyrchu y gelynyon. ac ymlad ac wynt. a chaffel y uduugolyaeth. a gwedy mynet hynny yn honneit tros wyneb y teyrnas ymgynullaw awnaeth y brytanyeit hyt yn cyrcystyr. B.

³⁶⁴ Ac ena i rotes cuhelin archescob coron teirnas enis pridein am ben cwstenin. ai vendigaw ai alw oheni allan custenin vendigaed. A roti en wreica itaw gwreic ahaonet o deliedigion ruvein ac a vagassei cuhelin archescob in llundein. A.

A gwisaw coron y teyrnas am y pen custenhin vendigeit. A rodi gwreic idaw a hanoed o dyledogyon rufein. ac a uagassit yn llys a kuhelyn. B.

³⁶⁵ A thri meib a vu itaw ohono. sev oet eu henw. constans ac emris wledic ac uthur bendragon. a henav oet onatint constans. a chuhelin ai rotes ar vaeth ev emewn manachloc amphibal' egaer wint. Ac eno ed aeth ene crevit hwnw. Ar deu vab ereill a beris cuhelin eu roti hevid ar vaeth. A.

Ac or wreic honno y bu idaw tri meib. Sef oed y rei hynny. constans ac emrys ac uthur bendragon. A chonstans a rodes ef y mab hynaf idaw ar vaeth y vanachloc amphibalus yg kaer wynt. ac y yd y wneuthur yn vanych. Ar deu vab ereill a rodaf ar kuhelyn archescob. B.

³⁶⁶ Agwedi mined deudeg mlnet o oes custenin en vrenin i doeth un or fichteid a vuasei wr itaw gint. a galw custenin attaw ar neilltu en rith hustig neu givrinach. ac in heni iwan a chillel drwitaw eni chill i eneid. A.

Ac ym pen deudec mlyned gwedy hynny y doeth un or effichteit ar auuassei wr idaw kyn no hynny. A

galw y brenhin attaw megry y gwrthwyl yny lle yskyvalaf. A gwedy gyrru pawb y wrthtunt y lladawd y twyllwr y brenhin a chylllell. B.

³⁵⁶ Gwedi colli custenin velli tivu aoruc andagnhevet irwg gwirde e civoeth am wneithir brenin o un o veibion custenin. sef aoruc gwrtheirn gortheineu ena iarll oet hwnw ar went ac ergig ac euas. metiliaw obop fort. ac obop estriw pa funit i cafei ev e vreniniath itaw elhun. Ac or diwet i cawas eni gighor mined hid i vanachloc egeaer wint ed oet constans enti igerevit. a diwedid aoruc wrth constans val hin. A.

Ac yna gwedy llad custenhin vendigeit y kyuodes amnuandab y rwg gwyrda y teyrnas am wneuthur brenhin. kanys rei a vyneid wneuthur emrys wledic yn vrenhin. ereill a vyneid uthur pen dragon. ereill a vynynt wneuthur un oe kenedyl elhun. Ac or diwed gwedy na duunyt am hynny. Sef awnaeth gwrtheirn gwrtheneu. iarll a oed hwnnw ar went. ac ergig ac uas. wrth geissyaw elhun y vrenhiniaeth or diwed. mynet hyt yg kaer wynt y lle ydoed constans yn vanyeh. A dywedut wrthaw val hyn. B.

³⁵⁷ Henav mab wit ti heb e gortheirn o blant cwstenin. ac ni ellir brenin o er un oth vroder mor int ievene. A mi ath wna di en vrenin. a mwihia ditheu vinheu or civoeth a mi anchwelav attad wineb e civoeth oll. A.

Constans heb ef. ty tat ti ar y un varw. at vrodyr yssyd ievene ydy wneuth'v on o nadunt yn vrenhin. Ac wrth hynny o bydy ti wrth yv kyghor i bo ychwanecau yw mediant i. mi a para ty tynnu or abit hon ath wneuth'v brenhin hyt bo gorthwyneb gan yr urdas. B.

³⁵⁸ Ac ena emoginiannu aoruc constans ac ataw i ortheirn gadu itaw ev lliwiaw e deirnas ogwbwl wrth i gighor. Ac ena i peris ev diosc er abid iam dano a roi dillad e bid amdanaw. ai dwinn or vanachloc o anvet er abad ar covent. Afan daeth i lundein gwisco dillad breninawl ar goron. A.

A phan gogleu constans yr amadrodyon hynny llewenhaw a oruc. Ac ataw trwy aruoll rodi pob peth idaw or a ynhel. Ac yndiamnot y tynnu awnaeth gwrtheirn or vanechitit. Ac o vreid kaffel canhat y dyrchauel yn vrenhin. Ac yn yr amser hwnnw marw uassei kuhelyn archescob. Ac wrth hynny ny chaffat un escob ac kyssegrei yn vrenhin wrth y tynnu or creuyd. Ac eissoes nyt ebyrgous gwrtheirn nanynt mynet elhun yn lle escob. a rodi coron y teyrnas am y pen. B.

³⁵⁹ Ac wedi urtaw constans en vrenin entent awnaeth gortheirn en oruchel swidawc dano ev ar er enis. ac en wneuthuredic a wnelei. Ac gwedi i vod velli metiliaw aoruc gortheirn. pa vot e gallei ev vined en vrenin. Ena i diwed ev ir brenin. weled lliges ar e mor. a menegi i bitei da estorio a cestill arvordir. Gwnewch eb e brenin. a heni awnaeth gortheirn. aferi i bawb or switwr deglu itaw ev. a roi swit dair blinet itvnt. A.

Gwedy dyrchauel constans yn vrenhin. y rodes ynteu holl lewodraeth y teyrnas yn llaw gwrtheirn. Ac ef heuyt a ymrodes wrth y gyghor. kanys angen dysc a dyscassei chun yny claustrw no llywyaw teyrnas. A gwedy kaffel o wrtheirn mediant kymeint a hwnnw yny law. medlyaw aoruc py wel y gallei gaffel elhun y vrenhiniaeth a distryw constans. Ac or diwed gwedy ystrywyaw pop peth menegi awnaeth y constans bot dygyuor llu am eu pen o wledyd ereill. Ac arglwyd vrenhin heb ef goreu yw itti ychwanecau dy teulu mal y bo tibrtyrach it rac dy elynyon. Ac yna y dywawt constans ponyt yth law ti y rodeis i mediant a llywodraeth y teyrnas. Ac wrth hynny gwna titheu pop peth or a uynych gan gadw ffyddloner y minheu. B.

³⁶⁰ Ena e daeth gortheirn ir alban a dethol pedwarugein o wir or meibion dewrav a deledocav a gorev eu campen or fichtiadi. ai dwinn at e brenin iw galin wrth ben i vareh. Ena i diwed gortheirn wrth e brenin darvod itaw pop peth. a dwinn e meibion or alban. ac i gellid o doei rivel i dali en wistlon. gortheirn a rigawt bot. e meibion. A.

Ac yna y dywawt. ef a dywespywt imi heb ef bot y ffichteit yn mynnu dwyn gwyr llychlyn a denmarc yn va ac wynt wrth ryuelu arnam ni. Ac wrth hynny y nae goreu gwawd rei o nadunt yn wyr itti yn wastat yd llys val y gallont whedleua it a gwybot medwl eu kenedyl ar y twyll yth erbyn. A phony welweli vrst gwrtheirn kanyt o achaws kynhal iechyt y brenhin yd ystrywei ef yr yr ymadrolyon hynny. nanynt gwybot bot mae yseuany aod annwyf y rei hynny a hawd troi y medwl a llad y brenhin. A gwedy darfiei hynny. medlyaw wnaeth mae hawd a oed idaw gaffel y vrenhiniaeth yny law elhun gwedy hynny. A gwawd awnaeth gwrtheirn cant marchawc yn wyr yr brenhin o yscotteit ac or effichteit ac eu annydedu awnaeth udunt o eur ac aryant a meirch a dillat hyny yttodynt wynteu yny gymryt yn lle brenhin. Ac yna y kenyt wynteu gowydeu idaw ar hyt yr yholody y fford y kerdynt. Gwrtheirn yssyd teilgw o amherodraeth a theyrnwyalen ynys prydein. a chonstans yssyd anheilwg. B.

³⁶¹ Ac wedi bod nosweith en wtres wrth e tan wedi mined e brenin i gescu. ena i diwed gortheirn. ir ai ar echidic goweth a oet itaw. i geisiaw da iw roi tvnt. onid wid ti eb wint en cael a vinich or enis. Nac wiv eb ev ond ergig ac euas. afe bai mwi chwi ae cefich. Ena ir aeth gortheirn i gisau. A.

Ac or diwed gwedy kaffel gwybot o wrtheirn rygaffel eu karyat yn llwyr. Gwedy eu medwi nosweith y dywawt gwrtheirn wrthtynt y uot ef yn adaw ynys prydein y geissyaw kyuoeth a uei vwy yn lle arall. kany allei ef herwyd y dywedei kynhal dec marchawc a deugeint yn diwall or bychydic kyuoeth a oed idaw ef. A gwedy dywedut wrthtunt kymeint a hynny mynet parth ae letty awnaeth yn trist. Ac eu adaw wynteu yn y neuad yn yuet. A gwedy gwelet or effichteit hyny. tristau awnaethant wynteu yn vwy noe yd hawd y credu. a thebygu pan yw pruder a dywedassei wrtheirn wrthtunt a dywedut awnaethant y rydunt pa achaws na laddn yr atuanach hwn. megys y caffo gwrtheirn gwedy hynny cadeir y teyrnas. Pwy a dylly brenhiniaeth yn well noe ef. ar gwr an rydedwys ninheu yn wastat. B.

³⁶² Sef awnaethant rwg metldaw a gerieiu gortheirn circhu estavell e brenin a llat e brenin a divod. bit di vrenin os meni. ena e peris gortheirn dali e rai hin ae earcharu rac dial arno ev er alanas. A.

Ac yn diannot kychwyn awnaethant a dwyn ruthur am y brenhin y ystauell ac lad. A chynuryt y pen gantunt hyt rac bron gwrtheirn. A phan welas ynteu hynny megys trwsdan o dieithyr ac yllaw a oruc. Ac eissoes ny buassei lawenach erioet o vyvyn noe yd oed yna. A galwa a oruc attaw kywtawtwyr lundein. kanys yno y gwnathodeit y gyflauan honno. ac erchi udunt daly oll y bratwyr hynny. ae dihenydyhaw am wneuth'v gyflauan kymeint a honno nyt amgen llad y brenhin. A rei o wyr y teyrnas adlywedei panwy gwrtheirn a rywnathod y vrst honno. ac nas gwnaei y ffichteit oe dechynyn e hunein. B.

³⁶³ Afan gicleu cuhelin archescob llat e brenin drwi vrst gortheirn. fo aoruc ar deu bav ereill at emir lldaw i cevindrheu i lidaw rac ovin twill. Ena i croges e tewisogion in llundein e gwir a ladasei e brenin. a gorchimin er enis in llaw gortheirn. A.

—Ei ac eissoes sef awnaeth tatmaetheu y meibion ereill. emrys ac uthur pendragon ffo ac wynt hyt yn llydaw rac ofyn gwrtheirn. ac na bei oc eu betiued y dyllyehi y teyrnas o diffodei y rei hynny. Ac yn yr amser hwnnw yd oed emyr llydaw yn vrenhin yn llydaw. ar gwr hwnnw a aruolles y meibion yn llawen. B.

⁹⁰ Ena pan wbu e fichtiad gurgi i meibion, einnull a orugant a rivelu ar gorthieirn. Ena i gwiscaut gorthieirn a goron a nannu on vrenu heb gadad. A.

Ac yno pan wllas gwrtheyrn nat oed a llell ymerbynnit ac ef. Sef awnaeth ynteu kynmryt, coron y teyrnas ac yswaw a y pen chum. A gwareseyn y tywyssogyon ereill. B.

⁹¹ Ac weli mawr gorthieirn en vrenu anvon aorne i gwisaw pawb i deol e fichtiaid, necau aoruc o britanod ac erebi traw o gwinaethoet dwll xynt wneuthur lawu ne darbin a delei ato. A.

Ac ossosw gwely dybot y vnatryaeth honno ym pop lle yn homent. Sef awnaeth gwyr yr ynyssoed ymlwynaw y gyt wrth ryndu a gwrtheyrn, kanya y fichtet a dyflynnasynt ar allan attunt y dial eu kyntweddigion ar panesset wrtheyrn y llad am rylad o madunt wynteu constans vab custennu venligeit. Ac yno ddiuawr odyu a phryder a oed ar wrtheyrn ar neill parth o achaws y vot yn kelli y wyr trwy bentryawl yndelu a lwy-frest. Ac or parth arall rae ofyn emrys wlede ac utliur pen dragon, kanya y rylad tw gild a ddu attaw y veneti eu bot yn dyuot a llyghs dyruawr gantunt y wareseyn, ac y dial aghen eu brast araw. B.

⁹² Afan oet an nannu a dda er eris, am na elai neth o yn lle, a gwelod llied e britanieid wrtho, ac ev ar venit oent, i gweli ddaet llog enrivet i ment ar vor freine. Anvon aoruc i wibod pwi oetint. A.

Ac ar hynt, wnelat neth llog kiryon yn llawn o varehogyon aruaw yn diseynnu yr tir yn swyd geint, a deu yr yn dda vroler yn tywyssogyon armadunt. Sef oed eu henweu, hors, a hengyst, ac yn ufern y mannt. Ac yn osser hwnnw yd oed wrtheyrn yn dinas dorobera. Sef y dinas yw hwnnw kaer geint. A chudduad aedeth ar wrtheyrn y veneti idaw rydyuot gwyr mawr hwdhe heb wybod panhooedynt y mywa llogheu laron. A neth mawd awnaeth gwrtheyrn adunt. Ac erebi eu dwyn attaw. B.

⁹³ A wnt a venetogent nae o germtia i doethesent, a diwod o been i vined o tir, canis velli i gwneint pob seith indnet, ac boel ar e mor or esbiwten a hanner, ac erwin oed lle i preswiliaw in enis prilein. Hors a kungestur a gelwad e deu dewiaww aet arunt. Anvon aoruc e breuin en i hol. Ac wedi e diwod govin aorne a breuin i hwi i erisint. I wlen heb hwi i erelwn. Ar polwerit dit or wthnos a elwid eo enw ev wodsday. Ac gaiduw arall a elwid freou ac o enw ev i gelwid froeday. A.

A gwely eu dyuot rae eu vron, argantat awnaeth gwrtheyrn y deu vroler a oed tywyssogyon ar y rei ereill, kanya a oet armadunt o pry. A goyru awnaeth o pyle pan hoodynt, a phy negys y dothoedynt y teyrnas ynteu. Ac yna y rades hengyst ateb idaw, kanya ystrywysaf a oed ef a mwyaf y drwe pei gallei. Ac yn y wad hon y dechreu yr ymladraw. O tidi voneheaf or brehinied yg wlat Saxonia yn ganet ni, vn yw honno o wledeud germtia. Achaws an dyuodedigaeth ninleu yw, y rodi yn gwassanaeth itti nes y tywyssaw arall a wnel da yn. Ac nyt oes achaws y an gwrthlad eo an gwlat namyn adywedwn ni yn hengst. Gwelat vechu ganyu yw yn gwlat ni. A phan anlaot y pobyl yno nal noe eignent yno. Sef yw en kenmawt kynmullaw holl wyr ieneine y wlat ger bron eu tywyssogyon. A bwrw prenneu y rydant. A megys y dyl i oselbren udunt yd etholir, ac yd ellyghir y wladod ereill y mywn llogheu megys y gwely ti y gwisaw gosyndeith. A ninheu y deu vroler a wely ti yn tywyssogyon armadunt kanya o lin brehinied yd hengst. Sef yw yv enw hengyst. A enw yw mrawt hors. Ac uelly doetham hyt dy vronhau dych tithen yn yd oed mercurius an duw ni yn an tywysaw. A phan gigleu y brehinu kyrbwyll mercurius dych tithen y wyneb a orue. A goyru py ryw erod ysyl genhweli. Ac yna y dywaet hengyst ysoydon. Arglwyd heb ef an taidolyn dweyeu a enrydelwn nyt amgen. Saturnus a lubiter. Ar dweyeu ereill yr syd yn llywyaw y byt. Ac elsoes yn penhaf yd anrydelwn i mercurius, yr hwn a alwn ni yn an oith ni wogen. Ac y hwnnw y partwys an rieni ni y pedywred dyd or wythnos, ac alwn ninheu eo enw ev wogenas day. A hwnnw a elwir yn kynraec duw merchyr. Ac yn nesaf y hwnnw yd enrydelwn ni y dweyeu kynnothoecaf or dweyeu, yr hon effreini. Ac y honno y kysogwys an rieni ni y chwechet dyd or wythnos. Ac yn an eith ni y gelwir friday. Sef yw hynny duw gwener. B.

⁹⁴ Afan wela e breuin deilehwrwit e gwir ciurid i gwraget aoruc a diwod igid i lundcin. Sev oet heni wedi dechren bid 4301. A.

Yna y dywaet gwrtheyrn am awch eret elwi yr hon ysyl iawnach y galw yn aghyret noc yn gret, dolurus yw genyf, llawen yw genyf inen ych dyuodedigaeth, kanya ni bu reidac ym erioet, kanya vy gelynyon ysyl ym kywarsaw o pop parth. Ac o mynwheh elwitheu kyliuuryaw a minheu wrth ymlad, in gelynyon, mawth awen kynnothoecaf chwitheu o tir a dayar acur ae arant a da ara l. Ac yn diannot ufyddhau awnaethant y hynny. A gwrhau yr brehinu. A thygu fyddloner idaw. B.

⁹⁵ Ena i ommellawt e fichtieid in erbin gorthieirn. A thrwi neth e saxonaid i gorvu gorthieirn arment. A.

Ac yny lle nethaf y fichtieid yn dmen or allan a llu diruawr y veint gantunt ac yn anreithaw y gwladodet. A phan elaiwr wrth yn llyny kynmullaw y varehogyon awnaeth ynteu a mynet yn eu erbyn. A gwely dyuot y dda lly y gyt ac yndad, ny bu reit layach yr kiwatawtwyr ymlad y dyd hwnnw, kanya y saesson a yndelussant yn kynwrydet. Ac gelynyon a oedyn yn pylu y kiwatawtwyr hyny yn reit udunt ymchoelut ar ffo yn gwerlydus. B.

⁹⁶ A lloesodon aorne gorthieirn oia, a rei tir in saeson aelwid lindesi. A.

A gwely kettel o wthnos y wad gelyaeth honno trwy neth y saesson ynteu yny lle a anlawsy rodyon udunt wynteu. Ac y hengyst y rades of, yn swyd lindcin tir a dayar megys y gallei ymssedeithaw yn da o honaw, ef ne varehogyon. Ac odyno nall yd oed hengyst ystrywys a flafst, gwedy gwybot o honaw rygalid botymothas y brehinu. Sef y dywaet wrth y brehinu yny wad hon. B.

⁹⁷ Ac oia pan garyant gwrthaw arion i germtia i ol deunaw llog i wir enlat. Ena i daeth hors a hingestur a dda breuin a gwisaw oer ne gastel i engalw. A.

Arglwyd heb ef dy dlycyon ysyl yn ryndu arant o pop parth. A chyt gweli imi heuyt ehydic o wyr ty teyrnas arth gar, kanya on kenmawt a glywad on bot yth ogynodaw ti an dwyn emres o lydaw am ty pan yth ddaet oit teyrnas. Ac wrth hynny on da genhyt tithen, kyghor yw genyf annon kenhadu hyt vyc gwlat i y wadl mawrogyon odyne, megys y bo mwy an niner y ymlad at dlynyon tithen. Ac y gyt a hynny heuyt on aeth a sretaf yt bu na bu rae ofyn vy gonad o hona. Ac yna y dywaet gwrtheyrn annon ti heb ef ty kenhadu hyt yn germtia y wadl mawrogyon odyne. Ac odyno areh y minheu ac nyth nekeir o honaw. Ac yn odyw y pan awnaeth hengyst a flafst idaw hynny. Tidi arglwyd heb ef a kynnothoecaf o tir a dayar. Ac ossosw nyt megys y gwelod omda tewysaw a handfai o lin brehinied, ti adrynt rades y na ne kastell ae dinas y gyt ae y rodut megys ym gwelit minheu yn enrydelus ym plith y tywyssogyon. B.

⁹⁸ E breuin a diwad na llyssai ev i rei rae e britanieid. A.

Ac yna y dywaet gwrtheyrn. Hawda heb ef vy gward i awnaethpwynt rae rodi y ryw rodyon hynny itti kanya omdaen genedyl pobwl a phaganyet. Ac nyt atwen indan ych moss elwi, nae awch deunaw megys y gallwyd awch kefflybu yn kywatawtwyr, kanya pei dechreu i awch anrededu elwi megys priawt kiwatawtwyr yr ynys gwyda y teyrnas a gyuoelynt yn erbyn gan wrthwynedu ym. B.

²⁹³ Hwinteu a ovynasant gyvled a chroen ich i deilad kaer. B.

Ac yna y dywawt hengyst. Arglwyd heb ef canhatta titheu yth was wneuthur kymeint ac y gyrhaedo karrei y damgylchynu o vntu ar y tir a rodeist yn mal y bo diogelach ym ymgalw mywn hwnnw rac yv gelynyon. kanyf fydlawn vum ac wyf a vydaf. B.

²⁹⁴ Ar brenin ai roes. Ena ir aethant adref a holli e croen ich mwlaiv a gawsant en garrei vain. a gwneuthur dnas e garrai ai galw doncastel. A.

Achianhadu awnaeth y brenhin hynny idaw. a gorchymun idaw ellwg kenhadeu hyt yn germania y geisaw porth o newyd. Ac yna heb vn gohir ellwg a oruc hengyst hyt yn germania. ac ody na kynryt croen tarw awnaeth ynteu ac holi yn ym garrei. Ac ody na dewis y lle kadarnhaf a allws y gaffel ar hyt y tir a rodassit idaw. ac ar garrei honno mesuraw lle yr kastell a diechreu y adeilyat yn dianot. A gwedy daruot adeilyat y gaer y gelwit yn gyurace kaer y garrei ac yn saesneec tancastyr. ac yn lllading castrum corrigie. Ac or enw hynny y gelwit y gaer yr hynny hyt hediw. Ac velly yd oed hengyst yn gwneuthur lleoed kadarn ac vryt ar twyllaw y brytanyet a gwneuthur drwe dros da. Ac y uelly y gwna y peganyet saeson escymun vyth. B.

²⁹⁵ Ena e daeth llogheu o germania. a ronwen verch hingestir. Ena i gwahot e brenin i wlet aorugant i weled or adeilad. B.

Ac yna ydoeth ykynnadeu o germania a deunaw llog yn llawn o uarchogyon gordethol yn aruawc gantunt. A merch hengest ygyt ac wynt. Sef oed y henw ronwen. Ac nyt oed yr eil aellit ychlyfilybu idy rac ytheceot. A gwedy dyuot yn niuer hwnnw. Sef awnaeth hengest gwawd gwrtheyrn y edrych yr adeilad deisyuyt a wnathodit. Ac y edrych y marchogyon newyd dyuot. A gwedy dyuot y brenhin yno a niuer kyfartaw gantaw a moli awnaeth y gweith newyd. A chymryt ymarchogyon yn wyr idaw. B.

²⁹⁶ Ac val etoet e brenin ar diwet i wld ev a welai vorwin anrivet ifrid en divod a gwin attaw. a gostwg a diwedid lenly king wasel. Ar brenin aoruc anridedu e vorwin a rivetu ifrid ac emlenwi oe serch a govyn ir ieithit pa beth a diwedasei hi a fa beth a dilei enteu i doedid egwrthwneib iti hitheu. Ar ieithit a diwawd hi ath elwis in vrenin. ac or galwedigaeth hwnnw ith anridetoet. A hin a deli ditheu i wrthwneib iti hitheu Drink heil. A gortheirn a wrthebawt iti. Drink heil. A gortheirn a wrthebawt iti. Drink eil. ac a erchis iti ived e llin en gintav ac enteu a gimerth e fiol oi llaw hi ac a rotes cusan iti. Ac wedi heni a ewawt e wirawd hono. Ac otina gwedi gortheirn drwi amraveilion wiodeu gidac annoc e cithrel. caru e vorwin aoruc ai herchi iw thad. A.

A gwedy daruot udunt uwyta o vrenhinolyn anregyon nachaf y vorwyn yn dyuot or ystauell agorulweh eur yn llawn o win yn llaw. ac yn dyuot hyt rac bron y brenhin. A gwedy rodi idaw ar tal y deu lin. kyfarch gwell idaw aoruc. A heilyaw arnaw mal hyn. lofart king wasseil. A phan welas y brenhin pryt y uorwyn. enryuedu aoruc yn vawr y theceot. Ac yny lle ymlenwi oe charyat. a govyn yr ieithyd peth a dywedassei y vorwyn. a phy beth a dylsei ynteu ydywedut ygwrtheb idi hitheu. Ac yna y dywawt y ieithyd wrthaw. Arglwyd heb ef hi ath elwis ti yn arglwyd. ac yn vrenhin. yn y ieith ni. Ac heilwys arnat yr hyn a dylly titheu y wrtheb yw hyn. Sef yw hynny. drink heil. Ac yna rydywawt gwrtheyrn wrthi. drinc heil. Ac erchis yr vorwyn yvet y gwin. Ar yr hynny hyt hediw y mae deuwat honno yn plith y kyuedachwyr yn yr ynys hon. drinc heil. wesseil. Ac yna gwedy medwi gwrtheyrn neidaw awnaeth diawl yndaw. A pheri idaw kytsynaw ar paganes yskymun heb veddy arnei. B.

²⁹⁷ Ac wedi gwled o hengest heni megis et oet ev wr estriuw ev galw aenoc i vrawd attaw. ar gwjr henav oe gidemeithion ac emgighori ac wint beth a wnelei am roti i verch ir brenin. Ac o gidgighor pawb onatint i rotasant e vorwin ir brenin. Ac yr archasant winteu swit ceint itaw ev erti hi. A.

Ac ysef awnaeth hengyst. mal yd oed ystrywus. adnabot yscawnrwyd y brenin ai annwy. Ac ymgyghor ae vrawd ac oe gedymdeithon am rodi y vorwyn wrth ewyllys y brenhin. Ac oe eu kytygyghor y rodassant y vorwyn idaw. Ac erchi idaw ynteu swyd geint idi hitheu yny hegwedi. B.

²⁹⁸ A heb oir e vorwin a roted ir brenhin. a swit geint a roted i hingest heb wibod a heb gennad gwrgant e gwr a oet iarl ar e swit hono. Ar nos hono e cisgawt gortheirn egid ar baganes hono. Ac i carawt en vwi no meint. Ac o achaws heni i bu gas gan e deirnas ev. A thri meib a oet itaw ein no heni gorthevir. a chindeirn a fagen. A.

Ac yn dianot y rodes ynteu swyd geint idi. heb wybort yr gwr aod iarl yno. Sef oed y enw. gwrgant. Ar nos honno y kysewys gwrtheyrn gan y vorwyn. A mwy no mesur y karei ef hi o hynny allan. A thri meib auassei y wrtheyrn kyn no hynny. sef oed eu henweu. kyndeyrn. a gwrtheuyr vendigeit. a phascen. B.

²⁹⁹ Ac en er amser hwnw etoet garmon en pregethu geirieu duw en plith e britanieid. canis llesteiriaw a lligru adaroet fit a christnogaeth in eu plith. Ac enteu o achaws camgred a bregethasei pelagian. ar gwenwin hwnnw drwi lawer o amser ae lligrasei. Ac wrth heni drwi e gwinvidedic wr hwnw e dadnewtwid fit e gwirgristnogaeth emplith e britanieid. canis llawer o anrivetodeu a gwrthneueu a daghosei duw vtnt beunt drwi everllid e gwir da heni. Ar rei heni a scrivenawt gildas vab caw o eglur draethawd. Oed crist 462 e gwnaeth leo bab duw pasc ar duw sul. ar vlvitin wedi heni i ganed sanfraid. ac i daeth garmon a bleit uchod. A.

Ac ynyr amser hwnw y doeth. Garmon escob. a Lupus traucius y pregethu geir duw yr brytanyet. kans llygredic oed cristnogaet er pan dothoed y paganyet yn en plith. Ac yna gwedy pregethu or gwyrda hyyny. yd atnewydwyt yffyd ym plith y brytanyet. kans py beth bynhac a pregethynt ar eu tauawt. wynt ae kederheyn trwy beunydwyl wyrtheu ac ynryuedodeu awnaei duw yrdunt. B.

⁴⁰⁰ Ac wedi roti e vorwin ir brenin mal e doetpwid uchod. Hingist a diwawd wrth e brenin. mivi esit dad iti a chighorwr it i diliav vod. ac na dos ditheu dros vigeighor ineu a thi a orviti ar de holl elinion drwi nerth vigenedid ineu. a gwahtown attom ettaw octa vi mab i ac obissa i gevinderw enteu. canis emlatwir da vnt. a diro vtnt e gvladoet gerllaw hwmur rwg deivir ac escotlont. ac wint eno a erbinant rthruer ar circheu igan e gelinion ageiowieith vegis i bich ditheu en hetwec e parth hwn i hwmir. A.

Ac yna gwedy rodi y uorwyn yr brenhin. y dywawt hengyst yr ymadrawd hwn. miui heb ef ysdyd megys tat maeth itti. Ac or bydyti wrth vygkyghor i. ti aorchyuygi dy holl elynyon trwy vym porth i. am kenedyl. Ac wrth hynny. gohodwn ettawa octa vi mab attam ac ossa vwy keuynnderw. kans reulwyg goreu yny byt ynt. A dyro vdunt ygwladoed yssyd yrwg deuyr ar mur. Ac wynt ae kydabyant rac estrawn genedyloed. mal y gellych titheu kaffel yn hedwch or parth hyn y humur. B.

Oddiyma allan y mae y llyvyr A yn canlyn, air yn air, y traethawd canol, dan enw

BRUT G. AB ARTHUR, oddieithyr y llythyriant.

⁴⁰¹ Ac vfydhau awnaeth gwrtheyrn wrth kyghor hyny. Ac ody na anones hengyst hyt yn germania. Ac ydoethant ody no offa. ac ossa. a cheldric. athrychant llog gantunt o varchogyon aruawc. A hynny

oll a aruolles gwrtheyrn yn llawen. Ac a urdwys pawb onadunt yny lle o rodyon mawrweirhawc. kans ym pop kyfranc y bydei oruydawdyr ef trwydunt wy. B.

⁴⁰² Ac velly beunydd eissoes yd achwanegi hengyst ylu trwy twyll brat ganedic gantaw. A gwedy adnabot or brytanyeit hynny dala ofyn awnaethant. Ac erchi yr brenhin gyrru hengyst ae nifer o teyrnas ynys prydein. kany wedei ygristonogon ketymdeithocau a phaganyeit na yngymysu ac wynt. kans kyfreith adedyf gristonogyaet ac gwahanei. Ac ygyt ahynny heuyt. kymeint oed eu niuer ac nat oed hawd adnabot pwy aod gristiawn pwy aod pagan. A ygyt ahynny heuyt seint Garmon escoob a orchymynassei udunt dehol ypaganyeit saeson oc eu plith. B.

⁴⁰³ Ac eissoes sef awnaeth gwrtheyrn o garyat y wreic ar saeson. yscalusaw gorchymyn y brytanyeit. Aphau welas y brytanyeit oc tremygu hwynt yuelli. Sef awnaethant ymadaw agwrtheyrn. achymryt. gwrtheyr vendigeit y vah ynteu ae urdaw yn urenhin arnadunt. A dechreu ymlad ar saeson agwneuthur aeruaw mawr creuluan onadunt. megys ydoed da gan duw ywneuthur. B.

⁴⁰⁴ A phedeir bwydyr a vu rwg gwrtheyr ar saeson. ac ym pop vn ygoru wrtheyr trwy nerth duw. Ar ymlad kyntaf auu rydaw ac wynt ar auon tewenyd. Ar eil auu ar ryt epifort. Ac yna yd amgyuarnuunt kyndeyrn vab gwrtheyrn a hors brawt hengyst. Ac y lladawd pob vn onadunt ygyld. Y trydyd ymlad auu ar lan y mor. Ac yn yffoes ysaeon yn wreigawl y eu llogeu. Ac ydathant hyt yn ynys tanet ygeisaw ymgadw yno. Ac eisoes gwedy eu damgylchynu o wrtheyr ac eu blinaw o peunydyawl ymlad mal na ellynt ydiodef. Sef awnaethant auon gwrtheyrn ar uuasei ygyt ac wynt yn pob brwydyr yn porth udunt. hyt ar wrtheyr. y uab y erchi idaw eu canhadu y uynet yeu gwlat ynyrd. A thra yttodeit yn kymryt kyghor ymdanadunt. Sef awnaeth ysaeon kymryt oc llogeu ac adaw eu gwaged ac eu meibyon. Affo hyt yn germania. B.

⁴⁰⁵ Agwedy kaffel o wrtheyr y uudugolyaeth hono. dechreu awnaeth ynteu talu y pawb ydelyet ar daloed yr saeson ydwynt y arnadunt. Ac enrydedu y wyr. a chadw iawnder ac wynt. Ac ygyt ahynny atnewydhau yr eglwyseu. ac eu anrededu wrth gyghor garmon escoob. B.

⁴⁰⁶ Ac eissoes kyghoruynu awnaeth diawl wrth y daeon ef ae gyfarchwel. A dodi yghalon ronwen y lysuam medwl y geissaw ystrywyaw y agheu. Agwedy medylaw o honoi pob ystryw. or diwed sef awnaeth rodi gwenwyn yn llaw vn oe wassanaethwyr. Agwedy kymryt y gwenwyn ohonaw. cleuychu awnaeth o wrthtrwm heint yn deisynt. B.

⁴⁰⁷ Ac yny lle dyuynnu attaw holl wyrdya yteyrnas. Agwedy eu dyuot ygyt. rannu udunt agynnullassei o eur ac ariant a da arall. A menegi udunt yuot ef yn mynet ygantunt y hagheu. A phawb onadunt wynteu yn griduan ac yn drycyruerthu. Ac ynteu yn eu didanu wynt ac yn eu kyghori. Ac yn annoc y gwyr leuicne dewr bot yn wrawl fenedic y ymlad dros eu gwlat. Ac y amdiffyn y teyrnas rac gormes estrawan genedyl. A gwedy eu hannoc velly yn hewyd y gallei oreu. erchi awnaeth dineu delw euydeit trwy tanawl gelydyt. Ae gossot yny porthua ygnotaei ysaeon dyscynnu yndi. Agwedy bei uarw ynteu iraw y gorff ac ireideu gwerthuaw. ae ossot yny porthua ygnotaei y saeson dyuot ar ydelw honno yr aruthred yr saeson. Ac ef adwedei wrtheyr vendigeit hyt y gwelynt wy y delw honno ae gorff ef arnei hi. na leuessynt dyuot y tir ynys prydein. kans ef a gerdei na leuessynt wy dyuot ar y tor ef yn uarw. y gwr awnadoed udunt yny ywynt y gyuniuer defnydd ofyn ac aruthred ar awnadoed ef. Ac eissoes gwedy y warw ef. kyghor a oed waeth awnaethant wy. cladu ygorff ef yn llundein. B.

⁴⁰⁸ A gwedy marw gwertheur vendigeit. y doeth gwrtheyrn gwrtheneu y gyuoeth tracheuyn. A gwedy kaffel o honaw y vrenhinyaeth. o arch ac annoc y wreic auon awnaeth hyt yn germania y erchi y hengyst dyuot tracheuyn y ynys prydein yn ysefalalahaf y gallei o niuer rac ofyn geni teruyse eilweith yrydunt ar brytanyeit. B.

⁴⁰⁹ Ac yna pan gogleu hengyst yr uarw. gwrtheyr vendigeit. kynnullaw aoruc ynteu trychant mil^o varchogon aruawe achyweiraw llyghes. ac ymchoelut tracheuyn hyt yn ynys prydein. A gwedy gwybot or brytanyeit bot nifer kymeint ahynny yn dyuot. Sef agawsant yn eu kyghor ymlad ac wynt kyn eu dyuot yr tir. A diffryt y porthuaw raddunt. A gwedy auon oe verch attaw ef y uenegi hynny. Sef awnaeth ynteu ystrywyaw bredychu y brytanyeit trwy arwyd tagneued. Ac auon ar y brenhin y uenegi idaw nat yr keissaw trigyaw yn yr ynys y doethant y sawl niuer hwnnw ygyt ac ef. namyn tebygu bot gwrtheyr ettwaw y uwy y dygassei y niuer hwnnw y amdiffyn raddaw. Ar niuer a yunnho gwrtheyrn onadunt. attalyt yn wyr idaw. Ac ar ny mynno. ellyghet y ymdeith yn diannot. B.

⁴¹⁰ A gwedy datganu hynny yr brenhin rodi tagneued awnaeth udunt. Ac erchi yr kiwtawtwyr ac yr saeson duw kalan mei aod yn agaws y hynny. dyuot ygyt y maes kymry y wneuthur tagneued y rydunt achymot. Ac aruer awnaeth hengyst yna onewyd kelydyt bradwryaeth athwyll. Ac erchi y pop vn oe wyr ef dwyn kyllleill hiryon gantunt y mywn eu hossaneu gyt ac eu hesceired. Ac yna pan vei dipryderaf gan y brytanyeit yn gweuthur eu dadleu. rodi arwyd o hengyst y wyr. Sef arwyd oed. Nunyd awr saxys. Aphau dywettei ef yr arwyd hynny wrthunt hwy. Erchi y pop un onadunt kymryt y gylleill allad y bryttwn nesaf idaw. B.

⁴¹¹ Ac yny dyd teruynedic hwnw ar amser gosodedic wynt adoethant pawb yny gyueir onadunt yr ynllle. Agwedy dechreu y dadleu. a gwelet o hengyst yr awr auu da gantaw ac amcanus. sef adwawt yn digawn y uchet o hylt yf. Nunyd awr saxys. sef oed hynny yg kymraec kymmerwch awch kyllleill. Ac ar hynny sef awnaeth y saeson dispeilaw eu kyllleill. a chyrcu tywysogyon y brytanyeit ac eu llad megys deueit. a sef niuer alas yno rwg tewysogyon a gwyr da ereill trugein wyr a phetwar canwr. B.

⁴¹² Ac yno y kymrth gwynnydedic eidol escoob corfforedd y gwyr da hyny merthry. ac y cladwys ymberwyd delyf gristonogawl yn agos ygaer garadawc yny lle adwir salsyberi ymywn mywent geir llaw manachloc ambri abat. y gwr auu seilawdyr ar y vanachloc hono yn gyntaf. Ac ny doeth gan y brytanyeit yr dadleu hwnw vn aryl kanyt oed yn eu bryt namyn gweuthur tagneued. Ac ny thebygant wynt eu bot ymryt ysaeon amgen no hynny. Ac eissoes y doethant y bratwyr yn aruawc. ac eissoes ykeric auu amdiffyn iawnda yr brytanyeit.

Ac yno yr dothoed. eidol iarll kaerloyw. Aphau welas eidol lad ygetymdeithon uelly trwy vrat. Sef ykuaus ynteu pawl da kadarn. Ac ahwnw py vn pynhac or saeson agyfarfeci ac ef. yny bei wriwedic y pen ae emenhyd y auonei parth ac uffern. Ac ar pawl bendigeit hwnnw y briwei ef ypen y vn. y yscwydeu y arall. y vreichu y arall. ae dwylaw y arall. y traet ae esceired ywrth y gorff. Ac ny orffowsyswys eidol ar ruther honno. hyny ladawd deg wr athri vgeint ar vn pawl hwnnw. A gwedy gwelet o honaw na allei ef ehun gwrthwynebu yr niuer mawr hwnnw. kymryt yfo aoruc hyny doeth y dinas ehun. A llawer asyrthwys yna opop parth. Ac eissoes yryscymun uudugolyaeth honno agafas y saeson. Ac yr hyny eissoes ny ladasant wyr wrtheyrn. namyn y garcharu achymell aruaw rodi vdunt. ydinasoed ar kestyll cadarn o ynys prydein yr ynellw. Ac yna y rodes gwrtheyrn udunt pop peth a yunasant yr ynellw. Ac yna ykymryth y saeson y gantaw lundein achaeu efrawc. alincol. achaeu wynt. allad eu kiwtawtwyr yn llwyr. megys ylladei vleideu deueit gwedy assadawei eu bugoil. B.

⁴⁰³ Agwedy kymryt kedernyt aruoll y gantaw : yd clygwyt, agwedy gwelet o wrtheyrn y truan aerus honno ar priodryon yr ynys ygan yr yseymun pobyl saeson. Sef awnaeth ynteu kyliaw parth ac emyleu kymryt kany wydlat pethi awnaei yn erbyn yr yseymun pobyl honno. B.

⁴¹¹ Ac yna galw aoruc wrtheyrn attaw holl doethon ahenuryeit yr ynys, a goun yn undant peth awnaei wrth hynny. Ac yna ykghoret idaw adeilat kastell kadarnaf a llei ynny lle kadarnaf agatfei megys y bei hwnnw yn andiffyn idaw, can kollassei y lleoel cadarn oll o gryneth. Agwedy crwy-lraw ohonaw llawer oleoed ygeisaw lle awei adas gantaw, o diwed of adeithi hyn mynydd eryri. B.

⁴¹⁵ A gweled kaffel ohonaw lle aui adas gantaw wreuthur ykastell, kymnullaw awnaethpwyd a allwyt y gaffel oseri meini ac eu dwyn yno. Agwedy gossot y grwyndwal onadunt, kymaint ac awneint ydyd o gweith : trannoeth pan gwnont neur daruydei yr dayar yllneu heb wybot dim ywrthaw, mwy nochiyny ryfiei eiroet uch ydayar, agwedy menegi hynny y wrtheyrn : goun awnaeth yw dewinnyon peth awnai hynny. B.

⁴¹⁶ Ac ynaud yd erehis y dewinnyon idaw : keissaw mab heb tat idaw, allad hwnnw, achymysseu ywaet ar kalch, ac iraw y meini henyt ar kalch agwaet y mab. A dinew y gwaet yny grwyndwal. Ac y velly y sauei y gweith. Ac yn yd auoniet y pop lle y geissaw y kyffryw vab hwnnw. Agwedy dyuot deu or kanhadeu hyn y dinas aelwit gwedy hynny, kaeryrdin. B.

⁴¹⁷ Nachaf y gwelynt bwrn oweission ieuene yn gware yn drws ydinas. Asef awnaethant ykynhadeu dynessau y edrych ar y gware. Ac eisted yn lludedic dyfflygyawl. Ac ywarandaw am eu negys y doethodynt o cheissaw. Agwedy bot y gweission velly yn gware yn hir veith, daruot awnaeth wrth den onadunt a elwit myrdin, ar llall a elwit dunawt. Ac yna y dywawt dunawt wrth yrdin, py achaws heb ef yd amnyssout ti a miui nac y kynheny, kans dyn tyghettunawlyr heb tat itt. A minheu a henwyf o vrenhinaw lin o pleit mab athaf. B.

⁴¹⁸ A phan gigleu y kenadeu y gyreue hynny. Drychael eu wyneben awnaethant y edrych ar yrdin. Agouyn yr dynnyon aod yn eu kyleh pwy oed y gwas. Ac wynteu adywedassant na wydyynt wy pwy oed y tat ef, nac a oed tat idaw, y vam ynteu a dywedlynt wy ybot yn verch y vrenhin dyuet. Ac yny tref yma y mae yn vanaches ym plith y manachesseu ereill yn eglwys pedyr. B.

⁴¹⁹ Ac yny lle cychwyn awnaeth y kenhadeu ar gwynstabil y tre. Ac erchi idaw o pleit y brenhin, anton myrdin ac vam yn diannot hyn ar y brenhin, wrth wreuthur y ewyllus onadunt. A gwedy eu dyuot hyn nac bron y brenhin, y aruoll yn anredelus awnaeth y brenhin y vam yrdin can gwydyat y hanuot o vrenhinawli genedylaeth. B.

⁴²⁰ Ac odyna gouny awnaeth ef idi : pwy oed tat y mab, ac yna y dwawt hitheu wrth y brenhin, hyw yw vy eneit, i. nat adnabuum, i. wr eiroet, ac na wn pwy a gweys y mab, namyn vn peth awn. Pan yttodent ym plith vyg ketyndithesseu yn yr hunty. Nachaf ygwelwn yn dyuot attaf ar drych gwr ieuanc teocaf o byt. Ac yn dodi y dwylaw ymdanaf, ac ym karu ami. Ac o diwet yn kytyaw ami trwy yf hion. Am adaw yn veichawe. Gwybyddet dy pruddir di ath doethineb arglwyd vrenhin na bu imi erioet achaws agwr namyn hynny, megys y gwyppwn, i. bot idaw ef amgen no hwnnw. B.

⁴²¹ Ac ynreuedu yn vawr awnaeth y brenhin hynny, ac erchi dwyn meugant dewin attaw, y ouyn idaw ef aallei hynny vot yn wir, agwedy dyuot meugant yr lle datganu awnaethpwyd idaw y gyfranc honno, ynteu a dwawt y keffit yn llyureu y doethon ac yn llawer o istoriaen, bot llawer o dynyon aryw anedigatheu hynny undunt. Apuleius adwyet pan traetha o duw ar seint bot ryw genedyd o yspryt yn presswylyaw y rwg y lleuat ar daiar. A rei hynny allwn ni dieuyl gogwydedic. A ran yndunt o dayar ac o dynyawl annyan. A ran arall o annyan eglon. A phan y mynont y gallant kymryt furuf gwr ac drych amadunt. A chydyaw ar gwraged velly ac atuyd y mae vn o rei hynny a doeth ar y wreic da hon, ac ae beichoges, pan gahat y gwas hwn. B.

⁴²² Ac yna gwedy gwarandaw o yrdin yr ymadrodyon hynny : nessau awnaeth ar ybrenhin ac adoli idaw. A gouny py achaws y ducet ef ac vam yno. Ac yna y dywawt gwrtheyrn wrthaw, yny dewinnyon a archassant im keissaw mab heb tat idaw. Ac agwaet hwnnw iraw y gweith. Ac yvelly y dywedlynt y sauei. Ac yna y dwawt myrdin, Arglwyd heb ef par ti dynynnu dy dewinyon nac vy mron, i. Ami aprouaf arnunt bot yn gelwyd adywedassant. B.

⁴²³ Ac enreuedu awnaeth y brenin ar ymadrodyon myrdin, ac erchi dwyn y dewinyon nac bron myrdin. Agwedy eu dyuot nac y vron, merlyn a ofynwys vduet, peth a oed yn llesteiraw yr gweith seuyll, kans ymae yno peth yn dirgelu : ny at yr gweith seuyll. B.

⁴²⁴ Ac ny allwys y dewinyon ateb idaw. Ac yn y dywawt myrdin, Arglwyd heb ef, arch ti dwyn dy weithwyr y gladu y dayar yma. Athi ageff llyn y dan y dayar. A hwnnw ny at ygeit seuyll. Agwedy gwnyuthur y clad. A chaffel y llyn, yna y dywawt myrdin eilweith wrth y dewinyon, dywedwch twyll-wyr bratwyr anhyedwyr kelwydawe, peth ysyd dan y llyn. Ac yna tewi awnaethant megys kyt bydynt uut. B.

⁴²⁵ Ac yna dywawt myrdin, Arglwyd heb ef, par ti dispydu y llyn trwy frydyeu. A thi awely deu uen keoun yny waelawt. A ymywn y deu vaen y mae dwy dreic, yn kyseu. A chredu awnaeth y brenhin hynny idaw, kan dywedassei wir am y llyn kynno hyny. Ac erchi dispydu y llyn awnaeth y brenhin. A gwedy y dispydu y llyn, y mein megys y dywawt myrdin agahat, ar dreigeu yn kyseu yndunt. Ac am pop peth o hynny : enryued doethineb myrdin awnaei y brenhin. A phawb ar a oed gyt ac ef yn credu bot dywyawl gyfoeth a gwybot a doethineb yndaw. B.

⁴²⁶ Pan yttod gwrtheyrn gwrthenue ar lan y llyn yn eisted diwhwynded, y kyudassant dwy dreic o o honaw. O rei ydoed vn wen ac arall goch. Agwedy dynessau pop yn yw gilyd onadunt, dechreu girat ymlad awnaethant, a chreu a dan oc eu handyl. Ac yna gwrthlad y dreic choch ac chymhell hyn ar oithaod y llyn. A doluryaw aoruc hitheu allidyaw yn vawr. Achymhell y dreic wen drachefyn. Ac val ydoed y dreigeu yn ymlad yny wed honno, yd erehis y brenhin y yrdin dywedut beth a arwyddocaei hynny, yny lle sef awnaeth ynteu gwelhyntu y yspryt gan wylaw adywedut gwaie hi y dreic choch kans y haball yssyd yn brysyraw, y gogoue hi a achub y dreic wen yr hon a arwyddocaei y saeson, a hodeist, y dreic choch arwyddocaha kenedyl y brytanyeit, yr hon agywarsegir ygan y dreic wen, wrth hynny y mynydd awastateir mal y glyneu. Ac auonod y glyneu alithrant owaet. Pwyll y gristonogyaeth adileir, a chwymp yr eglwyssau a ymdewynic, yny diwed y ran uwaa y gywarsagedic. Ac dywaller yr estronyon y gwrthwynebir, kanyb baed kyruyw aryd kanhorthwy. A mynygleu yr estronyon a sathyr dan y drayt, ynysseid yr eigawn adarystygant idaw. A gwladod freinc auedhawt. Gw rufein a ofynhaa pobyl yd anrydelir. Ae weithredod a vyd bywt yr ae datgano. Wheych gwedy ef aymlynt y teyrnwyalen. A gwedy wynteu y kyuyt pryf o germania, y morawl vleid adrycheif hwnnw, yr hwn agytymdeithocaha kwyneu yr affric, y creuyd a dileir eilweith. A smydedygaeth yr eisteduau penhaf a yd Teiligdawt lundein a adurnoccaa kaer geint. A bugeil kaer efrawe a vynycha llydaw. Mynyw a wiskir o vantell kaer lllion. Aphregethwyer iwerdon auyd mut o achaws y mab yn tyfu yg kallon y vam. Ef adaw glaw gwaet, a girat newyn aliwa y rei marwawl. Pan delhont y pethu hynny, y doluria y dreic choch. Ac yno bo lithredic

llafur y grymhaa, yna y bryssa direidi y dreie wen. Ac adeiladeu au y garden a diwreidir. Seith dygawlyr teyrnwyalen; a ledir. Ac yn onadunt a uyd sant. Diruawr poen a uyd yr dynnyon, yny atneher y rei eissywedie, awna y pethu kyn hynny a wise gwr enydawl. Athrwy laweroed o anseroed ar varch ufydawl y geidw llundein. Ody na yd ymchoel y dreie coch yny priodolyn deuodeu, ac yndi elun y llafyrya y dywallhaa, wrth hynny y daw dial ar holl gyfoethiawe, kans pop tir a twyll y amaeth, marwolaeth a gribdeila y popyl, yr holl geneolled a diffwythia, a gwedillon a adayar ant en genedic dayar. Ac aheant graduu estraonawl, y brenhin bendigeit a darpar llyges, ac yneudaw y deudec y rwg y gwynnyddedigion y rithu, yna y byd truan adawat y teyrnas. Ac ytlaneu yr ydeu a ymchoelant yn anfrwythlawn, eilweith y kyfyt y dreie wen, a merch germania a wahawd. Eilweith y llenwir an graduu ni o estraonawl hat; ac yn eithaioed yllan y gwarha y dreie coch. Teyrny gossodedic yssyd idi, yr hwn ny eill mynet drostaw. Dee mlyned a deu vgeint a chant y byd yn anwastadrwyd, a darystygedigaeth, trychant hagen y gorffwys, yna y kyuyt gogleddynt yny erbyn, ar blodeu a greadw y dheuwynt a gribdeila, yna yd eurir y temleu, yr orffwys hagen llundein y cledyeu. Breid uyd o cheiff prf germania y ogeteu, kans dial y vnat adaw yny erbyn, wrth y diwed y grymha bychlydie. Degwm flandrus hagen ae llesteirha, kans popyl adaw yny erbyn y mywn pren a pheissieu henru amdanadunt a gymer dial oe dywallder of ae enwired. Ef a atveir yr hendiwhyllodion y presswylleu, Achwymp yr estryonyn aymdawynic, hat y dreie wen a eillir oe an graduu ni. Agwedillon y genedyl a degemir. Gwed trawgydawl geithiawt a dyborthant. Ac eu mam a arehollant o geibu ac ereidyr, yna y dynessa y drygeu, or rei y darestawg y neill y saeth kyghorynt yllall agen a ymchoel dan wascawt y enw. Ody na y dynessa llew y wiryoned. Ar vreinat yr hwn yd ergynant tyroed freinc. Ac ynysolyn y dreigyn, yn dydyeu hwnnw yd ymchoelir, eur or lilium ar danhaden. Ac ariant alithyr o garneu y rei a ureont y calanustreit awiscant anreuaelon guoned. Ar abit vchaf a arwdochaa y pethu o vywn. Traet y rei a gyfarhont atyechu; hedweh agafant y bystuileit. Dynyolaeth adolurya poen, ef ahoilir, furuf y gefnewit, hanher erwn a uyd, of a balla cribdeil y barcaneit, a danhed y bleiden a bylant. Canawon y llew asymudir y morolyn pyseawt. Ac eryr hwnnw awna ynyth ar vynydr yr auia, gwyneb a gocha oe mamawl waet, Ath cornus adad ywhebroder, onossolyn dragreu y gwylycha yr ynys, yna y golwir pawb ar pop peth, y plant alauryant ehedec ar oruchelder, canmawl pethu newyd hagen a dyrcheuir, yr auo gwar yd argwedir o enwired hyny wisco ef y tat, wrth hynny yd eseyn y mynydd y rwymeric o danhed baed coet a gwascawt y penfestinyawc, llydaw awna yr alban. Ac yny bo kyt alwedie y ystlyssu, yllaurya yllineu gwaet, y geneod hwnnw y rodri frwyn yr hwn awneir yn arfet llydaw. Eryr torr y gygreir a euria hwnnw. Ac yny trydyd nyth y llawenhai, yna y deffry y kanawon aaruthrant. Ac yny bywnt adawedigion y llwyneu o vywn mureod y kerhyt yd hehir. Ac na uyt bychan awnant or ae gwrthwynepo. A thawt y teirw a trechant, mynnygu y rei vrefont a wrtherymant o gadwynu, Ahenyng amseroed a atnewydant. Ody na kyntaf yr pedwryd, Or pedweryd yr trydyd, or trydyd yr eil y troir y vawt ynyr olew, y chwechot adwiwdeila mureod iwerlon. A llwyneu a sumyt yn wastadrwyd, amryual ynuo ranneu adwc yn vn. Ac yn pen y llew y coronheir, y dechreu a darestwg y whibiander, dihenyht y diwed hagen a eheta ar oruchelyon, kans atnewydaha eisteduaen y gwynuedidigion trwy y gwladodet. Ac aela bugelyd yny lleoed gwedus. Dwy kaer awise o dwynantell, ae werynolyn rodyon aryd gwerydon. Ody na y gobryn canmawl yr holl gyuoethawe. Ac y rwg y rei gwynuededigion a kyfheir. O hwnnw y kertha hur aechryrucha pop peth, yr hwn afymdywinc yn gwmp y priawt genedyl. Trwy hwnnw y kyll flandrys y dwy ynys. Ac oe hen teilygtawt yd yspeilir. Ody ymchoelant ykiwdawtrwy yr ynys, kans aball yr estrawn genedyl adwyrhaa, yr hen gwyn y ar varch gwely yn diheu a trossa auon perydon. Ac agwyalen wen a uestru melin arnei, katwaladyr a eilw kyanan, ar alban a dwe yny getymdeithas, yna y byd acuta geneolled, yna llihannt owaet, yna y llawenhant mynydd llydaw. Ac or teyrnwyalen y coronheir y byttanyeit, yna y llenwir kymry o lewynyd. Achedernyt kernyw a irhaa. O enw brutus yd enwir yr ynys. Ac enir yr estryonyn a aballa. O gynan y kerdabed ymladgar yr hwn alymbha blaenwed y danhed o vywn llwyneu freinc, kans trechla pop kedernyt mwyaf, yr rei lliaf hagen y ryd amdiffyn hwnnw aoffynhaant yr auia ar affrica, kans rathur y redece of a ystyn y eithaioed yr yspaeu, y hwnnw y dynesa bwch y serchawl gastell, abaraf ariant idaw, achyrn eur, yr hwn achwyth oe freneu y veint wybren, yny tywyllw wyneb yr holl ynys, hedweh auyd yny anser ef. Ac o frwythlonder y tywarehen yd ynikant yr yteu. Agwaged yn eu kerdelyant auydant nadred, a phop cam udunt a lenwir o syberwynt, yna yd atnewydlir lleuestu godineb. Ac ny orffowysant saethu kybydaeth o vrathu, fifynaw eilweith alenwir owaet, a deu vrenhin awnant onest am y llewes o ryt y vagyl. Pop gweryt agynheuda. A dynyolaeth yn pheit a godineb, pop peth o lyn teir oes ae gwyl, hyny datgwedyr y brenhined cladedic ygkaer lundein. Eilweith yd ymchoel newyn a marwolaeth y popyl. Ac odiffeithweh y keryd ydoluryan y kwdawtr, Ody na y daw baed ygyfnewit, yr hwn acilw y keneuhoed ar eu kollidigion porueyd, y vron of a uyd bwyt yr rei awlychant hynny weusod y dynyon. Ody na trw llundein y creir pren a their keing arnaw, yr hwn atwylla wyneb yr holl ynys oet y deil. Yn erbyn hwnnw y kyuyt gwynt y dwyrein. Ac oe enwir whythat of y gribdeila trydydd geig, y dwy hagen atrigyo; a achubant le y diwreidiedic, hyny diewo y neill y llall o amlyder y deil. Ody na hagen y kymyr vn lle y dwy. Ac adar yteyrmasoed eithaf a gynheil, y wlatolyn adar yhyt argyweidawdyr, kans o ofynt y wascawt y collant eu plant, yllwnnw y dynessa assen enwired, buan ygyweitheur, llese hagen yn erbyn cribdeil y bleiden, yny dydyeu hwnnw y lloesant y deri yny llwy. Ac yg heigen y llwyf y genir y mes. Mor hafren trwy seith dwrys y ret. Ac auen wyse trwy seith mis a gamerwa. Pyscawt honno auydant verw o wres. Ac onadunt y creir nadred, yna yd oerhaa yneint badwm. Ac dyffred iachwyawdyd auagant agheu, llundein agwyn agheu vgein mil. Ac auon temys asymudir, yn waet, y kyflogwyr a elwir ar neithoryeu. Ac eu lleueni aglywir ymnydd mynheu.

Teir fynyaw aguynt ogaer wynt, ffrydyeu y rei hynny ahoallant y dayar yn teir ran, yneb a yffo o vn o nadunt; o hir uched yd auera. Ac ny wrthymir o gleuyt rac llaw. Ac yffo or eil; o aniffegedic newyn yd aballa. Ac yny wyneb yhyd aruthred a glassed. Ac yffo or tryded; o deissyuyt agheu yd aballa. Ac ny thric ygorif ymed; y rei auynhont gochel y veint tymhestyl honno. A lafuryant oe dirgelu o amryndolyn gwledigaethu, wrth hynny beth bynlac adottor arnadunt; furuf corff arall agymar arnaw, kans dayar yn vein, mein yn pren, pren yn lludw, lludw yn dwfyr o bwir yarnaw a ymchoel yn plwm, yn hynny y dyrcheuir morwyn or llwyn llwyd, y rodi medeginyaeith o hynny. Gwedy prof ho honno pop keludyet, oe hamadyd elun y sycha yfynhonedu argyweidawdyr. Ody na yn ydymiachoa hitheu o iachwyadawl velogyen, ykymyr yny deheu lwyn kelydon. Ac ny assen hagen mureod llundein. Pyle bynlac y kertha hitheu; cameu brwstanawl awna, y rei avyngant o deu dyblyg flam, y mwe hwnnw a gyffry gwyr rodwm. Ac auyd bwyt y rei dan y mor. O truceion dagrueod y llihtyr hitheu. Ac o aruthur diaspat y lleinw yr ynys, honno adad y carw dee geig, y pedwar onadunt a arwedant coronau eur, y chwech ereill a ymchoelir yn kryn buffleit, y rei y gyfroant teir ynys prydein oe eu hyseynyn sein, yna y sychir llwyn

danet. Ac yn dynawl lef gan yntori y llefha. Dynessa gymry a gwasc kynryw wrth dy ystlys. A dywed y gaer wynt, y dayar ath lwnc. Symut eistedua yr lle y discyn y llogeu. Ac ymlynent yr aelodeu ereill y pen. kans dyd a vrysya, yn yr hwn yd aballant y rei anudonyl am eu pechodeu. Gwyder y gwyllan a argwelaha: ac ymryuelder y rei hynny. Gwasc yr anudonyl genedyl, kans kaer ardyrelawc a syrth o achaws. Ac yn oduu auyd. Draenawc gwrthrwyn o aualen a adeilha honno o newyd, wrth aroglu y rei hynny yd echedant adar amryualon lwyneu. fford diruawr auyd yr llys. Ac owehant twr y kedernheir, wrth hynny y kyghoruyha llundein. Ac muroel a achwannecca yn tri dyblyc. Temys ae eylehyna o pop parth. A chwedleu y gweithret hwnnw agendant tros vyndeu. ynli ycad y draenawc y aualeu. a gweuthur fford idaw dan y dayar. yn yr anser hwnnw y dywelant y mein, ar mor y kerdid drostaw y freine, a gyfygir ym byrr yspeit, y am y dwylan yd ymglywant ydynyon. Achedernt yr ynyu ahwyheir yna y damlywychant dirgeledigyaeth y mroed. A freine rac ofyn a ergryna. Odyna y kerdia ederyn o lwyn y kaladyr, yr hon agylehyna yr ynyu dwy vlyned. O nossawl leucin y geilw yr adar. Apho kenedyl yderyn agetyndeithoecca idi, yndiwyll y rei marwawl y rufhrant. Aholl grawn yr yt alyncant. Odyna ydaw newyn yr popyl, yn ol ynewyn: girat agheu. Pan orffowysso y veint aghyfueth hono y kyrcy yr yseymun ederyn hono glyn galabes. Odyna yd ymdyreheif y vynyd, yn pen hwnnw y planha dar. Ac yny cheigheu ygwna ynthy. Tri wy adeidy yny nyth, or rei bydd llewynawc, a bleid, ac arth, y llewynawc alwne y vani. Ac ynteu aarwed pen assen arnaw, wrth hynny ynyho kymyredic yr aghyghyl yd aruthra y vrodyr. Ac y fty hyt yn flandrys. Agwely kyffroont wynteu y baed yscithrawe, yd ymchoelant o vrodwy ywnyth' dadleu, ar llwynawc, pan el ynteu yr dadleu: yd ymwna yn varw. Ac enwired ybael agyffroha yny lle kyrcy ynteu y gelein. A phan del vch y pen, ywyth yny wyneb ae lygeit. Sef awna yllwynawc heb ebyruegu ynotaedic vrat. Temhigaw y troet assen ae diwreidaw oll oe gorff, yd yscely ynteu y clust deheu yr llewynawc ae losewrn gan neidaw draegynyn. Ag yg gogoueuy y mynyd yd ymdirgelha. wrth hynny ybaed twylledic ageis y bleid ar arth y eturyt idaw y golledigyon aelodeu, y rei gwedy elhont yn dadleu a adawant deu traet achlustallosewrn. Ac orei hynny, gweuthur aelodeu hwch idaw. Darestwg awna ynteu y hynny. Ac arhos y edewit, yn hynny y discyn yllwynawc or mynyd. Ac yd ymritha yn vleid. Amynet y gyffrweh awna ar baed. Ac yn ystrywys ylyneu yn gwbyl. Odyna yd ymritha yn vaed. A megys heb aelodeu y derhy y vrodyr. Ac eissoes gwedy delhont, o deissyuunt deint y llad. Ac o pen y llew y coronheir, yn dylyeu hwnnw y genir sarff a ymdywynnic y agheu y rei marwawl. Ohyt ef kykylehyna llundein. Ac el heibaw alwne, yr ych mynydawl agymer pen bleid, ae danhed awynhaa yg werth mor hafren. Ef a gytymdeitha idaw keneuonid yr alban achymry, yr rei a sychaut auon temys gan y hyuet, yr assen a eilw bwch hir y varyf, ae furyf a symut, y llonhau awna ymynydawl: yny bo galwedic y bleid, y tarw a ansoda y grym yndunt. Gwedy y madaheuo hagen y dywalder, y llwnc eu kic ac eu hescryn. Ac ym pen organ y lloisir. Gwirychoyn y gynnen: asanudir yn eleirch, y rei anoyant yny asychid megys yn yr auon, y pyscawt alyncant y pyscawt. Ar dynyon y. l. y dynyon, wrth heneint y rei dan vor awneir yn lleuffer. Ac wynteu a lunyant bredycheu dan y mor, y llogeu asodant ac aryant nyt bychan a gymnullant. Eilweith yret auon temys. Ac yny bwynt alwedigyon auonoed eithr teruyn ychanawl y kertha, y kaeroed nassaf agud. Ar mynyd y ar fford a distryw, wrth hynny yrodri ffynhawn idaw lawn o vrat ac enwired. Ohonno y genir lladuan aelid a gwyndyt ar ymladeu, kedernyt yllwyneu. A gytunnha. Ac o elecheu y deheuwyr yd ymladant. Bran a ehetta ygyst ar barcutanot. Achorfforoed y rei lladedic alwne. A muroel kaerloyw y gwna y bwn y nyth. Ac yny nyth y creir assen, hwnnw auag sarf maluarn. Ac yn llawer o wredycheu y kyffroha, yn ybo kymyredic y teyrnwyalen: yd escyn goruchelder. Ac o aruthyr sein yd aruthra y wlat, yny dydyeu y seinant y mynyd. Ac y dyspeill y kymhydeu oc eu lwyneu, kans daw pryf tanawf yanadyl: yr hwn alyse ygwyd yny bo gwrthladedic y gwlybwr Ohwnw y kerdant seith ychen kymyruedic o penneu bycheu. O dryc wynt eu froeneu yllgrangt y gwraged. Ac ygwant yn priawt udunt. Ny wybyd y tat y priawt vab, kans o deuawt anieulleit y rewydant, wrth hynny y daw kawr enwired: yr hwn a aruthra pawb o lynder y lygeit, yn erbyn hwnnw ykuyt dreic kaer wyragon. A hwnnw auydyla ydistryw. Gwedy ybo ornest yrydunt y goruydir y y dreic. Ac o enwired y budugawl y kywarsegir, kans escynnu y dreic awna. Ac yny bo diodedic y wisc, yd ested ar y gefyn yn noeth, y dreic ae dwc ynteu ar oruchelder, yny bo atgmyredic y losewrn: ae maed yn noeth. Eilweith yny atgmyredic y grym, y kawr hwnnw ae kywarsagha achledyff, yny diwed ef a blygir y sarff dan ylosewrn. Ar gwenwinia aballa, yn hol hwnnw ydaw baed tutneis: ac o greulawn lwybur ykywarsagha y bobyl, kaer loyw adyrcheif llew: yr hwn a aflonyda o amryualon ymladeu. Hwnnw asathyr dan y traet, ac o agoredigyon orchyraneu yharuthra, yny diwed ykywaethla yllew. Achefneuf abonhedigyon a escyn. Odyna y daw tarw yr amrysson. A llew a seren oe troet deheu, hwnnw a wrthlad trwy leeu dielw y teyrnas, y grym hagen atyrr muroed kaer exon. Llewynawc kaer dubal a adeila y llew. Ac ae treutha oll ae danhed. Neidyr kaer lincol a damgylchyna yllewynawc. Ae kyndrycholder ylaweryon a nadred ystysir o aruthyr whibanat, Odyna ydymladant y dreigean. Ar neill a vriw y llall, yr edeinawc y gywarsaga yr hon heb adaned. Ae gwenwynic ewined aweise yny genoed. Ereill adeuant yr ymlad: Ac arall ulad hwnnw, y pymet a nessa yr lladedigyon. Ar neill o agheuoed amryual a vriw. Odyna yd escyn kafen vn achledyff. Ac y gwahan y pen ywrth y gryff, yny bo diodedic ywisc: ydescyn arall ae deheu, ac ae bwrw ar assaw, hwnnw ae orchyffica y noeth pryt na allei dei ym wiseedic, ylleill aboenha y ar eu gefyn. Ac yg cryuder y teyrnas ykynhell. Teir pypm ran adwe yn vn. Ac ehun auyd arglwyd ar y pobyl, kawr a echtywynnyeca o vynn liw. Ae pobyl wen aulodeuha. Tegycheu adiwreida y tywysogyon a darystgedigyon a kymnyda yfanniueileit mor, yna y dwyrhaa y llew, kwydedic o dynawl greu, dan hwnnw ydodir iachwyawdyl yn yt, yr hwn tra lauryho y bryt: y gywarsegir o gan hwnnw, y rei hynny achedycha kerbyr kaer efrawc, yr hwn adwyet: escynet y kerbyr, yny bo gwrthladedic arglwyd, yno vo noeth y cledyff: ygoguedeu y dwyrein. Ac oleu y olwynneu aleinw o waet. Odyna y byd pyscawt yno mor, yr hwn atalwedic o chibanat neidyr agyttya ac ef. Odyna y genir thrithar echtewynedic y rei a ymchoelr ywyd gwedy eu treulhont eu porueyd, yn gyntaf a arwed ffrowyll gwenwynic. Ac y wrth y ganedic wedy ef y trossa y geuyn. Dywry y ffrowyll ygantaw alafuryant wynteu. A ygan yr eithaf ydagreiffyr, ymchoelut pop eilwrs eu hwynebu hyny vwyryant dychymic wherthin y hwnnw y dynessa diwyllawdyr yr alban, yr hwn yd ymdywynnic ysang traegefyn, hwnnw a orffowys o ymdiwylant y dayar wrth ymcehtywynnu or ydyeu, allafuryaw awna ysarff y ellwg gwenwyn val na cheft llysyen yn yr hydeu. O agheuloyon a peris y diffyo y popyl. A muroed y keyryd a diffieithir, kaer loyw arodry y vedeginyaeth, yr hon agyfragawt merch vaeth y neb a ffrowylla, kans mantais medeginyaeth a arwed, ar ynys ar vyrdar a atnewdyr. Odyna deu amlynant y teyrnwyalen, yr rei y gwascarwys y dreic cornaw. Odyna y daw arall yn hay yd. Ae marchocca sarff a ehetto, ynybo noeth y gefyn. Ac ogyleh eu losgwrn y kyffyr y mroed. Oe lef ef y kyffrant ofyn eilweith. O symudigyon aeruau y darystwg echwyn. Dywalder hagen aneuesti mor aracryma. Odyna y daw neb vn yntinpan athelyn. Ac a glerhaa dywalder y llew, wrth hynny yd

hedychant genedloed y teyrnas, ar llew ar vantawl y galwant, yny gyfdeed cistedua y llauurya y dychauel y dwylaw hagen a ystyn ar yr alban, wrth hynny y tristaant kymlydeu y gogleid, a drysseu y tenleu aagori, y serenawl uleid ahebrwg toruod. Ac oachaws ef: kerynw arwym, y hwnnw ygwirth-
wynepa marohawc ynni kerbyd, yr hwn asmut ypobyl yn vaen coet, wrth hynny yd anreitha y kym-
hydeu. Ac ygwaelawt hafren y syrthyr y pen. Dyn a damblygir y gan lew, byw alluchadeu eue a dalla y
rei a edrychont, yr aryant awynha yny gylch. Ac amryualyon pressureu aulinha, yny bo trossedeic ygwini
y medwant y rei marwawl, ynybo ybryugedic y nef, y edrychant ar ydayar, y syr adwc ygantunt eu
drych. Ar gnotaedic rydeo awasearant, yny dirly ou had yrei hynny: ylloscant yr ydeu. A gwybwr
kyfrsagydied aneckeur, y gwreid arkageu aymchoelant ychwyn. A newydder ygweithret auyd anryved-
awt, Echtywynnedigryw mercurius awanha. Ac arutired uyd yr neb ae hedrycho. Stalbon asmut
taryan arcadio. Penfestyn mars aelw venus, Penfestyn mars awna gwascawt. Kyndared mercurius
agyroha y rwyminau. Orion hayarnawl asmut y gledyf, y mor..... a vlinha yr wybr. Jubit a gyrcha
y ganhataedigion lwybreu. A venus a edeu y gossodedigion letyeu. Kyghorun sadwrn seren a dygwyd,
Ac o grwin gryman yllad y rei marwawl. Deu whech y rif ty y syr a gwyn kerlet, y letywy, Gemini
nebryugant eu gnotaedigion damgylchynen. Ar kelwrn a alwant yr fyfynonau. Mantaw y punt a
dobynha yg kam, hyny dotto y maharen ygyrmyon gyrn ydanaw, lloswrn y sarff a greha lluchedeneu. Ar
crano a amrysson ar heul, y wyr a esyn keuyn y seythyd, atlywyllu awnant gwernyolyn vlodeuoed.
Redec y lleuat agynhyrua zodiacum. Ac ygwynuan ydymtorant peliades. Nyt ymchoel neb o wasan-
aeth ianus: namyn yno bo kayat y drws, yr ymgelant y gogoue adrianus, yndyrnawt y paladry y kyuo-
dant y moroed. Alludu y rei hen a atnewyda, y gwynhoed a ymtorant o nat chwyth draeth. Ac awnant
sein y rwg y syr. B.

⁴²⁷ Ac yna gwedy daruot y vydrin traethu or anodun profwydolyaeth hynny, ryuedu awnaeth pawb yn
uawr or ae gwarandawsei meint gordyfynder ysnywyr ae doethineb. Ac yn vwy yno neb, moli aoruc
gwrtheyrn gordyfynder y synhwyr ae wybot ae doethinab kany chlywssei ef yny oes ac nas gwelsei adywettei
y ryw doethinab hwnnw, ac wrth hynny erchi aoruc y vydrin menegi idaw y diwed ae dyceoi os gwypel. B.

⁴²⁸ Ac yna ydyawt myrdin, ffo heb ef rac tan meibyon custennin os gelly, kans yr awr hon y maent y
paratoi eu llogeu, y maent yn ymadaw yr awr hon athraeth llydaw, yr awr hon y maent yn lledu eu
hwyleu ar ymor yn kyrchu y ynys prydein, ymygrchu a wnant a chenedyl saesson, wynt awerescynant y
pobyl yscymun. Ac eissoes yn gynt no dim ohynny wynt ath loscant ti y mywn twr, kans oth drwc ti y
bredychieist eu tat wy. Ac y gohodeist kenedyl saeson yr ynys yr keisaw nerth y^gantunt. Ac wynteu
adoethant yn poen itti, kans deu agheu ysyd yth ogyuadaw. Ac nyt hawd tyt wybot py yn gyntaf
a oehely onadunt, kans or neill parth it y mae y saesson yn gwrescin dy gyuoeth. Ac yn llauuryaw y
geissaw dy agheu. Ac or parth arall y mae y deu vroder emreys wledic, ac uthur pen dragon y llauuryaw
y geissaw dial agheu eu tat arnat. Ac wrth hynny keis le y ffo os gelly, kans auory y deuant y traeth
twtnes yr tir, wynt a gochant wynebeu y saesson oc eu gwaet. Agwedy y llader hengyst: y coronehir
emreys wledic. Emreys ahedycha y gwlaoded. Ac atnewyddha yr eglwysseu. Ac or diwed y lledir
agwenwyn. Ac yny ol ynteu y coronehir vthur pen dreic y vrawt. Ac eissoes a gwenwyn ybryrheir y
diwed ynteu, kymeint a hynny vyd brat dy saesson ti, y rei hynny baed kernyw aelilwnc. Sef oed hwnnw
Arthur. B.

⁴²⁹ Aphan yttoed ydyd trannoeth yn golechau: y doeth emreys wledic, ac vthur pen dragon a deg mil o
varchogon aruawo olydaw gantunt y tir ynys prydein. Tref yn tadoed ni. B.

⁴³⁰ Ac yna pan glywsppwt y chwedel hwnnw yn honneit ymgynnullaw awnaeth y brytauyet o pob lle oc
yd dydynt wascareidic. A dyuot yn toruoed kan diruawr lewenyd o glybot dyuot eu kiwtawtwyr attadunt.
A gwedy dyuot pawb ygyt or yscelheigion ar llygon, kyssegru emreys awnaethant yn vrenhin. Ac yn
herwyd eu kynheuwat gwrhau idaw. Ac mal yd oed pawb yn annoc mynet am ben y saesson. Sef aoruc
emreis annot hynny darfieid idaw yn gyntaf gaffael gwrtheyrn, kans kymeint oed y lit o achaws y brat a
rywnathoed wrtheyrn yw tat ef. Ac nat oed well gantaw wreuthur dim or awnelei no phedyaw ony chaffei
yn gyntaf dial y lit ar wrtheyrn. Ac wrth hynny ymchoelut a oruc parth ac ymyleu kymry. Achyrchu
kastell goronwy y lle yffoassei wrtheyrn idaw y geissaw diogelwch. Sef lle yd oed hwnnw yrgig ar lan
gwy auon ymynd clorach. A chweddy dyuot emreis hyt yno coffau a wnaeth y brat awnathod wrtheyrn
yw tatae wratt. A dywedut wrth eidol iarell caer loyw. Edrychti tywysawc bonhedie yn graf adeiladu
y kaer ar kastell. Ac atybygy ti a allant hwy diffryt gwrtheyrn racgoffi megys nachaffwyf gudaw blaen-
llymder vvg cledyf yndaw, kan haedwys ef agheu megys y gwosti. Kans yn gyntaf y bredychwys ef wy
tat i, y gwr a rithawys y wlat, ac ynteu ygan ormes yffichteit. Achweddy hynny ybredychwys constans
vy mrawt. Ac or diwed gwedy y vot ehun yn vrenhin ydud estrawn genedyl saesson paganyet, y geissaw
distryw y kiwtawtwyr. Ac y tybygyti yvot yn cadw fydlonder y mineu. Ac eissoes heb ef megys y
canhadaud duw: neu rysyrthwys ehun yn magyl a ranwys y rei gwiryon, kans pan wybu y saesson y
enwired ef, wynt ae byrrassant ef os vrenhinyaeth, yr hyn nyt reit y neb y gwynyaw, kans euo yn ys-
cymun a wahodys pobyl yscymun attaw. Ac a due tref eu tatau rac y dyledogogon. Ef a anreithwys y
wlat frwythlawn. Ac y distrywawd yr eglwysseu ar gristynogaeth or mor y gilyd hayach. Ac wrth
hynny y kiwtawtwyr dyledawc, dielwch arnaw yn wrawl trwy yr hwn y cawssoch y sawl drwc hwn. Ac
odyna ymhoelwn yn harueu yn an gelynyon. Arythawn ygwlat ygan en gormes. Ac yn diannot dechreu
ymlad ar kastell trwy pob kelyudyd. A gwedy na dygrynoes udunt wy dim o hynny. Dodi tan yndaw.
Ac yna y lloset y kastell a gwrtheyrn yndaw. B.

⁴³¹ A gwedy clybot or saesson hynny ofynhaw awnaethont, kan clywsynt nat oed neb a allei ymerbyneit
ac emreis na gwrthwynebu idaw. Ac ygyt ahynny hael oed am rodyon. Agwastat mewn dywyawl was-
anaeth a hynaws yn pop peth. A throes pan pob peth karu gwirioned a chassau celwyd, kadarn oed a
dewr ar y troet, a chadarnach ar varch. Doeth oed yn tywysaw llw ac yny llywyaw. A hyt tra yttoed
yn llywawdyr o rvy deuodeu hyny yd chedei y glot ar hyt ynys prydein. Ac wrth hynny sef aoruc y
saesson mynet yn gwbl hyt y parth draw y humur. Ac yno kadathau y kestyll ar kaerod ar dinassoed
arnadunt, kans y wlat honno a oed megys kedernyt y estrawn genedloed pan delynt y flicheit ar yscoteit
ar saesson ar llychlynwyr, yno y discynant yr tir ac o gedernyt y lle hwnnw yd anreithyn y gwlaoded ac
y lledynt y kiwtawtwyr. B.

⁴³² Ac yna gwedy clybot o emreis ryffo y saesson hyt yno ehofnach uu ynteu gan tebygu kaffael goruot
arnadunt. A gwedy kynnullaw y llw mwyaf aallwys ygaffael, kyghwyn a oruc parth ar gogleid yn ol y
saesson. A phan yttoed yn kerdet ar traws y gwlaoded. Sef gwlel wynt gwedy eu llosei ae anreithaw,
allad y kiwtawtwyr. A doluryaw aoruc yn vawr or achaws hwnnw. Ac yn wryaf oll o achaws rydistryw
yr eglwysseu hyt y dayar. Ac adaw aoruc ynteu gwneuthur yr eglwysseu o newyd oll os duw a rodei
idaw y nudugolyaeth ual yd oed yny oibethaw. B.

⁴³³ Ac yna pan gogleu hengyst vot emreis ae lu yn dyuot galw y lewder attaw aoruc ac annoc y getym-

doethon y seuyll ac y ymlad yn wrawl yn erbyn emreis. A dywedut nat oed gantaw namyn deg ml o varehogyon llydaw nylolod ynteu vessur ar wyr yr ynys, kans mynych y goruassei ef wynt. Ac wrth hynny yd adawei ef y uadugolyaeth yw getym leithon, kans mwy oed y niuer noc vn y brytanyet. Sef oed y rif deu can ml o wyr awawe. Agwed y daruot y hengyst gyrru grym ac ewych hynny wyr eys-hwyn a orue yn erbyn emreis wloie yr lle a elwit maes beli, y wneuthur kyreh deisyut ar y brytanyet y eu keisyaw yn amharawt aghweir. B.

⁴¹⁴ Ac eissoes trwy north duw ny yngelawd hynny rac emreis, ac yr hynny ny ochelawd ef y maes eithyr pan welas y elynyon llanyneithu y lu awnaeth yn velinod. Ac yna y dodes ef ten bydin o varehogyon llydaw gyt ac ef ehun ar neilltu ar rei ereill oll ym plith gwyr yr ynys yny bydinod. Ac y gossollet gwyr dyvet gan eu ystlys, a gwyr gwyned yceit keir llaw. Sef achaws oed hynny os fo awnelei y saesson mal y bei wyr emreis yny herbyneyt ny lle y ffoynt. Ac yna dynessau a orue eidol iarl kaer loyw ar y brenhin a dywedut wrthaw, arglwyd heb ef digawn oed genyfi o hodyl kaffael yn dyd y yngynaruot a hengyst a gatydd ef a syrthi y neill ohonom rac y gilyd tra vydem yn ymfust cledyfeu, kans koef yw genyfi y brat awnaeth ef y dyd y doethon ar uessur taguonedu rom ac wynt. Ac y lladassant ar kyllid haryon tir ygeni wyr a phedwar can wr heb diane heb onyt nu a dauinewys ym gaffael trossawl ac o hwnnw yd dyndiffereis ac ydeuthym yn yw ywrthtunt, a hynny oll o ierill a barwnei a marchogyon urdawl, a hyd yd oed eidol yn dywedut hynny yd oed emreis yn annoc y lu ac y dodi y holl obeith ar duw. Ac odyda yn lew ac y wechyr kyrehu eu gelynyon ac ymlad tors eu gwlat, a thref eu tatau. B.

⁴¹⁵ Ac or parth arall yd oed hengyst yn bydinaw y lu, ac ny dyleu, ac yn kerlet o vydin y gilyd yn annoc glewder yndunt. Ac or diwed gwely eu bot yn parawt o pop parthi: ymgrychu awnaethant. Ac yny lle eilwgeu a gwaet yn drallawt o pop parthi. Ac yna yd oed emreis yn annoc y gristynogyon. Ac or parth arall yd oed hengyst yn annoc y paganyeit ynteu. Athra ytyolent wy velly, yd oed eidol ynteu yn yngeis a hengyst. Ac eissoes nys cauas yna, kans pan welas hengyst y brytanyet yn goruot. Ar saesson yn plygu, sef awnaethant kymryt eu ffo. Achrychu kaer gynan. Ac eu herlit eissoes aorue emreis udunt. Aphan welas hengyst bot emreis yny erlit, nyt aeth ynteu yr kastell, megys y dyrparassaei, namyn bydinaw y lu eilweith, ac ymchoelut ar emreis, kan gwydyat na allei gynhal y kastell radaw kyt as kyssaei. Ac wrth hynny y dodes y holl obeith ac amldiffyn yny wayw ac gleyf ac taryan. Ac dechreu gwechyr hollad awnaethant. Ac yna cldhwyl yd ellygwyt ereu a gwaet o pop parth, ac ybu aerua diruawr y meint, hyny gyffroei y rei byw ar lit achyndared, kan gwynuan y rei marwawl brathelid. Ac or diwed y saesson a oruassant pei nar delei vydin o varehogyon llydaw ar ossodysst ar neilltu, mal y gwathoedit yn yr ymlad kyntaf. A phan doeth y vydin hono y pylwys y saesson, ac y kilyassant. Ac oreuid yd yngynullassant gwedy hynny. Ac ymplith hynny eissoes yd oed eidol ae holl vryt yn ymgeissaw a hengyst y ymwybot ac ef. B.

⁴¹⁶ Ac eissoes or diwed val yd oed y bydinod yn ymfust, ac yn yngymyn blith dra chymysc, yd ymgauas eidol a hengyst ygyt, ac ymgyuogi ar cledyfeu awnaethant, yna y gellit gwelet deu ymladur yn ragori rac pawb. Yna y gwelit y tanlychlar yn eceinaw or arueu yngantunt megys myllt ymlaen taram. A hir y buant yn ymlad heb wbot pwy oroffei. Ac ual ydydynt uelly, nachaf gorleis iarl kernyn yn dyuot ar vydin yd oed yny llywyaw. Ac yn gwascara y elynyon yn diannot. A phan welas eidol hynny, kymryt hengyst a orue herwyd barfle y penfestyn ac arueru oed holl nerthod. Ac tymnu gantaw hyt yn perued kedernyt y gytaorchogyon ehun. Agwed y dyuot hyt yno: kan oruchel lef y dyuot val hyn. Awryda heb ef a eilenwis yny danunet, kywarsegweh y bratwyr twyllwyr, kans yn awch llaw y nae y uadugolyaeth ar goruot. Pan oruwynt ar hengyst. O hynny allan bwrw y saesson oc eu llad ac eu daly awnaethant hyny gawssant y uadugolyaeth, B.

⁴¹⁷ Ac ar hynny gwascara awnaethant y saesson, ac adaw y maes yn dybryt. A ffo pawb o nadunt megys y harweddi y tyghetuen, rei yr korydd, ereill yr kestyll, ereill y eu llogue. Ac yna yd aeth octa mab hengyst a ran uwyaif or llu gantaw hyt yg kaer essulwe. Ac ossa y genynderw a ran arall or niuer a ffoes hyt yg kaer alcut. A chadamhau y dinassoed hynny awnaethant o lawer o varehogyon aruawc. Ac aruaethu eu kynhal ra emreis ar brytanyet, B.

⁴¹⁸ Agwed y kaffel o emreis y uadugolyaeth honno, yd aeth hyt yg kaer kynan. Ac yno y bu y gorffwyys ridieu. Ac yn hynny o yspeit yd erchis emreis gladu y gwyr lladedic a gweuthur medeginyaeth wrth y trei brathelid. A gorffwyys y rei blin lludedic, B.

⁴¹⁹ Ac odyda galw attaw y wydda, ac ymgyghor ac wynt beth awnelit am hengyst. Ac ymplith hyny owydda yr dothod. Eidal esob kaer loyw, gwr prud doeth crefydus. A phan welas, eidol hengyst yn seuyll rac bron y brenhin, dechreu yr ymadrawd hwn. Arglwyd heb ef, pei barnewchi oll eilw hengyst mubunan ac lladwn ef, gan erlit agreiff a dyse samuel proffwynt am agag vrenhin amalee a oed yny garehar ac yny vedyant. Sef aorue briwau yn drylleu man, gan dywedut val hyn. Megys ygwathost ti nameu yndiueit oc eu meibyon, velly ygwaf inheu dy vam tithieu yn ymdiaut ohonot tithieu ymplith y gwaged. A gwnewch chithieu uelly y hwnnw yr hwn a ymdyngoses yn eil agac yn an plith ninheu. Ac yna y kymyrth eidol iarl kaer loyw hengyst, ac y aeth ac ef dieithyr y gaer, ac y lladawd y ben. Ac yna mal yd oed wardedocaf y emreis or gwyr, erchi aorue cladu hengyst, a gwneuthur crue mawr or dayar ar y warthaf, mal yd oed deuawt gan y paganyeit cladu eu meirw. B.

⁴²⁰ Ac odyda kychwyn awnaeth emreis ae lu parth a chaer efrawe, y ymlad ac octa mab hengyst. A gwedy dyuot yno kylchynu a orue y gaer, a dechreu ymlad a hi. A gwedy gwelet o octa na allei gynhal y gaer rac emreis. Sef ykauas yny gyghor ef ae henafgywr kymryt kadwyne yn eu dwylaw. A dodi tywawt yn eu penneu yn lle kymun undant. A mynet yn ewylls y brenhin, gan dywedut yr ymydradw hwn. Gorchyunnedit ynt au dwyeu ni. Ac ny phedrusswn ni bot dy duw ti y gwledychu, yr hwn yssyd y kymhell y sawl uobedigyon hyn hyn y dyuot yth ewylls ti yny wed hon. Ac wrth hynny kymet ti y gadwyn hon. Ac o yny myn ty trugared ti wneuthur amgen nohnynt, rwynt ti ni a honno. A gwna y dilhendy a vynyeh o honam. Ac wrth hynny kyffroi ar warder a thrugared awnaeth y brenhin. Ac erchi kymryt kyghor ymdanundant. A gwedy rodi o pawb o nadunt amryuaylon gyghoreu, kyudi awnaeth eidol esob kaer loyw, atheruynu ar eu hynadrodion val hyn. A gabonitie adoeathant oc eu bod y erchi trugared y pobyl yr israel. Ac wynt ae cawssant. Ac wrth hynny na ydydn waeth ninheu a ni yn gristynogyon: noc wynt yn idewon, rodnw vduent trugared, llydan ac yhalaeith yw ynnys prydein. Allawer ysdy yndiddeith heb heb ny chyanhedu. Dan arwein, tragwyddawl geithiwet y danam ninheu. Ac ar hynny ytrigwynt. Ac yna o agreiff octa y doeth osa ar saeson ereill a ffoasnyt gyt ac ef: y geisaw trugared. Ac wynt ae kawsant. Ac yna y rodet undant y gwladodet kylych ysgotlond. Ac y kadranhawyt kygreir ac wynt, B.

⁴²¹ A gwedy goruot o emreis ar y saeson, galw aorue attaw y tywysogyon, ar ierill, ar barwneyt, ar marchogyon urdawl, ar eseyb, ar abadeu, ar yscoleigon y teyrnas hyt yg kaer efrawe. A gorchymyn undant adnewydu yr eglwyseu y rei rydared yr saeson eu distryw. Ac yna y kymyrth y brenhin ar y gost ehun

atnewyddau yr eglwyseu or a vei archescoptry ac escobtry trwy y gyuoeth. Ac ymphen y pymthecuet *dyd gwedy gosot seiri a gweithwyr wrth yr eglwyseu. y kychwynnwys y brenhin parth a llundein: y lle nyt arbetsaei y saeson o dim. A chytdoluraw ac wynt a oruc y brenhin. Ac erchi udunt atnewyddu y dinas. ar gaer. ac eu eglwyseu. Ac yna y mynwys y brenhin y kyfreitheu a oedlnt yn kyseu trw lawer o anser gan eturty yr plant dylcet eu rieni ar gollysynt hir yspeit. Aholl hynni y brenhin a oed yg kylych atnewyddau y kyfreitheu y teyrnas. A gweuthur yr eglwyseu. a chadw gwiryoned. B.

⁴¹⁴ Ac ody na yd aeth parth a chaerwynt. y lumaethu yno megys ylleod ereill. Ac odylo yd aeth parth ar unachloc a oed kerllaw kaer geradawc. yr hon aelwir salsburi. y edrych y lle yrilladassit ytywysogyon ar ieirll ar barwyneit trwy vrat yr yscymun hengyst. yno yd oed vanachlawc athrychant mynach o gwaent yndi ymyndyl ambri. Sef oed yr ambri hwnnw: y seilawdyr kyntaf a uu yr unachloc. A gwedy gwelot o brenhin ylle yd oed ygywyrda hynny yngorffowis kyffroi ar warder awnaeth y brenhin. Ac ellwg ydagreu ac ywlaw. A medylhaw a oruc gweuthur y lle hwnnw yn anrydedus. kans barnedic oed gantaw bot yn teilwg o volyant ac arlun tragwydawl y tywarchen yd oed ysawl tywysogyon dylyedogyon hynny yn gorffwys gwedy eu rylad yn wiryon yn amdfifyn tref eu tat. ac eu rydit. B.

⁴¹⁵ Ac yna y dyuynwyt ar emreis holl seiri pren a mein or gaffat yny teyrnas. Ac yd erchit udunt oc eu holl ethrylith ac eu gwreinnrwyd dylchymgu gweith enrydedus weh pen y gwyr hynny. Ac a parahe yntagwydawl. y gadw koff a molyant y gwyrda hynny hyt dyd brawt. A gwedy pallu eu hethrylith y pawb o nadunt. Ac na wydynt beth awneynt. dynesau a oruc tramor archescob kaer lliion. ar y brenhin. adlywedut wrthlaw val hyn. Arglwyd brenhin heb ef ossit heb allo dechymgu y ryw weith adlywedut di. myrdin vard gwrtheyrn a dichawn y dechymgu oe ethrylith ac gwreinnrwyd. kanyt oes yth teyrnas dyn uwy y ethrylith ac gwreinnrwyd noc ef. Ac yn gyndrychawl a raelaw. ac oe y ymadrawd. ac oe weithreit. Ac wrth hynny heb ef. Arch y deynnu attat. a gorchymyn idaw arueru oc eu ethrylith hyt pan vo drwydawl ef. y kwplaer y gweithreit ysyd yth vryt y wneuthur. B.

⁴¹⁶ Ac yna yd anuonet kenhadew ygeissaw myrdin wrth y dwyn ar y brenhin py le bynhac ae keffit. A gwedy erwydawl llawer oleod onadunt. wynt ae kawssant ef yg wlat euas. ar lan ffynawn galabes. kans yno y gnotaei genniweir. A gwedy eu menegi idaw eu negys: wynt ae duciant ef gantunt hyt ar y brenhin. Ac aruoll yn llawen aoruc y brenhin idaw. Ac erchi idaw datganu yr brenhin daroganeu a delynt cae llaw. kans digryf oed gantaw warandaw petheu enryued. B.

⁴¹⁷ Ac yna y dywawt myrdin. nat oed iawn traethu o ryw betheu hynny drwy pan y kymhellei aghenreit. kans bei' as dywetwn. i. yn anser yn bei reit wrthaw: tewi awnaei yr yspryt yssyd ym dangos. i. a ffo y wrthlyf awnaei pan vei reitia vrtho. B.

⁴¹⁸ Ac wrth hynny ny cheisswys y brenhin y uolestu nae gymell oe anvod y dywedut daroganeu. Gofyn awnaeth emreis bei i mod y gwnaei datgan y gweith yd oed yn mynnu y wneuthur. Ac yna y dywawt myrdin. Arglwyd heb ef. o mynnu ti canhiatau bedrawt y gwyrda hyn o dragwydawl weithreit. anuon hyt yn iwerdon. y gyrchu cor y kewri yssyd yn mynyd kilara. Ar gweith yssyd yno. nyt oes yn yr oes hon a allo manegi ony bai ethrylith mawr ai harwedei. kans kymeint ynt y mein ac na cheffit kedernyt na dewred aallei dim wrthunt. Ar mein hynny bei bydynt yma yny wed y maent yno gwedy eu gosot ygkylych y vedrawt. wynt a seuynt yno yn dragwydawl. B.

⁴¹⁹ Ac yna sef aoruc emreis chwerthin. a dywedut val hyn. py ansawd eb ef y gellir dwyn mein kymeint ar rei hynny. ac kynbellet a hwnnw. ac na cheffit yn ynys prydein cedernyt a cllit gweuthur y gweith hwnnw onadunt. Ac yna y dywawt myrdin. Arglwyd heb ef. na chyffroa ti ar werthin yn orwac yr hyn. kanyt yr gwatwar na gorwacter y dywetis yr ymadrawd hwn. kans kymyscedic rinwedawl tynt y mein hynny a iachwydawl. Ac adas y amryual vedeginyathieu. Ar kewri gnyt ae ryduc yno wynt pan ytteoelynt yn presswylaw iwerdon. Sef achaws oed hynny: pan delhei heint neu gleuyt ar un onadunt. sef y gweint enein yg kymherwed pedryfal y mein. Ac y golchynt y mein. ac y byrrit ymywn yr enein. ac yny dwfyr rinwedawl hwnnw y kaffei y claf iechyt o pob heint or a vei arnaw. Ac ody na y kymyscit llyssau ar dwfyr hwnnw. Ac a hwnnw y iecheit gweloed y rei brathedic. kanyt oed yno un maen heb vedeginiath rinwedawl arnaw. B.

⁴²⁰ A gwedy klybot o brytanyeit bot y ryw rinwedeu hynny ar y mein. wynt a gawssant yn eu kyghor kyrcu y mein. Ac ymlad a gwyr iwerdon ocheissyn eu lludyas. Ac yna yd eholet vthyr bendragon brawt y brenhin. A phymthec mil o wyr aruawe ygyt ac ef y vynet yr negys honno. A myrdin ygyt ac wynt. hyt pan vei trwy y dysc ef ae ethrylith y cwpleit y neges. B.

⁴²¹ Ac yn yr anser hwnnw yd oed gillamwri yn vrenhin yn iwerdon. Gwas ieuanc enryued y volyant ae glot. Aphan gogleu y gwr hwnnw ryduot y brytanyeit yw wlat. kynnullaw llu mawr awnaeth a dyuot yn eu herbyn. Ac eisoes pan wybu achossyon eu dyuodedigaeth. Sef awnaeth chwerthin. A dywedut wrth y gytymdeithon val hyn. Awyrda heb ef. nyt ryued genyfi gallu o genedyl less anreithaw ynys pdein rac eu henuyttet. ac eu symlet. kans pwy aggleu ciroet gnyt y ryw enuydrwyd hwn. py achaws tybygwehi. ybei well mein iwerdon. no mein ynys pdein pan doynt y gymhell kenedyl iwerdon y ymlad yn eu herbyn o achaws y kerrie hynny. Gwisewch ymdanawch heb ef gwisewch. ac ymledwch dros awch gwlat. Ac ymdiffynwch cor y kewri. kans a miui yn vyw ny chaffant wy yn grenyn o hadunt. A phan welas vthyr y gwydyl yn parawt y ymlad ac wynt. Sef awnaeth ynteu yndiannot eu kyrcu wynt yny doedynt parawt y bydynoed. A heb hayach ohirgoruot o brytanyeit. allad y gwydyl. a chymell gillamwri ar ffo. y doeth y brytanyeit hyt ymyndyl kilara. y lle yd oed y mein. *Dalen ar goll yma.* B.

⁴²² Ac yna y kymhellwyt pascen ar ffo. ynteu ny lauriwys ef yna kyrcu germania. namyn trossi y hwyileu tu ac iwerdon. Ac yna y erbynnwys Gillamwri ef yn enrededus. Agwedy datganu y trueni o bonaw. Truanhaw aoruc gillamwri wrthaw. Ac adaw nerth idaw. Achwynaw wrthaw ynteu y serhahet a gawssai ynteu gan vthyr pendragon. pan doeth y gyrchu cor y kewri y trois y arnaw. Ac wrth hynny ymaruoll awnaethant ar dyuot ygyt y ynys prydein y geissaw y gorescyn ar tor ynnrys wledic. A gwedy bot eu llogen yn parawt. kyrcwyn awnaethant parth ac ynys prydein. A dyuot y vynyw y tir. B.

⁴²³ A phan gogleu emreis hynny. Sef awnaeth anuon vthyr pendragon ac amyllder o wyr aruawe hyt yg kymry wrth ymlad ac wynt. kans kleuychu awnathod emreis o wrthrm gleuyt. mal na allei dyuot yr llud. B.

⁴²⁴ A phan gogleu y gelynyon hynny llawenhau awnaethant yn wawr o tebyg bot yn lawd vduot gorescyn yr ynys o achaws hwnnw. A hyt tra ytteod y godwrd hwnnw ar murmur yny llu dynessau aoruc or saesson a elwit coppa ar pascen vad gwrtheyrn. A dywedut wrthaw val hyn. Py veint oda heb ef a rodut ti yr neb alathai emreis. Ac y dywawt pascen wrth coppa. Dioer. heb ef. pei kaffwn y dyn a allei wneuthur a dywedy ti. mi a rodwn idaw teir mil o punneu aryant. am karyat tra vydwn vyw a gaffei. Ac ygyt a hynny os tynghetuen a vei y minneu aruer o goron yn yr ynys hon. mi ae gwnawn yn iarll kyoethawc. a hynny trwy aruoll a garrhawn. B.

⁴²⁵ Ac yna y dywawt coppa wrth pascen. miui a dysceis iechyt y brytanyeit. a mi a wn eu moes ac eu

deuawt. Ac ygyt a hyunny kyfrwys wyf ygkeluydyt medeginyaeth. Ac wrth hyunny o chywiri ti imi yr hyn ydwyt yny adaw. mieu a dywedaf vy mot yn vrytwn kristawn. ac yn vedyc. Ac velly mi agaffaf vnyet rac bron y brenhin. Ac gwedy delwyf yno mi a rodaf idaw diawt trwy yr hon y bo marw yny lle. Ac val y bo haws ym heuyt gaffaf mynet hyt y lle y bo y brenhin. mi aeillaf yny pen am baryf. A y dywedaf wy mot yn vanaeth. ac yn gyuarwyf ymrop kelydyt medeginyaeth. B.

⁴⁹⁹ A gwedy daruot vduyt ymgydernhau trwy aruoll am pop peth or aadawsei pop vn y gilyd o nadunt. Sef awnaeth eoppa eillaw y varyf ae gorun. A chymryt gwisc manach amlanw. a chymryt offer unelyc gantaw. A mynet parth a chaer wynt. A gwedy y dyuot hyt yno. menegi awnaeth y weisson ystauell y brenhin y uot yn vedyc goreu or byt. Ac yny lle kaffel ketymdeithas y rei hyunny. kanyt oed dim a damunyt wy yn vwy na medyc da. B.

⁵⁰⁰ A gwedy y dwyn yn dianot rac bron y brenhin. Adaw awnaeth gwneuthur iechyt idaw ochymerei diodyd medeginyaeth gantaw. Ac yna yd erchit idaw yny lle wneuthur diawt vedeginyaeth ae rodi yr brenhin. Ac sef awnaeth y bradwr yna gwneuthur diawt. a chymyscu gwenwyn ahi. ae rodi yr brenhin. A gwedy yuet or brenhin y diawt. Erchi aoruc y bradwr yscymun idaw orffowys. achyscu. hyt pan vei vwy yd argywedei y gwenwyn idaw. Ac ufyddau awnaeth y brenhin wrth gyhor y bradwr. Achyscu. megys kyt bei kymryt iechyt deissyuyt a wnelei or diawt. Ac eissoes heb vn goir dedec awnaeth y gwenwyn ar hyt y gwythi. Ac ym pop lle ar hyt y korff. Ac yn ol hyunny nachaf yr agheu yn dyuot yr hwn nyt arbetei neb. Ac yn gwanhau yr eneit ar corff. Ac ym plith hyunny eissoes llithraw awlaeth yr yscymun vradwr hwnnw rwg vn ac arall y maes or llys. Ac ny welat o hyunny yny llys. B.

⁵⁰¹ Ac yna tra yttodet yn gwneuthur y petheu hyn yg kaer wynt : yd ymdangosser seren ryued y meint ae eglurder ac vn paladyr idi. Ac ar pen y paladyr pellen o tan ar lun dreic. Ac o eneu y dreic deu paladyr yn kerdet. Ar lleill onadunt a welit yn ymestynnu dros eithauoed ffreinc. Ar llall parth a mor iwerdon. Ac yn rannu yn seith paladyr bychein. B.

⁵⁰² Aphan ymdangosser y seren hono. ofyn mawr a gymyrth pawb or llu yndunt rac er enreuedawt hwnnw. Ac sef awnaeth vthur pendreic eissoes pan welas y seren. gan diruawr ofyn. galw attaw y doethon. Agouyn vduyt peth aarwydoccae y seren honno. Ac ym plith pawb o hyunny yd erchia keissaw mardin. kans yno yr dothoed wrth wneuthur pop peth or auei reit yn yr ymladeu hyunny. trwy y gyghor ef. A gwedy y dyuot hyt rac bron vthur. erchi awnaethpwyt idaw venegi beth a arwydoccae y seren honno. B.

⁵⁰³ Ac ar hyunny sef awnaeth myrdin wylaw yndrut. Ac eissoes galw y yspryt attaw. A dywedut yr ymadrawt hwn. O gollet heb allu y ennill. owdw genedyl y brytanyeit o achaws marwolyaeth emrys wledic an brenhin ni. Ac yny varwolyaeth ef y daruydwn ni oll. Pei na rodei duw nerth yn o fford arall. Ac wrth hyunny tywyssawc bonhedie bryssya dithyeu. Ac yn diannot ymlad ath elynyon. kans yth law y mae y vudugolyaeth. A thi vyd brenhin ar holl ynys prydein. kans ti a arwydoccae y seren ar dreic tanawl ydan y seren. Ar paladyr awely yn estynnu dros ffreinc. a arwydoccae mab kyuoethawc a vyd y titheu. Ar holl teyrmassoed a amdiffyn ac a vyd idaw. Ar paladyr arall a arwydoccae merch a vyd itt. A meibion honno ae hwyrton a vyd vduyt yr ynys ol y ol. B.

⁵⁰⁴ Ac eissoes kyt bei petrus gan vthyr beth ar ydywedassei vyrdin ae gwir ae kelwyd. Sef awnaeth kyrechu y elynyon megys y darparassei. kans ef a dothoed yn gyngesset y vynyw. Ac nat oed y rydaw a hi namyn ymdeith hanher vn diarnawt. B.

⁵⁰⁵ A gwedy clybot o pascen a gillamwri bot vthyr yn dyuot parth ac attunt. Sef awnaethant wynten dyuot yn erbyn vthyr wrth ymlad ac ef. A gwedy bydinaw onadunt a dechreu ymlad onadunt. y llas o pop parth megys y mae gnawt ryw damwein hwnnw. Ac eissoes gwedy treulaw llawer or dyd yny wed honno. y dygydws y uadugolyaeth yn llaw vthyr. A gwedy llad pascen a gillamwri. fio aoruc yr agkyfaeth bobyl honno. y ymdeith y eu llogeu gan eu hymilit ac ae llad. Ac yna yndiamrson y kauas vthyr y vudugolyaeth. B.

⁵⁰⁶ Ac odyna bryssaw aoruc yn gyntaf ac y gallwys parth a chaer wynt. kans kenhadeu a dothoed attaw y venegi idaw marwolyaeth emrys wledic y vrawt. Ar y daruot y escyb yr ynys y gladu geir llaw man-achaloc ambri o vywn y cor y kewri y lle ar awnathoed ehun yny vywyt. Ac yd archyseu y gladu yno. B.

⁵⁰⁷ Ac yna trwy annoc y bobyl o ysgolheigyon a llygyon y kymyrth vthyr y goron y am y pen. Ac yn diannot y kysegrwyty vthyr yn vrenhin. Achoffau aoruc y dehogyl ar awnathoed vyrdin am y seren. Ac wrth hyunny yd erchis ynteu gwneuthur dwy delw dreic o eur ar y llun y gwelsei ar pen y paladyr y seren. A gwedy daruot eu gwneuthur ynt trwy enryued ethrylith megys yd archadoed. y gosodes y brenhin yneill o nadunt yg kaer wynt. Ac y gadwys y llall wrth y harwein yny vlaen ynteu pan elhei yr ymladeu. Ac or amser hwnnw allan y gelwit ef vthyr pendragon. Sef wy hyunny yn gymraec vthyr pen dreic. Ac or achaws hwnnw. kans myrdin ae daroganasei yn vrenhin trwy y dreic. B.

⁵⁰⁸ Ac yna sef awnaeth octa mab hengyst. ac osa y geuynderw. gwedy marw emrys. ac eu bot wynteu yn ryd oe aruoll a oed y rydynt ac ef. dechreu ryfelu ar vthyr. A gward attunt y saesson a dathoedynat gyt a phascen. Ac anuon kenhaden hyt yn germania y wawd ereill odyo. B.

⁵⁰⁹ A gwedy kynnullaw diruawr attadunt o lu. dechreu hanreithaw y glawoed yn eu kylch awnaethant. Ac ny orffowysont or kreulonder hwnnw : hyunny orescynnassant y dinassoed ar kestyll o hyunny hyt yg kaer efrawc. Ac eu distryw o gwbyl. B.

⁵¹⁰ Ac val yd oedynt yn ymlad ar dinas hwnnw. nachaf vthyr yn dyuot ae holl gedernyt gantaw. Ac yn diannot ymlad aoruc ae wynt. Ac eissoes gwedy bot brwydyr y rydunt. y kymhellwyf y brytanyeit ar ffo. Ac eu herlit a oruc y saeson wynt hyt y mynyd damen tra parahwys y dyd yn ole. Sef kyfryw le oed y mynyd. vchell oed a chelli garregawc yny phen. Ac yno y kyrcchaws y brytanyeit y nos honno. B.

⁵¹¹ A gwedy eu ymgynnullaw ygyt. Erchi awnaeth vthyr yw henafgwyr kymryt kyghor ebrwyd peth awnelynt yn erbyn y genedyl a oed yny kywarsegu yn gymeint a hyunny. Ac ar hyunny yn gyntaf y dywawt Gorleis iarl kernyw yr ymadrawd hwn. kans hynaf gwr oed a phrudaf y gyghor. Arglwyd vrenhin heb ef nyt reit vn amgylchynu ymadrodyon na chyghoreu gorwac. namyn hyt tra parahoe etwa tywyllwch ynys y mae iawn y ninheu arueru oc an glewder. megys y mynthon an rydit an buched kans ac arhown y dyd. ny barnafi bot. yngryno yn ymgysaruot ac wynt. kans luosyawc ynt a chwanoawc y ymlad. A ninheu llei an niuer. Ac wrth hyunny tra parao tywyllwch ynys bydinwn a chyrchwn wynt yn eu pebylleu. kany thebygant lauas o honam ni dyuot yn eu kyuyll. Ac o gwnawn velly : ny phedrusaf vi gan porth duw gaffel a vudugolyaeth. B.

⁵¹² A ranc vn gan bawb o nadunt y kyghor ef. Ac yn diannot gwiscaw awnaethant a bydinaw. Ac o vn dihwyt kyrechu eu gelynyon. Ac eissoes gwedy eu dyuot yn gyuagos vduyt. eu harganuot awnaeth y gwilywr or gwersyllleu. Ac yny lle dyffroi eu kytymdeithon trwy sein eu hutgryn. Ac yna sef awnaeth

y gelynyon yn ofnauw wyuodi rei a gwisaw eu harueu, ereill y ffo. Ac yna eisoes sef awnaeth y brytan-yeit tewhau eu bedinoed. A chyrchu ar eu tor yr pebylleu. Ac ny dygrynoes yr gelynyon dim yn eu herbyn. kans hyngweir rac dyscedic yr doethoed y brytan-yeit am eu pen. Ac wynteu amharawt oedynt. Ac yna y llas o nadunt hyt ar vilyoed. Ac or diwed daly octa, ac osa. B.

⁴⁶⁸ Ac odyne gwedy y vudugolyaeth honno yd aeth y brenhin kyt yg kaer al clut y atnywydhau tagneued trwy y teyrnas. A chymeint o iawnder a gwirioned awnaeth dros wyneb y teyrnas. Ac nas gwnathoed vn brenhin kyn noc ef. A thrwy y holl diwed ef ofyn a vydei ar y neb awneili kam neu ae kynhalei. Ac yno kosi heb drugared yny dial. B.

⁴⁶⁹ A gwedy daruot idaw hedychu yr alban dan y theruynueu yd aeth odyne hyt yn llundein. Ac yno y dodes octa ac ossa yg karchar. A gwyr neilltuedic yd y cadw. Ac val yd oed wylua pasc yn dyuot anuon awnaeth y brenhin kenhadu y pob lle or ynys, y dyuynu pawb oe wyrda ieirll a barwnyeit hyt yn llundein. wrth enrededu yr wylua honno trwy lywenyd. A gwisaw coron y teyrnas am pen eu brenhin. Ac y rodi y iawn ae dylset y pawb. Ac ymgynnullaw awnaeth pawb wrth y wys honno, a dyuot hyt yn llundein o pop lle dros wyneb y teyrnas. Ae enrededu awnaeth y brenhin yr wilua honno, megys y darparsey gan lewenyd. A diruaw lewenyd a gymmyrth pawb o welet eu brenhin yny herbynhiet mor lawen a hynny. B.

⁴⁷⁰ A chymeint o dylydogyon adeothant yno wynt ac eu gwaged ac eu meibyon ac eu merchet. Ac a oed teilwg y ryw wled honno. Ac ym plith y gwyrda hynny y dothoed gorloes iarll kernyw. ac eigyr verch anmlawd wledic ywreic ygyt ac ef. Pryt y wreic honno ae thegweh aorchuygei holl wraged ynys pryd-ein. B.

⁴⁷¹ A phan welas y brenhin y wreic honno ym plith y gwrageda ereill, ymlenwi awnaeth oe charyat yn gymeint ac na hanbwyllei o dim namyn treiglaw y holl ynni ae vedwl ygykylch y anryuedu hi. Idihl yd anuonit y golwython. Idihl yd anuonit y gorulycheu eurent. ar gwirodeu yndunt. ar heil mynych. ar anregyon.

⁴⁷² Ac wedy kaffael gwybot hynny or iarll y gwr hitheu. litiaw aoruc ac yn diannot adaw ylls heb genhat y brenhin. A chymeint vu y lit ac na allwyd y ymchoelut trachefyn rac ofyn kolli y wreic. yr hon a garei ynteu yn vwy no dim daerawl. Ac wrth hynny lliidiaw a oruc y brenhin am adaw y lys heb y ganhat. A gwedy nat ymchoelei yr neb, tygu awnaeth y brenhin trwy y lit yd anreithi gyuoeth gorleis.

⁴⁷³ Ac yna heb vn gobir tra yttod y lit yn parahu. kynnullaw llu mawr awnaeth y brenhin. A chyrchu kernyw, a dechreu llosgi y dinassoed ar kestyll. Ac yr hynny eisoes ny lauasswys gorleis ymerbynnait ac ef. kans llei oed y niuer. no niuer y brenhin. Ac wrth hynny sef y kausus yny gyghor kadarnhaw y gestell. ac velly arbos porth o iwerton attaw. A chan oed mwy y ofyn am y wreic noc ymdanaw ehun. Sef awnaeth y gossot hi yg kastell tintagol ar lan y traeth yny lle kydarnaf yny gyuoeth. Ac ynteu ehun naeth y kastell dimlot, rac eu kaffael ell deu ygyt. B.

⁴⁷⁴ A phan gogleu y brenhin hynny. Sef awnaeth ynteu mynet parth ar kastell yd oed gorloes yndaw. A gwedy y glychynu dechreu ymlad ac ef. ae warchae mal na chaffei heb dyuot ohonaw na mynet idaw. A gwedy mynet wythnos heibaw, koffau aoruc vthyr karyat eigyr. A galw vlphyn o ryt garadawe y gedemeith a menegi idaw y vedwl yny wed hon. Dioer. heb ef mawr yw ynof ui karyat eigyr. Ac nyd diheu genhyf na chollwyf yv eneit ony chaffaf y wreic. wrth vgy kyghor. Ac wrth hynny dyro yny gyghor trwy yr hwn y gallwyf. eilenwi yv ewylls. kanyt oes pedruster genhyf vy aballu ony chaffaf y wreic. B.

⁴⁷⁵ Ac y dywawt vlphyn. Arglwyd heb ef a allei kyghor itt pryt na bo fford yny byt yd ymgaffer a hi. kans y kastell y mae hi yndaw yssyd ar pen karrec yny weigli yn gaedie or mor o pop parth idaw. Ac nyd oes fford yny byt y galler mynet idaw. na dyuot o honaw namyn ar hyt othry cyr vn karrec gyuyg yssyd or hyt y tir. Ar garrec honno trwywae ac katwei yn aruawc rac holl teyrnas ynys prydein. Ac eisoes arglwyd heb yr vlphyn pei myrdin vard a rothei y weithret wrth ty vedwl ti. mi a tebygaf y gallut ti gaffel y wreic wrth ty gyghor ti. B.

⁴⁷⁶ Ac y velly erchi aoruc y brenhin dyuynnu myrdin attaw. kans yny llud yd oed. A gwedy dyuot myrdin. erchi awnaethpwyd idaw rodi kyghor yr brenhin trwy hwn y gallei ef gaffel eigyr wrth y ewylls ef. B.

⁴⁷⁷ A gwedy gwybot o vyrdin meint oed garyaf y wreic ae serch yny brenhin doluryaw aoruc yn vawr. A dywedut wrthaw val hyn. Arglwyd heb ef o mynny ti gaffel y wreic wrth dy vymppwy val yd wyt yny damunaw. reit yw it arueru o geludydeu newyd ny chlywspwyd erioet yth amser ti. kans miawn geludyd trwy yr hwn y gallaffi rodi drych gorlois arnat ti. hyt na bo neb a adnapo na bo gorlois vych di. A mi awnaf vlphyn yn rith iwrddan o tintagol gwas ystaell y brenhin oed hwnnw. A minheu a gymeraf drych arall arnaf. ac af yn tyded gyt a chwi. Ac y velly y gelly ti yn ehouyn vynet y gastell tintagol. A chaffel y wreic wrth ty gyghor ti. B.

⁴⁷⁸ A gorchymyn aoruc y brenhin y anwytleit warchadw y kastell yn da. a chynhal yr ymlad. Ac ym-rodri aoruc ynteu y geluydeu. Ac yna y rodes myrdin arnaw ef drych gorlois. ac ar vlphyn drych iwrddan o tintagol. ac arnaw ehun drych brithael arall megys nat oed neb or ae gwelhei awypei na bei y gwyr hynny vdynt yny gwir drych. B.

⁴⁷⁹ Ac odyne kymryt eu hynt awnaethant parth a chastell tintagol. A phandoethant yno: yd oed yn gyflychwr. A gwedy menegi yr porthawr bot y iarll yn dyuot. egori y pyrth a oruc yndiannot. Ac eu ellwg y mywn. kanyt oed neb or ae gwelaei awypei na bei y iarll vei. Ar nos honno kyscu aoruc y brenhin gyt ac eigyr gan ymrodi y damunedic serch. kans y falyst drych a rodassei vyrdin arnaw atwylassei ywreic. Ac ygyt a hynny geireu tyllodrus dychymyguawr a dywedei ynteu. kans dywedut wrthi awnaeth y rydyuot yn lledrat or kastell. kany allei yr dim bot heb y gwelet rac meint y amgeled ymdanei. wrth wybot py ansawd a vei arnei ac ar y kastell. A chredu awnaeth hitheu yr ymadrodyon hynny. a gwneuthur y vynnueu. Ar nos honno y kausus hi veichiogi. Ac or beichogi hwnnw y ganet Arthur. y gwr cloturussaf a vu oe genedyd weddy hynny. megys y dengys y weithreded. B.

⁴⁸⁰ Ac yna gwedy clybot nat yttod y brenhin yny llu. Sef awnaethant yn aghyghorus ymlad ar mureod a cheissaw distryg y kastell. A chymhell y gwarchaedic iarll allan y rodi kat ar vaes a niuer bychan gantaw gan tybygu gallu goruot. Ac val yd oedynt yn ymlad o pop parth. yny lle ym plith y rei kyntaf y llas gorlois. Ac y gwasearwyf y getymdeithau. Ac y kaat y kastell ar golut a oed yndaw. nyt trwy vnyawn goelbren y ranwyf. namyn herwyd y bei dewred anwyf o gedernyt yny cribdeilaw. B.

⁴⁸¹ A gwedy daruot y gyuranc honno, y deuthpwyf y venegi y eigyr rydal y iarll a chaffel y kastell. A phan welas y kenhadu y brenhin eisoes yn drych gorlois yn eisted ar neillaw y eigyr. kywyldaw awnaethant yn vawr. A ryuedu yn vwy no meint gwelet yno yn eu blaen. y gwr yd oedynt yn dywedut y rydal. A phan gogleu vthyr dywedut y chwedyl hwnnw. sef awnaeth ynteu cwerthin. a dodi y dwylaw am vwnwylg y iarlls. A dywedut wrthi val hyn. Dioer arglwyds nym llas ettwae. ac eisoes dolur yw genhyf dyuot y brenhin am pan ninheu a chaffel y kastell hwn heuyt. Ac an kaffel ninheu yndaw ef an deu. ac wrth hynny miui a af yn ewylls y brenhin rac kyuaruot a ni a vo gwaeth no hynny. B.

⁴⁹² Ac ar hyunny kyehwyn awnaeth y brenhin a mynet ar y lla. A bwrw drych gorlois y arnaw. A mynet yny drych ehun. A gwedy menegi yn wir ar daroed, doluryaw yn vawr aoruc am aghen Gorlois. Ac eissoes oer parth arall llawen vu o achaws bot eigr yn ryd o rwm priodas. Ac odyne ymhoelut aoruc y brenhin parth a chastell tintagol y gymyrt y kastell idaw ehun. Ac y gymyrt eigr yn wreic idaw heuyt. Ac ohynny allan y trigassant y gyt yn rwyndioed o diruawr garyat. Ac y ganet vlunt arthur ac anna. B.

⁴⁹³ Ac ym pen yspeit gwedy dyluyn ac anseroed heibaw, cleuchyu awnaeth y brenhin o wrthrwim heint. A gwedy yuot llawer o diwed yny cleuyt hwnnw. blinaw awnaeth y gwyr a oel yn kaŵ octa ac ossa. Ac eu clhwg oer karchar. A mynet y gyt ac wynt hyt yn germania. Ac wrth hyunny kynhwyrfa a gymyrt y holl teyrnas. kans beunydl ydytgeint udunt bot y saesson yn paratoi llyghes. ac yn ymhoelut tracheyn y oressyn ynys prydein. Ac ar hyunny wynt a doethant a llyghes diruawr y meint gantunt, ac amylher o niuer y gyt ac wynt y tir yr allan. A dechreu lloesi y wlat ac anreithaw. B.

⁴⁹⁴ Ac yna y gochymynwynt y leu vab kynmarch llu ynys prydein wrth ymlad ar gelynyon hyunny. Iarll oed hwnnw a marchawe prouedic oel hwnnw clotuawr, a synhwyrus. Ac wrth veint y glot ac volant y rodassei y brenhin, anna y verch idaw y wreic. A llywodraeth y teyrnas yny law tra yttodeu ynteu glaf. A gwedy mynet lleu a llu ynys prydein gantaw, a dechreu ymlad ar gelynyon yn vynyeh y ffoei ef raelunt wy yr dinassoed, ac yn vynyehaf y kynhellei ynteu wynt y ffo y wrthaw. A mynych gyfranc a yn rydunt heb wybot pieiuei y vudugolyaeth kans syberwynt y kiwtawtwyr ehun a oel yny gwanhau, kanyt oed teilgw gantunt nfydhan wrth gyghor y iarll. B.

⁴⁹⁵ A gwedy anreithaw yr ynys hayach, menegi hyunny awnaethpwynt yr brenhin, a lliidiaw aoruc y brenhin y wy no meint. A gwedy dyvynnu attaw y holl wyrdia: eu hagreiffaw aoruc yn dost, ac yn drut, am eu syberwynt. A thrwy y lit tygu yd aei ehun yn eu blaen yr ymlad. Ac yny lle erchi paratoi elor idaw wrth y arwein, kany ellit yn angen no hyunny y dwyn rac y glouyt ac wandler. A gwedy eu kyfreideu yn parawt, gossot awnaethpwynt y brenhin yn yr elor. A dyuot ac ef hyt y dinas a elwit verolan yny lle yd oed y saesson yny distryw. B.

⁴⁹⁶ A gwedy clybot oer saesson bot y brytanyeit yn dyuot ac eu brenhin gantunt ar elor. Sef awnaethant eu hyagellussaw, a megys anheilygu ymlad ar neb a arwedit ar elor o wyr kyfurd ac wyntwy. Ac wrth hyunny, sef awnaethant mynyt yr dinas y mywn, ac o syberwynt megys na bei ofyn arnadunt adaw pyrth y dinas yn agoret yn eu hol. B.

⁴⁹⁷ Ac eissoes menegi hyunny y vthyr pendragon, erchi aoruc ynteu mynet ampen y dinas ac gylchynu, ac ymlad ac ef. Ac ufydhan aoruc y kiwtawtwyr, a dechreu ymlad ar mureod yn wrawl. A megys yd oed y brytanyeit gwedy ryoruot hayach ar y mureod, ac yn gwnetheur aerua vawr oer saesson pei na wrthwynepit udunt ar y diwed. Ac yna sef awnaeth y saesson daly ydiarwch am ar awnaethoednt am anussuraw y brytanyeit. Ac oer diwed eissoes mal yd oeddynt yn ymlad yn drut ac yn galet, y doeth y nos yr hon y wahanwys pawb y wrth y arueu. Ac yna pan welas y saesson bot eu syberwynt yn argywedud vduant a bot y brytanyeit hayach gwedy ryoruot arnadunt. Sef awnaethant medlyyaw tranynioeth mynet allan a roi kat ar vaes udunt. A phan daporthes yr heul y dyd tranynioeth, yd aeth y saesson oer dinas, a gossot y marchogyon yn vyndioed. A phan welas y brytanyeit hyunny llunaeu aoruc wynteu y marchogyon yn vyndioed. Ac yn diannot kyrcyu y saesson, ac gwrthwynebu awnaethant wynteu yn wrawl. A gwedy treulaw llawer o dyd uelly y vudugolyaeth y kauas y brytanyeit. A llad octa ac ossa, a chymyrt eu ffo aoruc y rei ereill oel. B.

⁴⁹⁸ Achymaint o lewenyd a gymyrt y brenhin yndaw ac ual yd oed heb allu ymdreiglaw ar y elor. Ac yna kyuoel a oruc yny eisted heb nerth neb rac llywenyd yn unwed, a pheideissynt icchyt adelhei idaw yn yr awr honno, a dywedut dan chwerthin yr ymadrawd hwn, y bratwyr twyllwyr am gelwynt i yn hanher marw wrth yw mot yn gorwed ar yr elor yn glaf, a gwir oed hyunny, eissoes gwelly yw genyf i vy mot yn haner marw gan oruot arnuot wy no phytuewn iach a goruot o nadunt wy arnafi, kans gwerthvoroach yw merwi yn glotuawr gan enryded no buchedocau yn gwyilydus gan weradwyd. B.

⁴⁹⁹ Ac yna gwedy goruot ar y saesson mal y dwospwynt uchot, yr hyunny ny pheidyassant wy eiryoet oc eu drycystryw namyn mynet hyt yr alban a ryuelu yno heb offrywys ac eu erlit a vynyassei vthyr ual y buassei darpar gantaw ac nys gadwys ywyrdia idaw, kans trymach uu y heint a gwanach gwedy vudugolyaeth no chyn. B.

⁵⁰⁰ Ac oer achaws hwnnw glewach oed y gelynyon yn ryuelu ar y brytanyeit, ac o pop fford ymrodi y gnotaedic urat gan geissaw gorescyn yr ynys ac distryw ac ymlyth pop peth prydu awneynt yny wed y gellynt gwnetheur brad y brenhin yn gyntaf. A gwedy dyffygaw pob ystryw sef awnaethant anuon kenadeu yn rith aghenogyon hyt verolan, y dinas yd oed y brenhin yn glaf yndaw, wrth wybot ansawd y llys ac echeredyat. B.

⁵⁰¹ A gwedy eu dyuot yno a chaffel gwybot pop peth wynt awelsant ffynyon loeyw eglur, ac oer dwfyr hwnnw ygnotaeti y brenhin yuet pryt na allei yuet ony pryw dim arall yny byt. Ac yna gwedy kaffel oer yscymunedigyon vratwyr gwybot hyunny sef awnaethant wynteu yny lle kyrcyu parth ac yno, a damgylchynu y ffynyon o wenwyn. Ac ynghylch y glaneu megys y bei wenwynawc y dwfyr arettei ohonai. Ac yna gwedy yuet oer brenhin oer dwfyr gwenwynic hwnnw o ebrwyndioed agheu y bu varw, a mwy no chant o dynyon yggt ac ef, a lewes oer dwfyr gwenwynic, ac sef awnaethant llenwi y ffynyon oer dayar a gwnetheur kruc mawr ar y gwarthaf. B.

⁵⁰² Ac yna gwedy honni marwolaeth y brenhin y deuthant yr archescyb ac escyb ac abadeu o pop lle yny teyrnas. Ac odyne kymyrt korff eu brenhin ac dwyn nrydedus hyt yn manachloc ambri, ac yno mewn cor y kewri geir llaw emreis y vrawt y cladwyrt trwy vrenhinawl arwylyant. B.

⁵⁰³ Ac yna gwedy marw vthyr pendragon yd ymgynnullassant holl wyrdia ynys prydein o yscolheigyon allygion hyt yg kaer vudei ac o gyt synediged pawb yd archassant y dyfric archescob kysegru arthur yn vrenhin arnadunt, kans eu agen ac kynhellei. Sef achaws pan gigleu y saesson marwolyaeth vthyr, yd ymhoclassant wynteu hyt yn germania y geissa porth, a neur dathoed attunt llyghes vawr a golgrym yn tewyssawc arnadunt, ac neut daroed udunt gwerescin tu traw y hwnyr sef oed hyunny y tryded ran or ynys. B.

⁵⁰⁴ A phan welas dyfric arthur a thrueni y pobloed kyt doluryaw ac wynt awnaeth a chyssegru arthur yn vrenhin, a gwisaw coron y teyrnas am y pen. A phymthegmiwyd oed arthur yna. Ac ny chlywysit ar neb kyn noc ef y ryw daoudeu a oed arnaw o nerth a chedemynt a glewder a daoni, a chymaint a racvyd-assei duw idaw ac nat oed yn eithauoed y byt dyn or a glywei dywedut ymdanaw nys karei, a chwaethach or ac gweloi, a hyunny yn anedic gantaw. B.

⁵⁰⁵ A gwedy y hardahu o vrenhinolion arwydon y teyrnas ymrodi y haelder aoruc yn gymeint ac nat oed hawd idaw gaffel kymein o da ac aoed reit idaw y rodi yr sawl varchogyon a lithrei attaw, ac eissoes pwy bynag a vo hael nymanawl yggt a phrouedic volyant kyt boet eisseu arnaw ar talyrn, ny at duw wastat

aghenocit y argywedw idaw. Ac wrth hynny sef awnaeth arthur kan oed yaw ef molyant y kytyrmedith-
ocean haelder a daeoni llunygathu ryfel ar saesson hyt pan vei oc eu da wynt ac eu swlwt. y gallei kyuoeth-
ogi y varechogion ac telu ac iawnder a dangossei hynny idaw. kanys ef a dyllei holl vrenhinyaeth ynys
prydein o wir tref tatawl dylwed. A chynnullaw aoruc holl ieuencit ynys pdein. A chychwyn parth a
chaer efrawc. B.

⁴⁹⁶ A phan gogleu golgrun hynny kynnullaw y saesson ar yscotteit ar fichteit aoruc ynteu ygyt ac ef a
dyuot yn erbyn arthur hyt yg glan dulas. ac eidynd y periglwy y deu lu yn vawr. Ac eisoes y uadug-
olyneth a gauas arthur a chymell golgrun ar ffo hyt yg kaer efrawc. ac werchae nny dinas. B.

⁴⁹⁷ A phan gogleu baldwif aod a hwenil o wyr aruawc ganthaw ae wyrchae. sef awnaeth ynteu kyrcu
parth ae yno a hynny o niuer gantaw y geissaw gellwg y vrawt kans pan ymladassei arthur a golgrun yd
oed baldwif ar lan y mor yn aros dyuot geldrig tywyssawc a llu gantaw o germania yn porth udunt. A gwedy
dyuot baldwif hyt ar deg milldyr y wrth y gaer. medyllyaw aoruc dwyn kyrcu nos am pen arthur ae lu. B.

⁴⁹⁸ Ac nyt amgelwys hynny rac arthur. Sef a oruc ynteu anuon cadwr tewyssawc kernyw a wechiant
marchawc gantaw a theirmil o pedyt y rac vlaenu y fford y tybygynt y dyuot. B.

⁴⁹⁹ A gwedy kaffel o cadwr gwybot y fford wynt dwyn kyrcu aoruc am eu pen ac eu gwascaru ae kymell
ar ffo. A diruawr tristyt a gymyrth baldwif wrth na allwys gellwg y urawt or gwarchae ydoed yndaw.
A medyllyaw awnaeth pweid y gallei gaffel ymlidan ae vrawt. kans ef a tybgyi y keffynt holl rydit a
gwaret pui keffynt fluryf y gytystriwyaw peth a wnelynt. ac gwedy nat oed fford amgen. sef awnaeth
allaw y wallt. a gwneuthur diwyl erestyn arnaw. a chymrtyt telyn nny law a cherdet trwy bebylleu arthur
gan ymdangos yn erestyn. A gwedy na tybgyei neb wrthaw y vot yn twyllwr mal yd oed. Sef a oruc
dynesau parth ar gaer dan ganu telyn. B.

⁵⁰⁰ A gwedy y adnabot or rei gwarchaedic. sef awnaethant estynnu raffeu idaw. ac wrth y raffeu y tynnu
y mywil. A gwedy gwelot o honaw y vrawt mynet dwyllyaw mynwyg ac ef aoruc. A gwedy medyllyaw
o nadynt bwed y gellynt ymyrthlau odynd nachaf y kenhadeu yn dyuot o germania a wechanllog gantunt
ynllawn o varechogion aruawc a cheldrie yn tywyssawc arnadunt. a diseyn yr alban y tir. B.

⁵⁰¹ A gwedy clybot o arthur hynny. sef y kauas nny gyghor nat eisteidei wrth ygaer hwy no hynny rac
pedruster ymlad a chynulleitua gymeint a honno. o delynt am y pen. A mynet odynd awnaeth hyt yn
llundein a galw attaw holl wydda ynys prydein ieirill a barwnyeit a marchogion urdaw ac eseych ac
abadeu. Ac oe kytygyghor yd anuonet kenhadeu hyt ar hywel vab humyr llydaw oed vrenhin yn llydaw
y venegi idaw ef yr ormes aod ar y bryttanyeit gan genedyl saesson paganyeit. nei y arthur vab chwaer
oed hywel. B.

⁵⁰² A phan gogleu hywel y ryvel a oed ar y ewythyrr paratoi llyghes awnaeth. ac ethol pymthegmil o
varechogion aruawc ygyt ac ef. Ac ar y gwynt kyntaf agauas nny ol kychewyn aoruc parth ac ynys
prydein. a dyuot y norhamton yr tir. ae aruoll a oruc arthur yn anrydedus mal y dylit y wr kyuard a
hwnnw. B.

⁵⁰³ A gwedy mynet ychydig o diheued heibaw kychewyn awnaethant odynd parth a chaer lwytoget am
pen y saesson yscymun a oed nny chwarsawg. ar tref honno y syd yn llyndyssei ar pen mynyd uchel rwg
dwy auon. ac aelwir o enw arall lincol. A gwedy eu dyuot yno ymlad awnaethant yn diannot ar saesson
ac yn yr un dyd hwnnw y dygywydws wemil or saesson rwg eu llad ae boli. a chymrtyt eu ffo aoruc y
saesson: ac ny orffowsswys arthur oe hynlitt odynd hyt yn llwyn kelydun. B.

⁵⁰⁴ Ac yno yd ymgynullasant wynteu oc eu ffo a pop lle. a medyllyaw awnaethant eilweith gwrthwynebu
y arthur. A gwedy dechreu ymlad o pop parth aerua nny bu yychan awnaethant or bryttanyeit gan y
amldiffyn ehunein. ac aruer owysawt y deri y ochel ergydyon y bryttanyeit. a phan welas arthur hynny
erchi a oruc trychu y gwyd or parth hwnt yr llwyn ac eu gosot yn gae ym kylych mal na cheffynt mynet
odynd hyny ymrodynt y wyllys arthur neu wynteu a veynt veirw o newyn. A gwedy gwneuthur y kae a
rannu y bydyndod yg kylych y llwyn. Ac velly y buwyt tri dieu a their nos. B.

⁵⁰⁵ A gwedy nat oed dim bwyt gan y saeson sef awnaethant rac eu marw rac newyn anuon kenhadeu ar
arthur y adolwyn y hellwg yn ryd y eu lloeg. Ac adaw idaw ynteu y eur ae haryant ae holl swlwt. A
theyrngot pop plwydun o germania a gwyllton ar hynny. Sef y kauas arthur nny kyghor kymrtyt hynny
gantunt. A roi kanhat udunt y vynet yn ryd. B.

⁵⁰⁶ Ac val yd oedynt yn rwygaw moreod yn mynet tu ac eu gwlat y bu eddiuar gantunt wneuthur yr amhot
hwnnw ac arthur. Ac nny lle trossi eu hwyleu dracheuyn parth ac ynys prydein. A dyuot y traeth
totneis yr tir. A dechreu anreithaw y gwladod hyt ymor hafren. Allad ybileinlu. Ac odynd kerdet
racdunt hyt yg kaer vadwn. A dechreu ymlad a hi. B.

⁵⁰⁷ A gwedy menegi hynny y arthur. ryuedu aoruc meduc y twyll arnadunt yn gymmeint ac yto rynt y
haruoll mor chwryd a hynny. Ac yn diannot crogi eu gwyllton ac ymadaw ar yscotteit a mynet parth ac
yno. Ac eisoes gousalus oed am ryadaw hwel vab emyr llydaw yn glaf yg kaer alclut. B.

⁵⁰⁸ A phan welas y peganyeit yn ymlad ar gaer y dywawt yr ymadrawd hwn. kynny uy teilwg gan twyll-
wyr saesson bradwyr kadw aruoll wrthyfi mui a kadwaf fydd wrth duw gan geissaw dial gwaet vy
kiwtawtwyr arnadunt. gwiswch awch arueu a chyrchweh yn wrawl y twyllwyr racco. A chan porth duw
ni oruydwn arnadunt. B.

⁵⁰⁹ A gwedy dywedut o arthur yr ymadrawd hwn y kyndoes dyfric archescob kaer lliion. a seuyll ar pen
bryn uchel. A dechreu y ymadrawd llyd hyn. hawyrda heb ef y rei sydd arderchwac o gristynogawl fydd
gatholic koffowch waet ye kiwtawtwyr yr hwn ysdyd ellygedic y gan escymyn estrawn genedyl saesson.
kans gwaradwyd tragwydawl yweh ony lafuryweh y geissaw dial ych kenedyl arnadunt. ac wrth hynny
ymledwch dros awch gwlat a diodfawch agau trosti orbyd reit yweh. A pwy bynac a damweinaw idaw
yr agau honno. y nac yn yntroi chun yn wir aberth y duw gan eueychu krist y gwr a ymrodes yn wir
aberth tros y popyl. B.

⁵¹⁰ A gwedy kymrtyt bendith y gan y gwynnydedic archescob. bryssaw a oruc pawb nny gyueir y wisaw
y arueu. Ac yna y gwisawyt am arthur lluruc a oed teilwg y vrenhin. ac am y pen y dolet helym eureit.
a droic escithredic a gwen taryan arthur aosodet ar yscowd yn yr hon yd oed delw yr arglwydes ueir. kans
ynw pop lle kalet ac yg y galwei ef arnei ac y gkoffaei. Ac ar y glun y dolet kaletuwllwch y cletyf goreu
amnthoedit yn ynys atalla. Ac yny law y rodet gwaew aelwit ron goruchel. a llydan oed hwnnw ac
adas. B.

⁵¹¹ A gwedy daruot gwisaw bydinaw o pop parth a ymgrychu awnaethant. a llad llawer o vilioed. Ac
val yd oed yr eul yn gestw ar dyd yn daruot. Achub awnaeth y saeson y mynyd a oed yn agos. A
chymrtyt hwnnw yn lle kastell udunt gan ymdirod y eu kodernyt ac yn amylldir y niuer. Ac eisoes pan
arwedwys yr heul y dyd trannoeth. yscymun awnaeth arthur ae lu y pen y mynyd. A llawer oc wyr a
golles yn escymun y mynyd. kans haws oed yr saeson ymlad o oruchelder y mynyd. noc yr bryttanyeit
wrthwynebu nac argywedw udunt wy nny gwrthwynebu. A gwedy treulaw llawer or dyd yn mynyd nny

wed honno. llduaw ablyghau aoruc arthur owelet y saesson yn ymlad mor wrawl a hynny. ac nat yttoed ynteu yn kaffel y nudugolyaeth. Ac ar hynny tynnu kaletuwlych o'e wein o arthur gan alw enw duw ar arglwydes uelir. ac oe vuan vuan ruthyr. kyrcu y lle tewaf y gwelei vydnoed y saesson. Ac ny orfflowysaws hynny ladawd ac vn clodyf chun deg wyr a thri ugeint a phleduaf canwr. A gwedy gwelet hynny or brytanyet, glesuau awnaethant wynteu, a gwnethur aerua diruawr y meint or saesson. Ac ny urwydyr honno y llas colgrin. a baidwlf y vrawt. a llawer o vilioed y gyt ac wynt. A phan welas keldric yr aerua trom honno oe gytymdeithon. ffo awnaeth ynteu. B.

³¹² A gwedy kaffel o arthur y vudugolyaeth hono. sef awnaeth anuon kadwr tewysawc kernyw y erlit y saesson a ryffoassei. hyt tra bryssai ynteu parth ar alban yn erbyn yr yscoteit oed wely dyuot am pen kaer alclut. y lle yd oed welyd vab emyr llydaw yn glaf. Ac wrth hynny y bryssai ynteu rac kaffel y gaer am pen bywel. B.

³¹³ Ac yna y kyehwynys kadwr a degnol o varchogyon aruawc gantaw. A gwedy kaffel y llogen ac eu briuaw ychoelut ar y elynyon aoruc. Ac eu llad heb trugared rei o nadant a gyrchei diogelwch y llwyneu ar koedyd. ereill y mynydd ar gogoue y geissaw yapeit rac eu hangeu. A gwedy nat oed dim diogelwch udunt. sef awnaethant kyrcu yn tanet hyny oed yn ladedigyon eu bydinoed. Ac eu herlit aoruc kadwr hyt yno gan wneuthur aerua diruawr y meint. Ac ny orfflowysaws hynny ladawd keldric. a chymell y rei ereill y darestwg y arthur. B.

³¹⁴ A gwedy gwnethur tagnoued ac wynt y kerdwys kadwr parth a chaer alclut yr hon a daroed y arthur y rathau y gan yr yscoteit ar fichteit. Ac odyo y kyehwynassant parth a muryreiff yno yr yscoteit ar effichteit. a ymladassant teir gweith ac arthur kyn no hynny. Ac y ffoassant hyt yno. Ac yna yd athoednyd y enyssoed a oed yn llyn llumonwy y geissaw eu ymldiffyn yny lle kadarn hwnnw. kans yny llyn hwnnw y mae trugein ynys. athrugin auon a daw idaw. Ac ny ret o honaw namyn un. A thrugein karrec a nyth eryr ym pop karrec. Ac unweith pop plwydyn yd ymgynnullant ygyt. Ac y dangossant ar y lleisseu y damwein adelhei yr teyrnas o hynny hyt ym pen y vlwydyn. Ac yr lle hwnnw y ffoassei yr yscoteit ar effichteit. Ac ny dygrynoes udunt: kans kynnullaw llogen ac yseraffeu awnaeth arthur. ac ae gwarchae velly trwy yspeit pythwenos. hynny vu varw hyt ar viliod. B.

³¹⁵ Ac val yd oedyn uelly nachaf gillamwri brenhin iwerdon. a llyghes anueidrawl y maint yn dyuot yn porth yr popyl truan yd oedit yny gwarchae. Sef awnaeth arthur ymadaw yr yscoteit. ac ymchoelut y arueu yny gwydyl. ac eu kymell ar ffo. A gwedy ffo y gwydyl ymchoelut aoruc arthur ar yr yscoteit ar effichteit y vnnu y dileu hyt ar dim. Ac val yd oed arthur gwedy ymrodi y kreulonder yn erbyn y bobyl honno nachaf escyb y truan wlat ae offeireit ae yscolheigyon yntroetnoeth ac escyrn y seint ar crogen yn dyuot wediaw trugared arthur dros edlybin y truan pobyl honno. A gwedy adoli ar tal eu glinueu ac adolwyn idaw gadu udunt y ran vechan a oed gantunt or ynys y arwein tragywdawl geithiwet y danaw ef. A chyffroi a oruc arthur ar warder a thrugared arodi yr gwyrda seint hynny eu adolwyn. B.

³¹⁶ Ac yna gwedy daruot hynny. sef awnaeth hwel uab hemyr llydaw edrych ansawd y llyn. a ryuedu y sawl auon a deuei idaw ac nac aei o honaw namyn vn. Ar sawl ynys. ar sawl gaer. ar sawl nythot eryrot. sef awnaeth arthur dywedut wrthaw vot llyn arall yny wlat honno aod ryuedach no hynny. sef oed y ansawd vgein troetued yny hyt ac ugein yny llet a phump yny dyfnet yn pedrogyl. ac ym pedeir koghol yd oed pedeir kenedyl o pyscawt ac ny cheir vn byth yn ran y llall. Ac y mae llyn arall yg kynry arlan hafren. sef yw y henw llyn lliwan. A phan lanwo y mor vet atei ylwne ynteu megys morgerwyn. ac ny byd kyuywch a y kudyo y glaneu yr meint uo y llanw. A phan treio y mor y wyda ynteu megys mynydd mawr tan tafu boneu a chymewr. A phwy bynac a vo yn seul yn agos idaw ae wyneb attaw breid yd idaw dianc heb y lyncu or llyn. or bei y geuyn ar y llyn nyt oed perigyl yr nasset y bei idaw. B.

³¹⁷ A gwedy daruot hedychu yr yscoteit yd aeth y brenhin hyt yg kaer efraw y enrydedu gwyl ynydoluc a oed yndyut yn agos. A gwedy dyduot yno a gwelet distrywedigaeth yr eglwysseu. a gwedy rywrthlad y gwynydedic sampson archescob ar dwywoilyn wyrda ereill effeireit. a gwedy peidaw a dwywaw wassanaeth o gwbyl. doluryaw aoruc arthur yn vawr. am hynny. Ac galw y wyrda ygyt. ac o getuundeb pawb y gossodes priaf y. gaplan ehun. yn archescob yg kaer efraw. ac y peris adeilat yr eglwysseu flossedigyon o newyd. A gossot kouenoed kreuydus y talu deduawl wasanaeth yn ameroed herwyd gossod-edigaeth y ffyd lan catholic. Ar dyledigyon ar daroed yr saesson ydiwreidaw eu gossot aoruc arthur ar eu dylyet ae mediant o gwbyl tracheuyn. B.

³¹⁸ Sef oedyn yno tri broder a hanoedyn o vrenhinawl tued a delyet. llew wab kynurach. ac uryen. v. k. ac aron v. k. ar rei hynny a dilyent tywysogyaeth y gwladod hynny. Ac yd oed yn y heidun kyn dyuot y saesson y eu gwarescyn. Ac yna y rodes arthur y aron wab kynurach brenhinaeth yscotlont. ac y lew wab kynurach iarlleth lodoneis dan y pherthyneu. kans yn oes emrys y rodassit anna verch uthyr pendragon yn wreic idaw yr hon a oed vam y walchmei. a medrawt. Ac y rodes y uryen wab kynurach ryget dan y pherthyneu. A gwedy daruot llunyaeu pop peth a dwyn yr ynys ar y hen teilygdawt. A rodi y pawb y dilyet. y kymyrth y brenin gwreic a hanoed o dyledigyon rufein. A gwenhwynar oed y henw. Ac yn llys kadwr iarl kernyw y magysit. A phryt athegwech y wreic honno a orchunygei holl wraged yn ynys prydein. B.

³¹⁹ Ac erbyn dyuodedigaeth yr haf rac wyneb parattoi llyges a oruc arthur y vynet y werescyn iwerdon. A gwedy discyn yr tir y deuth gillamwri brenhin iwerdon. ac ynnieirf o lloosogrwyd ygyt ac ef. A gwedy dechreu ymlad sef awnaeth y genedyl noeth truan diaryf heb vn goir kymryt eu ffo. Ac yna y delit gillamwri ac y kymhellwy y darestwg y arthur. Ac o agreiff hwnnw y deuth holl tywysogyon iwerdon. a gwedhau y arthur oc eu bod. B.

³²⁰ A gwedy daruot gwerescyn iwerdon mynet ae llyghes a oruc y slont. A gwedy ymlad ar popyl ef ae gwerescynnwys. A gwedy clybot or ynyssod ereill nat oed un wlat a allei gorthwynebu y arthur. sef doldan vrenhin gotlont. a gwinwas vrenhin ore. dyuot oc eu bod y wrhau y arthur. ac y rodi teyrngtet idaw. A gwedy mynet y gafaf hwnnw heibaw ymchoelut a oruc arthur y ynys prydein. A chadyrnhau tagnoued yndi. Ac ybu yndi ar vntu deg mlyned. B.

³²¹ A gward attaw awnaethpwyrt marchogyon prouadwy clotuawr o wladod ereill y chwanaccu y teillu. A chymaint oed syberwyrt llys arthur. ae teulu o vaes a gwybodeu a daeoni a haelder a milwryaeth ac nat oed dim gan neb or ae clywei o ny allei ymgfflybu idi. ac nyt oed dim gan vn dyledawc o pedeir bannoed y byt ony bei vn diwygat ac vn o teulu arthur. Agwedy ehydec dros pedeiruanoed y byt y ryw wr oed arthur. yd oed pawb or brenhined yn ergrynu rac ofyn y gwarescyn o honaw. sef awneynt kadarnhau y kestyll ae kaeroed agwnethur ereill o newyd rac ofyn. B.

³²² Gwedy clybot o arthur hynny ymdyrbauel aoruc ynteu o glybot bot y ofyn ar pawb yn gymeint a hynny. A medylaw awnaeth gwerescyn holl europa. sef oed hynny y tryded ran or holl vyt. A pharatoi llyghes aoruc arthur. a mynet tua llychlyn a gwarescyn y lew wab kynurach oed nei y sychelyn vrenhin

llychlyn a vuassei varw. Ac a gymynassei y vrenhinaeth y lew y nei sef awnaeth y llychlynwyr y wrthot ef. ac wrdaw rikwlf yn vrenhin annadunt. sef awnaeth hwnnw kadarnhau y dinasoedd ar kestyll. gan vedwl daly yn erbyn arthur. B.

⁵⁴⁴ Ar amser hwnnw yd oed walchmei yn oed deudegmilwyd yn gwasanaethu suplicius pap. gwedy y arthur y anuon y dyscu moes a milvryaeth. A chan y pap hynny y kymyrth ef arueu gyntaf. B.

⁵⁴⁴ A gwedy dyuot arthur y traeth llychlyn. nachaf rikwlf a llu mawr ganthaf yn dyuo yny erbyn. a gwedy gollwyl llawer o greit a gwaet o pop parth y llas rikwlf a llawer y gyt ac ef. ac y kauas arthur y vudugolyaeth a dechreu doli tan yny dinasoedd. Ac ny orffowysys arthur ae lu yny darau vdu gorescyn llychlyn a denmarc. ac eu darestwg wrth arglwydiaeth arthur. Ac yna y gossodes arthur lew vab kynuarch yn vrenhin yn llychlyn. B.

⁵⁴⁵ Ac odyda yd aeth arthur ae lu hyt yn ffreine a dechreu anreithaw y gwladoedd hi o bob parth udunt. Ac yn yr amser hwnnw yd oed ffrillo yn tewysawc yn ffreine dan les amherawdlyr rufein yn llywyaw ynty. trythal. A gwedy clywet o ffrillo dyuodedigaeth arthur. ac yd oed ny wneuthur ar ffreine. kynnullaw holl uarchogyon ffreine aorue. a dyuot yn erbyn arthur a dechreu ymlad. Ac ny allawd ffrillo seuyll yny erbyn. kans kymeint oed lu arthur ac nat oed hawd eu gossot mywn rif. rwg ynys prydein ar enysedd ereill awaryscynassei. a ran oreu o wyr ffreine oed heuty y gyt ac ef. A gwedy gwelet o ffrillo y syrthiaw yny ran waethaf or ymlad. Adaw y maes a oruc. ac ychydic o nifer kyrchu paris. A gwedy ymgynnullaw aorue y ffoedgygon lu attaw a chadarnhay y dinas ar veder y gynhal yn erbyn arthur. B.

⁵⁴⁶ A thra ytoedd ffrillo yn aros porth attaw nachaf arthur yn dyuot yn deisyuyt am pen y gaer. ac yn rannu y lu yny chlych ual na chafiei neb dyuot o honei onyt wrth y gyghor ef. ac ar pen y mis doluryaw aorue ffrillo o welet y pobyl yn meirw rac newyn. Sef awnaeth anuon ar arthur y ofyn a vynnei y dyuot elldu y le ny allei neb kanhorthwy y vn mwyr noe gilyd. ar vn a orffei kymerei kyuoeth y llall ae wyr yn diymlad yr deu lu. Sef achaws y kemyzys hynny gwr mawr aruthyr anueidrawl y dewred oed ffrillo. Ac o achaws hynny mawr oed y ymdiret y goruydei ar arthur. ac y rhythae y bobyl. B.

⁵⁴⁷ Allawen vu gan arthur y gynadwri honno. A gwedy kydarnhau yr amot hwnnw rydunt wynt a dechreu elldu y mewu ynys wastat a oed oediethyr y gaer yn gaedic or auon. ar lluoedd o pop parth yn edrych py damchwein a vei rydunt. B.

⁵⁴⁸ A gwedy dyuot eu yllid yn gyweir adurnedic o arueu ar deu varch enryued y meint ae buanet mal nat oed hawd gwybot pwy bieudyd y vudugolyaeth. a gwedy dyrchauel eu harwydyon gosot aorue pop yn ar y llall oed holl nerthoedd. sef awnaeth arthur gan ochel dymawt ffrillo gosot arnaw yn pen y vron hyny y doed y ar y varch y lawr ae yn gytlyn kyuoedi a orue ffrillo a gosot ar varch arthur ae leif hyt pan syrthiawd yn agheuawl or dymawt. A phan welas y brytanyeit eu brenhin yn dagwydau. breid y gallwyd yr attal heb torri y gyghreir. Ac mal yd oednt yn mynnu y thorri. Nachaf arthur yn kyuoedi ac yn dyrchauel y tarjan yn erbyn dymawt arall ffrillo gan y gyrchu ynteu yn gytlyn. A gwedy eu dyuot y gyt ac ymyguoeti yn hir gosot awnaeth ffrillo ar arthur y tal. Ac bei na phlyceei y cledyf ar awch yr helym ar penfestyf ef anuasei agheuaw. A gwedy gwelet o arthur y waet yn kalli ae yn kochi y arueu ennyu o flamychedic lit aorue. A galw y nerthoedd ae wrhydri attaw. a gosot ar ffrillo. a thrwy y helym ae holl arnaw hyny aeth y cledyf drwyddaw hyt y llawr. Ac ynteu yn deu hanher y bobtu yr cledyf. A gwedy bot ynhoenit hynny yr deu lu. Agori pyrth y gaer awnaethlwpwt ae rodi y arthur. A gwrhau a orungat y ffreine idaw yn diannot. B.

⁵⁴⁹ A gwedy y vudugolyaeth honno sef aorue rannu y lu yn dwy ran. a rodi y hywel vab emyr llydaw y neill ran. y werescyn peittaw. ar ran arall gan arthur ehun y darestwg y gwladoedd ereill yny gylch a vei orthwyneb idaw. a mynet a orue hwet hyl yg gwasgwyn a pheitoet ac ankiu. A gwedy llawer o ymladeu y werescynwys y kestyll ar kaeroed ar dinasoedd. ac y kymellwys y brenhined y darestwg idaw. B.

⁵⁵⁰ A gwed mynet yseit naw mlyned hebaw. a darestwg holl teryneyn ffreine wrth ywed ef. y deuth arthur hyt yn paris y daly llys. a galw attaw archescyb ac eseyb ac yseolheigon a lleygon holl teyrnas ffreine. Ac yna y roies arthur y velwyr pan trullat iarllathie nordmandi. Ac y gei y penswydwr iarllathie yr ankiu. Ac yr gwydda ereill dylchylawe aodl yny wasanaeth. y gwladoedd ereill yg kylych hynny. Ac yny wed honno hedychu pawb ac eu gwneuthur yn vodlawn. A gwedy daruot llunyaethu y gwladoedd hynny yn dyledus. dan ytoed y gwanwyn yn dyuot. y deuth arthur tracheuen y ynys prydein. B.

⁵⁵¹ A gwedy y dyuot darparu awnaeth trwy diruawr lyweny daly llys a gyscaw coron y prawt teyrnas am y pen. A galw pawb or brenhined ar tywysgon a wyrysynassei arthur hyl y wled honno. sef amser oed hynny y sulgwyn. Ac aruathu awnaeth aruoll pawb trw lyweny d. ac ydnewydau tagnued y rydunt trwy y teyrnas oedd. B.

⁵⁵² A gwedy manegi o honaw y vedwl yw annwyleit oed eu kytygyghor y kawsant gwneuthur y wled honno yg kaer lliou ar wyse ygwethuogant. kans teccaf lle oed yn ynys prydein. achyuoethoccaf o eur ac aryant a goludoedd ereill. ac adasaf y ynydydu gwylua kymeint a honno. kans or neill parth yr dinas yd oed yr auon vonhedic yn arwein y flogen ar brenhined yndunt o pedyruanedd byt. ac or parth arall yr dinas yd oed y gwyrglodeu a llwynen ar forestyl yny theccau. ac o uewn yr gaer ar dinas yd oed y tei brenhinawl goreureit. ac euo oed yr eil dinas a oed gynhebic y rufein o teccet y thei ac anlet y chyuoeth o eur ac aryant a meint y syberwyt. A dwy eglwys arbenic a oed yndaw. vn yn enryded y iulius verthyr. a manachloc gwerydon. A honno oed tryded archescopy ynys prydein. ac yn yr amser hwnnw arderchawc oed dinas kaer lliou o deuant yseol ae ythraon da yn kanu yndunt amryualyon gelydodeu. B.

⁵⁵³ A chymein a parattoet yna o armerth ac a oed teilwe ryw wled honno. Ac yna yr anuonet y po gwlat o a waresynassei arthur y wawl y brenhined ar tywysogyon ar ieiell ar barwneit ar marchogyon urdawl ar gwydda y gmyrm yr iawn ae eu dylet. B.

⁵⁵⁴ Ac yna y doeltant wrth ywys honno. Aron vab kynuarch brenhin yseotlont. ac vryen vab kynuarch brenhin reget. a kyswallawn llawhir brenhin gwyned meurus vrenhin dyuot. a chadwr. i. kernwy. a thri archescob ynys prydein. archescob llundein. ac archescob kaer efrawe. a dyfric archescob kaer lliou. a hwnnw a oed penaf. a legat dan pab rufein. Ac yam hynny tywysogyon y trefyd mawr bonhedic. morud iarll kaer loyw. mor iarll kaer wrangon. anarawt o amwythlic. marchrut o gaer weir. yr hon aelwir warwic. ywein o gaer lleon. kynuarch o gaer geint. gwallawc o salsyberi. vryen o kaer vadon. ionatha o dorigestyr. bosso o ryt ychen. dunaet vab pabo post prydeyn. kene vab koel. predur vab rud. gruffyd v. voguet. kygyn v. klawd. edelyn vab colerlawe. kygar vab angaw. massen cloffawt. run vab noethon. kynnelyn vab trunant. kariel vab kadell. kynllith vab noethon. Ac ygyt a hynny llawer ogyrda a oed reir y datgan. ac or enyssoed y doeth yno gillamwri vrenhin iwerdon. gillamwri brenhin islont. doldan vrenhin gotlant. winwas brenhin ore. llew vab kynuarch brenhin llychlyn. echel vrenhin denmarc. a o ffreine y doeth hotlin tywysawc rwyttun. lodgar tewysawc bolwyn. pedwyr petrullat tewysawc nordmandi. burel tewysawc senomon. kei pen swydwyr tewysawc ankiw. gwindard tywysawc peittaw. ar

deuddeu gogwrudd o ffremu, a geseint gan effus yn eu blaen, hywel vab henny llydaw, a llawer o wyrda oed darystygied idaw ynteu. Ac ar vryder yn thargawl va tywysawc ar parth yma yr ysyrn ny ddolau wrth y wys honno. A chymuot a lunn mudoed a meirch a gwisgoed ac ardeu aed gan pawb o hyuny. Ac yd oed vha a rhyer y datced. E.

³⁰⁹ A gwedy yngwvillaw parth yr gaer, a dyd y wilia yn dyuot, y gelwit y tri archescob y llys wrth wiscau y teyrnas am y brenhin. A choron y teyrnas am y pen. Ac y dydd archescob y gorchymgwyt yr efferen, kaus vny archescopyt ef yd oedit yn ddy llys. A gwedy daruot gwiscau am y brenhin, kyehwn awnaethpwynt ac of parth ar eglwys yr archescopyt. Ar noell archescob ar parth dda idaw yn kyndal y wisg, ar lall or parth assen. Ac arawn vab kymueth brenhin yr alban. A chatwallawn law hir brenhin gwyned. A meiric brenhin dyuot. A chadwr brenhin kornyw, yn herwyd eu breint yn arwein petwar cleitf noethon eurent ymblyu y brenhin yn mynet yr eglwys wrth efferen. Ac o pop parth udant y cwenoel o venereh a chanynwyt ac yscolluon yn amryual urdasoed yn eu possession, yn canu amryual geinydygaethu ac organ yn dwyn eu brenhin wrth efferen. Ac or parth arall yd oedit yn dwyn y vrenhines yn wiscoed o vrenhinaw wisg. A choron o lawrtyd am phen, ac oseyb athrawon yny chyleh hithen y eglwys y manachessu wrth efferen. Ac o blaen llythn gwaged y podwar brenhin yn arwein pedair clomen pur wynnyon ar eu dwy law. Ac y gyt a hyuny y gwaged la kymnet vn ny canlynt wynteu parth ar agferen. A gwedy daruot y possession ym pob vn or dwy eglwys, kymnet oed yr organ geinyadaeth a rac diffriet oed y gwasnadau hyt na bydynt y marchogion adathoeilynt yno py vn gyntaf or dwy eglwys a gynhynt gan daet y kenit ym pop vn onadunt, namyn kerlet yntorwet or eglwys yr lall, ac ni magynt vlinder by treiglynt y dyd oll wrth wasaneth yr effereu. B.

³¹⁰ A gwedy cwplau dywyawl wasanaeth ym pop vn or dwy eglwys gwaret awnaethpwynt y am y brenhin ar vrenhines brenhinolyn wiscoed, a gwiscau ymdanadlyt yseuonyon wiscoed. Ac odyda yd aeth y brenhin yr neuad y wvytta ar gwyrr oll y gyt ac ef, ar vrenhines yr ystauell a gwaged oll ygyt aithen. B.

³¹¹ A gwedy gossot pawb y cisted herwyd eu anryded y kyuoed kei y vnyd, a mil o dylyedogyon y gyt ac ef yn adurnedic o arnyrn wiscoed ywasanaethu o gegin. Ac or parth arall y kyuoed bedwyr a mil ygyt ac ynteu yn adurnedic, oamryual wiscoed ywasanaethu or velgell trw amryualyn llostr gorulycheu a fioleu eurent ac aryant a chyn buelyn goreureit y wallaw amryualyn wiroleu, y paw herwyd y dirperei y enryded. Ac or parth arall yny neuad y vrenhines yd oed aneryf o wasanaethwyr yn adurnedic o amliw amryualyn wiscoed, y rodi yr gwaged eu gwasanaeth yn anrydedus herwyd eu kynheuaawt. Ac yna ydoed amlew dyuot yny prydyn yw hen ansod ac chyuoeth ac treillyllweh yn gyumeint ac nat oed vn teyrnas aedit y cheillybu idi. Ac a vei o varechogion clotuaw o vn ryw wisg ac ardeu yd aruerynt ar gorderchwaged o vn ryw dwygat yd aruerynt. Ac ny bydei teilgw yna gan vn wreic gymryt yn gwr yn orderchidi o nylt vn a vei proeddic teirgweth ymlwryaeth. Ac velly diweirach yd ymwinau y gwaged, a chlotuorach yd ymwinau y marchogion ymlwryaeth. B.

³¹² A gwedy daruot bwytta ac yfet a chyuoeth y ar ybyda mynet allan awnaethant odieithyr y dinas, rei y chware pedyt, ereill i torri pelydyr, ereill y tafu dyscul plwm yr awyr, ereill y vwrw maen, ereill y ymwan, ereill y chware gwydbwll. Athra yttodunt odieithyr y gaer yny chwaryeu hyuny, yd oed y gwaged mwyaf agerynt ar van y gaer yn eilrych arniadunt, ac yn ymdangos vduent val y bei vwy ynni pawb onadunt wynteu yny gwaryeu. A phwy bynhac a vei vudugawl yny chware yn diannot y talei y brenhin idaw jgwyarwas. B.

³¹³ A gwed treulaw tridieu a theyrnos yny wed honno y pydwyryd dyd y gelwit ar pawb yr vn lle y tal eu gwasanaeth vduent mal y dirperei pawb yn anrydedus. Ac yna y rodet y dinasoed ar kestyl ar brenhin-aethen ar gwladoed, ar archescobodaethen ar escobodaethen. Ac y lle bydynt yn wac. B.

³¹⁴ Ac yna y gwrthodes dyfrie y archescobawt ac yd aeth hyt yn henlli y gwplau diwed y vuched o penydaw ac y gosodet dewi euytlyr y brenhin yn archescob yny le ynteu a theilgw oed yhyuny o lyndit a buched a santolyaeth, ac yn lle y gwynyddic sampson archescob kaer efrawc y gosodet telaw y escob llandaf herwy y vuched ac deuoleu da yny ganhorthwyaw. Ac yn y gwnaethpwynt morgan yn esco yg kaer vudei, a julian yg kaer wynt, ac eteluryt yg kaer alclut. B.

³¹⁵ Ac val yd oedit y llymryaethu pop peth yn dylyded, nachaf y gwelynt yn dyuot deudegwyr o wyr aeduet eu hoet enrydedus eu gwed a cheinc o eliwyd yny llaw deheu y pop vn arwyd y bot yn kenhadeu. A gwedy eu dyuot rac bron arthur, annereh o pleit ymberawdyr rufein awnaethant, a rodi llythyr yny law gwedy y ysriuennu yn y mod hwn. B.

³¹⁶ Lles amherawdyr rufein yn anvon annereh y arthur vrenhin y brytanyeit, yr hyn a haedwys enryued yw genyfi dy greulonder ti ath enuydrwyd ath seherwynt, na choffei ty, ti rywneuthur y sawl sarahadeu awnaethost y rufeiniawl amherodraeth pan dugost yn gyntaf y gantunt eu teyrngot o yny prydyn yr hwn agauas wlkessar ac ymherodron gwedy ef, Achyn no niuheu. Ac odyda y gorescynest freinc a burgwyn, a holl enysoed yr eigawn a rei aedynt trethawl y rufeiniawl amherodraeth tra yttoddyn ny racuedu. Ac wrth hyny yd ym niuheu yn ryuedu eithr mod hwyrnt yd wyt tithen yn ymchoelut ar ty synhwyr. Ac yn ymydnabot a thudunan, kans gormod gwll yw gwnethur codyant y sened rufein, ar holl vyt yn dylyeu bot yn darystegied ydi. Ac wrth hyny sef y barnwys sened rufein bot yn iawn y tithen wneuth iawn or sawl sarahadeu hyny mineu a archaf yti dyuot hyt yn rufein erbyn kalan awst nessaf y wneuthur iawn or sawl sarahadeu hyny mal y barno sened rufein arnat, ac ony deu ti yno yny racydyweddyd teyrny hwnnw etiebyd ti y doafi yth teyrny ti a phy beth bynac a gribdeileisti oth enwired mineu ac dygaf yny bwynt gymherued y cledyeu yn rannu rom. B.

³¹⁷ A gwedy daruot darlleu y llythyr rac bron arthur ar brenhinad ar tywysogion aed ygyt ac ef, kyuoed awnaethant a mynet odyda parth a thwr y kewri y ymgogyr wrth ateb y gennadwyr honno, a thra yttoddynt yn eseynuu graden y twr. Sef awnaet kadwr tewysawc kornyw dan chwerthin yn llawen oe vryt ac vedwl, hyt hyn arglwyd y bu arnaf ofyn mawr heb of rac gwarescyn o lested y brytanyeit trwy lir tagnoued a seguryt trwy ymrodi y wledeu a medawt a godinab, kany oes pedruster hyn wledycha medawt a charyat y gwaged a seguryt a thaplas a gwydbwll, koll y gwledwyr ar nerthoed, a llychwinaw y clot ar enryded, ac agaws y y pypm mlyned yssyd yr pan ydym niuheu yn amrodi y wledeu a seguryt, ac wrth hyny y mae duw yn kyffroi gwyrr rufein yn an herbyn y rodi deunyid ini y vwrw llesged a seguryt y wrthym, ac ymgoffau ac an mlywryaeth, ac ar hyny wynt a doethant hyt yn twr y cewri. B.

³¹⁸ A gwedy kyueisted pawb onadunt herwyd y anryded arthur a dywawt ual hyn, arglwydyd vyg kytuarchogion proeddic y keucis ych kyghoreu crioet hyt hyn yn rwyd ac yn dyrys. Ac wrth hyny synhwyrrwch yr awr hon. A medyllych o vn vryt py ateb a dylywn y talu yn erbyn yr ymadrodyon hyn, kans by beth bynhac aracyedydlo deothon yn da pan deler ar weithret haws yd y odef, a heuyt herwyd a tybygafi nyt reit ynni ofyn gwyrr rufein, kans trwy anlyet y maent wy yn keissaw teyrngot o yny prydyn wrth dyuot wlkessar ac ymherodron ereill gwedy ef a llu mawr gantunt ac otreis ac anundeb an rieni yneue

a gwarescyn y wlat, ac gweuthur yn trethawl vdunt trwy treis achribdeil. A phy beth bynhac a dyker trwy treis a chymhell yn dyluir kaffel kedernyt yw gynhal. Ac wrth hynny kan ydiw yr ymherawdyr rufein trw anlyet yn keissaw yn bot ni yn trethawl idaw ef. ninheu trw dyltet a iawn aholwn teyrnget idaw ynteu o rufein, ar kadarnaf ohonam kymeret ygan y gilyd. kans gwercscynwys wlkessar ac ymherodron ereill ynys prydein oc eu kedernyt, ac or achaws hwnnw kymell teyrnget ohonai. yn awr yn kynhebic y hynny. mineu a varnaf dyltet ohonaf ineu teyrnget o rufein. kans vy rieni yneu gynt a waryscynassant rufein. nyt amgen. beli. a bran. meibon dyfnawl moel mut. ac a grogassant y pedwar gwystyl ar vgeint rac bron y gaer ac a vu eidunt y gaer trwy lawer o amser. A gwedy hynny kustenin vab elen a maxen wledie yw kereint inheu auuant amherodron yn rufein. ac o yny prydein y gwercscynassant. ac wrth hynny pony bernweh chwitheu dyltet o honaf inhen teyrnget o rufein ac o ffreinc ac or enyssoed ereill. ni wrth-ebaf i idaw ef kans amdiffynwys pan y gwercscyneis i wynt. B.

⁵⁴⁵ A gwedy daruot y arth' teruyny y ymadrawd velly. hwel vab hemyr llydaw a atebawd ual hyn ymlaen pawb. dioer heb ef. gwedy medyllei pawb ohonan arneilltu a menegi o pop yn ohonan y synnwyr yn wahanedic a gallu o hynny oll bot yn vn kyghor wedy hynny nyt ydwyf yntebygu bot vn kyghor a vo gwell. a nac ateb a vo eglurach nor hwn y rodeisti yr awr hon arglwyd. Ac wrth hynny y delywn ninheu trw diergryn sanedigyaeth dwn ardylet a phruder y kyghor arodeisti. kans o myny ti kyrcu rufein herwyd y synnwyr ar dyltet a dywedeisti arglwyd ny phedrussaf kaffel y vudugolyaeth hyt tra vohom trwy iawnder yn amdiffyn yn breint ac yn rydit. yr hon y mae yn gelynyon yn keissaw y dwyn y arnam trwy enwired kans pwy bynac ageisso dwyn delyet ygan arall trwy enwired. ef yrlit a iawnder dyldeus yw y hwnnw kolli yr hyn auo idaw ehun. ac wrth hynny kans gwyr rufein yssyd yndarparu yn keithau ni a dwyn an rydit y arnam ninheu a dygwn y arnunt wy yr eidun os duw a ry lle ac amser y ymgysaruot ac wynt. llyma gyuaruot damunedu yr holl vrytanyeit. llyma darwganeu sibli yn dyuot trwy geugant tasfol-yaeth bot or brytanyeit tri brenhin a wercscynnt rufeinawl amrodraeth. ac o hynny amlwe yw dyuot y deu. beli a chustenin. ac arawr hon yd yn yth kaffel titheu yn trydyd kan ytys yn adaw blawd anryd-edaw amherodraeth rufein it. Ac wrth hynny bryssya titheu y gymryt y peth yn ydiw duw yn annot y rodi yt trwy y haelder ef. bryssya y darestwg yr hwn yssyd yn bynnu bot yndarystygedic. bryssya y dyrchael tywy ath teulu yrei ni ochelant or byd reit rodi eneidu yth dyrchael titheu ac yth vrdaw. Ac yn nerth yr neges hon miui achwenecaa ty lu ti o degmil o varchogion aruawc. B.

⁵⁴⁶ A gwedy hynny y dyrchewis arawn vab kynuarch y ymadrawd ynteu yny wed hon. yr pan derchewis vy arglwyd i heb ef. damlewychu y vedwl ae darpar kymeint lywenyd adiscynwys ynofi ac na allafi y venegi ar uyn taot kanyt oed dim genhyf y sawl teyrnyssoed a wercscynassam gan dianc gwyr rufein a germania heb y darestwg a dial arnadunt yr areuaeu trymon awnaethant wynteu gynt on an rieni ninheu. A chan ytys yn darogan bot kyffranc roia ni ac wynt mwy no diruawr lywenyd yssyd ynof. y. am hynny a chymaint yw arnaf sychet yw gwaet a phef bythwn heb diawt tri dieu a their nos a gwelet ffynyon rac vy mron. arglwyd heb ef gwyn y vyt arhoeli y dyd hwnnw yn yr hwn y kaffem ymgysaruot ac wynt melys o welioed vydei genyf i y rei agymernw tra vythwn ynkeissaw dial vy rieni ac ynamdiffyn yn gwlat ac an rydit. Ac yn dyrchael an brenhin. ac chwanaccau ty lu mi arodaf dwy vil o wyr aruawc heb eu pedyt. B.

⁵⁴⁷ A gwedy dywedut o pawb y dull. adaw awnaeth pawb yn herwyd y gyuoeth. y nifer goreu aallei yn porth y arthur. Ac yn y kahat o ynys prydein ehun heb a adawsei hywel vab emyr llydaw trugeinmil o varchogion aruawc. Ac or enyssoed ereill nyt amgen iwerdon ac yscottlont a golont ac orc llychlyn a denmarc y riuwyt weugeinmil o pedut. kanyt oed aruer o varchogion gantunt. Ac o ffreinc nyt amgen o rwuthun. a phorthvu a normandi. senoman a pheitaw ar angwi. y riuwyt petwar vgein mil o varchogion aruawc. Ac ygan y deudec gogyfurd o ffreinc y rifwyd deg mil o varchogion aruawc. Sef oed y rif hynny oll ygyt o varchogion. Deucant a their mil a phetwar ugein mil a chan mil heb eu pedyt. yr hyn nyt oed hawd eu gossot yr riff. B.

⁵⁴⁸ A gwedy gwelet o arthur pawb yn amrodi yn llawen yny wassanaeth. rodi canhat a oruc y pawb onadunt y vynet y en gwlat y ymparottoi erbyn kalan awst. A gorchymyn awnaeth y pawb dyuot yny teruyn hwnnw y porthua dofytr yn llwyf a chychwynu odyo y gyt yn erbyn yr amherawdyr. Ac yna yd aniones arthi ar yr amherawdyr trwy genhaden y uot ef yn ymparattoi wrth vynet parth a rufein. Ac nyt yr ufydhan y sened rufein. namyn yr kymell arnadunt wy trwy delyet iawn. yr hyn yd oedunt wy trwy anlyet yny erchi idaw ef. A chychwyn awnaeth y brenhined ar tywysogion y eu gwlat wrth paratoi eu lloedd mal yd adwssynt yr arthur. B.

⁵⁴⁹ A gwedy gwarandaw o les amherawdyr rufein ateb arthur y gan y kenhaden. Annon gwys aoruc ynteu ar vrenhined y dwyrein. o gyghor sened rufein y erchi y pawb onadunt ludydau y gyt ac ef am pen arthur oc darestwg. Ac yna y doethant wrth y wys honno epistropus vrenhin groec. mustensar vrenhin yr affrik. ac eliffant vrenhin yr yspaen. a hirtagus vrenhin parth. a boccus vrenhin midiff. a sertorius vrenhin libia. a serrer vrenhin iurtia. pandrassius vrenhin yr eiff. euader vrenhin ziria. missippia vrenhin babilon. politetes duc bitunia. teuser duc frigia. elion vrenhin borth. ipolit brenhin cretta. Ac y am hynny tywysogion mawr a ieirll a barwnyeit a marchogion urdawl. Ac o urdas sened rufein lles amherawdyr. kadell. meuruc. lepitus. gagius. mettelus. coeta. quintinus. mistinus. quyntus. karaussius. Sef oed eiryf eu marchogion. seith mil a phetwar kan mil. B.

⁵⁵⁰ A gwedy bot y rei hynny yn parawt erbyn kalan awst kychwyn awnaethant parth ac ynys prydein. B.

⁵⁵¹ A gwedy kaffel o arthur wybot yhot yndyuoet gorchymyn awnaeth ynteu llewodraeth y teyrnas y vedrawt y nei vab y chwaer. ac i wenliawr vrenhines. Achychwyn awnaeth arth' y gyt ae lu parth a nordhamtwn wrth kychwyn odyo yny lyghes. B.

⁵⁵² Ac ual yd oed yn rwygaw moroed yn damglychynedic o luosogrwyd anyirfy o logeu. mal am hanner nos y dygwyddys hwn diruawr y thrymet ar arthur. Sef y kwelli trwy y hun arth yn ehedecyn yr awyr. a murnur hwnnw ac odwrdd alanwei y traethu o ofyn ac ergenedigyaeth. Ac ody na y gwelhei dreic yn ehedec y wrth y gorllewin ac o ehtewenedigrywd y llygeit ygolhehau y wlat. ac y gwelhei wynt ynkennydu ymlad ryued y rycunt. Ac or diwed. y gwelhei y dreic yn kyrcu yr arth ac oethanawl anadyl yny losci ac yny vwrw yn lloesedic yny dayar. ac ar hynny dyffroi a oruc arthur a datganu y vreidwytr yr gwyrd a oed yny kylych. Ac erchi vdunt ydeogyl. Sef mal ydehoglassant. dywedut mae arthur a arudocaei y dreic a doeth y wrth y gorllewin. Ar arth a dywedunt a arwydocaei y ryw aghynuil o gawr a ymladei ac ef. A budugolyaeth y dreic a arwydocaei y uadugolyaeth a damweini y arthur. Ac nyt velly y tyhygasei arthur bot y dehoglat namyn o achaws y gyuaruot a vei rydaw ac ymherawdyr rufein. A phan oed y wawr dyd trannoeth y golehai y doethant y aber bawerfoi y tir llydaw. Ac yny lle hwnnw tynnu eu pebylleu wrth arhos eu llu ygyt. B.

⁵⁵³ Ac val yd ydoedunt gwedy disycnu. nachaf kenhaden or wlat yn menegi y arthur rydyuot kawr enryued y veint o eithauoed yr yspaen. a chiribdeilaw elen nith hywel vab emyr llydaw a dwyn y treis y ar

y cheitweit. a mynet ahi hyt y mynyd mihagel, a mynet pobyl y wlat yny hol. Ac ny degrywys ydunt o dim ny erbyn ef ar vor nac ar tir. Os ar vor yd erlymunt wy ef. llenwi eu longeu o doneu ac eu sodi a wna. os ar y tir ydellei attaw a ladei. B.

³⁵⁴ A gwedy dyuot y nos honno mal am yr eil awr kyuodi awnaeth arthur a chei a bedwyr yggt ac ef achwehwn yn distaw o plith yllu parth ar mynyd yd oed y kawr. a chymaint oed ymdiret arthur yny nerthoed ac na tybgei vot yn reit idaw saethgyaw ylu yr yriw aghyguil hwnnw o gawr. A gwedy eu dyuot yn agos wy a welint deu vynydd a thanllwyth ar pob vn ac ethryekin or mor rwg y deu vynyth hyt na ellit mynet onyt mewn llog neu ysaraf. A gwedy kaffel ysaraf onadunt anion bedwyr awnaethant or blaen y geisaw diheuriwyd am y kawr. A phan deuth parth a phen y mynyd lleaf. nachaf y clywei gweigawl gwynuan adrycarueth. sef awnaeth ynteu megys pedrusaw ac ofynhau o tebygu nae y kawr aod yno. Ac eisoes galw y nerthoed attaw. a chyrchu pen y mynyd. a phan deuth yno: myt oed yno namyn gwrach vawr yn eisted wrth tanllwyth vawr ac yn wylaw ywch pen bed newydd cladu.

³⁵⁵ A phan welas hi vedwyr y dywawt dan ieuon. awlyaw. o tydi drettaf or dynyon paryw direidi athue ti yr lle hwn. ny ellir adrawd y saw poen ysyd parawt it. yr awr hon y daw yr yseymunedic kawr. yr hwn aduc elen yn lathrut. yr hon cledeis yr awr hon yny bed newydd hwn. Ac am duc inheu yggt kans y manyaeth oedwn hyt yma. A gwedy keisaw kydyaw a hi ac nys gallws a duw a dwaf inheu ym tystol-yaeth rydwyn treis o honaw arnaf ac wrth hynny ffo titheu vyg kareidic i ra ofyn ydyuot ef herwyd y genheuwat ef y gydyaw a miui. ath ordiweis titheu yny wed hon athreulaw blodeu dy ieuencit ath lad. B.

³⁵⁶ A thruanhau awnaeth wrthi o dynyawl annyan ac adaw kanhorthwy idi yn ebrwyd. A dyuot ar y gytymdeithon aoruc a menegi ydunt ar ywllsei. B.

³⁵⁷ A chwynyaw aoruc arthur yn vawr varwolyaeth y vorwyn ac erchi y gytymdeithon y adu ef or blaen y ymlad ar kawr. ac o gwelynt bot yn reit idaw dyuot o ganhorthwyaw. A phan deuthant parth a phen y mynyd wynt awelynt yr aghyguil kawr a bereideu ogig moch coet gathaw yn eu pobi. ac ny hysu yn lletamrwt. B.

³⁵⁸ A gwedy arganuot o honaw y gwyr y dyuot yn dirybud brassyaw aoruc y kymryt y ffon. A chymaint oed y ffon ac yd oed anahwd yr deu vilwr dewraf y dyrchaelu y wrth y llawr. a ddiellyaw cledyf aoruc arthur a dyrchaelu y taryan yny clywit sein y dynawt dros wyneb y traetheu. ac yny pylwys clusteu arthur gan y sein. Ac yna ennynu o lit awnaeth arthur a dyrchaelu caleturlych a tharaw dynrawt mawr yny tal hyny yttoed ywaet yn lithraw ar hyt y wyneb ac yn tywyllu drem y lygeit. Sef awnaeth ynteu mal baed coet kyrcu yr helw ar hyt yr lychwayw kyrcu arthur ar tor y cledyf ac ymauel ac ef am y wreigis ae kymell hynny vu y deulin yr llawr ac eisoes kaffel o arthur yn rednawl ethreliethus lithraw y ganthaw a throii cledyf yny kylych hyny kausas oe holl nerthoed gossot ygwarthaf y pen hyt yr ymhenyd allef adodes y kawr a syrthyaw y llawr megys derwen pan syrthei gan wynt. a clawerthin awnaeth arthur ac erchi y vedwyr llad y pen oe dwyn ym plith y llu yw dangos arnyuedawt. B.

³⁵⁹ Ac yna ydywawt arthur narygawsei ef cirioet yr eil gwr gan dewret a hwnnw gwely ymlad o honaw a ruta kawr yn mynyd eryri yr hwn a daroed idaw rywneuth pilis o varued brenhined. ac wrth hynny erchi y arth' ehunan vlygyaw y varaf yn llwyr wrth y danuon idaw ef. ac am vot arthur yn penhaf or brenhinoed yr enryded y arthur y gadyssie ef lle baraf arthur yn vefah ar y pilis. ac oyny blygei arthur y varaf iffyd erchi idaw dyuot y ymlad ac ef. ar vn a orifei o nadunt kymerei varaf y llall ae pilis. ac or ymlad y goruau arthur a dwyn y varyf ae pilis y arnaw ae lad. a gwedy hwnnw ny rygawsei arthur vn gwr kyn gadarnet ar lall. B.

³⁶⁰ Ao odyna ydoethant a phen y kawr ar y llu. A phan welas pawb y pen moli awnaethant y gwr a rathyasie y wlat o ryw ormes hwnnw. Ac eisoes tristau aoruc hywel am agau y nith. ac erchi gwneuthur eglwys ywch y bed ac o enw y vorwyn y gelwir y mynyd hwnnw ettwa. bed elen. B.

³⁶¹ A gwedy ymgynnnullaw pawb y gyt. kyrcu aoruc arthur odyo parth ar dinas aelwit awgustutunum. A gwedy y dyuot y lan auon wen y dywespyt wrthaw vot yr amherawdyr yn lloestu yn agos. A chymaint olu ganthaw ac nat oed hawd y neb y arhos. A phebyllyaw awnaeth arthur ar lan yr auon y lle y gallei lunyaethu y lu or bei reit idaw. B.

³⁶² Ac o dyna yd anones ar yr amherawdyr bosso o ryt ychen a gereint garannys a gwalchmei vab gwyar. ac erchi idaw yneut o teryneuw freinc neu ynteu bot yn barawt y rodi kat ar vaes trannoeth y arthur y wybot pwy oreu o ydylyet onadunt ar freinc. ac annoc awnaeth ieuencit llys arthur y walchmai wneuthur ryw wrthgafwyd yn llys yr ymherawdyr val y bei reit teryysu ylluod o pop parth ran wannoet oedynt y gaffel brwydyr a gwyr rufein. B.

³⁶³ A gwedy dyuot y kenhadeu hyt kac bron yr amherawdyr erchi awnaethant idaw adaw teryneuw freinc y gan arthur neu vot ymparawt trannoeth y rodi kat ar vaes idaw. ac val yd oed yr amherawdyr yn dywedut nat mynet o honai adlylei namyn y amdiffyn. y dywawt gagius nei yr amherawdyr bot yn vwy boesach ac orhofter y brytanyeit noc eu gallu. a bot yn hwy y tauodeu noc eu cledyfeu. alidia a oruc gwalchmei am dywedut or gwranc mor trymegedic a hynny wrthaw a diyspilyaw cledyf a llad y pen. ac yn gyflim kaffel y meirch. ac eu hmylit a oruc gwyr rufein y keissaw dial y gwr arnadunt. Sef awnaeth gereint ymchoelut ar y gwr nessaf a oed yny ordiweis ae lad. A chylhorynnu a oruc bosso amrylad pop vn oe gytymdeithon wr ac ynteu etwa heb lad vn ac ymchoelut awnaeth ynteu ar a gwr nessaf idaw ae vwrw yr llawr ae vrathu yn agheuwawl. Sef awnaeth marchell mut ymlit gwalchmei yndi udywae ac val ydoed yn ymordiweis ac ef ymchoelut aoruc gwalchmei arnaw a llad y pen a gorchymun idaw ot ymgaffei a gaus yn uffern dwedut bot yn hwy cledyfeu y brytanyeit neu tauodeu. ac ymchoelut aoruc y deu getymdeith a llad y deuwyr nessaf uduent. Ac yr bot gwyr rufein oe eu holl diheulaw yny kywarssagu: ny allyssant nac eu llad nac eu dala. B.

³⁶⁴ Ac val yd oedynt yn dyuot parth a llwyn coet. nacha wemil or brytanyeit yndyuot yn canhorthwy undut gwedy ryelybot erlit ar y kenhadeu ac yndiannot dodi gawr arnadunt ae kyrc yndeissuyit ae kymell ar ffo. ac ody na y erlit gan dala rei a bwrw ereill. B.

³⁶⁵ Ac ar hynny y deuth pedrius senedwr a degmil owyr arwae gantaw yn ganhorthwy y wyr rufein. Ac ar hynny y kymellwyit y brytanyeit ar ffo yr coet y dothoedynt o honaw ac nyt heb wneuthur diruawr collet ywyr rufein. Ac yna y doeth bedwyr vab mut a phunpmil yn porth yr brytanyeit. Sef awnaeth y rei aod yn dangos y kefnau y ffo. dangos eu dwyruon yn gyflim gan ymchoelut ar y gelynyon. Ac ny didoreu y brytanyeit py damchwein y dagwydynt yndaw gan gaffel clot oe eu milwryaeth doethach oed wyr rufein kans pedrius senedwr oed yny dyscu y wneuthur diruawr gollet or brytanyeit gweithen gan gyrcu gweithen gan gilaw.

³⁶⁶ A phan welas bosso o ryt ychen hynny galw attaw y getymdeithon aoruc a dywedut wrthtunt val hyn. A vnbyn teulu heb ef kans heb wbot yn brenhin y dechreuassam ni yr ymlad hwn reit oed y ninheu ymweylt rac yn dygyddaw y ran waethaf or ymlad. a chwylyddaw an brenhin. Ac wrth hynny ymlyn-nywn ydynoed gwyr rufein y edrych attu duw yn ae llad pedrius ae dala. B.

⁵⁶⁷ Ac vfydhau awnaethant wrth ygyghor ef ac o gynhebio wilwryaeth kyrcu y lle yd oed pedrius yn dyscu y getymdeithon a dodi aoruc bosso y law dros vgygwyl pedrius ae tynnu gantaw yr llawr. ac ym-pentyrru awnaeth y brytanyet yn porth y vosso. Ac yna y bu aerua galet o pop parth. yna y bu y kynhwylf ar lleueir ar gorderi ar ymurathu ar ymsag ar ymdaraw. yna y gwelit pwy oreu adigoneu or aryf yd arueri o honaw a diodol yn ymanedus awnaeth y brytanyet ruthur gwyr rufein a dyuot a phedr-ius yn garcharawr hyt ym perued eu llu. Sef awnaeth gwyr rufein yna gwedy dala eu llywawdyr kymrty eu flo. Sef awnaeth y brytanyet y hymlit. a bwrw rei adaly ereill ac eu llad ac yn diwed gwedy gweunth' diruawr gollet o wyr rufein. ymchoelut awnaeth ar kyrcaroryon hyt eu pebylleu gan lewynyd a budugolyaeth. a menegi y arthur argauroed ac wynt. B.

⁵⁶⁸ A diolwech awnaeth ynteu hynny ydunt yn vawr gan adaw echwaneccau eu enryded am eu gwasanaeth ny apsen. Athranoeth y rifwyt gwyr wrth anuon y karcharoryon parth a pharis tra veit yn kymrty kyghor ymdanunt. ac yna yd erehut y kadwr iarl kerynw a bedwyr pen trullyat a deu dewysawc o fireinc. borel a richert eu hebrwng hyt yn diogel rac eu ellwg o wyr rufein. B.

⁵⁶⁹ A gwedy clybot o amherawdyr hynny sef aoruc ynteu ellwg pypmthegmil o wyr aruawc y geisaw gellwg y karcharoryon ac yn tywysogyon arnandut. vlteis senedwr a chedell vleid. a cwinito caricius euander vrenhin siria. a sertorius vrenhin libia. Ac y kerdwys y nifer hwnnw. hyny kawsant le adas y eu ragot ac ymgydiaw yno ar bore tranoeth kychwyn awnaeth y brytanyet ar karcharoryon. ac ual y deuthiant parth ar lle yd oed y pyt. kyudi aoruc gwyr rufein ac eu kyrcu ae gwasgaru. B.

⁵⁷⁰ Ac eisoes kyt kyrcit y brytanyet yn drydbud ny chat yn diaruot. gosot rei awnaethant wrth eu karcharoryon. a llunyaetheu ereill yn vyndioed wrth ymlad ae gelynyon. ac ymlaen y vydin aoed yn kadw y karcharoryon y dodet borel a bedwyr. Ac ny cheiswys gwyr rufein yn reol namyn pawb yn y gyueir keisaw ellwg eu kyrcaroryon. Ar brytanyet a gollaise y karcharoryon yn waradwydys pei na delei qanithar tywysawc peitaw a theirmil o wyr aruawc gwedy ry gaffel brat gwyr rufein. A gwedy dyuot canborthwyr y brytanyet gorthwynebu y gelynyon yn wrawl. B.

⁵⁷¹ Ac yna y dygwydws borel tewysawc o parth y brytanyet a llawer y gyt ac ef. Ac eisoes ny allas-ant wyr rufein namyn kymrty eu ffo parth ae pebylleu. A sef awnaeth y brytanyet eu hymlit ac eu llad a dala ereill. Ac yna y llas vlteis senedwr. ac euander brenhin siria. A gwedy kaffel or brytanyet y vudugolyaeth honno. yd anuonasant y karcharoryon hyt ym paris. ac ody na ymchoelut tracheuen gan adaw budugolyaeth y eu brenhin. kans niuer mor uychan a hwnnw a gawsei uduugolyaeth ar y sawl elynyon hynny. B.

⁵⁷² A gwedy gwelet or amherawdyr meint y gollet ar dechreu y luded tristau aoruc yn vawr a medlylaw peidaw ae darpar am ymlad ac arthur. a mynet or lle hwnnw hyt yn afar y aros porth o newyd attaw. B.

⁵⁷³ A gwedy clybot o arthur hynny. mynet aoruc ynteu hyt nos y eu ragot yr fford y delynt trannoeth. A gwedy y dyuot yno llunyaethu gwyr a oruc trwy naw bydin. a wegwy a hweugein a wechant a wemil ym pop bydin. a dodi leg o wyr yg gwersyll erbyn pan vei reit wrthut. *Dalen ar goll yma. B.*

⁵⁷⁴ Ac y kymyrth brenhin midif y ar y varch ae dwyn ganthaw hyt y lle yd oed gorff bedwyr. Ac yno y vriaw oll yn drylleu man. B.

⁵⁷⁵ A gwedy daruot idaw hynny kyrcu awnaeth ym plith y getymdeithon a gyrru grym ac angerd yndunt hyny oed y ofyn yn vawr ar eugelynyon. Ac oe dysc ef ae angerd kymrty grym awnaethant yndunt. A gweunth' aerua diruawr y meint oe gelynyon. B.

⁵⁷⁶ Ac o parth gwyr rufein y syrthwys eliffant vrenyn yspae. A missippia vrenhi babilon a cwintus mulinus a mar senedwr ac nifer ygyt ac wynt yr hyn ny ellit riff anadunt. B.

⁵⁷⁷ Ac o parth y brytanyet y dygwydws lodgra tewysawc bolwyn. A hotlinus tewysawc rotwyn. A chursalam o gaer geint a gwallawc o amwythie. ac uryen o gaer vadwm. B.

⁵⁷⁸ Ac o achws hynny y gwanhawys y byddioed yd oedynt yny llywyaw. A chilyaw trach eu keuen hyt ar vydin yd oed hywel vab emyr llydaw a gwalchmei yny llywyaw. Aphan welas y gwyr hynny eu ketymdeithon yn kiliaw ennyynu awnaethant wynteu o lit ac angerd megys flam o tan: a dwyn ruthyr ym plith eu gelynyon. Ac annoc y ketyndeithon a oed yn kiliaw a chymell ar ffo y gwyr aoed yny hymlit gan eu bwrw ae briwyaw ae llad. Ac ny orffowyswys gwalchmei ac wynt hyny doeth ar vydin yr amherawdyr. B.

⁵⁷⁹ Ac yna y dygwydws o parth y brytanyet kynuarch tywysawc tringer a dwy vil ygyt ac ef. B.

⁵⁸⁰ Ac yna gwedy gwelet o hywel a gwalchmei eu gelynyon nat oed well gwyr nos wynt. Ac aerua gyment a honno oe eu ketyndeithon: kymrty angerd o newyd yndunt y ymlad a bydin yr amherawdyr o pob tu idi megys llucheit yn llad a gefarfei a hwynt. Ac yn bwrw rei ac yn llad ereill gan annoc eu kedymdeithon. B.

⁵⁸¹ Ac ar hynny yd ymgauas gwalchmei ar amherawdyr yr hyn yd oed yny damunaw. Ac nyt oed dim well ynteu gan yr amherawdyr noc ymgaffel a marchawc kystal a gwalchmei y gmyll arnaw dangos peth a allei y milwryaeth. kan clywsei nat oed varchawc well no gwalchmei. Ac ymerbyneit awnaethant yn drut ac yn galet ac yn gadarn mal na welat rwg deu vilwr ymlad agyfflyppeid idaw. Ac ar hynny eisoes tewhau aoruc gwyr rufein am eu pen mal y bu reit y wyr llydaw gilyaw tracheuen ar arthur ae vedin. B.

⁵⁸² A phan welas arthur yr aerua ydoedit yny wneuthur oe wyr. kyrcu aoruc y elynyon gan annoc y wyr y ny wed hon. Py beth awnewchwi wyr. I'pha y gedwchwi y gweigawl wyr hyn y genweh. Koffewch awch deuodeu y rei a darestyngawd deg teyrnas arugein wrth yr arglybydaeth i. Koffewch yeh rieni y rei awnaethant wyr rufein yn treth ydunt pan oedynt gadarnach nor awr hon. Koffewch awch boned awch rydit yr hwn y mae yr haner gwyr hyn yn keisaw y dwyn y genweh. nac aet yr yn o nadunt y genweh yn vwy. Nac aet. Ac ar hynny gwasgaru eu elynyon ae bwrw ac eu llad aoruc. A pho awneynt wynteu radaw ef. megis yffoci anneueileit rac llew creulawn newenawc. Ny differei y arueu neb or a gyfarfei ac ef. B.

⁵⁸³ A phan welas y brytanyet eu brenhin yn ymlad yny wed honno. ymgynnullaw awnaethant wynteu yn eu byddioed. A medillaw mynet tros wyr rufein. Ac eisoes gwrthwynebu yn wechyr aoruc gwyr rufein ydunt. Ac o dysc lles eu hamherawdyr wynteu llauuryaw a thalu aerua elchwyl yr brytanyet. A chymeynt vu yna yr erua o pop parth achyt bei yr awr honno y dechreuit yr ymlad. kans or neillparth yd oed yr arderchawc vrenhin arth' yn kyrcu ac yn llad y clynyon ac yn annoc y wyr ac or parth arall ydoed lle amherawdyr rufein y dyscu gwyr ynteu ac yny moli. ac ny orffwysei ynteu namyn ym pop koghol yr llu. kyrcu y elynyon ac eu bwrw ae llad. Ac yna o pop parth y bu aruth' aerua anawd y thrathu hyt nat oed awpyei pydiw y damwheinei y vudugolyaeth. B.

⁵⁸⁴ Ac val yd oedynt yn yr ymphant hwnnw nachaf morud tywysaw kaerloyw yr hwn adywespywt uchot y adaw yn gweyllt yn kyrcu y elynyon yn deisyuyt. A lleg ordethol ganthaw o wyr aruawc. Ac yn

gyffilm yn eu herchrynnu. Ac yn mynet drostunt. Ac yna y dygwddwys llawer o vilioed onadunt. Ac ym plith y byddinoed y gwant yn a chlydyl lles amherawdyl rufeini. Ac or dymawt hwnnw yndianot y bu varw. Ac ny dywest y llyuwr pwy ae lladawl. A chyt bei trwy diruawr laur a gout: y brytanyet a gauas y vadugolyaeth. Ac yna y gwasaawys gwyr rufeini yr koetyd ae yr mynydd. ac yr koetyll pawb val y dycei y tyghetuen. y geisaw nawd ac amdiffyn. Ac eisoes eu hymit awnaeth y brytanyet. ac eu daly ae eu llad. ac ereill o nadunt oe eu bod a amrodasunt yn garchartoryn. A hynny awnaethpwy o vrawt dwyawl trugared kanyu eu ryeni wynteu yn enwir enghawl awnaethant gynt yntrethawl vduint y brytanyet yr hyn yd oedylt wynteu yno henyt yny geisaw oe eu holl yuni. B.

³⁰² A gwedy gwastrattau hynny. erchi a oruc arth' gwahanu corffoed y wyr y wrth eu gelynyon. Ac eu kyweiryaw o vrenhinawl arwlyant. Ac eu hamuon yr manachlogoed a vei anodedic yny gwladod ydy hanfei pawb o nadunt. Ac yna yd anuonet corff hedwyr hyt ym peitaw. Ac yny vynuwent ysyd or parth deheu yr dinas gerllaw y gaer y cladwynt yn enrydedus. A chorff kei aducpwynt hyt yr angiv. Ac y mywn manachloc meudwywyr a oed y mywn forest geillaw kastell ydeanwn y cladwynt yn anrydedus. Hodlinus tywysawc rwythin a ducpwynt y dinas tyrnau yn flandrus ac yno y cladwynt ygywyrda ereill lladedigyon ierill a barwnyeit a marchogyon urdlaw a ducpwynt yr manachlogoed nessaf y eu cladu yn anrydedus. Ac yggt a hynny owander trugared arthur yd erchis cladu corffoed eu gelynyon yn llwyir. Ac anuon korff lles amherawdyl y rufeini. Ac erchi menegi vduint na dyliei ef talu teyrnget vduinty o ynys prydein angen no honno. B.

³⁰³ A yno y trigwys arth' y gayaf hwnnw. Ac y darystygwys teyrnasoed hwrgwin idaw. A phan yttoed yr hafراع wyneb yn dyuot. Ac arth' yn escynnu mynydd mynheu wrth vynet y orescyn rufeini. nachaf genhaued o ynys prydein yn menegi idaw bot medrawt y nei vab y chwaer gwedy rywisaw coron ynys pdein trwy geulonder a brat. A rygysu gan wenhwyr vrenhines gan lygru kyfreith dywawl y neithoreu. B.

³⁰⁴ Ac wrth hynny ymchoelut awnaeth arth' tracheuen. Ac ellwg hwel vab embyr llydaw y tagnouedu y gwladod hynny a llu freinc gantaw. A chlychwyn a oruc ynteu a gwyr yr ynyssoed gyt ac ef parth ac ynys prydein. B.

³⁰⁵ Ac neur daroed yr bradwr yscymun gan vedrawt anuon selinx tewysawc y saesson hyt yn germania y wawd y nifer mwyaf a allei y gaffell hyt yn ynys pdein yn porth idaw gan rodi vduint or tu traw y humur oll. Ac ychwanec y hynny yr hyn a rodassei wrtheyrn gwrtheneu y hors a hengist yn swyd geint. A gwedy kadarnhau yr amot hwnnw y rydunt. y doeth y tywysawc hwnnw ac wythcant llong yn llawn o varchogyon paganyet aruawc ganthaw. A gwrhau y vedrawt megis y vrenhin. Ac yn achwanec y hynny neur daroed yr yscotteit ar fichteit ar gwydyl duunaw ac ef yn erbyn arth' y owythyr. Sef oed erif y llu rwg kristynogyon a phaganyet petwar vgein mil. B.

³⁰⁶ A o hynny o niuer ganthaw y doeth yn erbyn arthur hyt ygl gan y mor y porth hamo. A rodi brwydyr idaw yn dyuot oe llogheu yr tir. A yna y dagwydassant. arawn vab kynuarch vrenhin yr yscotteit. a gwalmhei vab gwyr nei arthur. Ac ar nyt oed bawd eu rifaw y gyt ac wynt. Ac yn lle arawn vab kynuarch y dodet ywein vab vren yn vrenhin. gwyr a uo glotuawr gwedy hynny yn llawer o volyanneu. Ac eisoes kyt bei trw diruawr lafur: arthur ae lu a gauas y tir. A gwedy llad llawer o nadunt. kymell medrawt i lu ar ffo. A chyt bei mwy o lawer niuer medrawt. eisoes trwy dysc gwastat a fenydyawl aruer ar ymladeu doethach oed niuer arth' nor lleill. Ac wrth hynny y bu reit vedrawt kymryt eu ffo ef a lu. Ac yny lle eisoes ymgynnullaw awnaethant ar vedrawt y ffoedigyon o pop man. A chyrchu hyt nos y gaer wynt a chydarnhau y dinas yn eu kylch. B.

³⁰⁷ A phan doeth y chweilleu hynny ar wenhwyr vrenhines. Sef awnaeth hitheu anobeithaw yn vawr. a mynet o gaer efrawe hyt yg kaer lliion ar wyse. Ac ymroi yn vynaches ym mynachloc Iulius verthyr a oed yno. Ac yno y bu hyt agheu. B.

³⁰⁸ Ac ym pen y tryded dyd gwedy cladu y lladedigyon kychwyn awnaeth arth' am pen kaer wynt yn flamychedic o lit am rygolli kymeint oe lu a hynny y gan vedrawt ae lu. A phan wybu vedrawt eu bot yghylch y dinas bydinaw awnaeth ynteu gan annoc y getymdeithon ae eu moli am eu dewred. achyrchu allan y rodi kat ar vaes ygywyrth. Agwedy dechreu y wrwydyr honno diruawr aerua y las o pop parth. Ac eisoes mwyaf y las parth medrawt. Ac or dived kymell arnaw adaw y maes a ffo yndybryt. Ac ny handyuwys arthur yna goir wrth gladu y cylanod o achaws rydiane y bratwr y ganthaw y sawl weith hynny. Namyn gan diruawr vrys kymryt y lynt parth a chernywn hyny deuth hyt ar auon ganlan y lle yd oed vedrawt yny haros gan vedylyaw o honaw bot yn tegach idaw y lad yna neu ynteu a orfei no ffo yn gwylydus o le y le. a vei hwy no hynny. Ac yd oed gantaw oe lu ettwa chwe gwyr a whechant a thrigeint mil. Ac o hynny y gwnaeth wech bydin a wegwyrt a weugein a wechant a wemil ym pop vn o hynny a thywysogyon ar pop vn o nadunt. Ac or hyn nyt aeth yny byddinoed y gwnaeth llog ordethol y gyt ac ef ehun. A gwedy daruot idaw llunyaethu y vyddinoed yny wed hono adaw awnaeth y pawb o nadunt os ef a orfei medyant mawr eur ac aryant meirch ac enryded a cyuoeth. Ac erchi vduint o vn vryt ymlad yggt ac ef. B.

³⁰⁹ Ac or parth arall gossot awnaeth arthur y lu ynteu trwy naw bydin. Athywyssogyon doeth neilltudeedic ar pop rei o nadunt. Ac annoc y pawb awnaeth ynteu llad y pyganyet yscymun a dugassei y bratwr yscymunedic gan vedrawt attaw. y geissyaw digyuoethi y ewythyrt. Ac ychwanegu y ymadrawd a oruc yny wed honn. wrth y llu a welwhei racco yn awch erbyn o amryuaylon ynyssoed yd henynt. Ac aghyfrwys ynt y ymlad. Ac wrth hynny ny allant wrthwynebu iwech na seuyll lych erbyn. A gwedy danot vduint annoc eu llued o pop parth. A hyt pan yttoed y rei buw yn ynydu gan gwynuan y rei meirw mlad yd oed truan ac irat a dolurus yscriuenu. kany o pop parth y bratheii y gwyr. ac y brethit wynteu. Ac y lladei y gwyr. ac y lledit wynteu. B.

³¹⁰ Agwedy treulaw llawer or dyd yny wed honno kyrch awnaeth arthur ae vydin megys llew dywal newawc y vydi y gwydat bot y bratwr twyllwr gan vedrawt escymun. Ac agori fyrd ar glydfeu udunt. A gwnethur aerua anrugarawc o nadunt. Ac ar y ruth' honno y llas y bratwr twyllwr gan vedrawt. a llawer o vilioed yggt ac ef. Ac yr hynny eisoes ny ffoes y rei ereill. Namyn kynhal eu brwydyr galettat or a vu erioet yn ynys prydein na chynt na chwed. hyt pan dygwddassant yr holl tywysogyon o pop parth ac wynt ac eu byddinoed. Ac o parth medrawt y llas cheldric. ac elaes. ac edbrich. a humys. tywysogyon y saesson. Gillamwri. a gillaphadric. a gilasor. a gilari or gwydyl. yr yscotteit ar y fichteit oe eu holl niuer hayach alas. Ac o parth arthur y llas etbriet brenhin llychlyn. ac echel brenhin denmarc. a chadur llemenic. a chasswallawn a llawer o vilioed y gy ac wynt y rwg y brytanyet a chenedloed ereill. Ac yggt a hynny heuyt yr arderchawc vrenhin arthur a vrathwynt yn agheawl. ac y dupwynt hyt yn ynys aualach. y iachau y welioed. Ac ny dyweit y llyfyr ymdanaw a uo hispissach no hynny. Coron teyrnas ynys pdein a gymynnwys arth' y gustenin vab kadwry gar e hun yn agos. A sef amser oed hwnnw dwy vlyned a deugeint a phump cant gwedy geni mab duw or arglwydes veir vorwyn. y gwrn pnawd ni yr y waet. B.

⁵⁹⁴ A gwedy gwneuthur custenin yn vrenhin. y kyuodes y saesson a deu vab vedrawt gantunt y vynnun daly ynny erbyn. Ac ny dygrynoes wllant. Ar neill o veibon medrawt a gauas custenin yn llundein. ar llall yggakar wynt. Ac y lladawd trwy greulawn agheu elldu. B.

⁵⁹⁵ Ac yn yr amser hwnnw y doeth deingyl sant y orffowis o hyt hwn. Ac yna yd etholet theon escob kaer loyw yn archescob yn llundein. Ac ynyr vn amser hwnnw yd aeth dewi y gwynyddedic archescob kaer lliion ar wyse o hyt hwn y orffowis. Ac y mynyw y mywn manachloc aseiliasei ehun y cladwyd. kans padric adaroganasei y lle hwnnw idaw ef. kyn noe eni. Ac yna yd etholet kynawc escob llan padarn yn archescob yg kaer lliion ar wyse yny le ynteu. B.

⁵⁹⁶ Ac erlit y saeson awnaeth custenin megys y dywespyt uchot. ar neill mab y vedrawt a ordiawd yg kaer wynt gwedy y ryffo hyt yn eglwys amphibalus. Ac yno rac bron yr allawr y lladawd. ar llall a gauas yn llundein y mywn manachloc a oed yno. ac yno rac bron yr allawr y llas. Ac odyda ym pen y tryded vlwydyn y llas eust-min y gan gnyan wledic. Ac y cladwyd yg hkor y kewri geirllaw uth' pen-dragon yn emyl salisberi. B.

⁵⁹⁷ Ac yn nesaf y gustenin y doet kynan wledic yn vrenhin nei y custenhin. Gwas ieuane a oed hwnnw enryued y volyant ae dewred ae daeoni. A hwnnw a gauas llywodraeth yr holl ynys. A theilwg oed ynteu y hynny. pei na charef teruyse yn ormod y rwg y kiwtawyr ehun. Ac ewythyr idaw henyt yr hwn a dylwyd wledychu gwedy custenhin a ryuelwys arnaw ae ae delis. Ac ae dodes yg karchar. A gwedy llad y deu vab y kymrth ehun llywodraeth yteyrnas. Ac yn yr eil vlwydyn oe vrenhinyaeth y bu varw. B.

⁵⁹⁸ Ac yn nesaf y gnyan wledic y doeth gwertheuyr yn vrenhin. Ac yn erbyn hwnnw y kyuodes y saeson. a dwyn eu kenedyl attunt o germania. Ac eisoes gwedy kreulawn ymlad. goruot awnaeth gwertheuyr amadunt. A chymrth llewodraeth y teyrnas yny law ehun. A phedeir blyned gan hedwch y kynhelis. B.

⁵⁹⁹ Ac yn nesaf y hwnnw y doeth maelgwn gwyned yn vrenhin yn ynys pdein oll. Ac ar vu kyn noc ef tekaf gwas oed vaelgwn. kywarsagawdyr a diwereidwr vu ynteu ar lawer o greulonyon vrenhined. kadarn a dewr oed y vilwryaeth. hael oed am rodyon. Ac ar vn geir: eglurach oed no neb pei nat ymsodei ym pechawt sodoma. Ac o achaws hynny y bu gas gan duw ef. Maelgwn eisoes a gauas coron yteyrnas ae llywodraeth. Ac y gyt a hynny: ef a oroseynwys ywhech ynys yn gyntaf brenhin gwedy arth' wrth coron teyrnas ynys pdein. Sef oedynt iwerton. Ac yslont. A gotlont. Ac orc. A llychlyn. A denmarc. A rei hynny trwy greulonyon ymladeu y darystygwys. Ac o diwed yd aeth y mywn eglwys geir llaw y gastell ehun. yn deganhw. A o yno y bu varw. B.

⁶⁰⁰ Ac yn nesaf y vaelgwn y doeth keredic yn vrenhin Gwr oed hwnnw agarei teruyse ac annundeb yn ormod y rwg y kiwtawyr ehun. Ac wrth hynny y bu gas ynteu gan duw. a chan yteyrnas. A gwedy gyphut o saeson y amwastatryd ef. Anuon awnaethant ar gotmwnt vrenhin yr affric hyt yn iwerdon. adothoed a llygher diruawr gantaw y wereseyn iwerdon. B.

⁶⁰¹ Ac yna trwy vrat y saeson y doeth gotmwnt yr alban yr tir. A thrugein llong a chant llong gantaw. yny nan honno yd oedynt y saeson. twyllwyr heb vedyd amadunt. Ac yn y ran arall yd oed priawt genedyl yr ynys. A theruyse ac annundeb y redunt. Agwedy duunaw y saeson a gotmwnt. ymlad awnaethant. a cheridic vrenhin. Agwedy ffo keredic y erlit o dinas pwy gilyd hyt yn circestr. B.

⁶⁰² Ac yna y doeth ymbret nei y lewis vrenhin freine. A gwrlhau y gotmwnt gan ammot y ganhorthwyaw ynteu o gotmwnt hwnnw wrth wereseyn teyrnas freine ar tor y ewythyr. kanys herwyd y kadarnhai ef yn aghefreithawl yr list deholissit ef y ymdeth ohono. Ac o diwed gwedy kaffel y dinas ae losci: ymlad kat ar vaes awnaethant. A cheridic vrenhin. Ae gymhell ar ffo trwy hafren hyt yg kymry. Ac ny orlowsyssys gotmwnt yna eo dechreuedic irlloned o lad a llosei y dinassoed ar kestyll ar treuyd. hyny darun idaw dileu holl wyneb y teyrnas hayach o mor y gilyd o yscollheigon a llygyon heb trugared o dam a chelyd a distrywei hyt y prid. Ar hyn a diaghei o truan aerua honno a ffioyt y ynnalwch y geissiaw amdiffynt eu heneiteu. B.

⁶⁰³ Py beth genedyl lese gywarsagedic o diruawr a gorthrwm. puner pechawt a syberywyd y rei a uydent gynt yn wastat yn sychettocaeu gwaet ac annundeb a teruyse rwg eu kiwtawturyr e hun. y velly genedyl truan ynys prydein y gwenheist ei. kanys titheu kyn nodyn a gymelleist kynedloed y teyrnassoed pell y wrthlyth y darostwyg it. Ae weithon megys gwiullan yd wyt titheu gwedy rymchoelut yn werwed. A cheithwet hyt na elly bellach amdiffyn dy wlat o law dy elynyon. Ac wr hynny truan seberw genedyl. kymr dy penyt. ae edhebyd y geir a dyweyt yrraglywd yn yr yvigil pop ty teyrnas ar hanher ae awahaner yndi ehun. a distrywir ae a diffeithir ar ty a syrthar y gilyd. Ac wrth hynny kanys ymlad ac annundeb y gwldawt e hun. A mwe teruyse a chychoruynit a tywyllwys dy vryt ti. kanys ty syberwyd ti ny mynwys ufylhau y vn brenhin. wrth hynny y gwely titheu y creulonaif paganeit yn distryw dy wlat. Ac yn bwyr y tei ar tor y gilyd. yr hyn a wyl dy etued ti hyt dyd brawt. kanys wynyt a welant estronyon genedloed yn medu eu tei. ar kestyll ar dinassoed. athref eu tat. o rei ymaent deholedic. y rei onyt duw ae peir ny allant eu kynydu byth tracheuen. B.

⁶⁰⁴ Agwedy dauot yr creulawn yseymunedic hwnnw a gwyr yr afric ygyt ae ef anreithaw yr ynys ae llad ae llosei o mor y gilyd megys y dywespyt vehot i y rades loegyrr yr saesson a vo distryw o nadunt arneit. kanys trwy eu brat wy yr dothoed gotmwnt yr ynys. Ac wrth hynny kyllwys attlybyn y brytanyeit y emylen yr ynys y gynyra a chymryw. A gwneuthur mynych ryuel o dlyno am pen eu gyllynyon. B.

⁶⁰⁵ Ac yna gwedy gwelot o teen archescob llundein. ac archescob kaer efrawc yr eglwysseu ar keneuinoed dwyawl ae gwassanathieu gwedy eu distryw hyt y dayar. Sef awnaethant kymrth eseyrn y seint a ffo ac wynt yr lleoed diffeithaf a gawssant yn ynnalwch cryri. rac ofyn eu distryw yn gwbl y yseymun dimedyl saeson y sawl ar erif o eseyrn seint o hentadeu a oed gantunt. A rac kolli hynny ot ymrodynt wyntu eu eu bod ymerthorlyaeth. Ac ereill omadunt yn llongeu hyt yn llydaw. Ac aruyrder yr holl eglwysseu o a oedynt yny dwey archescobawt llundein a chaer efrawc. A edewit yn diffeith. B.

⁶⁰⁶ Ac yna trwy lawer o amser y colles y brytanyeit coron ynys pdein ae theilgytawt. Ar hyn a trigassei gantunt wyntu o ynys nyd y dan vn brenhin creulawn yd oed darystygedic gan vynyth ymanreithaw. Ac yr hynny henyt ny clausu y saeson y goron. namyn daly dan ddi brenhin aorugant. B.

⁶⁰⁷ Ac ynyr amser hwnnw yd amones Giryael pap austin y pregethu yr saeson hyt yn ynys prydein. kanys y ran yd oedynt o ynys. yr daroed dilid cristonogyaeth o honci yn gwbl. A chan y brytanyeit ydoed ffyd gatholic didrangwyd yr yn oes leuterius pap. B.

⁶⁰⁸ A gwedy dyuot austin: y kanys seith escobawt yn gytllawn o preldayeit credyffus. a manachloeged lawer yny rei yd oedynt keuenmoed dyawwl yn talu dyawwl wasanathai herwyd eu hurdas y duw. Ac ympleth y manachloeged hynny yd oed vmanchloc arbenic yndinas bangor y maclawr. Ac yny vanachloc hwnnw y dywedit bot yngymmeit erif y elwenti o veniech. a gwedy ranhet yn seith ran. y bydei trychant manach ynypp ran heb eu pryoret ac swydwyr. A hynny oll yn ymborthi o laur y dwylaw. Sef oed enw eu habat dunawt. Gwr enryued y ethrylith ae dysc yny keluedodeu. B.

⁶⁰⁰ Ac yna y keisswys austin gan yr esob darestwg wrt gythamryaw ac ef wrth pregethu yr saeson drwe. Ac yna y dangosess ddaawt trwy amnydalon awbardedol yn ystyth hen llyt na dilyynt wy pregethu eu fyth yw y celynyon kanys archesob a oed udunt cheniin. A chenedyl y saeson yn ornes arnauant. Ac wrth hynny na myulvnt na prygethu yr saeson. na chelymdedithas ac wynt na chlythrau eu fydd ac wynt mwy noe a chwn. B.

⁶¹⁰ A gwedy gwelet o edelflet brenhin keint y brytanyeit yn ymwrthot a phregethu yr saeson ygyt ac austin. Sef awnaeth ynteu blyghau. Ac anuon llyt ar edelflet brenhin y goelod. ac ar y brenhinied ereill or saeson. y erchi udunt llydawl am pen dinas bangor y gat ac ef. ydol ar ddaawt ac ar yr ysgolhogon. A trengysseal awstin. ac pregeth yr saeson. A gwedy kynnyllaw ddaawt llydawl. dyuot awnaethant ar llu hwnnw gantunt llyt yg kaer lleon y lle ydol brenhinied ystathawe yn eu herbyn. Ac yno yr dothoedylt y meneth a chredylfwr o pop manachloc or aod ynt ymas y brytanyeit. Ac yn wyaaf oll o dinas bangor y wediaw ar duw gyt ac kenedyl. Ac yna gwedy yngymnullaw y llydawl o pop parth: dechreu ymlad awnaethant ysaeson ar brytanyeit. Ac or ddaawt y bu reit y brochmael adaw ymaes ar dinas. Ac eissoes nyt heb wneuth' diruawr aerua oe elynyon. B.

⁶¹¹ A gwedy kaffel o edelflet y dimas. A gwybot yr achawr yr dothoedylt yno y mawr gredylfwr hynny ymchoelut y aruen awnaeth hynny credylfwr. Ac ynyr vu dyd hwnnw gan goron seitherlyaeht yd ellyg-wyt y wlat nef deucanwr a mil o venioch. B.

⁶¹² Ac odyna meys yd oed y creulawn hwnnw ar saeson y gyt ac ef yn kyrehtu dinas bangor. Gwedy clybot or brytanyeit y gaulouder: yngymnullaw awnaethant holl tywysogyon llyt yn unangor. Ac yna y doeth bledrys tywysawce kernyw. A maredud vrenhin dyuot: katanu vrenhin gwyned. Mab oed hwnnw y iago vab heli vab enyawn vab maelgwn gwyned. A gwedy dechreu y vawdyr honno: drut a chalet ac aruth vu yr aerua o pop parth. Ac eissoes trwy ddaawt dau y goron y brytanyeit. Ac y brawyt edelflet. ac y kymellwyt ar ffo. adiangassei oy lu ef. Ac heuyt y llas hwech a thringieint adegnail oe wyr. Ac y dygwydys bledrys tywysawce kernyw o parth y brytanyeit. B.

⁶¹³ A gwedy hynny tywysogyon y brytanyeit y mynkynallasant llyt y kaer lleon. ac o kytyzghor yna yd urdywt katanu vab iago yn vrenhin arnauant. Ac yna wedi gwisaw o honaw coron y teyrnas y kymellaw edelflet trwy humyr. Yna yr mynkynnullaw yr holl vrytanyeit yn borth i katanu. a chyrehtu trwy humyr gan erlit edelflet. Gwedy gwelet o edelflet hynny. sef aoruc kynnul attaw yr holl saeson. a bydinaw yn erbyn y brytanyeit. B.

⁶¹⁴ A gwedy bot y deu lu yn barawt y gyrehtu y gylid. sef y tagnonedwyt rwg katanu ac edelflet kan kytymdeithon. kan rudi y parth traw y humyr y edelflet. ac adaw lloegyr a cherynw a chymru yn mediant katanu ygyt a choron y deyrnas. B.

⁶¹⁵ A thra yttuoedylt ewelly yn kynhal tagnoued a chytymdeithas. sef awnaeth edelflet ymwrthawt ac wraic briawt. ac o herwyd y kas oed ganthaw wrthi y dehol aoruc oe y kyuoeth. Ac yna kan vot eisoes yn veichaw. sef y kyrechawd y wreic llyt at katanu y geisaw porth mal y gallei odyna kymodi ac edelflet. ac ny thygwys hynny idi. sef awnaeth hitheu yna trigyaw yn llys katanu. llyt pan eskorei oe y beichogi. B.

⁶¹⁶ Ac yn yr amser hwnnw y ganet heuyt mab y katanu oe ei vrenhines. Ac yna y rodet y meibon hynny ar vaeth ygyt yn ol y deauwt y dylsei brenhinawl etived. Sef oed enweu y meibon. nyt angen mab katanu aelwyt katwallawn. ac etwin oed enw y llall. Ac yna pan yttuoedylt weisyon ieueine y rodet wynt ar selyf brenin llydaw. er dyscu udunt. mal y dyseynt yno moesau ac aruen. B.

⁶¹⁷ A selyf a aruolles y meibon yn llawen ac yn anrydedus. ac ympeu yspeit o amser y tyfawd gan selyf y meint kariat udunt hnt nat oed nep yn y ryw gyndeithas ac ef. ar gweisyon hynny ymop achaws a daghosynt y dewred ac eu kampeu molyannus hnt y kerdwys eu klot tros y gwlaoded. B.

⁶¹⁸ A gwedy bot ewelly talem o amser y buant varw katanu ac edelflet. yna y deuthant katwallawn ac etwin trach y keven y ynys prydein. ac y kymyrth pob un onadunt kyuoeth y tat. kan kynhal y kytymdeithas y rygthynt mal kynt. A gwedy lliithraw yspeit dyw ulyned heibaw erchi aoruc etwin kanhat ygan katwallawn y wisaw koron ohonaw y tu hwnt y hwnyr. ac y gynhal gwyllau eu enryded y seint. mal y gnotaei katwallawn or parth arall. B.

⁶¹⁹ Ac yna oet dyd awnaethant y datleu hynny wrth auon dulas. sef y doethant yno doethion o pob parth en holi yr hyn a dyleyt ygkyleh yr achaws hwnnw. ac yd oed katwallawn or neill tu yr auon yn gorwed ac ben ar lin breint hir y nei. A phan yttuoedylt yuelly wylaw aoruc breint hir. ac y dygwydys y dagreu ar wyneb katwallawn. Ac yna kan tebygu bot glaw yn bwrw arnaw dyrchauel y olwe aoruc. a gwelet breint hir yn wylaw. sef y gofynwys y brenhin achosyon y trystyt hwnnw. B.

⁶²⁰ Yna yr attebawd breint hir mawr yw deunydwylaw imi ac y kenedyl y brytanyeit oll rac llaw. kanys hynny aod rager teilyctawt udunt wy ac y titheu arodeisti. a hyn aod rager breint ac urdas er oes maelgwn gwyned. kans er hynny ny bu un tywysawce y genedyl y brytanyeit yn gallu gwrthwynebu gormes y saeson. nac aallei y kadw ar eu hen teilygtawt. ar awr hon yw ymgyhal yr anryded dy vot ti yn godef kolli a lleihau hynny. kan vot yr estrawn genedyl honno yn wastat trwy gnotaeid twyll a brat yn y distrygiaw. ac yr awrion yn wyaaf oll kan geissaw arueru o wisaw koron brenhiniaeth yn yr ynys hon. A phef keffynt hynny mwy o syberwyt a gmyerynt o vot udunt gynhal urdas brenhinawl. ac er gorchuygu a distrygiaw y brytanyeit y gwahodynt ereill oe eu kenedyl atadunt trwy y rei y gellynt wneuthur hynny. Ac heuyt anyanawl udunt yw twyll a brat. y rei ny wnaethant erioet kadw amot wrth neb. A thrif hynny reitach yw eu gwrthlad ac darestwg noe agwanegu eu anryded ac eu mediant. kanys ymdangossawd eu gnotaeid dwyll. pan ladassan yn kenedyl yn amser gwrtheyrn. ac wynt aorugant vrat emrys wledic. wynt a vredychassant arthur heuyt trwy dyunaw a medrawt. a chan dwyn gotmwnt yma wynt a deholassant keredic ac a dugant y kyuoeth ygan y dyledogyon. B.

⁶²¹ A gwedy clybot o Gatwallawn yr ymadrodyon hynny edivar vu ganthaw yr amot awnaethei. ac anuon aoruc at etwin y venegi bot yr hyn a geissyei yn erbyn kyghor ei wydda. panyw deauwt eu hentadeu ydoed nat iawn dal yr ynys tan dwy goron. Ac yna blyghau aoruc etwin ac ymadaw kan vynet parth ar alban. a dywedylt y gwisei of coron er gwaethaf i gatwallawn. Ac yd anuoens katwallawn a menegi idaw o gwisei of coron ynys prydein y lladei enteu y ben ydan y goron. B.

⁶²² A gwedy hynny kynnnullaw y llu mwyaf a allei aoruc pob un. ac ymkynuaruot parth traw y humyr. a bwydray yn dost aorugant. Ac etwin a gymhellawd gatwallawn ar ffo hnt yn iwerdon. ac etwin a oregynawd gyuoeth katwallawn gan loski y dinassoed a llad y kiwdawtrwy ac anreithiaw y gwlaoded. Ac val yd oed etwin ewelly yd oed katwallawn yn keissaw ymchweylt yw gyuoeth tracheuyn. ac nys gallei. kanys pa le bynhac y keissiei dyuot yr tir yna y hydei etwin yn barawt yw erbyn. kans dothoed dewin goreu or byt attaw or yspaen. sef oed enw hwnnw pellytus. A hwnnw a adwanei ar redece y ser. Ac ar trwyf escyll yr adar ydamweineu adelhei rac llaw. A hynny a vanagei ynteu i etwin. Ac wrth hynny ny allei katwallawn dyuot ynys pdein. A gwedy gwybot hynny o gatwallawn annobeithaw a oruc o

tebygu na chaffei byd dyuot y ynys prydein. Ac or diwed y kauas yny kyghor mynet hyt yn llydaw megys yw gallei dyuot yw gyuoeth tracheuen. B.

⁶⁰¹ A throssi awnaethant eu hwyleu parth a llydaw. Ac ynhyyny kyuodi gwynt kythrawl gorthwyneb yn eu herbyn. Ac yn deissyuyt gwascaru eu llongeu hyt nat oed vn y gyt ac gilyd. A diruawr ofyn a dygyrchwys llywyd llog y brenhin. Ac ymadaw ar llyw aoruc. Ac yuelly y buant ar nawd yn gyhyt ar nos mal y dydoei y tonneu wynt. Ac yna pan doeth y dyd trannoeth y doethant y ynys wechan. Sef oed y henw garnarrei. A gwedy kaffel y tir onadunt. Kleuychu aoruc ybrenhin o wrthrm heint rwg dolur colli y wyr ar tymhstel ar mordwy ar dyfroed ar altuded aod arnaw ynteu ehun. A chyntrymet vn y heint ac na lewas na bywt na diawt teir nos a thri diu. ar petwered dyd y doeth arnaw blys kik hely. B.

⁶⁰² A gwedy megisi hynny o honaw y vrent hir. kymryt bwa a sacheu aoruc breint. a mynet y grwydraw yr ynys y edrych adanweineu idaw caffel y vlys yw arglwyd. A gwedy na chauas dim gouelleint a gymyrt ymlaw yn vawr rac ofyn dyuot agheu yw arglwyd am na chaffei yr hyn yd oed yny whenychu. A chany wydat peth awnaei: aruer aoruc o geluydyt nyr clywsei eirioet nyt angen no thrychu dryll o gehyr y vordwyt ac doddi ar ver: ae arlymheru yuda. Ae rodi ar gatwallawn. ae yssu a oruc katwallawn gan tybygu y mae kik enueili gwyllt oed. a ryuedu awnaeth na rygassei eirioet y ryw chewith a blas y gywssei ar y golwyth hwnnw. Ac ar hynny eissoes y dechreus grymhau y annyan. ac ar pen y tryded dyd yd oed yn iach. Ac yna dechreu awnaethant kyweiryaw eu llogheu. A drychael hwytleu. Achymryt eu hynt. Ac y gaer gidalet y doethant y tir llydaw. ac odyda yd aethant hyt ar selyf vreuhin llydaw. Ae erbyneit aoruc selyf idaw yn annydedus. B.

⁶⁰³ A gwedy gwybot o honaw yr achaws yr dothoedynt yno adaw nerth awnaeth undy: Adywedut megys hyn. Dolurus yw genyful. etholedigyon gwyr ieueinc bot gwlat anhentadeu ni gwedy ygwerescynt o estrawn genedil. A chwithieu gwely avel dehol yn waradwydus. Ac ereill oc avel kenedyl yn gywar-sanedic ydana lunt. Aphob kenedyl yn awch kylch yn amdiffyn eu gwlat yn wrawl. A ryued yw bot gwlat ystal ac ynys peldin na ellwch chwithieu amdiffyn hi rac kenedyl satanas sef yw rei hynny y saesson. Pan yttued avel hentadeu chwi a gwyrr y wlat hon yny gwarchadw hi: nyt oed vwy ganthunt nor dim lleihaf y hamdiffyn hi rac kenedyl saesson. A rac pop kenedyl arall ac wynt a vydut arglwyd ar yr holl enyssoed yn eu kylch. Ac mae ny bu vn genedyl a llei wrthwynebu vduent eithyr gwyr rufein. wynt a gymhellwyd eissoes ohonei yn waradwydus gwely llad eu tywyssogyon yn llwyrr. Ac eissoes yr pan duc vaxen wladie a chynan meriadawc dylydedogyon ohonei hyt ywlat hon ny bu yno yr hynny hayach a llei kenedyl eu breint idi tracheuen. Achyt ry ffei heuyt rei agynydeu vduent eu breint o peth: ereill a vei wannach a gallei hynny eilweith. Ac wrth hynny dolur yw genyfi awch gwander chwi. kanyv yn genedyl ym. Ac vn yn gelwir megys chwithieu brytanyeit. Ar wlat hon y mayn yn amdiffyn eu gwlat rac pawb oe gelynyon yn wrawl. B.

⁶⁰⁴ A gwedy darnot y selyf dywedut yr ymadrodyon hyn: megys kywylydyaw a oruc katwallawn. ac ateb yr brenhin val hyn. Arglwyd vrenhin heb ef duw attalho itti adaw nerth ymi y geissaw yv kyguoeth tracheuen. A minheu ae diochaf yr hyn a dywedyt tithen bot yn ryued genhyt lesscet kenedyl ynys prydein: hyt na allasant kynhal breint eu hen tadeu. gwedy dyuot y brytanyeit hyn y wlat hon. Nyt reit ryuedu hynny herwyd y gnelir imi. Sef achaws yw. dylydedogyon yr holl teyrnas a duc a tywyssogyon hynny ganthunt hyt ywlat hon. Ar anlyedogyon a trigassant yno. A phan gauas yr anlyedogyon mediant y gwyr bonhedie: ymdrychael awnaethant wynteu yg ham ryuag. a cham syberwynt yn vwy noc y kanhadei dyleyt. Ac o ordmodyn kyuoeth a drych y llwy a golut. ymrodi y odinab megys y dyweyt gildas. hyt nat mwy y pechawt hwn: no phop pechawt or a uyd ymplith ykynedloed. Ac yn penhaf peth a distryw yr holl da: Cassau gwiroed. A charu kelwyd. A thalu drwc dros da. Gredeu enwired dros begarwech. Ac y uelly y gweynt pop peth yn wrthwyneb yr wirioned. Ac ny cheissynt dim gan vedyc yr holl nerthoed. Ac ygyt a hynny: hyt nat mwy y gwnaei y dynyon y byt hynny: namyn meneich ar eglwyswyr a cheneu duw ehun. Ac wrth hynny nyt ryued bot yn gas duw y genedyl y wnelei y ryw distryw weithredloed hynny: Ac or achaws hwnnw colli o nadunt tref eu tat ac eu gwlat: kanyv a oed yn mynnu dwyn estrawn genedyl y dial arnadunt eu pechodeu. Ac eissoes teilun oed pei duw ae caahattaei keissaw kenedyl eu breint ac eu teilyglawt. Ac y vwrw gwardwydyt y wrth an priawt genedyl mal na ellit dywedut an bot yn tywyssogyon llest: na gwallus. mal na lauryem y geissaw bwrw gwaitydyt y wrthym. Ac yn achwanec y hynny. hyach choinach yd archaf y dy canhorthwy ti. noc vn arall kanyv vn gorhentat a vu yn andeu. Ac velly dwyn y hach awnaeth yn dec. B.

⁶⁰⁵ Ac yno y trigwys katwallawn y gayaf hwnnw y gyt a selyf vrenhi llydaw. Ac anvon breint hir i enys prydein aorugant o gytgyghor. y arwaethu kaffael or gattei duw idaw kaffael y dewin. yr ydoed yn lludias Katwallawn y dir enys prydein. Ac yna y dothoed breint hir y porth hamwnt yr tir. ac ymwisgaw aoruc megys y reidussyon. ac yn y dull hwnnw ymdeithaw parth a chaer efrawe lle yd oed y dewin yn llys etwin. Sef y kauas yny kyghor gwneuthur bagyl hayarn a blaen tra llym ideu ygyt ar hon yr aruaethei llad y dewin or ryghei bod duw idaw ynkynuaruot ac ef. A gwedy dyuot yr gaer kytymdeithocau ar reidussyon aoruc breint y rei o herwyd deuawt a cruerynt derbyn eluseni yn porth llys y brenhin. B.

⁶⁰⁶ A phan oed breint hir yn y lle hwnnw sef y gweleri ei chwaer a llestry ganthi yn dyuot allan or llys wrth keissaw dwfyr yr vrenhines. A honno a rydgassei etwin o gaer wyragon wrth ymchoelut o dyhol katwallawn. A phan welas breint hir y vorwyn yn dyuot yn agaws attaw. wylaw aoruc. a galw arnei yn isel. Sef awnaeth hitheu derchael y golwc gan pedrussaw. A gwedy dyuot attaw ac atnabot y brawt ergrynedigaeth a gymyrt rac ouyn y damweini oe atnabot gan y elynon ac a daly. A gwedy ymgaredigaw ar vydrer trwy amrauel ymaelrawd hi uenegys idaw ansawd y llys. ac a dangosses y dewin idaw. kanyv ef a dothoed yn ol y aruer yn plith y reidussyon wrth rannu kardawt undut.

⁶⁰⁷ A gwedy atnabot y dewin. sef a erchis breint oy chwaer. kaffael fford os gallei y dyuot yn diarwybot or llys attaw hyt yn agaws y hen temhlyl avel gerllaw lle y gwnelei llechu yn y haraws. Ac yna yd aeth breint ygyt ar toryf o reidussyon hyt y lle yd oed y dewin yn eu ryoli. A phan rodes y tyghetuen idaw fford y gyflauan. sef y gwant y dewin adan y vron. ac ar dyrnawt hwnnw y lladawd. Ac yn deissyuyt bwrw y vagyl ymdeith awnaeth breint a mynet ymplith yr aghanogyon ereill hep nep yn y dybyaw. ac yn diannot kyrechu y lechu. B.

⁶⁰⁸ A phan ydoed breint euclly. y chwaer ynteu gwedy bot twy y nos yn mynnu o pop ystryw kaffael fford y dyuot allan or llys ac eissoes nis gallei hynny. kan y kyffraw ar braw aod yn y llys o achaws agheu y dewin. gossot gwlwyrr aoruc etwin ar y gaer. Ac yna pan atnabu breint hynny ymadael aoruc ar lle hono. a mynet parth a chaer excestyr. B.

⁶⁰⁹ A gwedy dyuot yno dyuymu attaw y brytanyeit aoruc breint. a dywedut undut y gyflauan a rywnaethei. yna kadarnhau y gaer honno awnaeth. a gorchymyn y holl wyrda yr ynys ymgessyaw y gadw y diannosod ar kestyll. ac heuyt annon kenhadeu hyt ar katwallawn y erchi idaw ymchweylt yn diannot a phorth ygan selyf brenhin llydaw y eu kanhorthwyaw. B.

⁶⁰⁰ A gwedy mynet y chwedyl hwnnw yn hyspys tros ynys prydein, sef aoruc peanda brenhin keint kynnullaw y llu mwyhaf a allei or saesson a mynet hyt yg hwnnw excoestyr a gwarchae y dinas a dechreu ymlad a breint yno. B.

⁶⁰¹ Ac ual yd oed y saesson euilly yn gwarchae breint, machaf katwallawn a degnwl o wyr awnaeth ygyt ac ef yn dyuot yn ganhothwyl o lydaw, ac yn dskyunu y tir o eu lloegor, ac yn gyllyn yn kyrcu parth ar gner honno. A phan oed yn agaws yr lle rannu y varechogion yn pebl hydln aoruc, ac yn diannot kyrcu y elynyon, ac eu kyndell ar flo gan llad muer mawr orodant a daly peanda. A phan wlas y gwr hwnnw nat oed ffordd idaw gathaf rydyt gwrhau aoruc y katwallawn, gan roch gwystlon ac adaw mynet ygyt ac ef yn erbyn y saesson. B.

⁶⁰² A gwedy kaffael y tudugolyaeth honno galw attaw y holl wyra awnaeth katwallawn, y rei a vuessynt waskaredigyon er talym o amser, a mynet yn diannot y ryuelu ar etwin parth ar gogledd. B.

⁶⁰³ A phan gicleu etwin hynny kynnullaw attaw aoruc holl vrenhinod y saesson, a dyuot yn erbyn Katwallawn hyt y lle aelwir hethid. Ac yno eissoes wedi dechreu y vwydyr y llas etwin ac holl lu haecch. Ac ygyt ac ef y dygwylws offryt y vab a gothott brenhin ore, a daethi yn kanchothwyl idaw. B.

⁶⁰⁴ A gwedy y tudugolyaeth honno kyrcu trwy wloedd y saesson awnaeth katwallawn gan y vath kreu londer hyt na adawef nep yn vyw, namyn lle gwelhef wreic vachawe, ac gladyf yd ellyd y beichozi hyt y llawr, ac ewelly nyt arbettei na gwr na gwreic, na hun nac ieuene, kan wheuthur kyhaudan druenas o kenedyl y saesson, kan araethu eu diua yn hollawl or ynys hon. B.

⁶⁰⁵ Ac yn kendet maedaw ewelly or diwed brwydyr a uo idaw ac offrye, y gwr aod yn dywysawc ar ol etwin, a hwnnw a las ygyt a deu nei idaw, y rei a oedunt y lywodraethu gwedy ef. Yna y daeth osswallt yn vrenhin yn y gogledd, ac yn erbyn hwnnw y daeth katwallawn ac ae kynhellawd ar fio o wlat pwy gilyd hyt y mur a adeilawd seuerws ankerawdyr y rwg lloegyr ar alban. Ac yna auon peanda aoruc ygyt a ran vwyhaf or llu hyt yn y lle hwnnw y ryuelu arnaw. B.

⁶⁰⁶ A phan ydoed peanda yn gwarchae osswallt yn y lle aelwir yn saesneec heufelt, ac yn gyntraec y maes newawl, sef awnaeth osswallt yna derchatael croes yr arglwyd, kan erchi ar y gytaurochogion o eu llawn llaf dywedyt plygwn an glynuec a gwedy yn yr holl kyuoethawe duw yn rydliu o dwylaw y brytanyet dywal, ac ygan yr yseymun tywysawc peanda, kanyf ef a wyr an bot ni ar yr iawn yn ymlad tros yn kenedyl. Ac yna pawb awnaethant yn ol y orchymyn, a phan dorres y wawr y dyd triannoeth kyrcu eu gelynyon aorugant, a thrwy evyrllit eu ffyd kaffael y tudugolyaeth. B.

⁶⁰⁷ A gwedi clybot hynny o gatwallawn blyghau aoruc a chynnullaw llu mawr er cyrcu osswallt, ac yna ymlad ac ef aoruc peanda yny lle aelwir bwrne ac y llas. B.

⁶⁰⁸ A gwedy llad osswallt ar ran vwyhaf o eu lu oswi aelwyn y vrawt a uo yn gwledychu ar y ol ef. A hwnnw a gauas tagnoued gan katwallawn trwy wrhau idaw, a thalu anylder o eur ac aryant. B.

⁶⁰⁹ Ac yna yn diannot allfud mab y oswi ac odwalt y nei vab brawt a gyvoddassant yn y erbyn, a chan ny dygrynnoes, udunt hynny wynt a ffoassant ar peanda ac erchi kaffael porth ganthaw y oreskyn kyuoeth oswi aelwyn. B.

⁶¹⁰ A chan nat allei peanda torri y tagnoued awnaethi katwallawn tros y gwladodet annot hynny aoruc hyt pan kaffei kanhiat gan katwallawn y vrwychaw arnaw. Ac yna tra ydoed katwallawn yn daly llys ar wyleu y sulgwyn yn llundein, ac yn gwisaw coron y deyrnas, sef yd oed yno holl tywysogyon y saesson eithr oswi aelwyn yn unic, ygyt a holl tywysogyon y brytanyet heuyt. Ac yna y daeth peanda ar katwallawn y ouyn py achaws na dathoodet oswi yr llys, ar holl tywysogyon wedi dyuot namyn ef ehun. A chatwallawn a dywawt mae claf oel. Nac ef arglwyd heb ef nyt or achaws hwnnw na doethi, namyn auon kenhadeu awnaeth hyt yn germania yseymun y wawd saesson attaw y goisaw dial y vrat arnafi, athi, ac ygyt a hynny heb ef y mae yn torri tagnoued ynys prydein, gan dihol y deu nycint allfud ac odwalt. Ac erchi canbat awnaeth peanda oed lad noe diho o teruynue ynys prydein. B.

⁶¹¹ Ac yna gwedy galw o katwallawn y gyghorwyr attaw, a medyllyaw peth anwelhit am hynny, ym plith hynny y rodes mareded vrenhin dyuet y kyghor hwn. Arglwyd heb ef, kanyf holl kenedyl saeson a derpeistei eu deholl yn llwyr or ynys hon, pa achaws na thrigeist titheu ar y medwl hwnnw kanyf yn dylit kadw fydd wrth y neb nys catwo. Ac wrth hynny dyro canba y peanda y ryuelu ac wynt, ac attuyd ef a lad pop rei o nadunt y gilyd, yr saeson, ac y uelly y dilhehir or ynys hon. B.

⁶¹² Ac ar hynny y rodes katwallawn ganhyat y peanda ryuelu ar oswi. A gwedy kynnullaw llu mawr, kychewyn a oruc peanda trwy humyr ar torr oswi. A ryuelu yn wychyr a oruc arnaw gan anreithaw y wlat. B.

⁶¹³ A chynneic aoruc oswi lawer o rodyon o eur ac aryant y peanda yr peidaw ae ryuelu. A gwedy na mynnai peanda dim ganthaw. Sef awnaeth kynmogni duw ac ef. A chyn bei llei y niuer noe un peanda y rodi kat ar vaes idaw ar lan yr auon a elwit guniued. Ac y llas peanda ar y deguet arugeint o tywysogyon y saeson : a ryueychan oll. A gwedy llad peanda y rodes katwallawn y kyuoeth y ulfrif y vab. Ac y kynmyrth ulfrif tywysogyon mers y ryuelu yn erbyn oswi. Ac eissoes or diwed y kynodi awnaeth katwallawn udunt. B.

⁶¹⁴ Ac wyth mlyned a deugeint gwedy goruot katwallawn y bu yn gwledychu. Ac ym pen yr wyth mlyned ar deugeint yd aeth or byt hwn y pymthecuet dyd o vis tachwed, ac gorff a gymyrth y brytanyet ac ae hirasant ac ireiden gwyrrhuawr. Ac y dodassant y mywn delw edyf gwedy dinue ar y lun ehun, o enryued geluydyt. Ac y gosoddassant y delw ar varch uch pen y porth tu ar gorllewein yn llundein yr aruthyr yr saeson. Ac ydanaw y gnaethpwyt eglwys o enw seint marthin, ac effeireit yganu rac y eneit. Ar gwr hwnnw a vu y marchawe evydawl ar darwgan myrdyn. B.

⁶¹⁵ A gwedy daruot hynny y kynmyrth katwalawdyr vendigeit y vab ynteu lewodraeth y teyrnas y law. B.

⁶¹⁶ Mam katwalawdyr ynteu a oed chwaer untat a pheanda, ac mam hitheu oed wreic vonhedic o dyledydegion ergig ac euas. A honno a gymyrth katwallawn yn wreic idaw gwedy y gmyot a pheanda. B.

⁶¹⁷ A gwedy llylaw o katwalawdyr y teyrnas trwy yspeit deudec mlyned yn wrawl trwy hedwech, yna y cleuychlys o ryw nyctawt. Ac or achaws hwnnw kyuoedi terusy y rwg y brytanyet ehunein, ar wlat firwythlawn a distrywysant oc eu hyseymun terusy, ac ygyt a hynny heuyt ryw diroedi arall adoech ar nadunt ydial o duw arnadunt eu pychodeu. Ac sef oed hynny diruawr newyn a thymhestyl a marwolyaeth ym pop gwlat dros wyneb ynys prydein yn gyffredin hyt na cheffit na bwynt na diawt namyn ychydig y neb a allei hely yny diffeithwech, ar varwolyaeth aod kymceit na allei y rei bu gladu y rei meirw. Ac wrth hynny sef awneynt mynet y wladodet ereill or byt ynny cylech. Ac adaw eu gwlat eu hun yn diffeith gan wyloucin yny wed hon. Arglwyd holl gyuoethawe nef a dayar ti an roleist ni megys deueit yn vwyt bleideu, ac an gascereist ym plith alltudyon. Ac yn y kyweirywys katwalawdyr ehun lyghes. Ac y kychewynnys parth a llydaw gan achwanegu y ryw gwyuau hon. Gwae ni pechaduryeit am an pechodeu, trwy y rei y codassam duw, kany ny chymarassam penytr tra yttoddeim yn kaffiel yspeit y

penydyaw. wrth hynny heddiw y mae duw yn dial arnam ninheu hynny. ac yn dyrru oc an gamedic dayar. kany n allwys un genedyl or byt an dyrru. tra yttod duw ygyt a ni. ac wrth na allwys neb an dihol. y mae ynteu ehun yn dihol ni o tref an tat o achaws an pechoden. Ac wrth hynny ymchwelwch wyr rufein. ymchwelant yr yscotteit ar fichteit. ymchoelent y bratwyr twyllwyr yscymun saesson. llyma ynys prydein yn difeith uduntwy. Gwedy y difeithaw a var duw. yr hon ny allasant wy oc eu holl gedernyt y difeithaw. B.

⁶⁵⁰ A chan y ryw gwynuan honno y doeth katwalawdyr vendigeit a hynny o gynnulleitva ygyt ac ef hyt yn llydaw. A chyrchu awnaethant hyt ar alan brenhin llydaw: nei oed hwnnw y selyf. Ac ynteu ae herbynwys ef an areddedus. mal yd oed deilwrg aruoll brenhin. B.

⁶⁵¹ Ac yna yd edewit ynys prydein yn difeith oc phriawt kiwtawtwyr eithyr echydic a diaghyssei y difeithwch kymry trwy ymborth ar hely ar dechreu y uall newyn honno. Ac aruthyr y uall honno ar y brytanyeit ar saesson trwy yspeit un ulwydyn ardec. Ar ydiagassei or saesson eissioes a anuonassant ar eu kenedyl hyt yn germania y venegi udunt bot ynys prydein yn difeith heb neb yn y chlyuanhedu oe phriodoryon. A manegi udunt bot yn hawd y chlyuanhedu ae gorescyn. B.

⁶⁵² A phan gicleu y saesson hynny ymgynnnullaw awnaethant lluosogwrwyd ac amylder o niuer gwyr a gwraed. a dyuot yr gogleid yr tir. A dechreu kyuanhedu y gwladod difeith awnaethant or alban hyt yg kemyrw. kanyt oed heb ae lludyei nac ae gwarauneit udunt. Ac or amser hwnnw allan y colles y brytanyeit llywodraeth ynys prydein. ac y dechreuis y saesson y chlyuanhedu ae gwledychu. B.

⁶⁵³ Ac yna ym pen yspeit gwedy ymgadarnhau or yscymun pobyl honno yn ynys prydein yd archoed katwalawdyr ganhorthwyr ygan alan vrenhin llydaw y dyuot y orescyn yr ynys iarnadunt tracheuyn. Ac yna y daeth llef ygan agel or nef at gatwalawdyr y orchymyn nat elhei ynteu y ynys prydein kan na mynhei duw yr brytanyeit gaffel y llywodraeth hyt na chyflawnyt yr amser a daroganawd merdyn. Yna y peris yr agel i gatwalawdyr mynet y rufein ar sergiws. ac yna y gymeryt penyt mal y kaffel y riaw ymplith y gwynuydeligyon seint. a trwy euyrllit y ffydf ef y delhei llywodraeth ynys prydein tracheuyn yr brytanyeit. gwedy idaw ef eilenwi yr amser tyghetunawl. a chaffel dwyn y escryn ef o rufein y enys prydein. pan geffir dangaws ereill escryn y seint. y rei a gudysseit rac ouyn y paganyeit yscymun. B.

⁶⁵⁴ Yna y daeth katwalawdyr at alan vrenhin llydaw a manegi idaw y geireu adywedassei yr agel wrthaw. A phan glywes alan hynny. sef y kymyrth ef llyfreu daroganeu myrdyn. a daroganeu yr eryr o gaer septwn. a chanyadeu sibli. a chwilaw y daroganeu hynny oll aoruc er kaffel gwybot a oedunt yn un ar geireu adywedassei yr agel. yna y gweles alan bot y sawl daroganeu hynny ac ymadrodyon yr agel ygyt yn wir. sef yr annoges ynteu i gatwalawdyr y rufein. Ac anuon iur y vab ac ynyr y nei aoruc alan y ynys prydein y geissaw y chynhal ar y hen deilgytawt o waet a gwir dyltet y brytanyeit. B.

⁶⁵⁵ Yn yd aeth katwalawdyr y rufein. ac o karyat duw ef a ymwrthodes a phob peth bydawl. A sergiws bap ae kadarnhaws ef ym plith y seinteu gleinyon. yna y cleuchawd katwalawdyr o orthrwm heint. ac y bu varwryn y deudeuet dyd o uei yn yr wythuet vlywyd yn a phedwar ugeint a seith kant gwedy genu iessu grist or arglwydes veir.—*Mae y diwedd ar goll.* B.

⁶⁵⁶ Yr hyn a ganlym, tan y nod yma yw diweddad llypyr GEOFFREY o VYNWY o Vrut y Breninodd, yr hwn sydd yn nghadw dan arwydd—Cleopatra B. V. yn y British Museum yn Llundain.—A phan aeth catwaladyr y ruvein o lydaw : y doeth Iur vab alan ac ynyr ynei allnges ganthunt hyt yn ynys prydein y ryvelu ar saesson : ac ny dygrynhoes ydunt dim. Canyt adaussei ball a newyn dim haeach or brutaneyit yn vew : ar rei hynny ar daroed ev dehol yran kamber or ynys. Ac ny elwyd wynt yn vryttanyeit yna : namyn yn gymre. Ac o hynny allan y goruc y saesson yn dveryauc : kynnal tagneued ryngthunt ev hynneyn. A diwyll tyiroed goreu : ac adeiliat kestill. achaeroed. adinessyd. Ac val hynny y byriassant medyant y bruttannyeit iarnadunt : ac o hynny allann y colles y kymry ev breint. ac y bu dir ydunt godef saesson yn bennaf arnadunt. Ar tywyssogean auuant ar gymre gwedy hyn pob eilwers : aorchymyneis ynnuev y garadauc o lan garban. vying kyt oesswr y oed hwnnw. Ac ydaw ef yd edeweis y defnyd y ysgrivennv f brenhined y saesson o hynn allan : affeidyaw or kymre. Canyt ydiw ganthunt y llypyr kymraec yr hwnn a ymchwelyws Gwalter archdiagon ryt ychen o ladin yng kymraec. Ac ef ay traethws yn wir ac yn gwbyl o herwyd ystoria y racydwedegion kymre. A hynny oll adatymchweileis ynnuev o gymraec yn lladyn. Ac velly yteruyna ystorea brutus.—*Wedy hyn y canlyn Brut y Saeson yn yr un llypyr.*

‡ *Mae gwall yma.*

⁶⁵⁷ Oed Crist pan fu farw Caradoc 1156. Mae er hynny hyd heddyw 457 o flwyddau. *Geiriau ar ymyl y llypyr.* A.

⁶⁵⁸ Ac ewelly e tervyna vyingwaith inheu am ddrwc yscrifenu hyn yma : er hwn a gesgleis allan o amravallion lyvreu : o achaws nad oedd un llypyr yn berfaith heb lawer ar goll ynddo, etwa myvi a gevais e cwbyl ymewn pypm o lyvreu hen, deu o honynt o parchment wedi yscrifenu es agos i 500 o vlynyddoedd wrth dyst : a thri ereill o hen gopieu. Y neb a'u hysgrifeno nesav govaled am iawn ysgrifenyddiaeth : mwy oedd vy ngoval i am y matter.—*Geiriau ysgrifenydd y llypyr.* A.

Gwybydded y Darllenydd nadoes hysgrif ar yr enwau a ddoded ar y ddau vrud uchod, sef BRUT TYSILIO a BRUT G. AB ARTHUR, eithyr er gwahaniaeth rhyngddynt.

BRUT Y TYWYSOGION.

PETWAR ugeint mlyned a whechant oed oet Crist pan vu y var6olyaeth ua6r dr6y holl ynys Prydein. Ac o dechreu byt hyt yna yd oed blwydyn eisieu petwar ugeint mlyned ac wyth cant a phum mil. Ac yn y vl6ydyd honno y bu var6 Kad6aladyr uendigeit uab Kadwalla6n uab Catuan brenhin y Brytanyeit yn Rufein y deudecuet dyd o Vei megys y proff6ydassei Vyrdin kyn no hynny 6rth Wrtheyrn G6rthenau. Ac o hynny allan y colles y Brytanyeit goron y teyrnas. ac yd ennillawd y Saeson hi. Ac yn ol Kadwaladyr y g6ledycha6d Iuor uab Alan vrenhin Llydaw. yr honn a elwir Brytaen uechan. Ac nyt megys brenhin namyn megys pen-naeth neu tywyssa6c. A h6nn6 a gynhellis llywodraeth ar y Brytanyeit 6yth mlyned a deugeint. ac yna y bu uar6. Ac yn y ol ynteu y g6ledycha6d Rodri mael6yna6c. Ac yn oes h6nn6 y bu uar6olyaeth yn I6erdon. Ac yna y cryna6d y dayar yn Llyda6. Ac yna y bu y g6la6 gwaet yn ynys Prydein. ac Iwerdon. Deg mlyned a phedwar ugeint a whechant oed oet Crist yna. ac yna yd ymchoela6d y llaeth ar emenyn yn waet. Ar lleuat a ymchoela6d yn waeta6l li6. Seith cant mlyned oed oet Crist pan vu uar6 Elfrytt brenhin y Saeson. Deg mlyned a seithgant oed oet Crist pan vu uar6 Pipin v6yaf brenhin Ffreinc. Ac yna kyn oleuet oed y nos ar dyd. Ac yna y bu uar6 Osbric brenhin y Saeson. ac y kyssegrwyt egl6ys lan Vihagel. Vgein mlyned a seith cant oed oet Crist pan vu yr haf tessa6c. Ac yna y bu uar6 Beli uab Elfyn ac y bu vr6ydyr Heilin ygkerny6. a g6eit G6archmaela6c.¹ a chat Pen coet yn Debeubarth ac yn y teir br6ydyr hynny y goruu y Brytanyeit. Deg mlyned ar hugeint a seith cant oed oet Crist pan vu vr6ydyr ym mynyd Carn. Deugeint mlyned a seith cant oed oet Crist pan vu uar6 Beda offeirat. Ac yna y bu uar6 Owein brenhin y Pictait. Deg mlyned a

deugeint a seith cant oed oet Crist pan vu y vr6ydyr r6g y Brytanyeit ar Pictait yg g6eith Maes yda6c.¹ Ac y lladawd y Brytanyeit Talargan brenhin y Pictait. Ac yna y bu uar6 Te6d6r uab Beli. ac y bu uar6 Rodri brenhin y Brytanyeit. ac Ecbalt brenhin y Saeson. Trugein mlyned a seith cant oed oet Crist pan vu br6ydyr y r6g y Brytanyeit ar Saeson yg gweith Henfford. Ac y bu uar6 Dyfynwal uab Tewd6r. Deg mlyned a thrugein a seith cant oed oet Crist pan symmud6yt pasc y Brytanyeit dr6y orchymyn Elbot g6r y Du6. Ac yna y bu uar6 Ffernuaill² uab Idwal. A Chubert abat. Ac yna y bu distry6 y deheubarthwyr gan Offa vrenhin. Pedwar ugein mlyned a seith cant oed oet Crist pan diffeitha6d Offa vrenhin y Brytanyeit yn amser haf. Deg mlyned a phedwar ugein a seith cant oed oet Crist pan deuth y paganyeit gyntaf y Iwerdon. Ac y bu uar6 Offa vrenhin. a Maredud brenhin Dytet. ac y bu vr6ydyr yn Rudlan. Wyth cant mlyned oed oet Crist pan lada6d y Saeson Garada6c brenhin G6yned. ac yna y bu uar6 Arthen vrenhin Keredigya6n. Ac y bu diffyc ar y heul. Ac y bu uar6 Rei³ vrenhin⁴ a Chadell brenhin Powys. ac Elbot archescob G6yned. Deg mlyned ac 6yth cant oed oet Crist pan dua6d y lleuat du6 nadolyc. ac y lloscet Myny6. ac y bu uar6olyaeth yr anifeileit ar hyt ynys Prydein. Ac y bu uar6 Owein uab Maredud. Ac y lloscet Deganwy o tan myllt. Ac y bu vr6ydyr y r6g Howel a Chynan. a Howel a oruu. Ac yna y bu daran ua6r ac y g6naeth llawer o loscuaeu. Ac y bu uar6 Tryffin⁵ uab Rein.⁶ Ac y llas Griffri uab Kyngen o d6yll Elisise y ura6t. Ac y goruu Howel o ynys Von. Ac y gyrra6d Gynan y ura6t o

¹ Magedawc. P. Maes Edawc LL. MS.² Ffermael D. P. Ffernael LL. MS.³ Run. D. P.⁴ Dyfed MS. LL.⁵ Gruffyth D. P.⁶ Run.¹ Garthmaelawc D. P. MS. LL.

Von ymeith y gan lad llawer oe lu. Ac eilweith y gyrrôyt Howel o Von. Ac y bu uar6 Kynon¹ urenhin. Ac y diffeitha6d y Saeson mynyded Eryri. ac y dugant urenhinyaeth Rywynya6c.² Ac y bu weith Llan Uaes. Ac y diffeitha6d Genôlf brenhinyaethu Dyfet. Ugein mlyned ac 6yth cant oed oet Crist pan distrywyt castell Deganwy y gan y Saeson. Ac yna y duc y Saeson urenhinyaeth Powys yn eu medyant ac y bu uar6 Howel. Deg mlyned ar hugein ac 6yth cant oed oet Crist pan vu diffy ar y lleuat yr 6ythuet dyd o vis Racuyr. Ac y bu uar6 Satubin³ escob Myny6. Deugein mlyned ac 6yth cant oed oet Crist pan wledycha6d Meuruc escob ym Myny6. Ac y bu uar6 Idwalla6n. Ac y bu g6eith Ketyll. Ac y bu var6 Merfyn. Ac y bu weith Ffinant. ac y llas Ithel brenhin Gwent y gan wyr Brecheina6c. Deg mlyned a deugein ac vyth cant oed oet Crist pan las Meuruc y gan y Saeson. Ac y tagwyt Kyngen y gan y genedloed. Ac y diffeith6yt Mon y gan y kenedloed duon. Ac y bu uar6 Kyngen brenhin Powys yn Rufein. Ac y bu uar6 Ionathal tywyssa6c Aber Geleu. Trugein mlyned ac 6yth cant oed oet Crist pan yrr6yt kat6eithu ymeith.⁴ Ac y bu uar6 Kynan uant nifer.⁵ Ac y diffeithwyt kaer Efra6c ygkat Dubkynt. Deg mlyned a thrugein ac 6yth cant oed oet Crist pan vu kat Cryn Onnen. ac y torret kaer Alclut y gan y paganyeit. Ac y bodes G6ga6n uab Meuruc brenhin Keredigya6n. Ac y bu weith Bangoleu a g6eith Menegyd y Mon. Ac y bu uar6 Meuruc escob bonhedic. Ac y kymmerth L6mbart⁶ escobawt Vyny6. Ac y bodes B6rngarth⁷ urenhin Kerny6. Ac y bu weith du6 Sul ym Mon. ac y llas Rodri a Gwryat y ura6t y gan y Saeson. Ac y bu uar6 aed uab mellu. Pedwar ugein mlyned ac 6yth cant oed oet Crist pan vu weith Conwy y dial Rodri o Du6.⁸ Deg mlyned a phedwar ugein ac 6yth cant oed oet Crist pan vu uar6 Subin y doethaf or Yscotteit. ac yn y deuth y Normanyeit duon eilweith y gastell Baldwin. Ac y bu uar6 Heinyth, uab Bledri. ac yna y deuth Anara6t y diffeitha6 Keredigya6n ac Ystrat Tywi. ac yna y diffeitha6d y

Normanyeit Loeger. a Brecheina6c a Morgan6c a G6ent a Buellt G6nll6c. ac yna y diffygya6d b6yt yn Iwerdon kanys pryfet o nef ar weith g6ad a dyg6yda6d a dau dant y bop un.¹ Ar rei hynny a v6yttaod yr holl ymborth. A thr6y unpryd a g6edi y g6rthladvyt. ac yna y bu uar6 Elstan brenhin.² Ac Alvrvt urenhin Iwys. Naw cant mlyned oed oet Crist pan deuth Igm6nd y ynys Von. ac y kynhalya6d maes ros Meilon.³ Ac yna y llas mab Meruyn y gan y genedyl. ac y bu uar6 Llywarch uab Hennyth. ac y llas pen Ryderch uab Hennyth duw g6yl Baol. ac y bu weith Dumeirt.⁴ yn yr honn y llas Maela6c cam uab Peredur. ac yna y dile6yt Myny6. ac y bu uar6 Gorch6yl escob. ac y bu uar6 Corua6c⁵ brenhin ac escob holl Iwerdon g6r ma6r y grefyd ae garda6t. Mab y Guleuan.⁶ a las oe vod y my6n br6ydyr. ac y bu uar6 Kernallt⁷ uab Muregan brenhin Langesy⁸ o keugant⁹ diwed ac y bu uar6 asser archescob ynys Prydein a Chadell uab Rodri. Deg mlyned a na6 cant oed oet Crist pan deuth Other y ynys Prydein. ac y bu uar6 Anara6t uab Rodri brenhin y Brytanyeit. ac y diffeith6yt Iwerdon a Mon y gan bobyl Dilyn. ac y bu uar6 Edelflet vrenhines. ac y llas Clyda6c uab Cadell y gan Ueuruc y ura6t. ac y bu uar6 Uercu¹⁰ escob. ac y bu weith y dinas ne6yd. Ugein mlyned a na6 cant oed oet Crist pan aeth Howel Da vrenhin uab Kadell y Rufein. ac y bu uar6 Elen. Deg mlyned ar hugein a na6 cant oed oet Crist pan las Gruffud ap Owain y gan wyr Keredigya6n. ac y bu ryfel Brun. ac y bu uar6 Hennyth¹¹ uab Clyda6c a Meuryc y ura6t. ac y bu uar6 Edelstan brenhin y Saeson. Deugein mlyned a na6 cant oed oet Crist pan uu uar6 Abloyc vrenhin. a Chadell uab Archuael¹² a 6en6yn6yt. ac Ida6l uab Rodri ac Elifed y ura6t a las y gan y Saeson. ac y bu uar6 L6nbert¹³ escob myny6. ac Ussa uab Lla6r. a Morcheis¹⁴ escob Bangor a vuant ueir6. A Chyngen¹⁵ uab Elised a wen6yn6yt. ac

¹ Rufein Ib.² Y Saeson MS. Ll.³ Molerain D. P.⁴ Dinneir. MS. Ll. Dinerth. D. P.⁵ Carmot. D. P.⁶ Gulenan. MS. Ll. Cukeman. D. P.⁷ Kyrnalt. D. P.⁸ Lagmes. D. P.⁹ Kengant. Ll. MS.¹⁰ Nercu MS. Ll.¹¹ Eunyth. D. P.¹² Arthfael MS. Ll. Arthuael. D. P.¹³ Hubert D. P.¹⁴ Morcleis. MS. Ll. Morclais. D. P.¹⁵ Conan. D. P.¹ Conan D. P.² Rhyvonioc D. P.³ Satubin MS. Ll.⁴ Ymddeith MS. Ll.⁵ Nifer D. P.⁶ Dubert D. P.⁷ Dwngarth Ll. MS. Dunganarth D. P.⁸ Ac yna y bu farw Cadweithu. MS. Ll. ac y bu farw Hywel. yn Rhufein.

Eueurys¹ escob Myny6 a vu uar6. Ystrat Clut a diffeithoyt y gan y Saeson. A Howel Da uab Kadell vrenhin pen a mol-yant yr holl Frytanyeit a vu uar6. a Chad6gan uab Owein a las y gan y Saeson. ac yna y bu weith Carno r6g meibon Howel a meibon Idwal. Deg mlyned a deugein a naw cant oed oet Crist pan diffeitha6d Iago a Ieuf meibon Idwal Dyfet d6yweith. ac yna y bu uar6 Dyfyn6al a Rodri meibon Howel. ac yna y bu ladua ua6r r6g meibon Idwal a meibon Howel yg gweith Con6y yn llan 6rst.² ac y llas Hirma6r ac Anara6t y gan y pobloed. Meibon oed y rei hynny y 6ryat. a g6edi hynny y diffeith6yt Keredigya6n y gan ueibon Idwal, ac y bu uar6 Etwin uab Howel. ac y bodes Hayard6r³ uab Mervyn. ac y llas Congaloch brenhin Iwerdon. a G6ga6n uab G6ryat. ac y bu yr haf tessa6c. ac y bu dirfa6r eira vis Ma6rth. a meibon Idwal yn gwledychu. ac y diffeitha6d meibon Abloec Gaer Gybi a Lleyn. Trugein mlyned a na6 cant oed oet Crist pan las Idwal uab Rodri. ac y llas meibon G6ynn ac y diffeith6t y ty Wyn⁴ y gan y pobloed. ac y bu uar6 Meuruc uab Katuan. a Ryderch escob. a Chad6galla6n uab Owein. ac yna y diffeitha6d y Saeson. ac Aluryt yn tywyssa6c udunt vrenhinyaetheumeibon Idwal. ac y llas Rodri uab Idwal. ac y diffeith6yt Aberffra6. a g6edy hynny y dellis⁵ Iago uab Idwal Ieuf uab Idwal y ura6t. ac y carchar6yt Ieuf. a gwedy hynny y croget. Ac yna y diffeithwyt G6hyr y gan Eina6n uab Owein. ac y diffeitha6d Marc uab Herald Benmon. Deg mlyned a thrugein a na6 cant oed oet Crist pan diffeitha6d Gotbriac uab Herald Von. ac o ua6r ystry6 y darostyga6d yr holl ynys. ac yna y kynnulla6d Edwart brenhin y Saeson dirua6r lyges hyt ygkaer Llion ar Wysc. ac y g6rthladwyt Iago oe gyfoeth. ac y g6ledycha6d Howel dr6y uudugolyaeth. ac y clefyth6yt Meuruc uab Idwal.⁶ ac y bu uar6 Morgan. ac yna y bu uar6 Edgar brenhin y Saeson. ac y daeth Dunwalla6n brenhin Ystrat Clut y Rufein. ac y bu uar6 Idwalla6n uab Eina6n. ac eilweith y diffeitha6d Eina6n 6hyr. ac y diffeithwyt Ll6yn Celyna6c ua6r y gan Howel uab Ieuf ar Saeson. ac yna y delit Iago ac y goruu Howel uab Ieuf ac

y gorescynn6ys¹ Iago. ac y llas Idwal. A gwedy hynny y diffeitha6d Custhennin² uab Iago. a Gotbriac uab Herald Llyn. a Mon. a gwedy hynny y llas Custenhin uab Iago y gan Howel uab Ieuf yn y vr6dyr a elwir gweith Hirharth. Pedwar ugein mlyned a na6 cant oed oet Crist. pan diffeitha6d Gotbriac uab Herald Dyuet a Myny6. ac y bu weith Llan Wana6c.³ ac yna y diffeithwyt Brecheina6c a holl gyfoeth Eina6n uab Owein y gan y Saeson. ac Aluryt yn dywyssa6c arunt. A Howel uab Ieuf ac Eina6n a lada6d llawer oe lu. ac yna y llas Einawn uab Owein drwy d6yll gan uchelwyr G6ent. ac y bu uar6 bonhedic escob. ac y llada6d y Saeson Howel uab Ieuf dr6y d6yll. ac y llas Ionaual uab Meuruc a Chadwalla6n uab Ieuf ac llada6d. Kad6galla6n ab Ieuf dr6y uudugolyaeth a oresgynn6ys y gyfoeth nyt amgen noc ynys Von a Meiryonyd a holl wladoed G6yned o diruawr ystry6 a challter a darostyga6d. ac yna ydd yspeilwyt Llywarch ap Owein oe lygeit. ac y diffeithwyt⁴ Gotbriac⁵ uab Herald ar llu du ganta6 ac ef ynys⁶ Von. ac y dellit⁷ d6y vil o dynyon. ar dryll arall o nadunt a duc Maredud uab Owein y gyt ac ef y Geredigya6n a Dyfet. ac yna y bu uar6ol-yaeth ar yr holl⁸ anifeileit yn holl ynys Prydein, ac yna y bu uar6 Ieuf uab Idwal. ac Owein uab Howel. ac y diffeitha6d y kenedloed Lan Badarn. a Myny6 a Llan Ulltut a Llan Garban. a Llan Dydoch. ac yna y llas mab Abloyc. ac y tala6d Maredud yn deyrnget yr kenedloed duon geina6c o bop dyn. ac y bu dirua6r uar6olyaeth ar y dynyon rac newyn. ac y llas Owein uab Dyfynwal. ac y diffeitha6d Maredud Maes Hyfeid. Deg mlyned a phedwar ugein a na6 cant oed oet Crist pan diffeitha6d Etwin uab Eina6n ac Eclis ua6r tywyssa6c Seis y ar voroed y deheu oll urenhinyaetheu Maredud nyt amgen Dyfet a Cherediga6n a G6hyr a Chedweli. ac eilweith y kymerth wystlon or holl gyfoeth ar dryded weith y diffeitha6d Vyny6. A Maredud a hurya6d y kenedloed a dath-oedynt yn y ewyllys gyt ac ef. ac a diffeitha6d g6lat Uorgan. a Chadwalla6n y uab⁹ a vu uar6. ac yna y duc meibon Meuruc kyrch hyt yg G6yned. ac a diffeith6yt ynys Von y gan y kenedloed du6

¹ Eueurys. MS. Ll.² Rwest. MS. Ll.³ Yarthyr. D. P.⁴ Tywyn. MS. Ll.⁵ Delis. MS. Ll.⁶ Ac y bu farw Idwallawn fab Einiawn. MS. Ll.¹ Gorescynnwyd Cyfoeth. MS. Ll.² Custenhin Ddu MS. Ll.³ Wenáwc. MS. Ll.⁴ Sic in MS. Ll.⁵ Gotbriac.⁶ Yn ynys MS. Ll.⁷ Delid MS. Ll.⁸ Deest in MS. Ll.

Ieu kyrehael. Ac yna y bu diruaer newyn yg kyfoeth Maredud. ac y bu brôdyr y rôg meibon Meuruc a Maredud yn ymyl Llan Gwn. ac y gorvu ueibon Meuruc. ac yno y llas Tewdor uab Einaôn. ac yna y diffeithôyt Manaô y gan Yswein uab Herald. ac y llas Idwal uab Meuruc. ac y diffeithôyt Arthmarcha.¹ ac y llosect ac y diboblet Mynyô y gan y kenedloed. ac y llas Morgeneu escob y gantunt. ac y bu uarô Maredud uab Owein y clotuorussaf vrenhin y Brytanyeit. Mil o vlynydoed oed oet Crist pan diffeithôyt Dilyn y gan yr ysgoteit. ac y gôledychaôd Kynan uab Howel yg Gwyned. ac y diffeithaôd y kenedloed Dyfet. ac y bu uarô Morgan uab Gôyn. ac Iuor Porth Talarthi.² a gwedi hynny y llas kynan uab Howel. ac y dallwyt Gôlfac ac Uryat. Mil a deg mlyned oed oet Crist. pan diffeithôyt Mynyô y gan y Saeson nyt amgen y gan Entris ac Ubis. ac y bu uarô Hayarn Drut Mynach o Enlli. ac yna yd aeth³ Yswain uab Herald y Loeger. ac y gyrraôd Eldryt⁴ uab Etgar oe deyrnas. ac y gôledychaôd yn y gyfoeth yn yr hôn y bu uarô yn y vlôydyn honno. ac yna y kyffroes Brian brenhin holl Iwerdon a Môrchath y uab. a llaôs o vrenhined ereill yn erbyn Dilyn y lle yd oed Sitruc uab Abloec yn vrenhin. ac yn⁵ eu herbyn y deuth gwyrr Largines a Mael Mordaf yn vrenhin arnadunt. ac ymaruoll a orugant yn erbyn Brian vrenhin. ac y huryaôd Sitruc gant yn erbyn Brian vrenhin. ac yna y huryaôd Sitruc llogeu hiryon aruaôc yn gyflaôn o wyr llurugaôc. a Derotyr yn tywyssac arnadunt. a gwedy bod brôdyr rygtunt a gôneuthur aerua o bob tu y llas Brian ae uab or neill tu a thywyssaôc y llogeu ae vraôc. a Mael Mordaf vrenhin or tu arall. ac yna y llas Owein uab Dyfynwal. ac yna y gorescynnaôd Cnut uab Yswein vrenhinyaeth Loeger a Denmark a Germania. ac yna y llas Aedan uab Blegvôryt ae bedwar meib y gan Llywelyn uab Seisyll. ac y llas Meuruc uab Arthuael. ac yna y dechymygaôd neb un Yscot yn gelôyd y vot yn uab y Varedud vrenhin. ac y mynnaôd y alô e hun⁶ yn vrenhin. ac y kymmerth gôyr y Deheu ef yn Arglôyd. ac y deyrnas a⁷ henô un Rein. ac yn y erbyn y ryfelaôd Llywelyn uab Seisyll goruchel⁸ urenhin Gôyned. a

phennaf a chlotuorussaf vrenhin or oll Brytanyeit. Yn y amser ef y gnotaei henafyeit y teyrnas dywedut bot y gyfoeth ef or mor py gilyd yn gyflaôn o amylder da a dynyon hyt na thebygit bot na thlaôd nac eissiwedic yn y holl wladoed. na threfôac na chyfle diffyc. ac yna y duc Rein Yscot y lu yn dilesc. a herôyd defaôc yr Yscoteit yn valch syberô. annoc a wnaeth y wyr y ymlad. ac yn ymdiriedus adaô a wnaeth udunt mae ef a orvydei. ac ymgyfaruot a oruc yn ehofyn ae elynyon. ac gynteu yn wastat diofyn a aoryssant¹ y chôydedic drahaus annogôr hônôn. ac ynteu yn hy diofyn a gyrchaôd y vrôdyr. a gôedy gôeithaô y vrôdyr a gôneuthur cyffredin aerua o bop tu. a gôastat ymlad drô y leôder y² Gôyndyt. yna y gorvuôyt Rein Yscot ae lu. a herôyd y dywedir yn dihareb. Annoc dy gi ac nac erlit ef a gyrchaôd yn leô ehofyn. ac a gilyaôd yn war anwydus³ o lôynogaôl defaôc. ar Gwyndyt yn lidaôc ae hymlynaôd drô y lad y lu a diffeithaô y wlat. ac yspeilaô pob mann ae distryô hyt y Mars. ac nyt ymdangosses ynteu byth o hynny allan. ar vrôdyr honno a vu yn Aber Gôyli. A gwedy hynny y deuth Eilat y ynys Brydein. ac y diffeithôyt Dyuet ac y torret Mynyô. ac yna y bu uarô Llywelyn uab Seisyll. ac y kynhalyaôd Ryderch uab Iestin llywodraeth y deheu. Ac yna y bu uarô Morgeneu escob. ac y llas Kynan uab Seisyll. Deg mlyned ar hugein a Mil oed oet Crist pan las Ryderch uab Iestin y gan yr Yscoteit. ac yna y kynhalyaôd Iago uab Idwal llywodraeth Wyned wedy Llywelyn uab Seisyll. a Howel a Maredud veibon Etwin a gynhalassant llywodraeth y deheu. ac yna y bu weith Hiraethôy rôg meibon Etwin y gan ueibon Kynan. a Charadaôc uab Ryderch y las y gan y Saeson. Ac yna y bu uarô Cnut uab Yswein brenhin Lloeger⁴ a Denmark a Germania.⁵ a gôedy y uarô ef y foes Eilat hyt yn Germania. ac yna y delis y kenedloed Ueuruc uab Hywel. ac y llas Iago brenhin Gôyned. ac yn y le ynteu y gôledychaôd Gruffud uab Llywelyn ap Seisyll. a hônôn oe dechreu hyt y diwed a ymlidaôd y Saeson ar kenedloed ereill ac ae lladaôd ac ae diuaaôd ac o luossogrôyd o ymladeu ae goruu. y vrôdyr gyntaf a wnaeth yn Ryt Groes ar Hafren. ac yno y

¹ Arthmarchan. MS. Ll.² Talarthi. MS. Ll.³ Y doeth. MS. Ll.⁴ Etheldryd. MS. Ll.⁵ Yna yn. MS. Ll.⁶ Alw. MS. Ll.⁷ Aes. MS. Ll.⁸ Goruchaf. MS. Ll.¹ Oryssant. MS. Ll.² Or. MS. Ll.³ Adwydus.⁴ A Skotland. MS. Ll.⁵ Norwayne. ib.

goru ef.¹ y vlôydyr honno y dibobles ef
 Ian Badarn, ac y kynhelis ef llywodraeth
 Deheubarth, ac y gôrthladaôd Howel uab
 Etwin o e gyfoeth, ac yno y bu uarô
 Heurun.² escob Mynyô. Ac yna y bu
 weith Pen Cadeir, ac y goru Ruffud ar
 Howel, ac y delis y wreic, ac ae kymmerth
 yn wreic idaô e hun. Deugein mlyned
 a mil oed oet Crist pan uu vrôydyr Pôll
 Dyfach, ac yna y goru Howel y kened-
 loed a oed yn diffeithaô Dyfet. Yn
 y vlôdyn³ y delit Grufud y gan genedloed
 Dulyn, ac yna y bu uarô Howel uab Etwin
 brenhin gôlat Vorgan yn y heneint, ac yna
 y medyliaôd Howel uab Etwin diffeithaô
 Deheubarth a llyghes o genedyl Iwerdon
 y gyt ac ef, ac yn y erbyn y gwrthôyneb-
 aôd idaô Rufud ap Llywelyn, a gwedy bot
 creulaôn vrôydyr a diruaôr aerua ar lu
 Howel ar Gôydyl yn Aber Tywi y dy-
 gôydaôd Howel ac y llas, ac yna⁴ y goru
 Rufud. Ac yna y bu uarô Iosef escob
 Teilaô yn Rufein, ac y bu diruawr dôyll⁵
 y gan Ryfud a Rys meibon Ryderch yn
 erbyn Gruffyd uab Llywelyn, ac yna y
 dygôydaôd amgylch seith ugeinwyr o teulu
 Gruffud drôy dôyll gôyr ystrat Tywi, ac y
 dial y rei hynny y diffeithaôd Gruffyd
 ystrat Tywi a Dyfet. Ac yna y bu
 diruawr eira duô kalan Ionaôr, ac y trig-
 yaôd hyt wyl Badric, ac y bu diffeith holl
 Deheubarth. Deg mlyned a deugein a
 mil oed oet Crist pan ballawd llyges o
 Iwerdon yn dyfot y Deheubarth, ac yna y
 lladaôd Gruffud uab Llywelyn Ruffud uab
 Ryderch. A gwedy hynno y kyffroes
 Gruffud ap Llywelyn lu yn erbyn y Saeson,
 a chôeiraô bydinoed yn Henfford, ac yn y
 erbyn y kyuodes y Saeson a diruawr lu
 gantunt a Reinôlf yn dywyssaôc arnunt, ac
 ymgyfaruot a orugant a chôeiraô bydinoed
 ac ymbarottoi y ymlad, ac kyrcu a wnaeth
 Gruffud yn diannot, a bydinoed cyweir
 gantaô, a gôedy bot brôydyr chôerôdost ar
 Saeson heb allel godef cynnôrf y Brytan-
 yeit yd ymchoelassant ar ffo, ac o diruaôr
 ladua y dygôydassant, ae hymilit ynlut a
 wnaeth Gruffud yr Gaer, ac y myôn y
 doeth a dibobli y gaer a wnaeth ae thorri
 a llosci y tref,⁶ ac o dyna gyt a diruaôr
 anreith ac yspeil yr ymchoelaôd y wlat yn
 hyfryd uudugaôl, ac yna y deuth Magnus
 uab Heralt brenhin Germania y Loeger, ac
 y diffeithaôd urenhinyaetheu y Saeson. A

Gruffud vrenhin y Brytanyeit yn tywyssaue
 ac yn ganhorthwy idaô. Ac yna y bu uarô
 Owein uab Gruffud, Trugein mlyned a
 mil oed oet Crist pan dygôydaôd Gruffud
 ap Llywelyn penn a tharyn ac amdiffynôr
 y Brytanyeit drôy dôyll y wyr e hun y
 gôr a uassei annorchyfedic kyn no hynny
 yr awr hon a edewit y myôd glynnau
 diffeithon. Wedy diruawron anreithu a
 diuessedigyon udugolyaetheu, ac aneiryf
 oludoed eur ac aryant a gemneu, a phor-
 fforylon wiscoed. Ac yna y bu uarô
 Iosef escob Mynyô, ac y bu uarô Donchath
 uab Brian yn mynet y Rufein. Ac yna y
 medyliaôd Heralt vrenhin Denmarc dar-
 estôg y Saeson yr hôn a gymerth Heralt
 arall uab Gotwin Iarll a oed vrenhin yna
 yn Lloeger yn dirybud diaryf, ac o
 deissyfyt ymlad drôy wladaôl dôyll ae
 trewis yr llaôr yn y bu uarô, ar Heralt
 hônno a uassei Iarll yn gyntaf trôy greu-
 londer gwedy marô Edwart vrenhin a
 ennillaôd yn andylyedus uchelder teyrnas
 Loeger, a hônno a yspeilôyt oe teyrnas ae
 vyôyt y gan Wilim vastard tywyssaôc
 Normandi, kyt bocsahei or udugolyaeth
 kyn no hynny, ar Gwilim hônno drôy
 diruaôr vrôydyr a amdiffynnaôd teyrnas
 Loeger o anorchfygedic laô ae uonhedickaf
 lu. Ac yna y bu weith Mechen rôg Bledyn
 a Ruallon veibon Kynfun, a Mareduad
 a Ithel veibon Gruffud, ac yna y dygôydaôd
 meibon Gruffud, Ithel a las yn y vrôydyr,
 a Mareduad a vu uarô o anwyf yn ffo, ac
 yno y llas Ruallaôn uab Kynuy. Ac
 yna y kynhellis Bledyn uab Kynfun
 Gôyned a Phowys, a Mareduad uab Owein
 uab Etwin a gynhelis Deheubarth. Deg
 mlyned a thrugein a mil oed oet Crist pan
 las Mareduad uab Owein y gan Garadaôc
 uab Gruffud uab Ryderch ar Freinc ar lan
 avon Rymhi, ac yna y llas Macmael
 Minbo¹ clotuorussaf a chadarnaf urenhin
 y Gôydyl o deissyfyt vrôydyr y gôr a oed
 aruthur wrth y elynyon a hynaôs y²
 giôtaôtwyr, a gôar ôrth pererinyon a di-
 eithreit. Yna y diffeithaôd y Ffreinc
 Geredigyaôn, a Dyuet a Mynyô, a Bangor
 a diffeithôyt y gan y genedloed.³ Ac yna
 y bu uarô Bleiddut escob Mynyô, ac y
 kymmerth Iulien yr Escobaô, yna yr eil-
 weith y diffeithaôd y Freinc Geredigyaôn.
 Ac yna y llas Bledyn uab Kynuy y gan
 Rys ab Owein drôy dôyll dryc ysprytolyn
 pennaetheu, ac uchelwyr ystrat Tywi, y
 gwr a oed gwedy Gruffud y uraô yn

¹ Yn y. MS. Ll.² Heurun. D. P.³ Honno. M. S. Ll.⁴ Yno. MS. Ll.⁵ Brad. MS. Ll.⁶ Dref. MS. Ll.¹ Nimbo.² Wrth y. MS. Ll.³ Kenedloed. MS. Ll.

Kynnal yn ardercha6c holl deyrnas y Brytanyeit. ac yn y ol ynteu y g6ledych-a6d Trahayarn uab Karada6c y gefyndyr6 ar deyrnas y G6ndyt. a Rys ab Owein a Ryderch uab Karada6c a gynhladdasant Deheubarth. Ac yna yd ymlada6d Gruffud uab Kynan 6yr Iago a Mon. ac y lladawd y G6yndyt Kynwric uab Ruallon. ac yna bu vr6dyr ygkand6r r6g Goron6 a Llywelyn meibon Kad6ga6n a Charada6c uab Gruffud gyt ac 6ynt. a Rys uab Owein a Ryderch uab Karada6c y gyt ar rei hynny hefyd. Yn y vl6ydyn honno y bu vr6dyr Bron yr Erw rwg Gruffud a Thrahayarn. ac yna y llas Ryderch uab Karada6c y gan Meircha6n uab Rys uab Ryderch y gefyndery6 dr6y d6yll. ac yna y bu vr6dyr G6ennottyll y r6g Llywelyn¹ a meibon Kad6ga6n a Rys uab Owein a Ryderch uab Karada6c y rei a oruuant eilweith. Ac yna y bu vr6dyr P6ll G6dyc. ac yna y goruu Trahayarn brenhin G6yned. ac y diala6d g6aet Bledyn uab Kynuyd dr6y rat Du6 yr h6nn a uu waraf a thrugaroccaf or brenhined. ac nyt argy-wedei y neb o ny chodit a phan godit oe anuod y dialei ynteu y godyant. g6ar oed 6rth y gereint. ac amdifyn6r yndiueit a g6einon a g6ed6on. a chedernyt y doeth.² ac enryded a g6ndwal yr egl6ysseu. a didan6ch y gwladod a hael 6rth ba6p. arthur yn ryfel a hegar ar hed6ch. ac amdifyn y ba6b. Ac yna y dyg6yda6d holl teulu Rys ac ynteu yn ffoa6dyr. megys kar6 ofna6c ym blaen y milg6n dr6y y perthi ar creigau. Ac yn diwed y vl6ydyn yllas Rys ap Howel y vra6t y gan Garada6c ap Gruffud. Ac yna yd edewis Sulyen y escoba6t ac y kymerth y Urahm, ac yna y dechreuad Rys ab Tewdwr wledychu. ac y diffeith6yt Myny6 yn druan gan y kenedloed. ac y bu uar6 y Vraham escob Myny6. ac y kymerth Sulyen yr escoba6t eilweith oe anuod. Ac yna y bu vr6dyr ym mynyd Carn. ac yna y llas Trahayarn uab Karada6c uab Gruffud 6yr Iago. ar Yscotteit gyt ac ef yn ganhorth6y ida6. ac y llas G6rgeneu uab Seisyll dr6y d6yll gan veibon Rys Seis. Ac yna y deuth Gwylim vastard brenhin y Saeson ar Freinc ar Brytanyeit 6rth wedia6 dr6y bererinda6t y Vyny6. Pedwar ugein mlyned a mil oed oet Crist pan edewis Sulyen y escoba6t y dryded weith. ac y kymerth Wilfre. Ac yna y bu uar6 Gwylim Vastar tywysa6c y Normanyeit a brenhin y Saeson ar Brytanyeit ar Albanwyr wedy diga6n o

ogonyant a chlot y lithredic vyt yma a gwedy gogonedusson uudugolyaethau ac enryded o oluodod.¹ a gwedy ef y g6ledych-a6d Gwilym Goch y uab. ac yna y g6rth-lad6yt Rys uab Te6d6r oe gyfoeth ac teyrnas y gan veibon Bledyn uab Kynuyd nyt amgen Mada6c a Chad6ga6n a Ridit. ac ynteu a gilya6d y Iwerdon. ac yn y lle gwedy hynny y kynhulla6d llyges ac y ymchoela6d drachefyn. ac yna y bu vr6dyr Llych Crei.² ac y llas meibon Bledyn. ac y rodes Rys ab Te6d6r diruawr S6llit yr Llygheswyr Yscotteit. ar G6ydyl a deuthant yn borth ida6. Ac yna y ducp6yt yserin Dewi yn lledrat or eglwys ac yspail6yt yn ll6yr yn ymyl y dinas. ac yna y cryna6d y dayar yn diruawr yn holl ynys Prydein. ac yna y bu uar6 Sulyen escob Myny6 y doethaf or Brytanyeit ac ardercha6c o grefydus fuched. Wedy clot-uorussaf dyscedigaeth y disgyblon a chraffaf dyse y pl6yfeu y petwar ugeinuot vl6ydyn oe oes. ar unuet eisseu o ugein oe gyssegredigaeth nos galan Iona6r. Ac yna y torret Myny6 y gan genedyl yr ynyssed. ac y bu uar6 Kediur uab Goll6yn. a Llywelyn y uab ae vrodyr a waha6dyssant Ruffud uab Maredud. ac yn y erbyn yd ymladawd Rys ab Te6d6r. ac ae gyrra6d ar ffo. ac yn y diwed y llada6d. Deg mlyned a phetwar ugein a mil oed oet Crist pan las Rys ab Te6d6r brenhin Deheubarth y gan y Ffreinc a oed yn press6yla6 Brecheina6c. ac yna y dyg6yda6d teyrnas y Brytanyeit. Ac yna yd yspeila6d Kad6ga6n uab Bledyn Dyuet yr eildyd o Vei. ac odynd deuvis wedy hynny amgylch calan Gorffena y deuth y Ffreinc y Dyuet. a Cheredigya6n y rei ae kynhallasant etwa. ac y gadarnhayssant y kestyll, a holl tir y Brytanyeit a achubasant. Ac yna y llas y Moel C6l6m ab D6ncha6th brenhin y Pictait ar Alban-yeit y gan y Ffreinc. ac Edwart y uab. ac yna y g6edia6d Margaret urenhines g6reic y Moel C6l6m ar Du6 dr6y ymdiret ynda6 g6edy clybot llad y g6r ae mab hyt na bei vy6 hi yn y var6a6l vuched yma. a g6randaw aoruc Du6 y g6edi kanys erbyn y seithuet dyd y bu uar6. Ac yna yd aeth Gwylim Goch³ yr hwnn kyntaf a oruu ar y Saeson o glotuorussaf ryfel hyt yn Normandi y gad6 ac y am diffyn teyrnas Ropert yvra6t yr h6nn a athoed hyt yg Kaerusalem y ymlad ar Sarasinyeit a chenedloed ereill agkyfeyth ac y amdifyn y Cristonogyon. ac y haedu m6y o gлот.

¹ Rhwng Gronw a Llywelyn meibon. MS. Ll.

² Doethion. MS. Ll.

¹ Ef a gladwyd yn nhref lan yn Normandi. MS. Ll.

² Llechryd. D. P.

³ Brenhin y Brytanid. MS. Ll.

A Góilim yn trigya6 yn Normanli y góthlada6d y Brytanyeit lywodraeth y Ffreinc heb allel godef eu creulonder. a thorri y kestyll yg Góyned. a mynychu anreitha6¹ a lladuaen arnunt. ac yna y deuth y Ffreinc luoed hyt yg Góyned. ac kyuerbynyeit a oruc Kad6ga6n uab Bledyn. ac kyrehu a goruoet arnunt. ac gyrru ar ffoae llad o dirua6r ladua. ar vróydyr honno a 6naethpóyt yg koet Yspóys. ac yn diwed y vlóydyr honno y torres y Brytanyeit holl gestyll Keredigya6n a Dyuet eithyr den nyt angen Penuro a Ryt y Gors. ar bobyl a holl anifeileit Dyuet a dugant gantunt. ac adaw a wnaethant Dyfet a Cheredigya6n yn diffeith. Y vlóydyr rac 6yneb y diffeitha6d y Ffreinc Góhyr a Chedweli ac ystrat Tywi. ac yn trigya6d y goladod yn diffeith. a hanher y cynhaef y kyffroes Góilim vrenhin lu yn erbyn y Brytanyeit. a góedy kymryt or Brytanyeit eu hamdifyn yn y coetyd ar glynmed yd ymchoela6d Gwilim adref yn or6ac heb ennill dim. Y vlóydyr rac wyneb y bu uar6 Gwilim uab Baldwin yr h6nn a r6ndwala6d gastell Ryt y Gors. ac yna y góthlada6d Brytanyeit Brecheina6c a Góent a Góenll6c argl6ydiaeth y Ffreinc. ac yna y kyffroes y Ffreinc lu y Went. ac yn or6ac heb ennill dim yd ymchoelassant. ac y llas yn ymchoelut drachefyn y gan y Brytanyeit yn y lle a elwir Kelli Carnant. Góedy hynny y Ffreinc a gyffroassant lu y Brytanyeit. a medylia6 diffeitha6 yr holl wlat heb² allu cuplau eu med6l yn ymchoelut drachefyn y llas gan veibon Idnerth ab Kad6ga6n Gruffud ac Tuor yn y lle a elwir Aber Llech. ar ki6da6t6yr a drigyassat yn eu tei yn diodef yn diofyn yr bot y kestyll etwa yn gyfan ar kastellwyr yndunt. Yn y vlóydyr honno y kyreha6d Uchtrut uab Etwin a Howel uab Goron6 a llawer o bennaethu ereill gyt ac 6ynt. ac ymlad a deulu Kad6ga6n o deulu Kad6ga6n uab Bledyn y gastell Penuro ac hyspeila6 oe holl anifeileit a diffeitha6 yr holl wlat. a chyt a dirua6r anrhaith yd ymchoelassant adref. y vlóydyr rac 6yneb y diffeitha6d Geralt ystiwart yr h6nn y gorchymynnassit ida6 ysti6ardaeth kastell Penuro teruyneu Myny6. ac yna yr eilweith y kyffroes Góilim vrenhin Lloger aneirf o luoed a dirua6r uedyant a gallu yn erbyn y Brytanyeit. ac yna y gochela6d y Brytanyeiteu cynn6r6f wynt heb obeitha6 yndunt e hunein namyn gan ossot gobeith yn Duw crea6dyr pob peth dr6y ymptydya6 a g6edia6 a rodi

carda6u a chymryt gar6 bennyf ar eu kyrff. Kan ny lantsei y Ffreinc kyrehu y creigau ar coedyd. namyn g6ibya6 yg g6astadyon venssed. yn y diwed yn or6ac yd ymchoelassant adref heb ennill dim. ar Brytanyeit yn hyfryt digrynedic a ymdiffymassant eu golat. Y vlóydyr rac 6yneb y kyffroes y Ffreinc luoed y dryded weith yn erbyn Góyned a den dywysa6c yn eu blaen a Hu¹ Iarl Am6ythic yn bennaf arnunt. a phebyllia6 a orugant yn erbyn ynys Von. ar Brytanyeit góedy kilya6 yr lleoed kadarnaf udunt oe gnot-aedic defa6t ac a ga6ssant yn eu kyghor achubeit Mon. a g6aha6d attunt 6rth amdiffyn udunt llyghes ar uor o Iwerdon dr6y gymryt y rodion ar gobreu y gan y Ffreinc a ddugant y Ffraine i Fon. ac yna yd edewis Kad6ga6n uab Bledyn a Gruffud uab Kynan ynys Von ac y kilyassant y Iwerdon rac oifn t6yll y g6r e hunein. Ac yna y deuth y Ffreinc y mywn yr ynys. ac y lladassant rei o wyr yr ynys. ac ual yd oedynt yn trigya6 yn y deuth Magnus brenhin Germania a rei oe logeu ganta6 hyt ym Mon dr6y obeitha6 caffel gorescyn ar wlatod y Brytanyeit. A góedy clybot o Vagnus brenhin² y Ffreinc yn mynych vedylia6 diffeitha6 yr holl wlat ac d6yn hyt ar dim dyfryssya6 a oruc y eu kyrehu. ac ual yd oedynt yn ymsaethu y neill rei or mor ar rei ereill or tir y brath6yt Hu iarl yn y 6yneb. ac o law y brenhin e hun yn y vróydyr y dig6yda6d. ac yna yd edewis Magnus vrenhin dr6y deisyfyt kyghor teruyneu y wlat. A d6yn a oruc y Ffreinc oll a ma6r a bychan hyt ar y Saeson. A góedy na allei y G6ndyt godef kyfreithu a barneu a threis y Ffreinc arnunt. kyuodi a orugant eilweith yn eu herbyn. ac Owein uab Edwin yn dywysa6c arnadunt y g6r a dugassei y Ffreinc gynt y Von. Y vlóydyr gwedy hynny yd ymchoela6d Kadwga6n uab Bledyn a Gruffud uab Kynan o Iwerdon. A gwedy hedychu ar Ffreinc o nadunt ran or wlat a achubassant. Kad6ga6n uab Bledyn a gymerth Keredigya6n a chyfran o Bowys. a Gruffud a gavas Mon. ac yna y llas Llywelyn uab Kad6ga6n y gan wyr Brecheina6c. ac ydaeth Howel mab Ithel y Iwerdon. yn y vlóydyr honno y bu uar6 Rythmarch doeth uab Sulyen escob y doethaf o doethyon y Brytanyeit y dryded vlóydyr a deugein oe oes y g6r ny chyfodod yn yr oessoed cael y gyffelyb kyn noe ef. ac nyt ha6d credu na thebygu cael y gyfry6 g6edy

¹ Anrheithu. MS. Ll.² A heb MS. Ll.¹ Huw.² Frenhin.

ef. ac ni chafssei dyse gan arall¹ eiryoet eithyr gan y dat e hun ggedy adassaf enryded. y genedyl e hun. a ggedy klotuorussaf ac atneôydussaf ganmaol y gyfnessayon genedloed nyt angen Saeson a Ffreinc a chenedloed eraill or tu dra6 y uor. a hynny drôy gyffredin gôymuau pa6b yn dolrya6 eu callonau y² bu uar6. yn y vlôydyn rac ôyneb y llas Gwiliu Goch brenhin y Saeson yr h6nn a 6naethpôyt yn urenhin ggedy G6ilim y dat. ac ual yd oed honn6 dydg6eith yn hela gyt a Henri y bra6t ieaaf ida6. a rei oe marchogyon gyt ac ôynt y brathôyt a saeth y gan Wallter Turel marcha6c ida6 oe anuod pan yttoed yn b6r6 kar6 y medra6d y brenhin ac ae llada6d. a phan welas Henri y vra6t ynteu hynny gorchymyn a oruc corff y vra6t yr marchogyon a oed yn y lle. ac erchi udunt gwneuthur brenhina6l arôylant ida6.³ ac ynteu a gerda6d hyt yg Kaer wynt yn y lle yd oed S6llt y brenhin ac vrenhinolyon oluoded. ac achub y rei hynny a oruc. a gal6'atta6 holl tyl6yth y brenhin. a mynet odyne hyt yn Llundein ae gorescyn. yr honn y syd benhaf a choron ar holl vrenhinyaeth Loeger. ac yna kytredassant ata6 Ffreinc a Saeson y gyt. ac o vrenhina6l gor⁴ y gossodassant ef yn vrenhin yn Lloeger. ac yn y lle y kymerth ynteu yn wreic bria6t ida6 Vahallt uerch y Moel C6l6m brenhin Prydein⁵ o Vargaret vrenhines y mam. A honno drôy y phriodi a ansodes ef yn vrenhines. kanyys Gwiliu Goch y vra6t ef yn y vy6yt a aruerassei o orderchadeu. ac ôrth hynny y bua-sei ura6 heb etiued. Ac yna yd ymchoela6d Robert y bra6t hynaf udunt yn uaduga6l o Gaerusalem. ac y bu uar6 Tomas archescob Kaer Efra6c. ac yn y ol ynteu ydenessa6d Gerrart a uuassei escob yn Henfford kyn no hynny. ac y derchafa6d Henri urenhin ef. ar deilygda6t a oed uch yn archescob yg Kaer Efra6c. ac yna y kymerth Ansel archescob Keint drachefyn y archescoba6t drôy Henri urenhin yr h6nn a ada6ssei yn amser G6ilim Goch vrenhin o achaf6s enôired h6nn6 ae greu-londer. Kany welei ef h6nn6 yn g6neuthur dim yn gyfya6n o orchymmynau Du6. nac o lywodraeth urenhina6l teilygda6t. Bl6ydyn ggedy hynny y bu uar6 Hu Vras Iarl I Kaer Llion ar Wysc. ac yn ol y dynessa6d Roger y uab kyt bei bychan y oet. ac eissoes y brenhin ae gossodes yn

lle y dat o achaf6s meint y carei y dat. Ac yn y vlôydyn honno y bu uar6 Goron6 uab Cad6ga6n ac Owein uab Gruffud. Can mlyned a mil oed oet Crist¹ pan uu agkyytuade6 r6g Henri Vrenhin a Robert Iarl am6ythic ac Ern6lf y ura6t g6r a gauas Dyuet yn rann ida6. ac a wnaeth Gastell Penuro yn uagrurydus. a phan gigueu y brenhin eu bot yn g6neuthur t6yll yn y erbyn megys y deuth y ch6gedyl arnaut y gala6d attaf y wybot gwiryoned am hynny: ac ôynteu heb allel ymdiret yr brenhin a geissassant achaf6s y v6r6 escus. a ggedy gôybot o nadunt adnabot or brenhin eu t6yll ac eu brat. ny beidassant ymdangos ger bron y gendrycholder ef. Achub a orugant eu kedernit a gal6 porth o bob tu udunt. a g6aha6d attunt y Brytanyeit a oedynt darestygedigyon udunt yn eu medyant. ac eu pennaethau. nyt amgen Kad6ga6n. Iorwerth a Maredudd veibon Bledyn uab Kynuyn yn borth udunt. ac eu haruall yn va6r6rydic enrydedus udunt a orugant. ac ada6 llawer o da udunt a rodi rodyon. a llawenhau y g6lat o rydit. ac ygkyfyr6g hynny kadarnhau eu keystyll ae kylchynu o ffossyd a mureod. a 'pharatoi lla6er o ymborth. a chynnulla6 marchogyon a rodi rodyon udunt. Robert a achuba6d pedwar casteli. nyt amgen Ar6ndel. a Blif a Bryg ynbyn² yr h6nn yd oed yr holl twyll yr h6n a r6ndwalassei yn erbyn arch y brenhin. ac Am6ythic. Ern6lf a achuba6d Penuro e hun. a ggedy hynny kynnulla6 lluoed a orugant. a gal6 y Brytanyeit y gyt a g6neuthur ysclyfyaethau. ac ymhoelut yn llawen adref. A phan yttoedit yn g6neuthur y petheu hynny y medylia6d Ern6lf hedychu ar G6ydyl ac erbynyeit nerth y gantunt. ac anuon a wnaeth kenadeu hyt yn Iwerdon. nyt amgen Geralt ystiwart. a llawer o rei ereill y erchi merch Murtart³ yn bria6d ida6. a hynny a gauas yn ha6d ar kenadeu a deuthant y eu g6lat yn hyfryt. A Murtart a anuones y uerch a llawer o logeu arua6c gyt a hi yn nerth idaw. A ggedy ymdyrchael or Ieirl y my6n balchder o achaf6s y petheu hynny. ac⁴ ny chymerassant dim hed6ch y gan y brenhin. Ac yna y kynnulla6d Henri urenhin llu bob ychydig. ac yn gyntaf kylchyna6d castell Ar6ndel drôy ymlad a hi. ac odyne y kymerth castell Blif a hyt yg gastell Brug. ac ympell y ôrtha6 y pebyllia6d. a

¹ Delyn arall MS. Ll.² Y an y. MS. Ll.³ Ac e a gladdwyd yn Nghaer Wynt. MS. Ll.⁴ Goron. MS. Ll.⁵ Pictet. ib.¹ Neu o bobtu hynny. MS. Ll.² Yn erbyn MS. Ll.³ Urenhin.⁴ Om. MS. Ll.

chymryt kygor a oruc py vod y darestyglhei ef y iearll neu y lladei neu y gorthladei or holl deyrnas. Ac o hynny pennaf kyghor a gauas anuon kenadeu at y Brytanyeit ac yn wahanredaol at Iorwerth uab Bledyn. ae wahaol. ae al6 ger y uroon. ac ada6 m6y ida6 noc y gaffei y gan y iearll. ar kyfran a berthynai y gael o tir y Brytanyeit. Hynny a rodes y brenhin yn ryd y Iorwerth uab Bledyn tra vei vy6 y brenhin heb t6ng a heb tal. Sed oed hynny Powys a Cheredigya6n a hanner Dyuet. kany y hanner arall a rodassit y uab Baldwin a G6hyr a Chedweli. a g6edy mynet Iorwerth uab Bledyn y gastell y brenhin anuon a oruc y anreitha6 cyfoeth Robert y argl6yd. ar anuonhedic lu h6nn6 gan Iorwerth gan gyfle6ni gorchymyn Iorwerth a anreithasant cyfoeth Robert y argl6yd drwy gribdeila6 pob peth y gantunt a diffeitha6 y wlat a chynnulla6 dirua6r anreith gantunt or wlat. kany y iarll kyn no hynny a orchymynassei rodi cret yr Brytanyeit heb debygu caffel g6rth6yneb y gantunt. ac anuon y holl hafodyd ae anifeileit ae oludoed y blith y Brytanyeit heb goffau y sarahedeu a ga6sei y Brytanyeit gynt. y gan Rosser y dat ef a Hu ura6t y dat. a hynny oed gudyedic gan y Brytanyeit yn vyuyr. Kad6ga6n uab Bledyn a Maredudd y ura6t a oedynt etwa y gyt ar iarll heb 6ybod dim o hynny. A g6edy clybot or iarll hynny anobeitha6 a oruc a thebygu nat oed dim gallu ganta6 o acha6s mynet Iorwerth y 6rtha6. kany pennaf oed h6nn6 or Brytanyeit a m6yaf y allu. ac erchi kygreir a oruc ual y gallei y neill ae hedychu ar brenhin. ae ada6 y deyrnas o g6byl. Ygkyfr6g y petheu hynny yd athoed Ern6lf ae wyr yn erbyn y wreic ar llyges arua6c a oed yn dyuot yn borth ida6. ac yn hynny y deuth Magnus brenhin Germania eilweith y Von. A g6edy torri llawer o wyd defnyd ymchoelut y Fana6 drachefyn. Ac yna herwyd y dywedir g6neuthur a oruc tri chastell. ae llenwi eilweith oe wyr e hun. yr rei a diffeithassei kyn no hynny. ac erchi merch M6rchath¹ oe uab. kany pennaf a oed h6nn6 or G6ydyd a hynny a gauas yn llawen. a gossot a oruc ef y mab h6nn6 yn vrenhin ym Mana6. ac yno y trigyaud y gaeaf h6nn6. A g6edy clybot o Robert Iarll hynny anuon kenadeu a oruc ar Uagnus. ac ny chauas dim oe negesseu. A g6edy² gwelet or iarll y vot yn warchaedic o bob parth ida6. keissau kennat a fford y gan y

brenhin y adaw y deyrnas. Ar brenhin ae kankata6l. ac ynteu dr6y ada6 peth a vord6ya6d hyt yn Normandi. Ac yna yd anuones y brenhin at Ern6lf y erchi ida6 un or deu peth ae ada6 y deyrnas a mynet yn ol y ura6t ae ynteu a delhei yn y ewyllys ef. A phan gigueu Ern6lf hynny dewissaf uu ganta6 vynet yn ol y ura6t. a rodi y gastell¹ a oruc yr brenhin. ar brenhin a dolles g6ercheitweit ynda6. G6edy hynny hedychu a oruc Iorwerth ae vr6dyr a rannu y kyfoeth y rydynt. A g6edy ychydic o amser y delis Iorwoerth Varedud y ura6t. ac y carchara6d yg karchar y brenhin. A hedychu a wnaeth a Chad6ga6n y ura6t. ac y rodi Keredigya6n a rann o Powys. Ac odynd mynet a wnaeth Iorwoerth at y brenhin. a thebygu yr brenhin cad6 y edewit 6rtha6. ar brenhin heb gad6 amot ac ef a duc y ganta6 Dyfet ac ae rodes y neb un uarcha6c a elwit Saer. ac ystrat Tywi a Chedweli a G6hyr a rodes y Howel a Gron6. ac y kyfr6g h6nn6 y delit Gron6 uab Rys ac y bu ura6 yn y garchar. Yn y vl6ydynd rac 6yneb g6edy dyrchauael o Vagnus vrenhin Germania h6yleu ar ychydic o logeu. a diffeitha6 a oruc tervyneu Prydein. A phan welas y Prydeinwyr hynny megys morgrugyon o dylleu y gogofeu y kyudassant yn gadoed y ymlit eu hanreith. a phan welsant y brenhin ac ychydic o nifer y gyt ac ef kyrcu yn ehofyn a orugant a gossot br6dyr yn y erbyn. a phan welas y brenhin hynny kyweiryas bydin a oruc heb edrych ar amylder y elynyon a bychanet y nifer ynteu. herwyd moes yr Alban6yr dr6y goffau y aneiryf uudugolyaethu gynt kyrcu a oruc yn agkyfleus. A g6edy g6neuthur y vr6dyr a llad llawer o bob tu yna o gyfarsagedigaeth lluoed ac amylder niferoed y elynyon y llas y brenhin.² Ac y dosparth6yt y dadleuoed ae negesseu. a phan doeth ef yna yd ymchoela6d yr holl dadleu³ y erbyn e. ac ar hyt y dyd y dadleuwyt ac ef ac yn y diwed y barn6yd yn gamlyrus. a g6edy hynny y barn6yt y garchar y brenhin. nyt her6yd kyfreith. namyn her6yd medyant. ac yna y palla6d y holl obeith ae kedernit⁴ ae hechyt⁴ a didan6ch yr holl Vrytanyeit. Y vl6ydynd rac 6yneb y bu ura6 Owein uab Etwin dr6y hir glefyt. ac yna yd ystores Rickart uab Baldwin gastell Ryt y Groes. ac y gyrr6yt Howel uab Gron6 ymeith oe

¹ Castell i'r brenhin. MS. Ll.

² Ac yna y gelwit Iorwoerth uab Bledyn y Amwythic drwy dwyll i. cyghor y brenhin. MS. Ll.

³ Gedernid. MS. Ll.

⁴ A lechyd. MS. Ll.

¹ Mwrthach. MS. Ll.

² Gwybod. MS. Ll.

gyfoeth y gŵr a orchymynnassei Henri vrenhin keitwataeth ystrad Tywi a Ryt y Gors. ac ynteu a gynnullaŵd anreithen drŷy osei tei a diffeithaŵd hayaeh yr holl ōladoed a llad llaŵer or Ffreine a oedynt yn ymchoelut adref. ac ynteu a gychwynnaŵd l¹ y ōlat o bob tu. ac ae hachubaŵd ar castell a drigyaŵd yn digyffro ae wercheitweit yndaŵ. Ygkyfrŷg hynny y gŵrthlad- aŵd Henri vrenhin Saer marchaŵc o Penuro. ac y rodes keitwataeth y kastell ae holl deruyneu y Heralt Ystiwert yr hŵn a oed dan Ernŵlf Ystiwert. Y vlŷdydn honno y llas Howel uab Goronŵ drŷy dŷyll y gan y Ffreine a oedynt yn kadŵ Ryt y Gors. Gŵgaŵn uab Meuruc y gŵr a oed yn meithryn mab y Howel a wnaeth y urat ual hynn. Galŵ a wnaeth Gŵgaŵn Howel y ty ae wahaŵd. ac anuon yr castell a galŵ y Ffreine attaŵ. a menegi udunt eu teruyn-edic le ac aros amser yn y nos. ac wynteu a deuthant amgylch pylgein a chylchynu y dref ar ty yd oed Howel yndaŵ. a dodi gaŵr. ac ar yr aŵr y dyhunaŵd Howel yn dilesc a cheissaŵ y arueu. a duhunaŵd y gedymdeithon. a galw arnunt. ar cledyf a rydaroed idaŵ y dodi ar ben y wely ae wayw is y traet. a rydygassei Gadŵgaŵn² tra yttoed yn kyscu. a Howel a geissaŵd y gedymdeithon ōrth ymlad a thebygu eu bot yn baraŵt. ac neur daroed udunt ffo ar yr aŵr gyntaf or nos³ ac yna y goruu arnaŵ ynteu ffo. a Gŵgaŵn ae hymlidaŵd yn graff yn y delis megys y hedewis. a phan deuth kedymdeithon Gwgawn attaŵ tagu Howel a orugant. ar tagedic yn uarŵ baeach a dugant at y Ffreine. ac ŷynteu gŷedy llad y benn a ymchoelassant yr kastell. Yn y vlŷdydn honno y gŷelat Seren enryfed y gŷeletyat yn anuon paladyr o heni yn ol y chefyn. ac o braffter colofyn y meint⁴ a diruaŵr oleuat idi⁵ yn darogan yr hyn a vei rac llaŵ.⁶ Kanyŷ Henri amheraŵdyr Rufeingŷedy diruaŵryon uudugolyaethu. a chrefudussaf vuched y Grist a orffŷyssaŵd. ae uab gŷedy ynteu gŷedy cael llaŵer o enryded ac eistedua amherodraeth Rufein a wnaethpŷyt yn amheraŵdyr. Ac yna y danuones Henri urenhin Lloeger marchogyon i darestŷg Normandi. a chyhŵrd ac ŷynt a wnaeth Robert iarll o Vethlem. a gŷedi goruot

arnunt eu gyrru ar ffo. a gŷedy na rym- heint dim. anuon a orugant at y brenhin y geissaŵ nerth. ac yna y brenhin e hun gyt ac amylder o uarchogyon a diruaŵr lu a vordŷyaŵd drŷod. ac yna y kyhyrdaŵd ar iarll yn dilesc. ac ef ae ganhorthŷywywr ac yn gyfarsagedic o dra lluosogrŷyd y kymerth y ffo. ae ymlit o brenhin yny delis ac ef ae wyr. a gŷedy eu dala ae hanuones y Loeger y eu carcharu. a holl Normandi a darestyŷŷy¹ wrth y vedyant e hun. Yn² y vlŷdydn honno y llas Meuruc a Griffri veibon Trahaearn uab Karadaŵc. ac³ Owein uab Kadŷgaŵn. Y vlŷdydn rac ŷyneb y diegis Maredud uab Bledyn oe garchar ac y deuth y wlat. Ac yna y bu uarŵ Edwart uab y Moel Cŷlŷm. ac yn y le ef y kynhelis Alexander y vraŵt y deyrnas. Y vlŷdydn gŷedy hynny y danuonet neb un genedyl diadnabydus herŷyd kenedlaeth a moesseu ny ŷydit py le yd ymgudyssynt yn yr ynys dalym o vlŷnyded y gan Henri vrenhin y wlat Dyfet. ar genedyl honna a achubaŵd holl gantref Ros gyr llaŵ aber yr avon a elwir Cledyf gŷedy eu⁴ gŵrthlad o gŷbyl. ar genedyl honno megys y dywedir a hanoed o Flandrys y gŷlat⁵ yr honn yssyd ossod-edic yn nessaf ger llaŵ mor y Brytanyeit. O achawŷ achub or mor a goresscyn eu gŷlat hyt yn y ymchoelet yr holl wlat ar agkrynodeb heb ffrŷyth dim ffrŷyth gŷedy bŷrŷ o lanŵ or mor diwlw wimon ar tywot yr tir. ac yn y diwed gŷedy na cheffynt le y pressŷylaŵ. kanyŷ y mor a diueuassei ar draŷs yr aruordired ar mynyded yn gyflaŵn o dynyon hyt na allei baŷp bressŷylaŵ yno a achawŷ amylder y dynyon a bychanet y tir y genedyl honno a deissyfaŵd Henri urenhin. ac a adolygassant idaŵ gaffel lle y presswylynt yndaw. ac yd anuonet hyt yn Ros drŷy ŷrthlad odyno y priodolyon giwdaŷtwyr. y rei a gollassant eu priaŷt wlat ae lle yr hynny hyt.⁶ Ygkŷfrŷg hynny Geralt Ystiwart Penuro a rŷndŷal- aŵd kastell Kenarch Bychan ac ansodi a wnaeth yno. a llehau yno y holl ōlodoed. ae wreic ae etifedyon ae holl anwylyt. ae gadarnhau a wnaeth o glaŵd a mur. Y vlŷdydn rac wyneb y paratoes Kadŷgaŵn uab Bledyn wled y bennaduryeit y wlat. ac y gŷahodes yr wleda wnathoed Owein y uab o Powys. ar wled honno a wnaeth ef y Nadolic yr enryded y Duw. A gŷedy

¹ Gylchynawdd. MS. Ll.² Gwgawn. MS. Ll.³ Om. MS. Ll.⁴ Faint. MS. Ll.⁵ Iddaw. ib.⁶ Ac ychydic amser wedi hynny y gweled dwy leuad, y naill yn y dwyrein ar llall yn y gorllewin. MS. Ll.¹ Ddodes. MS. Ll.² Niwedd. MS. Ll.³ Gan. MS. Ll.⁴ Om. MS. Ll.⁵ Wlad. MS. Ll.⁶ Heddyw. MS. Ll.

daruot y wled a chlybot o Owein yot Nest uereh Rys ab Teodor gôrde Geralt ystiwart yn y dywededic gastell fry. mynet a oruc y ymwelet a hi. ac ychydic o nifer y gyt ac ef megys a chares ida6 ac velly yd oedynt. kanys Kadôga6n uab Bledyn a Gôladus uereh Rîôalla6n mam Nest a oedynt gefynder6 a chefnither6. kanys Bledyn a Riwalla6n meibon Kynfyn a oedynt urodry o y Agharat uereh Varedud vrenhin. A g6edy hynny o amoc Du6 y doeth ef nossweith yr kastell ac ychydic o nifer y gyt ac ef val angylch pedwar gwyr ardec. a g6edy g6neuthur cla6d dan y trotheu yn dirgel heb 6ybot y geitweit y kastell. ac yna y doethant yr castell yd oed Geralt a Nest y wreic yn kysgu yndaw. a dodî ga6r a wnaethant ygkylch y castell. ac ennynu tan yn y tei 6rth y llogi. a dyluna6 a oruc Geralt pan gîgleu yr a6r. ac yna y dy6a6t Nest 6rtha6. Na dos allan heb hi¹ yr dr6s. Kanys² yno y mae dy elynyon yth aros. namyn dyret ym ol i. a hynny a wnaeth ef. a hi ae har6eda6d ef hyt yg geudy a oed gyssyllledic 6rth y castell. ac yno megys y dywedir y dihegis. a phan 6ybu Nest y diane ef llefein a oruc a dywedut 6rtha6³ y g6yr yssyd⁴ allan beth a lefwch yn ofer. nyt yttiwy yma y neb a geiss6ch. neur dihegis. A g6edy y dyuot 6ynteu y my6n. y geissa6 a crugant ym pob mann. a g6edy nas ka6ssant. dala Nest a wnaethant ae deu uab ae merch a mab ida6 ynteu o garatwreic. ac yspeilia6 y castell ac anreitha6. a g6edy llogi y kastell a chynnulla6 aureith a chytya6 a Nest ymchoelut a wnaeth y wlat. ac nyt yttoed Kadôga6n y dat ef yn gedrycha6l yna yn y wlat. kanys ef a athoed y Powys 6rth hedychu y rei a odynt yn anuhyn ac a athoedynt y 6rth Owein. A phan gîgleu Kadôga6n g6eithret h6nn6 kymryt y⁵ dr6c arna6 gan sorri a oruc ef hynny o acha6s y treis kyt a wnathoedit a Nest uereh Rys. Ac rac ofyn lldiya6 o Henri vrenhin am sarhaet y Ystiwart. ac yna ymchoelut a oruc a cheissa6 talu y wreic ae anreith y Eralt ystiwart drachefyn y gan Owein ac nys kauas. Ac yna o ystryw y wreic a oed yn dywedut 6rth Owein ual hynn. O mynnny ygkkael i yn ffyddla6n ytt am kynnal gyt a thi. hebr6g. ym plant att eu tat. ac yna o dra serch a charyat y wreic y gellyga6d y blant yr ystiwart. A phan

gîgleu Rickart escob Lludlein hynny y g6r a oed yna ystiwart y Henri vrenhin yn Am6ythie. Medyllya6 a oruc dial ar Owein sarhaet Geralt ystiwart. A galw atta6 a wnaeth Ithel a Mada6c meibon Ridit uab Bledyn a dywedut 6rthyt ual hynn. a yynn6ch chwi regi bod y Henri vrenhin a chaffel y garyatae gedymdeithas yn dragwyda6l. ac ef aeh ma6rhaa yn bennach no neb och kyttiroygon. ac a gyghor6ynna 6rthy6ch ych kyt teruynwyr och holl genedyl. ac atbe a wnaethant mynnwn heb 6ynt. E6ch chwitheu heb ef a del6ch Owein uab Kadôga6n os gell6ch ac onys gell6ch g6rthled6ch or wlat ef ae dat. kanys ef a wnaeth gam a sarhaet yn erbyn y brenhin. a dirua6r gollet y Eralt ystiwart y wahanreda6l gyfeillt am y wreic ae blant ae gastell. ae yspeil ae anreith. a minheu a rodaf gyt a chwi fydlonyon gedymdeithyon. nyt amgen. Llywarch uab Trahaearn y g6r a lada6d Owein y vrodyr. ag Uchtryt uab Etwin. ac 6inteu gwedy credu yr edewidyon hynny a gynnullasant lu. ac a aethant y gyt ac a gyrchassant y wlat. ac Uchtryt a anuones kenadeu yr wlat y venegi yr kiwta6twyr pw y bynnac a gilyei atta6 ef y caffei amdiffyn. a rei a gilyassant atta6 ef ereill y Ar6ystli. ereill y Vaelenyd. ereill y ystrat Tywi ar rann v6yaf y Dyuet yd aethant yr lle yd oed Geralt yn vedyanus. A phan yttoed ef yn mynnu eu diua 6ynt. ef a dam6eina6d dyuot G6allter ucheluaer kaer Loy6 y g6r a orchymynnassei y brenhin ida6 llywodraeth ac amdiffyn Lloeger hyt ygkaer Vyrdin. A phan gîgleu ef hynny eu hamdiffyn a oruc. a rei o nadut a gilya6d y Ar6ystli. ac y kehyrda6d gwyr Maelenyd ac 6ynt ac y lladassant. ar rei a gilya6d att Uchtryt a dihaassant. ar rei a gilya6d y ystrat Tywi Maredud uab Ryderch ae haruolles yn hegar. Kadôga6n ac Owein a ffoassant y log a oed yn Aber Dyfi a dathoed o Iwerdon ychydic kyn no hynny a chynewit yndi. Ac yna y deuth Mada6c ac uara6t yn erbyn Uchtrut hyt yn Ryf Cornnec.¹ ac yno pebyllya6 a orugant. ac yn y diwed y doeth Uchtrut attunt. a g6edy eu hymgynnulla6 y gyt kerdet hyt nos a orugant a diffeitha6 y g6ladoed yn y vu dyd. ac yna y dywa6t Uchtrut. o reing² bod y chwi nyt reit hynny. kany dilyir tremygu Kadôga6n ac Owein. kanys gwyr da grymmus ynt a dewron. a medyllya6 llawer y maent. ac agatuyd y mae porth udunt hyt nas

¹ Ynddi. MS. Ll.² Om. ib.³ Yng nghylch MS. Ll.⁴ Wrth.⁵ A oeddynt. MS. Ll.⁶ Arall. MS. Ll.¹ Corunec. MS. Ll.² Reig.

gwydam ni. ac 6rth hynny ny 6eda y ni dyuot y deissyft am eu pen namyn yn eglur dyd gyt ac urdassa6c gyweirdeb nifer. ac or geireu hynny bop ychydic yd hedych6yt 6ynt ual y gallei dynyon y wlat diane. A thrannoeth y daethant yr wlat. a g6edy y g6elet yn diffeith. ymgerydu¹ e hunein a wnaethant a dywedut llyma wenyeith Uchtrut. a chuhuda6 Uchtrut a wnaethant a dywedut² y neb³ a ymgedymdeithockau⁴ ac ystryw ef. A g6edy g6ibia6 pob lle yn y wlat ny cha6ssant dim namyn gre y Gad6ga6n. a g6edy cael honno a llosgi y tei ar yscuboryeu ar ydeu a wnaethant ac ymchoelut a orugant y eu pebyllau drachefyn. a diua rei or dynyon a ffoassynt y Llan Badarn. a gadel ereill heb eu diua. A phan yttoedynt uelly clybot a wnaethant bot rei yn trigya6 yn nodua Dewi yn Llan Dewi Breui yn yr egl6ys gyt ar offeinat.⁵ Annon a wnaethant yno drycysprytolyn agkyweithas⁶ a llygru a wnaethant yr egl6ys ac diffeitha6 o g6byl. A g6edy hynny yn or6ac hayach yd ymchoelassant eithyr cael anuolyanus anreith o gyfleoed seint Dewi a Phadarn. A g6edy hynny y mord6ya6d Owein y Iwerdon gyt ac ychydic o gedymdeithon. ar rei yd oed acha6s ndunt trigya6 yn y ol kany buassynt 6rth loscedigaeth y castell. ac y gan M6rchath⁷ y brenhin pennaf yn Iwerdon yd aruollet ef yn hegar. kany ef a vuassei gynt y gyt ac ef. a chyt ac ef y magyssit yn yr ryuel y diffeith6yt Mon y gan y deu iarll. ac yd anuonyssit y gan y vra6t a rodion y Murtart. Ac yna yd aeth Kad6ga6n yn dirgel hyt ym Powys. ac anuon kenadeu a wnaeth y geissa6 hedychu a Rickart ystiwart y brenhin. a chael kygreir ganta6 a wnaeth y geissa6 hedychu ar brenhin py 6ed bynnac y gallei. Ae aruoll a oruc y brenhin a gadel ida6 drigya6 my6n tref a ga6ssei y gan wreic oed Ffrages merch Pictot Sage. Ac yna yd achuba6d Mada6c ac Ithel meibon Ridit⁸ ran Gad6ga6n ac Owein y uab o Powys y rei a lywassant yn anvolyanus. ac ny buant hedycha6l rygthunt e hunein. Ygkyfr6g hynny g6edy hedychu o Gad6ga6n y catus y gyuoeth. Nyt amgen keredigya6n g6edy y phrynu y gan y brenhin yr cant punt. A g6edy clybot hynny ymchoelut a wnaeth pa6b or a

wascaryssit kylch o gylch. kany gorchymyn y brenhin oed na allei neb gynnal neb or rei a oedynt yn press6yla6 Keredigya6n. kyn no hynny na gwr or wlat na gwr dieithyr vei. A rodi a oruc y brenhin y Gad6ga6n drwy yr amot hyn yma. hyt na bei na chedymdeithas na chyfeillach y rygta6 ac Owein y uab. ac na adei ida6 dyuot yr wlat. ac na rodei ida6 na chyghor na nerth. Ac o dyna yd ymchoela6d rei or gwyr a athoed gyt ac Owein yr Iwerdon. a llechu yn dirgeledic a wnaethant heb wneuthur dim arg6ywed¹ a g6edy hynny yd ymchoela6d Owein. ac nyt y Geredigya6n y doeth namyn y Bowys. a cheissa6 anuon kenadeu at y brenhin.² Ygkyfr6g hynny y bu anudeb r6g Mada6c ar Ffreinc. o acha6s y lletradeu yd oed y Saeson yn y wneuthur ar y tir. ac odyo yd oedynt yn g6neuthur cameu yn erbyn y brenhin ac yn dyuot at Vada6c. Ac yna yd anuones Rickert ystiwart at Vada6c y erchi daly³ y gwyr a wnathoed y kam yn erbyn y brenhin. ac ynteu a 6rth6yneba6dy hynny ac nys dalla6d.⁴ Ac yn gamweda6c heb wybott beth a wnei. namyn keissaw kyveillach gan Owein uab Kad6ga6n. a hynny a gauas. a g6neuthur hed6ch r6g a rei a oedynt yn elynyon kyn no hynny. ac ymaruoll uch benn creireu a wnaethant hyt na hedychu un ar brenhin heb y gilyd. ac na vredeychu un o nadunt y gilyd. ac yna y kerdynt y gyt py le bynnac y dyckei ytyghetuen⁵ 6ynt. a llosgi tref neb un wrda a orugant. a phy beth bynnac a ellynt y dwyn gantunt nac yn veirch nac yn wiscoed 6ynt ae ducsant na neb ryw dim arall or a geffynt. Y vl6ydyn rac 6yneb y koffaa6d Henri urenhin garchar Iorwoerth uab Bledyn. ac anuon kenat atta6 y 6ybot beth a rodei yr y ell6g oe garchar. kany blin yw bot yn hir garchar. Ac ynteu a edewis mwy noc a allei dyuot ida6. a dywedut y rodei pob dim or a archei y brenhin. ac yn gyntaf ynteu a erchis g6ystlon o veibon goreugwyr y wlat. yr eilweith yd erchis Ithel mab Ridit y vra6t a thrychant punt o aryant py fford bynnac y galle dyuot udunt. nac o veirch. nac o ychen nac o neb ryw fford y gallei dyuot udunt. Ac yna y rodet mab Kad6ga6n uab Bledyn yr h6n a anyssit or Ffranges yr h6n a elwit Henri ac y tal6yt can more drosta6. Ac yna y rodet y 6lat ida6 ef. a lla6er a dala6d. Ac

¹ Ymgredn. MS. Ll.² Dyweddi. ib.³ Om. ib.⁴ Ymgydymdeithaw. MS. Ll.⁵ Offeriet. MS. Ll.⁶ Kyweithas. MS. Ll.⁷ Murtareh. MS. Ll.⁸ Riddid. MS. Ll.¹ Argwywed.² Ac ni lefasawdd neb arwein ei genadwri hyd at y brenhin. MS. Ll.³ Talu. MS. Ll.⁴ Talawdd. ib.⁵ Dyngedfen. MS. Ll.

yua y gellygôyt mab Kadôgaôn. Ac yg-
kyfrôg y pethu hynny y gonesth Owein
a Madaëc ac eu Kelyndeithon llaëc o
drygen yg gôlat y Ffinec ac yu Lloeger.
A pha beth bynnac a gellfint nac o ledrat
nac o dreis, y dir Iorwoerth y dygent.
Ac yno y pressôylunt. Ac yua anuon
kenadori a oruc Iorwoerth attunt yn gar-
edie a dywedut ôrhynt ual hynny. Duô
an rôdes ni yn llaëc an gelynyon, ac an
darestygaôd ni yn gymeint ac na allen ni
goneuthur dim or a vei ewyllys genym.
Gôrhadedie yw ynni baôb or Brytanyeit
hyt na chyffredino heb o honan ni a chô-
chôl nac o wryt nac o diaët. nac o nerth
nac o gauhorthôy. namyn aôch keissaô ach
hela ym pob lle. ach rodî yn y diwed yn
llaëc y brenhin oc aôch careharu neu oc
aôch llaëc. neu ych dihenydyâd neu yr
hynn a vyneî a chôl. Ac yn bennaf y
gorchymynôyt i mi a Chadôgaôn nat ym-
gredem a chôl. Kanys ni digaoôn heb
tebygu na damunaô tat neu ewythyrd da y
eu meibon ac nyeint. kanys od ymgedym-
deithôn ni a chôl. neu vynet haeach yn
erbyn gorchymynneu y brenhin. ni a gollôn
an kyfoeth ac an karcherir yn y vom veirô
neu an lledir. Ac ôrth hynny mi aôch
gôediâf megys kyueilt. A un¹ aôch
gorchymynnaf megys arglôyd. Ac ach
eirolaf megis car nad eloch ford ym kyuoeth
i na ford y gyuoeth Kadôgaôn môy noc y
gyuoeth gôyr ereill yn kylch. Kanys môy
o anuodedigaeheû a geissyr yn erbyn ni.
noc yn erbyn ereill yn bot yn gylus. A
thremygu hynny y ônaethant a môyfwy
eu kyuoeth a vynyhynt. a breid y gochel-
ynt kyndrycholder y gôyr e hunein. A
Iorwoerth a geissaôd eu hymlyt a chynnull-
aô llaëc o wyr a oruc ac eu hela. Ac
ôynteu ac gochelassant bob ychydie. Ac
yn un dorof ygyt y kyrchassant gyuoeth
Uchtrut hyt ym Meiryonyd. A phan
gigleu veibon Uchtrut hynny ac teulu rei
a ellygassant Uchtrut y amdifyn y tir.
anuon a orugant y Veiryonyd y beri y
baôp dyuot attunt y ôrthlad y gôyr oc eu
tir. Kanys yn gyntaf y dathoedynt y
Gyfeilaëc yn y lle yd oed meibon Uchtrut.
Ac ny allyssant eu gôrthlad. Ac yua yd
ymgynnullaôd gwyr Meiryonyd heb ohir
ac y deuthant at Veibon Uchtrut. Ac
ual yd oed Owein a Madaëc yn y lletyeu
ygkyfeilaëc. Trannoeth y boreu aruaethu
a orugant mynet y Veiryonyd y letyâc
heb wneuthur dim drôc amgen. Ac ual
yd oedynt yn dôyn eu hynt. nachaf wyr
Meiryonyd ygkyfrôg mynyded ac anyalôch

¹ Mi.

yn dôyn y bydin gyweir yn kyfaruot. Ac
yn eu ruthiaô. ac yn dodi gaôr arnunt. ac
ôynteu heb dybyâc dim ôrthynt ar y kyrc
kyntal y lloassant. ac y deuth Owein. A
phan gôelas gôyr Meiryonyd ef yn kyrcu
yn ôraôl ac yn baraôt y ymlad. ffo yn
deissyleit a orugant. Ac ôynteu ac hym-
lidyassant hyt eu gwlat. a diffeithaô y
wlat a orugant. a llosgi y tei ar ydeu a
llaëc yr yserybyl kymeint ac a gaôssant
heb dôyn dim gantunt. A gôedy hynny
yd aeth Madaëc y Bowys. Ac Owein a
ymchoelaôd ef ac wyr y Geredigyaôn y lle
yd oed y dat yn gôledychu ac yn pressôylaô.
a thrigyaô a oruc ef ac gedymdeithon yn
y lle y mynnaôd. a choffau dyuodyt y dat
kyn no hynny yr kyuoeth. Kanys y ged-
ymdeith oedynt¹ y dyfet y yspeilaô y wlat
ac y dala y dynyon. ac eu dôyn yn rôym
hyt y llogeu a dathoed gan Owein o Iwerd-
on. Ac yua yd oedynt yn trigyaô yn
tervynneu y wlat. Ac eilweith yd aethant
y galô ynydyon a chôanegi eu rif. a
chyrcu dros nos y wlat ac llosgi. a llaëc
paôb or a gaôssant yndi. ac yspeilaô ereill.
a dôyn ereill gantunt ygkarchar. ac eu
gôerthu y eu dynyon neu eu hanuon yn
rôym yr llogeu. A Gwedy llosgi y tei a
llaëc cymeint ac a gaôssant or anifeileit. a
chymeint ac a gaôssant a dugant gantunt.
ac a ymchoelassant fford y Keredigyaôn
ôrth letyâc a thrigyaô a mynet a dyuot.
heb edrych dim o achôysson Kadôgaôn nac
o wahard y brenhin. A rei o nadunt
dreilgweith a oedynt yn kadô fford yd oed
henaôgôr or Flemhissieit yn dyuot idi. a
elwit Wiliam o Vreban. ac gyferbynieit
a wnaethant ac lad. Ac yua mynet o
Gadôgaôn gyt a Iorwoerth y lys y brenhin
y vynnu kael ymdidan ac ef. Ac ual y
buant yua nachaf braôf yr gôr a laddyssit
yn y lle yn menegi yr brenhin ry lad o
Owein ac gedymdeithon y vraôt. Pan gig-
leu y brenhin hynny gofyn a oruc y Gad-
ôgaôn beth a dywedy am hynny. nis gônni
arglôyd heb y Kadôgaôn. Yua y dywaôt
y brenhin kany elly di kadô dy gyfoeth rac
kedymdeithon dy uab hyt na ladon vyg
gwyr eilweith mi a rodaf dy gyfoeth yr
neb ac katwo. a thitheu a drigy y gyt a
mi drôyr yr amot hōm yua na sethrych
di dy briaôt wlat. a mi ath borthaf di om
hymborth i yn y gymerôyf gyghor am
danat. A rodî a oruc y brenhin idaô
peunydy yg kyfeir y dreul pedeir ar hugein.
Ac yua y trigyaôd heb dodi gefyn arnaô.
namyn yn ryd y fford y mynnei eithyr y
wlat e hun. A gôedy clybot o Owein

¹ A aethant. MS. Ll.

yspeilað y dat oē gyuoeth. kyrcu Iwerdon a oruc ef a Madaðc uab Rīdit. A gōedy hynny annuon a oruc y brenhin at Gilbert uab Rickert yr hōm a oed deðr molyannus galluus. a chyfeillt yr brenhin a gōr arderchaðc oed yn y holl weithredoed erchi idaw dyuot attað. ac ynteu a deuth. Ar brenhin a dyawwt ðrthað yd oedut yn wastat yn keissað ran o tir y Brytanyeit y genyf. Mi a rodaf ytt yr aðr honn tir Kadōgaðn dos a goresgyn ef. Ac yna y kymerth yn llawen ygan y brenhin. Ac yna gan gynullað llu gyt ae gedymdeithon y deuth hyt yg Keredigyaðn ac y gorescynnaðd. Ac yd adeilaðd deu gastell yndi. Nýt amgen un gyierbyn a Llan Badarn yn ymyl aber yr annuon a elwir Ystwyth. Ar llall geir llað Aber Teifi yn y lle a elwir Dingereint. y lle grōndwalassei Roger iarll kyn no hynny gastell. A gwedy ychydic o amser yd ymchoelaðd Madaðc ab Rīdit o Iwerdon heb allel godef andynolyn voesseu y Gōydyl. Ac Owein a drigyaðd yno yn y ol dalym o amser. A Madaðc a aeth y Powys. ac nyt aruollet nac yn hegar nac yn drugaraðc y gan Iorwoerth y ewythyrrac y gynnal yn gylus y gan y brenhin herōyd kyfreith a dryeweithret ot ymgýffredinei ae nei o dim. Ac ynteu yn wibiaðdyr a lechaðd hōnt ac yma gan ochel kydrycholder Iorwoerth. Iorwoerth a wnaeth kyfreith hyt na bei a veidei dywedut dim ðrthað am Vadawc. na menegi dim am danað gōelit na welit. Ygkyfrēg hynny aruaethu a wnaeth Madaðc gōneuthur brat Iorwoerth y ewythyrr. A dala kyfeillach a oruc a Llywarch uab Trahaearn. Ac ymaruoll y gyt a wnaethant yn dirgeledic. ac eissoes yr tervyn hōnnð yd aethant. Y vlōdydn rac ðyneb y paratoes Madaðc urat Iorwoerth. a cheissaw amser a chyfle a wnaeth y gyðfenwi y ewyllys. A phan ymchoelaðd Iorwoerth y Gaer Einaðn y kyrcchaðd Madaðc a chedymdeithon Llywarch y gyt ac ef yn borth idað kyrcn nos am ben Iorwoerth. A dodi gaðr a orugant ygkyrch y ty lle yd oed Iorwoerth. a dyhunað a wnaeth Iorwoerth gan yr aðr. a chadð y ty arnað ef ae gedymdeithon. a llosgi y ty a wnaeth Madaðc am benn Iorwoerth. a dodi gaðr o orugant. A phan welas kedymdeithon Iorwoerth hynny kyrcu allan a orugant drōy y tan.¹ Ac ynteu pan welas y ty yn dygōydað keissað kyrcu allan a oruc ae ellynon ae kymerth ar vlaen gwewyr. ac yn atlosgedic y lad. A phan gogleu Henri vrenhin ry lad Iorwo-

erth rodi Powys a wnaeth y Kadōgaðn uab Bledyn. A hedychu ac Owein y uab. Ac erchi y Gadōgaðn annuon kenadeu yn ol Owein hyt yn Iwerdon. A gwedy gōybot o Vadaðc ar rei a ladyssant Iorwoerth yggt ac ef rywneuthur agkyfreith o nadunt yn erbyn y brenhin llechu y mywn coedyd a orugant. ac aruaethu gōneuthur brat Kadōgaðn. A Chadōgaðn heb vynny argðedu y neb megys yd oed uoes gantað a doeth hyt yn Trallōg Llywelyn ar vedyr trigyað yno a phressōylað lle yd oed hyr-rōyd¹ ac agos y Vadaðc. Ac yna annuon yspiwyr a oruc Madaðc y ðybot py le y bei Gadōgaðn. Ar rei hynny a doethant drachefyn ac a dywedassant y neb yd oedynt yn y geissað. ym pell y mae hōnnð ae yn agos. Ac ynteu ae wyr yn y lle a gyrchaðd Kadōgaðn. A Chadōgaðn heb tybyað dim drōc a ymōnaeth yn llesc heb vynnu ffo. a heb allel ymlad. wedy ffo y wyr oll ae gael ynteu yn unic ae lad. A gwedy llad Kadōgaðn annuon kenadeu a wnaeth Madaðc at Rickert escob Llundein y gōr a oed yn kynhal lle y brenhin ac yn y lywyað yn Amgýthyc y erchi idað ef y tir y gōnathoedit y kyðlafaneu hynny ymdanað. A gōedy rac vedylyað or escob yn gynnil y achōysson ef heb rodi messur ar hynny y oedi a oruc. ac nyt yr y garyat ef. namyn adnabot o honað deuodeu gōyr y wlat mae llad a ðnaei bop un o nadunt y gilyd. Ac gyfran a vuassei idað ef ac y Ithel y ðraðt kyn no hynny a rodes idað. A phan gogleu Varedud uab Bledyn hynny kyrcu y brenhin a oruc y erchi idað tir Iorwoerth uab Bledyn y vraðt. ar brenhin a rodes kadōryaeth y tir idað. yn y delei Owein uab Kadōgaðn yr wlat. Ygkyfrēg hynny y deuth Owein ac yd aeth at y brenhin. A chymryt y tir gantað trōy rodi gōystlon. ac adað llawer o alyant. A Madaðc a edewis llawer o alyant a gōystlon ac amodeu ger bronn y brenhin. A gōedy kymryt nodyeu ymogyt a oruc pob un rac y gilyd yn y vlōdydn honno hyt y dived. Yn y vlōdydn rac ðyneb y delit Robert iarll uab Roser o Vedlehem y gan Henri vrenhin. ac y carcharōyt. Ac y ryvelaðd y uab yn erbyn y brenhin.

Deg mlyned a chant a mil oed oet Crist pan annoes Maredud uab Bledyn y teulu y neb un gynhōryf y tir Llywarch uab Trahaearn y dōyn kyrcu. Yna y damweinaðd ual yd oedynt yn dōyn hynt drōy gyfoeth Maredud² uab Rīdit. Nachaf ðr yn kyuaruot ac ðynt a dala hōnnð a orug-

¹ Herwyd, MS. Ll.

² Madawc, MS. Ll.

¹ Ac adaw Iorwoerth y tan MS. Ll.

ant a gofyn ida6 py le yd oed Vada6e uab Ridit y nos honno yn trigya6. A g6adu yn gyntaf a 6naeth y g6r hyt nas g6ydat ef. Ac ody na g6ely y gystuda6 ac gymell adef a oruc y vot yn agos. A g6edy r6yma6 h6nn6 yspiwy a aroyssant yno.¹ a llechu a 6naethant yn y oed oleu dyd dranoeth. A g6edy dyfot y bore o deissyfyt g6nn6ryf y dugant kyreh ida6. a dala² a orugant a llad lla6er oe wyr. ac d6yn ygkarchar at Maredud. ac gymryt yn lla6en a oruc ac gad6 y my6n gefyneu. Yna y deuth³ Owein ab Kad6ga6n yr h6n nyt yttoed gartref. A phan gigleu Owein hynny ar frys y deuth. ac y rodes Maredud ef yn y la6 ac gymryt yn lla6en a oruc ac dallu. A rannu rygntunt a 6naethant y rann ef o Bowys. Sef oed hynny Kereina6n a thraean Deud6r ac Aber Riw.⁴ Y v6dydyn rac gyneb y kyffroes Henri brenhin llu yn erbyn G6yned. ac yn bennaf y Powys. A g6edy barnu ar Owein gwneuthur agkyfreith y guhuda6 a oruc Gilbert uab Rickert 6rth y brenhin. a dywedut bod g6yr Owein yn g6neuthur lledrateu ar y wyr ef ae tir.⁵ Ar drygeu a 6nelei ereill a dywedit ar 6yr Owein. A chredu a oruc y brenhin bot pob peth or a dywa6t y kyhud6r yn wir. Ygkyfr6g hynny kyhuda6 a wnaeth mab Hu iarll kaer Llion (ar Wyse) Gruffud uab kynan. a Gron6 uab Owein. Ac aruaethu o gyttundeb mynnu dileu yr holl Vrytanyeit o g6byl hyt na cheffynt Vrytana6l en6 yn dragy6yda6l. Ac 6rth hynny y kynulla6d Henri brenhin llu or holl ynys o Penryn Peng6aed yn Iwerdon⁶ hyt ym Penryn Blataon⁷ yn y Gogled yn erbyn G6yned a Phowys. A phan gigleu Varedud uab Bledyn hynny mynet a wnaeth y geissa6 kyfeillach y gan y brenhin. A g6edy adnabot hynny o Owein kynulla6 y holl wyr ae holl da a 6naeth a muda6 hyt ym mynydoed Eryri. kanys kadarnaf lle a diogelaf y gael amdiffln ynda6 rac y llu oed h6nn6. Ygkyfr6g hynny yd anuones y brenhin tri llu. Un gyt a Gilbert tywysa6c o Gerny6. a Brytanyeit y Deheu, a Ffreine a Saeson o Dyfet ar Deheu oll. ar llu arall or Gogled ar Alban a deu

tywysa6c armunt. Nyt amgen Alexander mab y Moel C6l6m. a mab Hu iarll kaer Llion. Ar trydyd gyt ac ef e hun. Ac yno y deuth y brenhin ac deulu y gyt ac ef. hyt y lle a elwir Mur Castell. Ac Alexander ar iarll a aethant y Pennaeth¹ Bach6y. Ygkyfr6g hynny yd anuones Owein genadeu at Ruffud ac Owein y uab y erchi udunt g6neuthur kadarn hed6ch y rygntunt yn erbyn y gelynyon y rei yd oed-ynt yn aruaeth y dileu yn g6byl neu y g6archae yn y mor hyt nat enwit Brytana6l en6 yn dragywyda6l. Ac ymaruoll ygkyt a wnaethant hyt na wnelei un heb y gilyd na thagnefed na chyfundeb ae gelynyon. Gwedy hynny y danuones Alexander uab y Moel C6l6m ar iarll gyt ac ef genadeu at Ruffud uab Kynan y erchi ida6 dyfot y hed6ch y brenhin. ac ada6 llawer ida6 ae d6ylla6y gyttuna6 ac 6ynt. Ar brenhin a anuones kenadeu at Owein y erchi ida6 dyfot y hed6ch ac ada6 y g6yr ny aller gaffel na phorth na nerth y gantunt. Ac ny chytsynya6d Owein a hynny. Ac yn y lle nachaf un yn dyfot atta6. ac yn dywedut 6rtha6 byd oualus a g6na yn gall yr hynn a 6nelych. Llyma Ruffud ac Owein y uab g6edy kymryt hed6ch y gan uab y Moel C6l6m ar iarll g6edy rodi ida6 o nadunt kael y tir yn ryd heb na threth na chyllit na chastell ynda6 hyt tra vei vy6 y brenhin. Ac etwa ny chytsynya6d Owein a hynny. Ar eilweith yd arua6th6ys y brenhin anuon kenadeu at Owein. a chyt ac 6ynt Varedud uab Bledyn y ewythyrr yr h6nn pan welas Owein a dywa6t 6rtha6 edrych na h6yrheych dyuot at y brenhin rac racfaenu o ereill kael kedymdeithas y brenhin. ac ynteu a greda6d hynny a dyfot a wnaeth at y brenhin. Ar brenhin ae haruolles yn lla6en dr6y ua6r garyat ac enryded. Ac yna y dywa6t y brenhin 6rth Owein kan deuthost ti attaf i oth vod a chan credaist vygkenadeu minheu ath va6rhaaf di ac ath dyrchafaf yn uchaf ac yn pennaf oth genedel di. A mi a dalaf it yn gymeint ac y kyghorvynno pa6b oth genedyl 6rthyt. A mi a rodaf it dy holl tir yn ryd. A phan gigleu Ruffud hynny anuon kenadeu a oruc at y brenhin y geissa6 hed6ch y ganta6. Ar brenhin ae kymrth ef y hed6ch dr6y dalu o hona6 dreth ua6r ida6. Ac ymchoelut a oruc y brenhin y Loegyr. ac erchi y Owein dyuot y gyt ac ef a dywedut y talei ida6 a vei gyfya6n. a dywedut 6rtha6 hynn a dywedaf yt. Mi a af y Normandi ac o deuy di y gyt a mi. mi a

¹ Anfon yspiwyrr a wnaeth yno. MS. Ll.

² Ae ddaly. Ib.

³ Yn i ddoeth.

⁴ Ac yng nghylch yr amser yma y bu ddaear grynn mawr yn Amwythio o fore hyd hwyr. A hefyd yr amser hwnnw yr ymddangoses seren gynffonawc ac y bu aiaf caled yn ol hynny, a marwolaeth a phrinder. MS. Ll.

⁵ Dir. Ib.

⁶ Kernyw.

⁷ Blathaon.

¹ Pennant. D. P.

gyweiraf ytt bop peth or a edeweis it. a mi ath wnaeth yn uarcha6c urda6l. A chaulyn y brenhin a wnaeth dr6y y mor. Ar brenhin a gywira6d ida6 pob peth or a edewis ida6. Y vl6ydyn rac 6yneb yd ymchoela6d y brenhin o Normandi ac Owein uab Kad6ga6n gyt ac ef. Ac y bu uar6 leffrei escob Myny6. ac yn y ol ynteu y deuth g6r o Normandi yr h6nn a elwit Bernart yr h6nn a dyrchaf6yt yn escob ym Myny6 y gan Henri vrenhin o anuod holl yscolheigon y Brytanyeit gan eu tremygu. Ygkyfr6g hynny y deuth Gruffud uab Rys Te6d6r brenhin Deheubarth o Iwerdon¹ yr h6nn a athoed yn y vaba6l oetran y gyt a rei oe gereint hyt yn Iwerdon. Ac yna y trigya6d yn y bu 6r aedvet. Ac yn y diwed g6edy diffgyya6 o tra hir alltuded yd ymchoela6d y dref y dat. A h6nn6 a drigya6d amgylch d6y vlyned g6eithen y gyt a Geralt ystiwart castell Penuro y da6 gan y ch6aer. a honno oed Nest uerch Rys uab Te6d6r g6reic Geralt Ystiwart. g6eithen ereill gyt ae gereint. g6eithen yg G6yned.² g6eithen yn absen o le y le. Yn y diwed y cuhudwyt 6rth y brenhin. A dywedut vot med6l pa6b or Brytanyeit gyt ac ef. dr6y y ryuygu o vrenhina6l vedyant Henri vrenhin. A phan gigleu Gruffud y chwedleu hynny aruaethu a wnaeth ar vynet at Ruffud uab Kynan y geissa6 amdiffyn y hoedel. A g6edy anuon kenadeu ef a edewis o deuei atta6 y aruolli yn llawen. Ag6edy clybot o Ruffud uab Rys hynny ef a Howel y vra6t a aethant atta6. yr Howel h6nn6 a vuassei ydgarchar Ern6lf uab Roser iarll castell Baldwin yr h6nn y rodassei Wilim Vrenhin ida6 kyfran o gyuoeth Rys uab Te6d6r. Ac yn y diwed y diagassei yr Howel h6nn6 yn annafus g6edy trychu y aelodeu or carchar. Ac yna yd aruollet 6ynt ac ereill gyt ac 6ynt yn hegar y gan Ruffud uab Kynan. Ac ygkyfr6g hynny g6edy clybot or brenhin mynet Gruffud ab Rys at Ruffud ab Kynan anuon kenadeu a wnaeth at Ruffud uab Kynan y erchi ida6 dyuot atta6. Ac ufud uu Ruffud y vynet at y brenhin. Ac megys y mae moes y Ffreinc twylla6 dynyon tr6y edewidyn ada6 lla6er a wnaeth Henri vrenhin ida6 o chymerei arna6 dala Gruffud uab Rys ae anuon yn vy6 atta6 ef. ac ony allei y dala y lad ac anuon y benn ida6. Ac ynteu dr6y ada6 hynny a ymchoela6d y wlat. Ac yn y lle gofyn a wnaeth py le yd oed Ruffud uab Rys yn trigya6. A

menegi a 6naethp6yt y Ruffud uab Rys dyuot Gruffud uab Kynan o lys y brenhin ae geissa6 ynteu yn y ewyllys. Ac yna y dywa6t rei 6rtha6 a oedynt yn trigya6 y gyt ac ef dr6y ewyllys da. gochel y gedrycholder yn y 6yper py fford y kerdo y chwedyl. Ac 6ynteu yn dywedut hynny nachaf un yn dyfot ac yn dywedut. Lllyma varchogyon yn dyfot ar vrys. a breid yd athoed ef dros y dr6s nachaf y marchogyon yn dyfot y geissa6. Ac ni alla6d amgen no chyrchu Eglwys Aber Daron arna6d. A g6edy clybot o Rufud uab Kynan y dianc yr eglwys anuon gwyr a oruc y tynnu ef or eglwys allan. Ac ny ada6d escyb a [bieuffynt] beuafeyt¹ y wlat hynny rac llygru na6d yr egl6ys. A g6edy y ell6g or eglwys ef a ffoes yr Deheu. ac a deulle y Ystrat Tywi. A g6edy clybot hynny llawer a ymgynnulla6d atta6 o bop tu. ac ynteu a duc kyrch anhegar aniben² y Ffreinc ar Flemhissyeit yn y daruu y vl6ydyn honno. Y vlwydyn rac wyneb y kyrcha6d y Grufud ab Rys a dywedassam ni uchot. yn y vr6ydyr gyntaf y castell oed yn ymyl Arberth ac y lloscas. Odyna yd aeth hyt yn Llan ym Dyfri lle yd oed gastell neb un tywysa6c a elwit Rickert P6ns6n y g6r y rodassei Henri vrenhin ida6 y kantref Bychan. ac y profes y torri ae losgi. ac nys galla6d kanys ym6rthlad ac ef a wnaeth keitweit y kastell a chyt ac 6ynt Maredud uab Ryderch uab Krada6c y g6r a oed yn kynnal Ystiwerdaeth y dan y dywededic Richert. y rac castell eissoes a losges. A g6edy ymsaethu or t6r ac ef a brathu llawer oe wyr a saethu. a llad ereill yd ymchoela6d drachefyn. A g6edy hynny y danuones y gedymdeithon y wneuthur kyrch a chynn6r6f ar gastell a oed yn ymyl Aber Tawy. a h6nn6 a bioed iarll a elwit Henri Bem6ud. A g6edy llosgi y rac gastell. ac amdiffyn or keitweit y t6r a llad rei oe wyr yd ymchoela6d drachefyn. A g6edy clybot hynny ac ymgynnulla6d atta6 lla6er o ynvydyon ieueinc o bob tu wedy y d6ylla6 o chwant anreitheu. neu o geissa6 atnewydu Brytana6l teyrnas. Ac ny thal ewyllys³ dim o ny byd Du6 yn borth ida6. G6neuthur a oruc ysclyfaethen ma6r yn y gylch o gylch. Ar Ffreinc yna y gymerassant gyghor a gal6 pennaethu y wlat attunt. Nyt angen Owein uab Carada6c uab Ryderch y g6r y rodassei Henri vrenhin ida6 rann or Kantref Ma6r. a Maredud uab Ryderch yr h6nn a dywed-

¹ Hennafield. ib.² Am benn. MS. Ll.³ Dyn. MS. Ll.¹ I Delyed. MS. Ll.² Gwynel. MS. Ll.

assam ni vry. A Ryderch uab Teodor ac veibon Maredudd ac Owein. Mam y rei hynny goriec Ryderch ab Teodor oed Hunyd uereh Bledyn ab Kynvyn y pennaf or Brytanyeit wedi Grufud ab Llywelyn y rei oedylt vrosdyr un Vam. Kanyys Ygharat uereh Varedud brenhin y Brytanyeit oed y mam ell den. ac Owein uab Karadaec uab Gwenllian uereh y dywededic Vledyn y rei a llawer o rei ereill a deuthant y gyt. A gofyn a orue y Ffreine udunt a oedylt oll ffyllonyon y Henri vrenhin. ac ateb a wnaethant eu bot. A dywedut a wnaeth y Ffreine 6rthynnt od ydy6ch ual y dywed6ch dagoss6ch ar a6ch g6eithretoed yr hynn yd yty6ch yn y ada6 ar a6ch taua6t. reit yw y6ch kad6 kastell Kaer Vyrdir yn h6nn a bie y brenhin. pob un o hona6ch yn y ossodedic amser ual hynn. Cad6 y castell o Owein uab karadaec pythewnos. a Ryderch uab Teodor pythewnos arall. a Maredudd uab Ryderch ab Tewdwr pythewnos. a Bledri uab Kediur y gorchymynn6yt castell Robert La6gan yn Aber Ca6y.¹ A g6edy ansodi y petheu hynny. Gruffud ab Rys a brydera6d am anuon disg6yleit am torri y kastell neu y losgi. A phan gauas amser adas ual y gallei yn ha6d kyrcu y kastell. Yna y damweina6d vot Owein uab Karadaec yn kad6 ygkylch y castell. Ac yna y duc Gruffud ab Rys kyrcu nos am benn y castell. A phan gigueu Owein ae gedymdeithon kynnr6f y gwyr ae ge6ri yn dyuot. Kyfot yn eb6ryd or ty lle yd oed ef ae gedymdeithon a wnaethant. Ac yn y lle y clywei yr awr ef e hun a gyrcha6d ymblaen y vydin a thebygu bot y gedymdeithon yn y ol. 6ynteu g6edy y ada6 ef e hunan a ffoassant. ac uelly y llas yna. A g6edy llogi y rac gastell heb vynet y mywn yr t6r yd ymchoela6d ac yspeileu ganta6 yr notaedigyon goedyd. Odyna yd ymgynullasant y ieueinc ynvydyon y 6lat a bop tu atta6 o debygu goruot o hona6 ar bop peth o acha6s y damwein h6nn6. kanyys castell a oed yg G6hyr a losges ef o g6byl a llad llawer o wyr ynda6. Ac yna yd edewis G6ilim o Lundein y castell rac y ofyn ae holl aniuieleit ae oluodod. A g6edy daruot hynny. megys y dyweit Selyf² drychafel a 6na³ yspryt yn erbyn k6ymp.⁴ Yna yd aruaetha6d yn ch6ydedic o valchder. ac o draha yr anosparthus bobyl ar ynyvt giwta6t kyweira6 ynvydyon⁵ o Dyfet

y Geredigya6n. A chymryt g6rth6ynebed yr gyfya6nder.¹ G6edy gal6 o Gediur ab Gron6. a Howel uab Idnerth. a Tirhaearn ab Ithel. y rei a odynt yn dynessau o gyfnessaf6yd geremnyd a chyfaduab² a dunna6³ argl6ydiaethu⁴ ida6. Ar rei hynny a oedylt gyt ac ef ymblaen holl wyr Keredigya6n. ac nyt oed dim a allei uot yn diretach nor Kediur h6nn6 yr 6lat agkyffredin kyn noc yt ada6 Dyfet yn lla6n o amryuaelon genedloed nyt amgen Fflemhissyeyt a Ffreine a Saeson ae giwta6t genedyl e hun. y rei kyt beynt un genedyl a gwyr Keredigya6n eissoes gelynyon gallonnu oed gantunt o acha6s eu hanesm6ythdra ae hanundeb kyn no hynny. Ac yn vwy no hynny rac ofyn y tremyc a wnathoddynt y Henri vrenhin y g6r a doshaassei holl bennaduryeyt ynys Prydein oe allu ae vedyant. ac a darestygassei lawer o wladoed tramor 6rth y lywodraeth. rei o nerth arueu ereill o aneiryf rodyon eur ac aryant. y g6r nys dica6n neb ymoscryn⁵ ef ae eithyr Du6 e hun y neb a rodes y medyant ida6. A g6edy dyuot Grufud uab Rys yn gyntaf y deuth y is Coet. Ac yna y kyrcha6d lle a elwir blaen Porth Hodnant. yr hwn a adeilassei neb un Fflemiss6r. Ac yno y deuth⁶ y Fflemissyeyt y drigya6.⁷ A g6edy ymlad dydgweith ar hyt y dyd. a llad llawer o wyr y dref. a llad un oe wyr ynteu. a llogi y rann v6yaf or dref. heb gael dim amgen no hynny yd ymchoela6d drachefyn. Odyna y ruthra6d g6yr y wlat atta6 o diefie annogedigaeith yngyfun megys yn deissyfyt. Ar Saesson a dugassei Gilbert kyn no hynny y gyflenwi y wlat yr honn kyn no hynny o ananylder pobloed a oed wac valch. a diffeithassant ac a ladassant. ac a yspeilassant. ac a losgassant y tei. Ae hynt ae kynnr6yf a dugant hyt ym Mhenwedec. A chylchynu a orugant gastell Razon Ystiwart a oed ossodedic yn y lle a elwir ystrad Peithill. ac ymlad ac ef a orugant ae orchyfygu. A g6edy llad llawer ynda6 y losgi a wnaethant. A phan deuth y nos pebyllya6 a wnaeth yn y lle a elwir Glasgruc. megys ar villtir y 6rth egl6ys Badarn Anafr6yd⁸ a wnaethant yn yr egl6ys. d6yn yr yscrubyl yn v6yt adunt or egl6ys. Ar bore drannoeth ymaruaethu a wnaethant ar castell a oed yn Aber

¹ Cofwy. Tofwy. ib.² Ddoeth. ib.³ Yr. MS. Ll.⁴ Dyn. ib.⁵ Deithiau. ib.¹ Cyfiawnder. MS. Ll.² Chyfadnabod. MS. Ll. ib.³ Addunaw. ib.⁴ Arglwyddiaethu. ib.⁵ Ymystrin. MS. Ll.⁶ Yd oed. ib.⁷ Yn trigaw. ib.⁸ Anaddasrwydd. ib.

Ystôyth gan debygu y oruot. Ac yna y danuones Razon Ystiwart gôr a oed gastellôr ar y castell hōmū. Ac a losgyssit y gastell ynteu kyn no hynny. ac y lladysst y wyr yn gyffroedic o dolur am y wyr ac am y gollet ac yn ergrynedic rac ofyn kenhadeu hyt nos y gastell Ystrad Meuruc yr hōm a wnathoed Gilbert y arglōyd kyn no hynny y erchi yr castellwyr oed yno dyuot ar ffyse yn borth ida6. A g6ercheitweit y kastell a anuonassant atta6 kymeint ac a allyssant y gaffel. ac hyt nos y deuthant atta6. Trannoeth y kyuodes Grufud uab Rys a Ryderch uab Te6d6r y ewythyr a Maredud ac Owein y veibon yn ansyn6yrus oc eu pebyll heb gyweira6 eu bydin. a heb ossot ar6ydon oc eu blaen namyn bileinllu. megys cyweithas o giwta6t bobyl digyghor heb lywya6dyr arnunt y kymerrassant eu hynt parth a chastell Aber Ystwyth. yn y lle yd oed Razon Ystiwart ae gymhorthheit gyt ac ef. heb 6ybot o nadunt h6y hynny yn y deuthant hyt yn Ystrat Antarron a oed gyfar6yneb ar kastell. Ar castell a oed ossodedic ar benn mynyd a oed yn llithra6 hyt yn avon Ystwyth. ac ar yr avon yd oed pont. Ac ual yd oedynt yn seuyll yno megys yn g6neuthur magneleu. ac yn medyla6 pa ffurf y torrynt y castell y dyd lithra6d haeach yn fy oed prytna6n. Ac yna y danuones y kastellwyr megys y mae moes gan y Ffreinc g6neuthur pob peth dr6y ystry6. gyrru saethydyon hyt y bont y vickre ac 6ynt megys o delynt h6yyn ansyn6yrol dros y bont y gallei uarchogyon lluruga6c eu kyrcu yn deissyfyt ae hachub. A phan welas y Brytanyeit y saethydyon mor le6 yn kyrcu yr bont yn ansyn6yrus y redassant yn y erbyn gan ryuedu pa ham mor amdiredu y beidynt kyrcu yr bont. Ac ual yd oed y neill rei yn kyrcu ar rei ereill yn saethu. yna y kyrcu6d marcha6c lluruga6c yn gynhyruus y bont. A rei o wyr Grufud ae kyferbynya6d ar y bont. Ac ynteu yn aruaethu eu kyrcu 6ynteu. Ac yna eissoes y torres y march y v6nygyl. A g6edy brathu y march y dyg6yda6d. Ac yna yd aruaethod pa6b a gw66yr y lad ynteu. ae luruc ae hamdiffynna6d yn y doeth neb un or vydin ae thynnu.¹ A phan gyfodes ynteu y ffoes. A phan welas y gedymdeithon ef yn ffo y ffoassant 6ynteu holl. Ar Brytanyeit ae hymlydiya6d hyt yg g6rthallt² y mynyd. Y doryf ol eissoes nys ymlydiya6d. namyn heb geissa6 na phont na rhyt kymryt eu ffo a wnaethant. A

phan welas y Ffreinc o benn y mynyd y rei hynny yn ffo kyrcu y doryf vlaen a wnaethant a llad kymeint ac a ga6ssant ac yna y gwasear6yt y giwta6t bobyl ar dra6s y wlat o bop tu. rei ae hanifeileit gantunt rei ereill g6edy ada6 pop peth namyn ceissa6 amdifflyn eu heneideu yn y edewit yr holl wlat yn diffeith. Ygkyfr6g hynny y danuones Henri vrenhin kenadeu at Owein uab Kad6ga6n y erchi ida6 dyuot atta6. Ac ynteu yn y lle y deuth. A phan doeth y dywa6t y brenhin 6rtha6. Vygkaredickaf Owein a atwaenost di y lleidryn gan Rufud uab Rys yssyd megys yn ffoedic yn erbyn vyn tywysogyon i. Acha6s a chanys credaf i dy uot ti yn gywiraf g6r imi. Mi a vynnaef dy uot ti yn dywyssa6c. Ila gyt am mab i y 6rthlad Grufud uab Rys. A mi a wnaef Lywarch uab Trahaearn yn gedymdeith yt. kanys yna6ch ch6i a6ch deu yd ymdiredaf i. A phan ymchoelych drachefyn mi a dalaf b6yth it yn deil6g. A llawenhau a oruc Owein or edewidyon hynny. a chynulla6 llu a Llywarch gyt ac ef a mynet y gyt hyt yn ystrat Tywi lle y tebygid uot Grufud uab Rys yn trigya6. kanys coetir¹ oed. ac yn ana6d y gerdet ac yn ha6d ruthra6 gelynya6n ynda6. A phan deuth² y tervyneu yr wlat. holl wyr³ Owein a mab y brenhin ae kymhorthheit a anuonassant eu bydinoed yr coedyd. pa6b dan yr amot h6nn hyt nat arbedei neb y gledyf nac y 6r nac y wreic nac y uab nac y uerch. a ph6y bynnag a delynt nas gochelynt heb y lad neu y grogi neu drychu eu aelodeu. A phan gigneu giwta6t bobyl y wlat hynny keissa6 a wnaethant ffurf y gellynt gaffel amdifflyn ac uelly y gwasear6yt 6ynt. Rei yn llechu yn y coedyd. ereill yn ffo y wladoed ereill. ereill yn keissa6 amdifflyn or kestyll nessaf y dathoedynt o honynt. megys y dywedir y my6n Brytana6l diareb. Y ki a lyha yr aryf y brather ac ef. A g6edy g6asgaru yllu y dan y coedyd. A a damweina6d y Owein ac ychydic o nifer gyt ac ef kyrcu y coet o amgyleh degwyr a phetwar ugein. Ac yn edrych a welant oleu dynyon. Nachaf y gwelynt oleu dynyon yn kyrcu parth a chastell kaer Vyrddin lle daroed udunt g6neuthur eu hed6ch. Ac eu hymlit a wnaeth hyt yn agos yr castell. A g6edy eu dala yno ymchoelut at y gedymdeithon a oruc. Ygkyfr6g hynny y damweina6d dyuot llu or Fflemissyeit o Ros y Gaer Vyrddin yn

¹ Attunt. MS. Ll.² Nghwr allt. ib.¹ Ynial. ib.² Dloethant. MS. Ll.³ Lu. ib.

yn erbyn mab y brenhin. a Geralt ystiwert gyt ac oynt. Nachaf y rei a diaghyssei yn dyuot dan llef tu ar castell. ac yn menegi y hyspeila6 o Owein uab Kad6ga6n ac hanrheithya6. A phan gigleu y Fflemisseit hynny emynnu a wnaethant o gassa6l gyghoruynt yn erbyn Owein o achas6 y mynych godyant a wnaethod kedymdeithon Owein udunt kyn no hynny. Ac o anogedigaeth Geralt Ystiwert y g6r y llosgassei Owein y gastell ac a dugassei y dreis Nest y wreic ae anreith. Ymlit a orugant heb debygu bot g6rth6ynebed ida6. Owein a gymerth y hynt yn araf. Ac 6ynteu gan y ymlit ef a doethant yn ebr6yd hyt y lle yd oed ef ar anreith ganta6. A phan welas kedymdeithon Owein dirua6r luossogr6yd yn y hymlit. Dywedut a wnaethant 6rtha6 llyma luossogr6yd yn ymlit heb allel o neb ym 6rthlad ac h6ynt. 'Atteb udunt a wnaeth nac ofynhe6ch heb achas6. bydinoed y Fflemisseit ynt. A gwedy dywedut hynny o neb un gynn6ryf eu kyrechu a wnaeth. A diodef y kynn6ryf a wnaethant yn 6ra6l. g6edy h6r6 saethen o hop tu y dyg6yda6d Owein yn vrathedic. A gwedy y dyg6yda6 ef yd ymchoela6d y gedymdeithon ar ffo. A phan gigleu Lywarch ab Trahaearn hynny ymchoelut ef ae wyr drachefyn a wnaeth y wlat. A g6dy y lad ef y kynhala6d y vrodyr y rann ef o Powys eithyr yr hynn a dugassei Owein kyn no hynny gan Maredu6 uab Bledyn. nyt amgen kereina6c yr h6nn oed eida6 Mada6c uab Ridit kyn no hynny. Ac enweu y vrodyr yw y rei hynn. Mada6c ab Cad6ga6n o Wenllian uerch Rufud ab Kynan. Ac Eina6n uab Kad6ga6n o Sanan uerch Dyfynwal. ar trydyd oed Wrgan uab Kad6ga6n o Ellyw uerch Kediur uab Gollwyn y g6r a uu bennaf argl6yd ar wlat Dyfet. Petweryd uu Henri uab Kad6ga6n or Ffranges uerch Pictot tywyssa6c or Ffreinc. ac o honno y bu uab arall ida6 a elwit Grufud. Y whechet uu Maredu6 o Euron uerch Hoedlyw ab Kad6ga6n ab Elstan. A g6edy hynny yd ymaruolles Eina6n uab Kad6ga6n uab Bledyn. a Grufud uab Maredu6 ab Bledyn y gyt y d6yn kyrch am benn kastell Uchtrut uab Etwin a oed gefynder6 y Vledynvr enhin. Kany6 Iweryd mam Owein ac Uchtrut veibon Etwin. a Bledyn uab Kynvyn oedynt vra6t a ch6aer un dat ac nyt un vam. Kany6 Agharat verch Maredu6 uab Owein oed vam Vledyn. a Chynvyn ab Gwerstan oed y tat ell deu. Ar castell rydywedassam ni a oed yn y lle

a elwit Kymer ym Meiryonydd. Kany6 Kad6ga6n uab Bledyn a rodassei Veironnyd a Chyveila6c y Uchtrut uab Etwin dan amot y uot yn gywir ida6 ac y veibon ac yn ganhorth6y yn erbyn y holl elynyon. Ac ynteu oed 6rth6yneb6r ac ymladgar yn erbyn Kad6ga6n ae veibon. A g6edy colli Owein heb debygu gallu dim o veibon Kad6ga6n a 6naeth ef y dywededic castell. Ac ynteu a dywedassam ni vry dro6y ar a gyrchassant y castell. ac ae llosgassant. A g6edy ffo rei or gwercheitweit a dyuot ereill attunt h6ynteu y hed6ch. achub a wnaethant Veironnyd a Chyveila6c a Phenllyn ae rannu y rygtunt. Ac y Rufud uab Maredu6 y deuth Kefeila6c. A Mada6c¹ a hanner Penllyn. Ar ranner arall y Penllyn y veibon Kad6ga6n uab Bledyn. Ygkyfr6g hynny y tervyna6d y vl6ydyd yn vlin ac yn atcas y gan ba6p. Y vl6ydyd yn rac 6yneb y bu uar6 Gilbert uab Rickert. A Henri vrenhin a drigya6d yn Normandi o achas6 bot ryuel y rygta6 a brenhin Ffreinc. Ac uelly y tervyna6d y vl6ydyd honno. Y vl6ydyd rac 6yneb y mag6yt anndeb y r6g Howel uab Ithel a oed argl6yd ar Ros a Rywyna6c a meibon Owein uab Edwin. Gron6 a Ridit a Llywarch y² vrodyr y rei ereill. A Howel a anuones kenadeu at Varedud uab Bledyn a meiba6n Kad6ga6n uab Bledyn Mada6c ac Eina6n y ervynieit udunt dyuot yn borth ida6. Kany6 oe hamdiffyn 6ynteu ae kanhaledigaeth yd oed ef yn kynhal y gyfran or wlat a dathoed yn rann ida6. Ac 6ynteu pan gly6sant y 6rthrymu ef o veibon Owein a gynnullassant eu gwyr ae kedymdeithon y gyt. kymeint ac a ga6ssant yn bara6t ual yn amgylch pedwar can 6r. Ac yd aethant yn y erbyn y Dyffryn Cl6yd yr h6nn a oed wlat udunt h6y. Ac 6ynteu a gynnullassant y gwyr gyt ac Uchtrut eu hewythy. a d6yn y gyt ac 6ynt y Ffreinc o Gaer Llion yn borth udunt. Ac 6ynteu a gyfaruuant a Howel a Maredu6 a meibon. Kad6ga6n ae kymhorthoit. a g6edy dechreu br6ydyr ymlad o hop tu a wnaethant yn chwerv. Ac yn y diwed y kymertth meibon Owein ae kedymdeithon. wedy llad Llywarch uab Owein a Iorwoerth uab Nud g6r de6r enwa6c oed. a gwedy llad llawer, a brathu lla6s yd ymchoelassant yn orwac drachefyn. A g6edy brathu Howel yn y vr6ydyr y ducp6yt adref. Ac ym penn y deugeinuot diwarna6t y bu uar6. Ac yna yd ymchoela6d Maredu6 a meibon Kad-

¹ Mawddwy. MS. Ll.² Ae. ib.

6ga6n adref. heb lyuassu gorescyn y wlat rac y Ffreinc kyt kefynt y vudugolyaeth. Y vl6ydyr rac 6yneb y bu uar6 M6rcherdarch y brenhin pennaf o Iwerdon yn gytha6n o luossogr6yd¹ a budugolyaethu. Y vl6ydyr arall g6edy hynny yd aruaetha6d Henri vrenhin ymchoelut y Loeger wedy hedychu y rygtha6 a brenbin Ffreinc. a gorchymyn a oruc yr mord6ywyr kyweira6 llogeu ida6. A g6edy parattoi y llogeu anuon a wnaeth y deu uab yn un or llogeu. un o honunt a anyssit or vrenhines y wreic pria6t. Ac o h6nn6 yd oed y tada6l obeith oe vot yn g6ledychu yn ol y dat. A mab arall o orderch ida6. ae un uerch a llawer o wyr ma6r gyt ac 6ynteu. Ac o wraged arbennic amgylch deucant. y rei a debygunt² eu bot yn deilgygaf o garyat plant y brenhin. ac ef a rodeut udunt y llog oreu a diogelaf a odefei y mor donneu ar morolyn dymhestloed. A gwedy eu mynet yr llog dechreu nos dirua6r gyffroi a oruc y mor donneu dr6y eu kymell o dymhestla6l uord6y a drychdrum. ac yna y kyfaruu y llog a chreiga6l garrec a oed yn dirgel dan y tonneu heb 6ybot yr llogwyr. ac y torres y llog genti yn drylleu. ac y bodes y meibon ar niuer a oed y gyt ac 6ynt hyt na diegis neb o nadunt. Ar brenhin a eskynassei y my6n llog arall yn y hol. A chyt gyffroi o dirrua6ryon dymhestleu y mor donneu eissoes ef a diega6d yr tir. A phan gogleu ryfodi y veibon dr6c yd aeth arna6. Ac ygkyfr6g hynny y tervyn6ys y vl6ydyr honno. Y vl6ydyr rac 6yneb y priodes Henri vrenhin merch neb un dywyssa6c or Almaen kanyis kyn no hynny g6edy mar6 merch y Moel C6l6m y wreic a aruerassei yn wastat o orderchu. A phan doeth yr haf rac wyneb y kyffroes Henri vrenhin dirua6r greula6n lu yn erbyn gwyr Powys. nyt amgen Maredud uab Bledyn ac Eina6n a Mada6c a Morgan meibon Kad6ga6n uab Bledyn. A phan glywsant 6ynteu hynny. anuon kenadeu a orugant at Rufud uab Kynan a oed yn kynal ynys Von y eruynit ida6 vot yn gyt aruoll ac 6ynt yn erbyn y brenhin. ual y gellynt warchad6 yn diofyn ynyal6ch y g6lat. Ac ynteu dr6y gynhal hed6ch ar brenhin. a dywa6t y floynt³ h6y y dervyneu y gyfoeth ef y parei y hyspeila6 ae hanrheitha6 ac y g6rth6ynebei. A phan 6ybu Maredud a meibon Kad6ga6n hynny. kymryt kygor a wnaethant. Ac yn y kygor y ka6ssant.

ada6 tervyneu y g6lat e hunein. a chymryt eu hamdifyn yndunt. Ar brenhin ae luoed a dynessayssant y dervyneu Powys. Ac yna y danuones Maredud uab Bledyn ychydic o saethydyon ieueinc y gyferbynyeit y brenhin my6n g6rthallt goeda6c ynyal fford yd oed yn dyuot. ual y gellynt a saethu ac ergydyeu wneuthur kynn6ryf ar y llu. Ac ef a damweina6d yn yr a6r y dathoed y g6yr ieueinc hynny yr 6rthallt dyuot yno y brenhin ae lu. Ar gwyr ieueinc hynny a erbynnyassant yno y brenhin ae lu. dr6y dirua6r gynn6ryf gell6g saethu ym plith y llu a wnaethant. A g6edy llad llawer a brathu ereill un or g6yr ieueinc a dynna6d y v6a ac a ellyga6d saeth ym plith y llu. A honno dygwya6d ygkedernit arueu y brenhin gyferbyn ae gallon. heb 6ybot yr g6yr¹ ae byrya6d ac nyt argyweida6d y saeth yr brenhin rac daet yr arueu. Kanyis lluruga6c oed namyn treilla6 a oruc y saeth drachefyn yr arueu. Ac ofynhau yn va6r a wnaeth y brenhin. a dirua6r aruthder a gymerth yndaw yn gymeint haecach a pheibrethit tr6yda6. Ac erchi yr lluoed a wnaeth pebyllya6. a gofyn a oruc py rei a oedynt mor ehofyn ae gyrehu ef yn gynlewet a hynny. A dywedut a wnaethp6yt ida6 mae rai o wyr ieueinc a anuonassit y gan Varedud uab Bledyn a wnathoed hynny. Ac anuon a wnaeth attunt genadeu y erchi udunt dyuot atta6 dr6y gygreir. Ac 6ynteu a doethant. A gofyn a wnaeth udunt p6y ae hanuonassei yno. A dywedut a wnaethant mae Maredud. a gofyn udunt a wnaeth a 6ydynt py le yd oed Varedud yna. Ac attab a wnaethant y 6ydynt. Ac erchi a wnaeth ynteu y Varedud dyuot y hed6ch. Ac yna y doeth Maredud a meibon Kad6ga6n y hed6ch y brenhin. A g6edy hedychu y rygthunt yd ymchoela6d y brenhin y Loeger dr6y ada6 deg mil o warthec yn dreth ar Powys. Ac velly y tervyna6d y vl6ydyr honno. Ugeint mlyned a chant a mil oed oet Crist pan lada6d Gruffud ab Rys ab Te6d6r Ruffud uab Trahaearn. Y vl6ydyr rac 6yneb y bu uar6 Eina6n uab Kad6ga6n y g6r a oed yn kynhal rann o Powys a Meirionyd y wlat a dugassei ef y gan Uchtrut uab Etwin. Ac 6rth y agheu y kymynna6d y Varedud uab Bledyn y ewythr. Ac yna y gellygwyt Ithel uab Ridit o garchar Henri vrenhin. A phan doeth y geissaw rann o Powys ni chauas dim. A phan gogleu Ruffud ab Kynan ry wrthlad Maredud ab Kadwgawn o Uaredud uab Bled-

¹ Luoed. MS. Ll.² Debyzid. MS. Ll.³ O doynt. ib.¹ Gwr. MS. Ll.

yn y ewythyr. Anuon a wnaeth Kadwalladr ac Owein y veibon a diruwr lu gantunt hyt ym Meirionnyd. a dŷyn a wnaethant holl dynyon y wlat o honoi ac holl da gyt ac ŷynt hyt yn Llyn. Ac odyna kynullaŷ llw a wnaethant ac aruaethu alludaŷ holl wlat Powys. A heb allu kytleŷni eu haruedyt yd ymchoelassant drachefyn. Ac yna yd ymaruolles Maredudd uab Bledyn a meibon Kadŷgaŷn uab Bledyn y gyt ac y diffeithassant y rann vŷaf o gyfoeth Llywarch uab Trahaearn. o achafŷ nerthu o honaŷ veibon Gruffud ab Kynan ac ymaruoll ac ŷynt. Y vlŷdydn rac ŷyneb y lladaŷd Gruffud uab Maredudd ab Bledyn Ithel ab Riddit ab Bledyn y gefynderŷ yggŷydl Maredudd y dat. Ac yn ol ychydic o amser wedy hynny y lladaŷd Catwallaŷn ab Grufud ab Kynan y tri ewythyr. nyt amgen Gronŷ a Riddit a Meilyr meibon Owein ab Edwin. Kanyŷ Agharat uerch Owein ab Edwin a oed wreic Grufud ab Kynan. a honno oed vam Katwallaŷn ac Owein a Chatwaladr. a llawer o verchet. Yn y vlŷdydn honno y magŷyt tervyŷc y rwg Morgan a Maredudd meibon Katwgaŷn uab Bledyn. Ac yn y tervyŷc hŷnnŷ y lladaŷd Morgan ae laŷ e hunan Varedud y vraŷt. Y vlŷdydn rac wyneb yd ymchoelaŷd Henri vrenhin o Normandi wedy hedychu y rygtaŷ ar neb y buassei tervyŷc ac ŷynt kyn no hynny. Y vlŷdydn rac ŷyneb y gŷrthladŷt Grufud uab Rys or kyfran o dir a rodassei y brenhin idaŷ wedy y gyhudaŷ yn wiryon heb y haedu o honaŷ or Ffreinc a oedynt yn kyt bressŷylaŷ ac ef. Yn diwed y vlŷdydn honno y bu uarŷ Daniel uab Iulyen escob Mynyŷ. y gŷr a oed gymodredŷr y rŷg Gŷyned a Phowys yn y tervyŷc a oed rygunt. Ac nyt oed neb a allei gael bei nac aglot arnaŷ. kanyŷ tagnefedus oed a charedig gan baŷp. Ac archdiagon Powys oed. Y vlŷdydn rac ŷyneb y bu uarŷ Grufud uab Bledyn. Ac yna y delit Llywelyn ab Owein y gan Varedud uab Bledyn y ewythyr uraŷt y hendat a hŷnnŷ ae rodes yn llaŷ Blen¹ uab Ieuan y gŷr ae hanuones ygkarchar hyt ygkastell Bruch. Yn diwed y vlwydyn y bu uarŷ Morgan ab Kadŷgaŷn yn Cipris yn ymchoelut o Gaerussalem wedy mynet o honaŷ a chroes y Gaerussalem o achafŷ rylad o honaŷ kyn no hynny Varedud y vraŷt. Y vlŷdydn gŷedy hynny y gŷrthladŷt Maredudd uab Llywarch oe wlat. y gŷr a ladaŷd mab Meuruc y gefynderŷ. Ac a dallaŷd meibon

Griffri y deu gefynderŷ ereill. A Ieuaŷ uab Owein ac gŷrthladaŷd. ac yn y diwed ae lladaŷd. Y vlŷdydn rac ŷyneb y llas Iorwoerth uab Llywarch gan Llywelyn uab Owein ym Powys. Ychydic wedy hynny y dyspeilŷt Llywelyn uab Owein oe lygeit ae geilleu y gan Varedud uab Bledyn. Yn y vlŷdydn honno y llas (Kadŷgaŷn uab Grufud) Ieuaŷ uab Owein y gan veibon Llywarch uab Owein y gefynderŷ. Yn diwed y vlŷdydn honno y llas Madaŷc uab Llywarch y gan Ueuruc y gefnderŷ uab Riddit. Yn diwed y vlŷdydn rac ŷyneb yd yspeilŷt Meuruc uab Riddit oe deu lygat ae dŷy geill. Y vlŷdydn rac ŷyneb y llas Iorwoerth uab Owein. Yn y vlŷdydn honno y llas Kadŷgaŷn¹ uab Grufud ab Kynan y gan Gadŷgaŷn uab Gronŷ ab Owein y gefynderŷ. ac Einaŷn uab Owein. Ychydic wedy hynny y bu uarŷ Maredudd ab Bledyn tegŷch a diogelŷch holl Powys ae hamdiffyn wedy kymryt iachŷyaŷl benyt ar y gorff. a gleindit ediuarŷch yn y yspryt. a chymyn corff Crist. ac oleŷ ac aghen. Deg mlyned ar hugein a chant a mil oed oet Crist pan vu bedeir blyned yn un tu heb gahel neb ystoria or a ellit y gŷarchadŷ dan gof. Ar vlŷdydn rac ŷyneb y bu uarŷ Henry uab Gŷilim Bastard brenhin Lloeger a Chymry ar holl ynys y am hynny yn Normandi y trydyd dyd o Vis Racuyr. Ac yn y ol ynteu y kymerth Esteuyn o Blaes y nei goron y deyrnas y dreis. ac y darestygaŷd yn ŷraŷl idaŷ holl Deheu Lloegyr. Y vlŷdydn rac ŷyneb y llas Rickert uab Gilbert y gan Vorgan ab Owein. gŷedy hynny y kyffroes Owein a Chatwaladr veibon Grufud uab Kynan diruaŷd greu-laŷn lu y Geredigyaŷn y gŷyr a oed degŷch yr holl Vrytanyeit ae diogelŷch ae rydit ae kedernit y gŷyr a oedynt deu arderchaŷc vrenhin a deu haelon. Deu diofyn deu leŷ deŷron Deu detwydion. Deu huodron. Deu doethon. Diogelwyr yr eglwyŷŷeu ae hardemylwyr. Ac amdiffynwyr ytlodyon. llofrudyon y gelynyon. hedychwyr y rei ymladar. Dofyodron y gŷrthŷynebwyr. y diogelaf naŷd y baŷp or a fŷoei attunt. y gŷyr a oedynt yn rac rymhau o nerthoed eneideu a chyrf. Ac yn kyt gynhal yn un holl deyrnas y Brytanyeit. Y rei hynny ar y ruthyr gyntaf a loŷgassant gaŷtell Gŷallter. Ac yna wedy kyffroi eu hadaned yd ymladassant a chastell Aber Yŷtŷyth ac y lloŷgassant. A chyt a Howel uab Maredudd a Madaŷc uab Idnerth. a deu uab Howel nyt amgen Maredudd a

¹ Paine. D. P.¹ Cadwallan MS. Ll.

Rys a losgassant gastell Rickert Dylamar. a chastell Dinerth a chastell kaer Wedros. Ac odynd yd ymchoelassant adref. Yn diwed y vlôydyn honno y doethant eilweith y Geredigyaôn. a chyt ac ôynt amylder lu o detholedigyaôn ymladwyr ual angyleh whemil o bedyt aduôyn. A dôy vil o varehogyon llurugaô. Ac yn borth undant y deuth Grufud uab Rys a Howel uab Maredudd o Vrecheinaôc a Madaôc uab Idnerth. a deu uab Howel uab Maredudd. Ar rei hynny oll yn gyfun a gyweirassant y byddinoed y Aber Dyui. Ac yn y herbyn y deuth Ysteuyn gônstabyll a Robert uab Martin. a Meibon Geralt Ystiwert ar holl Fflemisseit. ar holl varchogyon ar holl Ffreinc o Aber Ned hyt yn Aber Dyfi. A gôedy kyrcu y vrôydyr ac ymlad yn greulaôn o bop tu y kymerth y Fflemisseit ar Normanyeit eu ffo herôyd eu harueredic deuaô. A gôedy llad rei o nadunt. a llosgi ereill. a thrychu traet meirch ereill. a dôyn ereill ygkeithiwet a bodi y rann vgyaf megys ynvydyon yn yr avon. A gôedy colli amgylch teir mil oe gwyr yn drist aflawen yd ymchoelassant y gôlat. A gôedy hynny yd ymchoelaôd Owein a Chatwaladyr yw gôlat yn hyfryt lawen gôedy kaffel y uudugolyaeth. a chaeldiruaôr amylder o geith¹ ac anreithu a gôiscoed maôrwerthaôc ac arueu. Y vlôydyn rac ôyneb y bu varô Grufud uab Rys. lleuwer a chedernit ac aduôynder y Deheuwyr. Y vlôydyn honno y bu uarô Grufud ab Kynan brenhin a phennadur a thywyssaôc ac am-diffynôr a hedychôr holl Gymry. Gwedy llaôs berigleu mor a thir. Guedy aneiryf anreithu a budugolyaethu ryueloed. Gwedy goludoed eur ac aryant a dillat maôrwerthaôc. Gwedy kynhullaô Gôyned y briaô wlat y rei a daroed y gwasgaru kyn no hynny y ymravaelon wlatoed. y gan Normanyeit. Gwedy adeilat llawer o eglôysseu yn y amser ae kysegreu y Duô. Gwedy gôisgaô ymdanaô yn vynach. a chymryt cymun corf Crist. ac oleô. ac aghenn. Yn y vlôydyn honno y bu uarô Ieuan archoffeirat Llan Badarn y gôr a oed doethaf or doethon. Gwedy arwein y vuched yn grefydus heb bechaô marôaôl hyt agheu yn y trydyd dyd o galan Ebrill. yn y vlôydyn honno hefyd y deuth meibon Grufud ab Kynan y dryded weith y Geredigyaôn. ac y losgassant gastell ystrat Meuruc. A chastell Llan Ystyffan. a chastell kaer Vyrdin. Y vlôydyn rac ôyneb y doeth yr amherodres y Loegyr yr darestôg brenhinyaeth Loegyr y Henri y

¹ Gyweith. MS. Ll.

maô. Kany's merch oed hi y Henri gyntaf uab Gôilim Vastard. Ac yna y bu diffyc ar yr heul y deudecuet dyd o galan Ebrill. Y vlôydyn rac ôwyneb y llas Cynôric ac Owein y gan deulu Madaôc uab Maredudd. Y vlôydyn wedy hynny y bu uarô Madaôc uab Idnerth.¹ Ac y llas Maredudd uab Howel y gan veibon Bledyn uab Kynuyn Gôyn. Y vlôydyn rac llaô y llas Howel uab Maredudd uab Ryderch or Cantref Bychan drôy dychymic Rys uab Howel. ac ef e hun ae llaôaôd.

Deugein mlyned a chant a mil oed oet Crist pan las Howel uab Maredudd ab Bledyn y gan neb un heb ôybot pôy ae llaôaôd. Ac yna y llas Howel ae vraô meibon Madaôc uab Idnerth. Y vlôydyn wedy hynny y llas Anaraô uab Grufud gobeith a gogonyant a chedernyt y Deheuwyr y gan deulu Kadwaladyr y gôr yd oedynt yn ymdiret idaô. yn gymeint ac² ofynhaei. A gwedy clybot o Owein y vraô hynny drôc uu gantaô. Kany's amot a wnathoed rodi y uerch y Anaraô. A mynnu Kadwaladyr y vraô a wnaeth. Ac yna yd achubaôd (Owein) Howel uab Owein rann Kadwaladyr o Geinaôn. ac y llosges castell Kadwaladyr a oed yn Aber Ystwyth. Ac yna y llas Mils iarll Henfford a saeth neb un varehaôc idaô e hun a oed yn bôrô karô yn hela y gyt ac ef. Y vlôydyn rac llaô pan welas Catwaladyr uot Owein y vraô yn y ôrthlad oe holl gyfoeth. kynullaô llyges o Iwerdon a oruc. a dyuot y Abermenei yr tir. Ac yn dywysogyon gyt ac ef yd oed Otter. a maô Turkyl a maô Cherôlf. Ygkyfrôg hynny y kytunaôd Owein a Chatwaladyr megys y gôedei y vrodyr a thrôy gyghor y gôyr da y kymodassant. A phan glyôit hynny y dellis Germanôyr Catwaladyr. Ac ynteu a amodes udunt dôy vil o geith ac velly yd ymrydhaaôd y ôrthuut. A phan gigleu Owein hynny a bot y vraô yn ryd ter-vysgus gynnôryf a wnaeth arnunt ae kyrcu yn diennic a oruc. A gwedy llad rei a dala ereill. ae kaethiwo yn waratôydyd y diaghyssant ar ffo hyt yn Dilyn. Y vlôydyn honno y bodes ar vor Groec pererinyon³ yn mynet a chroes y Gaerussalem. Yn y vlôydyn honno yd atgyweiraôd Hu uab Raôlf gastell Gemaron⁴ ac y gorescynnaôd eilweith Vaelenyd. Ac yna yd atgyweirôyt Colwyn.⁵ ac y darestygôyt Eluael yr eilweith yr Ffreinc. Y vlôydyn rac

¹ Iorweth. ib.² Ac nas. MS. Ll.³ O Gymru. MS. Ll.⁴ Gemaron. ib.⁵ Gastell Colwyn. ib.

6yneb y delis Hu o Mortimer Rys uab Howel ac y carcharôd myên carchar. wedi llad rei oe wyr a dala ereill. Ac yna y diffeithaôd Howel uab Owein a Chyman y vnaô.¹ A gôedy bot brôdydr arôdost. a chael o nadunt y vudugolyaeth yd ymchoelassant drachefyn a diruaôr anreith gantunt. Ac yna y deuth Gilbert iarll uab Gilbert arall y Dyfet. Ac y darestyg-aôd y wlat ac yd adeilaôd Gastell Kaer Vyrdin. a chastell arall ym Mab Udrut. Y vlôdydn rac 6yneb y bu uarô Sulen Richmarch mab y Seint Padarn mab maeth yr eglôys. a gôedy hynny athro arbennic gôr oed aednet y gelfydyt. ymadrodôr dros y genedyl. a dadleuôr kymedrodôyr. hedychôr amryuaelon genedloed. adurn o vrodyeu eglôyssolyon ar rei bydolyon y deuet dyd o galan Hydref. Gôedy kymryt iachôyaôl benyt ar y gyssegredigaeth² gorff a chymun corff Crist ac oleô ac anghenn.³ Ac yna y llas Meuruc uab Madaôc uab Ridit yr hônn a elwit. Meuruc Tybodyat trôy vrat y gan eu wyr e hun. Ac yna y llas Maredud uab Madaôc uab Idnerth y gan Hu o Mortimer. Y vlôwydyn honno y goresynaôd Cadell uab Grufud gastell Dinweileir yr hônn a wnathoed Gilbert iarll. Ychydic wedi hynny y goruu ef a Howel ab Owein Gaer Vyrdin drôy gadarn ymrysson wedi llad llawer oe gelynyon a brathu ereill. Ychydig o dydyeu wedi hynny y doeth yn deissyfyt diruaôr luosogrôyd or Ffreinc ar Fflemisseit y ymlad ar castell. Ac yn dywysogyon yn y blaen meibon Geralt Ystiwert. a Gôilim ab Aed. a phan welas Meredud uab Grufud y gôyr y gorehymyn-nassit udunt gadôryaeth y castell ae am-difyn y elynyon yn dyuot mor deissyfyt a hynny gyrru callon yn y gwyr a oruc ae hannoc y ymlad. a bot yn drech gantaô y vryt noe oet. Kany's kyn bei bychan y oet eissoes yd oed gantaô weithret march-aôc ac yn anyngrynedic dywyssaôc yn annoc y wyr y ymlad. ac yn kyrehu e hun y elynyon yn arueu.⁴ A phan welas y elynyon bychanet oed y nifer yn amdifyn o yvôn y castell drychavael yscolyon 6rth y muroed a wnaethant. Ac ynteu a odefaôd y elynyon y yskynnu tu ar bylcheu. Ac yn dilese ef ae wyr a ymchoelassant yr yscolyon yn y syrthaôd y gelynyon yn y claôd gan yrru ffo ar y rei ereill. ac adaô lliaws o nadunt yn veirô. ar hynn a

dangossos idaô y detwyd dyghetuen rac llaô ar galliel daôn o honaô. ar whelychu yn y Deheu. Kany's goruu ac ef yn uab ar lawer o wyr profedic yn ymladen. Ac ynteu ac ychydic o nerth y gyt ac ef. Yn diwed y vlôdydn honno y bu uarô Run uab Owein yn was i-uanc clotuorussaf o genedyl y Brytanyeit. yr hônn a vagyssei uoned y rieni yn arderchaôc. Kany's tec oed o fluryf a drych. a hynaôs o ymadrod-yon. a huaôdyr wrth paôp. Rac welaôdyr yn rodyon. Ufud ym plith y dylôyth. Balch ym plith y estronyon. a therôyn garô wrth y elynyon. Digrif 6rth y gyfeillon. hir y dyat.¹ Gôyn y liô. Pengrych melyn y wallt. hir y 6yneb. Goleisso i y lygeit llydanyon a llawenyon. Mynôgyl hir praff. Dôy vronn lydan. Ystlys hir. Mordôdyd praffyon. Eskeired hiryon. ac oduch y draet yn veinon. Traet hiryon a byssed ynaôn oed idaô. A phan doeth y chôedyl y irat agheu ef at y dat Owein ef a godet ac a dristaaôd yn gymeint ac ni allei dim y hyfrytau ef na thegôch teyrnas na digrifôch. na chlaear² didanôch gôyr da nac edrychedigaeth maôrweirhogyon beth-eu namyn Duô rac welaôdyr pob peth a drugaraaôd oe arveredic defaôd a drugar-haaôd 6rth genedyl y Brytanyeit rac y cholli megys llog heb lywyaôdyr arnei a gedwis udunt Owein yn dywyssaôc arnunt. Kany's kyn kyrehassei anniodefedic dristit vedôl y tywyssaôc. eissoes ef ae drychafaôd. deissyfyt lewenyd drôy racweledigaeth Duô. Kany's yd oed neb un gastell a elwit yr Wydgruc³ y buessit yn vynyeh yn ymlad ac ef heb dygyaô. A phan doeth gôyr da Owein ae deulu y ymlad ac ef ny allaôd nac anyan y lle nae gedernit ymôrthlad ac 6ynt yn y losget y castell ac yn y diffeith-6yt gwedy llad rei or kastellwyr a dala ereill ae carcharu. A phan gigleu Owein yn tywyssaôc ni hynny y gelygôyt ef y gan bob dolur a phob medôl kôynvanus ac y doeth yn rymus yr ansaôd a oed arnaô gynt. Y vlôdydn rac 6yneb daeth Lowys vrenhin Ffreinc ac amheraôdyr yr Almaen gyt ac ef a diruaôr luosogrôyd o ieirll a barôneit a thywyssogyon gyt ac 6ynt a chroes y Gaerusalem. Y vlôdydn honno y kyffroes Cadell ab Grufud ae vrodyr Maredud a Rys. A Gôilim ab Geralt ae vrodyr gyt ac 6ynt lu am beun Castell Gôiff.⁴ A gwedy anobeithaô o honynt yn y nerthoed e lünein. Galô Howel ab

¹ Aberteifi. MS. Ll.² Gyssegredic. ib.³ Angen. ib.⁴ Ac arueu. MS. Ll.¹ Dyfiad. ib.² Chlaer. ib.³ Y Rwydgruc.⁴ Gwiss. MS. Ll.

Owein a orugant yn borth udunt. Kanys gobeitha¹ yd oedynt oe de²rl³6 luossogrôyd ef parottaf y ymladeu ae doethaf gygor gaffel o nadunt y vudugolyaeth. A Howel megys yd oed ch⁴anna⁵6 yn wastat y glot a gogonyant a beris gynulla⁶ llu gle⁷af a pharottaf yn enryded y harglôyd. kymryt hynt a oruc tu ar dywededic gastell. A gwedy y aruoll yn enrydedus or dywoded-igyon varwneit yno pebyll⁸ya⁹ a wnaeth. A holl negesseu y ryuel a wneit oe gygor ef ae dechymic. Ac uelly yd oed ba¹⁰b or o oed yno y oruchel ogonyant a budugol-yaeth drôy oruot ar y castell oe gygor ef gan diru¹¹a¹²r ymrysson ac ymlad. Ac od-yno yd ymchoela¹³d Howel yn vuduga¹⁴l drachefyn. ny bu bell g¹⁵edy hynny yn y uu tervyse y rôg Howel a Chynan veibon Owein a Chatwaladyr. Ac odyna yd aeth¹ Howel or neilltu. a Chynan or tu arall hyt ym Meironnyd ae gal² a wnaethant y la³6 gwyr y wlat a gilyassant y noduaeu eglôysseu gan gad⁴6 ac ôynt y nodvaeu ac enryded yre⁵glôysseu. Ac odyna kyweira⁶6 en bydin a wnaethant tu a Chynuael castell Cadwaladyr yr hwn a wnathoed Cadwalad-yr kyn no hynny yn y lle yd oed Moruran Abat y ty Gôyn yn Ystiwert yr h⁷6nn a 6rthodes rodi y 6rogaeth udunt. kyt ys profit weithen drôy arôydon⁸ vegythyen. gweithen ereill drôy aneiryf anregyon a rodyon a gynygyit ida⁹6. Kanys gwell oed ganta¹⁰6 uar¹¹6 yn adu¹²6yn no d¹³6yn y vuched yn d¹⁴6yllodrus. A phan welas Howel a Chynan hynny d¹⁵6yn kyrc hynhyruus yr kastell a wnaethant. ae ennill a orugant y dreis. Ac o v¹⁶reid y diegis keitweit y castell drôy nerth y cyfeillon wedy llad rei oe kedymdeithon. a brathu ereill. Yn y vlôydyn honno y bu uar¹⁷6 Robert iarll uab Henri¹⁸ g¹⁹6r a gynhalassei ryuel yn erbyn Estevyn vrenhin deudeg mlyned kyn no hynny. Y vlôydyn honno y bu uar²⁰6 Gilbert iarll. Y vlôydyn rac ôyneb y bu uar²¹6 Uchtrut escob Llan Daf g²²6r ma²³6r y volyant ac amdiffyn²⁴6r yr eglôysseu. g²⁵6rth-ôynebwr y elynyon yn y berffeith heneint. Ac yn y ol ynteu y bu escob Nicol uab Gôrgant. Yn y vlôydyn honno y bu uar²⁶6 Bernart escob Myny²⁷6 yn y drydyd vlôydyn ar dec ar hugeint oe escoba²⁸6t g²⁹6r enryued y volyant a dy³⁰6a³¹6lder a santeidrôyd oed wedy diru³²6brogyon lauryeu ar vor a thir. 6rth beri y eglôys Vyny³³6 y hen rydit. Ac yn y ol ynteu y dynessaa³⁴6d yn escob Davyd

uab Geralt archdiaga³⁵6n Keredigya³⁶6n. Yn y vlôydyn honno y bu uar³⁷6 Robert escob Henfford g³⁸6r oed herôyd yn barnôryaeth ni greuydus a chyflawn o weithredoed cardodeu a hegar borthwr y tlodyon. ac arbennic degôch yr eglwyssu yn gyfla³⁹6n o dydyeu da hyt na lygrit cadeir yr ueint brelat h⁴⁰6nn⁴¹6 o anheilôg erlynya⁴²6dyr. Yna yd urdwyt Gilbert abat Kaer Loyw yn escob yn Henfford. Yn y vlôydyn honno y bu uar⁴³6 varôlyaeth yn ynys Prydein. Y vlôydyn rac wyneb yd adeila⁴⁴6d Owein uab Grufud ab Kynan gastell yn Ial. Y vlôydyn honno yd adeila⁴⁵6d Kadwaladyr uab Grufud gastell Llan Rystut o gôbyl ac y rodes y rann ef y⁴⁶ Geredigya⁴⁷6n a Chadôga⁴⁸6n y uab. Ygkylch diwed y vlwydyn honno yd adeila⁴⁹6d Mada⁵⁰6c uab Maredud gastell Croes Hysuallt. ac y rodes Gyfeila⁵¹6c y Owein a Meuruc veibon Grufud uab Maredud y neint. Y vlwydyn rac wyneb yd atgyweira⁵²6d Cadell ab Grufud gastell Kaer Vyr⁵³6din yr tegôch a chadernit y deyrnas. ac y diffetha⁵⁴6d Gedweli. Yn y vlwydyn honno y carchara⁵⁵6d Owein vrenhin Gôyned Gynan y uab. Yn y vlôydyn honno y delis Howel uab Owein Gatuan uab Kadwaladyr y gefynderw ac yd achuba⁵⁶6d y tir ae gastell. Ny bu bell wedy hynny yn y doeth meibon Grufud uab Rys. Cadell a Maredud a Rys a llu gantunt y Geredigya⁵⁷6n ae gorescyn hyt yn Aeron. Yn y vlwydyn honno y darpara⁵⁸6d Mada⁵⁹6c uab Maredud vrenhin Powys drôy nerth Randôlf iarll Kaer Lleon kyodi yn erbyn Owein Gôyned. A gwedy llad pobyl y ganhorthôywyr ef yd ymchoela⁶⁰6d y rei ereill y kesyneu y ffo.

Deg mlyned a deugeint a chant a mil oed oet Crist pan duc Cadell a Maredud a Rys veibon Grufud ab Rys Geredigya⁶¹6n oll y gan Howel ab Owein eithyr un castell a oed yn Pen Gwein yn Llan Vihagel. A gwedy hynny y gorescynnassant gastell Llan Rustut o hir ymlad ac ef. A gwedy hynny y kauas Howel uab Owein y castell h⁶²6nn⁶³6 y dreis ac y lloges oll. Ny bu hayach wedy hynny pan atgyweira⁶⁴6d Cadell a Maredud veibon Grufud ab Rys gastell ystrat Meuruc. A gwedy hynny yd edewit Castell uab Grufud yn lletuarw wedy issig-⁶⁵a⁶⁶6 yn greulawn o rei o wyr Dinbych ac ef yn hela. Ac ychydic wedy hynny wedy kynulla⁶⁷6 o Varedud a Rys veibon Grufud ab Rys y kedernit ac yn gyfun y kyrcas-sant Whyr ac ymlad a wnaethant a chastell Aber Llychwr oe losgi a diffetha⁶⁸6d y wlat.

¹ Deuth.² A galw. MS. LL.³ Arwon. ib.⁴ Frenhan. MS. LL.⁵ O. ib.

Yn y vlôydy honno yd atgyweirassant 6y oll deu gastell Dinweleir ac yd atgyweira6d Howel ab Owein gastell Hwmffre yn nyffryn Clettwr. Yn y vlwydyn rac wyneb yd yspeila6d Owein Gôyned Guneda uab Kadwalla6n y nei uab y vra6t oe lygeit. Yn y vlwydyn honno y llada6d Llywelyn ab Mada6c ab Maredudd Ysteuyn uab Baldwin. Yn y vlwydyn honno y gôrthladyr¹ o ynys Von. ac y bu uar6 Simon archdiagon Keueila6c gôr ma6r y enryded ae deilygda6t. Yn y vlôydy rac wyneb y kyweira6d Maredudd a Rys veibon Grufud uab Rys y Penwedie. Ac ymlad a wnaethant a chastell Howel ae dorri. Ny bu uar6 g6edy hynny yn y gyrrha6d ueibon Rys gastell Dinbych. a thrôy urat nos wedy torri y porth y gorescynnassant y castell. ac y dodassant ef ygkadwryaeth G6ilim uab Geralt. a g6edy daruot hynny y diffeitha6d Rys uab Grufud a dirua6r lu gyt ac ef gastell ystrat Kyngen. A mis Mei wedy hynny y kyrcha6d Maredudd a Rys veibon Grufud y gyt gastell Aberuyn.² a gwedy llad y castellwyr a llosgi y castell dirua6r anreith ac aneirf oludoea dugant gantunt. odyo eilweith y diffeitha6d Rys Geveila6c drwy uudugolyaeth. Y vlôydy honno y bu uar6 Davyd mab y Moel C6l6m vrenhin Prydein. Y vlwydyn honno y doeth Henri tywyssa6c y Loeger. Y vlôydy honno y bu uarw Randwlf iarll Kaer Llioni. Y vlwydyn honno ydaeth Cadell uab Grufud y bererinda6t ac yd edewys y holl uedyant ae allu ygkad6ryaeth Maredudd a Rys y vrodyr yn y delei ef. Y vlwydyn honno y bu uarw Ysteuyn vrenhin, y g6r a gynhela6d vrenhinyaeth Loegyr y dreis yn ol Henri uab G6ilim vastard. A gwedy h6nn6 y deuth Henri mab yr amherodres y Loegyr ac y kynhalya6d holl Loeger. Y vlôydy honno y bu uarw Griffii ab G6ynn. Y vlwydyn rac wyneb y bu nar6 Maredudd uab Grufud ab Rys brenhin Keredigya6n ac ystrat Tywi a Dyuet yn y bumet vlwydyn ar hugeint oe oet g6r a oed dirua6r y drugared wrth dloidyon. Ac ardercha6c y gedernit 6rth y elynyon a chyuoetha6c y gyfa6nder. Y vlôydy honno y bu uar6 Geffrei escob Llan Daf ar offeren³ iarll Henfford. Y vlwydyn rac wyneb pan gigneu Rys uab Grufud uot Owein Gôyned y ewythyr yn dyuot a llu guntaw y Geredigya6n yn dilesc y kynnulla6d ynteu lu ac y doeth hyt yn Aber Dyfi. ac yno y gorff6yssa6d ar uedyr

ymlad a rodi brôydyr y Owein Gôyned ae lu. Ac ny bu bell wedy hynny¹ pan wnaeth yno gastell. Y vlôydy honno y g6naeth Mada6c uab Maredudd arglôyd Powys gastell yg Kaer Eina6n yn ymyl Kymer. Yn y vlôydy honno y diegis Meuruc uab Grufud nei yr dywededic Vada6c oe garchar. Ny bu bell wedy hynny yn y gyssegrwyd eglwys Veir ym Meinot. Y vlwydyn honno y bu uarw Cerdeilach vrenhin Conach. Y ulôydy rac wyneb y dudd Henri mab yr amherodres vrenhin Lloeger. wyr oed h6nn6 y Henri uab G6ilim Bastard dirua6r lu hyt ym maestir Kaer Lleon ar uedyr darestôg ida6 holl wyned. ac yno pebyllia6 a wnaeth. Ac yna gwedy galw² Owein tywyssa6c Gôyned atta6. y ueibon ae nerth ae lu ae allu. pebyllia6 a oruc yn dinas Bassin y dirua6r lu gyt ac ef. Ac yno gossot oet brwydyr ar brenhin a wnaeth. A pheri drychafael clodyeu ar uedyr rodi kat ar uaes yr brenhin. A gwedy clybot or brenhin hynny rannu y lu a oruc. ac annuon ieirll a bar6neit gyt a chadarn luossogrôyd o lu arua6c ar hyt y traeth tu ar lle yd oed Owein. ar brenhin e hun yn diergrynedic ac arua6c vydinoed parottaf y ymlad gyt ac ef a gyrchassant drwy y coet a oed y rygtunt ar lle yd oed Owein ae gyferbyn-yet a oruc Dauyd a Chynan veibon Owein yn y coet ynyal. a rodi brôydyr ch6er6dost yr brenhin. A gwedy llad llawer oe wyr breid y diegis yr Maestir. A phan gigneu Owein bot y brenhin yn dyuot ida6 or tu dra egefn y g6elet o hona6 y ieirll or tu arall yn dynessau a dirua6r lu arua6c gantunt ada6 y lle a oruc. a chilya6 a oruc hyt y lle a elwir Kil Owein. Ac yna kynnullaw a oruc y brenhin y lu y gyt³ yn greula6n.⁴ Ac yna y pebyllia6d Owein yn tal Llwyn Pina. Ac odyo yd argy-wedei ef y brenhin dyd a nos. A Mada6c uab Maredudd arglôyd Powys a dewissa6d y le y bebyllyaw rôg llu y brenhin a llu Owein ual y gallei erbyniet y kyrcheu kyntaf a wnelei y brenhin. Ygkyfrôg hynny y dyblyga6d llyges y brenhin y Von. A g6edy adaw yn y llogeu y gwyrd noethon ar g6assanaethwyr. y kyrcha6d tywyssa6c y llogeu ar penllogwyr gyt ac ef y ynys Von. ac yspeilaw a wnaethant eglwys Veir ac eglôys Bedyr a llawer o eglôysseu ereill. ac am hynny y gwnaeth Duw dial, arrunt. Kanyss trannoeth y bu

¹ Gwrthladwyd Cadwaladyr. M.S. Ll.

² Aberavan. D. P.

³ A lloesser. MS. Ll.

¹ Hyd. ib.

² O. ib.

³ A mynet hyt yn Rhuddlan. MS. Ll.

⁴ Om. ib.

vrôdydyr y rygtunt a gwyr Mon. Ac yn y vrôdydyr honno y kilyaôd y Ffreinc herwyd eu gnottaedic deuaôd gwedy llad llawer o nadunt a dala ereill a bodi ereill. a breid y diegis ychydio o nadunt yr llogeu wedy llad Henri uab Henri vrenhin a chanmôyaf holl bennafdureyit y llogwyr.¹ A gwedy daruot hynny yd hedychaôd y brenhin ac Owein ac y kanas Katwaladyr y gyfoeth drachefyn. Ac yna yd ymchoelaôd y brenhin y Loegyr. Ac yna yd ymchoelaôd Iorwoerth Goch uab Maredud y gastell Ial ac y lloges. Y vlôdydyn rac 6yneb y llas Morgan ab Owein drôg dôyll y gan wyr Iuor uab Meuruc a chyt ac ef y llas y trydyd goreu. a hōnnô a elwit Gorgant uab Rys. Ac yna y gôledychaôd Iorwoerth uab Owein uraôf Morgan dir Kaer Llion a holl gyfoeth Owein. A gwedy gwneuthur hedôch o holl tywysogyon kymry ar brenhin Rys uab Grufud e hunan a darparaôd gôneuthur ryfel ac ef. A duunaô a wnaeth holl Deheubarth ae holl anôyleit ae holl da gantunt hyt yg coedyd Ystrat Tywi. A phan gogleu y brenhin hynny anuon kenadeu a wnaeth at Rys y venegi idaô uot yn gryno idaô vynet y lys y brenhin yn gynt noc y dygei Loegyr a Chymry a Ffreinc am y benn ac nat oed neb eithyr ef e hunan yn ymerbynyeit ar brenhin. A gwedy mynet yn y gygor ef ae wyrda ef a aeth y lys y brenhin. Ac yno y goruu arnaw oe anuod hedychu ar brenhin. dan amot idaô gaffel y Cantref Maôr a chantref arall or a vynhei y brenhin y rodi idaw yn gyfan heb y wasgaru. Ac ni chynhelis y brenhin ac ef hynny. namyn rodi dryll o dir yg kyfoeth pob barôn o amryuaelon varôneit. A chyt dyallei Rys y dôyll honno kymryt a wnaeth y ranneu hynny ae kynhal yn hedychaôl. Ac ygkyfrôg hynny kyt dyfryssei Rosser iarll Clar mynet y Geredigyaôn. eissoes nys beidei kyn hedychu Rys ar brenhin. A gwedy hynny dydgôeith kyn kalan Mehefin y doeth y ystrat Meuruc. a thrannoeth duô kalan Mehevin yd ystorres y kastell hōnnô a chastell Hōmfre. a chastell Aber Dyfi. a chastell Dineir. a chastell Llan Rystut. Ygkyfrôg hynny y duc Gôallter Clifford anreith o gyfoeth Rys ab Grufud. ac y lladaôd oe wyr y wlat nessaf idaô. Kanys ef bioed kastell Llan ym Dyfri. A gwedy daruot hynny yd danfones Rys genadeu att y brenhin y bery iawn idaô am hyny.² Ac yna yd ymchoelaôd teulu

Rys. Ac y gastell Llan ym Dyfri y doeth Rys attunt. ac y gorescynnaôd y castell. yna y kyrrhaôd Einaôn uab Anaraôf vraôf yr arglôyd Rys. ieuanc o oet a gôraôl o nerth. Ac achaoô gôelet o honaô bot Rys y ewythyr yn ryd or amot ac o bop llô a rodassei yr brenhin. Ac o achaoô y uot ynteu yn dolryyaô kyuarsagedigaeth y briaôf genedyl gan dôyll y gelynyon. Yna y kyrrhaôd am benn castell Humfre ac y lladaôd y marchogyon dewraf a cheitweit y kastell o gôbyl. Ac a duc holl anreith y castell ae holl yspeil oll gantaô. Ac yna pan welas Rys uab Grufud na allei ef gadô dim gantaô or a rodassei y brenhin idaô namyn yr hynn a ennillei oe arueu. kyrchu a wnaeth am benn y cestyll a darestygaſsei yr ieiril ar barôneit yg Keredigyaôn ae llosgi. A gwedy clybot or brenhin hynny kyrchu Deheubarth a wnaeth a llu gantaô. A gwedy mynych ôrthôynebu o Rys ae wyr idaô ymchoelud a wnaeth y Loegyr. Ac odyno yd aeth drôg y mor. Y vlôdydyn rac 6yneb y darestygaôd yr arglôyd Rys uab Grufud y cestyll a wnathoed y Ffreinc ar draô Dyfet ac y lloges. Ygkyfrôg hynny yd arwedaôd y lu y Gaer Vyrddin ac ymladaôd ac ef. Ac yna y doeth Reinalt uab Henri vrenhin yn y erbyn a chyt ac ef diruawr luossogôryd o Ffreinc a Normanyeit a Fflemisseit a Saeson a Chymry. Ac adaô a oruc Rys y castell a chynnullaôd y wyr y gyt hyt ym mynyd kefyn Restyr. Ac yno y pebyllyaôd yg kastell Dinôeleir. Reinalt iarll Bristei a iarll Clar a deu iarll ereill. a Chatwaladyr uab Grufud. a Howel a Chynan veibon Owein Gôyned. a diruaôr lu o varchogyon a phedyt gyt ac gynt a heb veidaô kyrchu y lle yd oed Rys. ymchoelut adref a wnaethant yn llaô segur. Odyne cynnic kygreir y Rys a orugant ac ynteu ae kymerth. A chenettau y wyr a wnaeth ymchoelut y gôlat. Y vlôdydyn rac 6yneb y bu uarô Madaôf uab Maredud arglôyd Powys y gôr a oed diruaôr y volyanrôyd yr hōnn a flurfaôd Duw o gymmeredid tegôch. Ac ae kyffanwod o anhybygedie hyder. ac ae hadurnaôd o lewder a mole yanrwyd ufud a hegar a hael ôrth dlodyon-huaôdyr ôrth ufudyon. Garô ac ymladgar. ôrth y alon. Gwedy gôneuthur iachôyaôl benyt a chymryt cymmun corff Crist. ac oleô. ac âghenn² ac ym Meiuot yn y lle yd oed y ôylôa³ yn eglôys Tyssiliaô sant y cladôyt yn enrydedus. Ni bu uaôr wedy

¹ Lloneu. MS. Ll.² Ac ni mynnawdd y brenhin beri iawn iddaw am hynny. MS. Ll.¹ Ydd. MS. Ll.² Angeu. ib.³ Wyddfa. MS. Ll.

hynny yn y las Llywelyn y uab. y gŵr a oed unig oheith y holl wyr Powys. Ac yna y delis Kadwallaŵn uab Madaŵc uab Idnerth Einaŵn Cŵt y vraŵt ac y danuones ygkarchar Owein Gŵyned. Ac Owein ae rodes yr Ffreine a thrŵy y gedyndeithon y diegis hyt nos o Wiciew¹ yn ryd.

Trugein mlyned a chant a mil oed oet Crist pan uu varw Agharat gŵreic Grufud uab Kynan. Y vlŵdyd honno y bu uarŵ Meuruc escob Bangor. Yn y vlŵdyd honno y goreskynnaŵd Howel uab Ieuaŵt gastell Daulwern yg Cyfeilaŵc o dŵyll. Ac o achaŵs hynny y syrthaŵd Owein Gŵyned ygkymeint o dolur ac na allei na thegŵch teyrnas na didanŵch neb ryŵ dim arall y arafbau nae dynnu oe gymmeredic lit. Ac eissoes kyt kyrchei anniodefedic dristit uedŵl Owein deissyfyt lewenyd o racweledigaeth Duw ae kyfodes. Kanys yr un ryw Owein a gyffroes un ryw lu y Arŵystli hyt yn Llan Dinam. a gŵedy kaŵel diruaŵr anreith o nadunt ymgynnullaŵ a oruc gwyr Arwystli amgylch try chan ŵr gyt a Howel uab Ieuaŵt y lareglŵd y ymlit yr anreith. A phan welas Owein y elynyon yn dyuot yn deissyfyt. annoc y wyr y ymlad a oruc. ar gelynyon a ymchoelassant ar ffo gan y llad o Owein ae wyr yn y bu v Reid y diegis y traean adref ar ffo. A phan gyflenwis y llewenyd hŵnnŵ vedŵl Owein. Yna yd ymchoelaŵd ar y gyssevin ansaŵd wedy y rydhau oe gymmeredic dristit. ac atgyweiraw y castell a oruc. Y vlŵdyd rac wyneb y dygŵdaŵd Caer Offa y gan Owein ab Grufud ab² Owein ab Madaŵc. a Mareduŵd uab Howel. y vlŵdyd honno y kyffroes Henri vrenhin Lloegyr lu yn erbyn Deheubarth. Ac y doeth hyt ym Penn Cadeir. A gwedy rodi gwystrlon o Rys idaw ymchoelut y Loegyr a wnaeth. Ac yna y llas Einaŵn uab Anaraŵt yn y gŵse y gan Wallter ab Llywarch y ŵr e hun. ac y llas Cadŵgaŵn ab Mareduŵd y gan Wallter uab Ridit. Ac yna y kymmerth Rys ab Grufud y cantref maŵr a chastell Dinewr. Y vlŵdyd honno y bu uarŵ Kediur uab Daniel archdiagon Keredigaŵn. Ac yna y bu uarŵ Henri ab Arthen goruchel athro ar holl gyfredin yr holl yscolheigon. Y vlŵdyd rac wyneb wedy gŵeled o Rys ab Grufud nat yttŵed y brenhin yn kywiraw dim ŵrthaŵ o a daŵssei. ac na allei ynteu uuduchockau³ yn aduŵyn kyrcu a wnaeth yn wrawl am benn cyfoeth Rosser iarll

Clar y gŵr y lladyssit Einaŵn uab Anaraŵt y nei oe achaŵs. a thorri castell Aber Rheidawl. a chastell Mabwynnaŵn ae llosci. ac atorescynn holl Geredigaŵn a mynychu lladuaŵ a lloscuaŵ ar y Fflemisseit. a dŵyn mynych anreithu y gantunt. A gwedy hynny yd ymaruolles yr holl Gymry ar ymŵrthlad a cheitweit y Ffreine a hynny yn gyfun y gyt. Y vlŵdyd rac wyneb y diffeithaŵd Dauyd uab Owein Gŵyned Tegigyl. ac y mudaŵd y dynyon ae hanifeileit y gyt ac ef hyt yn dyffryn Clŵyt. A gwedy tebygu o brenhin y bydei ymlad ar y castell a oed yn thegygyl kyffroi llu a oruc drŵy diruaŵr vrys a dyuot hyt yn Rudlan a phebyllu yno deirnos. A gwedy hynny ymchoelut y Loegyr. a chynnullaŵ diruaŵr lu y gyt ac ef a detholedigyon ymladwyr Lloegyr a Normandi a Fflandrys ac Angiw a Gwasgŵin a holl Brydein a dyuot hyt y Groes. Oswallt gan darparu alltudaŵ a difetha yr holl Vrytanyeit. Ac yn y erbyn ynteu y deuth Owein Gŵyned. a Chatwaladyr ueibon Grufud ab Kynan a holl lu Gŵyned y gyt ac ŵynt. Ar arglŵd Rys ab Grufud a holl Deheubarth y gyt ac ef. ac Owein Keveilaŵc a Iorwoerth Goch uab Mareduŵd a meibon Madaŵc uab Mareduŵd a holl Bowys y gyt ac ŵynt. a Deunaŵ¹ Madaŵc uab Iorwoerth² ae holl gyfoeth y gyt ac ef.³ Ac y gyt yn gyfun diergrynedic y doethant hyt yn Edeirnaŵn. a phebyllu a wnaethant yn Cornaen. A gwedy trigyaŵ yn hir yn y pebylleu yno heb arueidaw o un gyrcu at y gilyd y ymlad. llydyaw a oruc y brenhin yn diruaŵr. a chyffroi y lu hyt yghoet Dyffryn Keiriaŵc. a pheri torri y coet ae bŵrŵ yr llaŵr. Ac yno yd ymerbynyaŵd ac ef yn ŵraŵl ychydic o Gymry etholedigyon y rei ny wydnt ŵdef eu goruot yn aŵsen y tywysogyon. A llawer or rei kadarnaf a dygwydaŵd o bob tu. Ac yna y pebyllaŵd y brenhin ar bydinoed. y gyt ac ef. A gwedy trigyaŵ yno ychydic o dydyeu y kyfarsagwyt ef o diruaŵr dymestyl awyr a thra llifeireint glaŵogyd. A gŵedy pallu ymborth idaŵ yd ymchoelaŵd y pebylleu ae lu y vaestir Lloegyr. Ac yn gyflaŵn o diruaŵr lit y peris dallu y gŵystlon a vuassei ygkarchar gantaŵ. yr ys talym o amser kyn no hynny. Nyt angen deu uab Owein Gŵyned Kadwallaŵn a Chynwric. a Mareduŵd uab yr arglŵd Rys a rei ereill. A gwedy kymryt kygor y symudaŵd y lu hyt yg kaer Lleon. ac yno

¹ Wicw Wicwm. ib.

² A. MS. Ll.

³ Ufuddocau, ib.

¹ Deu uab.

² Idnerth.

³ Wynt. MS. Ll.

pebyllia6 a oruc llawer o dydyeu yn y doeth llog-u o Dilyn ac or dinassoed ereill o Iwerdon atta6. A gwely nat oed diga6n ganta6 hynny o logeu rodi rodyon a oruc y logeu Dilyn ac gell6g drachefyn ac ynteu ae lu a ymchoela6d y Loegyr. Yn y vl6ydyn honno y kyrrha6d yr argl6yd Rys kaer Aber Teini ae chastell, ac y torres, ac y llosges, a dirua6r anreith a duc. Ac achub Castell Kil Gerran a oruc, a dala Robert Ysteuyn ae garcharu. Y vl6ydyn honno dr6ygen nat Du6 ac annoc yr Yspryt Glan y doeth koueint o vnyeich y Ystrat Fflur. Ac yna y bu uar6 Llywelyn uab Owein G6yned y g6r a ragores mod pa6b o de6red a doethineb ar doethineb o ymadroed, ar ymadra6d o voessen. Y vl6ydyn rac 6yneb y doeth y Ffreinc o Benuro ar Fflemisseit y ymlad yn gadarn a chastell Kil Gerran. A g6edy llad llawer oe g6yr yd ymchoelassant adref yn llaw wac. Ac eilweith yd ymladassant a Chilgerran yn ower heb gaffel y castell. Y vl6ydyn honno y distrywyt dineis Basin y gan Owein G6yned. Y vl6ydyn honny y g6rthlad6yt Diernut¹ uab M6rchath oe genedyl ac yd aeth hyt yn Normandi at vrenhin Lloegyr y eruynieit ida6 y dodi yn y gyfoeth drachefyn wedy c6yna6 wrtha6. Ac yn y vl6ydyn honno y g6rthlad6yt Iorwoerth Goch uab Maredudd oe genedyl ac oe gyfoeth ym Mochnant y gan y deu Owein. Ar deu Owein hynny y rarnassant Vochnant y rygtunt, ac y deuth Mochnant uch Raeadyr y Owein kefeila6c a Mochnant is Raeadyr y Owein Vychan. Y vl6ydyn rac 6yneb y kyfeira6d Owein a meibon Grufud ab Kynan y Wyned a Rys ab Grufud ab Rys o Deheubarth yn erbyn Owein kefeila6c, ac y dugant y ganta6 Gaer Eina6n, ac y rodassant y Owein Vychan uab Mada6c uab Maredudd. Odyna yd ennillassant Davalwern a honno a rodet yr argl6yd Rys kanyys oe gyfoeth y dywettit⁴ y hanfot. Ny bu ua6r wedy hynny yn y doeth Owein kefeila6c a llu or Ffreinc y gyt ac ef am benn castell kaer Eina6n yr h6n a wnathoed Kymry kyn no hynny. A g6edy ennill y kastell y dorri a wnaethant ae losgi a llad yr holl gastellwyr. Yn diwed y vl6ydyn honno y kyrrha6d Owein a Chatwaladyr tywyssogyon G6yned, ar argl6yd Rys tywyssa6c o Deheubarth ae lluoed gyt ac 6ynt am benn castell Rudlan yn Tegeigyl, ac eisted crtha6 dri mis a orugant. A gwedy hynny cael y castell ac dorri, ae losgi, a chastell

arall y gyt ac ef yr molyant y Gymry yn hyfryt uuduga6l pa6b y6 g6lat. Y vl6ydyn rac 6yneb y llas G6rgeneu abat a Llawden y nei y gan Gynan ac Owein. Y vl6ydyn rac 6yneb y rydha6yt Robert uab Ysteuyn o garchar yr argl6yd Rys y gyfeillt. Ac y duc Diernut¹ uab M6rchath² ef hyt yn Iwerdon gyt ac ef. Ac yr tir y doethant y L6ch Garmn, ac ennill y kastell a wnaethant. Y vl6ydyn rac 6yneb y llas Meuruc uab Adam dr6y d6yll yn y g6sc y gan Varedud Bengoch y gefynder6, yn diwed y vl6ydyn honno mis Tachwed y bu uar6 Owein G6yned uab Grufud ab Kynan tywyssa6c G6yned, g6r dirua6r y volyant ac anueidra6l y brudder ae uoned ae gedernit, ae de6red yg kymry,³ wedy aneiryf uudugolyaetheu, heb omed neb eiryoet or arch a geissei, wedy kymryt penyt a chyffes ac ediuar6ch a chymun rinwedeu corff Crist, ac ole6 ac aghenn.

Deg mlyned a thrugein a chant a mil oed oet Crist pan lada6d Davyd ab Owein Howel uab Owein y bra6t hynaf ida6. Y vl6ydyn rac 6yneb y llas Thomas archescob g6r ma6r y grefyd ae sancteidr6yd ae gyfya6nder, ae gyghor ac annoc Henri vrenhin Lloegyr y pumhet dyd g6edy du6 Nadolic ger broun alla6r y drinda6t yn y gapel e hun yg Gheint ae escoba6l wisc ymdana6, a del6 y groc yn y la6 y llas⁴ ar diwed yr efferen. Yn y vl6ydyn honno y mord6ya6d Rickert iarl Terstig⁵ uab Gilbert vwa kadarn a chadarn varcha6clu gyt ac ef y Iwerdon. Ac yn y kyrrch kyntaf y kymertth Porth Lachi. A gwedy gwnethur kyfeillach a Diernut⁶ vrenhin ac erchi y verch yn bria6t, ac o nerth h6nn6 y cauas Dinas Dilyn dr6y wneuthur dirua6r aerua. Ac yn y vl6ydyn honno y bu uarw Ropert uab Llywarch. Ac y bu uarw Diernut vrenhin Largines, ac y clad6yt yn y dinas a elwit Fferna. Ac yn y vl6ydyn honno y mag6yt teruyse y r6g brenhin Lloegyr a brenhin Ffreinc am lad yr archescob. Kanyys brenhin Lloegyr a rodassei yn veicheu y vrenhin Ffreinc Henri tywyssa6c B6rg6in a Thybawt ieuanc y urawt meibon oed y rei hynny yr Tibawt tywyssawc Byrgwin, a iarl Ffan-drys a llawer o rei ereill pan wnaeth kymot ar archescob hyt na wnaei argywed ida6 byth. A g6edy clybot o Alexander bap rylad yr archescob anuon llythyreu at

¹ Diermit.² Mwrta6 MS. Ll.³ A dewredd y Cymry. MS. Ll.⁴ A chleddyfeu. ib.⁵ Trist, Strifling.⁶ Diermit.¹ Diermit.² Dywedd. MS. Ll.

vrenhin Ffreinc a wnaeth. ac at y meirch ereill. A gorchymun udunt drô yscymundaet kymell brenhin Lloegyr y dyuot y lys Rufein y wneuthur iawn am aghen yr archescob. Ac 6rth hynny anesmôythla6 a wnaethant o bop aruaeth ar y treinygu ef. A phan welas Henri vrenhin hynny dechreu g6adu a oruc hyt nat ae gyghor ef y llas yr archescob. ac anuon kenadeu at y pab a wnaeth y venegi na allei ef vynet y Rufein drô y yr achoysson hynny. Ykyfrôg hynny y kilya6d rann uaf or vlôydyn. A thra ytoedit yn hynny tu dra6 yr mor y kynulla6d yr arglôyd Rys uab Grufud lu am benn Owein Keueila6c y da6 ar nedyr y darestôg. Kany y genifer g6eith y gallei Owein gôrthwynebu yr arglwyd Rys y gôrthôynebei. A Rys ae kymhella6d y darestôg idaw. Ac y kymerth seith ôystyl ganta6. Ygkyfrôg hynny ofynhau a wnaeth y brenhin yr ebostola6l ysgymundaet ac adaw gôladoed Ffreinc ac ymchoelut y Loegyr. a dywedut y mynnei vynet y darestôg Iwerdon. Ac 6rth hynny ymgynnulla6 a oruc atta6 holl dywysogyon Lloegyr a Chymry. Ac yna y deuthatta6 yr arglôyd Rys. or lle yd oed yn Llwyn Danet amgylch yr wyl y ganet yr arglwydes Veir. Ac ymgyfeilla6 a wnaeth ar brenhin drô y ada6 drychan meirch. A phedeir mil o ychen a phetwar gwystl ar hugeint. A gwedy hynny y dynessa6d y brenhin y Deheubarth. Ac yn yr hynt houno ar auon Wyse y duc ganta6 Iorwoerth uab Owein uab Crada6c uab Grufud. Ac o achas hynny y distrywa6d Iorwoerth ae deu uab Owein a Howel a anyssit ida6 o Agharat uerch Uchtrut escob Llan Daf. A Morgan uab Seisyll uab Dyfynwal. o Agharat uerch Owein chwaer Iorwoerth uab Owein gyt a llawer o rei ereill dref Gaer Llion ac y lloset hyt y castell. ac y diffeitha6d y wlat hayach o gôbyl. Ac yna y deuth y brenhin a dirua6r lu ganta6 hyt ym Penuro yr unfet dyd ar dec o galan Hydref. ac y rodes yr arglôyd Rys Geredigya6n ac Ystrat Tywi ac Ystlwyf ac Euelfre. Ac yn yr haf h6nn6 yd adeilassei yr arglôyd Rys gastell Aber Teiui o vein a morter yr h6nn a distrywassei kyn no hynny pan y duc y ar iarll Clar ac y dileawd Robert uab Ysteuyn o Nest uerch Rys ab Te6dôr. ar Nest honno a oed vodrup y Rys a Robert yn gefynder6 ida6. A brodyr Robert oed Dauyd escob Myny6. a G6ilim Bastard. Meibon oed y rei hynny y Eraht ystiwert. Ac yna yd aeth Rys o gastell Aber Teiui hyt yg kastell Penuro y ymdidan ar bren-

hin y deudecuet dyd o galan Hydref. a du6 Sadôr uod y dyd h6nn6. Ac yd erehia Rys gynnulla6 y meirch oll a ada6ssei yr brenhin y Aber Teiui ual y beynt bara6t 6rth eu hanuon yr brenhin. A thrannoeth du6 sul yd ymchoeles Rys ac ethol a wnaeth whe meirch a phetwar ugeint 6rth eu hanuon drannoeth yr brenhin. A gwedy dyuot hyt y Ty G6ynn clybot a wnaeth ryuynet y brenhin y Vyny6 y bererina6 ac offryma6 a wnaeth y brenhin ym Myny6 deu gappan cor o bali ar vedyr cantoryeit y wasanaethu Du6. Ac offryma6 heiyt a wnaeth dec swilt. Ac eruyneit a oruc Dauyd uab Geralt y gôr a oed escob ym Myny6 yna yr brenhin v6ytta y gyt ac ef y dyd h6nn6. a gôrthot y gôha6d a oruc y brenhin. o achas gweglyt gormod dreul yr escob. Dyuot eissoes a oruc ef ar escob a thrychan6r gyt ac ôynt y gina6a. a Rickert iarll gôr a oed o Iwerdon y ymgyueilla6 ar brenhin. Kany o anuod y brenhin y dathoed o Iwerdon. a llawer o rei ereill a gina6ssant oc eu seuyll. Ac yn ebrôyd gwedy kinya6 yd yskynna6d y brenhin ar y veirch. Gla6 ma6r oed yn y dyd h6nn6 a du6 g6yl Vihagel oed. Ac yna yd ymchoela6d y Benvro. A phan gigueu Rys hynny anuon y meirch yr brenhin a oruc. A g6edy d6yn y meirch rac bron y brenhin kymryt a wnaeth un ar bymthec ar hugeint a etholes. a dywedut nat y bot yn reit ida6 wrthunt y kymerassei ôynt. namyn yr talu diol6ch y Rys a vei v6y no chynt. A g6edy regi bod uelly yr brenhin dyuot a oruc Rysat y brenhin. a chael da6n¹ a wnaeth gyr bron y brenhin. a rydhau a oruc y brenin ida6 Howel y uab. a vuassei ganta6 yn ôystyl yn hir kyn no hynny a rodi oet a oruc y brenhin ida6 am y gôystlon ereill a dyliei Rys y dalu yr brenhin. Ac am y dreth a dywetpôyt vry yn y delei y brenhin o Iwerdon. Parattoi llyges a wnaethpôyt ac nyt oed adas y g6ynt undunt. Kany amser nywla6c. a breid y keit yna yt aeduet yn un lle yg kymry. A gwedy dyuot² Galixtus bap. Erchi a wnaeth y brenhin gyrru y lloeu or borthua yr mor. Ar dyd h6nn6 ysgynnu y lloeu a orugant. Ac etto nyt oed gymmwynassgar y g6ynt undunt. Ac achas hynny ymchoelut a wnaeth drachefyn yr tir. ac ychydic o niuer y gyt ac ef. Ar nos gyntaf wedi hynny yd ysgynnawd y lloeu gan ôyla6 o hona6 ef e hun ac o ba6b oe wyr. a thrannoeth du6 Sul oed yr unuet dyd ar bym-

¹ Ac urdas. MS. Ll.² Dyuot Gwyl. MS. Ll.

thec o galan Racuyr dr6y hyr6yd awel wynt y dyblyga6d y logeu ar dir Iwerdon. Y vl6ydyn rac wyneb y bu dirua6r var6ol-yaeth ar y llu oed gyt ar brenhin yn Iwerdon o acha6s newydder y diargrynedigyon wynoed. ac o acha6s kyfyg6l6r o newyn. Am na allei y lloeu a newidyeu yndunt vord6ya6 attunt y gayaf. dr6y dymestla6l gandared mor Iwerdon. Y vl6ydyn honno y bu uar6 Katwaladry ab Grufud ab Kynan vis Ma6rth. Ac yn y vl6ydyn honno yd ymchoela6d brenhin Lloegyr o Iwerdon. gan ada6 yno var6neit a marchogyon urdolyon drosta6 o acha6s y kenadeu a dathoed atta6 y gan y pab a Lowys vrenhin Ffreine. A du6 G6ener y Croglith y doeth ym Penuro. ac yno y trigya6d y pase h6nn6. a du6 Llun Pasc yd ymdidana6d a Rys yn Talacharn ar y fford. Ac odyo yd aeth y Lloegyr. A gwedy mynet y brenhin o Gaer Dyf hyt y Kastell Newyd ar Wyse anuon a wnaeth y erchi y Iorwoerth uab Owein dyuot y ymwelet ac ef. ac y ymdidan am hed6ch. A rodi kadarn gygreir a oruc ida6 ac oe veibon. A phan yttoed Owein uab Iorwoerth gwas ieuanc grymmus hegar yn parottoi o gygor y dat ae wyrda y vynet gyt ae dat y lys y brenhin. y kyfaruu 6r¹ iarl Brista6 ac ef ar y fford yn dyuot a Gaer Dyf ac y lladyssant. A gwedy y lad ef yna y difeitha6d y dat a Howel y vra6t a llawer o rei ereill heb ymdiret or acha6s h6nn6 yr brenhin o neb un mod cyfoeth y brenhin hyt yn Henfford a Chaer Loyw dr6y lad a llosgi ac anreitha6 heb drugared. Ac yna heb odric yd aeth y brenhin y Ffreine wedy gossot yr argl6yd Rys yn Iustus yn holl Deheubarth. Ygkyfr6g hynny y delit Seisyll ab Dyfynwal a Ieuan uab Dyfynwal a Ridit dr6y d6yll y gan wyr y brenhin. ac y carchar6yt yg kastell Abergefenni. Y vl6ydyn rac wyneb y bu dirua6r ardymyr ar hinda ar hyt y gayaf ar g6an6yn a mis mei hyt dyd Ieu kychavel. Ar dyd h6nn6 y kyuodes dirua6r dymystyl yn yr awyr o daraneu a myll a chorwynt a chawadeu kenllysc. a gla6 y rei a dorres keigey y g6yd. ac a vyrya6d y coedyd hyt y lla6r. a ry6 bryuet a doeth y vl6ydyn honno y yssu deil y g6yd. yn y diffr6yth- a6d hayach pob ry6 brenu. Y vl6ydyn honno ar vl6ydyn kyn no hi y collet lla6s or dynyon ar anieileit ac nyt heb acha6s. Kanys yn y vl6ydyn honno y ganet mab yr argl6yd Rys o uerch Varedud uab Grufud y nith uerch y vra6t. Ygkyfr6g hynny pan yttoed Henri vrenhin hynaf y

¹ Wyr. MS. LL.

tu dra6 yr mor y deuth y uab Henri ieuaf vrenhin newyd atta6. y ofyn ida6 beth a dylyei y wneuthur. Kanys kyt bei vrenhin ef llawer oed ida6 o uarchogyon. ac nyt oed ganta6 fford y dalu kyuar6sseu a rodyon yr marchogyon o nys kymerei yn ech6yn y gan y dat. Ar amser h6nn6 oed Ra6ys. Ae dat a dywa6t 6rtha6 y rodei ida6 ugein punt o v6nei y wlat honno beunynd yn dreul ac na chaffeï m6y. Ac ynteu a dywa6t na chly6ssei ef eiryoet bot brenhin yn 6r pae ac na bydei ynteu. A g6edy kymryt or mab gyghor ef a aeth y dinas T6rs y geissa6 arian ech6yn y gan v6rdeisseit y dinas. A phan gigueu y brenhin hynny. anuon kenadeu a oruc y brenhin at y b6rdeisseit. y wahard udunt dan boen y holl da. nat ech6ynynt dim oe uab ef. A heb ohir anuon a oruc wyr da y warcha6d y uab rac y vynet odyo yn dirybud y un lle. A g6edy adnabot or mab hynny peri a oruc medwi nossweith y g6ercheitweit a oed arna6 o lys y brenhin. A gwedy eu hada6 yn vedwon yn kysgu dianc a wnaeth ac ychydio o nifer y gyt ac ef hyt yn llys brenhin Ffreine y whegr6n. Ygkyfr6g hynny yd anuones Howel y uab hyt att yr hen vrenhin tu dra6 yr mor ar vedyr trigya6 yn y llys a g6assanaethu ar y brenhin a haedu y gedymdeithas o bei vy6.¹ ac ual y gallei y brenhin ymdiret y Rys o bei vy6.² ar brenhin a aruolles y mab yn enrydedus. a dirua6r diolch a wnaeth y Rys. Ac yna aflonydu a oruc y brenhin ieuanc ar gyuoeth y dat dr6y nerth y whegr6n. a Thyba6t iarl B6rg6yn. a iarl Fflandrys. A thra vyd y brenhin yn ymyrson uelly tu dra6 yr mor y dechreuia6d Iorwoerth uab Owein o Gwynll6g ymlad a Chaer Llion. y pymthecuet dyd o galan A6st du6 Merchyr. Ac a ostyga6d y dreis oe rym ae nerth. Du6 Sad6rn wedy hynny. g6edy dala du6 Gwener y dyd kyn no hynny y g6yr a oed yn ka6d y baeli. A throstunt 6ynteu drannoeth y rodet y kastell. A g6edy hynny yr eilweith yr eil dyd o vis Medi y kyreha6d Howel uab Iorwoerth Went is Coet. A thrannoeth du6 G6ener y darestyga6d yr holl wlat eithyr y kastell, ac y kymerth wystlon o uchelwyr y wlat. Y vl6ydyn honno y goreskynna6d Dauyd uab Owein G6yned ida6 e hun ynys Von g6edy dehol o hona6 Uaelg6n uab Owein y vra6t hyt yn Iwerdon. Y vl6ydyn rac 6yneb y goreskynna6d Dauyd uab Owein holl 6yned gwedy g6rthlad o hona6 y holl

¹ A fei fwy. MS. LL. j² A fei fwy. ib.

vrodryr ac holl ewythred. Y vlôydyr honno y delis Dauyd uab Owein Vaelgôn y vraët ac y carcharaëd. Y vlôydyr honno y bu uarë Kynan uab Owein Gôyned. Yn y vlôydyr gôedy hynny y delis Howel ab Iorwoerth o Gaer Llïon. heb gybot oe dat Owein Penn Carôn y ewythr. A gôedy tynnu y lygeit oe benn y peris y yspadu rac meithrin etifed o honaë a wledychei¹ Gaer Llïon. Ac y gyrrasant ymeith odyo Iorwoerth a Howel y uab. Yn y vlôydyr honno y hedychaëd Henri vrenhin hynaf. a Henri ieuaf. gôedy diru-aër distrygedigaeth Normandi ac chyffness-asyeit wledyd. Ac yna y delis Dauyd uab Owein drôy dôyll Rodri uab Owein y vraët un uam un dat ac ef. ac y carcharaëd myôn gefynneu am geissaë cyfran o dref y dat gantaë. Ac yna y priodes y brenhin Davyd hônne Dam Em chëaer y vrenhin Lloegyr drôy debygu gallel o honaë gaffel y gyuoeth yn llonyd hedychaëd or achaës hônne. Ac yna y diegis Rodri o garchar Dauyd y vraët. A chyn diwed y vlôydyr y gôrthladaëd ef Dauyd o Von ac o Wyned. yn y doeth drôy auon Gonôy. Ac yna yd ymbarattoes yr Arglôyd Rys ab Grufud orth uynet y lys y brenhin hyt yg Kaer Loyë. Ac y duc gyt ac ef drôy gygor y brenhin holl dywyssogyon y Deheu a uessynt yg gôrthwyneb yr brenhin. Nyt angen Katwallaën uab Madaëc o Vaelenyd y gefynderë. ac Einaën Clut o Eluael y daë gan y uerch. ac Einaën uab Rys o Werthrynnyon y daë y llall. A Morgan ab Cradaëc ab Iestyn o wlat Vorgan o Wladus y chwaer a Iorwoerth uab Owein o Gaer Llïon. A Seisyll uab Dyfynwal o Went uch Coet. y gôr a oed yna yn briaët a Gôladus chwaer yr arglôyd Rys. Hynny oll o dywyssogyon a ymchoelassant yw gôlodoed yn hedychaëd gyt ar arglôyd Rys y gôr a oed garedickaf gyueillt gan y brenhin yn fr anser hônne. drôy ymchoelut Kaer Llïon drachefyn y Iorwoerth ab Owein. Yn y lle wedy hynny y llas Seisyll uab Dyfynwal drôy dôyll arglôyd Brecheinaëc a chyt ac ef Rufud y uab a llawer o Bennaduryeit Gôent. Ac yna y kyrychaëd y Ffreinec lys Seisyll uab Dyfynwal. a gôedy dala Gôladus y wreic y lladyssant Gadwaladyr y uab. Ar dyd hônne y bu y druanaf aerua ar wyrda Gôent. A gôedy y gyhoededicka danllywychedie dôyll honno ny beidaëd neb or Kymry ymdiret yr Ffreinec. Ac yna y bu uarë Cadell uab Grufud drôy

orthrôm glefyt. ac y cladôyt yn ystrat Fflur wedy kymryt abit y krefyd ymdanaë. Ac yna y llas Rickert abat Clerynaët myôn manachlaëc yn ymyl Reinys¹ y gan neb un anffyddlaën uynach o vrath kylllell. Y vlôydyr rac gyneb y bu uarë Kynan abat y Ty Gôynn a Dauyd escob Mynyë. Ac yn y ol y denessaraëd Pyrs yn escob. Ac yna y kynhalyaëd yr arglôyd Rys ôled arbennic yn castell Aber Teini. ac y gyssodes deu ryë amrysson un rôg y beird ar prydydyon ar llall rôg telynoryon a chrythoryon a phibydyon ac amrauaelon gerd arwest.² a dôy gadeir a ossodes y uudugolyon yr amryssoneu. Ar rei hynny a gyuoethoges ef o diruaëryon rodyon. Ac yna y cauas gwas ieuane oe lys e hunan y uudugolyaeth o gerd arwest. a gwyr Gôyned a gauas y uudugolyaeth o gerd davaët. A phaëb or kerdoryon ereill a gaëssant y gan yr arglôyd Rys kymeint ac a archyssant hyt na ôrthladôyt neb. Ar wled honno a gyhoedet vlôydyr kyn y gônethur ar hyt Kymry a Lloegyr a Phrydein ac Iwerdon a llawer o wladoed ereill. Yn y vlôydyr honno yn y Graëys yd ymgynullaëd kyghor hyt yn Llundein ôrth gadarnhau kyureitheu yr eglôysseu yno geir bronn cardinal o Rufein a dathoed yno ôrth y neges honno. A gôedy meithryn cynnôryf y rôg archescob Keint ac archescob Iorc y tervysgôyt y gyghor. Kanys y dyd kyntaf or kyg. or yd achubassei archescob Iorc eistedua y gadeir. or tu deheu yr cardinal yn y lle y dyllyr ac y gnottaei archescob Keint eisted. A thrannoeth pan doethant ger bronn y cardinal wedy amrysson yg gôyd yr holl lys am y teilygdodeu. y deuth y rei or tu drachefyn y archescob Iorc ac yd ymchoelassant y gedeir yn y vyd gôegil yr archescob yr llaër ar gedeir ar y uchaf ac gynteu ar y draës ef gan y sathru ae traet. ae ffustaë ac dyrneu. A breid y diegis yr archescob yn vyë odyo. Y vlôydyr rac gyneb y llas Einaën Clut. ac y llas Morgan uab Maredud. Ac yna yd adeilaëd yr arglôyd Rys gastell Rayadyr Gôy. Y vlôydyr rac gyneb y ryuelaëd meibon Kynan yn erbyn yr arglôyd Rys. Ac yna y llas Kadwallaën. Ac y dechrenôyt coueint y Manachlaëc Gaer Llïon yr honn a elwir Deuma.

Pedwar ugeint mlyned a chant a mil oed oet Crist pan uu uarë Alexander bap. Ac yn y ol ynteu y doeth yn bap Lucius. Ac yna y bu uarë Adaf escob Llanelyë yn

¹ Ac yna o ddeisyfyd gyrch y goresgyn y Ffreinec Gaer Llïon. MS. Ll.

¹ Remys.

² Genedloedd arwest.

Ryt ychen. ac y cladôyt y myôn manach-
laôc Osnei. Y vlôydynd rac ôyneb y llas
Randôlff Depoyr a llawer o varchogyon y
gyt ac ef y gan iuenetit Caer Wynt. Y
vlôydynd rac ôyneb y bu uarw Henri ieuaf
vrenhin Lloegyr. Ac y bu uarô Rickert
archescob Keint. Y vlôydynd rac ôyneb y
bu uarô Ryderch abat y Ty Gwynn. A
Meuruc abat y Cwm Hir. Y vlôydynd rac
ôyneb amgylch y Garaôys y doeth padri-
arch Caerussalem hyt yn Lloegyr y eruyn-
ieit nêrth y gan y brenhin rac distryô or
Ideôon ar Sarassinyeit holl Gaerussalem.
A chyt ac amylder o varchogyon a phedit
yd ymchoelaôd drachefyn y Gaerussalem.
Yn y vlôydynd honno duô calan Mei y
symudaôd yr heul y lliô. ac y dywaôd rei
uot erni diffy. Y vlôydynd honno y bu
uarô Dauyd abat Ystrat Fflur. Ac y bu
uarô Howel uab Ieuaf arglôyd Arôystli.
ac y cladôyt yn enrydedus yn Ystrat Fflur.
Ac yna y bu uarô Einaôn uab Kynan.
Y vlôydynd rac ôyneb y bu uarô Lucius
bap. Ac yn y le yd urdôyt y trydyd
Urbanus yn bap. Yn y vlôydynd honno
amgylch nis Gorffenna yd aeth Cofeint
Ystrat Fflur y Redynaôc Velen yg Gôynued.
Ac yna y bu uarô Pedyr abat yn dyffryn
Clôyt. Ac yna y llas Katwaladyr uab
Rys yn Dyfet. ac y cladôyt yn y ty Gôynn.
Yn y vlôydynd honno y bu uarô Ithel abat
Ystrat Marchell. Ac yna y llas Owein
uab Madaôc gôr maôr y uolyant. Kany
cadarn oed a thec, a charedic a hael. ac
adurn o voesseu da y gan deu uab Owein
Kyueilaôc. nyt amgen Gôenôynôyn a
Chatwallaôn, a hynny drôy nossaoî vrât a
thôyll. Ac yna y delit llywelyn uab
Katwallaôn yn enwir y gan y vrodyr. ac
y tynnôyt y lygeit oe benn. Ac yna y
diffeithaôd ac o llosgaôd Madaôc¹ uab Rys
Dinbych. Y gôr a oed daryan a chedernit
yr holl Deheu. Kany egluraf oed y glot
a thec a charedic oed gan baôp. kyt bei
kymedraôl y veint garw wrth y elynyon.
hegar ôrth y gedymdeithon. paraôd y rod-
yon. budugaôl yn ryuel. Ar holl dywys-
sogyon kyt amhinogyon ac ef ae hergryn-
ynt. kyfielyb y lew yn y weithredoed. Ac
megys keneu lleô aruthur yn y helua. y
gôr a ladaôd llawer or Fflandraswyr ac ae
gyrraôd ar ffo. Y vlôydynd rac ôyneb y
doeth y Sarassinyeit ar Ideôon y Gaerus-
salem gan dôyn y groc gantunt duô
Merchur y Lludô a goresgyn Kaerussalem.
a chymeint ac a gaôssant o Gristonogyon
yndi llad rei a wnaethant a dôyn ereill
yg keithiwet. Ac o achaôc hynny y

¹ Maelgwyn.

kymërth Philip brenhin Ffreinc. a Henri
vrenhin Lloegyr. ac archescob Keint ac
aneiryf o luossogrôyd cristonogyon ac
arôydon croes Crist arnunt. Y vlôydynd
rac wyneb y bu uarô Henri vrenhin. ac
yn y ol ynteu y coronet Rickert y uab yn
vrenhin y marchaôc goreu a gleôaf. Y
vlôydynd honno y goreskynnaôd yr arglôyd
Rys gastell Seint Cler. ac Aber Coran. a
Llan Yystyffan. Yn y vlôydynd honno y
delit Maelgôn uab Rys y gan y dat drôy
gyghor Rys y uraôd ac y carcharôyt.

Deg mlyned a phedwar ugein a chant a
mil oed oet Crist pan aeth Phylip vrenhin
Ffreinc. a Rickert vrenhin Lloegyr ac
archescob Keint a diruaôr luossogrwyd o
ieirll a barôneit y gyt ac ôynt y Gaerussal-
em. Yn y vlôydynd honno yd adeilaôd yr
arglôyd Rys Castell Ketweli. Ac y bu
uarô Gwenllian uereh Rys vlodeu a thegôch
holl Gymry. Y vlôydynd rac wyneb y bu
uarô Grufud Maelaôr yr haelaf o holl ty-
wysogyon Kymry. Y vlôydynd honno
heuyt y bu uarô Gôiaôn escob Bangor
gôr maôr y grefyd ae enryded ac deilyg-
daôd. Ac y bu diffy ar yr heul. Y
vlôydynd honno y bu uarô archescob Keint.
Ac yna y llas Einaôn or Porth y gan y
vraôd. Ac y goresgynnaôd yr arglôyd Rys
gastell Niuer. Ac y bu uarô Owein uab
Rys yn Ystrat Fflur. Y vlôydynd rac
ôyneb y diehegis Madaôc uab Rys o garchar
arglôyd Brecheinaôc. Ac y goresgynnaôd
yr arglôyd Rys gastell Llan y Hadein. Ac
y bu uarô Grufud uab Cadôgaôn. Y
vlôydynd rac ôyneb y delis neb yn iarll
Rickert vrehin Lloegyr ac ef yn dyuot o
Gaerussalem. ac y dodet gy karchar yr
amheraôdyr. A thros y ellygdaôd ef y bu
diruaôr dreth dros ôyneb holl Loegyr. y
gymeint ac nat oed yn helô eglôyswyr na
chrefydwyd nac eur nac ariant hyt yn oet y
carecleu a dodrefyn yr eglôysseu ar ny orffei
y dodi oll yn medyant sôydogyon y brenhin
ar deyrnas ôrth y rodi drostaô. Y vlôydynd
honno y darestygaôd Rodri uab Owein
ynys Von drôy nêrth Gôrthryeh vrenhin
Manaô. A chyn penn y vlôydynd y gôrth-
ladôyt y gan veibon Kynan uab Owein.
Y vlôydynd honno nos nadolic y doeth
teulu Maelgôn uab Rys a blauiou gantunt
y dorri castell ystrat Meuruc. ac yd enill-
assant y kastell. Y vlôydynd honno y
kauas Howel Seis ab yr Arglôyd Rys
gastell Gôis drôy urat. Ac y delis Phylip
uab Gôis keitwat y kastell ae wreic ae deu
uab. A gôedy gôelet or dywededic Howel
na allei ef gadô y kestyll oll heb vôrô rei yr
llaôr. ef a ganhadaôd y deulu ac y deulu y

vraët torri castell Llan y Hadein ae distryw. A phan gigleu y Fflandrassyait hynny kyn nullas a wnaethaut yn dirybud yn erbyn y deu uroder. ae kyrcu. a llad llawer oe gwyr. ae gyrru ar ffo. Ac yn y lle g6edy hynny ymchoelut a wnaeth y Kymry. ac ymgynnullas ygkyleh y castell. ae 6rthy hewyllys y distrywyt hyt y lla6r. Y vl6ydyn honno y delis Anaraët Vada6c a Howel y vrodyr ac yd yspeila6d 6ynt oe eu llygeit. Y vl6ydyn honno y rodes Maelg6n uab Rys gastell Ystrat Meuruc y vraët. Ac yd adeila6d yr Argl6yd Rys eilweith gastell Rayadyr G6y. Y vl6ydyn honno y delit yr arglwyd Rys y gan y veibon ac y careharwyt. Ac y rydhaawd Howel Seis y dat gan dwyllaw Maelgwn uab Rys. Ac yna y torres meibon Kat wallawn gastell Rayadyr Gwy. Ac yd ymchoela6d Rickert vrenhin o Gaerusalem. Ac yna kyfuna6d Llywelyn ab Iorwoerth a Rodri uab Owein a deu uab Kynan ab Owein. yn erbyn Dauyd uab Owein. Ac y g6rthladyssant 6y holl gyfoeth Dafyd eithyr tri chastell. Y vl6ydyn rac 6yneb y deuth Rosser Mortymer a llu ganta6 y Vaelenyd. A g6edy g6rthlad meibon Cadwalla6n yd adeila6d gastell y Gamaron.¹ Ac yna y goreskynnas Rys a Maredud meibon yr Argl6yd Rys dr6y d6yll gastell Dinef6r a chastell y Cantref Bichan dr6y gyt synnedigaeth g6yr y kymhydeu.² Ar rei hynny a delit yn y vl6ydyn honno dr6y d6yll y gan y tat yn Ystrat Meuruc ac a garchar6yt. Y vl6ydyn rac 6yneb y bu uar6 escob Bangor. Ac yna y kynulla6d yr argl6yd Rys lu. ac y kyrcna6d kaer Vyrdin. Ac y llosges hyt y prid eithyr y castell e hun. Ac od yna y kych6ynna6d a dirua6r lu ganta6 oe wyr e hun ac o wyr argl6ydi ereill a odynt gyfun ac ef y ymlad a chastell Col6yn. ae gymell y ymrodi. A g6edy y gael. ef ae llosges. Ac yn ebr6yd odyno y kych6ynna6d ae lu hyt Maes Hyfeid ae losgi. A g6edy llosgi y dyd h6nn6 yn y dyffryn yn gyfagos y kyweira6d Rosser Mortymer a Hu Dysai yn vydinoed arua6c. o ueirch a llurugen a helmeu a tharyaneu yn dirybud yn erbyn y Kymry. A phan welas y ma6rvrydus Rys hynny ymwisga6 a wnaeth megys Llew dyfal o gallon a lla6 gadarn a chyrcu y elynyon yn 6ra6l ae hymchoelut ar ffo ae hymlit ae traethu³ yn diel6 kyt bei g6ra6l. yn y g6yna6d y marswyr yn dirua6r yr ormod aerua or rei eidunt. Ac yn y

lle yd ymladada6d a chastell Paen yn Eluael a blifieu a magneleu. Ac y kymella6d y ymrodi. A g6edy y gael y bu gyfundeb y rygta6 a G6ilim Brewys. Ac am hynny yd edewis y kastell h6nn6 yn hed6ch. Yn y vl6ydyn honno yd ymlada6d Henri archescob Keint Iustus holl Lloegyr. a hyt ac ef gynnulleitua o ieirll a Baroneit Lloegyr a holl tywyssoygon G6yned yn erbyn castell G6en6yn6yn yn Trall6g Llywelyn. A g6edy llaurys ymlad ac ef ac amryuaelon peiranneu a dechymgygon ymladeu yn y diwed o anryued gelidydt 6ynt a enmillaasant y kastell dr6y annon m6yn6yr y gladu y dana6. ac y wneuthur ffossyd dirgeledic y dan y dayar. Ac uelly y kymhell6yt y kastellwyr y ymrodi. Ac eissoes 6ynt a diagysasant oll yn ryd ae g6isgoed gantunt ae harueu eithyr un a las. Ac odynd kyn diwed y vl6ydyn honno y kynulla6d G6en6yn6yn y wyr y gyt ac yd ymlada6d yn 6ra6l ar dywededic gastell ac ae kymhella6d y ymrodi ida6. dr6y amot hefyt rodi rydit yr castellwyr y vynet yn iach ae dillat ae harueu gantunt. Y vl6ydyn honno y bu uar6 Grufud abat Ystrat Marchell. Y vl6ydyn rac 6yneb y bu dirua6r dymhestyl o uar6olyaeth ar hyt ynys Prydein oll a theruynau Ffreine yn y vu var6 aneiryf or bobyl gyffredin. a diuessured or bonedigygon ar tywyssoygon. Ac yn y vl6ydyn dymestla6d honno yd ymdangosses Antropos oe ch6oriord y rei a el6it gynt yn du6iesseu y tyghetuennod y kyghoruynnus wen6ynic nerthoed yn erbyn y veint arderchag6 dywyssa6c hyt na allei ystoriaw Ystas ystoriaw6r na chathleu Fferyll uard menegi y meint g6ynuan a dolur thrueni a doeth y holl genedyl y Brytanyeit pan dorres agheu yr e melldigedic vl6ydyn honno ol6yn y tyghetuennau y gymryt yr Argl6yd Rys ab Grufud dan y hadaned dan dar-estygedic uedyant agheu y g6r a oed benn a tharyan a chedernit y Deheu a holl Gymry. a gobeith ac amdiffyn holl genedl-od y Brytanyeit. Y g6r h6nn6 a hanoed o vonhedickaf lin brenhinoed. Ef a oed eglur o amylder kenedyl. a grymuster y ued6l a gyffelyba6d 6rth y genedyl. Kyghor6r y dylyedogyon. ymladgar yn erbyn kedryn. diogel6ch y darestygedigygon. ymlad6r ar geiryd. Kyffro6r yn ryueloed. kyweir6r yn y bydinoed ae reol6r. c6ymp6r y toruoed. ac megys baed¹ neu le6 yn ruthra6 uelly y dywalei y greulonder yn y elynyon. Och am ogouyant yr ymladen. taryan y marchogyon. ymdiffyn y wlat.

¹ Yng Nghamaron. MS. Ll.² O bobtu. MS. Ll.³ Saethu.¹ Yn wherun. MS. Ll.

tegôch arueu. breich y kedernit. llaô yr haelon. llygat y dosparth. echtyôynnôr yr aduôgynder. uchelder maôrurytrôyd. defnyd grymusder. Eil Achelarôy o nerth cledyr y dôyuron. Nestor o hynaôster. Tideus o leôder. Samson o gedernit. Ector o brudder. Ereôlf o wychter. Paris o vryt. Ulixes o lauar. Selyf o doethineb. Ajax o uedôl. a grôndwal yr holl gampeu.

Gôedy marô yr arglôyd Rys y dynessa- aôd Grufud y uab yn y ol yn y llywodraeth y kyfoeth yr hônn a delis Maelgôn y uraô pan doeth y dywededic Vaelgôn wedy ryalltudaô kyn no hynny oe gyfoeth ac wyr y gyt ac ef. a theulu Gôenôynôyn y gyt ac ôynt hyt yn Aber Ystôyth. A goresgyn y dref ar castell. a llad llawer oe bobyl. a dôyn ereill ygkeithiwet a goreskyn holl Geredigyaôn ac chestyll. A gôedy dala Grufud y uraô yd anuones y garchar Gôenôynôyn. A hônnô herôyd y ewyllys ae hanuones y garchar Saeson. Ac yna y goreskynnaôd Gôenôynôyn Arôystli. ac y delis Llywelyn uab Iorwoerth a Dauyd ab Owein Gôyned. Y vlôydyn honno y bu uarô Owein Kefeilaôc yn Ystrat Marchell wedy kymryt abyt y crefyd yn danaô. Ac yna y bu uarô Owein ab Grufud Maelaôr. ac Owein or Brithdir. a Howel uab Ieuaf. a Maelgôn uab Katwallaôn o Vaelened. Y vlôydyn honno y delit Trahayarn Vychan o Vrecheinaôc gôr arderchaôc bonhedic cadarn. a nith yr arglôydes yn briaô idaô pan yttoed yn dyuot drôy Lan Gors y lys Wilim Brewys y arglôyd ac y gefynnôyt yn greulaôn. Ac yn Aber Hodni y llusgôyt ôrth raôn Meirch drôy yr heol yd hyt y crocwyd. ac yno yllas y benn ac y croget herôyd y draet. ac ar y crocwyd y bu driadieu. wedy dianc y wreic ae uab ae uraô ar ffo. Y vlôydyn rac ôyneb y goreskynnaôd Maelgôn ab Rys Aber Teiui. a chastell ystrat Meuruc wedy mynet Grufud y uraô yg karchar Saesson. Ac yna y daeth coueint y Côm Hir y bressôylaô y Gymer. Y vlôydyn honno y goresgynnaôd y meibon ieuaf yr arglôyd Rys gastell Dinefôr. Y vlôydyn honno yd aruaethaôd Gôenôynôyn geissaô talu y hen delygdaô yr Kymry. ae hen briodol- der ae teruynen. A gôedy kytsynyaô ac ef ar hynny holl dywyssogyon Kymry kynullaô diruaôr lu a oruc. a mynet y ymlad a chastell Paen. A gôedy bot yn ymlad ac ef deir ôythnos hayach heb ôybot y damwein rac llaô. A phan ôybu y Saes- son hynny gellô a wnaethant Rufud uab Rys a oed ygkarchar y gantunt a chynullaô kedernit Lloegyr y gyt ac ef ar uedyr hed-

yehu ar Kymry. Ac yna ny mynnaôd y Kymry hedôch y gan y Saesson namyn gôedy caffael y kastell. bygythyaô a wnaethant losgi y dinassoed a dôyn y han- reithen. A heb diodef or Saesson hynny ôynt ae kychassant. ac yn y vrôydyr gyntaf ae kymellasant ar ffo drôy wneuth- ur diruaôr aerua o nadunt. Ac yna y llas Anaraô ab Owein ab Kadwallaôn. a Ridit ab Iestyn. a Rodri uab Howel. ac y delit Maredu ab Kynan ac y karcharôyt. Ac uelly y deuth a Saesson drachefyn drôy uudugolyaeth wedy y kyuoethogi o yspeil y Kymry. Y vlôydyn honno y goreskyn- naôd Grufud uab Rys yn ôraôl y rann oe gyuoeth y gan Vaelgôn y uraô eithyr deu gastell nyt amgen Aber Teiui ac Ystrat Meuruc. Ar neill o nadunt nyt amgen Aber Teiui a tygaôd Maelgôn uch benn amryuaelon greireu yg gôyd myneich wedy kymryt gôystlon y gan Rufud dros hedôch y rodei y castell. ar gôystlon y gyt yn oet dyd y Rufud. Ar llô hônnô a dremygaôd ef heb rodi nar castell nar gôystlon. Dôy- waôl nerth eissoes a rydhaaôd y gôystlon o garchar Gôenôynôyn. Y vlôydyn honno y bu uarô Pyrs escob Mynyô. Y vlôydyn rac ôyneb y goreskynnaôd Maelgôn uab Rys gastell Dineirth a adeilassei Grufud uab Rys. a chymeint ac a gauas yno o wyr llad rei a wnaeth a charcharu ereill. Ac yna y goreskynnaôd Grufud ab Rys¹ gastell Kil Gerran. Y vlôydyn honno ual yd oed Rickert vrenhin Lloegyr yn ymlad a chas- tell neb un varôn a oed ôrth ôyneb idaô y brathôyt a chôarel. ac or brath hônnô y bu uarô. Ac yna y drychauôyt Ieuau y uraô yn vrenhin.

Deucant mlyned a mil oed oet Crist pan uu uarô Grufud uab Kynan ab Owein² yn Aber Conôy wedy kymryt abyt y krefyd ymdanaô. Yn vlôydyn honno y gôerthaôd Maelgôn uab Rys Aber Teiui a llaôed³ holl Gymry yr ychydic werth y Saesson rac ôfyn ac o gas Grufud y uraô. Y vlôydyn honno y grôndwalôyt manachlaôc Lenegwestyl yn Ial. Y vlôydyn rac ôyneb y goreskynnaôd Llywelyn uab Iorwoerth gantref Llynn wedy gôrthlad Maredu ab Kynan o achasô y dôyll. Y vlôydyn honno nos wyl Sulgôyn yd aeth coueint Ystrat Fflur yr eglôys newyd a adeilassit o aduô- ynweith. Ychydic wedy hynny ygkyleh gôyl Bedyr a Phaôl y llas Maredu ab Rys gôas ieuanc advôyn campus yg Karny wyllaôn ae gastell ynteu yn Llan ym Dyfri.

¹ Drwy dwyll. MS. LL.

² Gwynedd. ib.

³ Gan allwed.

Ar cantref yd oed ynda6 a oresgynna6d Grufud y ura6t. Ac yn y lle wedi hynny wyl Iago Ebstol y bu uar6 Grufud ab Rys yn Ystrat Fflur, wedi kymryt abit y krefyd ymdana6. ac yno y clad6yt. Y vl6ydyn honno y cryna6d y dayar yg Kaerussalen. Y vlydyn rac 6yneb y g6rthlad6yt Maredu ab Kynan o Veironnyd y gan Howel ab Grufud y nei ab y ura6t ac yd yspeill6yt yn ll6yr eithyr y uarch. Y vl6ydyn honno yr 6ythuet dyd g6edy Du6 G6yl Bedyr a lha6l yd ymlada6d y Kymry a chastell G6erthryna6n a oed eida6 Rosser Mortymer ac y kymhellasant y kastellwyr y rodi y kastell kyn penn yr 6ythnos. ac y losgassant ef hyt y prid. Y vl6ydyn honno amgylch g6yl Veir gyntaf yn y kynhayaf y kyffroes Llywelyn uab Iorwoerth lu o Powys y darest6g G6en6yn6yn ida6 ac y oreskynn y 6lat. Kany's kynn bei agos G6en6yn6yn ida6 o gerennyd. gelyn oed ida6 her6yd g6eithredod. Ac ar hynt y gelwis atta6 y tywysogyon ereill a oedynt gereint ida6 y ymaruoll ar ryfelu y gyt yn erbyn G6en6yn6yn. A g6edy g6ylot o Elisy ab Madac hynny ym6rthod a wnaeth ar ymaruoll yg g6yd pa6b. Ac oe holl ynni aruaethu a wnaeth wneuthur hed6ch a G6en6yn6yn. Ac am hynny wedi hedychu o egl6ysswyr a chefydwyr y r6g G6en6yn6yn a Llywelyn a digyf-oethet Elisy. Ac yn y diwed y rodet ida6 ygkarda6t y ymborth gastell a seith tref bychein y gyt ac ef. Ac uelly g6edy goresgynn castell y Bala yd ymchoela6d Llywelyn dracheffyn yn hyfryt. Y vl6ydyn honno amgylch g6yl Vihangel y goresgyn-na6d teulu Rys ieuane ab Grufud ab yr Argl6yd Rys gastell Llan ym Dyfri. Y vl6ydyn rac 6yneb y goresgynna6d Rys ieuane gastell Llan Egwat. Ac yna y bu uar6 Dauyd ab Owein yn Lloegyr wedi y deol o l ywelyn ab Iorwoerth o Gymry. Y vl6ydyn honno y goresgynna6d G6en-6yn6yn a Maelg6n ab Rys dr6y dychymg-yon gastell Llan ym Dyfri. a chastell Llan Gada6c. ac y c6pla6yt castell Dineirth. Y vl6ydyn rac 6yneb y brath6yt Howel Seis ab yr argl6yd Rys yg Kemeis dr6y d6yll y gan wyr Maelg6n y ura6t. ac or brath h6nn6 y bu uar6. ac y clad6yt yn Ystrat Fflur. yn unwed a Grufud y ura6t. wedi kymryt abit y krefyd ymdana6. Y vl6ydyn honno y colles Maelg6n ab Rys aliwedeu y holl gyfoeth. Nyt amgen Llan ymdyfri a Dinef6r. Kany's meibon¹ y ura6t ae hennilla6d arna6 yn 6ra6l. Y vl6ydyn honno y deuth G6ilim Marsgal a

¹Gruffudd. MS. LL.

dirua6r lu ganta6 y ymlad a Chil Gerran. ac y goresgynna6d. Y vl6ydyn rac 6yneb y bu uar6 Hubert archescob Keint. y g6r a oed lygat yr pab a phen prelat holl Lloegyr. Y vl6ydyn honno y peris Mael-g6n uab Rys y dyd kyntaf or g6edieu yr haf y neb un 6ydel Abwell lad Kedhuor ab Griffri. g6r da adu6yn ae bedwar ar-derchogyon veibon gyt ac ef a hanoedynt o dyleda6c voned. Kanya y nam oed Susanna uerch Howel. o uerch Mada6c uab Maredu. Y vl6ydyn rac 6yneb y deuth Ieuan kardinal hyt yn Lloegyr. ac y kynnulla6d atta6 holl escyb ac abaden Lloegyr. ac aneirf o egl6yswyr a chefyd-wyr 6rth wneuthur sened. Ac yn y sened honno y kadarnhaa6d kyfreith yr egl6ys dr6y yr holl deyrnas. Y vl6ydyn honno y g6naeth Maelg6n ab Rys gastell Aber Eina6n. Ac yna y rodes Dau amyllder o bysca6t yn Aber Yst6yth yn gymeint ac na bu y kyfry6 kyn no hynny. Y vl6ydyn rac 6yneb y g6ahard6yt y gristonogaeth y gan y pab yn holl teyrnas Lloegyr o acha6s g6rth6ynebu o Ieuan vrenhin etholedigaeth archescob Keint. Y nl6ydyn honno y g6rthlada6d Ieuan vrenhin Wilim Bre6ys a G6ilim ieuane y uab ae g6raged ae h6yron o gyghoruunt a chas hyt yn Iwerdon dr6y amarch a chollet ar yr eidunt. Y vl6ydyn honno y delis y brenhin Wen6yn6yn yn Am6ythic. Ac y goresgynna6d Llywel uab Iorwoerth y holl gyfoeth ae gestyll ae llyssod. A phan 6ybu Vaelg6n ab Rys hynny rac ofyn Llywelyn ab Iorwoerth y byrra6d gastell Ystrat Meurnc yr lla6r a llosgi Dineirth ac Aber Yst6yth. Ac nyt edewis eissoes Lywelyn y aruaeth namyn dyuot a wnaeth hyt yn Aber Yst6yth ae hadeilat. a chymryt cantref Penwedic ida6 e hun. a rodi y dryll arall o Geredigyon uch Aeron y veibon Grufud ab Rys y nyeint. Y vl6ydyn honno y goresgynna6d Rys Vychan uab yr argl6yd Rys gastell Llan Gada6c. heb goffau yr amot a wnath-oed ae nyeint pan rodyssant ida6 gastell Dinef6r. Y vl6ydyn rac 6yneb yd ymlad-a6d Rys ac Owein meibon Grufud a chastell Llan Gada6c ac y llosgassant gan lad rei or kastellwyr a charcharu ereill. Y vl6ydyn honno yd aeth Ieuan urenhin a dirua6r lu ganta6 hyt yn Iwerdon. ac y duc y ar ueibon Hu Dylasai y tir ae kestyll. A g6edy kymryt g6rogaeth y gan ba6b o Iwerdon. a dala g6reic Wiliam Brewys a G6ilim ieuane y uab ae wreic ae uab ae uerch yd ymchoela6d y Lloegyr yn enryd-edus. Ac yna y llada6d ef Wilim ieuano ae uam o anrugara6c agheu yg kastell

Windylsor. Y vlôdydn honno yd adeilaôd iarl Kaer Leon gastell Deganôy yr hôn a doryssei Lywelyn uab Iorwoerth kyn no hynny rac ofyn y brenhin. Ac yna hefyt yd adeilaôd y iarl hônôd gastell Terfynnaôn. ac y diffeithaôd Llywelyn ab Iorwoerth gyfoeth y iarl hônôn. Ac yna gôedy hedychu o Rys Gryc ar brenin. drôy nerth y brenhin y goresgynnaôd gastell Llan ymdyfri. Kanys y kastellwyr wedy anobeithaô o bop fford a rodassant y kastell. ac un amws ar bymthec yndaô Duô gôyl Veir y Medi drôy amot cael or kastellwyr y cyrif a phob peth or eidynt yn iach. Y vlôdydn honno amgylch gôyl Andras y goresgynnaôd Gôenôynôyn y gyuoeth drachefyn drôy nerth Ieuan vrenhin. o lewenyd hynny yd hedychaôd Maelgôn ab Rys ar brenhin a heb goffau y llô ar aruoll a uuassei y rygtaô a Rys ac Owein meibion Grufud ab Rys y nyeint. kynnullaô diruaôr lu o Ffireinc a Chymry y rygtaô a Phenwedie ac y doeth hyt yg Kil Kennin. ac yno pebylliaô a oruc. Ac yna y kynnullaôd Rys ac Owein meibion Grufud trychanôr o etholedigyon deuluoed a hyt nos kyrcu llu Maelgôn a orugant a llad llawer a dala ereill a gyrru y dryll arall ar ffo. Ac yn y vrôdyr honno y delit Kynan ab Howel nei Maelgôn. a Grufud ab Kynan pen cygorôr Maelgôn. ac y llas Einaôn ab Cradaôc ac aneirf o rei ereill. Ac yna y diegis Maelgôn ar y draet yn ffo yn waratôydus. Y vlôdydn honno y kadarnhaaôd synyscal Kaer Loyw gastell Buellt. wedy llad or Kymry lawer oe wyr kyn no hynny. Y vlôdydn honno y bu uarô Mahallt y Brewys mam meibion Grufud uab Rys yn Llan Badarn uaôr. wedy kymryt kymun a chyffes a phenyt ac abit y crefyd ac y cladôyt y gyt ae gôr priaôd yn Ystrat Ffur.

Dec mlyned a deucant a mil oed oet Crist pan duc Llywelyn ab Iorwoerth greulonyon gyrcheu am ben y Saeson. ac am hynny y llidyôd Ieuan vrenhin. ac aruaethu a wnaeth digyuoethi Llywelyn o gôyl. A chynnullaôd diruaôr lu a oruc tu a Gôyned ar uedyr y distryô oll. A chyt ae lu ef y dyfynnaôd attaô hyt yg Kaer Leon hynn o dywyssogyon Kymry. Gôenôynôyn o Powys. a Howel ab Grufud ab Kynan. a Madaôc ab Grufud Maelaôr. a Maredud ab Rotbert o Gedeweina. a Maelgôn a Rys Gryc meibion yr arglôyd Rys. Ac yna y Madaôd Llywelyn ae giwdaôd y perued y wlat ae da hyt yn mynyd Eryri. a chiwtaôd Von. ac da yn un ffynyt. Ac yna y deuth y brenhin ae lu

hyt yg kastell Deganôy. Ac yno y bu kymeint eisseu bôyt ar y llu ac y gôerthit yr ôy yr kenaôc a dimei. a gôled uoethus oed gantunt gael kic y meirch. Ac am hynny yd ymchoelaôd y brenhin y Loegyr amgylch y Sulgôyn ae neges yn amherffeith. wedy colli yn waratôydus laôer oe ôyr ac oe da. A gôedy hynny amgylch calan Aôst yd ymchoelaôd y brenhin y Gymry yn greulonach y vedôl ac yn vôy y lu. Ac adeilat llaôer o gestyll yg Gôyned a wnaeth. A thrôy auon Gonôy yd aeth tu a mynyd Eryri. Ac annoc rei oe lu y losgi Bangor. Ac yno y delit Rotbert escob Bangor yn y eglôys. ac y gôerthôyt wedy hynny yr deu cant hebaôc. Ac yna heb allel o Lywelyn diodef creulonder y brenhin drôy gyghor y wyrda yd anuones y wreic at y brenhin yr honn oed verch yr brenhin y wneuthur hedôch y rygtaô ar brenhin pa ffuryf bynnac y gallei. A gôedy caffel o Lywelyn diogelrôyd y vynet att y brenhin ac y dyuot ef a aeth attaô ac a hedychaôd ac ef. drôy rodi gôystlon yr brenhin o vonhedigyon y wlat. ac ugein mil o warthec a deugein emys. a chanhat-tau hefyt yr brenhin y berued wlat yn dragywydaôl. Ac yna yd hedychaôd ar brenhin holl dywyssogyon Kymry. eithyr Rys ac Owein meibion Grufud ab Rys. ac yd ymchoelaôd y brenhin y Loegyr drôy diruaôr lawenyd yn uudugaôl. Ac yna y gorchymynnaôd ef yr tywyssogyon hynny gymryt y gyt ac ôynt holl y Morgannôc a Dyuet. a Rys Gryc. a Maelgôn ab Rys ae lluoed. a mynet am benn meibion Rys ab Grufud ab Rys y gymell arnunt y dyuot y laô.¹ neu gilyaô ar dehol or holl deyrnas. Ac yna y kymbhellaôd Synyscal Kaer Dyf. gôr a oed dywyssaôc ar y llu. a Rys a Maelgôn meibion yr arglôyd Rys y lluoed ae kedernit a chyrcu Penwedie a wnaethant. A gôedy na allei Rys ac Owein meibion Grufud ymerbyneyt ar ueint allu hônôn. ac nat oed le ryd udunt yg Kymry y gyrchu idaô anuon kenadeu a orugant att Ffaôcôn y wneuthur y hedôch. A hedychu ac ef a wnaethant. a chanhattau a wnaethant yr brenhin y kyuoeth rôg Dyfi ac Aeron. ac adeilat a oruc Ffaôcôn gastell yr brenhin yn Aber Ystôyth. Ac yna yd aeth Rys ac Owein meibion Grufud ar gôndit Ffaôcôn y lys y brenhin. ae kymryt a oruc y brenhin yn gyfeillon idaô. A thra yttoedynt ôy yn mynet y lys y brenhin. ediuarhau a oruc Maelgôn uab Rys a Rys Gryc y vraôd y hamodeu ar brenhin. a chyrcu a wnaethant am benn y castell

¹ Y brenhin. MS. Ll.

newyd yn Aber Ystôyth ac dorri. A phan doeth Rys ac Owein veibon Grufud ab Rys o lys y brenhin wedi hedychu ac ef kyrcu a wnaethant Is Aeron cyuoeth Maelgôn uab Rys a llad a llosgi ac anreitha6 y kyuoeth a wnaethant. Ac yno y llas g6as ieuanc da dewr oed h6nn6. Y vl6ydyn rac 6yneb wedi na allei Lywelyn ab Iorwoerth dywyssa6c G6yned diodef y genifer sarhaet a wnaei wyr y brenhin ida6 a edewyssit y castell¹ newyd, ymaru-oll a oruc a thywysogyon Kymry nyt amgen G6en6yn6yn a Maelgôn ab Rys. a Mada6c ab Grufud Maela6r. a Maredu6 ab Rotbert. a chyuodi a oruc yn erbyn y brenhin. a goresgyn yr holl gestyll a wnathoed yg G6yned eithyr Degan6y a Rudlan Marthau6l ym Powys a wnathoed Robert Vep6nt h6nn6 a oresgynnassant. A phan oedynt yn goresgyn h6nn6 y doeth y brenhin a dirua6r lu y gyt ac ef y g6rthlad ac ef e hun a than ae llosges. Y vl6ydyn honno y croges Robert Vep6nt yn Am6ythic Rys ab Maelgôn a oed yg g6ystyl y gan y brenhin. heb y uot yn seith ml6yd etto. Ac yn y vl6ydyn honno y bu uar6 Robert escob Bangor. Y vl6ydyn rac 6yneb y bu vr6ydyr. yn yr Yspaen y r6g y Cristonogyon ar Sarassinyeit.² yn y vr6ydyr honno y dywedir dyg6yda6 deg mil o wyr a their mil o wraged. Y vl6ydyn honno y croget yn Lloeger trywyr ardercha6c o genedyl a phrif tywysogyon Kymry. Nyt amgen Howel ab Katwalla6n. a Mada6c uab Maelgôn. a Meuruc Barach. Y vl6ydyn honno y rydhaa6d Innossens bap y tri thywysa6c. Nyt amgen Llywelyn ab Iorwoerth. a G6en6yn6yn a Maelgôn ab Rys or ll6 ar ffylclonder a rodassyt y vrenhin Lloegyr. A gorchymyn udunt a wnaeth yn uadeueint oe pechodeu dodi gualus garedicr6yd y ryuelu yn erbyn enwired y brenhin. A g6ahard y Gristnogaeth a baryssei yr 6s pump mlyned kyn no hynny yn Lloegyr a Chymry. y rydhaa6d y pab y tri thywysa6c gynneu oe kyuoetheu a pha6bar a uei un ac 6ynt. Ac 6ynteu yn gyfun a gy-uodassant yn erbyn y brenhin. Ac a oresgynnassant yn 6ra6l y arna6 y berued wlat. a dugassei ynteu kyn no hynny y ar Lywelyn ab Iorwoerth. Y vl6ydyn rac 6yneb wedi g6eled o Rys ieuanc y uot yn dirranni o gyfoeth anuon kenadeu a oruc att y breuhin y eruyneit ida6 dr6y y nerth ef peri ida6 rann o dref y dat. Ac yna yd anuones y brenhin att Synyscal

Henfford. ac att Ffa6c6n Synyscal Kaer Dyf. a gorchymyn beri y Rys Gryc rodi castell Llan Ymdyfri ar wlat. neu ynteu a gilyei o deruyneu y wlat ar dehol. A g6edy dyfynnu Rys Gryc y ateb 6rth orchymynneu y brenhin. A dywedut a oruc yn ateb na rannei ef un er6 a Rys ieuanc. Ac yna llidya6 a oruc Rys Ieuanc. a chynulla6 dirua6r lu o Vrecheina6c. a dyuot y dreis a oruc y Ystrat Tywi. a phebyllya6 yn y lle a elwir Trall6c Elgan. wedi yr wythuet dyd o wyl Seint Ilar. A thrannoeth du6 G6ener y doeth atta6 Owein y vra6t. a Pha6c6n synyscal kaerdyf ae lluoed. A thrannoeth kyrcu a orngant gyuoeth Rys Gryc a chyweirya6 y bydinoed. a dodi Rys ieuanc ae vydin yn y blaen. a Ffa6c6n ae vydin yn y cana6l. ac Owein ab Grufud ae vydin yn ol. Ac ny bu bell yn y gyfaruu Rys Gryc ac 6ynt. Ac yn y vr6ydyr ar vydin gyntaf y goruu6yt ar Rys Gryc ae wyr. ac y kilya6d ar ffo wedi llad llawer oe wyr o dala ereill. Ac yna yd aeth Rys ieuanc ar uedyr ymlad a chastell Dinef6r. Ac eissoes Rys Gryc ae raculaena6d ac a gadarnhaa6d y gastell o wyr ac arfeu. A g6edy llosgi Llan Deila6 kilya6 ymeith a oruc Rys Gryc. Ac eissoes Rys ieuanc a g6rcha6d y castell. a thrannoeth dodi peiranneu a dechymgygon y ymlad ar castell. A g6neuthnr yatolyon 6rth y muroed y wyr y driga6 dros y muroed. ac uelly y goresgynna6d ef y castell oll eithyr un t6r. ac yn h6nn6 yd ymgymmerth y kastellwyr 6rth ymlad ac amdi6fyn ac ergydyeu ac a pheiryannu ereill. ac o dy allan yd oed saethydyon. ac arblastwyr. a m6ynwyr. a marchogyon yn ymlad ac 6ynt. Ac uelly y kymhell6yt annunt kynn y prynha6n talu y castell a rodi tri g6ystyl a wnaethant dr6y amot cael y dillat ae haruen ae haelodeu yn iach. Ac uelly y g6naethp6yt. A g6edy cael y castell y kilya6d Rys Gryc ae wreic ae veibon ac deulu att Vaelgôn y ura6t. wedi cadarnhau castell Llan Ymdyfri o wyr ac arueu ac aghenreiteu ereill. Ac eilweith yd aeth Rys ieuanc y Vrecheina6c. Ac yna kynulla6 dirua6r lu a oruc o Gymry a Ffreine. a chyrchu Llan Ymdyfri. A chynn pebyllu o nadunt ef a rodes y castellwyr y castell ida6 dr6y amot cael y heneideu ae haelodeu yn iach. Y vl6ydyn honno y kymmerth Ieuau vrenhin benyt am y kameu a wnathoed yn erbyn yr egl6ys. a gal6 drachefyn archescob Keint. ar esgyb ar ysgolheigon a ymrodassant y alltued o acha6s g6ahard yr egl6ysseu. Ac o acha6s

¹ Cestyll. MS. Ll.² Ac or Sarasineid. MS. Ll.

y gôrthrôd godiant a wnathod yr eglôys yd ymrôymaôd ef ac etiuedyon ac holl urenhinyaeth Lloegyr ac Iwerdon y Duô a Phedyr a Phaôl. ar pab ar pabeu'reill yn y ôl yn dragwydaôl. Ac ar hynny gôneuthur gôrozaeth gan tyghen talu y baôp or eglôysswyr y collet. a thalu mil o vorkeu bob blôdyd y eglôys Rufein. Y vlôdyd honno gôedy ymadaô o Rys Gryc ar Kymry a mynnu hedychu ac ôynt eil-weith herwyd y dyweit. Yna y delit ef yg Kaer Vyrdin ac y dodet yg karchar y brenhin. Y vlôdyd honno y darestygaôd Llywelyn uab Iorwoerth gastell Deganôy a chastell Rudlan. Y vlôdyd rac ôyneb y mordôyaôd Ieuan urenhin ac amylder o ryuelwyr aruaôc y gyt ac ef ym Pheitaô. Ac ymaruoll ac ef a oruc iarll Fflandrys a Bar a Henaônt. Ac anuon attunt a wnaeth ieirll Garur y gyt ac vraôc ac an-eiryl a varehozyon. a gôhaôd attaô Otho amheraôdyr Rufein y uei. a chyuoði a oruc y ryfelu yn erbyn Philip brenhin Ffreinc. Ac yna y magôyt diruaôr ryuel y rygtunt. Otho amheraôdyr Rufein ar iarll o parthret Fflandrys yn refelu. ar Ffreinc a Ieuan urenhin. o parthret Peitaô yn aflonydu. Ac uelly o bop tu yd oedylnt-yn kymhurthaô y Ffreinc. Ac yna yd anuones Philip arderchaôc urenhin Ffreinc Lowys y uab y Peitaô a llu y gyt ac ef y ymerbynyeit a brenhin Lloegyr. Ac ynteu e hun ar Ffreinc y gyt ac ef a dynaôd tu a Fflandrys yn erbyn yr amheraôdyr. A phan welas yr amheraôdyr ar iarll hynny blôg nu gantunt llauassu o vrenhin Ffreinc dynessau attunt. ac gyrchu yn dic a orugant. A gôedy yr ymlad ef a syrthyaôd y uudugolyaeth y urenhin Ffreinc. ac a yrrôyt yr amheraôdyr ar ieirll ar ffo o Fflandrys a Bar a Henaônt. A phan gigleu vrenhin Lloegyr y damwein hônno ofynhau a wnaeth gynhal ryfel a vei vôy. a gôneuthur kygreir seith mlyned a oruca brenhin Ffreinc. ac ymchoelut y Loegyr. a thalu llawer oe colledeu yr eglôysswyr. Ac yna y bu gyffredin ellydaôd yr eglôysseu ar hyt Lloegyr a Chymry. Y vlôdyd honno y bu uarô Geffrei escob Mynyô. Y vlôdyd rac ôyneb y bu teruyse y rôg Ieuan urenhin a Saesson y Gogled. a llawer o ieirll ereill a barôneit Lloegyr. o achaôa na chatwei Ieuan urenhin ac ôynt yr hem Gyffreith. a deuodeu da a gaôssynt gan Etwart a Henri y brenhined kyntaf. a atygassei ynteu yr teyrnas pan rydhaôd rodi udunt y kyfreitheu hynny. Ar teruyse hônno a gerdaôd yn gymeint ac yd ymaruolles holl wyrda Lloegyr a holl dy-

wyssogyon Kymry yn erbyn y brenhin. hyt na mynnei neb o nadunt heb y gilyd y gan y brenhin na hedôch na chyfundeb na chygreir yn y dalei ef yr eglôysseu y kyfreitheu ac teilygdodeu. a dugassei ef ae rieni kyn no hynny y gantunt ac yn y dalei hefyt y wyrda Lloegyr a Chymry y tired ar kestyll a gymmerassei ôrth y ewyllys y gantunt heb na gôir na chyfreith. A gôedy eu dysgu o archescob Keint ac escyb Lloegyr a¹ ieirll ae barôneit a gofyn idaô a rodei yr hen gyfreitheu da yr teyrnas y gomed a oruc a herôyd rydywespyôd rac y hofyn ôynt. kymryt croes a oruc ac ual kynt y kynodes y Gogledwyr yn y erbyn er neill tu. ar Kymry or tu arall. Ac yn y vrwydyr gyntaf y duc y Gogledwyr y arnaô dinas Llundein. Ac yna y kyrrhaôd Llywelyn ab Iorwoerth ar Kymry y Amôythic. A heb ôrthôynebed y rodet idaô y dref ar castell. Ac yna yd anuones Gilis o Brewys mab Gôilim o Brewys Robert y uraôd y Vrecheinaôc. Ae gymryt yn enrydedus a wnaeth gwyrdâ Brecheinaôc. idaô.² A chynn penn y tri dieu y goreskynnaôd castell Pen Celli. ac Aber Gefenhi ar castell Gôynn ac ynys Gynwreid. Ar Gilis vry oed escob yn Henfford. ac a uuassei un or aruollwyr kyntaf yn erbyn y brenhin. A gôedy hynny yd aeth ynteu Gilis e hun y Vrecheinaôc. Ac y goresgynnaôd Aber Hodni a Maes Hyfeid ar Gelli. a Blaen Llyfni. a chastell Buellt heb un gôrthôynebed. Castell Paen. a chastell Colwyn. a chantref Eluael ôrthunt a edewis ef y Wallter uab Einaôn Clut ôrth y goresgynn. A thra yttoedit yn hynny ym Brecheinaôc yd hedychaôd Rys ieuanc a Maelgôn uab Rys y ewythyr ac y kyrrhassant Dyuet y gyt. Ac y goresgynnassant Gymry y Dyuet oll eithyr Kemeis a honno a anreithassant. ar Maen Clochaôc a losgyssant. Ac odyna yd aeth Maelgôn ac Owain ab Grufud y Wyned att Lywelyn ab Iorwoerth. ac y kynnullaôd Rys ieuanc lu diruaôr y veint. ac y goreskynnaôd Ketweli a Charnywyllaôn. ac y llosges y castell. ac odyno y tynaôd y Whyr. ac yn gyntaf y goreskynnaôd gastell Llychôr. Ac odyno yd ymladaôd a chastell Hu. Ac yd aruaethaôd y castellwyr gadô yn y erbyn. Ac ynteu Rys a gauas y castell y dreis gan ellôg y castellwyr ar castell drôy dan a hacarn. Trannoeth y kyrrhaôd tu a Sein Henyd. ac rac y ofyn ef y llosges y castellwyr y dref. Ac ôynteu heb dori ar

¹ Ac MS. Ll.² Om. MS. Ll.

y haruaeth a gychassant gastell Ystum-llwynarth. a phebyllia6 yn y gylch y nos honno a oruc. a thrannoeth y cauas y castell. ac y llosges ef ar dref. Ac erbyn pen y tri dieu y goresgynna6d holl gestyll Gwlyr. Ac uelly yd ymhoela6d drachefyn yn hyfryt uuduga6l. Ac yna y gellyg6yt Rys Gryc o garchar y brenhin gwedy rodi y uab a deu wystyll ereill drosta6. Y vl6ydyn honno y g6naethp6yt Iorwoerth abat Tal y Llycheu yn escob ym Myny6. a Chad6ga6n Llan Dyffei abat y Ty G6yn yn escob ym Mangor. Yna yd hedycha6d Gilis escob Henfford ar brenhin rac ofyn y pab. ac ar y fford ym mynet att y brenhin y clefycha6d. Ac yg Kaer Loy6 y bu uar6 amgylch g6yl Martin. Ae dref tad ef a gauas Reinold y Brewys y ura6t. A h6nn6 a gymerth yn wreic ida6 merch Llywelyn ab Iorwoerth tywyssa6c G6yned. Y vl6ydyn honno y kynhalya6d y trydyd Innossens bap gyffredin gyghor or holl gristonogaeth hyt yn egl6ys Rufein. Ac yno yd atnewyd6yt kyfreitheu yr egl6ys. ac yd ymgyghoret am rydhau Kaerussalem a daroed yr Sarassinyeit y gywarsagu yr yslawer o amseroed kyn no hynny. Y vl6ydyn honno y kynnulla6d Llywelyn ab Iorwoerth a chyffredin tywyssogyon Kymry dirua6r lu hyt yg Kaer Vyrdin. A chynn penn y pumhet dyd y cauas y castell ac y byrya6d yr lla6r. Ac odyna y torryssant gastell Llan Ystyffan. a Thalacharn a Seint Cler. Ac odyna nos wyl Thomas Ebostol yd aethant y Geredigya6n ac ymlad ar castell a orugant. Ac yna y g6rhaa6d gwyr Kemeis y Lywelyn ab Iorwoerth. ac y rodet ida6 gastell Tref-daeth. A h6nn6 o gyffredin gyghor a yssig6yt. A phan welas castellwyr Aber Teiui na ellynt gynhal y castell y rodi a wnaethant y Lywelyn ab Iorwoerth duw g6yl Ystyffan. A thrannoeth duw g6yl Ieuan ebostol y rodet castell Kil Gerran ida6. Ac odyna yd ymhoela6d Llywelyn ab Iorwoerth. a holl tywyssogyon Kymry a oed y gyt ac ef yn hyfryt lawen y g6lat-oed drachefyn dr6y uudugolyaeth. A llyma enweu y tywyssogyon a uuant yn yr hynt honno o Wyned. Llywelyn ab Iorwoerth Tywyssa6c G6yned. a Howel ab Grufud ab Kynan. a Llywelyn ab Maredu ab Kynan. Ac o Powys G6en6yn6yn ab Owein Kyueila6c. a Maredu ab Rotbert o Gedewein. a theulu Mada6c ab Grufud Mada6c. A deu uab Maelg6n ab Katwalla6n. O Deheubarth Maelg6n ab Rys a Rys Gryc y ura6t. a Rys ieuanc ac Owein ueibon Grufud ab Rys. A llyma

enweu y cestyll a oresgynn6yt ar yr hynt honno. Nyt amgen castell Sein Henyd. castell Ketweli Kaer Vyrdin. Llan Ystyffan. Seint Cler. Thalacharn. Trefdraeth. Aber Teiui. Kil Gerran. Ac ar yr hynt honno y bu araf hed6ch. a theg6ch hinon y gayaf. hyt na welet eiryoet kyn no hynny y cyfry6 hinda honno. Ac yna y bu cyfran o tir y r6g Maelg6n ab Rys a Rys Gryc y ura6t. a Rys ac Owein meibon Grufud ab Rys. yn Aber Dyfi ger bronn Llywelyn ab Iorwoerth g6edy dyffynnu y gyt holl tywyssogyon Kymry. a holl doethon G6yned. Ac y Uaelg6n uab Rys y doeth tri chantref o Dyuet. Nyt amgen y cantref Gwarthaf. a chantref Kemeis. a chantref Emlyn. a Phelunya6c. a chastell Kil Gerran. ac o ystrat Tywi castell Llan Ymdyfri. a deu gym6t. Nyt amgen Hirfryn a Mallaen a Maena6r Vydfei. Ac o Geredigya6n deu gym6t. G6ynyonyd a Mabwynyon. Ac y Rys ieuanc ac y Owein y ura6t meibon Grufud ab Rys y deuth castell Aber Teiui. a chastell Nant yr Aryant. a thri chantref o Geredigya6n. Ac y Rys Gryc y doeth y cantref ma6r oll eithyr Mallaen. ar cantref Bychan eithyr Hiruryn a Mydwei. Ac ida6 y deuth Ketweli a Charnywyla6n hefyd. Yn y ul6ydyn honno yd hedycha6d Gwen6yn6yn argl6yd Powys a Ieuan urenhin Lloegyr. wedy tremygu y ll6 ar aruoll a rodassei y dywyssogyon Lloegyr a Chymry. A thorri yr 6rogaeth a roessoed y Lywelyn uab Iorwoerth. a madeu y g6ystlon a rodassei ar hynny. G6edy g6ybot o Lywelyn ab Iorwoerth hynny kymryt arna6 yn 6rthrom a wnaeth. ac anuon atta6 escyb ac abadeu. a g6yr ereill ma6r y ha6durdad ar Llythyreu ar Syartrassen gantunt. ac echrestyr¹ yr aruoll ar ammot ar g6roggaeth a wnaethoed yndunt. a llafurya6 o bop med6l a charyat a g6eithret y al6 drachefyn. A g6edy na dygrynoei ida6 hynny o dim. dygynnulla6 llu a oruc. A gal6 canm6yha6 tywyssogyon Kymry y gyt at-a6. a chyrchu Powys y ryuelu ar Wen6yn6yn. ae yrru ar ffo hyt yn swyd Kaer Leon. a goresgynn y kyuoeth oll ida6 e hun. Y vl6ydyn honno y doeth Lowys y mab hynaf y urenhin Ffreinc hyt yn Lloegyr gyt a lluosogr6yd ma6r amgylch Sul y Drinda6t. ac ofynhau a oruc Ieuan urenhin y dyuotyat ef. a chad6 a oruc yr aberoed ar porthuau a dirua6c gedernit o wyr arua6c gyt ac ef. A phan welas ef llyges Lowys yn dynessau yr tir. kymryt

¹ Chiaster. MS. Ll.

y ffo a oruc tu a Chaer Wynt a dyffryn Hafren. Ac yna y tynna6d Lowys tu a Llundain. Ac yna yd aruollet yn enrydedus. a chymryt a oruc g6rogaeth y ieirll ar bar6neit ae g6ahodassei. a dechreu talu y kyfreitheu y ba6p o nadunt. A g6edy ychydic o dydyeu wedy hynny yd aeth tu a Chaer Wynt. A phan 6ybu Ieuan urenhin hynny llosgi y dref a oruc. a g6edy cadarnhau y castell kilya6 ymeith a wnaeth. Ac ymlad a oruc Lowys ar castell. a chynn penn ychydic o dydyeu y castell a gauas. A chyrchu a oruc Ieuan urenhin ardal Kymry. a dyfot a oruc y Henfford a lla6er o wyr arua6e gyt ac ef. A galw atta6 a oruc Reinalt y Brewys a thywysogyon Kymry y erchi udunt ymaruoll ac ef a hedychu. A g6edy na rymhaei ida6 hynny kyrchu a wnaeth y Gelli a Maes Hyfeid. a llosgi y trefyd a thorri y cestyll. Ac ody na llosgi Croes Hyswallt ae diffeitha6 ae distry6. Yn y vl6ydyn honno amgylch g6yl Seint Benet y bu uar6 y trydyd Innossens bap. Ac yn ol h6nn6 y bu bap y trydyd Honorius. Ac yna ygkylch g6yl Luc euegyl6r y bu uar6 Ieuan vrenhin. ac y clad6yt yg Kaer Wyragon yn ymyl bed D6nstan Sant yn enrydedus. Ac yn y lle wedy brenhina6l ar6ylant y drychaf6yt Henri y mab hynaf ida6 mlyned¹ yn urenhin ar lywodraeth y deyrnas. A thr6 ganma6l rei o wyrda Lloegyr ae hescyb y kyssegra6d escob Bad ef yn urenhin dr6y a6durda6t cardinal o Rufein a Legat yr pab. Ac yna y coronet ac y kymerth y groes. Y vl6ydyn honno y bu uar6 Howel ab Grufud ab Kynan. ac y clad6yt yn Aber Con6y. Y vl6ydyn rac 6yneb y bu gyghor yn Ryt Ychen y gan gyt uarchogyon Henri urenhin. Ac yno y traeth6yt am hed6ch a chygireir y rygtunt a Lowys uab brenhin Ffreine. a g6yr y Gogled. A g6edy na dygrynoynt dim o hynny. mord6ya6 a oruc Lowys y Ffreine y geissa6 cyghor y gan Philip y dat am y g6eithret-oed a wnelei rac lla6 yn Lloegyr. Ygkyfr6g hynny y kyuodes g6yr y brenhin yn erbyn y gyt aruoll6yr ef. a d6yn llawer o gyrcheu arunt. Ac ody no dyuot a wnaethant y Gaer Wynt. a chymell y castell6yr y rodi y castell udunt. a gor-esgynn y cestyll ereill a rodyssit y Lowys. Ygkyfr6g hynny yd ymchoela6d Lowys y Lloegyr ac ychydic o nifer y gyt ac ef. Ac ody na o acha6s y dyuotyat y bu ehofnach y Gogledwyr ar Ffreine. a chyrchu dinas Lincol a wnaethant ae oresgyn ac ymlad ar castellwyr. Ac eissoes y kastellwyr a

ymdiffynnassant y castell yn gywir 6ra6l ac anuon kenadeu a orugant at Wilim Varscal iarl Penuro y g6r a oed yna hyn-aif a phenkygor6r y deyrnas a g6yrda ereill o Loegyr. ac erchi anuon porth udunt. Ar rei hynny o gyt gyghor a gynnullassant holl gedernit Lloegyr y gyt ac 6ynt y uynet y nerthocau y castellwyr. kanysgwell oed gantunt teruynu eu bywyt yn ganmoledic dros rydit eu teyrnas no chy² odef ac aghyfreitheu y Ffreine. Ac yna a tynnu a wnaethant yn arua6e uarcha6clu tu a Lincol. A cher bronn y pyrth cyweirya6 eu bydinoed ae gossot y ymlad ar Gaer. Ac yna y Gogledwyr ar Ffreine a ymwissassant y 6rth6ynebu udunt. Ac ysgynnu y muroed ac amdiffyn yn 6ra6l a wnaethant. A g6edy ymlad yn hir o bop tu. ef a diassgella6d bydin y 6rth y llw yr honny ydoed iarl Kaer Loyw a Fa666n Brewys yn y harwein. a thr6y dr6s dieithyr ar y castell y deuthant y my6n. a chyrchu y dinas a wnaethant a g6neuthur dirua6r aerua or Ffreine ar Gogledwyr. Ac 6ynteu wedy eu haruthra6 a gymerassant eu ffo. ac megys ynuydion pob un o nadunt a ymgudyei yn y lle kyntaf y kaffe. Ac yna y kyrcha6d g6yr Henri urenhin y pyrth ac o torrassant ac y deuthant y my6n. Ac ymlit y ffoodron ae llad ae dala ae carcharu. ac yn y vr6ydyr honno y delit iarl Kaer Wynt a iarl Henfford a Robert ab G6allter. ac y llas iarl Perff y bonhedickaf or Ffreine. a Sym6nt Dypeffi. a Hu Dyroc. a Gilbert iarl Clar. a Robert Derupel. a Reinald Dy Cressi g6nstabyl Kaer Lleone. a Geralt iarl a llawer o rei ereill. Ac aneiryf o nadunt a vodes yn yr auon. ac uelly yd ymchoela6d g6yr y brenhin yn lla6en dr6y uoli Du6 y g6ra wnaeth rydit yr bobyl. Ac yna yn ofyn-a6c y peidya6d Lowys ac ymlad ar castell. ac y brysya6d y Llundain. Ac anuon kenadeu a wnaeth y Ffreine yn ol nerth. Ac yna y kedwis g6yr y brenhin y porth-ueyd a dirua6r lu gantunt. Ac yna y doeth y Ffreine y h6yla6 y moroed a diuessur lyges gantunt. a chyr bronn Aber auon Temys y bu ymlad llogeu y r6g y Saesson ar Ffreine. a g6edy llad llawer or Ffreine y syrtha6d y uudugolyaeth yr Saesson. Ac ody na yn hyfryt yd ymhoel-assant drachefyn wedy g6archae Lowys yn Llundain. Ygkyfr6g hynny o damwein y kymu¹ Reinald y Brewys ar breuhin. A phan welas Rys ieuanc ac Owein meibon Grufud ab Rys y hewythyrr yn mynet yn erbyn yr aruoll a wnathoed 6rth wyrda

¹ O oedran. MS. Ll.² Cymododd. MS. Ll.

Loegyrr a Chymry. Kyuodi yn y erbyn a wnaethant a goresgyn Buellt oll y arnað eithyr y kestyll. Ac yna y llidaðd hefyd Llywelyn ab Iorwoerth yn erbyn Reinald y Brewys, a thorri yr aruoll ac yd aruaethaðd y lu hyt ym Brecheinaðc. Ac y cychôynnaðd 6rth ymlad ac Aber Hodni ac aruaethu y distryð oll. Ac yna yd hedychaðd gwyrr y dref a Llywelyn drôý Rys ieuanc oed gymeredic gymodrodôr y rygtunt gan rodi pum gôystyl y Llywelyn o uonhedigyon y dref ar dalu can more idað kan ny ellynt y 6rthôynnebu. Ac odyna yd arwedaðd y lu y. Whyr dros y Mynydd Du. yn y lle y periglaðd llawer o Sômereu. Ac yna y pebyllaðd yn Llan Gîðc. A gôedy gôelet o Reinald y Brewys y diffeithôch yd oed Llywelyn yn y wneuthur yn y gyuoeth ef a gymwerth whech marchaðc urdaðl y gyt ac ef ac a doeth y ymrodi y Llywelyn 6rth y gyghor. Ac ynteu a rodes gastell Sein Henyd idað a hônnd a orchymynnaðd Llywelyn dan gadôryaeth Rys Gryc. A gôedy trigyað yno ychydic o dydyeu arwein y uydinoed a oruc rygtað a Dyfet yn erbyn y Fflandraswyr yn eruyneit hedôch y gantað. Ac nyt edewys y tywyssaðc y aruaeth namyn tynu y Haçlford a wnaeth. A chyweirað y vydinoed ygkylch y dref ar uedyr ymlad a hi. Ac yna yd aeth Rys ieuanc a llog o wyr y Deheu y gyt ac ef yd oed yn y harwein drôý afon Gledyf. A dynessau tu ar dref a wnaeth ar niuer hônnd y gyt ac ef y ymlad yn gyntaf ar dref. Ac yna y doeth Iorwoerth escob Mynyð a llawer o grefydwyrr ac eglôýsswyr y gyt ac ef yn dyuot att y tywyssaðc. ac yn aruaethu ffurf tagnefed ac ef. A llyma y ffurf. nyt amgen rodi o nadunt yr tywyssaðc ugein o vorkeu erbyn gôyl Vihagel nessaf. neu gynteu a 6rheynt idað erbyn hynny. ac y kynhelynt y danað yn dragwydaðl. A gôedy hynny yd ymchoelaðd paðb y wlat. Ac ygkyfrôg hynny y traethôyt am dagnefed y rôg Henri urenhin Lloeger a Lowys uab brenin Ffreinc. Ac ual hyn y bu y dagnefed y rygtunt. nyt amgen talu o Henri urenhin y ieirll a barðneit y deyrnas kyfreitheu ac gossodeu y buassei yr afreol oe hachaðs y rygtunt a Ieuau urenhin. a gellôg paðb o carcharoryon a dalyssit o achad s y ryuel hônnd. a thalu diruaðr sômp o ariant y Lowys uab brenhin Ffreinc. drôý dyghu o honað ynteu deyrnas Loegyrr yn dragwydaðl. Ac yna gôedy cael sômp o ariant ac ellôg sentens ysgymundaðt y mordôyaðd yn Ffreinc. Ac yna y bu cyffredin ellygdaðt

o wahardedigaeth yr eglôýsseu drôý holl deyrnas Loegyrr a Chymry ac Iwerdon. Ygkyfrôg hynny yd ymladaðd Gelin Marscal a Chaer Llion. ac y goreskynnaðd kany chytynyassei y Cymry ar dagnefed uchot gan debyg ebrýgof y kymot. Ac yna y distryðaðd Rys Gryc gastell Sein Henyd a holl gestyll Gôhyr. Ac y deholes y gîaðt Saesson a oedynt yn y wlat honno oll heb obeithað ymchoelut byth drachefyn gan gymryt kymeint ac a fynnaðd o da. a dodi Kymry y breassôylað yn y tired. Y vlôýdyn rac ôyneb y rydhaaðd y gristonogaeth y wyr y Deheu. ac y rodet Kaer Vyrðin ac Aber Teui dan gadôryaeth Llywelyn ab Iorwoerth. Ac yna yd aeth Rys ieuanc e hunan y lys y brenhin o Deheubarth y wneuthur gôrogaeth idað. Y vlôýdyn honno yd aeth llawer o groesogyon y Gaerusalem y rôg y rei yd aeth iarll Caer Lleon. a iarll Marscal. a llawer o wyrda ereill o Loegyrr. Y vlôýdyn honno y mordôyaðd llud y cristonogyon hyt yn Dametta. Ac yn y blaen yn dywyssogyon yd oed brenhin Caerusalem a Phadiarch Caerusalem. a meistyr y demyl. a meistyr yr yspytty. a thywyssaðc Aðstria. ac ymlad ar dref a orugant ac goresgyn. a chastell a oed yg kanaðl yr auon wedy adeilat ar logeu. hônnd a eskynnaðd y pererinyaðn ar yscolygon ac ae torrassant wedy llad llawer o Sarassinyeit a dala ereill. Y vlôýdyn rac ôyneb y priodes Rys Gryc uerch iarll Clar. ac y priodes Ion y Brewys uargaret uerch Llywelyn uab Iorwoerth. Y vlôýdyn honno y rodes yr holl gyfoethaðc Duð dinas Damiet yn yr Eifft a oed ar auon Nilus y lu y cristonogyon a oed wedy blinað o hir ymlad ar dinas. kany s dôywaðl racwledigaeth a beris y ueint uarôlylaeth yn y dinas hyt na allei y rei byð gladu y rei meirð. Kany s dyd y cabat y. dinas yd oed môý no theirmil o gyrff y meirð ar hyt yr heolyd megys kôn heb y cladu. Ar dyd hônnd yr molyant a gogonyant yr creaðdyr y crewyt archescob yn y dinas.

Ugein mlyned a deu cant a mil oed oet Crist pan dyrchafôyt corff Thomas Verthyr y gan Ystyffan archescob Keint. a chardinal o Rufein. ac y dodet yn enrydedus y myôn yserin o gywreiniweith eur ac ariant a mein gôrthuaðr yn eglôýs y Drindaðt yg Keint. Y vlôýdyn honno y gelwis Llywelyn ab Iorwoerth attað ganmôýaf tywyssogyon Kymry oll. a chynullað diruaðr lu a oruc am benn Fflandraswyr Ros a Phenuro. am dorri o nadunt yr hedôch ar gygreir a wnathoed wyr Lloegyrr

y r6g y Saeson ar Kymry, dr6y wneuthur mynych gyrcheu ar y Cymry ac aflonydu arnunt. Ar dyd kyntaf y cyrchad gastell Arberth yr h6nn a adeilassei y Fflandrass-wyr wedy y distry6 or Cymry kynn no hynny. A chael y castell y dreis a wnaeth ac v6r6 yr lla6r, wedy llad rei or castellwyr a llosgi ereill a charcharu ereill. A thrannoeth y distry6ad gastell G6is ac y llosges y dref. Y trydyd dyd y doeth y Ha6lfford ac y llosges y dref oll hyt ym porth y castell. Ac uelly y cylchyna6d ef Ros a Deu Gledyf pump diwarna6t dr6y wneuthur dirua6r aerua ar bobyl y wlat. A gwedy g6neuthur kygreir ar Fflandras-wyr hyt Galan Mei yd ymchoela6d drachefyn yn llawen hyfryt. Y vl6ydyn rac 6yneb y mag6yt teruyse y r6g Llywelyn ab Iorwoerth a Grufud y uab o achas cantref Meirionnyd a darestygassei Rufud ida6. O achas y sarhaadeu a wnathoed y cantref h6nn6 ida6 ac y wyr. A lliya6c uu Llywelyn am hynny, a chynnulla6 llu a chyrcu y lle yd oed Rufud dr6y vyg6th y dial yr hynt honno arna6 ac ar y wyr. Ac aros a wnaeth Grufud yn ehofyn dyuotyat y dat wedy kyweirya6 y vydinoed ae lu. Ac yna yd edrycha6d doethon o bop tu meint y perigyl a oed yn dyuot. Ac annoc a wnaethant y Rufud ymrodi ef ae da yn ewylls y dat. ac annoc hefyt a wnaethant y Lywelyn kymryt y uab yn hed6eh ac yn drugara6c a madeu ida6 g6byl oe lit o ewylls y gallon. ac uelly y g6naethp6yt. ac yna y duc Llywelyn gantref Meirionnyd y ar Rufud. a chym6t Ardud6y. A dechreu adeilat castell ynda6 a wnaeth ida6 e hun. Ygkyfr6g hynny y lliya6d Rys ieuanc 6rth yr argl6yd Lywelyn. ac yd ymedewis ac ef ae yd aeth att Wilim Marscal iarll Penuro. o achas rodi o Lywelyn Gaer Vyrdin y Vaelg6n ab Rys. ac na rodei ida6 ynteu Aber Teiui a oed yn y rann pan rann6yt Deheubarth. Ac yna y deuth Llywelyn ae lu hyt yn Aber Yst6yth. Ac y goreskynna6d y castell ar kyuoeth a oed 6rtha6. ac ae dodes dan y argl6ydiaeth e hun. Ac yna y kyrcha6d Rys ieuanc lys y brenhin. a ch6yna6 a oruc 6rth y brenhin am y sarhaet a wnathoed Lywelyn ida6. A duuna6 a wnaeth y brenhin atta6 Lywelyn a ieirll a bar6neit y Mars hyt yn Am6ythic. Ac yn y kyghor h6nn6 y kymdrodet Rys ieuanc a Llywelyn ab Iorwoerth. ac yd edewis Llywelyn ida6 Aber Teiui megys y rodassei Gaer Vyrdin y Vaelg6n ab Rys. Y vl6ydyn honno yd aeth llu y cristonogyon Danneit yn yr Eifft tu a Babilon 6rth

ymlad a hi. ac nys gada6d dial Du6. Kany's llifa6 a wnaeth auon Nilus ar y fford. ae g6archei r6g d6y auon yn y uodes aneirf o nadunt. Ac yna y doeth y Sarasinieit uddant a llad llawer o naddunt. ac yna keithiaww ereill. Ac yna y goruu arnunt dalu Danet yr Sarassinyeit drachefyn dros y bowyt ac rydit y keith. a g6neuthur cygreir 6yth mlyned ac 6ynt. Ac odyno y hebryga6d y Sarassinyeit wynt hyt yn Acrys lle ny 6ydit dim y 6rth groes Grist. namyn trugared Du6 e hun ae talad6d udunt. Y vl6ydyn honno y kyweira6d Ion y Brewys gastell Sein Henyd dr6y genat a chyghor Llywelyn ab Iorwoerth. Y vl6ydyn rac 6yneb y bu uar6 Rys ieuanc. ac y clad6yt yn Ystrat Fflur g6edy kymryt penyt a chymyn a chyffes ac abit crefyd ymdana6. A g6edy hynny y kauas Owein ab Grufud y un bract6 ran oe gyfoeth. a ran arall a rodes Llywelyn ab Iorwoerth y Vaelg6n ab Rys. Y vl6ydyn honno y mord6ya6d G6ilim Varscal iarll Penuro y Iwerdon. Y vl6ydyn rac wyneb y doeth Wilim Varscal o Iwerdon. a luossogr6yd o uarchogyon a phedyt ganta6 a dirua6r lyges yr tir amgylch sul y Blodeu. A du6 Llun y cyrchad6d Aber Teiui. ar dyd h6nn6 y rodet y castell ida6. a du6 Merchyr rac 6yneb y tynna6d y Gaer Vyrdin. ac y cauas y castell h6nn6 hefyt. A phan gigleu Llywelyn uab Iorwoerth hynny y g6r yd oed gad6ryaeth y kestyll ganta6 o blegyt y brenhin auon Grufud y uab a oruc a dirua6r luossogr6yd o lu ganta6 y 6rth6ynebu yr iarll. A phan gigleu Grufud uot bryt yr iarll ar dyuot y Getweli. kyrchu a wnaeth a dyledogyon Kymry y gyt ac ef. A choffau a wnaeth Rys Gryc rac brat y gan y b6rgeisseit. a cheissa6 cyffroi y Kymry y diogel6ch y coedyd. ac nys gadysant namyn kyrchu y dref a wnaethant. a llosgi y dref ar egl6ys hyt y prid. A phan gigleu y iarll hynny kyrch dr6y Tywi a wnaeth y bont Gaer Vyrdin. Ac aros Grufud ab Llywelyn yn ehofyn a wnaeth. A g6edy hir ymlad y rann v6yaf or dyd ymchoelut a wnaeth pob un or deu lu y 6rth y gilyd y pebylleu wedy llad llawer o bop tu. a brathu ereill. Ac yna rac newyn yd ymchoela6d Grufud ab Llywelyn y wlat drachefyn. Ac yna y cyweira6d y iarll gastell Kaer Vyrdin. Ac y dechreua6d adeilat castell Kil Gerran. Ny bu bell g6edy dechreu y g6eith yn y doeth llythyreu atta6 y gan y brenhin. ac archescob Keint y erchi ida6 dyuot yn y bria6t berson y atteg ger y bronn 6ynt6y ac y wneuthur iawn am a wnathoed ac y

gymryt iawn y gan y tywyssa6c am bop cam or a wnaethod ida6. Ar iarll a ufud-haa6d yr gorchymynneu a mordôya6 a wnaeth y my6n llog hyt yn Lloeger gyt ac ychydic o nifer. ac ada6 y lu ygkil Gerran y gynnal y g6eith dechreuedic ac y nerth-ockau y lle y g6elyn berigyl. Ac ymdangos a wnaethant y gyt yn Ll6tla6 y tywyssa6c ar iarll gyr bronn cyghor y brenhin ar archescob. A g6edy na ellit eu kymot aruaethu a wnaeth y iarll dr6y nerth iarll Ffer6r. a Henri Pictot argl6yd Euas dyuot dr6y gyuoeth y tywyssa6c tu ae wlat. ac nys galla6d. Kanyys Llywelyn ab Iorwoerth a anuonassei Rufud y uab a dirua6r lu y gyt ac ef. a Rys Gryc ae wyr hyt yg Karnywylla6n y ragot y iarll ae wyr. Ac ynteu Lywelyn ae holl allu a deuth hyt ym mab Udrut. Ac yno aros ch6edleu a wnaeth y 6rth y wyr. ac y 6rth dyuotedig-aeth y iarll. Y vl6ydyn rac 6yneb yd aeth Kofeint or Ty G6ynn y bres6yla6 y G6yndir yn Iwerdon. Y vl6ydyn arall rac lla6 y bu uar6 Kediunor abat Ystrat Fflur. Y vl6ydyn rac lla6 y bu uar6 Lowys brenhin Ffreinc. Y vl6ydyn rac 6yneby delit Rys Gryc yn Llanarthneu y gan Rys Vychan y uab. a thros gastell Llan Ymdyfri y gellyg6yt. Y vl6ydyn honno y bu uar6 Maredud uab yr argl6yd Rys archdiagon Keredigya6n ym Pont Ystyffan. ac y ducp6yt y gorff y Vyny6 ac y clad6yt yn enrydedus y gan Iorwoerth escob Myny6 yn egl6ys gyr lla6 bed yr argl6yd Rys y dat. Y vl6ydyn rac 6yneb y doeth Henri a chedernit Lloegyr y gyt ac ef y Gymry. ac aruaethu darest6g Llywelyn ab Iorwoerth a holl dywyssogyon Cymry ida6. Ac yn y lle a elwir Kori¹ y pebylla6d. ac or tu arall yr coet yd ymgynnulla6d y Kymry y gyt a Llywelyn ab Iorwoerth eu tywyssa6c y 6rth6ynebu y brenhin. Ac yna kyrchu y gelynyon a wnaethant ac ymlad ac 6ynt yn duruig. a g6neuthur dirua6r aerua arnunt. Ac yno y delit G6ilim Bre6ys ieuanc yn urathedic. ac y carcharet. a thros y ellyg-da6t ef y rodet y Lywelyn ab Iorwoerth gastell Buellt ar wlat a dirua6r s6mp o ariant. Ac yna yd ymchoela6d y brenhin y Loegyr yn ge6ilydus. eithyr cael g6rog-aeth o hona6 y gan y tywyssogyon a oed-ynt yno. a ffurua6 tagneued y rygta6 a Llywelyn ab Iorwoerth. Y vl6ydyn rac 6yneb y bu uar6 Iorwoerth escob Myny6.

Deg mlyned ar hugeint a deu cant a mil oed Crist pan uord6ya6d Henri urenhin a dirua6r lu arua6c y gyt ac ef y Ffreinc ar

uedyr enill y dyltet o Normandi ar Angi6. a Pheitta6. Ac yn ebr6yd wedy hynny o achas6 tymbestyl a mar6olyaeth dr6y y d6ylla6 oe aruaeth yd ymchoela6d y Loegyr. Y vl6ydyn honno y bu uar6 G6ilim Can-ta6n¹ o Gemeis. Ac yna y bu uar6 Llywelyn ab Maelg6n ieuanc² y gyuoeth yg G6yned. ac y clad6yt yn Aber Con6y yn enrydedus. Y vl6ydyn honno y croget G6ilim Brewys ieuanc y gan Lywelyn ab Iorwoerth wedy y dala yn ystauell y tywyssa6c gyt a merch Ieuau urenhin g6reic y tywyssa6c. Y vl6ydyn rac 6yneb y bu uar6 Maelg6n uab Rys yn Llanerch Aeron. ac y clad6yt yn y cabidyldy yn Ystrat Fflur. Y vl6ydyn honno yd adeil-a6d Henri urenhin gastell Paen yn Elusael. Odyna achas6 teruysc a uasaei y r6g Llywelyn ab Iorwoerth ar brenhin y llosges Llywelyn dref y castell Baldwin a Maes Hyfeid ar Gelli ac Aber Hodni. ac a dis-trywa6d y kestyll hyt y lla6r. Odyna y tynna6d y Went ac y g6naeth Gaer Llion yn llud6 kyt collit bonedigyon yno. Ac odyna y kych6ynna6d y gestyll Ned a chastell Ketweli ac y byrya6d yr lla6r. Y vl6ydyn honno y llosges Maelg6n ieuanc a Maelg6n ab Rys Aber Teiui hyt ym porth y castell ac y llada6d yr holl v6rgeis-seit. ac a ymchoela6d yn uuduga6l wedy cael dirua6r anreith ac amylder o yspeil. Ac odyna yd ymchoela6d ac y torres pont Aber Teiui. Ac odyna y doeth att Owain ab Grufud a gwyr Llywelyn ab Iorwoerth y ymlad ar castell. a chyn penn ychydic o dydyeu y torrassant y castell a magneleu. Ac y goruu ar y castellwyr ada6 y muroed a rodi y castell. Y vl6ydyn rac 6yneb y bu uar6 Ion Brewys o greula6n ageu wedy y essiga6 oe uarch. Ac yna y bu uar6 iarll Kaer Llion. Ac y bu uar6 Ybrahim escob Llan El6y. Y vl6ydyn rac 6yneb yd atgyweirya6d Rickert iarll Penuro bra6t Henri urenhin gastell Maessyfeid yr h6nn a distry6assei Llywelyn ab Iorwoerth yr ys d6y ulyned kyn no hynny. Y vl6ydyn honno y kyrcha6d Llywelyn ab Iorwoerth Vrecheina6c. ac y distry6a6d holl gestyll a threfyd y wlat. dr6y anreitha6 ac yspeila6 pob lle. Ac ymlad a chastell Aber Hodni vis a wnaeth gyt a blifieu a magneleu. ac yn y diwed peidya6 dr6y ymchoelut y dref yn llud6. Ac yna ar y ymhoel y llosges dref Golun6y ac y dar-estya6d Dyffryn Teueteiya6c. Ac odyno y cyrchad y castell coch ac y byrya6d yr lla6r. Ac y llosges dref Croes Oswallt.

¹ Cantwm.² Yn. MS. Ll.¹ Keri. D. P.,

Y vlôydyn honno y bu teruysc rôg Henri urenhin a Rickert Marscal iarll Penuro. Ac yna y cytaruolles y iarll a Llywelyn uab Iorwoerth ac a thywyssogyon Kymry. Ac yn y lle cynnulla6 dirua6r lu a oruc ef ac Owein ab Grufud. a chyrchu am benn Aber Myny6 a wnaethant ae losgi a g6neuthur aerua o wyr y brenhin a oedynt yno yn kad6. Odyna yn ebrôyd y goreskynnassant hynn o gestyll. Kaer Dyf. ac Aber Gefenni. Penkelli. Blaenllyfni. B6lch¹ y dinas. ac ae byrassant oll yr lla6r eithyr Kaer Dyf. Y vlôydyn honno yd ymgynnulla6d Maelg6n Vychan ab Maelg6n ab Rys. ac Owein ab Grufud ab Rys Gryc ae meibon h6ynteu. a llu Llywelyn ab Iorwoerth. a llu iarll Penuro am benn Kaer Vyrdin. Ac ymlad a hi trimis a g6neuthur pont ar Tywi a orugant. Ac yna y doeth y llogwyr yn arua6c y gyt ar llan6 y dorri y bont. A g6edy g6elet or Kymry na ffr6ythei y hynt udunt ymchoelut a wnaethant y g6latoed. Y vlôydyn honno y bu uar6 Rys Gryc yn Llan Deila6 va6r. ac y clad6yt ym Myny6 yn ymyl bed y dat. Y vlôydyn honno y gorfenna6d Maelg6n Vychan adeilat castell Tref Iian yr h6nn a dechreuassei Vaelg6n y dat kyn no hynny. Y vlôydyn rac 6yneb y brath6yt Rickert iarll Penuro y my6n br6ydyr yn Iwerdon wedy y ada6 oe dywyssogyon² yn d6yllodrus. a chyn penn y pythefnos y bu uar6. Y vlôydyn honno y gellyg6yt Grufud ab Llywelyn ab Iorwoerth wedy y uot ygkarchar whe blyned. Y vlôydyn honno y bu uar6 Katwalla6n uab Maelg6n o Vaelenyd yn y C6m Hir. Y vlôydyn rac 6yneb y bu uar6 Owein ab Grufud yn Ystrat Fflur du6 merchyr wedy yr 6ythuet dyd o Yst6yll. ac y clad6yt y gyt a Rys y ura6t yg kabidyldy³ y myneich. Y vlôydyn honno y priodes Henri urenhin verch iarll Prouins. ac y g6naeth y neitha6r yn Llundein y natolic g6edy kynnulla6 escyb a chann6yaf ierill a bar6neit Lloegyr y gyt. Y vlôydyn rac 6yneb y bu uar6 Mada6c ab Grufud Maela6r ac y clad6yt yn enrydedus ym Manachla6c Llan Egwystyl yr honn a r6ndwalassei kyn no hynny. Y vlôydyn honno y bu uar6 Owein ab Maredud ab Rotbert o Gedewein. Ac yna y bu uar6 escob Llundain. ac escob Caer Wyragon. ac escob Lincol. Ac un nos kyn nos Nadolig y kyuodes diarebus Wynt y torri aneirfy o dei ac egl6ysseu ac essiga6

y coetyd a llawer o dynyon ac anifeileit. Y vlôydyn honno y gellyga6d y na6uet Gregori bap Gad6ga6n escob Bangor oe escoba6t. ac y kymer6yt yn enrydedus yn y crefyd g6yn ymanachla6c Dor. ac yno y bu uar6 ac y clad6yt. Ac yna y cauas Gilbert iarll Penbris dr6y d6yll gastell Morgan ab Howell ym Machein. A g6edy y gadarnhau yd atuera6d drachefyn rac ofyn Llywelyn ab Iorwoerth. Y vlôydyn rac 6yneb y bu uar6 Giwan uerch Ieuan urenhin g6reic Lywelyn ab Iorwoerth vis Whefra6r yn llys Aber. ac y clad6yt my6n Mynwent newyd ar lan y traeth. a gyssegrassei Howel escob Llan El6y. Ac y henryded hi yd adeila6d Llywelyn ab Iorwoerth yno Vanachla6c troetnoeth a elwir Llan Uaes ym Mon. Ac yna y bu uar6 Ieuan iarll Kaer Lleon a Chynwric uab yr argl6yd Rys. Y vlôydyn honno y deuth atta6 gardinal o Rufein y Loegyr yn legat y gan y na6uet Gregori bap. Y vlôydyn rac 6yneb trannoeth o du6 g6yl Luc euegyl6r y tyga6d holl tywyssogyon Kymry ffydlonder y Dauyd ab Llywelyn ab Iorwoerth yn Ystrat Fflur. Ac yna y duc ef y gan y ura6t Ar6ystli a Cheri a Chyfeila6c. a Ma6d6y a Mochnant. a Chaer Eina6n. ac ny ada6d ida6 dim namyn cantref Llyyn e hun. Ac yna y llada6d Maredud ab Mada6c ab Grufud Maela6r Rufud y ura6t. Ac yn y lle y digyuoethes Llywelyn ab Iorwoerth ef am hynny. Y vlôydyn rac 6yneb y bu uar6 Maredud Dall ab yr argl6yd Rys. ac y clad6yt yn y Ty G6ynn. Ac yna y bu uar6 escob Kaer Wynt. ac y ganet mab y Henri urenhin a elwit Etwart. ac y delis Dauyd ab Llywelyn Rufud y ura6t gan dorri aruoll ac ef. ac y carchara6d ef ae uab ygrugyeith.

Deugein mlyned a deu cant a mil oed oet Crist pan uu uar6 Llywelyn ab Iorwoerth tywyssa6c Kymry g6r a oed ana6d menegi y weithredoed da. ac y clad6yt yn Aber Con6y. wedy kymryt abit crefyd ymdana6. ac yn y ol ynteu y g6ledycha6d Dauyd y uab o Siwan uerch Ieuan urenhin y uam. Mis Mei rac 6yneb yd oeth Dauyd ab Llywelyn a bar6neit Kymry y gyt ac ef hyt yg Kaer Loy6 y 6rhau yr brenhin¹ y ewythyr. ac y gymryt ganta6 y gyfoeth yn gyfreithol. Ac yna yd anuones y Saeson Wallter Marscal a llu y gyt ac ef y gadarnhau Aber Teini. Y vlôydyn rac 6yneb yd aeth Otto gardinal o Loegyr. ac y delit ef a llawer o archescyb ac escyb ac abadeu ac egl6yswyr ereill y

¹ Bwch. MS. LI.² Archogyon.³ Senedd-dy. MS. LI.¹ I Henri frenin. MS. LI.

gyt ac ef y gan Ffrederic amheraoddyr gŵr a oed yn yskynnu yn rhyelu yn erbyn Gregori bap. A gŵedy mynet y cardinal o Loegyr y cynnullaŵd y brenhin lu. ac y doeth y darestôg tywysogyon Kymry. ac y kadarhaaŵd gastell y Garrec yn ynyl y Disserth yn Tegeygyl. ac y kymmerth gystlon y gan Danyd ab Llywelyn y nei dros Wyned. ar talu o Danyd y Rufud ab Gŵenŵynŵyn y holl dyllet ym Powys. ac y veibon Maredudd ab Kynan y holl dyllet ym Meirionnyd. a chan dyfynnu Dd y Lundein yr cŵnli. a dŵyn y gyt ac ef Rufud y uraŵt. ar holl garcharoryon a oed y gyt ac ef ygkarchar y brenhin y Lundein. Ac yna y bu uarŵ y naŵfet Gregori bap. Y vlôdyd rac 6yneb ychydig wedy y pasc y mordôyaŵd Henri urenhin y Peitaŵ y geissaŵd gan y¹ Ffreinc y dyllet ar y dired a dugassei urenhin Ffreinc y gantaŵd kyn no hynny ac nys cauas y vlôdyd honno. namyn gŵedy gellôg y ieirll drachefyn y trigyaŵd ef ar urenhines ym Môrŵys. Y vlôdyd honno y kadamhaŵt hynn o gestyll yg Kymry. y gan Vaelgŵn Vychan Garthgrugyn. y gan Ion Mynyŵ Buellt. y gan Roser Mortymer Maelenyd. Ac y bu uarŵ Grufud ab Maredudd ab yr arglôyd Rys archdiagon Keredigyaŵn. Y vlôdyd rac 6yneb yd ymchoelaŵd Henri urenhin o Vôrŵys. ac y kyfarsagôyt y Kymry a llawer orrei ereill yn agkyfreithaŵl. Y vlôdyd rac 6yneb y bu uarŵ Rys Mechyll uab Rys Gryc. Y vlôdyd honno y ceissaŵd Grufud ab Llywelyn dianc o garchar y brenhin yn Lundein wedy bôrŵ raff drôg ffenestyr y tôr allan a diskynnu ar hyt y raff. a thorri y raff. ae syrthaŵ ynteu yn y dorres y 6ynôgyl. Ac yna y llidyaŵd Danyd ab Llywelyn a dyuynnu a oruc y holl wyrda y gyt. a ruthraŵ y elynyon ae holl derwyneu eithyr a oedynt y myŵn kestyll. Ac anuon kenadeu a llythyreu a wnaeth a dyuynnu attaŵ holl dywyssogyon Kymry. a phaŵb a gyuunaŵd ac ef eithyr Grufud ab Madaŵc a Grufud ab Gŵenŵynŵyn. a Morgan ab Howel. a llawer o goll-edeu a wnaeth ef yr rei hynny. ae kymell oe hanuod y darestôg idaŵ. Y vlôdyd honno y bu uarŵ Maredudd ab Rotbert penn kyghorŵr Kymry wedy kymryt abit crefyd yn Ystrat Fflur. Y vlôdyd rac 6yneb y cynnullaŵd Henri urenhin geder-nit Lloegyr ac Iwerdon ar uedyr darestôg holl Gymry idaŵ. ac y doeth hyt yn Teganôy. A gŵedy cadarnhau y castell ac adaŵ marchogyon yndaŵ yd ymchoelaŵd y Loegyr gan adaŵ aneiryf oe lu yn gelaned

¹ Frenhin. MS. LL.

heb y chadu wedy llad rei a bodi ereill. Y vlôdyd rac 6yneb y bu uarŵ Danyd ab Llywelyn yn Aber vis Maôrth. ac y cladôyt gyt ac dat yn Aber Conôy. A gŵedy nat oed etiuod o gorff idaŵ y gŵeladychaŵd Owein Goch a Llywelyn y nyeint meibon Grufud ab Llywelyn y uraŵt yn y ol. Y rei hynny o gyghor gŵyr da a rannassant y kyuoeth yn deu hanner. Y vlôdyd honno yd anuones Henri urenhin Nicolas de Mulus a Maredudd ab Rys. a Maredudd uab Owein y digyuoethi Maelgŵn Vychan. Ac yna y goruuar Vaelgŵn ae e idaŵ ffo hyt yg Gŵyned. ac Owein a Llywelyn veibon Grufud ab Llywelyn gan adaŵ y kyuoeth y estronyon. Ac o achas bot brenhinaŵ allu yn dyuynnu paŵb or a vei gyfun ar brenhin yn erbyn Owein a Llywelyn. a Maelgŵn a Howel ab Maredudd o wlat Uorgan a oed yna y gyt ac 6ynt yg Gŵyned wedy y digyuoethi yn gŵyl o iarll Clar. A gŵedy Gŵybod a nadunt hynny yd ymgadwassant yn y mynydoed ar ynalôch. Y vlôdyd honno y bu uarŵ Raŵlff Mortymer. ac yn y le y cyuodes Roser y uab. Y vlôdyd rac 6yneb y bu uarŵ Howel escob Llan Elyŵ yn Ryt Ychen ac yno y cladôyt. Ac yna y bu uarŵ escob Mynyŵ. Y vlôdyd honno yr ugeinuot dyd o vis Whefraŵr y crynaŵd y dayar yn arathur yn gyffredin ar draŵs yr holl deyrnas. Y vlôdyd rac 6yneb y kymmerth arderchaŵc urenhin Ffreinc ae dri broder ac aneiryf o luoed Cristonogyon gyt ac 6ynt eu hynt hyt yg Kaerusalem. Ac am diwed y vlôdyd y mordôyssant y mor maôr. Y vlôdyd honno vis Gorffennaf y gŵnaeth Grufud abat Ystrat Fflur hedôch a Henri urenhin am dyllet a dylentyr Manachlaŵc yr ys llawer o aniser kyn no hynny gan uadeu yr abat ar cofeint deg more a deugein more. a thrychan more a dalaŵd. a thalu y gymeint arall myŵn teruynneu gosodedic herôyd y keffir ynaeles y vanachlaŵc. Y vlôdyd honno y kauas Owein ab Rotbert Gedewein y dyllet. ac y kauas Rys Vychan ab Rys Mechyll gastell Carrec Kennen drachefyn a rodassei y uam yn dŵylodrus ym medyant y Ffreinc o gas ar y mab. Y vlôdyd honno y kanathaŵd Henri urenhin y abat Ystrat Fflur ac abat Aber Conôy gorff Grufud ab Llywelyn. ac y dugant gantunt o Lundein y Aber Conôy yn y lle y mae yn gorwed. Y vlôdyd rac 6yneb yd aeth Lowys urenhin ae dri broder ar urenhines hyt yn dinas Danneta.¹ ac y rodes Duŵ idaŵ y dinas yn rôyd wedy adaŵ or Sarasinyeit. Yr haf

¹ Damietta.

rac 6yneb yd ymchoela6d y dyghetuen yn y g6rth6yneb. ac y delit y brenhin y gan y Sarasinveit wedy llad Robert y ura6t. ac amgylch degmil ar hugeint or Cristonogyon. a thros y ellygda6t ef ae hebrygat ef ae wyr hyt yn Acris y goruu arna6 rodi Danneta drachefyn yr Sarassinyeit. a g6edy hynny y rodes Du6 ida6 ynteu uudugol-yaeth y dial ar elynyon Crist y sarhaet. Kanys ef a anuones y deu uoder hyt yn Ffreinc y gynnulla6 nerth ida6 o s6llt a g6yr arua6e tra drickyel ynteu ar urenhines yn Acris. Ac odynd yd ennilla6d ef dinas Danneta gan lad anneiryf or Sarassinyeit.

Dec mlyned a deugein a chant a mil oed oet Crist pan uu uar6 brenhin Prydein wedy ada6 y un mab yn etiu6 ida6. Y vl6ydynd rac 6yneb y bu uar6 G6ladus Du uerch Llywelyn ab Iorwoerth. Ac yn diwed y vl6ydynd honno y bu uar6 Morgan ab yr argl6yd Rys wedy kymryt abit crefyd ymdana6 yn Ystrat Fflur. Y vl6ydynd rac 6yneb y bu gymeint g6res yr heul ac y dissycha6d yr holl dayar gantho hyt na thya6d dim ffr6yth ar y coet na maes. ac na chahat pysga6t mor nac auonyd. Ac yn diwed y kynhayaf y vl6ydynd honno y bu gymeint y gla6ogyd ac y kud-ya6d y llidyfred 6yneb y dayar hyt na allei oe mod sychd6r y dayar lygku y dyfred. Ac y llifhaa6d yr auonyd yn y dorres y pynt. ar melineu ar tei kyfagos yr afonyd a chribdeila6 y coedyd ar perllanneu a g6neuthur lla6er o golledeu ereill yn yr haf. Y vl6ydynd honno y duc G6ilim ab G6rwaret y g6r a oed Synyscal yr brenhin ar dir Maelg6n ieuanc dr6y orchymynn y brenhin y ar wyr Eluael anreith am eu bot yn keissa6 aruer o borueyd Maelenyd megys o ureint. Y vl6ydynd rac 6yneb y mord6ya6d Henri urenhin y V6rды6s a dirua6r lu ganta6. a gorchymynn y vrenhinyaeth y Etwart y uab a Rickert iarll Kerny6 y ura6t ar vrenhines. Y vl6ydynd honno y Grawys yd ymchoela6d Thomas escob Myny6 o lys Rufein. Y vl6ydynd rac 6yneb yd ymchoela6d Lowys urenhin Ffreinc oe bererinda6t wedy y uot whe blyned yn ymlad ar Sarassinyeit. Y vl6ydynd honno yd ymchoela6d Henri vrenhin o Wasg6in g6edy ada6 yno Etwart y uab yn kad6 dirua6r lu y gyt ac ef. Ac yna y bu uar6 G6enllian uerch Vaelg6n ieuanc yn Llan Vihagel Gelynrot. ac y clad6yt yn Ystrat Fflur. Y vl6ydynd rac 6yneb y bu uar6 Maredud ab Llywelyn o Veironyd. gan ada6 un mab yn etiu6 ida6 o Wenllian uerch Vaelg6n. Ac yn

ebr6yd g6edy g6yl Ieuan y bu uar6 Rys un mab Maelg6n ieuanc wedy kymryt abit creuyd yn Ystrat Fflur ac yno y clad6yt. Yn y dydyeu hynny o annoc y kythreul y mag6yt teruyse y r6g meibon Grufud ab Llywelyn. nyt amgen Owein Goch a Dauyd or neill tu. a Llywelyn or tu arall. Ac yna yd aruolles Llywelyn ae wyr yn diofyn ym Bryn Der6in dr6y ymdiret y Du6 creula6n dyuotyat y vrodyr a dirua6r lu gantunt. a chyn penn un a6r y delit Owein Goch. ac y ffoes Dauyd wedy llad llawer or llu a dala ereill a ffo y dryll arall. Ac yna y carchar6yt Owein Goch. ac y goreskynna6d Llywelyn gyfoeth Owein a Dauyd. Y vl6ydynd honno y bu uar6 Mararet uerch Vaelg6n. g6reic Owein ab Rotbert. Ac y pryn6yt y gloch ua6r yn Ystrat Fflur yr trugein a d6y 6orc ar hymthee ar hugeint a d6y uu. Ac yn y lle y drychaf6yt ac y cyssegr6yt y gan escob Bangor. Ac yna amgylch diwed haf y bu uar6 Thomas Walis escob Myny6. Y vl6ydynd rac 6yneb y doeth Etwart uab Henri urenhin iarll Kaer Llion y edrych y gestyll ae dired yg G6yned. Ac yna y doeth dylyedogyon Kymry att Lywelyn ab Grufud wedy y hyspeila6 oe rydit ae keithiwaw. a menegi yn g6ynuanus bot yn well gantunt y llad yn ryfel dros y rydit. un godef y sathru gan estronyon dr6y geithiwet. A chyffroi a oruc Llywelyn 6rth y dagreuoed. am eu hannoc 6ynt ae kyghor kyrchu y beruedwlat ae goreskynn oll kyn penn yr 6ythnos. a chyt ac ef Maredud uab Rys Gryc. Ac odynd y kymmerth Veironnyd ida6 e hun. Ar rann a oed eida6 Etwart o Geredigya6n ef ae rodes y Varedud ab Owein. a Buellt gyt a hynny. A thalu y Varedud ab Rys Gryc y gyfoeth gan 6rthlad Rys y nei oe gyfoeth. a rodi y kyuoeth y Varedud uab Rys heb gynhal dim ida6 e hun or tired goreskynn oll eithyr clot a gobr6y. Ac odynd y goreskynna6d Werthrynyon y gan Roser Mortymer yn y la6 e hun. Ac yna y kyssegr6yt yr Athro Rys o Gaer Riv¹ y gan y pab yn escob ym Myny6. Y vl6ydynd rac 6yneb y kyrcha6d Llywelyn ab Grufud. a Maredud uab Rys. a Maredud uab Owein. a lla6er o dylyedogyon ereill y gyt ac ef y gyuoeth Grufud ab G6en6yn6yn. ac y goreskynna6d oll eithyr castell y Traill6g Garan² o dyffryn Hafren ac ychydic o Gaereina6n. A distry6 a wnaeth gastell Bydydon. Ykyfr6g hynny y kynnulla6d Rys Vychan uab Rys Mechyll a oed yn Lloegyrr ar dehol dirua6r borth a chedernit

¹ Riwyn. MS. Ll.

² Q. an. a ran.

o varðneit a marchogyon Lloegyr y gyt ac ef. Ac y doeth hyt yg Kaer Vyrðin. Ac ody na yn bythnos y Sulgŷn y due hynt y Dinefŷr. A gŷedy dyuot y myŷn yr castell y delis y castellwyr ef. a chyrchu a wnaethant y llu a dala y barðneit ar marchogyon urdolyon. a llad mŷy no dŷy vil or llu. Ac yna y kyrchaðd y tywyssogyon Dyfet. a distryŷ a wnaethant gastell Aber Toran.¹ a Llan Ystyffian. ac Arberth. ar Maen Clochaðc. a llosgi y dref ar trefyd. Y vlŷdydn rac ȳneb y goreskynnaðd Llyŷelŷn ab Grufud Gemeis. Ac y kymmodes² Mareduð a Rys Vychan y nei. Ac ody no yn gyfun y kyrchassant Drefdraeth. ac y briwassant y castell. Ac ody no y kymerassant Varedud ab Owein y gyt ac ȳnt. Ac y kyrchassant Ros. ac y llosgassant y wlat oll eithyr Haðlfford. Ac ody no yd hŷyllassant y wlat Uorgan. A gŷedy goresgynn a chael castell Llan Geneu yd ymchoelassant adref. wedy llad llawer a dala ereill. Ac yna y bu uarð Maelgŷn ieuanc ac y cladŷt yn Ystrat Fflur. Y vlŷdydn honno amgylch gŷyl Feir yn Aðst y deuth Henri urenhin a llu maðr gantað hyt yn Teganŷy. Ac yno y trigyaðd hyt wyl Veir ym Medi. Ac yna yd ymchoelaðd y Loegyr. Yn yr amser hŷnnŷ y llosges eglŷs Llan Badarn Vaðr. Ac y kymyaðd³ Llywelyn ab Grufud a Grufud ab Madaðc. ac y gyrraðd Grufud ab Gŷenŷnŷn ar dehol oe gyfoeth. Y vlŷdydn rac ȳneb y rodes kynnulleitua o dyledogyon lŷ ffylonder y Lywelyn ab Grufud gan⁴ boen ysgymundaðt. Ac ny chetwis Mareduð ab Rys y llŷ hŷnnŷ. namyn mynet yn y erbyn yn agkywir. Y vlŷdydn honno y bu teruysc yn Lloegyr y rŷg yr estronŷon amgylch gŷyl leuan Vedydyðr. Y vlŷdydn honno yd aeth Dauyð ab Grufud a Mareduð ab Owein a Rys Vychan. a Rys Mechyll y ymdidan a Mareduð ab Rys. ac a Phadric Dysaes synysgal y brenhin yg Kaer Vyrðin hyt yn Emlyn. pan welas Mareduð a Phadric y gŷyr ereill torri kygreir a wnaethant ae bachub. Ac yna y llas Padric a llawer o varchogyon a phedyt y gyt ac ef. Yn diwed y vlŷdydn honno y mordŷyaðd Henri urenhin y ymdidan a brenhin Ffreinc.

Trugein mlyned a deu cant a mil oed oet Crist pan aeth Llywelyn ab Grufud y Vuellt. a dŷyn Buellt oll y gan Roser Mortymer eithyr y castell. Ac ody na drŷy ymdeith ar draðs Deheubarth heb

wneuthur drŷc y neb yd ymchoelaðd y Wyned. Ac yn y lle y cauas gŷyr Llywelyn o gyrch nos heb un ergyt ymlad gastell Buellt. A gŷedy dala y castellwyr a chael y meirch ar arueu yr dotrefyn ar yspeil oll y distryŷassant y castell. Ac yna y doeth Owein ab Mareduð o Eluael y hedŷch yr arglŷyd Lywelyn. Y vlŷdydn rac ȳneb y bu uarð Gŷladus verch Rufud ab Llywelyn gwreic yr arglŷyd Rys ab Rys Mechyll. Ac yna am galan gayaf y bu uarð Owein uab Mareduð arglŷyd Kedewein. Y vlŷdydn rac ȳneb y bu uarð iarll Clar. Y vlŷdydn honno amgylch gŷyl Andras y doeth rei o gyghor gŷyr Maelenyd yr castell newyd a oed y Roser Mortymer ym Maelenyd. A gŷedy dyuot y myŷn drwy dŷyll y lladassant y porthoryon. ac y dalyassant Howel ab Meuruc a oed gŷnstabyl yno. ae wreic ae veibon. ae uerchet. a menegi hyny a wnaethant y synysgal a chŷnstabyl yr arglŷyd Lywelyn. A byssyað a oruc y rei hynny yno y losgi y castell. A phan gicleu y dywededic Rosser hynny dyuot a wnaeth a diruaðr gedernit yn borth idað hyt y dywededic gastell. a phebyllyað o vyŷn y muroed ychydic o dydyeu. A phan ȳbu Llywelyn hynny, kynnullað llu a oruc a dyuot hyt ym Maelenyd. a chymryt gŷrogaeth gŷyr Maelenyd. A gŷedy ennill deu gastell ereill rodi kennat a wnaeth y Roser Mortymer y ymchoelut drachefyn. Ac ynteu drŷy arch gŷyr da Brecheinaðc a aeth y Vrecheinaðc. a gŷedy kymryt gŷrogaeth y wlat yd ymchoelaðd y Wyned. Y vlŷdydn rac ȳneb y kyrchaðd Ion Ystrog⁵ ieuanc a oed Vaeli yg kastell Baldwin gyrch nos a diruaðr lu gantað ar draðs Keri a Chedewein. A gŷedy kynnullað diruaðr anreith o honað ymchoelut a oruc drachefyn. A phan gicleu y Kymry hynny y ymlit. a wnaethant. a llad y dyd hŷnnŷ or Saeson mŷy no deudeg kant y rŷg ar y meyssed. ac yn yscubaðr Aber Miðl. Ac yn y lle wedy hynny y llosges Ion Ystrog yr yscubaðr achaðs y lladua honno. ac ychydic wedy hynny y llas y Kymry yn ymyl Colunŷy. Yr amser hŷnnŷ yd oed Etwart yn ymdeith ardal Gŷyned. ac yn llosgi rei or trefyd. A gŷedy hynny yd ymchoelaðd y Loeger. Ac yna o annoc y kythreul yd ymedewis Dauyð a chedymdeithas Llywelyn y uraðt. Ac yd aeth y Loegyr a rei oe aruollwyr y gyt ac ef. Ar amser hŷnnŷ y kyuodes barðneit Lloegyr a rei o ieirll y gyt ar Kymry yn erbyn Etwart ar estronŷon. ac aruaethu eu gŷrthlad oc eu plith ac o holl Loegyr a darestŷg y dinassoed

¹ Coran.² Cyfodes. MS. LI.³ Cymodawdd. ib.⁴ Dan. ib.

kedyrn o nadunt o distryg y kestyll. a llosgi y llyssod. Ac yna y distrygaed Llywelyn y kestyll a oed yg Gwynedd yn y gyfoeth. Nyt amgen Deganôy a Chaer Faelan. A Grufud ab Gŵenwyn yn a distrygaed castell yr Wydgruc. Y vlôydyn rac gyneb y bu gofadóy deruysc y rôg Henri urenhin ac Etwart y uab. Ac kymhorthôyr or neill tu. Ar ieirll ar barôneitor tu arall. Ac yn hynny y doeth hyt ym Maes Leos¹ brenhin Lloegyr a brenhin yr Almaen ae deu uab wedy ymaruoll y gyt ar dala y ieirll ar barôneit a oedynt yn mynnu kyfreitheu a deuodeu da Lloegyr. Ac eissoes y dyghetuen a ymchoelaed yn y gôrthôyneb. Kany y ieirll ar barôneit a delis yno y brenhined. a deu uab Henri urenhin nyt amgen Etwart ac Etmént. a phump ar hugein or barôneit pennaf a oed y gyt ac 6ynt. a llawer or marchogyon bonhedickaf o nadunt. wedy llad môy no deg mil o wyr y brenhined. herwyd y dywawt rei or gwyr a uu yn y vrôydyr. A gôedy hynny o gyghor y gellygaed y ieirll urenhin Lloegyr gan garcharu y rei ereill. Y vlôydyn honno y trigraed y Kymry yn hedôch y gan y Saeson. a Llywelyn ab Grufud yn dywysaêc ar holl Gymry. Ac yna y bu uar6 Llywelyn ab Rys ab Maelgôn yr 6ythuet dyd or ystôyll. Y vlôydyn rac gyneb du6 leu kyn gôyl a drindaed y diegis Etwart uab Henri urenhin o garchar Simént Mônfford o gastell Henfford drôy ystry6 Roser Mortymer. A gôedy hynny y kynnulla6d Etwart dirua6r lu o ieirll a barôneit a marchogyon aruaêc yn erbyn Simént Mônfford ae gyt aruollôyr. a du6 Ma6rth nessaf wedy A6st y doethant y gyt hyt ym Maes Efsam. A gôedy bot darestôg y vrôydyr y rygtunt a llad llawer o bop tu y dygôydaed Simént Mônfford ae uab. a lluosogrôyd o rei ereill. Y vlôydyn honno vis Ma6rth y bu uar6 Maredu ab Owein yn Llan Badarn Va6r ac y cladôyt yn Ystrat Fflur. Ac yna y detholet y pedweryd Clemons yn bap. Y vlôydyn rac gyneb y dihegis deu uab Simént Mônfford o garchar y brenhin. A gôedy kadarnhau kastell Kelli Wrda o wyr ac arueu ac ymborth mordôya6 a wnaeth y Ffreinc y geissa6 nêrth y gan y kereint ae kedymdeithon. A phan gogleu Henri urenhin hynny kynnulla6 dirua6r lu a oruc o holl Loegyr y ymlad ar castell wedy gôyl Ieuan Veddy6r. Ar castellwyr yn wra6l a gynhalassant y castell hyt nos wyl Thomas ebostol. Ac yna o eissey ymborth y rodassant y

¹ Lewes. MS. Ll.

castell drôy gael o honunt y heneideu ae haelodeu ae harueu yn ryd. Y vlôydyn rac gyneb yd ymaruolles Llywelyn ab Grufud a Iarll Clar. Ac yna y kycha6d y iarll Lundein a dirua6r lu ganta6. a thrôy dôyll y bôrgeisseit y goreskynnaed y dref. A phan gogleu Henri urenhin ac Etwart y uab hynny kynnulla6 dirua6r lu a orugant a chyrchu Llundein ac ymlad a hi. a thrôy amodeu kymell y iarll ar bôrgeisseit y ymrodi udunt. A gôedy hynny du6 gôyl Galixto bab y ffuryfha6yt hedôch y rôg Henri urenhin a Llywelyn ab Grufud drôy Octo Bonus legat y pab yn gymodrod6r y rygtunt yg kastell Baldwin. a thros y kyfundeb h6nn6 yd edewis Llywelyn ab Grufud yr brenhin deg mil ar hugeint o uorceu o ystyrlligot. Ar brenhin a genhataa6d ida6 ynteu g6rogaeth holl varôneit Kymry. ac ymgynhal or barôneit yr eidunt y dana6 ynteu byth. ac eu gal6 yn dywysogyon Kymry o hynny allan. Ac yn tystiolaeth ar hynny y kynhalya6d y brenhin y siartyr ef y Lywelyn o gytsynnedigaeth ac y etiuedyon yn rôymedic oe inseil ef. ac inseil y dywededic legat. a hynny a gadarnha6yt o awdurda6t y pab. Yn y vlôydyn honno y llada6d Charles urenhin Cisil Coradin wyr Ffrederic amhera6dyr a mab Ffrederic y my6n brôydyr ar Uaes y Pôyl. Y vlôydyn honno y darastyga6d S6dan Babilon dinas Antiochia gôedy llad y gôyr ar g6raged a diffeitha6 g6lat Armenia ac eu d6yn y geithiwet. Y vlôydyn rac gyneb y bu uar6 Gron6 ab Eidnyuet a Ioab Abat Ystrat Fflur. Y vlôydyn rac gyneb ym mis Racuyr y bu uar6 Grufud ab Mada6c Uychan y ura6t. ac y cladôyt yn Llan Egwestyl. Deg mlyned a thrugeint a deu cant a mil oed oet Crist pan uu uar6 Maredu ab Grufud arglôyd Hiruryn trannoeth o du6 gôyl Lucy wryr yg kastell Llan Ymdyfri. ac y cladôyt yn Ystrat Fflur. Y vlôydyn honno y goresgynna6d Llywelyn ab Grufud gastell Gaer Filu. Y vlôydyn honno y bu uar6 Lowys brenhin Ffreinc ae uab. a legat y gyt ac ef ar y fford yn mynet y Gaerusaleam. ar Lowys h6nn6 ysyd sant enrydedus yn y nef. Y vlôydyn rac gyneb y whechet dyd wedy a6st y bu uar6 Maredu ab Rys Gryc yg kastell y Dryslôyn. ac y cladôyt yn y Ty G6ynn rac bron yr alla6r ua6r. Ym penn teir 6ythnos wedy hynny y bu uar6 Rys ieuanc uab Rys Mechyll yg castell Dinefôr. ac y cladôyt yn Tal y Llycheu. Y vlôydyn rac gyneb y bu uar6 Henri urenhin du6 gôyl Filie Wryr gôedy g6ledychu 6ythnos a mis ac un vlôydyn ar

bymthec a deugein. ac y cladôyt yn y Vanachlae newyd yn Llundain. A gôedy ef y golôdychaêl y mab hynaf idaê. a gôenthredaêd honnê yssyd yseriuenedie yn ystoriaeu y brenhined. Y vlôydyd honno gôyl Sein Denis yd etholet y decuet Gregori bap. Y vlôydyd rac ôyneb yd atueraêd Owein a Grufud veibon Maredudd ab Owein y kymôt perued y Gynan y braôt amgylch gôyl Veir y canhôyllleu. Y vlôydyd rac ôyneb amgylch y pase bychan y golôyaêd Llywelyn ab Grufud gastell Dol Vorôyn. A dyuynnu attaê a oruc Rufud ab Gôen-gynôyn. ac ymlîw ac ef am y twyll ar ag-kywîdeb a wnathoaêd idaê. a dôyn y arnaê. Arôystli a their tref ar dec o Gefelaêc yssyd tu draê y Dyfi yn Riw Helyc. a dala Owein y mab hynaf idaê ae dôyn y gyt ac ef lyt yg Gôyned. Y vlôydyd honno y gônaeth y decuet Gregori bap gyffredin gônslî yn Liôn duê calan Mei. Y vlôydyd honno duê sul gôedy duê gôyl Veir yn Aôst y kyssegrôyt yn Llundain Etwart uab y trydyd Henri yn urenhin yn Lloegyr. Y vlôydyd honno amgylch gôyl Andras yd anuones Llywelyn genadeu at Rufud ab Gôenôynôyn hyt yg castell y Trallôg. Ac ynteu ae haruolles ôynt yn llawen ac ae duc yr castell. ac ae porthes yn anhôyl. Ar nos honno yd aeth ef y Amôythic ac y gorchymynnaêd yr castellwyr attal y kenadeu yg karchar. A phan gîgleu y tywysaêc hynny kynnullaê holl Gymry a wnaeth y ymlad ar castell. A gôedy dyuot yno ae lu y rodes y castellwyr idaê y castell. A gôedy rydhau o honaê y castellwyr ar kenadeu y llosges y castell hyt yllaêr. Ac odynd y goresgynnaêd holl gyuoeth Grufud ab Gôenôynôyn heb ôrthôynebed. ac y gossodes y sôydogyon e hun yn yr holl gyuoeth. Yn y vlôydyd honno y bu gyfnewit deu gymôt y rôg Kynan a Rys ieuanc. ac y deuth Pennard y Gynan. ar kymôt perued y Rys Vychan. Y vlôydyd rac ôyneb ychydîc ar Ieu Kychafel y gossodes Etwart urenhin gônslî yn Llundain. Ac yna y gossodes ef gossodeu newyd ar yr holl deyrnas. Yn y vlôydyd honno yn y pymthecuet dyd o Aôst y bu uarê....ab Maredudd ab Owein. ac y cladôyt yn Ystrat Fflur geir llaê y dat. Y vlôydyd honno amgylch gôyl Veir ym Medi y deuth Etwart urenhin o Lundain hyt yg Kaer Lleon. ac a dyuynnaêd attaê Lywelyn ab Grufud tywyssaêc Kymry y wneuthur idaê gôrogaeth. Ar tywyssaêc a dyuynnaêd attaê ynteu holl varôneit Kymry. ac o gyffredin gyghor nyt aeth ef at y brenhin o achâs uot y brenhin yn kynhal y ffoodron

ef. nyt amgen Dauydd ab Grufud. a Grufud ab Gôenôynôyn. Ac or achâs hônno yd ymchoelaêd y brenhin yn lliadyaê y Lloegyr. ac yd ymchoelaêd Llywelyn y Gymry. Y vlôydyd honno yr ôythuet dyd o wyl Veir ym Medi y krynaêd y dayar yg Kymry amgylch aêr eehôyd. Y vlôydyd honno y mordaêyaêd Emri uab Simônt Mônfôrd. ac Elianor y chwaer tu a Gôyned. Ac ar yr hynt honno y delit ôynt y gan porthmyn Haêlffôrd. Ac y hanuonet yg karchar Etwart urenhin. Ar Elianor honno a gymerassei Lywelyn yn wreic priaêt idaê drôy eîreu kyndrychaêl. A honno drôy wedieu ac annoc Innossens bap a bonhed-igyon Lloegyr a rydhaôyt. Ac yna y gônaethpôyt priodas Llywelyn ac Elianor yg Kaer Wynt. ac Etwart urenhin Lloegyr yn costi y wled ar neithaêr e hun yn ehal-aeth. Ac or Elianor honno y bu y Lywelyn uerch a elwit Gôenllian. Ac Elianor a uu uarê y ar etîued. ac y cladôyt yn Llan Vaes ym Mon. Ar dywededic Wenllian wedy marê y that a ducpôyt yg keithiwet y Lloegyr. a chyn bot yn oet y gônaethpôyt yn uanaches oe hanuod. Ac Emri a rydhaôyt o garchar y brenhin. ac a duc hynt y lys Rufein. Y vlôydyd rac ôyneb yd anuones yr arglôyd Lywelyn mynych genadeu y lys y brenhin ôrth fflurfaê tagueded y rygtunt. ac ny rymhaaêd idaê. Ac yn y diwed amgylch gwyl Veir y canhôyllleu y gossodes y brenhin gônslîyg Kaer Wyr-agon. Ac yno yd ansodes trîllu yn erbyn Kymry. Un y Gaer Lleon ac ef e hun yn y blaen. arall y gastell Baldwin. ac yn y blaen iarll Lîncol. a Roser Mortymer. Y rei hynny a dodes Grufud ab Gôenôynôyn y goreskyn ae gyfoeth a gollassei kyn no hynny gan attal yr brenhin Gedewein a Cheri a Gôerthryuon a Buellt. Ac yna y goreskynaêd iarll Henfford Brecheinaêc. Y trydyd llû a anuones y Gaer Vyrddin a Cherddigyaêd. ac yn y blaen Paen uab Padric Dysaêd. Y vlôydyd rac ôyneb y kylchynaêd iarll Lîncol a Roser Mortymer gastell Dol Vorwyn ac ym penn y pytheô-nos y kaôssant ef o eîsseu dôfyr. Yna y kyfunaêd Rys ab Maredudd. a Rys Wyn-daêt nei y tywyssaêc. a Phaen uab Padric Llywelyn y uraêt a Howel. a Rys Gryc a adaôssant y kyuoeth ac a aethant y Wyned at Lywelyn. Rys ab Maelgôn a aeth at Roser Mortymer ac a rodes darestygedig-aeth yr brenhin yn llaê Roser. Ac yn diwethaf oll o Deheubarth y kyfunaêd Grufud a Chynan veibon Maredudd ab Owein a Llywelyn ab Owein y nei ar brenhin. Ac uelly y darestygôyt holl

Deheubarth yr brenhin. Ac yna y dar-
estyaâd Paen uab Padric yr brenhin tri
chymôt o Uch Aeron. Anhunayâc a
Meuenyd ar kymôt Perued. Ac yd aeth
Rys uab Mareduel a Rys Wyndaôt. a deu
uab Mareduel ab Owein y lys y brenhin y
hebrôg gôrogaeth a llô kywirdeb idaâd. Ar
brenhin a oedes gymryt y gôrogaeth hyt y
cônslî nessaf gan ellôg adref Rys ab Mar-
edud a Grufud ab Mareduel ac attal y gyt
ac ef Gynan ab Mareduel a Rys Wyndaôt.
Ac yna y dodes Paen Lywelyn ab Owein
yn uab yg kadôryaeth o achâs diffyc oet.
Gôedy hynny yr ôythuet dyd o wyl Ieuan
y gônaeth Rys ab Maelgôn ar pedwar
barôn vry ôrogaeth yr brenhin yn y kônslî
yg Kaer Wyragon. Y vlôydyn honno
wyl Iago Ebostol y deuth Etmônt braôt y
brenhin a llu gantaâd hyt yn Llan Badarn.
a dechreu adeilat castell Aber Ystwyth a
wnaeth. Ac yna y deuth y brenhin ae
gedernit gantaâd yr Beruedwlat. a chadarn-
hau llys a wnaeth yn y Fflint o diruaâd
glodyeu yn y chylch. Odyo y doeth hyt
yn Rudlan ae chadarnhau hefyt o glodyeu
yn y chylch. a thrigyaâd yno dalym o amser
a wnaeth. Y vlôydyn honno duâ Sadôr
wedy Aôst yd enkilyaâd Rys ab Maelgôn
y Wyned at Lywelyn rac ôfyn y dala or
Saeson oed yn Llan Badarn. Ac yna y
goresgynnaâd y Saeson y holl gyuoeth. A
chyt ac ef yd enkilyaâd gôyr Geneu yr
Glyn oll y Wyned. ac adaâ y tir ae hydeu
oll yn diffeith. A nos wyl Vatheu yd
aeth Etmônt a Phaen y Loegyr. ac adaâ
Roser Mulus yn gônstabil yn Aber Ys-
tôyth ac y warchaâd y wlat. A thrannoeth
gôedy gôyl Seint ynus yd ymchoelaâd Rys
Wyndaôt a Chynan ab Mareduel o lys y
brenhin y eu gwlat. Y vlôydyn honno
yn dechreu y kynhayaf yd anuones y bren-
hin rann uâd o lu y Von y losgi llawer
or wlat a dwyn llawer o hydeu. A gôedy
hynny y deuth Llywelyn at y brenhin y
Rudlan. ac yd hedychaâd ac ef. Ac yna
y gôahodes y brenhin ef y nadolic y Lun-
dein. ac ynteu a aeth yno. Ac yno y
rodes y wrogaeth yr brenhin. A gôedy y
drigyaâd pytheônus yn Llundein yd ym-
choelaâd y Gymry. Ac ygkylch gôyl

Andras y gellygôyt Owein Goch ab Grufud
ab Gôenôynôyn o garchar Llywelyn drôy
orchymyn y brenhin. Ac yna o cauas
Owein Goch y gan Lywelyn y uraôt o
gôbyl uod gantref Llyyn. Y vlôydyn rac
ôyneb gôyl Etwart urenhin y rodeâ Etwart
urenhin ac Etwart¹ y uraôt Elianor y
kefnitherô merch Simônt Mônfôrd y
Llywelyn ar drôs yr eglôys uâd yg Kaer
Wyragon. ac yno y priodes. ar nos honno
y gônaethpôyt y neithaôr. A thrannoeth
yd ymchoelaâd Llywelyn ac Elianor yn
llaâen y Gymry. Y vlôydyn rac ôyneb y
peris Etwart urenhin ffurfaâ mônei newyd.
a gôneuthur dimeiot a ffyrlligot yn gryn-
yon. Ac uelly y côplaôyt prophôytolyaeth
Vyrdin pan dywaôt. Ffuryf y gyfnewit
a holltir. ar hanner a vyd crôn.

Petwar ugein mlyned a deu cant a mil
oed oet Crist pan uu uarô Rickert o Gaer
Riô escob Mynyô duâ calan Ebrill. Ac
yn y le ynteu yd urdôyt Thomas Bec yn
escob. Y vlôydyn honno y bu uarô
Phylip Goch y trydyd abat ardec o Ystrat
Fflur. A gôedy ef y bu abat Einaôn Seis.
Ac yn oes hônno y llosges y Vanachlaâc.
Gôedy hynny nos ôyl Veir y canhôylleu y
cant escob Mynyô efferen yn Ystrat Fflur.
a honno a uu yr efferen gyntaf y ganaâd
yn yr escobaâd. a Duâ gôyl Dewi rac
ôyneb yd eistedaâd yn y gadeir yn eglôys
Vynyô. Y vlôydyn rac ôyneb y gores-
gynnaâd Dauyd ab Grufud gastell Pen-
hardlech ôyl Seint Benet abat. ac y llad-
aâd y castellwyr oll eithyr Rosser Clifort
arglôyd y castell a Phaen Gameis. Y rei
hynny a delis ac a garcharaâd. Y vlôydyn
rac ôyneb gôyl Veir y Gehyded y gores-
gynnaâd Grufud ab Mareduel. a Rys ab
Maelgôn dref Aber Ystôyth ar castell. ac
y llosgassant y dref ar castell. ac y distryô-
assant y gaer a oed ygkylch y castell ar
dref drôy arbet y heneideu yr castellwyr.
o achâs dydyeu y diodeueint a oedynt yn
agos. Ar dyd hônno y goresgynnaâd Rys
ab Maelgôn gantref Penwedic. a Grufud
ab Mareduel gymôt Meuenyd.

Benedicamus Domino. Deo gratia.

¹ Etmwnt.

*Hyn a gymmerais allan o'r LLYFYR COCH o HERGEST yn y ffurddyn o oed
Crist 1781.*

R. DAVIES.

Diwedd BRUT Y TYWYSOGION, yn ol y Llyfyr Coch o Hergest.

BRUT Y SAESON.¹

YMA Y DECHEREU BRENHINED Y SAESSON.

GWEDY daruod yr anodun vall dymhestylus. ar newyn girat a dywetpwynt vchot. yn oes catwaladyr vendigeit: y doeth y saesson a goresgyn lloegyr or mor pwy gilid. ay chynal adan pypm brenhin. val y buassei gynt yn oes Hors a Hengist pan deholassant Gortheyrn Gortheneu o deru- ynev lloegyr. ac ay rannassant yn pypm ran ryngthunt. Ac yna y symudassant henweu y dinessyd. ar trefi. ar randiroed. ar cantrefoed. ar swidev. ar ardaloed: herwyd ev Ieith wynt ehvn. London y galwas- sant caer llud. Ewirwic nev Yorck y galw- assant caer effrauc. ac val hynny holl dinessyd lloegyr a symudasant ev henweu. or rei yd aduerwynt yr hynny hyt hediw onadunt. Hwndrwd y galweint cantref. sire y galweint swyd. Ac y dwyn ar gof yr neb a delei rac llaw: yr arwyd dwil- odrus ysgymun. a uu ryngthunt pan ladassant holl Deledogion ynys brydeyn ar vynynd Ambri. sef oed hynny draweth hawre sexes. Ac am hynny y galwassant y randiroed west sex. estsex swthsex. yr hynny hyd hediw. A llyna val y ranas- sant lloegyr. y ryngthunt. y vrenhin kent holl swid geint a dan y thervynev. Ac un esgobot a oed yny gyuoeth. nyt amgen Archesgob keint. ac escob caer raw. Y vrenhyn westsex y doeth wyltessire bar- rocssire sswthsex sswthamtessire. deu- ynssire. a chornwayle. A phym esgobot a oed yny gyvoeth. nyt amgen. esgob salys- burie. ac escob badon a oed yna yn Wellys. Ac escob chichestyr. ac escob winchestyr. ac escob exestyr. yr honn a rannwynt yna yn deu hanner: y naill hanner i Cridin- tone. ar banner arall y seint german yngherniw. Y vrenhin mers y doeth gloucesterssire. wircesterssire. warwicssire. sstatfortssire. derbissire. chestyrssire. schropssire. herfortssire. oxenfortssire.

¹ Bibl. Cotton. Cleopatra B. V. P. 136. Plut. XIX. A.
Ar ol Hanes Gruff. ab Arthur y mae fal hynn. yn y llifyr yma.

bockinghamssire. hontyndonssire. a hanner betfortssire. northamptonssire. leicestyr- ssire. nicolestssire. notinghamssire. A their esgobot oed yn y gyvoeth: nyt amgen. escob caerlleon. ac escob henfford. ac escob caervrangan. Y vrenhin estsex y doeth cantebruggssire. northfolc. southfolc. estsex a hanner. betfortssire. a their escobot a oed yny gyvoeth: nyt amgen escob norwic. ac escob llundein. ac escob eli. Y vrenhin northhumberlond y doeth or tu hwnt i humyr byt yn mor prydyn. A dwy escob- ot a oed yn y gyvoeth. nyt amgen arches- cob caereffrauc. ac escob durham. Ac val ydoedynt velly yn gwledychu yn hedwch dagnauedus a gwedy peidiaw or dymhestyl.

Ef a doeth Iuor vab alan ac ynyr y nei val y dywetpwynt uchod y dir lloegyr ac ev llu git ac wynt. Sef oed hynny: teir blynd a phedwar vgeint a chwechant gwedi geni duw. Ac yn ev herbyn wyn- theu y doeth y saesson: ac ymlad ac wynt yn wychyr creulon calet. ac yn yr ymlad hwnnw y llas lluosogrwyd o bop tu. Ac or diwed y goruu ivor: ac y goresgynws kerniw a dyfineint a gwlat yn haf. Ac yna y doeth y saesson gynnallau. ev nerth- oed attadunt idyuot am ben iuor: ac yna y doeth gwyrda ryngthunt. ac y tagnaved- wit wynt. Ac yna y cynmyrth ev ethel- burga yn wreica idaw. ac eu a beris gwneuthur frentur y meneich yn glasting- burie. ar y gost y hûn, a hynny drwy llyw- odraeth Adelmus manach sant or tyt. hwnnw. ac yn yr eil ulwydyn gwedy dyuot iuor ir ynys honn y bu marwolaeth yn iwerdon. Ac ef a rodes iuor i eglwys caer wynt deng hidys ar ugeint o dir lle gelwir ewerlond yn ynys with. a deng hidys a deugeint yn y lle y gelwir verdinges. Ped- weryd ulwydyn gwedy y dyuot ef ir ynys honn yn crynws y daear yn manaw. Blwydyn gwedy hynny y bu gwlaw gwaet yn ynys brydein. ac yn iwerdon, ar llaeth ar emenyn a drosas yn waedawl liw. Eil

ulwydyn gwedy hynny y cochas y lleuat yn waedawl liw. Pan oed oet crist D.CC.I. y bu uarw Wrcardies brenhin kent, ac y gwnaethpwyd edbert yn urenhin yn ei le. D.CC.III. y bu ufarw elvric brenhin y saeson. D.CC.VII. y bu uarw eldred brenhin mers. ac y gwnaethpwyd kenred yn urenhin yn y le. Anno dom. D.CC.VIII. y goleuhaws y nos megys y dyd, ac y bu uarw pipin enrydedusaf brenhin freinc. D.CC.XIII. y bu uarw cennred brenhin mers, ac y gwnaethpwyd Scelered yn ei le yn urenhin. D.CC.XVI. y bu uarw osbrit brenhin y saesonaiat. D.CC.XVII. y cysegrwydeglwys mihangel. Anno dom. D.CC.XX. y bu yr haf tesawc. a gwedy gwelet o iuor vab alan nad oed wiiw ymdried yr byd hwnn. ef a ymedewis, ai holl gyuoeth, ac a gymerasant dillat bydawl amdanadunt ysgeulus ev ai wreic. ac y daethant i owwyaw duw hyt yn ruvein. Ac ef a wnaeth duw gweledigaeth mawr yrdynt pa ford bynac y cerdeint drwy y treui ar dinesyd. ef a ganeit clych y dinas neur drev heb dodi o neb llaw arnadunt. D.CC.XXI. y gwnaethpwyd ethelard yn vrenhin yn west sex, ai urenhines ynteu oed frideswida. o honno a rodes i eglwys caer wynt o dref y thad, cantonam, ai gwr ae achawanegws y rod o serch cyuanned. Ac yn y ulwydyn honno y bu uarw beli vab elphin. ac y bu ryuel heil a rhodri malwynawc ynghernyw. ac y bu gwaith garth maelawc a chat pencoet yn deheubarth cymre. ac ymhob or tri chyfranc hynny y goru y brytanieit. D.CC.XXII. y bu varw scelered brenhin mers. ac y gwnaethpwyd ethelard yn vrenhin yn ei le. D.CC.XXVIII. y bu ryuel mynyd carno, Anno Dom. D.CC.XXXV. y gwnaethpwyd cuthred car ethelardi yn vrenhin yn west sex. Ac ef a rodes i eglwys caer wynt, yn ynys wicht deugeint hidys o dir lle gelwir muleburnam. a phump ar hugeint lle gelwyr bone. wadam. a LXVytXXII. yn wippingeham. ar tir a elwir drucham. a'r llys a elwir clera. Ac yny ulwydyn honno y bu uarw beda effeiriad yr ystoriawr goreu. ar ysgolheic goreu or a vu ynghyd oes ac ef. DCC.XXXVI. y bu uarw owein brenhin y piciteit. Anno Dom. D.CC.XLIX. y gwnaethpwyd sigelert yn urenhin yn west sex, ac y dyneshaws ei gyuoed attaw ac y vynassant ef oe vrenhiniaeth ac y tagwyd ef gan nebun gwas ychen, yndlawd alltudedic. Anno Dom. DCC.L. y gwnaethpwyd cynewlfus yn urenhin y saesonieit a thrwy ei uredychu y bu uarw. Yn y vl6ydyn hynno y

bu ymlad rwng y Brytannieit ar pictieit yr hwn a elwir gweith metgadawc. ac yno y llas dalargan brenhin y pictieit. Ac yny ulwydyn honno y bu uarw tewdwr uab beli. Dec.liii. y bu varw rodri maelwynawc. brenhin y brytannieit. Dec.lvii. y bu uarw edpalt brenhin y saxonieit. Anno dom. Dec.lx. y bu ymlad rwng y brytaniet ar saeson yr hwnn a elwir gwaith henford, ac y bu varw dyvnanal vab tewdwr. Dec.lxviii. y symudwyt y pase y nghymre. ac y emendithiwd elbodii gwr i duw oed. Anno dom. Dec.lxxiii. y gwnaethpwyd offa yn vrenhin yn mers. a brithrit yn vrenhin yn west sex. ac y bu uarw fermael vab idwal. ar brithrit hwnnw a deholas egbirt or ynys yn ei ieuengetid ac ynteu a aeth i frainc. ac y ymrodes i dysgu marchogaeth. ac ymdwyn arueu. Dec.lxxv. y bu varw cemoyd brenhin y pictieit. Dec.lxxv. y bu varw seint enbert abbat. Dec.lxxvi. gwyr deheubarth cymre a difeithiasant yr ynys hyd ar offa brenhin mers. Dec.lxxxiii. yr haf y difeithws y cymre cyuoeth offa. ac yna y peris offa gwneuthur clawd yn deruyn ryngthaw a chymre ual y bei haws ydaw gwrthuebu y ruthyr y elynion. a hwnnw a elwir yn glawd offa yr hynny hyd hedyw. Dec.lxxxv. y daeth paganieit gyntaf y iwerdon ac y difeithwyt rechreyn. Dec.lxxxvi. y bu varw offa brenhin mers. ac y bu varw maredud brenhin dyued, ac y bu ymlad rudelan. Dec.lxxxviii. y llas caradawc brenhin gwynedd, y gan y saeson.

Anno dom. Dccc. y gwnaethpwyt egbirait yn vrenhin yn west sex, gwedy brithria a dywetpwyt uehot. Ac yna y cynnullws ef llawer or gweison ienaingc dewraf achryvaf. yn eu gyuoeth. ac au gwnaeth yn uarchogion uordolion. ac a dysgws idynt varchogaeth. ac ymdwyn arueu val y dysgasei ynteu gynt yn freinc. ac aruer onadunt ar hedwch. ual y bei vyuyr ganthunt ar ryuel pan vei reit wrthynt. Dcccii. y gwnaethpwyt cenwlus yn vrenhin yn y mers. Dcccvii. y bu varw Arthen brenhin ceredigion. ac y bu dife ar yr heul. Dcccviii. y bu varw rein brenhin dyuet. a chadell powys. Dcccix. y bu uarw elvod archesgob gwynedd. Dcccxi. y duws y lleuat dyw nadolic. ac y llosgas mynyw. ac y bu varwolaeth yr ysgrybyl. drwy holl gymmry. Dcccxi. y bu varw owein vab moredud. ac y llosges deganwy gan dan meltt. Dcccxi. y bu ymlad y rwng hywel a chynan. ac y gorfu howel. Dcccxi. y bu y taraneu mawr. ac y gwnaeth llawer a losgeu. Ac y bu varw gruffud vab rein.

ac y llas griffri vab cyngen. o dwyll elisse ei vrawd. ac y goru howel o ynys von ar cyman ei vrawt : ac ai deholas ef ai lu gan etivarwch mawr. Deccexvii. y deholet o vanaw ac y bu varw cyman vrenhin. ac y diffeithws y saeson mynyded erryri. ac y dugant brenhiniaeth rywoniawc y ar y cymre. Deccexviii. y bu ymlad yn mon. yr hwn a elwir gweith llantaes. y mon. Deccexix. y diffeithwyd dyuet y gan cernwlfus brenhin mers. Deccexxiii. y llosgat deganwy y gan y saeson, ac y distrywyt powys. Deccexxv. y bu varw hywel brenhin manaw. Deccexxvi. y gwnaethpwyd cenelm sant yn vrenhin mers. Deccexxvii. y gwnaethpwyd. ceowfus yn vrenhin mers. Deccexxviii. y gwnaethpwyd cernwlf yn vrenhin mers. a hwnnw a wnaeth gwatwar am egbirt am dysgu ei wyr val y dywetpwyd uchot. ac anfon a oruc ar egbirt y erchi idaw dyuot i wneythur gwryogaeth idaw. neu ynteu erbynnyeit adelei attaw. ac yna y cauas egbirt yny gynghor bot y degach ganthaw diodef gloes anghew yngwyr gwyr. no dyborthi hir gethiwet waradwydus. ac yna y gysodet oet dyd idunt yr haf hwnnw i ymlad. yn lle gelwyd elle-done lle mae llys yr awrhon y brior caerwynt. a gwedi dyuot pawb i'r oed. ni ddoeth y gyt ac egbirt onyt cant marchawc or rei goachul drycliwiawc a chyda cernwlf y doeth mil or marchogion adwynaf a theccaf a welsei neb. ac ymgyrchu a orugant. ac ymlad yn wychyr creulon. ac ef a oruc duw yn gymeynt yr egbirt. ar gafael o honaw y uudgoliaeth a llad o nadunt hyt na welit y daear. rac celaned. y gwyr ar meirch. ac y goresgynws pynpthege wlat a hanner or rhei a dywetpwyd uchot. ac a dug yn un brenhinaeth west sex. ar hwn mers. a gwedy cymryt o honaw gwriogaeth y gwyr. anuon a oruc edulfus ei uab. ac ef yn ysgolheic a llu y gyt ac ef hyt yngheint. a hyt yn est sex i erchi idynt ar uyr o amser dyuot i wneuthur gwriogaeth i egbirt. o mynneynt uod yn diboen. Ac ynteu a aeth ac a oresgynws y gwledyd hynny. ac a daeth drachevyn adau goron y dau urenhin hynny yn anrec iw dad. Ac yna y daeth egbirt hyt ynghaer efrawc. ac a oresgynws holl Northumberland idaw. a dinas caerllion y ar y Bryttannyeit. A gwedy darostwng pob man idaw. ef a doeth hyd ynghaer wynt. a dyuynnu pawb attaw yno o ysgolheigion a llyegion urdaseid or holl ynys. A gwedy dyuot pawb y gyt. o gyt-synnedigaeth hynny o wyrda. y mynws ef ei wneuthur yn urenhin ar gwbyl o ynys

brydein a gwisgaw y goron am ei ben. a galw yr ynys o hynny allan oelhenw e hun yn y ieith ef yn eglond. ar ieith yn egliss. ar dyneon yn eglissmen. ac ef cyntaf a dug ynys brydein a dan un brenhin. gwedy yr bruttannyeit gynt. ac ef a rodes i eglwys caerwynt yr er enryded a wnaeth duw yrdaw ynteu. yn ynys wicht lle gelwir cannelburnam tec hide arugeint o dir. ac yn scaldeflet xlii or hydys o dir. a phedeir tref. nit amgen drockensford. wordiam. a weltonham. a bedintonam. Deccexxxi. y bu dific ar y lluat. viii kl' novembr. ac y bu uarw saturbin esgob mynyw. Deccexxxvii. y bu varw egbirt vrenhin. ac y glathpwyd ef yn eglwys caer wynt yn enrydedus. ac y doed edulf y uab yn subdiagon yna. ac o eisien etifed y ducpwyd ef o yscalheictot y wledychu y lle y dat.

A gwedy gwneuthur edulf yn urenhin. ef a vu idaw pedwar maib. nyt amgen ethelbald. ethelbircht. ethelred. ac aelfryt. yr aelfryt hwnnw a anuones y dat ef hyt ar leo pab pedwryd iw gysegru yn urenhin ar ynys prydein. ac yr ei nod ef yn urenhin cysagredic ym bewyt y dad. cymmeynt oed ei warder ac na vynnei dim or cyuoeth ym mywhyte ei dat nac ym mywhyte un o vrodryr. Ac yna ydaeth edwlf hyt yn ruuein. ac a weles ar y ford o amrauaelyon genhedloed rei yn noeth. ac ereill a rwymau heyrn arnadunt. yn gwneuthur eu penyt drwy y dinessyd lle bei amlaf y pobloed a mwyaf y cohoed. ac yna cyfroï a oruc ei uryt ar warder a thrugared. a phan doeth ar y pab : ef a ymwnaeth ac ef hyt na phenydit dyn oed deyrnas ef byth yn noeth. nac a rwymau heyrn. nac o dieithyr y wlat e hun. ac yr hynny ef a rodes ceiniawc o bob ty dros wyneb lloegyr unweith pob blwydyn a honno a elwir ceiniawc pedyr. er hynny hyt hedyw. a gwedy ei dyfot o ruuein ef a berys degymmu ei holl gyuoeth a phob decued lloc aradyr o dir ef a eroes i gwennoed yr eglwysu drwy ei deyrnas i wasanaethu dau. ac am lloc un aradyr o dir arodasei catuan a chatwallawn i eglwys caerwynt. yn eu hoes hwynt gynt. ac a dugesit i arnei ef a berys y dalu drachevyn. ac a rodes yn chwanece i'r eglwys tri hide a deugeint a chant. a dwy lys nit amgen birchewellam a wembergam. ac a berys gwneuthur eglwys yn yr hon y clathpwyd ef gwedy hynny. Deccexl. y cysegrwyd esgob mynyw. Deccexlii. a bu uarw idwallawn. Deccexliiii. y bu gweith ketill. ac y bu uarw merfyn urych. Deccexlviii. y bu gweith tynnant ac y llas ithel brenhin

gwent y gan wyr breeheyniawe. Decclx. y llas meuric y gan y saeson. Deccl. y llas cyngen y gan y wyr e hun. Deccliii. y difeithwyt mon y gan y llu du. Deccliiii. y bu uarw cyngen brenhin powys yn ruuein. Decclvi. y bu uarw cemoyth brenhin y pictieit. ac y bu uarw ionathan pennaeth Abergeleu. Decclvii. y bu uarw edwlf brenhin y saeson. ac y cymmyrth y dau uab y gyuoeth yw rannu ryingthynt. nid amgen i ethelbald y doeth west sex. ac i ethelbirt i doeth swydd geint. Decclx. y bu uarw mael talaohen. Decclxii. y bu uarw ethelbald brenhin west sex. ac y cymmyrth ethelbirt ei vrawt y cyuoeth yn gwbyl yn eidaw ei hun. ac a wledychws pypm mlyned ereill. ac yn y ulwydyn honno y bu cat gweithu. Decclxiii. y difeithwyt glywysig ac yd alltudwyd hwynt. Decclxv. y bu uarw cynan naut nifer. ac y dyrchauwyt corf saint swithen. Decclxvi. y difeithwyt caer efrac. ac y bu cat dubgynt. Decclxvii. y bu uarw ethelbirt brenhin lloegyr. ac y cymmyrth edelred. y urawt. y vrenhinaeth yn eidaw e hun. ac y doeth gwyr denmarc naw weith yn un ulwydyn y ymlad ac ef. ac ynteu a oruu arnadunt. ac a ladawd deu urenhin. nid amgen brenhin gnar. ar hwnn unllam. a phedwar ieirll ar deg. ar pedytgant ny wydnt eu rhif. ac yna y llas saint edmund. brenhin est sex. ac ef a wnaeth duw yn dec ac ethelbirt brenhin lloegyr treigl gweith. Gwedy dyuot oseth brenhin denmarc i dir lloegyr. a llu mawr ganthaw. a gossot oet cyfranc yn y lle y gelwir assedone. a gwedy dyuot y deu lu ygyt. ymlad o urugant yn greulon o bob tu yny wahanws y nos y urwydyr. a thranoeth y boreu y trigawd ethelred i wrandaw ei efferen. ac y doeth Aelfryt ei urawt ac a orelwis y llu ynghyt. ac a dechreuws yr ymlad o hir bylgeint yn wychyr creulon. gwyr denmarc yn goruod arnadynt. ac anuo a urugant i erchi i'r brenhin dyuot i'r ymlad. ac ni deuei ef un cam yny darfu idaw gwarandaw cwbyl o'r efferen. ac yny drwy ewyllys da kyrchu yr ymlad a oruc. a duw a wnaeth oe enryded rodi y uudugoliaeth idaw. ac yn y llas oseth. urenhin denmarc ai lu. Decclxix. y bu cat brynn onnen. Anno dom. Decclxx. y torret twr Alelut. Decclxxi. y y bodes gwagnn brenhin ceredigiawn. Decclxii. y bu uarw ethelred. brenhin lloegyr. ac ai clathpwynt yn Winborne.

Ac yna y cymyrrth aelfred y urenhinaeth yn eidaw ei hun. yr hwn a goronhaws pab ruuein ym mywyd edulf ei dat. ac eve a beris gwahanu y pedeir awr ar ugeint y

syd yn y dyd yn deir rann. nyt amgen yr wyth awr a dreuliai ef yn ysgruenu. ac yn darllein. ac yn gwediaw. yr wyth awr ereill y bydei yn yngynghor am deiliadaeth y deyrnas. y trydyd wythawr y gorfwysei ei gorf. a gwr a oed yn y cappel yny un gweith yn wastad yn gwneuthur teir cannyll gogymeint beunynd. un o nadunt a barhæ yn llosgi tra barhæ wythawr. ac yna y daruydei. ac y menegit i'r brenhin. ac yna y llosgit canwyll arall. ac ual hynny yn wastad y gwasaneithyd. ae ual y dywetpwyd uchot am wyr denmarc. bei mynycha y gwrthnebit ydunt. mynycha y cyrchynt wynteu. ac ef a deliit gurmund brenhin denmarc. ac ae gwnaethpwynt yn gristion. A hasteng gwr a doeth gyt a gurmund a watwarws fyd grist. ac y cymellws aelfryt ef ar fo o'r ynys honn. ac y daeth ynteu ac a gynullws llynghes decgaf or awelsit. ac y doeth y dinas a elwit llynne. ac ay distrywawd drwy greulon. der a hen bredrycheu. A'r aelfryt hwnnw a drossas cyfreithieu y bruttanyeit yn saes-nec. ac y gelwit wynt yna cyfreithieu aelfryt. a llawer o lyureu a drosses ef yn y mod honno. ac ef a wnaeth i'r hwn drydeu ar dytangeu y geisiaw y lladron. ac ef a beris gwneuthur dwy uanachlog. un i uenydh yn ethelingham. ac arall iuanach-esau yn schesteburi. ac a wnaeth manachlog mewn mynwent i'r escobty ynghaer wynt. ac ae cyuoethogas o lawer o allu. ac ay rodes i seint grimbold yr trigaw y honaw yn lloegyr. ac ef a rodes i achwanegu cantoraeth caer wynt tref a elwyt kinctone. Decclxxiii. y bu gweith bangoleu a gweith enegynd yn môn. ac y bu uarw escob Mynyw. Decclxxiiii. y cymyrrth limberth escob Mynyw. Decclxxv. y bodes dun-garth brenhin cernyw. Decclxxvi. y bu gweith duwsul ym môn. Decclxxvii. y llas rodri a gwriat ei urawt y gan y saeson. Decclxxviii. y bu uarw Aed uab Mell. Decclxxx. y bu gweith conwy. yr hwn a elwit dial rhodri. Decclxxxii. y bu cat-gweithu. Decclxxxv. y bu uarw hywel yn ruuein. Decclxxxvii. y bu varw certull Decclxxxix. y bu uarw cubin y doethaf or ysgottieit. Decclxc. y doeth y nordmanniait. y duon drachevyn hyt ar ciwiwn. Decclxci. y bu varw cenneth vab bledut. Decclxciii. y doeth anarawt i gyt a'r saeson i difeithiaw ceredigiawn. ac ystrat twyi. Decclxciii. y difeithwyt lloeg yr a brecheiniauc. a gwent. a gwyullywe. Decclxcv. y bu dife bara yn iwerdon : ac y syrthiws pryved o'r awyr megis gwadeu a deu deint ydynt. ac yn yssu yr yttkenn yn

llwyr. ac y cat eu bwrw drwy un pryt a gwedi. Deccexvii. y bu varw elstan brenhin y saeson. Deccxciii. y bu uarwalbryt. brenhin gynoy. Deccc. y doeth paganieit i ynys ven. ac a gynhelws maes melerianm. Dececi. y bu uarw aelfryt brenhin lloegyr. ac y clathpwyd yny uanachloc a wnathoed e hun ynghaer wynt. ac yny ulwydyn honno y llas merfyn vab rodri y gan ei wyr e hun. ac y bu uarw llywarch vab hyveid. ac y gwnaethpwyd Edward vab aelfryt yn vrenhin yn lloegyr yn lle ei dad.

A gwedy gwnenthur edward yn vrenhin. ef a vu cyn gadarnet hyt na lauasei gwyr Denmare senghi y gyuoeth oe anvod. ac ef auu idaw. V. meib. a naw merchet. o deir gwraged. a oed idaw. Oe pypm meib: tri onadunt awledychws ol yn ol gwedy ev tat. nyt amgen edelstan ac edmund ac adred. Or naw merchet: teir onadunt a rodet ynghbreyd. nyt amgen afled auu abbades yn romesi. a seint edburc yn gaer wynt. ac edit oed dryded. Ac ef a rodes y eglwis caer wynt pedeir llys. nyt amgen husseburnam. wite cherche. ouertonham. ac ystockam leiaf. Anno ix^c.ij. y llas penn rodi vab huueith yn arwystli. Anno. ix^c.iiij. y bu gweith duuneir yn yr hwnn y llas mayauc cam vab peredur. ac y dilewyd mynyw. Ann. ix^c.v. y bu varw Gorchywyl escob. a cormoc vrenhin ac escob holl iwerdon. A gwr mawr y grefyd ay gardawt oed. Culennan alas yn yr ymlad hwnnw. ac y bu varw kyrnalit vab muregan brenhin luginensiu' yn diwed yr ymlad. Anno ix^c.vi. y bu varw asser archescob y bruttanyeit. Anno ix^c.vii. y bu varw cadell vab rodri. Anno dom. ix^c.xi. y doeth other y ynys brydein. Anno. ix^c.xiii. y bu varw anaraut vab rodri brenhin y bruttanyeit. Anno .ix^c.xiv. y diffeithwyd iwerdon ygan wyr dilyn. ac y bu varw elddfed vrenhines. Anno .ix^c.xv. y diffeithwyd mon ygan wyr dilyn. Anno .ix^c.xvii. y llas clydawc vab cadell ygan veuric y vraut. Anno .ix^c.xviii. y bu varw nercu escob. Anno .ix^c.xix. y bu gweith y dinas newyd. Anno dom. ix^c.xxiii. y bu varw edward vrenhin ac y clathpwyd ef yny vanachlawc a wnathoed y dat ynghaer wynt.

Ac yna y gwnaethpwyd Edesltan vab edward yn vrenhin yn lloegyr. Ac y doeth gwyr denmare y geisiau goresgyn yr ynys y arnaw. Ac y rodes yntev kyffranc ydunt. ac yny kyffranc hwnnw y llas brenhin yr yscottieit. a phymp brenhin o denmare. a deudeng ieirll ac ev lluoed. Ac ef

a ystyngawd ydaw holl brenhined kymre: ac aberys ydunt talu teyrngel ydaw megys y talawd brenhin nortwei idaw. Sef oed hwnnw. try chant pvt o areant. ac vgeint pvt o eur. a phymp mil o warthec. pob blwydyn. Ac ydaw yd oed chwaer hilde oed y henw a theckaf morwyn or byt oed. Ac y doeth Edulf iarll boloy. o Bancewine iarll flandrys. ac anrec y gan huges brenhin freinc y edelstan brenhin lloegyr hyt yn abyndon. nyt amgen try chant emmys ac ev gwisgoed yn gyweir arnadunt. a chledyf constans amheraudyr ar wein yn eur coeth. ac yn or kethreu auu mewn traet yessu grist pan diodefaut yn gaeyedio yny cledyf. ar gwayw auuasse y gan charlemaen vrenhin yn ymlad asarassuneit gynt. a choron seyn moris. a pheth o bren y groc y diodefaut crist mewn maen krissiant yn gayedic. apheet or goron drein auu ar benn crist pan diodefaut. a choron vrenhiniaul o eur coeth a meyn gwyrthauar o amrauaylion gwyrythyeu. Ac ef ay derbynns yn enrydedus. ac anvones y chwaer y vrenhin freinc yr honn y buassei yny damvnaw ys llawer o amser kyn no hynny. Ac ef a gynhelis yr ynys yn gyn gadarnhet. nei edewyt torch o eur ar fford: na lauasey neb y dwyn y lledrat. Ac ef a rodes y eglwys caer wynt penn seyn justi merthyr. atheir llys. nyt amgen. Chilboldintona. Eneford. ac Eismeres wordham. Ac a rodes llawer y uanachloc malmesburia. Anno .ix^c.xxvi. ydaeth Howel da vab cadell y ruvein. Ac y bu varw Elen. Anno dom. ix^c.xxxiii. y llas Grufud vab Oweyn y gan wyr keredigyawn. Anno .ix^c.xxxv. y bu ymlad y brune. Anno .ix^c.xxxvi. y bu varw hymieith vab clydauc. a meuric. Anno .ix^c.xxxix. y bu varw edelstan vrenhin lloegyr ac y clathpwyd ef yn malmesburie.

Anno dom. ix^c.xl. y gwnaethpwyd Edmund y vraut yn vrenhin. Ac y bu varw abloyc brenhin iwerdon. Anno .ix^c.xli. y gwenwinwt cadell vab arthuael. Ac idwal vab rodri ac ellissed y vab alas y gan y saeson. Anno .ix^c.xlii. y bu varw limberth escob menyw. Anno .ix^c.xliii. y bu varw vssa vab llaur. A morcheis escob bangor. Anno ix^c.xliiii. y peryglwyd a gwenwyn kyngen vab elisse. Ac y bu varw Eneuris escob myniw. Ac y diffeithwyd stratclut. y gan y saeson. Anno .ix^c.xlv. yd oed Edmund vrenhin yn kynnal gwled yn manachloc seint austyn yngkeint. ac val yd oed yn bwrw golwc ar hyt y neuad: ef a welei lleidy ar daroed y dehol or ynys kyn no hynny. Ar

brenhin a gyuodes y vyny ac adoeth hyt yn lle yd oed y lleidyr: ac ymavael ac ef ger wallt y ben ay dynnw dros y bwr. ay daraw ay dorr y vyny adan y draet. Sef awnaeth y lleidyr tymv kylllell ac yalanaw brathu y brenhin trwydaw yny golles y eneit. Ac y kyuodes y gwyr ac y lladasant y lleidyr. Ac yna y ducpwyf corf y brenhin hyt yn glastingburie ac yno y clathpwyf ef.

Ac yna y gwnaethpwyf Edredus braut Edmund yn vrenhin loegyr. Ac ef aragores rac paub oe hennavieit o ovynehau duw. Ac am hynny pob peth or adununei y gan duw: ef ay kuffei. hedwch a vvauei hedwch agavas. Ac y rodes duw idaw y rat hyt nat argywedunt neb arnaw: namyn paub yny garu yn wahanredaul. A dwy lys agolassei eglwys caer wynt: ac ef aberys ev hatuer drachevyn. nyt amgen no duntunam a husseburnam. Anno ix^o.xlviii. y bu varw howell vab cadell brenhin agogoneant holl kynre. Ac y llas Cadwgon vab Oweyn yng y saesson. Ac y bu ymlad caerno y rwng meibion howel a meibion idwal. Anno dom. ix^o.l. y diffeithwyf dyuet dwy weith y gan veibion Idwal. Iago a Ieuf. ac y llas dungwallaun ygan ev gwyr wynt. Anno ix^o.li. y bu varw rodri vab howel. Anno ix^o.lii. y bu lladua vaur y rwng meibion Idwal: a meibion hywel yn lle gelwir Gurgustu. nev gweith conwy hirmaur. ac y llas anaraut vab gwry. Ac y diffeithwyf keredigiawn ygan veibion idwal. a y bu varw edwyn vab hywel. Anno ix^o.liii. y bodes hayardur vab mervyn. Anno ix^o.liiii. y llas Congalach brenhin iwerdon. Anno ix^o.lv. y bu varw edredus brenhin loegyr. ac ef a gigleu seynt dunstan abbat glastingburie llef or nef yn dywedut: yr aur hwnn ymae edred' yn mynet at y arglwyf. ac yna y syrthiawd seint dunstan yny varw lewic. ac y ducpwyf corfedred' hyt yngkaer wynt. ac yno y cladpwyf ef yn enrydedus. yny vlwydyn honno y bu yr haf tessauc. ac y llas Gugaun vab guryat.

Ac yn yr vn vlwydyn honno y gwnaethpwyf Edwinus vab edmund yn vrenhin. A hwnnw a dremygws holl annwydeu edredus y ewithyr. Ac agymyrth ryvic a balchter yndaw heb didorbot nac am duw nac am dyn dym. y dyd y gwnaethpwyf ef yn vrenhin: ef adue gwreic braut yar y gwr priaut y dreis. am y phryt. ay gwr yn gar idaw. Ac yno ymrodi y odineb ac y ryuelu ac eglwys duw yny un agos ydaw a diwynaw y dymas yn llwyr. Anno ix^o.lviii. y diffeithws Oweyn goryu-

yd. Anno ix^o.lix. y bu varw edwinus brenhin loegyr. ac y cladpwyf ef yngkaer wynt. Ac y gwledychaud meibion Idwal drwy nerth diraur mis maurth. Ac y diffeithwyf caer kybi alleyn ygan veibion abloic.

Ac yn yr vn vlwydyn honno y gwnaethpwyf Edgar vab edmund braut y edwin yn vrenhin ar loegyr. a hwnnw a ymedewys a holl drwc deuodeu y vraut. ac auu wr da santeid. yny oes ef y kigleu seint Dunstan egyption nef yn canv: ac yn dywedut. hedwch a vyd ac amyllder o frwitheu yn yr ynys honn. tra vo bew seint Donstan. ac y gwledychau edgar. Ac nyt edewys edgar dros wyneb y deyrnas na manachloc nac eglwys ny wellhaei arnaw: ay o dir a daear. ay o gwerth arall. A gwedy gwelethonaw diffy yr eglwysseu ygan y personyeit. ac yn treulyaw y renti lle bei digryf ganthunt. ac yn gadel yr eglwysseu yn noeth y mewu ac allan. ar vicarieit heb na bwynt na dillat. na gallel ymrysson ac wynt. doluriau yny gallon a oruc. ac anvon ar yr escob ac ar yr archescob y ev kynghori trigaw ar ev renti a gwassanaethu duw megys y dylieint. A gwedy gorchymyn or arch escob ar escob ydunt hynny: yd oed rei anwastad onadunt na wassanaethent y cor vn vlwydyn yr mil o bunnoed o eur ydunt. ac o vnoliaeth dywedut na wnaynt amgen noc y gwnaethant gynt. Ac yno y peris y brenhin bwrw llawer onadunt oe ev renti. agysot meneich yny manachlogoed a bicarieit ywassaneythu duw yn wastat. A gwedy peri o honaw y y Iewan bab xiii. cadarnhau hynny: ef arodes y eglwysseu caer wynt llys aelwyf autione. ac yn itinstokam. x. hidas. ac yn madanlegam. iii. hidas. ac yn broedunam. xiii. hidas. ac yn aderinges feldam. ii. hida. ac yn derrucam. vii. hidas. Athra uu vew ny bu vlwydyn ny wnelei. ae manachloc ay eglwys yr enryded y duw ar seint. Anno dom. ix^o.lx. y llas Idwal vab Rodri. ac y kyssegrwyf adelwald yn escop yngkaer wynt. Anno ix^o.lxi. y llas meibeon Gwynn. ac y diffeithwyf y ty wyn. ac y bu varw Meuric vab catvan. ac y daeth meneich kyntaf y vanachloc caer wynt. Anno ix^o.lxii. y bu varw ryderch escop. ac y daeth meneich kyntaf y vanachloc yr hyde. Anno ix^o.lxiii. y bu varw Catwallawn vab oweyn. Anno ix^o.lxv. y diffeithwyf kyuoetheu meibion idwal y gan y saesson. Anno ix^o.lxvi. y llas rodri vab idwal. ac y diffeithwyf aberfrav gwedy hynny. Anno ix^o.lxvii. y dalpwyf Ieuf vab Idwal y gan Iago y vraut ac y carchar-

wyt ef agevynnev. Anno ix^c.lxxviii. y diffeithwyt Gwilyr ygan Eimo' vab Oweyn. Anno ix^c.lxxix. y diffeithwyt penn mon y gan y paganyeit a maet vab harald. canys caniat agavas gwyr denmare ar drigaw yn yr yns honn tra vynnunt y gan eigar vrenhin lloegyr. Ac yna y daethant kyn anlet hyt nat oed na dinas na thref arall dros wyneb lloegyr na bythynt anlach wynt nor saesson. Ac yna ymrodi y yvet aorugant ac y odineb hyt na ellit reol arnadt. ac yny uu orthrwm gan y brenhin ar dymas wynt. ac na alleynt ev gwrthlad rae ev hamlet. Ac yna y dodet hoyleon yny ffiolev yn dogyn diawt gwr: ac nat yfve neb mw y no hynny. onyt wrth vessur: ac o hynny arafiau peth a orugant. Ac y edgar ybu deuvab vn oy wreic briawt a elwyt edward. ac arall o wreic adylwold iarll adugassei rae y gwr hyt yn fforest o warwelle rae ythecket. ar mab hwnnw aelwit edelret. Pan oed oet Iessu. ix^c.lxx. y diffeithwyt mon ygan gotfrit vab harald ac ay goresgynnawd yn drethawl idaw. Anno ix^c.lxxi. y dyrchafwyt corf seint swithan yv dodi yn ysgrin yn enrydedus yngkaer wynt. ac y doeth llynghesseu y gan edgar brenhin lloegyr hyt yngkaer llion ar wysc. Anno ix^c.lxxii. y diholet Iago vab Idwal oe gyvoeth. a Hywel vab Ieufae ae gwledychws. Meuric vab idwal a dallwyt. a morgant a uu varw. Pan oed oet crist ix^c.lxxiii. y bu varw Edgar brenhin lloegyr. Ac y kyrcrawd Dungwallawn brenhin strat clut ruvein. ac y bu varw Idwallawn vab oweyn. A chorf edgar a glathpwyt ynglasyngburie. A thra uu vev ni bu blywdyn ny wnelei ay manachlauc ay priorde ae eglwys arrall yn enryded y duw ar seint. ac ny allwyt y gerydu onyt vn o dri pheth. am iarll adelwold. ac am duc Andenere. ac am y vanaches a duc oe manachloc rae y thecket. A hynny a ymendahawd ef oll drwy dysg seint Dunstan. A hynny adaugosses duw idaw gwedy y varw. canys gwedy ryvot ygorf yny daear dwy vlyned arbymthec athrugeint mlyned: y doeth yr abat aylward oed y henw amynnv symvdaw ygorf o lle yd oed yn gorwed yle arall. apheri gwneuthur ysgrin o vaen y dodi y gorf yndaw yn enrydedus. A gwedy tynnv y gorf or daear yw dodi yn yr ysgrin ry virr oed yr ysgrin. Ac y perys yr abat torri y aelodev val y genhynt yn yr ysgrin. ac y neidiawd y gwaet o honaw kyn noe aphe bythey ynteu yn vyw. Ac yna y syrthws yr abat val dyn adorre yvynwgyl ac y collas y bwyll. Ac yr aur ydodet ef yn yr ysgrin:

ef arodes gwaret y dall ac y vydar ac yr abat.

Pan oed oet crist naw cant aphynthec athrugeint y gwnaethpwyt Edward vab edgar yn vrenhin ar loegyr. Anno ix^c.lxxvi. y diffeithwyt Gwilyr yr eil weith ygan Einon vab oweyn. Anno ix^c.lxxvii. y diffeithwyt lleyn a chelynnauc vaur yr eil weith ygan Hywel vab Ieufae ar saesson y gyt ac ef. Ac yny vlywdyn honno y doeth Edward vrenhin lloegyr o hely for' ar y lys vam elfride gwreic yr adelwold adywetpwyt vchot ygeissev diawt rac sychet: ac y doeth hi yn rith llewenyd wrthaw ay wasgu wrwg y breicheu. ac y doeth nebun diawl creulon ay vrathu achyllell yny gollas y eneit. ac eisswys ef a drewys y varch ac yspardunev ac a ffoas yny syrthws yn varw yr llaur yar y varch ac y foas y march ar kyfrwy yn waetlyt arnaw hyt yn edwardestolle. ac yno y mae y kyfrwy ynghadw yr hynny hyt hediw: y dwyn ar gof y verthyrloiaeth ef. Ac yntev aolrewt wrth y gwaet ry gollassei yny gat yn varw. Ay gorf aducpwyt yn gyntaf hyt yn waram: ac odyo yducpwyt hyt yn saffesburie drwy enrydedu mawr lle y gwnaeth mynych wyrthiev.

Naw cant mlyned atheir arbymthec athrugeint oed oet crist pan wnaethpwyt Edelredus braut edward yn vrenhin ar loegyr. Ac yna vlywdyn honno y dalpwyt Iago y gan wyr Hywel vab Ieufae ac ef awledychws kyuoeth iago. Anno dom. ix^c.lxxix. y llas Idwal. a gwedy hynny y diffeithwyt llyn a mon ygan Custennyn vab Iago. a Gotfrit vab Harald. a gwedy hynny ychydic y llas Custennyn ygan Howel vab Ieufae yny vrwyr y elwyt Gweith Hirbaruch. Anno dom. ix^c.lxxx. y kymyrth Elfride mam edelred' vrenhin goueilieint yndi am ry lad edward vrenhin drwy ythwyl hi: a ry varw adelwold y gwr priaut o lit wrthi. ac yna y perys hitheu gwneuthur manachloc yn warewelle. ac yna y treulaud y buched drwy dirvaur benyt. Ac yna y gwreikaws edelredus vrenhyn ac agymyrth Eme verch richart. vab richart. vab willam. vab rolond. y gwr a oed yn medu yna Norwandi. ac ohonei y cauas deu vab nyt amgen noc Elfred. ac Edward. Anno dom. ix^c.lxxxii. y diffeithwyt dyvet. a myniw. a llangweithenauc y gan wyr Gotfrit vab Harald. Anno dom. ix^c.lxxxiii. y dyfeithwyt Brecheinyauc. a holl kyuoeth Einon vab Oweyn y gan saesson y duc Alfred a Howel vab Ieufae. ac Einon aladawt llawer onadunt. Anno dom. ix^c.lxxxiii.

y llas Einon vab Oweyn ygan y gwyr goreu o went. Anno dom. ix°.lxxxiv. y llas Howel vab Ieuf ygan y saesson. ac y llas Ionaual vab Meuric: ygan Catwallawn vab Ieuf. Anno dom. ix°.lxxxv. y llas Meyc vab Ieuf a Chatwallawn vab Ieuf: y gan Moredud vab Oweyn ac a wledychaut ev kyvoetheu. nyt amgen. Gwyned a Mon. ac ay darystygws wynt yn drethaul idaw. Anno dom. ix°.lxxxvi. y ducpwyll lleuver llygeit llywarch vab owein. ac y diffeithwytt Mon y gan Gotfrit vab Harald. ac y deliis dwy vil oy gwyr. ar gwedilyon a duc Moredut vab Oweyn ganthaw hyt yngkeredigiawn adyvet. Ac yny vlwydyn honno y bu marwolaeth ar yr ysgrybyl yn holl kymre. A gwedy gwelet o Edelredus vrenhin amlet gwyr denmarc yn lloegyr: ovynehau y saesson a oruc. canys o deudeng iarllaeth arygeint or a oed yn lloegyr: yd oed gwyr denmarc yn gwledychu vn ar bymthec onadunt. Ac yno y gorelwys y brenhin attaw holl ieirll lloegyr yn gyfrinachus y gymryt kynghor am wyr denmarc: ac yn ev kynghor y caussant llad ev penn-nev oll yn oet vn dyd ac vn nos. ar neb a attei y vn onadunt diancg: llad pen hwnnw drostaw. Ac yno y llas llawer o vilioed onadunt. ac yna y llas sts' Alfeins yngkeyt. Anno dom. ix°.lxxxvii. y bu varw Ieuf vab Idwal. ac Oweyn vab Howel. Ac y diffeithwytt llanpadarn vaur. a Menyw. allan ylltut. allan Garbann. allandydoch. Anno dom. ix°.lxxxviii. y llas Glumayn vab abloyc. a Moredud yn dreth a rodes yr llu du keinyauc am bob gwr idaw. yn y vlwydyn honno y bu varwolaeth vaur ar y bobyl o newin. Anno dom. ix°.lxxxix. mlyned y llas Oweyn vab dyfnaual. Pan oed oet crist deng mlyned a phetwar vgeint anaw cant. Moredud vab ywein a diffeithws maes hyveid. A gwedyr lladva adywetpwytt vchot ar wyr denmarc: nyt oed o bennaetheu lloegyr yr vn agarei y gilid onadunt nac ay krettei: namyn pob vn a chwardei wattwar am gollet y llall onadunt. Anno dom. ix°.xci. y diffeithwytt kyuoetheu Moredud nyt angen dyvet. kerediaun. gwhyr a chetweli ygan Edwyn vab Eyno' allu saesson y gyt ac ef. ac y diffeithwytt mynyw y trydyweith. ac yn dyuot o diffeithiav gwlat vorgant y doeth Moredud yn ev ewyllys. ac y bu varw Catwallawn y vab. Anno dom. ix°.xcii. digwyl kyvarchavel y diffeithwytt ynys von oe holl yt. agwarchadw o veibion meuric gwyned. Anno dom. ix°.xciii. y bu newyn yng kyuoeth Moredud. ac y bu ymlad rwng meibion Meuric a Moredud

vab Oweyn. ac y goruu meibion Meuric. ac yno y llas Teudwr vab Eynion. Anno dom. ix°.xciv. y diffeithwytt Manaw y gan Suein vab Harald. Anno dom. ix°.xcv. y llas Idwal vab Meuric. ac y diffeithwytt arthmatha ac y llogat. Anno dom. ix°.xcviii. y bu varw Moredud vab Oweyn clotuorussaf brenhin y bryttanyeit. ac y dibobylat mynyw o genedyl anffydlaun. ac y lladassant Morgeneu escop Mynyw. Anno dom. ix°.xcix. y diffeithwytt dilyn ygan yscottieit. Ac yd oed Kynan vab Howel yn kynnal gwyned. Pan oed oet crist Mil o vlynnyd y diffeithwytt dyvet ygan anfydloneon. Anno dom. M°.i. y bu varw Mor vab Gwyn. ac Ivor Porthalarchi. Anno dom. M°.iii. y llas Kynan vab Howel. Anno dom. M°.iiii. y dallwt Gulfach ac vbiat. Anno dom. M°.v. y bu kyntaf decem nonenalis cicli ii. Anno dom. M°.xi. y diffeithwytt Myniw ygan y Saesson. ac y bu varw vbis haeardur manach o Enlli. Anno dom. M°.xii. y doeth Swan' vab Harald brenhin denmarc a llynghes ganthaw y goresgyn lloegyr. a gyrru edelret vrenhin ar ffo ay wreic ay deu vab hyt yn normandi at Robert braut y wreic.

Ac yna y goresgynaud Swan' holl loegyr drwy dwyll Edrich iarll amhwithic a chaer vyrangon a chaer loew. kany pob kyvrinach or a vei yn llys edelred' vrenhin ef ay hanvonei ar Swan' brenhin denmarc. A gwedy goresgyn o honaw lloegyr: kyn penn y vlwydyn y bu varw Swan'. ac y detholes gwyr denmarc Chnout y vab yn vrenhin heb gyuarth dim yr saesson. a hagyar uu ganthunt hynny.

A gwedy dyrchael Chnout yn vrenhin y cafas y saesson yn ev kynghor anvon yn ol Edelred' ev brenhin deledauc hyt yn normandi y dyvot attadunt yn oet dyd tervynedic. sef oed crist. Mil. xiii. o vlynnyd. Ac yno y bu kyffro y rwng brian brenhin Iwerdon a mwrechath y vab a brenhined ereill y gyt ac wynt: yn erbyn dilyn a sitruc vab abloic a oed vrenhin yna. a maylmorda ac ev gallu a oed kytt duhyn yn erbyn brian. ac y lloges sitruc llongeidiev o wyr arvauc o ypirateit a brodr dywyssauc arnadunt yn borth vduent. Ac yny kyffranc hwnnw y llas lloossogrwid o bob parth. yno y llas brian ay vab or neill parth: a brodr a maylmorda or parth arall. A gwedy dyuot Edelred' y dir lloegyr: yr ymgynnvllawd y saesson attaw. ac arodassant kyffranc y Chnout. ay gymhell ar ffo hyt yn denmarc ac adiengys oe lu y gyt ac ef.

A gwedy goresgyn o Edelred' y gyuoeth

drachevyn: ny bu penn y vlwydyn yny glyvychawt o orthwm heint yn llyndein. A gwedy klywet o Chnout hynny: ef adoeth a llynghes ganthaw y tir llegyr. ac ay gorosvnuawt hyt yn llyndein. A gwedy gwanhau y brenhin ef a rodes y eglwys caer wint. hafynton. a softun. a hide alannur o dir yn lle gelwir eclethord. a deu bisgotlyn yn brendeford. a dnytyn adugessit dwy weith yrnadunt ef y rodes drachevyn. Ac yna y bu varw Edelred' vrenhin: ac y clathpwyf ef yn seynt y Paulys yn llyndein. Sef oed hynny o oet crist mil ovlwynyded a. xiiii. Ac yna y doeth y saesson ac y detholassant yn vrenhin arnadunt Edmvdn Ireneside mab Edelred o orderch.

A gwedy gwneuthur Edmund yn vrenhin ef agymyrth Edrich iarl amwylthie yn ystiward idaw canys hynaf gwr oed or saesson. ar mwiaf a wydeat o drwc. A gwedy bod mynych kyffranguen ryngthunt: y doeth Edrich oy dwll y wneithur tagneued ryngthut. a rannv yr vrenhiniaeth yn deu banner y ryngthunt a gadel y Edmund y goron. Anno dom. M°.xv. y llas Oweyn vab Dyfynwal. Anno dom. M°.xvi. y llas Aydan vab Blegywryt ay betwar meis y gan Llywelyn vab Seisyl. brenhin gwyned. Anno dom. M°.xvii. yd oedit yn dadnabot twill Edrich yn llys y brenhin. A gwedy gwybot o honaw hynny: ef avynhei ryngthu bod y Chnout. ac a rodes rodeon llawer y vn o wassanaethwyr Edmund yr y vrathu aber haearn ar y hyd y vyny pan elei yr geudy gyntaf. Ac val hynny y collas Edmund y eneit. ac y clathpwyf yn glastyngburie. ac yna y kymyrth Chnout y vrenhiniaeth. canys ny vedylhit am elured nac am edward meisbion Edelredus vrenhin. y rei a oed yn trigaw gyt ac ev mam yn normandi.

A gwedy dyrchael Chnout yn vrenhin ar gwbyl o loegyr. ef a orchmynnws ar berygyl eneit ac aylodeu na bei neb owyr denmarc awnelei argywed yr saesson. na neb or saesson ydunt wyntheu: namyn bot yn vn genedyl. ac yn gwassaneithu kyvreithieu aeluryt vrenhin. A gwedy gwastattau y vrenhiniaeth o honaw: arvon aoruc hyt ar Richart duc normandi. y erbynneit emma yn wreicka idaw. yr honn auassei wreic briawt gynt y edelred: ay phlant hi yn elynneon ydaw. Agwedy y rodi ydaw mab agafas ohonei Hardechnout oed y enw. Anno dom. M°.xix. y llas Meuric vab arthuael. Anno dom. M°.xx. y doeth nebun yscot kelwydauc a dywedut y vot yn vab y Moredyd vab Oweyn a

Rein oed y henw. ac y kymyrth gwyr yscoteu ef yn bennaf arnadunt. Ac y dancuws yntev gwyned yn erbyn Llywelyn vab Seisyl y brenhin dotuorussaf awydit or mor pwy gilid. ac yny oes ef ny bu eissieu da yny gyfoeth. na neb goundus. nac vn dref vac na diffeith. A gwedy dyuot y lluoed hyt yn aber gweili: y kychws Rein yr ymlad yn valch bocasachus gan annoc y wyr. ac yn hynny y goruwyt arnaw ef. ac y ffas yn llwynogaid flynie. ac y llas y wyr yn olofrud. ac yd anreithwyt yr holl wlat. Gwedy hynny y doeth Eila' y dir kymre athorri Myniw. a diffeithiaw dyfed. Anno dom. M°.xxi. y bu varw Llywelyn vrenhin vab Seisyl. Ac yna yd oed Ryderch vab Iestin yn kynnal dyheubarth. Anno dom. M°.xxii. y bu varw Morgynnyd escob. Ac val yd oed Chnout yn kynnal kwnsyli yn llundein. ef adoeth Turkill daneis ac Irici. ac ereill or a uassey ymrat Edmvdn drwy gynghor Edrich y erchi yr brenhin ev kyuarwysseu. a menegi yr achos. A gwedy menegi ydaw: ef aduc yar Turkill Estsex. ac yar Irici northwmyrlond. ac iar brenhin westsex y gyuoeth yntev. Ac yna y lliadiawd Edrich brenhin Mers. a dywedut vrth y brenhin: ystrwe alaur uu yr einym twillaw yn arglwidid dyledauc. ac ev dwyn yaghen ereill ogareat arnat ti: athitheu yn talu y nynheu yn gyndrwc ahynn. Canys ydwyf yn adef dy dwll heb y brenhin yn gwid kyhoed lloegyr: lledwch y benn abwrywch y gorf yn temys. A hynny awnaethpwyf. a dehol ylleill or ynys. Ac yna y perys y brenhin gwneuthur eglwys yn assessdon. y wediaw dros yr eneidew alas yno gyt ac edmund gint. ac ymphob eglwys or a oed yny gyfoeth ef aberys gwediev drostunt. A thrwy gynghor emme y wreic. ef aberys atkyweiriaw yr holl eglwisseu. yny gyfoeth. agwneuthur manachloc vch penn corf edmund verthir. a dwyn corf alpbegi verthir o lundein hyt yngkeint. Anno dom. M°.xxiii. y bu dece' nouenalis. Anno dom. M°.xxv. bu varw kyanan vab seisyll. Anno dom. M°.xxx. y gorchmynnws Chnout brenhiniaeth denmarc y hardechnout y vab. Anno dom. M°.xxxi. yd aeth Chnout y ruvein. ac y gorchmynnws y gyfoeth y emma y wreic. agorchymyn y baup bot yn hyvyd yv gorchymyn yny delei ef. ac erchi y baub talu y duw yr hwnn adylyhei. nyt amgen alwissenev dros yr ereidyr. a degu' yr aniveilleit y vlwydyn y genit. acheiniauc pedyr. ac aust degum y frwitheu. a gwil Marthin dechreu yr hadeu yr eglwisseu

plwif : yr hwnn aelwyt yn saesnechurche kuth. yny y vlwydyn honno y bu varw Robert brenhin freinc. ac y gwnaethpwynt Henri y vab yn vrenhin yny^{le}. ac y llas Ryderch vab Iestin y gan yr yscotieit. Ac ydoed Iago vab Idwal yn kynnal gwyned gweyl Llywelyn. Ac Edwin a Howel. meibion Moredud dyheubarth. Anno dom. M^o.xxxii. y bu gweith irathuy y rhwng y meibion edwin : a meibion ryderch. Ac y doeth Robert Wiscard or poile. Anno dom. M^o.xxxiii. y llas Moredud vab edwin y gan veibion kyan. ac y llas Caradauc vab ryderch y gan y saeson. ac y doeth Chnout o ruvein. Anno dom. M^o.xxxiiii. y gwnaeth Herlewin manachloc yn lle y gelwyr Herlewines becc. Anno dom. M^o.xxxv. y rodes Chnout y eglwys caer wynt tri hide o dir yn lle y gelwir Hillam. agelor seynt berini escob. a channwillpren maur o ariant gorreureit a chiwe breich maur ydaw yr hwnn yssyd yno ettw. a dwy vaner. Anno dom. M^o.xxxvi. y bu varw Chnout ac y clathpwynt ef yngkaer wynt. Ac ydoed Hardechnout y vab dyledauc yna yn trigav yn denmarc. Ac y dyrchafwit Harald Harefot yn vrenhin. canys wynt adywedynt bot hwnnw yn vab y Chnout o verch elfelin iarll. a rac y uuanet y gelwit ev velly.

A gwedy kadarnhau Harald yn vrenhin ef a deholas emme vrenhines or ynys. Anno dom. M^o.xxxvii. yr anfydloneon agynhaliasant Meuric vab Hywel. ac y llas Iago vab Idwal brenhin Gwyned : y gan Grufud vab Llywelyn ac a oresgynnws y gyfoeth ac ay gwledychws. ac a oruu ar lawer o kyfrangheu. yn gyntaf yn ryt y groes ar hafren. ac yn llan badarn vaur. ac a oresgynnws deheubarth. ac a deholes howel vab edwin oe gyuoeth. Anno dom. M^o.xxxviii. y bu varw Hermeni escob Myni. Anno dom. M^o.xxxix. y bu gweith pencadeir yn yr hwnn y goruu Grufud ar Hywel. ac agymyrth y wreic ac aylywiaud hi. Anno dom. M^o.xl. y bu varw Herald brenhin lloegyr. ac y clathpwynt yn eglwys paul yn llvndein. ac yd-aethpwynt y gyrcu Hardechnout hyt yn denmarc. canys nat oed neb yna adywet-
tei vn geir am veibion edelred yrei a oed yn normandi. Ac yna y bu gweith pwll dyuach. En yr vn vlwydyn ydeliit Grufud gan wyr dilyn.

A gwedy dyuot Hardechnout yn vrenhin. ef a anvones yn ol y vam or lle y diholessyt hyt yn normandi. Ac yn yr amser hwnnw yd oed Godwin iarll yn

bennaf o loygyr a dan y brenhin. Ac y kynghorassant yr brenhin tynnv corf Harald or kyssegyr allad y ben ay vwrw yn themys. y dial yr amharch a wnathoed yw vam a hynny awnaethpwynt. Anno dom. M^o.xli. y bu varw Hywel vab Oweyn arglwid gwlat vorgant yny heneint. Anno dom. M^o.xliii. y kymyrth hywel vab edwin llynghesseu or gwydil yn borth ydaw : ac y kyuaruu Grufud vab Llywelyn ac wynt yn aber tywi ac ymlad ac wynt yn wychyr creulon. ac yn yr ymlad hwnnw y goruu Grufud. ac y syrthyws Hywel. Ac y bu varw Gvilfre a Matt' manach. Anno dom. M^o.xliii. y bu varw Ioseph escob teiliau yn ruvein. Ac y bu lladua vaur y rwng meibion Ryderch Grufud a Rys : a Grufud vab Llywelyn. Ac yno yr anvones Gotwin iarll hyt yn normandi y geisiau elured ac edward meibion edelred y dyuot y loegyr y gymryt ev dylyet. Ac yno yr anvones Robert ev hewythr eluryt y gyt ar twillwyr hyt yn lloegyr a llawer o veibion bonedigeon y gyt ac ef. Ac Edward a ettelihis y gyt ac yntev. Agwedy ev dyvot y borth hamont yr tir. wynt a anvonassant ar Godwin y venegi ev dyuot. ac yd erchys yntev ydunt kyuaruot ac ef ar vynydd Guldudwn. ac ef adoeth yn ev herbyn hyt yn Guldeforde ac anvon gwyr arvauc yn ev herbyn. ac erchi ydunt lle gweleint y mynyd vchaf plannv kyff yny daear agyssot y meibion bonhedigion o normandi y eiste yn amgylch y kyff a rwymaw elvredus wrth y kyff yn ev perved. a sevyll or gwyr arvauc yn amgylch y meibion. ac ev cled-yfey noetheon yn ev llaw. a degymm v meibion allad y deevet tra gellit ev degymm. Agwedy na ellit : erchi tynnv ev llygeit a llad ev trwynev. ac ev clustiev. ac ev gweussed. ac ev tafodev. ac ev dwylav. ac ev traet. ac ev crogi wyntev. Ac odena dinoethi elured arwymaw ydwyllaw dra ygevy yam y post. athynnv pennev y goludeon ford y vogel allan. ac ev festinghiaw a hoylion heiern yny kyff. ay droi yntev yn wisv y ystlys yny ydunt y holl coludyon gwedy yr droi yngchylch y kyff megys raf. Ac erchi ydunt na ettyt yr vn dianc onadunt rac ymliw geir bron y brenhin rylad ohonaw yny mod hwnnw y vraut ny didorei yntev yoganv am. y weithret honno. megys tybiaw a wnay na chredit. Ar gwyr creulon a wnaethant o gwybyl : megys yd erchis y creulon arall ydunt. canys y brenhin a oed glaf. A chet ys menechyt ydaw ny allei namyn. tewi rac cadarnhet Gotwin. Ac yn lle gwedy hyny y bu varw Hardechnout yn

lamhiely yn ymyl llundein ac y clatpwyf ef yn yr escopte yngkaer wint. Ac y rodies emme y vam dros y eneit yr escopte llawer o wisgoed maur weirthiauc, ac eur ac arant a mein gwrth vaur, a dwy lys nyt amgen. West Wode a Piper Mynster. Agwedy marw Hardechnout y rodet gwarchatwedigaeth y vrenhiniaeth y Gotwin yny deholit brenhin arall ogyt synedigaeth yvrenhines ar dyrnas. Ac yu yr amser hwnnw yd oed eward vab eluret yn ymdivat yn normandi: canys marw uassei ygenedyl oll eithyr wiliam vap ydud robert a oed yn was ieuanc y gyt abrenhin freine. Agwedy gwelet pob peth gwedy ryballu ydaw, bwry y eneit yn antur aoruc a chyrchu lloegyr, adyuot hyt yn llundein lle yd oed Gotwin yn trigaw yn wastat. Achael ryt ohonaw boregweith ydyuot yr ystauell lle yr oed Gotwin yn neffro, assyrthiaw yn groes ger bron ygwely, ac wylaw gan ywediaw. Ac ykyuodes Gotwin yny eiste agovyn ydaw pwy wyt ti dyrcha dy wyneb agat vi edrech pwy wyt. Arglwyd heb ef nebun tlaunt wyf agwas ytt, ac ym mebit ym alltudwyd yn wirion, ac yn dywediaw dithev arglwyd am nawd ym eneit. Agwedy ywelet yn tosturiaw mor dygn ahynny: trugarhau aoruc wrthaw, athynghu y wyneb krist na bydei eneit vadev, kyvot weithon heb ef ac adef pwy wyt. Arglwyd heb ef can gefeis gras ythdeuryd. Edward wyfi a mab yeuaf y edelred' vrenhin o emme verch richard duc normandi. Canys edeweis vot yn da wrthyt mynheu a vydaf heb ef, tyng di ybydy vab yny ac wrth vyngorchymyn: a minheu avydaf dat ytti: ac ath wnaft yn vrenhin ar loegyr. Ac y tyngbaud yntev. Dos ti heb ef hyt yngkaer wint ac aro vi yno, ac yntev a aeth agweithiev ybydei yn llys yr escob gweithiev ereill yn llys y vam heb y adnabot o neb. Ac yno y perys Godwin dyvynnyv paub or tywyssogeon hyd ygkaer wint vrth dethol brenhin. Agwedy dyvot paub onadunt ygyt hyt yr escopte ger bron y vrenhines: ymdidan aorugant llawer am ydetholedigiaeth. Agwedy daruot y baub dywedut y ewyllis: dodi aoruc Godwin ylaw ar ben y mab adywedut, llyma auch brenhin chwi heb ef, llyma Edward vab edelred vrenhin o Emme vrenhines ywreic awelwch ymma. Ahwn adetholaf vi yn vrenhin: ac awnaft gwriogaeth idaw yn gyntaf dyn ohonawch. Agwedy gwelet onadunt Godwin yn gwneuthur gwriogaeth idaw: y ryngghws bod ybaub hynny. M^o.xliii.

A gwedy kyssegru Edward yn vrenhin: ef a rodies y charter y bop brenhin gwedy ef or agoronheit yngkaer wint nev yngkaer vyranghon nev yn west mynster, caffel or korent hanner more ygan ybrenhin, achaut torth o vara symnel, a hanner tynnell owin, ar llythyr hwnnw yszyd yngkadw yn west mynster. Ac ef agymyrth yn wreika idaw Edith verch Godwin. Ac enrydedu ythat awnay ymlaen paub. Emme y vam nyt maur awnay ymdaneil. Anno dom. M^o.xliiii. gwedy clywet yn normandi vot Edward yu vrenhin y doeth llawer oy getmeithion odyo y geissiaw gossymeith ganthaw, ac y doeth ysgolheic robert oed y henw: ac y peris ef y wneithur yn escob yn llundein yn gyntaf. Ac odyo yn archescob yngkeint, ar hynn aannogei hwnnw y brenhin ay gwnai. Ac ef a beris dethol Gotwin ay veibion or ynys: a rodi yr eidunt ev gelyneon. Ac ef aberys dwyn iar yvrenhines yholl da byt ay rodi hitheu mewn manachloc Warwelle yngkarchar ac ychydic o dreul ydi. Ac ef aberys carcharv Alwin' escob caer wint, adywedut vot kytenawt ryngthaw ar vrenhines. A mwy y credei ybrenin ef: nogyt yw lygeit ehvn. Ac aberys dwyn yrnaw y holl lleectir odieithyr dinas caer wint. Anno dom. M^o.xlv. y llas o goreu gwyr Grufud vab Llywelyn yn ystrattywi amkan ydeugeint achant, ac yn dial y rei hynny: y diffeithws Grufud dyvet ac ystrattywi. Ac yny vlvwydyn honno ybu eiry maur abarhaws o galen yonawr hyt wyl badric. Agwedy bot Aldwin' escop yngkarchar yn hir val y dywetpwyf vchot. Anvon llythyrev a oruc ar esgyb lloegyr y rei aod gedymeithion ydaw y ervynyeit yr brenhin kymryt yganthaw pob gyffryw gwirioned or adamvnei ehvn, hyt na buassei eryoet achwyssiaul or kelwyd a yrwit arnaw. Ac y cafas y brenhin drwy gynghor robert arch escob peri twymnaw naw llad haearn yn wyn yas: apheri ydunt kerdet naw cam ar y naw llath haearn, ac o galleynt hynny yn diargywed, gwirion oedynt. Ar profedigiaeth honno awneythpwyf ydunt yn oet dyd tervynedic yn eglwys seint Swithon yngkaer wynt. Ar nos kyn bot y provedigiaeth trannoeth: ydudcpwyf y vrenhines o warwelle hyt yno. Ac yno ybi hi yn gwiliaw ac yn gwdiaw ger bron seyn Swithon y nos honno. Agwedy hanner nos ysyrthiawt kysgu arney, ac yr ymdangosses seyn Swithon ydi: adywedut wrthi, nev yr goglew duw dy wedi canys wyt wirion, ac nac argys-syrya yr mynet yr provedigiaeth: canys

nyt argyweda arnawech dym. Athran-
noeth y doeth holl tywyssogeon yr ynys
hyt yno dieithyr robert archescob agym-
yrth arnaw y vot yn glaf yn dofyr. val y
gallei fo or ynys. o dienghynt yn di poen
or profedigiaeth. Agwedy dyuot pawb
ygyt onadunt. wynt adiarchenwyt ac
adodet kykyllev ar ev llygeit ac a dywys-
swyt nav cam ar hyt yr haearn twym heb
argywedu arnadunt. a phob dyn yn wylaw
ac yn gwediaw duw amdanadunt. canys
ny welsant eryoet kyfriw provedigiaeth ar
dyneon a hwnnw. Ac yna y dywat yr escob:
arglwydi heb ef paham ydygwch chwi vivi
odiethyr yr eglwis pa nyt yn yr eglwis y
byd y provedigiaeth. Ac yna y tynnwyd y
kykylle ac y dangossat ydau y gwyrthiev
awnathoe d duw yrdunt. aphaub yn wylau
otra llewenyd. ac yn diolch yduw y wyrth-
iev. Ac yna yducpwyd wynt ger bron y
brenhin y dangos ev traet ydau na man-
nassei yr haearn arnadunt. Ac yna
yssyrthyws y brenhin yn groes ger ev bron.
adywedut: Mi abecheis yn duw ac ynoch
chwithev auch trugared ynghardaut yd
archaf. Ac wynt ay madeuassant idaw.
Ac yntev arodes ydunt wyntev ev holl tir
adugessit yarnadunt. Ac y rodes y bren-
hines y eglwis seyn Swithon naw llys yn
lle y naw cam a gerdassei ar yr haearn
twym. Ac yrodes yr escob nav llys ereill
odref y dat ehvn. Ac y rodes y brenhin
dwy llys nyt amgen. Meones. a Portland.
a. v. hides yn lle gelwit Wrockes Hele.
Ac y bu ymrysson rwng yr escob ar vren-
hines pwy mwyaf arodei y eglwys seyn
Swithon onadunt orodeon ereill. Agwedy
klywet o robart arch escob hynny: ef a
edewys yr ynys ac ny doeth byth ydi
drachevyn. ac y bu yr archescobaut yn wac
yn hir o amseroed. Anno dom. M.xlvi. y
cavas Godwin ay veibion comot ar brenhin
drwy wediev y vam. ac y rodet ydunt ev
holl dyltet val y buassei orev erioet.
Anno dom. M.xlvii. y diffeithwyt y dehev
oll. ac y bu varw Edwin' escob caer wint.
ac yny le y dodet Stigand' yr hwn awnaeth
y groc vaur a delw veir. a delw iewan. ac
ay gwisgaut o eur ac alyant. ac ay rodes
y eglwis caer wint. o rod emme vrenhines.
Anno dom. M°.l. y pergilaud llynghes o
iwerdon yn dyheubarth. Ac yd atwnaeth
edward vrenhin deneguldon yr hwn
awnathoe edelred ydat gynt. Anno dom.
M.lii. y bu varw emme vrenhines ac y
clathpwyd y eglwis seyn Swithon yngkaer
wint. Anno dom. M.liii. ar dyd gwyl
vchel val ydoed Godwin iarll yn eiste ar
neill llaw yr brenhin wrth y uuyt yn

Hodiham. y doeth ybwtiler affioleit olyn
ydunt. ac yn hynny pallu or neill troet
ydav ay achubeit or llall. a gowenv aoruc
Godwin. agoven or brenhin paham y
chwardei. mor ehegyr yd achubawt y neill
braut yllall heb ef. Rofi aduw heb y
brenhin velly ygwney vymbraut ymmy pey
gedessit yn vew. Sef awnaeth Godwin
etivaru adywat. athorri tameit bychan o
vara. a gwediaw ar duw boet y angheu ef
bei hynny o vara odoeth angev yw vraut
oe yweithret ef. Ac yr aur ydodes y bara
yny enev: ef aeth kythreul yndaw. ac ny
chavas arvot yr byt: onyt ymchweilit
ylygeit athagu. Agwedy gwelet or bren-
hin hynny: ny chyffroas arnaw dim.
namyn erchi y dynnv oger y draet ya dan
y bwrt ymeith. Ahynny a wneithpwyd ac
yducpwyd ef hyt yngkaer wint ac yno yn
yr eglwys vaur y clathpwyd yn enrydedus.
Ac y rodes Githa y wreic y eglwys caer
wint dwy lys nyt amgen vleodona' a
crawcu'ham allawer o rodeon ereill. Ac
y eglwyssev ereill hi arodes rodeon llawer.
Ac y Harald y rodet ygyvoeth canys oed
braut yr vrenhines. Anno dom. M.liii. y
lladaut Grufud vab Llywelyn: Grufud
vab Ryderch. Agwedy hynny ykyweir-
iaud ef y lu ytu ahenford. Ac y kyodes
anneirif olu saesson a Randwlf yn dywys-
sauc arnadunt adyuot yny erbyn aorugant.
ac ymlad ac ef y wychyr creulon. allad
llawer oboptu. ac or diwed drwy dirvaur
dymhestyl ygyrwyd wynt ar ffo gan ev
llad hyt yn henford. athra uuant ar ev
bwyt y kychassant y gaer ay thorri ay
llosgi ay dibobli. a dwyn anreith vaur
ganthunt adref. Anno dom. M°.lvi. y
doeth Magus vab Harald brenhin denmare
y diffeithiav kyvoetheu y saeson drwy
nerth Grufud vab Llywelyn tywyssauc
kymre. Anno dom. M°.lvii. y bu varw
Oweyn vab Grufud. Anno dom. M°.lviii.
y bu varw Siward iarll north hwmbyrlond
o heint y gallon. ac ef adywat gwae vi yn
varchauc druan or gnyver brwydyr ybvm
yndi na bvm varw o nerth arvev. rac vi
marw val beuch. ac erohi gwisgav y arvev
ymdanav val y gallei marw yndunt canny
allei amgen. Anno dom. M°.lx. y doeth
Harald vab Godwin mewn bat psgot wyr
y chware. ac y kyvodes tymhestyl nuy mor
ac ydud wynt hyt yn pwittif. Ac y deliis
iarll pwittif wynt. ac ay hauvones hyt ar
William duc normandi keyynderw y
Edward vrenhin. Ac yna y tynghaud y
kymerei verch William yn wreic briaut
ydav. ac nat elei yn vrenhin gwedy Edward
byth. A gwedy bu tynglu ohonaw

hynny: y ellwng adref awneythpwy. Anno dom. M^o.lxi. y bu varw Grufud vab Llywelyn aurdorchawe brenhin kynre ac ex-handiffynnwr gwedy llawer o anreithew a chyffiangkev budugawl ar y elyneon gwedy llawer owledev adigriiuch arodeon maur o eur ac areant adillat maur weirthauc. yr hwn oed cledyf atharean dros wyneb holl kynre. Ac yny vlwydyn honno y bu varw Ioseph escob Myniw. Anno dom. M^o.lxii. y bu pm' dece' rouenal'. Anno dom. M^o.lxiii. yd aeth Vwnechath vab Brian y ruvein ac yno y bu varw. Anno dom. M^o.lxvi. y perys Edward vrenhin kyssegru West Mvnster. duw gwil y meibion gwedyr nodolic. A nos ystwyll y bu varw yntev. Aduw ystwyll yduc-pwy ef y Westminster yr lle y cladpwy. Ac yn yr vn dyd hwnnw y kyssegrwy Harald vab Godwin yn vrenhin yn erbyn yllw annvdon arodassei kyn no hynny y William duc normandi kefynderw Edward vrenhin. Ar Harald hwnnw ny hanoed o lin brenhined. canys yn Edward ydiffig-iawd llin brenhined y saesson. Canys tat Edward oed Edelred. vab Edgar. vab Edmwnd. vab Adelstan. vab Edward. vab Alured. vab Edwlf. vab Egbirth y brenhin kyntaf or saesson a oresgynnws teyrnas lloegyr yn vn. Mam Edward oed Emme verch Richard. vab William. vab Rolond. duc normandi.

Agwedy gwneythur Harald vab Godwin yn vrenhin: ef a ymdangosses yn yr awyr llawer o weledigaethev yny vlwydyn honno megys faglew tan: ac ofyn maur ar baub or ay gwelas rac dyuot symvediaeth ar yr ynys. Acyn y vlwydyn honno y doeth Harald brenhin Norwei. a Tosti' y vraut a chwechant llong olegeu maur hyt yn aber tine avon. Ac yny erbyn yntev y doeth Harald brenhin lloegyr ay lu yntev. Ac yna y buwy y keissiar kyngreiriaw ryngthunt. ac yny gyngreir hwnnw y llas brenhin norwei ay vraut ac y gwasgarwy ef lluoed. Ac yna y collas y rei goreu o lu brenhin lloegyr. Ac yna yd ymwnaeth yn gyn gallet hyt na lavassei neb gwrth-nebu yw greulonder ac ny alley neb ymdiriet ydaw ef. Ac odyne y duc ef y llw kyntaf hyt yn ynys wicht yn erbyn William duc normandi. a oed yn keisiaw goresgyn arnaw. Ac yna y ffoas ylu oll ywrthaw: ac y dieithrws yntev yr ymlad. Agwedy gwelet o William ysgaelustra Harald am danaw: kynvllaw llu advoy aoruc adyvot hyt yn penenose ydir. ac yno heb olud gweithur castell yn lle gelwit hastinges. Agwedy gwybot o Harald

hynny: dyuot aoruc ac ychydic oln y yngyuarvot ac wynt. Ac yn yr ymlad hwnnw y llas Harald ay holl niver. Ac yr auvonet y gorf hyt ar y vam. ac y clathpwy ef yn waltham. Ac odena ydoeth Aldred archescop caer efrac. ac Wlstan escop caer vragon. ac Walter escob henford ar iarll Gadwin. ar iarll Morcard y rei ny buassei yn yr ymrysson ar rei pennaf o lundein yn erbyn y duc William hyt yn berthamstude ac y dugasant ef hyt yn llvndein. ac y rodassant y dinas ydav. ac y gwnaethant gwriogaeth ydaw. ac y detholassant ef yn vrenhin. ac y kyssegrwit ef ygan Aldred arch escob caer efrac. yn west mvnster ar duw nodolic. a oed ar duw llvn yny vlwydyn honno. Anno dom. M^o.lx.vii^o.

Agwedy vrdaw William bastart yn vrenhin: ef a vynei gwisgaw y goron teir gweith yny vlwydyn nyt amgen duw nodolic ynghaer vraghon. ar pasch ynghaer wynt. ar sulgwyn yn west mvnster yn llvndein. Ac ef aberys gwneithur manachloc yn waltha' lle y buassei y kyffranc yryngthaw a Harald vrenhin. ac yny lle y cat corf Harald y gwnaethpwy yr allor vaur. Anno dom. M^o.lx.viii^o. y ducpwy Matild gwreic nebun duc yn vrenhines ar loegyr ac y kyssegrwit ynghaer wynt. ygan Aldred archescob caer efrac. Ac yny vlwydyn honno ybu ymlad rwng meibion Kynvyn. nyt amgen Eledyn a Riwallawn. a meibion Grufyd: Moredud. ac Ithel. ac yn yr ymlad hwnnw y syrthiawt meibion Grufud. ac y llas Riwallawn vab Kynvyn. Ac y gwledychws Bledyn gwedy wynt. Ac yn gwledychu dyheubarth yd oed Maredud vab Oweiu ab Edwin. Anno dom. M^o.lx.ix^o. y perys tri ieirll nyt amgen. Hereward'. a Morgar. a Siward. ac Agelwin' escob durham kynvllaw ev gallu hyt yn Enry mevn gwern. Ac y kymellwy wynt ymrodi yr brenhin oll: dieithyr Herewardu' adibenghys yn yr awr honno. Ac odena y duc William y lu y darystwg prydyn. ac y bu dir yr brenhin ymrodi ydaw. Odyno y duc William ylu dros vor hyt yn dinas Cynomannus ac ydarystygws idaw ydinas ar wlat. Anno dom. M^o.lxx^o. y perys William chwilliaw yr holl manachlogoed or a oed yny deyrnas or yd adaussei y saeson daod yndunt yw dwn idav ehvn. Ac yny vlwydyn honno y llas Maredud vab Oweyn ygan yfreinc ac y gan Caradauc vab Grufud vab Ryderch ar lan rympei avon. Ac y llas Macmael y clotvorusaf ar cadarnaf ar gorev or auu o vrenhin yn iwerdon eryoet. a hynny yn disyvyt. yny

vlwydyn honno yduc Stigandus arch escob keint iar escob caer wint y escobaut. ac y doeth yntev yr kwssyli hyt yngkaer wint y gwynaw yngwyd y brenhin a holl esgyb lloeyr a legat o rvein a deu effeiriad yr cardinalieid Ieuan a Pheris. Ac yna y ducpwyd y arch escobaut iarnaw ac y dodet yngharchar yny uu varw. Anno dom. M^o.lxxi^o. y gwnaeth y brenhin cwnssyli yn windessowr ac yno y kynnydws ef y effeiriad. ef arodes archescobaut caer effrauc y Thomas. ac escobaut caer wint y Walkelin. ac escobaut swthsex yr hwnn adrossat y chichestwr a rodes ef y Stigand arall. ac escobawt excestyr yr hwnn adrossat y lincolny arodet y Reinigiu'. ac archescobot keint arodet y abbat Lanfranco. Ac yny vlwydyn honno y diffeithwyd keredigeon a dyvet y gan y freinc. ac y diffeithwyd mynyw a bangor y gan wyr anfydlawn. ac y bu varw Bleudyd escob mynyw: ac y kymyrth Sulyen yr escobot. Anno dom. M^o.lxxii^o. y diffeithwyd keredigiawn yr eil weith y gan y freinc. Anno dom. M^o.lxxiii^o. y llas Bledyn vab Kynvyn drwy dwyll y gan Rys vab Oweyn a goreu gwyr ystrattywi. gwedy y ryvot yn kynnal brenhiniaeth kymry gwedy Grufud y vraut yn rymhus adwvyn: Ac yny ol yntev y doeth Trahaearn vab Caradoc y gevinderyw y gynnal gwyned. A Rys vab Owein. a Ryderch vab Caradoc yn kynnal deheubarth kymmre. Grufud hagen nei Iames a oed yn gwarhadw manaw. ac y llas Kynwric vab Riwallawn y gan y gweyndit. yny vlwydyn honno y bu ymlad Camdwr y rwng meibion Cadwgavn nyt amgen Goronw a Llywelyn gyt a Caradauc vab Grufud or neill parth: a Rys vab Oweyn a Ryderch vab Caradauc or parth arall. y rei a oruwyd arnadunt. yny vlwydyn honno y bu ymlad bron yr erw rwng Grufud: a Trahaearn. Anno dom. M^o.lxxiiii^o. y llas Ryderch vab Caradauc. y gan y gevinderw Meirchawn vab Rys vab Ryderch o dwyll. Anno dom. M^o.lxxv^o. y bu ymlad gweun y nygyl rwng meibion Cadwgavn yr eil weith: a Rys vab Oweyn. ac y goruwyd ar Rys yr eil weith: Anno dom. M^o.lxxvi^o. y bu ymlad pwlgludic y rwng Trahaearn brenhin y gweyndit: a Rys vab Oweyn. ac y goruu Trahaearn. canys duw adoeth yny erbyn y dial gwaet Bledyn vab Kynvyn y gwr goreu ar trugarocka or a uu o vrenhin eryoet. A gwedy llad gwyr Rys y foas yntev val carw gwyllt ofnus. yn diwed y vlwydyn honno y llas Rys a Hywel y vraut. ygan Caradauc vab Grufud. Ac

yny vlwydyn honno yd edewys Sulyen y escobot. ac y kymyrth Abraham hi. Anno dom. M^o.lxxvii^o. y dechrews Rys vab Teudwr gwledychu: Anno dom. M^o.lxxviii^o. y diboblat mynyw yn druan ygan wyr anfydlon. ac y bu varw Abraham escob mynyw. ac y kymyrth Sulyen eilweith yr escobot yn eidaw. Anno dom. M^o.lxxix^o. y bu ymlad mynyd carn. ac yno y llas Trahaearn vab Caradauc a meibion Riwallawn: Caradauc a Grufyd. a Meilir: y gan Rys vab Teudwr canys Grufud nei Iago ac yscottieit lldiauc adoeth yn borth idaw. Gwrgenev vab Seisyll alas odwyll: ygan veibion Rys seis. yny vlwydyn honno yd aeth William duc normandi a brenhin lloeyr a chymre y bererindaut hyt yn mynyw. athri meib a uu idaw nyt amgen Robert. a William. a Henri. Anno dom. M^o.lxxx^o. y dechrewt edeiliat caer dyf. Anno dom. M^o.lxxxi^o. y bu dece' nouenalis sick. Anno dom. M^o.lxxxiii^o. yd edewys Sulien y escobaut. ac y kymyrth Gwlfret hay. Anno dom. M^o.lxxxiiii^o. y bu varw Terdelach brenhin yscottieit nev y gwydyl. Anno dom. M^o.lxxxvii^o. y bu varw William bastart duc normandi a brenhin y saesson ar kymre ar yscottieit gwedy llawer o uduoglaethev a gorvodedigaethev yn ymladev calet. a rodeon gwyrth vaur diamdlavt. yn oetran y deyrnas vn vlwydyn arugeint. y oedran yntev ehv oed namyn vn vlwydyn truigeint. y gorf yntev agladwyd yn normandi mewn dinas aelwit caine. A gwedy yntev ydoeth Wyllym goch y vab yn vrenhin. Yny vlwydyn honno y diholat Rys vab Teudwr oe gyvoeth hyt yn iwerdon ygan veibion Bledynt vab Kynvyn. Madoc: Cadwggon: a Ririt: Ac yny lle y doeth ef drachevyn allynghes ganthaw ac arodes kyffranc y veibion Kynvyn yny llech ryt. ac yno y llas deu vab y Vledynt vab Kynvyn nyt amgen no Madoc a Ririt. Ac y goruu ar Rys vab Teudwr rodi dreth vaur yr llynghes a dathoed yn borth idaw.

Agwedy gwneithur Willym goch yn vrenhin ny bu vrenhin creulonach noe ef. Anno dom. M^o.lx.xxviii^o. ydudpwyd kist Dewi or eglwis yn lledrat. ac o dieithyr y dinas y torrat ac yspeilywt. Yny vlwydyn honno y krynws y daear yn dirvaur dros wyneb kymre. Ac yny vlwydyn honno y ducpwyd corf seynt Nicholas o dinas Mirrea ac y dodet mewn yscrin yn lle y gelwir Barwin. Y nauvet dyd o vis mei. Anno dom. M^o.lx.xxix^o. ybu varw Sulien escob Myniwd dysgiander y kymre amdi-flynnwr yr eglwysev. doethineb y krevydv

ev. nos calan Ionaur pan oed y oet ran. pedwar vgeint llyned. Ac vn vlwydyn cissiev o vgeint y buassei yn escob. Yny vlwydyn honno y torrat Mynyw ygan gwyr anfydion or ynysoed. Ac y bu varw Kediur vab Gollwyn. y veibion yntev Llewelyn ay vrodyr a wahodassant Grufud vab Moredud yn erbyn Rys vab Teudwr. ac yn ymmyl llan dydoch ybu ymlad ryngthunt. ac y goruu Rys arnadunt gan ev hymlit ac ev llad adaly ereill onadunt. Anno dom. M^o.lx.xxx. y divaws Willim goch brenhin lloegyr deudec eglwys adeugeint o vam eglwyssev heb gappellev yny forest newyd yn ymmyl Swtham twne. Anno dom. M^o.lx.xxxi. y llas Rys vab Teudwr brenhin debeubarth y gan y freinc a yttoed yn trigaw yna yn brecheiniauc. ac yna y syrthws brenhiniaeth kymre. Yny vlwydyn honno Cadwgon vab Bledyn a anreithws dyvet ychyd kyn kalan mei. A deu vis gwedy hyuny yn cylch kalan gorffiennaf y goresgynnws y freinc dyvet a cheredigion. ac y gwledychassant yr hyuny hyt hediw. A holl kymre a vedassant a gwneithur kestyll yndi a chadarnhav ereill. Yny vlwydyn honno y llas Moelculm vab Dwnchath brenhin y pictieit nev yscottieit. ac Edward y vab. y gan y freinc. A gwedy klywet o Margaret wreic Moelculm y lad ef: gwediaw a oruc ar duw. mac arhoe hi pellach pen yr wythnos yn vew. Ac y gwarandewis duw y gwedi hi: kyn y seithvet dyd ybu varw. Anno dom. M^o.lx.xxx.ii. Willim goch vab William bastart a aeth hyt yn normandi y amdiffyn kyvoeth Robert y vraut. yr lwynn a athoed y Gaerusalem dros y gristionogaeth y ymlad a sarasynniet. ac a gavas y clot uuyaf or byt tra drigws yno. ar lawer o nudugolacthev. Ac yny vlwydyn honno y bv mynych ymgyrchu yrwng y kymre ar freinc a oed yn gwledychu yna keredigion a dyvet. adwyn anreithiev amynych lladauev o bop parth. Ac yn hyuny y kyvaruu Cadwgon vab Bledyn ac wynt yngkoet yspes yn mynet am benn Gwyned: ac ymlad ac wynt yn wychyr calet. allad lluosogrwyd onadunt. a chymell ylleill ar fo. gan ev hymlit ac ev llad heb drugared. Achyn diwed y vlwydyn ef a oresgynws ev holl kestyll eithyr Penvro a Ryt cors. ac aduc ev hanreithiev yn llwyr ganthaw ru wlat. Anno dom. M^o.lx.xxxiii. y diffeithws y freinc gwyr a chetweli ac ystrattywi. Ac y doeth Wyllym goch y loegyr. ac am hanner y kynhayaf ydud ef y lu y gymre. Ac yr amdiffynws y glynnev y kymre: ac y daeth y brenhin adref yn llaw wac. Yny

vlwydyn honno y detholet Ancelin' yn arch escob keint. Anno dom. M^o.lx.xxxiiii. y gyssodes y brenhin treth ar y saeson. Ac y bu varw William vab Baldewyn y gwr adechreus castell ryt cors drwy gorchymyn y brenhin. A gwedy y varw yd edewyt y castell yn wac o wercheitweit. Gwyr brecheynave. a gwyr gwent. a gwyr gwenllyve a wrthnebassant gorthlrymder y freinc. Ac yna y kyffroas y freinc ev llu hyt yngwent ac ny chafant vn lles yr hyuny namyn llad llawer onadunt yny lle ygelwyt kelli carnawc. Odena yn lleygys gwedy hyuny yd aethant ac eu llu hyt yn brecheynyawc ac ny chaussant vn lles yr hyuny. namyn ev llad ygan veibion Idnerth vab Cadwgan. nyt amgen Grufud ac Ivor yn lle y gelwir Aberllech. ac ev kestyll aedewit yn gyfan. ac ev tlodeon adrigassant yn ev tei yn ergrynedic. Yny vlwydyn honno y doeth Vchdryd vab Etwin. a Hywel vab Gronw yggt athwissogion ereill atholwyth Cadogon vab Bledyn ac agyrchassant castell penvro. ac a yspeiliassant yr holl wlat. ac ay hanreithiassant. ac ay diffeithiassant. ac y doethant adref yn iach ac ev llwythe o da ganthunt. Anno dm. Mo.lx.xxxv. y rodet swid castell penvro y Gerald wasanaethwr. ac y diffeithws e. tervynev mynyw. Yny vlwydyn honno y dygyvres Willim goch vrenhin anneirif o lu yn erbyn y kymry. Ac ymdiret a oruc y kymre yn duw: drwy ev gwediev. ac vn prydiev. ac alwissenev. a phenydiev. a dodi ev gobeith yn duw. Ac aflonydu ar ev gelynneon: hyt na lavassei y freinc mynet yr coedid nae yr anealwch. namyn rodiaw y tiroed rwid yn vlin lludedic. Ac odyo ymchwelut adref yn llaw wac. Ac velly yr amdiffynws y kymre ev gwlat yn he drwy llewenyd. Ac yny vlwydyn honno y bu varw seyn Wlstan escob caer-vrangan: ac y clathpwt yny escopyt elvyn. Ac yny ol yntev y doeth yn escob Henri y vraut y gwr awnaeth kyvreithev da yn lloegyr. Anno dom. M^o.lx.xxx.vi. y doeth y freinc y drydeweith allu mawr ganthunt hyt yng Gwyned adeu dywysauc arnadunt. nyt amgen Hugone Goch iarll amhwythie. a Hugo' vras iarll caerlleon. Agwedy ev dyuot hyt yn gwyned: y kil-iws y gweyndit yr annealwch mal y gnotta-hassant gynt: ac y doethant wyntev hyt yn agos ar y mor kyverbyn a mon. y lle y gelwyt aber lliennauc. ac y gwnaethant gastell yno. A gwedy gwelet or gweyndyt na ellynt ym erbynniet ac wynt: achubeit mon aorugant y geissiaw amdiffyn ygan wyr iwerdon nev herw longhev yar vor.

Agwedy gwybot or freinc hynny: kymryt aorugant Oweyn vab Edwyn yn ev blaen y vynet y von. Pan wybu Cadugon vab Bledyn. a Grufud vab Kynan hynny: ovyrhau ev twyl aorugant. ac adaw yr ynys achyrcu iwerdon. Ac yna y doeth y freinc y von ac adrigassant yno ac a ladassant rei or kymre a edewit yno. Ac yn yr amser hwnnw yd oed Magn' brenhin Norwei yn gwillaw mor ygeisiaw gwassan; aethev a llogheu ganthaw. agwelet tir kymre adyaot tu ac ynys von aorugant. Ac yn ev herbryn y doeth y freinc ac ymseithu ac wynt. ac yn yr ymseithu hwnnw y brathwit iarl amwithic yny wyneb olaw brenhin norwei yny golles y eneit. Ac yna o dissyvyt gyghor yr edewys brenhin norwei tervynev yr ynys. Ac yr edewys yr holl freinc ynys von ac y doethant y loegyr at seasson. ac adaw Oweyn vab Etwyn yn dywyssauc y gwr y aduc y freinc y von kynt kyn no hynny. Ac yna ydaeth y gweyndit yr eilweith yn gwrthnebed. can ny ellynt dyborthi kyfvreithiev na brodiev na threis y freinc. Anno dom. M^o.lx.xxx.vii^o. y doeth Cadugon vab Bledyn. a Grufud vab Kynan o iwerdon ahedychu ar freinc a rodi ran ydunt oc ev kyuoethev. Cadugon agymyrth keredigion aran o bowys. Grufud awerchetwys mon. Llywelyn vab Cadugon a las y gan wyr brecheynauc. Howel vab Ithel a aeth y iwerdon. Ac yny vlywydn honno y bu varw Rychemarch vab Sulien escob. y gwr doethaf or kymre. ac ny bu kyn noc ef y gyffelib. eithyr y dat nys dysgws neb ef. ac ynghylch teir blyned adeugeint oed y oetran pan uu farw. Anno dom. M^o.lx.xxx.viii^o. val ydoed Willim goch brenhin loegyr a Henri y vraut yn mynet y hely yr forest newyd adywetpwynt vchot. allawer o varchogion ygyt ac wynt. ef arodes y uuha yn law Sir Walter Tirel atheir saeth yw dwyn. agwedy ev dyvot yn forest y kymyrth y brenhin y uuha a dwy or saetheu a seuyll adan bren y aros ergit. a gossot y marchauc vrdaul adan bren aral kyverbyn ar brenhin. a gorchymyn ydau seith y mwyaf a welei or hyd-gant. A hynny aoruc yntev a saeth y brenhin ehvn: a datlamhv y saeth yar gevin vn or keiriw yny uu adan vron y brenhin. ac or ergyt annodun honno y bu varw. Agwedy gwelet hynny o Henri y vraut: ef a orchymynws yr gwyr kyweiriav y gorff yn enrydedus vrenhiniaul ay dwyn y gaer wint. ac yntev onerth traet meirch a aeth or blaen. canys yno yd oed swllt y brenhin ay angued. Agwedy

cladu y brenhin yngkaer wint. ef awahodes paub or tywyssogeon gyt ac ef hyt yn llundein canys penna eistedva oed or ynys honno. ac yno ydvrduwt ef yn vrenhin. canys arver awnaeth Willim goch agor-dereh wraged heb gaffel vn etived ded-vaul.

A gwedy gwneithur Henri yn vrenhin. ef agymyrth Mahalt verch Moelculu. brenhin y pictieit yn vrenhines ydaw o Margaret y mam hithev. Ac ef a dywedit yna bot Robt. y vraut ef yr hynaf yn dyuot o dir carusalem gwedy yr oruot yno onadunt. Ac yny vlywydn honno y bu varw Thomas archescob caer efvrauc. Ac yny ol yntev y doeth Gerard' y gwr a uu escob yn henford kyn no hynny. canys Henri vrenhin avynnei y dyrchauel y vrdas a vei euch noc y buassei gynt. Ac Ancellin' a adaussei archescobot keint rac kreulonder Willym goch: canys ny wnay ef dim nac yr duw nac yr y orchymynev. Ac yno y perys Henri vrenhin y ansodi drachevyn yny archescobot. Anno dom. M^o.lx.xxxix. y bu varw Hyw vras iarl caer lliion. ac y rodes y brenhin y gyvoeth y Rog. y vab kyt bei ieuang o garyat y dat. Ac yna y bu varw Gronw vab Cadugon. a Gwynn vab Grufud. Anno dom. M^o.C. y bu dece' nouenal' gyntaf. Ac y kynydws ryvel rwng Henri vrenhin: a Robert iarl amwythic debelem oed y lyssenw ac Ernwlff y vraut yr hwnn y doeth dyvet yny rann o goelbrenn. ac y gwnaeth castell penvro yn gadarn ydaw. A gwedy klywet or brenhin y chwedleu hynny drwe oed ganthaw. ac anvon aoruc y edrych a oed wir hynny. ac y dyfynu y gwyr attaw. Ar gwyr nyt oed da yd ymdiredeint yr brenhin. a cheisiav esgusodi. ac ny vynnuit yr esgussot drostunt. Ac yna y killiws y gwyr y ev kedernyt: a gwahaud nerthoed attadunt nyt amgen meibion Bledyn vab Kynvyn. Cadwgon. a Iorwerth. a Moredud, ec ev gallu. Ac a allasant uuyaf ar dor hynny or a gymerei da ac enryded yganthunt yr trigaw yn vn ac wynt. Ac yna cadarnhau ev kestyll o muroed asossid aphop ryw kedernit or a wyppit a orugant. Ac yna yd achubaud Robert petwar castell. nyt amgen. Arwn-del. Blydense. Brugge. yr hwnn y bu y ryvel oe achos. am y wneythur heb gorchymyn y brenhin. ac amwithic. Y Ernwlff nyt oed onyt castell Penvro ehun. Agwedy kynullau ev gallu attadunt: kyrcu anreitheu aorugant. adychwelut adref yn llawen hyvryt. Ac yna anvon a oruc Ernwlff: Gerald chapifer a llawer o

kennadeu ereill y gyt ac ef hyt yny Iwerdon. y ervynneit merch Murcard brenhin iwerdon yn wreicka ydaw. Ac y cavas y ervin. Ac yr anvonet llawer o herw logheu agallu maur yndunt yn nerth yv daf gan y verch. ac am hynny ysgeylussach oed ganthunt am hedychu ar brenhin. Agwedy clywet or brenhin hynny yn lleigys kynullaw llu a oruc. dyvot am ben castell Arundel ay goresgyn. ac odyuo y doeth y Blydense a honno a edewyt ydaw ac y kymyrth yny vediant. ac yna y doeth hyt yn Brugge ac y kymyrth kyghor pa furf ygallei ef gores daristwng yr iarll ay oy daly. ay y dehol or ynys. Ac yno y cavas yny gyghor anvon y waliaud Iorwerth vab Bledyn yn dirgeledic attaw. ac adaw aneirif o da ydaw mwy noe yr edewys yr iarll ydaw. Arodi ydaw yn ryd di-dreth tra vei vew y brenhin: powys a cheredigion a hannar dyvet. Ar hanner arall adoeth y vab Bladwyn git ac ystrattywi achetweli a gwhyr. Ior. vab Bledyn hagen a gyrchws castell y brenhin ay holl anreithieu or a oed ydaw ehvn. a hynny drwy gorchymyn y brenhin. Ac a anvones y wyr y cribdeiliaw kyvoethev Robert iarll amwithic. acy diffeithiaw gan goffau yr angkyfreithiev awnathoed Roger y dat a Hvgyn y vraut yr kymre kyn no hynny. ac ni widiat yr iarll vot neb or kymre yngwrthnebed idav. Agwedy kynullav yr anreithiev gwypaf ar goludoed mwiaf amynet ymeith ac wynt: yd oed Cadwgawn a Moredud yn vn ar iarll heb wybot dym ohynny. Agwedy clywet or iarll hynny: annobeithiav a oruc yn vaur canys cadarnaf oed Iorwerth or kymry. ac anvon ar y brenhin a oruc y geisiav kyghreir y gantaw: nev yntev gadel ford ydaw y adaw yr ynys. Ac Ernwlff y vraut a aeth yn erbyn y wreic ar nerth a oed gyt ahi o herw logheu. ymplith hynny ydoeth Magnus vrenhin yr eil weith y von. ac a vriwaud adeiliadev prenn: ac adychwelaud y vanaw ac a dechreuawt yno tri chastell. ac a anvones hyt yn Iwerdon y geisiav merch Mwrcardi vrenhin yn wreicka yw vab yntev. A hynny a gavas yn llawen. Ac yno y trigawd Magnus y gayaf honno ac awnaeth y vab yn vrenhin ar vanaw. Pan gigueu Robert iarll hynny: anvon a oruc y geisiaw amdiffyn yno. heb gaffel dim. Agwedy gwelet o honaw y vot yn argaeat aboptu: y rodes y brenhin ydaw kanneat y adaw yr ynys. ac y mordwyaud yntev hyt yn Normandi ac adav pob peth. Ac yna anvon or brenhin ar Ernwlff y vraut y

wybot pa vn oed orev ganthaw ay dyvot yn ewyllys y brenhin: ay mynet yn ol y vraut ac adav y gyvoeth. Ac y bu dewissach ganthaw mynet vn ol y vraut ac adaw y gyvoeth ay gastell yr brenhin. Ac ydodes y brenhin gwereheitweit yny castell. yn lleigys gwedy hynny y bu tagneved y rwg Iorwerth vab Bledyn ay vrolyr. yn lle gwedy hynny y delhiis Iorwerth Moredud y vraut. ac ay duc ygarchar y brenhin. Cadwgawn hagen awnaeth hedwch ac ef: ac ydaw y rodet keredigiaw a ran o bowis. Odyna Ior. a gyrchws llys y brenhin o dybygu caffel yr edewidion a edewit ydaw gynt. Agwedy gwelet or brenhin hedwch: ef a dattynnws dyvet ar castell. ac ay rodes y varchauc vrdaul Saher oed y henw. ac ystrattywi a chetweli a gwhyr arodet y Hywel vab Goronw. yn hynny hagen ydalpwyf Goronw vab Rys odwill: ac yn ygarchar y bu varw. Anno dom. M^o.C^o.i. yd aeth Magn' brenhin g'maynia o vanaw y diffeithiaw tervynev llychlyn. ac y kyudes y llychlyn wyr yn gyfluhitac ymlit yr anreith ac ymordiwas ac wynt. ac ymlad yn wychyr creulon ac wynt a llad llawer o boptu ac yno y llas Magn' vrenhin ay holl wyr. Ac yno y doeth o y vrth y brenhin. doetheon o eskyb a Iorwerth vab Bledyn hyt yn amwithic yn rith dosparthu negeseu y brenhin. Ac yna galw ar Iorwerth attadant: a gwedy ydyvot yn ev plith yr holl negesseu adrodet yny erbyn ef. Ac y buwyf yn kynhennv dadlev arnaw hyt y bu yr dyd. ac y barnwit ef yn euawe. ac nyt o gyfreith namyn o gallu. Ac yno y dalpwyf ef ac y ducpwyf y garchar y brenhin. Anno dom. M^o.C^o.ii. Owein vab Edwin o hir nychtawf ybu varw. Ricard vab Baldwin a ystoreas castell ryt cors Hywel hagen vab Goronw y gwr y gorchymynnassei y brenhin idaw gwarchadwedigiaeth ystrattywi a ryt cors ac ev tervynev: a wrthladwyf ac a anreithiwyf allosgi yr ydev ar tei. ac adaw y tir yn diffeith. ac ymchwelut or freine adref drachevyn heb argywed arnadant. Ac yntev a droas ynghyleh y wlat hwnt ac ymma ac a achubws y castell heb tygiaw dym ydaw: canys y castellwyr a yttod yn trigaw yny castell yn digyffro. Yn hynny y duc y brenhin y ar Saher castell penvro ar wlat yn gwbyl. ac ay rodes y Gerald y gwr auuassei geitwat yno atan Ernwlff gynt. Anno dom. M^o.C^o.iii. y llas Howel vab Goronw y gan y freine a oed gastellwyr yn ryt cors. Seff mal y llas. Gwgawn vab Meuric a oed tatmaeth mab y Hywel a mwiaf gwr or

byt yd ymdiriedev idaw. a gwahawd a oruc ef Hywel yw dy: ac anvon ar y castellwyr y venegi hyunny. A gwedy mynet Hywel y gysgu yn lle adas y tybygassei: y duc Gugawn yn lledrat odiganthaw y gledyf ay waiw ay aruev oll ereill. Aphan oed bylgeint nychaf gawr am ben y ty ar eil ar dryded. Sef aoruc yntev kyuodi yn llym agalw ar y wyr adybygassey ev bot yn barawt y ymlad y git ac ef: ac wynt gwedy yr hō yr pan glywssant y gaur kyntaf. Ac yno keisiaw y aruev heb gaffel dym: ac yno y foes Hywel ac y hymlynawd Gwgawn ef obell gan ymorallw ay gedymeithion ac nyt ymedewis ac ef yny delhiit. ac yllas y benn ac y ducpwyt yr castell. Yn y vlwydyn honno yr ymdangosses seren aoed anryved y gwelet. Ac ybu varw Henri amheravdyr ruvein gwedy llawer o undugolaethu a chrevydus uuched: ac y gwnaethpwit yuab yn amheravdyr yny le. Yny vlwydyn honno yr anvones Henri vrenhin Lloegyr llu ydaristwg normandi idaw. ac yn ev herbryn ydoeth Robert iarll ac Ernwlff y vraut a Robert de belem a William o moretania y gevynderw ac ev kymhel ar fo drachevyn. Agwedy gwybot o brenhin hyny: kynullaw llu a oruc mwiaf or agavas adyvot ehvn y gyt ac wynt hyt yn normandi: ac yn ev herbryn y kyuodes yr iarll ac ymlad ac wynt yn wychyr kalet. a rac amlet lluoed y brenhin: y foas yr iarll ac yny fo hwnnw y delhiit ef a Gwilliam y gevynderw. ac y ducpwit wynt hyt yn lloegyr yngkarchar. ac ydaristynghwit normandi yr brenhin. Yn diwed y vlwydyn honno yllas Meuric. a Grifri. meibion Trahaearn vab Caradoc: y gan Oweyn vab Cadwgon. Anno dom. M^o.C^o.iiii. y dienghis Moredud vab Bledyn oe garchar ac ydaeth yw wlat. Ac y bu varw Herwald escop llandaf: ac y doeth yny lle yntev Worgan. Ancellin archescob ay kyssegrws yngkeint. Pan oed oet crist mil achant aphymp mlyned ydoeth yflemisseit oflandres gyntaf hyt ar Henri vrenhin y ervynyeit lle yganthaw ydunt ybresswiliaw yndaw: a menegi idaw ry dyuot or mor tymhestylev y ev gwlat wynttwy a rydiva yr ydev ar frwithev amynet ac ef yr mor. ac am hyunny ni alleint ymbresswiliaw yny dymhestlus wlat honno. Ac yna yr anvonet wynt hyt yn Ros. ac yr achubassant y wlat honno yn llwyr. a Dyvet hyt yn aber cledif. a dehol y gweinieit or wlat honno yn llwyr. Ac yna yr adeiliaud Gerald gwassanaethwr yr eil weith castell penvro yn lle y gelwit kengarth vachan ac

aduc yno yholl engued ay wreic ay veibion. ac a wnaeth claud a phalis yn amgilch y lle hwnnw a phort achlo arnav. Anno dom. M^o.C^o.vi^o. ygwnaeth Cadwgon vab Bledyn gwled darparedic yn erbyn nodolic a gwahawd y rei pennaf or wlat a oruc attaw: a gwahawd Oweyn y vab o powys aoruc. Ac y kigleu Oweyn: bot Nest verch Rys vab Tewdwr yn wreic briawt y Gerald wassanaethwrac yngkastell penvro ac yn deckaf or gwaged. ac yn gyntaf ydaeth ef yw hedrych ac ychydic o gedymdeithion ygyt ac ef yn rith ybot yn gares ydaw. canys Cadwgon vab Bledynt a Gwladus verch Riwallawn mam y Nest a oed kevynderw achyfnitherw. ac wynt ylldeu yn gefynderiw. a Bledynt a Riwallawn yn deu vroder. Agwedy y gyflenwi o gythreulaeth ac o gareat y wreic y doeth ef ynos honno amben y castell a dyuot y mewn yn diarwybot. adodi gawr amben yr ystauell lle ydoed Gerald yn kysgu a Nest y wreic: a dodi tan yny tei. ac yna y deffroes Gerald a Nest heb wybot peth a oed hyunny. Ac yna yd erchys Nest y Gerald nat elei yr drws allan namyn dyvot ygyt a hi yrgeudy. acynadyrchauel ystyllen y gevdy ay ellwng ford yno allan. Agwedy gwybot ohonei y diang yn diogel: dyvot yr ystavell a oruc a gweidi a dywedut nat oed yno neb onyt hi ay meibion. Ac yna ydoethant ymewn ygeisiaw Gerald heb gaffael dim o honaw. Ac yna y daliassant Nest ay deu vab. ar trydyd mab amerech agat ogaradas. ac y hyspeiliassant y castell yn llwyr ay llosgi ay hanreithiaw a dyuot hyt ympowys ar anreith a orugant. Ac yn lleigys gwedy hyunny y doeth Cadwgon hyt ympowys a hedychu rwng y rei oed annvhnv ryingth unt ac Oweyn y vab. Agwedy klywet o Gadwgon yr anghyfreith awna thoed Oweyn y Gerald: ovynhau a oruc ybrenhin yn vaur ac erchi edryt y wreic drachevin ar anreith ydaw. Ac yna yd erchys y wreic ydaw edryt y blant yw tat ony wnelei amgen no hyunny: ahynny aoruc yntev. A hyunny o garyat y wreic: anvon y deu vab ay verch ydaw. ac attal ev mam ganthaw yntev. Ac yn yr amser hwnnw yd oed Richard escob llundein yn wassanahwr yr brenhin ny ammwithic. A gwedy klywet o honaw hyunny: anvon a oruc y wahaud attaw deu vab Ririt vab Bledyn. ny amgen Ithel. a Madauc. ac adaw ydunt o enryded mwy nogyt y holl kymre yr keisiaw daly Owein am y kywilid a wnathoed yr brenhin ay wassanaethwr. Ac adaw yn ganhorthwy ydunt: Llywarch vab Trahaearn canys Oweyn aladassei y

vraut ef: ac Vchdryt vab Edwin. Ac yna yr ymgredassant ac ef: achymnullaw llu a orugant. Ac anvon a oruc Vchdryt yn dissyut yr wlat y erchi y baub or avyn nei y amdiflyn dyvot attaw. A llawer onadunt adoethant hyt yn arwistli, llawer hyt yn meilenyd, ereill hyt yn ys-trattywi, ar ran uuyaf onadunt a foas hyt yn Dyvet lle yd oed Gerald yn mynnv diffeithiav. Ac yna yd erchys y brenhin y Wallter escob caer loyw kymryt saesson gyt ac ef, a mynet yamdiffyn caer vyrdyn. Ac yna y kirschassant arwistli ac y kyuaru-uant agwyr maylenyd ac y diffeithassant wynt, y rei adoeth ar Vchdryt a diang-hassant, y rei a aeth y ystrattywi Maredudd vab Ryderch ay derbynnewd yn enrydedus. Cadwgon hagen ac Owein a gausant llong yn aber Dyli a doythassey o Iwerdon achyfnewidiev ychydic kyn no hynny: ac a gilliassant ymeith. Madawe ay vraut a Llywarch ac Vchtryt a doethant hyt yngkastell ryt cornouet, amynnassu kyrcu kyrcu nos amben y wlat ac am ben Cadwgon ac Owein. Ac yna y kynghores Vchtryt aros yny vei dyd amynet yr wlat yn reolus: rac bot nerth dirgeledic ganthunt. A hynny aorugant. Athrannoeth pan doethant yr wlat ny chat dym yndi onyt greoed Cadwgon. Ac yna y bu pawb onadunt yn ymgeryd ay gilyd ac yn goganu Vchtryt yn vaur am hynny. Ac yna yllosgassant ytei ar ysguboriev ar ydev ac a dychweillasant y ev keystyll drachevyn, gwedy diffeithiaw y gwledyd kan mwiaf, a rei or kiwdowntwr a foas y lan padarn: ereilli y dir dewi: ereill adienghys heb ev diffeithiaw. Agwedy klywet onadunt bot rei yn trigaw gyt ac effeirieit yn llan dewi vrevi: wynt ay kyrchassant, ac eu dodi mewn geol drwc yn ev gwlat wynt ev hyn, ac anreithiaw yr eglwissev yn llwyr, lle buessant. A gwedi klywet Owein ay gedymeithion hynny: wynt a aethant hyt yn Iwerdon at Murcard brenhin Iwerdon, ac ef ay derbynnws yn enrydes' wynt. Cadwgon a drigws ympowys ac anvon kennadev at y brenhin y geisiaw kigkreir, ac y cavas trigaw mewn tref a gaffei gan y wreic: canys fraghes oed, merch y Piccot de Saii. Ac yn hynny y doeth Madoc ac Ithel meibion Ririt ac achubeit ran Cadwgon ay veibion o bowis, ac y traith-assant yn anadvyn. Ac yn hynny y cavas Cadwgon hedwch yr cant punt o areant ay gyuoeth, adan amot na chaffei Oweyn byth y ganthaw na nerth na chighor na sengi y dir o hynny allan. Ac nat attalie neb or a doethassei y keredig-

iawn kyn no hynny y ev chylvanbedu o ystrawn genedilod: namyn ev gellwng yn ryd. Gwedy klywet o Owein ry gael o Gadwgon y gyvoeth ef a doeth ef ay gedymeithion y dir kymre, ac nyt y kered-igion a gychlws: namyn y bowis. Ac yno keisiaw kennadev y wneith' y hedwch ar brenhin. Ac nyt oet neb ay llavassev, Ac yn yr amser hwnnw ydoed Madoc ap Ririt ac anyhvndeb y ryngthav ar freinc ac ar saesson. Sef achos oed derbynnyeit lledradev y ev gyuoeth awnay ac ev can-mawl. A gwedy anvon o Ricard wassan-aethwr attaw y geisiaw y lladron: y nackau ar gwbyl a oruc. Ac am hynny yd oed yn forfet yn erbyn y brenhyn. Agwedy na wydiat peth a wnay: ymgedymeithiaw a oruc ac Oweyn vab Cadogon, amynet yn vn gar vn esgar ohynny allan. Gwedy ev bot yn elynyon kyn no hynny. Pan oed oyt crist, mil. c. a vii, mlyned y doeth cof y Henri vrenhin carchar Iorwerth vab Bledyn, ac anvon attaw aoruc y wybot ganthaw peth arodei yr y ellwng o garchar. A rac hyt y buassei yngkarchar mwy y hydawei nogyt gallei ef all holl wyr dyuot ydaw. Sef oed hynny: tri chant punt o areant, nev ev kywerthyth o beth arall. Ac yr hynny y dillyngwyt ef yn ryd. Ac o hynny y rodes y brenhin y vab Cadogon or fraghes a dywetpwyt vchot. Henri oed y henw: cant morc. Ac yna y rodet y gyvoeth ydaw: ac y talawd yntev yn lle y vab Cadogon. Ac yn yr amser hwnnw yd oed Owein a Madauc ac ev kedymeithion yn gwneythur llawerodrygev ar y freing ar saesson. A pha drwc bynnac y galleint: y dir Iorwerth ykyrcheint ac ef, ac yno ytrigeint ac y treulieint. A gwedy menegi hynny y Ioru': gorthrwm y kymyrth arnaw rac ovyn anvod ybrenhyn. Ac anvon aoruc attadunt y ymgystlwn keren-nyd ac wynt: aphregethu ydunt. Ac er-vynneit ydunt gochel y gyuoeth ef: ar hwn Cadogon. Canys odeynt yn ewylls y brenhin pan wyppyt seghi o Oweyn neu gedymeith ydaw: tir yr vn onadunt. A gwedy menegi hynny: ydunt mynychach y bydent yno no chynt. Ac yna yd erchys Iorwerth ev gwrthlad oy gyuoeth, ac yd aethant wyntev y gyuoeth Vchtryt hyt yn meirionnyd. A gwedy klywet o veibion Vchtryt hynny: anvon aorugant y erchi ev dehol oc ev tir wynttwy. Ac yna y doethant wyntev gyntaf y kyueiliauc lle yr oed meibion Vchtryt. Ac yn ev hol wyntev y doeth gwyr meirionnyd heb olud. Athrannoeth y kyuaruuant ac Oweyn ac

a Madoc ac ev kedymeithon : ac ymlad ac wynt yn wychyr creulon. Agwedy gwelet o Oweyn a Madoc y gwyr yn ymlad mor wrawl ac wynt : kynmryt ev hynt ar fo a orugant. Ac ev hymlyt aoruc y gwyr ereill hyt ev kyvanhedeu ac yna llosgi y tei ar ydev a llad yr ysgrybyl yn llwyr. Ac yno y trossas Madoc y Bowys. Ac y trosses Oweyn y keredigiawn y gyuoeth ydat heb goffau goruot ar y dat ymbryn ygan y brenhin ychydic kyn no hynny. Ac hynny oy achos ef. Ac yn yr amser hwnnw ydoeth kedymeithyon Oweyn y vynet y yspeiliaw ac y rywmau y dynneon ac yn ev dwyn ganthunt hyt y llongheu a doethassei gan Owein o Iwerdon kyn no hynny. ac yn trigaw velly yn ymlev y wlat ac yn gwneythur gwaethaf ac ygell-ynt. Odena wynt a alwassant attadunt ynvydeon o keredigeon y amylhau ev rif. ac adoethant hyt nos am ben tref ac a ladassant agaussant vwyaf. ac ereilla yspeiliassant ereill a anreithassant. ereill adugant yw llongheu. A llosgi y dref a llad yr anyveileit ar ny allasant y dwyn ganthunt hyt yngkeredigion. ac yno ytrigassant heb ganeat Cadogon nac hwn y brenhin. Odyo wynt ydoethant y warchadw ford : ford y deuwei primas oflandrys William Braban oed y henw ay lad aorugant ydaw. Agwedy klyweto Cadogon hynny a Iorwerth y vraut : kyrcu llys y brenhin aorugant y ymdigerydu urthaw. Ac yno y doeth manac yr brenhyn ry lad o gedymeithion Owein vab Cadogon William de Braban. Agwedy menegi hynny ydaw ymliw aoruc y brenhin a Cadogon yn chwerw. am na allei lludias Oweyn na y gedymeithion yw gyuoeth. Agorchymyn y Cadogon nat elei or llys. adywedut y gwarchatwei ef y gyuoeth rac Oweyn pryt nas gallei ef. Ac yno y trigawd Cadogon yn llys y brenhin yn digarchar. aphedeir arugeint ydaw beynyd o bwrs y brenhin. a chware ford y mynnai eithyr nat elei y gymre yw gyuoeth ehvn. Agwedy klywet o Oweyn ry dwyn y gyuoeth y ar y dat : mynet aoruc y Iwerdon gyt a Madoc vab Ririt. Gwedy hynny yn lle anvon aoruc y brenhin yn ol Gilbert vab Richard a oed wr da gallus a chedymeith ydaw. Agwedy ydyvot : ef adywat wrthav. Ti a ervynneist yn llawer gweith kyn no hyn ran o gymre : ac nys geveist. weitheon my arodaf yt tir Cadogon vab Bledyn. Ac ynteu ay diolochas yn vaur yr brenhin. Achynnullaw llu aorne amynet y oresgyn keredigiawn. A gwneithu deu gastell yndi. vn yn aberystwith kyuerbyn ac eglwis padarn. Ac

arall yn aber teivi lle gelwir dyngereint yr hwn a dechreuaut Rosser iarl. Ac yn lle gwedy hynny y doeth Madoc vab Ririt o Iwerdon. Ac y trigawd Oweyn yno talim o amser gwedy hynny. Ac y doeth Madoc hyt ymhowys ar Iorwerth y gevynderw. Ac ydoed yn gyvreith pwybynnac agytvythei ac ef y vot yn anreith odef. Ac am hynny ny dywat Iorwerth wrthaw mwy yr y vot : noc nabei. Ac yna ymgedymeithiaw a oruc Madoc a Llywarch vab Trahayarn y geisiaw bredychu Iorwerth y gevynderw. Pan oed oet crist mil achant ac wyth mlyned y doeth Iorwerth hyt ynkereinawn athrigaw yno nosweith. Ar nos honno ydoeth Madoc gan ganhorthwy Llywarch vab Trahayarn a rodi gawr assyrthiaw am ben y ty : a chan yr awr honno y dyffroas Iorwerth ay gedymeithion a chadw y ty arnadunt a orugant yn gadarn. Ac yna y dodet tan yny ty yw losgi : a gwedy gwelet oy gedymeithion hynny : fo a orugant drwy yr tan allan ay adaw yntev yny ty. Aphan wyl y ty yn syrthiaw keisiaw didor drwy yr tan allan a oruc. Ac yna y derbynneit ar waywyr awnaethpwit ay lad yny tan. A gwedy klywet or brenhin ry lad Iorwerth : rodi a oruc powys y Gadogon : ac adaw hedwch y Oweyn y vab. ac erchi y gyrchu adref. A gwedy llad Iorwerth ydaeth Madoc arherw adan goet. ac y geisiaw bredychev ar Gadogon hagen adoeth yn hedycheid heb mynnv argywedut ar neb hyt yn Trallwg Llywelyn a fynafgwyr gyt ac ef or wlat y vynnv edeilat castell yno. ef adoeth Madoc gwedy cael brat arnaw. Ac yntev yn wr prud heb welet yn da heb allei ymlad heb allei fo. agwedy fo y wyr oll y cat ef ehvn ac y llas. Agwedy llad Cadogon anvon a oruc Madoc ar Richart escop llyndein adywetpwit vhot yr hwn aoed yn medu yna swid amhwithic. ac erchi ydaw talu pwith idaw y gweithret honno mal y hadawssei gynt. yr escop a vedyliawt am hynny : ac a rodes hedwch ydaw ar kyuoeth a uassei yn eidaw Ithel y vraut kyn no hynny. Ac nyt yr ygaru namyn yr chwenychu ev kyuoeth ac wynt pob vn onadunt yn llad y gilid. Agwedi klywet o Maredud vab Bledyn hynny : kyrcu y brenhin aoruc y geisiaw kyuoeth Iorwerth y vraut. Ac y rodes y brenhin ydaw gwarchatwedigaeth y kyuoeth yny delei Oweyn yr wlat. Agwedy dyuot Owein yr wlat dyuot ar y brenhin awnaeth achymryt y dir y ganthaw ac adaw llawer o da ydaw. a dodi gwercheitweit yny gyuoeth. Ac y doeth Madoc vab Ririt y hedychu ar brenhin ac adaw

llawer o da yr hynny. a rodi gwystlon am y da. Ac ymogelei ef ehvn rac y genedyl os mynnei.

Pan oed oet crist M.C. a nav mlyned. y peris Henri vrenhin daly Robert iarll vab Roger de Belem ay rodi yngkarchar. Ac y bu anyhvndeb rwg y vab ar brenhin am hynny. Ac y bu varw Ancellin' archescob. keint.

Pan oed oet crist mil achant a deng mlyned yd anvones Maredud vab Bledynt ydolwith y afonydu ar gyuoeth Llywarch vab Trahayarn. Ac y damchweinws kyuaruot onadunt a gwr y Vadoc vab Ririt. Ac y govynnassant ydaw pale yd oed Madoc : ac nys managei. Agwedy y gymhel arnaw : ymenegys y vot yn agos attadunt. Ac yna dodi gwiliadwreit arnaw y nos honno. Athrannoeth pan oed dyd : dyuot yn dissyuyt am ben allad llawer oy wyr ay daly yntev ay dwyn ar Voredud. Ac y derbynnaid yntev ef yn llawen ac y dodes gevin arnaw. ac y ketwys yny doeth Oweyn vab Cadogon. Ac yna y rodi y Oweyn : allawen uu Oweyn oy gael. ac aberys y dallu. Ar hyn aoed idaw o gyuoeth ymhowys wynt ay rannassant rygthynt. sef oed hynny : kerein-ion. athraen deudwr. ac aberriw.

Pan oed oet crist M.C.xi. y kyffroas Henri vrenhin y lu y tu a gwyned a phows. canys nev yr daroed y Gilbert vab Richard kyhudaw Oweyn wrth y brenhin. y vot yn derbynnait lledradev yw gyvoeth o gyuoethu ereill : ac yn eu kynnal. Ac nev yr daroed y vab Hywe iarll caer llion kyhudaw Grufud vab Kynan. a Goronw vab Oweyn hevyt. Ac yna y maneseynt diva holl kymre hyt na bei atkyuot vdunt tragywyd. Ac yna kynullaw llu aoruc y saesson or van eithiaf o Gyrnyw lle gelwir pengwayd : hyt y vann eithiaf o brydyn lle gelwir penblathaon. Achyt tyngkv nat edewit dyn bew yn kymre. A gwedy klywet o Voredud vab Bledyn hynny kyrcu y brenhin a oruc : a dygymot ac ef. Oweyn vab Bledyn ay wyr a aethant hyt yn Erryri. canys hausaf oed vdunt yno amdiffyn rac ev gelyneon. Ac yna y gysodas y brenhin tri llu : vn gyt a Gilbert iarll. holl dehev lloegyr a chyrnyw. y vynet y deheubarth kymre. Arall gyt ac Alexander vab Moelkylum. a mab Hywe iarll caer llion a holl prydyn y gyt ac wynt. Trydyd gyt ar brenhyn ehvn. y brenhin a doeth gyt ar deu lu hyt yn lle gelwir mur castell. Alexander ay gedymeith adoethant hyt ym pennant bachwy. Ac anvon ar Grufud y erchi ydaw dyvot

y hedwch y brenhin. ac adaw llawer idaw yr dyuot. ac eiswis y sommi oed pei delei. Ar brenhin a anvones ar Oweyn y erchi idaw dyuot y hedwch ac atdaw y neb ny allei vn amdiffyn ydaw. Ac yntev ay macaawd. Ac ar hynny y doeth nebun wr ar Oweyn amenegi yr hedychu Grufud a mab Moelculum ar iarll ac adaw onadunt ydaw y holl tir dieithyr y keystyll yn di-dreth ymywyt y brenhin. ac yr hynny ny chyt synniawt ef ac wynt. Ac eilweith yr anvones y brenhin ar Oweyn kennadev a chyt ac wynt Moredud vab Bledyn y gevanderw. ac y dywat yntev wrth Oweyn na thremycka di kennadwri brenhin lloegyr : namyn achub di y garyat ymlaen ereill athi ay keffy. Ac yntev a gredawt ydunt ac a doeth gyt ac wynt y lys y brenhin. ac y derbynnywynt wynt yn enrydedus gan ev canmawl. Ac yna ydywat y brenhin wrthaw. Oweyn heb ef canys doethost attaf oth vod achredu geiriev vygkennadev ii : minnev ath ardyrchavaf ragor rac neb oth kenedyl. ac a dalaf y bwith o rodeon teilwg yt. Ac a rodaf yt dy holl tir yn ryd. val y bo kenvigen gan dy genedyl. Agwedy klywet o Grufud yr hedychu Oweyn ar brenhin : anvon a oruc yntev ar y brenhin ygeisiaw hedwch : ac y cawas gan dirvawr dreth. Ac yna y dychwelawt y brenhin y loegyr. ac y dywat wrth Oweyn canlyn di vi heb ef. ac a vo teilwg ytti y gaffel my ay rodaf ytt. ac o deuwy gyt ami y normandi : my agyflawnaf pob p eth or a edeweis yt. a hynny a oruc yntev aphaub onadunt auu kywir wrth y gilid.

Pan oed oet crist M.C.xii. y doeth Henri vrenhin y normandi ac Oweyn gyt ac ef. ac y bu varw Geffrei escop mynyw. ac y perys y brenhin gwneithur yn escop yno Bernard ysgolheic o normandi. bei drwc bei da gan holl ysgolheigion hymre. Yn yr amser hwnnw y gwnaethpwynt gwas ieuanc Grufud vab Rys vab Teudor yn vrenhin yndeheubarth kymre. ac y peris rei oy genedyl ydaw mynet hyt yn Iwerdon yny vei yn oetran. gwedy bot yno yn hir ef adoeth yw wlat. ac y bu ygkylch dwy vlyned gweithew gyt ay genedyl gweithew gyt ay daw Gerald arglwyd penvro canys Nest verch Rys ac yntev oyd chwaer a braut. Ac or dived y kyhudwit vrth y brenhin. a dywedut bot gobeith holl kymry vrthaw. Ac yna y peris y brenhin y geisiaw. ac y foas yntev hyt ar Grufud vab Kynan o dybygu cael diang y eneit. Ac y doeth kennadev ygan y brenhin y erchi y Grufud vab Kynan dyvot y ymwelet ar brenhin. A hynny agiglev

Grufud vab Rys gyt a Hywel y vraut yr hwn a uassei yngkarchar Ernulf vab Rosser iarl Montgomeri. ac y rodassei Gwiliam vrenhin gynt ydau ran o gyvoeth Rys. agwedy torri y alodev y ellwg ymeith aoruc. Ac y doeth yntev ar Grufud uab Kynan ac y bu lawen wrthaw. Agwedi dyuot Grufud vab Kynan y lys brenhin llawen uuwyrt wrthaw ac adaw llawer o da idaw yrperi Grufud vab Rys ydau ay yn vew aynvarw. Ac y rymedewysyntevacwynt. A gwedy y dyvot adref ymovyn a oruc am Grufud vab Rys. Ac y cafas yntev yny gyghor kiliaw iadan y olwe yny wyppey pa chwedlev adelei ganthaw or llys. A gwedy amovyn amdanaw mor vrysahynny: anvon a oruc ar veirch ac ar draet yw geisiaw. nacha un yn dodi gvaed am gwelet marchogeon mor vrys y dyuot. Nacha yntev obreid cael y drws a chyrchu eglwys aber daron a chael y nodua oc ev blaen. A gwedy klywet o Grufud vab Kynan y dianc yr eglwys. anvon a oryc y wyr yw dynnvr or eglwys ymmeith: ac nys gadawd yr escyb a gwyr yr eglwys. A gwedy y adaw onadunt ef yno: fo aoruc hyt yn ys-trattywi. Ac yna ymgynnullaw llawer attaw a dechreu ryuelu ar y flemissieit ar freinc.

Pan oed oet crist. M.C.xiii. Grufud vab Rys a losgas castell kyverbyn ac arberth. Ac odeno y doeth hyt yn llan ym-dyri achyrchu castell Ricard vab Pvnson y geisiaw y thorri ay llogsi. ac y gwrth-nebawt y castellwyr gyt a Moredud vab Ryderch vab Caradauc a oed gwercheitwat ar y wlat honno adan Ricard yna. ac y llogsat y llys ac y brathwyrt llawer allad ereill heb caffel dym or castell. Odena ef a anvones y gedymetheon y geisiaw castell Henri iarl yn aber tawy. ac y llogsassant y llys allad rei or gwyr heb cael dym or castell. A gwedy klywet hynny llawer oweision iueinc ynvyt a doeth yn borth idaw ac anreithiaw yn ev hamgylch yn olofrud. Ac yna yd aeth y freinc yn ev kyghor a galw attadunt tywyssogeon ywlat. nyt angen noc Oweyn vab Ryderch. a Ryderch vab Teudwr ay veibion Moredud ac Oweyn. ev mam wynt oed Hynyd verch Vledynt y mwiaf or kymry gwedy Grufud vab Llywelyn. canys wynt oedynt vrodyr vn vam o Agharat verch Voredud brenhyn kymre. Ac Oweyn vab Caradauc o Wenlliant verch Vledynt adywetpwyrt vchot. a llawer or rei ereill. Agwedy ev dyuot y gyt: govyn or freinc udunt. a oedynt gywir wynt y Henri vrenhin lloegyrt. ac y dywedassant ev bot: Ot ydywch heb yr

wynt: chwi bieu cadw castell caer vyrdyn yr brenhin: A llyna val y ketwir. Oweyn vab Caradauc ay keidiw pethewnos. a Ryderch ay veibion pethewnos arall: a Moredud vab Ryer ch vab Caradauc y trydyd pethewnos. A gorchymyn y Vledyn vab Kediuror castell Robert Courtemayn yn aber comyn. Yn hynny anvon a oruc Grufud vab Rys disgwileit y gaer vyrdyn y edrych o gellit y llogsi nev y thorri. Ac yn ar amser hwnnw yd oed Oweyn vab Caradauc yny gwarchadw. Ac y doeth Grufud ay niver a dodi gaur amben y gaer. Sef a oruc Oweyn bwrw neit achyrchv lle klywei yr awr ac ymlad yn wrychyr odybygu bot y gymedeithion gyt ac ef: sef a orugant wy. y adaw ef a fo. ac yna y llas Oweyn. ac y llogsat hyt y castell ac ny bu da ydieghis y castell hevty. Odeno y dycheuillasant y ev gynottaedic lle gan yspeiliaw y koidyd. ac y syrthiawd attaw anvedred oweision ieuweinc ynvyt or wlat honno. ac y doethant y losgi castell hyt yngwhyr allad llawer owyr aoed yndaw. Ac yd edewys William olundein y gastell rac ovyn Grufud. ar wlat ay holl ysgrbyl. dyeithyr y gwyr aedewis y wlat. Ac yno y kyflewnyt adyvat Selif. kyn y kwymp y dyrchef yr yspryt. A gwedy gwelet or anosparthw bobyl o dyvet hynny: ymgveirav y Geredigion aorugant dwrwy ganhorthwy Kediuror ap Gronow. a Hywel ap Idnerth: a Thrahayarn ap Ithael. y rei a oed gereint agos ydunt: ac am hynny oed well ganthunt pendevigiaeth Grufud no holl wyr keredigion. Ac or kynghor hwnnw yd hanuu wayth holl kymre. canys adaw dyuet awnaethant yn llawn o flemissieit. a freinc. a saesson. a llawer o amrauyllion kenedloed a oed gyt a gwyr keredigion. ac yr hynny yd oed callonniev gelynyaul vrth wyr keredigion am y galanassev awnaythessynt arnadunt gynt. ac ar ev kenedloyd. yr bot hagen Henri vrenhin lloigyr yn darystwg rei oe nerth. ereill ev dehol dros voroed or kymmry. ereill o'eur ac areant: ereill o rodeon amrauyllion hyt na wydeat neb ev rif eithyr duw ehvn. nyt argywedawd Grufud dim yr hynny. namyn kyrchu keredigion ysgoit aoruc ac ymlad diwyrnavt a lle kadarn a daroed y Gilbert vab Richard ar flemissieit y adeiliat lle gelwyrt blaenporthgwydni. ac or ymlad hvnnw y llas llawer or rei aoed y mewn: ac vn or rei allan. ac alogassant y ran mwyafr or dref ac y darystwngassant y kymmwt ydunt. ac y foas y saesson ac adaw ev hanreithiev ac ev tei yn diffeith: ac y doeth y kymry ac anreithaw y wlat

ay llosgi hyt yn penwedie. ac odena y goruuant ar gastell ystratpwythill a llad llawer yndav ay losgi. o wyr Rys gvas-naithwr. canys efo bioed y castell. Odynd y doethant hyt y Glasgrue lle messurwit castell milltir o lan badarn. ac yno fy gvnaethan an adasrwyd dwyn ysgrybyl or eglwis yn bwyllwr ydunt. Athramnoeth yd oed yn ev bryt mynet am benn castell aberystwyth yr hwn a losgessyt gynt a llad y castellwyr. A gwedy klywet o Rys hynny: anvon a oruc o hyt nos hyt yn ystrat meuric y gastell a adeiliasse Gilbert y arglwyd ef. y ervynneit nerth y ganthunt. ac y rodassant yr hynn gorev or a allasant. Trannoeth y doeth Grufud ap Rys. a Ryderch y ewythr ay deu vab Maredud ac Oweyn ac ev llu yn dirool y gyrchu castell aber ystwyth. le yd oed Rys was-snaythwr ay nerth yn diarwibot ydunt. A gwedy ev dyuot hyt ar villtir ywrth y castell lle gelwit ystrat antarron y gymryt ev kyghor y vynet am ben y castell. canys ar ben mynyd yd oed y castell ac ar lan avon ystwyth a phont a oed ar yr avon. Agwedy gwelet or freine trevlav y dyd ganthunt yn ymgyghor: anvon a orugant seithydeon hyt y bont y ev digiav ac y geisiav ev twyllav ydyvot y ymseithu ac wynt. A gwedy gwelet or kymmre hynny: kyrcu y bont aorugant yn dirool ac ymseithu ac wynt yn wychyr calet. ac yn yr ymseithu hynny: y llas march vn or castellwyr. ac yna kyrcu y bont aorugant heb kymmryt kystlwn ganthwnt yny doethant y ben y brynn. A gwedy gwelet or freine henne ellwng aorugant llu o varchoeon llurugauc ydunt y ev llad yn olofrud. A gwedy gwelet or gwyr ereill hynny: fo a orugant rei ac ev anreithev y wladoed ereill. ereill heb anreithev. Ac y foas Grufud ap Rys hyt yn ystrattywi. canys lle anneal oed hwnnw. A gwedy klywet or brenhyn hynny gvahavd Oweyn ap Cadogon aoruc attaw y ervynneit ydaw ac y Lywarch ap Trahayarn mynet gyt ay vab a llu ganthunt am ben Grufud ab Rys. ac adav talu pwyth ydunt pan deleynt drachevyn. canys mwya f oed y ymdiret ydunt yll deu. ac y hadawsant wyntheu hynny. A gwedy kynullav ev lluoed ygyt wynt a doethant hyt yn ystrattywi: ac agythyghassant nat adaweint na gwr na gvreic na mab na merch heb lad ford y kerdynt. Agwedy klywet or wlat hynny fo a orugant rei yr coydyd. rei y wladoed ereill. rei y gestyll cyfnessa attadunt lle tybygynt kael amdiffyn. Ac yno ydywet-pwyt y diayreb. y ki a lyf y gvayw y llader

ac ef. Agwedy ellwng y llu adan y coet. y doeth Oweyn ac ychydio o tylwith. XC. yr coet ac y cawsant olev dynyon ac ysgrybyl yn fo tu a chaer vyrdyn. ac ev hymlit a oruc ac ev daly yn agos ar y castell ac ev dwyn ar y getymeithion drachevyn. Ac val yd oed yn dyuot nychaf Gerald wasnaythwr a llu or flemissieit yn dyuot y gaervyrdyn yn erbyn mab y brenhyn. nychaf vn or foadureon adan weidi mavr: a menegi ry darvot y Oweyn ev daly ac ev hanreithav. a gwedy klywet or flemissieit ynyvt hynny: coffau a orugant yr hen glwifer a wnaethoed Oweyn ydunt gynt llosgi y gastell ay anreithaw adwyn y wreic y dreis a medyliaw am hynny a oruc Gerald arglwyd penvro ay lu a dyuot yn direbud am ben Oweyn ar anreith. a thybygu o Oweyn panyw yn borth ydaw y dathoedynt. agwedy eu dyuot y gyt ymseithu a orugant oboptu: ac yno y brathwytt Oweyn yny syrthiawt. A gwedy kwyravh Oweyn ychydio adiengys or a oed gyt ac ef. Agwedy klywet o Lywarch ap Trahayarn ay gedymeithion ry lad Oweyn: ymchwelut y ev gwlat a orugant o achos bot brodyr Oweyn yn kynnal y ran ef o powys dieithyr adugassei Oweyn y gan Moredud sef oed hynny kereinion a ran Madoc ap Ririt ab Bledyn. Henwev y vrodyr oed: Madoc ap Cadwgon a gat o Wenlliant verch Grufud ap Kynan. Eynon ap Cadwgon a gat o Sanan verch Dyfnaval. Morgant a gat o Ello verch Kedivor ap Collwyn twyssave dyvet. Henri. a Grufud a gat oy wreic briawt merch y Picot de Sai twyssauc o freine. Moredud a gat o Euron verch Hoydlyw ap Cadwgon ap Elystan. Oweyn a gat o Iweryd verch Edwyn. Ac yn hynny kytdyhnaw a oruc Eynon ap Cadwgon a Grufud ap Moredud ap Bledyn y vynet am ben castell Vchdryt ap Edwyn yr hwn a oed yng kymer yn meirionnyd. Canys Cadwgon ap Bledyn arodassey meirionnyd a chyueiliavc y Vchdryt ay veibion yr bot yn borth ac yn ganorthwy y Cadwgon ay veibion yn erbyn gwrthwynebed or odelei arnadunt. Agwedy llad Oweyn heb achos. gorthwrw oed gan y genedyl hynny: a dyuot am ben y castell ay losgi a fo o rei or castellwyr ac ereill adoeth y hedweh yr gwyr. Ac yna yr achubassant meirionnyd. kyveiliawc a phenllan. ac a rannassant ryngthunt. kyueiliauc a machdwy a hanner penllyn y Grufud ap Moredud. a meirionnyd y veibion Cadwgon.

Pan oed oet crist. mil. C.xiiii. o vlwyn-ydded y doeth tervysc rwng Henri brenhyn

lloegyr a brenhyn freing am normandi. canys yno yd oed y brenhyn yn trigav. yny wlydyn honno y bu varw Gilbert vab Richard o hir nyctawt.

Pan oed oet crist mil. C.xv. mlyned: y bu ryvel rwng Howel ab Ithel yr hwn a oed yn kynnal ros a rywynnyave: a meibion Oweyn ap Edwin. Ririt a Llywarch ac ev brodyr. Ac yna anvon a oruc Howel ap Ithel yn ol Maredud ap Bledyn a meibion Cadwgon yn borth ydaw. canys wynt a oed yn kynnal y rannev hynny or wlat gan yawn. A gwedy menegy ydunt hynny: wynt a doethant ac ev tylwith amkan petwar cant o wyr da gyt ac wynt hyt yn dyffryn klwit canys ywlat honno oed eidunt meibion Oweyn ap Edwyn. A gwedy klywet onadunt bot Howel. a Moredud. a meibion Cadwgon yn dyuot: wynt a gynullasant ev nerthoed wyntev gyt a meibion Vchtryt ev keynderw a freyng o gaer leon. Ac a doethant yn ev herbyn ac ymlad yn wychyr creulon oboptu a llad llawer: ac or diwed y foas meibion Oweyn ac adienghys or eidunt. Ac y llas Llywarch ap Trahayarn. a Iorwerth ap Nud oed wrda enrydedus a llawer gyt a hynny. Ac ereill avrathwynt ac uuant veiriw or brathev. Howel ap Ithel a vrathwynt ac aducpwynt adref ac ympenn y deugeint diev ybu varw. Moredud a meibion Cadwgon a ymchweilyssant adref heb lyvassel trigav yny wlat rac ovyn y freinc.

Pan oed oyt crist mil. c.xvi. o vlwynyded y bu varw Murcherdach brenhyn iwerdon.

Pan oed oyt crist mil. c.xvii. y tagnavedyt rwng brenhyn lloegyr: a brenhyn freinc. A gwedy ev tagnavedu yd erchys brenhyn lloegyr parattoi y longhev y dyvot y loegyr. ac wynt abarattoet ac adewisswit y gorev o nadunt y dwyn deu vab a merch yr brenhyn drwod gyt a deu cant or rei gorev eithyr y brenhin ehyn owyr a gwraged. A dechrev nos hwyllav a orugant yny doethant hyt ynghevyng gweilgi: ac y doeth tympmestel arnadunt ac ev bodi heb diang yr vn onadunt. Ar brenhin oed mewn llong arall heb yynet ywrth y tir hayach. ac adiengys yr tir drachevyn. Agwedy klywet ohonav ry vodi y veibion nyctawt adodo yndaw: yny uu abreid ydaw diang ay eneit.

Pan oed oyt crist mil. c.xviii. mlyned y priodas Henri vrenhyn merch yr duc or Almaen. kyn no hynny ybuassei merch Moelculum yn orderch ydaw ac y buassei varw. Ar haf hwnnw y duc ef llu mawr yn erbyn Moredud ap Bledyn a meibion

Cadwgon. Einion. Madoc. a Morgant. ac anvon onadunt wyntev ar Grufud ap Kynan arglwid mon y ervynneit ydaw dyvot yamdiffin ev tervynev rac y brenhin. Ac yntev a wnaeth hedweh adan llav ar brenhin ac adaw ev diva wynt o deleynt yw gyuoeth ef. A gwedy klywet onadunt vot y brenhin yn dyvot anvon gveision ieweinc y ymseithu ac wynt allad llawer onadunt a brathu ereill. amedrut y brenhin a saeth a rac daet yr arvev nyt argywedawt arnaw. Ac yna anvon yn ol Moredud a meibion Cadwgon a dyuot ar gret y ymwelet ac ef. ac yna y gwnaethant hedweh ac ef yr. x mil o warthee. Ac yna y dychwelavd y brenhin y loegyr.

Pan oed oet crist. m. c.xix. hedweh uu y vlwydyn honno. Pan oed oet crist. m. c.xx. y llas Grufud ap Eulhayarn y gan Grufud ap Rys. Pan oed oet crist. m. c.xxi. y bu varw Eynion ap Cadogon. ac y gorchymynnws y Voredud y vraut y ran obowis a meirionnyd yr hwn adugassei y gan Vchdryt. ac y doeth Moredud ap Bledyn y gevynderw. ac Ithel ap Ririt ap Bledyn a ellyngnessit o garchar Henri vrenhyn. adwyn y ar Moredud ap Cadogon y randiroed a orchymynnws y vraut ydaw. Agwedy klywet o Grufud ap Kynan ry wrthlad Moredud ap Cadwgon y gevynderw anvon a oruc y deu vab Cadwallawn ac Oweyn allu gantunt ac goresgynasant meirionnyd hyt yn llyn.

Pan oed oet crist. m. c.xxii. y lladawt Moredud ap Bledyn Ithel ap Ririt ap Bledyn y gevynderw. ychydic gwedy hynny y lladawt Cadwallawn ap Grufud ap Kynan y tri ewythy. Gronw. Ririt. a Meilir. meibion Oweyn ap Edwyn. Canys Angharat e' Owein oed wreic y Grufud ap Kynan a mam y Gatwallawn. Owein. a Chatwaladyr. a llawer o verchet. Yny vlwydyn honno y lladawt Morgant ap Cadogon Moredud y vraut o dwyll.

Pan oed oet crist. m. c.xxiii. y doeth y rei auuassei yn keisiav normandi gynt. a dwyn peth o normandi o vedyant Henri vrenhyn. Pan oyd oet crist. m. c.xxiiii. y kyhudawt y freinc Grufud ap Rys vrth y brenhin. ac yducpwynt y tir arassei y y brenhin ydaw kyn no hynny iarnaw. Ac yn diwed y vlwydyn ybu varw Daniel vab Sulien esceop mynyw y gwr goreu or kymre ac yn archdiagon athagnauedwr gwyned aphowis.

Pan oyd oet crist. m. c.xxv. you varw Grufud ap Moredud ap Bledyn. Ac y delhis Llywelyn ap Owein: Moredud ay doddi yn llaw Payn vab Ithon y gadw

yn gastell brugge. Yn diwed y vlwydyn ydaeth Morgant ap Cadogon y Gaerusalem am lad o honaw y vrawt. agwedy y dyvot drachevyn hyt yn cyprys y bu varw.

Pan oyd oet crist. m. c.xxvi. y lladawt Moredud ap Llywarch y gevynderw gan vab Meuric. A deu gevynderw gan meibion Grifri a dynnawt ev llygeit. A Ieuf ap Oweyn a dallawt y dev vroder ac ay deholas or wlat ac y llas wynt. Pan oyd oet crist. m. c.xxvii. y llas Iorwerth ap Llywarch ygan Llywelyn ap Oweyn ym powys. Ac yn lleigys gwedy hynny y tynnwit llygeit y Llywelyn hwnnw ac y dispadwyt y gan Moredud ap Bledyn. ac y llas Iuaf ap Oweyn ygan y gevynderw. a Llywarch alas a Madoc y vab. y gan Meuric y gevynderw. Pan oyd oet crist. m. c.xxviii. y tynnwyt llygeit Meuric ay geillew. Pan oyd oet crist. m. c.xxix. y llas Iorwerth ap Oweyn. ac y llas Cadwallavn ap Grufud y gan y gevynderw Cadwgon ap Gronw. ac Einion ap Oweyn yn nanhevdwy. ac ybu varw Moredud ap Bledyn amdifynnwr gwyr powys. Pan oyd oet crist. m. c.xxx. nyt oed dym adyckit ar gof. nar dwy vlyned nessaf gwedy hynny.

Pan oyd oet crist. m. c.xxxiii. y bu varw Robert Courteheyse oyd glyshenw yn gaerloiw mab William bastart ac yn iarll y normanniet ac y clathpwit yn gaerdyr. Pan oyd oet crist. m. c.xxxiiii. ybu varw Henri vrenhyn Lloegyr. iii. d. noueb'. yn normandi ac y clathpwyt yn Redinges.

Ac ydoeth Stevyn uab iarll bloys a nei yr brenhyn oed hwnnw a darystyngaut dehev lloegyr yn wravl. Pan oyd oet crist. m. c.xxxv. y llas Richart a Gilbert y vab ygan Morgant ap Oweyn. Gwedy hynny y duc Oweyn a Chatwaladyr tywyssoygon kymre ev llu hyt yngkeredigion. ac alogassant castell Wallt' de Bec. achastell aberystwyth. gyt a Howel ap Moredud. a Madoc ap Iorwerth. ac alogassant castell Richart delamar. a chastell dineyrth. a chaerwedros ac odyndychwelut adref yn hyvryt lawen. Ac yn diwed y vlwydyn y doethant hyt yn kardigan ac amkan y chwe mil o bedyt kant. a dwy vil o wyr meirch arvauc. gyt a nerth Grufud ap Rys. a Howel ap Moredud o vrechseinawc. a Madoc ap Ior. a deu vab Howel adugant ev lluoed hyt yn aberteiui. Ac yn ev herbyn wyntev y doeth Stevyn konstabyl y dref a Robert vab Martyn. a meibion Gerald. a William vab. ... a holl flandrys-siet a normanieit ac ev marchogion hyt yn aber dyvi ac ymlad yn wychyr kalet.

ac yn dissyvyt y foas y flandryswyr. ac y llas llawer onadunt. ereill a lo-gat. ereill a las traet ev meirch ac adalpwyt: ereill a vodas. ereill a dychwelassant yn glaf adref. Agwedy gerut arnadunt y doeth Owein a Chatwaladyr adref ac aneirf o garcharor-eon ac anreithiev a llurugev ac arvev a gwisgoed mawrweirhawc gantunt y hyvryt lawen.

Pan oyd crist. m. c.xxxvi y bu varw Grufud ap Rys arglwid deheubarth. A Grufud ap Kynan tywysauec gwyned gwedy llawer o weithredoed da. Yn y vlwydyn honno y doeth meibion Grufud eilweith y keredigion ac y llogassant castell ystratmevric. a chastell ystevyn: a chastell sire Humfray a chaervyrdyn.

Anno. m. c.xxxvii. Ac yna y doeth yr amherodres y darystwg lloigyr y Henri mab hi or amherawdyr. canys merch oed hi y Henri vrenhin kyntaf vab William bastart. Ac yny vlwydyn honno y bu diffie ar yr heul. xii. kl'. o ebrill:

Pan oyd oet crist. m. c.xxxviii. y llas Kynwric ap Owein y gan wyr Madoc ap Moredud. Ac ybu varw Wallter vab Richart y gwr a seilawd gyntaf manachloc tyndyrn. Pan oyd oet crist. m. c.xxxix. y bu varw Madoc ap Idnerth. ac y llas Moredud ap Howel y gan meibion Bledyn ap Gwynn. Pan oyd oet crist. m.c.xl. y llas Howel ap Moredud ap Ryderch or cantref bychan drwy dwyll. Ac y llas Rys ap Howel. Pan oyd oet crist. m.c.xli. y llas Howel ap Moredud ap Bledyn. ygan yr eidaw ehvn. yn ymryson hagen yllas Howel a Chadogon. meibion Madoc ap Idnerth.

Pan oyd oet crist. m.c.xlii. y delihis Robert iarll caerloyw Stephyn vrenhin yn lincol. iii°. kl'. ap'l. Ac y llas Annaravt vab Grufud gobeith achedernyt deheubarth y gan wyr Catwaladyr. A gorthrwm oed gan Owein y vrawt hynny canys merch Catwaladyr arodesit ydaw. ac yr hynny Howel ac Owein a dugant ran Catwaladyr o karedigion ay gastell yn aberystwyth alogas. ac y doeth Miles iarll henford megys karw ay varchogion gyt ac ef. ac y llas o ergyt saeth. A gwedy alltudav Catwaladyr oe gyuoeth ef adoeth a llynghes ganthaw y aber menei or gwydyl Occer vab Occer a mab Turkyll. a mab Cherulf. Ac yno y kymodat rwg Owein a Chatwaladyr. A drwe oed gan y Gwydyl hynny canys oed amot ydunt dwy vil o vorkev yr dyvot gyt ac ef. A gwedy nas gavssant: wynt adalyassant llawer ac a dugassant gantunt yn attauel ev da.

Agwedy klywet o Oweyn hynny. ymlad ac wynt a ornc allad llawer a daly ereill. Ac ereill a diengys yn waradwydus hyt yn dilyn. Yn y vlwydyn honno yd aeth pelerinion o gymre tu a chaerussalem ac y bodassant yn y mor. Ac yr atkyweirawt Hugyn vab Randwlf castell kymaron. a maelenyd. a chastell colunwy. Ac eluayl agavas y freinc ac ay darystwnngassant hi. Ac y bu varw Innocent bab. ii. kl. apl. Anno. iiii°. y delihs sir Hywe Mortymer Rys ap Howel ac y llas rei oy wyr. ac ereill adalywyt. Ac y diffeithwyt aber-teiui ygan Howel ap Owein. a Chynan y vraut. ac y goresgynnassant castell caer vyrdyn. ac edeiliat castell mab Vchtryt. Anno. v°. y bu varw Sullien vab Richemart mab maeth eglwys llan padarn. ar kyv-iawnafr or kymre. x. kl. octob. Ac y llas Meuric ap Madoc ap Ririt. a Moredud ap Madoc ap Idnerth. y gan Hyw Mortimer. Yny vlwydyn honno y cawas Cadell vab Grufud castell dinwileyr yr hwn a adeil-awd Gilbert iarl. A chastell caer vyrdyn drwy Howel ap Oweyn ar gwyr a oed yngarchar gyt ac ef. Ac odynd y doeth Cadell ay vrodyr Moredud a Rys y gastell llan ystiphan ac ymlad yn gadarn ac wynt a llad llawer o ev gelyneon a brathu ereill. Yn lleigys gwedy hynny y freinc ar slandryssieit ac ev tywyssogion meibion Gerald. a William or hay adoethant yn dissyvyt y ymlad arvn castell hwnnw. Aphan welas Moredud ap Grufud hynny a oed wercheitwat ar y castell kyt bei mab o oetran annoc y wyr y ymlad yn wrawl aoruc. Agwedy gwelet or freinc nat oed namyn nyver bychan yny castell: bwrw ysgolygon amgylch y gaer aorugant. aphan oedynt yn agos ar bylchev: y byrywt wynt yr klawd. ac y llas ereill val ydoed ev tyghetvenev. ac ereill ev kymhell ar fo. Yn diwed y vlwydyn y bu varw Run ap Owein gorev gwr y darper or kymre a theckaf. Ac y cat castell yr wydgruc ac y torrat yn yssic. ac y llas llawer or castellwyr ac ereill adalpywt vn garcharoreon. Agwedy menegi i Owein hynny hof oed gantaw achyvodi llywenyd yndaw ac ymadaw ay holl dolur ay dristwch am y vab. Anno. vi°. yd aeth Lewys brenhin freinc ac amherawdyr yr almaen. a iearll a baroniet lluossogrwyd y Garusalem. Yny vlwidyn yd aeth Cadell ap Grufud ay vrodyr Moredud a Rys am ben castell y wis. ac anvon yn ol Howel ap Owein yn borth ydunt. A gwedy klywet o Willam vap Geralt ay vrodyr hynny: anvon y wahawd Howel a orugant o barthret y

brenhin ac adaw llawer o da idav yr dyvot yn borth ydunt. ac yntev adoeth ac a ym-diffynnawt y castell oy nerth ef. Ni bu bell gwedy hynny yny tyvawt tervyse rwg meibion Owein Howel a Chynan. a Chad-waladyr eu hewithyr braut ev tat. Odena y doeth Howel a Chynan hyt yn meirion-nyd y darystwg y wlat ydunt. ac y gastell kynvayl a adeilhassey Catwaladyr. ac a oed yngeidwadayth Morvran abbat y ty gwyn. Ac ymlad ar castell allad rei abrathu ereill. a dianc ereill yn vaw o getmeithas. Yn y vlwydyn honno y bu varw Robert iarl y gwr auu yn kynnal ryvel yn erbyn Stephyen vrenhin. xii. mlyned. Anno. vii. y bu varw Vchdryt escob llandaf gwr da santeid. ac y rodaf yny le Nichol vab Gourgant yn escob. ac y bu varw Bernard escob mynyw gwr da santeid ac y bu escob. xxxiii. Ac yny le yntev y doeth David ap Gerald archdiagon keredigion. Ac y bu varw Robert escob Henford gwr da kredyfus a da wrth tloleon. Ac yny le yntev y kyssegrwyd Gilbert abat caer loyw. ac yny vlwydyn honno y bu maruolaeth mawr yngymre. Anno. viii. y gwnaeth Owein ap Grufud ap Kynan brenhin gwyned castell yn Ial. ac y gwnaeth Cat-awaladyr ap Grufud castell llanrystut ac a rodes y ran o keredigion y Cadwgon y vab. Yn diwed y vlwydyn yd adeilawd Madoc ap Moredud castell Croesoswallt. Ac a rodes yw neynt. Owein. a Meuric meibion Grufud y ran o kyveilyauc Anno. ix°. Cadell ap Grufud a atkyweir-iawt ketweli. Yny vlwydyn honno y delhiis Owein brenhin Gwyned Kynan y vab. Ac y delhiis Howel ap Owein Cat-waladyr y kevynderw ac aduc y gyvoeth ay gastell iarnaw. Ac y doeth Cadell a Moredud a Rys meibion Grufud ac ev lluoed y keredigion hyt yn Ayron. Ac y daeth Madoc vab Moredud brenhin Powys yn nerth y Randwlf iarl Caer. yn erbyn Owein Gwyned. Ac y llas llawer oc ev gwyr yn konsyllt. agyrru ereill ar fo. Anno. dom. M.C°.l. Cadell. Moredud, a Rys meibion Grufud aganattassant kered-igion y Howel ap Owein dieithyr castell pengwern. castell llan rystut a gavas o hir ymlad ac alas y castellwyr oll. Ac yr atkyweiriawt Cadell ay vrodyr castell ystmeuric. Ac val yd oed Cadell yn mynychu hely beynyd y doeth gwyr Dynbych ay guraw yn yssic ay adaw yn lle marw. Ychydig gwedy hynny y cawas Moredud ap Grufud a Rys y vraut Gohyr ac alogassant castell aberllychwr. ac a adeiliassant castell dinwyleyr. Acid

adeiliaud Howel ap Owein castell vab Gurnfrei yn dyffryn calettwyr. Anno. i. Owein ap Grufud a yspeiliaud Cunedda y nei. a Chatwallawn y vraut oy lygeit ay geilliey rac bot etived ydunt. A Madoc ap Moredud a ladawt y Stephen vab Baldwyn. Ac yr alltudwit Catwaladyr o von ygan Owein y vraut. Ac y bu varw Symeon archdiagon kelynnawc gwr da emrydedus. Anno. ii°. y cavas Moredud ap Grufud a Rys y vraut castell penwedic. a chastell dynbych o vrat nos yr hwn arodesst y gadw y Willam vab Gerald. A chastell aber avyn agafant allad llawer allosgi adyvot ac anreith dirvaur adref. Ac y doeth Rys ap Grufud a marchoclu mawr ganthaw ac a diffeithawt castell ystrat kyngen. Ac ody a diffeithawt yr eil weith kyveiliawc. Yny vlwydyn honn y bu varw David brenhin ysgottieit. ac y doeth Henri tywyssauc y dir llogyr. Ac y bu varw Randwlff iarll caer leon. ac ydaeth Cadell ap Grufud y perindawt ac y rodes mediant yv vrodyr Moredud a Rys yny deley drachevyn. Anno. iii. y bu varw Stephvyn brenhin llogyr y gwr ay kynhelis drwy enwired ac nyt trwy etholodiaeth. ac yny ol yntev ydoeth eilweith Henri mab Geffrei plawntegenet iarll peytw a gat o amherodres rveyn a oed verch y Henri vrenhin vab Willam bastart. ac a gymyrth Elianor brenhines freinc attaw ac a gynheliis y dyrnas yn gadarn. Yny vlwydyn honno y bu varw. Grufud ap Gwynn. Anno. iiiii. y bu varw Moredud ap Grufud ap Rys o keredigion ac ystrattywi a dyvet. ac y bu varw Geffrei escob llandaf. ac y bu varw Roger iarll henford. Anno. v°. y kiglev Rys ap Grufud bot Owein Gwyned y ewithyr yn dyvot allu maur ganthaw y keredigion. ac ydoeth yntev yny erbyn hyt yn aber dyvi y ymlad ac ef. ac y gwnaeth yno fos a chastell. Yny vlwydyn honno y gwnaeth Madoc ap Moredud tywysauc powys castell yngereinawn kyverbyn kynher. ac y diengys Meuric nei Madoc o garchar. Ac y kyssegrwit eglwys veir yn meivot. Ac y bu varw Terdelach brenhin Connach. Anno. vi°. yduc Henri vrenhin y lu hyt yn morva kaer leon ac yno gossot y bebyllev. ac yn y erbyn yntev ydoeth Owein Gwyned ay lu hyt yn dinas bassig. ac yno mesurav lle castell a dyrchavel klodiev mawr. a gwedy klywet or brenhin dynny anvon tywyssogyon ierll a barwnieit a llu mawr gantunt hyt yno. Ac yn ev herbyn y doeth David ap Owein ac ev hmylit hyt yn traeth caer gan ev llad yn

olourud. A gwedy gwelet or brenhin hynny kynnullav y lu yggt a oruc a mynet ar hyt y traeth hyt yn rudelan. ac ydaeth Owein y tal llwyn pennant y vessurav castell. ac ody a gwneithur codiant yr brenhin ay wyr. ac ody a ydaeth Madoc tywyssauc powys a thalm o lu y brenhin gyt ac ef ar longhev hyt yn aber menei. ac yno cyrchu mon ac yspeiliaw eglwys veir. ac eglwys pedyr. A hynny a dangossas duw ydunt. trannoeth y doeth ieigtyt mon y ymlad ac wynt. ac y foas y freinc ac y llas llawer onadunt. ac ereill a vodas. ac ychydic obreid adienghis yr lloghev. ac yna llas Henri vab y Henri vrenhin a thywyssogyon y llonghev oll. ac yna yr hedychwt rwng y brenhin ac Owein. Ac y cavas Catwaladyr y dir. ac ydaeth y brenhin y loegy. ac y cavas Ior. Goch ap Moredud castell Ial ac ay llogas. Anno. vii°. y llas Morgant ab Owein o dwyll y gan wyr Iuor ap Meuric. ac y kymyrth Ior. y vraut caerllion a holl tir Owein yn eidaw ehvn. ac y kynheliis Rys ap Grufud ryvel a brenhin lloegy gwedy hedychu holl tywyssogyon kymmry ac ef. ac a berys y holl deheubarth mvdaw hyt yn diffeithwch tywy. Agwedy klywet or brenhin hynny. anvon kennadev attaw y erchi ydaw dyvot yv lvs kyn dygyvor kymre a lloegy a freinc am y ben. ac yny gynghor y cavas kyrchu y llys a hedychu ar brenhin a oruc. Ac yna y rodes y brenhin ydaw y cantref mawr achantrefoed ereill ymplith kyuoeth-ev barwnyeit ereill. rac torri ac ef rac llaw. Ac y kymyrth Rys hynny ay gynnal yn hedwch canys o dwyll y gwnaethpwynt ac ef hynny. Yn hynny y doeth Rog' iarll Clar oed wr kadarn a chwannavc y gyuoethv yn gymre. ac ervynneit yr brenhin' caffel goresgyn ar y kymmre. ac y cavas. Ac y doeth y keredigion a hedychu a Rys. a gwedy hynny ef a doeth hyt yn ystrat meuric ac ystoriaw y castell. a chastell hwnfrev ar dyvi. achastell dinwrth. a chastell llan rystud. a oyd eidaw Walt' Cliford. achastell llan ymdyvi. ac a berys kyrchu anraith o gyvoeth Rys. Ac y perys Rys menegi hynny yr brenhin. ac id erchis y brenhin gwneith' iawn y Rys ac nys gwnay. Agwedy gwelet o Rys nachaffei dym: ef a oresgynnawt holl kestyll keredigion or a gadarnhaassey ierll abarwnyeit yno. ac ay hanreithiawt. Agvedy klywet or brenhin hynny. ydoeth yr eilweith y deheubarth kymre a chymryt gwyntlon ygan Rys ap Grufud adychwelut y loegy. ac yn lle ydaeth drwy vor. Anno. viii°. y goresgynnws Rys holl gestyll

dyvet or awnaethassey y freinc ac ay llosgas. ac adoeth amben kaervyrdyn. Agwedy klywet o Reinallt vab Henri vrenhin hynny kynullaw a oruc attaw y freing a sayson ar flandrysyr ar kymre ydyuot amben Rys. Ac yna ykiliawd Rys ay wyr ar eidunt hyt yn mynyd kynyn rychtir mein. Agwedy dyuot Reinallt ay iarll brustev a iarll clar a deu iarll ereill a Chatwaladyr ap Grufud. a Howel. a Chynan. meibion Owein a lluoed mavr ganthunt hyt yn Dynwylleir. a messuraw castell yno. A gwedy na chafant dim ywrth Rys yd aythant adref yn llaw wac. Agwedy klywet o Rys hynny: ellwng a oruc yntev ywyr adref. Anno. ix^o. y bu varw Madoc ap Moredud tywyssawc powys. ac y clathbwyt y eglwys tysiliav yn meivot. Ac yn lleigys gwedy hynny y llas Llywelyn y vab yn hwn yd oed gobeith holl powys. Ac y dalpwyd Cadwallawn ap Madoc ap Idnerth ygan Einaun Clut y vraut. ac y rodes yntev yngharchar Owein ap Grufud. ac y rodes yntev ef yr freinc. ac y dienghis yntev ohyt nos ogyghor ywyr ay vrodryr maeth. Anno. M^o.c.lx. gwedy marw Adrian y barnwit y goruodedigaeth o freinc a lloegyr y Alexander ac y dyrchafwyd yn bap. Anno. i^o. y bu varw Agharat wreic Grufud. Ac y bu varw Meuric escob bangor. ac y cawas Howel ap Ieuf castell walwern yngkyueiliawc drwy dwyll. ac am hynny y kymyrth Owein ap Grufud tristwch yndaw am varw y vam. [hyt na allei dim y digrifhau. Agwedy mynet hynny heibiau y doeth Owein ay lu hyt yn llandyunan yn Arwystli a chynullav anreith dirvaur. ac y doeth gwyr arwistli gyt ev harglwyd Howel ap Ieuf ac ymlit yr anreith hyt yngordwr hafren. ac yna ymchwelud o Owein attadunt ac ev hymlit ac ev llad obreid y dienghis ev traen yn vew. Ac yna y doeth gogonyant mewn Owein ac yr atkyweiriawt y gastell drachevyn. Anno. ii^o. y kessegrwyd Thomas Chaunseler cil Henri vrenhin yn archesgob ygkeint. Ac y toriat castell Carrecgova y gan Owein ap Grufud ac Owein ap Madoc. a Moredud a Howel. Ac ydaeth Henri vrenhin allu dirvaur ganthaw y deheubarth kymre hyt ympencadeir. ac a gymyrth gwyntlon gan Rys ap Grufud ac a dychwelavd y loegyr drachevyn. Yny vlwydyn honno y llas Eynon ap Anarant ygan wr idaw ehvn Wallt' ap Llywarch yny gwyse. Ac y llas Cadwgon ap Moredud y gan Walt' vab Richard. Ac y kymyrth Rys ap Grufud y cantref mavr ar tir yn dinesfwr yn eidaw ehvn. Ac y

bu varw Kedivor vab Daniel archdiagen keredigion. Ac y bu varw Henri vab Arthen yr ysgolheic gorev or kymre. or a oed yn un oes ac ef. Anno. iii^o. y gwelas Rys ap Grufud nat yttoed y brenhin yn kwplau y edewyt. ac na allei bychedockau val ydoed. rac tlodi. ef a gymyrth tir Rog' iarll clar a hynny o annoc Eynio' y nei ac a oed tywyssawc llu idaw ac alas. Ac a oresgynavt holl keredigiavn yr eilweith. ac a losgas castell ab' reidaul a chastell mabwynnyaun. ac a anreithaut y flandrysyr yn vynyth gan ev llad ac ev llosgi. Ac yn lle gwedy hynny y kytdyhunavt y kymre. a gwrthot kethiwet y freinc iarnadunt. Anno. iii^o. y diffeithawd Dauid ap Owein tegegyl ac aduc y gwyr ac ev holl allu gyt ac ef y dyffryn klwit. A gwedy klywet or brenhin hynny ef adoeth yno a mynnassu gwneithur castell yno. ac y gymmyrth gwyntlon ac ydaeth hyt yn rudelan. ac yno y bu tri diev yn messurav castell ac a dychwelawt y loegyr. Ac eilweith y doeth a dethol ymlad wyr o loegyr. a normandi. aflandrys. ac angiwi. a gasgwyn. a phrydyn. hyt yn croes Oswallt. Ac yny erbyn yntev y doeth Owein a Chatwaladyr meibion Grufud ap Cynan a llu gwyned. a Rys ap Grufud o deheubarth. ac Owein kyueiliauc. a Iorwerth coch. a meibion Madoc ap Moredud a holl powys. a deu vab Madoc ap Idnerth ac eu holl lluoed hyt yn Edeirnon. Ac yno messuraw castell yn Corvayn. Agwedy klywet or brenhin hynny. dic uu ganthaw. a dyuot ay lu amben coet aber keiriauc ay lad hyt y llawr. Ac y doeth ychydic or kymre heb wybot yw tywyssogion ac ymlad yn wraul allad llawer or rei gorev oboptu. Ac odena ydyc y brenhin y lu hyt yn mynyd berwyn. ac yna pebyllu adyuot glaw arnadunt yny uu veiriw llawer onadunt rei o annwyd ereill o newyn. Ac yno y cawas yny gyghor dychwelut y loegyr. apheri dallu y gwyntlon a oed ygkarchar ganthaw y kynt. nyt amgen. deu vab Owein vrenhin. Catwallawn. a Kynwric a Moredud. meibion Rys. a llawer or rei ereill. o lit wrth y kymre. Eilweith y cawas yny gyghor dyvot hyt yngkaer lleon ac yno kyweiriav y castell yny delei llynghes o Duly. ac o Iwerdon attaw. Ac ny bu digaun ganthaw hynny namyn anvon drachevyn y gyrcu niver avei uuy. ac ydaeth yntev y loegyr drachevyn. Yny vlwydyn honno y cawas Rys ap Grufud Aberteivi ac a losges y castell ac ay drylliaut ac a duc anreith diruawr odyo. ac a achubaud castell kilgarran ac adelhiis

Robt vab Stephlyn ac a dodes yngharchar. Yny vlwydyn honno ydaeth govent gyntaf ystrat flur. ac y bu varw Llywelyn ap Owein. Anno. v^o. ydoeth y freinc o benvro ar flandryswyr y ymlad a chastell kylgeran ac y llas llawer onadunt adychwelut adref yn llaw wac. Ar eil weith ydoethant ac ny dygryhuoas diu ydunt. Yny vlwydyn honno y distrywiant Owein ab Grufud dinasbassig. ac yd alltudwit Diernid vab Mwrcad oy vrenhinyaeth. ac y doeth yntev hyt yn normandi y gwynav vrth brenhin lloegyr ac y ervynneit idaw y gyvansodi yny gyuoeth drachevyn. Yny vlwydyn honno yd alltudwit Ior' coch oy dir yn mochnant y gan y deu Owein. ac a rannassant rygthunt. Mochnant ewch rayadyr y Owein kyueiliauc. ac is rayadyr y Owein vachan. Anno. vi^o. y doeth Owein a Chatwaladyr meibion Grufud owyned. a Rys ap Grufud odeheubarth a gyrru fo ar Owein kyueiliauc adwyn kereinavn yrnay. ay gorchymyn y Owein ap Madoc o walwern. Ni bu bell gwedy hynny yny doeth Owein kyueiliauc allu or freinc ganthav ac a dor-rassant castell kereinavn ac ay llogassant. allad yr holl castellwyr. Yn diwed y vlwydyn honno y doeth Owein a Chatwaladyr tywyssogion gwyned a Rys ap Grufud o deheubarth hyt yn rudelan. ac yno ybuan tri mis yn adeiliat castell gvedy torri y castell y gafsant yno ay llogsi achastell prestattyn ac ymchwelut adref y ev gwlat yn hyvryt lawen. Anno. vii^o. ydoeth Fredric amheraudyr ruvein a llu mawr ganthaw hyt yn ruvein athorri eglwys pedyr agwneithur afrool mavr. ac y dielys yr holl kyuoethauc llad y lu yntev kynmwiad. Ac y llas nei y Wrgenev abat y gaa Kynan ap Owein. Anno. viii^o. ydill-yghwyt Robt ap Stephyn o garchar Rys. Ac y doeth Diernid vab Mwrcath a marchaue lu mavr ganthav hyt yn Iwerdon ac y llochgarmon y doeth y dir ac ay gorgesynnay. ac yny vlwydyn honno y bu varw Robt iarll leicester. Anno. ix^o. y llas Meuric ap Adam o buellt ygan Mor-edud pengoch y gevynderw o dwyll yny gvsc. Ac y bu varw Owein ap Grufud ap Kynan tywyssauc gwyned gvedy llawer o goruodedigaetheu. Anno. dom. M^o.c^o.lxx^o. y lladaut David ap Owein Howel y vraut yr hynaf. Anno. i^o. y pynphet dyd gvedyr nodolic y llas Thomas archescob keint yny escopwisc wrth allor ydrindaud yny eglwys ehvn yngkeint achledyfeu ygan Richard Bryton' a Hugus normyrville. a William Tran. a Reinallt vab yr arth. o annoc

Henri vrenhin lloegyr. am na adei idav trethu yr eglwisc yn erbyn gvahard y tryded Alexander pab. A yna ygversev hyn. Ann' millen' centen' septuagen'. Prim' erat p'ma' corruiit ense Thomas. Yny vlwydyn honno y daeth Ric' vab Gilbt Stragbow iarll amhwysid Iwerdon ac a gymyrth merch Diernid vrenhin yn wreic briant idav. ac awnaeth ladva vaur yn dilyn. Ac yn lleigys y bu varw Diernid ac y glathpwit ef yn ferna. Ac y bu farw Robt ap Llywarch. ac y bu tervysc rwg brenhin freinc abrenhin lloegyr am lad Thos archescob. canys rodassei meichev y vrenhin freinc na chwyvit wrthaw. nyt amgen no Henri duc borgwyn a Theobaldus y vraut. Agweddy klywet o Alexand pab anvon at brenhin freinc ar meichev. a gorchymyn ydunt kymhell brenhin lloegyr hyt yn ruvein ywneithur iawn am ry lad yr archescob. Ac anvon o brenhin lloegyr hyt yn ruvein y esgussodi drostaw na llei dyvot yna. Yn hynny ydoeth Rys ab Grufud idaristwng Owein kyueiliauc y dav gan y verch ac agymyrth seith or gwistlon ganthav. Yn hynny ydoed ar y brenhin ofyn ysgymunoliaeth o ruvein. Ac yd oed yny vryt vynet ydarystwng Iwerdon. Ac y doeth pavb oy dywyssogyon attav o loegyr achymre. Ac y doeth Rys y ymhedychu ar brenhin ac yaeth yny ewyllys o trychan meirch. a. iiij^o. mil o ychen a. xiiii. o wystlon ar hynny. Odyo yd aeth y Gaerllion ar wysc ac aduc ydinas yar Ior. ab Owein ap Caradoc ap Grufud. Am hynny yd aeth Ior. ay deu vab Owein a Hywel. ev mam oed Angharat verch Vchrit escob llandav. a Morgant ap Seisyll ap Dyfynawal o Dudgu verch Owein chwaer yr dywededic Ior. o llawer gyt ac wynt a anreithassant ywlat ac a distriw-assant ydref hyt y castell. Ac y doeth y brenhin a llu maur ganthav y benvro. ac yno ef arodes y Rys keredigion. ac ystrat-tywi. ac arwistli. ac alvael. Ar haf hwnnw Rys a atkyweiriavt castell abteivi yr hwn adristiwasse gynt. pan delhiis Robt. vab Stephyn o Nest verch Rys ap Teudwr. Ac ef aberis kynnullav y meirch a edevssyt yr brenhin ac adoeth y ymwelet ar brenhin hyt ym penvro. ac odeno yd aeth y brenhin hyt yn mynyw y perindot ac arodas yn offrwg deu cantelcop o bali a dyrneit o aryant amgilch chweigeint. ac y gvahodes yr escob ef. ac y kymyrth gvahaud ac ychydic o niver ygyt ac ef. Ac yna y doeth Richard iarll oywerdon y ymgetmeithiaw ar brenhin: canys oy anuod y daeth y Iwerdon. Agwedi bwit duw

gwyl vihangel ar law mawr y doeth hyt yn penvro. Ac yno y doeth Rys a chwe meirch a phetwar vgein meirch. Ac o hynny ny chymyrth y brenhin namyn vn arbymtheac arugeint. gan ev diolch y Rys yn vaur. Agwedy ev dyuot hyt y ty gwin yggt. ef a rodes y Rys Howel y vab auuasse y ngwystyl yn hir yn lloegyr. Ac yspeit am y gwystlon a oed yny vryt ev kymryt o newyd. ac am yteyrngt yny delei o Iwerdon. Ac yna y peris parattoy llynghes y vynet Iwerdon. a duw gwil Calixti pab yd ellynghaud y llu yr llogheu. Ac y doeth gwynt gwrpwith ac a yrawt y brenhin yr tir drachevyn. Agwedy ev dyvot Iwerdon y trigassant yno y gayaf heb argyweddu dim ar y gwidyl. Anno. ii°. y bu marvolayth maur ar lu y brenhin rei o newin. ereill o newyd bwydev. ereill o diffic na ellyt dwyn kyfnewidiev ar vor yn amser gayaf. Yny vlwydyn honno y bu varw Catwaladry ap Grufud ab Kynan. Ac ydoeth ybrenhin yn wythnos y diodeifein hyt yn penvro ac ychydic o niver gyt ac ef. ac adaw y varwnieit ay varchogeon yn Iwerdon. Ahynny o achos kennadev y pab a rei brenhin freinc. Ac yno ybu duw pasch athrannoeth ac y cafas Rys ymdidan ac ef yn talacharn yn mynet ytu a lloegyr. Agwedy dyvot y lloegyr o honaw auron a oruc kennadev at Ior. ap Owein ierchi ydaw dyvot y ymdidan ac ef ac y gadarnhau hedwch ryngthunt. Ac ydoeth Owein ap Ior. o arch y dat ydyuot gyt ac ef ylys ybrenhin. ac y doeth gwyr iarll brustov o caer dyf ford y castell newyd ar wysg ac y lladassant ef yn was ievanc klotvaur. A gwedy menegi hynny yw dat ac y Howel y vraut ac yr lleill a oed vn ac wynt. nyt ymdiredassant yr brenin obynny allan namyn gwneith' gwaethaf ac y gellynt ar gyvoeth ybrenhin olad allosgi ac anreithaw heb drugared. hyt ynkaer low ahyt yn henford. Ac yna y gwnaeth ybrenhin Rys ap Grufud yn vstvs ar deheubarth kymre. ac yntev aaeth yfreinc heb olud. Yn hynny mys aust ycavas Seissill a Dyvynwal a Ieuan ap Seissill ap Ririt. castell Aber Gevenny odwyll ygan wyr y brenhin. Anno. iii°. ybu yr hin decgaf yn amser gayaf hyt difiev kyuarchavel ac yna y doeth taranev aglaw achenllysc athorri bric y coet hyt ydaear. ac yssu o bryvet y deil yn llwyr hyt na alley y gwydvilot ymborth. ac y peryglavt llawer or bobyl ac or ysgrybyl. Yny vlwydyn honno y ganet Meuric ap Rys ap Grufud. a mab y verch Moredud y vraut. Ac ydaeth Henri ieuanc vab Henri brenhin

lloegyr dros vor at y dat. agovyn yw dat peth awnay canys nat oed ydaw ymborth onyt agaffei gan ydat. Ac yd erchys y dat rodi ugeint pvnt or monei hwnnw beunydw ydaw. Ac y dywat yntev na chiglev rodi lifrei y vab brenhin erioet ac nas mynnei yntev. Ac yny gyghor y cavas mynet ydinas twrws a chymryt areant yn echwyn gan y bwrdeissieit ydref. Aphan giglev y brenhin hynny: gvaharth aoruc na rodty ydaw vn geiniavc. ac anvon gwyr oy lys ehvn yw daly ay warchadw yny darffei ydaw kymryt kyghor amdanaw. Ac y perys yntev medwi y gweircheitweyt athra uuant yn kysgu. ydaeth ymeith ac ychydic owyr gyt ac ef hyt at brehin freinc y chwegrwn. Yn hynny yr anvones Rys ap Grufud Howel y vab dros vor at Henri vrenhin yw wassneithu. ac y bu llawen ybrenhin wrthaw a diolch yn vaur y Rys y anvon yno. Yn hynny yd oed Henri ieuanc drwy nerth y chwegrwn a Theobaldus duc bwrgwyn a chyghorwr flandrys yn ewyllyssu gwrthnebu y gyvoethev ydat. Duw m'chergwith. xv. kl. aust y doeth Ior. ap Owain amben Caerllion ac ymlad ardinaw ynyw kavas. a daly gwyr y dinas yny gafas y gastell. Odeno ydaeth Howel ap Ior. o hyt nos y gastell gwent. athrannoeth y darystynghavt y wlat idaw dieihyr ycastell. ac agymyrth gwystlon or rei goreu or wlat. ac yna y gyrrawd David ap Owein owyned. Maelgwn y vraut hyt yn Iwerdon ac agymyrth Mon y eidaw ehvn. Anno. iii°. y bu varw Kynan ap Owein. Ac y gwrthladawt Dd. ap Owein y vrodyr ay gevynderiw o wyned ac ay kymyrth yn eidaw ehvn. Ac a garcharawt Maelgwn y vrawt. Anno. v. peris Howel ap Ior. ogaerllion heb wybod yv dat daly Owein y gevynderw athynnv y lygeit ay geillew rac kaffel etived o honaw canys ef oed wir etived ar caerllion. Ac yn dissyvyt ydoeth y freinc ac alltudaw Ior. a Howel y vab odeno. Ac y tagnavedwyt rwg Henri vrenhin lloegyr a Henri ieuanc y vab gwedy distrywiaw llawer o Normandi agwladod ereill. Ac y delhiis David ap Owein. Rodri y vraut dro dwill ac ay dodas mewn carchar kyfinc a gevyne arnav. am geisiaw ran o dref y dat iganthaw. Ac yna y kymyrth Dd. ap Owein Emme chwaer yr brenhin yn briawt odybgyu cappel am hynny kynnal y gyvoeth yn hedwch. Ac yn hynny y dienghys Rodri o garchar y vrawt. achyn diwed y vlwydyn ef aduc Mon iarnav a Gwyned ewch Conwy. Duw gwyl Iago apostol ydaeth Rys ap Grufud y Gaerlow yr kwnsili ahoill tywys-

sogon kymre gyt ac ef or a nuassei yn erbyn y brenhin. nyt amgen. Catwallawn ap Madoc y gevynderw o vaelenyd. Eynion Clut y daw gan yverch o elvayl. Eynion ap Rys y dav gan y verch o gwerthrynnyng. Morgant y nei ap Gwlad' y chwaer. tat Caradawe ap Iestin owl vorgant. Grufud y nei vap Nest ychwaer braut Iuor vachan ap Meuric o semhenyd. Ior. ap Owein o gaerllion. a Seissyll ap Dyvynwal o went ewchaf abriodassei Gwladus chwayr y Rys ap Grufud. Agweddy ev dyvot yno y brenhin arodes hedwch ydunt. ac arodes Caerllion y Ior. ap Owein. Ac y llas Seissill ap Dyvynwal o dwll yn gastell ab' gevenni ygan arglwyd brecheynave. Ac yllas Geffrei y vab a goreugwyr gwent. a Gwlad' y wreic adalpwyt. a Chatwaladyr y mab alas. Agweddyr lladua morduon ahonno ny allawd kymro ymdiriet y dwyll y freine ohynny allan. Cadell vab Grufud o orthrwm heint gwedy kymryt habit crevyd amdanaw yn ystrat flur y bu varw ac yno y clathpwyt. Ac Richard abat clerval mewn manachloc yn ynyl dinas ramson y doeth manach ay vrathu a chylllell ac or brath hwnnw y bu varw. Anno vi°. y bu varw Kynan abat y ty gwyn. A David escob mynyw. ac yny le yntev y doeth Perys. Ar nodolic hwnnw y gwnaeth Rys ap Grufud y wled vawr yngastell ab' teiui. y ymryson pwy orev o gerd tant. nev gerd tavot dros wyneb kymre. a lloegyr. a phrydyn. ac iwerdon. a pheri gwneith' dwy gadeir. vn yr gorev or telynoryon. arall yr gorev or beird. Ac or telynnoryon gorev oed gwas ieuanec or llys. or beird gorev oed rei gwyned. ar wled honno o gyhoeddyt blwydyn kyn y wneith'. Yny vlwydyn honno y gwnaethpwyt kwnsili yn llvndain am hanner y grawys y gadarnhav kyfreithev yr eglwysev. ac y tyfawd ymryson y rwng archescop keint. ac archescop caer efrawc am eistedvaev yngwyd y cardinalet o ruvein. kyrechu aoruc archescop keint lle delehe vot. Athrannoeth yd achubawt archescob caer efrawc y lle hwnnw yngwyd y cardinaliet. ac y doeth nebnv or tu drachefyn idaw ay dynnv ef ay gadeir yny uu yn wysg y wegyl yr llaur. ay guraw a dwylaw ac a thrayt yn yssic. abreid un idaw diang ay eneit. Anno. vii°. yllas Eion clut. A Morgant ap Moredud alas hevyt. Ac y gwnaeth Rys ap Grufud castell rayadyr gwy. Anno. viii°. meibion Kynan a ryvelassant ar arglwyd Rys. Anno. ix°. y llas Catwallawn. Ac y prypheythwyd Covent yn nant teyrnon. ereill ay geiliw manachloc devma.

ereill manachloc caerllion ar wysg. Anno dom. M°. c.lxxx. ny bu dim or a dyckit ar gof yny vlwydyn honno. Anno. i°. y bu varw Alexander bap. Ac yny le ydoetholet Luci'. Ac y bu varw Adaf escob seynt Assaph yn ryt ychen ac y clathpwyt ef yn Osiney. Anno. ii°. y llas Randwl de Poer ac ychydic o varchogeon gyt ac ef. ygan gweission ieueinc o went. Anno. iii°. y bu varw Henri vrenhin ievane trydyd Henri oed hwnnw. yn mywyt ydat. Ac y bu varw Richard archescob keint. Anno. iii°. y bu varw Ryderch abat y ty gwyn. ac y bu varw Meuric abat y Cumhir. Anno. v°. y doeth y padriarch. o garusalem o loegyr y geisiaw nerth gan Henri brenhin lloegyr. canys daroed yr ldeon a Saraciniet distriw caerusalem yn llwyr. Ac y dychwelavt drachevyn ac amdeler o wyr meirch a phedyt ganthaw. Duw kalanmei y symdavyt yr heul y lliw megys. pan vei diffic arnei. Yny vlwydyn honno. Dd. abat ystrat flur auu varw. A Howel ap Ieuf arglwyd arwystli. ac Eion ap Kynan. ac y clathpwyt wynt yn ystratflur yn enrydedus. Anno. vi°. y bu varw Luci' bap. ac yny ol ydoeth Vrban' tryded. ac y daeth covent ystrat flur hyt y redynave velen yngwyned. ac y bu varw Perys abat clervall. ac yllas Catwaladyr ap Rys o dyvet yn lledrat ac y clathpwit yny ty gwyn ar daf. Anno. vii°. y bu varw Ithel abat or trallwng. Ac y llas Owein ap Madoc y gorev or kymre drwy dwyll yn garrec gova nosweith ygan veibion Owein kyveiliawc. Gwen oynwyn a Chaswallawn. Llywelyn ap Catwallawn a dalpwyt ygan y vrodyr ac adynhwyt y lyeit. Maelgwn ap Rys o deheubarth adiffeithavd dinas Dynbych ac ay llosgaa. Ac vegys llew yn hela y doeth llawer or flandrysyr ac y lladavt ef wynt oll. Anno. viii°. y doeth paganiet a saraciniet y Caerusalem dechrev y grawys ac adugant y groc y diodefavyt duw arnaw gantwnt. ac yspeiliav ydinas allad llawer or cristonogyon adyly ereill yngkarchar. Ac amhynny ydaeth Philip brenhin freinc. a Henri brenhin lloegyr. a Baldewyn archescob keint alluossogruid o gristonogeon a chroes. Anno. ix°. y bu varw Henri vrenhin.

Ac yny ol yntev y doeth Richard y vab y vrenhin. y marchauc gorev ar devraf. Yny vlwydyn honno y casas Rys ap Grufud castell seinther. ac abercorran. allan yetyphan. Ac aberys daly Maelgwn y vab ay garcharu y gwyr a oed blodev y marchogeon ac andiffynnwr deheubarth kymre.

Anno dom. M^o.c.xc. ydaeth Phelip brenhin freinc. a Richard brenhin lloegyr. a Baldewyn archescob y Gaerusalem a dirvawr llu ganthunt o ieirl a barwnieit. ac y gwnaeth Rys ap Grufud castell yn ketweli. Ac y bu varw Wenlliant verch Rys blodev gwraged kymre otegwech. Anno. i^o. y bu varw Grufud Maylor brenhin Powys yr haylaf or kymre. Ac y bu varw Gwion escob bangor gwr mawr ygrefyd. Ac y bu diffic ar yr heul. Ac y bu varw Baldewyn archescop keint. Ac y llas Einion or porth y gan y vraut. Ac y cavas Rys ap Grufud castell dyneinir. Ac y bu varw Owein ap Grufud yn ys-
 tratflur. Anno. ii^o. y dienghis Maelgwn ap Rys o garchar arglwyd Brecheinoc. Ac y cavas Rys ap Grufud castell llanmadein. Ac y bu varw Grufud vab Cadwgon. Anno. iii^o. y dalpwyd Richard vrenhin lloegyr yn dyvot o Gayrusalem ygan nebun iarl ac y rodad yngkarchar yr amherawdyr. yny oruu ar loegyr gwystlaw kareglev y manachlogoed ar eglwyssev ac ev eurllestri yr yellwng or karchar. yny vlwydyn honno y darystygawd Rodri vab Owein ynys von. a hynny o north meibion Godrich. A chyn diwed y vlwydyn y gwrthladwyd ef or ynys y gan veibion Kynan. Ac y cavas gwyr Maelgwn vab Rys castell ystratmevric. yn wrawl nos nodolic drwy ev peiriannev. Ac y cavas Howel seis vab Rys pennaeth deheubarth castell gwys drwy dwyll. Ac adelhiis Phelip vab Gwis ay wreic ay deu vab. Agwedy gwasgaru a castell kyt dyhunaw a oruc a Maelgwn y vraut y distrywiaw castell llannuhadein. Agwedy gossot oet dyd. ydoeth y flandryswyr yr dywededic castell ac ymlad yn diobeith ac wynt a gwneith' lladva dirvaur onadunt. a chymhell ev gwyr ar ffo. Ac ymgynnulla a oruc y kymre am ben ydywededic castell ac ydistriwiwt. Ac y delhiis aranaut y deu vroder. Madoc. a Howel. ac ytnynnawt ev llygeit. Anno. iii^o. y rodes Maelgwn vab Rys castell ystrat meuric yr hwn ar-
 odassei Rys ap Grufud idaw. yntev ay rodes yv vraut dros y wystlon. Ac y gwnaethpwyd yr eilweith castell rayadyrgwy. Ac y dalptwyd Rys y gan y veibion ac y carcharwyd a Howel seis o dwyll ar Maelgwn y vraut a ellyngawd Rys y dat o garchar. Ac y kymyrth meibion Catwallawn castell de Nyuer yr hwn a oed eidiaw Maelgwn a chastell rayadyrgwy ac ay llogassant. Ac y doeth Richard vrenhin y loegyr o gaerusalem. Llywelyn ap Ior. a deu vab Kynan Rodri ac Owein

adugant kyvoeth Daid ap Owein yrnaw onyt tri chastell ay gymhell yntev ar fo. Anno. v^o. y doeth Rosser y mortimer allu ganthaw hyt yn Maylenyd ac y gwrthladwyd deu vab Catwallawn o gastell kymaron. Ac y cafas deu vab Rys ap Grufud. Rys a Maredud. castell dinefwr o dwyll a chastell y cantref bychan. a gwyr y wlat honno a gytsynawt ac wynt. ac y delhiis ev tat wynt o dwill ac yn ystrat meuric y carcharwit wynt. Anno. vi^o. y bu varw escop bangor. Ac kynvryllant Rys ap Grufud llu amben caer merdyn ac ay llogas ac ay diffeithawd. Ac odyo ydoeth allu dirvaur amben castell Colvnwy. ac eiste wrthaw ac eu kymhell ev rodi. a gwedy y rodi y llogsi ay dystriw a orugant. ac odena y bryssiassant hyt yn radynor ac ay llogassant. ar dyd hwnnw y doeth Rosser Mortimer. a Hvgyn o say. allu diruavr o wyr arvauc ymladgar yn ev bydinev ynbarawt y ymlad. Agwedy gvelet o Rys hynny: kyrchu yelnyon aoruc megys llew ac ev kymhell ar ffo ac ev hymlit yn wrual ac ev eythu gan ev llad yn olofrud. ac ni orfwisavd yny doeth hyt yn chastell paen yn Eluael ac yna eiste wrth y castell a gwneithur ermygyon y ymlad ar castell. Ac y doeth Willyam brewys ac y tagnavedwyd ac ef. Yny vlwydyn honno y doeth Henri archescop keint vstus holl loegyr a chynvllaw tywyssogion kymre y dyvot amben castell wenhwynwyn yny trallwng ac ymlad ac ef obop amriw ymladdev. ac ny thygiawd ydunt dym. canys val y bwr-
 ieyn ermygyon y ben y castell ydyuot y mewn: pan deleint hyt y bylchev y bwrit wynt hyt yn waelawt clawd yny dorrynt eu mynyglev ereill bodi. Ac or diwed wynt arodassant y castell gan ev gellwg yn ryd ar eidunt gantunt. a hynny awnaethpwyd. Odena ydoeth Gwenwinwyn ay gynvllaitva oy wyr ac eisteu wrth yr vn castell hwnnw. a chymhel ar ycastellwyr rodi y castell gan ev gellwng yn ryd ar eidunt gantunt. Ac y bu varw abat y trallwng. Anno. vii^o. y bu maruolaeth maur yn gymre afreyne. a hynny or tywyssogion gorev. Ac y bu varw Rys ab Grufud tywyssawc deheubarth kymre blodeu y marchogion ar gorev or auu o genedyl gymre er oet. iii. kl. mai. gwedy llawer uudugolaythev. Agwedy marw Rys y gwledychawd yny le Grufud y vab. Ac yny erbyn y doeth Maelgwn y vraut ay wyr agwyr Gwenwynwyn hyt yn ab' ystwyth ac adelhiis Grufud ac aladawt llawer oy wyr acharcharu ereill adarystwng ydaw holl keredigiawn ai gestyll ac anvon

Grufud y garchar Gwenwynwyn. Ac yntev ay rodes yngkarchar saesson. ac adarystyngws idaw holl Arwystli. Ac y dellhiis Llywelyn ap Ior. David ap Owein. Yny vlwydyn honno gvedy kymryt habit kefryd amdanav ybu varw Owein kyveil-iaue ac y clathpwyd yn ystratmarchell. Ac y bu varw Owein ap Grufud Maelor. Ac Owein or brithir vab Howel ap Ieuaf. A Maelgwn ap Catwallawn o veili nyd. Yny vlwydyn honno y doeth Trahayrn vychan ovrecheinave gwr da doeth kadarn.

a nith verch chwaer y Rys ap Grufud yn wreic briawt y dadlev yr arglwyd William de breusa hyt yn llancors. ac y dalpwyd et yn greulon ay rwymhav yn gadarn achadwynev gerit y draet ay lusgaw wrth y march kryihaf drwy holl ystrytoed Aberhodui hyt y crogwyd. ac yno llad y ben ay grogi ger y draet. ac y clathpwyd yn..... Ac y dial y vraut ay vab ay wreic. pan yw yny ford greulon y divethawd y gwyrda gwirion hynny y torras Maelgwn vab Rys Aberteivi.

LLYMA

VRUT Y TYWYSOGION,

VAL Y BU RYFELLOEDD, A GWEITHREDOEDD ENSEILIAD, A DIALEDDAU, A RHYFEDDODAU.
GWEDI EU TYNNU O'R HEN GOFION CADWEDIG A'U BLYNYDDU YN
DREFNEDIG GAN GARADAWG LLANCARFAN.

Yr Hanes uchod a gopiwyd o Lyfr George Williams o Aber Pergwm Ysgweier, genyf i Thomas Richards Curad Llan Grallo, yn y flwyddyn 1764. A minnau Iorwerth ab Iorwerth Gwilym ai copiais o Lyfyr y Parchedig Mr. Richards yn flwyddyn 1790. Ac ai dadgopiais ef i Owain Myfyr, yn Mesyryd y flwyddyn 1800.

BRUT Y TYWYSOGION.

Oed Crist 660, y bu farw Cadwallawn ab Cadfan brenhin y Britanniaid ac y daeth ei fab ef Cadwaladr fendigaidd yn Frenhin yn ei le; a gwedi dengmlynedd yn heddwch y daeth y Clefyd mawr a elwir y Fall felen ar holl ynys Prydain, a hynny a ddechreuas pan oedd oed Crist yn 674. Ac achaws y Fall honno ydd aeth Cadwaladr a llawer o bob goreuwyr y Bryttaniaid i Lydaw lle ydd oedd eu cydwladwyr wedi gwledychu yn hir o amser cyn no hynny; ac achaws y clefyd nis gellid rhyfelu yn ynys Prydain na llafariaw daear, ac o hynny y digwyddes newyn mawr oni bu farw niferoedd rhyfeddawl o'r Cymry a'r Saeson; a'r Newyn, a'r Fall, a barheis unmlynedd ar ddeg, onid aethant yn dost eu gormail holl bobloedd ynys Prydain. A gwedi dyfod diwedd ar y dialeddau hynny, fe ddodes Gadwaladr ynys Prydain a'i choron yn nawdd ac adanau Alan Brenin Llydaw, ac a aeth i Ruvain wrth gyngor Angel a welsei efe yn ei lesmair, ac yno y bu efe bum mlynedd ac y bu farw yno, a phan ddel ei esgyrn ef oddiyno yn ol i ynys Prydain y cant y Bryttaniaid eu Braint a'u Coron yn ol y dywaid yr Angel wrth Gadwaladr.

Oed Crist 683, y danfones Alan brenin Llydaw ei fab Ifor ac Ynyr ei Nai a dwy Lynges gadarn i ynys Prydain, a rhyfel a fu ryngddynt a'r Saeson, a gorfod ychydig

arnynt, yna y cymmerth Ifor arnaw Benaduriaeth y Bryttaniaid. A gwedi hynny y daeth y Saeson yn ei erbyn ef a llu cadarn, a chad ar faes a fu ryngddynt lle y gorfu Ifor a'r Bryttaniaid wedi ymladd creulawn. ac ynnill Gwlad Cerniw, a Gwlad yr Haf, a Dyfneint yn gwbl. Ac yna y gwnaeth Ifor y Brodyrdy mawr yn ynys y Fallen er diolch i Dduw am ei gyfnerth yn erbyn y Saeson.

Oed Crist 698, y bu'r glaw gwaedliw yn ynys Prydain, onid aeth y llaeth ar ymenyn a'r caws yn gochliw gwaed; ac Ifor a aeth i Rufain lle y bu farw gwedi cynnal Penadurdawd ar y Bryttaniaid wyth mlynedd ar hugain, yn fawr ei glod ai ddoethineb, efe a ddodes lawer o Dir-oedd at Eglwysi yng Nghymru a Lloegr.

Oed Crist 720, Bu Haf tesawg rhyfeddawl oni bu farw coedydd a llysiau ac ysgrublaid gan sychder ac angerdd y poethder, ac ym mis Medi yr un flwyddyn y bu'r llifeiriaint disyfed ac y torres Eglwys Llancarf, a llawer o'r Tai, ac y boddes aneirif o'r Gwartheg a'r Defaid oni bu dra mawr y colledion, a'r un peth mewn llawer man arall, a'r un amser y bu llanw aruthr-awl ym Mor Hafren oni thorres argaeau, ac y collwyd llawer o'r ynysdir ar hyd lan y mor ym Morganwg, a Gwent, a Gwlad yr Haf, a dirfawr y colledau o hynny.

Yr un flwyddyn y doded Rhodri

Molwynawc yn Frenin ar y Bryttaniaid, a rhyfel mawr a fu ryingthaw ef a'r Saeson lle trechasant y Bryttaniaid mewn dwy Gadfaes yn amrhydeddus. Yr un flwyddyn y bu Cad Garthmaclawg, ac un arall yng Ngwynedd, a Chad Pencoeed ym Morganwg lle y gorfu'r Bryttaniaid ymbob un'r tair.

Yr un flwyddyn y bu farw Beli ab Elphin, ac y torres y Saeson di gred lawer o Eglwysydd Llandaf, a Mynyw, a Llanbadarn, ac y lladdasant Aidan Escob Llandaf a llawer o ddoethion ei Blwyf.

Oed Crist 728, y bu Cad Mynydd Carno yng Ngwent lle y gorfu'r Bryttaniaid gwedi colled dirfawr ar wŷr, ac y gyrrwyd y Saeson drwy Afon Wysg, lle y boddasant laweroed o honynt, achaws llif oedd yn yr Afon.

Oed Crist 733, Bu Cad Ddefawdan lle gwedi ymladd hir a thra chreulawn y gorfu'r Saeson ar y Bryttaniaid.

Oed Crist 735, y bu waith Henffordd, lle gwedi ymladd tost a chreulawn y gorfu'r Cymry ar y Saeson.

Oed Crist 750, y bu farw Tewdwr ab Beli, a Rhodri Molwynawc gwedi gwladychu deng mlynedd ar hugain yn glodfawr am gyflawnder a gwroldeb, ac ai claddwyd yng Nghaerllion ar Wysg, a diweddaf o Eppil Brenhinoedd ynys Prydain a gladdwyd yno oedd efe.—Yn yr un flwyddyn y bu waith Mygedawc lle y gorfu'r Bryttaniaid ar y Gwyddyl Ffichti gwedi ymladd creulawn.

Oed Crist 754, y gwnaethpwyd Cynan Tindaethwy yn Frenhin ar Gymru oll o fodd yr holl Frenhinoedd a'r Arglwyddi. Yn yr ail flwyddyn y bu ail waith Henffordd lle y gorfu'r Cymry, ac yno y llas Cyfelach Escob Morganwg.

Oed Crist 755, y symudwyd y Pasg yng Ngwynedd o gyngor Elfod Escob Bangor, ond nis caid hynny gan yr Escobion eraill, ac achaws hynny y daethant y Saeson ar y Cymry yn Neheubarth, lle bu Cad Coed Marchan, a gorfuiwyd ar y Saeson yn amrhydeddus.

Oed Crist 757, y bu drydedd waith Henffordd lle y Gorfu Gwyr Deheubarth ar y Saeson, ac y llas Dyfnwal ab Tewdwr y rhyfelwr glewaf o du'r Cymry, wedi iddaw wneuthur yn orchestawl o neb yn y Gad honno.

Oed Crist 765, y diffeithiwyd Tiroedd y Mers gan y Cymry ac y gorfuant ar y Saeson, ac ai hyspeillasant yn ddifawr, achaws hynny y gwnaeth Offa Brenin y Mers y clawdd mawr a elwir Clawdd Offa

yn derfyufa rhwng Gwlad Gymru ar Mers, fal y mae fyth yn parhau.

Oed Crist 776, y codes Gwyr Gwent a Morganwg ac a aethant am benn y Mers, ac y torrasant Glawdd Offa yn gydwaisted a'r ddaear, a gwedi hynny dychwelyd ag yspail fawr.

Oed Crist 777, y symudwyd y pasc yn Neheubarth, ac y bu farw Ferinol fab Eidwar, ac achaws hynny y bu ryfel teiban rhwng y Deheuwyr au Brenin a dinistr-aw mawr arnynt ganthaw, oni orfu arnynt ladd y Brenin am hynny yn amŷer Háf, am hynny y gelwir yr haf hwnnw yr haf gwaedlyd, ac ni' rodded fyth wedi hynny i Frenin y Deheuwyr ei air yn air ar y wlad.

Oed Crist 784, y diffeithiwyd y Mers gan y Cymry, ac Offa a wnaeth glawdd yr ail waith yn nes attaw, a gadael lle Gwlad rhwng Gwy a Hafren lle mae Llwyth Elystan Glodrydd lle ydd aethant yn un o bum Brenhinllwyth Cymry.

Oed Crist 795 y daeth y Paganiaid duon gyntaf i ynys Prydain o Wlad Denmarc, ac a wnaethant ddrygau mawr yn Lloegr, wedi hynny daethant i Forganwg, ac yno lladd a llosgi llawer, ond o'r diwedd gorfu'r Cymry arnynt au gyrru i'r mor gwedi lladd llawer iawn o honynt, ac yna myned i'r Werddon lle y diffeithiasant Rechreyn a lleoed eraill.

Yr ail flwyddyn y bu gwaith Rhuddlan lle y lladdwyd Meredydd Brenin Dyfed, a Charadawc ab Gwyn ab Collwyn Brenin Gwynedd.

Oed Crist 804, y bu farw Arthen Brenin Ceredigiawn, a Rhydderech Brenin Dyfed, a Chadell Brenin Teyrnllwg, a elwir yr awr honn Powys.

Oed Crist 809, y bu farw Elford Archescob Gwynedd, ac y bu diffyg ar yr haul, ac y bu Terfysg mawr ym mhlith y Gwyr Eglwysig achaws y Pasc, canys ni fynnai Escobion Llandaf a mynyw ymroddi dan Archescob Gwynedd lle yr oeddynt eu hunain yn Archescobion hŷn o Fraint.

Oed Crist 810, duawdd y lleuad ddyw nadolic ac y llosges y Saeson Mynyw, ac y llosged Teganwy gan dan llychaid gwylltion, ac y bu farwolaeth ddifawr ar yr anifeiliaid hyd holl ynys Prydain ac y tlododd Brenhiniaeth Vôn a Brenhiniaeth Dyfed oblegyd Rhyfel a fu rhwng Hywel Fychan a Chynan ei frawd, o gorfu Hywel ynys Fôn.

Oed Crist 814, bu Taranau a lluched ofnadwy dros benn yn torri a llosgi Tai a

choedydd yn aruthr, ac y bu farw Gruffydd ab Cynan achaws Brad Elisse ei frawd.

Yr un flwyddyn y bu ryfel yr ail waith rhwng Hywel a'i frawd Cynan, ac a laddes lawer o'i wyr ef, ac yna Cynan a gynhulles attaw Gad niferawg dros benn, ac am benn ei frawd Hywel y rhuthres, ai yrru o Fôn hyd ym Manaw. Ymhen ychydig wedi hynny bu farw Cynan Tindaethwy Brenin Cymry oll. A merch oedd etifeddes iddaw a briodes a Gwr Pendefig ai enw Merfyn Frych; ei Fam ef Nest ferch Cadell Deyrnllwg fab Brochwel Ysgithrawc.

Oed Crist 815, y llas Griffri ab Cyngen ab Cadell Deyrnllwg.

Oed Crist 818, y dechreuës Merfyn Frych ac Essyllt ei wraig wladych Gwynedd a Phowys, a'i flwyddyn honno y bu waith Llanfaes ym Môn.

Oed Crist 819, y drygwyd Dyfed yn ddirfawr gan Genwlff Brenin Mers.

Oed Crist 823, y diffeithwyd Gwlad Bowys gan y Saeson, gan ddwyn y meibion bychain i gyd oddiar eu mamau a'u meithrin yn Saeson, canys arferid hynny gan y Saeson, a'r un flwyddyn y llosgasant Deganwy.

Oed Crist 829, y dug Egbert Brenin Caerwynt y danaw Bernwlff Brenin y Mers drwy ymladd drydlew, ac yn ebrwydd gwedi hynny y dug efe y danaw y saith Brenhiniaeth Seisnig, a galw Gwlad Loegr yn Inglont, a galw'r laith Ingles.

Oed Crist 830, y bu diffyg ar y lleuad yr wythfea dydd o Fis Rhagfyr, a'r un diwarnod y bu farw Morydd ab Llywarch Ildwy Brenin Ceredigion.

Oed Crist 831, y daeth Saeson y Mers ar hyd nos yn ddiairwybod, ac a llosgasant Fonachdy Senghenydd, ydd oedd hwnnw vn y man y mae v Castell yn awr, ac oddi yno y daethant hyd yng Nghastell Treoda ac ai llosgasant: a dianc oddiyno dros For Hafren a llawer ganddynt yn lledrad, lle ydd oedd llw cyngrair y pryd hynny rwng Gwyr Morganwg a Gwent a Saeson y Mers.

Oed Crist 833, y daeth y Paganiaid o Ddenmarc i Loegr, ac a ddifeithiasant lawer o fannau yn yr ynys, ac yn mhen tair blynedd myned i Gymru, ac yn un a'r Cymry ymosod ar y Saeson lle y gorfu'r Saeson arnynt.

Oed Crist 835, bu farw Cadwallon, yr oed efe n wr pendefig mawr ei barch a'i ddoethineb.

Oed Crist 838, Gwaith Cyfeiliawc lle bu ymladd tra thost rhwng y Cymry a Berthwryd Brenin Mers; ac yno y llad

wyd Merfyn Frych Brenin y Bryttaniaid: ac yn amser Merfyn y gorfu ar y Bryttaniaid ac oedd yn Lloegr yn byw ymroddi yn Saeson neu adael eu Gwlad a'u cartref oedd ym mhen tri Mis. Yr un flwyddyn y bu waith Fferyllwg rwng Gwy a Hafren lle bu law uchaf'r Cymry.

Oed Crist 840, y bu farw Escob Mynyw, ac y bu ail waith Fferyllwg lle lladdwyd llawer o bob tu, fal nas gellid barnu'r llaw uchaf nac i'r un na'r llall o honynt.

Oed Crist 843, Rhodri Mawr ab Merfyn Frych a ddechreuws wladychu ar y Cymry a gorfod ymddifadu ar Bryttaniaid ac oeddynt yn byw yn Lloegr, a myned yn un ar Saeson a wnaethant hwy. A rhyfel mynych a mawr a fu rwng Rhodri a Berthwryd Brenin Mers. Yr hwnn Ferthwryd a fynnwys gynhorthwy gan Ithelwlf ei frawd ac a ddaeth a llu dirfawr i Fôn gan ddifeithiau Gwlad y ffordd y cerddynt, fal y gwnai'r Paganiaid di grêd a bedydd. Myned a wnaeth Rhodri yn eu herbyn a llu dewisawl o'r Cymry gydag ef; ac yn gynhorthwy iddaw y daeth Meuryg ab Hywel Brenin Morganwg a Llu cadarn, a'r Meuryg hwnnw a laddwyd yn y frwydr honno, eithr gyrru ffo ar y Saeson yn y diwedd, gwedi ymladd tost a chreulawn. Ac yna gwnaethpwyd Ithel ab Hywel yn Frenin ar Forganwg a Gwent yn lle ei frawd, ac efe yn myned a Llu cadarn gydag ef i Wynedd yng nghyfneth Rhodri y gosodasant gwyr Brecheiniawc arnaw ac ai lladdasant yn iawn i Ferthwryd am fil o wartheg yspail a gawsant ganthaw am hynny o alanas, ac o hynny y dechreuws y ddiairheb Bradwyr Brycheiniawc.

Oed Crist 850, y bu Gwaith Ffinant ac y llas Cyngen ab Cadell Deyrnllwg yn Rhufain gan ei wyr ei hun.

Oed Crist 860, bu Cad Wythen lle lladded llawer o Gymry a Saeson fal nas galled y llaw uchaf nac i'r naill na'r llall o honynt, a'r un flwyddyn y daeth y Paganiaid duon i Dir Gwyr ac a'u gyrrwyd ymaith gyda galanasdra mawr.

Oed Crist 865, y lladded Cynan nawdd nifer, y dewraf a'r ardderchoccaf yn ei ddydd o Ryfeilwyr Cymru.

Oed Crist 868, y bu gwaith Brynnonnen, ac y daeth y Paganiaid duon lawer gwaith yn yr un flwyddyn i Gymru a Lloegr, a chael y gwaethaf ym mhob Gossawd.

Oed Crist 870, y torres y Paganiaid duon Gaer Alclud, ac a ddifethasant Llundain a Gwlad y Mers o'i bronn.

Yr un flwyddyn y bu waith Llangollen a lladdfa fawr yno.

Yn yr un flwyddyn y boddes Gwgan ab Morydd ab Llywarch Llwyd Brenin Ceredigion yn morio dros afon Llychwr yng Ngwyr er gyrru'r Paganiaid duon o'r Wlad honno.

Yn yr un flwyddyn y bu waith Bangor lle y lladdwyd y Saeson wrth y niferoedd a cherrig a dreiglwyd arnynt oddi ar y Brynniau, ac ym mhlith y rhai hyany Escob Bangor.

Oed Crist 871, bu farw Einion Fon-heddig Escob Mynyw, ac o gwnaethpwyd Hubert Sais yn escob yn ei le ef.

Oed Crist 872, y bu Waith Bangolau ym Môn, lle gorfu Rhodri a'r Cymry ar y Paganiaid duon mewn Brwydr galed: a gwedi hynny yr un flwyddyn Gwaith Manegid ym Mon, lle difethwyd y Paganiaid duon.

Oed Crist 873, y bu Waith Dyw Sul ym Môn, ac yn honno y llas Rhodri mawr, a Gwriad ei frawd, a Gweirydd mab Owain Morganwg, gan y Saeson; ac yna yn eu llawn angerdd y cymmerth Gwragedd Môn arfau ac a ruthrasant ar y Saeson au lladd yn greulawn oni orfu arnynt ffo.—Yr un flwyddyn y bu Waith Rhiw Saeson ym Morganwg, lle y gorfu'r Cymry ar y Saeson, au lladd yn aruthrawl.

Rhodri Mawr a ddodes drefn newydd ar Lywodraeth Cymry hyd y cerddai ei fraint ef, nid amgen Ceredigion a Chadell ei fab hynaf a'i casas, ac iddaw ei Lys yn Nineswr, Gwynedd a ddodes ef i Anarawd ei Fab, ac iddaw ei Lys yn Aberffraw ym Môn, Powys a roddes ef i Fersyn ei Fab, ac iddaw ei Lys ym Mathrafal, ac ar yr hynaf o honynt Deyrnged i Frenin Llundain, ac i'r hynaf Deyrnged gan y ddau eraill, a'r Tri Thywysawg Taleithiawg eu gelwid am iddynt yn anad fu o'u blaen lwynt wisgaw Taleithiau am eu coronau fal y gwnelai Frenhinoedd yng Ngwledydd eraill, lle cyn no hynny ni wysgynt Frenhinoedd a Thywysogion Cenedl y Cymry namyn huaieu euraid. Ac i'r hynaf o'r Tywysogion Taleithiawc y dodes Rodri'r Unbennaeth, ac arch a gorchymyn arnynt ymddiffyn Gwlad a Chenedl y Cymry rag rhuthr gelynon, a rhag anlywodraeth.

Oed Crist 876, ydd aeth Gadell ab Rhodri mawr yn Frenin Ceredigiawn, ac Anarawd ab Rhodri yn Frenin Gwynedd, a Mersyn ab Rhodri yn Frenin Powys.

Oed Crist 877, y gorfu Gadell ab Rhodri ar Fersyn ei frawd, a dwyn oddiarnaw ei wlad sef Powys, ac yna efe a wladyches holl Gymry.

Oed Crist 880, y bu waith Conwy rhwng

Anarawd ab Rhodri a'r Saeson, lle casas y Cymry'r fuddugoliaeth, a lladd llawer o'r Saeson, ac achaws hynny y gelwid y Gadfaes honno Dial Rhodri.

Oed Crist 883, bu farw Cydwithen y gwrolaf a'r doethaf o'r Bryttaniaid, a dirfawr y golled i Wlad Gymru; a'r un flwyddyn y bu farw Cydfior Abad Llanfeithin, gwr doeth a dysgedig oedd efe a mawr ei dduiwoldeb. Efe a ddanfonas clwech o wyr doethion ei gor i ddodi addyso i Wyddelod y Werddon.

Oed Crist 890, y gorfu ar wyr Ystrad Clud ymadael a'u Gwlad, y rhai ni fynnent ymunaw a'r Saeson, a dyfod i Wynedd, ac Anarawd a roddes iddynt gennad i wladychu'r wlad a ddyled oddiarnaw gan y Saeson ni amgen na Maelawr, a Dyffryn Clwyd, a Rhyfoniawg, a Thegeingi, os gyrru ymaith y Saeson a fedrynt, a hynny a wnaethant yn ddihafech, a'r Saeson a dduethant yr ail waith achaws hynny yn erbyn Anarawd lle bu waith Gymryd, ac y bu'r Cymry yn fuddugolgyrch ar y Saeson, au gyrru o'r Wlad yn ollawl, ac felly y rhyddbaed Gwynedd oddi wrth y Saeson drwy Nerth Gwyr y Gogledd.

Oed Crist 891, y daeth y Paganiaid duon i Gastell Baldwin, ac a ddiffeithiasant Bowys, ac a feddianasant y goreu o'r tiroedd yn drwy nerth y Saeson a Brad rhai o'r Cymry.—Y flwyddyn honno y bu farw Henydd ab Bledri, gwr hynod o Gymro.

Oed Crist 892, y daeth Anarawd Brenin Gwynedd i ddiffeithiaw Ceredigiawn, sef cyfoeth Cadell ei Frawd, ac a losges yr holl dai a'r ydau yn Nyfed ac Ystrad Tywi yn greulawn iawn. Yr un flwyddyn y llas Mersyn Brenin Powys gan ei wyr ei hun. Yr yn flwyddyn y rhuthrasant y Paganiaid duon am ben Caer Wysg ac aladdasant y Saeson: a llawer o'r Bryttaniaid a oeddent yn gwladychu vno a ddaethant at Owain Arglwydd Morganwg, ac a gawsant diroedd a thrigfannau ganthaw, lle arosasant hwy a'u heppil. Ac yng Ngwyr y maent yn Seisnigion.

Oed Crist 893, daeth y Paganiaid duon i Gymru dros For Hafren ac a losgasant Lanelltyd Fawr, a Chynffig, a Llangarfan, ac a wnaethant ddrygau mawrion ym Morganwg, a Gwent, a Brecheiniawc, a Buellt, ac ar ei gwaith yn dychwelyd yng Ngwaunllwg, a nhwy yn anrheithiaw Caerllion ar Wysg y daeth Morgan Tywysawg Morganwg a Chad yn eu herbyn, au gyrru tros Fôr i Wlad yr Haf lle y lladdwyd llawer o honynt gan y Saeson a Bryttaniaid y Wlad honno: a'r haf v flwyddyn

honno y gwelwyd pryfed o rywiau dieithron yn y Werddon ar wedd Gwaddod a dau ddaint hirion i bob un o naddynt, a bwyta'r holl ydoedd a wnaethant, a'r holl Bordir, a gwaidd pob Gwellt a gwair onid aeth newyn ar y wlad, a'r Paganïaid au dug yno fal y tybid, ac a fynnent eu dwyn hefyd i ynys Prydain. Ond gwedi dodi Gweddïau, at Dduw ac Elusenau i Dylodion, a Theilynglawd ar fuchedd, fe ddanfones Duw Rew cadarn, a hithau eisioes hyn haf, oni buant feirw y pryfed hynny.

Oed Crist 894, y bu farw Hywel ab Rhys ab Arthfael Arglwydd Morganwg yn ei lawn henaint yn Rhufain yn nhen tridiau wedi ei fyned yno, sef ei oed chweugeinmlwydd a phedair.

Oed Crist 895, y bu farw Arthfael hen, ab Rhys Arglwydd Morganwg a Brenin ar sai h Gantref Gwent, yn chweugeinmlwydd oed, ei wraig ef oedd Ceinwen ferch Arthen Brenin Ceredigion, a gwedi myned yn hen ni fynnei efe a wnelai a Theyrnedd, am hynny rhoddi'r frenhiniaeth i Hywel ei frawd.

Oed Crist 900, y daeth Igmwnt ai Baganiaid duon i Fôn, ac yna gwaith Rhos Meilon.—Yn y flwyddyn honno y symudwyd Mynyw, ac y bu farw Llywarch ab Henydd. Yr un flwyddyn y bu farw Cadell ab Rhodri mawr, ac y gwnaethpwyd Hywel ei fab yn Frenin Ceredigion, deu fab arall oedd iddaw sef Meyryg a Chlydawc. Ac yna gwladychawdd Anarawd ar holl Gymru, yn ol y gosodes Rhodri Mawr.

Oed Crist 906, y bu farw Asser ddoeth archesgob y Bryttaniaid, ac y daeth Elystan Brenin y Saeson i Gymru, ac a ddug danaw holl Frenhinoedd y Cymry. A'r flwyddyn honno y bu waith Dinerth, a hefyd yr un flwyddyn y diffeithwyd Mynyw gan Uthyr a Rhallt goch, ac y llas Maelawg ab Peredur Gam.

Oed Crist 913, y bu farw Narawd ab Rhodri Mawr Brenin y Bryttaniaid, ac yna Hywel ab Cadell a wladyches holl Gymru, ac Eidwal Foel yn Frenin Aberffraw, ab Narawd ab Rhodri Mawr.

Oed Crist 914, y llas Clydawc ab Cadell gan Feuryg ei frawd, ac y diffeithwyd Mon gan wyr y Werddon, a chyn diwedd yr Haf y cad rhyfel cydgenedl achaws i Feuryg ab Cadell ladd ei Frawd Hywel.

Oed Crist 918, y daeth Edelffleda Brenhines y Mers yn erbyn Morgan Tywysawg Morganwg a Gwent, ac y bu waith y Castell Newydd lle y bu farw Edelffleda ac y ffoes y Saeson.

Oed Crist 926 aeth Hywel Dda fab

Cadell Brenin Cymry oll i Rufain, a chydag ef dri escob, sef oeddynt Martin Escob Mynyw, a Mordaf Escob Bangor, a Marchlwyys Escob Teilaw, a chyda hwnnw Blygwryd ab Owain Pencyfeistedd Llandaf, Brawd Morgan Brenin Morganwg, a'r achaws eu myned yno, ymgynghori a Doethion y modd y gwellhëid Cyfreithiau Gwlad Gymru, a gwybod Cyfreithiau Gwledydd a Dinasoedd eraill, a'r Cyfreithiau a fuant gan Amherodron Rhufain yn ynys Prydain yn amser eu hunbennaeth hwy, a gwedi caffael gwybodaeth o'r pethau hynny, a chyngor Doethion, dychwelyd i Gymru, lle y galwes Hywel attaw holl Bencenedloedd Gwlad au Teisbanteulaeoedd, a phob Doethion a Dysgedigion o wyr Llên a Llëygion yn Ddygynnull Gorsedd hyd y Ty Gwynn ar Daf yn Nyfed. A gwedi chwiliaw a gaffad o bob Gwlad a Dinas y caed yn oreuon o'r cyfan Cyfreithiau Dyfnwal Moelmud, a thrwy ddysg ac athrawiaethgar ymgais Blegywryd Athraw y trefnwyd y rhai hynny, ac au doded wrth Farn y Dygynnull oni chaed, gan nynet eglurhâd, a gwellhâd, ac adlanwad a'r rhai hynny, a gwedi myned wrth Farn a Rhaith Gwlad yn y Dygynnull y cadarnhaed y cyfreithiau ac au rhodded yn ddeddfedigawl ar holl wlad Gymru, a gwedi hynny myned i Rufain yr ail waith o Hywel, a chael Barn Doethion yno, a gwybod bod y cyfreithiau hynny yn gydderddedogion a Chyfraith Duw ac a chyfreithiau Gwledydd a Dinasoedd Tiroedd Cred a Bedydd, y daeth yn ei ol i Gymru, ac y dodes ei gyfreithiau wrth farn y Cantrefi, a'r Cynmydau, a Rhaith Gwlad, ac o hynny ydd aethant yn gadarn yn holl Arglwyddiaethau Cymru, ac ym mhob Llys Arglwydd a Chenedl hyd nad oedd a gaeai yn eu herbyn, ac nad oeddent o arall yn un Llys Gwlad ac Arglwydd yng Nghymru, ac achaws daed ei gyfreithiau y gelwir ef Hywel Dda.

Oed Crist 933, y llas Owain fab Gruffydd gan wyr Ceredigion, ac y dug Elystan Brenin y Saeson holl Arglwyddi a Breninoedd Cymru y danaw, ac felly y bu hyd oni bu farw Elystan, a hynny yn oed Crist 940. Ac yna'r Cymry a ynnillasant eu rhyddid a hynny drwy wrolder a doethineb Eidwal Foel, ac Elisieu ei frawd, a Chadell ab Arthfael ab Hywel Arglwydd Morganwg, ac Eidwal fab Rhodri mawr, ac achaws hynny hwy a laddwyd gan y Saeson ym Murn a Chynllwyn.

Oed Crist 942, bu farw Ussa fab Llaur, a Lambert Escob Mynyw.

Oed Crist 943, y bu farw Marchlwys Escob Llandaf, ac y bu cynddaredd ar y cwn oni orfu lladd y maint ac oedd yn y wlad, ac y bu farw Elen gwraig Hywel Dda, yr un flwyddyn, ac Eidwal Foel ab Nawrd wedi marw, y cymmerth Hywel Lywodraeth holl Gymry arnaw.

Y flwyddyn honno y daeth y Saeson hyd vn Ystrad Llyr ac a wnaethant yno y mawr ddrygau, gan ysbeiliaw a diffeith-iaw'r Wlad y ffordd y cerddynt.

Yr un flwyddyn y diffeithiwyd Ystrad Clud gan y Saeson gan ladd yn dost a gaent, yn eu flyrdd o'r Bryttaniaid a berthynai ydynt; a'r un flwyddyn y peryglwyd Cynan ab Elisieu a Gwenwyn a roesid iddaw.

Oed Crist 948, y bu farw Hywel Dda fab Cadell Brenin Cymry oll, y doethaf o'r cyfiawnaeth o'r holl Dywysogion: efe a garai heddwch a Chyfiawnder ac a ofnai Dduw, ac a lywodraethai yn gydwybodus vmhob iawnder tangnefus, ac efe a gerid vn fawr gan bawb o'r Cymry, a chan lawer o Ddoethion y Saeson a gwledydd ereill, ac achaws hynny y gelwid ef Hywel Dda. Ac yna y cymmerth Owain ei fab Lywodraeth Ceredigiawn.

Oed Crist 949, y llas Cadwgawn ab Owain gan y Saeson, ac y bu waith Carno rhwng meibion Eidwal Foel a meibion Owain ab Hywel Dda, a meibion Eidwal a ddiffethiasant Ddyfed yn filain a thost.

Oed Crist 950, y daeth meibion Eidwal yr ail waith i Ddyfed ac ai hanrheithiasant ac a laddasant Dynwallawn Brenin Dyfed, ac Owain Tywysawg Ceredigiawn a gynhules gad yn eu herbyn, ac au hymldies hwynt yn eu hol i Wynedd mor galed oni foddas lawer o honynt yn Afon Dyfi.

Oed Crist 952, y dug Owain ab Hywel Dda Gad hyd yng Ngwynedd, ac yno y bu waith Aberconwy, a lladdfa fawr iawn o oob tu, oni orfu ar bawb droi yn eu hol o'r ddau du, rhag a'u gwanhâd y ddwy-blaid yn y frwydr honno.

Oed Crist 953, y boddas Haearnddur fab Merfyn ac y diffeithies meibion Eidwal Geredigion, a meibion Hywel Dda a'u gyrrwys yn eu hol gan eu lladd yn dost.

Oed Crist 955, y bu Eira dirfawr ym Mis Mawrth, a llifeiriant aruthrawl oni thorres lawer o'r Tai ac y boddas lawer o 'dynion ac ysgrublaidd yng Ngwent, a Twenllwg, a Morganwg, a lleoedd eraill, ac ar ol hynny bu trathesog yr hâf, ac y bu llawnder ydau a phrinder Aswellt, oni orfu ar lawer gloddio gwreiddiau Gwellt a Rhedyn yn ymborth i'r gwartheg a'r Ceff-

ylan, ac y cafwyd gwafr wedi hynny ar y tir yng Ngwyliau Nadolig yn ddirfawr ei gnwd ac yn iachus ei ansawdd, fal y gwar-dwyd y diffyg a'r prinder o ryfeddolder mawr.

Oed Crist 958, y daeth Owain ab Hywel Dda yd yng Ngorwennydd ac ai diffeith-wys yn dra milain, ac oddiyna hyd yn Euas ac Ergin gan ddwyn y gwledydd hynny o drais oddi ar Forgan Mawr Brenin Morganwg, a phan y gwybu Edgar Brenin y Saeson hynny, chwiliaw ansawdd yr amryson a orug, ac o hynny caffael Gwybodaeth a deall mai Iawn oedd i Forgan Mawr y gwledydd hynny can mai yng Nghyfoeth a Theyrnedd Morganwg ydd oeddynt er yn oes oesoedd, ac ym mhlwyf Teilaw Llan Dâf, ac arfaethu Dygynnulla wnaeth Edgar o'r Arglwyddi Cyfoeth, a'r Ieirll, a'r Escobion yng Ngwlad Gymru ar Mers, a gweled eu Barn, a phan wybuwyd hynny, cadarnbau Braint i Forgan ar y Gwledydd hynny dros fyth, a hynny ar Allawr Deilaw yn Llan Dâf, ai osod mewn ysgrifen, a melidith Duw a'r Saint ar a dorrai nawdd y Fraint a wnaed felly.

Oed Crist 959, y torres Owain ab Hywel Dda Gor Llan Ildud yng Ngorwenydd achaws cael ynddi Lenogion pendefig o Saeson, a myned oddi yno i Gor Cattwg yn Nant Garfan a orug, ai thorri yn filain.

Oed Crist 960, y llas meibion Gwyn ab Collwyn, ac y bu'r fall fawr ym mis mawrth, a hynny hyd Galan Mai a bu farw llawer iawn o Gymry a Saeson hyd yn y lladdwyd yr haint gan yr Haf a'r Tës.

Oed Crist 961, y daeth Meibion Abloic Brenin y Werddon i Gaer Gybi ac ai diffeithiasant yn gwbl, a dwyn arch Cybi y ganddynt i'r Werddon, lle bu ganmlynedd, ac oddi yno aethant i Wlad Leyn gan ei diffeithiaw yn drathost a hynny a fu o frad meibion Idwal a hwy'n trawswladyschu ar y cyfoethu yng Ngwynedd a Phowys.

Yr un flwyddyn y bu farw Padarn Escob Llan Daf, ac y doded Rhodri ab Morgan mawr yn ei Le, a hynny o anfodd y Pab, ac achaws hynny ai gwenwynwyd ef, a doded ar yr offeiriad na phriodynt heb fyned yng nghennad y Pab, ac o hynny y bu Terfysc dirfawr ym mhlwyf Teilaw oni farnwyd yn oreu cennad priodas i'r offeiriad.

Yr un flwyddyn bu farw Rhydderch Escob Dewi, a Chadwallawn ab Owain ab Hywel ab Cadell, ac y gwnaethwyd Monachlog y Rhydan.

Oed Crist 962, y diffeithwyd Gwynedd gan Edgar Brenin a Saeson, ac y dodes ef Gwŷr Denmarc yn ynys Fôn, lle y gwledychasant er gwaetha Gwyr y Wlad.

Yr un flwyddyn y daeth Edgar hyd yng Nghaerllion ar Wysg, ac y trefnwyd heddwch cadarn rhyngtho a Morgan Tywysawg Morganwg ac ammod i Forgan dalu canmuw gyflith i Edgar bob blwyddyn ac am hynny ymrwymaw i Edgar gyfnerthu Morgan ym Mraint Teyrnedd Morganwg, ac yno y daeth Owain ab Hywel Dda, ac ymrwymaw o honaw dalu ced i Edgar bob blwyddyn yn ol y doded ar Dywysawg Dinefwr yng Nghyfraith Hywel Dda, gwedi hynny myned i Wynedd a chael attaw Iago ab Idwal a gyrru arnaw yn lle Teyrnged a ddylit o hên ddeddf Trichanpen blaidd yn y flwyddyn, a rhydd lle mynnant eu lladd yn holl ynys Prydain ac o hynny y cad heddwch yng Ngwynedd: a'r Deyrnged honno a dalwyd yng Ngwynedd dros bum mlynedd a deugain hyd nas gellid Blaidd yn holl ynys Prydain. Gwedi hynny y troes Brenin y Saeson y Deyrnged yn aur ac ariant a gwartheg fal y buasei gynt.

Oed Crist 966, y lladdwyd Rhodri ab Eidwal y gan Wyddelod Môn, ac achaws hynny y diffeithwys Iago ab Eidwal Aberffraw lle ydd oedd y Gwyddelod yn gwladychu ac ef ai lladdes hwynt yn eu holl anneddfaoedd ym Môn, ac nis gallasant fyth wedi hynny ymluyddu yn erbyn y Cymry, gwedi hynny myned hyd yn Arfon, a Lleyn, ac Ardudwy, a gyrru'r Gwyddelod, yn gwbl o'r Gwledydd hynny ac nis gallwyd Cenedl o honynt fyth wedi hynny yng Ngwynedd: a llawer o honynt a ffoasant hyd yng Ngheredigion, a Dyfed, a Gwyr, ac Einion ab Owain ab Hywel Dda a aeth yn eu herbyn, ac au gorchfyges yn aruthrawl, ac a laddes Wyr Denmarc a ddaethant yng Nghyfraith y Gwyddelod, ac a ddyges Ysbail fawr o'r Gwledydd yng nglau Morddwr Llychwr, ac yn niwedd yr un flwyddyn y daeth ef eilwaith hyd yng Ngwyr, ac y diffeithwys dai a thiroedd y rhai a roddasant nawdd a gwasgawd i'r Gwyddelod a'r Daeniaid anffyddlawn.

Oed Crist 967, y daeth Einion ab Owain eilwaith i Dir Gwyr dan rith ymlid yr anffyddloniaid, ac ai diffeithwys yn gwbl, ac yna y daeth Owain ab Morgan yn ei erbyn ac ai gyrres yn ffo, ac a ddug holl wyr Gwyr dan ddamdwng iddaw, fal ag ydoedd a hen iawn a baint a phan glybu Edgar Brenin y Saeson hynny, dyfod a Llynges hyd yng Nghaerllion ar Wysg a

orug, a gyrru Llywodraeth ar Owain ab Hywel Dda, ai ddwyn yn wr damdwng iddaw, a gwedi hynny myned yn heddwch yn ei ol hyd yng Nghaer Odornant.

Yn yr un flwyddyn ydd ethyw cas dirfawr rhwng meibion Idwal, sef Iago ac Ieuau, ac yn ebrwydd wedi hyny y daliodd Iago ei frawd Ieuau ac ai dug yng Ngharchar ac ai dallawdd a hëyrn llosg o dân, ac achaws hynny ydd aeth Hywel ab Ieuaf yn erbyn ei Ewythr Iago ac a ddifeithiodd ei diroedd ac a ddug ysbail ddifawr o iarnaw.

Oed Crist 968, ydd aeth Hywel ab Ieuaf yr ail waith yn erbyn Iago ei ewythr, a chydag ef lu dirfawr o Saeson, a diffeith-iaw Lleyn a Môn, a dodi Saeson yn holl diroedd Iago, a chadarnhau y tiroedd hynny iddynt, a hanped gwaeth i ynys Fôn o hynny, can nas galled ei gwared fyth wedi hynny, ac achaws hynny y doded enw Anglisei ar ynys Fôn, sef hynny ynys y Saeson; a gyrru Iago ab Idwal ar ffo a wnaethpwyd, ac y cymmerth Hywel ab Ieuaf y Deyrnedd arnaw, achaws delli ei Dad, ac a ddaliodd Feuryg ei ewythr ac a dynnodd ei lygaid am ei waith yn dallu Ieuaf Tad Hywel.

Yr un flwyddyn y daeth Macht ab Harallt i ynys Fôn ac a ddifeithwys Benmon lle ydoedd deccaf cyn no hynny yn holl ynys Fôn, ac ebrwydd wedi hynny y daeth Gotfrid ab Harallt yn erbyn ynys Môn ac ai diffeithes, ac Edgar a roddes gennad i wyr Gotfrid aros ym Môn yn gyfanneddawl ac ymunaw yno a gwyr Edwin a wnaethant yn un ormes, ac nid aethant fyth o honi, ac nis gellid fyth gwedi hynny gwared brad o'r ynys, ac Edgar yn gweled fal ydoedd dyfod a orug a llu dirfawr i Gaerllion Gawr, a myned yn erbyn gwyr Iago au lladd yn greulawn yn holl Gymru.

Oed Crist 972, y bu farw Edgar Brenin y Saeson, yr hwnn a wnaethai Fonachlog Bangor fawr, a llawer o Fonachlogydd eraill yng Nghymru a Lloegr, ac a wnaeth Iawn i Eglwysym Cymru am a wnaethai efe iddynt o ddrwg yn ei Ieuenedd.

Oed Crist 975, ydd aeth Dunwallawn Brenin Ystrad Clud i Rufain lle y cymmerth Gorun, a'r un flwyddyn y bu farw Idwallawn fab Owain a Brawd Morgan Mawr Tywysawg Morganwg, gwr oedd efe a garai heddwch a Llywodraeth, ac yngneidiaeth gyfiawn, ac a beris adnewyddu trefn a llywodraeth gynnefodawl yn ei wlad, a chystal ei ddeall a'i wybodau ai haelioni, fal y bu galar i bob Gwlad yng Nghymru ei farw

Oed Crist 976, y dug Einion fab Owain aurath yr ail waith ar Wlad Gwyr, ai hysbeiliaw ai diffeithlaw yn greulawn onid aeth newyn ar y wlad, ac Ithel ap Morgan Mawr a ddug Lu yn ei erbyn o'i wyr goreuon ai ymlid i ffo a wnaethant, a dwyn ei ysbeil oddiarnaw, ai roddi'n rhaid y rhai a ysbeiliwyd ganllaw.

Oed Crist 978, ydd aeth Hywel ap Ieuan waith arall yn erbyn ymddifferyn Iago ei Ewythr, a chydag ef lu mawr o Saeson, ac anrheithiaw Lley'n a Clebynog fawr a wnaethant, a thorri yr Eglwysi yn aruthr, a dilygeidiaw llawer o gymhleidd-yddion Iago, a difeithiaw yn greulawn.

Yr un flwyddyn y dalwyd Iago gan wyr Hywel ei nai, a Hywel a wladychwys ei gyfoethau; a gwedi hynny y lladdwyd Idwal Fychan ab Idwal Foel, a difeithiaw Lley'n ac ynys Fôn, a Chystenyn ab Iago ab Idwal a ddaeth i Fôn, a chydag ef lu o'r Daeniaid duon, a chydag ef y codasant y Saeson a'r Daeniaid a wledychynt yr ynys a difeithiaw'r wlad honno yn dost aruthrawl, a Gotfrid ab Harallt a Chystenyn a aethant oddiyno hyd yn Lley'n, a difeithiaw'r wlad honno hefyd yn yr un modd, ac yn eu herbryn y daeth Hywel ab Ieuf, a chad dost a fu ryngddynt, ac yno y llas Cystenyn ddu yng Ngwaith Hirbarth.

Oed Crist 980, y daeth Hywel ab Ieuf a Llu mawr o'r Saeson gydag ef i gyfoethu Einion ab Owain ab Hywel Dda, ac y bu ymladd tost ryingthyt ym Mrwydr Llanwenawc, a Gotfrid ab Aarallt yn gweled hynny a ddaeth ai Lu hyd yn Nyfed ac ai difeithiasant, ac a dorasant Eglwys Ddewi Mynyw.

Oed Crist 981, y daeth Hywel ab Ieuan ai Lu, a chydag ef Lu mawr o Saeson i Frecheiniawc, a holl gyfoeth Einion ab Owain, ac a ddifeithiasant y Wlad yn greulawn, ac yn eu herbryn y daeth Einion, ab Owain a gwyr Dyfed ac a laddasant y Saeson a lladdfa dost; ac eraill o honynt a ffoasant, ac yn eu ffo y lladdwyd llawer llawer o honynt.

Oed Crist 992, ydd aeth Einion ab Owain ab Hywel Dda hyd yng Ngorwenydd ac y bu waith Pencoe Colwynn, lle y gyrrwyd ffo ar Einion ai wyr hyd yng Nglan y Mor, lle bu Cad yn eu herbryn gan Wfr Morganwg a Gwent, ac yn honno y llas Einion ab Owain, ac yna ydd aeth y Deyrnedd ar Faredydd ab Owain ab Hywel Dda.

Oed Crist 984, ydd aeth Hywel ab Ieuan i Loegr yn erbyn y Saeson a fuant yn ymladd ym mhllaid Iago ei Ewythr, ac

yna y llas ef a llawer lawn oi wyr; ac yna y cymmerth Gadwallawn ab Ieuan arnaw Lywodraeth holl Wynedd, ac yn ei erbyn y daeth y Saeson a'r Gwyr Duon, ac yn eu penn Ionafal ab Meuryg ei gefnder, ac yno y llas Ionafal.

Oed Crist 985, y dug Maredydd ab Owein ab Hywel Dda Gad fawr ganddaw i Wynedd, a brwydr a fu yno ryingtho a Chadwallawn ab Ieuan ai Frawd Meuryg, ac yno y llas Gadwallawn, ac y dug Faredydd Wlad Wynedd danaw ac a lywodraethawdd arni, ac a ddoddes Lywodraeth ar Fôn, ac Arfon, a Meirionydd, lle nid oed Llywodraeth ddyledus wedi bod er yn hir o amser.

Yn yr un flwyddyn y dug Bleidyddion Ieuf ab Idwal Gotfrid ab Harallt y drydy waith i Fôn, a chydag ef y gosodasant y Cymry a'r Daeniaid ar Lywarch ab Owain, Brawd y Tywysawg Maredydd, ac ai daliasant a dwy fil o'i wyr, ac a dynasant eu llygaid o'u pennau; a'r flwyddyn honno y bu farw Ieuf ab Idwal yng Ngharchar, lle y bu yn unig lawer blwyddyn wedi ei ddilygeidiaw, a gwedi hynny gorfu ar Faredydd ab Owain ffoi o Wynedd i Geredigiawn lle y bu mawr a thaer ei wroldeb yn amddiffyn ei gyfoeth yn erbyn cyrch y Daeniaid, a'r Saeson, a Gwyr Gwynedd.

Oed Crist 986, y bu farwolaeth fawr ar yr ysgrublaidd yn holl Gymru, onid aeth Drudaniaeth mawr ar yr enllyn yn y Wlad: a'r un flwyddyn y llas gwyr Daenmare gan y Saeson yn un noswaith oni chad arny y llaw uchaf dros hir o amser wedi hynny, a'r flwyddyn honno daeth y Daeniaid duon i For Hafren mewn Llyngeseu, ac a ddaethant i Dir yng Ngherniw a Dyfnaint a Gwlad yr Haf, ac a diriasant yng Ngwyr ac yno llosgi Cor Cennydd ac eraill o'r Eglwysau, ac ysbeiliaw gwyr y Wlad.

Oed Crist 987, daeth y Daeniaid i foroedd Deheubarth, a dyfod i Dir yng Ngheredigion, a difeithiaw Llanbadarn, a Llandydoch, a Llanrhystud, a gwedi hynny myned hyd ym Mynyw a difeithiaw yr Eglwys a dwyn ei thlysau, ac wedi hynny myned ar hyd for Hafren hyd ym Morgannwg a difeithiaw Cor Ildud, a Chor Cattwg, a Chor Cyngar, a Llan Daf, ac eraill o'r Eglwysi goreu yn y Wlad, a hefyd llosgi ydau a lladd ysgrublaidd onid aeth newyn angerddawl ar y Wlad, ac y bu farw llawer o ddynion achaws hynny.

Oed Crist 990, ydd aeth Maredydd ab Owain i Faeshyfaid a holl gyfoethu Arglwyddi y Saeson rwng Gwy a Hafren, ag Edwin ab Einion a ddaeth attaw a chydag

ef ydd oedd Llu mawr o Saeson a Daeniaid, ac ymladd a Mareddydd ai yrru ar ffo. Oet Crist 991, y daeth Edwin ab Einion ni wyr, ac yn borth iddaw Adelff Tywysawg o Sais a chydag ef Lu dirfawr, ac anrheithiasant holl diroedd Mareddydd, sef Ceredigiawn, a Dyfed, a Mynyw, y Gwyr isaf, a Chedweli.

Yr un flwyddyn yd amser ydd oedd Mareddydd yn anrheithiau Cyfoeth Ithel ab Morgan Tywysawg Morganwg, ac yn heddychu rhwng Edwin a Mareddydd a myned au holl nerthoedd ac anrheithiau Gwlad Forgan yn aruthrawl, ac yna Hywel ab Morgan brawd Ithel a ddangoses ei ewyllys i wyr y wlad, ac y gofaienai efe hwynt lle bai onid dau a ddelai gydag ef, ac ar hynny ymgynnullasant bobl y wlad attaw yn wyr ac yn wragedd, ac yn feibion ac yn ferched, pob un ag arf a gefid wrth law, ac yn erbyn Mareddydd ac Edwin a gyrru ffo arnynt a dwyn oddi-arnynt eu hysbail, a lladd eu gwyr yn dost yng Ngwaith Cors Einion yng Ngwyr, lle y llas Gadwallawn fab Meredydd.

Oed Crist 993, bu newyn mawr yng Nghyfoeth Meredydd, a llawer o farw ar ddynion o haint y Saeson, sef yr haint chwyslyd.

Yr un flwyddyn y daeth y Daeniaid Duon i Ynys Fôn, ac a ddifeithiasant yr holl ynys fal y mynnant, canys nid oedd ar Wynedd yr amser hynny na Phenn na Pherchen, na Llys na Llywodraeth, na neb a safai yn mhlaidd y wlad rhag estron ac anrhaith, am hynny y cymmerasant y Cymry attynt Idwal ab Meuryg, ac ai dodasant yn Dywysawg arnynt, ac y cawsant borth gan Ithel Tywysawg Morganwg, a gyrru ffo a lladdfa fawr ar y Daeniaid a wnaethant, ac Idwal a fu'n Dywysawg clodfawr a chyfiawn, ac a wnaeth lywodraeth ar Wynedd, a threfn a weddai ar heddwch a rhyfel, canys ef a ddysged gan Hywel ab Morgan Mawr, ac efe yn Benn Doethion Cymry yn y Gwybodeu a ddylai Tywysawc eu deall au cynnal, tra fu efe ar ffo yn Llys Ithel Tywysawg Morganwg, ac yn nawdd Cor Llanfeithin yn Nant Garfan, a mynych y torred y Gor honno yn amcan ei ddal a'i ladd gan Einion ab Owain a Mareddydd ab Owain, a chan y Daeniaid a'r Saeson.

Yn yr un flwyddyn y bu frwydr Llan-gwm, lle ydd amcanai Feredydd ab Owain adynnil Gwynedd, ac Idwal a orfu arnaw, ac yn y frwydr honno y llys Tewdwr ab Einion ab Owain ab Hywel Dda, nai mab brawd i Faredydd.

Oed Crist 994, y daeth Swaen ab Harallt a'r Daeniaid duon gydag ef i Wynedd lle y bu cad Penmynydd yn Môn, y lle y llas Idwal ab Meuryg Tywysawg Gwynedd. Ac y diffeithwyd Matharn gan y Saeson, ac hwy ai llogasant.

Yr un flwyddyn y bu farw Mareddydd ab Owain ac o hynny y cafwyd gwell byd am heddwch a llywodraeth yng Nghymru.

Yr un flwyddyn y bu farw Ithel Tywysawg Morganwg ac yr aeth Gwrgan ei fab yn ei le, a Thywysawg doeth heddychgar ydoeth efe, ond Iestyn ei fab a garai aflywodraeth, ac a fynnai ryfel ac anheddwch, ac yn y flwyddyn honno y priodes ef ferch Bleddyn ab Cynfyn Tywysawg Powys ai henw Denis, ac efe a gafas gan Wrgan ei Dad Gwmmwd Tref Essyllt, ac yno y gwnaeth ef Gastell, a dodi arnaw enw Denis Powys, ac a gymmerth attaw Aedd-an ab Blegywryd ab Morgan Mawr, ac a fwriadasant Ryfel er ynnill Cyfoeth Meredydd ac ymbarottoi Gwyr at hynny, a danfon a wnaethant at y Daeniaid au gwahawdd i Geredigion, ac yno a daethant ac y llogasant Arberth. Ar flwyddyn honno hefyd y priodes Llywelyn ab Seisyllt Arglwydd Maes Essyllt Yngharad ferch Meredydd ab Owain, ac efe yn wr ieuanc nid mwy nac oed pedwar blwydd ar ddeg.

Oed Crist 996, y daeth y Daeniaid i Ddyfed o gyngor a phorth Iestyn fab Gwrgan, ac Aedd-an ab Blegywryd, ac a llogasant Fynyw, ac a laddasant Forgenu Escob Dewi.

Oed Crist 1000, y dug Aedd-an ab Blegywryd Gad hyd yng Ngheredigiawn, ac ynnill Cyfoeth Meredydd a orug; herwydd nid oedd Llywelyn ab Seisyllt hyd yn hyn yn oed Gwr i gael Braint-ar Gyfoeth Yngharad ei Wraig, a myned hyd yng Ngwynedd y mynnai Aedd-an, ac yn ei erbyn ef y daeth Cynan ab Hywel, a bu Cad ar Faes rymgthynt lle gorfu Aedd-an, ac o hynny ynnill Gwlad Wynedd ai Chyfoethau. Gwedi ynnill o Aedd-an holl Gymru or Mór beugilydd, efe a beris drefnu Llywodraeth a Chyfreithiau, ac adgyweiriaw Eglwyssau a Chorau a dorresid yn Rhyfel, a chan nad oedd iddaw fab efe a drefnwys yn etifedd iddaw Rydderch fab Iestyn ab Gwrgan.

Oed Crist 1001, bu farw Morgan Mawr Tywysawg Morganwg yn ddifawr ei oedran, nid amgen na chanmlwydd a naw mlwydd ar hugain, a gwedi gadael ei Ffaint yn nwyllaw ei feibion ai wyrion yn hir o flynyddau cyn ei farw achaws benaint ac anallu; efe a gladdwyd dan allawr

Deilaw yn Llan Daf, a chystal ei gariad yn ei wlad a chymmaint ei glod am Ddoethineb fal pan elai yn rhyfel nid oedd a arhosai gartref ac nad elai yn ei Lu nac o wr nac o fab a fedrai afael ar Arfau, eithr mwy a fynnai gynnal yn heddwch nac yn rhyfel ac eissoes ni chaid o wrol ei wrolach, ac efe a fu lwyddfawr ei orchwyl a doeth ei gynghyd a chyfiawn ei ymgais, a mawr ai carai Edgar Brenin y Saeson, achaws hynny rhai o'r Tywysogion eraill nis cerynt ef, lle nid oedd a wnai well erddynt, nac erddynt Genedl y Cymry, a chymmaint addwynder ei Lys yn ail i Lys Arthur onid aeth hynny ar ddarhebbion gwlad a chenhedl, ac y dywedir Mwynder Morganwg, ac Addwynder Morganwg.

Oed Crist 1015, a Llywelyn ab Seisyllt yn ei lawn oedran, efe a feddylies ynnill Cyfoeth Dinefwr a ddylyssid o Fraint iddaw ef oi wraig, canys iawn iddi oedd Cyfoeth ei Thad Meredydd ab Owain, ac Aeddau a ddodai hawl ei fod yn etifeddu o hen Frenhinoedd Cymru nid amgen na Bran ab Llur Llediaith ai Welygordd, a rhoddi Cad ar Faes a wnaeth Llywelyn ab Seisyllt, ac yn honno y llas Aeddau ab Blegywryd ai bedwar Nai, ac yna cymmerth Lywelyn ab Seisyllt y Lywodraeth arnaw, ac efe a gerai heddwch a chyfiawnder, ac yn ei amser ef y bu Gwlad Gymru dros ddeuddeg mlynedd yn ddiryfel, ac ydd aethant y Cymry yn gyfoethawg, dros benn a fu arnynt er yn hir o amser ac oesoedd, a gwedi hir Lwyddiant.

Oed Crist 1020, y bwriadodd Meuryg ab Arthfael ab Blegywryd adynnill Teyrnedd Cymru oddi ar y Tywysawg Llywelyn ab Seisyllt, a rhoi Cad ar Faes, a gorfu Llywelyn, gan ladd Meuryg ab Arthfael ai gledd ei hunan.

Oed Crist 1020, ydd ymddangoses Crwydriad o Ddyn Ysgottyn, a alwai ei hun ar Enw Rhun i wyr Deheubarth gan ddywedyd mai mab Maredydd ab Owain ab Hywel Dda ydoedd ef, a rhai ni cher-ynt Lywelyn ai dodasant yn Dywysawg arnynt, a dodi Cad ar faes a wnaethant, a myned yn ei erbyn a wnaeth Lywelyn, a bu brwydr yn Abergwili, lle gwedi lladdfa drom a dirwaedlyd o bob tu y lladdwyd Rhun. Yna myned i Wynedd a wnaeth Llywelyn, a gosod yn iawn yno, a haeddu cariad ei wlad ai Genedl yn ddifawr, gwedi hynny daeth i Ddeheubarth lle ydd oedd mawr ei Gariad.

Oed Crist 1021, daeth Eulaff i ynys Prydain gan ddrygu ffordd y cerddai, a dyfod hyd ym Mynyw, a thorri'r Eglwys

a diffeithiau Dyfed yn greulawn, a Hywel ab Seisyllt, brawd Llywelyn ab Seisyllt a aeth yn eu herbryn, ac efe a lladdwyd yn y frwydr honno. Yna daeth yr Ysgottiaid i Gaerfyrddin a chydag hwynt Hywel a Maredydd meibion Edwin ab Einion a llu mawr o Wyr, ac yn eu herbryn Llywelyn ab Seisyllt a Chynan ab Seisyllt ai feibion, a gyrru ffo ar Auluff, a gwedi hynny, y llas yno Llywelyn ab Seisyllt. A mab iddaw a elwid Gruffydd ar ei ol a fu Dywysawg Gwynedd. Gwr oedd Llywelyn ni wnelai Ryfel, nac ymladd namyn yn erbyn ai gwnelai yn ei erbyn.

Gwedi marw Llywelyn ab Seisyllt y cymmerth Rhydderch ab Iestin attaw lywodraeth Deheubarth megys iawn iddaw, ac efe'n etifedd Aeddau ab Blegywryd.

Oed Crist 1023, bu farw Morgynnydd Escob Dewi, a Bledri Escob Teilaw Ysgolhaig pennaf Gwlad Gymru, achaws hynny y gelwid ef Bledri ddoeth, a chystal y carai wybodau fal y dodes ar yr offeiriaid gynnal addysg Llyfrau Llên bob un yn ei Eglwys, mal y gwypai bawb a ddylynt parth Duw a dynion.

Yr un flwyddyn y priodes Yngharad gweddw Llywelyn ab Seisyllt a Chynfyn ab Gwerystan Arglwydd Cibwyr.

Oed Crist 1029, daeth yr Ysgottiaid ar hyd y mor i Diroedd Gwrgan ab Ithel Tywysawg Morganwg, ac yn eu herbryn Gwyr y Wlad, fal au lladdwyd gymmaint yng Ngwaith Toniwlwg onid oedd y gwaed hyd egwyddledau'r meirch ar bychandawd ni lladdwyd o honynt a ffoasant hyd Fôr i wlad yr Haf.

Oed Crist 1030, y gwelwyd goleuni rhyfeddawl yn yr wybren hyd nos onid oedd golau fal dydd. Y flwyddyn honno y peris Ioseb Escob Teilaw na wnelid na gwaith na gorchwyl ar y Sulau ar Gwyliau, ag a wnaeth i'r offeiriaid ddysgu darllain yr ysgrythyr lan heb dal heb ged, ac na wnelynt ac ymrysonau.

Yr un flwyddyn y bu farw Gwrgan Tywysawg Morganwg, Gwr doeth heddychgar ydoedd, ac a wnaeth lawer o eluseni, ac a roddes diroedd i'r Tylodion dros fyth, ac a ddodes nawdd a baint i bob gwr a lafuriai dir er dwyn yd a ffrwythau, sef gair iddynt ymhob cynnadi Gwlad, ac nas gellid swydd arnynt o anfodd, ac efe a gymmerth attaw yn borth iddaw Hywel ab Morgan Hen ei ewythr Brawd Tad gan ei ddoethed fal y gallai yn well o hynny lywodraethu yn heddwch a chyfiawnder. Ac yna wedi marw Gwrgan y cymmerth Hywel y Lywodraeth yn gwbl attaw ei

hun, ac Iestin ab Gwrgan a fynnai hynny, ond nas gallai fedru ar hynny gan anfodd Gwlad, canys cynddrwg ei gampau ydoedd fal nas cerid gan neb a gaid yn wŷr da diargywedd.

Oed Crist 1031, y llas Rydderch ab Iestin gan yr Ysgodogion Gwyddelig a ddygwyd i Ddeheubarth gan Hywel ab Edwin ab Einion ab Owain ab Hywel Dda, ai frawd Meredydd, felly cawsant Hywel a Meredydd adfeddu Tywysogaeth Deheubarth.

Yn yr un flwyddyn y dodes Iestin ab Gwrgan gad ar faes yn erbyn Hywel a Meredydd ymhlaid meibion Rhydderch ab Iestin ei fab, ac iddynt lawer o geraint yn eu plaid, ac y bu waith Traethwy, lle gyrrwyd ffo ar Iestin a meibion Rhydderch; a'r flwyddyn ar ol hynny y bu waith Machwy lle y llas Meredydd ab Edwin gan feibion Cynan ab Seisyllt brawd Llywelyn ab Seisyllt, er dial galanas eu hewythr, ac ymhen ychydig wedi hynny y daeth y Saeson i Went, ac yn eu herbyn Caradawc ab Iestin lle y llas ef; yna daethant y Saeson i Forganwg, ac y bu waith Ystradywain lle y lladdasant Gynan ab Seisyllt ai holl feibion, yna daeth Rhotpert ap Seisyllt, Arglwydd Maes Essyllt a brawd Cynan ab Seisyllt, i'r frwydr, ac annog y Cymry drwy son am a wnaethant gynt; yna myned yn erbyn y Saeson, ac yng Ngwaith Llan Cwywan eu lladd yn flin, au gyrru ar ffo o gwasgar, a dwyn yn ysbail oll a feddent, yna heddychwyd rhwng Iestin ab Gwrgan a Rhotpert ab Seisyllt. A merch oedd i Rhotpert ab Seisyllt ai henw Ardden o Efiliau ferch Gwrgeuon gwraig gyntaf Rhotpert, ac unid blentyn o'r wraig honno, ac anwyd iawn ydoedd ganthaw, ac Iestin ai ceisiodd yn wraig iddaw gwedi marw Denis ferch Bleddyn ab Cynfyn ei wraig gyntaf, a hynny nis cai o fodd ei Thad gan ei hyned Iestin; yna gwiilaw wrthi a wnaeth Iestin, ai gordderchu o drais ac anfodd, yn unwedd ac a wnaethai ag eraill o ferched Pendefigion, a blin iawn y bu gan Rhotpert hynny, ac er dial ar Iestin, efe a wahoddes attaw Ruffydd ei nai, ac ai annoges yn erbyn Iestin ab Gwrgan, a chynnull attaw lawer o wyr a wnaeth Gruffydd, ac yng nghyntaf myned yn erbyn Hywel ab Edwin a dodi cad ar faes, ac yn honno y gorfu Ruffydd, ac y ffoes Hywel ab Edwin at Iago ab Idwal Tywysawc Gwynedd, yna myned yn erbyn Iago a orug Gruffydd, a chydag ef; Lu dirfawr o wyr dewisawl, a brwydr daer a fy ryngddynt, lle y lladd-

wyd Iago, ac y cymmerth Ruffydd attaw Lywodraeth Gwynedd, ac felly ydd aeth ef yn Frenin ar Gymru o For Udd hyd ym Mor Hafren.

Gwedi ynnill o Ruffydd ab Llywelyn Lywodraeth holl Gymru, efe a ymrodde ar ddaioni tuag at ei wlad ai genedl drwy amddiffyn rhag estron a rhag anrhaith ac aflywodraeth, a deddfu a fai deg a chyfiawn, a gwared rhag cam.

Oed Crist 1037. bu Waith Pencadair rhwng Hywel ab Edwin a Gruffydd ab Llywelyn, a gorfu ar Hywel ffoi, a'r un flwyddyn y bu waith Rhyd y Grog ar Hafren, lle y gorfu Ruffydd ar y Saeson au gyrru ar ffo.

Oed Crist 1038, y bu waith Llanbadarn lle y gorfu Ruffydd ab Llywelyn ab Seisyllt ar Hywel ab Edwin, ac y dug oddi-arnaw ei wraig ac ai cedwis yn ordderch iddaw, a thyna'r unig weithred, o'r holl weithredoedd a wnaeth Ruffydd, a beris anfoddlondeb i'r Doethion.

Oed Crist 1040, y bu waith Pwll Dyfach rhwng Gruffydd a Hywel, canys Hywel a ddaeth y drydedd waith i Ddeheubarth, ac yn ei blaid lawer o'r Daeniaid duon, a Gruffydd yn eu herbyn, a gyrru ffo arnynt, ac yn osgil y rhai hynny y daeth llu arall o Ddaeniaid a Saeson gan ddifeithiau Dyfed yn greulawn, a Hywel ai wyr yn eu ffo a gyfarfuant ag hwynt ac au hymldiasant yn galed gan eu lladd a'u dal, ac eraill a ddianghasant yn ol iddeu llongeu.

Oed Crist 1042, a daeth Cynan ab Iago ab Idwal i Wynedd o'r Werddon a llu mawr ganthaw i Wynedd, a dal y Tywysawc Gruffydd ab Llywelyn, a chodi arfau a wnaeth Gwŷr y Wlad ac achub y Tywysawc o ddwyllaw y Gwyddelod, au gyrru'n ol i'r Mor yn fawr eu colled.

Oed Crist 1043, y bu dwyll a brad rhwng Hywel ab Edwin a meibion Rhydderch ab Iestin ac a laddasant gant a hanner o wyr fyddlonion Gruffydd ab Llywelyn ab Seisyllt yn Ystrad Tywi yn oreu-gwyr y Wlad honno.

Yr un flwyddyn y bu Eira dirfawr ar Galen Ionawr, ac ni thoddes dan wyl Badric, ac y colled llawer o'r ysgrublaidd.

Yr un flwyddyn y bu farw Hywel Arglwydd Morganwg yn gant a dengmlwydd ar hugain oed, y gwr doethaf o Dywysawg yng Nghymru oedd efe, a goreu ei gariad gyda phawb oi genedl, ac efe a garai heddwch a phob cyfiawnder, ac yn ei le y doded Iestin ab Gwrgan, a gwaethaf oedd efe a welwyd erioed o Dywysawg yng Nghymru, ac ni charai efe na heddwch na chyfiawn-

der, ac ni wnaethodd erioed nas dygai ormes a chribellul ar ei wlad ai genedl, achaws hynny ni chafas ai cyfnerthai, lle caid a fai yn ei erbyn, o ddoeth a deddfawl.

Yr un flwyddyn y llas Hywel ab Edwin yng Ngwaith Abertywi gan Ruffydd ab Llywelyn gwedi ymladd caled.

Yr un flwyddyn y bu farw Ioseb Escob Teilaw Gwr tra doeth, a duwiawl, a dysgedig, efe a wnaeth Drefn dda ar wyliau Mabsant, sef nas caid amgen na gweddiaw Duw, a dangos daioni, a gwneuthur elusenau arnynt, a chymal cof dyledus am Dduw ai Saint, au gweithredodd molediw.

Oed Crist 1050, y dug Ruffydd ab Llywelyn Lu dirfawr o Gymru a Gwyddelod yn erbyn y Saeson, a dodi cad ar faes yn Henffordd, a gorfu Ruffydd ar y Saeson gwedi ymladd caled, a lladd a llosgi dirfawr.

Yr un flwyddyn y daeth Caradawc a Rhys dau fab Rhydderch ab Iestyn a llu mawr o wyr Morganwg a Gwent yn erbyn Gruffydd ab Llywelyn er ynnill oddiarnaw Lywodraeth Deheubarth, a Gruffydd yn eu herbyn, ac ymladd a fy ryngddynt annhebig i a fu erioed namyn y Gad Gamlan, a lladdwyd cymmaint o bob plaid oni orfu ar y ddau Lu ymchwelyd yn eu hol heb a ellid ei alw yn ynnill i nac un na'r llall o honynt, a gwaedlytted yr aerfa ryngddynt, a thra buant feibion Rhydderch ab Iestyn yn nghyrc h y frwydr honno dyfod a wnaeth y Saeson o Wlad yr Haf a llosgi cestyll Caradawc ab Rhydderch ab Iestyn, sef Dindryfan a Threfufared ym Morganwg, a dwyn ysbail anfeidrawl yn yd, a gwartheg, a defaid, a daoedd o bob rhyw a geffynt, a llosgi a thorri tai, a diffeithiaw yn aruthrawl, yn erbyn heddwch ac oedd drefnedig a chadarn a damdyngedig rwng Tywysawg Morganwg a Brenin ac Ieirll y Saeson.

Yn yr un flwyddyn y daeth Cynan ab Iago a llu dirfawr oi Genedl o'r Werddon ar oddeu Gwynedd, ac ynnill ei gyfoeth oddiar Ruffydd ab Llywelyn, ac fal yr oeddynt ar y mor tua Chymru y daeth gwynnygeu temhestlus oni foddys y llongau ar gwyr gan mwyaf, ac yng nghylch yr un amser y daeth rhai o wyr Gwent a Morganwg i Ystrad Tywi a chael yno rai na charent Ruffydd ab Llywelyn, ac a chwenychent ymddyweddu a Charadawc ab Rhydderch, hwy a laddasant lawer o ffyddlonion Gruffydd ab Llywelyn, ac ysbeiliasant ereill yn dost, yna dyfod a wnaeth

Ruffydd yn eu herbyn, a diffeithiaw Dyfed, ac Ystrad Tywi, a Gwyr, yn aruthrawl.

Oed Crist 1056, ydd aeth Rhys ab Llywelyn ab Seisyllt, brawd y Tywysawg Gruffydd i Forganwg a Gwent, gan ladd a diffeithiaw gyfied ac y cerddai, a gwyr y wlad a ddygasant gyrc h yn ei erbyn, ai yrru hyd ym min y Mers ai ddal ai fyrhau o benn, a danfon y penn at Edwart brenin y Saeson hyd yng Nghaerloyw lle ydd ydoedd y pryd hynny.

Oed Crist 1057, daeth Gruffydd ab Rhydderch ab Iestyn yn oed gwr ac a gynnnullwys lu niferawg iawn, a myned yn erbyn Gruffydd ab Llywelyn tywysawg Gwynedd a bu cad ar faes ac ymladd trwch a gwaedlyd ac y llas Ruffydd ab Rhydderch.

Yr un flwyddyn cyfunawdd Algar iarll Caerllion Gawr a'r tywysawg Gruffydd ab Llywelyn a rhyngddynt cynnull llu dirfawr a myned yn erbyn y Saeson lle ydd oedd a elwid Rhanwlff yn dywysawg arnynt yn y Mers, ac yn y frwydr honno y gorfu Ruffydd a gyrru ffo ar y Saeson, ai hymlid yn galed hyd yng Nghaer Henffordd, a myned i galon y dref ar eu hol, au lladd yn ddiarbed, onid oedd na cheffid byw o ddyn yn yr holl dref, ac efe a ddug ysbail ddirfawr oddiyno, ar goreugwyr arbededig y dug yng ngharchar.

Yr un flwyddyn ydd aeth Edwart frenhin yn erbyn Gruffydd ac Algar hyd yng Ngwynedd lle bu cad ar faes, a gorfu Ruffydd ar y Saeson yn anrhydeddus yna clybu efe am y diffeithiaw yn Neheubarth gan eraill o'r Saeson, a myned yn eu herbyn au gyrru ar ffo cywilyddus.

Oed Crist 1059, daeth Macht ab Harallt i Gymru a llu dirfawr yn ei osgordd, a'r tywysawg Gruffydd a Macht yn ymgyfun eu lluoedd a aethant yn erbyn y Saeson, ac a ddiffeithiasant wlad Loegr hyd ym mhell yn ei pherfedd; a dychwelasant yn ol i Gymru ac ysbail fawr ganddynt.

Oed Crist 1060, bu farw Owain ab Gruffydd ab Rhydderch ab Iestyn oi wenywaw; yna Caradawc ab Rhydderch ab Iestyn a gyfloges Harallt i ddyfod a llu ganthaw i Ddeheubarth, yna yn un a llu mawr o wyr Morganwg a Gwent ydd aethant yn erbyn Gruffydd, yr hwn a ddaethai a llu mawr iawn ganthaw o wyr Gwynedd, a Phowys, a Deheubarth, a bu cad ar faes lle ai lladdwyd drwy frad a thwyll Madawc Min escob Bangor, yr un ac a wnaeth y twyll o ba un y lladdwyd ei dad Llywelyn ab Seisyllt. Gwedi lladd

Gruffydd ab Llywelyn ef a dorrwyd ei benn ac a dyged yn anreg i Harallt. Oed Crist pan fu hynny oedd 1061; ac fel hynny y colles Ruffydd ei fywyd, ac anrhydeddusaf oedd efe ai dad o'r holl dywysogion a fuant hyd yn eu hamser yng Nghymru; a goren am wroldeb a rhyfel, ac am heddwch ac am lywodraeth ac am haelioni, a chyfiawnder, ac o'u doethineb au deall y dugasant gyfunbeb ar Wynedd, a Phowys, a Deheubarth, fal y gadarn y Cymry yn erbyn y Saeson a phob gelynion ac estroniaid, ac ni chaid Morganwg a Gwent yn gyfun a hynny achaws gwehelyth y gwledydd hynny, nid amgen meibion ac wyrion Iestin ab Gwrgan, er yn amser Aeddán ab Blegwyrd Hên, ab Owain ab Hywel o wehelyth Bran ab Llyr Llediaith, a hynny fu'r achaws nas gallasant y Cymry ddadynnull teyrnedd ynys Prydain.

Oed Crist 1062, gwedi lladd Gruffydd ab Llywelyn fe ddoded Maredydd ab Owain ab Edwin yn dywysawg Deheubarth gan Harallt ac Edwart brenhin y Saeson. Brodyr unfam y tywysawg a las, sef Gruffydd ab Llywelyn, a gawsant Wynedd a Phowys; nid amgen Bleddyn ab Cynfyn ab Gwerystan arglwydd Cibion a Rhiwallawn ei frawd hwy a ddoded yn dywysogion Gwynedd a Phowys ym mraint etifeddion tywysogion Dinefwr o Gadell ab Rhodri Mawr. Sef etifeddes y dywysogaeth honno ydoedd Yngharad ferch Maredydd ab Owain ab Hywel Dda, a fu'n wraig briod Llywelyn ab Seisyllt; ac wedi lladd Llywelyn hi a briodes Gynfyn ab Gwerystan, Arglwydd Cibwyr yng Ngwent, ap Gwaithfoed, ab Gloddien, ap Gwrydr Hir, ap Caradawc, ap Llew Llawddêawg, ap Ednyfed, ap Gwinau, ap Gwaenoc goch, ap Crydion, ap Corf, ap Cynawg, ap Iorwerth Hirflawdd, ap Tegonwy, ap Tëon, ap Gwineu dda i freuddwyd, ab Bywlew ab Bywdeg, ab Rhun-Rhuddbaladr, ab Llary, ab Casnar Wledig brenin Gwent, ap Gloyw Gwlad Lydan arglwydd Caerloyw, ab Lludd, ab Beli Mawr, ab Manogan brenin ynys Prydain.

Ar brodyr hynn, sef Bleddyn a Rhiwallawn a ddugasant deyrnedd gwlad Bowys o wehelyth Brochwel Ysgithrawc, peth nid oedd iawn ei fod.

Yr amser hynn ydd oedd Cynan ab Iago cyfiawn berchen Gwynedd ar gil yn y Werddon, ac nid oedd a elai yn ei blaid yng Nghymru, canys ni cherit ei wehelyth achaws eu creulonderau yn lladd a dilygeidiau a'u gwrthladdent yn eu hannefodoldeb.

Oed Crist 1066, daeth William Dug Normandi yn ormeswr i Ynys Prydain a bu cad ar faes ryingtho a Harallt; a gwedi ymladd tost a chreulawn, y llas Harallt ac y dug Wiliam y deyrnedd o drais a thrawsfeddiant; ac fal hynny y collasant y Saeson Unbennaeth Ynys Prydain, gwedi bod yn ei dal o drais chwechanmlynedd.

Oed Crist 1068, digwyddes anghydfod yng Ngwynedd, sef Maredydd ac Ithel, meibion Gruffydd ab Llywelyn a ddugasant gad ar faes yn erbyn Bleddyn a Rhiwallawn; er dadennill Gwynedd a ddodesid gan y Saeson o drais oddi wrthynt, ac yn eu herbryn y daeth Bleddyn a Rhiwallawn, a chydag wynt lu dirfawr o Saeson, canys ym Mhowys ydd oedd Saeson yn gwladychu yn heddwch y Cymry yn ogydrif a nhwy, ar ffo rhag gormes y Normaniaid, achaws hynny nid oedd, wrth ag oedd Llu Bleddyn a Rhiwallawn, mawr llu gwyr Gwynedd gyda Maredydd ac Ithel, eithr gwroldeb ai cynhaliai yn erbyn eu deurif, eithr achos twyll a brad colli'r maes a wnaethant, yno y llas Riwallawn o'r naill du, ac Ithel ab Gruffydd o'r tu arall, a gorfu ar Feredydd ffoi, a Bleddyn ai dilynys yn drachaled gan ei yrru i'r mynyddoedd ynialaf yng Nghymru, lle y bu farw o newyn ac anwyd. A gwedi hynny drwy gyfnerth y Saeson y gwladychawdd Bleddyn ab Cynfyn yn unig frenin Gwynedd a Phowys, a Maredydd ab Owain ab Edwin drwy gyfnerth Saeson yn dywysawg Deheubarth.

Oed Crist 1069, aeth Caradawc ab Rhydderch ab Iestin, a chydag ef lu cyfnerth o Normaniaid Wiliam Fastardd, yn erbyn Maredydd ab Owain brenin Deheubarth, a chad drom ar faes a fu ryingddynt lle y llas Maredydd, ac yna cael o Garadawc dywysogaeth Deheubarth, a'r frwydr honno a elwir Gwaith, Llanfedwy, ac ar lan afon Elerch y mae'r lle y bu'r gâd.

Yr un flwyddyn daeth y Normaniaid i Ddyfed a Cheredigiawn ac ai diffeithiasant yn filain, a Charadawc ab Rhydderch a ddug lu dewisawl o wŷr Gwent a Morganwg a Gwyr yn eu herbryn, a'u gyrru yn ol i'r llongau, a dwyn oddiarnynt eu hysbail, a hynn o waith gwroldebus a ddug i Garadawc lawer a gariad gwŷr Dyfed a Cheredigiawn y rhai cyn no hynny ni charent wehelyth Caradawc.

Oed Crist 1070, y bu farw Caradawc ab Rhydderch o glefyd a ddaeth arnaw achaws clwyf a gafas yn rhyfel, a Rhydderch ab Caradawc ab Iestin a gymmerth y lywodraeth yn ei le ef.

Yr un flwyddyn 'y bu farw Bleuddyd Escob Dewi, ac ydd daeth Sulien yn Escob yn ei le ef, a hwnnw a elwid Sulien ddoeth, ac yr oedd ef yn wr duwiau a golychwyd-awl.

Oed Crist 1071, y daeth y Normaniaid yr ail ossawd i Ddyfed a Cheredigiawn, ac y eu erbyn Rhydderch ab Caradawc, a'u gyrru'n ffoedigion gyda cholled mawr.

Oed Crist 1072, y daeth Rhys ab Owain ab Edwin o Fanaw lle bu ar gil, ac a gynnullwys lu mawr o wyr Ystrad Tywi a Brycheiniawc, a doddi cad ar faes yn erbyn Bleddyn ab Cynfyn ai ladd, gwedi hynny myned yn erbyn Deheubarth, a danfon cenhadon heddwhch yn gyntaf at Rhydderch ab Caradawc, a Rhydderch a gyfarfu ac ef mewn heddwhch, a chyttunaw a wnaethpwyd rhoddi cyfran yn Llywodraeth y Dehau i Rys ab Owain, ac o hynny gwared o Ryfel a diffeithiaw gwlad, ac ammod ganddynt i'r olaf ei fywyd y cwbl o'r Dywysogaeth.

Wedy marw Bleddyn ab Cynfyn, Trahaearn, ab Caradawc ei nai, a wladychawdd yng Ngwynedd; ac yn y Deau Rhydderch ab Caradawc ei ewythr ef, a Rhys ab Owain ab Edwin yn cydlywiau'r Wlad yn llonydd ac yn heddwhch.

Oed Crist 1074, y llas Rhydderch ab Caradawc gan Feirchiawn ab Rhydderch ei gefnderw o genfigen a dig am yr ammod ryingthaw a Rhys ab Owain, ac am ddwyn Gwŷr y wlad dan ddamdwng yr Ammod a ddoded ryingthynt er tyngedu'r Lywodraeth i'r hwyaf ei fywyd.

Yr un flwyddyn daeth Goronw a Llywelyn, meibion Cadwgawn ab Bleddyn ab Cynfyn, a llu ganddynt, a chydag wynt Caradawc ab Gruffydd ab Rhydderch ab Iestin, a Chyfinerth cadarn o Forganwg a Gwent er dial galanas eu Tad cu, a chad ar faes a ddodasant, ac yn eu herbyn Rhys ab Owain, a gorfu meibion Cadwgawn a Charadawc ab Gruffydd ar Rhys ab Owain, a buddugoliaeth enrydeddus a fuasai iddynt, eithr Gruffydd ab Cynan ab Iago a ddaeth o'r Werddon a llu cadarn ganthaw, a goresgyn ynys Fôn, a gorfu ar feibion Cadwgawn ymchwelyd i amddiffyn eu cyfoethu rhag gossawd Gruffydd ab Cynan, ac o hynny ni aflonyddwyd Rhys ab Owain, ychydig ar ol hynny ydd aeth Trahaearn ab Caradawc yn erbyn Gruffydd ab Cynan a gyrru ffo arnaw, a gorfu arnaw fyned yn ei ol i'r Werddon.

Gwedi myned fal hynny meibion Cadwgawn a ddodasant Gad ar Faes yr ail waith yn herbyn Rhys ab Owain, yna

Rhys a ddaeth yn eu herbyn, a brwydr dost a fu rhyngthynt mewn lle a elwir Pwllgwttic, lle gorfu meibion Cadwgawn ar Rys ab Owain, ac efe a ffoes, a Trahaearn ab Caradawc ai dilynes mor galed onis daliwyd ganthaw, a dal hefyd Hywel ei frawd, ac efe au lladdawdd eill dau er dial galanas ei ewythr Bleddyn ab Cynfyn, a gwaith didrugaredd oedd hynny, canys Tywysogion o fraint a chyfiawnder oedd-ynt.

Ynghylch yr un amser ydd ymwrthodes Sulien escob Dewi ai Escobaeth, a dewiswyd yn ei le ef Abram, gwr doeth golychwydawl.

Oed Crist 1077, daeth Rys ab Tewdwr o Lydaw ac a ddodes hawl ar Dywysogaeth Deheubarth megis ettifedd cyfiawn, a llawer iawn o wyr gorau y wlad a gymhleidiasant ag efe, canys mawr oedd y gair iddaw am ddoethineb a gwybodau Llywodraeth, ac efe yn ei lawm henaint ai bwyll a gafawdd ewyllys da gorengwyr y wlad, canys nid oedd a garai Iestin ab Gwrgan ai wehelyth, achaws y cerynt Ryfel yn well na heddwhch yn amgen nag a wnelynt eu cynneifiad o'r Welygordd honno, ac yna diogelwyd Rhys yn ei Lywodraeth.

Oed Crist 1079, y diffeithwyd Mynyw gan Saeson lladronaidd, ac y bu farw Abram Escob Dewi, a gyrru yr Escobaeth yr ail waith ar Sulien Ddoeth, canys nid oedd a wyddai gyngor i wlad a chenedl aflonydd gystal ag efe.

Oed Crist 1080, daeth Gruffydd ab Cynan yr ail waith i Gymru, a chydag ef lu mawr o Ysgodogion y Werddon, ac ymunaw a wnaeth efe a Rhys ab Tewdwr a myned yn erbyn Trahaearn ab Caradawc, a chad a fu rhyngthynt, lle lladdwyd Trahaearn, a chydag ef Gruffydd a Meilir meibion Rhiwallawn ab Gwynn ab Collwyn, ac ar Fynydd Carno y bu'r ymladd, a chreulawn a thost y bu, a lladdwyd dros rhif o'u gwŷr y ddwyblaid, a Gwaith Carno y gelwir y frwydr honno, gwedi hynny meddiannu Gwynedd a wnaeth Gruffydd ab Cynan, a Rhys ab Tewdwr a gafas Ddeheubarth, a'r ddau Dywysawg yn ettifeddion cyfiawn y Gwledydd hynny.

Yr un flwyddyn y daeth William Ffastardd i Gymru ym mhererindawd, ac a ddug roddion i'r Eglwysi, ar Escyb, offeiriad, ac i'r monachlogydd a'r mynaich, a myned hyd ym Mynyw, a Sulien archescawb Dewi a ymwrthodes eilwaith ai escobawd, a Gwillefrid ai cymmerth yn ei le.

Yn yr un flwyddyn daeth Gwŷr Rhys ab Tewdwr am benn Iestin ab Gwrgan ac a dorasant Gastell Denis Powys, a Chastell Llanilltyd, a Chastell Dindryfan, y rhain oeddynt Gestyll Iestin ab Gwrgan, achaws hynny bu Cad ar Faes gan Iestin, a diffeithiaw Ystrad Tywi a Brycheiniawc, a dwyn ysbail fawr, wedi hynny ymroddi a wnaeth ef i adeilad Caer Dyf, ac yny o gwnaeth ef Gastell cadarn, ac o wnaeth Gastell Cynffig, a Chastell Trefufered, yn gadarnach nac a fuant cyn no hynny.

Oed Crist 1085, cyweiriwyd yr heddweh rhwng Iestin ab Gwrgan a'r Brenin Bastardd yn ail ac y bu er yn hir o amser rhwng Tywysogion Morganwg a Brenhin-oedd y Saeson, ai ddodi'n gydgyttwng mewn ysgrifen deg fal y mae yn weledig yn Eglwys Teilaw yn Llandaf.

Oed Crist 1087, bu farw Wiliam Fastardd Tywysawg y Francod a Brenin y Saeson—a'r un flwyddyn y daeth meibion Bleddyn ab Cynfyn, sef Cadwgawn a Madawc a Rhirid a llu mawr yn erbyn Rhys ab Tewdwr, a rhag eu caderned gorfu arnaw ffoi i'r Werddon. Yna Iestin ab Gwrgan a ddiffeithiawdd ei gyfoeth; eithr yn ebrwydd wedi hynny efe a ddaeth a llynges drom ganthaw i Ddeheubarth a dodi Cad ar Faes, a gyrru ffo ar ei elynion, a Gwaith Llechryd y gelwir y Frwydr honno, yno lladdwyd Madawc a Rhirid, a Chadwgawn a ffoes ni wyddit i ba le o'r Byd.

Ynghylch yr un amser y dygwyd ni wyddys gan bwy ysgrin Dewi a'r Trysorau auraid ac arianaid o Eglwys Mynyw.

Yn yr un flwyddyn aeth Iarll Henffordd ai Luoedd, ac ynghyfun ac ef wyrion Iestin ab Gwrgan au luoedd ac a ddiffeithiasant Gaerwrangon, a Chaerloyw, a'r gwledydd o amgylch gyflod ag y cerddynt, a gyrru ar y Brenin adweddu Rhyddydd a Breiniau i'r gwledydd oll yng Nghymru a Lloegr, fal y bu er yn oes oesoedd.

Oed Crist 1088, bu farw Sulien Escob Dewi, y doethaf a chlodforusaf o'r holl Escyb yng Nghymru, goreu ei gynghor, ai addysg, ai grefydd, ac amddiffynwr pob heddweh ac iawnder.

Yr un flwyddyn y bu daeargryn mawr hyd holl Ynys Prydain, ac ydd yspeiliwyd Eglwys Mynyw yr ail waith o'i thrysoreu gan forherwyr Seisnig, a llosgi i'r dref a wnaethant, a lladd a ddelai yn eu ffydd.

Ynghylch yr un amser y bu farw Cadifor ab Collwyn Arglwydd Dyfed, ai feibion ef, sef Llywelyn ac Einion, ai frawd Einion ab Collwyn, a annogasant Ruffydd

ab Mareddydd i ddodi cad ar faes yn erbyn Rhys ab Tewdwr, a dyfod a'u lluoedd ynghyd a wnaethant, a brwydr dost a fu, eithr gorfu Rhys ab Tewdwr arnynt yng Ngwaith Llandydoch, a dalwyd Gruffydd ab Mareddydd acai byrhäwyd o benn, a lladdwyd Llywelyn ac Einion meibion Cadifor, ac Einion ab Collwyn Brawd Cadifor a ffoes at Iestin ab Gwrgan Tywysawg Morganwg a Gwent, yr hwn oedd yn rhyfela yn erbyn Rhys, ac adrawdd ei ansawdd iddaw. Einion a fuassai yn wr swydd yn rhyfela gyda Brenin Lloegr ai Farchogion yn Ffrainc a gwledydd eraill, a charedig mawr rhyngddo a'r Brenin ai Farchogion ac Iestin wedi gwybod hynny a addunedwys i Einion ei Ferch yn briodwraig os efe a ddygai gyfnerth iddaw o Loegr yn erbyn Rhys ab Tewdwr, a chyda y ferch honno yn Gyfoeth Arglwyddiaeth Meisgyn, myned i Lundain a orug Einion, ac ammodi a Rhobert fab Amon Tywysawg y Corbwyll yn Ffrainc a chefnderw y Brenin Coch, i Ddyfod yn gyfnerth i Iestin ym Morganwg; a Rhobert a weithiawdd ar ddeuddeg eraill o Farchogion urddasawl nes eu hynnill oi blaid yn un ansawdd ag yntau; dyfod a wnaethant i Forganwg ar frŷs, ac unaw lluoedd ac Iestin, a myned i wledydd Rhys ab Tewdwr, a lladd a llosgi cyflod a'r Tir a gerdd-ynt, a phan glybu Rhys hynny, myned yn eu herbyn, a chyfarfod y ddau Lu ger llaw Brecheiniog, yn y lle a elwir Hirwaen Wrgan, a brwydr waedlydfawr a fu ryng-thynt lle gorfu ar Rys ffoi, ai ymlid a wnaeth Iestin ai ddal yng Nglynn Rhodneu, a lladd ei benn, ac enw y lle y bu hynny *Penn Rhys*, gwedi hynny ymlid ei wyr au lladd yn greulawn, a dal Gronwy mab Rhys, a lladd ei benn ynteu, a mab arall oedd i Rys o'i ordderch a elwid Cynan yn wr dewr a thrachalonog, ac efe yn ymchwelyd tuag Ystrad Tywi wedi lladd ei dad ai wŷr ymlidiwyd ef mor galed a thost oni orfu arnaw amcanu dianc drwy Lyn a elwir Cremlyn, lle y boddes ef a llawer o'i wŷr, ac am hynny Pwll Cynan y gelwir y lle fyth wedi hyny, mab arall i Rys a elwid Gruffydd ac nid oedd ond Plentyn pan las ei dad.

Gwedi hynny ymgynnull a wnaeth Gwyr Rhobert ab Amon ai farchogion au Gwyr ar Dwyn Colwynn lle y talawdd Iestin iddynt eu bodd yn aur coeth, ac o hynny hyd heddyw gelwir y lle y Filtir Aur, ac ymchwelyd yn eu hol a wnaethant tua Llundein, ac Einion ab Colwyn a aeth at

Iestin i erchi'r ferch iddaw yn wraig a'r cyfoeth a addawsai gyda hi, eithr nacau hynny a wnaeth Iestin, gan chwervthin am benn Einion, a dywedyd y gwnai efe'n well ai Ferch na'i rhoddi ar enw Bradwr Gwlad ag Arglwydd, yna Einion a lidaidd yn ddirlawr, a chan gynddaredd ei ddigofaint myned ar ol Rhobert ab Amon ai osgordd a dangaws iddynt y dirmyg a wnaethai Iestyn arnaw, a dangaws hefyd maint oedd anghariad goreugwyr y wlad honno tuag at Iestin, o brased y wlad, a hawsed ei hynnyll oddi ar Iestin, yr hwn achaws ei frad a'i dwyll ni chai gyfuerth gan un Tywysawc yng Nghymru. Blasus oedd gan y Dieithraid wrandaw ar Einion, a hawdd y cymmerasant ei gynghor, ac yna myned at Rhotbert ab Seisyllt a orug Einiawn a dangaws iddaw'r cyfan, ac efe a ddug eraill o'r Pendefigion ni charent Iestin i'r un ansawdd, a gwedi cynnull o'r Pendefigion hynny eu gwyr yng nghŷd ac ymgyfunaw a'r Dieithraid, myned yn erbyn Iestyn, ac yna bu Gwaith y Mynydd Bychan yn ymyl Caer Dydd, lle gyrrwyd ffo ar Iestin. Ymhlaid y dieithraid yn erbyn Iestyn daeth Cadifor ap Cedrych ap Gwaithfoed Arglwydd Ceredigiawn, ac efe a fuasai cyn no hynny ym mhlaid Iestin yn erbyn Rhys ab Tewdwr, ac ni chyflawnai Iestyn ammod ac efe yn ol a addunedai Cedrych ab Gwaithfoed Arglwydd Cibwyr a henyw o Forganwg, ac a aeth yn Ngheredigiawn yng ngosgordd Rhydderch ab Iestin, lle y rhodded iddaw Bendefigaeth a Chyfoeth, ac o garedigrwydd ar Iestin y daeth efe ai Wŷr i Forganwg, a gwedi gweled ei frad myned yn ei erbyn ac ym mhlaid y dieithraid.

Gwedi gyrru ffo ar Iestin ai yspeiliaw oi wlad, Rhobert ab Amon ai wyr a gymmerasant yn eiddaw iddynt eu hunain goreuon y Frodir a'r Tiroedd breision, ac i Einion y mynydddir a'r garwaf a'r anffrwythlonaf o'r wlad, ac fal hynny gwledychasant y Ffrancod yn y wlad honno, gan yrru pawb a gaent ym mhlaid Iestin ar ffo a dwyn eu tiroedd. A llyma enwau y dieithraid Ffreinig a'r lleoedd a gymmerasant iddynt eu hunain.

Rhobert ab Amon yn Dywysawg arnynt a gymmerth iddaw ei hunan y Deyrnedd a Llywodraeth y Wlad oll, a Chastell Caer Dydd, a Chastell Trefufered, a Chastell Cynffig, a'r Tiroedd a berthynai iddynt.

I Wiliam De Lwndwn y doded Aberogwr a'r Tiroedd a bieuffai'r Arglwyddiaeth honno.

I Riccard Grinfil y doded Arglwyddiaeth

Glynn Nedd a Thref freiniawl Castell Nedd ac ai perthynai o diroedd.

I Rhobert De Sanewintin doded Arglwyddiaeth Llan-Fleiddan Fawr, a Thref freiniawl y Bont Faen.

I Riccart Siwart Tal y Fan ai Arglwyddiaeth.

I Gilbert Wmffrefil Arglwyddiaeth Pen Marc.

I Rosser Berclos Arglwyddiaeth Llan Dathan.

I Reinallt Sili y rhodded Arglwyddiaeth Abesili.

I Peter Leswr, Arglwyddiaeth Llanbedr ar Fro.

I Ieuan Ffleming Arglwyddiaeth Llan Ufelwyn.

I Olifer Sainsion Arglwyddiaeth Abernant.

I William Desterlin Arglwyddiaeth Llanwerydd.

I Baen Twrbil y daeth Arglwyddiaeth y Coetty o briod Assar ferch Meuryg ab Gruffydd ab Iestyn ab Gwrgan.

Einion ab Collwyn a gafas Sainghenydd a Meisgyn.

Caradawc ab Iestin a gafas Aberafan a'r holl diroedd rhwng Nedd ac Afan yn Arglwyddiaeth Rial.

Madawc ab Iestin a gafas Arglwyddiaeth Rhuthyn.

Hywel ab Iestin a gafas Llan Tryddy.

Rhys ab Iestin a gafas Arglwyddiaeth Soffen rhwng Nedd a Thawy.

Nest Ferch Iestin a rodde yn Briod i Einion ab Collwyn.

Rotpert ap Seisyllt a gafas Arglwyddiaeth Maes Essyllt.

Wedy gorfod ar Iestin efe a ffoes dros y Mor i ynys y Fallon, ac oddi yno fe aeth i Gaer Faddon ac oddi yno daeth i Went, lle y bu farw ym Monachlog Llanguens.

Gruffydd ab Rhydderch ab Iestin a gynnullas Lu mawr o'r Gwŷr a ffoasant rag y Dieithraid, ac amddiffyn Caerllion ar Wysg, a Gwlad Went, ac ymgadarnhau yno yn erbyn y Dieithraid, a Charadawc ab Gruffydd ab Rhydderch ab Iestin yn Dywysawg ar y Cyfoethu yng Ngwent a Gwaen Llwg a'r Cynnal yng Nghaer Llion ar Wysg, lle y buasai cyn no hynny Brifgynallfa Morganwga Gwent, parth Teyruedd a Dygynnull Gwlad.

Yr amser y bu fal hynn ym Morganwgydd oedd Meibion Cadwgawn ab Bleddyn ab Cynfyn yn diffeithiau Dyfed a Cheredigiawn, a Huw Iarll Caerllion Gawr yn diffeithiau Tegeingl a Rhyfoniawc hyd Afon Gonwy, ac yn dwyn y Tiroedd ar

Cyfoethen oddiar Wyr y Gwledydd hynny, ac yn dod i'r Ffreine ynddynt, a'r Huw yma, tra bu Gruffydd ab Cynan yn amcannu Cyfnerth i Rys ab Tewdwr, a ddaeth hyd yn Aberlleiniawc ym Môn ac a wnaeth yno Gastell ac ymgadarnhau ynddaw hyd y dydd heddyw, a thrachefnau meibion Cadwgawn ab Bleddyn y dug Iarll y Mwythig y rhannau mwyaf o diroedd Powys a Cheredigiawn, ai fab Aruwlff a ddug lawer o diroedd Dyfed, a Bernard Niwmarc a ymgadarnhäes ym Mrechein-iawc, ac eraill a gymmerasant diroedd mewn parthau ereill o Gymru, ac ym mhob mann yn gwneuthur Cestyll a Dinas-oedd cylchwaliedic rhag eu niwedu gan wŷr y Wlad, a'u ffordd dwyn ysbail ar un a'i roddi yn obr i arall, ac fal hynny yn obr i arall, ac fal hynny yn twyllaw annoethiaid a'r rhai ni charent eu cenedl a'u Tywysawc, ac o drech dichell na gwroldeb y gweithiasant y Ffrancod yn unwedd ag y gwnai'r Saeson cyn noe wynt yn y rhyw fodd ac y difreiniasant y Cymry o'u Llywodraethau, a'u Cyfoethau, a'u Tiroedd, a llygru Gwyr y Wlad a'u Gobrau.

Oed Crist 1090, y dug Rosser Mwn-gwmri Gastell Baldwin ac ai gwnaeth yn drachadarn, ac ai galwawdd ar ei enw ei hunan, sef Mwn-gwmri.

Oed Crist 1091, gwalgylched y Bont Faen, gan Robert Saneuwin, a gwedi hynny y gwnaeth ef Gastell Llanfleiddan, ac yn yr un flwyddyn y gwnaeth Rosser Berelos Gastell Llandathan ac a rannes ei diroedd a Marchell ap Gwyn ap Arthwys yr hwn a fuasai berchen ar y cyfan o honynt, ac a ddodes fodd i fyw i'r rhai a golledwyd.

Oed Crist 1092, y dechreuwyd adeilad Castell Llandunwyd, a Threfufered, a Chynffig, yn gadarnbach nag oeddynt o'r blaen, canys a choed cyn no hynny y gwneid Cestyll, a chyn y bu hir wedi hynny y gwnaeth y Ffrancod eu Cestyll ar hyd y wlad er diogelwch iddynt eu hunain, ar amser hynny hefyd y dug eraill o'r Ffrancod y tiroedd goreu yn Nyfed a Cheredigion, ac a wnaethant yno Gestyll a Dinas-oedd.

Oed Crist 1093, aeth y Brenin Coch i Ffrainc yn erbyn ei frawd Rhobert, ac ai daliodd ef, ac ai dug yng Ngharchar i Gastell Caerdydd, lle y bu hyd farw.

Yr un flwyddyn y bu prinder yd ac enllyn drwy holl Ynys Prydain, achaws y rhyfeloedd a fuasai dros amryw flynydd-

oedd ym mhob rhan o'r Ynys, a llawer a fuant feirw o newyn.

Oed Crist 1094, y dug y Ffrancod eu lluoedd hyd yn Ngwyr, a Chedweli, ac Ystrad Tywi, ac a ddiffeithiasant y Gwledydd hynny, a Wiliam De Lwndrys a wnaeth gastell cadarn yng Nghedweli, a thra buant yno codasant Wyr Morganwg a Gwaun Llwg yn un Llu, ac a dorrasant Gestyll a Ffrancod, ac a laddasant agos y cyfan o'u Gwyr, a Phaen Twrbil Arglwydd Castell y Coetty yn Dywysawg ar Wyr y Wlad, ac ni fynnai ef ei diroedd namyn ym mraint Assar ei Wraig, yr honn oedd Etifeddes Meuryg ab Gruffydd ab Iestin ac efe a ddug ei luoedd hyd Gaer Dydd, a dechreu torri'r Castell, a phan weles Robert ab Amon hynny, gofyn yr achaws, a Phaen Twrbil ai dangoses, nid amgen nog y mynnai'r Cymry fyned wrth Freiniau a Defodeu cyssenfion eu Gwlad a Chyfreithiau Hywel Dda, a chael eu Tiroedd yn rhyddion, a chan faint y Llu fe weles Robert yn oreu gwneuthur hynny a fodd-haei'r Cymry, ac yna doded llonyddwch yn y wlad, ac y cafas Baen Twrbil ei diroedd ai Fraint yng Nghyfiawnder ei wraig, a Gwyr y Wlad eu tiroedd yn rhyddion, a'u breiniau a'u defodau fal y dylit i'r Cymry, fal y buant erioed cyn amser y Ffrancod. A gwedi dod i'r Drefn honno ar Forganwg ai chadarnhau, fe ddaeth llawer o Genedl y Cymry o Ddeheubarth a Gwynedd i Forganwg er diogelach Byd nag a gaent yn y Gwledydd eraill.

Ynghylch yr un amser y dug Ruffydd ab Cynan a Chadwgawn ab Bleddyn eu lluoedd i Ddyfed a Cheredigiawn, ac a laddasant lawer o'r Ffrancod, gan nas gallai'r Cymry oddef ym mhellach yr anghyfraith, a'r ammraint, a'r trahäusder, a ddodai'r Ffrancod arnynt, ac yna cafas y wlad lawer o'i Braint a'u Rhyddyd.

Yn hym o amser fe ddanfonos y Ffrancod Lu mawr i ddiffeithiau Gwynedd, a Chadwgawn ab Bleddyn a ddug Lu yn eu herbyn a bu waith Coed Yspys lle gorfu Cadwgawn ar y Ffrancod, a gyrru ffo arnynt, a lladd llawer, a Gruffydd ab Cynan a Chadwgawn a gyrchasant Loegr, a ddiffeithiau Henffordd, a'r Mwythig, a Chaer Wrangon, a lladd aneirif o'r Saeson, a phan wybu'r Brenin Coch hynny, myned yn eu herbyn, eithr ni bu nes iddaw o hynny, canys y Cymry ai darweinasant i'r mynyddoedd, ac yna, heb gad ar faes, y laddasant hanner ei wŷr a gorfu arnaw ddychwel yn fawr ei golled ai gywilydd.

Yr un flwyddyn bu farw Gwilym ab

Baldwin cyn gorphen gwalgylchu Castell Rhyd Cors, a'r Cymry a ddaethant yn ddisyfyd am benn ei wyr ef ac ai lladdasant, ac a dorasant y Castell.

Cyn hir wedi hynny yr ymluyddes gwyr Morganwg, a Gwent, a Gwŷr, a Gwaun Llwg yr ail waith, a'r Francod yn eu herbyn, ac yng Ngwaith Celli Darfawc y gorfu'r Cymry arnynt, au lladd yn ddi-drugaredd, a gyrru ffo gwarthus arnynt. Ac ym mhen ychydig ymluyddes y Francod yn erbyn y Cymry, a chydag wynt gyfnerth anfeidrawl o'r Saeson, a'r Cymry a gymmerasant arnynt ffoi o'u blaen i Fynyddoedd Brycheiniawc, yna troi ar eu gelynydd, aulladd yn ddiarbed y rhan fwyaf o honynt, ac ychydig buan eu traed a ffoasant gyda chywilydd a cholled, a'r Cymry yn dychwelyd yn eu hol cyfarfuant yn eu herbyn Iarll Arwndel, ac Iarll Caerloyw, ac Arnallt Harcwr, a Nel Vegwnt, ac eraill o Ieirll a Thywysogion y Ffrancod yn Gyfnerth i Rhobert ab Amon ai wŷr, a bu cad ar faes, ac yng Ngwaith Celli Gaer y lladdawdd y Cymry bob un o'r Ieirll hynny a'u gwŷr a lladdfa dost, ac a ddygasant ysbail fawr oddi arnynt, a ffoi'r ol iddeu Cestyll y Ffrancod a'u cadarnhau gwedi hynny, ac amcanu myned i Loegr, eithr ofer eu Gwaith, canys Gruffydd a Chydifor meibion Llywelyn Brenn Arglwydd Sainghenydd a ruthrasant a llu yn eu herbyn. Ac au lladdasant gan mwyaf; a'r gweddilliaid, ffoi i Loegr; yna cafas yr hen Drigolion eu Tiroedd a llonyddwch, a rhai o'r Ffrancod a ymgadarnhasant yn eu Cestyll a genhadhaasant i'r Cymry eu cyfiawnder, sef eu Tir yn rhydd, a'u Braint yn rhâd, au Cyfreithieu yn ddefodawl.

Oed Crist 1095, daeth Ychfryd a Hywel meibion Gronw, a meibion Cadwgan ab Bleddyn hyd yng Ngheredigiawn a Dyfed, a diffeithiau tiroedd a chestyll y Ffrancod, au lladd lle au cefid yn ddiarbed; ac yna dychwelyd i Wynedd ag ysbail fawr dros benn; a chyn hir wedi hynny y diffeithiaudd Gerallt Rhaglofydd y Brenin Coch holl derfyneu Mynwy, a'r Cymry yn ei erbyn, a gorfu arnaw ymchwel i Gastell Penfro.

Oed Crist 1096, daeth y Brenin Coch i Gymru er dial y lladd ar ei genedl a wnaethai'r Cymry, eithr y Cymry a weddiasant yn hyderus ar Dduw ac a ddodasant eluseni a chyfiawnder, a myned yn erbyn Llu dirfawr y Brenin ai lladd yn ddiym-osgryd oni orfu arnaw ymchwelyd yn wâg ei law ac yn fawr ei gwyilydd.

Yn yr un flwyddyn y troes Pendefigion Môn yn erbyn eu Tywysawc cyfiawn, ac a ddodasant eu hunain yn nawdd Huw Iarll Caerllion ac arglwydd Aberlleiniawc, ac ar eu hol gwyr y wlad a llawer o'r milwyr arfawc, canys brâd a drigawdd yn y wlad hono er amser Edwin Brenin y Saeson. Yna gwyr y wlad a gymmerasant eu Tiroedd gan Huw Iarll, a gorfu ar Ruffydd ab Cynan a Chadwgawn ab Bleddyn ffoi i'r Werddon a gadaelidnynt. Yna daethant y Ffrancod a'r Saeson i Ynys Fôn, a dodi Owain ab Edwin yn rhith Tywysawg yno er boddhau'r Cymry, a'r Owain hwnw'n benn Brâd yn ail y bu Einion ab Collwyn ym Morganwg, ac efe a ddug y cwbl o luoedd Gruffydd ab Cynan yn un a llu'r Iarll Huw, a chydag wynt yn gyfnerth Lluw Goch Iarll y Mwythig, a diffeithiau'r wlad a wnaethant, a lladd y maint ac oedd o bobl y Wlad yn flyddloniaid Gruffydd eu Tywysawc cyfiawn, yn wryw ac yn fenyw, yn wr ac yn blentyn.

Oed Crist 1097, bu Morlif aruthrawl oni foddos y morfaidur hyd fin Mor Hafren ym Morganwg a Gwent agos y cwbl, ac yn bennaf hynny Glan Mor Gorwenydd, a boddi Castell Llan Dathan a'r Tir lle ydd oedd ei le; a llawer o ddynion, ac ysgrublaid, ac ydau, a gollwyd; a'r un amser y boddos Morfa Rhianedd yn Arfon, a'r un peth yn Lloegr, a Ffrainc, a Gwerddon.

Oed Crist 1098, daeth Magnus ab Harallt Brenin Denmarch ar oddeu adyngnill Coron Loegr, a dyfod i dir yn Ynys Fôn efe a ddodas gad ar faes yn erbyn Huw Iarll Caerllion a Huw Goch o'r Mwythig, a saethu Huw Goch yn ei lygad ai ladd, a gyrru ffo ar y Ffrancod a'r Saeson, a dodi Owain ab Edwin yn Dywysawc ar Fôn a Gwynedd, ac yn niwedd y flwyddyn honno dychwelawdd Gruffydd ab Cynan a Chadwgawn ab Bleddyn i Wynedd o'r Werddon, a Gruffydd allu o Ysgotiaid y Werddon ganthaw a ddadyngnillwys Fôn; acadennill Ceredigiawn Cadwgan, a chydha hynny Gwlad Arwystli a Meirionydd.

Yr un flwyddyn y llas Llywelyn ab Cadwgan ab Bleddyn gan Wyr Brecheiniawc ym mhlaid Bernard Niwmare, a gorfu ar Hywel ab Ithel o Degeingl ffoi i'r Werddon.

Yn yr un flwyddyn bu farw Rhydymarch Escob Dewi, (mab oed ef i Sulien ddoeth Escob yr un Eglwys, a doethaf o Genedl y Cymry) heb iddaw nac ail nac eilydd, namyn ei Dâd, am ddyg a doethineb, a dwyfoldeb, a gwedi Rhydymarch darfu addysg i ddisgyblion yn Mynyw.

Oed Crist 1099, y daeth Harri Bwmwnt i Dir Gwyr yn erbyn meibion Caradawc ab Iestin, ac a ddynnilles lawer o'r tiroedd oddiarnynt, ac a wnaeth Gastell Abertawy, a Chastell Aberllychwyr, a Chastell Llan-Rhidian, a Chastell Pen Rhys, yn y man y llas Rhys ab Caradawc ab Iestin, ac ymgadarnhau yno, a dwyn Saeson o wlad yr haf yno lle cawsant diroedd, a mwya gormes o'r holl Ffrancod y bu efe yng Ngwyr.

Yn yr un flwyddyn bu farw Huw Iarll Caerllion, ac y bu gorfoleddu mawr yng Ngwynedd glywed hynny, a'r gorfoledd a beris ddigofaint i Robert ei fab, ac efe a ddaeth a lliu i Arllechwedd yn erbyn y Cymry, a nhwy heb neb o'u blaen a'u gyrasant ar ffo gyda cholled a chywilydd.

Yn yr un flwyddyn bu farw y Brenin Coch, ac y dug Harri ei fab y goron, lle nad oedd iawn iddaw hynny, achaws ei frawd Rhobert oedd hynaf, ac ettifedd o iawn a Dyled.

Oed Crist 1100 y llosged o Caerloyw a dodi hynny hefyd ar Ruffydd ab Rhydderch ab Iestin, ar Brenin Harri a ddanfonos Lu yn ei erbyn, ac yn myned dros for o Gaerodornant efe a godes Dymhestl aruthrawl oni foddos y Llongau ar gwŷr, a gwedi hynny y gwybu'r Brenhin Harri y cam a wnaethpwyd a Gruffydd o ddodi hynny araw.

Yn yr un flwyddyn y daeth llawer o'r Cymry a ffoasant rag y Ffrancod yn ol i Forganwg, ac a gymmerasant Diroedd yn fodd i fyw, a'r Ffrancod a welasant yn oreu gadael iddynt ac ymheddu a nhwy, a'r un amser y troes y Cymry yng Ngwynedd ar y Ffrancod, a mynnu modd i fyw; a gadael iddynt a wnaethpwyd a hynny yn y diwedd a droes yn gadernyd i'r Ffrancod, ac yn wanhâd i'r Tywysogion.

Oed Crist 1101, y troes Iorwerth ab Bleddyn ab Cynfyn yn mhlaidd y Brenin Harri, ac yn erbyn y Francod, gan ddi-ffeithiau eu tiroedd a'u cestyll a'u gwŷr, a hynny o gyngor y Brenin Harri dan addewidion gobrwyon anrhydeddus, ond y Brenin au twyllawdd, a gwedi cael ei gyfnerth yn erbyn Iarll y Mwythig (yr hwn oedd anffyddlon i Harri,) efe a ddodes gwyn yn erbyn Iorwerth ei fod yn bwrindu brad a thwyll yn ei erbyn; a bwrw Iorwerth yng Ngharchar yn annhugarawg ac yn anghyfiawn; a cholled mawr a fu o hynny i'r Cymry. Ynghylch yr un amser bu farw Gronw ab Rhys ab Tewdwr yn Llundain yng ngharchar y Brenin.

Oed Crist 1103, y gwnaed Castell Rhyd

Cors o newydd ac yn gadarnach nag ydoedd o'r blaen, a Rhisiart Baldwin, ai cadwai yn ei feddiant, a yrrwys Hywel ab Gronw oi gyfoeth; yna gwyr y Wlad a fynnasant Hywel yn ei ôl, a myned gydag ef yn erbyn Rhisiart, a lladd ei wŷr, a diffeithiau eu tiroedd, a dwyn eu dâoedd, a pheth nas gallasant ei ddwyn ei losgi, yn yd, ac yn wair, ac yn dai, a phob peth a gymmerai dân a llosg, a dwyn y wlad y danaw a llywodraethu arni.

Yn yr un flwyddyn y bu farw Owain ab Edwin o nychdawd yr ysgyfeinwst, ac ynghylch yr un amser y bu farw Herwallt archesgob Llan Dâf, ac y gwnaed Gwrfau yn escob yn ei le yr hwn a beris adeilad Eglwys Llan Dâf yn ardderchocchach nac y bu erioed o'r blaen, ac a beris godi'r Eglwysydd a dorresid i lawr achaws Rhyfel-oedd Iestin ab Gwrgan.

Oed Crist 1105, gwelwyd seren gynffonog ryfeddawl ei maint ai gosgedd, ac yna bu farw Henri amherawdr Rhufain, a'r un flwyddyn y lladdawdd Owain ab Cadwgawn ab Bleddyn Feuryg a Gruffydd meibion Trahaearn ab Caradawc, a'r un flwyddyn y lladdwyd Hywel ab Gronw gan y Ffrancod o dwyll Gwgan ab Meuryg ei dad maeth a rhag ofn gwyr y wlad y ffoes Gwgan ab Meuryg at fyr Rhobert ab Amon yr hwn a roddes iddaw wobwr fawr o aur ac arian am ei waith ac ai croges am ei frâd.

Yng nghylch hyn o amser y dihangos Meredydd ab Bleddyn o garchar ac ef a ddadynnilles ei gyfoeth yn ddiwrthred.

Oed Crist 1106, chwythawdd y gwynt oedd y tywod yn aruthrawl dros wyne¹ Tir Galedin hyd onid aeth yn for dwfn ll- y buassei'r traethau a'r tywynau, a gorfu ar wŷr y Wlad honno fyned lle gallent am fywyd, a llawer o honynt a ddaethant i Loegr, ac a wnaethant drychineb mawr, a'r Brenin Harri au gyrawdd i Gymru lle tiriasant yn Nyfed yn y lle a elwir y Rhws, lle gwledychasant rai flynyddau ac yna diflannu.

Oed Crist 1107, y gwnaeth Cadwgawn ab Bleddyn ab Cynfyn wledd anrhydeddus, ac a wahoddes attaw Bennaduriaid a Bonheddigion y wlad o bob ardal yng Nghymru iddei Gastell ef yn Aberteifi ac er dangos y goreu o barch i'r gwesteion, efe a wahoddes y Beirdd ar Cerddorion Tafawd a Thant goreu a gaid yn holl Gymru ac a ddodes gadeiriau iddynt a chynald gorchestion herwydd Defawd Gwleddau y Brenin Arthur, ac yn y wledd honno y dodes ef iddynt ddefodau, a breiniau, a rhoddion anrhydeddus, ac au gollynges yn

obredig o roddion ac yn freiniedig o anrhydedd bob un ar ddychwel i'r lle yr henyw, ac yn y Wledd honno y gwelas Owain ab Cadwgawn Nest ferch Rhys ab Tewdwr yr honn oedd Gwraig Gerallt Rhaglofydd Castell Penfro ac ai serchawdd yn ddurawr rhag ei thecced o bryd a gwedd, a bonheddicced ei moes; ac ym mhen ychydig efe a gynhullawdd attaw gyfeillion ac a weithiawdd o'u cyfnerth oni chafas ffordd i'r Castell a dwyn Nest o drais ac anfordd, ac i Bowys a hi, ac ai cadwawdd yno er a wnelai ei dād a'r Brenin Harri er ei ddarwedd i roddi'r wraig yn ei hól i Gerallt, ac yn gweled hynny, y Brenin a gyffroes Bendefigion Powys yn erbyn Owain, a hwy ai hymldiasant o'i wlad, a hefyd ymlid Cadwgawn ei dad o'i gyfoeth a ddiffeithiaw ei diroedd oni orfu arnaw efe ai fab Owain ffoi i'r Werddon.

Oed Crist 1108, daeth Cadwgawn yn ol o'r Werddon ac a ddodes ei hun yn nawdd y Brenin, ac a ddangoses nad oedd iddaw a wnelai yng ngwaith ei fab Owain, yna heddychu a'r Brenin er canpunt a chael meddiant ar ei gyfoeth.

Cyn pen blwyddyn daeth Owain o'r Werddon i Bowys ac a wnaeth ei ymgais er heddychu a'r Brenin ac nis gallei yna cymmodi a wnai ef a Madawc ab Rhirid ab Bleddyn, lle'dd oedd cas a gelyniaeth ryngthunt o'r blaen, ac ymdynggedu y naill a'r llall, ac yna diffeithiaw'r Wlad a drygu ffordd y cerddynt, ac nid oedd o gâr na chyngor a gai amgen arnynt.

Oed Crist 1109, y prynawdd Iorwerth ab Bleddyn ac oedd wedi bod yn hir yng ngharchar ei ryddydd ai gyfoeth er trichanpunt, a gwedi dyfod iddei gyfoeth ymlid Owain a Madawc oi Wlad a orug, a ffoi a wnaethant i Geredigion a Dyfed gan ddrygu ag eitha gallu lle'dd elynt, a dwyn y cyfan o'u hanraith i Dir Iorwerth, ac ym mhen ychydig y lladdasant rai o swyddogion y Brenin, ac achaws hynny y digiawdd y Brenin yn fawr wrth Gadwgawn nas gwrthladdei ei fab Owain, a dwyn oddi arnaw ei gyfoeth, a gwahardd ei wlad iddaw, a'r cyfoeth ei roddi i Gilbert ab Rhiccart, a chynnal Cadwgawn yn anrhyddus yn Llundain heb ei ddodi yng Ngharchar, ac nas caffai mewn modd na mesur o'r Byd fyned yn ol i Gymru.

Ymhen ychydig wedi hynny daeth Madawc ab Rhirid o'r Werddon i Gymru a chydag ef ysgymyniaid o Wyr Gwyddelig, ac ym Mhowys y cytrefasant yng Nghyfoeth Iorwerth ei ewythr, a phan wybu Iorwerth hynny, ymlid Madawc ai wyr

oni orfu arnynt ymguddiaw mewn creigiau gogofawg, a Llywarch ab Trehaearn a gasai Iorwerth a ymunawdd a hwynt, ac hwy a wiliasant ar Iorwerth lle ai cawsant mewn ty Car iddaw yng Nghaer Einion ac a ddaethant am ei benn ac ai lladdasant, ac a losgasant y Ty a phob peth ynddaw, a phan glybu Henri Frenin hynny, rhoddi Powys i Gadwgawn ai ddodi yn ei wlad ai gyfoeth, ac anfon at Owain i'r Werddon ac ymheddychu ac ef dan ammod iddaw draddodi Madawc ai wyr yn ei ewyllys of fal y gwnelai gyfraith arnynt, a phan ddealles Fadawc hynny dychymmig Brad yn erbyn Cadwgawn, ac ym mhen ychydig dyfod yn ddarwybod am ei benn ai ladd yn annrugarawc yna, ydd aeth Owain at y Brenin ac a brynes ei dir ai gyfoeth ganthaw er gwerth canpunt, yn yehen a meirch, yna Madawc a gafas heddwch y brenin er gwerth, ac a gafas ei dir ai gyfoeth er gwerth canpunt yn arian.

Oed Crist 1110, daliwyd Madawc ab Rhirid gan Maredydd ab Bleddyn, ac a rodded i Owain ab Cadwgawn yr hwn a dynnawdd ei lygaid ef ac ai gollynges yn rydd, eithr ei gyfoeth ef y dug Owain a Maredydd yn rannedig ryngddynt.

Ynghylch hyn o amser y bu farw Rhobert ab Amon yn ei Gastell yn Newbri o lwyr Wallgof aruthrawl, yna'r Brenin a roddes ferch Rhobert a elwid Mabli iddei fab Rhobert a gafas ef yn ordderchfab o Nest ferch Rhys ab Tewdwr, un a fu wedi hynny yn wraig Gerallt o Gastell Penfro, a'r Rhobert hwn a fynnai yrru Cyfraith y Brenin ar Wlad Forgan, a phan wybu'r Cymry hynny Ifor ab Cedifor, a elwir Ifor Bach, a ddodes i hunan yn eu blaen ac a ruthrasant am benn Castell Caer Dydd ac ai torrasant yn ddisyfyd, a dal Rhobert ai wraig a'u cau yng ngharchar oni ddodes ef yn ol i'r Cymry eu rhyddid a'u breiniau au cyfreithiau, herwydd y buant er amser Hywel Dda, a chael gan y Brenin ymrwymaw ei law ai lw na wnelai efe a Gwlad Forgan namyn caredigrwydd a gadael iddo; a mynnu arnaw na ddoded ar neb o'r Cymry na swydd na gwaith na chymmhorth heb i bob gwr a ddodid hynny arnaw ei dir yn rhydd ai fraint yn ddyledawl modd ac oedd gyfiawn i Genedl y Cymry, a gwedi cael cadarnhâd ar hynny gan Robert a'r Brenin, Ifor ai wyr a ymheddychasant a'r Brenin ac a Rhobert; a phawb adref, a phawb iddei le ai ansawdd.

Oed Crist 1111, cychwalwys Robert Dinas Caerdyf, a thynay afon am y Dref

ac am y Castell ac ydd adferwyd Cor Illtyd, ac y gwnaeth Rhobert Consyl Arglwydd Morganwg Fonachlog Margan, a Morys De Lwndwn a wnaeth Frodorly'r Wenni.

Ynghylch yr un amser y daeth Riccart Grutfil a gawsai Arglwyddiaeth Glynn Nedd yn ol i Gymru wedi bod yn ymwel-ed a Bedd Crist, ac a wnaeth Monachlog Glynn Nedd, ac a roddes rann fawr o'i diroedd at ei chynnal, a'r rhann arall efe ai rhoddes i a fuant y perchenogion cyfiawn o Genedl y Cymry; ac efe a ddug wr gyda ef o Wlad y Canon ai enw Lalys, yn wr gorchestol ar Gelfyddyd Saerniaeth ac efe a wnaeth Fonachlogydd a Chestyll ac Eglwys, sef y rhai y soniwyd am danynt, ac a gafas Diroedd yn Llangewydd ac a wnaeth Dref Trelalys, ac a symudes yr Eglwys yno, a gwedi hynny myned i Lundain yn Saerniudd y Brenin Harri, a dysgu'r gelfyddyd i lawer o Gymry a Saeson.

Ynghylch hyn o amser yr oedd Owain ab Cadwgawn yn drygu yn ddiymddarwedd o'i amgylch wedi hir ymarfer a drygau hyd nas gallai ar ei galon amgen; a Gruffydd ab Cynan a fynnai adennill ei gyfiawnder o ddwyllaw Huw Iarll Caerllion, a phan glybu'r Brenin hynny, cynnull Llu dirfawr o bob ardal o'r ynys a dyfod yn erbyn y Cymry; yna Gruffydd ab Cynan ag Owain a ddygasant eu gwyr au ddaedd i Fynyddoedd Eryri; a gwŷr y Brenin o ddilyn arnynt a laddwyd a lladdfa dost, ac nis gellynt niwed i'r Cymry; a phan weles y Brenin hynny danfon Cenhadon at Ruffydd a dodi ammodau heddweh ac ni weles Gruffydd yn iawn yr ammodau ac a wrthneuwdd, yna Owain gan ofn y Brenin a aeth yn ei heddweh, a phan weles Gruffydd ab Cynan hynny myned a wnaeth yntau yn heddweh, ac ni chaffai gystal gan y Brenin ag a gawsai Owain, canys y mwyaf ei dwyll o Bendefigion y Cymry mwyaf ei ddawn ai anrhyddedd y ar law y Brenin, a'r Tywysawg Gruffydd a gadarnhaudd i'r iarll Huw ai wŷr eu tiredd yn Nhegeingl, ac yn Rhyfoniawc, ac ym Môn, fal nas gellid yn ei erbyn fyth gwedi hynny. Gwedi hynny ydd aeth Owain ab Cadwgawn i Lys y Brenin ac ai gwnaed yn Farchawg, a myned gyda'r Brenin i Normandi, a chael anrhyddedd mawr ganddaw fal y gweddai i Frawd oddiar law Brenin o Sais.

Oed Crist 1112, y daeth Sir Owain ab Cadwgawn yn ol o Normandig yda'r Brenin, ac a ddaeth i Gymry, lle ydd ymofwyawdd y Brenin ac ef yn anrhyddeddus.

Yr un flwyddyn y bu farw Grifri Escob Dewi, ac y gwnaeth y Brenin wr a elwid Berned Norman yn Escob yn ei le heb na chennad na chyfarch ysgolheigion y Cymry; ac yna colles escob Dewi ei fraint ac ai dug escob Caint.

Oed Crist 1113, danfoned am Ruffydd ab Rhys ab Tewdwr o'r Werddon ac ai gwnaed yn frenhin Deheubarth, drwy gyfnorth ei gydfrawd Gerallt Arglwydd Castell Penfro ac oedd briawd a Nest ei chwaer ef, a'r Brenin wedi clywed hynny a feddyliaidd ei orfod mawn pryd cyn y gallai ymluyddu, a phan wybu Gruffydd hynny myned yn nawdd Gruffydd ab Cynan a chael rhith anrhyddedd ac addewidion hynaws ganthaw, ac ar fyrr wedi hynny y torres Hywel ab Tewdwr o garchar Arnwlff Iarll yng Nghastell Baldwin a myned at ei frawd yn nawdd Gruffydd ab Cynan, a phan ddaeth hynny i Glyw'r brenin danfon cenhadon anrhyddeddus at Ruffydd a orug, a gosgordd anrhyddeddus i arwain y Tywysawg iddei Lys yn Llundain, a gwedi ei arfolli dros amser yn ardderchawc, a dodi rhoddion anrhyddeddus iddaw yn aur ac yn arian ac ym meini gwyrth, re ddangoses y Brenin ei feddwl i Ruffydd, ac enbytted iddaw ef ac i wlad Wynedd rodde cyfnerth a chefnogaeth i Ruffydd ab Rhys, ac addaw i Ruffydd ei diroedd yn rhydd ai fraint yn ei ewyllys ei hunan, a chyfnerth a fai achaws iddaw os efe a ddanfonai y naill ai Gruffydd ab Rhys yn Garcharor iddaw neu ynteu ei benn ef, a Gruffydd ab Cynan a ymdynghedawdd a'r Brenin y gwnai ef hynny, ac annhrugaroedd oedd ei waith, a gwarthused ei wneuthur, ac ef yn ei ddiawd yn Llys y Brenin a ddywedawdd y cyfan yng nghlyw Car i Gerallt ac a ddanfonoes attaw gennad cyflwm, a gwedi dangaws hynny i Nest chwaer Gruffydd ab Rhys hi a ddanfonoes genhadon brysfawr at ei brodyr yng Ngwynedd, a hwy a ddodasant eu hunain yn nawdd yr Eglwys, a phan ddaeth Gruffydd ab Cynan yn ol i Wynedd gofyn a orug am Ruffydd ab Rhys ai frawd Hywel, a phan glybu efe eu bod yn nawdd yr Eglwys yn Aberdaron, danfon Llu er eu cyrohu attaw, a'r Eglwyswyr ni adawent i hynny fod, na thorri nawdd Duw a'i Saint, a thra bu felly'r ymdynny rhwng yr Eglwyswyr a swyddwyr y Tywysawg, daeth Llong o Ddyfed hyd yn Enlli, a morwyr a drugarchaent wrth Ruffydd ab Rhys ai dug at y Llong yn Enlli, ac yna diano o Ruffydd ab Rhys ai Frawd at ei cenedl yn Ystrad Tywi.

Gwedy dyfod o Ruffydd ab Rhys hyd yn ei wlad, sef Ystrad Tywi, dechreu ymluyddu, a gwŷr ei genedl ac ai carai yn ynnifeiriaw tuag attaw, a chan ossawd ar genedl y Saeson, eu diffeithiaw a'n torri a diffeithiaw terfynau Dyfed a Cheredigiawn, yna danfones y Brenin Owain ab Caradawc, ac Owain ab Rhydderch, a Rhydderch ab Tewdwr, ac eraill ai carai ac arch iddynt wrthladd Gruffydd ab Rhys, a Gruffydd a aeth yn erbyn Castell Abertawy a wnaethai Harri Bwmwnt ac a losges oi gyleh, ac nis gallawdd ei dorri eithr diffeithiaw Tir Gwyr, a dwyn ysbail ddifawr hyd 'yn Ystrad Tywi, yna myned i'r Cantref Bychan ai diffeithiaw, a gwarchae Castell Llanyddyfri, eithr Meredydd ab Rhydderch ab Caradawc ai differes yn gadarn, ac nis gallai Rys amgen na lladd rhai o'r castellwyr, a llosgi tai, a diffeithiaw tiroedd Richard De Pwys, yna myned yn erbyn Castell Caerfyrddin ai faluriaw a llosgi'r Dref yn ulw, a dwyn ysbail fawr hyd yn Ystrad Tywi.

Yn y flwyddyn honno bu marwolaethau trymion ar y Saeson achaws echryshaint, ac nis gallai'r Brenin gael gwyr wrth ei raid, a haint hefyd ar yr anifeiliaid onid aeth prinder ymborth yn drwm ar Loegr, ac nid felly yng Nghymru, a hynny a fu gyfnerth i Ruffydd ab Rhys, ac yn hynny o amser daeth y Fflandrysiaid yr ail waith i Loegr achaws y Mor yn diffeithiaw eu tiroedd lle y torres Morliff y Tywyneu flynyddau o'r blaen, a'r Brenin ac eisieu gwŷr arnaw yn erbyn rhuthrau Gruffydd ab Rhys, a ddanfones at ei gastellwyr, ai swyddogion, a'r Ffrancod, a'r Cymry, ai carai, ac arch iddynt arfoll y Flandrysiaid a dodi modd i fyw iddynt yn ammod iddynt fod yn wyr cad a gossawd wrth achaws y Brenin ai fyddloniaid, ac felly y bu, a'r Dieithraid hynny a gawsant y Rhws yng Ngwlad Penfro Dyfed, ac a wledychasant yno yn wyr flydd i'r Brenin, ac efe a ddodes Saeson yn eu mysg er dysgu iaith y Saeson iddynt a'r awr honn Saeson ydynt, ac yn ormes Dyfed a Deheubarth, achaws eu twyll a'u celwyddocerwydd, yn anad neb a wledychant o fewn i derfynau Ynys Prydain.

Oed Crist 1114, y dug Ruffydd gastell Cedweli oddiar Wiliam De Lwndwn, ac a ddifeithiawdd ei gyfoeth, ac a ddug ysbail fawr o'r Wlad honno, yna daethant Benedefigion ei genedl attaw o Geredigiawn nid amgen Cadifor ab Gronw, a Hywel ab Iderth a Thrahaearn ab Ithel, a llawer eraill o wyr dewisawl yn eu gosgorddau, a

thrwy gyfnerth y rhai hynny yr ennillles Gruffydd ab Rhys lawer o diroedd a chyfoeth ei Dâd, a thorri llawer o gestyll, a dwyn ysbeiliau nawrion, a phan glybu'r Brenin hynny danfon a orug at Owain ab Cadwgawn a elwid yn Neheubarth Owain Fradwr, a Llywarch ab Trehaearn ab Ithel ac addaw rhoddion a breiniau anrhydeddus iddynt am fyned yn erbyn Gruffydd ab Rhys, ac yna myned wrth arch y brenin a wnaeth Owain a Llywarch; a phan wybu Gerallt Rhaglofydd Castell Penfro ddyfod Owain y Geredigiawn daeth ar gof iddaw a wnaethai Owain am Nest ei wraig, a bwriadu dial hynny o Sarhâd, a myned efe ai wyr am benn Owain ai wŷr, a chynn nemawr o ossawd y lladdwyd Owain a saeth, ac fal hynny y darfu iddaw am a wnaeth o ddrygau i Genedl y Cymry, fwy nag a wnaethpwyd erioed o'i flaen gan y gwaethaf o fradwr a wybuwyd erioed am danaw: o honaw ef y bu dechreu Gwylliaid Mawddwy, a geffir fyth yn anrheithiaw gwlad ym mhell ac agos.

Ynglych hynny o amser cyrchawdd Gruffydd Ceredigiawn ac a dorres Castell Porth Gwythain ac a laddes y castellwyr, yna goresgyu yr holl wlad o'i amgylch hyd ym Mhenwedec, yna ynnill Castell Ystrad Peithell. Gwedi hynny ymossawd am Gastell Aberystwyth lle lladdwyd llawer o'i wŷr o dwyll, ac y gorfu arnaw ymchwelyd yn ei golled.

Yr un flwyddyn y gwelwyd goleuni rhyfedd yn yr Ogleddwybr ar hyd Nos.

Oed Crist 1115, aeth Rhobert Consyl yn erbyn Gruffydd ab Rhys a phan ddaethant hyd yn Ystrad Tywi efe a golles agos agoedd yn ei Lu o'r Cymry, y rhai ai gadawsant ef am na fynnent fyned ym mhlaid Estron yn erbyn Gwr o dywysawg cyfiawn o Gymro diledryw, yna Rhobert a ddychweles adref hyd yn Newsbri, ac ni ymddiriedai efe aros yng Nghastell Caerdydd am y gwyddai nas cerid ef yn y wlad honno, achaws y chwennychai newid Defodau Cenedl y Cymry.

Yn yr un flwyddyn y bu ymrysson rhwng Hywel ab Ithel a Rhirid ab Bleddyn, a gynhelynt Rôs a Rhyfoniawe, a Llywarch ab Edwin, a phan nas galled cymmod iddynt anfon a orug Hywel at Feredydd ab Bleddyn a meibion Cadwgawn ab Bleddyn am Gyfnerth, a dyfod a wnaethant a phedwar cant o Wyr Meirch hyd yn Nyffryn Clwyd, ac yno y bu ymladdfa dost yn y llas goreuon Gwyr Gwynedd a Phowys, ac o'r cyfnerth a gafas y gorfu Hywel ar ei elynion, ac yno y llas

Llywarch, a Rhirid a ffoes, a chyn nemawr y bu farw Hywel achaws clwyf a gafas ef yn yr ymladd; yna'r ymchweles meibion Cadwgawn i Wlad Feiriawn, a dwyn ganthynt ysbail ddirfawr, yn yd a gwartheg.

Oed Crist 1116, y bu llifeiriant aruthr-awl yn Loegr am wyl y nadolic ac y boddles llawer o'r ysgrublaid, ac y bu drudaniaeth a'r ymborth mewn llawer mann achaws hyny, ac y daeth Saeson lledragar i ysbeiliaw Gwlad Gymru.

Oed Crist 1118, daeth Harri Frenin i Bowys a Llu cadarn ganthaw yn erbyn Meredydd ab Bleddyn a meibion Cadwgawn, sefy rhai hynny Einion, a Madawc, a Morgan, a phan glybuant, danfon at Ruffydd ab Cynan ac erchi Cyfnerth ganthaw ac nis caent hynny canys ni thorrai Ruffydd heddwch y Brenin, ac ni chaent ei nawdd, a phan wybuant hynny ymgaloni yn gadarn, gan nas gellynt amgen, ac yn erbyn y Brenin a gyrru ffo arnaw a lladd llawer oi wŷr yna, heddychwyd ryngddynt a'r Brenin yr hwnn a ymchwelawdd yn ei ol yn ei golled, ac y cafas Bowys lonyddwch dros ychydig amser, ond nid rhy hir.

Oed Crist 1121, bu farw Einion ab Cadwgawn a chymunaw ei dir ai gyfoeth i Faredydd ei Frawd, eithr Meredydd ab Bleddyn ei ewythr, ac Ithel ab Rhirid ab Bleddyn ei gefnder a ddugasant ei Diroedd Cyfoeth oddiarnaw, a phan glybu Gruffydd ab Cynan y modd y bu hynny, danfon Cadwallawn ac Owain ei ddau fab a llu cadarn i Feirion er gyrru cyflawnder, a dodi yn ol i Feredydd ab Cadwgawn ei Nai ei gyfoeth ai Diroedd, a gorfiant Gadwallawn ac Owain ar Feredydd ab Bleddyn, ac adynnill y wlad i Feredydd ab Cadwgawn, a diffeithiaw Tiroedd Llywarch ab Trehaearn yn greulon am gyfnerthu Meredydd ab Bleddyn.

Yn yr un flwyddyn ymheddychwyd rhwng y Brenin Harri a Gruffydd ab Rhys, a chaniadhau iddaw ei Gyfiawnder ai Dir yn rhydd, sef Ystrad Tywi, a Chantref Penwedie yng Ngheredigawn, a Chantrefydd Caerwedros a'r Cantref Bychan, a Chaethinawc, a Chaeaw, a Myfennydd, a Thiroedd eraill; eithr y Brenin a weles eu bod y Tiroedd yn amhennodawl eu tersyneu modd y caffai achaws ban fai da ganthaw i achwyn ar a wnelai Ruffydd fal y gwelwyd yn y diwedd.

Oed Crist 1122, y llas Ithel ab Rhirid gan ei ewythr Meredydd ab Bleddyn, a Chadwallawn ab Gruffydd ab Cynan a dynnawdd Lygaid ei ewythredd Gronw, Rhirid a Meilir, meibion Owain ab Edwin,

a gwedi hynny eu diaelodi, ac ym mhen ychydig wedi hynny efe au lladdawdd. Ac ynghylch yr un amser y lladdawdd Morgan ab Cadifor Meredydd ei frawd ai law ei hun.

Oed Crist 1124, bu farw Meredydd ab Bleddyn yn ei henaint peth nid mynych y gwelid ar Deulu Bleddyn ab Cynfyn. Yr un flwyddyn carcharwyd Meredydd ab Llywarch yn drachyfiawn gan Owain ab Gruffydd ab Cynan, achaws iddaw dynnu llygaid meibion Griffri, eithr efe a dorres ei garchar ac efe a ddaliwyd ac a dynnwyd ei lygaid gan feibion Meuryg ab Griffri, ac a ddodod ar benn mynydd yniad lle y bu farw o newyn a rhyndod, ac fal hynny y dialwyd arnaw am ei greulonder.

Oed Crist 1125, y tynnawdd Ieuan ab Owain lygaid ei ddau frawd, mal ydd arferid yn Nheulioedd Gwynedd a Phowys.

Oed Crist 1126, lladdawdd Llywelyn ab Owain Iorwerth ab Llywarch, ac yn ebrwydd wedi hynny y tynnwyd llygaid Llywelyn gan Feredydd ab Rhirid, ac yng nghylch yr un amser y lladdwyd Ieuan ab Owain gan yr un Meredydd, ebwydd wedi hynny y lladdwyd Llywarch ab Madawc gan Feuryg ei gefnderw, a chynn hir o amser wedi hynny y tynnwyd llygaid Meuryg ac ai dispaddwyd, a hynn herwydd arfer eu Teuluoedd.

Yng nghylch yr un amser Morgan ab Cadwgawn, ac efe wedi bod a llaw gref yn y gwaith o ladd a dilygeidiaw, a gymmeres attaw ei gydwybod, ac yn ei edifeirwch a aeth ym mhererindawd i Gaersalem; ac ar ei ddychwel bu farw yn Ynys Suprys yn Mor Groeg.

Oed Crist 1129, y llas Iorwerth ab Owain gan Gadwallawn ab Gruffydd ab Cynan, yna Einion ab Owain a fynnai ddial angau ei frodyr ar Gadwallawn, ac efe a Chadwgawn ab Gronw ab Idnerth yu gwybod y lle y delai Gadwallawn yn Nanheudwy, a aethant yng nghynllwyn, a phan ddaeth ef y ffordd honno, rhuthraw arnaw ai ladd, ai roddi'n fwyd i Gwn.

Oed Crist 1130, y dodes y Ffrancod gwyn at y Brenin yn erbyn Gruffydd ab Rhys, yna'r Brenin a roddes orchymyn difreiniaw Gruffydd a dwyn ei gyfoeth a'i diroedd oddiarnaw, a phan ddanfones Gruffydd i wybod achaws y cwyn ni chai efe gan neb ei ddangaws; yna Gruffydd a gynhullawdd ei genedl ai luoedd, ac amddiffyn ei hunan ai wlad, ac yn gyfnerth iddaw yd aeth Hywel ab Meredydd o wlad Frecheiniauw a llu cadarn, a myned yn erbyn y Ffrancod a'r Saeson a ddaethant i dir Rhys, a gyrru ffo arnynt, ac ni fynnai

Rys lladd lle y gallai amgen, a gwedi gyrru ffo ar ei elynion Gruffydd a ddanfonos genadon anrhydeddus yn nawdd Daniel ab Sulien Escob Dewi i wybod achaws y cwyn a ddolasiid arnaw, ac ni chad ateb gan y Brenin, eithr efe a gafas lonydd dros amser wedi hynny.

Oed Crist 1133, bu farw Gwrfan Escob Teilaw yn Llan Dâf, gwr doeth haelionus ydoedd, ac efe a roes feddiannau anrhyddedus i Eglwys Llan Dâf ac i'r Monachlogydd a ddrygesid yn Rhyfel Iestin ab Gwrgan a Rhobert ab Amon. Gwr oedd a wabarddai bob drwg ddefawd ac annwyldeb, ac a ddyddiai yn drywyngar ym mhob ymrysonau, ac achaws ei waith felly y cadwed fwy o heddwch yn ei blwyf nac a gaid yn un rhan arall o Gymru. Yn ei amser ef y gwnaethwyd Eglwys Llan Dâf yn fygediaeth nac y bu erioed cyn no hynny.

Yr un flwyddyn y bu farw Rhobert fab y Brenin Bastardd yng Nghastell Caer Dydd ac ai claddwyd yng nghaerloyw wedi bod yng ngharchar yng Nghaer Dydd un mlynedd ar bymtheg ar hugain, a'r un flwyddyn y llosged y rhan fwyaf o Dref Caerloyw gan wylliaid o Saeson a ysbeiliwyd o'u tiroedd gan y Brenin coch lle y gwnaeth ef y Gelliwig newydd yn Lloegr.

Oed Crist 1134, bu farw Harri Frenin yn Ffrainc ac y gwnaethpwyd Ystyffan ei Nai yn frenin yn ei le, a bu llonyddwch y flwyddyn honno yng Nghymru.

Oed Crist 1135, y Brenin Ystyffan a ddanfonos at Ruffydd ab Rhys i orchymyn iddaw ddyfod attaw yn ddiodor i ateb cwynion a roesid arnaw gan y Ffrancod, a Gruffydd heb wybod achaws cwyn a gynhullawdd ei wŷr, ac ymluyddu, ac yn gyfnerth iddaw daeth Cadwaladr ac Owain meibion Gruffydd ab Cynan, a myned yn ddisyfyd yn erbyn ei elynion yng Ngheredigiawn, a lladd aneirif o'r Ffrancod a'r Saeson, a thorri cestyll iddynt, a dwyn ysbail fawr hyd nas gellid bwyd ac ymborth iddynt ymgynnal yn ei erbyn ef, ac attynt y daeth Hywel ab Meredydd a Rhys ab Madawc ab Idneith a Llu Mawr, yna ydd aeth Gruffydd i Aberystwyth ac a dorres y Castell yn garnedd, a gwedi hynny lladdasant y Ffrancod a'r Saeson a gadwent Geredigiawn a Dyfed, a'u gyrru ar ffo dros for i Loegr, a dodi'r Cymry a ddoded allan o'u Tiroedd gan y Dieithraid yn ol yn eu Trefydd a'u Tiroedd, a'r Ffrancod a'r Saeson ar eu ffo rhag Gruffydd ab Rhys gerllaw Glynn Nedd, a daeth meibion Caradawc ab Iestin yn eu herbyn, ac au lladdawdd dros dair mil o naddynt, a gyrru ffo

ar eraill, ac ychydig o Saeson o ddianghasant i wlad Gwyr lle y cawsant nawdd y Cestyll a wnaethai Harri Bwmwnt yno.

Gwedi adynnill ei diroedd fe wnaeth Gruffydd ab Rhys Wledd anrhydeddus yn Ystrad Tywi; lle y gwahoddes efe attaw bawb a ddeuant yn heddwch o Wynedd, a Phowys, a Deheubarth, a Morganwg, a'r Mers, a pharottoi pob moethus o fwydydd a diodydd, a phob ymryson Doethineb, a phob diddanwch Cerdd arwest a cherdd dannau, a chroesawi prydyddion, a cherddorion, a chynnal pob chwareuon hud a lledrith, a phob arddangos, a phob campau gwrolion, ac i'r wledd honno y daeth Gruffydd ab Cynan a'i feibion, a llawer o'r Pendefigion ym mhob Ardal yng Nghymru, a chynnal y Wledd dros ddeugain niwarnawd; ac yna gollwng pawb tua'u cartrefi, a dodi rhoddion anrhydeddus i a'u dirperynt o Feirdd, a Cherddorion, a Doethion, a Champusion o bob rhyw.

Gwedi'r Wledd honno fe ymroddes Gruffydd ab Rhys i alw attaw y Gwyr Doethion a'r Ysgolheigion, a myned yn en cyngor, a dodi Trefn a Chyfraith ar bawb o fewn ei gyfoeth, a threfnu Llys ym mhob Cantref, a Rhaglys ym mhob Cwmwd, a'r un peth a wnaeth Gruffydd ab Cynan yng Ngwynedd, a drwg y bu gan y Ffrancod a'r Saeson weled y pethau hynny, a dodi cwyn yn erbyn y ddau Dywysawg at y Brenin Ystyffan a wnaethant, ac am nas gwyddai Ystyffan a fai oreu ni ddodes ef ateb i'r cwyneuo.

Oed Crist 1136, bu farw Gruffydd ab Rhys y gwrolaf, a'r doethaf, a'r trugaroccaf, a'r haelionusaf, a'r cyfiawnaf, o'r holl Dywysogion, a mawr y bu'r galar o'i farw, a Rhys ei fab a gymerth ei le, ai fam ef oedd Gwenllian merch Gruffydd ab Cynan.

Yr un flwyddyn bu farw Gruffydd ab Cynan Tywysawg Gwynedd wedi goresgyn o honaw Wynedd tros chwech a deugain o flwynyddoedd, a galarus pawb yng Ngwynedd ar ei ol, can ni chaffad er yn hir o ameserau cyn noc ef ei gystal o Dywysawg yn y wlad honno o'i Genedl, sef Gwehel-yth Rhodri Mawr.

Oed Crist 1137, Owain ab Gruffydd ab Cynan, a elwir Owain Gwynedd, a ddechreuawdd rioli Gwynedd, ac efe a ddug gyrch yn erbyn y Ffrancod a'r Saeson yng Ngheredigiawn a Dyfed, ac a dorres Gestyll Ystrad-Meuryg, a Chastell Pont Ystyffan a wnathai'r Brenin, a Chastell Caerfyrddin, a llosgi'r Dref ai hysbeiliaw, a dwyn anrhaith ddifawr ganthaw i Wynedd.

Oed Crist 1138, y llas Cynfrig ab Owain Gwynedd, gan Fadawc ab Maredydd ab Bleddyn ab Cynfyn.

Yn yr un flwyddyn y bu ymryson rhwng y Brenin Ystyffan a'r Tywysogion Seisnig, a'r Brenin a ddug warchae ar Gaer Lyncol lle yddoeddynt y Tywysogion yn eu llawn gynghyd, yna Rhobert Consyl a ddug Lu Mawr o'r Cymry yn erbyn y Brenin yn gyfnerth iddei chwaer Mawd yr honn oed briawd ac ymberawdr yr Almaen, a chydac ef Rhanwlff Iarll Caerllion a llu o wyr Rhyfoniawc a Thegeingl, a Gilbert Iarll y Clâr a llu mawr o Wyr Dyfed, a llawer o Bendeigion Ffrancod a Saeson, a gwarchae ar y Brenin, a'i ddal, a'i ddodi yng Ngharchar, a goreu am wroldeb y gwelwyd y Cymry; ac yn yr ymladdfa yno y cymmerth Iorwerth ab Owain ab Caradawc y blaen ar Iarll y Clâr, a digiaw'n fawr ei lid a wnaeth yr Iarll, ac efe'n gweled Iorwerth wrtho i hunan yn ymyl afon yn pysgotta, fe aeth attaw ac a roddes iddaw Fonclust, gan ei alw yn Gymro gwladaidd na wyddai fonheddigeiddrwydd, yna Iorwerth a darawawdd yr Iarll ai ddwrn oni bu farw, a phan glybuwyd hynny yng Nghymru myned a wna'i'r Cymry yn erbyn Castell meibion Ychtryd, (lle ydd oedd yr Iarll wedi ffoi o Gastell Caerfyrddin), a gyrru ffo ar y Castellwyr, a hwy ai ysbeiliasant ac a'i llosgasant; yna y dug Owain ab Gruffydd holl Geredigiaw'n y danaw, ac a fynnes Gêd ganthynt.

Oed Crist 1140, y llas Hywel ab Meredydd ab Rhydderch, Arglwydd y Cantref Bychan, gan y Ffrancod, ac yng nghylch yr un flwyddyn y llas Hywel ab Meredydd ab Bleddyn gan ei genedl ei hun, ac y bu ymryson rhwng Hywel a Chadwgawn meibion Madawc ab Idnerth, ac y lladdasant y naill y llall.

Oed Crist 1142, y bu ymryson rhwng Anarawd ab Gruffydd ab Rhys a Chadwaladr ab Gruffydd ab Cynan, Anarawd oedd briawd a merch Cadwaladr, ac efe a fynnai gyfnerthu Rhys ab Gruffydd ei frawd, ac ni fynai Gadwaladr hyny; a geiriau digofus a fu ryingthynt oni wanes Gadwaladr Anarawd yn ei ais ag y bu farw, a phan glybu Owain y Tywysawc hynny, myned yn ei ddig a llu mawr hyd yng Ngheredigion a gyrru ffo ar Gadwaladr dros y mor i'r Werddon, a dwyn Aberystwyth ai holl diroedd; eithr Cadwaladr a ddug gydac ef o'r Werddon Lu dirfawr hyd yn Arfon, a dodi Cad ar Faes yn erbyn Owain, ac ynteu a gynnallawdd ei wŷr, eithr Hywel ab Gruffydd ab Cynan,

yn gweled ei frodyr ar ddarpar ymladd, a aeth ryingddynt, ac a weithiawdd arnynt yn y cyfryw fodd onid ymheddychasant, a phan welai'r Gwyddyl hynny, ac na chant ysbail, dal Cadwaladr, ac nis gollyngynt yn rhydd oni thalawdd ef iddynt ddwyfîl o wartheg, a gwedi cael hynny yn heddwch hwy a ddygasant lawer yn anrhaith, yna myned yn eu herbyn a wna'i Owain, a'u lladd, a dwyn oll a feddynt o'r gwartheg a phob peth arall.

Oed Crist 1143, diffeithiawdd Rhanwlff Iarll Caerllion Faelienydd ac ai dug y danaw, ac a wnaeth Gastell Elfael y Chastell Colunwy.

Oed Crist 1144, y diffeithwyd Aberteifi a Cheredigiawn, ac y lladdwyd llawer o'r Ffrancod a'r Saeson, ac a ddynillwyd y wlad honno gan Hywel a Chynan meibion Owain Gwynedd.

Oed Crist 1145, y cyweiriawdd Iarll y Clâr Gastell Caerfyrddin a Chastell Meibion Uchtryd.

Yr un flwyddyn y bu farw Sulien ab Rhyddmarch mab maeth Eglwys Llanbadarn Fawr, doethaf ei gynghor a dwyfolaf ei ddysg o'r holl Eglwyswyr ym mhlwyf Dewi; a difinaf ei waith tra fu byw er attal drwg a chrenlonder.

Yn yr un flwyddyn y dynlles Rys ab Gruffydd a Chadell ei frawd Gastell Dinewfwr, a Chastell Caerfyrddin, ac ni lladdai amgen nag a gaffai yn arfawc yn ei erbyn. Gwedi hynny ynnillawdd ef Gastell Llanstyffan ac a laddes lu mawr o'r Ffrancod, a'r Saeson, a'r Fflandrysiad a ddaethant yn ei erbyn. Yna mewn llawn ddigofaint y gelyniaion a gynnallasant lu dirfawr ac ymossawd ar y Castell yn dra ffyrnig, ond Meredydd ab Gruffydd, gwr doeth a chalonaug a'u gyrrawdd yn eu gwrthol gan eu lladd yn dost, oni orfu arnynt ymollwng o'r Gwarchau.

Yn un flwyddyn y dug Owain Gwynedd Gastell yr Wyddgrug ac a laddes luoedd dirfawr o'r Saeson a fynnynt ei gynnal ai amddiffyn, ac efe ai torres i'r llawr, lle nis gallai neb cyn no hynny ei ynnill.

Ynghylch hyn o amser ydd aeth llawer o Saeson, a niferoedd mawrion o'r Cymry ym mhererindawd i Gaer y Salem oni weled diffyg yn fawr o fod hebddynt.

Cylch yr un amser y dodes Robert Consyl fodd i wyr ieuainc ddysgu creffteu a chelfyddydeu, ac a ddug Athrawon o Ffrainc, a chyn no hynny crefftwr pob Gwr iddaw ei hunan yng Nghymru namyn y creffteu breiniauwl; sef Gofaniaeth saer-niaeth, ac ysgolheigiaeth y rhai hynny.

Oed Crist 1146, ynnilled Castell Gwys gan Gadell a Rhys, a Meredydd, meibion Gruffydd ab Rhys ab Tewdwr, a Hywel ab Owain Gwynedd yn gyfnerth iddynt, ac efe a wnaeth Beiriannau cyrfn a dorrai muriau mewn modd rhyfeddawl, ac a fwriai gerrig mawrion i'r Castell ac o hynny ei ynnill.

Yr un flwyddyn y diffeithiwyd cyfoeth Cadwaladr ab Gruffydd gan ei neieint ac aethant am benn Castell Cynfael a gadwid tros Gadwaladr gan Feryn Abad y Ty Gwynn ar Dâf yr hwn ai amddiffynawdd yn wrol, ac ni chaid er na gwerth na gwobr ganthaw ollwng y Castell iddynt, achaws hynny maenu'r Castell oni thorwyd ef i'r llawr, a lladd y Gwŷr oll ac oedd ynddaw namyn Merfyn, a hwnnw ni leddynt gan mai mab maeth Eglwys ydoedd, eithr ei ellwng ar ddianc, yna diffeithiaw tiroedd rhai a fynnynt eu gwrthladd, a dwyn ysbail fawr.

Yr un flwyddyn y bu farw Rhobert Consyl Tywysawg Morganwg ac Iarll Caerloyw, Gwr yn bennaf o neb a gynhelis Ryfel yn erbyn y Brenin Ystyffant, a diffeithiaw ei diroedd, fal nas cafas y Brenin nemmawr o Lonyddwch ganthaw.

Yr un flwyddyn y bu farw Uchtryd Escob Llan Dâf, gwr mawr ei ddysg a'i ddwyfoldeb, efe a wnaeth Drefn ar y Suliau a'r Gwyliau, a Gwyliau Mab Sant, a'u cynnal yn olychwydawl lle nas gwnelid hynny o fodd ac arfer; ac yn ei le ef y gwnaed Nicolas ab Gwrgant yn escob yn ei le ef.

Oed Crist 1147, y bu farwolaethau mawrion yng Nghymru, achaws haint, a bu farw Berned Escob Dewi, a Dafydd fab Gerallt a wnaed yn Escob yn ei le.

Yr un flwyddyn y bu ymrysonau rhwng wyrion Iestin ab Gwrgan a Wiliam ab Rhobert Consyl, ond heddychwyd rhyngthynt drwy athrywyndeb Nicolas Escob Teilaw, ac y doded baint ffair a marchnad ym mhob Arglwyddiaeth; ac nas gellid caeth o Gymro Dyledawg hyd nas proffid arnaw gwyn galanas, gwedi hynny ymlonyddu a wnaethant y Cymry, a llawer a ddaethant wedi hynny o Drefn i Forganwg i wladychu achaws diogelwch a gaid yno rhag anghyfraith y Ffrancod yn Nyfed, a Cheredigiawn, a manau eraill.

Oed Crist 1148, gwnaethpwyd Castell Llan Rhystyd gan Gadwaladr ab Gruffydd, ac y dodes y Castell a chyfoeth attaw i Gadwgawn ei fab, ac ni wnai hwnnw a fai iawn yn ei wlad, achaws ydd aethant ei wyr ef at Hywel ab Owain Gwynedd a

damunaw arnaw gymeryd eu blaen, ac y rhoddent gyfoeth Cadwaladr ar ellwng iddaw, a bu fal hynny.

Oed Crist 1149, cyweiriawdd Cadell ab Gruffydd ab Rhys Gastell Caerfyrddin yn drachadarn, wedi hynny myned yn erbyn Cadweli a diffeithiaw'r wlad, a dwyn ysbail fawr; yna ymgysyllaw Gwyr ac ymgais ai frodyr Meredydd a Rhys, a myned yng Ngheredigiawn, ac ynnill y Wlad is Aeron a'r holl diroedd a feddai Hywel ab Owain, a gwedi gossawd hir a blin am Gastell Llan Rhystyd ei ynnill a lladd yr holl Gastellwyr ynddaw, ac yna ynnill Castell Ystrad Meuryg ai gyweiriaw a dodi Castellwyr ynddaw, ac yna ymchwel-yd i Ystrad Tywi a chanddynt ysbail fawr dros benn y'n ydoedd, a gwartheg, a ddoedd eraill.

Oed Crist 1150, Cadell ab Gruffydd, ac ynteu yn hely yn Nyfed, a rhai o Saeson Gwyr yn gwybod yr amser y byddai yno, dodasant Gynllwyn er ei ladd, a gwedi dyfod arnaw, a gyrru ffo ar ei gyfeillion, rhuthrasant yn ei erbyn, eithr efe yn wrglew a chadarn a ymddiffynawdd ei orsaf ac a laddawdd rai o'i elynion, a gyrru ffo ar y lleill, eithr efe a gafas glwyf trwm, a nychu'n flin o'i achaws yn hir o amser, a phan welasant hynny ei frodyr Meredydd a Rhys, cyrchu Gwyr a'u lluoedd, a galw am y cynllwynwyr, a phan nas cânt, ymosawd ar y wlad ai diffeithiaw, a thorri Castell Aber Llychwyr yn garnedd, a llosgi Castell Llan Rhidian, a dwyn ysbail fawr ganthynt i Gastell Dinefwr, a chadarnhau'r Castell hynny, a dodi Castellwyr ffyddlon a gwybodus ynddaw.

Ynghylch yr un amser daeth Rhanwlff Iarll Caerllion a Llu dirfawr o Saeson a Ffrancod i Wynedd, ac Owain ab Gruffydd yn ei erbyn a llu o'r ffyddloniaid, ac yn gyfnerth i'r Iarll Madawc ab Meredydd Tywysawg Powys, a bu Cad ar faes, ac yng Ngwaith Cwnsyllt y gorfu Owain ar ei elynion, a'u lladd yn aruthrawl, a gyrru ffo ar y rhai a weddillwyd.

Cylch yr un amser y mynnes Nicolas ab Gwrgan, Escob Teilaw, adgyweiriaw nawdd yr Eglwysi a dorred er yn amser Iestin ab Gwrgan, ac y doded yn gwair eu nawdd cyssffin i Eglwysi Llan Daf, a Llan Carfan, a Llan Illtud, a Llan Doche, a Llan Ffagan, a Chaer Llion, a Chaer Went, ac i'r Eglwysi eraill herwydd a fu gynt; ac y deddfwyd Nawdd a weddai i'r Mynachlogydd newyddion, hyd onid aeth Rhan fawr o Blywf Teilaw yn Nawdd yr Eglwysi, ac y bu achaws hynny lonyddwch

ym Morganwg yn amgen nac un mann arall yng Nghymru, a gwedi hynny adgyweiriwyd yr Eglwysi a fwriesid i lawr, ac y gwnaed newyddion lle nad oedd o'r blaen, ac o hynny gwell yn trin eu tiroedd, ac nid cystal yn rhyfel, Gwyr Morganwg a Gwent.

Oed Crist 1151, y tynnes Owain Gwynedd lygaid Cunedda fab Cadwallawn, ei Nai fab ei frawd, ac ai dyspyddawdd, a chylech yr un amser y torres Gadwaladr ab Gruffydd ab Cynan y Carchar ai doded ynddaw gan Hywel ab Owain ei Nai, a myned i Fôn, ac efe a ddug rann fawr o'r ynys y danaw, eithr Owain ei Frawd wedi clywed hynny a gynhullawdd lu yn ei erbyn, a chan fyned i Fôn efe ai gyrrawdd ar ffo, ac a ddug yn ôl yr Ynys iddaw ei hun.

Cylch yr un amser yr aeth Meredydd a Rhys, meibion Gruffydd ab Rhys, yn erbyn Castell Penwedie, ac ai ynnillasant oddiar Hywel ab Owain wedi cynnal y gwarchae yn hir ac yn flin, gwedi hynny ynnillasant Gastell Tinbych yn ddisyfyd, ac a laddasant y Castellwyr, canys i'r Castell hwnnw y ffoesynt y rhai a gynllwynasant er llad Cadell ab Gruffydd eu brawd. A phethau 'n myned fal hynn fe ddanfonos Rhys at Forgan ab Caradawc ab Iestin ei gefnder, (canys Gwladys ferch Gruffydd ab Rhys ab Tewdwr oedd Gwraig Caradawc, a Mam Morgan.) ac erchi cyfnerth ganthaw ac y gyrrynt y Ffrancod a'r Saeson o bob Gwlad yng Nghymru, a danfon yr un neges at Fadawc ab Meredydd Tywysawg Powys, ac nis caffai hynny ar law un o naddynt; yna ydd aeth Rhys i Gyfeiliawc ac ai diffeithiawdd yn flin, a dwyn ysbaill drom oddiyno; a Meredydd a ddug ei Lu yn erbyn Morgan ab Caradawc i Forganwg, ac ymossawd am ei Gastell yn Aberafan, ai faluriaw, a dwyn ysbaill fawr; eithr Morgan ai Wyr a ffoasant, ac a ddodasant eu hunain au Gwŵr yn nawdd yr Eglwysi a'r Monachlogydd, ac yn nawdd Wiliam ab Rhobert Tywysawg Morganwg.

Ynghylch hynn o amser bu farw Einion Mebydd Celynoc Fawr, doethaf o ysgolheigion Gwynedd; efe a gynghorai ddoethineb, a chyfiawnder, a thrugaredd, ond bychan y caffai o'i gynghor yn y Wlad honno.

Oed Crist 1152, bu farw Rhanwlff Iarll Caerllion, gelyn cadarnaf Owain Tywysawg Gwynedd.

Yn yr un flywyddyn y gwnaethpwyd Galffrai ab Arthur (offeiriad Teulu Wiliam ab Rhobert) yn Escob, eithr cyn ei fyned yn ei Ansawdd efe a fu farw yn ei Dy yn

Llan Dâf, ac a cladded yn yr Eglwys yno. Gwr ydoedd ni chaid ei ail am ddysg a gwybodau, a phob campau dwyfawl. Mab Maeth oedd ef i Uchtryd Archescob Llan Daf, a nai mab brawd iddaw, ac am ei ddysg a'i wybodau y doded arnaw Felyddiaeth yn Eglwys Teilaw yn Llan Daf lle y bu ef yn Athraw llawer o ysgolheigion a phendefigion.

Oed Crist 1154, bu farw y Brenin Ystyffan, a Harri ei gefnder a wnaed yn frenin yn eile, a elwir Harri yr ail.

Pan oedd Ystyffan yn Frenin fe ddaeth gydag ef laweroedd o'r Fflandrysiad i Ynys Prydain, a'r rhai hynny ai carent, ac efe a ddodai lawer o roddion ac anrhydedd iddynt, canys goreuon o'i Bleidyddion oeddynt, a gwedi dyfod Harri'r ail ni chaent aros yn Lloegr, achaws hynny daeth niferoedd mawrion o honynt i Gymru, a llawer o'r Saeson a gerynt Ystyffan, a'r dieithraid hynn a aethant yn wyr damdwng i Bendefigion y Ffrancod yng Ngheredig-iawn a Dyfed.

Oed Crist 1156, annogawdd Cadwaladr ab Gruffydd a Madawc ab Meredydd y Brenin Harri i ddifeithiaw Gwynedd, a phan wybu Owain y Tywysawg hynny, ymluyddu yn ei erbyn, ac yng Ngwaith Coed Eulo y llas y Saeson mal eu lleibiau, a gorfu Owain arwynt yn anrhydeddus, lle nid oedd o wyr ganthaw namyn un ym mhen pob deg o Wyr Harri, a thra bu hynny ar waith y dug Iorwerth ab Meredydd Gastell lâl gan ei faluriaw, yna'r Brenin a ymheddyches a'r Tywysawg, ac y cafas Gadwaladr ei gyfoeth.

Yn yr un flywyddyn y llas Gwrgan ab Rhys ab Iestin gwr dysgediccaf o Brydydd a gaid yn ei amser y gan Ifor ab Meuryg o Sainghenydd, a Morgan ab Owain ab Caradawc a fynnai ddial hynny, a myned am benn Ifor ai ladd a dwyn ei diroedd, a'u rhoddi yng Ngyfoeth Iorwerth ab Owain ei frawd Arglwydd Caerllion ar Wysg.

Oed Crist 1157, ymheddychawdd Rhys ab Gruffydd a'r Brenin Harri, a'r Brenin ni chadwai'r heddwdh, eithr danfon Iarll y Clar i ddifeithiaw Tiroedd Rhys, ac ef a laddwyd llawer o'r Cymry ac ysbeiliaw eu dâoedd; yna ydd aeth Rhys am benn Castell Llanymddyfri ac ai ynnillas, ac Einion ab Anarawd nai Rhys a ynnilles Gastell Wmffrai ac a laddawdd y Castellwyr, ac a ddug oddiyno ysbaill fawr yn feirch, ac arfau, a pheirianau maenus. Yna daeth Rhys i Geredig-iawn, ac a ddifeithiawdd holl diroedd y Ffrancod a'r Saeson, ac a dorrawdd eu holl Gestyll yn falur, ac

a ddug yr holl wlad y danaw a dyfod a wnaeth y Brenin yn ei erbyn, eithr gweled Cenedl y Cymry yn annifeiriaw yn ddirfawr o bob man at Rys, efe a ddangoser ammodau heddwch, a Rhys a ymwystlawdd a'r Brenin er cynnal heddwch, a dodi gwystron a wnaeth Rhys, a dodi Cestyll yng ngwystl i Rys a wnaeth y Brenin, ac efe yn myned i oresgyn y Castell hynny y castellwyr nis gellyngynt iddaw, yna cynnull ei luoedd a wnaeth Rhys a diffeith-iaw Dyfed, ac efe a dorres y Cestyll yn garneddau. Yna daeth Rheinalt mab y Brenin i Gymru, a chan addaw Deheubarth i Owain Gwynedd efe a gafes ei gyfneth, a Chadwaladr brawd Owain, a Hywel a Chynan ei feibion, a ddaethant a'u lloedd yn erbyn Rhys, eithr efe a droes oddiar eu ffordd, a galw attaw ei luoedd ymbarottoi yn erbyn ei elynion, a phan wybuant hynny ymchwelyd i Wynedd.

Oed Crist 1159, bu farw Madawc ab Meredydd ab Bleddyn Tywysawg Powys, ac y rhanned ei gyfoeth rwng ei feibion, ac yng nghylch yr un amser y daliwyd Cadwallawn ab Madawc ac Idnerth gan Owain Gwynedd, yr hwn ai dodes yng Ngharchar y Brenin yn Llundain.

Oed Crist 1160, bu ymladd a diffeith-iaw cydtiroedd rhwng Owain ab Madawc Arglwydd Cyfeiliawc a Hywel ab Cadwgawn Arglwydd Cyfoeth Elystan Glodrydd, heb nemmawr ynnill a gorfod i'r un na'r llall.

Oed Crist 1161, adnewyddwyd Braint ar a laturiai Dir a Daear ym Morganwg, ac yn ebrwydd wedi hynny y doded yr un Drefn yng Ngwynedd a Deheubarth a Phowys, ac efe a gaid ar y Brenin ei nawdd ar bawb a wnaent hynay fal nas diffeithid y Tiroedd Ydardd yn rhyfel.

Oed Crist 1162, daeth Harri Frenin yn erbyn rhys ab Gruffydd, a Rhys yn ei erbyn yntau, a dodi Cad ar Faes o'r ddau du, eithr Gŵyr da Gwlad Brecheiniawc a drywanasant rwng Rhys a'r Brenin a dodi Gwystron o Du Rhys Einion ab Anarawd ei nai, a nai arall iddaw Cadwgawn ab Meredydd ab Gruffydd, a'r Brenin a ymwystles i Rys y Cantref mawr a Dinefwr, eithr Neiaint Rhys a laddwyd, yna gorsesgyn y Cantref mawr a Chastell Dinefwr heb a ddodai'n ei erbyn a wnaeth Rhys, a myned yn erbyn Rhosser Dacr Iarll Caerloyw a laddasai ei Neiaint a ddodai'r Brenin yn nawdd y Rhosser hwnnw, a Rhys a ddynnilles Gastell Aber Rheidiawl a'r Cestyll ereill o eiddau'r Iarll yng

Ngheredigiawn, au Maluriaw; gwedi hynny ynnill Castell Aberteifi a dwyn y Wlad y danaw, a myned yn erbyn y Fflandrisiaid au lladd, a llosgi a feddynt, a dwyn ysbail ddirfawr o'u Gwlad.

Oed Crist 1163, daeth Brenin Lloegr a Llu dirfawr i Gymru, a Rhys ab Gruffydd ac Owain Gwynedd a aethant yn gydgyfneth yn ei erbyn, a bu Gwaith Berwyn, lle gyrrwyd ffo ar y Brenin, ac yn ei ddig ai lid achaws hynny efe a dynnawdd llygaid y gwystron a gawsai er amseroedd yn ol gan Rys ag Owain, sef oeddynt meibion Rhys, Cynwrig a Meredydd; a Meibion Owain Gwynedd, Rhys a Chadwallawn, a dallu hefyd trichant o'r Cymry a ddaliwyd yn Rhyfel, a hynn a wnaeth y Brenin ei law ei hūn.

Oed Crist 1164, daeth Harri Frenin eilwaith yn erbyn y Cymry, a gwedi dyfod hyd yng Nghaerllion gawr, a chlywed bod Rhys ab Gruffydd ac Owain Gwynedd yn ymlwyddu'n gadarn yn ei erbyn er dial a wnaeth ef a'u meibion, efe a ddynchweles yn ei ol i Lundain.

Gwedi hynny ydd aeth Rhys ab Gruffydd yn erbyn Cilgeran ai ynnill, a dwyn ysbail, a diffeithiaw tiroedd ei gefnder Rhobert ab Nest ferch Rhys ab Tewdwr a Gerallt Rhaglofydd Castell Penfro, a'i ddodai yntau yng Ngharchar, a rhoi rhoddion anrhydeddus i'r Castellwyr, ac yn erbyn Rhys daeth Llu mawr o'r Fflandrysiaid a Saeson Dyfed hyd yng Nghil Geran, ac ymossawd am benn y Castell, a Rhys a'u gwrthladdawdd ac a laddes lawer o honynt, a gyrru ffo ar y llall.

Yng nghylch yr un amser y dug Owain Gwynedd Gastell Basing oddi ar y Brenin, a lladd y Castellwyr, a dodi Gŵyr ei hunan ynddaw, a'i gyweiriaw yn gadarn.

Yn yr un flwyddyn y dug Owain ab Madawc ab Meredydd, ac Owain ab Gruffydd ab Meredydd ei gefnderw holl gyfoeth Iorwerth ab Owain, ac ai rhanasant ryngthynt, achaws hynny ydd aeth Owain Gwynedd, a Rhys ab Gruffydd, yn eu herbyn, a'u gorfod, a rhannu goreuon ei gyfoeth ryngddynt; eithr Owain Cyfeiliawc a gafas gyfnerth a Saeson, ac a losgawdd Gastell Caereiniawn i'r llawr.

Oed Crist 1169, bu farw Owain Tywysawg Gwynedd, gwedi gwladychu deuddegmlynedd ar hugain, a gwedy hynny ydd aeth amryson rhwng ei feibion am a gai fyned yn ei le, eithr Hywel ab Owain a gymmerth arnaw'r llywodraeth, canys hynaf oedd efe, ei fam oedd Pyfog merch Ar-

glwydd urddasawl o'r Werddon, a gwedi bod yngoresgynaeth y Dywysogaeth dwy flynedd yn heddwech lu farw ei chwegrwn, ac efe a aeth i'r Werddon i oresgyn y cyfoeth a gawsai yn hawl ei fam ai wraig, canys unig ettifeddes oedd hi, a thra bu efe yno, Dafydd ab Owain ei Frawd a gynhullawdd genedl ei fam, sef oedd hi Cristiant merch Gronwy ab Owain ab Ednywain, a chyda hynny daeth attaw lawer eraill ni charent Hywel, a phan weles efe gadernyd yn gyfnerth iddaw, cymmerth arnaw'r Llywodraeth, a goresgyn Gwynedd, a Hywel yn clywed hynny, efe a ddaeth yn ebrwydd i Wynedd, ac a ddodes Gad ar faes yn erbyn ei frawd, eithr llawer mwy nifeiriawg Llu Dafydd nag yn Hywel, a gwedi ymladd caled gyrrwyd ffo ar Hywel ai Wŷr, ac efe a glwyfwyd dan ei ais yn ffin eithr Rhirid ei frawd ai dug i Long, ac yna i'r Werddon lle y bu Hywel farw ac efe a roddes i Ririd ei frawd ei gyfoeth yno.

Oed Crist 1172, aeth llawer o Bendefigion y Ffrancod a wledychynt Forganwg, a Gwyr, a Dyfed, a Cheredigiawn, i'r Werddon, ac yn blaenu arnynt ydd oedd Richard Iarl Ystrigyl, a lloedd mawrion gyda nhwy, ac anffyddlonion y Cymry gan weled llwyddiant Rhys ab Gruffydd a aethant gyda nhwy, a hwy ynnillasant helaethled o'r Werddon, ac ai goresgynasant, a hynn a fu ddaionus i Rys ab Gruffydd a Chenedl y Cymry yn Neheubarth a Morganwg.

Yn nghyfle'r amseroedd hynny ymluddes Owain Cyfeiliawg yn erbyn Rhys ab Gruffydd, a Rhys a ddodes Gad ar faes yn ei erbyn, a myned hyd yng Nghyfeiliawc lle gorfu ef ar Owain, a Rhys ni ddiffeithiai Diroedd Cenedl y Cymry, eithr dwyn Gwystlon oddiar Owain, a gadael iddaw ei gyfoeth, a dychwelyd i Ystrad Tywi.

Ynghylch yr un amser aeth Harri Frenin i'r Werddon, ac efe yng Nghaer Dydd, fe aeth Rhys heb na gwr na gwas gydag ef yno; ac yn arfoll i'r Brenin erchi iddaw orchymyn a fai raid iddaw o'i gyfoeth ef, a bu garedig hynn gan Brenin, ac efe a gadarnhaawdd i Rys ei holl Diroedd, a Rys a roddes i'r Brenin yr Ossymmaeth iddaw ei hun ai luoedd bedwar cant o wartheg breision, ac yd, a med, a bragawd, a ellid ei gael yn ei gyfoeth, ac a wnaeth wledd anrhydeddus i'r Brenin ai Wŷr Llys yn Aberteifi; ac yna ydd aeth y Brenin i'r Werddon, eithr daeth echrysaint ar ei wŷr, a bu farw llawer o honynt: achaws hynny

gorfu ar y Brenin ymchwelyd yn ei ôl i Ynys Prydain, a Rhys ai orfolles yn anrhydeddus yn Aberteifi, ac a ddodes iddaw roddion a weddai iddaw ar ei ffordd yn cyrchu Llundain.

Yng nghylch yr un amseroedd, a'r Brenin ar ei fyned i'r Werddon, efe a ddug Gaerllion ar Wysg oddi ar Iorwerth ab Owain ab Caradawc ab Rhydderch ab Iestin, ac a ddodes ei wyr ei hun yn y Castell, eithr Iorwerth a alwes attaw ei genedl, ac ymluyddu yn erbyn Gwŷr y Brenin, ac adynnill y dref a'r castell, a danfon y Castellwyr i'r Werddon at y Brenin: a phan ddaeth y Brenin ar ymchwel o'r Werddon efe a ddanfonas at Iorwerth ab Owain attaw i'r Castell Newydd ar Wysg, a gosod ammodau heddwech iddaw, ac addaw gwared a diogelwech iddaw ddyfod attaw, a myned yn heddwech yn erbyn y Brenin a wnaeth Iorwerth, a danfon Owain ei fab ag aurhegion i'r Brenin o'r pethau a weddai iddaw yn ei gerdded; eithr gossawd ar Owain a wnaeth Gwŷr y Brenin ai ladd, a gwedi clywed o Iorwerth hynny nid elai at y Brenin, eithr ymluyddu yn ei erbyn, a gyrru pob enaid o Sais o Wlad Gwent, a lladd llaweroedd o honynt, a chan fyned tros Afon Gwy, diffeithiaw'r Wlad hyd Gaerloyw, a lladd a llosgi ffordd y cerddai, ac oddiyno hyd yn Henffordd, un ei waith, un ei gerdded, a gwedi llosgi'r Dref honno ai hysbeiliaw; dychwelyd i Gaerllion ar Wysg a chadarnhau'r Dref a'r Castell, a dodi Castellwyr fyddlawn ynddaw, ac ynghyfle'r amser hynny y dug Sitsyllt ab Dyfnwal Gastell Abergefeni, a Seisyllt ab Rhirid a ddug Gastell Cerrig Hywel, canys y Brenin a bieuaffai'r Cestyll hynny, a lladdwyd y Castellwyr, ac Iorwerth a ddodes ynddynt wŷr ei genedl yn gastellwyr fyddlonion, a Hywel ab Iorwerth a ddug holl Went is Coed yn ewyllys Iorwerth; ac a ddug yr hynaf o feibion dengwr ar hugain o uchelwyr y wlad yn wystlon.

Oed Crist 1173, y dodes Dafydd ab Owain Gwynedd ei holl frodyr yng ngharchar, eithr Maelgwn a gadwawdd Ynys Fôn yn ei erbyn dros dair blynedd, gwedi hynny aeth Dafydd a Llu cadarn yn ei erbyn ac ynnill yr Ynys, ac a garcharawdd Maelgwn, yn ebrwydd wedi hynny efe a dorres ei garchar, ac a dorres garcharau ei genedl ai frodyr, a ffoi i Forganwg, rai o naddynt, ac eraill i'r Werddon.

Oed Crist 1176, aeth llawer o Gymry Gwent a Morganwg i'r Werddon lle cawsant diroedd. A chylch yr un amser daeth

Iorwerth ab Owain Gwynedd i Gaerllion ar Wysg at Iorwerth ab Owain ab Caradawc yn ffo rhag Dafydd ab Owain ei frawd, yna danfones Dafydd at ei trawd ac addaw iddaw Diroedd a weddai iddaw o dodi Neiaint iddaw yng nghadwedigaeth Iorwerth ab Owain ab Caradawc yn Wystlon er cadarnhau hynny. Gwedi hynny dychwelawdd Iorwerth i Wynedd, ac y cyfiawnhääwd Dafydd ab Owain ac ef yn hynny, a gwedi hynny ei yrru o'i wlad, a Iorwerth a ddoddes y Gwystlon yn Nawdd y Brenin, lle nas gallai Ddafydd eu lladd.

Oed Crist 1177, ymheddychawdd Iorwerth ab Owain Arglwydd Caerllion a'r Brenin, ac a gafas ei diroedd yn rhydd, ac yng nghylch yr un amser y llas Seisyllt ab Dyfnwal Arglwydd Gwent uwch Coed o dwyll Wiliam Brews Arglwydd Aberhodni, a chydag ef lladd ei feibion, ai geraint, a thrugain a deg o'i genedl, a thynnu llygaidd Hywel Pencarn adodi hynny ar Iorwerth ab Owain o Gaerllion, sef y dianghes Iorwerth o'r Brad hynny, a thorri ffordd ai gleddyf drwy ganol y Cynllwynwyr.

Yr un amser y torres Rhodri ab Owain Gwynedd ei garchar ac a ddynnilles ynys Fôn, a phawb yn ei gyfuernthu, achaws nid oedd a garai Ddafydd ab Owain, a Chadwaladr ab Owain a ddynnilles Nant Conwy a Rhyfoniawc, ac y daeth Maelgwn ab Owain yn ei ol o'r Werddon.

Yng nghylch yr un amser bu farw Cadell ab Gruffydd ab Rhys, a chylch yr un amser Dafydd ab Gerallt Escob Dewi a fu farw, ac y cynllwynes y Ffrancod y y ffordd y clywynt fyned Einion Clyd Daw Rhys ab Gruffydd, ac ai llassasant ef, yna ydd aeth Rhys yn eu herbyn ac a ddiffeithiawdd eu tiroedd hwy ym Maelienydd, ac a wnaeth Gastell Rhaiaadr Wy.

Yng nghylch yr un amser Iorwerth ab Owain o Gaerllion a Hywel ei fab a ddi-ffeithiasant diroedd Wiliam Brews, ac a ddygasant ysbail fawr; ac ni arhosai ef yn hwy yng Nghastell Abergefeni, eithr myned i Aberhodni ac ymgadarnhau yno.

Cylch yr un amser daeth meibion Cynan ab Owain Gwynedd yn erbyn Rhys ab Gruffydd, a Rhys yn eu erbyn hwynt a orfu arnynt, a gyrru ffo cywilyddus arnynt.

Oed Crist 1179, y llas Morgan ab Gruffydd ab Ifor Bach, ab Cydrych, gan y Saeson yng Nghaerloyw. Gwr oedd ef a fu gyda Iorwerth ab Owain yn diffeithiaw'r Wlad amgylch Caerloyw, lle yr ymgampiai

yn wychaf o neb, ac achaws hynny y lladdwyd cyt bod heddwch yr amser hynny a nawdd y Brenin i bawb a ddelynt yn heddwch o Gymry i Loegyrr, a'r Cymry a garaint Forgan a aethant le clywaint y byddai Rhanwlff a'i wŷr ar eu ffordd tuag Aberhodni, ac am ei benn ef, ai ladd ef o a'i wŷr, canys efe a fynawdd ladd Morgan ab Gruffydd ab Ifor Bach, a'r Brenin a fynnai fyned yn erbyn y Gwenhwyfion a'u harglwyddi, ond Rhys ab Gruffydd a ddangoses y modd y bu i'r Brenin, ac yna cafwyd ei heddwch.

Oed Crist 1183, y llas Gadwaladr mab Rhys ab Gruffydd gan y Ffrancod, ac yng nghylch yr un amser y llas Owain Fychan gan feibion Owain Cyfeiliawc, ac y dallwyd Llywelyn ab Cadwallawn ab Gruffydd ab Cynan gan ei frodyr ei hun. Ac yng nghylch yr un amser bu farw Nicolas ab Gwrgan Escob Llan Dâf, Gwr a garai'r Cymry ac a ddodai gynghorion ac addysg iddynt a'i ddwyfoldeb mawr, ac yn ei le y doded Wiliam De Salmars.

Oed Crist 1184, bu farw Madawc ab Iddon Brenin Gwent achaws dynawd a gafas gan Domas ei frawd yn ei ddiawd, gwr oedd Fadawc a wyddai laweroedd o Gelfyddodeu a Gwybodau, ac ni chaid ei gystal yn ei amser, a goreu o Brydydd a Damhegydd ar a wyddid am danynt yng Nghymru.

Oed Crist 1186, yddoedd Herwyr o Saeson ym mhob mann yn Ynys Prydain yn ymgadw dan Goedydd ac yn ysbeiliaw'r Gwledydd, a dyfod i Gymru a wnaethant, ac yn Nyfed ymgynnal yn nawdd y Flandrysiaid, a Maelgwn ab Rhys ab Gruffydd a ymosodes arnynt, ac a losges y Tai lle'dd oeddent hyd y llawr, gwedi hynny eu hymlid hyd yng Ngwyr a'u lladd a'u gyrru tros Fôr i Loegr lle ydd hancoeddynt.

Oed Crist 1189, bu farw Harri Frenin, a Richard Galon Llew ei fab a wnaed yn frenin yn ei le.

Oed Crist 1190, dynnilles Rys ab Gruffydd Gastell Abercorran, a Sain Cler, a Llanystiphan, ac a wnaeth Gastell Cedweli yn decaaf a chadarnaf o'r holl Gestyll, a gwedi hynny dynnilles ef Gastell Dinefwr, yng nghylch yr un amser y bu farw Owain ei fab a Gwenllian ei fferch, ac yng nghylch yr un amser bu farw Gruffydd Maelawr Arglwydd Maelawr, doethaf a haelaf o Ben-defigion ei Wlad.

Yng nghylch yr un amser dynnilles Rhys ab Gruffydd Gastell Llanhuadain, ac a ddug y Wlad honno yn ei ewyllys.

Oed Crist 1192, carcharawdd Rhys ab

Gruffydd ei fab Maelgwn achaws gwallgof oedd arnaw, a chyn hir wedi hynny ef a dorres ei garchar ag a ddug Gastell Ystrad ag ai goresgynnawdd. A chylch yr un amser y dug ei frawd Hywel ab Rhys Gastell Gwys, ac a ddodes y Castellwyr yng ngharchar.

Yng nghylch yr un amser y tynnwyd llygaid Howel a Madawc meibion Rhys gan eu brawd Anarawd, yna Maelgwn ac Anarawd a ddaliasant Rys eu Tâd ac ai dodasant yng Ngharchar, eithr efe a ryddhawyd gan ei Wyr, ac a ddug Gastell Dinefwr oddiar Faelgwn ei fâb, ag yng nghylch yr un amser y goresgynnnes Lywelyn ab Iorwerth ab Owain Gwynedd Dywysogaeth Gwynedd, a difreiniaw ei ewythr Dafydd ab Owain yr hwn nis carid achaws ei greulonder a'i atgasrwydd yn

lladd a thynny llygaid pob un nad elai yn ei ewyllys, yn ail i arfer y Saeson.

Oed Crist 1194, dodes Rhys ab Gruffydd ei feibion anfyddlon yng Ngharchar, ac y dug Gastell Caerfyrddin ac ai malur-iawdd i'r ddaear, gwedi hynny efe a ddyn-nilles Gastell Clunwy gwedi hir amser yn ei ammosawd, ac efe ai maluriawdd i'r ddaiar. Gwedi hynny ynnill Castell Maes-hyfaidd, wedi ymladd cadarn ai elynion, lle gorfu efe arnynt, gan eu lladd a gyrru ffo cywilyddus arnynt. Gwedy hynny y dug ef Gastell Elfael oddiar Wiliam Brews, ac a ddaeth ynei ol i Ystrad Tywi yn orfoleddus.

Oed Crist 1196, bu varw Rhys ab Gruffydd, y gwrolaf, a'r doethaf, a'r haelionusaf, a'r clodforusaf o'r holl Dywysogion; a Gruffydd ei fab a oresgynnnes y Lywodr-aeth yn ei le.

AC FELLY TERFYNA BRUT Y TYWYSOGION.

Yr hanes uchod a ysgrifsenwyd o Lyvyr GEORGE WILLIAMS, Esq, o Aberpergwm, *genyff fi* THOMAS RICHARDS Curad Llangrallo, *yn y flwyddyn* 1764.

A minnau IORWERTH AB IORWERTH *ai hysgrifenaïs o Lyvyr y* PARCHEDIG MR. RICHARDS *yn y flwyddyn* 1790.

BRUT IEUAN BRECHFA.

SEF COF AM DYWYSOGION, A RHYFELAU, A RHYFEDDOLION, O BETHAU, A DIALEDDAU,
AC ERAILL O BETHAU COFADWY, A DYNWYD O LYFRAU CARADAWC LLANCAR-
FAN AC ERAILL O HEN LYFRAU CYFARWYDDYD. A YSGRIFENODD
IEUAN BRECHFA.

O Lyfr Rhys Thomas Argraphydd.

CHWECHANT a phedwar ugain a chwech oedd oed Crist pan aeth Gadwaladr Fendigaid i Rufain lle y bu farw, ac yna collasant y Cymry Unbennaeth ynys Prydain. Yna daeth Ifor ab Alan Brenin Llydaw i Gymru ac ai gwnaethpwyd yn Dywysawg, ac o hynny ym Maes, Tywysogion a lywynt genedl y Cymry.

Deuddegmlynedd y saith gant oedd oed Crist pan wnaethpwyd Monachlog ynys Afallen gan Ifor ab Alan o Lydaw, yr hwn a fu Dywysawg ar Genedl y Cymry unmlynedd ar bumtheg ar hugain, gwedi hynny efe a aeth i Rufain lle y bu farw.

Ugain mlynedd a saith gant oedd oed Crist pan fu'r Haf Tessawg, ac y bu farw Beli ab Elphin.

Deg a dugain a saith gant pan fu farw Tewdwr ab Beli, a Rhodri Brenin y Brutaniaid.

Trigain mlynedd a saith gant pan fu brwydr rhwng y Brutaniaid a'r Saeson yng ngwaith Henffordd, ac y bu farw Dyfnwal ab Tewdwr.

Deg a thrugain a saith gant pan symudwyd Pasc y Brutaniaid, ac y bu farw Ffermael fab Eidwal, ac y bu dystryw ar y Deheuwyrr gan ei Brenin eu hunain, ac y gorfu ar y Deheuwyrr ladd eu Brenin yn amser haf.

Wythganmlynedd oedd oed Crist pan laddawdd y Saeson Garadawc Brenin Gwynedd yng Ngwaith Morfa Rhoddlan, ac y bu farw Arthen Brenin Ceredigion, a Rhydderch Brenin Dyfed, a Chadell Brenin Powys, ac Elbod Archescob Gwynedd, ac y bu diffyg rhyfeddawl ar yr haul.

Wyth cant a deg, duodd y lleuad Diw Nydolig, ac y llosged Mynyw, ac y bu farwolaeth mawr ar Anifeiliaid, ac y llosged Tyganwy gan dan lluchaid Gwylltion,

ac y bu waith Llan Faes, ac y tloded Brenhiniaeth Fôn a Brenhiniaeth Dyfed oblegid Rhyfel a fu rhwng Hywel fychan a Chynan ei frawd, ac y goresgynawdd Hywel ynys Fôn gan orfod o hir ymladd arni.

Wythgant ac Ugain pan ddystrywyd Castell Tegonwy gan y Saeson, ac y dugasant Frenhiniaeth Powys oddi ar y Brutaniaid, ac y bu farw Hywel Fychan, ac y lladdodd Gwyddelod Mon ac Arfon lawer o'r Cymry.

Wythgant a deg ar hugain bu diffyg ar yr haul yr wythtedydd o Ragfyr, ac y bu farw Morydd ab Llywarch Llwyd Brenhin Ceredigiawn.

Oed Crist wythgant a thrugain pan wledychawdd Meuryg Escob Mynyw, ac y bu Waith Fferyllwg, ac y llas lthel Brenin Gwent gan wyr Brecheiniawg, ac y torres Paganiaid o Saeson yr holl Fonachlogydd ag Eglwysi yng Ngwent, a Morganwg, a Dyfed, a Cheredigiawn.

Wythgant a thrugain a deg y Paganiaid duon a dorasant Gaer Alclud, ac y boddes Gwgan fab Morydd fab Llywarch Llwyd Brenin Ceredigiawn, ac y bu Waith Bangor, ac y bu farw Einiawn Escob Mynyw, ac y lladdwys y Saeson Rodri Mawr.

Wythgant a thrugain a deuddeg y rhanwyd Gwlad Gymry yn dair Brenhiniaeth rhwng tri meib Rhodri Mawr, sef Cadell y mab hynaf a gafas Geredigiawn a Dyfed. Anarawd yr ail a gafas Wynedd, a Merfyn y drydydd a gafas Bowys, a gadael rhwng Gwy a Hafren i wehelyth Caradawc Freichfras, a Morganwg a Gwent i wehelyth Morgan Mwynfawr, onid aeth pump Brenhinllwyth ar Wlad a Chenedl y Cymry.

Wythgant a phedwar ugain bu farw

Hywel ab Rhys ab Arthfael Arglwydd Pen rhaith Morganwg yn chweugeinmlwydd oed yn Rhufain gan angerdd y Tes.

Wythgant a phedwar ugain a deg daeth y gwŷr duon i gastell Baldwyn ac ai ynnillasant, ac y bu farw Henydd ab Bledri, ac a daeth Nynawd i ddiffeithiau Ceredigiawn ac ystrad Tywi, ac y diffeithiwyd y gwyr duon yn Lloegyr, a Gwent, a Morganwg, a Gwlad Frychan, ac y diffygiaudd bwyd yn y Werddon, canys Pryfed diert hiebig i waddau a ddaethant yno, a dau ddant hirion gan bob un o hanynt, a'r rhai hynny a fwyttaint yr holl Lafur a llysiau'r meusydd, a thrwy weddiau a theilyngdawd y bobl ef au gwrthladdwyd, ac nis gwelwyd y rhyw bryfaid a'r rhai hynny fyth wedi hynny yno.

Naw cant a thair ar ddeg bu farw Anarawd Tywysawg Gwynedd, a'r amser hwnnw y lladdawdd Meuryg ab Cadell ei frawd Celydawc, ac o'r achaws hynny y bu Rhyfel rwng cydgenedl.

Naw cant a thair a deugain aeth Hywel dda fab Cadell i Rufain a chydac ef dri Escob, sef Marc Escob Bangor, Mordaf Escob Mynyw, a Theibyr Escob Llan Asaff, ac oll Defnydd y Deyrnas gydag ef, sef achaws ei fyned i Rufain ydoedd ymgyngori a Doethion a Dwyfolion, rhag bod y gyfraith a wnai efe ai Doethion yn erbyn Cyfraith Duw a Chyfraith Dinas oedd eraill, ac o achaws yr ymladdau, a fuasai o'r blaen rhwng cydgenhedloedd y gwnaeth ef ei gyfreithiau, ac achaws cam arfer yn erbyn Cyfraith Dyfnwal Moel Mud, a chynnull Doethion y Cymry i'r Ty Gwyn ar Daf yn Nyfed a lluniaethu cyfreithiau o farn a chydgyngor y rhai hynny, au doddi yn nawdd Duw a'r saint, ac yn nawdd Gwlad a Llys, a goren cyfreithiau y cad Cyfreithiau Hywel Dda. Ac agos i'r amser hynny y bu farw Elen Gwraig Hywel Dda, ac am yr un amser y daeth Awlaff o'r Werddon i Gymru a Llu o'r Gwyr duon ac arall o'r Gwyddyl, gydag ef, a daethant i Dir yng Ngwyr, ac yn eu blaen y daethant, a Llywelyn ab Syllt a gyfarfu ac Awlaff, ac ai gyrrodd o'r Wlad i Loegr, a chan ganlyn y gelynyon, fe ddanfonodd at Edmunt Brenin y Saeson am gynhorthwy, ac yna daeth Cad fawr a'r Saeson ym mhllaid Llywelyn ai Gymry, a hwy a yrrasant y Gwyddyl a'r Gwyr duon o'r ynys gyda cholledion mawr: a gwedi addunedu o honaw nas drygai ynys Prydain fyth wedi hynny fe aeth Awlaff i'r Werddon lle ai gwnaethpwyd yn frenin.

Nawcant a phedair a deugain bu farw Idwal ab Rhodri, ac y lladdodd y Saeson Elised ab Rhodri, a Lambert Escob Mynyw, ac ysbeiliwyd Ystrad Lur gan y Saeson, ac yno y tagwyd Edmunt Brenin y Saeson gan ei wyr ei hūnan, ac am yr amseroedd hynny bu farw Hywel Dda ap Cadell, a Chadwgan ab Owain a laddwyd gan y Saeson, ac y bu Waith Carno rhwng meibion Eidwal Dyfed a meibion Hywel Dda.

Oed Crist Nawcant a deuddeg a deugain bu lladdfa fawr rhwng meibion Eidwal Dyfed a meibion Hywel dda yng Ngwaith Abercywyn, ar amser hwnnw y diffeithiodd meibion Eidwal Dyfed Geredigiawn.

Nawcant a thrugain y lladdwyd meibion Eidwal ab Rhodri gan y Saeson, ac y bu Haf Tessog, ac y diffeithwyd Caer Gybi gan feibion Eidwal Dyfed, ac y dystryw-yd y Tywyn, ac y bu farw Meuryg ab Cadfan, ac yna ynnillodd y Saeson Arglwyddiaeth meibion Eidwal, ac y lladdwyd Rhodri ab Eidwal, ac y diffeithwyd y Berfraw, a rhyw faint yn ol hynny y dalodd Iago ab Eidwal ei frawd Ifan ac ai rhoddes yng ngharchar a chwedi hynny efe ai crogodd, ac am yr amser hynny rhyfel-oedd Einion ab Owain ac a lladdodd Farc ac Eyrleid.

Nawcant a deuddeg a thrugain y diffeithawdd Catbrig ab Eyrleid Fôn, ac efe a wnaeth drafael dirfawr i'r ynys, ac yna y daeth Etgar Brenin y Saeson a llu dirfawr yn erbyn holl Gymru hyd yng Nghaerllion ar Wysg, ac a ddanfonos ei wyr i ysbeiliaw'r Wlad, ac nid arbedynt na Llys na Llann, eithr dwyn dāoedd a thlysau Eglwysi a manachlogydd, ac y gwrthladdodd Iago ab Idwal o'i gyfoeth, ac a roddes Wynedd i Hywel Ddrwg ab Ifan, ac nid oedd drwg o'r Byd nas gwnelai hwnnw o ladd, a thynnu llygaid, ac yspeiliaw, a thwyllaw.

Nawcant a thrugain a phymtheg bu farw Edgar Brenin y Saeson, ac y daliwyd Iago ab Ifan ab Eidwal, ac a gorfu Hywel ab Eidwal, ac y goresgynodd ei gyfoeth, ac yna y lladdwyd Eidwal, ac y gorfu Cystenin ab Iago ar Hywel Ddrwg ab Ifan, am hynny o amser daeth Gotbrig ab Eyrleid i Ddyfed ac i Fynyw ac ai dystrywodd, yna bu Gwaith Llanwenog, ac y diffeithwyd Brecheiniog ai holl gyfoeth gan y Saeson, a hwy a laddasant Hywel ddrwg ab Ifan, ac y goresgynodd Cadwallawn ab Ifan ei gyfoeth ef drwy fuddugoliaeth yn erbyn y Saeson, nid amgen ynys Fon, ac Arfon, a Meirionydd, a holl

Wladoedd Gwynedd, a hynny drwy ddeall a synwyr, a'r amser hwnnw y tynnwyd Llygaid Llywarch ab Owain, ac yna daeth Gotbrig ap Eyrllaid a'r llu du gydag ef i ynys Fôn ac y dalwyd dwy fil o ddynion, a'r dryll arall a ddug Meredydd ab Owain ganthaw i Geredigiawn ac i Ddyfed, ac y bu farwolaeth fawr ar anifeiliaid yn holl ynys Prydain, ac y bu farw Owain ab Hywel, ac y diffeithiwyd Cenhedlaeth Llanbadarn, a Mynyw, a Llanyltyd, a Llan Garmar, a Llan Rhystyd, a Llandydoch, ac y bu ddirfawr farwolaeth yn ynys Prydain, ac yn yr amser hwnnw y bu drudaniaeth yn holl ynys Prydain, megis y bu farw y bobl gan newyn.

Nawcant a phedwar ugain pan ddiffeithiodd Owain ab Einion Frenhiniaeth Meredydd ab Owain, nid amgen Dyfed a Cher-edigiawn, a'r amser hwnnw y bu newyn dirfawr yng Nghyfoeth Meredydd, ac y bu frwydr rhwng meibion Meurys a Meredydd, yn ymyl Llangwm, ac y gorfu meibion Meurys yn erbyn Meredydd, ac yna lladdwyd Tewdwr ab Einion ab Owain ab Hywel dda fab Cadell, a Rhys mab Tewdwr a ffoes i'r Werddon rhag pydoldeb y lleddid ef.

Nawcant a phedwar ugain a deg y diffeithiwyd Môn gan y genedl ddu, bu am yr un amser ryfel a lladdgarwch mawr rhwng Pendefigion Gwynedd a Phowys, bu rhyfel hefyd rhwng Meredydd ab Owain ac Ithel ab Morgan Brenin Morganwg, achaws anhraith Gwyr Meredydd yn eu newyn, gan ddrudaniaeth, ar amser hwnnw y dechreuwyd bwytta Cregyn y mor yn Neheubarth a Gwyr. Am yr amseroedd hynny y gwnaethpwyd Eidwal ab Meurys yn Dywysawg gan wŷr Mon lle nid oedd na thywysawg na neb a elai ym mlaen Gwŷr Gwynedd, achaws hynny y diffeithid y Wlad honno gan y genedl ddu yn afrifed, ym mhen ychydig y daeth Suoen ab Eyrllaid i Wynedd ac a laddodd Eidwal ab Meredydd, i'r hwn yr oedd mab o Etifedd ai enw Iago. A chyn pen uemawr y bu farw Meredydd ab Owain heb adael ei ail ar ei ol, a merch iddaw ai henw Angharad a briodes Llywelyn ab Seisyllt. A gwedi marw Llywelyn hi a fu briod a Chynfyn ab Gwyrystan, ac o honi hi y bu Bladdyn ab Cynfyn.

Oed Crist un Mil, Aeddan ab Blegwryd a gafas oresgynnaeth ar Wynedd o synwyr a deall, ac efe a lywodraethodd Gwynedd yn dangnefus ddeuddeg mlynedd.

Mil a deg Oed Crist, a Llywelyn ab Sitsyllt wedi cyrhaedd oedran gwr efe a

ddodes hawl ar Lywodraeth Dyfed a Cher-edigiawn, ac a gafas oresgynnaeth arni, ac a ddodes Gad ar faes yn erbyn Aeddan ab Blegwryd ac ai lladdodd, yna cafas ef oresgynnaeth ar Lywodraeth Gwynedd, ac efe a ddodes ei frawd Hywel ab Sitsyllt yn Dywysawg ar y wlad honno, ac felly rhyngddynt y llywodraethent holl Gymru yn aurhydeddus a chyfiawn, ac yn yr Amser y buant y bu gyfoethawg y Cymry, a'r ddaiar yn gnydfawr, ar blynddoedd yn rywiawg, a heddwch a chyfraith yn cael eu lle yn y wlad, ac i'r holl deuluoedd eu Tai, ac i'r holl dai eu Teuluoedd: ac i bob Tir ei lafurwr, ac i bob Llafurwr ei dir, fal y daeth Llawnder digonawl i'r Wlad, ac i'r holl wlad ei llawnder digonawl.

Mil a deg, daeth Rhun mab Meredydd ab Owain, o Ysgottes a fu'n ordderch iddaw, i Gymru, ac a fynnai oresgynnaeth ar Dywysogaeth Deheubarth, a Llywlyn ab Sitsyllt a ddodes Gad ar faes, ac yng Ngwaith Glan Gwili y lladdwyd Rhun, a gorfu ar ei wyr ffoi yn golledus, am yr amseroedd y bu hynn daeth Awlaff ym mlaen y Llu du a'r Ysgottiaid Gwyddelig i Ddyfed ac ai diffeithiasant gan dorri Mynyw ac ei ysbeiliaw, a Hywel ab Seisyllt a ddaeth yn eu herbryn a dewisolion o Wyr Gwynedd ac au lladdodd fwy na'u hanner a gyrru ffo ar eraill yn ôl i'r llongau, a dal llawer au dodi yng Ngharchar, a gwedi hyn fe aeth Hywel a Meredydd Meibion Edwin ab Owain ab Hywel Dda yn erbyn Llywelyn ab Sitsyllt, ac efe a laddwyd yn y frwydr honno, gan adael ar ei ol fab a elwid Gruffydd, a chan y cai Hywel a Meredydd edrych o'i hamgylch, gwelid yn eu herbryn Rhydderch ab Iestin ab Gwrgan, a chydag ef Lu afrifed o Wyr Morganwg a Gwent yn Gad ar faes, a gorfu ar Hywel a Meredydd ffoi, yna cafas Rydderch oresgynnaeth ar Lywodraeth Deheubarth.

Mil a deg ar hugain daeth Hywel a Meredydd o'r Werddon i Ddeheubarth a Llu cadarn o'r Ysgottiaid Gwyddelig yn erbyn Rhydderch ab Iestin, ac efe a laddwyd, a'r ddau frodyr megis etifeddion cyfiawn a gawsant oresgynnaeth a'r Dywysogaeth Deheubarth, ar fyrr wedi hynny y lladdodd meibion Cynan ab Seisyllt Meredydd ab Edwin a Hywel ei frawd, ac yna lladdodd y Saeson Cynan ab Seisyllt, ac ar fyrr o amser wedi hynny y cafas Ruffydd ab Llywelyn ab Sitsyllt Lywodraeth y Dehau, ac efe a roddes faes i'r Saeson yn emyl Rhyd y Groes ar Hafren, ac a gafas y fuddugoliaeth, am yr un amser y bu Waith

Pencadair, ac yno y bu brad ddifawr a thwyll afrifed rhwng Gruffydd ab Rhys ab Iestin a meibion Rhydderch ab Iestin yn erbyn Gruffydd ab Llywelyn ab Seisyllt, yna lladdwyd amgylch saith ugain o oreugwyr Gruffydd ab Llywelyn, sef o wyr Ystrad Tywi a Dyfed. Am yr amser hynny y bu eira difawr ddydd Calan Ionawr, heb doddi hyd Wyl Badric, yn yr amser hwnnw y bu ddiffaith holl Ddeheubarth.

Mil a deugain, bu Waith Pwll Dyfach rhwng meibion Meredydd ab Edwin a Gruffydd ab Llywelyn; ac i Ruffydd y goreu. Ac efe a laddodd a gyrru ffo ar y Cenedloedd Duon a ddaethant i Ddyfed a Cheredigion ar oddau diffeithiaw'r wlad, yna fe aeth meibion Meredydd i Wynedd, ac o dwyll anffyddloniaid feddalwyd Gruffydd ab Llywelyn gan wyr Cynan ab Iago addaethant i Wynedd ar ymgais gorynnill y Dywysogaeth, eithr Gwyr y Wlad wedi clywed hynny a ymgynnullasant ac achubasan Ruffydd o ddwyllaw Gwyr Cynan, a gyrrwyd ffo arnynt.

Mil a deg a deugain daeth y Llu du o'r Werddon i Ddeheubarth ac add aethon gyda Gruffydd ab Llywelyn ap Seisyllt yn erbyn y Saeson, ac yn Henffordd y bu faes rhyngthynt ac y cafas Gruffydd y fuddugoliaeth, ac yna y bu llawer o ladd a llosgi.

Mil a thrugain bu farw Gruffydd ab Llywelyn ab Seisyllt pen, a tharian, 'ac amddiffynwr yr holl Fruttaniaid; a'r un amser y daeth Wiliam y Bastardd i Loegr a dododd gad ar faes yn erbyn Harolt ac ai lladdodd, ac a ddug oddiar y Saeson Goron y Deyrnas, ail i'r modd y dygai'r Saeson hi oddiar y Cymry gynt. A hynn a wnaeth ef achaws adduned a wnaethai Harolt y cai ef y Goron ar ol Edwart Sant Brenin Lloegr, ac ni chywirai Harolt yr adduned, eithr dwyn y goron iddaw ei hunan gwedi marw Edwart, eithr ni hir lwydd anudon. Am yr amseroedd yna bu anundeb mawr rhwng Bleddyn ab Cynfyn a Rhiwallon ab Cynfyn yn erbyn Meredydd ab Ithel, ac y bu farw Meredydd ab Ithel o anwyd a newyn yn cilio i ynialeodd rhag Bleddyn ab Cynfyn, a gwedi marw Meredydd heddychwyd rhwng Bleddyn a Rhiwallon ab Cynfyn, yna cynhaliodd Bleddyn ab Cynfyn Wynedd a Phowys au cyfoethau yn erbyn Rhiwallon ab Cynfyn; a Meredydd ab Owain ab Edwin yn cynnal Deheubarth, ac yn ol hynny y bu frwydr rhwng Goronwy ab Llywelyn a meibion Cydwgan ab Gruffydd.

Mil a thrugain a deg y bu frwydr Llan-

fedwy yn Morganwg rhwng Meredydd ab Owain ab Edwin brenin Deheubarth a Charadawc a Gruffydd meibion Rhydderch ab Iestin am Dywysogaeth Deheubarth, a Charadawc ai ennilles ac a laddodd Meredydd, yna goresgynnodd Garadawc y llywodraeth, ac ar fyrr y lladdwyd Bleddyn ab Cynfyn o dwyll Owain ab Edwin, yna Trehaearn ab Caradawc a oresgynnes Wynedd ac ai llywodraethodd, ai frawd Rhydderch ab Caradawc a Rhys ab Owain a oresgynnasant Ddeheubarth, ac am hynn o amser daeth Gruffydd ab Cynan ab Iago i Gymru o'r Werddon a llu mawr gantho ac a ennillodd Fôn, eithr gorfu arno ffoi i'r Werddon cyn nemmawr o wledychu yng Ngwynedd. A gwedi hynny ar fyrr y lladdwyd Rhydderch ab Caradawc ab Iestin o dwyll Meirchion ab Rhys ab Rhydderch ei gefnderw. A Rhys ab Owain ei hunan a gafas Ddeheubarth, eithr cyn amser hir efe a laddwyd gan Drahaearn ab Caradawc ym mrwydr Pwllgwttig.

Mil a thrugain a deg daeth Rys ab Tewdwr o'r Werddon a llu cadarn yn ei blaid ac a ennilles Ddeheubarth lle'r oedd efe yn difedd cyfiawn i'r dywysogaeth honno, a Rhys a ddanfonodd am Ruffydd ab Cynan yn ol i Gymru o'r Werddon, ac ai cynhorthwyodd yn erbyn Trehaearn ab Caradawc ac ai lladdasant wedi ymladd a cholli gwaed yn afrifed.

Mil a phedwar ugain gorfu ar Rhys ab Tewdwr ffoi rhag lluoedd meibion Bleddyn ab Cynfyn i'r Werddon ond ymhen dwy flynedd efe a ddychwelodd a llu cadarn gydag ef ac a gafas gynhorthwy ai carai, ac a ennillodd dywysogaeth Deheubarth.

Mil a phedwar ugain a deg y bu ymladdau gwaedlyd rhwng Iestin ab Gwrgan Tywysawg Morganwg a Rhys ab Tewdwr; ac Einion fab Collwyn Arglwydd Dyfed ymhlaid Iestin, ac yng ngwaith Rhyd yr Ymladd y cafas Rys ab Tewdwr y goreu ar Einion, yr hwn a orfu arno ffoi at Iestin, ac Iestin ai danfonodd i Lundain i gyflogi cynhorthwy gan y brenin Wiliam goch, ar brenin a ddanfonoes syr Robert fab Hamwn ddeiniog tywysawg y Corbwyll yr hwn oedd gefnderw iddaw, a chydag ef ddeuddeg o farchogion rhyfelgar a llu mawr o wyr at Iestin yn gynhorthwy yn erbyn Rhys ab Tewdwr, ac ym Mrwydr Hirwaun Wrgan y lladdwyd Rhys a goreuon ei Wyr, ac Iestin ni wnai iawn i Einion yn ol ei adduned iddaw, yna troes Einion ai wyr yn ei erbyn ac a ynnillodd ar syr Robert ab Hamwn ai farchogion fal y troesant au gwyr yn erbyn Iestin a chyda

nhwy lawer o bendeigion ac Uchelwyr Morganwg, y rhai a gasiant Iestin am ei dwyll, ai ormes, ai ymrysonusder; ac ym mwrwydr y Mynydd Bychan wrth Gaerdyf y gwaethwyd Iestin, ac y gorfu arnaw ffoi, a syr Robert fab Hamwn a gymerodd gyfoeth Iestin, ac a roddes diroedd a chyfoethau y rhai a gefnogaint Iestin i'r deuddeg marchawg a ddaethant gydag ef: ac i Einion y Blaeneudir; ac fal hynny y diweddodd ar Iestin a fu, efe ai feibion, gyhyd o amser yn ormes Deheubarth a Gwynedd, annhebig i'r hynafiaid a fuant iddaw yn dywysogion a gerynt heddweh, a chyfiawnder, a doethineb. Am hynn o amser y dug Huw Iarll Caerllion Gawr goreuon tiroedd Gwynedd a Môn, a Bernart Nywmare a ddug Frecheiniog, ac ym mhen deufis wedi gyrru Iestin o'i wlad a dygodd y Ffrancod Geredigiawn a Dyfed dan ddarostwng iddynt. A'r un haf a dygodd Iarll Arwndel goreuon gwlad Bowys, ac achaws creulonder ymladdgar tywysogion Gwynedd a Phowys, a gormes Iestin ai feibion yn Morganwg, a collasant y Cymry eu breiniau au cyfoethau, yn ail ac y bu achaws a wnai Gwrtheyrn Gwrth-yneu, lle troasant yr holl Fruttaniaid yn Lloegr yn wŷr i dywysogion y Saeson er cael meddiannu eu ddaedod yn heddweh a llonyddweh, a cyfiawnder.

Mil a chant aeth y Cymry yng Ngwyr, a Morganwg, a Gwent, a Brecheiniog yn nyfnder nos am ben gwyr y Ffrancod ac au lladdasant yn eu gwelyau yr un modd ac y lladdodd y Saeson cyn no hynny y Gwyr Duon, ac adoresgyn eu tiroedd a wnaeth llawer o'r Cymry, a thorri rhai o'r Cestyll, yna'r gwyr mawr o'r Ffrancod a ymroddasant i wneuthur cestyll cedyrn ym mhob man lle'r oeddynt yng Nghymru, ac a ddodasant wobrau i bawb o'r Cymry a fyddaint yn wŷr iddynt, ac felly gwanhwyd y tywysogion dyledog yn fawr.

Mil ac ugain a chant y gwnaed eglwys Llandaf, ac eglwys Llanbadarn fawr, ac eglwys Mynyw a'r Ty Gwyn ar Daf yn newyddion lle yddoeddent dorriedig achaws rhyfeloedd a diffeithiaw; yng nghyfnod yr amseroedd hynn yr oedd bradeu a thwyll ymhlith bonheddigion Gwynedd a Phowys yn annog y Ffrancod yn erbyn y tywysog-

ion tiffeddiaethol, a gorfu ar y tywysogion rhoddi rhanneu mawrion o'u tiroedd i'r Ffrancod, ynghyfyfychau'r amseroedd hynn daeth Gruffydd ab Rhys ab Tewdwr o'r Werddon i Gymry, ac a gafas dywysogaeth Deheubarth, ac a lywodraethawdd yn anrhydeddus. Am hynn o amseroedd yr oedd tywysogion anrheithgar a chreulawn ym Mhowys a brenin y Saeson yn eu cefnogi yn erbyn tywysogion Gwynedd a Deheubarth, ac o achaws hynny yr oedd colli gwaed afried yng Nghymru.

Mil a deg ar hugain a chant, priodawdd Owain ab Gruffydd ab Cynan Wyddeles o ferch Arglwydd urddasol o'r Werddon a elwid Pyfog a honno oedd fam Hywel ab Owain Gwynedd ac a ddamchweiniodd yr arglwyddiaeth i Hywel yn ol marwolaeth Ffyfog ei fam, ac yna yr aeth Hywel ab Owain i'r Werddon i oresgyn ei gyfoeth; dyna'r achos y mae'r Bruttaniaid yn dywedyd mae eiddo hwynt llawer o dir y Werddon yn dragwyddol o hynny allan, yng nghyfyfyched hynn o amser bu farw Gruffydd ab Cynan, goreu o dywysogion Gwynedd o hil Rhodri Mawr, ac ar ei ol y bu Owain ei fab yn dywysawg Gwynedd.

Mil a deugain a chant y lladdwyd Hywel ab Meredydd ab Rhydderch, arglwydd y Cantref Bychan, o dwyll a brad Saeson Dyfed, a chyn y bu hir y daeth meibion Owain Gwynedd i Aberteifi yn erbyn y Ffrancod a Saeson Dyfed, ac a gawsant fuddugoliaeth anrhydeddus arnynt.

Agos i'r un amser fe ennillodd Gruffydd ab Rhys gastell Caerfyrddin, a chastell Llanstyphan, ac a waethodd y Ffrancod yn afried, a gwedi hynny efe ai feibion a ennillasant gastell Gwys a chastell Cynfael.

Mil a deg a deugain a chant, aeth meibion Gruffydd ab Rhys i Geredigion ac a ennillasant y wlad oddiar Hywel ab Owain Gwynedd, ac a oresgynasant gestyll Ystrad Meuryg, a Llanrhystyd, ac au gwnaethant yn gedyrn, ac a ddodasant ynddynt wyr dewisol am galondid gwrol a gwybodaau rhyfel, a chwedi hynny ennillasant gastell Llychwr yng Ngwyr ac ai torrasant, a gwedi hynny ennillasant gastell Penwedig yng Ngheredigion.

O Lyfr IEUAN BRECHFA, gan RHYS THOMAS, Argraffydd, o'r Bont Faen ym

BUCHEDD

NEU.

HANES GRUFFUDD AB CYNAN.¹

YN nyddieu Edwart vrenhin Lloegr a Therdellach vrenhin Ywerddon i ganet Gruffudd frenhin Gwynedd yn Iwerddon yn Ninas Dilyn ac yng Cwmwt Colomkell i magwyt, y lle a elwir yng Gwyddeleg Surth Colomcell, a thair milldir yw hynny iwrth y lle yd oedd ei fam ai famfaeth. Ei dad oedd Cynan frenhin Gwynedd, ac fam oedd Raguel verch Awloedd frenin dinas Dilyn a phummet ran Iwerddon, ag wrth hynny bonheddiccaf gŵr oedd y Gruffudd hwnnw o frenhinawl genedl a llysoedd goruchel, megys i tysta ach a bonedd ei rieni. Canys mab oedd Gruffudd i Gynan frenin mab Iago mab Idwal ab Elised mab Meuric mab Idwal foel,² mab Anarawt, mab Rhodri Mawr, mab Essyllt ferch Cynan o gastell Tindaethwy, mab Idwal Dyre, mab Cadwaladr fendigaid mab Cadwallawn mab Catvan ap Iago³ ap Beli ap Rhun⁴ ap Maelgwn Gwynedd, mab Caswallawn Lawhir, mab Einiawn Yrth mab Cunedda frenhin, mab Edern, mab Padarn Peissrudd mab Tegit, mab Iago, mab Gwidawg, mab Cein, mab Gwrgein, mab Doli mab Gwrddoli, mab Dwfynd mab Gorrddwfynd, mab Auwerit, mab Onwedd mab Dwywng,⁵ mab Brychwein, mab Ywein, mab Afallach, mab Aflech mab Beli Mawr, &c.

¹ O hên Lyvyr Sir Rich. yn eiddo Thomas Pennant Gwynn o Wydyr. Ex perustuo Codice transcripti. o'r Dwning, yswain, ac o examinat ad Exemplar Drevriw, allan o Lyvyr o Plaswardense, Itad, librum waith Huw Roberts o Guil. Owen Arm. de Nantelwyd, yn y vlywydd-
Porkington. Mae Paladyr yn 1651.

Ach Gruffudd yn ddiffyg-
iol yma; cais yn Lyvyr
Achau John Jones.
Yr amryw ddarllen-
iadau yn cydganlyn a'r
hanes hwna dynwyd allan
o Lyvyr y parchedig
Richard Davis o Vangor,
yr hwn a ysgrifennasai, yn
y vlywyddyn 1788, o Lyvyr

Gwelir mai addasu yr
lith i lavariad gogledd
Cymru ydyw yr amryveil-
iad yn y darlenniad, eithr
mewn bell van.

² Allan yn Ll. Gwydyr.

³ Rhun. Ll. R. D.

⁴ Allan yn rhai ll.

⁵ Diawng. Yn Ll. Pork-
ington.

Rhodri mawr oedd mab Merfyn frych
mab Gwryat, mab Elidir mab Sanddef,
mab Alcwn, mab Tagit, mab Gweir¹
mab Diwg, mab Llywarch Hen, mab
Elidir Lydanwyn mab Meirchiawn gul,
mab Gorwst Ledlwn, ab Cenau mab Coel
Godebawc, mab Tegvan gloff, mab De-
heweint,² mab Urban, mab Gradd, mab
Rifedel, mab Rhideyrn, mab Endeyrn, mab
Endigant, mab Enid, mab Endos, mab
Endoleu, mab Afalach, mab Aflech, mab
Beli mawr, mab Manogan, mab Eneit,
mab Cyrwyt, mab Crydon, mab Dyfyn-
farch,³ mab Prydein, mab Aedd mawr,
mab Antonius, mab Seirioel, mab Gwrwst,
mab Rhiwallawn mab Cunedda, mab
Rhegau ferch Llyr,⁴ mab Rhund,⁵ mab
Bleiddud mab Llywelyt, mab Bruttus
Darianlas,⁶ mab Efrog, mab Membyr, mab
Madawc, mab Loerinus mab Bruttus
tywysauc o Rufein⁷ mab Silvius, mab
Ascanius, mab Eneas ysgwyddwyn,⁸ mab
Anchises, mab Capis, mab Assaracus, mab
Trois⁹ mab Hericthionius¹⁰ mab Dardanus,
mab Jubiter mab Sadwrn,¹¹ mab Caelus
mab Cretus mab Siprius, mab Cetyn,
mab¹² Ieuan, mab Japheth, mab Noe hên,
mab Lamech, mab Methusalem, mab Enoc,
mab Jareth, mab Malaleel, mab Cainan
mab Enos, mab Seth mab Addaf, mab
Duw.

Bonhedd Gruffudd o barth ei fam.
Gruffudd frenin fab Rannillt Raonel¹³
Afloedd¹⁴ frenin dinas Dilyn a phummet
ran Iwerddon, ac Ynys Fanaw a hanoedd
gynt o deyrnas¹⁵ Prydain, a brenin oedd
ar lawer o ynysydd eraill, Denmarc a

¹ Gwên.

² Deheufreint.

³ Dyfynath, Dyfynarch.

⁴ Mab Roget verch.

⁵ Rud.

⁶ Ysgwyddwyn.

⁷ Brutus.

⁸ Ysgwydd dwyn.

⁹ Troas.

¹⁰ Enrichonsius.

¹¹ Saturnus.

¹² Nid yw mewn ereill.

¹³ Raquel verch.

¹⁴ Auloedd.

¹⁵ Neu ynys.

Galwei a Rhennet a Mon, a Gwynedd yn yr hwn le¹ i gwnaeth Afloedd gastell Cael-
lud a Caelwyl i wnaeth ym 1000 o'r oed a
elwit Castell. Afloedd frenhin, yng Cym-
raeg hagen i gelwir Bon y Dom. Afloedd
ynteu oedd fab i Swtrig frenin mab Af-
loedd frenhin Cirian, mab Sutric mab
Auloedd frenhin ab Harflagyr frenhin,
mab brenin Denmarc. A bit honneit bod
Harallt Harflagyr ai ddeu froder yn feib-
ion i frenhin Llychlyn, ac Alyn ei vrawt
oedd frenhin cyssgredicaf ac enwoecaf
ym plith holl Denmarc, ac a lladdawdd
Tur tywyssawc ym brwydr, a thra ytoedd
hwnnw yn ei yspeiliaw ac yn tynnu torch
fawr o eur i am ei fwnwgl mal i gnotte²
y brenhinedd ar bonheddigion ei arwain
gynt y glynodd ei dwylaw wrth y dorch ac
linieu wrth ei groth; a hwnnw a fu y
gwyrrth cyntaf a wnaeth. Daw yrddaw
ac o hynny allan i cymmerasat yr holl
Daenisseit efo yn sant, ac ir anrhydeddas-
ant or dydd hwnnw allan, a llawer o
eglwysau a adeilwynt yn ei enw³ ac yn⁴ ei
anrhydedd ef yn Denmarc, ar Mordwywyr
a alwant arnaw yn wanredawl⁵ ag a
aberthant iddaw, ag a offrymwant iddaw
lawer o roddion pan peryglont yn y mor:
e tywyssawc a lladdawdd ynteu a elwit or
weithret honno⁶ Thwrciawl, am ladd⁷ o
honno y brenhin gwirin.

A bit honneit rygerdded ar for⁸ or tri bao-
der rhagddywedig hynny⁹ i gyrcu Milwr-
iaeth gan frenhinawl lynges, ac yn y diwedd
wynt a ddoethant y gyt hyt yn Iwerddon.

Harallt Harflagyr eissioes a gerdasei cyn
no hynny¹⁰ a dirfawr lu ganthaw ac ydd
amgylchynws¹¹ holl Iwerddon gan greulon-
der a lladd ei chiwdawt, ac eu¹² ffo, ac
gorescyn ar hyt ac ar llet, ac ydd adeilws¹³
ynteu dinas¹⁴ Dilyn a llawer o ddinasoedd
ereill a Chestyll a lleoedd cadarn,¹⁵ ag felly
cadarnhau a gwastadhau i deyrnas yn ei
chylech ogyrch¹⁶, ag un oi frodry a ossodes
yn un or dinasoedd a adeilassei yr hon a
elwit yn eu hiaith hwy Porthlarg, ae etif-
edd ynteu a fuant frenhinedd y dinas
hwnnw¹⁷ yr hynny hyt heddyw.

Harallt eissioes¹⁸ a wladychwys¹⁹ tros
wynep Iwerddon, ac ynyssoedd Denmarc

O LYVIR R. D.

¹ Yn y lle.² Gweddai i.³ Enw ef.⁴ Yw.⁵ Waredawl.⁶ Gweithret hwnnw.⁷ Ei ladd.⁸ Bit fal yr aethant i'r mor.⁹ Hwnnw¹⁰ Yn gynt no hynny.¹¹ A ymgylchodd.¹² Gan eu hymldid.¹³ Yr adeilodd.¹⁴ Ddinas.¹⁵ Cedyrn.¹⁶ Hamgylch.¹⁷ Ddinas honno.¹⁸ Teissys.¹⁹ Wladychodd.

y rhei sydd yn y mor cyfarystlys a thau
ynys Prydein, megys i mae ynysedd Sik-
ludet y rhwng mor Tyren a Denmark. Eu
trydydd mab ynteu nid amgen Rodwlff
a gerddws¹ ac lynges i Ffrainc ac yno i
gwastadhaws², ag i gorfu ar y Ffrainc o
ymhell, ac i gorescynws³ ran fawr o
Ffrainc, a elwir yr awron Normandi, kany
ggyr Norddwei⁴ ac presswylya, sef yw
y rhei hynny cenedl o Lychlyn, ar ddaear
honno a rannwyd yn ddeuddeg rhann her-
wydd y Barwnieit ar Tywysogion a
ddaethant yn gyntaf i rann o Ffrainc a
elwir Brytaen⁵ neu Lydaw, wynt a adeil-
assant yno ddinassoedd lawer. Rhodwn⁶,
nid amgen y gan Rhodwlff frenhin adeil-
iawdr a enwynt, megis Rhufain y gan
Romulus, a Rhemys y gan Remo, a llawer
o ddinassoedd ereill a Chestyll a lleoedd
cadarn¹⁰ a orug. O hwnnw ydd¹¹ hen-
ynt¹² breninedd¹³ Normandyeit¹⁴ a¹⁵ oes-
cynnasant Loegyr, o frwydyr nit amgen,
Gwilym brenin ai ddeu fab ynteu y rhei a
ddoethant¹⁶ yn ei le, Gwilym Gleddyf-hir
a Henri ac Ystyffan ei nei neiaint yr rhei
oeddynt gyd oeswyr, ac fegis hynny i bu
bonhedd Gruffudd frenhin o barth ei fam
herwydd tad ei fam.

Eilweith o barthred ei henfam, nid am-
gen mam ei fam. Gruffudd frenhin oedd
fab Raguel ferch Failcorkre¹⁷ ferch Dim-
lwg¹⁸, mab¹⁹ Tethel frenin Lain e pumhet
rhan²⁰ Ywerddon. Alam hagen mam
Afloedd frenhin oedd ferch i Urien bren-
hin Muen²¹ dwy ran o Iwerddon. Ac odd
yna Gwrmllach²² oedd fam Swtric frenin,
merch oedd honno i Fwrchath frenin
Laine, ac i hwnnw i bu dri meib clotvawr,
nid amgen Dwncath frenhin Muen²³ a
Swtric frenin Dinas Dilyn, a Moelchelen
frenin Midif. Moel-Mordaf eissioes oedd
fab i'r frenhines honno o Fwrchath frenin
Laine. I Ruffudd frenin ir oedd ddeu fro-
der unfam, brenhinedd Wlthw, nid amgen
Ranallt mab Mathgany²⁴ yr hwn a en-
nillws²⁵ ddwy rann²⁶ Iwerddon ym pythef-
nos a mis²⁷ oedd dewredd. Llemhidydd²⁸

O LYVIR R. D.

¹ Cyclades.² Y.³ Aeth.⁴ Gwastadhaod.⁵ Goresgynodd.⁶ Sef.⁷ Normandi.⁸ Brydain.⁹ Rhodwn.¹⁰ Celyrn.¹¹ Yr.¹² Henwynt.¹³ Breninoedd.¹⁴ Normandi¹⁵ Ac a.¹⁶ Yr aethant.¹⁷ Failcoxere.¹⁸ Dunlwg.¹⁹ Ferch.²⁰ Pymtheg. rhan.²¹ Innen.²² Gwmlach.²³ Innen.²⁴ Mathgynan.²⁵ Ennillodd.²⁶ Ran or.²⁷ Mewn chwech wyth.²⁸ Llamhidydd

anrhyfedd oedd, nit oedd or holl Wyddyl a allai na gwrthwynebu, na chyffelybu iddaw yn ei neit. Ae farch ynteu oedd odidawc yn¹ amrafaelion gampeu o fuan-der. Islimach² oedd ei enw, kymmeint oedd ei neit ef, ac farch tebyccaf oedd i Cynar³ March Achelarw neu i Bucephal March Alexander amperawdyr.

Y Brawt arall i Ruffudd oedd Ethmin-ach Gawyn brenin Wltw.

Can deryw rhifaw bonedd a charant⁴ Gruffudd frenin herwydd byd, rhifwn weithion ei fonedd herwydd Duw, herwydd i dyweit Tad Sant, yn⁵ fonedd ef ac o fonedd pop dyn yn yr un exponyat a wnaeth ar y⁶ wers or sallwyr⁷. Chwi yw⁸ y dwyweu a meibion y goruchelaf yw pawb. Wrth hynny Gruffydd oedd fab i Gynan mab Addaf mab⁹ Duw, wrth hynny yn i bo canmoledig Gruffydd frenin, o fonedd bydawl ac un dwywawl, cerddwn weithion ar ddargon¹⁰ Merddin Fardd y Brutanyeit o honaw. Ef ae daroganws¹¹ Merddin ef in i fal hyn.¹²

Llymminawc lledffier a ddaroganer diarfor¹³ dygosed llygrer¹⁴ i enw llygrawd¹⁵ llawer. Sef yw hynny yn Lladin. Sal-tus ferinus praesagitur cuius nomen corrup-tor, quia multos corrumpet¹⁶.

O garediccaf frodyr Cymry! Coffadwy iawn yw Gruffydd frenin, yr hwn¹⁷ a gan-mawl ei fonedd bydawl a darogan Merddin fal hyn.

A chan¹⁸ deryw hynny bryssiwn iw¹⁹ briodion weithredoedd herwydd yr edd-ewit gennym trwy hen gyfarwyddyt a Christ a fo Awdwr a Chynhelwr²⁰ yn hynny, ac nit Diane nac Apollo.

Historia Incipit.

Wrth hynny pan yttoedd Gruffydd etwa yn fab da ei ddefodeu a thrythyll ei fagiat, ac yn yscynnu ar²¹ flwyddynedd ieuencid²² yn nhy ei fam, ac yn troi ym plith ei chenedl: ym plith hynny i manegei²³ idd-aw peunydd, pwy a pha ryw wr oedd ei dad, a pha tref tad oedd iddaw, a pha ryw

frenhiniaeth, a pha ryw treissiwyr oedd yn ei phresswylyaw. A phan gogleu¹ ynteu hynny gorthrwm i cymmwrth, a thrist fu lawer o ddyddieu, ac wrth hynny i cerdd-ws² ynteu i lys Murchath freniu a chwynaw wrthaw ef yn bennaf, ac wrth³ frenhinoedd Iwerddon⁴ y lleill, bot⁵ es-trawn genedyl yn Arglwyddi⁶ ar ei dad-awl deyrnas, ac adolwyn iddynt yn ysmala rod-di cannorthwy iddaw y geissiw tref ei dat, a thruanu⁷ wrthaw a orugant⁸ ac addaw cannorthwy iddaw pan ddelei amser. A phan gogleu⁹ yr ateb, llawen fu adiolwch hynny i Dduw, ac uddunt wynteu.¹⁰ Yn y lle eseynu¹¹ llong a orug¹² a dyrchafael hwylicu i'r gwynt a cherddet môr parth¹³ a Chymru, a chaffel Porth Abermenei, ac yna ydd¹⁴ oeddynt yn arglwyddiaw yn enwir ag yn erbyn deiliad Trahaearn ap Caradawc a Chynwrig fab Rhiwallawn brenhinyon o Bowys, ar¹⁵ holl Wynedd, ac¹⁶ rhannu rhyddynt¹⁷ a ddaroedd¹⁸ eidd-unt.

Ac yna ydd anvones Gruffuda gennadeu ar wyr Mon ag Arfon a thri meib Merwydd o Leyn, Asser a Meiriawn a Gwgawn a gwyrd a eraill i erchi uddunt ddyfod ar frys igyfrwch¹⁹ ag ef, agheb ohir wynteu²⁰ a ddoethant a chyfarch gwell iddaw, a dywedyd wrthaw o ddamuned rhyddoethost:²¹ ëna ydd adolygws²² ynteu oe holl ynni²³ uddunt hwy i gynnorthwyo i gaffael tref²⁴ ei dad, canys ef²⁵ oedd eu Harglwydd priodawr²⁶ agwrthladd (y)gyt ag ef yn wych-yr²⁷ eu hampriorion arglwyddi wedi dyfod²⁸ o le arall. Ac yn i bei terfynedic y Cyfrwch, a gwahanedic y kynghor²⁹, i cerddws³⁰ drachefyn y weilgi parth a chas-tell Rhuddlan hyd at Robert (o) Ruddlan Barwn enwog dewr³¹ o gadernyt, nei i Hu³² Iarll Caer, ae weddiaw a orug am³³ gyn-northwy yn erbyn ei elynion a oeddent ar tref ei dad, a phan gogleu³⁴ ynteu pwy oedd ef ac i ba beth rhyddoethoedd³⁵, a pha

O LYVYR R. D.

¹ Mewn.

² Islimach.

³ Cinar.

⁴ Ceraint.

⁵ Oï.

⁶ Y.

⁷ Psaltwyr

⁸ Yn.

⁹ In.

¹⁰ Ddarogan.

¹¹ Daroganedd.

¹² Ym fal yn.

¹³ A wnaeth diarfor.

¹⁴ Llygrwr.

¹⁵ Llygrwydd.

¹⁶ Salties ferinus praesagitur venturus de mari insidiaturus cuius nomen corruptor, quia multos corrumpet.

¹⁷ Yr.

¹⁸ Chany.

¹⁹ Yno.

²⁰ Chynhaliwr.

²¹ Preswyliaw ym.

²² Iefenctid.

²³ I fam.

¹ Glybu.

² Cerddodd.

³ Wrth y llail o

⁴ Y Werddon.

⁵ Fod.

⁶ Arglwyddiaethu.

⁷ Thrugarbau.

⁸ Wnaethant.

⁹ Glybu.

¹⁰ Hæythieu.

¹¹ Trefnu.

¹² Wnaethant.

¹³ Tua.

¹⁴ Yr.

¹⁵ A.

¹⁶ Ai.

¹⁷ Y rhyddynt.

¹⁸ Darfod.

¹⁹ Gyfarfod.

²⁰ Chyn hir hwy.

²¹ I ddymuno beth y

daethost.

²² Y yr adolygodd.

²³ Yr eiraiwl iawn.

²⁴ Trefi.

²⁵ Efe.

²⁶ Priawd.

²⁷ I gyd yn wrawl.

²⁸ Dyfodiad.

²⁹ Gyngor.

³⁰ Cerddodd.

³¹ A dewr.

³² Hw.

³³ Ar fud yn.

³⁴ Glybu.

³⁵ Y daethai.

arch aedd yr eiddaw, ef a erddewis bot¹ yn gymnorthwywr iddaw.

Ac yn hynny y doeth gwraig brudd Tangwystyl y henw, ei gares ei hun, gwreig Lywarch Olbiwch i gyfarch gwell i Ruffydd ei char, ag i ddarogan ei fod² yn frenin rhagllaw, a rhoddi³ iddaw y Crys meinhaf a goren a phais wedi⁴ ei wneuthur o yscin Gruffudd⁵ frenin mab Llywelyn frenin⁶ mab Seisyll: Canys Llowarch ei gwr hithen oedd wahanredol-af⁷ gwas ystafell⁸ a throssoryer⁹ i Ruffvdd mab¹⁰ Llywelyn.

Odd yna Gruffudd a esgynnws i¹¹ long ag a ymchoeles oe reidwyf¹² hyt yn Aber-menei.

Odd yna ydd anfoness¹³ ymladdwyr Meibion Merwydd a oeddent yng Celynog¹⁴ ar¹⁵ Noddfa rhag ofn gwyr Powys a oedd yn eu goglyfaddaw a boneddigion ereill oc eu¹⁶ cenedyl a thri ugeinwyr o etholedigion o Degeingyl o gywaeth¹⁷ y Rhobert a enwyt uchod, a phedwar ugeinwyr o Ynys Fon, hyt yng Cantref Lleyn i ymladd a Chynwric frenhinyn eu treisiwr¹⁸: Odd-yna i cerddassant yn¹⁹ ystrywys ag i doethant²⁰ am ei benn yn ddirybudd ag i lladdassant ef a llawer oe wyr.

Ac yna ydd²¹ oedd Gruffudd yn Aber-menei nid amgen y porthleoedd²² a ddywed-pwyd uchod yn aros pa d ynghetfen a ddamweiniau uddunt: ac yna i cerddws²³ or blaen ar frys gwraang²⁴ o Arfon, Ein-iawn oedd ei enw, i fynegi: y chwedyl hyrwydd yn gyntaf, nyt amgen ryladd ei²⁵ orescynnwr, ac erchi yn goelfein enwedig gwraig deg Dylat oedd ei²⁶ henw, gordderch i Fleddyn frenin cyn no hynny, megis i doeth gynt nebun wreang²⁷, mab i wr o Amalec ar²⁸ redeg ar Ddafydd hyt y²⁹ Philistin³⁰ or frwydr ryfuasae ym Mynydd Gelboe a theyrnwialen a breich-rwy Sawl frenin ganthaw, ar breichrwy a roddes Dafydd iddaw ynteu yn llawen yn i goelfein am ei chwedl llawenydd.

Oddyna i doethant³¹ yn³² ol gan fudd

O LYVYR R. D.

- ¹ Addawodd fod.
- ² Fod ef.
- ³ Ac i roddi.
- ⁴ Gwedi.
- ⁵ Ab.
- ⁶ Ab.
- ⁷ Wahanredawlaf.
- ⁸ I Gastell.
- ⁹ Thyssorwr.
- ¹⁰ Ab.
- ¹¹ Esgynnodd iw.
- ¹² Ymchoelodd iw daith.
- ¹³ Anfonodd.
- ¹⁴ Nghelynog.
- ¹⁵ Ar i.
- ¹⁶ Oi.

- ¹⁷ Gyfoeth.
- ¹⁸ I treisiwr.
- ¹⁹ Hwytheu yn.
- ²⁰ Daethant.
- ²¹ Yr.
- ²² Porthleoedd.
- ²³ Y cerddodd.
- ²⁴ Gwr.
- ²⁵ Ddarfod lladdi.
- ²⁶ I.
- ²⁷ Wrianc.
- ²⁸ Ar i.
- ²⁹ Yn y
- ³⁰ Philistia.
- ³¹ Daethant.
- ³² Yn i.

ugoliaeth y nifer a anfonessit ir cyrch ao yn y lle ydd¹ annogasant wynteu² iddaw ef cerddet rhagldaw ar³ coel da hwnnw i orescyn Mon ac Arfon a Lleyn ar Cantref-oedd⁴ Cyflinydd i Loegyr, a chymryt gwryogaeth⁵ y gan y gwerin⁶, o cherddet y velly a⁷ goglychynu⁸ holl Wynedd ei wir⁹ tref tad ef,¹⁰ a roddassei Duw yn eu llaw hwy oe drugaredd ef. Ac yn y¹¹ bei wneuthuredic¹² y petbau hynny oc eu¹³ hannog wy i dyddwg¹⁴ dirfawr lu parth a Chantref Meirionnydd yn y lle ydd¹⁵ oedd¹⁶ Trahaiarn yn ei erbyn ei orescynnwr ef (y llall), a brwydr a fu y rhyngthunt yng glyn Cyning¹⁷ y lle yn¹⁸ Gymraeg Gwaet-erw, neu y tir Gwaetlyt, o achaws y frwydr a fu yna: a Duw a roddes buddugoliaeth iddaw oe Elynion yn y¹⁹ dydd hwnnw, a llawer o filoedd a ddigwyddasant o barth Trahaiarn, a breidd i diengis²⁰ ynteu yn gwynfannus ag ychydig gyt ac ef or frwydr. A Gruffudd ae nifer ae hymlynws ynteu²¹ trwy faes tired²², a mynyddedd ar gyflinydd²³ ei wlat ei hun, ac or achos hwnnw i dercheft²⁴ Gruffudd oe obryn²⁵ yn frenin Gwynedd, ac i²⁶ llawenhaws²⁷ ynteu megis Cawr i redeg ei²⁸ ffordd gan rhyddau Gwynedd or Arglwyddi a ddoth-oedd²⁹ iddi o le arall ag³⁰ oeddynt yn ei³¹ gwledychu yn enwir megys ydd³² amddeffynws³³ Judas Macabeus gwlat yr Israel y gan³⁴ y brenhinedd Paganieit, ar cenedl-oedd Cyd-derfyn, a ruthrei yn eu plith yn fynych. A gwedy gwneuthur y felly pob peth, dechreuws Gruffudd gwastattau ei³⁵ deyrnas a lluniaethu ei werin ac eu llyw-iaw yngialen³⁶ haiarnawl yn ogonianhus³⁷ yn yr Arglwydd.

Bellum contra Rhuddlan et Francos.

Ac gwedi llithraw oddyna³⁸ ychydig o amser o annog gwyrd³⁹ y wlat i cynnull-

O LYVYR R. D.

- ¹ Yno yr.
- ² Hwytheu.
- ³ Or.
- ⁴ Cantrefoydd.
- ⁵ Gwrogaeth.
- ⁶ Brenin ai werin.
- ⁷ Ac.
- ⁸ Amgylchu.
- ⁹ I iawn.
- ¹⁰ Nid yw yn Ll. P. P.
- ¹¹ Oni.
- ¹² Wneuthur.
- ¹³ Au.
- ¹⁴ I ddwyn.
- ¹⁵ Yr.
- ¹⁶ I orescynnwr arall ef.
- ¹⁷ Cyfng. q.
- ¹⁸ A clwr yn.
- ¹⁹ Y.
- ²⁰ Diengodd.
- ²¹ Ymlidiaudd.
- ²² Feusydd.
- ²³ Mynyddoedd hyd ar derfynau.
- ²⁴ Derchafodd.
- ²⁵ Or dydd hwnnw allan ac i gelwid.
- ²⁶ Y.
- ²⁷ Llawenhaodd.
- ²⁸ Yn rhedeg y.
- ²⁹ Ddaethai.
- ³⁰ Ac a.
- ³¹ Yn.
- ³² Yr.
- ³³ Amddefynnodd.
- ³⁴ Yn erbyn. [au.
- ³⁵ Dechreuodd gwastath-
- ³⁶ Gwerin ac llywaw a gwialen.
- ³⁷ Ogoneddus.
- ³⁸ A chwedi ennyd o ddyddiau (neu ar ol).
- ³⁹ Gwyrd da.

ws¹ llu mawr ac i cerddws² parth a Chastell Rhuddlan i ymladd a Robert gastellwr ac ar marchogion ereill dywal o Ffreinc a ddathoeddynt y diwedd³ hwnnw o Loegyrr, ag oddyna i doethoeddynt⁴ i wladychu Cyffinydd⁵ Gwynedd. A gwedi byddinaw o honaw a dyrchafael ei arwyddion⁶ y baili ag i lloges, ac i dug anrhaith fawr: llawer o Marchogion llurigawc helmawc o'r Ffreinc a ddigwyddasant i ar⁷ eu Meirch yn ymladd, a llawer o bedyt a breidd i diengis⁸ ychydig o naddunt yn y Twr. A phan gigleu⁹ Brenin Iwerddon ae farwnieit bot mor hyrwydd damwein Gruffudd eu car ac eu¹⁰ mab Maeth, a hynny i llawenhasant¹¹ wynteu yn fawr.

Rebellio et Insurrectio contra Griffinum.

Ac oddyna¹² tri meib Merwydd a holl wyr Llein a ddynasant¹³ yn erbyn Gruffudd eu Harglwydd priodawr, ag a laddasant hyt y nos yn eu lettyeu yn y wlat o'r Gwyddyl ddeuddengwyr a deugeint o farchogion Gruffudd ae teulu. A phan gigleu¹⁴ Trahaiarn hynny yn orchfygedic ac yn floedic, llawenhau a wnaeth¹⁵. Oddyna yr Annundeb hwnnw (y) rhwng Gruffudd ae wyr, ac yn y lle¹⁶ i cerddws¹⁷ ynteu ar¹⁸ wyr Powys ac annoc uddunt ddyfod ygyt ac ef am ben Gwynedd yn amler torfoedd i ddial arnaddunt Cynwric y gar.

Ac wrth hynny i daeth Gwrgeneu a Seisyll¹⁹ brenin Powys ae nifer y gynt a Thrahaiarn ae nifer ynteu o gynt ddyundeb²⁰ i fynnu gorescyn brenhiniaeth Gruffudd frenin.

A phan gigleu²¹ tri meib Merwydd, a gwyr Llein ac Eifionydd hynny, i bredychasant wynteu Gruffudd frenin eu harglwydd priodawr megys gwyr anudonol anffyddlon, a chynnorthwyaw eu gelynion a bot yn dywysogion uddunt i²² Cywoeth, a dau froder o Fon Tudur a Gollwyn a wnaethant yn gyffelyb i hynny wedi cymryt eu Cyfarwys²³ yn Colynawc²⁴ fawr y

gan Ruffudd. A phan glybu Ruffudd y brad ar dyundeb a²⁵ oedd yn ei erbyn y²⁶ gan ei wyr ei hun ae elynion i doeth yn eu herbryn a gwyr Mon ac Arfon ag ychydig o wyr Denmarc ar Gwyddyl ganthaw, a brwydr²⁷ ddirfawr o gyfodes, (ac) aerfu fawr a fu o bob parth, a llawer a ddigwyddasant o lu Gruffudd frenin, a llawer a ddaliasant yn y frwydr, Cerit ei dadmaeth a Farudri²⁸ tywysawc y Gwyddyl ac arglwydd Cruc Breuan (sef oedd²⁹ hwnnw goruchel fynnydd sant Brendan hermidwr enrhfydd a naw cantref yn ei gylch) ac o oreugwyr Mon i digwyddasant dengwyr a thriugeint ac eissioes³⁰ Gruffudd frenin yn eistedd ar ei farch yn y fyddin ae gleddyf llathrait yn medi ei fradwyr ae elynion megys Agamemnon brenin y groegwyr gynt yn ymladd Tro³¹. Ac yna i Cyrchws³² Tudor gwas o Fôn, pen bradychwr³³ Gruffudd, gan ffrydiaw gleif ac i trosses Cyfeiliorn ef iw gyrchu yn ei goryf ol iw gyfrwy, a phan weles Gwyncu³⁴ Barwn o Fon hynny i tynnw³⁵ ef o'r frwydr ae anfon hyt ei long a oedd yn Abermenei, ac yna³⁶ ydd aethant hyt yn ynys Adron, sef y lle hwnnw (oedd) ynys y Moelrhoniait, oddyna hyt yn Llŵch Garmaw yn Iwerddon i cerddasant: ar gyfranc honno³⁷ a elwir Bron yr Erw, neu Erw yr Allt yr hynny hyt heddyw.

Na ryfedded y bobyl hagen³⁸ bot gweithieu gorfot, ac weithiau ffo herwydd damwein, canys brad y sydd yr y dechreu, fal hynny i gwnaeth, pobyl yr Israel a fredychasant ac a roddasant eu brenhin dyledawc ae eu³⁹ harglwydd, nit amgen Judas Machabeus i Demetrius frenhin Anffyddlon, ac ynteu eissioes mal ymladdwr Duw, cyffelyb i gawr ac i lew, a ymddialws⁴⁰ ei hun yn dda o'r ddwy bleit. Ulcassar⁴¹ amperawdyr Rhufein gwedi goresgyn o honaw yr holl fyt ae wastattau o ymladdeu, i lladdawdd seneddwy'r Rhufain ef o frad a phwyntleu ynghabidyldy⁴² Rhufein.

Arthur hefyd Brenhin brenhinedd⁴³ Ynys Prydein, a rhyswr honeit clotfawr a wnaeth ddeuddeg prif ymladd yn erbyn y Saesson ar Fictyeit⁴⁴ ac yn gyntaf o naddunt i bu

O LYVIR R. D.

- ¹ Cynnullodd.
- ² Cerddodd.
- ³ O ffreinc a ddaethant i ddiwedd.
- ⁴ Oddiyno y daethant.
- ⁵ Cyffinyd.
- ⁶ Arwyddion yranrheithiodd.
- ⁷ Oddiar.
- ⁸ Diengodd.
- ⁹ Glybu.
- ¹⁰ Ai.
- ¹¹ Yn fawr.
- ¹² Yno.
- ¹³ Addunasant.
- ¹⁴ Glybu.
- ¹⁵ Or anghyttundeb.
- ¹⁶ Yno y.
- ¹⁷ Gyrrodd.
- ¹⁸ At.
- ¹⁹ Mab Ithel mab Gwerystan. L. Pl. et Pork. et versio Lat.
- ²⁰ Nid ynt yn Ll. P. P. y geiriau. brenin Powys ae nifer gynt a Thrahaiarn ac ynteu o gynt ddyundeb.
- ²¹ Glybu.
- ²² Er.
- ²³ Y cyfarfuant.
- ²⁴ Nghellinawc.

O LYVIR R. D.

- ²⁵ Adduned.
- ²⁶ Gan.
- ²⁷ Brad.
- ²⁸ Marndri.
- ²⁹ Sef lle oedd.
- ³⁰ Fal yr oedd.
- ³¹ Troea.
- ³² Cyrehodd.
- ³³ Bradwr.
- ³⁴ Gwyn, Gwynn.
- ³⁵ Tynodd.
- ³⁶ Oddiyna.
- ³⁷ Er hynny hyd heddyw.
- ³⁸ Ormod.
- ³⁹ Au.
- ⁴⁰ Ymddialodd.
- ⁴¹ Julius Caesar.
- ⁴² Cabidyldy.
- ⁴³ Ffichtiad.
- ⁴⁴ Ffoadwr.

orchfygedic a ffoawdr⁴⁵ ef, o achos brat ynghaer Lwyd Coet sef oedd y lle hwnnw Dinas y Llwyn Coet⁴⁶ yn yr ymladden ereill i bu vaddugawl ynteu, ac i talws⁴⁷ ir Saesson ar Ffietieit⁴⁸ eu ormesswyr cyt bei henwr ef, chwyl⁴⁹ teilwng yn y gwrthwyneb.

Griffini fuga ad Hiberniam.

A gwedi dyfot Gruffudd i Iwerddon⁵⁰ i cwynws⁵¹ yn dost wrth y brenin a'i dywysogion rhag ei fradwyr ae ormesswyr, ac annioddef⁵² fu ganthunt wynteu⁵³ hynny, ae annog o orugant iddaw⁵⁴ ymchwelyt drachefyn yn gyflym a llynges gyweir o reidwyf⁵⁵ a rheidiau ac ymladdwyr.

Ac wrth hyn ynteu a ymcheolws⁵⁶ parth ae wlat gan rwyaw⁵⁷ dyfn-foroedd a degllong ar hugeint llawn o Wyddyl a gwyr Denmare, ac yn Abermenei i desgynnasant, ac yna i⁵⁸ cawssant Trahaiarn yn gwledychu yn y wlat. A phan gogleu⁵⁹ Trahaiarn ddyfod y llynges frenhinawl honno, tristau ac ucheneidiau a oruc⁶⁰, ac ergryn ac ofn ai dygyrchws⁶¹, a mudaw gwyr Llyn ac Ardudwy ac eu da a oruc attaw hyt yng Cantref⁶² Meirionnydd a gafas o naddunt, a Gruffudd ynteu ae lu a ddugant y rhann⁶³ arall o Leyn ac Arfon hyt ym Mon, fal i gellynt bot yno yn ddiogel dan ei amddeffyn ef.

Oddyna i lliidiws y Daenysseit ef⁶⁴ a gwyr ei dy ai dylwyth ei hun can ni cheint ue gorddyfneit mal ir addawodd iddunt ac ir anrheithiasant gan mwyaf Môn o⁶⁵ dreis i arnaw ac ymchoelyt i eu⁶⁶ gwlat ac eu llongeu yn llawn o ddynion a golud-oedd⁶⁷ ae ddwyn ynteu ganddynt, ac nit oe fodd⁶⁸. Ac ni bu lei yna⁶⁹ i Ruffudd brat y Daenysseit noc un⁷⁰ Cymry.

Oddyna y tyfawdd⁷¹ llawer o ddrwg a gofid yng Gwynedd.

1. Invasio Vendotice. i. e. North Wallice per Normannos⁷².

Ac ym plith hynny wedi ychydig o

O LYVYR R. D.

- ⁴⁵ Sef oedd. ⁶¹ Cyrchodd. ⁷³ Y Cynnullodd Huw. ⁸⁵ Nid oes y gwahaniaeth
⁴⁶ Llwyd. ⁶² Gantref. ⁷⁴ Gwarain o Mwythig. yn Ll. R. D. ⁸⁶ Flwyddyn.
⁴⁷ Talodd. ⁶³ Ran. ⁷⁵ Mynyddoedd hyd yn ⁸⁷ Diennic.
⁴⁸ Ffietiaid. ⁶⁴ Ac oddiyno y lludiws ⁸⁸ Or danisiaid.
⁴⁹ Hyd onid aeth ef yn y Danisiaid ef. ⁸⁹ Hwylus ar mor yn
henwr hwyliad. ⁶⁵ Wrth. ⁹⁰ Ac yna y cerddodd
⁵⁰ Ir Werddon. ⁶⁶ Arnaw ae ymchwelyd ⁹¹ Acesgobacathrawona.
⁵¹ Cwynodd. ⁶⁷ Golud. ⁹² Mynyw.
⁵² Anoddef fu hynny. ⁶⁸ Oi bodd. ⁹³ Ymadroddodd.
⁵³ Hwythau. ⁶⁹ Nid oed hi yno le. ⁹⁴ Brenhinoedd.
⁵⁴ Wnaethant i. ⁷⁰ Oherwydd brad y Danisiaid a fu gwaeth na'r. ⁹⁵ Ydwyf fi yn ffo gar.
⁵⁵ Oreiddwyf, oreiddwyf ⁷¹ Oddiyno y tyfodd. ⁹⁶ Y daethost.
⁵⁶ Ymchoelodd. ⁷² Nid oes y geiriau hyn ⁹⁷ Tewdwr.
⁵⁷ Rwygaw. ⁷³ O arw ddyfodiad. ⁹⁸ Dir Gwynedd wedi i
⁵⁸ Yno y. ⁷⁴ Glybu. ⁹⁹ Oherwydd wedi i
⁵⁹ Glybu. ¹⁰⁰ Ohneidio a wnaeth. R. D.

amser i cynnullws Hu⁷³ iarll Caer a llawer o dwyysogion eraill, nit amgen Rhobert o Ruddlan a Gwarin o Amwythie⁷⁴ a Gwalter iarll Hentfordd y llu mwyaf yn y byd o farchogion a phedit ac a ddugant ganthunt Gwgeneu mab Seissyll a gwyr Powys ac a gerddassant y mynyddedd yn i ddoethant hyt yn Lleyn⁷⁵ ac yn y Cantref hwnnw i lluestasant wythnos gan ei ddestryw⁷⁶ beunydd ae anrheithiau a lladd aerfa fawr o gelanedd a hadawsant.⁷⁷

Ac oddyna i bu ddiffieith⁷⁸ y wlat wyth mlynedd: ac oddyna pobl y wlat⁷⁹ honno a wascarassant yn ddielw ar hyt y byt yn rheidussion, a llawer o naddunt a aethant i alltudedd i wladoedd⁸⁰ eraill, trwy hir flwyddynedd, ac o freidd i doeth o naddunt i eu gwlat⁸¹ a honno fu⁸² y bla gyntaf a dyfodiad agarw⁸³ y Normanyeit yn gyntaf i ddaear Wynedd, wedi eu dyfodiad⁸⁴ i Loegr.⁸⁵

Ac yn hynny wedi bot Gruffudd blwyddynedd⁸⁶ yn Iwerddon megis yn trwyddet gyda Dermitt⁸⁷ frenin, ag y gyt ar gwyrdia eraill, eie a gynnulws lynges vrenhinawl o Borthlarc a roddassei y brenhin iddaw yn llawn oe ddaenysseit⁸⁸ a Gwyddyl a Brytanyeit, a gwedi lledu hwyliet ar y mor, ar gwynt yn hyrwydd oc eu hol, ar mor yn dangnefeddus⁸⁹, ef a ddoeth i Borth Cleis garllaw Archescobty Mynyw.

Ac yna i cerddws Rhys ab Tudur⁹⁰ brenhin Deheubarth Cymru ar Escob ar athrawon ae⁹¹ holl Clas yr Arglwydd Dewi, ac un eglwys Fynyw⁹², hyt y borth a Rhys gyntaf a ymadroddes⁹³ fal hyn a'r Arglwydd Gruffudd. Hanbych well Ruffudd, Brenin brenhinedd⁹⁴ Cymru, attat ti ydd wyf i yn ffo rhac⁹⁵ dy fron i digwyddaf ar dal fyngliniau i erchi dy gynnorthwy ath nerth. Pwy wyt titau heb y Gruffudd, ac i ba beth rhyddoethost⁹⁶ yma? Rhys wyf i heb ynteu mab Tudur⁹⁷ Arglwydd y Cywaeth hwn o fewn ychydig, ac yr awron yn wrthladdedig ac yn ffoedig ac yn ddiff-

O LYVYR R. D.

- ⁷³ Y Cynnullodd Huw. ⁸⁵ Nid oes y gwahaniaeth
⁷⁴ Gwarain o Mwythig. yn Ll. R. D. ⁸⁶ Flwyddyn.
⁷⁵ Mynyddoedd hyd yn ⁸⁷ Diennic.
Llyn. [tryn]. ⁸⁸ Or danisiaid.
⁷⁶ Lluestasant gan i dis- ⁸⁹ Hwylus ar mor yn
⁷⁷ Ac i gadawsant. ⁹⁰ Ac yna y cerddodd
⁷⁸ O hyuny y bu diffaitb. ⁹¹ Acesgobacathrawona.
⁷⁹ A phobyl y wlad. ⁹² Mynyw.
⁸⁰ Honynt a aethant yn ⁹³ Ymadroddodd.
alltudedd i wledydd. ⁹⁴ Brenhinoedd.
⁸¹ Tros hir flwyddoedd ⁹⁵ Ydwyf fi yn ffo gar.
a braidd y daeth neb o ⁹⁶ Y daethost.
honynt byth i w gwlad. ⁹⁷ Tewdwr.
⁸² A bu. ⁹⁸ Dir Gwynedd wedi i
⁸³ O arw ddyfodiad. ⁹⁹ Oherwydd
⁸⁴ Dir Gwynedd wedi i dyfod.

lanedig haecach⁶⁸ ydd wyf yn ymddirgelu yn y noddfa hon. Pwy ath ffoes di heb y Gruffudd? Arglwydd heb ynteu tri brenhin or gwladodd⁶⁹ pennaf o Gynry ac eu lluoedd a ddesecynnassant im Cywoeth y diwedd hwn a pheunydd i maent yn¹⁰⁰ anrheithiaw. Pwy heb y Gruffudd y brenhinedd¹ a gerddant trwy dy wyr di ath gywoeth mor fyddinawc a hynny¹² Caradawc mab Gruffudd heb ynteu³ o Went uch Coet ac is Coet ae Wenhwysson a gwy Morgannwc a llawer o Albrysswyr Normanyeit⁴ ganthaw, Meilir mab Rhiwallon ac Bowyswyr ganthaw, Trahaiarn frenin a gwy Arwystli. A phan giglen Gruffudd enw eu⁵ ormesswyr ffroeni o gynddaredd a oruc⁶ a gofyn iddaw pa beth a roddei yr ymladd tostaw yn erbyn y gwy hynny? Dyoer heb y Rhys, hanner fy nghyfoeth a roddaf yt, ag y gyt a hynny gwryogaeth a wna⁷. A chyfun a hynny a fu Gruffudd⁸.

A gwedi ymddyunaw o naddunt yn y lle honno a bendith⁹ yr Escob, Gruffudd a gerddws yn yr undydd rhacddaw, ae¹⁰ Ddaenyssyeit ae Wyddyl a llawer oe Wyndyt rhifedi wyth ugeinwyr a Chynddelw mab Comos o Fon oc eu¹¹ blaen. Rhys ynteu ac ychydig Ddeheuwyr, a gerddws gydac hwy¹² yn llawen ganthaw ei fryt oe gynnorthwyy.

Ac wedi cerddet dirfawr ymdeith diwyrnawt yng cylech gosper wynt a ddoethant i Fynydd yn y lle ydd oedd¹³ lluesteu y dywededigion frenhinedd uchod.

Ac yna i dywaw¹⁴ Rhys wrth Ruffudd frenin Arglwydd heb ef, annodwn y frwydyr hyt y foru¹⁵, canys gosper yw yr awr-hon, ar dydd sydd yn trengi, annot di heb Gruffudd dan igian, os¹⁶ ynnui, myfi am byddin a ruthraf iddynt wy a felly i bu: a dechrynu a orugant¹⁷ y brenhinedd eis-sioes pan welsant y torfoedd buddugawl amrafael, a byddinoedd Gruffudd frenin ae arwyddion yn eu herbyn, a gwy'r Denmarc

O LYVYR R. D.

- ⁶⁸ Hefyd.
⁶⁹ Gwledydd.
¹⁰⁰ Cywaeth ac beunydd i maent yn i.
¹ Pwy ebr Gruffudd yw'r brenhinoedd.
² Byddinawc felly.
³ Ebr yntau.
⁴ Albrysswyr a Norman-iaid.
⁵ Glywodd Gruffudd hen- wau ei.
⁶ A wnaeth.
⁷ Wnaif yt.
⁸ Hynny fu Ruffudd. Nid oes y gwahaniaeth yn Ll. R. D.
⁹ Ac wedi cyfrwch hwn-
nw hwynt a gerddasant i eglwys Dewi yn i gwedd; ac yno ydd ymwnaethant yn gymdeithion ffyddlon trwy arfoll i ereirieu. Ac wedi ymddifan yn y fan honno ohonynt a bendith.
¹⁰ Undydd hwnnw rhag- ddaw ef ai.
¹¹ Conys o Fon oi.
¹² Ychydig o ddeheuwyr.
¹³ Fynydd lle ydd oedd.
¹⁴ Yno y dywawd.
¹⁵ Frwydyr y foru.
¹⁶ Darfod, annog di eb Gruffudd dy amnygono.
¹⁷ A wnaeth.

ac eu bwyceill¹⁸ deufniawc, ar Gwyddyl gaffachawc, ac eu peieu¹⁹ haiarnawl cyll-ellawc, ar Gwyndyt gleifiawc²⁰ tariannawc.

Gruffudd gyntaf ymladdwr a gychws²¹ y frwydyr yn gyffelyp i cawr ac i lew heb orphowys o tanu ei wrthwynebwy'r o gleddyf²² lluchedennawl: gyrru grym yn ei wyr a orug i ymwrthladd ae eu²³ gelynyon yn wrawl, a hyt na rodlynt uddunt eu²⁴ cefneu o nep rhyw fodd; ac yna i bu brwydr ddirfawr, i clyf yr etifedd wedi ei rhyeni gewri yr²⁵ ymladdwyr a ddychaf- wyt ir awyr, Seiniaw a oruc²⁶ y ddacur gan twryf y meirch ar pedyt, y sein ym- laddgar a glywit ympeil: Cynwryf yr arfeu a seinyen yn fynych, Gwy'r Gruffudd yn dwysaw yn wychyr, ac eu²⁷ gelynyon yn darestwng uddunt chwys eu²⁸ llafur a'r gwaet yn gwneuthur ffrydieu rhedegawc, ac yn hynny Trahaiarn a drychwyt yn y cymherfedd yn i yttoedd ir llawr yn farw ae ddannedd yn²⁹ llyslau ir, ac yn palfalu ar warthaf ei arfeu, a Gwcharris³⁰ wyddel a wnaeth bacewn o honaw fal o hwch. Ac yn yr un lle hwnnw i³¹ digwyddassant yn ei gylch oe deulu ehun pum marchawc ar hugeint, rhei eraill o naddunt³² a las yn y fyddin gyntaf, llawer o filoedd o honynt a las, ar lleill a roddassant eu cefneu i wyr Gwynedd³³ ac a ymchwelassant ar ffo.

Gruffudd ynteu oe gnottaedic³⁴ ddefawt yn fuddugawl ae hymlynws wynteu³⁵ ef ae nifer trwy y llwyneu ar glynneu ar gwerni ar mynyddedd yn³⁶ hyt y nos honno wrth y lleuat, ac yn hyt³⁷ y dydd drannoeth, a breidd fu o diengis neb o naddunt³⁸ or frwydyr i eu gwlad eu hun.³⁹

Ac wedi darfot y frwydyr ofynhau⁴⁰ brat o barthret Gruffudd a oruc Rhys ym- dynnu a dan gel cydliw gwr llwyn o gyt- ymdeithas⁴¹ Gruffudd ae wyr, ac nit ymddangoses i neb o naddunt⁴² o hynny allan, ac am hynny i sorres Gruffudd, ac am hynny ydd erchis Gruffudd ae wyr⁴³

O LYVYR R. D.

- ¹⁸ Ai bwyill.
¹⁹ Ai pelau.
²⁰ Gleiniawg.
²¹ Gyrchodd.
²² Gawr ac i lew heb or- phwys ond tanu i wrth- wynebwy'r a chledddyf.
²³ A wna i ymladd ai.
²⁴ Hyd oni throent i.
²⁵ Yno bu frwydr ddir- fawr, i clyw'r etifedd gwedi i rieni gyfri or.
²⁶ A wnaeth.
²⁷ Pwysaw yn wych ac i.
²⁸ Idlynt chwys a.
²⁹ Onid oedd ar lawr yn farw yn poriai ddannedd y farw yr arfau. A
³⁰ Gwcharris.
³¹ Lle y.
³² Honynt.
³³ Roddasant i wyr Gru- fudd.
³⁴ O gnottaedic.
³⁵ Hymldiaidd hwythau
³⁶ Mynyddoedd ar.
³⁷ Ar hyd.
³⁸ Breidd a fu o diangodd
³⁹ neb o honynt.
⁴⁰ Iw gwlad i human.
⁴¹ Ofni.
⁴² A wnaeth Rhys, a
⁴³ chilio allan yn ddargel a
⁴⁴ wnaeth o gymdeithas.
⁴⁵ Ymddangosodd i neb
⁴⁶ o honynt.
⁴⁷ Yr archodd iw wyr.

anrheithiau Cywoeth Rhys, ac felly⁴¹ i darfu. E mynydd hagen i bu y frwydyr ynddaw, a eilaw⁴² ciwdawt y wlat y Mynydd Carn sef yw hymny Mynydd y Garnedd, canys yno i mae dirfawr Garnedd o fein adan⁴³ yr hon i claddwyd rhysswr yng cynnoesoedd gynt.

A gwedi gwneuthur⁴⁶ dirfawr bla yno, a llawer o anrheithiau, i cerddws⁴⁷ Gruffudd parth ac Arwystli ac i destrywys⁴⁸ ac i lladawdd y gwerin, ac i llocces y tei, ac gwragedd ac morwynion a ddug yng ceithiwet ac y felly i talws⁴⁹ y chwyl i Ddrahiarn.

Oddyna i cerddws⁵⁰ Bowys, yn y lle i dangos⁵¹ ar hynt ei greulonder iwr wrthwynebwyd o ddefawt buddugawl, ac nit arbedws kenei yr eglwysseu.⁵²

Ac wedi lladd y felly ei elynion a distryw eu daear yn gwbl, ydd ymchwelws⁵³ iwr briodolder a thref ei dad e hun iwr meddu ac iwr thangnefeddu, ac i bu orphowys yng Gwynedd ychydig o ddienoedd⁵⁴ ac fal ydd oedd y felly⁵⁵ yn arfer o fwyntiant y frenhiniaeth i cyffroet Meiriauwn Goch o saeth Diafol ei farwn ei hun, ac i cyhuddws ef wrth Hu iarll Caer ac i bredychws⁵⁶ yn y modd hyn. Peri a oruc⁵⁷ y ddeu iarll o Ffreinc, nit angen yr Hu a ddywedpwynt uchot a Hu iarll Amwythic⁵⁸ mab Rosser o Gastell Baldwin ddyfot y gyt ac amlder marchogion a phedyt ganthunt hyt yng Cruc yn Edeyrnion⁵⁹ y bradwr hagen ae bredychws ef ar⁶⁰ geiriau hyn. Arglwydd heb ef, i mae deu iarll or ardalyth annerch ac yth weddiaw am ddyfot yn ddiogel ti ath wyr diethyr i gyfrwch ac wynt hyt yng Cruc yn⁶¹ Edeyrnion, a Gruffudd gan gredu yr ymadroddion hynny a aeth hyt yn lle ei deiliadaeth⁶², a phan weles yr Ieirll ef, i daliassant ef ae nifer ac i dodassant ef yng geol Gaer⁶³ y carchar gwaethaf a gefynnau arnaw ddeuddeng mlynedd. Y wyr diethyr ynteu wedi eu dal, a dorret ei fawt⁶⁴ dehau i law pob un o naddunt⁶⁵, ac fal hynny i gadawssant wy ymdeith⁶⁶, a phan glywyd hynny i gwas-

carasant⁶⁷ y lleill, canys ymadrawdd dwywol a ddywait. Mi a darawaf y Bugail, ar deid yn genfaint a wascurasant.⁶⁸ Cytymdeithion gwahanredawl Gruffudd a ddywedyt ei fod ef yn wr cymmedrawl ei feint, a gwallt melyn arnaw, ac emmenydd gwressawe, ac wyneb crwn da ei liw, a llygeit mawr gweddus, ac aelieu tec, a baryf weddus, a mwnwgyl crwnn, a chnawt gwynn ac aeloden grynnus a byssedd hiron ac yseiriau union a thraet tec, cywreint oedd a hyawdyl yn⁶⁹ amrafaelion ieithoedd; bonheddic oedd ynteu, a thrugarawc wrth ei giwdawt, a chreulawn wrth ei elynion, a gwyehraf ym brwydyr.⁷⁰

Secunda Invasio et Servitus deplorabilis Venetotiae post capt. Gr. R.

Ac yn y lle wedi ei ddal ef i doeth Hu⁷¹ iarll iwr gyfoeth ynteu yn amlder⁷² torfoedd, ac i gwnaeth cestyll a lleoedd cadarn o ddefawt y Ffreinc, a bot yn Arglwydd ar y tir; cestyll a oruc⁷³ ym Mon ac arall yn Arfon yn hen Gaer Custennyn arall⁷⁴ a wnaeth ym Mangor, ac arall ym Meirionydd, ac a ossodes ynddynt marchogion a phedit a saethyddion, a chemeint a wnaethant o ddrwg, ag na wnaethpwyd ei gyfrwy er dechreu byt⁷⁵, a llef y bobyl a escynnws ar yr⁷⁶ Arglwydd, ac ynteu ae gwrandawis wy⁷⁷.

Ac yn hynny i cerddws⁷⁸ heibiau un flwyddyn ar bymthec⁷⁹ ac i rhyddhawyt Gruffudd ogarchar⁸⁰, canys Gureang o Edeyrnion, Cynuric Hir oedd ei enw, a ddoeth i gaer ac ychydig o gytymdeithion y gyt⁸¹ ac ef i brynu eu hangenrheiteu, a phan weles⁸² ynteu ei frenin yn efynnawe ym plas y ddinas i cymmyrth ar ei gefyn, ac y duc heb wybod, ac i cerddws ymdeith ef ae gytymdeithion prydawn⁸³ pan ydoedd y bwrgeisseit⁸⁴ yn bwytta ac i porthes yn ei dy e hun ef, rynnawd⁸⁵ o ddyddieu a dan gel.

A gwedi terfynu dienoedd⁸⁶ a chryfau Gruffudd i duc ef y nos hyt ym Mon, ac

O LYVYR R. D.

⁴¹ Hwnn a eilaw.
⁴² Gerrig a than.
⁴³ Gwneud.
⁴⁴ Corddodd.
⁴⁵ Ac y distrywiawdd.
⁴⁶ Igaethiwed. Ac felly y talodd.
⁴⁷ Oddiyna y cerddodd.
⁴⁸ Dangosodd.
⁴⁹ Fuddugawl ac nid arbedodd moi heglwyswyr.
⁵⁰ Distrywio i daear o gwbl a ymchwelodd.
⁵¹ Ychydig ddyddiau.
⁵² Yr oedd felly.
⁵³ Cyhuddodd ef wrth iarll caeracai bradychodd.
⁵⁴ A wnaeth.
⁵⁵ Huw iarll Caer a Huw iarll y Mwythig.
⁵⁶ Rug yn y Deirniawn.
⁵⁷ Bradychodd ef or.
⁵⁸ A hwynt hyd Rug yn.
⁵⁹ Yn y brad gyfarfod.
⁶⁰ Yn geol Caer yn.
⁶¹ Wedi dal a dorred y fawd.
⁶² O honnynt.
⁶³ Uddynt ymdaith.

O LYVYR R. D.

⁶⁴ Y gwasgarodd.
⁶⁵ Defaid a wasgarant.
⁶⁶ Teg, hy a chwyrant oedd mewn.
⁶⁷ A gwyachaf gwr yn y frwydr.
⁶⁸ Ac yno wedi ddal ef y daeth Hu.
⁶⁹ Ac amlder.
⁷⁰ Castell a wnaeth.
⁷¹ Custenin amrherawdwr fab Costans fawr, ac arall.
⁷² Y cyfryw er dechreu'r byd.
⁷³ Ddaeth at yr.
⁷⁴ Gwrandawdd hwynt.
⁷⁵ Yr aeth.
⁷⁶ XVI Blwydd.
⁷⁷ O'i garchar.
⁷⁸ Gymdeithion ynghyd.
⁷⁹ Welodd.
⁸⁰ Ac a gerddodd ymdaith pyrnhawn ef aigymdeithion.
⁸¹ Bwrdeisiaid.
⁸² Porthes ef yn ei dy i hun ennnyd.
⁸³ Ac yn ol ychydig ddyddiau.

na i diwallws⁵⁷ Sandef mab Aere ef yng udd. Ac oddyna wedi ychydig o ddyddu ydd esynnws i long⁵⁸ i fynu mynet i werddon; ac eissioes y gwynt ae duc yt⁵⁹ ym Porth Hodni yn Neheubarth, oddyna i cerddws ir tir⁶⁰ a naw cedymneith etholedig ganthaw; ar nawfet a las r hynt. Ciwdawt y wlat honno a ymuddws ag ef teirgweith⁶¹ y dydd hwnnw r teirgweith hynny i gorfu ef arnaddunt⁶² wy, ef ai wyth gytymdeith⁶³ a lladd o onaw ynteu ehun un or gweision boneddicaaf a hanoedd or cywaeth hwnnw, g y felly i diengis y ganthunt⁶⁴.

Oddyna⁶⁵ ar y cerddet hwnnw i doeth yt yn Ardudwy yn petrus⁶⁶ ganthaw pa e i cerddei⁶⁷ rhac brat y Ffreinc. A phan gweles⁶⁸ meibion Collwyn⁶⁹ Egnir, Mellan, Merwydd, Ednefed¹, i truanasant wrthaw ac ai diwallasant y a dan gel y newn gogofeu² difeith: a gwedi diwoedd missoedd i dyunasant³ iddaw wyth ugeinwyr, ac i erwydrasant o le i le yng Gwynedd dan wneuthur colledeu⁴ yn oes yr arll Hu⁵ megis Dafydd frenin fab Isai o Fethlehem yng gwlad Iudea yn oes Saul frenhin. A gwedi gwelet o⁶ Ffreinc a oedd yna yn y cestyll, efo yn afroli felly, i ymlyn a wnaethant, ac wynt⁷ a chiwawt y wlat yng coet ac ym maes megis felligwn neu gallgwn yn hely⁸ ac yn dilyt ym blin. A phan adnabu⁹ ynteu na allai ymddiang y felly ydd¹⁰ aeth yn ysgraff y Canhonwyr yn Aberdaron¹¹ ac yn honno a dan rwyf ydd aethant yn werddon¹².

Oddyno eilchwyl ym pen y mis i doeth drachefu ir un¹³ ysgraff, ac i casaf aber yr an afon ar¹⁴ lle i cychwynassei, ac oddyno cerddws¹⁵ eilwaith drachefyn hyt Iwerddon¹⁶. Ac oddyno wedi cymmyrd ynghor i cerddws o hwyl a rhwyf hyt yn ynysedd Denmarc¹⁷ at Grothrei vrenhin

O LYVYR R. D.

⁵⁷ Diwallodd.
⁵⁸ Esynnodd i'w long.
⁵⁹ Ac gwrthwynt ai dug
 of hyd.
⁶⁰ Ac yno y cerddodd i
 lir.
⁶¹ Ymladdodd ag ef dair
 gwaith.
⁶² Arnynt.
⁶³ Gedymaith.
⁶⁴ Ac felly y diengodd
 ganthynt.
⁶⁵ Oddyno.
⁶⁶ Yn arswydus.
⁶⁷ Cyrchai.
⁶⁸ Cwifu.
⁶⁹ Collwyn ef.
¹ Ac Edneved.
² Ac y diwallasant ef dan
 gel mewn gogoeuau.
³ Ac wedi rhai misoedd
 y dyffynasant.
⁴ Colledion.
⁵ Huw.
⁶ Ac felly gweled or
 Ffreinc.
⁷ Ymlid a wnaethant
 hwyntwy.
⁸ I goed ac i maes megwn
 neu gallgwn yn hela.
⁹ Wybu.
¹⁰ Ddianc felly yr.
¹¹ I Aberdaron.
¹² Aeth hyd yn y Werddon.
¹³ Yn yr un.
¹⁴ Yn yr un afon or.
¹⁵ Y cerddodd.
¹⁶ Hyd un y Werddon.
¹⁷ Hyd yn Denmarc.

ei gyveill, i adolwyn iddaw llongeu ac eu dodrefyn ac eu rheidiau, canys yna gyntaf rhyddthoedd attaw ymddiriet¹⁸ i geisiaw porth. Ac ynte a gynnorthwyys iddaw ef, gan gyt ddioddef a chyt ddoluriaw ae fynych perygleu ef¹⁹.

*Griff. R. redit ap Monam cun auciliis
 Danicis vel Norweg.*

Ag oddyna i cerddws²⁰ Gruffudd a thrugeinllong ganthaw, ac i doeth hyt ym Mon i arfaethu ef a gwyr yr ynysedd ymladd²¹ a chastell y Ffreinc. A gwyr y wlat a wnaethant gormot llesteir uddunt, ac yna i bu frwydr lidiawc, greulawn galet, or boreu hyt brydnawn, a llawer a ddigwyddasant o pob parth, ar gwyr dewraf yn gyntaf, ac ym plith hynny neidiaw a oruc Gruffudd²² or blaen yn y vyddin gyntaf i drychu y Ffreinc lluricawc a helmawc oe fwyall deufiniawc megis Dafydd vrenhin ymyss y Philistwysson²³ ar nos a wahanws²⁴ y frwydr, y llongeu a gerddassant ir ynysedd, efo hagen ac unllong ganthaw, a drigws²⁵ yn Ron ynys, nit angen ynys Dinewyt y mor²⁶ ac aysbeiliwys llong²⁷ yn dyfod o gaer a lladd ei gwerin.

A thrannoeth ir hwyliws parth²⁸ a Lleyl ac a ddoeth i borth Nefyn, a phan gogleu gwyr y cantrefoedd²⁹ dyfot ar frys a orugant³⁰ attaw gwyr Lleyl ac Eifionydd ac Ardudwyac Arfon a Rhos a (Dyffryn Clwyd ac arfoll mal i dylyn eu³¹ harglwydd dyledawc, a gwedy cadarnhau Gruffudd o lu mawr yn ei gylch trwy nerth Duw ydd amgylchynws y castell a ddywetpwyt³² uchot a oedd ym Mon, ac a ymladdws³³ ac ef rynnawt³⁴ o ddyddieu, ar Ffreinc o eu ceirydd og eu³⁵ cedernyt, oc eu tyroedd³⁶ yn bwrw ergytieu o saethau ag o chwarelu ag a magneleu³⁷ yn gawodau, ac eissioes³⁸ eu gorchfygu a wnaethpwyt o beunyddiawl ymladd y Cymry, eu hystiwart llys a las yr hwn a oedd yn meddu y Castell a phetwar gwr a chweugein gyt³⁹ ac ef.

O LYVYR R. D.

¹⁸ Audodrefnau air rheid-
 ieu canys yn gyntaf y
 daethai attaw gan ym-
 ddried.
¹⁹ Gynnorthwyawddiddo
 ef gan gyt ddioddef.
²⁰ Y cerddodd. [ladd.
²¹ Gwyr ynysoedd i ym-
²² Orfu i Ruffudd.
²³ Ymhlith y Philistiaid.
²⁴ Wahanodd.
²⁵ Drigodd.
²⁶ Ynys y Moel-rhoniaid,
 Ynys y Dinewyt.
²⁷ Ysbeiliodd long.
²⁸ Ef a hwyliodd tu.
²⁹ Glybu wyr y cantre-
 daethai attaw gan ym-
 fydd.
³⁰ Wnaethant.
³¹ Ai arfolllynt i ddilyn ei.
³² Yr ymgylchodd a ddy-
³³ Wnaethant.
³⁴ Ai arfolllynt i ddilyn ei.
³⁵ Ennyd.
³⁶ Ffreinc ai ceirydd ai.
³⁷ Ac ai tyroedd.
³⁸ Ac a thallau a mag-
 nelau.
³⁹ Etto.
 Ynghyd.

Hic Inscrubla est historia occisionis Roberti de Redwenta per Gruffuam ap Cynan et Ordric lib. 8. Vol. Nostrum Chronicon Cambriae ad. p. 120. A^o. 1088.

A gwedi llosgi y Castell a gorfot ar y gelyniou, llawenlawn a oruc⁴⁰ Gruffudd a cherddet am benn y Cestyll ereill a oedd ynt yn y lleoedd ereill yn y teyrnas ac ymladd ac wynt, ac eu llosgi ac eu torri⁴¹ a ladd y gwerin yddynt ymhob lle, rhyddau Gwynedd a oruc oe cestyll a chymmyrt ei gywoeth e hun⁴² a thalu eu chywyl yn teilwng iw wrthwynebwy'r a heddwch a fu i Wynedd yna⁴³ ddwy flynedd.

A cholli hyn hefyd pan ydoedd Ruffudd yn ymladd yn Aberllienawe ym⁴⁴ Mon ar ei chwengeinfed o wyr, a phledwar ar ddech a feibion ieueine, losci o honaw ai anrheithiaw a ladd llawer o Castellwyr ac wedi eu⁴⁵ anrheithiaw yn llwyr, ymchwelyt o honaw hyt⁴⁶ y tu arall i Fon lle ydd oedd teirllong⁴⁷ iddaw, ar Castellwyr eraill a gwyr Mon ae hymlynasant ynteu yn⁴⁸ hyd y dydd gan frwydraw yn ei ol yn wychyr. Ac fal cynt i cerddasant wynteu⁴⁹ drachef yn ar anrhaith ac ar Ffreinc ar⁵⁰ Saesson yn rhwym ganthunt ac yn garcharorion ac a llawer oe hymlynwyr⁵¹ a laddassant o'r hir frwydry. Ac yna i digwyddws⁵² Gellan telyniour, pencerdd o barthret Gruffudd yn y llynghes. Padarn er ei gyfarwyddet ae drybelitted a allei mynegi yn llwyr gyfrang-eu⁵³ Gruffudd ae ryfeloedd y rhwng Cymru ac Iwerddon ac ynyssedd Denmarc,⁵⁴ ac amrafaelion geneloedd eraill, Myfi a gyf-addefaf nas dichonaf fi pe byddwn cyn hyawdlet a Thwllwiws areithiw⁵⁵ ym Bros ac a Marw Fardd yn⁵⁶ traethawd Mydry.

Ac fal ydd oedd Ruffudd y felly⁵⁷ yn rhwydd; weithiau yn afrwydd rhacddaw; ef a gymmyrth wraic, Angharat ei henw, merch Owein ap Edwin yr hon a ddywed-ynt⁵⁸ doethyon i cywoeth i bod yn fon-heddie, hyd dwf walltwn lygatvras, osceth-

loyw⁵⁹, a chorf gwaleheidd ac aelodau gymmus, ac escerieu hyd dwf ar traet goreu a bysedd hirion, ag ewinedd teneu, hynaws a hyawdyl, a da o fwyt a llynn⁶⁰ a doeth a chall, a chynghorwraig dda trug-arawe wrth ei chywoeth; chardodus wrth achangogion a chyfreithus⁶¹ ymhob peth: ac o honno i bu iddaw meibion a merchet, enw ei meibion a fu Cadwallawn⁶² ac Owein a Chadwaladyr ae ferehet oedd Gwenlliant a Maryret⁶³ a Ranillt⁶⁴ a Susanna, ac Annest, e fu⁶⁵ meibion a merchet iddaw hefyd⁶⁶ o gariatwragedd.

Guil. Rufius contra Venetotiam compara seq. cum Sim. Danelmensi.

A phan gigleu⁶⁷ Gwilym Cleddyf hir brwn i Lloegy, milwriaeth Gruffudd ae ddywalder ae greulonder yn erbyn y Ffrainc au-ioddef⁶⁸ fu ganthaw, a chyffroi a oruc⁶⁹ ei holl teyrnas yn ei herbyn, a dyfot hyt yng Gwynedd yn amler torfoedd marchogion a phedyt, gan anrheithiaw, delen a destryw⁷⁰ pawb o giwdaw yn llwyr, hyt na bei fyw⁷¹ cymeint a chi, a hefyd a arfaethassei⁷² torri y coedydd ar llwyneue hyt na bei wascawt⁷³ nac amddeffyn ir Gwyndyt⁷⁴ o hynny allan, ac wrth hynny i lluestws ac i pebyllws⁷⁵ yn gyntaf ym Mur Castell, a rhei o Cymry yn gyfarwyddyt iddaw.

A phan gigleu Gruffudd hynny i cynnullws⁷⁶ ynteu llu ei holl⁷⁷ frenhiniaeth ac i cerddws⁷⁸ yn ei herbyn ef wrth wneuthur rhagotfaeu iddaw yn⁷⁹ lleoedd cyfyng pan ddescynnei o mynydd, ofnhau hynny a oruc ynteu, a chyfarchwelyt⁸⁰ ei lu trwy berfedd y wlat yn i ddoeth⁸¹ i Gaer heb wneuthur neb rhyw gollet⁸² yn yr hynt honno i giwdaw⁸³ y wlat, ac ni chafas ei gyfarwyddieit ganthaw, neb cyfryw ffrwyth nac ynnill, namyn un fuch⁸⁴, a cholli rhan fawr o farchogion ac asweir-ieit⁸⁵ a gweission a meirch a llawer o ddaoedd ereill. Ac felly i dielwis⁸⁶ rhyfyg

O LYVYR R. D.

O LYVYR R. D.

⁴⁰ Wnaeth.
⁴¹ Ereill oeddynt yn i deyrnas ai llosgi ai torri.
⁴² Rhuddlan Gwynedd ai chestyll a chymryt i cywaeth iddo i hun.
⁴³ Yn Ngwynedd.
⁴⁴ Yna ymladd ac Aber-llenawr.
⁴⁵ A chwedi i.
⁴⁶ Ymchwelyd hyd.
⁴⁷ Lle yr oedd tair llong.
⁴⁸ Castellwyr a gwyr Mon ai hymldiasan yntau ar.
⁴⁹ Hwytthau.
⁵⁰ Ac a Ffreinc ac a.
⁵¹ Allawer oihymldiwy'r.
⁵² Digwyddodd.
⁵³ Padarn i'r gyfarwyddyd na allai ei i drybelitted manegi yn llwyr holl helyntiau.
⁵⁴ Cymry y Werddon ynysoedd.
⁵⁵ Medrafi ac nas med-rwn pei byddwn cyn ddoetheda Thullius fardd
⁵⁶ Maro fardd mewn.
⁵⁷ Ac felly fal yr oedd Ruffudd weithiau.
⁵⁸ Ddywedai.

⁵⁹ Osgeddloew.
⁶⁰ Fywyd a llun.
⁶¹ Anghenogachyfreidus
⁶² Enwau y meibion fu y cynnullawdd.
⁶³ Caswallawn.
⁶⁴ Marred.
⁶⁵ Ranwillt.
⁶⁶ Fo fu.
⁶⁷ Hefyd iddaw.
⁶⁸ Glybu.
⁶⁹ Anioldefus.
⁷⁰ A wnaeth.
⁷¹ Dulyd a distrygiaw.
⁷² Yn fyw.
⁷³ Efhedyd a archassasai.
⁷⁴ Llwyni fel na bai na chysgod.
⁷⁵ Gwendid.
⁷⁶ Llustodd ac y pebyll-iodd.
⁷⁷ Glybu Ruffudd hynny
⁷⁸ I holl.
⁷⁹ Cerddodd.
⁸⁰ Gan wneuthur rhag-odfaeu mewn.
⁸¹ Ac ofni hynny a wnaeth ynteu ac ymchoelyd.
⁸² Hyd oni ddaeth.
⁸³ I neb golled.
⁸⁴ O giwdawd.
⁸⁵ Ennillodd neb arwaf ef cymmaint a buwch.
⁸⁶ Esgweiriad.
⁸⁷ Y dialodd.

y Ffreinc hyt ar ddim. Ac yn hynny tyth Gruffudd ac lu ganthaw, ynteu weithiau⁸⁷ or blaen, weithieu yn ol, weithieu ar ddeheu, weithieu ar asswy uddunt, rhag gwneuthur o naddunt⁸⁸ neb rhwy gollet yn ei gyfoeth. A pheir ar wyddai⁸⁹ Ruffudd iw wyr ymgymmysu ag wynt⁹⁰ ar y llwyneu, diweddaf dydd fyddai hwnnw i Frenhin Lloegyr, ac Ffreinc⁹¹: ynteu hagen a arbedws⁹² iddaw megis Dafydd frenin gynt i Sawl.

A gwedi darbot hynny Hu⁹³ iarll Caer, yr hun a ddywedpwyd uchod, gwraidd yr holl ddrwg, megis Antiochus gynt gynnullws⁹⁴ llynges a llu dirfawr anrhyfedd yr wlat, gan dristyt a chwynfan a dolur, a choffau y Castellwyr a diwreiddiau ei gestyll, a lladdfa ei farchogion, ac a gyt ddyuws⁹⁵ ac ef Hu⁹⁶ arall iarll Amwythlic ac lu ynteu fal i delynt y gyt yn gyfun i ddial y colledeu rhywnathoedd⁹⁷ Ruffudd uddunt ac wrth hynny i cerddassant ac eu llu⁹⁸ yn eu llynges ar for hyt ynghywaeth Gruffudd, ac Ywein fab Edwin, ac Uchdrut ei frawt oc eu blaen ac eu⁹⁹ gallu.

A phan fu honneit¹ hynny gwyr Gwynedd a Phowys a gyt-ddynassant i wrthwynebu uddunt heb ddarostwng. Ac wrth hynny i mudassant Arglwyddi Powys, Cadwgan ap Bleddyn a Maredudd ei frawt, ac eu hanneddeu ganthunt hyt ar Ruffudd.²

Ac yna gwedi cymryt cyt gyngor ydd aethant³ hyt ym Mon, ac wynt⁴ a Gruffudd, ac yno ydd⁵ ymddifferassant megis y mewn caer a faei ddamgylchynedic o weilgi. Canys i Ruffudd rhyddothoedd⁶ ymllong ar bymthec o gyfar eu hirion⁷ yn borth iddaw o Iwerddon⁸, ar rhei hynny i frwydraw ar for yn erbyn llynges yr Ieirll.

A phan ddoeth hynny at yr Ieirll⁹ anfonassant wynteu¹⁰ gennadeu hyt ar y llongeu rhyddothoedd¹¹ i gynnorthwyaw Gruffudd, i erchi uddunt pallu iddaw pan fei cyfyngaf arnaw, a dyfod attaddunt wynteu¹² er a fynnynt o dda, ag felly y

darfu wedi credu o naddunt¹³ i dwyll y Ffreinc, y tywalldassant yr holl ynys¹⁴ gan dorri eu harfoll wrth Gruffudd, a phan wybu Ruffudd hynny doluriau a chymmraru yn fawr a oruc¹⁵, can ni wyddiat pa gyngor a wnei yn erbyn ei wrthwynebwyr o Ffreinc ar brat-longeu.

Ac yna gwedi mynet yng cyngor ef a Chadwgawn fab Bleddyn ei ddaw, i cerddassant y mewn yscraff yn y ddoethant hyt yn Ywerddon¹⁶ ac adaw eu ciwdawt ac a oedd eiddunt¹⁷ yn ewyllys Duw ac amddelfyn, yr hwn a nottae cannorthwyaw¹⁸ i bob dyn pan fo cyfyngaf arnaddunt¹⁹ o anebryfygedic rybuchtet. A phan wybu eu pobyl wynteu hynny ydd²⁰ ymchweassant ar ffo gan ymddirgelu ac ymguddiau yng gogofeu a llwyneu a rhedynossydd ag elldydd²¹ a diffysseu a chorsydd a dryswch a cherrie ag ymhob rhyw leodl ereill or y gellynt ymguddiau rhac ofn Iuddewon nid amgen y Ffreinc, a chenedloedd ereill rhyddothoedd²² yng cyrch uddunt, canys megis i dywait y dwywawl ymadrodd digwyddaw a oruc²³ y bobyl heb tywyssawc. Ac ni bu ohir ir ieirll ac eu²⁴ lluoedd, ac eu hemlynassant wynteu yn orawenus²⁵ y dydd hwnnw hyt ucher, ar hyt ac ar let yr ynys, gan eu hanrheithiau a lladd y gwerin a thorri aelodau eraill, ar nos a wastattaws²⁶ yr ymlit, a thrannoeth nachaf²⁷ trwy weledygaeth Duw, llynghes frenhinol yn agos yn ddirybudd yn ymddangos, a phan welet honno²⁸ anhyfrydu a oruc²⁹ y Ffreinc a'r Daenyssyeit bratwyr³⁰ a dwyllessynt Ruffudd.

Ac fal ydd oedd fradawe³¹ y Ffreinc eissioes yn wastat ydd anfonassant wynteu a dan gel³² yn y lle rhei or Cymry cyfun a hwynt hyt ar wyr yr ynys i erchi³³ uddunt ddyfot ar frys i dangnefedd, ar hoddi³⁴ diogelrwydd uddunt. Canys ofn fu ganthunt gorfod arnaddunt ymladd³⁵ ar Cymry ffoedigion³⁶ or neill parth, ar³⁷ llynges

O LYVYR R. D.

O LYVYR R. D.

⁸⁷ Ganthaw weithiau. ⁸⁸ Aaw rhag wneuthur o naddunt. ⁸⁹ A phan wyddai. ⁹⁰ Ymgysgu a hwynt. ⁹¹ A Ffreinc. ⁹² Arbedodd. ⁹³ Huw. ⁹⁴ Gynnullodd. ⁹⁵ Gyd tynnodd. ⁹⁶ Huw. ⁹⁷ A wnaethai. ⁹⁸ Ai llu. ⁹⁹ Oc oi blaen ac ac. ¹ Son. ² Nid amgen Cadwgan a Maredudd i frawd meibion Bleddyn ab Cynfyn ac ai hanneddau ganthunt hyd at Ruffudd. ³ Yr aethant. ⁴ Hwynthwy. ⁵ Yr. ⁶ I daethai. ⁷ Gyfarau hurion. ⁸ O Werddon. ⁹ Ar yr ieirll yr. ¹⁰ Hwytthau. ¹¹ A ddaethai. ¹² Attynt hwy.

¹³ Honynt. ¹⁴ (I) hir ynys. ¹⁵ Chynnyrfu yn fawr a wnaeth. ¹⁶ Wedi iddaw ef a Chadwgan fab Bleddyn ymgynghori yraethant mewn yscraff hyd yn y Werddon. ¹⁷ Idlynt. ¹⁸ Ddichon gynnorthwy. ¹⁹ Arnynt. ²⁰ Hwytthau hynny yr. ²¹ Mewn ogfeydd daiarol a gwerni a choedydd a llwynau a rhedynoedd a gellydd. ²² A ddaethant. ²³ Wnaeth. ²⁴ Hir ir ieirll ai. ²⁵ Nas ymliadasant hwythau yn rymus. ²⁶ Wastadhaodd. ²⁷ Yr oedd. ²⁸ Hynny. ²⁹ Wnaeth. ³⁰ Danisiaid fradwyr. ³¹ Yr oedd frad. ³² Y danfonasant dan gel. ³³ Cymry at wyr yr ynys a oedd ar ffo ac erchi. ³⁴ Dangnefedd a hwynt a hwytthau a roent. ³⁵ Orfod ymladd. ³⁶ Ffoedig. ³⁷ Ac ar.

frenhawl or parth arall, ac felly i darfu, ac felly i twyllws³⁸ y Ffreinc bratwyr, y Cymry o bob parth gwarchaedigion yn yr³⁹ ynys wedi y bla rhywnaethoeddynt a allei ddyfot⁴⁰ ar gof i'r etifedd wedi ei ryeni. E llynghes hagen a ry welsynt yn ddeissyfyt, brenin Llychlyn bieuoedd⁴¹ a gyfarwyddassei Duw oe trugaredd i Fou i rhyddhau y bobl warchaedic gan yr anghyfiaith⁴², canys galw rhywnaethoeddynt⁴³ ar eu harglwydd yn eu dioddefeint ac eu gofid⁴⁴ a Duw ac eu gwrandewis⁴⁵.

Ac wedi dateanu i'r Brenin trwy ieithydd pa ynys oedd, a phwy oedd eu harglwydd, pa anrheithiau⁴⁶ a pha ymlynu, pwy yr ymlynwyr⁴⁷ cyt-ddoluriau a oruc⁴⁸ a lliidiau a dyneshau i'r tir a their llong, ar Ffreinc hagen yn ofnawe⁴⁹, fal gwagedd pan welsant hynny, a ymladdassant yn llurigawc ac eistedd ar eu meirch oc eu defod a cherddet tu a'r brenhin⁵⁰, a nifer y teirllong, ar brenin yn rhyfygus ac nifer a ymladdws yn eu herbyn wynteu⁵¹, a digwyddaw a oruc⁵² y Ffreinc, i ar eu⁵³ meirch fal ffrwyth y ffigys i ar y gwydd⁵⁴, rhei yn feirw, rhei yn frathedic o ergytieu y Llychlynwyr, ar brenhin ehun yn ddigyffro or cwrw y blaen i'r llong a frathws a saeth Hu⁵⁵ iarll Amwythic yn ei lygat, ac ynteu a ddigwyddws oe ochrwm i'r ddaear yn friwedie, ddieneit, i ar ei⁵⁶ farch arfawc dan ymfustiau ar ei arfeu ac or damwein hwnnw ydd ymchwelws⁵⁷ y Ffreinc ar ffo, a rhoddi eu cefneu i ergytieu y Llychlynwyr, ar brenhin ac llynges a hwylpassant oddyna ymdeith⁵⁸, canys ef rhyddoethoedd⁵⁹ a gallu mawr ganthaw⁶⁰ i edrych ynys Prydein ac Iwerddon y rhei sydd oddieithyr y byt, megis i dyfot Fferil bot y Bryttanyeit yn ddieithredie yn gwbyl or holl vyt⁶¹.

Ac wrth hynny Hu iarll Caer a'r Ffreinc eraill yn llawen o ymchweliat⁶² Magnus frenhin, a ddugant y ganthunt y

Gwyndyt ar eiddynt oll yn llwyr hyt⁶³ yng Cantref Rhos, rhac ofn dyfodiad Gruffudd awr pob awr⁶⁴, ac yna rhifwyt ysgrubyl pob perchennawc ac anrheith, ac oddyna eu hanneru ag ar hanner i cerddws⁶⁵ ef i Gaer.

Eno hagen hydd oeddynt⁶⁶ a bratwyr anudonol or Daenyssyeit a fredychessynt Ruffudd yn aros yr eddewidion a addawssei Hu uddunt, a cheith⁶⁷ o wyr a gwagedd o weision a morwynion, ac ynteu au talws uddunt hwy megis⁶⁸ ffyddlawm i anffyddlawm, yn i cadarnhaei ddwywawl lunyaeth canys neu ryddaroedd iddaw ar ehang, cynnullaw holl wrachiot⁶⁹ mantach, crwm, cloff, unlygeidiawc, gormessawl, diallu, ac eu cynnyg iddunt yn pwyth eu⁷⁰ bratwriaeth; a phan welsant wynteu⁷¹ hynny, gillwng eu llynges a wnaethant a chyrchu y dyfynfor parth ac Iwerddon; y gwr a oedd yn gwledychu yn yr amser hwnnw a beris⁷² anafu rhei o naddunt⁷³, a thorri en haelodau, a dehol ereill yn ddybryt oe holl deyrnas.

Adventus Griffini Regis ex Hibernia.

Ac yn yr amser hwnnw nachaf⁷⁴ Ruffudd oe nottaedig ddefot yn dyfot o Iwerddon a y casaf yr holl wlat⁷⁵ yn ddifeith, ac chiwdawnt wedi rhyfynet⁷⁶ i le arall.

Oddyna ydd anfonws⁷⁷ cennadeu hyt ar yr Iarll Hu, ac i tangnefeddws⁷⁸ ac ef ac yn y cantref hwnnw i rhoddet teir tref iddaw ef yno.⁷⁹ Ac yno i dwg ei fuchedd flwyddynedd yn dlawt ofidus⁸⁰ gan obeithiau wrth weledigaeth Duw rhagllaw.

Ac oddyna wedi cerddet blwyddynedd⁸¹ heibiau i cerddws⁸² i lys Henri frenhin⁸³ yr hwn a fu frenin nessaf⁸⁴ i w frawt, a chan hwnnw⁸⁵ i casaf ef rybuchet a charyat a chyfadnabot eiriawl, a chyfarwyt⁸⁶ erfyn escob Bangor, ag i rhoddes iddaw⁸⁷ gan dangnefedd a charyat Cantref Llleyn ac Eifionydd ac Ardudwy ac Arllechwedd ac wynt ac eu gwerin ac eu hanrheithiodd⁸⁸,

O LYVIR R. D.

³⁸ Tywyllawdd.

³⁹ Gwarchaedigion yr.

⁴⁰ Ar y wnaethant allai ddwyn.

⁴¹ Honno a welasant hwy yn dyfod brenin Llychlyn pioedd hi.

⁴² Warchaedig anghyf-

⁴³ A wnaethant.

⁴⁴ Ai gofid.

⁴⁵ Ai gwrandawodd.

⁴⁶ Oedd arglwydd pa anrhaith.

⁴⁷ Erid a phwy oedd yr

⁴⁸ Wnaeth.

⁴⁹ Thynnu i'r tira wnaeth a thair llong ar Ffreinc oedd yn ofnus.

⁵⁰ Yn eistedd ar i meirch

⁵¹ y deuant tu agat y brenin.

⁵² Rhyfygus a ymladdodd yn i herbyn hwythau.

⁵³ Wnaeth.

⁵⁴ Oddiar i.

⁵⁵ Oddiar y ffigwydd.

⁵⁶ Huw.

⁵⁷ Oddiar i.

⁵⁸ Y dymchwelodd.

⁵⁹ Oddyno ymaith.

⁶⁰ A ddaethai.

⁶¹ Gyt ag ef.

⁶² Yn gwbl ddieithra or holl fyd.

⁶³ Huw iarll ar Ffreinc oedd lawen o ymweliad.

O LYVIR R. D.

⁶⁴ Oil hyd.

⁶⁵ O awr i awr.

⁶⁶ Y cerddodd.

⁶⁷ Yno hefyd yr oedd.

⁶⁸ Huw iddynt a llawer.

⁶⁹ Talodd iddynt megis.

⁷⁰ Ni ddarfau iddaw gynnul mor holl wragedd.

⁷¹ Ai cynnyg iddynt yn dal am i.

⁷² Hwytthau.

⁷³ Barodd.

⁷⁴ Honynt.

⁷⁵ Yr oedd.

⁷⁶ I holl wlat.

⁷⁷ Myned.

⁷⁸ Yr anfonodd.

⁷⁹ Ar yr iarll Huw ac y

⁸⁰ tangnefeddodd.

⁸¹ Teirtref iddaw.

⁸² Dug fuchedd dlawd un

⁸³ flwyddyn ofidus.

⁸⁴ Y flwyddyn.

⁸⁵ Cerddodd.

⁸⁶ Frenhin Lloegyrr.

⁸⁷ Yn nessaf.

⁸⁸ A chyn hynny.

⁸⁹ Chydnabod eiriawl a

⁹⁰ chyfarwyddyd.

⁹¹ I Dduw.

⁹² Hanrheithiau.

ac yn y lle pan ymchwelwys⁸⁹ Gruffudd or llys i dug eu Cyfannedd ir gwladodd hyuny, gan diolwch⁹⁰ i Dduw yr hwn a ddiyt⁹¹ y cywaethogion syberw og eu cadeir yr hwn a wna yr achanawc yn arberthawc⁹² yr hwn a ystwg ddynd ac ae dyrchaif.

Oddyna eissoes pob dryll i rhyddhaws⁹³ pob peth rhac Gruffudd, canys ei obeith oedd yn yr Arglwydd, a pheunydd i llithrynt attaw ereill o Ros ac eu hanreithiau ganthunt heb ganiat Iarll Caer, ac amlhau ei bobyl, ac yn y flwyddyn rhag wyneb i cerddws i Fon ae gwerin ganthaw, ag i gwledychws⁹⁴, ac oddyna ir cymydedd ereill, ac fal hyn⁹⁵ i cafas trachafyn oe grym pob peth yng Gwynedd, megis i gwnaeth Maccabeus mab Matathias gynt yn yr Israel. A dwyn a wnaeth ei holl giwdawt o amrafael alltudedd y rhei a athoeddynt⁹⁶ i alludedd or ymlitfa a ddywedpwynt uchot, ac amlhau daoedd yng Gwynedd gan lewennydd, megys am wlat yr Israel ac eu⁹⁷ hymchweliat o geithiwet Babilon, a molest a gymyrth yr iarll ynddaw oe orescyn⁹⁸ y felly heb y ganyat.

*Henrici 1. mi. prosa indignantis Griff.
Pr. 2. as. Expeditiones ridiculas contra
Venedusque ad mur Castell.*

A phan gogleu⁹⁹ frenhin Lloegyr hynny rhyfeddu a orug¹ ag agori ei dryssor, a rhoddi treul ddidlawd i farchogion a phedyt, a dwyn ganthaw² brenhin Ysgotland² ar Yscotieit a gwyr Deau, ag felly i doeth i gywaeth Gruffudd, a phebylliaw ym Mur Castell². A Gruffudd ynteu o gynnefindra a brwydyr a luestws yn ei erbyn ynteu ym⁴ mreichiau Eryri Eiriawg, ac oddyna ymanfon ar brenin, ac ynteu⁵ trwy ysbeit diuenoedd⁶, a thangnefeddu. Ac oddyna ydd ymchwelwys⁷ Henri frenhin i Loegyr, a Gruffudd iw gywaeth.

Ag eilweith wedi rhynnawd⁸ o amser i doeth Henri frenhin drachefyn a lluoedd mawr ganthaw⁹, a phebylliaw a orug¹⁰ yn yr un lle a ddywedpwyd uchot yn y mynydd i arfaethu diwreiddiaw cywaeth Gruff.

O LYVYR R. D.

udd ae ddestryw¹¹, a lladd a difa ei giwdawt yngeneu y cleddyf. A phan glywynt hynny wedi cynnullaw llu i doeth Gruffudd yn ei erbyn oi nottaedic¹² ddefawd, a gossot eu anhedden¹³ ae fileinllu ar gwragedd a'r meibion yn dyrsswch mynyddedd Eryri yn y lle ni ddioddefasant un perygl ac wrth hynny ir ofnhaws¹⁴ y brenhin digwyddaw¹⁵ yn llaw Ruffudd oe pydiau pan ddisgynnei or mynydd, i cerddws drachefn i Loegyr gan¹⁶ wneuthur tangnefedd ac ef. O wi! o Dduw¹⁷ y gynnifer gweith ydd arfaethasant ierll Caer gwrthwynebu i Ruffudd ac nys gallasant, ar gynnifer gweith gwyr Powys, ac nis gallasant, ar gynifer gweith gwyr Trahaiarn twyllwr, ag nis gallasant eissoes i ddwyn ar gwylder.

A gwedi hynny i gwledychws Gruffudd¹⁸ llawer o flynyddedd yn hyrwydd gywaethoc gan arafwch a heddwech ac yn¹⁹ arfer o gymmydogaeth y brenhinedd nessaf iddaw yn gyfun, nit amgen Henri frenhin Lloegyr, a Mwrchath frenhin Iwerddon a brenhin ynyssedd Denmarc, a honneit amlwg fu, ac yn y teyrnassoedd pell iwrthaw, ac yn y rhei agos²⁰ iddaw, ac oddyna ir amlhaws pob cyfryw dda yng Gwynedd ac i dechreuassant y ciwdawtwyr adeilat eglwysseu ym mhob cyfeir ynddi, a heu coedydd ac eu²¹ plannu a gwneuthur perllanneu a garddeu, ag eu damgylchynu²², o gaeau a flossydd, a gwneuthur adeiladau murrddin ac ymborth o ffrwytheu y ddacae²³ o ddefawt gwyr Rhufein.

A Gruffudd ynteu wnaeth eglwysseu mawr yn y llysssoedd²⁴ pennaf iddaw ehun, ac adeiladoedd y llysssoedd, a gwleddeu²⁵ yn wastad yn anrhyddedus. Pa beth hefyd? echtywynnygn a wnei Wynedd yna²⁶ o eglwysseu calcheit²⁷ fal y ffurfafen or fyr²⁸ llywiaw y bobyl a wnei yng gwialen haearnawl gan wneuthur cyundeb²⁹ a thangnefedd ar teyrnassoedd nessaf iddaw ae feibion etwa yn weision ieueinc a ossodes ar y cantrefoedd eithaf iddaw i eu rhagfeddu ac i eu³⁰ cynnal mal mur angecyffroedig³¹ yn erbyn estrawn genedl-

O LYVYR R. D.

⁸⁹ Ymchwelodd.
⁹⁰ Roi diolch.
⁹¹ Ddarostwng.
⁹² Anyaber oi cadair ac a ddyrolcheiff y rhai ufudd
ac achannawg arberthawy.
⁹³ Rhyddws.
⁹⁴ Gwledychodd.
⁹⁵ Ac fal hynny.
⁹⁶ Ddoedynt.
⁹⁷ Ai.
⁹⁸ O achub i gywaeth ai oresgyn.
⁹⁹ Glyb.
¹ Wnaeth.
² Yr Ysgotland.
³ Mur y Castell.
⁴ Luestodd yn i erbyn ym.
⁵ Ac'or brenhin ag yntau.
⁶ Ennyd o ddyddiau.
⁷ Yr ymchwelodd.
⁸ Ennyd.
⁹ A llu mawr oedd ganthaw.
¹⁰ Wnaeth.

¹¹ A distryw.
¹² Arferedic.
¹³ Gosod i anhedu.
¹⁴ Ofnodd.
¹⁵ I ddigwydd.
¹⁶ Drachefyn gan.
¹⁷ A Duw.
¹⁸ Gwledychodd Ruffudd
¹⁹ Gan.
²⁰ A hynny fu amlwg yn y teyrnassoedd pell oddiwrtho ac y rhai nesaf.
²¹ Ai.
²² Ai hamgylchynu.
²³ Ymborth a ffrwythau i daear.
²⁴ Yn y lusoedd.
²⁵ I lusoedd a gwladau.
²⁶ Chwynychu a wna i hefyd Wynedd.
²⁷ Calchedig.
²⁸ O ser.
²⁹ Cyttundeb.
³⁰ I ragfeddu ac i.
³¹ O gryff safed.

oedd a rhai aageyfieith o darfa³² uddunt meddyliaw cyfod o newydd yn ei erbyn, ar brenhinodol bychein eraill a gychynt ei lys ei ac amddiffyn, i gychu eiganmorthwy, ac gychhor y gymifer gweith i gofuddyei estrawn genodl hwynt³³.

Opera Pietatis Griffini R.

Ac yn y diwedd³⁴ eissioes Gruffudd a hynaws³⁵ a cholli trem eu lygeit a orue a rhodli a orue ynteu y ymi i³⁶ weithred-oedd y trugaredd, wedi meddyliaw o honaw ennill enw tragywyddol o filwriaeth, ef a arfaethws hefyd fynet³⁷ e hun i le dirgel ysgyfida i ddwyn buchedd ddwywawl, a threnggu ei holl Arglwyddiaeth fydwyl yn llwyr. Ac eissioes fal ydd oedd ei derfyn³⁸ i fynet or byt hwn yn nessau, galw ei feibion a orue³⁹ a lluniaethu ei farwolaeth fal i gwnaeth y brenhin Ezechias weith arall, ac wrth hynny rhannu a orue⁴⁰ ei holl dda ai gyfiawnder ynteu a bara yn oesoedd⁴¹. Ef a anfonas ngein swllt i eglwys Crist yn Nulun, yn y lle i ganet ac i magwyt, a chymmeint a hynny i holl eglwysu penaf Iwerddon: ar gymmair i eglwys Fynyw, ar gymmeint i fanachloc Caer, ar gymmeint i fanachloc Amwythie, a mwy no hynny i eglwys Fangor, a deg swllt i Gaergybi

O LYVYR R. D.

³² Anglyfiawn a ddarfu. mewn rhan 'a waherddid
³³ Gofddid estrawn gen-gantant; pan yw Ysgod-
elloedd hwynt. — Gellir awg oedd yn rhagori ar
chwaenat at weithred- bawb yn y cyfarvodi hwnw
oedd Gruffudd ab Cynan, o ganu pib; ac i ba un y
iddo ddiwygiaw brein- rhoddes Gruffudd ab Cyn-
iau a deodau prydydd- an y *Bib Aur*, yn arwydd
ion a cherddorion; ac o ei orchest yn pibianu.
yn ol y ddech yn lunoies Y cyvreithiau a sevyddel
ev drwy gyvraith y cyn- yno sydd etto yn parau,
nalied eisteddvodau yn ac y naent y dydd hwn
Ngwynedd hyd yr oes- oedd diweddar. Yn ei
amser ev hevyd y bu or- cheisiodd Gruffudd ymyru
sedd ardderchawg yn am vrant ar y Deheu-
Nghaerwys; am ba un y barth, gan vod estronion
mae Robert Gruffudd yn wedi cael goresgyndawd
crybwyll, gan wrthateb amryw bynciau, yn Nhr-
aethawd G. Owain o blaid ion Deheubarth, drwy
vod Cadell yn hynav o veibion Hywel Dda. Yn
yr ystyr yma y mae ei eiriau:—Dywedwch vod
tywysawg Deheubarth yn pericynnalgorssedau, mal
yr ydych yn eu camenwi, er baint i gerddorion
Cymru. Ewelly Gruffudd ab Cynan, brenhin Gwyn-
edd, agynalliodd eistedd- vod at y cyfryw amean yn
Nghaerwys; i ba le y cyr- chodd holl gerddorion
Cymru; a rhai hevyd o Loegyr, ac o yr Alban,
pan y dirmygai y Cymry ymarver a phibau, ac

ar gymmair i Benmon, ar gymmair i Gelynwac, ar gymmair i Enlli, ar gym-
mair i Feifod, ar gymmeint i Llan Armon,
ar gymmeint i Ddineirth, ac i lawer o
eglwysu pennadusaf⁴² ereill. A rhoddes
ynteu i escob ac archdiacon offeiriad ac
urddelion, ac awthrawon⁴³ ac i achano-
gon cristiawn y daodd hynny a gymmyn-
af⁴⁴ fi i amddeffyn yr Ysbryd Glan yr hwn
a wyr pob peth ac ae hatwen.

Wrth ei ddiwedd ynteu i doethant y
gwyr mwyaf a doethaf or holl gywaeth,
Dafydd escob Bangor, Symeon archdiacon
gwr addfed o oed a doethineb, prior manach-
loc Caer, a llawer o offeiriad ac yscolheigion
yn iraw ei gorph⁴⁵ ac olew cysegredic her-
wydd gorchymmyn Iago Ebostol.

Ei feibion hefyd a oedd yno ym plith
hynny, ac ynteu yn eu bendigaw wy ac yn
dywedyd, pa ryw wyr fyddiunt rhagllaw
megis Iago Padriarch yn bendigaw ei
feibion gynt yn yr Aipht. A gorchymmyn
a orue uddunt⁴⁶ bot yn wrawl a gwrth-
wynebu yn wychyr eu gelynyon ar ei
gyffelybrwydd⁴⁷ ynteu yn ei ddiwedd-
ddyddieu. Yno hefyd ydd oedd Angharat
frenhines ei wreic briawt ynteu ac iddi i
rhoddes ynteu hanner ei dda a dwy randir,
a phorthloedd Abermenai. Eno ydd oedd-
yut ei ferehet a rhai oi neieint⁴⁸ ac i bawb
or rhei hynny hefyd i rhoddes⁴⁹ rhan or
eiddau yn ymborth uddunt wedi ei ddydd
ef, Cymry a Gwyddyl a gwyr Denmare
ynteu⁵⁰ a ddrygyferthassant⁵¹ o ddigwydd-
edigaeth Gruffudd frenin fegis cwynfon yr
Iuddewon-am Ioswe fab Nun.

Dwy vlynedd⁵² a phedwar ugeint oedd
Ruffudd, ac yna i bu farw, ac ym Mangor⁵³
i claddwyd y mewn yserin⁵⁴ yn y parth
asswy ir allawr fawr yn yr eglwys. A
gweddiwn ninneu hyt pan orffwysso ei eneit
ynteu yn yr un peth, nit amgen yn Nuw, y
gyt a brenhinedd da ereill yn oes oesoedd⁵⁵.

AMEN.

*Examinat. ad exemplar. Plaswardense, trans-
crip. per Edw. Thelwal, Armiger. Ann. Don. 1574.
It. exam. ad Codicem Guil. Owen, Arm. de Pork-
ington, Britannice Brogentyn.*

O LYVYR R. D.

⁴² Pennaf.	⁵⁰ Hwytiau.
⁴³ Urddolion athrawon.	⁵¹ Ddrycerfaethasant.
⁴⁴ Daodd a gymynnaf.	⁵² Flyydd.
⁴⁵ Gorrff ef.	⁵³ Yn eglwys Bangor.
⁴⁶ Rhagllaw a gorchymyn	⁵⁴ O fewn ysgrin.
a wnaeth iddynt.	⁵⁵ Ynghyd ag eneidiau
⁴⁷ Gyffelyb.	brenhinedd da ereill yn
⁴⁸ Rhai naiaint.	oes oesoedd.
⁴⁹ Hynny i rhoddes.	

⁵⁶ *Dalier sylw: Nid yw yr Hanes ddim wedi
ei ranu yn bennodau; ac nid oes chwaith gynnywys-
iadau Lladin y pennodau, yn Llyvyr y parchedig
Richard Davies.*

PARTIIAU CYMRU.

LLYMA y modd i mesurwyd¹ ac i rhanwyd Cantrewydd a Chymydau holl Gymru, yn amser Llywelyn ab Gruffudd y Tywysawg diweddlav o'r Cymry. Tair talaith a fu yn Nghymru; un yn Aberfraw yn Môn; a'r ail yn Ninesfwr² yn Neheubarth; a'r drydedd³ yn Mathraval, yn Mhowys; ac wrth Aberfraw i rhoed xv. Cantref Gwynedd, ni l angen.

Cantrewydd Gwynedd a'i Chymydau.

Môn.

1. CANTREV Aberfraw.
Cwmwd Llivon.

Maiddraeth
Cemmaes.⁴
Talebolion.
Y Twr Celyn.

2. Cantref Rhosyr.
Tindaethwy.
Menai.

Caer yn Arfon.

1. Cantref Aber.
y Llechwedd Uchaz.
y Llechwedd Isav.
Nant Conwy.

2. Cantrev Arvon.
Uwch Gwyrvai.
Is Gwyrvai.

3. Cantrev Dunodig.
Ardudwy.
Eivionydd.

4. Cantrev Lley.
Maen.⁵
Finllaen.⁶
Caelegion.⁷

Meirionydd.

- Cantrev Meirion.
Tal y bont.
Ponnal.
Ystum anner.⁸

- Cantrev Arwystli.
Uwch Coed.
Is Coed.
Gwararcinion.⁹

- Cantrev Penllyn.
Uwch Meloch.
Is Meloch.
Mignaint.

Y Berveddwlad

- Cantrev Ystrad.¹⁰
Uwch Aled.
Is Aled.

- Cantrev Rhuvoniog.¹¹
Hiraethog.
Cevn Meirch.¹²

- Cantrev Rhos.
Uwch Dulas.
Is Dulas.
y Creuddlyn.

- Cantref Dyfryn Clwyd.
Cwmwd y Golygion.¹³
Llanmeirch.¹⁴
Rhuthyn.¹⁵

- Cantrev Tregeingyl.
Cwnsallt.¹⁶
Prystatyn.
Rhuddlan.

Ac velly i cavad yn y Dalaeth hono, xv. Cantref. a xxxviii.¹⁷ o Gymydau.

Ac wrth Dalaeth Mathraval i rhoed y Cantrewydd a'r Cymydau sydd yn canlyn.

Powys Vadauc.

- Cantrev Barwn.
Cwmwd y Dinmael.
Edcyrnion.
Glyn Dyrdwy.

- Cantrev y Rhiw.
Cwmwd Ial.
Ystrad Alun.
yr Hôb.¹⁸

¹ Rhanwyd ac i mesurwyd, ac i rhanwyd.
² Yn Mathraval.
³ Yn Nin vwr.
⁴ Yn Ll. H. Y. Cantref yw Cemmaes, yn Cynawys C. Talybolion, a Twrcelyn.
⁵ Cymyrtmaen.
⁶ Tindlaen.
⁷ Gafalegion, y Canologion.
⁸ Ystymofir, Ystymauer.
⁹ Gwerthmion.

¹⁰ Rhuvoniawg.
¹¹ Ystrad.
¹² Crymeirch.
¹³ Coleion, Caelegion, Colyan.
¹⁴ Llan Arch, Llannarth.
¹⁵ Rhuthyn : bevyd Cwmwd Dogveilin.
¹⁶ Cwnsallt.
¹⁷ xxxix.
¹⁸ Yr Hobeu.

Cantrev Uwch Nant:
Merford.

Maelor Gymraeg.
Maelor Saesneg.³⁹

Cantrev Trefred.
Croes Vain.⁴⁰
Tref y Waun
Croes Oswal.

Cantrev Rhaiadyr.
Mochmant Is Rhaiadyr.
Cynllaith.
Nanthudwy.

Hevyd o vewn Powys Vadawg i rhoed
swydd y Drevwen gynt: ac felly y dily
vod etto.

*Powys Wenwynwy.*⁴²

Cantrev y Vurnwy.⁴³
Mochmant Uwch Rhaiadyr.

Mechain Is Coed
Llanerch Hudol.

Cantref Ystrad.⁴⁴
Deuddwr.
Gorddwr Isaf.
Ystrad Marchell

Cantrev Llyswynav.
Caer Einion.
Mechain Uwch Coed.

Cantrev Cedewain.
Cynan.⁴⁵
Cyveiliog.⁴⁶
Mawddwy.⁴⁷

Rhwng Gwy a Havren.

Cantrev Maelienydd.⁴⁸
Ceri.⁴⁹
Swydd Grev.⁵⁰
Rhiwlallt.⁵¹
Glyn Ieithon.⁵²

Cantrev Elvael.
Uwch Mynydd.⁵³
Is Mynydd.
Llech Ddyvnog.⁵⁴

Cantrev y Clawdd.
Teveidiat.⁵⁵
Swyddinogion.⁵⁶
Penallt.⁵⁷

Cantrev Buellt.
Swydd y Van.⁵⁸

³⁹ Seianig.

⁴⁰ Faen.

⁴¹ Trefywen, Trevowain,

Lib. Herg. Trefwen.

⁴² Wenwynwyn.

⁴³ Yyrwy.

⁴⁴ Ystlys.

⁴⁵ Uwch Hanes, ac Is

Hanes.

⁴⁶ Havren.

⁴⁷ Cantrev Cynan C.

Cyveiliawg. C. Mawddwy.

O. L. H. Y.—Ac velly y

cad yn y Dalaeth hon xiv.

cantrev; ac yn y cantrev.

ydd hynny i mae xl.
Cwmwd.

⁴⁸ Melienydd.

⁴⁹ Allan mewn Ll. ereill.

⁵⁰ Fuddugre, Swydd

Ddygre.

⁵¹ Rhiwlallt, Traillallt.

⁵² Swydd Dineithon.

⁵³ C. Elvael Uwchmyn-

ydd. C. Elfael Ismynydd.

⁵⁴ Dyvynawg.

⁵⁵ Dyfryn Tyveidiad.

⁵⁶ Swyddynogion.

⁵⁷ Penwellt.

⁵⁸ Dinan, y wain.

Cantrev Swydd Drevlys.
Is Irwon.⁵⁹

Ac velly i cad yn y Dalaeth, bedwar can-
treu ar Ddeg; ac yn y cantrefydd i mae
deugain cwmwd.

Ac wrth Dalaeth Dinevwr i rhoed y
Cantrefydd hyn.

Cantref Penwedig.
Genau y Glyn.
Pervedd.
Crenddlyn.

Cantrev Canawl.
Mevenydd.
Anghunaw.⁶⁰
Penardd.⁶¹

Cantrev Castell.⁶²
Caerwedros.

Cantrev Hirwen.⁶³
Gwinionydd.
Is Coed.

Caerfyrddin.

Cantref Finiog.
Hirvryn.
Pervedd.
Is Cynnen.⁶⁴

Cantrev y Geiniog.⁶⁵
Gwyr.
Cydweli.
Carnwyllon.⁶⁶

Cantrev Bychan.
Mallaen.
Caeo.⁶⁷

Maenor Deilo.⁶⁸

Cantrev Mawr.
Certhiniog.⁶⁹
Mab Elvyw.⁷⁰
Mab Uchtryd.⁷¹
Widigada.

Brecheiniog.

Cantrev Selyv.
Selyv.
Tirhaiarn.⁷²
Canawl.⁷³
Talgarth.
Ystrad Yw Uchaf.
Eglwys Iail.⁷⁴

Cantrev Mawr.
Tir Rawf.⁷⁵
Lliwel.⁷⁶

⁵⁹ Irron.

⁶⁰ Anhinog

⁶¹ Penuth.

⁶² Cantrevwynion, Wyn-

ion.—Mal hyn yn Ll. H.

⁶³ Y. Cantrev Cadell Cwm-

wd Mabwnion C. Caerwed-

ros C. Gwinionydd.

⁶⁴ Seirwen.

⁶⁵ Iskenen.

⁶⁶ Cantrev Eginog. [Ion.

⁶⁷ Carnwallan, Carnwyll-

⁶⁸ Caer.

⁶⁹ Deivi.

⁷⁰ Cethinog.

⁷¹ Elvydh.

⁷² Ychdryd.

⁷³ Trahaiarn.

⁷⁴ Cantrev Canawl, Cwm-

wd Talgarth, C. Ystrad

Yw, C. Eglwys Iail.

⁷⁵ C. Ystrad yw isaf.

⁷⁶ Ralph.

⁷⁷ Cantrev Lliwel, C. Tir

Rawf, C. Lliwel, C. Crug

Hywel.

Morgannwg.

- Cantrev Gŵ Nedd⁵⁷
 Rhwng Nedd a Thawy.
 Tir yr Hwndrwd.⁵⁸
 Tir yr Iarll.⁵⁹
 Glyn Ogwr.⁶⁰
 Cantrev Pen y Nen.⁶¹
 y Van.⁶²
 Maenor Rhuthyn.⁶³
 Meisgyn.
 Glyn Rhoddni.⁶⁴
 Cantrev Brenhinawl.
 Cibwr.⁶⁵
 Seinghenydd.⁶⁶
 Uwch Cayach.⁶⁷
 Is Cayach.
 Cantrev Gwaunllwg.⁶⁸
 yr Haidd.
 Canawl.
 Eithias Elogion.⁶⁹
 y Mynydd.⁷⁰

Gwent.

- Cantrev Gwent Uwch Coed.
 Mynyw.⁷¹
 Iscoed.
 Llevenydd.⁷²
 Trev y Grug.
 Cantrev Iscoed.⁷³
 Bryn Buga.⁷⁴
 Uwchcoed.
 y Teirtrev.
 Erging.⁷⁵
 Bach.⁷⁶

Jantrev Cochion yw y seithved Cantrev o
 Vorganwg, a hwnw a vesurwyd, o
 Vynwy hyd yn Mhont Caerloew; neu

cantrev Coch yn y Ddena, hyd Gaer-
 loew.

Dyfed.

- Cantrev Emlyn.
 Uwch Cuch.
 Is Cuch.
 Evelythyr.⁷⁷
 Cantrev Arberth.
 Penrhyn ar Elan.⁷⁸
 Escyrogev.⁷⁹
 Talacharn.
 Cantrev Daugleddyv.
 Amgoed.
 Pennant.
 y Velvre.⁸⁰
 Cantrev y Coed.
 Llanhuadain.⁸¹
 Castell Gwis.
 Cantrev Penvro.
 y Coed.⁸²
 Cantrev Rhos.
 Hwlfordd.
 Castell Gwalchmal
 y Garn.
 Cantrev Pebidiog.
 Mynyw.⁸³
 Pencaer.
 Cantrev Cemmaes.⁸⁴
 Cwmwd Uwch Nyver⁸⁵
 Is Nyver.
 Trevdraeth.

Ac velly i cavad yn y Dalaeth hono
 chwech cantrev ar hugain; ac yn y Can-
 trevydd hyn y mae lxxxviii o Gymydau.
 Ac felly tervyna henwau a rhanau y Cy-
 mydau a'r Cantrevydd yn holl Gymru i
 gyd. Ac velly mae yn y Llyvyr Coch yn
 Hergest.

PARTHAU CYMRU.

Cantrev Tegeingyl.

- CWMWD Cwmseled.
 Prestan.
 Rhuddlan.

⁵⁷ Cronarth.
⁵⁸ Rhwng Nedd a Thawy.
⁵⁹ Cwmwd arall yw hwn yn
 Ll. H. Y.
⁶⁰ Y Coetty.
⁶¹ Maenawr Ogwr, Maen-
 or Glynogwr.
⁶² Penychen.
⁶³ Maenor Dal y Vann.
⁶⁴ Rhuthun.
⁶⁵ Rhoddnei, Rhoddne.
⁶⁶ Cibwrn.
⁶⁷ Saint Henrydd.
⁶⁸ Cacach.
⁶⁹ Gwentllwch.
⁷⁰ Eithav Elogion, Ed-
 lyglon, Fdlyglon.
⁷¹ Allan yn Ll. H. Y.
⁷² Y Mynydd, Uwch
 Mynydd.
⁷³ Lleynydd, Lleynydd.
⁷⁴ Iscoed Gwent.
⁷⁵ Brynbygaf.
⁷⁶ Erging ac Euas.
⁷⁷ Allan yn Ll. H. Y.

Cantrev Dyfryn Clwyd. 2.

- Colian.
 Llannerch.
 Ystrad.

Cantrev Rhyvonianwg. 3.

- Ruthyn.
 Uch Aleth.
 Is Aleth.

⁷⁷ Elved, Llefethyr. i cavas Castell Maenawr
⁷⁸ Ar Deivi, ar Elyas. Pyr ei henw, C. Penvro.
⁷⁹ Esterolef. ⁸⁰ Cwmwd (Cantrev)
⁸⁰ Evelore. Miniw; Cwmwd (Can-
⁸¹ Llanhaden. trev) Pencaer, Cantrev
⁸² Cwmwd Coed yr Hav, Pebidiog.
⁸³ C. Maenor Byr, Caldey yw ⁸⁴ Cemmaesa'i Chantrev
 Ynys Pyr, o'r Pyr hwnw ⁸⁵ Never.

Cant ev Rhos. 4.

Uch Dulas.
Is Dulas.
y Creuddyn.

Môn. 5.

Llanfues.
Cemmais.
Talebolion.
Aberfraw.
Penrhos.
Rhosyr.

Cantrev Arllechwedd. 6.

Trevriw.
Aber.

Cantrev Arvon. 7.

Uch Conwy.
Is Conwy.

Cantrev Dinodyn. 8

Privnot.
Ardudwy.

Cantrev Llyn

Dinmael.
Is Clogyon.
Cuandiman.¹

Cantrev Meirionydd.

Estunanner.
Tal y Bont.

Cantrev

Cyvelawch.
Maden.

Cantrev Eryri.

Uch Meloch.
Is Meloch.

Cantrev.

Llangonwy.
Dinmael.
Glyndyfrdwy.
Swmp Cantrewydd.
Gwynedd xv.
A swmp ei Chymydau
xxxvi.

*Powys.**Powys Vadawc.**Cantrev.*

Iail.
Ystrad Alun.
yr Hôp.

Cantrev.

Berford.
Uncuan.²
Croes Oswallt.
y Treuddyn.

¹ Ctandiman.² Uchnant.*Cantrev.*

Nant Odyn.
Cevn Blaidd.
Uch Rhaiadlyr.

*Powys Wenwynnwyn.**Cantrev.*

Is Rhaiadlyr.
Deuddwyr.
Llannerch Hudwl.

Cantrev.

Ystrad Marchell.
Mechain.
Caereinion.

Cantrev.

Uch Affes.
Is Affes.

Cantrev.

Uchcoet.
Is coet.
Swmp Cantrewydd Powys.
viii.

*Swmp y Cymydau. xxi**Maelienydd.**Cantre*

eri.

*Gworth ryniaw**Cantrev.*

Swydd Fuddugre.
Swydd Ieithon.
Llythyvwr.

*Buellt.**Cantrev.*

Cymwd, Pen Vuellt.
Swyddinan.

Cantrev.

Trevlys.
Is Iivon.

*Elcuel.**Cantrev.*

Uch Mynydd.
Is Mynydd.

*Brecheiniog.**Cantrev.*

Brwynllys.
Talgarth.

Cantrev Tewdos.

Dyfryn Hodni.
Llywel.
Ffr Rawf.

Cantrev Ida.

Ystrad Yw.

Cymwd Crug Llywel.
Ewas.
Ystrad Tywi.
Cantrev Bychan.
Hirvryn.
Pervedd.
Is Ceunen.
Cantrev Eginawg.
Cydweli.
Carn y Williawn.
Gwyr.
Cantrev Mawr.
Mallaen.
Caeaw.
Maenawr Deilaw.
Cetheiniawg.
Mab Elvyw.
Mab Utryd.
Widigada.
Ceredigion.
Cantrev Gwarthav.
Genau y Glyn.
Pervedd.
Creuddyn.
Cantrev Mabwyniarw.
Mevenydd.
Anhuiawg.
Pennardd.
Cantrev Caer Wedros.
Winionydd.
Iscoed.
Emlyn.
Cantrev.
Cymwd Uch Cuch.
Is Cuch.
Cantrev Warthar.
Cantrev Dyved.
Cymwd Elvod.
Derllys.
Penryn.
Etyrlwyv.
Talacharn.
Amgoed.
Peliniawg.
y Velvre.
Dau Gledlyp.
Cantrev.
Llanludlain.
Castell Hu.
Penvro.
Cantrev.
Coet Raff.
Maenor Birr.
Penvro.

Pebidiawg.
Cantrev.
Pencaer.
Myuyw.
Rhos.
Cantrev.
Hawlfordd.
Castell Gwalchmai.
Morganwg.¹
Cantrev Gorrwynydd.
Cymwd rhwng Nedd a Thawy.
Tir yr Hwndrwd.
Rhwng Nedd ac Avyn.
y Coetty.

¹ Saith Cantrev Morganóc oc e C6ta civar6it.

G6ibeted pobyl Breiteinieid, pani6 seith Cantrev essit e Morganóc, eni argl6itiaeth ai escobaeth.

E cintav i6 e Cantrev Bichan; er ail Cantrev i6 Gwir a Ched6eli; tridet i6 Gor6onit; ped6erit i6 Cantrev Penuchen; pummed i6 G6aenll6c ac Edeligion; e 6eched Cantrev i6 G6ent-is-coed; e seithved Cantrev i6 G6ent-uch-coed, Estrad E6, ac Ewas: er rai a el6id en d6i la6es Gwentuchcoed; ac hevid Erging ac Anerging, mal e mae e c6bil tervineu en Llevir Teilo.

Pan etoet Edgar vrenhin en Lloegir, a He6el Da vab Cadell de6isa6c D6eubarth Cimru: sev oet heni e dridet dalaeth, et oet i Vorgan Hen oll Vorgan6c en tangnevetus, hit pan geisiot He6el Da i dreisia6 am Estred E6 ac Ewas.

Pan glebu Edgar heni, ev a devenoet ato Ae6el Da, a Morgan Hen, ac E6ein e vab hit ei lys ev in Llundein. Ac ev a 6rande6is estir er emrison a oet retint. Sev a dervin6it, tr6i givreithla6n varn i lis, a pani6 He6el Da a dreisiot en andledus, tr6i gam6et, Morgan Hen, ac E6ein e vab; ac am heni divreinia6 He6el Da a orugant o Estrad E6 ac Ewas en dragi6it.

Ac en ol heni Edgar vrenin a ganiataot, ac a roes i E6ein vab Morgant Hen, Estrad E6 ac Ewas, o ve6n escobaeth Llandav, a chadarnáu heni tr6i 6eithredot ito, ac i6 etivetion vith, o getfinedigaeth a thestiol-aethi holl archescib, escib, ieirll, a bar6nieid Lloegir a Chymru, dan roi eu melltith ir neb a divreinia6i blwiv Teilo, ac argl6idiaeth Morganóc or g6ledit hin: a hevid bendigedic vai ae cad6ai mal i delai en dragi6it.

Ar goeithred a 6naeth Edgar ar hin en tresordi Llandav i mae engcad6.

Cymwd Tir yr Iarll.
Maenawr Glynogwr.

Cantrev Penychen.

Cymwd Meisgyn.
Glyn Rhoddni.
Tal y Van.
Rhuthyn.

Cantrev Breiniadol.

Is Caeth.

Uch Caeth.

Cantrev Gwaunllhog.

Cibwr.

Cymwd yr Haidd.
Y Drev Bervedd.
Edelegion.
Eithav.
y Mynydd.

Iascoed Gwent.

Iscoed.

Lle Mynydd.

Cantrev Gwent Uch Coed.

Trev Grug.

Uch Coed.

Felly Tervyna

HEN WAU PLWYVAU CYMRU

Bellach soniwn am y Tair swydd ar ddeg
yn holl Gymru, a'u Trevydd, Dinasodd,
Cymydau, a'u heglwysydd Plwyv.

SWYDD VON.

Cwmwd Mulldrasil.

1 Llangadwaladyr.

2 Aberfraw.

3 P. Feirian.

4 Llan Trevdraeth

5 Llan Gwyven.

6 Llan Gristiolus.

7 Llan Geinwen.

8 Llan Hen Eglwys.

Cwmwd Menai

9 Llanddwyn.

10 Mio borth.

11 Llangeinwen.

12 Llangafo.

13 Llanidan.

14 Llan Edwen.

15 Llan Ddeinioel y Bloeg.

16 Plwyv Gredivel.

Yn Mhen Mynydd; ac yn hwnw ydd
oedd brivlys Owain ab Maredudd ab
Tudur Vychan o Von, hendad y Brenin
Harri y Seithved; ac yno y mae Llys
Beumynydd.

17 Llan Finan.

18 Llanvihangel Ysgeifiog.

19 Llangevni.

20 Trev Gayan. Ac i mae Amlawdd

Gwmwd Menai yn Ynys Gybi.

21 Llanvaen yn Nglyn Rhos.

22 Llanvair.

Cwmwd Llivan.

23 Llan Gwyllog.

24 Llan Drygan.

25 Llech Gynvarwy.

26 Llan y Trisaint.

27 Bod Edeyrn.

28 Llan Llibio.

29 Llanvair yn Neubwl.

30 Llanvihangel yn Nhywyu.

31 Llan Maelog.

32 Llechylched.

33 Llan Beulan.

34 Trev Walchmai.

35 Bodwrog.

Cwmwd Taleboion.

36 Caer Gybi.

37 Llan Babo.

38 Llan Vwrog.

39 Llan Vachraith.

40 Llan Vaethlu.

41 Llan Rhuddlad.

42 Llan Flewyn.

43 Llan Vugail.

44 Llan y Ddeusant

45 Llanvair yn Nghornwv.

46 Llan Rhwydrys.

47 Llan Vechell.

48 Llan Badrig.

Cwmwd Twr celyn.

49 Llan Eleth¹ Vrenin.

50 Llan Elian.

51 Rhos Beirio.

52 Llawen Llwyvo

53 P. Dyvrydog.

54 Coed Dane.²

55 Tal y Llyn.

56 Llanvihangel Trev y Bardd;

57 Llanvihangel yn Mhen-Rhos.

58 Llan Allgo.

59 Llan Eigrad.

Cwmwd Tindaethwy.

60 Llanvair yn Mathavarn Eithav.

61 Llan Teystyr.

¹ Elaeth.

² Coed Ane.

- 62 Llan Ddyvnan.
- 63 P. y Pentraeth.
- 64 Llan Sadwrn.
- 65 Llanddona.
- 66 Llanvihangel Glyn Sulwch.
- 67 Llan Iestin.
- 68 Llanseirioel.
- 69 Llan y Saint.
- 70 St. Catrin.
- 71 Llandegvan: ac yn y Plwyf hwnw i mae y Dref Swydd a elwir y Byw Mares; ac yno i mae Dinas Marchnad bob Dyw Sadwrn.
- 72 Llan Vair yn Mhwl Gwinbill.
- 73 Llan Dysilio.

Tervyn ar y Swydd hono: ac ynddi mae o Blwyvau Driugain a Deg.

SWYDD GAER YN ARFON.

- 1 Llan Gynvran.
- 2 Llan Gwstennyn.
- 3 Llan Gyfin.
- 4 P. yr Eglwys Rhos.
- 5 Llan Dudno uwch Conwy.
- 6 Llan Vair o Aber Conwy: ac yno i mae Marchnad.
- 7 Caer Rhun.
- 8 Llan Bedyr y Cennin.
- 9 Llan Ddwy Gyvylchi.¹
- 10 Llan Vair Vechan.
- 11 Abergwyngregyn.
- 12 Llan Llechid.
- 13 Llan Ddygai: ac yn y Plwyf hwnw y mae y Penrhyn; Gwreiddyn boneddigeddwrwydd Cymru.
- 14 Bangor Yawr yn Ngwynedd.
- 15 Llan Gedol.
- 16 Llan Beris.
- 17 Llan Ddeiniolen.
- 18 Llanvihangel yn Ryg.
- 19 Llan Vair is Caer.
- 20 Llan Bebllic: ac yn y Plwyf hwnw i mae Trev Gaer yn Arvon, a marchnad ynddi bob Sadwrn.
- 21 Bettws Garmon, yn Nhal y Llech.
- 22 Llan Wnda.
- 23 Llan Vaglan.
- 24 Llan Dwrog.
- 25 Llan Llyvni.
- 26 Llan Cylynog yn Arfon.

Cwmwd Eivionydd.

- 27 Plwyf Aelhaiarn.
- 28 Bedd Gelert.
- 29 Llanvihangel y Pennant.
- 30 Penmorva.
- 31 Dal Benmaen.
- 32 Cruccaith.
- 33 Llan Gynhaiarn.

¹ Ddygyvylchi.

- 34 Trevlys.
- 35 Llan Ystumdwy.
- 36 Llanarmon.
- 37 Llan Gybi.

Tri Chwmwd Lleyrn.

- 38 Abererch, ereill ai geilw Llan Gawrda.
- 39 Carn Guwel.
- 40 P. y Pistyll.
- 41 Nevyn.
- 42 Llan Edeyrn.
- 43 Llan Geidio.
- 44 P. Tudweiliog.
- 45 P. y Rhiw.
- 46 Llan y Pedwarsaint.
- 47 Penllech.
- 48 Llan Iestin.
- 49 Llan Gian.
- 50 Llan Eingion Vrenin.
- 51 Llan Bedrog.
- 52 Llanvihangel.
- 53 Pen Rhos.
- 54 Llan Vair yn Lleyrn.
- 55 Bodvayarn.
- 56 Melldeyrn.
- 57 Bryn Croes.
- 58 Llan Gwynoedl.
- 59 Bod Vrenin.
- 60 Aber Daron.
- 61 P. Denio, yn yr hwn i mae Trev Bwll Heli.
- 62 P. Vaelrys.
- 63 Llan Dudwen.
- 64 Bod Wnnog.

Cwmwd Nant Con ry.

- 65 Pen Machno.
- 66 Dolwyddelen.
- 67 Llanvihangel y Bettws
- 68 Llan Rhychwyn.
- 69 Trevriw.

Tervyn ar y Swydd hono: ac ynddi mae triugain ac wyth o Blwyvau.

SWYDD VEIRIONYDD.

Cwmwd Ardudwy.

- 1 Festiniog.
- 2 Llanvrothen.
- 3 Maen Twrog.
- 4 Llan Deccwyn.
- 5 Llanvihangel y Traethau.
- 6 Llan Danwg.
- 7 Llan Vair.
- 8 Llan Bedyr.
- 9 Llan Enddwy.¹
- 10 Llan Ddwywau.
- 11 Llan Aber.
- 12 Llan Ulltud.⁶
- 13 Trawsvynydd.

¹ Enddwyn.

⁶ Elltyd.

Cwmwd Tal y Bont ar Delysni.

- 14 Llan Vachrauth.
- 15 Ysbytty Gwanas.
- 16 Dolgellau.
- 17 Llan Gelyuain.
- 18 Llan Egryn.

Cwmwd Ystam Aneur.

- 19 Llanvihangel y Pennant.
- 20 Tal y llyn.
- 21 Tywyn Meirionydd.
- 22 Pennal.

Cwmwd Mawddwy.

- 23 Mallwyd.
- 24 Llan yn Mawddwy.

Cwmwd Penllyn.

- 25 Llan-uwch-Llyn.
- 26 Llan Gywair.
- 27 Llan-y-Cil.
- 28 Llanvor yn Mhenllyn
- 29 Llan Ddervel.

Cwmwd Edeyrnion.

- 30 Llandrillo.
- 31 Llan Gar.
- 32 Corwen.
- 33 Llan Silyn.
- 34 Llansanfraidd yn Nglyn Nyvrdwy.
- 35 Gwyddelwern.
- 36 Aelhaiarn.
- 37 Bettws Gweirvyl Goch.
- 38 Llanvihangel Llyn Myvyr.¹
Tervyn ar y Swydd hono: ac ynddi i
mae 37 o blwyvau.

SWYDD DDINBYCH.

- 1 Trev Ddinbych: ac yno mae March-
nad bob Merchyr.
- 2 Llan Ddyvnoc.
- 3 Nant Glyn.
- 4 Henllan.
- 5 . . . . .
- 6 Llangwm Ddinmael.
- 7 Ceryg y Druidion.
- 8 Ysbytty Ieuan.
- 9 Llanrwst.
- 10 Llan Ddoged.
- 11 Eglwys Vach.
- 12 Llan Drillo.
- 13 Llan Elian.
- 14 Llansanfraidd.
- 15 Y Bettws.
- 16 Llan Ddulas.
- 17 Rhuddlan.
- 18 Abergelau.
- 19 Llan Sain Sior.
- 20 Llan Nevydd.
- 21 Llan Vair Talhaiarn
- 22 Llan Gernyw.

¹ Glyn y Myvyr.

- 23 Gwytherin: ac ylo i mae Monwent y
Santes: ac yn y vorwent hono i mael
Capel Gwenvrewi: ac yn y Capel
hwnw i mae ei bedd hi, lle i chad-
wyd y Santes vendligaid.

- 24 Llansannan.

Canolf Dyryn Clwyd.

- 25 Llan Yrys.
- 26 Llan Gyfylliog.
- 27 Trillo Caenog.
- 28 Y Dderwen Anid.
- 29 Llan Elidan.
- 30 Llan Vair yn Nyfryn Clwyd.
- 31 Y Venechdid.
- 32 Llan Vwrog.
- 33 Rhuthyn: ac yno i mae Marchnad
bob dydd Llun.
- 34 Llan Bedyr.
- 35 Llan Gynhafal.
- 36 Llan Hychan.
- 37 Llan Gwyven.
- 38 Llan Dyrnog.

Cwmwd Iâl.

- 39 Llan Verrys.
- 40 Llan Armon.
- 41 Llan Degla.
- 42 Bryn Eglwys.
- 43 Llan Dysilio.

Cwmwd Swydd y Waun.

- 44 Llangollen.
- 45 Llan Vair o'r Waun isaf.
- 46 Llansanfraidd y Glyn.
- 47 Llan Armon Mynydd mawr.
- 48 Llan Rhaiadyr ym Mochnant.
- 49 Llan Gedwyn.
- 50 Llan Silyn Cynllaith.
- 51 Llan Gadwaladyr.

Cwmwd Maelor Gymraeg.

- 52 Rhiw Vabon.
- 53 Y Bistog.
- 54 Y Marchwial.
- 55 Gwrecsam: ac yna i mae marchnad
bob Diviau.
- 56 Y Gresfordd.
- 57 Yr Holt.

Tervyn ar y Swydd hono: ac i mae
ynddi ddau ar bymtheg a deugain o
blwyvau.

SWYDD Y FLINT.

- 1 Llan Elwy.
- 2 Rhuddlan.
- 3 Y Ddiserth
- 4 Gallt Melydyr.
- 5 Hasa.
- 6 Y Chwithfordd.
- 7 Rhiw Lownwyd.
- 8 Gwaun Esgar.

- 9 Din Meirchion.
- 10 Bodfari.
- 11 Caerwys.
- 12 Ysgeiviog.
- 13 Nannerch.
- 14 Cil Cein.
- 15 Trev Fynon.
- 16 Helygen.
- 17 Flint.
- 18 Llan Eurgain.
- 19 Penarlâg.

Cwmwd Ystrad Alun.

- 20 Y Wyddgrug.
- 21 Y Nercwys.
- 22 Y Treuddyn.

Cwmwd yr Hob.

- 23 Plwyf Cyngar.

Cwmwd Maelor Saesneg.

- 24 Plwyf Bangor.
- 25 Y Gwrddyp.
- 26 Hanguer.
- 27 P. Wrtyn Vadoc.

Tervyn ar y Swydd hono: ac ynddi i mae saith ar hugain o blwyvau.

SWYDD DREFALDWIN.

Cwmwd Cyveiliog.

- 1 Machynllaith: ac yno i mae Trev Varchnad bob Merchyr.
- 2 Y Wirt.
- 3 Cemnaes.
- 4 Darowen.
- 5 Penegos.
- 6 Llan Bryn Mair.
- 7 Plwyf Carno.
- 8 Trev Eglwys.
- 9 Llan Idloes: ag yno i mae Marchnad bob Sadwrn.
- 10 Llan Gurig.
- 11 Llan Wnnog.
- 12 Llan Ddinam.

Cwmwd Ceri.

- 13 P. Bochdrev.
- 14 Llanvihangel yn Ngheri.

Cwmwd Cydewain.

- 15 Llan Ddysul.¹
- 16 Llan yr Ewig.
- 17 Llan Llŵchialarn.
- 18 Y Drev Newydd: ac yn y Drev hono mae Marchnad bob dydd Mawrth.
- 19 Aberhavesb.
- 20 P. y Cedwg.
- 21 Llandie Gynon.
- 22 Llan Wyddelan.

¹ Llandysul.

- 23 Llan Lligan.
- 24 Manavon.
- 25 Aberiw.

Cwmwd Caereini n.

- 26 Llan Vair.
- 27 Llan Ervyl.
- 28 Llan Gadvan.
- 29 Garth beibio.
- 30 Llan Gynyw.

Cwmwd Mechain yn Mochnant.

- 31 Meivod.
- 32 Llanvihangel yn Ngwynva.
- 33 Llanwddyn.
- 34 Pennant Melangell.
- 35 Llangynog.
- 36 Llan Hirnant.
- 37 Llan Vyllin.
- 38 Llanarmon yn Mechain.
- 39 Llansanfraid yn Mechain.

Cwmwd Ystrad Deuddhor.

- 40 Llan Drinio.
- 41 Llan Dysilio.

Arghwyddiaeth Marchell.

- 42 Cegidva.
- 43 Y Trallwng: ac yno i mae Marchnad bob dydd Llun.
- 44 Llan Fynhonnwen.
- 45 Trevaldwin.
- 46 Yr Ystoc.

Tervyn ar y Swydd hono: ac ynddi i mae saith a deugain o blwyvau.

SWYDD FAES HYVEIDD.

- 1 Plwyf Llan Badarn vawr yn Maelienydd.
- 2 Llan Badarn vynydd.
- 3 Llan Anno.
- 4 Llan Bister.
- 5 Llanvihangel y Bugeil Du.
- 6 Llan Ddewi Hiob.
- 7 P. St. Edward yn Nhref y Clawdd: ac yno i mae Marchnad bob Diviau.
- 8 Llan Ddewi yn Hwytyn.
- 9 Llan Bryn Hir.
- 10 P. Mair o Bilalai.
- 11 Llan Degla.
- 12 Llan Gynllo.
- 13 Llanvihangel.
- 14 Rhydieithion.
- 15 Llan Ddewi Ystrad Ynni.
- 16 Llanvihangel Cevyn Llys.

Cwmwd Gwrtheyrnion.

- 17 P. Nant Mèl.
- 18 Llanvihangel Vach.
- 19 Llan Llyr yn Rhos.
- 20 Rhaiadyr ar Wy.
- 21 St. Armon.

Cwmwl Deuddwr.

22 P. St. Fraid.

Elvael uwch Mynydd.

- 23 Y Ddiserth yn Elvael.
 24 Llan Varraith.
 25 Aber Edwy.
 26 Llanbadarn y Gareg.
 27 Ceryg Runa.
 28 Rhiwlen.
 29 Glasgwin.
 30 P. St. Fraid.
 31 P. Y Bettws.

Elvael is Mynydd.

- 32 Llan Deilo.
 33 Llan Ystyphan.
 34 Llan Bedyr.
 36 Llan Ddewi vach.
 36 Castell Pann.
 37 Llanvihangel y Bryn Gwyn.
 38 Llan Newydd.
 39 Llanvihangel y Dyfryn.
 40 Y Bettws.
 41 Llowes.
 42 Cleirwy.
 43 Y Clas ar Wy.
 44 Bochrwyd.
 45 Llanvihangel Nant Melan.
 46 Trev Vaes Hyvaidd; yno i mae Marchnad bob dydd Mawrth.
 47 Llan Llwythyvwg, neu Llanvair Llwythyvwg.
 48 Y Pencraig.
 49 Casgob.
 50 Llan Andreas ac yno i mae Marchnad bob Sadwrn.
 51 Plwyv Bleddvach.
 52 Nortyn.

Tervyn ar y Swydd hono: ac ynddi i mae saith a deugain o blwyvau.

*SWYDD ABERTEIVI.**Y Parth uchav i Aeron.*

- 1 Llangynvelyn.
 2 Llanvihangel Genau y Glyn.
 3 Llanbadarn Vawr.
 4 Llan Llwehhaearn.
 5 Llan Ilar.
 6 Llanvihangel y Creuddyn.
 7 Llan Avan o'r Trawsgoed.
 8 Ysbytty Rhiw Ystwyth.
 9 Ysbytty Cynvyn.
 10 Llan Wnnws.
 11 Ystrad Meurig.
 12 Llanvihangel Lledrod.
 13 Llanvihangel Rhos Deiau.
 14 Llan y Gweryddon.

15 Aberystwyth: Marchnad bob dydd Iau.

- 16 Llan Ddeiniol.
 17 Llan Rhystyd.
 18 Llan St. Fraid.
 19 Llan Ddewi Aber Arth.
 20 Llan Badarn.
 21 Cil y Cemin.
 22 Tal y Sarn Grin.
 23 Llan Gynllo.
 24 Llan Geitho.
 25 Llan Badarn Odyn.

Is Aeron.

- 26 Trev Garon: ac yn y Plwyv hwnnw i mae Marchnad bob dydd Llŷn.
 27 Llan Ddewi Vre.
 28 Llanvair Cludogau.
 29 Cellan.
 30 Llan Bedyr Pont Ystyphan.
 31 Y Bettws.
 32 Plwyv Silian.
 33 Llan Gybi.
 34 Yr Ystrad.
 35 Ciliau Aeron.
 36 Hen Vynyw.
 37 Llanarth.
 38 Llan Ima.
 39 Llan Llwehhaearn.
 40 Llan Dysilio.
 41 Llan Garanog.
 42 Y Penbryn.
 43 Bettws Ieuan.
 44 Y Bryn Gwyn.
 45 Blaen y Porth.
 46 Aber y Porth.
 47 Trev Main.
 48 Plwyv y Grog o'r Mwnt.
 49 Plwyv y Verwig.
 50 Aberteivi: ac yno i mae Marchnad bob Sadwrn.
 51 Llan Goodmor.
 52 Llan Ddygwy.
 53 Trev Deyrn.
 54 Llanvair Trev Lygen.
 55 Llan Gynllo.
 56 Plwyv Dyvnog.
 57 Henllan ar Deivi.
 58 Bangor.
 59 Llan Vair o'r Llwyn.
 60 Llan Dysul.
 61 Llanwenog.
 62 Llanwnnen.

Tervyn ar y Swydd hono: i mae ynddi driugein a phedwar plwyv.

Ni ellais i, a bod yn ovalus, gael onid dau a thriugain o blwyvau ar lawr yn yr ysgriven o ba un y tynais i hyn o beth.

Iolo Morganwg.

SWYDD BENVRO.

Cwmwd Cemaes.

- 1 Llan Dydoch.
- 2 Cil Garan.
- 3 Y Briddell.
- 4 Llan Twyd.
- 5 Trev Wyddel.
- 6 Y Baisyl.
- 7 Eglwys Wrw.
- 8 Y Melinau.
- 9 Y Nant Gwyn.
- 10 Yr Eglwys Wenn.
- 11 Nanhyver.
- 12 Y Cilgwyn.
- 13 Trevdraeth.
- 14 Y Ddinas.
- 15 Aber Gwain.
- 16 Llan a Chaer.
- 17 Y Bont Vaen.
- 18 Llan Llawen.
- 19 Llan ach Lwydo.
- 20 Y Castell Gwyn.
- 21 Y Castell Newydd.
- 22 Y Castell.
- 23 Castell Mâl.
- 24 Castell y Vuwch.
- 25 Castell Henri.
- 26 Y Maen Colchau.
- 27 Y Morvil.
- 28 Llan Golman.
- 29 Y Vanachlog Ddu.
- 30 Y Clydau.
- 31 Penrydd.
- 32 Y Castell.
- 33 Llanvihangel Penbedw.
- 34 Maenor Dewi.

Swydd Cil y Maen Llwyd.

- 35 Llan Dysilio yn Nyved.
- 36 Llan y Cevyn.
- 37 Llan Egyrmwnt.
- 38 Castell Dyran.
- 39 Llan Valde.
- 40 Llan Ddewi y Velvre.
- 41 Yr Eglwys Lwyd.
- 42 Arberth.
- 43 Rhobestown.
- 44 Marthau Tywi.
- 45 Mynwer.
- 46 Llawr Ynni.
- 47 Ilbastown.
- 48 Siafretown.
- 49 Bugeli.
- 50 Yliverstown.
- 51 St. Dyved.
- 52 Caer yw.
- 53 Costerstown.
- 54 Llampha.
- 55 A'narth.

- 56 Croyn Wydd.
- 57 Gwmpfreystown.
- 58 Mair o Ddinbych y Pysgod: ac yno i
mae Marchnad bob dydd Merchyr.
- 59 St. Flowrens.
- 60 Celde.
- 61 Ystan pwll.
- 62 St. Pedrog.
- 63 St. Dwned.
- 64 Y Waran.
- 65 Castell Marthin.
- 66 Nan Gel.
- 67 Rhos Gylyddwr.
- 68 Pwll y Crochan.
- 69 Hordstown.
- 70 Maenor Byr.
- 71 Pennal.
- 72 St. Deiniel.
- 73 P. Penvro: ac yno i mae Marchnad
bob Sadwrn.

Tir Rhos yn Swydd Benvro.

- 74 Bwrtown.
- 75 Ros Marked.
- 76 Llanystudwal.
- 77 Ystaintwn.
- 78 Hobrystwn.
- 79 Hasgad.
- 80 Y Dduadl.
- 81 Morlas.
- 82 Llansan Fraid.
- 83 Llan Isbel.
- 84 Waltown.
- 85 Dôl Beini.
- 86 Harstwn.
- 87 Nolstwn.
- 88 Rocds.
- 89 Camros.
- 90 Rhobestown.
- 91 Bitwal.
- 92 Ystrawgad.
- 93 St. Dogwel.
- 94 Wala sbadl.
- 95 Fraistr gam.
- 96 Lamstwn.

Swydd Llanhuadain.

- 97 Robrstwn.
- 98 Trev Amlod.
- 99 Trawgad.
- 100 Trev Rina.
- 101 Flimstwn.
- 102 Bolstwn.
- 103 Ysblaist.
- 104 Pictwn.
- 105 Llanhuadain.
- 106 Y Drev Velen.
- 107 Maner Ieuwn.
- 108 Lllys y Vran.
- 109 Y Môr.

- 110 Trev Hwlfordd.
- 111 Merthin.
- 112 P. Mair.
- 113 St. Thomas.

A'r tri phlwyf diweddav sydd yn Hwlfordd: ac yno bob dydd Sadwrn Varchnad.

Tir Dewi yn Swydd Ben-er

- 114 P. Dewi yn Mynyw.
- 115 P. y Groes.
- 116 Llan Rïan.
- 117 Marthri.
- 118 St. Catrin.
- 119 Nicolas.
- 120 Llanwnda.
- 121 Mawr Nawn.
- 122 Trevwrigan.
- 123 Llanystinan.
- 124 Llanvair Nant y Gov.
- 125 Trev Letert.
- 126 Hunle Ddewi.
- 127 St. Lorns.
- 128 Castell yr Haidd.
- 129 Breudeth.
- 130 Llan Eilvyw.
- 131 Llan Hywel.
- 132 Llan Dylwyv.
- 133 Llan Reithion.
- 134 Trev Iwerdon.
- 135 P. y Garn.
- 136 Ioltwn.

Teavyn ar y Swydd hono: ac ynddi i mae saith ugain a dau o blwyvau.

SWYDD GAER VYRDDIN.

Swydd Lacharn.

- 1 Mareroes.
- 2 Cyfie.
- 3 Pendyn.
- 4 Eglwys Gymmun.
- 5 Llansadrynnin.
- 6 Llacharn
- 7 Llan Ddawg.
- 8 Llanyddyvwy.

Cantrev Derllysg

- 9 Llanvihangel Aber Cywyn.
- 10 Meidrym.
- 11 Llan Ystyfan.
- 12 Llan Vair y Byri.
- 13 Llan Gynog.
- 14 Llan Deilo.
- 15 Llan Gain.
- 16 St. Cler.
- 17 Llan Gynin a'i Weison.
- 18 Llan Wnio.
- 19 Mair a Churig.
- 20 Llan Gan.
- 21 P. Ddewi o Henllan.

- 22 Llanvallteg.
- 23 P. Dysilio yn Nyved.
- 24 Cil y Maen Llwyd.

Cantrev Elved.

- 25 Ebyr Nant.
- 26 Trev Wleeh.
- 27 Y Bettws.
- 28 Cynwyl Elved.
- 29 Merthyr.
- 30 Llan Llweh.
- 31 Caervyrddin: y Drev, ac yno Marchnad bob Merchyr, a bob Sadwrn.
- 32 P wyy yr Eglwys Newydd.
- 33 Llan y Pumsant.
- 34 Llan Llawddog.

Emlyn uwch Cuch.

- 35 Cenarth.
- 36 Ca-tell Newydd yn Emlyn.
- 37 Pen Beyr.
- 38 Llan Geler.
- 39 Cil Redyn.
- 40 Llanvihangel Iorwerth.
- 41 Llan Llwni.
- 42 Llan y Byddar.
- 43 Careg
- 44 Aber Gwyliv.¹
- 45 Llanvihangel vechan uwch Cothi.
- 46 Llan Egwad vawr.
- 47 Llanvynydd.
- 48 Llanvihangel.
- 49 Llan Dyvei Sant.
- 50 Llanvihangel.
- 51 Llansathes.
- 52 Llan Deilo vawr.
- 53 Llan Gadog vawr.
- 54 Llan y Ddeusant
- 55 Llanvihangel yn Myddvai.
- 56 Llan yn Myddvai: marchnad bob Sadwrn.
- 57 Llanvair y Bryn.
- 58 Llanvihangel Cil y Cwm.
- 59 Llanwrda.
- 60 Llansadwrn.
- 61 Tal y Llychau.
- 62 Llanvihangel y Llychau.
- 63 Cynwyl Gaeo.
- 64 Llan y Pumsant.
- 65 Llan y Crwys.
- 66 Llanvihangel Cil y Cornel.
- 67 Brechfa Cothi.
- 68 Llansawel.

Swydd Gydwell.

- 69 Llan Ismael.
- 70 Llan y Saint.
- 71 Llandyvaelog.

¹ Aber Gwili Ieuan.

- 72 Llan Gynheiddon.
- 73 Llan Gyndeyrn.
- 74 Llan Hyddgen.
- 75 Llan Ddarog.
- 76 Llan Gwnwr.
- 78 Llan Arthne.
- 79 Llanvihangel Aber Bysych.
- 80 Llandie.
- 81 Llan Onn.¹
- 82 Llanedi.
- 83 Penbre.

Tervyn ar y Swydd hono: ac ynddi i
mae pedwar ugein a phump o
blwyvau.

Y mae Llanymddyvri a Llanelli, dwy
Drev varchnad wedi eu gadael allan
yn y rhestyr uchod, lle nid oes
namyn 83 o blwyvau.

Iolo Morganwg.

SWYDD VRYCHEINIOL.

Cantref Buellt.

- 1 Llan Wrthwl.
- 2 Llanvihangel Bryn Pab Ieuan.
- 3 Llan Avan vawr.
- 4 Aber Gwesyn.
- 5 Llan Ddewi Aber Gwesyn.
- 6 Llan Wrtyd.
- 7 Llan Gammarch.
- 8 Llan Ynys.
- 9 Llan Avan Fechan.
- 10 Llan Ddewi Maes Mynys.
- 11 Llan Ganten.
- 12 Llan Llawenvel.
- 13 Llanvair yn Muellt: ac yno i mae
Marchnad bob dydd Llun.
- 14 Llan Ddewi y Cwm.
- 15 Gallt Mawr.

Cwmwd Cantref Selyv.

- 16 Craig Cadarn.
- 17 Gwenoldwr.
- 18 Llan Dyvalle.
- 19 Llys Wenn.
- 20 Brwynllys.

Cwmwd Talgarth.

- 21 Llan Tilo.
- 22 Talachddu.
- 23 Talgarth.
- 24 Llan Elwy.
- 25 Lan Eingion.
- 26 Trev y Gelli: ac yno i mae Marchnad
bob dydd Iau.

Cwmwd Ystrad Yw uchaf.

- 27 Llan Vair a Chynedr.
- 28 Eglwys Iail.
- 29 Llanvihangel Cwm du.

¹ Nonn.

Cwmwd Ystrad Yw isaf.

- 30 P. Partrisiw.
- 31 Creig Hywel St. Edmond.
- 32 Llanbedyr Ystrad Yw.
- 33 Llan Geneu.
- 34 Llan Gattwg Crug Hywel.
- 35 Llan Elli.

Cwmwd Pen Celli.

- 36 Llan Ddetty:
- 37 Llan Veugan.
- 38 Llan Vrynach.
- 39 P. y Cantrev.

Cwmwd Tir yr Hawlf.

- 40 P. Maenor Wino.
- 41 Pen y deryn.
- 42 Ystrad Velde.
- 43 Ystrad Gynlais.
- 44 Ystrad Walltwn.
- 45 Y Ddu Vynog.

Cwmwd Lliwel.

- 46 P. Lliwel.
- 47 Llan Deilo'r vaen.
- 48 Llanvihangel Nant Bran.
- 49 Merthyr Cynog.
- 50 Llandyvaelog.
- 51 Garth Brengi.
- 52 Aber Esgair.
- 53 Llan Ddwy.
- 54 Y Bettel.
- 55 Llanyspyddaid.
- 56 Llan vaes.
- 57 Y Trallwng.
- 58 Aber Hodni: ac yno y mae Marchnad
bob Merchyr a phob Sadwrn.
- 59 Llan Ammwlech.
- 60 Llan Y Wern.
- 61 Llan Gors.
- 62 Llanvihangel Gythedin.
- 63 Llansainfraid.

Tervyn ar y Swydd hono: ac ynddi i
mae triugain a deg o blwyvau.

Os felly, y mae yma yn eisieu saith.

Plwyf. Y Vaenor sydd un o honynt.

Iolo Morganwg.

SWYDD VORGANWG.

Cantrev Breiniol.

Cwmwd Cibwyr.

- 1 Ieuan Fedyddwr, } o Gaerdýdd: ac
- 2 Llan vair, } yno mae March-
nad bob Merchyr, a Sadwrn.
- 3 Y Rhath.¹
- 4 Yr Eglwys Newydd.
- 5 Llan Isan.
- 6 Llys Vaen.
- 7 Llan Edeyrn.

¹ Y Rhaff.

- 8 Y Rhydri.
9 Llanvedwy.

Swydd Seingh nydd.

- 10 Eglwys Ilan.
11 Llan Vabon.
12 Celli Gaer.
13 Merthyr Tudvyl.
14 Aber Dâr.
15 Llan Wynno.

Glyn Rhodni.

- 16†Ystrad Dyvodwg.

Cwmmod Glyn Ogwr.

- 17 Llandyvodwg.
18 Llan Geinwyr.

 Y mae y plwyfau o hyn allan blith draphlith, dwyrain a gorllewin, deau a gogledd.

Iolo Morganwg.

- 19 Llantrisant yn Meisgyn.
20 Llan Ulltud o'r Faerdref.
21 Pentyreh.
22†Llan Elldeyrn.
23 Yr Adyr.
24 Llan Dav.
25 Llan Sant Fagan.
26 Llanvihangel Sant Fagan.
27 Llanvihangel y Pwll.
28 Y Caerau.
29 St. Iorys.
30 Llansainfraid ar Lai.
31†Llanbedyr ar Fra.¹
32 Pendeulwyn.
33 Llanddunwyd.
34 Ystrad Owain.
35 Llan Hari.
36 Llan Haran.
37 Llansannwr.
38†Llanvrych.²
39 Llan Ganna.
40 Eglwys Vair y Mynydd.
41 Llan Ulltud a Churig.³
42 Llan Grallo.
43†Llanbedyr ar Vynydd.
44 Y Coetty.
45 Llansainfraid ar Ogwr.
46 Llan Ysbyttel.⁴
47 Llan Gwynwyd Vawr.
48 Glyn Corwg.
49 Llan Gattwg Glyn Nedd.
50 Cil y Bebyll.
51 Llan Gwng.
52 Castell Nedd.
53 Llan Ulltud Nedd.⁵
54†Llan Isawel.
55 Llan Vaglan.⁶

¹ Fro.   ² Penllin.   ⁴ Y Bettws Tir Iarll.
³ Llan Ildid a Churig.—   ⁵ Nedd Vach.
Iolo Morganwg.   ⁶ Moglan.

- 56 Llanvihangel Ynys Avan.
57 Aber Avan.
58 Margam.
59 Y Pil.
60 Llan Fai.¹
61†Llan Vawdlen, neu Cyntig.
62 Trev Newydd yn Notais.
63 Llandudwg.
64 Y Merthyr Mawr.
65 Trev Lales.
66 Castell Ogwr.²
67 Hen Gastell.³
68 Y Wenni.
69 Llansainfraid Vawr.⁴
70 Y Wig Vawr.
71 Yr Aes Vawr.
72†Yr Aes Vach.
73 Marcroes.
74 Sain Dunwyd.
75 Llan Dwf.
76 Llys Ronydd.
77 Trev Golwyn.
78 Llanvleiddan Vawr.
79 Y Bontvaen.
80 Sant Hilari.
81 Llan Doche y Bont vaen.
82†Llanvihangel y Bont vaen.
83 Llan Vair y Bewpyr.
84 Llan V. es.
85 Eglwys Browys.⁵
86 Llan Dathan.⁶
87 Y Flemin Melyn.
88 Silstwn.
89 Penmarc.
90 Porth Ceri.⁷
91 Aberddawon.⁸
92 Sili.
93 Llywernog.⁹
94 Cogan.¹⁰
95 Pen Arth.
96 Llan Doche vach.
97†Llanvihangel Legwydd.
98 St. Andras.
99†Llanvleiddan Vach.
100†Uchel Olau.
101 Merthyr Dyvan.
102†Aber Barri.
103 Gwenvo.¹¹
104 Crinstwn.¹²
105 Sain Nicolas.
106 Llan Garvan.
107 Llan Treuddyd.
108 Trevsimmwn.

¹ Neu Llan Andras Vech-
an. — *I. M.*   ⁶ St. Tathan.
² Cas Newydd. Ogwr   ⁷ Curic.
³ Neu Cas Newydd Pen y   ⁸ Nid plwyf. *I. M.*
⁴ Pen y Bont. [Bont.   ⁹ St. Lowrens.
⁵ St. Brid.   ¹⁰ Y Cock.
⁶ Bowys.   ¹¹ Genvo.
    ¹² Nid plwyf. *I. M.*

Tir Gwyr.

- 109 Llan Giwg.¹
- 110 Llangyvelach.
- 111 Llandeilo Tal y bont.
- 112 Castell Llychwr.
- 113 Llan Rhidian.
- 114 Llan Dimwr.²
- 115 Llan Madog.
- 116 Llan Gennydd.
- 117 Rhos Sili.
- 118 Porth Einion.
- 119 Ogsnids.
- 120 Pen Rhys.
- 121 Llan Ddewi.
- 122 Cinaston.³
- 123 Nicolaston.
- 124 Llan Deilo Verwallt.
- 125 Penarth.
- 126+Renolston.
- 127+Nelston.
- 128+Ilston.⁴
- 129 Pan Main.
- 130 Ystym Llwynarth.
- 131 Abertawy.⁵
- 132 Abertawy.⁶
- 133+ Cheriton.

Tervyn ar y Swydd hono: ac ynddi mae saith ugain plwyv.

Mae yma gamsyniadau mawrion; Cant ac wyth arhugain yw rhivedi plwyvau Morganwg: y rhai a nodir fal hyn + a chwanegais i: gadawer y plwyvau, a'r manau ereill, a nodir velly, allan, ac ev a gair gwir adysgriv o'r Llyvyr o ba un y tynais i hyn.

Iolo Morganwg.

Swydd Vynw.

- 1 Trev Vynwy: yno i mae Marchnad bob Sadwrn.
- 2 Llanwarwg.
- 3 Llan Iau.
- 4 Penallt.
- 5 Trelech.⁷
- 6 Cwm Carvan.
- 7 Pen y Clawdd.
- 8 Llan Govain.
- 9 Llan Irwydd.
- 10 Llanvihangel Tor y Mynydd.
- 11 Llanwnnell.
- 12 Llan y Cwm Uchav.
- 13 Llan Isav.
- 14 Llan Soe.
- 15 Llan y Trisaint.
- 16 Llan Giwg.
- 17 Cil Gwrg.

¹ Nid yn Ngwyr. *I. M.* ⁴ Llan Ulltud Gwyr. *I. M.*

² Nid plwyf, yn awr o leiaf.

⁵ Eglwys Ieman.

⁶ Eglwys Vair.

³ Nid plwyv.

⁷ Tyleg.

- 18 Eglwys Newydd ar y Cevn.
- 19 Dinteyrn Uchav.
- 20 Dinteyrn Isav.
- 21 Porth Caseg.
- 22 Yr Hywig vach.
- 23 Y Carn.
- 24 Castell Gwent: ac yno y mae Marchnad bob Sadwrn.
- 25 Matharn.
- 26 P. Iftwn.
- 27 Porth Ysgewydd.
- 28 Caldicot.
- 29 Y Drev Newydd Gelli varch.
- 30 Llan Ddeinioel.
- 31 Caer Went.
- 32 Llanvair is y Coed.
- 33 Llan Vaches.
- 34 Pen Hw.
- 35 St. Pŷr.
- 36 Llan varthin.
- 37 Llanvihangel.
- 38 St. y Brid.
- 39 Gwndi.
- 40 Magwyr.
- 41 Y Voelgrug.
- 42 Rodwig.
- 43 Withone.
- 44 Gallt Eurin.¹
- 45 Tre'r Onnen.
- 46 Trev Escob.
- 47 Llan Wern.
- 48 Eglwys y Drindod.
- 49 Cemmais.
- 50 Rhogied.
- 51 Caerllion ar Wysg: ac yno mae Marchnad bob dydd Iau.
- 52 Sudbrwg.
- 53 Castell Newydd: ac yno i mae Marchnad bob Sadwrn.
- 54 Bassaleg.
- 55 Coed Cernyw.
- 56 Llansanfraid.
- 57 Llanbedyr Gwaunllwg.
- 58 Meechain.
- 59 Tredclerch.
- 60 Bedwes.
- 61 P. Tudur ab Hywel.
- 62 Bodwellty.
- 63 Blaenau Gwent.
- 64 Llan Hyledd.
- 65 Trev Ddyn.
- 66 Rhiscav.
- 67 Henllys.
- 68 Malpas.
- 69 Llanvihangel tan y Groes.
- 70 Llan Vrechfa.
- 71 Llan Ddewi.
- 72 Llan Degvedd:

¹ Gallt Clift.

- 73 Pant Teg.
 74 Llanvihangel Cil Coegen.
 75 Llan Hynwg.
 76 Trev Rhedynog.
 77 Llangybi.
 78 Llan Badog.
 79 Mam Hilad.
 80 Y Goettrev.
 81 Llanvair Cil Gydyn.
 82 Llan Ovor.
 83 Llan Elen.
 84 Llan Fwyst.
 85 Bryn Buga : ac yno a mae Marchnad
 bob dydd Llun.
 86 Y Trostrev.
 87 Y Bettws Newydd.
 88 Cemmais Cwmmawrdwr.
 89 P. Gwerin Evni.
 90 Llan Gyfe.
 91 Llan Hywel.
 92 Llan Denvi.
 93 Castell Rhaglan.
 94 Tre'r Gaer.
 95 Pen Rhos.
 96 Y Bryn Gwyn.
 97 Llan Arth.
 98 Llanvihangel y Govion.
 99 Llansanfraid.
 100 Llan Gattwg Dyfryn Wysg.
 101 Trev Venni : ac yno a mae Marchnad
 bob Mawrth a Gwener.
 102 Llan Deilo Berth Olen.
 103 Llan Wenarth.
 104 Llanvihangel Cil y Cornau.
 105 Cwm Iou.
 106 Y Grismwnt.
 107 Llan Gŵrn.
 108 Ysgynvraith.
 109 Llan Gattwg Meib Ionavel.
 110 Llan Ferin.
 111 Llan Ddewi Ysgyryd.
 112 Llan Ddewi Rhydderch.
 113 Llan Vablu.
 114 Llan Ddeilo Groes Ynŷr.
 115 Llanvihangel Troddi.
 116 Llan Gadwg Lenig.
 117 Llanvair Cilgoed.
 118 Llan Rhyddol.
 119 Llan Vrechva.
 120 Yr Hocfild.
 121 Llan Ingad.
 122 Meiryn.
 123 Llan Leirwg.
 Ac velly tervyna : ac yn Swydd Fynwy
 y mae cant a phump o blwyvau.
 Ac velly Cyvriw Plwyvau Cymru, y
 Tair Swydd ar Ddeg; a'u rhifedi i
 gyd ydyw naw cant a phedwar ar
 ddeg ar hugain.
Mi Iolo Morganwg ai dadysgrifenuis o
Lyvyr PAUL PANTON Yswain, y 6ed o Awst,
 1799.

TERVYN.

A COLLECTION

OF

APHORISMS, PROVERBS, ETHICAL TRIADS, LEGISLATIVE
TRIADS, LAWS, AND MUSIC.

DIVISION III.—PROSE.

“Tri dyben addysg a chôv: gwybyddu, diwallu, a dyddanu.”

*“The three objects of instruction and record: to convey knowledge, to supply defects
and to give pleasure.”*

DEDICATED TO

THE RIGHT HONOURABLE GEORGE PARKER, EARL OF MACCLESFIELD, VISCOUNT PARKER OF EWELME,
AND BARON PARKER OF MACCLESFIELD, THE THIRD VOLUME OF ARCHAIOLOGY, CONTAINING THE
MORAL PHILOSOPHY, LAWS, AND MUSIC OF THE ANCIENT BRITONS, IS MOST HUMBLY DEDICATED, AS
AN ACKNOWLEDGMENT OF THE OBLIGATION CONFERRED BY HIS LORDSHIP UPON US, IN THE LIBERAL
USE HE PERMITTED TO BE MADE OF HIS VALUABLE COLLECTION OF WELSH MANUSCRIPTS, TOWARDS
FORWARDING OUR PLAN OF LAYING THOSE HIDDEN TREASURES BEFORE THE WORLD.

THE EDITORS.

THE PREFACE.

[THIS DIVISION FORMED THE THIRD VOLUME OF THE ORIGINAL WORK.]

THE following summary of the various remains of ancient lore comprehended in the third volume of the *Archaiology of Wales* is necessary to be introduced here, with a view that those persons into whose libraries the book may find its way should have a general idea of the materials therein, so as to create in them an inducement for its preservation, and for exciting the curious in such researches to investigate its contents.

The first division includes the various moral aphorisms of Catoc the Wise, originally copied from the valuable collection of transcripts made in or about the period between 1670 and 1680, by Thomas ab Ievan, of Tre Bryn, in Glamorganshire; and the title of which particular work he gives in these words:—

3 D

“The Book of the Bard of intellectual knowledge, composed by Catoc the Wise, son of Gwynlliw, son of Glywis, son of Tegid, son of Cadell Deyrnllwg; that is to say, Catoc abbot of Llanveithbin in Llancarvan, Glamorganshire.”

The indefatigable collector, who well deserves to be remembered by posterity, has introduced some memorials of Catoc, from which the following extracts are translated:—

“Kind reader: I here present to thee the book of Catoc the Wise, who is likewise called Saint Catoc, which has been for a long period celebrated in our country for the wisdom contained therein. Thou wilt find in it profound maxims, which were greatly revered heretofore, by the ancient poets, and by every other writer:

and that procured for their author the appellation of Catoc the Wise."

"It is thus recorded of him in old books: Saint Catoc, abbot of Llancarvan, son of Gwynlliw, lord of Gwynllwg, son of Glywis, son of Tegid, son of Cadell Deyrnllwg. Gwynllwg was one of the lordships of the ancient Morganoc, and extended from the river Tâv to the river Wysg. Catoc was the eldest son; but he would not accept of the dominion; he chose to be a man of learning and piety. In his time there was a great schism in religion in our island, owing to the delusion and heretical opinions of one of our own countrymen, called in Latin Pelagius, and in Welsh Morgan. This gave an occasion for the few who had gone astray to send for a pious and learned man from beyond the sea, whose name was Saint Garmon. He came to our country, and preached the Gospel in its purity; and in order to instruct others in the things necessary to form teachers of the truth, he erected good schools in sundry places. The chief of them were those of Caer Llion on Wysg, Llancarvan, and Llanilltud the great. The name of the first person placed by Garmon over the school of Llancarvan was Saint Dyvrig. Afterwards Dyvrig was made bishop of London; and thereupon Catoc was appointed the principal of the monastery of Llancarvan, by Saint Garmon. The name of the monastery was Llanveithin; and it has been so called ever since. It is said that Catoc lived there till he was a hundred and twenty years old, most highly celebrated for his learning, wisdom, and piety; and it was in his monastery that many of the most learned men of the age were educated. So greatly did Dyvrig consider the acquisition of his talents, that he used to make him his companion every where, and upon every occasion that required advice and assistance. Catoc was one of the best

poets of his time, and so high was his fame for wisdom, insomuch that his councils and his maxims, his proverbs and his wise sayings, became established as the oracular tradition of the country far and near; so that every thing of that kind in the Welsh language became attributed to his name; and thus the fame of Catoc swallowed up that of every one else: and on that account it is not very clear at this day, whether it may be Catoc or some others that must be considered as having given currency to many things which are to be seen in this book, under his name. And, besides, what I found in the original book of Catoc, I have collected together here whatever I found under his name scattered through other ancient manuscripts.¹

Following the wisdom of Catoc are inserted the Didactics of Geraint Vardd Glâs, or Geraint the Blue Bard; who is also called Bardd Glâs, the Blue Bard, and Bardd Glâs o'r Gadair, or the Blue Bard of the Chair. He was cotemporary with Alfred, and is supposed to be the same person with Asserius Menevensis.²

A series of other highly interesting papers will also be found in the following order:—

A series of maxims and old sayings, by various authors.

A collection of triads of the laws of poetry, triads and triplet verses of morality.

An alphabetical collection of proverbs, originally formed by Old Cyrys o Iâl, some time in the 12th century, as it is supposed; and in after times copied successively by Gruffydd Hiraethoc the poet, about the year 1500, the Rev. Dr. J. Davies, about 1580, by Mr. W. Maurice of Llausilin, in 1675, and by the Rev. Evan Evans in 1775.

¹ Some additional notices are given by the collector, and which may be also seen in the *Cambrian Biography*.

² See the *Cambrian Biography*.

A series of triads, the 24 games, and the nine diversions of the chase, from the Macclesfield collection.

The triads of the bards of the isle of Britain, in various classes, mostly copied from the manuscripts of Thomas ab Ievan of Tre Bryn, before quoted.

Several classes of triads of the institutes of the laws of Dyvnwal Moelmud, which are uncommonly interesting and curious; and at the conclusion is this notice: "I, Thomas ab Ievan, of Tre Bryn, in Morgannoc, copied these from the old books of Sir Edward Mansel of Margam, in the year of Christ our Lord, 1685."

Triads, commentaries, and various things, which elucidate the ancient laws of Wales. These are extracted from a manuscript of the laws of Hywel Dda, written about the year 1400; and which book was among that part of the Sebright collection, which was sold on April 12th, 1807.

A complete copy of the laws of Hywel Dda, from a manuscript of the 12th century, belonging to the Welsh School in London.

Various particulars on the science of music, from various books; and also some music in a curious and obsolete notation, from the book of Rice Jones, of Blaenau, near Dolgellau.

A collection of ancient British Music in the same obsolete notation, being a complete copy of a manuscript in the Welsh School in London, which manuscript was transcribed by a harper of the name of Robert ab Huw, of Bodwigan, in Anglesey, in the time of Charles I. from the original by W. Penilyn, a harper who lived in the reign of Henry VIII.

The principal body of materials, which remains to be the object of the further attention of the editors, for continuing this work, consists of old romantic tales and poetry.

The romantic tales, as it is supposed, may be contained in a separate volume by themselves.

The collection of poetry already inserted comprehends all that the editors have been able to discover of the works of the bards who flourished from the earliest times to the conclusion of the thirteenth century, or thereabout. If this subject were to be continued regularly on the same plan to the close of the sixteenth century, as observed in the first volume, the department assigned in the *Archæology* for this period would thus become more extended than might be thought necessary towards gratifying any interest that could be felt for productions so modern; for this reason we must be contented to condense what shall be selected from such a mass of the effusion of genius into the compass of the next volume.

Nothing further of any moment seems necessary to be stated at present of the past or of the future plans of the editors. But it is incumbent on them, before they conclude, to express the many obligations they feel themselves under for the liberal access they have had to various manuscripts, in the prosecution of their labours hitherto; and they feel highly gratified in having their future applications for similar favours anticipated, by receiving unsolicited promises of them, from Sir Watkin Williams Wynne, baronet, and from Colonel Griffith Howel Vaughan. There may still remain other collections not examined by the editors, from their not having had the opportunities of applying for that purpose; but when their plan and their wishes shall be made known, they do not doubt of meeting with the same liberality from the possessors of those collections, at some future period.

DOETHINEB CENEDYL Y CYMRY;

SEV Y GWYDDFARDD CYVARWYDD, TRIODD MOES A DEVAWD, DIARHEBION, TRIODD
BEIRDD YNYS PRYDAIN, TRIODD DYVNWAL MOELMUD, HEN GYVREITHIAU,
CADWEDIGAETH CERDD DANT, A GORCHESTION EREILL.

"*Tair sail doethineb: ystyriaeth, gwybodaeth, ac ymgais.*"

LLYMA DDOETHINEB CATWG DDOETH O LANCARVAN,

AB GWYNLLIW AB GLYWIS AB TEGID AB CADELL DEYRNLLWG, AC EV A ELWIR
CATWG SANT.¹

AT Y DARLLENYDD HAWDDGAR O GYMRO.

Y CYMRO CAREDIG,

DYMA itti Lyvyr Catwg Ddoeth, a elwir hevyd Catwg Sant, y mae wedi bod er hir o amser yn hynod yn ein Gwlad ni am y doethineb sydd ynddo. Ymadroddion call á gai ynddo; mawr y perchid y rhai hyn gynt gan yr hen Brydyddion, a phob hen awdur arall, a hyny á beris iddeu hawdur gael yr enw Catwg Ddoeth.

Y mae y son am dano val hyn yn yr hen lyvrau achau: Catwg Sant Abad Lllancarvan, ab Gwynlliw arglwydd Gwyn-

llwg, ab Glywis, ab Tegid, ab Cadell Deyrnllwg. Yddoedd Gwynllwg yn un o Bendeвигаethau yr hen Vorganwg, ac yn myned o avon Tav hyd avon Wysg. Catwg oedd y mab hynav, ond ni vynai eve y Bendeвигаeth; dewisai eve vod yn wr o ddysg a duwfoldeb. Yn yr amseroedd hyny yddoedd cyveiliorn mawr ar Grevydd yn ein Ynys ni, achos hud a thwyllvarn un o'n gwlad ein hunain á elwid *Pelagius* yn Lladin, ac yn Gymraeg *Morgan*. Bu hyn yn achos i rai o'r ychydig nad aethant ar gyveiliorn ddanvon am wr duwiol a dysgedig o'r tu draw i'r mor, á elwid *Garmon Sant*. Eve á ddaeth i'n gwlad ni ac á bregethwys yr evengyl yn ei phurdeb, ac er dysgu ereill yn y pethau angenrheidiol iddeu gwneuthur yn ddysg-odron Gwirionedd, eve á ddodwys Ysgolion da i vynydd mewn llawer man. Y penav o honynt oedd rhai Caerllion ar Wysg, a Lllancarvan, a Llanilltud vawr. Enw y gwr cyntav á ddodwys *Garmon* ar ysgol *Lllancarvan* oedd *Dyfrig Sant*. Ve wedir mai yn y *Garnllwyd* ydd oedd e'n byw; ac y mae fynon yno vyth á elwir *Fynon Dyfrig*. Wedi hyny gwnaethpwyd DYFRIG yn esgob *Llandav*, ac ar hyny dodwyd *Catwg* yn ben ar *Vonachlog Lllancarvan* gan *St. Garmon*. Enw y von-

¹ Myfi Iolo Morganwg ai ysgrivenais allan o Lyvyr Mr. Siamas Thomas o y Maerly Newydd yn Morganwg. 1799. Dalier sylw: Lle gwelir y pyncynon bychain hyn... dan air yn yr ysgriven, ve ei hargrafid yn lletbeilythyr, val y mae *Masnacho*; arwydd a chofadwriaeth yw imi ddal sulw manol ar y gair cyn ei ysgrivenu a'i silliadu vel ag y mae yno; ac er vy mod yn meddwl ei vod yn gamsyniadol yno, etto dewisais ei adael val ag y cevais i ev yn yr ysgriv, o ba un y tynais yr adysgriv hwn; gan veddwl mai galledig yw vod y gair yn y modd hyny yn arwain at ei wir dadogaeth, ac y gallai mai nid camysgriv yw y cyfryw eiriau ymhob man; yn enwedig yn y rhai annyls eu tadogaeth, ymhlith pa rai gellir cyvryw y gair *Masnach*. Ve welir ambell waith arall yr hen sillyddiaeth neu lythiriaeth ar air neu vwy mewn hen bethau; y mae hyn mewn rhan yn canatáu barn vod y peth á gynnwys y cyvryw yn ledhenaid, ac er yr amser pan arverid y cyvryw lythyridd neu sillidaeth; ac heblaw y cyvan, dengys y cyvryw eiriau nodiedig mai nid o wallsyniad y maent lle eu gwelir, eithyr imi gymmeryd peth goval yn y gwaith. Iolo Morganwg.

achlog oedd *Llanveithin*, a'r enw hyn y sy vyth ar y lle. Ve wedir i *Catwg* vvw yno nes doedd yn gant ac again oed; yn hynod dros ben am ei ddysg a'i ddoethineb a'i dduwioldeb. Ac yn ei vonachlog ev y cavas lawer o'r gwyr mwyav dysgedig o'r oes eu dwyn i vynydd; cystal oedd gan *Ddyrvig* esgob *Llandav* am dano val y cymmerai ev gydag ev i bob man, ac ar bob achos y bai eisieu cynghor a chyn-northwy, ac o achos hyny nid ai i vwy o'r *Garnllwyd*. Yddoedd *Catwg* yn un o'r Prydyddion goreu yn ei amser, a chym-maint ei glod am ei ddoethineb val ag ydd aeth ei gynghorion, a'i ymadroddion, a'i ddiarhebiion, a'i wediadau doethion, ar gov a thavod yr holl wlad yn agos ac yn mhell, hyd yn oed iddo gael ar ei enw bob ymad-rodd, a diarheb, a gwediad, a gair doeth, yn yr iaith Gymraeg, hyd oni lyncwys glod *Catwg* eiddo pob un arall; am hyny nid amlwg iawn ini y dydd heddyw p'un ai *Catwg* ai rhyw un arall à ddywaid ambell peth o'r hyn à welir yn hyn o lyvyr dan ei enw. Y mae ynddo gennyv, heb law hen lyvyr *Catwg*, y maint à welais i ar ei enw ev ar wasgar mewn llyvrau ereill o hen waith llaw. Y mae llawer o bethau yn cael eu gwedyd yn yr hen lyvrau am *Catwg* Sant: un peth yw i'r Brenin Arthur ei wneuthur ev yn un o'i bedwar marchog ar hugain, canys val hyn y gwedir am dano:

Tri chyviawn varchogion Llys Arthur à vuant yn ben ynaid iddo; cyntav, *Catwg* Sant, ab Gwynlliw Vilwr arglwydd Gwynllwg yn Morgauwg; ail, Blas iarll Lychlyn; trydydd, Padrogl Baladrddellt iarll Cerniw; cystal oeddynt eu cynneddfau a chymmaint eu gwybodau a'u doethineb val na wnelai un o honynt ond à vai drugar a chyviawn, ac ymroddi à wnaethant i ymddifyn pob un à gai cam ac anghyvraith, a phob ymddivaid, a gweddwon, a gwer-yddon, a dieithraid, rhag trais a gorddwy: Blas drwy Gyvraith Vyd, Padrogl drwy Gyvraith Arvan, a Chatwg drwy Gyvraith Duw a'i Eglwys.

Bu *Catwg* hevyd yn un o driphen cynghor Arthur: val hyn y gwedir am dano:

Tri doethion Pencynghor-Arthur; cyn-tav, *Catwg* Sant Abad Llancarvan, ab Gwynlliw Vilwr; ail, Arawn ab Cynvarch; trydydd, Cynon ab Cludno Eiddin. Cystal oeddynt eu cynneddvau a'u deall a'u hys-tyriaeth, val nas caid amgen no llwydd erioed o wneuthur eu cynghor, nag av-lwydd o beidio ei wneuthur.

Ac yn yr un hen lyvyr y mae val hyn. Tri doethion Beirdd Llys Arthur; *Catwg* Sant vab Gwynlliw Vilwr, Taliesin ben Beirdd, a Llywarch Hen vab Elidir Lyd-anwyn. Cystal oeddynt eu cynneddvau val na ddoedynt amgen no gwir a doeth yn eu cerddi

Tua diwedd oes *Catwg* ve ddarvu i rai o'r duwiolion vwriadu myned i Ynys Enlli, val y gallent vod oddi ar fyrdd y terrvysg ag oedd yr amser hyny yn ein gwlad, o achos brad a gwrthryvel y Saeson. Dymunasant gael cynghor *Catwg* ar yr achos hyny, ac eve ai rhoddes iddynt ar vesur cerdd: sev a galynt.

Pan oedd Saint senedd Vrevi
Yn ol gwiw bregeth Dewi
Wrth arch prifwn prophwydi
Yn myned i Ynys Enlli,
Er ywared o bob rhwystri
A hir gymhell cymhelri:
Yna dywedes Gybi
Pa vyd á geir yn ngweilgi,
Pa vwyd yn ymborth ini
Yn nghanol y mor heli?

Catwg á ddywaid wrth Ddewi
Val y gwnai y prophwyd Eli,
Duw á ro gynghor ichwi
Ar vorodd a daieri,
Goddevwch bob caledi
Nid ellir lles o ddiogi,
Trech doethineb no gwegi,
Trech llavur no direidi,
Dirwest a chred a gweddi
A orvydd ar bob cyryngi,
Mil canhaws gan Dduw roddi
No chan ddyn diddim erchi,
O chredir llyvyr Generi,
Yr hwn à wiria ini
Ni chafas ddyn ei eni
Heb gael gan Dduw ei borthi,
Gwellwell Duw o'i addoli,
Gwaethwaeth y diawl o'i berchi.
Nag ovnwch à ddaw ichwi
Vwy no'r vwyalch yn nghelli
Nid ardd nid erddir iddi,
Nid llawenach neb no hi.
Archwn bawb i Dduw Celi
Arglwydd yr holl arglwyddi
Er Iesu a'i bum weli
Ein dwyn drwy bob cyrwystri,
A'i gael yn ganllaw ini
Ac ni bydd raid i neb ovni.

Catwg Sant ai Cant.

Mi allwn wedyd llawer mwy no hyn o'r hen lyvrau am *Catwg*, ond vy mod yn dymuno na wedyn ond à ddichon fod yn wir. Y mae y Pabyddion wedi gwedyd

pethau am dano y rhai nid oes y gronyn lleiaf o gred iddynt, canys val y dywaid Catwg ei hunan,

*Nid gwr yw pob rhwablod, ond rhyddlod
gw pob gwir.*

Y mae'r lle goreu'n y byd i ni gredau mai celwyddau y Monachod pabaidd yw y pethau rhyfeddol y gwedir am Gatwg: Twyllhonesion i gyd; ond amser â fu arnom y Cymry, val ar genedloedd ereill, pan y credid yr holl bethau anwireddus y sonir am dano. Y Pabyddion â ddodasant lawer peth ar enw Catwg na ddaeth erioed nag yn nag am ei ben ev; a chym-maint ag oedd yn amlwg i'm deall i o'r pethau hyn mi â ymwrthodais â hwynt; ond ve all vod yma rai pethau nas gellir yn hawdd wybod p'un ai Catwg ai rhyw un arall a'u dywaid; canys fal y gwedais o'r blaen, pob peth cyfelyb iddei eiddo ef â ddodid arno; ac nid oes genyv ond gad-ael i'r darlennydd hawddgar ei varn a'i veddwl am ambell peth; ac yn wir am y peth â vynu, â welo ar lawr yma. Arver y byd yw dodi ar ddoeth ac ar annoeth vwy nog y sydd yn ddyw iddynt: nid gwaeth i ti'r Cymro caredig o ben pwy daethant â weli yma, ac nid oes nag yn well nag yn waeth i neb beth ydynt, nag o bwy ydynt, ond eu bod yn ddoethineb ac yn wirioneddau. Digon i ti eu bod velly. Dilyn di y cynghorion da; ystyr di yr addysg ddoeth; cadw di ar dy gov y gwirioneddau tra mawr eu pwys â gai yn hyn o lyvyr, a Duw a'u bendithio nhwy itti, ac i bawb o genedyl vy ngwlad, ac i bob un o'r byd: ac os cai di les a gwellâad buchedd o honynt, diolch i Dduw am hyn: Cadw enw y gwr sydd wrthynt ar dy gov gyda pharch; rho'th ail ddiolch i Gatwg, er nad wyt yn addolwr saint; ac

yn ddiweddav na varn yn angored g arnav vinau, os dygwylt itti wled yma ryw bethau na vot lwyrr voddlon iddynt; min-nau â ddymunav hevyd i Dduw dy ven-dithio yn mhob peth; a hynny o lwyrr ewylllys vy nghalon.

Yr eiddot yn mhob amcan dda

THOMAS AB IEVAN.

Tre Bryn, Dydd I Calan, 1685.

GWEDDI Y BADER: SEV GAIR DUW YM
UCHAF.

Ein Tad hollalluog gwiredgar a thirion
Sy'n trigo'n y lleoedd a'r pethau nevolion,
Glan ydwyd a santaidd, dy enw mawr sant-
eiddier

Hyd eitha'r holl endid lle treigla'th hynaw-
der.

Deued arnom dy Deyrnas a bydded dy
wyllys,

Val y mae yn y nev, ar y ddaiar yn ddilys:
Rho dad i ni beunydd ein bara beunyddiol
Boed ini vyth ynod ymddiried yn hollol.

Rho di'r un vaddeuant i bawb o blant
dynion,

Ac y rhoddwn ni'n ddiidwyll i'n lliidiog
elynion.

Bydd drugarog i'n gwared rhag bud ein
pechodau,

Rhag a'n ennyg ar gam, rhag pob anian o
ddrygau.

Ti Vrenin gogoned yw perchen y Deyrnas,
A'r nerth, a'r gwir glod, a phawb mawl
itti'n addas,

Bydd di'n amddifynwr, a'n deddwr, a'n
llywydd,

Hyd oesoedd didervyn, hyd vyth, yn
dragywydd.

Amen.

LLYMA Y LLYVYR A ELWIR Y GWYDDVARDD CYVARWYDD,

A GANT CATWG DDOETH, AB GWYNLLIW, AB GLYWIS, AB TEGID, AB CADEL

DEYRNLLWG, SEV CATWG SANT ABAD LLANVEITHIN YN LLAN-

CARVAN YN MORGANWG.

1.

A VYNO gynghor govyned i'r doethav,
A vedro ganmol canmoled y penav,
A eirch olud arched i'r cyvoethocav,
A eirch iechyd arched i'r meddyg mwyav,
A gais a vo da govyned i'r haelaf,
A gais nodedd govyned i'r un cadarnav,

A gais drugaredd arched i'r mawr trugaraf,
A gyvarcho cyvarched i Dduw'n benaf.

2. CARGYVLWYN CATWG DDOETH.

Y daith ni vydd pellach ergwrandaw oferen,
Nid prinach vydd heiniar er rhoddi elusen.
Nid llawnach yr enaid er trallenwi rhumen,

Nid casach gan Ddovydd yr ynvyd na'r
cymmen,
Ni wyr perchen enaid ba beth vydd ei
ddien.
Nid clodvawr y gardod o'i rhoddi'n av-
lawen,
Nid gwala gan gybydd meddiannu y ddai-
aren,
Nid isel ond balch be bai gyvuwch a'r
haulwen.
Nid caredig ond gwar, nid gwybodys ond
hylan,
Nid gwynvyd ond heddwch, nid gwledd
ond gorawen,
Nid doeth pob areithgar, nid fol pob
anghymmen,
Nid trist pob galarus, nid dyddan pob
llawen.
Ni edrych yr angou pwy decav ei dalcen.
Nid caredig gan Dduw un à ddalio gen-
figen,
Nid hygar gan Grist na vo drugar wrth
angen.
Nid cynhwys i'r nev na vo trech ar ai
gorddeu,
Nid call arwain awydd at unpeth an-
mherchen,
Nid cellwair a dim à vo cynglyn ag asgen.
Nid folineb ond cred ar à ellir yn amgen.
Nid doeth gwerthu nevodd er benthyc
elvydden.

Catwg Ddoeth ai cant.

3.

O gadw dy air y cedwi dy wyneb,
O gadw dy gov y cedwi ddoethineb,
O gadw dy ddwrn ti á gedwi dy dda,
O chedwi dy glod cadw heddwch ai gwna.
O gadw dy ddydd ti á gedwi dy ddawn,
O gadw'th gydwybod ti á gedwi pob iawn.

Catwg Ddoeth ai cant.

4. GWIREDDAU CATWG DDOETH.

Ni ddigia Duw Dad er erchi cyviawnder,
Nid tlotach Dovydd er rhoddi bob amser,
Nid á neb i'r nev er bonedd a dewrder,
Nid nes y gwynvyd er maint y bo y
gwycheder,
Ni thry y doeth o'r iawn er maint yr an-
hawder.
Nid ingach Nev er à el iddo o niver,
Ni chadwo yr ychydig ni ddaw vyth i
lawer,
Ni chair y melus heb wybod i'r chwerw-
der,
Nid melus iechyd ond yn wysg y clavder,
Nid yn yr arav y bydd vwyav y mwynder,
Nid o chwai daved y daw mwyav doeth-
der,

Nid yn y chwerthin y bydd mwyav yr
ysgawnder,
Ni cheir breniniaeth er meddyliau over.
Nid mwyav tlodi y bydd mwyav prinder,
Ni vydd hawdd esgus ar vynydd Goleuver,
Pan welir Cydwybod yn ei holl noethder,
Yn ngwydd Duw Ddovydd a lludd uchel-
der,
A Christ yn barnu yn ngolau Cyviawnder.
Catwg Ddoeth ai cant.

5. CYNGHORION CATWG DDOETH.

Na vid esgud dy law ar lw anudon,
Na vid ddrwg rhyngnod a'th gymydogion,
Na cherdda y nos heb achosion,
Na ddywed enw Duw mewn geiriau gor-
weigion,
Na chyfro ar lid y gwrid o'th galon,
Na thor nawdd Duw Ner a'i orchymynion,
Na ro le i'r digder yn dy feddylon,
Na choela na chas na chelwyddon,
Na chyrch ar gair dy air yn greulon
Nag am dda nag am ddawn dynion.
Na ddywana o'r byd ond dy ddigon,
Na wrthladd y varn a vernir yn gyvion.
Na rwystra y fordd i'r gwan a'r tlodion,
Na chymhell ar neb ond à ddichon,
Na vydd annhrugarog wrth euogion,
Na vydd gyvaill i veilech ynyddion,
Na vydd ddiymdawr am dy gyd-ddynion,
Na vydd galed anwyn wrth ddieth ac
estron.
Na ddangos dy wyneb lle bo'r meddwon.
Nag ymddiried yn vawr i'th elynion,
Na vydd wrth un byw o'r byd yn an-
nhirion,
Na char ond à garo Dduw a'i veibion,
Na chyrch o'th vodd lle byddo'r ymryson,
Na chwennych ymgynnadlu à digllon,
Na vid overwyr dy gyveillion.
Na vydd ddiog yn trin d'orchwyllion,
Na vydd anhael wrth reidusion,
Na ddywed air hagyr am drugarogion,
Na chais gvymbwyll ond a'r doethion,
Na wna gyvrinach heb achos union,
Na ad yn ddiabarch y dyn gwiriou,
Na wna gyveillach ond a deddvolion,
Na chyrch gwleddau yr annwyvolion,
Na ro dy vryd ar loddession,
Na ddatrin rin dy gyttevigion,
Na ymrwyma ond a'r rhai cyvion,
Na chais angen nog à vo Duw yn danvon.
A phynag y bo bydd di vaddlon.

Catwg Ddoeth ai cant.

6. CYNGHORION EREILL.

Nag ymddiried i'r neb a'th fgythio,
Na chred i'r neb a'th wenieitho,
Na chais roesaw dan wg,

Na chais ymgystlwn a'r drwg.
 Na chais lawenydd heb wen,
 Na chais chwate â chlwyvus hen.
 Na chais les o ddiogi,
 Na chais bwyll yn ngorwagi.
 Na chais elw o elusenedd,
 Na chais lwyddiant o esgeulusodod,
 Na chais heddweh o anwydd-dod,
 Na chais iawn ond o gymmod.
 Na chais ddiolch am nag,
 Na chais ond â vo mewn llestyr gwag.
 Na chais barch am ddrygvoesau,
 Na chais ddiogelwch o gamweddau.
 Na chais gariad o valchedd,
 Na chais urddas o faswedd.
 Na chais gellwair a'th gaseion,
 Na chais glod o hir ymryson.
 Na chais ddiwedd da o hir drais,
 Na chais fyniant lle na bo ai cais.
 Na chais ymryson a'th well,
 Na chais wir gau wr o bell.
 Na chais hir ddilyn neges ar galed av-
 rywiog,
 Na chais mewn cyvyngder gyveillach ag
 ovnog.
 Na chais ond o iawnder i'th enaid la-
 wenydd,
 Na chais yn dy vyw ond bodd Duw
 Ddovydd.

Catwg Ddoeth ai cant.

7. CYNGHORION ETTO.

O MYNI vod yn ddoeth dywed ychydig,
 Yn serchog, yn arav, ac yn bwyllig.
 Na ddos i'r cynghor oni'th alwer yno,
 A chyn llevaru cymmer amser i wrando;
 A phan levarot bydd di'n ddivriv,
 Ac nag yngan air hagyr er un cyvrv.
 Nag yngan ond â gair wedd i'r amser,
 Er heddweh, er cariad a chyviawnder;
 Nag yngan ond er helaethu gwybodaeth
 A phob deddfoldeb ar lywodraeth,
 A chais di ddangos ar bob achosion
 Yn gyntaf bodd Duw, yn ail bodd dynion;
 Gwna di'n ystyriol yn ol hyn o gynghor,
 Ac ymhlith y doethion rhoddir itti'th
 rador.

Catwg Doeth ai cant.

8. DEIVREGAWD CATWG DDOETH.

NA vydd anystyriol ban rodder it gy-
 nghor,
 Cau â daint ar dy davod, dy glustiau
 boent egor,
 Bydd addwyn a gwar nid val blaidd i'th
 ymgor,
 Na vydd di vwythus lle galler dy hebgor,
 Na vydd segur o'th fodd ond arail pob
 tymhor,

Na hir ddilyn pechawd o gryd hyd elor,
 Na vydd ddiolval oni lenwych dy ysgubor;
 Na chwsg Vehefin rhag rhew mis Ionor,
 Na chynhell ar ynvyd na dyg na chy-
 nghor,
 Na ddyro dy roddion i hen Gybydd angor,
 Na chytgam â 'sgymmun na ddos iddei
 oror,
 Na ddigia er gweled i arall ei rador,
 Na chred na ymddiried i wylliaid tramor;
 Na vynege i leidyrr pa le mae dy drysor,
 Nag amharcha 'th riaint na bugelydd
 allor;
 Na vydd gyveddachwr vywiliau a chatgor.
 Na anobeithia dy vwyd o vynydd a
 dyvor,¹
 Na ymddiried ond i Dduw ar bob tymhor.
 Nid cynt neb i'r nev er mawredd a
 thrysor,
 Ni pheirch yr angeu na sidan na phor-
 phor,
 Gwna vodd dy Dduw a hynyn ddiymdor,
 A phyrth y nev wen â gai'n eu llawn
 egor.

Catwg Ddoeth ai cant.

LLYMA YR UN DDEIVREGAWD O LYVYR
 ARALL YN AMRYVEL EI VODD MEWN
 LLAWER MAN.

NA ddywed i leidyrr ba le mae'th drysor,
 Na vawr ymddiried i wylliaid tramor,
 Na vydd ddiolval oni lenwych d'ysgubor,
 Na chwsg Vhefin rag rhew vis Ionor,
 Na vydd vwythus lle gellir dy hebgor,
 Na vydd gyveddachwr vywiliau a chatgor,
 Na ro glust yn ormod i chwedlau pob
 goror,
 Na vydd gynfonwas lle gellych dy rador,
 Na wna gyveillach ond a'th gyveisior,
 Na thebyg mai doeth y ceir pob cerddor,
 Na vydd segur o'th fodd ar un tymhor,
 Na vydd vleiddig i'th dy a'th ymgor,
 Na ddirmyg wr bychan a ovyn dy gy-
 nghor,
 Na ovna wr mawr na vydd yn ei atgor,²
 Na amharcha'th Dad na bugail yr allor,
 Na ddod vwyd a lletty i hen gybydd
 angor,
 Na chais vyned i'r nev wrth gyvoeth a
 thrysor,
 Na ynyda wrth neb â vytho dy rador,
 Nag anobeithia luniaeth o vynydd a
 dyvnor,
 Nag ymddiried i neb ond i Dduw dy Iôr.
 Catwg Ddoeth ai Cant.
 Ystyfan Vardd Teilo ai Cant
 Medd llyfrau eraill.

¹ Dyvnor.

² Asgor.

9. GWIREDDAU.

Y cywir á geidw ei air ar bob achosion,
 Y doeth a ry gynghor ac nid ymryson,
 Y call a wna ei ran ac a vydd voddllon,
 Y cyviawn a wna ei swydd er bygythion,
 Y dewr á à'n ei vlaen er gwaethaf gelynion,
 Y gwir á vyn ei le er ymlid y trawsion,
 Y tangnevgar a gerir gan bob dynion,
 Y gwar a gant barch b'le bynag y bython'.
 Y tawgar a vernir yn ddoethaf o'r doeth-
 ion,

Yr hael a voliennir ar gerddi prydyddion,
 Y celwydd a vyddant vyw lle'dd á ereill yn
 feirwon,

Y diwyd a gyvyd i radd pendefigion,
 Y deddvol a geif le ymhlith blaenorion,
 Y diysgog a ovrir a phawb yn uvyddion,
 Y diysgog a gerir gan bob gwrolion,
 Y chwilgar a geif ei hun ymhlith dysged-
 igion,

Yr addwyn a geif nawdd gan vrodor ac
 estron,

Yr heddych a geif ei enwi yn un o'r
 engylion,

Y llawen a vydd yn ysgawn ei galon,
 Y dwyvol á geif ei ran ymhlith nevolion.

Catwg Ddoeth ai Cant.

10. GWIREDDAU.

Nid oes air gwir heb voliant i Dduw
 Ddâ,

Nid oes air celwydd heb ynddo dwyll a
 brad.

Nid oes weithred dda heb dal yn barod,

Nid oes weithred ddrwg heb ddial yn ei
 orvod.

Nid oes valchder heb iddaw ostyngiad,

Nid oes ddiualch heb iddo dderchaviad.

Nid oes rwysgus heb iddo warth o'r di-
 wedd,

Nid oes un gwar heb iddo anrhydedd.

Nid oes gyviawn heb lawenydd didranc,

Nid oes anghyviawn rhag cosp yn dianc.

Nid oes gywir heb iddo ddiogelwch,

Nid oes euawg na syrth i lwyr dristwch.

Nid oes haelionus heb wynvyd cydwybod,

Nid oes gybydd heb ei lwyth o drallod.

Nid oes diwydrwydd heb ar ei ben goron,

Nid oes ddiogi heb vil o helbulon.

Nid oes ddedwydd heb rād Duw arno,

Nid oes ddioreidi heb avlwydd iddo.

Nid oes uvyddod heb iddo ardderchog-
 rwydd,

Nid oes rodres heb iddo ymawr dramewydd.

Nid oes wirionedd heb oruchaviaeth,

Nid oes anwiredd heb wradwydd ac alaeth.

Nid oes iawn heb iawnder o'i gylchyn.

Nid oes gam heb gami'n ei ddilyn.

Nid oes bwyll na chyrrhaedd ragoriaeth,

Nid oes amhwyll heb waethu waethwaeth.

Nid oes ond dwyvol á wel yn y diwedd

Y nev yn dâl am bob dâ mewn buchedd.

Catwg Ddoeth ai Cant.

11. CASBETHAU CATWG DDOETH.

Cas bethau Catwg,

Llyma 'nhwy'n amlwg:

Y gwr na charo

Y wlad ai maco;

Milwr llawn dygnedd,

Ni chais dangnevedd;

Ynad annhrugar,

Prydydd avlavar;

Pencenedyl anghall,

Canllaw diddeall.

Gwerin anghyvraith,

Dirawd ac anrhaith;

Cevnogi gwydiau,

Attal gwybodau.

Gwrth ac ymryson

Rhwng cydvrodorion.

Gwr rhaith ariangar,

Bardd yn ymladdgar.

Maelawr heb goedydd,

Cenedyl heb grevydd

Cenad anfyddlon,

Cybydd diddigon.

Ty heb drigiannydd,

Tir heb ddiwyllydd.

Meusydd heb ydau,

Gosgordd heb drevnau.

Canllowi trawsedd,

Rhwystro gwirionedd.

Amharchu rhiaint,

Cynhen rhwng ceraint.

Gwlad heb ei gosgordd,

Addysg ddiafordd.

Dosparth anhysbys,

Llwybrawd annily,

Teulu digynneddv,

Dadleuon goleddv.

Cynllwyn a bradau,

Fug yn ngorseddau.

Araith ddiymbwyll,

Aneglur grybwyll.

Gwr heb gelyddydd,

Meiwyr heb ryddydd.

Cyrc yn ddigynghor,

Bod heb egwyddor.

Geudyst yn nghyngaws,

Barnu'n anhyngaws,

Amharchu doethion,

Mawrau cybyddion.

Chwedlau diaddysg

Gymysg trachymysg.

Gwybod heb awen,

Pleidiwr anghymmen.

Dirmygu gwirion,

Gwlad heb athrawon.

Arver o veddwol,

Gwr heb gydwybod.

Catwg Ddoeth ai Cant.

12.

Nid iawn i wr doeth ymhravod â chynhen,

Nid cynnydd y da ond llygad y perchen,

Nid antod i wr ond gwaig o vadrogen,

Ni ddaw iddo lwydd ni chydwydd ai awen,

Nid clodvawr y rodd o'i rhoddi'n avlawen,

Nid cas ger bron Dovydd ond caled wrth angen,

Nid hysbys i neb ble bydd ei dywarehen,

Ni wybydd un perchen cnawd beth vydd ai dien,

Nid casach gan Ddaw y diddeall na'r cymmen,

Nid llawnach yr enaid er llenwi y benygen,

Nid cythraul ond gwr â faco genygen,

Nid dawns y pwyll na vytho disgywen,

Na chymmer mewn llaw nas gallot ei orphen,

Na wna ddim o'r byd heb ystyr ei ddyben.

Catwg Ddoeth ai Cant.

13.

Na chais gynghor gan lwyr ac ovnog,

Na ddywed â wyddost wrth wr geuog,

Na ro ateb i ddyn dau davodiog,

Na chais ymlid neges ar galed avrywiog,

Nac adrodd â glywaist rhag ei fod yn gelwyddog,

Na vydd yn lle dedyrdd y tavod rhedegog.

Ni chair da o'r peth a geisir yn chwanog,

Ni ddaw i neb lwyddiant â vo ry wagelog.

Nid rhwydd yn ei vyd ond diwyd calonog,

Nid gwell yn y bedd boneddig no thaïog.

Catwg Ddoeth ai Cant.

14. TREMYNION CATWG DDOETH.

NERTH Dryw, ei chelvyddyd,

Nerth gwalch, ei gynghyd,

Nerth gwenynen, ei hamynedd,

Nerth ysguthan, ei hadanedd,

Nerth morgrugyn, ei ddiwydrwydd.

Nerth maban, ei ddiniweidrwydd.

Nerth merch, ei phryd a'i gwedd,

Nerth cryw, ei drugaredd,

Nerth mab, ei ddysg a'i ddoniau,

Nerth athraw, ei wybodau,

Nerth ieuange, ei uvydddawd,

Nerth hen, ei gynghor parawd.

Nerth doeth, ei ystyriaeth,

Nerth blaenor, ei ddarbodaeth,

Nerth call yn ei ymddwyn,

Nerth boneddig, ei voes addwyn,

Nerth feryllt yn ei law,

Nerth ystrywgar yn ei daw,

Nerth glew yn ei galon,

Nerth glwth, ei ddant llymion,

Nerth tantor yn ei vys,

Nerth llwrv, ei droed hyvrys,

Nerth pentcul yn ei ymdawr,

Nerth anwr, ei frost vawr,

Nerth barid, yn ei awen,

Nerth clerwr, tavod cymmen,

Nerth cymmen, athrylith rwydd,

Nerth llen, ei ystigrwydd,

Nerth ysgolaig, ei fwrriad,

Nerth ynvyd, ei chwerthiniad,

Nerth estron, ymddwyn dirrad,

Nerth swyddog, meddwl gwastad,

Nerth gwan, ei syberwyd,

Nerth celvydd, ei ddiheuyd,

Nerth awenydd, ei vvyryddod,

Nerth â vyn barch, frwyn tavod,

Nerth deddwr, cariad ei wlad,

Nerth ynad, ei bwyll mad,

Nerth dwyvol, ei ddaionusder,

Nerth brenin ei gyviawnder,

Nerth cadarn yn ei orddod,

Nerth gwirgar, ei gydwybod,

Nerth gwr, ei ddealltwriaeth,

Nerth deall maint ei wybodaeth,

Catwg Ddoeth ai Cant.

15. TREMYNION CATWG DDOETH MEWN

MODD ARALL.

NERTH Llwynog yn ei ddichell,

Nerth Ci yn ei ddant,

Nerth Algar yn ei gorn,

Nerth Hwrdd yn ei ben,

Nerth Sarph yn ei chlören,

Nerth Pysg yn ei ysgyvaint,

Nerth Eryr yn ei ylvyn,

Nerth Arth yn ei breichiau,

Nerth Tarw yn ei ddwyvron,

Nerth Twrch yn ei avlach,

Nerth March yn ei garn,

Nerth Ysguthan yn ei hadanedd,

Nerth Cāth yn ei gwinedd,

Nerth Ab yn ei balv,

Nerth Cigvran yn ei froen,

Nerth Clyren, ei chyvlymder,

Nerth Cybydd yn ei ystryw,

Nerth Abwy yn ei ddredod,

Nerth Gwraig yn ei Thavod.

Catwg Ddoeth ai Cant.

16. EREILL UNRHYW.

NERTH glwth yn ei ddant,

Nerth tantor ei vys,

Nerth meddwn ei lwng,

Nerth anwr ei frost,

Nerth ynvyd ei chwerthin,

Nerth colwyddog ei ddigywilyddra,
 Nerth Sais ei ddiehell,
 Nerth Gwyddyl ei gelydd,
 Nerth Estron ei uwyddlawd,
 Nerth Cymio ei ddispyll,
 Catwg Ddoeth ai Cant.

17. EREILL ETTO.

Nerth Plentyn ei ddiniweldrwydd,
 Nerth Mab ei ddysg,
 Nerth Merch ei thogweh,
 Nerth Call yn ei daw,
 Nerth Doeth ei ystyriaeth,
 Nerth Athraw ei ddosparth,
 Nerth Bardd ei awen,
 Nerth Blaenor ei wybodau,
 Nerth Llên yn ei bwyll,
 Nerth Feryllt yn ei law,
 Nerth Glew yn ei galon,
 Nerth Cymmen eonder,
 Nerth Celvydd ei ddihefyd,
 Nerth Deddvol ei amynedd,
 Nerth Dwyvawl ei gael a'i obaith,
 Nerth Gobaith bod ar y gwir,
 Nerth Gwirgar ei gydwybod,
 Nerth Cydwybod gweled a vo cyviawn,
 Nerth a vo Cyviawn ei Dluw.
 Catwg Ddoeth ai Cant.

18. EREILL ETTO.

Nerth Synwvrol ei Amynedd,
 Nerth Myvyr Llonyddweh corf a meddwl,
 Nerth Gwlad ei Gwybodau,
 Nerth Gwybodau Heddwch,
 Nerth Cenedyl Cyvraith,
 Nerth Cyvraith Yngneidiaeth,
 Nerth Ynad ei Gyviawnder,
 Nerth Brenin ei Drugaredd,
 Nerth Gwr ei Ddeall,
 Nerth Deall Ymgais,
 Nerth Ymgais bod ar y Iawn ymbob
 peth.

19. EREILL ETTO.

Nerth Llwrw yn ei droed,
 Nerth Glew ei galondid,
 Nerth Hen ei gynghor,
 Nerth Gwan ei uwyddlawd,
 Nerth Cryv ei drugaredd,
 Catwg Ddoeth ai Cant.

20. ATHRONDDYSG CATWG DDOETH A ELWIR NIDAU CATWG DDOETH.

Nid Gwir ond yr hyn nis gellir ei amgen,
 Nid Cyviawn ond yr hyn nis gellir ei
 hebgor,
 Nid Da ond yr hyn nis gellir ei wellau,
 Nid Drwg ond yr hyn nis gellir ei waeth,

Nid Gwaethaf ond yr hyn nis gellir un
 da o hono,
 Nid Cynhwys ond yr hyn nis gellir ei
 gamu,
 Nid Can ond yr hyn nis gellir ei gym-
 hwyso,
 Nid Cyvlawn ond yr hyn nis gellir difyg
 yndlo,
 Nid Difyg ond yr hyn nis gellir un lles o
 hano,
 Nid Lles ond lle nis gellir gwrth,
 Nis gellir gwrth ond ar y drwg,
 Nid Gwrth ar y drwg ond Duw,
 Nid Duw ond yr hyn nis gellir ei well,
 Nid nis gellir ei well ond gwell na'r
 cyvan,
 Nid gwell na'r cyvan, ond cariad,
 Nid Cariad ond Duw, nid Duw ond
 Cariad.

Catwg Ddoeth ai Cant.

21. ATHRONDDYSG ARALL.

Nid hawdd ond gweled gwirionedd,
 Nid anhawdd ond cael gwirionedd,
 Nid doeth ond caru gwirionedd,
 Nid gwybodus ond a wyr wirionedd,
 Nid dewr ond o weddy gwirionedd,
 Nid câr ond a ddengys wirionedd,
 Nid gelyn ond am lynn wrth wirionedd,
 Nid rhyvedd ond uwyddâu i'r gwirionedd,
 Nid amlach no channol gwirionedd,
 Nid anamlach no cheisio gwirionedd,
 Nid rhyvedd ond elwyd gwirionedd,
 Nid pen ar bob peth ond gwirionedd,
 Nid ynnill ond cafiel gwirionedd,
 Nid golud ond gavael ar wirionedd,
 Nid ymgais dda ond chwilio am wirion-
 edd,
 Nid hoddweh ond o gynnal gwirionedd,
 Nid diwedd da ond gwirionedd,
 Nid bodd Duw ond gwirionedd,
 Catwg Ddoeth ai Cant.

22. ARALL.

Nid agos ond yr hyn nis gellir ei gyr-
 haedd, sev hunan.
 Nid amyl ond yr hyn nis gwelir mewn un
 man, sev gwirionedd.
 Nid mawr ond hyn nis gwelir yn y byd
 gan ei leied, sev cyviawnder.
 Nid gwaeddan ond yr hyn ni chlyw neb
 ei lais, sev cydwybod.
 Nid iawn ond a geir ar gam gan bob un,
 sev gwybodaeth.
 Nid ar gais pob un ond yr hyn nad oes
 neb yn ymrym am dano, sev doethineb.
 Nid golemi ond a weh yn dywyll yn
 mhob dyn, sev deall.

Nid ymhob man ond yr hyn nis gwel
nemawr yn un man, sev Duw.

Catwg Ddoeth ai Cant.

23. ARALL.

Nid call ond â welo'i hun yn fâl,
Nid adnabyddus ond â adnebydd ei hun,
Nid cadarn ond â vo ddech no'i hunan,
Nid gwybodus ond a wyr ei gamsynied,
Nid doeth ond â ddeall ei annoethineb,
Nid gwyliadwrus ond â wilio arno ei hun-
an,

Nid gochelgar ond â ochel â gais ei chwant,
Nid dall ond na welo'i vai ei hunan,
Nid deallus ond â ddeall ei wall ei hunan,
Nid cryv ond â orvydd ar ei wendidau.

Catwg Ddoeth ai Cant.

24. EREILL.

Nid trais ond twyll,
Nid eiddo ond rhyddyd,
Nid goleuni ond deall,
Nid gwybod ond â vo iawn,
Nid cymwynas ond haelioni,
Nid gwneuthur ond o vodd ac ewyllys,
Nid didal â vo dros dal,
Nid llygad ond pwyll,
Nid cyngor ond cydwybod,
Nid cydwybod ond dyoddev,
Nid dyoddev ond dros y cyviawn,
Nid cyviawn ond Duw.

Catwg Ddoeth ai Cant.

25. EREILL.

Nid ewyn ond tost,
Nid tost ond caled,
Nid caled ond cosp,
Nid cosp ond dyoddev o anvodd,
Nid dyoddev o anvodd ond dros y drwg,
Nid drwg ond â vo tost a chaled dyoddev
drosto,
Nid caled dyoddev dros unpeth ond dros
yr hyn â ddylid ei gospi.

Catwg Ddoeth ai Cant.

26. EREILL.

Nid rhy hir aros daioni,
Nid rhybrid unpeth er daioni,
Nid caled un dyoddev dros ddaioni,
Nid o ddarvodus y mae daioni,
Nid annarvodus ond Duw,
Nid oes eithyr o Dduw un daioni.

Catwg Ddoeth ai Cant.

27. EREILL.

Nid golwg ond bodd ac ewyllys,
Nid dall ond trais ac anvodd,
Nid cariad ond rhydd a dewis,
Nid cās ond caethiwed a gorrwod.

Catwg Ddoeth ai Cant.

28. EREILL.

Nid bodd ond esmwyth,
Nid esmwyth ond diogel,
Nid diogel ond gwybod,
Nid gwybod ond cov,
Nid cov ond gweled,
Nid gweled ond goleuni,
Nid goleuni ond Duw.

Catwg Ddoeth ai cant.

29. EREILL.

Nid gweled ond ystyr,
Nid ystyr ond glewineb,
Nid glewineb ond gloewineb,
Nid gloewineb ond goleuni,
Nid goleuni ond deall,
Nid deall ond cydwybod,
Nid cydwybod ond llygad Duw yn enaid
dyn.

Catwg Ddoeth ai Cant.

30. EREILL.

Nid Da ond Dwyvol,
Nid Dwyvol ond Crevyddus,
Nid Crevydd ond Cred,
Nid Cred ond Gwir,
Nid Gwir ond Amlwg,
Nid Amlwg ond Goleuni,
Nid Goleuni ond Duw.

Am hyny nid da ond goleuni, nid dwy-
voldeb ond goleuni, nid crevydd ond
goleuni, nid cred ond goleuni, nid
gwir ond goleuni, nid amlwg ond
goleuni, nid goleuni ond gweled Duw.

Catwg Ddoeth ai cant.

31. EREILL.

Nid llawen ond call,
Nid call ond diniwed,
Nid diniwed ond serchog,
Nid serchog ond trugar,
Nid trugar ond cydwybodawl,
Nid cydwybodawl ond ymedrychgar,
Nid ymedrychgar ond ystyrgar,
Nid ystyrgar ond awenawl,
Nid awenawl ond cydwybodawl,
Nid cydwybodawl ond dwyrvawl.

Ac am hyny nid llawen ond dwyrvawl,
ac nid dwyrvawl heb lawenydd.

Catwg Ddoeth ai Cant.

32. ARALL, UNRHYW.

Nid llawen ond boddlaw, n,
Nid boddlaw ond ystyrgar,
Nid ystyrgar ond deallus,
Nid deallus ond meddylgar,
Nid meddylgar ond llonydd,
Nid llonydd ond cydwybodawl,
Nid cydwybodawl ond cariadgar,

Nid cariadgar ond anianawl,
 Nid anianawl ond cerddgar,
 Nid cerddgar ond awengar,
 Nid awengar ond goleugar,
 Nid goleugar ond gwirgar,
 Nid gwirgar ond cyviawn,
 Nid cyviawn ond dwyvawl,
 Nid dwyvawl heb lawenydd.

Catwg Ddoeth ai cant.

33. ARALL.

Nid gwr heb ddysg,
 Nid dysg heb voes,
 Nid moes heb syberwyd,
 Nid syberwyd heb haelioni,
 Nid haelioni heb gariad,
 Nid cariad heb dangnev,
 Nid tangnev heb ddwyvolder,
 Nid dwyvolder heb gyviawnder,
 Nid cyviawnder heb ymddwyn ag anallu,
 Nid ymddwyn ag anallu ond dyndawd,
 Nid dyndawd ond o vodd Duw,
 Nid bodd Duw ond er daioni,
 Nid daioni o Dduw ond yn eithavodd
 doethineb,

Nid eithavodd doethineb Dyn ond ymu-
 vyddhau i Dduw ymhob peth, a'i garu
 ymhob peth.

Catwg Ddoeth ai Cant.

34. ARALL.

Nid golud ond gwybodaeth,
 Nid gwybodaeth ond awen,
 Nid awen ond deall,
 Nid deall ond pwyll,
 Nid pwyll ond amynedd,
 Nid amynedd ond ystyr,
 Nid ystyr ond dyben da,
 Nid dyben da ond Duw.

Catwg Ddoeth ai Cant.

35. ARALL.

Nid rhybell cyrch cyvraid,
 Nid rhy hir aros daioni,
 Nid rhyvawr a wneir tros Dduw,
 Nid rhy vach ydd ymddiriedir i'r Byd,
 Nid rhy uchel iddei gyrrhaedd gwybodaeth,
 Nid rhy vynyeh y gwneir a vo cyviawn,
 Nid rhy amyl y gwneir trugaredd,
 Nid rhy gadarn y glynir wrth wirionedd,
 Nid rhy awyddus y gwneir daioni,
 Nid rhy ochelgar y gwylier rhag balch-
 der,

Nid rhy ovalus ydd ymgedwir rhag tra-
 chwant,

Nid rhy galed marw dros bob gwir a
 chyviawn,

Nid rhy hwyr ydd uvuddêir i Dduw.

Catwg Ddoeth ai cant.

36. ARALL.

Nid Dwyvoldeb ond trugaredd at bob byw
 a bod,
 Nid doethineb ond ymwrthod â bydoldeb,
 Nid hapusder ond pwyll ac iechyd,
 Nid cariad ond cyviawnder,
 Nid cyfiawnder ond a vynid ei gael gan
 arall,
 Nid gwirionedd ond a wyper heb ei glywed
 gan arall,
 Nid celwydd ond a wypai ei hunan nad
 gwir vyddai,
 Nid folineb ond credu ac anghredu'n ben-
 dant â weto arall,
 Nid llawenydd ond cydwybod aneuog,
 Nid call ond a wyr ymgynnal o hono ei
 hunan,
 Nid haelioni ond dyoddev pob caled er
 daioni i ereill,
 Nid dedwyddwch ond pwyllgarwch,
 Nid pwyllgarwch ond dwyvoldeb,
 Nid dwyvoldeb ond trugaredd at bob byw
 a bod.

Catwg Ddoeth ai cant.

37. ARALL.

Nid drwg ond â dybio ei hun yn dda,
 Nid fol ond â dybio ei hun yn gall,
 Nid bach ond â dybio ei hun yn vawr,
 Nid annoeth ond â dybio ei hun yn ddoeth,
 Nid anwybodus ond â dybio ei vod yn
 gwybod y cyvan,
 Nid celwyddwr ond bostiwr,
 Nid lleidyr ond â ddwg oddiarno ei hun
 ei holl eiddo, sev cybydd,
 Nid gormes ond anair nas haedder,
 Nid briw ond briw calon,
 Nid carchar ond cydwybod euog,
 Nid tost ond cosp am ddrygioni,
 Nid eisieu ond eisieu deall,
 Nid da ond â vo da i arall,
 Nid da ond â ymgais vod yn well,
 Nid gwybod ond gwneuthur daioni,
 Nid doeth ond â athraw annoeth,
 Nid dyn ond â vo da'i gynneddau.

Catwg Ddoeth ai cant.

38. ARALL.

Nid drwg â wnelo arall yn well,
 Nid annoeth â wnelo arall yn ddoethach,
 Nid tlawd â wnelo arall yn verthocach,
 Nid annysgedig â wyr ddysgu da i arall,
 Nid annedydd â wnelo arall yn dded-
 wydd,
 Nid da ni bo arall well erddo,
 Nid rhybell cyrchu daioni,
 Nid rhy hwyr cafael daioni,
 Nid rhy hir aros daioni,
 Nid rhy brid y prynu daioni,

Nid rhy vawr y bon¹ â gymmer er daioni.
 Nid anafus â gulo ddaion y diwedd.
 Nid golddu ond am â vo drwg,
 Nid llawenydd ond cydwybod lla,
 Nid cydwybod ond deall,
 Nid deall ond ystyriaeth,
 Nid ystyriaeth ond pwyl,
 Nid pwyl ond awenolder,
 Nid awenolder ond athrylith,
 Nid athrylith ond addysg,
 Nid addysg ond â sercher,
 Nid serch ond â garper,
 Nid a garper ond â dangoser,
 Nid dangos ond o gariad,
 Nid cariad ond Tad,
 Nid Tâd ond Duw,
 Nid Duw yn Dâd ond i ddwyvawl.

Catwg ddoeth ai Cant.

39. ARALL.

Nid cadernyd heb gevndyr,
 Nid lliosogrwydd heb gyvyrdyr,
 Nid bygwyl heb wyr,
 Nid tegwch heb wrwgild,
 Nid hoewder heb gleddyv,
 Nid brwydyr heb wewyr,
 Nid bicre heb vwa,
 Nid ymladd heb ddagyr,
 Nid esmwythder heb dy,
 Nid arglwydd heb drugaredd,
 Nid gwr heb gydwybod,
 Nid gwlad heb lywodraeth,
 Nid gwasanaethwr heb ovr,
 Nid oferiad heb lén,
 Nid esgob heb ddysg,
 Nid ynad heb gyviawnder,
 Nid brenin heb gyvraith,
 Nid llavuriaeth heb vab,
 Nid hiliogaeth heb verched,
 Nid hyder heb vrawd,
 Nid argelwch heb chwaer,
 Nid ymgeledd heb vâm,
 Nid cystlwg heb dîd,
 Nid tâd ond Duw.

Ac o veddu Duw yn Tâd y ceir mam, a
 brawd, a chwaer, a mab, a merch, a
 chevndyr, a chyvyrdyr, a phob ceraint
 a chynghor a chymorthwy ac ymgel-
 edd.

Catwg Ddoeth ai Cant.

40. ARALL.

Ni wyr ni wyl,
 Ni wyl ni ddysg,
 Ni ddysg ni wrendy,
 Ni wrendy ond astud,
 Nid astud ond dedwydd,
 Nid dedwydd ond â ato ei garu,
 Ni ad ei garu ond divilain,

¹Poen.

Nid divilain ond uvydd,
 Nid uvydd ond ddoeth,
 Nid ddoeth ond lawellug,
 Nid lawellug ond gollddus,
 Nid goddeus ond synwyrus,
 Nid synwyrus ond cydwybodus,
 Nid cydwybodus ond cywir,
 Nid cywir ond meddylgar,
 Nid meddylgar ond serchog,
 Nid serchog ond cerddgar,
 Nid cerddgar ond llavar,
 Nid llavar ond ymddyddangar,
 Nid ymddyddan ond am Dduw.

Catwg Ddoeth ai Cant.

41. ARALL.

Nid cynghor ond¹ tad,
 Nid gweddi heb² vam,
 Nid ymgeledd heb³ chwaer,
 Nid cadernid heb vrawd,
 Nid galluog heb gevnder,
 Nid cenedlog heb gyvyrdyr,
 Nid ymgyriad heb vab,
 Nid hiliogaeth heb verch,
 Nid ty heb wr,
 Nid gwely heb wraig.
 Nid gwr heb gelvyddyd,
 Nid annedd heb gymdogaeth,
 Nid cenedyl heb vaint,
 Nid gwlad heb lywodraeth,
 Nid lywodraeth heb gyviawnder,
 Nid cyfiawnder heb heddwch,
 Nid heddwch heb gariad,
 Nid gwerin heb wybodau,
 Nid gwybodau heb addysg,
 Nid addysg heb ddosparth,
 Nid dosparth heb syberwyd,
 Nid sebwryd ond cynneddau da,
 Nid llaen heb gyl,
 Nid hyder ond lwa,
 Nid hoewder ond cleddyv,
 Nid brwydyr ond gwewyr,
 Nid ladd ond dagyr,
 Nid tylodi ond cleved,
 Nid chwydrwydd ond ceriad,
 Nid gwail synwyr ond ymryson,
 Nid methiant ond musgrelli,
 Nid doethineb ond tewi,
 Nid diogi ond syr hni,
 Nid pechod ond aundden,
 Nid aundden ond syrth,
 Nid anghenus ond nas cymmer,
 Nid gelyn ond athrodwr,
 Nid lleidyr ond cybydd,
 Nid taiog ond carl,
 Nid cerlyn ond afrywiog,
 Nid avrywiog ond iangwr,
 Nid iangwr ond o arver,

¹Heb.

²Ond.

³Ond.

Nid arver ond camp,
 Nid camp ond à vo da,
 Nid da ond rhadlondeb,
 Nid rhadlondeb ond deall,
 Nid deall ond rhyw,
 Nid rhyw ond rhyvedd,
 Nid rhyvedd ond nad adnebydd dyn ei
 hun.

Catwg Ddoeth ai Cant.

42. ARALL.

Nid gwresog ond yr haul,
 Nid oer ond y lleuad,
 Nid amllder ond y ser,
 Nid buan ond y gwynt,
 Nid arav ond y gwlaw,
 Nid cyvlym ond golenni,
 Nid ysborth ond milgi,
 Nid sionc ond gwraig,
 Nid llawenydd ond merch,
 Nid digrivwch ond gweilch,
 Nid cywir ond ci,
 Nid esgeulus ond gweinidog,
 Nid anymddiriedus ond diriaid¹
 Nid melus ond pechod,
 Nid chwerw ond penyd,
 Nid diddrwg ond dibechod,
 Nid dibechod ond santaidd,
 Nid santaidd ond diwybod am y byd,
 Nid diwybod am y byd ond à vo marw
 cyn ei lev geni.

Catwg Ddoeth ai cant.

43. ARALL.

Nid dedwydd ond diddrwg,
 Nid diddrwg ond dibech,
 Nid dibech ond santaidd,
 Nid santaidd ond diwybod,
 Nid diwybod ond ynvyd,
 Nid ynvyd ond disynwyr,
 Nid disynwyr ond di serch,
 Nid can Dduw ynvyd na chymmen,
 Nid rhyvedd dim à vyno Duw.

Catwg Ddoeth ai Cant.

44. ARALL.

Nid hudoliaeth ond ieuencetid,
 Nid ieuencetid ond enyd awr,
 Nid twyll ond y byd,
 Nid cyvoeth ond iechyd,
 Nid pruddder ond marwolaeth,
 Nid dyvrydwch² ond ufern,
 Nid llawenydd ond y nev,
 Nid hyvryd ond gyda Duw,
 Nid gyda Duw ond cariadgar,
 Nid cariadgar ond tangnevgar,
 Nid tangnevgar ond mab i Dduw.

Catwg Ddoeth ai Cant,

¹ Bradwr.

² Dihvrydwch

45. ARALL.

Nid moliannus ond cyttundeb,
 Nid cyttundeb ond syberwyd,
 Nid syberwyd ond llonyddwch,
 Nid llonydd ond goreugar,
 Nid goreu ond athrylith,
 Nid athrylith ond llawen,
 Nid llawen ond divalch,
 Nid divalch ond boneddig,
 Nid boneddig ond trugarog,
 Nid trugarog ond deddvawl,
 Nid deddvawl ond doeth,
 Nid doeth ymryson¹,
 Nid diymryson ond cyttundeb.

Catwg Ddoeth ai Cant.

46. ARALL.

Nid yspail ond gwynt.
 Nid gortrech ond tân,
 Nid rhuthyr ond dŵr,
 Nid diddim ond trist,
 Nid athrywaith ond llawen,
 Nid celvydd ond divriv,
 Nid pruddder ond eisiau,
 Nid helaethrwydd heb ddigon,
 Nid amheuthun llawer,
 Nid chwannog ond mab,
 Nid moethus ond merch,
 Nid cadarn ond gwr,
 Nid gwr ymladd heb fon,
 Nid marchog heb waew,
 Nid ovnog ond digasog,
 Nid digasog heb achos
 Nid achos ond heb achos.

Catwg Ddoeth ai Cant.

47. ARALL.

Nid gwenwynig ond cath,
 Nid tyrnig ond ci,
 Nid creulon ond llew,
 Nid cyvrwys ond ab,
 Nid dichellgar ond llwynog,
 Nid ystyrgar ond ysgyvarnog,
 Nid athrylith ond batheiad,
 Nid brwnt ond fwlbart,
 Nid moethus ond bele,
 Nid bywiog ond gwiwair,
 Nid esgud ond dyvrgi,
 Nid esmwyth ond pathew,
 Nid difaith ond ystum,
 Nid boneddig ond hydd,
 Nid rhywiog ond march²,
 Nid gwar ond ych,
 Nid taiog ond eidon,
 Nid rhadlawn ond davad,
 Nid addwyn ond oen,
 Nid llyseuwrraig ond gavyr,

¹ Qu.? ond diymryson. I. M.

² Nid addwyn ond march

Nid teg ond paun,
 Nid hagr ond llyfant,
 Nid tomlyd ond bwch,
 Nid syw ond y bi,
 Nid sionc ond dryw,
 Nid balch ond alarch,
 Nid coelvain ond côg,¹
 Nid cantor ond mwyalch,
 Nid serchog ond eos,
 Nid rhyvygus ond bronfraith.
 Nid cyvannedd ond ceiliog,²
 Nid avradlon ond iâr,
 Nid ynvyd ond gwydd,
 Nid budyr ond hwyad,
 Nid llechiad ond cyfylog,
 Nid anllad ond aderyn y to,
 Nid musgrell ond ceilioggwydd,
 Nid glwth ond mulfran,
 Nid anferth ond garan,
 Nid ammaeth ond ych,
 Nid cares ond buwel,
 Nid chwârêus ond colwyn,
 Nid trythyll ond myn,
 Nid glan ond pysg,
 Nid eidiog ond brithyll.
 Nid syber ond gleisiad,
 Nid godech ond llysywen,
 Nid mwth ond gwenol,
 Nid rheipus ond barcut,
 Nid llygotwraig ond dylluan.

Catwg Ddoeth ai Cant.

47. ARALL.

Nid ysbaill ond gwynt,
 Nid trais ond ton,
 Nid rhwystyr ond dŵr,
 Nid gortrech ond tân,
 Nid trwm ond daiar,
 Nid ysgawn ond awyr,
 Nid caled ond maen,
 Nid arv ond dur.

Catwg Ddoeth ai Cant.

48. ARALL.

Nid dewr ond gwŷr,
 Nid ovnus ond gwagedd,
 Nid gwenieithus ond merch,
 Nid cynnorthwy ond mab,
 Nid goval ond mam,
 Nid nawdd ond tad,
 Nid cariad ond plant,
 Nid carennnydd³ ond wyron,⁴
 Nid tylwyth ond neiaint,
 Nid hiliogaeth ond gorwyr,
 Nid eppil ond goresgynydd,
 Nid hofder ond etivedd,

¹ Nid mwynaidd ond côg

² Nid gwrol ond ceiliog ty

³ Etiveddion

⁴ Neiaint

Nid amddarad ond cydymaith,
 Nid cyvrinach ond rhwng dau,
 Catwg Ddoeth ai Cant.

49. ARALL.

Ni wyr ni weles,
 Nid gwybodus ond â ddeall,
 Nid hysbys ond â ymovyno,
 Nid cyfarwydd ond a wypo,
 Nid dysg heb synwyr,
 Nid call ond â gatwo yn ei gôv,
 Nid calonog ond â gyrcho,
 Nid diarswyd ond â rho,
 Nid ovnog ond â vo,
 Nid dyoddevgar ond doeth,
 Nid milain ond taiog,
 Nid llwvyr ond â becho,
 Nid euog ond â lecho,
 Nid gau ond anwireddgar,
 Nid enbyd ond un ni bu enbyd arno,
 Nid gallus ond call,
 Nid iach ond â vo marw,
 Nid trevtad anrhydedd arglwydd,
 Nid gair ond o ben â gredir,
 Nid anvad ond anvoes,
 Nid blaidd ond y bugail,
 Nid cyfredin ond cerdd,
 Nid cerdd ond cân,
 Nid cân ond y gan¹ hofedd,
 Nid hofedd ond a sercher,
 Nid oll ond anveidrawl,
 Nid anveidrawl ond dim,
 Nid dim ond Duw.

Catwg Ddoeth ai Cant.

50. ARALL.

Ni weles ni wyr,
 Ni wyr ni ddysg,
 Ni ddysg ni wrendy,
 Ni wrendy ond ystyriawl,
 Nid ystyriawl ond astud,
 Nid astud ond athrylithgar,
 Nid athrylithgar ond dedwydd,
 Nid dedwydd ond addwyn,
 Nid addwyn ond anvilaidd²,
 Nid anvilaidd³ ond uvydd,
 Nid uvydd ond doeth,
 Nid doeth ond tawedog,
 Nid tawedog ond goddevus,
 Nid goddevus ond deallus,
 Nid deallus ond synwryol,
 Nid synwryol ond cydwybodus,
 Nid cydwybodus ond cywir,
 Nid cywir ond meddylgar,
 Nid meddylgar ond serchog,
 Nid serchog ond cerddgar,
 Nid cerddgar ond llavar,

¹ Qu.? a gân. I. M.

² Divilain.

³ Divilain.

Nid llavar ond ymddyddan,
Nid ymddyddan ond am Dduw.

Mewn llyvyr arall val hyn.

Nid serchog ond amyneddgar,
Nid amyneddgar ond cerddgar,
Nid cerddgar ond llawen,
Nid llawen ond llavar,
Nid llavar ond ymddyddan¹.

Catwg Ddoeth ai Cant.

51. ARALL.

Nid cartrev ond annedd,
Nid annedd ond ty,
Nid ty heb wr,
Nid gwely heb wraig,
Nid teulu ond plant,
Nid etivedd ond mab,
Nid eppil ond wyr,
Nid hiliogaeth ond orwyr,
Nid cenedyl ond goresgynydd,
Nid gwlad ond cenedyl,
Nid cenedyl heb lywodraeth,
Nid llywodraeth heb addwynder,
Nid addwynder ond gwybodau,
Nid gwybodau ond celvyddyddau,
Nid celvyddyddau heb dangnef.
Nid tangnef ond cariad,
Nid cariad ond pwyll,
Nid pwyll ond deall,
Nid deall ond addysg,
Nid addysg ond athraw,
Nid athraw heb urddas,
Nid urddas ond braint,
Nid braint ond teilyngdawd,
Nid teilyngdawd ond daioni,
Nid daioni ond o Dduw.

Catwg Ddoeth ai Cant.

52. ARALL.

Nid ovnog ond digasog,
Nid digasog heb achos,
Nid dyoddevgar ond doeth,
Nid doeth à ymryson,
Nid mwynder ond merch,
Nid mabgar ond divilain,
Nid milain ond taio,
Nid taio ond carl,
Nid cerlyn ond avrywiog,
Nid avrywiog ond iangwr,
Nid iangwr ond nid ymgais à doeth,
Nid doeth ond tawedog,
Nid tawedog ond adnabyddus,
Nid adnabyddus ond à adnebydd ei hun.

Catwg Ddoeth ai Cant.

53. ARALL.

Nid gwynvyd ond llawenydd,
Nid doethineb ond tewi,
Nid gwledd ond boddlonedd,

¹ Ut supra.

3 E

Nid helaethrwydd heb ddigon,
Nid amheuthyn llawer,
Nid siomedigaeth ond gwraig,
Nid llawenydd ond merch,
Nid hofder ond mab,
Nid cares ond buwch,
Nid cyvoeth ond davad,
Nid digrivwch ond gwalch,
Nid hyder ond march,
Nid asborth ond milgi.
Nid cyvarwydd ond à gerddoedd¹.
Nid hysbys ond à weloedd.
Nid gwybodus ond à ymarveroedd.
Nid celvydd ond à ymdrechoedd.
Nid deallus ond à ymchwilioedd.
Nid pwyllus ond à ystyrioedd.
Nid ystyrioedd ond dedwydd.
Nid dedwydd ond cydwybodus.
Nid cydwybodus ond adnabyddus.
Nid adnabod ond adnabod ei hun.

Catwg Ddoeth ai Cant.

54. ARALL.

Nid gwr ond a drawo.
Nid govalus ond à laddo.
Nid trist ond cybydd.
Nid llawen ond hael.
Nid hael ond ai cymmero.
Nid ai cymmero ond dedwydd.
Nid dedwydd ond deallgar.
Nid deallgar ond gwybodus.
Nid gwybodus ond ymgeisgar.
Nid ymgeisgar ond cywir.
Nid cywir ond deddvawl.
Nid deddvawl ond dwyvawl.
Nid dwyvawl ond à garo Dduw.
Nid à garo Dduw ond a garo ei gymodog.
Nid cymodog ond a ellir cymwynas iddo.

Catwg Ddoeth ai Cant.

55. ARALL.

Nid anneall ond anynad.
Nid gau ond y gsuawg.
Nid anudon ymchwelyd er da².
Nid dedwydd ni ddyfo pwyll.
Nid cov ond pwyll ymddwyn.
Nid eiddun dedwydd dyhedd.
Nid dev devin namyn devawd.
Nid hyvrydwch ond gyda Duw.
Nid da y blaidd nid da'i gawl.
Nid hybarch rhy gynnevin.
Nid lleidyr ond a ddyco ei eiddo'i hun.
Nid cyweithas heb vrawd.
Nid cov gan lwth ei grach.
Nid rhy dda neb i wasanaethu ei hun.
Nid edrych newyn y tecav.
Nid hawdd blingo callestren.

¹ Gredodd, mewn llyvyr arall.

² Ar y da. Ll. arall.

Nid moes gwrthod
 Nid anverth ond ansyberwyd.
 Nid molus ond a wabodder.
 Nid moesog morwyn ni chlwyw lev ceiliog
 ei thad.
 Nid cyvun hun a haint.
 Nid hawdd hawdd heb gymhar.
 Nid hir aros daioni.
 Nid eglur edrych trwy dywyll.
 Nid adwna Duw a wnaeth.
 Nid o rym corf y cenir telyn.
 Nid uniaith ees a brân.
 Nid gwell rhwy no digon.
 Nid â bwyall y mae annu crwth.
 Nid da rhy o ddim.
 Nid ei veddwl sydd oren i ddên.
 Nid hir barâus cymhell.
 Nid drwg ond a getir drwg o hono.
 Nid rhaid pedi yn llys arglwydd.
 Nid rhyfel ond gwynt.
 Nid gormes ond dwr.
 Nid dinistyr ond tân.
 Nid glân ond glân ei galon.
 Nid llai y cyrcher llaith no'r cyfarwys.
 Nid gwaeth cywir er ei chwilio.
 Nid o gywilydd ond val ai cymmerer.
 Nid hawdd chwythu tân â blawd yn
 ngenau.
 Nid eglur edrych yn nhywyll.
 Nid call ond call weithiau.
 Nid a lawch mab ai câr.
 Nid etifeddiaeth gwasanaeth.
 Nid call Cymro oni chollo.
 Nid gwraddwydd ymwellâu.
 Catwg Ddoeth ai Cant.

56. ARALL.

Nid gwlad heb genedyl,
 Nid cenedyl heb wr,
 Nid gwr heb urddas,
 Nid urddas heb vonedd,
 Nid bonedd heb vraint,
 Nid braint heb wybodau,
 Nid gwybodau heb ddysg,
 Nid dysg heb voes,
 Nid moes heb hawddgarwch,
 Nid hawddgarwch heb syberwyd,
 Nid syberwyd heb haelioni,
 Nid haelioni heb gariad,
 Nid cariad heb gyvawnder,
 Nid cyvawnder heb dangnev,
 Nid tangnev ond Duw.
 Heb dangnev, heb gyvawnder, heb
 gariad, heb haelioni, heb syberwyd,
 heb hawddgarwch, heb voes, heb
 ddysg, heb wybodau, heb vraint, heb
 vonedd, heb urddas, heb wrhydri, heb
 genedyl, heb wlad, heb Dduw, ac
 heb ddim.

57. ARALL.

Nid gwr heb genedyl,
 Nid cenedyl heb wlad,
 Nid gwlad heb lywodraeth,
 Nid lywodraeth heb gyvraith,
 Nid cyvraith heb gyvawnder,
 Nid cyvawnder heb cydvraint,
 Nid cydvraint ond cydvryd,
 Nid cydvryd ond cydbwyll,
 Nid cydbwyll ond cydwybodoldeb,
 Nid cydwybodoldeb ond cydddysg,
 Nid cydddysg ond cydgariad,
 Nid cydgariad ond cydtangnev,
 Nid cydtangnev ond cydddwylvoldeb,
 Nid cydddwylvoldeb ond o Dduw, am hyny
 Nid gwr ond o Dduw.

58. ARALL.

Nid bywyd heb ryddyd,
 Nid rhyddyd heb lywodraeth,
 Nid lywodraeth heb ddoethineb,
 Nid doethineb heb gyvawnder,
 Nid cyvawnder heb drugaredd,
 Nid trugaredd heb gariad,
 Nid cariad heb haelioni,
 Nid haelioni heb ystyr,
 Nid ystyr heb ddeall,
 Nid deall heb awen,
 Nid awen heb bwyll,
 Nid pwyll heb athrylith,
 Nid athrylith ond anian,
 Nid anian ond crevydd,
 Nid crevydd ond gwirionedd,
 Nid gwirionedd ond gwybodaeth,
 Nid gwybodaeth ond crêd,
 Nid crêd heb dystiolaeth,
 Nid dystiolaeth ond praww,
 Nid praww ond ymgais, am hyny ymgais
 y cyvan.

Catwg Ddoeth ai Cant.

59. ARALL.

Nid bôd ond yr hyn nis gellir dadvod arno,
 sev Duw.
 Nid bon ond anmon, sev Duw.
 Nid byw ond yr hyn nis gellir anmuw
 arno, sev Duw.
 Nid gallu ond yr hyn nis gellir anallu
 arno, sev Duw.
 Nid mawr ond yr hyn nis gellir ei fwy,
 sev Duw.
 Nid cadarn ond yr hyn nis gellir ei yrthio,
 sev Duw.
 Nid gwir ond yr hyn nis gellir ei amgenu,
 sev Duw.
 Nid éang ond yr hyn nis gellir ing arno,
 sev Duw.
 Nid cyvawnder ond yr hyn nis gellir anghyv-
 iawn o hono, sev Duw.

Nid cenedlydd ond yr hwn nis gellir ei
vodd o genedliad, sev Duw.

Nid gwneuthurwr ond yr hwn nis gwnaeth-
pwyd, sev Duw.

Nid berth ond yr hyn nis gellir anmerth
arno, sev Duw.

Nid goludog ond yr un a biau y cyvan.
sev Duw.

Nid meddiant ond nas gellir diveddiant
arno, sev Duw.

Nid piau ond nas gellir nad eve a biau y
cyvan, sev Duw.

Nid gwybod ond lle nas gellir amgen no
gwybod, sev Duw.

Nid da ond yr hyn nis gellir ei gystal, sev
Duw.

Nid gwynvyd ond yr hwn nis gellir advyd
ynddo, sev Duw.

Nid goleuni ond yr hyn nis gellir ynddo
dywyll, sev Duw.

Nid uniawn ond yr hyn nis gellir cam
ynddo, sev Duw.

Nid parâus ond yr hyn nis gellir diwedd
iddo, sev Duw.

Nid diogel ond yn nis gellir anniogelwch,
sev Duw.

Nid dedwydd ond lle nis gellir amgen no
dedwydd, sev Duw.

Nid pen ond yr hwn nis gellir pen arno,
sev Duw.

Nid brenin ond nas gellir brenin arno, sev
Duw.

Nid arglwydd ond nas gellir arglwydd
arno, sev Duw.

Nid cariad ond yr hwn nis gellir anghar-
iad ynddo, sev Duw.

Nid un ond yr hwn nis gellir ail iddo, sev
Duw.

Catwg Ddoeth ai Cant.

60. ARALL. BONEDD DOETHINEB.

Nid doethineb ond awen,

Nid awen ond arver,

Nid arver ond cymhell,

Nid cymhell ond cariad,¹

Nid cariad ond dewis,

Nid dewis ond pwyll,

Nid pwyll ond ystyriaeth,

Nid ystyriaeth ond daioni,

Nid daioni ond Duw.

Am hyny nid doethineb ond o Dduw.

Catwg Ddoeth ai Cant.

61. ARALL. BONEDD AWEN.

Nid Awen ond doethineb,

Nid doethineb ond o arver,

Nid arver ond cymhell,

Nid cymhell ond cariad,

¹ Serch. ll. arall.

Nid pwyll ond deall,

Nid deall ond ystyr,

Nid ystyr ond cymhell,

Nid cymhell ond serch,

Nid serch ond ar ddaioni,

Nid daioni ond Duw.

Am hyny nid Awen ond o Dduw.

Catwg Ddoeth ai Cant.

62. ARALL. BONEDD GWYBODAETH.

Nid gwybodaeth ond celvyddyd,

Nid celvyddyd ond trevn,

Nid trevn ond deall,

Nid deall ond ymgais,

Nid ymgais ond ymovyn,

Nid ymovyn ond achos,

Nid achos ond eisiwed,

Nid eisiwed ond angen,

Nid angen ond o Dduw.

Am nyny nid Gwybodaeth ond o

Dduw.

Catwg Ddoeth ai Cant.

63. ARALL.

Nid rhinwedd ond serch,

Nid serch ond hofder,

Nid hofder ond bodd,

Nid bodd ond arwedd,

Nid arwedd ond addas,

Nid addas ond rhyw,

Nid rhyw ond pwyll,

Nid pwyll ond ystyr,

Nid ystyr ond er lles,¹

Nid lles ond daioni,

Nid daioni ond Duw,

Am hyny nid Rhinwedd ond o Dduw.

Catwg Ddoeth ai Cant.

64. ARALL.

Nid cymdog ond cyweithas,

Nid cyweithas ond teuluaidd,

Nid teuluaidd ond syber,

Nid syber ond hawddgar,

Nid hawddgar ond divalch,

Nid divalch ond trugarawg,

Nid trugarawg ond deddvawl,

Nid deddvawl ond dedwydd,

Nid dedwydd ond diddrwg,

Nid diddrwg ond santaidd,

Nid santaidd ond cariadgar,

Nid cariadgar ond tangnevgar,

Nid tangnevgar ond pwyllgar,

Nid pwyllgar ond dwyvawl,¹

Nid dwyvawl ond gyda Duw,

Nid gyda Duw ond gyda phob daioni.

Catwg Ddoeth ai Cant.

65. ARALL.

Nid dedwydd ond diddrwg,

Nid diddrwg ond santaidd,
 Nid santaidd ond diwybod,
 Nid diwybod ond disynwyr,
 Nid disynwyr ond disereh,
 Nid disereh ond didrachwant,
 Nid didrachwant ond boddlon,
 Nid boddlon ond a vo wrth vodd Duw.

Catwg Ddoeth ai Cant.

66. ARALL.

Nid Gwr ond Cymro,
 Nid gwladwr ond llavurwr,
 Nid gweinydd ond ammaeth,
 Nid cynnorthwy ond creftwr,
 Nid addysg ond ysgolaig,
 Nid athraw ond doeth,
 Nid doeth ond dwyrvawl.

Catwg Ddoeth ai Cant.

67. ARALL.

Nid gormes ond gwr boneddig,
 Nid twyll ond mynaich,
 Nid anrhaith ond ofeiriad,
 Nid diva ond milwr,
 Nid hud ond arglwyth,
 Nid dall ond cyvraith,
 Nid cadarn ond cenedyl,
 Nid cenedyl ond cyngyd,

Catwg Ddoeth ai Cant.

68. ARALL.

Nid hudoliaeth ond ieuencetid,
 Nid gwallgov ond balchder,
 Nid ynvydrwydd ond cariad,
 Nid folineb ond meddwdawd,
 Nid annoethder ond lliid,
 Nid fyrnig ond dialgar,
 Nid gelyn ond athrawd,
 Nid gwall synwyr ond myrison,
 Nid gwag ond chwedlengar,
 Nid doethineb ond tewi,
 Nid doeth ond dyoddevgar,
 Nid dyoddevgar ond doeth,
 Nid melus ond pechod,
 Nid chwerw ond penyd,
 Nid call ond cywir,
 Nid lledrad ond moethusder,
 Nid dinistyr ond diogi,
 Nid twyll ond y byd,
 Nid siomedigaeth ond gwraig,
 Nid cynghor ond gadael iddo.

Catwg Ddoeth ai Cant.

69. ARALL.

Nid ysbail ond gwynt,
 Nid trais ond tân,¹
 Nid anrhaith ond dwr,²
 Nid ysgawn ond awyr,

¹Nid anrhaith, &c. Ll. ar.

²Nid gormes ond dwr. Ll. ar.

Nid trwm ond datar,
 Nid caled ond maen,
 Nid buan ond mellt.
 Nid bygwyl ond taran.
 Nid llwne ond môr.¹
 Nid rhwystyr ond coedydd.
 Nid anhawsder ond mynydd.
 Nid attal ond cors.
 Nid magyl ond avon.
 Nid cadarn ond rhew.
 Nid lludd ond eira.
 Nid gwresawg ond haul.
 Nid oer ond lleuad.
 Nid amllder ond ser.
 Nid arddwl ond gwlaw.
 Nid serchawg ond tes.
 Nid nidri ond niwl.
 Nid gortrech ond gauav.
 Nid rhwyddineb ond hâv.
 Nid gobaith ond gwanwyn.
 Nid llawenydd ond cynhauav.
 Nid newid ond tymhor.
 Nid gervod ond amser.

Catwg Ddoeth ai Cant.

70. ARALL.

Nid bywyd heb gyvoeth.
 Nid cyvoeth ond tir.
 Nid golud ond techyd.
 Nid haint ond tlodi.
 Nid tlodi ond clevyd.
 Nid clevyd ond pechod.

Catwg Ddoeth ai Cant.

71. ARALL.

Nid da cynnal gwr anwadal.
 Nid hawdd cydvod â diwybod.
 Nid mawr urddas anghyweithas.
 Nid edmygir dyn anghywir.
 Nid o vradwr y ceir gwladwr.
 Nid buchedd gwr ond cyvarwr.
 Nid o westlaidd y ceir prestlaidd.
 Nid uchel mur gwr ni lavur.
 Nid ymgeledd ond tangnevedd.
 Nid digonedd ond boddlonedd.
 Nid byw mewn gwledd ond amynedd.
 Nid anurddas ond moes atgas.
 Nid anhylwydd ond y celwydd.
 Nid anrhydedd ond byw mewn hedd.
 Nid oes â wedd ond gwirionedd.
 Nid llwyr anafwd ond o bechawd.
 Nid hyvrydwch ond dedwyddwch.
 Nid bychander ond hunander.
 Nid uniondeb ond fyddlondeb.
 Nid mab llengar ond awengar.
 Nid da crybwyll ond gwr hybwyll.
 Nid myvyriaeth ond ystyriaeth.
 Nid dwyrvoldeb ond boddoldeb.

¹Nid divethaawl, &c. Ll. ar.

Nid da greddawl na no deddawl.
 Nid gwybodawl ond devodawl.
 Nid meistrolaeth heb reolaeth.
 Nid da ymddwyn ag anaddwyn.
 Nid da gwaith cledd na vo dros hedd,
 Nid amyl dedwydd gwr anghelvydd,
 Nid amyl trugar gwr moetheugar,
 Nid amyl iachus gwr minvelus,
 Nid mawr deall gwr amyl ei wall,
 Nid amyl dwyrol gwr¹ direol,
 Nid mawr awen gwr avlawen,
 Nid mynych gwâr dyn chwedleugar,
 Nid mynych gwâr mawr ymeiriwr,
 Nid mynych call a varn arall,
 Nid mynych mâd uchel alwad,
 Nid mynych doeth mawr ei gyvoeth,
 Nid mynych iawn heb ddysg heb ddawn,
 Nid mynych gwir oll a glywir,
 Nid ymddiried ond cymmyred,
 Nid mawr ond mâd nid glyw ond gwlad,
 Nid twn ond twyll nid pen ond pwyll,
 Nid bod ond byw nid da ond Duw,
 Nid Duw ond ev a wnaeth y nev.

Catwg Ddoeth ai Cant.
 Ac felly tervyna y Nidiau.

72. GODDEGAU CATWG DDOETH, A ELWIR
 NIAU CATWG DDOETH.

Ni thal dim lle nad ymddywynyco ynddo
 ryw grynodedb,
 Ni thal dim y lle y cydymdeithiocer yndo
 bawb a wnel ar gyhoedd,
 Ni thal dim y llavur nid ennillir o hono
 na thal na gwobrw²,
 Ni thal dim cariad dyn ar y llall y lleiâer
 ei dda o hano,
 Ni thal dim y tegwch heb ryw voliant
 yndo neu gydag ev.
 Ni thal dim gwraig a gymdeithioca gyda
 phob gwr,
 Ni thal dim y ci â ganlyno bob dyn,
 Ni thal dim gwasanaeth nid enniller neb
 rhyw vudd o hano,
 Ni thal dim cellweiriaw gwasanaeth ar-
 glwydd y del colled o hano,
 Ni thal dim y gorvod y dygyunullir dolur-
 iau o hano,
 Ni thal dim yr anrhydedd y cydseinio
 cariad twyllodrus ag ev,
 Ni thal dim neb rhyw ddyn ni bo fyddlon
 ei air,
 Ni thal dim seithydd na vedro gymmed-
 roli ei ergyd,³
 Ni thal dim cynghorvynt canys o lavuriaw
 drwyddo y mae'n orwag y llavur,
 Ni thal dim y vyddin y llywio pob dyn
 drwyddo ei hun,

¹ Dyn.

² Na budd, &c. Ll. ar.

³ Ei anc. Ll. ar.

Ni thal dim y meddiant y delo pob eisiwed
 o hano,
 Ni thal dim breniniaeth nid uvyddâo i'r
 gyvraith,
 Ni thal dim i neb sori val nad arbeto
 ddim o'i eiriau,
 Ni thal dim neb tylawd a wrthoto gry-
 nodeb,
 Ni thal dim ainc heb awen a phwyll,
 Ni thal dim y gobaith lle nad ymgeisier,
 Ni thal dim â wneler oni wneler o ym-
 bwyll,
 Ni thal dim â varner oni varner o gyd-
 wybod,
 Ni thal dim â gafer oni chafer gydag ev
 dangnev,
 Ni thal dim a vyvriier oni bydd yn nawdd
 cydwybod lân,
 Ni thal dim Dim heb Dduw.

Catwg Ddoeth ai Cant.

73. ARALL, AMRYVEL.

Ni ludd bonedd i vethu,
 Ni ludd anrhydedd i hennu,
 Ni ludd golud angau,
 Ni ludd doethineb pechawd,
 Ni ludd diweirdeb fawd,
 Ni ludd anniweirdeb anfawd,
 Ni ludd cyvoeth gybyddiaeth,
 Ni ludd tylodi haelioni,
 Ni ludd buchedd dda angau dybryd
 Ni ludd dysg elyniaeth,
 Ni ludd nerth aviechyd,
 Ni ludd llawenydd dristwch.

Catwg Ddoeth ai Cant.

74. ARALL.

Ni bydd hybarch dyn lle y mynych
 gyrebo,
 Ni ddigia Duw er erchi cyviawnder,
 Ni edrych angau pwy decav,
 Ni pharch diriaid ei well,
 Ni levair doeth na vo perthynas,
 Ni ymgais diog am â byrth ei ddiogi,
 Ni phis boneddig yn ei ddillad,
 Ni chach call yn ei gap ei hunan,
 Ni wyr bol llawn na lev bol gwag,
 Ni welwys ni wyr,
 Ni ddifyg arv ar wâs gwyach,
 Ni ddawr newynawg pa ys,
 Ni vysyna y maen â dreiglo,
 Ni chred y moel oni wel ei menydd,
 Ni ryberchir rhyvoddawg,
 Ni chais ddewis ei gam gwr yn fo,
 Ni lwydd cell gwerseddwrraig,
 Ni lwyddes ond â dramewyddes,
 Ni moch wna da dyn diawg,
 Ni phery cig brâs yn wastad,
 Ni thyr pen er dywedyd yn dæg,

Ni wna y gwynt waeth no chwethu,
 Ni wyl hawdd vod yn hawdd onid ei
 hawdd yn anhawdd,
 Ni nawd gymmydd tarw â drych¹,
 Ni elwir cywain ni gymmydd,
 Ni eimg mewn llestyr ond â vo yndo²,
 Ni ddifyg modd be bai myn,
 Ni ddifyg fon ar ynydd,
 Ni elwir coed unpren,
 Ni chymmydd dedwydd â dadyl,
 Ni chwsig dedwydd hun vore,
 Ni chlyw y cadno ei ddrewdod ei hunan,
 Ni cheir y melus heb y chwerw,
 Ni cheir ond ei groen ar gadno,
 Ni ad annoeth ei orvod,
 Ni bydd chwedyl heb ystlys iddi,
 Ni bydd allt heb waered,
 Ni bydd cyvoethawg rhygall,
 Ni bydd rhybarch rhygynnevin,
 Ni ryberchir rhyanvoddawg,
 Ni char gwaith nis gorddyvno,
 Ni ellir gwr o was,
 Ni ellir hên ben ar gorf ieuanc,
 Ni chaif dda ni oddevo y drwg,
 Ni chaif lês nad el yn namwain,³
 Ni chymmydd diawl â dwyvawl,
 Ni eill Duw dda i ddiriaid,
 Ni châr dovydd diobaith,
 Ni chwsig Duw ban rydd wared.

Catwg Ddoeth ai Cant.

75. GWARDDIADAU CATWG DDOETH.

Na chais nev o'th anudon,
 Na chais ddim lle nas dylech,
 Na chais hyder o falchder,
 Na chais ymdderchu'n uchel rhag dyvod
 yn is,
 Na chais gyrhaedd goruch ymgyrhaedd-
 wch,
 Na chais ddilyn neges ar galed,
 Na chais gyvrinach am â wypo lawer,
 Na chais lês o wagvost,
 Na chais vwrw coel ar dy gelwydd,
 Na chais dwymder dan iâ,
 Na chais ymwrthio⁴ a'th gystal,
 Na chais ymwrdd a'th well,
 Na chais ymddiried i'r un a'th vygythio,
 Na chais groesaw dan wg,
 Na chais lawenydd heb wên.
 Na chais chware â chlwyvus hên,
 Na chais lês o vewyd,
 Na chais elw o esgeulusdra,
 Na chais gellwair a'th gâs,
 Na chabla neb â vo arnat ei ovn,

¹ Blaidd â drych. Ll. ar.

² Ei lonaid. Ll. ar.

³ Ni chaif dd. Ll. ar.

⁴ Ymwrthio. Ll. ar.

Na veja ar neb am y bai vo arnat dy
 hunan.

Nag ymudd ag ynydd.

Na threulia y gemaig onis cefych.

Na werth nev er dauar,

Na sav ar greulonder,

Na ymgynghora ond â ddeith.

Na ymdeithia ond â dedwydd,

Catwg Ddoeth ai Cant.

76. ABALL, UFFHYW.

Na chais esmwythder o ddigder,
 Na chais ddiolch am nag,
 Na chais chware a'th gâs,
 Na chais barch am ddrigvoes,
 Na chais ddiwedd da o hir drafusder,
 Na chais urddas o valchder,¹
 Na chais gellwair a'th elyn,
 Na chais viere² a'th gystal,
 Na chais ymwrdd a'th well,
 Na chais ymddiried i'r neb a'th vygythio,
 Na chais hyder yn malchder,
 Na chais ymddercha'n rhy uchel rhag dy
 fwrw yn isel,
 Na chais ddilyn neges ar avrywawg,
 Na chais gyvrinach am â wypo lawer,
 Na chais les o'th wagvost,
 Na chais dwymder dan iâv,
 Na chais lawenydd gan glâv,
 Na chais dwrn da o'th vygwth,
 Na chais ddillad lledrad o myni ddiwarth-
 rwydd,
 Na chais ynnill paradwys o draha,
 Na chais vnyed i nev er bod yn chwerw,
 Na chais ymweled a'r Drindawd onis cei o
 undawd.

Catwg Ddoeth ai Cant.

77. LLYMA DRAETHAWD Y NERTHODD YN AMGEN O VODD NOG O'R BLAEN.

NERTH Eryr yn ei ylvyn,
 NERTH Sarf yn ei chloren,
 NERTH Gellgarw yn ei gorn, -
 NERTH Tarw yn ei ben,
 NERTH Arth yn ei breichiau,
 NERTH March yn ei ddwyron,
 NERTH Ci yn ei ddaint,³
 NERTH Twrch yn ei avlach,
 NERTH Ysguthan yn ei hadanedd,
 NERTH Gwenynen ei harogl,
 NERTH Cath yn ei phalv,
 NERTH Arglwydd ei gyviawnder,
 NERTH Gwr yn ei bwyll,
 NERTH Gwraig yn ei thavawd.

Catwg Ddoeth ai cant.

¹ Na chais hyder. Ll. ar.

² Na chais ymgyvuweh. Ll. ar.

³ Ei froen. Ll. ar.

78. LLYMA NIDIAU AMGEN NOG A DDANG-
OSWYD OC Y BLAEN.

Nid llawen ond hael,
 Nid trist ond crybudd,
 Nid hysbys ond ymofynwr,
 Nid llednais ond â daw,
 Nid dewr ond â dery,
 Nid gofalus ond a laddes,
 Nid cyvoethawg ond ai cymmero,
 Nid ai cymmero ond dedwydd,
 Nid dedwydd ond diddrwg,
 Nid diddrwg ond â gar Dduw.
 Catwg Ddoeth ai Cant.

79. EREILL.¹

Nid cais ond gwerthvawr,
 Nid gwerthvawr ond mād,
 Nid mād ond meuedd,
 Nid meuedd ond gwynvyd,
 Nid gwynvyd ond gwybod,
 Nid gwybod ond newydd,
 Nid newydd ond newid,
 Nid newid ond er llēs,
 Nid llēs ond hardd,
 Nid hardd ond iawn,²
 Nid iawn ond cariad,
 Nid cariad ond Duw.
 Catwg Ddoeth ai Cant.

80. ARALL, AMGEN NOG YR UN O'R BLAEN.

Nid anawd ond anvodd,
 Nid anvodd ond i ni ŵyr,
 Ni ŵyr ni wrendy,
 Ni wrendy ond ni ddysg,
 Ni ddysg ni ddeall,
 Ni ddeall ond ystyrgar,
 Nid ystyrgar ond astud,
 Nid astud ond dedwydd,
 Nid dedwydd ond hygar,
 Nid hygar ond addwyn,
 Nid addwyn ond uvydd,
 Nid uvydd ond tawedawg,
 Nid tawedawg ond goddeus,
 Nid goddeus ond call,
 Nid call ond cydwybodus,
 Nid cydwybodus ond cywir,
 Nid cywir ond meddylgar,
 Nid meddylgar ond serchawg,
 Nid serchawg ond cerddgar,
 Nid cerddgar ond ymddyddangar,
 Nid ymddyddan ond am Dduw.
 Catwg Ddoeth ai Cant.

81. EREILL.

Nid dyn ond daioni,
 Nid daioni ond bodd Duw,

Nid bodd Duw ond cariad,
 Nid cariad ond cyviawn,
 Nid cyviawn ond anian,
 Nid anian ond awydd,
 Nid awydd ond gwybod,
 Nid gwybod ond côv,
 Nid côv ond cyvun,
 Nid cyvun ond oll,
 Nid oll ond Duw.
 Catwg Ddoeth ai Cant.

82. ARALL.

Nid dirgel ond dim,
 Nid dim ond anveidrawl,
 Nid anveidrawl ond Duw,
 Nid Duw ond dim,
 Nid dim ond dirgel,
 Nid dirgel ond Duw.
 Catwg Ddoeth ai Cant.

83. ARALL. MYNEGAW CATWG DDOETH.

Nid myn ond myn Duw.
 Nid mād ond myn Duw.
 Nid mawr ond myn Duw.
 Nid hardd ond myn Duw.
 Nid parod ond myn Duw.
 Nid blaeniad ond myn Duw.
 Nid esgud ond myn Duw.
 Nid buan ond myn Duw.
 Nid cadarn ond myn Duw.
 Nid nerth ond myn Duw.
 Nid galledig ond myn Duw.
 Nid gorvod ond myn Duw.
 Nid gorchymyn ond myn Duw.
 Nid diogel ond myn Duw.
 Nid trevn ond myn Duw.
 Nid cariad ond myn Duw.
 Nid cyviawn ond myn Duw.
 Nid doethineb ond myn Duw.
 Nid didranc ond myn Duw.
 Nid hanvod ond myn Duw.
 Nid gwynvyd ond myn Duw.
 Nid ufyddod ond i vyn Duw.
 Nid parch ond i vyn Duw.
 Nid Duw ond myn,
 Nid myn ond bôd,
 Nid bôd ond Duw,
 A vyno Duw â vydd,
 Rid myn ond myn Duw.
 Catwg Ddoeth ai Cant.

84. CASEBETHAU CATWG DDOETH.

Yn amgen o roddi nog o'r blaen.

TYLAWD balch,
 Cyvoethawg trahâus,
 Golychwyd heb ei llusen,
 Mab heb ddysg,
 Merch heb syberwyd,
 Gwraig heb veistrolaeth arni,

¹ Gwersi y Gwyddoniaid. Ll. Sion. I. M.

² Cyviawn. Ll. ar.

Gwr heb ystyriaeth,
 Ieuaine heb ostyngieiddrwydd,
 Henddyn heb ddwyfoldeb,
 Benyw heb ddiweirdeb,
 Gwasanaethydd heb uvyddod,
 Cymydogaeath heb gariad,
 Aberthawg heb roi cardawd,
 Blaenawr heb bwyll,
 Marchog heb brovedigaeth,
 Arglwydd heb gynghor,
 Escob heb ddysgeidiaeth,
 Cyfredin heb gyvraith,
 Brenin heb ddoethineb,
 Doeth heb weithredoedd da,
 Ynad heb gyvawnder,
 Gwlad heb heddwch,
 Gwerin heb gynneddau,
 Cenedyl heb wybodau,
 Athraw heb amynedd,
 Gwybodaeth heb voesau,
 Rhyvel heb drugaredd,
 Llwydd heb wellâd,
 Dysg heb ddeddvdolder,
 Teulu heb gydvod,
 Arvaeth heb gelvyddyd,
 Celvyddyd heb arvaeth,
 Cynneddv heb lesoldeb,
 Bardd heb ddosparth,
 Ysgolâig heb lyfrau,
 Llanc heb gampau,
 Camp na vo da,
 Dyn heb iddo Dduw, a
 Barnu bod Duw heb anveidrawl ddaioni.
 Catwg Ddoeth ai Cant.

85. CASDDYNION CATWG DDOETH.

DYN na wypo dda ei hun ac ni chais
 addysg gan arall.
 Dyn à ddyco'n echwyn vwy nog à allo
 vyth ei dalu.
 Dyn à vydd mor hael ag ni cheidw à vo
 raid iddo ei hun.
 Dyn à addawo bob peth ac ni rydd dim.
 Dyn à dyngo ac nis crêd neb.
 Dyn à vygythio bawb ac na vo ar neb ei
 ofn.
 Dyn à weto gymmaint ag y bo blin ei
 wrandaw.
 Dyn à geisio bob peth ac ni cheif ddim à
 geisio.
 Dyn à addevo 'i rîn iddei gâs a'i elyn.
 Dyn à elo i anurddas er urddas i arall.
 Dyn heb dda ganto ac ni phaid â masnach
 pob peth.
 Dyn yn prynu pob peth ac heb ynnill ar
 ddim.
 Dyn à wnelo mewn un dydd val nas gallo
 dramnoeth ddim.

Dyn a ogano arall am y beiau vo arno ev
 ei hunan.
 Dyn à dybio ei vod yn well no neb ac
 yntau yn waethav o bawb oll.
 Dyn na vedd ai gwasanaetho ac nas gwas-
 anaetha ei hunan.
 Dyn à vo ryvelwr llesg ac ni chais heddwch
 yn hytrach no rhyvel.
 Dyn a veddianno lawer ac ni roddo ddim:
 Dyn à ymddirieto i bawb ac ni chair neb
 a eill ymddiried iddo ev.¹
 Dyn à ymrysono a'i gadarnach onid el
 iddei vedd
 Dyn à ymddirieto i beth ni bo trigiedig.
 Dyn à ymddirieto i rodd.
 Dyn à gais orvod o falchder a rhodres.
 Dyn à gais avles ei hun er avles iddei
 gymodawg.
 Dyn à gafo'i ddewis ac â ddewis y gwaeth-
 av.
 Dyn na wnelo ddaioni ac nis gad i arall ei
 wneuthur.
 Dyn à ymgadarnâo mewn peth à vo drwg
 yr olwg arno.
 Dyn à dybio ei hun yn gall ac yntau'n
 anghall.
 Dyn à ddysgo lawer ac ni wypo ddim yn
 gyvlawn.
 Dyn adawo ei gâr cyvlwyn heb achos yn y
 byd.
 Dyn a wnelo ddrygioni ac ni bo edivar
 gantho.
 Dyn tlawd à wrthyd grynodeb.
 Dyn à wrthddadla yn erbyn ei Dduw.
 Dyn à vo'n fôl ac à gymmero arno vod yn
 folach.
 Dyn à greto i bawb er nas adnapo.
 Dyn à wnel gyvrinach â dieithyr.
 Dyn à ymyr à phob peth heb achos.
 Dyn à gasâo bawb a phawb yntau.
 Dyn na chreto neb na neb yntau.
 Dyn à weto lawer ac ni wrendy ar a weto
 arall.
 Dyn à welo lawer o voesau a chelvyddydau
 ac ni ddysgo ddim o honynt.
 Dyn à fesneich bob peth ac heb brynu
 dim.²
 Dyn à dybio ei vod yn ddoeth ac yntau yn
 annoeth.
 Dyn à dybio ei vod yn well no neb ar bob
 peth, ac yntau'n waethav o'r cwbyl oll
 yn mhob peth.
 Dyn à wypo'i lês ac à wnelo ei avles.
 Dyn à gais lonyddwch ac nis rhydd.
 Dyn à ymfrostio o'i gywilydd ei hunan.
 Dyn à wnelo vrâd yn mhob peth.

¹ Iddo yntau. LL. ar.² Unpeth.

Dyn à wypo gyvraith Duw a'i orchymynion, ac a ddadla yn eu herbyn er gwobrwy.

Dyn à ddirmyco Dduw a dyn.

Dyn à ddysgwyd ar yr iawn ac nis gwna.

Dyn à achwyno ar bob achos ar na vo gwir achos cwynaw.

Dyn à ymroddo i vod yn avlawen lle na bo achos.

Dyn à gâr ymgeintach â phawb ac ar bob achos.

Dyn à ddyweto'n wawr ac à wnelo'n vychan.

Dyn glwth à sonia'n wastadawl am fwyd a diawd.

Dyn à wyr ei vai ac nas diwygia.

Dyn à froma wrth à ddengys iddo ei vai.

Dyn à gellwair â phawb ac ni oddev gellwair gan neb.

Dyn à holo gymmaint ag nas gellir ei ateb.

Dyn ni thawr ba beth à wnel nag à levair.

Dyn à dreyd yn ddiolvyn iddo yr hyn na pherthyn iddo.

Dyn à ymdristâa lle bo pob un arall yn llawen.

Dyn à ymlawenâo wrth à wnelo bob'un arall yn drist.

Dyn à edrydd o'i wir vodd yn amgen nog à glywes.

Dyn à watwar y gwybodau nas gwypo ei hunan.

Dyn ni chymmer ei gynghori onid el yn ryhwy.

Dyn à welo'i gâr mewn difyg ac nas cynnorthwya.

Dyn ag iddo swydd ac nas gwnel yn gywir.

Dyn à wyr vod yn raid iddo varw ac na veddwl am vyd arall.

Catwg Ddoeth ai Cant.

86. CASDDYNION CATWG DDOETH, MEWN MODD AMGEN.

DYN à wypo y da ac nas dysgo.

Dyn ni bo ai gwasanaetho ac ni wasanaetha ei hun.

Dyn y del iddo lawer o bethau ac ni roddo ddim.

Dyn à ymladd a'i arglwydd onid el i'w bwl.

Dyn o ddiau heddwch à ddymuno ryvel ac yntau yn ryvelwr llesg.

Dyn à ogano arall am y beiau à vo arno ev ei hun yn amlwg.

Dyn a debŷg ei vod yn well no neb ar bob peth, ac yntau'n waeth no neb ymhob peth.

Dyn à echwyno o dda gymmaint ag na bo ar ei helw ai talo.

Dyn à roddo à vo o'i eiddo ac ai gato ei hun heb ddim.

Dyn à addawo bob peth ac heb gywiro dim.

Dyn à wasgnacho bob peth a heb brynu dim.

Dyn à vygythio bawb ac ni bo ar neb ei ovn.

Dyn à ddyweto lawer ac nis gwrandawo neb.

Dyn à dyngo llw anudon hyd nes creto neb ev.

Dyn à addevo ei rin i fol, neu i elyn, neu i'r neb à wypo nas cel.¹

Dyn à archo bob peth ar à welo ac ni chafu ddim.

Dyn à roddo ei hunan mewn anurddas er urddas un arall.

Dyn à welo lawer o voesau a chelvyddyddau, ac ni ddysgo ddim.

Dyn à bryno bob peth heb ynnill dim.

Dyn à gasao pawb a phawb yntau.

Dyn ni chreto neb na neb yntau.

Dyn à veio ac yntau'n veius.

Dyn à amryo â phob peth heb achos.²

Dyn à geisio yn ddirgel gan ddyn dieithyr.

Dyn à greto i bawb heb ei adnabod.

Dyn à ymddirieto i rodd.

Dyn à wnelo yn un dydd val na allo wneuthur dim dranoeth.

Dyn à veddyllo dwyll a hoced.

Dyn à gato ddewis ac a ddewisio y gwaethav.

Dyn à debyco orvod o valchder a rhodres.

Dyn à gasao ei lês er avles i'w gymodog.

Dyn ni wnel dda ac nas gato i arall ei wneuthur.

Dyn à ymgadarnhao mewn drwg olwg.

Dyn à debyco ei vod yn gall ac yntau yn anghall.

Dyn à ddysgo lawer ac ni wypo ddim.

Dyn à adawo ei gydymaith heb achos.

Dyn à wnelo ddrwg ni bo edivar ganto.

Dyn tylawd a wrthoto grynoded.

Dyn a watwaro ddysg a gwybodau daionus.

Dyn heb arno ryw gamp à vo da.

Dyn na vo dewr yn mhlaid ei gâr, a'i wirionedd.

Dyn à vostiio ei gywilydd ei hun.

Dyn à e geuluso Duw a dyn.

Dyn na vo eiddo iddo ac nid ymgais â chref neu gelyddydd.

Dyn à vo gâs wrth arall heb ddangos pam.

Dyn anwadal nas gellir ymddiried iddo ddim yn y byd.

Dyn à wypo gyvraith Duw a'i orchynyn.

¹ Y gwypo.

² Ar bob.

ion, ac a ddaioni yn eu berlyn er
gwairwy,
Dyn na voddwl ta vo y daw yn y diwedd.
Catwg Ddoeth ai Cant.

87. Y SAITH HOLION A THOMES CATWG
DDOETH I SAITH O WYR DOETHION O'I
GOR YN LLANVEITHIN, AC ATTEB Y
GWYR HYN.

Hawl. Pa ddaioni sydd vwyav ar ddyn?
Atteb. Cyfiawnder.

Talhaearn vardd ai dywawd.

Hawl. Pa ddoethineb y sydd oruchav ar
ddyn?

Atteb. Gallu drwg i arall ac heb ei
wneuthur.

Teilo Sant ai dywawd.

Hawl. Pa ddireidi sy vwyav ar ddyn?

Atteb. Anniweirdeb.

Arawn ab Cynvarech ai dywawd.

Hawl. Pwy sydd dylotav?

Atteb. Y neb ni chreto gymmeryd ei
eiddo ei hun.

Taliesin Ben Beirdd ai dywawd.

Hawl. Pwy sydd gyvoethocav?

Atteb. Y neb ni chwemycho ddim o
eiddo arall.

Gildas y Cced Aur ai dywawd.

Hawl. Pa gamp decav ar ddyn?

Atteb. Cywirdeb.

Cynan ab Clydno Eiddin ai dywawd.

Hawl. Pa ynvydrwydd vwyav ar ddyn?

Atteb. Dymuno drwg i arall heb allu ei
wneuthur.

Ystyfarc fardd Teilo ai dywawd.

88. LLYMA Y SAITH HOLION MEWN MODD
AMGEN HERWYDD LLYVR ARALL.

1. Pa ddoethineb vwyav ar ddyn?

Atteb. Gallu drwg ac heb ei wneuthur.
Teilo Sant.

2. Pa ddaioni goruchav ar ddyn?

Atteb. Cyfiawnder.

Talhaearn.

3. Pa ddireidi vwyav ar ddyn?

Atteb. Celwydd.

Taliesin Ben Beirdd.

4. Pa gamp decav ar ddyn?

Atteb. Cywirdeb.

Cynan ab Cludno Eiddin.

5. Pa ynvydrwydd vwyav ar ddyn?

Atteb. Dymuno drwg cyd nas gallo.

Ystyfan vardd Teilo.

6. Pwy sydd dylotav?

Atteb. Y neb ni chymmer o'i eiddo ei
hunan.

Arawn ab Cynvarech.

7. Pwy sydd gyvoethocav?

Atteb. Y neb ni chwemycho ddim o
eiddo arall.

Gildas y Cced Aur.

Ac velly tervyna.

89. GODDEGAU CATWG DDOETH.

A vyno ei berchi bid gadarn,

A vyno vodd Duw bid iawn ei varn.

A vyno iechyd bid lawen.

A vyno ei wrandaw bid gymmen.

A vyno ei geru bid uvydd,

A vyno lwyddiant gwyped ai lludd.

A vyno lonyddwch bid dangnevgar,

A vyno vlaenori bid wybodgar.

A vyno ei vodd porthed amynedd,

A vyno glod eled i'r bedd.

Catwg Ddoeth ai Cant.

90. GEIRIAU GWIR CATWG DDOETH.

Llawer gwan da ei araith,

Llawer cryv drwg ei artaith.

Llawer tég drwg ei ddeunydd,

Llawer hagyr hygar vydd.

Llawer gwir drwg ei ddywedyd,

Llawer eiddi' da'i gyngyd.

Llawer gwyh drwg ei ymarwedd,

Llawer noeth da ei vuchedd.

Llawer berthawg dan ovalon,

Llawer tlawd a wel ei ddigon.

Llawer clwyvus da'i amynedd,

Llawer iach llawn cynddaredd.

Llawer gobaith a â yn over,

Llawer a ddaw yn mhen ei amser.

Catwg Ddoeth ai Cant.

91. HODDION CATWG DDOETH.

Hawdd bodloni dedwydd,

Hawdd digio diriaid,

Hawdd annog dewr,

Hawdd ovni ovnawg,

Hawdd cynghori awenawl,

Hawdd dysgu athrylithaidd,

Hawdd clwyvaw clav,

Hawdd fromi balch,

Hawdd sori boneddig tom,

Hawdd rhadloni serchawg,

Hawdd hudaw baban,

Hawdd twyllaw didwyll,

Hawdd eirioled ar haelionus,

Hawdd lladd brwynen,

Hawdd tynu cleddyv byr o wain,

Hawdd cwmpaw clof,

Hawdd diriaw bwyd ar newynawg,

Hawdd ynnill ar anghenocid,

Hawdd y ceir gwên ar vinbryd llawen,
 Hawdd dal march dall,
 Hawdd croni¹ frwd pisodyn,
 Hawdd gwedyd castell,
 Hawdd gwrndaw, crêdu, gadael iddo,
 Hawdd rhydio cornant,
 Haws gweityd mawr no gwneuthur bych-
 an,
 Haws gwneuthur da no drwg,
 Haws bod yn gall nog yn anghall,
 Haws bodloni Duw no diawl,
 Haws myned i nev nog i ufern,
 Haws gweled pob iawn nog ymddallu yn
 ei erbyn.

Catwg Ddoeth ai Cant.

92. HEBAU CATWG DDOETH.

HEB serch heb synwyr,
 Heb synwyr heb ddeall,
 Heb ddeall heb ystyr,
 Heb ystyr heb wybod,
 Heb wybod heb bwyll,
 Heb bwyll heb ddysg,
 Heb ddysg heb ddawn,
 Heb ddawn heb Dduw,
 Heb Dduw heb ddim.

Catwg Ddoeth ai Cant.

93. CYLCH BYD A BYWYD.

TLodi á bair ymgais,
 Ymgais á bair llwyddiant,
 Llwyddiant á bair cyvoeth,
 Cyvoeth á bair balchder,
 Balchder á bair cynhen,
 Cynhen á bair rhyvel,
 Rhyvel á bair tldi,
 Tldi á bair heddwch,
 Heddwch tldi á bair ymgais,
 Ymgais á dreigla yr un cylch ag o'r blaen.

Catwg Ddoeth ai Cant.

94. GOREU CATWG DDOETH.

GOREU ar wr, gwybodau,²
 Goreu ar ieuanc, gwylder,
 Goreu ar hên, arawch,
 Goreu ar bob dyn, cydwybod,
 Goreu chwedyl, gwirionedd.
 Goreu celwydd, celwydd amlwg,
 Goreu gorchwyl, gwneuthur daioni.
 Goreu devawd, ymwellau.
 Goreu cynneddyv, cadw moes.
 Goreu arver, doethineb.
 Goreu ymddiried, ymddiried i Dduw.

Catwg Ddoeth ai Cant.

95. GOREUAU.

GOREU un bwyd, bara.

¹ Attal. Ll. ar.

² Wryd. Ll. ar.

Goreu un enllyn, halen.
 Goreu un llyn, gwin.
 Goreu un llaeth, llevrith.
 Goreu diod, diod o ddwr.
 Goreu neges, ymwled â gŵr yn ngharchar.
 Goreu hael, hael ofeiriad.
 Goreu taith, cyrch golychwyd.
 Goreu ympryd, gochel moethusder.
 Goreu haelioni, rhoddi cardawd.
 Goreu cardawd, rhoi lletty.
 Goreu parodrwydd, bathawd.
 Goreu cydymaith, ceiniawg.
 Goreu barn, cyviaunder.
 Goreu cyvraith, ammod.
 Goreu ammod, cyviaunder.
 Goreu gwaith, gwneuthur daioni.
 Goreu celvyddyd, deall gwirionedd.
 Goreu ymladd, ymladd â dryganwydau.
 Goreu heddwch, heddwch cydwybod.
 Goreu nawdd, nawdd Duw.

Catwg Ddoeth ai Cant.

96. GOREUAU.

GOREU gorchwyl undyn, gwarchadw tŷ yn
 dda.¹
 Goreu un gair, mi biau.
 Goreu i bawb, â ddichon ev ei hunan.
 Goreu canwri, cadbyd.
 Goreu barn, cyviaunder.
 Goreu cyviaunder, trugaredd.
 Goreu lle, â ellir ei gyrchu.
 Goreu bwyd, un rhag newyn.
 Goreu cyfes, talu iawn.
 Goreu taith, golychwyd.
 Goreu cyvaill, cydwybod lân.
 Goreu canwyll, pwyll.
 Goreu devawd, daioni.
 Goreu i ddyn, ei Dduw.
 Goreu Duw, Duw y goreuon.

Catwg Ddoeth ai Cant.

97. GOREUAU.

GOREU un dyn, gŵr.
 Goreu un tlws, gwraig.
 Goreu un mil, march.
 Goreu un anivel, buwch.
 Goreu un ysgrubyl, davad.
 Goreu yngogiaid, geivyr.
 Goreu amgyving, moch.
 Goreu lluyddion,² gwenyn.
 Goreu etivedd, pren plan.
 Goreu masnach, prynu tir.
 Goreu câr, erw o dir.
 Goreu parodrwydd, arian.
 Goreu deaint, daioni.
 Goreu diwedd, diwedd da.

Catwg Ddoeth ai Cant.

¹ Yn ddiwyd. Ll. ar.

² Llwyddiant. Ll. ar.

98. GOREUAU.

GOREU eu, mi biau.
 Goreu cyvaill, bachodyn.¹
 Goreu bwyd, un rhag newyn.
 Goreu llwyn, un a'm cysgato.
 Goreu march, un a'm dyco
 Goreu ewd, un â blawd ynddo.
 Goreu bwyall, â blaefwyv,
 Goreu rhan o'r deisien, rhan â gafwyv.
 Goreu peth, peth â veddwyv,
 Goreu bach, bach gwair,
 Goreu mawr, mawr vodlondeb,
 Goreu y goreu o bob rhyw,
 Goreu tynged, diwedd da,

Catwg Ddoeth ai Cant.

99. GOREUAU.

GOREU lledvegin, davad,
 Goreu o'r devaid, y moelion,
 Goreu o'r gwartheg, y brithion,
 Goreu o'r meirch, y mwynav,
 Goreu o'r moch, y tewav,
 Goreu o'r geivyr, y gwynion,
 Goreu o'r gwyr, y doethav,
 Goreu o'r gwagedd, y disymlav,
 Goreu o'r meibion, y breisgav,
 Goreu o'r merched, y meinav,
 Goreu o'r cwn, y cyntav,
 Goreu o'r brethyn, y cochav,
 Goreu o'r llian, y meinav,
 Goreu o'r gwenith, y moelav,
 Goreu o'r ceirch, y breisgav,
 Goreu o'r haid, y byrav,
 Goreu etiveddion, coed plan,
 Goreu cyvnewid, cyvnewid ar dir,
 Goreu un arv, cylllell,
 Goreu un tudded, mantell,
 Goreu ar bob peth, y goreu,
 Goreu o'r drygau, y lleiav.

Catwg Ddoeth ai cant.

100. GOREUAU.

GOREU un bwyd, bara,
 Goreu enllyn, halen,
 Goreu llyn, gwin,
 Goreu diod, dwr,
 Goreu cyvedd, medd,
 Goreu gosymaeth, cwrw,
 Goreu meddyginiaeth, llaeth,
 Goreu helgig, hydd,
 Goreu âg¹ ysgrubyl, mollt,
 Goreu pysgod mor, llythi,
 Goreu pysgod dwr croew, brithyll,
 Goreu aeron, avalau,
 Goreu ancwyn, bresych,²
 Goreu gwaith, arddu tir,

¹ Cig.² Cenin. Ll. ar.

Goreu chware, llawenydd.

Catwg Ddoeth ai Cant.

101. GOREUAU.

GOREU gweinyddiaeth, llavuriaw tir,
 Goreu llavur, gwenith,
 Goreu o'r gwenith, y moelav,
 Goreu o'r haid, y byrav,
 Goreu o'r ceirch, y brasav,
 Goreu o'r avalau, y lleiav,
 Goreu o'r llysiau, bresych,
 Goreu o'r gwŷg, fa,
 Goreu arlwyad, ammaeth,
 Goreu lledvegin, davad,
 Goreu llawnder, buwch,
 Goreu ynghyving, moch,
 Goreu yngnogiad geivyr,
 Goreu hiliadaeth, gre o geayg,
 Goreu golud, gwartheg,
 Goreu llaeth, llevrith,¹
 Goreu ymborth, blith,²
 Goreu ancwyn, perllan,
 Goreu heiliad, gardd,
 Goreu llwyddiant, gwynyn,
 Goreu etivedd, pren plan,
 Goreu gallu, tir,³
 Goreu rhysgwydd, ty annedd,
 Goreu gwaith teulu, rhod a chribau,
 Goreu o'r brethyn, y cochav,
 Goreu o'r llian, y meinav,
 Goreu o'r caws, y satav,
 Goreu o'r menyn, y melynaf,
 Goreu anivel, march,
 Goreu o'r cwn, y cyntav,
 Goreu o'r meirch, y mwyav,
 Goreu o'r pridd, y cochav,⁴
 Goreu o'r gwartheg, gwineuon,
 Goreu o'r moch, y gwynion,
 Goreu o'r devaid, y moelion,
 Goreu o'r geivyr, y gwynion,
 Goreu trev, trev tad,
 Goreu gwlad, gwlad geni,
 Goreu arv, cylllell,
 Goreu tuddedyn, mantell,
 Goreu meddiant, cartrev,
 Goreu gwaith un dyn, gwarchadw ty,
 Goreu urddas, bonedd cynhenid,
 Goreu cymmyred, gwybodaeth,
 Goreu trysor, celvyddyd,⁵
 Goreu cymodawg, tal pentan,
 Goreu dyddanwch, mab,
 Goreu careiddwch, merch,
 Goreu tlws, gwraig dda,
 Goreu cafaeliad, enw da.⁶

¹ Llaeth buwch. Ll. ar.² Goreu moethynon. Ll. ar.³ Goreu cyvoeth, tir. Ll. ar.

Gwineuav. Ll. ar.

⁵ Creft. Ll. ar.⁶ Gair da. Ll. ar.

Goreu arlwydd, cydwybod.

Catwg Ddoeth ai cant.

102. GOREUAU.

GOREU o'r gwyr, y doethav.
 Goreu o'r gwragedd, y disymlav.
 Goreu o'r meibion, yr uvyddav.
 Goreu o'r merched, y syberwaw.
 Goreu o'r gweision, y fyddlonav.
 Goreu o'r cymodogion, y divalchav.
 Goreu o'r gweithwyr, y medrusav.
 Goreu cerddedydd, gau.
 Goreu cynghor, gwas diawg.
 Goreu cydymaith, ceiniawg.
 Goreu neges, myned â chroesaw.
 Goreu hael, hael ofeiriad.
 Goreu canwyll, pyyll i ddyd.
 Goreu camwri, cedwid¹
 Goreu meddyg, meddyg enaid.
 Goreu cynneddvau, cadw moes.
 Goreu devawd, daioni.
 Goreu rhan, rhoddi cynnwys.
 Goreu i bawb, â ddichon ei hun.
 Goreu un gair, mi a biau.
 Goreu arv, dwrn moel.
 Goreu un tudedd, mantell.
 Goreu y gware, tra ater.
 Goreu gwrthwyneb, gwrthwyneb cwys.
 Goreu ediveirwch, ediveirwch gwerthu.
 Goreu llawenydd, canu'n iach i gamp ddrwg.
 Goreu doethineb, tewi.
 Goreu rhyrindawd,² cyrchu golychwyd.
 Goreu newyn, newyn ariant.
 Goreu cyvoeth, boddlondeb.
 Goreu adnabod, adnabod ei hun.
 Goreu arlwydd, cydwybod.
 Goreu dysg, ystyriaeth.
 Goreu meddwl, meddwl am Dduw.

Catwg Ddoeth ai Cant.

103. GOREUAU.

GOREU arv gwroldeb.
 Goreu gwroldeb, ystyr cyn taraw.
 Goreu taraw, taraw hoel ar ei phen.
 Goreu pen, pen ar y gynhen.
 Goreu cynhen, â vo mwyav edivar am dani.

Catwg Ddoeth ai Cant.

104. GOREUAU.

GOREU prinder, prinder geiriau,
 Goreu amyl, amyl gardawd,
 Goreu mawr, mawr yngais,
 Goreu bach, bach gwair,
 Goreu gwryd, heddwch,
 Goreu doethineb, anwybodaeth am ddrwg,

¹ Cadbyd. Ll. ar.

² Pererindawd. Ll. ar.

Goreu heddychyd, gwir,
 Goreu glewder, gochel cynhen,
 Goreu synwyr, synwyr prŷn,
 Goreu pwyll, ymbellâu,
 Goreu eisiau, eisiau cyvoeth,
 Goreu sant, sant o bell,
 Goreu bardd, nas adnaper,
 Goreu gwr, y gwr goreu,⁴
 Goreu golud, goleuder,
 Goreu crair, anghyngrhair,
 Goreu brawd, brawd fydd,
 Goreu cynghor, gochel ei eisiau,
 Goreu boddio, boddio Duw,
 Goreu encil, golychwyd,
 Goreu câr, câr a'm cerydd,
 Goreu creft, â wypwyv,
 Goreu rhad Duw, cydwybod iach,
 Goreu tlws, a bieufwyv,
 Goreu bwyd, â heliwyv vy hun,
 Goreu mantell, un â veddwyv,
 Goreu o'r adar, â ddaliwyv,
 Goreu o'r main, â allwyv ei ddwyn,
 Goreu athraw, caledi,
 Goreu llyvyr, myvyrdawl,
 Goreu o'r campau, bod yn llonydd,
 Goreu o'r chwerthin, un nas clywer,
 Goreu o'r cyvedd, bod ymhell oddiwrtho,
 Goreu anwylyd, y gwanav,
 Goreu cymmwynas, dangos bai,
 Goreu caredigrwydd, ceryddu pechawd,
 Goreu cystlwn, gado'n llonydd,
 Goreu mawl, fy nghredu,
 Goreu cyvaill, callineb,
 Goreu cymodawg, y callav,
 Goreu arglwydd, y folav,
 Goreu celvyddyd, medrusder,
 Goreu ar hen, ei gynghor,
 Goreu cynghor, tâd,
 Goreu cyvrinach, mām,
 Goreu ymgeledd, chwaer,
 Goreu cynnorthwy, brawd,
 Goreu cyveillach, gwraig,
 Goreu cymodawg, heddychwyr,
 Goreu gelyn, a'm ovno,
 Goreu ovni, ovni Duw.

Catwg Ddoeth ai Cant.

GNODIAU CATWG DDOETH.

GNAWD i euawg hir oval,
 Gnawd i ddiawg hir adwyth,
 Gnawd i lythig hir angen,
 Gnawd i greulawn hir gâs,
 Gnawd i leidyrr ei hir ymlid,
 Gnawd i lwyr ei hir watwar,
 Gnawd i gelwyddawg hir warthrudd,
 Gnawd i over hir anmharch,
 Gnawd i drachwantus hir ddygnedd,¹

¹ Y goreu ei gampau. Ll. ar.

Gnawd i deliriall hir alar,
 Gnawd i ddadwydd hir dangnef,
 Gnawd i dangnefgar tadoldeb Duw.
 Catwg Ddoeth ai Cant.

105. GOREU AU DUENAW CAMPAU
 DAWNUS CATWG DDOETH.

- 1 Goreu moes, cywlllawd.
- 2 Goreu ymarver, diwydrwydd.
- 3 Goreu o gynnedd, gwirionedd.
- 4 Goreu o awen, pwyll.
- 5 Goreu o serch, trugaredd.
- 6 Goreu ystyriaeth, adnabod ei hunan.
- 7 Goreu o swydd, dyddiau.¹
- 8 Goreu goval, bod yn gyviawn.
- 9 Goreu ymgais, gwybodaeth.
- 10 Goreu athrylith, haelioni.
- 11 Goreu trachwant, trachwant heddwch.
- 12 Goreu dewis, gwneuthur daioni.
- 13 Goreu o vodd i yw, creft.
- 14 Goreu addysg, llen.²
- 15 Goreu galar, galar am beclawd,
- 16 Goreu dyddanwech, llawenydd cydwybod.
- 17 Goreu ymryson, pwy oreu ei vuchedd.
- 18 Goreu myvyndawd, am Dduw.

Catwg Ddoeth ai Cant.

Hen vardd â gamodd val hyn:—
 Deunaw o gampau dawnus,
 A roed ar Wgawn ab Rhys,
 Ac ungamp ddrwg ar Wgawn
 Yn diwynaw'r deunaw dawn.³

106. HEN VARD D A ELWID YSTUDVACH
 A VUASAI YN VARD CYSTENIN VEN-
 DIGAID A WELES DEUNAW CAMPAU
 DAWNUS A GANT CATWG DDOETH, AC
 YNA Y CANT YNTAU VAL HYN.

Deunaw campau dawnus Ystudvach,
 Bardd Gwrtheyr Vendigaid.

- 1 GLEW mewn trin a thrallawd.
- 2 Amyneddgar yn dyoddev.
- 3 Cadarn ei gyngyd.
- 4 Doeth yn ei ddadyl.
- 5 Dirodres yn ei glod a'i lwyddiant.
- 6 Uvydd yn ei voes.
- 7 Syber ei gampau.
- 8 Llavirus yn ei orchwyl a'i ymgais.
- 9 Awyddus am wybodau.
- 10 Haelionus gair, gweithred, a meddwl.
- 11 Athrywyngar mewn ymryson.
- 12 Addwyn ei ymddugiad.
- 13 Croesawus yn ei dy.
- 14 Heddgair yn ei gymodogaeth.
- 15 Diwair o gorf a meddwl.

¹ Heddych. Ll. ar.

² Goreu o ddyg. Ll. ar.

³ Pa gamp ddrwg oedd hono? Ai o'n oedd?
Iolo Morganwg.

- 16 Cywir ei air a'i weithred.
- 17 Cyviawn ei vuchedd.
- 18 Trugar wrth dlawd a thrallodus.

Tydi dy wala, ebai Catwg, ti â ennill-
 aist y goreu arhau — Nae, ebai Ys-
 tudvach, nid velly, mi â geisais
 ragoriaeth arnat ti, a thi â ddangos-
 aist uvyddlawd, am hyny doethav
 tydi, ac itti y mae y goreu, a myned
 a wnaeth y varn mai doethav o'r
 doethion oedd Catwg, a Chatwg â
 vynai ddodi hyny o air ar Ystudvach.

107. GWELLAU CATWG DDOETH.

GWELL gwr o'i berchi,
 Gwell gwraig o'i chanmawl,
 Gwell benthgog eisiau,
 Gwell gwir no chelwydd,
 Gwell cyvoeth nog angen,
 Gwell angen no chywilydd,
 Gwell dyn drwg o'i gospi,
 Gwell synwyr no chyvoeth,
 Gwell pwyll nog aur,
 Gwell tewi no drwgwedyd,
 Gwell ceiniawg no brawd,
 Gwell goddev no goval,
 Gwell byw no marw,¹
 Gwell cerdd o'i breiniaw,
 Gwell cywir tylawd no hocedus² cyvoeth-
 awg,
 Gwell bonedd no thaiogrwydd,
 Gwell chware nog ymladd,
 Gwell bygwrth no tharaw,³
 Gwell taraw⁴ no lladd,
 Gwell ychydig trwy rad no llawer drwy
 avrad,
 Gwell bodd pob dyn no'i anvodd,
 Gwell trugaredd no chreulonder,
 Gwell bendith y tlawd no meistrolaeth y
 cadarn,
 Gwell haelioni no chybyddiaeth,
 Gwell car mewn llys nog aur ar vys,
 Gwell nag no gau eddewid,
 Gwell rhan o'n no rhan caru,
 Gwell cadw nog olrhain,
 Gwell dau ben nog un,
 Gwell y drwg â wyddys no'r drwg na
 gwyddys,
 Gwell nerth dwy gath nog un,
 Gwell rhy draws no rhy druawr,
 Gwell bedd no buchedd anghenawg,
 Gwell celvyddyd no thrysor,
 Gwell creft no threvtadaeth,
 Gwell ymroddwr no dialwr,
 Gwell ychydig yn laeth no llawer ynenwyn,

¹ Gwell byw nog y marw. Ll. ar.

² Twyllgar. Ll. ar.

³ Fystio. Ll. ar.

⁴ Fystio.

Gwell deuwaе vi nog un gwae ni,
 Gwell moes no bonedd,
 Gwell am y pared â dedwydd nog am y
 tan â diriaid,
 Gwell goreu no da iawn,
 Gwell unpen no chaupen, gwell deuben
 nog un.

Gwell câr llaw ro câr tavawd,
 Gwell yn y crochan nog yn y tân,
 Gwell bach mewn llaw no mawr gerllaw,
 Gwell â ddaliwyv nog â alwyv,
 Gwell un dewch no dau ewch,
 Gwell un gair gwir no chant gair tēg,
 Gwell cysgod brwynen no bod hebddi,
 Gwell ci â gyvartho no chi â gnotho,
 Gwell anfawd o'i gael nog o'i ovni,
 Gwell dryw mewn llaw no gwydd ar
 adain,

Gwell aderyn mewn llaw no dau yn y
 llwyn,
 Gwell dysg no golud, gwell awen no dysg,
 Gwell cydwybod nog awen, gwell Duw no
 dim.

Catwg Ddoeth ai Cant.

108. GODDEGAU CATWG DDOETH.

A vo doeth ev â wrendy'n wâr,
 A vo dewr ev â dery 'mhlaidd ei gâr.
 A vo clav eve â orwedd,
 A vo dioval ev â gwsg mewn hedd.
 A vo ysgawn galon ev â gân,
 A vo dedwydd ev â vuchedda 'n lân.
 A vo hael ev â drugarâa,
 A vo santaidd ev â gâr â vo dâ.
 A vo pryderus ev â veddylia,
 A vo celvydd ev â ystyria,
 A vo tlawd ev â gymhortha,
 A vo cyvoethawg ev â lecha.
 A vo diwyd ev â weithia,
 A vo gwestwr ev a gerdda.
 A vo llonydd ev â vydd pena',
 A vo twyllodrus Duw ai casâa.

Catwg Ddoeth ai Cant.

109. EREILL.

A vyno gyvoeth govyned genad ei wraig,
 A vyno vyw 'n gyviawn govyned genad
 ei arlwydd,
 A vyno yyw 'n heddychlawn govyned
 genad ei vrenin,
 A vyno vyw 'n ddwyvawl govyned genad
 ei oferiad,
 A vyno wybodaeth govyned genad ei
 geraint a'i gymodogion,
 A vyno urddas govyned genad ei gampau,
 A vyno vod yn ddivalehder govyned genad
 ei vam,
 A vyno vod yn ddoeth govyned genad ei
 serchiadau,

A vyno vod yn ddioval govyned genad ei
 blant,
 A vyno lwyddiant govyned genad y diogi,
 A vyno ei ewyllys govyned genad ei
 Dduw,
 Ac o gael hyny y mae iddo â vyno o bob
 daioni.

Catwg Ddoeth ai Cant.

110. SAITH DYN A VRANT Y BYD YN YMRYGOLL.

GWR heb gôv.
 Gwraig heb gywilydd.
 Mâb heb ddysg,
 Feiriad heb ddwyvolder.
 Swyddawg heb gydwylbod.
 Arglwydd heb gyviawnder.
 Brenin heb drugaredd.

Catwg Ddoeth ai Cant.

111. SYNIADAU CATWG DDOETH.

YMHOB dyn y mae enaid,
 Ymhob enaid y mae deall,
 Ymhob deall y mae meddwl,
 Ymhob meddwl y mae y naill ai drwg ai
 da,
 Ymhob drwg y mae angau,
 Ymhob da y mae bywyd,
 Ymhob bywyd y mae Duw.

Catwg Ddoeth ai Cant.

112. SYNIADAU AMRYVEILION.

DEUPARTH bywyd yw gwybod,
 Deuparth gwybod yw deall,
 Deuparth deall yw awen,
 Deuparth awen yw ymarver,
 Deuparth ymarver yw serch,
 Deuparth serch yw synwyr,

Catwg Ddoeth ai Cant.

113. EREILL UNRHYW.

DEUPARTH awen yw moliant,
 Deuparth cerdd ei gwrandaу,
 Deuparth bonedd yw dysg,
 Deuparth dysg yw hyder,
 Deuparth clod yw cynneddv,
 Deuparth pryd yw trwsiad,
 Deuparth iechyd ymrwysiaу,
 Deuparth fordd ei gwybod,
 Deuparth gwledd yw groesaw,
 Deuparth doethineb ystyriaw,
 Deuparth golud boddlondeb,
 Deuparth celvyddyd ei rhiniau,
 Deuparth llywodraeth heddwch.

Catwg Ddoeth ai Cant.

114. EREILL AMRYVEILION.

CYRV pob gwybodus,
 Call pob cyviawn,
 Doeth pob geirwir,

Da pob cariadgar,
 Mawr pob medrus,
 Cyvoethawg pob boddlon,
 Tylawd pob grwgrachlyd,
 Dwyfawl pob cydwybodus,
 Moesawl pob uvydd,
 Haad pob truganawg,
 Fyddllawn pob cywir,
 Cadarn pob amyneddus,
 Glaw pob gwirgar,
 Serchawg pob adlwyn,
 Delwydd pob daddfawl,
 Caredig pob tangnevgar,
 Pwylfawr pob tawedawg,
 Llwyddiannus pob ymgeisgar,
 Gwynvydig pob glan ei vuchedd,
 Llauen pob ddonus,

Catwg Ddoeth ai Cant.

115. EREILL CYVUNVATH.

Fol pob balch,
 Diwybod pob diymgais,
 Aylwyddus pob diwybod,
 Diriaid pob diserch,
 Trachwantus pob diriaid,
 Llovrudd pob lleidyr,
 Lleidyr pob drwg dybus,
 Newyn pob awydd,
 Digllon pob newynawg,
 Gelyn pob digllon.

Catwg Ddoeth ai Cant.

116. AC MEWN MODD AMRYVAL VAL HYN.

Trais pob cam,
 Ynydd pob treisiedig,
 Gelyn pob ynydd,
 Pob gelyn heb achos.

Catwg Ddoeth ai Cant.

117. MODD ARALL.

Digllon pob newynawg,
 Newyn pob dialgarweh¹,
 Ynydd pob dialgar,
 Dialgar pob gelyn,
 Gelyn pob treisiedig.

Catwg Ddoeth ai Cant.

118. LLYMA GYNCHORION A RODDES CATWG DDOETH I DALIESIN BEN BEIRDD, PAN OEDD YN YSGOLAIG IDDO.

Meddyllia cyn y gwetych.

1. Yn gyntaf, beth y gwetych.
2. Yn ail, pahan y gwetych.
3. Yn drydy', wrth bwy y gwetych.
4. Yn bedwerydd, am bwy y gwetych.
5. Yn bummed, beth a ddaw o'r peth a wetych.

¹ Newynawg pob dialgar. Ll. ar.

6. Yn chwechved, pa les o'r peth a wetych.
7. Yn seithved, pwy a vo'n gwrndaw ar a wetych.

Dod dy air ar ben dy vya cyn ei gwetych,
 A threigla ev y saith fordd hyn cyn ai gwetych,

Ac ni ddaw drwg vyth o'r hyn a wetych.
 Catwg Ddoeth ai Cant, wrth Daliesin
 Ben Beirdd yn doddi arno ei vendith.

119. LLYMA DDEWIS BETHAU GWR.

*A Chatwg Ddoeth a'u cant wrth ei dad
 Gwynlliw Filer, ab Glywis ab Tegid ab
 Cadell Deyrnllwg.*

Ei dy yn ddiddos,
 Ei dyddyn yn grwn,
 Ei dir yn dirion,
 Ei wely yn esmwyth,
 Ei wraig yn ddiwair,
 Ei vwyd yn iachus,
 Ei ddiod yn vain vywus,
 Ei dân yn oleu,
 Ei ddillad yn glydion,
 Ei gymodogaeth yn heddychlawn,
 Ei wâs yn ddiwyd,
 Ei vorwyn yn syw,
 Ei vâb yn gywir,
 Ei verch yn syber,
 Ei gâr yn fyddlawn,
 Ei gyvaill yn ddidwyll,
 Ei varch yn wâr,
 Ei vilgi yn vuan,
 Ei hebawg yn chwannawg,
 Ei ychain yn gryvion,
 Ei wartheg yn lliwiawg¹,
 Ei ddevaid yn rhywiawg,
 Ei voch yn hirion,
 Ei dylwyth yn gynneddus,
 Ei gartrev yn drevnus,
 Ei vardd yn ddysgedig,
 Ei delynwr yn addwyn,
 Ei velin yn agos,
 Ei eglwys yn mhell,
 Ei arglwydd yn gadarn,
 Ei vrenin yn gyviawn,
 Ei dad ysbrydawl yn gâll,
 A'i Dduw yn drugarawg.

Catwg Ddoeth ai Cant.

120. HEBAU AMGEN NOG O'R BLAEN.

Heb athraw heb ddysg,
 Heb ddysg heb wybodau,
 Heb wybodau heb ddoethineb,
 Heb ddoethineb heb ddwyvoldeb,
 Heb ddwyvoldeb heb Dduw,
 Heb Dduw heb ddim.

Catwg Ddoeth ai Cant.

¹ Yn unlliwawg. Ll. ar.

121. PEDWAR GWYD Y SYDD O BRIF-
ANSAWDD.

CYNTAV, llid.—Ail, trachwant.—Trydydd,
diogi.—Pedwerydd, olyn.

A'r lle y bytho y naill na'r llall o honynt y
ceir pob drwg arall, canys o honynt y
tyv yn angerddawl pob drygau ereill ar
veddwl a gweithred.

Catwg Ddoeth ai Cant.

322. GORDDODAU CATWG DDOETH.

O DEIMLAW teimla'th galon a'th gydwybod,
O ddisgwyl disgwyl ar y daionus,
O wrandaw gwrandaw gwyn tlawd ac
anghenus,
O vlasu blasa ddoethineb,
O rogli rhogla ddiniweidrwydd,
O geisiaw cais wybodaeth,
O gyrhaedd cais gyrhaedd deall,
O ddychymmyg cais ddychymmyg à vo
pwyll,
O wneuthur gwna'th ddyledswydd,
O gasâu casâa y drwg o bob rhyw,
O adnabod adnebydd dy hun,
O wybod gwybydd orchymynion Dovydd,
O ystyriaw ystyria dy ddiwedd,
O ovni ovna'th anwydau,
O ddywedyd dywed à vo gwir,
O varnu barna yn dy gydwybod,
O vwriadu bwriada wellâu dy vuchedd,
O anturiaw anturia 'mhlaid pob iawn,
O garu câr tangnevedd,
O lawenâu llawenâa am ddyoddev dros y
gwir,
O alaru galara am dy bechawd,
O ymbil ymbil ar Dduw am ei radverth-
wech,
O ymhyvrydu ymhyvryda mewn dyhewyd
ddwyvawl,
O ddiolch am à gevaist diolch i Dduw yn
benav,
O ymddiried ymddiried i'th Dduw.

Catwg Ddoeth ai Cant.

123. ARALL UNRHYW.

O DEIMLAW teimla'th wendid synwyr,
O weled gwêl dy vai,
O wrandaw gwrandaw gynghor y doeth,
O geisiaw cais heddwch â phawb a rhwng
pawb,
O greu crêd na wyddost ddim,
O vlasu blasa bereiddder deddvoldeb,
O arogl arogl a fieiddra pechawd,
O ddeall deall beth wyd,
O wneuthur gwna gyvianwnder,
O gasâu casâa y byd a'i bethau,
O adnabod adnebydd dy galon dy hunan,
O wybod gwybydd mai dyn wyd,

3 r

O govianw covia mai marw à vyddi,
O ystyriaw ystyria y varn ddiwedday,
O ovni ovna dwyll dy galon,
O ddywedyd dywed wirionedd yn benav
dim,
O varnu barna varn gyvianw,¹
O vwriadu bwriada wellâu dy vywyd,
O ymroddi ymrô i wneuthur daioni,
O anturiaw anturia dros heddwch a
thangnev,
O ymddiried ymddiried i'r un à wyr dy
raid,
O uvyddâu uvyddâa i'r un a roddes itti
vyw a bôd,
O ymhewydu ymhewyda ddwyvoldeb,
O garu câr dy Dduw, ac yn Nuw caru pob
perchen bôd a bywyd.²

Catwg Ddoeth ai Cant.

124. PEIBYL CATWG DDOETH.

- 1 PEI gwisgid goron am ben pob fôl ni á
vyddem bawb yn vreninodd.
- 2 PEI bai cloch am vwnwgyll pob ynvyd
ni chaid nebun ryth mewn eglwys
ond ofeiriaid a'u cydglochyddion.
- 3 PEI bai pob anghall yn marw ni chledd-
id neb eisiau gwr yn vyw i agor bedd.
- 4 PEI bai cyrn ar ben pob fôl ve geid arian
yn dda am ddangos gwr moel.
- 5 PEI bai gywilydd pob un yn ysgriven-
edig yn ei dalcen, prid iawn y byddai
deunydd mygydau.
- 6 PEI cyn gynted ar draed ag ar davawd
y byddai gwraig, hi á ddaliai ddigon
o luced i gynu tân y boren.
- 7 PEI ni thraethai un tavawd amgen no
gwirionedd a doethineb rhyvedd y
byddai riv y mudion.
- 8 PEI gwelai chwedleugar annoethineb ei
ddadwrdd ev á gadwai ei davawd i
oeri ei gawl.
- 9 PEI gwelai grocsau overdawd ei gamp
ev ai gadawai rag cywilydd.
- 10 PEI glywai gybydd ddrygsawr ei galon
byddai varw gan ddrewdawl
- 11 PEI gwelai ddiawg y drwg ai ery ev á
ymosgreiniau o'i lesgedd rag olyn a
chwylydd.
- 12 PEI gwelai serch ei wendid ev á
drengai gan olyn.
- 13 PEI gwelai valch ei galon ve gollai ei
holl synwyrâu gan arswyd.
- 14 PEI gwelai bob un galon y llall ev á
vyddai yn llawnoed i bawb foi rhag
diawlaid.
- 15 PEI gwelai genvigen ei ddüwch eve
á ymgrogi rag cywilydd Duw a dyn.

¹ Gyvianw varn. Ll. ar.

² Câd dy gymodawg val ti dy hunan. Ll. ar.

- 16 Pei gwelai bwyll ei annhwyll ev á guddiai ei wynsb gan gy ailydd.
- 17 Pei gwelai voddwldawd ei feiddidra ev á ynguddiai dan y domen.
- 18 Pei gwelai gelwydd ei wydoldeb ev á gollai ei hunan gan gynddaredd.
- 19 Pei cai dwyll ylas ar ei vrynti eve á chwydai ei bervedd allan.
- 20 Pei cai drachwant olwg ar ei wrthuni cynnevin iddo y byddai pryd a gwedd cythraul.
- 21 Pei gwelai athraw á ddaw o'i waith, ev á welai y cyvan yn diweddu ar ei ben ei hunan.
- 22 Pei gwelai ddichell ei vudredd ev á ymddichellai i ddiane ragddo.
- 23 Pei gwelai lid ei fynigrwydd eve á ymlidiai yn fyrnig wrtho ei hunan am dano.
- 24 Pei gwelai ddiagarweh ei ddiawligrwydd eve á elai i ddiawl yn hytrach nog ymroi iddo.
- 25 Pei gwelai y cribddeiliwr agwedd ei gydwybod eve á grochleuai, gwae vi mi á welais gythraul o eithavodd ufern.
- 26 Pei gwelai ragrith ei afendid eve á ymddychrynai o'i bwyll.
- 27 Pei gwelai odineb ei halogrwydd eve á feiddiai y tir y cerddai.¹
- 28 Pei gwelai ryvelgar ei greulondeb eve á ovnai i bob mymryn yn mhelydr yr haul ei wân á chledd.
- 29 Pei gwelai anwybodaeth ei anharddwch, eve á genvigenai weled hardded y llyfant ragddo.
- 30 Pei gwelai baerllydrwydd ei ynvyted, eve á wingai gan gynddaredd o'i vod yn ynvytach no neb.
- 31 Pei gwelai annwyvoldeb ei ddiwedd eve á vyddai varw gan ddychryn.

Catwg Ddoeth ai Cant.

125. HWFTIAU CATWG DDOETH.

Hwft o'r wybodaeth á wna ddyn yn annoeth,
 Hwft o'r serchiadau á wna ddyn yn benboeth,
 Hwft o'r llawenydd á ddiwedd yn alar,
 Hwft lludded hir am á ddervydd yn gynnar.
 Hwft o'r gwyllt-vrydus nad ystyr un dyben,
 Hwft o'r gelvyddyd na cherddo yn fyrdd awen.
 Hwft o'r gwagvonedd á droedied á balchder,
 Hwft o'r mawr gudd ar ni thâl ond o'i arver.

¹ A gerddai. L'. ar.

Hwft o'r mawr vost lle bo bach y gwybodau,
 Hwft o'r coegddwyfawl anneddawl ei gunpau.
 Hwft o'r twylluddyg na ddysgo y gwirionedd,
 Hwft o'r ystyriaeth nad ystyr ei ddiwedd.
 Hwft o'r carngybydd na chymmer o'i eiddo,
 Hwft ni châr hddwch ymhob man lle bytho.
 Hwft o'r wael awen á gais bob overddo,
 Hwft o bob arver ni thardd o gydwybod.
 Hwft o bob gweithred yn erbyn cyfiawnder,
 Hwft o'r cythreulig á garo greulonder.
 Hwft o'r caled á vo'n annbrugarawg,
 Hwft i bob un ni bo syber a serchawg.
 Hwft o'r un penllwyd á dreulwys ei vuchedd,
 Heb Dduw'n ei gydwybod, heb gov am ei ddiwedd.

Catwg Ddoeth ai Cant.

126. PYNCLAU GWIRIONEDD¹ CATWG DDOETH.

- 1 Duw pob iawn, Diawl pob cam.
- 2 Duw pob haelioni, Diawl pob anghawrdeb.
- 3 Duw pob cariad, Diawl pob cás.
- 4 Duw pob heddwch, Diawl pob rhyvel.
- 5 Duw pob llawen, Diawl pob trist.
- 6 Duw pob serchawg, Diawl pob atgas.
- 7 Duw pob ymbwyll, Diawl pob anmhwyll.
- 8 Duw pob dedwydd, Diawl pob diriaid.
- 9 Duw pob mwyn, Diawl pob anwyn.
- 10 Duw pob teg, Diawl pob hagyr.
- 11 Duw pob gwir, Diawl pob celwydd.
- 12 Duw pob llês, Diawl pob avles.
- 13 Duw pob rhaith, Diawl pob anrhaith.
- 14 Duw pob mâd, Diawl pob anvad.
- 15 Duw pob pur, Diawl pob amhur.
- 16 Duw pob cywir, Diawl pob twyll.
- 17 Duw pob trugar, Diawl pob creulawn.
- 18 Duw pob glân, Diawl pob avlan.
- 19 Duw pob llâd, Diawl pob anllad.
- 20 Duw pob goleu, Diawl pob tywyll.
- 21 Duw pob menwyd, Diawl pob anfawd.
- 22 Duw pob deall, Diawl pob anneall.
- 23 Duw pob trevyn, Diawl pob annhrevyn.
- 24 Duw pob bywyd, Diawl pob marwoldeb.

Cafael Duw cafael oll,

Colli Duw, colli y cyvan.

Catwg Ddoeth ai Cant.

¹ Gorddodau. Ll. ar.

127. UNODD YN MHEN CANODD CATWG DDOETH.

- 1 Un drwg dybus ymhen cant llovrudd.
- 2 Un meddyg ymhen cant cigydd.¹
- 3 Un twyllwr ymhen cant anrhaith.
- 4 Un bradwr ymhen cant gelyn.
- 5 Un saig vras ymhen cant saig wenwyn.
- 6 Un awr gloddestymhencantawrnewyn.
- 7 Un diogi ymhen cant divrawd.
- 8 Un diymdawr ymhen cant divëydd.
- 9 Un athrodwr ymhen cant cynllwyn.
- 10 Un gwastraf ymhen cant goddaith.
- 11 Un truth ymhen cant athrawd.
- 12 Un avrad ymhen cant yspail.
- 13 Un anvoddlondeb ymhen cant anghen.
- 14 Un gormodedd ymhen cant eisiwed.
- 15 Un celwydd ymhen cant gosawd.
- 16 Un rhagrith ymhen cant celwydd.
- 17 Un anudonwr ymhen cant cythraul.
- 18 Un cybydd ymhen cant lleidyr.
- 19 Un tawawd gwraig ymhen cant taran.
- 20 Un budrogen ymhen cant hwch.
- 21 Un mursen ymhen cant puten.
- 22 Un ofeiriad ymhen cant twyllwr.
- 23 Un hyd ymhen cant anudon.
- 24 Un cyvreithiwr ymhen cant gwylliad.
- 25 Un gweniaith ymhen cant dirieidi.
- 26 Un diriaid² ymhen cant ysgar.
- 27 Un ysgar ymhen cant gormes.
- 28 Un gormes ymhen can haint.
- 29 Un haint ymhen cant newyn.
- 30 Un annewawd ymhen cant haint.
- 31 Un drygarlwydd ymhencantannevawd.
- 32 Un camraith ymhen cant drygarlwydd.

Catwg Ddoeth ai Cant.³

128. GWRTHYDDIAID CATWG DDOETH.

- 1 Pob fol á wna ofeiriad, rhaid call i wneuthur ysgolaig.
- 2 Pob gwydd á wna fermwr, rhaid synwyrwl i vod yn greftwr.
- 3 Pob cythraul á wna vilwr, rhaid dyn da i vod yn heddychwr.
- 4 Pob dihiryn á wna gyvreithwr, rhaid doeth i vod yn reithwr.
- 5 Pob diriaid á wna bencerdd, rhaid dedwydd i vod yn athraw.
- 6 Pob lleidyr á wna oludawg, rhaid cynneddwawl i vod yn wr boneddig.
- 7 Pob coegvalch á wna rodesgar, rhaid addwyn i vod yn vlaenor.
- 8 Pob croesan á wna vydrwr, rhaid dysgedig i vod yn vardd.
- 9 Pob llyfan á wna gybydd, rhaid na vo gwaeth no lleidyr i wneuthur dyn.

¹ Cr. gwr. Ll ar.² Diriaidi.³ Ystuddach Vardd. medd Ll. ar.

- 10 Pob ynydd á wna chwedleugar, rhaid gwr doeth i dewi.¹
- 11 Pob diwybod á wna veiwr, rhaid gwr deallus i vod yn varnwr.
- 12 Pob crwydryn á wna ymsenwr, rhaid pwyllawg i vod yn gynghorwr.
- 13 Pob ci á wna geryddwr, rhaid dwyvawl i vod yn ddiwygiwr.
- 14 Pob twrch á ddadredd, rhaid perchen deall i ddattawd.
- 15 Pob ovnus á baid ag á wlo yn ddrwg, rhaid hyderus glew i wneuthur daioni.
- 16 Pob dyn i ddiawl á wna y da á wlo'n dda iddo ei hun yn unig, rhaid dyn i Dduw i wneuthur á vo da i arall er avles iddo ei hun.
- 17 Pob trachwantus á ynnill aur ac arian, rhaid dedwydd i ynnill golud.
- 18 Pob ystrywus á ynnill vodd y byd, rhaid cywircariadusi ynnill bodd Duw.

Catwg Ddoeth ai cant.

120. LLYMA DDEUDDEG GOVYNION A DDODES CATWG DDOETH AR I VEBINIAID.

1. Pwy sy ddoeth?
Atteb. Y neb ni ddigia er ei oganu, ac ni ymvalchïa er ei ganmawl.
2. Pwy sy gall?
Atteb. Y neb a ystyr yn dda cyn y gweto ei veddwl.
3. Pwy sy gryv?
Atteb. Y neb á allo veistroli ei anwydau.
4. Pwy sy gadarn?
Atteb. Y neb á allo guddio ei dylodi.
5. Pwy sy ddifaith?
Atteb. Y neb ni chelo ei gyvrinach ei hunan.
6. Pwysy gymmeradwy yn mysg y bobyl?
Atteb. Y neb á allo ymgynnal arno ei hunan.
7. Pwy sy lawen?
Atteb. Y neb ni chlywo ei gydwybod yn ei geryddu.
8. Pwy sy rydd?
Atteb. Perchen creft a chelvyddyd, á vedyr ymgynnal arni yn y man o'r byd y myno.
9. Pwy sy dda ei arver?
Atteb. Y neb á vedyr ymoddev á dyn llidiawg drygarverus á vo gydag ev.
10. Pwy sy ddaionus?
Atteb. Y neb á gospo ei hun er lles i arall.
11. Pwy sy ddedwydd?
Atteb. Y neb y bo ynddo gás o gynnedydd at y drwg,² a serch o gynnedydd at á vo da.

¹ I vod yn dawgar. Ll. ar.² A vo drwg. Ll. ar.

12. Pwy sy ddwyvawl?

Atteb. Y neb â grêd yn Nuw ac ai caro,
ac â wêl mai goreu ar bob dim
ei ewyllys a'i weithred ev.

Ac velly teryna pynciau doethineb
Catwg Ddoeth.

130. CYNCHORION PARTH IECHYD AC
EINIOES.

- 1 A CHWENNYCHO vyw'n hir chwarcued
hyd ngain, llavuried hyd ddeugain, a
gorphwysed hyd olaith.
- 2 Coded gyda'r hedydd, caned gyda yr
hedydd, ac aed i gysgu gyda'r hedydd.
- 3 Bwytaed pan vo arno chwant, yved
pan vo arno syched, a gorphwysed
pan vo arno vlinio.
- 4 Gocheled vwyd rhy voethus, a diod
rhy gadarn, a gwaith rhy drwm a
thraferthus.
- 5 Gocheled gormodd o vwyd, a gormodd
ddiod, a gormodd o lavurwaith.
- 6 Gocheled ymryson, cared heddweh, a
bydded di vawroalon.
- 7 Bydded lawen, bydded hael, a bydded
gyvawn.
- 8 Bydded wrth un wraig, yn gadarn yn
ei fydd, ac yn lân ei gydwybod.
- 9 Bid vvyrgar y bore, gweithgar yn
nawnddydd, achyveillgar yn echwydd.
- 10 Bid dyddan ei vvyrdawd, diuiwed ei
gampau, a'i awyr yn iachus.
- 11 Bydded nid hên ei wisg, yn lanber ei
gylched, ac yn vodlon i'r byd â vo.
- 12 Bydded ysgawn ei wisg, ysgawn ei
ymborth, ac ysgawn ei galon.
- 13 Bydded serchawg ei vryd, a bywiawg
ei awen, ac yn amyl ei gyveillion.
- 14 Cadwed gyvraith ei wlad, a rheawl ei
alwad, a gorchymynion ei Dduw.
- 15 Ac o wneuthur val hyn, bydd iachus
ei gorf ac esmwyth ei veddwl, a glân
ei gydwybod.
- 16 Bydd hir ei einioes, a'i ddiwedd yn
wynvyd, a'i Dduw yn ei garu.

Catwg Ddoeth ai Cant.

131. MYVYRDODAU CATWG DDOETH.

Nid oes dim heb ryw rinwedd arno,
Nid ellir drwg heb ryw dda o hano,
Nid rhaid i ddedydd nac ach nac eiddo,
Ni ellir i ddeddvawl well nog y sydd
ynddo,
Nid iawn i undyn ond ai digono,
Nid cyviawn bwyd ond i â lavurio,
Nid oes doethineb ond i ai dysgo,
Nid oes gariad ond i â garo,
Nid oes i'r cybydd ond â gymmero,
Nid oes ar neb wneuthur y peth nas gallo.

Nid oes o Dduw i neb ond â veddo,
Nid iawn i undyn bob peth â vyno,
Nid hardd ar undyn ond hyn a'i gweddo,
Ni ddwyg gwybodaeth ar a'i ceisio,
Ni wiw clod ond i a'i dirpero,
Ni veth digonedd i â wnel am dano,
Nid oes o'r ymryson well na'i ado,
Nid oes o gyvoeth i neb ond a'i boddllono,
Ni chedwis Duw rag neb â vai da iddo,
Nid tynged i neb ond â ganlyno.

Catwg Ddoeth ai Cant.

132. NIDIAU.

Nid penaeth ond â vo pen arno ei hun,
Nid cadarn ond â vo drech na'i hun,
Nid gwaithvuddyg ond â orchvygo ei hun,
Nid gorchest ond i wr lywodraethu ei hun,
Nid athraw y gwr na ddysgo dda iddo ei
hun,
Nid deallus ond â ddeallo ei hun,
Nid adnabyddus ond â adnebydd ei hun,
Nid gwybodus ond â wybydd ei vai ei hun,
Nid celvydd ond â vedro wellbau ei hun,
Nid call ond â wêl folineb ei hun,
Nid gwilgar ond â wilio arno ei hun,
Nid doeth ond â ddiwygio ei hun,
Nid glew ond â wrthladd ei hun,
Nid cyvarwydd ond â wŷr ymsyrth ei hun,
Nid cyfrwydd onda wyr avrwydddeb ei hun,
Nid caeth ond â ymostwng iddo ei hun,
Nid rhydd ond na vo ryw wrtho ei hun,
Nid ymgais ond â ymgais ddiveiaw ei hun,
Nid fôl ond â veddwl yn dda am dano ei
hun,
Nid perchenawg ond perchen arno ei hun,
Nid gwr ond â barcho ei hun.

Catwg Ddoeth ai Cant.

133. CASDDYNIION CATWG DDOETH.

- 1 Hen heb grevydd.
- 2 Ieuan heb ddysg.
- 3 Gwasanaethwr heb ovr.
- 4 Gwraig heb gywilydd.
- 5 Mâb heb voes.
- 6 Merch heb syberwyd.
- 7 Hên godinebus.
- 8 Doeth heb weithredoedd da.
- 9 Tylawd balch.
- 10 Cyvoethawg gormesgar.
- 11 Esgob heb ddeall.
- 12 Brodyr heb gariad.
- 13 Trevgordd heb gyvawnder.
- 14 Plwyv heb addysg.
- 15 Goludawg heb elusen.
- 16 Athraw heb amynedd.
- 17 Bardd heb ddosbarth.
- 18 Teulu heb drevyn.
- 19 Cenedyl heb wybodau.
- 20 Gwlad heb gyvraith.

- 21 Cyvraith heb ddeddvdolder.
 22 Cymodogaeth heb heddwch.
 23 Plant heb uvydddawd.
 24 Gwerin heb gariad.
 25 Lllys heb haelioni.
 26 Gwledd heb gerddau.
 27 Cynnadyl heb arweddau.
 28 Ysgolâig heb awen.
 29 Creft heb vreiniau.
 30 Dieithyr heb roesawau.
 31 Dinas heb bendodau.
 32 Cyvar heb atgorau.
 33 Gorsedd heb arverau.
 34 Gwr heb gampau.
 35 Ty heb olau.
 36 Perllan heb avalau.
 37 Gardd heb lysiau.
 38 Cyvaill heb gynneddvau.
 39 Call heb gymhwyllau.
 40 Gosgordd heb dyngedau.
 41 Araeth heb ymbwylliadau.
 42 Barn heb ddangosau.
 43 Gwr heb rinweddau.
 45 Doethineb heb huolder, yr hyn sydd
 sydd yn debyg i gleddyv yn llaw dyn
 clav o'r parlys.
 46 Huolder heb ddoethineb, y sydd debyg
 i gleddyv yn llaw dyn ynvyd.
 Ac velly tervyna.

Catwg Ddoeth ai Cant.

134. LLYMA GYNHORION Y RHODDES CAT-
 WG DDOETH I ARAWN VAB CYNVARCH
 BRENIN Y GOGLEDD PAN AI GOLLYNGES
 EV O'I VEBINDAWD.

Tro y clust byddar at bob drygiaith,
 Tro dy gevin ar bob drygwaith.
 Tro y llygad caud at bob anverth,
 Tro'th olwg a'th galon at bob prydverth.
 Tro dy law egor at bob tylodi,
 Tro dy veddwl at bob haelioni.
 Tro dy bwyll at gynghorau doethion,
 Tro dy serch at bethau dwyvolion.
 Tro'th ddyhewyd ar bob daioni,
 Tro'th holl awen ar ymragori.
 Tro dy ddeall i ddeall dy hunan.
 Tro'th holl wybodau ynghyngyd anian.
 Tro'th holl gynneddvau ar a vo dedwydd,
 Tro'th galondid a'th nerthoedd oll ar
 Dduw Ddovydd.

Catwg Ddoeth ai Cant.

135. LLYMA SYNIADAU CATWG DDOETH.
 Pa hynav y dyn gwaethav ei gampau,
 Pa vwyav y gallu lleiav y bydd gwylls,
 Pa vwyav y brys mwyav y rhwystyr,
 Pa vwyav y cas mwyav y cywilydd,
 Pa uchav y dring enbytav y cwmp,
 Pa decav y bore hacrav yr ucher,

Pa vwyav y frost mwyav y celwydd,
 Pa decav y dŷn mwyav y pyd a'i crys,
 Pa ddyvnav yr avon lleiav oll ei thrwst,
 Pa isav y galon uchav y bydd i'r enaid,
 Pa ddoethav y dyn uvyddav ei gamp,
 Pa dylotav dwyvawl goreu vydd ei gyn-
 neddyv,
 Pa gallav y dyn anamlav ei eiriau,
 Pa decav y chware goreu vyth ei adael,
 Pa haelav y rhoddwr mwyav vyth ei
 ynnill,
 Pa vwyav y gwir mwyav oll y bydd ei dâl,
 Pa iawnav y gwaith iawnav i gyd y dyw-
 edd,¹
 Pa gyvyngav gan ddyn ehengav gan Dduw.
 Catwg Ddoeth ai Cant.

136. CYNHORION A RODDES CATWG DDOETH
 I ASSWR VAB CYNHAIARN.

Na vydd debyg i'r ei yn dy gyves,
 Na vydd debyg i vwch² yn dy vuches.
 Na vydd debyg i lyfant yn dy loches,
 Na vydd debyg i vlaidd wrth dy gyvnes.
 Na vydd debyg i gath yn dy anwes,
 Na vydd debyg i hwch yn dy wales.
 Na vydd debyg i'r mor yn dy vynwes,
 Na vydd debyg i wraig yn dy hanes.
 Catwg Ddoeth ai Cant.

137. CYNHORION EREILL A RODDES CATWG
 DDOETH I'R UN GWR.

CYHUDDA dy hun ac nid arall,
 Darostwng dy hun ac nid arall,
 Addysga dy hun cyn y dysgot arall,
 Adnebydd dy hun er adnab arall,
 Cerydd dy hun na cherydd arall,
 Gwna les i dy hun o gwnei les i arall,
 O weled dy hun yr folach nog arall
 Y dichyn itti vyned yn ddoethach nog
 arall.

Catwg Ddoeth ai Cant.

138. CYNHORION EREILL CATWG DDOETH
 I'R UN GWR.

Na vydd swrth na diawg segurillyd,
 Na châr veddwi val y gwna ynvyd.
 Na châr verched anllad eu campau,
 'Mogel dyngu a phob cras eiriau.
 Bydd haelionus y lle bo achos,
 Gwna ddaioni, a gwna'n ddiairos.
 Na wna gam, na chymmer ormod,
 A'th gynodogion bydd mewn cymmod.
 Cais vyth ymgynnal yn ddiwagi,
 Yn mhob trova tra vech ynddi.
 Ymro i Dduw yn y cwbyl o'th vuchedd,
 A meddwl ba vodd y daw'n y diwedd.

Catwg Ddoeth ai cant.

¹ Diwedd.

² Vuwch. I. M.

139. LLYMA Y GORDDAU A DDANGOSER
CATWG DDOETH I DALIESIN PEN BEIRDD,
YN YMOLLWNG AG EV.

TAWEDIGRWYDD yw mam pob callineb,
Amynedd yw mam pob doethineb.
Pwyll yw mam pob gwybodau,
Trevyn yw mam pob darbodau.
Angen yw mam pob celvyddyd,
Rhinwedd yw mam pob dedwyddyd.
Ymgais yw mam pob rhagoriaeth,
Awen yw mam pob cerddoriaeth.
Ystyr yw mam pob deallau,
Anystyr yw mam pob gwallau.
Arver yw mam pob meistrolaeth,
Cadernyd yw mam pob buddugoliaeth.
Cydwylbod yw mam pob deddvoldeb,
Cariad yw mam pob dwyvoldeb.
Catwg Ddoeth ai Cant.

140. EREILL I'R UN GWR, SEF Y CAMPAU
A VYDDANT AR WR.

- 1 Bod yn ddoeth yn ei ddadyl.
  - 2 Bod yn oen yn ei ystavell.
  - 3 Bod yn lew yn nhrin a brwydyr.
  - 4 Bod yn baen ar yr hœol.
  - 5 Bod yn vardd ar ei leithig.
  - 6 Bod yn athraw yn ei deulu.
  - 7 Bod yn gynghor yn ei genedyl.
  - 8 Bod yn ddyddiwr yn ei gwmwd.
  - 9 Bod yn vewdwy yn ei lan.
  - 10 Bod yn ddeddvwyr yn ei wlâd.
  - 11 Bod yn gydwybodawl yn ei weithred.
  - 12 Bod yn ddedwydd yn ei vywyd.
  - 13 Bod yn ddiwyd yn ei dyddyn.
  - 14 Bod yn gyviawn yn â wnelo.
  - 15 Bod â wnelo wrth vodd Duw.
- Catwg Ddoeth ai Cant.

141. NERTHODD CATWG DDOETH.

NERTH dysg ei ymgais,
Nerth athraw ei ddosparth,
Nerth doeth ei bwyll,
Nerth call ei ystyriaeth,
Nerth celvydd ei wybodau,
Nerth glew ei galondid,
Nerth gwestwr ei syberwyd,
Nerth alldud ei heddlonder,
Nerth bardd ei awen,
Nerth teuluawg ei ddiwydrwydd,
Nerth cyviawn ei gydwybod,
Nerth dedwydd ei amynedd,
Nerth dwyvawl ei Dduw.
Catwg Ddoeth ai cant.

142. ANSODDAU CATWG DDOETH.

Ni ludd cyviawnder tangnev,
Ni ludd cerydd serch,
Ni ludd barn cariad,
Ni ludd cariad pwyll,

Ni ludd glewder drugaredd,
Ni ludd dwyvoldeb lawenydd.

Catwg Ddoeth ai Cant.

143. NIDIAU.

NID nerth ond rhyddyd,
Nid rhydd ond cariad,
Nid cariad ond dewis,
Nid dewis ond deall,
Nid deall ond gallu,
Nid gallu ond gwybod,
Nid gwybod ond gwirionedd,
Nid gwirionedd ond cadernyd.
Nid cadernyd ond anghyvnewidiawl,
Nid anghyvnewidiawl ond Duw.
Catwg Ddoeth ai Cant.

144. MODD ARALL AR YR UN.

NID nerth ond rhyddyd,
Nid rhyddyd ond cariad,
Nid cariad ond dewis,
Nid dewis ond gallu,
Nid gallu ond gwybod,
Nid gwybod ond deall,
Nid deall ond ystyr,
Nid ystyr ond canvod,
Nid canvod ond gwirionedd,
Nid gwirionedd ond cadernyd,
Nid cadernyd ond anghyvnewidiawl,
Nid anghyvnewidiawl ond Duw,
Nid Duw ond nerth, &c., &c.¹
Catwg Ddoeth ai Cant.

145. NIDIAU EREILL.

NID bôd ond byw,
Nid byw ond cartrev,
Nid cartrev ond teulu,
Nid teulu ond ymgynnal,
Nid ymgynnal ond meddiant,
Nid meddiant ond eiddo,
Nid eiddo ond eiddo Duw,
Nid eiddo Duw â water,
Nid eiddo Duw ond er ai govyn,
Nid ai govyn ond angen,
Nid angen ond anian,
Nid anian ond daioni,²
Nid daioni ond bodd Duw,
Nid bodd Duw ond cyviawn,
Nid cyviawn ond cariad.

Catwg Ddoeth ai Cant.

146. EREILL.

NID gwlâd heb genedyl,
Nid gwlâd heb gyvraith,
Nid gwlâd heb vrait,
Nid gwlâd heb ammaeth,
Nid gwlâd heb fyd,
Nid gwlâd heb gelvyddydau,
Nid gwlâd heb ddoethion,

¹ Ut supra.

Nid gwlad heb athrawon,
 Nid gwlad heb nawdd,
 Nid gwlad heb grevydd,
 Nid gwlad heb ddwyo'deb,
 Nid gwlad heb Dduw yn ben.

Catwg Ddoeth ai Cant.

147. EREILL.

Nid cadernyd ond cyvraith,
 Nid cyvraith ond cynghor,
 Nid cynghor ond doethion,
 Nid doethion ond addysg,
 Nid addysg ond deallau,
 Nid deall ond a vo iawn,
 Nid iawn ond cariad,
 Nid cariad ond nas gellir ei orvod.

Catwg Ddoeth ai Cant.

148. EREILL.

Nid byw heb veddiant,
 Nid meddiant heb wlad,
 Nid gwlad heb gartrev,
 Nid cartrev heb deulu,
 Nid teulu heb wraig,
 Nid gwraig heb blant.
 Nid plant heb uvyddawd,
 Nid uvyddawd heb addysg,
 Nid addysg heb athraw,
 Nid athraw ond tad,
 Nid tad ond dedwydd,
 Nid dedwydd ond doeth,
 Nid doeth ond cyviawn,
 Nid cyviawn ond cariad,
 Nid cariad ond Duw.

Catwg Ddoeth ai Cant.

149. EREILL.

Nid bonedd ond gwybodaeth,
 Nid golud ond gwybodaeth,
 Nid doethineb ond gwybodaeth,
 Nid urddas ond gwybodaeth,
 Nid anrhydedd ond gwybodaeth,
 Nid nerth ond gwybodaeth,
 Nid câr ond gwybodaeth,
 Nid cyvaill ond gwybodaeth,
 Nid harddwch ond gwybodaeth,
 Nid clôd ond gwybodaeth,
 Nid meddiant ond gwybodaeth,
 Nid deall ond gwybodaeth,
 Nid rhwydd ond gwybodaeth,
 Nid baint ond gwybodaeth,
 Nid addwyn ond gwybodaeth,
 Nid deddawl ond gwybodaeth,
 Nid cyviawn ond gwybodaeth,
 Nid dedwydd ond gwybodaeth,
 Nid cadarn ond gwybodaeth,
 Nid daioni ond gwybodaeth,
 Nid gorvod ond gwybodaeth.

Catwg Ddoeth ai Cant.

150. NIDIAU BRODYRDDDE.

Nid gwlad ond gwerin,
 Nid gwerin ond brodyrddde,
 Nid cadarn ond brodyrddde,
 Nid amug ond brodyrddde,
 Nid edmug ond brodyrddde,
 Nid cystlwn ond brodyrddde,
 Nid cyvawd ond brodyrddde,
 Nid cynnadyll ond brodyrddde,
 Nid corawd ond brodyrddde,
 Nid cynnal ond brodyrddde,
 Nid cyvraid ond brodyrddde,
 Nid cysswyn ond brodyrddde,
 Nid cyttrev ond brodyrddde,
 Nid cyssulw ond brodyrddde,
 Nid cywaith ond brodyrddde,
 Nid cywaeth ond brodyrddde,
 Nid cyttrym ond brodyrddde,
 Nid cymyn ond brodyrddde,
 Nid cymhwyl ond brodyrddde,
 Nid cychwedyl ond brodyrddde,
 Nid cydnerth ond brodyrddde,
 Nid cyvnerth ond brodyrddde,
 Nid cyvar ond brodyrddde,
 Nid cydvod ond brodyrddde,
 Nid cydwedd ond brodyrddde,
 Nid cyvun ond brodyrddde,
 Nid cymmraint ond brodyrddde,
 Nid cymmrawd ond brodyrddde,
 Nid cov ond brodyrddde,
 Nid cyvannedd ond brodyrddde,
 Nid cymmyred ond brodyrddde,
 Nid cymhrein ond brodyrddde,
 Nid cyvurdd ond brodyrddde,
 Nid cyvoeth ond brodyrddde,
 Nid cymmod ond brodyrddde,
 Nid cymmedyr ond brodyrddde,
 Nid cymhorth ond brodyrddde,
 Nid cywir ond brodyrddde,
 Nid cysgordd ond brodyrddde,
 Nid cyvraith ond brodyrddde,
 Nid cenedyl ond brodyrddde,
 Nid Cymry ond brodyrddde.

Catwg Ddoeth ai Cant.

151. NIDIAU EREILL.

Nid hawdd dangaws annoeth,
 Nid hawdd dysgu anwar,
 Nid hawdd deddvoli anwir,
 Nid hawdd cadarnâu gormes,
 Nid hawdd ysgog serch,
 Nid hawdd gorvod ar athrylith,
 Nid hawdd gwrthladd angen,
 Nid hawdd newid nawtur,
 Nid hawdd symud awen,
 Nid hawdd dileaw cariad,
 Nid hawdd cymmod â chas,
 Nid hawdd gochel drygioni,
 Nid hawdd drwg o ddaioni,

Nid hawdd gwarthruddiau cyviawn,
 Nid hawdd hudaw call,
 Nid hawdd llygru cywir,
 Nid hawdd digiau dedwydd,
 Nid hawdd rhadloni lldiog,
 Nid hawdd gyru pwyll ar ddiriaid,
 Nid hawdd ovni glew,
 Nid hawdd hyder ar llwyr,
 Nid hawdd darbwyll anwybodus,
 Nid hawdd deall dichell,
 Nid hawdd addwynâu balch,
 Nid hawdd cau yn erbyn â ŵyr pawb,
 Nid hawdd ynnill gelyn,
 Nid hawdd ammen gwirionedd,
 Nid hawdd rhadloni cenvigen,
 Nid hawdd taw ar gydwybod,
 Nid hawdd gorthaw ar y gwir,
 Nid hawdd digaloni dwyvawl,
 Nid hawdd gwarau anynad,
 Nid hawdd llygru dedwydd,
 Nid hawdd gyru â vnyer ar ddoeth,
 Nid hawdd ond ymvoddau ar ddaioni,
 Nid hawdd ond uvyddau i Dduw,
 Nid hawdd twyllaw Duw.

Catwg Ddoeth ai Cant.

152. ARALL UNRHYW.

Nid hawdd gwybod y cyvan,
 Nid hawdd ammeu gwirionedd,
 Nid hawdd cadarnau celwydd,
 Nid hawdd difrwythaw cyviawnder,
 Nid hawdd gweled y pell,
 Nid hawdd canvod â vydd,
 Nid hawdd casau pechawd cynnwynawl,
 Nid hawdd boddloni pawb,
 Nid hawdd galw doe yn ôl,
 Nid hawdd cydymddwyn â gormes,
 Nid hawdd attal amser,
 Nid hawdd diwreiddiau serch,
 Nid hawdd dileaw cariad,
 Nid hawdd ysgog fyddlondeb,
 Nid hawdd llygru cywirdeb,
 Nid hawdd rhadloni trachwant,
 Nid hawdd gostegu cenvigen,
 Nid hawdd gyru pwyll ar valch,
 Nid hawdd darbwyll annoeth,
 Nid hawdd darwedd anwybodus,
 Nid hawdd deall dichell,
 Nid hawdd ovni glew,
 Nid hawdd annog llwyr,
 Nid hawdd dyspwyllaw anwar,
 Nid hawdd gwerinaw diriaid,
 Nid hawdd dygnu dedwydd,
 Nid hawdd arail annysg,
 Nid hawdd dangaws anneallus,
 Nid hawdd gorvod ar ddoeth,
 Nid hawdd dattawd athrylith.
 Nid hawdd newid nawtur,
 Nid hawdd gwrthladd angen,

Nid hawdd symud awen,
 Nid hawdd cymmod â chās,
 Nid hawdd cywilyddiau deddvawl,
 Nid hawdd gwad ar â ŵyr pawb,
 Nid hawdd cau yn erbyn cydwybod,
 Nid hawdd gwarthruddiau daioni,
 Nid hawdd digaloni dwyvawl,
 Nid hawdd ond gwneuthur daioni,
 Nid hawdd ond boddiau Duw,
 Nid hawdd dianc o ddrwg,
 Nid hawdd twyllaw Duw.

Catwg Ddoeth ai Cant.

153. EREILL.

Nid anvodd ond prid,
 Nid prid ond prid o anvodd,
 Nid prid o anvodd ond ediveirwch,
 Nid edivar awr angau ond anvoddiau
 Duw.

Catwg Ddoeth ai Cant.

154. EREILL.

Nid gwladwr heb urddas,
 Nid urddas heb vonedd,
 Nid bonedd heb ddysg,
 Nid dysg heb voes,
 Nid moes heb syberwyd,
 Nid syberwyd heb ddeddvoldeb,
 Nid deddvoldeb heb gyfiawnder,
 Nid cyfiawnder heb uvyddâd,
 Nid uvydddawd heb ddwyvoldeb,
 Nid dwyvoldeb heb gariad,
 Nid cariad ond Duw.

Catwg Ddoeth ai Cant.

155. EREILL.

Nid divyr ond cyweithas,
 Nid cyweithas ond syber,
 Nid syber ond trwsiadus,
 Nid trwsiadus ond gweddusder,
 Nid gweddusder ond uvydddawd,
 Nid uvydddawd ond annalchineb,
 Nid annalchineb ond cariad.
 Nid cariad ond â vo gas gantho boen i un
 byw a bod.

Catwg Ddoeth ai Cant.

156. EREILL.

Nid gwybod heb weled,
 Nid gweled heb awen,
 Nid awen heb ei harver,
 Nid arver heb serch,
 Nid serch ond o bwyll,
 Nid pwyll ond ystyriaeth,
 Nid ystyriaeth ond ar ddaioni,
 Nid dim¹ ond o Dduw, am hyny
 Nid gwybod ond o Dduw,
 Nid awen ond o Dduw,
 Nid pwyll ond o Dduw,

¹ Nid ond o Dduw. LL

Nid daioni ond o Dduw,
Nid dim ond y sydd o Dduw.
Catwg Ddoeth ai Cant.

157. EREILL.

Nid call ond à wrendy gynghor,
Nid pwyll ond à wyr gynghor,
Nid doeth ond à gais gynghor,
Nid deall ond à ystyr gynghor,
Nid hawdd dodi cynghor,
Nid cwbyl nemawr o gynghor,
Nid amyl y gwedd un cynghor,
Nid traâus ond ni pheirch gynghor.
Catwg Ddoeth ai Cant.

158. EREILL.

Nid bôd ond Duw,
Nid byw ond Duw,
Nid da ond Duw,
Nid doeth ond Duw,
Nid gwybod ond Duw,
Nid gallu ond Duw,
Nid cariad ond Duw,
Nid cyviawn ond Duw,
Nid hollwybedydd ond Duw,
Nid cadarn ond Duw,
Nid diddarvod ond Duw,
Nid barn ond barn Duw,
Nid arglwydd ond Duw,
Nid tragwydd ond Duw,
Nid anveidrawl ond Duw,
Nid hollawl ond Duw,
Nid digon ond Duw,
Nid dim ond Duw.
Catwg Ddoeth ai Cant.

159. EREILL.

Nid nerth ond Duw,
Nid bywyd ond Duw,
Nid cyvnorth ond Duw,
Nid cynneiliawdyr ond Duw,
Nid cywyl ond Duw,
Nid câr ond Duw,
Nid cyvaill ond Duw,
Nid ceidwad ond Duw,
Nid agos ond Duw,
Nid yn mhob man ond Duw,
Nid à wŷr y cyvan ond Duw,
Nid à varn yn gyviawn ond Duw,
Nid à wna à vyno ond Duw,
Nid cael ond cael Duw,
Nid gobaith ond yn Duw,
Nid gwared ond Duw,
Nid dim ond yn Duw.
Catwg Ddoeth ai Cant.

160. EREILL.

Nid hawdd symud awen,

Nid hawdd newid nawtur,
Nid hawdd gorvod ar athrylith,
Nid hawdd diheni anian,
Nid hawdd gorthaw ar gydwybod,
Nid hawdd ammeu y gwir,
Nid hawdd cynnal celwydd,
Nid hawdd ovni glew,
Nid hawdd annog llwvr,
Nid hawdd darbwyl anwybodus,
Nid hawdd gwrthladd à wŷr pawb,
Nid hawdd rhadloni cenvigen,
Nid hawdd gyru pwyll ar ddiriaid,
Nid hawdd llygru dedwydd,
Nid hawdd dirywo rhyw,
Nid hawdd divenwi serch,
Nid hawdd gwrthol ar gariad,
Nid hawdd lluddio cyviawnder,
Nid hawdd trechu ar gelvyddyd,
Nid hawdd difawd gwybodau,
Nid hawdd galw y drwg yn ôl,
Nid hawdd attal daioni,
Nid hawdd rhadverth o drachwant,
Nid hawdd trymysg ar gall,
Nid hawdd dangos balch,
Nid hawdd cywilyddio deddvawl,
Nid hawdd meflu dwyvawl,
Nid hawdd à vŷner i ddoeth,
Nid hawdd dyspwyll ar annoeth,
Nid hawdd celwyddu synwyrâu,
Nid hawdd cuddiau rhag amser,
Nid hawdd diane rhag awr ddiwedd,
Nid hawdd gwâd ar bechodau,
Nid hawdd gochel barn,
Nid hawdd twyllaw Duw,
Catwg Ddoeth ai Cant.

161. EREILL.

Nid glew ond à orvydd arno ei hunan,
Nid cadarn ond à vo drech no ei hunan,
Nid gwybedydd ond à edwyn ei hunan,
Nid llyw and à lywio ei hunan,
Nid gwilyddydd ond à wilio arno ei hunan,
Ni ochel ond à ochelo ei hunan,
Ni orvydd ond à orfo arno ei hunan,
Ni ymgeidw ond à ymgeidw rhag ei hunan,
Nid deallus ond à ddeallo ei hunan,
Nid doeth ond à wŷl folineb ei hunan,
Nid call ond à ystyr ei hunan,
Nid athraw ni addysg ei hunan,
Nid câr ond à vo gâr iddei hunan,
Nid gelyn neb ond ei hunan,
Nid gwall ond à ato iddei hunan,
Nid gwybod ond cydwybod dyn ei hunan,
Nid trevyn ond à drevno arno ei hunan,
Nid iawn ond à iawnâo arno ei hunan,
Nid dim o vlaen Duw ond à vo dyn ei hunan.
Catwg Ddoeth ai cant.

162. EREILL.

Nid iawr ond cyviawn,
 Nid da ond cyviawn,
 Nid hardd ond cyviawn,
 Nid cadarn ond cyviawn,
 Nid parhaus ond cyviawn,
 Nid cywir ond cyviawn,
 Nid llwydd ond cyviawn,
 Nid baint ond cyviawn,
 Nid rhydd ond cyviawn,
 Nid hawl ond cyviawn,
 Nid deddyv ond cyviawn,
 Nid diddarvod ond cyviawn,
 Nid digon ond cyviawn,
 Nid pen ar bob peth ond cyviawn,
 Nid cyviawn ond Duw.

Catwg Ddoeth ai cant.

163. EREILL.

Nid goludawg ond â ddonio Duw,
 Nid diogel ond â nawdd Duw,
 Nid tlawd ond â vo gâs gan Dduw,
 Nid dawn ond rhadverthwch Duw,
 Nid doeth ond o addysg Duw,
 Nid dedwydd ond â vo tros Dduw,
 Nid ynnill ond bodd Duw, }
 Nid digon ond Duw.

Catwg Ddoeth ai cant.

164. LLWYRAU.

LLWYRAU gallu gallu Duw,
 Llwyrau gwybod gwybod Duw,
 Llwyrau gwyllys gwyllys Duw,
 Llwyrau nawdd nawdd Duw,
 Llwyrau cariad cariad Duw,
 Llwyrau gwaith gwaith Duw,
 Llwyrau dig dig Duw,
 Llwyrau dynawd dynawd Duw,
 Llwyrau barn barn Duw,
 Llwyrau dial dial Duw,
 Llwyrau gobrwy gobrwy Duw.

Catwg Ddoeth ai Cant.

165. TRECHAU.

TRECH gwir no chadarn,
 Trech ammod no chywraith,
 Trech â gais nog â geidw,
 Trech â gâr nog â gas,
 Trech traha no thrais,
 Trech anian nog addysg,
 Trech awen nog athraw,
 Trech athrylith no phwyll,
 Trech pwyll no chad,
 Trech arglwydd gwan no gwâs cadarn,
 Trech gwlâd nog arglwydd,
 Trech serch no chawr,
 Trech ymgais nog ymddiried,
 Trech tynged nog arvaeth,

Trech Daw no drwg obaith.

Catwg Ddoeth ai Cant.

166. TRECHAU EREILL.

TRECH clôd no chynneddyv,
 Trech pwyll no dichell,
 Trech awen nog ystyr,
 Trech nawtur no dysg,
 Trech dygwydd no deall,
 Trech arver nog arfaeth,
 Trech diwydrwydd no golud,
 Trech celvyddyd no llu brenin,
 Trech glew no gwlâd,
 Trech pwyll no glew,
 Trech serch no chawr,
 Trech llavur no direidi,
 Trech rhaid no dewis,
 Trech ymgais no chyvoeth,
 Trech bryd no nerth,
 Trech gwir no chadarn,
 Trech cyviawnder no thrais,
 Trech Duw no dim.

Catwg Ddoeth ai Cant.

167. SYNIADAU.

ADYD â ddod addysg,
 Addysg â ddod wybodaeth,
 Gwybodaeth â ddod doethineb,
 Doethineb â ddod varn,
 Barn â ddod gydwybod,
 Cydwybod â ddod ddaioni,
 Daioni â ddod ddwyvoldeb,
 Dwyvoldeb â ddod vywyd tragwydd.

Catwg Ddoeth ai Cant.

168. DEUPARTHAU.

DEUPARTH gwaith ei ddechreu,
 Deuparth taith ymbarotdi,
 Deuparth fordd ei gwybod,
 Deuparth gorchest ymgais,
 Deuparth llwyddiant diwydrwydd,
 Deuparth dwyvoldeb dedwyddyd,
 Deuparth dedwyddyd uvyddawd,
 Deuparth trev eu harverau,
 Deuparth clôd myned yn mhell,
 Deuparth awen moliant,
 Deuparth parch arver,
 Deuparth pryd ymdrwsiaw,
 Deuparth bonedd dysg,
 Deuparth dysg hyder,
 Deuparth dawn ewylls,
 Deuparth rhodd syberwyd,
 Deuparth cerdd datgan,
 Deuparth anrhydedd moes,
 Deuparth celvyddyd ei rhin,
 Deuparth athrylith arver,
 Deuparth daioni cariad,
 Deuparth fydd yn nghalon,

Catwg Ddoeth ai Cant.

169. YMHOB AU CATWG DDOETH.

YMHOB daioni y mae ai gobrwy,
 Ymhob drwg y mae ai cysb,
 Ymhob dig y mae pechawd,
 Ymhob nwyv y mae trythyllwg,
 Ymhob dyn y mae awen,
 Ymhob awen y mae rhagor,
 Ymhob cās y mae gelyniaeth,
 Ymhob gormodd y mae traha,
 Ymhob avraid y mae direidi,
 Ymhob trachwant y mae lledrad,
 Ymhob coel y mae celwydd,
 Ymhob gwybod y mae gwir,
 Ymhob cyfredin y mae iawn,
 Ymhob cēl y mae cywilydd,
 Ymhob taw y mae doethineb,
 Ymhob dewis y mae cyvyngder,
 Ymhob cyvyngder y mae addysg,
 Ymhob creft y mae celvyddyd,
 Ymhob celvyddyd y mae rhin,
 Ymhob clwyv y mae pyd,
 Ymhob rhyvel y mae goval,
 Ymhob pechod y mae foledd,
 Ymhob twyll y mae cynllwyn,
 Ymhob llid y mae murn,
 Ymhob cudd y mae twyll,
 Ymhob traha y mae pechawd,
 Ymhob gwlad y megir glew,
 Ymhob maddeu y mae cariad,
 Ymhob cariad y mae Duw.

Catwg Ddoeth ai Cant.

170. EREILL UNRHYW.

YMHOB dyn y mae enaid,
 Ymhob enaid y mae deall,
 Ymhob deall y mae meddwl,
 Ymhob meddwl y mae rhyw ddrwg neu
 dda,
 Ymhob gorchest y mae ymgais,
 Ymhob ymgais y mae diwydrwydd,
 Ymhob diwydrwydd y mae ennill,
 Ymhob ennill y mae anrhydedd,
 Ymhob anrhydedd y mae urddas,
 Ymhob urddas y mae baint,
 Ymhob baint y mae dyledswydd,
 Ymhob dyledswydd y mae gwared,
 Ymhob gwared y mae daioni,
 Ymhob daioni y mae cariad,
 Ymhob cariad y mae Duw.

Catwg Ddoeth ai Cant.

171. GOREUAU.

GOREU o'r gallau synwyrâu,
 Goreu o'r synwyrâu deall,
 Goreu o'r deall pwyll,
 Goreu o'r pwyll dewis,
 Goreu o'r dewis cyvoeth,
 Goreu o'r cyvoeth doethineb,
 Goreu o'r doethineb daioni,

Goreu daioni cariad,
 Goreu cariad tangnev,
 Goreu tangnev tangnev Duw.
 Catwg Ddoeth ai Cant.

172. NAMYNAU.

NAMYN Duw nid oes à ŵyr,
 Namyn Duw nid oes gallu,
 Namyn Duw nid oes cyviawn,
 Namyn Duw nid oes gariad,
 Namyn Duw nid oes gadarn,
 Namyn Duw nid oes myn,
 Namyn Duw nid oes gwylls,
 Namyn Duw nid oes handid,
 Namyn Duw nid oes ymmod,
 Namyn Duw nid oes nawdd,
 Namyn Duw nid oes gobaith,
 Namyn Duw nid oes ymddiried,
 Namyn Duw nid oes gyvnerth,
 Namyn Duw nid oes wared,
 Namyn Duw nid oes bywyd,
 Namyn Duw nid oes dim.

Catwg Ddoeth ai Cant. 2

173. TRIODD CATWG DDOETH.

- 1 Tri dyn anhawdd eu credu, rhodiadur o bell, darllenwr llyvyr anghyviaith, ac à vo hŷn no'i gymodegion.
- 2 Tri ovn á gadarnâa galon dyn, ovni gwedyd y cyvan á glywo gan arall, ovni trallwyddiant, ac ovni digiaw Duw.
- 3 Tri ovn á wanâa galon dyn, ovni dywedyd¹ y gwir, ovni tylodi adwydig, ac ovni diawl.
- 4 Tripheth á gaif dedwydd, cariad perfaith, bywyd heddychlawn, a llawenydd nevawl.
- 5 Tair breniniaeth dedwydd, gair da y byd, cydwybod lawen, a gobaith cadarn am y byd à ddaw.
- 6 Tripheth á gaif y drwg annedwydd, tlodi, gair drwg, a phoen cydwibod.
- 7 Tripheth á gaif y gwallus, cywilydd, colled, a gwatwar.
- 8 Tripheth á gaif y divalch, amllder, llawenydd, a chariad ei gymodogion.
- 9 Tripheth á gair o godi yn fore, iechyd, cyvoeth, a santeiddrwydd.
- 10 Tripheth á gaif y cysgadur, cywilydd, aviechyd, ac adwyd.
- 11 Tripheth á gaif y cywir, dawn, parch, a fyniant.
- 12 Tripheth á gaif anghywir, byd drwg, gair drwg, a diwedd drwg.

¹ Gwedyd.

- 13 Tripheth á gaif dyoddevus, cariad, heddwech, a'i wynvyd ar bob gwrthwynebiad.
- 14 Tripheth á gaif cynhenus, cynhen, cywilydd, ac anmharch.
- 15 Tripheth á gaif trugarawg, dawn, cariad, a thrugaredd Duw.
- 16 Tripheth á gair o hir ddilyn drwg, newyn, carchar, ac ufern.
- 17 Tripheth á gaif dwyvawl, digonedd bydawl, heddwech cydwybodawl, a llawenydd nevawl.
- 18 Tripheth á ddylid eu hystyr gan bob dyn, o ba le y daeth, yn mha le y mae, ac i ba le ydd á.
- 19 Tri chydymaith y diawl, balchedd, cenvigen, a thrais.
- 20 Tri anghyvartal byd, berthedd, cariad, ac angen.
- 21 Tri glŵth byd, mor, arglwydd, a dinas.
- 22 Tri dyn á ddygant eu dadleuon i ben yn hawdd, hael, doeth, a chyvoethawg.
- 23 Tri ardynyr einioes dŷn, gobaith, cariad, a llawenydd.
- 24 Tri magwriaeth traha, rhyvyg, cyvoeth, a rhysiant.
- 25 Tri buddugoliaeth doeth, urddas, gredv, a chanmawl.¹
- 26 Tripheth over iawn, hustyng á byddar, hiraethu am varw, a chynghori gwraig yn erbyn ei gwyllys.
- 27 Tripheth ni wél dyn hanner ei ddigon o honynt, einioes, iechyd, a chyvoeth.
- 28 Tri rhyw o dda y sydd ac nis byddir gwell erddynt, á gafer o anudon, á gafer o ddadlau anghywir ac yn erbyn cywir, ac á gafer am drevtadaeth oni phrynir tir o honynt neu gost mab mewn ysgol.
- 29 Tripheth á yspeilant lle delont, dwr, tan, a melldith Duw.
- 30 Tri chas á drig vyth, rhwng priawd a'i lysblant, rhwng cwn a moch, a rhwng Cymry a Saeson.
- 31 Tripheth rhaid aros yn hir cyn a'u cefir, cywirdeb o drachwant, doethineb o valchder, a chyvoeth o ddiogi.
- 32 Tri sail doethineb, synwyr i ddysgu, cŵv i gadw, a chymhendawd i adrawdd.
- 33 Tair gormes doeth, gwraig, diawd, a dryganian.
- 34 Tair bôst fôl, bostiaw maswedd, bostiaw cyvoeth, a bostiaw bonedd.
- 35 Tri chwerthin fôl, am ben y da, am ben y drwg, ac am ben nas gwyr beth.
- 36 Tripheth nid call iawn ei gwneuthur, canu cloch i vyddar, pisaw yn erbyn y gwynt, ac addysgu henddyn.¹
- 37 Tripheth á gaif pob dyngais a'i ddyled, tlodi, anmharch, a chydwybod vlin.
- 38 Tripheth á gaif gwr o dlodi, iechyd, addysg, a nawdd Duw.
- 39 Tripheth a ynnill gwr o ynnill cyvoeth, câs rhyngtho a dŷn, câs rhyngtho a'i hun, a châs rhyngtho a Duw.
- 40 Tri dyn y sydd, dyn i ddyn, dyn i Dduw, a dyn i ddiawl: dyn i ddyn a wna dda dros dda a drwg dros ddrwg, dyn i Dduw a wna dda dros drwg, dyn i ddiawl a wna ddrwg dros dda.
- 41 Tri cholled y corf a bair ynnill i'r enaid, colli câr, colli iechyd, a cholli cyvoeth.
- 42 Tri rhyw gelwydd y sydd: celwydd ar air, á bair i arall wedd na vo gwir; celwydd ar weithred, á bair i arall weithredu yn erbyn y gwir; a chelwydd arddangos, neu o ymddwyn, á bair i arall veddwl a chredu y peth na vo gwir.
- 43 Tri dyn melltigedig y sydd, á dor orchymyn Duw yn ddietivar: ni wypo ddim o dda ac ni chais ei ddysgu, ac á wypo lawer ac nas dangoso i neb arall.
- 44 Tripheth nis gellir bod hebddynt, tudded, trwydded, a gwasgawd.
- 45 Tripheth gwell no chyvoeth, iechyd, rhyddyd, a synwyr.
- 46 Tripheth á ddylai gristion eu gwneuthur, ovni Duw yn vwy no dim, gwasanaethu Duw o vlaen neb arall, a chara Duw uwchlaw pob dim.
- 47 Tripheth angenrheidiawl i bechadur eu gwneuthur, cydnabod ei bechodau, ymgais á daioni, ac ymochel ag ai denai at ddrwg.
- 48 Tri gelyn enaid cristion, y byd, y cnawd, a'r cythraul.
- 49 Tri meddyg enaid, ympryd, gweddi, a chardawd.
- 50 Tripheth nis gellir ddim o dda hebddynt, gwir, heddwech, ac baelioni.
- 51 Tri ychydig á bair colli llawer, ychydig o anwydau drwg, ychydig o wall, ac ychydig o anghyviawnder.

¹ Urddas, goddev, a chanmawl. Ll. ar.¹ A throi meddwl henddyn. Ll. ar.

- 52 Tri chynglor Lasar, câr dy Dduw, canys eve a'th wnaeth; gobeithia yn Nuw, canys eve a'th gynnal; ac oyna Dduw, canys eve a'th varn.
- 53 Tripheth serchawg eu gweled, diriaid yn myned yn ddedydd, cybydd yn myned yn hael, a phechadur yn myned yn santaidd.
- 54 Tripheth a ddyly gristion eu coviaw yn wastad rhag pechu yn varwawl, gorchymynion Duw, llawenydd nev, a phoenau ufern.
- 55 Tripheth sy'n arwyddocau vod dŷn yn gadwedig, casau pob drwg, caru pob daionus, ac ymgais â Duw ar weddiau.
- 56 Tripheth y sydd ar Dduw yn arbenigion, bod yn hollalluawg, yn ollgyvoethawg, ac yn oldrugarawg.
57. Tripheth à ynnill gariad Duw, fydd lân, gobaith cryv, a chariad diysgawg.
58. Tripheth a gymhellant i weddio ar Dduw, hir glevyd, hir advyd, a hir dristyd.
- 59 Tripheth sydd yn gwaethygu y byd, seguryd, balchder, ac avraid.
60. Tripheth y sy'n trallodi y byd, cenwigen, lliid, a thrachwant.
- 61 Tripheth y sydd ac nid dim hebddynt, nerth Duw hollalluawg, cariad Duw holldrugarawg, a doethineb Duw hollwybodawl.
- 62 Tripheth à ddysg dyn o vod yn segur, meddwl drwg, dwedyd yn ddrwg, a gwneuthur drwg.
- 63 Tripheth anhawdd i wir gristion eu gwneuthur, caru drwg, balchiaw yn ei ddâ, ac esgeulusaw ei ddyled i Dduw a dŷn.
- 64 Tripheth à ganlyn seguryd, campan drwg, gair drwg, a diwedd drwg.
- 65 Tripheth daionus i ddŷn, meddwl yn dda, gwedyd yn dda, a gwneuthur yn dda.
- 66 Tripheth ni all dŷn eu cuddiaw, cariad mawr, câs mawr, a chyvoeth mawr.¹
- 67 Tripheth à arwain ddyn i dlodi, chwareuon, glythineb, a phuteindra.
- 68 Tripheth à gaif dŷn wrth ymgvvreithiaw, cost, goval, a thraferth.
- 69 Tripheth anhawdd i ddŷn eu gwneuthur yn gwbyl, adnabod ei hun, gorchvgyueichwant, a chadw ei rin.
- 70 Tripheth cyntav à dwyllant ddyn, geyriau tēg, chwant ynnill, ac anwybodaeth.
- 71 Tripheth gwerthfawrocav i ddŷn, iechyd, rhyddydd, a rhinwedd.¹
- 72 Tripheth ardderchawg ymhlith pethau bydawl, casâu folineb, caru rhinwedd, ac ymgais am ddysg yn wastad.
- 73 Tripheth sydd raid i gristion ryvela yn eu herbyn, y byd, y cnawd, a'r cythraul.
- 74 Tripheth sy raid wrthynt i wneuthur pob gwaith, gwybodaeth y modd ai gwair, gallu iddei wneuthur, ac ewyllys iddei ddwyn i ben.
- 75 Tripheth à geidw gwr mewn iechyd, ymborth mesurawl, llavur cymmedrawl, a gwres noturiawl.²
- 76 Tripheth da pan vōnt gymmesur, a drwg pan vōnt anghymmesur, dŵr, tân, a gwynt.
- 77 Tripheth gwrthwyneb gan ŵr ymadael à hwynt, gwllad lle ai ganed ac ai maged, ceraint à gavoedd yn gywir iddo, a chyvoeth à gasgloedd drwy lavur ei ddwyllaw ei hūn.
- 78 Tripheth sydd yn cadw trevyn a dosparth ar bob peth o'r byd, rhiv, pwys, a mesur.
- 79 Tripheth à ddaw ar ddyn heb wybod iddo, cwsg, pechawd, a henaunt.
- 80 Tri sylvaen doethineb, ieuenetid mabawl i ddysgu, ceudawd i gadw à ddysger, a synwyr call yn ymarver a gwybodau.
- 81 Tripheth à ddylai ddyn bryderu yn ddiysgog eu gwneuthur, gwrandaw yn uvydd, ateb yn gall, ac ymddangos yn wybodus.
- 82 Tripheth à ennillat euw da i ddyn, gwedyd ychydig, gwneuthur daioni, ac ymlavuriaw.
- 83 Tair cynneddyv ddrwg ar ddŷn, balchedd heb haelioni, trachwant heb gyvriawnder, a lliid heb drugaredd.
- 84 Tri modd y sydd i adnabod dŷn, ei ymadrawdd, ei ymddygiad, a'i arverion.
- 85 Tripheth anhawdd i ddŷn eu gwneuthur, oeri y tân, sychu y dŵr, a boddloni y byd.
- 86 Tripheth à wna wr yn vlaenawr ar ei gymodogion, bod yn ddoeth, bod yn hael, a bod yn gyvoethawg.
- 87 Tripheth à bair i wr gariadeigymodogion, bod yn heddychwyr, bod yn gynnorthwywr, a bod yn hyforddwr.³

¹ A chydwybod lan. Ll. ar.² Trafael cymmedrawl. Ll. ar.³ Bod yn athrywynwr. Ll. ar.¹ A synwyr mawr. Ll. ar.

- 88 Tair cynneddyv anwedlus ar ddŷn,
bod yn daer ei gais, yn galed i roi,
ac yn ddrwg ei dyb.
- 89 Tripheth canmoladwy ar ŵr, bod yn
ddoeth ei ymadrawd, yn gyfiawn
ei weithredodd, ac yn gochel pob
gormodd.
- 90 Tripheth rhyvedd sydd yn y byd gan
vod cymmaint o wahaniaeth rhyng-
thynt, wynebau dynion, llaverydd
dynion, ac ysgriveniadau dynion.
- 91 Tripheth nid ydynt yn gorphwys un
amser mewn dŷn, y galon yn
gweithiau, yr anadyl yn goreiliau,
a'r enaid yn meddwl.
- 92 Tri rhyw oddynion anhawdd eu cael yn
yr un meddwl, y call a'r fol, yr hael
a'r cybydd, a'r cywir a'r twyllwr.¹
- 93 Tri rhyw o ddynion â gollant eu har-
awch yn debyg i rai allan o'u
pwyll, helwyr, corolwyr, ac ymladd-
wyr.
- 94 Tri rhyw o ddynion y sydd heb bris
am â vo iawn a chywir, meddwyr,
anudonwyr, a bradwyr.
- 95 Tri rhyw o ddynion y sydd heb ovni
Duw, bradwyr, treiswyr, a chyb-
yddion.
- 96 Tri rhyw o ddynion cythreulig y sydd,
bradwyr, cynllwynwyr, ac athrod-
wyr.
- 97 Tri dyn ni ddylid eu gwawdd i
dŷ, twyllwr gwenieithus, testunwr
gwatwarus, a bradwr cenvigenus.
- 98 Tripheth nid hawdd eu cael pan vyner,
benthyg arian gan oerwr yn ddilog,
pleidiaw dadyl mewn llys cyvraith
yn ddiwobrwy, a chiniaw moethus-
vwyd mewn ty cybydd.
- 99 Tri chās gan Dduw a chan ddyn,
celwyddwr, cynhenwr, a chybydd
angawr.
- 100 Tripheth angenrhaid i ddyn â elo i
davarn, pen cadarn, bola gwydyn,
a chôd drom.
- 101 Tripheth â geif dyn mewn tavaru,
divyrwch ai gwna'n dlawd, digriv-
wch ai gwna'n bechadur, a llawen-
ydd ai gwna'n drist.
- 102 Tripheth â bair amlâu gwahoddiadau
i ddŷn, gwedyd ychydig, a'r hyn â
weto'n gall ac athrawaidd; llawen-
ydd tawel heb vawr yndravod
arno; ac ymddwyn anormesgar yn
mahob peth.
- 103 Tripheth â bair i ddyn golli gwahodd-
edigaeth, bwyta gormodd, gwedyd
gormodd, a cheisiaw gormodd.
- 104 Tair ymgais harâd a chanmoladwy ar
ŵr, llavuriaw ei dir, amlâu ei wyb-
odau, a chynnyddu mewn rhin-
wedd.
- 105 Tripheth â wna ysgrivenydd da, cov
tragywyddawl am bob ardderchawg
o gamp a gweithred, rhoi addysg
dangosawl i'r oesodd ar ei ôl, a
pheri cofiad a mawl iddei enw dros
vyth.
- 106 Tripheth y gâd prydydd da ar ei ol, cov
am voliannus, dyddanweh i'r medd-
wl, ac addysg i'r gwybodaethgar.
- 107 Tripheth â crys ar ôl pob dyn da
rhinweddavur, gair ac enw da iddo
ei hun; addysg dda i'r etiveddion
a'r lle y bu; ac amgerddediad da
ar bob peth â dravodes ev ar ym-
ddwyn a gweithred.
- 108 Tripheth gwell no golud y gâd ded-
wydd iddei blant a'u betiveddion,
addysg o bwyll, addysg arddangos,
ac annogiad i wneuthur val y
gwnaeth yntau, achos y parch a'r
clôd â gefir iddo.
- 109 Tripheth â wna ddyn dedwydd, ym-
wellâu beunydd yn ei ruchedd,
ymvoddloni yn wastadawl i'r peth
â vo, ac uvyddâu yn ddbaid i or-
chymynion Duw.
- 110 Tripheth ni vydd gwell yr etiveddion
o honynt, golud cybydd angawr,
clod cyveillion tavaru, a gorchest-
ion chwaryddiaeth.¹
- 111 Tripheth nid gwr un dyn hebddynt,
gwraig, cartrev, a chelvyddyd.²
- 112 Tripheth hofaidd i wr eu meddu,
gwraig rinweddus, ty trevnus, a
thir cyvanneddus.
- 113 Tripheth â nerthant wr i ymgyvoeth-
ogi, gwraig yn casglu, tylwyth
divrad, ac yntau'n lavuriad.
- 114 Tripheth â wnant wr yn hoenus, ei
ei wraig yn ei garu, ei ymgais yn
fynu, a'i gydvybod yn esmwyth.
- 115 Tripheth a welir ar ddedydd, ei
dylwyth yn ei garu, ei dda'n cyn-
nyddu, a'i Dduw yn ei nerthu.
- 116 Tripheth canmoladwy ar wraig, ei
hwyneb yn ddawnus, ei hymad-
roddion yn synwyrus, a'i harverion
yn ddaionus.
- 117 Tripheth â barant gymmeriad mawr
i ŵr, ei wraig yn dda ei champau,
ei dir yn driniedig, a'i gynneddv-
au'n rinweddus.³

¹ A gair am orchestion, &c. LL. ar.² Creft. LL. ar.³ Ac yntau'n ddedydd, LL. ar.¹ Lleidydr. LL. ar.

- 118 Tripheth à geif gwr o vod ei wraig yn rinweddus a da ei champau, ei dylwyth yn uvyddion o gariad arno, ei blant yn voneddig eu moesau, a pharch gan ei gymodogion.
- 119 Tripheth gweddus i ŵr eu bod yn ei dŷ, ei wraig yn ddiwair, ei dylwyth yn ddianair, a'i delyn yn ei chywair.
- 120 Tripheth cysurvawr i ŵr eu bod gant, ei wraig yn ei wely, ei dân yn ei aelwyd, a'i arian yn ei gôd.
- 121 Tripheth à wnant ŵr yn voddlon iddei giniaw, ei wraig yn vedrus, ei vwyd yn voethus, a'i gyllan iachus.
- 122 Tripheth hofaidd i ŵr ar ei giniaw, cylllell awchus, pwyned flaenlle, ac alawr glân.
- 123 Tripheth hof mewn teulu, trevyn dda, gwybodau daionus, a llawnder digonawl.
- 124 Tripheth à wnant annhrevnusder mewn tŷ a theulu y gwr yn vedd-wyn, y wraig yn ysgymun, a'r plant yn anhydyn.
- 125 Tripheth à bair i wraig gael tyb ddrwg am dani, bod yn chwannawg i gytgam â gwyr a gweision, bod yn chwannawg i amheuthynion, a gwedyd yn ddrwg am wragedd ei chymodogion.
- 126 Tripheth à wnant wraig yn anniwair, tegwech ei phryd, folineb yn ei phen, a balelder yn ei chalon.
- 127 Tripheth à wnant wr yn angenus, ei wraig yn voethus, ei dylwyth yn wallus, ac-yntau'n avradus.
- 128 Tripheth ni ddygant i ŵr gymmeriad mawr, ei wraig yn voethus, ei dy'n anghynhes, a'i dir yn ores.
- 129 Tripheth anesunwyth ar wr yn ei dŷ, ei wraig yn ymdaeru, ei gronglwyd yn dyveru, a'i sawell yn mygu.
- 130 Tripheth gwell i ŵr ei grogi no'u meddu, tylwyth anghywir, plant anuvyddion, a gwraig veddw.
- 131 Tripheth y fydd â gwyn ei vyd y dyn a'u cafo, iechyd corforawl, gwraig rinweddawl, a rhadverthwch Duw.

Ac velly terfyna.

174. LLYMA DRIOEDD Y WRAIG DDA.

Gwraig dda a ddyfai i'r vod—

- 1 Yn gywilyddgar, yn ddiystryw, ac yn uvydd.
- 2 Yn ddianllad ei meddwl, yn ddiavrad, ac yn gyfiawn ei bwriad.
- 3 Y naill law'n casglu, y llall yn cyvraru, a'i phen yn pryderu.

- 4 Yn dda ei chydwybod, yn radlawn ei thavawd, ac yn gywir iddei phriawd.
- 5 Yn ddivalch ei chalon, yn hardd ei harverion, ac yn drugarawg wrth dloion.
- 6 Ei gorchwyl yn gryno, yn vedrus ei dwylaw, ac ar Dduw yn gweddiaw.
- 7 Ei hymddyddan yn serchus, ei gwisg yn weddus, a'i thy yn drevnus.
- 8 Yn gyvlym ei llaw, yn gyvlym ei llygad, ac yn gyvlym ei deall.
- 9 Ei chorff yn lluniaidd, ei hymddwyn yn hofaidd, a'i chalon yn bur.
- 10 Ei hwynebpryd yn ddawnus, ei phen yn ddeallus, ac yn wybodus.
- 11 Yn gymdogdaidd, yn ddivalch, ac yn haelionus ei meddwl.
- 12 Yn hyforddi'n gall, yn gwiliaw rhag gwall, ac yn meithrin ei phlant yn famawl.
- 13 Yn caru ei gwr, yn caru heddwch, ac yn caru Duw.
- 14 Yn voddlon i'r byd à vo, yn cynnal mesuroldeb ymhob peth, ac yn govalu am vod yn gyfiawn.
- 15 Yn amcanu y goreu, yn gwarchadw rhag y gwaethav, ac yn gweled â vo reitav.
- 16 Yn rhoi bwyd yn ei bryd, yn gorwedd gyda'r ddavad, ac yn cwnu gyda'r hedydd.
- 17 Yn amyneddus, yn dangneveddus, ac yn rinweddus.
- 18 Yn voneddig ei moesau, yn roesawgar ei geiriau, ac yn gristionogaidd ei devodau.
- 19 Yn gymmedrawl ei geiriau, yn deall amserau, ac yn deuluaidd ei gwybodaau.
- 20 Yn ddoeth ei llawenydd, yn wellëugar ei cherydd, ac yn gydwybodlawn ei chrevydd.
- 21 Yn vaddeugar, yn gymodgar, ac yn wirioneddgar.
- 22 Yn warcheidwad ei meddiant, yn athraw iddei phlant, ac yn veddyges ei theulu.
- 23 Yn difawd cynhenau, yn gwasgar gwybodau, ac yn rhoi y blaen i bob goreu.
- 24 Yn cywilyddiaid diriaid, yn llawenâu dedwydd, ac yn boddâu Duw.

A'r wraig à vytho'val hyn â gerir gan ei gwr a'i theulu, a chan bawb ai hadnapo, a chan Dduw: a gwyn ei vyd y gwr ai medd.

Er hyuny—

Khyw wraig â gar myned lle myno, a a chael cred ar â weto, a chafael à geisio,

a gwneuthur val y chwennycho, a gwar-
eded Duw bob dyn rag hono.

A rhy amyl y gwelir y cyvryw wragedd.
Ac velly tervyna.

175.

Da vyddai genyv wybod mwy nog à wn
am danat : dywed imi ba vath ydwyd o
ddyn, ebai Daliesin wrth Gatwg, ac yn
atdeb iddo y dywed Catwg, gwell y
dylit ti wybod am danav no mi vy hun,
cans ti á glywi drach vy nghevyn y
peth na ddaeth erioed i'm clust i am
danav, a gwlad á biau barnu, ac nid mi
no neb arall á wŷr yr holl wir am dano
ei hunan.

176. TRIODD EREILL CATWG DDOETH.

- 1 Tair camp ddwyawwl ar ddŷn, maddeu
y cam à wnelir iddo, gwelláu pob
peth á allo, ac ymwrthod á phob
anghyviawn o ddyn ac o gamp.
- 2 Mewn tripheth ydd ymdebyga ddyn i
Dduw, cyviawnder, gwybodau, a
thrugaredd.
- 3 Tripheth nis gellir hâr arnynt, amser,
ehengder, a gwirionedd.
- 4 Tri y sydd ac nis gellir vyth iddynt eu
llawn dâl, rhieni, athraw da, a Duw
Dad.
- 5 Tripheth goreu yn ein meddiant y dwg
y balchder oddiarnom, ein arian, ein
amser, a'n cydwybod.
- 6 Tair priv anvadgamp dŷn, llesgedd,
twyll, a balchder.
- 7 Tair priv vadgamp dyn, diwydrwydd,
cywirdeb, a gostyngeddrwydd.
- 8 Tair priv ddwyvolgamp dyn, haelioni,
cariad, a maddeu y cam á gafo.
- 9 Tripheth à gâr Duw, tég o rîv, tég o
bwys, a thêg o vesur.
- 10 Tri adnabod anheggor doeth, ei Dduw,
ei hunan, a thwyll y bŷd.
- 11 Tripheth y dylai bob dyn eu hystyried,
o ba le y daeth i'r byd, at ba ddy-
ben y daeth i'r bŷd, ac i ba le ydd á
o'r byd nis gwyr ba awr neu winedd.
- 12 Tripheth y sydd, a buan yr un à allo
gydgerdded ag wynt, llucheden,
meddwl dyn, a chynnorthwy Duw¹.
- 13 Tripheth nis gellir eu cael, tlodi o roi
cardawd, golud o ledrad, a doethineb
o lwyddiant.
- 14 Tri dyn à vyddant wrth vodd Duw,
athraw cywir, llavurwr da, a dydd-
iwr rhwng ymyrsonau.
- 15 Tripheth ddwyawwl yn mysg dynion,
creft, llavuriaeth, ac ysgolêicdawd.

¹ Ao owyllys da. Ll. ar.

- 16 Tripheth annwyvawl i ddyn ymyryd
ag wynt, swydd arglwydd, oerydd-
iaeth, a rhyvel.
- 17 Tripheth ni chair heb i bob un ei gyv-
aill, dydd heb nos, diogi heb newyn,
a doethineb heb barch.
- 18 Tripheth y sydd, cynghor, colled, a
chwylydd, na chymmer o'r cyntaf,
á geif y ddau ereill.
- 19 Tripheth nid hawdd eu rhivo, banyneau
y goleuni, geiriau benyw siaradus, a
a dichellion cybydd.
- 20 Tripheth à dyvant ynghyd, oedran,
pechawd, a govid.
- 21 Tripheth y sydd ac wrthynt y bernir
ar ddŷn, ei olwg, ei ymmod, a'i
lavar.
- 22 Tripheth ydynt lai no dim, benyw heb
ddiweirdeb, gŵr heb wybodau, ac
athraw heb amynedd.
- 23 Tripheth yw rhan y goludawg, mwy-
vwy y trachwant, vwy y goval, a
lleilai yr ymwyndâd.
- 24 Tripheth goreu yn y byd er llês dyn,
tlodi, clefyd, a phlant ; cans o'u
meddu y cair gwybod llawer gwir
nis gellid hebddynt.
- 25 Tri meddyg annifygiawl i bob clwyv a
chlefyd, anian, amser, ac amynedd.
- 26 Tripheth à geir o dylodi, iechyd, pwyll,
a santeiddrwydd.
- 27 Tripheth nid gwell eu cael no'u colli,
trallwydd, trachlod, a thraurddas.
- 28 Tri anverth byd, ieuanc heb voes,
gwraig heb gywilydd, a gŵr heb
gydwybod.
- 29 Tri gwynvyd gwr doeth, tir rhyw-
iawg, gwraig ddiwair, a mab add-
wyn.
- 30 Tripheth ni waeth bod hebddynt no'u
meddu, llygad dall, cell heb vwyd,
a cheudawd heb ddysg¹.
- 31 Tripheth o reddv á ddygant eu perch-
enogion ar gyveiliorn, ieuencid,
llwyddiant, ac anwybodaeth.
- 32 Tri chydvod doethineb, haelioni a go-
lud, gwybodau ac annalchineb, a
dewrder a thrugaredd, ac nid na
doeth na gwr lle nis cefir yn nghyd-
vod y pethau hyn.
- 33 Tripheth à ddygant wr drwy y byd,
iechyd, creft, a champau da.
- 34 Tripheth á geif cybydd o'i gyvoeth,
poen yn casglu, goval yn cadw, ac
ovyn colli.
- 35 Tripheth à ddygant eu cyrch ar y
gwanav, gelyn, cyvoeth, a balchder.
- 36 Tripheth na chreder dros yr hanner á

¹ A cheudawd heb wybodaeth. Ll. ar

vostier o honynt, am olud, am ddeall, ac am ddaioni.

- 37 Tripheth na ddangos i neb y cyvan o honynt, à vo yn dy gîst, à vo yn dy ddeall, ac à vo yn dy veddwl, canys o veddu, a deall, a meddwl vwy ac yn amgen nog arall y bernir mawredd arnat.
- 38 Tripheth ni ddengys gwr à vo call, gwaelawd ei gôd, gwaelawd ei wybodaeth, a gwaelawd ei galon.
- 39 Tripheth à ddylid eu frwynaw'n dda, march ieuanc nwyvus, merch ieuanc amhwyllus, a thavawd siaradus.
40. Tripheth tebyg y naill i'r llall, ysgubawr dëg heb yd, fiol dëg heb, ddiawd, a merch dëg heb ei gair da.
- 41 Tripheth ys dir cael o honynt gant govid am un dyddanwch, helwriaeth, rhyvel, a serch ar venyw.
- 42 Tripheth à yr gwr¹ o'i dy, cronglwyd ddyverllyd, sawell vyglyd, a gwraig geintachlyd.
- 43 Tripheth nid da y cyvan o honynt, gwneuthur y cyvan à chwennycho lid, credu y cyvan à weto ben gwlad, a dangos y cyvan à wyper.
- 44 Tripheth mawr o ymchwydd ymborth ar waed, gele, horen, a rhyvelwr.
- 45 Tri da iawn yn weision, a drwg iawn yn veistri, tân, dŵr, a gwynt.
- 46 Tripheth er cael beunydd â geisiant yn ddiorphwys, môr, meddwyn, a chybydd.
- 47 Tripheth a droant y byd wyneb i waered, pendodaeth gwraig, digywilyddra merch, ac anwybodaeth mab.
- 48 Tripheth à wnant briodas hapus, cydodran, cydvonedd, a chydveddiant.
- 49 Tri dyn nid call eu credu, diert h am ei vonedd, hen yn canmawl y dydd à vu gynt, a gwr à vostiio ei ddoethineb.
- 50 Tripheth ni welir ymgais arnynt ond mewn eisieu mawr, Duw, hen gefyl dall, a chachdy.
- 51 Tripheth gogyval a'u gilydd, cerdded ar ben a dwylaw, llyvu y baw oddiar din arall, a bod yn valch rodresgar yn ceisiau mawredd byd.
- 52 Tripheth cyfelyb iddeu gilydd, cleddyv gloew à ryda o'i hir gadw yn ei wain, dŵr gloew à ddrewa o hir sevyll yn llonydd, a doethineb à vydd varw o'i hir anarver.
- 53 Trichardawd i'r oes à ddêl, planu coed, gwella'u celvyddyd, a magu plant yn ddeddvolion.

¹ A yrant wr.

- 54 Tripheth à wnant lawnder mewn gwlad, planu coed, llavuriaw tir, a chribaw a nyddu.
- 55 Tripheth a ddylid sylwi'n bân av ar bob peth, anian, agwedd, a gweithred.¹
- 56 Tripheth à bair iechyd, gwaith cymmedrawl, ymborth cymmedrawl, a llawenydd cymmedrawl.
- 57 Tri ymborth dyn à barant iechyd, hiroes, a synwyr gloew, ydvwyd, blithvwyd, a garddvwyd.
- 58 Tri ymborth à barant aviechyd, byroes, a synwyr pwl, cigvwyd, cyveithvwyd, a gwyrawdvwyd.
- 59 Tair cynneddvgamp ar ddyn ai parant yn iachus a hiroedawg, gwaith o lavuriaw'n gymmedrawl, codi'n fore, a llawenydd diniwed.²
- 60 Tair cynneddvgamp ar ddyn à barant vyroes ac aviechyd, trallavur, trachwsg bore, ac anynadrwydd.³
- 61 Tri newid mynych à barant hiroed, newid bwyd, newid gwaith, a newid dyddanwch.
- 62 Tripheth o'u hadver à estynant einioes dŷn, y wlad ai magwys yn blentyn, yr ymborth ai maethwys yn blentyn, a'r divyrwech ai dyddanwys yn blentyn.
- 63 Tri ychydig ar y pryd à wnant lês mawr, ychydig o vwyta ac yved, ychydig o oval, ac ychydig o dawawd.
- 64 Tripheth da i ŵr a garo iechyd, digon o gwsq y gwanwyn, digon o vwyd yr hâu, a digon o dân y gauav.
Ac velly tervyna hyn o driodd Catwg Ddoeth.

177. TRIODD EREILL.

- 1 TRI anrhydedd bydawl goruch pob un arall, aredig trev tâd, arddadlu hawl yn dda, a dwyn plant ar vonedd.
- 2 Tripheth nid oes namyn dedwydd neu ddoeth à veidyr ymochel ag wynt, godineb, medldwadw, ac overedd.
- 3 Tri dyn iawn rhoddi bwyd iddynt, ymdeithydd, golychwydwr, a llavurwr.
- 4 Tri charelyn dyn, tân, dŵr, ac arglwyd.
- 5 Tri gorvoledd dedwydd, dirwest, tangnevedd, a gwadaledd.
- 6 Tri gorvoledd diriaid, glythineb, ymladd, ac anwadalwch.
- 7 Tri bendith ni adant ar ddyn na ne-

¹ Anianoldeb, agweddoldeb, a gweithredoldeb. Ll. Twm Sion ab Evan.

² Llavor cymmedrawl. Ll. ar.

³ Anghymmedrolwaith, sev y naill ai rhywaith ai rhyddiogi, hirgwsg bore, ac anvoddlondeb. Ll. ar.

- wyn na noethni, bendith ei dad fydd, bendith ei arglwydd priodawr, a bendith bardd llinolingerdd.
- Tri bendith arall y sydd well no'r cyvan, bendith tad a mam, bendith clav a chlwyvus, a bendith dyn advydig.
- 9 Tripheth à ardderchavael gŵr, gwraig ddiwair ddiwyd, arglwydd diwyd diwith, a diffeisedd.
- 10 Tripheth à ddarostwng gŵr, tir drwg, gwraig ddrwg, ac arglwydd tir drwg.
- 11 Tri rhyvel yn heddwch, gwraig ddrwg, tir drwg, a drwg arlwydd.
- 12 Tri ymborth gŵr, hela, aru tir, a chynnewid.
- 13 Tri thywysogaeth dedwydd, bod yn dda ei wasanaeth, yn dda ei anian, ac yn dda ei gyvrinach: a hyny ni chyngain namyn a chrevyddus neu voneddig.
- 14 Tri glŵth byd, brenin, môr, a dinas.
- 15 Tripheth à syrth ar ddyn heb yn wybod iddo, cwsag, henaint, a phechawd.
- 16 Tri melus byd, methu, fynu, a phechu.
- 17 Tri chadarn byd, arglwydd, drud, a diddim.
- 18 Tripheth ni ellir yn iawn hebddynt er maint à wnelont o ddrwg, tan, dwr, a brenin.
- 19 Tri merthyrolaeth heb ladd, baelder tylawd, diweirdeb dyn ieuanc, a chaingynnal heb gyvoeth.
- 20 Tripheth nid hawdd eu hofi, milgi hwy, bardd annigriv, a gwraig hagr.
- 21 Tri dyn à ddylid bod yn drugar wrth-ynt, alltud, gweddw, ac amddivad.
- 22 Tripheth à ddylid eu diolch, gan hawsedd hyny o dal am danynt, gwa-hawdd, anrheg, a rhybudd.
- 23 Tripheth à gynnal hir ddireidi ar ddyn, drygioni, dryganian, a glythineb.
- 24 Tri chadernyd dedwyddyd ar ddyn, cynneddvau daionus, hawddgarwch, a goddevusder.
- 25 Tri rhwydd hynt, golychwyd, ciniaw, a chydymaith da.
- 26 Tri awrwydd hynt, diaspad, dryghin, ac ymladd.
- 27 Tri gogyvlawnder dedwyddyd, caingynnal¹ arno ei hun, dadlau syniannus, ac ymoddev yn gadarn.
- 28 Tripheth hardd ar ddyn, gwybodaeth, campau da, ac addvwynder.
- 29 Tripheth cās ar ddŷn, anwybodaeth, dryggampau, ac atgasrwydd.
- 30 Tri anhebgor gwybodaeth, calon yn meddwl, iaith i ddadgan, a cheudawd i galw.
- 31 Tri chyw o'r un nyth, fermwr tavawd,¹ bardd dosparth, a dwyvawl cyfes.
- 32 Tripheth à gywirant eu gair yn ddiffuant, angeu, dial Duw, ac ediveirwoh.
- 33 Tripheth ni oddevant gellwair, iechyd, llwyddiant, ac amser.²
- 34 Tripheth ni ellir santeiddrwydd lle bythont, gloddest, balchder, a thrachwant.
- 35 Tri nôd santeiddrwydd, cariad perfaith, uvydddawd gwrawl, a thawedig-rwydd serchawg.
- 36 Tri nôd lleidyr, tavawd holgar, llygad chwilgar, ac wynebpryd brawychus.
- 37 Tripheth à ddengys gywiriad, genau tawedawg, llygad diymdawr, ac wyneb divraw.
- 38 Tripheth anhebgor tuag at wneuthur pob peth, gwybodaeth, gallu, ac ewyllys.
- 39 Tripheth à geif dedwydd, cariad, heddwch, a llawenydd.
- 40 Tripheth à geif diriaid, casineb, cystrin, a thristwch.
- 41 Tripheth gwrawl uvyddâu iddynt, i'r gwir, i'r byd à ddêl, ac i'r ceiliawg pylgain.
- 42 Tri chās Duw a dyn, golwg ymladdgar, tavawd twyllodrus, ac asbri drygionus.
- 43 Tripheth nid da myned yn eu cylch mewn brys, rhyvela, gwleddoca, a dadlaethu.
- 44 Tri nôd doethineb, cartrevgarwch, ymgais, ac amynedd.
- 45 Tripheth goreu gadael iddynt, ei dieithyr, lliv disyved, a doeth yn ei olwg ei hun.
- 46 Tri harddwch gwlad, ysgubawr, evail, ac ysgol.
- 47 Tripheth, er eu dryced, gwell eu meddu no bod hebddynt, ofeiriad, brenin, a gwraig.
- 48 Tri anawd llavurwr, gwas diawg, hâd lledryw, a thir tragolwg.
- 49 Tripheth anghysurus, ty heb wraig, cell heb wryd, a chorff heb iechyd.
- 50 Tripheth ar ddyn sy'n boddâu Duw, cyviawander, trugaredd, ac uvydddawd.

Ac velly tervyna.

Catwg Ddoeth ai cant.

¹ Creftwr tavawd. Ll. ar.

² Ac oedran. Ll. ar.

178. LLYMA ETTO DRIODD CATWG DDOETH.

- 1 TRIODD Catwg ab Gwynlliw à ddysgant dripheth, boddâu Duw, llesâu dŷn, a gwellau gwybodau a syberwyd.
- 2 Tri chyverddonau dyn, deall, cariad, a goluch.
- 3 Tri ardymhyr einioes dyn, gobaith, cariad, a llawenydd.
- 4 Tripheth à geif dyn goddevus, cariad dynion da, bodd ei gydwybod ei hunan, a rhadverthi Duw.
- 5 Tripheth à geif tyn trugarawg, cariad y byd, tangnev calon a meddwl, a bôdd Duw.
- 6 Tri chosp y sydd am bechawd, cosp cyvraith gwlad, cosp cydwybod, a chosp Duw.
- 7 Tripheth à geif dyn o gredu yn Nuw, digonedd bydawl, tangnev cydwybodawl, a llawenydd newawl.
- 8 Tripheth sy'n dallu y byd, twyll, goruchaviaeth, a thraserch ar ddyn a dynolion.
- 9 Tripheth sy'n arwain y byd ar ddiro, addewidion arglwyddi, gwisgodd myneich, a syberwyd merch.
- 10 Tripheth à drallodant y byd, cenvigen, anwired, a thrachwant.
- 11 Tri phriv lygredigaeth y byd, balchder, glythineb, a seguryd.
- 12 Tripheth à nerthant ddyn i sevyll yn erbyn yr holl vyd, gweled ansawdd a phrydverthwch gwirionedd, gweled dan bais y celwydd, a gweled y modd y mae y gwir a'r celwydd yn diw-eddu.
- 13 Tripheth à geif dedwydd, cariad, heddwch, a llawenydd.
- 14 Tripheth angenrhaid i bechadur, cydnabod ei bechodau, edivarâu, ac ym-egniaw daioni yn iawn am danynt.
- 15 Tripheth y sydd a'r naill yn debyg i'r llall o honynt, hen varch dall yn canu telyn a'i garnau, hwch mewn sidanwsg, ac annhrugarawg yn ymddadwrdd am ddwyvolder.
- 16 Tri addysg y rhydd seguryd, i veddwl yn ddrwg, i wedyd yn ddrwg, ac i weithredu'n ddrwg.
- 17 Tair ysgol doeth, cydwybod, pwyll, ac addysg.
- 18 Tair ysgol annoeth, cosp cyvraith, dygwydd drwg yn mywyd, ac ufern yn y byd à ddaw.
- 19 Tri chadernyd doethineb, cov, ystyr, ac arver.
- 20 Tripheth anweddus ar ddyn, tybied ei hunan yn ddoeth, tybied arall yn annoeth, a thybied y gwedd iddo à vyno.
- 21 Tri ychydig à ddangosant lawer o ddoethineb, ychydig balchder, ychydig trachwant, ac ychydig chwedl-eua.
- 22 Tripheth serchawg ar ddŷn, tangnev-edd, doethineb, a charedigrwydd.
- 23 Tripheth ni waeth eu colli na'u cadw, cyvoeth, ieuencyd, a chariad y byd.
- 24 Tripheth y sydd a gwae a'u collo, gwybodau doethineb, cydwybod lân, a chariad Duw.
- 25 Tripheth y sydd a melltigedig y neb a'u symuto, fin tir, hynt dwr, ac arwydd fordd ac arllwybyr.
- 26 Tripheth à wnânt ŵr yn vlaenawr ar ei gymodogion, meddiannau, gwybodau, a haelioni.
- 27 Tripheth à geif dyn diwyd, blaenor-iaeth, cyvoeth, a chlôd gan ddoeth-ion.
- 28 Tripheth à geif dyn cywir, dawn, a pharch, a fyniant.
- 29 Tri ynnill dyn dedwydd, cariad ei wlad, heddwch dioval, a llawenydd newawl.
- 30 Tri ynnill dyn dyoddevgar, cariad, llonyddwch, a chynnorthwy.
- 31 Tri hardd byd, dwyvawl, celvydd, a syber.
- 32 Tri pheth ar un à vydd, ac anhawdd yw cael ar arall eu cyvunwedd, wyneb, llavar, a deall.
- 33 Tair fynon gwybodaeth y sydd, pwyll, ansawdd, a gorvod.
- 34 Tripheth à ddylai ddyn à vynai addysg, gwrandaw yn graf, golygu yn graf, a thewi yn ddidoriant.
- 35 Tri dyn gwahanryw y sydd, dyn i Dduw à wna dda dros ddrwg, dyn i ddyn à wna dda dros dda a drwg dros ddrwg, a dyn i ddiawl à wna ddrwg dros dda.
- 36 Tripheth y sydd ac nid hawdd ynnill dyn oddiarnynt, ei gred, ei awen, a'i genedyl.
- 37 Tripheth à geif gŵr o deithiaw i wlad estrawn, newyn, anwyd, a gwatwar.
- 38 Tair llathvesur pob dŷn, ei Dduw, ei ddiawl, a'i ddiawr.
- 39 Tripheth à gair o ddilyn drwg; cywil-ydd, colled, a chosp.
- 40 Tripheth à ddylai à gafo gymwynas, ei ddiolch, ei goviaw, a thalu y pwyth.
- 41 Tripheth à ddylai bob un ei wneuthur, gwrandaw'n uvydd, ateb yn gall, a barnu'n hynaws.
- 42 Tair camp à ddangosant ddoethineb,

- dyoddev yn gall, medden y cam, ac ymgais am wybodau.
- 43 Tripheth â ennilliant enw da, gwedyd ychydig, gwneuthur daioni, a llavuriaw am gynnalïaeth.
- 44 Tair fordd yr adnebydd dyn, ei ymadroddion, ei arverion, a'i gyveillion.
- 45 Tripheth sy'n cadw y byd mewn trewyn, rhiv, pwys, a mesur.
- 46 Tair cynneddyv anweddus ar ddyn, taerni cais, caled i roi, a drwg dybiaw.
- 47 Tripheth â gadwant gorf a meddwl mewn iechyd, ymborth mesurawl, llavur cymmedrawl, a llawenydd cydwybodawl.
- 48 Tair afaith cynghor, dwyn ewyllys da, rhyddyd llavar, a gwybodaeth parth ac at yr achos.
- 49 Tri athrawon ynïau dyn, synwyr awenaid o reddv ac anïan, pwyll o ystyriaeth a chydwybod, a damweinoldeb cylch einïoes, ac hebddynt nis gellir gwybyddiaeth gyviawn.
- 50 Tripheth anhawdd eu cael; tân oer, dwr sych, a thrachwantus deddvawl.¹
- 51 Tripheth anhawdd eu gwneuthur, tori syched â thân, sychu y gwlyb â dwr, a boddloni y byd.
- 52 Tripheth ni adant ddyn mewn newyn a noethni, bendith tylawd a thrallodus, bendith arglwydd priodawr, a bendith bardd llinolingerdd.
- 53 Tripheth ardderchawg ar ddyn; gwroldeb, dysg, a phwyll.
- 54 Tripheth o'u tra arver á vyrâant einïoes dyn, cigvwyd, meddwdawd, a thrachyd â gwraig.
- 55 Tripheth o'u hadver â estynant einïoes dyn, y wlâd ai magwys yn blentyn, yr ymborth ai maethwys yn blentyn, a'r myvyrdawd ai dyddanwys yn blentyn.
- 56 Tripheth gwell no chyvoeth, iechyd, rhyddyd, a phwyll.
- 57 Tripheth â gryvânt y meddwl a'r deall, gweled llawer, ystyried llawer, a dyoddev llawer.
- 58 Tripheth a gryvânt y corf, gorwedd ar wely caled, wybren oerllyd, a bwyd sych.
- 59 Tripheth â ddichonant bob peth, ac hebddynt nis gellir dim, nerth corf a meddwl, gwybodaeth, a serch awenbwyl.
- 60 Tripheth nis gellir deddvolveb o Dduw hebddynt, maddeu gelyn a chamwedd,
- haelioni barn a gweithred, a glynu wrth â vo cyviawn deled â ddelo.
- 61 Tripheth â geif dyn cywir, fyniant, anrhydedd, a diwedd da.
- 62 Tripheth â geif dyn twyllodrus, drygvyd, drygair, a drwg ddiwedd.
- 63 Tripheth â geif dyn deddvawl, iechyd, llwyddiant, ac anrhydedd.
- 64 Tripheth â geif dyn o godi'n fore, iechyd corforawl, cyvoeth bydawl, a bywyd tragwyddawl.
- 65 Tair bost fôl, ei gyvoeth, ei vonedd, a'i oferedd.¹
- 66 Tripheth â vostier ar ddoeth, ei ddeall, ei gelvyddyd, a'i gynneddau da.
- 67 Tri chwerthin fôl, am ben y drwg, am ben y dâ, ac am ben nis gŵyr beth.
- 68 Tripheth â geif dyn govalus, parch, amledd, a boddlonedd.
- 69 Tripheth a geif dyn gwallus, cywilydd, eisiwedu, a galar.
- 70 Tripheth fy'n harddu meddwl, casau folineb, rhinwedd hylaw, ac awydd dysgu.
- 71 Tripheth ardderchawg ar ddyn, caru gwybodaeth, gwneuthur daioni, a bod yn gyviawn yn yr hyn â wnelo.
- 72 Tri thwyll dyn, gair têt, chwant ynnill, ac anwybodaeth.
73. Tri dyn ymgadwer rhagddynt: yr avlawen, y testunwr, ac a chwarddo am ben y drwg.
- 74 Tri gevellod cyntavanedig y cythraul, balchedd, anwiredd, a chenfigen.
- 75 Tripheth â geif dyn divaleh, esmwythder meddwl, cariad ei gymodogion, ac awenbwyl ddwyvawl.
- 76 Tripheth â geif dyn dedwydd, llwyddiant, anrhydedd, a thangnef cydwybod.
- 77 Tripheth y ceif dyn annedwydd, dirmyg, avlwyddiant, a phoen meddwl.
- 78 Tripheth â gair o dlodi, iechyd, pwyll, a nerth Duw.
- 79 Tripheth â geif dyn dwyvawl, gair dâ, byd dâ, a diwedd dâ.
- 80 Tri dyn nid call credu gormodd iddynt, rhodiadur o bell, darllenwr llyfrau anghyviaith, a gwr hyn no'i gymodogion.
- 81 Tri cholled y corf â bair ennill i'r enaid, colli golud a meddiant, colli iechyd corforawl, a cholli câr a chyvaill.

¹ Dwyvawl. Ll. ar.¹ A'i vaswedd. Ll. ar.

- 82 Tri chynghor Lasar, car dy Dduw a'th wnaeth o ddiin, ymgaïs a Duw a'th brynwys a gwaed ei Vab Iesu Grist, ac uvyddâa i Dduw a'th varn drwy air ei Vab Iesu Grist.
- 83 Tri athraw dŷn, un yw dichwain, sev addysg o weled a chlywed; ail yw deall, a hwnw â ddaw o ytsyr ac ymbwyll; trydydd yw awen yniawl o ddawn Duw yn radverthwech cynhenid.
- 84 Tair priv ddyledswydd dŷn parth gwlad a theulu, ynnill meddiant drwy ddiwydrwydd a chywirdeb; llesau ei wlad a'i genedyl ymhob gorchwyl â wnelo; a gyru addysg deddvoldeb ar bob un lle ydd elo.
- 85 Tri ovyn â gadarnâant galon dŷn, ovni credu y cyvan â glywo gan arall, ovni llwyddiant bydawl, ac ovni anvoddau Duw.¹
- 86 Tri ovyn â wanâant galon dŷn, ovni gwedyd y gwir, ovni advydigrwydd, ac ovni diawl.
- 87 Tair sylvaen deddyv a chynneddyv, trevn, cyvianwder, a thangnev.
- 88 Tripheth canmoladwy ar ŵr, ymad-drawdd doeth, trevnu 'n hardd, a gweithredu 'n gyvianw.
- 89 Tri diogelder dyn, iechyd, rhyddyd, a chydwybod dda.
- 90 Tripheth anhawdd i ddyn eu gwneuthur yn gwbyl, adnabod ei hun, gorchvygu ei chwantau, a chadw ei rin.
- 91 Tripheth â gynnail gŵr ymhob peth â wnelo, serch ar â wnelo, gwybod y modd ai gwneler, a bod cyvianw yn marn cydwybod ai gwnelo.
- 92 Tripheth â geif gŵr o'i gyvoeth trais, cas rhyngtho a dyn, cas rhyngtho a'i hun, a chas rhyngtho a Duw.
- 93 Tripheth serchawg eu gweled, diriaid yn myned yn ddedydd, cybydd yn myned yn hael, a phechadur yn myned yn ddwyvawl.
- 94 Tripheth â ellir o gyvoeth cyvianw, digonedd bydawl, llusendawd brawdawl, a dâioni gwladawl, ac o'r tri hyn bodd Duw nevawl.
- 95 Tripheth â eilw fôl yn anmhwyl, ceisio gwybodaeth dōed â ddêl, rhoddi cardawd heb veddwl am â ddêl, a dyoddev dros wir a chyvianw heb ovni am â ddêl.
- 96 Tripheth ni ellir cudd arnynt, cariad, câs, ac awenbwyll.

- 97 Tripheth hawdd eu gweled lle bont, cyvoeth, gwybodaeth, a gwroldeb.
- 98 Tri chelwydd y sydd, celwydd ar air â bair i arall wedyd y peth na vo gwir, celwydd ar weithred â bair i arall weithredu o grêd yn erbyn â vo gwir, a chelwydd ymddwyn â rhith, â bair i arall veddwl a barnu yn wrthwyneb i'r gwir.
- 99 Tripheth â wnant ŵr yn hoenus, ei wraig yn ei garu, ei orchwyl yn llwyddaw, a'i gydwybod wrth vodd Duw.
- 100 Tripheth y dylai ddyn eu cadw yn wastadawl o vlaen ei lygaid, ei ddyledswydd bydawl, ei gydwybod, a deddvau Duw.

Ac velly tervyna—Catwg
Ddoeth ai Cant.

179. TRIODD ETTO AMRYVAL.

- 1 TRIPHETH nid hawdd eu hattal, frwd rhaiadyr, saeth o vwa, a thavawd ynyvd.
- 2 Tripheth ni hir barâant, tês Mawrth, bwa y gwlaw, a pharch cellweirgar.
- 3 Tri nôd crîstion, caru gelyn, celu â wna o ddaioni, a chymodi rhwng caseion.
- 4 Tair athrawiaeth nid call a'u crêd, â rotho gŵr yn mhlaidd â vo ar ei lês a'i llwyddiant ei hun, â rotho ag ynddi gâs at arall, ac â rotho gŵr doeth yn ei olwg ei hun.
- 5 Tri dyn nyw mawr gerir, balch, llwvyr, ac achwyngar.
- 6 Tri dyn hawdd eu hebgor, na wnelo lês i neb, na pharo lawenydd i neb, ac nas gadawo lonyddwch i neb.
- 7 Tair priv gynnedyv x sydd ar ddyn i ddiawl, balchder cenvigenus, cybydd-dra trachwantus, a gweniaith dwyllodrus.
- 8 Tri chynghor yr aderyn melyn, na vawr alara am â ddarfo, na chrêd yr hyn na allo vod, ac na chwenych na allech ei gael.
- 9 Tripheth â yrant ŵr allan o'i dŷ, mwg, to anniddos, a gwraig anynad.
- 10 Tripheth sy 'n dyvethu y bŷd, brenin fôl ei gynghor, ynad heb gydwybod, a mab heb ovyn.
- 11 Tri nôd cywir y sydd ar ddŷn i ddiawl, ac nis gall ymddyhebu ag wynt, ei air, ei olwg, a'i ymmod.

¹ Digiaw Duw. Ll. ar.

² Santaidd. Ll. ar.

- 12 Tri gwreiddyn pob drwg, trachwant, celwydd, a balchder.
- 13 Tair cynneddyv y sydd yn nglyn a dyn i ddiawl, trachwant, cenvigen, a balchder.
- 14 Tripheth ebrwydd y darvyddant, rhyv-yg heb urddas, cadernyd heb gydwybod, a golud heb gyviawnder.
- 15 Tri nodau cywirion ar ddyn à ddangosant beth ydyw, gair, go.wg, ac ymddwyn.
- 16 Tri chynghor à roddes Branwen verch Llyr, na ddwg alar am a ddervydd, na chrêd yr hyn na ddychyn vod, ac na chais nas gallot ei gael.
- 17 Tripheth à ddifeithiant y byd, brenin fôl heb gynghor, barnwr heb gyviawnder, a gwas heb ovyn.
- 18 Tripheth ni hir barâant, rhwysg heb urddas, cadernyd heb gydwybod, a pharch heb haeddiant.
- 19 Tri dyn ni vyddant wryrnigion vyth, à wreicâo wrth gynghor ei gnawd, à wleddo wrth gynghor ei vlys, ac ac à ymladdo wrth gynghor ei wfn.
- 20 Tri dedwyddwch teulu, gwarcheidwad cywir, bugail govalus, a negeswr doeth.
- 21 Tair dedwyddgamp gŵr, bôd yn llawen yn ei dŷ, bod yn dda yn ei eglwys, a bod yn ddyddiwr rhwng ei gymodogion.
- 22 Tripheth nid hawdd eu gweled, balch yn hael, ieuanc yn ddoeth, a hên yn voesgar.
- 23 Tripheth ni wnant avles i neb, celu drygvoes, rheoli drygnaws, a difawd drwg veddwl.
- 24 Tripheth à geif gŵr deddvawl, digonedd bydawl, heddwch ysbrydawl, a llawenydd nevawl.
- 25 Tripheth à wnant ddyn yn ddiawl, balchder, cenvigen, a lledrad.
- 26 Tripheth ni cheir ddyn à welo 'n ddi gon o honynt er à gafo, iechyd, hoedyl, a chyvoeth.
- 27 Tri dyn à gerir gan Dduw, cadarn cyviawn, dewr trugarawg, a hael diedivar.
- 28 Tripheth à ŵyrant varn gyviawn, cariad cyveillion, ovyn cedyrn, a chwant da bydawl.
- 29 Tri glŵth byd, mor, dinas, ac arlwydd.
- 30 Tripheth ni mad-ddiwedd a'u hymddirieto, iechyd yn henaint, hindda y gauav, a gwynfyd o bethau y byd.
- 31 Tripheth à dwyllant à ymddirieto iddynt, addewid gordderchwyr, tyddlondeb taiawg, ac amser ieu-enctyd.
- 32 Tripheth nid oes ond y twyll o hon-ynt, serch trythyll, diniweidrwydd arglwyddiaeth, a dwyvoldeb clâv gwelyvawg.
- 33 Tripheth ni ddylid eu credu, breuddwyd hên wrach, llw gordderch, a chwedyl heb warant.
- 33 Tripheth à geif cybydd angawr, poen yn casglu, goval yn cadw, a thristwch yn colli.
- 35 Tair sail doethineb, dyg yn ieuencid, cov yn cadw, a synwyr yn deall.
- 36 Tripheth ni ddervyddant vyth, cardawd vlodeuawg, enaid dyn, a chariad perfaith.
- 37 Tripheth nid oes namyn Duw a'u gŵyr, dechreu pob peth, achos pob peth, a diwedd pob peth.
- 38 Tri gavael y sydd ar Dduw, deall pwyllgar, cariad goddevgar, a chydwybod ystyrgar.
- 39 Tri phriv roddedigion Duw, awen, deall, a rhadverthwch.
- 40 Tripheth à ddygant ddyn at Dduw, amynedd, cariad, a chydwybod.
- 41 Tair priv gynneddyv dwyvoldeb, deall yn gyviawn, cariad perfaith, a goddev cadarn.
- 42 Tri chyverlyniaid doethineb, awen, ystyr, ac ymgais.
- 42 Tri chyverddonau doethineb, gwarâu gwylltovaint, mwyâu tangnev, a gwellau deddvau.
- 44 Tri rhagweinyddiaid doethineb; addysg ddeddvawl, arver weithredawl, a serch awenawl.
- 45 Tri arddangos awen o Dduw, ymddwyn doeth, ymgais er gwell, ac ymddal ar bwyll.
- 46 Tri arddangos doethineb, ymddal ar bwyll, ymddal ar awen, ac ymddal ar welliedigaeth.
- 47 Tripheth à ddyvydd o dangnev, amlaâd meddiannau, gwellaad moesau, a mwyâad gwybodau.
- 48 Tripheth ni waeth bychodedd no gormodedd onaddynt, gwelldoldeb, goludoldeb, a boddoldeb.
- 49 Tri dyn goreu pa bellav y bont, gwenieithwr truthgar, athrodwr cynhengar, a chwedleuwr celwyddgar.
- 50 Tri chydgyveillion prifordd y nevodd, tlawd amyneddgar, doeth ymbwyllgar, a gweliedydd goddevgar.

- 51 Tri dyn ni welir amgen iddynt no chas yn vvw a chlôd yn varw, doeth tangnevgar, athraw gwired-dgar, a chyvaill cywir ceryddgar.
- 52 Tri arddangos dynoldeb, haelioni serchus, ymddwyn cariadus, a gwybodau moliannus.
- 53 Tripheth ni lwydd â el yn eu herbyn, anianoldeb, govynoldeb, a darwein-ioldeb.
- 54 Tri rhyvedd byd, caru rhyvel yn vwy no heddwch, caru gormes yn vwy no chymmes, a charu gau yn vwy no gwir.
- 55 Tripheth â ddylid eu dambwyll ar bob dyn, nertholdeb, tueddoldeb, a devnyddioldeb.
- 56 Tri gwrthgevyddion daioni, balchder, llid, a thrachwant.
- 57 Tri chyvodolion¹ doethineb; deall, ystyriaeth, ac addysg.
- 58 Tri rhagvodolion doethineb; deddvoldeb, tangnevoldeb, a dwyvoldeb.
- 59 Tri chyvystyr doethineb; rheidioldeb, moddoldeb, a buddioldeb.
- 60 Tripheth â gau yn erbyn doethineb, balchder, trachwant, ac ovnoc-rwydd.
- 61 Tri harddwch gwlad, llavuriaeth ddeallus, cymydogion cydvyddus, a llywodraeth gydwybodus.
- 62 Tripheth â bair llwyddiant a golud, gwneuthur o ŵr â vo raid iddo ei hunan yn lle ymddiried i arall ei wneuthur, gwneuthur â ellir heddw yn lle oedi hyd y voru, a gwneuthur devnydd pwyll ac ystyr o bob peth â ddelo ger bron synwyr a deall.
- 63 Tri phwyll y sydd dros dewi, rhag dywedyd y peth nas dylid, rhag dywedyd y modd nas dylid, a rhag dywedyd y lle nas dylid.
- 64 Tri phwyll y sydd dros ddywedyd a deued â ddêl, addysg rhag anwybodaeth, cyngor rhag amryson, a gwirionedd rhag celwydd argywedus.
- 65 Tripheth nis gall namyn Duw yn unig, gwneuthur yr hyn na vu erioed o'r blaen, gwybod â ddaw, a barnu ar gydwybod.
- 66 Tripheth nid oes namyn Duw a'u gŵyr, dechreu, cynnal, a diwedd.
- 67 Tripheth goreu eu gadael i Dduw, barn, gobrwy, a dial; canys nid oes ond eve â ŵyr â ddylid o un nac arall o'r tri.

¹ Tri chynvodolion.

- 68 O dripheth y gwybyddir a vu, ysydd, ac a vydd; yn gyntav, o vvw mor gyviawn, o barth ymgais â Duw; yn ail, o vod mor rhydd oddiwrth a gaethai arnat â Duw; yn drydydd, o garu a chasâu yr un pethau ag a wnai Duw: ac o hyn y gweli pob gwirionedd, a phob hardd, a phob iawn, a phob dyled, a phob hygar, a phob addas, yn un ansawdd ag a'u gwêl Duw; ac y gwybyddi di ba bethau a ddygwyddant yn ddiymball; canys nis dichyn amgen nog y myn Duw bob peth yn ei amser herwydd y soniwyd am eu noturiaethau a'u cynneddvau; canys yn Nuw y mae nerth a'u dichon, a gwybodaeth a ŵyr eu medru, a chariad at bob iawn a'u myn, ac nas goddev amgen.

Ac velly tervyna—Catwg
Ddoeth ai Cant.

180. TRAETHAWD LAS CATWG DDOETH.

- GWNA ddaioni unwaith ti ai gwnai yr ail waith rhag cywilydd, a'r drydydd waith o voddlondeb, a'r bedwerydd waith o serch, a chweddi y delo serch atto ti ai gwnai dros vyth; canys nis gellir diwedd serch cynneddvawl: nid oes na varw namyn serch.
- A gafo air da unwaith ev â chwennych ei gadw a'i gynnal, o cheif yr ail waith eve â lawenâa o'i achos, o cheif y teirgwaith eve ai serch, ac o'i serchu, eve â ymgadarnâa yn ai dirper; a chadarn o serch cadarn tragwydd.
- O chwennychi troi dyn oddiwrth ei vai rho iddo air da, ac etto ac etto, hanpid gwell gŵr o'i ganmawl, hanpid gwaeth a woganer, a gollo a'i bôdd yn unpeth ai cais yn arall, a gafo ai bôdd yn unpeth, bynag y bo, eve ai ceidw gyhyd ag y bo galladwy iddo; canys dyn â ymgais ai bôdd; canys nid byw ond bôdd, ac addwyn i bob un ai bôdd.
- A elwir yn gall â gais vod yn gall, ac o chais ev â lwydd, ac o lwydd ev â chwennych, ac o chwennych ev â serch, ac o serch eve â ymgadarnâa ynddo.
- A vernir yn gall â ymgais i vod yn gall, o ymgais cael, o gael gobaith, o obaith adymgais, o adymgais pwyll, o bwyll cyvlydd; ac ni ddiifyg nerth a llwydd lle a'u hymgyrch gobaith, pwyll, ac ymgais.

Lle chwennycher gyru daioni moler ev:
 mawl á gyfry ystyr, ystyr á bair
 bwyll, pwyll á bair serch, serch á bair
 egni, egni á lwydd, llwydd á ddwg
 lawenydd, llawenydd á gyrch ei ad-
 gael, adgael á gyrch lwybrau y cael,
 ac yn yn naws á hyn yr hen ddiar-
 hebawd.

Nid daioni ond gallu,
 Nid gallu ond cyfraw,
 Nid cyfraw ond serch,
 Nid serch ond mawl,
 Nid mawl ond daioni.

Mawl á wna dripheth, nid amgen,
 Y gobaith yn gadarn,
 Y pwyll yn ddychymygvawr,
 A'r gorchwyl yn hawdd.

Ac wrth hyn bid weledig modd y dylai
 athraw parth ei ddarymgais, er dysgu
 a dangos gwybodau daionus, a phob
 gwir, a phob gorau, a phob rhyw a
 rhith, ar ddaioni, sev y dylai eve—

- 1 Dangos rhyw a rhin,
- 2 Moli daioni,
- 3 Cyfroi serch.
- 4 Cadarnáu gobaith.
- 5 Amlygu llës.
- 6 Dychymyg moddoldeb.
- 7 Frwythloni deall.
- 8 Cevnogi pwyll.
- 9 Dangos cyviawn ac anghyviawn.
- 10 Arwain ystyr.
- 11 Hawddáu gorchwyl.
- 12 Cadarnáu gwirionedd.
- 13 Datrin twyll.
- 14 Deall ei ddigon a'i vodd ar y pethau
hyn.
- 15 A bod á eirch ar arall ymhob cyfur.

Ac velly tervyna'r draethawd lās:
 Catwg Ddoeth ai Cant.

181. OSAU CATWG DDOETH.

Os dyls o dyst dy wybodaeth fyrv, na
 ddawr a'th amheuant.
 Os call pob ymgais ag amcanwyd, na
 ddawr a'th watwarant.
 Os doeth o lwyrr ystyrbwyll dy varn, na
 ddawr ai gwrthvarnant.
 Os cyviawn a phwyllgar dy vuchedd, na
 ddawr a'th oganant.
 Os iawn a'th geir bob gair a gweithred na
 ddawr a'th ryveiant.
 Os dedwydd o ddevawd a'th welir, na
 ddawr a'th ddiwriant.
 Os bydd á vo cyvraid yn dy gell, na ddawr
 á loddestant.
 Os gwir á vydd ar vlaen dy davawd, na
 ddawr a'th gelwyddant.

Os parch a'th ddyvydd am iawnder o gamp,
 na ddawr a'th collbant.
 Os tlawd o wneuthur elusen a phwyll, na
 ddawr a'th ddibrisant.
 Os dyoddeu er mwyn boddáu dy Dduw, na
 ddawr a'th ddirmygant.
 Os wyd o gorf a chydwybod yn iach, na
 ddawr a'th wrthenwant.
 Os gwell o'th gymhlegety y gwelir y byd,
 na ddawr a'th wrthvynant.
 Os rhodiwr hyd fyrdd cyviawnder wyd, na
 ddawr a'th wrthgyrchant.
 Os drwg á syrth yn ddirym dan dy draed,
 na ddawr á deyrnasant.
 Os perchir dy gampan gan deulu nev, na
 ddawr a'th anniharchant.
 Os cynnull awenddyg a'th holl nerth wyd,
 na ddawr a'th wrthbwyllant.
 Os cyvaill cydwybod dangnevgar lân, na
 ddawr a'th adawant.
 Os gobaith a'th gysur i'th ddydd a'th awr,
 na ddawr a'th rylvlinant.
 Os llawen dy galon wrth vodd Duw ner,
 na ddawr a'th rywestlant.
 Os mawr wyd yn ngolwg Duw dovydd
 dad, na ddawr a'th vychanant.
 Os engyl a'th nawdd yn nydd a nos, na
 ddawr a'th erlidiant.
 Os Duw yn mhob amewydd a saiv o'th
 blaid, na ddawr a'th erbyniant.
 Os cefin y diwedd wlad nev i'th rân, na
 ddawr a'th ysbeiliant.

Catwg Ddoeth ai Cant.

182. LLYMA ORECAU A DDODER AR GATWG
 DDOETH MEWN RHAI LYVRAU, AC AR
 GEDIVOR VARD D MEWN UN LLYVYR
 ARALL: CHWILIED A GAFO LE.

GOREU ar gardawd ei rhoi yn y dirgel,
 Goreu ar venyw ei drwg yn ddiymgel.
 Goreu y chwareuon ymwrthod a'r cyvan,
 Goreu pob ynnill adynill dy hunan.
 Goreu o'r gwyr yr hawddgarav ei ddev-
 awd,
 Goreu o'r gwragedd y byrav ei thavawd.
 Goreu ar lencyn ymgynghor a'i athraw,
 Goreu ar lances o ddevawd yn ddistaw.
 Goreu o'r campwyr y lleiav ei draferth,
 Goreu moesgarwch ymarwedd yn bryd-
 verth,
 Goreu pob chwareu yw gado y croen gar-
 trev.
 Goreu ar wladwr ei gael yn ei addev,
 Goreu cymodawg cymodawg didervysg,
 Goreu ar athraw cydvynel a'i addysg.
 Goreu gwaith criston ymroi ar gyviawn-
 der,
 Goreu athrylith athrylith o vwynder.

Goreu boneddig boneddig gwareddawg,
 Goreu ar antur anturiaw'n galonawg.
 Goreu divyrwch cân adar boreuddydd,
 Goreu cyveillach ymgyvryn â dedwydd.
 Goreu creftwriaeth llavuriaw tòn daiar,
 Goreu doethineb doethineb avlavar.
 Goreu gwaith undydd rhoi bwyd i newyn-
 awg,
 Goreu cyverddawn hynawsder trugarawg.
 Goreu gwaith celydd ymarbwyll a'i am-
 can,
 Goreu adnabod ymnabod dy hunan.
 Goreu gweithredon gweithredon trugaredd,
 Goreu gwaith ystyr iawn ystyr y diwedd.
 Goreu pob meddiant meddiannu llaw gelv-
 ydd,
 Goreu trysorau trysorau gwybedydd.
 Goreu pob cynnull yw cynnull gwybodau,
 Goreu gwaith ymbwyll deddvoli cynnedd-
 au.
 Goreu gwroldeb darostwng ei valchder,
 Goreu pob ymddwyn ymddwyn yn ddi-
 drawsder.
 Goreu gorchestion gorchestu tangnevedd,
 Goreu pob deall yw deall gwirionedd.
 Goreu pob awen cywirdeb cynneddvawl,
 Goreu diwydrwydd ymvydio'n ddarbod-
 awl.
 Goreu gwaith synwyr ymddyspwyll difu-
 ant,
 Goreu pob dirwest ymddirwest rhag tra-
 chwant.
 Goreu pob gochel yw gochel cybydddawd,
 Goreu pob golud yw golud cydwybod.
 Goreu deddvoldeb deddvoldeb o grevydd,
 Goreu y goreuon, boddioni Duw ddovydd.
 Catwg Ddoeth ai Cant.

183. NIDIAU ODLEDIGION.

Nid gallu ond nerth i'w arver,
 Nid da un peth nas cynmerer.
 Nid doethineb heb ddarwybod,
 Nid gwybodaeth heb ddangos nôd.
 Nid dewr ond un â darawo,
 Nid doeth ond dewr â beidio.
 Nid addysg heb ddoethineb,
 Nid callder ond cywirdeb.
 Nid ymgynnal heb ddarbod,
 Nid crevydd ond cydwybod.
 Nid darbod ond cyviaunder,
 Nid cydwybod ond daionusder.
 Nid daionusder ond o fwriad,
 Nid bwriadus ond o gariad.
 Nid cariad ond uvydddawd rhad,
 Nid uvydddawd ond i Dduw dovydd dâd.
 Nid caru Duw ond cadw ei orchymyn,
 Nid gwir gwir ond ei gredu a'i ganlyn.
 Catwg Ddoeth ai Cant.

184. HARDD BETHAU CATWG DDOETH.

HARDDWCH mab ei addwynder,
 Harddwch merch ei gwylder.
 Harddwch gŵr ei ddoethineb,
 Harddwch gwraig ei fyddlondeb.
 Harddwch teulu syberwyd,
 Hardd ar bob gŵr celyddydd.
 Hardd ar hên ei wybodau,
 Hardd ar ieuanc glân gampau.
 Hardd ar vlaenor ystyriaeth,
 Hardd ar athraw dysgeidiaeth.
 Harddwch llavar gŵar oslev,
 Hardd ar bawb byw yn nghartrev.
 Hardd ar gyvaille cywirdeb,
 Hardd ar gymodogaeth undeb.
 Harddwch cerdd ei gwirionedd,
 Hardd ar ddwyvawl glân vuchedd.
 Hardd ar arglwydd haelioni,
 Hardd ar bob dŷn daioni.
 Hardd ar vrenin cyviaunder,
 Hardd ar wladwr gwrolder.
 Harddwch eglwys ei rhiniau,
 Harddwch llys llês gorddodau.
 Harddwch gwlad glân arverion,
 Harddwch cenedyl ei doethion.
 Harddwch dinas ei moesau,
 Harddwch dysg gloew ddosparthau.
 Harddwch dedwydd santeiddrwydd,
 Hardd ar bob tlawd boddlonrwydd.
 Harddwch awen ei hasbri,
 Harddwch pob peth ei deithi.
 Harddwch doeth ei amynedd,
 Hardd ar bob hardd tangnevedd.

Catwg Ddoeth ai Cant.

185. LLENWYDDION CATWG DDOETH.

1.

AWENGAR a leinw ei ddeall â gwybodau,
 Celydd a leinw ei gov â dosparthau,
 Anianus á leinw ei chwant a'i serchiadau,
 Gloddestgar á leinw ei vol á phob moeth-
 au,
 Diwyd a leinw ag yd ei ysguboriau.
 Darbodus á leinw ei gell á chyvreidiau,
 Haelionus a leinw newynawg á bwydau.
 Deddvol á leinw ei bwyll á rhinweddu.

2.

Drygionus á leinw ei vro ag anvawl pob
 doethion,
 Daionus á leinw y bŷd a'i glôd o gylchon.
 Doeth á leinw ei vryd a phwyll fyddlawn,
 Tangnevgar á leinw ei vro a deddvolion,
 Cybydd á leinw ei gist ag aur ddigon,
 Diawl a leinw ufern á chybyddion.
 Dedwydd á phob daioni a leinw ei galon,
 Duw á leinw ei nevodd á dedwyddon.

Catwg Ddoeth ai Cant.

186. DAMUNEDAU CATWG DDOETH.

1.

BYDDED imi wŷr drygion,
A phob enaid anghriston,
Hyd olaith yn elynion.

2.

Na vydded ryngwyv dangnev
A gelynion brenin nev,
Ac nas carant ei saint ev.

3.

Nam bydded le bwyv i'm traill,
Mâb diriaid imi'n gyvaill,
Addwyn a'u bodd bawb eraill.

4.

Bwyv gâr i bob cynneddvawl,
Ar wedd sant, canys Duw a'u mawl,
Boed ev i mi gâr dwyvawl.

5.

O'm cyrch doeth dwyvawl vuchedd,
Yn mygyr ovwy tangnevedd,
Bwyv a'i ervyll mal ai gwedd.

6.

Brenin a thad ac athraw,
Boed imi a'm parch iddaw,
A ve dwyvawl i'm cyviau.
Catwg Ddoeth ai Cant.

187. ENGLYNION A GANT CATWG DDOETH.

1.

UN ansawdd lle bo'n lledrad,
Cudyn gwlan a'r holl ddavad,
Drwg yw Drwg yn mhob tyviad.

2.

Un achreth ar groen y tân,
Bid mawr eirias bid bychan,
Drwg yw drwg yn mhob anian.

3.

Un anguen á ddaw o haint,
Ai bach ai mawr gwynovaint,
Drwg yw drwg, drwg yn mhobmaint.

4.

Ni ddawr ai dyfo'n anghlod,
Ai mawr ai bach y pechod,
Drwg yw drwg yn mhob travod.

5.

Ni vawr bwys parth argywedd,
Ai mawr ai bach y caredd,
Drwg yw drwg yn mhob agwedd.

6.

Na ystyr maint y pechawd,
Ystyr maint anuvydddawd,
Dod bob peth ar ei waelawd.
Catwg Ddoeth ai Cant.

188. DEIVREGAWD A GANT CATWG DDOETH.

Ni omedd yr haul ei dês i'r ynvyd à boer
yn ei wyneb,
Ni omedd Duw nêr ei lês i'r diriaid er
maint ei gasineb,
Ni adawodd Duw neb heb nerth à weryd
o bob folineb,
Ni ettail Duw dad ei nawdd i'r dedwydd
à garo doethineb,
Ni ddianc dros vyth rag cosb y drygwr à
wna drawsineb,
Ni ddifyg ond aros y dydd anrhydedd i bob
gwarineb,
Ni waeth pan ddêl awr ddiwedd ar ddyn
ai dyvu'n groesineb,
Ni veth ar ai cais oleuni Duw yn eithav
gloewineb.
Catwg Ddoeth ai Cant.

189. NIDIAU ODLEDIGION.

NID hir y pery yr abwy lle bo llawerodd¹
o vrain,
Nid melus bydd erddigan lle bo gormod-
edd o sain,
Nid hawdd yw cysgu'n esmwyth lle bo
gormodedd o chwain,
Nid mawr y cerir gorwedd lle bo gormod-
edd o ddrain,
Nid hyvryd rhodiaw llwybrau lle bo gor-
modedd o vain,
Nid mawr synwyrâu geneth lle gormod o'i
phrid yn gain,
Nid mawr moesgarwch llances ni wisg am
ei thavawd wain,
Nid call undyn o'i wybod à ddymgais ag
un o'r rhai'n.

Catwg Ddoeth ai Cant.

190. GWASGAREDD CATWG DDOETH.

1.

DIRIAID á glut i ddedwydd,
O vorodd ac o vynydd,
O gwl daiar alavon,
Ac o eigion avonydd.

2.

Eiry mynydd bydd ar vai,
Bei canfai bawb ai dyddysgai,
Ni chefid annysg yn neb rhai.

¹ Gormodedd.

3.

Cain cynwyre gwynt am lwyv,
Gnawd gwynvyd gwr ei gymwv,¹
Gwae ni chein à vo dawn dwyv.

4.

Ar bob bôd ac ar bob byw,
Yn mhob rhith ac yn mhob rhyw,
Gorev tangnev tanguev Duw.

5.

Cyrchid diriaid yn abell,
Cyrchid doeth ei ystvell,
Gwae à syrth mefyl o'i avell.²

6.

Cyrchid dedwydd ei adail,
Cyrchid diriaid y dan ddail,
Gwae à syrth mefyl o'i gesail.

7.

Gwell enw nôd no nerth unben,
Gwell dysg no golud cyvrben,
Gwell awen no dysg cymhen,
Gwell cydwbybod nog awen.

8.

Cais ddedwydd yn ei addev,
Cais ddiriaid pob anghartrev,
Doeth ni ysgar a'i ystrev.

9.

Gnawd i lwrw ei ladd yn fo,
Gnawd i ddewr ddiane o daro,³
Gnawd i wâs gwych à vyno.

10.

Godidawg wyneb o gân cu,
Gyda mynych athrevu,
Gwae ev ni wêl gân o'i du.

11.

Ni chyll un dedwydd ei swydd,
Ni chyll iawn ymgais ei lwydd,
Ni chyll ymbwyll ei amrwydd,

12.

Cyd bo dy lwybr dan wasgawd,
Ni'th ddyvu pwys pob gosawd,
Na cherydd a'i dêl anfawd.

13.

Gwilia ba gyrch dy fwriad,
Iawn i ddoeth wiliaw'n wastad,
Ni wyl dyn a'i dyddaw'n vrad.

14.

Gwilia dro dy droed beunydd,
Anamlwg yt a'th orvydd,
Gwell angen no chywilydd.

¹ Ai gynnwyv?² Ai asell?³ Wrth daro.

15.

Gwilia verw dy vryd beunoeth,
Gwell pwyll i ddyn nog aur coeth,
Gwell angeu no byw annoeth.

16.

Gwilia bwyll dy ben beuawr,
Anmhwyl o'th bell nid nemawr,
Gwell bedd no bywyd gwydvawr.

17.

Gwilia'th davawd ac à wnêl,
Ond llavar nid diymgel,
Pob un á glyw lle nas gwêl.

18.

Gwilia wrth dy Dduw beunydd,
Na ddifygia di'n dy fydd,
Gwell no byd buchedd dedwydd.

19.

Tavawd ni chêl ei yni,
Gwaethav dysg ymdavodi,
Nid hwyr lle hawdd dirieidi.

20.

Ystyr pob gair a'i ddiwedd,
Dir tâl i bob amynedd,
Ac ni thwyll pwyll pen a'i medd.

21.

Yn mhob gwall yn mhob blinder,
Amynedd a'th vudd lawer,
Rhag pob clwyv eli amser.

22.

Ystyr a'th vydd o bob tu,⁴
Na ddidawr naws o'th neilltu,
Nid rhy hên neb i ddysgu.

23.

Dod ddarbod à veddylych,
Ar dy law a'i lwyr edrych,
Gwybydd pan cyn y gwnelych.

24.

Dig, bid dawn Duw er cerydd,
Ac er dangos barn Dovydd,
Hawdd y diwedd dig dedwydd.

25.

Edrych dy gamp a bydd gall,
Cymmer hyn ar dy ddeall,
Cas gan ddrwg drwg yn arall.

26.

A golles air am dano,
Da o gamp á gaid arno,
A golles nas bu'n eiddo.

27.

Gwna y goreu yn mhob angen,
O'r peth à vo'n dy berchen,
Gwell no dim gwasgawd brwynen.

28.

Cymmer à vo'n dy veddiant,
A thitmwya dy fawrehwant,
Haws no'u cadw cynnull ariant.

29.

Gwilia gyfroi dy galon,
Ac nas cefi'n vall i'th vron,
Gwaeth no chledd cerydd doethion.

30.

Gwybydd droion dy veddwl,
Yn mhob ainc yn ing arddwl,
Ni hawdd baid pechawd â chwl.

31.

Yn mhob rhwy, yn mhob rhyvel,
A welir hawdd ei ochel,
Nid drwg ond drwg yn ymgel.

32.

Ni mad ddiwedd trythyllwg,
Cyd nas cafer yn ngolwg,
Gwaethav gelyn calon ddrwg.

33.

A wnêl ormes o drawsedd,
A thrais, a thrai tangnevedd,
Ovned ev na ovno vedd.

34.

A wnêl drwch o'i greulonder,
Yn ngwlad, a phob difeithder,
Ovned na ovn ond Duw nêr.

35.

A wnêl anneddyv ar gampau,
A phob anrhaith, a phob gau,
Ovned pob diovn angau.

36.

Cynghor á roes mâb Morvryn,
I arglwydd mawr drwg o ddyn,
Ovna na ovn un gelyn.

37.

Cynghor á roes Cadeiriaith,
I ddiriaid á wna'n anrhaith,
Ovna na ovn ei olaith.

38.

Cynghor gan Vâb Duw á gaid,
Ac ev o'i bèn ai dywaid,
Ovner ev à ladd enaid.
Catwg Ddoeth ai Cant.

191. CHWEDLAU Y VRAN.

1.

BRÂN á gant chwedyl yn nyfryn,
Wrth chwiliaw am ei gronyn:
Nid dysg dysg heb ei ddilyn.

2.

Brân á gant chwedyl ar uchder
Derwen, uch deufrwd aber:
Trech deall no grymusder.

3.

Brân á gant chwedyl yn ngelltydd,
Man y caiai awr lonydd:
Digon Duw da i ddedwydd.

4.

Brân á gant chwedyl o vrig dêr,
Man ai clywai yr holl adar:
Ni chenir cloch i vyddar.

5.

Brân á gant chwedyl gan wawr,
Wrth ai holai'n ei hattawr:
Doeth ni threwyd nyw ymdawr.

6.

Brân á gant chwedyl yn mlaen traeth,
Wrth nas gellynt ymarvaeth:
Nid meddiant ond gwybodaeth.

7.

Brân á gant chwedyl yn nidrain,
Ac o bell clywid ei sain:
Gorvydd dewr ar bob dichwain.

8.

Brân á gant yn ngelliau,
Lle 'ddoedd beilchion yn nadlau:
Un gyvlwr pawb yn angau.

9.

Brân á gant o vrig gwydd,
Yn nghlyw holl adar coedydd:
Doeth á ymdwng á Dovydd.

10.

Brân á gant chwedyl yn nghilvach,
Wrth à gâed yn nghyveddach:
Nid pyd ond drwg gyveillach.

11.

Brân á gant chwedyl o vrig òn,
Wrth adar o gybyddion:
Tlawd pawb nyw gwel eu digon.

12.

Brân á gant chwedyl yn nifaith,
Wrth ag oedd ei chydymaith:
Ys gwynvyd bodd heb obaith.

13.

Brân á gant chwedyl yn gall,
Wrth nad elynt gan ddeall.
Gwledd nid gwledd ar barth arall.

14.

Brân á gant chwedyl wrth ei chyw,
Am ydd elynt yn nghydvwyw:
Pob peth a gar ei gyvryw.

15.

Brân á gant chwedyl gan bwyll:
Wrth á gafai'n annarbwyll:
Wrth ddall ni wiw dal canwyll.
Catwg Ddoeth ai Cant.

Ac velly tervyna llyvyr cyntav y GWYDDVARDD CYVARWYDD, ac yn canlyn (ar ol Athrawiaeth y BARDD GLAS ac ereill) y mae yr ail lyvyr, a hwnnw gwalystawd y Diarhebion Cymreig yn ddosparthus o lythyr, herwydd trevyn y llythyrenau Cymreig, pob diarheb yn ngwalystawd ei llythyren gyssevin, mal y bai hawdd ei chael; a'r cwbyl wedi ei dynu o'r hen lyfrau doethineb lle 'ddoedd à gant CATWG DDOETH yn nghymysg a phethau ereill cyvnotur a'r pethau à geir yma; dan obaith y bydd hyn er llës a chynnydd gwybodaeth a doethineb i'm gwlad a'm cenedyl, y rhov ddiolch a chlod i Dduw am yr ewyllys a'r nerth à gevais gantho i orphen à gymerais mewn llaw.

THOMAS AB IEVAN.

ATHRAWIAETH GERAINT VARDD GLAS.

LLYMA GYNHORION Y BARD DDUW O'R
GADAI'R I BOB GWR DOETH A DDYMNUNAI
RENGU BODD DUW A DYNION YN Y BYD
YMA AC YN Y BYD ARALL: SEV YDYNT.

- 1 Car dy Dduw yn vwy no dim, canys
eve a' wyr bob peth, a wél y sydd yn
mhob calon, ac yn mhob cydwyl, bod,
ac nid oes dim yn nghudd ragddo, ac
ar bob gweithred, a gair, a myvyr-
dawl, a meddwl, eve a ddod varn
gywir a chyviawn.
- 2 Car dy gymodawg yn gymmaint a thi
dy hunan, a gwna erddo à ddymun-
iddo ev ei wneuthur i tithau; ac o
hyny y cai di dy Dduw itti yn gym-
odawg agos i'th gymnorthwy ar bob
achos, yn ddiwyll ac yn ddiaddeol.
- 3 Car dy enaid yn vwy no'th dri gelyn,
nid amgen y byd, y cnawd, a'r cy-
thraul, canys pa lês ai oddi wrth
amgen à garot, os â'th enaid ar goll
o'th anghariad tuag atto?
- 4 Car di bawb a'th garo dithau, bid gas
genyd à vo'n casau Duw: Duw a
eirch it garu'th gymodawg yn ail i'th
hunan, Duw ai gorchymyn itti, ac
nid car ti i Dduw os tydi na wnei oll
o'i orchymynion ev; ac na wrthot ti
y neb a'th garo, canys Duw ni wrthyd
y neb ai car; eithyr gwrthyd yr hwn
na wnelo, yn y bo gallu, val y gwna
ev, canys ni char hwnw Dduw, *onis*
na gwarthäer ac nas anuvyddäer y
neb à garer.
- 5 Whechryw gariad y sydd yn y byd,
nid amgen, un yw cariad nevawl,
ail yw cariad ufernawl, trydydd,
cariad noturiawl, pedwerydd, cariad
gorchymynawl, pummed, cariad corf-
orawl, chweched, cariad gymydawl:
sev hyny cariad nevawl, caru Daw a'i
saint, a phob santaidd, a phob daioni
a daionus, a phob hardd a gweddus, a
phob annrygonus; cariad ufernawl
yw caru pob pechawd, canys cas yw
pechawd gan Dduw er lleied y bo, a
gelyn hevyd i ddyn, er bychaned y bo;
cariad noturiawl yw i ddyn garu ei

rieni, a'i briawd, a'i blant, a'i vrod-
yrddo, a'i genedyl, a'i gymdeithion;
cariad gorchymynawl yw i ddyn garu
ei dad a'i vam, a'i gymrawd, a'i dad
ysbrydawl, a'r estron, a'r tlawd, a'i
gymodawg, a'i elyn. Ac yn y cariad
hynny y car ev Dduw, canys nid llai
no charu a wneir à wneler ei orchym-
ynion yn uvyddäawl; cariad corf-
orawl yw i ddyn garu ei gymhar cyv-
reithlawn, a'i dda byd hyd y bo cyv-
iawn, a'i eppil, a'i geraint, a'i o genedl
ai amgen; cariad ysbrydawl yw i
ddyn garu ei enaid ei hunan, ac enaid
pob Cristion fyddlawn, a phob daioni,
a phob gwirionedd, a phob iawn, a'i
Dduw, a'r dyn à garo ymhob cariad
yn fyddlawn ys dir y cerir ev gan
Dduw; a llwyrav cariad cariad Duw;
ac o vodd arall yn ddiarheb, namyn
Duw nid oes gariad; ac arall a ddy-
wed, namyn cariad nid oes Duw; ac
un arall, namyn cariad nid oes gwyn-
vyd; ac etton, namyn cariad nid oes
nev; a namyn cas nid oes gythraul;
namyn cas nid oes ufern.

Sev ai dywawd Y Bardd Glas
o'r Gadair.

LLYMA EREILL O GYNHORION Y BARD DDUW
GLAS O'R GADAI'R.

Na ddos i'r cynghor na'th elwir iddo yn
gyntav, canys divlas gan bob un yr hyn
à gynnygir heb ei ovyn.

Arver dy hun ar gampau daionus a chan-
moladwy, canys o hyny y cei vodd Duw
a dyn, ac o hir ymarver ag wynt, ys dir
y greddvant ynot, val nas gelli amgen
no champau à wnant vodd dy gymodawg
a bodd dy Dduw.

Bydded itti gyvalleu o wraig briawd gyf-
reithlawn, val nas whenychot odineb, a
mal y gwypot y cariad à ddylit at briawd
a phlant, ac ydd ymarverot ag ev, canys
heb ymarver à phob cariad ni ellu wybod
pob daioni, ac heb wybod daioni o bob
rhyw nis gelli ymddarbod yn griston
fyddlawn a pherfaith, na gwneuthur

bodd Duw; ac heb vodd Duw nis gelli vyned i deyrnas nev.

Dysg dy blant ar ddaioni, ac i wybod ac i wneuthur à vo gyvawn a thrugar, ac i ddeall govynton cariad o bob rhyw; canys diarheb á ddywed, gwell i blentyn heb ei eni na heb ddysg, canys am bob daioni à wnelo dyn y mae Duw yn bendithiaw ei dád, a'i vam, a'r sawl ai dysgwys; ac am bob gweithred ddrwg à wnelo, y mae Duw yn mellidithiaw ei ei dád a'i vam, ac a'i dysgwys, am vagu tivedd a dyn heb ddysg; a phob daioni à wnelo ddyn, o ddysg y gwna ev hwynt; a phob drwg à wnelo, difyg dysg yr achos; ac eithyr dysg nis gellir daioni, val y dywed diarhebydd, a phynag heb ddysg à wneler yn dwyn rhith daioni o ansawdd anivel y daw, yr hwn ni w'yr na drwg na da, achos hyny nis dylit yn dâl iddo.

Na vynyha oddigartrev, canys yn nghartrev pob un y mae ei ddyn a'i dda; a diarhebbion á ddywedant, gormes pob anghartrev, a goreu trev yw cartrev; a gwedi treiglaw pob trev hawddyd i cartrev; ac medd ereill, cais ddedwydd yn ei gartrev; ac elwaith cais ddoeth yn ei dyddyn; ac etton, cais annoeth yn mhob man eithyr yn ngartrev; a hevyd, cais ddiriaid ni wyddys yn mha le; ac arall, na dyn na da ni lwyddant i anghartrevawg; ac arall hevyd á ddywed, na charo ei gartrev yn y byd hyn, ni cheif gartrev yn y byd à ddaw; ac arall, ni charo ei drev ni cheif y nev: canys o gartrevogion y ceir gwlad a chenedyl, ac o anghartrevogion, herwyr, a divrawd, a gormes, ac ymdrin, ac arverion gwyddelig.

Na ddyro echwyn heb edrych i bwy: os i ddyn cywir ti á gai dripheth, nid amgen, clód, a chariad yr anghenus, a'th vendithiaw i'th drachevyn fordd y clywer am danat; ac o hyny cariad dy wlad a diolch tragwyddawl gan Dduw: os i anghywir, ti á gai dripheth arall, nid amgen, côst, a blinder, a digovaint am eu ceisiau, heb itti ronyn o ddiolch gan na Duw na dŷn.

Bydd gywir i'th arglwydd cyvoeth, ac na ddos gantho yn à vno cyn y gwypot ai iawn ai amgen y bo; dos yn ei gyvawn-der, ac na ddos yn ei ymdrin lle na bo govynton gwlad, ac na ddos yn gartrevawg yn nghyvoeth brenin amgen, lle na bo cwyn gormes, a lle bo dos yn nghyngor dy wlad a'th genedyl, hyd y bo'th gymrawd; canys diarheb á ddywed,

gweddwr barn un, cadarn barn llawer; a threth gwlad nog arglwydd; a'r cyvawn á geif ei le; a'r gwir á ddaw'n wir; ac un arall, tég a ddaw'n dég yn y diwedd.

Trin dy dir, ac na thrin dir arall yn llôg. Saved pob un ar ei draed ei hunan, val y mae diarheb, na vydd ormes ar nebam à vo'th raid, lle na bot hên a than dy nam; a diarheb arall a ddywed, Duw a gâr à garo ei hunan, ac nis câr ei hunan nas caro yr iawn. Covia ddiairheb arall, goreu cyvlog gwâs à vo gwâs iddo ei hunan. Gwybydd dri pheth, gwneuthur dy dŷ, dy arad, a dy lyvyr: a'r neb na wypo y tripheth hyn, ni wybydd ei raid o gelyddyddau gwlad. Na vydd ddiawg, hedyn pob drwg yw diogi: nid tlawd ond diawg; nid goludawg ond diwyd; nid rheithgar ond gweithgar; nid doeth na vo doeth drosto ei hunan; nid call ond call er ei lês ei hunan; llês hunan llês gwlad, llês gwlad llês byd.

Na'th weler mewn un drwg, ac nag aros lle bytho; bid arnat vraw ac ymswyn ei weled, a chlywed am dano. O myni wybod mesurlath drwg, ti ai gwybyddi wrth à vnit ac wrth nas mynit i arall wneuthur itti: yn hyny hevyd y cefi vesurlath daioni; a llyna briv bwnc gwybodaeth à ddodes Crist yn addysg i bob criston, ac ai dodes yn brivorchymyn.

Na watwar neb, na dyn clâv, na dolurus, na dyn clôf, nac à vo dall, na byddar, na hagir, nac à vo dan un nam corforawl, nac à vo difyg synwyr arno, nac à vo dlawd, nac à vo anverth a drwg ei gampau, na neb oblegid bai ac anav à vo arno; eithyr cysura di y clav a'r dolurus, a'r anavus, a'r clwyvus, ac à vo vlinderus, a phortha y tlawd, a chyn-northwya y gwân, a dod addysg ar y drwg ac anverth ei gamp, a dangos iddo dy gynghor, a rhybuddia ef yn hybwyll, ac na watwar neb o'r rhai à ddangosed, canys gnawd yw i'r neb ai gwnel syrth-iaw yn yr unrhyw, naill ai yn y byd hwn ai yn y byd tragwyddawl.

Na ryarver à gormodd ymgyveilliaw á neb ryw o ddyn; canys goreu gan bob dyn ei hunan, ac ni châr ev ryhir ymgyrch ag ev; canys o hyny ni vydd iddo ev ei hunan, modd y bo gorhof gantho; a divlas y bydd ar ba bynag o ddyn, na vo hamdden iddo herwydd à garai, ac à ddymunai; ac ni hir gâr ev y neb nas gedy yn ei ansawdd, ac nid rhyw i neb eithyr ei ansawdd; mal y mae diarheb,

a diarheb arall, nid dwyn oddiar neb ond ei ddwyn oddiarno ei hunan; nid lledrad ond oddiar à vo serch; nid anrhaith ond divuddiaw i wr ei hunan; ac etton, nid rhwym ond rhwymaw awen; ac arall, nid anghyvaill ond rhygyvaill; nid yspail ond yspeiliaw amser.

Gochel dramwy gormodd i davarn, canys tripheth a geif dyn o'i hir ddilyn; nid amgen, colled da byd, colled iechyd corf, a cholled enaid, ac o'r tricholl, colli Duw a'i saint.

Gochel drwg-wragedd, canys nis gellir llês oddiwrthynt, eithyr y mawr avles. Tri enw y sydd ar wraig ddrwg, nid amgen, porth ufern, rhwyd y cythreuliaid, a'r gwenwyn melus; a diarheb arall à ddywed, gwraig ddrwg yw y drycav o bob drwg, a gwraig ddrwg yw y llwybyr i bob drwg arall; ac o ddal pwyll ar à welir yn myd, odid o vil un drwg nad gwraig ddrwg a vu yn achos iddo, y naill ai o gynhyrviad ai o gynnaliad: bys ymbob drwg yw gwraig ddrwg.

Na vawr ogana ddyd canmoledig er maint à vo dy gas arno, ac er maint y bo ei gas ev arnat ti; canys ni choelir ei gas ar neb; val y mae diarheb, ac arall, cas ni ddywed à vo gwir ar ei gas; ac arall, ni choelir neb ar ei gas; ac arall, ni chydwydd cas a gwirionedd.

Na vawr ganmola ddyd goganedig, er maint y bo dy gariad arno; canys ni chredir y dyn hyny yn erbyn llawer o ddynion; canys à ddyweto bob un gwir yw; ac arall o ddiahebb, ni ellir camsyniad ar bawb; ac arall, celwydd o ben un, gwir o benau pawb.

Na haedd velltithion dynion y ddaiar; canys Crist ei hun a ddywed, à velltigir ar y ddaiar, minnau ai melltigav yn y nêv, hyd pan ddelynt i'r iawn, nid amgen treiswyr, a lladron, a chyhuddwyr, ac anudonwyr, a godinebwyr, a murnwyr, a chybyddion, ac nas parchont y suliau, a meddwon, a gloddestwyr, a'r diawg, a'r lliadiawg, a'r twyllwyr o bob rhyw, a'r athrodwyr, a'r cynhenogion, a'r beilchion, a phob trahäus; canys Duw nis gad yn rhydd yn y nêv à vont ar y drygau hyny, ac nis gellir yn y nêv amgen no bodd Duw.

Na ymddiried yn ormodd i olud bydawl; canys tripheth nis gellir craf a gavael arnynt, amser, gwynt, a golud bydawl; canys nid golud trysor nas travoder, ac à dravoder ni wyddys ei helynt, ai yn ei ôl, ai amgen y daw.

No vostia yd ddim, canys nid oes itti na

byd, na iechyd, na chyvoeth, na gallu o'r byd, ond benthyg anniogel, ac am hyny cam y dywedi di vod itti veddiant ar y peth à ellir ei ddwyn rhagod pan y mynir gan Dduw.

Cydanebydd di dy hun, achos tri goruchavion doethineb y rhoddes Duw i ddŷin, nid amgen, adnabod ei Dduw ai gwnaeth, adnabod ei hun, sev o galon a deall a chydwybod, ac adnabod ei dda ei hun oddiwrth dda arall, ac à vo da iddo ei hun yn amgen nog à vo da i arall, ac o'r gwybodau hyn y mae doethineb.

Na chrêd yn ormodd gyhudded dy wraig ar neb; gnawd yw i'r wraig ethrawd y y neb à vo ei gwr yn ei garu vwyav; canys ni char gwraig à garo ei gŵr, nag à garo ev; a lle bo hael y gŵr, gnawd y wraig yn anhael; canys tripheth ni châr gwraig, cariad ei gŵr at arall, gwybod o'i gŵr à wnelo hi, a dangos cyvrinach.

Gwna ddaioni a'th olud bydawl tra bych yn meddu arnynt, val y bo it dal a gobrwy erbyn y pan elych yn maes o'th veddiant, val y dywaid Io oludawg, "Dyro tau tra vo tan, wedi tau nid ti a biau," canys nid tlawd tragwyddawl ond cybydd chwanawg, canys ni chymmer hwnw hanner digon yn y byd yma, ni cheif yntau ddim yn y byd arall pan el oddyma. Rhodd i dlawd rhodd i Grist, ac eve ai tal itti ddydd brawd; val y mae diarheb, à roddir i dlawd a delir dydd brawd.

Mogel pan voch ddedwydd rhag syrthiaw yn niriiedi, canys gwrthwyneb yw gweled dedwydd yn myned yn ddiriaid, val y dywaid y ddiahebb, pa dyna y llinyn cyntav y tyr; a hof gweled diriad yn myned yn ddedwydd, neu bechadur yn myned yn santaidd, neu gybydd yn myned yn hael, neu ynydd yn myned yn ddoeth, neu valch yn myned yn war, neu wyddelig yn myned yn addwyn; a diarheb arall, nid gwaradwydd ymwella; nid gogoniant ymwaethu; a diarheb arall, gorau gorchwyl ymwella, gwaeth no phob gwaethav ymwaethu.

Dod mawr ddiolch i Dduw beth bynag y rthotho ev itti; canys am dri achos dyledig dyn i ddiolch i Dduw ei roddion: cyntav, nid yw Duw dan ddyled i neb, a phawb dan ei ddyled ev; ail yw, ni ellir cymhell arno roddi ond à vyny ev ei hun y rhydd; trydydd, ni ddyry Duw i neb ond à vo er llês iddo, ai golud ai tlodi y bytho; ac am hyny, iawn yw rhoi diolch i Dduw am beth bynag y rthotho: ac ni rydd y cythraul dda i neb

ond er drwg iddo; a phob golud cybydd, a phob mawredd beilchion, a phob cafael o dwyll, a phob elwch gloddest, a meddwdawd, a godineb, cythraul a'u rhydd er dinystyr i enaid dyn. Canys nid o Dduw y daw i neb o ddyndd i vo er avles, nac iddo ei hun nac i arall. Rhodd Duw i ddedwydd rhodd i bawb, rhodd diawl i ddiriaid nid rhodd i neb; eithyr addawd à ddwg oddiar ai rhothor yn ngavael ac oddiar oll à wnelo a hi ac ai perthyn.

Parcha bawb, a phawb a'th barchant dithau; ac yn enwedig rho barch i'r neb à vo gwell no thi ger bron Duw, a Duw a'th barch dithau. Parcha bawb à vo'th well ger bron dyn rhag cael cas ac anmarch oddiwrtho; parch y neb à vo is no thi, er cael clôd gan ddyinion a gobrwy gan Dduw, canys Duw ei hun a ddywaid, lle bytho cariad perfaith rhwng dau y byddai yntau yn drydydd.

Car di'th dygystal er cael ei vodd a'i gymdeithas, ac or gwnai di velly, ti a gai garedigrwydd a gair da gan bawb; car na vo'th dygystal er bod dau Duw, a chael bendith y neb cyvryw à garot; a lle rhotho dlawd ei vendith Duw ai rhy hevyd, ac a ry atto yn gadarn a thra mesur hyd nas gellir na hyd na lled arno; car hevyd dy well, a diogelwch a gai yn dy wlad a'th gyvystred; ac y mae dydd yn aros y goreu ac ys dir y daw, y bydd da iddo gariad ei waeth ac à vo'i oris, ac yna eve a'th gymmer yn oddygystal ag eve ei hunan: sev o garu pob rhyw; ev a'th gerir dithau gan bob rhyw, ac o gael cariad pob rhyw y daw itti glôd, a pharch ac ynnill, a chydwybod lân ac ymadverthwch Duw.

Na vydd lidiawg, na balch, nac ystyvnig, na diriaid, gnawd drwg ddiwedd i à vont velly; ond bydd di addwyn, a gwar, a mwyn, a charedig, a maddeugar, canys gnawd yw i à vo velly gael goruchafiaeth, val y dywed Crist, "dyodd-eus a orvydd ar bob peth," a llid ysydd vab i valchedd, a balchedd yn vab i ddiawl, a gwrthwyneb i Dduw, a gelyn dyn, ac eginyn pob drygioni, ac nis gellir a gymmaint ei ddrwg yn y byd a balchedd: nid oes ond y drwg o bob rhyw herwydd y bo achos iddo, ac ai cynnail, ac nid llai iddo ei waith no chynnal pob drwg, anhebgor iddo hyny o gyvymwaith ag ai cynnail yn ei ansawdd.

Na sôra wrth Dduw er bychaned o'i dda bydawl à rotho ev itti yn y byd hwn;

canys po leiaf vo y meddiant lleiaf vydd y cyvrv, a pho leiaf vo y cyvrv lleiaf vydd y goval, a pho leiaf y goval, mwyaf vydd y llawenydd; canys pan vo raid itti ateb am bob gwerth âs ar à vu ar dy helw erioed, pa vodd y cev-aist, ai yn ddrwg ai yn dda, yna y gelli ddywedyd mae gwyn ei vyd yr hwn à vu leiaf iddo o dda byd, ac y gweli'n oreu ar y neb à vu leiaf ei veddiant yn y byd yma, lle nas gosodes ev a vu o dda bydawl ar dda, ac er llës y neb na chawsant gan Dduw ond y bychandawd a'r tlodi. Yna y dychon dyn ddywedyd mae gwae ev pan aned, pan fo y cyvrv yn vawr, ar llaw yn ddiddim; y varn yn agos, a'r brawdwr yn gyviawn, a'r holwr yn llwyr, gan wybod y cyvan, a'r gydwylbod yn euawg, a'r carchar yn barawd; ac yna y gwelir yn amlwg mae goreu yw i ddyndd y maint à ddanvono Duw iddo yn ddi-bechawd, ac nid à ddymunai y corf ei gael, ac à yvnai y trachwant yn ei avel; canys pwy bynag à ddilyno ei wyllys, a chwant y corf, yn y byd yma, ve gyll gwyllys yr enaid yn y byd arall; canys à lavurio yn gywir, ac à gymedrola yn hybwyll, ac a drugarao'n haelionus, ac à weddio yn deilwng, ac à vucheddo yn gyviawn, ac à vo mewn cariad perfaith, ev a ddenryn Duw iddo ai gwasanaetho yn y byd yma yn ddi-bechawd, ac a rydd iddo wynnyd a golud tragwyddawl yn y byd à ddaw: a phoed gwir hyny gan bawb yn y byd yma.

A phoed velly y bo.

Sev y Bardd Glas o'r gadair ai dywed.

LLYMA DDEWISBETHAU Y BARDD GLAS
O'R GADAIR.

BORE tawelgain,
Ac adar cydsain;
A meillion yn vrith,
Gan ddevni byrwlith;
Digwmwl wybren,
A maeslawr addien;
A gwawrgan hedydd,
A mwyalch ar wydd;
Crechwengerdd eos,
O gilgoed agos;
Crychnant raianllawr,
Blodeuawg ambawr;
Llaverydd adar,
Hin heulaidd glaiar;
Iachusber wybyr,
A charw ar frith lwybyr;
Cyúgerdd bytheiaid,
Llais wyn a devaid;

Cyweirben delyn,
 Nwyvuser ynglyn;
 Caniadaeth traserch,
 O bervin gwenverch;
 Medrusverch lawen,
 Frwythlonder awen;
 Glaslwyn caruaid,
 Geiriau serchogaidd;
 Cyveillach addwyn,
 Gweled camp drylwyn;
 Hen vedd blasusber,
 Cynneddvawl vwynder;
 Rhian dlos berfaith,
 A doethgain araith;
 Llwybrvrys cynnevin,
 Celu pob cyfrin;
 Mwythusber gilwg,
 Serch heb drythyllwg;
 Cusanu gwenverch,
 Ar lawr g'as lanerch;
 Llatai cywirgall,
 Cyvaill da'i ddeall;
 Parabyll caredig,
 Casau hen eiddig;
 Rhodle dirgelvan,
 I garu meingan;
 Caru a'm caro,
 Call a'm cyngoro;
 Cartrevu'n ael nant,
 Sychbridd areulbant;
 Ty bychan cynhes,
 Gerwyneb gwyndes;
 Llyvyr doeth awenbwyll,
 Deallus gymbwyll;
 Govwy prydyddion,
 Groesawu doethion;
 Cynnadledd cerddau,
 Cywreinber chwedlau;
 Cael vy nghyveillon,
 O bryfwnt beirddion;
 Cael vy nghariadverch,
 Yn rhwymau traserch;
 Ac o'i chael bun gu,
 I'm byw ei chelu.

Y Bardd Glâs o'r Gadair ai Cant.

CASDDYNION Y BARDD GLAS O'R GADAIR.

- 1 DYN heb grevydd a rhinwedd dda.
- 2 Mâb heb ddysg a chelvyddydd.
- 3 Merch neu wraig heb gywilydd.
- 4 Gwâs heb ovi ac uvyddawd.
- 5 Tylawd rhyvalch.
- 6 Balch ar ei gampau drwg.
- 7 A ymfrostia'n â vo cywilydd iddo.
- 8 Cyvoethawg o ledrad a gormes.
- 9 Bardd annivyr annevodus.
- 10 Esgob heb wybodau daionus.
- 11 Gwr na charo ei garennnydd.
- 12 Plwyv heb ofeiriad.

- 13 Oerwr digydwylbod.
- 14 Bencin eribdeilgar.
- 15 Brawdwr heb gyvawnder trugarawg.
- 16 Doeth heb weithredoedd da.
- 17 A chwârdd am ben pob peth heb ystyr-
iaw paham.
- 18 A froma'n ddiachos.
- 19 A gavas ddysg heb ymwella'n ei
fywyd.
- 20 Ni welwys ac ni vyn weled.
- 21 Cadarn yn erbyn pob ymbwyll.
- 22 Ovnus ymhob peth.
- 23 Celwyddawg cynneddvawl.
- 24 A ddywed ie gyda phob un.
- 25 A ddadyl yn erbyn pob un.
- 26 A ddywed ei veddwl lle nas ceisier.
- 27 A ery'n ôl ymhob rhwystri.
- 28 Athrodwr cynnwynawl.
- 29 Gwenieithwr wrth bawb.
- 30 A garo drin ac ymladd heb achos.

Y Bardd Glâs o'r Gadair ai dywed.

ABER i longau,
 Ysgol i lyvrau,
 Tolvordd i lwau,
 Gorsedd i ddadlau,
 Melin i gydau,
 Llys i seigiau,
 Marchnad i gyvnewidiau,
 Arwyl i weddiau,
 Neithior i gerddau,
 Cadlas i warâu,
 Deall i wybodau,
 Cydwybod i rinweddu.

Y Bardd Glâs o'r Gadair ai Cant.

GORDDODAU.

PERCHI gwr er ei wawed,
 Prynu bwyd er ei brieded,
 Eiriach llyn er ei iached,
 Treulo yr aur er ei gysdled,
 Ovni clâv er ei lesged,
 Cosbi y corf er ei vryted,¹
 Cablu y byd er ei gryved,
 Aru y tîr er ei leied,
 Cau y buarth er ei gwaced,
 Erlyn taith er ei meithed.
 Gorphen gwaith er anhawsed,
 Ymlid gâl er ei ddewred,
 Rhoi elusen er ei thloted,
 Gwneuthur iawn er ei doded,
 Arvoll tlawd er ei waeled,
 Caru y gwir er ai cydred,
 Gochel diawl rhag ei ddryced,
 Caru Duw gan ei ddäed.

Y Bardd Glâs o'r Gadair ai Cant.

LLAWER cryv drwg ei arlaith,²

¹ Vrynted. Ll. ar.

² Artaith. Ll. ar.

Llawer gwan da ei araith.
 Llawer gwir drwg ei wedyd,
 Llawer doeth dwys ei advyd.
 Llawer tēg drwg ei ddeunydd,
 Llawer hagr hygar y bydd.
 Llawer tlawd mād¹ ei vuchedd,
 Llawer berthawg drwg ymarwedd.
 Llawer llēn drwg ei wyddor,
 Llawer mul mād ei gynghor,
 Llawer diriaid ar ei varch,
 Llawer dedwydd mewn dir anmharch.
 Llawer cam yn dwyn enw barn,
 Llawer cyfiawnder dan draed yn sarn.

Y Bardd Glās o'r Gadair ai Cant.

ADVDYD á rydd addysg,
 Addysg á bair gwybodaeth,
 Gwybodaeth á ddyry ddoethineb,
 Doethineb á gais ddaioni,
 Daioni á dry'n ddwyvoldeb,
 Dwyvoldeb á gyrch wynvydoldeb.

Y Bardd Glās o'r Gadair ai Cant.

ATHRONDDYSG Y BARDD GLAS O'R GADAIK.

YN y talcen y mae y deall,
 Yn y gwegil y mae y côv,
 Yn y iād y mae y dosparth,
 Yn y deall, a'r cov, a'r dosparth, yn un, y
 mae y pwyll,
 Yn yr ysgyvaint y mae yr anadyl,
 Yn y ddwyvron y mae y chwant,
 Yn yr avu y mae y gwrēs,
 Yn y gwythi y mae y gwaed,
 Yn y bustyl y mae y digofaint,
 Yn y dduēg y mae y llawenydd,
 Yn y galon y mae y cariad,
 Yn y rhai hyn i gyd y mae y serch,
 Yn y serch y mae yr enaid,
 Yn yr enaid y mae y meddwl,
 Yn y meddwl y mae y fydd,
 Yn y fydd y mae Māb Duw,
 Ym Māb Duw y mae y bywyd didranc,
 Yn mywyd didranc y mae y gwynvyd.

Anorphen, a gwyn ei vyd ā wnelo yn
 iawn a'r yniau ā ddodes Duw ynddo,
 er cyrhaeddyd gwynvyd anorphen hyd
 vyth bythoedd. Amen.

Y Bardd Glās o'r Gadair ai dywed.

SAITH DEUNYDD DYN.

- 1 DAIAR, ac o hano y mae y corf.
- 2 DWR, ac o hano y mae y gwaed a'r llynor.
- 3 Haul, ac o hano y mae y gwrēs a'r goleuni.
- 4 AWYR, ac o hano y mae yr anadyl a'r ymmod.

¹ Da. Ll. ar.

- 5 Nwyvre, ac o hano y mae y teimlad a'r serch.
- 6 Ysbryd glân, ac o hano y mae y pwyll a'r deall.
- 7 Duw, ac o hano y mae y bywyd tragywydd.

Y Bardd Glās o'r Gadair ai dywed.

LLYMA SAITH GYNNEVNYDDION BYD.

- 1 CYNTAV, daiar, ac o hano pob corf a chaled, a phob saw cadarn.
- 2 Ail, dwr, ac o hano pob llyn ac ir.
- 3 Trydydd, awyr, ac o hano pob anadyl ac ymmod.
- 4 Pedwerydd, haul, ac o hano pob gwrēs a goleuni.
- 5 Pumed, nwyvre, ac o hano pob teimlad, a serch, ac ymnyv.
- 6 Chweched, ysbryd glân, ac o hano pob deall, a phwyll, ac awen, a gwybodau.
- 7 Seithved, Duw, ac o hano pob bywyd, a chadernyd, a chynnal hyd vyth bythodd.

Ac o'r saith cynnevnyddion y mae pob bôd a byw: a phoed ar drevyn Duw y cyvan oll. Amen.

Y Bardd Glās o'r Gadair ai dywed.

SAITH RHODDION YR YSBRYD GLAN.

- 1 DEALL, yn yr enaid, i rynu.
- 2 Pwyll, i ddosparthu.
- 3 Synwyrâu, i weithredu,
- 4 Nerthodd corforawl, i allu.
- 5 Cariad, i serchu y da, a chasâu y drwg.
- 6 Awen, i ddychymyg a myvyriaw gwybodau.
- 7 Cydwylbod, i varnu ar bob daioni a drygioni: ac o'r rhai hyn y tardd pob gwybodau a chelvydlyd, a phob llawenydd, a dyddanwech, a gwynvyd.

Y Bardd Glās o'r Gadair ai dywed.

LLYMA YR UN PETH YN AMGEN O DDOS- PARTH.

- 1 DEALL, yn y meddwl, yn rhynu.
- 2 Pwyll, yn y deall, yn dosparthu.
- 3 Gwybodau, o bwyll, yn arail barn.
- 4 Nerthodd corforawl, yn gweithredu yn ol y bo barn.
- 5 Serch, o nerthodd synwyrâu, yn caru yr iawn, ac yn casâu y cam.
- 6 Cynneddvau daionus, yn dyvod o wneuthur ā vo iawn, herwydd barn o bwyll a deall, a herwydd serch corforawl.
- 7 Cydwylbod, yn trevnu rhag myned ar gam yn ā wneler, ac o hyn y bydd boddāu Duw, ac ymgynnal yn ei ysbryd ev.

Y Bardd Glās o'r Gadair ai dywed.

ARALL.

O RYNIAD y pen y tardd y pwyll,
 O ymdawr y pwyll y tardd yr ystyr,
 O dravodion yr ystyr y tardd y deall,
 O dravodion y deall y tardd y meddwl,
 O gadernyd y meddwl y tardd gwyllys,
 O chwantau yr wyllys y tardd yr ymgais.
 O arverion yr ymgais y tardd y prawv,
 O graf y prawv y tardd y gwybodau,
 O ganvod y gwybodau y tardd y serch,
 O irder y serch y tardd y cariad,
 O ansawdd cariad y tardd pob daioni.

Y Bardd Glâs o'r Gadair ai dywed.

ARALL.

O YNIAU y corf y tardd y synwyrâu,
 O ynïau yr enaid y tardd y pwyll,
 O brawv pwyll a synwyrâu y tardd y deall,
 O lavur y deall y tardd y gwybodau,
 O nwyv y galon y tardd yr awen,
 O ansawdd yr awen y tardd y serch,
 O ymddwyn y serch y tardd yr athrylith,
 O ansawdd yr athrylith y tardd y cyn-
 neddvau,
 O ddarwain y cynneddvau y tardd y camp-
 au,
 O afaith y campau y tardd pob drwg a da,
 O ystyr pob afaith y tardd barn.
 O ddysbwyll barn y tardd y gwybodau,
 O gynghor gwybodau y tardd cydwybod,
 O gydwybod y tardd y dyledau,
 O wneuthur â vo dyled y boddeir Duw,
 O voddâu Duw y ceir gwynvyd tragwydd.

Y Bardd Glâs o'r Gadair ai dywed.

ARALL.

O DDIRDER angen y daw yr ystyr,
 O'r ystyr y daw y pwyll,
 O'r pwyll y daw y deall,
 O'r deall y daw y meddwl,
 O'r meddwl y daw y serch,
 O'r serch y daw yr awen,
 O'r awen y daw yr ymgais,
 O'r ymgais y daw y gwybodau,
 O'r gwybodau y daw y barn,
 O'r barn y daw cydwybod,
 O'r cydwybod y daw y dewis,
 O'r dewis y daw y weithred,
 O'r weithred y daw pob drwg a da.

Bardd Glâs y Gadair ai Cant.

EREILL.

NID gŵr heb ddysg,
 Nid dysg heb ddawn,
 Nid dawn heb awen,
 Nid awen heb serch,
 Nid serch heb ymgais,
 Nid ymgais heb lwydd,

Nid llwydd ond o ddaioni,
 Nid daioni ond cyviawn,
 Nid cyviawn ond cariad,
 Nid cariad ond uvydddawd,
 Nid uvydddawd ond i Dduw.

Bardd Glâs y Gadair ai dywed.¹

O MYNI gadw dy vudd cadw dy gartrev,
 O myni gadw dy gartrev cadw dy vrait,
 O myni gadw dy vrait cadw dy vro,
 O myni gadw dy vro cadw dy dda,
 O myni gadw dy dda cadw dy ddwrn,
 O myni gadw dy ddwrn cadw dy wyneb,
 O myni gadw dy wyneb cadw dy air,
 O myni gadw dy air cadw dy gôv,
 O myni gadw dy gôv cadw dy bwyll,
 O myni gadw dy bwyll cadw dy awen,
 O myni gadw dy awen cadw dy gydwybod,
 O myni gadw dy gydwybod cadw gorchy-
 mynon Duw, ac o gadw y rhai hyny, ti
 â gedwi y cyfan.

Y Bardd Glâs o'r Gadair ai Cant.

GOLUDAWG pob gweithgar,
 Doeth pob pwyllgar,
 Llwyddiannus pob ymgeisgar,
 Hybarch pob cariadgar,
 Diogel pob tangnevgar,
 Call pob ystyrgar,
 Addwyn pob meddylgar,
 Dysgedig pob awengar,
 Awnaidd pob aniangar,
 Dihavarch pob celvyddgar,
 Cadarn pob gwybodgar,
 Gwybodus pob cerddgar,
 Cerdolion pob cydwybodgar,
 Cydwybodgar pob dwyvawl,
 Dwyvawl pob ambwyllgar.

Y Bardd Glâs o'r Gadair ai Cant.

BEILCHION Y BARDD GLAS O'R GADAIR.

BALCH geivyr ar y rhew,
 Balch hwyaid ar y gwlaw,
 Balch hedydd ar y tês,
 Balch mychiad ar wynt,
 Balch costog ar ei domen,
 Balch baw ar bèn pren,
 Balch Sais ar ei anrhaith,
 Balch Cymro ar ei wlâd.

Y Bardd Glâs o'r Gadair ai dywed.

HOF pob newydd,
 Diddestyl pob hên,
 Rhyvedd pob anghynnevin,
 Doeth pob dieithyr,
 Call pob hyfordd,
 Dall pob anghyvarwydd,
 Rhwydd pob parawd,
 Da pob gwellaad,

¹ Gwel Llyvyr Catwg.

Mawr pob daioni,
 Hawdd pob galledig,
 Hylaw pob medyr,
 Cryv pob gwybodus,
 Gwân pob anallu,
 Nerth pob gallu,
 Hardd pob trevnus,
 Llwyddus pob diwydrwydd,
 Braint pob gwybodaeth,
 Cyvoeth pob creft,
 Moliannus pob ymgais,
 Digon pob boddlondeb,
 Diogel pob dedwydd,
 Cadarn pob cyviawn,
 Llawen pob serchawg,
 Hygar pob awenaidid,
 Nwyvus pob gobaith,
 Glew pob dwyvwyl.
 Y Bardd Glâs o'r Gadair ai dywed.

LLYMA GYVORDDODAU Y BARDD GLAS O'R
 GADAIR.

1.

Gair á bair iaith,
 Iaith á bair ddangos,
 Dangos á bair ystyr,
 Ystyr á bair addysg,
 Addysg á bair ymbwyll,
 Ymbwyll á bair ddeall,
 Deall á bair wybod,
 Gwybod á bair ymgais,
 Ymgais á bair gallu,
 Gallu á bair gwylllys,
 Gwylllys á bair gwneuthur,
 Gwneuthur á bair celvyddyd,
 Celvyddyd á bair dosparth,
 Dosparth á bair iawn ar bob peth,
 Iawn ar bob peth á bair bodd Duw,
 Bodd Duw á bair bywyd tragywydd.
 Nid bywyd ond iawn ar bob peth,
 Nid iawn yn mhob peth ond bywyd,
 Nid bywyd o iawn ar bob peth ond yn
 Nuw,
 Nid byw ond à vo iawn ymhob peth,
 Nid byw ond à vytho yn Nuw,
 Nid yn Nuw ond à vo iawn yn mhob
 peth,
 Nid yn nechreu ond gair Duw,
 Nid yn niwedd ond yn Nuw.

2.

Gair á wna iaith,
 Iaith á ddengys,
 Dangos á bair ystyr,
 Ystyr á ddysg,
 Ddysg á bwyll,
 Pwyll á ddeall,
 Deall á wybydd,

Gwybod á ymgais,
 Ymgais á eill,
 Gallu á wylllys,
 Gwylllys á wna,
 Gwneuthur á gelvydd,
 Celvydd á ddosparth,
 Dosparth á wna iawn,
 Iawn á â yn vywyd,
 Bywyd bôd yn Nuw,
 Bôd yn Nuw bôd á byw tragywydd,
 Byw tragywydd bôd yn Nuw,
 Bôd yn Nuw bôd yn iawn,
 Bôd yn iawn bôd yn nosparth,
 Bôd yn nosparth bôd yn nghelvydd,
 Bôd yn nghelvyddyd bôd yn ngweithred,
 Bôd yn ngweithred bôd yn ngwylllys,
 Bôd yn ngwylllys bôd yn ngallu,
 Bôd yn ngallu bôd yn ymgais,
 Bôd yn ymgais bôd yn ngwybod,
 Bôd yn ngwybod bôd yn neall,
 Bôd yn neall bôd yn mhwyll,
 Bôd yn mhwyll bôd yn nysg,
 Bôd yn nysg bôd yn ystyr,
 Bôd yn ystyr bôd yn nanges,
 Bôd yn nanges wrth à levair,
 Bôd wrth à levair bôd ar air cyviawn,
 Bôd gair yn gyviawn bôd wrth wir,
 Bôd wrth wir bôd yn Nuw.

3.

Gair cyviawn gwir,
 Gair anghyviawn celwydd,
 Nid gwir cadarn ond gair cyviawn,
 Nid celwydd cadarn ond gair anghyviawn,
 Nid cadarn ar bob cadarn ond gwir,
 Nid gwir cadarn heb ei wybod,
 Nid gwybod ond o'i ddangos yn gyviawn,
 Nid dangos cyviawn ar wir ond o iaith
 gyviawn.
 Nid celwydd ond iaith anghyviawn.

4.

Nid cyviawn ond iawn ar bob peth,
 Nid iawn ar bob peth ond bywyd,
 Nid bywyd ond iawn ar bob peth,
 Nid iawn ar bob peth ond yn Nuw,
 Nid bywyd ond yn Nuw,
 Nid byw ond à vytho yn Nuw,
 Nid yn Nuw ond à vo iawn ymhob peth.

5.

Gair á levair,
 Llawar á ddengys,
 Dangos á ystyr,
 Ystyr á ddysg,
 Ddysg á veddwl,
 Meddwl á bwyll,
 Pwyll á ddeall,
 Deall á wybydd,

Gwybod â ymgais,
Ymgais â eill,
Gallu â wyllys,
Gwyllys â wna,
Gwneuthur a gyreh dyben,
Dyben pob peth iawn,
Iawn ymhob peth bywyd,
Bywyd o iawn bywyd tragwyddawl,
Bywyd tragwyddawl bôd yn ngwir,
Bôd yn ngwir bôd yn Nuw,
Bôd yn Nuw bôd yn iawn,
Bôd yn iawn bôd wrth air Duw,
Nid gair ond gair Duw,
Nid llavar ond gair Duw,
Nid dangos ond gair Duw,
Nid ystyr ond gair Duw,
Nid dysg ond gair Duw,
Nid meddwl ond gair Duw,
Nid pwyll ond gair Duw,
Nid deall ond gair Duw,
Nid gwybod ond gair Duw,
Nid ymgais ond gair Duw,
Nid gallu ond gair Duw,
Nid gwyllys ond gair Duw,
Nid gwneuthur ond gair Duw,
Nid dyben ond gair Duw,
Nid iawn ond gair Duw,
Nid bywyd ond gair Duw,
Nid gair Duw ond gwir,
Nid gwir ond cyviawn ar air a llavar,
Nid gair ond cyviawn o air,
Nid gair ar bob gair ond gair Duw.

6.

Nid iawn ar bob peth ond bywyd,
Nid bywyd ond iawn ar bob peth,
Nid iawn ond o allu,
Nid gallu ond o wybod,
Nid gwybod ond o ddeall,
Nid deall ond o bwyll,
Nid pwyll ond ystyr,
Nid ystyr ond o addysg,
Nid addysg ond o ddangos,
Nid dangos ond gair,
Nid gair ond gair cyviawn,
Nid gair cyviawn ond gair Duw,
Am hyny nid gair ond gair Duw.

7.

Gair â levair bob peth,
Llavar â ddengys bob peth,
Dangosedig â ystyr bob peth,
Ystyr â ddysg bob peth,
Dysg â bwyll bob peth,
Pwyll â ddeall bob peth,
Deall â wybydd bob peth,
Gwybod â ymgais bob peth,
Ymgais â ennill bob peth,
Ennill pob peth ennill â vo iawn yn mhob
peth,

Ennill â vo iawn ymhob peth ennill bywyd
tragwyddawl,
Ennill bywyd tragwyddawl ennill y cyvan.

8.

Heb air nis gellir iaith,
Heb iaith nis gellir dangos,
Heb ddangos nis gellir ystyr,
Heb ystyr nis gellir addysg,
Heb addysg nis gellir pwyll,
Heb bwyll nis gellir deall,
Heb ddeall nis gellir gwybod,
Heb wybod nis gellir gallu,
Heb allu nis gellir gwyllys,
Heb wyllys nis gellir ymgais,
Heb ymgais nis gellir gweithred,
Heb weithred nis gellir iawn,
Heb iawn nis gellir bywyd,
Heb vywyd nis gellir bod.

9.

Gair yn nghan iaith yn nghan,
Iaith yn nghan dangos yn nghan,
Dangos yn nghan ystyr yn nghan,
Ystyr yn nghan addysg yn nghan,
Addysg yn nghan pwyll yn nghan,
Pwyll yn nghan gwybod yn nghan,
Gwybod yn nghan, ymgais yn nghan,
Ymgais yn nghan, gallu yn nghan,
Gallu yn nghan, gwyllys yn nghan,
Gwyllys yn nghan, gweithred yn nghan,
Gweithred yn nghan, pob peth yn nghan,
Pob peth yn nghan, marw,
Marw, na vytho yn Nuw,
Na vytho yn Nuw, ni vydd yn môd.

10.

Gair cyviawn, iaith gyviawn,
Iaith gyviawn, dangos cyviawn,
Dangos cyviawn, ystyr cyviawn,
Ystyr cyviawn, addysg gyviawn,
Addysg gyviawn, pwyll gyviawn,
Pwyll cyviawn, deall cyviawn,
Deall cyviawn, gwybod cyviawn,
Gwybod cyviawn, ymgais cyviawn,
Ymgais cyviawn, gallu cyviawn,
Gallu cyviawn, gwyllys cyviawn,
Gwyllys cyviawn, gweithred gyviawn,
Gweithred gyviawn, pob peth yn gyviawn,
Pob peth yn gyviawn, bywyd cyviawn,
Bywyd cyviawn, bywyd yn Nuw,
Bywyd yn Nuw, bywyd tragwydd.

Ac velly tervyna Cyvaddodau y Bardd
Glâs o'r Gadair.

AMRYW BETHAU GWIW EU DAL AR GOV.

Pump peth nid doeth ymddiried iddynt:

I gi dieithyr, i gefyl llôg, i wraig siar-
adus, i wâs balch, ac i gorbwill avon.

Pedwar peth ni ddylai neb eu rhwystro:—

Un à vyno briodi yn gyvreithlawn, un yn myned i ysgol, un à vo yn gynnorthwy anghenus, ac un yn amcanu ymadael â'i ddrwgvruchedd.

Pedwar peth nid da myned yn eu cylch mewn gormod brys:—

Rhyfel neu ymladd, gwlêdd heb wahoddiad, ymgymhwyl â fol, a phriodi gwraig.

Pedwar peth à yrant wr tu hwnt w bwyll:—

Newyn taer, serch gwyllt, trachwant rheipus, a lliid cynddeiriog.

Tri dyn nid call credu y cyvan à ddywedant:—

Darllenwr llyvyr anghyviaith, rhodiedydd o bell, a gwr hŷn no'i gymodogion.

Saith peth câs ar verched:—

Bwyta gormod mewn gwledd, yved gwin lle bo iechyd, siarad o'r neilldu â gwyr a gweision, derchavu golygon mewn eglwys, edrych yn hir drwy y fenestri, myned allan o'u tai heb eu gwŷr, a goganu gwragedd eu gymodogion.

Chwech casbeth gan Dduw, a'r seithved casach no'r cyvan:—

Llygad ymladdgar, tavawd twyllodrus, llawenâu gweled drwg, ymgyveilliaw ag anghynneddvawl, tyst anudonaidd, ac athrodwr ymhlith brodyr a chymodogion.

Pump dirgel goreu gadael iddynt:—

Pa vodd y mae ar arall, amcanion arglwydd mawr neu vrenin, bwyd y pysgod, newidiadau y byd, a dirgelion Duw.

Pedair fordd lithrig ac amyl y syrthier arnynt:—

Lle bo ia, addewidion têt, wyneb glanverch, a blys cyvoeth.

Pedwar peth hanpid gwaeth o'u gormodau:—

Esmwythder, iechyd, cyvoeth, parch, neu anrhydedd.

Pedwar gwyn à gair, a'r bummed yn ddysglair:—

Blodau y drain, eira Ionawr, têt hâv, a chalon lân iselvryd.

Tri gwyn a'r bedwerydd à dywyn:—

Gwyn à gafer ar elyn, gwyn serch, gwyn llawenydd o bell, a gwyn calon à vaco gydwybod lân.

Tri pheth anghyfredin:—

Ieuanc heb llawenydd, hên ysgubawr heb lygod, a hên ddyn anghybyddgais.

Pedwar peth nid amyl eu gwelir:—

Dyn glwth yn iachus, dŷn balch yn ddoeth, dyn cysgadur yn ddysgedig, a dyn o gybydd yn gywir.

Pedwar peth à ddylent vod gartrev yn wastadawl:—

Tavlawd iair, sawell dân, câth, a gwraig dda.

Naw casbeth llavurwr:—

Iair na ddodwant, hwch heb vychain, gweithiwr diawg, gwas anghywir, morwyn dew, cath gysgadur, merch huteinaidd, plant anuvyddion, tir annhirion, a gosgod heb arian.

Tri pheth raid chwiliaw yn hir cyn a'u cefir:—

Arian yn nhy yr avradlon, cyvoeth gan meistyr ysgol, a synwyr mewn bol bras.

Chwech peth nid da gwaint rhyngddynt:—

Cyvaill da à llawenydd, merch ddigywilydd à flangell, foadur à fordd dêg, ysgolaig â'i lyfrau, baban à brônau llaethawg, a lleidydr à chrogbren.

Chwech peth à ddigalonant wr:—

Tir drwg, arglwydd caled, gwraig anvedrus, merch anniwair, mab gwrthnysig, a chymodawg wrth vit y gyvraith:

Naw peth ni chyttunant ynghyd:—

Llyvryn a rhyvel, gweithiwr da ag un nas talo iddo am ei waith, gwr sychedig à fiol vechan, cwn a chathau mewn cegin, garddwr a geivyr, cofwrn mawr a thyloidi, hên wr a gwraig ieuanc, hael a chybydd, a gwr doeth a dyn coegvalch tavodrydd.

Pedwar peth anesmwyth lle bont:—

Ty dyverllyd, sawell vyglyd, gwraig geintachlyd, a chymodawg cynhenllyd.

Chwech peth gwareded Duw bobun rhagddynt:

Cenedyl anwybodus, cyvaill o drachwant, gelyn o genvigen, teulu annedd-vawl, cyvraith anghyviawn, a chydwybod euawg.

Ac velly y tervyna.

LLYMA DRIODD AM A WEDDANT VOD AR DDYN AC AR DDOETHINEB.

TRIPHETH anhawdd eu cael, tân oer, dwr sych, a thrachwantus deddvawl.

Tripheth anhawdd eu gwneuthur, tori syched à thân, sychu y gwlyb à dwr, a boddloni y byd.

Tripheth goreu eu gadael i'r sawl a'u caro! chwaryddiaeth, gloddest, ac ymrysonau.

Tripheth nid da gadael iddynt, llong o flaen y gwynt, gwraig yn ei gwŷn, a mab yn ei anwybodaeth.

Tripheth à wnant wr yn hoenus, ei

wraig yn ei garu, ei gyvoeth yn mwyau, a Duw yn ei nerthu.

Tripheth cannoledig ar wr, ymadrawdd doeth, gweithredodd cyviawn, ac heb ddywedyd na gwneuthur gormodd.

Tripheth cannoledig ar wraig, wyneb dawnus, ymadrawdd synwyrus, ac arverion daionus.

Tri dyn nis dylid eu gwahawdd i dŷ, twyllwr gwenieithus, testynwr gwatwarus, a bradwr cenvigenus.

Tripheth hof i'w cael, gwraig rinweddus, ty trevnus, a thir cyvanneddus.

Tripheth à wnant wr yn gyvoethawg, ei wraig yn gasglai, ei dylwyth yn ddivrad, ac yntau yn llavuriad.

Tripheth à wnant wr yn voddlon i'w giniaw, ei wraig yn vedrus, ei vwyd yn voethus, a'i gylia yn iachus.

Tripheth anesmwyth ar wr yn ei dŷ, ei wraig yn ymdaeru, ei aelwyd yn mygu, a'i dy yn dyveru.

Tripheth sy yn cadw y byd mewn trevn, rhif, pwys, a mesur.

Tripheth ynghyd rhaid yw eu cael cyn y bo un da o honynt, meddwl yn dda, dywedyd yn dda, a gwneuthur yn dda.

Tair fordd sy yn arwain i dlodi, chware, glythineb, a phuteindra.

Tri dyn à gollant eu haravwch val o'u pwyll, helwyr, corelwyr, ac ymladdwyr.

Tripheth anhawdd i ddŷn, adnabod ei hun, gorvod ar ei chwant, a chadw ei rin.

Tripheth anhawdd eu cuddiaw, cariad, cās, a balchder.

Tripheth gwerthvawrocav i ddyn, iechyd, rhyddydd, a rhinwedd.

Tair fordd y sydd i adnabod dyn, wrth ei arverion, ei ymadroddion, a'i gyveillion.

Tripheth à gadwant wr mewn iechyd, ymborth mesurawl, llavur cymmedrawl, a gwres noturiawl.

Tripheth à ennill enw da i ddyn, dywedyd ychydig, gwneuthur daioni, a diwydrwydd yn ei alwad.

Tripheth arderchwag ar ddyn, carru rhinwedd, casâu folineb, a dysgu yn wastadawl.

Tripheth à ddylai bob un ei wneuthur, gwrandaw yn uvydd, ateb yn gall, ac ymgaïs am wybodaeth.

Tripheth à ddylai à gafo gymwynas, ei goviau, ei ddiolch, a thalu y pwyth i'r cyntaf à vo ei raid wrtho.

Tripheth sydd well no chyvoeth, iechyd, rhyddydd, a synwyr.

Tripheth à geif dyn divalch, amledd, llawenydd, ac esmwythder.

Tripheth à geif dyn o gyvodi y bore, iechyd, cyvoeth, a santeiddrwydd.

Tripheth à geif dyn cysgadur, cywilydd, aviechyd, a thlodi.

Tripheth à geif dyn cywir, dawn, a pharch, a fyniant.

Tripheth à geif dyn twyllgar, drygair, drygvyd, a drwg ddiwedd.

Tripheth à geif dyn dyoddevus, cariad, parch, a chynnorthwy.

Tripheth à geif dyn anynad, cās, cywilydd, a gadael iddo yn ei angen.

Tripheth à geif dyn diwyd, clôd, blaenoriaeth, a chyvoeth.

Tripheth à geif dyn gwallus, cywilydd, gwatwar, a cholled.

Tripheth à geif dyn dedwydd, cariad perfaith, bywyd heddychawl, a llawenydd newawl.

Tripheth à geif dyn diriaid, cās, gelyniaeth, a phoen calon.

Tripheth à geif dyn trugarawg, cydwytbod lân, bodd doethion, a thrugaredd gan Dduw.

Tripheth à geif dyn creulawn, cydwytbod ddirboenus, anghlod doethion, a digofaint Duw.

Tripheth à geir o ddilyn daioni deddvwyl, cariad yr holl vyd o ddoethion, digonoldeb bydawl, a thâl gan Dduw yn y byd à ddaw.

Tripheth à geir o hirddilyn hirddrwg, carchar, eisiwed, a phoen tragwyddawl.

Tripheth à geif dyn dwyvwyl, digonedd boddâawl, heddwch cydwytbod, a gobrwyau newawl.

Tripheth à geif dyn pechodgar, difygion bydawl, poen cydwytbod, a chosp tragwyddawl.

Tripheth à geif dyn doeth, llwyddiant, urddas, a llawenydd.

Tripheth à geif dyn annoeth, avlwyddiant, gwarthrudd, a thristwch.

Tripheth à ddylai dyn eu hystyried, o ba le y daeth, yn mha le y mae, ac i ba le ydd a yn y diwedd.

Tri gelyn enaid dyn, y byd, y cnawd, a'r cythraul.

Tri meddyg enaid dyn, gweddi, dirwest, a chardawd.

Tri ychydig a wnant golli llawer, ychydig o wall, ychydig o dwyll, ac ychydig o anwyddau drwg.

Tri chydymaith diavol, cenvigen, trais, a balchder.

Tripheth sy'n arwyddaw bod dyn yn gadwedig, caru y daionus, casau y drygionus, a buchedd haelionus.

Tripheth à wnant wr yn vlaenawr ar ei

gymodogion, cyvoeth, haelioni, a doethineb.

Tripheth sy yn gwaethygu y byd, balchder, llid, a thrachwant.

Tripheth à ddiweddant yn ddrwg, celwydd, cenvigen, a dichell.

Tripheth à geif cybydd, poen yn casglu, goval yn cadw, a cholli y cyvan yn y diwedd.

Tripheth à gant gariad Duw, fydd, cariad, a gobaith.

Tripheth à geif hael ei galon, llawenydd o'i ennill, gwynvyd yn rhoddi, ac ennill anveidrawl yn y diwedd.

Tripheth ni ellir drwg lle bont ynghyd, deddvoldeb, gwybodaeth, a chariad.

Tair rhinwedd arbenig doethineb, haelioni, diwydrwydd, a phwyll.

O dripheth y cyrhaedder doethineb, awen, addysg, ac ystyriaeth.

Velly y tervyna.

O Lyvyr Edward Lewys, yswain, o Ben Llin, yn Morganwg.

LLYMA RAI TRIODD EREILL O'R UN LLYVYR.

TRIPHETH à wnant wraig yn anniwair, wyneb tég, pen fol, a chalon valch.

Tripheth à wnant i wraig gael meddwl yn ddrwg am dani, bod yn chwannawg i gytgam à gwyr a gweision, caru ammheuthynion, a dywedyd yn ddrwg am wragedd ei chymodogion.

Tripheth à barant i wraig briawd gael cas yn lle cariad, bod yn anynad, chwenych blaenori, a bod yn dda wrth ei bola ei hunan.

Tripheth ar wraig briawd à bair iddi gariad gan ei gwr, serchusder ymadrawdd, uvudddawd yn ei hymddwyn, a diwydrwydd yn ei gorchwyl.

Tripheth ar wraig à wnant ei gwr yn flaenawr ar ei gymodogion, medrusder, diwydrwydd, a doethineb.

Tripheth ar wraig à dyn arni annmharch y byd a chas ei gwr, bod yn hir ei bore, bod yn warseddgar, a bod yn vudrogen.

Tair anurddas gwraig, bod yn chwedleugar, bod yn achwyngar, a bod yn athrodgar.

Tripheth à ddygant urddas i wraig, ymadroddion pwyllgar, boddlondeb i'r byd à vo arni, a bod yn heddychgar ymhlith ei chymodogion.

Y mae ereill ar goll, achos briwaw y llyvyr.

TRIPHETH à attaliant wahoddedigaeth i wr, bwyta gormodd, dywedyd gormodd, a cheisiaw gormodd.

Tair cynneddy anwedus ar wr, taerni

yn ceisiaw, caled yn rhoi, a bod yn ddrwg ei dyb.

Tripheth à ddangosant wr yn ddoeth, dywedyd ychydig, gwneuthur llawer drwy ddiwydrwydd, a bod yn haelionus ei varn.

Tri achos y sydd i wr ddywedyd celwydd yn esgusedig, i gadw bywyd dyn diniwed, i gadw heddwch cymodogion, ac i gadw gwraig yn voddlon.

Tripheth à wnant wahoddiad mynych i ddyn, ymddwyn serchawg, llawenydd syber, a gochel gormesu.

Tripheth à ennillant gariad i wr ba le bynag ydd elo, cyvarwyddyd, tangnevoldeb, a syberwyd.

Tripheth à ddygant barch i wr ymhlith ei gymodogion, byw arno ei hunan, bod yn ddoeth ei gynghor, a bod yn gymmwynasgar.

Ac ni wyddys ba vaint ragor ar goll achos y briw yn y llyvyr.

Tripheth à wnant wr yn ddysgedig, addysg ar lyvyr, pwyll yn ystriaw, a deall craff.

Tripheth à wna ysgrivenydd da, cofadwriaeth dragwyddawl am wyr a gweithredodd ardderchogion, rhoi dangosiad i'r do à ddel, a gwneuthur ei enw ei hun yn barchedig dros byth.

A'r cyvan à ganlyn ar goll.

Tripheth amryvel o fyrdd eu gocheliar: benyw o'i blaen, march o'i ôl, ac ofeiriad o bob tu.

Tri chelwyddawg y sydd ag nid oes eu cymheiriad: arglwydd dros ei vaint, ofeiriad dros ei swydd, a merch dros vab à garo.

LLYMA Y NAW CELVYDDYD WLADAIDD.

GARDORIAETH,

Govaniaeth,

Saerniaeth,

Barddoniaeth,

Telnoriaeth,

Gwehyddiaeth,

Llywyddiaeth,

Meddyginiaeth,

Newyddiaeth,

Y rhai hyn oeddynt ar wybod ac arvergan yr hen Gymry, cyn bod iddynt ddinasodd, a dosparth teyrnedd.

Y NAW CELVYDDYD DINESIC.

LLYTHRYDDIAETH,

Rhivyddiaeth,

Meidryddiaeth,

Seryddiaeth,

Pleidyddiaeth,

leithyddiaeth,
Milwriaeth,
Llongwriaeth,
Yngmeidiaeth,

Y rhai hyn â ddychymygwyd gwedi
ymgyviaw o'r Cymry mewn trevi a
dinasodd, a gwneuthur dosparth ar
deyrnedd a chelvyddyddau breiniawl.

O Llyvr y parch. Evan Evans.

LLYMA DDEWIS BETHAU BARDD IVOR
HAEL.

(O Llyvr Mr. Cobb o Gaer Dydd.)

BOREGWAITH hâv tawelglaer,
Byrwlith ar veillion,
Berwserch awengerdd,
Perfeithdlos iain,
Wybrsygn digwmwl,
Coedgeirw ar frithlwybr,
Cytgerdd bytheiaid,
Doethveirdd eiriaw cerdd,
Llatai gywirgall,
Cusanu mygrverch,
Casâu eiddig,
Celu cyvrinchwedl,
Llatai cywirgall,
Cywydd carueiddserch,
Telyn gyweirber,
Teuluwr digrivgall,
Can cymmhriawdlew,
Cilwg mwythusdlws,
Cyvaill cywir,
Lleverydd adar mân,
Crechwengerdd eos,
Llais cerygnant raianloyw,
Llev mordon,
Llwybrvrys gynnevin,
Llawenverch vedrus,
Meidrol gariadwiw,
Modryb serchawgbwyth,¹
Parabl caredigber,
Crychddwr graianwyn,
Cywraint ehawngall,
Perllan gaeaderth,
Deildy caerredberth,
Cael vy nghariadverch, a'i chelu i'm
bywyd—
Cariad i'r wriad ar vorwyn liwgalch,
Lunieiddvalch lôn addwyn,
Hiraeth am winvaeth wenwyn
Y sydd am y dydd i'm dwyn.

Davydd Morganwg, Bardd Ivor Hael
a'i cant; sev oedd hwnw Davydd ab
Gwilym.

Ac val hyny y cevais hwn yn Llyvr Mr.
Cobb; llyvr â ysgrifenwyd yn swydd
Vrecheiniawg ynghylch y vlwyddyn

¹ Modrwy serchawglwys.

1600. Davydd Maelienydd a'i cant
medd creill: ve gasgloedd Davydd Mael-
ienydd, sev Davydd Bâch ab Madawg
Gwladaidd, lawer o'r cyvryw bethau yn
nghyd; ond pwy mewn gwirionedd â
gant yr un uchod nis gwn; mi a'i gwel-
ais yn Ngwynedd dan enw Dewisbethau
Mabwaith Hengrys o Iâl; Dewisbethau
Taliesin, mewn llyvr arall; Dewis-
bethau serchawg yw enw arall â gair
arno mewn rhai llyfrau.

Iolo Morganwg.

CASBETHAU BARDD IVOR HAE.

(Llyvr Mr. Cobb, o Gaer Dydd.)

BOREU tywyll niwlog,
A brasbigawg oerlwal,
A chapau dollvriw,
A theneuwynt rhynchwyth,
Ac hosanau byrion,
A chunog surllyd,
A bara caledlwyd,
A llymru y nôs,
A hên chwedleu y dydd.
A havod heb laeth,
A barynllys heb win,
A gwynt drwy bared,
Ac adwy ddreiniawg vudr,
A chwerwvriw lasdwr,
A chig mynyglau geivr,
A gorwedd ar oerlawr,
A chrechwen piod,
A chwn yn ymladd,
A gwrysgwern wleib,
Ac ysgol ddamchwelgar,
A negeswr anghywir,
A gwraig gul ymgeingar,
A bardd gwladieiddgamp anghyvarwydd,
A cherdd heb awen,
A bwyd heb halen,
A gwledd heb lawenydd.

Davydd Morganwg a'i dywawd.

CASBETHAU OWAIN CYVEILIAWG.¹

(O Llyvr Mr. Cobb.)

CRYNWAS heb gamp,
Crynvarch heb rygng,
Crynavon heb bont,
Bardd annigriv,
Cyvarwydd gwladaidd,
Syberwyd anghyvarwydd,
Dysgedig amhenigamp,
Hen avalen ber heb frwyth,
Hen arglwyddes weddw,
Hen varch Sais,
Hen fêch Cymro,
Henswrth deuluwr,

¹ Ieuan Gyflog, medd Llyvr Mr. Cobb o Gaer
Dyff: Cyfoleag ag Ieuan Gyflog, meddant yn Mor-
ganwg.

Hen esgid crydd,
 Hen hosanau gwraig y taeliwr,
 Havod heb laeth,
 Hendrev heb vara,
 Dyn bach cul dolegar,
 Dyn mawr achwyngar,
 Gwraig ymgeingar,
 Mammaeth vrasnoeth.
 Adwy vudr ddreiniawg,
 Fordd arw gerygawg,¹
 Gordderchwraig serth,
 Priawd anniwair ordderchiaith.²
 Newyn gwedi bwyd,
 Gwynt oer drwy bared,
 Milgi bychan anghraf,
 Gwraig gul gedorhir,
 Hirnos heb chwedlau talpentan,
 Hen chwedlau liw dydd,
 Siarad mewn gwely,
 A chorddi mewn castell.

Owain Cyveiliawg a'i cant.

Ac ereill o lyfrau â ddywedant mai Davydd Maelienydd a'i cant, yr hwn â elwid Bâch Buddygre, a Davydd Bâch o Vuddygre, a Davydd Bâch ab Madawg Gwladaid, ac yn mhlwyf Llanystyphan yn Muddygre Maelienydd ydd oedd eve yn byw. *Velly Llyvyr Mr. Cobb.*
 Chwiliad yn mhellach â welo yn addas, ac o bwys.

Iolo Morganwg.

DEWISBETHAU YR HEN VARD D LLWYD O
 VORGANWG.

TYDDYN bâch rhywiawg;
 Pell pob cyfoethawg;
 Heddgâr gymodawg;
 Gwraig ddiwair serchawg;
 Mab â gâr wybod;
 Merch glof ar davod;
 Gwâs diwyd fyddlawn;
 Morwyn syw radlawn;
 Cywledd heb veilchion;
 Llŷs heb anudon;
 Ymddal â doethion;
 Gochel ymryson;
 Mawrygu gwirion;
 Coledd pob gweinïon;
 Haeddu parth calon
 Bôdd Duw a dynion;
 Gochel pob travod
 A vag anghydvod;
 Gochel llawenydd
 A'm daw'n gywilydd;
 Gochel pob awydd
 A'm gwnai'n ry gybydd;
 Gochel pob devnydd

Drygserch annedwydd;
 Boddlonder beunydd
 I'r traill a'm dyvydd;
 Cyvaill a'm cerydd
 Lle bwyf anvebydd;
 Myvyrgil didrain,
 Ymddadl â chywrain;
 Pabell gaeadwerdd,
 Awen edlinderdd;
 Areulgwm sychbant
 Am loew garegnant;
 Annedd dirgelvan
 O dŷ gwyn bychan;
 Llwybrau llonyddgyrch
 Hyd wyrddion lenyrc;
 Cetyl carngadarn,
 Anvnych davaru;
 Negeswr didwyll,
 Cynghorwr trybwyll;
 Cyvarch mwyneddllais,
 Moliannus ymgais;
 Cyvedd heb veddwi,
 Cerydd heb sori;
 Ymddwyn cynneddvawl,
 Syber anianawl;
 Campus gelyydddy,
 Teuluath ddiwyd,
 Awengerdd bwyllber,
 Cartrevgamp syber,
 Llyvyr doeth cyweithas,
 Coviaw cymmwynas;
 Eglwysgor cyvlith,
 Haelioni trylith;
 Enllynvwyd o vliith,
 A bara gwenith;
 Graianddwr ddiod,
 Dirwest oddevod;
 Trevnus ymddarbod,
 Gorchwyl yn barod;
 Doethbell vvyrydd
 Ar bob madwybod;
 Corf iachus gwisgi,
 Bryd ar ddaioni;
 Perllan gaeaderth;
 Gerwyneb anterth;
 Amgall ymadverth,
 Cyveillion prydverth;
 Boreuwawr godi,
 Ymdawr diwegi;
 Mynych wyddeli,
 Anvnych drevi;
 Dangos deddvoldeb,
 Gwrthladd folineb;
 Arail amynedd,
 Casâu pob trawsedd;
 Arwedd pob ystawd
 Wrth vodd y Duwdawd;
 A glân gydwybod
 I'r bedd yn barod.

¹ Fyrd d graianawg.

² Priawd anwadal gordderchveddwl.

*Yr Hên Vardd Llwyd o Vorganwg a'i
cant; sef oedid hwnw Rhys Llwyd
Brydydd ab Rhys ab Rhicart, o Flaen
Cynhan; tād Llewys Morgannwg.*

Mi á welais yr un uchod dan enw Thomas
Llywelyn o Regoes.

Iolo Morgannwg.

DEWISBETHAU GWR DOETH, NID AMGEN
NOG

Ei vrenin yn gyviawn,
Ei arglwydd yn gadarn,
Ei wraig yn ddiwair,
Ei vorwyn yn syw,
Ei wás yn ddiwyd,
Ei gyvaill yn gywir,
Ei gâr yn garedig,
Ei vâb yn wrolgamp,
Ei verch yn addwyn,
Ei gymodog yn ddiidwyll,
Ei dir yn dirion,
Ei dŷ yn ddiddos,
Ei ychain yn gryvion,
Ei ddevoid yn rywawg,
Ei vôch yn hirion,
Ei varch yn vawr,
Ei vilgi yn vuan,
Ei hebog yn chwannawg,
Ei vwyd yn iachus,
Ei ddiod yn vain,
Ei ddillad yn glydion,
Ei wely yn esmwyth,
Ei ystavell yn lân,
Ei dân yn oleu,
Ei deuluwr yn ddoeth
Ei saer yn gelwydd,
Ei ôv yn feryllt,
Ei osb yn vardd,
Ei vugail yn fyddlawn,
Ei arwr yn wybrydd,
Ei dylwyth yn syber,
Ei ddosparth yn gall,
Ei dravod yn ei amser,
Ei drevn yn ymddwyn,
Ei velin yn agos,
Ei eglwys yn ngobell,
Ei wlad yn heddwch,
Ei dâd ysbrydol yn ddedwydd,
Ei gydwybod yn lân,
A'i Dduw yn drugarawg.

Ac velly tervyna.

(O Llyvyr Edward Sanders o Lansanfraidd
Vawr.)

DEISAV GWR TALIESIN.

GWR à vo yn athraw yn ei dŷ,
Yn oen yn ei ystaveil,
Yn vardd ar ei vwrdd,
Yn ddoeth yn ei ddadyl,
Yn walch ar yr hêol,

Yn llew yn y drin,
Yn iwrech ar y maes,
Yn varch yn ei wely.

Llyvyr y Bardd Coch o Von.

DEWIS BETHAU HYWEL BWR BACH.
(*Llyvyr Mr. Sanders.*)

EISYDDYN gwasadlawr,
Rhywiocdir meillionawg,
Cacadderth ysbyddaid,
Fynonddwr iachusdardd,
Tewgoed eosgyrch,
Trevedlawr araul,
Tŷ cynhes calcheidwyn,
Perllan yn ngwynoed,
Gardd lyseuber,
Yttardd tymborgael,
Rhywiogion o wartheg,
Sidanwisg ddevaid,
Bychain o gefylau,
Esmwythvryn duthvareh,
Gweinyddwas fyddlawn,
Gweinyddes sywdog,
Erylgi da,
Llawengerdd medel,
Tân da yn y gauav,
Cymodawg llonyddgar,
Cyvaill cywir,
Cynghorbwyll serchawg,
Mwysgerdd adar,
Llais telyn o bell,
Agos melin a marchnad,
Cynhauavdeg fŷd a gwair,
Rhodva ddirgelfordd,
Llyvyr doeth,
Teuluaeth dawgar,
Annhaw cerygnant,
Gwraig serchawg ddiweirgall,
Mab gwybodgar,
Merch uvyddgamp,
Iach corf a meddwl,
Byw yn ddedwydd,
A marw mewn heddwch â Duw.
Duw i'm oes da yw i mi,
Duw enwaf er daioni,
Duw 'mhob modd i'n rhynoddi,
Da yw o nêr Duw i ni;
Duw Nav á vynav enwi'n ddfynwr,
Duw i eiddilwr da i addoli.

Hywel Bwr Bach a'i cant.

DEWIS BETHAU DEIO MAELIENYDD.

BOREU tawelglawr,
Tewwlith ar veillion,
Gwawrgan ehedydd,
Crechwenber eos.
Crychnant raianllawr,
Cylched serchoglawr,
Lleverydd adar.

Llwr dywyllgoed,
 Carw ar frithlwybr,
 Cydgerdd bytheiaid,
 Nwyvuser gywydd,
 Cyweirber delyn,
 Caruaid lasvedd,
 Medrus lawenverch,
 Serchiaith ganiad,
 Perfeithdlos riain,
 Doethion vydreiriau,
 Cilwg mwythusdlws,
 Celu cyvrinach,
 Llwybrvrys cynnevin,
 Cusanu glanverch,
 Llatai gywirgall,
 Caredigber barabl,
 Casâu eiddig,
 Dirgelvan garu,
 Caru a'm caro,
 A chael vy nghariadverch a'i chelu i'm
 bywyd.

Cariad hir vriad ar vorwyn—liw calch,
 Lunieiddvalch lôn addwyn,
 Hiraeth am wenvaeth winwyn
 Y sydd nôs a dydd i'm dwyn.
 Dwyn serch at lwysverch edlaesvain—yr wyv
 Er oed unarugain,
 Glasgorf yn dwyn pryd glwysgain,
 Ail Enid valch, 'Luned vain.

*Deio Maelienydd a'i cant (Llyvyr
 Mr. Sanders)*

Y mae hwn mewn llawer hên lyvyr yn
 Morganwg ac o angylch yn cael ei
 dadogi ar Ddavydd ab Gwilym; a gellir
 barnu yn ddigon hybwyll nad oedd
 Davydd Maelienydd amgen yn y byd na
 chynnulludd y cyvryw bethau â hwn
 yma.

CASEBETHAU SION GOCH O'R HENDREV.

LLYSEIRIAU coegnith,
 Chwerthin heb achos,
 Mursen o daiogaeth,
 Wylaw heb alar,
 Cellwair â henddyn,
 Dirmygu doeth,
 Holi overedd,
 Chwedl heb ei govyn,
 Celwydd heb achos,
 Gwir heb alw am dano,
 Llawenydd yn anmhryd,
 Ysmalâwch henddyn,
 Pruddder ieuanc,
 Anghovio câr a chyvaill.
 Cyveillach ag ynvyd,
 Rhoi arv i elyn,
 Hofi distadledd,
 Anmerchi rhagorder,

Gormod chwedleua,
 Divannu o serch,
 Rhyadrawd â glywer,
 Llavar wrth dawedawg.
 Gormodd ar drevn,
 Dosparth ryvanylvaith,
 Beio ar y bwyd a'i vwyta,
 Beio ar waith Duw,
 Pendrondod Cymro,
 Mydryddiaeth Sais,
 Doethineb Gwaenllwg,
 A chwareddiaeth Llundain.

*Sion Goch o'r Hendrevargod a'i cant.
 (Llyvyr Sanders.)*

CASEBETHAU HEN GOCH Y DANT.

CYVAILL meddw,
 Mab trythyll,
 Gwas diawg anghywir,
 Cymodawg anynad,
 Glwth bolvras,
 Cybydd anghawr,
 Anwr ovnog yn bostio gwroldeb,
 Cynghorwr byrbwyll,
 Drwg ar gamp o ddevawd,
 Chwerinath ar bob achos,
 Ieuanc mewn swydd,
 Hen mewn advyd,
 Deddvol mewn eisiwed,
 Teulu heb syberwyd,
 Gwr heb gelvyddyd,
 Goludog heb haelioni,
 Anwadal o varn,
 Na chreter ei air yn ei wlad,
 A vo aml ei elynion o'i genedl ei hun,
 Cardotyn o Sais,
 Ac anghartrevawg o Gymro.
 Doethineb Da yw'th enau—yn siarad
 Dy seirian orddodau,
 Boed yn reddv dy gynneddvau
 O ynni mad yn y mau.

Iolo Morganwg a'i cant.

DEWIS BETHAU SION CWM TRIDWR.

(Ll. Sanders.)

MYVYR encilgoed,
 Trem serchawg,
 Wynebpryd siriol,
 Boddlondeb i'r byd â vo,
 Cov am gâr a chyvaill,
 Hofi rhagorgamp,
 Blasu y bwyd â vo,
 Ymddwyn syber,
 Hunander hybwyll,
 Hunanovnoerwydd,
 Cyvanred ymgais,
 Ymorheula pen mynydd,
 Ymwervela caeadlwyn,

Gwrthruthraw rhuthr.
Teuluwr gwybodbell,
Cannoliaeth cydwybod,
Caru à garo,
Madden à gasão,

A Duw yn madden i bawb.

Sioni Cwm Taidwr a'i cant.

Dywedai llyvyr Sion Bradford mai Sion y Cent oedd Sioni Cwm Tridwr; mai hynod am awen a deall oedd yn vachgen; ond (vel ag y bu erioed, ac y bydd byth) ei gymdodogion á genvigenent wrtho ac a'i anmharchent yn anghyvion, ac yntau yn vachgenyn tylawd wedi colli tād a mam, nid oedd gantho vodd yn y byd i vvw ond à ennillai wrth weithio gyda fermwyr ac ereill. Un diwarnod oer iawn yr oedd eve yn bugeila'r brain ac ve ddaeth i dy ei veistr i ymdwymo: govynwyd iddo pam y delei oddiar y maes a gadael y brain ar yr ôd? Y mae y brain, ebai ve, yn ddiogel yn nghastell Caerfili. Yn nghastell Caerfili? ebai ei veistr, ac a'i pwyodd yn greulawn gan ei droi i maes o'r tŷ. Y bachgen á gymmerwys ei fordd tua phen uchav Gwent, ac ni welwyd ev mwyach yno. Ei veistr á aeth i maes yn mhen ychydig, a thua'r cae gwenith, lle nid nid oedd gymmaint á brân iddei gweled: rhyveddu yn vavr; ond o du á Chaerfili clywed grawg a lleuau anghyfredin gan vrain; myned tuag yno, a gweled y brain wrth y milodd mewn gwirionedd; ac er nad oedd na drws na fenestr yn nghaead, nis gallai gymmaint ag un o'r brain ddianc i maes; myned i mewn a cheisio eu gyru i maes o'r twr; ond yn lle myned i maes ymgyrnoi am ei ben ev a phigo ei lygaid o'i ben; yna daeth ar gov iddo y sarâed a'r anmharch à wnaeth ev ar y bachgen tylawd, á alwai eve Sioni Cwm Tridwr, a danvon i chwillio am dano; ond nid oedd neb à wyddai ronyr am dano.

Sioni, bydded à vyno, á aeth yn y blaen tua gwlad Went, ac i blwyv Cent, á elwir yn Saesoneg Censiestr; ac yno mewn tŷ gwr mawr ve gavas le gwas mewn ystabl, i edrych ar y cefylau a'u bwydo; eve á orwedda bob nŷ dan y preseb; ac mor ovalus oedd ev am y cefylau, val y dalwys y gwr boneddig sulw nid bychan arno; ac eve á roddai rywvaint o arian ar brydiau iddo; ac á'r arian hyny y prynai y glasvachgen lyvrau a phapur ac á ysgrifenai ryw beth neu i gilydd yn vynyeh. Daliwyd sulw ar hyn, a gwelwyd y gallai y bachgen

vod yn wasanaethus mewn fordd amgenach yn y teulu na bod yn yr ystabl, ac anaml iawn yr oes hŷno y ceid neb á vedrai ddarllen, ac ysgrivenu, yn mysg uwch o radd no'r bachgen tylawd; cymmerwyd ev i'r tŷ a holwyd ev, a deallwyd y medrai Ladin: derbynwyd ev i barch, a rhoddwyd iddo swydd a chyrtlog à weddai i ysgolâig; a phan ddaeth i'r oedran govynedig, urddwyd ev yn ofeiriad. Bu dros rywvaint o amser yn ngwasanaeth yr eglwys yn Emlyn; ond yn mhen tro ve gavas eglwys plwyv Cent, yn ngwasanaeth pa un y bu hyd varw; ac yno y claddwyd ev dan wâl y ganghell, nid yn yr eglwys nac i maes o heni, yn ol ei ddymuniad. Yr oedd yn wr hên iawn yn marw; ydd oedd ev yn gweled y mawr lygredigaethau agoeddent wedi ymlusgo i mewn i'r eglwys; ac yn dwyn ei dystiolaeth yn vavr yn eu herbyn; am hyny cyvriwid ev yn un o'r Loleriaid. Yr oedd yn byw yn nghylch yr un amser á Davydd ab Gwilym; ac ve allai ychydig ar ei ol ev, yr hyn sy debyg wrth yr ymaryson rhyngtho á Rhys Goch o Eryri y nghylch drwg ymarweddiad beirdd yr amser hyny. Hyn yw sylwedd hanes Sion Bradford. Dywedir chwedl y brain am Gattwg Llan Carvan, yn gystal ag am Sion Cent; ac ar un o overgoelion yr oes dywell hŷno yw hi.

Iolo Morgannwg.

DEWIS BETHAU YR HEN GAP DU.

(Llyvyr Sanders.)

MYVYR yn nirgel,
Llyvyr doeth,
Ysgriven deg,
Memrwn cywaith,
Digon o daw,
Hinon taweldes,
Canwyll vavr,
Tan da y gauav,
Awenvardd gwybodgar,
Cyvarwyddyd amlwg,
Hanes wirioneddol,
Cywair ar gywir,
Cyviawn o ddiareb,
Doeth awengerdd,
Iaith gyviawn,
Ymadrawdd gall,
Parabl ddilediaith,
Mâb dystaw gwrandawgar,
Gwylverch ddiwair,
Tŷ cynnesglyd,
Ymdaith ar draed,
Cwnnu yn voreu,

Ceiniog mewn llaw,
Synwyr yn mhen,
Ynni yn y galon,
Doeth heb olud,
A gwraig heb davad,
Wiliam Cap Du a'i cant.

LLYMA Y NAW CELFYDDYD WLADAIDD.

GARDORIAETH,
Govaniaeth,
Saerniaeth,
Barddoniaeth,
Telynoriaeth,
Gwehyddiaeth,
Llywyddiaeth,
Meddyginiaeth,
Newyddiaeth.

Y rhai hyn oeddynt ar wybod ac arver gan
yr hen Gymry, cyn bod iddynt ddinas-
oedd, a dosparth teyrnedd.

Y NAW CELFYDDYD DINESIG.

LLYTHRYDDIAETH,
Rhivyddiaeth,
Meidryddiaeth,
Seryddiaeth,
Pleidyddiaeth,
Ieithyddiaeth,
Morwriaeth,
Llongwriaeth,
Yngneidiaeth.

Y rhai hyn á ddychymygyd gwedi ym-
gyvaw o'r Cymry mewn trevi a dinas-
odd, a gwneuthur dosparth ar deyrnedd
a chelyddydau breiniol.

O Lyvyr y Parch. Evan Evans.

NAW LLAWENYDD Y NEF.

(O Lyvyr Brith y Coed Sion Bradford.)

DYDD heb nôs, sev goleuni heb dywyllwch;
Heddwch heb ryvel, sev cariad heb gâs;
Iechyd heb glevyd, sev hyvrydwch heb
vlinder;
Llawenydd heb dristwch, sev bodd heb
anvodd;
Golud heb drythyllwch, sev meddiant heb
bechod;
Deall heb anneall, sev gwybodaeth heb
anwybodaeth;
Urddas heb warthrudd, sev parch heb
anmharch;
Rhyddid heb gaethiwed, sev à vyner heb
vod ar gam;
Bywyd heb angau, sev Duw a digon.
Amen, a phoed velly y bo.

HEBAU.

HEB ystyr heb bwyll;
Heb bwyll heb ddysg;

Heb ddysg heb Dduw;
Heb Dduw heb ddim.

Wrth hyny y gwelir mai heb ystyr heb
ddim; gan hyny priv erddyl pob dŷn
ymarver ag ystyr, ac o ystyr pwyll, ac o
bwyll dyg, ac o ddyg Duw a phob
daioni.

O'r un Llyvyr.

(Modd arall, o'r un Llyvyr.)

HEB bwyll heb ddyg,
Heb ddyg heb Dduw,
Heb Dduw heb ddim.

Wrth hyny y gwelir mai heb bwyll heb
ddim, gan hyny priv ddyledigaeth dyn
ymarver a phwyll, ac o bwyll y bydd
dyg, ac o ddyg ydd adnebyddir Duw,
ac o adnabod Duw pob daioni.

TRYWIAU.

TRYW i vâb iâr ddarogan,
Tryw i hwch dyrvu,
Tryw i lwynog ei ddichell,
Tryw i wâdd dywyllwch,
Tryw i eidion bori meillion,
Tryw i daiawg ddirieidi,
Tryw i ddoeth dedwyddyd,
Tryw i ddedwydd dwyvoldeb,
Tryw dwyvoldeb i Dduw,
Tryw i Dduw eithavedd daioni,
Catwg Ddoeth a'i dywawd.

O Lyvyr Harri Sion o Bont y Pwl.

Bu cariad a'i drawiad o dryw,
Rhyngo i'n sail a'r ddŷn syw oreu 'i
serch,

Ail Elen lon lanav o liw,
Dyn ddivai vwyna 'n vwy veinwen
verch.

Davydd Lewys o Verthyr Tudvyl a'i
cant, 1760.

Ai nid *Rhyw* à ddylai vod yn lle *Tryw*?
Dichon mai Tryw yw yr iawn; bydd-
ed à vyno, gwreiddyn *Ystryw*, *Tryw-*
edd, ac ereill ydyw; a'i ystyr yw ve
allai, *Anian*, *Ansawdd*, *Tueddiad*,
Anwyd, mal yr arverir y gair etwa ar
gyfiniau Morganwg a Brecheiniawg.
Iolo Morganwg.

CYNGHORION Y DRYW O'R LLWYN GLAS.

O lyvyr Mr. Cobb o Gaer Dŷ.

BYDD ddwyvol a golychwydgar;
Bydd gyvaw a gwirgar;
Bydd ddewr a doeth ymbleidgar;
Bydd wastad a dosparthgar;
Bydd hybwyll a gochelgar;
Bydd gwybodawl a barngar;
Bydd drugarawg a llusengar;
Bydd gadarn ac ymgeisgar;

Bydd ddeddawl ac amcangar;
 Bydd ddaionus ac iawngar;
 Bydd gan addysg yn wybodgar;
 Bydd hywaith a gorchwylgar;
 Bydd gywir a chyveillgar;
 Bydd vyyr ac ymdawgar;
 Bydd uvydd ac ymchwylgar;
 Bydd fyddlawn a chymwynasgar;
 Bydd ddeddvol a dyoddeggar;
 Bydd ddiwair a sywydgar;
 Bydd ddiwyd ac ymbwylgar;
 Bydd arav ac ystyrgar;
 Bydd hywedd a devodgar;
 Bydd gynneddvol a moesgar;
 Bydd hael ac ewyllysgar;
 Bydd gorawg ac ymroddgar;
 Bydd eorth a meddylgar;
 Bydd ddoeth ac ymovyngar;
 Bydd gelvydd ac awengar;
 Bydd dadawl a chartrevgar;
 Bydd weddaidd ac arosгар;
 Bydd wrth gynghor a gwrandaуgar;
 Bydd drevnus a rheolgar;
 Bydd voneddig a hawddgar;
 Bydd hynaws ac amyneddgar;
 Bydd o Dduw yn vaddeugar;
 Bydd gymodog heddychgar;
 Bydd benteulu llywodraethgar;
 Bydd wladwr ymdrechgar;
 Bydd i'th geraint yn ymddiriedgar;
 Bydd i'th elyn yn annialgar;
 Bydd dawl a thangnevgar;
 Bydd o vuchedd dda yn obeithgar;
 Bydd i'th wlad yn gyvlesgar;
 Bydd i'th blwyv yn welléugar;
 Bydd i'th dyddyn yn dravodgar;
 Bydd i'th deulu yn athrawiaethgar;
 Bydd i'th lŷs yn gyvnerthgar;
 Bydd gan nawdd Duw yn ymnoddgar;
 Bydd rhag anraith yn ddialgar;
 Bydd i'r hawn yn gyvnerthgar;
 Bydd val Duw yn gariadgar.

Ac velly y tervyna.

LLYMA GYNGHORION GWAS Y DRYW.

(O'r un llyvyr.)

1.

CAIS addysg a chynghor, a gwna val y bo
 pwyll.

2.

Nac ymddiried i neb ond i Dduw, a'r nerth
 a roddes eve iti.

3.

Goreu gallu, gallu o bwyll; gallu o bwyll,
 gallu o Dduw.

4.

Goreu dysg, dysg awen.

5.

Goreu cyvaill, cydwybod lân.

6.

Gwrolav o bob gweithred, ymwellân.

7.

Bydd yn oll o honot dy hunan, yn nawdd
 a nerth Duw, ac nid o ddŷn nac o dda,
 nac o ddeddv nac o ddyoddev, amgen
 no chydwybod lân, ac à vynai Duw.

Ac velly tervyna.

ARVOLLION.

(O'r un llyvyr.)

ARVOLL câr â doethineb;
 Arvoll dierth â gwlëdd;
 Arvoll benyw â syberwyd;
 Arvoll boneddig â gwrolder;
 Arvoll balch â gweniaith;
 Arvoll dysgedig â thawedigaeth;
 Arvoll ieuanc â chân a serchogrwyyd;
 Arvoll hên â hawddgarwch;
 Arvoll dedwydd â dwyvoldeb;
 Arvoll Duw â dedwyddyd.

Ac velly tervyna.

YR WYTH ERIVWYD.

CRIBDDAIL neu dwyll,
 Lledrad,
 Balchder,
 Godineb,
 Diogi,
 Glythineb,
 Cenvigen,
 Creulonder.

Ac yn eu gwrth y mae wyth weithred
 y Drugaredd; nid amgen,

Gwirionedd,
 Cywirdeb,
 Ymgais,
 Hawddgarwch,
 Diweirdeb,
 Cymmedroldeb,
 Cariad,
 Heddwch.

(O'r un llyvyr.)

WYTH DEFNYDD DYN.

(O'r un llyvyr.)

O'r ddaiar y cnawd,
 O'r dwr y gwaed,
 O'r awyr yr anadl,
 O'r calas yr esgyrn,
 O'r halen y teimlad,
 O'r haul, sev y tân, ei gynhyrviad,
 O'r gwirionedd ei ddeall,
 O'r ysbryd glân, sev Duw, ei enaid, sev y
 bywyd.

TRIODD.

(O Lyvyr Iago ab Dewi.)

1 TRI PHETH à edrych dŷn am danynt, a goreu ganto nas gwelo: gwadn ei esgid yn codi, pryv ar ei ysgwydd wedi cribo ei ben, ac un arall yn caru ei wraig.

2 Tri dedwyddgamp gwr: codi ei blant ar vonedd, adeilad trev ei dâd, a dwyn ei ddadl i ben.

3 Tri goreugamp gwreng: bod yn llawen yn ei dŷ, yn ddeddvol yn ei eglwys, a dyddio rhwng cymodogion.

4 Tri anharddwch gwledd: pwyndd ryver, cylllell vinbwl, a'r saig yn rybell.

5 Tri pheth milain eu natur: meddyg, eiddig, a phorthor.

6 Tri pheth, medd Selyv Ddoeth, à yr y gwr allan o'r tŷ à drico ynddo; mwg, devni drwy'r tô, a gwraig anynad.

7 Tri anwybod dŷn: gyru mud yn llatai, ymweled â dall, ac ymhustyng â byddar.

8 Tri pheth ni wella ar neb o'r diwedd: hyder lledrad, haelder tylodi, a dewrder o vedddwad.

9 Tri pheth anhawdd eu cael: taeliwr diorwag, melinydd cywir, a thavarnwraig ddidrachwant.

10 Tri pheth nid boddlon Duw iddynt: dŷn ni wellâo ei vuchedd yn y grawys, ni vwyâo ei boen yn y cynhauav, ac ni wellâo ei vwyd y nadolig.

11 Tri anurddas gwr mewn gwledd: pesychu yn ei ddiod, briwo ei law gan gyllell, a cholli ei bottles.

12 Tri anweddusrwydd gwledd: tòri o bob pen i'r saig, rhoi yn y pen gymmaint ar unwaith val nad allo ateb ei gydymaith, ac yved â'i damaid yn ei savn: a phedwer-ydd anweddusder goganu y bwyd a'i vwyta.

13 Tri pheth y dylai bawb ddiolch lle a'u cefir: gwahawdd, rhybudd, ac anrheg.

14 Tri pheth ni vaddeu Duw i ddŷn: ei oganu, ei anghredu, a'i anobeithio.

15 Tri pheth à ddyvetha'r byd: brenin ynvyd heb gyngor, ynad heb gydwybod, a gwâs heb ovn.

16 Tri dŷn ni bydd gwyrenig byth: gwr à wreico wrth gyngor ei gnawd, à lewo wrth gyngor ei vòl, ac à addawo wrth gyngor ei wraig.

17 Tri pheth y ceif dŷn dyoddeus: cariad, parch, a chanmoliaeth.

18 Tri pheth à geif dŷn cyndyn: cynhen, cywilydd, ac anmbarch.

19 Tri pheth à geif dŷn divalech: amllder bydol, esmwythder gydwybod, a llawenydd nevol yn dragywydd.

20 Tair priv gynnedd y sydd ar ddiawl: balchder cenvigenus, cybydddra trachwantus, a chelwydd twyllodrus.¹

21 Tri nodau diawl: gair, golwg, a gweithred; ac nis geill eu gochel.

22 Tri mab sydd yn yr ysbryd: mab i Dduw, mab i ddŷn, a mab i ddiawl; mab i Dduw á wna dda dros ddrwg, mab i ddŷn á wna dda dros dda a drwg dros ddrwg, mab i ddiawl á wna ddrwg dros ddrwg a drwg dros dda.

23 Tri pheth ni hir barâant: rhyvyg heb urddas, cadernyd heb gydwybod, a phechod heb ediveirwch.

24 Tri chyngor yr Aderyn melyn: na alara am à ddarfo, na chred beth na alla bod, ac na chais na allech ei gael.

25 Tri lle y tywynoedd goleuni ac ni thywynna byth mwy: eigion y môr pan oedd Moesen yn foi rhag llu Pharao, llawr yr Iorddonen pan oedd Iesu yn myned i gael ei vedyddio gan Ieuan Vedyddwr, a phyrth ufern pan aeth Crist i gyrchu allan eneidiau yr etholedigion.

26 Tri gwreiddyn pob drwg: celwydd, trachwant, a balchder.

*Ac velly tervyna.**O Lyvyr yn Llan Bryn Mair, medd Iago ab Dewi.*

TRIODD.

1 Tri pheth à gâr Cymro: tân, halen, a diodydd da.

2 Tri pheth à gâr Sais: bwyd, a thir, a masnach pob peth.

3 Tri pheth à gâr Gwyddel: trais, a thwyll, a cherdded.²

4 Tri pheth à gâr Scot: pysgod, gwybodau, a gwledydd pellenigion.³

5 Tri pheth à gâr Franc: gwraig, march, ac arvau lliwedig.⁴

6 Tri pheth nid hawdd eu dal: carw ar vynydd, llwynog y'ngloed, a cheiniog cybydd anghawr.

7 Tri anneddyddwch teulu: cadw mur-sen, drygwas diog, a llettyva ofeiriad.

8 Tri pheth nid gwell y byd o ddim ag à wnant, er maint eu sôn am ddoethineb, a chelvyddyd, a dwyvoldeb: cybydd anghawr, bardd gorchest, ac ofeiriad teulu.

9 Tri pheth y bydd gwr yn ceisio eu

¹ Neu val hyn, mewn llyvyr arall:—

Tri chynnedd à wnant ddiawl: cenvigen o valchder, dichell er twyll, a chybydddra o drachwant.

Neu o vodd arall:—

Tair priv gynddev à wnant ddiawl cyvlwyr: balchder cenvigenus, cybyddiaeth o drachwant, a thwyll: ddichell er gwaethygu arall.

² Cherddi, Triodd Gwynedd.

³ Nid yw yn Triodd Gwynedd.

⁴ Lliwedig. Tdd. Gwynedd.

gweled beunydd, ac ni vyn eu gweled byth: twll yn ei esgid, adwy yn ei gae, ac arall yn bod gan ei wraig.

10 Tri dŷn à vynant eu tamaid yn vrâs ac yn voethus: coges, gordderchwraig, ac ofeiriad teulu.

(*Llyvyr Twm Robert.*)

Ac velly tervyna.

TRIODD CERDD.

O lyvyr y Plâs Gwyn, yr lwn ydoedd adysgriadiad o lyvyr Rhobert Vychan o Hengwrt, gan Evan Evans.

1 Tair cainc y sydd ar Gerdd Davawd: clerwriaeth, teulwriaeth, a phrydyddiaeth.

2 Tair cainc à berthynant ar glerwriaeth: ymsên, dyvalu gair tra gair, a danward.

3 Tair cainc à berthynant ar deulwriaeth: sev, testuniaw, a dyvalu gwers tra gwers yn deuluaidd arav, a gordderchgerdd deuluaidd drwy eiriau ymwys.

4 Tair cainc à berthynant ar brydyddiaeth: cywyddau, ynglynion, ac odlau cerddwraidd anhawdd eu caniad a'u dychymyg.

5 Tair enaid cerdd y sydd: mesur, synwyr, a chynghanedd.

6 Tri thwyll y sydd ar gerdd: twyll gynghanedd, twyll awdl, a thwyll gymmeriad.

7 Tri bai cyfredin ar gerdd: tòr mesur, drwg ystyr, a cham ymadrawdd.

8 Tri thòr mesur y sydd: hir, byr, a thwyll yn yr awdl.

9 Tri rhyw ddrwg ystyr y sydd: cam ddychymyg, anmherthynas, ac eisieu enaid.

10 Tri cham ymadrawdd y sydd: unig a lliosog ynghyd, gwryw a banyw ynghyd, a gwydd ac absen ynghyd.

11 Tri anmherthynas cerdd: moliant a gogan ynghyd, rhwy ac eisieu ynghyd, ac eisieu berv.

12 Tri rhân ymadrawdd y sydd: enw, a rhagenw, a berv.

13 Tri rhyw ymadrawdd y sydd: ymadrawdd perfaith, cyviawn, ac addurnedig.

14 Tri rhân prydyddiaeth y sydd: sillav, gair, ac ymadrawdd.

15 Tri bai gwahanredawl y sydd ar gerdd davawd: prost ac unodl yn gyd, lleddv a thalgron yn gyd, a thrwm ac ysgavn yn gyd.

16 Tri bai gwahanredawl ereill y sydd ar englyn unawdl: carn-ymorddiwes, tin ab, a drygosodiad; sev yr achos y gelwir yn wahanredawl, neu yn wahanedig, am eu bod yn rhyw vâu yn veiau, ac mewn mânau ereill heb vod.

17 Tri pheth à berthyn ar wr wrth gerdd davawd: cerdd, a chòv, a chyvarwyddyd.

18 Tair cainc y sydd ar gerdd davawd: cywyddau, ynglynion, ac odlau.

19 Tri chov y sydd: achau, arvau, a rhandirodd.

20 Tri chyvarwyddyd y sydd: hengerdd, ystoriau, a barddoniaeth.

21 Tri pheth à berthynant ar glerwriaeth: goganu, ymbil, a gwarthruddiaw.

22 Tri pheth à berthynant ar deulwriaeth: haelioni, digrivwch, ac emynhaedd, neu ervyn da yn deuluaidd.

23 Tri pheth à berthynant ar brydydd: clodvori, digrivâu, a gwrthwynebu gogan-gerdd.

24 Tri pheth a hofant gerdd: dyvnder ystyr, godidawg veddl, ac awdurdawd y prydydd.

25 Tri pheth a anhofant gerdd: baster ystyr, sathredig ddychymyg, ac anurddas y prydydd.

26 Tri pheth à gyweiriant gerdd: addurn-gyvansoddiad ymadroddion, amllder Cymraeg, a dychymygawr gerddwriaeth.

27 Tri pheth à urddant gerdd: deheurwydd, neu hyawdledd parabl, awdurdawd y prydydd, a chyvarwyddiaid à wypont varnu.

28 Tri pheth a anurddant gerdd: ei datganu yn anamser heb ei govyn, ei chanu yn anmherthynas i'r neb nas dylai, ac eisieu cerddwyr à wypont varnu ar gerdd.

29 Tri pheth à amlâant awen cerdd: hengerdd, barddoniaeth, ac ystoriau.

30 Tri pheth à bylant awen: anghyvarwyddyd, angherddwriaeth, ac anghanmawl.

31 Tri pheth à lwgyr awen oll: tra medddawd, tra godineb, a thra ysgymyndawd.

32 Tri pheth à ddily cerddawr eu gochel: llyna, nei ddiota, puteinio, a disio, neu dablara.

33 Tri pheth à ddily cerddawr eu canmawl: haelder, a digrivwch, a cherddwriaeth.

34 Tri pheth a ddistrywia gerddawr: noethi, ac anghydnabod, ac anghanmawl.

35 Tri pheth à vawràant gerddawr: gwisgodd, cydnabod, a chanmawl.

36 Tri pheth ni chyingain mewn cerddawr: anwadalwch, ysmalâwch, ac angherddwriaeth.

37 Tri gwarant cerdd: cerddwriaeth, hengerdd, a medddl da.

38 Tri pheth y cau cerdd arnynt heb vyned yn eu herbyn: hengerdd yr hên gerddorion, dychymygawr gywreindeb y

prydydd newydd, a chelvyddyd o gerddwriaeth ni aller myned yn ei herbyn.

39 Tri pheth ni ddily cerddawr eu credu yn hawdd: gogan clêr lle pryto prydyddion, cam-ganu o bencerdd canmoledig, a pheth ni allo bod herwydd y doethion.

40 Tri pheth à ddily cerddawr eu gwneuthur: iawn ganu, iawn ddysgu, ac iawn varnu.

41 Tri pheth ni ddily cerddawr eu gwneuthur o'i vodd: cam-ddysgu, cam-varnu, a goganu yn ddiachos.

42 Tri pheth à lawenycha cerddawr: ei ganmawl, gwrandaew ei gerdd yn ganmolledig, a rhoi rhoddion iddo.

43 Tri pheth à goddant gerddawr ac a'i tristânt: ei anmherchi, goganu ei gerdd, a'i nacâu.

44 Tri gwarthrudd cerdd: ei anghredu, ei goganu, a'i cham-varnu.

45 Tri anhegbor cerdd: eglur barabl, hyder eövn, a cherddwriaeth.

46 Tri pheth à gyweiriant gerdd ac a'i teilyngant: deheurwydd parabl, cywreindeb synwyr, ac anianawl ddeall.

47 Tri pheth a anghyweiriant gerdd, neu ymadrawdd: pwl ddatgeiniad, ac anghywraint synwyr, ac anystyriol ddeall y parablwyr.

48 Tri pheth ni ddily cerddawr eu cyvaddev: cyvrinach, cywilydd cydymaith, a chelwydd argyweddig.

49 Tri pheth ni ddily cerddawr eu celu: barn uniawn ar gerdd, a gwir diwaradwydd, a chlôd dyledus.

50 Tri pheth anweddus ar gerddawr: frost, gogangerdd, a chroesanaeth.

51 Tri pheth à ganmolant gerddawr: haelder, digrivwch, a devodau da.

52 Tri pheth à waradwyddant gerddawr: cybyddiaeth, gwladdeiddrwydd, a drygddevodau.

53 Tri pheth à ganiedir i gerddawr: clodvori pawb, barn gyviawn, a dyddanwch.

54 Tri pheth à bair caru cerddawr: cyttundeb, cynnilrwydd, a chlodvori dynion da.

55 Tri pheth à bair casâu cerddawr: anghyttundeb, anghynnillrwydd, a goganu dynion da.

56 Tri frwythlawn gerddawr: prydydd, bardd, ac ystoriawr.

57 Tri over gerddawr: clerwr, bardd y brawd, a hudol.

58 Tri pheth à wna frwythlawngerdd: dyddanu meddwl, gwellâu côv ac athrylith, a distrywio dryg-veddyliau.

59 Tri pheth à wna over-gerdd: methu, llygru synwyr, a mwyaû pechod.

60 Tri sylvaen doethineb: ieuencid i ddysgu, côv i gadw, a synwyr i ddeall.

61 Tri chyweirgorn cadwedig cerdd dawd: calon i veddyliau, ceudawd i gadw, a thavawd i draethu.

62 Tri pheth à ddily vod ar voliant gwr: clôd, gweddi, a chynghor.

63 Tri pheth à ddily vod ar ovyngerdd: deisyv, dyvalu, a diolch.

64 Tri pheth à ddily vod ar varwnad: argyllaeth, cwynvan, a dadolwch.

65 Tri pheth à ddily vod ar ogangerdd, pei perthyn i gerddawr eu gwneuthur: edlli, divenwi, a rhegu.

66 Tri pheth à ddily vod ar rieingerdd: moliant, serchawgrwydd, a chariad.

67 Tri rhyw brivgerdd y sydd: cerdd dawawd, a cherdd dant, a cherdd vegin.

68 Tair privgerdd dawawd y sydd: prydu, datganu, a chanu gan dant.

69 Tair privgerdd prydyddiaeth y sydd: gwengerdd, rhiengerdd, ac unbengerdd.

70 Tair rhân cerdd y sydd: sillav, gair, ac ymadrawdd.

71 Tair rhan sillav y sydd: llythyren, amser, ac accen.

72 Tair rhân gair y sydd: llythyren, sillav, ac amser.

73 Tair rhyw llythyren y sydd: bogail, llythyren vud, a llythyren dawdd.

74 Tri rheolaeth sillav: ei hŷd, ei phwys, a'i natur.

75 Tri pheth à berthyn ar gynghanedd groes: cydatdeb, cyvnewid, a gorphwysva.

76 Tair rhân iaith y sydd: rhân veddyliedig, rhân ddywededig, a rhân ysgrivenedig.

77 Tair gwarant ymadrawdd y sydd: llythyr, lliaws, ac arver: ac nid gwarant camarver.

78 Tri baint y sydd i bennill o gywydd: pencerddaidd, disgyblaidd, ac iselradd, neu dincerddaidd.

Triodd erei'll o gorf yr un Gramadeg.

Tri rhyw gynghanedd lysg y sydd: llusg levn, llusg o gyswllt, a llusg ddwbl gyswllt:—

1. *Levn*:—"Odid i'n gael dy haelach."

2. *O gyswllt*:—"Ni â dyn gall dan alltud."

3. *Ddwbl gyswllt*:—"Y gwr cadrvaich paladr-vriw."

Tri rhyw sain y sydd:—

1. *Sain levn*:—"Llyr i gadw gwyr gydag ev."

2. *Gadwynawg*:—"Pab Rhavain bro Eurgain braf."

3. *O gyswllt*:—"Vy ngerdd am y ddager ddu."

Tri rhyw groes gyswllt:—

1. *Cyean gyswllt*, val y mae:—"A theg yw'r llwyth Eigr a Llŷr."
2. *Haner gyswllt*:—"Gwionllanau Frainc yn llawn llwyth."
A "Dug voliant i Gyveiliog."
3. *Dudl gyswllt*:—"Drwy'r gwelydr a'i aur goler."

Tri rhyw groes-gynghanedd y sydd:—

1. *Croes-rywiawog*:—"Cu adardy coed irdeg."
"Coed irdeg cu adardy."
2. *O gyswllt*:—"A theg yw'r llwyth Eigr a Llŷr."
3. *Disgynedig*:—"Pwy ni'th gar penaeth gwrol."

Tri rhyw gymmeriad llythyrênol, cynghaneddol, a synwryol:—

1. *Llythyrênol*:—
"Calon dynion dwy Wynedd,
Credo'r beirdd o'r cryd i'r bedd."

2. *Cynghaneddol*:—
"Canu bum yn Mryn Cunalit;
Cwyno'r wyw acw'n yr allt."

3. *Synwryol*:—
"Ni ddwg neb yn ddigon abl
Bleth vanaur heb lwyth venabl."

Y gynghanedd bengoll á ddeolwyd ac á gaethwyd yn y sevydliad diwedddav á vu ar gynghaneddion a mesurau, yn amser yr awdur ariandlysawg Davydd ab Edmwnd; eithr mewn paladr englyn unawdl union, ac yn y cyfle hwnw y gadawyd hi yn gymmeradwy. Gynt yr oeddidi yn arver o gynghanedd braidd gyfwrdd; a hòno á vydd pan vo un clo cynghan neu ddau yn nghanol braich o gerdd, a'r deupen yn colli, val hyn:—

"Y gwr hael o hil Rhodri."

A hòno hevyd á ddeolwyd yr un amser, neu cynt.

Cynghanedd groes rywiawg N goll, y cyntav á vydd val hyn:—

"Ond treulio da trwy lid oll."

"Ni thynir byth hwn i'r bŷd."

"Nid yw hawdd ei dihuddaw."

Rhydebyg á vydd pan vo yr orphwysva gynghaneddol ar awdl mewn accen ddisgynedig, ac yn debyg bob un i'w gilydd; o achos na bydd ond un gydsain neu ddwy yn ei diweddiad yn ei llestair i gydodli yn gwbl, val hyn:—

"Ieuan vy nghariad ieuanc."

"LLAWER diwrnod LLAWEN."

"Rhydeg vu yr anrhydedd."

O bydd y vath beth yn yr accen dderchavedig, ni ellir dim mo'i alw yn rhydebyg: ac nid yw vai; val y canoedd Davydd ab Edmwnd i verch, herwydd ei gwallt:—

"I mae a pheth am ei phen,
Yr hâv val y Rhiw Velen."

Ymsathr odlau, á vydd pan vo yr orphwysva gynghanedd, neu rân o'r sillav hòno yn ymsathr ar awdl, val hyn:—

"Y Gwr o Gaerlleon Gaur."

Canys balch yw'r awdl, ac hi yn llygad y gerdd; ac am hyny ni oddev ddim i'w briwo:—

"Y mab rhy hydr y'mhob brwydr."

Weithiau ereill y bydd ymsathr odlau, pan sathrer dau bennill neu dri mewn cywydd wrth eu gilydd yn unawdl, val hyn:—

"Goreu gwr a deddwr da,
Gwir ammod yw'r gwr yma;
A goreu un a gara',
A goreu dim yw gwr da."

Weithiau y cenir unawdl cyrch yn brovest cyrch, val hyn:—

"Nerth yw dy ran wrth dy rym:
Aeth yn dy rás a'th wayw'n drwm;
Aethost iawnlwyth Ystanlai,
Lle nad ai y llew na dim."

Ynglyn o'r hên ganiad, ynglyn garhir, ynglyn milwr, ac ynglyn cildwrn, overves-
urau ynt, ac nid ydynt yn y pedwar mesur ar ugain.

TRIODD TALIESIN.

(O Gell Gymysg O. Myrwr.)

Tri pheth á ddifeithia y byd: brenin fôl heb gynghor, ynad heb gydwybod, a gwas heb ovn.

Tri pheth ni hir barâa: rhyvyg heb urddas, cadernid heb gydwybod, a hir bechawd heb ediveirwch.

Tri dŷn ni bydd gnyllwyniog byth: y gwr á wreica wrth gynghor ei gnawd, y gwr a vwyta wrth gynghor ei vol, a gwr á ymladdo wrth gynghor ei wraig.

Tri glwth byd: môr, dinas, ac arglwydd.

Tri pheth á ddyly pawb ddiolch lle y caiai: gwahawdd, rhybudd, ac anrheg.

Tri phechawd ni chyvaddevir: ovn ar elyn, poen serch, a drwg dyb eiddig am ei wraig.

Tri chodiad serch: anerech, cael, a chusan.

Tri ymlyniad serch: cywydd, englyn, a llatai.

Tri rhywydddeb serchog: noswaith dywell, tylwyth cysgiadur, a dŵr dawedawg.

Tri avrwydddeb serchog: noswaith vèr wlawiawg, gwrach anhunawg, a chi tom llavarddrud.

Tri ymlyniad serchog: digrivwech, haelioni, a syberwyd.

Tri llavarwech serchog: havdy, côg, a llatai.

Tri avlavarwch serchog: cornant, eiddig, a chyfylog.

Tri amnhorth serchog: yspeilwynt hydrev, brawd pregethwr, a chi.

Tri dŷn sy noturiawl i dri pheth: melinydd i ladrata, brawd pregethwr i gardota, a broliwr i ddywedyd celwydd.

Tri pheth ni cheif dŷn ddigon er â gafo: iechyd, hoedl, a chyvoeth.

Tair sail doethineb: ieuencid i ddysgu, côv i gadw, a synwyr i ddeall.

Tri pheth ni ddyleir eu credu: breuddwyd gwrach, a llw gordderchwraig, a chwedl heb warant.

Tri pheth sy dda gan gybydd: twca carnavras, esgidiau uchel clytiawg, a goganu hael.

Tri pheth ni hwyrach iddeu sorâu eu perchenog â wneler yn dda am danynt: gwraig, march, a chi.

Tri pheth â geif dŷn dedwydd: cariad perfaith, bywyd heddychlawn, a llawenydd newawl.

Tri pheth â geif dŷn drwg annedwydd: tylodi, awlwyddiant, a phoenau.

Tri pheth â geif dŷn gwallus: cywilydd, gwatwar, a cholled.

Tri pheth â geif dŷn am godi y bore: iechyd, cyvoeth, a santeiddrwydd.

Tri pheth nid hawdd eu coeliaw: llw porthmon, addewid gordderchwyr, a gair heliwr am ei gi.

Tair dedwyddgamp gwr: codi ei blant ar vonedd, adeiliad trev ei dâd, a dwyn ei ddadl i ben.

Tair dedwyddgamp gwr a gwraig: bod yn llawen yn eu tŷ, bod yn dda yn eu heglwys, a bod yn ddyddiwr eu cymydogion.

Tri avraid byd: crib i wr moel, drych i wr dall, a bwled i wr unllawiawg.

Tri pheth ni hir bery: llestr pridd i wraig veddw, llestr gwydr i veddyg from, a hoelion cocos melinydd anghywraint.

Tri pheth sy gystal â'r goreu: bara a llaeth rhag newyn, pais wen rhag anwyd, a mab gwreng ar adwy.

Tri pheth a vâg iechyd i ddŷn: digon o dân vis Mawrth, digon o gysgu vis Mai, a digon o vwyd vis Gorphenav.

Tri pheth â geif dŷn cysgadur: cywilydd, aviechyd, a methiant.

Tri pheth â geif dŷn cywir: dawn, parch, a chanmawl.

Tri pheth â geif dŷn fals: drygvyd, drygair, a drygweddi.

Tri pheth a gaif dŷn goddevus, cariad, parch, a fyniant.

Tri pheth â geif dŷn trugarawg: dawn, cariad, a thrugaredd.

Tri pheth â geif dŷn o ddylyn hirddrwg:

carchar cystuddiawl, newyn penydiawl, ac ufern dragwyddawl.

Tri pheth â geif dŷn deddvawl: digonedd bydawl, heddwch corforawl, a llawenydd newawl.

Tri pheth â ddyly dŷn eu hystyried: o ba le y daeth, yn mha le y mae, ac ovni pa le yr â.

Tri pheth ni ellir eu divlanu byth: cyvoeth Frainc, porvadir Cymru, a falsder Lloegyr.

Tri chydymaith sydd i ddiawl: balchder, cenvigen, a lledrad.

LLYMA ENGLYNION CAIN CYNNWYRE.

(O *Llywyr Ioseph Iones.*)

CAIN cynnwyre gwynt am lwyv,
Gnawd gwynvyd gwr ei gynnwyv:
Gwae ni chein â vo dawn Dwyv.

Cain cynnwyre gwawl hyd vŷr,
Gnawd pwyll yn y bo myvyr:
Gwae ni chlyw air a'i cynghyr.

Cain cynnwyre gwynt am lwyn,
Gnawd cudd yn ni bo ymddwyn:
Nid glew â bair mwyav cwyn.

Cain cynnwyre gwynt am ddâr,
Gnawd diogel pysg yn nhonnar:
Nid ar davawd llavar câr.

Cain cynnwyre tareth am vôr,
Gnawd cadarn llong wrth angor:
Namyn Duw nid oes gyngor.

Cain cynnwyre llwyd tdnau,
Hygoll dôs yn nghydeverau:
Nid mawr y câr doeth chwedlau.

Cain cynnwyre amlwg baint,
Gnawd cwsig yn more gan vrain:
Fawd i ddiawg nid rhyvaint.

Cain cynnwyre gwlith ar ddrain,
Gnawd cre yn more gan vrain:
Fawd i ddiawg ni ryvain.

Cain cynnwyre gwlith am berth,
Gnawd anghais y cyd bei nerth:
Nid rhwydd yd na bo yn merth.

Cain cynnwyre cânwel brith,
Yd geisynt buain braenar ith:
Anfawd a gyrch yn mhob rhith.

Cain cynnwyre esgud mîl,
Gnawd yn mherth eaws hywil:
Gwawd ebrwydd neud obryn gîl.

Cain cynnwyre tarthawg byrn,
Esgudnaid ceirw tros ebyrn:
Gnawd aml ei amcwydd trachwyrn.

Cain cynnwyre gwynt ar led,
Gnawd diogelder yn nhwred:
Ni ddaw mâd mynych dreigled.

Cain cynnwyre pluv hyd vaes,
Nid aml i ddigared waes:
Namyn iawnder ni enwir aes.

Cain cynnwyre amlwg hoeth,
Ceisyd mab megin ys maeth:
Nid goren golud cyvoeth.

Cain cynnwyre caled llêch,
Blaid ar vaen ni vedr odech:
Ni aned ni wyddiad bêch.

Cain cynnwyre gwynhawg bâl,
Gnawd i euawg hîr oval:
Gwell cyviaunder neg aur mâl.

Cain cynnwyre yn ngholais,
Tregid maran yn mlaen bais:
Ni ddifyg gallt o bei cais.

Cain cynnwyre hydd yn ngwâl,
Anrheithid rhywynt annal:
Gnawd i ddiawg hîr oval.

Cain cynnwyre gwawl am lân,
Dwyn ais yn na bo gwaeddan:
Namyn Duw nid oes wyddan.

Cain cynnwyre gwynt am gawn,
Gorhofid rhiedd rhwysg llawn:
Namyn Duw nid oes uniawn.

Cain cynnwyre lluwch ar vâ, n,
Cyrc ar uchel gan daran:
Nid mawredd sydd oreu rhan.

Cain cynnwyre pwl pill sêr,
Gorchwythid gwynt uwch aber:
Trwch â ddaw er â wneler.

Cain cynnwyre glâs addail,
Llawen aethnen o'i gwynddail:
Pob dedwydd Duw a'i arail.

Cain cynnwyre gwae berchen tâl
Yn y bo hawl ac attal:
Ys dir am y gwŷd dial.

Cain cynnwyre croch tòn drên,
Cyrcid carw dan vrig derwen:
Edwyn anfaidd ei pherchen.

Cain cynnwyre, fug yn nghawdd,
Gnawd gwrn y bo a'i amllawdd:
Chwedl â dŷ yn ei hadrawdd.

Cain cynnwyre amlwg mall,
Bid diogel dryw yn ei ball:
Ys nid goreu gwynvyd gall.

Cain cynnwyre rhancus brân,
Gnawd gwynt yn gwasgar lluwch mân:
Gwae eiddil rhag eis baran.

Cain cynnwyre llwyd ceinon,
Tawgar o'i dynder avon:
Nid mawr serch lle mawr y sôn:

Ystyfan Bardd Teilarw a'i cant.

CERDD Y BARDD GLAS O'R GADAIR, O LYVRE
JOSEPH JONES O GAER DŷY, A YSGRIV-
ENWYD Y'NGHYLCH Y VLWYDDYN, 1590.

DEG gormes caredvorian
A ddiväant y byd o'i vron,
Lle y bont gwae hwy 'r dynion !

Trais y cedyrn a'u hymdrin
Ar y llavurgar werin,
Gwae a'u teiml; gwae dysgethrin !

Esgeulusder esgobion
Yn ceryddu drwg ddynion,
Gwae wynt ddydd brawd ger bron Huon !

Chwant, o gribddail ac ocr noeth,
Ennill döodd a chyvoeth,
Gwae wynt yn mrawd, wyr annoeth !

Anudon digywilydd
Ymhlith cenedl annedwydd,
Gwae wynt yn mrawd ger Dovydd !

Gorwagedd brwysg y'ngwisgodd,
Yn ngwrth doethion hen oesodd,
Gwae a'u nawdd rhag Nêr nevodd !

Llyvreiddra cenedl werin
Yn ovni egor y min,
Gwae wyntwy 'n nydd cyvrwysdrin !

Oervel ymhlith cerennydd
Yn difawd cariad gwledydd,
Gwae y rhai'n gan rhwysg treisydd !

Meddwdawd a phob glythineb,
Hyd nas cyll neb ei wyneb,
Gwae wynt rhag eu folineb !

Godinebau cyhoeddus,
Heb neb a'u beirn yn veius,
Gwae wynt rai annosparthus !

Trin cyvraith yn anghyviawn,
Heb ovalu am uniawn,
Gwae a'u gwnel rhag a'u cyvrddawn !

Gwae wynt wy, medd y Bardd Glâs,
A warchetwis ei addas,
Gwae a'u bont rhag anurddas !

Gwae wynt wy âl y gethern
A wladychant oer vigwern,
Gwae wynt rhag a'u cysb, ufern !

Amboed anymgoll vywyd,
Nam boed ymgydrin a gwŷd,
Ac a'm dawn Duw am gweryd.

Amboed anhylwgr vuchedd,
Yn ystyriaw vy niwedd,
Ys mau nawdd Ner tangnevedd.

Amboed hybwyll vyvyrdawd
Yn ymysgar â phechawd,
Ys Duw a'm nawdd yn nydd brawd.

Y Bardd Glâs o'r Gadair a'i cant.

Yr oedd y Bardd Glâs o'r Gadair yn byw
yn amser Alfred brenin Lloegyr; ac â

aeth at y brenin hwnw yn *Vardd Teliaw*
iddo, medd Edward Davydd o Vargam.
—*Pa beth yw Bardd Teliaw?*

LLYMA ENGLYNION A VUANT RHWNG CAR-
ADAWG LLANCARVAN A GWGAN VAR-
AWG O LANDATHAN.

(*O lyvyr Ioseph Iones o Gaer Dyv, 1590.*)

GWGAN Varvawc, hanpyll gwell,
A'm rothwy eb ryvawr gymhell
Eiriau cynghor a'm cywell.

Ai da gan Dduw garu merch,
Ac arai' amddi draserch?
Am bo'th addysg i'm annerch.

Gwgan mwyav gwybedydd
Er à welais yn ngwledydd,
Ai da cân a llawenydd?

Gwgan gwybedydd cyvrgain,
Mygr fawd myvyrdawd mirain,
Ai da canu mawl rhiaian?

Gwgan gwybedydd cyfrgall,
Mycrav ys gwn ei ddeall,
Ai da gadael i anghall?

Gwgan gelvyddyd barddas,
Gwr ni rygyll ei urddas?
Ai da gogan, ai addas?

Gwgan briv awen gytgerdd,
Ail eos barddes dól werdd,
Ai da i Ddovydd gwengerdd?

Gwgan gelvyddyd gyvlawn,
Gwr à geidw y'mhob uniawn,
Ai da dysg lle na bo dawn?

Caradawc Llancarvan a'i cant.

ATEB GWGAN VARVAWG.

HANPYLL gwell, ti Garadawg
Aven-viniad ceirvoddawg,
Wyd gyvaille Gwgan Varvawg.

Llyma vy nghyngor iti,
Can nid teg imi dewi,
Cyt y gwyddost gwell no mi.

Duw à wnaeth merch yn nghyntav
O asswyn assen Addav,
Mal a'i carai'n anwylav.

Ac am hyn, wr cerddgyvrain,
Man y bo beirdd cyvurddain,
Bodd Duw caru gwenriain.

Duw à wnaeth cân ac awen,
Er peri nev yn llawen;
Ac am hyn da cerdd gymhen.

O adael anghall á wna
Heb addysg a'i dyspwylla,
Nid ymchwel vyth ar y da.

Duw à wnaeth dŷn o'r ddaiar,
Ac a'i pyrth yn athrugar,
Ev ai mawl am hyn a'i câr.

Caradawg ymbwyll dyddan,
Gwr ni lithr yn ei amcan,
I bob drwg addas gogan.

Caradawg ymbwyll cyviawn,
Ys gyrid dyn yn mhob iawn,
Lle bytho dysg ys dir dawn.

*Gwgan Bardd Iestin a'i cant; sef
Gwgan Varvawg o Landathan.*

Y DIARHEBION CYMRAEG,

A GASGLOEDD YR HEN GYRYS O IAL, AC A ARGRAFED YMA YN OL ADYSGRIVIAD Y
PARCH. EVAN EVANS, YN 1775, O LYVYR A YSGRIVENOEDD GWILYM MAURICE
O LANSILIN, YN 1675, O GASGLIAD Y PARCH. DR. JOHN DAVIES,
O VALLWYD.

AT YR HAWDDGAR GYMRO.

DYMA i ti, y Cymro anwyl, weddillion doethineb yr hen Gymry gynt; sev yw DIARHEBION DY WLAD, yn gywirach, ac yn amlach nog y printiwyd hwynt o'r blaen.

Y rhai à ddodwyd yma yn anghwaneg sy â serenod o'u blaen, val hyn *. Ac y mae ambell un o honynt yn o dywyll; a'r rhai hyny á nodir val hyn A.

Y casgyl cyntav o'r Diarhebion hyn á elwid gynt *Madwaith Hên Gyrys o Iâl*; o herwydd val hyn y mae wedi eu hysgrifenu o'u blaen hwynt yn yr hen lyfrau—*Madwaith Hên Gyrys o Iâl, yr hun á elwid*

Bâch Buddygre, a Gwyddvarch Gyvarvydd; a'r hên wyrda gynt á ddywarod y Diarhebion hyn val y buent gadweddy gwedi hwynt i roddi addysg i'r neb á syniai arnynt.

Pa amser yr oedd yr *Hên Gyrys* yma nis gwn i. Cymmer di addysg a gwybod-aeth oddiwrth y Diarhebion hyn; ac velly y teli di iddo ev bwyth ei lavur yn eu casglu hwynt, ac i minnau bwyth vy llavur yn eu taclu, ac yn eu gosod allan er dy vwyn di—A bydd wych,

JOHN DAVIES.

DIARHEBION.

A ACHWYNO heb achos, gwneler achos iddo.

A addev rydau.

A aeth ynghyd aeth o'r byd.

A arbedoedd ei lwyn á golloedd ei vwyn.

A arbeto ei vach arbeted ei gynnogyn.

Abl i bawb a'i bodlono.

Abl i bawb a'i gweinyddo.

Abl i bawb ei gydradd.

Abl yw soeg i vóch.

Ac yna mi á ddefroais.

Achles calon cwrwv.

Achos bychan y daw blinder. *

Achos heb achos o hono.

Achos i'r bysen vod ar y barth.

Achub maes mawr á dryg-varch.

Achub yr adeg.

Achwyn rhag achwyn rhagddo.

Adail dedwydd yn ddiddos.

Advyd pob hir dristwch.

Adneu cyhyryn gan gath.

Adneu gan berchen.

A Duw yn y (o'r) blaen.

A gair Duw yn uchav.

Adwaen laeth can nis dyvnwyv.

Adwaen mab a'i llawch.

Adwyawg cae anhwsmon.

Addas i bawb ei gydradd.

Adwyth diriad heb achos.

Addaw mab addaw vaen.

Addaw mâch ac addaw mab.

Addaw mawr a rhodd vechan.

Addaw y môr a'r mynydd.

Addaw tég á wna ynvyd yn llawen.

Addev yw tewi.

Addved angeu i hên.

Addug yr hydd i'r llyn.

Addug yr hydd i'r maes mawr.

Adduned herwr hirnos.

A ddwg angau nid adver.

A ddwg da drwg gynghor?

A ddyvo can-car á ddyvydd can-nos.

A ddyvo i dorth ai dyhaith,

Ev á ddyvydd á wnel ei waith.

A ddygo y gôd ymborthedd o honi.

A ddygo yr wy á ddwg á vo mwy.

A ddysger i'th vâb ddywsul ev a'i gwybydd ddywllun.

Aed lew i gynhwrv câd Duw a'i ddifer.

A èl i lys heb neges doed a'i neges ganto.

A èl i'r gware adawed ei groen gartrev.

Aelwyd a gymhell.

Aerwy cyn buwch.

A esgyno yn hwyr ebrwydd y disgyn.
 Aeth ynghyd aeth o'r byd.
 Aviach pob trwm galon.
 Avieuthus pob mammaeth.
 Avlan dwylaw diawgswrth.
 Avlan genau anudonawl.
 Avlednais pob gwyllt.
 A vo a'i vryd ar ddebed (gerdded)
 Ni wna dda cyn ei vnyed.
 A vo aml ei vara,
 Tan ganu aed i laetha.
 A vo aml ei veibion,
 Bid wâg ei goluddion.
 A vo aml ei vâl rhoed yn ei uwd.
 A vo caled yn nghyngaws,
 Dadleued ar bob achaws.
 A vo dda gan Dduw ys dir.
 A vo digywilydd á vydd digolled.
 A vo diried ar vôr diried vydd ar dir.
 A vo goreu i ryvel goreu i heddwch.
 A vo hên arched weddi.
 A vo hyborth hywir vydd.
 A vo marw ni ymogelir.
 A vo marw er ei vygwith a'i vaw y cym-
 muner.
 A vo nesav i'r eglwys
 Vydd pellav oddiwrth baradwys.
 A vo pen bid pont.
 A vo trechav treisied,
 A vo gwanav gweiddied.
 Avrad yw gwrthod.
 Avrad pob avraid.
 Avrwydd pob dyrys.
 A vu ben cwd aeth yn din cwd.
 A vu ddyn aeth yn adyn.
 A vyno barch bid gadarn.
 A vyno glôd bid varw.
 A vyno Duw dervid.
 A vyno ddrwg i'w gymydog iddo ei hun y
 daw.
 A vyno gymbell bid glâv.
 A vyno iechyd bid lawen.
 A fôl nid doeth ymryson.
 A gavas y carn á gavas y llavn.
 A gafo ddyrnod y bore hyd ucher ydd âa
 ag ev.
 A gair Duw yn uchav.
 A Duw o'r blaen.
 A garo ei vam cared ei elltrewyn.
 A garo ei gilydd nid adnebydd ei gabl.
 A garo ei gilydd nis dirmyg.
 A garo yr iau, cared ei waryau.
 A garo ei gwr, cared ei chwegr.
 A gasgler ar varch Malen tan ei dôr ydd
 âa.
 A gatwer á geir wrth raid.
 A grawn cybydd á ys glwth.
 A grêa y vrân vawr á grêa y vrân vechan.
 A gwyn cwyn bychan,

Cwyn mawr á ddarogan.
 A gwyn rwy ni rygwynvan.
 A gyvodes á golles ei le.
 A gymmero ddysg cadwed.
 Alwysen tam o garw.
 A'i wregys ar dro.
 A lygrwys Duw á lygrwys dyn.
 Allan o olwg allan o veddl.
 Allwedd calon cwrwv da.
 Amaerwy adnabod amynedd.
 Amaerwy direidi drwg anian.
 Amcan cyn gwneuthur.
 Amcan á vydd gan bawb.
 A'm caro i cared vy nghi.
 Amgeledd y ci am y cwd halen.
 Am gwypm hên y chwardd ieuanc.
 Am gwypm hên y chwardd gwên gwas.
 Amlach yw y brain no'r gweilch.
 Aml tro ar veddlw serchog.
 Amlav cwrwv tra hitler.
 Amlav y mêl tra hitler.
 Aml bai lle ni charer.
 Amlwg cas a chariad.
 Amlwg gwaed ar ben crâch.
 Amlwg gwaed ar varch gwelw.
 Ammau pob anwybod.
 Ammheuthun pob dieithrwyd.
 Ammod á dyr ddeddv.
 Amser i vwyd amser i olochwyd.
 Amser sydd i bob peth.
 Anavus pob drygvoesawg.
 Anav yn ngiau angau yn ngwythi.
 Aneglur genad yw ceudawd.
 Anfawd i'r dyn a'm twylloedd ddwywaith.
 Anfawd i minnau o'm twylla y drydedd
 waith.
 Aneirian pob diriad.
 Anmharawd pob anallu.
 Anmrant pob tòr devod.
 Angau angen dyhewyn dir.
 Angau á ddyvrys.
 Angau garw drud a'i heirch.
 Angel pen fordd a diawl pen tân.
 Angen á bair i hên wrâch duthio.
 Angen á bryn ac á werth.
 Angen á dyr ddeddv.
 Angen á ddyg hên i redeg.
 Anghall mall dall á dwyllir.
 Anghariadus pob diriad.
 Anghenawg pob tylawd.
 Anghwbl pob eisiau.
 Anghymmen pob fôl.
 Anghynhes pob oer.
 Anghwanecid mevl mawrair.
 Anghyvarwydd á dyr ei dîn yn cachu.
 Anhael pob cybydd.
 Anhapus pob trwch.
 Anhawdd i weniaith
 Dwyllaw ond unwaith.

Anhawdd chwythu tân â blawd yn ngenau.
 Anhawdd gwreica a fynu yn yr un
 vlywyddyn.
 Anhawdd rhedeg oni ellir cerdded.
 Anhyderus pob ovnawg.
 Anhydryn pob avrywiawg.
 A nodlo Duw rhynoddir.
 Annoeth lithrig ei davawd.
 Annog gi ac na ddos gantho.
 Annos ci i gell agored
 Anrhaith gyvludwydd (gyvludd vydd)
 Taiawg yn nhy ei gilydd.
 Anwadal barn pob ehud.
 Anwar vu (vu i) Velyn ei vrait.
 Anwydawg chwannawg i dân.
 Anwyl gan bawb â gâr.
 A oddevo â orvydd.
 A oddev rydau.
 A ogano â ogenir.
 Arav dân â wna vrâg melyn.
 Araith doeth a drud ni ddygymydd.
 A rân i liaws rhâned yn hynaws.
 Arbed geisiaw ac arbed gael.
 Arbed law ac arbed droed.
 Ar bob da Duw sydd athraw.
 Ardd cyd byth, ardd cyn ni bych.
 Ar ddiwedd y mae barnu.
 Arv â geidw heddwch.
 Arver â wna meistri.
 Arvawg â gafu rybudd.
 Arv doeth yw pwyll.
 Arglwydd â gymlell.
 Arglwydd biau â wrthoter.
 Arglwydd gwan gwae ei was.
 Arglwydd pawb ar ei eiddo.
 A'r gwellaiv y llas y weirglawdd.
 Ar hindda mae gweithio
 Rhag newyn pan ddelo.
 Ar hindda y mae cynuta,
 Rhag anwyd y gau.
 Arian â bryn ac â werth.
 Ar ni allo trais twylled.
 Ar ni ochelo y mwg ni ochel ei ddrwg.
 Ar nid yw pwyll pyd yw.
 Ar ni oddevo gwas bid was iddo ei hun.
 Ar ni phortho ei gath porthed ei lygod.
 Ar ni roddo â garo ni cheif â ddamuno.
 Ar ni wano yn ddraen ni wan yn gipyll.
 Arovyn drwg vogel.
 Ar ol gwlaw tês a ddaw.
 Ar ol cymmylau
 Yr â'r wybren yn olau.
 Arwaesav â ddifydd ddifaith.
 Arwaesav ar leidyrr ei ddal. (vynag)
 Arwydd drwg mwg yn nifaith.
 Arwydd nad cîg bwch.
 Aseth ni phlyco nid da.
 Asglodyn gwern yn mhen cath.
 Asgre lân diogel ei pherchen.

Asgwrn yr hên yn yr angen.
 Astrus pob anav.
 Atvai gell i gi mynych ydd âa iddi.
 Atgas direid-ddyn.
 Atteb arnav gan ddysgedig.
 Athraw pawb yn ei dy.
 Athrodwaith o genvigen.
 Aur gan bawb â chwennych.
 A wahanoedd cnawd gwahanoedd ddolur.
 Awchus arv â eillio.
 Awdur cerdd a'i gwnel.
 Awgrym pawb nis gwybydd.
 A wnel drwg aröed y llall.
 A wnel drwg ymogledd.
 A wnel dyn Duw a'i barn.
 A wnel Duw nid âa yn adwaith.
 A wneler yn rhin nant
 Ev a'i gwybydd cant.
 A wnel mât mât â ddyly.
 A wnel mawr-ddrwg â rydd mawr llw.
 A wnel dwyll ev â dwyllir.
 Awr ddrwg casaeliad falswr.
 A wreiddio mewn drygioni,
 Anhawdd vydd ei gynghori.
 Awydd â dyr ei wddyy.
 A yvo lawer bid veddw.
 A ymgweirioedd â gychwynoedd.
 A yso dam y mât ysed ei vevyl gantho.

Bai ar wrach dðri ei chlun.
 Bai ar varch dðri ei droed.
 Balchder heb droed.
 Balchder a'i gydymmaith
 A gavas gwymyp ar unwaith.
 Balchder o bell.
 Bara ac ymenyn yw un tamaid.
 Barv nid ardd ni chwardd ei chlas.
 Bâs pan wahêner hyny.
 Basav dwvr yn yd levair.
 Bawddyn wrth ei grybwyll.
 Be â bawd y gweud gwe.
 Be cafaï bawb â vynai,
 Ni byddai hiraethawg neb rhai.
 Bellach, bellach, val chwedl y barcud.
 Bendith i'r hwch biau y bloneg.
 Berwid calon llew (glew, lew).
 Bid anion dedwydd.
 Bid anniwair diveriawg (deueiriawg).
 Bid anwadal ehud.
 Bid aha byddar.
 Bid ddrwg gwraig o vynyth warth.
 Bid ddiriad ddryganianus.
 Bid ehud drud er chwerthin.
 Bid evain alltud.
 Bid gwrandaw glau wrth awr.
 Bid gyva ran rybuchir.
 Bid hyvagl gwyar ar on.
 Bid lās lluarth.
 Bid lawen iach.

Bid lawen meddw.

Bid lŷn dy baderau,

Bid rydlyd dy arvan.

Bid nych cwyn clâw.

Bid reiniad yn nghyvarch.

Bid reniad yn nghyvarth:

Bid trist pob galarus.

Bid wagelawg lleidr.

Bid wâr antur glew wrth awr.

Bid wastad gwraig o'i mynych warth.

Bid wraig ddrwg o'i mynych warth.

Bid wyw gwr heb vagwriaeth.

Bid wyw {wyw} march â gnith wellt mai.

Blaengar ymadrawdd pob fôl.

Blawd yn y gist.

Blingaw y gâth hyd 'ei llosgwrn.

Blodau cyn mai, mal pei {gorau} na bai.

Blys pob peth vydd ar wan.

Bo amlav y bleiddiaid,

Gwaethav vydd i'r devaid.

Bob eilwers y rhêd y cwn.

Bod yn glâw a marw eisys.

Bo hynav y dyn gwaethav vydd ei bwyll.

Bo hynav vo y rhyg tebycav vydd i'w dâd.

Boloch ovnawg vydd daw.

Boloch vydd daw.

Bonedd â dywys, dillad â gynnwys.

Bore brwynawg bradawg ieir.

Bore coch a mawredd gwraig.

Bore i bawb pan goto.

Bo tynav y llinyn cyntav y tyr.

Braith ei gôd â gynnull.

Brawd i vud pob anghyviaith.

Brawd i sevyll ar adwy.

Brawd yw celwyddawg i leidyrr.

Brawd yw cymmwynas i ddireidi.

Brawd yw mygu i dagu.

Brenin vydd unllgyeidiawg yn mysg y deilliaid.

Brenin y bwyd yw y bara.

Breuddwyd gwrâch wrth ei hewyllys.

Brodyr pob cerddorion.

Buan barn pob ehud.

Buan y saetha ynvyd ei vollt.

Budd cyn tymp.

Bu mor edivar ganddo a'r gwr à laddoedd ei vilgi.

Bu well i'r gwr à grwydrws nog à vu varw rhag newyn.

Bwrw a'th unllaw, cais a'th ddwyllaw.

Bwrw câth {caeth} i gythraul.

Bwrw ceir dros gyfion.

Bwrw dwyvyr am ben gwr marw.

Bwrw gwyddiv ar ol yr hwyaid.

Bwrw heli yn y môr.

Bwrw nôs dros benben.

Bwystlawn genau callawr.

Bwya y mêl o'r cwch.

Bwyta divyn valy rhuddo. *Sevarlech yn pob i.*

Bychan vydd mam y cynvyl.

Bychodedd minialed.

Bydd vŷw march a'th vi wellt mai.

Byddar â geif gyfelyb.

Byr ddryganian â wna hir oval.

Byr veddwl â wna hir oval.

Byr-ddydd ni ddervydd cynghor.

Byrhoedlawg digasawg saint.

Byw ar gara y mae Dyddgu.

Cadarnach yw yr edau yn gyvrodedd nog yn ungorn.

Cadw dy lîn ev âa yn eurlin.

Cadw dy wlân ev âa yn eurwlan.

Cavas dda ni chavas ddrwg.

Cafad malu cafad ei werth.

Cais varchawg da dan droed ei varch.

Cais yn y mwlwg.

Caledach glew no maen.

Calon ni gynnydd cysgid.

Calon y Sais {estron} wrth Gymro.

Cân grwth na chân.

Can ddieuad ag ysu o'r llygod y cwllyr.

Can ebrwydded yn y varchnad

Croen yr oen â chroen y ddavad.

Can boethed a'r tân.

Can veddwed a'r dwsel.

Can velysed a'r mêl.

Can gynted a'r gwynt.

Can iached a'r brithyll.

Can iached a'r glain.

Can loywed a'r dwvyr.

Can oered a'r iâ.

Can wyned a'r eira.

Can wired a'r evengyl.

Can rewydd ni bydd pell rin.

Cân-car sydd i ddyn a chan-esgar.

Can ehud ni ddaw'r pa faig.

Canyndaith ci ei losgwrn.

Cân mil gwraig.

Canmoled pawb y rhyd mal y cafo.

Cant mwyn mab yn y tŷ.

Cân pen cân synwyr.

Canu heb gwydd.

Cân wst gan henaint.

Cared chwaer ddiriad.

Câr cywir yn yr ing y gwelir.

Carth gwaclawd y bellen.

Câr y wraig aed i'r gell.

Câr y gwr aed ymhell.

Câs dyn yma câs Duw vry.

Câs vydd à oreilitio.

Câs vydd y neb à geisio.

Câs myharen mwyrer.

Câs gwirionedd lle ni charer.

Caseg glôf clôf ei hebawl.

Castell pawb ei dŷ.

Cau y drws wedi myned y devaid allan.

Cau tin wedi bramu.
 Ceinmygyr pob newydd.
 Ceisied a gre ei vau â gollo.
 Ceisied pawb ddwyvyr i'w long.
 Ceisiaw diriad yn ei dyddyn.
 Ceisiaw bod yn lleuen cyn bod yn Vabli.
 Ceisiaw ei vau yn y vorwyn ieuane.
 Celvydd celed ei arvaeth.
 Celi arglwydd y welgi.
 Celi havodwr ei vuarth.
 Ceneu milgi a morwyn ni cheif eu mwyn
 a'u maco.
 Ceneu yn ei wâl a gâst lem.
 Cenvigen â ladd ei pherchen.
 Cenvigen wrth well.
 Cennyl gwraig mawrddda.
 Cènad vud drud a'i cretwy.
 Cènad hwyr drwg ei neges.
 Cerddwys â rwymwys.
 Cerid chwaer ddiriad can ni charer.
 Ceuant yw angau.
 Ci chwyrynawg halawg ei bais.
 Ci â helio bob llwdyn ni bydd da ar yr un.
 Clwm anghenawg ar y geiniawg.
 Clwm gwrâch ar ei dimai.
 Clwm eiddil moch ellwng.
 Clywir corn can ni weler.
 Clywitor corn can ni weler.
 Cnu y ddavad varw.
 Coel cân-hadain.
 Coel gwrâch o'i heistedd.
 Coeliaw llai chust no golwg.
 Coes yn lle morddwyd.
 Còv â lithra, llythyr â geidw.
 Còv gan bawb â gâr.
 Còv pob diweddav.
 Covyl gwâs diawg.
 Cofa dy din pan entrewych.
 Cogor iâr yn ydian.
 Coll, medd y vrân pan gafo ddigon.
 Colled â hofed.
 Colles dy lad cystal i'r vuwch.
 Colles ei glydwr â gyrchoedd ty i adwr.
 Còsp ar ben iâr.
 Cospi yr arth yn ngwydd y llew.
 Còs din taiawg ev a gâch yn dy ddwrn.
 Cráf ci, caledach asgwrn.
 Cráf vydd llygad y gwestwr.
 Crafach no'r evail.
 Crechwen yn ngenau ynvyd.
 Crevydd iâr wrth ei gylvin.
 Croesaw dwvyr i long.
 Cryd ar hên angeu ys dir.
 Crynu val y vorwialen.
 Crywyn cyn môch, môch â ddamwain.
 Cuall cleddyv byr o wain.
 Cu annair wedi praidd (buwch).
 Cwyp ar galedlawr.
 Cwyp y gwr yn y rych.

Cwyn bychod ceiliawg yn aerwy.
 Cyd boed da nid gwir dda:
 Cyd boed da nid Mordav.
 Cyd boed doeth diriad ys drud.
 Cyd boed hir hav-ddydd dybydd ucher.
 Cyd celer naw-nos, ni cheir naw-mis.
 Cydwytia â mab arglwydd, ac na chyd-
 chwara.
 Cyd gwichio y ven hi â ddwg ei llwyth.
 Cydles i bawb galw yr ychain.
 Cyd yso gîg march, bid ar gîg ebawl.
 Cyva ran rhybuchir.
 Cyvaill blaid bugel diawg.
 Cyvareddion gwrâch waethwaeth.
 Cyvarwydd dwvyr yn ei ddyvrille:
 Cyvarwydd llaw lle y doto.
 Cyvled mantell ar ei gwrthwyneb ag ar ei
 gwyneb.
 Cyvled mantell, mewn celli,
 Gwrthwyneb a'i hwyneb hi;
 Ac nid cyvled gweled gwir
 Ar ei wyneb ar anwir.

Ior Vynghwyd.

Cyvnnewid â hael,
 Cyvoed vydd da â dedwydd.
 Cyvoethawg i werthw, tylawd i brynu.
 Cyvrin pen â chalon.
 Cyfes pob rhwydd.
 Cymmwythach corach a simach.
 Cymmwedd Corach a Sinach.
 Cymmyrid haiarn hoedyl dyn.
 Cynddrwg a'r Vad Velen.
 Cynghesedd wedi brawd.
 Cynghor hên nith attwg (addwg).
 Cynghor iâch i glâv.
 Cynghori'm gwâs yn hên.
 Cynghori diriad nid hawdd.
 Cynghor y gobenydd.
 Cynnadyl taiawg yn ei dÿ.
 Cynnelw cinyn gan gadechyn.
 Cynt y llysg yr odyd no'r ysgubawr.
 Cyntav ei ôg cyntav ei gryman.
 Cyrch cabrytai.
 Cyrched vryn â ddysgwylio.
 Cyrch ci ar y vreuan.
 Cysgu val y pathew.
 Cysul hên ni'th addwg.
 Cystal ar draed â marchogaeth fôn.
 Cystal Hywel â Hwlyn.
 Cystal modvedd o lèd â modvedd o hÿd.
 Cystal y march a'i advarchwerth.
 Cywala gwedd gwraig unben.
 Cywrys am vwyd, carant am ovid.
 Chwannawg annoeth i ymliw.
 Chwannawg truch i drin.
 Chwannawg mab i hynt,
 Chwannawg adref a vo cynt.
 Chwara ac na vriw, cellwair ac na chywil
 yddia.

Chware broch yn nghôd.
Chware hên gi a chenuau.
Chware hwch a pharchell.
Chwareid mab noeth, ni chwery mab new-
ynawg.

Chwareus yn awr, nid chwareus yn
mlwyddyn.

Chwarddiad dwvyr dan iâ.

Chwedlau y gwreigedd yn y velin.

Chwefrawr chwyth neidyr o'i (i'w) nyth.

Chwêg medd, chwerw pan daler.

Hoyw vydd gwin gloyw gan glêr,

Chwerw, poen dielw, pan daler.

D. ab Gwilym.

Chwegach bwyd cybydd (cilydd).

Chwerddid bryd wrth â garer.

Chwerthin â wna ynvyd yn boddî.

Moody madness, laughing wild,

Amid severest woe.—GRAY.

Chweirys, gnawd o anianawd (anyawd).

Chwil gan nôs.

Da angau ar eidiawg (eiddiawg).

Da daint rhag tavawd.

Da daint rhag tavawd, daw dydd,

Yn nghilvach savn anghelvydd.

Iolo Goch.

Dadlau gwedi barn.

Dadlau mawr mynych ac engi ar lygoden.

Da gwaith Duw roi cyrn byrion i'r vuwch
â hwylio.

Da gweddai y bêr i'r golwyth.

Da gwr val pawb.

Da hil ceirch gan ddrwg gynnogyn.

Daint y ci wrth yr hwch.

Dala dy dŷ am y vo,

A diovryd â atvo.

Dala llyswên erbyn ei llyw.

Dall vyddar pob trwch.

Dall pob anghyvarwydd.

Dall yn barnu ar liwiau.

Da mab y gôv.

Damwain pob hely.

Dangos llwyr i gyvarwrye.

Dangos diriaid i gwn.

Dangos dy vys i vâlâwg yntau ai heirch
yn llwyr.

Dangos llwybr i gyvarwydd.

Dangos nêv i bechadur.

Dangos y llo ac na ddangos y llaeth.

Dau bryd newynawg â wna y trydydd yn
lwth.

Dau waith â vydd gan gywraint.

Dawn y dydd ydyw y borau.

Da y cynnydda meddwl gwr da.

Da y gwelsoch gwell y dêl.

Da yw â saiv ac ni waner.

Da yw côv mab.

Da yw Duw, a hîr yw byth.

Da yw y maen gyda'r evengyl.

Da yw y sant y creter iddo.

Dechreu blaen carai o voly.

Dedwydd â gâr dadolwch.

Dedwydd â geif ddraen yn ei uwd.

Dedwydd i'r ai gwyl ai câr.

Dedwydd Dovydd ai rhydd råd.

Devnyddvawr pob anghywraint.

Dellis da yn yd vu.

Delor a ddwg drwg i'w nyth.

Deuid (devod) y ci wrth yr hwch.

Deuparth clôd yn mhenglog.

Deuparth fordd ei gwybod.

Deuparth fydd y'ngâlôn.

Departh gwaith ei ddechreu.

Deuparth parch yw arver.

Deuparth pryd ymdrwsio.

Deuparth bonedd yw dysg.

Deuparth dysg yw hyder.

Deuparth taith ymbarotoi.

Deuparth trev eu harverau.

Deuparth cerdd ei gwrndaw.

Deuparth rhôdd yw ewyllys.

Deuwch brydnawn.

Dewin pob eiddig.

Dewin pob diawg.

Dewis ai yr iau ai y vwyall.

Dewis o'r ddwy vach ddu hwch.

Dewis pawb o'i giniaw.

Diane ar Glwyd a boddî ar Gonwy.

Diau gynnadl taiawg o'i dŷ.

Dibech vywyd gwyn ei dŷ.

Diddrwg didda megys hengi.

Diengid gwan, erlid rhygadarn.

Difaith llyfant dan iâ.

Diferwy Duw ddiawg.

Dig pawb rhag ai câr.

Digawn Crist trist yn llawen.

Digawn da diwyd gënad.

Digon Duw da i unig.

Digon o grwth a thelyn.

Digawn yw chwareu rhynawd.

Digon yw digon o vél.

Digriv gan bob aderyn ei lais.

Digu pawb o anadyl y pibydd.

Dihuniad â brydero.

Dillad â gynnwys.

Dillyn ieuanc carpiawg hên.

Dillyn yn llaw henvab.

Dinas a ddifydd ddifaith.

Dir yw gadael peth o'r dwvyr heibio.

Diriaid a gabl ei orau.

Diriaid a geif ddraen yn ei uwd.

Diriaid a glud i ddedwydd

Ac o vôr ac o vynydd.

Diriaid ni vyn wrandaw.

Diriaid ni hawddvaidd heddwch.

Dirmygir ni welir.

Dirwest odyn.

Dirwest a chred a gweddi
 A orydd bob caledi.
 Disymnwth vydd dryglaw i anmhwyl.
 Diwedd hên cadw deवाद.
 Diwyl yw angau,
 Diwylach â edau.
 Diwytaf i Vleiddan ei gènad ei hunan.
 Dyled ar bawb ei addaw.
 Dod dy law ar dy galon.
 Dod venthyg i noeth
 Nis cei dranoeth.
 Doeth â dwyllir deirgwaith;
 Ni thwyllir drud ond unwaith.
 Doeth pawb tra tawo.
 Dogyn sydd ar bob peth.
 Dolurus calon dolurvawr
 Drud â dal dau cyvled.
 Drud â dŷb wrth ei vam.
 Drud i ddal, doeth i estwng.
 Drud ganu deulw.
 Drwg â drevn wrth ei drwyddedawg.
 Drwg o lŷs ni ater gwâd.
 Drwg pawb o'i wybod.
 Drwg pawl ni savo vlwyddyn.
 Drwg pechod o'i hîr erlid.
 Drwg wrth dranoeth.
 Drwg un drwg arall.
 Drug y ceidw diawl ei wâs.
 Drwg yw y deg ewin.
 Drwg yw y drwg, a gwaeth yw y gwaethav.
 Drwg yw y fordd ni cherdder ond unwaith.
 Drwg yw y drygwas, a gwaeth yw bod
 hebddo.
 Drwg yw peth ni thâl ei ovyn.
 Drwg y swydd nis tâl ei gwasanaethu.
 Drych i bawb ei gymydawg.
 Drygwaith dwywaith y gwneir.
 Drythyll pob digraid (diriaid).
 Drythyll maen yn llaw esgud.
 Drythyllwg drwg ei ddichwain.
 Duw â vedd, dyn â levair.
 Duw a ranoedd, nêv a gavoedd.
 Duw a ran yr anwyd val y rhan y dillad.
 Duw biau gwneuthur.
 Duw cadarn â varn bob iawn.
 Dwrdd gan deulu.
 Dybydd hinon gwedi gwlaw.
 Dwyn oddiar drael y saint.
 Dwyn y carth o'r pared.
 Dybydd rew i lyfant.
 Dycer ni weler ei ran.
 Dycid anmhwyl ei ran.
 Dycid chwant dros beiriant.
 Dycid Duw dafar o law.
 Dychyvrydd trwch â thrin.
 Dyddaw drwg, hanbyddir gwell.
 Dyval â dyr y gareg.
 Dyvydd dihirwaith aros.
 Dihirwaith aros.

Dygas gwaith erlyn.
 Dygyn yw addaw â garawr.
 Dygyummyrid haiarn hoedyl dyn.
 Dygystudd deurudd dagrau.
 Dyly mâch ni ddyly ddim.
 Dylyn hael onid êl yn gi.
 Dylluan yn llaw henvab.
 Dyrnod gwâs hir yw ei gâs.
 Dyro lyn i ddoeth ev a vydd ddoethach.
 Dyrswys y garthen.
 Dysg ddedydd â gair; dysg ddiriaid â
 gwiail.
 Dysg chan ynvyd ymogelyd,
 A chan y doeth dysg wneuthyd.
 Dysgu grâdd i henvarch.
 Dywed llavar ni wypo.
 Dywal dir vydd ei laith.
 Dyweddi o wnc, galanas o bell.

Ebawl yr ebawl i Dduw.
 Ebrill garw parchell marw.
 Echwyn yw nag.
 Edivar cybydd am draul.
 Edwyn pawb adain.
 Edrych dannedd march rhodd.
 Eddewid gwreigedd daueiriawg.
 Eddewid gwraig odid yw.
 Eddewid nis gwneler nid yw.
 Eddyw (ethyw) corn heb ysgyvarn.
 Edwyn hengath levrith.
 Ev a aeth ar gyrn a phibau.
 Ev a baroedd ei ran yn egin.
 Ev a ddaw hâv i gi.
 Ev a vydd am y maidd, ac ni bu am y
 caws.
 Ev a geif dyn ddysg o'i veyd hyd ei
 henaint.
 Ev a gair cyngor gan ynvyd.
 Ev a gair gwall ar y callav.
 Ev a gwsg galarus,
 Ac ni chwsg govalus.
 Ev a wyr dyn pen êl,
 Ac ni wyr pan ddêl.
 Ev a wyr y gâth pa varv a lŷv.
 E vu ddewr ond ve ddarvu.
 Ev y molir pawb wrth ei waith.
 E vynai y gâth a'r ddwy gynfon.
 E vynai y gath bysgod, ond ni vynai
 wlychu ei thraed.
 Egor dy gwdd pan gaech barchell.
 Ehang yw y byd i bawb.
 Ehegyr vydd dryglaw i anmhwyl.
 Eidduned herwr hirnôs.
 Eilvam modryb dda.
 Eiriach law, nag eiriach droed.
 Eiriawl ni garawr ni gyngain.
 Eithyr gallu nid oes dim.
 E las a gavas rybudd, ac ni las a'i cym-
 myrth.

Elid bryd yn ol breuddwyd.
 Elid ei i gell agored.
 Elid gwraig yn ol ei henllib.
 Elid llaw gan droed.
 Elid rhyw ar barth pa yw.
 Elid un i gant; elid cant i un.
 Elid ysgubor gan ddrygdorth.
 Elid y wrâch i'r vreuan
     Er ei genau ei hunan.
 Elusen tam o garw.
 Enw heb senw.
 Enwawg meichiad o'i vôch.
 Enwir divenwir ei blant.
 Erchi i ynydd redeg.
 Ergryn llwyr lliaws addoed.
 Ergyd ar gais
 Ergyd yn llwyn cyssul heb erchi.
 Er heddwch nac er rhyvel
     Gwenynen varw ni chasgla vél.
 Esgud drygvab yn nhŷ arall.
 Esmwyth gwaith yw gwrandaaw.
 Esmwyth gwaith yw methu.
 Esmwythdra o'i ddilyn á ddianc; o'i ochel
     a ddaw attad.
 Ewyllys y gwyngam am ei lawdyr.
 Ewyn dwr eddewid gwâs.

Fawd pawb yn ei dâl.
 Flwring i dlawd ei geinog.
 Fol pob tylawd.
 Fordd bell i wr o Benllyn.
 Fordd Llan Vaglan yr eir i'r nev.
 Fordd Llan Vechan ydd ai y wenynen yn
     ei phreseb.
 Fo rhac drycedir, ac na fo rhag drwg
     arglwydd.

Gadu gwraig un vevyl a'i chymmeryd á
     dwy.
 Gadu y nos waethav yn olav.
 Gair dannod yw am un à vethoedd.
 Gair drwg anianol
     A lysg drwg yn ei ol.
 Gair gwraig val gwynt yn waweidiau.
 Gair gwraig gwneler.
 Gair gwraig val gwynt yn cychwyn.
 Gair gwraig val gwynt yn ngwden.
 Gair gwr o gastell.
 Gair gwr yn gwreica.
 Galanas o bell, dyweddi o agos.
 Gedwch le i'm modryb i neidiaw.
 Gelyn gan gerlyn ei gar.
 Gelyn i ddyn ei ddynion (ddamwain)
 Gollwng drygwr i ysgubor gwrda.
 Genau mwyalch ag arch blaid.
 Gènid rhybyched rhwng llaw a llawes.
 Gènid i'm wŷs yn nhy Duw.
 Geuawg ni gafo gopinod.
 Glân y gwyl yr avyr ei myn,

Bid ev ddu, bid ev wyn.
 Glew a vydd llew hyd yn llwyd.
 Gnawd adneu yn llan.
 Gnawd aelwyd difydd yn ddifaith.
 Gnawd avlwydd gan ddiriaid.
 Gnawd à vo dogyn diovryd.
 Gnawd am annerch un arall.
 Gnawd am air serth un arall.
 Gnawd anav ar ddiriaid.
 Gnawd ar eiddil ovalon.
 Gnawd a'i tyr gan orchymyn.
 Gnawd bod anav ar annoeth.
 Gnawd brônrain balch.
 Gnawd buan o vain.
 Gnawd buan o vras.
 Gnawd gorfawg o vain.
 Gnawd cyssul dedwydd yn ddoeth.
 Gnawd dial anghwbl gan anghelvydd.
 Gnawd divrawd ar blant enwir.
 Gnawd digarad yn llys.
 Gnawd dyn atgas heb olud.
 Gnawd eddewid gwraig gwaith ryphall.
 Gnawd fo ar fraeth.
 Gnawd gan rewydd rychwerthin.
 Gnawd gorphwysva lle bo croes.
 Gnawd gwarth o vyny ch gyswyn.
 Gnawd gwedi llyn lledvrydedd.
 Gnawd gwin yn llaw gwledig.
 Gnawd i veddw addev ei veddwl.
 Gnawd i wraig dda vod yn arav yn ei
     chell a'i chlôd yn mhell.
 Gnawd lledrad yn ddiymgel.
 Gnawd dwvyr lle bo brwyn.
 Gnawd llwyr dal llwyr dwng.
 Gnawd mab taer yn vilain.
 Gnawd mân ar rân cyniviad.
 Gnawd merydd yn mro.
 Gnawd mynych awn i vechdaith.
 Gnawd o ben drythyll draha.
 Gnawd o egin meithrin das.
 Gnawd osb er nas gwabodder.
 Gnawd pob dedwydd yn niddos.
 Gnawd rhiau eu rhadau yn wasgarawg.
 Gnawd rhygas gwedi rhyserch.
 Gnawd seithug ar llwyr.
 Gnawd serchawg ymlyniad.
 Gnawd syn syml anghyviaith.
 Gnawd tawel yn delaid.
 Gnawd uch pen dedwydd diddos.
 Gnawd gwedi rhedeg attregwch.
 Gnawd gwedi traha tramgwydd.
 Gnawd gwedi traha tranc hir.
 Gnawd gwedi traha attregwch.
 Gnawd y ceir colled o vraw.
 Gnawd yn ol dryc-hin hindda.
 Gnawd y bo cydwyr y bydd cyrch.
 Gnawd y bo dwyvyr y bydd brwyn.
 Gnawd yw dyanc glew o ing.
 Gnotav cyrch gan vore.

Gnotav cwymp o'r uchelder.
 Gochel dafarn ac na oehel ildio.
 Godroid buwel o'i phen.
 Goval dyn Duw a'i gweryd.
 Govyn i man â wyv vi leidyrr.
 Goganu y bwyd a'i vwyta.
 Gogyveirch pawb ar ni wyped.
 Goleu vreuddwyd â welir liw dydd.
 Golwg Duw ar adyn.
 Golwg dyn ar a'i dyhudd.
 Golwg pawb ar a'i caro.
 Golwg serchawg syberw vydd.
 Golwg yn yd gwyll yd gâr.
 Golwg y perchen yw cynnydd y da.
 Gorddiweddlid lwyrr vuan.
 Gorau anghenogiaid geivyr.
 Gorau barn cyviawnder.
 Gorau camwri cedwid.
 Gorau canwyll pwyll i ddyrr.
 Gorau cardawd rhoi lletty.
 Gorau clof clof aradyr.
 Gorau cydymaith ceiniog.
 Gorau cyfnewid cyfnewid o dir.
 Gorau cyvraith ammod.
 Gorau ammod cyviawnder.
 Gorau cynghawg gwâs diawg.
 Gorau cynghor â gadbwyd.
 Gorau cynneddvau cadw moes.
 Gorau devawd daioni.
 Gorau ediveirwech ediveirwech gwerthu.
 Gorau enw mi biau.
 Gorau gan vy mam ei lladd.
 Gorau gwaith diwrnod dal dyn wrth ved-
 ydd.
 Gorau gwaith undyn gwarchadw y ty.
 Gorau gwrthwyneb gwrthwyneb cwys.
 Gorau hael hael ofeiriad.
 Gorau haelioni rhoddi cardawd.
 Gorau i bawb ei ddigon.
 Gorau i bawb mi biau.
 Gorau llaeth llevrith.
 Gorau llwyddiant gwenyn.
 Gorau llyn gwin.
 Gorau meddyg meddyg enaid.
 Gorau meistr y vu was.
 Gorau newyn un arian.
 Gorau neges myned â chroes.
 Gorau o'r brethyn y cochav.
 Gorau o'r ceirch y breisgav.
 Gorad o'r cwn y cyntav.
 Gorau o'r gwenith y moelav.
 Goreu o'r gwyr y doethav.
 Gorau o'r gwreigedd y ddisymlav.
 Gorau o'r lliain y meinav.
 Gorau o'r moch y tewav.
 Gorau o'r meirch y mwyav.
 Gorau parodrwydd arian.
 Gorau peddestyr yw gau.
 Gorau pererindawd, cyrchu oferen sul.

Gorau rhan rhoddi cynnwys.
 Gorau un anivel buwel.
 Gorau un arv cyllell.
 Gorau un bwyd bara.
 Gorau un dyn gwr.
 Gorau un ddiod o ddwvrr.
 Gorau un enllyn helyn.
 Gorau un gair mi biau.
 Gorau un mil march.
 Gorau un tlws gwraig.
 Goreu un tudedd mantell.
 Gorau y celid peth nis gwypid.
 Gorau ympryd ympryd Wener.
 Gorau yw y gwareu tra ater.
 Gorau ysgrubl devaid.
 Gorllyvnu pen ei tra eler heibio.
 Gormes y taiawg ar ei gilydd.
 Gormodd bw ar ebol.
 Gormodd iaith yw twt ar varch.
 Gorug ei waith â vâch vachdaith.
 Gosymdaith dyn Duw ai rhan.
 Goiaen â wêl yn gyving.
 Grawn cybydd â js glwth.
 Gwaddawd gwythlonedd gair blwng.
 Gwae â arô ei giniaw
 O dîn davad gwedi gwlaw.
 Gwae â drôo o glun i glun,
 Ac na veddo beth ei hun.
 Gwae â ddyco ei henwas i lfs.
 Gwae â vo a'i vevl yn ei vynwas.
 Gwae â vyn vevl er bychod.
 Gwae â gawdd Duw ac nis crêd.
 Gwae â gâr ac ni garer.
 Gwae â gao ddrygair yn ieuanc.
 Gwae â wnel dda i ddiawg,
 Gwae â wyl ei arglwydd beunydd.
 Gwae ddigariad llys.
 Gwaedlyd wrth vaint dy drachywedd.
 Gwae vyrwr (overwr) y'ngghynhauav.
 Gwae glâv a'i clyw anvoddawg.
 Gwae hên â gollo ei ymogor.
 Gwae ieuanc â eiddun henaint.
 Gwae ieuanc ni wnel gynghor.
 Gwae ni wna da a'i dyvydd.
 Gwae y mil ni wêl ei berchen.
 Gwaethav anav anvoes.
 Gwaethav gwîr yw gwradydd.
 Gwaethav i'r yd rhyvel teisban.
 Gwaethav ystor o verch.
 Gwaeth un blaidd clof no dau iach.
 Gwaewaeth chwedl Wilmot,
 Gwaethwaeth vaensaer,
 Gwellwell brensaer.
 Gwaeth val mab gavyr.
 Gwaethwaeth y rhed y cwn.
 Gwae un dyn â wnel gant yn drist.
 Gwae wr â gao ddrygwraig.
 Gwae wraig â gao ddrygwr.
 Gwag ty heb vab.

Gwaith celvydd celu rhin.
 Gwaith y nôs dydd a'i dengys.
 Gwaith gylvin iâr.
 Gwaith ysgawn ymogelyd.
 Gwala gweddwlw gwraig unben.
 Gwall ar nis mynych welis.
 Gwallt bonwyn a gwyn estronion.
 Gwan dy bawl yn Havren.
 Havren vydd hi val cynt.
 Gwareu gweli i'r.
 Gwareu hengi a cholwyn.
 Gwareu mi trêch.
 Gwartheg arall yn adnau,
 Pan vo chweeav ni bydd tau
 Gwared mab noeth, ni chwery mab new-
 ynawg.
 Gwâs da a geif ei le.
 Gwâs da bronwala ci arglwydd.
 Gwâs i wâs chwibanwr.
 Gwasgu haid cyn ei cherdded.
 Gwas gwraidd cyn noi gerdded.
 Gwatwar y dydd am waith y nôs.
 Gweddill mab iach.
 Gweddwlw creff heb ei dawn.
 Gweddwlw pwyll heb amynedd.
 Gweini fawd heb vrawd ys dir
 Gweithred llary llywiau niver.
 Gweithus nid daddolur.
 Gweled deubeth o'i un.
 Gweled ei glust a'i lygad.
 Gwell cêrawg no chybydd.
 Gwell eger na chynnwys.
 Gwell am y pared â dedwydd nog am y
 tân â diriaid.
 Gwell anghanawg môr nog anghanawg
 mynydd.
 Gwell arver nog athraw.
 Gwell aros no mevl gerdded.
 Gwell aros o alltudedd, Nog aros o vedd.
 Gwell asgell yr hedydd No chorf y bareut.
 Gwell bêdd no buchedd angheuawl.
 Gwell benthg noc eisieu.
 Gwell bendita y tyfawd no meistrolaeth y
 cadarn.
 Gwell bod yn ben ar yr hyddod
 Nog yn din ar yr iyrchod.
 Gwell bodd pawb no'i anvodd.
 Gwell bonedd no thiaogrydd.
 Gwell buarth hysp nog un gwâg.
 Gwell yw bwrw ty i lawr drwy gynghor
 no'i adeilad heb gynghor.
 Gwell buchod yngbôd no chôd wâg.
 Gwell byr eistedd no byr sevyll.
 Gwell byw no marw.
 Gwell cadw nog olrhain.
 Gwell cael nodwydd no cnoli y cwllyr.
 Gwell can muw i gannyn
 Noc un muw i undyn.
 Gwell câr peil no câr pennill.

Gwell câr yn llŷs noc aur ar vys.
 Gwell ceiniog no brawd.
 Gwell celvydd no thrysor.
 Gwell cerdd o'i breiniau.
 Gwell ci â rodio no chi â eisteddo
 Gwell clwt no thwll.
 Gwell ceginiaeth no breniniaeth.
 Gwell creff no golud.
 Gwell cul cyva no byr anghyva.
 Gwell cybydd lle y bo
 No hael lle ni bo.
 Gwell cynydog yn agos
 No câr o bell.
 Gwell cynghor hên no'i vaeddu.
 Gwell yw cynnwys got nog un lleidy.
 Gwell chwareu noc ymladd.
 Gwell drygsaer no drygov.
 Gwell drygsaer no drygdaeliwr.
 Gwell Duw no dim.
 Gwell Duw no drwgobaith.
 Gwell Duw wrth ei volawd.
 Gwell Duw yn gâr no llu y ddaiar.
 Gwell dwylaw y cigydd
 No dwylaw y sebonydd.
 Gwell dychymygwr no goruwchiliwr.
 Gwell dyvod yn hwyr noc na ddeler byth.
 Gwell dyhuddo no rhyssedda.
 Gwell dyn drwg o'i gospi.
 Gwell dynoliaeth no drych.
 Gwell ediveirwch gwerth noc ediveirwch
 prynu.
 Gwell edrych ar ddyn yn cachu
 Noc yn cymmynu.
 Gwell eidion gwerth noc un prŷn.
 Gwell eistedd ar y gwellt noc ar y llawr.
 Gwell erlid arglwydd no'i ragod.
 Gwell ganu hwyr no chanu bore.
 Gwell gochel mevl no'i ddial.
 Gwell goddev no goval.
 Gwell goval no golaith.
 Gwell golaith no govid.
 Gwell golud no rhyssedd
 Gwell gorne golchi
 Noc un glythni.
 Gwell gwae vi no gwae ni.
 Gwell gwegil câr no gwyneb estron.
 Gwell gwestai gwr noc un gwraig.
 Gwell gwichio'r coludd
 No chochi'r ddeurudd.
 Gwell gwr â ddaeth y'mhen y vlwyddyn
 no'r gwr ni ddaeth byth
 Gwell gwir no chelwydd.
 Gwell gwr no gwyr.
 Gwell gwr no'i rân.
 Gwell gwr o'i berchi.
 Gwell hanner hâd no hanner hâv.
 Gwell hên hawl no hên alanas.
 Gwell hir bwyll no thraha.
 Gwell hir weddwawd no drwg briawd.

Gwell hygarweh no phryd.
 Gwell i dlyn y drwg a wyr no'r drwg nis
 gŵyr.
 Gwell iddo à ddonier
 Noc à venedder.
 Gwell i'r gâth nad elid i havota.
 Gwell i'r gwr aeth i'r vaneg i yta noc i'r
 feton.
 Gwell y march à vo yn ei vorddwyd
 Noc à vo yn ei breseb
 Gwell i wraig y pysgodwr
 Noc i wraig y gwynvydwr.
 Gwell maen garw a'm attallo
 No maen llyvu a'm gollyngo.
 Gwell mam godawg no thad rhieddawg.
 Gwell marchwr gwerthu noc un prynu.
 Gwell marw no hir nyddawd.
 Gwell marw no mynych ddwrawd.
 Gwell mawredd gwr noc un gwraig.
 Gwell mevl vod no mevl gerdded.
 Gwell migwrn o wr no mynydd o wraig.
 Gwell moes law no voes vam.
 Gwell nag no gau addewid.
 Gwell nerth dwy wrâch noc un.
 Gwell peidiaw noc ymddireidiaw.
 Gwell penloyn mewn llaw noc hwyad yn
 awyr.
 Gwell pren cyhuddiad no dyn cyhuddgar.
 Gwell pwyll noc aur.
 Gwell rhan ovi no rhan cariad.
 Gwell rhan ovi no rhan lyncu.
 Gwell rhydraws no rhydruan.
 Gwell synwyr no chyvoeth.
 Gwell tewi no drwg dlywedyd.
 Gwell tohaw no huriaw.
 Gwell trwch noc arovuniad.
 Gwell un blaidd clof no dau iâch.
 Gwell un ceidwad no dau ymlyniad
 Gwell un crywyn no dau vuddelw.
 Gwell un dynrawd a'r ordd no dau a'r
 mw'rthwyl.
 Gwell un gair y'mlaen no dau ar ôl.
 Gwell un hwda no dau addaw.
 Gwellwell hyd varv, gwaethwaeth hyd
 varw.
 Gwellwell pob fynedig.
 Gwell wyneb no guala.
 Gwell ychydig gan råd
 No llawer gan avrad.
 Gwell y'ngghysgod y gawnen no bod dim
 Gwell y lle y foes Wilmot no'r lle y llâs.
 Gwell y llysg dau etewyn noc un.
 Gwell y'mlaen iyrchod
 Noc yn ol yr hyddod.
 Gwell y tyn merch no rhâf.
 Gwell y wialen à blygo
 No'r hon à doro.
 Gwell yw y ddirwy no'r anrhaita.
 Gwell yw ar levrith.

Gwerthvawr pob godidawg.
 Gwg o bell, gwraig o ago.
 Gwerthu eig hwell a phrym eig môch.
 Gwir á ddywed Gwion Gwd.
 Gwir á ddywed gwraig Davydd Dew am
 danat ti.
 Gwirion pawb ar ei air hun.
 Gwisg orau merch yw gwylder.
 Gwiw aur i a'i dirper.
 Gwlana ar yr avyr.
 Gwna dda dros ddrwg,
 Ufern ni'rh ddrwg.
 Gwnelid anghelvydd annerth
 Gwnelid serch saeth i syberw.
 Gwnelid da diwyd ganad.
 Gwneuthur deuthwg o'r un.
 Gwneuthur ei vin yn dân.
 Gwrâch á vydd marw etto yn Rhiw
 Vabon.
 Gwraig ddiawg á wna verch esgud.
 Gwr ni'rh gâr ni'rh gydydd.
 Gwr pawb yn hâv.
 Gwr llys i bob llys á vydd.
 Gwrthawd gwahawdd a myned i wêst.
 Gwyl yw hanes.
 Gwynt á lyv dda gwraig weddw!
 Gwynvyd herwr yw hirnôs.
 Gwyw calon gin hiraeth.
 Gyda'r ci y cerdd ei gyfnof.
 Gyr vâb cai nag.
 Gyriawg yr fêch llôg.
 Gyru brân i geisio tir.
 Gyru hael oni el yn gi.
 Gyru y cŷn à gerddo.
 Haeddu annerch yw caru
 Haeddu ar nyth y cacwn.
 Hael byrllawiwg.
 Hael Owain (Hywel) o bwrs y wlâd.
 Hael pob colledig achenawg.
 Hâv hyd galan, gauav hyd vai.
 Hai gyda'r ci, hai gyda'r ysgyvarnog.
 Hanbid gwaeth y ddiyc-câth o dori ei
 bewnedd.
 Hanbid gwell y ci varw y llall.
 Hanes ty hanes coed.
 Hanbydd ychwaneg y môr o bisodyn y
 dryw.
 Hanner y wlêdd hofedd yw.
 Hap Duw ddewryn.
 Hawdd pob newydd.
 Hawdd cymmod lle bo cariad.
 Hawdd cynnu tân yn hên aelwyd
 Hawdd cysgu mewn croen cyva.
 Hawdd dyddio rhwng fals a chwannawg
 Hawdd eiriawl ar à garer.
 Hawdd nawdd y'ngwasgawd gorwydd.
 Hawdd peri i vingam wylaw.
 Hawdd peri i voneddig sori.

Hawdd talu fug i fôl,
 Hawdd tynu gwaed o bèn crâch.
 Hawdd yv a wyl ei wely.
 Hawdd yw clwyvaw clâv.
 Hawdd yw digiaw dig.
 Hawdd yw tynu carai hir o groen un arall.

Hawdd yw tynu cleddyv byr o wain.
 Haws barnu no saethu saeth.
 Haws cau â bys noc â dwrn.
 Haws dadlu o oed noc o gastell.
 Haws dieneidiaw no dinaturiaw.
 Haws dringaw no disgyn.
 Haws dywedyd mynydd no myned drosto.
 Haws gan hwyr no chan bore.
 Haws gwneuthur hebog o varcut no march-awg o daiawg.

Haws llenwi bol no llygad.
 Haws llosgi ty no'i adeilad.
 Haws twyllaw maban no thwyllaw gwrach-an.

Heb Dduw heb ddim, Duw a digon.
 Hên bechod â wna gywilydd newydd.
 Hên hawdd gorvod arno.

Hir ammod nid â i dda.
 Hir chwedl anghenawg.
 Hiraeth am varw ni weryd.
 Hir addewid i nag.
 Hirddydd merydd mall.
 Hir ei gôv ni mynych rydd
 Hir ei hedeu gwraig eiddil.
 Hir eistedd i ogan (ddiogi).
 Hir lygad a wrthgriv.
 Hirvrydig a yv ei holl dda.
 Hir vydd i gybydd ei gabl.
 Hir gniv heb esgor lludded.
 Hir hun Maelgwn yn eglwys Rhôs.
 Hir hynt a chyrchu llawgar.
 Hir ledrad i grôg.
 Hir lyneswriaeth i vawdd.
 Hir nych i angau.
 Hir pob aros.

Hir sevyll i drwm.
 Hir weddwdawd i vevyl.
 Hir wyniau i ddireidi.
 Hir y bydd blewyn yn myned yn nhin y blaidd.

Hir y bydd chwerw hên alanas.
 Hir y bydd enderig fêch drygwr.
 Hir y byddir yn cnoi tamaid chwerw.
 Hir y byddir yn magu Ofeiriad.
 Hir y bydd march bach yn ebol.
 Hir y bydd y mud yn mhorth y byddar.

Hir yw'r mâb yn y ceubren.
 Hoedl dyn ni chanlyn y da.
 Hoedl dyn nid gelyn a'i rhan.
 Hôf ymmenyn Trathan.
 Hôf gan anghenawg ei goeliaw
 Hôf gan bawb â bryno.

Hôf gan bob edn ei lais.
 Hôf gan vadyd ei vaw ei hun.
 Hôf gan bob ynvyd ei gnwpa.
 Hôf tam mâb ni charer.
 Hun yr aderyn.
 Hun yr êos.
 Hwch o bob heledd.
 Hwr hên hawdd ei orddiwes.
 Hwyl clôd no golud.
 Hwyl clôd no hoedyl.
 Hwyr y bydd dyn o'r dyniewed du.
 Hwyrav dial dial Duw.
 Hwyrwaith i anfyndedig.
 Hydr gwr o'i gymydoggaeth.
 Hydr pob costawg ar ei dom ei hun.
 Hydr waedd gwaedd wrth vro.
 Hyd tra vych na vydd over.
 Hyd yn oed yr undydd yr â y crochan ar y tân.

Hyvryd meichiad pan vo gwynt.
 Hygar pawb wrth â garo.
 Hu pawb ar ei vabsant.
 Hu pawb yn absen ovn.

Iâch rydd, rhyvedd pa gwyn.
 Iâch yn ymovyn meddyg.
 Iawnchwedlawg mâb.
 Iawn i bawb ei gadw ei hun.
 Iro blonegen.
 Iro tân hwch â bloneg.
 I'r pant y rhêd y dwr.

Lladd gwaed a'i ddwyllaw ac a'i draed.
 Lladd y gwadyd val y bo'r troed.
 Llais maen yn oerddwr.
 Law â estyn a gymmer.
 Law mewn llu.
 Law ddiriaid a ddiawl ei pherchen.
 Lawen meichiad pan vo gwynt.
 Law vrys llaw gywraint.
 Law mâb yn llawes ei dâd.
 Law lân diogel ei pherchen.
 Law lliaws ar waith.
 Law pawb ar ei anaele.
 Lawer un a ddwg newyn,
 Ond er hyn gwraig a vyn.
 Lawer a weddill o veddwl chwannog.
 Lawer câr baw ymdog.
 Lawer gair yn wynt a â heibio.
 Lawer dyn â wna cynnyg drwg dros dda.
 Lawer gwîr drwg ei ddwywedyd.
 Lawer dyn mawr ei eisiau
 A eilw ei gi gydag ev.
 Lawer math sydd o'r ynvydrwydd.
 Lawer o'r dwr a â heibio heb wybod i'r melinydd.
 Lawer rhwng byw a digon.
 Lawer tég drwg ei ddevnydd.
 Lawer hagr hygar vydd.

Llawn i bob golwyth.
 Lle y bo dolur y bydd y llaw.
 Llechu ar gevn y gist.
 Lle da i bawb lle y carer.
 Lledvryd lladd ei gydymaith.
 Lledled rydau.
 Lleddid molli ni ddyvydd.
 Lleilai llymed gauav.
 Lle ni bo dysg ni bydd dawn.
 Lle ymgreinio y march y gedu beth o'i vlew.
 Llês pawb pan ved-tyger.
 Lletâv vydd y bisweilyn o'i sathru.
 Llewid bwyd ni bo beichiawg.
 Llewid cywestach.
 Lle bydd da y rhoir ac y tycia.
 Lle y caffo Cymro cais.
 Lle y syrthio y fon.
 Lliaws ei anav ni garer.
 Llidiawg lliosawg.
 Lliv yn avon hinon vydd.
 Llôn colwyn ar arfed ei veistres.
 Llôn costog ar ei domen ei hun.
 Llôn vydd y llygoden pan na bo y gâth
 gartrev.
 Llôn llygod lle ni bo câth.
 Llwr lladd ei gydymaith.
 Llwm o vam a tham o dorth.
 Llwm tir ni phoro davad.
 Llwyd ac ynydd ni ddygymydd.
 Llwyd pob hên.
 Llwyd yw y varehnad.
 Llwyra dial dial Daw.
 Llwyth gwr ei gorwg.
 Llyvid y ci y gwayw y brather ag ev.
 Llygad Duw ar adneu.
 Llygad cywraint yn mhen anghywraint.
 Llymav vydd y gwayw yn ei vlaen.
 Llymav y maes llymav yr ysgyvarnog.
 Llywodraeth gwyr sy anhaws
 Nog aniveiliaid ar gevn rhôs.

Mâb côv gwr a'i côv.
 Mâb Gwenlliant esgeulus.
 Mâb heb ddysg tŷ a lysg.
 Mâb rhyvech rhyvênid.
 Mae baw yn y caws.
 Mae cloch wrth bob daint iddo.
 Maeddu y dylluan wrth y maen.
 Magu chwileryn yn mynwes.
 Mai oer a wna ysgubawr gynhes.
 Mal adain i walch.
 Malaen a ddyly ei daith.
 Mal bwyd hely.
 Mal ci â baw ar ei ben.
 Mal cogail gwraig vusgrell.
 Mal cwn gan gyvreion.
 Mal dall yn tavlu ei fon.
 Mal dau eurych.
 Mal drwg voneddig a'i vaich.

Mal dynnawd pen.
 Mal aleryn ar y gainc.
 Mal eary mawrth ar y maen.
 Mal fon Hywel ab Goronwy.
 Mal gwaith Emrys.
 Mal llywyth maen Cetti.
 Mal llygad yn mhen.
 Mal llyn melyn ar drai.
 Mal llyvu mel oddiar ddrain.
 Mal mursen nôs nadolig.
 Mal moel rhwng dwy leithig.
 Mal myn magawd.
 Mal rhaw yn miswail.
 Mal rhybudd hyd Wem.
 Mal tynu bich trwy goed.
 Mal un yn iend Grygunan.
 Mal y molli yr iend Grygunan.
 Mal wy ar drosol.
 Mal bo y dyn y bydd ei ldwyn.
 Mal y cant y gwr.
 Mal y cerych dy vawl.
 Mal y ci a'r hwch.
 Mal y cwn am y môch.
 Mal achenawg am ei geiniawg.
 Mal y guth am y pysgod.
 Mal y gwalech tros vin yr ellyn.
 Mal y Gwyddel am ei yru allan.
 Mal y Gwyddel am y faling.
 Mal y iar a'i baw i mewn, a'i hwy allan.
 Mal y llin ar y maen.
 Mal y llwynog am yr ogvaen.
 Mal y llyfant dan yr ôg.
 Mal y llygoden dan bal y gath.
 Mal y môch am y fawydd.
 Mal y neidyr gribawg.
 Mal y peilliant yndeg.
 Mal y peilliaid i Indeg.
 Mal y pysg am y dwvr.
 Mal yr ab am ei chenau.
 Mal yr aran am ei ddwy goes.
 Mal yr eddi am y garvan.
 Mal y rhisg am y prên.
 Mal yr hwch dan y vwyall.
 Mal yr hydd a'r blaidd.
 Mal y saeth i'r llinyn.
 Mal y tan yn y carth.
 Mal y tan yn yr aelwyd.
 Mal y try y ddôr ar ei cholyn y try y
 diawg yn ei wely.
 Mam esgud a wna verch ddiawg.
 Mam vechan a ddivanw ei phlant.
 Man yd vydd trwyn yd vydd trew.
 March a syrth oddiar ei bedwar carn.
 Marchawg a vydd gwedi gwyl.
 March a wyl yr fd ac ni wyl y cae.
 March i ddiawg, ei i lwth.
 Mawr arth oddiallan.
 Mawredig pendeveg castell.
 Mawrth a ladd Ebrill a vling.

Mawr yw toraeth yr avlwydd.
 Mecid llwyr llawer addoed.
 Mecid llwyr llawer cynghor.
 Mecid tristyd lledvryd llwyr.
 Meddiant bychan i ewyllys drwg.
 Mevyl ar dy varv.
 Mevyl i'r côg ni lyvo ei law.
 Mevyl i'r llygoden untwll.
 Mevyl ys gnawd o weddwadawd hîr.
 Mehevin heulawg
 A wna vedel mochddwyreawg.
 Meithrin chwilyryn.
 Mèl a'i gôl.
 Melina tlawd ei gwynos.
 Melys bys pan losgo.
 Melys geirda am â garer.
 Melysav vydd y cig pan vo nesav i'r
 asgwrn.
 Melys pan gaer, chwerw pan daler.
 Mi adwaen iwrch er nas dalivyv.
 Mi â gawn â vai gan vy mam.
 Moch barn pob ehud.
 Moch dysg nawv mab hwyad.
 Moes pob tud yn ei dud.
 Moled pawb y rhyd mal y cafo.
 Moliant gwedi marw.
 Mor edivar gantho a'r gwr â laddoedd ei
 vilgi.
 Mor esgud a'r gâth rhwng y tŷ a'r ysgub-
 awr.
 Morwyn ieuanc mab yn arfed.
 Mud arynaig y llavar.
 Mursen vydd o wr mal o wraig.
 Mursen nôs nadolig.
 Mwy llygad no bol.
 Mwy no breuan dinvoel.
 Mwy nog un bwa yw yn nghaer.
 Mwy nog un ci am cyvarthoedd.
 Mwy nog y bydd da y blaidd ni bydd da ei
 isgell.
 Mwy no'r avyr er dangos ei thin.
 Mwy no'r bêl dan yr humog.
 Mwy no'r cyvrwy i'r hwch.
 Mwy no'r rhegen yn y rhych.
 Myned â gogyr i'r avon.
 Mynych heb raid bod ar wall.
 Mynych i'r praidd bod ar wall pan vo
 tywysawg yr enderig.
 Mynych y daw drwg vugail.
 Mynych y syrth mevyl o gesail.
 Na beie i vèl na gwraig i selsig.
 Nag i'r wadyn hanbydd waeth.
 Nag untrew na dau
 Ni nawdd rhag angau.
 Nag ymddiried i estron.
 Na choll dy henfordd er dy fordd new-
 ydd.
 Na chred vyth verch dy chwegrwn.

Na ddal dy dŷ wrth gynghor dy drwydd-
 edawg.
 Na ddefraw y ci â vo yn cysgu.
 Naddiad dy voeh na ad yn rhwy.
 Na ddivanw dy beriglawr.
 Na ddos â gwr wrth ei vaint.
 Na varn ddyn na'th ran hyd yn mhen y
 vlwyddyn.
 Na vid dy elyn dy gymydog.
 Na vid dy wraig dy gyvrin.
 Na vram oni'th wthier.
 Na vydd vrâd vugail i'r a'th greto.
 Na vydd oreisteddgar yn ystavell.
 Na vydd ryvwtthus lle galler dy hebgor.
 Na vydd ry hy ar rywlawg.
 Na vynyeh gur lwyr
 Naill ai llwynog ai llwyn rhedyn.
 Namyn Duw nid oes dewin.
 Natur yr hwch vydd yn y porchell.
 Nawv maen hyd waelawd.
 Na werth nev er benthg y byd.
 Na wreica ond yn agos.
 Na wrthawd dy barch pan y cynnycier.
 Neges pendevig yn rhâd.
 Nesav i bawb ei nesav
 Nês imi vy nghrys no'm pais.
 Nesnes y llevain i'r drev.
 Nes no choel.
 Nes penelin nog arddwrn.
 Neuadd pob diddos.
 Neur vegaist a'th ddirprwy.
 Newydd bènng yn henvon.
 Newid y gwewyr.
 Newid y penweig.
 Ni ad annoeth ei orvod.
 Ni ad diriaid ei garu.
 Ni ad môr hyd ei gwegys.
 Ni ad môr marwolus ynddo.
 Ni aing yn mro ni bydd wrth wir.
 Ni baidd llwyr llam ehelaeth.
 Ni bu Arthur ond tra vu.
 Ni bu ddrwg i un na bai dda i arall.
 Ni bu eiddil hén yn was.
 Ni bu esgynu gorwydd oddiar gefyl.
 Ni bu rygu na bai rygas.
 Ni butra llaw dyn
 Er gwneyd da iddo ei hun.
 Ni butra llynwyn.
 Ni byddav na thoryn dwyn na chapán
 gwlaw.
 Ni bydd allt heb waered.
 Ni bydd atglav o glawr.
 Ni bydd brawd heb ei hadvrawd.
 Ni bydd budd o ychydig
 Ni bydd bual o losgwrn y ci.
 Ni bydd i byw cyw heb â lyw
 Ni bydd cymmen neb oni bydd ynvyd
 gyssevin.
 Ni bydd shwedyl heb ystlys iddo.

Ni bydd dal ty heb vynach yt.
 Ni bydd dialwr diovn.
 Ni bydd gywaethawg rygall.
 Ni bydd dirnaid heb bawl.
 Ni bydd doeth ni ddarlênno.
 Ni bydd doeth yn hîr mewn lliid.
 Ni bydd dyun dau Gymro.
 Ni bydd dyun hun a haint.
 Ni bydd ehovn noeth yn ysgall.
 Ni bydd gwan heb ei gadarn.
 Ni bydd gwr wrth ddim.
 Ni bydd hunawg serchawg byth.
 Ni bydd marw march ar unnos.
 Ni bydd moesawg merch â glywo geiliog
 ei thâd.
 Ni bydd mynyglwen gwraig drygwr.
 Ni bydd mysoglawg maen o'i vynyeh
 dravawd.
 Ni bydd nag namyn un vlwyddyn.
 Ni bydd neb llyvn heb ei anav.
 Ni bydd preswyl pasc.
 Ni bydd rhybarch rhygynnevin.
 Ni bydd uchenaid heb ei deigr.
 Ni bydd y dryw heb ei lyw.
 Ni chavoedd ddrwg mae yn ei aros.
 Ni cheif chwedyl nid êl o'i del.
 Ni cheif rhy anvoddawg rhybarch.
 Ni cheif y mud arynaig.
 Ni châr buwch hysplo.
 Ni châr Dovydd diobaith.
 Ni châr fol a'i cynghoro.
 Ni châr gwaith nis gorddyvno.
 Ni châr gwilliaid hîr gynghrair.
 Ni châr morwyn mab o'i threv.
 Ni charawdd Crîst a'i croges.
 Ni charo ei vam cared ei lysvam.
 Ni chefir da heb prid.
 Ni chefir hoedyl hîr er ymgeledd.
 Ni chefir gwastad i bêl.
 Ni chefir gwaith gwr gan wâs.
 Ni cheif mwy no chôd gan wrâch.
 Ni cheif dda ni oddevo ddrwg.
 Ni cheif dda nid êl yn namwain.
 Ni cheif ei ddewis gam â foö.
 Ni cheif bwyll nis pryno.
 Ni cheidw Cymro oni gollo.
 Ni cheidw diriaid ei dda.
 Ni cheidw ei wyneb ni roddwy.
 Ni chein syweddydd yn unvron.
 Ni cheir aval pêr ar bren sur.
 Ni cheir bwyaid â fo.
 Ni cheir lwyd taiawg yn rhad.
 Ni cheir da o hîr gysgu.
 Ni cheir geirda heb prid.
 Ni cheir gan y llwynog ond ei groen.
 Ni cheir gwlan rhywiawg ar glyn gavyr.
 Ni cheir y melys heb y chwerw.
 Ni chêt drygdir ei egin.
 Ni chêt grudd gystudd calon.

Ni chêt ynvyd ei veddwl.
 Ni cherir newynawg.
 Ni cherir yn llwyr oni ddelo'r wyr.
 Ni chlyw maelyn ei ddrygsawr ei hun.
 Ni chlyw Wileyn beth nis myn.
 Ni choelir dyn ar ddigrain.
 Ni choelir y moel oni welir ei ymmen-
 nydd.
 Ni chovia y chwegr pan vu waudd.
 Ni cholles mam annynedd.
 Ni cholles ei gyvriâ â ddechreuis.
 Ni chrêd eiddig er â dynger.
 Ni chryn llaw ar vâb dysg.
 Ni chwynnych morwyn vynach baglawg.
 Ni chwery câth dros ei blwydd.
 Ni chwsd dedwydd hun vore.
 Ni chwsd Duw pan rydd wared.
 Ni chwsd govalus, ac i gwsd galarus.
 Ni chwsd gwag voly.
 Ni chwyn ei er ei daraw ag asgwrn.
 Ni chwyn yr iâr vod y gwalch yn glâv.
 Ni chyveirch angen ei borthi.
 Ni chyll yr iâr ei hîrnos.
 Ni chyll ni ddyvydd.
 Ni chymmerai gogyl am ei gâr.
 Ni chymmero ei barch
 Cymmered ei annbarch.
 Ni chymmer llu ceid (raid) ar fo.
 Ni chymmydd dedwydd â dadlau.
 Ni chymmydd diawl â dwywawl.
 Ni chyngain gan gènad gywilydd.
 Ni chyngain gwarthol gan ddewis.
 Ny chynny gweinid arall.
 Ni ddaliav ddilys o ddyn.
 Ni ddaw gov i lwth ei grâch.
 Ni ddaw doe byth.
 Ni ddaw drwg i un na ddaw da i arall.
 Ni ddawr croesan pa gabl.
 Ni ddawr puten pa gnuch.
 Ni ddawr yr iâr vod y gwalch yn glâv.
 Ni ddeil yr eryr ednogyn.
 Nid elir (nid ellir) coed o unpren
 Ni ddervydd cynghor.
 Ni ddichon gwan ond gwaeddi.
 Ni ddyddawr newynawg pa yso.
 Ni ddifyg arv ar wâs gwyeh.
 Ni ddifyg esgus ar wraig.
 Ni ddifyg fon ar ynvyd.
 Ni ddiylch angen ei borthi.
 Ni ddwg newyn man weision.
 Ni ddychwenng budd pydi.
 Ni ddygymmydd mēdd â chybydd.
 Ni ddyly cyvraith nis gwnef.
 Ni ddyly drygvoly namyn drwg ysu.
 Ni ddyrlydd hael ar ni bo.
 Ni eill barnu ni wrandawo.
 Ni eill Duw dda i ddiriaid.
 Nid eill dyn ochel tynged.
 Ni erch gwrâch gwared ei phen.

Ni eill neb namyn ei allu.
 Ni eing deuvras yn unsach.
 Ni eing mewn llestyr ond ei lovaidd
 Ni elwir daw hyd tranoeth.
 Ni elwir cywraïn ni gynnydd.
 Ni elwir yn euawg onis geirydd.
 Ni ellir cwbl o anghwbl.
 Ni ellir lliaws o undyn.
 Ni ellir o bell â hanfo o agos.
 Ni erchyll enaid ni ddiwyg.
 Ni varn dyn â charn hyd y'mhen y
 vlwyddyn.
 Ni vawr ddiolchir rhodd gymhell.
 Ni vawraa neges ni ragwyl ei lês
 Ni vawreir tra oganer.
 Ni bydd uchenaid heb ei ddeigyr.
 Ni vyn drygwraig ddal ei chwd.
 Ni vyno Duw ni lwydd.
 Ni vyn y sant mo'r caws.
 Ni heuir ni vedir.
 Ni hena ceudawd.
 Ni hena eiddigedd.
 Ni hena hawl er ei hoedi.
 Ni hena meddwl.
 Ni haedd diriaid ei garu.
 Ni ladd cawod mal y dygynnull.
 Ni ladd gogyvaddaw.
 Ni las cenad erioed.
 Ni ludd anmraint fawd.
 Ni ludd bendith ddifeithwch.
 Ni lwgr y dà ar y llall,
 Ni lwydd bendith ni haedder.
 Ni lwydd cell goreisteddwraig.
 Ni lwydd golud â wader.
 Ni lwydd gwenyn i geiliog.
 Ni lwydd hil corf anniwair.
 Ni lwydd rheuveidd i ddiriaid.
 Ni lwyddoedd ond â dramgwyddoedd.
 Ni mād newid ni cheif elw.
 Ni moch ddial mevl nerydd.
 Ni moch wna da dyn segur.
 Ni nawdd eing llyvrder rhag llaith.
 Ni nawd caledi rhag bychodedd.
 Ni nawd divenwir cywraint.
 Ni nawd gymmydd blaidd â drych.
 Ni nawd uchenaid rhag gwael.
 Ni orddyvnwys cāth cebystyr.
 Ni phara cywydd namyn un vlwyddyn.
 Ni phell anrhegir tylawd.
 Ni phell ddygwydd aval o avall.
 Ni phella yr ehegr neb tylawd.
 Ni phery cig brās yn wastad.
 Ni phis boneddig ei hun.
 Ni phrynav gāth yn fetan.
 Ni phyrth newyn neb cywilydd.
 Ni roddir gwlād i vud.
 Ni rown erddo seren bren.
 Ni rydd hi ei baw i'r ci.
 Ni rydd Duw dda i ddiriaid.

Ni rygelir dryglam.
 Ni saiv gwlaw ar geiliogwydd.
 Ni saiv gogan ar gadarn.
 Ni sengis yr ŷch du ar dy droed.
 Ni thāg namyn wy.
 Ni thāl dim cenad.
 Ni thāl dim drwg ymrēad.
 Ni thangnef gwynnawn â goddaith.
 Ni thawdd dyled er ei haros.
 Ni thebyg drud ei drengi.
 Ni thelir gweli tavawd namyn i arglwydd.
 Ni thelir saeth i ebawī.
 Ni thōres Arthur nawdd gwraig.
 Ni thrig diriaid ar dda.
 Ni throav yn vy ammwłch.
 Ni thycia rhybudd i drwch.
 Ni thyv egin yn marchnad.
 Ni thynav ddraen o droed yr un
 A'i ddodi yn vy nbroed vy hun.
 Ni thyv pen er dywedyd yn dēg.
 Ni thyv llestyr ni bo llawn.
 Ni wedd deu-vras yn un-sach.
 Ni welais lam rhwydd i ewig.
 Ni weles da yn nhy ei dād â hofes dda yn
 nhy ei chwegrwn. •
 Ni wich ei er ei daraw ag asgwrn.
 Ni wisg cain ni wisg liain.
 Ni wnaeth ddrwg a'i diwygioedd.
 Ni wna y llygoden ei nyth yn llosgwrn y
 gāth.
 Ni wna y môr waeth no boddi.
 Ni wnêl gynghor ei vam
 Gwnaed gynghor ei lysvam.
 Ni wyddis eisio y fynnon onid êl yn hesp.
 Ni wyl mād am beth ni wyl.
 Ni wyl diriaid arno vai.
 Ni wyl dyn a'i pyrth.
 Ni wyr dyn ddolur y llall.
 Ni wyl dyn nid êl o'i dy.
 Ni wyr hawdd vod yn hawdd
 Onid ei hawdd yn anhawdd.
 Ni wyr neb pa esgid ddiweddav á wisg.
 Ni wyr ni weloedd, ni veidyr ni ddysg.
 Ni wyr ond â wrandawo.
 Ni wyr pryder nis prydero ac nis pryno.
 Ni wyr yn llwyr namyn llyvyr.
 Ni wyr yr hweh lawn pa wich y wāg.
 Ni wyr yr iār nesav i'r ceiliog.
 Nid â bawd yd ddyvnir llāth hir.
 Nid aeth rhyhir i goed.
 Nid â cosp ar ynyod.
 Nid â cynnyg arglwydd i lawr.
 Nid adchwelawg gair.
 Nid adwna Duw â wnaeth.
 Nid â drwg val y dêl.
 Nid adwyth rhêg ni haedder.
 Nid â gair i adwedd.
 Nid â gwayw yn ngronyn.
 Nid ammwys â wnêl gwarth.

Nid anghov brodyrdd.
 Nid anudon ymchwelyd ar y da.
 Ni á y post ar ynvyd,
 A'r ynvyd á ddaw ar y pôst.
 Nid à red á geif y budd.
 Nid a ar vôr nid ymlwair.
 Nid ar redeg y mae aredig.
 Nid ar unwaith y caed Herbin.
 Nid asgyr à gafo trevgordd.
 Nid a'th garwys a'th anvonwys yma.
 Nid á swllt yn ddiebryd.
 Nid á untrew a dau i angau.
 Nid à wyl dyn a'i pyrth.
 Nid benthg ni hanfo gwaeth.
 Nid bwrn nid baich.
 Nid bwyd gwenynen i geiliog.
 Nid bwyd rhyvedd i ddiriaid.
 Nid cadarn ond diniwaid.
 Nid cau fau ar lwynog.
 Nid côv gan yr ofeiriad ei vod yn glochydd.
 Nid cur llavur wrth ddim da.
 Nid cyvoethawg ond a'i cymmero.
 Nid cymmaint Bleddyn a'i drwst.
 Nid cymmen neb oni bo ynvyd cyssevin.
 Nid cynnevin brân á chanu.
 Nid cynnevin cath á chebystyr.
 Nid cyttun hun á haint.
 Nid cyweithas ond brawd.
 Nid chwareu à vo erchyll.
 Nid chwareu chwareu á than.
 Nid da rhy o ddim.
 Nid da yr awr waethav ar neb.
 Nid dedwydd ni ddyvo pwyll.
 Nid digon heb weddill.
 Nid diswrth neb diawg.
 Nid diwyd heb nai.
 Nid diwyg rhag drwg weithred
 Ymattreg wedi y darfo;
 Ni ddychwennig budd pydi,
 Ys gwell delli wrth à vo,
 Ac ymganlyn a dedwydd,
 A diovryd à atvo;
 Ni lwydd rheuvedd i ddiriaid,
 Ni cheir bwyaid ar fo;
 Ni nawdd uchenaid rhag gwael,
 Ni ddyrlydd hael ar ni bo.
 Nid drwg arglwydd namyn drwg was.
 Nid drwg dim à wneler drwy gynghor.
 Nid drygwr wrth ddrygwraig.
 Nid edrychir yn llygad march rhodd.
 Nid ev enir pawb yn ddoeth.
 Nid eglur edrych yn nhywyll.
 Nid ei arvaeth á byrth dyn,
 Namyn ei dynged a'i herlyn.
 Nid ev á byrth dyn ei debyg.
 Nid ev á ddiwyg dyn ei ddrwg amynedd.
 Nid ev á geif pawb à vyn.
 Nid ev hwn y mis nis gwn.
 Nid eiddo Duw à water.

Nid eiddun dedwydd dyhedd.
 Nid eir á bwyd talawg yn rhad.
 Nid ellir coed o unpren.
 Nid erchis bwyd ond ei brôvi.
 Nid erchis yr Hen Gyrys ond à vai rhwng
 y newidian.
 Nid ergyd ni gywirer.
 Ni erys Malledraeth am Owain.
 Nid esmwyth ymgyvlogi.
 Nid gair alltud ar Gymro.
 Nid gnawd dialwr diovn.
 Nid gwaeth cywir er ei chwiliaw.
 Nid gwaeth gan Dduw enaid y fôl no'r
 cymmen.
 Nid gwaeth geilwad anghraf no rhent.
 Nid gwaeth i'r ymladd dig no glew.
 Nid gwradydd gwellâu.
 Nid gwely heb wraig.
 Nid gwell cau muw i'r can-nyn
 Noc un-muw i'r un-dyn.
 Nid gwell dim no digon.
 Nid gwell gormodd no rhyvychan.
 Nid gwell got no lleidydr.
 Nid gwell i'r rhoddwr noe i'r lleidydr.
 Nid gwell rhwy no digon.
 Nid gwiw gwylder rhag eisieu.
 Nid gwr namyn gwrthmuni.
 Nid hawdd blingaw ag elestren.
 Nid hawdd chwythu tân á brawd yn
 ngenau.
 Nid hawdd deuddaw o'r unverch.
 Nid hawdd divenwi cywraint;
 Nid hawdd gwlanar ar yr avyr.
 Nid hawdd lledrata oddiar leidydr.
 Nid hawdd tynu mēr o bôst.
 Nid hofedd munedd bro.
 Nid hwytrach yn y varchnad
 Croen yr oen no chroen y ddavad.
 Nid iach ond à vo marw.
 Nid iangwr neb ar Verwyn.
 Nid llavurus llaw gywraint.
 Nid llai gwerth mevl no gwerth fawd.
 Nid llu á dyr namyn Duw.
 Nid llai y cyrch dyn ei laith no'i gyvar-
 wys.
 Nid llywiawdyr namyn Duw.
 Nid mawr i'th gerid.
 Os rhwy á erchid.
 Nid mal aur da ydd á'r dyn.
 Nid mi, nid ti,
 Llewad cig y ci.
 Nid moel gwr yn aros gwallt.
 Nid moesawg merch à glyw lev ceiliog ei
 thad.
 Nid mwy gwaith no chanu.
 Nid mynechdid maeroni.
 Nid myned á ddel eilwaith.
 Nid neges heb varch.
 Nid newid heb voch.

Nid oedd hôf can ni ddivenwid.
 Nid oes ar ufern ond eisieu ei threvnu.
 Nid oes cambren ond cam ran.
 Nid oes gantho na chwyr na phabwyr.
 Nid oes cywilydd rhag govid.
 Nid oes gantho'r iâr i gravu'r barth.
 Nid oes gantho'r ewinedd i ymgravu.
 Nid oes dogyn ar gardawd.
 Nid oes drygair namyn drygwraig.
 Nid oes drygwraig namyn drygwr.
 Nid oes gwyl rhag elusen.
 Nid oes nawdd rhag tyngedven.
 Nid oes neb heb ei vai.
 Nid oes neb can ddalled
 A'r neb ni vynu weled.
 Nid oes o ddim ond val y cymmerer.
 Nid oes rhodd namyn o vodd.
 Nid oes wâd dros waesav.
 Nid oes wyledd rhag anverthedd.
 Nid o'i gorf ydd ymre gwybedyn.
 Nid prophwyd neb yn ei wlad ei hun.
 Nid rhaid cymhell ond ar glâv.
 Nid rhaid dangos diriaid i gwn.
 Nid rhaid dodi cloch am vwnwgyl yr
 ynvyd.
 Nid rhaid dodi cloch wrth vursen.
 Nid rhaid i ddedydd ond ei eni,
 A'i vwrw i'r berth vieri.
 Nid rhaid pedi yn llys arglwydd.
 Nid sant neb yn ei vater ei hun.
 Nid sôri ar dy vam.
 Nid tân heb eirias.
 Nid tebyg neb i Nêst.
 Nid trevtad anrhydedd arglwydd.
 Nid trymach y blewyn llwyd no'r gwyn.
 Nid twyll twyll twyllwr.
 Nid un anian iâch a chlâv.
 Nid unnaws gwyraws a gwern.
 Nid unvryd ynvyd a chall.
 Nid uniaith bronvraith a brân.
 Nid wrth bryd yd gerid gwreigedd.
 Nid wrth ei bîg y mae prynu cyfylog.
 Nid y borau y mae canmawl diwrnod
 tég.
 Nid ei vam á ddywed ar bawb.
 Nid ydyw y byd ond bychydig.
 Nid ymgais diriaid á da.
 Nid ymgar y llateion.
 Nid ymgel cariad lle y bo.
 Nid ymgel drwg lle y bo.
 Nid ymweis á vo parch.
 Nid yn undydd yr adeilwyd Rhuvain.
 Nid ysgar anghenawg ag anhychvryd.
 Nid ysgar diriaid ag anhyedd.
 Nid ystyn llaw ni rybuch calon.
 Nid ystyr cariad cywilydd.
 Noswyl iâr gwae a'i câr.
 Ni wyr ni ddyg;
 Ni ddyg ni wrendy;

Ni wrendy ond astud;
 Nid astud ond dedwydd;
 Nid dedwydd ond â ato ei garu;
 Ni âd ei garu ond divilain;
 Nid divilain ond uvydd;
 Nid uvydd ond tawedawg;
 Nid tawedawg ond goddevus;
 Nid goddevus ond synwyrwl;
 Nid synwyrwl ond cydwibodus;
 Nid cydwibodus ond cywir;
 Nid cywir ond meddylgar;
 Nid meddylgar ond serchawg;
 Nid serchawg ond cerddgar;
 Nid cerddgar ond ymddyddangar;
 Nid ymddyddan ond am Dduw.
 Nid cynghor ond tâd.
 Nid gweddi ond mam.
 Nid ymgeledd ond chwara.
 Nid cadernid ond brodyr.
 Nid galluawg ond cevndyr.
 Nid cenedlawg ond cyvyrdyr.
 Nid hoywder ond cleddyv.
 Nid amddifyn ond tarian.
 Nid hyder ond bwa.
 Nid brwydyr ond gwewyr.
 Nid lladd ond dager.
 Nid tî heb wr.
 Nid tân heb gyf.
 Nid gwely heb wraig.
 Nid ynvydrwydd ond cariad.
 Nid folineb ond meddwadawd.
 Nid tylodi ond clevyd.
 Nid gwall synwyr ond ymryson.
 Nid methiant ond musgrelli.
 Nid doethineb ond tewi.
 Nid diogi ond syrthni.
 Nid syrthni ond pechawd.
 Nid pechawd ond temta-iwn.
 Nid tylawd ond nas cymmer.
 Nid cyvoethawg ond syber.
 Nid gwresawg ond yr haul.
 Nid oer ond y lleuad.
 Nid amlder ond sêr.
 Nid buan ond gwynt.
 Nid moliannus ond cyttundeb.
 Nid cyvoeth ond ieched.
 Nid yspail ond gwynt.
 Nid pruddder ond marwolaeth.
 Nid llawenydd ond nêv.
 Nid anhyvryd ond ufern.
 Nid hyvrydwch ond gyda Duw.
 Nid athrylith ond llawen.
 Nid diddim ond trist.
 Nid dedwydd ond diddrwg.
 Nid diddrwg ond dibechawd.
 Nid santaidd ond diwybod.
 Nid diwybod ond disynwyr.
 Nid hudoliaeth ond ieuencid.
 Nid ieuencid ond ennyd awr.

Nid twyll ond y byd.
 Nid pruddder ond crenu.
 Nid helaethrwydd heb ddigon.
 Nid amgylthau llawr.
 Nid somedligneth ond gwraig.
 Nid drygwech ond milgi.
 Nid llawenydd ond march.
 Nid digrifwech ond gwaleh.
 Nid ovnawg ond digasawg.
 Nid digasawg heb achos.
 Nid dyoddevgar ond doeth.
 Nid doeth â ymryson.
 Nid mwynder ond merch.
 Nid mabgar ond divilain.
 Nid milain ond taiawg.
 Nid taiawg ond cerlyn.
 Nid cerlyn ond avrywiawg.
 Nid avrywiawg ond iangwr.
 Nid iangwr ond o arverau.
 Nid hawddgar ond divaleh.
 Nid divaleh ond trugarawg.
 Nid trugarawg ond deddvawl.
 Nid marchawg heb ton.
 Nid peddestyr heb vwa.
 Nid chwamawg ond mab.
 Nid esgeulus ond gweinidawg.
 Nid cywir ond ei.
 Nid melyn ond pedawd.
 Nid chwerw ond peryd.
 Nid ymddiried ond cydymaith.
 Nid hofder ond etivedd.
 Nid glân ond y pysg.
 Nid cyvrinach ond rhawg dau.
 Ni wyr ond â weles.
 Nid hysbys ond â ymoyyno.
 Nid cyfarwydd ond â wypo.
 Nid call ond â getwo yn ei gôv.
 Nid dysg heb synwyr.
 Nid gwenieithus ond merch.
 Nid avienthus ond cloval.
 Nid gwenwynig ond cath.
 Nid fyrrig ond ei.
 Nid creulawn ond llew.
 Nid cyvrwys ond epa.
 Nid dichellgar ond llwynog.
 Nid ethrylithgar ond lytheiad.
 Nid diswrth ond byrhweh.
 Nid brwnt ond fwrddart.
 Nid mwythus ond bele.
 Nid bwyiawg ond gwiwair.
 Nid esgyd ond dyvrgi.
 Nid esmwyth ond pathew.
 Nid difaith ond ystlym.
 Nid boneddig ond hydd.
 Nid rhywiawg ond march.
 Nid gwâr ond fêh.
 Nid taiawg ond eidion.
 Nid rhadlawn ond davad.
 Nid llysieuawg ond gavyr.

Nid tomlyd ond bwch.
 Nid tég ond paun.
 Nid rhyvygus ond bronvraith.
 Nid serchawg ond eos.
 Nid balch ond alarch.
 Nid syw ond y bi.
 Nid sione ond y dryw.
 Nid cyvannedd ond ceiliog.
 Nid avradlawn ond iâr.
 Nid ynvyd ond gwydd.
 Nid budyr ond hwyad.
 Nid gwrawl ond ceiliog du.
 Nid mwynaidd ond êog.
 Nid llechiad ond cyfylog.
 Nid anllad ond aderyn y tô.
 Nid musgrell ond ceiliogwydd.
 Nid glwth ond mulvran.
 Nid anverth ond garan.
 Nid trais ond tân.
 Nid rhwystyr ond dwvyr.
 Nid ysgavn ond wybyr.
 Nid trwm ond daiar.
 Nid dewr ond gwyr.
 Nid caldnawg ond â gyrcho.
 Nid diarswyd ond â arô.
 Nid ovnawg ond â fôo.
 Nid llwvr ond â lecho.
 Nid anveidrawl ond dim.
 Nid dim ond Duw.
 Nerth eryr yn ei ylvn.
 Nerth unicorn yn ei gorn.
 Nerth sarf yn ei chloren.
 Nerth hwrdd yn ei ben.
 Nerth arth yn ei breichiau.
 Nerth tarw yn ei ddwyvron.
 Nerth ci yn ei ddant.
 Nerth twrch yn ei avlach.
 Nerth ysguthan yn ei hadanedd.
 Nerth gwraig yn ei thavawd.
 No drygddyn ys gwell ei dda.

O achos y vammaeth y cusenir y mab.
 O bob ceinmyged cyfes orau.
 O bob fordd o'r awyr ydd ymchwelo y
 gwynt y daw gwlaw.
 O bob trwm trymav henaint.
 O bychydig y daw llawer.
 O bydd cell i gi mynych ydd â iddi.
 O bydd gwllân gan vursen
 Vê vydd am bob brwyn.
 O bydd llawen y bugail llawen vydd y
 tylwyth.
 O bydd neb ar ôl bid y bawav.
 O bydd uwch bawd no sawdl.
 O cheri di ni'th garo
 Collaist â geraist yno.
 Och wyr nad aethant yn wreigedd.
 O chyrhaedd vry ni ddaw obry.
 O daw ymenyn doed.

Odid â ardd.
 Odid â rydd atdeb.
 Odid â gatwo ei wyneb o eisiwed.
 Odid archoll heb waed.
 Odid da diwaravun.
 Odid divro diwyd.
 Odidawg â vo didwyll.
 Odid dyn diriaid di hawl.
 Odid dyn tēg dianav.
 Odid eddewid â ddel.
 Odid elw heb antur.
 Odid o'r cant cydymaith.
 O down ni ni â ddown.
 O down ni er pedwar ar ddeg
     Ni ddown er pymtheg.
 Oed â ardd.
 Oed â rydd atdeb.
 Oedran dyn ni chanlyn y da.
 Oedd rhaid deall i alltud.
 O eisien gwrda y dodir bawddyn ar y
     bwrdd.
 O englyn ni ddaliav haid.
 Oer pob gwlyb.
 Oer yw isgell yr alanas.
 Oer yw y cariad â ddifydd er un chwa o
     wynt.
 O vlewyn i vlewyn ydd â y pen yn voel.
 Ovni ei gysegawd.
 O vôr ac o vynydd
     Ac o waelawd avonydd
     I denryn Duw dda i ddedwydd.
 Oferen pawb yn ei galon.
 Ogvaenen yn ngenau henhweh.
 O gywirdeb y galon
     Y dywaid y gwirion.
 O hir ddyled ni ddylir dim.
 O hoenyn i hoenyn ydd â'r march yn
     gwta.
 O lymaid i lymaid y darvu y cawl.
 O ladd y gâth llygodyn
     Ar vrys hi a'i hys ei hun.
 O myni nodi iwrech, ti â vwri naid amgen;
     o myni vod yn iyrchgi, ti â vwri naid â
     vo mwy.
 Oni byddi cyvarwydd cyvarch.
 Oni byddi gryv bydd gyvrwys.
 Oni byddi wrth gynghor dy vam,
     Bydd wrth gynghor dy lysvam.
 Oni chefi gennin dwg vresych.
 Oni heir ni vedir.
 Onid march ys caseg.
 O ovrys ni wys cw dda.
 O ddeudrhwg gorau yw y lleiav.
 O'r bore hyd ucher y newid yr amser.
 Os gwr mawr cawr, os gwr bychan côr.
 O sul i sul ydd â y vorwyn yn wrâch.

Pa ham y bydd cul y bareut? Am ys-
 glyviad.

Pa ham y llyv y ci y maen? Am nas gall
     ei ysu.
 Pa le yn y vuddai y mae yr enwyn.
 Pan bwyser arnad
     Tyn dy droed attad.
 Pan dywyso y dall ddall arall, y ddau â
     ddygywydd i'r pwll.
 Pan dywyso yr enderig ei braidd, ni bydd
     da i'r ysgrubl y dydd hwnw.
 Pan el lladron i ymgyhuddaw y ceif cywir-
     iaid eu da.
 Pan vo addoed ar y geivyr y bychod a
     ridiir.
 Pan vo gwlân gan vursen
     Y bydd pais i bob brwynen.
 Pan vo ingav gan ddyn, ehangav vydd
     gan Dduw.
 Pan vo culav yr ŷch, gorau vydd yn y
     gwaith.
 Pan vo meilierydd ar ben maluria
     Y bydd esgud asgell gwipia.
 Pan vo mwyav dy galedi,
     Gobeithia y gorvyddi.
 Pan vo tecav y chwareu gorau vydd peid-
     iaw.
 Pan gair mihi, ni chair miha.
 Pan laddo Duw y lladd dyn.
 Pan laddo Duw y lladd yn drwm.
 Pan gysgo pawb ar gylched
     Ni chwsg Duw pan rydd wared.
 Pan wypo dyn ladd ci, cynddaredd â yr
     arno.
 Pan yrer y Gwyddel allan, ynvyd ydd
     haerir ei vod.
 Pan yrer y Gwyddel i maes, ennaint â
     gyrch yntau.
 Pa waeth y dring y gâth o dōri ei hewin
     edd?
 Pawb â chwennych anrhydedd.
 Pawb â drais yn mhais ei dād.
 Pawb â gâr ei gywala.
 Pawb â gnith gedor ynvyd.
 Pawb a'i chwedl cantho.
 Pawb yn llosgwrn ei henvon.
 Pawb yn y gorphen.
 Pei dywetai davawd â wypai geudawd,
     Ni byddai gymydawg neb rhai.
 Pei y gâth â vyddai gartrev gwaeth â
     vyddai ichwi.
 Pen carw ar ysgyvarnog.
 Pen ci ar voreu gwanwyn.
 Pen punt a llosgwrn dimai.
 Pen saer pob perchênawg.
 Pen tros bawb lle ni charer.
 Perchi gwr er ei vawed
     Petwn dewin ni wrytâwnургyn.
 Pieuvo y vuwch aed yn ei llosgwrn.
 Pieuvo yr henvon,
     Ymled yn ei chynfon.

Pilio yr wy cyn ei bobl.
 Pystolwyn i'r a'lt.
 Pob cadarn gwan ei ddiwedd.
 Po cyfyngav gan ddyn, changav gan Dduw.
 Pob cyfelyb â yngais.
 Pob darogan dydderpid.
 Pob daurheb gwir, pob coel celwydd.
 Pob dryll ydd â'r aing yn y pren.
 Pob edn â edwyn ei gymhar.
 Pob enwir divenwir ei blant.
 Pob gwlad yn ei harver.
 Pob llwybr mewn ceunant
   I'r unfordd â redant.
 Pob llwrr llemitior arno.
 Pob peth yn ei amser.
 Pob traha yn y gorphen.
 Po dynav y môr, diogelav vydd i'r llong.
 Po hynav vo y Cymro ynyttav vydd.
 Po hynav vo yr ffd tebycav vydd i vyd.
 Po mwyav vo y brys mwyav vydd y
   rhwystyr.
 Po mwyav vo y dravod mwyav vydd
   y gorvod.
 Po mwyav vo y llanw mwyav vydd y trai.
 Po tecav vo y chwareu gorau vydd peid-
   iaw.
 Po tynav vo y llinyn cyntav y tyr.
 Pren yn nghoed arall biau.
 Prydnawn côch a mawredd gwraig.
 Pryn hên pryn cilwaith.
 Pryn tra vlingych.
 Pryn ffd e vydd drud;
 Pryn vlawd ti â ei yn dylawd.
 Pwy bynag sydd heb wraig sy heb ym-
   ryson.
 Pwyll â ddyly padell.
 Pwy wyr tranc mab wrth veithrin?
 Pysgota yn mlaen y rhwyd.

Rhag anwyd ni weryd canwyll.
 Rhag bod y sul heb siglaw.
 Rhag myned un llôg o'r tŷ.
 Rhag newyn nid oes wyledd
 Rhagnythed iâr cyn dodwy.
 Rhag trymvyd ochid achenawg.
 Rhaid i'r vuwch wrth ei llosgwrn.
 Rhaid vydd nithiaw ni bo pur.
 Rhaid i segur beth i'w wneuthur.
 Rhaid wrth annhwyll bwyll parawd.
 Rhaid yw cropian cyn cerdded.
 Rhaid yw genau glân i oganu.
 Rhan druan rhan draian.
 Rhan gorwydd o dâd.
 Rhan y gwas o gig yr iar.
 Rhannu rhwng y boly a'r cevn.
 Rhetid càr gan orwaered.
 Rhetid maen oni gafe wastad.
 Rhew i lyfant.
 Rhewydd pob rhyveddawd.

Rhieddawg achenawg yn fo.
 Rhin tridyn kannyn a'i clyw,
 Rhôdd ac adrawdd rhôdd bachgen,
 Rhodd Ivor ar ei gapan,
 Rhodd gwyr Erging,
 Rhodd i hên nag adolwg,
 Rhoi y càr o vlaen y march,
 Rhoi yr ordd dan y celynnllwyn,
 Rhuthyr ci o gribardd,
 Rhuthyr enderig i'r allt,
 Rhuthyr mammaeth,
 Rhwng y ddwy ystol ydd a'r dîn i lawr,
 Rhwng y rhisg a'r pren,
 Rhwy vu rhyvychod gynnen,
 Rhwydd ni bo dyrys,
 Rhybrynwys rhy erychis,
 Rhybrynawdd barvawg â eirch,
 Rhybueded baw gares,
 Rhybueded drygvab i'w vam,
 Rhybudd onnawg a dal y ci,
 Rhybudd i ddedwydd,
 Rhy dyn â dyr,
 Rhy lawn â gyll,
 Rhy uchel â syrth,
 Rhydd i wraig ei thavawd,
 Rhyvoddawg rhy vavr â wfl.
 Rhygâs rhywelir.
 Rhygu pob rhyvychod.
 Rhyw i vâb iwrech lannu.

Saith mlynedd y darogenir delli.
 Sev â ladd â gyhudd.
 Sev â lwydd i veul ei chelu.
 Sev yw y blaidd y bugail.
 Siarad cymmaint â mab Saith Gudyn.
 Siarad cymmaint â Merddin ar bawl.
 Sierav yw yr hyn sierav.
 Siefrai piau y troed, Siefrai biau y vwyall.
 Somi Duw â mynach marw.
 Son am Awst wylan y nadolig.
 Swrth pob diawg.
 Sychu trwyn y swch.
 Symudaw addev rhag drwg.
 Syrthid march oodiar ei bedwar carn.
 Syrthid mevl o gesail.

Tabler i lyvau, tavarn i chwedlau.
 Tavawd â dyr yr asgwrn.
 Tavawd aur yn mhen dedwydd.
 Tavawd gelyn ar ddannedd.
   Ni chytsein ar wirionedd.
 Tavl a'th unllaw, cais a'th ddwyllaw.
 Talwys â ryveichwys.
 Tawedawg tew ei ddrwg.
 Tebyg oedd cwd i gyvrwy.
 Tebyg oedd hwch i garegyl.
 Têg pob dianav.
 Têg pob hardd.
 Têg tân pob tympt.

Têg pob chwedyl ni bo gwrthwyneb iddo.
 Teirgwaith y dywaid mursen, bendith
 Dduw yn y tŷ.
 Teir-gwers gwaig rewydd.
 Telitor gwedi halawglw.
 Temyl glwth ei gegin.
 Tervyn cywirav cyngwystyl.
 Toll vawr á wna doll fechan.
 Tôriad hên daeliwr.
 Tôri divyn ar y dorth,
 Ni wna wala e wna warth.
 Tôst á vydd mwg coll.
 Tra voy borvaynt yv y bydd marw y march.
 Tra vo y ei yn maesa ydd â'r ysgyvarnog
 i'r coed.
 Traferth fŷch hyd echwydd.
 Traha a threisiaw y gweinion
 A ddiva yr etiveddion.
 Tranoeth wedi y dygwyl.
 Tra rheto yr ôg rheted y fraean.
 Tra rheto yr ôg rheted y ddraenglwyd.
 Trech ammod no gwir.
 Trech à gais noc à geidw.
 Trech anian noc addysg.
 Trech blaidd no'i gënad.
 Trech Duw no drwg obaith.
 Trech gwan arglwydd no chadarn was.
 Trech gwlâd noc arglwydd.
 Trech llavur no direidi.
 Trech tynged noc arvaeth.
 Trech y tyn merch no rhâf.
 Treigyl maen hyd wastad.
 Trengid golud, ni threing molud.
 Trengis à vremis.
 Tricid can ni wahodder.
 Tricid gwr wrth ei barch, ni thrig wrth ei
 gyvarwys.
 Trist pob galarus.
 Troi y gâth yn yr haul.
 Trychni nid hawdd ei ochel.
 Trydydd troed i hên ei fon.
 Ty ni vyno Duw ni lwydd.
 Tw! varch benthg.
 Twyll drwy ymddiried.
 Twyllid rhyvegid rhyvygiaid.
 Twyllwr yw gwobyr.
 Twymo y dwr a'i vwrw allan.
 Tyrid ebawl o hyd gâr.
 Tyrid enderig o'i ddr.
 Tyrid maban, ni thv ei gadachan.
 Tyngedven gwaig.
 Tynu bâch trwy goed.
 Tyn y cwyr o'th glustiau.
 Tyst yw y chwedyl i'r englyn.
 Twyll boly hyd pan levar.
 Twyll vydd gau, golau gwir.
 Tywynaid graienyn ei ran.
 Uchenaid at ddoeth.

Uchenaid gwrâch ar ol ei huwd.
 Ucher á ddaw gan ddryc-hin.
 Un arfed á vâg i gant.
 Un cam diogi á wna ddau a thri.
 Un dyn á ddryga ar gant.
 Unllaw ar wlan canllaw ar wlan.
 Unllawiawg vydd mammaeth.
 Unllygeidiawg vydd brenin yn ngwlâd y
 deilliaid.
 Un geiniog á ddyly cant.
 Un o blant Angharad segur.
 Unpryd yr iâr yn yr ysgubor.
 Untrew o garchar.
 Unwaith yr aeth yr arglwyddes i noviaw
 hi a voddoedd.
 Utgorn yw cwrw da.
 Uwch pen no dwy ysgwydd.
 Uwch yw y brâg no'r gwenith.

Wylid ni wyl ei berchen.
 Wyneb trist drwg á ery.
 Wythnos y llwynog.

Y bendro wibwrn.
 Y bol á bil y cevn.
 Y budd á ludd y lludded.
 Y car cywir yn yr ing y gwelir.
 Ychydig laeth ac hyny yn enwyn.
 Ychydig yn aml á wna llawer.
 Y ci à vynir ei grogi á ddywedir ei vod yn
 lladd deवाद.
 Y cŷn à gerddo á yrir.
 Y cyntav á ddelo i'r velin maler iddo yn
 gyntav.
 Y cyntav a'i clybu dan ei dŷn y darvu.
 Y daryn á dyl y gareg, nid o gryvder ond
 mynych syrthiaw.
 Y diweddav á oddiwedder ar v vreuan ar
 hwnw y dielir.
 Ydyw corn heb ysgyvarn.
 Y vevl á wneler yn rhin nant
 Hi á dywynyg yn ngwydd cant.
 Y velin á val a vyn ddwvyr.
 Y verch á ddol i'w phrovi,
 Hwyr y del i'w phriodi,
 Y gath á vo dda ei chroen á vlinger
 Y gwr yn ceisio ei gaseg, a'i gaseg dano,
 Y llaw á rydd á gynull,
 Y march á vydd marw tra bo y gwellt yn
 tyvu,
 Y march á vram á ddwg y pwn,
 Y march á wich ys ev á ladd,
 Ymbell amheuthyn á wna mevl,
 Ymchwel yma, na ddymchwela; nid oes
 o'r byd ond ymchwelyd,
 Ymchwelid Duw ei law yn ngauavnos,
 Ymganlyn á dedwydd,
 Ymgeledd ei am y cwd halen,
 Ymguddiaw ar gevn y gist,

Yn mhob datont y mae gofwrwy.
 Yn mhob drygion y mae pechawd.
 Yn mhob creit y mae faldier.
 Yn mhob dewis y mae cyfyngder.
 Yn mhob clwyf y mae pe-ygl.
 Yn mhob gwlad y maeir glaw.
 Yn mhob dyn y mae enaid.
 Yn mhob enaid y mae deall.
 Yn mhob deall y mae meddwl.
 Yn mhob meddwl y mae naill ai drwg ai da.
 Yn mhob rhith y daw angau.
 Yn mhob rhyfel y mae goval.
 Yn mhob pechawd y mae foledd.
 Ymryson a'r gôf yn ei evail.
 Ymryson a doeth ti â vyddi ddoethach.
 Y mud a ddywed y gwir.
 Y mud â vynaig i'r llavar.
 Y naill vlyddyn â vydd vam i ddyn, a'r llall ei elldrewyn.
 Y naill wenwyn a ladd y llall.
 Yn ceisiaw y blewyn glas y boddoedd y gaseg.
 Yn ceisiaw y cynn colli y clustiau.
 Y neb â saetho ar adrybedd a gyll ei saeth.
 Y neb â vo a march ganddo a geif varch yn menthyg.
 Ynvyd a gabl ei wrthban.
 Yn y croen y ganer y blaidd y bydd marw.
 Yn y lle y bo y da y rhoir ac y tycia.

Yn yr ing gorau yw y car.
 Y parchell byw bad van.
 Yr aderyn â vacer yn ufern yn ufern y myn drigaw.
 Yr avyr ddu a las.
 Yr hai a laddoedd yr hwch.
 Yr hwch a dau a vwyty y soeg.
 Yr oen yn dysgu i'r ddavad bori.
 Yr un asgwrn a del.
 Ys da velin â ballneid.
 Ys dir angau i eidiawg.
 Ys dir drwg rhag drwg arall.
 Ys dir i hael a rodde.
 Ys dir llaudd y gwadyn wrth revedd y troed.
 Ys dir nithiaw ni bo pur.
 Ys drwg y deg ewin
 Ni bortho i'r un gylvin.
 Ys ev vy nglâr â orvo.
 Ysgavnlwyth â glud coed.
 Ysgavn y daeth, ysgavn yr aeth.
 Ys gwell can mesur no chan trwch.
 Ys gwell deli wrth â vo.
 Ys id ar bawb ei bryder.
 Ysid bwyd drygwr heb ei ddiolch.
 Ysbys pawb pan delarvo.
 Ysu bwyd yr ynvyd yn y blaen.
 Ys marw â vo diobaith.
 Ys mevl iddo ni ddyto ei vâch.
 Ystum llawgar yn rhannu.

EREILL DDARHEBION A CHWANEGED ALLAN O AMRYW GASGLIADAU.

A vo ar ei gerdded
 Ni wna dda cyn ei vined.
 A ddyco'r nodwydd,
 A ddwg y crogwydd.
 Anhawdd dwyn dyn oddiar eu dylwyth.
 A ddywaid y peth â vyno,
 A glyw y peth nis myno.
 Amlav ei gws amlav ei ysgub.
 Amser â â heibio,
 Wrth chwareu ac wrth weithio.
 A vo byw yn dduwiol â vydd marw yn ddedwydd.
 Adar o'r unlliw a ymgasglant i'r unlle.
 Am y novio vo, ni waeth ganddo pwy â voddio.
 Aml ddyrnod â dyr y gareg.
 A varchoco y march pedoled.
 A gano yn ei wely â gria cyn cysgu.
 Anivel a vydd yr eidion pei tôrid ei gynfon.
 Amgen no nhwy, pedvai amgenach no'u gilydd.
 Arglwydd, eb y naill arglwydd wrth y

llall, Beth a wnawn am vlawd potes:
 Ai codi melin i valu pecaid? Adeilio melin i valu mesur?
 A ddyweto y gwir tôrir ei ben.
 A ddigio heb achos cymmoded heb iawn.
 A vlywyddiannus pob diriaid.
 A gavoedd y dyn a gavoedd y da.
 A garo y byd, aed i'r bont.
 Amravaelus pob ymladdgar.
 Amlwg tom ar varch gwyn.
 Anhawdd tynu hen varch o rygyng.
 A garer neu gasêir a welir o bell.
 Ar ol rhodio pob lle, hawddvyd i gartre'.
 Ail i chwedyl chwiliails.
 A bryn dir a bryn geryg.
 A bryn vlawd a bryn eisin.
 A bryn glâ a bryn e-gyrn.
 Addaw gyda mab, a thalu gyda merch.
 A chwenycho ddrwg i arall, iddo ei hun y daw.
 A eistedd yn dlawd, a yndwym yn gyv-oethawg.

Allwedd arian a egyr bob clo.
 A geir yn rhodd a gerdd yn rhwydd.
 Arwydd ddrwg ar dlyn gweled ei ber-
 vedd.
 A vu dlyn aeth yn adyn.
 Amlach yw y brain no'r gweilch.
 A recho ar y bryn
 A rech lle nas myn.
 A recho yn y nant,
 A rech yn ngwydd cant.
 Ammod a dyr gyvraith.
 Ar ni roddo â garo,
 Ni cheir â ddymuno.
 Angen â yr hên i redeg.
 A vo dda gan Dduw ystyrgar vydd.
 Addewid ni weler nid yw.
 Advyd a ddwg wybodaeth, a gwybodaeth
 ddoethineb.
 Advyd a bair i rai edrych o'u deutu.
 A garo Duw a gospa.
 A gadwo Duw cadwedig vydd.
 A losgo eiodyn a vyn i arall losgi.
 Anhardd pob drwg voesawg.
 Antur hir ledred heb ddial.
 Ar ni allo drais twylled.
 Ar ol yved syched sydd.
 A rhinweddau da gorthrechir drwg.
 A ymoreuro ymoreured â'r gorau.
 A eiriach ei wialen,
 A ddivwyna ei vachgen.
 Berwi y dwvr a'i davlu allan.
 Bachgen diriaid a wna wr da.
 Blewyn i gi a'i brathoedd.
 Brau dîn brau dawwd.
 Blingo hwch â chylllell bren.
 Bara gwyn sych.
 Bara gwyn a chig moch a chwrw, a bair i
 wr werthu ei dir.
 Berwant yn eu hisgell eu hunain.
 Bwyd yr ynvytav a vwytir gyntav.
 Bid gwrn biw, bid llwyd blaidd.
 Bid rhwng y din a'r wialen.
 Brith yn ieuanc, carpiawg hên.
 Byr ei hun, hir ei hoedyl.
 Bwyta llymru â mynawyd.
 Bwrw dwvr i Havren.
 Bydded y gerdd yn ol y testyn.
 Bwrw ergyd ar gais.
 Beth gwedi celwydd? cernawd.
 Boddi y melinydd.
 Balch yw geivyr ar y rhew.
 Balch yw hwyaid ar y gwlaw.
 Bawddyn wrth ei grybwyll.
 Can valched o'i gwd ag yntau o'i sách.
 Can wirioned â diawl dwyvlwydd.
 Can galled ag Ieuan Cydewain.
 Can lased a'r genninen.

Can gyvrwydd â bareud vis gorphenav.
 Ceir gweniaith gan bob un.
 Ceir y drwg ymhob man.
 Can wyned a'r cân.
 Can ddued a'r vrân.
 Can haeled â Nudd.
 Can goched a'r gwaed.
 Can gryned a'r bêl.
 Can valched â chribau y bleiddiau.
 Cochwallt y gwaethav o'r holl ddynion.
 Cwrw yn mol twrv yn mhen.
 Cysgu val y pathew.
 Cystadl yved o'r cawl â bwyta o'r cig.
 Cwyn rhugl rhag cwyn rhagido.
 Cwrw Aber Conwy goreu pei pellav.
 Cyvri'r cywion cyn eu dëor.
 Cyhyd ag ystol ufern.
 Cywir yn ing y gwelir.
 Cywain y cwbl i'r bol val y gigfran.
 Cynt i'r gell nog allan.
 Cymmerwch y mynydd o'i ben e ddervydd.
 Cynt meddwl no gweithred.
 Cyvathrach i vwyta, cenedl i ymladd.
 Cyvathrach o agos, galanas o bell.
 Cyvrwy i hwch.
 Cyvrwy i vuwch.
 Cyving ac ehang yw dewis.
 Coel gwrâch yn y lludw.
 Cydwybod lân diogel ei pherchen.
 Câs gan ynvyd a'i cynghoro.
 Canys ve vethws ebai y ddylluan.
 Câs gan y gâth y ci a'i bratho.
 Ceir pob peth am arian.
 Cêv pob diweddav.
 Cynt i'r dorth nog i'r caud pobi.
 Cystal â llwybyr aradyr.
 Cynghor yn ôl.
 Cyvoethawg pob dedwydd.
 Cymmer dy barch a gwrthod dy amharch.
 Cyvuuch a'r sêr.
 Chwynwch eich gardd eich hun yn gyntav.
 Cadw peth val carth rhag tân.
 Cardota Gwyddelwern.
 Colli y clustiau cyn cael y cyrn.
 Can esgor i ieuanc.
 Castell pob dyn yw ei dŷ.
 Canmawl dy vro a thrig yno.
 Cadarn ovyn a wna gadarn nacâu.
 Cadarn wrth gadarn.
 Cadw ci a chyvarth yv hun.
 Cwlwm oediawg a ddetyd.
 Chwannawg mab i'w hynt,
 A chwannawg adrev â vo cynt.
 Chwi a'i cewch â fônod ar eich cevn.
 Cosyn glân o gawsellt budyr.
 Chwi piau y byd, cechwel ynddo.
 Clâv o'r un elwyv.
 Crâch a ddywed crâch gyntav.
 Cneua mewn brwyn.

Cadw dy avraid, ti a'i eei wrth dy raid.
Ceislaw swllt yn ngwalva blaidd.
Croï awel.
Cŵv a llythyr, llythyr a geidw.
Col, med y vran pan guto hi ddigon.
Chwareu plant yn y pastyll.
Chwareu ain bob peth ac ymladd am y bwyd.

Câr a glyw, bid varw bid vyw.
Cerid yr avyr ei myn,
Bid o ddu bid o wyu.
Câs gweled a geisio.
Cariad a erchfyga bob peth.
Ceintach wedi brawd.
Cymmaint ar y werthyd ag ar y bellen.
Cludo heli i'r môr.
Cneivier wedi praid.
Cneuan yn ngenau hen-lwch.
Cynyddawg da ydyw clawdd.
Curaw ei chwch wrth y graig.
Curaw un o dwll ac o draves.
Cyntav ei ôg cyntav ei gryman.

Digon o dân er llosgi Llundain.
Duw gatwo pawb rhag meddwl ei vam.
Da cael us gan ddrwg ddiwr.
Da cyngor gwraig heb ei ovyn.
Drwg y dialoedd ei gam, a vwyaoedd ei oval.

Dilyn hael hyd varw.
Dwy wedd i'r llech, ac un i'r pobty.
Dysgu rhygyng i henvarch.
Dwyn ei fon oddiar ddewr.
Da cael ynys mewn môr mawr.
Diane rhag y mwg i'r davlod.
Diane rhag y mwg a syrthiaw i'r tân.
Dal canwyll i'r vall.
Dal y llygoden a'i bwyta.
Da dal crothell mewn cawell cregyn.
Da i gyrcu angau i wr boneddig.
Da yr edwyn hen gath levrith.
Da i gyrcu anghau at wr clav.
Dioval a vydd diovyn.
Dioval yw dim.
Drwg yw y chwareu ni ennillo neb.
Dod i gadarn ei ran, neu ve a'i myn.
Dotiedig pob anghovus.
Dysgu oferen i ofeiriad.
Diddestl pob hen.
Dedwydd pob fyddlawn.
Dawn dedwydd yn ngolwg.
Divlas vydd barn heb ei govyn.
Da cyfelyba y byddar os clyw o beth.
Da gan y nai l gi grogi y llall.
Da ydyw dyn â gwddw hir a hwp yn ei chwedyl.
Darvu y pen darvu yr ammod.
Digon i bawb â gafo.
Diboen i ddyn dybio'n dda.

Dim anair i wyr yr eolwys.
Drwg ei hun a debyg arall.
Dioval a gân yn ei wely.
Duw pian gwneyd etivedd.
Da ysgavn â dwysga.
Dwyn dwr tros avon.
Dywsul y pŷs.
Dala y gath erbyn ei chynfon.
Da cynnydd medel gwida.
Delis da yn yd vu.
Dewin pob diawg.
Diddrwg didda, megis hen gi.
Dyvydd dihir-waith aros.
Dysg gan yr ynvyd ymogelyd,
A chan y doeth dysg wneuthyd.
Dig pob colledig.
Diddig pawb wrth â garo.
Dyced chwant dros ben.
Dyn a gerir lawer gwaith
Er mwyn ei gydymaith.

Edrych val gavyr wyllt ar daranau.
E ddaw drygddyn wrth ei gybywyll.
Eli i bob dolur yw amynedd.
Eli calon cwrw da.
Edrych y naid cyn ei neidiaw.
Ev a wnâai y peth ni wnâai.
Egor y varchnad cyn canu y gloch.
Ev aeth glastwr yn ei glustiau.
Er maint vo'r dryc-hin,
Hi a â o'r diwedd yn sych-hin.
Er na wnei ddrwg na wna debyg.
Ev a dyv y draen a'i vlaen arno.
Elid bryd yn ol breuddwyd.
Ewyllys heb allu.
Ennill y gronyn a cholli dau cymmaint.
Ennill nodwydd ddur a cholli y trosol haiarn.
Ev a gair cyngor gan ynvyd.
E ddaeth y caws o'r un cawsell.
Ev a ddaw haid i gwch.
Ev a wnâai ddrwg rhwng cardodyn a'i gwd.
Eddewid gwraig odid yw.
Enw heb senw.
Esmwyth gwaith gwranda. }

Velly vinnau, chwedyl y mochyn.

Foi rhag yr hwrdd i gorlan y devaidd.
Fordd Bualt i Henfordd.

Gormod caws mewn maidd.
Gormod gormes bendith Dduw'n tŷ.
Gyda'r nos y cyvyd malwen.
Gwasgu y mêl cyn ei dyru.
Gwlad i gymmen yw pob gwlad.
Gwell yw i'r ymarôwr nog i'r dialwr.
Gcchel ymladd â thridyn: ofeiriad, gwraig,
ac ynvyd.

Gorau cyvrwysdra gonestrwydd.
 Gwr ar vrddd a llanc ar vaes.
 Gair i gall.
 Gogana dy vro a thrig yno.
 Gwae y vo à wertho ei wrthban.
 Goreu cyttys, cyttys pentan.
 Gwr dycithyr yw vory.
 Gnawd i ddyn ddwyllaw.
 Gwaethav i ddyn ei ddyn ei hun.
 Gwell yw dau ben nog un.
 Gwae à vo yn brudd rhag ovn brâd.
 Godder van gâmau.
 Gyru halen i'r Heledd.
 Gauav glâs â wna vruwent vras.
 Gorau y gwna gwas da ei hun.
 Gwaethav byriau byriau hwch.
 Gwaethav blŷs blŷs eisieu.
 Gwan ei galon a gyll, gwnaed orau gallo.
 Gyru y swch yn swinbwl.
 Gyru y llettam i'r ystol.
 Gwell cariad y ci no'i gas.
 Gwell piso y ddavad no thòm y vuwch.
 Gwynvyd hwyaid Plas y Ward.
 Gormodd o ddim nid yw dda.
 Gwag gwely heb wraig.
 Gormod awydd a dyr ei wddv.
 Gorau cyvoeth yw iechyd.
 Gwaeth no'r vad velen.
 Gwayw yn nghalon gan hiraeth.
 Gwell yr heddwch gwaethav no'r rhyvel
 gorau.
 Gwnaed pawb y peth à vedro, ebai Coch
 y Cefylau.
 Gwyn y gwel y vran ei chyw.
 Gyru yr hwyaid i gyrcu y gwyddau o'r
 dwr.
 Gloyw pob glân.
 Gwyddau yn pencawna.
 Gwna gyngor dy hen gyvaille.
 Gynt, gynt, i'w dechreu pob hen chwedyl.
 Gwell awr o lawenydd no dwy o bruddder.
 Gwell rhinwedd cardotyn no mawredd
 brenin.
 Gwell no da dienbyd.
 Gwell un à wellâo no dau à waethygo.
 Gwell drwg ordderchu no drwg briodi.
 Gwên dêg â gwenwyn dani.
 Gwyl gwna dy orau.
 Gwell y gwyr Sion oddi wrth gyweiriaw
 swch.
 Gwyliaw croes wylvor.
 Gwell ychydig gan râd no llawer gan
 avrad.
 Gwyn pob newydd, llwyd pob hên.
 Gwenhwyvar, verch Ogyrvan Gawr,
 Drwg yn vechan, gwaeth yn vawr.
 Gweithiaw castell ar ben cawnen.
 Gorau cam, cam cyntav.
 Gwell angau no chywilydd.

Gwin coch, mêr moch, a mwg,
 Ynt dri gelyn i'r golwg.
 Gwartheg Huw Conwy Vychan,
 Diawl a ddô ar eich rhedeg.
 Gobaith a vyw, diobaith a varw.
 Gwir a ddywed y vrân,
 Odid o drachwant gâlon lân.
 Gorau y gwineuwallt ar bawb.
 Gan Dduw y ceir pob daioni os ceisir.
 Gwallt du, gwallt dewr.
 Gwae à wêl ac ni wêl ei hunan.
 Gwae ni adwaen ei hunan.
 Gwae à wnel ac ni wyr paham.
 Gwae à gredo i bob chwedyl à glywo.
 Gwae y verch ni vedro vod gan ei hunan.
 Gwisgi pob troed at y drwg.
 Gorau i bawb ei bieusawd;
 Gorau pieufawd deall.
 Gorau deall doethineb;
 Gorau doethineb iawnder;
 Gorau iawnder cariadoldeb;
 Gorau ar garu Duw caru ei blant.

Hy pob ceiliog ar ei domen.
 Hy y gall un vramu wrth ei dân ei hun.
 Hir ddarogan derydd.
 Hawdd addaw, ond anhawdd cywiraw.
 Haws cadw nog olrhain.
 Hir yw byth a da yw Duw.
 Hiroed anniolch.
 Hanner gair i gall.
 Hawdd pobi yn ymyl blawd.
 Hof gan bob hwch ei ddigrivwch.
 Heddyw yn ddyn a vory yn adyn.
 Hesbin yw pob davad hyd na ddelo.
 Hof gan bawb ei gariad.
 Hwyl byddis yn arobyn gwaith da no'i
 wneuthur.
 Hindda gwyr Môn
 Yw gwynt Iwerddon.
 Hyaw yn y bŷd aeth bellav i'r coed.
 Heb na thŷ nag ymgor.
 Hên arver, hon a orvydd.
 Hên a wyr ieuanc à debyg.
 Hawdd yw ovni ovnawg.
 Hawdd cael drwg ac anhawdd myned oddi
 wrtho.
 Hên hwyr hawdd ei orddiwes.
 Hir y byddis yn llenwi llestyr à ollyngo.
 Hir vydd bys gwen gwanwr.
 Hwi! cwn y drev; hai! ein ci ninnau.
 Hof pob newydd.
 Hy pawb ar ei eiddo:
 Hirbryd a wna vawrbryd, a mawrbryd a
 wna'r mawr gwyilydd.
 Hun yr eos.
 Hwi! gyda'r ei; hai gyda'r geinach.
 Hawdd cysgu mewn croen cyva,
 Haws llenwi bol no llygad.

I ti yr heddyw; i bwy y vory!

Lladd maer Caer ar Gevn Cerwyni.
 Llong i longwr, a melin i velinydd.
 Lledled rydau, waethwaeth ddeddau.
 Llauer a ddyvynwyd, ychydig a ddewis-
 wyd.
 Llathen o'r un brethyn.
 Lleiaf rhan rhan y rhanwr.
 Lladd yr iâr a cholli y cywion.
 Llauer o waith a wna llauer o ddwyllaw.
 Llauer a sieryd llauer o wragedd.
 Llauer ammau diau vydd.
 Llauer o dda a wna llauer o ddynion.
 Lle yr ydych ddicav rhowch eich twca.
 Llywelyn pob lle weithiau gartrev.
 Lluchiau cwn â cheryg.
 Llygaid segur a willa.
 Llygriad y peth gorau yw y llygriad
 gwaethav.
 Lle crava'r iâr e biga'r cyw.
 Llygaid diawl tan gareg.
 Lladd y gwirion yn nghysgawd yr euawg
 Lle clyd i vethu,
 Lle oer i fynu.
 Llev yn avon hindda vydd.

Mae dwy fordd i'r coed.
 Mae achos i'r iâr bigo'r bysgen.
 Mae modvedd yn llauer yn nhrwyn gwr,
 Mae pwll y'mhob drws weithiau,
 Manwl pob rhan, hardd pob cyvan,
 Mwth y rhydd yr hyn ni'm addug.
 Meddylia dy ymadrawd cyn ei draethu,
 Mae dau vaw ei yn Nghaer,
 Mae brân i vrân y vron,
 Mal baedd cynddeiriawg,
 Mae mêl yn ngallt Ddygai; ond pwy sy
 well er ei vod?
 Mae yn rhyhwyr cynnilaw pan eir i dŷn y
 y cwd.
 Melys yw cig lledrad.
 Mynych y daw beunydd, val ynvydion
 Cyveiliog.
 Mae sawyr y cennin ar y cewyll.
 Mor glaiar â llyn llewrith.
 Mae dechreu i bob peth; ond nid oes
 diwedd ond i rywbeth.
 Meddyg i bawb ei lygaid.
 Modrwy aur yn nhrwyn hwch.
 Mae yn rhaid i'r gwydych gachu.
 Mae yn rhaid i'r adar mân gael bwyd.
 Mae newid gwaith gystal a gorphwysaw.
 Magu cynrhonyn mewn cig.
 Mae dau olwg ar varch gwyn.
 Mae achos i'r gath lyvu'r pentan.
 Mae modd i ladd ei heb ei grogi.
 Mal côv gwrach.
 Mae vo ar y gwir,

A minnau ar y Ue.
 Mal pais Canadewg.
 Mal dannedd i genawon.
 Mal ysgutor oferiad.
 Manwl gyvrl â wna hir gyveddach.
 Mesur pawb wrth ei lathen ei hun.
 Mwy y twrw no'r taraw.
 Mwy y braw no'r briw.
 Mor ddiles a halen i'r iâr.
 Mi adwaen lwynog er nas goddiweddwyv.
 Mwyav poen yw poen methu.
 Mud pob anghyviaith.
 Myvi yn cael yr enw, ac ereill yn cael yr
 ennil.
 Mal y bywtâs y cannwr y can myharen.
 Mal gwyddi am guddlaw ei hwyau.
 Mwyav clod lleiaf ddyweto.
 Mae yn dangos ar eich barv pa saig a vu
 ar eich bwrdd.
 Mae modvedd yn ddigon er dianc.
 Mi wn chwedyl yr ysguthan wrth y bi.
 Mae brân i vrân, a gwaleh i walches,
 A dylluan i'w chymharies.
 Mal gwib mammaeth.
 Mab synwyrwl a wna dad llawen.
 Mwy no'r dwr ar gevn ceiliogydd.
 Mynych y barn pob ehud.

Ni chwythoedd na bai da i rywun.
 Na vnyech dramwy lle bo mwyav dy
 groesaw.
 Na hir ddilyn hirddrwg.
 Newid y penwag yn Nevyn.
 Nid gwell rhwy no digon.
 Nid o nerth braich ac ysgwydd y mae
 canu crwth.
 Nos â yr y brain adrev.
 Nid da rhy o ddim.
 Ni verchyg varch, ni châr verch, ni chan-
 lyn vilgi.
 Ni wyr y gôg ond yr ungainc.
 Nid marw y tad vo tradoeth,
 A vo byw dewr ei vâb doeth.

L. Gl. Cothi.

Ni ercha bwyd ond ei brovi.
 Na chabla neb y gorfo arnat ei ovn.
 Ni bu lanw na bai drai.
 Ni bu wala na bai weddill.
 Naill ai mammaeth ai gwraig o'i chov. ↓
 Ni bydd arno niwed.
 Nerth cath yn ei chynfon.
 Na sav yn dy greulonder.
 Ni wiw galw doe yn ol.
 Ni bydd gwr gwyllt heb ei wae.
 Ni ddellir hen adar âg us.
 Ni wna geiriau têt hau y tir.
 Ni waeth ganddo o ba du i'r têt yr hauer
 y cywarch.

Ni vedd ev ewin i ymgravu.
 Naill ai rhydraws ai rhydruan.
 Ni ddisgyn brân ond unwaith ar y braen-
 ar.
 Nuglaw gan y cawn.
 Ni chyll cybydd mo'i lês er ei gywilydd.
 Ni bu draha na bai gyhydiad.
 Nid oes mwy o goel arno nog ar din dyn
 bach.
 Ni châr hen vuwch ddiiniawed.
 Ni thrig march er unnos.
 Ni thâl y swydd i'w gwasanaethu.
 Nid tebyg dim bod heb ddim.
 Nid â rhinwedd i'r bedd byth.
 Ni wna na byw na marw.
 Ni wybod pwy sydd iâr na phwy sydd
 geiliog.
 Ni waeth tewi no siarad.
 Ni thâl cam bach mo'i wrthawd.
 Ni chair gan ddrwg dalwr ond drwg dav-
 awd.
 Nid pob dyn cryv a vedr ganu telyn.
 Ni bu erioed y vath beth yn Ynys y
 Cedryn.
 Ni wiv i'r llygoden ymryson piso â
 chaseg.
 Ni adnapo amnaid yr iâr bid heb wy i'w
 swpper.
 Ni ddervydd cynghor.
 Ni ddilid a'i cynghoro,
 Eve geif a'i cospo.
 Ni chwery hengi â chenau.
 Nid eglur y drych yn y tywyllwch.
 Nid ei veddwl y geif dyn.
 Nid hwyrach yr ammau no'r diau.
 Nid hir barâus beth cymhellus.
 Nis gwyr ar ba droed y sang.
 Nis gwyr pa elin i'w gosi.
 Nid etiveddiaeth yw gwasanaeth.
 Ni ddaw benaint ei hunan.
 Na werth mo'th iâr ar y gwlaw.
 Ni vyn â gato, nis ceif â ddymuno.
 Ni ludd parawd ei gymmeryd.
 Ni wella gwas drwg er ei oganu.
 Ni wneir dyn o'r eidion du.
 Ni thyf gwellt ar fordd wawr.
 Ni vynag haelav pan gaer.
 Na ymddiried i'r glwth am dy ginlaw.
 Na ymddiried i'r trythyll am dy wraig.
 Novio val y gareg.
 Ni thyr gwlaw un asgwin.
 Ni sai barn ar gadarn.
 Ni ddelir hen geifl âg us.
 Ni waeth pa liw ar y tol am y dalio vo y
 bwyd.
 Ni chyttal goval â chân.
 Ni vagoedd sychder erioed ddrudaniaeth.
 Ni vu erioed ddigon na byddai beth yn ol.
 Ni cheir y dyn ond val y lo,

Gwnewch iddo'r tro a vyno.
 Ni bu ddrwg erioed o hirymaros.
 Ni thyr calon er rhoi ochenaid.
 Ni wyddoch o ba le y daw haid i hwch.
 Ni hyna meddwl henwr.
 Ni ddaw gair drwg yn ol.
 Ni ddeil y crochan pridd mo'i daraw wrth
 y pres.
 Nid oes mwy dolch nog i'r avyr am ei
 godro.
 Ni newid ev y bysen am y faen.
 Nid amheuthyn caws i wyr Trawsvynydd.
 Nid call Cymro oni chollo.
 Nid drwg ond y ceir drwg oddi wrtho.
 Nid oes neb na ddaw wrth ddywededy
 hwdâ.
 Ni chân y gôg ond â ganoedd.
 Nid cyvarwydd ond â gerddo.
 Nid oes am y peth a aeth heibio
 Ond tewi sôn a gadael iddo.
 Nid rhyvel ond gwynt.
 Niwl y gauav gwasarn eira.
 Niwl y gwanwyn gwasarn ir-vrwyn.
 Ni wiv myned i brynu dwr gan lyswen.
 Ni bu drwg erioed heb verch yn rhywben.
 Nid eiddo ond a'i cymmero.
 Ni ddryr ev vaw i gi, pe câai gareg i roi
 arno.
 Nid glân ond glân ei galon.
 Ni thwyllwyd â rybuddiwyd.
 Ni waeth itti hyny no phregeth.
 Ni ddygymydd ynvyd a'i geiniog.

O'r aeron gorau yw yr eirin.
 O ddau ddrwg gorau y lleiav.
 O ddau dda gorau y mwyav.
 Os ei yn was i eurych rhaid itti gario ei
 gôd.
 O wir waith goddau.
 O cheif yr avyr vyned i'r eglwys, hi âa i'r
 allor.
 Odid hir gynnydd ar gam.
 Odid venthyg na bo gwaeth.
 Odid vâb cystal a'i dad.
 O lygad y colloedd y bachgen y bunt.
 Os saiv dim saved y bara a'r llaeth.
 Oni chedwir y ddimai, nid âa hi byth yn
 geiniog.
 O geiniog i geiniog ve âa'r arian yn bunt.
 Os cybydd a vydd evo,
 E gyll gwnaed orau gallo.
 O gwmpas yw y fordd nesav.
 O pryni gaws pryn van gaws.

Piso yn y môr.
 Pam y pigar iâr y badell? Eisiau tavawd
 i'w llyvu.
 Pan vo y gâth oddicartre',
 Ceif y llygod le i chware.

Pob peth yn anmhorth i wan.
 Po llyvnav vo y dwyr, dyvnav vydd y
 rhyd.
 Pan vo marw y sarf bydd marw ei
 chelyn.
 Po mwyav gafoch, mwyav geisiwch.
 Pan doddo'r vrân
 Ve ryna'r baban.
 Parchell o'i hwch ei hun.
 Pan ddel tro ar y geivyr,
 Yr avyr glof a vydd o'r blaen.
 Pan vo y bol yn llawn y myn yr esgyrn
 orphwys.
 Pawb drosto ei hunan.
 Pen ei yn y crochan.
 Pob sorod i'r gôd ag ev.
 Po mwyav o ddevaid drutav vydd y
 gwlân.
 Po hynav vydd y dyn gwaethav ei bwyll.
 Pwn i'r ody a baich i'r velin.
 Pryn yn y drev, a gwerth gartrev.
 Priodas yr iâr a'r ceiliog: provi cyn
 priodi.
 Pan ddicav vo'r ceiliog uchav y cân.
 Pe dywedwn gyhyd a chywydd.
 Pan bellav gwaetha'r gwerth.
 Po glanav vo'r verch bliuav vydd ei
 thynged.
 Pawb â'i vys ar ei ddolur.
 Pob cynnevin dichwith.
 Prynu câth mewn cwd.
 Prawv dy gymydog cyn bo raid.
 Pob peth o hir arovyn a ddervydd.
 Pan gollir y gwlaw
 O'r dwyrain y daw.
 Pan gollir yr hindda
 O'r gogledd y daw gynta'.
 Pan soniwyv i am gefyl,
 Soniwch chwithau am gaseg.
 Petai y mynydd yn ymenyn, e wneid pen
 ag evo.
 Poeri am ben ei gadach ei hun.
 Pryn vara, ti a ei i gardota.
 Rhaid i'r dryw gael ei lyw.
 Rhoi y pwn trymav ar y march gwanav.
 Rhaid enllyn da gyda bara llwyd.
 Rhaid côv da i ddywedyd celwydd.
 Rhaid i bob ceg gael bwyd.
 Rhan ddrwg rhan o draian.
 Rhaid gwerthu lle bo prynu.
 Rhyhwyr cynnilo pan eir i din y cwd.
 Rhewi'r carth yn y pared.
 Son am Awst ddydd calan-gauav.
 Saeth i bob nôd.
 Synwyr y vawd.
 Sawyr y cennin ar y cewyll.
 Sâl y ci ni thâl chwibanu arno.

Saved pob llostr ar ei waelod ei hun
 Swch heb gwllyr.
 Sadia'r mur po garwa'r gareg.
 Siglo'r ddor rhag bod yn segur.
 Soniwch am ddiawl, ac ve ymddengys.
 Sion plau'r meirch, Sion plau'r ceirch.

Têg y dywedir am vab o bell.
 Tôst vydd ar ddyn pan gafo ei ddewis.
 Trech dwy wrâch nog un.
 Troi'r gwn i daro'r gawnen.
 Tinddu, ebai'r vrân wrth y wylan.
 Tanllwyth y llwynog am y pentwr ceryg.
 Tynu llaw hyd ben ei drwg.
 Tranoeth gwedi'r dyddgwyl.
 Troi dalen newydd.
 Trymav baich baich o bechod.
 Tôst a vydd mwg coll.
 Taw wrth ynvyd.
 Taclau gwraig weddw.
 Taer yw'r gwir am y golau.
 Truan teyrn heb ei ddeiliaid.
 Tario val yr abad am y cwvaint.
 Tyngu nad oes ceryg yn Nghornattun.
 Têg pob chwedl heb wrthwyneb.
 Tra bo'r cythraul yn ufern y mae lle i
 waethygu.
 Tlws pob peth bychan.
 Trwy bwyll y mae dirwyn y bellen.

Un wennol ni wna wanwyn.
 Unwaith am ganwaith i'r gwr.
 Uvyddod i gyvoeth, a balchder i dylodi.
 Un drwg a lwgr ar gant.
 Un peth yw addaw, peth arall yw cy-
 wiraw.
 Uvydd ac annharod.
 Un awr o ddiogi a wna ddwy o wylow-
 ain.
 Un trwyn budyr a wna gant trwyn glân.

Wyneb llawen llawn ei dŷ.
 Wrth ovregedd y ceir drwg.
 Wrth hir ymgeisio da'r ymgawsoch.
 Wedi novio y llyn yn min y lân boddi.

Yn y gwin y ceir y gwir.
 Y llaw â estyn a gymhell; diymwared
 galed a gyll.
 Ychydig yw mam y gynnen.
 Y genedl a ymgasâ
 Duw a'i diva.
 Yn arav deg yr â gwr ymhell.
 Ymhob pen y mae piniwn.
 Ystig diog yn nhy ei gymydog.
 Ymryson â diawl am gudyn o wellt.
 Yn yr adwy galetav y tyr y garwden.
 Yr un ddiod â chefylau Syr Rossier.

Ymgynghora â doeth.
 Yr gymbdeithasa â dedwydd.
 Yr adar a vyn rodio
     Yr un vath er ei wn vo.
 Y maen â dreigla ni vwsogla.
 Y dillad yw'r dyn ar dyn ydyw'r truan.

Y ci olav piau'r asgwrn.
 Y gneuen goeg sy galetav.
 Ymwrthod a'r diriaid.
 Ymolertha a'r glew.
 Ymchwedd a'r hael.
 Ys dir angau i'r eiddawg.

ADYSGRIVIAD A RALL

o

DRIODD MOES,

O LYVYR A ELWIR "Y CASGLIAD DIDREVN," EIDDO IARLL MACCLESFIELD.

Tri pheth nid ymguddiant: gwelltyn mewn esgid, mynawyd mewn cwd, a phuten mewn tyrva.

Tri dyn nid call rhygoellaw iddynt: hyn no'i gymydogion, rhodiadur o bell, ac â vo vaen dros iaen.

Tri amryson â ddygwydd ar varwolaeth cadarn cyvoethawg: cythreuliaid am ei enaid, perthynasau am ei eiddo, a phryved am ei abwy.

Tri math ar ddyn â sy velltgedig: â doru orchymynion Duw ac na bo edivar ganto, a'r hwn na wypo ddim o dda ac na cheisio ei ddysgu, a'r dyn â wypo lawer o ddysg ac nas dangoso i neb.

Tri pheth ni all dyn yvw hebddynt: tudded, a thrwydded, a gwasgod.

Tri pheth â sydd well no chyvoeth: iechyd, a rhyddid, a synwyr.

Tri pheth â ddylai cristion daionus eu gwneuthur: caru Duw yn vwy no neb, ovni Duw yn vwy no neb, a gwasanaethu Duw yn vwy no neb.

Tri pheth sydd angenrhaid i bechadur eu gwneuthur: cydnabod ei bechodau, edivarâu am ei bechodau, a deisyv madd-euant am ei bechodau.

Tri pheth â geif dyn dedwydd: cariad perfaeth, a bywyd heddychlawn, a llawenydd newawl.

Tri pheth â geif dyn drwg annedwydd: tylodi, ac awlwyddiant, a phoeni.

Tri pheth â geif dyn divalch: amledd, llawenydd, ac esmwythder.

Tri pheth â geif dyn gwallus: cywilydd, a gwatwar, a cholled.

Tri pheth â geif dyn o gyvodi y bore: iechyd, a chyvoeth, a santeiddrwydd.

Tri pheth â geif dyn cysgiadur: cywil-ydd, ac aviechyd, a methiant.

Tri pheth â geif dyn cywir: dawn, a pharch, a fyniant.

Tri pheth â geif dyn falst: drygvyd, a drygair, a drygddiwedd.

Tri pheth â geif dyn dyoddevus: cariad, a pharch, a channoliaeth.

Tri pheth â geif dyn trugarawg: dawn, a chariad, a thrugaredd.

Tri pheth a geif dyn o ddyllyn hir-ddrwg: carchar cystuddiawl, a newyn poenydiawl, ac ufern dragwyddawl.

Tri pheth â geif dyn dwyvawl: digonedd bydawl, a heddwch corforawl, a llawenydd newawl.

Tri pheth â ddyllyn eu hystyried: o ba le ei daeth, a gwybod pa le y mae, ac ovni pa le ydd âa.

Tri gelyn enaid cristion y sydd: y byd, a'r cnawd, a'r cythraul.

Tri meddyg enaid dyn y sydd: ympryd, a gweddi, a chardawd.

Tri ychydig â wna golli llawer: ychydig o anwydau drwg, ychydig o wall, ac ychydig o ledrad.

Tri gair o gynghor â roddes Lasar i ddyn: nid amgen, câr dy Dduw yn vwy no dim, canys ev a'th wnaeth di; gweddïa ar Dduw, canys ev a'th brynoedd di; ac ovna Dduw yn vwy no dim, canys ev a'th varna di.

Tri pheth serchawg ei gweled: diriad yn myned yn ddedwydd, cybydd yn myned yn hael, a phechadur yn myned yn santeidd.

Tri pheth â ddaw ar ddyn heb wybod iddo: cysgu, pechawd, a henaint.

Tri chydymdaith à sydd i'r diawl: balchedd, a chenvigen, a lleduad.

Tri pheth sydd yn arwyddocaŷ bod dyn yn gadwedig: casâu pethau drygionus, caru pethau daionus, a gweddiaw yn ddi-wallus.

Tri pheth à ddyly Cristion eu coviaw yn wastad, rhag pechu yn varwawl: gorchymynion Duw, llawenydd nev, a phoenau uferu.

Tri pheth a wna gwr yn vlaenor ar ei gymodogion: bod yn ddoeth, a bod yn hael, a bod yn gyvoethawg.

Tri pheth à wna gwraig yn anniwair: tegwch yn ei hwyneb, folineb yn ei phen, a balchedd yn ei chalon.

Tri pheth ni ddiolchant eu harbed: ni ddiolch pren arbed ei ddiri, ni ddiolch gwraig arbed myned arni, ni ddiolch lleidyf arbed ei gospi.

Tri pheth à bair i ddyn golli gwahoddiaeth: bwyta gormodd, dywedyd gormodd, a cheisiaw gormodd.

Tair cynvedd anwedus ar ddyn: bod yn daer i geisiaw, bod yn galed i roi, a bod yn ddrwg ei dyb.

Tri pheth à bair i wraig gael tybied yn ddrwg am dani: bod yn chwannawg i gytgam â gwyr a gweision, a bod yn chwannawg i ymoethynion, a dywedyd yn ddrwg am wragedd ei chymodogion.

Tri pheth nid ydynt yn gorphwys un amser mewn dyn: y bladyr (bledr) yn sugnaw, yr anadyl yn cerdded, a'r enaid yn meddylid.

Tri pheth à sydd, ac nid dim hebddynt: Duw Dád Hollalluawg, Duw Vâb Holl-drugarawg, Duw Ysbryd Glân Hollgyvoethawg.¹

Tri phriv achaws y sydd i ddyn garu Duw: am i Dduw Dád ei greu, am i Dduw Vâb ei brynu, am i Dduw Ysbryd Glân ei lywodraethu.

Tri pheth à ennill gariad Duw: fydd lân ddivrychau, a gobaith cryv diveiau, a chariad perfaeth dieisieu.

Tri pheth à gymhell ddyn i weddiaw ar Dduw: hir glevyd, hir advyd, a hir dristyd.

Tri pheth à sydd yn gwaethygu y byd: seguryd divyr, balchedd diystyr, ac avrad divesur.

Tri pheth à sydd yn trallodi y byd: cenvigen wenwynig, a llid cythreulig, a thrachwant baiedig.

Tri achaws y sydd i ddyn ddywedyd yn esgusedig: i gadw bywyd ei gyd-gristion, i

¹ Nid wv yn coeliaw vod personau y Drindawd yn dri pheth. *Iago ab Dewi.*

hedydychu ei gymodogion, ac i gadw e wraig yn vodlon.

Tri pheth anhawdd i ddyn eu gwneuthur: oeri y tân, sychu y dwr, a bodloni y byd.

Tri pheth à ddysg dyn o vod yn segur: dysgu meddwl yn ddrwg, dysgu gwneuthur yn ddrwg, a dysgu dywedyd yn ddrwg.

Tri pheth à geidw gwraig yn vodlon: ei cheiliogi pan vyno, ei thrwsiad val y ceisio, a'i chadw rhag digiaw.

Tri pheth à wna wr yn hoenus: gweled ei wraig yn ei garu, ei gyvoeth yn mwyaŷ, a Duw yn ei nerthu.

Tri pheth canmoledig ar wr: bod yn ddoeth ei ymadrawd, yn gyvawn ei weithredoedd; ac heb wneuthur dim gormodd.

Tri pheth canmoledig ar wraig: ei hwyneb yn ddawnus, ei hymddiddan yn synwyrus, a'i harveron yn ddaionus.

Tri pheth rheidiawl i ddyn wrthynt wrth vynyeh vyned i davarn: ei ben yn gryv, ei vol yn gadarn, a'i bwrs yn drwm.

Tri pheth à geif dyn mewn tavarn: divyrwch i bechu, divyrwch i vethu, a divyrwch i ymwaeithu.

Tri dyn ni ddylai wr eu gwahawdd i'w ciniau: twyllwr gwenieithus, testynwr gwatwarus, a bradwr cenvigenus.

Tri pheth hofaidd i wr eu bod gantho: ei wraig yn rhinweddus, ei dŷ yn drevnus, a'i dir yn gyfannedus.

Tri pheth à nertha gwr i vod yn gyvoethawg: ei wraig yn gasglad, ei dylwyth yn ddiavrad, ac yntau yn llavuriad.

Tri pheth à wna wr yn anghenus: ei wraig yn voethus, ei dylwyth yn wallus, ac yntau yn avradus.

Tri pheth ni ddygant wr i gymmeriad mawr: ei wraig yn veistres, ei gefyl yn llymes, a'i dir yn ores.

Tri pheth gweddus i wr eu bod yn ei dy: ei wraig yn ddiwair, ei glustog yn ei gadair, a'i delyn yn gywair.

Tri pheth rheidiawl i ddyn eu bod gantho: ei wraig ar ei wely, ei dân yn ei aelwyd, a'i arian yn ei bwrs.

Tri pheth à wna i wr vod yn vodlon i'w giniau: ei wraig yn vedrus, ei vwyd yn voethus, a'i gylla yn iachus.

Tri pheth anesmwythav ar wr yn ei dŷ: ei wraig yn ymdaeru, ei simnai yn mygu, a'i dŷ yn dyveru.

Tri pheth nis ceif dyn yn ddifael wrth ei angen: benthgy arian gan ocrwr yn ddi lôg, pleddo ei vatter yn y llŷs gan wr o gyvraith yn ddi fys, a'i giniau o vwyd

moethus yn nhŷ cybydd angawr yn ddi rybudd.

Tri rhyw o ddynion anhawdd eu cael yn yr un meddwl: y call a'r fôl, yr hael a'r cybydd, a'r cywir a'r lleidyr.

Tri pheth y sydd yn cafw y byd mewn trevyn: rhiv, a phwys, a mesur.

Tri pheth â geif dyn wrth ymgyvreithiaiw: cöst, a goval, a thrawael.

Tri rhyw o ddynion â gyll eu harawlech yn debyg i rai allan o'u pwyll: helwyr, dawnsywyr, ac ymladdwyr.

Tri rhyw o ddynion y sydd heb brisiauw eu gonestrwydd: meddwyr, anudonwyr, a bradwyr.

Tri rhyw o ddynion â sydd heb ovni Duw: traeturiad, cynllwynwyr, a threiswyr.

Tri pheth â sy ddaionus i ddyn: meddwl yn dda, dywedyd yn dda, a gwneuthur yn dda.

Tri pheth â arwain ddyn i dylodi: aviachus chware, glothineb, a phuteindra.

Tri pheth ni all dyn eu cuddiauw: cyvoeth mawr, cariad mawr, a chås mawr.

Tri pheth â sy raid i gristion da ryvelu yn eu herbryn: y byd, y cnawd, a'r cythraul.

Tri pheth â sy raid rhythyn wrth wneuthur pob gwaith: gwybodaeth pa vodd ei gwnelir, a gallu i'w wneuthur, ac ewyllys i'w ddwyn i ben.

Tri pheth anhawdd i ddyn eu gwneuthur yn gwbyl: adnabod ei hunan, gorchvygu ei chwant, a chadw ei rin.

Tri pheth da pan vont yn gymmesur, a drwg pan vont yn anghymmesur: y tân, y dwr, a'r gwynt.

Tri pheth gwerthvawrocav i ddyn: iechyd, a rhyddid, a rhinwedd.

Tri chynvedd ddrwg eu bod ar ddyn: balchedd heb haelioni, trachwant heb gyv-iawnder, a llid heb drugaredd.

Tair modd y sydd i adnabod dyn: ei ymadrawd, ei ymddygiad, a'i arveron.

Tri pheth cyntav â dwylla ddyn: geiriau têt, chwant ennill, ac eisieu gwybyddiaeth.

Tri pheth â geidw wr mewn iechyd: ymborth yn vesurawl, trawaelu yn gym-medrawl, a chadw ei wres yn naturiawl.

Tri pheth gwrthwynebus gan wr i ymadael ag hwynt: y wlad lle y ganed ac ei maged, y cwyoeth yr hwn â gasgloedd ev ei hun, a'i gyveillion y rhai â oedd ev gwedi eu provi yn gywir iddo.

Tri pheth ardderchawg ymhlith pethau bydawl: casâu folineb, caru rhinwedd, a dymunaw dysgu yn wastad.

Tri pheth â ennill enw da i ddyn: dywedyd ychydig, gwneuthur daioni, a llavurio.

Tri pheth â wna ysgrivenydd da: tra-gwyddawl gofedigaeth am wyr ardderchawg, a rhoi dangosiad i'r etiveddion ar eu hol, a gwneuthur i'w enw ei hun barâu byth.

Tri pheth â ddyly dyn bryderu eu gwneuthur: gwrandaw yn uvydd, atdeb yn gall, a dangaws ei hunan yn wybodus.

Tri pheth rhyvedd â sydd yn y byd gan gymaint o wahaniaeth y sy rhyngddynt: wynebaw dynion, dywediad dynion, ac ysgrivenadau dynion.

LLYMA DRIODD GWEDDUS EU BOD AR WRAIG I VODDAU EI GWR, AC I'W GWNEUTHUR YN WELL NO GODDOL.

Bod yn gywilyddgar, bod yn ddystawgar, a bod yn uvyddgar.

Ei hwyneb yn ddawnus, ei hymddyddai yn vedrus, a'i llun yn weddus.

Meddwl di anllad, buchedd ddi avrad, a chyviawn vwriad.

Ar Dduw yn gweddiaw, yn sywon e dwylaw, a'i gorchwyl yn gryno.

Ei phryd yn hofaidd, ei chorf yn llun-iaidd, a'i chalon yn buraidd.

Y lleill law yn casglu, a'r llall yn rhânu, a'i phen yn pryderu.

Yn dda ei chydwybod, yn rhadlawn ei thavawd, yn gywir i'w phriawd.

Yn ddivalech ei chalon, yn lân ei harverion, yn drugarawg i dylodion.

Yn caru Duw yn hyvryd, yn ovni Duw hevyd, yn gwasanaethu Duw yn ddiwyd.

Er hyny rhyw wraig a gâr cael myned lle myno, credu â ddywedo, a chael â geisio.

LLYMA DRIODD GWEDDUS EU BOD AR WRAIG RHAG CWCWALLTU EI GWR O HONI, O BYDD YN GORVOD ARNO VOD YN VYN-YCH ODDI GARTREV.

Ei sodlau yn ibawg, ei thraed yn agawg, a'i cherddediad yn fallachawg.

Ei choesau yn vreisgon, ei morddwydd yn veinion, a'i gliniau yn gulion.

Yn llaesion ei brônau, yn geimion ei breichiau, a'i dwylaw yn gigweiniau.

Ei dannedd yn hirion, ei gwevlau yn vyryon, a'i llygaid yn drawsion.

Ei haelau yn vlewawg, ei hwyneb yn ddosawg, a'i min yn drevlawg.

Ei chlustiau yn llydain, ei deurudd yn druain, a'i lliw val ysgevain.

Ei llais yn gryg, ei thavawd yn vloesg, a'i geiriau yn chwerwon.

LLYMA DRIODD CERDD.

Tair bai cyfredin à sydd ar gerdd: tór mesur, drwg ystyr, a cham ymadrawdd.

Tri thór mesur à sydd ar gerdd: hir, a byr, a thwyll yn yr awdl.

Tri rhyw ystyr drwg à sydd: cam ddy-chymyg, amherthynas, ac eisiau enaid.

Tri cham ymadrawdd à sydd: unig a lliosawg i gyd, gwrryw a benyw i gyd, a gwydd ac absen i gyd.

Tri amherthynas cerdd: moliant a gogan i gyd, rhy ac eisiau i gyd, ac eisiau beryv.

Tri rhan ymadrawdd à sydd: enw, a rhagenw, a beryv.

Tri rhyw ymadrawdd y sydd: ymadrawdd berfaeth, ymadrawdd gyviawn, ac ymadrawdd addurn.

Tri rhyw sillav à sydd: sillav dalgron, sillav ledydv, a sillav dipton.

Tair rhyw sillav dalgron à sydd: dipton dalgron, a dipton ledydv, a dipton wib.

Tair dipton gymmeriad à sydd: dipton dalgronledydv, a dipton bengamledydv, a dipton dawddledydv.

Tair rhyvedd ddipton à sydd: dipton ddiaith, a dipton losgyrnawg, a dipton wib.

Tair dipton odidawg ganiad à sydd: dipton dalgronledydv, a dipton losgyrnawg, a dipton gadarnledydv.

Tair sillav gadarnledydv ganiad à sydd: tromledydv, byddarledydv, a chadarnledydv.

Tair sillav ysgavn ganiad à sydd: sillav dalgron, a sillav bengamledydv, a sillav vud.

Tair dipton à sydd ni cheir proest yn eu herbyn: dipton dawddledydv, a dipton dalgron, a dipton wib.

Tri bai gwahanredawl à sydd ar gerdd: nid amgen, ar broest englyn, ac unodl trwm ac ysgawn, a lleddyv a thalgron.

Tri bai gwahanredawl à sydd ar englyn unodl: carn-ymorddiwes, a thin âb, a drwg osodiad ar odlau.

Tri pheth à gydvreiniant ymadrawdd, ac ei teilyngant: ehudrwydd parabl, a chywreindeb synwyr, ac anianawl ddeall y datganiad.

Tri pheth à anghywiriant ymadrawdd:

pwl ddatganiad, ac anghywirdeb synwyr, ac anystyriawl ddeall y parablwr.

Tri rhydd cerdd dawwd à sydd: clerwriaeth, teuluwriaeth, prydyddiaeth.

Tri pheth à berthynant ar glerwr: goganu, ac ymbil, a gwarthruddiaw.

Tri pheth à berthynant ar deuluwriaeth: haelioni, a digrivwch, ac erbyniad â da heb ymbil am danynt.

Tri pheth à berthynant ar brydydd: clodvori, a digrivâu, a gwrthwynebu gogangerdd.

Tri un pen cerdd à sydd: prydu, a chanu englynion, a chyvrwyddyd.

Tri pheth à anurddant gerdd: ei datganu mewn anamser, heb ei govyn; a chanu yn amherthynas, nid amgen, i'r neb nas dylai; ac eisieu cerddwr i'w barnu.

Tri pheth à urddant gerdd: ehudrwydd ac eovnder parabl, ac ethrylithr y datgeiniad, ac awdurdawd y prydydd.

Tri pheth à hofant gerdd: dyvnder synwyr ac ystyr, odidawg ddychymyg, ac awdurdawd y prydydd.

Tri pheth a anhofant gerdd: brasder synwyr, a sathredig ddychymyg, ac anurddas y prydydd.

Tri pheth à gywreiniant ar gerdd gywraint: cyvansoddiad ymadroddion, ac amllder Gymraeg wrth ei chyvansoddi, a dychymygyr y gerddwriaeth wrth gyvansoddi y gerdd.

Tri pheth à anghywiriant gerdd: eisiau modd i gyvansoddi ymadroddion, ac anamlder Gymraeg, ac angherddwriaeth.

Tri pheth à amlaant mewn cerddwr: hen gerdd, a barddoniaeth, ac historiau.

Tri pheth à bylant awen cerddwr: anghyvrwyddyd, angherddwriaeth, ac anghannawl.

Tri pheth à lygrant o gwbyl awen cerddwr: tra meddwdawd, a thra godineb, ac ysgymmyndawd.

Tri pheth à ddyly eu gochel: llynau, a phuteiniaw, a chlerwriaeth.

Tri pheth à ddyly cerddwr eu canmawl: haelioni, a digrivwch, a cherddwriaeth.

Tri pheth à vawraa gerddwr: gwiagodd, a chydabod, a chanmawl.

Tri pheth a ddistrywiant gerddwr :
noethi, ac anghydnabod, ac anghanmawl.

Tri pheth ni chynghan mewn cerdd :
anwadâlchw, ac ysmâlâchw, ac angherdd-
wriaeth.

Tri pheth y cae cerdd arno heb vyned
yn eu herbyn : hên gerdd yr hên bryd-
yddion, a dychymygawl awdurdawd y
prydyddion newydd, a chelwyddyd y gerdd-
wriaeth.

Tri rhyw broest â sydd : proest dalgron,
proest gadwynawg, a lleddyv broest.

Tri rhyw unodl â sydd : unodl union,
unodl cyrch, ac unodl crwca.

Tri pheth ni ddily cerddwr eu credu :
gogan clerwr lle prydo prydydd, a chanu
angherdd o brydydd canmoledig ag awdurdawd
iddo, a dywedyd celwydd yn ystig a
gogan yn ddiachaws.

Tri pheth â lawenâa cerddwr : ei berchi,
a channawl ei gerdd, a rhoddion gwyr da.

Tri pheth â goddant gerddwr ac ei

tristâ : ei anmherchi, ac anghanmawl ei
gerdd, a'i nacâu.

Tri pheth â warthrudd cerddwr : ei
anghredu, ei anghanmawl, a cham varn.

Tri anhebgor cerdd â sydd : eglurder
parabl, ac eonder, a cherddwriaeth.

Tri pheth â ddily cerddwr eu haddev :
cyvrinach, a chywilydd cydymddaith, a
chelwydd argywedus.

Tri pheth ni ddily cerddwr eu celu :
gwirionedd diargywedd, a barnu ar gerdd-
wriaeth, a chlod dyledus y dynion âa.

Tri pheth â waharddir i gerddwr : cam-
varnu ar gerddwriaeth, a goganu heb ei
haeddu, a chroesangerdd.

Tri pheth â ganmolant gerddwr : hael-
der, a digrivwch mawl, a devodau da.

Tri pheth â wradwyddant gerddwr : cyb-
yddiaeth, a devodau drwg, a thrachynnilddeb.

Tri pheth â barant garu cerddwr : cyv-
undeb, a haelioni, a rhywiogrwydd.

Ac velly tervyna.

Y PEDAIR CAMP AR UGAIN,

A'R ACHOS Y GWNAETHBWYD HWYNT.

AMRYVEILION lawenydd ydoedd gynt yn
mblith cenedl y Cymru pan oeddynt â
Phrydeiniaeth naturiawl davodau ei ganedig
wlâd yn ddigymysg ganthynt, a breninawl
allu ganthynt, a llywodraeth teyrnasoedd
ganthynt. Ac velly y dengys eu tri ar-
benig ragoriaeth arver, nid amgen, byw-
iogrwydd, nerth, a synwyr, yr henwed yn
ddewisawl ac y graddwyd pedair camp ar
ugain yn amser yr amherawdyr Arthur, ac
â vuant arveredig yn hir o amser, oni
ddifygioedd meddiant tywysogion Cymru ;
ac yna gwedi hyny val ciwdawd heb law-
enydd, ni vawr arverwyd o'r campau hyny,
onid aethant dros gôv haiachen, val nad
oes nemmor o ddyn yn Nghymru â wyr
henwau y pedair camp ar ugain, chwaeth-
ach eu gwneuthur ; a phan glwir eu
henwi ni wyddys beth yw llawer o nadd-
ynt ; ac am eu bod mor ddyeithyr â hyny
â wnaeth i mi ysgrifenu yn y llyvyr yman,
am nad adwaen le mor addas i veddiannu
cadwedigawl gofadwriaeth yr hen Brydein-
iaid, ac i'ch meddiant chwi, ac â dybiais
drwy ddarllen amryveilion bethau y cadw-

ech yn well yn eich côv ych ganedig natur-
iawl wlâd, yr hon ych dyco y Goruchav
Dduw chwi iddi wrth vodd eich calon eich
hun. Amen.

HENWAU Y PEDAIR CAMP AR UGAIN.

Cryvder.
Ymavael.
Rbedeg.
Neidiaw.
Noviaw.
Marchogaeth.
Saethu.
Chwareu cledd a bwled.
Chwareu â chledd deuddwrn.
Cwareu â fon ddwybig.
Hely â milgi.
Hely pysg.
Hely adar.
Barddoniaeth.
Canu telyn.
Darllen Cymraeg.
Canu cywydd gan dant.
Canu cywydd pedwar ac acenu.
Portreiaw.

Herodiaeth.
Chwareu gwyddbwyll.
Chwareu tawlbwrdd.
Chwareu fristial.
A chyweiriaw telyn.

DOSBARTH Y CAMPAU UCHOD.

O'r pedair camp ar ugain, deg gwrolgamp
y sydd, nid amgen, o hyny chwech o rym
corf, val hyn:

Cryvder.
Rhedeg.
Neidiaw.
Noviaw.
Ymavael.
Marchogaeth.

A phedwar o rym arvau, nid amgen:
Saethu.

Chwareu â chledd deuddwrn.
Chwareu â chledd a bwled.
Chwareu â fôn ddwybig.

A deg mabolgamp y sydd, ac o hyny
tair helwriaeth, nid amgen;

Hela â milgi.
Hela pysg.
Hely ederyn.

Saith teuluaidd o'r mabolgampau sydd,
sev ynt;

Barddoniaeth.
Canu telyn.
Darllen Cymraeg.
Canu cywydd gan dant.
Canu cywydd pedwar ac acenu.
Portreiaw.
Herodiaeth.

Pedair o'r campau sydd val hyn;

Chwareu gwyddbwyll.
Chwareu tawlbwrdd.
Chwareu fristial.
Cyweiriaw telyn.

O'r pedair camp ar ugain uchod pedair
sydd benav, ac â elwir tadogion gampau,
nid amgen;

Rhedeg.
Neidiaw.
Ymavaelyd.
Noviaw.

Yr achos y gelwir hwynt yn bënnav, ac
yn dadogion, am nad rhaid devnydd yn y
byd i wneuthur yr un o honynt, eithyr val
y gwnaed dyn o'r pedwar devnydd sydd yn
mhob dyn, ac wele val dyna yr achos.

Y NAW HELWRIAETH.

O'r naw Helwriaeth, tair helva gyfredin
sydd; 1. Carw. 2. Haid wenyn. 3. Gleis-
iad: A thair helva gyvarthva: 1. Arth.
2. Dringedydd. 3. A cheiliog coed: A
thair helva ddolev, 1. Llwynog. 2. Ys-
gyvarnog. 3. Iwrch. Y Carw â ddy-
wedir ei vod yn un o'r tair helva gyfredin;
yn gyntav, am ei vod yn wychav ac yn
wrolav anivel y mae helwriaeth arno â
bytheiaid ac â milgwn; yn ail, am ei vod
yn rhanog rhwng pawb â ddél atto wedi ei
lâdd, cyn tyau y croen oddiamdano: oble-
gid, os bydd gŵr ar ei daith yn dyvodd
heibio yr amser hwnw, ev â geif ran o
hono wrth gyvraith, cystal a'r neb a'i
lladdo. Haid wenyn sy helva gyfredin,
oblegid pwy bynag a'i cafo ar ei dir ei hun,
neu ar dir arall, y mae yn rhanog pawb o
honi ar â ddél atti cyn rhoi o hono wystl,
sev yw hyny rhoi nôd wrthi i ddangos mai
eve a'i cavas gyntav; ac onis gwna, pawb
â ddelo yno â geif ran o honi, ond bod iiii^d
yn myned i berchenog y tir. Gleisiad a

elwir yn helva gyfredin, oblegid pan vydder
yn ei hely â rhwyd, neu â thryver, neu
mewn modd arall, pwy bynag a ddél atto
cyn ei ranu, y mae iddo ran o hono cystal
a'r neb a'i dalio, os bydd mewn dŵr
cyfredin.

Yr Arth sy helva gyvarthva, am ei bod
yn gig hely o'r penav, ac am na bydd vawr
ymlid arni, am nas gall gerdded ond yn
arav, ac ni bydd ond ei baeddu, a'i chyv-
arth, a'i llâdd.

Dringedydd yw pob peth â ddringo i
vrig pren i'w amddifyn ei hun. Ac ni
ddyly heliwr ddywedyd Bele, neu Gâth
goed, neu Wiwair neu Fwlbart, ond eu
galw dringedydd llwyd, dringedydd du,
dringedydd côch. Ac am nas gall dring-
edydd ddiainc yn mhell, ond dringo i'r
pren, ac yno ei vaeddu a'i gyvarth â wneir.

Celliog coed â elwir yn helva gyvarthva,
oblegid pan ddél y bytheiaid ar ei hynt ev,
ei ymlid â wnânt oni gymmero bren, ac
yno ei gyvarth a'i vaeddu â wneir.

Y Cadnaw sydd helva ddolev, oblegid er maint vo'r gwaeddi a'r canu cyn ar ei ôl, ev á gynnal ei helynt oni vlino.

Ysgyvarnog sydd helva ddolev am ei bod yn cadw ei helynt er maint vo'r ymlid arni.

Yr Iwreh á elwir yn helva ddolev oblegid yr un achos.

Penav cig hely yw Carw, ac Ysgyvarnog, a Baedd gwŷllt, ac Arth.

Os gollyngir milgwn i garw, neu anivel arall, a'i ymlid o'r milgwn dros vryn, allan o olwg, a'i ládd, y milgi blaenav yn y golwg diweddav biau'r croen. Ond ni cheif miliast groen er ei ennill, oni bydd hi yn dorog o vilgi à ennilloedd groen, ac yna hi a'i ceif.

Am Ysgyfarnog, pa beth bynag a'i lladdo, y ei neu'r peth arall a'i coto o'i gwâl a'i piau os ei cheisio y byddir i'w hymlid.

Y naw helwriaeth á ddyly bawb eu gwybod ar à ddyco gorn. Ac oni veidr roi ateb amdanynt, ev á gyll ei gorn. Ac os daw neb i hely a'i gynllyvan amdano, oni veidr roi ateb am y naw helwriaeth,

ev á gyll ei gynllyvan. Ond ev á all vod a'i gynllyvan am ei vraich yn ddiddial.

Ni all neb illwng na milgi na miliast i un anivel pan vo'r bytheiaid yn ei ymlid, oni bydd iddo yntau vytheiaid yn ei ymlid; ac oni bydd, ve all y neb à vo yn canlyn y bytheiaid dori llinyn gar ei vilgi, os eve a'i gillwng.

Nid rhýdd i neb saethu anivel y bo helwriaeth arno, pan vo yn ei esmwythdra, tan boen colli ei vwa a'i saeth i arglwydd y tir. Ond eve á geif ei saethu, a'i ládd, os gall, pan vo'r huaid ar ei ôl; ond na cheif saethu yn mysg y cwn.

Os á neb i hely, a gillwng ar anivel, a chyvarvod o gwn segur ag ev, a'i ládd, y cwn cyntav bieuwydd, onid cwn y brenin vydd y rhai segur.

Yr anivel à helier vydd ar arddelw yr heliwr cyntav, hyd oni ymchwelo ei wyneb parth a'i gartrev, a'i gevn ar yr hely. Ond o bydd ei gwn ev yn hely, ac yntau wedi ymadael á'i gwn, ni ddyly ev ddim cyd lladdo y cwn segur ev, ond perchènog y cwn segur bieuwydd.

Velly yr oedd y gyvraith hely gynt.

LLYMA

LYVYR TRIODD BEIRDD YNYS PRYDAIN,

A GASGLWYD O AMRYVEILLION HEN LYVRAU YSGRIVEN,

GAN IOLO MORGANWIG, B.B.D. 1796.

Llyma Lyvyr Triodd Beirdd Ynys Prydain, a gasglwyd genyf vi, THOMAS AP IEVAN, o Dre Bryn, yn Morgannwg, 1680.

Y CYMRO CAREDIG,

DYMA Lyvyr o hên Driodd; llawer o arver á vu gynt ar y cyvryw bethau, ac ydd wyv yn covio imi weled mewn tŷ hên garwr imi, pan oeddwn yn vachgen, amryw gopïau o Driodd; wedi eu doddi y'nglud ar welydd ei neuadd. Peth cyfredin oedd hyn, meddai ev, yn yr hên amseroedd; ni deallwn wrth hyn vod ein hên deidiau yn caru doethineb yn well o lawer no'u heppil. Pwy ynawr á ry'nglud ar wâl ei barth unpeth á vo nag yn dysgu, nag yn arwyddo doethineb? neb ar á wn i. Gweled amryw bethau o'r vath hyn, yn enwedig Triodd Llelo Llawdrwm o'r Coettŷ, ar wal fenestr neuadd vy hên garwr, á dynoedd vy serch i gyntav at ddarlenn hên iaith vy ngwlad, a chwilio ei hen ysgriveniadau; ac ni bu vychan y dyddanwch á gevais yn yr hên lyvrau Cymreig. Yr wyv yn credu hyn yn vy nghalon, pe bai rhai pethau o'r

natur hyn mewn print i'w doddi ar welydd mewn tai, y tynai hyny sylw llawer dyn ieuanc at bethau gwell nog y sydd yn awr vynyachav yn cael eu gosod o'u blaen; ac nid cywilydd y byddai i ambell hên ddyn pengaled, a phengaled y gwelav i pob hên ddynion, ystyried ei bod hi'n llawnoed bellach iddo ve neu hithau ymarver ychydig á doethineb: Medd hên Driodd Cerdd—

“Tri Thriodd á vuant gynt ar gov a gwybod yn Nghymru, Triodd Cerdd, Triodd Cyvarwyddyd, a Thriodd Doethineb.

Nev i eneidiau yr hên ddynion da gynt á vuant yn dwyn ar gov a gwybod y cyvryw bethau; ond os o hyny y bu nêv iddynt, y mae arnav o'n mawr ni welant vyth vawr o'u heppil yn y lle y mae nhwy.—Bydd wych, bydd iach, a bydd ddoeth! a Duw vo gyda thi, a'i nev i'th enaid!

THOMAS AB IVAN.

CYNNWYSIAD Y LLYVYR HWN.

1. 2. 3. 4. 5. TRIODD DOETHINEB.
6. TRIODD LLELO LLAWDRWM.
7. TRIODD Y GWRAGEDD.
8. TRIODD Y GWRAGEDD PRIOD.
9. TRIODD Y CYBYDD.
10. TRIODD MAB Y CRINWAS.
11. TRIODD Y MEDDWYN.

12. TRIODD Y CYMRO.
13. TRIODD Y SAIS.
14. TRIODD GWILYM HIR SAER.
15. — EREILL A'U HANES.
16. TRIODD GWIW EU GWYBOD A'U COVIO,
ER ADDYSG DOETHINEB.

1. TRIODD DOETHINEB, O LYVYR MR. LEWYS O BEN LLIN, YN MORGANWG; UN O LYVRAU TRE BRYN.

1. Tair sail doethineb y sydd: ystyriaeth, gwybodau, ac ymgais.

2. Tri pheth à ddangosant ddoethineb lle y bytho: llavar, camp, ac anwydau.

3. Tri anhebgor doethineb: deall cadarn, awen lathraidd, a chydwybod lân.

4. Tri pheth à welir lle bo doethineb: trevn brydverth ar bob travod, cyvawnder yn mhob ymgais, a thangnev yn mhob ymarweddiad.

5. Tri pheth hawdd vydd adnabod dyn wrthynt: wrth à gâr, wrth a'i câr, ac wrth nas câr y naill a'r llall.

6. Tri pheth a ddangosant beth yw dyn: ei ddyddanwch, ei gâs, ac ni welir ar ymdawr gantho.

7. Tri theyrnedd gwybodau: gwellâu moes a devawd, diwallu pob eisiwed, a dyddanu meddwl.

8. Tair privddyledswydd gŵr: dwyn plant i vynydd ar ddysg ac yn ddeddvawl, dangos daioni ar ei weithredoedd, a dangos gwybodaeth i'r diwybod.

9. Tri pheth à wna gwr deddvawl: ynnill cariad a pharch ei genedl a'i wlâd, ynnill boddlondeb a llawenydd iddei hunan, a gadael côv anrhydeddus ar ei ôl.

10. Tri chyveillion goreu dyn, lle byddont dda, a gwaethav lle y byddont ddrwg: ei serch, ei ddeall, a'i gydwybod.

11. Tair privddyledswydd y sydd: dwyvawl, gwladawl, a theuluawl.

12. Tri pheth à gadwant drevn ar bob peth: nerth, cosp, a gobrwy.

13. Tri pheth cyntav à ddylid eu hystyried y'mhob gorchwyl a thravod: y lle, y pryd, a'r dyben.

14. Tri pheth yn ail à ddylid eu hystyried cyn ydd eler y'nglych un gorchwyl ba bynag ei ryw: trevn, moddion, a galluldeb.

15. Tri pheth anhebgor i bob gorchwyl: modd, medr, a myn.

16. Tri pheth yn gyvun a'u gilydd à lwyr amddifynant, ac nis gellir eu gortrech: cyvawnder, deall, a chariad.

17. Tri pheth à geir o iawn ddeall ar dravodau bywyd: golud, nerth, ac anrhydedd.

18. Tri pheth à ddangosant arlywodraeth: y crŷv yn gormesu'r gwan, y celvydd yn drech no'r gwir, a gloddest yn drech nog arbedoldeb.

19. Tri pheth à amddifynant wladoldeb: cariad, ovn, ac ynnill.

20. Tri pheth à ddyvethant wladoldeb:

creulondeb yn lle cosp, diymdawr o bwyll yn lle trugaredd, a gwastraf yn lle gwobrywyon.

21. Tri pheth y dylai bob doeth ymarver ag wynt yn ei dŷ, a'i deulu, a'i gymmodogaeth: tangnevoldeb, ynadoldeb, a thadoldeb; sev o'r deddvau hyn y bydd heddwch, a chariad, a chynghorion doethion a daionus; a donioldeb haelionus a govalus bob un tuag at y lleill; ac o hyn ymmodogaeth dda; ac heb hyny nis gellir na bydoldeb, na chydvoldeb, val y bo iawn a daionus herwydd dymunoldeb doethion.

22. Tri pheth anhebgor ar bob pencynghor: bod yn ystyrgar, yn iawngar, ac yn ystrywgar i chwilio i maes à vo twyll ar wirionedd.

23. Tri goreuon menwydoldeb: iechyd, boddlondeb, a heddwch.

24. Tri syrth y sydd ar bob travod: agweddoldeb, cylchiadoldeb, a damweinioldeb.

25. Tri chyfwr y sydd ar bob peth: ynniawl, cylchiadawl, a galledigawl.

26. Tri pheth nis gellir neb yn ddedwydd hebddynt, pei bei onid ev ei hun yn byw ac yn bod: iechyd, caredigrwydd, a gwybodau.

27. Wrth dri pheth y dylid o iawn ystyried pob peth: ei ansawdd, ei le, a'i amser.

28. Tri pheth y dylid eu hystyried yn byhyrbwyll deirgwaith bob dydd: deddvau cariad haelionus, dyled teulueiddrwydd, a govynion Duw; a myned yn ôl y tri govynion dyled hyn.

29. Tri drwg y sydd ac nis gellir eu cyn-ddrwg: murn cynllwyn, godineb, a meddwadawd; canys màmau ydynt i bob drwg arall.

30. Tair elusen y sydd yn bēnav ar bob elusen: nawdd, ymborth, a chynghor da.

31. Tri arwyddion à welir ar bob dyn, ac wrth y rhai hyny ei adnabod: ei ddi-vyrwch, ei gâs, a'i gyveillion.

32. Tair gormes gwlad: anymgais, cybyddawd, a glythineb.

33. Tair gormes teulu: gwr anwybodus, gwraig anynad, a phlant anuydd.

34. Tair gormes teyrnedd: anmrawd, anrhaith, ac anymdawr.

35. Tair gormes ymgais: difyg oferyndawd, difyg gwybodaeth, a difyg tâl a gobrwy.

36. Tair gormes gwybodaeth: celvyddyd annoeth, dosparth anghywir, ac iaith aneglur; ac ni ddylid ymarver ag un o naddynt.

37. Tair gormes celvyddyd: iaith gyving aneglur, dosparth anuhrevnus, ac avreidioldeb.

38. Tair gormes awen: difyg addysg a gwybodaau, eisieded c'rforawl, ac anghyd-nabyddhaeth.

39. Tair gormes doethineb: cymmod-awg genawg diriaid, arglwydd cyvoeth anghyviawn, a gwaig anynad vlysig.

40. Tair gormes cymmudogaeth: treig-law chwedlau, tavarndŷ annosparthus, a chybydd anghawr.

41. Tri pheth nis dylid eu gofyn: ced ac elusen gan gybydd anghawr, cyngor gan annoeth, a nawdd gan anwr.

42. Tri drygddyn y sydd ac nis gellir eu gwaeth: cybydd, enllibwr, a gwneithwr.

43. Tri rhagoriaeth daioni: addwyrnder, daioni, a phwyllgarwch.

44. Tri pheth â ddielir ag anmenwedigrwydd: cribddail, anudon, a chreulondeb.

45. Tri pheth â ddylid eu frwynaw yn gadarn: llaw, tavawd, a blŷs.

46. Tri chyflawnder doethineb: serchogrwydd, pwyll, a chywirdeb.

47. Tri arwyddion anwybodaeth: ymddwyn anvoesus, iaith anghyviawn, a holi dirgelion y cymmudogion.

48. Tri chyttundeb â wnânt wr yn gyvoethawg: cyttundeb â gair Duw, cyttundeb â'i wraig a'i deulu, a chyttundeb a'i gymmodogion.

49. Tri pheth y sydd, ac hebddynt nis gellir â wnânt wladwr: loredd, celvyddyd, a daionusder.

50. Tri pheth nis dylid eu credu: gair gwr o bell drosto ei hunan, addewid mab i verch with gael y llaw uchav arni, ac â ddyweto ddiriaid am arall.

51. Tair arwydd tangnevgarwch ar ddyn: trugaredd at ei ysgrubl, caru cartrev, a chanu gyda ei orchwyl.

52. Tair arwydd bonedd o gwnad ar ddŷn: haelioni, cyvarch lawddgar, a gwybodaau deddvolion.

53. Tri arwyddion creulonder: tarvu anivel yn ddiarid, briwa coed a llysiau yn ddiachos, a bod yn daer am gymwynas.

54. Tri arwyddion trugaredd: syniadu cwyn plentyn, troi oddiar fodd anivel gorweddawg, ac ymddwyn serchawg tuag at ddieth ac estron.

55. Tri arwyddion anian ddrwg mewn dyn: rhoi cyngor cyn a'i ceisier gantho, â wnelo na bo rhaid nag achos iddo, ac â sôn am â welo ar ei gymmodogion.

56. Tri pheth â ddiweddant yn ddrwg vynyachav, am hyny goreu yw eu gadael: cyveddach, ymryson, a chwilio helynt dŷn arall.

57. Am dri pheth ni cherir neb gan

ei gallach: caswir heb achos cyviawn drosto, cyngor ni ovynwr, ac athrodion.

58. (Gwel riv 42). Tri dyn y sydd ac nis gellir cythraul eu gwaeth: enllibwr, rhagrithwr, a chybydd.

59. Tri pheth â ddylid eu diolch: gwa-hawdd, rhybudd, ac annerch.

60. Tri thywysogaeth serchog: digriv-wch, haelioni, a syberwyd.

61. Tair gormes doethineb: meddwdawd, godineb, a dryganian.

62. Tair sail doethineb: ieuenetid mabawl i ddysgu, cŵv awengar i gadw dysg, a synwr oedran i ddatganu.

63. Tri gwreiddyn doethineb: gwirionedd, dysg, a chydwybod.

64. Tri pheth â gadarnâa gynnevawd: addwyrnder, awdurdawd, o doethineb.

65. Tri pheth anhardd ar bob rhyw o ddŷn, beth bynag, pa le bynag, a phryd bynag y bo: dioglydrwydd, surillydrwydd, ac annysg herwydd ei radd.

66. Tri pheth hardd ar ddŷn y'mhob lle, ac ar tob amser, ac y'mhob gradd a chyvlwr, ac â ennillant barch ac anrhydd iddo: caredigrwydd, diwydrwydd, a gwybodaau molianus.

67. Tri argae doethineb: gwirionedd, cariad, a phwyll.

68. Tri pheth â gau yn erbyn doethineb: celwydd, llid, a rhyodres.

69. Tri argae awen: gwybodaau, haelioni, a diwydrwydd.

70. Tri pheth â gau yn erbyn awen: diawgswrth o gamp, cyhydddawd, ac anwybodaeth.

71. Tri chyvrwym gwybodaeth: llythyr, dosparth gyviawn, a lles gwlâd a chenedl.

72. Tri ymglywed doeth a deddvol: ymglywed â'r gwirionedd, ymglywed â'i serch, ac ymglywed â'i nerth.

73. Tri pheth â lanwant wagder: dadwrdd diddysg y'mhen gwâg, crochwerthin diystyr y'ngalon wâg, a llaid budreddus mewn fynon wâg.

74. Tri pheth â geif dŷn trugarog: cariad ei gymmodogion, parch doethion, a thrugaredd Duw.

75. Tri pheth â geif gwr deddvol: digonedd bydawl, heddwch cydwybod, a bodd Duw.

76. Tri pheth â geir o hir ddilyn drwg: cosp cyvraith ei wlâd, ei gasâu gan bawb, a digovaint Duw.

77. Tri dyn y mae Duw yn eu caru: cadarn cyviawn, dewr trugarawg, a haol diediwar.

78. Tri dyn â vyddant noturiol i dri pheth: melinydd i ladrata, eglwyswr i ragrithaw, a chlerwr i gelwyddu.

79 Tri ynnill cybydd: poen yn casglu, goval yn cadw, a thristwch yn colli.

80. Tri pheth à geif dyn dyoddeus: cariad a'i adnapo, fyniant yn ei dravodion, a rhâd Duw ar a wnelo.

81. Tri pheth à geif dedwydd: cariad pob doeth a deddvol, bywyd heddychlaw, a llawenydd nevol.

82. Tri pheth à geif diriaid: ei gasau gan a'i adnapo, byw mewn ovn, a chosb yn y byd ar ol hwn.

83. Tair dedwyddgamp gwr: bod yn llawen yn ei dŷ, yn ddiwyd yn ei orchwyl, ac yn ddyddiwr rhwng ei gymmodogion.

84. Tri pheth sy'n dyvethu'r byd: brenin fol heb gynghor, barnwr heb gyviawander, a gwas heb uvyddawd.

85. Tri pheth a geir o godi yn vore: iechyd corf, ysgawnder deall, a chyvoeth bydol.

86. Tri menwydigion teulu: pendawd govalus, bugail cywir, a negeswr doeth brysgar.

87. Tri anafawd teulu: gorichwiliwr dioval, bugail anghywir, a chênad annoeth na ddelo yn ôl o'i neges.

88. Tri glwth byd: môr, dinas, ac arglwydd.

89. Tri pheth nid iawn ymddiried idd-ynt: iechyd henaint, hinon gauav, a dini-weidrwydd arglwydd.

90. Tri pheth nid callach credu y naill no'r lleill: llw gordderchwyr, breuddwyd gwrâch, a chwedl heb warant.

91. Tri pheth anhebgor i ddoeth: gwrandaw, gweled, a thewi.

92. Tri pheth ar ddyn à bair hofi ei gyveillach: syberwyd, pywll, a daioni.

93. Tri pheth byr eu parâd: rhyvedd-oldeb, gwagogoniant, a thegwch ieuengetid.

94. Tri dyn à ddywedant y gwir: plentyn, fôl, a dioval.

95. Tri pheth di glwyv di glevyd à vawr gystuddiant a'u harwain: cariad, cas, a galar.

96. Tri pheth à frwythlonant ddoeth-ineb: gwybod am à vu, ystyr am y sydd, o phryderu am o ddaw.

97. Tri pheth à arwain i dylodi: glodd-est, diogi, a mercheta.

98. Tri pheth ni wna ddyn doeth: myned ar hyd vôr lle gellir tir, gellwng i maes ei gyvrinach, a gellwng dydd i vyned heibio heb wneuthur daioni.

99. Tri pheth à bair cywreinerwydd: galluogrwydd, awen ewyllysgar, a gwybodaeth o gelvyddgarwch.

100. Tri pheth cythreulig ar ddyn: cen-vigen, trachwant, a balchder.

101. Tri pheth à barant hawddwyd iech-

yd corf, meddiant ddiangen, a chydwybod lân.

102. Tri pheth à geir o ymgynneddvy yn dda: parch ac anrhydedd y bŷd, boddlondeb meddwl a chydwybod, a derbyn da gan Dduw.

103. Tri pheth à bair i wr glôd a chymmeriad caredig: dywedyd yn dëg yn wyneb, rhoi gair da y'nghevn, a fyddlondeb cyveillach.

104. Tri pheth annivyr eu gweled: cyvoethog hael yn myned yn dlawd, dedwydd yn myned yn ddiriaid, a chwerthin am ben y dŷn doeth ymbwyllgar.

105. Tri à vyddant oreu'r byd arnynt lle nas adnaper: celwyddogion, bradon, a lladron.

106. Tri pheth fôl eu gwneuthur: gweiddi hoi ô! cyn ynnill y gamp, cyvriv a bwrw ar ddydd cyn y delo, a barnu cyn gweled y diwedd.

107. Tri pheth à hir gynnail ddirieidi ar ddyn: meddwdawd, godineb, ac ymladdgarwch.

108. Tri pheth ni wna ddoeth: dysgwyl am analladwy, tristau am anadveradwy, ac ovni anocheladwy.

109. Tri pheth balch: ceiliog ar ei domen ei hun, colwyn ar arfed ei weinyddes, a chrachswyddwr yn ei ansawdd.

110. Tair camp ganmawledig: haelioni Cymro, syberwyd Franc, a hyder Sais.

111. Tri rhywiogrwydd meddwl à bair syberwyd: tymmer goddeus, parodrwydd i roddi, a llawen o gynneddv.

112. Tri pheth ni wrandawant ar gyngor ba cystal bynag y bo: brys, dig, a thrachwant.

113. Tri pheth iawn i wr ymladd yn eu plaid: ei wlad, ei gâr, a'i vywyd ei hunan.

114. Tri anhebgor priodas, er gwynvyd-igrwydd o honi: cyttundeb diddig, cariad cydgalon, a chyvawch y ddau mewn daioni.

115. Tri pheth hardd eu gweled: cyttundeb rhwng brodyr, cymmwynasgarwch rhwng cymmodogion, a chariad fyddlon rhwng gwr a gwraig.

116. Tri pheth, lle bo a'u percheno, nid rhaid mwy: tir rhywiog da ei drinaeth, gwraig dda ei champau, a deall da ynddo ei hunan.

117. Tair privgamp rhagrithwr: tystiolaethu yn wrthwyneb i air Duw, cyhuddaw yn anghyviawn, a barnu heb awdurdawd.

118. Tri pheth anwadal dros ben: cymmeriad gwŷr mawr neu arlwyddi, cariad merch, a llygedyn o haul mis Ionawr.

119. Tri dyn nid call rhygoelio i'r naill no'r llell o honynt: hyn noi gymnyddogion, rhodiadur o bell, a darllenwr llyfrau anghywth.¹

120. Tri pheth a gydceddant â phob daioni a wheler: ynnill bydawl, amhuddedd a pharch gan ddoethion, a llawenydd cydwybod.

121. Tri pheth nid call ymyryd â nhwy: llywodraeth i'r arall, cynghori pendevigion goludawg, a chwilio dirgelion Duw.

122. Tri pheth â ddiogelant i wr wasanaeth o gywirdeb: cariad a'i gwasanaetho, a'r modd a'i diogeler yw cariad am gariad; ynnill a budd, ac o'i roddi y diogelir cywir o wasanaeth; a chynmyred, â ddengys gymmeradwy ar â wheler yn wasanaeth, ac o'i ddodi y diogelir cywir ar wasanaeth.

123. Tair camp canmoladwy ar verch: tawedoerwydd, lledneirwydd, a diweirdeb.

124. Tri dyn gwynvydig pei gwelent eu bod velly: gwr diangen, gwr di ddyled, a gwr di wrnig.

125. Tri amryson â ddygwydd ar varwolaeth traws cadarn: ei gynneseiviaid am ei olud bydawl, pryvaid am ei gorf abwyawg, a chythreuliaid am ei enaid anvarwol.

126. Tri bendith â ddygant vendith Duw ar a'u cafo: bendith tad a man, bendith y tlawd, a bendith bardd llinolingerdd.

127. Tri pheth anhawdd eu cuddio: menyf mewn cawl pŵs, mynawyd mewn cwd, a mursen mewn cell.

128. Tri rhyvel yn heddwech, ac nid ebrwydd y daryyddant: tir drwg, arglwydd drwg, a gwaig ddrwg.

129. Tri gair cynghor Teilo Sant: gwybydd dy allu, gwybydd dy wybodaeth, a gwybydd dy amser; ac o wybod y tri hyn cais ymwybod â'r deddvau y sydd arnad, y gan Dduw, a chan ddŷn, a chan ddosparthau doethineb.

130. Tri pheth â ddylid eu hystyried cyn gwedyd: y modd, y man, a'r amser.

131. Tri pheth y sydd ac nid hawdd dwyn dyn oddiarnynt: ei varn, ei awen, a'i genedl.

132. Tri phen byd: dedwydd, celvydd, a diwyd.

133. Tri pheth â wnant wr yn vlaenor ar ei genedl a'i gymmodogion: golud, doethineb, a haelioni.

134. Tri chael mwyav yn y byd: gwybodau doethineb, cydwybod lân, a chariad Duw.

135. Tri cholled, a rhagddynt nid colled dim arall: colli pwyll ac ystyr, colli cydwybod lân, a cholli cariad Duw.

136. Tri pheth anhawdd eu cafael: tân oer, dwr sych, a thrachwantus deddvol.

137. Tri pheth rhydd i bob dyn: ei vyvyrdawd, ei varn, a'i lavar; achos heb hyni nis gellir na gwellâd na dangos ar wybodau daionus.

138. Tri diogelwch dŷn: iechyd, rhyddyd, a chalon lân.

139. Tri pheth sy'n gyru'r byd ar gyveiliorn: addewidion arglwyddi, gwisgodd brawd llwyd, a syberwyd rhieinverch.

140. Tri ovn a waethygant galon dyn: ovari gwedyd y gwir, ovari tylodi, ac ovari diawl.

141. Tri ovn â wellaant galon dŷn: ovari credu pob peth â glywer, ovari da y Byd, ac ovari Duw.

Ac velly terfyna hyn o Driodd.

2. LLYMA DRIODD DOETHINEB EREILL O'R UN LLYVYR.

1. Tair cainc y sydd ar ddoethineb: doethineb parth ag at Dduw, doethineb parth ag at bob cyd-ddyn, a doethineb parth ag at ddyn ei hunan.

2. Tri adnabyddiaeth â barant ddoethineb: adnabod Duw, adnabod calon dyn, ac adnabod calon ei hunan.

3. Tri anheggor doethineb: awen, gwybodau, a dosparth.

4. Tri chadernyd doethineb: iawn, pryderth, a galledig.

5. Tri pheth â geir o ddoethineb: da'r byd, dyddanwech meddwl, a chariad Duw.

6. Mewn tri pheth ydd ymddengys doethineb: awen, gwybodau, ac ymddwyn (ymarwedd).

7. Tair ymgais doethineb: deall anian o awen, gweled gwirionedd o'i ymbwyllaw, ac ymarver â chariad a thangnevedd.

8. Tri pheth ar ddyn a'i gwnant yn ddoeth ac yn dda: cynneddvau, gwybodau, a galliau.

9. Tri pheth nis gellir doethineb lle byddont: trachwant, gloddest, a balchder.

10. Tri pheth nis gellir doethineb heb-ddynt: haelioni, dirwest, a rhadverthwech.

11. Tri nôd cywirddyn: genau tawedog, llygad digildrem, a gwynebpryd divraw; sev a'r tri yn un.

12. Tri nôd lleidyr: tawawd holgar, llygad chwilgar, a gwyneb brawychus gocholdrem; sev a'r tri yn un.

13. Tri chynneiliad doethineb: calon yn ymsynwyrav, iaith i ddadgan, a chôr i gadw.

¹ Neu. ac a ro raen dros iaen. Llyvyr arall.

14. Tair fordd ydd edrycher am à vo dyn: yn y peth nas gwybo, y pryd nas gwybo, a'r màn nas gwybo.

15. Tri pheth à ddylid eu selwi gyntav ar ddyn: tavod, defod, ac ymmod: can mai o'i anian a'i athrylith y tyvant.

16. Tri pheth ebrwydd yn ymddangos ar ddyn: pwyll, serch, a chās.

17. Tri pheth nid hawdd i ddyn eu cuddiau ynddo ei hunan: llawenydd, tristwch, ac asbri.

18. Tair fordd ydd adnebyddir dyn: wrth ei ymadrawdd, wrth ei ymarwedd, ac wrth varn ei gymmodgegion am dano.

19. Tri pheth à barant annhwyll: edludd awen, gormes anoddeviadawl, a gwrthladd cydwybod.

20. Tair llwybr doethineb: llwybr ymgais, llwybr gwybodau, a llwybr cydwybod.

21. Tair priv ganp doethineb: edrych ar bob peth, dyoddev wrth achos pob peth, ac ymgadaw yn rydd oddiwrth bob peth.

22. O dri pheth y mae barn gyviawn: o wybod y gwir, o ganvodd angen, ac o gariad haelionus.

23. Tri phriv athraw dŷn: synwyr o anian yn dirnad, pwyll o ymgais yn ystyried, a chydwybod o achreth yn barnu; ac nis gellir cyvlawn a chyviawn ar wybodau doethineb heb addysg y tri hyn.

24. Tri pheth nid ydynt ond un o gysevin ymdardd: gwirionedd, cyviawnder, a thrugaredd; sev o'r un cariad y daw y tri hyn; sev yw cariad y cwbl ar ddoethineb.

25. Tair sail deall: gwybod pwys a gwrthbwys, gwybod dygwydd a gwrthddygydd, a gwybod barn a gwrtharn; ac o'r rhai hyn deall; sev yw deall medru ar vod a gwrthvod, herwydd dichonoldeb.

26. Tri pheth à rwym ddaioni ar ddŷn: ei wneuthur unwaith ei hun, ei ovyn unwaith gan arall, a'i ganmawl unwaith yn arall, neu yn nghlyw arall.

27. Tair fordd y mae gyru daioni ar ddŷn: canmawl daioni à wnaeth ev yn nghlyw arall o ddaionus, gwneuthur daioni yn ei wŷdd ev, a thewi ar vai à vo arno ev.

28. O dri chynghor ynghyd y cefir un cynghor da: cynghor câr, cynghor gelyn, a chynghor ei gydwybod ei hun.

29. O dair iaith y ceir iaith gwirionedd: iaith anian, iaith ymbwyll, ac iaith cydwybod.

30. Tridevnydd pobdeddvoldeb: addysg, pwyll, a chydwybod.

31. Tri pheth à wnânt varn a beirniad cywir: ystyriaeth, ymoddev, a medru ar à êl wrth varn.

32. Tri bânogion doethineb: pwyll, cyviawnder, a thangnev o garedigrwydd.

33. Tri phriv gynneddvau daioni: dywedyd y gwir er gwaethav oll, caru pob daioni, a dyoddev yn lew dros pob gwir a daioni.

34. Tri pheth nid rhaid goval nas ceir o garu'r iawn yn mhob peth a'i wneuthur: cariad, clôd, a chyvoeth.

35. O dripheth y mae celvyddyd: deall, cov, ac arver.

36. Tri pheth à wedant yn well no thavawd beth à vo mewndyn: ei law, ei lygad, a'i ymdawr.

37. Tri pheth da iawn eu meddu cyn y dyweter à vo'n gelwydd: synwyrbwyll cadarn i ddychymyg, cov da rhag gwrthddywedyd à ddywetpwyd yn ôl llaw, a fol i wrandaw ar à ddyweder.

38. Tri pheth trwsogl y sydd, a lle a'u gweler trwsogl pob peth arall ar gorf a meddwl: troed, llaw, a llavar.

39. Tri pheth à gydgerddant â phob daioni à wneler: ennill bydawl, parch ac anrhydedd gan ddoethion, a llawenydd cydwybod.

40. Tair cainc dyledswydd dŷn: ymgylfarchwel à Duw, llesâu dŷn, a gwellhau gwybodau.

41. Tri chyvarwel deall: iawn, hardd, a llesawl.

42. Tri pheth, nid gwlâd lle nas cafer: llavuriaeth, cyvraith, a chrevydd, sev golychwyd.

43. Tri pheth à wnânt ddŷn yn anneddvol: ovn, chwannoerwydd, ac anwybodaeth.

44. Tri pheth anhawdd eu gorchvygu: glewder, cariad, a chydwybod.

45. Tri pheth ni wawr brisier am danynt onid elo yn ry hwyr: cynghor câr, rhybudd oedran, a barn cydwybod.

46. Tri pheth er cael beunydd yn ddi-baid á geisiant ragor: môr, meddwyn, a chybydd.

47. Tri pheth à ddylid eu cadw vyth yn egored: clust, llygad, o deall.

48. Tri pheth gorau vydd eu cadw ynghaued oni bo achos cyviawn: dwrn, genau, a meddwl.

49. Tri pheth à wnânt ddyn yn waeth nog anivel: caru'r bol, caru golud, a charu clôd dynion yn vwy no bodd Duw.

50. Tri pheth à wnânt ddyn yn ogyvuwch ag angel: caru pob daioni, caru ymgardodi, a charu boddâu Duw.

51. Tri pheth er cael y cyvan ni welant vyth eu digon: môr, corllan, ac arglwydd.

52. Tri pheth o'u dirmygu â dynant ddial: cynghor gwledydd, barn pwylllog, a chwyn tylawd.

53. Tri chynghor y dylid yn bēnav eu gwrndaw, can nas buant erioed angen no da: cynghor tymmor, cynghor oedran, a chynghor cydwybod.

54. Tri chynghor nid mynych y byddant ar gam: cynghor cyvamwain, cynghor doeth bucheddol, a chynghor gwr ni wrandawoedd erioed ar un cynghor.

55. Tri pheth melltigedig eu symmud: fin tir, hynt dwr, ac arwydd fordd ac arllwybr.

56. Tri phriv gyverthi doethineb: cariad, gwirionedd, a gwrhydri.

57. Tri pheth nis gellir vyth eu gweld yn ngwirodd eu llawnvaint: sev cynneddvau da, cynneddvau drwg, a chynneddvau awenbwyll.

58. Wrth dripheth y bydd oll â wnelo dyn: wrth ryddyd, wrth gosp, ac wrth obrwy: ac nis gellir â vo angen ar â wnelo dyn yn ei iawn bwyll.

59. Mewn tri pheth y gwelir privgynneddvau enaid dyn: yn â vo yn ei ovni, â vyno ei gelu, ac â vyno ei ddangos.

60. Tri gweddus y sydd, ac ni bydd llawer yn anwedus lle a'u gweler ac a'u cafer: iaith weddus, dillad gweddus, ac ymmod gweddus.

61. Tri pheth sy'n dangos gallu dŷn: nas gall vod hebddo, nas gall ei guddio, ac nas gall na ei garu na ei gasâu.

62. Tair llath vesur pob dŷn: ei Dduw, ei ddiawl, a'i ddiawr.

63. Tri ymgyfarwel gwybodaeth: awen, pwyll, ac egni.

64. Tri pheth â geir ynghyd yn ddiamgen: ymgais, ymgar, ac ymgael.

65. Tri pheth ni ddifyg vyth eu cael: peth golud o ddiwydrwydd mawr, peth anrhydedd lle a'i dirperer yn vawr, a pheth gwybodaeth lle a'i ceisier yn vawr.

66. Tri ymgael â gadarnâant ymgais: bôdd dyn, bôdd cydwybod, a bôdd Duw.

67. Tri pheth ni ddifyg iddynt eu mawl: haelioni, cyviaunder, a gwybodau.

68. Tri pheth moladwy ar ieuanc: tawedigrwydd, diwydrwydd, a boneddigeiddrwydd.

69. Tri pheth moladwy ar hên: cyngkori yn serchawgwyn, haelioni dwyvolgamp, a doethineb diymged.

70. Tri pheth ni saiv dim o'u blaen a'u gwrthwynepon: pwyll, amynedd, a gwirionedd.

71. Tri pheth ni ddifyg llwydd iddynt lle y bont gyviawn: pwyll, yngais, a gobaith.

72. Tri pheth y gwna mawl dyledus ac haelionus: y gorchwyl yn hawdd, yr ymbwyll yn ddychymygavawr, a'r gobaith yn gadarn.

73. Tri pheth da iawn eu meddu: cartrev o drev tâd, creft o gelvyddyd, a baint o vonedd cynhenid.

74. Tri pheth gwell no'r rhai hyny: corf iachus, gwybodau a chynneddvau molianus, a rhyddyd o hawl.

75. Tri pheth gwell no'r cwbl: pwyll ynniawl, calondid amyneddgar, a chydwybod lân.

76. Tri arddangos llesioldeb gwybodau: doethineb, dwyvoldeb, a thangnevoldeb.

77. Tri dyn nid call rhygoelio yn vawr â ddywetont: gwr o bell, gwr hŷn no'i gymmydogion, ac â vo vaen dro iaen.

78. Tri pheth y sydd ar wirionedd ni waeth beth â vo ev â ddylid ei ddywedyd, ni waeth pryd na lle nag achos a'i dyweter, ac ni waeth beth â ganlyn o'i ddywedyd.

79. Tri phrif anghudd dŷn, ac wrthynt a'i adwaenir: trem ei olwg, achaniad ei lavar, a'r modd ydd ymchwyv.

80. Tri pheth ni cheir o'u caru a'u chwennych yn ormodd: canmoliaeth, hawddvyd, a golud.

81. Tri pheth â ddivlanant o'u covleidiau gormod: hawddvyd, clôd, a da'r bŷd.¹

82. Tri pheth ni câr Duw â garo eu gweld: gweld ymladd, gweld anghenvil, a gweld rhodres balchder.

83. Tri pheth y sydd a chyda'r trydydd nis gellir hebgor y ddau gyntav: sev â ddichon, â ddylai, ac â vynai.

84. Tri pheth â ddylid eu hystyried cyn y gweter ambell peth: y môdd, y mân, a'r amser.

85. Tri dyn o garu tri pheth â garant â ddylaint: gorddyar y gwynt, baran² y tōnau, ac angerdd y daran.

86. Tri pheth na chared neb a'u hangharo: rhogleu y meillion, blâs llaeth, a chân adar.

87. Tri thebygaeth dŷn i ddiawl: ovni plentyn, maglu'r fordd, a chwerthin am ben y drwg³.

88. Tri dyn y dylai pawb edrych yn serchog arnynt: sev â edrych yn serchog ar bryd a gwedd y ddaiar, ac ar blant bychain, ac ar ymbwyll celvydd.⁴

¹ Tri pheth â gollir o'u mawrygu.

² Qu. Baranlew? I. M.

³ Mewn llyr arall val hyn: mewn tri pheth y bydd tebyg dyn i ddiawl, &c.

⁴ Llyr arall val hyn: Ar wyneb y ddaiar, ar blant bychain, ac ar gelvyddwaith ragorgamp.

89. Tri dyn ni châr ei wlâd: a garo ei vol, â garo gyfoeth, ac a garo esmwythder corforawl.¹

90. Tri pheth nid call eu canmawl, neu eu hanghanmawl: ymborth, gwlad, a cheraint.

91. Wrth dri pheth ydd adnebyddir dŷn yn ebrwydd: wrth â gâr, wrth nas câr, ac wrth a'i câr, neu a'i anghar.²

92. Tri uôd dwyvolder: gwneuthur cyviawnder, hofi trugaredd, ac ymddwyn yn uydd.

93. Tri ovn gŵr: ovni digio Duw, ovni gwneuthur trais ac anghariad, ac ovni camddarwedd ar ei gynneddau.

94. Tri ovn anwr: ovni dŷn, ovni diawl, ac ofni tylodi.

95. Tri pheth â wnant ŵr: glewder, cyviawnder, ac hynawsder.

96. Tri pheth byr eu parâd: rhyvedd-oldeb, gwaggoniant, a thegwch ieuencid.

97. Tri pheth nid hawdd ymddarbod ag wynt: bânanu celvyddyd a gwybodaeth, treiglâd awen ac athrylith, a thervynau doethineb: can nis gwelir ac nis gellir crîf ar hyd, a lled, a dyvnder, ac uwchder y pethau hyn.

98. Tri pheth â barant gywreindeb: gallu corforawl, medrusder celvyddyd, ac awen ewyllysgar.

99. Tri pheth nid hawdd ac ev â ddylid deddv a dosparth arnynt: parch, llawenydd, ac arveroldeb.

100. Tri pheth ni vyddant hardd heb arnynt ddeddf a dosbarth: syberwyd, gwroldeb, ac addysg.

101. Tri pheth nis gellir na deddv na dosbarth gadarn arnynt: serch, awen, ac angen.

102. Tri chyvreidiau doethineb: awen, dysg, ac ymddwyn.

103. Tri pheth â lanwant wagder: dadwrdd anghall y'mhen gwâg, chwerthin anghall o galon wâg, a llaid budreddus mewn fynon wâg; sev doethineb â yr i maes y dadwrdd, a syberwyd cynneddvol â yr i maes y chwerthin, a dwr gloywfrwd â yr i maes y llaid.

104. Tri pheth anrhydeddus ar ddŷn: ymgaloni mewn advyd, ymwarâu mewn llywddiant, ac ymddwyvoli y'mhob un o'r ddau.

105. Tri phriv athraw dŷn: awenserch ymgais, pwyll ystyrgar, a chydwybod ddeddvol; ac hebddynt nis gellir gwybyddiaeth gyviawn ar ddim; sev ydynt y tri athraw anianawl.

106. Tri athraw dwyvolion dŷn: avlwyddiant bydawl, nychdawd corforawl, a gelyniaeth anhaeddiannawl; ac nid oes namyn Duw yn wared rhagddynt.

107. Tri pheth gorau eu cadw yn nghauad: genau, dwrn, a meddwl.

108. Tri pheth gorau eu cadw yn egored: clust, llygad, a deall.

109. Tri chydymaith y sydd i ddiawl: balchder, cenvigen, a thrais (a' thra-chwant.)

110. Tri bânogion daioni: doethineb, gwroldeb, a chariad; a lle ni byddant y tri y'nghyd ni cheir cynneddvau daionus.

111. Tri pheth â ddadanhuddant athrylith a chynneddvau anianawl dŷn; ei olwg, ei lavar, a'i ymodiadau.

112. Tri pheth â barant i ddŷn ymddoethâu: advyd, aviechyd, a gelynion.

113. A thri pheth y dylid amcanu pob gweithiau a gwybodau daionus: â'r holl serch, â'r holl ddeall, ac â'r holl allu.

114. Tri pheth â ddangosant liw meddwl i dŷn: â geisio ei gelu, â chwennycho ei ddangos yn amlwg, ac â ovno'n vawr.

115. O dri pheth y ceir gwybodaeth h gyviawn ar bob peth: gweled, clywed, a theimlaw; ac o'r tri hyn y mae'r deall; a c hebddynt nis gellir na phwyll, na deall, na gwybod ar ddim yn iawn.

116. Tair barn â vydd ar bob peth, a heb y tair y'nghyd nis gellir barn gyviawn ar ddim: barn câr, barn gelyn, a barn cydwybod.

117. Tri thŷb anwedus ac anghyviawn ar bob dŷn o'r bŷd: tybied ei hun y n ddoeth, tybied pawb ereill yn annoeth, a thybied y gwedd arno bob pethâ vyno.

118. O dri pheth y ceir crêd ar wirio: nedd: o gredu pob peth, o anghredu pob peth, ac o gredu ni waeth beth.

119. Tri pheth o'u deall yn iawn â barant heddwech a thangnev: syrth anian, hawl cyviawnder, a llavar gwirionedd.

120. Tri pheth â gynnal addysg: synwyr, ymgais, a dichwain.

121. Tri ymwrdd annoethineb: ymwrdd rhyvel, arv tros arv, neu ladd tros ladd; ymwrdd cyvraith, cosp dros gosp; ac ymwrdd casineb, gogan tra gogan.

122. Tri ymwrdd doethineb: addysg tros addysg, pwyll dros bwyll,¹ a chariad tra chariad.

123. Tri pheth hawdd ag un llygad hanner egored eu gweled: syrth anian, deddvau cyviawnder, a govynion cariad: a'r un modd mor hawdd gweled eu

¹ *Llyfyr arall va' hyn*: Tri dyn ni châr na'i wlâd, na'i Dduw, &c.

² *Llyfyr arall*: Wrth â gâr, wrth â gasâa, ac wrth a'i câr neu a'i casâa.

¹ *Llyfyr arall*: pwyll tra phwyll, a chymmwynas tros gymmwynas.

gwrthyddion; sev ydynt dirieidi, cās, ac anwiredd (anghyvawnder).

124. Tri lleverydd gwirionedd: gair, gweithred, ac awendawr; a chanddynt y ceir à vo gwr; a lle y bo'r tri yn un y ceir diogel ar wirionedd.

125. Tri anhebgor cynghor da: dwyn ewyllys, da rhyddyd ymadrawdd, a deall yr achaws.

126. Tri pheth nid rhaid pryder nas cefir: peth llwyddiant lle bo mawr a'i hymgaïs, peth parch lle bo mawr a'i dirper, a pheth doethineb, lle bo mawr a'i inyyria.¹

127. Tri pheth à welant yn y tywyll: cariad, crebwyll, a chydwybod.²

128. Tri pheth ni welant ddim, er maint y goleuni: trachwant, trachas, a diogi.

129. Tri pheth à wneir yn y tywyll o rôdd a dewis; à wneler gan drais, à wneler gan drachwant, ac à wneler gan anwr.

130. A welo dri pheth ni wel ddim arall: balchder yn hardd, tragolud yn vuddiol, a diogi yn wynvyd.

131. Tair sail celvyddyd: pwyll, ansawdd, a gorvol; ac o'r tri hyn y daw pob dosparth ar wybodau a chelvyddydau; ac nid oes à êl yn eu herbyn.

132. Tair cors anwybodaeth, ac a lyno ynddynt ni vawr wybydd à ddylai: balchder, trachwant, ac annarbodrwydd.

133. Tair pont y sydd dros y corsydd hyn: addwinder, haelioni, a diwydrwydd.³

134. Tri pheth à ddivwynant awen a gwybodaau: ysmalâwch, ovnoerwydd, ac anynadrwydd.

135. Tri anghydvodogion doethineb: balchder à gwynvyd, gloddest ag iechyd, ac ysmalâwch à llawenydd o gallineb.⁴

136. Tri pheth analledig eu bod yn wastadawl gydag un dŷn ba bynag: nerth, gwynvyd, a challineb.

137. Tri pheth y dylai pob dŷn sôn am danynt yn wahanol: llawer am à gâr ac am à gafo'n gymmwynas, ychydig am a'i anghâr, ac à gafo'n anghymmwynas, a dim am à wnelo ei hunan yn gymmwynas i gâr, neu yn anghymmwynas i elyn, neu i a'i hanghar.

138. Tair gweithred ddwyrol y sydd; cynnorthwyaw gwàn a thlawd, cynmwynas i elyn, a dyoddev yn galònog y'mhlaid pob iawn.

¹ *Llyvyr arall*: Lle bo mawr a'i ymchwil.

² *Llyvyr arall*: Cariad, awen, a chydwybod.

³ *Llyvyr arall*: gwarineb, haelioni, ac ymgais ddiwyd.

⁴ *Llyvyr arall*: Tri anghydvodogion gan ddoethineb, &c.

139. Tri pheth à ddylid eu traselwi ar bob dŷn: y son am dano, yr olwg arno, a'i sôn ei hunan am ereill ac am bethau.

140. Tri achosolion pob peth o gyntevigaeth: angen, dewis, a dygwydd; ac o un o honynt y daw ac y gwneir pob peth.

141. Tri chyntevigaeth deall: serch, egwyddawr, a gwrthddrych.

142. Tri chyntevigaeth gallu: bryd, ymgais, a threvn.

143. Tri chyntevigaeth gwybod: syniaw, deall, ac ewyllys.

144. Tri chyntevigaeth bodoldeb hanedigawl: devnydd, ansawdd, ac ymmod.

145. Tri chyntevigaeth hanvod, sev ydynt tri angeneddyl Duw, nid amgen; nerth, gwybod, a chariad; ac o gynghyd y tri bodoldeb a hanvodoldeb.

146. Tri angeneddyl bodoldeb Duw: sylwedd, bywyd, ac ymmod; ac o'r rhai hyn pob sylwedd, a bywyd, ac ymmod, yn dreigledig o hân; sev o Dduw a'i ddevnyddion y mae pob peth.

147. Tri angeneddyl bywyd; gni, gwybodoldeb, ac ymmod.

148. Tri pheth à ddylid eu deall yn gyviawn ar bob celvyddyd: bânogion, advânogion, ac annmânogion; ac heb eu deall a'u gwybod yn gyviawn nis gellir na dysg na dosparth ar unrhyw gelyddyd ba bynag.

149. O dripheth y ceir llwydd a bendith: bôdd arglwydd priodawr, bôdd golychwydwr neu oferiad fydd, a bôdd bardd llinolingerdd.

150. O dri bendith y ceir bendith Duw: bendith tād a mam, bendith clâw a chlwyvus, à bendith estron advydig.¹

151. Tri thryvydolion gwybodaeth, ac nid gwybodaeth gyviawn lle nis cefir hwynt: heddwch, gwirionedd, a threvn; a'r tri hyn à wnânt gyviawnder, ac o hyny gwybodaau yn lle dichellion.

152. Tair sylvaen doethineb: ieuenticid i ddysgu, cōv i gadw à ddyssger, a deall i ymarver yn gyviawn a'r gwybodaau à ddysged, a'u trevnydu er lles ac anrhydedd a'u gwypo.

Ac velly y tervyna hyn o Driodd Doethineb, à gevais i o Lyvyr Thomas Lewys o Lechau.

(Ebai Thomas ab Iwan o Dre Bryn.)

3. LLYMA DRIODD DOETHINEB EREILL, à gasglwyd o Lyvrau amryvaelion Rhisiar⁴ Iorwerth, a Davydd Benwyn, a Watkin Powel, a Syr Sion Gruffydd o Langralllo,

¹ *Llyvyr arall*: bendith tād a mam, bendith tlawd a chlâw, &c.

a *Morys Davydd o Ben y Bont ar Ogwr*,
genyfr vi Thomas ab Iwan o Dre Bryn,
yn y llywyddyn 1679.

1. TRI RHYW doethineb y dylai bob dŷn eu hystyried, a'u gwybod, a myned yn eu hól: parth ag at Dduw, parth ag at ei gyd ddŷn, a pharth ag at ei hunan.

2. Tri ardderchogion doethineb: heddgargwch, cyviawnder, a gwybodau moliannus.

3. Tri ymleveryddiaid doethineb: awen, deall, a chydwybod.

4. Tri blaenoriaid doethineb: ystyriaeth awengrych, prawf o ddiwydwydd ymgais, a serch ar wybodau daionus.

5. Tri deivnogaeth doethineb: ystyriaeth, gwybodaeth, a chynneddvau meddwl serchogaidd.

6. Tri anhebgorion doethineb: serch, ymgais, a gweithred.¹

7. Tri pheth o'u cael y'nghyd â wnânt ddoethineb: deall ystyrgar, diwydrwydd ymgeisgar, ac addwyynder tangnevgar.²

8. Tri anhebgorion ystyriaeth: gwybodaeth parth ag at â ystyrier, serch dewisgyrch at yr hyn a ystyrier, a rheidioldeb er lles y peth â vyther yn ei ystyried.

9. Tri anhebgorion diwydrwydd ymgais: gallu corforawl, deall digonawl, a serch awenawl.

10. Tri devnyddion anhebgor addwyynder: tangnevgargwch, llawenydd serchogaidd, ac uvyddawd gwylderus.

11. Tri pheth ar ddŷn y dylai bob doeth eu hystyried yn ddyvnbwyll: nwydoldeb golwg, a chaniad llavar, ac arwyddoldeb ymmod.

12. Tri pheth nis gellir doethineb cyfiawn hebddynt: awen leuwerlawn, ymgais egniawl, ac athrawiaeth ddeddvawl.

13. Tri pheth â wnânt lwybrau doethineb yn ddirwystrau: meithriniad bucheddawl gan rieni, addysg ar ddeddvoldeb cyviawn gan athrawon, ac ymgyveillachu â doethion cynneddvawl yn unig.

14. Tri phriv athraw doethineb: pwyll deallgar, addysg ar wybodau moliannus, a chydwybod ochelgar.

15. Tri chadernyd doethineb: côv i gadw, ystyriaeth awenserch, ac ymarver cynneddvawl.

16. Tri pheth a yrantaddysg a gwybodau ar ddoeth: ystyrbwyll, syniadu yn awengrych, ac ynniau cydwybod.

17. Tri athraw annoeth: anfodion o ddrwg ymddwyn, cyvraith gwlad, a dialon Duw.

¹ *Llywyr arall*: awen, ymgais, a chynneddvau moliannus.

² Deall, diwydrwydd ac addwyynder.

18. Tri angeneddyl doethineb: anrhyddedd gan ddynion, llawenydd meddwl, a bôdd Duw.

19. Tri angeneddyl annoethineb: câs ac ymlid anmharchus gan ddynion, tristwch cywilyddvawr meddwl, a digovaint Duw.

20. Tair gobyr doethineb: ennill bydawl, meddwl heddychawl, a llawenydd tragwyddawl.

21. Tair gobyr annoethineb: colledion bydawl, meddwl cystuddiawl, a gweled pob iawn pan y bo'n ry hwyr mewn coll tragwyddawl.

22. O dripheth y ceir doethineb: ystyried syrth ac anian, ymovyn am wirionedd, a goddev dros bob iawn a phrydverth.

23. Tri pheth â ddangosant ddoethineb: medru ar y celwydd lle cyfyrdder ag ev, caru ac ymarver â gwirionedd, a gochelyd pob peth â ovyn cêl a chudd.

24. Tri ychydig a ddangasant lawer o ddoethineb: ychydig valchder, ychydig trachwant, ac ychydig chwedleia.

25. Tri pheth ni wna na doeth na dwyvawl: dysgwyl ag un llygad, gwrandaw ag un glust, a chynnorthwyaw ag un llaw.

26. Tri pheth nid hawdd ymddarbod ag wynt: bânau celvyddyd a gwybodaeth, treigladd awen, a thervynau doethineb; can nis gellir gweled hyd, a llel, ac uwchder, a dynder y pethau hyn, ac nid oes ond Duw â'u gwyr.

27. Tri pheth nid oes â saiv o'u blaen ac â'u gwrthrym: gwirionedd, pwyll, ac amynedd.

28. Tri phriv wrthyddion y sydd: mawr a bach, oer a thwym, a goleu a thywyll; ac o addasder neu anaddasder trevn ar y pethau hyn y bydd cyviawnder neu anghyviawnder.

29. Tri phrivynnïau'r enaid: serch, deall, ac ewyllys.¹

30. Tri rhagynnïau'r enaid: pwyll, cydwybod, a gwaith,² sev gweithred; sev â'u bernir yn ragynnïau am nas byddant ond o dadogaeth a pheiriad y tri phrivynnïau.

31. Tair privweithred deall dŷn: ystyr, dewis, a gwneuthur.³

32. Tri pheth â darddant o iawn ymarver ag ynnïau yr enaid: gwybodau, gallïau, a chynneddvau da.

33. Tri athrawon ynnïau dyn: synwyr o reddv awenawl, cydwybod o varn ystyrgar gan ddeall, a dichwain bywyd; ac o'r tri hyn y mae gwybodau.

¹ *Llywyr arall*: serch, deall, a myn.

² *Llywyr arall*: pwyll, cydwybod, a gweithred.

³ *Llywyr arall*: ystyr, dewis, ac ymarver, „

34. Tri pheth da eu syniadau ar bob peth: agweddoldeb, peiriadoldeb, a chynghyniadoldeb.

35. Tri oferyndawd pob gweithred: serch, cās, ac ymbraww.

36. Tair sylvaen deddv a chynneddv: cyviawnder o ymbwyll, cydwybod o drugaredd, a threwn o ddeall ar well a gwaeth.

37. Tair sail gwynvydigrwydd: boddlondeb, haelioni, a deall.

38. O dri pheth y mae deall gwahanredawl: selw ar agweddoldeb, ymoddev â gweithredoldeb, ac o hyny barnu ar lesioldeb.

39. Tri dawn penav Duw i ddŷn: llavar, deall, a serch.

40. Tri rhagorau daionusder: addwynnder, haelioni, a phwyllgarwch.

41. Tri achos pob auneddvolveb: hunanoldeb, anystyriaeth, a llerwineb diymdawl.

42. Tri pheth â wedant beth â geir y'mhob dŷn: tavawd, llaw, a llygad;¹ sev o syniadu yn vanolddoeth ar bob un o'r tri.

43. Tri pheth anrhydeddus ar ddŷn: bod yn gywir, bod yn wrol, a bod yn gelvydd.

44. Tri pheth â ddangosant ddoethineb dŷn: ei vod yn govus o'i wybodaeth, yn gyvarwydd yn ei orchwyl, ac yn ystyriaethus yn ei amcan.

45. Tri pheth a ddywedant yn dda am ddŷn: bod yn syniadus, bod yn gyveillgar, a bod yn heddgar.

46. Tri pheth â ddylynt vod ar bob cār a chyvaill: cywirdeb, deddvolveb, a gwroldeb.²

47. Tri pheth â wnânt ddŷn yn ddaionus: gwyllys, gwybodaeth, a moddion; ac nis gellir nemmawr o ddaioni yn nifyg un o'r tri hyn.

48. Tri pheth y'nghyd â wnânt olud: deall, daionusder, a da'r byd; ac o iawn ymwneuthur â'r tri hyn y ceir bendith a bôdd Duw.

49. Tair lllathvesur pob dŷn: ei Dduw, ei ddiawl, a'i ddiawr.

50. Tri pheth anweddus ac anverth ar bob dŷn: traserch diymbwyll, trachas diachos, a bod yn ddiymdawl â phob peth.³

51. Tri pheth o'u deall â barant heddwch a thangnevoldeb: syrth anian, hawl cyviawnder, a llavar gwirionedd.

52. Tri pheth â wnânt gyviawnder: gwirionedd, pwyll, a thrugaredd.

¹ *Llyvyr arall*—Llavar, llaw, a llygad.

² *Llyvyr arall*—Cywirdeb, gwroldeb, a thangnevoldeb.

³ *Llyvyr arall*—A bod heb na serch na chas at ddim yn y byd.

53. Tri pheth â wnânt ddwyvoldeb: cariad, cyviawnder, ac uvudddawd.

54. Tri pheth y sydd ac ni chār Duw a'u caro: gweled ymladd, gweled anghynvil, a gweled rhodres balchder.

55. Tri pheth y dylai ddŷn â vynai addysg: gwrandaw, gweled, a thewi.

56. Tair fordd y chwilir calon dŷn: sev yn y peth nas gwypo, y modd nas gwypo, a'r pryd nas gwypo.¹

57. Tair sylvaen dedwyddyd: cyviawnder gweithredawl, gwirionedd gwybodedig, a thrugaredd ynniawl.

58. Tair fordd y daw crêd ar bob peth: sev o gredu pob peth yni wyper amgenach, o anghredu pob peth yni wyper pabam ac ydd adnaper y tystion, ac o gredu ni waeth beth lle bo a'i tystia yn gredadwy.

59. Tair fynon gwybodaeth y sydd: pwyll, ansawdd, a gorvod.

60. Am dri achos y ceisir gwybodaeth: budd, prydverthwch, a dyledswydd.

61. Tri pheth serchog ar ddŷn: haelioni, doethineb, a thangnevoldeb.

62. Tri pheth y sydd na chared neb a'u hangharo: blās llaeth, sawyr meillion, a chān adar y coed.

63. Tri chyvreidioldeb daioni: gwybodaeth, ystyriaeth, a chariadoldeb.

64. Tri pheth y sydd ac nid hawdd dwyn dŷn oddi arnynt: ei varn, ei serch, a'i genedl.²

65. Tri pheth â ddylid eu syniadau ar bob peth: ei hynodrwydd, ei briodoldeb, a'i weithredoldeb.³

66. Tri pheth y sydd iddeu hystyried cyn gwedyd: y modd, y māt, a'r amser.

67. Tri pheth â lygrant gynneddvau dŷn yn gwbl: tra meddwdawd, tra godineb, a thra ysgymmyndawd.

68. O dri pheth y mae gwybodaeth gyviawn: awen, pwyll, a gwirionedd gwybodedig.

69. O dri pheth y mae pwyll: serch, ovn, ac ymbraww.⁴

70. Tri anhebgorion cynghor: gwyllysgarwch, gwybodaeth, a rhyddyd llavar.

71. Tri thyb anweddus ar ddŷn: tybied ei hun yn ddoeth, tybied arall yn fōl, a thybied y gwedd iddo â vyno.

72. Thri thywysogaeth serchog: digrivwch, haelioni, a syberwyd.

¹ *Llyvyr arall*—Yn y peth nas tybio, y modd nas tybio, a'r pryd nas tybio.

² *Llyvyr arall*—Tri pherchenog y sydd ar bob dŷn, ac nid hawdd ei ddwyn oddi ar un o honynt: ei serch, ei varn, a'i genedl.

³ *Llyvyr arall*—Ei nodoldeb, ei briodoldeb, a'i weithredoldeb.

⁴ *Llyvyr arall*—Serch, ovn, a buddioldeb.

73. Tri thywysogaeth pwyllgar: mwyn-der, arawweb, a chadernyd.

74. Tri thywysogaeth doeth: gwybod-aeth, heddwch, a golud bydawl.

75. Tri thywysogaeth dedwydd: gwybod gwirionedd, gwneuthur daioni, a goddev yn amyneddgar.

76. Tri thywysogaeth awen: myvyr-dawd, llwyddymgaïs, a bodd doethion.

77. Tri pheth â wnânt wroldeb: cyv-iawnder, haelioni, a chadernyd meddwl.

78. Tri pheth anverth ar bob dŷn: gloddest, dichell, a llid; a hwy a'i dyfethant ev yn y diwedd.

79. Tri pheth anverth eu clywed: serthedd neu vrynti, celwydd, ac athrawd; ac nid gwell a'u gwrandaw nog a'u gweto.

80. Tri pheth fiaidd ar bob dŷn a'u harwedd: bod yn gelwyddgar, bod yn ddialgar, a bod yn ariangar.

81. Tri pheth diserch ar ddyn: rhospusder, anynadrwydd, a bod yn ogangar.

82. Tair camp gythreulig ar ddŷn: gormes, cenvigen, a balchder.¹

83. Tri pheth sy'n ymborth ar dwyll: serch, ovn, a diogi.

84. Tri pheth y ceif diwydrwydd: llwyddiant bydawl, iechyd corforawl, ac anrhydedd gwladawl.

85. Tri pheth y ceif deddvawl: anrhydedd gan ddoethion, baint gwladawl, a llawenydd meddwl.

86. Tri pheth â wna gwybodaeth: goruchafiaeth gwladawl, ynnill bydawl, a dyddanwch cydwybodawl.

87. Tri pheth y ceif dedwydd: cās pob diriaid, cariad pob doeth, a gwynvyd newawl yn dragywydd.

88. Tri pheth anghall i ddyn eu gwneuthur: ymladd dwn moel â haiarn gwynias, llochi pen ci cyndeiriawg, a chellwair ag anghall gwladaidd.

89. Tri anghallder call: dadlu ag anghall, ymgvyrinaw ag anghall, a cheisiaw gyru syberwyd a moesgarwch ar anghall.

90. Tri pheth nid rhaid ovi nas cafer: peth llwyddiant o vawr ymgais, peth parch i'r neb a'i dirper yn vawr, a pheth doethineb lle a'i myvryier o serch mawr parth ag atto.

91. Tri pheth â welant yn y tywyll: cariad, crebwyll awen, a chydwybod lân yn canvod gwirionedd ac iawnder.

92. Tri pheth ni welant y gwir a'r iawn er cymmaint vo'r goleuni: trachwant, balchder, a gelyniaeth.

93. Tri pheth o'u gweled ni welir un

Llyvyr arall—Trais, cenvigen, a balchder.

peth arall: balchder yn hardd, tragolud yn vudd, a diogi yn wynvyd.

94. Tri pheth â wneir yn y tywyll: â wnelo trais, â wnelo trachwant, ac â wnelo cenvigen.

95. Tri dŷn y sydd ac nis gellir o gythraul eu gwaeth: cybydd, rhagrithwr, ac enllibwr.¹

96. Tri chyttundeb â wnânt wr yn dda ei vyd: cyttundeb â gair Duw, cyttundeb â'i wraig a'i deulu, a chyttundeb â'i gymmodogion.

97. Tri pheth y dylid uvyddau iddynt: gorchymynion Duw, cyvraith gwlad, a govynion cydwybod.

98. Tri pheth y dylid yn llwyr eu hys-tyried cyn gwneuthur â vedydliar: syrth amser, syrth gwlad a chenedl, a syrth anian.

99. Tri pheth nis gellir awen ddeallus hebddynt: addysg o athraw, gossymaith rhag newyn, a dyddanwch meddwl.

100. Tri pheth nis gellir bôd iddynt heb awen ddeallus: celvyddyd gyfiawn, cynneddvau daionus, a dyddanwch diargywedd.

101. Am dri rhyw ymadrawd ni cherir neb gan ei gallach: caswir o'i le a'i amser, cyngor heb ei ovin, ac athrawd.

102. Tri pheth â wnânt ddŷn yn wybodawl: bod yn ymovyngar, yn ymweledgar, ac yn ymbwyllgar.

103. Tair priv dyledswydd dŷn y sydd ac y dylid myned ganthynt yn mhob peth â welir: ennill meddiant bydawl drwy gywirdeb a diniweidrwydd, llês ei wlad a'i genedl hyd eithav deall a gallu, a hyd y galler gyru deddvoldeb o Dduw ac o ddyn ar bawb lle ydd elo tra vo yn y hyd.

104. Tri pheth â ddiweddant yn ddrwg vynyachav, am hyn y goreu yw e gadael a'u gochel: ymrysonau, cyveddau, a chwannogrwydd i wybod helynt ac â wnelo arall.

105. Tri pheth y sydd a'r dŷn deddvawl a'u canlyn ac a'u cais hyd vedd: lles a lluniaeth ei deulu, lles a llwyddiant ei genedl cywlad, a mwya'u gwybodaeth ar wirionedd.

106. Tri pheth y sydd, a'r dŷn â wnelo un o honynt â wna'r lleill: bychanu eiddo arall, trachwantu eiddo arall, a dwyn yn lledrad eiddo arall.

107. Tri pheth nis gellir â vo deddvawl a dwyvawl hebddynt: maddeu cam a gelyn, bod yn haelionus meddwl ac ymddwyn, a bod yn gywir a chyviawn tuag at bob byw a bôd.

108. Tri phrivymmod bywydolia: ym-ganvod, ymbwyll, ac ymgais.

¹ *Llyvyr arall*—Cybydd, lledrithwr, ac enllibwr

109. Tri pheth, sev gloddest, gwŷn, a diogi, à wnant dri pheth arall, sev diwa'r meddiant, tywyllu'r deall, a byrau'r einioes.

110. Tri arwydd anwybodaeth: anvoes ymddwyn, iaith anghyviawn, a holi dirgelion y cymmudogion.

111. Tri arwyddon bonedd: haelioni, cyvarch hawddgar, a gwybodaeth dedd-awl.

112. Tri arwyddon awen: llygad llym, golwg serchog, a chyviawnder ymadrawdd.

113. Tri arwyddon trugaredd: troi oddiar fordd ysgrubl yn gorwedd, syniadau cwyn plentyn bach, a pharchu henaint.

114. Tri arwyddon tangnevoldeb ar ddyn: trugaredd tuag at ei ysgrubl, chwannog i aros yn ei gartrev, a chanu gyda ei orchwyl.

115. Tri arwyddon dryganian: à roddo gyngor cyn a'i gofyr, à wnelo na bo raid, ac à sieryd am ei gymmudogion.

116. Tri arwyddon creulondeb: tarvu anivel lle na bo raid, briwa coed a llysiau yn ddiachos, a bod yn daer ei olyn.¹

117. Tri pheth da iawn eu meddu: cartrev o drev tād, crefft o gelvyddyd, a baint o vonedd cynhenid.

118. Tri pheth gwell no'r rhai hyny: corf iachus, gwybodau molianus, a rhyddyd o hawl diymdwng.

119. Tri pheth gwell no'r cwbl: pwyll ynniawl, calondid amyneddgar, a chydwybod lân.

120. Tri pheth à ddylai fod gan bob gwr iddo ei hunan: ei wraig ei hunan, ei gartrev ei hunan, a'i varn ei hunan.

121. Tri pheth lle nas gwylier arnynt à syrthiant yn hawdd i dwyllansawdd: synwyrar corf a meddwl, athrylith awen, a dosbarth celvyddyd.

122. Tri pheth nid hawdd eu gweled yn amlwg mewn arall, ac am hyny nid iawn rhyvarnu arnynt: tuedd a syrth awen, ymgais deall, a barn cydwybod; ac nid oes namyn Duw a'u gwyr ac a'u barn yn gyviawn.

123. Am dri achos y casglwyd y Triodd hyn o'r hên ysgriveniadau Cymreig genyv vi, Thomas ab Ivan o Dre Bryn yn Morgannwg, yn y vlywyddyn 1679: yn gyntaf, er cov a chadw ar hên ddoethineb ein cenedl ni y Cymry, yn yr hên amseroedd; yn ail, er dyddanwch, a chwanegiad gwybodaeth ac ystyriaeth rinweddol i'm hunan; yn drydydd, er addysg rinweddol i'r oesodd à ddêl.

Ac velly terfyna.

¹ *Llyvyr arall*—A bod yn daer am ei gartawd.

4. LLYMA DRIODD DOETHINEB ETTO, o *Llyvyr Curt Colman*, à ysgrivenwyd genyv vi, Thomas ab Iwan o Dre Bryn, yn y vlywyddyn 1679: (o'r un *Llyvyr*.)

1. Tri pheth nis gellir eu gweled yn eu llawnder o gynneddv: cynneddvau molianus, cynneddvau drygionus, a chynneddvau awenbwyll.

2. Tair colovn daioni: calondid, cariad, a doethineb; a lle ni bo y tri yn un nis gellir amgen no difyg.

3. Tri arwdd dŷn dâ: ymovyn am wirionedd, gwneuthur cyviawnder, ac ymarver â thrugaredd.

4. Tri pheth y sydd ac erynt y cadarn-êir gwirionedd o'i ganlyn: er maint yr anhawdsder, er maint y colled, ac er maint y cosp a'r poen.

5. Tri cholled à bair ynnill yn y diwedd: colli à vo mwy no rhaid, colli iechyd, a cholli à vo pen iddo ev a'i collo ar bob peth; canys yn hwnw y bydd mwyav o'i bechodoldeb ev.¹

6. Tri pheth y dylai bob dyn ymostwng iddynt: ei allu corforawl, ei ddymbwyll deall, a'i gydwybod ei hunan, bynagobeth ei gofynion.

7. Tri phriv cynnysgaeth gwybodaeth dŷn: à ddengys ei synwyr ei hun iddo, à ddysgo ei gvymbwyll ei hun iddo, ac à olyn ei gydwybod ei hun gantbo.²

8. Tri pheth nis gellir na threchant yn y diwedd: cariad, gwirionedd, a gwynvyd.³

9. Tri pheth anheggor i ddoeth: gwrandaw, gweled, a thewi à sôn.

10. Tri rhywiogrwydd meddwl à bair syberwyd: tymmer goddevus, parodrwydd rhoddi, a llawen o gynneddv.

11. Tri pheth cythreulig ar ddŷn: cenwigen, trachwant, a balchder.

12. Tri pheth ar ddŷn à barant hofi ei gyveillach; pwyll, syberwyd, a haelioni.

13. Tri pheth y dylid eu cadw dan llaw: chwant y enawd, rhwysg y tavawd, a gwŷn digovaint.

14. Tri nôd annoethineb: ymolygu yn vawr, ymchwantu yn vawr, ac ymchwedl-eua yn vawr.

15. Tri nod creulondeb: niwedugwirion, anymdawr ag à weler, ac ymgellwair à thrallodus.

16. Tri pheth à geir o gampau molianus: dysg, dawn, a llawenydd.

¹ *Llyvyr arall*—Tri cholled i ddyn à bair iddo ennill yn y diwedd: colli à vo'n ormodd gantbo, colli iechyd rhodresgamp, a cholli à vo nessav at ei galon, canys yn hwnw y bydd mwyav ei bechawd ev.

² *Llyvyr arall*—ac a orchymyn ei gydwybod ei hun iddo.

³ *Llyvyr arall*—Daioni, gwybodaeth, a gwynvyd.

17. Tri pheth à geir o godi'n vore :
iechyd, golud, a doethineb.¹

18. Tri pheth anhawdd i anghall ea
gwneuthur : attal ei serch, attal ei lîd, ac
attal ei davawd.

19. Tri pheth a ddangosant ddoethineb
mawr ar ddŷn : dydddev cam yn amynedd-
gar, rheoli chwant yn ddeddwawl, a chadw
ei veddwl yn ystyriawl.

20. Tri chyntevigaeth pob peth : deall,
nerth, a chariad.

21. Tri anveidrolion y sydd, ac nis
gellir amgen no phob peth bodiadawl
ynddynt : changder, tragwyddoldeb, a Duw.
Can nis gellir amgen no eu bod yn mhob
mân, ac yn mhob amser, ar unwaith heb
mysymud.

22. Tri pheth nis gellir o bwyll bod ar
y tri anveidrolion : dechreu, diwedd, a
chanol.

23. Tri pheth nis gallant vod heb eu
gwrthyddion : gwynnyd, gwirionedd, a
gwybodaeth.²

24. Tri pheth nid ydynt ond un : gwir-
ionedd, gwybodaeth, a goleuni.

25. Tri govyzion dwyvoldeb a'i holl
berthynasau : eitha'r ymgais, eitha'r deall,
ac eitha'r serch.

26. Tri armerth à ennillant gariad Duw
o'u rhoddi yn llwyr o galon er Duw a
daioni bŷd : ymgais o gorf a deall, cydwy-
bod, a bywyd lle bo achos.³

27. Tri pheth à ddangosant ynnioldeb
dŷn yn o gwbl : y tri pheth cyntav y tery
olwg arnynt, y tri dasmal cyntav, a'r tri-
pheth cyntav y sôn ev am danynt.

28. Tri anhebgor byd : gwybodaeth,
trevn, a diwydrwydd.

29. Tri anhebgor gwlad a chenedl :
tëyrnedd, cyvraith, a golychwyd.⁴

30. Tri anhebgor tëyrnedd : awdurdawd,
cyvianwnder, a doethineb.

31. Tair priv golovn tëyrnedd : arglwydd,
rhaith, ac ynad.

32. Tri anhebgor cyvianwnder : gwir,
hardd, a chywlesawl.

33. Tri pheth à geir o ymgynneddva yn
ddâ : parch ac anrhydedd y byd, boddlon-
deb meddwl, a derbyn da gan Dduw.

34. Tri pheth à frwythlonant ddoeth-
ineb : gwybod am à vu, ystyr am y sydd, a
phryderu am à ddaw.

35. Tri pheth à barant hawddvdyd :
iechyd corf, meddiant ddiangen, a chydwy-
bod lân.

36. Tri pheth hardd eu gweled : cyttun-

deb rhwng brodyr, cymmwynasgarwch
rhwng cymmydogion, a chariad fyddlon
rhwng gwr a gwraig.

37. Tri anhebgor priodas er gwynvydig-
rwydd o heni : cyttundeb diddig, cariad
cydgalon, a chyvawch y ddau mewn daioni.

38. Tair camp ganmoladwy : haelioni
Cymro, syberwyd Franc, a hyder Sais.¹

39. Tri pheth à bair i wr glôd a chym-
meriad caredig yn ei wlad : gwedyd yn
dêg yn wyneb, rhoi gair da ynghevn, a
fyddlondeb cyveillach.

40. Tri pheth a ddiogelant i wr wasan-
aeth o gywirdeb : cariad a'i gwasanaetho,
a'r modd a'i diogeler yw cariad am gariad ;
ynnill, neu elw a buddioldeb, ac o'i roddi
y diogelir cywir o wasanaeth ; a chym-
myred à ddengys gymmeradwy ar à wneler
yn wasanaeth, ac o'i ddodi y diogelir cywir
ar wasanaeth.

41. Tri pheth annyddan eu gweled :
cyvoethawg hael yn myned yn dlawd,
dedwydd yn myned yn ddiriaid, a devodau
gwlad a chenedl yn myned yn waeth-
waeth.²

42. Tri rhyw o ddynion à vyddant yn
oreuron hyd yn y man y bont ac a'u had-
naper : cywiriad deddvolion, goludogion
haelionus, a gwybodolion dedwyddgamp.

43. Tri dynion à vyddant yn oreu'r bŷd
arnynt lle nas adnaper : celwyddogion,
bradon, a lladron.

44. Tri pheth byr eu parâad : rhyvedd-
oldeb, gwagogoniant, a thegwch ieuenge-
tid.

45. Tri pheth fôl iawn eu gwneuthur :
gweiddi ho ! wi ! cyn ynnill y gamp, cyvri-
v a bwrw ar ddwydd cyn y delo, a barnu cyn
cyn gweled y diwedd.

46. Tri pheth ni wnâ un dŷn doeth :
dysgwyl am analladwy, tristâu am anad-
veradwy, ac ovni anocheladwy.

47. Tair priv gamp rhagrithwr : tystiol-
aethu yn wrthwyneb i air Duw, cyhuddaw
yn anghyviawn, a barnu heb awdurdawd.

48. Tri pheth à hir gynnail ddirieidi ar
ddŷn : meddwdawd, godineb, ac ymladd-
garwch.

49. Tair cyvarmerth dedwydd : yn erbyn
anfodion, yn erbyn pechodau, ac yn erbyn
marwolaeth.

50. Tri arwyddoldeb dedwydd : rhad-
londeb, rhywiogrwydd, a gwiliadoldeb.

51. Tri arwyddoldeb diriaid : avradlon-
deb, avrywiogrwydd, ac ysgeulusdawd.

¹ *Llywyr arall*—Iechyd, dysg, a chywoeth.

² *Llywyr arall*—Daioni, cariad, a gallu.

³ *Llywyr arall*—Tair aberth, &c.

Llywyr arall—adlysg ar ddoethineb daionus.

¹ *Llywyr arall*—Tair camp ganmoledeg, &c.

² *Llywyr arall*—Tri pheth annyddan eu gweled :
cyvoethog hael yn myned yn dlawd, dedwydd yn
myned yn ddiriaid, a chwerthin am ben y doeth
ymbwyllgar.

52. Tri pheth goreu yn y bŷd: iechyd, rhyddyd, a synwyr.

53. Tri pheth balch: ceiliog ar ei domen ei hun, corgi ar arfed ei veistres, a chrach swyddwr yn ei ansawdd.

54. Tri pheth di glwyv diglewyd à vawr gystuddiant a'i harweinio: cariad, cās, a galar.¹

55. Tri pheth ni wna un gwr doeth. myned hyd vôr lle gellir tir, gellwng i maes ei gyvrinach, a gellwng dydd i vnyed heibio heb wneuthur rhyw ddaioni.

56. Tair camp ganmoladwy ar verch: tawedocrwydd, lledneisrwydd, a diweirdeb.

57. Tri pheth anhawdd eu tawelu: tdnau'r môr, rhysgyr gwynt, a thavawd gwraig anynad grintachlyd.

58. Tri chasbeth Cattwg Ddoeth: gwr heb wraig, mab heb ddyg, a theulu heb drevnau.

59. Tri pheth casach no'r cwbl: bardd heb ddoethineb, ofeiriad heb gydwybod, a barnwr heb gyvianwder.

60. Tri pheth dyddan gan wr eu gweled: tanwyd o dân, yr aelwyd yn lân, a'r wraig yn llawen.

61. Tri pheth digon annyddan: cell wâg, bwyd heb halen, a thy heb olau.

62. Tri dŷn à welant eu hunain yn ddigon call: dŵl ni welwys, balch ni ddysgwys, a fôl à gredwys.

63. Tri dŷn à welant eu hunain yn ddigon anghall: divalech à ŵyr ei ddiifyg, awengar yn vawr ei ymchwil, a phwyllgar yn ovni y gwaethav o ddiifyg canvod y goreu.

64. Tri dyn ni waeth gadael iddynt no'u dangos a'u cyngori: avradlawn blysig, trachwantus cybyddlyd, a doeth yn ei olwg ei hun.

65. Tri dyn goreu vydd eu gadael ar eu bwyd eu hunain: ansyber, annysgedig, ac anymgeisgar.

66. Tri dŷn goreu pa vwyav o dir vo ryngthynt à phawb: anynad, anwireddus, ac anwybodus.

67. Tri pheth hardd eu gweled: parchu dyeither ac estron, gwrol trugarawg, a heddwch mewn teulu.²

68. Tri dŷn er maint à wneir iddeu boddloni à anvoddllonant bawb: cybydd, merch dëg, a brenin.

69. Tri pheth ni ddylai neb o ddŷn ymvalchïo arnynt: ei wybodau, ei ddwyv-oldeb, ac à wnel o gymmwynas; am nas gŵyr ac nas gwna vyth ei ddigon.

¹ *Llyvyr arall*—Cariad, galar, a chenvigen.

² *Llyvyr arall*—mewn teulu a chymmydogaeth.

70. Tri phwyll y sydd dros dewi: rhag dywedyd y peth nas dylid, rhag dywedyd y modd nas dylid, a rhag dywedyd y lle nas dylid.

71. Tri pheth y dylid eu diolch: gwa-hawdd, rhybudd, ac annerch.

72. Tri pheth à ddylai vod gan wr cyn ydd elo i ryvela: achos cyviawn, cledddy cywir, a chariad ei wlâd a'i genedl.

73. Tri pheth anhebgor i wr cyn myned i ymgyvreitha: clawdd aur, wyneb pres, a chalon gareg.¹

74. Tri pheth iawn i ddŷn ymladd trost-ynt er eu hamddiffyn: ei wlâd, ei gâr, a'i vwyd ei hun.

75. Tri pheth y ceif dŷn o dreiglo ymbell o'i wlâd: newyn, anwyd, ac am-mharch.

76. Tri pheth y dylai bob dŷn eu gwy-bod: devodau ei wlâd a'i genedl, dosparthau doethineb, a chelvyddyd y gallo ev ymgyn-nal ganthi.

77. Tri pheth ni wrandawant ar gynghor ba crystal bynag y bo: brŷs, llid, a thra-chwant.

78. Tri pheth nid call ymyryd â nhwy: llywodraeth tŷ gwr arall, cyngori pen-devigion goludog, a chwilio dirgelion.

79. Tri pheth tu hwnt i bob deall dŷn: eithavodd maintioli, eithavodd bychander, a dirgelion Duw.

80. Tri gwall cadarn à ddygwydd ar ddŷn: gwall ovn, gwall llid, a gwall serch.

81. Tri angerdd à barant wallgov a gwallbwyll ar ddŷn: angerdd ovn, angerdd llid, ac angerdd serch.

82. Tri dŷn y dylid eu gochel: à weto ië gyda phob dŷn, ac ar bob achos, à ocheho varnu nag y'mhlaid nag yn erbyn un dŷn ba bynag, ac à wrthepo bob dŷn, achos neu heb achos.

83. Tri pheth y gŵyr pob dŷn diwydgall eu gwnenthur: ei arad, ei lyvyr, a'i vara.

84. Tri moddion ymborth dŷn: hela, cymnewidiaeth, ac aru daiar.

85. Tri pheth o'u hadver a estynant einioes dŷn: y wlâd a'i magwys yn blentyn, yr ymborth a'i maethwys yn blentyn, a'r myvyrdawd a'i dyddanwys yn blentyn.²

86. Tri pheth anwadal: cymmeriad neu garedigrwydd gwŷr mawr, cariad merch, a llygedyn o haul vis Ionawr.³

87. Tri dŷn nid call rhygoelio iddynt: hŷn no'i gymmodogion, rhodiadur o bell, a darllenwr llyfrau aghyviaith.⁴

¹ *Llyvyr arall*—ddŵr.

² *Llyvyr arall*—Ei wlâd gynhenid, ei ymborth gynhenid, a'i vyvyrdawd gynhenid.

³ *Llyvyr arall*—cymmeriad a'i wyddi, &c.

⁴ *Llyvyr arall*—ac a vo vaen dros iaen.

88. Tri ymryson à ddygwydd ar varwolaeth goludawg cadarnudraws: cyvneseiv-iaid am ei dda bydawl, pryvaid am ei gorf abwyawl, a chythreuliaid am ei enaid an-
varwawl.

89. Tri pheth sy'n cynnal y byd: cariad, diwydrwydd, a chyvraith gyviawn.

90. Tri pheth ar ddŷn à gauant ar bob daioni arall: dwyvoldeb, tangnevoldeb, a gwroldeb.

91. Tri areiliaid gwybodaeth: golwg, clyw, a deall.¹

92. Tri pheth goreu o bob peth i bob dŷn: awen ddeallgar, iechyd corf, a chydybod lân.

93. Tair camp ar ddŷn a'i gwnant yn debyg i gythraul: twyll, cynhen, ac enllib.

94. Tri pheth anverth eu gweld: teulu heb wybodaeth, gwlad heb gyvraith, a chelwydd heb gyviawn o ddosparth.

95. Tri pheth cythreulig ar ddŷn: cybydddra, balchder, a chreulonder.

96. Tri gwrthred pob drwg: dirwest, amynedd, a haelioni.²

97. Tri amysgre pob peth: amser, lle, a rhyw.³

98. Tri pheth à gynnalant hir dylodi ar ddŷn: glythineb, ymryson, a balchder.

99. Tri pheth ni hawdd ortrecher arnynt: serthedd, cariad, ac angau.

100. Tri pheth à wna y gwis yn well no'i veistyr: mynych ymgais à dysg, ym-synwyrw yn ddaeth ei awen, ac ymgyn-neddru yn dda, ebai'r Bardd Glâs o'r Gadair.

101. Tair dedwyddgamp gŵr: aru trev ei dâd,⁴ cwnu plant ar vonedd, ac ymgadw rhag ymrysonau.

102. Tri pheth y dylai bob dŷn eu hys-tyried yn ddivrivawl: o ba le y daeth, yn mha le y mae, ac i ba le ydd â.

103. Tri pheth à geif pob doeth dedwydd: digonedd bydawl, llawenydd cydwybod, a gwynvyd nev yn dragwydd.

104. Tri pheth over dros bèn: amnaid ar ddall, ymgyvriaw à byddar, a gyru fol i neges.

105. Tri pheth à wnant droedled gadarn i ddoethineb: ieuencid i ddysgu, synwyr i ddeall, a cheudawd i gadw.

106. Tri pheth nid call ymddiried iddynt: iechyd henddyn, hinon gauav, a diniweidrwydd arglwydd cyvoeth.

107. Tri glwth byd: môr, dinas, ac arglwydd cyvoeth.

108. Tri pheth à ddifeithiant y bŷd:

¹ *Llyvyr arall*—Tri areilant, &c.

² *Llyvyr arall*—Tri gwrthrediaid, &c.

³ *Llyvyr arall*—Tri amysgre, &c.

⁴ *Llyvyr arall*—aru tir tattrev, &c.

brenin fol heb gyngnor, ynad heb gydwy-bod, a gwerin heb uvyddawd.

109. Tri anheggor gwlad a chenedl: priodasau, cyvodau dosparthus,¹ a chyvarwyddyd; canys heb y pethau hyn nis gellir cyvrwym ar wlad a chenedl.

110. Tri chael à gar pob cybydd eu cael: cael clôd lle y dirper anghlod, cael ei wyn ar bob hael à welo yn myned yn dlawd, a chael y dorth a chadw ei geiniog hevyd.

111. Tri madvanogion bŷd: bardd, fer-yllt, a llavurwr. Sev bardd yn athraw gwybodau, deall, a doethineb; feryllt yn cynnal celvyddyddau llaw ac oferyndodau daionus; a llavurwr yn aru daiar er ym-borth dŷn ac anivel.

112. Tri anvad vanogion bŷd: tŷrn, cyvnwidydd, a chybydd. Sev drwg o bwyll ac ansawdd ac amcanion eu cyvlyrau y byddant, ac â wnânt ddaioni o ansawdd anghyvednaws; tŷrn yn gwarogi dirieidi ac yn gwerinaw anwar; cyvnwidydd yn diwall eisiwed; a chybydd yn cyvoethogi'r to à ddêl; a drwg o ansawdd cyvednaws ydynt; sev y bydd tŷrn yn anghyviawn gan olud a galluocwydd, cyvnwidydd â wna dwyll ac avrad ac avraid o drachwant a blys anghyvednaws, a chybydd â newyna ei dylwyth a'i deulu a phawb o'r byd hyd y gallo er ynnill golud, ac ni wna ddaioni o'i vodd, sev daioni cyvednaws, oni newyno ev ei hunan o'r byd.

113. Tri pheth y dylai pob dŷn synwyr-awl eu gwneuthur: darllen er gwybod, ystyr er addysg, a choviaw er daioni iddo ei hun ac i bawb ereill.

Ac velly tervyna.

3. LLYMA DRIODD DOETHINEB EREILL.
O Hen Llyvyr mawr Margam. (o'r un Llyvyr.)

1. Tri pheth gwrol uvyddâu iddynt: i'r gwîr, i gyngnor da, ac i'r ceiliog pylgain.

2. Tri dŷn atgas: tylawd balch, cyvoeth-awg celwyddawg, a hên godinebus.

3. Tri pheth ni ddylant vod un orig vechan ar anghov: gorchymynion Duw; cafaeliad trwn da; y'r marw; gan ganlyn neu ymwrthod, val y to govyn, à ddywed-asant ac à wnaethant hwy.

4. Tri pheth ni vyddant anmrycheuldyd: dwylaw y crochennydd, olwyn mên, a'r un à ganlyno ddrwg gyveillach.

5. O dri pheth y daw cyngnor da, sev pan gyvymgydiant y tri: gwybodaeth, ewyllys da, a rhyddy ymadrawdd.

6. Tri pheth à ddylynt vod bob amser gartrev: y gâth, y funell, a'r wraig.

¹ *Llyvyr arall*—Cyvundodau dosparthus, &c.

7. Tri pheth annaturawl: marchnattrev heb ladron, hên gybydd heb arian, a merch lân heb garwr.

8. Tri pheth nid call myned yn eu cych mewn brÿs: rhyvel, gwleddocrwydd, ac ymddadlu.

9. Tri pheth nid call iawn eu bostio: cwrw da, gwraig lân, a phwrs llawn.¹

10. Tri pheth nid hawdd gan neb eu benthyca: ei varch, ei arvau, a'i wraig.

11. Tri pheth hardd ger bron Duw a dÿn: cyttundeb rhwng brodyr a chwiorydd, cariad rhwng cymmodogion, a gwr a gwraig yn cadw eu fydd mewn cyttundeb.

12. Tri pheth sy raid byw hebddynt os mynir heddwch: golud, arvau, a gwraig.

13. Tri dÿn â vydd ddiogel a diangol ba le bynag ydd elont, ai heddwch ai rhyvel y bo: benyw, gwr cyn barv, a gwr heb arv; ac nis dylid niwed corforawl iddynt.

14. Tri chasbeth Duw a dÿn: golwg ymladdgar, tavod twyllodrus, ac asbri drygionus.

15. Tri pheth puteinaidd eu lliw ar venyw: bod yn voethus, yn chwerthinus, ac yn chwannog i ymdrwsiadu yn wych a chostus.

16. Tri pheth sydd o ddiawl: peri anghydvod rhwng brodyr a chyveillion, anudoniaeth, sev gau dystiolaeth, a chwanocerwydd i dywallt gwaed.

17. Tri nôd auwr: dal gormod sylw ar â vo distadl, drwgdybio yn ddiachos, ac heb ynddo draserch â nebun ei byd.

18. Tri nôd bradwr: chwannocerwydd i ymgyswllt â'r drwg, tavawd gwenieithus, a serch ar bob newydd.

19. Tri nôd gwroldeb: treiglyddiaeth mynych gartrevgyrch, anvoethusder, ac annalchineb.

20. Tri nôd callineb: bod yn ymgeisgar, bod yn amyneddgar, a bod yn gartrevgar.

21. Tair camp â vydd ar wraig odinebus: chwedleua llawer am ei chymmodogion, myned oddigartrev heb ei gwr, ac edrych llawer drwy'r fenestri.

22. Tri pheth anhardd anwedus ar verch neu wraig: chwedleua llawer lle a'i gwahodder, siarad o'r neilldu â gwyr a gweision, a siarad am ei chymmodogion amgen nog â vo da am danynt.

23. Tri arwydd rhagrith: beio arall yn vawr, codi llygaid yn y llan, ac ymddwyn gochelgar.

24. Tair priggamp dÿn fôl: glythineb, chwareddiaeth, ac ymddadlu ag un â vo llai nog ev ei hun mewn gwybodaeth.

25. Tri pheth ni ddylid ymddiried gor-

¹ *Llywyr arall*—Ac arian mewn côd.

mod, iddynt: i gefyl cyvlog, i was baleh, ac i wraig â sonto lawer am ei threvid-aeth.

26. Tri pheth goreu gadael iddynt: ei dierth, lliv disymmwth, a doeth yn ei olwg ei hun.

27. Tri pheth melltigedig eu rhwystraw: priodas gyvreithlawn, cynnorthwyaw'r anghenus, a thoedigaeth at vuchedd gwell.

28. Tri dÿn ni ddylint gerydd: plentyn yn lleviau am dad neu vam, dÿn yn myned yn dlawd drwy gynnul gwybodaeth, a dÿn yn ymdralodi mewn serch.

29. Tair bôst gwr: merch â briodawdd, bywyd â waredawdd, â chamsyniad â iawn-hâawdd.

30. Tair bôst anwr: merch â dwyllawdd, maint a laddawdd, a'r eshwyn â roddawdd.¹

31. Tri harddwch gwlad: ysgubawr, eglwys, ac ysgol.²

32. Tri phall melltigedig: pallu bwyd i'r newynog, pallu lletty i ddiert h ac estron, a phallu addysg i'r un a'i govyno.

33. Tri pheth er eu dryced gwell bod â nhwy no bod hebddynt: brenin, ofeiriad, a gwraig.

34. Tair llwybr, na ddoder avrwyddiant arnynt: llwybr plentyn i ysgol, llwybr diert h i bèn ei daith, a llwybr meddyg at y clâv.³

35. Tri pheth ni ddylid yn vawr ymchwilio iddynt: bywioliaeth y cymmodogion, cyvrinach serchogion, a dirgelion Duw.

36. Tri anfawd maeronydd: gwâs twyllodrus, morwyn dew, a gwraig valch.

37. Tri anfawd llavurwr: gweithiwr diog, had lledryw, a thir tragolwg.

38. Tri phrivanmhorth llavurwr: tir drwg, arglwydd drwg, a gwraig ddrwg.

39. Tri gwrthwynebrwydd gŵr: plant gwrthnysig, gwraig buteinllyd, ac anair ei gymmodogion.

40. Tri pheth anghysurus: corf heb iechyd, tÿ heb wraig, a phwrs heb arian.

41. Tri pheth ni wnant voddlondeb i neb: tÿ heb olau, aelwyd heb wrês, a bwyd heb halen.

42. Tri pheth ni wnant wr yn oludawg: gwraig gysgadur, merch buteinllyd, a mât tringar.

43. Tri pheth anhawdd eu gweled: hên vwch heb varv, hên ysgubawr heb lygod, a hên ddÿn heb drachwant.

44. Tri deuodd anhawdd eu cael ynghyd:

¹ *Llywyr arall*—A dirieidi â wnaeth.

² *Llywyr arall*—Arad, evail, ac ysgol. Hevyd,—*Llywyr arall*—Ysgubawr, evail, ac Ysgol.

³ *Llywyr arall*—Llwybr ysgol, llwybr priodas, a llwybr golychwyd.

doethineb a chyvoeth, awengamp a bôl brâs, ac anrhydedd ac anneddvoldeb.

45. Tri pheth over chwiliaw am danynt : aur y'mlwrs prydydd, iechyd y'ngchorf meddwyn, a doethineb mewn meddwl balch.

46. Tri pheth ereill over chwiliaw am danynt: callineb mewn pên chwaldodog, diwydrwydd mewn cyvingder, a fyddlondeb mewn calon ariangar.

47. Tri chais doeth : gwraig dawedog o blith ei gymmodogion, boddlondeb yn ei gartref ei hun, a santeiddrwydd yn ei gydwybod.

48. Tri breninoldeb gwr: dodrevn tŷ a thir o'i wneuthuriad ei hun, ymdaith o'i drevdir ei hun, a doethineb o'i awenbwyll ei hun.¹

49. Tri pheth ni weled hyd yn hyn yn y bŷd: glwth iachus, cysgadur celvydd, a balch anrhydeddus.

50. Tri pheth over dysgwyl am danynt: gwirionedd mewn rhagreithwr, cywirdeb mewn gwenieithwr, a chyviawnder gan gyvreithwr.

51. Tri pheth gwrthun eu gweled: ieuanc heb llawenydd, hir addysg heb gelvyddyd, a chlâv heb grevydd.

52. Tri pheth anverth eu gweled: cymmodogaeth heb gymmwynasau, athraw ansyber, a phenteulu digrevydd.

53. Tri pheth gwradwyddus mewn gwlad: bardd heb urddas, llandrev heb ysgol, a chenedl heb gwylydd.

54. Tri pheth ni oddevant ymgellwair ag ŵynt: iechyd, llwyddiant, ac oedran.

55. Tri anheggor doethineb: calon yn meddwl, iaith i ddatgan, a cheudawd i gadw.²

56. Tair cynneddv anwedddus ar ddŷn: bod yn daer ei gais, yn galed ei rôdd, ac yn ddrwg ei dŷb.

57. Tri pheth y ceif dŷn dwyvawl: digonedd bydawl, heddwch cydwytodawl, a llawenydd nevawl.

58. Tri pheth y ceif dyn trugarawg: cariad y bŷd, bôdd ei galon ei hun, a bôdd Duw.

59. Tri pheth y ceif dyn goddevus: llonyddwch, cariad, a'r goreu ar ei gaseion.

60. Tri pheth y ceif dŷn dedwydd: cariad y bŷd, bywyd heddychlawn, a gwynryd yn y byd â ddaw.

61. Tri pheth y ceif diriaid: câs y bŷd, awlyddiant, a digovaint Duw.

62. Tri pheth y ceif dyn divalech: amledd

da'r bŷd, llawenydd cyveillgar, ac esmwythder yn ei ansawdd.

63. Tri pheth y ceif dyn balch: câs ei gymmodogion, colled beunyddiawl, ac anesmwythder gwastadawl.

64. Tri pheth y ceif dyn diwyd: clôd, cyvoeth, a blaenoriaeth.

65. Tri pheth y ceif dyn gwallus: coll-edion mynych, tristwch calon, a chywilydd.

66. Tri pheth y ceif dyn gofalus: llwyddiant ar ei amcanion, boddlondeb meddwl, a pharch anrhydeddus.

67. Tri pheth y ceif dŷn cywir: dawn, cariad, a gair da, gan bawb a'i adnapo.

68. Tri pheth y ceif dyn twylodrus: pawb yn ymwrthod ag ev, 'drygvyd anesgorawl, a diwedd drwg.

69. Tri pheth a geir o hiddilyn drwg: bod yn ddrwg ei barch, yn ddrwg ei vŷd, ac yn ddrwg ei ddiwedd.

70. Tri gair cynghor y Bardd Glâs: câr dy Dduw yn vwy no dim, canys eve a'th wnaeth, ac â ddarmerthes erod; gweddïa ar Dduw yn bênav o ddim, canys eve a'th wared ac a'th geidw; ac ovna Dduw yn fwy no dim, canys eve a'th varn.

71. Tri arwydd ar ddŷn ei vod yn gadwedig gan Dduw: casâu pethau drygionus, caru pob pethau daionus, ac ymolychwyd-aw yn ddiwall ovalus.

72. Tri pheth â geir o godi yn vore: iechyd, golud, a dedwyddyd.

73. Tri pheth â geir o hirgwsig y bore: aviechy l, tylodi, a dirieidi meddwl.

74. Tri pheth ar ddŷn â bair i'r diawl ei garu: balchder, cenvigen, a thrais.

75. Tri pheth y dyly cristion eu coviaw bob awr ac orig rhag pechu yn varwawl: gorchymynion Duw, llawenydd y nêv, a phoenâu ufern.

76. Tri pheth â ddaw ar ddŷn heb yn wybod iddo: cwsg, henaint, a phechawd.

77. Tri gelyn enaid cristion: y bŷd, y cnawd, a'r cythraul.

78. Tri meddyg enaid dŷn: dirwest, trugaredd, a chyviawnder.

79. Tri pheth serchog iddeu gweled: diriaid yn myned yn ddedwydd, cybydd yn myned yn hael, a phechadur yn myned yn sântaidd.

80. Tri dyn melltigedig y sydd: â ddro orchymynion Duw heb vod yn edivar gantho, na wypo ddim o ddaioni ac nas cais ei ddysgu, ac â wypo lawer ac nas dengys i neb, na gwneuthur yn ol ei wybodaeth.

81. Tri pheth y dylai cristion daionus eu gwneuthur: caru Duw yn vwy no dim, ovni Duw yn vwy no dim. a gwasanaethu Duw o vlaen pob peth.

¹ *Tlwyrr arall*—Dodrevn o'i vedrusder ei hun, &c.

² *Tlwyrr arall*—A chòv i gadw.

82. Tri pheth sydd anghenraid i bechadur eu gwneuthur: cydnabod ei bechodau, ymwellâu ac ymiawnâu yn ei vuchedd, a deisyf maddeuant gan Dduw.

83. Tri pheth y dylai bob dyn eu hys-tyried: o ba le y daeth, y'mha le y mae, ac i ba le ydd â ev.

84. Tri pheth y dylai bob crision eu gwneuthur: iawn ystyried â vu, iawn ddeynyddiau y sydd, ac iawn ovni a gwiliad â vydd.

85. Tri pheth â gymmhellant weddi ar Dduw: hir-glevyd, hir-advyd, a hir-dristyd; ac i'r neb â weddio ni ddiŷg ymwared.

86. Tri rhyw o ddynion nid ovnant Dduw: bradwyr, murnwyr, a threiswyr.

87. Tri rhyw o ddynion ni phrisiant vawr am onestrwydd: anudonwyr, meddwon, a chribddeilwyr.

88. Tri pheth iawn i ddynion meddwl am danynt a'u gwneuthur: cyviaunder, heddwch, a chariad.

89. Tri daioni ar ddŷn â gauant ar bob daioni arall: meddwl yn dda, dywedyd yn dda, ac o'i holl egni amcanu yn dda.

90. Tri pheth sydd raid i bob crision bucheddawl ryvela yn eu herbyn: twyll y byd, twyll y cnawd, a thwyll y cythraul.¹

91. Tri pheth os cefir ni waeth beth arall â gollir: gair da doethion, heddwch cydwbybod, a bodd Duw.

92. Tri pheth â ennillant gariad Duw: fydd lân ddivyrychau, gobaith cariad diambeuau, a chariad diwallau.

93. Tri achos y dylai bob dŷn garu Duw: am ei grëedigaeth, am ei waredigaeth, ac am vod Duw yn llywodraethu arno.

94. Tri rhyw ddŷn y sydd: dŷn i Dduw, dŷn i ddŷn, a dŷn i ddiawl; dŷn i Dduw â wna dda dros ddrwg, dŷn i ddŷn â wna dda dros dda a drwg dros ddrwg, a dŷn i ddiawl â wna ddrwg dros dda.

95. Tri pheth a gywirant eu gair yn ddifuant: angeu, dial Duw, ac ediveirwch.

96. Tri pheth ni ellir santeiddrwydd lle byddant: gloddest, balchder, a thrachwant.

97. Tri nôd santeiddrwydd: cariad perffaith, uvydddawd gwrol, a thawedigrwydd serchawg.

98. Tair sylvaen doethineb: mab-ieuenctid i ddysgu, côv i gadw dysg, ac aml synwyrâu i drefnidaethu â ddysg.

99. Tri pheth hardd ar ddŷn: gwybyddiaeth, llywodraeth, a dwyvolaeth.

100. Tri pheth sy'n gwaethygu'r byd: seguryd, balchder, ac avradlondeb.

101. Tri pheth sydd yn trallodi'r byd: cenvigen, twyll, a thrachwant.

102. Tri pheth y dysg ddŷn o vod yn segur: dywedyd celwydd, cyvrinach dichellion, a chelvyddydau lladron.

103. Tri pheth canmoledig ar wr: bod yn ddoeth ei ymadrawdd, yn gyviawn ei weithred, ac yn gymmedrawl ei vuchedd.

104. Tri pheth sydd well no chyvoeth: iechyd, rhyddyd, a synwyr.

105. Tri pheth â wnant wr yn vlaenor ar ei gymmologion: bod yn hael, bod yn ddoeth, a bod yn gyvoethawg.

106. Tri ychydig â bair colli llawer: ychydig o anwydau drwg, ychydig o wall, ac ychydig o dwyll (o tedrad.)

107. Tri pheth â ddwg ar ddysg i ddŷn yr hyn â wna lês iddo: ei synwyrâu, ei syniadau, a'i ddygwyddiadau.

108. Tri pheth anhawdd i ddyn: llwyr-adnabod ei hunan, gorchvygu chwant naturiawl, a chadw ei rin.

109. Tri pheth gwerthvawrocav yn y byd i ddŷn: iechyd, rhyddyd, a rhinwedd.

110. Tri pheth â ennillant enw da i ddŷn: dywedyd ychydig, dangos cymwynasgarwch, a diwydrwydd.¹

111. Tri pheth ardderchawg ymhlith pethau ceudodawl: casâu folineb, caru rhinwedd, a dymunaw dysgu yn wastad.

112. Tair cynvedd ddrwg ar ddŷn: balchder heb haelioni, thrachwant heb gyviawnder, a digovaint heb drugaredd.

113. Tri modd y sydd i adnabod dŷn: ei ymadroddion, ei ymddygiad, a barn ei gymmologion am dano.

114. Tri pheth â vawr dwyllant ddŷn: geiriau têt, chwant elw ac ennill, ac eisieu gwybyddiaeth.

115. Tri pheth anhawdd i ddŷn eu gwneuthur: oeri'r tân, sychu'r dwr, a boddloni'r byd.

116. Tri pheth â gadwant wr mewn iechyd: ymborth mesurawl, trawaelu cymmedrawl, a chadw gwrês naturiawl.

117. Tri pheth â arweiniant ddŷn i dylodi: chwareu aviachus, glythineb, a phuteindra.

118. Tri pheth ni all dŷn eu cuddiaw: cyvoeth mawr, cariad mawr, a châs mawr.

119. Tri pheth gwrthwyneb gan wr ymadael â nhwy: y wlad lle ei ganed ac a'i magwyd, cyvoeth â gasgloedd eve ei hun, a chyveillion ei ieuenctid a brovoedd eve eu bod yn gywir iddo.²

¹ *Llywyr arall*—Twyll y b d, chwant y cnawd, a dichell y cythraul.

¹ *Llywyr arall*—Dywedyd ychydig, gwneuthur daioni, ac ymlavuriaw yn ei alwad.

² *Llywyr arall*—a brovwyd yn gywir iddo.

120. Tri pheth anwylyav gan ddên yn hyn o vîd: ei wlad enedigawl, ei gyveillion fyddlawm, a'i eppil gweinïon.

121. Tri achos esgusedig i ddên ddywedyd celwydd: i gadw bywyd ei gydgrïstïon, i heddychu cymmogïon, ac i gadw ei wraig yn voddlon.

122. Tri pheth sy'n cadw y byd mewn trevn: rhiv, pwys, a mesur.

123. Tri pheth anhebgor i wneuthur pob peth: gwybodaeth pa vodd a'i gwneuler, gallu iddei wneuthur, ac ewyllys iddei wneuthur.

124. Tri pheth y sydd ac hebddynt nis gellir dwyn un peth o'r byd i bèn: modd, medr, a myn.

125. Tri pheth da pan vont gymmesur, a drwg pan vont yn anghymmesur: tân, dwr, a gwynt.¹

126. Tri chyw o'r un nîth: creftwr tavawd, bardd dosbarth, a dwyvol cyfes.²

127. Tri pheth ni all nebun vyw hebddynt: trwydded, gwisg, a gwasgawd.

128. Tri nôd lleidr: tavawd holiadgar, llygad gwiliadus, ac wynebryd brawychus.

129. Tri pheth à ddangosant gywirdyn: genau tawedog, llygad diymdawr, ac wyneb divraw.

130. Tri pheth à geif dên wrth ymgyvreitha: côst, goval, a thraferth.

131. Tri rhyw o ddynïon à gollant eu harawwch yn debyg i ddynïon allan o bwyll a chôn: corelwyr, helyddïon, ac ymladdwyr.

132. Tri rhyw o ddynïon anhawdd vydd eu cael yn yr un voddwl: y call a'r fôl, yr hael a'r cybydd, a'r cywir a'r lleidr.

133. Tri ymvydrwydd mawr ar ddên: bwyta wrth gynghor ei vola, gwreica wrth gynghor ei gnawd, ac ymladd wrth gynghor ei lid.

134. Tri rhyvedd bîd: hên heb drachwant, gwraig heb wagedd, a dên da heb iddo elynïon.

135. Tri dên ni ddylai neb eu gwa-hawdd iddei g'nïaw: twyllwr gwenieithus, tystyniwr gwatwarus, a bradwr cenvigenus.

136. Tri pheth à bair i ddên golli gwa-hoddiad: yved gormodd, dywedyd gormodd, ac aros gormodd.

137. Tri pheth à geir o vyned yn vynyeh i davarn: colli golud, colli iechyd, a cholli deall a phell.

138. Tri pheth da iawn eu meddu lle ydd êir yn vynyeh i davarn: bola gwydn, pên cadarn, a phwrs trwm.

¹ *Llygyr arall*—Tri brenin byd: tân, dwr, a gwynt; canys hwy a wnant a vynant lle nas cauer yn eu herbyn.

² *Llygyr arall*—celwydd tavawd, &c.

139. Tri pheth à geir yn rwydd o vyned yn vynyeh i davarn: diod à vyner tra phery yr arian, pechu à vyner tra bydder yn y byd, ac edivaru à vyner yn y byd nesav.¹

140. Tri pheth nis ceif un dên yn ddi-fael wrth ei angen: benthyg arian gan oerwr yn ddi lôg, pleidio ei hawl yn y llŷs gan wr o gyvraith yn ddi dwnc, a chiniaw moethuswyd yn ddirybudd yn nhŷ cybydd anghawr.

141. Tri pheth y dylai bob dên bryderu yn wastadawl eu gwneuthur: gwranda-w yn uvydd, atdeb yn gall, ac ymddwyn yn serchog.

142. Tri pheth nid ydynt yn gorphwys un amser mewn dên: yr anadl yn cerdded, y gwaed yn rhedeg, a'r enaid yn meddyl-ied.²

143. Tri pheth à wnânt wraig yn anni-wair: tegwch ei hwyneb, folineb ei phen, a balchder ei chalon.

144. Tri dedwyddwch teulu: pênor de-allus, bugail govalus, a negeswr cywir.

145. Tri annedwydd teulu: llettya ofeiriad, cadw mursen, a drygwas diog.

146. Tri pheth sydd gystal a'r goreu: bara a llaeth rhag newyn, gwisg lwyd rhag anwyd, a mab gwreng ar adwy.

147. Tri ansawdd y sydd ar bob peth: amser, lle, a chynneiryd.

148. Tri chynryw y sydd ar bob peth corforawl: lliw, llûn, a sylwedd.

149. Tri pheth hyvryd i'r clyw: telyn gyweirber, newyddïon dâ, a llais dên à gerir.

150. Tri pheth hyvryd i'r olwg: goleu o dywyllwch, gorchwyl gyweirdeg, ac wyneb dên a gerir.

151. Tri pheth hyvryd eu teimlaw: arogl, blâs, ac ardymyr gwres ac oerwel.⁴

152. Tri pheth hyvryd i'r deall: gwir, hardd, a rhyw.

153. Tri pheth à wnant wr yn voddlon iddei vyd: tŷ trevnus, tîr cyvanneddus, a gwraig rinweddus.

154. Tri pheth y dylai à gafai gym-mwynas: ei ddiolch, ei goviaw, a thalu y pwyth lle bo galw.

155. Tri difeithwch trev: lliv, tân, ac ymrysonau.

156. Tri llawenydd gwr ar gyveiliorn:

¹ *Llygyr arall*—ac edivaru à vyner pan bo'n ry hwy.

² *Llygyr arall*—a'r bledren yn sugno. — *hevyd arall*: y bledren yn sugno, yr anadl yn ymrwyllo, a'r enaid yn meddylio.

³ *Llygyr arall*—a pherthynas. *Arall*: amser, lle, a chywymwain.

⁴ *Llygyr arall*—a merch a gerir wrth ystlys yn y gwely.

lliw tân, ei yn cyvarthi, a mab bychan yn gweiddi.

157. Tair elusen â vydd bēnau o bob eluseni: ymborth, nawdd, a chynghor da.¹

158. Tri pheth melltigedig y dŷn a'u symmuto: fin tir, pont ar avon, a maen gobaith.

159. Tri pheth y dylai bob Cymro tiriog eu cadw a'u cynnal: gwraig briod, gwr wrth arv lle nas dyco arv ei hunan, ac athraw teulnaidd.

160. Tri pheth sy'n llygru'r bŷd: balchder, avradlondeb, a segurdaud.

161. Tri pheth ar ddŷn a'i gwna yn bechadur: ovnan, trachwant, ac anwybodaeth (anystyriaeth.)

162. Tri gorevras dirieidi: glythineb, ymladd, ac anwadalgwch.

163. Mewn tri pheth y bydd dŷn yn debyg i ddiawl: maglu y fordd, ovni plentyn bach yn ddiachos, a chwerthin am bēn y drwg.

164. Tri phriv dremynt corforawl dŷn: gweled, clywed, a theimlaw.

165. Tri phriv dremynt enaid dŷn: cariad, cās, a deall.

166. Tri chelwydd y sydd: celwydd o wedyd, celwydd o dewi, a chelwydd o ymddwyn; sev y pair pob un o'r tri i arall gredu y peth nas dylai.

167. Tri pheth sy'n gwbl o Dduw: gwirionedd, tangnevedd, a gwybodaeth moliannus.

168. Tri pheth sy'n gwbl o gythraul: anwiredd, tringarwch, ac anwybodaeth.

169. Tri amryson dwyvawl: pwyll dros annihwyll, dawn dros annawn, a chariad dros gās.

170. Tri amryson annwyvawl: rhyvel dros ryvel, cyvraith dros gyvraith, a gwarth dros warth.

171. Tri devnyddion barn gywir: deddv o gyvianwnder, trugaredd o gariad, a chydwybod o iawn bwyll a deall ar y ddau gytav.

172. Tri pheth nis gellir o ddŷn barn gyvianw arnynt: syrth awen, ymgais deall, a barn y gydwybod; am nad oes namyn Duw a'u gŵyr.

173. Tri pheth ni wēdd ar ddwyvawl dedwydd: edrych ag un llygad, gwrandaed ag un clust, a chynnorthwyaw ag un llaw.

174. Tri anheggor deddv a chynneddv: trevn hardd, cyvianwnder, a thrugaredd o gariad perfaith.

175. Tri pheth â ddygant ar gôv i ddŷn ei ddyled i Dduw a dŷn: elusen, unpryd, a gweddi.

¹ *Llyvyr arall*—Gosymaith, lletty, a rhybudd.

176. Tri pheth â wrint gyvianw ddwyv-oldeb: cariad tuag at Dduw, cariad tuag at bob byw, a chariad tuag at bob gwir a chyvianw.

177. Tri argae doethineb: gwirionedd, cariad, ac awenbwyll.

178. Tri pheth â gauant yn erbyn doethineb: trachwant, trablys, a thrafull.¹

179. Tri ennill â geir yn golled yn y diwedd: ennill clôd am argywedus o gamp a gweithred, ennill golud o gribddail a phob anghyvianwnder, ac ennill y goreu mewn drwg ymryson.

180. Tri cholled â dry yn ennill mawr yn y diwedd: colli da'r byd o rod-diardawd, colli clôd a pharch y byd am ddedwydd o gamp a gweithred a chynneddv, a cholli bywyd dros wir a chyvianw.

181. Tri gwrthrym pob gwybodaeth a chelyddyd: anymgais, gorymgais, a dallymgais.

182. Tri pheth rhyvedd sydd yn y byd, gan gymmairt y gwahaniaeth y sy rhynddynt: wynebaw dynion, llavarlais dynion, ac ysgriveniadau dynion; can nis ceir ar un o'r tri ddau yn gynhebyg y naill i'r llall.

183. Tri pheth ni ddarvyddant vyth: cerdd o awen vlodeuawg, enaid dŷn, a chariad perfaith.

184. Tri pheth â wna ysgrivenydd da, nid amgen: tragwyddoli cōv ar weithred ardderchawg, gadael addysg gadarn i'r oesoedd â ddelont, a phery clôd â bery dros vyth iddei enw ei hunan.

Ac velly tervyna.

5. LLYMA DRIODD LLELO LLAWDRWM O'R COETTY.

O'r un Llyvyr.

1. Tri pheth nyw moler am eu gwaith: iâr am ganu, caseg am redeg ymaith, a gwraig am ymladd.

2. Tri dŷn â vyddant mor hēn ar fordd vavr cyn y moler: celwyddog, avrywiog, a chybbud.

3. Tri dŷn a fydd a gwae â 'orfo arno aros yn ufern nes cafont air dā: gwraig veddw, gwr diog, ac athrodwr.

4. Tri dyn cās gan bawb am danynt: trachwantus, gwenieithus, a balch.

5. Tri dŷn â vyddant gasach nô diawl gan bawb: ymgynhenwr, anudonwr, a bradwr.

6. Tri brodyr unbarch â mochi: glwth, meddwyn, a diogyn.

7. Tri pheth over eu dodi, gan nas gwneir lles yn y byd ag hwynt: drych o

¹ *Llyvyr arall*—trachwant, lliid, a thraull.

vlaen dall, cleddyv yn llaw baban, a dysg y'mhen balch.

8. Tri dŷn nid doeth ymddiried iddynt: nad ymwelâ chelvydd, nad ymgais â cherdd, ac nag ymgar â'i blant.

9. Tri dŷn goreu y lleiaf o'u cymdeithas: na chatwo gyvrinach, na charo benyw, ac na wypo gelvyddyd ddaionus.

10. Tri dŷn y chwadd pawb am eu pênau: hunandybus, dŷn anwadal, ac â ovno ei gysgod ei hun.

11. Tri dŷn nid hawdd y cant â gâr eu gwrandaw: achwyngar, sengar, a doeth yn ei olwg ei hun.¹

12. Tri anawd cymmodogaeth: tŷ cwrw, gyr o helgwn, a gwarsedd-dŷ benywod.

13. Tri rhyw o ddynion nid rhaid ond myned i ufern i gael â vnyer o honynt: mawrion pên tomen, penaethiaid trawsion, ac ofeiriaid meddwon.

14. Tri pheth â wnant wr mor gyvoethawg a'r Sais â werthwyd gan ei dâd i'r diawl: gwraig amheuthyngar, merched â ymbincio, a meibion segurilyd.

15. Tri dŷn â dŷrant eu gyddygau eisieu edrych dan eu traed: balch trwyn uchel, awyddus poethvryd, ac anarbodus penchwiw.

16. Tri anawd cymmodogaeth: privacon, monachlog dlawd, a rhyvel castell; am nas symmudant vyth o'r llëodd y byddant.

17. Tri pheth â wnant wlâd yn dlawd: cnwd mawr o ofeiriaid, graddu llawer o brydyddion, a rhyvel pendevigion.

18. Tri chymmudogion goreu yn y bŷd: dedwydd, celvydd, a chybydd crogedig.²

19. Tri pheth prydverth eu gwled: dedwydd yn ei gartrev, celvydd yn ei orchwyl, a chybydd ar y grogbren.

20. Tri pheth nid ydynt ond rhith a lledrith: diweirdeb merch binc drwsiadgar, crevydd ofeiriad, a gwybodaeth arglwyddi cyvoeth.

21. Tri pheth â ddangosant buten: min moethus, gwisgodd teganllyd, a thavawd rhedegawg.

22. Tri pheth ni waeth pa mor bell y byddys oddiwrthynt: gwragedd chwedleugar, ofeiriaid meddwon, a chwn cynddeirigion.

23. Tri ennill â gavas y gwr a losged ei dŷ: gwared llygod o'i gell, gwared chwain o'i wely, a gwaredu gwraig ddrwg; sev y llosged y tri ar unwaith gyda'r tŷ.

24. Tri pheth da iawn eu meddu cyn y

dyweder â vo'n gelwydd: synwyrbwyll cadarn i lyvelu, fol i wrandaw, a chôv da rhag ei wrthddywedyd yn ol llaw.

25. Tri pheth ni thalant vawr ond tra vont yn y tŷ: y gath, y sawell, a'r wraig.

26. Tri pheth â vyddant o'u pânau yn dda: brethyn llwyd, pysgodyn hallt, a gwas diog.

27. Tri dŷn ni thalant eu cwnu oddi ar y dŷmen: gloddestwr, ymbinciwr, a chrochwerthinwr.

28. Tri pheth goreu vydd eu crogi: eog hallt, het wleb, a chybydd.

29. Tri chymmudog goreu yn y bŷd: celvydd ei law, dedwydd ei vuchedd, a chadarn gybydd yn ngrôg.

30. Tri pheth â gâr cybydd: goganu hael, gormesu tlawd, adwyn eiddo ei hunan.

31. Tri pheth nid hawdd eu dala: carw ar vynydd, cadno mewn coed, a cheiniog cybydd anghawr.

32. Tri dewisbeth y Bardd Glâs o'r Gadair: tân heb vwg, fordd heb laid, a gwraig heb dlawd.

33. Tri pheth â wnant arglwydd cyvoeth cystal a'r goreu: cynfon llo, post clwyd, a chi crogiedig.

34. Tri pheth y dylai gwr eu meddu cyn ydd elo i ymgyvreitha: clawdd aur, wyneb pres, a chalon ddŷr.

35. Tri pheth ni wnant ddaioni ond tra eu gwylier yn graf: tân, dŵr, a benyw; can nad oes o honynt eu hunain â wna ddaioni.

36. Tri pheth goreu ar vrys eu gwneuthur: dal chwain, troi oddiar fordd ci cynddeiriog, a gochel ymryson.

37. Tri pheth fol eu gwneuthur: piso yn erbyn y gwynt, ceisio dal llucheden, a cheisio attal tavawd gwraig.

38. Tri pheth nis gwelir yn ebrwydd: glendid mewn hwch, moesgarwch mewn Sais, a doethineb mewn Cymro.

39. Tri pheth ni châr nemmor o ddŷn eu cael: bwyd mâb marw, goleu lluched i'r nos, a chariad Sais.

40. Tri pheth ni chywirir vyth: breuddwyd gormwyth, gobaith ynvyd, ac addewid Sais.

41. Tair cenedl amravael eu divyrwch: Cymro, cerdd a thelyn; Franc, minddu-mandell; a Sais, meddwi.

42. Tri pheth ni wyr neb pa bryd nac yn mha le y ceir eu gwled: mantell Tegau Eurvron, llŷs Gwyn ab Nudd, a syberwyd Sais.

43. Tri pheth nid aml a'u clywer: cân y vôrwrwyn, gwahoddiad i wledd gan gybydd, a doethineb o ben Sais.

¹ Llywyrr arall — yn ei veddwl ei hun.

² Gwel riv 26.

44. Tri pheth ni waeth pa leiaf y clywer o honynt: cân hwch ar wynt, enee hên wrach, a phregeth brawd llwyd.

45. Tri pheth amhebyg iawn y naill i un o'r lleill o honynt: dŷn, bram hên wrach, a chybydd.

46. Tri pheth nid rhaid eu casach: llyfant ar ynnwes merch dëg, cybydd y man y bo dynion, a diriaid y man y bo doethion ddwydd.

47. Tri pheth anesmwyth iawn iddeu perchenogion: gwely chweiniog, ystôl gygnog, a gwraig oludog, lle na bo golud o du'r gwr.

48. Tri dŷn digon da eu cyvlyrau pei gwelent hyny: diangen, diddyled, a diwraig.

49. Tri pheth ni hawdd eu digoni: bol gwraig maerwr, balchder gwraig brenin, a ..... merch tawarnwr.

50. Tri pheth ni hawdd ymguddiant: gwellyn mewn esgid, mynawyd mewn cwd, a phuten mewn tyrva.

51. Tri pheth o châr gwraig weled y ddau cyntaf, hi á gâr weled y trydydd: wyneb ei hun mewn drych, cevn ei gwr o bell, a gorderchwr wrth ei gwely.

52. Tri pheth ni rydant vyth: cleddyw gwas gwyh, pedolau cefyl melinydd, a thavod gwraig.

53. Tri pheth ni wnant les iddeu perchenogion: gwybodau diriaid, trythgwd cybydd a thavod gwraig.

54. Tri pheth ni hir-barânt: llestr pridd gwraig veddw, tân asglodyn, a morwyn-dawdd merch drwsiadgar.¹

55. Tri pheth á ddeuant a'r vrŷs: diawl at ei wâs, ei at olwyth, a phuten at . . .

56. Tri pheth ni hawdd welir: tân heb wrês, avon heb geulan, a benyw heb avrad.

57. Tri pheth á newid yn vynyeh: ceiliog gwynt, y lleuad, a meddwl merch.

58. Tri nôd budrog o gwbl: bod yn ddigywilydd yn ei budrogaeth, bod yn haerllyd yn ei amddiffyn ac eiste yn esmwyth yn ei ganol.

59. Tri dŷn o vod yn ddrwg goreu pa waethav: brenin, ofeiriad, a gwraig; sev goreu eu bod cynnryced ag nas gellir eu caru mwyach.

60. Tri pheth anaml eu gweled: crŷn daiar, difyg o gwbl ar yr haul, a gwraig gall.

61. Tri hên ni ŵyr neb o ddŷn eu di-chell; hen vilwr, hen gadno, a hen buten.

62. Tri hên niw mawr berchir: hen gyhuddwr anudonllyd, hen gybydd á

¹ *Llyvyr arall*—crochan pridd, &c.

ysbeiliwyd o'i giat, a hen gyfoden benllwyd.

63. Tri pheth á arwain i dylodi: glodd-est, diogi, a mercheta.

64. Tri chynghor y sydd a gwae y neb a'u gwne'o: cynghor llid, chynghor bôl, a chynghor . . .¹

65. Tri anallu Duw: digoni gwagedd merch, digoni rhyvyg balch, a digoni trachwant cybydd.

66. Tri dŷn nid doeth ymladd ag ŵynt: fol geni, ofeiriad, a gwraig.²

67. Tri dŷn y sydd ni wyddys yn iawn pa un gyntaf o honynt á âi ddiawl: twyll-odrus, balch, a chybydd anghawr.

68. Tri thincw a dybiant eu hunain yn bencwd: cyvoethawg o ledrad a chrib-ddail, gwybodur ar ddichellion dihir-dawd, a mab á gredwys y cyvan á ddywed ei vam am dano.

69. Tri pheth á dybiant eu hunain yn ben ar bob peth: costog tom ar ei domen ei hun, baw ar ben derwen, a chybydd anghawr.

70. Tri pheth sydd gystal a'r goreu: pais wen rhag anwyd, mab gwreng ar adwy, a gwr hanner call yn ofeiriad.

71. Tri pheth er llyncu y cyvan ni welant vyth eu digon: mor, mynwent, ac arglwydd cyvoeth.³

72. Tri pheth nid oes ar y byd vawr o'u heisieu: cwn cynddeiriog, breninodd, ac ofeiriad.

73. Tri pheth llocher eu penau wrth vyned heibio iddynt: ci cynddeiriog, brenin, ac ofeiriad.

74. Tri dŷn medrus iawn ar y gelvyddyd o ymdavodi yn dda: hên edwicwr crib-ddeilgar, hên davarwnwr segurlyd, a hên buten havog.

75. Tri pheth goreu yr hynaf o bob un o honynt: hên gwrw, hên glëdd, a hên gyvaill.⁴

76. Tri pheth gwaethav vydd yr hynaf o bob un o honynt: hen varch, hen gath, a hen vrenin.⁵

77. Tri dŷn á welant eu hunain yn ddigon call: dwl ni welwys, balch ni ddysgwys, a fôl á gredwys.

78. Tri pheth á lygrant ac á bylant awen prydydd: cynganedd orchestawl, a gradd-oliaeth eisteddvod, a mawl rhai dynion.

¹ *Llyvyr arall*—tri chynghor nis dylid eu gwrandaw: cynghor llid, cynghor bôl, a chynghor cnawd.

² *Llyvyr arall*—nid gwrol ymladd ag wynt, &c.

³ *Llyvyr arall*—môr, mynwent, a brenin.

⁴ *Llyvyr arall*—hên vedd, hên glëdd, a hen gyvaill. Hevyd, *Llyvyr arall*—hen gwrw, hen vamwydd, a hên gyvaill.

⁵ *Llyvyr arall*—Hên vara llwyd, hên bais dyllog, a hen arglwydd cyvoeth.

79. Tri ymryson à ddygwydd ar varw-
olaeth cadarn draws goludog: cyvneseiviaid
am ei dda bydawl, pryvaid am ei gorf
abwyawl, a chythreuliaid am ei enaid an-
varwawl.

80. Tri pheth anhawdd eu hattal, ac nid
haws lludd ar y pedwerydd: merch ieuane
winglyd am a'i gorddercho, lliidiawg am
ddial, a thrasychedig rhag yved y ddiod à
ddoder o'i vlaen; pedwerydd yw dadwrdd
yr anuoeth, mwy anhawdd no'r cwbl ei
attal.

*Ac velly tervyna Triodd Lle'o Llawdrwm
o'r Coetty: ac eve à elwid velly achaws
y dywelid ei ymadroddion—ev i law
drom yn ergydiaw yn galel a'i holl
nerth; ac nid arbedai ev y nebun o
ddyn à welai ev yn ddrwg ei ddevod-
au, ac yn ansyber ei gampau.*

6. TRIODD Y GWRAGEDD.

(O'r un Llyvyr)

1. Tri pheth canmoledig ar wraig: ei
hwyneb yn ddawnus, ei hymddyddan yn
synwyrus, a'i harferion yn ddaionus.

2. Tri pheth à barant i wraig gael tyb-
ied yn dda am dani: ei gwr a'i phlant yn
lân olchedig eu dillad, ei dodrevn yn lân a
threvnus, a'i bod yn ymgadw gartrev.

3. Tri pheth à barant i wraig gael tyb-
ied yn ddrwg am dani: bod yn chwannog
i gytgam à gwŷr a gweision, yn ammheu-
thungar, a dywedyd yn ddrwg am ei chym-
modogion.¹

4. Tri pheth à wnant wraig yn dda ei
chymmeriad: sywder yn ei gwisgodd,
gwylder yn ei hymadroddion, a rhadlondeb
yn ei hymarweddiad.

5. Tri pheth à ddangosant wraig yn an-
niwair: bod yn chwerthingar heb wybod
pam, yn valch ar ei phryd a'i gwedd, ac yn
achwyngar ar ei gŵr.

6. Tri pheth hofaidd gan wr eu gweled
ar ei wraig: ei bod yn rinweddus, yn cadw
ei thŷ yn drevnus, ac yn ei gorchwyl yn
vedrus.

7. Tri pheth à ennillant barch i wr o'u
bod ar ei wraig: yn dda ei chynneddvau,
yn anaml ei geiriau, ac yn aml ei gwybodau.

8. Tri pheth à wnant wr yn oludog: ei
hunan yn ddiwyd, ei wraig yn lywodraeth-
us, a'i dylwyth yn fyddlawn iddo.

9. Tri pheth à wnant wr yn hoenus: ei
dda byd yn mwyâu, ei wraig yn ei garu, a'i
Dduw yn ei nerthu.

10. Tri pheth à wnant wr yn anghenus:
tylwyth gwallus, gwraig voethus, ac yntau
yn avradus,

¹ *Llyvyr arall*—ei chymmodogesaau.

14. Tri pheth gweddus i wr eu bod yn
ei dŷ: ei glustog yn ei gadair, ei delyn yn
iawn gywir, a'i wraig yn ddiwair.

12. Tri pheth anghysurus i wr fod heb-
ddynt: tân yn ei aelwyd, arian yn ei bwrs,
a gwraig yn ei wely.

13. Tri pheth à wnant wr yn voddllawn
iddei ginio: ei gylla yn iachus, ei vwyd yn
voethus, a'i wraig yn vedrus.

14. Tri pheth à barant i wr hofi car-
trev: ei deulu yn ddosparthus, ei orchwyl-
ion yn llwyddiannus, a'i wraig yn gariadus.

15. Tri pheth à wnant wr yn llôn ei
wynebpryd: ei dir yn dirion, ei berllan yn
frwythlon, a'i wraig yn radlon.

16. Tri pheth à wnant i wr cwnu ei
galon: ei gâr yn ymweled ag ev, ei gwrw
yn hoenus, a'i wraig yn llawen.

17. Tri pheth anesmwyth i wr yn ei
dŷ: ei funell yn mygu, ei gronglwyd yn
dyveru a'i wraig yn ymdaeru.

18. Tri pheth serchog ar wraig: bod yn
dawl ei nwydau, yn hawddgar ei hymad-
rawd, ac yn hael ei chalon.

19. Tri pheth prydverth ar wraig: bod
yn voneddigaid ei champau, yn volian-
nus ei chynneddvau, ac yn ddwyvawl ei
meddyliau.

20. Tri pheth hyvryd gan wr eu gweled:
ei wartheg yn rhywiog, ei âr yn frwyth-
lawn, a'i wraig yn ddiwyd.

21. Tri pheth à wnant wr yn hawdd-
vydig: ei dŷ yn llawn, ei wraig yn syber,
a'i blant yn brydverth ar gorf a meddwl.

22. Tair camp lân ar wraig: groesew i
yn hawddgar, diwallu yn wyllysgar, ac
arlwyaw yn avlavar.

23. Tri pheth y dylai gwraig briod eu
caru uwchlaw pob peth arall yn hyn o vŷd:
ei gwr, ei phlant, a'i chartrev.

24. Tri pheth à ddylid i bob gwraig ddâ
gan ei gwr: cariad fyddlon, ymgeledd
tirion, a bôdd ei chalon.

Ac velly tervyna.

7. LLYMA DRIODD Y GWRAGEDD PRIOD:
*yn dangos y campau, a'r cynneddvau,
a'r cyverddonau, à ddy'ai vod ar bob
gwraig, val y boddllono hi ei gŵr, ac y
cafo air da gan ei chymmodogion, a
pharch ac anrhydedd yn ei gwlad, gan
bob dyn doeth a deddrol.*

(O'r un Llyvyr.)

Y pethau à ddylaint vod ar bob gwraig
er boddloni ei gwr ydynt val hyn, nid
amgen—

1. Ei phryd a'i gwedd yn ddawnus, ei
hymadrawd yn serchus, a'i chynneddvau
yn volianus.

2. Yn dawel ei hysbryd, yn serchog ei hwynebpryd, a'i dwylaw yn ddiwyd.

3. Ti thy yn drevnus, yn ei gorchwyl yn vedrus, a'i phlant yn vagwriaethus.

4. Ei deall yn llathraidd, ei gwybodau yn deuluaidd, a'i moesau yn vonedigaidd.

5. Yn brydverth ei hystavell, yn syw yn ei chell, ac yn trevnu yn ddigymhell.

6. Yn gyviawn ei bwriad, a meddwl ananllad, a buchedd diavrad.

7. Uvyddod rhywiog, genau tawedog, a gwylder serchog.

8. Yn hoyw yn ei thro, yn sywion ei dwylo, a'i gorchwyl yn gryno.

9. Yn ddwyvol ei devod, yn lân ei chydwybod, ac yn gywir iddei phriod.

10. Ei llavar yn rhadlon, yn hael ei chalon, ac yn gweled ei digon.

11. Yn bur ei buchedd, yn ddoeth ei hymarwedd, ac yn caru tangnevedd.

12. Ei thwrsiad yn syber, yn garuaidd ei mwyrder, ac yn gall ei hyder.

13. Unllaw yn casglu, llaw arall yn rhâu, a'i phen yn pryderu.

14. Yn gywair ei fydd, a'i champau yn ddedwydd, ac yn ddoeth ei llawenydd.

15. Yn brydverth ei hymddwyn, yn erchi yn addwyn, ac yn gwrandaw ar bob cwyn.

16. Yn dda i'r cymmudogion, yn drugarog wrth dylodion, ac yn coled estron.

17. Ei theulu yn ei chanmol, ei deddvan yn rinweddol, a'i phlant yn eu hysgol.

18. Ei saig yn vlasus, ei hannerch yn weddus, a'i derbyn yn serchus.

19. Yn cael parch doethion, a bendith y tylodion.

20. Yn dda yn ei heglwys, yn dysgu yn ddiorphwys, ac ar Dduw yn ymbwys.

21. Yn ovni Duw beunydd, yn caru Duw'n ddedwydd, ac yn gweddio'n burfydd.

Ac velly tervyna.

8. LLYMA DRIODD Y CYBYDD.

(O'r un Llyvyr.)

Pwy bynag o ddŷn â vytho yn gybydd ni vydd ev heb y saith bechod marwawl, oni bydd tra hên, ac er ei hened ni ymedy ev â phechod nes i'r pechod ei adael ev yn gyntav; a hyn â vydd mewn dau vodd; un o'r ddau, yw *rhâd yr Ysbryd Glan* yn ei orddiwes, ac yn rhagberi ar â wnelo ac â vedydio; a lle bo velly, *Nev i'r Enaid*; ail yw colli gan henaint, neu haint, pob galluogrwydd pechu, ac nid diolch hyny i neb, ac nid gobaith amgen noe ufern i'r cyvryw.

1. TAIA camp a vydd ar gybydd, nid

amgen; ovni cadarn, casâu tylawd, a bygwth gwan.

2. Tair cynneddv â vydd ar gybydd, nid amgen: caru arwyllion, casâu genedigaethau, a chwynych tir arall.

3. Tri chās gan gybydd: tavern, cerddawr, a neithiawr.

4. Tri pheth nis ceif cybydd vyth: bendith y gwan, clôd doethion, a rhâd Duw arno yn myued o'r bŷd.

5. Tri pheth ni wedd i gybydd: parch gan haelion, credu â ddyweto, a diolch gan â gaso'r meddiant ar ei ôl.

6. Tri pheth y cyll cybydd yn dragywyddawl: ei dda bydawl, cariad y da rhinweddawl, a rhoddion gan Dduw.

7. Tri pheth â wna'r dŷn â elo yn gybydd: rhoddi ar ei ol lle na bo raid wrthynt, colli pob rhinwedd ddâ â allai vod arno, a thybied ei hunan yn ddoeth cyd y bo ev yr annoethav o bob annoethav o bob annoeth.

8. Tri pheth y mae dŷn yn ymadael ag wynt pan ydd elo yn gybydd: ei glôd bydawl, ei gwylydd, a'i gydwybod.

9. Tri pheth a lawenâ y cybydd: ei vynyth wahawdd, ei anvynyth ovwy, a chafael tylawd dan ei gravanc.

10. Tri pheth ereill â wnant gybydd yn llawen: goganu hael, colledu tylawd, a thwyllaw cyviawn.

11. Tri pheth â wnânt gybydd yn drist: mynych weled ceisiaid, colli gwaith, a rhyvel pendevigion.

12. Tri pheth â wnant gybydd yn glâv: cardoteion aml, newid ar y marchnadodd, a dyddanwch cerddau.

13. Tri pheth â wnant gybydd yn iach: aruthr o waith gan ei wasanaethyddion, ei wala yn ddi' gost, a drudaniaeth yn y marchnadodd.

14. Tri pheth anwyl gan gybydd: cafaeliad yn lledrad, ei wraig yn tynu o vlaen yr ychain, a'i blant yn marw.

15. Tri pheth nid cywilydd gan gybydd eu gweled: llau ar ei ddillad, gwan yn ei regi, a doeth yn ymswyn rhagddo.

16. Tri pheth ni hawdd gefir gan gybydd: bwyd yn rhâd, gair da i gymmodogion, a chynghor er daioni.

17. Tri pheth â ddeuant ar gybydd pan y bo'n ry hwy: deall, cydwybod, a thi-veirwch.

18. Tri pheth ni ymadawant vyth â'r cybydd: y cythraul, canys hwnw yw y pechod, melldith y tylawd, sev yw hyny eisiau tragwyddawl, a chov cydwybod yn y byd â ddaw.

19. Tri pheth â wnant i gybydd ymyn-

vydu: moliannu hael, goganu trachwant, a govyn rhoddion gantho.

20. Tri pheth y mae y cybydd yn eu hennill: melldith y tylodion, drygair y byd, a digovaint Duw.

21. Tri thâl y ceif y cybydd yn y byd hwn am ei ddâ: traferth yn eu casglu, goval yn eu cadw, a thristwch am orvod ymadael ag wynt a'u colli.

22. Tri brodyr cyweithas y sydd: brawd llwyd, bradwr, a chybydd.

23. Tri dŷn sy'n troi y byd wyneb i waered: celwyddawg, balch, a chybydd.

24. Tri phriv-gampau y cybydd: cribddeiliaw, gormesu, a dwyn yn lledrad ei eiddo ei hunan.

25. Tri dŷn â vyddant yn hên eu gwalae cyn y cafont air da y byd: celwyddawg, avrywiawg, a chybydd.

26. Tri dŷn y sydd, ac â garo eu cyveillach, aed i ufern ac eve â geif ei wala wen o honynt: cyhuddwyr anudonllyd, ofeiriad godinebgar, a chybyddion.

27. Tri pheth ymgadwed pob dŷn rhagddynt: ei cynddeiriog, athrodwr celwyddawg, a chybydd.

28. Tri pheth nid hawdd eu dala: carw gwyllt ar ben mynydd, llwynog mewn creigle coediog, a cheiniog cybydd angbawr.

29. Tri pheth nid mynych y cefir eu clywed: cân adar Rhianon, cân ddoethineb o ben Sais, a gwahoddiad i wledd gan gybydd.

30. Tri pheth yr un mor anhebyg y naill a'r llail o'honynt i ddŷn: cnech hen wrachan, chwyd llyfant, a chybydd.

31. Tri pheth â dybiant eu hunain yn ben ar y byd: costog ar ei domen ei hun, baw ar ben derwen, a hen gybydd.

32. Tri divrawd bŷd: celwyddawg, athrodgar, a chybydd; a'r cybydd yn bob un o'r tri; sev, o vod yn gybydd nis gellir amgen na bod yn bob un o'r ddau ereill.

33. Tri anallu Duw: digoni gwagedd merch, digoni rhyvig balchder, a digoni trachwant cybydd.

34. Tri dŷn nis gwyddys yn iawn pa un y dwg y diawl gyntav: twyllodrus, balch, a chybydd.

35. Tri pheth ni wnant les iddeu perchenogion: gwybodau diriaid, tavawd gwraig, a thrythgwd cybydd.

36. Tri thâl am ei olud y ceif cybydd mewn byd ar ol hwn: bod lle nis gall ymgyvoethogi, bod lle mae pob ceudodawl yn canvod eithavodd ei ddirieidi, a gorvod edrych o bell ar bob hael mewn gwynvyd heb dranc heb orphen.

37. Tri chymmydog goreu yn y byd: celvydd ei law, dedwydd ei vuchedd, a cybydd ar y grogbren.

38. Tri pheth goreu vydd eu crogi: eog hallt, het wleib, a chybydd.

39. Treth â gâr cybydd yn ei galon: gweled hael yn myned yn dlawd, gweled tŷ cymmog ar dân, a gweled rhyw ddarwall i gael craf yn lledrad ar eiddo arall.

40. Tri pheth hawdd eu cyvrv: rhoddion gwr wrth gerdd yn ngwledd Sais, cynneddvau da crachvoneddgi, a'r maint cybyddion â geir yn y nev.

41. Tri pheth gweddied pob dŷn nad elo vyth: yn nghrôg, yn valch, nac yn gybydd. Poed velly y bo vyth.

Ac velly tervyna Triodd y Cybydd.

9. TRIODD MAB Y CRINWAS.

(O'r un Llyvyr.)

1. Tri chying bŷd: crau nodwydd ddûr, carn Sais ar gelfaint, a drws cell mab y crinwas.

2. Tri chaled byd: dur naw gwynias, maen cellt, a chalonnab mab y crinwas.

3. Tri pheth ni wyddys ba le y maent: cydwbybod anudonwr, diweirdeb merch tavarnwr, a gonestrwydd mab y crinwas.

4. Tri pheth nid hawdd eu dattod: creigiau'r Eryri, cwlwm cariad cywir, a chlo cist mab y crinwas.

5. Tri thrwm bŷd: Maen Cetti, llwyth yr Ychain Banawg, a golwg mab y crinwas.

6. Tri oer bŷd: trwyn milgi, clöen iâ, ac aelwyd mab y crinwas.

7. Tri llwm bŷd: maen calas, cevn anghenog yn nhir Sais, a bwrdd mab y crinwas.

8. Tri lle y bydd mawr newyn dŷn: yn ymlid meirch gwylltion ar vynydd, gwersyll pen hwyl, a gwedi ei ginio yn nhŷ mab y crinwas.

9. Tri lle y bydd prudd calon dŷn: yn nghyvedd Sais, myned iddei grogi, ac ar uchel wyl yn nhy mab y crinwas.

10. Tri pheth ni wyr neb o'r bŷd pa liw y sydd arnynt: rhawn paun yn castellu, mantell Tegau Eurvron, a cheiniog mab y crinwas.

11. Tri pheth nis gellir eu gwacach: masgell dedwydd, bwmbwl ar y dwr, a llaw mab y crinwas.

12. Tri pheth goreu foi ymhell oddi wrthynt: llong dylog ar vôr, cwn cyn-ddeiriogion, a chyveillach mab y crinwas.

13. Tri pheth ni waeth i ddŷn ychydig no llawer o'honynt: bara oferen, nawdd y creiriau, a rhoddion mab y crinwas.

14. Tri lle y bydd mawr anwyd dŷn: pen Banuwchdani, marchogaeth caseg eira, a rhwng y vaine a'r tân yn nhŷ mab y crinwas.

15. Tri atgas bŷd: meddw yn olwydu ar ei vwyd, balchder ofeiriad, ac ymarwedd mab y crinwas.

16. Tri pheth ni bydd gwell dŷn er â gafu ev o honynt: melldith tad a mam, dwr swwn, a chymdeithas mab y crinwas.

17. Tri fannhirion bŷd: blaidd rheipus newynllyd, tdnau Caswēnan, ac anian mab y crinwas.

18. Tri lle nid mawr y chwennychir bod ynddynt: ogov Wyth ac Annwyth,¹ fau dreigiau Faraon, a neuadd mab y crinwas.

19. Tri pheth over meddwl am danynt: cerdded ar ben, nyddu rhaf o dywod, ac ymddiried i vab y crinwas.

20. Tri pheth anhawdd eu gwneuthur, dispyddu y môr, symmud mynydd yn gyvan, a gwr da o vab y crinwas.

21. Tri pheth lleiaf yn y bŷd: synwyrbwyll etiveddes deg oludog, tangnevoldeb gwr llys, a haelioni mab y crinwas.

22. Tri pheth ni wyddys pa vodd a'u gwneir: seilio tŷ ar ei nenbren, rhewi dwr y'nganol tawdd poeth, a chynghori mab y crinwas.

23. Tri pheth nis gellir gweled eu maint: cyvlediad goleuni, y wlad draw i'r wybren, a thrachwant mab y crinwas.

24. Tri pheth nid oes namyn yn mherwedd ufern le iddynt: twyll y Saeson, celwydd y Francod, ac enaid mab y crinwas.

25. Tri pheth nid ebrwydd a'u gwneir: arllwys pwll ufern, rhivo gronynau y mwg, a gwellâu calon mab y crinwas.

26. Tri pheth a aethant dros y byd: goleu y dydd, bawdd llyn llion, ac anghlod mab y crinwas.

*Ac velly teroryna; sev a'u dywed,
Davydd ab Gwilym.*

10. LLYMA DRIODD Y MEDDWIN.

(O'r un Llyvyr.)

1. Tri anivel avlan dros ben: hwch yn ymloi mewn drewdod, ei yn ymloddestu ar abwy pryvedlawn, a meddwin uwch ben ei ddiod.

2. Tri lledvegin mwyav disynwyr yn y byd: ysgerbwd o gybydd ni chymmer o'i eiddo ei hun, hen geiliacwydd dall, a meddwin.²

3. Tri balch ar ei campau: lleidydr gor-

¹ Oeth ac Annoeth. *Triodd Ynys Prydain.*

² Neu, a mochyn o veddwin.

wlad, ymladdwr pen fair, a bwystvil o veddwin.

4. Tri pheth gwrthun gan ddoeth: ymdyddan â hen wrachiol eis-ingrug, ymgystlwn â diriad cyvaddev, a ymggyveillaehu â meddwin.

5. Tri dŷn a ostyngant eu gwarau val lladdgwn deवाद: hen odinebwr yn gwân o buteindy, gwibleidr yn nyvnder nos lle gwelo eilun dŷn o bell, a meddwin lle cyvarfo â dŷn ymarweddgal.

6. Tri dŷn diriad hawdd iawn eu hebgog ymhob cymmodogaeth: cybydd lledradgar, anudonwr cyvlog, a dihiryn meddw.

7. Tri pheth faidd yr olwg arnynt: hwch yn bwyta ei gwared, ei yn ymborth ar ei chwydion, a bwystvil o veddwin yn glavoerio uwch ben ei ddiod.

8. Tri pheth y bydd meddwin bob amser: mochynaidd ar ei gorf, ynvydfol yn ei veddwl, a chythraul yn ei gynneddv.¹

9. Tri pheth anfaledig ar veddwin: gweniaith twyllodrus, dichellion hodedgar, a chenvigen at bob un â ovno ei vod yn brydverthach noc eve ei hunan.

10. Tri lletty cyfredin meddwin: bol clawdd, gwalva cŵn, a thwlc môch.

11. Tri pheth ymrwysgus dros ben: ynvyd a'i fon yn bygwth lle na bo neb yn gwled noc yn elywed drwy wybod iddo, taiog yn ei ddillad newydd ddyw sul, a meddwin yn ei davarn tra bo grôd yn ei valleg.²

12. Tair bost digriv dros ben eu elywed: Sais yn bostio ei radlondeb, cybydd yn bostio ei haelioni, a meddwin yn bostio ei synwyr pen.

13. Tri pheth o'i dda bydawl y cyll meddwin yn llwyr: ei olud, ei iechyd, a'i ymbwyll.

14. Tri pheth o'i dda tragwyddawl y cyll meddwin yn llwyr: ceudawd gwybodawl, awen gysevin, a bodd Duw.³

15. Tri pheth ydd â'r dŷn goren yn y byd pan elo yn veddwin: yn gelwyddwr, yn vradwr, ac yn lleidr.

16. Tri pheth naturiawl i veddwin: caru y cwrw yn vwy no'i blant anghenus, caru y celwydd yn vwy no'r gwir, ac angharu, cymmaint â bod heb gwrw, pob un na vytho yn gydveddwin iddo.

17. Tri pheth ni waeth gan veddwin

¹ *Llyvyr arall*—Tri pheth y gwna y meddwin: ymddevedi yn vochynaidd, ymchwedleu yn vwystvilaid, ac ymgynneddvu yn gythreulaid.

² *Llyvyr arall*—Tri ymrwysgwr gwyh dros ben yn eu meddyliau eu hunain; Ynvyd a'i fon yn mysg plant a benywod, mab gwreng yn ei ddillad sul, a meddwin yn ei davarn tra chafu echwyn.

³ *Llyvyr arall*—Ymbwyll ceudodawl, awen naturiawl, a chariad Duw.

ronyn o'u tòri yn y lle bo gantho: gair da pob dŷn na vo mor ddiriaid a'i hunan, addewid à wnelo dan dwng ac adduned, a gorchymynion Duw heb ronyn yn talmu arno.

18. Tri lle ni châr veddwyn vod ynddynt vwy noc y câr y tân ar ei groen: ei gartrev ei hun, cyveillach dynion pryverth, a man lle na bo digon o gwrw y naill ai yn llâd neu yn lledrad.

19. Tri dirieidi a gydgerddant yn anesgorawl â meddwdawd: puteindra, lledrad, a llovruddiaeth.

20. Tri pheth serch eu crogi ni wna y meddwyn: talu am â gafo, perchi deddvoldeb, ac arbed o'r bola y gronyn lleiaf i'r cevn.

24. Tri chyveillion meddwyn: puteiniaid, bradwyr, a lladron.

22. Tri chorn enllib ac athrawd: puten pen fordd, bardd yspyddaid, a meddwyn.

23. Tri pheth à welir yn wastadawl ar veddwyn: tylodi mawr, aviechyd mawr, a mawr dros ben o bob dirieidi.

24. Tri pheth anverth eu clywed: hogi lliv, brevoriad asyn, a dadwrdd meddwyn mewn tawrn.

25. Tair camp à vyddant yn eu trevn ar veddwyn: ymserthu yn avlan, enllibaw yn gelwyddgar, ac ymorphwyllaw yn gyn-ddeiriog.

26. Tri pheth à geir gan veddwyn am volaid dda o gwrw: gwedyd y celwydd à vyner, dangos yr anvoes à vyner, agwneuthur y gyvlavan à vyner.

27. Tri pheth cyvarwydd arnynt y bydd pob meddwyn: enllib i bob dŷn dosbarthus, meginau cynhenau, ac ymddichellu i gael cwrw ei wala heb na thal na diolch.

28. Tri pheth a wna pob meddwyn heb ronyn yn talmu ar ei gydwybod: gwedyd i'e gyda phob dŷn a'i portho à chwrrw ai ar wir ai ar gelwydd y gweto, gwaradwyddaw pob un na roddo ddiôd iddo, a chenvigenu wrth bob un na vytho gynnryced ag ev ei hunan.¹

29. Tri thal à vydd i veddwyn am ei veddwdawd: ei gasâu gan bob doeth a deddvol, ei ovni gan blant a benywod, ac am hyny cael curo ei ben yn ddiogel ac yn dda gan bob arall, a chan bob un y trotho ev davawd yn ei ben yn eu herbyn.

30. Tri pheth y dyldid eu pwyaw yn dda: gwneith ar y llawr dyrn, brethyn mewn pandy, a chlopa meddwyn pa le bynag y bytho.

¹ *Llygeyr arall*—Gwedyd i'e gyda phob un o vlaen ei wneib, gwedyd yn erbyn pob dŷn draeh ei gevn, a gwedyd cynnwrwg ag a'i dysgo'r diawl am bob da ei gynneddvaau.

31. Tri chās gan veddwyn: gwedyd y gwir, ymarver à syberwyd, a thalu i bawb ei eiddo.

32. Tri pheth ni vawr ymarver meddwyn ag wynt: rhadlondeb, tangnevgarwch, a gwybodau daionus.

33. Tri pheth ynghylch meddwyn à ddrewant yn faidd: ei ddi'llad, ei anadl, a'i ymadroddion.

34. Tri pheth sy'n dreui yn velennydd ymhob mân: clôd coegyn tringar, mawl cybydd goludvalch, ac enw meddwyn.

35. Tri pheth echrys eu drygsawr: hên gadno bras mewn prysgle, morvil marw ar y veisdon, a mochyn o veddwyn.

36. Tri pheth y bydd meddwyr: cyvaill gwâl cwn a moch, rhyswr puteiniaid, a gwarthruddwr pob dŷn bucheddawl.

37. Tri dŷn a vyddant bob amser yn yr un-green à meddwyn: dihiryn twyllvawr, anrheithwr, ac anudonwr.

38. Tair prygamp meddwyn: chwydu ar ei vywyd, piso yn ei eistedd, ac ymdomi yn ei wâl.¹

39. Tri hofder meddwyn: divriaw y mwyav a'i câr ac a'i coled, ymgyvrinaw à phob dihiryn à roddo iddo gwrw, a meddwi yn orchestawl.

40. Tri gormes cymmudogaeth: melinydd lladronig, cybydd anghawr, a rheipusdwrch o veddwyn, am nad diogel i neb ei eiddo ei hunan lle bytho un neu arall o honynt.

41. Tri pheth à welir amlav ar veddwyn: ymvydiaw yn voehyn, ymvucheddu yn gythraul, ac ymorvoleddu yn ei ddihirwch.

42. Tri pheth à welir ar veddwyn, a moled a'u molo: ei syberwyd parth ag at ddyeithriaid, ei gyvianwnder parth ag at y dylai ev yn vwyav eu caru, a'i wroldeb lle cafo y vuddugoliaeth ar blant bychain a benywod egwan.

43. Tri dŷn y sydd ni waeth peidiaw na'u cynghori: ysgotyng o gybydd anghawr, dŷn celwyddawg anudonilyd, a meddwyn.

44. Tri pheth ni waeth i verch gael ei chrogi wrth ei sodlau no'u cael: cariad mab arglwydd, gair da gan garnbuten, a gwr o veddwyn.

45. Tri gweision pênav y diawl yn hyn o vŷd: godinebwr, anudonwr, a meddwyn; canys blaenoriaid pob divrawd ac anrhaith ydynt.

46. Tri dihiryn anynad y sydd, ac nid teilwng y diawlicav o'r diawlaid i ddala canwyll iddynt, nac i'r naill neu'r llall o honynt: cybydd, hoedydd, a meddwyn;

¹ *Llygeyr arall*—Piso yn y gwely, a gwneuthur ei raid yn ei vreccan.

a phencreft ar bob drwg yw pob un o'r tri.

47. Tri phrivorchest meddwyn : gwedyd celwydd a goreuwyr y greft, darllaw twyll a chadeiriogion y celyddydd, a thravlyncu diod ag un avanc à vu erioed.¹

48. Tri pheth rhy avlan i ymgyswrd dâ nhwy : ysgarthion geudy, abwy mewn clawdd, a meddwyn mewn tavaru.

49. Tri pheth ymswyned pob dŷn rhag ei vnyed : yn anudonwr, yn gybydd, ac yn veddwyn; canys o vod yn un o'r cyvryw ddrygwyr, y bydd arno bob drwg arall yn anesgorawl.

50. Tri pheth cadwed Duw bob dŷn rhagddynt : meddwl gwallgovus, gwall-obaith anghenawl, a chyveillach meddwyn.

Ac velly tervyna.

11. LLYMA DRIODD Y CYMRO.

Y rhai hyn y dylai bob Cymro eu gwybod a'u hystyried yn drybwyll, a gwneuthur yn eu hôl, rhag dwyn gwaradwydd arno ev ei hunan, ac ar ei wlad, a'i genedl.

(O'r un Llyvyr.)

1. Tri pheth y dylai bob Cymro vod val nas gwaradwyddo na'i hun, na'i wlad, na'i genedl : yn hael, yn ddewr, ac yn drugar-awg.

2. Tri pheth sy glodvawr i Gymro eu diwyllio : ei dattrev, ei deulu, a'i varu.²

3. Tri pheth y dylai Gymro vod er ennill cariad ei wlad a'i genedl : yn ddi-valch, yn ddirachwant, ac yn ddiniwed.

4. Tri ymddwyn à ddylid ar Gymro parth ag at a'i ammharcho, a hyn i gyd yn yr un amrant : ymwrth, maddeu, ac anghov-iaw.

5. Tri pheth y dylai bob Cymro eu covio yn ddi ddr, rhag eu hanmharchu o hano : ei dâd, ei wlad, a'i enw o Gymro.

6. Tri pheth y dylai bob Cymro eu cadw yn ei veddwl ac ar ei gov yn wastad : ei ddyled, a'i dylai, ac à ddylyr gymmain un; a bydded ei ddyled à ddylyr, ac yna iawn a mât a'i dylai.

7. Tri pheth y dylai Cymro eu cadw a'u hamddifyn hyd varw : ei gledd, ei gyvrin, a'i gyvaill.

8. Tri pheth y dylai Cymro varw yn eu plaid : ei wlad, ei air da, a'r gwirionedd ba bynag y bo.

9. Tair cynneddy gynhenid Cymro y dylai ev eu gwellâu : rhy lew, rhy laryaid, a rhy lawen.

10. Tri pheth dan bwyll a rhîol à vydd-

¹ *Llyvyr arall*—ag un morvil, &c.

² *Llyvyr arall*—ei dir, ei dylwyth, a'i varu.

ant hardd ar Gymro : glewder, llaryeidd-der, a llawenydd.

11. Tri pheth y dylai Gymro eu caru o vlaen dim : cenedl y Cymry, devodau a moesau y Cymry, ac iaith y Cymry.

12. Tri pheth à ddylaint vod bob amser ar gov pob Cymro cynhenid : ei Dduw, ei ddŷn, a'i ddyled.

13. Tri pheth y câr pob Cymro cywir : iaith ei wlad, doethineb ei wlad, ac ymborth ei wlad.

14. Tri anrhydedd Cymro : ymarver à champau yr hên Gymry, myvyriaw gwellâu y campau sydd yn awr, a chwilio'r byd am gampau daionus nas gwybuwyd am danynt hyd-yn-hyn.

15. Tair camp waradwyddus ar Gymro : edrych ag un llygad, gwardaw ag un clust, a chynnorthwyaw ag un llaw.

16. Tri pheth y dylai bob Cymro cyn-neddvol eu gwneuthur : ei arad, ei lyvyr, a'i gyvraith.

17. Tri pheth anrhydeddus eu bod ar bob Cymro, mal y bo gyvungamp â'r hên Gymry gynt : bod yn hael, bod yn wrawl, a bod yn hawddgar.

18. Tri pheth o'u bod ar ddyn tynger mai nid Cymro ydyw : cybyddiaeth, llyvredd, a sarugrwydd.

19. Tri pheth na choelied un Cymro : à weto ddieth, à weter yn erbyn dieth, ac à weter yn erbyn a ddylai vod.

20. Tri gair y dylai bob Cymro eu hys-tyried yn llwyr, ac ymddarbod yn gyviawn a'u pwyll a'u hystyr : Duw, Dŷn, a Chymro.

21. Tri pheth à weddant yn oreu i Gymro o'u cael o'i genedl a'i wlad ei hunan : brenin, gwaig, a chyvaill.

22. Tri pheth dieth ac estrawn y dylai Gymro lwyr ymwrthod ag wynt : iaith, devawd, a chyvrin.

23. Tri pheth à gadwant yr enw o Gymro rhag dirywiaeth : cynnal o Gymro hawl ac anrhydedd ei genedl, byw arno ei hunan, a byw val y dylai parth ag at Dduw a Dŷn.

24. Tri pheth y sydd o genedl y Gymry yn oreuron o'u rhyw yn y bŷd : barddas, rhaith, a cherdd dant.

25. Tri pheth à anrhyddedant Gymro : cadernyd tangnevus, doethineb haelionus, a llawenydd o gallineb.

26. Tri pheth clodvawr eu bod ar Gymro : gwybodau doethineb, devodau rhad-londeb, ac ymbwyll ystyrgar.

27. Tri pheth à urddant Gymro o iawn ymarver ag wynt : divyrwech ei genedl, bon-eddgamp ei genedl, a nwyvusder ei genedl.

28. Tri chyntevigaeth Cymro ar bob cenedl arall yn Ynys Prydain: cyntevig o briodawr, cyntevig o vrodoriaeth, a chyn-
tevig o Gristionogaeth.

29. Tri pheth anhebgor i Gymro val nas gwarthrudder ei wlad a'i genedl: ymdar-
bod yn ddoeth, ymfydiau yn gall, ac ym-
vucheddu yn lân.

*Hopgin Twm Philip o'r Gelli Vid a'u
dywed. Ac velly tervyna.*

12. TRIODD Y SAIS.

(O'r un Llyvyr.)

1. Tair cenedl ormes Ynys Prydain: y
Gwyddyl Fichti, cywdawd y Coraniaid, a
chenedl y Sais.

2. Tri dinystr byd: trachwant cyvoeth,
ymgaïs am rwysg, a brâd Sais

3. Tri pheth nis gellir eu chwilio i
maes: dirgelion Duw, y devnyn cyntav o'r
môr, a dichellion Sais.

4. Tri pheth à gyrhaeddant bedryvan
bôd: goleu yr haul, clôd gwas gwŷch, a
frost Sais.

5. Tri pheth goreu pa bellav y bônt:
cwn cyndeirogion, melltith Duw, a Sais.

6. Tri pheth gocheled pawb val tân ar
ei groen: benyw newyddiongar, llochi pen
neidr, a chyveillach Sais.

7. Tri pheth hawdd eu gweled: haul
ganol-dydd tesog, dwr yn môr Havren, a
gwylltvilledd Sais.

8. Tri pheth anhawdd eu cael: aur gan
gybydd, cariad gan ddiawl, a moesgarwch
gan Sais.

9. Tri pheth anwadal: lleuad newydd,
ceiliog gwynt, a fyddlondeb Sais.

10. Tri pheth nid oes eu caletach: maen
cellt, torth haidd cybydd, a chalon Sais.

11. Tri pheth goreu pa leiav o honynt
yn Nghymru: tylodi, cynneddvau drwg,
ac eppil Sais.

12. Tri enw hyd yn mhedryvan byd y
rhoddir ar à ddyco eiddo arall, anrheithwr,
carn-leidr, a Sais.

13. Tri lle ni vyddant heb lawer o waed:
bola horen, lladdva cigydd, a gwareuva
Sais.

14. Tri pheth y sy yn ymborth ar waed:
chwanen, rhyvelwr cyvlog, a Sais.

15. Tri gormail mawr ar Gymro: bod
yn nghrog gervydd ei sodlau, gorwedd ar
varwor bywlog, a bod yn ngwlad Sais.

16. Tri gelyn penav Cymro: ei galon
hygred ei hân, cythraul adeiniog o ufern,
a charn Sais.

17. Tri pheth ni vawr gysger lle bônt:
gwraich ymgeintachgar, cathau catherig, a
dadwrdd Sais.

18. Tri pheth anverth i glust Cymro:
rhinc lliv yn ei hogi, bonllev ysbryd Mallt
y Cwd, a chwaldodach Sais.

19. Tri llais à gydgynganeddant yn
gywair dros ben: ystgwrlwgach drain dan
grochan, llais maendwr braen yn syrthio,
ac iaith y Sais.

20. Tri pheth tragerwin a thrwsgl eu
sain: llew iâr à vyddis yn ngavael â'i chyn-
fon, mên olwynog yn treiglo carnedd a
chlogwyn, ac ymadroddiaeth Sais.

21. Tri pheth à wnant gân gytgerdd o'r
vath ag y bo: dannedd ysgyrnyglyd, llew
paen yn darogan gwlaw, a llavar Sais.

22. Tri pheth ni chodir o'r tân iddeu
clywed: dwr yn difod marwor, hên wrach
yn brâmu, a chywydd Sais.

23. Tri pheth à vyddant oreu lle nas
clywer: crochwerthiniaid hên verchetach,
ubain cwn ganol nôs, a pharablaeth Sais.

24. Tri pheth anhebgor mewn cân i
ddiawl: gwich hŵch pan a'i lladdar, ofeir-
iad rheglyd, a brygawthen Sais.

25. Tri pheth cared a'u caro: ofeiriad
bolvras yn canu oferen, llew enaid gan
ddiawl, a charol Sais.

26. Tri pheth anhydrewn eu devnydd:
nyth ysguthan, cernydd Moel Maen Llwyd,
ac iaith y Sais.

27. Tri pheth nid oes daw arnynt: clap
y velin, bwmbwr y môr, a chelwydd Sais.

28. Tri pheth à wnant leidr: newyn an-
lloesiadwy, anmhwyl geni, a chymdeithas
Sais.

29. Tri pheth goreu ganddynt eu hunain:
twrch, llyfan, a Sais.

30. Tri phêll bôd: pen eithav taith y
gwynt, caerau y gorllewydd, ac eithavodd
twyll Sais.

31. Tri pheth à vyddant oreu pan a'u
croger: gleisiad hallt, het wlêb, a charn
Sais.

32. Tri pheth annigriv à barant ddigriv-
wch: merch binvaleh yn brâmu yn y corel-
wi, meddw yn ymladd a phost, ac ymfrost
gwag Sais.

33. Tri pheth à vyddant yn hir cyn a'u
gorphener: dispyddu y Morwerydd, tringo
ar hyd ysgwl i'r haul, a dadvileiniaw
Sais.

34. Tri garw anhawdd ei llyvnu: creig-
iau Glyn Tornant, friw cybydd, a moesau
Sais.

35. Tri pheth ni vydd difyg canu iddynt
pan a'u gweler: môr yn sych, haul yn codi
yn y llywynydd, a serchogrwydd gan Sais.

36. Tri pheth hawdd iawn eu hebgor:
tân ar groen, cynghorion cybydd, a syber-
wyd Sais.

37. Tri pheth ni vydd neb well o'u cael: chwain yn ei wely, drain yn ei iwd, a chymuwyriason Sais.

38. Tri pheth ni vawr ymddiriedir iddynt: mur erinwellt rhag tân, claddwy brwynen rhag gelyn, ac addewidion Sais.

39. Tri pheth ni welir yn ebrwydd: môr dros Vâuwehdeni, medi gwenith ar wyneb Morwerydd, a gwrionedd gan Sais.

40. Tri pheth ni wnant lês i wlad Gymru: mawr dës yn Ebrill, mawr wlaw yn y cynhauf, a thavod tég Sais.

41. Tri dŷn ni vawr hofant eu cyvlwr: cybydd lle bo traul arian, gwr call yn mhlith cenvaint o veddwon, a Chymro yn nhir Sais.

42. Tri anheggor ufern: rhingyll, brawd llwyd, a Sais.

43. Tri pheth goreu i Gymro po leiaf y gwypo am danynt: y cywyn du, mellith Duw, a chyvrwysder Sais.

44. Tri pheth ni ddygant osod ond ar eu gwânach: cath, morfran, a Sais.

45. Tri pheth ni vydd da eu damwain: cath yn ufern, cyw colomen lle bo cyrch barcutod, a Chymro yn nghyveillach Sais.

46. Tri pheth ni mawr gytuntant: cwn â moch, cybydd â hael, a Chymro â Sais.

47. Tri pheth anaml eu cael: y sêr â sythiant o'r wybren, aur o law cybydd, a diogelwch i Gymro yn nghartref Sais.

48. Tri pheth anhawdd eu cael: nyth eog yn mhen derwen, cist cybydd heb glô, a thegwch gan Sais.

49. Tri pheth ni wyddis pa bryd a'u gwrthreder: lollt y daran, trenlliv Bwlch Havren, ac anrhaith Sais.

50. Tri pheth ni waeth genyv weled un nce arall o honynt: cregi vy nhîd, vy nghartref a'm teulu ynddo ar dân, a llawenydd Sais.

51. Tri pheth â gâr vy nghalon eu gwelod: mêl ar vy mrechedan, wyneb y verch â garaf, a chibystir am wddwg Sais.

52. Tri dŷn â vawr gerir gan Gymro: haidd wrth vaint a devod yr hen Gymry, deiwiwr baif cybydd, a chrogwr Sais.

Ac velly terfyna Triodd y Sais; sef gdynt rhir wythnosau y vlyddlyn. Hopgin Twm Philip o'r Gelli Vid a'u cant, ger bren cadair wrth gerdd dardawd Tir Iarll, y bymtheg v wyddyn o goroniad y Vrenines Esbed; sef gwyliau y Sulgwyn, 1572.

[Hyd yma o lyvyr Thomas ab Ivan; y mae genyv gyvysgriv arall o Driodd y Sais a Thriodd y Cymro, o lyvyr Sion Philip o Drecs, â ysgrivenwyd, wrth bob tebyg-

aeth, ynghylch yr amser y bu Oliver Cromwell yn ei rwysg.]

IOLO MORGANWG.]

Yn gymmaint â bod Triodd y Cymro a Thriodd y Sais ymynedd dan enw Hopgin Thomas Philip o'r Gelli Vid ve welir rhywvaint o gyvathrach rhwng â ganlyn â'i enw ev. O'r Llyvyr Coch o Hergest y tynwyd y cyvysgriv cyntaf, a'r ail o hên ysgrivlyvry diweddar Ivan Wiliam o'r Ferm yn mhlwyf Llanvleiddan gerllaw y Bont Vaen yn Morganwg.

IOLO MORGANWG.

(O'r Llyvyr Coch o Hergest.¹)

LLYMA DRIODD GWILYM HIR, SAER HOPGIN AB THOMAS AB PHILIP.

1. TRI chasbeth Gwilym Hir Saer: eferen sul, dadleu, a marchnad.

2. Tri pheth arall sydd gas gantho: nid amgen, tavarnau, a cherddau, a chreiriau.

3. Tri pheth y sydd gasach gantho no'r cwbl: efeiriad, a phrydydd, a chlerwr.

[Y mae Edward Llwyd (Arch. Brit. p. 264.) yn sôn am y Triodd hyn a'u bod yn y Llyvyr Coch o Hergest, yn mhlith Triodd ereill. IOLO MORGANWG.]

Ysgriv, o lyvyr Ivan Wiliam o'r Ferm; a'u hanes, val y canlyn:—

Hopgin Thomas Philip oedd yn byw yn y Gelli Vid yn mhlwyf Gyn Ogwr, yn berchen ar y lle, ac eve â wnaeth dŷ newydd yno: wedi ei gwblâu eve â roes wahoddiad i lawer o brydyddion y wlad i ddyvot yno i giniawa ac i ganu. Nid oedd na threvnus na gweddus, ar hyny o bryd ac achos, i neb ond bardd vynyed i mewn i'r neuadd; ond un Gwilym Hir, gwr o Saer, ag oedd yno ar hyny o amser yn gweithio, â aeth i mewn; a chan y gwyddid mai dŷn synwryol, deallus, ac y mala iawn oedd ev, ve archwyd iddo eiste i lawr; hyny â wnaeth ev, gan wrandaw yn ddivlin iawn ar y cerddau â ganai rai ac â ddatganai ereill yno. Yn mhlith y prydyddion ydd oedd un yn ofeiriad y *Khath*; un a vuasai, nid yn hir cyn hyny, ar dreigl *Clera* ar hyd y wlad; hyny yw yn canu cerdd ac yn chwareu y crwth, wrth ganu o dŷ beugilydd, ac ar ben fair a marchnad, yr hyn nid oedd yn beth yn ei le herwydd arver y prydyddion dysgedig.

Ve hapiwys vod yno ddadlu tyn yn eu plith am greiriau, llw, a thwng, yr hen veirdd Cymreig: a chanu am y varchnad ag oedd Hopgin Thomas Philip wedi ei

¹ Mewn llaw diweddarach no chorf y llyvyr neu o leiaf mi â debygwn hyny—

sevyllu yn *Nglynogwr*. Ac am y tawrn newydd yno a'i gwrw da; a rhai o'r ofeir-iaid o brydyddion á ymnaith ddadlu yn dyn ac yn daer yn mhlaid y grevydd o Ruvain, ac eferen ar bob sul a gwyl: O'r diwedd, gwedi datgan cerdd, a rhywvaint o dríodd gan un ag arall o honynt, gofynwyd i *Wilym Hir* am ryw beth ar gerdd, neu am ryw ddoethineb ar un neu arall o geinciau cerdd dawawd. Chwi á gwech ryw beth, ebai ve; ac os rhy anmrwd y bydd, nid oes i chwi ond ei bobi ev. Yna eve áddywed y triodd hyn yn sên i'r dadleu ag oedd ganddynt am greiriau, ac eferen sul, a'r tawrn, a'r varehnad dlawd á vuwyd yn canu iddi, val hyn:—

1. Tri chasbeth *Gwilym Hir Saer*: eferen sul, a dadlau, a marchnad dlawd.

2. Tri pheth arall sy gâs gantho: nid amgen, tawrn, a cherddau, a chreiriau.

3. Tri pheth sydd gasach gantho no'r cwbl: efeiriad, a chybydd, a chlerwr.

Ac yna eve a'u dywed ar vesur triban, val hyn:—

Tri pheth sy gâs avried:
Dadleuon dyn pengaled,
Sain di lês eferen sul,
A marchnad gul heb drwydded.

Câs havyd tri pheth arall:
Y creiriau á gâr anghall,
Tawrn lle mae'r drwg a'i dardd,
A cherddau bardd diddeall.

Tri pheth mwy câs no'r cyvan:
Ofeiriad balch ei anian,
Prydydd pwl yn vardd y blawd,
A chlerwr tlawd ei driban.

Gwilym Hir Saer a'i cant.

Wrth yr hanesan uchod gwelir vod yr arver o brydu Triodd wedi parâu ymhlith y prydyddion Cymreig hyd yn lled-ddiweddard; gwelir hyn hevyd wrth yr hanes á roddir am Dríodd y Cymro a'r Sais; ac am Dribanau *Gwilym Hir*, nid aml, yr wyf yn meddwl, y ceir eu henach, yn enwedig yn y modd a'u cenir ganthoev; sev yw hyny, yn yrun moddag y cenir Triban Morganwg hyd y dydd heddyw; sev ar accen a chorvânau cyv-lavar, a'r breichiau yn gydwestad, ac nid ar gorvânau amryveilion eu pwys a'u haccenion, val y cenid yr *Hên Driban Cyrch*, o ba un y mae Triban Morganwg yn deilliaw, ac i ba un y mae Llywelyn Sion ac ereill yn rhoi enw Triban Morganwg.

IOLO MORGANOG.

14. TRIODD GWIW EU GWYBOD AC EU COVIO, ER ADDYSG DOETHINEB, AC ER YMDDEY-ODI YN LAN AC YN VOLIANNUS.

(*O Lyfyr Sion Philip o Dreôs.*)

1. Tri unben cerdd: prydu, canu telyn, a chyvarwyddyd.

2. Tri fyniant gwr: aredig trev tid, arddadlu ei hawl yn dda, a dwyn ei blant ar vonedd.

3. Tri gorevras dirieidi: glythineb, ym-ladd, ac anwadalwech.

4. Tri bendith ni advant dŷn nac i newyn nac i noetluni: bendith ei beriglawr, bendith arglwydd priodawr, a bendith bardd linolingerdd.

5. Tri bendith y sydd well no'r tri ben-dith hyn: bendith tâd a mam, bendith clav a chlwyvus, a bendith dŷn advydig.

6. Tri pheth ni vedr namyn doeth neu ddedwydd ymgadw yn amserawl rhag-ddynt: godineb, meddwdawd, ac overedd.

7. Tri ymborth gwr: hela, a chyvnewid, ac aredig.

8. Tri rhyvel yn heddwch: drygwraig, dryg-dir, a dryg-arglwydd.

9. Tri thywysogaeth dedwydd: bod yn dda ei wasanaeth, yn dda ei anian, ac yn dda ei gyvrinach; a hyny ni chyingain namyn a chrevyddes neu voneddig.

10. Tri dŷn y mae iawn rhoddi bŷyd iddynt: ymdeithydd, golychwydwr, a llav-urwr.

11. Tri charelyn dŷn: tân, dŵr, ac arglwydd cyvoeth.

12. Tri pheth á ddarestwng gwr: gwraig ddrwg, trevn ddrwg, a gair drwg amdano.

13. Tri pheth a arddyrchavael gwr: gwraig ddyun ddiwair, arglwydd diwyd diwith, a diflais heddwch.

14. Tri anghyvartal byd: berthawg, a charu, ac angau.

15. Tri glwth byd: brenin, môr, a dinas.

16. Tri pheth ni ellir bod hebddynt er maint o ddrwg á wnelont: tân, dŵr, a thywysawg.

17. Tri chyfredin bŷd: gwraig, clawr tawlbwrdd, a thelyn.

18. Tri pheth á syrth ar ddŷn heb yn wybod iddo: hun, henaint, a phechawd.

19. Tri merthyrolaeth heb ladd dŷn: haelder yn nhlodi, diweirdeb yn ieuencid, a chaingynnal heb gyvaeth.

20. Tri melyn byd: methu, a synu, a phechu.

21. Tri chadarn byd: arglwydd, a dryd, a diddim.

22. Tri ystyr y sydd i hustyng: medd-iant, a thwyll, a gwylder.

23. Tri chasbeth doethion Rhuvain: milgi hwyr, bardd annigriv, a gwraig hagr.

24. Tri rhwydd hynt: eferen, a chiniaw, a chydymaith da.

25. Tri awrwydd hynt: diaspad, dryc-hin, ac ymlid.

26. Tri dŷn y mae yn iawn bod yn dda wrthynt: gweddw, ac alltud, ac amddivad.

27. Tri pheth y sydd hawdd eu diolch i ddŷn: gwahawdd, rhybudd, ac anrheg.

28. Tri dŷn yn hawl a baint ceraint: gweddw, alltud, ac amddivad.

29. Tri pheth ni wêl dŷn ei ddigon o honynt: hoedl, iechyd, a chyvoeth.

30. Tri pheth â gynnal hir ddirieidi ar ddŷn: drygioni, dryganian, a glythineb.

31. Tri gogyvlawnder gwr yn myned y'nglyrch a gorsedd dadlau: fyniant yn ceisio da, dawn yn ei gafael, a dedwyddyd yn ymgynnal ynddo wedi ei cafer.

32. Tri chaingynnal dedwydd: nawdd, elusenau, a dyddanweh.

Ac velly tervyna.

15. TRIODD Y DOETHION.

Sev cynghorion er daioni yr enaid, a lles bywyd corforawl, o Lyfyr Gwilym Tew Brydydd.

(O'r un Llyfyr.)

1. Tri madgael y sydd, ac a'u cafo nid rhaid iddo ychwaneg: câr cywir, cydwybod lân, a deall ar iawn a gwirionedd.

2. Tri pheth â barant hir iechyd ac einioes: gweithgarwch cymmesurawl, myvyrdawd awenaidd, a thangnev meddwl.

3. Tri pheth goreu y byd hyn: iechyd corf, pwyllgarwch meddwl, a chydwybod dangneveddus.

4. Tri pheth â wnant ddedwydd: gwyrbodaau daionus, devodau moliannus a thangnev cydwybod; ac a'u medd nid rhaid iddo mwy.

5. Tri pheth goreu vydd eu gochelyd â holl nerth traed ac ymbwyll: neidyr ddu, merch gnawdgar, a phechawd amlwg.

6. Tri pheth, bod hebddynt, bod heb y cwbl â wedd ar ddŷn eu meddu: heb gywilydd, heb wybodaeth, a heb gywirdeb.

7. Tri pheth ni chywelyvant vyth: cwsgr mawr â gwybodaau, golud â haelder, a fydd yn Nuw â bydoldeb.

8. Tri pheth nid call rhwy ymddried iddynt: gwyntodd gwanwyn, breuddwyd meddwyn, a llwyddiant bydawl.

9. Tri pheth ni chydvyddant byth: dwy wraig yn yr un tŷ, dwy gâth am yr un lygoden, a dau fab am yr un verch.¹

¹ Gwel riv 132.

10. Tri pheth â gydgerddant â serch ar verchaid: traferth corf, colli cwsgr, a gwall ymswyn.

11. Tri pheth nid call en bostio: blas dy gwrw, tegwch dy wraig, a rhiv yr arian yn dy bwrs.

12. Tri pheth nid raid addysg arnynt: cysgu, chwerthin, a charu.

13. Tri anghysur gwr yn ei dŷ: sawell vyglyd, tô dyverllyd, a gwraig grintachlyd.

14. Tri choll â vyddant goll dros byth: coll morwyndawd, coll amser, a choll gair da.

15. Tri chlwyv nis gellir eu meddyg: poethni gwynovaint, cariad rhieinverch, a chnôad cydwybod.

16. Tri pheth goreu pa bellav oddi wrthynt: ci cynddeiriog, merch anllad, a gwr gwenieithus.

17. Tri pheth iachus eu harver: rhodio yn yvwus, llavaru yn soniarus, ac ymborth lywodraethus.

18. Tri anheggor trawaelwr: march da, bathgod lawn, a chyvaill cywir.

19. Tri anheggor meddyg: llaw rhieinverch, llygad hebog, a chalon llew.

20. Tri anheggor celwyddwr: côv da, wyneb cadarn, a fol i wrandaw.

21. Tri pheth â welir ar y paen: gwisg angel, rhodiad lleidyr, a llev cythraul.

22. Tri anghudd pob llysewyn: ei vlâs, ei vloteuaeth, a'i addon.

23. Tri pheth anverth eu gweled: mâb diddysg, merch drythyll, ac ofeiriad ymladdgar.

24. Tri dŷn y chwerddir am eu pênau: hên wrach yn ymbincio, hên wr yn neidio, a hen ofeiriad meddw.

25. Tri pheth nid hawdd eu cael: cywirdeb mewn gweniaith, pwyll mewn bôl brâs, a dysg ar dda mewn cyveillach ddrwg.

26. Tri pheth da clustveinio aranynt: cynghor doeth, llavar gwirionedd, a'r ceiliog pylgain.

27. Tri overwaith bŷd: cyrchu dwr mewn gwagyr, rhybuddiau serchawg, a cyngori henddyn.

28. Tri anhawsder bŷd: dadwallgovi balchder, dadblygu calon cybydd, a dattroi meddwl henddyn.

29. Tri pheth â vrathant yn dôst: hen gostog tom, hen neidyr dan sawdl, a chydwybod euog.

30. Tri pheth â wnant oludog yn dylawd: gwraig valch, tŷ mawr, a gwâs anghywir.

31. Tri pheth â barant yn ddrwg y neb y bont arno: anwydaeth, balchder, a thrachwant.

32. Tri pheth arall hanpid gwaeth à vontarno: glythineb, ysmalawch, agodineb.

33. Tri arwydd fol ac annoeth: digio yn ddiachos, chwerthin heb achos, a rhagu ar arall y beiau vont arno ev ei hûn.

34. Tri fôl pendavad: cynghorwr merch winglyd, rhybuddiwr mab diodgar, ac à ddoto addysg o vlaen à dybio ei hunan yn gall.

35. Tri dŷn y sydd, a gwae à ddelo dan eu cravangau: cyfeswr o vrawd llwyd, llogwr arian, ac arglwydd tir o gostog-lwyth.

36. Tri pheth sy yn cadw y bŷd yn ei le: cosp, gobrwy, a rhyddid.

37. Tri pheth à ddettry y bŷd yn ei wrthwyneb: cosb anghyviawn, gobrwy anheilwng, a rhyddid i bechu.

38. Tri pheth à ddengys corawg: rhoi yn llawen, rhoi yn ddiattreg, a chadw yn rhin à roddwyd.

39. Tri pheth à ddengys anghawr: rhoi yn drist avlawen, rhoi yn hwyr gan hir ymattreg, a dadgan ar gyhoedd à roddwyd.

40. Tri pheth à vyddant gyda dŷn dros byth: ei serch, ei gâs, a'i gydwybod, a'r drydedd yn barnu byth ar y ddau ereill.

41. Tri pheth lle nas deddvoler à barant wae yn y diwedd: serch, câs, a chydwybod.

42. Tri pheth à lynant dros byth wrth bob dŷn: ei awen, ei ryniad, a'i gydwybod.

43. Tri gorchymyn à ddodwys Duw ar ddŷn: ymgais â gwybodaau moliannus, gwneuthur à ellir o ddaioni, a chenedlu plant o briodas gyviawn; cans o'r tri hyn y cedwir y bŷd yn ei le.

44. Tri pheth gydag amser anianawl à dyvant hyd addon yn ddiymfael: yr hâd à ddoder yn naiar, y daioni à wneler o gydwybod, a'r drwg à wneir o ddirieidi.

45. Tri pheth à gâr diriaid: anwybodaeth yn arall, anwireddu ymhob peth à weto ac à wnelo, ac argyweddu y fordd y cerddo.

46. Tri pheth à gâr dedwydd eu gwneuthur: ymwellau o gydwybod, llesâu arall, a gwyliaw rhag argyweddu.

47. Tri ymattal dedwydd: ei davawd, ei ddwrn, a'i vlysigrwydd.

48. Tri ymattal diriaid: ei bwyll, ei barch, a'i lês tragwyddiaid.

49. Tri goruchaviaeth dedwydd: bod yn ddeallus mewn daioni, yn serchog tuag at bob daioni, ac yn llwyddiannus yn mhob daioni.

50. Tri goruchaviaith diriaid: deallus

mewn drwg, serch at bob drwg, a llwydd yn mhob drwg.

51. Tri pheth ni chydvydd à dedwydd: rhaccraf, rhagrith, a rhagraith.¹

52. Tri pheth ni chydvydd à diriaid: rhagddarbod, rhagddeall, a rhagddangos.

53. Tri pheth y gwna dedwydd: ymgais â gwybodaau gan arall, ymarver â'i wybodaau ei hunan, a dangos gwybodaau i arall.

54. Tri pheth y gwna diriaid: gwaradwyddau gwybodaau yn arall, ymvodloni yn anwybodaeth ei hunan, a chuddiaw à ŵyr o wybodaau rhag arall.

55. Tri arwydd dedwydd: gwneuthur daioni, gochel niweddu, a myvyriaw dwyvoldeb.

56. Tri arwydd diriaid: ymwynvydu mewn drwg, ymegniaw i niweddu, a myvyriaw cythreuligrwydd o bob rhyw a rhith.

57. Tri bânogion dedwyddyd: uvyddawd, diweirdeb, a dirwest.

58. Tri bânogion dirieidi: gwrthneud, anlladrwydd, a gloddest.

59. Tri gwynvyd dedwdd: ei ddiwydrwydd, ei wybodaau, a'i ddeddvoldeb.

60. Tri gwynvyd diriaid: ei ddiogi, ei ddichell, a'i anrhaith.

61. Tri ymwrthod dedwydd: ymwrthod â'i rynwyv, ymwrthod ag anneddvoldeb, ac ymwrthod à byddoldeb.

62. Tri ymwrthod diriaid: ymwrthod â phob dirwest, ymwrthod â phob deddvoldeb, ac ymwrthod â Duw.

63. Tri pheth hôf gan ddedwydd eu bod ar ei law eu gwneuthur: gwirionedd ar varn, gyru addysg ar wybodaau, ac amwellâu ar wybodaau a cynneddvau.

64. Tri pheth hôf gan ddiriaid eu cael ar ei law a'u gwneuthur: anwireddu ar air a gweithred, argyweddu gwybodaau, a gwaethyg pob devodaau a chynneddvau daionus.

65. Tri thywysogaeth dedwydd: diwydrwydd, galledigaeth, a chyviawnder.

66. Tri thywysogaeth diriaid: overedd, trais, a dichellion.

67. Tri pheth y pwys dedwydd arnynt: ar ei ddiwydrwydd, ar ei wybodaau moliannus, ac ar ei Dduw.

68. Tri pheth y pwys diriaid arnynt: ar à gafu yn râd, ar ei ddichell, ac ar ni ddaw byth i ben.

69. Tri pheth à wna ddiriaid: lle nas gallo ddichell murn, lle nas gallo ei obaith lledrad, lle nas cafo ddawn ymgrogi.

70. Tri anfawd cymmmodogaeth: diriaid ysgymyn, cybydd anghawr, a gwâs i ragwas arglwydd.

¹ Sev yw hyn y rhagvarn. I. M.

71. Tri pheth a vlaenlymant y pwyll a'r deall: bodd cydwybod, budd corforawl, a chlôd doethion.

72. Tri pheth â gyuhyrwant awen: gofaith, serch, a llawenydd.

73. Tri pheth â ddivenwant awen: anobaith, eïs, a thristweh.

74. Tri phrivgyferddawn enaid: serch, pwyll, a chydwybod.

75. Tri gwrthuniad bŷd: oer a thwym, mawr a bach, a thwyll a goleu.

76. Tair sail camp a gweithred: barn doeth, arver gwlad, a serch cydwybod.

77. Tri pheth â barant lwydd ar awen a deall: cynneddvau daionus, digonedd bydawl, a myvyrdodau doethion.

78. Tri pheth â ddwyvolant awen: cariad perfaith, pwyll gwybodgar, a chalondid haelionus.

79. Tri anhardd ar ddŷn: glythni, diogi, a diglonedd.

80. Tri pheth â yrant bob peth ar wâllymsawdd: byrbwylldra, trachwant, a balchder.

81. Tri pheth â geif glwth: cywilydd, ariechyd, a digovaint Duw.

82. Tri hollawd â ddylit yn mhob ymgais: yr holl serch, yr holl ddeall, a'r holl allu.

83. O dri pheth y ceir gwybodau: cōv er yn oes oesodd, ymgafaeliad pwyll, ac addysg athraw dysgedig.

84. Tri overion bŷd: ceisiau attal y gwynt, croywau y môr, a gyru addysg ar ddiriaid.

85. Tri arwydd doethineb: devodau daionus, uvyddawd rhag athraw, a threvnu yn ddosparthus.

86. Tri pheth â geir o vvyrdawd gyv-iawn: gwybodau, boddlondeb, a pharch doethion.

87. Tri pheth â ennillant barch i ŵr: gwybodau moliannus, cynneddvau daionus, a chaingyual dosparthus.

88. Tri pheth a ddangosant wybodaeth: ymddwyn haelionus, buchedd gynneddvus, ac ymgynnal yn anrhydeddus.

89. Tri pheth cythreulig ar ddŷn: twyll, cynnen, ac enllib.

90. Tri pheth ni ddifyg ar neb i ddierth o bydd haelionus: tywarchen orphwys, dwr rhag syched, a glangyvarch cariadus.

91. Tri dŷn nid oes gan Dduw â wnel ag wynt: â ymvalchio yn ei ddrwg, a ym-voddlonu yn ei anwybodaeth, ac â ymdar-ostyngo dan bob dihiryn dryglawn er ennill bydawl.

92. Tri dŷn da eu gochelyd: clavr, cyn-ddeiriawg, a thavodrydd.

93. Tair merch gocheler eu priodi: merch bengoch, merch chweddeugar, a merch vudrogled.

94. Tri pheth â wnant ddŷn yn ddiawl parod: gloddest, balchder, a chireulondeb.

95. Tri dŷn y dyldid gadael ya rhydd y fordd iddynt: oedmanus, dolurus, a liwythog.

96. Tri pheth cystal y naill a'r lleill o honynt: seren bren, march brwynen, a bardd annysgedig.

97. Tri pheth byr eu parâd: cariad crotyn, tân asglodyn, a lliv cornant.

98. Tri pheth moladwy ar wraig: arawech, tawedocwydd, a sywder.

99. Tri goreuron bywyd: iechyd, boddlondeb, a chydwybod lân.

100. Tri pheth â barant ddyddanwech anhygoll: ymbwys ar â ellir o hunan, ymbwys ar ddaioni, ac ymbwys ar Dduw.

101. Tri pheth nis gellir dyddan o honynt: ymbwys ar â ddysgwyler gan arall, ymbwys ar ddrwg, ac ymbwys ar wagobaith.

102. Tri sylwedd ystyriaeth: â vo hardd, â vo daionus, ac â ellir ei ddwyn i ben.

103. Tri sylwedd gwallystyr: overedd ansyber, argyweddus o ansawdd, a'r hyn nis gellir ei ddwyn i ben.

104. Tri pheth ni ddaw ond â vo drwg o honynt: â wneir yn vyrbwyll, â wneir gan ovn, ac â wneir gan ddiogi neu lesgyngais.

105. Tri dŷn ni waeth ba leiaf â ymwneleir âg wynt: ovnus, anystywallt, a byrbwyll.

106. Tri pheth â ddangosant ddŷn yn gythraul cyvlwyr: balchder ar ddrwg, twyll diynnill, a drygu diniwed.

107. Tri dangos y sydd ar bob peth: yr enw arno, y mân y bo, a'r ansawdd; a'r gair â gamddengys, ys gwaethaf o gelwydd hnw.

108. Tri pheth ni ddifyg arnynt vaddeuant am bechawd a chamwedd: madden cam, cariad haelionus, a diwygiaw â wnaed o gam i arall.

109. Tri cynneddv ddwyvawl ar ddŷn: bod yn drugar, bod yn wirgar, a bod yn wybodgar.

110. Tri ufermolion bŷd: enllibwr, ymladdwr, a lleidyrr.

111. Tri phrivanraith bŷd: enllib, â ddwg â vo iawn ac eiddo arall o'i glod a'i air da; godineb, â ddwg â vo iawn ac eiddo i arall o'i briawdserch a'i vrant o etiveddiaeth; a thrachwant, â ddwg o ledrad, a chribddail, a thwyll, â vo iawn ac eiddo i

arall o ddäcdd bŷd a meddiannau gwlad-awl.

112. Tri chynghor y llavurwr iddei vâb : bydd ddeallus y gwanwyn, bydd lavurgar y cynhaau, a bydd ystrywgar¹ bob aniser.

113. Tri llavar y marw o'r bedd : gwydd-ost beth oeddwn, gwel beth ydwyv, a chovia beth vyddi.

114. Tri chyveirnod ymgais a diwydrwydd : byw glân, gwybodau doethineb, a chynneddvoldeb dwyvawl.

115. Tair fordd ddaionus y ceir golud : ymlavuriaw yn ddiwydrwy gyvianwnder, o ddoethineb gwellëugar ar wybodau a chelyddyddau, ac o ddawn cywiriad o geraint a chyveillion.

116. Tair deddv sy benav i bawb : gobrwy i'r daionus, cosp i'r drwg, a llonydd a gadael i bawb ereill yn y wyper eu hawsawdd parth camp ac athrylith.

117. Tri chyspyyll teyrnedd : nawdd cywiriad, cosp dihiriad, a chyvianwnder i bawb.

118. Tri anhebgor gwybodaeth : cywirdeb meddwl, awen anianawl, a diwydrwydd tryserch.

119. Tri chyvrwym gwybodaeth : ysgolëgdod llythyr a llyvrau, athrawon trwyddedigion, a chôv gwlad a chenedl.

120. Tri anhebgor ysgolëgdod : awydd diwydgais, pwyll awenvryd, a llyvrau cyvraith.

121. Tri anhebgor pwyll : nwyv, arawech, a gwybodau.

122. Tri pheth â wnant ddoethineb : gwybodau, pwyll, ac awen.

123. Tri chyverddawn doethineb : digonedd bydawl, dyddanwech meddwl, a gynnyvd trgywyddawl.

124. Tri pheth â barant wynvyd calon i ddŷn : iechyd corf, llwyddiant bydawl, a bôdd cydwybod.

125. Tri pheth â geir o vŷw yn vras ac yn voethus : aviechyd corf, pyllder deall, ac anwydau pechadurus.

126. Tri pheth â geir o vŷw ar lysiau y ddaier : doethineb, iechyd, ac einioes hir dawelvyd.

127. Tri pheth â wnant wr yn ben ar y bŷd : bod yn ddiwyd yn ei orchwyl, yn ddoeth ei ymddwyn, ac yn gywir ei gynneddvau.

128. Tri pheth sydd gystal a'r goreu : bara drwyddo rhag newyn, dwr fynon rhag syched, a phais lwyd rhag anwyd.

129. Tri pheth â vyddant gystal a'u hamgen : dwr brwnt i ddifod tân, gwraig hagr i wr dall, a chleddyv pren i wr llwv.

¹ Neu, ystyrgar.

130. Tri pheth nid rhaid eu gwell yn hyn o vŷd : iechyd i weithio, gwybodaeth i wneuthur gwaith, a gwaith iddei wneuthur.

131. Tri pheth ni ddylaint vod byth oddi gartrev : câth, sawell, a gwraig y tŷ.

132. Tri dau ni vawr ymgyttuant : dau gi am yr un asgwrn, dwy wraig yn yr un tŷ, a dau vab am yr un verch.

133. Tri pheth ni waeth gadael iddynt no cheisiaw tro arnynt : ei cynddeiriog, trenlliv avon, a doeth yn ei olwg ei hun.

134. Tri ansyberwyd gwledd : trachwerthin, ymrysonau anghysbwyll, a meddwdawd.

135. Tri pheth canmoladwy ar ŵr : hyder, aravwech, a diwydrwydd.

136. Tri pheth serchog ar ddŷn : haelioni, llawenydd, ac awen.

137. Tri pheth ar ddŷn a ennillant amharech iddo : bod yn daer am ei gardawd, yn vŷr ei gymmwynas, ac yn hir ei eistedd lle ydd elo.

138. Tri pheth ar ddŷn a ennillant iddo barch a chymmeriad : gwylder yn govyn, parod ei gymmwynas, a gochelyd gormes.

139. Tri anhebgor celvyddydd : awen gynhenid, addysg gynnwysbwyll, ac ymgais diymball.

140. Tri chadernyd celvyddydd : ansawdd gwirbwyll, dosbarth gyweirglaer, a llesioldeb cyfredin.

141. Tri chyvles celvyddydd : trevnu gwybodau, hawddâu gorchwyl, a mwyâu deall.

142. Tri chyvrwym celvyddydd : cywirdeb, galluoldeb, a buddioldeb.

143. Tri chyvrwym cenedl : teyrnedd, rhaith, a braint.

144. Tri chyvrwym teulu : pendawd, dosparth gywair, a chariadoldeb.

145. Tri chyvrwym cyveillach : llawenydd, cymmwynas, a syberwyd.

146. Tri chyvrwym teyrnedd : cadernyd, cyvianwnder, a thrugaredd.

147. Tri chyvrwym gwybodau : cyviaith, cyvnerth, a chyvarwyddydd.

148. Tri chyvrwym dosbarth : gloywder, hawsder, a chyvianwnder.

149. Tri chyvrwym doethineb : awen anianawl, gwybodau gloywon, a chynneddvau cyvianbwyll.

150. Tri chyvrwym cyvianwnder : deall, gwirionedd, a chariad.

151. Tri chyvrwym dwyvoldeb : crêd, serch, a gobaith.

152. Tri chyvrwym crêd : tyst, galledigrwydd, a goreuder.

153. Tri chyvrwym deddwyddydd : dwyv-oldeb, goddevoldeb, a chadernyd.

154. Tair colovn cyvawnder: *gwarineb*, sevmattal rhag ymddarsang ar arall mewn na gair, na gweithred, nac ymddwyn; *car-edi-grwydd*, a hyny ni wna yr hyn â boeno neu â vlino arall ar na gair, na gweithred, nac ymddwyn; a *haelion*, yr hyn ni ettail rhag arall â fo cyvawn iddo, ai meddiant, ai meddwl, ai cymmyred y bo

155. Tair colovn anghyviawnder ysydd: *balchder*, yr hyn â ddamsaing arall ac a'i gormellia ar air, a gweithred, ac ymddwyn; *creulondeb*, yr hwn â bair i arall boen a blinder corf a meddwl yn amgen noc â ddylit iddo o gosp gyvawn; a *chribddail*, yr hyn drwy ledrad â thwyll ac ymball, â ddiuddia yn anghyviawn arall o'i dda bŷd, ac o'i bareb, ac o'i veddwl cyvawn.

156. Tri pheth y sydd lai no dim: benyw heb ddiweirdeb, gwr heb ddoethineb, ac athraw heb amynedd.

157. Tri pheth y rhoddes Duw ar bob dŷn â ddanvonwyd i'r byd: ymgais â gwybodau doethineb, ymarver â chyviawnder, a gwneuthur trugaredd hyd eithav gallu.

158. Tri pheth â ddygant ddŷn yn bensiych drwy'r byd: iechyd, celwyddyd, a gair da.

159. Tri pheth â wnant wr yn voddlawndd i'w yd: gwraig rinweddawl, llwyddiant ar ei ymgais, a chydwybod ddiargywedd.

160. Tri pheth nis gellir dedwydd heb-dynt: uvydddawl, cyviawnder, a chariad.

161. Tri chyvarlluidd dedwydd: trachwant awyddus, gwyniau avreolus, a choegwybodau twyllodrus.

162. Tri chyvarlluidd daioni: gwendid corf, anwybodaeth, a chwantau anosparthus.

163. Tri chyvarlluidd awen: trachwant bydawl, gwalladdysg, a thrallesgedd.

164. Tri chyvarlluidd doethineb: cybyddra, glythineb, ac overgampau.

165. Tri chyvarlluidd llwyddiant: anwybodaeth, anniwydrwydd, ac anneddvoldeb, neu anghywirdeb.

166. Tri chyvedliw doethineb: trachwant, dichell, ac oŷn; a phênaw ydynt ar â ellir yn folineb.

167. Tri chyvergryr doethineb: gwerinaw gwlad a chenedl, tangnevoli meddwl a chynneddv, a medru ar wynvyd tragwydd, sev hyny boddâu Duw.

168. Tri chyvnerth awen: cyvarwyddyd, cŵv, a llwyddiant.

169. Tri chyvergryr awen: harddwch, deall, a llesioldeb.

170. Tri chadernyd deall: darbod, cŵv, a dosparth.

171. Tri chyvnerth deall: trevnusder, ystyr, a chyssulw.

172. Tri amgyfred deall: amser, lle, a dichwain.

173. Tri chyvarfordd anesgorol dŷnfordd ydd elo drwy y byd: haint, colled, a phechawd.

174. Tri ardymmyr enaid dŷn: serch, cŵv, a deall; ac o'r tri hyn y tardd yr holl wybodau ar celwyddydau; ac heb y lleill ni vydd y naill ond difrwyth; a difrwyth y llail heb y naill.

175. Tri ardymmyr gwybodaeth: ceudawd, cynneddv, a dosbarth.

176. Tri ardymmyr ceudawd: caw, deall, ac awen.

177. Tri chyvnywydd ceudawd: dychmygu, diongli, a chyvarwyddaw.

178. Tri dafarolion ceudawd: amlygu gwirionedd, amlâu gwybodau, a threvnu dosparthau cedeirn.

179. Tri chadernyd ceudawd: awen, cŵv, a gwybodau dosparthus.

180. Tri chyviawnder ceudawd: gwirionedd, lleuerawd, a dedwyddyd.

181. Tri ardymyr dedwyddyd: doethineb, tangnevoldeb, a dwyvoldeb.

182. Tri pheth y cyvymbwys dedwyddyd arnynt: ar ddiwydrwydd cynneddvawl, ar wybodau mad-ddafarolion, ac ar gydwybod lân.

183. Tri pheth ydd ymegnia dedwydd eu gochel: trachwant cybyddaidd, gelyniaeth fyrnig, a balchder amrwysgus.

184. Tri pheth y fy dedwydd oddiwrthynt: ymrysonau cynnenllyd, trythyllwg annoeth, a gweithredoedd argywedus.

185. Tri pheth ni châr dedwydd: diatadled, anwiredd, a sarugrwydd.

186. Tri pheth ni chymmer dedwydd: cynghor diriaid, rhodd diriaid, a gair diriaid.

187. Tri chās gan ddedwydd: dychmygion over, rhynwyv corforawl, a champau anneddvolion.

188. Tri gorvod dedwydd: ar ei drachwant, ar ei drythyllwg, ac ar ei ddigllonedd.

189. Tri pheth ni levair dedwydd: annoethineb, rhin arall, a gwir argywedus.

190. Tri dŷn ni ymgais dedwydd ag ŷynt: tragoludawg, anneddvwyl, a doeth yn ei olwg ei hun.

191. Tri dŷn ni ymgyvrin dedwydd ag ŷynt: gwenieithwr, dichellgar, a gwraig gwr arall.

192. Tri myvyrdawl gwastadawl dedwydd: doethineb dwyvwyl, uvydddawl, cynneddvawl, a daioni anveidrawl.

193. Tri pheth y câr dedwydd yn ddi-ymbaid: arverion daionus, doethineb cynnyddiawl, a phob peth yn ei ryw cyviawn a noturiawl.

194. Tri pheth ni ddifyg ar ddedwydd: hir iechyd ac einioes, da bŵd digonawl, a pharch doethion.

195. Tri pheth y ceif dedwydd yn anfaeliadawl ac yn gadarn eu gorrvaldeb: anrhydedd i didervyn, a dyddanwech cydwybod annarvodiadawl, a gwynvyd nevawlgan Dduw yn dragywydd heb dranc heb orphen.

196. Tri pheth gwastadawl ar ddedwydd ac ni vethant arno: deddvoldeb, tangnevoldeb, a chariadoldeb; sev y tri hyn ac nid amgen o geinmyged â wnant ddwyvoldeb, ac nid dwyvoldeb ond dedwyddyd, ac nid deddwyddyd ond dwyvoldeb.

197. Tri chadernyd dedwyddyd: diniweidrwydd o gariad perfaith, diwydrwydd madweithredgar, a thangnevoldeb o gyviawnder trugar.

198. Tri chadernyd dedwyddyd: boddlondeb meddwl a chydwybod, cariad trugareddbell, a dwyvoldeb awenbwyll.

199. Tri anhebgor dwyvoldeb: gwybod-aeth, cariad ymbwyllgar, a chyviawnder trugareddbwyll; ac heb y tri hyn ynghŷd nis gellir dwyvoldeb ansoddawl.

200. Tri chyvliwiau dwyvoldeb a dedwyddyd: doethineb gwybodgar, ymbwyll gwirioneddgar, a chyviawnder trugareddgar.

201. Tri euw cymmherthynas â ddoded ar un daioni cysevin: doethineb, dedwyddyd, a dwyvoldeb; can nas gellir un heb y llall o'r tri pheth hyn.

202. Tri dysgleirdeb doethineb: awen, haelioni, a thangnevr.

203. Tri anhebgor cardawd gyviawn: haelioni llawen, mwynder divalch, a chydwybod drugareddgar.

204. Tri phriv golovnuau cardawd: nawdd i ddierth ac estron, ymborth i nêwynog a sychedig, a dangos anwybodus.

205. Tri dihiryn â ddygiant gyrch a gosod ar y gwanav, ac â fôant â'u cynfonau yn llusgo y llawr rhag y cryvav: gwr balch, gwr cyvoethawg, a lleidyr pen fordd.

206. Tri pheth y gwel gwr o bell: ei gâr, ei gâs, a'i ovynwr.

207. Tri achos clevyd: gormodd, segur- yd, a thristwech.

208. Tri anesgor clevyd: gwanâu y corf, pylu y deall, a byrau yr einioes.

209. Tri chadernyd iechyd: ymborth iachus a chynmedrawl, gweithgarwech neu ymdravod cymmedrawl, a llawenydd o voddlondeb meddwl a chydwybod.

210. Tri pheth nid hawdd gwr o hon- ynt: llostrwrn câth, mochyn marw, a chybydd anghawr.

211. Tri pheth sydd raid eu porthi yn vynych: cywion mân, plant bychain, a chwant gwraig ievanc.¹

212. Tri dŷn â vyddant hir oesawg: ârwr sychdir, havotwr mynydd, a physgot- wr môr.

213. Tri ychydig â vyddant well no llawer ar y pryd: ychydig o vwyta, ychydig o yved, ac ychydig o chwedleua.

214. Tri pheth daionus â vagant bob daioni arall: cariad priodas, cymmwynas- garwech cymmmodogion, a heddwch gwlad.

215. Tri llavarwech syberwyd: llaw, llygad, a llais.

216. Tri pheth ansyber ar wr yn ei dŷ ei hunan: ymfistrain² â'i dylwyth lle gwypo ei westeion, ymsyllu ar â welo ar- nynt a chanhynt, a bod yn ddiymarbod parth ag attynt.

217. Tri anverthwech gwledd: meddw- dod, ymrisonau, a chrochwerthin am ben bychanigion o chweiniau.

218. Tri harddwch gwledd: haelioni graesawgar, ymddyddan doethineb, a chy- wirdeb ymgvrrin.

219. Tri chyvrwym gwybodaeth: cym- mwynasau, cadernyd devodau, a gwybodau gwladolion.

220. Tri chyvrwym gwybodaeth: ath- raw gwarantedig, dosparth gywair, a chôv llythyr cyviawn.

221. Tri cheinmyged gwybodaeth: gwir- ionedd, buddioldeb, a dyddanwech.

222. Tri cheinmyged dosparth: rhwydd- âu deall, cyweiriaw côv, a llwybreiddiau addysg.

223. Tri cheinmyged celyddyd: mwy- âu galluodd, lleiâu traferth, a chyweiriaw deall.

224. Tri pheth anverth eu gweled: celyddyd heb ddosparth gywair, teulu heb wybodau bucheddawl, â gwlad heb arverau daionus.

225. Tri pheth nis gellir gwlad hebddynt: gwybodau bucheddawl, cyvraith gyviawn, ac athrawon gwarantedig.

226. Tri ynnioldeb pob peth: plaid, gwrth, a chynghyd.

227. Tri harddwch gwlad: ysgubawr dêg, eglwys lawn, a llŷs heb hawl.

228. Tri harddwch tŷ a'i gylch: aelwyd lân, celvi gloywon, a chaeadgylch trefn- usdeg.

229. Tair arwydd cymmmodog da; diwyd-

¹ *Llywyr arall*—a gwing gwraig ivanc.

² *Ymsisial*.

rwydd llawen, syberwyd moesau, a chyvarch hawddgar.

230. Tair arwydd gwr doeth: gair da cymmodogion, boddlondeb i'r byd â vo, a diwydrwydd yn ei alwad.

231. Tair arwydd gwraig dda: ei thŷ yn drevnus, ei phlant yn drwsiadus, a'i gwr yn gartrevgar.

232. Tri pheth da iawn yn weision a drwg iawn yn veistri: tân, dwr, a gwynt.

233. Tri pheth â wnant lewndid mewn gwlad, a golud mewn teulu: llavuriaw tir, plann coed, a gwaith rhôd a chribau.

234. Tri pheth serchus am gylch tŷ: gardd lysieuolawn, perllan driniedig, a fyrdd sychion.

235. Tri phriv anverthwch dŷn: diogi, celwydd, a thrachwant; ac o honynt y tŷv pob peth arall â vo yn anverth.

236. Tri pheth ni vyddant byth yn wahaniaid: tavod hîr, pwyll byr, ac awen bôl.

237. Tri pheth ni waeth eu colli no'u cael: cell heb vwyd, tŷ heb gronglwyd, a dŷn heb iddo air da.

238. Tri pheth â gymmerant vwy no'u rhan gyvian: meddwyn, cybydd, a chist melinydd.

239. Tri pheth â drôant y bŷd wyneb i waered: digywilydddra merch, anwybod-aeth mab, a phendodaeth gwraig.

240. Tri pheth ni chefir yn hawdd: dydd heb nôs, avon heb geulan, a gwraig heb avrad.

241. Tri chynhebygion y naill i'r lleill o henynt: ysgubawr dëg heb fŷd, fiol dëg heb ddiôd, a merch dëg heb rinweddau da.

242. Tri pheth â ddiflanant yn ebrwydd: ewyn ar ddwr, niwl bore tesog, a charedig-rwydd gwr goludog.

243. Tri pheth nid hawdd eu gweled: tân gwlyb, dwr sych, a benyw dawgar.

244. Tri haelion bŷd: haul, môr, a chwsg.

245. Tri phriv gyvnerth dŷn: pwyll, amynedd, a chydwybod lân.

246. Tri pheth o'u cael ni waeth beth amgen nas ceir: bodd pwyll, bodd cydwybod, a bodd Duw.

247. Tri pheth y sydd a gwyn ei vŷd a'u cafo: cyvaill cywir, llonyddwch cartrevawl, a bodd ei gydwybod ei hunan.

248. Tri pheth â wnant vwyd dŷn yn gysurus: gwraig dda, câr fyddlawn, a chymmodog tangnevgar.

249. Tri nid call eu coelio: diertth yn bostio ei vonedd, hên yn canmawl â ru gynt, ac â vostio ei ddoethineb ei hunan.

250. Tri pheth â newidiant yn vynyth: y gwynt, y lleuad, a meddwl merch.

251. Tri pheth'er cael beunydd â geisiant vwy yn ddiorphwys: môr, meddwyn, a chybydd.

252. Tri pheth ni rydant byth: arian haelion, pedolau cefyl melinydd, a thavawd gwraig.

253. Tri dŷn ni vawr welir yn ddaioni arnynt: ymladdgar, ymfrostgar, a godinebgar.

254. Tri dŷn hawdd eu nabod: glwth, trachwantus, ac anwybodus.

255. Tri pheth goren yn y bŷd: cydwybod lân, gwybod y gwîr, ac iechyd corf a meddwl.

256. Tri pheth nis gellir yn iawn heb wybodau: cymmydio yn dangnevus, amddifyn bywyd, a deall cyvianwder.

257. Tri pheth nid addev hebddynt: cartrev ddosparthus, braint o genedl, a chyvarwys yn warantedig.

258. Tri pheth ni hawdd gefir: pren mawr heb un golven gam arno, avon heb un tro ynddi, a chenedl heb ynddi ryw un neu gilydd â champ gywilyddus arno.

259. Tair colovn dedwyddydd: dwyvoldeb, doethineb, a syberwyd.

260. Tri pheth y dylai bob dŷn gadw yn graf gydag ev bob amser: ei gôv, ei gywilydd, a'i gydwybod.

261. Tri chynnorïaid doethineb: dispaid, dispwyll, a dosparth.

262. Tri cheinmyged myvyrdawd pob doeth dedwydd: bodd Duw, llës dŷn, a syrth anian.

263. Tri phriv ddiawligrwydd dŷn: balchder, cybyddiaeth, a chelwydd; canys o'r tri hyn y tardd pob drwg arall.

264. Tri pheth y bydd pob dŷn da: gweithgar, heddgar, ac elusengar.

265. O dri digon y mae pob annigon ac eisiwed: digon o gyvoeth bydawl, digon o iechyd cnawdawl, a digon o esmwythder corforawl.

266. Tair arwydd cydwybod lân: doethineb, caredigrwydd, a llawenydd.

267. Tair arwydd cydwybod wallbwyll ac avlan: annoethineb, ovnusder, ac anynadrwydd.

268. Tri y sydd ac ni wyddys pa un waethav o naddynt: gwr creulawn annhru-garawg, celwyddog anudongar, a'r cythraul mawr ei hunan.

269. Tri pheth y bydd meddwyn: mochyn yn ei gampau, ei cynddeiriog yn wŷn, a blaidd yn ei ddadwrdd; ac o'r tri hyn y bydd cythraul yn ei gynneddv.

270. Tair camp ar ddŷn â barant ar

bawb ei lwyr gasâu: bod yn enllibgar, yn gafaelgar, ac yn ddoethach no neb yn ei veddwl ei hun.

271. Tri pheth atgas ar ddŷn: meddw-dawd, glythineb, a diogi; ac nis gellir glân o gamp ar â vo yn ymarver a'r bryntion hyn o gampau.

272. Tri chydvaeth doethineb: iechyd corf, llawenydd meddwl, a pharch pob da cynneddvawl.

273. Tri chydvaeth dirieidi: aviechyd corf, avlawen veddwl, a gwarthrudd gan bob daionus o vyw a bôd.

274. Tri chydvaeth gwybodau: doethineb hunanbwyll, llwyddiant bydawl, ac urddas yn ngwlâd gan anrhydedd.

275. Tri chyvargoll dirieidi: awen gysevin, iechyd corf, a dyddanwch meddwl.

276. Tri pheth anghyfredin: ieuanc heb llawenydd, ysgubawr heb lygod, a hên ddŷn digybyddra.

277. Tri chymmediwiau trevn a dos-parth: rhiv, pwys, a mesur.

278. Tri argyfred pob peth: llun, lliw, a sylwedd.

279. Tri goreuon gwybodau doethineb: i ddŷn adnabod ei hunan, ac adnabod Duw a'i ddaioni, a gyru ar ei gydwybod wneuthur â ddangosant y privwybodau hyny.

280. Tri goreuon gwybodau celvyddyd: llên, ferylltaeth, ac araduriaeth.

281. Tri goreuon gwybodau llawenydd: cerdd arwest deuluaidd, ymgorelwi, a chwedlau divyrbwyll; sev y dichon pob dŷn ymgyngyd a'r pethau hyn, er iechyd corf a dyddanwch meddwl.

282. Tri pheth ni wneir yn hawdd: tðri syched â thân, sychu'r gwlyb â dŵr, a boddloni pawb yn mhob peth â wnelir.

283. Tri pheth y dylai ddŷn vod bob amser yn ddiymattal yn eu gwneuthur: gweithredodd daionus, dysgu gwybodau, a darostwng ei wyniau; canys er maint â wnelo eve o'r pethau hyn, ni wna eve byth ei ddigon, ac â ddylai.

284. Tri pheth ni wyr neb y myrddiynved rhan o'u maint yn eu heithavodd: llês doethineb, nerth celvyddydau, a dyddanwch cydwybod lân.

285. Tair gwobyrr diwydrwydd: digonoldeb o vodd i vyw, blaenoriaeth ar ereill, a chanmoliaeth doethion.

286. Tri pheth â wnant wr yn vlaenor ar ei gymdogion: haelioni, doethineb, a chelvyddydau.

287. Tri dŷn â wnant ddaioni yn y byd: arwr hywaith, bardd awenddysg, a dwyvawl cariadgar.

288. O dri pheth y tardd gwybodau:

angen yn ymddiwallu, côv yn ymgvyllun-iaw, a hofder dyddanwch.

289. Tri pheth y sydd ar bob ceinmyged: dechreu, canawl, a diwedd; a lle bo da y diwedd, da pob un o'r ddaun ereill; a lle bo drwg y diwedd, ni ellir un da o'r lleill.

290. Tri pheth y dylai bob un ei wneuthur yn ddwysbwyll â gafo gynghorion da: eu coviaw yn grâf, eu hystyried yn ddiwyd, a gwneuthur ar eu hol yn ddiymbaid.

Ac velly terevyn Triodd y Doethion: a phoed i bawb eu coviaw, a'u hystyriaw, a'u dylun!

16. LLYMA DRIODD Y BRODYR.

(O'r un Llyvyr.)

1. Tri brodyr doethineb: â wrendy, â edrych, ac a daw.

2. Tri brodyr folineb: diymdawr, geneurwth, a chwerthinus.

3. Tri brodyr callineb: arav, ymbwyllgar, a diwyd.

4. Tri brodyr casineb: anynad neu vyrbwyll, trachwantus, a diawg.

5. Tri brodyr cyvenrhaith: hael, tangnevus, ac ewyllysgar.¹

6. Tri brodyr cyveillach: cyvarchgar, uvydd, a chelvydd.

7. Tri brodyr cyviawnder: deddvawl, trugar, a serchawg.

8. Tri brodyr tangnev: gwirioneddus, tawedawg, a maddeugar.

9. Tri brodyr cynhwyr a thervysg: tringar, cribddeilgar, a chelwyddawg.

10. Tri brodyr prydverthwch: glân o gamp, syber, a syw.

11. Tri brodyr fciiddra: budr o gorf, ansyber ei voes, ac anmhrydverth ei gamp.

12. Tri brodyr celvyddbwyll: cerddgar, myvyrgar, ac anvalch.

13. Tri brodyr cerddoriaeth: penigamp, ymchwelawg, a bonedig.

14. Tri brodyr anrhydedd: doeth, moesgar, a gwrawl.

15. Tri brodyr gwarth a gwaradwydd: annoeth, anwr, ac anvoesgar.

16. Tri brodyr braint ac urddas: buddygaw, difyngar, a diwyllgar.

17. Tri brodyr anmraint: foadur, anniwyll, a bradwr.

18. Tri brodyr cyvannedd: bardd, feryllt, a thelynwr.

19. Tri brodyr ferylltawd: gôv, maensaer, a phrensaer.

20. Tri brodyr teuluaeth: prydydd, ysgolydd, ac yspeinydd.²

¹ Enraith yw cyvaill, yn Morganwg. I. M.

² Pa beth yw yspeinydd? I. M.

21. Tri brodyr cyweithas: deddwr, llavurwr, a gweydd.

22. Tri brodyr anghyweithas: ynad, milwr, a masnachwr.

23. Tri brodyr gwroldeb: cydwybodawl, cartrevawg, a gweithgar.

24. Tri brodyr gwladolder: meddianawg, heddgar, a gwybodus.

25. Tri brodyr cadernyd: gwladog, trasog, a boddog.

26. Tri brodyr trevogaeth: dewr, tirion, ac amyneddgar.

27. Tri brodyr cymmod: cyvymbraww, tostur, ac anvalch.

28. Tri brodyr boddlondeb: haelionus, anvoethus, ac awrwysgus.

29. Tri brodyr cywoeth: gwâr, cywir, a hyddysg.

30. Tri brodyr tylodi: gwrthnysig, diddysg, ac anghywir.

31. Tri brodyr gwirionedd: glew, cymmedrawl, a chydwybodawl.

32. Tri brodyr harddwch: rhadverthus, cyviawn, a chariadus.

33. Tri brodyr rhadverthwch: trevnus, gochelgar, ac awengar.

34. Tri brodyr deall: ymgeisgar, gwybodgar, a phroviadawl.

35. Tri brodyr dysg: awen, athraw, ac ymgais.

36. Tri brodyr awen: selgar, chwilgar, a gavaelgar.

37. Tri brodyr gwybodaeth: côv, trevn, ac ystyriaeth.

38. Tri brodyr cyvundeb: deallus, hywedd, a dwyrwl.

39. Tri brodyr cyvrinach: bardd, brenin, a gwrol.

40. Tri brodyr blaenoriaeth: medrus, addwyn, a fyddlawn.

41. Tri brodyr cymmyred: cyweithas, teledi, a dyledgar.

42. Tri brodyr fydd: cyvrin, cywir, ac â garer.

43. Tri brodyr dwyvolder: dyoddevgar, cariadgar, a gwirioneddgar.

44. Tri brodyr llwyddiant: goval, hyder, a diwydrwydd.

45. Tri brodyr cymmodogaeth: cymmwynasgar, trywyngar, a chynneddawl.

46. Tri brodyr gwladoldeb: teuluawg, llonyddgar, a gwelleugar.

47. Tri brodyr dyddanwch: cerddgar, cyfarwydd, a divyr.

48. Tri brodyr celvyddyd: covus, anghenus, a myvyr.

49. Tri brodyr teuluaeth: syberwyd, sywder, a serchogrwydd.

50. Tri brodyr dedwyddyd: cariad, cywirdeb, ac iselvryd calon.

Ac velly tereynant.

Rhisiant Iorwerth a'u can'.

17. LLYMA EREILL O TRIODD Y BRODYR.

1. Tri brodyr cân a chwiban: iâch, digonawl, ac â ddwg air da.

2. Tri brodyr chwaryddiaeth: hawddvydig, llawen anianawl, a chyveillgar.

3. Tri brodyr overwaith: gormeddawg, diswydd, ac ynvyd.

4. Tri brodyr llawenydd: nwyvus, buddugawl, a chlodgael.

5. Tri brodyr cyveddach: prydydd, pibydd, ac ofeiriad.

6. Tri brodyr gwallgov: chwareugar, diodgar, a phuteingar.

7. Tri brodyr celwydd: gwr llên, henddyn, a theithiwr o bell.

8. Tri brodyr cynnen: arglwydd cyvoeth, rhingyll, a gwr diawg.

9. Tri brodyr brâd a chynllwyn: tlawd, trachwantus, a gorthrymedig.

10. Tri brodyr cyvathrach: anudonwr, bradwr, a brawd llwyd.

11. Tri brodyr cyveilin: cybydd, tollwr, a chythraul o uferu.

12. Tri brodyr benywiaeth: trwsiadgar, cellweirgar, a gwenieithgar.

13. Tri brodyr mursendod: minvoethus, chwedleugar, ac anwybodus.

14. Tri brodyr camwaith: arianog, didrev, a diglod.

15. Tri brodyr gosmeilgarwch: anneddawl, anneilus, ac anvoneddig.

16. Tri brodyr tringarwch: swyddog llês, eglwyswr, ac anfodus.

17. Tri brodyr gormes: meddwyn, masnachwr, a llogwr arian.

18. Tri brodyr abwyaid: celwyddawg, ymfrostiawg, ac anghalonawg.

19. Tri brodyr diawl: creulawn, dau-eiriawg, a chenvigenus.

20. Tri brodyr syrddandod: carwr nwywyllt, campwr awenboeth, a hên wr cilpentan.

21. Tri brodyr divyrwch: dideulu, diymgais, a mab ei vam.

22. Tri brodyr pen tai: maensaer, prensaer, a datgeiniad.

23. Tri brodyr pen mynydd: havodwr, heliwr, a myvyrgar.

24. Tri brodyr diovalwch: di arglwydd, di wraig, a diddyled.

Ac velly tereyna Triodd y Brodyr': a

! Triodd ar gyhoedd â gaid, yr addysg

Gan wiwdodoeth hynafiaid;

Dysg inni yn dës canaid,

Doethineb byw, rhyw, a rhaid.

Iolo Morganwg a'i cant.

Rhisiart Iorwerth *a'u cant yrhain*
hevyd, gerbron Twmpath Prydyddion
Tir Iarll.

18. LLYMA DRIODD YR ARGHWYDD WIL-
 LIAM HERBERT, IARLL RHAGLAN.

(*Llyvyr Thomas ab Iwan o Dre Bryn.*)

TRIODD Y PEDAIR CENEDL.

1. Tri pheth hynod ar Gymro: awen,
 haelioni, a llawenydd.

2. Tri pheth hynod ar Sais: arawch,
 hyder, a diwydrwydd.

3. Tri pheth hynod ar Franc; gwychedr,
 syberwyd, ac anwadalwch.

4. Tri pheth hynod ar Wyddel: truth,
 dichell, a frost.

5. Tri pheth à wnant yn hynod am
 ddoethineb y neb y bont arno: awen
 Cymro, syberwyd Franc, a diwydrwydd
 Sais.

6. Tri pheth à wnant gymmodog da:
 haelioni Cymro, arawch Sais, a syberwyd
 Franc.

7. Tri pheth à wnant gyvaill cyvedd
 crystal ar goreu: llawenydd Cymro, hyder
 Sais, a syberwyd Franc.

8. Tri pheth à wnant ordderchwr cadeir-
 iog: haelioni Cymro, gwychedr Franc, a
 thruth Gwyddel.

9. Tri pheth à wnant vradwr drwyddo
 draw: arawch Sais, truth Gwyddel, ac
 awen Cymro.

10. Tri pheth à wnant dwyllwr gor-
 chestol: gwychedr Franc, dichell Gwyddel,
 a diwydrwydd Sais.

11. Tri pheth à wnant ddŷn ynvyd:
 llawenydd Cymro, anwadalwch Franc, a
 frost Gwyddel.

12. Tri pheth à wnant ddiawl cybened
 ag a vagwyd erioed yn ufern: hyder Sais,
 dichell Gwyddel, ac awen Cymro.

13. Tri pheth à wnant ddyn a chwadd
 bawb am ei ben: gwychedr Franc, frost
 Gwyddel, a llawenydd Cymro.

14. Tri pheth nis gwelir yn ebrwydd ar
 yr un dŷn: haelioni Cymro, diwydrwydd
 Sais, a syberwyd Franc.

*Ac velly tervyna Triodd y Pedair Cenedl;
 a'r Arghwydd William Herbert Iarll
 Rhaglan a'u gwnaeth.*

19. TRIODD Y GWRAGEDD.

(*O Llyvyr Sion Philip o Dre Os.*)

1. TAIR rhagorgamp benyw: addwyn-
 der, diweirdeb, a gloywlander yn ei gor-
 chwyd a'i gwisg.

2. Am dri pheth y cerir benyw: hardd-
 wch corforawl, serchogrwydd meddwl, a
 threvnusder teuluaid.

3. Tri pheth canmoliadawl ar venyw:
 gwylder ymarwedd, cynnildeb llaw ac am-
 can, a diwydrwydd teuluaid.

4. Tri pheth hawddgar ar venyw: add-
 vwyn o ddevawd, gwisg drevnusloyw, a
 llavar serchogaidd.

5. Tri pheth moliannus ar venyw: caru
 bod yn nghartrev, na bo yn rylavargar, a
 bod yn drugarawg parth ag at a'i govyno;
 sev wrth dlawd, a chlav, a dyeithr; a hyny
 er mwyn Duw a'i nawdd.

6. Tair dyledswydd gartrevawl benyw:
 goval trevnus am ei thŷ a'i thylwyth, bod
 yn roesawgar wrth ei gwesteion, a bod yn
 garedig iddei gwr.

7. Tri pheth y canmolir benyw am
 danynt: glendid camp a devawd, glendid
 trevnusleg ei thŷ, a hawddgarwch ei hym-
 ddwyn.

8. Tri pheth ar venyw à ennillant gariad
 ei gwr: uvyddawd serchogaidd, cynnil-
 gamp ar orchwyl, a govalu yn wareheid
 wadawl am ei meddiant ac a vo dan ei llaw.

9. Tri pheth à ennillant air da i venyw:
 ei chell yn brŷdd, ei thŷ yn loyw, a'i
 thylwyth yn drwsiadus.

10. Tri pheth dwyfwawl ar venyw: bod
 yn vaddeugar, yn elusengar, ac yn an-
 voethus.

11. Tri pheth ni ddylai gwraig eu rhoddi
 i neb ond iddei gwr: ei serch, ei chorff, a'i
 chyvrinach.

12. Tri pheth à ddangosant wraig dda:
 ei gwr yn drevnuslan ei wisg, dwyn ei
 phlant ar wybodau boneddig, a bod gair da
 iddi gan ei chymmodogion.

13. Tri pheth à ddengys ddoethineb
 gwraig: ei gweinyddesi yn aros yn hir yn ei
 gwasanaeth, ei gwr yn caru bod y'nghai-
 trev, a boreuder ei theulu.

14. Tri pheth hardd ar vorwynverch:
 gwylder, addvwynder, a deddvan bonedd-
 igion.

15. Tri pheth anverth ar vorwynverch:
 bod yn drachwerthinawg, yn drachwedleu-
 gar, ac yn drasengar.

16. Tair arwydd gwraig ddrwg: bostio
 ei champ a'i gweithred ei hunan, beio ar ei
 chymmodogesau, ac ymdynu am y trechav

17. Tri govynion benyw: gossymmaeth,
 gwisgodd, a charedigrwydd.

18. Tri pheth à wnant wr yn vodlon
 iddei wraig: glân a chyvan yn ei gwisg,
 serchog ei hymddwyn, a threvnu yn lân yn
 ei thŷ

19. Tri pheth à vyddant lle bo cariad
 rhwng benyw a'i gwr: golud, anrhydedd, a
 gwynnyd.

¹ Prydd, very good, rich, substantial. Glamorgan.

20. Tri pheth hardd mewn teulu: gwr doeth deddvol, gwraig lanwaith serchogaidd, a phlant addwyngamp gwybodgar.

21. Tri pheth y dylai gwraig ddwyn ei phlant arnynt: dwyvoldeb, deddvoldeb, ac addwynder bonedd cenedyl y Cymry.

22. Tri anrhydedd gwraig: ei thŷ yn lân ac yn drevnus, ei gwr yn llwyddannus, a'i phlant yn wybodus.

23. Tri pheth fiaddvrwnt ar wraig: avlendi i corf a dodrevn, sengarwch, a diogydrwydd.

24. Tair gorhofgamp gwraig: iaith groyw, synwyr croyw, a chynneddvau croywon.

25. Tair anhofgamp gwraig: twyll-wy-bodau, twyll-gynneddvau, a thwyll-y-mddangos ar ei thŷ a'i dodrevn.

26. Tri thwyll ar wraig à yddant bēnav o'r holl dwyllau, ac yn unrhyw y byddant ar bob dyn arall: twyll-ddwyvoldeb, twyll-gwirdeb, a thwyll-gariad; a lle bo un neu arall o'r tri hyn, bydd argydvod pob twyll arall yn y bŷd.

27. Tri pheth ar wraig, (ac ar bob dyn arall,) a'i dengys yn ddwyvawl: anvalch yn hawddvdyd, avlorv mewn advyd, ac yn ddiachwyn ar bob gwaith Duw.

28. Tri pheth à weddant ar bob gwraig dda: llawenydd diargyweddd, sywder tlysaidd ar ddillad, a mwhythusder didwyll iaith ac ymadrawdd.

29. Tri pheth y dylai bob gwr eu gwneuthur parth ag at ei wraig: ei charu yn ddiidwyll, ei chynnal yn ddiddiffyg yn ol y byd à vo arno, a gadael iddi yn à berthyn i drevn ei thŷ, a'i thylwyth, a'i gorchwyl.

30. Tri pheth y dylai gwr ddwyn ei blant arnynt: dysgeidiaeth ar lyvyr, celvyddydau anrhydeddus, a chelvyddydau cartrevawl.

31. Tair celvyddyd anrhydeddus y dylai bob gwr ddwyn ei veibion arnynt: milwriaeth, rheithyddiaeth, a llyvryddiaeth.

32. Tair celvyddyd anrhydeddus y dylai ddwyn ei verched arnynt: syberwyd bonedd y Cymry, dosbarth y Gymraeg a'i darllen yn gyviawn, a cherdd davawd ac arwest.

33. Tair celvyddyd gartrevawl y dylai ddwyn ei veibion arnynt: trîn tîr ac ysgrublaidd, saerniaeth, a meddyginiaeth.

34. Tair celvyddyd gartrevawl y dylai ddwyn ei verchaid arnynt: coginiaeth, gwēyddiaeth, a gwiniaduriaeth.

35. Tair celvyddyd ddinesig à weddant ar veibion boneddigion: nid amgen, ysgol-ēigiaeth, ferylltaeth, a chyvnewidiaeth.

36. Tair celvyddyd wrolion à weddant

ar verchaid: barddoniaeth, meddyginiaeth, ac ysgolyddiaeth.

37. Tri pheth y dylai y meibion eu gwneuthur parth ag at y merchaid: ymgyveillach garedig, anrhegion gweddeiddbarch, ac ymddwyn syberwyddbwyll.

38. Tri pheth à wedd ar verchaid parth ag at y meibion: gwylder serchogaidd, caredigrwydd parodbwyl, a syberwyd benywaidd gweddeiddbarch.

Ac velly tervyna Triodd y Gwagedd.

20. TRIODD ADDWYNDER.

(Llyvyr Tre Bryn.)

1. TAIB colovn addwynder: cyvarch parchus herwydd moes a devod, derbyniad serchogaidd a groesawus, ac ymddwyn syberwrth vodd à barcher.

2. Tri enaid addwynder: parch, haelioni, a dyddanwch.

3. Tri anhebgor addwynder: groesaw, nawdd, a syberwyd cynneddvawl.

4. Tri hawddgarwch addwynder: cerdd davawd, cerdd dant, a chyvarwyddyd, herwydd doethineb a dyddanwch.

5. Tri harddwch addwynder: doethineb, gwybyddiaeth, a serchogrwydd.

6. Tri chyvarch addwynder: llysaïr, govyn hynnt a helynt y dŷn a'i dylwyth, a gwahawdd ymarvoll.

7. Tri chyvarch cyvarvod à ddylit gan addwynder: sev ydynt rhâd Duw arnoch, neu ar eich gwaith a'ch gorchwyl; pryd bynnag y bo o'r dydd yn dda i chwi; a Duw vo gyda chwi.

8. Tri chyvarch ymadael: Duw vo gyda chwi; y dydd, herwydd ei bryd, yn dda i chwi; a hanpych well, neu hanpo gwell y boch.

9. Tri phriv roddion addwynder: ymborth, nawdd, a chyvarwyddyd.

10. Tri chyfredinion llettyaeth herwydd addwynder: bwyd, gwely, a thelyn.

11. Tri rhyw ymdeithydd y dylit gerdded yn ymravael gydag wynt, herwydd moes a devod addwynder, a devod bonedd cenedyl y Cymry: ar ôl à vo gogynnevin a'i fordd, o vlaen à vo anghynnevin a'r fordd, a gadael ar ddeheulaw à gerddo gydag ev, neu à ymgyvervydd ag ev ar y fordd, gan vyned heibio iddo yn gyvarchus gan syberwyd.

12. Tair devawd voneddig y sydd gan addwynder: ymgytgerdd, ymgyspwyll, ac ymgychwedl.

13. Tri pheth herwydd addwynder nis dylit eu govyn i à lettyer: o ba yr henyw, ei helynt bydawl, a'i vynediad.

14. Tair hawl addwynder, a hyny o'r

gwahoddiad diweddav gan a'i llettyo: nawdd tridiau, gossymmaeth, a charedigrwydd.

15. Tri rhagorion addwynder: moethau, llawenydd, ac anrhegion.

16. Tri ennill addwynder: cariad, anrhydedd, a nawdd rhag y bo achaws.

17. Tair gobrwy rhagorion addwynder: bodd Duw, bodd dŷn, a bodd calon a chydwybod a'i dafair.

18. Tri ynniau addwynder: cariad, llawenydd, ac haelioni.

19. Tri arddelwyddion addwynder: estron, rhagorgamp, a chyveiliornus ei fordd.

20. Tri dyledogion addwynder: tylawd, gwân, a benyw.

21. Tri blaenoriaid addwynder: advydig, benyw, ac estron.

22. Tri à vlaenorant o vlaenoriaid addwynder: y gwânnav, y tylotav, a'r anghyv-iaith.

23. Tair cynnosparth addwynder: lletty, cywirdeb, a chariad.

24. Tri holiadolion addwynder: pènaeth, benyw, a dyeithr cymurawd.

25. Tri breiniedigion addwynder: gwr llên, crevyddwr, a phlentyn.

26. Tri govnion er mwyn, nis gellir gan addwynder eu nacâu: er mwyn Duw a'i dangnev, er mwyn a'i govin, ac er mwyn à ddichon, dygwydd a damwain.

27. Tri dŷn y dylit addwynder parth ag attynt yn mraint syberwyd: boneddig o barch ac anrhydedd iddo, benyw o hawddgarwch a nawdd iddi, a phlentyn o nawdd ac addysg iddo.

28. Tair braint bonedd y sydd gan addwynder cenedyl y Cymry: braint gynhenid, llên a gwyboda, a gorchestolion molianus er gwlad a chenedyl.

29. Tri brâd addwynder: cyhuddaw ar y llettyedig, datgan ei rin, à thôr nawdd tridiau: sev y bydd y nawdd hòno o'r pryd y derbynier hyd ymhen y tridiau, ac o hyn hyd ymhen y trigeinawr wedi pryd y gwetawr Duw yn rhwydd i chwi, neu Duw à vo gyda chwi, neu hanpo gwell gan Dduw erddoch.

30. Tair braint gyfredin addwynder: nawdd Duw a'i dangnev, trugaredd anianawl, a syberwyd o vonedd cenedyl y Cymry.

31. Tair braint wahanredawl addwynder: lawddgarwch o serchogrwydd, mal y bydd parth ag at venyw; addysg, mal y bydd i blentyn, ac arall o anwybodus; ac arbenieder parch, mal a'i dylit i gelvyddgar a gorchestolgamp volianus; megis y bydd milwr à wnelo yn orchestwaith, a doeth celvydd yn gwellâu gwyboda.

32. Tri pheth gan addwynder y dylit parth à gwesteion: derbyniad serchawgvwyn, diwalliad parawdlwys, acymddyddan cyveillgar.

33. Tri pheth y dylai gwesteion vod wrth ymadael: yn ddiwallaid o vwyd a llyn, yn forddiadol eu hymdaith, ac yn gynnherchiadol o barch a syberwyd.

34. Tri y dylai gwr eu rhoddi ar vwyd a chyveillach gyda ei westeion: ei wraig, ei vab hynav, a'i verch hynav, neu à vythor o henynt; ac eve ei hun yn goreiliaw.

35. Tair devawd gyntav lle delo gwesteion: dwr i olchi traed, cyvarch groesaw gan bendodiaid y teulu, a chadair ger aelwyd.

36. Tri pheth nesaf at y rhain: ei arvau i'r gwestwr, ymborth o vwyd a diod, a dangaws ei wely, val y gallor gymmeryd y gorphwys y bo'r corf yn govin.

37. Tri pheth hardd ar westwr a gwestai: bod yn addwvyn, bod yn dawedawg, a bod yn ddiouv.

38. Tri nawdd gwesteiaeth: nawdd Duw a'i dangnev, nawdd iawn a chariadoldeb, a nawdd devodau syberwyd ac addwynder cenedyl y Cymry.

39. Tri chyvarch bendith gwestwr a gwestai: wrth ddyvod i mewn, bendith Duw yn y tŷ; tra vythor ynddo, am bob dawn a chymmwynas, bendith Duw i chwi, neu Duw a'ch bendithio; ac wrth ymadael, dewch a bendith Duw i chwi, yn wahodd- iad dros bob addwynder.

40. Tri atebion bendith: bendith Duw arnoch, bendith Duw yn rhad i chwi, ac ewch à bendith Duw gyda chwi.

41. Tri devawd arveriadawl gwesteion: cyvarch yn nawdd Duw a'i dangnev, ymddiosg à'u harvau a'u hestyn yn llaw ei osb, a dangos rhaid ac achaws mal y gwyper à wnelor iddo ac erddo.

42. Tri pheth boneddig ar west a gwestai eu rhoddi lle delawr: ei arvau, ei enw, a'i hanvod; a lle gwnelo iawn iddo dri nawdd gwesteion, a'i brodor a'i estron y bo.

43. Tri phriv syberwyd groesaw gan addwynder: dangos caredigrwydd haelionus, dangos à ddiwallawr yn ymborth a gorphwys yn y bo achaws a rhaid, ac arvau yn ôl yn llaw a'u pieufo.

44. Tair camp addwynder herwydd pa rai y dylit aroll gwesteion: trugaredd haelionus, deddvoldeb trevnus gan syberwyd, a llawenydd gweddus a diargy-wedd.

45. Tri harddwch gwesteiaeth ac addwynder: arawwch, trevnusder teulïaidd, ac ymddwyn cysbwyllus.

46. Tri anhardd gwesteiaeth: bod yn rwyholgar, yn lodddestgar, ac yn athrodgar.

47. Tair urddas gwesteiaeth: rhywiog-rwydd devodau a moesau herwydd â ovin syberwyd, gwybodau molianus ac urddasawl, a llavariaeth gyviawn heb ledryw ar bwyll a cheinmyged y Gymraeg a'i hymadroddion.

48. Tri pheth anhardd ac anaddwyn ar bob rhyw a gradd o ddŷn, beth bynag, a pha le bynag, a phryd bynag y bo: sev dioglydrwydd, surlllydrwydd, ac annysg herwydd ei radd a'i ansawdd.

49. Tair camp anverth, anaddwyn, ac ansyber: tynglydrwydd anudonllyd, celwyddgarweh, ac athraw enllibgar.

50. Tri anaddwynder ni waeth cythraul noc a'u gwneio: datrin cyvrinaeth, ansyberwyd parth ag at â rotho letty a groesaw yn ddosparthus gan syberwyd haelionus ac addwynder devodawl, ac anniolch lle delawr yn y tro atto ar westeiaeth.

51. Tri ansyberwyd â wrthladdant addwynder yn gyvlwyr: ansyberwyd parth ag at venyw, ansyberwyd parth ag at ddoeth a gwybodus cyhoeddglod, ac ansyberwyd parth ag at gwr wrth grevydd a dwyvoldeb.

52. Tri mygedigion cyntav pob cyvarch syberwyd ac addwynder: benyw, gwr wrth ddysg a gwybodau, a gwr wrth vrint ac urddas gwlad.

53. Tri rhyw y sydd o ddynion wrth vrint ac urddas gwlad a chenedyl addwyn: gwŷr wrth deyrnedd, megis y bydd arglwydd cyvoeth a'i wŷr swydd dosparthus a gwarantedig; gwŷr wrth grevydd a dwyvoldeb dosparthus; ac athrawon celvyddydau a gwybodau gwladolion, lle bont warantedig o vrint a swydd; sev heb y tri hyn, nis gellir addwynder ar wlad a chenedyl.

54. Tri anmharch ac anurddas tŷwr gan syberwyd ac addwynder, o'u gweled liw dydd a'i funon yn mygu: ei cyvarthgar yn y baili, drain ar ei gymmad, neu borth yn nghaead, ac anatteb cyvarch drws.

55. Tri pheth anverth ar lavar gan westeiaeth: celwyddau, budreddair, a beiaw neu achwyn ar arall, lle nas govyner gan wr na chan achaws dosparthus a gorrwod o gyspwyllad.

56. Tri anaddwynder anverth ar bob dŷn, ac a'i dyvethant yn y diwedd: dichell, llid, a glythineb ar vwyd a diod, rhag anmoneddiced y cynneddvau hyn.

57. Tri pheth anwedus ar vwyd: rhychwedleua, mursendod, a channawl neu veiaw y bwyd; can y dylit ei gymmeryd mal y danvono Duw ev.

58. Tri pheth â vawr weddant eu bod ar west a gwesteiwr: glander corfa gwisg, glander ymadrawdd, a glander moes a devawd; can nis gellir addwynder a syberwyd hebddynt y cynneddvau hyn.

59. Tri pheth ni ddylai heb gymmeryd tâl gan ddyeithr, neu ddŷn ar ymdaith, a'u govyno: llaeth halen, a bara; ac am angen o bethau gwerth nid anaddwyn derbyn tâl lle â'u govynr dros dâl.

60. Tri pheth â ddylit yn rhydd heb na thâl na gwobr i bob gwr ar ymdaith lle ydd elo: dwr, tân, a gwasgawd rhag drych.

61. Tair rhodd elusen â ddylit i bob dierth ac anghenus: ymborth, nawdd, a dangaws.

62. Tair anaddwyngamp gythreulig ar ddŷn: gormes, cenvigen, a balchder.

63. Tri pheth â ddylit o addwynder eu diolch gan syberwyd: gwahawdd, budd, ac annerch.

64. Tri pheth y dylit parth ag at gwesteion yn barch arnynt: eu haroll o bell yn garedig lle gwyper eu dyvod, eu groesawu yn voneddigaidd ac yn anrhydeddus gyda phob llawenydd ac haelioni tra'dd arosont, a'u hebrwng yn garedig a pharchusbwyl y pryd ydd elont.

*Ac velly tervyna Triodd Addwynder:
a'r rhain â dynwyd o lyeyr yr hên
Syr Edward Stradlin o Gastell San-
Danwyd, gen y vi, THOMAS AB IVAN
O Dre Bryn.*

21. LLYMA DRIODD DYFNWAL MOELMUD,
A ELWIR TRIODD Y CLUDAU, A THRIODD
Y CARGLUDAU.

(Llyvyr Tre Bryn.)

1. Tair Clud gyvarwedd y sydd: barddoniaeth, govaniaeth, a thelynoriaeth. Neu val hyn, tair clud gyvannedd y sydd yn mraint devodau cenedyl y Cymry; bardd, feryllt, a thelynior.

2. Tri pheth â wnant glud-gartrev: cenedyl, braint, a rhyvel.

3. Tri chartrevoldeb y sydd: cyviaith, cyvar, a chyvarv.

4. Tair clud arvoll y sydd: cynghaws, cyvathrach, a difyn; sev nawdd a chyvnawdd.

5. Tair clud gyvnawdd y sydd: dinau-clud, mesori, a chyvar; sev yw dyled i bawb ei law yn â vetro.

6. Tair clud udcorn y sydd: dygynnull gwlad gan riant a phencenedlodd, corn cynhauv, a chorn cād a rhyvel rhag gormes gorwlad ac estron.

7. Tair clud gyvarv y sydd: rhag estron

a gormes gorwlad, rhag â doront vrait a chyvraith, a rhag gwylltvlod rheipus.

8. Tair clud gymborth y sydd: beirdd yn eu cych clera, dymchwel o ryvel, ac eillion yn nawdd cenedyl y Cymry.

9. Tair clud dylchwel y sydd: iaith, braint, a chenedyl. Neu, o vodd arall, ceraint, cyvar, a chyviaith; sev nis gellir carddychwel yn ddiormes oni bydd un o'r tri dros hyny.

10. Tair clud ormes y sydd: symmud câr heb vrait heb gēnad, cyrch gosgordd estron heb rybudd heb ammod, a barn heb wlad heb ynad, neu heb wlad ac arglwyddi rhiaut.

11. Tair clud varlin y sydd: cenedyl gysevin yn ngorsedd gwlad a rhiaint, ynad a'i bleidorian yn myned gan varn a chyvraith, a thywysawg a'i osgordd yn myned yn rhyvel gorwlad. Sev yw barlin rhiaint a phencenedlodd, neu bēneiviaid cenedyl a chynghaws.

12. Tair clud y sydd, ac ar y lle delont eu cynnal a'u porthi: a vont yn mraint barlin, â vont yn mraint beirdd, ac â vont yn mraint amddivad.

13. Tair clud addwyn y sydd: beirdd yn darogan heddwch, cyrch cynbauav, a phriodas.

14. Tair clud gymmrawd y sydd: dygynnull gwlad a rhiaint yn do-barth cyvreithiau a barn cywlad, beirdd yn athrawon gwybodau lle cyrchont yn ngorsedd, a chydygvarch cenedyl yn nghyrch golychwyd, ar y privwyliau arbēnigion.

15. Tair clud vargad y sydd: cyrch gelyn gorwlad; llev, neu gorn murn a chynllwyn; a threv ar dân; sev y dylit gynnorthwy gan bawb

16. Tri chorn cynghlud y sydd: corn cynbauav, corn dadlau, a chorn golychwyd.

17. Tair clud gynhwrw y sydd: corn gwlad, llongau o wlad estron yn medru tir, ac annychwel cēnad gwlad a rhiaint o wlad estron.

18. Tair clud gyvareh y sydd: aredig, gwylgampau, a goddeithio coedydd; sev o gyvareh nis dvlit eu hattal.

19. Tri chyvareh gwlad: corn cychwyn, gwaedd yn llŷs, a gosteg golychwyd.

20. Tair clud anghyvareh y sydd: helwriaeth, ydgyrch, a chlrawd haiarn; sev nid rhaid cyvareh o a'u cyrchont. Neu, o vodd arall, nid rhaid cyvareh eu cyrchu.

21. Tair clud ymlid y sydd: blaidd, gwilliaw, a chi cynddeiriog; a phawb â glywont y gwaedd â ddylent ymgdygyrch.

22. Tair dinauclud y sydd: cyrch estron

yn anghyvareh, anrhaith gorwlad, a chnud bleiddian.

23. Tair clud vreiniawl y sydd: cych brenin, neu riaint yn eu cyvoethau, yrch beirdd yn ngorsedd gyvallyw, a chyrch dwyvolion yn ngolychwyd; ac yn rhai llyvrau val hyn, Cyrch ysgneidiaeth, cyrch beirdd a chlēr, a chyrch golychwyd.

24. Tair cludgyrch vreiniawl o addwynder gwarantedig cenedyl y Cymry y sydd, ac ni ddylit â elai yn eu herbyn: cyrch cēnad gorwlad, cyrch beirdd gorwlad yn ngorsedd wrth vrait a devawd beirdd Ynys Prydain, a chyrch eillion yn heddw ac yn nawdd Duw a'i dangnev.

25. Tair clud gychwyn gyfredin y sydd: serch, budl, a gochel cosp ac annmraint.

26. Tair clud ddeol y sydd: murn a chynllwyn; brād teyrnedd sev brâl gwlad a chenedyl; ac anrhaithledrad anwyllyn-iawg; sev y dylai bawb yn nghlyw y corn fordd y cerdder vynod yn nghyrch y dēol hyny, bob rhyw ac oedran, a chynnal cyvarth gan gŵn yn ydd eler hyd rhoddi ar vōr, ac ydd elo â ddēoler driugeinawr o'r golwg.

27. Tair clud gymmhill y sydd, a govyn cynghlud ar bob dyledawg cynhwynawl: cyrch yn ngorseddau gwlad a chenedyl, cyrch rhyvel gorwlad, a chyrch carllawedrog; sev yw carllawedrawg, un â vo braint a symmud ei gâr neu ei vwd pan y myno.

28. Tri charllawedrawg y sydd: anghyd-vrawd, ac anghyttir, ac â vo wrth vrait o bencenedyl; sev yw carllawedrawg, â vo braint iddo symmud ei gâr lle y myno, neu symmud i arall o vān heb golli braint a brodoriaeth yn y lle ysymmuto o hano, tra nad elo yn ngwlad gelyn ac estron; sev yw gwlad estron amgen o briv genedyl, a gorwlad amgen o gyvoeth o'r un briv genedyl.

29. Tair clud gyvattal y sydd: pencenedyl, priodasawg, ac â vo wrth swydd gwlad a chyvoeth; a charygvattal, a'u gelwir, am nis gellir eu hebgor yn ngwlad a chenedyl.

30. Tair clud vānawg y sydd: pencenedyl a'i o-gordd, beirdd a'u noddedigion o awenyddion, ac ynad a'i wŷr llŷs; sev yn māt y bont y bydd eu braint a'u trwydded.

31. Tair clud gyvran y sydd: braint clud varlin, âr gysevin, a helwriaeth; sev y bydd i'r rhai hyn hawl a chyvran yn y vrodoriaeth wrth hyn o bethau pan y myner.

32. Tair clud angen y sydd: newyn yn ngwlad, daiardor neu liveiriant, a gortrech estron; sev rhagddynt y dervydd braint a brodoriaeth yn ngwlad, a myned o'r genedyl

ar encil ac yno dechreu o'r newydd yn nghymrwad y genedyl.

33. Tair caethglud y sydd: gelyn gorvodedig, a gwilliaid cywlad, a chychwyn anghenad; sev â symmudo ei gâr neu ei vwd heb vrant heb genad; a'r tri rhyw hyn o ddynion â ddoder yn nghaethglud, ac yn eillion hyd yn mhen y nawfed ach.

34. Tair clud gymniwair y sydd: bugeiliaid trevgordd yn arail eu preiddiau, ymlid gwylltvlod rheipus gan gorn gwlad, a beirdd yn darogan wrth raid gwlad a chenedyl.

Ac velly tervyna.

A THRIODD Y CARGLUDAU a'u gelwir; a DYFNWAL MOELMUD, brenin y Cymry a'u cadarnâes er dangos â vai iawn a chyvraith mewn gwlad a chenedyl; a goreu deddvw'r â vu eirioed oedd Dyfnwal Moelmud; a goreu am vrant a nawdd i vrodor ac aillt, rhag bod neb â wnelai yn nghanam ac yn anghyvraith. A gwelwy hyny HYWEL DDA brenin Cymru oll a'u cadarnâes yn gauedig yu erbyn a'u gwrthreithiai ac a'u gwrthvreiniau.

22. LLYMA EREILL O DRIODD DYFNWAL MOELMUD, *â elwir*

TRIODD GWLADOLDEB A CHYWLADOLDEB; *sev ydynt hên driodd breiniau a devodau cenedyl y Cymry, cyn colli eu baint a'u coron, o drais a thwyll a brad y Saesou.*

1. TAIR sail gwladoldeb: baint, meddiant, a chyvraith.

2. Tair sail cyvraith: amddifyn, cosp, ac anrhydedd, parth ag at â wneler er llës gwlad a chenedyl.

3. Tri nawdd ac amddifyn gwladoldeb: nawdd bywyd a chorf, nawdd meddiant ac adde, a nawdd baint gynhenid.

4. Tri pheth â ddifynant wladoldeb: cariad, ovn, a chymmudd.

5. Tri pheth â gadarnâant wladoldeb: nawdd gadarn i bob dŷn a'i eiddo, cosp gyviawn lle a'i dylit, a thrugaredd o gyviawnder lle a'i gweler yn ovyniadawl gan achaws gyviawn.

6. Tri pheth â ddyvethant wladoldeb: creulonder yn lle cosp; trugaredd, o gariad a pharch, yn gwyraw cyviawnder; a thwyll-gymrwad, lle nas cafer nawdd gynneddawl i bob dŷn, a'i brodor a'i aillt y bo.

7. Tair colovn gwladoldeb: teyrnedd, rhaith gwlad, ac yngneidiaeth.

8. Tri pheth â ddylit ar bob un o'r tair colovn hyn: iawn i bawb, nawdd ac amddifyn i bawb, a dosbarthau hydrevn er

addysg a gwybodaeth a chôv i bawb o'r vrodoriaeth.

9. Tri pheth â gadarnâant ar wladoldeb: nerth, nawdd, a chosp o gyviawnder cyvraith gynneddavid.

10. Tri devnydd cyvraith: gwybodaeth, iawn cynhenid, a chydwybod.

11. Tri thlws gwladoldeb: ysgolaig dysgedig, feryllt celvydd, ac ynad cyviawn.

12. Tri phrawv ynad: gwybod y gyvraith, gwybod devodau gwlad na chawo cyvraith yn eu herbyn, a gwybod syrth ei amserau a'u dichweiniau.

13. Tri pheth y dylai ynad ymarver ag wynt yn wastad: gwirionedd cynneddvawl, trugaredd cydwybodawl, a gwybodau cedeirnbwyll.

14. Tri pheth â ddylai vod ar ynad mal y gallo wybod ac ymgydwybodi yn gyviawn â phob hawl a dadl â ddelawr ger ei vrôn: bod yn ystyrgar i ymrynu yn geudodawl â'r gwirionedd, a'i chwilio i maes o'i bwyll cysevin ei hunan; bod yn ymovyngar, er cafael gwybod gan arall o ddŷn a thrwy arall o ddichwain â vytho yn wirionedd; a bod yn ystrywgar i chwilio a chafael i maes â vŷthawr yn dwyll parth ag at â vo dadl yn ei lŷs ev, a phef cafar yn ei ansawdd, â guddiai neu â dywyllai wirionedd, ac â larai dwyll ar varn â roddai eve, cyd y bai cydwybodawl; canys ynad â ddylai wybod drwy bervedd â ddelai ger ei vrôn cyn y gallai varn â vai cyviawn a chydwybodawl.

15. Tair priv ddyledswydd teyrnedd: cainymgynnal; cadarnau addysg ar wybodau gwladolion, mal y gallor ymgynnal gan rhaith a chyvraith, a chan wlad a theyrnedd; a chadarnau nawdd cywiriad y genedyl a'r vrodor aeth a'r nawdd â ddylit i eillion yn nawdd y vrodoriaeth.

16. Tair gormes teyrnedd: anmrawd, sev gwallymnawdd parth ag at gywiriad a'u dâodd; anrhaith, sev lledrad, a murn, a chynllwyn, a chadernyd anghyvraith yn cau yn erbyn gwlad a chyvraith; ac anymdawr, sev yw hyny gwall-ymbwyll ar syrth amserau a dichweiniau, ac ereill orvodau, lle caont yn erbyn cyvraith; ac nis gellir eu gwared namyn o rhaith gwlad a theyrnedd i weled ac i ynwbyodi a buadau, ac i wellâu ac amnewyddu â vo achaws gorvodaig yn darogan.

17. Tri phriv geinmyged teyrnedd: nawdd cywiriad, cosp a gwared dihiriaid, a gwared anwybodaeth rwng cywir a chywir a gyru barn gyviawn y rhyngddynt.

18. Tri chadernyd cyvraith: ynad dysgedig, tyst cywir, a rhaith gydwybodawl.

19. Tair cosp gadarn y sydd: bod yn eneid-vaddeu, toraelawd, à deol yn aeth-wlad gan waedd a chyrch gwlad a chyvarth; ac i'r brenin yr un à vyno.

20. Tair cosp eneid-vaddeu y sydd: byrâu o bêu, crogi, a llosgi; ac i'r brenin, neu arglwydd y cyvoeth, ei ddewis yr un à vyno.

21. Tair cosp ormail y sydd: dwyn gavael meddiant, carchar, a cholli baint; sev pan goller baint y syrthier i ansawdd aillt hyd yn mhen y nawfed ach.

22. Tair cosp gamlwrw y sydd: dwyn gavael lle nas taler yn hawl, gyru swydd a gorchwyl ar à gosper hyd onis gwaretor o dalu y saraad, a cherydd gwlad; sev hyny cyhoeddi gan gorn a gwaedd gwlad yn mhob llŷs, a llàn, a fair, a marchnad, ac ymhob tyrva ddosparthus, y peth à vo ar à gerydder yn vai cospiadawl; sev nis gellir eu gwared un o'r tri hyn namyn o dalu camlwrw cyvreithawl.

23. Tri chyswynbyll y sydd drosgwared llŷs ac ynad ar gosp gadarn: mam yn gwared ei phlant, mab cyn barv, ac estron anghyviaith à wnelo yn erbyn cyvraith a brodoriaeth.

24. Tair asswyn y sydd yn nghyvraith dros gwared cosp gadarn: anallu, anwybod, ac eisiwed anghewawl; a'r tri pheth hyn a asswynant rag cosp gadarn, ac a'u gwared-ant.

25. Tri dŷn nis dylit eu cospi: mud a byddar geni, a phlentyn cyn deall, ac ynvyd cynhwynawl; sev y dywedir, *nid à cosp ar ynvyd*; eithr rhybudd gwlad yn ysgriven ar bŷst neu veini y brenin, yn waedd gadarn er i bawb ymochel â'r ynvyd, ac a'r mud byddar geni: a'u dodi dan eu nodau gan gorn a gwaedd gwlad a chywlad; achaws hyny y dywedir, *ynvyd à à ar y post*.

26. Tri chyvrwym gwlad a chenedyl: tadoldeb, maboldeb, a brawdoldeb. Sev tadoldeb, teyrnedd yn govalu, ac yn lluniaethu, ac yn diwallu, er caingynnal brodoriaeth; maboldeb, yn uvyddâu i'r tadoldeb, er trevn a dosbarth gyviawn; a'r brawdoldeb, yn ogydbyll ddau ereill yn eu lleodd yn ymgynnorthwyaw er cadarnâu cymmrawd ar wlad a chenedyl a theyrnedd ddosparthus.

27. Tri chyvrwym brodoriaeth a chenedyl: trwydded warantedig, breiniau cydgynneddv, a chyviawnder cyvreithiau.

28. Tri phrydverthwch brodoriaeth: gwybodaau doethineb, celvyddydau gwaredawl, a syberwyd addwynbyll.

29. Tri chadernyd gwybodaau a chelvydd-

ydau: addysg o athrawon wrth vrait a thrwydded; breinioldeb gwybodaau a chelvyddydau ar a'u gwyypont; a gobrau gwarantedig o gyvraith, am à wneler yn ddosparthus, o arch ac ammod, gan wybedyddion a chelvyddiaid.

30. Tair sail gadarn cywladoldeb: cymnhwyll amlwg a thrywel, nas gellid à elai o byll yn ei erbyn; baint gadarn, nas gellid gan gyviawnder ei gwrthrym; a brawd gadarn, nas gellid godidawg o vrait a swydd a'i divrodai.

31. Tri pheth à ddivrodant wladoldeb a chywladoldeb: breiniau gormeslawn, anghyviawn o varn cyvraith, a gwallymarbod yn peri annosparth ar drevnau gwlad a chenedyl.

32. Tri pheth ni savant yn gadarn ond tra bont ar y tair sail gadarn: cyvraith, meddiannau, a thangnev chenedyl.

33. Tri pheth à ddylynt vod yn ddevnyddion pob cyvraith gyvrwym: cadernyd, iawn, a chydwybod.

34. Tri deivnogaeth barn gyviawn: pwyll ystyrbell, deddvoldeb gymmrawd ar gyvreithiau, a chydwybodawl raith ynad a theyrnedd.

35. Tri deivnogion teyrnedd: angen gwlad a chywlad, pwyll doethion, a dedvryd rhaith gwlad a chymmrawd.

36. Tri anhebgor gwladoldeb: arglwydd yn vrenin, rhaith gwlad, ac yngneidiaeth.

37. Tri anhebgor cywladoldeb: teyrnedd benadur, rhaith gymmrawd, a barn dygynnull cywlad yn mraint a'i govynai, ai gwr gwlad ai gwr gorwlad, y byddai.

38. Tri anhebgor pob un o'r tri hyny: pwyll o gymmrawd dichweiniau, cyviawnder o gydwybod, a chariad brawdol rhwng gwlad a chywlad: a rhwng gwr a gwlad, a rhwng gwr a gwr, a lle nas byddont nid hawdd gwared rhag anweledig o anmrawd ac anghyviawnder.

39. Tri deivnogion cywladoldeb: cydamddifyn, cyvnawdd gwybodaau a chelvyddydau, a chadarnâu cynneddvau ac arverau tangnevgar.

40. Tri pheth nis gellir cadernyd a chynnal arnynt heb gywladoldeb: llavuriaeth daiar, celvyddydau, ac ereill wybodaau breiniawl, a thangnevedd dosparthus.

41. Tri pheth à gadarniant dangnev cywlad: breiniau cymmrawd, gwladoldeb gymmraint, a gwybodaau doethineb, dan gyvnawdd cywlad o vrawd ac o vrait gynhenid.

42. Tri chynghlwm cywladoldeb: cyviaith; cymmrawd, a chymmraint; ac hebddynt nis gellir cywladoldeb gadarn.

43. Tri phrydverthwech cywladoldeb: gwybodau mediantus, syberwyd caradus, a chymmrrawd ddosparthus.

44. Tri pheth â wnant wlad: ceraint, iaith, a breiniau; a thri chyvrwym gwlad a'u gelwir.

45. Tri chynghlwm gwladoldeb: cy-nawdd, cyvar, a chyvraith; ac hebddynt nis gellir gwlad a brodoriaeth.

46. Tri pheth nid gwlad lle nas byddont: cyviaith, cyvraith, a chyvardir; canys heb y rhai hyn nis gellir ymgynnal yn hedd a chymmrrawd.

47. Tri phriv gynneddvau gwladoldeb gadarn: celydyddau breinawl, gwybodau doethineb, ac arddoriaeth; canys o'r tri hyn y teirdd pob cynneddvau ereill ar wladoldeb; a chyn privgynneddvau nis gellir adgynneddvau; achaws hyny anheg-gorion gwladoldeb yw cadarnâu yn vreiniedig a dosbarthus y tri phriv gynneddvau.

48. Tri pheth nid da gwlad lle nas cafer: coed, ceryg, a tynonau dwr.

49. Tri chyfredinion gwlad a chenedyl: mesgoed, helwriaeth, a chlawdd haiarn; ac nis dylit perchenogaeth wahanredawl ar nac un nac arall o henynt.

50. Tri phriodolion gwahanredawl â vyddant i wr o'r tri chyfredinion gwlad a chenedyl: nid angen, cig hely wedi y tyner y croen oddiamdano, mesgasgl, a haiarn cloddiedig.

51. Tri phriodolion gwahanredawl gwr gwlad a chymmrrawd; sev hwnw Cymro cynhenid o gysevindawd baint: tŷ, buarth, ac ydarth.

52. Tri phriodolion gwahanredawl pob gwr rhag arall, ai aillt ai Cymro y bo: gwraig, plant, a da cychwynawl.

53. Tri phriodolion gwahanredawl pob gwr rhag arall, ac nis gellir eu rhannu ag arall, ac nis telir yn nghamlwrw: gwraig, plant, ac argyvreu; sev yw argyvreu, gwisg, ac arvau, a pheiriannau celyddydd vreiniawl; canys hebddynt nis gellir ei gyviawn ansawdd i wr; ac nid iawn i gyvraith anwriaw gwr, neu anghelyyddu celyddydd.

54. Tri thlws cenedyl: llyvyr, telyn, a chleddydy; ac nis dygir yn ngavael gan ddedydd llys a chyvraith.

55. Tri thrwyddedawg teulu, ac ni vyddant wrth lavur a gorchwyl a swydd: babon, oedranus, ac athraw teuluaid; sev nis byddant law ar gledd, nac ar gorn, nac ar arad.

56. Tri dŷn breiniawl ni bydd noeth arv yn eu herbyn: bardd, pencenedyl, a chennad gorwlad.

57. Tri dŷn cyfredin ni bydd noeth arv

yn eu herbyn: gwr di arv, gwr cyn barv, a lenyw.

58. Tri lle breiniawl ni bydd arv yn erbynu: gorsedd gwlad ac arglwydd; gorsedd cynghyd cynnal, sev yw hōno gorsedd ddygynnull; a gorsedd beirdd.

59. Tair gorsedd vreiniawl Ynys Prydain yn nawdd cenedyl y Cymry: gorsedd beirdd, a hōno yn hynav ei bonedd; gorsedd gwlad ac arglwydd, sev hōno llys cyvraith ac yngneidiaeth o ddygynnull yngnaid a brawdwyrr rhaith; a gorsedd cynghyd cynnal sev hōno gorsedd ddygynnull gwlad a gorwlad gan wŷr teyrnedd, a phencenedlodd, a doethion gwlad a gorwlad, er deddvw cymmrrawd a chyvraith yn ngwlad a chywlad, a rhwng gwlad a gorwlad, o gymhwyl a chymmrrawd a chymmod gwlad a gwlad, a thēyrn a thēyrn, a rhaith a rhaith, er iawn a thangnef, a braint â ddylit yn ngwlad a chywlad: ac nis dylit noethi arv rhag y rhyw orseddau o vewn eu swyddau, na rhag eu hamserodd.

60. Tair gorsedd vreiniawl y sydd, ac iawn iddynt wârogaeth y gan y neb â vythont parth nawdd, neu swydd, neu urddas, neu dda wrth gelyyddyd a gwybodau, yn mraint a brawd un ac arall o'r gorseddau hyny, ar wârogaeth â vydd herwydd baint, ac a ddylit i'r orsedd yn nghysbwyll: gorsedd beirdd Ynys Prydain, ac wrth ei barn y bydd pob un o wârogaeth â geisio dda wrth gerdd a chelyddydd barddoniaeth, a phawb â vythont yn nawdd yr orsedd hōno dan dervynau ei swydd a'i breiniau; gorsedd brenin, neu arglwydd cyvoeth, a'i vrawdwyrr, a'i yngnaid, a brēyriaid, sev hyny pob Cymro tiriawg, er cynnal llys a dadlau cyvraith; a gorsedd cynghyd cynnal, sev gorsedd ddygynnull gwlad a chywlad; ac i hon y dylydd wârogaeth y ddwy ereill, ac â vont yn eu baint; canys cyd y bo hynav yn monedd gorsedd beirdd, o ba un y benyw pob gwybodau, eisoes hynav yn mraint rhaid a gorvod, gan bwyll a gallu cenedyl, yw gorsedd rhaith ddygynnull gwlad a chywlad, er trevnu a chadarnâu iawn a nawdd ac amddifyn gwlad a chywlad, a chenedlodd cymmrrawd, a'u gwahanredolion yn gywiriaid gwlad a chyvoeth; ac hebddi, sev gorsedd cynghyd cynnal, nis gellid baint na chadarn ar un o'r ddwy orsedd ereill; canys o dri pheth y mae gorsedd rhaith ddygynnull gwlad a chenedyl; nid angen, pwyll, nerth, ac ewyllys gwlad a chywlad, a chenedyl a chydgenedyl, er gwneuthur, a gwellâu, a chadarnâu cyvraith a chymmrrawd; a chadarnâu iawn a baint i vrod-

orion gwlad a chywlad a'u gwahanredolion, ai *Aiellt* ai *Cymro*, gan gyspwyll hyd a lle nad eler yn erbyn y cfd cyvoll; canys gorsedd ddygynnull cywlad á gau yn erbyn pob arall o vrait, a gallu, a chyvraith, ac awdurdawd, na vont gymmrawd á hi. Ac yn nawdd gorsedd cynghyd cynnal y cawsant gyntav eu baint a'u cadernid gorseddau arglwydd cyvoeth a'i wlad, a gorseddau beirdd; ac yn amgen nid oes ac nid oedd baint yn y byd, namyn syberwyd gwlad a chenedyl iddynt.

61. Tair gorsedd yn mraint gwlad a chenedyl y Cymry y sydd: cyntav, gorsedd beirdd Ynys Prydain, a'u bonedd a'u baint á vydd o bwyll, ansawdd, a gorvod; neu herwydd ereill athrawon a doethion, o bwyll, ansawdd, a dichwain. A'u baint a'u swydd, noddedigion gorsedd beirdd, yw cynnal a chadw a dodi addysg warantedig ar wybodau dwyvoldeb, a doethineb, a syberwyd; a chów a chadw ar bob moliannus ar wr a chenedyl; a phob dichwain amserau; a phob rhyveddawd anianawl; a rhyvelodd; a dosparthau gwlad a chenedyl; a dialeddau; a gorvodaethau moliannus; a chadw ców gwarantedig ar achau, a phriodasau, a bonedd, a breiniau, a devodau cenedyl y Cymry: a bod wrth raid gorseddau ereill yn darogan á orfwr ac á ddylawr dan osteg a rhybudd cyvreithawl. Ac amgen na hyn nid oes nac o swydd nac o vrait ar orsedd beirdd; sev dydynt y beirdd athrawon gwarantedig gwlad a chenedyl y Cymry; a thrwydded iddynt yn warantedig o'u swydd yn amgen noc á ddylaint yn Gymry cynhwynawl; sev i bob un ei bum-erwi rhyddion, a moddion celvyddyd yn warantedig i bob un.

Ail, gorsedd gwlad a chyvoeth; sev gorsedd yngneidiaeth a brawd cyvraith, er iawn a nawdd gwlad a chenedyl, a'u noddedigion, a'u heillion; sev y gwnant y gorseddau hyn, nid amgen gorsedd cynghyd cynnal á wna gyvraith lle bo achaws, ac a'i cadarnâa yn ngwlad a chywlad; ac nid rhydd i wlad heb gywlad hyny. Gorsedd brawd ac yngneidiaeth á varn ar á wnelo yn anghyvraith ac a'i cysp: a gorsedd beirdd á ddyysg wybodau moliannus ac á varn arnynt, ac á geidw bob covion cenedyl yn ddosparthus a gwarantedig; ac nid iawn i un o'r gorseddau ymwneuthur á chyspwyll un o'r ddwy ereill, namyn eu cadarnâa a'u cynnodi yn gynneddvwll.

Trydedd orsedd, sev cynghyd cynnal, ei phwyll cysevin a thervynedig yw gwneuthur á vo raid o newydd ac o wellâad ar gyvreithiau gwlad a chywlad gan raith

cywlad o bencenedlodd, a doethion, a theyrnedd benadur; sev yw teyrnedd benadur, neu deyrnedd benraith, yr hynav ei oresgyn o'r breninodd a'r tywysogion cywlad; ac ar hwnw bydd y cyfraw cadarn; a gair ei air ev ar bob gair arall yn nghyfraw gwlad.

62. Tair gorsedd anghyvarch y sydd: swyddawg gwarantedig o gyvraith yn dafar lluniaeth yn nghyvoeth ei arglwydd, er dyspwyllaw barn, neu gynhenau, neu anmrawd, megis symmud neu wrthladd cyvreithiau y brenin; sev y bydd y dafar hyny er cynnal gorsedd wahanredawl neu ddygynnull gwlad a chenedyl yn rhaith, lle bo galw ac achaws; ac ni ddyl y gwlad erbynu y swyddawg á wnelo y dafar; canys nid baint i neb ond i arglwydd wneuthur cyvraith; ac nid baint hyny iddo yntau namyn o ddyundeb ei wlad a'i cenedyl yn nygynnull; ac nis gellir dygynnull heb luniaeth o le, ac amser, ac amcan, a bwyd, a llyn, a gwasgawd, a gorphiwys, a than, a chynnorthwyon.

Ail, gorsedd rhaith gwlad gan bencenedyl, o gwyn anmrawd ac anghyvraith y gan y brenin a'i yngnaid; neu lle nas cefir cyvraith á wnelo iawn anlwg a chadarn; a lle bo hyny iawn i bob Cymro cynhwynawl ei raith; ac ar ei bencenedyl y bydd y cyfraw teyrnedd, a lluniaethu gan gymhorth a chynorthwy ei genedyl á i ddoethion; ac ni ddylai gwlad ei herbynu; canys baint i bencenedyl cyfraw teyrnedd, ac i bob Cymro cynhwynawl hyny yn nawdd baint ei bencenedyl; a llw trichannyn o wŷr cyvraith, sev dyledogion o dirogon á gadarn á a wnelawr gan raith gwlad o gyfraw gwr o Gymro cynhwynawl, yn nawdd a baint ei bencenedyl. Sev iawn yw i bob Cymro ei lavar, a'i gwyn, a'i haw, o bwyll anianawl, yn nawdd a baint ei bencenedyl; ac iawn i bob pencenedyl ei wlad a'i raith; a lle gofyrner, iawn i bob rhaith ei theyrnedd; ac iawn i bob teyrnedd ei chywlad yn rhaith ddygynnull, rhag gadael á á gauai yn erbyn cyvraith a baint gymmrawd; ac yn hyn o nawdd, baint i bob Cymro cynhwynawl ei wlad, a'i raith, a'i deyrnedd, a'i gywlad, yn nygynnull.

Trydydd vydd er dyspwyll teilyngdawd dwy gyvraith, neu vwy, lle bo gosodedig y naill yn ogyvawch a'r llall, ac o ddichwainiau amserau, a newidiau byd, a hywyd, a chyvliw; tyviannus anghyviawnder ar un yn amgen noc ar y llall; ac nis gellir iawn cyn adnabod y cam; ac nis dylit iawnâu heb yn wybod i wlad ac arglwydd; ac nis dylai arglwydd a'i wlad hyny, ond o

wybod a dyundeb ei gywlad yn ddevodawl. Achaws y pwyllau hyn, iawn dan ostep a rhybudd cyvreithawl undydd o blwyddyn, cynnal gorsedd raith drwy wybod i wlad a chenedyl, er ymgyspwyll â'r à vytho yn nghan, ac er ei iawnau gan gymmrawd deilwng, a threiglau y cyfraw hyd y bo achaws gyviawn ac anghenawl; a lle symmuter cyvraith rhaid vydd rhybuddiaw gwlad a chenedyl yn deilwng, mal y gallont adnabod à ddoter yn lle à symmutawr.

63.¹ Tri pheth nis dylit eu gwneuthur ond o ddyundeb gwlad a chywlad a chenedyl benbaladr: symmud cyvraith y brenin, diarglwyddiaethu y brenin, a dysgu gwybodau newyddion yn ngorsedd beirdd; canys nis dylit hyny cyn y gwypo wlad a chenedyl eu rhywiau, a'u cynneddvau, a'u dosparthau, o varn a dangos cyvreithawl dysgedigion a doethion o athrawon gwarantedig yn ngorsedd gyvallwy beirdd Ynys Prydain yn ngwlad a chywlad. A lle ydd eler yn erbyn hyny o bwyll a chysbwyll, overion y gelwir y gwybodau hyny; ac nis dylit baint a da wrth gelyyddyd arnynt; ac nid oes i na chyvraith, na dosparth, na chelyyddyd, nac i unrhyw bwyll ar wybodau, vrait yn y byd onis cafarw ar ddangaws ac addysg; ac o hyny barn athrawon a doethion gwarantedig o ddydg, a gwybodau, ac awdurdawd, yn mraint dosparthau gwlad a chenedyl. Ac o ddiarglwyddiaethu brenin, nis dylit hyny namyn gan raith gwlad a chywlad; sev o gywlad y bydd llw trichannyn yn rhaith yn mhob cyvoeth arglwydd breiniawl gorseddawg y dan y brenin penraith; a'r trechav, sev y mwvav o riv cyvoethau, yn cadarnau à wneler yn rhaith. Sev yw brenin penraith, brenin neu dywysawg y bo hynav ei oresgyn o'r breninodd cywlad.

64. Tri dyundeb cadarn àddylyt ar wlad a chenedyl y Cymry: dyundeb gwlad a chenedyl, sev cymro y bydd Cymro yn mhob gwlad a chyvoeth yn Nghymru, a chyvun a chyvuwch ei vrait cymmrawd yn un cyvoeth ag yn arall, pa un bynag; cyd y bo iddo ei vrait wahanredawl ar dir yn nghyvoeth ei arglwydd llŷs a henyw o heni.

Ail yw dyundeb teyrnedd; sev nis dylit namyn un brenin Cymru oll; a hwnw vydd yr hynav ei oresgyn o'r tywysogion cywlad, a gair ei air ev ar bob tywysawg arall; sev hyny yn nygynnull cywlad, ac nid yn amgen; canys yn mhob amgen, gair ei air ev tywysawg ac arglwydd cyvoeth llŷs a gorsedd arall yn Nghymru o vewn ei

¹ Mae gwall yn hwn.

wlad a i gyvoeth ei hun dan ei thervynau; a'r hynav ei oresgyn á elwir brenin Cymru oll, a brenin Cymru benbaladr: sev yw Cymry penbaladr, holl grynsyrth cenedyl y Cymry yn eu holl gyvoethau dan eu thervynau, gymmrant a chymmrawd, un ac arall, yn mhob un, ac yn mhob arall o'r cyvoethau; namyn daodd a breiniau priodolion a gwahanredawl anghychwynawl; mal y bydd tir, a swydd gwlad a llŷs; achaws hyny diarheb yw "Rhydd i Gymro pob gwlad yn Nghymru." Ac ar y brenin penraith y mae cyfraw a lluniaethu rhaith cywlad, à elwir gorsedd ddygynnull, a gorsedd cywlad, a gorsedd cynghyd cynnal, a gorsedd benbaladr, a rhaith Cymry benbaladr. Ac nis gellir ar un yn wahanredawl, ai gwr ai gwlad y bo, à ddylyt ar oll o baladr ac yn benbaladr.

Trydydd, dyundeb cyvraith, a baint, a brawd: sev yr un gyvraith á ddylyt yn mhob gwlad yn Nghymru; a chymmrant, a chymmrawd, a Chymro pob cynhwynawl o genedyl y Cymry, yn mhob gwlad a chyvoeth yn Nghymru, un gystal ac arall; sev gwlad i bob Cymro pob gwlad yn Nghymru, heb yn amgen dim, namyn priodolion gwahanredawl anghychwynawl; am hyny y dywedir gwlad Gymru benbaladr, a chenedyl Gymry benbaladr, a baint Cymry benbaladr.

65. Tair baint gynhenid pob Cymro cynhwynawl; ac eisoes dan enw Cymro y cauir ar Gymraes: cyvarwys a thrwydded pumerwi rhyddion yn mraint ei hân o Gymro cynhenid; ac epil aillt ac estron a'i cáant ar y pedwerygwr o briodasau teilngion; sev yn ngrâdd goresgynydd; baint arvau difyniadawl, a'u harwyddion, sev nas dylit hyny namyn i Gymro cynhwynawl o vonedd gwarantedig; a baint rhaith yn nawdd ei bencenedyl, ac yn oed barv a'u dodir ar Gymro, ac ar Gymraes ban wr o.

66. Tri thaiawg y sydd, ac nis cyrchant vonedd a baint Cymro cynhwynawl hyd yn mhen y nawved âch: cyntav yw cyswynvab y bo mab à water yn gyvreithawl gan ei dâd; neu o vodd arall, herwydd cyvraith, achaws nas ganed o briodas deilwng a dosparthus; neu yn amgen o vodd, yn erbyn cyvraith a baint gwlad a chenedyl; ail, gwr à gollo drev ei dâd a'i vrait, yn gosp am ddyrgweithred, à vo eneidvadden, neu arall o ddrwg cospiadawl a'i govyn; ac aillt, neu estron à wladychu yn Nghymru: ac ni chyrch un o naddynt vrait a bonedd Cymro cynhwynawl hyd yn mhen y nawved âch. A'r drevn hon á ddoded yn nghyvraith am dri achos. Sev—

67. Tri achaws taiogaeth y sydd ar wyr annosparthus na bont yn wŷr cyvaith a a chymmrawd: rhagvlaenu brâd gan estronion a'u cyswyniaid; rhag cafael o alltudion tirodd y Cymry cynhwynawl; a rhag anmhriodasau, a geni plant yn annosparthus ac yn anghyvreithus o gyswyn godineb ac ymorddechuw llwyn a pherth. Sev gan y rhyw gyspwyllau, bernir yn eillion estron a'u hepil; cyswynvab á water a'i epil, a drygwyr cywlad a'u hepil, hyd yn mhen y nawved ách: ac ar bob aillt a thaiawg y mae bod yn wr twng a damdwng arglwydd y cyvoeth, a'i arglwydd priodawr; sev ei briodawr un a'i cymmero yn ei nawdd, ac á ddoto iddo dir yn daiawedrev: ac wrth ewyllys a chênad hwnw y bydd mab aillt, oni chyrcho vonedd a braint Cymro cynhwynawl; sev y gellir hyny ar ei bedwerygwr o'i epil o briodasau teilyngion á Chymraesi cynhwynawl. A llyma y modd y dosparther y priodasau hyny, nid amgen—

Mâb Aillt, yn wr twng i arglwydd y cyvoeth, á brioto Gymraes gynhwynawl o vodd ei chenedyl, á vydd o'r briodas hño yn mraint yr ail rádd ách a bonedd; ar eu meibion hwy ve saiv braint y drydedd rádd; ac un o'r rhai hyny o ymbriodi á Chymraes o waed teilwng á gyrch y bedweredd rádd; mâb o'r briodas hño á saiv yn mraint y bummed rádd; sev yw hwnw wŷr y mâb aillt cysevin; a'r mâb hwn o ymbriodi á Chymraes gynhwynawl, á esgyn hyd yn mraint y chweched rádd achau; a mâb i'r briodas hño, sev orwyr y mâb aillt cysevin, á vydd o'r seithved rádd; ac o ymbriodi á Chymraes gynhwynawl eve á gyrch yr wythved radd yn mraint ei wraig; canys braint i bob Cymraes gynhwynawl yru grádd ar ei gwr o vâb aillt á ymbrioto hi ag ev; a mâb i'r orwyr hwn, o'r briodas gyvryw, á gyrch hyd yn mraint y nawved ách; ac am hyny a'i gelwir ev GORESGYN-YDD; canys goresgyn ei dir á wna; sev ei drwydded o bumerwi rhyddion, a'i gyvarwys, a'i vrait o bencenedyl, a phob cymmrawd arall á ddylit i Gymro cynhwynawl; a chyf cenedyl y bydd ev; sev y saiv yn mraint pencenedyl iddei epil, a hevyd iddei hyneiviaid; canys y neb á vo byw o naddynt, megis tâd, neu hendad, neu orhendad, ac nid tros hwnw yn mhellach, á gafant yn eu goresgynydd braint Cymry cynhwynolion; ac nid mâb ei dâd a'i gelwir ev yn nghyvrath, gan hawl a dadlau tîr, eithr ei oresgynydd; a goresgynydd ei hendad yw ev, a hevyd goresgynydd ei orhendad, a goresgynydd ei ewythredd, a'i

gevnderwydd, a'i gyverddyron, lle bont un ac arall o briodasau teilyngion; a'r goresgynydd á vydd bencenedyl iddynt oll, wedi dyvod o hono hyd yn nghyvlawnoed gŵr; a gŵr a châr pob un o henynt hwy iddo ev; a gair ei air ev arnynt un ac arall; ac nis dylit gyru twng a damdwng arno; sev cyd y cyrchont genedyl y goresgynydd, a'u breiniau yn rhyddion yn nawdd a braint eu pencenedyl, ni chafant eu tirodd namyn á gyrchont yn wahanredawl grádd neu vrait y nawved ách, sev goresgynydd.

68. Tair celvyddydd vreiniawl y sydd, a braint trwydded, nid amgen no phumerwi rhyddion tîr a chyvarwys i bob un o naddynt; sev i bob gwr a'u gwympont yn warantedig, ac a'u gwasanaethont, yn wahanred, ac yn amgen no'r tîr á ddylit iddo yn mraint Cymro cynhwynawl: sev ydynt barddoniaeth, ferylltaeth, a llenoriaeth, neu lyvryddiaeth; sev y dylit iddo ei bumerwi rhyddion yn mraint y gelvyddydd i bob un á vytho yn ansawdd ac yn ngwasanaeth un neu arall o'r celvyddyddau hyny yn warantedig o athraw a gwybodau; ac ni ddylai un gwr ymarver á dwy gelvyddydd; ac o gwna ev hyny, nid iawn iddo vrait trwydded ar amgen noc un o'r ddwy; ac nis gallawr un á wasanaetha ddwy gelvyddydd, neu ddwy swydd ar unwaith, yn gyviawn a dosparthus.

69. Tair celvyddydd ni ddylai meibion aillt eu dysgu heb gênad eu harglwyddi priodawr, ac arglwydd y cyvoeth: nid amgen y tair celvyddydd vreiniawl, sev barddoniaeth, ferylltaeth, a llenoriaeth; ac o goddev ei arglwydd priodawr a'r brenin i vâb aillt ddyysgu un o'r tair celvyddydd hyn, a goddev hevyd i un neu arall rnyed yn ansawdd ac yn ngwasanaeth y celvyddyddau hyny, ac yn eu braint yn warantedig o wybodau, ni ddylit herwydd cyvrath eu hattal, namyn gadael iddynt, a rhyddion tra vytho byw pob gwr yn mraint celvyddydd vreiniawl, a rhydd iddo yn mraint ei gelvyddydd drwydded o bumerwi rhyddion; canys braint bonedd á ddoded ar gelvyddyddau a gwybodau molianus er yn oes oesodd, er cyvanneddu a gwerinaw gwlad a chenedyl, ac er cynneddvoli moesau ac arverau syberwyd a doethineb, a'u dysgu yn ddosparthus, ac er cyvnawdd yn nhangnev a chymmrawd i wlâd a chenedyl a'u cywiriaid; can nis gellir cyvannedd a gwerindawd tangnevis heb gelvyddyddau a gwybodau molianus; ac enrynt nis gellir cadernid heb vrait boneddwr a'u gwasanaethwynt. Achaws hyny barn cyvrath a chymmrawd yw nas dylit nac attal, na

gwahardd, na divreiniaw celvyddyd nac ychwaith y neb a'i gwasanaetho.

70. Tri mab rhydd o gaeth y sydd: nid amgen, bardd, ferylit, a gwr llên, o veibion eillion; sev cyd y bo caeth y tād, a mab aillt neu ddaiwg, rhydd vydd y mab â ddyel yn ansawdd, a gwasanaeth, a braint o swydd un neu arall o'r tair celvyddyd vreiniolion; a rhydd tra bo hyw; ac iawn iddo yn mraint ei gelvyddyd ei bumerwi rhyddion; sev nis dylit na chaeth na di-vraint â wypo, ac â vedro wasanaethu celvyddyd yn warantedig o wybodau. Eisioes, cyd y bont ryddion y cyvryw wŷr wrth gelvyddyd, caethion a meibion aillt vydd eu meibion hwy; ac ev a'u gelwir tri mab caeth o rŷdd; ac eillion vyddant oni chyrcher gradd goresgynydd ar âch a bonedd ac o hyny braint Cymro cynhwynawl. Eisioes doethion â ddywedant y dylit gradd angholladwy ar gelvyddyd vreiniawl; achaws hyny barn yw mai nes vydd yr hiliogaeth i radd goresgynydd o gafaeliad braint celvyddyd; a lle nis gellir namyn ar y pedwerygwr braint goresgynydd o ach ac epil a priodasau, ev â elir hyny ar y trydygwr yn mraint celvyddyd; canys pob gwasanaeth celvyddyd vreiniawl â ddydawg ei gradd yn nês at oresgynaeth gynhwynawl no phef heb hyny y bythlaur; canys iawn i celvyddyd vreiniawl ei gradd yn nheigl bonedd hyd oresgynaeth; sev y dywedir, o chanatâd yr anglwydd priodawr, a'r brenin, i vab y mab rhydd o gaeth vyned yn ansawdd, a gwasanaeth, a braint un o'r celvyddydau breiniolion, a bod gyda hyny priodasau yn deilyngion, nis gellir caeth ar un o'r epil wedi hyny. Ac val hyn, sev yn nawdd a braint celvyddyd vreiniawl, y cyrch cenedyl eillion oresgynaeth a braint Cymry cynhwynawl ar y trydygwr. sev iawn i gelvyddyd ei braint a'i thrwydded o bumerwi rhyddion yn wahanred â braint âch a bonedd o waed cynhwynawl. A gradd â ennillawr o gelvyddyd vreiniawl, ni syrther o heni, ac ni ddygwydd hi oddiar y genedyl.

71. Tair cangen celvyddyd barddoniaeth: cyntav, privvaidd, neu vardd trwyddedawg o viant, ac iddo ei radd a'i vrant, o drovedgaeth gan athraw gwarantedig o vardd gorseddawg; ac arno y mae pob côv celvyddyd a gwybodau hyd y bont yn ei swydd ev o vardd gwarantedig o radd a braint; a hevyd pob cov a chadw gwlâd a chenedyl ar briodasau, ac achau, ac arvau, a rhandirodd, a breiniau gwlâd a chenedyl y Cymry.

Ail, ovydd, a'i radd iddo yn mraint

awen a gwybodau moliannus â ddangoso yn warantedig, ac ydd atepo am danynt yn brawvedig ger brôn gorsedd beirdd ddevodawl a theilyng, neu llen a bohôn, eist-ddvod gyvreithawl warantedig o rdd cenedlad arglwydd y cyvoeth, neu ddeuddeg brawdwr llŷs yn y bo devodawl hyny; ac nis go-vyner trovedigaeth arno, nac amgen yn hawl na gwybodau gwarantedig; a hyn er cyvnaidd gwybodau rhag nas cefid athrawon devodolion, ac o hyny myned gwybodau a chelvyddyd côv a doethineb ar gyvargoll, o ddifyg athrawon a throvedigion dosparthus; ac eisioes er gwellâu a mwyaŷau gwybodau celvyddyd, o ddodi pob newydd arnaddynt, wrth varn athrawon a doethion, ac o hyny eu cadarnâu a'u breiniau yn warantedig, a hevyd rhag cau yn erbyn gwybodau doethineb â ddelawr o syrth anianawl awen ac athrylith reddvawl.

Trydydd, derwyddvardd, a hwnw â vydd o vardd gorseddog graddedig a gwarantedig o ddoethineb, a gwybodau, ac o davawd i ddangaws barn a phwyll ar wybodau; a'i swydd â vydd yn mraint rhodd o bwyll a chenedlad gorsedd ddevodawl yn warantedig o raith gorsedd gan goelbren; a'i swydd dodi addysg, a dangaws gwybodau doethineb a dwyvoldeb, yn ngorsedd beirdd, ac yn llŷs, ac yn llân, ac yn y teulu y bytho ynnod ei swydd yn drwyddedawg. Ac iawn a chyvraith i bob un o'r tri hyn ei bumerwi rhyddion yn mraint ei swydd celvyddyd yn wahanredawl rhag â ddylit iddo yn amgen yn mraint Cymro cynhwynawl; sev ni ddifydd braint gynhwynawl yn celvyddyd; nac un celvyddyd y gynhwynawl.

72. Tair cangen llenoriaeth y sydd: nid amgen tavodawg cyvraith, sev hyny â vytho yn davodawg y rwng Cymro ac alltud anghyviaith; â vetro arwyddaw arvau a gweithredodd moliannus, a dichweiniau rhyveddolion yn a'u dealler gan a'u gwelont; ac ev â elwir y rhyw un â hwnw, arwyddvardd; ac yn drydydd, â vetro ar lyvyr a llythyr, ac ysgrivenu a darllen y Gymraeg yn gyviawn, a dodi addysg ar hyny, a chadw côv llythyr ar dri chôv beirdd Ynys Prydain; sev ydynt achau bonedd o briodasau, a rhandirodd, a gweithredodd a gwybodau moliannus. A braint i bob un o'r tri hyn ei bumerwi rhyddion yn mraint a nawdd ei gelvyddyd, yn amgen noc â gafu yn mraint Cymro cynhwynawl; ac eve â vydd yn wr llŷs gwlâd ac arglwydd, ac yn ewyllys y llŷs a'i hyngnaid a'i brawdwr, yn nyddiau llŷs a gor-

sedd, gan ddosparth cyvraith; ac am addysg â ddotawr, iawn yw trwydded a rhoddion yn mraint amnod yn wahanredawl.

73. Tair cangen ferylltaeth y sydd o brivgeinciau: nid amgen, gôv, maensaer, a phrensaer; neu o vodd arall, govaniaeth, saerniaeth coed, a saerniaeth cêryg; a go-gymmraint y tri; ac iawn i bob un â wasanaetho un o'r tair celvyddyd hyn ei drwydded cyfarwys o bumerwi rhyddion, yn amgen noc â ddylit iddo yn mraint Cymro cynhwynawl, a bod yn ngwyllys yr arglwydd cyvoeth i ddodi addysg ar eillion y brenin, neu yr arglwydd, ac ar â vynawr o'i daogion dan dervynau cyvraith; sev yn nawdd nas dodder grâdd celvyddyd ar nebawr o naddynt, namyn drwy genad yr arglwydd priodawr a'r brenin.

74. Tri rhyw y sydd ar gelvyddydau cynhwynawl cenedyl y Cymry: celvyddydau doethineb, ac ar veirdd gorseddogion y côv a'r cadw ar addysg gan athrawon gwarantedig o swydd wrth gelvyddyd barddoniaeth; celvyddydau ferylltaeth, ac ar ferylltiaid y cadw a'r addysg gan athrawon gwarantedig o swydd; a chelvyddydau teuluaid, ac ar y pencenedlodd lluniaethu a gyru addysg gan benteuluodd dan dervynau cenedyl hyd y nawved âch, a grâdd carennydd.

75. Tair celvyddyd deuluaid o brivgeinciau y sydd: llavuriaeth, sev aru tir, maeronaeth, a gwêyddiaeth; ac ar y pencenedlodd gyru addysg arnynt, ac ateb o hyny yn llŷs ac yn llàn, ac yn mhob cyrch golychwyd.

76. Tair celvyddyd llŷs y sydd: yngneidiaeth; cyvarvyddyd ar ddosparthau a threvnau gwlad a chyvraith a chôv cadwedig arnynt; a chênadwriaeth gorwlad.

77. Tair celvyddyd ddinesig y sydd: meddyginiaeth, cyvnewidiaeth, a llongwriaeth; a braint dinas wahanredawl i bob un o henynt; sev y bydd braint dinas o rodd cenedlad arglwydd y cyvoeth yn warrantedig o yngneidiaeth, ac yn wahanred rhag breiniau cyfredinion gwlad a chenedyl, er cyvnawdd cyvnewidiadau dosparthus yn mraint cyviaunder.

78. Tair braint gyfredin dinasodd: nas gyter swydd ar a'u cyvanneddion amgen noc â ddylit arnynt yn mraint a than dervynau eu dinasdrevydd; nawdd nas gormeser ac nas argywedder alltudion anghyviaith â gyrechont y dinasodd er cyvnewidiadau; ac nas dylit marchnadodd breinolion namyn yn y dinasdrevydd teilbygion.

79. Tair celvyddyd voneddig y sydd:

3 p

arvau, marchogaeth, a helwriaeth; ac nid rhydd namyn i Gymro cynhwynawl un o'r rhai hyny.

80. Tair priv vraint pob Cymro cynhwynawl: goresgynaeth ar bumerwi rhyddion yn nhrwydded; braint cyfraw rhaith gwlad yn nawdd ac yn mraint ei bencenedyl; a braint clud cywlad, sev yw hyny ymsymud i'r mân y myno yn nghywlad heb goll braint a brawd, oni bydd swydd gwlad a llŷs arno, a lle bo, deddv arno ei gwasanaethu, ac nas dylit ei hebgor yn ngwlad.

81. Tri pheth y dylai pob Cymro tir-iawg eu cadw a'u cynnal: gwraig briawd, gwr arvawg lle nas dyco arv ei hunan, ac athraw teuluaid.

82. Tri pheth nid iawn y naill heb y lleill o honynt: glyw, glew, a gwlad; sev o'r tri y bydd nawdd, nerth, a meddiant yn ddosparthus a chadarn.

83. Tri chyfarwys Cymro cynhwynawl: pumerwi rhyddion, cyvar gobaith, a helwriaeth.

84. Tri chyfredinion cywlad a gorwlad: priv avon, priv fordd, a chyrch golychwyd; ac yn nawdd Duw a'i dangnev y byddant y rhai hyny, cyd nas noether arv gan a'u cyrchont yn erbyn â gyvarvyddont; ac â wnelo hyny ai brodor ai estron y bo, hawl galanas gan gwyn arno gan arglwydd y cyvoeth.

85. Tri breiniawl gorwlad: bardd, golychwydwr, a phencenedyl; ac nis dylit braint cênad gorwlad namyn i un o'r tri hyn; ac nis dylit arv noeth yn erbyn un nac arall o'r tri hyn, ai yn rhyvel ai yn heddwch y byddai gwledydd a chenedlodd y breiniolion hyny; canys heb vraint a nawdd ar ddoethineb, a dwyvoldeb, a gwybodaau gwladawl, nis gellir tangnevu cenedlodd yn rhyvel; achaws hyny, anhebgor gwlad a gorwlad yw nawdd a braint i genadon gorwlad ymgyrch yn heddwch a diogelwch, cyd y bont warrantedig o swydd herwydd devodau cynghrair.

86. Tri chyfredinion gwlad: cammawn, dadlaw, a golychwyd; canys gwŷs â saiv ar bawb iddynt o Gymry cynhwynawl; sev a'u gelwir y tri chyrch cyfredin.

87. Tri chyvanneddrwydd gwlad: plant bychain, cwn, a cheiliogau; a lle a'u cafer y tri hyn, iawn yw i'r lle hyny vraint llŷs a llàn; ac o hyny holl vreiniau gwlad gyvannedd.

88. Tri anhebgor cenedyl: ei phencenedyl, ei dialwr, a'i theisbantyle. Pencenedyl â vydd hynav o wr cyvallwy yn y genedyl hyd y nawved âch; a'i vraint a'i

swydd yw cyfraw gwlad a llŷs yn rhaid ei wr; a tharodawg ei genedyl yw ev yn rhaith ddygynnull gwlad a chywlad, a deddv ar bob gwr o'r genedyl ei wrandaw ev, ac iddo ev wrandaw ei wr. Dialwr cenedyl a'i dwg yn nghad a rhyvel yn y bo achaws, ac á ymlid ddyrgweithredwyr, ac a'u dwg ger bron llŷs, ac a'u cysp wrth varn llŷs a brawd gwlad. Teisbantyle, sev yw hwnw gwr cyvrwng yn llŷs, ac yn llân, ac yn nghammawn, ac yn mhob pell-enigaeth; ev á vydd o ddoethion y genedyl gan raith penteuluodd y genedyl, ac yn gydgymarail a'r pencenedyl yn mhob rhaith a dygynnull gwlad; a'i vreinaw gan raith ei genedyl hyd nawved ách, y gan goelbren, sev hyny rhaith avlavar.

89. Tair cyvlavan á bair i vâb un a'i gwnelo golli ei drev tâd, a syrthiaw i rádd ac anmraint alltud hyd yn mher y nawved ách, neu gyrchu ar ei bedwerygwr grádd goresgynydd o briodasau teilyngion; lladd ei bencenedyl, lladd ei arglwydd, a lladd ei deisbantyle; rhag trymed y galanasau hyny.

90. O dri pheth y cyll Cymro vraint ei wlad a'i genedyl: cwbl gargychwyn i wlad estron, cwbl gyvymdanc ag estron á vo yn rhyvel á chenedyl y Cymry, a chwbl ymrodd i lu gortrech gorwlad ar genedyl y Cymry; sev yw hyny brâd gwlad ac arglwydd.

91. O dri pheth ydd ennill Cymro vraint ei wlad a'i genedyl á golles eve: cwbl garddychwel o wlad estron dan ddamdwng a gwystlon hyd yn ngrádd goresgynydd; ac yna difydd gwystleidiaeth; cwbl gargoll dros Gymry a Chymro lle bytho yn ngwlad estron; a chwbl ymwrthladd á llu gortrech lle gallesid iddo ddawn a braint o lwyr a chwbl ymgyvladd ag wynt.

92. Tair hawl goresgyn gyfredin ar dir y sydd: hawl etivedd gwarantedig o gôv a chadw llŷs a llên yn warantedig; hawl mab aillt ar ei bedwerygwr cynhwynawl; a hawl prid cyvreithawl gan varn llŷs ac ynad i wr damdwng y brenin, neu i Gymro cynhwynawl.

93. Tair hawl goresgyn wahanredawl y sydd ar dir: hawl etivedd cyvreithawl yn attychwel o wlad estron neu alltudedd, lle a'i barnwyd yn ngholl gan varwolaeth, a chael o arall ei dir o varn llŷs a brawd; a hawl gwrthriviad, sev hwnw etivedd cysevin á wrthbrito dir ei genedyl á brided dan gôv a chadw a chlyw gwlad, lle dangoso ei vonedd yn warantedig, a dodi y gwrthbrid yn llaw ynad y llŷs y bo ynddi yr

hawl a'r ddadl; ac o hyny cyvraith á ddywed iawn iddo ei dir, a'r ynad á ddyrydd dros hyny y gwrthbrid i ai dylai; a hawl mab aillt ar ei bedwerygwr cynhwynawl, sev yw hyny goresgynydd cyvraith o briodasau teilyngion, ac eve á ddylai dir trwydded yn rhydd ac yn mraint cymrawd y gan yr arglwydd á vo brenin y tir a'r llŷs a'i barn, ac a'i dod iddo dan dervynau.

94. Tair dadl am dir á ddylit eu barnu gan wlad yn rhaith tri channyn, lle a'u gwrthrymer: dadl mab aillt ar ei bedwerygwr o briodasau cynhwynolion yn hawl ei bumerwi rhyddion; dadl carddychwel o wlad estron yn dangaws dau dyst yn warantedig ei bentanvaen, neu ei esgynvaen, neu ei vaen tervyn; a hyny yn warantedig o gôv, a chadw, a chlyw gwlad, a gwybyddiaid coeladwy; a dadl gwrthriviad; sev yw gwrthriviad, etivedd cysevin á ddoto yn llaw ynad, neu ger bron llŷs brawd a chyvraith, y gwrthbrid i á brynes tir ei genedyl dan gôv gwarantedig, sev oes gwrthriviad á vydd gan á bryno dir ar y goresgyn, a hyny á vydd yn y delo y gwrthriviad yn warantedig o etiveddiaeth, a dodi cyvraith wrthbrid i á ddalio y tŷr ar y pentanvaen, neu ar esgynvaen, neu ar vaen tervyn y tir, neu ar y maen gwyn nesav á gefir i'r lle, neu yn llaw ynad llŷs y cwmwd, neu ar glawr ger bron y llŷs; a lle gwnelo hyny, gwlad á ddywed y dylit iddo ei dir, ac i'r gwrthrym y gwrthbrid.

95. Tair dadl y dylit eu barnu gan ddedryd a rhaith gwlad yn erbyn haerlydrwydd: dadl am wystleidiaeth lle ydd ymwystler á'r brenin; dadl y bo ymddifyn neu wad am dir ynddi; a dadl o wrthrym brenin yn erbyn cyvraith; a'r cyfraw ar bencenedyl gwr á ddyco yr hawl, yn llŷs ac yn llân, ac ar osteg a rhybudd cyvreithawl undydd a blwyddyn.

96. Tri chyveiliorn cyvraith y sydd: hawl anhybsys, ateb anghwbl, a chôv anghyttyst.

97. Tri gwared y sydd rhag y tri chyveiliorn: cadw a chynnal côv dosparthus ar ách a bonedd gan briodasau teilyngion; ac ar randirodd a'u perthynasau, ac ateb cwbl, a chan dŷst gwarantedig, a chan á gatwawr y côv yn warantedig, ai o vwy ai o varw y bo; a rhaith gwlad gan gyfraw pencenedyl y neb á ddyco yr hawl yn llŷs. Sev achaws anhybsysder hawl y dosparthus ac y cadarnawyd ar veirdd, gwarantedig o vraint a gradd gorsedd, yn wahanredawl y cadw ar ách a bonedd, ac ar randirodd; ac wrth hyny côv meini pentan, a

thervynvain, ac esgynvain, ac am a'u symmutai yn anghyvarch llŷs ac yngnaid.

98. Tri anghydwybod cyvraith: tervynu yn gwbl cyn ymoven yn drychwil am wirionedd; barnu ar draws anian a syrth anesgorawl dichweiniau ac amserau; a chymhell dŷn er ei avles lle na bo na chyvraith na chyviawu yn gyvlavar â'r varn â gymhellawr.

99. Tri pheth â gadwant gôv tîr a thyle, ac á savant yn mraint tystadon: pentaen-vaen, meini ody, ac esgynvaen; canys nod y genedyl á vydd ernynt; a hawl lledrad vydd ar a'u symmuto heb genad arglwydd y cyvoeth, gan varn llŷs a chyvraith; achaws tystion cedeirn ydynt, ac enaidvaddeu pob un â ddinystrio dystiol-aeth gadarn.

100. Tri maen arall y sydd á hawl lledrad ar a'u symmuto; maen tervyn, maen gwyn gorsedd, a maen gobraith; ac enaidvaddeu á wnelo hyny.

101. Tri pheth ni ddylit heb genad arglwydd a'i llŷs: adeilad yn ngobaith, aredig yn ngobaith, a digoediaw tir gwyllt yn ngobaith; a hawl lledrad ar a'u gwnelo; canys gwlâd a chenedyl yn gyfredin bieu-fynt pob gwyllt a gobraith; ac nid iawn meddiant wahanred i nebun ar vawr na bychan o'r cyvryw dirodd.

102. Tri pheth rhydd i bob dŷn, ai brodor ai estron y bo, ac nid iawn herwydd cyvraith eu hattal: dwr o fynon, neu o nant, neu avon; tanwydd o geubren; a maen na vo yn ngwaith.

103. Tri pheth ni ddylit eu dwyn i wlâd estron heb genad gwlâd ac arglwydd: aur, llyfrau, a gwenith.

104. Tri pheth nis dyly mab aillt eu gwerthu heb genad ei arglwydd priodawr, rhag y prynai eve hwynt gantho: gwenith, mêl, a meirch; a lle nas pryno ei arglwydd wynt, rhydd iddo eu gwerthu lle y myno, cyd nas gwertho i wlâd estron.

105. Tri dŷn â dalant alanas ac ni chant rân o alanas: gwraig, ysgolâig, a dŷn ni thalo geiniog baladyr.

106. Tri dŷn y dylit eu cadw rhag arvau: caeth, mab cyn pedwar ar ddeg oed, ac ynvyd cyhoedd ar byst gwlâd ac arglwydd.

107. Tri dŷn nis dylit gyru arvau arnynt: bardd gorseddawg, ysgolâig llŷs a llân ac ynad; gan nas gellir eu hebgor yn eu hansasodd a'u swyddau, ac am nas dylit arv yn llaw â vytho yn mraint Duw a'i dangnev gan gelvyddyd a gwybodau dwyonol, a chau swydd yn rhaid gwlâd a chenedyl.

108. Tri dŷn á gadwant vraint llŷs ar y

tŷ neu y lle bynag y bwynt yn ngwrthwydd y brenin neu arglwydd y llys: ynad llŷs, golychwydwr llys, a'r rhaglaw; sev bynag o van neu dŷ y bwynt y tri ynghyd, baint llŷs ar y lle hyny, cyd na bai cyttrych y brenin.

109. Tri dŷn nid á cyvraith arnynt: meddw, llai na phedwar ar ddeg oed, ac á gymhellawr o'i anvodd i wneuthur anghyvraith.

110. Tri dŷn ni ellir canlyn cwynau ernynt yn unig ac yn odidogion: gwraig heb ei gwr, mab dioedran heb ei dâd, a mab aillt heb ei arglwydd priodawr.

111. Tri dŷn nid gair eu gair ar ddim yn y byd: golychwydwr gwedi y tîro ei gynghrair; tyst á gavwyd yn anudon á ddywed yn llŷs, neu yn arall o van, ar grair; a lleidir cynnevodig cyhoeddgwbl.

112. Tri dŷn nid oes sarâad iddynt: c'avr, ynvyd cynhwynol, ac alltud na vytho yn wr priawd Cymraes gynhwynawl; sev eisioes y bydd gwerth cyvraith ar bob un onadnynt, a dirwyawg á wnelo gam ag wynt, ac a'u drygont yn nghorf a meddiant.

113. Tri enw rhybuddiwr gwlâd: garw-gychwedyl, gwaedd gwlâd, a rhingyll; a rhydd i hwnw fordd a diarfordd ddydd a nôs ba le bynag ydd elo yn ei swydd, cyd y bo yn ei law ei gorn dan nôd arglwydd y cyvoeth.

114. Tair gorsav arv y sydd, sev nas dycer yn llaw neu yn noeth: un yw cyrch golychwyd yn mraint beirdd Ynys Prydain dan nawdd Duw a'i dangnev; ail yw yn ngorsedd gwlâd, a llŷs gwlâd ac arglwydd; trydydd, arv gwestai yn ei lletty dan nawdd Duw a'r brenin.¹

115. Tri rhyw wr y sydd: alltud cynhwynawl, sev hwnw estron o gysevin hanvodd, neu vab, neu ŵyr iddo, a phob un o vamau estronion; mab aillt mamwysawl, sev á vo ei vam yn Gymraes gynhwynawl, ac eillion yn mraint mamwys a'u gelwir y cyvryw; a brodorion, sev yw brodorion Cymry cynhwynawl, heb gaeth, heb alltud, heb ledach, yn y gwaed, ac ar y pedwerygwr y saiv baint brodor neu Gymro cynhwynawl ar aillt o vamwys cynhwynawl.

116. Tair gwraig y dylai eu meibion vamwys herwydd cyvraith: mab gwraig á rother i alltud o vodd ei chenedyl, mab gwraig á wystler yn ngwlâd anghyviath o beichioger hi yno, gan ei gwyntlaw o'i chenedl a'i harglwydd; a gwraig y dyco alltud drais erni; sev y dylit i veibion y

¹ Gwel Driodd Addwynder.

gwagedd hyny drev eu mamau, ac nis dylit ei oedi hyd y nawvedydd, drev ei vam i un o'r meibion hyny.

117. Tri cheidwadaeth tîr y sydd: arglwydd â geidw y tîr â ddisgyno iddo o varwolaeth perchenawg ni adnaper ei etiveddion, hyd oni ddelo etivedd gwarant-edig iddei ovyn; a thîr Cymro cynhwynawl â gollo ei dîra'i vrait hyd yn mhen y nawwed âch; a thîr mab dioedran yn y delo i oedran goresgyn.

118. Tri gwad cyswynblant: tâd, os byw, ar ei lw ei hunan; lle bo marw y tâd, pencenedyl a seithlw cenedyl gantho a'u cymmer ac a'u gwâd; lle na bo pencenedyl llw dengwr a deugain o'r genedyl a'u gwâd; a chyswynvab â wedir, mab aillt a chaeth a'i bernir hyd ei bedwerygwr, neu hyd oresgyn nawvedydd.

119. O dri pheth ni ellir gwadu mab o genedyl: ei eni yn y gwely cyvreithawl a'i vagu undydd a blwyddyn heb wâl; rhoi gwerth er ei vagu cyd bo mab llwyn a pherth; a'i gymmeryd ar osteg; a gwedi un o'r tri hyn nis gall y tâd ei wadu.

120. Tri chymmeriad â vydd ar vâb: un yw ei dâd, a'i lw ev ei hunan a'i gwad neu a'i cymmer; ail yw lle na bo byw y tâd, pencenedyl ar ei seithved o wŷr twng o'r genedyl a'i gwad ac a'i cymmer; trydydd, oni bydd pencenedyl, un gwr ar hugain o'r genedyl a'i gwad ac a'i cymmer; sev saith yn lle y tâd, a saith yn lle y pencenedyl, a saith gyda'r pencenedyl, ac nid rhaid tyngu drwy bervedd a phervedd, namyn hyd eithav rhyu pwyll a chydwybod. Alle a'i cymmerir, val hyn a'i gwneir; sev y pencenedyl a'i cymmer gervydd ei law ddehau â'i law ddehau, ac a'i rhydd yn llaw y gwr hynav o'r seithwyr; ac velly o hynav i hynav hyd yn mhen y seithved gwr; ac nid oes na nôd na dinod ar y gwŷr hyny, namyn eu bod yn henuriaid y genedyl, ac nas dylint rânu tîr ag ev, ac yn ogydgerdded ag a'i cymmerir ac a'i gwedir.

121. Tairfordd y dialludur dŷn: tâd ar ei lw ei hunan, lle bo y tâd hwnw yn vrodor o Gymro cynhwynawl; pencenedyl ar ei seithwyr cyttwng; ac ar â ddywetont dengwr cenedyl a deugain ar lw gan rŷn pwyll a chydwybod; ac yna brodorawg vydd.

122. Tri llw gwared: llw pencenedyl a'i saith henuriaid cynghenedyl; llw henuriaid cynghenedyl yn dri seithwyr; a llw gwlad yn ddengwr a deugaint; a lle nis gellir y cyntav, rhaid vydd yr ail; alle na bo yr ail, yna y trydydd.

123. Tri phrawv dŷn ar ei lw ei hunan:

gwraig am drais gwr, hwrdd a chyrch anglyvarch ar dŷn, a thâd yn gwadu neu yn cymmeryd mab, sev cyswynvab.

124. Tri etivedd y sydd: mab o brîodas gynhwynawl; mab cyswyn â gymmero y tâd ar ei lw er cael etivedd, sev ni saiv hawl a dadl ar vonedd cyswynvab â gymmerawr ar lw tâd; a mab o genedyl lle na bo na mab prîodas na chyswynvab.

125. Tair merched ni thalant amobrau: merch brenin neu arglwydd cyvoeth, merch edlin, a merch pencenedyl.

126. Tair breniniaeth y sydd: tywysawg hynav ei oresgyn yn benteyrnedd; arglwydd cyvoeth gorseddawg yn vrenin yn ei lŷs; a phencenedyl yn rheol a chyvnawdd ei genedyl a'i geraint; a braint cyfraw gwlâd i bob un o'r tri brenin hyny; sev yw cyfraw gwlâd, lluniaethlu rhaith lle nis gellir iawn yn nghyvraith yn amgen o vodd.

127. Tair pla cenedyl: magu mab arglwydd, dwyn mab yn ngham i genedyl, a gwarchadw penrhaith.

128. Tri sarâad gwr: cyvlavan arno, bod gan ei wraig, a thôri ei nawdd gwedi y rhotho.

129. Tri sarâad brenin: tôri ei nawdd, cyrch cyvlavan yn ei wŷdd, a bod gan ei wraig.

130. Tri gwasanaeth ysgolâig neu wr llên llŷs: cadw dadl ar lythyr yn y bo tervyn, dilêu llythyr gwedi tervyn, a bod bob amser yn ei swydd wrth ewyllys arglwydd y llŷs a'i yngnaid.

131. Tri chyfredin cenedyl: pencenedyl, teisbantyle, a mab gwraig â rother o vodd cenedyl i estron; sev y cafant bob un o'r tri eu trwydded o creidr y genedyl: sev i'r pencenedyl yn mraint ei riawd, y teisbantyle yn mraint ei swydd a'i ansawdd, a'r mab yn mraint mamwys.

132. Tair aelwyd â ddyly wneuthur iawn tros na bo arglwyddoddev: tâd, brawd hynav, a chwegrwn.

133. Tair braint wahanredawl pencenedyl: braint carchar, braint amddifynblaid i ateb gwrthrym, a braint nawdd mab aillt â gafer gan ei genedyl, val nas cafo gam a thasg nas dylit o gyvraith a chydwybod.

134. Tri rhieni dŷn: tâd, hendad, a gorhendad.

135. Tri chydetiveddion gwr: brawd, cevnderw, a chyverdderw.

136. Tri dŷn â vyddant enaidvaddeu, ac nis gellir eu prynu: bradwr gwlâd a chen-edyl, â latho arall o fyrnicder, a lleidyr provedig am werth mwy no phedair bygant.

137. Tri lleidyr ni vyddant enaidvaddeu: gwraig o gydledrad â'i gwr, mab dioedran, a rheidus am ymborth lledrad wedi cerdded o hano dair trev, a naw tŷ yn mhob trev, heb gael rhodd er ei gofyn.

138. Tri lleidyr camlwrw: lleidyr ci, lleidr llysiau gerddi, a lleidyr anivel gwyllt o dir diollan.

139. Tri lledrad y sydd: cymmeryd yn lledrad, attal yn lledrad, a lladd da bywydawl yn lledrad; ac eneidvaddeu pob un o'r tri, ac nis gellir eu prynu.

140. Tri lledrad prŷn y sydd: lledrad o dwyll, lledrad o gribddail, a lledrad o gudd dichweiniau, a'u prynu dros eu gwerth cyvreithiawl dair gwaith.

141. Tri phriodolder y sydd ar bob dŷn: etiveddiaeth, baint, a rhyw; etiveddiaeth â vydd herwydd baint, a baint herwydd rhyw; rhyw, val y mae benyw a gwryw, brodor ac aillt, a hen ac ieuane.

142. Tri rhydd cenedyl a'i heillion yn mraint mamwys; coed adeilad o goed gwyllt, helwriaeth yn nhir gwyllt, a mesori tir gwyllt.

143. Tri phriv davodogion llŷs: arglwydd, brawdwr, a mâch.

144. Tri attavodogion llŷs: plaid, tyst, a gwaedd gwlad.

145. Tri thawedogion llŷs: arglwydd yn gwrandaw ar yngnaid a brawdwr, yngnaid a brawdwr yn gwrandaw hawlwr ac amddifynwr, a phawb o naddynt yn gwrandaw tystiadon hyd yn y tawont eu hunain; sev cyvraith â ddywed ni ddylit yru taw ar dyst rhag difawd y gwirionedd.

146. Tri chanol cyvraith: arglwydd i gadarnau cyviawnder, mâch neu wystyl i gadw cywirdeb, ac yngnaid neu vrawdwr cyviawn i amlycâu gwirionedd.

147. Tri dŷn â ddinystriant wlad a chenedyl: arglwydd twyllgar, ynad anghyviawn, a chyhuddwr cyvlog.

148. Tri dŷn â vyddant aurhaithoddev: un na savo wrth varr cyvraith, ac na safu yn wyneb llŷs, ac â latho ei gwlad; sev goddevadwy cyrch anraith arnynt; sev yw cyrch anraith, dwyn yn ngavael y maint â gafer o'u dâodd cynhwynawl, heb werth heb dwng arnynt, ac eneidvaddeu â latho.

149. Tri chās cyhoedd cenedyl: â latho ddŷn o'i gydgenedyl, lleidyr, a thwyllwr; sev a'u gelwir velly am y bydd iawn i ddialwr y genedyl eu cyhoeddi gan gorn gwlad, yn llys, ac yn llàn, ac yn mhob tyrva ddosparthus, ac ar byst ynvydion y brenin.

150. Tri achaws gosod cyvraith: addysg

er gochel anghyvraith, gwared anghyvraith o darfawr ei gwneuthur, ac er cospi anghyvraith yn ol y bai ag y dylit.

151. Tair ceinmyged cyvraith: gwared rhag anraith, cospi drygwaith, a chadarnâu iawn am anghyvraith, er cynnal iawn a thangnef cynmrawd ar wlad a chenedyl, o'r tri pheth hyu.

152. Tri bonedd cyvraith: devod gwlad a chenedyl cyn côv, dosparth gwlad a chenedyl ac arglwydd yn rhaith dygynnull gwlad a chenedyl benbaladyr, a chyviawnder wrth bwyll, ac ansawdd, a gorvod: neu val hyn y dywed ereill o ddoethion, wrth bwyll gwirionedd, wrth syrth dichweiniau, ac wrth rŷn cydwybod; sev y bydd herwydd â ddywedaint.

153. Tri chyviawnder cyvraith: gwirionedd, gwybodaeth, a chydwybod; a lle na chyveddont y tri hyn yn gyvanian ni ddylit i gyvraith ei henw; gwirionedd yw gwreiddyn barn, cydwybod yw gwreiddyn cyvryngiad, a gwybodaeth yw gwreiddyn cynhebyrgiad a threigl hyd yn nhervyn, gan hawl ac amddifyn a dadlau a thystiadon.

154. Tair colovn cynghaws: naw afaith galanas, naw afaith lledrad, a naw afaith tân.

155. Tair colovn cyvraith: devod cyn côv a chlyw, brenin drwy gyvraith warantedig, a gwlad yn marn ganraith lle ni bo na devod na chyvraith.

156. Tri pheth nid oes namyn rhaith ddygynnull gwlad a chenedyl benbaladyr gan gyfraw penteyrnedd â biau eu tŷori, neu eu symmud: cyvraith warantedig o dŷyrnedd; devawd cyn côv a chlyw gwlad a chenedyl nas prover argyweddi erni ac o heni, sev ei bod yn erbyn cyviawnder; ac ammod gydgyvaddev.

157. Tri thŷr cyvraith anesgorawl: ammod warantedig o dystiadon, devawd gyviawn cyn côv a chlyw gwlad a chenedyl, ac anghenoder anesgorawl.

158. Tri thŷr ammod cyvreithawl: angau arglwydd lle nas cafedi tervyn llŷs erni o bydd tragywydd, clewyd yn attal cywiraw, ac anghenocidd anesgorawl.

159. Tri pheth ni ddylit llŷs ac yngnaid varnu arnynt yn angen na chlo tervyn; pryn cyviawn ar dir herwydd cyvraith gymmrawd, arglwydd yn ymlid gwirionedd rhwng gwr a gwr, a hiroddev gwlad; sev gwlad a chenedol benbaladyr yn rhaith ddygynnull â biau barnu, ac nid amgen.

160. Tri pheth â gadarnâa gynneddvd: ei haddwynder, ei galledicder er lles gwlad a chenedyl, a'i hawdurdawd o

vonedd a hawl nad elo yn erbyn cyvraith; a lle bo felly hi á gau yn erbyn cyvraith.

161. Tri phrivachos rhaith gwlad: gwneuthur neu symmud cyvraith; barnu lle nis gellir o gyvraith parth difyg, neu ddichwain, ac angen; a braint gwlad a chenedyl yn gwarchadw rhag anghyfraith drwy gau yn erbyn a'i gwneilo.

162. Tri gwyrrhaith cenedyl: ei phencenedyl, ei saith henadur yn nghynerth ei phencenedyl, a'i theisbantyle; sev yw hwnw gwr o'r genedyl á ddewiser am ei ddoethineb a'i wybodau llen: a'i ddewis gan goelbren neu raith avlavar henaduriaid y genedyl.

163. Tri pheth o byddant ar wr eve á wedd iddo vod yn bencenedyl: á ddyweto gyda ei gâr ac á wrandawer, á ymladdo gyda ei gâr ac á ovner, ac á vechnio gyda ei gâr ac á gymmerer.

164. Tri phriv anheggor gwr rhaith: bod yn Gymro cynhwynawl, sev yw hyny heb anach heb ledach parth bonedd; bod yn wr cyvallwy; a bod yn benteulu; sev yw hyny, yn wr gwraig a phlant o briod; sev heb y rhai hyny nis gellir teulu yn nghyfraith; sev ni wda wr yn anmraint ac yn anmrawd á vo perchen teulu, can ys erddynt ev á wna gydwybod.

165. Tri anheggor pencenedyl: bod yn wr cyvallwy, a bod yn hynav o wyr cyvallwy ei genedyl hyd yn nhen y nawwed ách, a bod yn benteulu, sev yn wr gwraig a phlant o briodas deilwng; a phob un o'r genedyl á vydd yn wr ac yn gar iddo, a gair ei air ev ar air pob un o'r genedyl.

166. Tri anheggor teisbantyle: gwr cyvallwy o Gymro cynhwynawl; gwr gwarantedig o ddoethineb awenbwyll, a gwybodau anrhyddedus gwladolion; ac yn wr teulu o briodas deilwng, yn berchen gwraig a phlant. Ac o raith avlavar doethion y genedyl ai breinier ev yn nawdd a braint pencenedyl, ac eve á vydd dros y genedyl, ac yn eu plaid, yn wr llŷs a llân, ac yn wr penraith gan ddoethineb a gwybodau, ac yn wr pell ac agos yn nhravodau a dichweiniau y genedyl, a braint iddo drwydded paladyr o'i genedyl, yn un a'r pencenedyl; ac yn mhob tyrva cenedyl athraw a chyngor y bydd, ac yn gydgyv-arail á'r pencenedyl.

167. Tri achaws breiniau teisbantyle: dirpryaw yn nhra nas gallai y pencenedyl; addysg doethineb i'r genedyl; ac achub doethineb cenedyl a gwlad a chy-wlad drwy ddywain priv ddoethion cenedl-odd y Cymry yn wŷr llŷs a barn yn ngor-sedd ddygynnull Cymru benbaladyr, a

hevyd yn nygynnull arglwydd cyvoeth a'i wlad; ac yn mhob rhaith wahanredawl gwlad a chenedyl, ac nis gellir hyn yn am-gen o vodd no braint i ddoethion; can nas dylit na deddv na dir ar ddoethion; ac eisioes nis dylit dygynnull heb ddoethion, can ys goreu barn barn doethion; sev nis gellir gwarantu doethineb ar bencenedyl; achaws hyny, braint ac angen i bob cenedyl ei theisbantyle.

168. Tri pheth á wnant gyvallwy: cyv-lawn a pherfaith y synwrau corforawl; sev yn arbëngion, y clyw, a'r olwg, a'r ymmod; sev y dywed cyvraith tri chyvallwy corf, clyw, golwg, ac ymmod; synwyr-bwyll meddwl a deall, o reddv ac athrylith, a chadernyd; sev y tri á wnant gyvallwy ar geudawd, a gwybodau gwladolion gwarantedig o athraw a dangaws, neu o raith avlavar dengwyr a deugain o Gymry cynhwynawl o'i genedyl ei hun.

169. Tair fordd y cadarnâer ac y breinier pob deddvedigaeth ar wlad a chenedyl: gorsedd ddygynnull Cymru benbaladyr; sev hyny holl wladodd, a chyvoethau, a theyrneddau, a chorvenau cenedyl y Cymry, gan bencenedlodd, a theisbantylëodd, a gwyrrhaith, yn gydgymmrawd yn ngor-sedd ddygynnull gwlad a chywlad, a chenedyl a chydgenedyl. CAN NID OES NAMYN UN GWLAD AC UN GENEDYL AR GYMRU BENBALADYR: ac yn yr orsedd hòno gwneuthur neu symmud neu wellâu cyvreithiau yn ol y bo achos, a'u deddvu yn warrantedig o gymhwyll, a chymmrawd, a chydswynwyr y dygynnull. Ail fordd, braint gorsedd gyvallwy gwlad a chywlad, nid amgen, llŷs teyrnedd gwlad a chywlad, ac ynddi deddvu á vo govyn ar newydd, neu ar wellâu, neu ar symmud hên o gyvraith a chymmrawd; a dodi a wneler ar osteg a rhybudd y llys-odd yn holl gyvoethau gwlad a chenedyl Cymry benbaladyr, er gwellau, neu gadarn-âu, neu wrthryn a gwrthod, val y barnwr yn achaws gan bwyll a chyviauwr; a a chynnal y cerdded val hyn nyny wyper barn y genedyl, ac y cafer cymmrawd y gan yr holl llysodd heb wrthryn heb wrthneu; a phan a'i cafer, dodi hyny ar osteg a rhybudd y gorseddau a'r llysodd oll hyd yn nhen y tair blynedd; a chymmrawd gorsedd pen y tair blynedd á elwir gorsedd gyvallwy, a'i threiglaw drwy yr holl gyv-oethau; a hòno á dderchaiv ar á ddeddver braint dygynnull gwlad a chenedyl Cymru benbaladyr. Trydydd fordd y dodder neu y symmuder cyvraith yn warrantedig o awdurdawd gwlad a chenedyl á vydd dan osteg a rhybudd hyd yn nghyvallwy; sev

dodi à vyner ei ddeddvy yn gadarn, ar osteg a rhybudd undydd a blwyddyn, gan waedd gwlad a chywlad, yn mhob llŷs ac yn mhob llân, a phob fair a marchnad, a phob arall o dyrva ddosparthus gwlad a chywlad, hyd oni chafer barn y gwladodd a'r llysoedd, a gwellaad a chyweiriad ar à geinmygawr wrth vodd gwlad a chywlad, a gwybod nad oes na gair na gwrthryn yn ei erbyn; a phan wyper hyny, doddi hyny ar osteg a rhybudd undydd a blwyddyn gan waedd gwlad, val o'r blaen, hyd yn nghyfallwy, sev hyd yn ngwbl gwaedd y tair blynedd; ac yna cadarn o gymmrawd Cymru benbaladyr y bydd; a chyvraith gan bob gwlad a chyvoeth, a phob teyrnedd, a phob llŷs a llân gwlad a chywlad; a gogyvuwcha gogyvurdd à gorsedd ddygynnull gwlad a chywlad y bydd à wneler val hyn; ac nid rhaid cyrchu rhaith cywlad ar gyvraith à wneler velly; canys cyvraith à ddywed, *cavas vodd a chymmrrawd Cymru benbaladyr heb wrthryn heb wrthair, am hyny cadarn*; can ys onis cyrchu rhaith ar à wneler val hyn cyn pen y tair blynedd a'r trinydd traphen, bernir bodd gwlad a chywlad, a chenedyl a chydgenedyl, ar à ddeddwyd; can nis gellir llai no bod gwybodus i bawb à wnaethpwyd gan waedd gwlad yn gyvreithawl o leodd ac amser, dan goron neu vrait y deyrnedd neu y cyvoeth wahanredawl y buad, gan roddi lle a llwydd i bob gwrthneu, a gwrthair, a gwrthryn galledig o bwyll ac achaws yn geinmygiadawl.

170. Tair colovn rhaith gwlad o ba ryw bynag y bo: teyrn cywlad neu arglwydd cyvoeth; pencenedlodd; a henaduriaid cenedyl a doethion gwlad, sev teisbantylëodd, yn warantedig o vrait, gan raith avlavar cenedyl, sev gan goelbren ddosparthus henadur ar henadur.

171. Tri chyvraw gwlad, ai yn rhaith ai yn angen y bo: tēyrn neu arglwydd cyvoeth, pencenedyl, a theisbantyle; sev o davawd neu air un neu arall o'r tri hyn y cyfröer gwlad a chywlad, gan waedd gwlad yn ddosparthus gan ddevawd a chyvraith.

172. Tair gorsedd gwlad y sydd: gorsedd ddygynnull gwlad ac arglwydd, gorsedd neu lys barn a chyvraith gan yngnaid, a gorsedd beirdd wrth vrait a devawd beirdd Ynys Prydain.

173. Tair nawdd gyfredin y sydd: nawdd gorsedd neu lŷs gwlad, nawdd golychwyd, a nawdd arad ac atgor yn ngwaith.

174. Tri pheth anhebgor ar orsedd neu lŷs gyvallyw: ei bod yn warantedig o

vrait ac awdurdawd a'i lluniaetho ac a'i cynnalio; ei bod dan nawdd gosteg a rhybudd undydd a blwyddyn gan waedd gwlad yn gyvreithawl, a threiglaw hyd ymhen y tair blynedd a thridiau traphen, a'i bod yn warantedig o le ac amser ai cynnelir; sev hyny egored lle ac amser yn ddevodawl, a lle bo velly nid rhaid angen ar osteg a rhybudd; a deddvedig vydd à wneler gan varn hyd gyvallyw yn mhob llŷs a gorsedd gwlad a chywlad, hyd y cerddo swydd a braint yr orsedd a'r llŷs a'i gwneio.

175. Tair rhaith cyvraith y sydd: rhaith ddygynnull teyrnedd a chenedyl gwlad a chywlad er deddvy, gan wneuthur, neu symmud, neu wellâu cyvraith, ac à elwir rhaith teyrnedd a chywlad; ail, rhaith gwlad, à elwir rhaith trichannyn; trydydd, rhaith llŷs, a hōno á vydd gan vrawdwy neu henuriaid gwlad neu genedyl yn nawdd ac yn mraint llŷs a'i doto, o seithnyn hyd yn nengwyr a deugain.

176. Tair llŷs cyvraith y sydd: llŷs cantrev a chymmwd, llŷs benadur, sev llŷs arglwydd neu vrenin a'i gyvoeth, a llŷs ddygynnull teyrnedd a chywlad, a hōno yn ben ar y ddwy ereill.

177. Tri awdurdawd devodau llŷs a chyvraith: llŷs benadur y brenin, cyvraith gwlad, ac arver o bob un onaddynt.

178. O dri pheth y mae cyvraith: anghenion dichweiniau, deall cyvryn y doethion, a chyvundeb cenedyl a theyrnedd yn rhaith.

179. Tri anhebgor gorsedd a chyvraith: rhwym devodau, cōv cyvarwyddyd, a dadleuon.

180. Tri pheth á gau yn erbyn cyvraith: hir oddev gwlad a chenedyl, cyvnewidiau amser a dichweiniau yn difrwythaw cyvraith a devawd, ac ammod warantedig o dystiadon cyvreithawl.

181. Tri gwrthrym devawd; bonedd angheugant, ei gorthrynder, ac anghraith ddrwg: a lle bo un o'r tri petrus vydd, a lle bo y tri yn nghyd cauedig vydd yn ei herbyn.

182. Tri phetrus cyvraith: twyll, cêl, a chamvarn, gwedi lithraw amser arnynt; ac yna nis gellir na dēail na diwyg ar un o'r tri, rhag annilysrwydd yr hawl.

183. Tri pheth nid oes ar nebun atdeb drostynt: abredig nad elo yn erbyn cyvraith, gweithred nas gellir dangaws argyweddo heni, a chafaeliad cyll ni wypo neb yn ngwlad, pwy a'i colles; ac nid oes ar neb atdeb yn nghyvraith am y tri pheth hyn, namyn hawl arddangaws; a lle nas galler hyny, tervyn.

184. Tair tystiolaeth gadarn: llw drwy bervedd, cydgyvaddev, a dichweiniau anesgorawl nas gellir petrusder ernynt.

185. Tri pheth â drechant ar gyvraith: â wnelo y brenin, i ddilyd gwir a chyviawn, ac i wneuthur cydwybod a thrugaredd; baint, lle nis gellir â elo yn ei herbyn; ac ammod gydgyvaddev yn warantedig o dystiadon.

186. Tri gwrandaw llŷs ac ynad: ewyn, deisyv, ac atdeb; a baint rhaith gwlad gan gyfraw ei bencenedyl i na chafo ei wrandaw.

187. Tri datgan llŷs ac ynad: hawl, atdeb, a barn.

188. Tri pheth yn bendivaddeu y dylai teyrnedd ac yngneidiaeth ei cynnal, a'u cyvnewdd, a'u cadarnau yn ngwlad a chenedyl: gwirionedd, cyviawnder a thangnef. Sev y dywed ereill, gwirionedd, gwyboda, a thangnef.

189. Tri devnydd hawl: golwg, gair, a gweithred.

190. Tri diwyneb gwlad y sydd: brenin, golychwydwr gorsedd lawg, a chyvraith; sev lle bont y tri nid rhaid gwyneb gwlad.

191. Tri difer rhag gwŷs gorsedd neu llŷs y sydd: llivodd yn avonydd, heb bynt, heb geubalau, gwaedd gwlad rhag llu gorwlad yn nghlyw yr udgryn, a chlewyd anesgorawl yn gorvod.

192. Tri avlavar anianawl: maban cyn oed pedwar ar ddeg; clâv a dolurus gorweddawg; a mud cysevin, neu vad o ddi-chwain na wypo ar lythyr.

193. Tri rhyw briodorian y sydd: cynhwynolion anianawl, gwŷr llŷs, a gwyr llên; sev y cyntaf o'r tri â elwir llëygion, ac iddynt y mae baint lle ar dir a chyvarwys; ac i'r ail y bydd baint swydd herwydd â ddyweto cyvraith; ac i'r trydyddion, sev y gwŷr llên, y mae baint athrawon; sev dogu iddo o bob arad o vewn y swydd y bo ynddi yn warantedig yn athraw; a'i dir baint yn rhydd iddo, a'i drwydded yn mraint ei wyboda.

194. Tair baint gyvreithawl y sydd: baint anianawl, baint tir, a baint swydd; ac yn nawdd gwlad a chenedyl yn rhaith y doded pob baint, a'r cyfraw ar bencenedlodd.

195. Tair swydd y sydd ar athrawon gwlad a chenedyl o wŷr llên: dodi addysg i'r lleygion, yn eu teuluodd, ac yn ngolychwyd, ac yn llysodd y cyvoeth, ac yn ngorweddau gwarantedig o le ac amser; ail, cadw côv gwarantedig ar vreiniau, a devodau, a gwelygorddau, ac achau bonedd, gan briodasau teilyngion, ac ar weithredodd

aurhydeddus, ac ar bob goreuau gwlad a chenedyl, ac ar â wneler yn llŷs ac yn llân, ac yn heddwch, ac yn rhyvel; trydydd, dylint vod yn barod bob lle ac amser gwarantedig wrth raid gwlad a chenedyl, ac â wasanaethont dan obr a thrwydded, i ddodi addysg a chynghor a gwybod ar geinnygedau, ac i ddatgan côv gwarantedig, ac i ddangos cyvarwyddyd, ac i yru cyvarwyddyd ar â vo rhaid a govyn gan achaws gwlad a chenedyl; megis y bydd negyddiaethau¹ gwlad a gorwlad, a llŷs a llân; ac i drevnu gostegau, a rhybuddiau, yn warantedig o gyvraith ac awdurdawd, a'u dodi yn mhen gwaedd gwlad, ac i lyvrw â ddoter gan varn a devawd ar gôv llyvr a llythyr; ac angen no hyn o swyddau nis dylit eu gyru ar athrawon gwlad o wŷr llên a llythyr a gwyboda ceudawd a doethineb, rhag nas gellynt eu gwasanaethu a gwneuthur â ddylnt parth eu swyddau o athrawon gwarantedig.

196. Tri chyvrwym gwladoldeb: gwyboda, brawd, a llavuriaeth.

197. Tri thrwyddedawg gorseddawg y sydd: bardd, ynad, a theisbantyle.

198. Tri thrwyddedawg dichwain y sydd: celvydd anianawl â wnelo nid llai no gorchest ar gelvyddyd er lles brodor-iaeth; anghyviaith â ddihangawr o long a ddoro yn môr; a brÿdd sev â wareto Gymro yn mhyd anghewawl.

199. Tri thrwyddedawg bydavawg y sydd: oedranus; maban, sev plentyn, ai gwr ai gwraig y bo; ac estron anghyviaith; sev yw bydavawg, un na vytho arno na swydd na gorchwyl, a'i drwydded yn rhâd gan gyswyn paladyr.

200. O dri pheth y cafant drwyddedogion eu cyvarwys: pumerwi rhyddion; a lle nis gellir hyny gan ddichwaint, ceiniog arad; a lle nis gellir hyny, ceiniog baladyr, neu gyswyn paladyr; sev hyny dogned gymmedr ac achaws gan bob teuluawg o'r genedyl.

201. Tair palvawd ni ddiwygir: un tâd ar ei vâb yn ei geryddu er addysg, neu am ei vai; un pencenedyl ar ei gâr er cosp am ei wall ac er côv a chynghor; ac un arglwydd ar ei wr yn nydd cad a brwydyr yn ei reoli.

202. Tair dyrnawd arglwydd ar ei wr yn ei reoli: un â'i vrysyl, sev ei swyddwialen; un â phaeled ei gledd; ac un â phaeled ei law; ac nid oes sarâad ar un o'r tri hyny, namyn addysg, a dangaws, a rhybudd rhag â ddrycai.

203. Tair gorsav cynnevawd: cynnal

¹ Negesyddiaethau, ond odid.

dydd devodawl i ddechreu gorsedd a dadl a barn; lle hōnaid gwybodedig yn ngolwg a chlyw gwlad a chenedyl, mal y gwypo bob un y man a'r lle, megis y gwyr yr amser a'r dydd; a baint cych yn hedd a thangnev gan ddevawd gadarn gwlad a chenedyl, ac na bo noeth arv yn erbyn neb-un à gyrchai yr orsedd; ac heb y cyvryw vrait nis gellir cynnal gorsedd deilwng er dosparth, a barn, ac addysg gwlad a chenedyl, mal a'i govyn cyvriawnder, a thangnev, ac anghenion, a dichweiniau gwlad a chywlad, ac mal y gweddai ar wlad addwyn yn arail trevnau, a gwybodau daionus ac anrhydeddus

204. Tri anhegbor llŷs: arglwydd yn trevnu gwaranred, ysgolâig neu lēn yn gov a datgan, ac yngnaid neu vrawdwr i varnu; ac hebddynt nis gellir llŷs cyvreithawl.

205. Tri anhegbor cyvraith: baint sev gwarant, ac ynad, a thyst; sev y bydd anghyfraw pob cyvraith hebddynt.

206. O dri pheth y mae tyst cyvreithawl: gwr cyvallwy, gwr fydd, a gwr cymmrawd.

207. O dri pheth y mae barn yn mraint cyvraith: tyst, dichwain, a chydwybod; ac nis dylit ar gyvraith, ac à varnai cyvraith, namyn cydwybod yn nesav ac à aller herwydd tyst a gwirionedd gan gyvriawnder.

208. Tair rhagswydd llŷs: cynghellawr, canllaw neu bleidiwr, a rhingyll; sev rhagovynion llŷs a'u gelwir, can y gellir llŷs hebddynt

209. Tri dŷn à ddylynt gan y brenin, neu arglwydd llŷs, davodogion drostynt yn llŷs: gwraig neu venyw, avlavar anianawl, ac alltud anghyviaith; ac i'r alltud hevyd y dylit nawdd ac ymborth gan ddognd paladyr; sev hyny dawn gwlad ac arglwydd, rhag ei varw o newyn ac anwyd yn a'i doter yn ei ansawdd parth gwlad a chenedyl.

210. Tri mud gorsedd: un arglwydd, neu vrenin, sev nid iawn iddo ev vod yn raglavar, namyn gwranda, a gwedi clywed à glywawr, llevaru à welo yn raid ac yn mhwyll cyvraith, a herwdd barn à ddylit gan gyvraith; ynad, ac nid iawn iddo ev ei lavar onis dospartho ei varn herwydd à ddangoser yn ei lŷs gan warrant a thyst, ac à ddywetont y brawdwr; a mâch, sev nid rhwym iddo ateb namyn i'r ynad neu y brawdwr.

211. Tair dadl nis dylit ond ger bron yngnaid a brawdwr cyweithas: cymmeryd dŷn i genedyl, neu ei wrthladd o genedyl, neu varnu goresgynaeth i vab aillt o vambwys ar ei bedwerygwr, neu i Gymro

carddychwel; ail, dadl tir a daiar; trydedd, tangnevu rhwng gwledydd a chenedlodd yn rhyvel a galanasau; sev nis dylit tragwyddoli y dadlau hyny, onid yn oes yr arglwydd, neu à ddoto yn ei le.

212. Tri pheth y sydd ar ynad eu gwneuthur yn llŷs: dillwng cyvarchau wrth raid y brenin neu raid gwlad a chenedyl; datgan a dosparthu dadleuodd a chynhenau o vewn ei lŷs; a chadarnau ar ei air cyvraith, à varnont y brawdwr; a hyny dan wystleidiaeth lle a'i govyn cyvraith.

213. Tri rhyw ynad y sydd: ynad llŷs benadur, un; a hwnw á vydd yn ben cynghor ac yn ben cymmrawd teyrnedd y cyvoeth, a' á ddyly vod yn ddiymbaidd gyda'r brenin, neu arglwydd y cyvoeth, yn gov cyvraith iddo, er iawn varnu à ddelo ger bron '—a'i swydd o vrawdwr yr holl deyrnas dan ei thervynau; ail, ynad cwmrawd, ac arno y mae cynnal llŷs, a chōv cyvraith, a'i datgan, a llŷs y cwmrawd à vydd man y bythawr yn nghwyn ac yn hawl, ac yno y cynnail yr ynad hi, a chynnal dadleuau; canys cyvraith á ddywed, goreu a'i barnawr man a'i gwelawr; trydydd ynad, brawdwr baint, sev hwnw tiriog, ac eve á vydd wr llŷs yn rhaith, ac yn nghymmrawd llŷs cymmrawd a chantrev, yn Nyved a Morganwg a Gwent; canys brawdwr pob tiriog cyvallwy herwydd devawd y gwledydd hyny; ac ar varn nis dylit llai no saith o'r cyvryw vrawdwr, ac o hyny hyd yn neugwr a deugain; a'u barn a'u brawd hwy á elwir rhaith llŷs.

214. Tri dŷn ni ddylit yngneidiaeth iddynt: dŷn anghyvallwy, sev byddar, neu ddall, neu evrydd, neu glavr, neu orphwyllog, neu vud, neu à vo ag attal anianawlar ei lavar; ail yw alltud, neu vâb aillt cyn goresgynaeth; sev cyn y cyrcho vrait gynhwynawl; sev baint nawdd âch: ac ni ddylai vâb aillt oruchavu ar briodorian cynhwynawl; trydydd, gwr annysgedig yn nghyvrith a gwybodau gwladolion, sev llygwr na wypo gyvraith a devodau gwlad a chenedyl, na barnu ar vrait tir, neu ar vrait swydd, neu ar afeithian galanasau, ac ereill o bethau yn nghyvrith, am nas cawas ei athrawiaethu yn ddosparthus, ac ni ddylai anwybodus ac annysgedig varnu ar un peth o'r byd mewn cyvraith ba bynag y bo; can nis gellir ar hwnw na phwyll na synwyr namyn o wyniau anianolion, ar ba rai nis gellir cydwybodus cyvriaw.

215. Tri anghyviawnder barn a brawd: barnu ar na vytho ger bron llŷs yn clywed

¹ Mae rhyw wall yma.

ac nas gwyswyd yn warantedig mal y gallai amddifon; ail, barnu ar â vo ger bron yn ngwrthrym cyvraith, gan vrenin neu arglwydd y llŷs, neu gan vrawdwr llŷs, neu arall o'r llŷs, a wyrai gyvraith; trydydd, barnwr annosparthus heb warant ar ei swydd; sef a'i gelwir ynad neu varnwr annheilwng; a lle ydd elo gyvryw varn ar nebun o Gymro cynhwynawl, rhydd iddo ei raith gwlad yn nawdd a baint cyfraw ei bencenedyl: ac i vâb aillt y bydd ei briodawr; ac i hwnw baint rhaith â ddylit i Gymro cynhwynawl er diwygiaw cam ei wr o vâb aillt; ac i vâb aillt yn mraint mamwys y bydd cyvriawn nawdd pencenedyl; canys iawn i bob Cymraes gynhwynawl nawdd ei phencenedyl. Ac os arglwydd priodawr mab aillt ei hunan â wna yn nghan ag ev, ac yn anghyvrraith, nawdd arglwydd y cyvoeth iddo, neu y brein; ac os gwr brenin neu arglwydd cyvoeth y bydd â wnelo ag ev yn nghan, nawdd brenin neu arglwydd cywlad iddo, ac i hwnw varnu herwydd cyvraith, ac nis dylit corn gwlad ar vâb aillt yn fo.

216. O dri choll y bydd trais: colli dŷn, colli tîr, a cholli da cychwynawl; a lle dyco y brenin neu arglwydd cyvoeth un o'r tri yn amgen nog a'i rhotho cyvraith, rhydd i a'u collo ei raith, a'r un a'u dyco a'u tâl, ac a'i diwygia, a lle a'i dyco arall, hawl â ddylit yn nghyvrraith ar a'i gwnelo.

217. Tri cholled nis gellir damdwng arnynt: blawd, gwenyn, ac arian bath; canys llwyr gynhebyg a chyfelyb â vydd iddynt; ac nis gellir hawl, namyn o dyst neu gyvaddev, ar a'u dyco yn lledrad.

218. Tri dŷn â ddylent ymwystlaw â'r brenin neu arglwydd y cyvoeth rhag cam y ganddynt, ac er diogelwch gwlad a gwerin; cwyn o'n bywyd ac aelawd arall drwydwng ar grair, neu ar gydwybod yn nawdd Duw a'i wirionedd, achaws bygwth; ail, â wrthoto iawn cyvraith am argywedd â gafai; a gorseddwr â vo hwy no thri diwarnod mewn gwlad ac na rotho warogaeth yn gyvreithawl i arglwydd y cyvoeth, neu i vrehyr, a hyny rhag gwneuthur cam o hano, cyd na bo cwyn arno; sef yw brehyr, cynhwynawl tiriawg o benteulu yn mraint brawdwr llŷs.

219. Tri chrair twng y sydd: brysyll golychwydwr, enw Duw, a llaw yn llaw â dynger iddo; a llawgreiriau a'u gelwir. Tri thwng arall y sydd, nid amgen, gair ar gydwybod, gair yn wyneb haul, a chadarnau yn nawdd Duw a'i wirionedd. Gwedi hyny dodder y dengair deddv, ac evengyl Ieuan, a'r groes vendigaid.

220. Tri pheth nis gellir addev hebddynt: cartref ddospauthus, baint gwlad a chenedyl, a chyvarwys yn warantedig o gymmrawd.

221. Tri dŷn y sydd, a'u baint nas byddant wrth gorn gwlad na llaw ar gledd; sef hyny nid ânt yn rhyvel: bardd, feryllt, a gwr llŷs; sef nis gellir hebgor un nac arall o'r tri.

222. Tri arv cyvraith y sydd: cleddyv, gwayw, a bwa a deuddeg saeth yn nghawell; ac ar bob gwr teulu eu cadw yn barawdgyrch, rhag llu gorwlad ac estron, ac ereill o wyr anrhaith; ac nis dylit arvau i amgen no Chymro cynhwynawl, neu aillt ar ei drydygwr, er gwarchadw rhag brâd a chynllwyn.

223. Tri pherchenogaeth tîr: âr gyntevig heb wahardd hyd yn nghwbl y trydedd âr, pentan gyntevig, a brodoriaeth gyntevig; sef yw hyny rhoddi y vrawd gyntav yn llys yn mraint â berchenocai y tîr hyny o Gymro cynhwynawl, a bod prawv o hyny hyd gylch rhieni; sef yw rhieni gwr, ei dâd, ei hendad, a'i orhendad; ac o hyny hyd y nawved âch ac edryd, gerni a'u gelwir.

224. Tri argae tervyn y sydd: cynwarchadw, baint, a phriodolder. Sef y dywed llyvyr arall yn hyn o vodd: Tri argae tervyn, RHYW, sef yw hyny DARLIN o gysevin hawl, neu o gysevin cenedyl; BRAINT, sef yw â rodded o rodd cenedyl i wr am â wnaeth drostynt ac erddynt; a GWARANT, sef rhodd gwlad ac arglwydd yn ngorsedd am â ddylai gyvriawnder gan BRID, neu i BEDRORION ALLTUDION yn mraint mamwys, neu unrhyw beth arall ba ryw bynag y barnwr gwarant llŷs a gorsedd; sef a'i dywawd cyvraith Dyvnwal Moelmud; a goreu deddvwr o cenedyl y Cymry ydoedd ev.

225. Tri chôv cenedyl y sydd: côv llŷs cyvraith; côv pencenedyl ar ei saith henadur, a chôv barddas: côv llŷs cyvraith â saiv ar yngnaid, côv pencenedyl â saiv ar ei saith henadur, nid amgen na breiniau a dichweiniau eu cenedyl, ac ar y saith henadur ei dreiglau i'r pencenedyl â vydd wedi yr un â vo marw: a chôv barddas â saiv ar veirdd gwarantedig o athrawon a baint gorsedd. Sef y gelwir y trichov hyn, tri chôv gwarantedig gwlad a chenedyl; ac arnynt y mae gwarantu pob âch bonedd, a phob baint arvau; canys o vraint tîr y mae baint arvau; a lle cefir baint arvau yn warantedig o gôv ac arwydd, tŷst vydd hyny y'mhob dadl tîr a daiar.

226. Tri thywys côv llŷs: côv cyvundeb dwyblaid; côv tervyn dadl o daw cyng-haws, a'i wadu o'r naill, a'i haeru o'r llall; a chôv anghyvraith â wnel arglwydd a'i ddŷn yn ei llŷs.

227. Tri marwdyst y sydd am dir: tystiolaeth etiveddion hyd eu gorwyron neu dra hyny â gredir yn llŷs am â glywsant gan eu rhieni â vu gynt, a'r rhai hyny â elwir gwybyddiaid côv a chydwybod; ail, henaduriaid gwlad a chenedyl am â wyddant parth âch ac edryd; a thrydydd, pentanvaen tâd y govynwr, neu un ei hendad, neu un ei orhendad, neu ereill o'i genedyl, neu le adail ei rhieni ar y tîr; a phrovi hyny wrth nôd, a gair cenedyl a gwlad; y rhai hyn â savant yn lle tystiadon lle nis gellir mwy o bwys ar a'u gwrthrym ac a'u gwrth-air, o vined gwrth-yn-ngwrth ger bron llŷs cyvraith neu raith gwlad.

228. Tair cynnevawd gadadwy y sydd: cynnevawd a erlid gyvraith, cynnevawd â ragvlaena gyvraith gan gyviawnder lle bo iddi awdurdawd o varn llŷs brenin o arver a devawd cyn côv, ac nid iawn iddi namyn dan dervynau y man a'i cafer yn warantedig o arver; trydydd, un â ragvlaena gyvraith o ddichwain anianawl, a hòno ni chymhell nac yn mhlaid nac yn ngwrth, namyn difawd cwyn a chanlyn, a dodi rhaith gwlad arni, nid amgen no llw dengwyr o deugain o henaduriaid cenedyl; a lle a'i cadarnâer o hyny, ni vydd wedi hyny â gau yn ei herbyn; sev y dywedir, cyvraith yw, a chôv a chadw llŷs arni.

229. O dri achaws y cyll gwr drev ei dâd: rhybuddiaw gorwlad rhag eddyl arglwydd a'i genedyl, brâd arglwydd neu ynad; a lladd dŷn o vurn a chynllwyn; ac eneidvaddeu vydd pob un o'r tri, ac nis gellir eu prynu, a chenedyl o epil pob un o'r tri â vyddant eillion yn un ansawdd ag ereill o veibion eillion cyn baint o vam-wys.

230. Tri anhebgor cyvraith: baint gwarantedig o wlad ac arglwydd; gwyrr llŷs, sev yngnaid a brawdwr; a chôv cyv-arwydd.

231. Tri chôv cyvarwyddyd: cerdd davawd, llyvyr llŷs, a gwybedydd o lin cerdd, sev bardd gwarantedig o athraw a chôv gwybodau.¹

232. Tri dyben addysg a chôv: gwybyddu, diwallu, a dyddanu.

233. Tri anhebgor athraw o vardd:

awen o Dduw; addysg o athraw; a'i swydd yn warantedig o varn gorsedd.

234. Tri thlwstrevgordd: llyvyr, Athraw o lin cerdd, a gov geveiliawg.

235. Tri anhebgor hendrev: tanwydd, dwr croyw, a bugail trevgordd.

236. Tri anhebgor havodwr: bôd, bugeilgi, a chylllell.

237. Tri anhebgor bôd havodwr: nenbren, nenfyrch, a bangor; a rhydd iddo eu tîri yn nghoed gwyllt â vyno.

238. Tri phren nid rhydd eu tîri heb gènad gwlad ac arglwydd: mesbren, sev derwen, a bedwen, a rhawnwydden.

239. Tri anhebgor boneddig cynhwynawl: breccan, telyn, a challawr; ac yn ddognd paladyr iddo.

240. Tri anhebgor taiawg: pentan, glaiv, a chavn; ac iddo o ddognd paladyr.

241. Tri pheth ni rênir ag arall: cledd, cylllell, a breccan; sev a'u pieusont a'u ceidw o iawn cyvraith.

242. Tri arlludd tîr: hawl yn llŷs, tîr arad, a llosgi tŷ ar y tîr.

243. Tri chadarn bôd: arglwydd, ynvyd, a diddim.

244. Tri ni vyddant garddychwel o ddir a gorrôd, sev nid iawn gyru swydd ar un o henynt: gwraig, bardd, ac annhiriog; sev nid iawn gyru ar ur / o henynt na swydd gwlad, na llaw ar gledd, ac ni vyddant wrth gorn a gwaedd gwlad; sev ar vardd y mae braint Duw a'i dangnev, a'i swydd wrth gerdd, ac nis dylit gwasanaethu dwy swydd; ac ar wraig y mae gwr, a braint arglwydd priodawr iddo erni, ac nid iawn dwyn oddiar arall ei briawd o ddŷn nac o dda; ac ar annhiriog nis dylit gyru llaw ar gledd, achaws nid oes gantho dir iddei golli, ac nid iawn iddo golli bywyd ac aelawd tros arall; namyn gadael iddo ei serch a'i gynghyd, a lle ydd elo llaw ar gledd, brŷdd a'i gelwir, a braint brŷdd â ddylit iddo.

245. O dri pheth y cyll Cymro cynhwynawl dir ei dâd, a braint ei genedyl: cwbl gargychwyn i wlad estron; cwbl ymdanc â llu estron yn rhyvel â chenedyl o Gymry; a chwbl ymrodd i lu estron gortrech, o vôdd, lle y gallai ddianc.

246. O dri pheth ydd ennill Cymro vaint ei genedyl, a'i dir yn rhydd gwedi a'i collo: cwbl garddychwel o wlad estron, cwbl gargoll dros Gymru a Chymro, a chwbl ymwrthvyn â llu estron gortrech lle gallasai vaint a thirodd y ganddynt yn warantedig, o ymgyladd ag wynt.

247. Tri charychwyn heb attychwel y sydd: gwraig briawd, sev ydd aeth ei braint

¹ Mae gwall yn hwn: gwybedydd o lin cerdd mewn amgen cerdd yn cerdd davawd. Côv penenedyl a'i henuriaid â ddwygiasai y gwall.

oddiwrth ei chenedyl, ac yn nghenedyl ei gwr priodawr, a hyny yn mraint a bodd cyvraith, ac ni ddylai ddychwelyd drachevn yn mraint ei chenedyl hi, sef ni adwna cyvraith â wnelo unwaith yn ngwybod; trevtadawg wedi bod yn hir yn alltudedd yn ngwlad estron, a dychwelyd wedi hyny iddei wlad ei hun, a chafael ei dir; od â ev eilwaith yn ddilys yn alltudedd, nid ymchwel drachevn o iawnder, ac o gwna, ni roddir iddo drev ei dâd; yr arglwydd cyvoeth a'i piau yn ngwarchadwyny wypo pwy arall o'r genedyl a'i dyly, ac yna ei roddi i hwnw; a chyswynvab â gymmerer neu â water gan y genedyl, pa un bynag â wnelawr ni ddylit ei adwneuthur; sef yw cyswynvab, mab i arall, neu vab llwyn a pherth, â gymmerawr yn gyvreithawl er cael mab o etivedd.

248. Tair llys gwlad a chyvraith amryval eu cynnal, parth gorddawd ac ansawdd gwyr llŷs a'i swyddwyr: un Bowys; un Gaerllion ar Wysg, sef un Morganwg a Deheubarth; ac un Gwynedd. Eisioes yr un cyf cymmrawd y sydd ar y tair gwlad hyny, nid amgen gorsedd dygynnull gwlad a chywlad yn rhaith; ac yn amgen o vodd nid rhydd gweuthur cyvreithiau yn Nghymru; sef nid baint o iawn cyvraith a chymmrawd i un neu arall o'r gwledydd wneuthur cyvraith namyn yn nghyswyn y rhai ereill.

Sev yw arver Powys, maer, canghellawr, un brawdwr o ynad swydd, ofeiriad i ysgrivenu dadleuodd, a rhingyll; ac yn hòno nid oes amgen o wyr llŷs a swyddau herwydd arver cyn cwr a chlyw y wlad a'r genedyl yn Mhowys.

Llŷs gwlad a chyvraith yn Ngwynedd â vydd yn hyn o vodd; nid amgen, arglwydd y cwmwd, oni bydd yno y tywysawg ei hunan; maer, canghellawr, un ynad swydd, ofeiriad Clydawg, neu un Bangor, neu un Penmon, i ysgrivenu dadleuodd; a rhingyll.

Llŷs Deheubarth, sef hòno cysevin llŷs Caerllion ar Wysg; tywysawg neu vrenin, ac ei le ev, pan nas bytho, arglwydd y cantrev neu y cwmwd; a chydag ev maer, a changhellawr, ac ysgolaig llŷs i ysgrivenu dadlau a chov llŷs; a rhingyll, a lliaws brawdwr, neu yngnaid; sef brawdwr neu ynad pob tiriawg o benteulu cyvreithiawl yn Neheubarth, a Morganwg, a Gwent; a'r lliaws brawdwr o saith i bedwar ar ddeg, ac o hyny hyd un ar ugain, ac o hyny yn nengwyr a deugain; a'u barn â elwir *Rhaith Llŷs*.

Sev yn Mhowys a Gwynedd un brawdwr

swydd, ac yn ngwledydd Deheubarth, nid amgen, Ceredigion, a Dyfed, a Morganwg, a Gwent, lliaws brawdwr baint; sef hyny o vaint tir a theulu, ac nis dylit yno vrawdwr neu ynad swydd; sef y bydd y brawdwr wrth raith avlavar henaduriaid a phencenedyl. Sev y dywedir y gellir llŷs yn Neheubarth o'r tri hyn, nid amgen, brenin, neu arglwydd cwmwd yn ei le; canghellwr o ysgolaig; a lliaws brawdwr; ac un neu arall o'r brawdwr a wna swydd rhingyll yn y llŷs, neu'r cinghellawr a'i gwna.

Ag velly tervyna Triodd Dyvnwal Moel-mud, â elwir Triodd Gwladoldeb a Chywladoldeb: a phob prydydd ac achwr â vynai wybod breiniau a devodau gwlad a chenedyl y Cymry benbaladyr; a baint bonedd, a'i rhyw o gyvawnder; a baint arvau parth bonedd a rhandirodd, a baint ac amraint ar eillion; â ddylai wybod y triodd hyn, cyn y bo iawn iddo radd warantedig yn ngorsedd wrth gerdd dawwd, wrth vaint o devawd beirdd yr hên Gymry.

A myvi Thomas ab Ivan o Drev Bryn yn Morganwg a'i ysgrivenodd o hen lyfrau Syr Edward Mawnsel o Vargam, pan oedd oedran Crist ein Harhwydd ni 1685.

TRIODD CYVRAITH.

Sev y triodd canlynawl â dynwyd o gyysgriv ar groen o Gyvreithiau Hylwel Dda, yr hwn lyvyr â brynoedd O. Jones yn Llundain, Ebrill y 12. 1807. pan werthwyd y rhan oedd ar ol o ysgrivlyfrau Edward Llwyd, yn meddiant Sir John Sebright.

Triodd Baint Etiveddiaeth.

TAIR etiveddiaeth cyvraith y sydd â drigiant yn ddilys yr etiveddion: un yw etiveddiaeth trwy ddilyd o blaid rhieni; ail yw etiveddiaeth â gafer trwy ammod cyvreithiawl y gan y perchenawg er gwerth; trydydd yw etiveddiaeth â gafer trwy ammod cyvreithiawl o vodd y perchenawg, a heb werth.

Tair gwaith y rhênir yr un trev tād rhwng tair gradd cenedyl: yn gyntaf, rhwng brodyr; ail waith, rhwng cevndyrw; trydedd waith, rhwng cyverdyrw: oddyna nid oes priawd ran arni.

Tri rhyw brid y sydd ar dir: un yw gobyr gwarchadw; ail yw yr hyn â rodder i chwanecâu tir neu vaint; trydydd yw

llavur cyvreithiawl à wneler ar y tîr, y bo gwell y tîr o'i blegil.

O dri modd ydd holir tîr: o gumoresgyn; ac o ddadenhudd, trwy veddiaut tâd neu vam; ac o âch ac edryd: can ni thycio gofyn tîr o'r modd cyntav nac o'r ail, ni bydd hwyrach no chynt y cesir o'r trydd.

Tri chamoresgyn y sydd: goresgyn yn erbyn y perchenawg o'i anvodd, a heb vrawd; neu oresgyn trwy y perchenawg, ac yn erbyn ei etivedd o'i anvodd, a heb vrawd; neu oresgyn trwy warchweidwad, ac yn erbyn y iawn dyledawg, o'i anvodd, a heb vrawd. Perchenawg yw y neb à vo yn meddu y ddylyed dilys; gwarcheidwad yw y neb à gynnalio neu a warchatwo ddylyed dyn arall.

O dri modd y dosperthir dadyl dadenhudd, rhwng etiveddion; nid amgen, trwy vrait anianawl: cyntav yw braint oed, rhwng hynav a ieuav; ail yw braint priodawl, rhwng etivedd cyvreithawl ac un anghyvreithawl, (cans y cyvreithawl â'i ceif oll;) trydydd yw braint dyled rhwng dyledawg ac annyledawg. Os tadau y rhai hyny hagen à gynnalasant yr un tîr, wers tra gwers hyd anheu, os eu meibion à ddaw i erchi dadenhudd, mab y dyledawg à geif ddadenhudd o gwbyl, py bryd bynag y dêl. Or doant etiveddion un radd ygyd, ac yn yr un amser, i ovynd dadenhudd, megis brodyr, o drev eu tâd, neu gevndyrw, neu gyverdyr, o dîr eu tadau, yr hwn à gynnalio eu tadau yn ddiran, wers tra gwers, hyd varw, ni ddichawn un o honynt wrthladd ei gilydd na ei oedi; namyn pob un à geif ran dadenhudd.

Tri rhyw vrait y sydd: braint anianawl, a braint tîr, a braint swydd.

Tri phriodolder y sydd i bob dyn: rhyw, a braint, ac etiveddiaeth: etiveddiaeth hagen herwydd braint, braint herwydd rhyw, rhyw herwydd y gwahan à vydd rhwng dynion herwydd cyvraith; megis y gwahan brenin a breyr, breyr a bilain, gwr a gwraig, hynav a ieuav.

Triodd Brawdwr.

Tri pheth à berthyn wrth vrawdwr: un yw dillwng cyvarchau wrth raid y brenin; ail yw datganu a dosparthu cynhënu y mywn llŷs; trydydd yw yr hyn à ddospartho trwy varn ei gadarnâu trwy wystyl a brawdlyvyr, or ymwystlir ag ev, neu os gofyn y brenin iddo heb ymwystlaw ag ev.

Tri amheu brawd y sydd: un yw bod

amryson rhwng hawlwr ac amddifynwyr am varn à rodded iddynt, ac yna y dosparth a â ar y brawdwr à roddasai y varn: ail yw bod amryson rhwng hawlwr a brawdwr, ac ymwystlaw; trydydd yw bod ymwystlaw rhwng amddifynwyr a brawdwr am ei vrawd, ac am y ddau ymwystlaw: hyny yd vydd y dosparth ar awdurdawd lythyrawl; cans dileddyv gyfredin vydd awdurdawd; sev vydd hyny brawd lyvyr DEWI BREVI.

Tri rhyw vrawdwr y sydd yn Nghymru, herwydd cyvraith Hywel Dda: brawdwr llŷs beunyddiawl, herwydd swydd, gyda brenin Dinevwr, neu Aberfiaw, yn wastad; ac un brawdwr cymwd, neu gantrev, herwydd swydd, yn mhob llys o ddadlau Gwynedd a Phowys; a brawdwr o vrait tîr, yn mhob llŷs, cymwd, neu gantrev_6 Ddeheubarth.

Pan ddygwydd brawdwr, swyddawg llŷs, neu gymwd, neu gantrev, yn ngwerth ei davawd, tri pheth a gyll yna: cyntav y cyll ei swydd; oddyna y cyll vrait brawdwr, o eisieu swydd; trydydd, gwerth ei davawd.

O dri modd y dosperthir brawd gyng-haws: cyntav yw trwy oddev; cans goddev a dyr bob cynglaws; (os brawdwr a oddev roddi gwystyl yn erbyn ei vrawd yn dangneveddus, heb roddi gwystl yna i gadarnâu ei vrawd, dygwyddedig vydd ei varn;) ail yw brawdlyvyr rhwng dau wystl; sev yw hyny gwystyl à rodder yn erbyn brawd, a gwystl arall à rodder gyda y vrawd hōno; trydydd yw, brawdwr biau ddosparth rhwng deuddyn yn nghynglaws am y varn à roddasai iddynt, heb ymwystlaw ag ev.

Tri dyn ni allant ymwystlaw yn erbyn brawd, o gyvraith: un yw brenin; can ni ddichawn, o gyvraith, sevyll y mywn dadyl ger bron brawdwr, i holi neu i ateb, trwy vrait anianawl, neu vrait tîr, mal breyr, neu arall; ail yw dyn eglwysig rhwymedig yn urddau cyssegredig; trydydd yw dyn eglwysig rhwymedig yn nghreivydd; can ni ddichawn neb, herwydd cyvraith, roddi gwystyl yn erbyn brawd, onid dau berygl gwerth tavawd, ac nad oes werth gosodedig yn nghyvraith Hywel ar aelawd, a gwaed, a sarâed dyn eglwysig; ac wrth hyny, ni eill neb o honynt roddi gwystyl yn erbyn brawd, na chyda brawd. Holl argyweddd segyrlyd à wneler i ddyn eglwysig a ddylyir ei dalu iddo yn senedd herwydd cyvraith eglwysig.

Tri pheth à ddyly pob brawdwr ei wrandaw y gan y dadleuwyr, cyn barnu

neb o honynt i ennill nag i golled: nid amgen, ewyn, a deunydd, ac ateb.

Tri rhyw varn dremyg y sydd: un yw barn â rodder yn erbyn dyn nis clywo, pan ddatganer gyntav yn y llŷs, nac yn mhell y bo yna, nac yn agaws; os yn agaws y bai, y rhingyll â ddyly ei alw, mal y clywo y varn â roddid arno; os yn mhell y bai, ei araws â ddylid, hyd pan ymddangosai yn y llŷs, or gellid ei gafel yn amserawl wrth gyvraith; ail yw barn â rodder ar ddyn cyndrychawl trwy wrthdrymder o blaid y brenin, neu y brawdwr, neu wyr y llŷs; trydydd yw barn brawdwr anheilwng.

Tri dyn ni eill un o honynt vod yn vrawdwr teilwng o gyvraith: un yw dyn anavus, megis dall, neu vyddar, neu glawwr, neu ddyn gorbwyllig (sev yw hwnw dyn â orfo ei rwyngaw unwaith am ei ynydrwydd,) neu ddyn ni allo ddywedyd yn iawn, megis cryg anianawl; ail yw dyn eglwysig, rhwymedig wrth urddau cysgedig, neu wrth grevydd; trydydd yw lleyg, heb allu o gyvraith iddo varnu o vrait tir, neu o vrait swydd.

O dair fordd y gellir gwrthawd brawdwr teilwng: un yw o'i vod yn anghyfreddin rhwng y pleidiau yn llys cyn barn; ail yw o'i vod yn gyvranaug ar yr hyn y bo y ddadyl am dano, pei gellid ei ennill trwy varn; trydydd yw cymeryd goyr am y ddadyl, ar ni bo gosodedig yn y gyvraith o'r brawdwr.

Amryveilion Triodd Cynghawsaeth.

Tri pheth â ddyly gwarant diball eu gwneuthur: un yw gwrtheb yn ddiohir drosto ehunan, a thros y da cynhenus, a thros amddifynwyr y da; ail yw sevyll wrth gyvraith, a barnu tros yr holl ddadyl, trwy ddedryd gwlad; trydydd yw gwneuthur cwbyl dros yr holl ddadyl mal y barnar iddo.

Tri oed cyvraith i ddial celain rhwng dwy genedyl ni hanfont o'r un wlad: un yw ennynu hawl yn y dydd cyntav o'r wythnos gyntav gwedi lladder y gelain; ac oni ddaw ateb erbyn pen y pythevnos, cyvraith yn rhyddâu dial; ail yw, or byddant y ddwy genedyl yn un cantrev, ennynu hawl yn y trydydd dydd gwedi lladder y gelain; ac oni ddaw ateb pen y nawveddydd, cyvraith â ryddâ dial; trydydd yw, os yn un cymwd y byddant, ennynu hawl yn y trydydd gwedi lladder y gelain; ac oni ddaw ateb erbyn pen y chweched dydd, cyvraith â ryddâ dial, o herwydd na ddaeth ateb.

Tair dirwy brenin ynt, dirwy ymladd cyvaddev, a dirwy trais, a dirwy lledrad. Divwyn dirwy ymladd, deuddeg mun; divwyn¹ dirwy trais morwyn yw gwialen arian, a fiol aur, a chlawr aur, val y dywesbwyd am eu mesurau yn divwyn sarâed y brenin; divwyn dirwy lledrad yw cyswynaw lledrad ar y dyn, a gwadu o hono yn dda ar ei dawaidd, a gosawd rhaith arno a'i phallu.

Tri phedwar y sydd. Cyntav ynt, pedwar achaws ydd ymchwelir brawd: olyn gwr cadarn, a châs galon, a chariad cyveillon, a serch da. Ail pedwar, pedair tarian â ânt rhwng dynion a rhaith gwlad rhag hawl lledrad: un yw cadw gwestai yn gyvreithawl; nid amgen, ei gadw o bryd gorchyvaerwy hyd y bore, a dodi ei law drosto o'i gywely tair gwaith y nôs hōno, a hyny tyngu o ddynion y tŷ ganto; ail yw geni a meithrin, tyngu o'r perchenawg ar ei drydydd o wyr un vrait ag ev, geni a meithrin yr anivel ar ei helw, heb ei vnyd tair nôs i wrtho, nac o werth, nac o rodd; trydydd yw gwarant, nid oes warant namyn ar dair llaw, a'r trydydd amddifyned trwy gyvraith; pedwerydd yw cadw cyn coll, a hyny yw gwneuthur o'r dyn ar ei drydydd o wyr un vrait ag ev, cyn colli o'r llall ei dda, bod y da hyny ar ei helw ev. Trydydd pedwar yw pedwar dyn nid oes nawdd iddynt, nac yn llŷs, nac yn llan, gan y brenin: un yw dyn â dōro nawdd y brenin, yn un o'r tair gwyl arbenig, yn y llys; ail yw dyn â wystler o vod i'r brenin; trydydd yw ei gwynosawg, dyn â ddylyo ei borthi y nôs hono, ac nas portho; pedwerydd yw ei gaeth.

Tri thawedawg gorsedd: arglwydd gwyr yn gwrandaw ar ei wyrda yn barnu eu cyvreithiau; ac yngnad yn gwrandaw hawlwr, ac amddifynwyr yn ateb; a mâch yn gwrandaw hawlwr, a thalawdyr yn ymateb.

Tri gwanas gwaew cyvreithiawl yn nadlau: un yw gwân ei arllust yn y ddair ag un llaw, oni vo abraidd ei dynu â dwy law; ail yw gwân y pen y mywn twyn oni guddio y mwn; trydydd yw ei ddodi ar llwyn â vo cyvuuch â gwr; ac oni bydd y gwaew yn un o'r tair gwanas hyny, a myned dyn arno a'i varw, traian ei alanas a ddygwydd ar berchen y gwaew.

Tri over ymadrawdd â ddywedir yn llŷs, ac ni fynant: gwâd cyn dedryd; a llŷs cyn amser; a chynghaws gwedi brawd.

Tair sarâed ni ddiwygir, or cefir trwy veddawd; sarâed yr oferiad teulu, a'r yngnad llŷs, a'r meddyg teulu; can ni

wyddant wy py amser y lo raid i'r brenin wrthynt; ni ddylyant wyntau vod yn veddw byth.

Tair gwragedd à ddyly eu meibion trev eu mam: gwraig à rodder yn ngwystyl tros ei thâd, a chafel mab o heni yn ei gwystl-oriaeth; a gwraig à rodder o rodd cenedyl i alltud; a gwraig à ladder gwr o'i chenendyl, a dial o'i mab hwnw, ni ddylyr ei oedi am drev ei vam, nac araws nawveddydd yn ei erbyn.

Tri meib ni ddylyant gyvran o dir gan eu brodyr un vam ac un dâd ag hwynt: un yw mab à gafer yn llwyn ac yn mherth, ac yn anneddawl, a gwedi hyny cymeryd mam y mab o hono o rodd cenedyl, a chafel mab arall o honynt, ni ddyly hwnw gyvranu tir â'r mab à gâd cyn nog ev, yn llwyn ac yn mherth; ail yw cymeryd o ysgolaig wraig o rodd cenedyl, a chafel mab o honei, ac oddyna cymeryd o'r ddau ofeiriadaeth, ac oddyna cafel o'r ofeiriad vâb o'r unwraig, ni ddyly y mab à gâd cyn nog ev gyvranu tir â hwnw; trydydd yw mud, can ni roddir gwlad i vud, can ni ddyly dir nid ateb drosto.

Tri pheth ni âd cyvraith eu damdwng: blawd, a gwenyn, ac ariant; canys cyfelyb a gefir iddynt.

Tri phren rhydd yn forest y brenin: pren crib eglwys; a phren peleidyrr à clont yn rhaid y brenin; a phren elawr.

Tri cheheryn canastyr y sydd: un yw lledrad fordd y cerddo cyvran o'r hono, canys naw afaith y sydd iddo; ail yw hydd brenin i neb a'i cylllello; trydydd yw abo blaid i neb à wnel cam amdano.

Tri edyn ni ddylyr eu lladd ar dir dyn arall, heb ei genad: eryr, a garan, a chigvran. Y neb à laddo un o honynt, taled ddeg a deugaint i berchenawg y tir.

Tri pheth or cefir ar foidd nid rhaid ateb i neb o honynt: pedol, a nodwydd, a cheinawg.

Tri dyn ni ddyly y brenin eu gwerthu: lleidyrr gwedi barnier i grog, a chynllwynwr, a bradwr arglwydd.

Tri erydd ni ddiwygir: i garw yn fâd, ac i gi yn fâd, ac i ebawl gwyllt yn fâd.

Tair nodwydd gyvreithiawl y sydd: nodwydd gweinigawl y vrenines, a nodwydd meddyg llys i wniaw gweliodd, a nodwydd y pencynydd i wniaw y cwn rhwygedig. Pedair ceinawg cyvraith a dâl pob un o honynt.

Tair sarâd celain ynt, pan lladder, pan yspeiler, pan wthier yn ei gorwedd o'i sevyll.

Tair gwarthrudd celain ynt, govyn, Pwy

a laddawdd hyn? piau yr elawr hon? piau y bedd newydd hwn?

Tri pheth ni thelir, can collar yn rhaid tŷ: cylllell, a chleddydd, a llawdyr.

Tair gavel nid adwerir; un dros ledrad, ac un ar vâch ni chymhelo, ac un dros alanas.

Tri rhyw dâl y sydd i gwynwr: gau dwng, neu adwerth, neu edvryd

Tri ymddillwng o rwym hawl y sydd: gwir dwng, neu waesav, neu ynvydrwydd.

Tri charychwel heb attychwel: un yw gwraig gwedi ydd ysgaro â'i gwr yn gyvreithawl; a chyswynvab gwedi gwater o genedyl yn gyvreithawl; a threftadawg gwedi dêl yn ddilys; gwedi y bo yn arglwyddiaeth arall, o iawnder nid ymchwel drachevyn.

O dri achaws y gosoded cyvraith: cyntav yw i geisaw dysg rhag gwneuthur anghyvrith; ail yw gwared anghyvrith, or darfa i ei gwneuthur; trydydd yw er cospi y neb à wnelai anghyvrith, trwy ddiuwy, a chamlwrw, a'r cerryw à ddylyai.

Tri da nid rhaid mâch arnynt: da à roddo arglwydd i wr, a chymyn à ddêl i ofeiriad y gan y marw, a da à ddêl i veddyg y gan y clav.

Tair marw-dystiolaeth y sydd am dir, ac a savant yn nghyvrith a barn: un yw, or cyfroir dadyl am dir yn llŷs, a'i therwynu yn ngwydd gwyr y llŷs, gwedi bo marw y rhai hyny oll, tystiolaeth eu hetiveddion hyd eu gorwyron, neu achwaneg, a gredir am yr hyn à vu gynt, ac à glywsant gan eu rhieni o'r ddadyl hōno, a'r rhai hyny a elwir gwybyddiaid am dir; ail yw henaduriaid gwlad, i wybod âch ac edryd rhwng cenedyl a charant y dyn à ovyno dir trwy âch ac edryd, o nawved-dydd mai neu ragvyr; trydydd yw pan weler pentanvaen tâd y dyn à ovyno dir, neu ei hendad, neu ei or-hendad, neu ereill o'r genedyl, neu le adail, neu dir ei rieni, y rhai hyny a savant yn lle tystion ar ei ddilyed iddo.

Tri thorilwyth y sydd un werth ag eu mam, nac un à vo na lliaws, or dygir yn lledrad: torllwyth gellast, a thorilwyth hwch ar eu thyleu, a nyth hebawg.

Tri llwdyn unwerth yn y genvain bob amser: baedd cenvain, ac arbenig y moch, a hwch a gatwer yn nghyver gwestva arglwydd.

Tri rhyw wybyddiaid y sydd am dir: un yw henaduriaid gwlad, i wybod âch ac edryd, i ddwyn dyn ar ddilyed o dir gyd â'i geraint; ail yw amhinogion tir, nid amgen, gwr o bob rhandir o'r drev, i wybod

rhânau a finiau rhwng y welygordd; trydydd yw meiri, a chynghellorion, a rhingyllaid, i gadw tervynau y cynyddau, canys y brenin a biau y tervynau hyny.

Tri pheth â geidw gôv, ac â saiv yn lle tystion i ddyn ar ddylyd o dir: lle hên ody, neu bentanvaen, neu esgynvaen.

Tri dyn y telir gweli tavawd iddynt: i'r brenin, pan ddyweter gair hagr wrtho; ac i'r brawdwr, pan ymwystler ag ev am ei iawn vrawd; ac i ofeiriad yn ei eglwys, yn y tair gwyl arbenig, neu yn darllen llythyr rhag bron y brenin, neu yn ei wneuthur.

Tri chowyllawg llŷs: cerwyn vedd, a bragawd, a chatlwl cyn ei dangaws i'r brenin.

Tair hela rydd y sydd yn mhob gwlad ar dir dyn arall: hela iwrech, a hela cadno, a hela dyvrgi.

Tri devnydd hawl y sydd: golwg, a gair, a gweithred.

Tair golwg â ddygir yn nghyvrraith: golwg tysto'i dystiolaeth, a golwg mynegiad o'i vynag, a golwg llygadrydd celus, am ladd, neu losg, neu ledrad.

Tri gair celus y sydd: gair y bo gweli tavawd amdano; a gwallawgair yn llŷs; a thavodryddiaeth, am ladd, neu losg, neu ledrad.

Tri rhyw gwallawgair y sydd: gair gwall yn holi, o rwy neu eisieu; a gair gwall yn amddifyn, o rwy neu eisieu; a gair gwall yn gwadu. O'r cyntaf y cyll hawlwr ei hawl o'r â berthyno wrth y gair, or dygir tystion yn eu herbyn, ac ni chyll gamlwrw, can nid oes cam gwyn celus yn nghyvrraith eithyr tri; o'r ail, neu o'r trydydd, y cyll amddifynwr gamlwrw, a diwyn yr hawl o'r â berthyno wrth y gair y tystwyd o'i wall.

Tri therwyn hawl y sydd: gwadu, neu brovi, neu lysu tyston.

Tri pheth ni chynghain yn nghyvrraith: praww ar weithred, eithyr tri; gwâd dros waesav; a chôv gwedi brawd.

Tri gweithred y sydd ar braw llavur cyvreithawl neu anghyvreithawl ar dir, y megys tôri fin, neu wneuthur fin, neu lavur arall, a gweithred llwdyn yn lladd y llall yn ngwydd bugel tregordd, tystiolaeth y bugel â saiv am hyny; a gweithred cydleidyrr lleidyrr a grocer am ledrad, tystiolaeth hwnw ar ei gydleidyrr â saiv; tystiolaeth gwybyddiaid hevyd â saiv am dir.

Tri gwaesaf y sydd: arddelw, neu warant, neu amddifyn heb warant.

Tri chôv gwedi brawd y sydd: goddev o vrawdwr roddi gwystyl yn erbyn ei

vrawd, heb roddi gwystyl, yna ei chadarnau, a gwedi hyny cynnyg ei wystyl, ni ddylyir ei erbyniau o gyvraith, onid barn dremyg vydd; neu roddi gwystyl yn erbyn brawd gwedi y goddev; neu addaw ymadrawdd yn wallus ar gyvraith a barn, a gwedi barn, ceisaw gwared gwall nis dily.

Tri lle y tywys côv llŷs: am gyvundebleidiau; ac am dervyn dadyl, or daw cynghaws un yn dywedyd ei thervynu, a'r llall yn dywedyd na thervynwyd; ac am anghyvrraith â wnel arglwydd â'i wr yn ei lŷs.

Tair tystiolaeth ddilys y sydd: tystiolaeth llâs yn dwyn i gôv; a thystiolaeth y gwybyddiaid â gredir pob un yn y gyvraith ar waban, megis tâd rhwng ei ddau vâb, neu yn lliosawg am dir; a thystiolaeth y gwrthdyston.

Tair tystiolaeth marwawl y sydd: tystu ar ddyn cyn ei holi o'r hyn y tyster; neu tystu ar ddyn na wadwys, neu nad amddifynwys erbyn â ddaroedd iddo ei wadu, neu ei amddifyn; neu tystu ar ddyn ddywedyd yr hyn nis dywed y llŷs, a'r brawdwr a'i clywo â ddylyant ei ddwyn yn varwawl, trwy arch yr amddifynwr, os cofa. A llyna y tri lle y mae trech gwybyddiad no thyston.

Tri gwahan y sydd rhwng gwybyddiaid a thyston: gwybyddiaid am yr hyn â vu cyn ymhawl yn y llŷs y dygant eu tystiolaeth, ac nid ev y dwg tyston; ail yw, gwybyddiaid biau dedryd eu gwybod yn ngyvrraith tyston, can ni rydyster iddynt, ac nis piau tyston; trydydd yw, gwybyddiaid biau ddwyn eu tystiolaeth yn erbyn gwâd ac amddifyn, sev yw hyny, gwybyddiaid biau brovi gwir gwedi gau, ac nis piau tyston.

O dair fordd y mae cadarnach gwybyddiaid no thyston: un yw gallu dwyn lliaws o wybyddiaid am un peth yn y gyvraith, neu un gwybyddiad, megis mâch, ac ni ellir dwyn na mwy no llai no dau o'r tyston; ail yw gallu dirwyaw dyn, neu ei werthu, trwy wybyddiaid, ac ni ellir trwy dyston, o gyvraith; trydydd yw gallu o wybyddiaid brovi yn erbyn gwâd ac amddifyn, ac nis dichawn tyston. Pan dysto tyst yn ei dystiolaeth beth yn gyvreithawl ereill yn erbyn amddifynwr, neu pan dysto amddifynwr beth yn gyvreithawl yn erbyn tyston, y rhai hyny â elwir gwrthdyston yn nghyvrraith, ac ni ellir eu llysu.

Tair tystiolaeth y sydd ar air, ac ni ddygir i grair: tystiolaeth lleidyrr ar ei gydleidyrr wrth y grog; a thystiolaeth nid eler yn ei herbyn pan ddyceer ar air: a

thystoliaeth y gwrthdyston. Gwybyddiaid, yn mhob dadyl, grym tyston á gynnaliant; a chystal á allant yn mhob dadyl ag á ddichawn tyston. DEWI BREVI.

O tri modd y telir dirwy trais: un yw pan ballo ei amddifyn i amddifynwyr yn erbyn dyn: ail yw pan ballo ei raith i ddyn yn gwadu trais; trydydd yw pan ballo ei warant i ddyn á'i galwo yn nadyl trais.

O dri modd y cyll dadyl trais ei baint mwyav: na wneir ei theithi; ac o dystoliaeth vywawl yn nadyl trais; ac o gwynaw o'r hawlwr ddwyn o'r eiddo ev yr hyn á ddyebwyd i drais rhag arall, ac nid y ganto ev. Nid mwy hagen y rhaith yn y tri phwnc hyny no llw tri dyn; ac nid mwy y dial no thri buyn camlwrw, oni ellir ei wadu neu ei amddifyn.

Un o dri pheth á gyll y neb á dreiser: ei ddyn; neu ei dir neu ei dda arall cychwynawl, neu ei vaint.

Tri rhyw amddifyn y sydd: un yw nad atepwr yn anamserawl er govin; ail yw amddifyn val nad atepwr byth er govin; trydydd yw amddifyn gan ateb, mal na choller dim ar yr hawl.

Tri pheth nid rhaid ateb i neb o honynt: un yw peth ni bo diebregid yn erbyn cyvraith; ail yw gweithred y galler dangaws ei argyweddw, o gwneir, ac ni ddangoser; trydydd yw colled ni wypo gwlad heb rhyw hysbysrwydd i'r hawlwr ei golli.

Tri rhyw ddiebryd y sydd: un yw dwyn peth ac nad adwyer trachevyn; ail yw addaw argyweddw ar ddyn, neu ar yr eiddo, heb wneuthur iawn na heddwch amdano; trydydd yw diebryd dyn o'r dylwed dros amser edryd.

O dri modd y caua cyvraith rhwng hawlwr ac amddifynwyr: un yw, o golli ei amser, a hwnw á ddamweina o lawer modd; ail yw, o hawl heb berchen; trydydd yw, o dervynu ei ddadyl cyn no hyny.

Tri therwyn hawl cyvreithawl y sydd: un yw tervyn o gyvundeb pleidiau; ail yw tervyn gosodedig rhwng pleidiau trwy gymrodeddwy; trydydd yw tervyn trwy varn.

Tair dadyl á ddylyant eu biachâu ac eu barnu trwy ddedyd gwlad yn erbyn haerluggedd: un yw dadyl am venfyg neu wystyl, neu avel y sydd yn gyvraith; ail yw dadyl y bo amddifyn ynddi, nid amgen gwad am dir; trydydd yw dadyl o wrthrymder brenin yn erbyn cyvraith.

Tair cynnewawd y sydd: cynnewawd a erlid gyvraith, a hðno y sydd gynnalidwy; cynnewawd á ragvlaena gyvraith, o

bydd iddi awdurdawd breniniaeth, cynnalidwy yw; cynnewawd a lwgyr gyvraith, ac yna y dyl ei chymhell.

Tri pheth á gadarnâa ddeawd: awdurdawd, a gallu, ac addwynder.

Tri pheth á wânâa gynnewawd: gwrthrymder, angheugant vonedd, a drygan-graith.

O dri modd y cyll brawdwr gamlwrw o varnu, ac ni chyll gwerth ei dawawd: un yw, pan ddivarno cyvryw á varnasai ev gynt, trwy y cyfelybion achwyson; ail yw, pan el ar gyveilon yn datganu dadyl, or cadarnâa mwy neu lai yn ei ddadyl nog a vu o eiriau grym; trydydd yw, na roddo gwystyl gyd á'i varn, pan rodder gwystyl arall yn ei herbyn. O'r modd cyntav y varn gamav á ddilêir; o'r ail y datganu á iawnêir; o'r trydydd y varn hevyd á ddilêir yna, can boed iawn, canys cadarnâwys y brawdwr hi yn amserawl trwy wystyl. Os y dadleuwr á ebryvca ymwystlaw á brawdwr, nid amgen pan y datgano gyntav iddo, ni cheif ymwystlaw ag ev am y varn hðno byth gwedi hyny, cyd boed cam ei varn. Yn gyfelyb i hyny, od ymwystla ev yn amserawl, ac nad ymwystla y brawdwr ag ev, ei varn hevyd á ddygwedd.

Tri rhyw vynag y sydd, ac am bob un o honynt y gosodir rhaith gwlad ar ddyn am ledrad: un yw, dywod y colledwr a'r mynegwr gyd ag ev, á dyngo yn erbyn arall, clybod a gwybod arno y lledrad; ail yw, tyngu o'i mynegwr, gweled a gwybod arno y lledrad, a hwnw yw lliw; trydydd yw, lluddias rhag dyn ceisaw ei dda yn y lle y tebycai ei vod. Ni ddyl neb roddi rhaith gwlad am ledrad, heb un o'r mynegau hyny yn ei erbyn, onid pallu o lw gweilydd á wna i'r colledig. O'r palla, nid rhaid mynag arno, eithyr hyny, i gymhell rhaith gwlad arno.

Tri rhyw dwng y sydd: cadarnâu gwir, gan dyngu trwyddo bervedd; ail yw gwadu gau, gan dyngu trwyddo bervedd; trydydd yw tyngu peth petrus, o herwydd cydwybod. Sev yw peth petrus, yr hyn ni wyper beth vo, ai gwir, ai gau.

Tair gosodedigaeth y sydd o herwydd cyvraith i gwblâu y gyvraith a'i harverodd yn bryfaith, hyd na aller eu cablu, o eisau, neu o ormodedd, neu o bethau annheilwng: cyntav yw o'r cyfelybion, cyfelyb varn á roddir; ail yw o'r ddwy gyvraith ysgrivenedig erbyn yn erbyn, yn dosparth yr un peth; yr un á vo deilyngach no'r llall á gynnelir; trydydd yw pob rhyw gyvraith ysgrivenedig, ar ni bo gwrthwyneb iddi.

ysgrivenedig, â ddyllir ei chadw, hyd go-vynont y pendevig a'i wlad i ddilieu hŏno, gan osawd arall â vo teilyngach.

Tri rhyw gamddosparth y sydd y cefir ymodwared amdanynt, herwydd cyvraith, heb vod yn rhaid nac yn berthynasawl ymwystlaw â brawdwr, ac ni chyll amser yn nghyvraith i amheu y ddosparth o blaid goddev, hyd pan vo llithredig un dydd a blwyddyn o ddydd y camddosparth, nac yn erbyn ei etivedd, os am dir y tyv y gynhen; ac or damweina carcharu cyvraith o blaid arglwydd, er hyd y bo heb iawn, ni chyll amser y gyvraith o amheu, onid gan wallocâu canlyn gwedi caniatâer cyvraith iddo, hyd pan lithro undydd a blwyddyn; ac ni chyll amser yn nghyvraith hevyd i'r neb â ddechreu gynhebrwng dadyl; or damweina rhyvel cyn tervynu y gynhen, onid gan ebyrgovi undydd a blwyddyn gwedi gwasatâer heddweh, ac adnabod yr arglwydd â wledycho. Cyntav yw rhoddi barn o ddyn yn erbyn plaid, heb allu iddo ei varnu o vrait tir, neu o vrait swydd, neu rwymedig yn urddau cysgredig, neu ddyn anavus, neu veius, neu ddyn o glevyd anianawl, a'r pyncau hyny yn deor iddo deilyngdawd ei vod yn vrawdwr o gyvraith; neu vrawdwr â ddôtid yn ei erbyn lysiant cyvreithawl, neu wrthnead cyvreithawl, heb dervynu â rhai yn yr achaws; neu gwedi darfai ei vod yn yr achaws roddi barn; neu roddi barn o vrawdwr cyn agau ar y ddadyl, a deisyv o bob parth; neu cyn dodi o blaid arglwydd yn ol deisyv o bob parth; neu roddi barn o vrawdwr yn ddisyved cyn cyvarch dyundeb ei gydvrawdwr; neu roddi barn o vrawdwr ar ddyn yn erbyn cyvraith, drwy gymhell o blaid arglwydd, neu geisaw mwynant dosparth yn lluniaeth barn, neu gymrodded am berchenogaeth tîr â dds-perthid oddieithyr gweithred gorsedd gyvreithawl; ond yn y lle y damchweinai i arglwydd o'i dir ehun estynu perchenogaeth i wr iddo, ai yn nghyvarws, ai yn rhybued arall: llyna yr un lle y gellir cadarnâu perchenogaeth i ddyn ar dir a daiar oddieithyr gweithred gorsedd gyvreithawl. Ail dosparth yw gallu dodi yn erbyn brawdwr, neu roi o'i gydvrawdwr un o'r pedwar achaws ydd ymchwelir brawd; nid amgen, cās o blaid gelyniaeth; sev yw hyny, gallu provi ar vrawdwr roddi cam varn, neu gadarnâu gau, ai ev ai rhai o'i gydvrawdwr, mewn cov neu ddedryd yn erbyn dyn, a hyny o gās o achaws gelyniaeth; neu brovi ar vrawdwr o vrait tîr, neu rai o'i gydvrawdwr, erbyniaw gwerth

neu obyr neu eddewid arno; neu vrawdwr swyddawg, eithyr yr hyn â osoded yn nghyvraith, iddo drosvarnu, ac o'r achaws hwnw barnu cam, neu gadarnâu gau, drwy gôv neu ddedryd, yn erbyn plaid, a hyr y o serch da; neu allu dodi yn erbyn brawdwr, neu rai o'i gydvrawdwr, dyundeb drwy rwym ac eddewid; nid amgen, rhoddi hovnder i blaid, drwy gadernid py ddadyl bynag y dangoso yr hawlwr, neu amddifynwr, yn y goddevydd yn vrawdwr cadarnâu ei ewyllys iddo, neu ddosparth ar y pwnc hwnw â ailw cyvraith yn gariad cyveillen; neu allu provi yn erbyn brawdwr, neu rai o'i gydvrawdwr, gosawd bygwth arnaddynt, megis argyweddau corf dyn, neu ei eiddo, hyd na lyvasai roddi tervyn ar y pwnc hwnw â ailw cyvraith yn ovn gwyr cedeirn: sev modd y dylir provi hyny, trwy ddedryd gwlad, eithyr y lle y damchweino ac y perthyno ei orchwiraw i gôv llŷs. Pwybynag â gynhebringo yn nghyvraith gorsedd ar vrawdwr ei golledu drwy ryw un o'r pyncau â ddywesbwyd uchod, ev â ddyly gafel côv neu ddedryd yn ddiohir rhyngto a'r brawdwr, neu rai o'i gydvrawdwr, y gosoter yr achaws yn ei erbyn; ac os côv neu ddedryd â amlycâa bod yn wir â ddywed y neb y sydd yn provi yn erbyn y brawdwr, neu ei gydvrawdwr, cosper y neb â orddiwedder yn achwvswawl i'r anghyvraith, yn y modd y dyweto cyvraith oreu, a gwnele tervyn o newydd am y gynhen, trwy gyvraith a chyviawnder. Trydydd yw lle gorfo ar y neb y perthyno arwain cynhen ymryson rhag bron canonwyr; nid amgen, pan vo dwy gyfraith ysgrivenedig erbyn yn erbyn yn dosparth yr un peth, ac nad adnapo y brawdwr o'r ddwy gyvraith pwy deilyngav onaddynt; neu od amheu hawlwr, neu amddifynwr, y dosparth â wnel y brawdwr cyvrwng y ddwy gyvraith hyny; neu or dervydd i'r hawlwr neu i'r amddifynwr amheu y dosparth â wnel gwysawdyr â voynt alwedigion o blaid y brenin i ddosparth cynhen amryson cyvrwng gwystyl a gwrthwystyl erbyn yn erbyn, â rodder yn llaw y brenin, neu alwedigaeth barn â rodder ar ddyn ni allo herwydd cyvraith roddi gwystyl yn erbyn barn; yna y dily y brenin arwain y gynhen hŏno, a'i chaderiaw yn rhwymedig yn oed y dydd gosodedig yn nghyvraith, ger bron canonwyr, i wneuthur diledddyv dderbyn tragwyddawl, drwy ddeall ei ganonwyr; a chyd gwnele plaid amheu, a galw ar y dosparth â wnel canonwyr, nid erbyniar, ac ni wrandewir herwydd cyvraith. Canys Hywel Dda vrenin Cymru, o gyng-

hor ei ddoethon awdurdodwyr á osodes yn ei gyvraith ev, gorvod a pherthynu erbyn-iaw deall ei ganonwyr, i ddosparth perygl a phetrusder herwydd synwyr canon dileddyv; a hyny lle nid adnepid gallu o'i awdurdodwyr ev wneuthur tervyn teilwng, dyledus, herwydd ei gyvraith ev yn y lle-odd dywededigion tragwyddolion.

Tair gorsedd ddygynnull á osoded yn nghyvraith Hywel Dda, mal na bai neb rhyw ddiifyg yn y gyvraith, na neb rhyw eiseu o deilyngdaw na chyviawnder; ac ni roddid braint brawdwyrr i neb o'r gwyr dygynnull hyny o herwydd na braint tir na braint swydd; canys pan ddarfa i wyr y llŷs hðno ragreithaw cðv, a chadarnâu y dull, trwy dwng henuriaid, am yr hyn á osodid arnaddynt, yna y dyly y brawdwr á osoter o blaid y brenin roddi barn rhwng y cynhenusion, herwydd dull gwyr y llŷs hðno, y rhai á voynt oddevedigion o bob parth, heb na'u llysu, na'u gwrthneu: sev yw hyny, pan ddamweinio bod amryson am dir cyvrwng amryveilion arglwyddiaethau, megis cymmydau, neu gantrevodd, na barwniaid eu hunaint bieufynt, nac arglwyddi ereill, lleygawl neu eglwysig, y rhai á gynelynt eu harglwydd diweddav dan arglwyddiaeth y brenin, y rhyw orsedd hðno á gynneler o blegid y brenin; canys wrth vrant y brenin y gosoded ynddi gyfraw y rhyw lŷs hðno, herwydd cyvraith; sev fordd yw hyny, arglwydd yw y brenin ar bawb o'i deyrnas, ac nad arglwydd neb o'r arglwyddi ereill ar eu cilydd; a wrth hyny y deallwyd, herwydd y gyvraith, na allai neb gynnal y rhyw lŷs hðno, eithyr y brenin; ac wrth hyny y dylir, o blaid y brenin, gymhell o wys a rhybudd hèn awduriaid a doethon o'r cynghelloriaethau o bob parth, o'r rhai cymhenav, i'r lle amrysonawl; a hyny yn nyddiau y gyvraith, a'i hoedau, megis ydd amlycêid mewn cynhen amryson cyvrwng llŷs a llan, a chymydau a chantrevodd. Neu vod neb un yn cynnal tîr trwy weithred gan y brenin, ac iddo ehun, ai i un o'i rieni, a dyvod neb un arall i ganlyn am y tîr hwnw; nac ag ev y dyweto, nac ag un o'i rieni, mai trwy orthrymder y gwahanwyd, ac anghyvraith; neu ddyvod un i ovyn y tîr o blaid gweithred á gefid gan arglwydd y tîr, ai y neb á vai canlyn ar un o'i rieni, y cafa i tîr ac y tyvai yr iawn iddo yntau o'i blegid, a bod neb yn cynnal y tîr hwnw trwy oresgyn o ryw vodd arall y delai hyny, hevyd á ddylyir eu cynnal yn llŷs dygynnull, ac eu tervynu; canys ni osoded y neb ag á vai yn cynnal tîr, trwy weithred o blaid ar-

glwydd, pa fodd bynag y cafa, ai ar werth, ai yn nghyvarws, ai yn rhybued arall, ateb yn llŷs a dadlau cymwd neu gantrev, trwy na chðv na dedryd, megis breyr neu arall; can ni osoded yn nghyvraith tervynu iawn arglwydd yn y llŷs hðno. Os y llŷs dygynnull á amlycâa gwneuthur gorthrymder, megis y dywesbwyd vry, y brenin á ddyly yn ddioghir gwared yr anghyvraith; can ni ddyly neb, herwydd cyvraith, gynnal gweithred á wnelid yn anghyvreithawl. Or dervydd na allo goresgynwr anghyvreithloni y gweithred, ac amheu iawn yr arglwydd y cavad y tîr ganto, y brawdwr á ddyly varnu y tîr i berchen y gweithred, val y dyweto ei weithred oreu, ac á ordiweddo ar y tîr o dda cyfraw á'i pieuvydd yn ddilys. Ail yw, na ellir canlyn cwyn galanas, eithyr ger bron y brenin, neu y neb á gynnal yn lle y brenin; canys ni osoded gallu o neb gymhell cwyl dâl tros alanas, eithyr y neb á vai arglwydd ar bawb; sev yw hwnw y brenin; canys ni chynghain o gyvraith cwynaw o orsedd i orsedd, i ganlyn am yr un devnydd; am hyny y gynhen hðno yn llŷs dygynnull y gosoded i'r brenin draian o bob galanas ar y gymhelo y lle cosp, dros gymhell i'r rhan arall i'r genedyl, megis y rhan cyvraith rhyngtynt. Trydedd orsedd ddygynnull yn y lle y bo amryson cyvrwng awdurdodwyr am ddeallu dwy gyvraith erbyn yn erbyn, yn dosparth yr un peth, heb vod un o honynt yn coelaw deall ei gilydd; neu na wpynt pwy deilyngav o'r ddwy gyvraith hyny; yna y dylir, o blaid y brenin, cymhell o wys rhybuddiawl, canonwyr, na gwyr o grevydd voynt, nac eglwyswyr ereill, i dervynu y gynhen hðno, trwy ddeall canon dileddyv, gan gadarnâu drwy dwng, or bydd á dybio; ac yna y dyly brawdwr, o blaid y brenin, roddi barn, herwydd dull ei ganonwyr. DEWI BREVI.

Tri rhyw dremyg cyndrychawl y sydd: un yw rhoddi barn ar ddyn y perthyno iddo ysbaid un dydd a blwyddyn o'i hamheu; sev yw hyny lluddiaw o wyr y llŷs, neu y brawdwyrr, neu ereill, i ddyn roddi gwystyl dioghir, neu ballu o blaid y brenhin, neu yr arglwydd bieufai y llŷs, o erbyniaw gwystyl; ac wrth hyny ni chyll ev ei amser hyd pan vo lithredig un dydd a blwyddyn o'r pan ganiatâer cyvraith gyntax iddo; ac ev á gynghelaini vod y varn yn dda ac yn briodawl yn ei devnydd, herwydd dadlwriaeth ei dadyl. Ail tremyg cyndrychawl yw barnu rhwym amherthynawl ar amddifynblaid cywlad, i

wrandaw côv a barn gwedi cadeiriaw dadyl, yn ol deisyv o bob parth; a'r tremyg hwnw sydd yn pwysaw ar yr hawlblaid; canys o gyvraith, amser brawdwr barn gwedi deisyv o bob parth. Trydydd tremyg cyndrychawl yw rhoi barn yn erbyn dyn yn llwrw colled neu ennill cyn cadeiriaw dadyl. Dau ryw dremyg absen y sydd: un yw diveddiannu dyn o'i dir cyn bod yn aeddded amser yn nghyvraith; canys hyd yna y dylyir ei araws ev; ail tremyg absen yw rhoddi barn yn erbyn dyn yn llwrw colled tragwyddawl cyn cadeiriaw dadyl. Y tremyg cyntav o'r ddau â ddeallir o an-amserolder; a'r ail â ddeallir oblegid amserolder cymysgedig eu devnydd; can ni alleramheu y varnogwbylolaidd y devnydd, oddieithyr cyvladd yr amser; pei gwedi cadeiriaw dadyl ni byddai varn absen; canys y deisyv â gofa y cyndrycholder, i dremygu y varn. Pob rhyw wall dadlwriaeth ni chylvaddo â grym dadyl, ei devnydd o gwbyl â beir goll i'r ddadyl, heb goll tragwyddawl; ac am hyny y mae cenatâedig cyrchu cyvraith o newydd. Pob rhyw wall dadlwriaeth â gyvladdo â grym dadyl a'i devnydd o gwbyl, hyd na bo yn pwysaw ar vodd dadyl, arver dadlwriaeth â gyng-hain ei disgynu yn golled tragwyddawl, oddieithyr dadleuodd â osoded tervynau hysbys o gyvraith iddynt; megis mewn hawl drablwyddyn a'i chyfelyb; a hyny argauedigaeth ennill yw hyd ar dervyn gosodedig. DEWI BREVI, *ora, ora.*

Canys tri rhyw argauedigaeth dadyl ynt: un onaddynt yw pei damchweinai i ddyn gofyn tîr i arall, trwy gwyn a hawl, gan arwain iawn disgynedig hyd ato ehun, neu neb un o'i rieni, neu ysulysion, oblegid cydetivedd, can ni hanfai y tîr o iawn rieni; a gallu o'r atebwr ddodi yn erbyn yr hawlwr, gwahanu yr iawn â hwynt drwy gyvraith ddilys, a'i ddyvod drwy gyvraith ddilys i un o'i rieni yntau, y gallu yntau arwain iawn difoddedig hyd ato ev ehun, neu gydetivedd iddo, cyd bai gwr dyvod iddo ehun, neu estrawn y cafa i tir ganto; megis y gallai ddadleu yn eu hiawn neu amser i ymwystlaw â barn. Ail argauedigaeth yw gallu o'r atebwr ddodi yn erbyn hawlwr â arddelwq iawn o blaid rhieni, neu o'i ansawdd ehun, neu pa un bynag arall â vai difoddedig yr iawn, trwy ddadlwriaeth dadyl anianawl, a barn yn mherson y neb a'i harddelwo iawn o'i blegid; neu ei gydetivedd, trwy orddiws neb un o'i rieni yn gamoresgynwr; neu allu o'r atebwr gadarn-âu perchenogaeth hwy no'i ansawdd yr hwn ag â geiser ei wneuthur yn gamoresgynwr;

neu vwrw arddelw cyvreithawl yn erbyn yr hawlwr, megis pei damchweinai i ddyn erbyniaw perchenogaeth ar dir; sef yw hyny drwy estyn arglwydd; a gwedi hyny dyvod neb un arall yn abser hwnw i'r orsedd, ac erbyniaw estyn anallu ar yr un tîr o law y gorseddawg, a thrwy hyny rhedeg yn y gorgesgyn hwnw; y cyntav â ddichawn ei vwrw y maes pan y myno, o vewn un dydd a blwyddyn; a chyd cwyno y llall rhagddo am y camoresgyn hwnw, nid ennill ddedryd arno; canys trech yw pob goresgyn cymysgedig yn yr iawn, no goresgyn oddieithyr yr iawn, a bod cyvraith yn deallu bod ansawdd yr hynav, yn llwrw perchenogaeth, yn iawnav, hyd pan ddifodder drwy gyvraith a barn; a hōno yn argauedigaeth dragwyddawl y cynnelir, megis y rhai uchod, am ddamchweinaw perchenogaeth drwy ddadlwriaeth wyneb yn wyneb, yr hawlblaid ar yr amddifynblaid, trwy gyvraith a barn; neu allu dodi yn erbyn hawlwr argauedigaeth oesodd rhieni, o vewn un orsedd cymwd neu gantrev; canys pwy bynag â vo yn cynnal, na dyn dirgeledig o'r gwaed y tyvo yr iawn, oblegid ei hir-oddev, nac estrawn a'i herbyno, gwedi bo ennilledig yr iawn drwy amserodd y teir-oes; canys i hwnw y mae dirgeledig y gyvraith; megis i'r neb â hanfai o'r gwaed; oni bai allu provi ei vod yn gamoresgynwr ar y neb y tyvai yr iawn iddo o'i blegid; a'r ddadlwriaeth hōno nid perthynawl yn erbyn y camoresgynwr hwnw, onid lle y rheto un o'r hen ddyledogion ar ei oresgyn, gan ddywedyd yn ei amddifyn, na ddamchweinawdd etiveddiaeth iddo ev gan y neb â arddelwo, ac yn y modd hwnw amheu ei berchenogaeth yn gwbyl, yn lle pallo iddo arwain iawn ar gyfelybion. DEWI BREVI *yn gannorthwy.* Trydydd argauedigaeth dadyl yw gallu o'r atebwr ddodi yn erbyn hawlwr goddev ohono ehun hawl dra blwyddyn; neu ovyn dylved cychwynawl yn y dyddiau deddon; neu ovyn tîr a daiar o âch ac edryd yn amser cauedig cyvraith am dir a daiar; neu ddechre cyvraith gwedi hauner dydd provedig hysbys, a'r cyfelybion; a'r gyvryw argauedigaeth hōno, a'i chyfelyb, â gynnelir yn argauedigaeth amserodd; a'r ddwy ereill, a'u cyfelybion, tragwyddolion ynt; a hyny o achaws eu bod yn tervynu ar yr iawn. GWENOC, *helpa!*

Grym argauedigaeth yw dēor rhag dyn y rhwym a'r cadernid â ddoto i orwiraw ymadrawdd; megis côv llŷs, neu ddedryd gwlad, am ddadyl tîr a daiar, neu vechnïaeth ar gyvnewid, neu wybyddiaid, neu

ammodwyr ar ammod, à arddelwer ni boynt gyngheinawli; sev yw hyny am dda cychwynedig, gan drosti i ddadlwriaeth ai devnydd ai deall cyvraith dileddyv. Yn mhob lle y dichawn dyn gofyn iawn anianawl o blaid rhieni, a'i eunill, lle ni aller dodi yn ei erbyn ddifoddi yr iawn mewn gweithred y gyvraith; a hyn i gadw amser. Pedwar rhwym dadyl ynt, Pwy à holych; beth à holych; py vaint à holych; a pha amser y holych. Sev modd yw hyny, mynegi yn gyntav enw priawd yr hawlwr, ac enw priawd yr amddifynwr, a hevyd py at y bo dy gwyn; megis wrth y cynghellawr, neu swyddogion yr orsedd hòno. Ail yw, pa beth à holych; sev yw hyny, pa fordd yth wahanwyd o'th dda, ai o drais, ai o ledrad, ai o anghyvarech, ai o lôg, ai o adneuaeth, ai o venfyg, ai by argywedd bynag à wneler it', neu ar dy eiddo; a hevyd, pa ryw dda voynt, ai aniveilaid, ai aur, ai ariant, ai dyledogaeth o dir a daiar, trwy un o'r dadenhuddau, ai o gamoresgyn, ai by un o'r tri, ai trwy âch ac edryd; os lôg, neu o adneuaeth, neu o venthyg, enwi pa ryw gadernid y sydd ar eu cafel drachen; neu, os trwy gyvnewid, neu ammod, neu luniaeth arall, enwi pa ryw gadernid à vo arnynt. Trydydd yw mynegi pa vaint à holych; sev yw hyny, mynegi pa rivedi o aniveilaid, neu aur, neu ariant, a pha deithi à voynt; os argywedd, pa vaint vo, a pha vaint vo yr hawlwr; os am dir, enwi pa rivedi o erwydd, a pha beth à ddylyr dros yr eiddo; os am goed, pa rivedi voynt, a pha ryw goed, a pha beth à ddylyr dros yr argywedd, herwydd cyvraith, ai arian cyvraith, ai arian cwtion. Pedwerydd yw, py amser y holych; sev yw hyny, mynegi y dydd a'r vlwyddyn yth wahanwyd o'th eiddo, neu y gwnaethbwyd yr argywedd, neu yr ammod, neu y lluniaeth, a pha le; os cyvnewid, pa ddydd y bu; neu lôg, neu adneuaeth, neu venthyg, pa ddydd, a pha vlwyddyn, y dylid ei gael drachen, neu dalu dros ei gyvnewid; os tir, pa ddydd yth oresgynwyd, a pha le y mae y tir, a pha vaint y sydd iddo, a mynegi pa un o'r tri diebryd yth ddioberwyd o'th eiddo, neu yth argyweddwyd, a mynegi pa bersonoliaeth vo yr hawlwr, neu yr amddifynwr, yr amser y gwnaethbwyd anghyvraith à thi. Pwy bynag à adawo un o'r pedwar rhwym rhagddywededig heb ddywedyd, y mae anhysbysrwydd yn ei hawl; ac ni ddylir ateb o'i hawl, oddieithyr amser, megis yn blaid atebawl. Ac o dywedir peth o bob un o'r pedwar rhwym, heb ddywedyd cwyl, megis na

ddeisyvier dros yr eiddo onid mwy neu lai nog à ddylyr drosto herwydd cyvraith, gwallawgair yw, val y dyl yr hawlwr golli ei hawl, val y perthyno wrth y gwallawgair; ac ni ddylir ateb, ond gan golli o'r hawlwr yn y modd y dywesbwyd vry: a llyna y gwahan y sydd rhwng gwallawgair ac anhysbysrwydd; ac oni ellir cadarnáu bod yn wir un o'r pedwar rhwym rhagddywedig, ni ddylir ateb vyth i'r hawl. DEWI DDYFRWR, ora pro nobis!

Tri'dyn à gynnail dir, ac a'i herbyn o vewn llŷs cymwd neu gantrev, ac ni ddylyant vod yn bleidiau i ateb i neb, o'u tirmedd, yn llwrw cwynau, na bod yn vrawd wyr yngnaid o vraint tir, megis brëyrion: nid amgen, dyn eglwysig y rhoddo y brenin dir iddo drwy weithred, a hyny o'i dir dilys ei hun; ail yw lleyg y rhoddo y brenin dir iddo, ai yn nghyvarws, ai yn rhybued arall, yn y cyfelybion vodd; trydydd yw dyn à gynnalo berchenogaeth o daiawgdir dan y brenin. Y cyntav a'r ail rhag; bron y brawdwr pënav y dylant ateb, or bydd a'i govyno, ac nid y llŷs vrëyrawl; y trydydd yn llŷs y daiawgdrev y dyl ateb, ac nid y llŷs uchod.

Tair dadyl y sydd anghynnwysedig yn nghyvraith; un yw dadyl o blaid hawlwr à ddisgyno ar wallawgair, neu anhysbysrwydd, neu lithraw amser; ail yw dadyl o blaid amddifynwr, o'r gyfelyb vodd; trydydd yw lle y gwnel dyn arddelw mewn dadyl à vo anghynnwysedig yn nghyvraith herwydd amheu dadlwriaeth dadyl.

Tri rhyw warcheidwad y sydd ar dir herwydd cyvraith: un yw arglwydd, à vydd warcheidwad ar dir à ddisgyno yn ei law o varwolaeth perchenawg yny ddel i'r iawn ddyledawg ei ovyn; ail yw cydetivedd, à warchatwo ddylyd ei gydetiveddion yny ddelont i gymeryd eu hiawn a dyled, meis brodyr, neu gevndyrw, neu gyverdyrw; canys y rhai hyny y sydd gydetiveddion; trydydd yw dyn y rhoddo perchenawg gwarcheidwadaeth iddo o'i dir, trwy ammod gafel ei dir a'i vraint pan y myno drachevyn.

Tri chwynawdyr celus y sydd à ddylyr eu poeni am eu cwynaw hwy eu hunain: cyntav yw dyn à roddo gwystyl yn erbyn barn à aller ei chadarnáu o wrthwystyl, trwy awdurawd ysgrivenedig o gyvraith—hwnw á gyll gwerth ei dawawd; ail yw dyn à roddo gwystyl yn erbyn gwystyl à rodder ar ddyn arall amgen nog arno ev ei hun—a hwnw à ddylyr ei boeni drwy gamlwrw; trydydd yw dyn à roddo gwystyl yn erbyn barn ar na bo braint iddo ymwystlaw

â barn, megis efeirad, neu ddyn arall crev-yddus; cenatedig hagen yw i'r cyfelyb ddyn hwnw gwrthwynebu i'r varn drwy awdurdawd y gyvraith; ac os yr awdurdawd â balla iddo, camlwrw â gyll. Ni chyll neb mwy no chamlwrw y lle ni bo ymwystlaw drwy rodd gwystyl a gwrthwystyl.

Tri lle y sydd o rhoddir meichau ni ellir ei wadu: un yw yn nghyhoedd plwyv; ail yw yn ngorsedd gyvreithawl; trydydd yw yn nghyndrycholder arglwydd: wrth vod y tri lle hyn yn dri chyhoedd cyvraith; ac nad oes dim or â wnaler yn gyhoeddawg â aller ei wadu yn nghyvreith; a chan na ddyluo yr amddifynwr wadu meichau, nid ydyw cyvraith yno yn cadarnâ na ddyluo y mâch wadu ei vyned yn vâch, yn erbyn gyr y rhingyll; cany cyvraith â ddywed, pan wato mâch ei wechni-aeth yn erbyn gyr y rhingyll, rhodded lw ar ei chweched o wyr un vrait ag ev; can ni ddyl gwrthdwng vod eithyr ar vâch am gynddylled; eithyr mâch â el yn nghyhoedd, gwaded drwy ddedryd gwlad, eithyr lle y perthyno cōv llŷs.

Tair uchel llŷs y sydd yn Nghymru: nid amgen, llŷs Aberfraw, a llŷs Dinevwr a llŷs Mathravael. Pob arglwydd, o arglwyddi Gwynedd a'r Deheu, â ddylyant ateb yn y llŷs nesav ei gyvoeth ei hun, o'r tair uchel llŷs uchod, o bob hawl a gofyn or vai arno. Cyd gallo arglwydd vod yn hawlwr yn ei llŷs ehun ar y neb â vyno, ni ddyl ev, herwydd cyvraith, vod yn amddifynwr yn ei llŷs ei hun, o neb rhyw ovin or â vo arno; can ni ddyl ev sevyll ger bron brawdwr o'i llŷs ehun; ac ni ddylir ei ovin yntau yn ei llŷs ehun o neb rhyw hawl ag vo arno. Ni ddyl un brawdwr hevyd, herwydd cyvraith, rod di barn, heb dair plaid cyndrychawl, val y dywesbwyd vry: nid amgen, hawlwr sevydlawg, yn holi ac yn cynhebrwng; ac amddifynwr sevydlawg, yn amddifyn; ac arglwydd gwir cyfredin, yn gwrandaw.

Tri mâch y sydd ni cheif un o honynt ddwyn mechni ar ei lw ei hun, cyd gwato ran ac addev rhan arall o'r wechni: un yw dyn â el yn vâch yn ngwydd llŷs; a mâch diebredig; a mâch cynnogyn. Peth bynag â ddyco y cyntav yn y llŷs â ddyly dyngu gydag ev, neu yn ei erbyn. Ail, neu y drydedd yw, beth bynag â ddyco, ar ei seithved o'i gyvneseiviaid o wyr y twng; canys talawdyr, o gyvraith, vydd pob un o honynt yn amser cynnocnaeth. A llyma y gwahan y sydd rhwng mâch diebredig a mâch cynnogyn. Mâch diebredig y geilw cyvraith mâch â ballo y mechni-aeth gyda

hawlwr, gan rybuddiau yn nyddiau gorsedd. Mâch cynnogyn, o gyvraith, y gelwir y neb â el yn vâch dros ddyn ni allo sevyll wrth gyvraith, o blegid tylodi: ac yn y lle hwnw y cymhell y blaid y mâch yn gynnogyn. Dau ryw balledigaeth â gynghain ar vâch i sevyll wrth gyvraith. Un onaddynt yw tylodi o eiseu tri thuddedyn, megis y gallai dalu dau bob amser, a chynnal y trydydd iddo ehun. Amser y rhyw dâl hwnw yw o wyth niwrnawd i gilydd, o'r pan enniller y da; ac yn y dydd y difycio y cynnogyn, taled y mâch gwbyl ag oedd yn ol heb dalu: a llyma wechni-aeth â bara dros oed dydd tâl. Ail yw o adaw y wlad o'r cynnogyn cyn oed dydd tâl; yno taled y mâch hanner y ddyled, a pharâed ei wechni-aeth ar yr hanner arall, hyd ar dervyn un dydd a blwyddyn; ac yna taled y mâch gwbyl ag â vo yn ol, oni seiv y cynnogyn wrth gyvraith; a bid i'r mâch ovin y cynnogyn pan y myno. Os gwedi yr oed dydd tâl, edrycher ai o wall yr hwlblaid am gyrchu amserawl, ai nad ev. Amser y gyvraith yw gwneuthur cyfraw o vewn i dervyn naw niwrnawd, gan rivo oed y dydd tâl, wrth nad perfaith rhoddi amser â vo byrach no hyny, rhag damchweinaw dylyed hwlblaid yn amryveilon leodd: ac onys cyfry, drwy gyvraith gorsedd, achwyn, bid lithredig amser rhwym y wechni-aeth yn llwybr ymddillwng, yn un modd â phe darfai i'r gofynawdyr rod di oed i'r cynnogyn yn absen y mâch, gwedi oed dydd tâl.

Tri pheth nis dichawn mâch ei gafel dros blaid estronawl: un yw amddifyn o ryw; ail yw oed dydd cōv; trydydd, dadleu yn nghyvreith y blaid nis dyl.

Tri meib y sydd ni ddylyant gafel rhan o drev eu tadau, herwydd cyvraith: nid amgen, mab efeirad â enniller gwedi ymrwymaw mewn urddau efeiradaeth; ail yw mab clawr â enniller gwedi gwahaner y wrth ei bobyl oblegid clevri; trydydd yw mab â dalo ei dād ei dir dros gelain yn waettir, er heddwch i'r mab val i'r tād.

Tri rhyw wrogaeth y sydd: cledren waesavwr, ac aswynwr, ac adlamwr.

Tri pheth ni ddyl tavodiawg eu dadleu dros neb un arall; un yw rhoddi gwystyl yn erbyn barn; ail yw dadleu dros warant arall; trydydd yw dadleu dros ddyn yn mherygl enaid ac aelodau.

Tri chwyn goruchel y sydd: un yw cwyn am dir o âch ac edryd; ail yw cwyn i ymwystlaw â barn; trydydd yw cwyn galanas.

Tri rhyw berchenogaeth y sydd ar dir herwydd cyvraith: un yw estyn heb oresgyn; ail yw goresgyn heb estyn; trydydd yw goresgyn ac estyn.

O dair fordd ydd â coguil yn mraint paladyr: un yw o'i oddev, canys goddev â dyr bob cynghaws; ail yw o eiseu etivedd cyvreithawl o wr; trydydd yw o brynu, canys y drydedd etiveddiaeth gyvreithawl yw

Tri argau tervyn y sydd: rhyw, a braint, a chyngwarchadw.

Tri aelawd â ddyly gwneuthur iawn dros ddyn, a'i gymeryd, er na bo i arglwydd oddev iddo: tād, a brawd hynav, a chwegrwn.

Tair dadyl nid oes oed i vrawdwr am eu barnu: un yw dadyl y bo ymdystu ynddi; ail yw dillwng cyvarchau wrth raid y brenin; trydydd yw barnu dadenhudd i ddyn a'i dylo o gyvraith.

Tri dyn â gynnaill dir yn llŷs y brenin, ac a'i herbyn gan y brenin, os herwydd iawn etiveddiaeth y disgyn iddynt y tŷr, ac ni ddylyant wneuthur i'r arglwydd un o'r tri rhyw wasanaeth y sydd ar dir, eithyr talu ei rent a'i westva iddo: gwraig weddw, a mab dioedran, ac ysgolâig rhwymedig wrth urddau cysegredig. Sev achaws i wr wraig, a'r mab o eiseu awdurdawd synwyr a chorfolaeath, ac ysgolâig am nad oes werth ar ei dawawd yn nghyvrith, ac na ddichawn neb varnu eithyr dan berygl gwerth ei dawawd.

Tri dyn â ddyly y brenin, neu ei swyddogion, vynu meichau gantynt er diogelrwydd i bawb o'i werin ev, rhag gwneuthur cam o honynt, er na bo na chwyn na chynlyn arnynt gan neb: un yw gorseddwr â vyno breswylaw mewn gwlad heb roddi gwrogaeth i'r brenin, nac i un nchelwr; ail yw dyn â vygytho arall yn ei absen yn ngwydd yr arglwydd, neu ei swyddogion; trydydd yw dyn â ymwrthoto â chyvrith yn y llŷs, neu yn un o'r tri chyhoedd, gan ddywedyd y mynai ei ewyllys, oddieithyr canlyn cyvrith neu gwynau. Pob rhyw ddyn â gwyno gwyn bygwth enaid a chorfol, neu aelodau, neu dda, rhag arall, trwy dwng ar grair, ev â ddyly cafel meichau ar ddiogelrwydd iddo.

Tri dyn ni ddyly un o honyt sevyll mewn barn: un onaddynt yw dyn gorphwyllawg o ynydrwydd, ac â orfo ei rwyngaw neu ei gadw weithiau; ail yw dyn â ambryno o ledrad cyvaddev unwaith, neu â orddiwedder yn lleidyr ar gyhoedd heddwch; trydydd yw dyn â ddygwyddo yn ngwerth ei dawawd unwaith o blegid cam vrawd â roddasai cyn no hyny.

Tri chyfredin gwlad y sydd: cyman, dadlau, ac eglwys.

Tri chenawl y sydd yn nghyvrith: un yw cenawl i gadarnau cyviannder; ail yw cenawl i gadw cywirdeb; trydydd yw cenawl i eglurau gwirionedd: sev ynt y tri hyny, arglwydd, a mâch, a brawdwr teilwng rhwng pleidau.

Tri pheth y sydd uwch no chyvrith, ac â dyr ar gyvrith, pan gyfarfont â hi: arglwydd yn lle y gwnel well no chyvrith i ddilid gwirionedd, neu wneuthur trugaredd; a braint ni aller provi yn ei erbyn; ac ammod addevedig.

Tri phwngce y sydd iawn eu gwadu yn y sarâed: na wnaethodd na sarâed, na mevyll, nac iddo, nac o'i arglwydd, nac o'i genedyl. Sev achaws y gwedir i'r arglwydd rhag ei dirwy; sev achaws y gwedir i'r genedyl rhag ei dial o honynt; canys gwaradwydd yw i'r genedyl sarâu eu câr; ac oni thelir, neu oni wedir, cyvreithawl ei dial; o telir iddo yntau ei sarâed, neu or gwedir, diwaradwydd vydd y genedyl; a'r lle ni bo gwaradwydd ni bydd hawl.

Tri goddev y sydd yn cydgerdded â chyvrith, hyd ar amser, ac nid ynt gorgyvuwch â chyvrith ac ni ddylir mwyniant o honynt herwydd cyvrith; sev yw hyny dangaws yr achwyson. Un yw goddev o ddyn orthrymder gan swyddawg arglwydd yn gwneuthur anghyvrith arno yn lle cyvrith; a hwnw â eilw cyvrith yn anrhaith oddev. Ail yw goddev o ddyn ddyn cybydd, neu anghydnaws, â vai yn cyngwarchadw swydd, neu ddiddysg ddi-dda; a'r rhai hyny â eilw cyvrith yn anheilwng oddev; a herwydd cyvrith ni ddylir mwyniant o un goddev annheilwng, namyn ei ddifrwythaw. Trydydd yw goddev o ddyn i arglwydd ei gymhell ar ei avles yn ngwydd y llŷs; a hwnw â eilw cyvrith yn dwyll anianawl yn ngwydd yr yngneidwyr; a hwnw â ddylir ei adwer, herwydd y dywed cyvrith, val y hadverir trais; canys cospadwy yw llys y brenin i roddi cynghor i neb, pryd nas govyno; ac er yr anghyvrith hōno ymmodwared â wna cyvrith iddo pan y govyno.

Tri chwyn â ddifydd bob cwyn, pan gyfarfont yn y llys: un yw y cyntav â gafer gwasanaeth yn y llys arno; ail yw cwyn dylwedawg; trydydd yw cwyn gorthrymder.

Tri pheth nid ateb cyvrith ddilys dros-tynt: un yw barnu yn drugarawg; ail yw esgynu dyn cyn ateb; trydydd yw crogi dyn am bedair ceiniawg cyvrith, ac ni ellir ond crogi am gant punt.

Tri anghydwybod cyvraith y sydd: un yw dwyn tervyn yn gwbyl cyn ymovyn gwir; ail yw barnu ar draws angen; trydydd yw cymhell dyn ar ei avles.

Tri chyveiliorn cyvraith y sydd: hawl anhysbys, ac ateb anghwbyl, a chôv anghydan.

Tri anghyvraith y sydd: un yw govedd iawn i arall yn lle cyvraith; ail yw dwyn anivel yn un o'r tair gavael rhydd, mwy no'r deuparth a'r traian'; trydydd yw dwyn tervyn i ddyd mwy no mesur ei hawl.

Tri pheth y sydd vwy no chyvraith: sev yw y tri hyny, gwir brid ar dir, yn lle y galler ei brovi, ac ni aller myned yn ei erbyn; ac arglwydd yn erlid gwirionedd rhwng deuwyr; a hir oddev gwlad â vo yn lle cyvraith. Ac yn y tri lle hyny ni ddily brawdwr varnu, can ni henydd o gyvraith, ac na ddily yntau varnu namyn cyvraith: gwlad ac arglwydd hagen â ddily varnu yna.

Ni ddylir herwydd cyvraith gredu tystoliaeth gwr ar wraig, ac un gwraig ar wr; canys traianawg yw pob gwraig ar wr; ni ddily ei chredu hithau arno ev, can ni ddily y traian ei gredu ar y ddeuparth. Tystoliaeth â ellir ar air ac ar weithred, ac ni ellir ar reddwl calon; ac yna y tervyna y ddwy gyvraith, cyvraith eglwysig a chyvraith Hywel, can eu baint. Onid y tri lle yma, cystal ammhriodawl â phriodawl: un yw yn y baint y ganer; ail, yn ei lw; trydydd yw lle ni aller dangaws o'r corf un dyn teilyngach nog ev; canys cyvraith â ddywed na bydd ammhriodawl yr etivedd hwnw, pei un o'r dynion gwa-harddedig vai; canys ev â biau holl ovynion ei dad, a'i holl amddifynion. Cyvraith â ddywed y dichawn y brenin roi tîr y deyrnas i'r neb â wasanaetho drosto, ac yntau yn barawd i roi yr anghenion: yna dywed cyvraith un lle y perthyn barn ar draws anghenion: ni chynghain un esgus i'r neb allo ei wiriaw, neu arall drosto: cyvraith â ddywed, y neb â ddoro ei gor-chymynau â ddwg eu poenau.

Tri dyn â geif dda cyfroedig a ddilyed cyfroedig varwolaeth y perchen o gyvraith etiveddion, ac ni ellir cymhell un o honynt yn blaid i dalu yn nghyvraith etiveddion: nid amgen, aillt brenin neu vreyr, yr hwn â eilw cyvraith yn aillt priodawl, yr hwn â drico gyda ei arglwydd yn ddisymud hyd y pedwerydd dyn o bob parth; ail yw brenin pan ddamchweino etiveddiaeth iddo o dda ei vab aillt â vo marw heb etivedd o'i gorf; trydydd yw pan ddamchweino i vreyr ddisgyn yn nghyvraith etivedd yn y

gyfelyb vodd i vab aillt â vo marw heb etivedd o'i gorf. Ni ellir cymhell neb yn blaid i dalu dilyed dros arall yn nghyvraith etivedd neu gydetivedd, oni bydd disgynedig neu dreigledig yr etivedd neu gydetivedd iawn anianawl oblegid ei rieni neu gydetivedd; ac wrth hyny ni thâl mab alltud, yr hwn â elwir yn vab aillt, ddylyed ei rieni, neu gydetiveddion, wrth na cheif yntau anianolder o'u plegid hwyntau, o iawn disgynedig neu dreigledig: ni ellir cymhell neb yn dalawdyr dros ddyd â vo marw cyn talu dilyed, oddieithyr tri dyn, nid angen, etivedd â gafo anianolder oblegid tād; ail yw mäch; trydydd yw cydetivedd â gafo anianolder oblegid cydetivedd arall.

Tri dyn â saiv tavodiawg absen drostynt: un yw dyn â vo mewn pererindawd tu â Rhuvain, neu at vedd Crist; a dyn â vo clav gorweiddiawg, o vriw, neu vrâth, neu glevyd anianawl arall, hyd na allai ddyvod, nac ar varch, nac ar draed; a dyn â vo mewn caethiwed carchar: a hevyd dyn â vo mewn lluydd arglwydd; canys penav gwasanaeth tîr yw mewn lluydd, o raid neu uvylldawd; a hwnw y sydd bedwerydd achaws. DEWI BREVI.

Tri etivedd cyvreithawl y sydd yn nghyvraith nid ynt gywiw yn ngwasanaeth y brenin, ac ni ddilyant gynnal tîr dan y brenin gwedi eu tadau: nid angen, dall, a byddar, ac evrydd; o achaws na allant gwblâu gwasanaeth perthynawl i'r brenin o'i dir; a hyny o ddifyg nerth corforawl, mewn dadlau, a lluyddau, a llawer o leodd ereill. Y dianav o'u clustau, a'u traed, a'u llygaid, er eu bod hwynt anghyvreithawl, tîr eu tadau, gwedi eu tadan, â ennillant, herwydd cyvraith, gan y brenin yn hollawl, ac a'i cynnaliant yn berthynawl iddynt eu hunain, oni bydd i'r rhai anavus hyny etiveddion o'u cyrf. Or cyll perchen tîr ei lygaid, megis na welo, a'i glustau, megis na chlywo, neu ei draed, megis y bo evrydd, ni ddily ev gynnal tîr dan y brenin gwedi hyny, namyn or bydd etivedd iddo, neu gydetiveddion tîr, megis brodyr neu ereill, rhag difygiaw gwasanaeth i'r brenin o'i dir. Pwy bynag â gymero ddyled dyn anavus o dir, pryderu y dyn anavus â orvydd arno tra vo byw o vwyd a dillad tra vo byw.

Tri dyn â ellir eu llysu o'r unrhyw achwyson, nid amgen no galanasdra, a thirda, a gwreicdra: tyst, gwybyddiad, a lliwad cyvreithawl.

Tri pheth y sydd y dichon dyn golli ei ddadyl o honynt, er daed vo y devnydd o

wir a chyvraith; sev ynt y tri hyny, llys cyn amser, a thyst ar vâch, a chadw gwedi gwrthawd.

Tri brodyr y dily un o honynt drev ei dâd ac nis dily y ddau ereill, ac yn ei hun-vam ac yn ei hun-dad o'r un gwr priawd, ac o'r un wraig briawd: sev yw yr un a'i ceif, dianav; sev yw o'r ddau ereill mud, arall yw clâw gwahan; sev fordd y diferir y clâw gwahan, am na henyw o'r byd; trydydd yw mud, canys anghwbyl yw o darawd, ac ni ddily yntau vod yn vrawdwr; canys ni ellir cwbyl o anghwbyl, ac wrth hyny nid dyn yntau; ac am nad dyn ev, ni ddily vod yn vrawdwr.

Tri gwreiddyn anianawl y syddi'r un gair cyvraith: gwirionedd, cydwybod, a dysg. Oni chyvladd y rhai hyny ni cheif cyvraith ei henw; gwirionedd yw gwreiddyn barn; cydwybod yw gwreiddyn cyvraniad; dysg yw gwreiddyn cynhebyrnygiad dadyl, a'i herbyniad annhervynadwy yw pob cyng-haws ni thervynner drwy y gwreiddyn hyny.

Tri perchenogaeth y sydd ar dir hyd ar amser, ac â vyddant gargychwyn, ac oes-odd y sydd iddynt: oes adeilad ar dir dyn arall undydd a blwyddyn a thri niwrnawd nawdd; oes estynawl hyd pan roddo ei vrait a'i ansawdd o'i law; oes gwrthriviad hyd pan y cymbello yr arglwydd i wellâu ei vrait a'i ansawdd: ac os gwrthyd, cauedig vydd cyvraith rhyngto ag ev yn un o'r moddion y mae i ddilyedawg golli ei dir. Sev yw gwrthriviad etivedd cysevin i gafel dadenhudd.

Tri goresgyn y sydd ni ddylir cafel mwynant o honynt: un yw goresgyn o anvod; ail yw goresgyn heb wybod; trydydd yw goresgyn y bo ymrwym a phoen arno er hyd y bo ynddo, megis rhwymiad, neu ysgriven arall. Ni chyll dyledawg ei dir er myned rhivedi o ddynion dros ben nawwed âch, pei gallai wir-iaw vod llev treisig yn ol ar yr amserodd cyvreithawl; canys nid â hawl yn llwrw gwyddwaledd yn erbyn dilyedawg nes tervynu yr achwyson uchod.

Ni chynghain cwyn sevydlawg namyn o dri modd: sev yw y rhai hyny: o der-vydd i hawlwr ddevnyddiaw cwyn at swyddogion yr orsedd, ac yn y dydd cyntav galw plaid, ac na ddyl yr hawlwr wrth ei alw; ac yno deisyv o'r amddifynwr varn o ryddid, a'i varnu iddo; ac ar hyny yr hawlwr yn dyvod i'r orsedd, ac yn achwyn wrth yr arglwydd a'i swyddogion, vod yr iawn a dilyed yn dioberu o gyvraith cyn llithraw y dydd â rosoedd y brenin i rod-di

1 "Obligation."

cyvraith; canys diodor yw pob peth ar gymaint ag y gwallocaedd yr hawlwr ei vyned dan ei gamlwrw; ac wrth hyny y dichawn yr hawlwr dystu i'r arglwydd nad ydyw yr amddifynwr yn gwadu; ac yna y dichawn gwynaw yn sevydlawg. Ail modd y cynghain cwyn sevydlawg: o dervydd i hawlwr holi yn y llys dygynnull, a gwr y brenin yn eiste ar y llys hwnw, nid oes oed iddo i ateb; y dydd hwnw y dervydd y gwallgyvreithau a'r camddevodau, a gwan-gymyda; ac nid oes i amddifynwr; canys mwy yw y dystoliaeth hōno nog oed. Trydydd lle y cynghain cwyn sevydlawg yw, pan adawo swyddawg ei wialen swydd yn y lle hwnw, ni osoded oed yn y gyv-raith hōno; canys y brenin â ddily ddang-aws gwialen ei swydd yn ddigam i bawb. DEWI BREVI I C.

Tair cyvlavan nid oes sarâed ynddynt: un yw dyrnawd mab cyn oed cyvreithawl pedair blwydd ar ddeg, a dyrnawd o eiddigedd cyvreithawl, a dyrnawd o an-voddau: y gwael ar weli, â ddylir, a'r asgwrn twn, o bydd.

Tair diasban uwch advan y sydd: un yw dilyedawg am dir, gwedi bo yn ngwlad arall hyd yn mhen y nawwed âch, a dawed o hono at yr arglwydd, a dodi diasbad ger ei vron am ei iawn a'i ddilyed, a govyn o'r arglwydd i'r hen awduriad a'i tyngant ei âch; canys y dilyedawg biau ddwyn ei âch yn eu blaen â henawduriad, gwedi yntau ei dyngu. Ac onis gwybyddant ar ddilyedawg yn govyn i'r arglwydd gwedi pallo i'r henawduriad o dyngu ei âch, ac yntau yn dwyn ei âch i'r tir a'r ddaiair ac i'r drev y henyw o heni, arglwydd â ddily rod-di y tir iddo, can ni thyngo yr henawduriad ei âch, gwedi y bo y rhyw ddyn hwnw y maes o'i wlad hyd yn mhen y nawwed âch, ai ev o ddeol, ai o alanas, ai o vâr arglwydd, ai o wystloriaeth; a'r nawwed dyn hwn yn myned o briodawr yn anmhrïodawr, yna y gyvraith yn mynu ei gynnwys ar ei ddilyed: sev yw hyny, cymaint a'r gwr mwyaf â warchatwo yn yr oes y dêl ev i'r tir: a hwnw â elwir yn ddiasbad uwch advan; ac ni wrandewir dyn o'r nawwed âch allan. Ail yw mab uchelwr am ei alltudion, pan ymadawant ag ev heb wneuthur iawn iddo. Trydydd yw gwraig am ei gwr; can ni ddily cenedyl gymeryd dilydsawd heb ei chênad gwedi gwra.

Tri pheth ni chain: hoced mewn llw, esgus yn nghyfes, ac ymddiried i hireinoes.

Tri dyn â ddiane heb vod yn eneid-vaddeu am ledrad cyvaddev: ysgolaig

coronawg, ni ddylir am ei ledrad cyntav namyn ei ddiurddaw a'i ellwng yn llyg; ail yw mab cyn ei vnyed yn bedair blwydd ar ddeg; trydydd yw dyn anghyviaith, ni wypo gyvraith wlad a'i devawd, hyd yn mhen tridiau a theirmos. DEWI BREVI.

Tri dygyn goll cenedyl: cyntav yw o honynt, bei darfai fod mab ar arddelw y tād yn vab dyoddev, a lladd dyn o hono gelain, a meichau o genedyl y tād hwnw ar yr alanas drosto; a gwedi hyny ei ddwyn o'i vam i dād arall, a dawed o'r genedyl a ryladder eu cŵr i ovyn ei alanas i'r genedyl a ryeichiasai ar yr alanas; a dywedyd o'r genedyl rhydwngadoedd y llovydd ohonei, ac na ddylant hwy dalu galanas, namyn dros gâr iddynt; ac nad oedd gâr hwnw iddynt hwy, y gwr à ddychwyd o'u plaid; ac oddyna dyvod y genedyl i ovyn galanas i'r lle y dathoedd y llovydd, a dywedyd o'r genedyl, na wnaeth ev ddim cam, er pan oedd ev gâr iddynt hwy; ac na ddylant hwy wneuthur dim iawn, namyn dros y cam à wnêl ev yn gâr iddynt hwy; ac yna herwydd y ddau acco y dywed cyvraith, talwys à revechniws: sev yw hyny, talu o'r neb à revechniws yn gwbyl, cyd boynt gwirion am ei veichau a'i dâl. Yr ail yw, bei darfai damchweinaw meichau ar alanas dros y llovydd, a bod un geinawg yn ôl heb dalu, ac am hyny lladd y llovydd, cyvraith à ddywed, na ddylir nac edryd yr alanas drachevyn, na dim amdano yntau; can ni thaloedd ev gwbyl; ac ni ellir cwbyl o anghwbyl. Trydydd yw, bei darfai cyswynaw dyn o ladd arall, ac nad ymarddelwo yntau o wād ar y llwon y dylyai, ac esgaelysu ei genedyl, a bocsachu am y gyvlavan; cyvraith a ddywed, o hyny allan na ddylid cymeryd gwād ganto; can ni ddechreuws gymeryd arddelw ar wād: sev oedd hyny anvon at ei genedyl, ac at yr arglwydd: ac am golli da y gelwir yn ddygyn goll cenedyl.

Tri gwarthrudd celain: cyntav yw lladd celain; a'r ail ysbeilaw; a'r drydedd govyn py gelain yw hon, a gŵan gwth ynddi. Am y tri hyny y telir sarâed. Am y cyntav sarâed heb ddyrchavel; ac am y ddau ereill y dygwydd y traian i'r llawr: sev achaws yw na ddylir arddyrchavel ar y sarâed gyntav, wrth na liwir er à sarâer dros waith y cyntav; a llyma yr achaws y gostwng y ddwy sarâed gyntav, wrth fod yn llai gwarthrudd y marw no'r byw.

Tri argau gwaed: gwaed hyd ran, a gwaed hyd gwl, a gwaed hyd lawr; sev yw hyny, gwaed hyd wyneb, gwaed hyd

ddillad, a gwaed à reto hyd lawr. Am y gwaed diweddav, can ni chwyner amdano, yr arglwydd à ddily ymherw, wrth waedlydu ei dŵr a'i ddaiar; ac sev yw maint cosp am hyny, pedair ar hugaint am y gwaed, a phunt am waedlydiaw y tŵr.

Tri gwaed ni ddiwyeir: gwaed o ben crach, gwaed trwyn, a gwaed o graith tra vo agored. Sev achaws na ddiwygir y gwaedau hyny, wrth fod yn anianawl gantynt redeg bob amser.

Tair craith ogyvarch: craith ar wyneb, ac ar law, ac ar droed. Am y gyntav, gwerth gwaed, a gweli, a gogyvarch dair gwaith; am yr ail, gwerth gwaed, a gweli, a gogyvarch ddwy waith; am y drydedd, gwerth gwaed, a gweli, a gogyvarch un waith. Sev achaws y rhagora cosp am y gyntav, yn vwy nog am yr ail; am yr ail, yn vwy nog am y drydedd; canys, amlycach, ac anurddedicav, yw craith ar wyneb, nog ar law; ar law, nog ar droed; ac wrth hyny y dyrchaiv yr hon rhag y llall.

O dri modd y sarêir pob dyn: o gyvlavan arno, a bod gan ei wraig, a thōri nawdd gwedi as rhoddo. Sev achaws y diwygir sarâed gwr o vod gan ei wraig, yn vwy nog arall, am ei hanfod o alanasdra.

Tri mab ni ddily drev tād: mab efeiriad, mab clavwr, a mab gwr à daler ei dŵr yn waed-dir. A llyna yr achaws nas dily mab y clavwr, wrth ddarvod i Dduw ei ddedhol, a gwahanu ei vrant i wrth iachweddawl. Sev val y mae hyny o vab à gafo clavwr gwedi y bo barnedig i glavdy; a mab à gafo efeiriad gwedi ydd urdder yn efeiriad.

Tri argau tervyn: baint, a chyngwarchadw, a phriodolder. Sev val y mae hyny, baint breiniawg a'i hargaua rhag anvreiniawg ei dervyn; can ni ddily anvreiniawg dervynu ar dōr dyn à baint iddo; a hevyd priodawr, can ni ddily dervynu arno; ac hevyd hên warchadw à argaua dervyn, rhag un à vo iau nog ev. Cyd boed dau briodawr o gymeriad, a chyhyd eu gwarchadw ag unrhyw briodoriion, ac na wypo henuriaid gwlad iawn dervyn rhyngtynt, rhannu yn ddau hanner à ddylir, herwydd cyvraith cyhydedd.

Tair gorsedd gyvreithawl y sydd: gorsedd arglwydd, a gorsedd hon esgob, a hon abad: a'r tair hyny gwrogaeth gwyr; ac ni ddily gwr o un o honynt gwneuthur iawn, namyn yn ei orsedd ev ehun; oni bai ddamchweinaw i wr yr esgob wneuthur cam i'r arglwydd, neu wr yr arglwydd, yn ngorsedd yr esgob; neu wr yr abad yn un

o'r ddwy ereill. Pob un o'r rhai hyny gwnaed iawn lle gwneil y cam.

Tair gwanas gwystyl y sydd: llaw, a braich, ac ysgwydd. Sev achaws y gelwir y rhai hyny yn wanas gwystyl, can ni ddylir ar ni aller ei arwain yn un o'r tri lle hyny; onid yr hawlwr â'i myn, onid un peth, bod y ddylyed yn gymmaint ag na ellid gwystlaw amdano namyn peth mawr. Sev achaws na ddylyir hyny, wrth na ddylir peth anghyvodedyn am ddylyed cychwyn.

Tri gwystyl gogymeriaid y sydd: o law mâch, ac o law cynnogyn, ac o arglwydd, neu wasanaethwr, am ddylyed addevedig, heb bâch arnei; a heb gadarn bâch, ac eisoes ei vod yn addevedig.

Tri gwystyl nid rhaid meichau ar eu dilyrwydd: gwystyl o law mâch, a gwystyl â ddyco yr hawlwr ar y mâch or na vyno gwasanaethu ei vechniaeth, a gwystyl o law arglwydd, neu wasanaethwr. Sev achaws yw nad rhaid mâch ar ddilyrwydd gwystyl o law mâch, neu o law yr arglwydd, can ni wata hyny o ddynion rywystlaw oc eu llaw, nac er chwant da, nac er peth arall: bei gwedynt gwystlaw hwnw, hwynt â ddylynt gwystlaw un arall. A llyna yr achaws nad rhaid mâch ar ddilyrwydd gwystyl a ddycoer i ar bâch, canys o'i anvodd y dygir; ac os rhydd yntau o'i vodd, cymmered yr hawlwr bâch ganto ar ei ddilyrwydd, rhag gwadu ohono nas rhoddes.

Tri pheth nid rhaid mâch ar eu dilyrwydd: cynnysgaeth gan wraig, ac ennill meddyg gan glâv, a chyvarws gwr gan ei arglwydd.

Tri rhyw ddadenhudd y sydd, a'r tri hyny ni ddylir eu barnu namyn i'r mâb yn lle y tâd: dadenhudd â'r aderedig, a dadenhudd bwrn a baich, a dadenhudd cardd. Pwybyneg y barner dadenhudd o â'r aderedig iddo, ev â ddyly eiste yn ddi-dwryv, ddienedig, heb ateb i neb, oni vo â'i gevin ar ei ddâs, ac yna ateb. Pwybyneg y barner iddo ddadenhudd o vod tâd yn cyvanneddu, a march a châr ganto, ev â ddyly vod yn ddienedig hyd yn mhen y nawved-dydd heb ateb, ac yn mhen y nawved-dydd cyvraith. Pwybyneg y barner iddo ddadenhudd o vod tâd yn gyvreithawl â bwrn ac â baich ganto yn cyvanneddu, a ddyly vod yn ddi-dwryv, ddienedig, hyd yn mhen y trydydd f'd heb ateb; ac yn mhen y trydydd f'd cyvraith.

Tri châr gychwyn heb ad-ddychwel: mâb â wato ei dâd unwaith, neu â gymmero unwaith; pa un byneg â wnel, ni

ddyly ei adwneuthur; a'r ail yw dyn â êl unwaith yn gyvreithawl o briodolder, ni ddyly byth ddyvod drachevyn; a'r drydedd yw gwraig â el unwaith ei baint oddiwrth ei chenedyl yn gyvreithawl, ni ddyly ymchwelyd byth drachen yn mraint ei chenedyl. Sev achaws yw hyny, wrth nad adwna cyvraith â wnel; ac na ddylir gwneuthur un o'r tri hyny namyn yn gyvreithawl.

Tri gorsav gwraig: cyntav, lle cysger genthi, hi â ddyly vod yno hyd yn mhen nawved-dydd; ail yw, lle desgaro ei gwr â hi, hi â ddyly vod yno hyd yn mhen nawved-dydd, i edrych â'i gyvreithawl ydd esgarwyd â hi, ac i vod yno ar ol y geinawg ddiwedddav or â eiddiai; trydydd yw gwraig y bo marw ei gwr, hi a ddyly vod yno uwch ben ei haelwyd hyd yn mhen y nawved-dydd, ac oddyna ar ol y geinawg ddiwedddav or â eiddiai.

Tair rhwyd brenin ynt, ei deulu, ac aswellt ei veirch, a'i re. Sev achaws yw, carcharawr â ddalo ei deulu, brenin bieu-vydd; ac anivel â ddaler ar aswellt ei veirch, pedair ceinawg cyvraith o hono; ac velly march â ddaler ar ei re, ev a ddyly pedair ceinawg cyvraith o hono.

Tair rhwyd mâb uchelwr: aswellt ei veirch, a'i genvaint voch, a'i re. Ac o cheif anivel ni bo ei f'eiddo yn aswellt ei veirch, neu ar ei re, neu ar genvaint ei voch, unrhyw gosp y sydd iddo ag â vo i'r brenin.

Tair rhwyd mâb aillt: ei braidd wartheg, a'i voch, a'i hendrev. O cheif anivel ni bo eiddo ei hun ar ei braidd wartheg, ev a geif bedair ceinawg gota o hono; ac anivel â gafai yn ei hendrev, neu yn mhlith ei voch, ev a ddyly bedair ceinawg gota o hono.

Tri chynghawawg cyvraith: rhanad galanas, a gwerth tai a dodrevyn, a dadyl mâch a chynnogyn. Sev achaws y gelwir y tri hyny yn gynghawawg cyvraith, rhag anhawsed eu dwyn ar gôv ac ethrylith.

Tri mud gorsedd: mâch, ac ynad, ac arglwydd; sev achaws y gelwir hwynt yn vudion gorsedd, wrth vod amser i bob un onaddynt y dylai vod yn vud: mâch, o'r pan eler yn nghyvraith am ei vechni ni ddyly ateb, namyn gwedi govyno yr ynad ai mâch ai nad mâch; a'r ynad hevyd, nid rhaid iddo ateb oni vo rhaid iddo adosparthu o'i ben; ac arglwydd hevyd, nid rhaid iddo vod yn rhaglavar: ac wrth hyny y gelwir yn dri mud gorsedd.

Tri aryv cyvreithawl, cleddyv, a'gwaew, a bwa â deuddeg saeth. Gwerth cleddyv

gwynsaid pedair ar ugaint; or bydd breulif un ar bymtheg; o bydd grymsaid deuddeg ceinawg; gwerth pob un o'r ddau ereill pedair ceinawg.

Tair helynt rydd y sydd: llewynawg, a dyvrgi, a haid wenyn. Sev achaws y mae y tri hyny yn rhydd, wrth eu bod yn dri treileddig enivel ac na wastadant yn un lle rhagor ar ei gilydd.

Tair asgavaeth milgi: ysgyvarnawg, iwrch, a llewynawg. Sev achaws y gelwir y rhai hyny yn asgavaethau milgi, canys y cyntav a'u coto bieuvydd; onid un peth, cyvarvod own y brenin neu gwn yr arglwydd a'r llwdyn a gyvotai gwn mab uchelwr: pwybynag hagen a gyvodaï un o'r tri enivel a'i asgyvaetha o'i vilgi, ev a'i pieuvydd.

Tri enivel cymmaint gwerth eu troed a'u henaïd: march, a hebawg, a milgi. Sev achaws yw hyny, canys hydroed yw pob un o honynt; ac enivel diwryn ac allo bydd gwedi na aller arver o honynt; ac arver o bob un o honynt y sydd o'i draed; ac wrth hyny y mae cymmaint gwerth troed pob un o honynt a gwerth ei enaid, pob un o'r tri hyny.

Tair sarâed ni ddiwygir: hon a gafo mab gan ei dâd, a'r hon a gafo gwraig gan ei gwr am un o'r tri achaws cyvreithawl, a sarâed gwr gan ei arglwydd.

Tri achaws y sydd y dyly gwr vaeddu ei wraig: o unaw meyl ar ei varyv, ac am gylavanu arno, ac am gafel gwr arall genthi. Os maedd yntau amgen no hyny, can cymerth ei ddwyn yn ei law ev ei hun ni ddily iawn.

Tri lle y rhan cyvraith yn ddeuhanner: cyntav, o damchweinai vod dylyed a mäch arno, a gadaw o'r cynnogyn ei wlâd, y mäch a ddily dalu hanner y ddylyed, cyd bo gwirion, am beri o hono i'r hawlwr ei gredu; a'r ail yw, o damchweinai amryson am dervyn ar wyr yn unrhyw briodorian baint gwarchadw, ac na wypai henuriaid gwlad yr iawn dervyn rhyngthynt, rhânu yn ddeuhanner y ddylyed rhyngthynt; a'r trydydd yw, o damchweinai vod ynys rhwng dwy avon, ac na bai nes yr un no ei gilydd, eu rhânu yn ddeuhanner a ddylyant. Velly y mae cyvraith cyhyd-edd: sev yw cyhydedd, pob dadlau a hebringer yn gyhyd ac yn gystal.

Tair dirwy ysydd: dirwy ymladd, dirwy drais, dirwy ledrad. Am bob gweithred a wnel dyn ni hanfo o'r tri hyny, camlwrw a dâl amdano. Sev yw cosp am bob un o'r tri uchod tair punt; a mesur camlwrw yw naw ugaint.

Tair over groes: croes risg pren, a chroes a waharddo lwybyr, a chroes ni hebringer a llaw. Am yr un o'r tair hyny ni ddilyr na diwryn na dial.

O dri achaws y dylir amobyri wraig: o gywelogaeth cyhoeddawg, ar ni bo na rhodd nac estyn; ac o veichogi ac o rodd ac estyn, can ni bo cywelogaeth; llathruddiaeth hevyd ev a ddilyr amobyri; ac eisoes ni henyw o un o'r tri achaws; sev achaws yw wrth ei hanvod o bob un o'r ddau, o rodd ac o gywelogaeth; canys pan aeth hi gan y gwr yn llathrudd, yna ydd ymaroes hi ei hun i'r gwr: o hyny ydd henyw llathruddiaeth o rodd ac estyn: o gywelogaeth cyhoeddawg pan henyw; canys cyvraith a ddywed, can ni chysgo gwr gan wraig a ddyco yn llathrudd, oni chymer gwr y tŷ vâch ganto ar ei hamobyri, taled ev ei hun yr amobyri.

Tri dyn a ddily dalu amobyri: y neb a vo roddiad arnei, a hithau ei hun, a'r hyn a ddywedasad ni uchod.

Tri dygiad a vydd ar vâb: un ei vam ar ei llowydd: a dygiad tâd neu genedyl yn y vameglwys; a'r trydydd ev ei hun, oni orddiwedd ei vam yn vvw, o gorddiwedd-asai ei vam yntau ei ddwyn, a'i vod yntau yn amheuedig. cyvraith a ddywed, na ddily ev ymddwyn, na chenedyl ei gymeryd; canys cyvraith a gydsynioedd gwybod o heni nad oedd vab y mab hwnw i'r tâd y tybygai ev ei vod yn vâb iddo; canys dug ei vam iddo, a hi yn gweled ei vod yn amheuedig.

Tri chymeriad a vydd ar vâb: un tavawd a'i gwata ac a'i cymer, ei dad ei hun yw hwnw; a'r ail yw, oni bydd byw y tâd, pencenedyl ar ei seithved o wyr, yn lle y tâd, gydag ev o'r genedyl; a'r trydydd yw, oni bai na thâd na phai canedyl, un gwr ar ugaint o'r genedyl a'i gwata ac a'i cymer; saith yn lle y tâd, saith yn lle y pencenedyl, a saith gyda'r pencenedyl: sev yw val y mae ei gymeryd o'r pencenedyl yn ei law, a'i roddi yn llaw y gwr hynav o'r gwyr; ac velly o hynav i hynav hyd ymhen y seithved gwr hyny: nid oes nodiad arnadynt, namyn eu bod yn genedyl or ni ddilynt rânu daiar ag ev. Un ansawdd a hyny y cymer: ac ynad a ddily varnu yr hwn a wnelont na'i wadu na'i gymeryd. Ac velly y mae cymeryd mab neu ei wadu. O darfai bod mab ar arddelw y tâd yn dyoddev, ac yn mywyd y tâd hwnw nas dyco ei vam iddo; cyvraith a ddywed na ddily y genedyl na'i gymeryd na'i wadu; canys gollyngwys hi yr amser y dylai ei ddwyn, os mynai; ac am hyny

y dywed cyvraith, na ellir dwyn mab i varw; namyn gallu ei ddwyn o'i vam i dâd arall, os myn; can ni ddug hwnw o'r blaen. Os hithau a'i dygasai hwnw, na da na drwg vai y tād, cyvraith â ddywed, na ddily ev gafel tād byth gwedi hyny, namyn hwnw; ac am hyny y dywed cyvraith, na ellir dwyn mab i varw.

Tair celvyddyd ni ddily mab taiawg eu dysgu, heb genad ei arglwydd: ysgoleig-dawd, a govaniaeth, a barddoniaeth. O damchweinai i vâb taiawg ddyysgu un o'r tair hyny heb genad ei arglwydd, cyvraith â ddywed, na bydd ryddach no chynt; canys yn anghyvreithawl y dysgwys; ac nad oes anghyvreith â ddylyo ddyvod yn gyvraith; ac na ddylyant hwyntau wrth ddylyed mab uchelwr ymryddâu namyn o arddelw cyvreithawl; a phwybyneg ni chafu arddelw cyvreithawl i ymryddâu, bid gaeth val cynt.

Tri pheth ni ddily taiawg eu gwerthu o bydd ar ei helw, mêl, a môch, a march ceillawg, heb genad ei arglwydd. Rhai a ddywed, os gwerth, y dily o'r gyvnewid ddyvod drachevyn, can nid oedd gyvreithawl y gwerthu; ac nad oedd ychydig dim â wnelid yn anghyvreithawl; eisoes mwyaev a gadarnâa, na ddily ddyvod drachevyn, namyn o gwnathoedd y mab aillt gam, y dilyai ei arglwydd arno os mynai.

Tri phriv raniad a vydd ar dîr: rhan rhwng brodyr, adran rhwng cevnderw, a chyhydded rhwng cyverdyr. Ni ddily na nai nac ewythr na rhânu nac adrânu na chyhyddedu; sev achaws yw hyny, or na orddiweddoedd ev ail rhan, ac na ddaeth ato yntau y rhan arall. Sev fordd oedd oedd hyny; os nai vab brawd vai ev i'r ewythr hwnw ni orddiweddoedd ev ei ran gyntav; sev oedd hōno rhan brodyr; ac na ddaeth ato yntau ran arall, oedd hōno adran cevnderw; ac velly y divernir y nai vab cevnderw, neu nai vab cyverderw. Ni ddily cafael ateb, namyn cyttir cenedyl, yr hyn â ddywedasam ni uchod a ddylyir o dîr or â vai rhan gynt arno; tîr rhydd hagen ev a ellir ei rânû â nai ac ewythr, ac ewythr a nai. O dervydd i ddyd mynu adran ag arall or â ddylyed, ev a ddyly ddwyn yr avel â vu yn llaw y tād, bei damchweinai colli peth o wir a chyvreith o hyny; ac o achaws ei ddyvod yn annilyl ato, ac na wypai ei vod yn annilyl pan ddathoedd ato.

Tair marw dystoliaeth y sydd: cyntav yw o honynt, o damchweinai i ddyd holi tîr o âch ac edryd, o fordd arall, a dodi yn mhen tyston barnu o gyvreithau tād, neu

hendad, neu orhendad, a na bai â watai ei ddwyn ar y crair â vo yn llaw ynad ryataw oc y tadau gantynt hwy barnu cyvraith rhieni i neb y sydd yn holi y tîr hwnw, neu o âch ac edryd ydd hawl, a'i ddodi yn mhen y tyston, yr unrhyw lw â ddaw ar y rhai hyny ag ar y rhai ereill uchod; ail yw odyd; trydydd yw rhych neu fos. O dervydd bod dyn â ryveddo cymeryd dedryd gan dyst yr hyd â welo, cyvraith â ddywed yn y lleodd hyny y dylir; canys peth tra-gwyddawl yw: ac wrth hyny y dily vrawd gyvreithawl barâu yn hwy no'r neb â'i barno; wrth hyny y mwynêir tyston o edryd y neb â'i rhywelai; ac wrth nad er yr hyn â welsant eu hun â atebant, namyn yr hyn â ddewis y gwyr â vu varw gantynt; wrth hyny y gelwir yn farw dystoliaeth.

Tri llysiant y sydd ar dyston: tirdra, galanasdra, a charennnydd nês. Gweicdra y sydd lÿs; ac wrth ei hanvod o genedlaeth galanasdra, ni rivir namyn tri. Pwybyneg â vyno lysu tyst o garennnydd nês, ev a ddyly ddwyn tyston cydgenedyd; can ni ddily estrawn ddwyn câr i neb, ac ni ddily ddwyn ei garennnydd.

Tri pheth â â rhwng dyn a thalu damdwng: cadw cyn coll, a geni a meithrin, ac arwaesav. Sev val y mae cadw cyn coll, gwedi adwaeno y colledig yr amser y colles yr eiddo, cafel o'r amddiifynwr ceidwaid ar vod y da hwnw ganto ev yn ei berchenogaeth ev cyn no'r amser hwnw: sev yw hyny cymodawg uwchlaw y drws, ac arall islaw y drws; or cefir hyny, digawn yw; ac oni chefir, advered i'r perchen yr eiddo.

Tri pheth ni ddilyr eu damdwng: cîg heb groen, ac ariant heb lestyr, ac fîd or â el i ar ysgub. Sev val y mae hyny, o chollai ddyd enivel byw, ac na orddiweddei y dyn lle bai ei dyb, namyn cîg heb groen, cyvraith a ddywed na ddily dyn ddamdwng anivel gwelw. A'r ail yw ariant heb lestyr â gollo dyn, ni ddily ei ddamdwng; canys unrhyw vydd pob ariant a'i gilydd: os collai yntau yn y llestyr, herwydd braint y llestyr y dily ddamdwng. Trydydd yw bei collai ddyd fîd ar ei golovyn, cyvraith a ddywed, na ddily ev ei ddamdwng, namyn ei gyvryw ag â gollo.

Tri chanlyn diwall y sydd: canlyn cwyn hyd ar rwyng, canlyn rhwym hyd ar varn, canlyn barn hyd ar dervyn. Deuryw ddiifyg canlyn y sydd: un na chanlyn ddim; ail yw amryveilu o'r canlyn i'r llall.

Tri dyn herwydd cyvraith ni savant

wrth à wnelont: un yw dyn meddw; ail yw mab cyn ei bedair blwydd ar ddeg; trydydd yw dyn à gymhellor o'i anvodd.

Tri braint y sydd i gynghellawr: braint castell, a braint amddifynblaid; a braint dyn disgyvraith. Sev achaws y mae braint castell iddo ev, carcharu à ddyco pan y myno; sev achaws y mae braint amddifynblaid iddo, am orvod arno ateb i orthrymder; sev achaws y mae braint dyn disgyvraith iddo ev, am nad oes i neb dasgu arno.

Tri dyn ni adwynnêir dim or à ddywet-ont mewn llys: dall, a meddw, a byddar. Sev achaws yw, am nad gwneuthuredig dim or à wnelont yn nghyvraith.

N Tri dyn à ddyly sarâed, ac ni ddilyant galanas: un yw, o dervydd tybiaw ar ddyn ladd arall, ac nas gwato, cyd boed gwirion, ac am hyny ei sarâu, ev à ddyly dâl sarâed, a pheï lleddid ni chai ddim; ail yw, o dervydd i ddyn dalu cwbyl o alanas, namyn un geinawg, ac am hyny ei sarâu, ev à ddyly dâl sarâed, a pheï lleddid ni chai ddim; trydydd yw caeth, nid oes alanas iddo, namyn talu ei werth, iddei arglwydd, mal gwerth llwdyn.

DOSPARTH CYVRAITH,

à dynwyd oc yr un llyvyr o Gyvreithian Hywel Dda.

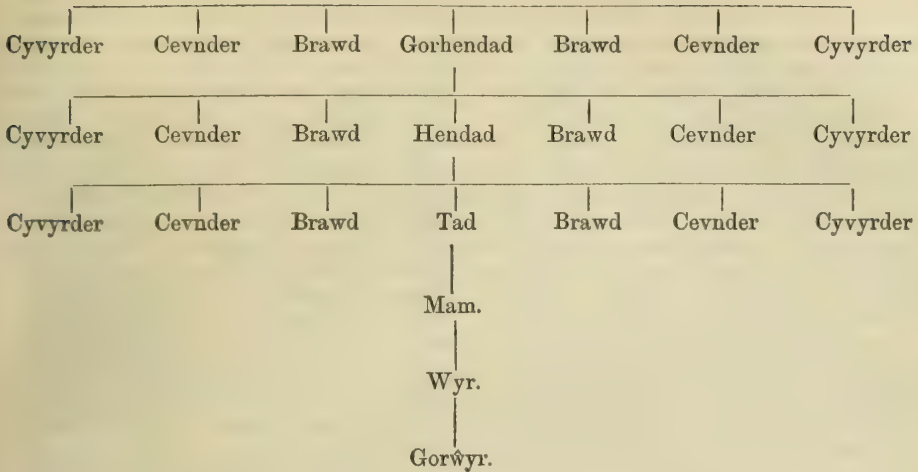
Pwybyneg à wnel avles iddo ei hun, neu ei etivedd, am dda cyfröedig, neu anghyfröedig, megis tîr a daiar, tra vo mab o vewn pedair blwydd ar ddeg, neu ddyn meddw, neu ddyn clâw, ni saiv neb rhyw amddifyn yn eu herbyn, pan ddelont, yn eu synwyr perfaith, i adovyn y ddadyl hòno ger bron brawdwr; neu yn erbyn eu hetiveddion, os am dîr y byddai y gynhen. Canys dau ryw oed à vydd ar y gyvryw vâb hwnw; pan vo yn saith mlwydd o vewn yr oed hwnw, ni vydd plaid atebawl i neb, namyn o dair dadyl: o goddiant à wnel ev i arall, oddieithyr sarâed; ac o dîr à ennillo ev iddo ehun o le arall; ac o dîr à holer iddo o ddadenhudd, ac o âch ac edryd; a hyny gan vod arfedawg fyddlawn, à roddo arglwydd iddo gwedi bo marw ei dâd: ac yna gyntav y dichawn dyngu: oed arall y sydd ar vâb, pan vo pedair blwydd ar ddeg; ac yno gyntav y dichawn roddi a gwerthu da cyvodedig ac anghyvodedig, ac y bydd dyn oed cwbyl iddo i sevyll yn nghyvraith gorsedd a barn, herwydd cyvraith gyfredin Cymru. DEWI BREVI.

Pedair allwedd yngneidiaeth y sydd: un yw mynych ovyn dy ddysg, ail yw cadw genyd dy ddysg à gefych; trydydd yw caru

ac ovni dy athraw; pedwerydd yw caru cywirdeb, a chasâu cam; a hyny er cariad Duw a'i ovn, a thremygu yr oes, o bydd heddyw, ni wyddost à vyddi evory; a hevyd cyvraith à ddywed, pan vo y tavawd yn barnu y bydd yr enaid yn crynu; ac wrth hyny, dau beth y sydd doethineb o gyvraith ynghyd; nid amgen, dysg a doethineb anianawl; ac wrth hyny y dywedir, ni bydd ynad neb er dysg, ac ni bydd ynad neb heb ddysg: sev yw hyny, er à ddyago dyn, ni bydd ynad ev, oni bydd doethineb yn ei galon; ac er maint vo y doethineb anianawl, ni bydd ev ynad heb ddysg. DEWI BREVI.

Mae yn nghyvraith Hywel hawl, a gwrthhawl, ac arhawl, ac arabhawl. Sev yw deall hyny, megis pei damchweinai i i ddyn werthu march i arall, trwy vechni, erbyn diwrnawd, ar gafel tâl, a chwynaw am ei werth; a dodi o'r amddifynwyr yn erbyn yr hawlwr, am y march à brynasai, un o'r pyncan hyn, ai y ddera, ai y llynveirch, ai y du ysgyvaint, a bod yn llywygus; a dywedyd y dylai iddo yr hyn à varnai gyvraith iddo am yr hyn à ddotai yn ei erbyn o'r pyncau hyny; cyvraith à ddywed, na ddylir ylwyr iddo yr ateb hwnw; sev achaws, am ei bod yn withhawl, a bod cyvraith yn dywedyd, na ddylyir dodi gwrthhawl yn erbyn hawl. Sev yw deall arhawl, or damchweinai i ddyn venthyciaw march, neu beth arall, gan ddyn, a chyn dawed y march adrev at ei berchen, cyvodi hawl o arall ar y march yn llaw benthyciwr, a gwneuthur rhyw dâl o dda i'r neb à i holai; ai rhoddi meichau ar y march i'r neb à holai, mewn diwrnawd, oni chafai warant amdano; a gwedi hyny dawed at y neb à'i benfygiawdd iddo, a ceisiaw ganto ddawed i warantu y march iddo, neu dalu y da i'r benfygiwr à daliesai i'r neb a holysai y march iddo, ni ddyly y neb à roes y march i venthyg vynyed i warantu iddo, na thalu neb rhyw dda i'r benfygiwr, am luniaeth na masnach à wnelai benfygiwr yn absen y neb à roddasai y march yn menthyg; canys bod hyny yn arhawl ar y benthyg; a bod cyvraith yn dywedyd, pwybyneg à venthycio enivel, na dim arall, y dylly ddawed adrev heb hawl a heb arhawl drachevyn arnynt. Deall arabhawl yw, pei damchweinai i ddyn govyn a holi peth à ddarfai ei dderbyn yn y blaen drwy dervyn cyvreithawl, ni ddyly; canys arabedd mawr a gwatwar y geill cyvraith gwynaw am y rhyw hawl hòno mwy, ac ni wrandewir byth. DEWI BREVI.

Y fugyr uchod á ddengys i ddyn wybod dosbarth a synwyr ar ei rieni, a'i gydetiveddion, a'i blant : canys rhieni dyn yw ei dád, a'i hendad, a'i orhendad; cydetiveddion ynt brødyr, a chevndyr, a chyvyrdyr; etiveddion i ddyn yw y rhai á hanfo o'i gorf; megis máb, a gwyr, a gorwyr. Ac os cyvrwys vydd y dyn á vyro y fugyr enwedig uchod, pan vo marw dyn o un o'r tair ách o gorf y cyf cynnalawdyr yn ddietedd o'i gorf, ev á wyr pwy a ddyly cafael tîr hwnw herwydd cyvraith; canys hyd y drydedd ách y mae priawd ran ar dir, yn llys cymwd neu gantrev, ac y gellir ei holi yn y gyvryw lys hòno; ac ni ellir canlyn cwyn ách ac edryd y maes o lys dygynnull, lle bo brawdwr penadur o blaid y brenin yn eiste ac yn rhoi cyvraith, trwy vrait penaduriaeth y llys oruchel, heb neb rhyw ddifyg yn y gyvraith hòno, na neb rhyw eisieu teilyngdawd na chyviawnder; canys serthain o bynciau á berthyn ar y llys oruchel i dervynu o'r rhai á gefir eu gweled rhag llaw yn ysgrivenedig yn amlycach; ac ni ellir eu tervynu yn llys cymwd neu gantrev, o herwydd amryeilon achwyson, val y cefir ei weled rhag llaw, o herwydd na ddylyr tervynu nac arver o un rhan o awdurdawd y gyvraith yn ei gilydd, ond ei gadael megis y gosoded o'r dechreu; ac o herwydd hyny y mae yn rhaid i ddyn ddysgu a manoli ar ddosparth pob rhan o'r awdurdawd, val y tystiolaethir rhag llaw.

Pwybyneg á vyno gwybod beth yw cyvraith, ac ei rhànau, ac adnabod devnydd hawl, a pha wedd yr ateper i hawl a hyny ar ddeall a grym tair testyn o'r brawd-

lyvyr; nid amgen, tair rhan awdurdawd cyvraith, ac ar dri devnydd hawl, ac ar dri rhyw ateb y sydd yn y gyvraith; a'r llyvyr hwn á elwir gwyddor cyvraith Hywel Dda —Pwybyneg á vyno ddysgu cyvraith, rhaid vydd iddo wybod beth yw cyvraith. Canys cyvraith y sydd osodedigaeth gyv-iawn, wneuthuredig o gyvundeb y brenin a ei deyrnas, a deall y doethon i ddosparth cynhènau amryson cyvrwng hawlwr ac amddifynwr, trwy gyvarnodedigaeth ped-war peth: arglwydd cyfredin, yngnad cadeiriawg, a dwy blaid gyndrychawl, ac yn nesav y gellid i wirionedd.

Gwedi gwyddo dyn beth yw cyvraith, a phy sawl rhan awdurdawd y sydd, val y gallo ddeall pob rhan ar neilltu, a pheth a berthyn ar bob rhan; canys tair rhan yw yr awdurdawd; nid amgen, cyvraith llys benadur y brenin, a chyvraith y wlád, ac arver o bob un ohonynt—

Ar y rhan gyntav y perthyn amlycâu braint y brenin a'r vrenines, a'u hetiveddion, a holl swyddogion y llys benadur, a thervynu pynciau ni ellir eu tervynu mewn llys cymwd neu gantrev oddieithyr pynciau á osoded i'r llys dygynnull; nid amgen, un pwngc ar bymtheg, yr hwn á gefir yn lle arall, yn Lladin, val y mae haws ei goelaw a'i weled yn ysgrivenedig.

Hysbys yw mai yn y llys benadur y tervynir amryson rhwng gwystyl a gwrth-wystyl, neu osodedigaeth barn, hyd pan dderchaver ger bron canonwyr; ac yna llys dygynnull biau, a thir gweithred, a rhybuddedd, a chyvarws; a phob tîr á vo dan vrait y llys benadur, llys benadur a'i tervyna.

Llawer o bethau a ellid eu tervynu mewn llys cymwd neu gantrev, od unir yn y llys benadur am danynt, nid yw cyvraith yn cadw, hyd na aller tervynu yn y llys benadur, or ewynir yno am danynt; oddi-eithyr peth myriedig â orfo herwydd deall cyvraith ei ddwyn i'r llys i hanfo. Hevyd, tîr â holer o âch ac edryd o'r priawd ran allan a ddylir ei dervynu yn y llys benadur. Ac hyd y drydedd âch ev a ddylir holi tîr yn yr orsedd y hanfo y tîr; megis rhwng brodyr a chevnderw a chyverderw; canys pob un o'r rhai hyny a wŷr ei ran briawdylr â ddylr ei gafel, o herwydd cyvraith: o hyny allan nid oes briawd ran ar dir, cyd bont briodorion; am hyny y soded herwydd cyvraith y rhyw ddadyl hōno wrth y llys benadur; canys cwyn goruchel y gelwir hwnw, o herwydd deall y doethon.

Llyma yr achaws na ellir tervynu cwyn âch ac edryd, o'r drydedd âch allan, yn llys cymwd neu gantrev; am na ellir canlyn cwyn âch ac edryd, eithyr ar welygordd o gydgeraint, i'r neb â holo y tîr, ac â vont yn cynnal y tîr hwnw trwy yr un rhyw gyf cynnalawdyr y bo yntau yn holi rhan gyda hwy o'i blegid, ac yn gallel arwain ei âch yn ddiddifoddedig, trwy dwng henuriaid gwlad hyd ato, ac nad el tair gwaith ar gogail. A rhag damchweinaw y rhyw dir hwnw mewn amryveilon gynghelloriaethau gwedi rhannu rhwng y welygordd, a dyvod rhan rhai o'r welygordd mewn rhyw rai o'r cynghelloriaethau, a rhan ereill mewn rhyw rai ereill o'r cynghelloriaethau, val na ellid eu cafel dan llys cymwd neu gantrev, y gosoded y rhyw ddadyl hōno wrth y llys benadur; mal y gellir cymhell pawb o'r welygordd drwy rym un cwyn cysylltedig i gyd-ateb i'r neb a'u holai; can ni cynghain cwynaw o orsedd i orsedd am un devnydd; na chwynaw rhag un dyn, neu ddau, neu dri, cwyn âch ac edryd o'r drydedd âch allan, gan vod mwy o'r welygordd yn cynnal y tîr yn eu herbyn. Sev achaws yw hyny, ev ddamchweinai vod etiveddiaeth o dir gwedi disgyrn mewn mân rannau rhwng deugaint neu driugaint o gyd-ddilyedogion, a bod un o'r welygordd, ev a'i dâd, a'i hendad, a'i orhendad, y maes o'r wlad heb gafel rhan, os hwnw a ddalai a holi un o'r welygordd ar neilltu, od ennillai ev ddim, yno ev a gafai gystal â hwnw, er maint â vai yn ei law; canys, lle ni bo priawd ran ar dir, ni ddily priodwr ragor â'i gilydd; ac velly yr ai ev ehunan yn yr hanner o'r holl etiveddiaeth, lle ni ddilyai ev, o herwydd cyvraith, namyn cymmaint ag un o'r cyvrivedi â vai

yn cynnal y tîr yn ei erbyn; ac wrth hyny y gosoded yr hawl hōno wrth y llys benadur, lle y gellir cymhell pawb i gyd ateb. Ac os ennill a wnelai ev, yno rhoddi cynnwys iddo ev gyda hwynt: sev vyddai hyny cymmaint ag un o'r cyvrivedi â vai yn cynnal y tîr yn ei erbyn. Eithyr o darfai i un wneuthur adail neu lavur arall cyvreithawl, na chychwynai erddo oddiarno, o dichawn ddangaws tu athal iddo yn lle arall cystal â'i le yntau, ped vai heb y llavur cyvreithawl arno; ac onis dichawn, rhaid vydd ei gynnwys yno, eithyr gwneuthur iawn am yr adail a'r llavur â wnathoeddid ar y tîr o'r blaen; canys y trydydd prid ar dir yw llavur cyvreithawl â wnelar ar dir, y bo gwell y tîr erddo; a hyny a ddily ev ei dalu, o cheif ei ran heb gwyn, megis y dily dalu gobyr gwarchadw.

O dervydd tybgygu gallael o vrawd, neu gevnderw, neu gyverderw, neu gyd-ddilyedawg arall, holi cyvran o dir o'i gyd-ddilyedawg, trwy gamoresgyn, nis dichawn o herwydd cyvraith. Sev achaws, am na ellir, trwy gamoresgyn, eithyr ennill cwbyl, neu golli cwbyl, eithyr yn un lle, pan ddisgyno anddilyedawg yn briodwr ar dir, a dyvod dilyedawg diddifoddedig ei briodolder i holi hwnw, ni ellir gwrthladd y priodwr o'i ddilyed; am na ddifoddes ei briodolder; na gyru y llall y maes, am ei ddisgyn yn briodwr; a llyna yr un lle y cefir cyvran trwy gwyn camoresgyn. Os y dilyedawg a oddev yr anddilyedawg i gynnal tîr yn ei erbyn, drwy dair oes rhieni o bob parth, yn un orsedd cymwd neu gantrev ag ev, ni wrandewir y dilyedawg gwedi hyny; canys argauedigaeth dragwyddawl yw. Os yntau a vydd mewn gwlad arall, o achwyson cyvreithawl, pa amser bynag y dêl, o wevn y nawved dyn, ev a wrandewir, ac a roddir cynnwys iddo, val y dywesbwyl o'r blaen.

A llyna dalym o bynciau â berthyn ar y rhan gyntaf o awdurdawd cyvraith.

Ar yr ail rhan o'r awdurdawd yr amlycêir y gyvraith osodedig â osoded rhwng y brenin a gwyrr y deyrnas, a rhwng pob rhai o'r rhai hyny a'u cilydd; ac yn hōno y mae tair colovyn cyvraith, a gwerth gwyllt a dôv, y rhai y harvero dynion o honynt, a chyvraith tîr a daiar, a theithi mâch a chynnogyn, a devodau cyvreithawl, a llawer o bynciau ereill, val y mae y brawdlyvyr yn eu dangaws; a'r rhai hyny oll a orvydd eu gwybod, a'u deallu yn llwyr, ac yn vanol, cyn bo teilwng dyn yn vrawdwr mewn cyvraith.

Yn y drydedd ran o'r awdurdawd y mae rhan o bob un o'r ddwy gyvraith; o gyvraith y llys ac o gyvraith y wlad, yr hwn a elwir yn arver cyvraith. Ac yn y rhan hŏno y mae amser i ddechreu amaryveilon holion; val nawwed dydd mai neu ragvyr, am dir a daiar o'âch ac edryd; neu at ovyn dadyl ebrvygedig; a chynnal amser i dystu, neu i alw gwybyddiaid, neu eu llysu, neu eu gwrthneu; neu amser ymwystlaw a barn. A'r rhan hŏno a ddengys cadw modd pob dadyl rhag gwallawgair, neu anhysbysrwydd, neu lithraw amser; a hyny drwy ymhawl, val y dewiso gwyr y llŷs a'r brawdwy, a'u gair tra gair, a'u gwers tra gwers.

Gwedi y gwelo dyn bob rhan o hwn ar neilltu, a phob testyn yn mhob rhan, a phob gair yn mhob testyn, haws vydd iddo ddeallu cyvraith; canys ni wyr cyvraith onid y neb â wypo ei deallu. Gwedi gwypo ev hyny oll, yna y mae iddo ev wybod gwneuthur hawl ac ateb.

Pwybyneg â vyne gwneuthur hawl, rhaid vydd iddo wybod by sawl devnydd hawl y sydd. Canys tri devnydd hawl y sydd: golwg, a gair, a gweithred. Er bod golwg a gair a gweithred yn dri devnydd hawl, nid ydyw cyvraith yn dywedyd vod pob golwg a phob gair a pob gweithred yn ddevnydd hawl; wrth hyny rhaid yw gwybod pa rai y sydd ddevnydd hawl, a pha rai nid ydyw.

Ac yn gyntav am yr olwg y mynegir, val y mae yn y brawdlyvyr yn dywedyd, tair golwg a ddygir yn nghyvraith: golwg tyst o'i dystoliaeth, a golwg mynegwr o'i vynag, a golwg llygatyrydd celus, am ladd, neu losg, neu ledrad. Sev modd y deallir hyny: pan holo dyn beth i arall trwy wybyddiaid, y gwybyddiaid hyny a eilw cyvraith yn dyston yn y lle hwnw; canys pwybyneg a allo ddwyn tystoliaeth, iawn yw ei alw yn dyst; a chyvraith a ddwyed y dichawn gwybyddiaid ddwyn tystoliaeth yn erbyn gwâd ac amddifyn; ac y dichawn ddwyn tystoliaeth am â vu cyn ymhawl; a chyda hyny, y dichawn ddwyn tystoliaeth yn llawer lle; ac wrth hyny y gellir eu galw hwyntau yn dyston. A phan dyngo y rhyw dyst hwnw, rhaid vydd iddo dyngu gwybod a gweled yr hyn â dyngo, val y dywed cyvraith; canys llw gwybyddiaid yw tyngu gwybod a gweled yr hwn â dyngo. A llyna ollwng tyst o'i dystoliaeth; achaws trwy ei dystoliaeth ev am yr hyn â welas y dylynir yr hawl hŏno; velly y dywed cyvraith vod yn ddevnydd hawl ei olwg ev o'i dystoliaeth.

Llw tyst arall, megis tyst ar wallawgair, yw tystu iddo gynt yr hyn y bo yn ei dyngu.

Ail yw golwg mynagiad o'i vynag; sev modd y deallir hyny: o dygir da yn lledrad rhag dyn, a'i wadu o'r llovydd, a dyvod y colledig a mynagwr ganto, a lliwaw ar y llovydd y lledrad; llw y mynagwr hwnw yw tyngu gwybod a gweled ar y llovydd y lledrad; a hwnw yw golwg mynagiad o'i vynag; ac o rym yr olwg hŏno y dylynir yr hawl ar y llovydd, ac y gyrrir dan raith gwlad; ac am hyny y gelwir yn ddevnydd hawl; a hŏno yw yr ail olwg â ddygir yn nghyvraith.

Trydydd yw golwg llygatyrydd celus, am ladd, neu losg, neu ledrad; sev modd yw hyny: o dervydd i ddyn vod yn afeithiwr, drwy lygatyryddiaeth; megis gweled ladd dyn, gan ei oddev, devnydd hawl vydd i rieni y lladdedig hwnw, a'i gydetiveddion, ar yr afeithwr hwnw; canys iddynt hwy y telir tâl am afeithiau, a gwad am lovyddiaeth hevyd; ac iddynt, ac i'r genedyl, os holant, a chamllwrw i'r arglwydd; can nid oes am afaeth, heb weithred llaw neu droed, i'r arglwydd namyn camllwrw.

Ail devnydd hawl yw gair; canys tri gair celus y sydd: gair y bo gweli tavawd am dano, a gwallawgair mewn llŷs, a thavodryddiaeth, am ladd, neu losg, neu ledrad.

Sev modd yw hyny: or dywed un gair hagyr wrth brenin, devnydd hawl i'r brenin a vydd arno; canys ev ddily talu camllwrw yn ddeuddyblyg iddo; neu or dywed un gair hagyr wrth efeiriad brenin, yn un o'i dair gwyll arbenig, neu yn darllen llythyr, neu yn ysgrivenu rhag bron y brenin; ac i vrawdwr, pan ymwystler yn ei erbyn am ei iawn varn, os ev a'i cadarnâa; devnydd hawl vydd i'r brawdwr arno; canys ev a ddily dalu sarâed iddo: hevyd ev a ddywedir y dily y brenin gosb am air hagyr â ddyweto dyn parth a'r llall mewn eglwys, mewn mynwent, ac mewn gorsedd gyvreithawl; devnydd hawl vydd i'r brenin arno o gamllwrw, cyd ni chafu y neb y dyweter wrtho ddim iawn.

Ail gair celus yw gwallawgair mewn llŷs; a hyny vydd o'r tri modd hyn: gair gwall yn holi, o'r rhwyf neu eiseu; gair gwall yn amddifyn o'r rhwyf neu eiseu; a gair gwall yn gwadu. O'r cyntav y cyll hawlwr ei hawl o'r â berthyno wrth y gair, or dygir tyston yn ei erbyn, ac ni chyll gamllwrw; can nid oes gwynau celus eithyr tri: o'r ail neu o'r trydydd y cyll amddifynwr gamllwrw, a diwryn yr hawl or â

berthyno wrth y gair y tystwyd o'i wall; a devnydd hawl a vydd i'r brenin o gam-lwrw arno. Sev yw deall gair rhwyb, dywedyd mwy no mesur y gyvraith; deall gair eiseu yw dywedyd llai no mesur y gyvraith.

Trydydd gair celus yw tavodryddiaeth, am ladd, neu losg, neu ledrad; sev modd yw hyny: o dervydd i ddynd, drwy gysynied, vynegi i'r llovydd ba le bai y dyn à leddid, a'i gyfelybion yntau, devnydd hawl a vydd i rieni y lladdedig hwnw, a'i gydetiveddion, ar yr afeithiwr hwnw; canys iddynt hwy y telir tâl am afeithau, a gwâd am lovyddiaeth hevyd iddynt, ac i'r genedyl hevyd, os holant. Rhai a ddywed, na ddyly cenedyl dâl dros afeithau; canys na ddyly cenedyl namyn tâl galanas a thâl sarâd; ac na henyw arian diwad o un o'r rhai hyny: cyvraith a ddywed, mai i rieni a chydetiveddion y lladdedig y telir tâl am afeithau à voynt gyvaddev: hevyd, cyvraith a ddywed, holl afeithau gweithred, o afeithau galanas, neu losg, neu ledrad, dirwyus vydd pob un o honynt: tavodryddiaeth, a llygadryddiaeth, heb weithred llaw neu droed, camlyryus vydd y neb à'u gwnel. Tâl dros afeithau galanas addevedig, i rieni a chydetiveddion y lladdedig y telir o gyvraith, or ewynant amdano. Ac iddynt hwy, ac i'r genedyl hevyd, y dylir talu y rhaith i wadu llovyddiaeth, neu dalu galanas iddynt.

Trydydd devnydd hawl yw gweithred; ac er bod cyvraith yn dywedyd vod gweithred yn ddevnydd hawl, nid ydyw cyvraith yn gallel dangaws na mynegi by sawl gweithred y sydd devnydd hawl; namyn pob gweithred à wneler yn erbyn cyvraith, devnydd hawl yw i'r neb y gwneler gweithred iddo ar y neb a'i gwnelo; megis trais, lledrad, ac anghyvarch, a'r cyfelybion; oddieithyr gweithred ei cynddeiriawg, a'i gyfelybion. Hevyd y mae tri gweithred ar brawv i'r neb a'i dylo, megis y dywed cyvraith yn y brawdlyvyr am lavur cyvreithawl, neu anghyvreithawl, à wneler am dir, a'i gyfelybion.

Gwedi gwypo dyn by sawl devnydd hawl y sydd, rhaid vydd iddo wybod pa vodd yr holir, a pha vodd yr atebir; canys o bedwar gair a'u perthynasau y holir, ac o dri gair yr atebir. Sev ynt y pedwar gair y holir, nid amgen: Pwy à holych, beth à holych, pa vaint à holych, a pha amser y holych. Gwedi gwypo dyn hyny, rhaid vydd iddo wybod beth a berthyn wrth bob gair ar neilltu. Wrth y gair cyntav, nid amgen, Pwy à holych, y perthyn hen-

wi henw priodawl yr hawlwr, a henw priodawl yr amddifynwyr. Hevyd py at y bod y gwyn; megis wrth swyddogion yr orsedd hōno, neu wrth gynghellawr, neu megis hyn, Namyn Ithel ab Cyvnerth, cyndrychawl yn canlyn cwyn wrth swyddogion yr orsedd hon; (ac o myn dywedyd, yn bēnav swyddawg, wrth y cynghellawr, neu wrth y dystain, os yn y llŷs dygynnull y bydd; ac onis myn, nid oes na gwall nae eiseu, er na ddyweter) rhag Tudyr ab Gronwyyng nghyfleu amddifynblaid. Hyny a berthyn wrth y gair cyntav o'r hawl; wrth yr ail gair, nid amgen, Beth à holych, y perthyn henwi pa fordd yth wahanwyd o'th â: ai o drais, ai o ledrad, ai o anghyvarch, ai o lôg, ai o adneuaeth, ai o venfyg, ai by argywedd bynag à wneler it', neu ar dy eiddo; a hevyd, pa ryw dda wynt; ai aniveilaid, ai aur, ai ariant, ai dylwedogaeth o dir a daiar drwy un o'r dadenuddiau, neu o gamoresgyn o un o'r tri, ai trwy ach ac edryd; os o lôg, neu adneu, neu venfyg, henwi pa ryw gadernid y sydd ar ei gafel drachevyn; neu os drwy gyvnewid, neu ammod, neu luniaeth arall, henwi pa ryw gadernid y sydd arnynt; megis hyn: Drwg ddevnydd ac achaws, nid amgen fodd vu, noc i'r Tudyr ddwyn march coch yn anghyvarch arno ev. A hyny a berthyn wrth yr ail gair. Wrth y trydydd gair y perthyn, nid amgen, Pa vaint à holych; sev yw hyny, os aniveilaid, mynegi pa rivedi à voynt, a pha deithi arnynt; os march, neu eidon, cyn ei gyvlawn deithi, mynegi ei oedran; os aur, neu ariant, mynegi pa rivedi voynt; os argywedd, pa vaint, a pha vaint vo yr hawlwr; os am goed, pa rivedi voynt, a pha ryw goed voynt, ai derw, ai cyll, ai drain, ai pob un o honynt, ai coed ereill, os tîr a daiar, henwi pa rivedi o erwydd; a pha beth a ddylir dros yr eiddo, neu dros yr argywedd, ai arian cyvraith, ai arian cwtâon; megis hyn: Yr hwn varch oedd gyvlawn deithiawl, yr hwn a eilw cyvraith yn varch tom, ac a gywerthyddiai driugaint o'r ceinogau cwtâon. A hyny a berthyn wrth y trydydd gair. Wrth y pedwerydd gair, nid amgen, Pa amser y holych, y perthyn mynegi y dydd a'r vlwyddyn yth wahanwyd o'th eiddo, neu y gwnaethbwyd yr argywedd, neu yr ammod, neu y lluniaeth; neu os cyvnewid, pa ddydd, a pha le y bu; neu os llôg, neu adneu, neu venfyg, pa ddydd, a pha vlwyddyn y dylesid ei gafel drachevyn, neu dalu dros ei gyvnewid; os tîr, pa ddydd yth oresgynwyd ohono, a pha le y mae y tîr, a pha vaint y sydd iddo;

a mynegi pa un o'r tri diebryd yth dioberwyd o'th eiddo, neu yth argyweddwyd; a mynegi py ryw bersonoliaeth vo i'r hawlwr, neu i'r amddifynwr, yr amser y gwnaethbwyd yr anghyfraith. A hyny a berthyn wrth y pedwerydd gair o'r hawl; megis hyn, henw y dydd a'r vlwyddyn y gwnaeth ev yr anghyfrach: Dydd mawrth nesav gwyl Luc diwedddav à lithroedd yn y vlwyddyn hon, lle yr oedd y march, pan ddycbwyd dan vrait gwialen y gynghelloriaeth hon, ac à elwir Glan Marlais, a bod Ithel yn berson cyvreithawl i ovyn, a Thudyr yn berson cyvreithawl i ateb; a bod cyvarch arno ev ar ddydd mawrth nesav yn ol calangauav, à lithroedd yn y vlwyddyn hon; a negydd vu, ac herwydd y negyddiaeth ei vod ev yn tynu yn un o'r tri diebryd, nid amgen, dwyn peth ar ddyn heb adver, a deisyw gwrthieb; ac o bydd neb ryveddo gosawd dydd cyvarch ar yr hawl, heb ei vod yn berthynas i un o'r pedwar gair rhwym, rhaid yw ei enwi; canys ni byddai diebrydig nes ei vod yn annegydd, ac na ddoed brawd ar negyddiaeth, nes ei gyvarch; ac nad oes achaws hawl heb ddiebryd; ac wrth hyny, rhaid yw henwi y dydd cyvarch.

Gwedi y gwypo dyn pa vodd y holir, rhaid vydd iddo wybod pa vodd yr atebir; canys o dri gair yr atebir, o wâd, neu addev, neu amddifyn.

Am y gwâd cyntav y treithir. Tri rhyw wâd y sydd: gwadu oll y ddadyl à ddoter ar ddyn; a hòno à wedir drwy raith osodedig, heb na mwy na llai. Ail yw addev rhan o ddadyl y ddrygweithred, a a gwadu cwbyl o'r gweithred; a hòno a wedir gan chwaneâu rhaith osodedig; megis yn ngholovnau cyvraith am loryddiaeth, hyn y dyngai degwyr a deugaint, gan wadu llovyddiaeth a'i hafeithau yn hollawl; yna y twng cant, neu ddeucant, neu drichant, gan wadu llovyddiaeth, ac addev afaeth: sev modd y gellir hyny, anhaws vydd credu y neb à addevo ran o ddadyl y ddrygweithred, no'r neb à wado y ddadyl oll; ac wrth hyny y chwaneceir à vo wrth vrait yr hwn à addevo Trydydd yw addev rhan, a gwadu rhan arall, heb weithred ynddo; a hòno a wedir gan leiau rhaith osodedig; megis mewn mech-ni, llw mach ar seithved o'r dynion nesav i werth, gan wadu y wechni oll; yna y twng ev ehun, gan wadu rhan ac addev rhan arall o'i wechni; sev modd y deallir hyny: haws vydd ei gredu herwydd iddo addev rhan o'i wechni, no pheig gwatai y cwbyl; canys rhag talu y gwedir; ac am hyny y

lleieir rhaith arno; ac herwydd nad oes drygweithred ynddi; cyfelyb i hyny, megis pei holai ddyn bunt i arall, ac addev o hono y lleill chweugaint, a gwadu chweugaint arall; yna y gwedir gan leiau rhaith osodedig; lle tyngai wythwyr a deugaint gan wadu punt, hanner y rhaith vydd eiseu am yr hyn à addevoedd; can nid oes gynghaws gan addev. Ac velly pob gwâd a vydd cwbyl wrthieb i'r neb a'i harddelwo, tan dalu cwbyl raith, ac à berthyno wrth vrait yr hyn à holer, na llw un dyn, na llw lliaws. Lle bo un tavawd yn gyru, ac arall yn gwadu, llw un dyn y sydd ddi-gawn i wadu hyny, ar amser gwrthdwng, lle perthyno; rhaith osodedig a'i gwata. Od enwir bangor ar yr hawl yn gadernid ei harchwiriaw, megis briduw, neu wechniaeth, neu wybyddiaid, ammodwyr, a'u cyfelybion; y rhai hyny oll drwy raith osodedig y gwedir pob un o honynt; a hyny herwydd braint y bangor à osoter i archwiraw yr hawl; ac nid o herwydd maint y ddylyd yn y lle hwnw.

Ail gwrthieb yw amddifyn. Tri rhyw amddifyn y sydd: un yw, na wrtheber yn anamserawl i'r govyn. Sev modd y deallir hyny, nid amgen, cadw amser; megis y gallo archwiraw i ddedyd gwlad; eithyr lle perthyno côv llŷs, nad oedd gollamser yr amser ei hamddifynwys, neu y gwadwys, neu y gwrthebwys yr hawl, megis na wrtheper cyn ei holi, neu na thalai wâd yn oed y gyvraith, neu nad amddifynai, cyn ateb i'r devnydd, neu na lysai, neu na wrthneu, neu nad ymwystlai yn amserawl, a'r cyfelybion; megis y dywed cyvraith yn ei harveron; canys cyvraith a ddywed vod yn rhaid cadw amser yn mhob peth. Ail yw amddifyn mal nad atepo byth i'r hawl; sev modd y deallir hyny, megis bei damchweinai wrthieb i hawl, gan allu provi, drwy un o'r tervynau uchod, vod gwall dadlwriaeth, à vai yn cyvladd à grym a devnydd y ddadyl o gwbyl, hyd na bai yn pwysaw ar vod dadyl nac arver dadlwriaeth, megis gwyddwaledd cywlad, neu arab hawl, neu hawl heb berchen, neu golli amser, megis y bai yn argaudeigaeth dragwyddawl, a'i chyfelybion. Trydydd yw amddifyn gan ateb, mal na choller dim o yr hawl. Deall hyny yw, pan wrthepai amddifynwr gan dystu gwallawgair neu anhysbysrwydd ar hawlwr, oddieithyr colled dragwyddawl, neu dystu hawl dra blwyddyn, neu wrthhawl yn erbyn hawl, neu ovyn dyled cychwynawl yn y dyddiau deddvon, neu ovyn tîr a daiar yn amser caeth cyvraith, yr hyn a ddisgyn yn

argauedigaethau amserodd; ac yna y mae cênatâedig cyrchu cyvraith o newydd.

Ni chawu cyvraith rhwng dyn a'i dir dylyed yn llai ysbaidd na thair oes rhieni o bob parth; a hyny yn dangneveddus. Sev yw tair oes rhieni, naw ugain mlynedd; triugaint mlynedd yn mhob oes.

Amryveilion bethau gwiwgor oc yr un llyvyr.

Saith esgobdy y sydd yn Nyved: un yw Mynyw, yn eisteddva arbênig yn Nghymru; ail yw Llan Ismael; trydydd yw Llan Degeman; pedwerydd yw Llan Ussyllt; pymmed yw Llan Teilaw; chweched yw Llan Teulydawg; seithved, Llan Ceneu. Abadau Teilaw a Theulydawg, ac Ismael, a Degeman, a ddylyant vod yn llythyrwl urddon. Ebediw pob un o'r pedwar hyn, deuddeg punt; ac i arglwydd Dyved y telir; a'r neb â ddel yn eu lle â'i tâl. Mynyw a ddyly vod yn rhydd o bob dylyed. Llan Ceneu, a Llan Ussyllt, a ddylyant eu bod yn rhydd o ebediw, can nid oes tîr iddynt. Y neb â wnel gwaed ar un o abadau yr eisteddvâau arbênig vry, taled iddo saith bunt, a golchyddes o'r genedyl, er gwaradwydd i'r genedyl, ac er cadw côv am y dial.

Pan symudawdd Hywel Dda gyvreithiau cyfredin Cymru o ddull Dynnwâl, tri llyvyr a osodes: un wrth ei lîs beunyddiawl breswyl iddo ei hun; a'r ail yn Ninevwr, o vrait Deheubarth; y trydydd yn Aberfraw, o vrait Gwynedd a Phowys. Amryval vreinnau a osodes i amryveilion lyvrau: a hevyd, yn Ngwynedd a Phowys un brawdwr swyddawg, a chyvraith pencenedyl, a chyvraith..... ac alltudion, a'r dadenhuddau byrion, a phrawv i hawlwr, a dadyl ymwrthrym, ac oed wrth borth: ac ni osodes ev yn lyvrau Deheubarth un o hyny byncau dywededigion: ac ev a wahanawdd amryveilion vreinnau i amryveilion drevydd, a chymydau, a chantrevodd rhagddywedegion. DEWI BREVI.

• Pan adnewyddawdd Hywel Dda, brenin Cymru, gyvreithiau Cymru yn hollawl, ev a gadarnâoedd amryveilion vreinnau i amryveilion ddynion o'i deyrnas ev. Ac yn gyntav i bob arglwydd eglwysig, megis archesgob Mynyw, neu esgob, neu abad, y cenatâoedd baint breninawl i gynnal dadleuodd ar eu lleygion, trwy gyvraith gyfredin Cymru. Gwedi hyny ev a genatâoedd i bob pênâeth or â vai iddo gymwd, neu achwaneg, gynnal breninawl

lys peunyddiawl o swyddogion breiniawl yn y rhivedi y myno, megis iddo ei hunan; a baint i gynnal breninawl lîs o ddadleuodd yn ei wlâd ar ei uchelwr. A gwedi hyny ev a genatâoedd i bob uchelwr or â vo yn cynnal ei dir priodawl, dan ei arglwydd, vrait ei dir, ac arglwyddiaw ei vileinaid, herwydd cydwedd ammodawl yn Neheubarth, a chaethiwed tragywyddawl yn Ngwynedd: taiogau y brenin a ddylyir eu cynnal herwydd baint a chyvraith y daiawgdrev y boynt yn preswyliauw ynddi; a hyny herwydd gwasanaeth y daiawgdrev. A gwedi hyny ev a genatâoedd i bob dyn or â vai heb swydd vreninawl, neu vrait tîr iddo, y baint anianawl y ganed ynddo.

Llyma lyvyr o gyvraith â wnaeth Hywel Dda, yn y Tŷ Gwyn ar Dav yn Nyved, yr hwn y daeth yno o wys Hywel chwegwyr doethav o bob cymwd yn Nghymru o leygion; a saith ugaint baglawg, o archesgyb, ac esgyb, ac abadau, a phrioriaid; o ddoethion Cymru oll ev a wnaethbwyd y deuddeg doethav ar neilltu, i wneuthur y gyvraith; a'r un ysgolâig hyzotav o Gymru oll i ysgrivenu y gyvraith, ac i edrych rhag gwneuthur dim yn erbyn cyvraith eglwys na chyvraith yr amherawdyr. Llyma henwau y gwyr lleygion hyny.

Morgeneu Ynad.
Cyvnerth, ei vâb.
Gweiri vâb Cyviawn.
Gronwy vâb Moriddig.
Rhewydd Ynad.
Iddig Ynad.
Gwiberi Hen o Iscenair
Gwrnerth Llwyd, ei vâb
Meddwon ail Cêrisg.
Gwgawn Dyved.
Bledrws vâb Bleiddyd.*
Gwyn Vaer, y gwr oedd

berchenawg ar Lantavwin bioedd y tŷ y gwnaethbwyd y gyvraith ynddo. A Blegewryd archdiagon Llandav a oedd yr ysgolâig; a doctor yn nghyvraith yr amherawdyr ac yn nghyvraith yr eglwys oedd ev.

Gwedi darvod gwneuthur y gyvraith oll, a'i hysgrivenu yn gwbyl, ev a aeth Hywel Dda, a theyrnedd o Gymru gydag ev, a Lambert esgob Mynyw, a Mordav esgob Bangor, a Chebur esgob Saint Assaph, a Blegewryd archdiagon Llandav, hyd at Anastacius hyd yn Rhuvain, i ddarllen y gyvraith, ac i edrych a oedd dim yn erbyn cyvraith Duw ohonei; ac am nad oedd

dim yn gwrthwynebu iddi, hi a deilyng-
wyd, ac a elwid yn gyvraith Hywel Dda
o hyny allan.

Oedran yr Arglwydd Iesu Grist yr am-
ser hwnw, naw cant mlynedd a phedair ar
ddeg. A llyma y gwersau à wnaeth Bleg-
ewryd yn dystiolaeth ar hyny :

Explicit editus legib; liber bene fenit;
Qu'e regi scripuit Blaugoridus et quoq; fuit
Hweli turbe doctor' tunc legis in urbe
Cornando tunc iudice cotidiano

Rex dabat ad p'tem dexteram
Nam sum'at artem.

T. D. 282.

Sev oedd oed Crist pan aeth Hywel Dda
vrenin i Ruvain i gadarnâu ei gyvreithiau,
drwy.....awl veddiant, xiiii a lx c.
mlynedd. Oed Crist xl a lx c. mlynedd
pan vu varw Hywel Dda penav moliant yr
holl Brydeiniaid.

T. D. 258.

CYVREITHIAU HYWEL DDA

YN OL

HEN GYFYSGRIF

O EIDDO

YSGOL Y CYMRY YN LLUNDAIN.

In nomine Trino hoc opus incipio. Amen. Amen Amen.

HYGWEL DA MAB CADEL, ty-
gysaeg CYBRU ol, a gŵeles y Cybry yn
camarmeru o'r cyvreithiau ac y dyvyns ato
cŵegŵyr o pob cymod yn y tygysogaet; y
pedŵar yn leygion, a'r dau yn yscolêigion.
Sev acaŵs y dyvynŵyd yr yscolêigion rac
gosaŵd o'r leygion dim a bai yn erpyn yr
yscrytyr glân. Sev amser y daetant yno y
garaŵys; sev acaŵs y daetant y garaŵys ŵrt
dylu o paŵb bod yn iaŵn yn yr amser
glân hŵnŵ, ac na gŵnelynt cam yn amser
gleindid. Ac o cyd cycor a cydsyniedig-
aet y doetion a daetant yno, yr hen cyv-
reitiau a ystyriasant; a rai onadynt a
gadaŵsant i redeg, a rai a emendâasant, ac
ereil yn cŵbyl a dileasant, ac ereil o neŵyd
a gosodasant.

A gŵedi honi onadynt y cyvreithiau a
barnasant eu cadŵ, Hygŵel a rodes ei aŵ-
durdaŵd idynt, ac a gorcymynŵs eu cadŵ
yn craf. A Hygŵel a'r doetion a buant y
cyd ag ev a gosodasant eu hebentit a'r hon
Cybry ol ar y neb ni cadŵai y cyvreithiau;
ac a gosodasant eu hebentit ar yr ygnad a
cymerai diobryd braŵd, ac ar yr arclŵyd a
ei rodai ido ar ni gŵypai tair colovyn cyv-
rait, a gŵŵert gŵylt a dov, a pob pet or a
pertyn arnadynt or y mae raid i dynion
armer onadynt.

A'R LYS a cymyrt decreu, ac a gosodes
pedŵargŵyr ar ugain o gŵasanaetgŵyr
yn lŵs.

Sŵydgŵyr y Brenin.

Penteulu	Penhebogyd
Efeiriad	Braŵdgŵi'lŵs
Dystain	Pengŵastraŵd

Gŵas ystavel	Medyg
Bard teulu	Truliad
Gosteggŵr	Drysaŵr
Pencynyd	Cŵg
Medyd	Cangŵylŵd

Sŵydgŵyr y brenines.

Dystain y brenines
Efeiriad y brenines
Pengŵastraŵd y brenines
Gŵas ystavel y brenines
Laŵmorŵyn
Drysaŵr y brenines
Cog y brenines
Cangŵylŵd y brenines

Y sŵydogion a rivasam ni ucod diŵedav
ar bŵyd ynt.

Teirgŵait yn y blŵydyn y dylant y
pedŵar sŵydaŵg ar ugaint ucod cafael
herŵyd cyvrait eu bretyngŵisg y can y
brenin, ac eu lieingŵisg y can y brenines:
nadolig, a pasc, a sulgŵyn.

Y brenin a dylŵ rodi i'r brenines
traian a cafo o ennil o tir a daiar; ac y
mely gŵasanaetgŵyr y brenin a dylant
traianu a gŵasanaetgŵyr y brenines.

Gŵert y brenin yŵ ei sarâed teirgŵait.
Tair ford y gŵneir sarâed i'r brenin. Un
yŵ pan torer ei naŵd, pan rodo naŵd i dŵn
a'i lad; aral yŵ, pan del dau brenin ar eu
cyd tervyn o acaŵs ymarmol, ac yn gŵyd y
dau brenin a'r deulu lad o gŵr i'r nail gŵr
i'r lal; trydyd yŵ camarmeru o'i gŵraig, a
hono a dercevir ar bod i hanner yn mŵy.

Sarâed brenin Aber Fraŵ, mal hyn y
telir: can buŵ ŵrt pob cantrev yn ei ar-
clŵydiaet, a gŵialen aur cyhyd ag ev ehun,

a can brased â'i bys y bycan, a claër aur cyvled â'i gôyneb, a can tebed ag ebin amaet a bo amaet sait blyned.

Ni telir aur namyn i brenin Aber Fraë. Tair ford y sarëir y brenines: Un y6 tori y naëd a rodo; aral y6 ei taraë; y trydyd y6 cribbleiliaë pet â'i laë. A tryderan saræd y brenin a telir idi hi am ei saræd; a hyny heb aur heb ariant.

Y brenin a dyly bod yn ei cydymteitas un dyn ar pymteg ar ugain yn marcogaet: y pedëar sôydaëg ar ugain, a'r d-udeg gwystai, heb ei teulu, â'i gôyrda, â'i gôeision, â'i cerdorion, â'i acanogion; a hyny a gelëir goscord y brenin.

Edlig y6 yr hön â dyly gôledycu gôedi y brenin; ac a dyly bod yn anrydedusav gôedi y brenin a'r brenines. Ev a dyly bod yn mab, neu yn nai i'r brenin. Ei le yn y lÿs y rëg yr osb a'r penhebogyd, yn cöcedgër ar saig y brenin. Ei lety yn y neuad, a'r macöyaid y cyd ag ev; a'r cynnutaï yn cynneu tân, ac yn cau y drysau; â'i ancöyn yn dimesur ar böyd a lyn, â'i hol traul o covrys y brenin, hyd yn oed ei fröyn, â'i meirc, â'i cön, â'i modröyau, â'i tlysau, y can y brenin; â'i arvau hevyd. Ni dyly yntau rodi dim o hyny heb caniad y brenin. A pan bo marö yr edlig ev a dyly gadaë ei meirc â'i cön i'r brenin, can ni dyly ev talu ebedië, namyn hönë. Sev acaë nas dyly ört ei bod yn aelaëd i'r brenin. Sev y6 aelodau y brenin ei meibion, â'i neiant, â'i cevndyrë. Rai a dygëd bod yn edlig pob un o'r rai hyny. Ereil a dygëd nad edlig neb namyn y neb y rodo y brenin ido gopait a gërtdryciad. Trydydyn y6 â dyly cyndal cymedac yn lÿs; a'r gösanaetgöyr a dylyant sevl rac ei bron yn ei gösanaet, megis rac bron y brenin. Ni dyly myned un nös i ört y brenin, os myn.

Gëert edlig y6 traian gëert y brenin. Ei saræd y6 traian saræd y brenin, heb aur. Naëd yr edlig y6 döyn dÿn hyd yn diocel. Ebran ei marc y6 dimesur. Ei cön un gëert â cön y brenin. Yr edlig, a'r rai rydygëdasam ni ucod a bydant ar y baint hönë yny cafont tîr; a gôedi hyny ört baint y tîr â cafont yd â eu baint öyntau, eityr hyn: O derbyd idynt cafael bileintir, baint y tîr â dercaiv yny bo tîr ryd. Yn y tair göyl arpenig nid oes dylved i neb gösanaet arno ev; ac evo a dyly cafael ei gösanaet yn råd.

PEDWAR göyr ar deg y syd yn y lÿs: pedëar onadynt is cory, a deg uc corv.

CYNTAV y6 y brenin, â dyly eisted yn

nesav i'r celvi; ac y nesav ido yntau y cycelaë; a gôedi hyny yr osb; a gôedi hyny yr edlig; a gôedi hyny y penhebogyd, a'r troediaëg i am y dysgyl ag ev; a'r medyg yn bon y colovyn, i am y tân ag ev; yn nesav i'r celvi aral yr efeiriad teulu ört bendigaë y böyd a canu y pader; a'r colovyn uëc ei pen y dyly y gosteggër ei maedu; yn nesav ido yntau yr ynadlÿs; yn nesav ido yntau y bard cadeiriaëg; y gov lÿs yn pen y mainc rëg deuglin yr efeiriad; y penteulu a dyly eisted ar y tal isav i'r neuad, â'i laë asë ar y taldrës; a'r hyn â myno o'r teulu y cyd ag ev; a'r rai ereil o'r part aral i'r drës; y bard teulu ar neillaë y penteulu; y pengöastraëd i am y celvi â'r brenin; y pencynyd i am y celvi a'r efeiriad.

Penteulu a dyly bod yn mab i'r brenin, neu yn nai, neu yn cyvuc gër ag y galer penteulu o hano. Ni dyly mab ucelgër bod yn penteulu; sev acaë nas dyly, ört myned ei baint ört y brenin, ac nad â un mab ucelgër. Wrt hyny y äyg göyr Göyned y penteulu o riv y pedëar sôydaëg ar ugain i a tan y dystain. Ei gëert y6 traian gëert y brenin. Ei saræd y6 traian ei saræd, eityr yr aur. Ei naëd y6 döyn dÿn hyd yn y diocel, gôedi gônél y cam. Ei le y6 â'i laë asë ar y drës. Ev a dyly dodi y telyn yn laë y bard teulu yn y tair göyl arpenig. Ei lety y6 y tÿ möyav yn y trev, a cypermedav; ac y cyd ag ev y rai â myno o'r teulu, â'i leil y cÿlc ei lety yntau yny bo prydbert ido ei göneutur ei raid. Yr eilsaig anrydedusav yn y lÿs a dyly ei cafael; a hyny yn cyntav gôedi y brenin. Ei ancöyn yw tair saig, a tri cornaid o'r lyn goreu â bo yn y lÿs. Traian â gôneler is y cynted o cefir diröy amtano ev â'i dyly. O derbyd i dyn göneutur cam uëc y cynted, â'i daly o hano ev, neu o un o'r teulu yn fo, traian y diröy a dyly y penteulu. Ev a dyly göisg y brenin yn y teirgöyl arpenig; â'i meirc yn göastad, a'u cön, â'i hebogau, â'i arvau; ac yn ungëert ei cön â cön y brenin, â'i hebogau; a döyran i'ë marc o'r ebran; â'i lieingöisg y can y brenines; a pedair pedol ac eu tö hoelion ungëait yn y blöydyn y can y gov lÿs; tair punt pob blöydyn y can y brenin yn ei cyvaröys; ac ugaint o pob punt â del i'r brenin am dadlau tîr a daiar; ac ugaint y can pob gër ar teulu y blöydyn cyntav y marcoco. Od â gër ar teulu y can y brenin o acaë irloned ev a dyly ei göahaëd ört ei göyd â'i cybodi â'r brenin. Pan bo raid myned y teulu i anreitiaë, neu i neges aral; ev a dyly etol y rai â myno;

ac ni dylyir ei gomed. Ev a dyly cyvan-nedu y neuad heb y brenin; a'r sdydgŷyr a dylyant gŷasanaetu arno ev mal ar y brenin. Ni dylyant y teulu rodi eu dilad onid can caniad y penteulu. Ev a dyly bod yn pob le yn eu bluen; ac na gŷnel-gynt diu namyn can ei cycor ev. Ev a dyly ran dau gŷr o yr anreitiau à dycer eityr y gŷlād; ac o traian y brenin ev a dyly traian. Ev yŷ y trydydyn à dyly traianu a'r brenin: y dau ereil yŷ y brenines a'r penhebogyd. Ev a dyly tri cornaid: un y can y brenin, a'r ail y can y brenines, a'r trydyd y can y dystain: a'r rai hyny a dyly bodar ei anŷcŷn. Ev a dyly cerdy can y bard teulu pan myno. Ev a dyly medyginaet rad pan myno, eityr ei gŷaedd-ild; onid un o'r tair gŷeli arperygyl byd: sev yŷ y rai hyny, dyrnaŷd yn pen hyd yr emenyd, dyrnaŷd hyd yr ymyscar, neu tori un o'r pedair colovyn. Ev a dyly cyle y can y brenin gŷedi gŷahano ag ev y nadolig, ev a'r teulu: A tair ran a dyly bod; yr henran, a'r ran permed, a'r ran ieuaine; a pob eilgŷers y dyly bod y cyd ag ŷynt: a'r ran y bo ev y cyd ag ŷynt a dyly deŷis y tŷ. A hyd tra bo ev ar y cyle hŷnŷ y dyly bod sdydgŷyr ido, a dŷys-aŷr, a cog, a sdydgŷyr bŷyd. A'r rai hyny a dylyant crŷyn yr aniveiliaid a lader idynt hŷy; a'r cogau a dyly y gŷŷer, a'r dihynton, a'r ymyscar. A gŷedi darŷo y cyle hŷnŷ, deued ar y brenin, a triced y cyd ag ev hyd yn pen y blŷdydyn: ac ni dyly myned y canto hyd i pen y blŷdydyn, onid i'ŷ negesau ev. A lyna yr acaŷs; canys trydyd an-hebcor brenin yŷ y penteulu: y dau ereil efeiriaid teulu, ac ynad lŷs. Pan bo marŷ y penteulu, y brenin a dyly ei marc, a'i arvau, a'i cŷn, a'i hebaŷg: a hyny yn le ei ebediŷ; can ni dylyir ebediŷ i aelaŷd y brenin, namyn ei hernais.

Yr ail yŷ efeiriaid teulu. Hŷnŷ a dyly ei tir yn ryd, a'i gŷisg teirgŷait yn y blŷdydyn; ei liai y can y brenines, a'i bretyngŷisg y can y brenin. Ei le yn y neuad i am y tŷn a'r brenin, yn nesav i'r celvi ŷrt bendigaŷ bŷyd a canu pader. Ei lety yn tŷ y cloeyd, a'r yscŷlŷŷion y cyd ag ev. Ei sarŷed yŷ herŷyd braŷd sened. A'i anŷcŷn yŷ saig a cornaid lŷn. Ev a dyly ofrŷm y brenin, a paŷb or y rodo ev ofrom ido yn y tair gŷyl arpenig. Ev a dyly traian degŷm y brenin. Ev a dyly degŷm y teulu. Ev a dyly à del yn eu daered. Ev a dyly pedair ceiniaŷg am pob insail agored à roder am tŷr a daiar, a negesau ereil maŷr. Ev a dyly ofrŷm y brenin peunyd ar oferen; ac ofrom y

sdydgŷyr aelan; a traian gŷeini a'r deū-part i'r le pan hanŷo; a pob pet à pertyno part a'r lŷs o'r hol dynion, ev piau traian eu gŷasanaet. Ev a dyly y dilad à bo am y brenin tra bo yn ei garaŷys. Ev a dyly bod yn gŷastaŷd y cyd a'r brenin; canys trydyd anhebeor yŷ. Ev a dyly caŷael ei marc mal y treulio y can y brenin. Ni dyly escob personi neb ar ŷapelau y brenin heb ei caniad.

Trydyd yŷ y dystain. Ev a dyly ei tŷr yn ryd, a'i marc presŷyl, a'i gŷisg teirgŷait yn y blŷdydyn: sev yŷ hyny ei bretyngŷisg y can y brenin, a'i lieingŷisg y can y brenines. Ei sarŷed yŷ naŷbuŷ a naŷugaint. ariant. Ei gŷert yŷ naŷbuŷ naŷugeinbuŷ. Ev a dyly gŷisg y penteulu yn y tair gŷyl arpenig. Ev a dyly ranu y letyau: ido ehun yn nesav i'r lŷs, a'r hol sdydgŷyr y cyd ag ev. Ev y ŷy pen ar yr hol sdydgŷyr. Ev a dyly pedair ar ngaint y can pob un o'r sdydgŷyr, pan estyner sŷyd ido. Crŷyn y gŷarteg à lader yn y cegin i'r sdydgŷyr a'r dystain yd ŷnt, ac i'r dystain y dŷyran onadynt, eityr gŷarteg y maer. Y cŷg a'r dystain piau crŷyn y manyscrubyl: sev yŷ y rai hyny, deŷaid, a'r ŷyn, a'r mynau, a'r yrc, a'r alaned, a pob anivel mân à del ei croen i'r cegin amtano. Ev a dyly deg ceiniaŷg o pob punt à del i'r brenin, am dadlau tŷr a daiar. Ev a dyly traian dirŷy a camlŷrŷ y sdydgŷyr. Ev a dyly traian dirŷy à gŷneler uŷc cynted. O derbyd i dyn gŷneuter can ŷs corv, a fa o hano uŷc corv, a'i daly ev cyn caŷael naŷd, traian y dirŷy a dyly y distain. Ei naŷd yŷ dŷyn y dyn à gŷnel y cam hyd ar y penteulu; ac yntau hyd yn diocel. Y dystain a dyly medu yn gŷastaŷd y bŷyd yn y cegin, a'r lyn yn y medcel. Ereil a dygŷed y mai hyn yŷ ei naŷd: or pan decreuo seŷyl yn ei sŷyd yny el y dyn diŷedav i cysgu, dŷyn y dyn. Y dystain a dyly gŷasanaetu ar cŷedyn ar bŷyd, a'r seitmed ar lyn: Sev yŷ y rai hyny, y brenin, a'i hynaiv, a'i oŷb, a'i edlig, a'i penhebogyd, a'i troediaŷg, a'i pengŷastraŷd yn seitmed ar lyn; canys can ni dylyo cydbŷyta ag ev, ev a dyly cydyved. Ev a dyly goŷaŷd naŷd, a tystu gŷiroduau. Pŷypynag à toro y naŷd cyfredin à gosoto ev, nid oes i hŷnŷ un naŷd. Ev a dyly dau ebran i'ŷ marc, a pedair pedol ac eu tŷd o hoelion ungŷait yn y blŷdydyn y can y gov lŷs. Ev a dyly hŷyedig hebaŷg y can y penhebogyd pob gŷyl Mihagel. Ev a dyly y can y cyny-dion, o hanner cŷevraŷr hyd yn diŷed y gŷŷaantŷyn croen eŷig pan mynoynt; o'r dyd hŷnŷ hyd hanner hŷdrev, croen hyd:

canys yn y tymporiau hyny yd heliir. Ev a dylu cad6 ran y brenin o'r anrait à del o gorgôlad, ynny myno y brenin ei devnydia6. A pan myno y brenin ei traian, y dystain a dylu de6is ei eidion o traian, y brenin. Y dystain a dylu tygu tros y brenin. Y dystain a dylu ranu ariant y c6ynnos. Mal hyn y renir ariant y c6ynnos: sev y6 hyny pedair ar ugaint o pob g6led y bo med arnei; ac o hyny unarpynteg i s6ydg6yr y brenin, ac 6yt i s6ydg6yr y brenines; o'r unarpynteg à da6 i s6ydg6yr y brenin, 6yt i'r dystain a'r cogau; a'r dystain a dylu d6yran, ac un i'r cogau; a pedair i'r g6eision ystevyl; d6y i drysa6r y nevad; un i drysa6r yr ystavel; un i'r cang6ylyd. O'r 6yt à pertyn ar s6ydg6yr y brenines, pedair i'r dystain a'r cogau: a'r d6yran i'r dystain; un i'r g6as ystavel; un i'r la6-mor6yn; un i'r drysa6r; un i'r cang6ylyd.

Ped6eryd y6 y penhebogyd. Ev a dylu ei marc pres6yl, a'i tîr yn ryd. Ei le yn y l6s y6 ped6aryg6r nesav i'r brenin, ar ei saig. Ei lety y6 yscuba6r y brenin, rac daly m6g ar ei adar. Ev a dylu d6yn lestyr i'r l6s i dodi g6ira6d yndo: can ni dylu ev namyn t6ri ei syced; sev aca6s y6 hyny rac g6ander i'6 adar. Ev a dylu dyrnbed o cang6yl c6yr y can y dystain i ab6yda6 ei adar ac i g6neutur ei g6ely. Ni dylu talu ariant y peng6astra6d; canys y brenin a'i gwasanaeta, yn trile: pan elygo ei heba6g, daly ei marc; sev mal y dylu daly ei marc, tra discyno, a pan escyno, daly ei g6artavyl, a daly ei marc pan 6l i'6 agen edyl. Ev a dylu cal6nau yr aniveiliaid à lader yn y cegin, a'r yscyvaient, i porti ei hebogau. Ev a dylu davad hesb, neu pedair ceinia6g y can bileiniaid y brenin. Ung6ait yn y bl6dydn y dylu cyle ar y bileiniaid. Ev a dylu traian dir6y yr hebogydion, ac amgobyrr eu merced. Ev a dylu croen hyd yn hydrev, a'r g6aant6yn croen e6ig i g6neutur meny i arg6ain ei heba6g, ac i g6neutur tavlhualau. Ev a dylu ei anrydedu o tair anreg y dyd y lado ei heba6g un o tri aderyn: ai b6n, ai garan, ai crytyr. Ev a dylu mantel y brenin y marcoco yn y tair g6yl arpenig. Ei na6d y6 hyd ar y brenines. Ereil a dyg6ed pany6 hyd y le di6edav yd elygo ei heba6g ar ederyn. Ev a dylu yr h6yed-igion, ac ev a dylu nytod yr hebogau a'r lamystenod à bo yn daiar y brenin. Or pan doto ei heba6g yn mud yny6 tyno alan ni dylu ateb neb, namyn un o'r cyds6ydogion. Ei saræd y6 c6ebu6 a c6eugaint ariant, can eu hardercavael. Ei g6ert y6 c6ebu6 a c6eugeinbu6, can eu hardercavael.

Pnmmed y6 yr ygnad l6s. Ev a dylu ei tîr yn ryd, a'i lieing6isg y can y brenines, a'i bretyng6isg y can y brenin. Ei le y6 i am y tân a'r brenin, yn nesav i'r efeiriad teulu. Ei lety y6 ystavel y brenin, yr hon y bo yn cysgu yndi; a'i clusta6g y can y brenines, a lenliain, a'r gopenyd yr eisted y brenin arno y dyd a tano yntau y n6s. Ereil a dyg6ed na dylu ev ei lety o'r neuad. Ei marc a dylu bod r6g marc y brenin a'r pared, a'i d6yran ido o'r ebran. Ev a dylu ta6lb6rd o asc6rn mormil y can y brenines, ac aral y can y bard teulu; a'r overtlysau hyny ni dylu ev nac eu g6ertu nac eu rodi tra bo by6. Ev a dylu ran g6r y cyd a'r s6ydg6yr. Ev a dylu y can y peng6astra6d dig6alu ei marc o'r hoel cyntav hyd y di6edav, a'i ystarnu a'i d6yn ido i escynu arno pan marcoco. Ev a dylu can y porta6r agori y port ma6r ido yn dybod i'r l6s, ac i myned i me6n ac alan; ac nas elygo byt yr 6iced nac yn myned nac yn dybod. Ev a dylu ran g6r o ariant y g6astrodion. Ev a dylu o'r anrait à g6nel y teulu yn gorgôlad, g6edi del i'r brenin ei traian, yr eidion à de6iso. Ev a dylu am pob dadlau tîr a daiar pedair ar ugaint y rygto a'r ygnaid, a d6yran ido ev. Ev a dylu barnu ar y lys, ac ar y teulu, ac à pertyno arnynt. Ev a dylu lamysten cyvr6ys neu h6yedig heba6g y can y penhebogyd. Ev y syd trydyd anhebecor ar-cl6yd. Ev a dylu pedair ar ugaint y can pob ynad à provo ev. Ac yn y le y bo yn cydbarnu bra6d y cyd ag ynaid ereil, ev a dylu ran deug6r. Ei na6d y6 hyd ar y brenines. P6ypynag à cyrco na6d ato ev, ev a ceif na6d o'r pan decreuo dospart y dadleu cyntav yny darfo y di6edav yn y dyd h6n6. O derbyd i dyn ymg6ystla6 ag ynad l6s, neu ag aral, o geil y dyn h6n6 provi bod yn cam y bra6d à barn6s yr ynad, coled yr ynad ei tava6d, neu yntau ai pryno y can y brenin er ei g6ert cyvrait. Os yntau a gorbyd, taled ido ei saræd: sev y6 ei saræd c6ebu6 a c6eugaint o ariant, can ei ardercavael. Ei g6ert y6 c6ebu6 a c6eugeinbu6, can ei ardercavael.

C6eced y peng6astra6d. Ev a dylu ei tîr yn ryd, a'i lieing6isg y can y brenines, a'i bretyng6isg y can y brenin, a'i marc pres6yl. Ei le y6 i am y celvi a'r brenin. Ei lety y6 y t6 nesav i'r yscuba6r, 6rt dylu o hano ev ranu yr ebran. Ev a dylu d6yran o'r ebran y6 marc ev. Ev a dylu pedair ceinia6g am pob marc a rodo y brenin, eityr i tri dyn: sev y6 y rai hyny, yr escob, a'r penhebogyd, a'r croesan: sev aca6s nas dylu y can yr escob, 6rt ei be-

yn periglaer i'r brenin, a cybodi raddo, ac eisted yn ei ol, a daly ei leŷs tra ymolco: sev acaŷs nas dily i'r penhebygdyd, 6rt dilyu o'r brenin ei g6asanaet ev, o'r tri acaŷs y dyg6edir nas dily y brenin: nis dily i'r croesan; sev acaŷs nas dily, canys ev a dily r6yma6 y cebystyr am ei ceiliau, yr un 6 bo yn pen y marc 6 roder ido, tra el o'r lŷs. Ac o'r ac6ysion hyny ni dilyant talu ariant y g6astrodion. Ev a'r g6astrodion a dilyant yr ebolion hyd yn d6ybl6yd o traian y brenin o'r anrait. Ev a dily capanau g6la6 y brenin, a'i hen cyvr6yau li6 eu pren, a'i hen fr6ynau dyls, a'i hen yspardunau dyls i ymd6yn arvau y brenin. Ev a dily croen ŷc y gauav, a croen bu6c yr hav. Ni dily neb dim o'r g6ada6d, namyn y peng6astra6d. Ev a dily dyrnbed y r6g lyn a g6ada6d; a cr6yn i g6neutur cebystrau. Ev a dily coesau y g6arteg 6 lader yn y cegin. Ei na6d y6 hyd y par6o talym y marc cyntav. Ev a dily traian dir6y y g6astrodion, ac eu caml6r6, ac amgobyr eu merced. Ev a dily cornaid lyn y can y brenin, ac aral y can y brenines, ac aral y can y dystain: a'r rai hyny a dilyant bod ar ei anc6yn, a saig o b6yd. Ei saræd y6 c6ebu6 a c6eugaint o ariant. Ei g6ert y6 c6ebu6 a c6eugeinbu6, can ei ardercavael: a'i saræd a ardercevir.

Seitmed y6 g6as ystavel. Ev a dily ei tŷr yn ryd, a'i marc pres6yl; a'i lieing6isg y can y brenines, a'i bretyng6isg y can y brenin. Ev a dily bod ei lety yn ystavel y brenin. Ev a dily cad6 yr ystavel, a g6neutur g6ely y brenin, a g6neutur negesau y r6g y neuad a'r ystavel. Ev a dily ran o ariant y c6ynnos. Ev a dily hen ddilad g6ely y brenin. Ev a dily b6yta yn yr ystavel. Ev a dily g6ala6u ar y brenin, eityr y teirg6yl arpenig. Ei na6d y6 o'r pan el un i ceisiaw baic g6elt a tan y brenin, a g6neutur ei g6ely, a tanu y dilad arno, yny tyno tranoet, d6yn y dyn heb erlid heb ragod. Ev piau cad6 tŷsa6r y brenin, ei fiolau, a'i cyrn, a'i modr6yau, a cerydu ido 6 colo. Ei saræd y6 c6ebu6 a c6eugaint o ariant. Ei g6ert y6 c6ebu6 a c6eugeinbu6, can ei ardercavael.

Wytmed y6 bard teulu. Ev a dily ei tŷr yn ryd, a'i marc pres6yl; a'i lieing6isg y can y brenines, a'i bretyng6isg y can y brenin. Ev a dily eisted yn nesav i'r penteulu yn y teirg6yl 6rt rodi ei telyn yn ei la6. Ev a dily dilad y dystain yn y teirg6yl. Pan myner canu cerd, y bard cadeiria6g a decreu; a'r canu cyntav o Du6, a'r ail o'r brenin pieufo y lŷs: neu oni byd ido ev 6 caner, caned o brenin aral. G6edi

y bard cadeiria6g y bard teulu piau canu tri canu o cerd amcen. O derbyd i'r brenines mynu cerd, aed y bard teulu i canu idi cerd yn dimesur: a hyny yn isel, mal nad avlonnydo y neuad canto. Ev a dily bu6c neu ŷc o'r anrait a g6nel y teulu yn gorg6lad, g6edi yd el i'r brenin y traian. Yntau a dily pan ranoent yr anrait canu Unpeniaet Prydyn. Ev a dily i'r brenin ta6lb6rd o mormil, a modr6y i'r brenines. Ei lety y cyd a'r penteulu. Ei na6d y6 hyd ar y penteulu. Yn y cerdo y cyd 6 beird ereil, ev a dily ran deug6r. Ei saræd y6 c6ebu6 a c6eugaint o ariant. Ei g6ert y6 c6ebu6 a c6eugeinbu6.

Na6med y6 gostegg6r. Ev a dily ei tŷr yn ryd, a'i marc pres6yl; a'i lieing6isg y can y brenines, a'i bretyng6isg y can y brenin; Ev a dily ran g6r y can y s6ydg6y. Ev a dily pedair ceinia6g o pob bu6c a del yn dir6y o'r 6 pertyno ar y lŷs. Ev a dily medu b6yd a lyn atan y dystain. Ev a dily g6asanaetu, a gostegu, a tara6 y post, uc pen yr efeiriad. Ev a dily sevyll yn g6asanaet y brenin yn ei absen. Ev a dily triugaint y can pob maer bis6ail, pan doter yn maer. Ev a dily o'r pan dioter y maer yny doter aral, g6arcad6 y lŷs. Ev a dily synia6 6rt y dotrevyn, ac 6rt da brenin yn y lŷs, o'r pan el yr un 6 bo yndi yny del aral idi. Ev a dily cyndula6 t6g y brenin. Ei lety y6 y cyd a'r dystain. Ei na6d y6 o'r gosteg cyntav hyd y di6edav, d6yn y dyn 6 g6nel y cam. Ei saræd y6 c6ebu6 a c6eugaint o ariant, can ei ardercavael. Ei g6ert y6 c6ebu6 a c6eugeinbu6, can ei ardercavael ung6ait.

Degmed y6 y pencynydd. Ev a dily ei tŷr yn ryd, a'i marc pres6yl; a'i lieing6isg y can y brenines, a'i bretyng6isg y can y brenin. Ei le yn y lŷs i am y celvi 6r efeiriad teulu, ac y cyd ag ev y cynydion. Ei lety y6 yr odyd. Ei anc6yn y6 tri cornaid lyn a saig: un o'r corneidiau lyn y can y brenin, ac aral y can y brenines, a'r trydyd y can y penteulu. Ev a dily dir6y y cynydion, ac amgobyr eu merced. Ev a dily pedair ar ugain y can pob un yd estyner s6yd ido. Ev a dily o'r nadolig hyd mis c6evra6r bod y cyd 6r brenin pan myno; ac o 6ytnos o mis c6evra6r ev a dily cymeryd ei c6n a'i cyrn, a'i cynlyvanau, a a myned i hely e6iged. A'i corn oed yn bueilyn; a'i g6ert y6 punt. Ac o hyny hyd g6yl leuan hanner hav hely e6iged: ac yn hyny o yspaid ni dily ev g6neutur ia6n i neb o'r ha6l 6 bo-arno, onid i un o'i cyds6ydogion. Rai a dyg6ed na dily ev tygu namyn i'6 corn a'i cynlyvanau. Ev

a dily croen fêc y gauav, i gôneutur cynlyvanau; a croen buêc yr hav, i gôneutur cōaranau. Tranoet gōedi gōyl leuan hanner hav y dily myned i hely ceirê. Ac oni ceîr cyn ei cyvodi i ar ei gōely a gōisgaê ei cōaranau, ni dily gôneutur iaôn i neb, o'r haêl à gomynner ido. Ac yn hyny o yspaid hyd calangauav y dily bod deu-deg golôyt cyvreitiaêl yn yr hydod: ac êrt hyny yd helyir hyd calangauav; a naê-meddyd calangauav y mae iaôn ido myned i hely moc coed; ac o hyny y dily bod yn eu hely hyd calan mis tacgêd: ac y cyhyd à hyny o amser ni dily ev ateb i neb onid i un o'r cydsôydogion. Ac o hyny hyd calan mis tacgêd yd helyir moc coed; a calan mis tacgêd y dily ev rân y crôyn, a talu i paêb o'r cydsôydogion, o'r rai à dilyo ran ido; ac yna ateb; a gōedi hyny rân y crôyn yn deupart a traian; a'r deupart i'r cynydion, a'r traian i'r brenin; o deupart y cynydion, dōyran i cynyd gelci, ac un i cynyd milci: a'r pencynyd a dily dōyran y can y cynydion gelcôn, a dōyran y can cynydion milcôn; ac o traian y brenin o'r crôyn ev a dily traian: ac ev y syd trydydyn à dily traianu a'r brenin. Ac gōedi hyny y pencynyd a dily dagos y côn a'r cyrn a'r cynlyvanau i'r brenin; a gōedi as dagoso, myned i cymeryd cyle ar bilieiniaid y brenin; ac o hyny hyd nadolig bynt ar eu cyle; ac erpyn y nadolig deuent ar y brenin, eu braint ac eu le yn y lês. Un gōert yê côn y pencynyd à côn y brenin. Pôypynag à bo pet y rygto a'r brenin, na'r pencynyd nac aral bo hônô, a dily rân, a'r brenin deêis. Naêd y pencynyd yê dōyn y dyn à gônêl y cam hyd yny bo abraïd clyêd lev ei corn. Ei sarâed yê cōebuê a cōeugaint o ariant, dan ei ardercavael ungôait. Ei gōert yê cōebuê a cōeugeinbuê, can ei ardercavael ungôait.

Unmedardeg yê medyd. Ev a dily ei tîr yn ryd, a'i marc presôyl; a'i lieingôisg y can y brenines, a'i bretyn y can y brenin yn y teirgôyl arpenig. Ni dily ev le dedvaêl yn y lês. Yn y neuad ei lety y cyd a'r dystain. Ei naêd yê o'r pan decreuo gôneutur cerôyn med yny rōymo ei hōyl am ei pen, dōyn y dyn à gônêl y cam. Ev a dily yr hōyl à bo ar y cerôyn, neu pedair ceiniaêg; a hyny yn deêis y neb pieuf y gôled. Ev a dily traian y cōyr, neu pedair ceiniaêg yn ei le, y can y dystain, neu arcenad à talo pedair ceiniaêg. Cōyr y gôled y mal hyn y rêuir; y traian i'r medyd gysevin, a'r deupart yn tri traian; y traian i'r ystavel, a'r deupart i'r neuad. Ei sarâed yê cōebuê a cōeugaint

ariant, can ei ardercavael ungôait. Ei gōert yê cōebuê a cōeugeinbuê, can ei ardercavael.

Deudegmed yê y medyg. Ev a dily ei tîr yn ryd, a'i marc presôyl; a'i liain y can y brenines, a'i bretyn y can y brenin. Ei le yn y neuad yn fon y post à bo y cyd a'r celvi y bo y brenin yn eisted yn ei efnyl. Ei lety y cyd a'r penteulu. Ei naêd yê o'r pan arco y brenin ido myned êrt dyn arcoledig, nac yn y lês y bo nac eityr y lês, yny del i êrto, dōyn y dyn à gônêl y cam. Ev a dily medyginaet râd i'r à bo yn y lês, ac i'r penteulu, eityr eu gôaeddilad: onid un o'r tri perygl; sev yê y rai hyny, dyrnaêd yn pen hyd yr emenyd, a dyrnaêd yn corf hyd yr ymyscar, a tori un o'r pedôar post; am pob un o'r tri perygl hyny y dily y medyg naê ugaint a'i bōyd, neu punt heb ei bōyd, a hevyd ei gôaeddilad. Y medyg a dily yny doto goret pedair ar ugaint. Medyginaet rudeli deu-deg ceiniaêg; 'medyginaet lysiau' ôyt ceiniaêg. Gōert padel medyg ceiniaêg. Medyg a dily cymryd tylgêd y can cenedyl yr arcoladig, o hyd marê o'r medyginaet à gônêl ev; ac onis cymer ev, gôrtebed tros y gôeitred. Ev a dily nad el o'r lês yn gôastad, onid can caniad y brenin. Ei sarâed yê cōebuê a cōeugaint o ariant, can ei ardercavael. Ei gōert yê cōebuê a cōeugeinbuê.

Trydydardeg yê y truliad. Ev a dily ei tîr yn ryd; a'i liain y can y brenines, a'i bretyn y can y brenin, a'i marc presôyl. Ev a dily ran o ariant y cōynnos. Ev a dily gôarcadê y medcel, a canto y fiolau. Ev a dily yr hōyl à bo ar y cerôyn med, neu pedair ceiniaêg, a hyny yn deêis persen y gôled. Ev a dily gôiraêd o pob gôled y bo med arnei. Ev a dily truliaê y lyn a rodi i paêb cymaint à'u cilyd. Ev a dily digôalu y medcel, ac à bo yndi. Mesur gôiraêd cyvreitiaêl yê lonaid y lestri y gôalovier yndynt, o cōryv, ac eu hanner o bragaêd, ac eu traian o med. Ev a dily bōyta y cyd a'r sôydgôyr. Ei lety yê y cyd a'r dystain. Ei naêd yê o'r pan decreuo lestyr yn lyn yny darfo y cymedac y nos hōno, dōyn y dyn à gônêl y cam. Ev a dily ei goleuad yn dimesur y can y dystain, êrt ei gôasanaet. Ei sarâed yê cōebuê a cōeugaint ariant can ei ardercavael. Ei gōert yw cōebuê a cōeugeinbuê, can ei ardercavael.

Pedôerydardeg yê y drysaêr. Ev a dily ei tîr yn ryd, a'i marc presôyl, a'i bretyn y can y brenin, a'i liain y can y brenines. Ev a dily ran o ariant y cōynnos. Ev a dily gôiraêd cyvreitiaêl. Ev a dily argôain

pob neges or â dygôeter ôrto, o'r port hyd y neuad, neu hyd yn le aral y bo y brenin. Ev a dyly dilad y bard teulu yn y teirgŷyl arpenig. Ev a dyly ei lety y cyd a'r portaêr. Ev a dyly bôyta y cyd a'r sôydgôyr. Ev a dyly adnabod sôydogion y lŷs, ac nas attaliô yr un onadynt yn y port; ac os etteil, taled camlôr6 i'r brenin; ac os un byd o'r pensôydogion, taled ido ei gôynebgôert; os un byd o'r leil, pedair ceiniaôg. Ei naôd yô dôyn y dyn â gônol y cam hyd ar y portaêr; ac a dyly ei cadô ev yny el y penteulu trôy y port; ac yntau hyd yn diocel. Ev a dyly cornaid lyn y can y dystain, a saig; a hyn yny ei ancôyn. Ev a dyly rôydâu y ford i'r brenin a'i byrlysc; a pa dyn pynag â taraôo i ar y ford hyd ei braic a'i byrlysc, cyd gomyno iaôn ido ni dyly ei cafael. Ev a dyly, oedi bôyta, gyru â bo iaôn ei yru o'r neuad. Ev a dyly, y cyd a'r sôydgôyr, ran a ariant y crôyn. Ni dyly eisted yn y neuad, namyn ar tal ei deuglin i gônentur negesau ôrt y brenin. Ei sarâed yô cêebu6 a cêeugaint ariant. Ei gôert yô cêebu6 a cêeugeinbu6.

Pymtegmed yô côg. Ev a dyly ei tîr yn ryd, a'i marc presôyl; y can y brenines ei liain, y can y brenin ei bretyn. Ev a dyly cyvannedu y cegin; ac â dyly cafael ei reidiau y can y dystain a'r maer bisôail. Ev a dyly crôyn y manyscrubyl ol or a del i'r cegin â crôyn amtanadynt: sev mal y dyly; y traian ido ev, a'r deupart i'r dystain. Ev a dyly decreu pob anreg or a ar-tympero ev. Ev a dyly y dihynton a'r gôer. Ev a dyly dybod â'r anreg diôedav a'i gosaôd rac bron y brenin: ac yna y dyly y brenin ei anregu ev o bôyd a diaôd. Ei naôd yô o'r pan decreuo cygôeriaôg yr anreg cyntav yny dyco y diôedav rac bron y brenin, dôyn y dyn â gônol y cam. Y dystain a dyly ei digôalu o hol lysieuod, i am pypyr a lysieuod ereil. Ev a dyly bôyta cyd â'r sôydgôyr. Ei lety y cyd â'r dystain. Ev a dyly ran o ariant y côynnos. Ei sarâed yô cêebu6 a cêeugaint o ariant, can ei ardercavael. Ei gôert yô cêebu6 a cêeugeinbu6.

Unmed ar pymteg y cangôylid. Ev a dyly ei tîr yn ryd, a'i marc presôyl; a'i liain y can y brenines, a'i bretyn y can y brenin. Ev a dyly ran o ariant y côynnos. Ev a dyly daly cangôyl rac bron y brenin i am y dysgylag ev, tra bo yn bôyta: y briôbara a'r divynion â el tros y dysgyl, ev a'u dyly. Ev a dyly dyrnbed o'r cangôyl â bo yn ei laô. Ev a dyly ennynu y cangôylau yn y lŷs, ac â tyno â'i danted o

penau y cangôylau yn y lŷs a dyly. Ev a dyly â gôedilio o'r cangôylau, pan el y brenin yn ei ystavel. Ev a dyly y can y dystain ei traul yn dimesur o cangôylau. Ei naôd yô dôyn y dyn â gônol y cam, heb erlid heb ragod, o'r pan ennynyr y cangôyl cyntav yny difoder y diôedav. Pan el y brenin i'r ystavel, ev a dyly myned â cangôyl canto o'i blaen. Ev a dyly bôyta y cyd â'r sôydgôyr. Ei lety yô y cyd â'r dystain. Ei sarâed yô cêebu6 a cêeugaint o ariant, can ei ardercavael. Ei gôert yô cêebu6 a cêeugeinbu6, can ei ardercavael.

UCOD y traetôyd o baint a dylyed yr un sôydaôg ar pymteg â pertyn ar y brenin; yma y decreuôni ni traetu o'r gyt â pertyn ar y brenines.

CYNTAV yô onadynt y dystain. Ev a dyly ei tîr yn ryd, a'i marc; a'i liain y can y brenines, a'i bretyngôisg y can y brenin. Ev a dyly medu bôyd a lyn yr ystavel. Ev a dyly gôasanaetu ar y brenines ar bôyd a lyn. Ev a dyly traian dirôy sôydgôyr y brenines. Ei lety yô cyd â dystain y brenin. Ni dyly eisted yn yr ystavel, namyn gôasanaetu o'r ystavel hyd y cegin. Ei naôd yô dôyn y dyn â gônol y cam hyd ar dystain y brenin, ac yntau hyd y diocel. Ev a dyly traian y can sôydgôyr y brenin y rygto a'i cydymteition, a dôyrân ido ev. Ev a dyly pedair ceiniaôg o ariant y côynnos, y rygto a'r cogau, a'r dôyrân ido ev. Ev a dyly ei hol raid y can dystain y brenin, yn dimesur. Ei sarâed yô cêebu6 a cêeugaint ariant. Ei gôert yô cêebu6 a cêeugeinbu6, can ei ardercavael.

Ail yô ei hefeiriad. Ev a dyly ei tîr yn ryd, ei marc; a'i liain, a'i bretyn, y can y brenines a'r brenin. Ev a dyly traian degôni y brenines, ac â pertyn ar hyd ystavel. Ev a dyly pedair ceiniaôg o pob insail agored â rodo y brenines. Ev a dyly ofrom paôb â pertyno atei hi. Ev a dyly dilad y brenines ei hun y penytio yndo erpyn y pasc. Ev a dyly bendigaô â del o bôyd a lyn i'r ystavel. Ei lety y cyd ag efeiriad y brenin yn tŷ y cloeyd. Ei naôd yô hyd yr eglôys nesav. Ei sarâed herôyd braôd sened. Ei gôert herôyd baint ei cenedyl: ac ymely pob gradgôr.

Trydyd yô ei pengôastraôd. Ev a dyly ei tîr yn ryd, a'i marc; a'i liain y can y brenines, a'i bretyngôisg y can y brenin. Ev a dyly pedair ceiniaôg o pob marc â rodo y brenines; yntau a dyly rodi cebystyr can pob un. Ei lety y cyd â pengôastraôd v brenin. Ei naôd yô hyd ar pengôastraôd y brenin. Ereil a dygôed panyô hyd tra parâo redeg y marc cyntav i'r

brenines, d6yn y dyn à g6nel y cam. Ev a dyly traian yr ebolion, hyd yn d6yl6yd, o'r anrait, a'r deupart i peng6astra6d y brenin. Ei sarâed yw c6ebu6 a c6eugaint o ariant. Ei g6ert y6 c6ebu6 a c6eugeinbu6, can ei ardercavael.

Ped6eryd y6 ei g6as ystavel. Ev a dyly ei tîr yn ryd, a'i marc; a'i liain y can y brenines, a'i bretyn y can y brenin. Ev a dyly ran o ariant y c6ynnos. Ev a dyly g6neutur negesau y r6g yr ystavel a'r neuad. Ev a dyly g6asanaetu ar y brenines, eityr y teirg6yl arpenig, ar b6yd a lyn. Ev a dyly cad6 cloau cofrys y brenines, a dig6alu yr ystavel, a g6neutur y g6ely. Ei lety y6 ystavel y brenines; a'i g6ely yn y ceuty, 6rt bod yn para6d i g6neutur negesau y brenines. Un na6d y6, ac un sarâed, ac un g6ert, à g6as ystavel y brenin.

Pummed y6 ei la6mor6yn. Hi a dyly ei marc pres6yl, a hendilad y brenines, a'i hen crysau, a'i hen lenlieiniau, a'i hen fr6ynau, a'i hen esgidiau. Hi a dyly ran o ariant y c6ynnos. Ei na6d y6 o'r pan tano y dilad ar y g6ely yny6 tyno tranoet. Ei g6ely yn yr ystavel, mal y cly6o y gair leiaf à dyg6eto y brenines.

C6eced y6 ei drysa6r. Ev a dyly ei tîr yn ryd, a'i marc pres6yl; a'i liain y can y brenines, a'i bretyn y can y brenin. Ev a dyly d6yn y g6ira6d pan bo med. Ni dyly ev eiste yn yr ystavel, namyn g6asanaetu o'i seyl. Ev a dyly ran o ariant y c6ynnos. Ei lety y cyd à drysa6r y brenin yn tî y porta6r. Un na6d y6 à drysa6r y brenin. Ei sarâed y6 c6ebu6 a c6eugaint ariant. Ei g6ert y6 c6ebu6 a c6eugeinbu6.

Seitmed y6 ei cog. Ev a dyly ei tîr yn ryd, a'i marc pres6yl; a'i liain y can y brenines, a'i bretyn y can y brenin. Ev a dyly ei dig6alu o'r dystain, o'i cyvreidiau yn y cegin. Ev a dyly decreu pob ferym or à cyg6eirio ev. Ei na6d y6 un na6d à cog y brenin. Ei lety y cyd à dystain y brenin. Ei sarâed y6 c6ebu6 a c6eugaint o ariant. Ei g6ert y6 c6ebu6 a c6eugeinbu6.

Wytmed y6 ei cang6ylid. Ev a dyly ei tîr yn ryd, a'i marc pres6yl; a'i liain y can y brenines, a'i bretyn y can y brenin. Ev a dyly ran o ariant y c6ynnos. Ev a dyly dynbed o pob cang6yl à dalio yn ei d6rn. Ev a dyly pen y cang6ylau à tyno à'i danted. Ev a dyly g6edil y cang6ylau ol. Ev a dyly y bris6ara a'r bris6ivnyon à ei tros dysgyl y brenines. Un na6d, ac un lety, ac un sarâed, ac un g6ert, à cang6ylid y brenin.

UCOV rytraetasam ni o'r ped6ar s6yda6g ar ugain à pertyn ar y lîs; yman y traet6n ni o'r s6ydogion armer a deva6d à byd yn lîs.

CYNTAV y6 o'r rai hyny, g6astra6d av6yn, yr ail y6 troedia6g, y trydyd maer bis6ail, ped6eryd rigyl, pummed porta6r, c6eced g6ylg6r, seitmed cynnutai, 6ytmed poburies, na6med gov lîs, degmed pen-cerd.

Cyntav y6 g6astra6d av6yn. Ev a dyly ei tîr yn ryd, a'i marc, a'i dilad. Ev a dyly capanau g6la6 y brenin y marcoco yndyut, a'i hen fr6ynau, a'i hen hosnau, a'i hen yspardunau, a'i hencyvr6yau eurcalc, a'i hol ystarnau. Ev a dyly bod yn pobleyn ei absen tros y peng6astra6d. Ev a dyly daly g6artavyl y brenin, pan escyno a pan discyno, a d6yn ei marc i'6 lety, a tranoet ei d6yn ido. Ev a dyly cerded yn cyvaga6s i'r brenin, 6rt ei g6asanaetu pan bo raid. Ev a dyly cyvr6yau6 marc yr ynad lîs, a'i d6yn ido 6rt escynu arno: yntau piau barnu ei brait a'i dylved yn râd. Ei na6d y6 o'r pan decreuo y g6v lîs g6neutur pedair pedol ac eu t6 hoelion, ac ido yntau eu dod i tan marc y brenin, d6yn y dyn à g6nel y cam. Ei sarâed y6 c6ebu6 a c6eugaint ariant. Ei g6ert y6 c6ebu6 a c6eugeinbu6.

Yr ail y6 troedia6g. Ev a dyly ei tîr yn ryd, a'i liain, a'i bretyn, a'i marc pres6yl. A'r s6yda6g h6no a da6 o brait tîr ido. Ev a dyly daly traed y brenin yn ei arfed, o'r pan decreuo eisted yn cymedac yny el i cysgu: ac a dyly cosi y brenin; ac yn cyhyd à hyny o yspaid ev a dyly g6ylia6 y brenin rac pob g6al. Ei na6d y6 o'r pan doto y brenin ei traed yn ei arfed yny el i'6 ystavel, d6yn y dyn. Ev a dyly b6yta ar un dysgyl à'r brenin, à'i cevyn ar y tân. Ei sarâed y6 c6ebu6 a c6eugaint ariant. Ei g6ert y6 c6ebu6 a c6eugeinbu6, can ei ardercavael.

Trydyd y6 maer bis6ail. Ev a dyly g6arcad6 y lîs g6edi yr ysty6art lîs yn penav. Ev a dyly cymryd à rodo y maer a'r cycela6r ato o da, a daly y lîs. Ev piau peri yr âr, a hol reidiau y lîs. Ev a dyly dir6y a caml6r6 y maertrev. Ev a dyly ebedi6 g6yr y maertrev, ac amgobyr eu merced. Yn y bo dadleu r6g deug6r o'r maertrev am tîr, ev a dyly pedair ar ugaint; neu am ymlad, neu am ledrad. Ev a dyly tygu tros tîr y lîs. Ev a dyly triugaint o pob carcara6r or à el yn ei geol. Ev a dyly g6estmâau ar g6yr y maertrev. Y g6arteg à bo yn ei g6arcad6 ev teirnos cyn eu lad evo piau eu cr6yn.

Ni dylly neb cr6yn g6arteg y maer bis6uil namyn ev chun, na'r brenin à bo yn y lfs nac ev ni bo. Ei na6l y6 d6yn dyn tros tervyn tîr y lfs. Ei lety y6 y b6ydy. Ei sarâed y6 c6ebu6 a c6eugaint ariant. Ei g6ert y6 c6ebu6 a c6eugeinbu6, can ei ardercavael.

Ped6eryd y6 y rigyl. Ev a dylly ei tîr yn ryd; a pan bo y brenin yn y lfs, ev a dylly b6yt saig. Ev a dylly sevyll y r6g y deupost à g6ialen yn ei la6, rac losgi y tÿ tra bo y brenin yn b6yta ac yved y cyd a'r s6ydg6yr; ac ni dylly eisted tra bo y brenin yn y neuad. Ni dylly taraw y post y part y bo y brenin. Ev a dylly lonaid y lestri y g6alovier yndynt y c6ryv, ac eu hanner o braga6d, ac eu traian o med; ac a dylly coesau ycaïn a g6arteg a cafer o'i cyhud ev cyvu6c a'u ufarnau; a na6meddyd calangauav, pais, a crys, a la6dyr, heb tenliv.

Dyllyd y dylly ei dilad à c6lym ei la6dyr. Calangauav y dylly cafael capan, a calan ma6rt neu c6evra6r mantel. Y rigyl a ran rog y brenin a'r maer a'r cycela6r. Ev a dylly o'r mar6ty cîg b6le, a'r emenyn b6lc, a'r maen isav i'r brenan, a'r lyn glâs, a'r g6anav isav o'r fd, a'r ieir, a'r catau, a'r b6yal a'r talar, o hyd yn y daiar, ac oni byd talar, yr eirionynau. O pob tÿ yd el ar neges y brenin, tort a'i henlyn. Tair cyvelin yn hyd ei g6ae6; d6y tra ei cevyn, ac un rædo. O'r anrait à dycer eityr y g6lâd, ev a dylly tar6, neu anivel nid el a tan g6ed, neu cynblit. Pan bo marw rigyl y brenin, ev a dylly cafael ei da ol. O ser-êir y rigyl yn ei eiste, tra g6neler y dadlau, ni dylly cafael namyn gograid ceirc a plisgyn 6y. Ei sarâed, y6, her6yd, cymaint à sarâed y neb pieufo y tîr y sarâet arno; y med ereil, tair bu6 a triugaint ariant. Ei g6ert, teirbu6 a triugeinbu6.

Pummed y6 y porta6r. Ev a dylly ei tîr yn ryd, a'i tÿ o nen y port. Ev a dylly ei ymport o'r lfs yn g6astad, a saig pan bo y brenin. Ev a dylly o pob anreg a el tr6y y port dyrnbed. Ev a dylly o pob p6n cynnud à el tr6y y port, yscyrn à tyno yn dilestair i'r marc, à'i la6 ar y port. Ev a dylly pedair ceinia6g y can pob carcara6r y cauer y port arno. Ev a dylly tynu cr6yn yr aniveiliaid à lader yn y lfs, yntau a dylly ceinia6g o pob un onadynt h6y. Ev a dylly o'r anrait o moc a del tr6y y port h6c à alo ev erpyn ei g6ryc ei dercavael à'i un la6 yny bo cyvu6c ei traed à tal ei deuglin; a lodyn c6ta a del i'r port ev pieubyd. Ev a dylly bod yn rigyl ar y maertrev. Ev a dylly pedair ceinia6g o pob amgobyr à del o honei. Ev a dylly g6ysia6 g6yr y

maertrev i'r g6ait. Ev a dylly o pob dir6y a caml6r6 à dycer y arnadynt gobyr. Ev a dylly negesau yn ryd yn y lfs; ac a dylly cadit y ca6s à popo. Ev a dylly arl6ya6 y lfs y am peri g6elta, a peri cynneu y tân. Ei na6d y6 cad6y dyn à g6ndl y cam yny del y penteulu i6 lety tr6y y port, a'r hyd y diocel. Ei sarâed y6 c6ebu6 a c6eugaint ariant. Ei g6ert y6 c6ebu6 a c6eugeinbu6.

C6eced y6 y g6ylg6r. Ev a dylly ei tîr yn ryd, a'i b6yd pres6yl, a'i arcenad, a tort a'i heulyn yn boreb6yd. Ni dylly g6ylia6 namyn o'r pan eler i cysgu hyd y dyd; yntau a dylly cysgu y dyd; ac na g6nel dim namyn ar ei g6byr. Rai a dyg6ed y dylly lygaid yr aniveiliaid à lader yn y lfs; ac a dylly ei dilad, y an capan a hosanau. O cefir ev yn cysgu yn yr amser y dylly g6ylia6, cyd maeder ni dig6ygir ido; ac oni meidir a'i cafael yn cysgu, taled caml6r6 i'r brenin. Ei na6d y6 o'r pan decreuo ev canu ei corn, pan el i g6ylia6 yny agorer y port tranocet. Ei sarâed y6 c6ebu6 a c6eugaint ariant. Ei g6ert y6 c6ebu6 a c6eugeinbu6.

Seitmed y6 y cynnutai. Ev a dylly ei tîr yn ryd, a'i b6yd pres6yl, a'i saig pan bo y brenin, a'i arcenad. Ev a dylly à bo raid 6rt cynnuta yn y lfs: ac o cyl yntau dim o hyny, ev a dylly ei talu. Ev a dylly cad6 marc y cynnud, a cynnyd ebran ido peunoet o'r lfs, a marcogaet arno yn myned i'r coed: ac o cyl ev ar ei g6arcad6 ev, ev a dylly ei talu. Ni dylly ev manylu y cynnud o'r ansa6d y doto ar y marc, g6edi y del atrev. Ev a dylly y gydvau yr yscrubyl à lader yn y lfs: sev aca6s y6 hyny 6rt ei escyrnygu ar y cynnud a'i b6yeil ev. Ei na6d y6 hyd y galo ev b6ria6 à'i b6yal, neu à'i g6dyv. Ei sarâed y6 c6ebu6 a c6eugaint ariant. Ei g6ert y6 c6ebu6 a c6eugeinbu6.

Wytmed y6 y poburies. Hi a dylly ei b6yd o'r lfs, a'i dilad, a'i saig, pan bo y brenin, a'i teisen di6ed pobi o pob amry6 bla6d à popo; a'i g6ely yn y b6ydy. Ni dylly cyvodi rac neb tra bo yn pobi. Ei na6d y6 hyd y b6rio à'i cravel. Ei sarâed y6 traian sarâed ei g6r; oni byd g6r, hanner sarâed ei bra6d. Ei g6ert y6, na hi à bo g6ed6 na hi na bo, hanner g6ert ei bra6d.

Na6med y6 y g6v lfs. Ev a dylly ei tîr yn ryd, a'i b6yd pres6yl, a'i saig pan bo y brenin. Ev a dylly g6neuter reidiau y lfs yn râd, cîtyr triplet: sev y6 y rai hyny, g6artavyl, a cant cala6r, a cyl c6ltyr; a tedyv, b6yal cynnud, a pen g6ae6; o pob

un o'r tripet hyny, ev a dyly tal i la6r. Ev a dyly i s6ydogion y lfs g6neutur eu reidiau yn r6d; 6yntau a dilyant ei anregu ev am pob lavur. Ev piau amgobrau merced y govaint ereil. Ev a dyly y ceinion: sev y6 y ceinion, y g6ira6d cyntav a del i'r neuad. Ei le y6 yn y lfs yn tal y maig, yn emyl yr efeiriad teulu. Ei na6d y6 o'r pan decreuo ei g6ait y bore yny darfo y nos. Ei saræd y6 c6ebu6 a c6eugaint ariant. Ei g6ert y6 c6ebu6 a c6eugeinbu6.

Degmed y6 y pencerd. Ev a dyly ei tîr yn ryd a'i le y6 ar neilla6 yr ynad lfs. Ev a dyly decreu o Du6, a'r ail o'r brenin pieufo y lfs, neu o aral. Ni dyly erci namyn pencerd, ac o'i cyd â'i cydymteition, d6yran ido ev. Ev a dyly cafael can pob cerda6r, g6edi yd ymada6o â'i dysg, pedair ar ugain. Ev a dyly pedair ceinia6g y can pob g6raig a cysgo g6yr centi cynt. Ev a dyly amgobyr merced y cerdorian ereil. Y cyd â'r edlig y dyly cysgu. Ei na6d y6 o'r pan decreuo canu yn y lfs hyd pan tervyno y canu di6edav. Ei saræd y6 c6ebu6 a c6eugaint ariant. Ei g6ert y6 c6ebu6 a c6eugeinbu6.

Unmedardeg yr oleuries. Hi a dyly ei b6yd o'r lfs, a'i saig pan bo y brenin, a'i dilad; ac a dyly y dyd y golco i'r brenines anreg y centi. Ei na6d hyd y b6rio â'i golcpren. Un saræd ac un g6ert y6 â'r poburies.

UCOV rytraetasam ni o'r s6ydogion a pertyn ar y lfs; a'r rai cyvreitia6la'r rai armer; ac eu baint, ac eu dyled; yman y traet6n ni o petau ereil.

TRI anhebcor brenin y6, ei efeiriad 6rt bendiga6 ei b6yd a canu eferen, a'r ynad lfs 6rt dospart pob pet pedrus, a'i teulu 6rt ei negesau.

Tri anhebcor g6rda, ei telyn, a'i brycan, a'i cala6r.

Tri anhebcor taia6g, ei cavyn, a'i tr6yde6, a'i pentan

Tri pet ni dyly brenin eu cyvran, ei s6lt, a'i heba6g, a'i leidyrr.

Tri r6yd brenin, ei meirc, a'i moc a'i g6arteg: o cyl dyn anivel, a'i cafael yn plit aniveiliaid y brenin, ev a dyly pedair ceinia6g o pob un onadynt.

Tri r6yd g6rda, ei meirc, a'i g6arteg, a'i moc: yny cafo dyn anivel yn eu plit h6y, taled pedair ceinia6g.

Tair r6yd taia6g, ei moc, a'i g6arteg, a'i gauavty o calannai hyd a6st: o ceif anivel ar cyveiliorn yndo, ev a dyly pedair ceinia6g.

Tri pet ni geil taia6g eu g6ertu, heb caniad ei arcl6yd, am6s, a m6l, a moc: ac os g6ert bid dir6ya6g, mal cynt; ac onys pryn ei arcl6yd, g6erted ev y ford y myno.

Tair celvydyd ni dyly m6b taia6g, heb caniad ei arcl6yd; a cyd as dysgo ev a dyly eu d6yn tracevyn; onyd yscolaig 6edi cymero urdau: sev yw hyny yscoleicda6d, a govantaet, a bardoni.

Wyt pynmarc brenin, m6r, difait, acana6g g6lad aral, leidyrr, m6r6 o anmab, mar6 yny cafo ebedi6, a camcylus y cafer dir6y, a caml6r6.

P6ypynag a dyg6eto gair ang6ar i'r brenin, taled caml6r6 deudyplyg ido.

Pa le pynag yd ymcafoynt yr efeiriad a'r dystain a'r ynad, yna y byd baint lfs.

Ni dyly y brenin myned â'i lu i gorg6lad namyn ung6ait pob bl6ydyn. Wyntau a dilyant myned yn ei cyvoetau pan myno. Y brenin a dyly o pob bileintrev, dyn, a marc. a b6yal i g6neutur luestau; ac 6yntau ar ei cost ev.

Na6ty a dyly bileiniaid y brenin eu g6neutur ido: neuad, ystavel, b6ydyt, ystabyll, cynortf, yscuba6r, odynd, trevyn becan, cerner.

Pob da heb percena6g ido, difait brenin.

Tri pet ni dyly y brenin eu ranu agaral, aur ac ariant, a cyrn bual, a g6isg y bo 6rlys aur idi.

P6ypynag a g6nel cam i mameglwys, taled pedair punt ar deg; yr hanner i'r abad, o byd d6y6a6l lytyrg6r, a'r lal y r6g yr efeiriad a'r clas. O g6neir cam yn y myn6ent seiptunt yn dauhanner mal y leil. P6ypynag a g6nel cam i egl6ys aral, taled seiptunt; y nail hanner i'r efeiriad, a'r lal i'r person.

LYMA Y DECREU CYVREITIAU Y GWLAD.

CYNTAV y6 na6 tavodia6g. S6v y6 y rai hyny, arcl6yd y r6g ei deug6as, efeiriad y r6g ei deumynac, t6d y r6g ei deumab. O byd un o'r rai rydyg6edasam ni ucod ni myno dodi ei pen i tritavodia6g, a'r lal yn ei mynu, cyvrait a eirc ei dodi. Ped6eryd, ynad ar ei bra6d; o derbyd i dyn o'r d6yplaid y bu y cyvrait y rygtynt g6adu y bra6d, a'r lal yn ei hadev, gair y6 gair yr ynad yna ar ei bra6d. Pumed y6 mac ar ei mecniaet, o derbyd ei adev; a'r nail yn dyg6edyd bod y mecniaet ar pet ma6r, a'r lal ar pet bycan; can adev6yd y mac credad6y y6, pa ar y roed; a can y dyg6ed ev ni gelir ei g6adu. C6eced y6 rodiaid ar ei rod; sev mal y mae; o derbyd i dyn

rodi pet, a deudyn yn dygôedyd: I mi y roed: Nac ev, heb y lal, I mi: gair y6 ei gair, pady6 y rode. Seithmed y6 morôyn ar ei morôynda6d: o derbyd i gôr dôyn morôyn latlud, a gôedi yd el i'r difait â hi, a cyn bod aca6s ido â hi, a gomyn ido, pet â rodi ti imi am hyn? a rodi ohano ev pet idi hi; a gôedi hyny bod yn etivar canto ev, cyd as gôato ev, os adev hi, gair y6 ei gair hi yna. Wytmed y6 bugail trevcord: o derbyd lad l6dyn i dyn o yscrubyl percenogion ereil, am hyny gair y6 gair y bugail, pa eidion a'i lada6d. Na6med y6 leidydr 6rt y crog ar ei cydcladron: o derbyd ido ev dygôedyd bod dyn yn cydleidydr ag ev am y ledrad y dienydiir a'i cadarnâu ohano yr acau y aty6 ido, ac y mae yntau yn myned, gair y6 ei gair ev yna.

LYMA Y DECREU CYVREITHIAU Y GWRAGED.

O DERBYD i gôraig bod rodiaid idi, a tan ei hag6edi y dyly bod hyd yn pen y sait blyned, ac yscar onadynt, rânent yn dau hanner pob pet â bo idynt. Y gôraig piau ranu, y gôr piau deôisa6. Y moc i'r gôr, a'r devaid i'r gôraig; oni byd namyn y nail onadynt, rânau yn dau hanner; ac os devaid a geivyr a byd, y devaid i'r gôr, a'r geivyr i'r gôraig; oni byd namyn y nail, eu rânau. O'r meibion, dôyrân i'r tâd, ac un i'r mam; yr hynav a'r ieuav i'r tâd, a'r perved i'r mam. Y dotrevyn, mal hyn y renir: hol lestri y laet, eityr un payol, i'r gôraig yd â; yr hol dysglau, eityr un dysgyl, i'r gôraig yd â; a'r dau hyny i'r gôr yd â; y gôraig a dyly y càr a iau i dôyn y dotrevyn o'r tŷ; y gôr a dyly hol lestri y lyn; y gôr a dyly y ridyl, a'r gôraig y gogyr mân; y gôr a dyly y maen ucav i'r breuan, a'r gôraig yr isav; y dilad â bo arnadynt y gôraig piau; yr hyn â bo atanadynt y gôr piau yny gôreicâo, a gôedi y gôreicâo, elôg y dilad i'r gôraig; ac os gôraig aral a côsg ar y dilad, taled ei gôynebgôert; y gôr piau y cala6r, a'r brycan, a gopenyd y tra6style, a'r c6ltyr, a'r b6yal cyunnud, a'r taradyr, a'r pergig, a'r crymanau ol, eityr un cryman, a h6n6 i'r gôraig; y gôraig piau y padel, a'r tryped, a'r b6yal lydan, a'r g6dyv, a'r s6c, a'r lin aelan, a'r linad, a'r g6lan, a'r tryte6d ac â bo yndo, eityr aur neu ariant, a hyny o byd ei rânau: sev y6 y tryte6d y la6c6d. O byd g66au, eu ranu; y pelênau i'r meibion, o bydant; ac oni bydant, eu rânau. Y gôr a dyly yr yscuba6r, ac â bo uc daiar ac îs daiar o yd. Y gôr a dyly yr ieir ol, ac un cat, a'r leil i'r gôraig. Y b6yd mal hyn y renir; y gôraig piau y cîg yn ei heli, a'r

ca6s yn ei heli; a gôedi y crocer y gôr piau; y gôraig piau y lestri emenyn b6lc, a'r ca6s b6lc; y gôraig piau â galo ei dôyn o bla6d y rôg nert ei dôyla6 a'i deuglin o'r cel hyd y tŷ. Pob un onadynt piau ei dilad, eityr eu mentyl, a'r mentyl eu rânau. Os y gôr a byd breintia6l, dagosed ei braint cyn ei ran; a gôedi y cafo ev ei braint, rânar, mal y dyg6edasam ni ucod. Eu dylyedion talent yn dau hanner. Os cyn y seithmed bl6dyd yn yd yscarant, taler idi ei hag6edi, a'i harcyvrâu, a'i c66yl. Os yn morôyn y roder, yr hyn â bo ar ei carn o'r petau hyny a dyly. Ac os cyn y seithmed bl6dyd yn yd gedeu hi ei gôr, c66yl o hyny a cyl, eityr ei c66yl a'i gôynebgôert am ei got6yn. Os y gôr yntau a byd clavyr, neu anadldre6edig, neu na galo ymrain; os o aca6s un o'r tri pet hyny y gedeu, hi a dyly cafael c66yl o'r eidi. Os o mar6 y g6ahanant, hi a dyly pob pet yn dauhanner, eityr yr yd: ni dyly gôraig yn y byd cafael dim o'r yd, onid gôraig p6ys. Ac os o mar6 a by6 yd yscarant, râned y clâv y perigla6r y cyd ag ev, a deôised yr iac. Ni dyly y clâv cymynu dim namyn daered i'r egl6ys a'r arel6yd, a'i dylyedion: a cyd as cymyno, y mab a geil tori ei cymyn: a h6n6 a gelbir mab ang6ar. P6ypynag â toro cymyn; nid amcen ai daered, ai dylyedion, yscymyn byd. Os o by6 y g6ahanant, triced hi a'r eidi yn y tŷ hyd yn pen y na6diau a na6nos, a g6ybod ai cyvreitia6l y g6ahan; ac os ia6n y g6ahan, o pen y na6meddyd, aed; ei da hi o'r blaen, ac ar ol y ceinia6g di6edav, aed ehun.

Sarâed gôraig gôria6g 6rt braint ei gôr; nid amcen, sarâed y gôr; cyn noi rodi i gôr 6rt braint sarâed ei bra6d: nid amcen, hanner sarâed ei bra6d. Ei galanas, na hi a bo gôriawg na hi ni bo, hanner galanas ei bra6d.

O myn gôr gôraig aral goedi yd yscaro â'r cyntav, ryd byd y cyntav. O derbyd i gôr yscar â gôraig, a mynu o h6no gôr aral, a bod yn etivar can y gôr cyntav ryyscarai â'i gôraig, a godi6es o hano hi â'r neiltroed yn y g6ely a'r lal eityr y g6ely, y gôr cyntav a dyly cafael y gôraig.

O derbyd i gôraig gôria6g g6neutur cyv-lavan dypryd; ai rodi cusan i gôr, ai gadael ei gobysia6 a'i hymrain, sarâed i'r gôr y6 hyny. Os ei hymrain a derbyd y sarâed h6no a dercevir, ar bod i hanner yn m6y; canys o cenedyl gelyniaet yd heny6. Os ei gobysia6 a derbyd, taler ido y sarâed h6no heb ei hardercavael. Os cusan, ni telir namyn deupart y sarâed, can nid g6eitred c66yl. Os g6adu â g6na y gôr ei cafael y

r6g ei deumord6yd, roded l6 degg6yr a deugaint, a'r g6raig l6 degg6raged a deugaint. Os g6adu ei gobysia6 â g6na y g6r, l6 ped6ar g6yr ar deg a ryd, a'r g6raig l6 pedair g6raged ar deg; a hyny oc eu ceraint. Os rodi cusan â g6ata, roded l6 seigt6yr, a'r g6raig l6 seigt6raged: a'r rain hyny oc eu cyvneseiviaid, y am ei mam, a'i tâd, a'i brodyr, a'i c6ioryd.

P6ppynag â dyco mor6yn yn latlud, a cyn bod aca6s â hi, gomyn pet â roi ti imi a mein ni holi ohano ev y maint â r6ai, a hyny ar ei erêd; can ceisio ev g6edi hyny ei g6adu, os hi a'i gyr arno ev yn cyvreitia6l, yna y mae gair ei gair hi; canys dyg ev hyhi yn y le nad oed neitia6rg6yr.

O rodîr mor6yn i g6r a'i cafael yng6raig, a'i dyodev o'r g6r yn ei g6ely hyd tranoet, ni geil ev d6yn dim o'i dylved hi: ys ev â g6na ev g6edi as cafo hi yn lygredig, cyvodi ar ei neitia6rg6yr â'i caly yny sevyll a tystu idynt h6y ei cafael hi yn lygredig; ac na cysgo canto hyd tranoet, ni dyl hi dim tranoet y canto ev. O derbyd dybod br6nau a cedor arnei, a'i blodeua6, yna y dyg6ed y cyvrait na g6yr neb pet y6 hi, ai mor6yn ai g6raig, o aca6s rydybod arnei arg6yd mab; ac 6rt hyny y gad y cyvrait ei diheura6 hi, o l6 seiddyn, y am ei mam, a'i tâd, a'i brodyr, a'i c6ioryd. Os hitau ni myn ei deheura6, lader ei crys yn cyvu6c â'i g6erdyr, a roder dina6ed bl6yd yn ei la6, g6edi ira6 ei losc6rn; ac o geil hi cyndal h6n6, cymered er ran o'r arcyvrau; ac oni geil, bid heb dim.

P6ppynag â rodo g6raig i g6r, ev piau talu ei hamgobyr, neu yntau a cymero meiciau y centi hi ar ei talu; ac os hitau a ymryd, taled ei hamgobyr; canys hi ehun a bu rodiad arnei.

O dyg dyn g6raig yn latlud a dybod â hi i t6 mab ucelg6r i cysgu, nac na cymero y g6r mac ar ei hamgobyr, taled ehun.

O derbyd i dyn d6yn g6raig latlud, bid yn pen y seithblyned ar trieidion cyhyd eu corn ag eu hysyvarn; a can coles yna ei braint, bid ar y braint h6n6 hyd yn pen y seithblyned. O byd arcyvrau idi, bid h6n6 yn ditraul hyd yn pen y seithblyned. Os hitau a caniaa ei treulia6 ev, ni dig6ygir dim idi o traul daint ac ystlys. Yn pen y seithblyned, o ceif teirnos o'r 6ytmed, ranu deuhanner â hi, megis â g6raig â rodiad idi; canys ni para g6raig, nac o latlud nac o rod, ar braint ei hag6edi, namyn hyd yn pen y seithblyned; ac nad ag6edia6l hitau o pen y seithblyned alan; 6rt hyny rânent deuhanner.

P6ppynag â cysgo teirnos can g6raig o'r

pan enhuder y tân hyd pan dadenhuder tranoet, a mynu ohano yscar, taled idi eidion â talo ugaint, ac aral â talo deg ar ugaint, ac aral â talo triugaint; ac os dyg ar t6 ac anloed, a'i bod y cyd ag ev hyd yn pen y seithblyned, rânû â hi, megis â g6raig â rodiad idi.

Tair ag6edi cyvreitia6l y syd: ag6edi merc brenin pedair punt ar ugaint, ac 6yt-punt ei co6yl; ag6edi merc g6rda teirpunt, a punt ei co6yl; ag6edi merc mab ailt punt, a'i co6yl pedair ar ugaint.

O derbyd i dyn beiciogi g6raig o l6yn a pert, ev a dylg gosymteitia6 ei mab; canys y cyvrait a dyg6ed na dyl hi cafael coled o aca6s ei g6r; can ni cafo m6yniant; ac 6rt hyny y dyl yntau meitrin ei mab.

O derbyd i g6r yscar â g6raig, a hitau yn beicia6g pan yscarer â hi, gater idi, o'r pan yscarer â hi yn ago, yn cyvair hanner bl6ydyn o meitrin ei mab; a g6edi ganer ei mab hitau piau ei meitrin ev hyd yn pen y bl6ydyn, myno na myno er da y can ei g6r: sev y6 mesur ei da, bu6c laeta6g, a pais â talo pedair ceinia6g, a padel â talo ceinia6g, a c6raid o'r 6d goreu ar trev ei tad; a hyny hyd yn pen y bl6ydyn idi er ei meitrin; hitau g6edi hyny hanner bl6ydyn; ac o hyny alan ni gelir cypel arnei hi ei meitrin, namyn ei ran ehun, 6nis myn; ac o hyny hyd yn pen y pedair blyned ar deg, y deupart ar ei tâd o'r meitrin, a'r traian ar ei mam; ac yn pen y pedair blyned ar deg, y mae ia6n i'r tâd ei d6yn ar yr arel6yd, ac ido yntau g6rau; ac o hyny alan bid 6rt gosymtaid ei arel6yd.

O derbyd i g6raig dyg6edyd ar g6r d6yn trais arnei, a g6adu o'r g6r, roder l6 degg6yr a deugaint, heb altud heb g6r nôd. O derbyd idi hitau gyru yn cyvreitia6l, cymered ei caly yn ei la6 as6 a'r la6 deheu ar y crair a tyged hi er rymrain a'r caly h6no i trais i arnei hi, a ryg6neutur mevyl a sarâed ohano idi hi, ac i'6 cenedyl, ac i'6 harel6yd. Rai o'r ynaid ni gad g6âd yn erpyn hyny; nyny eisioes a gad6n g6âd, mal y dyg6edasam ni ucod.

O derbyd i g6r d6yn trais ar g6raig, ac adev o hano, taled deudeg bu6 yn dir6y i'r arel6yd, a'i hamgobyr i'r arel6yd; ac os mor6yn byd, ei co6yl, a'i hag6edi yn y maint m6yav y dyllo, a'i g6ynebg6ert, a'i dilysr6yd; ac os g6raig g6ria6g byd, ei sarâed can ei ardercavael ar mod ei hanner.

O derbyd i g6r d6yn mor6yn yn latlud, ei harel6yd a'i cenedyl a dyl ei d6yn y canto ev, can boed dr6g canto. Ac o bu cynt can g6r, ni gelir ei d6yn y can y g6r a'i d6g yn latlud, onid ehun a'i myn.

Tri privraid gôraig, ei côyl, a'i gomôyn, a'i sarâed. Sev acaôs y gelôir yn tri privraid, 6rt eu bod yn tri priaôd gôraig, ac na gelir eu dōyn o neb acaôs y centi. Sev y6 ei côyl, yr hyn à cafo am ei gôerindaôd; sev y6 ei sarâed, pob pet à gônel ei gôr arnei, namyn am tripet, sarâed y6 idi; sev y6 y tripet hyny, ei maedu am rodi pet ni dylyo ei rodi, ac am ei cafael can gôr, ac am unaô mefyl ar ei baryv: ac os am ei cafael can gôr ei maed, ni dyly dimôyn namyn hyny; can ni dylyir dimôyn a dial am un cyvlavan. Sev y6 ei gomôyn, o ceif hi ei gôr can gôraig aral, taled ei gôr idi hi cœugaint y treigyl cyntav; am yr eilgait punt; os ceif y tryded gôait, yscar a geil heb coli dim o'r eidi; a'r da à cafo hi am y tripet hyny a dyly bod yn gôahanedig i 6rt ei gôr.

Gôraig y brenin a geil rodi, heb cànïad y brenin, traian à del o dovod i'r brenin.

Gôraig mab ucelgôr a geil rodi ei mantel, a'i crys, a'i hesgidiau, a'i penliain, a'i bôyd, a'i diaôd, a crafn ei cel, a benfygiaô ei hol dotrevyn.

Gôraig taiaôg ni geil rodi dim, namyn benfygiaô ei gogyr, mal y clyôer ei lev y ar y dom, a rodi ei pencuôc tri gorsav.

Gôraig pan cysger centi, ni dyly cycôyn odyno hyd yn pen y naômed dyd; a pan yscaro à'i gôr, ni dyly cycôyn hyd yn pen y naômed dyd, ac yna yn ol y ceiniaôc diôedav; a pan bo marô ei gôr, ni dyly cycôyn o'r tŷ hyd yn pen y naômed dyd, ac yna ar ol y ceiniaôg diôedav.

O tri mod y dylyir famgobyr i gôraig: o rod ac estyn, can ni cysger centi; yr ail, o cygôelogaô honaid, can ni bo rod; y trydyd, o beiciogi.

Amgobyr merc maer cycelaôr, punt. Amgobyr merc maer, cœugaint. Amgobyr merc pencenedyl, cœugaint a punt. Amgobyr merc ucelgôr, cœugaint. Amgobyr merc mab ailt, pedôarugaint. Amgobyr merc altud, pedair ar ugaint. Amgobyr pob pen sôydaôg, herôyd rai, punt; herôyd ereil, cœugaint. Amgobyr sôydogion ereil, herôyd rai, cœugaint; herôyd ereil, triugaint. Amgobyr caet o gôraig, deudeg ceiniaôg.

O derbyd beiciogi gôeinaôg a caet, y neb a'i beicoco a dyly rodi gôeinaôg aral i gôasanaetu yn ei le yny ago, a meitrin ei mab gôedi ago yn dilestair i'r neb pieufo y dyn; ac o byd marô yn egi, talu ei gôert cyvrail i'ô harclôyd, ac ebediô ystavelaôg o'i gôraig, xiii.

O derbyd i altud o gôraig myned trôy golâd, ac yn hyny ei marô, taled i'r neb

pieufo y tîr unarpymteg am ei marôtywarcen.

O derbyd i gôr mynu yscar à'i gôraig, a mynu o hano gôraig aral, dilya y6 y cyntav, can ni dyly un gôr bod ido dôy gôraged.

Pob gôraig a dyly myned y ford y myno yn ryd, can ni dyly bod i cãrdycôel, ac na dylyir idi dim, namyn ei hamgobyr; a hyny un amgobyr; can nid oes i gôraig ebediô, namyn ei hamgobyr; 6rt hyny megis na dyly gôr talu namyn un ebediô; i megis hyny ni dyly gôraig talu namyn un amgobyr; can nid oes idi edediô, namyn ei hamgobyr.

Nieycain gôraigyn'mac nacyn tystar gôr.

O derbyd gôeled gôraig yn dybod o'r part hên i'r lôyn, a'r gôr o'r part aral, neu yn dybod o gôacty, neu a tan un mantel; os gôadu à gônant, l6 deg gôraged a deugaint ar y gôraig, a'r cymaint ar y gôr o gôyr.

O derbyd rodi Cybraes i altud, 6rt i braint ei gôr yd â ei sarâed yny bo marô yr altud, a gôedi bo marô yr altud yny myno y gôraig gôr aral; can nid ymcôel tra ei cevyn ar y cenedyl.

O derbyd rodi Cybraes i altud, a bod plant meibion idynt, y plant a dyly trev tâd o mamôys, eityr na dilyant ran o tydyn breintiaôl, hyd y trydyd dyn; eityr mab altud o penaet; hênô a dyly ran o côyl. Meibion y ryô gôraged hyny y telir gôarteg deuac noadynt: sev acaôs y gelôir y gôarteg hyny yn gôarteg deuac, can nid oes cenedyl tâd a'u talo, namyn cenedyl y mam.

Ni dyly gôraig na prynu na gôertu, oni byd priaôd; ac o byd priaôd, hi a dyly prynu a gôertu.

Tair gôraged y dyly eu meibion mamôys: mab Cybraes à roder i altud; a mab gôraig à gôystler yn golâd ancyviait, o ceif beiciogi, a'i gôystlaô hitau o'i cenedyl a'i harclôyd; a gôraig à dyco altud trais y arnei.

O derbyd roi morôyn i gôr, ac na hòner ei côyl cyn no cyvodi tranoet; ni dyly ev ateb idi hi o hyny alan.

O derbyd i morôyn na dygôeto ei côyl cyn ei cybodi y ar ei gôely, ni dyly ei côyl o hyny alan, bod namyn yn cyfredin y rygtynt.

Ni dyly merc o da ei tâd namyn cymaint à hanner à cafo ei braôd; ac ni dyly talu o galanas namyn cymaint à hanner à talo ei braôd; a hyny tros ei plant; ac oni byd plant idi, a tygu ohanei na bo byt, ni dyly talu dim; ac o byd, ac eu myned yn oed cyvreitiaôl, talent ehun trostynt o hyny alan.

Ni dylly gŵraig yn y byd talu ceiniaŵg paladry na hen na euag.

O derbyd, o acaŵs mynu yscar, dygŵed-gŵd na galo ei gŵr ymraïn, cyvrait a eirc provi: sev mal y provir, tanu lenliain gŵen a tanadynt neŵd golci, a myned y gŵr idi ar hŵno i bod centi: a pan del ei eŵyls, ei gelŵg ar y lenliain; ac o geil hyny mal y gŵeler ar y lenlieinïan dogyn yŵ ido: ac ŵedi hyny ni geil hi, o'r acaŵs hŵnŵ, yscar ag ev, na myned a'r eidi yn cŵbyl.

O dygŵed morŵyn ar gŵr dŵyn trais y arnei, a'r gŵr yn gŵadu; a dygŵedyd o'r morŵyn, oni dyg ev trais y arnei hi, ei bod yn morŵyn, y cyvrait a dygŵed bod yn iaŵn provi ai morŵyn ai nid morŵyn; canys ei bod yn morŵyn yŵ ei hardelŵ: ac ysev à dylly ei provi yr edlig; ac os ceif yn morŵyn ryd byd y gŵr, i dygŵedgŵd arno y trais, a hitau heb coli ei baint.

O dygir trais ar gŵraig gŵriaŵg, ni dyllyr talu ei hamgobyr; canys talŵs pan gŵr-âŵs.

O derbyd i gŵraig dŵyn mab yn cyvreit-iaŵl i gŵr, cyd as gŵato y gŵr, ni a dygŵedŵn na dylly hi, gŵedi as dyco ido ev ungŵait, ei dŵyn byt i aral; can ni byd cãrdycŵel y ŵrt y neb y dycpŵyd cyntav.

O derbyd roi gŵraig i gŵr, ac enŵi ei da, a cafael cŵbyl, hyd yn oed un ceiniaŵg, ac na cafer hŵno, nyini a dygŵedŵn y geil y gŵr yscar à hi, ac na caŵo dim o'r eidi: a hŵno yŵ yr un ceiniaŵg à dŵg cant.

Nid raid mac ar dilysrŵyd da can gŵraig, yn canyscaet.

Gŵraig a dylly traian sarâed ei gŵr, nac o lad y sarâer nac o pet aral.

Ni dylly reitgŵraged i gŵraig, nac am ledrad, nac am galanas, nac am mac; namyn rait o gŵyr.

Cyvrait a dygŵed na dylly gŵraig cŵyl ŵedi blodeuo, onis diheura hi cyvnesaviad, y am ei mam, a'i tãd, a'i brodyr, a'i cŵior-yd; a hyny yny bo seïtdyn: sev y dylly blodeuo o'i pedair blŵyd ar deg alan: ac o hyny hyd yn pen y deugaint blyned y dylly meitrin: sev yŵ hyny, pedair blyned ar deg a deugaint y dylly bod yn ei hieuegtid; a gŵedi hyny peidiaŵ ag ymdŵyn.

O derbyd rodi morŵyn i gŵr, a heb cysgu centi, cafael cam o honei, ŵrt baint ei gŵr yd à, ac y digŵygir idi, ac nid ŵrt baint ei braŵd; a hŵno a gelŵir morŵyngŵraig. Ac o dygir trais arnei, ev a dyllyr talu ei cŵyl idi.

O derbyd enlibiaŵ gŵr ar gŵraig, y treigyl cyntav, lŵ seïtgŵraged; yr ail treigyl, lŵ pedair gŵraged ar deg; o hyny alan am pob enlib, lŵ deg gŵraged a deugaint.

O derbyd i gŵraig lad dyn, hi a dylly cafael ceiniaŵg paladry: a hŵnŵ yŵ y dyn a'i cymer, ac nis tãl.

Pob arclŵydes a dylly amgobyr gŵraged ei cyvoet.

Pob maer bisŵail a dylly amgobyr ei maertrev.

Nid oes baint i puten: cyd dyer trais y arnei, ni dylly cafael iaŵn. O sarâer hitau, taler ei sarâed ŵrt baint ei braŵd; a'i galanas, o ledir.

Pob ancyvlavan à gŵnel gŵraig, taled ei cenedyl trosti, mal tros y gŵr, oni byd gŵriaŵg; os gŵriaŵg byd, taled hi a'i gŵr ei camlŵrŵ a'i dirŵy.

Gŵesaŵr, ac adlamgŵr, ac asŵyngŵr. Od à gŵesaŵr y ŵrt ei gŵaesav, cŵeugaint a tãl; adlamgŵr, triugaint a tãl; asŵyngŵr, deg ar ugaint a tãl.

(YMAN y las Elidyr Mŵynmaŵr gŵr o'r Gŵled; a gŵedi ei lad y daet gŵyr y Gŵled yma i'ŵ dial. Sev gŵyr à daetant yn tygŵysogion idynt, Clydno Eidyn, a Nud Hael mab Senylt, a Mortav Hael mab Servari, a Ryderc Hael mab Tudaŵal Tut-clyd; ac a daetant Armon. Ac ŵrt lad Elidyr yn Aber Meŵedus yn Armon, y losgasant Armon yn ragor dial. Ac odyina y luydâŵs Run mab Maeleŵn, a gŵyr Gŵyned canto, ac y daetant hyd yn glan Gŵeryd yn y Gŵled; ac yna y buant yn hir yn amryson pŵy à dyllyai myned yn y blaen trŵy avon Gŵeryd. Ac yna yd elygŵs Run cenad hyd yn Gŵyned i gŵybod pieuvai y blaen. Rai a dygŵed, panyŵ Maeltav Hynav, pentevig Pengard, a'i barnŵs i gŵyr Armon; iorgŵert mab Mad-aŵg, trŵy aŵduraŵd y cyvargŵydid, a'i cadarnâa; panyŵ Idno Hen i gŵyr y pyst pendu; ac yna yd aetant gŵyr Armon yn y blaen, ac y buant da yno: ac y cant Tal-iesin—

Cyclly ŵrt gŵres eu lavnau
Can Run yn ruder bydinau
Gŵyr Armon rudion yŵ rydiâu.

Ac yna, rac hyd y trigasant yn y luyd, y cysgŵs eu gŵraged can eu gŵeision caet; ac am hyny y rodes Run idynt pedŵar baint ar deg.—

Cyntav yŵ, ragor rac gŵraig; sev yŵ ragor, y meirc dov, a'i moe, a'i gŵydaŵ, a cãr, a dau ycaïn à myno ar ei gŵarteg, a lonaid y cãr o'r dotrevyn à myno.

Yr ail yŵ, blaen Gŵyned yn luydaŵ.

Trydyd yŵ, na tãl i'ŵ anivel.

Pedŵeryd yŵ, tervynu ar y gŵladod à cyvarboent ar Armon.

Pummed yŵ, o byd amryson y rŵg dŵy

maena6l, o'r na6 maena6l y syd yn Armon, eu claurysoni o'r sait y d6y, heb neb o le arall.

C6ced, na byd rigyl yndi.

Seitmed, bod yn ryd pysgota ar y tair avon y syd yndi yn cyfredin.

Wytmed .....

Na6med, na bont breuan hy ec6g.

Degmed, nad yvoynt leta6d.

Unmed ar deg, nad oes daly ar eu cyca6sed hyd y trydyd gair.

Deudegmed, na taler meirc g6esteion, na g6yr ar cyle.

Trydyd ar deg, na dylyant myned i lety aral o'r neuad.

Ped6eryd ar deg, p6ypynag a eistedo yndi un dyd a bl6ydyn, o byd g6r anloed-a6g, ei bod yn un braint 4 g6r o'r g6l4d.

Ac o byd 4 ampeuo un o'r breintian hyny, clas Bancor a rai Beuno a'u ceid6.)

O derbyd i dyn t6ri troed anivel dyn aral, neu ei mord6yd, neu g6neutur bri6 y del nydda6d i'r anivel ohano, a bod yr anivel yn glan, mal y galer ysu ei cig, ia6n y6 i'r dyn a'i bri6o cymryd yr anivel o'i medyginaet yny bo iac; can ni dyly percena6g yr anivel lavuria6 tros g6eitred y neb ry g6naet cam ido. Ac os anivel blit 4 t6res ei troed, neu ei mord6yd, neu 4c 4 ardo, roer i'6 percena6g cyvry6 cystal ag ev, i g6neutur unry6 m6yniant ag 4 g6nel ar yr eido ehun. Ac os mar6 byd yr anivel, triged yr arg6ystyl yn dilys yn ei le; ac os by6 byd, a'i g6eled yn iac teledi6, cymered pa6b yr eido, mal cynt. O derbyd mar6 yr anivel yn y le pan bri6id, cyndycier i'r neb 4'i bri6is; ac onis myn, devnydied y percena6g ev. Os yntau a dyg6ed, m6yn4a ev, a mi a'i talav mal y dyg6eto y cyvrait: sev 4 g6yl y cyvrait, o g6yl Ieuan hyd y calan, talu y cig a'r croen, yn le y deupart, a'r traian ar yr enaid; canys yna y mae ia6n amser taeg6ed; o'r calan eilg6ait hyd g6yl Ieuan, y deupart ar yr enaid, a'r traian ar y cig a'r croen; canys buria byd pob anivel yn yr amser h6n6. O derbyd i'r dyn rybri6asai g6rta6d y l6dyn mar6 ato, g6naed y percena6g ei eg6yls o hano; ac y cyd 4 hyny c6byl o cyvrait a ceif.

O derbyd i dyn rodi mac i aral ar pet, ia6n y6 ido ryd4u y mac. O un o triaca6s y byd ryd mac: ai o talu trosto, ai o g6ystla6, ai o g6adu mac. Os ei g6adu 4 myn, mal hyn y g6edir: dybod ar yr ynad; a'r ynad piau ceisia6 y can y d6yplaid, ai mac y g6r, ai nid mac? Heb yr ha6lg6r, mac: Heb y cyndogyn, na mac. Yna y mae ia6n i'r ynad gomyn, 4 6yt mac di?

Wyv, heb y mac. C6bylg6ad, heb y cyn-dogyn, nad 6yt mac ti y cenyv i, nac ar hyny, nac ar dim. Dioer, heb y mac, mal y mae goren y dyly mac heb6g ei bod i bod yn mac, yd hebrygav mi my bod yn mac. Dioer, heb y cyndogyn, mal y mae goreu y dyly mac ei g6adu; mitau a'i g6adav. Yna y mae ia6n i'r ynad etryc pa del6 y dyly ev ei g6adu. Sev a g6yl y cyvrait yna: Can nid oes namyn i un tava6d ev yn gyru arno, na dyly namyn un tava6d y cyndogyn ei g6adu. I6, heb y cyndogyn, mitau a'i g6adav ev. Yna y mae ia6n i'r ynad cymryd y crair yn ei la6, a dyg6ed6yd 6rt y cyndogyn, na6d Du6 ragot, a na6d p4b Ruvain, a na6d dy ar-cl6yd, na dos yn l6 cam. Od 4 yntau i'r l6, tyged i Du6 yn y blaen, ac i'r crair syd yn ei la6 i'r ynad, hyd nad mac ev y canto ev, nac ar 4 dyg6a6d, nac ar dim. Oni g6rtt6g y mac arno, bid ryd y cyndogyn o'r ha6l, a taled y mac c6byl i'r ha6lg6r. Os ev a g6na y mac g6rtt6g ar y cyndogyn, g6rttyged tra bo y cyndogyn yn rodi ei genau ar y crair, g6edi y tygo. A sev mal y g6rtt6g: Myn y crair y syd yna, mac 6yv mi y cenyt ti ar yr hyn 4 dyg6edasam ni; a mi a mynav barnu bra6d imi o'r ynad. Ac yna y mae ia6n i'r ynad myned alan i barnu bra6d: a sev a g6yl y cyvrait yna, l6 y cyndogyn ar ei seitmed i g6adu ei meeni; c6eg6yr, ac yntau seitmed; ped6ar onadynt o part ei t4d, a dau o part ei mam, ac ev ehun yn seitmed. Ac ys ev y6 nesed y dylyant y g6yr hyny bod ido ag y dylyoent talu galanas, a'i cymryd y cyd ag ev: a sev y6 oed y rait h6no, 6ytnos o'r sul nesav; a sev le y roder y rait h6no ido ev, yn y lan y g6ranta6o ev eferen; a sev aca6s y cymerir hi yno, can y bentiti6s ar y le byd eferen. Ac o ceif yntau ei rait, dogyn y6 ido; oni ceif yntau ei rait, taled ev yr ha6l: ac o myn yr arcl6yd erlid cyvrait anudon arno ev, erlyned.

Pa mac pynag 4 g6rttygo ar y cyndogyn, ryd byd o'r ha6l, ac o'r meeni; canys g6naet teiti mac. Pa mac pynag ni g6rttygo, taled ehun yr ha6l; can ni g6naet teiti mac. A'r hyn 4 dylyai mac, pan adevo 6rt yr ynad ei bod yn mac, ia6n y6 i'r ha6lg6r tystu y ryadev ohano, rac cilia6 ohano eilg6ait.

O derbyd i dyn cymryd mac ar pet y can aral, ia6n y6 ido dodi oed ar y pet 4 dylyo; a pan del ei oed, ia6n y6 ido ehun gomyn y cyndogyn cysevin; ac os negyd byd y cyndogyn ido, deued ar y mac, a holed y mac, a dyg6eded bod y cyndogyn yn negyd ido. Os ev a dyg6ed y mac, hyd

nad mac, deued hyd ar yr ynad, a holed yr haol rac bron yr ynad; ac os ev a myn y mac g6adu, ac na g6rttygo y cyndogyn arno, bid ryd y mac o'r haol, am y g6ad â digones. Os ev â g6na y cyndogyn g6rtt6g ar y mac, a gal6 ar yr ynad am bra6d 6rt y g6rtt6g â digones, ia6n y6 i'r ynad ar y mac barnu ei l6 ar ei seitmed, yn unfurw ag y dyg6edasam ni ucod.

O derbyd i dyn cymryd mac y can aral ar pet, a dybod y d6yplaid y cyd, a'r haol-g6r, a'r cyndogyn. a'r mac, a holi o'r haol-g6r y mac, a dyg6ed6yd ei bod yn mac ar pet ma6r; ac ateb o'r cyndogyn, a dyg6ed6yd ei bod yn mac ar pet bycan, a heb g6adu ei meeni, ia6n y6 i'r ynad yna barnu, bod yn dedbryd y mac, pahar y mae mac, ai ar pet ma6r ai ar pet bycan; a hyny 6rt l6 y mac; canys mac adevedig y6.

O derbyd i dyn cymryd la6er o meiciau ar pet, a mynu ei g6adu o'r cyndogyn: cymaint ag â dyg6edasam ni ucod i g6adu mac, a da6 i g6adu pob un onadynt 6yntau, her6yd mal y traetasam ni ucod i g6adu mac. Rai a dyg6ed, ag un seigt6yr g6adu, cyd yd boent ped6ar meic ar ugaint; nyini a dyg6ed6n hyd nad ia6n.

O derbyd i dyn tebygu bod yn ryd mac o'i meeni, o talu pet o'r dyled, a heb talu c6byl; nyini a dyg6ed6n, hyd na byd ryd; a dylu ohano bod yn mac ar y ceinia6g di6edav, mal ar y cyntav.

O derbyd bod mac adevedig, a bod negydiaet am talu, ia6n y6 i'r mac roi g6ystyl cyvreitia6l darbod; y traian yn g6el no'r t6l.

O derbyd ludias rodi g6ystyl, y mac pian hebr6g y g6ystyl y cyd a'r haol-g6r hyd yn diocel; ac a dily cymryd y f6na6d cyntav, o byd ymlad: ac oni g6na hyny, taled ehun y dyled.

O derbyd i mac ceisia6 d6yn g6ystyl heb y cyndogyn, heb cyfroi ar y cyndogyn yr haol, ni dily ev d6yn g6ystyl.

Ni dily mac d6yn g6ystyl y cyndogyn, oni byd negydiaet cyndrycaol yn ei g6yd. O g6eles yntau negydiaet yn erpyr yr haol-g6r cyn no hyny, yntau a geil roi g6ystyl y cyndogyn i'r haol-g6r yn ei absen.

O c6niata y cyndogyn i'r mac roi g6ystyl punt yn le un ceinia6g, a cyn yr oed g6ystyl, coli y g6ystyl, ni dyg6ed y cyvrait dylu ohano tra ei cevyn, namyn dimai; canys hyny y6 traian y ceinia6g cyvrait.

O derbyd i dyn rodi cyg6ertyd punt yn le un ceinia6g, a dyc6yda6 y g6ystyl, ni bernir i'r cyndogyn cymaint â dim; canys ev ehun a lygr6s braint y g6ystyl.

P6ypynag a g6ystlo g6ystyl adevedig, a

tebygu ohano ev, 6rt nad oed mac arno, bod y g6ystyl yn andilys; nyini a dyg6ed6n dyc6yda6 h6n6, a'i bod yn dily.

O derbyd i'r mac roi g6ystyl o pet ma6r am pet bycan, cyvreitia6l y6 i'r haol-g6r cymryd y pet a roder ido yn g6ystyl. A can colo h6n6 cyn yr oed, ni dig6yg ev namyn traian tracevyn i'r mac â'i rodes ato; y mac a'i dig6yg yn c6byl i'r cyndogyn; canys ancyvreitia6l y d6g.

O derbyd bod mac ar deudeg ceinia6g, a dybod oed y deudeg ceinia6g, ac nad oed ar hel6 y cyndogyn namyn marc deg punt, a dybod yr haol-g6r a'r mac i cycypel y deudeg ceinia6g, a dyg6ed6yd o'r cyndogyn, nid oes cenyv i â tal6yv ic6i, namyn my marc, a h6n6 nis talav ic6i, ac nis g6ystlav; ac ni dily yr haol-g6r d6yn g6ystyl y mac, namyn cyrcu el deud ar yr arcl6yd; a mynegi i'r arcl6yd, nad oes rac6 namyn pet ma6r; ac na dilyr d6yn pet ma6r yn g6ystyl am pet bycan; ac yna y mae ia6n i'r arcl6yd rodi c6niad i'r mac i rodi g6ystyl ma6r yn le pet bycan, rac bod yn coledig yr haol-g6r.

O derbyd i dyn rodi mac i aral ar pet, a g6edi rodi y mac, myned i na6d rac dyled; nyini a dyg6ed6n, na dily ev na6d rac hyny; ac y dily y mac rodi g6ystyl i'r haol-g6r; neu yntau a g6ato ei meeni.

Ni dily neb cymryd mac yn undydia6g; canys onis haol yn y dyd h6n6, neud ety6 ar amser nad oes mac ido.

Ni dily dyn cymryd mac cyndogyn; canys dau ardolo ynt; ac na ceif yntau namyn de6is ei ardel6. Os o meeni yd ardel6, nid oes cyndogyn; os cyndogyn, nid oes mac. Ac 6rt hyny ni geil undyn sevl yn mac cyndogyn.

Ni dily mac d6yn g6ystyl y ar y cyndogyn, ac ev yn ei negesau ehun, neu yn g66n, neu yn negesau ei arcl6yd; ac ni dily yr haol-g6r d6yn g6ystyl y mac yn cyhyd â hyny o yspaid.

O derbyd i dyn cymryd mac ar da, a g6edi hyny deol y cyndogyn, ai o aca6s galanas, ai o aca6s ledrad, ai o aca6s na dilyo bod yn ei g6l6d; a mynu o'r haol-g6r ei da y can y mac; sev a g6yl y cyvrait, bod yn ia6n r6nu y rygtynt yn deuhanner y coled; talu o'r mac y nail hanner, a'r cyndogyn y lal; canys hagr y6 talu o'r mac c6byl, ac ev yn g6irion; a hagr coli o'r haol-g6r c6byl, er credu ohano ev y mac. A lyna y trydyd le y rafl cyvrait yn cyvreitia6l. O derbyd dybod y cyndogyn i'r g6l6d tra ei cevyn 6edi hyny, 6yntau a dilyant cypel eu da arno ev; ac yna y mae ia6n caflael o'r mac hanner o'r da h6n6. A

lyna y le y byd cypelgŵr y mac ar da ido ehun.

O derbyd bod mac ar dylyed, a cyn no dybod oed y dylyed, marô y mac, a gadaô, mab o hano, y mab a dyly sevyll yn dylyedion ei tâd. Rai a dygôed, o myn y mab hōnô gôadu ei meeni, panyô uc pen bed ei tâd y dylyir y gôad ar cyvrait: Nyni a dygôedôn, na dylyir; canys y doetion a dygôedant, nad erlid cyvrait yn y byd un dyn, nac i nev yd el, nac iufern; namyn yny el ev yn y daiar: sev acaôs yô, cyd boed cyvrait rôg dyn a'i cilyd ar y daiar, nid oes cyvrait y rôg diavôl a'i cilyd, nac y rôg egyl a'i cilyd, namyn egôyllys Duô; ac ôrt hyny dyn â el y ar y daiar hon, nid oes ido yntau cyvrait, namyn cydbod y nail rai onadynt hōy; ac ôrt hyny y mae iaôn i mab y mac marô hōnô gôasanaetu cyvrait tros ei tâd, mal y gôasanaetai yntau, pei byô: ac oni byd mab ido, yr arclôyd a dyly bod yn mab ido; ac o byd raid cypel, ev a dyly cypel mal y dylyai y mae, pei byô.

O derbyd i dyn cymryd mac y can aral ar pet, a cyn dybod oed y dylyed, marô y cyndogyn, y mac â dyly cypel mab y cyndogyn. O derbyd na bo mab ido, saved yr arclôyd yn ei le, a taled trosto. Ac os gôadu â myn, gôaded ehun, mal y gôatai y gôr yd aet yn mab ido er ei da; can bu gôel canto ev myned yn mab i'r gôr racô er ei da, no bod yn arclôyd; bid yntau yn baint y gôr yd aet yn mab ido, a gôated yntau ei meeni ar ei seimtd: a'r gôyr hyny ni dylant hanbod o cenedyl y mac, namyn o cenedyl y brenin; canys ni deiryd cenedyl y mac i'r brenin. Cyd gôato y brenin y mac, yny dygôato gôad am meeni ei tâd, ni dyl neb o cenedyl ei mam gôadu dim tros ei tâd ev.

Tair over meeni y syd. Pan pryno dyn y can aral er ariant, a cymryd mac arno; ac na cymered mac ar yr ariant; a bod yn etivar can percen yr ariant ei cyvneôid; can ni myn ev mōynâu y mac y syd ido ar y pet y cymyrt; ac nad oes mac i'r lal, â cypelo ido ei cyvneôid; ôrt hyny y mae over y mac o'r neiltu; can ni myn y percenaôg ev. O derbyd i dyn rodi mac i aral ar andilys yn ryd dilys, a dybod y percenaôg i da o'i andilysu, iaôn yô eafael o'r percenaôg er ei adaô, cyd roer mac ar y pet ni dylyir ei roi; ac nid iaôn ei cychyn o'r laô y mae yndi, oni del argôystyl eystal ag ev y can yr argôaesav. O derbyd i'r argôaesav dygôedôyd na dyly talu, namyn cymaint ag â cavas ev er ei marc: nyni a dygôedôn dylu o hano ev talu gôert cyvrait y maro, pa ryô marc pynag bo; ac ôrt

na geil y mac cyndal ei cynegni yd aet yn mac arnei: am hyny y gelôir yn over mac. Y da andilys rydygôedasam ni yma, pōypynag â tygo yn cam am cychynedigaet y da hōnô, bid i'r arclôyd yn ei ol. Trydyd yô, nid mac mac gôraig; sev yô hyny, ni dyly gôraig bod yn mac; can ni dyly gôraged gôadu mac; ac na dyly rait o gôyr o'u gôadu. Nitan a dygôedôn bod yn ryd mac ar dilysrôyd y eenti; a bod yn mac y mac â rodo hi; canys gôr â gôata hi, gôyr a dyly y cyd â hi i gôadu y mac.

O derbyd i gôraig rodi briduô ar pet a'i gôadu o hōnei yn cyvreitiaôl; nyni a dygôedôn mai gôraged a'i gôata y cyd â hi. Rai a dygôed, na dycôyd gôystyl o laô mac, hyd yn pen undyd a blôydyn; nyni a dygôedôn, y dycôyd gôystyl o laô tridyn, yn ei oed; sev yô y tridyn hyny, mac, ac arclôyd, a percenaôg y da. Sev acaôs; canys yr arclôyd a byd mac ar pob da adevedig; ôrt hyny y dycôyd o'i laô yntau y gôystyl, neu o laô ei gôasanaetgôr. O laô arclôyd, nac o laô mac, nid raid mac ar dilysrôyd gôystyl; can ni gôadant hōy ei roi; ac ôyntau a dylant bod yn meiciau ar dilysrôyd y gôystyl hōnô byt. Yr arclôyd y syd mac ar pob da adevedig, or ni bo mac arno. Y can percen da y dylyir cymryd mac ar dilysrôyd y gôystyl, rac ei gôadu ohono ev, ai er cōant y da, ai er pet aral, nas rodasai.

Ni dyly neb dygôedôyd na del yn mac tros ei cilyd, o byd cyvryô gôr ag y dylyo myned yn mac. Laôer o cyvryô dynion ni dyly myned yn mac, na rodi mac; sev acaôs yô hyny, can ni dylant hōy gôadu mac, ni dylant hōy rodi mac; nid amcen no mynac, hermidgôr, a dyn ancyvriait, ac yseolâig yseol, a pob dyn ni galo dybod heb cāniad aral i gôasanaetu cyvrait.

O derbyd i dyn rodi mac ar dylyed, a dycôydiaô yr oed yn un o'r tair gôyl arpenig, y pase, a'r sulgôyn, a'r nadolic, er ei holi ohano, ni cyl onid ei annod. Os dyô nadolic y cyfry ei haôl, ni ceif ei haôl nac ateb hyd tranoet gôedi y calan; os y pase hyd, tranoet ôedi dyô pase bycan; os y sulgôyn byd, tranoet ôedi y sul nesav i'r sulgôyn: a'r tair ôytnos hyny a gelôir o eu baint yn undyd dydon.

Nid raid cymryd mac ar dilysrôyd ariant, nac ar tlysau treigledig, cae, a cylel, a gôregys, nac arôyan hevyd.

O derbyd i mac a cyndogyn cyvarbod ar pont unpen, ni dyly bod yn negyd heb gôneutur un o tripet, ai talu, ai gôystlaô, ai cyreu cyvrait; ac ni dyly cychyn ei baôd hyd ei saôdyl heb gôneutur un o'r tri hyny. O byd negyd ev o un o'r tripet hyny, roded

y mac ei gŷstyl yntau i'r haŷlgŷr. O byd gŷel canto yntau, cyrced cyvrait dian-nod.

Ni dylir rodi oed ŷrt port am haŷl mac a cyndogyn; canys diannod y dyl bod.

O derbyd i'r haŷlgŷr gŷrtaŷd cyvrait rac deuglin yr ynad, bid ryd y mac, a bid col-edig yntau o'i haŷl; canys ni parâa ei haŷl namyn tra parâo y mac.

Os cyndogyn a gŷrtyd cyvrait, boed y mac yn mac adevedig, a'r haŷl yn i'r a cypel o'r mac i'r haŷlgŷr ei dylwed.

O damgŷeinia i dau dyn bod cyvrait y rygtynt, a'r nail onadynt yn galŷ ar mac ar cyvrait, a'r lal yn dygŷedŷyd na dyl ev rodi mac, namyn dylu o hano ev oed ŷrt ei port, dygŷedŷyd o'r haŷlgŷr, dioer mac a dylav mi; ni dyl mac ni dyl dim. Di-oer, eb y lal, nid mac ar ni bo mac ar dim; ac imi ni dylir dim; canys adevedig cenyti, na dyl i ti dim imi. Nyni a dygŷedŷn, na dyl ev mac ar cyvrait; can ardelŷs o oed ŷrt port, ac nad oes oed yn haŷl mac a cyndogyn.

O derbyd i dyn rodi briduŷ ar pet, taled neu gŷated, mal y dylu cyvrait; sev a dygŷed y cyvrait, oni gŷrttŷg arno, bod yn dogyn ei lŷ ehun. Os gŷrttŷg a byd arno, galŷed yntau am braŷd; sev y barn y cyvrait ei lŷ ar ei seitmed i'ŷ gŷadu: pedŷar o part ei tâd, a dau o part ei mam, ac ehun yn seitmed. Oed ei rait pytevnos o'r sul rac gŷyneb; o cefir ei rait, dogyn yŷ. O dycŷyd yn ei rait, ei camlŷrŷ i'r breŷin a'r eglŷys, bid yn ei ol, a taled ei dylwed yn cŷbŷl.

O derbyd i dyn cymryd briduŷ y can aral, a dygŷedŷyd, panyŷ ar pedair ar ugaint y mae; a'r lal yn adev bod briduŷ ar ceiniaŷg; sev a dygŷed y cyvrait, dylu ohano ev bod yn admergŷr ei briduŷ ev, ai ar pedair ar ugain, ai ar ceiniaŷg; can nid ydyŷ yn gŷadu briduŷ. Nyni a dygŷedŷn, nad briduŷ yny cyvarfo y teirlav y cyd, ac nad mac, ac nad gorbodaŷg, yn y cyvarfo y teirlav y cyd.

Yr eglŷys a'r brenin a dyl cypel briduŷ; canys Duŷ a cymŷŷyd yn le mac. Yr eglŷys piau y gŷahard am briduŷ, a'r brenin i cypel. Canys y can pob dyn â bedydier y dylir cymryd briduŷ; ac y can gŷr, ai can gŷraig. Wrt hyny y dyl a gŷr a gŷraig rodi briduŷ, hyd yn oed mab seitblŷd, â el tan laŷ periglaŷr.

Pŷpynag â gŷnel ambod dedvaŷl a'i cilyd, doed y dau ambodgŷyr y cyd, a dygŷetent eu hambod, mal y mynoent ei gŷneutur; a rodent ŷyntau yn laŷ yr am-

bodgŷyr cadŷ yr ambod ar y lun y dygŷed-asant.

O derbyd i dyn gnŷeuter ambod, ac na myno ei cadŷ, ac na gŷato yr ambod, yr arclŷyd piau cypel ei cadŷ, mal y hadmero i'r ambodgŷyr.

O derbyd i dyn mynu gŷadu ambod, ac aral yn gyru arno ambod, ac yntau yn gŷadu hŷnŷ; y cyvrait a dygŷed, nad â arno ev namyn ei lŷ ehun o'i gŷadu, oni byd gŷrttŷg arno. Os gŷrttŷg a byd arno, galŷed yr haŷlgŷr am braŷd: ac ys ev a bernir ido ei lŷ ar ei seitmed i gŷadu; a hyny mal y gŷedir mac; a'r oed â bo ar rait mac i bod ar hŷno. O derbyd yna mynu lysu un o'r reitgŷyr hyny, nid oes lys arno, namyn na hanfo o'i cenedyl, mal na dylu bod yn reitgŷr. A sev a dylant bod yn reitgŷr ido yn cynesed ag y talo-ent galanas y cyd ag ev, ac y cymeront; ac ŷrt lŷ y reitgŷyr bod yn gŷir ei cerentyd.

O derbyd i dyn a'i cilyd gŷneuter ambod, heb ambodgŷyr a'r laŷ yn ei cilyd, a'r nail onadynt yn mynu gŷadu, ni daŷ arno namyn ei lŷ ehun o'i gŷadu.

O derbyd i dyn ymadaŷ ag aral am pet yn gŷyd tystion, a mynu eilgŷait ei gŷadu; nyni a dygŷedŷn, na dyl ev ei gŷadu, oni palo y tystion.

O derbyd i dyn ymadaŷ ag aral heb tystion, nid ambod hŷnŷ; a can nid ambod, gŷaded o'i lŷ ehun.

Ni dyl ueb gŷneuter ambod tros ei cilyd; canys ni para ambod namyn yn oes y dyn a'i gŷnel.

Ni geil y tâd adaŷ ambod ar y mâb, namyn can ei caniad; ac ni geil y mâb gŷneuter ambod ar tŷr y tâd, a'r tâd yn byŷ.

Ambod â tyr dedyv: cyd gŷneler ambod yn erpyn cyvrait, dir yŷ ei gŷadu.

Pŷpynag â cymero aral ar gorbodogaet, dycŷyded ev yn pob ceryd or â bo ar y dyn â cymyrt ato. O myn yntau ei dieiŷiŷaŷ o'r dyn â cymyrt ev troŷto, cymered yntau meiciau y can y dyn ar ei amrycol. Ac onis cymer, cyd dylu ev gŷneuter iaŷn tros ei gorbodogaet, ni dyl y dyn gŷneuter iaŷn ido ev; can nid ymedeŷis ag ev. Os y gorbodaŷg a cymer meiciau y can y lovruŷ ar ei dieiŷiŷaŷ, ni byd naŷd ido ynau rac y meiciau hyny.

O derbyd i dyn cymryd aral ar ei gorbodogaet, ac oed arno; a cyn yr oed dylsu o'r lovruŷ y gorbodaŷg, taled y gorbodaŷg troŷto cŷbŷl.

O derbyd i dyn adaŷ gorbod pet i aral y canto, yn ei pen ehun yd â, pa pet â gorbo

arno, ai bycan ai laſer; canys ev ehun a credôyd.

Tripet ni dylŷir naôd racynt, can eu bod yn cyvadevedig: gorbodogaet, a mecniaet, a gorescyn.

O derbyd i personau yr eglôys dygôed-gŷd galu onadynt hŷy rodi naôd yn erpyn un o'r tripet hyny, bid yn pen y brenin y gôr à rodes idynt hŷy y nodma yn ei dedbryd pa delô y roes ev idynt hŷy y nodma hŷno. Ac o roes ev yn ei erpyn ehun, cadôent hŷyntau yr hyn à rodo ev idynt hŷy.

Pob percenaôg tîr lan a dylant dybod ar pob brenin neôyd à del, i datcanu ido ev eu baint, ac eu dyled. A sev acaôs y datcanant ido ev, rac tŷylaô y brenin. A gŷedi y datcanoynt ido ev, o gŷyl y brenin bod yn iaôn eu baint, estyned y brenin idynt eu nodma ac eu baint.

O derbyd i dyn gŷneutur ancyvrait, a rac yr ancyvrait yno cyrcu naôd; ac ev ar naôd yno, cyvodi haôl arno, ni dyl yr abbadau na'r efeiriaid ei hebrôg ev, yni gŷnel iaôn am yr ancyvrait cysevin. O derbyd na cyfrŷo haôl arno ev, hebrygent gŷntau evo hyd yn y le y dylyoent ei hebrôg.

O derbyd i dyn gŷneutur cam, cygŷert ceiniaôg y ar ei nodma, a cyvodi haôl arno am yr ancyvrait rydigones y ar ei nodma, ni dyl ei amdifyn o'r naôd y gŷnaet cam arno; onis adneôyda o naôd aral o'i neôid, yn lan arâl.

Pŷpynag à cymero naôd, ev a dyl ym-tait yn y mynôent a'r corflân, heb creiriau arno, a'i yscrubyl y cyd ag yscrubyl y clas a'r abbadau, hyd y dylyôynt pelav, ac yd erytŷynt eu buces tracevyn.

O derbyd i dyn bod creiriau arno, a gŷneutur cam ohano tan y creiriau, ni dyl ei amdifyn o'r creiriau hyny, can nis haedôs.

Mesur y corflân erô cyvreitiaôl yn hyd, a'i pen ar y mynôent, a hyny yn cŷle y mynôent a dyl bod yn cŷmpas.

O derbyd bod eglôys à dygŷeto dylu cyndal dyn ar ei nodma sait blyned, heb gŷneutur iaôn, neu ysbaid à bo hŷy, a bod yr arclôyd à bo ar y gŷlâd yn gôrŷgŷynebu idi hyny, a dygôedôyd nad ydyô y canto ev idi y baint hŷnô; raid yô i'r eglôys bod à catôo idi y baint hŷnô o tystion dedvaôl; ac os ceif, gater idi yn digŷaravun ei baint; ac onis ceif hitau, hebryged yr eglôys ev, mal y dylyo goreu; neu yntau gŷnaed iaôn o'r ancyvrait rydigones.

DAU amser y byd agored cyvrait am tîr a daiar, a dau y byd caud. O naômed

dyd calangauav y byd agored, hyd naô-meddlyd cŷevraôr. O naômeddlyd cŷevraôr y byd caud cyvrait, hyd y naômeddlyd o mai. O'r naômeddlyd o mai y byd agored cyvrait hyd y naômeddlyd gŷedi aôst. O naômeddlyd o aôst y byd caud y cyvrait, hyd y naômeddlyd bedi calangauav. Sev acaôs y byd caud cyvrait y cynhauav a'r gŷaantôyn, ôrt digŷyliaô y daiar yn y dau amser hyny; rac lesteiriaô eredig y gŷaantôyn, a rac lesteiriaô y medi y cynhauav. Sev acaôs y mae naôdiau bedi calangauav yn caud o'r cyvrait, a naôdiau gŷedi gŷyl Sanfraid yn agored y cyvrait, rac cau y cyvrait yn undydiaôg; ac unfunyô â hyny naôdiau bedi calapmai yn caud, a naôdiau bedi aôst yn agored, rac agori cyvrait yn undydiaôg.

Pŷpynag à myno cyfroï haôl am tîr a daiar, cyfroed pan myno, o naômeddlyd calangauav alan, neu o naômeddlyd mai; canys yr amserod hyny y byd agored cyvrait am tîr a daiar.

O derbyd i'r haôlgôr mynu holi tîr yn yr amserod hyny, deued ar yr arclôyd i erci dyd i gŷarantaô ei haôl, a hyny ar y tîr; yn y dyd hŷnô dadcaned ei haôl. Ni dyl y dŷtôn hŷnô cafael ateb; canys haôl disyvyd yô ar y gŷarceidôaid; ac ôrt hyny y gŷarceidôaid a dylant oed ôrt port. Iaôn yô i'r haôlgôr ei ludias idynt, onid y cyvrait a dygôed y dylyu; ac yna y mae i'r ynaid eu gŷarantaô, a gomyn pa le y mae eu port. O dygŷedant bod eu port yn eu cymôd ehun, roi oed tridiau idynt; o byd yn yr ail cymôd, naô diau; o byd yn y trydyd, neu bod lanô a trai y rygtynt ag eu port, os cyn hanner dyd y bernir yr oed, pytevnos o'r dyd hŷnô y byd yr oed; os gŷedi hanner dyd pytevnos o tranoet: ac ysev acaôs yô hyny can nid oes dyd cŷbyl, ac nad iaôn talu dryl dyd yn le dyd. Ac yn yr oed barnedig hŷnô y mae iaôn dybod ar y tîr ag ôynt ac eu port; ac yna y mae iaôn gŷneutur dŷyplaid ac eisted yn cyvreitiaôl.

Sev mal yd eistedir yn cyvreitiaôl; eisted o'r brenin, neu o'r neb à bo yn ei le, â'i cevyn ar haul, neu ar yr hîn, rac avlon-ydu yr hîn o'i gŷyneb ev; a'r ynad lŷs, neu ygnad y cymôd, yr hŷn hynav à bo yn eisted rac ei bron ev; ac ar y laô asô i hŷnô yr ynad aral à bo yn y maes; ac ar y laô deheu ido yr efeiriad, neu yr efeiriaid; ac y cŷle yr arclôyd ei dau hynaiv, a'i gŷyrda o hyny alan, o pob tu ido; odyndford yr ynaid cyvargŷyneb ag eu darymred i eu braôdle, eycaôs yr haôlgôr ar laô asô ido, ar y ford, a'r haôlgôr yu nesav ido yn y

perved, a'i canla6 ar y la6 aral ido, a'r rigyl yn sevl tracevyn y cyca6s; a'r amdifyng6r ar la6 deheu ar y ford, a'i cyca6s yn nesav ido yn y perved, a'i canla6 o'r ta aral ido, a'r rigyl tra i cevyn yntau.

G6edi darbo eisted y mely, cymerer mac ar cyvrait; sev meiciau à byd ar tîr a daiar, g6ystlon o dynion, deudyn, neu a bo

m6y, o pob plaid; a'r g6ystlon hyny, yn mediant yr arel6yd yd ânt.

Odyna, g6edi hyny y dodir tylg6ed; sev y6 hyny gosteg ar y maes. P6ypynag à toro y tylg6ed h6no, teirbu6 caml6r6 a tâl, neu na6 ugaint. A'r gair à dyg6eter g6edi yr gosteg, bod h6n6 yn dim6yniant i'r neb à'i dyg6eto, ac i'r cyca6s y dyg6eter yn port ido.

G6yrda	Hynav	Brenin	Hynav	G6yrda
	Efeiriad	Ynad	Ynad	
Rigyl	Amdifyn- g6r		Cyca6s	Rigyl
	Cyca6s		Ha6lg6r	
	Canla6		Canla6	

G6edi darbo eisted yn cyvreitia6l, mal y y dyg6edasam ni ucod, yna y mae ia6n dyg6ed6yd 6rt y d6yplaid, Ymdyg6ed6c o cyvrait g6eition.

Ac yna ia6n i'r ynad gomyn i'r ha6lg6r, P6y dy cyca6s ti, a p6y dy canla6? Ac yna y mae ia6n i'r ha6lg6r eu hen6i. Ac yna y mae ia6n i'r ynad gomyn i'r ha6lg6r, A dodi ti coli a cafael yn eu pen 6yntau? Ac yna y mae ia6n i'r ha6lg6r, Dodav, heb ev. Ac yna y mae ia6n i'r ynad gomyn i'6 canla6, a savant h6y ido ev, yn yr hyn y mae ev yn ei dodi arnadynt h6y? Ac yna y mae ia6n idynt 6yntau dyg6edyd, Sav6n.

A g6edi hyny y mae ia6n i'r ynad gomyn i'r amdifyng6r, P6y dy cyca6s titau, a p6y dy canla6? Ac yna y mae ia6n ido yntau eu hen6i. Ac yna y mae ia6n i'r ynad gomyn ido yntau, a dyd ev coli a cafael yn eu pen h6y? Ac yna y mae ia6n ido yntau dyg6ed6yd, Dodav, heb ev. Ac yna y mae ia6n i'r ynad dyg6ed6yd 6rt yr ha6lg6r, Ha6l ti g6eition dy ha6l. Ac yna y mae ia6n i'r ha6lg6r deereu.

Lyma y syd ia6n i'r ha6lg6r ei dyg6ed6yd, mynegi ei bod ev yn prioda6r ar y tîr h6n yma, a'r daiar; ac o byd a'i ampeuo ido ev ei bod yn prioda6r; bod canto yntau à cat6o ei priodolder, o ach ac edryv, er y mae dica6n yn y cyvrait, a rygyru yn ancyvreitia6l y ar ei priodolder; ac o syd à'i ampeuo, y mae ido ev à'i gyr, er rygyru yn ancyvreitia6l; ac y sev y mae yntau yn dodi ar y cyvrait dylu dybod yn cyvreitia6l tra i cevyn i'r le y rygyr6yd yn ancyvreitia6l ohano.

O derbyd bod rai à dyg6eto bod yn raid

dodi ceid6aid a g6ybydiaid o'r unplaid; nyni a dyg6ed6n, y gelir yny g6ranta6er ateb yr amdifyng6r.

Heb yr amdifyng6r, Mymi y syd prioda6r o ach ac edryv; a sev yd 6yf yn g6arcad6 my priodolder, mal y mae goreu y dylav ei g6arcad6. Ac o syd à'i ampeuo imi, y mae imi à ceid6 dica6n bod yn g6ir à dyg6edav. A titau, o buost ti yma, ti a aetost yn cyvreitia6l odyma; ac o syd à'i ampeuo imi, y mae imi dica6n à'i g6yr.

Nyni a dyg6ed6n, cyd darfo i'r amdifyng6r roi ateb cyn o'i holi ev o'r ha6lg6r, bod yn angolo yr ateb yny g6ranta6o ev yr ha6l; ac odyna atebed.

A g6edi darfo idynt eu d6y cyceusaet, malydyg6edasam ni ucod, gomyned yr ynad idynt, à dica6n yr hyn à dyg6edasant? a gomyned idynt, à mynant g6elâu eu cyceusaet? Ac o byd à'i myno, gater ido; ac oni byd à'i myno, cymered yr ynad eu d6y cyceusaet, à dadcaned h6y; a g6edi as dadcano, aent yr ynaid alan, a'r efeiraid y cyd ag 6y, a'r rigyl y cyd ag 6y, i eu cad6 rac dybod dynion i g6aranta6 arnadynt 6yntau. O derbyd i dyn dybod i g6aranta6 arnadynt 6yntau, ev a dylu talu teirbu6 caml6r6 i'r brenin; ac o byd y brenin yn y maes, ev a dylu talu caml6r6 deudyplyg am hyny. Ac yna g6edi yd eistedont h6y, y mae ia6n i'r efeiriad g6edia6 Du6, i dagos o Du6 yr ia6n idynt, a canu onadynt 6yntau eu pader; a g6edi y pader y mae ia6n i'r ynad dadcanu eu d6y cyca6saet eilg6ait.

Ac o derbyd bod yn raid idynt 6rt gair cyvare, gelyger dau onadynt i'6 gomyn: sev y6 gair cyvare, pan gomyno yr ynad pa le y bo yr arg6aesav, neu ei port.

Ac o byd raid i'r plaid y gomyn y gair cyvare idi 6rt cymryd cycor, aent 6y can caniad yr ynad i eu cycor. Ac ysev yd ânt y niver y buant yn eu cya6sact, heb â bo m6y, a g6as yr arel6yd y cyd ag 6ynt, i eu cad6 rac dybod neb i eu cycori y cyd ag 6ynt. Ac o da6 neb atadynt â'u cycoro, taled ev caml6r6 i'r brenin, a bid angolo y cycor. Odyndeu deuent y dau hyny ar yr ygnaid, a dadcanant i'r ygnaid eu cycor.

O derbyd na bo raid 6rt gair cycor, ia6n y6 gadael idynt eu hardel6, a gyru dan i gomyn p6y eu g6ybydiaid ac eu ceid6aid, a pa le y maent. O dyg6edant eu bod yn y maes, m6ynâer 6ynt; o dyg6edant eu bod yn un cym6d ag 6ynt, roder oed tridiau idynt; o dyg6edant eu bod yn yr ail cym6d, roder oed na6diau idynt; o dyg6edant eu bod yn g6lâd aral, neu bod lan6 a trai y rygtynt â h6y, oed pytevnos o'r dyd h6n6, os cyn hanner dyd y byd; os g6edi hanner dyd, pytevnos o tranoet, a'r dyd h6n6 yn dyd col neu cafael, a bod y g6ystlon yn carcar y brenin hyd y dyd h6n6; ac erci i pa6b dybod ag eu devnydiau cantynt hyd ar y tîr. Can ni bo dyun r6g y d6yplaid hyny, neud edy6 yn dyd barnedig i cyvrait.

Yn y trydyd dyd g6edi y deler g6yneb yn g6yneb, ia6n y6 i pa6b eisted yn ei le, mal yd eisted6s y dyd cynt. Ac o byd meir6 rai o'r g6yr â bu yn y cya6sact gynt, doter ereil yn eu le. A g6edi yd eisteder, yna y mae ia6n i'r ha6lg6r cyndyg ei tystion, a'i ceid6aid, a'u devnydiau, a dyg6ed6yd ei bod ev yn para6d, a'i devnydiau canto, mal yr ade6is. Ac yna y mae ia6n i'r amdifyg6r g6rteb; ac ysev ateb â dyry, dyg6ed6yd ei bod yntau yn para6d, a'i devnydiau canto, mal yd ade6is. Ac yna y mae ia6n i'r brenin erci dagos y g6ystlon yn y maes; canys 6ynt y syd meiciau. Ac yna, g6edi dagoser y g6ystlon, erci i'r rigyl dodi gosteg ar y maes: ac yna y mae ia6n i'r ynad dyg6ed6yd cosb er angosteg: ysev y6 hyny, teirbu6 caml6r6, neu na6 ugaint o ariant; a bod yn angolo y gair â dyg6eter.

Ac yna y mae ia6n i'r ha6lg6r dodi yn pen yr ygnaid, pany6 evo a ade6is yn cyntav ei tystion, a'i ceid6aid, a dylyu ohano yntau eu m6ynâu h6y yn cyntav. Ac yna y mae ia6n i'r ygnaid erci ido yntau eu d6yn h6y yn ei cyle ev, ac eu dagos. Ysev rai â degia y dyd cynt. Ni dyly yr amdifyg6r yna lysu yr un onadynt, cyn g6ybod pet â dyg6etoent; can ni g6yr na bo da ido â dyg6etoent; a'r h6n â lyso cyn g6ybod pet â dyg6eto, bid savedig h6n6. A'r amdifyn-

g6r a geil gomyn â oes o baint i'r rai hyny, mal y dylyoent bod yn tystion; ac o byd, deuent racynt. Ysev aca6s y geil ev gomyn hyny, 6rt na geil altud bod yn g6ybydiad ar Cybro trevtada6g, ac na geil g6raig ar g6r; ac y cyd â hyny, ni geil la6er o dynion bod yn g6ybydiaid her6yd baint; ac 6rt hyny ni l6gyr ar yr amdifyg6r dyg6ed6yd hyny.

O derbyd i'r amdifyg6r ryada6 tystion â bo g6el no'r rai ryade6is yr ha6lg6r, ai o bod yn g6el eu baint, ai oc eu bod 6yntau yn amlac, a mynu ohano cyndal o hyny, ia6n y6 eu dagos; a g6edi dagoso ev ei tystion, nid ia6n i'r ha6lg6r eu lysu h6yntau yna. Ac yna y mae ia6n i'r ynad gomyn i'r ha6lg6r, Mae baint dy tystion ti? Ac yna y mae ia6n i'r ha6lg6r dyg6ed6yd baint ei tystion, ai h6ynt yn meiri, ai yn cycelorion, ai 6yntau yn mynaic, neu yn atra6on, ai 6yntau yn efeiriad, neu yn yscol6igion, ai 6yntau yn leygion breint-ia6l. G6edi darfo i'r ynad gomyn i'r ha6lg6r baint ei tystion, yna y mae ia6n i'r ynad gomyn i'r amdifyg6r baint ei tystion. Ac yna y mae ia6n i'r amdifyg6r dyg6ed6yd y baint goreu â bo i'6 tystion. Yna y mae ia6n i'r ynad dadcanu y dau baint rydyg6a6d y d6y plaid rac6 i eu tystion.

Yna y mae ia6n i'r ynad gomyn i'r g6ybydiaid, â savant h6y yn yr hyn yd ydys yn dodi yn eu pen h6y. Lyma pa6b o'r g6ybydiaid yn dyg6ed6yd, y savant.

Lyma pa6b o'r d6yplaid yn ampau g6ybydiaid eu cilyd nas dygant i'r dygyn, cyd as dyg6etoent ar eu tava6dleveryd, ia6n y6 i'r ynaid yna eu creirâu; a g6edi as creirâont y mae ia6n idynt myned alan ac edryc yr hyn ia6nav â g6eloent 6rt â cly6sant; ac o g6elant bod yn g6el tystion y nail no eu cilyd dibarnent 6y y g6aetav ei tystion. O derbyd bod yn cystal eu tystion, dibarnar yr amdifyg6r; canys ede6is ev tystion â bai g6el nog â oed can y lal, ac nis cavas. Ac yna y mae ia6n i'r ynaid barnu dybod yr ha6lg6r ar y tîr ar y baint y daet pan cye6yn6s yn ancyvreitia6l y arno.

A g6edi hyny y mae ia6n i'r ynaid provi y ceid6aid, i edryc â d6g pob rai onadynt h6y bod yn prioda6r y plaid y maent yn ei cynhel6; a dyg6ed6yd o ceid6aid pob rai eu bod yn prioda6r; ac o'r ampeuir 6yntau, ia6n y6 eu creirâu; a'r neb â cilio ei ceid6aid onadynt y 6rt eu l6, coled ei tîr.

O saiv eu ceid6aid o'r d6yplaid, cyhyded y6; a'r le y bo cyhyded, deuhanner byd.

Cyd barnar ido dybod i'r tîr, ni cye6yn y g6r â oed yn ei mediant cynt erdo, o geil

cafael tu a tal ido yn yr un le, ac yn cystal y deutir 6rt na b6riir ody na ev; ac ni dylyir talu t6r anbrentia6l yn le t6r 6 braint ohano; mal cyceloriaet, neu maeroni, neu rydid. Ac yna y mae ia6n i'r ynaid dybod tracevyn i eu bra6dle, ac yna y mae ia6n idynt cymryd cadernid ar bod 6rt y bra6d; a cymryd mac ar eu gobyr; ac yna y dylyant yr ynaid dadcanu y d6y cyceusaet; a g6edi hyny dadcanu eu bra6d; ac yna y brenin a dyly rydau y g6ystlon o eu carcar.

Mesur gobyr ynaid am t6r a daiar, pedair ar ugain; ac o hyny d6yran i'r ynaid l6s; ac ni dyly m6y, nac ev 6 bo yn y le, nac ev ni bo.

O derbyd i anprioda6r bod ceid6aid canto, ar ei bod yn g6arcad6 t6r yn eilg6r, neu yn trydyd, a bod prioda6r yn ei holi, 6 ceid6aid ido ar priodolder; yr anprioda6r a cyc6yn raeo. O derbyd ido yntau holi o bod yn eilg6r, neu yn trydyd, a bod prioda6r yn eisted yn ei erpyn, ni cyc6yn y prioda6r erdo y ar y t6r. Prioda6r a cyc6yn trydyg6r; trydyg6r a cyc6yn trevtada6g; ysev trevtada6g, m6b 6 gada6o ei t6d g6edi ev. Trevtada6g a cyc6yn g6r dybod: sev y6 y g6r dybod, dyn 6 del tr6ydo ehun ar t6r, ac ni bo neb o'i cenedyl cyn nog ev arno. Ac ymely y cerda eu braint her6yd y bo eu cyng6arcad6.

Gobyr cyvreitia6l y brenin o t6r ni bo s6yd ohano, c6eugaint; o t6r y bo s6yd ohano, mal penhebogdiaet, neu dysteiniaet, neu cyceloriaet, neu lumenydiaet, neu maeroni, punt; o t6r y bo d6ys6yd o hano, c6eugaint a punt; sev y6 hyny o mesur rant6r.

Penteulu a dyly ugaint o pob punt 6 del i'r brenin, am dadlau t6r a daiar, a hyny o ran y brenin; a deg ceinia6g i'r dystain o pob punt ymely, am dadlau t6r a daiar.

G6edi barnier t6r a daiar i dyn, ni gelir ludias cyvran ido o hyny alan pan myno; na cauedig bo yr amser nac ev ni bo, cyvreitia6l y6 ido ev cyvran pob amser. Ac ni dyly cymryd t6r cynnyv yn le priodolder; ac o cymyer a'i colli ohano yn cyvreitia6l, ni dylyir ei ennill ido; can cymyrt andilys yn le d'lys.

Ni dyly cydtiria6g talu o'i cilyd t6r ni bo s6yd ohano, yn le t6r y bo s6yd ohano, onid ehun a'i myu; ac os cymyer, coled ei braint.

Pa ha6lg6r pynag 6 dercavo tystion yn dyd colli a cafael, a dercavael ereil o'r amdifyg6r yn ei erpyn; sev 6 dyg6ed y cyvrait yna, na dylyir d6yn ei ardel6 y can neb onadynt oni palo; ac yna y mae ia6n gomyn idynt, p6y y6 eu tystion, a pa le y

maent: ac onid ydynt yn y maes, roder oed idynt her6yd y le y bont yndo, mal y dyg6ed y cyvrait; ac od ydynt yn y maes, m6yn6r rai yr ha6lg6r; ac onid ydynt rai yr ha6lg6r, m6yn6r rai yr amdifyg6r; sev aca6s y6, can ni dylyir annod parodr6yd 6rt anparodr6yd. Os rai yr ha6lg6r a byd yn y maes, ia6n y6 eu dagos i'r ynaid, ac eu neiltua6; ac yna y mae ia6n i'r ynaid cymryd y tystiolaet cyntav 6 doded yn eu pen 6rt ei m6yn6r, a gomyn ido, ai g6ir 6 dyg6ed yr ha6lg6r, ai nid g6ir; a rodi na6d Du6 raeo na dyg6eto camtystiolaet? A dyg6ed6yd ohano yntau tros hyny, bod yn g6ir 6 dyg6ed yr ha6lg6r. Medylid yr amdifyg6r yna pahon y myno, distry6 ei tystion, ai oc eu lysu, ai o bod canto yntau rai y syd adm6ynac a ha6s eu credu. Os eu lysu 6 de6is, ac eu diag atan ei lys, ni dylyir m6yn6r ei tystion ev g6edi hyny, namyn m6yn6r y rai dilys. Os o bod yn g6el ei tystion y de6is, m6yn6r y rai goreu; ac yn ol y goreu barnier. Os cystal bydant, barnier i'r ha6lg6r yr ha6l; can ade6is yr amdifyg6r, bod yn g6el ei tystion no'r leil. Pe eu cystal 6 ada6ai, cyhyded oed, a r6nu deuhanner.

Os lysu y tystion 6 myn yr amdifyg6r, lysed mal hyn: Pan dyg6eto y tyst ei eg6yls, g6edi as gomyno yr ynaid ido, dyg6eded yntau, Cyd as dyg6etyc ar dy tava6d leveryd nis dygi i'r dygyn; ac yna os d6g y tyst i'r dygyn, a'i tygu, g6rttyged yntau arno er ei tygu anudon: ac y cyd 6 hyny, Nid gair dy gair arnav. Ac yna y mae ia6n ido dodi yn ei erpyn un o tri pet cyvreitia6l y syd, ai dirdra, ai galanas, ai cerentyd nes i'r ha6lg6r nog ido ev. Ac oni g6ata y tyst 6 gyrrer arno, bid lysisiedig; ac os g6ata, bid savedig, onid yr amdifyg6r, tr6y tystion ereil, a pra6v arno y lys h6n6; a'r tystion hyny yn y maes; ac oni bydant yn y maes, bid savedig tystion yr ha6lg6r; can ni dylyir oed i tyst ar tyst aral. Ac o ceif yr ha6lg6r ai deutyst ai tri savedig, ai 6 bo m6y, mal y dyg6edasam ni ucod, barnier yr ha6l ido. Rai a dyg6ed y mai g6reicdra y syd ped6ared lysiant; y cyvrait eisioes a dyg6ed y mai o cenedyl gelyniaet yd heny6, a'i bod yn tryded hi.

O derbyd i'r d6yplaid dodi eu hardel6 yn pen tystion, ac na lyso neb tystion ei cilyd, y goreu eu braint ac adm6ynav, barnier yn ol y rai hyny. O derbyd eu bod yn gocystal, r6ner deuhanner yr amryson: a h6no y6 cyvrait cyhyded.

Ceid6aid a dilyant tygu unry6 l6 ag 6 tygo l6vrid, yn eu blaen yn pob p6g: ac a dilyant tygu nad er c6s, nad er dycaesed,

nad er gohyr, nad er gbert, nad er dim, namyn er ei cadó yn góir.

Ni dilyir lysu eiddod: can ni gyr ev un dróg ar neb, namyn cadó can y pcremaóg yr eido.

Tyst a dily tygu, bod yn góir yr hyn à cadarnâo, ac nad er câs, nad er dycased y tyg. Ac órt gyru dróg o tyst ar dyn, y geil dyn ei lysu yntau.

Reitgór nôd a dily tygu, bod yn glan ló y dyn à tygo y cyd ag ev. Ac o pala ungór o'r góyr nôd, paledig byd y rait ol.

Reitgór a dily tygu, bod yn tebycav canto bod yn góir yr hyn à tyg; a cyd palo y rait cyfredin, yn ol y deupart y dilyir barnu.

Od adaó dyn cyvrivedi o tystion, cygeiried, neu paled. Od adaó yntau à bo dogyn yn y cyvrait, dicaón yo dau, neu tri, cyd boed géel à bo móy.

Nid tystiolaet tystiolaet un dyn.

O derbyd i dyn, yn dyd coli neu cafael, ceisiaó annod, a bod ei argæasav, neu eu tystion, yn clav, neu yn agenau ereil, cyvrait a dygged, na grymia ido hyny; can ni cavas y pet à adeóis.

O derbyd dycóydaó dyd col neu cafael yn amser caud cyvrait am tír a daiar, neu yn amser dydon, rai a dygged dilyu ei adneóydu yn amser ryd eilgéait; y cyvrait eisioes a dygged, nad oes dim à annoto dyd col neu cafael amyn un pet; sev yó hyny, na del cóv i'r ynad ei braóð amtano; ac od ampeuir, creirâer ev; ac yna y rodír oed naó diau i'r ynad, i ymcofaú ac i ymdydan à góyr à bo hyn eu póyl nog ev; ac yn "y naómed dyd" enóedig dadcaner eu braóð i'r dóyplaid, a'r rai hyny yn dieyceu-saet.

O derbyd lesteiriaó yr oed, ai o maró yr ynad, ai o tygedmen aral, ai o tremyg yr haólgór na daet i góarantaó ei braóð, bid yr amdifyngór yn y góarcadó o hyny alan.

O derbyd i dyn, pan holer yn dadlau am tír a daiar, dyggedóyd na gónel iaón, a tystu o'r haólgór i'r arclóyd, a'i ynaid, a'i góyrda, na gadós yr haól, a'i bod yn treisgór, a galó am braóð; yna y mae iaón, o godev i braóð yn y mae arno, ei dibarnu yn tracygóydaól o'i góarcadó.

Os gacáó y maes à góna yn aneyvreitiaó, ei dibarnu yn oes yr arclóyd píeubo yr gorsed hòno; canys ni ein yn bro ni röö góir.

Pa amdifyngór pynag y savo canto cyc-aós a canlaó, ac ev ehun yn trydyd, a ceisiaó oed órt port ohano, ni dily ei cafael; canys hyny o dynion yó ei port cyvreitiaó. Ni dily cycaós na canlaó sevil y cyd à

neb am haól a bo lai no cygbertyd tri-ugaint, neu am tír a daiar, a marc ac eidion.

Ryd yó pob amser tervynu. Nid cauedig cyvrait am tír eglóys un amser y rygtynt ehun; can ni hený o'e an cyvrait ni. Ó holant hóyntau nyini, neu nitau óyntau, cauedig byd.

Ryd byd rànú tír pob amser, oni géedir dilyu ei rànú, er bod yr amser yn cauedig.

Mal hyn y dily brodyr rànú tír a daiar y rygtynt: pedair eró órt pob tydyn. A géedi hyny y symudóys Bledynt máb Cynmyn, deudeg eró i'r máb ucelgór; ac óyt i'r máb ailt; a pedair i'r gotaiaóg. Ac eisioes cadarnav yó y mai pedair yó y tydyn.

Mesur eró cyvreitiaó: pedóar troedbed yn y beriau; óyt yn yr eiliau; deudeg yn y ceseiliau; unarpynteg yn yr hiriau; a géialen cyhyd à hòno yn laó y geilóad, a'r laó aral ar yr yscór perved i'r iau, a hyd yr arhaedo à hòno o pob part ido yó led yr eró, a'i deg ar ugain yn ei hyd. Ereil a dygged y mai géialen cyhyd á'r góir hóyav à bo yn y trev, a'i laó uc ei pen, ac unryó cerded ar hòno ag ar y lal.

Oni byd tai, y mábieuav a dily rànú hol trev tád, a'r hynav deóisaó; ac o hynav i hynav ymely hyd ar yr ieuav. Os tai a byd, y braóð ail ieuav a dily rànú y tydynau; canys dilyrpren byd yntau yna, a'r ieuav deóisaó ar y tydynau; ac yntau óedi hyny hol trev tád; ac o hynav i hynav deóisaó, hyd ar yr ieuav. A'r rànúad hónó a paráa yn oes y brodyr; a géedi bo maró y brodyr, y cevyndyró cystadlant, o mynant. Sev y dilyant etived y braóð ieuav cystadlán, ac etived yr hynav deóisaó; ac ymely o hynav i hynav hyd ar yr ieuav; a'r cyvran hòno a dily bod y rygtynt yn eu hoës. Ac oni byd da can y cevyndyró y cyvran à bu róg eu tád, óyntau a galant cymeintiaó, mal y cevyndyró; a géedi y ràn hòno, ni dily neb na cyvrànú na cymeintiaó.

Tír cylidus hagen ni dilyir ei rànú heróyd brodyr, namyn maer a cycelaó a dilyant rànú, a rodi i paóð cystal a'i cilyd yn y trev. Ac órt hyny y gélóir yn tír cyvrv. Ac ni byd eró dífodedig yn tír cyvrv; namyn o byd yr eró hòno yndo, ei rànú o'r maer a'r cycelaó yn cyfredin i paóð cystal a'i cilyd. Ac ni dily neb cyeóyn o'i tydyn cyvreitiaó, o geil cafael cyhyded amtano o tír aral.

Ac mal y dyggedasam ni ucod am y lal, ymely y dily y maer bisóail góneutur am tír y maertrev, can gadael paóð yn ei tydyn, heróyd y galo goreu.

Ni dily un tir bod yn dibreuin. O byd abbatdir, ev a dily idynt, o bydant leyg-ion, dirôy, a camlôrô, ac amgobyr, ac ebediô, a luyd, a ledrad. O byd escobtir, ev a dily luyd a ledrad. O byd yspytir, ev a dily ledrad. Ac ôrt hyny nid oes un tir hebdo.

Ran bo marô yr escob y brenin piau ei da ol; canys difait brenin yô pob da heb percenaôg ido: eityr gôisgod yr eglôys, a'i tlysau, ac â pertyno atei.

Tair gorsedma y syd â galant gôneutur eu cabidôl ehun yn y le na lesteirioent cyvrait y brenin; sev yô y rai hyny, abbad, ac escob, ac yspytty.

Tri ryô dadenhud y syd: dadenhud âr ac eredig, a dadenhud câr, a dadenhud bôrn a baic. A'r dadenhudiau hyny ni dilyir eu dadenhudaô, namyn o'r mab yn le y bu y tâd cynt, neu yn le y bu ei rieni ehun cynt; can ni dilyir dadenhud o ach ac edryv.

Pôypynag y barner ido dadenhud o âr ac eredig, ev a dily eisted yno oni ymcêlo ei cevyn ar y dâs; a hyny heb ateb; ac yna ateb; a naômmeddyd y calangauav hônô cyvrait.

Pôypynag y barner ido dadenhud câr, a'i rybod â'i câr, a'i cyvanned, ac â'iaelôyd ido ehun, neu o'i tâd cyn nog ev, ar y tir hônô, ev a dily bod yno yn diateb hyd y naômmeddyd, ac yna rodi ateb; ac yn yr ail naômmeddyd cyvrait.

Pôypynag y barner ido dadenhud bôrn a baic, o'i rybod â'i bôrn ac â'i baic, a'i tân, ai ehun ai ei tad cyn nog ev, yn cyvannedu aelôyd ar y tir, ev a dily bod yno yn diateb teirnos a tridiau, ac yna rodi ateb, ac yn pen y naômmeddyd cyvrait.

A'r dadenhudiau hyny, ni dilyir eu barnu i neb, oni byd rod ac estyn, y can yr arclôyd, ido cynt ar y tir.

Pôypynag ynte â myno holi tir o ac ach edryv, dagosed ei ach hyd y cyf yd henyô ohano; ac od ydyô ev yna yn pedôarygôr, priodaôr yô; canys yn pedôarygôr yd â dyn yn priodaôr. Ac nid ymely y discyn dyn o'i priodolder, oni bo yn altud; canys y cyvrait a dygôed, o derbyd i dyn bod yn golâd aral, ai o acaôs diol, ai o galanas, ai o agenau ereil, mal na galo cafael ei golâd yn prydbert, na difryd ei priodolder ev, hyd y naômmeddyn, pa amser pyng y del i'ô gomyn, ac oni byd ereil ar y tir gedi eu heseynu yn priodorion; dilyu yn cêbyl or â gedêsis. Ac o byd ereil yn priodorion, yn eu herpyn dilyu cyvrait cyhyded y rygtynt, a'i cyvran; can ni dily priodaôr cêcôyn rac ei cilyd.

Os naômmeddyn a daô i gomyn tir, difod-edig yô ei priodolder; a hônô a dyd diaspad, am ei bod o priodaôr yn myned yn anpriodaôr; ac yna y gôrenteu y cyvrait y diaspad hônô, ac y ryd cyndôys ido; sev yô hyny cymaint ag un o'r cyrrivedi y buant ar y tir yn eisted yn ei erpyn: a'r diaspad hônô a gelôir diaspad uôc andôvyn. A cyd doter y diaspad hônô o hyny alan, ni gôranteôir byt. Ac ereil a dygôed, na dily y naômmeddyn dodi y diaspad, namyn ei myned o priodaôr yn anpriodaôr.

Ni dilyir gôrantaô yr un o'r tair haôl, am tir a daiar, yn amser caet cyvrait; sev yô y rai hyny, haôl priodolder, a haôl dadenhud, ac ymgôrtryn.

HERWYD gôyr Gôyned, ni dily gôraig trev tâd; can ni dily dau baint o un laô: sev yô hyny, trev tâd ei gôr a'r eidi ehun. A can ni dily hi trev tâd, ni dilyir ei rodi hitau namyn yn le y dilyo ei meibion trev tâd.

Rai a dygôed, na dily meibion un gôraig trev tâd o mamôys, namyn meibion un gôraig, sev yô hônô, gôraig â rodo ei tad a'i brodyr i altud; ereil a dygôed, cyd rodo ei cenedyl hi, onis ryd hyny o dynion, na dily ei meibion trev tâd; y cyvrait eisioes a dygôed, bod tair gôraged â dily eu meibion trev tâd. Un onadynt yô gôraig â rodo ei cenedyl yn cyvreitiaôl i altud; yr ail yô gôraig a dyco altud trais y arnei yn hônaid, ac o'r trais hônô cael mab: y cyvrait a dygôed, can ni coles hi ei baint, na cyl ei mab hitau ei dilyed o mamôys; trydyd yô gôraig â rodo ei cenedyl yn gôystyl altuded, ac yn yr gôystlyriaet hônô cael mab o honei o altud, hônô a dily trev tâd o mamôys. Nid oes un gôraig ynte â ymrodo ehun i altud â dilyo ei meibion mamôys.

Rai a dygôed am meibion y ryô gôraged hyny, cyd boent trevtadogion, nad ynt priodorion; y cyvrait a dygôed, na cêcôyn priodaôr rac anpriodaôr, ac y cêcôyn priodaôr rac y ryô rai hyny, ai ar cêbyl, ai ar pet; ac ôrt hyny y gad y cyvrait y rai hyny yn priodorion. A'r cyvrait eisioes a dygôed, o byd sôyd neu baint o'r tir hônô, na ceif ev dim o hônô hyd y trydyd gôr; canys gôel yô baint priodaôr â cyngôarcatôo tir, nogyd un neôyd dybod.

Candôynaôl Poôys ni dily mamôys yn Gôyned, nac o Gôyned yn Poôys; ac ymely yn Deheupart.

Ni dily y tâd devnydiaô dilyed y mab am tir a daiar, namyn yn ei oes ehun; nogyd â dily y irâb treisiaô ei tad yn ei oes am tir; ymely ni dily y tâd treisiaô y

mâb; a cyd as treisio, ev a dycëyd tra i cevyn; eityr un pet, oni bo dyndeb tâd, a brodyr, a cevnyndyr, a cyvyrdyr, ac arelëyd, am talu tir yn gëaëdtir, hönö ni geil y mâb ei dëyn tracevyn; canys i'r mâb y prynëyd edëig o hönö, mal i'r tâd; canys hyny o dynion yë y gradau ni dylir devnydiaë tir heb eu cëniad. A can ni bo tir i'r ryë dyn hönö, ni byd altud, namyn bonedig candëynaël byd.

Bonedig candëynaël yë dyn à bo cyvlaëon o boned yn Cybru, o mam ac o tâd.

Y cyvrait a dygëd eilgëait, na dily un mâb trev tâd, namyn y mâb hynav i'r tâd o'r gëraig priaëd; cyvrait Hygëel a'i barn i'r mâb ieuav, megis yr hynav; ac a barn na doter pecaëd na cyvrait yn erpyn y mâb am trev ei tâd.

Nid dyls i dyn dybodiad i tir, namyn o braëd y cyvrait, neu o estyn arelëyd.

Rai a dygëd, o ledir dyn am tir, dylu hönö yn gëaëdtir o'i etived ëedi hyny; y cyvrait a dygëd, nad gëaëdtir yr un, namyn tir lovrud, à taler yn cyvreitiaël, ëedi na bo dim ar helö y lovrud, nac o cëiniaëg paladyr, nac o dim aral; ac a barn na dylir lad un'dyn namyn lovrud na gënel cëbyl; a'r tir hönö a dylir ei rënu y rygtynt, mal y dylir rënu ei galanas.

Pëpynag à dyodevo mëynâu ei tir undyd a blëydyn, heb tëryv heb eniëd, ac yn un gëlad ag ev, ac eisted arno, y cyvrait a dygëd, na dily hönö ateb o'r tir hönö, namyn ei bod yn gëarcaëtir, ac yn haël trablëydyn. Sev yë tëryv ac eniëd, losgi tai a tëri aradyr.

Pëpynag pieufö tir yn glän traet, ev pieubyd cyvled à'r tir o'r traet; a gënaëd cored, neu petau ereil, os myn; eityr o bërë y mor petau i'r tir, neu i'r traet, hönö pieubyd y brenin; canys pynmarc y brenin yë.

Tri tlös cenedyl y gelëir melin, a cored, a perlan; a'r tri hyny ni dylir eu rënu, nac eu cyëöyn, namyn ranu eu frëytau i'r neb à'i dilyo.

Tir cordlan ni dylir ei rënu herëyd tydynau, namyn herëyd gardau; ac o byd tai arno, ni dily y mab ieuav hönö, mëy no'r hynav, namyn ei rënu herëyd ystevyl.

Ni dily neb attal gardau canto yn herëyd baint tail, namyn un blëydyn; canys pob-blëydyn y dylir eu teiläë.

Brynar, dëy blyned y dylir ei eredig; brantail gëyr emely; buarttail, tair blyned y dylir ei eredig; cartail, pedair blyned y dylir ei eredig; tir coed gëyr emely; brynartail, pedair blyned hevdyd.

Ni dily braëd bod yn coedgër i'r braëd aral, namyn taled ido coed cystal à'r hön

à diosges ev; ac oni ceif ei cystal, taled ido o'i henmaes cymaint à'r coed; ac oni ceif o henmaes, arded yr hön dyodes o'r coed pedair blyned ev; ac o'dyna gaded i'ë braëd, cystal ag ido ehun o hano.

Ni dily neb gëertu tir na ei pridaë heb caniad arelëyd; namyn loëd pob blëydyn, os myn.

Gëyr à bo a tan abbadau, a gëyr a bo a tan escyb, ëynt a galant pridaë eu tir can caniad y rai hyny, os mynant.

Y cyvrait a dygëd, y dily y meibion ucelgëyr cadë arelëydiaet, ar eu haltudion, mal y dily y brenin cadë yr arelëydiaet ar ei altudion ëyntau. Ac mal yd à altudion y brenin yn priodiorion yn pedëarygër gëedi y doter ar difait brenin ëynt; ymely yd àant altudion meibion ucelgëyr yn priodiorion yn y pedëarygër, o bydant yn gëarcaëd tir atanadynt cyhyd à hyny. Ac o hyny alan ni dilyant myned y ërt y meibion ucelgëyr; canys priodiorion ynt atanadynt; ac na dilyant ëyntau dëyn eu priodolder ëy, priodolder yn y gëlad yd hanoëdynt ohonei, ac aral yman. Gëedi bëynt yn priodiorion eu tydynau a gedir idynt herëyd à dilyoent; ac eu tir namyn hyny yn tir sëc a cëltyr y rygtynt.

O myn yr altudion myned y ërt eu harclëyd cyn nog eu bod yn priodiorion, ëynt a dilyant gadaë hanner idynt. Ac os o'r ynys hon yd henynt ni dilyant trigaë yn un le y tu yma i claëd Ofa. Ac os tra mor yd henynt, ni dilyant trigaë yma, namyn ar y gëynt cyntav y cafoent mynet i eu gëlad. Ac o trigant, ymcyvgëylent ag ev caetiëd mal cynt. Ereil a dygëd, na dilyant myned hyd ar y trydygëynt. Os y mâb ucelgër ag eu gyr ëyntau oc eu hanbod, cyn nog eu bod yn priodiorion, ni dily hönö idynt oc eu da dim.

CYN no dëyn coron Luntain a tegyrngëialen, o Saeson. Dyvngëal Moelmud oed brenin ar yr ynys hon; a mâb oed hönö i iarl Cernyë, o merc brenin Loegyrr. A gëedi difodi tadëys y breniniaet y cavas yntau hyhi o cogail, ërt ei bod yn ëyr i'r brenin. A'r gër hönö a oed gër aëddurdodus doet; a'r gër hönö a gosodes cyvreitiau da yn yr ynys hon. A'r cyvreitiau hyny a paräasant hyd yn oes Hygëel Da. Hygëel gëedi hyny a gënaet cyvreitiau nebyd, ac a divaës rai Dyvngëal. Ac ni symudës Hygëel mesuriau y tired yr ynys hon, namyn mal eu gedëis Dyvngëal; canys goreu mesurgër oed ev.

Ev a mesurës yr ynys hon o Penryn Blataon yn Prydain hyd yn Penryn Pen-gaëd yn Cernyë; sev yë hyny naë cant

miltir; a hyny y6 hyd yr ynys hon; ac, o Crigyl yn Môn hyd yn Soram yn glan y môr, pum cant miltir, a hyny y6 led yr ynys hon.

Sev y mesur6s ev hyhi er g6ybod ei mal, a'i miltirau, a'i hymteitiau yn ei cyvoet.

A'r mesur h6n6 a mesur6s Dyvng6al 6rt y gronyn haid: tri hyd gronyn haid yn y modbed; tair modbed yn led palyv; tri led palyv yn y troedbed; tri troedbed yn y cam; tri cam yn y naid; tri naid yn y tîr: sev y6 y tîr, o Cybraeg ne6yd, gr6n; a mil o'r tîr y6 miltir.

Ac o'r mesur h6n6 yd ys yn armeru et6a, ac y g6naetant mesur er6 cyvreitia6l o gronyn haid: tri hyd gronyn haid yn y modbed; tair modbed yn led palyv; tri led palyv yn y troedbed; ped6ar troedbed yn yr iau; ac 6yt yn y meiliau; a deudeg yn y ceseiliau; unarpymteg yn yr hiriau; a g6ialen cyhyd â h6no yn la6 y geil6ad, ac yscor perved yr iau h6no yn y la6 aral i'r geil6ad; a deg ar ugaint o h6no y6 hyd yr er6; a pedair er6 o h6no yn pob tydyn, a dyly bod; ped6ar tydyn yn pob rantir; pedair rantir yn pob gavael; pedair gavael yn pob trev; pedair trev yn pob maena6l; a deudeg maena6l a d6y trev yn pob cym6d: Y d6y trev a dyly bod yn raid brenin; un onadynt a dyly bod yn tîr maertrev, a'r leil yn difait brenin, ac yn havodtîr ido. A cymaint ag a dyg6edasad ni ucod ol a byd yn y cym6d aral; sev y6 hyny o eiriv, pym ugain trev; a hyny y6 y cantrev yn ia6n. Deg degg6ait a dyly bod yn pob cant; ac nid â riv pelac deg.

Hyn y6 riv o er6i â byd yn y cantrev: pedair er6 cyvar yn pob tydyn; unarpymteg yn pob rantir; pedairadeg ar ugaint yn pob gavael; unarpymteg a deugaint a deucant yn y trev; pedair ar ugain a mil o er6i yn pob maena6l; tair a ped6ar ugain a deucant a deudeg mil o er6i yn y deudeg maena6l; yn y d6y trev â pertyn ar y lÿs y dyly bod deudeg er6 a pymeant. Sev y6 hyny, g6edi del ol y cyd, o er6i yn y cym6d, 6yt cant a deudeg mil; a cymaint â hyny ol yn y cym6d aral; sev y6 hyny o eiriv er6i yn y cantrev, c6ecant a pym mil ar ugaint, nid m6y nid lai.

O'r deudeg maena6l â dyly bod yn y cym6d, pedair a byd o meibion eilion i porti c6n a meirc, a cyle, a dovreit, ac un cyceloriaet, ac un maeroni; a'r leil yn meibion ucelg6yr rydion. Ac o'r 6yt hyny y dyly y brenin g6estma pob bl6ydy; sev y6 hyny, punt o pob un onadynt; a h6no â renir, triugaint ar pob trev, o'r pedair â

byd yn y maena6l; ac ymely o ped6areran p6yeyld y renir yny el ar pob er6 o'r cydyn ei ran: a h6no a gel6ir y punt t6g. A'r gostegg6r a dyly ei cypel pob bl6ydy; a cymaint â hyny o'r cym6d aral; ac ymely y byd cyvla6n y cantrev.

Meirydion a cycelorian a dylyant cyvreitia6 eu g6lâd, a g6neutur ei dadlau; ac a dylyant hanner o pob pet yn erpyn y brenin, eityr o tripet: g6ert tîr, a g6ert leidy, a g6ert celain.

Cycela6r a dyly rân y rygto a'r brenin, a de6is i'r brenin; maer y rygto a'r cycela6r.

Y maer a'r cycela6r a dylyant bod deug6as cantynt i g6neutur eu negesau; a dau ereil i'r brenin; ac a dylyant d6yn cyle ar eu ped6eryd ar meibion eilion y brenin d6yg6ait yn y bl6ydy; a hanner ebedi6 meibion eilion, a hanner amgoby, eu merced a dylyant.

Maer a cycela6r a dylyant cyg6eiria6 meibion eilion ar eu tîr cyvri, pan bo mar6 un onadynt; ac a dylyant cad6 difait brenin; a tygu trosto, pan bo raid; ac o devnydia ev, 6ynt a dylyant eu s6yd arno.

Ni dyly na maer na cycela6r bod yn pencenedyl, namyn o ucelg6yr eu g6lâd.

Ni dylir pencenedlaet o mam6ys. Pencenedyl a dyly pedair ar ugaint can pob g6r â myno cares ido; canys hitau ehun a tâl ei hamgoby. Ac a dyly pedair ar ugaint y can pob mâb â cymero ei cenedyl. Ac a dyly ymgryu y cyd â'i câr yn pob raid â del arno.

Nid oes goby m6riedig i mâb ucelg6r yn dadlau, namyn her6yd y myno yr arcl6yd ei rodi ido.

Y maena6l y taler t6g ohonei ni dyly na ei mêl, na ei pysgod; canys med a telir ohonei, ac y cyd â'r med pedair ar ugaint o pob maena6l a telir; a h6n6 a gel6ir arian y c6ynnos. Ac mal y renir y punt t6g y renir h6n6.

Ni dylir gosa6d ar y maenolau ryd, na maer, na cycela6r; na cyle, na dovreit, na dim, namyn â dyg6edasad ni ucod; eityr cyle maer i'r teulu y gauav.

Ni dyly y brenin d6yn luyd o'r g6lâd alan, namyn ung6ait pob bl6ydy; ac ni dyly bod yn h6n6, namyn pytevnos a mis. Yn ei g6lâd ehun ryd y6 ido luyd pan myno.

Pa6b a dyly g6neutur g6ait cestyl y brenin, pan myno y brenin, eityr g6yr y maertrev.

Ni dyly meibion eilion y brenin ei porti, na porti ei teulu; a can ni dylyant 6yntau

porti, ni dylyant gyntau nac eu mel, nac eu pysgod, namyn i lŷs y brenin; ac ev a dyly, o myn, gŏneutur coredau ar eu dyvrau, a lad bydauu.

Un o'r meibion eilion a dyly bod yn maer bisgail.

Wynt a dylyant roi pynmeirc i'r brenin i'r luydau; ac a dylyant anrtyedu yr ar-clŷdes ungŷait pob blŷdyn ar bŷd a diaŷd; ac a dylyant porti y cŷn, a'r cynnydion, a'r hebogydion, a'r macŷaid, pob un onadynt ungŷait pob blŷdyn.

Ac o byd altudion gŷlād aral i'r brenin, ai yn gŷr ido, ai yn aros gŷynt, ai am petau ereil, ev a dyly, os myn, eu gosaŷd yn dovret ar y meibion eilion, herŷd eu galu. A'r altudion hyny a dylyant ā dagoŷoent o da i'r māb ailt, pan deloynt i'r tŷ, ei caŷael ol, pan eloynt ohano; ac o cyl, ei talu idynt: eityr tripet a dylyant eu cadŷ cantynt ehun nos a dyd; sev yŷ hyny eu lodrau, ac eu cledyvau, ac eu menyg: ac ni dylyant eigiaŷ namyn y nos cyntav, o cāant bara ac un enlyn.

Meibion eilion y brenin a dylyant gŷneutur ŷait tai i'r brenin: sev yŷ y rai hyny, y neuad, a'r bŷdyt, a cegin, a hunty, a marcty, a tŷ bycan.

Y brenin a dyly o pob bileintrev, gŷr ā bŷyal, i gŷneutur lueŷtau yn y luyd.

Maer bisgail, ni dyly daly dadlau, namyn ar gŷr y maertrev, namyn erpyniaŷ da y brenin y can y meirydion a'r cycelorion; ac ev a dyly rodi pedair ar ugaint i'r gŷstegŷr, pan eŷtyner maeroni ido.

Gŷasanaetgŷr y maer a'r cycelaŷr a dylyant hebrŷg y da ar y maer bisgail.

Y maer bisgail a dyly cygŷeiriaŷ lŷs y brenin, o'i meŷn, ac ā pertyno atei; mal eredig, a heu, ac arail yscrubyl y brenin, a'i havodyd, a petau ereil ā hŷ raid; ac ev a dyly coŷpi gŷr y maertrev am eu hancyvreitiau; ac eu dirŷy, ac eu camlŷrŷ, ac eu hebediŷ, ev a'u dyly; ac angobyr eu merced, ei gŷraig a'i dyly. Y portaŷr a dyly cypel angobyr, ac ebediŷ y rai hyny; a pedair ceiniaŷg ido o pob un onadynt.

Y maer bisgail a dyly pedair ar ugaint y can y portaŷr, pan eŷtyner ei ŷŷyd ido; ac ev a dyly tygu tros tŷr bŷrd y lŷs, a'i havodtŷr, o byd raid eu hamdifyn, ac ŷy ac ā pertyno arnadynt.

Gŷr y maertrev a dyly gŷneutur odynt ac yŷcubaŷr i'r brenin; ac eu digŷalu, pan bo raid. Wynt a dylyant talu tŷg eu tŷr yn laŷ y maer bisgail; ac a dylyant ei porti dŷygŷait yn y blŷdyn. Wynt a dylyant dyrru, a crafu, a medi, a lyvnu, a lad gŷair, o ceiaŷa gŷelt, a cynnud, y cyniver

gŷait y del y brenin i'r lŷs. Ac gynt a dylyant anrtyedu y brenin pan del i'r lŷs, herŷd eu galu, ai yn devaid, ai yn ŷyn, ai yn mynau, ai ar caŷs, ai ar emenyn, ai ar laet.

O dyryd māb ucelgŷr ei māb ar māb ailt arelŷd ar meitrin, can ei cāniad, neu can ei dyodev, undyd a blŷdyn ohano, hŷnŷ a dyly ran māb o tŷr y mab ailt, ac o'i da gŷedi hyny.

O pob maenaŷl ryd y brenin a dyly cerŷyn med naŷ dyrrbed yn ei hyd yn amrosŷoeŷ; ac oni ceŷr y med, dŷy o bragaŷd; ac oni ceŷr y bragaŷd, pedair o cŷryv.

Ni dyly bod erŷ difodedig yn tŷr cyvrv.

Pŷppynag ā tŷro tervyn y rŷg dŷytrev o'i eredig, y brenin a dyly yr ycaŷn ā'i hardo, a'r gŷdy, a'r heieirn, a gŷert y troed deheu i'r amaet, a gŷert y laŷ aŷŷ i'r geilŷad, a pedair ceiniaŷg i'r neb pieuŷo y tŷr, a cygŷeiriaŷ y tervyn mal cynt.

Pŷppynag ā ardo tŷr yn ancyvarc, taled pedair ceiniaŷg i'r neb pieuŷo y tŷr, a ceiniaŷg am pob cŷys ā arder, a'r ancyvarc i'r brenin.

O derbyd ymtervynu y rŷg deugŷr cybraint am tŷr, a'r neilrai yn tervynu hyd racŷ, a'r leil hyd yma, a tygu o pob rai, yna y mae iaŷn i'r cyvrait ranu deuhaner.

Pŷppynag ā dyco maen tervyn y rŷg dŷytrev, taled un ugaint ar deg i percen y tŷr, a camlŷrŷ i'r brenin; ac ymely am ford a catŷo y tervyn can emyl y ford.

Mesur gŷeŷma y brenin yn amŷr gauav o maenaŷl ryd; sev yŷ hyny pŷn marc o'r blaŷd goreu ā tyvo ar y tŷr, a buŷc neu ŷc, a dogyn cerŷyn o med, naŷ dyrrbed yn ei hyd yn amrosŷoeŷ, a'r cymaint aral yn ei led, a ŷait drevu o ceire unrŷym yn ebran, a hŷc teirblŷdyd, ac enhorob halt a led tribys yn ei teŷed, a leŷtyr emenyn tri dyrrbed yn ei hyd heb ei moel, a tri yn ei led: ac oni gelir caŷael hyny, punt amtanei, a hŷno yŷ y punt tŷg. A pedair ar ugaint i gŷasanaetgŷr y brenin: oni gelir caŷael hyny, dŷy o bragaŷd; oni gelir y bragaŷd, pedair o cŷryv. Sev mal y renir y punt hŷno, cŷeugaint i'r bara, a triugaint i'r lyn, a triugaint i'r enlyn.

O'r maenolyd caet y dylyir dau daŷn-bŷdyd pob blŷdyn.

Y gauav hoc teirblŷdyd, a leŷtyr emenyn, tri dyrrbed hyd a tri led, a dogyn cerŷyn o brag y bo naŷ dyrrbed yn amrosŷoeŷ, a drevu o ŷd unrŷym yn ebran, a cŷetort 'ar ugaint' o bara goreu ā tyvo ar y tŷr: o byd gŷenittir, cŷec onadynt yn peiliaid; oni byd gŷenittir, cŷec yn rnyŷion; pedair, onadynt

part â'r neuad, a dŵy part â'r ystavel; ac yn cyweld ag o elin hyd ar y dŵrn, ac yn cytebed ag na plycai er ei daly erpyn ei dau emyl; a dyn â cynneuo tân yn y neuad yn y nos hŵno, neu ceiniaeg i dyn â'i cynneuo trosto.

Mesur da6nbŵyd yr hav, molt teirblŵyd, a mânad emenyn cyweld â'r dysgyl letav â bo yn y trev, a cytebed ag y bo dau o moeldyrnbed yndo; a cŵetort ar ugain o'r ry6 bara â dyg6edasam ni ucod; ceula6 laet â bo o lŵdyn blit yn y trev y cyd ag eu godro ungŵait yn y dyd, ac na godrŵer namyn yr ungŵait hŵno; y cosyn â gŵneler o'r laet hŵn6, heb brag, heb ebran, heb dyn i cynneuo tân.

Maer a cycela6r a dilyant cyle dŵygŵait yn y blŵydyn, a deugŵas can pob un, ac i'r cycela6rde6is y tŷ: ac nidilyantcyle yr hav.

RAI y syd arpedrus am beiciogi gŵraig, o lygrir, pa pet a dilyir amtano, ai gŵyneb-gŵert, ai ynte galanas. Cyvrait a dygŵed, pany6 galanas â dilyir amtano; a lyna y6 yr aca6s: yn y trimis cyntav y byd gŵyn ev, ac yna y byd traian galanas arno; yn yr ail trimis y byd rud ev, ac y byd deupart galanas arno; ac yn y trimis di6edav y byd cyvla6n ev o'i aelodau, ac o enaid, ac y byd galanas cŵbyl arno.

Rai a dygŵed, nad ia6nac talu galanas gŵr no galanas gŵraig, can ni gŵys pet y6 ev, ai gŵr ai gŵraig. Y cyvrait a dygŵed, bod yn ia6nav barnu yn ol y pet, a bod galanas gŵr arno, a hyny oni bedydier; a lyna yr aca6s: pob dyn â holer ei galanas a dilyir ei en6i erpyn ei en6i, na gŵr bo, na gŵraig; ac na gelir en6i neb erpyn ei en6i oni bedydier; ac 6rt hyny y mae dir ei bod yntau ar baint gŵr oni bedydier. O hyny oni bo seitblŵyd y dily ei tād tygu a talu trosto; eityr na dily talu na dirŵy na camlŵr6 i'r brenin trosto; can ni dily y brenin na dirŵy na camlŵr6 am ambodau nac am gŵeitred dyn ynbyd, ac nad oes pŵyl canto yntau. Ev a dily hagen dieis-i6a6 y coledig o'r eido. O pen y sait blyned alan, ev ehun a dily tygu tros ei gŵeitred, a'i tād piau talu; canys yna yd â atan la6 ei perigla6r, ac y cymer gŵedan arno.

O'r pan ganer mab oni bo pedair blŵyd ar deg y dily bod 6rt noe ei tād, a'i tād yn arclŵyd arno; ac ni dily cosp arno, namyn un ei tād; ac ni dily medu un ceiniaeg yn hyny o amser, namyn â medo ei tād; ac ni dilyir marŵty, can oed mar6, namyn bod yn eido ei tād ei da, â bo yn ei gŵar-cad6; ei tād yn hyny o amser a dily ateb trosto.

O byd mar6 ei tād y blŵydyn cyntav y ganer y mab, ev ehun a â yn baint ei tād.

Ni dilyir talu ebedi6 mab ni bo pedair blŵyd ar deg, a'i tād yn by6: gŵedi yd elai yn baint ei tād, ev â'i tâl.

Yn pen y pedŵered ar deg blŵydyn y dily y tād dŵyn ei mab ar yr arclŵyd a'i gor-cymyn ido; ac yna y dily yntau gŵra6n ido, a bod 6rt baint ei arclŵyd; ac ehun piau ateb trosto o pob ha6l â gomynner ido; ac ehun piau medu ei da; ac ni dily ei tād ei maedu mŵy nog estra6n; ac os maed, can e6yna6 o'r mab rædo, ev a byd dirŵy-a6g, ac a gŵna ia6n ido o'i saræd.

O byd mar6 mab o pedair blŵyd ar deg alan, ac na bo etived ido, ei arclŵyd pieu-byd ei da yn cŵbyl, ac a dily bod yn le mab ido, a marŵty byd ei tŷ. Ac o'r oed hŵn6 alan y byd unbaint a bonedig candŵyna6l; can nid oes baint ido namyn ei boned; ac nad escyn yntau i baint ei tād, oni bo mar6 ei tād: ac na byd marca6g neb oni escyno.

Gŵert bonedig cyndŵyna6l y6 teirbu6 a triugeinbu6 o gŵarteg. Ei saræd y6 teirbu6 a triugaint o ariant. Os gŵr ar teulu byd yntau, ei gŵert y6 pedair bu6 a pedŵarugeinbu6. Ei saræd y6 pedair bu6 a pedŵarugain ariant.

Merc gŵedi bedydier oni bo seitblŵyd ni dily myned yn l6. O'r pan ganer oni bo deudeg blŵyd y dily bod 6rt noe ei tād. O'i deudeg blŵyd alan y da6 brŵnau a cedor arnei, ac y blodeua; ac yna y byd oed ei rodi i gŵr. Ac o hyny alan, can ni cafo gŵr, y dily medu yr eidi; ac ni dily bod 6rt noe ei tād, onid ev â'i myn. Ac ni dily y tād talu amgobyrr tros ei merc, onid ehun â byd rodiaid arnei: Canys pob rodiaid ar gŵraig a dily talu ei hamgobyrr; neu ynte â cymero cypenda6d y can y gŵraig â roder i gŵr.

O derbyd dŵyn gŵraig latglud o tŷ ei tād hyd yn tŷ aral, ac yno cysgu centi; gŵr y tŷ hŵn6 a dily talu yr amgobyrr, oni cymer mae y can y gŵr â'i dŵg yn latglud, ar ei talu.

Yn ei deudeg blŵyd y dily gŵraig blod-eua6, megis y dyg6edasam ni ucod: ac o'i deudeg blŵyd hyd ei pedairardeg y dily bod heb beiciogi; ac o pedairardeg hyd yn deugaint y dily ymdŵyn; ac o hyny alan nid â galanas arnei; ac nid â l6 arnei na bo plant idi, canys diau na byd byt.

Pŵypynag â myno gŵadu mab yn cyvreitia6l, nid raid ido ei gŵadu, oni dycer ido yn cyvreitia6l cysevin; can nid raid i neb ateb yn angolo; canys angolo y6 pob pet ni bo cyvreitia6l.

Pa gôraig pynag â myno dōyn mab yn cyvreitiaŷl, mal hyn y mae idi ei dōyn: dybod hi a'r mab hyd yr eglōys y bo ei gōydma yndi, a dybod hyd yr alaŷr, a dodi ei laŷ deheu ar yr alaŷr a'r creiriau, a'r laŷ aŷ ar pen y mab, ac ymely tygu i Duŷ yn y blaen, ac i'r alaŷr hōno, ac i'r creiriau da y syd arnei, ac i bedyd y mab, nas ry creŷ tād yn calon mam y mab hōn yman, namyn y gōr a'r gōr erpyn ei henŷ i'm calon i. Mal hyn y dylyr dōyn mab i Cybro. Ac mal hyn y dylyr dōyn mab i altud: dybod i'r eglōys y cymero dōvyr sōyn a'i bara eferen; ac yna ei dōyn ido, megis y dygōedbōyd ucod. Yna y mae iaŷn i'r tād gōneutur un o deupet, ai cymryd y mab yn cyvreitiaŷl, ai ei gōadu yn cyvreitiaŷl. Os ei gōadu a myn, iaŷn yŷ ido dybod hyd yr eglōys rydygōedasam ni ucod, a dodi ei laŷ deheu ar yr alaŷr a'r creiriau ā bo arnei, a'r laŷ aŷ ar pen y mab, ac ymely tygu i Duŷ yn y blaen, ac i'r alaŷr hōno, ac i'r creiriau da y syd arnei, ac i'r gōr ā'i gōahanōs ev o crēedig-aet tād a mam, nas creŷ ev y mab hōnō yn calon gōraig erioed, ac nad oes davy n o'i gōaed ev yndo, onid o Adav. O derbyd ido yntau ceisiaŷ oed am ei lŷ, nis dyly, namyn hyd tranōet. O derbyd idi hitau ceisiaŷ oed i ceisiaŷ creiriau, ni dyly hi oed namyn tridīau; can ni dyly hi ceisiaŷ creiriau, namyn yn y cymōd hōnō

O derbyd i tād gōadu mab o cenedyl, gōedi dycer ido, ni geil hōnō caŷael tād byt gōedi hyny. Sev acaŷs yŷ, ei mam a'i dōg ev yn cyvreitiaŷl i'r tād ā'i gōadōs; ac ŷrt hyny ni geil hitau ei dōyn ev i tād aral eilgōait byt. Y tād rygōadōs yn cyvreitiaŷl, ni byd cardycōel yntau ar hōnō byt traicevyn; can nid adgōnay cyvrait āgōnel.

Y mab hōnō gōeition ŷrt cenedyl ei mam yd ā ei baint. Ac o lad ev dyn, cenedyl ei mam a'i tāl; y deupart i'r galanas arno yntau yn lovrud. Ac o ledir yntau, ŷynt a dylyant deupart ei galanas ev: a hōnō a gelōir yn un o 'tri' dygyncol cenedyl; aral yŷ, pei darŷai i gōr lad gōr aral, a meiciau o cenedyl y lovrud ar yr galanas, a cyn talu yr galanas, dōyn o'i mam y lovrud i tād aral; y cyvrait a dygōed, panyŷ y cenedyl ā meiciōs ar yr galanaspiu ei talu, o dau acaŷs; o gōneutur ei cyvlavan hyd tra bu ev ar eu baint ŷy, ac o dylu talu o'r neb ā meiciōs; trydyd yŷ, o rodi Cybraes i altud, a bod mab idi o'r altud, a lad o hōnō dyn, deupart yr galanas a daŷ ar cenedyl ei mam, y traian ar y lovrud, a hyny ŷrt nad oes cenedyl tād ā'i talo: a hōnō a gelōir yn gōarteg dimac, ŷrt bod yn

dir dimeiciaŷ ar y gōarteg hyny; canys ar gōarteg y telid pob tāl cynt.

Y deumab rydygōedasam ni ucod, un baint ac un ŷarāed ac un gōert ynt ā bonedig candōynaŷl. Mab doolev a byd, a mab dyodev. Sev yŷ mab doolev, mab ā dygōeto gōraig ar ei tavaŷdleveryd ei bod yn mab i gōr, ac nas dyco i'r dygyn; hōnō a gelir ei gōadu pan myner.

Mab dyodev yŷ mab ā dyco gōraig i gōr yn cyvreitiaŷl, a dyodev o'r gōr heb ei gōadu undyd a blōydy n; ni geil ei gōadu o hyny alan yn yr ig byt. Ac o derbyd i hōnō gōneutur cyvlavan, ni gelir ei gōadu yn yr ig, can ni gōadōyd ar yr ig, ŷrt ei bod yn mab dyodev.

Cyd boed baint ei tād i mab altudes, a ei gōadu o hono, altud byd y mab.

Cyd boed altud ā myno gōadu mab Cybraes, bonedig cyndōynaŷl byd y mab: canys ŷrt baint ei mam y byd o hyny alan.

Tad a geil gōadu ei mab tranōet gōedi y digōyco ei cyvlavan trosto, os myn.

O derbyd i tād rodi da er meitrin mab, ni dyly ei gōadu o hyny alan.

O derbyd marŷ y tād, pencenedyl a geil ei gōadu ar ei ŷeitmed o'i cenedyl, mal y gōadai y tād, ac yn yr un eglōys, ā ŷeit-gōyr o goreugōyr ei cenedyl, can eu lŷ ŷyntau bod yn glan ei lŷ ev. Oni byd pencenedyl, un gōr ar ugaint o goreugōyr ei cenedyl o'i gōadu. Cyvrait gōyr Poŷys, deg a deugaint i gōadu mab o cenedyl.

Ni geil neb ā dycōydo tīr y mab yn ei laŷ ei gōadu.

Ni geil braŷd gōadu ei cilyd; ac oni byd braŷd, ni geil cevnyderŷ; ac oni byd cevnyderŷ, ni geil cyvyrdērŷ, rac ei gōadu er yr eido onadynt: ac ni dyly neb or ā dylō trev ei tād ev; gōedi y gōater, ni dylyant ei gōadu.

O derbyd bod rai o cenedyl mab yn ei gōadu, ac ereil yn ei cymryd; iaŷnav yŷ credu i'r neb y syd yn ei cymryd, can eu lŷ, nad er goyr nad er gōert y maent yn ei cymryd: canys gnotav yŷ gōadu mab er trev ei tād.

Pob braŷd a geil gōadu ei cōaer, onid yn un lŷ; sev yŷ hyny, pan rāner da ei mam, neu ei tād, o ceis ei gōadu hitau er ei ran o'r da, ni gelir.

Ac ymely, pob altud a geil gōadu ei braŷd, neu ei cōaer, onid rac cyvran da ag ŷynt, eu tād neu eu mam, neu rac dimōyn eu cyvlavan

Mal hyn y dylyr cymryd mab yn cenedyl; y tād ei ehun a geil ei cymryd, gōedi as dyco ei mam ido; oni byd ei tād, y pencenedyl, ar ei ŷeitmed, a geil ei cymryd, o goreu-

gôyr ei cenedyl; y pencenedyl pian cymryd dōyla6 y mab y rôg ei dōyla6 yntau, a roi cusan ido; canys cusan y6 argōyd cerentyd; a g6edi hyny roi la6 deheu y mab yn la6 yr hynav o'r gōyr ereil, a roi o hōn6 cusan ido; ac ymely o la6 i la6 hyd y g6r di6ed-av. Oni byd pencenedyl, un g6r ar ugaint o goreugōyr y cenedyl, a cymryd y mab o'r g6r à bo yn le yr arclōyd erpyn ei la6 deheu, a'i roi yn la6 yr hynav o'r gōyr, a roi o'r hynav yn la6 yr ail hynav; ac ymely o la6 i la6 hyd y g6r di6edav. Herōyd gōyr Po6ys deg, a deugaint a'i cymer ac a'i gōata.

[LLYVR PRAWV.]

Rhaglith.

[Hewel da vap Kadell tewyssavc Kemry a devynnvs attav chwegwyr o pob kantref eg Kemry oll hyt e Ty Gwyn ar Daf en Dyvet a henny or gwyr doethaf en ekevoeth e pedwar onadvnt en lleegyon ar dev en escolhegyyon. Sef achavs e dwcpwyt er escolhegyyon rac dody or lleegyon pethew a vey en erbyn er escrethwr glan. Ac e sef amser e doethant eno pethvnos a mys or garawys ac esef achavs e doethant eno egarawys vrth na dely nep na dewedwyt kam nay gwnethvr en er amser glewyndyt hvnnv.

Ac ena ededrychassant e kyvreythyeu ar hon a vey re trom y chosp o nadvnt y hescavynhav ar hon a vey re eskavyn onadvnt y hachwanegv: peth or kyvreythyeu a adassant val edoeydynt peth arall a yvnassant y emendav ereyll a dyleassant en kvbyl ac ereyll o newyd a ossodassant.

Ac ena e dodassant Hewel da a henny o doethyon ev hemendyth ar nep a kam arvereu or kyvreythyeu henny ac ar er arglwyd ay semvtey yr vn onadvnt nanyn kan dvvndep kynnvleytva kymeynt ac awu eno. Er eyl emendyth a dodassant ar er arglwyd ay rodey ac ar e dyn ay kymerey arna6 teylygdavt egneydyaeth ar ny gwypey teyr kolovyn kyvreyth a gwerth gwyllt a dof ac aperthyn attadvnt.

Aggēdy gōneuthur o honunt y kyfreith-eu ual y tebygnt eu bot yn deilōg, yd aeth Howel da ac escob Myny6, ac escob Assaf, ac escob Bangor ac y am hynny yny vu ar y drydyd ardec o athra6on adoethon ereill o leygyon ac yd aethant hyt yn Ruuein y gymryt a6durda6t pab Ruuein y gyfreitheu Howel. Ac yna y darllewyt kyfreitheu Howel rac bronn pab Ruuein, ac y bu uodla6n y pab udunt ac y rodes y a6durda6t udunt; ac y doeth Howel ae gedymdeithon adref. Ac yr hynny hyt hedi6 yd ydys yn daly o gyfreitheu Ho6el da.

KYFREITH AM YNGNEIDIAETHEU YNAT.

Pwy bynnac avynho kymryt egneydyaeth arna6 val hyn emae yavn yda6 gwybot e llyvyr hvn val e bo teylvng yda6 kymryt egneydyaeth a phan gwelo y athro y vot en teylvng ellyget ar er egnat llys ef ar egnat llys pyev y provy ac os gwyl en teylvng entev pyev y ellvng ef ar er arglwyd ar arglwyd pyev estynnv ydav entev egneydyaeth ac en varnedyc e vravt a varnho entev o henny allan: ac entev pyev rody pedeyr arvgeint yr egnat llys eny obyr. O dervyd ydav entev barnv kam vravt o henny allan ny dely entev y tavavt onys pryn yr y werth kyvreyth. O dervyd em wystlav ac entev ae vot entev ar er yavn ef a dely wynepwarth y gan e nep a emwystlo ac ef a chamlvrv yr arglwyd. Ny dely egnat kymryt gwystyl onys myn ehvn gwedy del oe vravt le ac ny dely kymryt y gan leyc onyt kan adav bravt avo gwel y gan egnat arall nor hon a varnvs ef.

Ar llyvyr hvn a gynvllvs Yorwerth vap Madave o lyvyr Kyvnerth vap Morgenev ac o lyvyr Gweyr vap Rvuavn ac o lyvyr Goronwy vap Morydyc a hen lyfr y Ty Gwyn: ac ygvt a henny or llyvrev gorev a kavas hevvt eg Gwyned a Phowys a Dehevparth. Ar llyvyr hvn a elwyr e llyvyr prav sef ew henny teyr kolovyn kyvreyth à gwerth gōyllt adof ac a berthyn ar hynny.]

NAW afeit galanas. Cyntav y6 onadvnt mynegi y dyn à lader i'r dyn à'i lado: a hōn6 a gel6ir yn tava6drud, Yr ail y6, rodi cycor o'i lad. Y trydyd y6, cysynia6 à'i lad. Am pob un o'r tri afeit hyny, o g6edir, l6 cantg6r a'i gōata; os ei adev a gōna, taled na6ugaint. Ped6eryd y6 bod yn etryciad. Pymmed y6 cyg6eitas à'r lorrud. C6eced y6 myned i'r trev y bo y dyn à lader yndi y cyd à'r lorrud. I g6adu pob un o hyny l6 deucantg6r, neu deuna6 ugaint, od adevir. Seitmed y6 bod yn portgordōy. Wytmed y6 daly y dyn oni del y lorrud i'6 lad. Na6med y6 g6eled ei lad yn ei g6yd, ac nas difero. Am pob un o'r tri hyny, o g6edir, l6 tricantgōyr o'i g6adu, neu trina6 ugaint ariant, od adevir.

Rai a dyg6ed dilyu o'r cenedyl y da hōn6 a'r g6ad yn g6ad y cyd ag ev. Sev aca6s y6 6rt dilyu onadynt hōy bod yn aca6s yr afeitod hyny i lad eu cār 6y, dilyu onadynt hōyntau hyny o da; ac i g6adu gōaed, a g6eli, a lad eu cār, dilyu onadynt y rait rydyg6edasam ni ucod; y cyvrail eisioes a dyg6ed, na dily neb y g6ad ar da, ac nas dilyant hōyntau y g6ad

hônô ar da; can ni dyly y cenedyl namyn sarâed eu câr, a'i galanas; ac nad oes yn hyny na dercav, na gosaôd, na gôaed, na gôeli, na col enaid; a'r le ni bo hyny nid oes na sarâed, na galanas; ac 6rt hyny ni dyly ei cenedyl dim. Cam y6g6neutur yr afeitiod uod; ac 6rt hyny yr arclôyd a dyly camlôr6 amtanadynt, herôyd maint yr afaît: un yn undyplg; aral yn deudplg; aral yn tridyplg; can ni bu ymlad yno; pei ymlad à bai yno, dirôy i'r arclôyd a bydai. Sev oed ei mesur, tair punt, neu deudeg bu6; mesur camlôr6, tair bu6, neu na6ugaint ariant.

Pôypynag à bo lovrud, galanas c6byl a dycôyd arno.

Ac mal hyn y renir galanas: traian ar y lovrud, ac ar y tâd a'r mam y cyd ag ev, o bydant by6; ac o hyny y deupart arno ev, a'r traian ar y tâd a'r mam; o'r traian à da6 ar y tâd, d6y ceinia6g ar y tâd, ac un ar y mam. O derbyd bod plant i'r lovrud, a bod oed arnadynt, y dylyoent talu; cymaint a dyly ev ei talu â dau onadynt h6y; a d6y ceinia6g ar y bra6d, ac un ar y c6aer. O'r deupart a â ar ei cenedyl, y traian ar cenedyl mam y lovrud, a'r deupart ar cenedyl y tâd. Ac ymely y cerda yr galanas, o mamôys i mamôys, hyd y seitmed mamôys: canys plant y mam cynthav a byd brodyr; a plant yr henmam a byd cwyrdyr6: plant y pedôared mam a byd ceivnaint; plant y pymmed mam a byd gorceivnaint; plant y c6ceded mam a byd gorca6; plant y seitmed mam a byd neiaint meibion gorca6. Ac nid â galanas pelac hyny; can ni g6yper namyn d6y neu tair cenedyl y b6rier yr galanas arnadynt: ac ar ni el arnadynt h6y, raner ar y g6elyau yd hanbo y tâd onadynt h6y; a dodi d6yran ar y cyf.

O nai mâb gorca6 alan yd â ceinia6g paladyr; ac ysev yd â h6no i cyport y lovrud. A sev mal y cypelir h6no: cymryd o'r lovrud g6as yr arclôyd y cyd ag ev, a crair canto; ac onî cyvarfo ag ev dyn o'r seitmed dyn alan, cymered l6 na heny6 o'r pedair cenedyl yd heny6 ev onadynt; ac onis dyry, taled ceinia6g paladyr; ac o dyry ei l6, peidder ag ev.

Ni tâl g6raig ceinia6g paladyr, can nid oes paladyr idi, namyn cogail; ac nis tâl yscolêigion. Ac ni tâl g6raig galanas, o ryd ei l6 na byd meibion idi; ac nis tâl yscolêigion hevyd; ac nis tâl mâb ni bo pedair blôyd ar deg.

Mal hyn y cypelir galanas: y traian cynthav i'r arclôyd er cypel, a'r ail traian

i'r tâd a'r mam ac eu plant; ac o hyny d6yran i'r tâd, ac un i'r mam; ac o'r hyn à trig i'r plant, o bai plant i'r lovrud, d6yran arnynt. Y mâb hynav piau mynegi etived ei tâd, a'i g6ely, a bod y cyd â g6asanaetg6yr yr arclôyd yn cymryd yr galanas.

Oed galanas y6 pytevnos 6rt pob arclôydiaet y bo y cenedlod yndynt, 6rt eu g6ysia6 y cyd i cypênu y tâl; a'r cyhyd aral 6rt cypel y tâl, ac i eu d6yn y cyd o'i talu. Yn triced y mae ia6n talu galanas; ac yn tri traian: dau oed i cenedyl y tâd, ac un i cenedyl y mam; canys dau traian a byd ar cenedyl y tâd. Yn yr oed cynthav à bo i cenedyl y tad i talu un oc eu traianau, y dylyant l6 cantg6r o goreug6yr y cenedyl aral, ar bod yn madeuedig eu câr; ac yn yr ail oed y taloent traian y dylyant l6 cantg6r ereil o'r cenedyl aral, ar bod yn madeuedig eu câr; ac yn y trydyd oed y dyly cenedyl y mam talu eu traian, ac yna y dylyant 6yntau y can y cenedyl aral l6 cantg6r, ar bod yn madeuedig eu câr, a cybod tracyg6yda6l a dyly bod y rygtynt y dyd h6n6, a tylg6ed tracyg6yda6l y rygtynt.

L6 tricantg6r a da6 o cenedyl i- g6adu lovrudiaet g6aed, a g6eli, a lad dyn; ac 6rt hyny y mae ia6n l6 tricantg6r o'i madeu yntau. Ac yn tylg6ed y r6g y cenedlod rydyg6edasam ni ucov. I g6adu lad o fyrnigrôyd, l6 c6ecantg6r o'i g6adu; canys deudpylg y6 ei galanas a'i penyd; 6rt hyny y byd deudpylg ei g6âd.

Pan lader dyn y serêir, a'r sarâed h6no ni dercav; ac 6rt hyny y mae ia6n talu y sarâed h6no yn cynt no'r galanas. Ac os g6reigia6g byd y g6r, roer traian y sarâed idi, a'r deupart i'r brodyr a'r cwyrdyr6, a'r cwyrdyr6; ac o byd by6 ei tâd, cymaint ido ag i dau brodyr; ac o byd by6 ei mam, cymaint idi ag i d6y c6ioered. A h6n6 y6 y dul goreu; canys cymaint â hyny o dynion a dyly talu sarâed y cyd ag ev, pei sarâai ev dyn aral. Ereil a dyg6ed, g6edi y del y traian i'r g6raig, dylyu cymysgu y deupart a'r galanas, a'i rân i'r cenedyl.

Yr arclôyd a dyly traian cypel y sarâedau, mal traian y galanasau.

Ni dyly yr yscolêigion na'r g6raged ran o galanas; can nid ynt dialg6yr. Wynt a dylyant ei talu tros y plant, neu 6yntau a g6atoent na bo plant idynt byt.

Rai o'r ynaid a gad ei talu y cyd a'r lovrud, ei mam, ei tad, a'i brodyr, a'i c6ioeryd, ac eu hetived; canys hyny o dynion a ceif traian ei galanas ev. Wrt hyny y

talant traian galanas y cyd ag ev; ac o hyny y da6 ar y lovrud deucymaint ag ar y tād; a'r tād a dyly talu deucymaint ag ar mab ido; ac ar y mam y da6 cymaint ag ar mab idi; ac ar y bra6d cymaint ag ar y d6y c6ored; ac o'r hyn a el ar y lovrud y tāl yntau cymaint â deumab ido. A hyny y6 cyvrait Hyg6el.

Ni tāl g6raig annab galanas; ac nis tal g6edi nad ymdyco.

Galanas brenin Aber Fra6 y6 ei sarâed teirg6ait. Galanas g6raig y brenin, a'i mab, a'i edllig, a'i nai, a'i penteulu, traian galanas y brenin; ac eu sarâed traian sarâed y brenin. Galanas merc y brenin hanner galanas ei bra6d; a'i sarâed ymely cyn no'i g6ra.

Galanas dystain, a pencenedyl, a cycel-a6r, na6bu6 a na6ugeinbu6, can eu harder-cavael ung6ait; ac eu sarâed y6 na6bu6 a na6ugaint o ariant.

Galanas pob un o s6ydg6yr y lŷs, c6ebu6 a c6eugeinbu6, can ei ardercavael ung6ait; ac eu sarâed y6 c6ebu6 a c6eugaint ariant.

Galanas maer a mab ucelg6r cymaint â galanas dau o'r s6ydg6yr; ac eu sarâed ymely.

Galanas g6r ar tenlu, pedeirbu6 a ped-garugeinbu6; ei sarâed pedeirbu6 a pedgarugaint ariant.

Galanas bonedig cand6yna6l, ac altud brenin, teirbu6 a triugeinbu6; eu sarâed y6 teirbu6 a triugaint ariant.

G6ert caet, os o'r ynys hon, punt; os tra môr c6eugaint a punt.

Sarâed caet deudeg ceinia6g: c6ec er pais, a tair er la6dyr, ac un er tudleheu, ac un y cryman, ac un er raf; o byd yn coed, roed er b6yal ceinia6g y cryman.

O sarâa caet ryd, lader y la6 deheu, onis pryn ei arcl6yd. Cymaint y6 g6ert la6 y caet â g6ert la6 y brenin.

NAW afait ledrad. Cyntav y6, mynegi y ledrad. Yr ail y6, cysynia6 a'r ledrad. Trydyd y6, rodi b6yl6r i'r leidyr. Ped-geryd y6, myned yn ei cyg6eitas, ac arg6ain y b6yl6r. Pymmed y6, myned y cyd ag ev a t6ri y le y bo y ledrad yndo. C6eced y6, bod yn godg6r a'i erpynia6 ato. Seit-med y6, ymtait dyd neu n6s y cyd â'r leidyr. Wytmed y6, cymryd ran o'r ledrad. Na6med y6, cymryd g6ert y can y leidyr er celu arno.

Am pob un o hyny dir6y a da6 od adevir. Sev y6 eu dir6y deudeg bu6 neu tair punt, a hyny i'r arcl6yd.

Ni dylant talu i'r neb pieufo y da, can nid ynt lovrudiaid. Oni galant cafael eu dir6y, yr arcl6yd a geil eu dehol amtanei.

Yntau a geil cymryd tair ceinia6g yn le y teirpunt, ac yn teg y cyvrait. O galant 6yntau cafael y tāl, ni dylant bod yn deholg6yr, nac yn anreitgodev.

O g6edir yr afeitiod ucod, cymaint y6 eu g6âd â g6ad lovrud.

Mal hyn y g6edir ledrad yn cyvrait Hyg6el: l6 deudegg6yr am marc, a triugaint ariant; canys h6n6 leiav marc ei g6ert o cyvrait: a hanner hyny yn g6yr n6d, a'r hanner aral yn g6yr dinod; a'r deupart o cenedyl y tād, a'r traian o cenedyl y mam; ac yn cynesed ag y dylyoent talu ei galanas, a'i cymryd. I g6adu eidion, c6eg6yr, ac ehun yn seitmed; ac eu hanner yn g6yr n6d. I g6adu h6c, neu davad, neu baic cevyn, l6 pymp g6yr, a'r nail hanner yn g6yr n6d, a'r lal o g6yr dinod, ac ehun yn pymmed; ac yna y byd deuhanner y rait y r6g y d6y cenedyl, can ni gelir traianu pedgarg6yr.

Y reitiod hyny nid â namyn yn ol gyr cyvreitia6l. Sev y6 gyr cyvreitia6l, l6 y percena6g ar ei bod yn g6ir ar y dyn rac6 y ledrad. Can nid gyr namyn gyr percena6g.

Cyd dyg6et6 percena6g ledrad ar ei tava6dleveryd ar aral, ac nas dyco i'r dygyn, ni barn6n ni namyn l6 yr amdifyng6r.

Cyd gyro dyn ni bo percena6g ledrad ar aral, ni dylir namyn l6 yr amdifyng6r o'i g6adu; can ni dily namyn percena6g gyru ledrad.

xix. [E 6eythyon yd edys en devody am pob lledrat a maur a bychan ll6 deudeg6yr ac eu hanner en 6yr not.]

Cyd palo rait dyn y bo un o'r afeitiod ucod arno, ni dyc6yd namyn yn dir6y, oni mynir erlid cyvrait anuden arno.

Cyd palo rait y lovrud, er maint y ledrad â dyg6eter arno, nid eneidmadeu o tāl seitpunt; a can nas talo, ni dily namyn ei dehol.

Ni dylir dienydu neb ni cafer dim yn ei la6.

Ereil a dyg6ed, ei bod yn eneidmadeu, oni ceif ei g6ert.

P6ypynag â deholier o bra6d y cyvrait, ia6n y6 ido bod yn g6r cyc6yn tranoe; ac o hyny alan di6rna6d 6rt pob cantrev â bo i'r arcl6yd a'i deholo: a h6n6 y6 oed deholg6r.

P6ypynag â dalio leidyr â ledrad yn ei la6, a'i el6g, ai er cerentyd ai er g6ert, os adev, taled seitpunt; canys can bo eneidmadeu y leidyr, ni byd eneidmadeu ev. Oni geil talu, deholer yntau mal leidyr.

Pa dyn pynag à deholier o braed y cyvrait, a'i cafael yn y gôlad tros yr oed à roer ido, bid eneidmadeu, oni ceifa'i pryno; can ni dily ev ei gôlad yn oes yr arclôyd â'i deholio, onid can dycybod ag ev.

Pôppynag y cafer ol leidyr yn dybod i'6 tŷ, ac na galo ei hebrôg y ôrto, bid anreit-godev; ac oni byd anrait deholier.

Pôppynag y cafer ledrad yn ei tŷ, can bod ei cyvanned yndo, cyd bo ido ev à catô ei corf rac y ledrad, evo eisioes pian cadô ei tŷ; ac ôrt hyny y barnôn ni y tŷ hôn6 yn hala6cty, ac à bo cyd ag ev, eityr adneu: can ni dily percena6g yr adneu cadô tŷ aral rac ledrad, ni byd coledig yntau o'r eido.

Nid oes y cyvrait le y dilyer anrait cribdail, namyn am lad celain.

Pôppynag à myno gôneutur dogyn mynag, aed ar yr arclôyd, a dyggeded rŷ-gôneutur ledrad o dyn ni levais ei dygged-6yd arno, ai rac ei bone6, ai rac ei mediant; yna y mae ia6n i'r arclôyd dymynu yr efeiriad ato, a dyggeded ôrto yr hyn rydyggedpôyd ôrto yntau, ac elôg yr efeiriad y cyd ag ev hyd ar drôs yr eglôys, a croesed raddo na tygo anudon; ac o myn tygu, tyged yn cyntav ar drôs yr eglôys, a'r ail ar y cancel, a'r tydyd ar yr ala6r. Ac o dyna doed yr efeiriad ar yr arclôyd, a dyggeded cafael y c6byl; a'r arclôyd a dily tygu rycafael dogyn mynag, pan holo y dyn yn dadlau; ac yn erpyn hyny ni gelir dim. Ni byd eneidmadeu ev er hyny, namyn leidyr g6ert. Oni geil cafael ei g6ert, deholier, mal leidyr. Ereil a myn gadu gôad ido er gyr yr arclôyd, mal er gyr percena6g: a hôn6 môyav y coelia g6yr Gôyned ido.

O derbyd i dyn cafael eîg anivel ni bo eido, ai can c6n, ai yn cudma aral, a'i cymryd ohano heb cànïad, dirôy a byd, hyd yd ei, nac o rod, nac o gôada6l, nac o prynu, hyd y canmed la6: ac ôrt hyny y gel6ir ev cyhyryn cantastyr; ac nid à pelac y canmed la6.

Pôppynag à myno daly ledrad yn la6 aral, deued uc pen y pet à dalio, a gomyned, p6y a g6erceid6 h6n? Oni byd neb â'i g6arcat6o, cymered ev cànïad i cymryd yr eido; a g6edi y cafo cànïad aed i ford ar yr ynad, ac mal y mynaco yr ynad ido, cymered ev, a damtyger. O derbyd ido, yn daly yr eido, dybod g6arceid6ad, a g6rt-g6ynebu ido; gomyned yntau, p6y a g6arceid6 h6n? ia6n y6 i'r g6arceid6ad dygged-6yd, pany6 ev a'i g6arceid6. Ac yna y mae ia6n i'r ha6lg6r dygged6yd, cam y6 i ti g6arcad6 y meumi. Ac yna y mae ia6n

i'r amdifyng6r dygged6yd c6bylg6ad, nad oes dim o'r tau ti cenyv i; ac y cyd ag nad oes, pet â't g6ahan6s ti â't coled, a pa amser; sev aca6s y mae ia6n g6ybod hyny.

C6eford yd à da dyn y canto; ac o'r tair y gelir damt6g; ac o'r tair ereil ni gelir. Sev y6 y tair ni gelir, adneu, a benfyg, a lôg a cym6ynas; canys nid ia6n holi y le y mae, a holi y neb yd aet ato. Y tair ereil y syd ia6n damt6g arnadynt, un onadynt ledrad, a'r ail coled o lesged, a'r trydyd y6 ancyvarc; sev aca6s y dilyr eu damt6g, ôrt nas erpyni6s la6 aral o'i la6 ev; ôrt hyny y geil yntau damt6g yr eido yn y le y g6elo.

Pôppynag à myno damt6g yr eido, mal hyn y mae ido ei damt6g: Os pet mar6a6l à damt6g, damtyged â'i la6 as6 ar y le y myno ido. Os anivel a damt6g, damtyged â'i la6 as6 ar y clust deheu i'r anivel, a'r la6 deheu ar y creiriau; a'r la6 deheu i'r amdifyng6r ar y clust as6 i'r anivel; ac ymely tyged yr ha6lg6r nad oed percena6g à dilyai na'i prynu na'i g6ertu, namyn evo; ac y cyd à hyny nad aet y canto, nac yn rod, nac i benfyg, nac yn adneu, na ei g6ertu, namyn ei d6yn o ledrad y canto, neu o ancyvarc, neu o coli, ac en6i y dyd yn yr ôytnos a'r ôytnos, yn y mis a'r mis, yn y tympor a'r tympor, yn y blôydyn.

I anivel y cefir tri ardel6, geni a meitrin, a cad6 cyn col, ac arg6aesav.

Os o geni a meitrin y ceif ei ardel6, g6naed mal hyn: doded yn pen ceid6aid, bod yn eido ei mam, a'i geni a'i meitrin canto, ac nad aet y canto er pan ganed ar ei percenogaet hyd y dyd hôn6. Sev y ry6 ceid6aid a dily bod ido, cymyda6g uc la6 ac aral is la6; nid amcen, g6r uc ei braint ac aral is ei braint; ac o ceif hyny dogyn y6 ido.

Os o cad6 cyn col y de6is ei ardel6, damtyged ar lun rydyggedasam ni ucod; a g6edi as damtygo, dyggeded yntau ei bod canto, ai ôytnos, ai mis, ai tympor, yn cynt no can y lal, a bod ido ev â'i ceid6 o ceid6aid cyvreitia6l, ei bod ar ei hel6, ai ôytnos, ai mis, ai tympor, yn cynt nogyd y coles ev yr eido; ac o ceif hyny, dogyn y6.

Os o arg6aesav yd ardel6, dyggeded, p6y à ardel6, neu à arg6aesav h6n? O byd yn y maes cymered ei ardel6 atan y ledrad, a byd ryd yntau. Ac o derbyd i'r arg6aesav ei cymryd, damtyged yn ei la6 ev, ac yntau pian, os myn, ceisia6 ei arg6aesav aral, neu dyc6yded ehun.

daly a damtvg namyn arwayssaf nev kadv kyn koll nev eny a meythryn.

xxxix. O dervyd daly lledrat kan dyn ac entev en dewedwyt y vot eu wyrion or lledrat eithyr y wurv oy anvod attav o dyn arall a daly eny law ar dyn eysysoe en dywedwyt y vot en lledrat yavn ew ena barnv reyth arnav am henny a llyna er vn lle e bernyr reyth en ol daly a damtvg.]

Ac ymely y geil ledrad cerded o la6 i la6, hyd tra cafo yn y maes à'i cymero y canto.

O ceif yn y maes à'i cymero y canto, ac ardel6 ohano arg6aesav yn le aral, roder oed ido i ceisia6 ei arg6aesav; nid amcen tridiau yn un cym6d, pytevnos yn g6l6d aral; ac ymely y cerda hyd y trydyd la6; ac o'r tryded la6 cyvrait diannod. Ac os y trydela6 a ceif à'i cymero ohonei, gadael idi; eityr nad oes annod.

P6ppynag à doto arg6aesav yn pen aral, a palu ei arg6aesav ido, bid ehun leidyf cyvadev; a hyny her6yd maint y ladrad à dalier canto.

Yn cyvrait Hyg6el y mae hyd yn pedair ceinia6g i bod yn leidyf g6ert; ac o hyny alan yn eneidmadeu. Ereil a dyg6ed, o pob anivel ped6artroedia6g "a dycer yn ledrad," ei bod yn eneidmadeu; eisioes, diocelav y6 hyd yn pedair ceinia6g.

Y leidyf à g6erter, seitpunt y6 ei g6ert. Yr h6n à bo eneidmadeu, ni dilyir dim o'i da; can ni dilyir dim6yn a dial, eityr talu i'r coledig yr eido. Sev aca6s, 6rt na dilyf gada6 arno un dylyed.

Yn cyvrait Hyg6el y bu t6l am ledrad, a'r ail t6l; ac y symud6s Bledyn m6b Cynmyn, talu i dyn ei coled 6rt ei damt6g. Ei da y ford y cymyno aed, oni byd plant ido. O byd plant ni dilyf cymynu, eityr ei dylyedion, a daered yr egl6ys.

Ni dilyf arcl6yd ebedi6 dyn à dienydio. O dienydier yn g6l6d aral, yr arcl6yd a dilyf ei ebedi6.

Ni byd galanas am leidyf; ac ni byd l6s y r6g d6y cenedyl ei rydienydu.

G6yng6yr o g6l6d aral à traiano ag arcl6yd, o deliir eu bod yn ladron g6ert; ac o ledir dilyu galanas amtanadynt.

Bradg6yr arcl6yd, a fyrnigg6yr, a pob dyn à bo eneidmadeu o bra6d y cyvrait, ni dilyir galanas amtanynt.

Fyrnigg6yr, o g6adant eu fyrnigr6yd, g66d a dilyant deudyplyg.

Sev y6 fyrnigr6yd, diun6yna6 y da ido ehun, ac i'6 percena6g.

Sev y6 ledrad pob pet à g6ater, or à dycer.

Sev y6 ancyvarc, pob pet à dycer yn amsent, ac ni g6ater.

Sev y6 trais, pob pet à dycer yn g6yd o anbod.

Sev y6 angodeu, pob pet à dycer yn rit aral. Ni dilyir am angodeu namyn dieisia6 y dyn o'i da.

Ni dilyir dienydu dyn caet, os pryn ei arcl6yd; ac oni cefir dim yn ei la6, ei arcl6yd a geil ei diheura6; ac o aca6s hyny yd ys yn devodi i eu harcl6ydi diheura6 eu haltudion.

Altudion tros mor, neu o g6lad aral ancyvrait, ni dilyir, nac am b6yd, nac am dim aral eu dienydu, namyn i'r neb pieufo y da eu dieisia6 hyd yn pen y teirnos a'r tridiau.

Am ci, neu ederyn, ni dilyir na dir6y na dihenyd, namyn caml6r6, a'i da i'r percena6g.

NAW afait t6n. Cyntav y6, rodi cycor i losgi y t6. Yr ail y6 cysynia6 à'i losgi. Trydyd y6, myned o aca6s ei losgi. Ped6eryd y6 ymd6yn à b6yl6r. Pymmed y6, lad t6n. U6ced y6, ceisia6 goscymon. Seitmed, cynneu y t6n oni ennyno. Wytmed y6 rodi y t6n ar y neb à'i losgo. Na6med y6, g6eled ei losgi.

P6ppynag à myno g6adu yr un o'r rai hyny, roded l6 degg6yr a deugaint; ac os yn ledrad y gyrrir arno, y nail hanner o g6yr n6d, a'r leil o g6yr dinod, neu taled yn c6byl.

[xii. Ereill adyweit nat m6y reith yny byt am ledrat no deudegwyr ac ymae deudegwyr a watta lledrat ar neill hanner yn wyr not ar llall en wyr dynot ac y mae uelly y g6edir lledrat llosc kanys m6y y6 breint y lledrat no breint y llosc.]

P6ppynag à losgo t6, a losgi o h6n6 t6 aral, taled y t6 à ennyn6s; ac ymely o t6 i t6 hyd y cerdo.

P6ppynag à rodo t6n ar aral i losgi ag ev, can ei adev, taled y traian.

P6ppynag à cyuneuo t6n yn t6 ni bo eido, hyd yn pen y teirnos a'r tridiau gorbyd arno ei g6eitred.

P6ppynag à cynneuo t6n yn odynd, can oed can aral y losgo, ac na cymero cred y can y neb à craso 6edi ev, taled traian ei g6eitred.

P6ppynag à dyco t6n yn ancyvarc, taled ehun ei g6eitred, a'i ancyvarc.

P6ppynag à arco t6n, a'i rodi ido, ev piau talu ei g6eitred.

P6ppynag à arco benfyg t6n, deued heb ha6l heb arha6l arno.

Tri tân ni digôygir: tân godait maërt, a tân geuail treveord â bo sait gôryd y rygti a'r tai, a hitau yn peitynto neu yn tyglys; a tân ennaint treveord â bo sait gôryd y 6rt y tai ereil.

Pôypynag â cymero pet yn adneu ato, taled ei ry losgi, mal cynt.

O derbyd ennynu tŷ y meôn trev, taled ev y deutŷ nesav â'i herpyniôs ato; ac o hyny alan o nesav i nesav.

Galanas nid â yn ol tân, namyn yn ol laë â'i losgo.

Pa dyn pynag â losgo godeitiau, namyn maërt, ev a'u tâl.

Gôedesau â cymero atynt gôeau, neu pelenau ereil atynt, ac eu losgi, ôynt a dilyant eu talu; canys dilyant eu cadô rac pob coled.

Nid oes cyvlavan â gônol tân dyn ar enaëd dyn aral â digôyger, heb gôeitred dyn y cyd ag ev.

O derbyd dybod moc i tŷ, a gôasgaru y tân yny losgo y tŷ, a diag y moc, taled percenaëg y moc eu gôeitred. Os y moc a lysg, cyhyded y6, canys dau meredig ynt; ac 6rt hyny, yn y bo cyhyded yn cyvrait, ni digôygir, namyn eu bod erpyn yn erpyn.

Na dyced neb tân heb câniad; ac os d6g, taled caml6r6, can ni gônol dim ag ev.

Na roded neb tân heb gôybod pet â gônol ag ev; ac os ryd, taled traian y gôeitred.

O derbyd i dyn yn d6yn tân o tŷ aral ehedeg tân y canto, taled ei gôeitred, oni geil ar y tân b6r6 ran ohano.

O derbyd i dyn myned i crasu i odyn aral, hyd yn pen y teirnos a'r tridiau gorbyd arno.

Ni byd eneidmadeu neb'er trais; sev acaôs y6, sarâed y6 i'r neb â treisir; canys ei da a dygir yny byd, a herôd ei braint y digôygir ido ei sarâed a'i da, ac i'r arclôyd y dir6y.

CYVEBRWYD caseg, pedair ceiniaëg hyd yn pen y pedfarydyd ar deg g6edi y ganer; tranoet pedair ar ugain. Ac os ar fŷd y cefir, cymaint y6 ei dim6yn ag un ei mam. Ac ymely y trig hyd yn pen y blôdyd; ac o ceif undyd o'r ail blôdyd, pedair ar ugain ereil, yny bo 6yt a deugaint; ac ymely hyd y tryded blôdyd, ac yna yd â yn triugaint; ac y dily bod yn frôyndov; ac yna y mae iaôn gônentur y digôyl arno â dylyo, nac amôs, na palfrai bo, na g6einidmarc.

Amôs yn tri tympor ni cyl na'i g6ert na'i braint er pori alan: o hanner ebril hyd hanner mai, a mis hydrev ar ei hyd; ac

odyna can ni bo namyn teirnos a tridiau yn pennil, punt a tâl.

Palfrai c6eugaint a tâl.

Rônsi, neu s6mermarc, c6eugaint a tâl. G6einidmarc, triugaint.

ix. [Ereyll a dyweyt am ebavl panyw pedeyr keynnyave kyvreyth ew y werth or pan anher hyt Awst: o Awst hyt kalan gayaf vyth keynnyave: o kalan gayaf hyt wyl Sanfreyt devdec keynnyave: o wyl Sanfreyt hyt kalan Mey vn ar pymthec keynnyave: o kalan Mey hyt Avst vgeynt keynnyave: o Avst hyt kalan gayaf pedeyr ar vgeynt keynnyave: o kalan kayaf hyt gwyl Sanfreyt vyth arvgeynt: Avst en e trydyd vlwydyn vyth keynnyave kyfreyth, a dyrcheyff arnav: a chalan gayaf e kymeynt arall: a gwyl Sanfreyt e kymeynt arall: a Chalamey e kymeynt arall: ac ena e byd ..... blwyd entevac e ..... kvbyl y werth.

x. Ar dyd e dalyer ac edel llaw eny pen e dyrcheyff arnav vgeynt eny vo henny en vn ar pymthec a phym vgeynt; ac e velly etryc eny eny vo frwyn eny pen ar dyd e frwyner edyrcheyff arnav pedeyr keynnyave hep arderchavael; a chwevgeynt a tal.]

Marc g6ylt, triugaint.

Ystal6yn, cymaint y6 g6ert ei d6y cail â d6y caseg, ac arno ehun y trydyd; sev y6 hyny naëugaint.

Atan tri haint y dilyir bod am teiti marc: rac y deri trig6lyd, a rac du yscyvaint teirloer, a rac y lynmeire blôdyd. Ac atan l6yg yni marcocer yn tyrua dynion a meire; ac oni l6yca yna byd ryd y neb â'i g6ert6; ac o l6yca admerer y traian-g6ert.

G6ert troed marc ei g6ert yn c6byl; a'i traiang6ert ar ei lygad, a'r traian ar y lygad aral.

Am pob anav ar marc traian ei g6ert a admerir, i am ei clust a'i coloren:

Pôypynag â lado raôn marc, roded marc aral yn ei le i'6 percenaëg, a cad6ed yntau h6n6 yny tyvo ei raôn mal cynt.

M6g marc ung6ert â'i frôyn y6; a'i cebystyr ung6ert â'i taleudyn.

Pôypynag â benfyccio marc i aral, a g6ynnovi y ble6 i ar ei cevyn, pedair ceiniaëg a tâl; o tyr y croen hyd y cîg, 6yt ceiniaëg a tâl; o tyr y cîg hyd yr asc6rn, unarpymteg a tâl.

Pôypynag â dyco marc yn ancylvare, pedair ceiniaëg escyn, a pedair ceiniaëg o pob rantir or â marcoco. Ni dilyir dim am discynu; canys iaôn y6 discynu, can

escynôyd: a hyny i percenaôg y marc; a'r camlôr6 i'r arclôyd. Cyd boed mar6 canto, ni dylly namyn ei l6 ehun rygôneutur ido cystal ag yr eido ehun; os ei losgi à g6na, a taler ido ei log.

O derbyd i dyn logi marc hyd yn le, ac os tros hyny yd â, taled traian yr el6 i percenaôg y marc; ac ymely os da aral; a'r ancycvarc i'r arclôyd.

O derbyd clofi marc yn benfyg, neu cafael briô aral, roder marc aral yn ei le yny bo iac y marc; ac oni byd iac, triced canto h6n6.

Pedair pedol ac eu to hoelion, d6y ceiniaôg.

O g6ertir marc â t6yl yndo, ac na bo dyeityr ei croen, ni dig6ygir, oni byd un o'r tri haint, namyn ei l6 nas g6ydiad.

G6ert ebolcs, pedair ceiniaôg hyd y ped-garydyd ar deg; ac o hyny hyd yn pen y bl6ydyn unarpymteg; o hyny hyd yn pen y d6yblyned, deudeg ar ugaint; ac yn ei teirbl6yd, triugaint; ac yna g6eini arnei. G6ertei m6g un g6ert â'i cebystyr, ceiniaôg. Ei teiti, tynu càr yn galt ac yn g6aered, a bod yn eboliaôg; ac oni byd ymely, ei traiang6ert admerer.

Am lo, o'r nos y ganer hyd calangauav, pedair ceiniaôg; o calangauav alan, d6y ceiniaôg, pob tympor hyd yr a6st y dily ei hymol; a na6meddyd yr a6st h6n6 y dercaiv arnei pedair ceiniaôg am ei lo; ac o hyny alan, d6y ceiniaôg pob tympor, hyd na6meddyd mai; a'r dyd h6n6 gal6, a deugain byd ei g6ert; a'i lo a dily ymtait na6 cam, a dytylu groesyn o'i pedair tet. G6ert ei lo, pedair ceiniaôg, hyd calangauav; ac o hyny alan ung6ert byd â pob lo. Unarpymteg ar ei-laet; a pedair ceiniaôg am ei lo. O hanner hav alan y dily ei hymol; a g6edi yd ymbolier y dercaiv pedair ceiniaôg yn y dyd h6n6; ac o hyny alan d6y ceiniaôg pob tympor, hyd hanner ma6rt, neu hyd hanner ebril; ac yna y dily gal6, a dyc6yda6 ei hariant dot6v arnei yny bo c6byl ei g6ert; ac yna y byd triugaint; ac ymely hyd ei pymmed lo; a hyd hyny y trig yn ei teledi6r6yd; ac o hyny alan damt6g. Mesur ei laet, tair modbed yn ei g6aela6d, a c6ec yn permed y lestyr, a na6 yn ei hyd yn amrosgoe6: sev ba6d à dily mesura6 y lestyr, ba6d yr yr ynad. G6ert ei clust, a'i corn, a'ilygad, pedair ceiniaôg; g6ertei tet, pedair ceiniaôg; pob bl6ydyn; neu davad a'i hoen, ag à galo cudia6 ei hoen â'i g6lân rac ca6ad mai; a hyny ung6ait. O byd ryterig, deg ar ugaint pob bl6ydyn tra bo by6. O byd cynten am ei laet, ei d6yn y na6meddyd

mai yn le cyviefin ni el un l6dyn yn ei blaen, a gadu i'r neb pieufo-ei godro, a heb gadael dim i'r lo, a dodi yn lestyr mesur y godro; ac o byd la6n d6ygg6ait yn y dyd, dogyn y6; ac oni byd, ei deisi6a6 o bla6d ceirc hyd g6yl Cyric; ac o hyny hyd g6yl Mihagel, o bla6d haid; o hyny hyd calangauav, o bla6d ryg.

[Ereyll a dyweyt panyw kymeynt y6 ac a vo eyssyev or llestyr or llaeth y vrthvryt o werth e llaeth yr'nepp pyeyffo e wuch, os hanner e llaeth hanner e gwerth os tra-yan e llaeth trayan e gwerth a hvnnv ew e dvll gorev.]

[Messur ellaeth [y6] teyr modued en [llet] yguaylaut a chuech em peruet elles-ter [a nau ene eneu] a nau enyhyd en amrescoeu: sef baut adele messurau elles-ter baud erenat.]

O derbyd prynu bu6c cyvlo, a coli ei cyvloda6d, raid y6 ido rodi l6 y bucail a'r g6raig â'i godr6o, nad evo ei coles.

Dyna6ed g6ry6, un cerded y6 à dyna6ed bany6; pan doter atan pen yr ia6, y dily dercavael arno; a na6meddyd c6evra6r y dercaiv arno pedair ceiniaôg; ac o hyny hyd yn pen y bl6ydyn, d6y ceiniaôg pob tympor, a dercaiv arno; ac ar hyny y trig hyd yn c6ecedg6ait; ac o hyny alan damt6g, ac yn cyvg6ait i dodi yn aradyr; ac od ard o'r bore hyd c6eyd na6meddyd c6evra6r, byd ryd y neb à g6erto; ac onid ard yn erpyn ei cyvoed cymaint, deg ar ugaint a dilyr ei talu yn ei teiti; ac os y neiltu yd ard, taled pymteg pob bl6ydyn.

Losc6rn lo y bl6ydyn cyntar, un ceiniaôg, yr ail d6y, a'r tryded tair, a'r ped-gared pedair, ac ymely y byd.

P6ypynag à g6erto dyna6ed, [ia6n y6 ido ei gorbod rac tri haint y g6arteg; a rac clavri yn ragor: rac clavri hyd g6yl Padric. Y neb â'i pryno a dily eu cad6 yn le iac, ac yn t6 ni rybo clavri yndo sait blyned cynt.

G6ert porcel, o'r nos y ganer hyd yny el yn tonmo, un ceiniaôg; tra bo yn dynu d6y ceiniaôg; sev y6 hyny tri mis; ac o hyny yny el y moc i'r coed ban6 byd, a pedair ceiniaôg byd ei g6ert; ac o g6yl Ieuan hyd y calan, pymteg; o'r calan hyd g6yl Ieuan c6eiceiniaôg eilg6ait; ac yna yd â yn deg ar ugain, mal ei nam.

Teiti h6c, na bo baed redega6g, ac nad yso ei percyl, a'i gorbod teirnos a tridiau rac y mynygla6g; ac os ymely y byd, admerer traian ei g6ert. Cymaint y6 g6ert y baed à g6ert tair o'r moc.

Am oen, o'r nos y ganer hyd calangauav, un ceiniaög a täl; o calangauav hyd yn pen y blödyd, döy ceiniaög a täl; ac yna y täl pedair ceiniaög.

Teiti davad, blit, ac oen, a'i gorbod hyd calanmai rac yr anad, yny cafo ei teirgöaly o'r tavaöl neöyd. Am ei teiti, tair ceiniaög, neu davad hesp: döy am ei boen, ac un am ei laet. Ei lygad, a'i clust, a'i corn, a'i loscörn, a'i tet, un ceiniaög am pob un onadynt.

Myharen, tair davad y6 ei g6ert: un ar pob cail, ac un ar ei corf.

Ac ymely y geivyr; eityr nad oes i hespin namyn ei bod yn hespin; ac evyrnig y6 un blit; sev y6 ei teiti ceiniaög a dimai.

G6ert cat pedair ceiniaög. Ei teiti, g6eled, a clybod, a lad lygod, ac na bo ton ei heöined, a meitrin, ac nad yso ei cenaöon. Ac o byd un yn eisieu, edmryd traian ei g6ert.

Pob anivel glan ei hannerg6ert y6 ei teiti; pob anivel budyr ei traiang6ert.

G6ert g6yd, un ceiniaög. G6ert ceiliaögg6yd, cymaint ä g6ert döy g6yd. G6ert g6yd gor, cymaint ä g6ert ei nyt: sev y dyly bod yn ei nyt pedäar cy6 ar ugaint; g6ert pob un onadynt dimai, neu yscub haid; a hyny yny dod6ont; a g6edi y dod6ont, un ceiniaög: a sev a täl yr g6yd gor, deudeg ceiniaög.

Iâr, un ceiniaög a täl. Ceiliaög, döy iâr a täl. Pob cy6, yscub ceirc, neu fyrdlig yny escyno; g6edi hyny dimai yny dod6o; a g6edi hyny ceiniaög a täl.

Gelci brenin, punt yn cyvröys; c6eugaint yn ancyvröys; triugaint yn ei blöyd; deg ar ugaint yn ei cynlöst; pymteg or an ganer yny agoro ei lygaid.

Milci brenin, o byd cyvröys, c6eugaint; yn ancyvröys, triugaint; yn ei blöyd, deg ar ugaint; yn ei cynlöst, pymteg; o'r pan ganer yny agoro ei lygaid, sait a dimai.

Colöyn brenin, punt a täl; colöyn g6r ryd c6eugaint; colöyn mab ailt, pedair ceiniaög; un g6ert a'i costaög tom.

Gelci mab ucelg6r, un g6ert ä milci y brenin.

Pa ei pynag ä bo i mab ailt, un cerded y6 ä'i costaög tom. Pöypynag pieufo costaög tom, pedair ceiniaög a täl.

Buceilci ä el y bore yn blaen yr yscrubyl, ac ä del y nos yn eu hol, yr eidion teledicav a täl.

Nyt hebaög, punt a täl; ei cy6 rud, c6eugaint; goedi bo mudair a g6en, punt os brenin pieubyd; os mab ucelg6r, c6eugaint o byd mudair; os cy6 rud, triugaint; höyedig, o byd hebaög, pedair ar ugaint.

Nyt lamysten, pedair ar ugaint; cyn ei mnyed yn mud, deudeg ceiniaög; g6edi yd el yn mud, pedair ar ugaint.

Pa ederyn pynag ä bo i taiaög ung6ert byd ä iâr.

G6ert henleu, pedair ar ugaint; g6ert cynthaid, unarpymteg; tar6haid, deudeg ceiniaög; haid y cynthaid deudeg ceiniaög; haid y tar6haid, 6yt ceiniaög. O derbyd heidia6 haid 6edi a6st, pedair ceiniaög a täl; a h6no a gel6ir ascelhaid. G6ert modrydav g6enyn, pedair ar ugaint; ac ymely hyd calangauav; o calangauav alan henleu byd, a pedair ar ugaint a täl. Ascelhaid nid ä yn henleu hyd calanmai; ac yna pedair ar ugaint ä täl.

Trydyd hely ryd, haid g6enyn ar g6rysgen.

G6ert hyd, o calangauav hyd g6yl Ieuan triugaint a tal; a naöugaint camlörc am-tano. Ac o g6yl Ieuan hyd y ealan deudeg gol6yt cyvreitiaöl y syd yndo, a triugaint ar pob un onadynt; sev y6 y gol6ytion, ei döy g6aneg a'i deucorn, a'i tavaöd, a'i laöron, a'i calon, a'i her6t, a'i au, a'i döylevyn, a'i tumon, a'i hydcylen, a'i colvöyden; am pob un camlörc. Sev y6 eiriv hyny. IXL o g6arteg.

O derbyd dybod c6n y brenin yn ol hyd a'i lad, pöypynag pieufo y tir cymered y c6n a'r hyd, a cad6ed hyd hanner dyd heb ei bligia6, os y bore byd; ac oni da6 y cynydion, bligied yr hyd, a cad6ed y cig a'r croen, a lited y c6n, a dyced canto atrev; os hanner dyd, cad6ed hyd na6n; os na6n, cad6ed hyd 6edi gosper; os 6edi gosper, cad6ed hyd y bore, a tanu mantel arno. Oni deuant tranoet, devnydyd y cig a cad6ed y croen, a'r hydcylen i'r cynydion. O deuant cyn devnydia6 y cig, roder c6arta6r i'r neb pieufo y tîr: y c6arta6r dyl6r i pob percen penygen, a'r c6arta6r rac i pob percen cyla.

O derbyd el6g ar hyd, pieufo pynag y c6n, percenaög y tîr piau y c6arta6r dyl6r.

Pöypynag ä cafo lödyn glân yn mar6 ar tîr, ev piau c6arta6r; a'r neb pieufo y tîr piau namyn hyny.

Pöypynag ä cafo lödyn mar6 o byd budyr ar tîr aral, ceiniaög a caif, a'r lödyn i'r neb pieufo y tîr, ac ni cefir o'r man aniveiliaid g6ylt namyn hyny.

Pöypynag ä cafo bydav, ceiniaög a dyly, neu y c6yr, a'r bydav i'r neb pieufo y tîr.

Pöypynag ä tyno annel ar tîr aral heb ei cäniad, pedair ceiniaög am agori ei tîr, a pedair ceiniaög am ei cau, ac ä bo yn yr annel, a camlörc i'r brenin.

Ungbert y6 i6re â b6c, a gavyr ag iyroel, ac elain â myn.

Croen f6c, 6yt ceinia6g; croen hyd, viii; croen b6c, vii; croen e6ig, vii; croen davad, i; croen gavyr, i; croen i6re, i; croen ly6yna6g, viii; croen dyvyrci, viii; croen blaid, viii; croen beleu, xxiv; croen lostlydan, cxx.

G6ert der6en, cxx; o byd d6ycaine, lx am pob un onadynt, o bydant cybrased a can ni b6ynt cybrased, o bydant o unt6v; g6ert tra6scaine â cyrco calon y pren xxx; ac amyn hyny brig byd, ac nid oes g6ert arno, eityr caml6r6 i'r brenin; am g6neutur t6l arnei, xxiv, a hyny i percena6g y coed, a'r caml6r6 i'r brenin. G6ert cygynder6en, ni del fr6yt arnei, iv; g6ert coll6yn, xxiv; o tynir un colen o'r coll6yn, iv; pob pren â arg6edo fr6yt un g6ert â coll6yn y6, eityr der6 ac aval; imp, iv c. hyd galan-gauav rac g6yneb g6edi yd impier; o hyny alan ii pob tympor yny arg6edo fr6yt; ac yna triugaint a tâl: ac 6rt hyny y'mae un cerded â lo bu6c. Avalen sur iv a tâl yny del fr6yt arnei, a g6edi y del fr6yt, xxx; pob pren â plâner yny g6asca6dg6yd, xxiv â tâl; pob pren ni fr6yto, iv; eityr y6en; pob caine o'r mang6yd, i a tâl. G6ert y g6yd, i eu percenogion yd ânt.

Am y g6enyn. G6ert henleu, xxiv; g6ert cynthaid, xvi; g6ert tar6haid, xii; y tryded haid, viii; yr haid cyntav â del o'r cynthaid, xii; yr haid cyntav â del o'r tar6haid, viii; yr haid cyntav â del o'r tryded haid, iv, heb dercavael; h6no a gel6ir ascelhaid; ac ni dyly heidia6 hyd 6edi a6st.

G6ert modrydav g6enyn xxiv; ac ymely y byd hyd calanguauv; o calanguauv alan henleu byd pob un, a xxiv eu g6ert; eityr ascelhaid ni byd henleu hyd calan-mai; can ni g6ys yna a byd by6.

LYMA y g6eles Ior6ert ab Mada6g bod yn cryno yscriveuu g6ert y tai a'r dotrevyn, a'r cyvar, a'r l6gyr f6d.

Cyntav y6, p6ypynag â distry6io neuad y brenin, taled deugaint o pob gavael â cyndalio ei nen; sev y6 hyny c6ec colovyn; ped6ar ugaint ar y nen, a c6eugaint ar y gotai.

Neuad mab ucelg6r ugaint ar pob gavael â cyndalio ei nen; sev y6 hyny c6ec colovyn, a'r deg ar ugaint ar pob un o'r gotai.

Tŷ mab ailt, deg ar pob gavael â cyndalio ei nen, a deg ar ugaint ar pob un o'r gotai; havtŷ, pedair ceinia6g; cynhauavty, 6yt ceinia6g.

P6ypynag â b6rio tai yn ancyvreitia6l,

taled pedair ceinia6g am pob pren bras, i am y dorau a'r emhiniogau, iv; am talait, iv; am y trotau, iv; am y pentan, iv; am pob pa6l, a g6ialen, a cledren, i; y polion syvag, a'r ceibrau, i; g6asg pren, i; aset, i; t6 tŷ, a'i ac6re, traian g6ert y tŷ a byd arnadynt; a traian y t6 a byd ar yr ac6re.

Lyma g6ert y dotrevyn. "Brycan y brenin c6eugaint a tâl; gopenyd, pedair ar ugaint; ei pair, c6eugaint; ei cigg6ain, pedair ar ugaint; [v. Y bergin ch6eugeint keynyauc. vi. Ecallaur trugeint (keynyauc.) vii. E kychueyn (e kallavr) deuddec keinha6c.] ei telyn, c6eugaint; ei cyg6eicorn, pedair ar ugaint. Telyn pencer, c6eugaint; ei cyg6eicorn, pedair ar ugaint; ei ta6lb6rd, c6eugaint. Corn yd yvo y brenin, punt a tâl; a'i corn cyg6eitas, punt a tâl; corn y pencynyd, punt: y tri corn hyny a dilyant bod yn buelin. Pob tl6s brenin, i am ei fiolau, a'i modr6yau, a'i cyrn, punt a talant, can ni dyly ev damt6g.

Brycan mab ucelg6r, lx; ei gopenyd, xxiv; ei cala6r, lx; ei cigg6ain, xii; ei telyn, lx; ei cyg6eicorn, xii; ei ta6lb6rd, o byd asc6rn mormil, lx; o byd blaen corn hyd, xxiv; o byd corn eidion, xii; o byd pren, iv.

Cer6yn ystyla6d, o byd y brenin pieu-byd, xxiv; o byd mab ucelg6r, xii; o byd mab ailt, vi; pob cer6yn unpren, iv.

Sac a nitlen, iv ar pob un; budai, ii; [xxxiv. Gren due keynnyauc; xxxv. K6-man keinioc;] cel6rn, i; menai, i; cavyn traed, i; padel haiarn, i; fiol pren â el yn lyn, iv; paul y6, iv; hesgyn y6, ii; paul helig, ii; hesgyn helig, i; paul g6yn, i; b6yal lydan, iv; b6yal cynnud, ii; b6yal becan, i; r6mp, ii; taradyr permed, i; epil, dimai; cryman, i; g6elau, i; ra6, i; caib, i; g6dyv, i; gylv, i; rasgyl, dimai; croper, dimai; tr6yde6, dimai; cang6yr, i; ser, dimai, [Klo hayarn un keynnyauc. lxxv. Klo pren dyney;] fiol d6vyr, fyrilig; c6ynogyl, fyrilig; saet, fyrilig; turnen, fyrilig; g6ertyd, fyrilig; cygladur, fyrilig; ystyla6d dir6yn, fyrilig; fust, fyrilig; creuenlyn, fyrilig; ord6yn, fyrilig; yspodol, fyrilig; ra6 pren, fyrilig; fore, fyrilig; cribyn, fyrilig; yscub ceire, fyrilig; dul lin, fyrilig; cy6 iâr, fyrilig; bur6y, fyrilig; ly6iadur, fyrilig; ly6eroen, fyrilig; dryc, fyrilig; rysgen, fyrilig; gevel pren, fyrilig; mail, fyrilig; cist, damt6g; evyden, damt6g; tryded, damt6g; gradel, damt6g; yscraf ac â pertyn arnei, damt6g; tunel, damt6g; mort6yl, damt6g; byteiad, damt6g; eidion g6edi yd ymgada6o â'i teledi6r6yd, damt6g; pob pet ni bo

gŵert cyvrait damtŵg a byd arno; cigdysgyl, ii; dysgyl aral, i; gogyr, i; ridyl, i; crib, i; cabolmaen, dimai; noc, i; clafwr pob, i; raf bleŵ deudeg cyvelin, ii; raf lŵyv deudeg cyvelin, i; torc milci brenin, viii; torc milci gŵrda, iv; cynlyvan milci brenin, "iv;" cynlyvan "milci" gŵrda, ii; cynlyvan olread, viii; tom tŷ, iv; caŵel teilaŵ, i; berva, i; ysten prid, damtŵg; costrel, damtŵg; honfest, xxiv; gevyn, xxiv; gleisiadeg, xxiv; penlŵydeg, viii; [Gaulawec uyth keynnyauc.], balegrŵyd, iv; gleisiad, ii; cŵr, ii; ystrodur, i; ystaŵl, ii; breccicavyn, ii; preniad gŵedes, xxiv; y peitynau a'r clorion, viii; y rŵylau, viii; y carvanau, a'r troelau, a'r troedlasau, viii; ofer gov, cxx; einiaŵn maŵr, lx; einiaŵn cyriaŵg, viii; meginau, viii; gevel gov, iv; ord, a cameg, a cetrŵr, a cŵynsyl, a trooryd, a carnlyŵ, [Hayarnllŵf pedeyr keynnyauc. Breuanllŵf am pop vn ohenne pedeyr keynnyauc.], am pob un o hyny, iv.

Gŵert breuanty, punt; triugaint ar pob maen ido; a triugaint ar yr heieirn, triugaint ar y gŵyd, ar y tŷ, xxx. Breuan, iv; y maen ucav, ii; y maen isav, ii; ar y breuanbŵt, iv.

Gŵaŵ, iv; bŵa a deudeg saet, iv; bŵyal-aryv, ii; cledyv, o byd breuliv, xii; o byd gŵrymsaid, xvi; o byd gŵynsaid, xxiv. Tarian, viii; o byd calclasar, neu eurcalc, xxiv; Luryg, damtŵg; penfestin, damtŵg; pyrŵyn, damtŵg.

Cyvrŵy, viii; frŵyn euraid, viii; frŵyn ariantaid, vi; frŵyn ystaenaid a dulys ac evydaid, iv; yspardunau euraid, iv; yspardunau ariantaid, ii; yspardunau dulys, ac ystaenaid, ac evydaid, i. Rai a gadant ŵrt baint y cyvrŵy y dŵy gŵartavyl a'r tair cegyl; ereil a gadant gŵert cyvrait arnadynt: sev yŵ hyny, gŵartavylau, o bydant euraid, viii; o bydant ariantaid, iv; o bydant evydaid, neu dulys, neu ystaenaid, iv. Broncegyll un cerded ag un gŵartavyl; y dŵy torcegyll, ii; suder, iv; panel cynnŵgyl, i; panel liain, i; canŵyl, i.

Hosanaau maŵr, viii; dŵy hoseoaŵs, vi; dŵy ysŵos, iv; botysau cynnyglaŵg, iv; esgidiau careiaŵg, ii; gŵintysau, i; gŵregys, o byd aur neu ariant, damtŵg; oni byd, i; modrŵy, damtŵg; cae, damtŵg; cylel clun, i; cylel cel, i; honsas, i; [Agalaen gŵregys un keynnyauc], rŵyl, i; gŵregys laŵdyr, i; breicrŵy, damtŵg; clafwr taŵlbŵrd, damtŵg.

Dreva ceirc, iv; dreva amyd, viii; hual haiarn, i; hual pren, fyrllig; hestaŵr, fyrllig; cogail, fyrllig; corn canu, pieufo pynag, ii.

Rai a dygŵed am dilad, panyŵ damtŵg y syd arnadynt; ereil a dygŵed, panyŵ y dul hŵnŵ y syd arnadynt; sev yŵ hyny, mantel gŵrym, xxiv; pob mantel dinesig, xxiv; pob capan dinesig, xxiv; [Pheis dinesic pedeir arhugaint pob vn], pob tudedyn pentan, viii; crys a laŵdyr, xxiv; cynhugyl, damtŵg; teispan, viii; lenliain, viii; penliain, viii; funen, iv; pencuŵc, i; yscin, o byd eido y brenin, punt; o byd eidi y brenines, punt; o byd eido ucelgŵr, neu ei gŵraig, cxx; ruŵc mabailt, neu ei yscin, lx; ruŵc tajaŵg, xxx; rustog, iv.

Cyŵair, y gauav, ii; cyŵair, y gŵaan-tŵyn, i; penfest aradyr, i; olŵynau, ii; propŵylau a'r racarnaŵd, i; [Sŵch dŵy geiniog], pob iau a'i pystyliau, i; [Arnaŵt keiniaŵc kyfreith: Cŵlldyr iii. keiniaŵc kyfreith], pystyl, fyrllig; [Carthglŵyt keiniaŵc kyfreith], cartpren, i; irai, i; og, i; draencŵldy, i; [Pob peth arall ene byt or ny bo guerth kyureyth arnau damdug a uyd am danaŵ.

Llyma darnot gŵerth gŵyllt ador].

Gŵert y naŵ aelaŵd goeyvurd yŵ hyn: ar pob un o'r deutoed, cŵebuŵ a cŵeugaint ariant; ar pob un o'r dŵylaŵ, cŵebuŵ a cŵeugaint ariant; ar y deulygad, cŵebuŵ a cŵeugaint ariant; ar y dŵy gŵeus cŵebuŵ a cŵeugaint ariant; ar pob un onadynt, cŵebuŵ a cŵeugaint ariant. Gŵert clust, o ledir, dŵybuŵ a triugaint ariant; o cau mal na clyŵo, cŵebuŵ a cŵeugaint ariant. Gŵert y dŵycail cymaint â gŵert y naŵ aelaŵd goeyvurd. Gŵert y tavaŵd cymaint ag eu gŵert gyntau ol; canys ev ag eu hamdifyn. Gŵert bys troed, buŵc ac ugaint ariant; gŵert y baŵd, dŵybuŵ a triugaint ariant; gŵert bys bycan, buŵc ac ugaint ariant; gŵert ei eŵin deg ar ugaint; gŵert y cogyn ucav o'r bys, onarpymteg ar ugaint a dimai a traian dimai; gŵert y cogyn perved, triardeg ar ugaint a deupart dimai; y cŵgyn isav, pedŵar ugaint: a hyny yŵ gŵert y bys. Gŵert pob un o'r danted buŵc ac ugaint; gŵert pob un o'r yscitred, dŵybuŵ a deugaint ariant; canys bucaill y danted ynt. A cymaint â hyny ol ar y cyf ehun: sev yŵ y cyf, y pen, a'r corf, a'r caly; canys yn hyny y geill yr enaid bod; ŵrt hyny y mae, ungŵert yntau â hyny ol.

Tri arperygyl dyn: dyrnaŵd yn pen hyd ei emenyd, a dyrnaŵd yn corf hyd yr emyscar, a tori un o'r pedŵar post. Teirpunt a ceif y neb â arcoler y can y neb â'i harcolo. Sev yŵ mesur ei medyginiat y can y neb â'i harcolo, punt, heb ei bŵyd; neu naŵ ugaint can ei bŵyd, a'i gŵaeddilad.

Medyginiaet goret, xxiv; medyginiaet rudeli, xii; medyginiaet lysiau, iv; ei bôyd peunoet i'r medyg, i a tâl. ei goleuad pob nos, i a tâl. Tair crait goeyvare y syd: un ar gôyneb, ac aral ar troed, ac aral ar la6; xxx ar troed; lx ar la6; cxx ar gôyneb. Pob crait cudiedig, iv. Creuan, pob ascôrn t6n, xx, oni byd amryson am ei bycaned, cymered y medyg ca6g, a doded pen ei elin ar y la6r, a'i la6 uc pen y ca6g, ac o clyôir ei sain, iv; oni clyôir, ni dylyir dim.

G6ert g6alt bonedig, i am pob bys a d6y am y ba6d "à el yndo."

G6ert g6aed ryd, xxiv; g6ert g6aed caet, xvi. Sarâed pob dyn, her6yd ei braint y telir ido; a tri g6aed ni digôygir: g6aed daint, a g6aed crac, a g6aed tr6yn: i'r arclôyd y telir dir6y amtano; ac ni telir i'r neb pieufo y g6aed; canys coledig ynt; eu sarâed hagen a telir.

PWYPYNAG à g6nel cyvar â'i cilyd, ia6n y6 ido rodi bod 6rto, a cyvarbod y la6 â'i cilyd: a g6edi g6neloynt hyny ei cad6 yny darfo y magyl: sev y6 y magyl deudeg er6; sev y6 mesur yr er6, trihyd gronyn haid yn y modbed; trihyd modbed yn y palyv; trihyd y palyv yn y troedbed; pedair troedbed yn y beriau; 6yt troedbed yn yr eiliau; deudeg troedbed yn y ceseiliau; unarpynteg yn yr hiriau; a g6ialen cyhyd à h6no yn la6 y geil6ad; a'r geil6ad yn blaen yr ycaïn, ac ysc6r yr hiriau yn ei la6, a hyd y cyrhaedo o hyd braic a hyd y g6ialen, mal y cyrhaedo dau eirionyn y tir. Yr er6 cyntav i'r amaet, a'r ail i'r heieirn, y tryded i'r eitevig tyvarc, y ped-gared i'r eitevig g6elt, rac tori yr iau, a'r pummed i'r geil6ad; ac ymely y cerda yr er6i o goreu i goreu yr ycaïn, eityr na t6rir yr iau y rygtynt hyd y di6edav; a g6edi hyny er6 y g6yd; a h6no a gel6ir y casnad; a hyny ung6ait yn y bl6ydyn.

O derbyd idynt mynu g6ahanu, g6edi darfo y magyl, 6ynt a galant os mynant g6ahanu, oni byd ambod a'u r6ym.

O derbyd cau d6l ar ycaïn a mar6 un onadynt, pa adoeđ pynag â'u dyco, ia6n y6 cafael ei er6 ohano. Od ampeuir y percena6g na ry cafo yr y6 cam y canto ev, creirâer hyd na daet ei cam ev 6rto ev, nac am ei b6yd, nac am ei g6asanaet: a h6no a gel6ir er6 yr y6 du.

Cy g6neler cyvar ag y6, ac na del ev i'r lavur, a cau d6l arno; ac na darfo na cyle na dau, ni dyly cafael clav.

O derbyd bod y6 yn clav, ai o bri6 ai o pet aral, ia6n y6 o'i percena6g cyndal pen yr iau.

O derbyd i dyn mynu g6ertu y6 o'r cyvar rycyvarer, ni dyly ei g6ertu oni darfo y cyvar, na'i trevnidia6; ac os g6na cyvoed undyd cyn cafael ei er6, coli ei er6; ac os g6edi cafael ei er6, cyndal pen yr iau ohano.

Pa6b piau d6yn eu devnydiau i eredig, nac y6 na heieirn na petau ereil à bo ido. G6edi y del pob pet atadynt, yr amaet a'r geil6ad piau cad6 y rain hyny yn dig6al, a g6neutur ido cystal ag i'r eidun ehun. Y geil6ad a dyly cau arnynt, mal na bo rycyvig, ac na bo ry6ag, a gal6 mal na toroent eu calonau; ac o derbyd dr6g idynt yn hyny o mesur ev a'i tâl, neu ynte ei l6 na g6naet ido g6aet nog i'r eido ehun.

Yr amaet ni dyly talu yr ycaïn onis bri6, ac os bri6, taled, neu g6aded. Yr amaet a dyly cyport y geil6ad o daly yr ycaïn; ac ni dyly el6g namyn dau byrieu-6ys.

G6edi y darfo y cyvar, pa6b piau cyrcu ei devnydiau ato atrev.

Cartg6r, na marc lyvnu, ni heny6 o'r cyvrait.

Ni dyly neb dodi gorysc6r ar y6 ei cilyd heb ei caniad, onid ambod byd.

O derbyd bod amryson am dryg-ar, edrycer er6 yr amaet, a dyvned ei hâr, a'i led; ac 6rt h6no g6neler i pa6b cystal a'i cilyd.

O derbyd bod amryson r6g dau cyvar-g6r, am tîr g6ylyt ac aral faet, a'r nail yn mynu eredig y g6yd, a'r lal heb ei mynu, onid ambod a'i d6g racdo, ia6n y6 ido eredig i'r lal y tîr a bo canto.

O derbyd bod amryson am eredig, a'r nail yn mynu eredig yn pel a'r lal yn agos, nyny a dyg6ed6n na dylyant myned namyn mal y galont yr ycaïn cyrhaedu eu budel6, ac eu g6ed yn g6an mal yn cadarn yn eu cym6d.

Ni a dyg6ed6n na gelir cymynu y6 à bo yn cyvar, heb caniad y cyvarg6yr; can ni dyly neb cymynu namyn y pet a medo; ac ni med yntau ar h6n6.

Nyny a dyg6ed6n na dylyir i ycaïn à bo yn cyvar nac eu g6ystla6, nac eu hadgav-acla; can ni dyly g6ystla6 namyn à bo yn ei mediant; a h6n6 nid ydy6.

P6ypynag à g6nel cyvar, a g6edi hyny cyvaru ag aral, nyny a dyg6ed6n dylyu bod yr ycaïn hyny yn y cyvar cyntav; a can g6nel cant cyvar g6edi hyny, ev a dyly cyndal pen yr iau yn pob le y g6nel.

P6ypynag à g6nel cyvar, ac na del na dyd na dau i eredig, nyny a dyg6ed6n, nac o bod nac o cypel y del, hyd na dyly ev dim o'r à arder hebdo.

Ni dylir dodi na meir na cesyg na buŋc yn aradyr; ac o dodir hŋy, cyd ertylo a cesyg a gŋarteg, ni digŋygir; ac y cyd ŋ hyny ni dygŋed y cyvrait, onid ambodir idynt, dylu un erŋ.

O derbyd i dyn cyvaru ŋc, a dŋyn yr ŋc yn ledrad, nyny a dygŋedŋn, na dyl daly pen yr iau, ac na dyl cafael ei erŋ.

O derbyd i dyn cyvaru ŋc, a bod yn gŋel canto dodi aral yn ei le, nyny a dygŋedŋn na dyl ei symudaŋ heb caniad ei cyvar-gŋyr.

Ni dylir symudaŋ ŋc ŋ cyvarer yn ryc ar y gŋelt, heb caniad y cyvargŋyr.

Ni dyl neb cymryd amaet oni gŋybyd gŋeuttur aradyr, a'i hŋyliaŋ; canys ev a dyl ei gŋeuttur yn cŋbyl.

Pŋpynag pieufo yr beieirn, cygŋeieried gŋnt yn dilestair i'r geilŋad ac i'r amaet; ac ni dylant un cyport.

Y geilŋad a dyl digŋalu y pystyliau, a'r ieugŋydon, a'r gŋdyn; ac os hirgŋed byd, y torcau bycain a gŋdyn y dolau.

AM lŋgyr ŋd. Pob percen ŋd piau cadŋ ei ŋd; a pob percen yscrubyl cadŋ ei yscrubyl; ac ŋrt hyny y mae iaŋn i paŋb daly ar ei ŋd; ac y sev y mae iaŋn daly ar y gauavar ariant hyd gŋyl Sanfraid; ac o hyny alan dimŋyn; y gŋautŋynar o gŋyl Sanfraid hyd calanmai ariantal; o calanmai alan dimŋyn y lŋgyr.

Yn pob amser y dilŋg yscrubyl o carcar ni dylir namyn ariant; sev mal y dylir talu ariant: ceiniaŋg o marc, a dimai o eidion, ebaŋl, neu eboles, o pen y pedŋarydyd ar deg alan, gŋedi y ganer, ceiniaŋg amtano; lo o'r pan ganer hyd calangauav, ei gŋarcae o'r pryd pŋcilyd, neu tra bŋynt yn dynu eu gŋarcae o'r pryd pŋcilyd, neu eu cymysgu ag eu mam; sev hyd y dylant dynu, hyd calanmai; ac o hyny alan un baint ag eu mam ynt; y moc, a'r devaid, a'r geivyr, a'r gŋydau, a'r ieir, ail deŋis onadynt a dylir; y percyl bycain, o'r pan ymcŋeloent bisŋeilyn ŋu trŋyn, un cyvrait ŋu mam.

Yn y cyvrait y bu hŋc o'r moc ac un o'r manyscrubyl; can ni bai namyn tri lŋdyn onadynt. Sev acaŋs oed hyny, moc a ŋai i'r neb pieufoent, a hŋc a trigai i percenaŋg yr ŋd. Ni dylir hŋc o dŋyhŋc; can nid ŋai y moc i'r percenaŋg o trigai ymely. Odyna y symudŋyd o'r pynteg lŋdyn moc, un; ac o'r deg lŋdyn ar ugaint o'r devaid, davad; ac o'r geivyr, a'r ieir, a'r gŋydau, un o'r deg ar ugaint ymely. O derbyd na cafer cyvniwerŋc ŋ hyny ar yr ŋd o'r moc, herŋyd rai, iv o'r pym lŋdyn moc; ereil a dygŋed, panyŋ ceiniaŋg o pob un o'r moc ŋ

dylir; ac o pob pym lŋdyn o'r devaid a'r geivyr, i; a hevyd o'r gŋydau a'r ieir, oni cefir cymaint ag y dylir un onadynt, gŋy o pob un onadynt. Ac ni dylir dal ieir ar ŋd, namyn y pytevnos cyntav yd heuer; ac o hyny yny del graŋn ni dylir; ac o'r pan del graŋn y dylir gŋedi hyay.

Pob gogaŋr o'r yd ymgogorio dyn ag ev, cadŋed paŋb ei gogaŋr, bid ryd yr yscrubyl. Sev yŋ gogaŋr, ŋd gŋedi cygŋeierier i ar y tir y tyvo arno; a perlan, a bresyc, a lin gŋedi ei medi, neu yn gard heb medi, a gŋair syc, a tŋ tai, ac eu hacŋre, a centin, a pob pet ŋ bo pertynas i gard ag ev: gŋnaed yntau ei gard yn can cadarned ag na galo yscrubyl ei tori; a can tŋrer, ni digŋygir ido ev, eityr ieir, a gŋydau; sev acaŋs yŋ, can ni gelir cau racdynt; canys ehedeg a galant: a'r yscuboriau a dylant eu bod yn agored o'r pan el yr yscub cyntav yndynt i elŋg gŋynt yndynt hyd calangauav: ac o lygrir yn hyny o amser, digŋyger ido. O calanganav alan cauer yr yscuboriau mal y dylir; sev mal y dylir eu cau, dodi tair bancor ar y logail, a plaid ar y drŋs, a tri rŋym arno; dau ar ei gŋegil, ac un reedi; ac o tŋrir digŋyger, a'r ŋd, a'r yscubaŋr: sev y digŋygir, yseub iac yn le y clav.

O derbyd i dyn cafael yscrubyl ar ŋd, a bod amryson hyd na cafed, gater yn lŋ y deilad.

O derbyd lygru ŋd, ac na godŋeder yr yscrubyl ar yr ŋd, bid yn lŋ y percenaŋg eu glanŋu; can ni gelir tystiolaet ar anivel; cyd as dygŋeto paŋb eu gŋeled, ni grymia. Ni dylir lŋ gŋeilyd amtanadynt, can ni grymia cyd adever, os y percenaŋg a'u diheura.

O derbyd cael marc tros cae yn ysu ŋd, nid iaŋn ei daly, namyn dimŋyn lŋgyr, oni diheuir.

O derbyd cafael na marc nac anivel aral, ŋi deutoed blaen ar yr ŋd, ni dylir ei daly; can ni bu yn cŋbyl ar yr yd: ac ni gelir cŋbyl o ancŋbyl: oni glanŋeir digŋyger y lŋgyr.

O derbyd i dyn tidaŋ ei caseg yn ŋmyl ŋd, ŋi ebaŋl yn lygru yr ŋd, ac na cafer ei daly, cymerer y caseg o'r le y bo yndo, a dyceŋ i'r tŋ, a dalier yr ebaŋl yn y tŋ, a dyceŋ y caseg i'ŋ le, mal cynt: a lyna y gŋylt a deily y dov: ac nid ymcŋel yn ancyvrait arno.

Loi, ac ŋyn, a mynau, nid raid i'r deiliad eu helŋg tros ei egŋyls o'r pryd pŋcilyd; can ni byd marŋ un lŋdyn er ei gŋarcae o'r pryd pŋcilyd.

Y teirŋ o hanner hav hyd aŋst, ni dylir

eu daly, nac ar fyd nac ar gŵelt; canys yn yr amser hŏn6 y byd terfyn y gŵarteg provad6y. Nid ia6n daly y teir6 o a6st hyd g6yl Mair cyntav; canys yna y byd tervenyd y cynblited. Nid ia6n daly tar6 un amser yn ol bu6c tervenyd.

Nid ia6n daly baed un amser yn mocyria.

Ni dylir daly y meheryn, a'r bycan, o g6yl Mihagel hyd calangauav.

Ni dylir yr ystal6yniaid o hanner ebril hyd hanner mehevin.

Ni dylir eba6l ar ol ei mam : a hŏn6 a gel6ir saeteba6l.

Ni dylir daly moc ar yd, oni cefir yn yscuba6r, neu ar g6ercla6d, o g6yl Ieuan hyd y calan.

P6ypynag à myno g6eircla6d, cad6ed o g6yl Padric hyd calangauav : sev y6 g6eircla6d tŭr dim6yniant namyn i g6air, a cla6d yn ei cŷlc : sev pabam y ced6ir hyd calangauav, 6rt dylu ei lad d6yg6ait. P6ypynag à cafo yscrubyl ar y ry6 g6eircla6d hŏno, cymered ohonei mal o'r fyd. O derbyd ido eu cafa6l arnei, ac nis godi6a6d arnei, cyd adever, "ni dylir" dim6yn l6gyr am g6elt.

P6ypynag à g6nel cae yn cŷlc fyd, dalied ar y g6elt à bo yndo, mal ar yr fyd; can ni dylir g6eltpa6r yna.

Ni dylr neb g6elt cad6, amcen à dau g6elt : cae a g6eircla6d. Ac os myn yn cad6, cymered croes y can yr arcl6yd, a cad6ed hŏno ev.

Mal hyn y dylir daly yscrubyl ar fyd : o bydant g6ylt. yn buart alan; ac yscrubyl dov, eu g6arcae y me6n ac alan; ac o byd yscrubyl i dau dyn, na cymysger; ac o byd amry6, na cymysger; ac o dodir yn-cyd r6ymer pob rai onadynt. Y moc nid ia6n eu r6yma6, namyn eu daly. Yrieir, a'r g6ydau, ia6n y6 eu r6yma6 yn eu daly.

O derbyd i dyn erci g6ystyl am fyd ar oed g6ystyl, ni dylr ei roi namyn ar g6ystyl fyd; a g6ystyl fyd ni dyc6yd, hyd calangauav.

P6ypynag à dalio fyd ar mac, ai o l6gyr yscrubyl y cynhauav, ai o prynu, ac nas gomyno hyd calangauav, nis dylr : sev aca6s nas dylr, 6rt myned y tympor nad ia6n ei gomyn; can nid ia6n gomyn y bl6ydyn yn ei cilyd.

P6ypynag à dalio yscrubyl, ac yn ei daly ev g6oneutur cyvlavan, pa cyvlavan pynag à g6neloynt, y deiliad piau ei dylr; canys dylr yr yscrubyl dybod heb ha6l, heb arha6l, namyn talu i'r deiliad yr eido.

Pa dyn pynag à dalio yscrubyl, cyd as elygo i pori, ni cŷl ei baint er g6oneutur g6el no'r ia6n.

"P6ypynag à dalio yscrubyl, ac eu dit6r hyd atrev, ni dylir dim idynt; can ni dylir dau daly am un l6gyr."

"P6ypynag à dalio yscrubyl, a g6rta6d g6ystyl cyvreitia6l, er mynu ariant, o byd mawr yr yscrubyl, ev a'i tâl."

"P6ypynag à dalio yscrubyl la6er, ac attal un, ar med6l ei dylu tros eu g6eitred yn c6byl, ac el6g y leil i cerded, ni dylr namyn à del ar yr un l6dyn hŏn6."

"P6ypynag a cafo manyscrubyl, ai gavyr, ai davad, ai h6c, de6ised y deiliad ai cyvrviv yny del y l6dyn ehun, ai ynte ceinia6g o'r davad, neu o'r gavyr, g6edi dalier pynyg6ait; a ceinia6g o'r h6c pan dalier, neu ara6s cyvrviv yny del ei l6dyn yn c6byl."

"P6ypynag à del i el6g yscrubyl tros ereil, ia6n i'r deiliad gomyn ido ev a saiv yn pob pet trostynt; ac oni saiv, ni dylr ev ei el6g ido ev. A cyd b6ynt mar6 yr yscrubyl canto ev ymely, ni telir. Os yntau a saiv yn pob pet, cymerer g6ystyl y canto, a mac ar ei dilysr6yd; ac o derbyd dybod percena6g i andilysu y g6ystyl, ev a dylr o'r eido ev dybod yn ei le ei cystal cyn myned y lal y canto."

"Y g6ystyl a g6ystlo y g6raig, ni dylr ei g6r ei andilysu; na'r g6raig g6ystyl y g6r ymely."

"P6ypynag à bo l6gyr ma6r ar ei fyd, a cafa6l yscrybyl arno, a mynu ohano can yr yscrubyl hyny dim6yn c6byl, ni dylr namyn talu ido 6rt l6 percena6g yr yscrubyl a'i lygr6s, na ma6r na bycan bo; a hyny a dylr bod yn un ry6 y dau tŭr, ac yn un oed eu har: a hŏn6 a gel6ir yn dim6yn l6gyr. Sev y dylir ei gomyn, cyn calangauav."

"P6ypynag a symudo fyd i ar y sovyll hyd ar y g6ynt6n, a g6neutur y d6s ar y g6ynt6n, cyd lycrer yna ev, ni dig6ygir."

"Un cyvrait y6 y lin à bo eityr gardau a'r fyd."

"Nid oes un dyn her6yd baint à dylyo na dig6yco l6gyr."

"Ni dylr n6b godro yscrubyl blit ac 6ynt yn daly, heb caniad y deiliad, cyd b6ynt eido."

"Ni dylr y deiliad ceisia6 percena6g yr yscrubyl; ac ni dylr yntau eu celu h6y; ac os cel, taled o bydant mar6, neu o colant o'i g6al ev."

"O DERBYD i dyn ynbyd bratu dyn aralag aryv, ac o'r brat hŏn6 ei bod yn hir yn gorg6ed, a dybod agau ido, nis dig6yg cenedyl yr ynbyd y dyn; canys o annoyd hir haint y coles y dyn ei enaid."

"O derbyd i dyn tanu r6yd ar ei avon,

neu y môr, a myned gŷydau, ai aniveiliaid ereil, yn y rôyd, a briŷiaŷ y rôyd can yr aniveiliaid, a'u marŷ ŷyntau o acaŷs y rôyd, nis digŷyg yr un onadynt i'ŷ cilyd. Or derbyd i eiddion, neu anivel aral, myned y meŷn y rôyd, a briŷiaŷ y rôyd, a diane yr anivel, iaŷn yŷ dimŷn y rôyd; canys iaŷn yŷ tanu rôyd."

O derbyd "dylun" da i dyn, ac am y da hŷnŷ roi oed ido, a cyn yr oed caŷael o'r cyndogyn y tal, a cyndyg ido, a dygŷedŷyd na dylŷ gŷrtaeŷd; can ni bu raid yr oed, namyn er ceisiaŷ y da. Pŷppynag à roder oed ido, neud eido yr oed; gŷnaed yntau à myno, ai araŷs yr oed, ai talu cyn no'r oed.

Pa anivel pynag a lado dyn bonedig, a ceisiaŷ o'r cenedyl dodi galanas amtano, nis dylant, cyd adever; ŷev acaŷs nas dylant, can ni geil un dyn talu galanas; ac na dylant talu i cenedyl gŷeitred anivel eu câr. Ac ŷrt hyny y mae y le y telir y lovrud yn le y gŷeitred.

Pŷppynag a dylŷo da i aral, a ceisiaŷ ohano talu da ancyvodedyn, neu cymryd da ancyvodedyn, nac yn tâl, nac yn gŷystyl, onyd na bo ar ei helŷ, namyn hyny. ŷev yŷ da ancyvodedyn, da ni galo y dyn y taler ido ei cycŷn canto y ford y myno.

O derbyd i dyn myned i hely, a deereu hely, ac elŷg ar anivel, pa anivel pynag po, a cyvarvod cŷn ŷegur ag ev a'i lad; y cŷn cyntav à'i cycŷnŷs pieubyd, onid cŷn y brenin bydant y rai ŷegur. A lyna hyd y dylŷ yr helgŷr cyntav bod yr anivel ar ei helŷ, oni ymŷelo ei gŷyneb part ag atrev, a'i cycŷn i ar yr hely; a cyd boed y cŷn yn hely, ac yntau gŷedi ymgadaŷ à'i cŷn, ni dylŷ dim; cyd lado cŷn ŷegur ev, y rain hyny pieubyd.

O derbyd i fordaŷl i ar y ford gŷeled anivel, a hŷrŷ ercyd, ai à maen, ai à ŷaet, i ar y ford, a'i ercid yny godiŷedo, a'i dylŷ os medyr; ac nid iaŷn ido ei ŷaetu, na'i erlid, onis medyr, i ar y ford.

Pŷppynag à myno hely pysgod, a cyvodi pysg ohano, a'i ymlid, ac ar ei ymlid ev, myned y pysg yn rôyd aral; o cyvrait, y cyntav à'i cyvodes pieubyd.

O derbyd i dynion gŷneutur ambod am hely pysgod—heb y nail, Y pysg cyntav à lader i mi heb y lal, y diŷeder à lader i mitau; ac ni la namyn un; y cyvrait a dygŷed yny bo cyhyded dylŷu ranu dau hanner.

O derbyd i dynion hely pysgod, ac yn eu hely dybod dynion ŷrt eu lad, a mynu ran o'r pysgod, ŷynt a'u dylŷant, oni derbyd eu dodi ar gŷden, neu ar bacau: o derbyd hyny ni dylŷant dim.

TAIR gorsed breintiaŷl y ŷyd: gorsed arclŷyd, a gorsed eŷcob, a gorsed abbad. Pob un onadynt a dylŷ cadŷ ei gorsed trŷydo ehun.

O derbyd i gŷr un onadynt gŷneutur cam i gŷr y lal, ni dylŷ neb onadynt gŷneutur iaŷn namyn i gorsed ei arclŷyd ehun.

O derbyd i gŷr yr arclŷyd gŷneutur cam i gorsed yr eŷcob, nac aed ohonei heb gŷneutur iaŷn; ac ymely gŷr yr eŷcob yn gorsed yr arclŷyd.

Yr arclŷyd pan bo marŷ yr eŷcob a dylŷ ei da, eityr gŷisg yr eglŷs, a'i lyvrau, a'i tîr; a ŷev acaŷs yŷ hyny, pob da heb per-cenaŷg, difait brenin yŷ. Yr abbad hagen ni dylŷir namyn ei ebediŷ; canys cyd boed marŷ yr abbad, y clas a'r canongŷyr a dylŷ ei da ev. Pob dadyl à bo rygtynt ehun, ynaid a dylŷ o'r clas barnu idynt. Pob dadyl a bo rôg abbad ac arclŷyd, ynaid yr arclŷyd a dylŷ barnu y cyd ag ŷy.

O byd dau arclŷyd a lu can pob un onadynt yn y gŷlad, a dybod dyn i erci eŷtn ido ar pet ancyvodedyn ar tîr, nid rod eu rod, ac nid eŷtn eu heŷtn, yny gŷyper pieufo y gŷlad onadynt.

O derbyd i ucelgŷr roi ei mâb ar mâb ailt arclŷyd, a'i dyodev un dyd a blŷydyn, neu a bo mŷy, ei mâb maet yntau pieubyd y tîr gŷedi bo marŷ, oni byd plant; ac o byd plant, ev a dylŷ ran braŷd.

O derbyd roi Cybraes i altud, mâb hŷno a dylŷ ran o trev tâd, ac ni dylŷ ran o'r tydyn breintiaŷg hyd y trydydyn, oni byd yr altud yn gŷahaliaet Sais, neu yn Gŷydel; a hŷnŷ a'i ceif yn diannod; ac o hŷnŷ y telir gŷarteg dimac: ŷev yŷ gŷarteg dimac ran y tâd i dodi ar y cenedyl; can nid oes cenedyl tâd à'u talo.

O derbyd roi pet yn pŷyt, ac nas gomyno tranoet, nis dylŷ hyd yn oed undyd a blŷydyn; ac yna dŷyn gŷystyl, mal am da aral.

Ebediŷ maer cycelaŷr punt; ebediŷ maer cŷeugaint; ebediŷ cycelaŷr cŷeugaint; ebediŷ ucelgŷr triugaint; ebediŷ mab ailt, o byd eglŷs ar y tîr, cŷeugaint; ac oni byd peŷŷar ugaint; ebediŷ altud, pedair ar ugaint; ebediŷ gŷr yŷtavelaŷg pedair ar ugaint; ebediŷ yŷtavelaŷg o gŷraig un ar pymteg. Nid à ebediŷ yn ol tîr cyniv.

O derbyd gŷahanu dyn à tîr yn ei byŷyd, a'i marŷ ev gŷedi hyny, nid à yr ebediŷ yn ol y tîr namyn yn ol y da; ac oni byd dim da, nid à ebediŷ, namyn ei difodi; neu bod mâb ido, a hŷnŷ à'i tâl.

Ni dylŷ na brodyr na cevndyrŷ talu ebediŷ ar tîr difodedig; can ni cafant hŷy evo heb ei prynu.

Ebediô pob sôydaôg â bo yn lŷs pedôar ugaint; ebediô bonedig candôynaôl a mab ucelgôr a gôr cyvarôysaôg; ebediô a dylŷir idynt, can ni bo tir yn eu laô. Sev y dylŷ ei talu ôrt baint y tîr yd henyô ohano: ac ni tâl y tâd tros y mab y cyvryô hônô.

O byd gôr â dau arclôyd, a tîr ido a tan pob un onadynt, yntau a dylŷ talu ebediô i pob un onadynt.

O byd gôr â deutir a tan arclôyd, yntau a dylŷ talu o'r tîr môyav ei dylŷed ohano ebediô.

O derbyd i cerdedgôr altud i clevŷeu ar ford, a'i marô, pa tîr bynag y bo marô, ev a tâl pedair ar ugaint ebediô; a'i da, namyn hyny, i'r brenin; o byd gôraig, unar-pymteg.

Ebediô merced y ryô gôyr rydygôedasam ni ucov cymaint ag eu hebediô.

Ni tâl gôraig byt namyn un amgobyr o cyvrait; a sev y tal hônô ôrt baint y tîr yd henyô ohano: ac ni dylŷ neb talu trosti, namyn ehun; ac oni byd i roi, ai o'r tâd, ai o'r brodyr, ai o'r cenedyl, ac na cymero mac ar yr amgobyr, ev ehun a dylŷ ei talu.

Pôypynag â treisio gôraig, taled ei hamgobyr; canys ni tâl gôraig namyn un amgobyr, ôrt baint arclôyd y tîr hônô, bid nac ôrt baint y cenedyl, namyn ôrt baint y gôr yd aet ido.

O tri acaôs y telir amgobyr: un onadynt e rod ac estyn, can ni bo cygôelôgac. O cygôelôgac cyhoedaôg, can ni bo rod ac estyn.

Tair merced ni dylŷir amgobyr: merc ôdlig, a merc brenin, a merc penteulu; can ni dylŷir ebediô i'ô eu tadau, namyn eu hemys, ac eu hanôyl-côn, ac eu hebogau, ac eu harvau. Merc ni dylŷir; can nid oes â'i gomyno; ni dylŷ yntau amgobyr ei merc ehun.

Ni dylŷir i un gôhaliaet ebediô yn herôyd ei dylŷed vaôr; y byd ryd yntau o pob

dylŷed becan; onid hyn â derbyd ido: cymryd tîr ohano, a myned yn baint mab ucelgôr, er caeted hagen y tîr â cafo, ev a byd can ryded â tîr mab ucelgôr; ac o hyny alan, amgobyr ac ebediô a tâl yntau, mal y talo mab ucelgôr: cyn no hyny ni talai namyn â talai yr edlig.

Amgobyr merc pencenedyl, a dystain, a maer cycelaôr, punt o pob un onadynt.

Pob cyvryô dyn or y dylŷer amgobyr ido, cymaint yô amgobyr ei merc â'i ebediô.

Amgobyr merc pob pencerd, a'i ebediô, or â estyno arclôyd penceirdiaet ido yô cêu-gaint. Pob cerdaôr aral yny byd herôyd ei dylŷed ehun, nac altud bo, na trevtad-aôg: ymely y tal ei amgobyr a'i ebediô.

Pob pencerd ar â estyno arclôyd penceirdiaet ido, y brenin piau ceisiaô ofer ido; nid amcen no telyn i un, a crôt i aral, a pibau i'r trydyd. Ac ôyntau a dylŷant pan boent marô eu gadaô i'r brenin.

Pob pencerd telyn a dylŷ y can y cerdorian telyn gôedi yd ymgadaôent â telyn raôn, a mynu bod yn cerdaôr cygôeitas; a bod yn eirciad, pedair ar ugaint ei gobyr; ac â dylŷ o pob dovod or â cafoent, nac o erci, nac o cyvarôys neitiaôr, ran deugôr, can ni bo yn y le, os gomyn: sev yô cyv-arôys neitiaôr, pedair ar ugaint, a hineir beird; ac yntau a dylŷ ei gôasanaet mal gôr mediantus arnadynt.

Rai a dygôed panyô dyn amdivenhedlig yô cyvare cyfyl; ereil a dygôed, panyô derôen a lader yn anyvare ar trev t d, priodaôr a dylŷ dodi mantel arno o'i cudiaô rac ei gôeled a bod yn gôaradgôyd i'r trevtadaôg ei gôeled. Iorgôert mab Mad-aôg eisioes a dygôed, panyô hôn yô cyvare cyfyl yn iaôn: sev yô hyny pan bo câr yn cyf i'r lovrud o'i ran o'r galanas, ac yn gomyn mac: mal hyn y rênr galanas gôas-garaôg—

xiv.
TAD

X a dimai
Braôd

vii.
MAM

X a dimai
Braôd

LOVRUD

xxxii. Cevynderô

xvi. Cyvynderô

viii. Ceivyn

iv. Y gorceivyn

ii. Y gorcaô

i. Y nai mab
gorcaô

Traian y lovrud yô nyn a'r mam a'r
tâd a'r brodyr a'r cêioryd y cyd ag ev;
sev yô hyny lxxv.: mal hyn y rênr;
un ar ugaint ar y, lovrud, a'i plant,
o bydant ido, ac o hyny traian

Cevynderô

Cyvynderô

Ceivyn

Gorceivyn

Gorcaô

Nai mab gor-
caô

ar y lovrud, a'r deupart ar y plant; oni byd plant, taled ehun, a'r traian ar y tād a'r mam; sev y6 hyny xxi ereil; ac o hyny y deupart ar y tād, a'r traian ar y mam; y trydyd traian ar y brodyr a'r c6ioryd; sev y6 hyny xxi ereil; ac o hyny d6y ar y bra6d, ac un ar y c6aer; y cyf y g6ehenais y a tŷ; yna mae yn raid i'r lovrud mynegi ido y cyf mal y mae ei cerentyd, her6yd rydyg6edasam ni ucov; ac y cyd ā hyny bod ido o cyd-carant ā bo diga6n i cad6 bod yn g6ir ā dyg6ed y lovrud. Sev aca6s y mae da cyd-carant: can ni dilyant yr est-ronion na d6yn dyn yn cerentyd, na ei g6ahanu ā'i cerentyd.

O derbyd i dyn lad aral ā g6en6yn, galanas deu-dyplyg a tāl; canys fyrnig y6, neu yntau yn eneidmadeu, am y nail galanas; a'i dihenyd ev yn eg6yls yr ar-cl6yd, na ei crogi na ei losgi ā myno. Os g6adu ā g6na, roed g6ad lad celain yn deu-dyplyg; sev y6 hyny l6 c6ecantg6yr.

Y dynion ā g6nel g6en6yn er lad ereil ag ev, de6is i'r ar-cl6yd idynt ai eu deol ai eu di-enhydu. Os g6adant, roent l6 c6ecantg6yr.

P6ypynag ā holo pet, a dybod i'r maes, ac yn y maes cilia6 ohono, a bod yn g6el canto te6i no holi; y cyvrait a gad ido te6i; canys ydy6 yn ei de6is, ai holi ai na holo, cyd galo yr amddifyng6r gal6 am bra6d; ac o aca6s ei bod ev yn cilia6, mynu ei dybarnu o'r da, ni g6yl y cyvrait bod yn ia6n ei dybarnu o'r eido, nae o'i ha6l; uamyn can g6rtodes yr oed i myned heb un oed o'r maes; os ev a derbyd roi mac ar ā barno y cyvrait, ac eiste yn ei plaid, a decreu holi a g6aranta6 ateb; a g6edi hyny ceisia6 oed 6rt port, a dyg6ed6yd y dylu: canys ymde6is yd 6yv. Ac yna y dyg6ed-6yd o'r amddifyng6r, cyd ryvo yt de6is nid ydy6; can ni cycain g6artal can de6is; ac neu de6isaist titau holi; ac 6rt hyny y dodav mitau ar y cyvrait, na dily titau cilia6; sev y g6yl y cyvrait yna nad oes annod ido, namyn g6neutur cyvrait dyl6. Ac os ev a g6na yr ha6lg6r gada6 y maes, doter croes raddo nad el; ac od ā, gal6ed yr amddifyng6r am bra6d; ac yna y g6yl y cyvrait ei bod heb ha6l yn oes yr ar-cl6yd h6n6; a teir bu6 caml6r6 i'r brenin. A her6yd ereil, yn deudyplyg.

Am mor6yng6raig, g6edi roder i g6r, a hitau yn mor6yn, a heb cysgu centi, od darfai d6yn trais arnei, rhai a dyg6ed na dyluai c66yl; ereil a dyg6ed y dyluai; nyny eisioes a dyg6ed6n, p6ypynag ā t6ro mor-6ynda6d g6raig, dylu ohano talu idi ei c66yl.

P6ypynag ā beicioo g6raig o l6yn a pert, namyn yny ago na gorfo arnei ei meitrin, namyn ei ca6iau; sev aca6s y6, can ni cawas hi grym ei g6r, na g6yl y cyvrait dylu o honei hitau bod yn eisio-edig o'i aca6s ev.

Rai a dyg6ed nad mac mac g6raig; nyny a dyg6ed6n, bod yn mac y mac a rodo g6raig, can ni galer mac o g6raig, Pan g6ato g6raig mac, sev y g6ata ā g6yr y cyd ā hi; canys g6r a g6ata, pa dyn pynag y bo ha6l arno, a gomed ohano, dybo¹ i g6neutur ia6n am yr ha6l yn pob dadlau y te gomededig ev ohano, heb caml6r6 a tāl. O derbyd ei dybod yntau i'r dadlau, ac gada6 ohano y dadlau yn ancyvreitia6l, a gal6 o'r ha6lg6r am bra6t o cyvrait; sev a g6yl y cyvrait y cyvlavan yd aet yr ha6l amtauei, i barnu i'r ha6lg6r, a caml6r6 ar yr amddifyng6r am gada6 y maes yn ancyvreitia6l, ac yn oes yr ar-cl6yd pieufo y maes y dyd h6n6, na cafo ia6n amtano. O derbyd ido yntau dybod i'r maes, a dygodev ha6l ac ateb ohano, a barnu o cyvrait ei bod yn coledig, h6no a cyl yn tracyg6yd-a6l.

P6ypynag ā myno g6neutur cyvrait ā'i cilyd, cyntav y6 o honei roi mac ar cyvrait, a g6edi hyny eisted yn cyvreitia6l; sev mal yd eistedir yn cyvreitia6l, eisted o'r brenin ā'i cevyn ar yr haul, neu ar y drychin, mal na bo ei g6yneb ar y drychin; a'i dau hynaiv un o pob tu ido; ac odyna y g6yrda yn ei cyle; a'i ynad lŷs rac ei bron; ac ynad y cym6d ar y neiltu ido; a'r efeiriaid o'r tu aral ido; a neol cyvar-g6yneb ag ev, i myned i'6 bra6dle, ac i dybod; a'r d6yplaid o pob tu i'r ford; a'r dau cya6s y nesav i'r ford, o pob tu idi; a'r dau percena6g ha6l yn y perved; a'r d6y canla6 yn eitav; a plaid yr amddifyng6r ā'i la6 deheu ar y ford; a plaid yr ha6lg6r ā'i la6 as6 ar y ford; a'r dau rigyl yn sevl uc pen y dau cya6s.

GWYRDA.—HYNAIV

BRENIN. HYNAIV.—GWYRDA.

EFEIRIAD.—YNAD.

YNAD.

CANLAW.—AMDIFYNGWR.—CYCAWS.

CYCAWS.—HAWLGWR.—CANLAW.

RIGYL.

RIGYL.

Ac yna gomyn i'r amdifyngŵr, Pŵy dy cycaŵs? pŵy dy canlaŵ? Ac yna enŵi pŵy ynt hŵy; ac yna gomynŵr ido, a dyd ev coli neu cafael yn eu pen hŵy? Ac yna dygŵedŵd yntau ei dodi. A gŵedi hyny gomynŵr i'r haŵlgŵr, a dyd yntau yn pen ei plaid y syd y cyd ag ev? Ac yna y mae iaŵn ido yntau dygŵedŵd, Dodav coli a cafael. Ac yna y mae iaŵn cymryd y cantynt bod ŵrt coli neu cafael am yr hyn rydygŵedasam ni ucod: a hŵno a gelŵir yn tylgŵed. Ac ody na cycaŵsed; ac ody na cymered yr ynad, a'r efeiriad, a'r rigyl y dŵy cycaŵsed â dadcanent, ac aent alan a barnent herŵd y dŵy cyceusaet. Ac o byd raid gair cyvare, anmonent cŵnad i gomyn i meŵn; a gŵedi hyny doed yntau i meŵn, a cymered bod ŵrt braŵd, a mac ar gobyr; a gŵedi hyny dadcaned y braŵd; ac ody na byd dilys yr haŵl hŵno byt.

O derbyd dodi gosteg yn y maes, ac ody na angostegu o un yn y maes, tair buŵ camlŵrŵ arno, a bod yn angolo y gair hŵnŵ, ac ido ev, ac i'r cycaŵs.

O derbyd i dyn rodi ariant neu yscrubyl ar aral, ac o'r da hŵnŵ cyneŵidiaŵ ac elŵa o'r neb y daet ato; a ceisiaŵ o'r neb pieufo yr ariant yr elŵ; nyny a dygŵedŵn, na dylir, onid ambod a'i dug ido; canys nid â sŵlt atan diebryd; ac ŵrt hyny, ni dyl namyn yr hyn â roes ar y lal.

O derbyd i dyn dybod yn trŵyded dyn aral, ac yscrubyl canto, neu â da aral; pan el ymtait ni dyl myned canto nac epil, na tail, na cludair, na dim, namyn cymaint ag â daet canto o byd; onid ambod a'i dug ido.

O derbyd dŵyn hŵe i dyn yn ledraŵ, a meitrin o honei epil can y dyn a'i dŵg, a gŵybod o'r percenaŵg yn le y bo, a ceisiaŵ ai hi ai hepil; nis dyl namyn hi ehun, o byd; ac oni byd, ni dyl dim; canys nid â sŵlt atan diebryd.

Pŵypynag â gŵrtoto iaŵn o acaŵs tebygu ei bod yn arclŵyd ar haŵl, a dylu holi pan myno; gater ido yntau peidiaŵ; ac o paid undyd a blŵdyd, bid ei haŵl yn haŵl tra blŵdyd; a hŵno ni dylir iaŵn byt am-tanei.

O derbyd i dyn dŵyn adgavael yn ancyv-reitiaŵl tra ei cevyn, a'r haŵl yn i'r; ev a dygŵedir, na dyl cyvrait nyŵ gŵnel, am yr hyn y gŵnaet ev ancyvrait am-tano ev ryad-merŵd tracevyn, a'r haŵl yn i'r mal cynt.

O derbyd i dyn myned yn mac, a cyn terfvyn yr haŵl ei myned yn clavgŵr, neu yn mynac, neu yn trŵyl, ni tylyco ev dylu ohano ateb; nyny a dygŵedŵn dylu ohano cygŵiraŵ â edeŵis tra bo byŵ. Ac un o'r leod ni dyl y mâb bod yn le y tâd:

sev acaŵs nas dyl; can nid edeŵis dim o'i da ido, nam ei gŵyls; ni dyl yntau sevyl trosto o dim, namyn ei egŵyls.

O derbyd i dyn holi cyn oed na coli na cafael, er hyny hyd ei oed ni derbyd ido.

O derbyd i dyn yn dydiau dydon na coli na cafael ni byd i'r hyny, oni byd dodi oed coli a cafael yndynt; ac os hyny â dodir, cŵbyl a colir; ac ymely am tir a daiar yn amserod y dylir eu carcaru.

O derbyd i morŵyn dygŵedŵd ar gŵr dŵyn trais y arnei, a'r gŵr yn gŵadu, a dygŵedŵd ohonei hitau yn ateb, Oni dygost ti trais y arnav mi, morŵyn gŵv mi etŵa; sev y barn y cyvrait ei hetryc; sev a'i hetryc yr edlig. O derbyd ido yntau ei cafael hi yn gŵraig, ni geil y lal ei gŵadu; yna taled y gŵr y dygŵaŵd hi arno ei treisiaŵ, ei cŵyl, a'i gŵynebgŵart idi hi, a'i hamgober i'ŵ harelŵd, y a'i dilysrŵyd. O derbyd ido yntau ei cafael hi yn morŵyn, bid hitau a braint morŵyn, ac na coled ei braint er hyny; nid amcen er ei provi.

O derbyd dŵyn trais i ar morŵyn, ac yn y trais hŵno cafael beiciogi, ac na gŵypo hitau pŵy y tâd, a'r arclŵyd yn mynu amgober, a hitau yn dygŵedŵd na dylir idi; canys trais a ducpŵd y arnei, ac na dylir i un gŵraig â dycer trais y arnei talu amgober; sev a dygŵed y cyvrait yna difodi yr amgober i'r arclŵyd; can ni galŵs ei cadŵ rac trais, ac ev yn dylu ei cadŵ. Cyd ampeuer hitau am hyny, ni cefir y centi namyn ei lŵ ehun ar bod yn gŵir â dygŵed. Sev y bernir mâb y ryŵ gŵraig hŵno ŵrt cenedyl ei mam ei braint yny gŵypo pŵy bo ei tâd.

O derbyd i gŵr dygŵedŵd bod gŵraig yn beiciaŵg, a'r gŵraig yn gŵadu, a'r gŵr yn adev, a'r arclŵyd yn mynu yr amgober, taled y gŵr y syd yn adev; can nid oes gŵad tros gŵaesav.

O derbyd damtŵg pet â gŵert arno o cyvrait, a bod yn mŵy y damtŵg no yr gŵert cyvrait; yr ynaid a dylant etryc ai cam y damtŵgŵyd; ac os cam, gŵneler arno cyvrait anudon: sev yŵ hyny naŵ ugaint camlŵrŵ, a'r eglŵys yn ei ol.

O derbyd i dyn gyru pet ar aral i creiriau, a gŵedi y gyr ei diheuraŵ, hŵnŵ a gelŵir yn cyvrait anudon; can ni geil na bo anudon y nail lŵ onadynt.

O derbyd i dyn gyru braŵ ar aral, ac o'r braŵ hŵnŵ coli ei enaid o'r dyn; etrycer o pa herŵd y gyrŵd y braŵ, ai yn herŵd braŵ, ai yn herŵd pet aral; ac os yn herŵd aral y byd marŵ, ni digŵygir; os herŵd y dyn â gorug y braŵ y coles y lal ei enaid, taler ei galanas.

Pôypynag a dyco creiriau i dadlau, ac eu ceisiað o'r plaid arall â oed yn erbyn y creiriau â daet canto ev; nyni a dygôedôn, na dylly ev y creiriau hyny yny darfo y dadlau hyny alan: cyfredin byd y creiriau i pað yn y maes.

Nid raid creiriau yn dadlau â gôneler y meôn mynôent, can yð plas y creiriau.

O derbyd bod cyvrait yn dadlau, ac na bo creiriau yn y maes; nyni a dygôedôn, na dyllyr oed i ceisiað y creiriau, namyn tra catôo yr ynad y braðdle, a hyny yn egôyls yr ynad.

O derbyd i ynad barnu cam, a'i ampeu amtanei, ac na cyndycier gôystyl yn ei erpyn cyn cyvodi o'i braðdle, onis myn, ni dylly ei cymryd byt ôedi hyny.

Tri eadarn byd, arclôyd, a drud, a di-

dym: sev acaðs yð, maen tros iaen yð arclôyd: sev yð drud, dyn ynbyd; ac ynbyd ni gelir cypel dim namyn ei egôyls: sev yð dyn didym, dyn heb da ido; ac ôrt hyny, ni gelir cypel da yn le ni bo.

Tair provedigaet â gelir ar anivel: un yð, pôypynag y lader ei ci; o dygôed ei bod yn bugeilei, ev a dylly ei provi; yr ail yð, o derbyd i dyn lad ci o acaðs ei bod yn cyndeiriaðg, a gôrtgôynebu ido o percen-aðg y ci, a dygôedôyd nad oed cyndeiriaðg, y dyn a'i ladaðd a dylly ei provi: sev mal y dylly; ei rygôeled ev yn ymlad â côn ac â dynion; neu ei rygôeled gôedi ryysu ei tavaðd; trydyd yð ei cyndevodig, o ledir, ev a dyllyr provi arno ei bod yn cyndevodig ar bratu dynion, neu ar gônentur cyvlavanau ereil.

Mae elle enheueret etelir sarhaet id heudin heruet eubrein canaheuer nam uret eneile Pan torer naut ebrenin sarhaet eu idau ahono atelir idau heruet iuerein. Aoes unlhe ebar no enad braut eniuaratdele niddeleher enustalau ac eef oes ene lbe emae naut taudaue enad anbraut. Mae elle etal estraun o alanas kemint abraut enelle enucier aralanas maab ad duco iuami kenedel aralle ikan eneb aueicus drostau Pa trie derin gôillt nidele neb eôllat heb kaniat ardir arall ac olletyr mae edial sef eu etri hene kicuaran acgaran ac erer sef euu edi al am bobun camlure ac ir neb bieufu êtir deugein. Aoes gurt teir punt oleddrat gandamtuc kefreisial arnau niddeleher na dirue na dihenid Mae edeu adeteleir iddale pale benac eker aetdunchet ereglues ac ena ihellhug mab doolef adiuco tat keflauan dorstau hunu eðe Bei darfei eillau pen den ac ef en kesku ac na ôetut mae edial adeleir am danau hun eð edial diru emlad ae sarhet irgur caguerht itrecullte sef eðhene pederarugent Aoes ungaet auo mue iuerht noffederarugent os gôaet kein deluat.

P R E F A C E

TO THE

TRANSLATION OF THE LAWS OF HOWEL DDA.

This Preface is taken almost entirely from the excellent Preface to the "*Ancient Laws and Institutes of Wales, &c., &c., &c., with an English translation of the Welsh text,*" by Mr. ANEURIN OWEN, of Eghryn, near Denbigh. "Printed by command of King William IV., under the direction of the Commissioners on the Public Records of the Kingdom." Permission was kindly granted to Mr. Gee by the Commissioners, in 1868, to publish Mr. Owen's translation of the "VENEDOTIAN CODE" in this edition of the *Myfyrian Archæology*.
Mr. Aneurin Owen was the son of Dr. WILLIAM OWEN FUGHE—one of the editors of this work.—ED.

In 1822, an address was presented to king George the Fourth by the House of Commons, representing "that the editions of the works of the ancient historians of Britain were incorrect, and defective: that many of their writings still remain in manuscript, and in some cases in a single copy only; and that an uniform and convenient edition of the whole, published under his majesty's royal sanction, would be an undertaking honourable to his majesty's reign, and conducive to the advancements of historical and constitutional knowledge;" and praying, that "his majesty would be graciously pleased to give such directions as his majesty in his wisdom might think fit for the publication of a complete edition of the ancient historians of the realm."

His majesty accordingly directed the then existing body of Commissioners on the Public Records to take steps for carrying into effect the recommendations of the address.

As a component part of the plan determined upon by the Commissioners, it was resolved to publish separately such documents as related solely to the Principality of Wales; and the conduct of this department was entrusted to the late Humphries Parry, Esquire, whose decease occurred before any progress had been made by him in the collection of the materials.

The task then devolved upon the present editor, accompanied with instructions to ascertain—what manuscripts remained,—which of them were available,—but, primarily, those treating upon the ancient Laws.

The mist of obscurity envelopes all accounts of the ancient institutions of the island of Britain. We know only that the British institutions resembled those of Gaul, and continued without innovation until the time when Claudius made considerable progress in the subjugation of the Britons, and introduced with the Roman arms the Roman jurisprudence. This must necessarily have exercised great influence in the amelioration of the island customs, and contributed to their assimilation with those of their continental rulers. In the southern districts the greatest impression was made, and the acceptance by Cogidubnus of the office of legate evinces the preponderance thus acquired, which must have been strengthened by the efforts of Hadrian and Caracalla to render the laws uniform throughout the vast extent of the Roman empire. After their departure, merciless inroads and devastations must have nearly obliterated the traces of civilization; various customs were locally established, and the reconstruction of legal ordinances from time to time was rendered imperative by the evils arising from strife and anarchy.

Little has descended to us of the usage in early ages: but the establishment of some system of administration of laws, not widely different from those attributed to Howel Dda, is attested by concessions of privileges,—one to the men of Arvon by Run, in the sixth century,—another, in imitation of the former, to the inhabitants of Powys by Cadwallon, in the seventh; while privileges consist of exemptions from the operation of particular laws found to have been in force, and embodied in the codes subsequently regulated at the great assembly at the White House.

About the commencement of the tenth century we find Howel Dda, or Howel the Good, a conspicuous king in South Wales, in the government of which he succeeded his father Cadell. He inherited from his mother Elen possessions in Powys, and his influence appears to have been powerful throughout North Wales.

To him are we indebted for the collections of laws which pass under the name of the Laws of Howel Dda, and which constitute the chief contents of this volume.

The measures he adopted for the amendment of the laws of Wales are briefly set out in the prefaces or prologues which commence the several versions of them printed in the following pages. Perceiving the laws and customs of the country to be violated with impunity, and to be falling into desuetude, he caused them to be examined, that so what was wholesome and beneficial might be retained, what was ambiguous might be expounded, and what was superfluous or prejudicial might be abrogated.

Having summoned the archbishop of Menevia, other bishops and the chief of the clergy, the nobles of Wales, and six persons (four laymen and two clerks) from each comot, to meet at a place called Y Ty

Gwyn ar Daf, or the White House on the river Tav¹, he repaired thither in person; and having spent all the Lent in prayer and fasting, he selected from the whole assembly twelve of the most experienced persons, and added to their number a clerk or doctor of laws, named Blegywryd. To these thirteen was confided the task of examining, retaining, expounding and abrogating.

The compilation of laws, which resulted from their labours, was, when completed, read through, allowed, and proclaimed; and Howel caused three copies of them to be written, one of which was to accompany the court for daily use, another was deposited in the court at Aberfraw, and a third at Dinevwr.

That nothing might be wanting to strengthen the observance of these laws, sentence of excommunication was denounced again st transgressors; and soon after Howel went to Rome, attended by the archbishop of St. David's, the bishops of Bangor and St. Asaph, and thirteen other personages. The laws were recited before the Pope, and confirmed by his authority; upon which Howel and his companions returned home.

This numerous convocation, consisting of about 170 prelates and of about 836 deputies from the comots, was convened to obtain the necessary information for the guidance of those intrusted with the compilation of the code. In the comots the lowest courts of judicature were held, and their proceedings might be more anomalous than those of the higher courts; and it was necessary, from the experience and information of the deputies, to ascertain their governing principles, what reforms were required, and in what manner they could be best effected. Subsequently Venedotia and Powys, on account of their local customs, which could not be abrogated, required one code, and South Wales and Gwent another, with suitable modifications adapted to each district.

It is not easy to reconcile the various dates assigned by commentators for the meeting of the congress at the White House. Camden and William Salisbury supposed it to be 914, in conformity with the manuscript preserved at Jesus College, Oxford. Spelman quotes a manuscript which fixes 926 as the date; but he prefers 940, the time assigned in the History of Wales; and to the latter opinion E. Llwyd subscribes. Taylor supposes that it was not held before 942. Dr. Wotton himself appears to have considered that these laws were instituted previous to the time that Howel succeeded to the sovereignty over all Wales. In Dr. Clarke's preface to Dr. Wotton's *Leges Wallicæ*, 943 is conjectured to have been the date, and is thus obtained:—It is recorded in Powell's edition of *Caradoc of Llancarvan* that Howel's Laws were enacted after Anlaf, king of the Danes, had embraced Christianity, and before the expulsion of the Danes from Northumberland. Now, according to the Saxon Chronicle, Edmund expelled the Danes in 944, which was the second year after Anlaf's baptism. Consequently the *mesne* period will be 943.

There appear to be no conclusive reasons adduced by the foregoing authorities for setting aside the accounts given in the earlier existing Chronicles relating to these occurrences. Some confusion arises from the events of a decade being detailed without intervening yearly dates, in some of the Manuscript Chronicles, which in others are supplied; but their relations are nearly uniform, and none of them assign so late a period as 940 for Howel's journey to Rome.² The arguments of the various writers on the subject, epitomised above, apply to the History of Wales by Powell, &c., in which information from other sources is interspersed in the text. The cause of the supremacy ascribed to Howel over Wales in the prefaces to the Laws has not been detailed; we are therefore ignorant of the extent of it, and the manner in which it was enforced. William of Malmesbury says,—“Æthelstanus Ludwalum, regem omnium Walensium, et Constantinum, regem Scottorum, cedere regnis compulit,”—which implies a supremacy to have been generally acknowledged. The Venedotian preface styles Howel Prince of all Cymru, or Wales; the Dimetian also has King of all Cymru; the Gwentian enumerates his territories as Cymru in its bounds, to wit, three-score and four cantrevs (corruptly, apparently, for one score) in South Wales, eighteen cantrevs of Gwynedd, three-score treva beyond the Cyrcell (constituting the cantrev of Maelienydd), and three-score trevs of Buallt (comprising the cantrev of Buallt). This excludes Gwent from being under his domination; yet Blegywryd, the scribe selected to arrange the laws, is in a Dimetian preface styled Arch-deacon of Llandav, and Morgeneu and Cyvnerth, the compilers of the Gwentian Code, are stated to have been present at the assembly.

So memorable an epoch could not well be greatly mis-stated in any accounts nearly cotemporaneous with the occurrence.

There is in the Harleian collection of the British Museum a manuscript, marked 3859, which has every appearance of having been written in Dimetia during the sway of Owain son of Howel Dda, or a transcript of one of that date. It contains, among other matter, a chronicle of events from A. D. 444 to A. D. 954, where the register terminates.

Howel's death, which occurred about 948, was greatly regretted by his people; to whom he had endeared himself by persevering in the same wise course, which had procured his elevation to sovereign power.

Subsequently Bleddyn, about 1080, made extensive innovations in the laws of the Northern portion of the Principality. He altered the quantities of land assigned to each at the various divisions among heirs. He remodelled the ordinances as to theft, by instituting full satisfaction instead of the fines obtaining in the time of Howel. So considerable were the alterations effected that litigants were allowed to choose by which institutions they would be judged; those of Bleddyn, or those of Howel. Grufudd ab Cynan shortly after reformed the canons which regulated the bards and minstrels, but is not said to have interfered with the law courts. Owen Gwynedd, his son, who succeeded about 1137, admitted the consecration of the bishops of St. Asaph by the archbishop of Canterbury. In South Wales, Rys, about the same period, with the consent of the country, increased the prices imposed upon cattle in the laws, and extended the valuations to animals upon which hitherto no legal price had been assessed. He also accepted the office of justiciary of South Wales from Henry II. After the death of Owen Gwynedd, his son David, who succeeded to his authority, studied to introduce the Norman laws, to which his connexion with the English court by his marriage with Emma, sister of Henry II., may have contributed. Under the remaining independent Welsh princes the assimilation of the jurisprudence of the two countries continued, and some causes in the reigns of John and Henry III., in which persons connected with the Principality were parties, were tried according to the Norman laws.

The duty of recording the struggles of the early inhabitants of Wales to live independently of the domination of the Romans, and in later times the successes and reverses attendant upon the endeavour to recover lost rights, or to retain the remnant of former dominion, the editor will leave to the historian of Wales.

¹ Near the site of Whitland Abbey, in Caermarthenshire. The White House derived its name from being constructed of white rods, and was a hunting lodge of Howel's.

² See the Manuscript Annals, and the Dimetian prefaces.

The annexation of Wales to England, as an integral part of the latter, in 1282, ensued upon the death of Llewelyn, its last king, in the reign of king Edward the First; and soon after various changes were produced in its laws and customs by the enactment of the Statute of Rothelan.

The VENEDOTIAN CODE, said to be the compilation of Iorwerth, son of Madog, son of Raawd, contains allusions to alterations of the laws of Howel Dda by Bleddyn, Prince of North Wales, about 1080. Moreover, as originally drawn, the laws of Howel were classified as the laws of the court, the laws of the country, and the administration of both; but as the line of demarcation between these classes is sometimes scarcely traceable, and as we find frequent interpolations, the relevancy of which to the context is not clear, we may unhesitatingly affirm that Howel's laws have undergone numerous amendments. In this Code are included local customs, such as privileges peculiar to Arvon; the nomination of judges exclusively by the prince; perpetual state of bondage of the villains; and other matters which a perusal of this code, in connexion with the explanation given in later laws, will exemplify.

There are several manuscripts of the VENEDOTIAN, or NORTH WALES CODE, of the Laws of Howel Dda, in existence. The copy from which the Welsh text which appears in this work was taken was at one time the property of a person in Llanfair Talhaiarn, in the County of Denbigh. It was afterwards deposited at the Welsh School in London, where it now remains. It is apparently a work translated about the middle of the thirteenth century. It was copied from another copy in the Hengwrt Collection, and which is attributed to the early part of the twelfth century. This latter copy is endorsed by Rt. Vaughan, "Llyvr du o Waen," (The Black Book of Chirk), probably from its being produced from thence.

The following pages contain a translation by Mr. Aneurin Owen of the latter copy of these Laws. A few differences appear between the Welsh text which is given in this edition, and the English translation which follows. In the Welsh text here given (page 973), there appears a paragraph which follows the heading "LLYMA Y DECREU CYVREITIAU Y GWLAD," (THE LAWS OF THE COUNTRY). There are several laws which are in the last pages, from the words, "O derbyd idyn ynbyd bratu dyn aral agaryv," to the end, neither of which appear in the Hengwrt copy, nor in Mr. Owen's translation. On the other hand, the Hengwrt copy contains a short preface, and "The law of the functions of a judge," which will be found immediately following BOOK III. in the translation, neither of which appear in the first edition of this work, as they were not in the copy from which it was taken. Mr. Owen, however, in his preface to his translation makes the following remarks upon this copy:—"This Manuscript is complete, with the exception of one leaf near the middle of the book, and has conveniently supplied the text where parts of the Hengwrt copy have been lost." Such being the case, the parts above referred to have been added to the Welsh text in this edition from the Hengwrt copy, as well as a few other paragraphs which appear in other parts of the text between brackets—the source from whence they are taken being acknowledged in a note at the foot of the column. This Welsh copy therefore in its present state now forms the most complete copy of these Laws.

In conclusion, I will quote the following remarks which Mr. Owen makes in his preface upon the orthography of the ancient Welsh Manuscripts, and upon the spirit of the Laws of Howel Dda:—

"Soon after, or about 1250, we find the letter *6* to have been introduced in lieu of *v*, *u*, or *w*, which generally obtained until about 160, when *w* again became prevalent; *f* and *v* were indiscriminately used until the letter *v* was represented by *f*, and *f* by *ff*, which continue to the present time. In the older manuscripts the radical letters only are generally given; the inflections, for which distinct characters are now in use, were implied by the reader's knowledge of the language. When the *6* became general, a more regular system becomes perceptible, although radical letters mostly obtain.

"To advert, even cursorily, to the leading topics which swell this volume would lead to exceeding the limits usually assigned to a preface. In justice, however, to that race whose spirits and whose laws have alike slumbered for so many ages, the editor cannot fail to observe, that the manner in which the exercise of sovereign power has been guarded and controlled; the careful distinction between the legislative and executive authority; the wise caution shown in confiding as little as possible to magisterial discretion; the exact delineation of the rights and duties of the governor and governed, husband and wife, parent and child, master and servant; the enlightened provision made for upholding the arts and sciences; the generous care testified for the ministers of religion; the esteem and privileges awarded to learned and scientific persons; the acquaintance with political institutions; the concern shown for the interests of commerce; the accurate definition of crimes and offences, and the just adaptation of penalties and punishments to them;—all these, and many more points, mingled, it is true, with many imperfections, evince a degree of refinement which would be matter of surprise for so early an age, did we not know that the primitive Britons had Roman preceptors, and that their institutes had been partially purified in the stream of time from the barbarism that has always distinguished the infancy of those states which have not been planted by a nation already civilized.

"Numerous Welsh terms have occurred, the full meaning of which it was difficult to convey in English, except in a circumlocutory way. Other words and phrases have been rendered into English, indeed, but the justness of the interpretation is not free from doubt. For the purpose of explaining the former, and to afford the Welsh linguist an opportunity to examine the latter, a short GLOSSARY has been added."

This Glossary will be found immediately after the translation.

THE EDITOR.

THE
LAWS OF HOWEL DDA,

ACCORDING TO

THE 'VENEDOTIAN CODE.

P R E F A C E.

HOWEL the Good, the son of Cadell, prince of all^b 'Cymru,' seeing the 'Cymry' perverting the laws, summoned to him six men, from each 'cymwd' in the principality, the wisest in his dominion, to the 'White House on the Taw; four of them laics, and two clerks. The clerks were summoned lest the laics should ordain any thing contrary to the holy scripture. The time when they assembled together was Lent, and the reason they assembled in Lent was, because every one should be pure at that holy time, and should do no wrong at a time of purity. And with mutual counsel and deliberation the wise men there assembled examined the ancient laws; some of which they suffered to continue unaltered, some they amended, others they entirely abrogated; and some new laws they enacted.

And after promulgating the laws which they had decided to establish, Howel sanctioned them with his authority, and strictly commanded them to be scrupulously observed. And Howel and the wise men who were with him denounced their malediction, and that of all the Cymry, upon him who should not obey the laws: and they denounced their malediction upon the judge who might undertake a judicial function, and upon the^c lord who might confer it upon him, without knowing the 'three columns of law, and the worth of wild and tame animals; and every thing pertaining to them necessary and customary in a community

BOOK THE FIRST.

[THE LAWS OF THE COURT.]

[I. Of the officers of the court.]

1. He began with the court; and appointed twenty-four servants in the court; namely,

^a Gwynedd, or Venedotia, contained the greater part of what is now called North Wales.

^b 'Cymru' signifies Wales, and 'Cymry' the Welsh nation.

^c 'Cymwd' is a territorial division, of which two generally form a 'cantrev,' though it sometimes contains more. ^d The White House stood near the site of Whitland Abbey in Caermarthenshire.

^e The superior chief of a district.

^f Which in Book III., are described to be such as relate to murder, arson, and theft.

1. Chief of the household.
2. Priest of the household.
3. Steward.
4. Chief falconer.
5. Judge of the court.
6. Chief groom.
7. Page of the chamber.
8. Bard of the household.
9. Silentiary.
10. Chief huntsman
11. Mead brewer.
12. Mediciner.
13. Butler.
14. Door-ward.
15. Cook.
16. Candle-bearer.

2. These are the officers of the queen.

1. Steward to the queen.
2. Priest to the queen.
3. Chief groom to the queen.
4. Page of the chamber to the queen.
5. Handmaid to the queen.
6. Door-ward to the queen.
7. Cook to the queen.
8. Candle-bearer to the queen.

3. The officers whom we have enumerated above are last at table.

4. Three times in the year the above twenty-four officers are entitled to receive, according to law, their woollen garments from the king, and their linen garments from the queen; namely, at Christmas, Easter, and Whitsuntide.

5. The king is to give the queen a third of the produce of his landed property; and in like manner the servants of the king are to give a third to the servants of the queen.

[II. Of the king.]

1. The 'worth' of the king is his 'saraad' three-fold.

2. In three ways saraad is done to the king: one is, by the violation of his protection, when he shall give protection to any one and he is killed: another is, when two kings meet

'Worth' is used, in the laws, for the mulct payable on the violent death of a person or for bodily injuries inflicted upon him: the amount was regulated by the magnitude of the injury and condition in life of the sufferer.

^b 'Saraad' is 'injury,' and in a secondary sense, as in this place, the fine due for injuring a person.

together upon their common boundary for a conference, and in the presence of the two kings, and of the two hosts, a man belonging to the one kills a man belonging to the other: the third is, the seduction of his wife; the saraad for which shall be augmented by a half.

3. The saraad of the king of ^a Aberfraw is to be paid thus: an hundred cows for each ^b cantref' in his dominion, and a white bull with red ears to every hundred cows; and a rod of gold equal in length to himself, and as thick as his little finger; and a plate of gold as broad as his face, and as thick as the nail of a ploughman who has been a ploughman for seven years. Gold is paid only to the king of Aberfraw.

III. [Of the queen.]

1. In three ways saraad is done to the queen: one is, by violating the protection which she may give; another is, by striking her with any thing; a third is, by snatching any thing out of her hand: and the saraad paid to her is one third of the saraad of the king; and that without gold and without silver.

IV. [Of the king's retinue.]

1. The king is to have thirty-six horsemen in attendance; that is, the twenty-four officers, and the twelve ^c 'gwestai,' besides his household, and his ^d 'gwyrdä,' his servants, his minstrels, and his almsmen; and these are called the king's train.

V. [Of the edling.]

1. The heir apparent, that is, the 'edling,' is he who is to reign after the king; and he is to be the most honourable in the palace after the king and queen.

2. He ought to be son or nephew to the king.

3. His seat in the palace is between the ^e 'osb' and the chief falconer; the sixth man at mess with the king.

4. His lodging is in the hall; and the ^f 'youths' along with him; and the woodman, to light the fire, and to shut the doors.

5. His allowance of meat and drink is without measure; and all his expenditure is to be defrayed from the king's coffers; as, for his bride and his horses, his dogs, his rings, and his ornaments; his arms likewise are supplied by the king; but he is not to part with any of these, without the permission of the king. When the edling dies, he is to leave his horses and his dogs to the king, for that is the only ^g 'ebediw' he is to render: and the reason why he ought to render no other, is, because he is a near relation of the king. The king's near relations are his sons, his nephews, and his first cousins. Some say that every one of these is an edling; others say, that no one is an edling, except that person to whom the king shall give hope of succession and designation.

6. He is the third person who is to preside

Aberfraw: now a village, is on the W. coast of Anglesey.

^b 'Cantref' literally 'a hundred townships,' a territorial division of which Wales contained about fifty-five.

^c 'Guests' by the number twelve being specified, probably the persons who brought the 'gwestra,' or 'entertainment dues,' from each 'maenol,' or 'manor,' to the lord.

^d 'Good men,' or persons above the state of villenage.

^e 'Osob' hospes—apparently signifies a visitor.

^f 'Youths' the sons of tenants holding under a lord, who, at the age of fourteen, were at his disposal.

^g A render in the nature of an heriot.

at the banquet in the palace; and the servants are to wait upon him as though in presence of the king.

7. He is not to go away from the king for a single night, if it be his will.

8. The worth of the edling is a third of the worth of the king.

9. His saraad is a third of the saraad of the king, without gold.

10. The ^h 'protection' of the edling is, to convey a person offending to a place of security.

11. The provender of his horse is without measure. His dogs are of the same worth as the dogs of the king.

12. The edling, and those whom we have above mentioned, shall possess that privilege until they obtain land: after that, their privilege shall be identified with the privilege of the land they obtain, except they obtain land in villenage; in that case the privilege of the land shall augment until it become free.

13. No person has claim upon him, at the three principal festivals, for his clothes: they are to be disposed of in such manner as the king may please. No servant has a claim upon him for service; for he is to be served gratuitously.

VI. [Of appropriate places.]

1. There are fourteen persons who sit on chairs in the palace; four of them in the lower portion, and ten in the upper portion. The first is the king; he is to sit next the screen: next to him the ⁱ 'canghellor;' then the ^j 'osb;' then the edling; then the chief falconer; the foot-holder on the side opposite to the king's dish; and the mediciner, at the base of the pillar opposite to him, on the other side of the fire. Next to the other screen, the priest of the household, to bless the food and chaunt the ^k 'Pater;' the silentiary is to strike the pillar above his head: next to him the judge of the court; next to him the chaired bard; the smith of the court on the end of the bench, before the priest. The chief of the household is to sit at the lower end of the hall, with his left hand to the front door; and those he may choose of the household with him; and the rest on the other side of the door. The bard of the household is to sit on one hand of the chief of the household; the chief groom next to the king, separated by the screen; and the chief huntsman next to the priest of the household, separated by the screen.

VII. [Of the chief of the household.]

1. The chief of the household is to be a son of the king, or his nephew, or one of rank competent to become a chief of the household. An ^l 'uchelwr' cannot become a chief of the household; and the reason why he cannot is, because the privilege of the chief of the household is identified with that of the king, which is not the case with an uchelwr. On that account the

^m 'Protection,' implies a power of granting temporary asylum, incidental to the officers of the palace, but limited by the rank of the person affording it.

ⁿ The hall, it would appear, contained six pillars for the support of the roof: the fire-place occupied a space between two of these pillars, and screens, which extended from these pillars to the side walls, divided the hall into two parts; in the dais, or upper portion, the king and nine of his officers were seated, in the nether portion were allotted seats for the other four officers, and places for the rest of the household.

^o An officer in each comot, attendant upon the king when in his district.

^p Literally, a 'high-man.'

men of 'Gwynedd' take away the chief of the household from the number of the twenty-four officers below the steward.

2. His worth is one-third of that of the king.

3. His saraad is one-third of the saraad of the king, excepting the gold.

4. His protection is, to convey an offender to a place of security.

5. His seat in the palace is with his left hand to the door of the hall.

6. He is to place the harp in the hands of the bard of the household on the three principal festivals.

7. His lodging is, the largest and more central house in the town, and with him such as he may please of the household; the rest around his lodging, so as to be at hand to minister to his service.

8. He is to have the second most honourable mess in the palace; and that next after the king.

9. His allowance is three messes and three hornfuls of the best liquor that may be in the palace.

10. If any act be done below the "entrance for which a 'd'irwy' is paid, he claims a third of it. And if any person commit an offence above the entrance, and shall be seized in his flight by himself, or by any of the household, the chief of the household is to have a third of his dirwy.

11. He is to have the garment of the king at the three principal festivals; and his horses at all times, and his dogs, his hawks, and his arms; and his dogs and his hawks are of the same worth as those of the king; and two shares of provender for his horse; and his linen clothing from the queen, and his woollen clothing from the king; and four horse-shoes, with their complement of nails, once a year from the smith of the palace.

12. He is to have a gift of three pounds yearly from the king, and twenty pence out of every pound received by the king for suits respecting landed property; and twenty-four pence from each man of the household the first year he shall ride on horseback.

13. Should any one of the household withdraw from the king in consequence of anger, the chief of the household is to invite him to his table, and reconcile him to the king.

14. When it may be necessary for the household to go to foray, or upon any other service, he is to select such as he may please to accompany him, and he is not to be disobeyed.

15. He is to occupy the hall in the absence of the king; and the servants are to attend upon him like as upon the king.

16. The household are not to give away their clothes but with the permission of the chief of the household.

17. He is to be at their head in every place, that they may do nothing but with his advice.

18. He is intitled to two men's portion of the

*An entrance into the hall is here alluded to, which admitted of a passage, through the side wall, to that part where the screens and fire-place divided the hall into two portions; consequently offences committed 'below the entrance' occurred in that part where the chief of the household was assigned a place; 'above the entrance' was the station occupied by the king, and his principal officers.

^bA 'dirwy' fine, in general, was twelve kine, or three pounds, which was the amount exacted from those who were amenable to the law without the palace; but for offences within the king's palace this fine was doubled.

spoils acquired out of the country; and of the king's third he is to have a third. He is the third person who is to have a third with the king: the other two are the queen and the chief falconer.

19. He is to have three hornfuls of liquor; one from the king, the second from the queen, and the third from the steward: and these form his allowance.

20. He is to have a song from the bard of the household whenever he may desire it.

21. He is to have medicaments from the mediciner of the household, who is to receive nothing from him except his bloody clothes, unless it be for one of the three dangerous wounds: these are, a stroke on the head penetrating to the brain; a stroke in the body penetrating to the bowels; or the breaking of one of the four limbs.

22. He is to have a progress assigned by the king, after separating from him at Christmas, himself and the household. The household is to consist of three parties: the elder party, the middle party, and the younger party; and alternately he is to be with each: and the party he is with is to choose its house. And so long as he shall be on that progress he is to have servants, a door-ward, and a cook, and servants of the table. And these are to have the skins of the animals which are slaughtered; and the cooks are to have the tallow, the fragments, and the entrails. After that progress is finished, he is to return to the king, and remain with him to the end of the year; and he is not to leave him except upon his service: and the reason is this, because the household is the third indispensable about the king: the other two are the priest of the household, and the judge of the court.

23. When the chief of the household shall die, the king is to have his horse, his arms, his dogs, and his hawk; and these are in lieu of his ebediw; for no ebediw is payable from a near relation of the king except his harness.

VIII. [Of the priest of the household.]

1. The second is the priest of the household.

2. He is to have his land free; his clothing three times in the year; and his horse in attendance; and his linen clothing from the queen, and his woollen clothing from the king.

3. His place in the hall is opposite to the king, on the opposite side of the fire, next to the screen, to say grace, and to chaunt the 'Pater.'

4. His lodging is in the house of the 'chaplain, and the clerks with him.

5. His saraad is according to the decision of the synod.

6. His allowance is a mess of meat, with a hornfull of liquor.

7. He is entitled to an offering from the king, and from every one to whom the king shall give an offering at the three principal festivals.

8. He is to have a third of the king's tithes.

9. He is to have the tithe of the household, and he is entitled to their 'daered.'

10. He is to have four pence fee for every

*The word 'clochydd,' literally, 'bellman,' at the present denotes a parish clerk; it is here rendered 'chaplain,' because two ancient Latin mss. have 'domus capellani,' and some Welsh mss. have 'caplan.'

^dPerhaps 'mortuary.'

patent seal that is given respecting landed property, and other important transactions.

11. He is entitled to a daily offering from the king at mass, and the offering of all the servants: 'also a third of their 'gweini,' and the two parts from the place whence they originate. And in every thing pertaining to the court from all persons, he is intitled to a third of their service.

12. He is to have the dress worn by the king during Lent.

13. He is to be constantly with the king, for he is the third indispensable person.

14. He is to have a fresh horse, when necessary, from the king.

15. The bishop is not to present any one to the king's chapels, without the permission of the priest of the household, except by the advice of the king.

IX. [Of the steward.]

1. The third is the steward.

2. He is to have his land free; his horse in attendance; and his clothing three times in the year, like the rest; that is, his woollen clothing from the king, and his linen clothing from the queen.

3. His worth is nine score and nine kine ^b augmented.

4. His saraad is nine kine and nine score of silver.

5. He is to have the garments of the chief of the household at the three principal festivals.

6. He is to apportion the lodgings; his own the nearest to the palace, and all the servants with him.

7. He is the chief over all the servants.

8. He is to have twenty-four pence from each servant, when an office is given to him.

9. The skins of the cattle which are slaughtered in the kitchen go to the servants and the steward; to the steward two shares of them; the cattle of the 'land maer' excepted.

10. To the cook and the steward belong the skins of the smaller animals, such as sheep, lambs, kids, roebucks, fawns, and every small animal that is brought into the kitchen with its skin on, even to the smallesteel.

11. He is to have ten pence of every pound which the king receives for causes respecting landed property.

12. He is to have a third of the dirwy and a 'camlwrw' of the servants.

13. He is to have a third of the dirwy and camlwrw for an offence committed above the entrance.

14. If a person shall have committed an offence in the nether division of the hall, and flee to the higher division, and is there seized before he has obtained protection, the steward is to have a third of his dirwy.

15. His protection is, to convey an offender

^a This appears to signify that the priest of the household had a third of the servants' 'gweini' or 'dues,' and the priest resident where the servants' revenues originated the other two thirds.

^b The payment for fines, in certain cases, underwent an augmentation; this, in some instances, was threefold; the first augmentation was an addition to the fine of one third of the original mulct, the second an addition of one third of the prior combined sum; the third, a similar augmentation of the last mulct.

^c The 'land maer' was an officer who superintended the 'maer-trev' or demesne land of the king.

^d A 'camlwrw' was a fine of three kine, or nine score pence.

to the chief of the household; and he, to a place of security.

16. Others say that this is his protection: from the time he shall commence officiating, until the last person goes to sleep, to convey him who commits an offence to a place of security.

17. The steward is always to have the care of the victuals in the kitchen, and of the liquor in the mead cellar.

18. The steward is to serve six persons with food and liquor, and the seventh with liquor. These are the king, his 'henaiv,' his guest, his edling, his chief falconer, his foot-holder; and the chief groom, the seventh, with liquor; for though he is not to eat with them, he is to drink with them.

19. He is to proclaim protection, and attest the liquors; and whoever shall violate the protection he shall proclaim is not entitled to any protection.

20. He is to have two shares of provender for his horse; and four shoes, with their complement of nails, once a year, from the smith of the palace.

21. He is to have a male hawk from the chief falconer every feast of St. Michael.

22. He is to have from the huntsmen, from the middle of February to the end of the spring, the skin of a hind, when they will; from thence to the middle of October, the skin of a hart: for during those times they are hunted.

23. He is to take care of the king's share of the spoil which is brought from a border country, until the king may wish to make use of it: and when the king selects his third, the steward is to choose whichever steer he will from the king's third.

24. The steward is to swear for the king.

25. The steward is to apportion the supper silver. The 'supper silver' is thus divided: the supper silver is twenty-four pence from every feast in which mead is drank; of these sixteen belong to the servants of the king, and eight to the servants of the queen. Of the sixteen which the king's servants receive, eight go to the steward and the cooks: the steward is to have two shares, and the cooks one; four pence to the servants of the chambers, and two pence to the door-ward of the hall, one penny to the door-ward of the chamber, and one penny to the candle-bearer. Of the eight which pertain to the chamber, four pence go to the steward and the cooks, of which the steward has two shares: one penny to the page of the chamber, one penny to the handmaid, one penny to the door-ward, and one penny to the candle-bearer.

X. [Of the chief falconer.]

1. The fourth is the chief falconer

2. He is to have his horse in attendance; and his clothing three times in the year; his woollen clothing from the king, and his linen clothing from the queen; and his land free.

3. His place in the palace is that of the fourth man from the king, at mess with him.

4. His lodging is the king's barn, lest smoke should affect his birds.

5. He is to bring a vessel to the palace, to

^e 'Elder.' The chief men who assisted in trying causes were styled elders; of whom the king chose one to sit near him.

^f A payment of twenty-four pence for each free maenol.

hold his liquor; for he ought only to quench his thirst while in the palace, lest his birds should be injured by neglect.

6. He is to have a hand-breadth of wax candle from the steward, feeding his birds and making his bed.

7. He is not to pay silver to the chief groom, for the king serves him on three occasions, when he flies his hawk, by holding his horse: the time he is to hold his horse is, when he alights, and when he mounts to hold the stirrup; and to hold his horse while he performs his necessary duty.

8. He is to have the hearts and lungs of the wild animals killed in the kitchen, to feed his hawks.

9. He is to have a crone, or four pence, from the king's villains. Once a year he is to have a progress among the villains.

10. He is to have a third of the dirwy of the falconers, and the "amobyrr" of their daughters.

11. He is to have the skin of a hart in autumn, and the skin of a hind in the spring, to make gloves for bearing his hawks, and for making jesses.

12. He is to be honoured with three presents the day his hawk shall kill one of the three birds; a bittern, a heron, or a crane.

13. He is to have the mantle in which the king shall ride, at the three principal festivals.

14. His protection is, unto the queen. Others say, that it is unto the farthest place where he shall fly his hawk at a bird.

15. He is to have the male hawks, and the nests of the falcons and of the sparrow-hawks, that are on the king's demesne.

16. From the time he shall place his hawk in the mew until he shall take it out, he is not to answer any claim, except it be to one of his fellow officers.

17. His saraad is six kine, and six score of silver, subject to augmentation.

18. His worth is six score and six kine, to be augmented.

XI. [*Of the judge of the court.*]

1. The fifth is the judge of the court.

2. He is to have his land free; and his horse in attendance; and his linen clothing from the queen, and his woollen clothing from the king.

3. His place is opposite to the king, on the other side of the fire, next to the priest of the household.

4. His lodging is the chamber in which the king sleeps: he is to have a pillow and bed-linen from the queen, and the cushion whereon the king sits, during the day, shall be under his head at night. Others say that he is not to lodge out of the hall.

5. His horse is to be between the king's horse and the wall, and is to have two shares of provender.

6. He is to have a "throw-board" of the bone of a sea-animal from the king, and a gold ring from the queen, and another from the bard of the household; and these trinkets he is neither to sell nor give away whilst he lives.

7. He is to have one man's share with the servants.

* Amobyrr, or 'maiden fee,' payable to the lord on the marriage of a female.

b The game of throw-board was played with a black king and eight black men against sixteen white men.

8. He is to have from the chief groom his horse, complete from the first nail to the last, and saddled, and brought to him when he rides.

9. The porter is to open the great gate for him when coming to the palace, both in going in and out: and he is never to let him through the wicket, either in going or coming.

10. He is to have one man's share of the groom's silver.

11. He is to have from the spoil made by the household of the king in a border-country, after the king has had his third, the ox he may choose.

12. He is to have for all causes of landed property twenty-four pence, between him and the other judges, of which two shares belong to him.

13. He is to administer justice to the court, the household, and to whoever pertains to them, without fee.

14. He is to have a trained sparrow-hawk, or a male hawk, from the chief falconer.

15. He is the third indispensable man to the king.

16. He is to have twenty-four pence from every judge whom he may examine: and where he may administer justice in conjunction with other judges, he is to have the share of two men.

17. His protection is into the queen. Whoever may apply to him for protection shall obtain it, from the time he shall commence the summary of the first cause, until he shall finish the last for that day.

18. If a man enter into mutual pledges with the judge of the court, or with another judge; if that person can prove that the judge has pronounced a wrong sentence, let the judge lose his tongue, or otherwise let him redeem it of the king for its legal worth: but if the judge shall be in the right, let the party pay him his saraad.

19. His saraad is six kine and six score of silver, to be augmented.

20. His worth is six score and six kine, to be augmented.

XII. [*Of the chief groom.*]

1. The sixth is the chief groom.

2. He is to have his land free; and his linen clothing from the queen, and his woollen clothing from the king; and his horse in attendance.

3. His seat is on the other side of the screen, next to the king.

4. His lodging is the house nearest to the barn, as his duty is to distribute the provender.

5. He is to have two shares of provender for his horse.

6. He is to have four pence for every horse which the king may give, except from three persons; these are, the bishop, the chief falconer, and the jester. The reason he receives nothing from the bishop is, because he is the king's confessor, to whom the king is to rise and to sit down after him, and to hold his sleeves whilst he shall wash himself: the reason he receives nothing from the chief falconer is, because the king is to serve him on the three privileged occasions: the reason he receives nothing from the jester is, because he is to tie the halter, which is on the horse's head given to him, around his testicles, as he goes from the

palace: for these reasons they are not to pay the grooms silver.

7. He and the other grooms are to have the wild colts, up to two years old, from the king's third of the spoil.

8. He is entitled to the king's rain-caps, his old saddles of unpainted wood, his old cast-off bridles, and his old cast-off spurs.

9. He is to carry the arms of the king.

10. He is to have an ox hide in winter, and a cow hide in summer, from the steward, to make halters.

11. No one is to have any of the lees, but the chief groom is to have a hand-breadth between liquor and lees.

12. *Skins to make halters.

13. He is to have the legs of the cattle slaughtered in the kitchen.

14. His protection is, during a course of the swiftest horse at the court of the king.

15. He is to have a third of the dirwy and camlwrw imposed upon the grooms, and the amobyr of their daughters.

16. He is to have a hornful of liquor from the king, another from the queen, and another from the steward, and these are to be his allowance, with a mess of meat.

17. His saraad is six kine, and six score of silver.

18. His worth is six score and six kine, to be augmented: and his saraad is to be augmented.

XIII. [*Of the page of the chamber.*]

1. The seventh is the page of the chamber.

2. He is to have his land free; and his horse in attendance; and his linen clothing from the queen, and his woollen clothing from the king.

3. His lodging is to be in the chamber wherein the king sleeps.

4. He is to take care of the chamber, make the king's bed, and carry his messages between the hall and the chamber.

5. He is to have one man's share of the supper silver.

6. He is to have the king's old bedclothes.

7. He is to eat in the chamber.

8. He is always to act as cupbearer to the king, except at the three principal festivals.

9. His protection is, from the time one goes to get a burden of straw to put under the king, and upon his return make his bed, and spread the clothes thereon at night, until he shall take them off on the morrow, to convey away an offender, without pursuit, without opposition.

10. To him belongs the custody of the king's treasure; that is, his vessels, his horns, and his rings; and he is to be punished for what he may lose.

11. His saraad is six kine, and six score of silver.

12. His worth is six score kine and six kine, to be augmented.

XIV. [*Of the bard of the household, his privilege, his office, and his duty, this treats.*]

1. The eighth is the bard of the household.

2. He is to have his land free; and his horse in attendance; and his linen clothing from the queen, and his woollen clothing from the king.

*The section in A. and E. is evidently a misposition of the letter part of section x.

3. He is to sit next the chief of the household, at the three principal festivals, who is to place the harp in his hand.

4. He is to have the clothes of the steward, at the three principal festivals.

5. When a song is desired, the chaired bard is to begin; the first song of God, and the second of the king who shall own the palace; or, if there be none, let him sing of another king. After the chaired bard, the bard of the household is to sing three songs, on various subjects.

6. If the queen desire a song, let the bard of the household go to sing to her without limitation, in a low voice, so that the hall may not be disturbed by him.

7. He is to have a cow, or an ox, from the booty obtained by the household from a border-country, after a third has gone to the king; and he is, when they share the spoil, to sing the 'Monarchy of Britain' to them.

8. He is to have a throw-board, of the bone of a sea animal from the king, and a gold ring from the queen.

9. His lodging is with the chief of the household.

10. His protection is, to convey an offender to the chief of the household. Others say, it is from the first song to the last.

11. When he shall go with other bards, he is to have the share of two.

12. His saraad is six kine, and six score of silver.

13. His worth is six score and six kine, to be augmented once.

XV. [*Of the silentiary, his office, his privilege, and his duty, this treats.*]

1. The ninth is the silentiary.

2. He is to have his land free; and his horse in attendance; and his linen clothing from the queen, and his woollen clothing from the king.

3. He is to have the share of one man from the servants.

4. He is to have four pence for every cow which comes as a dirwy from any one pertaining to the palace.

5. He is to superintend the meat and drink, under the steward.

6. He is to serve, and keep silence, and strike the pillar above the head of the priest of the household.

7. He is to perform his duty in the service of the king although absent.

8. He is to have sixty pence from every land maer when he becomes maer.

9. From the time that one maer is displaced, until another is appointed, he is to take charge of the palace.

10. He is to look after the furniture, and the property of the king in the palace, from the time that the person who is maer departs until another come.

11. He is to collect the king's 'tunc.^b

12. His lodging is with the steward.

13. His protection is, from his first proclamation of silence unto the last, to convey away an offender.

14. His saraad is six kine, and six score of silver, to be augmented.

15. His worth is six score and six kine, to be augmented once.

^bA payment of one pound from each free maenol.

XVI. [*Of the chief huntsman, his office, his privilege, and his duty, this treats.*]

1. The tenth is the chief huntsman.
2. He is to have his land free; and his horse in attendance; and his linen clothing from the queen, and his woollen clothing from the king.
3. His seat in the palace is on the other side of the screen, next to the priest of the household, and the huntsmen with him.
4. His lodging is in the kiln.
5. His allowance is three hornsfull of liquor, and a mess of meat; one of the hornsfull of liquor from the king, another from the queen, and the third from the chief of the household.
6. He is to have a third of the dirwy of the huntsmen, and the amoby of their daughters.
7. He is to have twenty-four pence from every one of the huntsmen when office is given to him.
8. He is to be from Christmas until the month of February with the king, when he shall desire it: and from the first week of the month of February he is to take his dogs, his horns, and his leashes, and go to hunt the hinds; and his horn is to be of the buffalo, and its worth is a pound. And from that time to the feast of St. John, at midsummer, he is to hunt the hinds; and during that time he is not to answer any one in any claim upon him, unless it be one of his fellow officers: and some say that he is only to swear by his horn and his leashes.
9. He is to have the skin of an ox, in winter, to make leashes; and the skin of a cow, in summer to make boots.
10. On the morrow after the feast of St. John, at midsummer, he is to go to hunt stags: and unless he be taken before he has risen from his bed and put on his boots, he is not obliged to answer any one who may have a claim upon him. From that time to the calends of winter there are twelve lawful pieces in the harts; and for that reason they are to be hunted until the calends of winter. And the ninth day of the calends of winter he ought to go to hunt wild swine; and from that time he is to hunt them until the calends of November: and during that time he is not to answer any one's claim, unless it be to one of his fellow officers, and that to the calends of the month of November, when the wild swine are hunted, if he be cited before he puts on his boots.
11. And on the calends of November he is to share the skins, and pay all his fellow officers who have a right to a share: and then answer. And after that, the skins are to be divided into two portions and a third; the two portions to the huntsmen, and the third to the king. Of the two portions of the huntsmen, the huntsmen with the covert hounds are to have two shares, and the huntsmen with the greyhounds one share. And the chief huntsman is to have two shares of the skins from the huntsmen with the covert hounds, and two shares from the huntsmen with the greyhounds. And from the king's third of the skins he is to have a third: and he is the third man who shares in the king's third. After all this is completed, the chief huntsman is to show the dogs, his skins, the horns, and the leashes to the king; and after he has shown them, he takes his progress among

* All the MSS. here err apparently in reading November in place of December.

the king's villains; and from that time unto Christmas they are to be on the progress: at Christmas they must return to the king, to take their privilege and seat in the palace.

12. The dogs of the chief huntsman are of like worth with those of the king.

13. Whoever shall have anything to share with the king, whether he be the chief huntsman or another; that person is to divide and the king is to choose.

14. The protection of the chief huntsman is, to convey an offender so far, that the sound of his horn can scarcely be heard.

15. His saraad is six kine, and six score of silver, to be augmented once.

16. His worth is six score and six kine to be augmented once.

XVII. [*Of the mead brewer, his office, his privilege, and his duty, this treats.*]

1. The eleventh is the mead brewer.

2. He is to have his land free; his horse in attendance; and his linen clothing from the queen, and his woollen clothing from the king; and that at the three principal festivals.

3. He has no appointed seat in the palace.

4. His lodging is in the hall, with the steward.

5. His protection is, from the time he shall begin to make a vat of mead until he shall tie the covering over it, to convey away an offender.

6. He is entitled to the covering of the mead vat, or four pence; and that at the option of him who may own the feast.

7. He is to have a third of the wax, or four pence in lieu of it, from the steward, or buskins to the value of four pence. The wax of the feast is divided as follows: to the mead brewer in the first place a third; and the two parts are to be divided into three, one third to the chamber, and two thirds to the hall.

8. His saraad is six kine, and six score of silver, to be augmented once.

9. His worth is six score and six kine to be augmented once.

XVIII. [*Of the mediciner of the household, his office, his privilege, and his duty, this treats.*]

1. The twelfth is the mediciner of the household.

2. He is to have his land free; his horse in attendance; and his linen clothing from the queen, and his woollen clothing from the king.

3. His seat in the hall within the palace is at the base of the pillar to which the screen is attached, near which the king sits.

4. His lodging is with the chief of the household.

5. His protection is, from the time the king shall command him to visit a wounded or sick person, whether the person be in the palace or out of it, until he quit him, to convey away an offender.

6. He is to administer medicine gratuitously to all within the palace, and to the chief of the household; and he is to have nothing from them except their bloody clothes, unless it be for one of the three dangerous wounds, as mentioned before; these are, a stroke on the head unto the brain, a stroke in the body unto the bowels, and the breaking of one of the four limbs. For every one of these three dangerous wounds the mediciner is to have nine score

pence and his food, or one pound without his food, and also the bloody clothes.

7. The mediciner is to have, when he shall apply a tent, twenty-four pence.

8. For an application of red ointment, twelve pence.

9. For an application of herbs to a swelling, four legal pence.

10. For letting blood, four pence.

11. His food daily is worth one penny half-penny.

12. His light every night is worth one legal penny.

13. The worth of a medical pan is one penny.

14. The mediciner is to take an indemnification from the kindred of the wounded person, in case he die from the remedy he may use: and if he do not take it, let him answer for the deed.

15. He is to accompany the armies.

16. He is never to leave the palace, but with the king's permission.

17. His saraad is six kine, and six score of silver, to be augmented.

18. His worth is six score and six kine, to be augmented.

XIX. [Of the butler.]

1. The thirteenth is the butler.

2. He is to have his land free; and his linen from the queen, and his woollen clothing from the king; and his horse in attendance.

3. He is to have one share of the supper silver.

4. He is to take care of the mead cellar, and of the vessels, and to keep the keys.

5. He is to have the covering of the mead vat, or four pence, at the option of the master of the feast.

6. He is to have liquor from every feast where mead is used.

7. He is to serve the liquor, and give to every one alike.

8. He is to supply the mead cellar, and every thing in it.

9. The lawful measure of liquor is, the fill of the vessels which are used of ale, their half of bragot, and their third of mead.

10. He is to eat with the servants.

11. His lodging is with the steward.

12. His protection is, from the time he shall begin to put a vessel into the liquor until the computation shall cease for that night, to convey away an offender.

13. He is to have his light without measure, from the steward, for his service.

14. His saraad is six kine, and six score of silver, to be augmented.

15. His worth is six score and six kine, to be augmented.

XX. [Of the door-ward.]

1. The fourteenth is the door-ward.

2. He is to have his land free; his horse in attendance; and his linen clothing from the queen, and his woollen clothing from the king.

3. He is to have one share of the supper silver.

4. He is to have lawful liquor.

5. He is to carry all messages which are told him, from the gate to the hall, or to any other place where the king may be.

6. He is to have the clothes of the bard of the household at the three principal festivals.

7. He is to lodge with the porter.

8. He is to eat with the servants.

9. He ought to know all the officers of the court, that he may not stop them on their passage at the gate; and if he should stop any of them, let him pay a camlwrw to the king; and, if it should be one of the chief officers, let him pay him his 'gwynebwarth': if it should be one of the others four legal pence.

10. His protection is, to convey an offender to the porter, who is to keep him until the chief of the household shall pass through the gate, and place him under his protection, who is to convey him to a place of security.

11. He is to have a hornfull of liquor from the steward, and a mess of meat, for his allowance.

12. He is to clear the way for the king, with his truncheon: and whomsoever he may thrust out of the way, at the length of his arm with his truncheon, though he may seek compensation from him, he is not to obtain it.

13. He is, after meal time, to send out those it is right to send from the hall.

14. He is to have, with the servants, a share of the hide silver.

15. He is not to sit in the hall, but on his knees to deliver the message to the king.

16. His saraad is six kine, and six score of silver.

17. His worth is six score and six kine, to be augmented.

XXI. [Of the cook.]

1. The fifteenth is the cook.

2. He is to have his land free; his horse in attendance; his linen from the queen, and his woollen from the king.

3. He is to inhabit the kitchen; and he is to have his necessities from the steward and the land maer.

4. He is to have skins of all the small animals which come to the kitchen with their skins on; that is to say, he is to have one-third, and the steward two-thirds.

5. He is to taste each dish that he shall season.

6. He is to have the fragments, and the tallow, and the entrails.

7. He is himself to bring the last dish, and place it before the king; and then the king is to present him with meat and drink.

8. His protection is, from the time he shall begin to prepare the first dish until he shall place the last before the king, to convey an offender away.

9. The steward is to supply him with all herbs to season his dishes; such as pepper, and other herbs.

10. He is to eat with the servants.

11. His lodging is with the steward.

12. He is to have one share of the supper silver.

13. His saraad is six kine, and six score of silver, to be augmented.

14. His worth is six score and six kine, to be augmented.

XXII. [Of the candle-bearer.]

1. The sixteenth is the candle-bearer.

2. He is to have his land free; his horse in attendance; and his clothing like the rest; his linen from the queen, and his woollen from the king.

* Literally 'face-shame.'

3. He is to have one share of the supper silver.

4. He is to hold a candle before the king, opposite his dish, whilst he is eating.

5. The broken bread and fragments, which fall over the dish, are his.

6. He is to have a hand-breadth of the candle which he shall hold in his hand.

7. He is to light all the wax candles in the palace; and the wax he may bite off the tops of the candles in the palace belongs to him.

8. He is to have the remains of the candles, when the king retires to his chamber.

9. He is to have a supply of candles, without measure, from the steward.

10. His protection is, to convey away an offender, from the time the first candle is lighted until the last is extinguished, without pursuit, without impediment: and in like manner the rest possess their right, without pursuit, and without impediment.

11. When the king retires to the chamber, he is to go before him with a candle.

12. He is to eat with the servants.

13. His lodging is with the steward.

14. His saraad is six kine and six score of silver, to be augmented.

15. His worth is six score and six kine, to be augmented.

The privilege and duty of the sixteen officers pertaining to the king are treated of above.

Here we proceed to treat of the eight officers who pertain to the queen.

XXIII. [*Of the queen's steward.*]

1. The first of them is the queen's steward.

2. He is to have his land free; and his horse in attendance; and his linen from the queen, and his woollen clothing from the king.

3. He is always to superintend the meat and drink in the chamber.

4. He is to serve the queen with meat and drink.

5. He is to have a third of the dirwy from the queen's servants.

6. His lodging is with the steward of the king.

7. He is not to sit in the chamber, but to serve from the chamber to the kitchen.

8. His protection is, to convey an offender to the king's steward; and he, to a place of safety.

9. He and his fellows are to have a third from all the king's servants, and of that two shares are for himself.

10. He and his fellows, that is, the cooks, are to have four pence from the supper silver, and two shares of it belong to him.

11. He is to receive all his necessities from the steward of the king, without measure.

12. His saraad is six kine, and six score of silver, to be augmented.

13. His worth is six score and six kine, to be augmented.

XXIV. [*Of the priest of the queen, this treats.*]

1. The second is the queen's priest.

2. He is to have his land free; and his horse in attendance; and his linen and woollen from the queen and the king.

3. He is to have a third of the queen's tithe; and of what may pertain to the chamber.

4. He is to have four legal pence for every patent seal which the queen shall give.

5. He is to have her offering, and that of every one pertaining to her.

6. He is to have the clothes in which the queen shall do penance during Lent against Easter.

7. He is to bless the meat and drink which are brought to the chamber.

8. His lodging is with the king's priest, in the house of the chaplain.

9. His protection is, to accompany an offender to the nearest church.

10. His saraad is according to the decision of the synod.

11. His worth is according to the privilege of his kindred: and so of every graduate.

XXV. [*Of the chief groom of the queen, his office, his privilege, and his duty, this treats.*]

1. The third is the queen's chief groom.

2. He is to have his land free; his horse in attendance; and his linen clothing from the queen, and his woollen clothing from the king.

3. He is to have four pence for every horse given by the queen; he is to give a halter with every one of the horses.

4. His lodging is the house nearest to the barn, with the chief groom of the king.

5. His protection, some say, is to the king's chief groom: others say, that it is during a course of the swiftest horse belonging to the queen, to convey away an offender.

6. He is to have one third of the colts up to two years old, taken in pillage; and the two portions belong to the chief groom of the king.

7. His saraad is six kine, and six score of silver, to be augmented.

8. His worth is six score and six kine, to be augmented.

XXVI. [*Of the queen's page of the chamber, his office, his duty, and his privilege, this treats.*]

1. The fourth is the queen's page of the chamber.

2. He is to have his land free; and his horse in attendance; and the queen's old cap; and his linen from the queen, and his woollen clothing from the king.

3. He is to have one share of the supper silver.

4. He is to convey the queen's message between the chamber and the hall.

5. He is to serve the queen, except at the three principal festivals, with meat and drink.

6. He is to keep the keys of the queen's coffers, and supply the chamber, and make the queen's bed.

7. His lodging is the queen's chamber, and his bed is in the closet, that he may be ready to perform the commands of the king and queen.

8. His protection, his saraad, and his worth are the same as those of the king's page of the chamber.

9. His saraad is six kine, and six score of silver, to be augmented.

10. His worth is six score and six kine, to be augmented.

XXVII. [*Of the handmaid, her office, her privilege, and her duty, this treats.*]

1. The fifth is the handmaid.

2. She is to have her horse in attendance; and the queen's old clothes.

3. She is to have her old shifts, her old bed-linen, her old bands, her old bridles, her old shoes, and her old saddles.

4. She is to have one share of the supper silver.

5. Her protection is, from the time she shall spread the clothes on the queen's bed until she shall take them off the following day.

6. She is to have her bed in the chamber, that she may hear the least word spoken by the queen.

7. Her worth and saraad are according to her privilege.

8. Her saraad, if she be married, is a third of the saraad of her husband; if she be not married, half the saraad of her brother.

9. Her worth, whether single or married, is half the worth of her brother. And so for every woman.

XXVIII. [*Of the queen's door-ward, his office, his privilege, and his duty, this treats.*]

1. The sixth is the queen's door-ward.

2. He is to have his land free; his horse in attendance; and his linen clothing from the queen, and his woollen clothing from the king.

3. He is to take liquor when there shall be mead.

4. He is not to sit in the chamber, but to do his duty standing.

5. He is to have one share of the supper silver.

6. His lodging is with the king's door-ward, in the porter's house.

7. His protection is as that of the king's door-ward.

8. His saraad is six kine, and six score of silver, to be augmented.

9. His worth is six score and six kine, to be augmented.

XXIX. [*Of the queen's cook, this treats.*]

1. The seventh is her cook.

2. He is to have his land free; his horse in attendance; and his linen from the queen, and his woollen from the king.

3. He is to be supplied by the steward with all his necessities for the kitchen.

4. He is to taste each dish that he may prepare.

5. His protection is the same as that of the king's cook.

6. His lodging is with the steward of the king.

7. His saraad is six kine, and six score of silver.

8. His worth is six score and six kine, to be augmented.

XXX. [*Of the queen's candle-bearer, his office, and his privilege, this treats.*]

1. The eighth is the queen's candle-bearer.

2. He is to have his land free; his horse in attendance; and his linen from the queen, and his woollen from the king.

3. He is to have one share of the supper silver.

4. He is to have a hand-breadth of every candle he shall hold in his hand.

5. He is to have the tops he shall bite off the candles.

6. He is to have the remains of all the candles.

7. He is to have the broken bread and

broken fragments that fall over the queen's dish.

8. His protection, lodging, saraad, and worth, are the same as those of the candle-bearer of the king.

Above we have treated of the twenty-four officers that pertain to the court,

XXXI. [*Here we treat of the officers in the court by custom and usage.*]

1. The first of these is the groom of the rein.

2. The second is the footholder.

3. The third is the land maer.

4. The fourth is the apparitor.

5. The fifth is the porter.

6. The sixth is the watchman.

7. The seventh is the woodman.

8. The eighth is the baking-woman.

9. The ninth is the smith of the court.

10. The tenth is the chief of song.

11. The eleventh is the laundress.

XXXII. [*Of the groom of the rein, his office, his privilege, and his duty, this treats.*]

1. The first of these is the groom of the rein.

2. He is to have his land free; his horse in attendance; and his clothing like the rest; his woollen clothing from the king, and his linen clothing from the queen.

3. He is to have the king's rain-caps in which he shall ride; his old bridles; his old hose; his spurs; his brass-mounted saddles; and all his horse equipage.

4. He is to officiate in the absence of the chief groom.

5. He is to hold the king's stirrup when he mounts and when he alights, and lead his horse to the stable, and bring it to him the following day.

6. He is always to walk near the king, that he may serve him when necessary.

7. He is to shoe the king's horse.

8. His lodging is with the chief groom.

9. He is to saddle the horse of the judge of the court, and bring it to him to mount; the judge in consequence is to determine causes concerning his privilege and duty gratuitously. Others say the chief groom is to do this.

10. His protection is, from the time the smith of the court shall begin to make four horse-shoes, with their complement of nails, until he places them under the feet of the king's horse, to convey away an offender.

11. His saraad is six kine, and six score of silver.

12. His worth is six score and six kine, to be.

XXXIII. [*Of the foot-holder.*]

1. The second is the foot-holder.

2. He is to have his land free; and his linen, and his woollen; and his horse in attendance.

3. And this office descends to him by privilege of land.

4. He is to hold the king's feet in his lap, from the time he shall begin to sit at the banquet, until he goes to sleep; and he is to rub the king; and during that space of time, he is to guard the king against every mischance.

5. His protection is, from the time the king shall put his feet in his lap until he goes to his chamber, to convey away an offender.

6. He is to eat from the same dish with the king, with his back towards the fire.

7. His saraad is six kine and six score of silver.

8. His worth is six score and six kine, to be augmented.

XXXIV. [*Of the land maer.*]

1. The third is the land maer.
2. He is to have his land free.
3. He is to superintend the court, under the steward of the court.
4. He is to receive the things brought to him by the 'maer' and the 'canghellor' for the supply of the court.
5. He is to order the ploughing; and all the necessities for the court.
6. He is to have the whole dirwy and camlwrw of the 'maer-trev.'
7. He is to have the ebediw of the tenants of the maer-trev; and his wife the amobyr of their daughters.

8. If there arise suits between two of the tenants of the maer-trev, he is to have twenty-four pence, if they should be concerning land, fighting, or theft.

9. He is to swear for the land of the table of the palace.

10. He is to have three score pence from every prisoner that enters his gaol.

11. He is entitled to 'gwestva' from the men of the maer-trev.

12. The skins of the cattle which may be in his keeping for three nights before they are slaughtered belong to him.

13. No person is to have the skins of the cattle of the land maer but himself, whether the king be in the palace or absent.

14. His protection is, to convey an offender over the boundary of the land of the palace.

15. His lodging is in the buttery.

16. His saraad is six kine, and six score of silver.

17. His worth is six score and six kine, to be augmented.

XXXV. [*Of the apparitor.*]

1. The fourth is the apparitor.
2. He is to have his land free.
3. And, when the king is in the palace, he is to have a mess of meat.

4. He is to stand between the two pillars, with a rod in his hand, and watch, lest the house should be burned, whilst the king is at meat.

5. He is to drink with the servants, and he is not to sit while the king shall be eating and drinking in the hall; and he is not to strike the pillar on the side where the king shall be.

6. Of the vessels used in the serving, he is to have the fill of ale, and the half of bragot, and the third of mead.

7. And he is to have the legs of the oxen and kine obtained by his information, to make boots to the height of his ankles; and on the ninth day of the calends of winter, he shall have a coat, a 'shirt, and trousers without 'tenliv.' His clothes are to reach to the knot of his trousers. On the calends of winter, he is to have a cap; and a mantle on the calends of March, or February

^a Each comot had a 'maer' who superintended it, and received the dues to the lord; and a 'canghellor' to determine causes.

^b The 'maer-trev' was one township, out of the fifty townships composing a comot, set apart as demesne land for the lord.

^c 'Entertainment.'

^d Literally 'stiffening'; and here may, perhaps, signify lining.

8. The apparitor is to divide between the king and the canghellor.

9. He is to have from a house in which a death has taken place, the meat in cut, the butter in cut, the lowest stone of the quern, the green flax, the lowest layer of corn, the hens, the cats, the fuel axe, and the headland of corn uncut in the field, or the skirts if there be no headland.

10. From every house to which he goes on the business of the king, he is to have a loaf and its 'enllyn.'

11. Three cubits are to be the length of his spear; two behind him, and one before him.

12. Of the booty obtained out of the country, he is to have a bull, or an animal that has not been under the yoke, or a milch heifer.

13. When the apparitor dies, the king is to have all his goods.

14. If the apparitor be sitting, and is insulted whilst causes are trying, he is to have no other compensation than a sieve of oats and an egg shell.

15. His saraad, in every case, according to some, is equal to the saraad payable to the person upon whose land he may be insulted. And in like manner his 'galanas.' Others say his saraad is three kine, and three score of silver.

16. His worth is three score and three kine.

XXXVI. [*Of the porter.*]

1. The fifth is the porter.

2. He is to have his land free; and his dwelling in the gate-way.

3. He is to have his food always from the palace; and a mess, when the king is present.

4. He is to have a handful of; every gift that goes through the gate; that is of fruit, eggs, and herrings, and such small things.

5. He is to have from every burden of fuel that comes through the gate, the billet he may be able to take, without impeding the horse, with his hand on the gate.

6. He is to have four pence from every prisoner upon whom the gate shall be shut.

7. He is to spread the skins of the animals, that is, the cattle, which are slaughtered in the palace; and to keep them until they are shared: and he is to have a penny for each of them.

8. He is to have, of the swine, taken in pillage that pass through the gate, the sow which he shall be able, with one hand, to lift by her bristles until her feet are as high as his knees.

9. The animal that comes through the gate without a tail belongs to him.

10. He is to act as apparitor over the maer-trev: and he is to have four pence from every amobyr that comes therefrom.

11. He is to summon the tenants of the maer-trev to work: and he is to have four pence, of every dirwy and camlwrw levied upon them, as fee.

12. He is to perform errands throughout the palace gratuitously: and he is to have the remains of the cheese he may toast.

13. He is to get ready the palace, by ordering a supply of straw, and lighting the fire.

14. His protection is, to keep an offender until the chief of the household passes through the gate to his lodging; and the chief of the household is to convey him to a place of safety.

15. His saraad is six kine, and six score of silver.

^e Whatever is eaten with bread except flesh.

^f Literally 'murder' and in the secondary sense the compensation for murder.

16. His worth is six score and six kine.

XXXVII. [*Of the watchman.*]

1. The sixth is the watchman.
2. He is to have his land free: his food in ordinary: and his buskins: and a loaf, with its enllyn for his morning meal.
3. He is to watch only from the time of going to sleep until day: he is to sleep in the day time, and is to do nothing without a reward.
4. Some say that he is to have the eyes of the animals slaughtered in the palace: and to have his clothes, including his cap and hose.
5. If he be found sleeping during the time he is to watch, though he be beaten, he is not to be compensated; and, if he be not beaten by the person who finds him asleep, let him pay a cam-lwrw to the king.
6. His protection is, from the time he shall begin to blow his horn, when he goes to watch at night, until the gate shall be opened on the following morning.
7. His saraad is six kine, and six score of silver.
8. His worth is six score and six kine.

XXXVIII. [*Of the woodman.*]

1. The seventh is the woodman.
2. He is to have his land free; and his food in ordinary; and a mess, when the king is present; and his buskins.
3. He is to have whatever may be necessary for collecting fuel for the palace; and if he lose aught thereof, he is to make it good.
4. He is to take care of the horse that carries the fuel, to receive provender for it nightly from the palace, and to ride upon it in going to the wood to collect fuel; and if he should lose it while under his charge, he is to pay for it.
5. He is not to trim the fuel, otherwise than as he may put it on the horse, after it is brought home.
6. He is to have the necks of the animals that shall be slaughtered in the palace; the reason of which is, that they are chopped with his fuel axe.
7. His protection is, as far as he can throw his axe, or his bill.
8. His saraad is six kine, and six score of silver.
9. His worth is six score and six kine.

XXXIX. [*Of the baking-woman.*]

1. The eighth is the baking-woman.
2. She is to have her food from the palace; and her clothes; and a mess, when the king is present; and a cake, at the conclusion of baking, of every kind of flour she may bake; and her bed in the buttery.
3. She is not to rise to any one while making bread.
4. Her protection is, as far as she can throw her peel.
5. Her saraad, if she be married, is one third of the saraad of her husband, of her and every wife; and if she be not married, one half of the saraad of her brother.
6. Her worth, whether single or otherwise, is half the worth of her brother.

XL. [*Of the smith of the court.*]

1. The ninth is the smith of the court.
2. He is to have his land free; his food in ordinary; and a mess, when the king is present.

3. He is to make all the necessaries of the palace gratuitously, except three things: these are, the suspension irons of the rim of a cauldron, the blade of a coultter, and the socket of a fuel axe, and the head of a spear; for each of these three things he is to be paid the value of his labour.^a

4. He is to do what is wanted by the officers of the palace gratuitously; they are to present him with clothes for each piece of work.

5. The amobyrr of the daughters of the other smiths belong to him.

6. He is entitled to the 'ceinion;' the ceinion imply the first liquor that comes into the hall.

7. His seat in the palace is on the end of the bench, near the priest of the household.

8. His protection is, from the time he shall begin his work in the morning until he shall finish at night.

9. His saraad is six kine, and six score of silver.

10. His worth is six score and six kine.

XLI. [*Of the chief of song.*]

1. The tenth is the chief of song.
2. He is to have his land free.
3. His seat is on one side of the judge of the court.
4. He is to begin with a song of the Deity; and next of the king who shall own the palace, or of another.
5. The chief of song only is to solicit; and of the common gains of himself and companions he is to have two shares.
6. He is to have twenty-four pence from every minstrel, when he may have finished his instruction.
7. He is to have twenty-four pence from every woman on marriage, if he have not received it from her before.
8. He is to have the amobyrr of the daughters of the minstrels.
9. He is to lodge with the edling.
10. His protection is from the time he shall begin the first song in the palace, until he shall finish the last song.
11. His saraad is six kine, and six score of silver.
12. His worth is six score and six kine.

XLII. [*Of the laundress.*]

1. The eleventh is the laundress.
2. She is to have her food from the palace; a mess, when the king is present; and her clothes; and she is to have, on the day she shall wash for the queen, a gift from her.
3. Her protection is, as far as she can throw her washing beetle.
4. Her saraad, and her worth are as those of the baking-woman.

Above we have treated of the officers pertaining to the court, both legal and customary; and their privilege and their duty.

XLIII. [*Here we treat of other things.*]

1. The three indispensables to a king are, his priest to say grace and sing mass; the judge of the court, to elucidate every thing doubtful; and his household for his commands.

2. The three indispensables to a 'gwrda,' his harp, his cloak, and his cauldron.

^a The text here seems corrupt, and the various readings are too anomalous to render it restorable.

^b Apparently to solicit a largess, or permission to address a poem to a patron.

^c Literally 'good-man.'

3. The three indispensables to a 'taeog,' his feet trough, his auger, and his backfire-stone.

4. Three things which the king is not to share with any person; his treasure, his hawk, and his thief.

5. The three 'nets' of the king; the pasture of his horses, his herd of swine, and his herd of cattle: if a person lose an animal, and it be found among the animals of the king, he is to have four pence for every one so found.

6. The three nets of a gwrda; his horses, his herd of cattle, and his herd of swine: if a person find an animal among them, let him pay four pence.

7. The three nets of a taeog; his herd of swine, his herd of cattle, and his summer-house, from the calends of May unto August: if he find an animal astray, among them, he is to have four pence reward for discovery; for by law the tenth of the thing discovered is the reward for discovery.

8. The king has three horns of assemblage, which are to be of buffalo horn, and of equal worth: the horn the king drinks out of, his horn of assembling, and the horn of the chief huntsman; the worth of each of them is one pound.

9. There are three legal harps: the king's harp, the harp of a chief of song, and the harp of a gwrda; the worth of the first two, each six score pence, and their tuning keys twenty-four pence; the harp of a gwrda is worth three score pence, and the tuning key twelve pence.

10. Three things which a taeog is not to sell, without the permission of his lord: a stallion, honey, and swine; and, if he should sell them, let him be subject to dirwy, and the bargain be void; and, if his lord do not purchase them, he may sell them in whatever way he may please.

11. Three arts which the son of a taeog is not to learn, without the permission of his lord; and, if he should learn them, he must not exercise them, except a scholar, after he has taken holy orders: these are, scholarship, smithcraft, and bardism.

12. The eight 'packhorses' of the king: the sea, a waste, an indigent person from another country, a thief, a person dying suddenly, a childless person, a death whereby he obtains an ebedi, a criminal from whom he obtains a dirwy or a camlwrw.

13. Whoever shall use rude language to the king; let him pay a double camlwrw to the king.

14. Wherever the priest of the household, the steward, and the judge of the court meet together; that place has the privilege of the court.

15. The king is not to go with his host out of the country, except once a year: but they are to attend the king in his own dominions whenever he shall please. The king is to have, from every 'villain-trev,' a man, a horse, and an axe to form encampments, at his own cost.

16. Nine buildings which the villains of the king are to erect for him: a hall, a chamber, a buttery, a stable, a dog-house, a barn, a kiln, a privy, and a dormitory.

17. All chattels without an owner are the king's waste.

18. Three things which the king is not to share with another, if obtained by spoil in another country: gold and silver treasure, buffalo

horns, and a dress which has a gold border to it.

19. A double camlwrw is to be in the palace and in the church, and so a dirwy.

20. Whoever shall do a wrong in a mother church, let him pay to it fourteen pounds: one half to the abbot, if he be a divinity scholar; and the other half between the priest and the community. If a wrong be committed in a church-yard, seven pounds; to be divided in two halves like the other.

21. Whoever shall do a wrong in another church, let him pay seven pounds: the one half to the priest, and the other to the parson.

And so ends the book of the court.

BOOK THE SECOND.

[THE LAWS OF THE COUNTRY.]

I. Here begin the laws of the women.

1. The first of them is: if a woman be given in marriage, she is to abide by her 'agweddi' unto the end of the seventh year; and if there be three nights wanting of the seventh current year, and they separate, let them share into two portions every thing belonging to them.

2. The wife is to share, the husband is to choose of the things which the law shall not share between them. The swine to the husband, and the sheep to the wife; if there be only one kind, they are to be shared: and if there be sheep and goats, the sheep to the husband, and the goats to the wife; if there be only one kind, they are to be shared.

3. Of the children, two shares to the father, and one to the mother; the oldest and the youngest to the father, and the middlemost to the mother.

4. The household furniture is to be thus shared: all the milking vessels, except one pail, go to the wife; all the dishes, except one dish, go to the wife; and those two go to the husband: the wife is to have the car and the yoke to convey her furniture from the house. The husband is to have all the drinking vessels; the husband is to have the riddle: the wife is to have the small sieve. The husband is to have the upper stone of the quern; and the wife the lower. The clothes that are over them belong to the wife; the clothes that are under them belong to the husband, until he marries again; and after he marries, the clothes are to be given up to the wife: and if another wife sleep upon the clothes, let her pay 'wyneb-werth' to the other. To the husband belong the kettle, the bed coverlet, the bolster of the dormitory, the couler, the fuel axe, the auger, the settle, and all the hooks, except one; and that to the wife. To the wife belong the pan, the trivet, the broad axe, the hedge bill, the plough share, all the flax, the linseed, the wool, the house-bag, with its contents, except gold and silver; which, if there be any, are to be shared: the house-bag is the hand-bag. If there be webs, they are to be shared; the yarn balls to the children if there be any, if not they are to be shared. The husband is to have the barn, and all the corn above ground and under ground: the husband is to

^a A villain.

^b Four out of the twelve maenols in each comot were 'villain-treves,' or 'villain townships.'

^a 'Dower.'

^b Literally 'face-worth.' Another M.S.S. has 'wyneb-warth'—'face-shame.'

5. The provisions are to be thus shared: to the wife belong the meat in the brine, and the cheese in the brine; and after they are hung up they belong to the husband: to the wife belong the vessels of butter in cut, the meat in cut, and the cheese in cut: to the wife belongs as much of meal as she can carry, between her arms and knees, from the store-room into the house.

6. To each of them belong their clothes, except their mantles; the mantles are to be shared.

7. If the husband be privileged, let him show his privilege before the sharing; and after he shall have obtained his privilege; let there be a sharing, as we have said above.

8. Their debts let them pay in equal shares.

9. And if they separate before the seventh year, let there be paid to her her *agweddi*, her *'argyvreu*,^a and her *'cowyll*;^b and if she was given when a maid, whatever of those things remain she shall have: and if she leave her husband before the seventh year, she loses all these, except her *cowyll*, and her *wyneb-werth* for his *'gwyn*.^c

10. Should her husband be leprous, or have fetid breath, or be incapable of marital duties; if on account of one of these three things she leave her husband, she is to have the whole of her property.

11. If by dying they part, she is to have every thing in two portions, except the corn: no wife in the world is to have a share of the corn, but an espoused wife.

12. If by dying and living they separate, let the sick, aided by the confessor, share, and let the healthy choose.

13. The sick is not to bequeath aught, except a daered to the church, and an *ebediw* to the lord, and his debts: and, should he bequeath, the son can break the bequest; and such a one is called the uncourteous son. Whoever therefore shall break a legal bequest, whether daered or debts, shall be excommunicated, as a publican or pagan.

14. If living they separate, let her and her property remain in the house to the end of nine days and nine nights, to ascertain whether the separation be legal; and if the separation be right, at the end of the ninth day, let her property go before, and, after the last penny, let her go herself.

15. The saraad of a married woman is according to the privilege of the husband; that is, a third of her husband's saraad: before she is betrothed to a man, it is according to the privilege of her brother's saraad; that is, half the saraad of her brother.

16. Her *galanas*, whether married or not, is half the *galanas* of her brother.

17. If the husband take another wife, after he shall have parted from the first wife; the first is free.

18. If a man part from his wife, and she be minded to take another husband, and the first husband should repent having parted from his wife, and overtake her with one foot in the bed and the other outside the bed, the prior husband is to have the woman.

19. If a married woman commit any heinous

^a 'Paraphernalia.

^b 'Maiden-fee.'

^c 'Concubiscence': the term is used for a fine due to the wife from the husband for connexion with another female.

crime, either by giving a kiss to another man, *vel prabendo se palpandam, vel stuprandam*; those are saraad to her husband.

20. Si coitus factus fuerit, the saraad shall be increased by one half; because it is productive of family enmity.

21. Si palpatio facta fuerit, let there be paid to him his saraad, and that without augmentation.

22. If it be giving a kiss, only two parts of the saraad are to be paid, since there is not a complete act.

23. If the man deny *se deprehensum fuisse inter femora ejus*, let him give the oaths of fifty men; and the woman the oaths of fifty women.

24. If the man deny *se eam palpavisse*; he is to give the oaths of fourteen men; and the woman the oaths of fourteen women, and those their relations, including her mother, her father, her brothers, and her sisters.

25. If he deny giving a kiss; let the man give the oaths of seven men; and the woman the oaths of seven women, and those their relations, including her mother, her father, her brothers, and her sisters.

26. Whoever shall take away a maid clandestinely, and before connexion between them, the maid ask: 'What wilt thou give me?' and he minutely inquire the amount he is to give her, and that upon his faith; if, after this, he attempt to deny it, and she urge her claim legally against him, she is to be credited: for there her word is conclusive as to her purity; since he took her to a place where there were no wedding guests.

27. If a maid be given to a man, and she be found by the man to be deflowered, and he allow her to remain in his bed until the following morning; he cannot, on the morrow, take away any of her due: *sed si, postquam illam vitiatam deprehenderit, surrexerit ad pronubos, pene erecto, et testaretur eis se illam vitiatam invenisse, et non concubuerit cum illa ad crastinum usque; nihil ab eo in crastinum habebit.* Si *mammæ et crines et menses apparuerint*, tunc *lex pronuntiat neminem posse certo scire num virgo sit necne, propter hæc signa*; and then the law allows her to be exculpated by the oaths of seven persons, including her mother, her father, her brothers, and sisters. If she will not be exculpated, let her shift be cut off as high as her hip; and let a yearling steer be put in her hand, having his tail greased with tallow; and if she can hold him by his tail, let her take him in lieu of her share of the *argyvreu*; and, if she cannot hold him, let her be without any thing.

28. Whoever shall give a woman to a man, must pay her *amoby*r, or take sureties from her for its payment: but if she dispose of herself, let her pay her *amoby*r herself; because she has been her own disposer.

29. If a man take away a woman clandestinely, and bring her to an house of *uchelw*r, to sleep with her, and the *gwrda* do not take security for her *amoby*r, let him pay it himself.

30. If a man take a woman clandestinely, let her be, until the end of the seventh year, upon three steers whose horn and ear are of equal length; and since she herself lost her own privilege, let her be on that privilege to the end of the seventh year: and if she have *argyvreu*, let that remain entire unto the end of the seventh year; if she permit it to be made use of, no compensation shall be made to her for

what is consumed for food and clothes. ^a From the end of the seventh year, if she reach within three nights of the seventh year, a sharing is to be made with her in halves, as a betrothed wife: because a wife, whether abducted, or betrothed, continues on the privilege of her agweddi only unto the end of the seventh year; and she is not subject to agweddi after the expiration of the seven years; therefore let them share in halves.

31. Whoever shall sleep three nights with a woman, from the time the fire is covered until it be uncovered the following morning, and after that willet to separate, let him give her an ox that shall be worth twenty pence, another worth thirty pence, and another worth sixty pence; and, if he take her to house and home, and she live with him unto the end of seven years, thenceforwards he is to share with her, as with a betrothed wife.

32. There are three legal agweddi: the agweddi of a king's daughter, twenty-four pounds; the cowyll of a king's daughter, eight pounds; the agweddi of a gwrda's daughter, three pounds; and her cowyll one pound; the agweddi of an ^b aillt's daughter, one pound; and her cowyll six score pence.

33. If a man cause a female of grove and bush to become pregnant, he must wholly maintain the child; for the law enacts that she ought not to suffer loss on account of the man, since she received no benefit from him, and therefore he is to rear the child.

34. If a man part from his wife, and she be pregnant at the time of separation, let her be allowed, from that period unto the time of parturition, what would suffice to rear the babe for half a year; and after the child is born, she is to rear it unto the end of the year; willing or unwilling, she is to rear it, for an allowance from the husband. The measure of the allowance is, a milch cow, a coat worth four pence, a pan worth a penny, and a car load of the best corn that shall grow upon his patrimony, and these unto the end of the year, towards rearing the child. And she herself must afterwards rear it for half a year; and thenceforward she cannot be compelled to rear it beyond her own proportion, unless it be her will; and from thence unto the end of the fourteenth year, two thirds of the rearing fall on the father, and one third on the mother; and, at the expiration of the fourteen years, it is right for the father to take him to his lord, to become a man to him; and from that time forward he is to be supported by his lord.

35. If a woman say that a man has committed a rape upon her, and the man deny it, let him give the oaths of fifty men, without an allud, without a ^c 'gwr nod.'

36. If she legally urge her plaint, prebendat penem ejus manu sinistra, et dextra reliquis imposita, juret super istas, eum ipsam stupravisse isto pene per vim, causing shame and saraad to herself, to her kindred, and to her lord. Some of the judges will not admit a denial against this; we however admit a denial, as we have previously said.

37. If a man acknowledge the commission of a rape upon a woman, let him pay twelve kine

as a dirwy to the lord, and her amobyrr to the lord; and, if she be a maid, her cowyll, and her agweddi, to the utmost amount of her due; and her wyneb-werth, and her ^a 'dilyarwydd'; and, if she be a married woman, her saraad, augmented by one half, to her husband.

38. If a man take away a maid clandestinely, her lord and her kindred are to take her away from him, though it may annoy him; and, if she had previously been with another man, she cannot after that be taken from the man who took her clandestinely, unless it be her will.

39. The three peculiars of a woman: her cowyll, her gowyn, and her saraad: the reason these three are called three peculiars is, because they are three proprieties of a woman, and cannot be taken from her for any cause: her cowyll is what she receives for her maidenhood; her saraad is, for every beating given to her by her husband, except for three things; and those three, for which she may be beaten, are, for giving any thing which she ought not to give; for being detected with another man in a covert; and for wishing drivel upon his beard; and, if for being found with another man he chastise her, he is not to have any satisfaction besides that; for there ought not to be both satisfaction and vengeance for the same crime: her gowyn is, if she detect her husband with another woman; let him pay her six score pence for the first offence, for the second one pound; if she detect him a third time, she can separate from him, without losing any thing that belongs to her: and the property she may obtain for the above three things is to be apart from her husband; and, if she endure, without separation, after the third offence, she is not entitled to any satisfaction. The wife of the king may give, without the king's permission, the third of what shall come of ^b 'dovod' to the king. The wife of an uchelwr may give her mantle, her shift, her shoes, her head linen, her meat and drink, and the contents of her store-room, and may lend all her furniture. The wife of a taeog can give nothing but her head gear; and lend only her sieve, and that as far as her voice can be heard, from the dunghill, requesting its return.

40. The three holds of a wife: the first is, when she is slept with, she is not to move from thence until the end of the ninth day; and when she shall separate from her husband, she is not to move from the house until the end of the ninth day; and then, after the last penny of her property; and when her husband shall die, she is not to move from the house until the end of the ninth day; and then, after the last penny, let her go.

41. In three modes an amobyrr accrues to a woman: one is, by gift and delivery before she be slept with; the second is, by open cohabitation, though there may be no gift nor delivery; the third is, by her pregnancy.

42. The amobyrr of the daughter of a maer canghellor, one pound.

43. The amobyrr of the daughter of a maer, six score pence.

44. The amobyrr of the daughter of a chief of a kindred, six score pence and one pound.

45. The amobyrr of the daughter of an uchelwr, six score pence.

^a See Sect. 1.

^b 'An alien.'

^c Literally 'a marked man,' a slave.

^a 'Assurance.'

^b The term 'dovod' appears to comprehend those things which were for domestic uses.

46. The amobyrr of the daughter of an ailt, four score pence.

47. The amobyrr of the daughter of an "alltud," twenty-four pence.

48. The amobyrr of the daughter of every chief officer, according to some, a pound, according to others, six score pence.

49. The amobyrr of the daughters of each of the other officers, according to some, six score pence, according to others, three score pence.

50. The amobyrr of the daughter of a slave, twelve pence.

51. If a household slave become pregnant, he who is the cause of her pregnancy is to provide another woman equal to her, to serve in her room, until her delivery, and is to rear the child after it is born, without let to the owner of the person; and, if she die in delivery, he is to pay her legal worth to her lord.

52. The ebewi of a female having a cell, sixteen pence.

53. If a female alltud, in passing through a country, die; let sixteen pence be paid to the proprietor of the soil for her death clod.

54. If a man willes to separate from his wife, and after he shall have separated, willes another wife; the first, that has been divorced is free: for no man is to have two wives.

55. Every woman is to go the way she willes, freely, for she is not to be revenant; and nothing is due from her, except her amobyrr, and only one amobyrr; for a woman owes no ebewi, only her amobyrr; therefore, as a man is to pay only one ebewi, in like manner a woman is to pay only one amobyrr; for there is no ebewi from her, only her amobyrr.

56. A woman cannot be admitted as surety or witness concerning a man.

57. If a woman be seen coming from one part of a grove, and a man from the other part, or coming out of an empty house, or under one mantle; if they deny; the oaths of fifty women on the woman, and the same number of men on the man.

58. If a Welsh female be given to an alltud, her sarad shall be according to the privilege of her husband, until the alltud shall die; and, after the death of the alltud, until she take another husband; since she is not to revert to the privilege of her kindred.

59. If a Welsh female be given to an alltud, and they have male children, the children are entitled to inheritance by maternity; but they are not to have a share of the privileged farm, until the third generation; excepting the son of an alltud chieftain; and he is to have a share of the whole without delay: the sons of such women are to pay cattle without surety; and the reason that such cattle are called cattle without surety is, because there is no kindred of the father to pay them, but the mother's kindred alone.^b

60. A woman ought neither to buy nor sell without consent of the husband unless she be married: if she be married however, she may buy and sell.

61. Three women whose sons are to have the privilege of maternity according to law: the son

^a 'A foreigner.'

^b The kindred of the mother was amerced in the entire mulct for murder committed by such sons, because the father's kindred was beyond the jurisdiction of the lord; and the mother's kindred, if they were murdered, received the whole mulct.

of a Welsh female given to an alltud; the son of a woman given as an hostage to a foreign country, if she become pregnant, being given as an hostage by her kindred and her lord; and of a woman upon whom an alltud shall have committed a rape.

62. If a maid be given in marriage to a man, and her cowyll be not specified before she rise from her bed in the morning, he is not answerable to her for it thenceforward.

63. If a maid declare not her cowyll before she rise from her bed in the morning, the cowyll is to be thenceforward in common between them.

64. A daughter is to have, of her father's property, only half the share a brother shall have; and she is to pay for galanas only the half of what a brother shall pay; and that for her children: and, if she have no children, and she swear that there never will be any, she is to pay nothing; and if there be children arrived at legal age, let them pay on their own account thenceforward.

65. No woman in the world, old or young, is to pay the "spear penny."

66. Si femina, ob desiderium se sejungendi, diceret quod vir non potest copulare, lex requirit id probari hoc modo: linteamen album recens lotum sub illis expandi, et virum in illud ire pro re venerea, et urgente libidine eam super linteamen projicere; et si fiat vel conspiciatur in linteamen, satis est ei, et illa postea non potest ob istam causam se sejungere ab eo: et si non possit, potest se sejungere ab eo, et abire cum omnibus rebus suis.

67. If a maid assert that a man has committed a rape upon her, and the man deny it; and the maid say, that, if he has not violated her, she is a virgin: the law declares it to be right to prove whether she be a virgin or not, since her being a virgin is her "arddelw," and he who is to prove the fact is the edling: if he find her a virgin, the man shall be free from the charge against him, and she, without losing her privilege.

68. If a rape be committed on a married woman, no amobyrr is to be paid for her; because she herself paid it, when she married.

69. If a woman take a child legally to a man, though the man disown it, we say that she is not, after once taking it to him legally, ever to take it to another; for it cannot revert from the person to whom it was first taken.

70. If a woman be given to a man, and her property specified, and the whole of the property had, except one penny, and that be not had, we say that the man may separate from her on that account, and she cannot reclaim any of her property: and that is the single penny that takes away a hundred.

71. Surety is not requisite for the dilysrwydd of property which a woman brings as her portion.

72. A woman is entitled to the third of the sarad of her husband, whether from his homicide, or from any other cause.

73. A "raith" of women is not to go with a woman, either for theft, or for murder, or for surety, but araith of men.

^a So termed from being collected by the criminal from males, distantly related to him who refused taking an oath of non-concubinage.

^b 'Voucher.'

^c A compurgation jury.

74. The law enacts that a woman is not to have a cowyll after the appearance of the menses, unless her next of kin, including her mother, her father, her brothers, and her sisters, as far as seven persons, shall exculpate her. The menses ought to appear at her fourteenth year; and from thence until the end of forty years she is to rear children; that is to say, fifty-four years she continues in her youth; and after that to cease to bear.

75. If a maid be given to a man, and the marriage being unconsummated, she receive an injury; according to the privilege of her husband she is rated, and is to be compensated, and not according to the privilege of her brother; and she is called a maiden wife; and if a rape be committed upon her, she is to be paid her cowyll.

76. If a woman be slandered on account of a man; the first time, the oaths of seven women exculpate her; the second time, the oaths of fourteen women; the third time, the oaths of fifty women; and thence onward, for every slander, the oaths of fifty women.

77. If a woman kill a man, she is to have the spear penny; and this is the person who receives, but does not pay.

78. Every lady is entitled to the amoyr of the women of her domain.

79. Every land maer is to have the amoyr of the women of the maer-trev.

80. A common prostitute has no privilege; though a rape be committed upon her, she is not to obtain compensation: if she be insulted, let her saraad be paid according to the privilege of her brother, and her galanaas, if she be killed.

81. For every offence that a woman may commit, let her kindred pay for her, as for a man, unless she be married; but if she be married, let her and her husband pay her camlwrw and her dirwy.

82. A ^agwaesavwr, an ^aadlamwr, and an ^aaswynwr.

If a gwaesavwr leave his ^agwaesav, he shall pay six score pence: an adlamwr shall pay three score pence: an aswynwr shall pay thirty pence.

II. [The privileges of Arvon.]

1. Here ^aElidyr the courteous, a man from the North, was slain, and after his death the men of the North came here to avenge him. The chiefs, their leaders, were ^bClydno Eiddin; Nudd the generous, son of Senyllt; Mordav the generous, son of Servari; and ^cRydderch the generous, son of Tudwal Tuddglyd; and they came to Arvon: and because Elidyr was slain at

^a The superior of a district in her own right.

^b A person under the protection of a landed proprietor.

^c A person who leaves a landed proprietor after remaining with him for a year.

^d A person who returns to his own patrimony after remaining with a landed proprietor for a year.

^e A landed proprietor who affords his 'protection.'

^f The part of the present Caernarvonshire which extends from Bangor to Celynog.

^g Who is stated to have married Eurgain the daughter of Maelgwn. Maelgwn died about the year 547; and it is conjectured this expedition was undertaken with the view of asserting the claim of Elidyr to the sovereignty of Gwynedd; Run, son of Maelgwn, according to some genealogies, being illegitimate.

^h Lord of a district about the present Edinburgh.

ⁱ Lord of Strath Clyde.

^a Aber Mewydus in Arvon, they burned Arvon as a further revenge. And then Run, son of Maelgwn, and the men of Gwynedd, assembled in arms, and proceeded to the banks of the ^bGweryd in the North; and there they were long disputing who should take the lead through the river Gweryd. Then Run dispatched a messenger to Gwynedd, to ascertain who were entitled to the lead: some say, that Maelgwn the elder, the lord of ^cPenardd, adjudged it to the men of Arvon; Iorwerth the son of Madog, on the authority of his own information, affirms that Idno the aged assigned it to the men of the black-headed shafts. And thereupon the men of Arvon advanced in the van, and were valorous there: and Taliesin sang—

Behold! from the ardency of their blades,
With Run the reddener of armies,
The men of Arvon with their ruddy lances

And then on account of the length of time they remained in arms, their wives slept with their bond servants: and on that account Run granted them fourteen privileges.

1. The first is, precedence of a wife; and the precedence is, as to tame horses, his swine, his geese, and a car, and any two oxen he may please of the herd; and the car full of such furniture as he may please.

2. The second is, the van of Gwynedd in the hosts.

3. The third is, that he pay not for his beast.

4. The fourth is, to settle the limits of the districts bordering upon Arvon.

5. The fifth is, that if there be a dispute between any two maenols of the nine maenols which are in Arvon, that the seven terminate the dispute of the two, without any person from another place.

6. Sixth, that there shall be no apparitor therein.

7. Seventh, common right of fishing on the ^dthree rivers therein.

8. Eighth.....

9. Ninth, that they be not quern restricted.*

10. Tenth, that they drink not ^estinted measure.

11. Eleventh, that there is no hold on their pleading unto the third word.

12. Twelfth, that there shall be no payment for horses of guests, or for men on progress.

13. Thirteenth, that they are not to go from the hall to another lodging.

14. Fourteenth, whoever shall reside in Arvon a year and a day, if he be a man of substance, he acquires the same privilege as a man of the country.

2. And if there be who shall doubt one of

^a The efflux of the Mewydus, a rivulet, now called 'Cadnant' or 'battle-brook,' which flows by the town of Caernarvon into the Menai: the place where Elidyr fell has preserved the name of 'Elidyr bank.' A principal residence of Maelgwn was Caer Seiont, or Segontium, near Caernarvon.

^b Perhaps the river Wear.

^c The ground on the west side of the river Seiont, opposite the town of Caernarvon.

^d These three rivers are, the Seiont, the Gwyrvai, and the Llyvni.

^e This passage is doubtful, but apparently signifies that they were not bound to the lord's mill, but might claim, as the burgesses of Rhuddlan did, 'habere molas manuales.'

^f Literally 'annoyance.' This measure was the depth of the nail joint of the middle finger.

these privileges, the community at Bangor, and that of Beuno," shall uphold them.

III. [*Triads.*]

1. The three exclusives of a man; his horse and arms; and what shall come to him as daered of his land; and what shall come to him as wynebwerth from his wife, for her cowyll: he is not to share any of these with his wife.

2. The three exclusives of a woman are her three peculiars: and those she is not to share with her husband.

And thus concludes the law of the women.

IV. [*Of the nine tavodiogs.*]

1. Here begin the laws of the country.
2. First, are the nine "tavodiogs:" these are,
3. A lord, between his two servants:
4. A priest, between his two monks:
5. A father, between his two sons.

If one of those we have mentioned above does not will to submit to the decision of the three tavodiogs, and the other wills it, the law requires submission to their decision.

6. The fourth is a judge, respecting his judgment.

If one of two parties between whom a lawsuit has taken place deny the judgment, and the other acknowledge it, the statement of the judge is, in that case, final respecting his judgment.

7. The fifth is a surety, respecting his suretyship.

If he be acknowledged, and the one party should say that the suretyship is for a great matter, and the other that it is for a small matter since the surety has been acknowledged, he is to be believed as to what it has been given for; and what he says cannot be denied.

8. The sixth is a giver, respecting his gift; which is thus:—

If a man should give a thing, and one of two men should say, 'It was given to me;' and the other say, 'No: to me it was given;' his word is decisive, in what manner he gave it, and in what manner he did not give it.

9. The seventh is a maid, respecting her maidhood; which is thus:—

If a man should take away a maid clandestinely, and after conducting her to a lonely place, and before connexion with her, she should ask him, 'What wilt thou give to me for this?' and he minutely question her how much he shall give; and afterwards repent it: though he should deny it, if she confess it, her evidence there is decisive.

10. The eighth is the herdsman of a hamlet.

If a beast belonging to any person be killed by the animals of other owners, and it be enquired into, the testimony of the herdsman is decisive, as to which ox killed the other.

11. The ninth is a thief, at the gallows, respecting his fellow thieves.

If he should assert that another person was an accessory with him in the robbery for which he is about to suffer; and he should persist in his assertion unto the state God went to, and he is going to; his word is there decisive, and cannot be gainsayed: nevertheless his fellow thief shall not be executed, but is a saleable thief; for no person is to be executed on the word of another, if nothing be found on his person.

^a At Celynog.

^b Literally 'having tongue.'

V. [*Of wounding an animal.*]

1. If a person break the leg or thigh of an animal belonging to another, or so wound it that the animal pine away in consequence; and the animal be clean, so that its flesh may be eaten; it is right for the person who shall wound it to take it under his care, until it be cured: because the owner of the animal is not to work for the act of the person who caused the injury to it.

2. And if it be a milch animal, whose leg or thigh be broken, or a working ox, let there be given to the owner a similar animal, equal to it, that he may derive the same advantage from it as from his own beast. And if the animal die, let the other animal, given as a pledge in its stead, replace it. And, if the animal live and be completely restored, let each person take his own again, as before.

3. Others say, that the owner is only to view his sick animal, to learn how he shall claim, whether as to a maim or a mischance; and, if for its maim and wound he claims let an indemnity be given for the life; and let him be paid for its loss and its wound, according to appraisement; and that because there is no legal worth thereon. And for every thing that has not a legal worth, appraisement is to take place.

4. If the animal die on the spot when wounded, let it be offered to the person who wounded it; and, if he will not accept it, let the owner dispose of it, and do what he pleases with it; and he is likewise to have its full worth. If the other say: 'Do thou make use of it, and I will pay thee for it, as fully as the law may provide;' in that case, the law provides, that, from the feast of St. John unto the first of January, two parts are to be paid for the flesh and the skin, and the third for the life; because then is the prime season: again, from the first of January unto the feast of St. John, two parts for the life, and the third for the flesh and skin; because every animal is carrion during that period.

5. If the person who shall have wounded the animal refuse to take the carcase, let the owner do as he will respecting it; and, in addition, he shall obtain the full legal value.

VI. [*Of the claim of surety and debtor, this treats.*]

1. If a person give surety to another for any thing, it is right for him to release the surety, by one of the three means which release a surety: either by paying for him, or by giving pledge, or by denying surety.

2. If he willeth to deny, a surety is to be thus denied: let the two parties, and the surety, come before the judge; and the judge is to seek from both parties an acknowledgment whether 'Yonder man be a surety, or not a surety?' 'A surety, God knows,' says the creditor: 'Not a surety, God knows,' says the debtor. Then it it is right for the judge to ask the surety, 'Art thou a surety?' 'I am,' replies the surety. 'It is wholly denied,' says the debtor: 'thou art not surety for me; neither for that, nor for any thing.' 'God knows,' says the surety, 'in the best manner a surety is to insist that he is a surety, do I insist on my being surety.' 'God knows,' says the debtor, 'in the best manner a debtor is to deny surety, I will deny it.' Then it is right for the judge to ascertain in what

manner he is to deny it. Now the law in this case provides, since there is only his own evidence in the matter prosecuting it, there is to be only the evidence of the debtor to deny it. 'Yes,' says the debtor, 'I will deny him.' Then it is right for the judge to take the relic in his hand, and say to the debtor: 'The protection of God prevent thee! and the protection of the Pope of Rome! and the protection of thy lord! do not take a false oath.' If he will then take the oath, let him swear to God, in the first place, and to the relic that is in the hand of the judge, that he is not surety for him; neither for what he asserts, nor for any thing. If the surety do not counter-swear, let the debtor be free from the claim on account of his denial, and let the surety pay the creditor his full demand. If the surety counter-swear to the debtor, let him counter-swear whilst the debtor is putting his lips to the relic, after he has sworn; and thus he shall counter-swear: 'By the relic that is there, I am surety for thee in the matter we have mentioned; and thou has perjured thyself; and by the counter-oath I have sworn against thee, I will have the judgment of the judge.' And then it is right for the judge to go out, to give judgment; and the law requires in that case the oath of the debtor, one of seven, to deny his suretyship: six men, and himself the seventh; four of them of kin to his father, and two of kin to his mother, and himself the seventh: and these persons are to be so nearly related to him, as to participate in paying galanas, and in receiving it along with him.

3. The period of that raith is a week from the following Sunday; and the place where that raith is to be given is the church wherein he shall hear mass; and the time for receiving that raith is between the 'Benedicamus,' and distributing the sacramental bread. And if he obtain that raith, it is sufficient for him; but if he be unable to obtain it, let him pay the claim: and, if the lord be minded to prosecute him for perjury, let him proceed.

4. Whatsoever surety shall counter-swear against a debtor, shall be free from the claim and the suretyship; because he has fulfilled the requisites of a surety.

5. Whatsoever surety shall not counter-swear against the debtor, let him pay the due and claim himself: for he has not performed the requisites of a surety which a surety should fulfil.

6. When a surety shall acknowledge to the judge that he is a surety, it is right for the creditor then to attest his acknowledgment, lest he should recede from it another time.

7. If a person take surety for a thing from another, it is right for him to set a time for the thing due; and when that time arrives, it is right for him himself to apply to the original debtor; and, if the debtor deny it, let him come upon the surety, and claim his surety, and say that the debtor denies it. If the surety say that he is not surety, let him come to the judge, and let him prosecute the claim before the judge; and if the surety deny his being surety, and the debtor will not counter-swear against him, let the surety be free from the claim, and from the suretyship, because of the denial he has made. And, if the debtor counter-swear against the surety, and call upon the judge for judgment, according to the counter-oath which he has made against the surety, it is right for the judge to

sentence the surety to produce the oath and the denial of seven persons; and so nearly related ought those men to be to him, as to be required to pay galanas with him, and receive it: in like form as we have mentioned above.

8. If a person take surety from another for any thing, and the parties come together, the creditor, the debtor, and the surety; and the creditor interrogate the surety, and say he is surety for a great matter, and the debtor answer, and say he is surety for a small matter, not denying his suretyship; there, it is right for the judge to decide that it is requisite for the surety to say for what he is surety, whether for a great or small matter, and that on the oath of the surety, since he is an acknowledged surety.

9. If a person take many sureties for a thing, and the debtor willet to deny them; all we have said above, to deny a surety, is requisite to deny each of these likewise: some of the judges allow one seven to deny them, though there may be twenty-four sureties; we say that it is not right and not meet.

10. If a person suppose a surety is freed from his suretyship, by paying part of the debt, and not paying the whole, we say that he shall not be free, and that he is surety for the last penny as well as for the first.

11. If there be an acknowledged surety for a thing, and there be a denial on the part of the debtor as to payment, it is right for the surety to give a legal pledge to the plaintiff: a legal pledge is a third more than the demand.

12. If there be an obstruction to giving a pledge, the surety must accompany the pledge, together with the creditor, to a place of safety; and he is himself to receive the first stick-blow, if there be fighting; and if he do not thus, let him pay the debt himself.

13. If a surety endeavour to take a pledge without the debtor, without urging the claim on the debtor, he is not to take away the pledge. A surety is not to take away a pledge without the debtor, unless there be a denial, face to face, in his presence.

14. If he has seen a prior denial against the creditor, he then may give a lawful pledge belonging to the debtor, to the creditor, in his absence.

15. If the debtor permit the surety to give a pledge of one pound in lieu of one penny, and before the time of the pledge, the pledge be lost, the law does not require him to pay back more than a halfpenny; for that is the third of a legal penny.

16. If a person give the value of a pound in lieu of one penny in pledge, and the pledge lapse, nothing whatever is adjudged to the debtor; for he himself debased the privilege of his pledge.

17. Whoever shall give an acknowledged pledge, and imagine, because there is no surety for it, that the pledge is insecure, we say that that pledge lapses, and that is secure.

18. If the surety give a great matter in pledge for a small matter, it is lawful for the creditor to receive what is given to him, whatever its amount, in pledge; and, although he may lose it before the time, he is to restore only a third to the surety, who deposited it with him; nevertheless the surety must fully indemnify the debtor, because he took it unlawfully.

19. If there be surety for twelve pence, and

the time of the twelve pence arrive, and the debtor have nothing, except a horse worth one pound, or ten pounds; and the creditor, with the surety, come to demand the twelve pence, and the debtor say: 'I have not wherewith to pay you, except my horse; and that I will neither give to you, nor pledge;' in that case the surety is not to take the pledge from him; and the creditor is not to take the pledge of the surety; but both parties are to proceed to the lord, and declare to him: 'There is yonder only a great matter; and a great matter is not to be taken in pledge for a small matter;' then it is right for the lord to give permission to the surety to give a great pledge in lieu of the small matter, lest the creditor suffer loss.

20. If a person give surety to another for a debt, and after giving the surety flee to sanctuary, to avoid paying the debt; we say, that he is not to have sanctuary against that; and that the surety is to give a pledge to the creditor, or otherwise deny his suretyship.

21. No person is to take a surety for one day; for, if he does not claim on that day, has not the time arrived when he has no surety?

22. A man is not to take a debtor as surety, for they are two arddelws, and he shall only choose his arddelw; if of suretyship he choose his arddelw, there is no debtor; if of debtor he choose, there is no surety; on that account no individual can be both surety and debtor.

23. A surety is not to take a hold or pledge from the debtor while engaged in his lord's business or his own, or while ill; and the creditor is not to take a pledge from the surety during such time.

24. Three times the surety is to seek the debtor at his resort before taking his hold: and if thereby he do not find him, it is free for him to give his hold to the creditor.

25. If a person take surety for property from another, and after that the debtor be banished, either on account of murder, or for theft, or for any other illegal acts, so that he ought not to be in the country, and the creditor demand the property from the surety; then the law sees that it is right for them to divide the loss equally between them; that is, the surety to pay one half to the creditor: for it is hard for the surety to pay the whole, and he innocent; and hard for the creditor to lose the whole, by relying upon the surety. And here is one of the three instances where the law shares property according to the law of Howel.

26. If the debtor afterwards return to the country, they are to enforce the repayment of their property from him; and then it is right for the surety to receive the half of that property. And here is the instance of the surety being the enforcer of property to himself.

27. If there be surety for a debt, and before the time of payment the surety die, and leave a son, the son ought to be responsible for the father's debts. Some say, if that son willeth to deny his suretyship; over the grave of his father the legal denial is to be given: we say it ought not to be; for the learned say, that the law of this world can affect a person, whether he be gone to heaven or to hell, only until he goes to this earth. The cause is, that, though there be law between man and man upon this earth, there is no law between devil and devil, and there is no law between angel and angel, only

the will of God; and therefore, a person that leaves this earth cannot be affected by law; but the others who remain are to act together: and therefore, it is right for the son of that surety who is dead to stand legally for the father, as the father must have stood, if living: and, if he have no son, the lord is to act as a son to him; and, if it be necessary to compel him, he is to be compelled, as the surety ought to be, if living.

28. If a person take surety from another for any thing, and before the time of payment comes, the debtor die, the surety is to compel the son of the debtor, in the same manner as the debtor, if living. If he have no son, let the lord stand in his place, and pay for him, or deny it; and if he willeth to deny it, let him deny it, as the man would himself, to whom he became a son for his property; and, since he preferred becoming a son to that man, on account of his property, to being a lord, let him be in the privilege the man to whom he became a son, on account of his property, and deny the suretyship one of seven; and those persons are not to be of kin to the debtor, but of kin to the king; for the family of the debtor is not related to the king though the king may deny the surety.

29. Where a denial by the son may occur of his father's suretyship, no person of his mother's kindred is to deny anything for his father.

30. There are three useless suretyships: the first of them is, when a person shall purchase any thing from another, for money, and take surety for it, and surety be not taken for the money; and the owner of the money repent of his bargain, as he willeth not to avail himself of the surety, which he has for the thing he purchased; and the other has no surety for the money, to bind him to his bargain; therefore the surety is useless on either side, since the purchaser wills not the bargain to stand.

31. The second is; if a person give a surety to another on a thing insecure, as a thing secure, and the owner of the property come to claim it, it is right for the owner to obtain his property; though a surety has been given for the thing, it ought not to have been given; and it is not right that the purchaser should part with it until an equivalent pledge be received from the "arwaesav." If the arwaesav say, that he is to pay only so much as he obtained for the horse; we say, that he is to pay the legal worth of the horse, whatever sort of horse it may be: and because the surety cannot perform his suretyship, on that account it is called an useless surety. As to the questionable property we have here mentioned, whoever shall be in fault as to its removal, let the lord prosecute him.

32. The third is, a female surety is no surety; that is to say, a woman is not to be a surety, because women cannot deny a surety; nor is she to have a raith of men to deny it. The law, however, says that surety given by a woman is a surety; because whoever can inquire into the right to property, the law enacts it to be legal for that person to warrant it; and since a woman can inquire into the right to property, we say that it is indispensable to take surety for dylsyrwydd from her also; and that the surety she may give is a surety: for since a man can deny her, she is also to have men with her to deny a surety.

* A guarantee.

33. If a woman give her *“briduw”* for any thing, and she deny it legally; we say that women shall deny it with her.

34. Some say, that a pledge does not lapse from the hand of a surety until the end of a year and a day: we say that the pledge lapses from the hands of three persons at its maturity; and those three persons are, a surety, a lord, and the owner of the property. The cause is, because the lord is surety for all acknowledged property for which there is no surety; and therefore, the pledge lapses from his hand, or from the hands of his servants.

35. Neither from the hand of the lord, nor from the hand of a surety, nor from the hand of his servant, is there a necessity for *dilyrwydd* of a pledge; since they do not deny its being given, they are sureties for the *dilyrwydd* of that pledge for ever.

36. The lord is the surety for every acknowledged property, for which there is no surety.

37. From the owner of property surety is to be taken for the *dilyrwydd* of the pledge, lest he deny it another time, from coveting either the property, or any other thing he had not given.

38. No one is to say that he will not become surety for another, if he be such a person as ought to become surety.

39. Many persons are not to become surety, or to give a surety; and the cause for that is, since they are not to deny a surety they are not to give a surety; such are, a monk, an eremite, a foreigner, a scholar of a school, and every person who cannot come without the permission of another to attend the courts.

40. If a person give surety for a debt for a time, and the time fall upon one of the three principal festivals, *Erster*, *Whitsuntide*, or *Christmas*, though he claim it, he shall lose nothing but his time. If he urge his claim on *Christmas* day, he shall not obtain an answer until the morning after the calends; if he urge it upon *Easter* day, on the *Tuesday* next after *little Easter* day he shall have an answer; if on *Whitsunday*, on *Tuesday* next after the *Sunday* following *Whitsunday* there shall be an answer given to him: and those three weeks, on account of their privilege, are called blank days.

41. It is not necessary to take a surety for the *dilyrwydd* of money, nor transferable trinkets, such as a handlet, a knife a girdle, nor yet for arms.

42. If a surety and a debtor meet upon a bridge formed of one tree, the latter ought not to refuse doing one of three things; either to pay, to give a pledge, or to go to law; and he is not to move his foot, without doing one of these three things: if he refuse to do any one of those three things, let the surety then deliver his pledge to the creditor: if the other prefer it, let him apply to the law without delay.

43. There is to be no time granted for aid in a suit between surety and debtor, for it is to be without delay.

44. If the creditor decline law before the judge, the surety is free, and the other loses his claim; for the claim exists only while there is a surety. If the debtor decline law, and the surety is an acknowledged surety, and the claim pending; the surety is to enforce full payment to the creditor.

* A solemn asseveration.

45. If it happen that two persons have a law-suit between them, and one of them require surety in law, and the other say that he ought not to give surety in law, but that he ought to have time for aid; and the creditor say: ‘God knows, I am entitled to surety; he owes a surety who owes nothing.’ ‘God knows,’ says the other, ‘he is no surety who is surety for nothing; and I owe thee nothing; for it is acknowledged by thyself, that I owe thee nothing, and nothing is no debt. We say, that he is not entitled to surety in law; since the other has avouched by time for aid, and if he were to give surety, law without delay would be proper; and there is no time in a suit of surety and debtor.’

46. There are three denials of delusive suretyships: the first is, if a person happen to buy a thing from another, and call for surety for *dilyrwydd*; and he who sold it say: ‘I will give it,’ and extend his hand towards his surety, without the hand of either of them meeting, and the surety put his hand in the hand of the creditor; though the creditor be entitled to a reply from the surety he has accepted legally, the debtor is not to reply to the creditor as to any thing, for he legally accepted the suretyship from his hand.

47. The second is, if a person make a promise for another and give surety thereon, and he for whom the surety is given will not abide by the suretyship so given for him; he may recede from his bargain, for he has made no promise of anything; and, nevertheless, he who gave the surety must abide by his undertaking and his promise: and that sort of suretyship is called delusive, on account of his having promised for a person he could not bring to fulfil it.

48. The third is, if a person happen to demand a surety, and the debtor extend his hand towards the surety, and the surety towards the creditor, and the hand of neither come into the hand of the other; the debtor is not to answer for any thing to the surety, nor the surety to the creditor; since neither of them has lawfully accepted the other: on that account it is called a delusive suretyship.

VII. [Concerning a *briduw* this treats.]

1. If a person give his *briduw* to another for any thing, let him either pay or deny, as the law shall say: the law says, unless he be counter-sworn against, that his own oath is sufficient to deny it; but, if there be a counter-oath against him, let him then call for judgment; and the law requires from him the oaths of seven to deny it; four of kin to his father, and two of kin to his mother, and he himself the seventh. The time for that rait is a week from the *Sunday* following; and if the rait be obtained, it is sufficient: if he fail in his rait; his *camlwrw* to the king, and let the church proceed against him, and let him pay the debt in full.

2. This is concerning *briduw*. If a person give a *briduw*, or accept a *briduw* from another, and say, that the *briduw* is for twenty-four pence, and the other say and confess that there is a *briduw* for six pence; the law says that it is incumbent upon him to make a declaration as to what his *briduw* is for, whether for twenty-four pence, or for six pence, since he does not deny his *briduw*; and that by his oath upon the relic.

3. Though it should be said to be a briduw, we say it is not a briduw, unless the three hands meet; and there is no surety nor a "gorvodog" unless the three hands shall meet.

4. The church and the king are to enforce the briduw, for God has been taken instead of a surety. And therefore the church is to forbid the briduw being broken; and the king is to enforce it: because, from every person who has been baptised the briduw is to be taken, as well man as woman. Therefore both man and woman are to give briduw, from a child of the age of seven years, which shall go under the hand of the confessor.

VIII. [*Of briduw has been treated above; and this is of contract.*]

1. Whoever shall make a legal contract, let the two contractors come together, and declare their contract in the manner they will it to be performed; and let them empower the contract-men to enforce the contract in the form they shall have mentioned.

2. If a person make a contract, and he willetth not to keep it, yet will not deny the contract; the lord is to compel him to keep it, as the contract-men shall declare.

3. If a person willetth to deny his contract, and another press the contract upon him, and he himself deny it; the law says, that he is only to be put to his own oath to deny it, unless there be a counter-oath against him: if there be a counter-oath, let the claimant call for judgment; and then there are required the oaths of seven to deny it, in the manner that surety is denied; and the time for a raith for a surety is fitting in this case.

4. If then one of those raith-men be objected to, he is not to be rejected, except for not being of the family, so that he ought not to be a raith-man for the party; and to be a raith-man for him, he must be so near of kin as to pay the galanas with him, and receive it for him; and the oath of the raith-man is to verify what is asserted by him and his kindred.

5. If a person make a contract with another, without contract-men being present, only by mutually pledging of hands, and one of them be minded to deny it; his own oath only is required to deny it.

6. If a person bind himself for any thing by promise to another, in the presence of witnesses, and subsequently willetth to deny it; we say that he is not to deny it, unless the other's witnesses shall fail.

7. If a person make a promise to another, concerning a thing, without witnesses present, that is no contract; and since no contract, let him deny on his own oath.

8. No person is to make a contract for another, because a contract only continues during the life of the person who makes it.

9. The father cannot make a contract for the son, but by the permission of the son; neither can the son make a contract to affect the father, and the father yet living.

10. A contract breaks a custom.

11. Although a contract be made contrary to the law, it must be kept.

IX. [*Of "gorvodogaeth" this treats.*]

1. Whoever shall take another upon his gor-

^a A surety for a person accused of crime.

^b Arbitrators chosen to witness a contract.

^c In general, suretyship for a person accused of crime.

vodogaeth, let him be liable to every punishment which may be on the person he took to him.

2. If he willetth to be borne harmless by the person for whom he has engaged to answer, let him take sureties from that person for the peril; and unless he so take, although he is to do right as to his gorvodogaeth for the person, the person is not to do him any right, since he made him no promise. If the gorvodog take sureties from the homicide for the peril and for being borne harmless, there shall be no protection for him against those sureties.

3. If a person take another upon his gorvodogaeth for a time, and before the time the gorvodog is disavowed by the homicide; let the gorvodog pay for him in full.

4. If a person promise to secure a thing to another, it is for himself to declare what he shall secure, whether little or much; since he himself was credited.

X. [*Of church protection.*]

1. Three things against which there is no protection, if they be acknowledged: gorvodogaeth, and suretyship, and "goresgyn."

2. If the persons of the church say, that they are capable of granting protection against any one of those three things; it is the prerogative of the king, who gave them that sanctuary, to determine in what manner he gave them such sanctuary; and if he gave it to his own detriment, let them keep what he may have given them.

3. All possessors of church land are to come to every new king who succeeds, to declare to him their privilege and their obligation; and the cause why they shall declare them to him is, lest the king be deceived: and after they may have declared to him their privilege, if the king see their privilege to be right, let the king continue to them their sanctuary and their privilege.

4. If a person do an illegal act, and, on account of that illegal act, seek protection, and, while under that protection, a suit arise against him; neither the abbots nor the priests are to conduct him until he do right for that first illegal act; if no suit be commenced against him, let them conduct him to the place to which they ought to conduct him.

5. If a person do a wrong, to the value of a penny, from out the sanctuary, and a suit arise against him for the illegal act he committed from out the sanctuary; he is not to be defended by the abbots by the protection under which he did the wrong, unless he obtain another protection anew in another church.

6. Whoever shall take protection, is to walk about within the church-yard and the burial-ground, without relics upon him; and his cattle are to be with the cattle of the community and the abbots to the furthest limits they go and return to their cow-lair again.

7. If a person have relics upon him, and does an illegal act under the relics, he is not to have protection nor defence through those relics; for he has not deserved it.

8. The measure of the burying-ground is a legal "berw" in length, with its end to the church-yard; and that, circling the church-yard, is to be its compass.

^a Literally 'to super-ascend,' a term used for taking possession of land to which a person is entitled.

^b The "erw" appears to have contained about 4,320 square yards.

9. If any church should declare, that it can keep a person in its sanctuary for seven years, without his doing right, or for a longer period; and the lord of the country oppose this declaration, and say, that no such privilege originated from him to it; it is necessary for the church to have that privilege secured by respectable customary witnesses: if it can do so, let its privilege be preserved undisturbed; and if it fail, let the church conduct him as it best may, or let him do right for the illegal act which he committed.

XI. [*Here begin the laws concerning landed property, and the form of pleading in respect thereto.*]

1. Twice the law shall be open for landed property, and twice it shall be closed.

2. From the ninth of the calends of winter it shall be open until the ninth day of February.

3. From the ninth day of February the law shall be closed unto the ninth day of May.

4. From the ninth day of May the law shall be open until the ninth day of August.

5. From the ninth day of August the law shall be closed until the ninth day of the calends of winter.

6. The reason why the law shall be closed in autumn and spring, is, because the land is cultivated during those two periods; lest ploughing in the spring and reaping in autumn be impeded.

7. The cause why it is right for the law to be closed for nine days after the calends of winter, and nine days after the feast of St. Bridget to be open; is to avoid closing the law on one day: and in the same manner, nine days after the calends of May to be closed, and nine days after ^a August to be open; to avoid opening the law on one day likewise.

8. Whoever willeth to institute a suit for landed property, let him do it when he will, from the ninth of the calends of winter forwards, or from the ninth of May; because those are the times the law is open for landed property.

9. If a plaintiff willeth to claim land at those times, let him appear before the lord, to request a day for hearing his claim; and that upon the land: on that day, let him state his claim; but he is not to have an answer on that day, because it is a sudden claim upon the guardians, and therefore the guardians are to have time for aid: it is right for the plaintiff to oppose their obtaining it, if he can do so; unless the law say that they are to have it. Then it is right for the

judge to hear them, and to ask them where are their aids; if they say that their aids are in their own cymwd, three days are allowed them; if in the adjoining cymwd, nine days; if in the third cymwd, or if flood and ebb be between them and their aid, if before mid-day the time be fixed, a fortnight from that day is the time; if after mid-day the time be fixed, a fortnight from the morrow following: the cause of that is, because it is not an entire day, and that it is not right to compute part of a day for a whole day.

10. And at the time appointed it is right for every person to come upon that land, they and their aid; and then it is right to form two parties, and sit legally. The legal form of sitting is as follows: first, the king, or his representative, with his back to the sun or to the weather, lest the weather incommode his face; and the judge of the court, or the judge of the cymwd, whoever is the oldest, is to sit before him; and at that person's left hand, the other judge that may be in the field, or the judges; and upon his right hand, the priest or priests, if there be any in the field; and next the lord, or his representative, the two elders, and then his gwrddas in succession on each side of him: then a passage for the judges, opposite them, to pass and repass to their judgment-seat: then the ^a pleader for the plaintiff, with his left hand to the passage; next to him, in the middle, the plaintiff, and his guider on the other hand; and an apparitor standing behind the pleader: and the other party on the other side of the passage; nearest to the passage the pleader for the defendant, with his right hand to the passage; and the defendant next to him, in the middle, and his guider on the other side of him; and an apparitor behind him.

11. After sitting thus, let surety in law be taken: that is, the sureties for landed property are living persons, as pledges, two or more persons for each party; and those pledges shall go into the custody of the lord.

12. Then stillness is to be proclaimed on the field, that is, silence, in the field: whoever shall break that stillness shall pay a camlwrw of three cows, or nine score of silver: and the word spoken, after that proclamation of silence, shall be unavailable to the person who may speak it, and to the pleader for whose assistance it was said.

13. In this manner sits the king, with his officers around him:—

GWRDA.—GWRDA.—ELDER.—KING.—ELDER.—GWRDA.—GWRDA.

PRIEST.—JUDGE OF THE COMOT.

JUDGE OF THE COURT.—PRIEST.

GUIDER.—DEFENDANT.—PLEADER.

PLEADER.—PLAINTIFF.—GUIDER.

APPARITOR.

APPARITOR.

14. After sitting legally, as we have said above, then it is right for the judge to say to both parties: 'Do you now mutually speak of law.'

15. And then it is right for the judge to ask the plaintiff: 'Who is thy pleader, and who is thy guider?' And then it is right for the plaintiff to name them. And then it is right for the judge to ask the plaintiff: 'Wilt thou put to lose and to gain in their hands?' And then it is right for the plaintiff to say: 'I will.' Then

^a The calends of August.

it is right for the judge to ask the pleader and guider, whether they will stand by him in what he is entrusting to them; and then it is right for them to say: 'We will.'

16. After that it is right for the judge to ask the defendant: 'Who is thy pleader, and who is thy guider?' And then it is right for him to name them. Then it is right for the judge to ask him whether he will put to lose and to gain in their

^a The 'cynghaws' and 'canllaw' here literally rendered pleader and guider, appear to have performed the functions of counsel and attorney in modern courts.

hands; and then it is right for him to say: 'I will.' Then it is right for the judge to say to the plaintiff: 'State now thy cause;' and then it is right for the plaintiff to begin pleading.

17. Here is that which it is right for the plaintiff to say: stating that he is the true proprietor of the land here, and of the soil: and, if there be who shall doubt his being the true proprietor of this land and soil, that he has those who can support his title, by kin and descent, sufficient in law; and that he has been unlawfully ejected from his propriety: and if there be who shall doubt it, that he has enow who know of his having been unlawfully ejected from his propriety; and that he is therefore appealing to the law, that he is entitled to come lawfully back to the place from which he has been unlawfully ejected.

18. If there be any who shall say, it is necessary that ^a guardians and ^b evidences be produced by the same party; we say that may be done, until the reply of the defendant shall be heard.

19. 'God knows,' says the defendant, 'I am the true proprietor by kin and descent, and therefore I am guarding my estate and my propriety in the best manner I ought to guard it; and, if there be who shall doubt that, I have enow to prove what I say to be true: and thou, if thou hast been here, thou hast gone lawfully from hence; and should there be who shall doubt that, I have enow who know it.'

20. We say, although the defendant shall have given an answer before he has been questioned by the plaintiff, the answer is nugatory until he hear the claim; and then let him answer.

21. And after they have finished their two pleadings, in the manner we have said above, let the judge ask them, whether that which they have said will suffice; and let him ask them whether they will to amend their pleadings; and if there be who should will it, let him be permitted; and if no one will it, let the judge take their two pleadings, and state them; and after he shall have stated them, let the judges go out, and the priests or the priest along with them, and an apparitor with them, to prevent other persons from coming to listen to them. If a person come to listen to them, he is to pay three kineas camlwrw to the king; and if the king be in the place, or in the field, he is to pay a double camlwrw. Then, after they shall be seated in their judgment-place, it is right for the priest to pray to God, that God may shew them the right, and for them to chaunt their Pater; and after the Pater it is right for the judge to state the two pleadings a second time.

22. And, if it should be necessary for them to ^cinterrogate, let two of them be deputed to question. And if it should be necessary for the party interrogated to consult, let them go, with the permission of the judges, to their consultation; and the number to go are those taking part in the pleadings, and no more, with a servant sent by the lord with them, to prevent any person from taking a part in the consultation with them; and if any person come and should counsel them, let him pay a camlwrw to the king, and the counsel be nugatory; and the distance they

are to go to take counsel is to be as far as the judges go to settle their decision. And, after the consultation shall be ended, let those two come to the judges and state to them the consultation.

23. If no interrogation be necessary, it is right to permit them their arddelw; and to send two men to inquire who are their evidences and their guardians, and where they are: if they say that they are in the field, let them be brought forward; if they say that they are in the same cymwd with them, let a period of three days be given them; if they say, that they are in the next cymwd, let a period of nine days be granted them; if they say that they are in another country, or that they are separated from them by flood and ebb, a period of a fortnight from that day, if it be before mid-day; if after mid-day, a fortnight from the morrow following; and that day a day to lose and gain: and the pledges to be in the king's prison until that day; and every one ordered to come prepared with all their requisites on that day to the field: whether the two parties be assenting or not, is it not a day for legal decision?

24. On the third day after coming face to face, it is right for every body to sit in his place, in the same manner as he sat on the former day: and if any of the persons be dead who attended the pleadings at their commencement, others are to be put in their places. And after they are so seated, it is then right for the plaintiff to tender his requisites, including his witnesses, and his guardians, and say, that he is prepared, having his requisites with him, as he promised. Then it is right for the defendant to reply; and the answer he is to give is, that he is prepared, having his requisites with him, as he promised. Then it is right for the king to order the pledges to be shewn in the field, for they are the sureties. And then, after the pledges are shewn, it is right for the king to order the apparitor to proclaim silence in the field: and then it is right for the judge to announce the punishment for breach of silence, that is, three kine as camlwrw, or nine score of silver, and the word spoken to be nugatory. And then it is right for the plaintiff to remind the judges, that it is he who first promised his witnesses and his guardians; and that he is entitled to examine them first. Then it is right for the judges to order him to produce his guardians and his witnesses to be examined; and then it is right for him to bring them near him and show them; and those he promised are such as he named on the first day. The defendant is not then to object to any of them before hearing their evidence; because he knows not but what they may say may be advantageous to him; and whichever of them he may object to, before knowing what he may say; let such one stand. The defendant, however, may ask, whether they have privilege, so that they ought to be witnesses; and if they have, let them come forward: and the cause why he may ask that is, that an alltud cannot be an evidence concerning an hereditary ^a'Cymro;' and neither can a woman concerning a man: and, in addition to that, there are many persons who cannot be evidences, nor guardians, on account of privilege; and therefore it can be no detriment to the defendant to say that.

25. If the defendant promised witnesses better than those promised by the plaintiff; either

^a Persons cognizant of the right of the party.

^b Persons cognizant of the ejection of the party.

^c Which is explained in an ancient M.S. to mean an inquiry by the judge for the guarantee or aid.

from their privilege being higher, or from their being more numerous; and he willeth to support that point, it is right for him to shew them; and after he shall have shewn the witnesses, it is not right for the plaintiff then to object to them. And then it is right for the judge to ask the plaintiff: 'What is the privilege of thy witnesses?' Then it is right for the plaintiff to state the privilege of his witnesses, whether maers, or canghellors, whether monks, or teachers, whether priests or scholars, or privileged laymen. After the judge has asked the plaintiff the privilege of his witnesses, it is right for the judge to ask the defendant the privilege of his witnesses; and then it is right for the defendant to state the best privilege of his witnesses. Then it is right for the judge to recapitulate the privilege ascribed by the two parties to their witnesses.

26. Then it is right for the judge to ask the evidences, will they abide by what is required at their hands. Here all the evidences say, they will. Here all of the two parties doubt the evidences of each other, that they will not carry it to the extremity, though they may so speak: then it is right for the judges to put them to the relics; and after they shall have put them to the relics, it is right for them to withdraw, and decide upon what they deem most right from what they have heard. And if they see that the witnesses of one party are better than those of the other, let them decide against him who has the worst witnesses: if their witnesses be equal, let it be decided against the defendant; for he promised witnesses which should be better than the other's, and he failed. And then it is right for the judges to decide for the plaintiff to take the land, in the condition it was in, when he was unlawfully ejected from it. If the defendant had promised equal witnesses, and they had been found equal, it would have been an equality, and it should have been shared.

27. After that it is right for the judges to prove the guardians, to ascertain whether all of them affirm that the party they uphold be a proprietor; and if the guardians of both parties affirm that each is a proprietor, and they be doubted, it is right to put them to the relic; and let the party whose guardians shall recede lose the land.

28. If the guardians of both parties stand, it is an equality; and where there shall be an equality it is shared.

29. Although he be adjudged to have the land, the person who was in prior possession is not to quit on his account, if he can obtain a house with a gable in the same place, and the two lands equal, to prevent his being ejected from thence: and he is not to give unprivileged land, instead of land having privilege; such as that of the office of a canghellor; or of a maer, or other franchise.

30. Then it is right for the judges to return to their judgment place; and then it is right for them to take security from the two parties, to abide by the judgment; and take surety for their fee. Then the judges are to state the two pleadings, and after that state their judgment; and then the king is to liberate the pledges from their prison.

31. The measure of the fee of the judges for land and soil, is twenty-four of silver; and of

that two shares to the judge of the court; and he is not to have more, whether he be present or not.

32. If a non-proprietor have guardians to prove his occupation of land and soil as the second, or third man; and a proprietor, with guardians to prove his propriety, sue him, the non-proprietor is to relinquish possession. If he sue as second or third man against a proprietor in possession, the proprietor is not to move on his account from the land. A proprietor will oust a third man: a third man will oust an inheritor, an inheritor is the son whom a father shall leave after him upon the land: an inheritor will oust a new settler, a new settler is a person who comes of himself upon the land, without any one of his kin possessing it before him. And in that manner their privilege proceeds, as their pre-occupation may be. Others say, that a proprietor cannot oust a proprietor, and that one non-proprietor cannot oust another, and, therefore, that a third man cannot oust an inheritor, nor an inheritor oust a new settler: for that none of them are proprietors until the fourth man, and so one non-proprietor cannot oust another.

33. The legal fee of the king, from land without service, six score pence. The legal fee of the king, from land with service; as the office of a chief falconer, or of a steward, or of a canghellor, or of a standard-bearer, or of a maer, one pound. From land with two services attached to it, six score pence, and one pound; that is of the measure of a 'randir.'

34. The chief of the household is to have twenty pence out of every pound that comes to the king, from causes respecting landed property, and that out of the king's share; and ten-pence to the steward, out of every pound, in like manner, from causes respecting landed property.

35. After landed property is adjudged to a person, he cannot be prevented from having a share thenceforth, whenever he will; whether the court be closed or not, it is lawful for him to have a share at any time. And no one is to take debateable land in lieu of propriety; and, if he take it, and lawfully lose it, it shall not be recovered for him; because he accepted of an insecurity instead of a security.

36. A joint-proprietor is not to give to another land to which no service is attached, in lieu of land to which services are attached, unless it be his own will; and if he take it, let him lose his privilege.

37. What plaintiff soever shall produce witnesses or guardians for land and soil, on the day to lose or gain, and the defendant produces others against him; then the law says, that his ardelw is not to be taken, nor that of any one of them, until the ardelw shall fail him. And then it is right to ask them, who are their ardelw and their witnesses, and where they are; and, if they be not in the field, let time be given to produce them, according to the place they may be in, as the law says. If they be in the field, let those of the plaintiff be first examined; and if those of the plaintiff be not in the field, those for the defendant are to be examined: the reason for that is, that preparedness is not to be obstructed by unpreparedness. If those of the plaintiff be in the field, it is right to show them to the judges, and to set them apart: and then it is right for the judges to take the testi-

^a A site for his building at the gable end of the existing house, or on either side of it.

^a Land of which the possessors have not become proprietors.

mony of the first that is presented to them to be examined, and to ask him: 'Is it true what the plaintiff says, or not true?' and warn him by the protection of God not to give false testimony; and if he nevertheless say, that what the plaintiff said is true, let the defendant then consider by what means he purposes to nullify the witnesses; whether by objecting to them, or by producing others more respectable and more credible. If he choose to object to them, and they escape his objection, his own witnesses are not to be made use of after that; only the absolute ones. If he choose, by better witnesses, let the best be accepted; and according to the best, let judgment be given. If they be equal, let judgment be given for the plaintiff, because the defendant promised to produce better witnesses: had he promised them to be as good, it would have been an equality, and the property shared.

38. If to object to the witnesses be the will of the defendant, let him object in this manner. When the witness has spoken his mind, after being questioned by the judge, let him say: 'Though thou hast so spoken, thou wilt not carry it to the extremity.' If then the witness shall say: 'To the extremity,' and swear it; let the other counter-swear against him, that he has sworn falsely; and in addition to that: 'Thy word is not to be taken against me.' and then it is right for him to bring against him one of the three legal things; either land-detention, or galanas, or nearer affinity to the plaintiff than to him; and, except the witness deny that, to wit, what is urged against him, let him be rejected; and, if he deny, let him stand; unless the defendant urge, by other witnesses, that that objection is valid against him, and those witnesses in the field, and if they be not in the field, let the witnesses for the plaintiff stand; for no time is due to one witness against another. And if the plaintiff can produce either two, or three, or more unimpeached witnesses, as we have said before, let the cause be adjudged for him. Some say, that adultery is a fourth objection; the law, however, says, that this relates to family enmity, and that it is of the third.

39. If the two parties commit their arddelw to the witnesses, and neither object to the witnesses of the other; let those that are of the best privilege, most respectable and most numerous, influence the judgment. If the witnesses be equally efficient, let the matter in dispute be shared: and that is the law of equality.

40. This is concerning the raiths. The first of them is the oath of the guardians.

Guardians are to swear the same kind of oath as the criminal shall swear before them, in every point; and they are to swear neither through hatred, nor enmity, nor for reward, nor for worth, nor for anything, but to guard the truth.

41. There is no objecting to a guardian.

A guardian is not to be objected to, if he be privileged: for he causes no injury to any one; but guards the property for the owner.

42. This is the oath of a witness.

A witness is to swear, that what he affirms is true; and that it is not through hatred, nor through enmity, that he swears; and therefore, since a witness may cause injury to a person, he can be objected to by that person.

43. This is the oath of a "nôd" raithman.

* A marked raith-man, or compurgator, a slave.

A nôd raith-man is to swear, that he considers the oath of the person with whom he shall swear to be pure; and if one nôd man fail, the whole raith fails.

44. This is the oath of another raith-man.

Another raith-man is to swear, that what is sworn by the criminal is most likely to be true; and though a third of the common raith should fail, according to the two parts judgment is to be pronounced.

45. If a person promise a stated number of witnesses, let him fulfil, or fail. If he promise a sufficiency in law; two or three will suffice, though a greater number would be better.

46. The testimony of one person is no testimony.

47. If a person, on the day to lose or gain, seek delay, on account of his arwaesav or his witnesses being sick, or other obstacles; the law says, that will not avail him, since he did not fulfil the thing which he promised.

48. If the day to lose or gain happen at a time when the court is closed for landed property, or during the blank days; some say that proceedings must be re-commenced at a time when the court is again open: the law, however, says, that there is nothing that should put off the day to lose or gain, except one thing; and that is, when the judge does not recollect the judgment concerning it: and if it be doubted, let him be put to the relic; and then a period of nine days is granted for the judge to recollect, and to confer with men who may be of longer experience than himself: and on the ninth day, let the judgment be stated to both parties, and that without pleading.

49. If the period be delayed, either by the death of the judge, or by any other occurrence, or by the contumacy of the plaintiff, who came not to hear the judgment, let the defendant have possession from that time forward.

50. If a person, when sued in a cause respecting landed property, should say, that he will not do right; and the plaintiff attest to the lord, his judges, and his gwrdas, that he has not denied the claim, and that he is an oppressor; and call for judgment: then it is right, if he allow judgment to be passed, in the field, against him, to deprive him of his possession for ever.

51. If he quit the field unlawfully, he is to be dispossessed during the life of the lord who is supreme over the court on that day: for he shall not be comprehended within a district who will not do justice.

52. Whatever defendant, with whom a pleader and guider shall stand, and he himself the third, may seek for delay for aid, he is not to obtain it; for those persons are his legal aid.

53. No pleader nor guider is to stand with any one in a cause of less value than three score pence, or for landed property, a horse, or an ox. Others say, that no one is to have pleader and guider in a suit respecting silver and animals.

54. It is free at any time to determine boundaries.

55. The law is not closed for church land at any time among themselves; for it did not emanate from our law: if the clergy sue us, or we them, it is closed.

56. Land may be shared at any time, unless it be denied that the share is due though the courts be closed.

XII. [*The law of brothers for land.*]

1. Thus brothers are to share land between them: four erws to every "tyddyn." Beshlyn, son of Gwynn, all red it to twelve erws to the uchelwr, and eight to the allt, and four to the "godaog": yet nevertheless, it is most usual that four erws be the tyddyn.

2. The measure of the legal ² erw is, four feet in the length of the short yoke, and eight in the length of the second yoke, and twelve in the length of the lateral yoke, and sixteen in the long yoke; and a rod as long as that, in the hand of the driver, with his other hand upon the middle spike of the long yoke, and as far as he can reach with that rod on each side of him, is the breadth of the erw; and thirty times that is the length. Others say, that it is to be a rod as long as the tallest man in the "trev," with his hand above his head, and proceeding in a similar manner as in the other.

3. If there be no buildings on the land, the youngest son is to divide all the patrimony, and the eldest is to choose; and each, in seniority, choose, unto the youngest. If there be buildings, the youngest brother but one is to divide the tyddyns, for in that case he is the meter; and the youngest to have his choice of the tyddyns; and after that he is to divide all the patrimony; and, by seniority they are to choose unto the youngest: and that division is to continue during the lives of the brothers.

4. And after the brothers are dead, the first cousins are to equalize, if they will it; and thus they are to do: the heir of the youngest brother is to equalize, and the heir of the eldest brother is to choose, and so by seniority unto the youngest: and that distribution is to continue to continue between them during their lives.

5. And if the second cousins should dislike the distribution which took place between their parents, they also may coequate in the same manner as the first cousins; and after that division no one is either to distribute or to coequate. Hereditary land is to be treated as we have above stated.

6. Geldable land, however, is not to be divided between brothers, but the maer and canghellor are to share it equally between all in the trev; and on that account it is called register land; and there is to be no "extinguished erw" in the register land; but if there should be an erw of that description in it, the maer and canghellor are to share it in common among all; to one as well as to another. And no one is to remove from his legal tyddyn, if an equivalent can be obtained for it of other land.

7. And, as we have said above respecting the other, so the maer is to proceed as to the land of the maer-trev, leaving every one in his tyddyn, according as he best may.

8. No land is to be without a king. If it be abbey land, he is to have, if they be laics, dirwy, and camlwrw, and amolwr, and ebodiwr, and hosts, and theft. If it be bishop land, he is

to have hosts and theft. If it be hospital land, he is to have theft and fighting. And, therefore, there is no land without him.

9. When the bishop dies, all his property belongs to the king; for every property without an owner is waif to the king, except vestments and ornaments of the church, and what shall pertain to it.

10. There are three superiorities that can make their capitular regulations themselves, and by their own law, where they shall not contravene the law of the king: these are, an abbot, a bishop in his own jurisdiction, and the master of an hospital: each in his jurisdiction.

XIII. [*The law of "dadenhudd" for land and soil.*]

1. There are three kinds of dadenhudds of land; and those dadenhudds are, a dadenhudd by tith and ploughing, a dadenhudd by car, and a dadenhudd by bundle and burden.

2. And these dadenhudds are not to be prosecuted except by the son, in the place where his father was theretofore, or in the place where his parents were formerly; for a dadenhudd is not to be sued by kin and descent.

3. Whoever is to prosecute, dadenhudd by tith and ploughing, is to remain upon the land, without answering, until he may turn his back on the stack of the forthcoming harvest, and that without answering to any one, and to an answer; and the ninth day from the following calends of winter, law.

4. Whoever is to prosecute dadenhudd by car, by having been with his car and his household and his hearth, belonging to himself, or to his father before him, upon that land, is to be there, without answering, until the ninth day, and then give an answer; and at the end of the second ninth day proceed to law.

5. Whoever is to prosecute dadenhudd by bundle and burden, by having been, with his bundle and his burden, and his fire, himself, and his father before him, using a hearth, upon the land, is to be there, without answering, three nights and three days, and then give an answer; and at the end of the ninth day, law.

6. And these dadenhudds are not to be adjudged to any one, unless there shall have been a grant and delivery of the land to him previously by the lord.

XIV. [*Thus land is to be sued for by kin and descent.*]

1. Whosoever then shall claim land and soil by kin and descent, let him show his kin to and descent from the stock from whence he is derived; and if he be a fourth man, he is a proprietor, because a fourth man become a proprietor: but a person does not in the same manner lapse from his propriety until he become an allud; for the law says, if a person remain in another country, whether on account of being banished, or for murder, or other agencies, so that he cannot revisit his country freely, the law says, that his title is not extinguished until the ninth man, at what time soever he may come to claim it; and unless there be others occupying the land, grown into proprietors, in opposition to him possessing the land, he is entitled to all that he left: and if there be others risen to be proprietors, in opposition to them, the law of

^a Literally 'uncovery': a suit by which a son sought to recover land heretofore occupied by his parents.

^a A tenement.

^b Prince of Gwynedd and Powys from A.D. 1460 to 1073.

^c Literally an 'under taeog' or 'villain.'

^d If the 'erw' was thirty times the length of the long yoke, it contained about 1,440 square yards: but the probability is, that thirty times the breadth of the erw is to be understood, and thus the contents would be about 4,320 square yards.

^e A township.

^f Bond manuels which were subject to supply the king.

^g No erw in the 'register land' escheats to the lord.

equality and distribution is to take place between them; because one proprietor is not to be ousted by another.

2. If the ninth man come to claim land, his title is extinguished: and that person is to raise an outcry, that, from being a proprietor, he is becoming a non-proprietor; and then the law listens to that outcry, and assigns to him a shelter; that is, as much as to one of the number that were on the land, in opposition to him: and that outcry is called an outcry over the abyss: and though that outcry should be raised thereafter, it is never to be listened to. And others say that the ninth man is not to raise that outcry, but to descend from being a proprietor to be a non-proprietor.

3. None of the three claims for land and soil are to be heard in the time of closed law: those are, a claim of propriety; a claim of dadenhudd; and a claim of resistance.

XV. [*A woman is not to have patrimony according to the men of Gwynedd.*]

1. According to the men of Gwynedd a woman is not to have patrimony, because two rights are not to centre in the same person; those are, the patrimony of the husband, and her own: and since she is not to have patrimony, she is not to be given in marriage, except where her sons can obtain patrimony: and if she be given, her sons are not to have maternity.

2. Some say, that the sons of no woman are to have an inheritance by maternity, except the sons of one woman; and that one is, a woman whom her father and her brothers shall give legally in marriage to an alltud. Others say, that though her relations shall give her in marriage to an alltud; yet, if she be not given by those above named, her sons are not to have patrimony.

3. The law, nevertheless, says, that there are three women, whose sons are to have property by maternity: one of them is, a woman whom her family shall give legally to an alltud: the second is, a woman openly violated by an alltud, and, in consequence of that violation, having a son by the alltud; the law says, that since she has not lost her privilege, her son does not lose his right by maternity: the third is, a woman whom her family shall give as a hostage to a foreign country, and, in that condition of an hostage, she bear a son by an alltud; that son is entitled to inheritance by maternity.

4. There is no woman, however, who gives herself up to an alltud, whose sons can have a right by maternity.

5. Some say, concerning the sons of such women, that, though they be inheritors they are not proprietors; the law, however, says, that a proprietor is not to be ousted by a non-proprietor; and that a proprietor is to be ousted by the sons of such women as those, either from the whole, or from a part; and therefore the law allows them to be proprietors.

6. And the law moreover says, if that land have either service or privilege attached to it, that no part of it is to be possessed by the claimant, until the third man: for the privilege of a proprietor who has had pre-occupation is better than that of a new comer: and, to the third man it will be a sufficient occupation; unless this might occur, that a Welshwoman should legally have a son by an alltud chieftain; then

the law allows to such a one his service and his privilege immediately.

7. A native of Powys is not entitled to maternity in Gwynedd, nor of Gwynedd in Powys; and in like manner in South Wales.

8. The father is not to deteriorate, nor dispose of the rights of his son for land and soil, except during his own life; neither is the son to deprive his father, during his life, of land and soil; in like manner, the father is not to deprive the son of land; and though he may deprive him, it will be recoverable, except in one case: where there shall be an agreement between father, brothers, cousins, second cousins, and the lord, to yield the land as blood-land; and that the son cannot recover; for peace was bought to the son by that as well as to the father: for those persons are the grades, without whose consent land cannot be assigned. And, though such a person have no land, he is not an alltud nevertheless, but an innate "boneddig."

XVI. [*An innate boneddig.*]

1. An innate boneddig is a person who shall be complete as to origin in Wales, both by the mother and by the father.

2. The ecclesiastical law says again, that no son is to have the patrimony, but the eldest born to the father by the married wife: the law of Howel, however, adjudges it to the youngest son as well as to the oldest; and decides that sin of the father, or his illegal act, is not to be brought against the son, as to his patrimony.

3. A person is not secure in taking possession of land, but by the sentence of the law, or by delivery of a lord.

4. Some say, that if a person shall be murdered on account of land, that that land is to be blood-land to his heirs ever afterwards. The law says, that no land is blood-land, except the land of a murderer, that is lawfully yielded, after there shall be nothing left belonging to the murderer, neither spear penny, nor any thing else; and it decides, that no person is to be put to death but the murderer who does not pay the whole of the galanas. And that land is to be shared between the parties, in the same manner as the galanas is shared.

5. Whoever shall suffer his land to remain shared a year and a day, without disturbance, without injury, and be in the same country with him who is in possession of it; the law says, that that person is not to answer for that land afterwards; but the suit is barred, and is a claim beyond the year. Disturbance, and injury, are, to burn houses, and to break ploughs.

6. Whoever possesses land upon the margin of the shore, owns as much of the beach as the breadth of his land; and he may make a wear, or other things, thereon, if he will; but if the sea throw any things upon the land, or upon that beach, they belong to the king: for the sea is a packhorse to the king.

7. A mill and a wear and an orchard are called the three ornaments of a kindred; and those three things are not to be shared, nor removed, but their produce shared between those who may have a right to it.

8. Land of a b'corddilan' is not to be shared as tyddyls, but as gardens; and if there be buildings thereon, the youngest son is not more

^a A term used for a free-born person.

^b Literally a 'nucleus': it appears to signify a hamlet,

entitled to them than the eldest, but they are to be shared as chambers.

9. No one is to retain gardens in his possession, on account of having manured them, for more than one year; for they are to be manured every year.

10. A fallow, two years it is to be ploughed.

11. "Rotten-dung, truly the same.

12. Ley-land, truly the same.

13. Yard-dung, three years it is to be ploughed.

14. Car-dung, four years it is to be ploughed.

15. Wood-land, truly the same.

16. Manured fallow, four years also.

17. No brother is to clear woods belonging to another brother, without yielding him wood equal to that cleared by him; and, if he cannot obtain as good, let him yield of old field as much as the wood; and, if he cannot obtain old field, let him till the wood, which he cleared, for four years; and thenceforth let his brother have equal with himself from it.

18. No one is to sell land, or engage it, without the permission of a lord; but he may let it annually, if he will.

19. Men who are under abbots, and men who are under bishops, may engage their lands, with the consent of those persons, if they will.

20. The law says that uchelwrs are to exercise dominion over their alltuds, as the king is to exercise dominion over his alltuds.

21. And, as the alltuds of the king become proprietors in the fourth man after they shall have been placed upon the king's waste, so the alltuds of the uchelwrs become proprietors in the fourth man, if they have occupied the same land under them for so long a time; and, from thenceforward, they are not to go from the uchelwrs, for they are proprietors under them; and they are not to take their propriety, one propriety in the land from whence they originate, and another here.

22. After they are become proprietors, their tyddyns on the land, and land to them also, they are to have; and their land, excepting such, to be plough land among them.

23. If the alltuds will to go away from their lords before they become proprietors, they are to leave half their goods to them.

24. And, if they be natives of this island, they are not to dwell in any place on this side of Offa's dyke.

25. And, if they come from beyond sea, they are not to remain here, except until they can obtain the first favourable wind to go to their country; and, if they remain, let them return to their bondage, as before. Others say, that they are not obliged to depart until the third fair wind.

26. And if the uchelwr expel them against their will before they are proprietors, he is not in that case entitled to any of their goods.

XVII. [Of the laws of *b* Dyvnwal Moel Mud, and of Measure.]

Above we have treated of pleas of land and soil, and the dadenhuudds, and other things..... to them;.....now.....measure of erw, the

* A gloss in a M.S. explains this to be, 'land where cattle are accustomed to lie without folding.'

^b Dyvnwal, according to the Chronicle of the Kings in the book of Basingwerke, a Welsh version of Geoffrey of Monmouth's compilation flourished from A.D. B.C. 694 to 667

tyddyns, the trevs, the maenols, the cymwds, and the cantrevs, their privileges, and their dues.

1. Before this, and before the crown of London, and the supremacy of this island, were seized by the Saxons, Dyvnwal Moel Mud, son of Clydno, was king over this island, who was son to the earl of *a* Cernyw, by a daughter of the king of *b* Lloegyr. And after the male line of succession to the kingdom was become extinct, he obtained it by the distaff, on account of his being grandson to the king. And he was a very honourable and wise man; and it was he who first established good laws in this island; and those laws continued in force until the time of Howel the Good, son of Cadell.

2. After that, Howel the Good enacted new laws, and abrogated those of Dyvnwal: yet Howel did not, however, alter the measurements of the lands in this island, but continued them as they were left by Dyvnwal; because he was the best measurer.

3. He measured this island from the promontory of *c* Blathäon in *d* Prydain to the promontory of *e* Penwaed in Cernyw; and that is nine hundred miles, the length of this island: and from *f* Crigyll in Môn to Soram on the shore of the *g* Môr Udd, which is five hundred miles; and that is the breadth of this island.

4. The cause of his measuring the island was, that he might know the tribute of this island, the number of the miles, and its journeys in days.

5. And that measure Dyvnwal measured by a barley corn: three lengths of a barley corn in the inch; three inches in the palm breadth; three palm breadths in the foot; three feet in the pace; three paces in the leap; three leaps in a land—the land, in modern Welsh, is called a ridge—and a thousand of the lands is a *h* mile. And that measure we still use here.

6. And then they made the measure of the legal erw by the barley corn: three lengths of a barley corn in an inch; three inches in the palm breadth; three palm breadths in the foot; four feet in the short yoke; and eight in the field yoke; and twelve in the lateral yoke; and sixteen in the long yoke: and a rod, equal in length to that long yoke, in the hand of the driver, with the middle spike of that long yoke in the other hand of the driver, and as far as he can reach with that rod, stretching out his arm, are the two skirts of the erw, that is to say, the breadth of a legal erw; and thirty of that is the length of the erw.

7. Four such erw, are to be in every tyddyn.

8. Four tyddyns in every *i* randir.

9. Four randirs in every *j* gavael.

10. Four gavaels in every trev.

11. Four trevs in every maenol.

12. And twelve maenols and two trevs in every cymwd. The two trevs are for the use of the king; one of them to be maer-trev land for

^a Cornwall.

^b England.

^c Some copies of the Chronicle of the Kings, in which a similar passage occurs, read 'Bladon,' others 'Caithness.'

^d Britain.

^e Now Penwith in Cornwall.

^f On the west coast of Anglesey.

^g Literally 'Lord Sea,' the British Channel.

^h By this computation the Welsh mile contained three miles six furlongs twenty-seven poles and a yard and a half of present measure.

ⁱ A shareland.

^j A holding.

him; and the other to be the king's waste and summer pasture; and as much as we have said above is to be in the other cymwd; that is in number five score trevs; and that is the cantrev rightly: ten times ten is to be in every hundred; and numeration goes no further than ten.

13. This is the number of erws in the cantrev: four legal erws of tillage in every tyddyn; sixteen in every randir; sixty-four in every gavael; two hundred and fifty-six in the trev; one thousand and twenty-four in every maenol; twelve thousand two hundred and eighty-eight in the twelve maenols. In the two trevs which pertain to the court there are to be five hundred and twelve erws: the whole of that, when summed up, is twelve thousand and eight hundred erws in the cymwd; and the same number in the other cymwd: that is, the number of erws in the cantrev is twenty-five thousand and six hundred, neither more nor less.

14. Of the twelve maenols, which are to be in the cymwd, four are assigned to aillts to support dogs and horses, and for progress and "dovraeth," and one for canghellor-ship; and one other for maer-ship; and the rest for free uchelwrs.

15. And from those eight the king is to have a gwestva every year; that is, a pound yearly from each of them: three-score pence is charged on each trev of the four that are in a maenol, and so subdivided into quarters in succession, until each erw of the tyddyn be assessed: and that is called the tunc pound; and the silentiary is to collect it annually; and a similar payment in full from the other cymwd: and thus the cantrev is complete.

XVIII. [*Of the duties of the maers and the canghellors, and their service.*]

1. Maers and canghellors are to regulate their district, and to form the courts: and they are to have half of every thing received by the king, three things excepted; that is, the worth of land; the worth of a thief; and the worth of a dead body.

2. The canghellor is to share between the king and himself, and the king to choose.

3. The maer is to share between the canghellor and himself, and the canghellor to choose his ringyll.

4. The maer and the canghellor are to have two servants with them to execute their commands; and two others for the king.

5. And they are to make a progress, in parties of four, among the king's aillts, twice in the year.

6. And they are to have half of the obediw of the aillts, and half of the amobyr of their daughters.

7. The maer and canghellor are to regulate the king's aillts upon their register land, when any one of them shall die; and they are to keep the king's waste; and to swear for him when it is necessary; and if the king dispose of that waste, they are to have their service thereon.

8. Neither a maer nor a canghellor is to be a chief of a kindred; but an uchelwr of the country.

9. The chief-ship of a kindred is not to be by maternity.

XIX. [*Of the service of a chief of a kindred, and his privilege, and his due, this is.*]

1. A chief of a kindred is to have twenty-four

* Quarters.

pence from every man who shall will a kinswoman to him; for she herself shall pay her amobyr.

2. And he is to have twenty-four pence from every youth that he shall admit to his tribe.

3. And he is to act in concert with his kinsman and kinswoman in every circumstance.

4. There is no fixed reward to an uchelwr in courts; only what the lord may will to give him.

5. From the maenol out of which tunc is paid, the lord is not to have the honey nor the fish, because it furnishes mead; and, along with the mead, every maenol pays twenty-four of silver; and that is called the supper money: and this is to be shared in the same manner as the tunc pound is shared.

6. Neither maer nor canghellor is to be imposed upon a free maenol, nor progress, nor dovraeth, nor youths, nor anything besides what we have said above; except the great progress of the household in the winter.

7. The king is not to lead hosts out of the country, except once every year; and then, not to continue more than six weeks. In his own country he is free to have hosts when he will.

8. All are to work on the castles, whenever the king may will it, except the men of the maer-trev.

9. The aillts of the king are not to support him, nor to support his household; and since they are not to support him, they are not to retain their honey nor their fish, but are to send them to the king's court; and he may, if he will, make wears upon their waters, and take their hives.

10. One of the aillts is to be the king's land maer.

11. They are to furnish pack-horses to the king, for the hosts; and they are to present the queen, once every year, with meat and drink; and they are to support the dogs, the huntsmen, the falconers, and the youths, all of them, once every year.

12. And if there be alltuds from another country in the king's realm, either as his men, or waiting a wind, or for other matters; if he will, he is to place them on dovraeth upon his aillts according to their abilities.

13. And those alltuds are to show their property to the aillt, when they enter the house; and they are to have it entire, when they leave it. And if any thing be lost, it is to be made good to them, except three things which they are to keep in their own custody, night and day: these are, their trowsers, their swords, and their gloves; and they are to remain only the first night, if they obtain bread and one enllyn.

XX. [*Of work on the king's buildings.*]

1. The aillts of the king are to erect seven buildings for the king: these are, the hall, and the buttery, and kitchen, and dormitory, and stable, and dog-house, and little-house.

2. The king is to have a hatchet-man from every villain-trev, to form encampments, in his hosts.

3. The land maer is not to hold courts, except upon the men of the maer-trev; but to receive the property of the king from the maers and canghellors: and he is to give twenty-four pence to the silentiary when a maer-ship is given to him.

4. The servants of the maer and of the canghellor are to bring the property to the land maer.

5. The land maer is to regulate the king's palace, and what may pertain to it; such as ploughing, sowing, tending the king's cattle, his summer pastures, and other things which may be necessary; and, he is to punish the men of the maer-trev for their illegal acts; and he is to have their dirwy and their camlwrw and their elchdiw, and the amobyw of their daughters belongs to his wife.

6. The porter is to exact the amobyw and the elchdiw of those persons; and he is to have fourpence from each of them.

7. The land maer is to have twenty-four pence from the porter, when he is invested with his office.

8. And he is to swear for the purveyance land of the court, and its summer pasture, if it be necessary to defend them, and the things which may pertain to them.

9. The men of the maer-trev are to make a kiln and a barn for the king; and to supply them, when it may be necessary. They are to pay the tunc of their land into the hand of the land maer; and they are to support him twice in the year. They are to thresh, to kiln-dry, to reap, to harrow, and to mow hay, and to provide straw, and fuel for the fire, as often as the king visits the court; and when the king comes to the court, they are to present the king, according to their ability, either with sheep, or lambs, or kids, or cheese, or butter, or milk.

10. If an uchelwr place his son to be reared with the aillt of a lord, by the permission or by the sufferance of the lord, for a year and a day; that son is to have a son's share of the aillt's land, and ultimately of his property.

XXI. [*The tunc of a free maenol.*]

1. From every free maenol, the king is to have a vat of mead, nine hand-breadths in length diagonally; if mead be not obtained, two of bragot; and, if bragot be not obtained, four of ale.

2. There is not to be an extinguished erw in register land.

XXII. [*Of meer breach this is.*]

1. Whoever shall destroy a meer between two trevs, by ploughing it; the king is to have the eight oxen that ploughed it, and the plough and the irons, and the worth of the ploughman's right foot, and the worth of the driver's left hand; and four-pence to the owner of the land; and the meer to be restored to its former state.

XXIII. [*Of ploughing land surreptitiously.*]

1. Whoever shall plough land surreptitiously, let him pay four-pence to the owner of the land, and a penny for every furrow that is ploughed; and surreption-fine to the king.

XXIV. [*Of defining of meers this is.*]

1. If a meer is to be defined between two men of equal rank, in respect to land and soil, and one party set out the meer there, and the other here; and each party swear thereto: then it is right for the law to share.

XXV. [*Of removing a public meer stone.*]

1. Whoever shall remove a public meer stone between two trevs, let him pay eleven score

pence to the owner of the land, and a camlwrw to the king; and so for a road, which may preserve a meer with the side of the road.

XXVI. [*This is the measure of the king's gwestva from a free maenol.*]

1. The measure of the king's gwestva in winter, from a free maenol: that is to say, a horse-load of the best flour that shall grow on the land; the carcase of a cow or an ox; a full vat of mead, nine hand-breadths in its length diagonally, and as much again in breadth; and seven thraves of oats, of one band, for provender; a three year old swine; a salted fitch of three finger-breadths in thickness; and a vessel of butter, three hand-breadths in depth, not heaped, and three in breadth; and if these cannot be obtained, a pound is to be paid in lieu of them; and that is the tunc pound; and twenty-four pence to the king's servants. If that quantity of mead cannot be obtained, two of bragot; if bragot be not obtained, then four of ale. And that shall come to the king from every free maenol.

2. The manner in which that pound shall be shared is, six score for bread; three score for liquor; and three score for enllyn.

XXVII. [*From bond maenols the amount due is as follows.*]

1. From the bond maenols two^a dawnbwyds' are due yearly.

2. The winter: a three year old swine; a vessel of butter, three hand-breadths in depth, and three in breadth; a full vat of bragot, nine hand-breadths in length diagonally a thrave of oats, of one band, for provender; twenty-six loaves of the best bread that shall grow on the land; if it be wheat land, six of them of fine flour; if it be not wheat land, six of them of groats; four of them for the hall, and two for the chamber; they are to be as broad as from the elbow to the wrist, and so thick as not to bend in holding them by the edges; and a man to kindle a fire in the hall that night, or a penny to the person who shall kindle it for him.

3. The measure of the summer dawnbwyd is, a three year old wether; a dish of butter as broad as the broadest dish in the trev, and two hand-breadths in thickness; twenty-six loaves of such bread as we have mentioned before; and to collect what there may be of milch animals possessed by all within the trev, and to milk them once in the day, and only that once; the cheese made from that milk; without malt; without provender; without a person to kindle a fire.

4. The maer and canghellor are to have a progress once in the year, upon the king's aillts, each attended by two servants; and the canghellor to choose his house; and they are not to have a progress in the summer.

XXVIII. [*Of the fetus of a woman, if injured, this treats.*]

1. Some are doubtful with respect to the fetus of a woman, if injured, as to what is due for it; whether gwyneb-werth or galanas. The law says, that galanas is due for it; and for this cause: during the first three months, it is white, and then the third of a galanas is to be on it; during the second three months, it is ruddy, and then two parts of a galanas are to be on it and

^a Literally 'a virtual render.'

during the last three months, it is perfect in its members and life, and then a full galanas is to be on it

2. Some say, that it is not more right to pay the galanas of a man than that of a woman for it, since it is not known what it is, whether male, or female; the law says, that it is most right to decide from the higher subject, and that the galanas of a man is to be on it; and that until it be baptized; and this is the cause: every person, whose galanas is required, is to be named, whether male or female; and no one can be called by name until baptized; and therefore it is conclusive that it should have the privilege of a male, until baptized.

3. From that time onward, until he be seven years of age, his father is to swear and pay for him; except the payment of dirwy, or camlwrw, for him, to the king; because the king is not to have any dirwy, or camlwrw, for an error, nor for the act of an idiot, and he is not endowed with reason; he must, however, indemnify the sufferer for his property.

4. At the end of seven years, he himself is to swear for his acts, and his father is to pay; for then he shall come under the hand of his confessor, and shall take duties upon himself.

5. From the time when a boy is born, until he shall be fourteen years of age, he is to be at his father's platter, and his father lord over him, and he is to receive no punishment but that of his father; and he is not to possess one penny of his property during that time, only in common with his father; and no 'marw-dy' accrues by his dying within that period; for his father owns all his property which may be in his custody; since his father during that time is to be responsible for him for every thing.

6. If the father die in the first year after the boy is born, he succeeds to the privilege of his father.

7. No ebediw is to be paid for a boy under fourteen years of age, his father being alive: after he succeeds to the privilege of his father, he shall pay it.

8. At the end of the fourteen years, the father is to bring his son to the lord, and commend him to his charge; and then the youth is to become his man, and to be on the privilege of his lord: and he is himself to answer to every claim that may be made on him; and is to possess his own property: thenceforward his father is not to correct him, more than a stranger; and, if he should correct him, upon complaint made by the son against him, he is subject to dirwy, and is to do him right for the saraad.

9. If the son die after fourteen years of age, and leave no heir; his lord is to possess all his property, and to be in the place of a son to him, and his house becomes a marw-dy. Others say, that there is no marw-dy, but that of a person who dies of sudden death, without an heir, and without being able to bequeath the property. From that age onward, he is of the same privilege with an innate boneddig; for he has no privilege, excepting his descent, as he ascends not to the privilege of his father until his father's death: and no one is a 'b^umarchog' until he shall ascend.

^a Literally 'a dead-house' by which is understood the goods of a person dying without heirs, or intestate, which goods became the property of the lord.

^b A horseman.

XXIX. *[Of the worth of an innate boneddig this is.]*

1. The worth of an innate boneddig is three score and three kine.

2. His saraad is three kine, and three score of silver.

3. If he have a family, his worth is four score and four kine.

4. His saraad is four kine, and four score of silver.

XXX. *[Of the law of a daughter and her rights this is.]*

1. From the time a girl is baptized, until she shall attain the age of seven years, she is not to be put to her oath.

2. From the time of her birth, until she be twelve years of age, she is to be at her father's platter.

3. From her twelfth year onward, mamma et crines et menses apparebunt; and then she is become of age to be given to a husband: and, from that time forward, if she have not had a husband, she is to possess her own property, and is not to remain at her father's platter, unless he shall will it: and the father is not to pay amobyr for his daughter, unless he himself gave her away; because every giver of a woman is to pay her amobyr; or else receive satisfaction from the woman that is given to a man.

4. If a man take away a woman clandestinely from her father's house to another house, and there sleep with her, the owner of that house is to pay the amobyr; unless he take surety from the man, who brought her away clandestinely, for paying it.

5. In her twelfth year a woman ought to menstruate, as we have said above; and from her twelfth unto her fourteenth year, she ought to continue without pregnancy; from her fourteenth year unto her fortieth year she ought to bear children; and, from that time forward, she is not liable to galanas; and she is not to be put to her oath that she shall not have any more children; for it is certain that she never will.

XXXI. *[Of denying and receiving a son this is.]*

1. Whoever may will to deny a son lawfully, is not required so to do, unless he be first lawfully affiliated to him; since it is not necessary to answer a nullity: for every thing is a nullity that is not lawful.

2. Whatsoever woman intends lawfully to affiliate a child, thus it is right for her to do: to come with the child to the church wherein her burying place is, and approach the altar, and place her right hand upon the altar and the relics, and her left hand upon the head of the child, and so swear—to God first, and by that altar, and by the sacred relics thereon, and by the baptism of the child—that no father has formed in the womb of its mother this present child, but such and such a man, naming him, in her womb. In this manner is a child to be affiliated to a Cymro.

3. And thus is a child to be affiliated to an alltud: to come to the church in which he shall take the holy water and the sacramental bread, and there affiliate it to him, like as it has been said above. And then it is right for the father to do one of two things; either to receive the child lawfully, or else to deny him lawfully.

4. If he will to deny him, it is right for him

to come to the church we have already mentioned, and there place his right hand upon the altar and the relics thereon, and his left hand upon the head of the boy, and so swear, to God first, and by that altar, and by the sacred relics upon it, and by the Being who formed him by the agency of father and mother, that he never procreated that child in the womb of that woman, and that there is not one drop of his blood in him, except from Adam.

5. If he seek for time for his oath, he is not to have it, except until the morrow.

6. If the woman seek time to fetch relics, she is to be allowed only three days; for she is not to seek relics except in that cymwd.

7. If a father deny a child to be of his kindred, after he has been affiliated to him; such child can never after, by law, obtain a father. The cause is, that his mother has lawfully affiliated him to a father, who also has lawfully denied him; and therefore, she can never affiliate him a second time to another father; and he cannot revert to the father who has already denied him lawfully: for, the law will not do again what it has done.

8. That boy shall then rank, as to his privilege, with the kindred of his mother: and if he kill a person, the kindred of his mother must pay two parts of the galanas, and the third be on himself, as a homicide; and if he be killed, his mother's kindred are to have two parts of his galanas. And that is called one of the three severe losses of a kindred.

9. Another is, if a man kill another man, with sureties from the kindred of the murderer for the galanas, and before the kindred shall have paid the galanas, the mother of the murderer affiliates him to a distinct father; the law says, that the kindred that gave surety for the payment of the galanas are bound to pay it, for two causes: his committing the crime whilst he remained on their privilege; and because they are bound to pay who have given surety.

10. The third is, if a Welsh female be given to an alltud, and she should have a son by the alltud, and that son kill a person; two parts of the galanas come upon the kindred of his mother; and one third on the murderer; and that because there is no kindred of the father to pay it. And that is called cattle surety; because cattle are given as sureties: for with cattle every payment was formerly made.

11. The two sons, whom we have spoken of above, have the same privilege, the same saraad, and are of the same worth, as an innate boneddig, if their mother be a Welshwoman. If their mother be an alltud, they are also alltuds.

12. There is a son by declaration, and a son by sufferance. A son by declaration is a son whom the mother affirms, orally, to be the offspring of a man, but without bringing it to the test: such is called a son by declaration, and may be denied at any time.

13. A son by sufferance is a son whom a woman lawfully affiliates to a man, and is suffered by the man to remain a year and a day undenied; from thenceforward, he cannot, in a strait, ever deny him. And if that son commit a crime before the end of the year after he is affiliated, he cannot be denied in the strait, since he was not denied openly, until the crime shall be redressed, as being a son by sufferance.

14. Though there might be privilege belong-

ing to the father of the son of a female alltud, yet by his being denied by the father, that son is an alltud thenceforward.

15. Though it might be that an alltud should will to deny the son of a Welshwoman; upon denial the son becomes an innate boneddig thenceforward: for every son, after being denied, ranks according to the privilege of his mother.

16. A father may deny his son by sufferance, on the morrow after he has made amends for his crime, if so minded, until the end of the year after he is affiliated to him.

17. If a father give property for rearing a son, he is not to deny him thenceforward: for, one of the three acknowledgments of a child is giving property for his rearing.

18. If the father die, the chief of the kindred may deny him, with six of his kindred, in the same manner as the father might deny him, if living, and in the same church, having seven of the best men of his kindred to swear that his oath is pure.

19. If there be not a chief of the kindred, twenty-one of the best men of his kindred are to deny him.

20. According to the law of the men of Powys, fifty men are to deny a son to be of the kindred.

21. No one, into whose hand the land of the son would fall, can deny him, to oust him therefrom: and a brother cannot deny another, lest he deny him for his erw of it: and, if there be no brother, a first cousin cannot deny another, for his erw: and no one to whom his land would fall is to deny him, lest he deny him for his erw of it: and, if there be no first cousins, a second cousin cannot deny another, lest he deny him for the property: and no one is to deny another, who might succeed to the property in consequence of such denial.

22. If there be some of the kindred of a son denying him, and others receiving him, it is most right to believe those receiving him, if they swear that it is not for reward nor for worth that they receive him: because it is most common to deny a son for his patrimony.

23. Every brother may deny a sister, except in one case; that is, when the property of the mother, or of the father, is to be shared. If, on account of her share of the property, he attempt to deny her, to prevent sharing the property of the mother and father with her, it cannot be done.

24. In like manner, every alltud may deny his brother, or his sister, if he will; except on account of sharing in the property of their father, or of their mother, or making amends for their crime.

25. Thus a son is to be received as of kin: the father himself may receive him, after he is lawfully affiliated to him by his mother: if the father be not alive, the chief of the kindred, with six, may receive him, and those of the best men of his kindred. And, thus he is to be received: the chief of the kindred is to take the hands of the child between his own hands, and give him a kiss; for a kiss is a sign of affinity; and then to place the right hand of the child in the hand of the oldest of the other men, who is also to give him a kiss; and so from hand to hand unto the last man. If there be no chief of the kindred twenty-one of the best men of the kindred; and the man who shall be in the place of the lord, is to take the boy by his right

hand, and put it into the hand of the oldest of those men, who is to give him a kiss; and that man is to take the child in his right hand, and give him into the hand of the next in seniority, who is also to give him a kiss; and so from hand to hand unto the last man.

26. According to the men of Powys, if there be neither father nor chief of the kindred, fifty men are to receive, and deny a child.

[And so terminate the laws of the country.]

BOOK THE THIRD.

[PROOF BOOK.—PREFACE.]

Howel the good, son of Cadell, prince of Cymru, summoned to him six men from every cantrev in all Cymru, to the White House on the Tav, in Dyved, and those of the wisest men in his dominion; four of them laics, and two clerks. The cause for bringing the clerks was, lest the laics should introduce what might be contrary to the Holy Scripture. And the time of their assembling there was the six weeks of Lent; and the cause for their coming there in Lent was, that no one ought to speak or to do wrong at that time of purity.

And then they examined the laws: such of them as might be too severe in punishment, to mitigate; and such as might be too lenient, to render more rigorous. Some of the laws they suffered to remain unaltered; others they wished to amend; others they abrogated entirely; and they enacted some new laws.

And then Howel the good and those wise men denounced their malediction upon such as should pervert those laws; and upon the lord who should change any one of them, except with the consent of an assembly as large as that which met there. Another malediction they denounced upon the only person who should undertake judicial authority, without knowing the three columns of law; and the worth of wild and tame animals, and whatever pertains to them.

And after they had constituted the laws as they considered to be fitting, Howel the good, and the bishop of Menevia, the bishop of Asaph, and the bishop of Bangor, together with others, making thirteen in number, of teachers and of other wise men, of the laity, went to Rome to obtain the authority of the pope of Rome for the laws of Howel. And there were read the laws of Howel in the presence of the pope of Rome, and the pope was satisfied with them, and gave them his authority; and Howel, with his companions, returned home. And from that time until the present day the laws of Howel the Good are in force.

The Law of the functions of a Judge.

Whosoever may will to undertake judiciary functions, it is right for him to understand this book, so that it may be fitting for him to accept judicial functions; and when his teacher shall find him to be competent, let him commend him to the judge of the court; and the judge of the court is to prove him, and if he find him competent is to recommend him to the lord; and the lord is to invest him with judicial functions; and thenceforth his decisions are to be of authority: and he is to pay twenty-four pence to

the judge of the court as his fee. If, from thenceforth, he should pronounce an unjust sentence, he is not entitled to his tongue, unless he redeem it for its worth in law. Should a party enter into a mutual pledge with him, and he be found in the right, he is to have gwyneb-warth from the person who shall have so mutually pledged with him; and a camlwrw to the lord. A judge is not to receive a pledge after quitting his judgment seat, unless he himself will it: and he is not to receive one from a laic, unless promising a more correct decision by another judge, than that pronounced by him.

And this book Iorwerth, son of Madog, collected from the book of Cyvnerth, son of Morgenau, and from the book of Gwair, son of Ruvon, and from the book of Goronwy, son of Moreiddig, and the old book of the White House; and, in addition to those, from the best books that he found likewise in Gwynedd, and Powys, and South Wales. And this book is called the Proof book; that is, of the three columns of law; the worth of wild and tame animals; and what pertains thereto.

I. Of the nine accessories of Galanas this treats.

1. The nine accessories of galanas.

2. The first is, to point out the person to be murdered to the person who is to murder him: and that person is called a bloody-tongue.

3. The second is, to counsel the murderer to kill the other.

4. The third is, to consent to the murder.

For each of those three accessories, if denied, the oaths of one hundred men are to deny it: if he confess it, let him pay nine score of silver.

5. The fourth is, to be a spy.

6. The fifth is, association with the murderer.

7. The sixth is, to go to the trev, wherein the person is who is to be killed, with the murderer.

To deny each of those three, the oaths of two hundred men are required: or twice nine score of silver, if acknowledged.

8. The seventh is, to be aiding.

9. The eighth is, to hold the person to be killed, until the murderer come to kill him.

10. The ninth is, to see the person murdered in his presence, without rescuing him.

For each of those three, if denied, the oaths of three hundred men are required: or thrice nine score of silver, if acknowledged.

11. Some say, that the kindred are to have that money, together with the denial; because those accessories being the cause of the murder of their relation, they are to have that money; and to deny blood, and wound and killing of their relation, they are to have the raith which we have mentioned above. The law, however, says, that no one is to have both the denial and the money; and that they are not to have that denial and the money; since the kindred are only to have the saraad and galanas of their relation; and that in such instance there is neither assault, nor battery, nor blood, nor wound, nor loss of life; and where such do not occur, there is neither saraad nor galanas; and therefore the kindred are to have nothing from the accessories aforesaid. It is wrong to commit those accessories aforesaid, and therefore the lord is to have a camlwrw for them, according to the degree of the accessories; one singly, another two-fold, another three-fold, since no fighting took

place there; and, if there had been fighting, there would have been a dirwy to the lord. The amount of a dirwy is three pounds, or twelve kene: the amount of a canlwrw is three kene, or nine score of silver.

12. Whoever is a murderer, the full galanas falls upon him. And thus the galanas is to be shared: one third upon the murderer, and upon his father and mother, if they be living; and of that, two parts upon himself, and the third upon his father and mother; and of the third which falls upon the parents, two pence upon the father, and one upon the mother.

If the murderer have children, and they be of age liable to pay, he is to pay as much as two of them; two pence upon the brother, and one on the sister. Of the two parts that fall upon his kindred, the third upon the kindred of the murderer's mother, and the two parts upon the kindred of his father: and so the galanas proceeds from maternity to maternity unto the seventh descent, or the seventh maternity: for the children of the first mother are brothers; and the children of the grandmother are first cousins; and the children of the great-grandmother are second cousins; and the children of the mother in the fourth degree are third cousins; and the children of the mother in the fifth degree are fourth cousins; and the children of the mother in the sixth degree are fifth cousins; and the children of the mother in the seventh degree are sixth cousins; and galanas goes no further than that. Though only two or three of the degrees should be ascertained, let the galanas be cast upon them; and that which falls not upon them, is to be shared upon the families from whom the father is descended, rating two shares upon the stock.

13. Upon the kindred after the sixth cousin, the spear penny is to be assessed; and that goes to assist the murderer. The manner it is exacted is, the murderer is to take a servant of the lord, carrying with him a relic; and wherever he shall meet with a person beyond the seventh degree of kindred, let such person take his oath that he is not descended from any of the four kindreds from which the other is descended; and unless he take that oath, let him pay a spear penny; and if he take the oath, he is to be exempted.

14. A woman does not pay a spear penny, for she has not a spear, but her distaff only; neither do clerks pay it: and a woman does not pay galanas, if she make oath that she shall have no children; neither do clerks pay it: and it is not paid by a boy under fourteen years of age.

15. The law of galanas.

Thus the galanas fine is to be exacted:—The first third to the lord for exacting it; and the second third to the father and mother and their children; out of that, two shares to the father, and one to the mother: and of that which shall come to the father and the mother, two pence to the father, and one to the mother: and of what remains for the children, if there be children of the murdered man, two shares to them. And the two parts which go to the kindred are to be divided into three shares; and of that one third to the kindred of the mother, and the two parts to the kindred of the father. And so galanas is shared, and received, from third to third: and so the thirds are received, in every one of the trials, between the lord and the kin-

dred. The eldest son is to point out the offspring of his father, and his family; and attend the servants of the lord in collecting the galanas.

16. The period for galanas is a fortnight, after being summoned, for each lordship wherein they live, to apportion the payment; and twice that time for exacting the payment, and to assemble them to pay it. And every lord is to have the exacting third in his own lordship. At three periods, and in three thirds, the galanas is to be paid; two periods for the kindred of the father, and one for the kindred of the mother; because two thirds fall upon the kindred of the father; and therefore they are to have two periods. At the first period for the kindred of the father to pay one of their thirds, they are to have the oaths of one hundred of the best men of the other kindred, that their relation is forgiven; and at the second period, on their paying their second third, they are also to have the oaths of another hundred men of the other kindred, that their relation is forgiven; and those of the best men of the tribe; and at the third period, the kindred of the mother are to pay their third; and then they are to have the oaths of a hundred men of the other kindred, that their relation is forgiven: and everlasting concord is to be established on that day, and perpetual amnesty between them.

17. The oaths of three hundred men of a kindred are required to deny murder, blood, and wound, and the killing of a person; and therefore it is right to give the oaths of three hundred men to release him; and for amnesty between the kindreds, the raith we have mentioned above.

18. To deny the killing of a person with savage violence, the oaths of six hundred men are required; for the galanas and its penance being double, so the denial also is to be double.

19. When a person is killed, saraad is done to him in the first instance, and that saraad does not augment; and, therefore, it is right to pay that saraad before the galanas; and if the man have a wife, let the third of the saraad be given to her, and the two parts be shared among the brothers, the cousins, and the second cousins; and if his father be alive, he is to have as much as two of the brothers; and if his mother be alive, she is to have as much as two sisters: and that is the best form; for they are the several persons who are to pay saraad with him, if he were to do saraad to another. Others say, that after one third is given to the wife, the other two parts are to be mixed with the galanas, and shared among the kindred.

20. The lord is to have the exacting third of the saraads, as of the galanases.

21. Neither clerks nor women are to have a share of the galanas, since they are not avengers: however, they are to pay for their children; or make an oath that they shall never have any.

22. Some of the judges suffer the mother, father, brothers, sisters, and their offspring, to pay, with the murderer; for those persons would obtain one third of his galanas, if he were killed; so they likewise are to pay one third of galanas with him; and of that the murderer is to pay twice as much as the father; and the father is to pay twice as much as the son; and the mother is to pay as much as her son; and the brother pays as much as his two sisters; and of the murderer's

proportion, the murderer himself is to pay as much as two of his sons. And that is the law of Howel.

23. A childless woman pays no galanas; and neither does she pay, who has ceased to bear children.

24. The galanas of the king of Aberfraw is his saraad threefold.

25. The galanas of the king's wife, his son, his edling, his nephew, and his chief of the household, is one third of the king's galanas: and their saraad is one third of the king's saraad.

26. The galanas of the king's daughter is half the galanas of her brother: and her saraad is in the same proportion, before she marries.

27. The galanas of a steward, a chief of a kindred, a canghellor, and a chief huntsman, is nine score and nine kine, once augmented: and their saraad is nine kine, and nine score of silver once augmented.

28. The galanas of each of the servants of the court is six score and six kine, once augmented: and their saraad is six kine, and six score of silver.

29. The galanas of a maer, and an uchelwr, is as much as the galanas of two of the servants: and their saraad in the same proportion.

30. The galanas of a man with a family is four score and four kine, augmented: his saraad is four kine, and four score of silver, augmented.

31. The galanas of an innate boneddig, and of the king's alltud, is three score and three kine: their saraad is three kine, and three score of silver.

32. The galanas of the alltud of an uchelwr, is half the galanas of the king's alltud: and his saraad in the same proportion.

33. The worth of a bondman, if of this island, is one pound; if from beyond sea, one pound and six score pence. The saraad of a bondman is twelve pence: six for a coat for him, three for trousers, one for buskins, one for a hook, and one for a rope; and if he be a woodman, let the hook penny be for an axe.

34. If a bondman do saraad to a free man, let his right hand be cut off, unless the lord redeem it. The hand of a bondman is of the same worth as the king's hand.

II. *Of the nine accessories of theft this treats.*

1. Of the nine accessories of theft.

2. The first of them is, to point out the thing to be stolen.

3. The second is, to consent to the theft.

4. The third is, to give provision to the thief.

5. The fourth is, to go in his society and carry the provision.

6. The fifth is, to accompany him, and to break into the place whence the property is to be stolen.

7. The sixth is, to be an adviser to the thief, and a receiver of the stolen property.

8. The seventh is, to travel, by day or night, along with the thief.

9. The eighth is, to receive a share of the stolen property.

10. The ninth is, to receive worth from the thief for secrecy.

11. For each of those accessories, a dirwy is to be imposed, if acknowledged, having been previously concealed: the amount of the dirwy is twelve kine, or three pounds, to be paid to

the lord. They are not to pay anything to the owner of the property, as they are not murderers. If they cannot pay the dirwy, the lord may banish them on account of it: he may, however, receive three pence in lieu of the three pounds, if he will, without infringing the law. If they be able to obtain the payment, they are not to be exiled, nor their property confiscated; nor to be executed.

12. If any of the accessories, which we have mentioned above, be denied, their denial is the same as the denial of a murderer. Others say, in respect to that raith, that five men, without alltuds, without nód-men, shall deny it: and that is correctly the law of Howel.

13. Thus theft is to be denied in the law of Howel:—the oaths of twelve men, for a horse, or three score of silver; for that is the lowest value of a horse, in law: the half nód-men, and the other half not nód-men; and two parts of them are to be of kin to the father, and one third of kin to the mother, and their relationship so near to the accused, as to pay or to receive his galanas.

14. To deny a horse-load, or an ox, for a horse may carry an ox; the oaths of six men, and himself the seventh, and the half to be nód-men.

15. To deny a swine, or a sheep, or a backburthen; the oaths of five men, the half nód-men, the other half not nód-men, and himself the fifth; and then the raith is to be equally taken from the two kindreds; since there cannot be a third of four persons.

16. Those raiths are not required except to rebut a legal prosecution: a legal prosecution is the oath of the owner that the person in question really stole the goods; for there cannot be a prosecution, except by the owner.

17. Though the owner of goods should say, orally, that a person has stolen them; yet if he bring it not to the test, we decide that the oath of the defendant alone is required to deny it.

18. Though a person who is not the owner of the relics prosecute another for theft, the oath of the defendant alone is sufficient to clear him: because no one but the owner is to prosecute for theft.

19. At present it is customary to require for every theft, whether great or small, the oaths of twelve men; and the half of them nód-men.

20. Though the raith of a person, concerned as an accessory, fail; he shall only be liable to dirwy; unless it be minded to prosecute him for perjury.

21. Of a raith.

Though the raith for a criminal fail, whatever the amount of the theft he shall be accused of, he is not to be executed if he pay seven pounds; and if he cannot pay, he is not to be executed, only exiled: for no one is to be put to death, upon whom nothing is found. Others say, that he is to lose his life, unless he obtain his worth.

22. Whoever is exiled by the sentence of the law, is to set out on his departure the following morning; and, from that time forward, a day is allowed for passing through each cantrev belonging to the lord who shall exile him: and that is the delay for an exile.

23. Whoever shall catch a thief, with stolen goods in his possession, and let him go, either for relationship or for worth, if he confess, let

him pay seven pounds; for, though the thief forfeit his life, he does not. If he be unable to pay seven pounds, let him be banished as a thief.

24. Whoever is exiled by the sentence of the law, and is found in the country beyond the time assigned for remaining in the country, let him lose his life, unless he find some one to buy him; for he is not to return to the country during the life of the lord who exiled him, unless by being pardoned.

25. The law concerning theft.

Any person soever, to whose house the track of a thief leads, and he shall be unable legally to track it further, let his property be confiscated; and if he have no property, let him be exiled.

26. Any person soever, in whose house, or in the purlieu of the house wherein he is resident, stolen goods shall be found, though he may not be personally concerned in the theft; he ought nevertheless to prevent his house being a receptacle for the theft; and therefore we judge that house, with all in it, a deposit excepted, to be a "halog-dy;" for the owner of the deposit is not to guard another house from receiving theft, therefore he is not to lose his property.

27. There is in the law but one case wherein harrying confiscation occurs; and that case is, for homicide.

28. Whoever may will to make a full information, let him go to the lord and say, that a person, whom he dare not mention, either on account of his rank, or of his property, has committed a theft: then it is right for the lord to summon the priest to him, and state to him what had been imparted to him, and send the priest along with the informant to the church door, and let him charge him to beware of being guilty of perjury. Then, if he willeth to swear, let him swear first at the church door; secondly, in the chancel; and thirdly, at the altar. And from thence, let the priest return to the lord, and say, that he has had the whole; and the lord is to swear to having had full information, when he shall examine the person, in the courts; and against this nothing can be done. Still, he is not to lose his life for that, but is to be a saleable thief; and unless he can obtain his worth, let him be exiled as a thief. Other of the laws allow him a denial against the prosecution by the lord, in the same manner as in a prosecution by the owner: and that form is mostly preferred by the men of Gwynedd.

29. If a person find the flesh of an animal that is not his own, whether killed by dogs, or hidden, and take it away without permission; a dirwy is payable for it, whether obtained by gift, or endowment, or purchase, even unto the hundredth hand: and therefore, it is called the piece of a hundred perplexities: and beyond the hundredth hand it is not cognizable.

30. Whoever may will to detain stolen property in the hand of another, let him go to the thing he would detain, and ask: 'Who owns this?' If there be no one who shall own it, let him have permission to take the property; and after he shall have obtained permission, let him go to the judge; and according as the judge shall direct, let him take it, and swear to it.

31. If whilst detaining the property, an owner come and oppose him, let him ask: 'Who owns this?' Then it is right for the owner to say, that it is owned by him. And then it is right for the plaintiff to say: 'It is wrong for thee to own what is mine.' And then it is right for the defendant to reply: 'It is altogether denied; for nothing of thine have I: and, since I have not, by what means did thy loss happen, and at what time didst thou lose it?'

32. It is right to ask and know this, because there are six ways in which a person may lose his property: and in three of those cases he can swear to it; and in the other three he cannot. The three cases wherein he cannot swear are, a deposit and loan, and hire, and favour; for it is not right to enquire where these are, or to enquire to whom they are gone. The other three, which it is right to swear to, are, first, theft; the second, loss by negligence; and the third is, surreption: they are to be sworn to, because they were not received by another hand from his hand; therefore he can swear to the property, wherever he may see it.

33. Whosoever may will to swear to the property, is to do it in this manner. If he swear to what is inanimate, let him swear to it, with his left hand upon any part thereof. If it be a living animal, let him swear to it, with his left hand upon the right ear of the animal, and his right hand upon the relics: and let the defendant place his right hand upon the left ear of the animal; and so let him swear to the plaintiff, that there was no owner to it, who ought either to purchase or to sell it, excepting himself, by right; and moreover, that he did not part with it, either by gift, or loan, or deposit, or sell it; but that, either by theft, or surreption, or straying, he lost it; naming the day or night in the week, and naming the week in the month, and naming the month in the season, and naming the season in the year, when it was missing.

34. There are three arddelws to an animal:—birth and rearing; possession before loss; and arwaesav. To inanimate things there are only two: possession before loss, and arwaesav.

35. If a person seek his arddelw on birth and rearing, let him proceed thus:—let him have guardians to speak to the mother's being his property, and that the animal was born and bred in his possession, and was not out of his possession since its birth until that day. The guardians to be produced by him are, a neighbour above his hand, and another below his hand; that is, a man above his rank, and another below his rank; and, if he can obtain those, it will be sufficient for him.

36. If he choose his arddelw on possession before loss, let him swear to it, according to the form we have previously mentioned. After he has sworn to it, let him say that the animal was in his possession, either a week, or a month, or two, or a season, before the other had it; and that he has guardians lawfully to prove its being in his possession, whether a week, or a fortnight, or a month, or a season, before he lost it: if he can do this, it is sufficient for him.

37. If his arddelw is by arwaesav, let him say:—Who will arddelw or arwaesav this? And if one be in the field, let his arwaesav take upon himself the theft; and let the other be free. If the arwaesav take it, let the claimant swear to it in his hand; and he is, if so minded, to seek

^a 'Halog-dy,' a polluted house: in consequence of which it became a forfeiture, with all therein, to the lord.

another arwaesav, or another lawful arddelw; or let him fail in the cause.

38. It is not right that there should be a raith, after detention and swearing—only arwaesav, or custody before loss, or birth and rearing.

39. If a theft be found upon a person, and he assert that he is innocent of the theft, but that it was left with him against his will by another person, and so he had it in his hand, and the person say that it was stolen property; it is then right to adjudge him to produce a raith on that account: and this is the single case where a raith is adjudged after detention and swearing. And thus the theft may go from hand to hand, while there shall be found in the field one to own it.

40. If he find in the field one who will own it, with an arddelw of an arwaesav in another place, let time be given him to obtain his arwaesav; that is, three days, if in the same cymwd; if in the next cymwd, nine days; a fortnight, if in another country; and so it proceeds to the third hand; and after the third hand, the law admits of no delay: and if the third hand find in the field a person that will own it, it is right to allow it; yet there is to be no delay, but immediate law.

41. Whosoever shall fix his arwaesav upon another, and his arwaesav fail him, let him be himself an acknowledged thief; and that according to the amount of the theft found upon him.

42. By the law of Howel, for theft to the value of four-pence, the thief is saleable; and for a greater amount forfeits his life. Others say, that for every four-footed animal that is stolen, either a lamb, a kid, or a pig, the thief forfeits his life: nevertheless, it is safest to restrict it to four-pence.

43. Seven pounds is the worth of a thief who is to be sold.

44. He who forfeits life is not to lose any of his property; because, both reparation and punishment are not to be exacted, only payment of the property to the loser; and he is to pay the loser, because he ought not to leave a claim upon him unsatisfied.

45. In the law of Howel, there was a payment for theft, and a second payment; and then Bleddyn, son of Cynvyn, altered this rule, because it suffices to pay a person for his loss according to his oath. The property of the criminal is to go in the way he may bequeath it, unless he have children; but, if he have children, then he is to bequeath nothing, except his debts, and daered to the church.

46. Concerning ebediw.

The lord is not to have the ebediw of a person he may himself execute: if executed in another country, the lord is to have his ebediw.

47. There is to be no galanas for a thief; neither is there to be feud between two kindreds, on account of his execution.

48. The law says, in respect to *'gwynwyr' from another country who go thirds with their own lord; that, if caught, they are saleable thieves; and if killed, that galanas is due for them.

49. Traitors to a lord, ferocious men, and every person who forfeits his life by the

sentence of the law; no galanas is due for them.

50. Ferocious men, if they deny their savage violence, are to make a denial doubly.

51. Savage violence is, rendering property useless either to the perpetrator, or the owner.

52. Theft is, every thing that is denied of what shall be taken.

53. Surreption is, every thing taken in absence, and not denied.

54. Violence is, every thing taken in presence, and against consent.

55. Error is, every thing that is taken instead of another. Neither a dirwy or camlwrw is payable for error, nor any thing; except compensation to the person for his property.

56. A bondman is not to be put to death, if his lord will redeem him; and, unless any thing be found in his hand, his lord may exculpate him; and for that cause it is customary to allow lords to exculpate their alltud servants.

57. Alltuds from beyond sea, or from another country, and speaking a different language, are not to be put to death, either for victuals or any other thing, during three nights and three days; but they are to indemnify the owner for his property.

58. For a dog, or for a bird, or for any thing of that kind, there is neither dirwy, nor forfeiture of life; but camlwrw to the lord, and amends to the owner of the property.

III. *Of the nine accessories of fire this treats.*

1. Of the nine accessories of fire

2. The first is, giving counsel to burn the house.

3. The second is, consenting to burn it.

4. The third is, going for the purpose of burning it.

5. The fourth is, carrying the fuel.

6. The fifth is, striking fire.

7. The sixth is, procuring tinder.

8. The seventh is, fanning the fire until it shall kindle.

9. The eighth is, giving the fire to the person who shall burn with it.

10. The ninth is, seeing it burning.

11. Whoever may will to deny any one of these, let him give the oaths of fifty men, to deny it; and if it shall be proceeded with as theft, the one half nód-men, and the rest not nód-men; or let him pay for the whole.

12. Others say that no greater raith is required for theft, than twelve men; and that twelve men will deny theft, the one half nód-men, and the other not nód-men; and that burning for theft is thus denied, because the theft is a greater crime than the burning.

13. Whoever shall burn a house, and that house burn another, let him pay for the house he set fire to: and thus let payment be made, from house to house, as far as the fire shall extend.

14. Whoever shall give fire to another to burn therewith, and he confess it, let him pay one third of the damage.

15. Whoever shall kindle a fire in a house that is not his own, is to be answerable for any damage that may occur, to the end of three nights and three days, from his act.

16. Whoever shall kindle a fire in a kiln, though it may be burned by another person, and shall not take security from the person that

* This term appears to signify 'religious,' or 'procurators,' who wandered about the country under the pretext of collecting alms for religious purposes.

makes use of it after him; let him pay one third of the damage occasioned by that fire.

17. Whoever shall take fire surreptitiously from a house; let him pay for his act, and his surreption.

18. Whoever shall ask for fire from a house, and it be given to him; he must pay for the damage it may do.

19. Whoever shall ask to borrow fire; let it come to him without any claim against the lender.

20. Three fires for which no indemnity is to be made: burning of heath, in March; the fire of a smithy, in a hamlet, that is seven fathoms distant from the nearest houses, and which is covered with shingles, or tiles, or sods; and the fire of a bath, in a hamlet, that shall be seven fathoms from the other houses.

21. Whoever shall take a thing under his care as a deposit, or promise to keep it secure; let him pay for it, although burned, as before.

22. If a house in a town take fire, through carelessness, let the owner pay for the two nearest houses that shall take fire; and thence onward, let them pay, from next to next, as they are bound to do.

23. Galanas does not follow fire, but the act of the hand itself that shall cause the fire.

24. Whatsoever person shall burn heath at any other time than in the month of March, is to pay for the damage.

25. Weaving-women who shall take webs or other balls under their care, if they should be burnt, they are to pay for them; because they are to keep them against every loss.

26. No injury caused by fire belonging to one person to the body of another person is to be compensated; unless accompanied by the act of that person.

27. If swine enter a house and scatter the fire about, so as to burn the house, and the swine escape; let the owner of the swine pay for their act. If the swine be burned, it is an equation between them; as being two irrational things: and therefore, where there is an equation by law, there is to be nothing redressed, but one is to be set against another.

28. Let no one take away fire without leave; and, if he should do so, let him pay a camlwrw, though he do no damage with it.

29. Let no one give fire, without knowing what is to be done with it; and, if he should do so, let him pay one third of any damage.

30. If a person, in carrying fire from the house of another, should occasion sparks to fly about; let him pay for his act, unless he can impute part of it to the fire.

31. If a person should go to dry corn upon the kiln of another person; he must answer for any damage that may arise, unto the end of three nights and three days.

32. No person is to forfeit life for violence, because it is saraad to the person injured; for his property is taken before his face; and according to his privilege the saraad is to be compensated, and his property restored; and a dirwy to the lord.

And so terminate the three columns of law, and that which pertains to them.

IV. *And of the worth of wild and tame animals this treats.*

1. The first of them is: the foal of a mare is

four pence in value, until the end of the fourteenth day after he is foaled.

2. The next day he is twenty-four pence in value: and if he be found in corn, the amends are to be equal to that for his mother; and thus he continues unto the end of the year.

3. If he attain the age of one year and a day, another twenty-four pence is added, and so he is worth forty-eight pence; and thus he continues until the third year.

4. And then he proceeds to three score pence; and then he is to be broken in, and it is right to prepare him for the use to be made of him, whether as a stallion, a palfrey, or a working horse.

5. A stallion in three seasons neither loses his worth nor privilege for grazing out; and those are, from the middle of April unto the middle of May, and the whole of the month of October; and thence onward, though he may be in a stall only three nights and three days, he is worth a pound.

6. A palfrey is six score pence in value.

7. A runcy or a sumpter-horse is six score pence in value.

8. A working horse, that shall draw a car and a harrow, is worth three score pence.

9. Others say, in respect to a colt, that four legal pence is his worth, from the time he is foaled until August: from August to the calends of winter, eight pence: from the calends of winter until the feast of St. Bride, twelve pence: from the feast of St. Bride to the first of May, sixteen pence: from the calends of May until August, twenty pence: from August until the calends of winter, twenty-four pence: from the calends of winter to the feast of St. Bride, twenty-eight pence: in August, in the third year, an increase of eight legal pence takes place: and on the calends of winter, another similar increase: and on the calends of May, another similar increase: and then he is [three] years old, and [is] of full worth.

10. And on the day he is caught, and handled, an increase of twenty pence takes place, when the whole is five score and sixteen pence; and so he remains until a bridle be put in his mouth; and when he is bridled, there is to be an increase of four pence upon him, without augmentation; and he is worth six score pence.

11. A wild horse is worth three score pence.

12. The testicles of a stallion are equal in worth to two mares, and himself is of the value of a third mare; that is, nine score pence.

13. A horse is to be warranted against three disorders: against the staggers, for three dew-falls; against the black ^astrangles, for three moons; and against the ^bfarcy, for one year: also, as to restiveness, until he shall be ridden three times, amidst a concourse of men and horses; and if he be not then restive, he that shall sell him is free. But if he be restive, one third of his worth is to be returned, and the bargain stands as before; for it is not right to make a new bargain; and to the end of three nights and three days he may remain without being ridden, but without longer delay.

^a This has been literally translated 'black strangles;' as the latter term is a present, the appellation for that distemper: with the epithet 'black' annexed it may mean the glanders.

^b The original 'fymereich' appears to signify some disorder accompanied with saucous humours.

14. The worth of a horse's foot is his full worth.

15. And a third of his worth is an eye; and the worth of the other eye is another third.

16. For every blemish in a horse, one third of his worth is to be returned; his ears and tail included.

17. Whoever shall cut off the tail hair of a horse, let him put the horse in a place where he shall not be seen, and let him give another horse in lieu of it to the owner; and let him keep that horse until the tail of his own horse shall have grown as well as ever, it remaining idle.

18. The mane of a horse is of the same worth as his bridle; that is, four legal pence.

19. Of equal worth is his forelock and halter; that is, a legal penny.

20. The law of borrowing a horse.

Whoever shall borrow a horse of another, and shall fret the hair on his back, is to pay four legal pence.

21. If the skin be broken to the flesh; he is to pay eight legal pence.

22. If the skin and the flesh be broken to the bone; he is to pay sixteen pence.

23. Whoever shall take a horse surreptitiously, let him pay four pence for mounting; and four pence for every randir, over which he shall go: nothing is to be paid for dismounting; for it is right to dismount, since he was mounted; and that is to the owner of the horse; and the cam-lwrw to the lord.

24. Whoever shall hire a horse, though the horse should die in his possession; nothing is required but his own oath that he treated him as well as if he had been his own, while he hired him; and the hire shall be paid.

25. If a person hire a horse, and mention where he is to go with him; if he go beyond that, let him pay one third of the profit to the owner of the horse: and the like as to other property; and surreption-fine to the lord.

26. If a horse become lame, while on hire, or shall be otherwise hurt by accident; let a horse equal to him be given in his stead, until he recover; and if he do not recover, let that remain. If he recover, let him take back his property.

27. Four horse shoes, with their complement of nails, are two pence in value.

28. If a horse be sold, in which there is a fault, but not visible on the skin; it is not to be compensated, unless it be one of the three natural disorders: but an oath is to be made of its not being known. According to the men of Gwynedd the oath of three—the owner, and two others.

V. Of the worth of a mare, and her "teithi," this is.

1. The worth of a filly is four pence, until the fourteenth day after she is foaled:

2. And thence onward unto the end of the year, sixteen pence.

3. From thence to the end of two years, thirty-two pence is her worth.

4. And in her third year, she is worth three score pence: and then it is time for her to work.

5. The worth of her mane is the same as her halter; that is, one legal penny.

* Qualities; the term is used for those qualities which distinguish an animal in its prime, and for the compensation to be made for the want or loss of them.

6. Her teithi are, to draw a car up hill and down hill, and to carry a burden, and to breed colts: and, if she have not those teithi, if bought, one third of her worth is to be returned.

VI. Of the worth of a cow, and her teithi, this is.

1. A she calf, from the time she is calved until the calends of winter, is worth four legal pence.

2. From the calends of winter onward, an increase of two pence every season is added, until August, when she takes the bull; and the ninth day of that August, an increase of four pence is added, without augmentation, for her calf:

3. And thence onward, an increase of two pence every season is added until the ninth day of May:

4. And on that day she ought to calve, and two score pence is her worth; and the calf ought to be able to walk nine paces on that day, and to draw milk from her four teats.

5. The worth of her calf is four pence, without augmentation, until the calends of winter; and thence onward it is of the same worth as every other calf, sixteen pence for the milk, and four pence for the calf; and from the middle of summer forward she ought to take the bull; and after she has taken the bull, an increase of four legal pence is added to her on that day:

6. And thence onward, an increase of two legal pence every season is added, until the middle of March, or until the middle of April; and then she ought to calve, and her milch silver occurs, so that she becomes of full worth, and then she is worth three score pence: and so she is to remain until her fifth calf, and during that time she continues in her prime; and thence onward, appraisement.

7. The worth of her ear, her horn, her eye, and her tail, is four legal pence for each of them.

8. The worth of her teat is four pence, every year while she lives, or a white sheep with a white lamb, that can with her fleece protect her lamb between her four feet from a May shower; and that once.

9. If the cow be always bulling, thirty pence every year while the cow lives in his possession is to be paid.

10. If there be a dispute concerning her milk, she is to be taken, on the ninth day of May, to a luxuriant place, wherein no animal has been before her, and the owner is to milk her, without leaving any for the calf, and put the milk in the measure vessel; and if it be full twice a day, that is sufficient; and if it be not, the deficiency is to be compensated by oatmeal, until the feast of St. Curic; thence until the feast of St. Michael, by barley meal; and from thence until the calends of winter, by rye meal.

Others say that the worth of the milk deficient in the measure is to be returned to the possessor of the cow:—if half the milk be deficient, half the worth; if a third of the milk, a third of the worth; and that is the best mode.

11. The measure for her milk is, three inches at the bottom, six in the middle of the vessel, and nine at the top, and nine in its length diagonally: and the inch, whereby the vessel is to be measured, is the breadth of the judge's thumb.

12. If a person buy a cow in calf, and she slip

her calf, and he willeth to seek amends; he is to give the oath of the herdman, and the oath of the woman who shall have milked her, that it did not happen while with him.

VII. *Of the worth of an ox, and his teithi, this treats.*

1. A steer sixteen pence; and the same advance as a heifer: as it is right to augment her value until she take the bull; so increase is added to him from his birth, until he is placed under the yoke, the ninth day of February; when an increase of four legal pence is added to him.

2. And from thence unto the end of the year two pence each season, until the ninth day of February, and then an increase is added to him of four pence.

3. And from thence, until his third work-year, two legal pence, each season, are added, and then he is of full legal worth: and so he remains, in his prime, until the sixth work-year; and then his worth is three score pence: and thence onward, appraisement.

4. And he is to be put to plough the first time on the ninth day of February; and if he plough from the morning to evening, let the person who shall have sold him be free; and if he do not plough equal to his comrade of the same age, thirty pence is to be paid for his teithi: his comrade is one of the same age placed with him. And so for the second work-year. And the third work-year to put him in the plough on the ninth day of February; and if he plough until mid-day with his comrade, it is sufficient; and if he do not plough, let his teithi be paid: and if a third of the co-tillage be not ploughed, a third of his teithi shall be paid; if he fail in the whole, thirty pence shall be paid; and that every year he may live and cannot plough. And he is to be proved on the ninth day of February in every year, both in the furrow and on the land; and if he plough on one side only, either in the furrow or on the land, and shall not plough on the other side, let fifteen pence be paid; and so every year he may live.

5. The tail of a calf, the first year after its birth, is worth one penny; the second year, two pence; the third year, three pence; the fourth year, four pence: and so it remains.

6. Whosoever shall sell a steer to another, it is right for him to be answerable for the three disorders incident to cattle; and further, for the mange, until the feast of St. Patrick: the person who shall buy it is to keep it in pasture, and in a healthy place, and in a building, wherein no mange has previously occurred for seven years: and for the staggers, three dew-falls.

VIII. *Of the worth of swine, and their teithi, this treats.*

1. The worth of a pig, from the night it is farrowed until it dung, is one legal penny:

2. Whilst it continues sucking, which is three months, two legal pence:

3. And thence onward, until the swine go to the wood, it is a hog, and four legal pence is its worth.

4. From the feast of St. John, when the swine go to the wood, unto the calends of January, fifteen pence is its worth.

5. From the calends of January until the return of the feast of St. John, six legal pence on

it; and then, thirty pence, under the wood, the same as its mother.

6. The teithi of a sow are, that she be not always brimming, and that she do not devour her pigs; and to be warranted three nights and three days against the 'quinsey: if she devour her pigs, or be always brimming, the third of her worth is to be returned, and the bargain stands as before: according to others, the half of her worth; as the worth of her litter is equal to that of herself, though there be but one pig.

7. The worth of the boar is equal to the worth of three sows: if he be gelded and die, his two testicles are worth two sows; and his carcase equal to another.

IX. *Of the worth of sheep, and their teithi, this treats.*

1. A lamb, from the night it is yeaned unto the first day of winter, one legal penny is its value:

2. From the calends of winter onward, unto the end of the year, two legal pence is its value:

3. And then, four legal pence is its value.

4. The teithi of a sheep are, to give milk, and to bear lambs; and she is to be warranted against the rot until the calends of May, when she shall have satiated herself three times with the new herbage.

5. For her teithi, three legal pence, or a crone; two pence for her lamb, and one for her milk.

6. For her eye, her ear, her horn, her tail, and her teat, one legal penny for each of them.

7. A ram is worth two ewes: if he be gelded and die, three ewes are his worth; one for each of his testicles, and one for his body.

X. *Of the worth of goats, and their teithi, this treats.*

1. A kid, from the night it is yeaned until the calends of winter, is worth a legal penny:

2. From the calends of winter unto the end of the year, it is worth two legal pence:

3. And then, four legal pence.

4. Her teithi are half her worth.

5. The teithi of a yearling she-goat, a penny and a halfpenny.

XI. *The worth of a cat, and her teithi, this is.*

1. The worth of a kitten, from the night it is kittened until it shall open its eyes, is a legal penny:

2. And from that time, until it shall kill mice, two legal pence:

3. And after it shall kill mice, four legal pence; and so it always remains.

4. Her teithi are, to see, to hear, to kill mice, to have her claws entire, to rear and not to devour her kittens; and if she be bought, and be deficient in any one of those teithi; let one third of her worth be returned.

5. The teithi of every clean animal in the world are half its worth.

6. The teithi of every unclean animal are one third of its worth; because its milk is useless.

XII. *Of the worth of geese and other birds.*

1. The worth of a goose, one legal penny.

2. The worth of a gander is equal to the worth of two geese.

^a This has been translated 'quinsey,' the original signifying some disorder affecting the throat.

3. The worth a brood-goose is as much as the worth of her nest; and there ought to be in her nest twenty-four goslings.

4. The worth of each gosling is a halfpenny, or a sheaf of barley; and that until they lay; and after they lay, each is one legal penny in value: thus a brood-goose is twelve pence in value.

XIII. *Of the worth of fowls.*

1. A hen is one penny in value.
2. A cock is two hens in value.
3. Every chicken is a sheaf of oats or a farthing in value, until it shall roost:
4. After that a halfpenny, until it shall lay, or until it shall crow, is its value:
5. And after that, its value is a legal penny.

XIV. *[The worth of dogs.]*

1. The worth of the king's buck-hound is one pound, when trained:
2. Six score pence, untrained:
3. Three score pence, when a year old:
4. Thirty pence, when a whelp in the kennel:
5. Fifteen pence, from its birth until it shall open its eyes, is its worth.
6. The worth of the king's greyhound, if trained, six score pence:
7. If untrained, three score pence:
8. When a year old, thirty pence:
9. A whelp in the kennel, fifteen pence:
10. From its birth until it shall open its eyes, seven pence halfpenny.
11. The spaniel of the king, is a pound in value.
12. The spaniel of an uchelwr, a pound.
13. The spaniel of a free-man, is six score pence in value.
14. The spaniel of an aillt, four pence: the same worth as his cur.
15. The worth of the buck-hound of an uchelwr is the same as that of the king's greyhound.
16. The worth of the greyhound of an uchelwr is equal to half the worth of the king's greyhound.
17. Whatsoever dog belongs to an aillt is of the same value as his cur.
18. Whosoever may possess a cur, though it be the king, its value is four pence.
19. A herd-dog, that goes before the herd in the morning, and follows them home at night, is worth the best ox.

XV. *[The worth of hawks.]*

1. The eyrie of the king's hawk, is a pound in value.
2. A red eyass, six score pence:
3. After mewing, and becoming white, a pound, if it belong to the king.
4. If it belong to an uchelwr, it is six score pence in value.
5. If mewed, if a red eyass, it is three score pence in value.
6. A male, if it be a hawk, is twenty-four pence in value.
7. The eyrie of a sparrow-hawk, is twenty-four pence in value.
8. A sparrow-hawk, before mewing, twelve pence:
9. And after mewing, twenty-four pence.
10. Whatever bird may belong to a taecog, is of the same worth as his hen; one penny in value.

XVI. *Of the bees.*

1. The worth of an old stock, twenty-four pence.
2. The worth of a first swarm, sixteen pence.
3. The worth of a bull-swarm, twelve pence.
4. The third swarm is eight pence, in value.
5. A swarm from the first swarm is twelve pence, in value.
6. A swarm from the bull-swarm, eight pence.
7. If a hive swarm after ^a August, it is four pence in value; and that is called a wing-swarm.
8. And so they continue until the calends of winter.
9. From the calends of winter onward, each is an old stock; and is twenty-four pence in value: only a wing-swarm does not become an old stock until the calends of May; and then it is twenty-four pence in value.
10. The worth of an alveary, twenty-four pence.
11. The three free hunts are, a swarm of bees on a branch; and a fox; and an otter: they are free because they are always on the move; for they have no haunts.

XVII. *Of the worth of a hart.*

1. The worth of a hart from the calends of winter to the feast of St. John is three score pence; and nine score camlwrw for it.
2. And from the feast of St. John onward, unto the calends of winter following, there are twelve legal pieces in it; and three score pence for each of them.
3. The pieces are; his two chaps as well as his two horns; his tongue; his breast; his heart; his rectum; his liver; his two loins; his haunch; his paunch; and his chine: for each of these a camlwrw is to be paid, the amount of which is four kine less than forty.

XVIII. *Of the king's hunting.*

1. If the king's dogs follow a hart, and kill it upon the land of another person, let whoever may own the land take the dogs and the hart; and let him keep the hart until mid-day, if it be morning, without flaying it; and, if the huntsmen do not come by that time, let him flay the hart, and keep the flesh and the skin; and lure the dogs, and take them home with him. If it be killed at mid-day, let him keep it until after noon, without flaying it; if after noon, let him keep it until after vespers; if after vespers, let him keep it until the morning, spreading his mantle over it that night; and if the huntsmen do not come on the morrow, let him appropriate the flesh, and lure the dogs; and let him keep the skin and the paunch for the huntmen. If they come before the flesh be appropriated, let a quarter be given to the owner of the land, and let them appropriate the flesh in the way they will: the hind quarter to the owner of a nombie, and the owner of the land; and the fore quarter to each owner of a stomach.
2. If dogs be slipped at a stag, and it be killed; to whomsoever the dogs may belong, the owner of the land is to have the hind quarter.
3. Whoever may find a clean animal dead, upon the land of another person, is to have one quarter; and the owner of the land is to have the flesh, that excepted.

^a That is, after August commences.

4. Whoever may find a dead animal, if it be unclean, upon the land of another person, is to have a penny; and the owner of the land is to have the animal; and that is not to be had excepting for the small wild animals.

5. Whoever shall find a swarm of wild bees is to have a penny, or the wax; and the owner of the land is to have the swarm.

6. Whoever shall lay a snare upon the land of another person, without his permission, let him pay to him four legal pence for opening the land, and four pence for filling it up; and whatever may be in the snare; and a camlwrw to the king.

7. Of the same worth are a roebuck, and a buck; and a goat, and a roe; and a fawn, and a kid.

XIX. *Of skins this treats.*

1. The skin of an ox is eight pence in value.
2. The skin of a hart, eight pence.
3. The skin of a cow, seven legal pence.
4. The skin of a hind, seven pence.
5. The skin of a sheep, one penny.
6. The skin of a goat, one legal penny.
7. The skin of a roebuck, one penny.
8. The skin of a fox, eight pence.
9. The skin of an otter, eight pence.
10. The skin of a wolf, eight pence.
11. The skin of a marten, twenty-four pence.
12. The skin of a beaver, six score pence.

XX. *Of the worth of trees this treats.*

1. The worth of an oak, six score pence.
2. If it have two boles, three score pence for each of them, if they be of equal thickness; and though they be not of equal thickness, if they be of the same growth.
3. The worth of a side branch, that shall reach the heart of the tree, thirty pence; and, excepting that, it is top, and there is no legal worth thereon, but a camlwrw to the king for it.
4. For perforating an oak, twenty-four pence; all of which goes to the owner of the wood, and a camlwrw to the king.
5. The worth of a knurled oak, on which there is no fruit, four legal pence.
6. The worth of a hazel grove, twenty-four pence.
7. If one hazel be taken from the grove, four legal pence.
8. Every tree that shall bear fruit is of the same worth as the entire hazel grove; excepting the oak, and the apple tree.
9. A graft, four pence, without augmentation, until the calends of winter after it is grafted.
10. And thence onward, an increase of two pence is added every season, until it shall bear fruit; and then it is three score pence in value; and so it graduates in value in like manner as a cow's calf.
11. A sour crab tree is four pence in value, until it bear fruit.
12. And after it bears fruit, it is thirty pence in value.
13. Every tree planted for shelter, is twenty-four pence in value to its owner; whether planted within a garden, or as a shelter to his house.
14. Every tree that shall bear no fruit, the yew excepted, such as ash, or alder, or willow, is four legal pence in value.
15. Every limb that shall reach the heart

of the tree, of the inferior wood above mentioned, is one penny in value.

16. The worth of those trees goes to the owner of the wood.

17. The worth of a yew, thirty pence
And so terminates the proof book.

HERE IORWERTH, SON OF MADOG, SON OF RAAWD, SAW IT TO BE EXPEDIENT TO WRITE THE WORTH OF THE BUILDINGS; AND THE FURNITURE; CO-TILLAGE; AND CORN DAMAGE; TOGETHER WITH THE PROOF BOOK.

XXI. *The first of these is a hall.*

1. Whoever shall destroy the hall of the king, whether by fire, or in any other way; let him pay to him two score pence for each tye which shall support the roof, that is six columns; with four score pence for the roof; that is a pound and four score pence; and six score pence for every penthouse adjoining thereto.

2. The hall of an uchelwr; twenty pence for each tye which shall support the roof, that is six columns; and two score pence for the roof; that is eight score pence; and thirty pence upon each of the penthouses.

3. The house of an aillt; ten legal pence for each tye which shall support the roof; that is, six columns; and twenty pence for the roof; that is four score pence; and thirty pence for each of the penthouses: those are, his chamber, his cow-house, his barn, his kiln, the sheepcote, the pigstye, his summer house, and his autumn house.

4. A summer house is worth four legal pence.

5. An autumn house, eight legal pence.

6. Whosoever shall damage a house unlawfully, is thus to redress it: let him pay four legal pence for every large timber that may be therein; for the doors, four legal pence; for the door frames, four legal pence; for the rafters, four legal pence; for the beams, four legal pence; for the thresholds, four legal pence; for the fire back stone, four legal pence; for every pole, rod, and rail, a legal penny; for the weather poles, and the spars, a legal penny each of them; a binder, a legal penny; a springle, a legal penny; for each of them is a rod: the roof of the house and its fence are equal in worth to one third of the house; and a third of the worth of the roof is set upon the fence.

XXII. *Here is the worth of the furniture.*

1. The plaid of the king is six score pence in value.

2. His pillow is twenty-four pence in value.

3. His boiler, six score pence.

4. The flesh-fork of his boiler, twenty-four pence.

5. His 'perging,' six score pence.

6. His cauldron, three score pence.

7. The flesh-fork of his cauldron, twelve pence.

8. His harp, six score pence.

9. His tuning-key, twenty-four pence.

10. The harp of the chief of song, six score pence.

11. His tuning-key, twenty-four pence.

12. The king's throw-board, six score pence.

13. The horn out of which the king drinks, its value is a pound.

* Uncertain: it may be the perch, or brandrith, for the boiler.

14. And his horn of march, that is always in his suit, a pound likewise.

15. The horn of the chief huntsman, a pound likewise.

Those three horns ought to be of the buffalo.

16. Every trinket belonging to the king, including his vessels, his rings, and his horns, a pound is the value of each; as he is not to appraise them.

17. The plaid of an uchelwr, three score pence.

18. His pillow, twenty-four pence is its worth.

19. His cauldron, three score pence.

20. His flesh-fork, twelve pence.

21. His harp, three score pence.

22. His tuning-key, twelve pence.

23. His brow-board, if it be of the bone of a sea animal, three score pence.

24. If it be of the tip of the horn of a hart, twenty-four pence.

25. If it be of the horn of an ox, twelve pence.

26. If it be a wooden throw-board, four pence.

27. A mash-tub made of staves, if it belong to the king, twenty-four pence.

28. If to an uchelwr, twelve pence.

29. If to an aillt, six pence.

30. Every mash-tub of one piece, four pence.

31. A sack, four pence.

32. A winnowing cloth, four pence.

33. A churn, two pence.

34. A vat, two pence.

35. A tub, a penny.

36. A cooler, one penny.

37. A trough, one penny, without augmentation, because it has not a cover.

38. A foot-trough, one legal penny.

39. An iron pan, one legal penny.

40. A wooden can for taking up liquor, four pence.

41. A yew pail, four legal pence.

42. A yew cruck, two pence.

43. A willow pail, two pence.

44. A willow cruck, one penny.

45. A white pail, one penny.

46. A broad axe, four pence.

47. A fuel axe, two pence.

48. A small axe, one legal penny.

49. A large auger, two legal pence.

50. A middle-sized auger, one penny.

51. A wimble, a halfpenny.

52. A reaping hook, one legal penny.

53. Shears, one legal penny.

54. An iron spade, one legal penny.

55. A pickaxe, two pence.

56. A bill-hook, one penny.

57. An adze, one legal penny.

58. A 'gylyv,' one penny.

59. A draw-knife, a halfpenny.

60. A chisel, a halfpenny.

61. A pannel-awl, a halfpenny.

62. A plane, one penny.

63. A bolt, a halfpenny.

64. An iron lock, one penny.

65. A wooden lock, a halfpenny.

66. A water can, one farthing.

67. A weeding-hook, a farthing.

68. An arrow, a farthing.

69. A turning wheel, a farthing.

70. A spindle, a farthing.

71. A reel, a farthing.

* A large crooked knife: called, in Scotland, a 'gully.'

72. A yarn-winder, a farthing.

73. A flail, a farthing.

74. A skimmer, a farthing.

75. A mallet, a farthing.

76. A spud, a farthing.

77. A wooden shovel, a farthing.

78. A fork, a farthing.

79. A rake, a farthing.

80. A sheaf of oats, a farthing.

81. A flax hackle, a farthing.

82. A chicken, a farthing.

83. A cow-fetter, a farthing.

84. A palm-iron, a farthing.

85. A guiding-thong, a farthing.

86. A mirror, a farthing.

87. A platter, a farthing.

88. Wooden nippers, a farthing.

89. A cup, a farthing.

90. A chest, appraisement.

91. A brass pan, appraisement.

92. A trivet, appraisement.

93. A baking-girdle, appraisement.

94. A craft, with what pertains to it, appraisement.

95. A tun, appraisement.

96. A hammer, appraisement.

97. A harrier, appraisement.

98. An ox, after it has passed its prime, appraisement.

99. Every thing, the worth of which is not fixed by law, is to be appraised.

100. A bag, two legal pence.

101. A flesh-dish, one penny.

102. Another dish, one legal penny.

103. A sieve, one penny.

104. A riddle, one legal penny.

105. A comb, one legal penny.

106. A polishing stone, a halfpenny.

107. A bowl, one penny.

108. A baking-board, one legal penny.

109. A hair rope, of twelve cubits, is one legal penny in value.

110. An elm-bark rope, of twelve cubits, is one curt penny in value.

111. The collar of the king's greyhound, eight pence.

112. The collar of a gwrda's greyhound, four pence.

113. The leash of the king's greyhound, four pence.

114. The leash of a gwrda's greyhound, two pence.

115. The leash of a tracker, eight pence.

116. A dunghill, four pence.

117. A manuring pannier, one legal penny.

118. A barrow, one legal penny.

119. An earthen pitcher, appraisement.

120. A barrel, appraisement.

121. A bottle, appraisement.

122. A tunic, twenty-four pence.

123. Gyves, twenty-four pence.

124. A salmon net, twenty-four pence.

125. A greying net, sixteen pence.

126. A suin net, eight pence.

127. A bow net, four pence.

128. A salmon, two pence.

129. A car, two pence.

130. A pack-saddle, one penny.

131. A stool, two pence.

132. A wort-vat, two pence.

133. A weaver's loom, twenty-four pence.

134. The reeds and the beam, six pence;

135. The harnesses, six pence;

136. The warping-trough, six pence;
137. The rollers and the wheels, and the treadles, six pence, and the third on the wheels.
138. The tools of a smith, six score pence;
139. The large anvil, three score pence;
140. The bickorne anvil, twelve pence;
141. The bellows, eight pence;
142. The smith's pincers, four pence;
143. The smith's sledge, four pence;
144. A parer, four pence;
145. A bore, four pence;
146. A groover, four pence;
147. A vice, four pence;
148. A hoof-rasp, four pence;
149. An iron saw, four pence;
150. A grindstone, four pence.*
151. The worth of a mill, one pound:
152. Three score pence for each stone;
153. Three score pence for the irons;
154. Thirty pence for the timber;
155. For the house, thirty pence.
156. A quern, four pence:
157. For the upper stone, two pence;
158. For the nether stone, two pence.
159. For the kiln rods, one penny.
160. For the quern shed, four pence.
161. A spear, four pence.
162. A bow and twelve arrows, four pence.
163. A battle-axe, two pence.
164. A sword, if it be rough-ground, twelve pence.
165. If it be round-hilted, sixteen pence.
166. If it be white-hilted, twenty-four pence.
167. A shield, eight pence.
168. If it be enamelled blue, or gold, twenty-four pence.
169. A hauberk, appraisement.
170. A basnet, appraisement.
171. A helm, appraisement.
172. A crest, appraisement.
173. The worth of a saddle, eight pence.
174. A bridle, gilt, eight pence.
175. A bridle, silvered, six pence.
176. Other bridles, stained, black, or lackered, four pence.
177. Spurs, gilt, four pence.
178. Spurs, silvered, two pence.
179. Spurs, black, stained, or lackered, one penny.
180. Some rank with the saddle the two stirrups, and the three girths; others allow a legal worth upon them; and that is,
181. Stirrups, if they be gilt, eight legal pence;
182. If they be silvered, six legal pence;
183. If they be lackered, or black, or stained, four legal pence.
184. A breast-girth is of the same class with one stirrup.
185. The two belly-girths, two legal pence.
186. A horse-cloth, four legal pence.
187. A wadded pannel, one penny.
188. A linen pannel, one legal penny.
189. A blinker, one legal penny.
190. Trunk-hose, eight legal pence.
191. A pair of hose, six legal pence.
192. A pair of 'ystywaws,' four legal pence.
193. Wadded boots, four legal pence.
194. Shoes with thongs, two legal pence.
195. Buskins, one legal penny.
196. A girdle, if it be ornamented with gold or silver, appraisement.
197. If it be not, one legal penny.
198. A ring, appraisement.
199. A wreath, appraisement.
200. A skene, one penny.
201. A house knife, one legal penny.
202. A short sword, one penny.
203. A girdle-buckle, one penny.
204. A cresset, one penny.
205. A girdle for trousers, one legal penny.
206. A bracelet, appraisement.
207. A throw-board table, appraisement.
208. The worth of a thrave of oats, four legal pence.
209. The worth of two fold-hurdles, a legal penny.
210. The worth of a thrave of meslin, eight legal pence.
211. An iron fetter, one penny.
212. A wooden fetter, a farthing.
213. A 'hester,' a farthing.
214. A distaff, a farthing.
215. A blowing horn, whoever may be the owner, two pence.
216. Some say that the wearing apparel are to be appraised: others say that they have their respective prices: that is,
217. Every mantle of a rich dark colour, twenty-four pence.
218. Every town-made mantle, twenty-four pence.
219. Every town-made cap, twenty-four pence.
220. A town-made coat, twenty-four pence each.
221. Every home-made covering, eight pence.
222. A shirt and trousers, twenty-four pence.
223. A 'cynnygl,' appraisement.
224. A cushion, eight legal pence.
225. A sheet, eight pence.
226. A head-cloth, eight legal pence.
227. A band, four legal pence.
228. A bonnet, one legal penny.
229. A robe, if it belong to the king, a pound.
230. If it belong to the queen, a pound.
231. If it belong to an uchelwr, or his wife, it is six score pence in value.
232. The rug of an aillt, or his robe, three score pence.
233. The rug of his wife, two score pence.
234. The rug of a taeog, or of his wife, is thirty pence in value.
235. A pillow, four pence.
236. Winter-tilth of a 'cyvar, two legal pence.
237. Spring-tilth of a cyvar, one legal penny.
238. A plough-head, one legal penny.
239. Wheels, two legal pence.
240. Bars and stilt, one legal penny.
241. A sock, two pence.
242. Every yoke and its bows, one legal penny.
243. A beam, a legal penny.
244. A coulter, four legal pence.
245. A bow, a farthing.
246. A cleansing-hurdle, a legal penny.
247. A cleansing-spud, one legal penny.
248. A goad, one penny.

* There appears to be some error in these numerals, as they do not collectively amount to six score.

^b Literally 'stays,' perhaps, jambs.

^a A 'hester' is at present a corn measure containing two bushels.

^b Literally 'wadded,' perhaps, a gambeson.

^c A 'cyvar' at present, in Anglesey and Caernarvonshire, contains 3,240 square yards, in Meirionyddshire and Montgomeryshire, 2,430 square yards.

249. A harrow, one legal penny.
 250. A thorn-harrow, one penny.
 251. Every other thing whatsoever, upon
 which there is no legal worth, is to be appraised.
 Here ends the worth of wild and tame.

XXIII. *Now of the members of the human body.*

1. Of the worth of the nine co-ordinate members this is.

For each of the feet, six kine, and six score of silver; for each of the hands, six kine, and six score of silver; for each of the eyes, six kine, and six score of silver; for each of the lips, six kine, and six score of silver; for each separately, six kine, and six score of silver; and for the nose itself, six kine, and six score of silver, separately.

2. The worth of the ear, if it be cut off, two kine, and two score of silver, separately. If injured, so as to cause deafness, six kine, and six score of silver.

3. The worth of the two testicles is the same as the worth of the nine co-ordinate members.

4. The worth of the tongue itself is equal to the worth of all the other members, because it defends them.

5. The worth of one of the toes, a cow, and one score of silver.

6. The worth of the great toe, two kine and two score of silver.

7. The worth of a finger, a cow, and one score of silver.

8. The worth of the thumb, two kine, and two score of silver.

9. The worth of its nail, thirty pence.

10. The worth of the upper joint of the finger, twenty-six pence and a halfpenny and a third of a halfpenny.

11. The worth of the middle joint, thirty-three pence and two parts of a halfpenny.

12. The worth of the lowest joint, four score pence; and that is the worth of the finger.

13. The worth of each of the teeth, a cow, and one score of silver.

14. The worth of each of the fang-teeth, two kine, and two score of silver; because they are the guards of the teeth.

15. The trunk itself is in worth equal to all those together; the trunk consists of the head, the body, and the penis; for it is therein that the life may be; therefore it is equal in worth to them all.

16. Of the three imminent dangers to a man this is.

The three imminent dangers to a man are: a stroke on the head, unto the brain; a stroke in the body, unto the bowels; and the breaking of one of the four limbs of the body.

17. The compensation for the medicaments is this.

For each, the person wounded is to receive three pounds from the one who shall have so wounded him; the amount likewise due from the person who shall wound him, for his medical treatment, is a pound, without food; or nine score pence, with his food, and the bloody clothes.

18. A tent.

- An application of a tent, twenty-four pence.

19. Red salve.

- A medicament of red salve, twelve pence.

20. A medicament of herbs, four pence.

21. Of the amount of the food of the mediciner this is.

His food daily to the mediciner is one penny in value.

22. His light, every night, a penny likewise in value.

23. Of the three conspicuous scars this is.

There are three conspicuous scars; one upon the face; another upon the foot; and another upon the hand: thirty pence on the foot; three score pence on the hand; six score pence on the face.

24. Every unexposed scar, four pence.

25. The cranium, four pence.

For every broken bone, twenty pence; unless there be a dispute as to its diminutiveness; and if there be a dispute as to its size let the mediciner take a brass basin, and let him place his elbow upon the ground, and his hand over the basin, and if its sound be heard, let four legal pence be paid; and if it not be heard, nothing is due.

26. Of the worth of hair pluckt from the roots, and the compensation.

The worth of hair pluckt from the roots; a penny for every finger used in plucking it out, and two pence for the thumb; and two pence for the hair.

27. Of the worth of blood of free and bond.

The worth of the blood of a freeman, twenty-four pence.

28. The worth of the blood of a bondman, sixteen pence.

29. The saraad of every person is to be paid according to his privilege.

30. There are three effusions of blood not to be compensated: blood from the teeth; blood from a scab; and blood from the nose; to the lord, however, a dirwy is to be paid for it; but nothing is paid to him whose blood is drawn, for it is apt to flow; his saraad, however, is to be paid to him.

XXIV. *Of co-tillage this treats.*

1. Whoever shall engage in co-tillage with another, it is right for them to give surety for performance, and mutually join hands; and, after they have done that, to keep it until the tye be completed: the tye is twelve erws.

2. The measure of the erw, has it not been before set forth?

3. The first erw belongs to the ploughman; the second to the irons; the third to the exterior sod ox; the fourth to the exterior sward ox, lest the yoke should be broken; and the fifth to the driver; and so the erws are appropriated, from best to best, to the oxen, thence onward, unless the yoke be stopped between them, unto the last; and after that the plough erw, which is called the plough-bote cyvar; and that once in the year.

4. If they will to separate, after the tye shall be completed; they may if they will so separate, unless a contract bind them.

5. If the oxen be put in the yoke, and one of them die, by whatever disorder he may be taken off; it is right that he should have his erw.

6. Should the owner doubt, that the ox may not have received injury from him, let him be sworn, that the injury did not originate with him, either as to its food or its service: and that is called the erw of the black ox.

7. Though co-tillage be formed with an ox; if it come not to the labour, is not yoked, and shall not do a turn or two; nothing is to be had on its account.

8. If an ox become ill, whether from a wound, or any other thing, it is right for its owner to support the yoke.

9. If a person will to sell an ox out of the co-tillage in which it is put, he is not to sell it until the co-tillage be ended, nor to exchange it; and if he separate it but one day, before he has obtained his *erw*, he loses his *erw*; and, if after obtaining his *erw*, he is to support the yoke.

10. Every one is to bring his requisites to the ploughing, whether ox, or irons, or other things pertaining to him; and, after every thing is brought to them, the ploughman and the driver are to keep the whole safely, and use them as well as they would their own.

11. The driver is to yoke in the oxen carefully, so that they be not too tight, nor too loose; and drive them so as not to break their hearts: and if damage happen to them on that occasion, he is to make it good; or else swear that he used them not worse than his own.

12. The ploughman is not to pay for the oxen unless they be bruised by him; and if he bruise either one or the whole, let him pay, or exonerate himself. The ploughman is to assist the driver in yoking the oxen; but he is to loosen only the two short-yoked.

13. After the co-tillage shall be completed, every one is to take his requisites with him home.

14. Neither a cleanser, nor a horse for harrowing, is comprised by law in co-tillage.

15. No one is to place a restraint upon the ox of another without his leave, unless there be an agreement, or assent.

16. If there should be a dispute about bad tillage between two co-tillers, let the *erw* of the ploughman be examined, as to the depth, length, and breadth of the furrow, and let every one's be completed alike.

17. If a dispute arise between two co-tillers, as to rough bushy land, and to other clear; the one willing to plough the bushy land, and the other not willing; unless there be an agreement to the contrary, it is right for him to plough for the other such land as he may have.

18. If a dispute arise about ploughing, between two co-tillers, one willing to plough far off, and the other near; we say, that they are to go to such place only as that the oxen may reach their stalls, and their work, the weak as well as the strong, within their own *cymwd*.

19. We say, that an ox engaged in co-tillage is not to be bequeathed, without the consent of the co-tillers; since any one is to bequeath only that which he shall have in possession; and that ox is not then in his possession, while engaged in the co-tillage.

20. We say, that oxen engaged in co-tillage are neither to be pledged, nor to be distrained; since no one is to pledge but what is in his possession; and that is not.

21. Whoever shall engage in co-tillage, and after that make a similar agreement with another; we say, that those oxen are bound to the first co-tillage: and should be engage in a hundred such co-tillages after that, he is to support the yoke wherever he may engage to do so.

22. Whoever shall engage in co-tillage, and does not come orderly to the ploughing; whether he be a day or two without coming; we say, that whether he come willingly, or by compulsion, he

is to have nothing of what shall be ploughed without him.

23. Neither horses, mares, nor cows, are to be put to the plough; and if they should be put, and abortion should ensue to either mares, or cattle, or the horses be injured, it is not to be compensated; and besides this the law does not say, that they are entitled to an *erw*, unless it be covenanted for them.

24. If a person engage an ox in co-tillage, and bring a stolen ox; we say, that the owner of the ox is not bound to support the yoke, nor is he to obtain an *erw*.

25. If a person engage an ox in ploughing, and afterwards wish to substitute another; we say, he is not to change it without the consent of the co-tillers.

26. An ox engaged in co-tillage is not to be moved from the furrow to the sward without the consent of the co-tillers, who are the owners of the cattle.

27. No one is to undertake the work of a ploughman, unless he know how to make a plough, and nail it; for he ought to make it wholly, from the first nail to the last, or from the smallest to the largest.

28. Whoever shall own the irons is to keep them in order, that the ploughman and driver be not impeded; and they are to have no assistance.

29. The driver is to furnish the bows of the yokes with wythes; and, if it be a long team, the small rings, and pegs of the bows.

XXV. *Of corn damage this treats.*

1. Every owner of corn is to mind his corn; and every owner of an animal is to mind his animal, within and without; and, therefore, it is right for every person to take upon his corn. Thus it is right to take for winter-till; money payment for it until the feast of St. Bride; and thence onward, reparation for damage: for spring-till; from the feast of St. Bride until the calends of May, money payment; from the calends of May onward, reparation for damage.

2. At all times to release an animal impounded, money payment only is due: and it is thus that money is to be paid; a penny for a horse, a halfpenny for a bullock.

3. For a colt or filly, from the fourteenth day onward after it is foaled, a penny, like as for its mother.

4. A calf, from the time of its birth until the calends of winter, is to be impounded from one meal-time to another.

5. Lambs and kids, while they are sucking, are to be impounded from one meal-time to another; or else to be mixed with their dams: the period during which they suck is until the calends of May; and thence onward, for trespass upon corn, they rank with their dams.

6. The swine, the sheep, the goats, the geese, and the hens; the second choice of them is due.

7. The pigs, from the time they turn up the cow-dung with their snouts, are subject to the same law as their mother, for trespass upon corn.

8. In the law it was one from the swine, and one from the small animals, which we have mentioned above, though there might be only three of them; the cause was, the swine returned to the person who owned them, and one remained

* A later *ms.*, not collated, has, 'In the law of Howel.'

with the owner of the corn; but one is not to be taken of two swine, for the swine could not return to the owner of the swine, if it remained so. Then it was altered to one of every fifteen of the pigs; and one of every thirty sheep; and from the goats, the poultry, and the geese, one of every thirty, in like manner. If so many of the swine should not be found upon the corn, according to some of the judges, four pence for every five swine: others say, that a penny is due for each of the swine; and for every five animals, of the sheep and the goats, a penny; and also, of the geese, and the poultry, if the number, for which one is due, be not found upon the corn, an egg is due for each.

9. Poultry are not to be taken upon corn, except during the first fortnight after the corn is sown, before it springs; from that time until it shoot into ear, they are not to be taken; but from the time when the grain is formed, they are.

10. Every crop that a person shall harvest, he is to look after; and the cattle are free. By the crop is understood, corn after it is severed from the land whereon it grew; the produce of an orchard; cabbage; flax, after it is cut, or in a garden uncut; tedded hay; thatch for houses; and their fence; leeks; and every thing that pertains to a garden. Let him fence so strong about his garden, that beasts cannot break into it; and if he do not, and it should be broken into, he is not to be compensated; except for the trespass of poultry and geese; because it is not possible to fence so as to exclude them, since they can fly.

11. The barns are to be open from the time the first sheaf is brought into them, until the calends of winter, to admit the air; and, if the corn be damaged during that period, the owner is to be compensated.

12. From the calends of winter onward, the barns shall be closed in the manner required; they are to be closed by three eatherings on the sill, and a wattle upon the door-way with three bands thereon, two on the back, and one on the front; and, if that be broken, the corn and the barn are to be compensated; the corn in the barn, by giving a whole sheaf for every damaged sheaf.

13. If a person find an animal upon his corn, and it be disputed whether he found it there; let it be determined by the oath of the taker.

14. If corn be damaged, and the animals be not overtaken upon the corn, let the oath of the owner exonerate them; for there can be no testimony as to an animal; for, if all shall assert that they saw them, it will not avail.

15. A voluntary oath is not to be taken concerning them, since it will not avail, though acknowledged, if the owner shall exculpate them.

16. If a horse be found stretching his neck over a hedge eating the corn, it is not right to take him, but to obtain compensation for the damage; unless he be exculpated.

17. If either a horse or other animal be found with its two fore-feet upon the corn, it is not to be taken, since it was not wholly upon the corn; and part is not the whole; and, if it be not cleared, the damage is to be compensated.

18. If a person tether his mare by the side of corn, and her colt damage the corn, and cannot be caught; let the mare be taken from the place

she is in, and brought to the house; and let the colt be detained in the house, and the mare taken back to her former place; and here the wild is caught by the tame: and that does not constitute an illegal act.

19. Calves, lambs, and kids need not be loosed by the taker, but at his will, between meal-times; for no animal will die by being impounded from one meal-time to another.

20. The bulls are not to be taken from Midsummer until August, for trespassing upon corn or grass; for at that period the milch cattle become tufty. It is not right to take bulls, from August until the first feast of the Virgin; for then the heifers become tufty.

21. It is not right to take a bull at any time, that is following a tufty cow.

22. It is not right to take a boar at any time, when following a brimming sow.

23. It is not right to take the rams, nor the he-goats, from the feast of St. Michael unto the calends of winter.

24. Stallions are not to be taken from the middle of April unto the middle of June.

25. A foal following its mother is not to be taken, and that is called a darting foal.

26. Swine are not to be taken for trespassing upon corn, from the feast of St. John unto the calends of January; unless they be found in a barn, or in a meadow.

27. Whoever shall will to preserve a meadow, let him keep it, from the feast of St. Patrick unto the calends of winter: a meadow is land appropriated for hay only, and enclosed by a fence. It is to be preserved unto the calends of winter, because it is mowed twice in the year.

28. Whoever shall find an animal trespassing upon such a meadow, let him take thereon as upon corn. If he chance to find them thereon, and cannot overtake them, though confessed, damage to grass is not to be compensated.

29. Whoever makes a fence about his corn, let him take animals found upon the grass that may be therein, as well as upon the corn; because nothing is to depasture there.

30. No one, except a lord, is to have more than two reserves of grass, a field, and a meadow; and, if he will to keep it, let him obtain a cross from the lord, and under the sanction of that let him keep it.

31. Thus animal's trespassing upon corn are to be impounded:—If they be wild, they are to be taken and placed out in a yard; if they be tame animals, they may be impounded, in or out, at pleasure. If there be animals belonging to two different persons, they are not to be mixed together; and if they be animals of different species, they are not to be mixed; but, if they be placed together, every one of them is to be tied. It is not right to tie swine—only to take them. It is right to tie poultry and geese, in taking them.

32. If a person require a pledge for his corn, with the time of a pledge which shall lapse, no one is to give it, except for the time of a corn-pledge; and a corn-pledge does not lapse until the calends of winter.

33. Whoever is entitled to corn, either by surety, or for damage done by cattle in the harvest, or by purchase, and shall not demand it before the calends of winter, he is not afterwards entitled to it; because he has suffered the proper period for urging his claim to elapse: for

it is not right to claim corn from one year to another.

34. Whoever in taking cattle shall injure them, whatever the nature of the injury, the taker is to pay for it; for the animals are to return home without claim, without suit, except payment to the taker of the property.

35. Whatsoever person shall impound an animal, and suffer it to graze; he is not to lose his claim, for doing more than right.

36. Whoever shall take animals, and they break out and get home, nothing is due for them; for it is not right that there should be two takings for one trespass.

37. Whoever shall impound an animal, and refuse a lawful pledge, requiring money; if the animal die, he is to pay for it.

38. Whoever shall take many animals, and detain one of them apart, for the act of the whole, and suffer the others to go away; he is only to receive what shall fall on that one animal.

39. Whoever shall find a small animal upon his corn, whether a sheep, a goat, or a swine; it is at the option of the taker, either to keep account of them, until one animal be due; or else a penny for a sheep, or a goat, after it shall have been taken five times; and a penny for the swine when taken, or reckon until a swine be wholly due.

40. Whoever comes to liberate animals for others, it is right for the taker to ask him, whether he will be responsible for them; and, if he will not be responsible, he is not to deliver them to him: and, should they so die in his pound, not one is to be paid for. If the other engage to be responsible for them in all things, let a

pledge be taken from him, with a surety for its *dilyrwydd*: and, if another owner should come to claim that pledge, he must produce, of his owner property, one equally good, before the other is to go from him.

41. The pledge that is given by a wife, the husband is not to nullify; and the pledge given by a husband is not to be nullified by the wife.

42. Whoever shall have had his corn greatly damaged by trespass, and find animals upon it, and demand from the owner of those animals compensation for all the damage; he is not entitled to more than the owner of the cattle, on his oath, may pay him as their damage; whether that be much or little: and that is to be of the same kind of land, in the course of tillage: and that is called compensation for damage: and it is to be claimed before the calends of winter.

43. Whoever shall remove his corn from the stubble to the ley, and make his rick upon the ley; if it be damaged there, he is not to receive compensation. And flax, not in a garden, is subject to the same law as such corn.

44. There is no person, whatever may be his privilege, that is exempt from compensating damage.

45. No person is to milk, or to make any use of cattle that are impounded, though he may be the owner of them; without the permission of the captor.

46. The taker is not to seek the owner of the cattle he may take; neither is he to conceal them; and if he should conceal them, and they die, or be lost, through his negligence; let him pay for them.

And so terminates concerning corn damage.

GLOSSARY

TO

WELSH AND OTHER TERMS WHICH OCCUR IN THE
ENGLISH VERSION

OF THE

LAWS OF HOWEL DDA

A.

Aberfraw (aber-fraw), *efflux of the Fraw*.—The princely seat of Venedotia was situated where the brook Fraw flows into the sea.

Abo.—A carcase of an animal killed by a wolf or other beast of prey.

Achwe (ach-gwre), *near belt*.—An enclosure of wattles or thorns surrounding a building at such a distance as to prevent cattle reaching and damaging the thatch.

Adalmer (ad-lam-gwr), *one returning*.—A proprietor who for some cause entered the service of another proprietor without agreement; if he left him after the expiration of a year and a day, he was liable to the payment of thirty pence to his patron.

Agweddi (ag-gwedd), *conjunction*.—A portion given with a female upon her marriage.

Aillt (aill), *other*.—A villain.

Alltud (all-tud), *other land*.—A person, either from foreign parts or from another part of the island, in villenage under the king or a freeholder.

Amhiniogau tir, *land borderers*.—Witnesses in a cause for landed property whose lands bordered on that in dispute.

Amodwr (am-bod-wr), *a compactor*.—One before whom a compact is made, and so admissible as a witness to prove the terms of it.

Amobr (am-gobr), *fee*.—The fee paid to a lord by the person subject to that payment on the marriage of a female.

Anrhygoll (am-rhy-coll), *total loss*.—Loss of property, perdition.

Anwyn (an-cwyn).—A stated allowance of provision allotted to the officers of the court in their lodgings: the term appears to be put in apposition to *cwynos*, *cœna*, or supper, as being a privileged private allowance for that meal; the *cwynos* being the public evening meal. *Anwyn* is translated 'cœna' in some Latin copies.

Anghyvarch (an-cyvarch), *unquestionable*.—A term used for the articles which were exclusively the property of a man or woman, and not subject to division upon a separation ensuing. Generally a fine for committing various actions without permission.

Anrhaith (an-rhaith), *lawless*.—Spoil.

Anrhaith-oddev, *spoliation sufferance*.—A term used when a person's goods were confiscated and seized by the lord.

Anrhaith-gribddail, *pilfering spoliation*.—A term for the graver spoliation to be exercised towards a homicide.

Ar ac aredig, *tith and ploughing*.—A term for husbandry labours.

Arddelw (ar-delw).—A vouchee of various natures in defence.

Arddyrchavael (ar-dyrch-gavael), *an elevated hold*.—The augmentation of fines.

Arglwydd (ar-clwydd), *superior*.—A lord, a proprietor.

Argyvreu (ar-cyv-rhau), *special ornaments*.—That portion of a maiden's dower which consisted of the paraphernalia.

Ariant (argentum), *silver*.—Promiscuously used with *ceiniog*, or penny, for the silver money in use.

Arwaesav (ar-gwaesav), *support*.—The person, or authority, a defendant avouches to be the guarantee of the right to property with which he is charged to be unlawfully possessed.

Aswynwr (a-swyn-wr), *a fealty man*.—A proprietor who became a liege man to another proprietor; if, after remaining with him a year and a day, he returned to his own property, he was to pay three score pence to his patron.

Aur (aurum).—Gold.

Awst (aws), *vigour*.—August.

B.

Bidwoseb (bid-gwo-ys-eb), *in readiness*.—A term for the horse at the command of such officer of the household as was entitled to the privilege. In the Venedotian Code the term is 'preswyl.'

Boneddig (bon-eddig), *lineage*.—*Boneddig* canhwynawl, one of innate lineage, is the term used for a free Welshman of indigenous descent.

Braint (brain), *lofty*.—The term for privilege or dignity. This word is extensively used, applied to the particular tenures of land and degrees of personal liberty.

Breyr (bre-yr), *mote-man*.—A term applied in the laws of South Wales to those freemen who in North Wales were denominated uchelwyr.

Briduw (bri-duw), *dignity of God*.—The term used for a solemn asseveration to the truth of a thing by a person on his faith.

C.

Cæth, *bond*.—A bondman, a villein.

Camllwrw (cam-llwrw), *mulct for wrong*.—A fine

of three kine or nine score pence, sometimes doubled and tripled.

Cammîn (cam-min), *crooked beak*.—A species of hawk so called.

Canghellor (can-cell-or), *possessor of a room*.—An officer in every canghellorship, who held pleas to determine disputes among the king's villeins, and secured his waste. He was entitled to specific fees for these services.

Cantlaw (can llaw), *at hand*.—A term used for an assistant to a party engaged in law. He appears to have performed the duties of a procurator or attorney.

Cantrev (cant-trev), *hundred treds*.—The largest fixed division of a district; it was to comprise two cymwds, but often contained more, and to consist, according to the definition given of measures, of 25,000 erwes.

Carddycheu (car-dychew), *car-returning*.—Applied to such who were obliged to return to their lords or families.

Carddottir (cardawd-tir), *charity land*.—Land given to an eleemosynary establishment in frankalmoine.

Caraychwyn (car-cychwyn), *car-moving*.—A term for those who irreversibly departed from their kindred or land; also, for those at liberty to reside where they pleased.

Carllawedrawg (car-llawed-rwg), *car-shattered*.—A term for those who left their lords; also, for such who, not being bound by any particular tie, removed at will.

Ceidwal (cadw-ad), *a guardian*.—A term taken in an extensive sense. In suits for land, guardians and evidences were produced, the distinction between them being slight. A guardian swears to the thing in dispute, to his certain knowledge, being the property of the person he names; an evidence that a certain person was dispossessed by another. A guardian charges no one with wrong doing; an evidence speaks to the outrage. The guardian proves the matter of action; the evidence the cause of action.

Ceinog (cain-iog), *fair*.—A denarius or penny. No coins have been found which can be attributed to any Welsh prince, although large deposits of Roman coins (principally of the Lower Empire) have been occasionally discovered. From the frequent mention of payments in silver some medium of circulation would seem to have been required, for which purpose the Saxon and Norman mintages, with, possibly, some worn Roman coins, might have served. The common, or curt penny, is meant generally when penny is mentioned; the legal penny was one third higher in value; the halfpenny, or dimai, was half the curt, one third of the legal penny. It is possible that this enumeration of two descriptions of pennies might have had its origin from the existence and use of the two species of denarii common during the Lower Empire, of the same relative proportions. The number of pence in the pound was 240.

Ceinog baladr, *spear penny*.—The mulct of one penny, so called, collected from each male whom the homicide asserted to be related to him within the seventh degree, and who refused to take his oath of nonconsanguinity, by the lord's officer, towards the discharge of galanas or man-bote. A female was entitled to collect this impost if amenable to the payment of murder fine, but no female was required to pay a spear penny, as it is said she had only a distaff.

Ceinion (cain), *delicate*.—The first drawing of liquor, the perquisite of the smith of the palace.

Celvi (celv), *work of art*.—The screen which divided the hall into two portions.

Cenedl (can) *aggregate*.—Clan, tribe. *Cenedl y Cymry*, the Welsh nation.

Chevravur (chevr-awr), *severity*.—February.

Cledren gwaesawwr, *pale of a protector*.—If a

proprietor extended his protection to another proprietor who built and tilled upon his land, and afterwards left it, the sum of sixscore pence was to be paid by him to his patron, which was termed 'cledren gwaesawwr.'

Clechudd, *bell-men*.

Corddian (cordd-llan), *collective enclosure*.—A hamlet.

Corphlan (corph-llan), *body enclosure*.—A cemetery.

Cwr, *record*.

Cow llys, *record of court*.

Cowyll (co-wyll) *covered*.—The gift given by a bridegroom to the bride the morning succeeding the nuptials.

Croes (cro), *a cross*.—A cross is frequently mentioned in the later series of the Welsh Laws, applied as a token that the place where it was erected was the subject of litigation, and awaited the lord's sentence. In the laws of Howel Dda a surety was to enforce his suretyship by seizing the debtor's goods and delivering them to the creditor; afterwards it was enacted that suretyship should be enforced by procuring a cross from the lord, affixing it at the place in question, and then awaiting the legal determination of the suit. If either party disrespected the cross by any illegal proceedings, erecting any buildings, removal of goods, &c. on land in dispute, they became liable to the fine called *camlwrw*. These crosses seem to have been occasionally made of wood or laths, sometimes to have been cut or marked upon the object in question.

Cwyn, *plaint*.

Cwynn (yn-gos), *cenn*.—The evening meal. On progress the lord was entitled to this meal from particular tenants, the default of which supply was punishable by fine.

Cyhyryn cant aslyr, *strip of a hundred contingences*.—So said of flesh of an animal stolen or hidden by a person, and sold or distributed by him; this might be traced to each receiver unto the hundredth hand, and a fine was payable for unlawful possession: beyond the hundredth hand it was not cognizable.

Cyfeis, *a circle*.—A progress for entertainment among the vassals. Various persons were thus privileged: the queen, the royal family, various officers of the household, the maer and canghellor, &c. This became oppressive; and we find various districts had exemptions granted to them of particular services of this nature. Gradually, they were commuted for money payments. Many of them continued in practice up to the time of Queen Elizabeth, and at various periods were extinguished by heavy payments for exoneration from them.

Cymwd (cy-mwd), *co-mote*.—Perhaps so styled from the circumstance of a court being organized in every cymwd, this being the general and lowest medium of judicature in which most causes were commenced and determined, an appeal in certain cases lying to the court of the cantrev and to that of the lord. Strictly the cymwd was to comprise fifty treds or 12,800 erwes, and two cymwds formed a cantrev; this arrangement appears only to have obtained in Anglesey and some other districts most capable of tillage: in the generality of instances we find three or more cymwds in a cantrev. The most consistent account of the number of these respective territorial divisions in Wales occurs in the "*Myvyrian Archaeology*," which is given in the following first and fourth columns; the second and fifth columns contain an enumeration found in the Llyvr Coch Hergest, a manuscript of the early part of the fifteenth century, rather carelessly transcribed, and therefore not free from errors; the number of cantreys in the third column is taken from Geraldus Cambrensis, whose transcribers corrupted his numerals, as the total given by him proves; in the enumeration for Powys Geraldus appears to have included only one of the divisions.

	Cantrevs			Cymwds.
Gwynedd	15	15	12	38 36
Powys Vadlog	5	8		
Powys Wenwynwyn	9	8	6	40 40
Deheubarth	26	19	20	78 64
	55	50	44	156 140

Cynghawrs (cy-caws), *co-nexate*.—An advocate employed in a cause. We generally find a 'cyn chaws' and a 'canllaw,' a pleader and a guider, mentioned as the legal assistance of plaintiff and defendant in a suit.

Cynhasedd (cy-tas-edd), *co-tie*.—An investiture fee payable to a lord upon receiving possession of land, the payment of which exonerated his successor from render of ebediwl.

Cynvar (cyv-ar), *co-varation*.—A term for the partnership in tillage to which each person connected with it furnished an ox or two. A measure of land consisting of 3,240 yards in Caernarvonshire and Anglesey, and of 2,430 in Merioneth.

Cyrraith (cyv-rhaith), *compact*.—Law in its extended sense.

D.

Dadenhudd (dad-an-hudd), *re-uncover*.—A term for a peculiar suit at law for the recovery of patrimony, formerly in the possession of an ancestor of the claimant, founded on the circumstance of the custom of covering the fire previous to retiring to rest, generally in modern times with a large turf, by which a smouldering fire is kept up, and uncovering it in the morning. Metaphorically, the suitor claims to rekindle or re-uncover the fire of his ancestor's hearth. A chapter in each code is devoted to the recapitulation of these modes of action.

Dadlau (dadl), *debate*.—It is a common term for the pleas held in the courts.

Daered (dacr), *closing*.—A term for revenue, apparently for the fixed dues payable to the lord.

Daier (dai-ar) *fair surface*.—Soil.

Dawnbwyd (dawn-bwyd), *donative food*.—The payments in kind which were rendered by the lord's vassals; the contributions from free vills were denominated 'gwestva.'

Difaeth (di-faeth), *unfecund*.—Unfertile land, and consequently generally waste.

Difaith (di-faith), *unappropriated*.—Waste lands, uncertain casual receipts, wrecks, all goods without an owner, &c., are so termed, and belonged to the lord.

Dilysdawd (di-llys-dawd), *unobjectionable*.—Applied to a female who has been divorced, and free from any claim by the former husband.

Dilysrwydd (di-llys-rhwydd), *unobjection*.—A warranty by a seller of property that no claim can be substantiated to the ownership of the property other than his own.

Dimai (dimidium), *a halipenny*.—The half of the curt penny, one third of the legal penny.

Dineuwr (din-e-bwr), *hill fort*.—The seat of the Dimetian princes near Llandilo Fawr in the vale of Tywi. Some remains of the castle are visible.

Diowryd (di-go-bryd), *mentally fixed*.—A term applied to those under vows of refraint from marriage, flesh, and equitation.

Dirwy (dir), *force*.—There were two kinds of fine imposed upon offenders. The dirwy was twelve kine, or three pounds; the other, or camlwrw, three kine, or nine score pence. Dirwy signifies sometimes, but rarely, various amounts of fine.

Dorod (dov), *appropriated*.—A term for property of any kind casually found; if no owner appeared for it after three public proclamations of the event, it then lapsed to the prince.

Dovraeth (dovr), *domesticity*.—The quarters which the vills were to afford to the lord's retainers.

Dyddiau dyddon, *days of days*.—The weekly periods succeeding Christmas, Easter, and Whitsuntide.

E.

Ebediwl (obitu), *a heriot*.—A relief payable to the superior lord in most cases by the heir of a defunct vassal. Where the person in his lifetime had paid a cynhasedd, or investiture fee, it absolved the successor from the payment of ebediwl.

Ebrill (eb-rhill), *vegetation*.—April.

Eddyl (e-dyl), *duty*.—Angen eddyl, necessary duty; eddyl arglwydd, duty to a lord, &c., occur in the Laws.

Edling (ed-ling), *next in line*.—The appellation of the ætheling, or nearest heir, to the sovereignty.

Enllyn (en-lyn), *liquor*.—Cupanagium, or accompaniments to bread of any kind.

Erw (ar-w), *what has been tilled*.—A measure applied exclusively to arable lands; it appears to have contained about 4,320 yards.

Erw diwddedig, *escheated erw*.—So said of land that for want of an heir escheated to the king. In the trev gyvriw, or register vill, any such land was equally divided among the remaining occupiers; hence no land therein escheated to the lord.

Erw y gwydd, *plough erw*.—An erw of the cottillage set apart as plough-bote, the produce of which was to defray the expenses incidental to the making and repairing the plough.

Erw y uch du, *erw of the back ox*.—An erw of corn allotted to an individual whose ox might die during the period of co-aration, towards compensating his loss.

Etivedd (e-ti-medd), *possession*.—An heir

F.

Ferm (ffeofm), *a mess*.—Sometimes used for 'saig,' a word of the same import.

Furnigrwydd (fwrn-ig-rhwydd), *ferocity*.—Acts of theft accompanied by brutal violence, as burning the house whence the goods were stolen, or mutilating animals through malice, and similar acts, are said to be ferocious, and the punishment for them thereby enhanced generally twofold.

G.

Gair, *a word*.—Used in various significations:—An enquiry, an order; as, 'Gair yw ei ar ev ar bawb;' his word is paramount to that of every one; testimony, as, 'Gair yw ei gair hi yna;' her word is there conclusive.

Gair colledig, *a losing word*.—Signifying a wrong phrase introduced in a plea.

Gair cyvarch, *a word of enquiry*.—Used when the judges dispatched one of their number to interrogate either party to a suit what vouchers they had to substantiate their pleas.

Galanas (gal-an-as), *homicide*.—This term is often applied to the sum assessed upon the criminal and his relatives as the retribution for murder, as well as for the crime itself.

Galanas wasgarawg, *distributive galanas*.—So said of the murder-fine to be imposed in specific proportions upon the several grades of kindred related to the criminal; the proportions in which it was receivable by similar grades of kindred to the murdered person being the same as the liabilities to the charge.

Galanasdra (galanas-tra), *galanas-feud*.—It was matter of objection to a witness in a cause if he had not paid his proportion of a homicide fine for the murder of a relative of the objector, one of the parties to a suit.

Gauardy (gawr-ty), *a winter house*.—Otherwise called 'hendrey,' old vill, an appellation very common in Wales for residences in the vallies. The bothy, or residence in the hills, was styled the 'havotty,' or summer house.

Gaval (gav), *a hold*.—In one sense a division of land containing four rlands, or 64 erwys; a post supporting the roof of a building; a pledge.

Gelgi (sell-ci), *covert dog*.—The covert hound and

the greyhound are the two species of dogs enumerated in the laws as used in hunting. In the time of Howel Dda it is stated that beagles were unknown.

Gubr, a fee.—This term is frequently and extensively used.

Gobr cywraith, fee for law.—The fee due to the judge or judges who decided a cause.

Gobr gwarchaith, fee for cust dy.—A fee of six score pence paid by a person, returning after long absence in foreign parts, for participation in his ancestors' landed property, to the relations in possession.

Gobr manag, fee for discovery.—The tenth penny of the value of any thing, due to the person who pointed out where a stolen article might be found.

Gobr merch, maiden fee.

Gobr ystyn, investiture fee.—Paid by a person when invested by the rod with landed property by a lord. This fee exonerated his heirs from the charge of obediw upon his demise.

Godaelog (go-tae-og), sub-commoner.—A villein of inferior degree.

Goddaiith (go-daith), partial spread.—Applied to clearing the stubbles or the furze and heather upon the hills, to improve the pasturage, by fire. This operation was restricted, under a penalty, to the month of March.

Golgwyth (go-glwyth), a delicacy.—A stag in season was accounted to contain twelve legal golwyths or collops, for each of which a fine of three score pence was imposed upon the unprivileged person who might kill such a stag.

Goregryn (gor-es-cwn), to super-ascend.—Applied to the progeny of a villein or alien which, after the ninth generation, or four successive contracts of marriage with native Welshwomen, by which each child gained an additional degree in rank, was entitled to the enjoyment of five erws of land from the lord; such became accounted a native Welshman, and was styled 'goregrynydd,' super-ascendant, or acquirer of privilege.

Gorphenaw (gor-pen-hav), end of the flush.—July; so called, from the flush of the growth of grass being then ended.

Gorvodog (gorvod-og), constrained.—A surety for any person accused of crime; as 'mach' signified a surety for debt or compact.

Gorvotrev (gorvod-trev), extra vill.—This term occurs only in Gwent, where the divisions of land differed from the other districts. In each maenol in Gwent thirteen trevs were computed, one of which was the gorvotrev or supernumerary trev.

Gorsav (gor-sav), firm stay.

Gorsav arv, deposit of a weapon.—Armed persons resorting to church or court were to place their weapons in certain specified places, where, if a mischance happened to any person from them, no blame attached to the owner; whereas if left in another place they were answerable for any accidental wound inflicted by them.

Gorsav guraig, stay of a wife.—So said when a woman separated from her husband; after the division of the property, she was to remain at the house until the ninth day to superintend the final transport of all articles belonging to her; also, in case of his death, she was entitled to a division of the goods and a similar period for preparing to depart.

Gorsedd (gor-sedd) supreme session.—This term is used for any extraordinary or paramount session presided over by a lord.

Gorwlad (gor-gwlad) outer country.—The bordering regions to the one in question.

Gosgordd (gos-cordd) collection.—The king's retinue, being his officers, minstrels, &c.

Gosteg (gos-teg) to make clear.

Gosteg ar y maes, silence in the field.—The court in pleas for landed property being held on the land in dispute, the proclamation of silence in the field was appropriate.

Gre, a herd.—Generally of horses, a stud of which consisted of fifty mares and a stallion. Some appellations of hills have 'gre' in their composition, as, 'Moel green,' hill of the stud; 'Moel y greonion,' hill of the stud keepers. They were entitled to a progress among the lord's villeins. 'Conigre,' or a rabbit warren, seems derived from this root.

Gwaalaelth (gwa-alaeth), offspring.—A chief, not an edling nor head of a family.

Gwaddol (gwadd), a settlement.—A portion given with a female.

Gwaesav (gwaes-av), support.—A pledge or guarantee.

Gwaesawyr.—See *Cleghen Gwaesawyr*.

Gwaettir (gwaed-tir), blood land.—Land given up as compensation for homicide.

Gwallawgair (gwallawg-gair), a losing word.—A faulty word in pleading.

Gwarant (gwar-ant), extreme.—A guarantee.

Gwarcheidiad (gwar-cad-wad), custodier.—One who preserves landed property for the right owner.

Gwarthawl, something to boot, to make equivalent.

Gwartheg diwach (di-vach), cattle without surety.—So it has been rendered by Wotton, and in the former part of this edition. Upon further consideration, in the Latin copies it has been glossed 'stemmatis defecti,' as if the word 'diwach' was compounded of di-vach, extinct lineage. The fine for homicide, committed by the son of a Welshwoman by an alien father, to which the term refers, was to be paid solely by the relations of the mother, there being no lineage on the father's side to be found in Wales. The cattle payment of the whole fine by the female side would therefore very appropriately be styled, cattle of defective lineage.

Gwarthrudd (gwarth-grudd), shame of face.

Gwayw, pain.—A spear.

Gweringlaw (d) (gwair-clawdd), hay enclosure.

Gweli (gwal), open.—A wound.

Gweli tavod, a tongue-wound.—Slander, so styled.

Gwely (gwal) a couch.—A term used for a householder.

Gwelygordd (gwely-cordd), aggregate household.—A tribe derived from one common ancestor.

Gwerth, worth.—Used for the price of a thing; also, state, condition.

Gwerth tavod, tongue-worth.—The term for a fine payable by a judge for a wrong decision.

Gwestva (gwest-ma), entertainment place.—A term used for the provision, or money payment in lieu of it, due to the lord from the uchelwyr, or freeholders.

Gwir, truth.—Gwir a chyvraith, justice and law.

Gwiraud (gwir-awd) purity.—Liquor, comprising mead, bragot, and ale.

Gwiraud yr ebyssl, liquor of the apostles.—Liquor distributed on feast days of the apostles.

Gwr (vir), a man.

Gwr addwryn, a respectable man.

Gwr ar deulu, a family man.

Gwr ar gylch, a wanderer.

Gwrda (gwr-da), a good man.—A freeholder.

Gwr dinod, a man without note or mark.—Some passages in the Laws would seem to imply the gwr dinod to have been a freeman.

Gwr dnyod, an adventurer.—One who took possession of land upon which none of his progenitors resided; a squatter.

Gwr nód, a man of note or mark.—It is difficult to discover the precise definition of this term. Where one manuscript has 'Heb gaeth, heb alltud' (without bondman, without alien), another reads, 'Heb alltud, heb wŷr nód' (without aliens, without a nód man); thus making nód men synonymous with bond men. Compurgators are often to be one half nód men, the other half such as can be had. In some instances the nód men would appear to signify persons known to belong to the clan. 'Nód y genedl (mark of the tribe), is used for some distinguishing mark inscribed upon boundary stones,

&c. 'Nôd is synonymous in signification with 'notus.'

Gwraietra (gwraig-tra), *woman-feud*.—When a witness was about to give testimony in a cause, if the opponent could prove he lived in adultery with his wife, it was a ground of objection to the receipt of his evidence.

Gwraig (gwr-aig), *woman*.—A married woman is usually implied. It sometimes signifies a violated maiden.

Gwraig bywys, *a woman regularly married*.

Gwraig llwyn a pherth, *a female of bush and brake*.

Gwraig weddw, *a widow*.

Gwybyddiad (gwy-bydd-iaid), *one knowing*.—Translated an evidence, to distinguish the peculiar acceptance of the term from guardian, witness, &c. The evidence was one who testified to a fact from his own knowledge.

Gwyddhwch (gwydd-hwch), *wood swine*.

Gwyddlwdn (gwydd-llwdn), *wood beast*.—A wild beast.

Gwyddwaledd (gwydd-gwal-edd), *thicket-holm*.—It is a term applied when a person has neglected to prosecute a suit, whereby a thicket or impediment has arisen between him and his claim.

Gŷyl, *a vigil*.

Gŷyl arbenig, *a principal feast*.

Gŷyl Badrig, *feast of St. Patrick*.—March 17.

Gŷyl Gurig, *feast of St. Curig*.—June 16.

Gŷyl Iwan y moch, *feast of St. John of the swine*.—Aug. 29; at which time it was lawful for the swine to commence pannage.

Gŷyl San Fraid, *feast of St. Bride*.—Feb. 1.

Gŷyl Vartin, *feast of St. Martin*.—Nov. 11.

Gwynebwarth (gwyneb-gwarth), *face-shame*.

Gwynebworth (gwyneb-gwerth), *face-worth*.

These two terms are indiscriminately used for the fine payable for insult.

Gwysd, *a pledge*.

H.

Halawg (hal-awg), *contaminated*.

Halawgry (hal-awg-ry), *polluted house*.—The house of a person implicated in a robbery was so termed.

Halawglô (hal-awg-llô), *polluted oath*.—A false oath.

Harnais (harnois).—Arms or harness; and also horses, dogs, and hawks seem to be comprehended in this term, which lapsed to the king upon the death of one of his family or chief officers, in lieu of obediw.

Hawl, *claim*.

Hawl diswydd, *sudden claim*.

Hawl drabwyddyn, *claim beyond the year*.

Hawl ddeynyddiant, *real action*.

Hawl ir, *pending claim*.

Hawl wywedig, *defunct claim*.

Henaduriaid (hen-ad-ur-iaid), *elders*.—They were to consider the respective statements of plaintiff and defendant in a suit for landed property, and report to the judge their opinion as to which deserved the most credence. Their functions seem to be similar to those of a jury.

Hendrev (hen-trev), *old vill*.—The winter or permanent residence in the low land was so termed.

Henevydd (hen-ev-ydd), *senior*.—The king, when seated at table, was to place a respectable senior on his left hand.

Henuriaid, *elders*. See *Henaduriaid*.

Hyddrev (hydd-brev), *hart-bellow*.—October so called, being the rutting season of deer.

Hynav, *senior*.

Hynaviad cantrev, *elders of a cantrev*.

I.

Iar, *a narrow strip, a goad*.—One of the twelve legal collops in the stag, being the chine, so called from its resemblance, when cut out, to a goad.

Iau, *a yoke*.—Four kinds of yoking are enumerated in the Laws: the short yoke, four *Welsh* feet, the field yoke, eight feet; the lateral yoke, twelve feet; and the long yoke, sixteen feet.

Iawn, *right*.—Equity, sometimes put in apposition to law.

Iawn a dylyed, *right and due*.

Iawn anianol, *natural right*.

Ionawr (ion-awr), *commencement*.—January.

Is corv, *below the screen*.—The fire-place being nearly in the centre of the hall, the lower part, separated at the fire-place by a screen from the upper part, was devoted to the reception of the inferior officers and domestics.

L.

Llad, *to cut*.—Extensively used; as, to kill, to cut corn or grass, to strike fire, &c.

Llathlud (llath-glud), *to entice*.—The seduction of a female.

Llathrudd (llath-rhudd), *virga rubens*.—Violation of a female.

Llaw, *a hand*.—Sometimes put for the person.

Lledrad (lled-rhad), *cheaply got*.—Theft.

Lledrad fyrnig, *theft accompanied with ferocious acts*.

Lledvegin (lled-mag-in), *partly reared*.—An animal artificially reared; as, a deer, a sheep, a goat, and the like.

Lleidr, *a thief*.

Lleidr camlynyus, *a thief subject to a camlynyw fine*.

Lleidr crogadwy, *a thief to be hung*.

Lleidr cyvaddeu, *a confessed thief*.

Lleidr dirwyys, *a thief subject to a dirwy fine*.

Lleidr gwerth, *a thief to be sold*.

Llith, *entice*.—So said of an oath sworn by the inducement of another.

Llith, *color*.—A term used for the view of theft in the possession of the thief, sworn to by the informer.

Llwybydd (lloc-gwydd), *view of rest*.—Extremity; death-bed. *Lloc* (locus) is frequently used as a term for heaven by the poets.

Llovrudd (llawv-rhudd), *red hand*.—A murderer. It is sometimes applied to any criminal.

Llovruddieth, *murder*.—Occasionally it is used to express felony.

Lludd, *impediment*.

Llw, *an oath*.

Llw diadnabod, *oath of irrecognition*.

Llw gweilydd, *spare oath*.—A term used in a case where a person suspects another of a crime, and producing a relic, requires him to take an oath upon that relic of his innocence.

Llw i gloch heb dawod, *oath upon a bell without a clapper*.—An oath so given by a man when charged with seduction by a prostitute whom he has abandoned.

Llygadrudd (llygad-rhudd), *red eye*.—The denotation of one who stands by and sees a murder or felony committed without interfering.

Llymysten (llym-gwst-en), *an agile move*.—The sparrow-hawk.

Llynmeirch (llyn-meirch), *ichor of horses*.—The farcy.

Llys, *a separation*.—The palace, and especially the hall of judicature.

Llys.—Objection to a witness as incompetent from some legal impediment.

M.

Mab, *a son*.—Often abbreviated to 'ab' and 'ap.'

Mab, *a youth under age*.

Mab, *a man*.—Hence, 'mab aillt,' an aillt; 'mab alltud,' an alien; 'mab bardd,' a bard.

Mab aillt, *son of a villen*.

Mab alltud, *son of an alien*.

Mab anwar, a wicked son.—A son who, having it in his power, defeats his father's will.

Mab ddiollec, permissioe son.—A bastard duly affiliated to a person, which he does not legally disown.

Mab dyoler, a declared son.—One asserted to belong to a particular person by the mother, but not legally affiliated.

Mab dwyn a pherth, son of bush and brake.—A bastard.

Mab welcher, a high man.—A freeman.

Mach, a surety.—A bail for debts.

Mach cynnwyn, a debtor surety.—A debtor who is his own bail.

Mach diebrudig, a procrastinating surety.

Mach gorvodog, a surety for the appearance of a person.

Maceu (mag), rearing.—A youth. Each tenant under the prince was bound to present his son to the prince upon attaining the age of fourteen, at which period he became independent of his father. These youths were under the superintendence of the chief of the household, and passed their time in perambulating the country and marauding in the Marches. Geraldus particularly describes their manner of life. They are styled also 'gweision bychain,' young lads, in the South Wales Codes. Archbishop Peckham, in a letter to Edward I., advises, 'La maniere de vivre de weision bychen fait oublier de tout.' He found the irregularities committed by these youths required a total abolition of the custom.

Maenol, stony.—Perhaps from boundary stone limits. A territorial division, consisting of four trefs or 1,024 erwys. It seems analogous to a manor.

Maenar.—Same as 'maenol.'

Maer, a bailiff.—An officer in every cymwd, who regulated the villeins and their concerns.

Maer dref, maer vill.—The demesne.

Maer y biswail, bailiff of the cow dung.—The person who received the cattle purveyed for the lord, and superintended the demesne lands.

Maes, a field.—The court for determining causes for landed property was often so denominated, from its being held on the land in dispute.

Mai (ma), champain.—May.

Mamwys (mam-gwys), maternity.—Heirship through the female line so styled.

Managwr (manag-gwr), an informer.

Managwr diofrydawg, recuse informer.—Information, given to an ecclesiastic upon solemn oath, of theft committed by a person whose station or influence the informer dreaded might be exercised to his disadvantage. Upon receipt of this testimony, so delivered, the ecclesiastic denounced the criminal, upon his oath, without divulging the name of the informant.

Marchogaeth (march-og-aeth), equitation. Some recuses abjured marriage, equitation, and use of linen.

Marwdu (marw-ty), dead house.—The term where a deceased person's property escheated to the lord, the apparitor regulating the disposition of it.

Marwdystiolaeth, testimony of the dead.—Testimony by descendants of the dead of the information by them imparted to them during their lifetime.

Marwduarchen, death-cloth.—A term used for the relief paid to the lord for a stranger in his district.

Mathraval.—The seat of the Powysian princes, situated at the upper part of the Vale of Meivod, near the junction of the two streams which form the river Eyrnwy.

Mawrth (mawr), Mars, martial.—March

Medd, mead.

Medi (med), maturity.—September.

Modrydau (mod-rhydau), a concentration.—A bee stock.

Moel, bare. 'Eidion moel,' an ox without horns.

Mor.—Name of money.

Morgwyn (mor-gwyn), a virgin.

Morwgwyl, a married girl.—One betrothed to a man, but whose nuptials are not consummated.

Mud (muta), a name for hecks.

Murcieu (mur-aw), to determine.—Cyvraith murder, fixed law.

Mydowudd (myd-gowydd), becoming conspicuous.—Said of milch cattle whose udders begin to swell with milk.

Mylherin (my-hav-in), growth time.—June.

Mynwent.—See Cophlan

N.

Nawdd, protection.

Nawdd y brenon, protection of the king.

Nawdd y swyddogion, protection afforded by the king's officers.

Nôd (notus), mark.

Nos, night.—The computation of time is generally expressed by nights: as 'wythnos,' eight nights, a week; 'pythnos,' fifteen nights, a fortnight.

O.

Olyn, a kiln.—For drying corn, particularly oats, which are placed on a kiln for some time preparatory to being hulled and ground for oatmeal. The old way of preparing these kilns was by placing slight rafters over the vacuity near the fire place, laying straw evenly over them, and then spreading the oats upon the straw: the rafters and straw are now often superseded by tiles purposely manufactured with eyelets in them. The fuel used is charcoal, wood, or furze. Two kinds of kilns are enumerated, one with a pipe or flue to convey the heat, the other bare, without one. The former was one third or one half higher in value than the latter.

Oed, period.—Mature time for decision.

Oed wrth borth, time to seek aid.

Oegneym galanas, sad incident of homicide.—If murder was imputed to a person, and either from pride or inattention he neglected to purge himself, and he should be killed by any relative to the deceased, no murder-fine was payable for him, but the one homicide was balanced by the other.

Oesvoddog (oes-bodd-og), during life.—An office tenable during the lifetime of the grantee.

Ornest (orn), impulse.—A duel, of which mention is sometimes made. A man was liable to this ordeal from the age of twenty-one until sixty-three. Twins were to be accounted as a single champion.

Osb (hospes), a guest.

Overdylsau (over-tlws-au), superfluous trinkets.—Ornaments bestowed on judges and other official personages.

Overhela (over-hela), random hunting.—Of dogs previous to discipline.

Overllaeth (over-llaeth), useless milk.—Such as that of cats, &c.

P.

Pencenedl (pen-cenedl), head of a clan.—The chief of the senior family of the clan.

Penllwydd (pen-llwyd), grey-head.—The sea trout. This has been inadvertently translated greyling in the text, which term being appropriated to a species of river trout is therefore improperly used.

Penrhaith (pen-raith), head of the purgation.—The principal juror on an inquest of this kind.

Pentanvaen (pentan-vaen), fire-back stone.—The fire being upon the hearth, a large and durable stone was selected for that purpose, and a similar one for a back stone, which generally would outlast the destruction of a fragile building, and being pointed out, would be proof that a claimant's ancestors formerly resided there.

Penteulu (pen-teulu), head of a household.—An

officer who, next to the king, arranged and superintended the affairs of the household.

Porth, aid.

Porth ordwyl, aid to violence.—One of the accessories to homicide.

Priaddl, a herd.—Twenty-four cows and a bull constituted a legal herd of cattle.

Priaddlwr (priaddl), booty.—A prey of cattle or other animals.

Preswyl (pres gwyl), present.—March preswyl., a horse in readiness.

Preswylboddog (preswyl boddog), constant abiding.

Priawd (pri-awd), property.—Gwr priawd, a married man.

Prið, price.—The price given to the lord for the tenure of land.

Priodawr (priawd), a proprietor

Priodolwr (priawd), full possessor

Prydain, Britain.

Prydyn, Caledonia.

Punt (pun), equal.—Pondus, a pound, containing 240 pence.

Punt dwng (punt-twng), fealty pound.—The sum due from each free maenor to the lord, in default of providing the stipulated supplies in kind. This source of revenue, upon the Conquest, vested in the English Crown, and is still collected in parts of North Wales under the name of tunc rents.

Pynwarch (pwn-march), horse-load.—Some sources of revenue to the prince were so called, in allusion to the common use of sumpter-horses for conveying loads.

R.

Rhaglaw (rhag-llaw), a deputy.—The vice comes deputed to represent the king.

Rhagvyr (rhag-vyr), short before.—December.

Rhaith, verdict.—There were various kinds of raiiths, composed of from 5 to 300 compurgators.

Rhaith gwlad, verdict of country.—Consisting of fifty compurgators, freemen under the prince, and summoned by him.

Rhan, a share.—Said of allotment of landed property among heirs.

Rhandir (rhan-tir), share land.—A territorial division containing four tyddyns or 16 erwes.

Rhandy (rhan-ty), sharehouse.—The place where guests were lodged.

Rhawnwydden (rhawn-gwydd-en).—Has been translated the witch elm: it may signify the rowan tree or mountain ash, which grows to great perfection in South Wales.

Rhieingylch (rhan-cylch), lady progress.—The progress to which the females of a lord's family were entitled among the vassals.

Rhingyll (rhing-yll), a noise.—The appellation of the crier or summoner of a court; translated apparitor, which does not accurately represent the definition of the office.

Rhisgen (rhig-en), bark.—A vessel to hold butter, made of bark of trees. It was to be three palms in breadth, and three in depth.

Rhodd ac estyn, gift and investiture.

S.

Saeth ebol, darting colt.—One under two years old, or accompanying its dam. Called a darting colt, probably from its peculiar playful sudden courses to and fro.

Saraad (sar-a-ad), disgrace.—Put also for the fine for insult.

Segrilyd (segr-lyd), sacrilegious.—As, 'argywedd segrilyd,' sacrilegious injury.

Swilt (solidus), a shilling.

Swydd, office.—As, 'tir swyddog,' land with office attached; 'tir heb swydd,' land without office. The office of justice was attached to freehold land in South Wales.

Swyddog (swydd-og), an officer.—One having an office. A term for the higher officials of the court.

Swyddwr (swydd-wr), office man.—An inferior domestic of the court.

T.

Tachwedd (tach-gwedd), closing view.—The month of November so called. 'Iawn amser tachwedd,' right time for closing—a phrase applied to signify beasts fit for slaughter; the pasture at that period decreasing, the winter store of cattle was then provided.

Tadwys (tad-wys), paternity.—A term for derivation of title to land by the parental lineage.

Taeog (tae-og) a churl.—The taeogs seem to have been of the same condition as the Saxon churl and the Norman villein. The taeogs were husbandmen, and were bound to furnish the lord with certain victual renders, and to lodge and provision various official persons and allies of the prince while quartered in the country.

Tacogtrev, villain-trev.

Talbenig (tal-pen-ig), standard value.—'Eidion a dalu xxx. yw buyn talbenig.'—Sev yw hynnygartheg heb dylrchavael gyd ag wynt o ariant mydowydd. 'A standard animal is an ox of the value of thirty pence.—Standard cattle are those without the augmentation of milch silver.'

Talldwys (tal-drws), an end door.

Talcell (tal-cell), an aisle, a lean to.

Talpentan (tal-pentan), by the fire side.—'Brethyn gwyn talpentan,' home-made undyed cloth. Cloth made in factories was called 'brethyn dinesig,' town-made cloth.

Tân, fire.

Tân gwyllt, wild fire.—Uncontrollable fire, fire which has spread beyond the house on each side of the one wherein it originated. The person who caused the conflagration was to reimburse the owners of each house adjoining his, but no others.

Tarian (tar-ian), clasher.—A round buckler. Hence, metaphorically, certain defences a person may make to a suit are called his tarians or shields.

Tavodiog (tavod-iog), tongue.—An advocate. Nine persons are said to be advocates themselves, as being definitive umpires as to their determination in the matters submitted to them.

Tavodrudd (tavod-rhudd), bloody tongue.—One who informs the homicide where the person is he may intend to murder. He was accounted an accessory.

Tawlwrdd (tawl-bwrdd), throw-board.—This game was played with sixteen white men against a black king with eight black men. The nature of their disposition upon the board and their moves appear to be unknown.

Teisban tyle, bolster of a dormitory.—It is also used as a denomination of the individual chosen to assist the chief of the family, especially if he were incapacitated by natural infirmities from acting.

Teithi (taith), qualities.—As, 'teithi dyn,' qualities of a man; 'teithi mach,' qualities of a surety; 'teithi buwch,' qualities of a cow, &c.

Telediw (tel-ed-iw), compact.—'Ych telediw,' a fair ox; 'buwch delediw,' a perfect cow.

Tellwedd (tell-gwedd), covered guise.—An amnesty accorded to the relatives of a homicide upon payment of the murder-fine to the kindred of the slain. The indemnity assured to a mediciner undertaking the cure of a wounded or sick person as to the result of his treatment.

Tir, land.—'Tir a daiar,' land and soil.

Tir bwrdd, bord land.—Demesne land.

Tir cyd, joint land.—Land held by co-tenants.

Tir cynniv, strife land.—The same as 'tir cynnydd.'

Tir cynnydd, increasing land.—Land possessed by an aillt, or alien, whose progeny was increasing to the privilege of freemen in the ninth descent.

Tir cyrriv, register land.—Land in base tenure,

which was equally divided among the tenants. The third part of a *cymwd* was thus held, the two thirds were in freer tenure.

Tir difoddedig, *eschated land*.

Tir gwebyawg, *familyland*.—Free land to be shared among relations.

Tir gwydd, *ley land*.

Tir y waertrev, *demesne land*.

Tirdra (*tir-tra*), *land-feud*.—A legal objection to the reception of the testimony of a witness was land-feud, an unsettled dispute about the title to land between the witness and the objector.

Trais, *violence*.

Trais morwyn, *rape of a maiden*.

Trev, *a vill*.—A territorial division of land containing four gavaels, or 256 *erws*.

Trevgordd (*trev-cordd*), *trev collection*.—A hamlet

Trevlad (*trev tad*), *patrimony*.

Twng.—See *Punt dwng*.

Twrw ac eniwel, *disturbance and injury*.—Burning buildings and breaking ploughs, by which a claimant of land forced the possessor of it to submit his title to a court of judicature.

Twyllmorwyn (*twyll-morwyn*), *deceitful maiden*.

A newly married female so styled if betrothed as a virgin and found to be otherwise.

Ty a thal, *house and gable*.—A person with whom land was shared was to erect his buildings at the end or side of the other's land.

Tyddyn (*twdd*), *a tenement*.—It consisted of 4 *erws*, and was the least territorial division.

Tymhor (*tymp*), *a season*.—Sometimes expresses a month, or less; sometimes three months.

U.

Uchelwr (*uchel-wr*), *a high man*.—Variously styled

'*gwr rhydd*,' a free man; '*gwrda*,' a good man; and '*breyr*,' a mote man, in different parts of Wales.

Undydd dyddon, *one day of days*.

Undydd a blwyddyn, *one day and a year*.—A frequent phrase in the Laws.

Untroedion (*un-troed-ion*), *one-footed*.—Said of such animals which, when one foot has been rendered useless, are incapable of further service.

W.

Wrlys (*urles*), *trimmings*.

Wynbwarth.—See *Gwynbwarth*.

Wynbwerth.—See *Gwynbwerth*.

Wythnos (*wyth-nos*), *eight nights*.—A week.

Y.

Ymladd (*ym-ladd*), *to mutually fell*.—Fighting, defined to be attack, onset, blood, and wound

Ynad, *a judge*.

Yngad (*yng*), *a judge*.—This seems derived from '*yngan*,' to speak.

Ysbail, *spoil*.

Ysbail allor, *altar spoil*.—Donations left upon the altar.

Ysbydwriaeth, *mastership of a hospital*.

Ysarn (*ys-tarn*), *a saddle*.

Ysdavell (*ys-tav-ell*), *a room*.

Ysgolaig (*scholasticus*), *a scholar*.

Ysgubor (*ys-cub-or*), *a place for sheaves of corn*.—A barn.

Yscyvarmllwynig (*ys-cyv-arn-llynig*), *coloured ears*.

—The native breed of cattle are white, with red or black coloured ears. Many such are to be observed in various parts of the country at the present time.

Ystyn (*ys-ty'n*), *to extend*.—Investiture.

PERTHYNASAU CERDDORIAETH.

CERDD DANNAU.

Llyma y priv dyniadau.

Y TYNIAD croes a'r hirvys tros y tannau a'r bys yn ei le ei hun, a'r graenvys tan vwrddwn y cyweirdant, a'r bys bach yn ei le, a'r tant lleddyv uchav a chrasdant y vawd, a'r graenvys a'r hirvys tros y tannau.

Ond weithiau bydd rhai o'r cyweirdannau uchod yn dyniadau, ac weithiau bydd rhai o'r tyniadau uchod yn gyweirdannau ..... amser pan ddel mewn cerdd. Cyrchiadau sydd yn cyflenwi rhwng cyweirdannau a thyniadau; ac weithiau lle savo y bys y cyvrvir tolciau, neu dolciadau à sydd yn gwasaneuthu yn lle bwyadau; a phlethiadau sydd yn tegáu rhwng cyweirdannau a thyniadau, ac yn amryveilu pob un ar ei gilydd.

Dywedwn bellach am y cyweirdannau, y tagiadau, y tyniadau, y cysylltiadau; y rhai sy yn dangaws lleisiau gwahanedig, bob un o honynt yn amryvelu.

Rhaid yw son bellach am y cyweiriau, y rhai sy yn dangaws lleisiau gwahanedig, yn amryfael, ac sydd a'u perthynas yn wahanedig oddi wrth eu cilydd.

Pum cywair y sydd yn savedig ac yn warantedig; ac o'r rhai hyny gellir gwneuthur à yner o gyweiriau.

Un bys i grythor a geidw dri chywair: nid amgen isgywair, crasgywair, a lleddvgywair; a hyn y mae yr hirvys yn ei gadw.

Y mynagvys sydd yn cadw y gogywair a'r bragodgywair. Ac wele, dyma y pum cywair privedig.

Bawd i grythor sydd yn gwasaneuthu ac yn amryvelu yn mhob cywair yn nghyver y pedwar bys ereill. Y graenvys, a'r bys bach sydd yn gwasaneuthu ac yn amryvelu yn mhob cywair yn eu rhan eu huain.

Pob bys sydd yn cadw arno y bragodgywair, o'r achaws y mae yn cael ei enw; o blegid vod peth o bob cywair yn ei vysg; ac o herwydd hyny y gelwir ev y bragodgywair.

PEDWAR RHYW DANNAU LLEDDVON SYDD: SEV,

Tannau lleddvon y bragodgywair.

Tannau lleddvon y gogywair.

Tannau lleddvon isgywair.

Tannau lleddvon y lleddvgywair, o'r hwn y mae yn cael ei enw.

O blegid yr hwn a wypo yr hysbysrwydd heb ddysg celfyddyd, ni bydd ef athraw, namyn tebygwr cerdd.

Govyniad.—Pa sawl gwaith y dichon cwlwm cydgerdd vod mewn caine? “Dwywaith, o bydd byr y mesur; y pedair gwaith, o bydd hir y mesur; heb na mwy na llai: ac o bydd mwy na llai, camvesur yw. Wyth o dyniadau a chyweirdannau á savant bob un yn lle ei gilydd, heb na mwy na llai.”—*Casgliad Didrewn*.

Atteb.—Ni ddichon bod athraw cerdd heb y mesurau hyn.¹ O lyvyr yr athraw Thomas Kelli o Retelgarwys.²

¹ Neu, A phwy bynag à wypo hyn yn ddigon myvyr, ni phalla o'i gelvyddyd un amser, nac o ateb drosti yn gyvreithlawn. Ac velly y tervyna y dosbarth à clwir, Llaw a throed a chlust cyvarwydd cerdd dant. *Casgliad Didrewn*.

² Gwel y pethau à ddyly pencerdd eu gwybod yn Llyvyr Gram. S. D. Rhys T. D. 298.

Yn yr un Llyvyr y mae 24 Mesur yn henwedig ; ac yr hanes canlynaol am danynt.

Llyma y 24 mesur o gerdd dannau wrth real vesur oll, val ag y cyvansoddwyd mewn eisteddvdod o vlaen llawer o athrawon celvyddyd, o Gymry cywraint yn y gelvyddyd, ac ereill o Wyddelod, yn amser Grufydd ab Cynan; ac â ddodwyd ar lyvrau, drwy orchymyn yn yr amser, ac a adysgrivwyd oddyno yr unved dydd ar ddeg o vis mai yn y vlwyddyn un mil, &c.¹

*Amryw Glymau ar y Crâs Gywair, ni soniodd y Dr. I. Davies
am danynt, o'r Casgliad Didrevn.*

Alban Bensin	Divr Mac a Delgi
Alban Voelvin	Divr Corfynywg
Alban Rhydderch	Divr Carlidan
Alban Erun	Divr Trwsgyl
Alban Du	Divr Cordilethach
Divr Carsin	Divr arall ar y Carsin
Divr Grastolawg	Divr Fawran
Divr Gwrgan	Divr Cantudlon
Divr arall ar Alban Rhydderch	Divr Alvach
Divr Flamgwrsen	Divr Brud Odidawg
Divr Gwrgod	Divr Tudyr Bach
Divr Macmon Hir	Divr Macmon Byr
Divr Toddyv	Divr Cerswech o Ddeheubars.

Oc yr un Llyvyr y Canlynaol.

Alvarch	...	...	...	0000.0000.11111111
Macmon Hir	...	...	...	00.111110111110011.
Brath yr Ysgol	...	...	...	10100100101101001011.
Gwrgan	...	...	...	1101011001011010011.
Gorsiniwr	...	...	...	1100101111001011.
Hwyrwyn Gowri	...	...	...	011110001111.
Mac y Mynvaen	...	...	...	110000.
Tutyr	...	...	...	1100100.
Brud	...	...	...	0010001011011101.
Dewis Hywel	...	...	...	11110100.
Odid â'i gwypo	...	...	...	010100101011.
Cwlwm Grufydd Grythor	...	...	...	110101101.
Fwrain	...	...	...	110101101.
Cwlwm Brido	...	...	...	1111001110110.
Trwsgyl	...	...	...	0000111100001011.
Trwsgyl Trwyngi	...	...	...	01001011.
Alban Rhydderch	...	...	...	0110110001.
Cwrsi	...	...	...	1000101110001011.
Cercyrt	...	...	...	1001100010011101.
Gochel Geibio	...	...	...	.....
Cell Ieuan vab y Gov	...	...	...	10101111.
Mac y Delgi	...	...	...	.....
Toddyv	...	...	...	011110.
Cenedlon	...	...	...	1000111010.
Tresial	...	...	...	1000111010.

Y Pedwar Mesur ar ugain Cerdd Dant, Oc y Casgliad Didrevn.

Alvarch	...	...	...	+ k
				iii iii
Mac y Mwn Hir	...	...	...	+ k + k + k + k +
				iii iii i iii iii i i ii.

¹ Gwel ychwaneg am hyn yn Ngramadeg S. D. Rhys, t.d. 303.

			k + k + k + k
Cotititlas	...	...	i ii ii iii i ii iii.
			k + k + k + k
Coraldan	...	...	iii i i ii i iii i
			k + k + k
Corsinsan	...	...	i i ii i ii
			k + k + k
Carsi	...	...	i iii i i ii.
			k + k + k + k
Cwrlog	...	...	i ii i i ii i ii.
			k + k
Wicsach	..	...	iii iii ii.
			+ k + k
Toddyv	...	...	i ii iii ii.
			+ k + k + k + k + k
Mac y Delgi	...	...	iii i i iii i ii i iii i ii.
			k + k + k
Calchan	...	...	ii ii iii i i
			k + k + k +
Rhinart	...	...	i i ii iii ii ii.
			k + k
Macamwn Byr...	...	...	ii ii iii.
			k + k + k + k + k
Mangler Gwrgan	...	...	i i iii i ii ii ii ii.
			k + k + k + k + k + k
Brath yn ¹	...	...	i i ii i i ii i i ii i ii i.
			+ k + k + k
Macamwnvaen	...	...	ii ii iii ii ii iii.
			k + k +
* * * * Bach	...	...	ii ii ii ii.
			+ k + k
* * * *	...	...	ii ii i ii.
			k + + k + k + k + k
Brud Odidog	...	...	ii ii iii i i ii i iii i i
			k + k + k + k + k
* * * *	...	...	ii ii i i iii ii i i ii.
			k + k + k + k + k + k
Alban Rhydderch	...	...	i i ii i i iii i ii i i ii.
			+ k + k + k +
Trwsgyl Mawr	...	...	iii iii iii i i ii.
			k + k + k + k
Corsgolovn	...	...	ii i ii ii i i ii.
			k + k + k
Tresi Heli	...	...	i iii iii iii ii.

Tyniad yn rhol y Crythor yw Cyweirdant yn rhol y Telynior.

Hyn gan Gruffydd Hiraethog, yn ei lyvyr, 1522.

Cor Alun.	Suran Wdan.
Psalm Wgan.	Ymryson Flamengoesgrech.
Cwlwm Serchog.	Cor Tinpan.
Cwlwm Llywelyn Vychan.	Marwnad yr Athraw o Vedd.
Cwlwm Hen ar Dro'r Tant.	Cor Elvyw.
Trimwchl Was Mair.	Fowran Newydd.
Aen Badarn.	Cwlwm Davydd Athraw.
Cadarn yn Nghadair.	Cor Elvan.
Alban Hyvaidd.	Dau gwlwm ar Anghywair.

¹ Enwau allan yn y manau hyn.

Alban Hwlcyn.	Cleddeu Cerdd.
Alban Hyddig.	Cor Careg.
Alban Dyrn.	Cor Elvydd arall.
Alban Bridi.	Cwlwm Gw. ab Ll. Ddu.
Alban Benverth.	Cwlwm Ieuan Pwrs.
Alban Rutwr.	Cwlwm Hir ar Vragod Gywair.
Corgwth Varv Helm.	Cwlwm Hir ar y Ledd Gywair.
Corswth Deheubarth.	Cartyged Gwydn.
Dinam y Gad.	Corcholovn
Cor. . . .	Saeth Ym.
Dilacht Dwd.	Cwlwm y Vrechdan.
Cwlwm y Sant.	Tri Mechl Odidog.
Cardyget Trahaiarn.	Cwlwm y Sais.
Cwlwm Byr ar Vacmwn.	Boly y Tyvyni
Almachalia.	

Y canlynawl o Lyvyr Robert ab Huw.

Colonau ar y Crasgywair. iiii

Ymryson Flam y Chwysgyrch	..	Corsiniwr
Saeth y Malach	..	Corsiniwr (Carsi)
Croch Olon	..	Trwsgyl Mawr
Colon gerdd gadyr Gwdun . . .	..	Trwsgyl Mawr
Cadeiriau iv	..	
Cwlwm Gwilym Ll. Ddu	..	Macmwn Hir
Cleddeu Cerdd	..	Trwsgyl Mawr
Cwlwm Hir ar y Bragod Gywair...	..	Macmwn Hir
Cadarn yn Nghader	..	Macmwn Byr
Y Bragod gywair.		
Cwlwm D. Athraw	..	Corsiniwr
C. ar Gainc y Gwyddyl: tut. bach wsgw	..	Trwsgyl Mawr
Anrheg yr Iesu	..	Macmwn Byr: Hir, Trwsg: Tudyr Bach
C: Ivan y Pwrs	..	Trwsgyl Mawr
Cor Elwyw	..	Corsiniwr: Mac. Byr: Tutyr Bach
Yr Hen Gwlwm ar y Gogywair . .	..	Trwsgwl Mawr
C. Gwyn ab y Gov	..	Corsiniwr
C. Mawr ar y Gogywair	..	Corsiniwr: Macmwn Byr: Tutyr Bach
Cwlwm Bach ar y Gogywair . . .	..	Trwsgyl Mawr
C. Alban Hyvedyr	..	Macmwn Byr: Tutyr Bach
Halban Ben Porth	..	Mac. Byr: Tutyr Bach
Halban Cilmaen	..	Sic a delsi
Cwl. y Wevus	..	Alban Hyvaidd
Cor Delsi	..	Flangwr Gwrgan
Salm Wgan	..	Trwsgyl Mawr
C. Rydderch	..	Corsiniwr
Cor Cilic	..	Flangwr
Cor Meili	..	Macmwn Hir
Alban Rodir	..	Macmwn Hir
Cor Careg	..	Corsgoloth
Marwnad Llwydddeg	..	Corsiniwr: Tutur Bach
Halban Hwlcyn	..	Flangwr
Cor Elvaen	..	Flangwr
C. y Sant	..	Macmwn Byr: Mac. Hir: Tutyr Bach
Cwl. Dau Hanner	..	Macmwn: Tytyr Bach: a Trwsgyl
Tri Mwlch Odidawg	..	Macmwn Hir
Cwl. ar gywair yn nghywair Edward	..	Flangwr Gwrgan
Cwl. ar Gywair yr Athraw Vedd .	..	Corvinvaen

C. Cor Elvaen	...	...	Flangwr Gwrgan
C. Dirgelweh Ivan ab y Gov	...	...	Macmwn Hir
C. Tri Mwlech Newydd	...	...	Corsiniwr
C. ar y Cywair Chwith	...	...	...
C. Alban Henri	...	...	...
C. Cor Allon	...	...	Macmwn Byr
C. Cor Elsin	...	...	Corvinvaen
Corarthan	...	...	Corsiniwr, a Thityr Bach
C. Crych ar y Golon	...	...	Mac. Byr: Trwsgyl Mawr
C. Croch Olon Bach ar yr Hen Gwlwm	...	...	Ar y Cras Gywair..Trwsgyl..Trwy.
Cw. Marwnad Lewis	...	...	Corsiniwr, a Thutyr Bach
C. Forchawg ar y Cras Gywain	...	...	Corsiniwr: Tutyr Bach
Cwlwm Almach y Ledd	...	...	Macmwn Byr
Cwlwm Almach y Lli	...	...	Brath yn Ysgol
C. Alban Mawan	...	...	Macmwn Hir
C. y Wevyl ar y Cras Gywair	...	...	Corsiniwr, a Thitur Bach
C. Dinam y Gat	...	...	Cordiotutlach
C. Hen ar Dro Tant	...	...	Corsiniwr
C. Byr ar y Bragod Gywair	...	...	...
Saruwdan	...	...	Trwsgyl Mawr
C. Corswch Deheubarth	...	...	Tytyr Bach
Cwl. Coraethno	...	...	Trwsgyl Mawr
Cor. Tympan	...	...	Corsiniwr: Mac y Mynvaen
C. Bach y Wevus	...	...	Mac mwn Byr, a Thityr Bach
Fowran Newydd	...	...	Fowran Newydd ydyw ei vesur
Y C. Mawr ar y Lleddyv Gywair	...	...	Corsiniwr
Y C. Hir ar Leddyv Gywair	...	...	Mac Mwnvaen
C. Anrheg Rhys	...	...	Mac. Byr a Thwsgyl Mawr
Corswch Vardd Helyn	...	...	Trwsgyl Mawr
Anrheg Dewi	...	...	Tityr Bach, neu Trw
Adda ab Hildir	...	...	Mac Mynvaen
Cwlwm Ll. Vychan	...	...	Macmwn Byr
Cwl. Dyeithyr ar y Cras Gywair..	...	...	Corsiniwr
Cwlwm ar y Cywair Deuhanner	...	...	Flangwr Gwrgan
Cwlwm Anrheg Elsin: Isgywair..	...	...	...
Cwl. Anrheg Rhys ab Tewdwr: Isgywair	...	...	...
Cwl. Cor Melach: Bragod Gywair	...	...	...
Cwl. Ymryson Flam Achalch	...	...	...
Cwl. y Cleddeu ar Isgywair	...	...	...

Hyny sydd gan i Robert ab Huw, o Ddivrau wedi eu priciaw.¹

HENWAU BAGAD O GANIADAU SYDD GENYF GWEDI EU PRICIAW YN Y LLYVYR YMA, AC
MEWN LLYVYR ARALL HEVYD. *Robert ab Huw.*

Caniad Ystavell	C. Gwenvrewi
C. Beuno ar y Gogywair	C. Yr Evail, neu y Wevus
C. Gronw Bach o Gevyn Rhos	C. Suwsana
C. Marwnad Rhydderch	C. Ll. ab Ivan ab y Gov
C. Pibau Morvudd	C. Cadwgan
C. Llywelyn Delynior	C. y Sant
C. Bach ar y Gogywair	C. Crych
C. Cynwrig Bencerdd	C. yr Hen Vragod Gywair
C. Marwnad Sion Eos	C. y Tro Tant
C. Marwnad Ivan ab y Gov	C. San Silin
C. Hun Gwenlliant	C. y Gwyn Bibydd.

¹Gwel ereill yn Ngramadeg S. D. Rhys, 293-300.

AMRYW BERTHYNASAU I GERDDORIAETH.

LLYMA Y XXIV. MESUR CERDD DANT.

Mac y Mwn Hir	111100001010111100001011
Corsiniwr	11001011.11001011
Corsgolef	11011001011
Rhiniart	10011.10011 ¹
Coraldan	111010010001
Tresi Heli	10001110001011
Wnsach	11110001
Cor dia Tutlach	10110001001111 ²
Corvinvaen	10110111011011
Corwrgog	1001011011
Carsi	10001011.10001011
Brath yn Ysgol	10110100101101001011
Flamgwr Gwrgaer	101110100110011
Mac y Mwn Byr	11001111
Calchan	1100111101
Bryt Odidawg	0010:0010:1101:1101 ³ .
Trwsgyl Mawr	0000111100001011
Tutyr bach	00110011
Mac y Mynvaen	00)1100:0011001111
Toddyv	01100011
Hatyr	001011.001011
Mac y Delgi	0111011
Alban Hyvaidd	1011010001001011
Alvarch	0000.0000.1111.1111

CYWAIR ITHEL.

CRAS GYWAIR.

$$\begin{array}{rccccccc}
 & & & & & & \bar{d} & \bar{d} \\
 & & & & & & \bar{c}-e & \\
 & & & & & & \bar{b} & \cdot & \bar{a} \\
 & & & & & & \bar{a}-\bar{a} & \\
 & & & & & & \bar{g} & \bar{g} \\
 & & & & & & f_1-e_1 & \\
 & & & & & e_1 & e_1 & \\
 & & & & & d_1-f_1-d_1 & \\
 & & & & c_1 & c_1 & \\
 & & & b_1 & a_1 & \\
 & & a_1 & a_1 & \\
 g-g_1 & & & & & & & &
 \end{array}$$

¹ Gwel t.d. 10.....1011.1011.

² Gwel t.d. 11.....1001100010111. Gwel t.d. 20.....10011000100111.

³ Ond gwel t.d. 14.....

CYWAIR GWYDDELIG DYEITHR.

LLEDDYF GYWAIR GWYDDYL.

$\bar{c}$
 $\bar{c} \text{---} \bar{b}$
 $\bar{b}$ $\bar{a}$
 $\bar{a} \text{---} \bar{g}$
 $\bar{g}$ $f^{\dagger}$
 $f^{\dagger} \text{---} e^{\dagger}$
 $e^{\dagger}$ $d^{\dagger}$
 $d^{\dagger} \text{---} c^{\dagger}$
 $c^{\dagger}$ $b^{\dagger}$
 $b^{\dagger} \text{---} b^{\dagger}$
 $a^{\dagger}$ $a^{\dagger}$
 $g^{\dagger} \text{---} g^{\dagger}$
 $ff^{\dagger}$

$\bar{d}$ $\bar{d}$
 $\bar{c} \text{---} \bar{c}$
 $\bar{b}$ $\bar{b}$
 $\bar{a} \text{---} \bar{a}$
 $\bar{g}$ $\bar{g}$
 $f^{\dagger} \text{---} g^{\dagger}$
 $e^{\dagger}$ $e^{\dagger}$
 $d^{\dagger} \text{---} d^{\dagger}$
 $c^{\dagger}$ $c^{\dagger}$
 $b^{\dagger} \text{---} b^{\dagger}$
 $a^{\dagger}$ $a^{\dagger}$
 $g^{\dagger} \text{---} g^{\dagger}$

CYWAIR CHWITH. CYWAIR DYEITHR.

CYWAIR YN NGHYSWAIR EDWARD.

$\bar{d}$ $\bar{c}$
 $\bar{c} \text{---} \bar{d}$
 $\bar{b}$ $\bar{a}$
 $\bar{a} \text{---} \bar{b}$
 $\bar{g}$ $f^{\dagger}$
 $f^{\dagger} \text{---} \bar{g}$
 $e^{\dagger}$ $d^{\dagger}$
 $d^{\dagger} \text{---} e^{\dagger}$
 $c^{\dagger}$ $b^{\dagger}$
 $b^{\dagger} \text{---} c^{\dagger}$
 $a^{\dagger}$ $g^{\dagger}$
 $g^{\dagger} \text{---} a^{\dagger}$

$\text{---} \bar{c} \text{---}$
 $\bar{b}$
 $\bar{a} \text{---} \bar{g}$
 $\bar{g}$ $\bar{a}$
 $f^{\dagger} \text{---} f^{\dagger}$
 $e^{\dagger}$ $d^{\dagger}$
 $d^{\dagger} \text{---} e^{\dagger}$
 $c^{\dagger}$ $c^{\dagger}$
 $b^{\dagger}$ $b^{\dagger}$
 $a^{\dagger} \text{---} g^{\dagger}$
 $g^{\dagger}$ $a^{\dagger}$

CYWAIR YR ATHRAW VEDD.

$\bar{d}$ $\bar{b}$
 $\bar{c} \text{---} \bar{c}$
 $\bar{b}$ $\bar{a}$
 $\bar{a} \text{---} f^{\dagger}$
 $\bar{g}$ $\bar{g}$
 $f^{\dagger} \text{---} e^{\dagger}$
 $e^{\dagger}$ $d^{\dagger}$
 $d^{\dagger} \text{---} b^{\dagger}$
 $c^{\dagger}$ $c^{\dagger}$
 $b^{\dagger} \text{---} a^{\dagger}$
 $a^{\dagger}$ $ff^{\dagger}$
 $g^{\dagger} \text{---} g^{\dagger}$

Caine Ystwfwl	0100101101001011 0011000011001111
Caine y Verch o Drysglwyn	1100101111001011
Y Ddigan Tro Tant	11001011 11001011
Y Ddigan Hun Gwenlliant	101 :1011
Y Gaine Ver	10111011
Y Ddigan Betsain	11001111 11001111
Y Gaine Ddu o'r Werddon	11011001011

Y LLEDDYF GYWAIR GWYDDYL.

g^1	a^1	b^1	c^1	d^1	e^1	f^1	$\bar{g}$	} $a. b. c.$ ac velly o hyd.
g	b	b	c	d	e	g	g	

CYWAIR YN NGHYWAIR Y WRACH.

g^1	a	b^1	c	d	e	f^1	$\bar{g}$	$\bar{a}$	$\bar{b}$	$\bar{c}$	d	} o hyd.
g^1	b^1	a	c	d	f^1	f	$\bar{g}$	$\bar{b}$	$\bar{a}$	$\bar{c}$	d	

LLYMA HENWAU CLYMAU Y CYWEIRIAU SY GAN I WEDI EU PRICIAW.

Cwlwm yn Nghywair Edward: Flangwr ei vesur
 Cwlwm ar y Cywair Deuhanner
 Cwlwm ar y Cywair Chwith
 Cwlwm ar y Lleddyv Gywair
 Cwlwm ar Gywair yn Nghywair y Wrach.
 Cwlwm ar Gywair dyeithr
 Cwlwm ar Gywair yr Athraw Vedd.

Yma y terfyna hyn a ysgrifenasai Robert ab Huw o Vod Wigan.

HEN GERDDORIAETH,

O LYVYR

RHYS JONES, Y BARDD.

XII.

$\frac{c}{b}$	$\frac{c}{b}$	$\frac{a}{b}$	$\frac{c}{b}$	$\frac{b}{a}$	$\frac{b}{a}$	$\frac{e}{a}$	$\frac{b}{a}$	$\frac{a}{b}$	$\frac{c}{b}$	$\frac{e}{a}$	$\frac{b}{a}$	$\frac{c}{b}$	$\frac{c}{b}$
$a $	$\mathfrak{F}$	$a $	$\mathfrak{F}$	$g $	$\mathfrak{F}$	$g $	$\mathfrak{F}$	$a $	$\mathfrak{F}$	$g $	$\mathfrak{F}$	$a $	$\mathfrak{F}$
	f		f		$g $		g		f		g		f

$\frac{a}{b}$	$\frac{c}{b}$	Bys i'r diwedd.	XIII.	$\frac{a}{b}$	$\frac{c}{b}$	$\frac{e}{a}$	$\frac{g}{a}$	$\frac{g}{a}$	$\frac{a}{b}$	$\frac{c}{b}$	$\frac{a}{b}$
$a $	$\mathfrak{F}$			$f $	$f $	g	g	g	$f $	$a $	
	f			$a $	$a $	$g $	$g $	$a $			

$\frac{g}{b}$	$\frac{a}{b}$	$\frac{c}{b}$	$\frac{c}{b}$	Bys iii. yn diwedd.	XIV.	$\frac{c}{b}$	$\frac{f}{b}$	$\frac{c}{b}$	$\frac{f}{b}$	$\frac{b}{a}$	$\frac{e}{a}$	$\frac{b}{a}$	$\frac{e}{a}$
g	$f $	$f $	$f $			$f $	$f $	g	g	g	g	g	g
$g $	$a $	$a $	$a $			$a $	$a $	$g $	$g $	$g $	$g $	$g $	$g $

$\frac{c}{b}$	$\frac{f}{b}$	$\frac{b}{a}$	$\frac{e}{a}$	$\frac{c}{b}$	$\frac{a}{b}$	$\frac{c}{b}$	$\frac{a}{b}$	Bys: canu y diwedd yn yr un vath a'r gainc.
$f $	g	$f $	$f $	$a $	$a $	$a $	$a $	
$a $	$g $	$a $	$a $	$a $	$a $	$a $	$a $	

e	f	e	f	e	d	e	f	e	d
d	d	d	e	e	e	d	c	d	d
b	c	d	c	b	a	g	g	b	a

d	e	e	f	f	g	g	f	e	d
c	c	d	d	e	e	e	f	d	c
a	g	g	c	d	e	d	c	b	g

d	a	g	f	e	d	d	d	g	f
c	g	g	f	e	d	c	c	c	d
g	e	e	d	c	b	g	g	g	a

Bys:
diwedd.

f	e	c	c	d	d	d	c	f	f
d	d	c	d	c	d	c	c	d	e
b	a	b	g	d	b	b	b	d	e

VI.

e	d	c	c	b	c	d	c	b	a
d	d	d	d	d	e	e	d	c	a
b	a	b	g	d	b	b	b	d	e

b	a	g	d	c	c	a	e	d	c
g	f	e	d	c	c	a	e	d	c
b	g	b	b	g	g	g	g	g	g

$\begin{array}{cccccccccccc} \overline{d} & \overline{c} & \overline{d} & \overline{e} & \overline{e} & \overline{d} & \overline{c} & \overline{d} & \overline{c} & \overline{c} & \overline{c} & \overline{c} \\ \overline{c} & \overline{c} & \overline{c} & \overline{d} & \overline{d} & \overline{c} & \overline{b} & \overline{b} & \overline{d} & \overline{g} & \overline{g} & \overline{c} \end{array}$
 $\begin{array}{cccccccccccc} c \mid & c \mid & \overline{b} & \overline{c} & \overline{b} & \overline{a} & \overline{g} & d \mid & c \mid & c \mid & & \\ g \mid & b \mid & g \mid & g \mid & & & & & & & & \end{array}$

										
d				$\bar{d}$		$\bar{c}$	$\bar{c}$	$\bar{c}$	e	$\bar{c}$
c				$\bar{b}$		$\bar{g}$	c	$\bar{d}$	a	a
$\bar{a}$	$\bar{g}$	f	e	d	c	c			d	c
				b		g			b	g
						f				

$\bar{c}$	b	a	$/$	$:$	$\dot{a}$						d	d	d	
b	a	a	a	c	g						b	c	c	
VII.											VIII.			
d	c		d	c	g	e						e		
b	g		b			b						e		
											c			

 <i>i</i>	 <i>i</i>
 <i>i</i>	 <i>i</i>
 <i>i</i>	 <i>i</i>
 <i>i</i>	 <i>i</i>
 <i>i</i>	 <i>i</i>
 <i>i</i>	 <i>i</i>
 <i>i</i>	 <i>i</i>
 <i>i</i>	 <i>i</i>
 <i>i</i>	 <i>i</i>
 <i>i</i>	 <i>i</i>
 <i>i</i>	 <i>i</i>
 <i>i</i>	 <i>i</i>
 <i>i</i>	 <i>i</i>
 <i>i</i>	 <i>i</i>
 <i>i</i>	 <i>i</i>
 <i>i</i>	 <i>i</i>
 <i>i</i>	 <i>i</i>
 <i>i</i>	 <i>i</i>

[illegible]

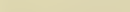

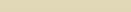

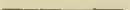

$\bar{f}$ $\bar{g}$ $\bar{f}$ $\bar{e}$ $\bar{d}$ $\bar{c}$ $\bar{e}$ f f f f f f f f f

 $\bar{b}$ $\bar{g}$ $\bar{d}$ $\bar{b}$ $\bar{c}$ $\bar{g}$ $\bar{e}$ $\bar{c}$ $\bar{g}$ $\bar{e}$

<i>f</i> <i>f</i> <i>e</i> <i>c</i>	Bys	<i>g</i> <i>f</i> <i>d</i> <i>c</i> <i>e</i> <i>d</i> <i>c</i> <i>d</i>	Tervyn
<i>e</i> <i>c</i>	dechre.	<i>c</i> <i>c</i> <i>b</i> <i>g</i> <i>g</i>	cwlwm
<i>g</i> <i>e</i>		<i>g</i> <i>d</i> <i>c</i>	bach
		<i>e</i> <i>c</i>	ar y
			gogywair.

$\frac{\bar{f}}{\bar{d}}$	$\frac{+}{\bar{f}}$	$\frac{\bar{f}}{\bar{c}}$	$\frac{+}{\bar{f}}$	$\frac{\bar{f}}{\bar{d}}$	$\frac{+}{\bar{f}}$	$\frac{\bar{f}}{\bar{c}}$	$\frac{+}{\bar{f}}$	$\frac{\bar{f}}{\bar{d}}$	$\frac{\mathbb{A}}{\bar{b}}$	f	d	$\frac{\bar{d}}{\bar{b}}$	$\frac{\bar{e}}{\bar{e}}$	$\frac{\bar{d}}{\bar{b}}$
f		f		f		f		f		f		f		a
∞		c		d		c		d		d		d		
b				∞				b		b		b		

$\bar{c}$ $\bar{d}$ a $\bar{b}$ $\bar{g}$ d $g^{\cdot}$ e d $f^{\cdot}$ e $\bar{g}$ $f^{\cdot}$ $f^{\cdot}$ e e d d c

 $g^{\cdot}$ $g^{\cdot}$ c d e d c b

										
<i>d</i>		<i>d</i>			<i>e</i>		<i>f</i>	<i>e</i>	<i>d</i>	<i>d</i>
<i>c</i>	<i>c</i>	<i>c</i>		<i>d</i>	<i>c</i>	<i>c</i>	<i>c</i>	<i>c</i>	<i>c</i>	<i>c</i>
<i>g</i>		<i>g</i>		<i>c</i>	<i>d</i>	<i>d</i>	<i>c</i>	<i>d</i>	<i>d</i>	<i>c</i>
<i>g</i>	<i>g</i>	<i>g</i>		<i>g</i>	<i>b</i>	<i>■</i>	<i>g</i>	<i>b</i>	<i>e</i>	<i>g</i>

<i>a</i>	<i>a</i>												
<i>g</i>	<i>g</i>												
<i>c</i>	<i>c</i>												
<i>c</i>	<i>c</i>												

Bis.

<i>e</i>	<i>g</i>	<i>f</i>	<i>e</i>	<i>d</i>	<i>g</i>	<i>f</i>	<i>d</i>	<i>e</i>	<i>g</i>	<i>f</i>	<i>c</i>	<i>d</i>			
<i>d</i>	<i>d</i>	<i>d</i>	<i>d</i>	<i>d</i>	<i>c</i>	<i>c</i>	<i>c</i>	<i>d</i>	<i>d</i>	<i>d</i>	<i>d</i>	<i>c</i>			
<i>d</i>				<i>d</i>				<i>c</i>	<i>d</i>			<i>d</i>	<i>c</i>		
<i>b</i>				<i>b</i>	<i>a</i>			<i>a</i>	<i>b</i>			<i>b</i>	<i>a</i>		

Bis dechre.

<i>g</i>	<i>f</i>	<i>e</i>						<i>n</i>		<i>a</i>					
<i>d</i>	<i>d</i>	<i>d</i>	<i>d</i>					<i>b</i>	<i>g</i>	<i>g</i>	<i>b</i>	<i>g</i>	<i>b</i>		
<i>c</i>	<i>d</i>	<i>c</i>						<i>d</i>		<i>d</i>		<i>d</i>			
<i>g</i>	<i>b</i>	<i>g</i>						<i>b</i>				<i>b</i>			

Bis.

Fordd.

VI.

Codi y vawd va i'r 5 Dag.

VII.

<i>a</i>		<i>a</i>		<i>c</i>	<i>c</i>	<i>d</i>	<i>c</i>	<i>a</i>	<i>c</i>	<i>d</i>	<i>d</i>	<i>e</i>	<i>e</i>		
<i>g</i>	<i>g</i>	<i>b</i>	<i>g</i>	<i>c</i>				<i>a</i>	<i>c</i>	<i>d</i>	<i>d</i>	<i>e</i>	<i>e</i>		
<i>d</i>				<i>a</i>				<i>a</i>				<i>a</i>			
				<i>g</i>				<i>g</i>				<i>g</i>			
				<i>c</i>				<i>c</i>				<i>c</i>			

Bis.

<i>d</i>		<i>c</i>		<i>b</i>	<i>a</i>	<i>g</i>	<i>f</i>	<i>d</i>	<i>b</i>	<i>e</i>	<i>d</i>	<i>c</i>	<i>c</i>		
				<i>a</i>	<i>g</i>	<i>f</i>		<i>c</i>	<i>c</i>	<i>b</i>	<i>e</i>	<i>d</i>	<i>c</i>		
				<i>a</i>	<i>g</i>	<i>f</i>		<i>c</i>	<i>c</i>	<i>b</i>	<i>e</i>	<i>d</i>	<i>c</i>		
				<i>a</i>	<i>g</i>	<i>f</i>		<i>c</i>	<i>c</i>	<i>b</i>	<i>e</i>	<i>d</i>	<i>c</i>		
				<i>a</i>	<i>g</i>	<i>f</i>		<i>c</i>	<i>c</i>	<i>b</i>	<i>e</i>	<i>d</i>	<i>c</i>		

<i>g</i>	<i>d</i>	<i>d</i>		<i>b</i>	<i>e</i>	<i>d</i>	<i>d</i>	<i>g</i>	<i>f</i>	<i>e</i>		<i>b</i>	<i>b</i>		
<i>c</i>	<i>b</i>	<i>c</i>	<i>c</i>	<i>b</i>	<i>e</i>	<i>d</i>	<i>d</i>	<i>d</i>	<i>d</i>	<i>d</i>	<i>d</i>	<i>a</i>	<i>a</i>		
<i>g</i>	<i>g</i>	<i>g</i>		<i>f</i>				<i>c</i>	<i>d</i>	<i>c</i>		<i>g</i>	<i>g</i>		
<i>f</i>	<i>f</i>	<i>g</i>		<i>d</i>				<i>g</i>	<i>b</i>	<i>g</i>		<i>d</i>	<i>d</i>		
<i>b</i>				<i>b</i>								<i>b</i>			

Fordd.

VIII.

<p>Bis.</p>												

<p>Bis.</p>				<p>Bis.</p>									

<p>Fordd.</p>										<p>IX.</p>									

<p>Bis.</p>										<p>Bis.</p>									

<p>Bis.</p>										<p>Fordd.</p>										<p>X.</p>									

/	\	/	f			/	\	/	/	e	/	\	/	\	/	\				
a.	g.	f	e	e	f	g.	a.	f	d	e	e	f	g.	f	e					
e	e	e	e	d	e	e	e	e	e	d	d	d	d	d	d					
f			f			f			e			a			a					
d.			d.			d.			c			c								
g.			g.			g.			g			g								

/	\	/	i			/	\	/	i											
e	d	e	e	f	g.	e	a.	a.	a	a										
d	c	d	d	d	d	d	f	g.	f	g.	Bis Ponk. Fordd.			XI.						
g			a			e			a			d.			f					
e			c			d.			f			d			g					
g			g.			g.			d			d			g					

/	\	/	\	/	\	/	\	/	\	/	\	/	\	/	\	/	\	/	\
c.	d.	c.	b	a.	a	n	a	a.	a.	f	e	e	a.	g.	f				
a.	a	n	a	a	a	n	a	d	e	e	d	d	e	e	e				
g				n				Fordd. XII.				b				c			
d				g				b				c				b			
g				g				d				d				d			

/	\	/	/	\	/	/	\	/	/	\	/	/	\	/	/	\	/
e	e	e	e	f	f	e	d	e	g.	f	e	d	a.	a.			
d	c	d	d	d	d	d	c	c	d	d	d	c	f	g.			
c									c			c			c		
									g			d			f		
									e								

/	\	/	Tervyn yr hên Gwlwm ar y gogywair.			MEDLE.			/	\	/	/	\	/	/	\	/
a.	a	f				a.	a	a	a.	a	a	a.	a	a	a.	a	a
d	g.	d				f	f	f	f	f	f	e	e	e	e	e	e
Bis pwnc. Fordd.						d	d	d	d	d	d	c	c	c	c	c	c
d						f	f	f	f	f	f	e	e	e	a	a	a
						d	d	d	d	d	d	a	a	a			

															
$\overline{a}$	$\overline{a}$	$\overline{b}$	$\overline{b}$	$\overline{a}$	$\overline{a}$	$\overline{c}$	$\overline{c}$	$\overline{c}$	$\overline{c}$	$\overline{f}$	$\overline{f}$	$\overline{f}$	$\overline{f}$	$\overline{f}$	$\overline{f}$
f	f	b	b	$\overline{f}$	$\overline{f}$	$\overline{c}$	$\overline{c}$	$\overline{c}$	$\overline{c}$	$\overline{f}$	$\overline{f}$	$\overline{f}$	$\overline{f}$	$\overline{f}$	$\overline{f}$
d	d	g	g	$\overline{f}$	$\overline{f}$	$\overline{c}$	$\overline{c}$	$\overline{c}$	$\overline{c}$	$\overline{f}$	$\overline{f}$	$\overline{f}$	$\overline{f}$	$\overline{f}$	$\overline{f}$
$\overline{a}$	$\overline{a}$	ψ	b	ψ	a	ψ	c	ψ	c	f	$\overline{a}$	f	$\overline{a}$	f	$\overline{a}$
f	f	$\overline{c}$	$\overline{c}$	f	f	c	c	c	c	c	f	c	f	c	f
d	d	$\overline{c}$	$\overline{c}$	c	c	c	c	c	c	c	f	c	f	c	f
		$\overline{c}$	$\overline{c}$	c	c	c	c	c	c	c	f	c	f	c	f
		$\overline{c}$	$\overline{c}$	c	c	c	c	c	c	c	f	c	f	c	f
		$\overline{c}$	$\overline{c}$	c	c	c	c	c	c	c	f	c	f	c	f
		$\overline{c}$	$\overline{c}$	c	c	c	c	c	c	c	f	c	f	c	f
		$\overline{c}$	$\overline{c}$	c	c	c	c	c	c	c	f	c	f	c	f
		$\overline{c}$	$\overline{c}$	c	c	c	c	c	c	c	f	c	f	c	f
		$\overline{c}$	$\overline{c}$	c	c	c	c	c	c	c	f	c	f	c	f
		$\overline{c}$	$\overline{c}$	c	c	c	c	c	c	c	f	c	f	c	f
		$\overline{c}$	$\overline{c}$	c	c	c	c	c	c	c	f	c	f	c	f
		$\overline{c}$	$\overline{c}$	c	c	c	c	c	c	c	f	c	f	c	f
		$\overline{c}$	$\overline{c}$	c	c	c	c	c	c	c	f	c	f	c	f
		$\overline{c}$	$\overline{c}$	c	c	c	c	c	c	c	f	c	f	c	f
		$\overline{c}$	$\overline{c}$	c	c	c	c	c	c	c	f	c	f	c	f
		$\overline{c}$	$\overline{c}$	c	c	c	c	c	c	c	f	c	f	c	f
		$\overline{c}$	$\overline{c}$	c	c	c	c	c	c	c	f	c	f	c	f
		$\overline{c}$	$\overline{c}$	c											

$\bar{f}$	$\bar{f}$	$\bar{c}$	$\bar{c}$	$\bar{a}$	$\bar{a}$	$\bar{g}$	$\bar{g}$	$\bar{f}$
$\bar{c}$	$\bar{c}$	$\bar{b}$	$\bar{c}$	$\bar{d}$	$\bar{c}$	$\bar{b}$	$\bar{f}$	$\bar{d}$
$\bar{f}$	$\bar{a}$	$\bar{a}$	$\bar{a}$	$\bar{f}$	$\bar{a}$	$\bar{g}$	$\bar{a}$	$\bar{a}$
$\bar{c}$	$\bar{f}$	$\bar{f}$	$\bar{f}$	$\bar{c}$	$\bar{f}$	$\bar{e}$	$\bar{f}$	$\bar{f}$
$\bar{c}$	$\bar{c}$	$\bar{c}$	$\bar{c}$	$\bar{g}$	$\bar{c}$	$\bar{d}$	$\bar{d}$	$\bar{d}$

e e	f f	g g	b b	a'	a'	
× c × c	d d	g' a'	g' g'		g' a' b' a' g' × f'	1.
a	a	b.	b.		c	Bis.
e	f	g.	g.		a	a
a	d	d.	d.		e	d
		g.	g.		a	

IVAN EDWART.

C N Y W.

TERVYN LLYVYR RHYS JONES.

CLYMAU CYDGERDD YN DECHRE.

YMA CANLYN Y PEDWAR CWLWM CYDGERDD AR UGAIN, WEDI EU PRICIO ALLAN
O LYVYR WILLIAM PENLLYN. MAL Y DYWED LLYVYR MR. MEURIG. EBAL
L. MORRIS.

111100001010111100001011.

		$\frac{g'}{e}$		$\frac{g'}{e}$		$\frac{g'}{e}$		$\frac{g'}{e}$		$\frac{f}{d}$		$\frac{f}{d}$		$\frac{f}{d}$		$\frac{f}{d}$	
I.		$\bar{c}$	$\bar{d}$	$\bar{c}$	$\bar{d}$	$\bar{c}$	$\bar{d}$	$\bar{c}$	$\bar{d}$	$\bar{b}$	$\bar{c}$	$\bar{b}$	$\bar{c}$	$\bar{b}$	$\bar{c}$	$\bar{b}$	$\bar{c}$
MAC MWN										$f $	$f $		$f $		$f $		
HIR.		$e $		$e $		$e $		$e $		$f $		$f $		$f $		$f $	
		$c $		$c $		$c $		$c $		$d $		$d $		$d $		$d $	
		$g $		$g $		$g $		$g $		$b $		$b $		$b $		$b $	

$\frac{g'}{e}$		$\frac{f}{d}$		$\frac{g'}{e}$		$\frac{f}{d}$		$\frac{g'}{e}$		$\frac{g'}{e}$		$\frac{g'}{e}$		$\bar{b}$
$\bar{c}$	$\bar{d}$	$\bar{b}$	$\bar{c}$	$\bar{c}$	$\bar{d}$	$\bar{b}$	$\bar{c}$	$\bar{c}$	$\bar{d}$	$\bar{c}$	$\bar{d}$	$\bar{c}$	$\bar{d}$	$\bar{b}$
e		f		e		f		e		e		e		f
c		d		c		d		c		c		c		d
g		b		g		b		g		g		g		b

$\frac{f}{d}$		$\frac{f}{d}$		$\frac{f}{d}$		$\frac{g'}{e}$		$\frac{f}{d}$		$\frac{g'}{e}$		$\bar{g}$	$\bar{e}$	$\bar{f}$	$\bar{d}$
$\bar{c}$	$\bar{b}$	$\bar{c}$	$\bar{b}$	$\bar{c}$	$\bar{b}$	$\bar{c}$	$\bar{d}$	$\bar{b}$	$\bar{c}$	$\bar{c}$	$\bar{d}$	$\bar{g}$	$\bar{e}$	$\bar{f}$	$\bar{d}$
f		f		f		e		f		e					
d		d		d		c		d		c					
b		b		b		g		b		g					

$\frac{e}{d}$	$\frac{d}{c}$	Tervyn y gaine gyntav.	II. CORFINIWR. 11001011.	$\bar{e}$	$\bar{e}$	$\bar{e}$	$\bar{e}$	$\bar{e}$	$\bar{e}$	$\bar{e}$	$\bar{e}$	$\bar{f}$	$\bar{d}$	$\bar{f}$	$\bar{d}$	$\bar{f}$
$\bar{c}$	$\bar{c}$			$\bar{c}$	$\bar{c}$	$\bar{c}$	$\bar{c}$	$\bar{c}$	$\bar{c}$	$\bar{c}$	$\bar{c}$	$\bar{b}$	$\bar{d}$	$\bar{b}$	$\bar{d}$	$\bar{b}$
e				e		e		e		e		f		f		f
c				c		c		c		c		d		d		d
g				g		g		g		g		b		b		b

	$\frac{\text{I}}{\bar{a}}$	$\frac{\text{I}}{\bar{a}}$	$\frac{\text{I}}{\bar{a}}$	$\frac{\text{I}}{\bar{a}}$					$\frac{\text{I}}{\bar{a}}$		$\frac{\text{I}}{\bar{a}}$	
III.	$e\downarrow$	$e\downarrow$	$e\downarrow$	$e\downarrow$	$\bar{a}$	$\bar{a}$	$\bar{a}$	$\bar{a}$	$e\downarrow$	$\bar{a}$	$e\downarrow$	$\bar{a}$
RHINIART.	$d\downarrow$	$d\downarrow$	$d\downarrow$	$d\downarrow$	$d\downarrow$	$d\downarrow$	$d\downarrow$	$d\downarrow$	$d\downarrow$	$d\downarrow$	$d\downarrow$	$d\downarrow$
1011.1011.	$\bar{g}$	$\bar{g}$	$\bar{g}$	$\bar{g}$	$f\downarrow$	$f\downarrow$	$f\downarrow$	$f\downarrow$	$\bar{g}$	$f\downarrow$	$\bar{g}$	$f\downarrow$
	$e\downarrow$	$e\downarrow$	$e\downarrow$	$e\downarrow$	$b\downarrow$	b	$b\downarrow$	$b\downarrow$	$e\downarrow$	$b\downarrow$	$e\downarrow$	$b\downarrow$
	$g\downarrow$	$g\downarrow$	$g\downarrow$	$g\downarrow$					$g\downarrow$		$g\downarrow$	

$\bar{a}$	$\bar{a}$	$\bar{a}$	$\bar{a}$					$\bar{a}$					$\bar{a}$				
e	e	e	e	$\bar{a}$	$\bar{a}$	$\bar{a}$	$\bar{a}$	e	$\bar{a}$	$\bar{e}$	e	$\bar{d}$	$\bar{c}$	e			
d	d	d	d	d	d	d	d	d	d	$\bar{e}$	d	$\bar{d}$	$\bar{c}$	d			
$\bar{g}$	$\bar{g}$	$\bar{g}$	$\bar{g}$	f	f	f	f	$\bar{g}$	f	c	$\bar{c}$	$\bar{b}$	c	$\bar{c}$			
c	c	c	c	b	b	b	b	c	b	g					g		
g	g	g	g					g									

[illegible]

$\frac{\overline{d}}{g} \quad \frac{\overline{b}}{a} \quad \overline{g}$	$\frac{\overline{b}}{a} \quad \overline{g} \quad \frac{\overline{d}}{a} \quad \frac{\overline{b}}{a} \quad \overline{g}$	$\frac{\overline{b}}{a} \quad \overline{g} \quad \frac{\overline{d}}{a} \quad \frac{\overline{b}}{a} \quad \overline{g}$	$\frac{\overline{b}}{a} \quad \overline{g} \quad \frac{\overline{d}}{a} \quad \frac{\overline{b}}{a} \quad \overline{g}$
$f $	$e \quad f $	$e \quad f $	$e \quad e $
$d $	$c \quad d $	$c \quad d $	$c \quad c $
$b $	$g \quad b$	$g \quad b $	$g \quad g $

[illegible]

$\overline{\overline{b}}$ $\overline{a}$	$\overline{g}$	$\overline{\overline{d}}$ $\overline{a}$	$\overline{\overline{b}}$ $\overline{a}$	$\overline{g}$	$\overline{c}$	$\overline{\overline{b}}$ $\overline{a}$	$\overline{g}$	$\overline{c}$	$\overline{\overline{b}}$ $\overline{a}$	$\overline{g}$	Y chweched gaine & ganir val y bummed, ond codi dau dant ar y vawd uchav.	VII. TRESI HELI. 100011110001011.	$\overline{c}$ $\overline{g}$	$\overline{e}$ $\overline{g}$	$\overline{\overline{d}}$ $\overline{a}$
		f		e		e		e					e	m	
		d		c		c		c							
		b		g		g		g							

$\overline{c}$ $\overline{g}$	$\overline{e}$	$\overline{\overline{d}}$ $\overline{a}$	$\overline{c}$ $\overline{g}$	$\overline{e}$	$\overline{\overline{d}}$ $\overline{a}$	$\overline{c}$ $\overline{g}$	$\overline{e}$	$\overline{\overline{d}}$ $\overline{a}$	$\overline{\overline{b}}$ $\overline{a}$	$\overline{c}$ $\overline{b}$	$\overline{\overline{d}}$ $\overline{a}$	$\overline{c}$ $\overline{b}$	$\overline{\overline{d}}$ $\overline{a}$	$\overline{c}$ $\overline{b}$	$\overline{\overline{d}}$ $\overline{a}$	$\overline{c}$ $\overline{b}$
e		a	e		a	e		a	d	d	d	d	d	d	d	d
c		/	c		/	c		/	b	c	b	c	b	c	b	c
g		/	g		/	g		/								

$\overline{c}$ $\overline{g}$	$\overline{e}$	$\overline{\overline{d}}$ $\overline{a}$	$\overline{\overline{b}}$ $\overline{a}$	$\overline{\overline{c}}$ $\overline{b}$	$\overline{c}$ $\overline{g}$	$\overline{e}$	$\overline{\overline{d}}$ $\overline{a}$	$\overline{\overline{b}}$ $\overline{a}$	$\overline{\overline{c}}$ $\overline{b}$	$\overline{c}$ $\overline{g}$	$\overline{e}$	$\overline{\overline{d}}$ $\overline{a}$	$\overline{\overline{c}}$ $\overline{g}$	$\overline{e}$	$\overline{\overline{d}}$ $\overline{a}$
e		a	d	d	e		a	d	d	e		a	e		a
c		/	b	c	c		/	b	c	c		/	c		/
g		/			g		/			g		/			g

$\overline{c}$ $\overline{g}$	$\overline{e}$	$\overline{\overline{d}}$ $\overline{a}$	$\overline{c}$ $\overline{g}$	$\overline{e}$	$\overline{\overline{d}}$ $\overline{a}$	$\overline{\overline{b}}$ $\overline{a}$	$\overline{\overline{c}}$ $\overline{b}$	$\overline{\overline{d}}$ $\overline{a}$	$\overline{\overline{b}}$ $\overline{a}$	$\overline{\overline{c}}$ $\overline{b}$	$\overline{\overline{d}}$ $\overline{a}$	$\overline{\overline{b}}$ $\overline{a}$	$\overline{\overline{c}}$ $\overline{b}$	$\overline{\overline{d}}$ $\overline{a}$	$\overline{\overline{b}}$ $\overline{a}$	$\overline{\overline{c}}$ $\overline{b}$	$\overline{c}$ $\overline{g}$	$\overline{e}$	$\overline{\overline{d}}$ $\overline{a}$
e		a	e		a	d	d	d	d	d	d	d	d	d	d	d	e		a
c		/	c		/	b	c	b	c	b	c	b	c	b	c	b	c		/
g		/			g												g		/

$\overline{\overline{b}}$ $\overline{a}$	$\overline{\overline{c}}$ $\overline{b}$	$\overline{c}$ $\overline{g}$	$\overline{c}$ $\overline{g}$	$\overline{\overline{d}}$ $\overline{a}$	$\overline{\overline{d}}$ $\overline{a}$	$\overline{e}$	$\overline{\overline{d}}$ $\overline{a}$	$\overline{c}$ $\overline{g}$	$\overline{\overline{d}}$ $\overline{a}$	$\overline{c}$ $\overline{g}$	$\overline{\overline{d}}$ $\overline{a}$	VIII. WNSACH. 11110001.	$\overline{e}$ $\overline{g}$	$\overline{c}$ $\overline{g}$	$\overline{e}$ $\overline{g}$	$\overline{c}$ $\overline{g}$	
d	d	e		a			e	a	e		a		c	e	c	e	
b	c	c		/			c	/					c		g		g
		g		/			g	/									

$\bar{e}$	$\bar{c}$	$\bar{e}$	$\bar{c}$	$\bar{d}$	$\bar{b}$	$\bar{d}$	$\bar{b}$	$\bar{d}$	$\bar{b}$	$\bar{e}$	$\bar{e}$	$\bar{d}$	$\bar{b}$
g	g	g	g	g	g	g	g	g	g	g	g	g	g
c	e	c	e	d	f	d	f	d	f	c	e	d	f
g		g		b		b		b		g		b	

$\bar{e}$	$\bar{c}$	$\bar{d}$	$\bar{b}$	$\bar{e}$	$\bar{c}$	$\bar{e}$	$\bar{c}$	$\bar{e}$	$\bar{c}$	$\bar{d}$	$\bar{b}$	$\bar{d}$
g	g	g	g	g	g	g	g	g	g	g	g	g
c	e	d	f	c	e	c	e	c	e	d	f	d
g		b		g		g		g		b		b

$\bar{b}$	$\bar{d}$	$\bar{b}$	$\bar{d}$	$\bar{b}$	$\bar{e}$	$\bar{c}$	$\bar{d}$	$\bar{b}$	$\bar{e}$	$\bar{c}$	$\bar{e}$	$\bar{c}$	Y nawvdd gainc a ganir val yr VIII. ond codi 2 dant o'r llaw uchav.
g	g	g	g	g	g	g	g	g	g	g	g	g	
f	d	f	d	f	c	e	d	f	c	e	c	e	
b		b		b	g		b		g		g		

X.	$\bar{d}$	$\bar{b}$	$\bar{d}$	$\bar{b}$	$\bar{d}$	$\bar{b}$	$\bar{d}$	$\bar{b}$	$\bar{d}$	$\bar{b}$	$\bar{d}$	$\bar{b}$	$\bar{d}$	$\bar{b}$
CORDIA TYTLACH. 1001100010111.	c	c	c	c	c	c	c	c	c	c	c	c	c	c
	e		e		e		e		e		f		f	
	c		c		c		c		c		d		d	
	g		g		g		g		g		b		b	

$\bar{d}$	$\bar{d}$	$\bar{d}$	$\bar{d}$	$\bar{b}$	$\bar{d}$	$\bar{d}$	$\bar{d}$	$\bar{b}$	$\bar{d}$	$\bar{d}$	$\bar{d}$	$\bar{b}$	$\bar{d}$	$\bar{b}$
b	b	b	b	c	b	b	b	c	b	b	b	c	b	b
f				e		f		e		f		e		
d				c		d		c		d		c		
b				g		b		g		b		g		

$\bar{b}$	$\bar{d}$	$\bar{b}$	$\bar{d}$	$\bar{d}$	$\bar{d}$	$\bar{d}$	$\bar{d}$	$\bar{d}$	$\bar{d}$	$\bar{d}$	$\bar{b}$	$\bar{d}$	$\bar{d}$	$\bar{d}$
c	c	c	c	b	b	b	b	b	b	b	c	b	b	c
e				f		f		f		f		e		
c				d		d		d		d		c		
g				b		b		b		b		g		

$\frac{b}{c}$	$\frac{d}{c}$	$\frac{e}{c}$	Yr unved gaine ar ddeg á ganir val y ddegved, ond codi dau dant ar y llaw uchav: a'r ddeu- ddegved á ganir val hithau ond crychu y vawd uchav.	XIII. COR VINVAEN. 1011011.1011011.	$\frac{e}{c}$	$\frac{g}{e}$	$\frac{e}{c}$	$\frac{g}{e}$	$\frac{e}{c}$	$\frac{g}{e}$	
e					e			e			e
c					c			c			c
g					g			g			g

$\frac{e}{c}$	$\frac{g'}{e}$	$\frac{a}{f}$	$\frac{a}{f}$	$\frac{a}{f}$	$\frac{a}{f}$	$\frac{a}{f}$	$\frac{e}{c}$	$\frac{g'}{e}$	$\frac{a}{f}$	$\frac{e}{c}$
e	f	f	f	f	f	f	e	f	e	
c	d	d	d	d	d	d	c	d	c	
g	b	b	b	b	b	b	g	b	g	

$\frac{g'}{e}$	$\frac{a'}{f}$	$\frac{e}{c}$	$\frac{g'}{e}$	$\frac{e}{c}$	$\frac{g'}{e}$	$\frac{e}{c}$	$\frac{g'}{e}$	$\frac{a'}{f}$	$\frac{e}{c}$	$\frac{g'}{e}$	$\frac{a'}{f}$
$\bar{d}$	$\bar{f}$	e	e	e	e	e	e	$\bar{d}$	$\bar{f}$	$\bar{d}$	$\bar{f}$
d	d	c	c	c	c	c	c	d	d	d	d
b	b	g	g	g	g	g	g	b	b	b	b

$\frac{\$}{a'}$	$\frac{\$}{a'}$	$\frac{\$}{e}$	$\frac{\$}{g'}$	$\frac{\$}{a'}$	$\frac{\$}{e}$	$\frac{\$}{g'}$	$\frac{\$}{e}$	$\frac{\$}{g'}$	Y bedwaredd ar ddeg a ganir val y drydedd ar ddeg, ond codi tri than't ar y wawd uchav.
$\frac{\bar{d}}{f}$	$\frac{\bar{d}}{f}$	$\frac{\bar{e}}{c}$	$\frac{\bar{g}}{e}$	$\frac{\bar{d}}{f}$	$\frac{\bar{e}}{c}$	$\frac{\bar{g}}{e}$	$\frac{\bar{e}}{c}$	$\frac{\bar{g}}{e}$	
f_1	f_1	e_1	f_1	e_1	c_1				
d_1	d_1	c_1	d_1	c_1	c_1				
b_1	b_1	g_1	b_1	g_1	g_1				

XV.	$\frac{\bar{b}}{\bar{a}}$	$\bar{g}$	$\bar{c}$	$\frac{\bar{b}}{\bar{a}}$	$\bar{g}$	$\bar{c}$	$\frac{\bar{b}}{\bar{a}}$	$\bar{g}$	$\bar{c}$	$\frac{\bar{b}}{\bar{a}}$	$\bar{g}$	$\bar{c}$	$\frac{\bar{b}}{\bar{a}}$	$\bar{g}$
	$\frac{\bar{b}}{\bar{a}}$	$\bar{g}$	$\bar{c}$	$\frac{\bar{b}}{\bar{a}}$	$\bar{g}$	$\bar{c}$	$\frac{\bar{b}}{\bar{a}}$	$\bar{g}$	$\bar{c}$	$\frac{\bar{b}}{\bar{a}}$	$\bar{g}$	$\bar{c}$	$\frac{\bar{b}}{\bar{a}}$	$\bar{g}$
CORWRGOG.	e			e			e			e			f	
1001C11011.	c			c			c			c			d	
	g			g			g			g			b	

[illegible]

$\bar{g}$	$\bar{c}$	$\bar{b}$ $\bar{a}$	$\bar{g}$	$\bar{d}$	$\bar{b}$ $\bar{a}$	$\bar{g}$	$\bar{c}$	$\bar{b}$ $\bar{a}$	$\bar{g}$	$\bar{c}$	$\bar{b}$ $\bar{a}$	$\bar{g}$	$\bar{c}$
		$f $			$e $			$e $			$e $		
		$d $			$c $			$c $			$c $		
		$b $			$g $			$g $			$g $		

$\bar{b}$ $\bar{a}$	$\bar{g}$	$\bar{d}$	$\bar{b}$ $\bar{a}$	$\bar{g}$	$\bar{d}$	$\bar{b}$ $\bar{a}$	$\bar{g}$	$\bar{d}$	$\bar{b}$ $\bar{a}$	$\bar{g}$	$\bar{d}$	$\bar{b}$ $\bar{a}$	$\bar{g}$	$\bar{c}$	$\bar{b}$ $\bar{a}$	$\bar{g}$	$\bar{c}$
$f $			$f $			$f $			$f $			$e $			$f $		
$d $			$d $			$d $			$d $			$c $			$d $		
$b $			$b $			$b $			$b $			$g $			$b $		

$\bar{d}$	$\bar{b}$ $\bar{a}$	$\bar{g}$	$\bar{c}$	$\bar{b}$ $\bar{a}$	$\bar{g}$	$\bar{c}$	Yr xvi. a ganir val hithau, ond codi 2 dant ar y vawd uchav.	XVII. CARSL.	$\bar{g}$	$\bar{b}$	$\bar{g}$	$\bar{b}$	$\bar{g}$
$e $			$e $						$e $		$e $		$e $
$c $			$c $						$c $		$c $		$c $
$g $			$g $						$g $		$g $		$g $

$\bar{e}$	$\bar{g}$	$\bar{b}$	$\bar{f}$	$\bar{a}$	$\bar{f}$	$\bar{a}$	$\bar{f}$	$\bar{a}$	$\bar{f}$	$\bar{a}$	$\bar{g}$	$\bar{b}$	$\bar{f}$	$\bar{a}$
$e $			$f $		$f $		$f $		$f $		$e $		$f $	
$c $			$d $		$d $		$d $		$d $		$c $		$d $	
$g $			$b $		$b $		$b $		$b $		$g $		$b $	

$\bar{g}$	$\bar{b}$	$\bar{f}$	$\bar{a}$	$\bar{g}$	$\bar{b}$	$\bar{g}$	$\bar{b}$	$\bar{g}$	$\bar{b}$	$\bar{g}$	$\bar{b}$	$\bar{f}$	$\bar{a}$
$e $		$f $		$e $		$e $		$e $		$e $		$f $	
$c $		$d $		$c $		$c $		$c $		$c $		$d $	
$g $		$b $		$g $		$g $		$g $		$g $		$b $	

$\bar{f}$	$\bar{a}$	$\bar{f}$	$\bar{a}$	$\bar{f}$	$\bar{a}$	$\bar{g}$	$\bar{b}$	$\bar{f}$	$\bar{a}$	$\bar{g}$	$\bar{b}$	$\bar{g}$	$\bar{b}$
$f $		$f $		$f $		$e $		$f $		$e $		$e $	
$d $		$d $		$d $		$c $		$d $		$c $		$c $	
$b $		$b $		$b $		$g $		$b $		$g $		$g $	

XVIII. BRATH YN YSGOL. 101101001011.	$\bar{c}$	$\bar{d}$	$\bar{e}$	$\bar{c}$	$\bar{d}$	$\bar{e}$	$\bar{c}$	$\bar{d}$	$\bar{e}$	$\bar{f}$	$\bar{e}$	d
	$e $			$e $			$e $			$f $		
	$c $			$c $			$c $			$d $		
	$g $			$g $			$g $			$b $		

$\bar{f}$	$\bar{e}$	$\bar{d}$	$\bar{f}$	$\bar{e}$	$\bar{d}$	$\bar{f}$	$\bar{e}$	$\bar{d}$	$\bar{c}$	$\bar{d}$	$\bar{e}$	$\bar{f}$	$\bar{e}$	$\bar{d}$
$f $			$f $			$f $			$e $			$f $		
$d $			$d $			$d $			$c $			$d $		
$b $			$b $			$b $			$g $			$b $		

$\bar{e}$	$\bar{d}$	$\bar{e}$	$\bar{f}$	$\bar{e}$	$\bar{d}$	$\bar{c}$	$\bar{d}$	$\bar{c}$	$\bar{d}$	$\bar{c}$	$\bar{d}$	$\bar{c}$	$\bar{d}$	$\bar{e}$
$e $			$f $			$e $			$e $			$e $		
$c $			$d $			$c $			$c $			$c $		
$g $			$b $			$g $			$g $			$g $		

$\bar{f}$	$\bar{e}$	$\bar{d}$	$\bar{f}$	$\bar{e}$	$\bar{d}$	$\bar{f}$	$\bar{e}$	$\bar{d}$	$\bar{f}$	$\bar{e}$	$\bar{d}$	$\bar{c}$	$\bar{d}$	$\bar{e}$	$\bar{f}$	$\bar{e}$	$\bar{d}$
$f $			$f $			$f $			$f $			$e $			$f $		
$d $			$d $			$d $			$d $			$c $			$d $		
$b $			$b $			$b $			$b $			$g $			$b $		

$\bar{c}$	$\bar{d}$	$\bar{e}$	$\bar{c}$	$\bar{d}$	$\bar{e}$	XIX. FLAMGWR GWRGAN. 1011.101100110011.	$\bar{e}$	$\bar{d}$	$\bar{c}$	$\bar{d}$	$\bar{e}$
$e $			$e $				$e $			$e $	
$c $			$c $				$c $			$c $	
$g $			$g $				$g $			$g $	

$\bar{e}$	$\bar{d}$	$\bar{c}$	$\bar{e}$	$\bar{d}$	$\bar{c}$	$\bar{d}$	$\bar{c}$	$\bar{d}$	$\bar{c}$	$\bar{d}$	$\bar{c}$	$\bar{d}$	$\bar{c}$	$\bar{d}$
$e $			$e $			$f $			$f $			$f $		
$c $			$c $			$d $			$d $			$d $		
$g $			$g $			$b $			$b $			$b $		

e	$\bar{d}$	$\bar{c}$	$\bar{d}$	$\bar{c}$	$\bar{b}$	$\bar{e}$	$\bar{d}$	$\bar{c}$	$\bar{b}$	$\bar{e}$	$\bar{d}$	$\bar{c}$	$\bar{e}$	$\bar{d}$	$\bar{c}$
e			f			e			f			e			e
c			d			c			d			c			c
g			b			g			b			g			g

$\bar{e}$	$\bar{d}$	$\bar{c}$	$\bar{e}$	$\bar{d}$	$\bar{c}$	$\bar{d}$	$\bar{c}$	$\bar{b}$	$\bar{d}$	$\bar{c}$	$\bar{b}$	$\bar{d}$	$\bar{c}$	$\bar{b}$	$\bar{d}$
e			e			f			f			f			f
c			c			d			d			d			d
g			g			b			b			b			b

e	$\bar{d}$	$\bar{c}$	e	$\bar{d}$	$\bar{c}$	e	$\bar{d}$	$\bar{c}$	e	$\bar{d}$	$\bar{c}$	g.
e			f			e			e			$\bar{e}$
c			d			c			c			f
g			b			g			g			$\bar{e}$
<p>xx. MACMWN BYR. 11001111.</p>												$\bar{e}$

$\bar{e}$	$\bar{f}$	g.	$\bar{e}$	$\bar{f}$	g.	$\bar{e}$	$\bar{f}$	g.	$\bar{f}$	$\bar{d}$	$\bar{c}$	$\bar{f}$	$\bar{d}$	$\bar{c}$	$\bar{f}$	$\bar{d}$	$\bar{c}$	$\bar{e}$
e			e			e			f			f			f			
c			c			c			d			d			d			
g			g			g			b			b			b			

$\bar{f}$	$\bar{d}$	$\bar{c}$	$\bar{e}$	$\bar{f}$	g.	$\bar{f}$	$\bar{d}$	$\bar{c}$	$\bar{e}$	$\bar{f}$	g.	$\bar{f}$	$\bar{d}$	$\bar{c}$	$\bar{e}$	$\bar{f}$	g.
f			e			f			e			f			e		
d			c			d			c			d			c		
b			g			b			g			b			g		

$\bar{e}$	$\bar{f}$	g.	$\bar{e}$	$\bar{f}$	g.	$\bar{e}$	$\bar{f}$	g.	$\bar{f}$	$\bar{d}$	$\bar{c}$	$\bar{f}$	$\bar{d}$	$\bar{c}$	$\bar{f}$	$\bar{d}$	$\bar{c}$	$\bar{e}$
e			e			e			f			f			f			
c			c			c			d			d			d			
g			g			g			b			b			b			

$\bar{f}$	$\bar{d}$	$\bar{c}$	$\bar{e}$	$\bar{f}$	g'	f	$\bar{d}$	$\bar{c}$	$\bar{e}$	$\bar{f}$	g'	$\bar{c}$	$\bar{f}$	g	xxi.	g'	$\bar{f}$	$\bar{e}$
															CALCHAN.			
															1100111101.			
$f $			$e $			$f $			$e $			$e $				$e $		
$d $			$c $			$d $			$c $			$c $				$c $		
$b $			$g $			$b $			$g $			$g $				$g $		

g'	$\bar{f}$	$\bar{e}$	g'	$\bar{f}$	$\bar{e}$	g'	$\bar{f}$	$\bar{e}$	$\bar{f}$	$\bar{e}$	$\bar{d}$	$\bar{f}$	$\bar{e}$	$\bar{d}$	$\bar{f}$	$\bar{e}$	$\bar{d}$
$e $			$e $			$e $			$f $			$f $			$f $		
$c $			$c $			$c $			$d $			$d $			$d $		
$g $			$g $			$g $			$b $			$b $			$b $		

$\bar{f}$	$\bar{e}$	$\bar{d}$	g'	$\bar{f}$	$\bar{d}$	$\bar{f}$	$\bar{e}$	$\bar{d}$	g'	$\bar{f}$	$\bar{d}$	$\bar{f}$	$\bar{e}$	$\bar{d}$
$f $			$e $			$f $			$e $			$f $		
$d $			$c $			$d $			$c $			$d $		
$b $			$g $			$b $			$g $			b		

g'	$\bar{f}$	$\bar{e}$	g'	$\bar{f}$	$\bar{e}$	g'	$\bar{f}$	$\bar{e}$	g'	$\bar{f}$	$\bar{e}$	$\bar{f}$	$\bar{e}$	$\bar{d}$
$e $			$e $			$e $			$e $			$f $		
$c $			$c $			$c $			$c $			$d $		
$g $			$g $			$g $			$g $			$b $		

$\bar{f}$	$\bar{e}$	$\bar{d}$	$\bar{f}$	$\bar{e}$	$\bar{d}$	g'	$\bar{f}$	$\bar{e}$	$\bar{d}$	g'	$\bar{f}$	$\bar{e}$	$\bar{d}$	g'	$\bar{f}$	$\bar{e}$
$f $			$f $			$e $			$f $			$e $			$e $	
$d $			$d $			$c $			$d $			$c $			$c $	
$b $			$b $			$g $			$b $			$g $			$g $	

xxii.	g'	a'	$\bar{f}$	g'	$\bar{f}$	$\bar{e}$	g'	a'	$\bar{f}$	g'	$\bar{f}$	$\bar{e}$
BRYT ODIDAWG.	g'											
0010.0010.1101.1101.	$e $			$e $			$e $					$e $
	$c $			$c $			$c $					$c $
	$g $			$g $			$g $					$g $

a'	g'	a'	g'	a'	g'	a'	g'	g'	a'
	$\bar{f}$		$\bar{f}$		$\bar{f}$		$\bar{f}$	$\bar{f}$	$\bar{e}$
f		f		f		f		e	f
d		d		d		d		e	d
b		b		b		b		g	b

g'	$\bar{f}$	a'	g'	a'	g'	$\bar{f}$	$\bar{e}$	g'	$\bar{f}$	$\bar{e}$
	$\bar{e}$		$\bar{f}$		$\bar{f}$	$\bar{e}$		$\bar{f}$		$\bar{e}$
e		f		e		e		e		e
e		d		e		e		e		e
g		b		g		g		g		g

a'	g'	a'	g'	a'	g'	a'	g'	g'	a'	g'
	$\bar{f}$		$\bar{f}$		$\bar{f}$		$\bar{f}$	$\bar{f}$	$\bar{e}$	$\bar{f}$
f		f		f		f		e		f
d		d		d		d		e		d
b		b		b		b		g		b

g'	$\bar{f}$	g'	$\bar{f}$	XXIII.		a'	a'	a'
	$\bar{e}$		$\bar{e}$	TRWSGWL MAWR.		$\bar{e}$	g'	$\bar{e}$
				0000111100001011.			g'	$\bar{e}$
e		e				e		e
e		e				e		e
g		g				g		g

a'	g'	g'	g'	g'	a'	g'
$\bar{e}$	$\bar{d}$	$\bar{f}$	$\bar{d}$	$\bar{f}$	$\bar{d}$	$\bar{f}$
e	f	f	f	f	e	f
e	d	d	d	d	e	d
g	b	b	b	b	g	b

a'	g'	a'	a'	a'	a'	g'
$\bar{e}$	$\bar{d}$	$\bar{f}$	$\bar{e}$	$\bar{e}$	$\bar{e}$	$\bar{d}$
e	f	e	e	e	e	f
e	d	e	e	e	e	d
g	b	g	g	g	g	b

<i>g</i> ·		<i>g</i> ·		<i>g</i> ·		<i>a</i> ·		<i>g</i> ·		<i>a</i> ·		<i>a</i> ·	
<i>d</i>	<i>f</i>	<i>d</i>	<i>f</i>	<i>d</i>	<i>f</i>	<i>e</i>	<i>g</i>	<i>d</i>	<i>f</i>	<i>e</i>	<i>g</i>	<i>e</i>	<i>g</i>
<i>f</i> !		<i>f</i> !		<i>f</i> !		<i>e</i> !		<i>f</i> !		<i>e</i> !		<i>e</i> !	
<i>d</i> !		<i>d</i> !		<i>d</i> !		<i>e</i> !		<i>d</i> !		<i>e</i> !		<i>e</i> !	
<i>b</i> !		<i>b</i> !		<i>b</i>		<i>g</i> !		<i>b</i> !		<i>g</i> !		<i>g</i> !	

Y b-dwaredd ar ugain á ganir val y drydedd ar ugain, ond codi dau dant ar y vawd uchaf,
a'r lys nesav ati.

DIWELLD Y GWLWM CYDGERDD SYDD AR VESUR MACMWN IIR.

MACMWN BYR YN DECHRE.

I.	<i>e</i>	<i>e</i>	<i>e</i>	<i>e</i>	<i>a</i>	<i>f</i>	<i>a</i>	<i>f</i>	<i>e</i>	<i>e</i>	<i>e</i>	<i>e</i>	<i>e</i>	<i>e</i>	<i>e</i>
	<i>e</i>	<i>e</i>	<i>e</i>	<i>e</i>	<i>d</i>	<i>d</i>	<i>d</i>	<i>d</i>	<i>e</i>	<i>e</i>	<i>e</i>	<i>e</i>	<i>e</i>	<i>e</i>	<i>e</i>
	<i>e</i> !		<i>e</i> !		<i>f</i> !		<i>f</i> !		<i>e</i> !		<i>e</i> !		<i>e</i> !		<i>e</i> !
	<i>e</i> !		<i>e</i> !		<i>d</i> !		<i>d</i> !		<i>e</i> !		<i>e</i> !		<i>e</i> !		<i>e</i> !
	<i>g</i> !		<i>g</i> !		<i>b</i> !		<i>b</i> !		<i>g</i> !		<i>g</i> !		<i>g</i> !		<i>g</i> !

II.	<i>g</i> ·		<i>g</i> ·		<i>f</i>		<i>f</i>		<i>g</i> ·		<i>g</i> ·		<i>g</i> ·		<i>g</i> ·	
	<i>e</i>	<i>d</i>	<i>e</i>	<i>d</i>	<i>b</i>	<i>e</i>	<i>b</i>	<i>e</i>	<i>e</i>	<i>d</i>	<i>e</i>	<i>d</i>	<i>e</i>	<i>d</i>	<i>e</i>	<i>d</i>
	<i>e</i>		<i>e</i> !		<i>f</i> !		<i>f</i> !		<i>e</i> !		<i>e</i> !		<i>e</i> !		<i>e</i> !	
	<i>e</i> !		<i>e</i> !		<i>d</i> !		<i>d</i> !		<i>e</i> !		<i>e</i> !		<i>e</i> !		<i>e</i> !	
	<i>g</i> !		<i>g</i> !		<i>b</i> !		<i>b</i> !		<i>g</i> !		<i>g</i> !		<i>g</i> !		<i>g</i> !	

III.	<i>e</i>	<i>d</i>	<i>e</i>	<i>d</i>	<i>e</i>	<i>f</i>	<i>e</i>	<i>f</i>	<i>e</i>	<i>d</i>	<i>e</i>	<i>d</i>	<i>e</i>	<i>d</i>	<i>e</i>	<i>d</i>
	<i>d</i> !	<i>e</i> !	<i>d</i> !	<i>e</i> !	<i>d</i> !	<i>d</i> !	<i>d</i> !	<i>d</i> !	<i>e</i> !	<i>d</i> !	<i>e</i> !	<i>d</i> !	<i>e</i> !	<i>d</i> !	<i>e</i> !	<i>d</i> !
	<i>g</i>		<i>g</i>		<i>f</i> !		<i>f</i> !		<i>g</i>		<i>g</i>		<i>g</i>		<i>g</i>	
	<i>e</i> !		<i>e</i> !		<i>b</i> !		<i>b</i> !		<i>e</i> !		<i>e</i> !		<i>e</i> !		<i>e</i> !	
	<i>g</i> !		<i>g</i> !						<i>g</i> !		<i>g</i> !		<i>g</i> !		<i>g</i> !	

[illegible]

$\frac{\diagup}{\bar{d}}$	$\frac{\equiv}{\bar{b}}$		$\frac{\diagup}{\bar{d}}$	$\frac{\equiv}{\bar{b}}$		$\frac{\equiv}{\bar{b}}$		$\frac{\equiv}{\bar{b}}$		$\frac{\equiv}{\bar{b}}$		$\frac{\equiv}{\bar{b}}$		$\frac{\equiv}{\bar{b}}$
$\bar{a}$	$\bar{a}$	$\bar{g}$	$\bar{a}$	$\bar{a}$	$\bar{g}$	$\bar{c}$	$\bar{a}$	$\bar{g}$	$\bar{c}$	$\bar{a}$	$\bar{g}$	$\bar{c}$	$\bar{a}$	$\bar{g}$
f_1			f_1			e_1			e_1			e_1		
d_1			d_1			e_1			e_1			e_1		
b			b_1			g_1			g_1			g_1		

			Y VI. gaine á						£		
			ganir val y						/		
			lamed, ond						/		
			codidau dant						/		
			VII.						/		
			ar y vawd						/		
			uchav.						/		
			VIII.						/		
			IX.						/		
			X.						/		
			XI.						/		
			XII.						/		
			XIII.						/		
			XIV.						/		
			XV.						/		
			XVI.						/		
			XVII.						/		
			XVIII.						/		
			XIX.						/		
			XX.						/		
			XXI.						/		
			XXII.						/		
			XXIII.						/		
			XXIV.						/		
			XXV.						/		
			XXVI.						/		
			XXVII.						/		
			XXVIII.						/		
			XXIX.						/		
			XXX.						/		
			XXXI.						/		
			XXXII.						/		
			XXXIII.						/		
			XXXIV.						/		
			XXXV.						/		
			XXXVI.						/		
			XXXVII.						/		
			XXXVIII.						/		
			XXXIX.						/		
			XL.						/		
			XLI.						/		
			XLII.						/		
			XLIII.						/		
			XLIV.						/		
			XLV.						/		
			XLVI.						/		
			XLVII.						/		
			XLVIII.						/		
			XLIX.						/		
			L.						/		
			LI.						/		
			LII.						/		
			LIII.						/		
			LIV.						/		
			LV.						/		
			LVI.						/		
			LVII.						/		
			LVIII.						/		
			LIX.						/		
			LX.						/		
			LXI.						/		
			LXII.						/		
			LXIII.						/		
			LXIV.						/		
			LXV.						/		
			LXVI.						/		
			LXVII.						/		
			LXVIII.						/		
			LXIX.						/		
			LXX.						/		
			LXXI.						/		
			LXXII.						/		
			LXXIII.						/		
			LXXIV.						/		
			LXXV.						/		
			LXXVI.						/		
			LXXVII.						/		
			LXXVIII.						/		
			LXXIX.						/		
			LXXX.						/		
			LXXXI.						/		
			LXXXII.						/		
			LXXXIII.						/		
			LXXXIV.						/		
			LXXXV.						/		
			LXXXVI.						/		
			LXXXVII.						/		
			LXXXVIII.						/		
			LXXXIX.						/		
			LXXXX.						/		
			LXXXXI.						/		
			LXXXXII.						/		
			LXXXXIII.						/		
			LXXXXIV.						/		
			LXXXXV.						/		
			LXXXXVI.						/		
			LXXXXVII.						/		
			LXXXXVIII.						/		
			LXXXXIX.						/		
			LXXXXX.						/		
			LXXXXXI.						/		
			LXXXXXII.						/		
			LXXXXXIII.						/		
			LXXXXXIV.						/		
			LXXXXXV.						/		
			LXXXXXVI.						/		
			LXXXXXVII.						/		
			LXXXXXVIII.						/		
			LXXXXXIX.						/		
			LXXXXXX.						/		
			LXXXXXXI.						/		
			LXXXXXXII.						/		

[illegible]

$\frac{\bar{d}}{d}$	$\frac{\bar{b}}{f^1}$	$\frac{\bar{b}}{f^1}$	$\frac{\bar{c}}{e}$	$\frac{\bar{c}}{g}$	$\frac{\bar{c}}{e}$	$\frac{\bar{c}}{g}$	$\frac{\bar{c}}{e}$	$\frac{\bar{c}}{g}$	Y IX. gainc á ganir val yr wythved, ond codi dau dent ar y llaw uchav.
d^1	f^1	d^1	e^1	e^1	e^1	e^1	e^1	e^1	
b	b^1	b	g^1	g	g^1	g	g^1	g	

X.	$\begin{array}{c} \diagup \\ d \end{array}$	$\begin{array}{c} \diagup \\ e \end{array}$	$\begin{array}{c} \diagup \\ d \end{array}$	$\begin{array}{c} \diagup \\ e \end{array}$	$\begin{array}{c} \diagup \\ d \end{array}$	$\begin{array}{c} \diagup \\ d \end{array}$	$\begin{array}{c} \diagup \\ d \end{array}$	$\begin{array}{c} \diagup \\ d \end{array}$	$\begin{array}{c} \diagup \\ d \end{array}$	$\begin{array}{c} \diagup \\ \bar{e} \end{array}$	$\begin{array}{c} \diagup \\ d \end{array}$	$\begin{array}{c} \diagup \\ e \end{array}$	$\begin{array}{c} \diagup \\ d \end{array}$	$\begin{array}{c} \diagup \\ \bar{e} \end{array}$	Yr XI. áganir val y ddeg-	
	$\begin{array}{c} \diagdown \\ e \end{array}$	$\begin{array}{c} \diagdown \\ e \end{array}$	$\begin{array}{c} \diagdown \\ e \end{array}$	$\begin{array}{c} \diagdown \\ e \end{array}$	$\begin{array}{c} \diagdown \\ b \end{array}$	$\begin{array}{c} \diagdown \\ b \end{array}$	$\begin{array}{c} \diagdown \\ b \end{array}$	$\begin{array}{c} \diagdown \\ b \end{array}$	$\begin{array}{c} \diagdown \\ \bar{e} \end{array}$	$\begin{array}{c} \diagdown \\ e \end{array}$	$\begin{array}{c} \diagdown \\ e \end{array}$	$\begin{array}{c} \diagdown \\ e \end{array}$	$\begin{array}{c} \diagdown \\ \bar{e} \end{array}$	$\begin{array}{c} \diagdown \\ e \end{array}$	ved, ond codi-	
															dau dant an	
	$e $		$e $		$f $		$f $		$e $		$e $		$e $		$e $	y llaw uchav;
	$e $		$e $		$d $		$e $		$e $		$e $		$e $		$e $	a'r XII. val
															yr unvel an	
	$g $		$g $		$b $		$b $		$g $		$g $		$g $		$g $	ddeg

	$\bar{e}$		$\bar{v}$		$\bar{d}$		$\bar{d}$		$\bar{v}$		$\bar{c}$		d
		$\bar{d}$		$\bar{d}$		$\bar{c}$	b		$\bar{c}$	b			
XIX.													
	$e \downarrow$		$e \downarrow$		$f \downarrow$		$f \downarrow$		$e \downarrow$				
	c		$c \downarrow$		$d \downarrow$		$d \downarrow$		$c \downarrow$				
	$g \downarrow$		$g \downarrow$		b		b		$g \downarrow$				

e	d	c	d	c	d	c	e	f	g	$\bar{f}$	g
		$\bar{c}$		c		c	XX.	$\bar{e}$		e	
$e \mid$		e		e				$e \mid$		$e \mid$	
$c \mid$		$c \mid$		c				$c \mid$		$c \mid$	
$g \mid$		g		g				$g \mid$		$g \mid$	

$$\begin{array}{ccccccc}
 \bar{f} & & \bar{f} & & \bar{f} & & \bar{f} \\
 \bar{d} & \bar{e} & \bar{d} & \bar{e} & \bar{e} & \bar{e} & \bar{e} \\
 f & & f & & e & & e \\
 d & & d & & e & & e \\
 b & & b & & g & & g
 \end{array}$$

	$\bar{g}$	$\bar{f}$	$\bar{e}$	$\bar{g}$	$\bar{f}$	$\bar{e}$	$\bar{f}$	$\bar{e}$	$\bar{d}$	$\bar{f}$	$\bar{e}$	$\bar{d}$	$\bar{g}$	$\bar{f}$	$\bar{e}$
XXI.	$e \downarrow$			$e \downarrow$			$f \downarrow$			$f \downarrow$			$e \downarrow$		
	$e \downarrow$			$e \downarrow$			$d \downarrow$			$d \downarrow$			$e \downarrow$		
	$g \downarrow$			$g \downarrow$			$b \downarrow$			$b \downarrow$			$g \downarrow$		

g'	$\bar{f}$	$\bar{e}$	g'	$\bar{f}$	$\bar{e}$	g'	$\bar{f}$	$\bar{e}$	a'	g'	$\bar{f}$	$\bar{e}$	a'	g'	$\bar{f}$	$\bar{e}$
e_1			e_1			e_1			e_1				f_1			
e_1			e_1			e_1			e_1				d_1			
g_1			g_1			g_1			g_1				b			

a	g	$\bar{f}$	g	a	g	$\bar{f}$	e	g	a	g	$\bar{f}$	e
f		e		f		e		f		e		e
d		e		d		e		d		e		e
b		g		b		g		b		g		g

hyn.														
$\frac{f}{a}$	$\frac{f}{a}$	$\frac{f}{a}$												
$\frac{e}{d}$	$\frac{e}{d}$	$\frac{e}{d}$	$\frac{a}{d}$	$\frac{e}{e}$	$\frac{e}{d}$	$\frac{d}{d}$	$\frac{e}{e}$	$\frac{e}{d}$						
$\frac{g}{g}$	$\frac{g}{g}$	$\frac{g}{g}$	$\frac{f}{f}$	$\frac{e}{g}$	$\frac{e}{c}$	$\frac{b}{b}$	$\frac{e}{g}$	$\frac{e}{c}$						
$\frac{e}{g}$	$\frac{e}{g}$	$\frac{e}{g}$	$\frac{b}{b}$	$\frac{g}{g}$				$\frac{g}{g}$						
$\frac{g}{g}$	$\frac{g}{g}$	$\frac{g}{g}$												

$\frac{b}{a}$	$\frac{g}{g}$	$\frac{e}{e}$	$\frac{b}{a}$	$\frac{g}{g}$	$\frac{e}{e}$	$\frac{b}{a}$	$\frac{g}{g}$	$\frac{d}{a}$	$\frac{b}{a}$	$\frac{g}{g}$	$\frac{e}{e}$	$\frac{b}{a}$	$\frac{g}{g}$		
$\frac{e}{g}$								$\frac{f}{f}$			$\frac{e}{g}$				
		$\frac{e}{g}$			$\frac{e}{g}$			$\frac{d}{g}$			$\frac{e}{g}$				
		$\frac{g}{g}$			$\frac{g}{g}$			$\frac{b}{g}$			$\frac{g}{g}$				

Y vi. gaine
â ganir val
y bummed,
ond codi
dau dant
ar y vawd
uchav.

$\frac{b}{a}$	$\frac{e}{g}$	$\frac{e}{g}$	$\frac{a}{d}$	$\frac{e}{g}$	$\frac{e}{g}$	$\frac{d}{a}$	$\frac{e}{g}$	$\frac{e}{g}$	$\frac{d}{a}$	$\frac{b}{a}$	$\frac{e}{g}$	$\frac{e}{g}$	$\frac{d}{a}$	$\frac{e}{g}$	$\frac{d}{a}$
$\frac{d}{d}$	$\frac{d}{d}$									$\frac{d}{d}$	$\frac{d}{d}$	$\frac{e}{g}$			
$\frac{b}{g}$	$\frac{e}{g}$									$\frac{b}{g}$	$\frac{e}{g}$	$\frac{e}{g}$		$\frac{g}{g}$	
		$\frac{g}{g}$			$\frac{g}{g}$			$\frac{g}{g}$				$\frac{g}{g}$			

$\frac{d}{d}$	$\frac{b}{g}$	$\frac{e}{g}$	$\frac{e}{g}$	$\frac{e}{g}$	$\frac{e}{g}$	$\frac{e}{g}$	$\frac{e}{g}$	$\frac{d}{g}$	$\frac{b}{g}$	$\frac{e}{g}$	$\frac{e}{g}$	$\frac{e}{g}$			
$\frac{d}{d}$	$\frac{f}{f}$	$\frac{e}{g}$	$\frac{e}{g}$	$\frac{e}{g}$	$\frac{e}{g}$	$\frac{e}{g}$	$\frac{e}{g}$	$\frac{d}{g}$	$\frac{f}{f}$	$\frac{e}{g}$	$\frac{e}{g}$	$\frac{e}{g}$			
$\frac{b}{g}$		$\frac{g}{g}$		$\frac{g}{g}$		$\frac{g}{g}$		$\frac{g}{g}$	$\frac{b}{g}$	$\frac{g}{g}$		$\frac{g}{g}$			

Codwch ddau
dant ar y
llaw uchav
i'r nawed.

$\frac{d}{b}$	$\frac{d}{b}$	$\frac{e}{c}$	$\frac{e}{c}$	$\frac{e}{c}$	$\frac{e}{c}$	$\frac{e}{c}$	$\frac{e}{c}$	$\frac{d}{b}$	$\frac{d}{b}$	$\frac{d}{b}$	$\frac{e}{c}$	$\frac{e}{c}$	$\frac{e}{c}$		
$\frac{f}{f}$		$\frac{e}{g}$		$\frac{e}{g}$		$\frac{e}{g}$		$\frac{f}{f}$		$\frac{e}{g}$		$\frac{e}{g}$			
$\frac{d}{g}$		$\frac{e}{g}$		$\frac{e}{g}$		$\frac{e}{g}$		$\frac{d}{g}$		$\frac{e}{g}$		$\frac{e}{g}$			
$\frac{b}{g}$		$\frac{g}{g}$		$\frac{g}{g}$		$\frac{g}{g}$		$\frac{b}{g}$		$\frac{g}{g}$		$\frac{g}{g}$			

Yr xi. codwch ddau
dant ar y llaw
uchav, ac yr un
vath a'r ddegved;
a'r xii. yr un
vath â lithau, ond
crychu y vawd
uchav.

$\frac{d}{f}$	$\frac{a}{f}$	$\frac{e}{e}$	$\frac{e}{e}$	$\frac{e}{e}$	$\frac{e}{e}$	$\frac{e}{e}$	$\frac{e}{e}$	$\frac{d}{f}$	$\frac{a}{f}$	$\frac{e}{e}$	$\frac{g}{g}$	$\frac{e}{e}$	$\frac{g}{g}$		
$\frac{f}{f}$		$\frac{e}{g}$		$\frac{e}{g}$		$\frac{e}{g}$		$\frac{f}{f}$		$\frac{e}{g}$		$\frac{e}{g}$			
$\frac{d}{g}$		$\frac{e}{g}$		$\frac{e}{g}$		$\frac{e}{g}$		$\frac{d}{g}$		$\frac{e}{g}$		$\frac{e}{g}$			
$\frac{b}{g}$		$\frac{g}{g}$		$\frac{g}{g}$		$\frac{g}{g}$		$\frac{b}{g}$		$\frac{g}{g}$		$\frac{g}{g}$			

Y xiv. â ganir
val y xiii. ond
codi tri thant
ar y vawd
uchav.

XV.	$\bar{b}$	$\bar{g}$	$\bar{d}$	$\bar{b}$	$\bar{g}$	$\bar{c}$	$\bar{b}$	$\bar{g}$	$\bar{c}$	$\bar{a}$	$\bar{g}$	$\bar{c}$	$\bar{b}$	$\bar{g}$	$\bar{d}$
	$\bar{a}$			$\bar{a}$			$\bar{a}$			$\bar{a}$			$\bar{a}$		
	f			e			e			e			f		
	d			e			e			e			d		
	b			g			g			g			b		

$\bar{b}$	$\bar{g}$	$\bar{c}$	$\bar{b}$	$\bar{g}$	$\bar{c}$	Y XVI. á ganir val y bym- thegved, ond codi dau dant ar y vawd uchav.	$\bar{a}$	$\bar{d}$	$\bar{c}$	$\bar{e}$	$\bar{c}$	$\bar{e}$	$\bar{c}$	$\bar{e}$
$\bar{a}$			$\bar{a}$				$\bar{f}$		$\bar{g}$		$\bar{g}$		$\bar{g}$	
e			e				f		e		e		e	
e			e				d		e		e		e	
g			g				b		g		g		g	

$\bar{e}$	$\bar{d}$	$\bar{c}$	$\bar{e}$	$\bar{c}$	$\bar{e}$	XVIII.	$\bar{f}$	$\bar{c}$	$\bar{d}$	$\bar{c}$	$\bar{d}$	$\bar{e}$	$\bar{c}$	$\bar{d}$	$\bar{e}$
$\bar{f}$		$\bar{g}$		$\bar{g}$			f			e			e		
f		e		e			f			e			e		
d		e		e			d			e			e		
b		g		g			b			g			g		

$\bar{c}$	$\bar{d}$	$\bar{e}$	$\bar{f}$	$\bar{c}$	$\bar{d}$	$\bar{c}$	$\bar{d}$	$\bar{e}$	$\bar{c}$	$\bar{d}$	$\bar{e}$	XIX.	$\bar{d}$	$\bar{e}$	$\bar{b}$
e			f			e			e				f		
e			d			e			e				d		
g			b			g			g				b		

$\bar{c}$	$\bar{d}$	$\bar{c}$	$\bar{e}$	$\bar{d}$	$\bar{c}$	$\bar{e}$	$\bar{d}$	$\bar{c}$	$\bar{d}$	$\bar{c}$	$\bar{e}$	$\bar{d}$	$\bar{c}$	$\bar{e}$	$\bar{d}$	$\bar{c}$
e			e			e			f		e			e		
e			e			e			d		e			e		
g			g			g			b		g			g		

XX.	$\bar{f}$	$\bar{d}$	$\bar{b}$	$\bar{e}$	$\bar{f}$	$\bar{g}$	$\bar{e}$	$\bar{f}$	$\bar{g}$	$\bar{e}$	$\bar{f}$	$\bar{g}$	$\bar{f}$	$\bar{d}$	$\bar{b}$	hyn.
	f			e			e			e			f			
	d			e			e			e			d			
	b			g			g			g			b			

$\bar{e}$	$\bar{f}$	$g^{\cdot}$	$\bar{e}$	$\bar{f}$	$g^{\cdot}$		$\bar{f}$	$\bar{e}$	$\bar{d}$	$g^{\cdot}$	$\bar{f}$	$\bar{e}$	$\bar{f}$	$\bar{e}$
					XXI.									
$e\downarrow$			$e\downarrow$				$f\downarrow$			$e\downarrow$			$e\downarrow$	
$c\downarrow$			$c\downarrow$				$d\downarrow$			$c\downarrow$			$c\downarrow$	
$g\downarrow$			$g\downarrow$				b			$g\downarrow$			$g\downarrow$	

hyn.														
$g^{\cdot}$	$\bar{f}$	$\bar{e}$	$\bar{f}$	$\bar{e}$	$\bar{d}$	$g^{\cdot}$	$\bar{f}$	$\bar{e}$	$\bar{f}$	$\bar{e}$	XXII.			
$e\downarrow$			$f\downarrow$			$e\downarrow$			$e\downarrow$				$f\downarrow$	
$c\downarrow$			$d\downarrow$			$c\downarrow$			$c\downarrow$				$d\downarrow$	
$g\downarrow$			$b\downarrow$			$g\downarrow$			$g\downarrow$				b	

$a^{\cdot}$	$g^{\cdot}$	$\bar{f}$	$\bar{e}$	$a^{\cdot}$	$a^{\cdot}$	$g^{\cdot}$	$\bar{f}$	$a^{\cdot}$	$g^{\cdot}$	$\bar{f}$	$\bar{e}$
$e\downarrow$				$e\downarrow$			$f\downarrow$			$e\downarrow$	
$c\downarrow$				$c\downarrow$			$d\downarrow$			$c\downarrow$	
$g\downarrow$				$g\downarrow$			$b\downarrow$			$g\downarrow$	

hyn.											
XXIII.			$\bar{d}$	$g^{\cdot}$	$\bar{f}$	$\bar{e}$	$g^{\cdot}$	$\bar{e}$	$g^{\cdot}$	$\bar{e}$	$g^{\cdot}$
			$f\downarrow$			$e\downarrow$			$e\downarrow$		
			$d\downarrow$			$c\downarrow$			$c\downarrow$		
			$b\downarrow$			$g\downarrow$			$g\downarrow$		

$a^{\cdot}$	$g^{\cdot}$	XXIV.				$b^{\cdot}$	$a^{\cdot}$	$\bar{e}$	$b^{\cdot}$	$\bar{e}$	$b^{\cdot}$	$\bar{e}$	$b^{\cdot}$	$\bar{d}$	$a^{\cdot}$
$e\downarrow$						$f\downarrow$			$e\downarrow$			$e\downarrow$		$f\downarrow$	
$c\downarrow$						$d\downarrow$			$c\downarrow$			$c\downarrow$		$d\downarrow$	
$g\downarrow$						$b\downarrow$			$g\downarrow$			$g\downarrow$		$b\downarrow$	

$c^{\cdot}$	$g^{\cdot}$	$\bar{f}$	$\bar{e}$	Tervyn		DECHRE MESUR		$\bar{f}$	$\bar{d}$	$\bar{f}$	$\bar{d}$	$\bar{e}$	$\bar{e}$
$\bar{e}$	$b^{\cdot}$							$\bar{b}$		$\bar{b}$		$\bar{e}$	$\bar{e}$
$e\downarrow$				Mac y Delgi.		MAC Y MYNVAEN.		$f\downarrow$		$f\downarrow$		$e\downarrow$	
$c\downarrow$								$d\downarrow$		$d\downarrow$		$c\downarrow$	
$g\downarrow$								$b\downarrow$		b		$g\downarrow$	

$\bar{e}$ $\bar{c}$	$\bar{e}$	$\bar{f}$ $\bar{b}$	$\bar{d}$	$\bar{f}$ $\bar{b}$	d	$\bar{f}$ $\bar{b}$	d	$\bar{f}$ $\bar{b}$	d	$\bar{e}$ $\bar{c}$	$\bar{e}$	$\bar{e}$ $\bar{c}$	$\bar{e}$	$\bar{f}$ $\bar{b}$	$\bar{d}$	$\bar{f}$ $\bar{b}$	$\bar{d}$	$\bar{e}$ $\bar{c}$	$\bar{e}$
e		f		f		f		f		e	e			f		f		e	
c		d		d		d		d		c	c			d		d		c	
g		b		b		b		b		g	g			b		b		g	

$\bar{e}$ $\bar{c}$	$\bar{e}$	$\bar{e}$ $\bar{c}$	$\bar{d}$ $\bar{c}$	$\bar{e}$ $\bar{c}$	$\bar{f}$ $\bar{d}$	g f	$\bar{d}$	$\bar{e}$	Tityr	$\bar{f}$ $\bar{b}$	$\bar{d}$	$\bar{f}$ $\bar{b}$	$\bar{d}$	$\bar{e}$ $\bar{c}$	$\bar{e}$	$\bar{e}$ $\bar{c}$	$\bar{e}$	Bys: yr un gainc, ond ei chanu ar vesur Tityr Bach. 00110011.
e		c						e	Bach.	f		f		e	e			
c		c						c		d		d		c	c			
g		g						g		b		b		g	g			

TRWSGWL MAWR.	$\bar{f}$ $\bar{b}$	d	$\bar{f}$ $\bar{b}$	$\bar{d}$	$\bar{f}$ $\bar{b}$	d	$\bar{f}$ $\bar{b}$	$\bar{d}$	$\bar{e}$ $\bar{c}$	$\bar{e}$	$\bar{e}$ $\bar{c}$	$\bar{e}$	$\bar{e}$ $\bar{c}$	$\bar{e}$	$\bar{e}$ $\bar{c}$	$\bar{e}$	$\bar{e}$ $\bar{c}$
0000111100001011.	f		f		f		f		e		e		e		e		e
	d		d		d		d		c		c		c		c		c
	b		b		b		b		g		g		g		g		g

$\bar{f}$ $\bar{b}$	$\bar{d}$	$\bar{f}$ $\bar{b}$	$\bar{d}$	$\bar{f}$ $\bar{b}$	$\bar{d}$	$\bar{f}$ $\bar{b}$	$\bar{d}$	$\bar{e}$ $\bar{c}$	$\bar{e}$	$\bar{f}$ $\bar{b}$	$\bar{d}$	$\bar{e}$ $\bar{c}$	$\bar{e}$	$\bar{e}$ $\bar{c}$	$\bar{e}$	Tervyn Trwsgwl Mawr.
f		f		f		f		e		f		e		e		
d		d		d		d		c		d		c		c		
b		b		b		b		g		b		g		g		

CORSGOLEF.	$\bar{e}$ $\bar{c}$	$\bar{e}$	$\bar{e}$ $\bar{c}$	$\bar{e}$	$\bar{f}$ $\bar{b}$	$\bar{d}$	$\bar{e}$ $\bar{c}$	$\bar{e}$	$\bar{e}$ $\bar{c}$	$\bar{e}$	$\bar{f}$ $\bar{b}$	$\bar{d}$	$\bar{f}$ $\bar{b}$	$\bar{d}$
11011001011.	e		e		f		e		e		f		f	
	c		c		d		c		c		d		d	
	g		g		b		g		g		b		b	

$\bar{e}$ $\bar{c}$	$\bar{e}$	$\bar{f}$ $\bar{b}$	$\bar{d}$	$\bar{e}$ $\bar{c}$	$\bar{e}$	$\bar{e}$ $\bar{c}$	$\bar{e}$	Tervyn	CORFINIWR.	$\bar{e}$ $\bar{c}$	$\bar{e}$	$\bar{e}$ $\bar{c}$	$\bar{e}$
e		f		e		e				e		e	
c		d		c		c				c		c	
g		b		g		g				g		g	

								Bys.							
$\frac{f}{b}$	$\bar{d}$	$\frac{f}{b}$	$\bar{d}$	$\frac{\bar{e}}{c}$	$\bar{e}$	$\frac{f}{b}$	d	$\frac{\bar{e}}{c}$	$\bar{e}$	$\frac{\bar{e}}{c}$	$\bar{e}$	CORALDAN.			
$\frac{f}{b}$	$\bar{d}$	$\frac{f}{b}$	$\bar{d}$	$\frac{\bar{e}}{c}$	$\bar{e}$	$\frac{f}{b}$	d	$\frac{\bar{e}}{c}$	$\bar{e}$	$\frac{\bar{e}}{c}$	$\bar{e}$	$\frac{\bar{e}}{c}$	$\bar{e}$	$\frac{\bar{e}}{c}$	$\bar{e}$
f	$\bar{d}$	f	$\bar{d}$	e	$\bar{e}$	f	d	e	$\bar{e}$	e	$\bar{e}$	111010010001.	e	$\bar{e}$	e
d	$\bar{f}$	d	$\bar{f}$	c	$\bar{c}$	d	$\bar{f}$	c	$\bar{c}$	c	$\bar{c}$		c	$\bar{c}$	c
b	$\bar{f}$	b	$\bar{f}$	g	$\bar{g}$	b	$\bar{f}$	g	$\bar{g}$	g	$\bar{g}$		g	$\bar{g}$	g

$\frac{\bar{e}}{e}$	$\bar{e}$	$\frac{\bar{f}}{b}$	$\bar{d}$	$\frac{\bar{e}}{c}$	$\bar{e}$	$\frac{\bar{f}}{b}$	$\bar{d}$	$\frac{\bar{f}}{b}$	$\bar{d}$	$\frac{\bar{e}}{c}$	$\bar{e}$	$\frac{\bar{f}}{b}$	$\bar{d}$	$\frac{\bar{f}}{b}$	$\bar{d}$	$\frac{\bar{e}}{c}$	$\bar{e}$
e_1		f_1		e_1		f_1		f_1		e_1		f_1		f_1		e_1	
e_1		d_1		e_1		d_1		d_1		e_1		d_1		d_1		e_1	
g_1		b		g_1		b_1		b		g_1		b_1		b		g_1	

CARS.													Byz.			
	$\bar{e}$ $\bar{c}$	$\bar{e}$	f $\bar{b}$	$\bar{d}$	f $\bar{b}$	$\bar{d}$	f b	$\bar{d}$	$\bar{e}$ $\bar{c}$	$\bar{e}$	f $\bar{b}$	$\bar{d}$	$\bar{e}$ $\bar{c}$	$\bar{e}$	$\bar{e}$ $\bar{c}$	$\bar{e}$
10001011.10001011.	e		f		f		f		e		f		e		e	
	c		d		d		d		c		d		c		c	
	g		b		b		b		g		b		g		g	

COR DIA TUTLACH.	$\frac{\bar{e}}{c}$	$\frac{\bar{f}}{b}$	$\bar{d}$	$\frac{\bar{f}}{b}$	$\bar{d}$	$\frac{\bar{e}}{c}$	$\frac{\bar{e}}{c}$	$\frac{\bar{e}}{c}$	$\frac{\bar{f}}{b}$	$\bar{d}$	$\frac{\bar{f}}{b}$	$\bar{d}$
10011000100111.	$e \mid$	$f \mid$		$f \mid$		$e \mid$	$e \mid$		$f \mid$		$f \mid$	
	$c \mid$	$d \mid$		$d \mid$		$c \mid$	$c \mid$		$d \mid$		$d \mid$	
	$g \mid$	$b \mid$		$b \mid$		$g \mid$	$g \mid$		$b \mid$		$b \mid$	

$\frac{f}{b}$	d	$\frac{\bar{e}}{c}$	$\bar{e}$	$\frac{\bar{f}}{b}$	$\bar{d}$	$\frac{\bar{e}}{c}$	$\bar{e}$	$\frac{\bar{e}}{c}$	$\bar{e}$	$\frac{\bar{e}}{c}$	$\bar{e}$	ALVARCH.	$\frac{\bar{f}}{b}$	$\bar{d}$
f_1		e_1		f_1		e_1		e_1		e_1		0000.0000.1111.1111.	f_1	
d_1		e_1		d_1		e_1		e_1		e_1			d_1	
b		g_1		b_1		g_1		g_1		g			b_1	

[illegible]

$\frac{g}{e}$	g	$\frac{g}{e}$	g	$\frac{g}{e}$	g	$\frac{c}{e}$	c	$\frac{c}{e}$	c	$\frac{c}{e}$	c	$\frac{c}{e}$	c	e	CORVINVAEN.		$\frac{e}{c}$	e
e		e		e		e		e		e		e		e	1011011.1011011.		e	
c		c		c		c		c		c		c		c			c	
g		g		g		g		g		g		g		g			g	

$\frac{f}{b}$	d	$\frac{e}{c}$	e	$\frac{e}{c}$	e	$\frac{f}{b}$	d	$\frac{e}{c}$	e	$\frac{e}{c}$	e	$\frac{e}{c}$	e	$\frac{f}{b}$	d
f		e		e		f		e		e		e		f	
d		c		c		d		c		c		c		d	
b		g		g		b		g		g		g		b	

$\frac{e}{c}$	e	$\frac{e}{c}$	e	$\frac{f}{b}$	d	$\frac{e}{c}$	e	$\frac{e}{c}$	e	CORWRGOG.		$\frac{e}{c}$	e	$\frac{f}{b}$	d
e		e		f		e		e		1001011011.		e		f	
c		c		d		c		c				c		d	
g		g		b		g		g				g		b	

$\frac{f}{b}$	d	$\frac{e}{c}$	e	$\frac{f}{b}$	d	$\frac{e}{c}$	e	$\frac{e}{c}$	e	$\frac{f}{b}$	d	$\frac{e}{c}$	e	$\frac{e}{c}$	e
f		e		f		e		e		f		e		e	
d		c		d		c		c		d		c		c	
b		g		b		g		g		b		g		g	

CALCHAN.		$\frac{e}{c}$	e	$\frac{e}{c}$	e	$\frac{f}{b}$	d	$\frac{f}{b}$	d	$\frac{e}{c}$	e	$\frac{e}{c}$	e	$\frac{e}{c}$	e
1100111101.		e		e		f		f		e		e		e	
		c		c		d		d		c		c		c	
		g		g		b		b		g		g		g	

$\frac{e}{c}$	e	$\frac{f}{b}$	d	$\frac{e}{c}$	e	TODDYV.		$\frac{f}{b}$	d	$\frac{e}{c}$	e	$\frac{e}{c}$	e	$\frac{f}{b}$	d
e		f		e		01100011.		f		e		e		f	
c		d		c				d		c		c		d	
g		b		g				b		g		g		b	

$\bar{f}$ $\bar{b}$	$\bar{d}$	$\bar{f}$ $\bar{b}$	$\bar{d}$	$\bar{e}$ $\bar{c}$	$\bar{e}$	$\bar{e}$ $\bar{c}$	$\bar{e}$	TRESI HELI.	$\bar{e}$ $\bar{c}$	$\bar{e}$	$\bar{f}$ $\bar{b}$	$\bar{d}$	$\bar{f}$ $\bar{b}$	$\bar{d}$
$f $		$f $		$e $		$e $		10001110001011.	$e $		$f $		$f $	
$d $		$d $		$c $		$c $			$c $		$d $		$d $	
$b $		$b $		$g $		$g $			$g $		$b $		$b $	

$\bar{f}$ $\bar{b}$	$\bar{d}$	$\bar{e}$ $\bar{c}$	$\bar{e}$	$\bar{e}$ $\bar{c}$	$\bar{e}$	$\bar{e}$ $\bar{c}$	$\bar{e}$	$\bar{f}$ $\bar{b}$	$\bar{d}$	$\bar{f}$ $\bar{b}$	$\bar{d}$	$\bar{f}$ $\bar{b}$	$\bar{d}$	$\bar{e}$ $\bar{c}$	$\bar{e}$
$f $		$e $		$e $		$e $		$f $		$f $		$f $		$e $	
$d $		$c $		$c $		$c $		$d $		$d $		$d $		$c $	
$b $		$g $		$g $		$g $		$b $		$b $		$b $		$g $	

$\bar{f}$ $\bar{b}$	$\bar{d}$	$\bar{e}$ $\bar{c}$	$\bar{e}$	$\bar{e}$ $\bar{c}$	$\bar{e}$	BRATH YN YSGOL.	$\bar{e}$ $\bar{c}$	e	$\bar{f}$ $\bar{b}$	$\bar{d}$	$\bar{e}$ $\bar{c}$	$\bar{e}$
$f $		$e $		$e $		10110100101101001011.	$e $		$f $		$e $	
$d $		$c $		$c $			$c $		$d $		$c $	
$b $		$g $		$g $			$g $		$b $		$g $	

hyn.				Bys.													
$\frac{\bar{e}}{\bar{c}}$	$\bar{e}$	$\frac{\bar{f}}{\bar{b}}$	$\bar{d}$	$\frac{\bar{e}}{\bar{c}}$	$\bar{e}$	$\frac{\bar{f}}{\bar{b}}$	$\bar{d}$	$\frac{\bar{f}}{\bar{b}}$	$\bar{d}$	$\frac{\bar{e}}{\bar{c}}$	$\bar{e}$	$\frac{\bar{f}}{\bar{b}}$	$\bar{d}$	$\frac{\bar{e}}{\bar{c}}$	$\bar{e}$	$\frac{\bar{c}}{\bar{c}}$	$\bar{e}$
$e $		$f $		$e $		$f $		$f $		$e $		$f $		$e $		$e $	
$c $		$d $		$c $		$d $		$d $		$c $		$d $		$c $		$c $	
$g $		$b $		$g $		$b $		$b $		$g $		$b $		$g $		$g $	

HATUR BACH.	$\bar{f}$ $\bar{b}$	$\bar{d}$	$\bar{f}$ $\bar{b}$	$\bar{d}$	$\bar{e}$ $\bar{c}$	$\bar{e}$	$\bar{f}$ $\bar{b}$	$\bar{d}$	$\bar{e}$ $\bar{c}$	$\bar{e}$	$\bar{e}$ $\bar{c}$	$\bar{e}$	$\bar{f}$ $\bar{b}$	$\bar{d}$
001011001011.	$f $		$f $		$e $		$f $		$e $		$e $		$f $	
	$d $		$d $		$c $		$d $		$c $		$c $		$d $	
	$b $		$b $		$g $		$b $		$g $		$g $		$b $	

										hyn.				
$\frac{\bar{f}}{\bar{b}}$	$\bar{d}$	$\frac{\bar{e}}{\bar{c}}$	$\bar{e}$	$\frac{\bar{f}}{\bar{b}}$	$\bar{d}$	$\frac{\bar{e}}{\bar{c}}$	$\bar{e}$	$\frac{\bar{e}}{\bar{c}}$	$\bar{e}$	FLANGWR GWRGAN.	$\frac{\bar{e}}{\bar{c}}$	$\bar{e}$	$\frac{\bar{f}}{\bar{b}}$	$\bar{d}$
$f $		$e $		$f $		$e $		$e $		1011.101100110011.	$e $		$f $	
$d $		$c $		$d $		$c $		$c $			$c $		$d $	
$b $		$g $		$b $		$g $		$g $			$g $		$b $	

Bys.				hyn.				Bys.				Tervyn Flangwr Gwrgan.
$\bar{e}$ $\bar{c}$	$\bar{e}$	$\bar{e}$ $\bar{c}$	$\bar{e}$	$\bar{f}$ $\bar{b}$	$\bar{d}$	$\bar{f}$ $\bar{b}$	$\bar{d}$	$\bar{e}$ $\bar{c}$	e	$\bar{e}$ $\bar{c}$	$\bar{e}$	
$e $		$e $		f		$f $		$e $		$e $		
$c $		$c $		$d $		$d $		$c $		$c $		
$g $		$g $		b		$b $		$g $		$g $		

RHINIART. 10011.10011.	$\bar{e}$ $\bar{c}$	$\bar{e}$	$\bar{f}$ $\bar{b}$	$\bar{d}$	$\bar{f}$ $\bar{b}$	d	$\bar{e}$ $\bar{c}$	$\bar{e}$	$\bar{e}$ $\bar{c}$	e	$\bar{e}$ $\bar{c}$	e	$\bar{f}$ $\bar{b}$	$\bar{d}$
	$e $		$f $		$f $		$e $		$e $		$e $		$f $	
	$c $		$d $		$d $		$c $		$c $		$c $		$d $	
	$g $		$b $		b		$g $		g		$g $		$b $	

$\bar{f}$ $\bar{b}$	$\bar{d}$	$\bar{e}$ $\bar{c}$	$\bar{e}$	$\bar{e}$ $\bar{c}$	$\bar{e}$	WNSAOL. 11110001.	$\bar{e}$ $\bar{c}$	$\bar{e}$	$\bar{e}$ $\bar{c}$	$\bar{e}$	$\bar{e}$ $\bar{c}$	$\bar{e}$	$\bar{e}$ $\bar{c}$	$\bar{e}$
$f $		$e $		$e $			$e $		$e $		$e $		$e $	
$d $		$c $		$c $			$c $		$c $		$c $		$c $	
$b $		$g $		$g $			$g $		$g $		$g $		$g $	

$\bar{f}$ $\bar{b}$	d	$\bar{f}$ $\bar{b}$	$\bar{d}$	$\bar{f}$ $\bar{b}$	$\bar{d}$	$\bar{e}$ $\bar{c}$	$\bar{e}$	BRYT ODIDAWG. 0010.0010.1101.1101.	$\bar{f}$ $\bar{b}$	$\bar{d}$	$\bar{f}$ $\bar{b}$	$\bar{d}$	hyn.
$f $		$f $		$f $		$e $			$f $		$f $		
$d $		$d $		$d $		$c $			$d $		$d $		
$b $		b		b		$g $			b		b		

Bys.				hyn.				Bys.			
$\bar{e}$ $\bar{c}$	$\bar{e}$	$\bar{f}$ $\bar{b}$	$\bar{d}$	$\bar{e}$ $\bar{c}$	$\bar{e}$	$\bar{e}$ $\bar{c}$	$\bar{e}$	$\bar{f}$ $\bar{b}$	$\bar{d}$	$\bar{e}$ $\bar{c}$	$\bar{e}$
$e $		$f $		$e $		$e $		$f $		$e $	
$c $		$d $		$c $		$c $		$d $		$c $	
$g $		$b $		$g $		$g $		$b $		g	

MACMWN HIR. 111100001010111100001011.	$\bar{e}$ $\bar{c}$	$\bar{e}$	$\bar{e}$ $\bar{c}$	$\bar{e}$	$\bar{e}$ $\bar{c}$	$\bar{e}$	$\bar{e}$ $\bar{c}$	$\bar{e}$	$\bar{f}$ $\bar{b}$	$\bar{d}$	$\bar{f}$ $\bar{b}$	$\bar{d}$
	$e $		$e $		$e $		$e $		$f $		$f $	
	$c $		$c $		$c $		$c $		$d $		$d $	
	$g $		$g $		$g $		$g $		b		$b $	

$\bar{f}$ $\bar{b}$	$\bar{d}$	$\bar{f}$ $\bar{b}$	d	$\bar{e}$ $\bar{c}$	$\bar{e}$	$\bar{f}$ $\bar{b}$	d	e $\bar{c}$	$\bar{e}$	$\bar{f}$ $\bar{b}$	d	$\bar{e}$ $\bar{c}$	$\bar{e}$	$\bar{e}$ $\bar{c}$	$\bar{c}$
$f $		$f $		$e $		$f $		$e $		$f $		$e $		$e $	
$d $		$d $		$c $		$d $		$c $		$d $		$c $		$c $	
b		b		$g $		$b $		$g $		b		$g $		$g $	

$\bar{e}$ $\bar{c}$	e	$\bar{e}$ $\bar{c}$	e	$\bar{f}$ $\bar{b}$	$\bar{d}$	$\bar{f}$ $\bar{b}$	d	$\bar{f}$ $\bar{b}$	$\bar{d}$	$\bar{f}$ $\bar{b}$	$\bar{d}$	$\bar{e}$ $\bar{c}$	$\bar{e}$	$\bar{f}$ $\bar{b}$	d
$e $		$e $		$f $		$f $		$f $		$f $		$e $		$f $	
$c $		$c $		$d $		$d $		$d $		$d $		$c $		$d $	
$g $		$g $		$b $		$b $		b		$b $		$g $		$b $	

$\bar{e}$ $\bar{c}$	$\bar{e}$	$\bar{e}$ $\bar{c}$	e	MAC Y DELGI.	$\bar{f}$ $\bar{b}$	$\bar{d}$	$\bar{e}$ $\bar{c}$	$\bar{e}$	$\bar{e}$ $\bar{c}$	$\bar{e}$	$\bar{e}$ $\bar{c}$	$\bar{e}$	$\bar{f}$ $\bar{b}$	d
$e $		$e $		0111011.	$f $		$e $		$e $		$e $		$f $	
$c $		$c $			$d $		$c $		$c $		$c $		$d $	
$g $		$g $			$b $		$g $		$g $		$g $		b	

$\bar{e}$ $\bar{c}$	$\bar{e}$	$\bar{e}$ $\bar{c}$	$\bar{e}$	MAC MWN BYR.	$\bar{e}$ $\bar{c}$	$\bar{e}$	$\bar{e}$ $\bar{c}$	e	$\bar{f}$ $\bar{b}$	$\bar{d}$	$\bar{f}$ $\bar{b}$	$\bar{d}$	$\bar{e}$ $\bar{c}$	$\bar{e}$
$e $		$e $		11001111.	$e $		$e $		$f $		$f $		$e $	
$c $		$c $			$c $		$c $		$d $		$d $		$c $	
$g $		$g $			$g $		$g $		b		$b $		$g $	

$\bar{e}$ $\bar{c}$	$\bar{e}$	$\bar{e}$ $\bar{c}$	$\bar{e}$	$\bar{e}$ $\bar{c}$	ALBAN HYVAIDD.	$\bar{e}$ $\bar{c}$	$\bar{e}$	$\bar{f}$ $\bar{b}$	$\bar{d}$	$\bar{e}$ $\bar{c}$	$\bar{e}$	$\bar{e}$ $\bar{c}$	$\bar{e}$	$\bar{f}$ $\bar{b}$	$\bar{d}$
$e $		$e $		$e $	10110100.01001011.	$e $		$f $		$e $		$e $		$f $	
$c $		$c $		$c $		$c $		$d $		$c $		$c $		$d $	
$g $		$g $		$g $		$g $		$b $		$g $		$g $		b	

$\bar{e}$ $\bar{c}$	$\bar{e}$	$\bar{f}$ $\bar{b}$	$\bar{d}$	$\bar{f}$ $\bar{b}$	d	$\bar{f}$ $\bar{b}$	$\bar{d}$	$\bar{e}$ $\bar{c}$	$\bar{e}$	$\bar{f}$ $\bar{b}$	$\bar{d}$	$\bar{e}$ $\bar{c}$	$\bar{e}$	$\bar{e}$ $\bar{c}$	$\bar{e}$
$e $		$f $		$f $		$f $		$e $		$f $		$e $		$e $	
$c $		$d $		$d $		$d $		$c $		$d $		$c $		$c $	
$g $		b		b		b		$g $		b		$g $		$g $	

Tervyn y pedwar mesur ar ugain : yr un gainc ar bob mesur, gan mwyav.—Mi á briciais yn gyntav Macmwn hir, a Macmwn byr, a Mac y Delgi, a phedair cainc ar ugain yn nhob un o honynt; ac wedi hyny y pedwar mesur ar ugain o'r un gainc, ond newidiau y mesur val y gwelwch.

GOGWYDDAWR I DDYSGU Y PRICIAD.

GOGWYDDAWR PRICIAD ARALL.

Tagiad y vawd	ϕ $\frac{a}{g}$	
Y Plethiad l byr	$\frac{a}{g}$	
Plethiad y pedwarbys	$\frac{a}{g}$ $\frac{+}{g}$	
Plethiad y bys bach	$\frac{a}{g}$	
Craviad dwbyl	$\frac{a}{g}$	
Craviad sengyl	$\frac{a}{g}$	
Hanner Craviad	$\frac{a}{g}$	
Tavliad y bys	$\frac{a}{g}$	
Plethiad dwbyl	$\frac{a}{g}$	
Plethiad y wenynen	$\frac{a}{g}$	
Crychu y vawd	$\frac{a}{g}$	
Ysgwyd y bys	$\frac{a}{g}$	
Tagiad dwbyl	$\frac{a}{g}$	

				Ψ b	
Tagiad forchawg	...	...	...	— g	
Cevyn ewin	...	...	...	$\frac{1}{g}$	
Ysbone ...	...	...	...	$\bar{g}^t$	
Plethiad mawr...	...	...	...	$\frac{\wedge}{\bar{a}}$ g	

Nid yw y Nodau diweddar ond dyvaliad L. MORRIS.

DECHRE GOSTEG DAVYDD ATHRAW.

11001011.

[illegible][illegible]

$\frac{f}{d}$	$\bar{b}$	$\frac{\bar{f}}{d}$	$\bar{g}$	$\frac{\bar{d}}{c}$	$\bar{b}$	$\frac{f}{d}$	$\bar{g}$	$\frac{f}{d}$	$\bar{g}$	$\frac{\bar{d}}{c}$	$\bar{g}$	$\frac{f}{d}$	$\bar{g}$	$\frac{\bar{d}}{c}$	$\bar{b}$	$\frac{f}{d}$	$\bar{g}$	$\frac{\bar{d}}{c}$	$\bar{b}$	$\frac{f}{d}$	$\bar{g}$	$\frac{\bar{d}}{c}$
$g $	$b $	$g $	$c $	$g $	$b $	$g $	$c $	$g $	$c $	$g $	$c $	$g $	$c $	$g $	$b $	$g $	$b $	$g $	$b $	$g $	$b $	$g $
	dd		cc		dd		cc		cc		cc		cc		dd		dd		dd		dd	

$\frac{a}{d}$	$\frac{c}{b}$	$\frac{d}{c}$	Tervyn y gaine, a'i chanu yr ail tro yn y modd yma.	$\frac{g}{f}$	a	$\frac{f}{e}$	g	$\frac{g}{f}$	a	g	
$\frac{c}{d}$	$\frac{g}{b}$	$\frac{e}{c}$		$\frac{c}{f}$	g	$\frac{b}{e}$	g	$\frac{c}{f}$	g	$\frac{b}{e}$	g
$\frac{e}{d}$	$\frac{g}{b}$	$\frac{e}{c}$		$\frac{c}{f}$	g	$\frac{b}{e}$	g	$\frac{c}{f}$	g	$\frac{b}{e}$	g
$\frac{c}{d}$	$\frac{g}{b}$	$\frac{e}{c}$		$\frac{c}{f}$	g	$\frac{b}{e}$	g	$\frac{c}{f}$	g	$\frac{b}{e}$	g
$\frac{e}{d}$	$\frac{g}{b}$	$\frac{e}{c}$		$\frac{c}{f}$	g	$\frac{b}{e}$	g	$\frac{c}{f}$	g	$\frac{b}{e}$	g

$\frac{g'}{f}$	$\frac{g'}{f}$	a'	g'	$\frac{g'}{f}$	$\frac{g'}{f}$	a'	g'	$\frac{f}{f}$	$\frac{f}{e}$	g'	$\frac{f}{f}$	$\frac{g'}{f}$	$\frac{g'}{f}$	g'	$\frac{d}{f}$
$e $	g	$e $	$g $	$e $	$g $	$e $	$g $	$b $	$g $	$b $	$g $	$e $	$g $	$b $	$g $
cc		cc		cc		cc	$g $	dd		dd		cc		dd	

				III.												
				/	+	/	+	//	+	/	+	/	+	/	+	×
e	c	d		g	a	g	g	f	g	f	f	g	a	g	g	
d	b	c		f	f	f	f	e	e	e	e	f	f	f	f	
Yr un diwedd.				c	g	c	g	b	g	b	g	c	g	c	g	
ce	g	ce		ce		ce		dd		dd		ce		ce		

$\begin{array}{c} \diagup \\ g' \\ \hline f \end{array}$	$\begin{array}{c} + \\ a' \\ \hline f \end{array}$	$\begin{array}{c} \diagup \\ g' \\ \hline f \end{array}$	$\begin{array}{c} + \\ g' \\ \hline f \end{array}$	$\begin{array}{c} \diagup \\ g' \\ \hline f \end{array}$	$\begin{array}{c} + \\ a' \\ \hline f \end{array}$	$\begin{array}{c} \diagup \\ g' \\ \hline f \end{array}$	$\begin{array}{c} + \\ g' \\ \hline f \end{array}$	$\begin{array}{c} \diagup \\ f' \\ \hline \bar{e} \end{array}$	$\begin{array}{c} + \\ g' \\ \hline \bar{e} \end{array}$	$\begin{array}{c} \diagup \\ f' \\ \hline \bar{e} \end{array}$	$\begin{array}{c} + \\ f' \\ \hline \bar{e} \end{array}$	$\begin{array}{c} \diagdown \\ g' \\ \hline f \end{array}$	$\begin{array}{c} \diagdown \\ g' \\ \hline f \end{array}$	$\begin{array}{c} \diagdown \\ g' \\ \hline f \end{array}$	$\begin{array}{c} \diagdown \\ g' \\ \hline f \end{array}$
$\begin{array}{c} e_1 \\ cc \end{array}$	$\begin{array}{c} g \\ cc \end{array}$	$\begin{array}{c} e_1 \\ cc \end{array}$	$\begin{array}{c} g_1 \\ cc \end{array}$	$\begin{array}{c} e_1 \\ cc \end{array}$	$\begin{array}{c} g_1 \\ cc \end{array}$	$\begin{array}{c} e_1 \\ cc \end{array}$	$\begin{array}{c} g_1 \\ cc \end{array}$	$\begin{array}{c} b_1 \\ dd \end{array}$	$\begin{array}{c} g_1 \\ dd \end{array}$	$\begin{array}{c} b_1 \\ dd \end{array}$	$\begin{array}{c} g_1 \\ dd \end{array}$	$\begin{array}{c} e_1 \\ cc \end{array}$	$\begin{array}{c} g_1 \\ dd \end{array}$	$\begin{array}{c} b_1 \\ dd \end{array}$	$\begin{array}{c} g_1 \\ dd \end{array}$

[illegible]

$\frac{g^*}{c}$	$\frac{g^*}{c}$	a^*	a^*	$\frac{g^*}{c}$	$\frac{g^*}{c}$	$\frac{g^*}{c}$	a^*	a^*	$\frac{g^*}{c}$	$\frac{\bar{f}}{d}$	$\frac{f}{d}$	g^*	g^*	$\frac{\bar{f}}{d}$
c_1	g_1	c_1		g_1	c_1	g_1	c_1		g_1	b_1	g_1	b		g_1
cc		cc			cc		cc			dd		dd		

							VI.						
/	a.		/	d	e	c	/	g.	a.	a.	a.	g.	/
g.	g.	g.	f	d	e	c	e	f				d	e
f	f	g.	f	d	b	c	c	f				b.	g.
c	g	b	g	c	g	c	c	g				b	g
cc		dd		cc		cc	cc				dd		dd

/	g.	a.	a.	a.	g.	/	g.	a.	a.	a.	g.	/	g.	a.	a.	g.	g.
c		g		c	g	c	c	g		c	g	c		g		c	g
cc				cc		cc	cc			cc		cc				cc	

							VII.						
/	f	g.	g.	g.	f	/	a.						
d	e					f	g.	g.	g.	f			
b		g		b	g	c	g	b	g	c	g	c	
dd				dd		cc		dd		cc		cc	

a.	a.	a.	g.	g.	g.	f.	g.	g.	g.	f.	a.	a.	a.	g.	g.	g.	f.
c		g		b		g	b		g		c		g		b		g
cc				dd		dd					cc				dd		

a.	a.	a.	g.	a.	a.	a.	g.	a.	a.	a.	g.	g.	g.	g.	f.
c		g		c		g		c		g		b		g	
cc				cc		cc		cc		cc		dd			

							VIII.						
/	a.		/	e	c	d	/	e.				/	a.
g.	g.	g.	f	d	b	c	b.					g.	
f	f	g.	f	d	b	c	a.	b.	a.	g.		f	g.
c	g	b	g	c	g	c	c	g		g		b	g
cc		dd		cc		cc	cc			cc		dd	

⊕																	
/	a.		/	e	c	d	/	e.				/	a.				
g.	g.	g.	f	d	b	c	b.					g.					
f	f	g.	f	d	b	c	a.	b.	a.	g.		f	g.				
c	g	b	g	c	g	c	c	g		g		b	g				
cc		dd		cc		cc	cc			cc		dd					

⊕																	
/	a.		/	e	c	d	/	e.				/	a.				
g.	g.	g.	f	d	b	c	b.					g.					
f	f	g.	f	d	b	c	a.	b.	a.	g.		f	g.				
c	g	b	g	c	g	c	c	g		g		b	g				
cc		dd		cc		cc	cc			cc		dd					

Bys hyd y marc.

$\frac{g}{f}$	$\frac{g}{f}$	$\frac{c}{g}$	$\frac{\bar{d}}{f}$	$\frac{\bar{e}}{d}$	$\frac{\bar{e}}{b}$	$\frac{\bar{d}}{c}$	Bys y cwyl	$\frac{\bar{b}}{a}$	$\frac{-}{g}$	$\frac{\bar{b}}{a}$	$\frac{-}{g}$	$\frac{\bar{b}}{a}$	$\frac{-}{g}$	$\frac{\bar{b}}{a}$	$\frac{-}{g}$
$\frac{g}{f}$	$\frac{g}{f}$	$\frac{c}{g}$	$\frac{\bar{d}}{f}$	$\frac{\bar{e}}{d}$	$\frac{\bar{e}}{b}$	$\frac{\bar{d}}{c}$	yr un	$\frac{\bar{b}}{a}$	$\frac{-}{g}$	$\frac{\bar{b}}{a}$	$\frac{-}{g}$	$\frac{\bar{b}}{a}$	$\frac{-}{g}$	$\frac{\bar{b}}{a}$	$\frac{-}{g}$
c	g	b	g	c	g	c	diwedd.	c	g	c	g	b	g	b	g
cc		dd		ce		ce		cc		cc		dd		dd	

$\frac{\sqrt{b}}{a}$	$\frac{-}{g}$	$\frac{\sqrt{c}}{a}$	$\frac{-}{g}$	$\frac{\sqrt{d}}{a}$	$\frac{+}{a}$	$\frac{-}{b}$	$\frac{-}{g}$	$\frac{-}{b}$	$\frac{-}{g}$	$\frac{\sqrt{b}}{a}$	$\frac{-}{b}$	$\frac{-}{d}$	$\frac{\sqrt{a'}}{f}$	$\frac{\sqrt{a'}}{f}$	$\frac{\sim}{g'}$	Fordd yr un mesur.
b_1	g_1	c_1	g_1	c_1	g_1	c_1	g_1	c_1	g_1	b_1	g_1	b_1	c_1	g_1	b_1	
dd		cc		cc		cc		cc		dd		dd	cc		dd	

Y x. yr un vath a'r gynsaw, on l dybla plethiad y pedwarbys yn nihob man, a chadw yr un me-ur a'r llaw isaw.

TERVYN GOSTEG DAVYDD ATHRAW.—CORSINIWR.

DECHRE GOSTEG YR HALEN.

$\frac{a'}{c}$	$\frac{f}{c}$	$\frac{a'}{c}$	$\frac{g'}{c}$	$\frac{e}{c}$	$\frac{g'}{c}$	$\frac{f}{a}$	$\frac{f}{c}$	$\frac{f}{a}$	$\frac{f}{c}$	$\frac{f}{a}$	Bys hyd y mare :	$\frac{a'}{c}$	$\frac{a'}{c}$	$\frac{g'}{c}$
f_1	g_1	f_1	g_1	e_1	g_1	f_1	g_1	f_1	g_1	f_1	a'r diwedd yma	f_1	f_1	f_1
c_1	c_1	c_1	c_1	c_1	c_1	c_1	c_1	c_1	c_1	c_1	sy ar ol pob	c_1	c_1	c_1
a_1	a_1	g_1	g_1	a_1	a_1	a_1	a_1	a_1	a_1	a_1	eaine.	a_1	a_1	a_1

												11.			
$\bar{f}$	g	d	f	$\frac{\psi}{e}$	$\bar{e}$	$\frac{\psi}{d}$	$\frac{\psi}{d}$	$\bar{e}$	$\frac{\psi}{d}$	$\frac{\psi}{e}$	$\frac{\psi}{e}$	Bys y cwyl o'r diweadd etto	$\frac{a}{e}$	$\bar{f}$	$\frac{a}{e}$
f	g	d	f	e	$\bar{e}$	$\bar{d}$	$\bar{d}$	$\bar{e}$	$\bar{e}$	$\bar{d}$	$\bar{e}$	hyd yma, a'r ail tro hyd y	$\frac{a}{e}$	a	$\frac{a}{e}$
f	g	d	f	e	$\bar{e}$	$\bar{d}$	$\bar{d}$	$\bar{e}$	$\bar{e}$	$\bar{d}$	$\bar{e}$	mare, ac velly	f	g	f
e			e	e	e	e	e	e	e	e	e	tervyn y diw-	e		e
a			a	a	a	a	a	a	a	a	a	add.	a		a

										III.			
$\frac{g'}{c}$	g'	$\frac{a'}{c}$	$\frac{g'}{c}$	$\frac{f}{a}$	$\frac{f}{a}$	$\frac{d}{a}$	$\frac{f}{a}$	$\frac{f}{a}$	$\frac{d}{a}$	$\frac{f}{a}$	$\frac{a'}{c}$	b'	g'
g	cc	g	f	f	f	f	f	f	f	f	Bys hyd y mae, a'r un diwedd.		
c		c	c	c	c	c	c	c	c	c	f	f	
g		g	a	a	a	a	a	a	a	a	f		

Bys hyd y mare,
a'r un diwedd.

$\frac{a'}{c}$	a'	$\frac{f}{c}$	$\frac{g'}{c}$	a'	$\frac{f}{c}$	$\frac{g'}{c}$	g'	$\frac{a'}{c}$	$\frac{f}{c}$	$\frac{d}{a}$	$\frac{f}{a}$	$\frac{f}{a}$	$\frac{a'}{c}$	$\frac{f}{a}$	g'	$\frac{d}{a}$
f	f	g	cc	g	cc	f	f	f	f	f	f	f	f	f	f	f
c		c		c		c		c		c		c		c		c
a		g		g		a		a		a		a		a		a

III.

$\frac{f}{a}$	$\frac{f}{c}$	$\frac{c}{c}$	Bys y gaine hyd y mare, a'r un diwedd.	$\frac{a'}{c}$	c'	g'	$\frac{a'}{c}$	c'	$\frac{f}{c}$	$\frac{g'}{c}$	a'	$\frac{f}{c}$	$\frac{g'}{c}$	g'	$\frac{a'}{c}$
f	f	c		f	f	f	f	f	g	cc	g	cc	g	cc	g
c				c			c		c		c		c		c
a				a			a		g		g		g		g

$\frac{f}{a}$	g'	$\frac{d}{a}$	$\frac{f}{a}$	$\frac{f}{a}$	$\frac{c}{c}$	$\frac{f}{a}$	g'	$\frac{d}{a}$	$\frac{f}{a}$	$\frac{f}{c}$	Bys hyd y mare, a'r un diw- edd.	V.		$\frac{g'}{c}$	a'	g'	a'	$\frac{f}{c}$
f	f	f	f	f	f	f	f	f	f	f		$\frac{g'}{c}$	a'	g	f	f	f	f
c			c		c	c		c		c		f	g				c	
a		a	a		a	a		a		a		a		a		a		a

$\frac{g'}{c}$	a'	$\frac{f}{c}$	$\frac{f}{c}$	$\frac{f}{c}$	$\frac{g'}{c}$	$\frac{f}{c}$	$\frac{g'}{c}$	$\frac{f}{c}$	$\frac{f}{c}$	$\frac{g'}{c}$	$\frac{f}{c}$	$\frac{f}{c}$	$\frac{g'}{c}$	$\frac{f}{c}$	$\frac{f}{c}$	$\frac{g'}{c}$	$\frac{f}{c}$	$\frac{f}{c}$	$\frac{g'}{c}$
g	cc	g	cc	f	f	f	f	f	f	f	f	f	f	f	f	f	f	f	f
c		c		c		c		c		c		c		c		c		c	
g		g		a		a		a		a		a		a		a		a	

Bys hyd y mare,
a'r un diwedd.

VI.

[illegible]

VII.

f	f					f	f					f	f
c	d			b	c			a	b			a	b
b	c	b	c	a	b	a	b	g	a	a	f	g	a
a	b			g	a			f	g	g	a	f	g
f	f			f	f	g	c	g	c	f	f	f	f
c				c		c		c		c		c	
a				g		g		a		a		a	

VIII.

		//		//		//		//
		c.		b.		a.		a.
a.	f	b.		a.		g.		g.
	Bys hyd y	a.	c.	c.	a.	f.	a.	f.
	marc, yr			g.	b.	b.	g.	f.
f.	un diw-	f.	g.	f.	g.	f.	g.	f.
	edd.			g.	cc	g.	cc	f.
e.		e.		e.		e.		e.
a.		a.		g.		a.		a.

IX.

a	$\bar{f}$	Bys i'r mare:	$\frac{a}{c}$	b	g	$\frac{a}{c}$	g	$\frac{\bar{f}}{c}$	g	$\frac{\bar{f}}{c}$	g	$\frac{f}{c}$	$\frac{\bar{e}}{c}$	$\frac{\bar{f}}{a}$	g	$\bar{a}$
f	$\bar{g}$	yr un diwedd.	f	$\bar{g}$	f	$\bar{g}$	$\bar{g}$	cc	g	cc	f	cc				
c			c		c		c		c		c					
a			a		a		g		g		a					

x.

$\frac{f}{a}$	$\frac{c}{e}$	$\frac{f}{a}$	$\frac{c}{e}$	g	d	$\frac{f}{a}$	$\frac{c}{e}$	By $\frac{f}{a}$ $\frac{c}{e}$ $\frac{a}{c}$ $\frac{g}{e}$	$\frac{f}{a}$	$\frac{c}{e}$	$\frac{a}{c}$	$\frac{g}{e}$	$\frac{f}{a}$	$\frac{c}{e}$	$\frac{a}{c}$	$\frac{g}{e}$
f_1	c_1	f_1	c_1			f_1	c_1	un diw-	f_1	c_1	f_1	c_1	c_1	c_1	c_1	c_1
a_1		a_1				a_1		edd.	a_1		a_1	g_1			g_1	

$\bar{a}$	$\bar{e}$	$\bar{f}$	$\bar{c}$	$\bar{a}$	$\bar{e}$	$\bar{f}$	$\bar{c}$	$\bar{a}$	Bys i'r marc: yr un diwedd.	XL	$\bar{a}$	$\bar{e}$	$\bar{f}$	$\bar{c}$	$\bar{a}$	$\bar{e}$	$\bar{f}$	$\bar{c}$
f_1	f_1	f_1	f_1	f_1	f_1	f_1	f_1	f_1		f_1	f_1	f_1	f_1	f_1	f_1	f_1	f_1	f_1
c_1	c_1	c_1	c_1	c_1	c_1	c_1	c_1	c_1		c_1	c_1	c_1	c_1	c_1	c_1	c_1	c_1	c_1
a	a	a	a	a	a	a	a	a		a	a	a	a	a	a	a	a	a
$\bar{a}$	$\bar{e}$	$\bar{f}$	$\bar{c}$	$\bar{a}$	$\bar{e}$	$\bar{f}$	$\bar{c}$	$\bar{a}$		$\bar{a}$	$\bar{e}$	$\bar{f}$	$\bar{c}$	$\bar{a}$	$\bar{e}$	$\bar{f}$	$\bar{c}$	$\bar{a}$

$\bar{e}$	$\bar{e}$	g'	$\bar{e}$	g'	$\bar{e}$	g'	$\bar{a}$	$\bar{c}$	$\bar{f}$	$\bar{e}$	$\bar{f}$	$\bar{e}$	$\bar{a}$	$\bar{a}$	$\bar{c}$	$\bar{f}$	$\bar{e}$	$\bar{f}$	$\bar{e}$	$\bar{a}$	$\bar{f}$	$\bar{a}$
$\bar{g}$		ee	$\bar{g}$		ee		f'		f'		f'		f'	f'		f'		f'		f'	f'	
e'			e'				e'		e'		e'		e'	e'		e'		e'		e'	e'	
g'			g'				a'				a'		a'	a'				a'		a'	a'	

[illegible][illegible]

Tervyn Gosteg yr Halen, yr hon a vyddid yn ei chamu o vladen marchogion Arthur pan roid y salter a'r halen ar y bwrdd.

DECHRE YR OSTEIG VAWR, NEU OSTEIG IVAN VAB Y GOV.

[illegible]

[illegible][illegible][illegible][illegible]

[illegible][illegible][illegible]

														vi.			
		/ + / +							/ +				/ +				
		$\bar{f}$	$\bar{f}$	$\bar{f}$	$\bar{f}$				$\bar{f}$	$\bar{f}$			$\bar{f}$	$\bar{f}$			
$\bar{c}$	a	$\bar{e}$	$\bar{e}$	$\bar{e}$	$\bar{e}$	e	d	c	$\bar{f}$	e	$\bar{e}$	g	$\bar{d}$	$\bar{f}$	$\bar{c}$		
													Bys		a	g	
													yr un		$\bar{a}$	$\bar{a}$	
													diwedd.		e	e	
															a	a	
															$\bar{f}$	$\bar{f}$	

$\bar{f}$	$\bar{e}$	$\bar{d}$	c	$\bar{g}$	$\bar{f}$	$\bar{e}$	$\bar{d}$	$\bar{c}$	c	$\bar{f}$	$\bar{e}$	$\bar{d}$	c	$\bar{f}$	$\bar{e}$	$\bar{d}$	c	$\bar{f}$	$\bar{e}$	$\bar{d}$	c	$\bar{f}$	$\bar{e}$	$\bar{d}$	c
$\bar{a}$	a			g	g			g	g	f	f			f	f			f	f			f	f		
c	c							c	c	c	c			c	c			c	c			c	c		
a	a			g	g			g	g	a	a			a	a			a	a			a	a		
ff	ff									ff	ff			ff	ff			ff	ff			ff	ff		

				VII.											
$\bar{d}$	$\bar{f}$	$\bar{e}$		$\bar{c}$	$\frac{1}{c}$	$\bar{e}$	$\frac{1}{e}$	$\bar{c}$	$\frac{1}{c}$	$\bar{e}$	$\frac{1}{e}$	$\bar{d}$	$\frac{1}{d}$	$\bar{d}$	$\frac{1}{d}$
$\bar{f}$	f		Bys yr un diwedd.	a		a		a	a	a		g		g	
e	e			e		e		e	e	e		e^1		e^1	
a	a			a		a		a	a	a		g^1		g^1	
$\bar{ff}$	$\bar{ff}$			$\bar{ff}$		$\bar{ff}$		$\bar{ff}$	$\bar{ff}$	$\bar{ff}$					

$\bar{g}$	$\bar{f}$	$\bar{e}$	$\bar{d}$	$\bar{c}$	$\frac{1}{c}$	$\bar{e}$	$\frac{1}{e}$	$\bar{c}$	$\frac{1}{c}$	$\bar{e}$	$\frac{1}{e}$	$\bar{d}$	$\frac{1}{d}$	$\bar{e}$	$\frac{1}{e}$	Bys yr un diwedd.
g	f			f		f		f	f^1	f		f^1	f	f^1	f	
e	e^1			e		e		e	e	e		e^1	e	e^1	e	
g	a^1			a		a		a	e	a		a^1	a	a^1	a	
	$\bar{ff}$			$\bar{ff}$		$\bar{ff}$		$\bar{ff}$	$\bar{ff}$	$\bar{ff}$		$\bar{ff}$	$\bar{ff}$	$\bar{ff}$	$\bar{ff}$	

VIII.												ψ	ψ	ψ
e	a	b	d	e	d	e	a	b	g	e	a	g	g	a
a	a			e	e			g	a	g	g	a	g	a
e	e			e	e			e^1	e^1	e^1	e	e^1	e	e
a	a^1			a	a			g	a	g^1	g^1	a	$\bar{ff}^1$	$\bar{ff}^1$
$\bar{ff}$	$\bar{ff}$	$\bar{ff}$	$\bar{ff}$	$\bar{ff}$	$\bar{ff}$			$\bar{ff}$				$\bar{ff}$	$\bar{ff}$	$\bar{ff}$

												IX.			
$\bar{c}$	$\bar{e}$	$\bar{d}$		$\bar{a}$	$\bar{a}$			$\bar{g}$	$\bar{g}$	$\bar{f}$	$\bar{d}$	$\bar{c}$	$\bar{e}$	$\bar{d}$	$\bar{b}$
a	b	b	e	a	g	g	g	$\bar{f}$	g	$\bar{f}$	$\bar{d}$	a	b	b	e
$\bar{a}$	$\bar{a}$			f	f			f		f		$\bar{a}$	a	a	a
e^1	e			e^1	e			e		e		e^1	e^1	e	e
a	b			a^1	a			a		a		e^1	a^1	a	a
$\bar{ff}$	$\bar{ff}$			$\bar{ff}$	$\bar{ff}$			$\bar{ff}$		$\bar{ff}$		$\bar{ff}$	$\bar{ff}$	$\bar{ff}$	$\bar{ff}$

$\bar{c}$	$\bar{e}$	$\bar{d}$		$\bar{a}$	$\bar{a}$			$\bar{g}$	$\bar{g}$	$\bar{f}$	$\bar{d}$	$\bar{c}$	$\bar{e}$	$\bar{d}$	$\bar{b}$
a	b	b	e	a	g	g	g	$\bar{f}$	g	$\bar{f}$	$\bar{d}$	a	b	b	e
$\bar{a}$	$\bar{a}$			f	f			f		f		$\bar{a}$	a	a	a
e^1	e			e^1	e			e		e		e^1	e^1	e	e
a	b			a^1	a			a		a		e^1	a^1	a	a
$\bar{ff}$	$\bar{ff}$			$\bar{ff}$	$\bar{ff}$			$\bar{ff}$		$\bar{ff}$		$\bar{ff}$	$\bar{ff}$	$\bar{ff}$	$\bar{ff}$

X.

$\bar{d}$	$\bar{f}$	$\bar{e}$	Bys.	$\bar{e}$	$\bar{e}$	$\bar{f}$	$\bar{d}$	$\bar{e}$	$\bar{e}$	$\bar{f}$	$\bar{d}$	$\bar{e}$	$\bar{e}$	$\bar{f}$	$\bar{d}$	$\bar{e}$	$\bar{e}$	$\bar{f}$	$\bar{d}$
f	f			a	a		a	a		g	a	g	g		f	f		f	
e	e			e	e		e	e		e	e	e	e		e	e		e	
a	a			a	a		a	a		g	a	g	g		a	a		a	
f	f			f	f		f	f		f	f	f	f		f	f		f	

$\bar{e}$	$\bar{e}$	$\bar{f}$	$\bar{d}$	Bys yr un diwedd.	$\bar{e}$	$\bar{f}$	$\bar{d}$	$\bar{e}$	$\bar{f}$	$\bar{d}$	$\bar{e}$	XI.							
f	f				f	f		f	f			$\bar{e}$	$\bar{e}$	$\bar{f}$	$\bar{d}$	$\bar{e}$	$\bar{e}$	$\bar{f}$	$\bar{d}$
e	e				e	e		e	e			$\bar{e}$	$\bar{e}$	$\bar{f}$	$\bar{d}$	$\bar{e}$	$\bar{e}$	$\bar{f}$	$\bar{d}$
a	a				a	a		a	a			$\bar{e}$	$\bar{e}$	$\bar{f}$	$\bar{d}$	$\bar{e}$	$\bar{e}$	$\bar{f}$	$\bar{d}$
f	f				f	f		f	f			$\bar{e}$	$\bar{e}$	$\bar{f}$	$\bar{d}$	$\bar{e}$	$\bar{e}$	$\bar{f}$	$\bar{d}$

$\bar{e}$	$\bar{e}$	$\bar{f}$	$\bar{d}$	$\bar{e}$	$\bar{f}$	$\bar{d}$	$\bar{e}$	$\bar{f}$	Ffordd yr un vesur a'r llall.	$\bar{e}$	$\bar{e}$	$\bar{f}$	$\bar{d}$	$\bar{e}$	$\bar{f}$	$\bar{d}$	$\bar{e}$	$\bar{f}$	$\bar{d}$
f	f	f	f	f	f					a	a	a	a	a	a	a	a	a	a
e	e	e	e	e	e					e	e	e	e	e	e	e	e	e	e
a	a	a	a	a	a					g	g	g	g	g	g	g	g	g	g
f	f	f	f	f	f					f	f	f	f	f	f	f	f	f	f

$\bar{f}$	$\bar{f}$	$\bar{f}$	$\bar{g}$	Bys yr un diwedd.	$\bar{e}$	$\bar{f}$	$\bar{d}$	$\bar{e}$	$\bar{f}$	$\bar{d}$	$\bar{e}$	$\bar{f}$	$\bar{d}$	$\bar{e}$	$\bar{f}$	$\bar{d}$	$\bar{e}$	$\bar{f}$	$\bar{d}$
f	f				f	f		f	f		f	f		f	f		f	f	
e	e				e	e		e	e		e	e		e	e		e	e	
a	a				a	a		a	a		a	a		a	a		a	a	
f	f				f	f		f	f		f	f		f	f		f	f	

$\overline{f}$	$\overline{f}$	$\overline{e}$	$\overline{d}$	$\overline{f}$	$\overline{f}$	$\overline{d}$	$\overline{f}$	$\overline{f}$	$\overline{d}$	$\overline{e}$	$\overline{f}$	$\overline{e}$	$\overline{f}$	$\overline{d}$	$\overline{e}$
$\overline{e}$	$\overline{d}$	$\overline{e}$	$\overline{d}$	$\overline{e}$	$\overline{d}$	$\overline{d}$	$\overline{e}$	$\overline{d}$	$\overline{d}$	$\overline{e}$	$\overline{f}$	$\overline{d}$	$\overline{e}$	$\overline{f}$	$\overline{d}$
g	g	f	f	f	f	f	f	f	f	f	f	f	f	f	f
e	e	e	e	e	e	e	e	e	e	e	e	e	e	e	e
g	g	a	a	a	a	a	a	a	a	a	a	a	a	a	a
		f	f	f	f	f	f	f	f	f	f	f	f	f	f

Bys yr un vath a'r gyntav,
ond bod yr un vath
a'r gainc gyntav.—Ond
bod priced gwrthwyneb
yn lle plethiad y bys
bach.

Tervyn yr Osteg Vawr, neu Osteg Ivan vab y Gov.

DECHRE GOSTEG LWYTEG.

$\overline{f}$	$\overline{e}$	$\overline{d}$	$\overline{f}$	$\overline{e}$	$\overline{d}$	$\overline{f}$	$\overline{e}$	$\overline{d}$	$\overline{f}$	$\overline{e}$	$\overline{d}$	$\overline{f}$	$\overline{e}$	$\overline{d}$	$\overline{f}$	$\overline{e}$	$\overline{d}$
$\overline{e}$	$\overline{d}$	$\overline{e}$	$\overline{d}$	$\overline{e}$	$\overline{d}$	$\overline{e}$	$\overline{d}$	$\overline{e}$	$\overline{d}$	$\overline{e}$	$\overline{d}$	$\overline{e}$	$\overline{d}$	$\overline{e}$	$\overline{d}$	$\overline{e}$	$\overline{d}$
a	a	g	g	f	f	f	f	f	f	f	f	f	f	f	f	f	f
e	e	e	e	e	e	e	e	e	e	e	e	e	e	e	e	e	e
a	a	g	g	a	a	a	a	a	a	a	a	a	a	a	a	a	a
f	f			f	f	f	f	f	f	f	f	f	f	f	f	f	f

Bys). Dyma y gainc
gyntav : Dyma y diw-
edd sy ar ol pob cainc.

CANIAD Y GWYN BIBYDD.

I.	$\overline{e}$	$\overline{d}$	$\overline{e}$	$\overline{d}$	$\overline{e}$	$\overline{d}$	$\overline{e}$	$\overline{d}$	$\overline{e}$	$\overline{d}$	$\overline{e}$	$\overline{d}$	$\overline{e}$	$\overline{d}$	$\overline{e}$	$\overline{d}$	$\overline{e}$	$\overline{d}$
LECHRE.	$\overline{b}$	e	$\overline{b}$	e	$\overline{c}$	e	$\overline{c}$	e	$\overline{c}$	e	$\overline{c}$	e	$\overline{c}$	e	$\overline{c}$	e	$\overline{c}$	e
	g		g		g		g		g		g		g		g		g	
	d		d		e		e		e		e		e		e		e	

$\overline{f}$	$\overline{e}$	$\overline{d}$	$\overline{f}$	$\overline{e}$	$\overline{d}$	$\overline{f}$	$\overline{e}$	$\overline{d}$	$\overline{f}$	$\overline{e}$	$\overline{d}$	$\overline{f}$	$\overline{e}$	$\overline{d}$	$\overline{f}$	$\overline{e}$	$\overline{d}$	$\overline{f}$	$\overline{e}$	$\overline{d}$
e	e	e	e	e	e	e	e	e	e	e	e	e	e	e	e	e	e	e	e	e
	g		g		g		g		g		g		g		g		g		g	
	e		e		e		e		e		e		e		e		e		e	

IV.	$\begin{array}{c} \diagdown \quad \diagup \\ \begin{array}{cccc} e & f & e & f \\ d & g & g & d \end{array} \end{array}$								V.	$\begin{array}{c} \diagdown \quad \diagup \\ \begin{array}{cccc} e & & & \\ d & a & g & a \end{array} \end{array}$							
	$\begin{array}{c} \diagdown \quad \diagup \\ \begin{array}{cccc} e & e & e & e \\ b & c & c & c \end{array} \end{array}$									$\begin{array}{c} \diagdown \quad \diagup \\ \begin{array}{cccc} e & & & \\ d & a & g & a \end{array} \end{array}$							
	$\begin{array}{c} \diagdown \quad \diagup \\ \begin{array}{cccc} e & & & \\ d & & & \end{array} \end{array}$									$\begin{array}{c} \diagdown \quad \diagup \\ \begin{array}{cccc} e & & & \\ d & & & \end{array} \end{array}$							
	$\begin{array}{c} \diagdown \quad \diagup \\ \begin{array}{cccc} e & & & \\ d & & & \end{array} \end{array}$									$\begin{array}{c} \diagdown \quad \diagup \\ \begin{array}{cccc} e & & & \\ d & & & \end{array} \end{array}$							
	$\begin{array}{c} \diagdown \quad \diagup \\ \begin{array}{cccc} e & & & \\ d & & & \end{array} \end{array}$									$\begin{array}{c} \diagdown \quad \diagup \\ \begin{array}{cccc} e & & & \\ d & & & \end{array} \end{array}$							

/ + \				/ + \				/ + \				\				/ \				\			
d.	d.	b.	c.	d.	d.	b.	c.	c.	c.	b.	a.	a.	f.	g.	d.	d.	e.	f.	g.	d.	e.	f.	d.
c.	c.	c.	a.	c.	c.	c.	a.	c.	b.	b.	a.	c.	f.	g.	d.	d.	e.	f.	g.	d.	e.	f.	d.
b.	c.	b.	c.	b.	c.	b.	c.	c.	c.	c.	a.	c.	c.	c.	c.	b.	c.	f.	g.	d.	e.	f.	d.
g.				g.				g.				g.				g.							
d.				d.				d.				d.				d.							

d.	e.	f.	g.	d.	e.	f.	g.	e.	f.	g.	e.	d.	e.	f.	g.	d.	e.	f.	g.	d.	e.	f.	d.
b.	c.	b.	c.	b.	c.	b.	c.	c.	c.	c.	a.	c.	c.	c.	c.	b.	c.	f.	g.	d.	e.	f.	d.
g.				g.				g.				g.				g.							
d.				d.				d.				d.				d.							

	∖		∖		∖		∖		∖	+	∖	+	∖	+		∖
e		e		f		e		d		d		d		d		e
g	d	e	f	g	e	e	d	a	x1.	d	e	e	e	e	e	b
e		e		e		e		e		b		b		e		e
		g				g				g		g				g
		e		e		e				d		d		e		e

+	/	+	/	+	/	+	/	+	/	+	/	+	\	/	\									
e	c	e	c	e	d	d	d	d	d	d	c	c	a	g	f									
b	b	b	b	b	d	c	c	c	c	c	c	b	b	g	a	f	g	d						
																</								

XII.												XIII.											
$\begin{array}{c} \diagup + \diagdown \text{hwn.} \\ \bar{g}' \quad \bar{g}' \quad e \quad \bar{f} \\ \bar{f} \quad \bar{f} \quad \bar{d} \quad e \end{array}$						$\begin{array}{c} \diagup + \diagdown \\ \bar{g}' \quad \bar{g}' \quad \bar{f} \\ \bar{f} \quad \bar{f} \quad e \end{array}$						$\begin{array}{c} \diagdown \quad \diagdown \quad \diagdown \\ \bar{f} \quad \bar{f} \quad \bar{f} \\ \bar{d} \quad \bar{d} \quad \bar{d} \end{array}$											
$\begin{array}{c} g' \\ \bar{b} \\ g \\ d \end{array}$						$\begin{array}{c} g' \\ e \\ g \\ d \end{array}$						$\begin{array}{c} g' \\ b \\ g \\ d \end{array}$											
$\begin{array}{c} e \\ c \\ e \\ c \end{array}$						$\begin{array}{c} e \\ c \\ e \\ c \end{array}$						$\begin{array}{c} e \\ c \\ e \\ c \end{array}$											

$\begin{smallmatrix} \diagup \\ f \\ e \end{smallmatrix}$	$\begin{smallmatrix} \diagup \\ \bar{f} \\ e \end{smallmatrix}$	$\begin{smallmatrix} \diagup \\ g \\ e \end{smallmatrix}$	$\begin{smallmatrix} \diagup \\ \bar{d} \\ e \end{smallmatrix}$	$\begin{smallmatrix} \diagup \\ \bar{f} \\ e \end{smallmatrix}$	$\begin{smallmatrix} \diagup \\ a \\ e \end{smallmatrix}$	$\begin{smallmatrix} \diagup \\ \bar{d} \\ e \end{smallmatrix}$	$\begin{smallmatrix} \diagup \\ \bar{f} \\ e \end{smallmatrix}$	$\begin{smallmatrix} \diagup \\ g \\ e \end{smallmatrix}$	$\begin{smallmatrix} \diagup \\ \bar{f} \\ e \end{smallmatrix}$	$\begin{smallmatrix} \diagup \\ e \\ e \end{smallmatrix}$	$\begin{smallmatrix} \diagup \\ d \\ e \end{smallmatrix}$	$\begin{smallmatrix} \diagup \\ e \\ e \end{smallmatrix}$	$\begin{smallmatrix} \diagup \\ \bar{e} \\ e \end{smallmatrix}$	$\begin{smallmatrix} \diagup \\ \bar{e} \\ e \end{smallmatrix}$	$\begin{smallmatrix} \diagup \\ a \\ e \end{smallmatrix}$	
$\bar{f}$	$\bar{f}$	g	$\bar{d}$	$\bar{f}$	a	$\bar{d}$	$\bar{f}$	g	$\bar{f}$	e	d	e	$\bar{e}$	$\bar{e}$	a	Terwyn Caniad
$\bar{e}$	e		b	e	b	e	e	e	e							Y Gwyn Bibydd.
$\bar{g}$			$\bar{g}$			$\bar{g}$			$\bar{g}$		$\bar{g}$					
e			d			d			e		e					

Terwyn Caniad
Y Gwyn Bibydd.

CANIAD YSTAVELL.

[illegible]

$\begin{array}{c} \text{ } \\ \text{g} \end{array} \begin{array}{c} \diagup \\ \bar{c} \\ \bar{g} \end{array} \begin{array}{c} \diagdown \\ \bar{b} \\ \bar{g} \end{array} \begin{array}{c} \diagdown \\ \bar{b} \\ \bar{a} \end{array} \begin{array}{c} \text{ } \\ \text{a} \end{array} \begin{array}{c} \diagdown \\ \bar{b} \\ \bar{a} \end{array}$	$\begin{array}{c} \text{ } \\ \text{g} \end{array} \begin{array}{c} \diagdown \\ \bar{a} \\ \bar{g} \end{array} \bar{a} \bar{b} \bar{g} \bar{a} \bar{b} \bar{a} \bar{g} \bar{a}$	$\begin{array}{c} \diagdown \\ \bar{a} \\ \bar{g} \end{array} \begin{array}{c} \diagdown \\ \bar{a} \\ \bar{g} \end{array} \begin{array}{c} \diagdown \\ \bar{a} \\ \bar{g} \end{array} \begin{array}{c} \diagdown \\ \bar{a} \\ \bar{g} \end{array}$
$\begin{array}{c} f^1 \quad e^1 \quad f^1 \quad f^1 \\ a^1 \quad g^1 \quad a^1 \quad a^1 \end{array}$	$\begin{array}{c} g^1 \quad a^1 \quad b^1 \quad g^1 \quad a^1 \quad b^1 \quad a^1 \quad g^1 \quad a^1 \end{array}$	$\begin{array}{c} d^1 \quad e^1 \quad d^1 \quad a^1 \quad d^1 \quad d^1 \quad a^1 \quad d^1 \quad d^1 \quad a^1 \\ g^1 \quad g^1 \quad g^1 \quad g^1 \quad g^1 \quad g^1 \end{array}$

[illegible]

	$\diagdown$	$\frac{a}{g}$	$\frac{a}{g}$	$\frac{a}{g}$	$\frac{b}{b}$	$\diagdown$	$\frac{a}{a}$	$\frac{b}{a}$	$\frac{c}{a}$	$\frac{c}{c}$	$\frac{g}{g}$		$\frac{a}{g}$	$\frac{b}{b}$	$\frac{c}{a}$	$\frac{c}{c}$	$\diagdown$	$\frac{a}{g}$	$\frac{a}{g}$	$\diagdown$	$\frac{a}{g}$		
111.		e	e	e	f		f		e		f		d		e	d		d		d			
		g	g	g	a		a		g		g		a		g		g		g		g		

Bys dechre;
fordd.

[illegible]

[illegible][illegible][illegible][illegible][illegible]

$\frac{d}{a}$	$\frac{d}{a}$	$\frac{d}{e}$	$\frac{d}{c}$	$\frac{d}{c}$	$\frac{d}{c}$	$\frac{d}{e}$	$\frac{d}{e}$	$\frac{c}{d}$	$\frac{b}{c}$	$\frac{a}{b}$	$\frac{g}{a}$	$\frac{g}{a}$	$\frac{g}{f'}$	$\frac{g}{g}$	$\frac{g}{g}$	$\frac{g}{g}$	Bys declare; fordd o hyl.
$\frac{a}{a}$			a		c		a	$\frac{g}{g}$	f'	e	a	g	a	g		g	
a			a		g		a	g	a	g							

$\frac{f}{a}$				$\frac{f}{a}$				$\frac{f}{a}$		$\frac{f}{a}$			
e_1	$\bar{c}$	$\bar{a}$	d_1	e_1	d_1	e_1	$\bar{c}$	e_1	$\bar{d}$	a	d_1		
a_1	f_1	a	f_1	a_1	f_1	g_1	$\bar{g}$	$\bar{g}_1$	$\bar{g}$	a_1	f_1	g_1	$\bar{g}$

$\frac{\diagup}{\bar{a}}$					$\frac{\diagdown}{\bar{a}}$					$\frac{\diagup}{\bar{a}}$	$\frac{\equiv}{\bar{a}}$	$\frac{\diagdown}{\bar{a}}$	$\frac{\diagup}{\bar{a}}$
e_1	$\bar{c}$	$\bar{a}$	d		$\frac{\equiv}{g}$	$\frac{\bar{a}}{g}$	$\bar{b}$	$\bar{g}$	$\bar{a}$	$\bar{b}$	$\bar{a}$	$\bar{g}$	$\bar{a}$
a_1	f_1	a_1	f_1		g_1	a_1	b_1	g_1	a_1	b_1	a_1	g_1	a_1
e_1					g_1						g_1	g_1	g_1

[illegible]

Bys.

$\bar{d}$	$\bar{g}$	$\bar{c}$	$\bar{d}$	$\bar{c}$	f_1	$\bar{g}$	$\frac{1}{g}$	$\bar{c}$	$\bar{d}$	$\bar{c}$	$\bar{d}$	$\bar{g}$	f_1	$\frac{1}{f_1}$	$\bar{d}$	$\bar{c}$	$\bar{d}$	$\bar{d}$	f_1
g_1		f_1		g_1		g	g_1	g		g_1		f_1	g_1		f_1		g_1		g_1
		d_1				d_1		d_1				d_1			d_1		d_1		d_1
		a_1				b_1		a_1				a_1			a_1		a_1		a_1

$$\begin{array}{c|ccc|ccc|ccc|cc} \bar{d} & \bar{e} & \bar{d} & g & \bar{e} & \bar{d} & \bar{e} & f & \bar{g} & \bar{g} & \bar{e} & \bar{d} & \bar{e} & \bar{d} & \bar{g} & f & f & \bar{a} \\ \hline \bar{g} & & & g & f & & & g & \bar{g} & g & & \bar{g} & & g & & f & g & \\ d & & & & d & & & & d & & & d & & & & d & & \\ b & & & & a & & & & b & & & b & & & & a & & \end{array}$$
[illegible]

Tervyn Caniad Ystavell; ac ei ganu ar y Bragawd Gywair.

Bys.										Ac yna yr un diwedd.	IV.						
$\frac{\text{a}}{\text{g}}$	$\frac{\text{c}}{\text{g}}$	$\frac{\text{a}}{\text{g}}$	$\frac{\text{a}}{\text{a}}$	$\frac{\text{b}}{\text{b}}$	$\frac{\text{a}}{\text{a}}$	$\frac{\text{g}}{\text{g}}$	$\frac{\text{g}}{\text{g}}$	$\frac{\text{a}}{\text{a}}$	$\frac{\text{g}}{\text{g}}$			$\frac{\text{g}}{\text{f}}$	$\frac{\text{f}}{\text{f}}$	$\frac{\text{g}}{\text{f}}$	$\frac{\text{f}}{\text{g}}$	$\frac{\text{a}}{\text{g}}$	$\frac{\text{f}}{\text{g}}$
c	c					c			c			c		c		c	
a	a					g			a			a		g		a	
ff	ff					cc			ff			ff		cc		ff	

Fordd yr un vath.										V.										
$\frac{\text{a}}{\text{g}}$	$\frac{\text{b}}{\text{c}}$	$\frac{\text{a}}{\text{a}}$	$\frac{\text{b}}{\text{b}}$	$\frac{\text{c}}{\text{c}}$	$\frac{\text{b}}{\text{b}}$	$\frac{\text{a}}{\text{a}}$	$\frac{\text{a}}{\text{a}}$	$\frac{\text{b}}{\text{b}}$			$\frac{\text{g}}{\text{f}}$	$\frac{\text{f}}{\text{f}}$	$\frac{\text{g}}{\text{f}}$	$\frac{\text{f}}{\text{g}}$	$\frac{\text{a}}{\text{g}}$	$\frac{\text{e}}{\text{d}}$	$\frac{\text{e}}{\text{f}}$	$\frac{\text{e}}{\text{e}}$	$\frac{\text{d}}{\text{d}}$	$\frac{\text{d}}{\text{d}}$
c	c					c					c		c		c		c		c	
n	g					a					a		g		a		g		a	
ff	cc					ff					ff		cc		ff		cc		ff	

														Bys dechre.							
$\frac{\text{e}}{\text{e}}$	$\frac{\text{d}}{\text{d}}$	$\frac{\text{c}}{\text{c}}$	$\frac{\text{g}}{\text{f}}$	$\frac{\text{f}}{\text{f}}$	$\frac{\text{g}}{\text{f}}$	$\frac{\text{f}}{\text{g}}$	$\frac{\text{a}}{\text{g}}$	$\frac{\text{b}}{\text{b}}$	$\frac{\text{a}}{\text{a}}$	$\frac{\text{g}}{\text{g}}$	$\frac{\text{g}}{\text{g}}$	$\frac{\text{a}}{\text{a}}$	$\frac{\text{g}}{\text{g}}$	$\frac{\text{f}}{\text{f}}$	$\frac{\text{f}}{\text{e}}$	$\frac{\text{f}}{\text{e}}$	$\frac{\text{f}}{\text{a}}$	$\frac{\text{d}}{\text{a}}$	$\frac{\text{c}}{\text{a}}$		
c	c		c		c		c		c		c		c		c		c		c		
g	a		g		a		a		g		a		g		g		a		a		
cc	ff		cc		ff		cc		cc		ff		cc		ff		cc		ff		

$\frac{\text{a}}{\text{a}}$ $\frac{\text{b}}{\text{b}}$ $\frac{\text{c}}{\text{c}}$ $\frac{\text{b}}{\text{b}}$ $\frac{\text{a}}{\text{a}}$ $\frac{\text{a}}{\text{a}}$ $\frac{\text{b}}{\text{b}}$							Fordd yr un diwedd.	VI.	$\frac{\text{g}}{\text{f}}$ $\frac{\text{f}}{\text{f}}$ $\frac{\text{g}}{\text{f}}$ $\frac{\text{f}}{\text{g}}$ $\frac{\text{a}}{\text{g}}$ $\frac{\text{b}}{\text{g}}$ $\frac{\text{a}}{\text{g}}$ $\frac{\text{c}}{\text{g}}$ $\frac{\text{b}}{\text{a}}$ $\frac{\text{b}}{\text{c}}$ $\frac{\text{b}}{\text{b}}$												
c				c					c		c		c		c		c		c		
g				a					a		g		a		a		g				
cc				ff					ff		cc		ff		ff		cc				

Fordd yr un vath.										VII.										
$\frac{\text{a}}{\text{a}}$	$\frac{\text{a}}{\text{a}}$	$\frac{\text{b}}{\text{b}}$									$\frac{\text{g}}{\text{f}}$	$\frac{\text{f}}{\text{f}}$	$\frac{\text{g}}{\text{f}}$	$\frac{\text{f}}{\text{g}}$	$\frac{\text{d}}{\text{g}}$	$\frac{\text{c}}{\text{g}}$	$\frac{\text{a}}{\text{g}}$	$\frac{\text{c}}{\text{g}}$		
c											c		c		c		e			
n											a		g		a		g			
ff											ff		cc		ff		cc			

Fordd yr un vath.										VIII.										
$\frac{\text{a}}{\text{g}}$	$\frac{\text{f}}{\text{g}}$	$\frac{\text{e}}{\text{d}}$	$\frac{\text{e}}{\text{f}}$	$\frac{\text{e}}{\text{d}}$	$\frac{\text{d}}{\text{d}}$	$\frac{\text{d}}{\text{d}}$	$\frac{\text{e}}{\text{e}}$	$\frac{\text{d}}{\text{d}}$	$\frac{\text{c}}{\text{c}}$		$\frac{\text{g}}{\text{f}}$	$\frac{\text{f}}{\text{f}}$	$\frac{\text{g}}{\text{f}}$	$\frac{\text{f}}{\text{g}}$	$\frac{\text{a}}{\text{g}}$	$\frac{\text{b}}{\text{g}}$	$\frac{\text{a}}{\text{g}}$	$\frac{\text{g}}{\text{g}}$	$\frac{\text{g}}{\text{g}}$	$\frac{\text{a}}{\text{a}}$
c	c							c	c		c		c		c		c		c	
a	g							g	a		a		g		a		g		a	
ff	cc							cc	ff		cc		ff		ff		ff		cc	

Bys.		Ffordd yr un diwedd.	IX.											Ffordd.	
$\bar{g}$	f'			$\bar{f}$	$\bar{g}$	$\bar{g}$	$\bar{a}$	$\bar{b}$	$\bar{a}$	$\bar{g}$	f'	$\bar{g}$	$\bar{g}$		$\bar{a}$
c				c				c			c		c	e	
g				a				g			a		a	g	
ff				ff				ff			ff		ff	cc	

										Bys.								Fordd yr un vath a'r llall.	
x.	f'	$\bar{f}$	$\bar{c}$	$\bar{a}$	$\bar{b}$	$\bar{a}$	$\bar{g}$	f'	$\bar{g}$	$\bar{g}$	$\bar{d}$	$\bar{e}$	$\bar{f}$	$\bar{e}$	$\bar{d}$	$\bar{d}$	$\bar{e}$	$\bar{d}$	$\bar{c}$
	c			c				c		c	c			c					c
	a			a				a		a	g			a					
	ff			ff				ff		ff	cc			ff					cc

XI.												Bys.		Ffordd yr un vath a'r lleill.	XII.			Ffordd.
f'	$\bar{g}$	$\bar{a}$	$\bar{b}$	$\bar{c}$	$\bar{b}$	$\bar{a}$	$\bar{b}$	$\bar{c}$	$\bar{b}$	$\bar{a}$	$\bar{b}$	$\bar{a}$	$\bar{g}$			$\bar{c}$	$\bar{a}$	
c					c				c			c				c	c	
a					g				a			g				a	a	
ff					cc				ff			cc				ff	ff	

																		Ffordd.
$\bar{d}$	$\bar{a}$	$\bar{g}$	f'	$\bar{c}$	$\bar{a}$	$\bar{b}$	$\bar{c}$	$\bar{b}$	$\bar{a}$	$\bar{g}$	$\bar{g}$	f'	$\bar{c}$	$\bar{a}$	$\bar{b}$	$\bar{a}$	$\bar{b}$	
c				c					c		c		c			c		
a				g					a		a		a			a		
ff				cc					ff		cc		ff			ff		

Tervyn Caniad Cadwgan.

CANIAD BACH AR Y GOGYWAIR.

																		Ffordd.
$\bar{e}$	$\bar{d}$	$\bar{c}$	$\bar{e}$	$\bar{d}$	$\bar{c}$	$\bar{e}$	$\bar{d}$	$\bar{c}$	$\bar{e}$	$\bar{d}$	$\bar{c}$	$\bar{e}$	$\bar{d}$	$\bar{c}$	$\bar{e}$	$\bar{d}$	$\bar{c}$	
a			g			d		a		g		f		g		f		
g			c			g		g		f		d		g		f		
c								b				c		c		b		

$\frac{e}{d}$	$\frac{e}{e}$	$\frac{e}{d}$	$\frac{f}{d}$	$\frac{f}{d}$	$\frac{e}{d}$	$\frac{e}{d}$	$\frac{d}{e}$	Bys dechre etto.	$\frac{d}{e}$	$\frac{e}{d}$	$\frac{d}{e}$	$\frac{e}{e}$	$\frac{d}{e}$	$\frac{e}{d}$	$\frac{e}{d}$	$\frac{e}{e}$	$\frac{e}{d}$	$\frac{f}{d}$
$\bar{a}$	$\bar{a}$	$\bar{a}$	$\bar{a}$	$\bar{a}$	$\bar{a}$	$\bar{g}$	$\bar{g}$		$\bar{g}$	$\bar{f}$	$\bar{f}$	$\bar{f}$	$\bar{a}$	$\bar{a}$	$\bar{a}$	$\bar{a}$	$\bar{d}$	
$\bar{g}$	$\bar{g}$	$\bar{g}$	$\bar{g}$	$\bar{g}$	$\bar{g}$	$\bar{g}$	$\bar{g}$		$\bar{f}$	$\bar{g}$	$\bar{b}$	$\bar{d}$	$\bar{g}$	$\bar{g}$	$\bar{g}$	$\bar{g}$	$\bar{d}$	
e	e	e	e	e	e	e	e		b	c	c	c	c	c	c	c	c	

Bys.																		
$\frac{e}{d}$	$\frac{f}{d}$	$\frac{e}{d}$	$\frac{f}{d}$	$\frac{e}{d}$	$\frac{e}{d}$	$\frac{e}{d}$	$\frac{e}{d}$	$\frac{e}{d}$	$\frac{e}{d}$	$\frac{e}{d}$	$\frac{e}{d}$	$\frac{e}{d}$	$\frac{e}{d}$	$\frac{e}{d}$	$\frac{e}{d}$	$\frac{e}{d}$	$\frac{e}{d}$	$\frac{e}{d}$
$\bar{a}$	$\bar{g}$	$\bar{a}$	$\bar{d}$	$\bar{e}$	$\bar{e}$	$\bar{e}$	$\bar{b}$	$\bar{e}$	$\bar{b}$	$\bar{e}$	$\bar{b}$	$\bar{e}$	$\bar{b}$	$\bar{e}$	$\bar{b}$	$\bar{e}$	$\bar{b}$	$\bar{e}$
$\bar{g}$	$\bar{g}$	$\bar{g}$	$\bar{g}$	$\bar{g}$	$\bar{g}$	$\bar{g}$	$\bar{g}$	$\bar{g}$	$\bar{g}$	$\bar{g}$	$\bar{g}$	$\bar{g}$	$\bar{g}$	$\bar{g}$	$\bar{g}$	$\bar{g}$	$\bar{g}$	$\bar{g}$
c	c	c	c	c	c	c	c	c	c	c	c	c	c	c	c	c	c	c

II.	$\frac{e}{d}$	$\frac{e}{d}$	$\frac{e}{d}$	$\frac{e}{d}$	$\frac{e}{d}$	$\frac{e}{d}$	$\frac{e}{d}$	$\frac{e}{d}$	Fordd yr un vath a'r llall.	III.	$\frac{e}{d}$	$\frac{e}{d}$	$\frac{e}{d}$	$\frac{e}{d}$	$\frac{e}{d}$	$\frac{e}{d}$	$\frac{e}{d}$	Fordd yr un vath a'r lleill.
	$\frac{e}{d}$	$\frac{e}{d}$	$\frac{e}{d}$	$\frac{e}{d}$	$\frac{e}{d}$	$\frac{e}{d}$	$\frac{e}{d}$	$\frac{e}{d}$			$\frac{e}{d}$	$\frac{e}{d}$	$\frac{e}{d}$	$\frac{e}{d}$	$\frac{e}{d}$	$\frac{e}{d}$	$\frac{e}{d}$	
	$\frac{e}{d}$	$\frac{e}{d}$	$\frac{e}{d}$	$\frac{e}{d}$	$\frac{e}{d}$	$\frac{e}{d}$	$\frac{e}{d}$	$\frac{e}{d}$			$\frac{e}{d}$	$\frac{e}{d}$	$\frac{e}{d}$	$\frac{e}{d}$	$\frac{e}{d}$	$\frac{e}{d}$	$\frac{e}{d}$	
	$\frac{e}{d}$	$\frac{e}{d}$	$\frac{e}{d}$	$\frac{e}{d}$	$\frac{e}{d}$	$\frac{e}{d}$	$\frac{e}{d}$	$\frac{e}{d}$			$\frac{e}{d}$	$\frac{e}{d}$	$\frac{e}{d}$	$\frac{e}{d}$	$\frac{e}{d}$	$\frac{e}{d}$	$\frac{e}{d}$	

IV.	$\frac{e}{d}$	$\frac{e}{d}$	$\frac{f}{d}$	$\frac{f}{d}$	$\frac{e}{d}$	$\frac{d}{c}$	$\frac{d}{c}$	$\frac{e}{c}$	$\frac{d}{c}$	$\frac{e}{c}$	$\frac{d}{c}$	$\frac{e}{d}$	$\frac{f}{d}$	$\frac{e}{d}$	$\frac{d}{c}$	$\frac{e}{c}$	$\frac{d}{c}$
	$\bar{a}$	$\bar{a}$	$\bar{d}$	$\bar{a}$	$\bar{g}$	$\bar{g}$	$\bar{g}$	$\bar{g}$	$\bar{f}$	$\bar{a}$	$\bar{g}$	$\bar{g}$	$\bar{g}$	$\bar{f}$	$\bar{g}$	$\bar{f}$	
	$\bar{g}$	$\bar{g}$	$\bar{g}$	$\bar{g}$	$\bar{g}$	$\bar{f}$	$\bar{g}$	$\bar{f}$	$\bar{d}$	$\bar{g}$	$\bar{g}$	$\bar{f}$	$\bar{f}$	$\bar{d}$	$\bar{f}$	$\bar{d}$	
	c	c	c	c	b	b	b	c	c	c	b	b	c	c	c	c	

$\frac{e}{d}$	$\frac{e}{e}$	$\frac{e}{d}$	$\frac{f}{d}$	$\frac{f}{d}$	$\frac{e}{d}$	$\frac{e}{d}$	$\frac{d}{c}$	Bys dechre; fordd yr un diwedd.	v.	$\frac{e}{d}$	$\frac{e}{e}$	$\frac{e}{d}$	$\frac{f}{d}$	$\frac{g}{d}$	$\frac{f}{d}$	$\frac{e}{d}$	$\frac{d}{c}$	$\frac{e}{d}$	
$\bar{a}$	$\bar{a}$	$\bar{a}$	$\bar{d}$	$\bar{a}$	$\bar{g}$	$\bar{g}$	$\bar{g}$			a	$\bar{a}$	$\bar{a}$	$\bar{d}$	$\bar{a}$	$\bar{g}$	$\bar{g}$	$\bar{g}$	$\bar{g}$	$\bar{g}$
$\bar{g}$	$\bar{g}$	$\bar{g}$	$\bar{g}$	$\bar{g}$	$\bar{g}$	$\bar{g}$	$\bar{g}$			g	g	g	$\bar{g}$	$\bar{g}$	g	f	g	f	f
c	c	c	c	c	c	c	c			c	c	c	c	c	c	b	b	b	b

$\begin{array}{c} \diagup \\ e \\ \diagdown \end{array}$	$\begin{array}{c} \diagup \\ f \\ \diagdown \end{array}$	$\begin{array}{c} \parallel \\ \bar{d} \\ \diagdown \end{array}$	$\begin{array}{c} \diagup \\ e \\ \diagdown \end{array}$	$\begin{array}{c} \diagup \\ e \\ \diagdown \end{array}$	$\begin{array}{c} \diagup \\ \bar{d} \\ \diagdown \end{array}$	Bys; y diwedd yn crychu val y gaine.	X.	$\begin{array}{c} \diagup \\ d \\ \diagdown \end{array}$	$\begin{array}{c} \diagup \\ e \\ \diagdown \end{array}$	$\begin{array}{c} \diagup \\ b \\ \diagdown \end{array}$	$\begin{array}{c} \diagup \\ a \\ \diagdown \end{array}$	$\begin{array}{c} \diagup \\ b \\ \diagdown \end{array}$	$\begin{array}{c} \diagup \\ a \\ \diagdown \end{array}$	$\begin{array}{c} \diagup \\ g \\ \diagdown \end{array}$	$\begin{array}{c} \diagup \\ f \\ \diagdown \end{array}$	$\begin{array}{c} \diagup \\ a \\ \diagdown \end{array}$	$\begin{array}{c} \diagup \\ g \\ \diagdown \end{array}$		
$\bar{d}$	$\bar{d}$	$\bar{d}$	$\bar{d}$	$\bar{d}$	e			e	b	a	f	g	a	g	f	$\bar{d}$	g	e	
a	d		a		$\bar{g}$				$\bar{a}$	$\bar{a}$	d	a	$\bar{g}$	$\bar{g}$	$\bar{g}$	$\bar{g}$	e	$\bar{a}$	$\bar{g}$
g	$/$		$\bar{g}$		g				$\bar{g}$	g	g	g	g	f	g	f	d	$\bar{g}$	g
e	$/$		e				e	e		e		b		b	f	e			

[illegible]

$\frac{f}{e}$	$\frac{g}{e}$	$\frac{g}{f}$	$\frac{g}{e}$	$\frac{g}{f}$	$\frac{e}{d}$	$\frac{a}{f}$	$\frac{g}{g}$	$\frac{f}{e}$	$\frac{g}{a}$	$\frac{e}{d}$	Bys fordd yr un vesur a'r ddeged.	XII.	$\frac{g}{f}$	$\frac{5}{g}$
$\bar{g}$	$\bar{g}$	$\bar{g}$	f^1	$\bar{a}$	$\bar{g}$	$\bar{g}$	f^1	$\bar{g}$	f^1	$\bar{e}$			$\bar{g}$	
f^1	g^1	f^1	d^1	g	g^1	f^1	d^1	g	g^1	$\bar{g}$			g^1	
b_1		b_1		e_1		b_1		e_1		e_1				

$\frac{g'}{f}$	$\frac{a'}{f}$	$\frac{b}{f}$	$\frac{g'}{f}$	$\frac{a'}{f}$	$\frac{b}{f}$	$\frac{g'}{f}$	$\frac{f}{e}$	$\frac{f}{e}$	$\frac{f}{e}$	$\frac{g'}{e}$	$\frac{b}{e}$	$\frac{f}{e}$	$\frac{e}{d}$	$\frac{g'}{f}$	$\frac{f}{f}$
c_1		$\bar{e}$				c_1		b	c_1		b		c_1	$\bar{e}$	
		$\bar{g}$						$\bar{g}$			$\bar{g}$			$\bar{g}$	
		e_1						d_1			d_1			e_1	

[illegible]

Terfyn y Caniad Bach ar y Gogywair.

DECHRE CANIAD CYNWRIG BENCERDD.

$\bar{g}$	$\bar{f}$	$\bar{g}$	$\bar{f}$	$\bar{a}$	$\bar{g}$	f	f	$\bar{g}$	f	$\bar{a}$	$\bar{g}$	$\bar{f}$	f	$\bar{g}$	f	$\bar{g}$	f
f	f	f	f	g	f	e	e	e	f	f	f	f	e	g	g	f	f
e	e	e	e	e	e	e	e	e	e	e	e	e	e	e	e	e	e
a	g	a	a	g	a	g	g	a	a	g	g	a	a	g	g	a	n
f	dd	f	f	dd	f	dd	dd	f	f	dd	dd	f	f	dd	dd	f	f

$\frac{\backslash}{g}$	$\frac{\backslash}{g}$	$\frac{\backslash}{g}$	$\frac{\backslash}{g}$	$\frac{\backslash}{f}$	$\frac{\backslash}{g}$		$\frac{\backslash}{g}$	$\frac{\backslash}{f}$	$\frac{\backslash}{a}$	$\frac{\backslash}{a}$	$\frac{\backslash}{g}$	$\frac{\backslash}{f}$	$\frac{\backslash}{g}$	$\frac{\backslash}{f}$	$\frac{\backslash}{g}$
e	f	e	f	f	f	Bys dechre.	f	f	f	g	g	g	f	e	f
e	e	e	e	e	e		e	e	e	e	e	e	e	e	e
g	a	g	a	a	a		a	g	g	g	a	g	a	a	a
de	ff	de	ff	ff	ff		ff	de	ff	de	ff	de	ff	ff	ff

II.	$\begin{array}{c} \diagdown \\ g \\ f \end{array}$	$\begin{array}{c} \diagup \\ f \\ f \end{array}$	$\begin{array}{c} \diagdown \\ g \\ f \end{array}$	$\begin{array}{c} \diagup \\ f \\ g \end{array}$	$\begin{array}{c} \diagdown \\ a \\ g \end{array}$	$\begin{array}{c} \diagup \\ g \\ g \end{array}$	$\begin{array}{c} \diagdown \\ a \\ b \end{array}$	$\begin{array}{c} \diagup \\ f \\ f \end{array}$	$\begin{array}{c} \diagdown \\ c \\ c \end{array}$	$\begin{array}{c} \diagup \\ c \\ c \end{array}$	$\begin{array}{c} \diagdown \\ f \\ f \end{array}$	$\begin{array}{c} \diagup \\ f \\ f \end{array}$	$\begin{array}{c} \diagdown \\ g \\ g \end{array}$	$\begin{array}{c} \diagup \\ f \\ a \end{array}$	$\begin{array}{c} \diagdown \\ c \\ c \end{array}$
	c	c	c	c	c	c	c	c	c	c	c	c	c	c	c
	a	g	a	a	g	a	g	g	a	a	g	g	a	g	g
	g	dd	g	g	dd	g	dd	dd	g	g	dd	dd	g	g	dd

$\frac{\diagup}{g}$	$\frac{\diagup}{g}$	$\frac{\diagup}{g}$	$\frac{\diagup}{g}$	$\frac{\diagup}{g}$	$\frac{\diagup}{g}$	$\frac{\diagup}{g}$	$\frac{\diagup}{g}$	Bys dechre fordd yr un diwedd.	III.	$\frac{\diagup}{g}$	$\frac{\diagup}{g}$	$\frac{\diagup}{g}$	$\frac{\diagup}{g}$	$\frac{\diagup}{g}$	$\frac{\diagup}{g}$	$\frac{\diagup}{g}$	$\frac{\diagup}{g}$	
f	f	f	e	f	e	f	f			f	f	f	f	g	g	g	g	f
c		c	c	c	c		c				c	c	c	c	c	c	c	c
a		a	g	a	g	a	a				a	g	a	g	a	a	a	a
f		f	dd	f	dd	f	f		f	dd	f	dd	f	dd	f	f		

[illegible]

[illegible]

$\frac{\diagup}{\bar{b}}$	$\frac{\diagup}{\bar{b}}$	$\frac{\diagup}{\bar{c}}$	$\frac{\diagup}{\bar{c}}$	$\frac{\diagup}{\bar{a}}$	$\frac{\diagup}{\bar{b}}$	$\frac{\diagup}{\bar{c}}$	$\frac{\diagup}{\bar{a}}$	$\frac{\diagup}{\bar{b}}$	$\frac{\diagup}{\bar{a}}$	$\frac{\diagup}{\bar{g}}$	$\frac{\diagup}{\bar{g}}$	$\frac{\diagup}{\bar{a}}$	$\frac{\diagup}{\bar{g}}$	$\frac{\diagup}{\bar{g}}$	$\frac{\diagup}{\bar{a}}$	$\frac{\diagup}{\bar{g}}$	$\frac{\diagup}{\bar{f}}$	$\frac{\diagup}{\bar{g}}$	$\frac{\diagup}{\bar{f}}$
$\frac{\diagdown}{\bar{a}}$	$\frac{\diagdown}{\bar{a}}$	$\frac{\diagdown}{\bar{a}}$	$\frac{\diagdown}{\bar{a}}$	$\frac{\diagdown}{\bar{a}}$	$\frac{\diagdown}{\bar{a}}$	$\frac{\diagdown}{\bar{a}}$	$\frac{\diagdown}{\bar{a}}$	$\frac{\diagdown}{\bar{a}}$	$\frac{\diagdown}{\bar{g}}$	$\frac{\diagdown}{\bar{g}}$	$\frac{\diagdown}{\bar{a}}$	$\frac{\diagdown}{\bar{g}}$	$\frac{\diagdown}{\bar{f}}$	$\frac{\diagdown}{\bar{f}}$	$\frac{\diagdown}{\bar{a}}$	$\frac{\diagdown}{\bar{g}}$	$\frac{\diagdown}{\bar{f}}$	$\frac{\diagdown}{\bar{g}}$	$\frac{\diagdown}{\bar{f}}$
<i>e</i>	<i>f</i>				<i>e</i>	<i>f</i>		<i>e</i>	<i>e</i>		<i>f</i>	<i>e</i>	<i>c</i>	<i>c</i>		<i>c</i>	<i>c</i>		<i>c</i>
<i>c</i>	<i>c</i>				<i>c</i>	<i>c</i>		<i>c</i>	<i>c</i>		<i>c</i>	<i>c</i>	<i>a</i>	<i>a</i>		<i>g</i>	<i>a</i>		<i>a</i>
<i>g</i>	<i>a</i>				<i>g</i>	<i>a</i>		<i>g</i>	<i>g</i>		<i>a</i>	<i>g</i>	<i>ff</i>	<i>ff</i>		<i>dd</i>	<i>ff</i>		<i>ff</i>
<i>dd</i>	<i>ff</i>				<i>dd</i>	<i>ff</i>		<i>dd</i>	<i>dd</i>		<i>ff</i>	<i>dd</i>							

$\diagdown$	$\diagdown$	$\diagdown$	$\diagdown$	$\diagdown$	$\parallel$	$\diagdown$	By dechre f add.	v.	$\diagup$	$\diagup$	$\diagdown$	$\diagup$	$\diagup$	$\diagdown$	$\diagdown$	$\diagdown$	$\diagup$	$\diagup$		
$\overline{g}$	$\overline{g}$	$\overline{g}$	$\overline{g}$	$\overline{g}$	$\overline{f}$	$\overline{g}$			$\overline{c}$	$\overline{c}$	$\overline{d}$	$\overline{d}$	$\overline{c}$	$\overline{d}$	$\overline{c}$	$\overline{b}$	$\overline{c}$	$\overline{b}$	$\overline{g}$	$\overline{c}$
f_1	c_1	f_1	c_1	f_1	f_1	f_1			$\overline{b}$	$\overline{b}$	$\overline{b}$	$\overline{b}$	$\overline{b}$	$\overline{b}$	$\overline{b}$	$\overline{b}$	$\overline{a}$	$\overline{a}$	c	e
e	e	c	c	e	e	e			f_1	e			f	e		f	f		e	e
a	g	a	g	a	a	a			c_1	c			c	c		c	c		c	c
ff	dd	ff	dd	ff	ff	ff	a_1	g			a	g		a	a		g	g		
							ff	dd			ff	dd		ff	ff		dd	dd		

[illegible]

$\overline{g}$	$\overline{g}$	$\overline{g}$	$\overline{g}$	$\overline{g}$	Bys dechre fordd.	VI.	$\overline{f}$	$\overline{f}$	$\overline{g}$	$\overline{g}$	$\overline{f}$	$\overline{g}$	$\overline{f}$	$\overline{c}$	$\overline{c}$	$\overline{f}$	$\overline{f}$	$\overline{a}$	
f	e	f	f	f			f	e	e	e	e	e	c	c	d	d	d	d	d
c	c	c	c	c			f	e	f	e	f	f	e	f	c	c	c	c	c
a	g	a	a	a			e	e	e	e	c	c	c	c	c	c	c	c	c
f	dd	f	f	f			a	g	a	g	a	a	g	a	dd	dd	dd	dd	dd

$\frac{a}{g}$	$\frac{g}{f}$	$\frac{f}{f}$	$\frac{g}{f}$	$\frac{a}{f}$	$\frac{f}{f}$	$\frac{g}{f}$	$\frac{f}{e}$	$\frac{g}{f}$	$\frac{f}{f}$	$\frac{g}{e}$	$\frac{g}{f}$	$\frac{g}{f}$	$\frac{f}{f}$	$\frac{g}{f}$	Bys dechre diwedd i vyny sydd i'r 6: a'r 7:
$\frac{g}{f}$	$\frac{f}{f}$	$\frac{f}{f}$	$\frac{g}{f}$	$\frac{a}{f}$	$\frac{f}{f}$	$\frac{g}{f}$	$\frac{f}{e}$	$\frac{g}{f}$	$\frac{f}{f}$	$\frac{g}{e}$	$\frac{g}{f}$	$\frac{g}{f}$	$\frac{f}{f}$	$\frac{g}{f}$	
$\frac{f}{f}$	$\frac{f}{f}$	e	f	e	e	f	f	e	f	e	f	f	f	f	
e	e	e	e	e	e	e	e	e	e	e	e	e	e	e	
a	a	g	a	g	g	a	a	g	a	g	a	a	e	e	
f	f	dd	f	dd	dd	f	f	dd	f	dd	f	f	f	f	

IX.	$\frac{f}{g}$	$\frac{f}{g}$	$\frac{e}{g}$	$\frac{f}{g}$	$\frac{e}{g}$	$\frac{f}{g}$	$\frac{f}{g}$	$\frac{e}{g}$	$\frac{f}{g}$	$\frac{e}{g}$	$\frac{f}{g}$	$\frac{e}{g}$	$\frac{f}{g}$	$\frac{e}{g}$	$\frac{f}{g}$
	$\frac{a}{g}$	$\frac{a}{g}$	$\frac{g}{g}$	$\frac{a}{g}$	$\frac{g}{g}$	$\frac{a}{g}$	$\frac{a}{g}$	$\frac{g}{g}$	$\frac{a}{g}$	$\frac{a}{g}$	$\frac{g}{g}$	$\frac{a}{g}$	$\frac{g}{g}$	$\frac{a}{g}$	$\frac{a}{g}$
	$\frac{g}{g}$	$\frac{g}{g}$	$\frac{f}{g}$	$\frac{g}{g}$	$\frac{f}{g}$	$\frac{g}{g}$	$\frac{g}{g}$	$\frac{f}{g}$	$\frac{g}{g}$	$\frac{f}{g}$	$\frac{g}{g}$	$\frac{f}{g}$	$\frac{g}{g}$	$\frac{f}{g}$	$\frac{g}{g}$
	f	f	e	f	e	f	f	e	e	f	e	f	e	e	f
	e	e	e	e	e	e	e	e	e	e	e	e	e	e	e
	a	a	g	a	g	a	a	g	g	a	g	a	g	g	a
	f	f	dd	f	dd	f	f	dd	dd	f	dd	f	cc	cc	f

$\frac{g}{a}$	$\frac{f}{g}$	$\frac{f}{g}$	$\frac{e}{f_1}$	$\frac{f}{g}$	$\frac{e}{f_1}$	$\frac{e}{f_1}$	$\frac{f}{g}$	$\frac{f}{g}$	$\frac{e}{f_1}$	$\frac{f}{g}$	$\frac{e}{f_1}$	$\frac{f}{g}$	$\frac{e}{f_1}$	$\frac{f}{g}$
e	f	f	e	f	e	e	f	f	e	f	e	f	e	f
e	e	e	e	e	e	e	e	e	e	e	e	e	e	e
g	a	a	g	e	g	g	a	a	g	a	g	a	g	a
ee	f	f	ee	f	ee	ee	f	f	ee	f	ee	f	ee	f

[illegible]

$\begin{array}{c} + \\ \bar{d} \\ - \end{array}$	$\begin{array}{c} / \\ \bar{c} \\ \bar{b} \end{array}$	$\begin{array}{c} + \\ \bar{c} \\ \bar{b} \end{array}$	$\begin{array}{c} / \\ \bar{d} \\ \bar{c} \end{array}$	$\begin{array}{c} + \\ \bar{d} \\ \bar{c} \end{array}$	$\begin{array}{c} / \\ \bar{c} \\ \bar{b} \end{array}$	$\begin{array}{c} \\ \bar{e} \\ \bar{b} \end{array}$	$\begin{array}{c} \backslash \\ \bar{e} \\ \bar{a} \end{array}$
f	e	f	f	e	c	f	e
e	c	c	c	c	c	c	c
a	g	a	a	g	g	a	g
f	cc	f	f	cc	ff	cc	cc

$\frac{\diagup}{c}$	$\frac{\diagdown}{c}$	$\frac{\diagup}{d}$	$\frac{\diagdown}{c}$	$\frac{\diagup}{d}$	$\frac{\diagdown}{e}$	$\frac{\diagup}{c}$	$\frac{\diagdown}{d}$	$\frac{\diagup}{c}$	$\frac{\diagdown}{c}$	$\frac{\diagup}{d}$	$\frac{\diagdown}{e}$	$\frac{\diagup}{g}$	$\frac{\diagdown}{g}$	$\frac{\diagup}{a}$	$\frac{\diagdown}{a}$	$\frac{\diagup}{g}$	$\frac{\diagdown}{f}$	$\frac{\diagup}{g}$	$\frac{\diagdown}{g}$
$\frac{\diagup}{g}$	f	$\frac{\diagdown}{g}$	$\frac{\diagup}{g}$	$\frac{\diagdown}{g}$	$\frac{\diagup}{g}$	$\frac{\diagdown}{g}$	$\frac{\diagup}{g}$	$\frac{\diagdown}{g}$	$\frac{\diagup}{f}$	$\frac{\diagdown}{g}$	$\frac{\diagup}{g}$	$\frac{\diagdown}{f}$	f	$\frac{\diagup}{f}$	$\frac{\diagdown}{f}$	$\frac{\diagup}{g}$	$\frac{\diagdown}{e}$	$\frac{\diagup}{f}$	$\frac{\diagdown}{f}$
e	f				e	f			f	f	e	f		e	e	e	e	e	e
e					e				e			e	g	a	g	a	g	a	a
g					a				g			f	e	f	cc	ff	cc	ff	ff

Tervyn Caniad Cynwrig bencerdd, ar y Bragod Gywair.

DECHRE CANIAD LLYWELYN AB IVAN AB Y GOV.

Bys.										Diwedd.				
$\bar{b}$		$\bar{d}$		$\bar{e}$		$\bar{d}$		$\bar{d}$		$\bar{e}$		$\bar{b}$		$\bar{e}$
$\bar{g}$	$\bar{f}$	$\bar{d}$	$\bar{f}$	$\bar{g}$	$\bar{f}$	$\bar{g}$	$\bar{f}$	$\bar{g}$	$\bar{f}$	$\bar{g}$	$\bar{d}$	$\bar{a}$	$\bar{a}$	$\bar{g}$
d	f	d	f	e	f	e	f	e	f	e	f	d	f	e
g		g		g		g		g		g		b		g

[illegible]

Bys.								Diwedd.						
$\frac{\bar{b}}{g} \quad g'$		$\frac{d}{g} \quad \bar{f}$		$\frac{c}{g} \quad g'$		$\frac{\bar{d}}{g} \quad \bar{f}$		$\frac{\bar{d}}{g} \quad \bar{f}$		$\frac{c}{g} \quad \bar{d}$		$\frac{\bar{b}}{a} \quad \bar{d}$		
11.	$d \mid$	$f \mid$	$d \mid$	$f \mid$	$c \mid$	$f \mid$	$c \mid$	$f \mid$	$c \mid$	$f \mid$	$c \mid$	$f \mid$	$d \mid$	$f \mid$
	$g \mid$		$g \mid$		$g \mid$		$g \mid$		$g \mid$		$g \mid$		$b \mid$	

$\bar{c}$	$\bar{d}$		$\bar{b}$		$\bar{c}$
$\bar{g}$	$\bar{g}$	$\bar{b}$	$\bar{g}$	$\bar{a}$	$\bar{g}$
c	f	d	f	d	f
g		b		g	g

g	a	$\bar{f}$	g	e	$\bar{f}$	$\bar{b}$	$\bar{c}$	d	Fordd.	ms.	$\bar{b}$	g	e	g	a	Foord yr un vath air fhoill.
e	f	e	f	e	f	e	f				d	f	d	f		
g	e	g	e	g	e	g	e				g	e	g	e		

	$\begin{array}{c} \diagup \\ \bar{b} \end{array}$	$\begin{array}{c} \diagup \\ \bar{b} \end{array}$	$\begin{array}{c} \diagup \\ \bar{b} \end{array}$	$\begin{array}{c} \diagup \\ \bar{b} \end{array}$	$\begin{array}{c} \diagup \\ \bar{b} \end{array}$	$\begin{array}{c} \diagup \\ \bar{b} \end{array}$	$\begin{array}{c} \diagup \\ \bar{b} \end{array}$		$\begin{array}{c} \diagup \diagdown \\ \bar{b} \quad \bar{c} \end{array}$	$\begin{array}{c} \diagup \diagdown \\ \bar{b} \quad \bar{c} \end{array}$						
	$\bar{a}$	$\bar{g}$	$\bar{a}$	$\bar{g}$	$\bar{a}$	$\bar{g}$	$\bar{a}$	$\bar{g}$	b	$\bar{c}$	$\bar{a}$	$\bar{c}$	b	$\bar{a}$	$\bar{c}$	a
v.	f	d	f	c	b	a	g		d	c	d	a	b	g		

$\begin{array}{c} \diagup \quad \diagdown \\ \bar{b} \quad \bar{c} \\ \bar{a} \quad \bar{a} \end{array}$				$\begin{array}{c} \diagup \quad \diagdown \\ \bar{b} \quad \bar{c} \\ \bar{c} \quad \bar{b} \end{array}$				$\begin{array}{c} \diagup \quad \diagdown \\ \bar{c} \quad \bar{d} \\ \bar{c} \quad \bar{d} \end{array}$				$\begin{array}{c} \diagup \quad \diagdown \\ \bar{b} \quad \bar{c} \\ \bar{a} \quad \bar{a} \end{array}$				$\begin{array}{c} \diagup \quad \diagdown \\ \bar{b} \quad \bar{c} \\ \bar{a} \quad \bar{b} \end{array}$				$\begin{array}{c} \diagup \quad \diagdown \\ \bar{c} \quad \bar{d} \\ \bar{b} \quad \bar{a} \end{array}$				$\begin{array}{c} \diagup \quad \diagdown \\ \bar{b} \quad \bar{d} \\ \bar{c} \quad \bar{a} \end{array}$				$\begin{array}{c} \diagup \quad \diagdown \\ \bar{c} \quad \bar{a} \\ \bar{c} \quad \bar{g} \end{array}$			
d_1	c_1	d_1	d_1	c_1	c_1	d_1	c_1	d_1	c_1	d_1	d_1	c_1	b_1	c_1	g_1	c_1	b_1	c_1	g_1	c_1	b_1	c_1	g_1								
b_1	g_1	b_1	c_1	g_1	g_1	b_1	g_1	b_1	g_1	b_1	c_1																				

[illegible][illegible][illegible]

										Ffordd yr unvatha'r lleill.					
$g \cdot$	$b \cdot$	$g \cdot$	$g \cdot$	$b \cdot$	$g \cdot$	$g \cdot$	$b \cdot$	$g \cdot$	$\bar{f}$	$a \cdot$	$\bar{f}$	$\bar{f}$	$b \cdot$	$g \cdot$	$g \cdot$
$\bar{a}$		$\bar{a}$		$\bar{a}$		$\bar{a}$		$\bar{a}$		$\bar{a}$		$\bar{a}$		$\bar{a}$	
$f \mid$		$f \mid$		$f \mid$		$f \mid$		$d \mid$		$f \mid$		$f \mid$		$f \mid$	
$a \mid$		$a \mid$		$a \mid$		$a \mid$		$g \mid$		$a \mid$		$a \mid$		$a \mid$	

																			$\bar{a} \cdot$	
																			$\bar{f}$	
																			$\bar{e}$	
IX.	$\bar{f}$	$c \cdot$	$a \cdot$	$c \cdot$	$\bar{f}$	$c \cdot$	$a \cdot$	$c \cdot$	$g \cdot$	$b \cdot$	$a \cdot$	$c \cdot$	$g \cdot$	$d \cdot$	$a \cdot$	$c \cdot$	$\bar{d}$	$a \cdot$	$\bar{d}$	$\bar{e}$
	$\bar{a}$		$\bar{a}$		$\bar{a}$		$\bar{a}$		$\bar{g}$		$\bar{a}$		$\bar{g}$		$\bar{g}$		$\bar{a}$		$\bar{a}$	$\bar{a}$
	$f \mid$		$f \mid$		$f \mid$		$f \mid$		$d \mid$		$f \mid$		$d \mid$		$d \mid$		$f \mid$		$f \mid$	$f \mid$
	$a \mid$		$a \mid$		$a \mid$		$a \mid$		$g \mid$		$a \mid$		$g \mid$		$g \mid$		$a \mid$		$a \mid$	$a \mid$

		$\bar{a} \cdot$		$\bar{c} \cdot$		$\bar{a} \cdot$		$\bar{f}$		$\bar{f}$		$\bar{c}$				Ffordd diwedd bach.	x.	$\bar{f}$ $d \cdot$ $a \cdot$ $c \cdot$			
$\bar{d}$	$a \cdot$	$\bar{d}$	$\bar{f}$	$\bar{f}$	$a \cdot$	$\bar{d}$	$\bar{f}$	$\bar{f}$	$\bar{d}$	$\bar{f}$	$\bar{c}$	$\bar{d}$									
$\bar{g}$		$\bar{g}$	$\bar{g}$	$\bar{a}$	$\bar{a}$	$\bar{g}$	$\bar{g}$	$f \mid$	$\bar{a}$	$f \mid$	$\bar{a}$									$\bar{a}$	
$d \mid$		$d \mid$	$d \mid$	$f \mid$	$f \mid$	$d \mid$	$d \mid$	$d \mid$		$d \mid$		$g \mid$								$f \mid$	
$g \mid$		$g \mid$	$g \mid$	$a \mid$	$a \mid$	$g \mid$	$g \mid$	$b \mid$		$b \mid$		$c \mid$						$a \mid$			

															$\bar{a} \cdot$	$\bar{f}$				$\bar{a} \cdot$	Ffordd yr un vath a'r lleill.	
															$\bar{f}$	$\bar{g}$				$\bar{f}$		
															$\bar{d}$	$\bar{a} \cdot$	$\bar{d}$					$\bar{g}$
															$\bar{d}$	$\bar{a} \cdot$	$\bar{d}$					$\bar{f}$
$\bar{f}$	$d \cdot$	$a \cdot$	$c \cdot$	$g \cdot$	$b \cdot$	$a \cdot$	$c \cdot$	$g \cdot$	$d \cdot$	$a \cdot$	$c \cdot$	$\bar{d}$	$a \cdot$	$\bar{d}$	$\bar{e}$	$\bar{d}$	$a \cdot$	$\bar{d}$	$\bar{f}$	$\bar{g}$		
$\bar{a}$		$\bar{a}$		$\bar{g}$		$\bar{a}$		$\bar{g}$		$\bar{g}$		$\bar{a}$		$\bar{a}$	$\bar{a}$	$\bar{g}$		$\bar{g}$	$\bar{g}$	$\bar{g}$		
$f \mid$		$f \mid$		$d \mid$		$f \mid$		$d \mid$		$d \mid$		$f \mid$		$f \mid$	$f \mid$	$d \mid$		$d \mid$	$d \mid$	$d \mid$		
$a \mid$		$a \mid$		$g \mid$		$a \mid$		$g \mid$		$g \mid$		$a \mid$		$a \mid$	$a \mid$	$g \mid$		$g \mid$	$g \mid$	$g \mid$		

XI.	d.				d				d.				c.					
	c. ☺				c ☺				c. ☺				b. ☺					
	a.	a.	b.	c.	a.	a.	b.	c.	g.	g.	b.	c.	g.	g.	a.	b.	f̄	f̄
	a		a		a		a		ḡ		a		ḡ		ḡ		a	
	f		f		f		f		d		f		d		d		f	
	a		a		a		a		g		a		g		g		a	

$\begin{array}{c} \text{c} \\ \text{b} \\ \text{a} \end{array}$	$\begin{array}{c} \text{g} \\ \text{g} \\ \text{g} \end{array}$	$\begin{array}{c} \text{g} \\ \text{g} \\ \text{g} \end{array}$	$\begin{array}{c} \text{a} \\ \text{a} \\ \text{a} \end{array}$	$\begin{array}{c} \text{f} \\ \text{f} \\ \text{f} \end{array}$	$\begin{array}{c} \text{g} \\ \text{g} \\ \text{g} \end{array}$	$\begin{array}{c} \text{d} \\ \text{d} \\ \text{d} \end{array}$	$\begin{array}{c} \text{e} \\ \text{e} \\ \text{e} \end{array}$	$\begin{array}{c} \text{f} \\ \text{f} \\ \text{f} \end{array}$	$\begin{array}{c} \text{c} \\ \text{c} \\ \text{c} \end{array}$	$\begin{array}{c} \text{g} \\ \text{g} \\ \text{g} \end{array}$	$\begin{array}{c} \text{d} \\ \text{d} \\ \text{d} \end{array}$	$\begin{array}{c} \text{e} \\ \text{e} \\ \text{e} \end{array}$	$\begin{array}{c} \text{f} \\ \text{f} \\ \text{f} \end{array}$
$\bar{a}$	$\bar{g}$	$\bar{g}$	$\bar{a}$	$\bar{f}$	$\bar{g}$	$\bar{d}$	$\bar{e}$	$\bar{f}$	$\bar{c}$	$\bar{g}$	$\bar{d}$	$\bar{e}$	$\bar{f}$
f_1	d_1	d_1	f_1	d_1	d_1	d_1	e_1	f_1	g_1	g_1	d_1	e_1	f_1
a_1	g_1	g_1	a_1	g_1	b_1				c_1		b_1		

$\begin{array}{c} \text{c} \\ \text{b} \\ \text{a} \end{array}$	$\bar{d}$	$\bar{c}$	$\bar{d}$	$\begin{array}{c} \text{b} \\ \text{b} \end{array}$	$\begin{array}{c} \text{b} \\ \text{b} \end{array}$	$\begin{array}{c} \text{b} \\ \text{b} \end{array}$	$\begin{array}{c} \text{b} \\ \text{b} \end{array}$	XII.	$\begin{array}{c} \text{a} \\ \text{a} \\ \text{a} \end{array}$	$\begin{array}{c} \text{a} \\ \text{a} \\ \text{a} \end{array}$	$\begin{array}{c} \text{b} \\ \text{b} \\ \text{b} \end{array}$	$\begin{array}{c} \text{c} \\ \text{c} \\ \text{c} \end{array}$	$\begin{array}{c} \text{a} \\ \text{a} \\ \text{a} \end{array}$	$\begin{array}{c} \text{a} \\ \text{a} \\ \text{a} \end{array}$	$\begin{array}{c} \text{b} \\ \text{b} \\ \text{b} \end{array}$	$\begin{array}{c} \text{c} \\ \text{c} \\ \text{c} \end{array}$	$\begin{array}{c} \text{g} \\ \text{g} \\ \text{g} \end{array}$
a									$\bar{a}$	$\bar{a}$	$\bar{a}$	$\bar{a}$	$\bar{a}$	$\bar{a}$	$\bar{a}$	$\bar{a}$	$\bar{g}$
g_1									f_1	f_1	f_1	f_1	f_1	f_1	f_1	f_1	d_1
c_1									a_1	a_1	a_1	a_1	a_1	a_1	a_1	a_1	g_1

$\begin{array}{c} \text{d} \\ \text{c} \\ \text{b} \end{array}$	$\begin{array}{c} \text{c} \\ \text{c} \\ \text{c} \end{array}$	Fordd yr un vath, ond crychu bob aeser.	XIII.	$\bar{d}$	$\bar{d}$	$\bar{d}$	$\bar{e}$	$\bar{e}$	$\bar{e}$	$\bar{f}$	$\bar{e}$	$\bar{f}$	$\bar{d}$	$\bar{e}$	$\bar{e}$	$\bar{e}$	$\bar{f}$	$\bar{d}$
$\bar{a}$				$\bar{b}$	$\bar{b}$	$\bar{b}$	$\bar{c}$	$\bar{c}$	$\bar{c}$	$\bar{d}$	$\bar{c}$	$\bar{d}$	$\bar{b}$	$\bar{c}$	$\bar{c}$	$\bar{c}$	$\bar{d}$	$\bar{b}$
f_1				d_1	d_1	d_1	e_1	e_1	e_1	f_1	e_1	f_1	d_1	e_1	e_1	e_1	f_1	d_1
a_1																		

$\bar{e}$	$\bar{e}$	$\bar{f}$	$\bar{e}$	$\bar{c}$	$\bar{b}$	$\bar{b}$	$\bar{b}$	$\bar{c}$	$\bar{c}$	$\bar{c}$	$\bar{d}$	$\bar{c}$	$\bar{d}$	$\bar{b}$	$\bar{c}$	$\bar{d}$	$\bar{e}$	$\bar{c}$
			d	c	a	g	g	a	a	a	b	a	b	g	a	g	f	g
			f_1	e_1	c	b_1	b_1	c_1	c_1	c_1	d_1	c_1	d_1	b	g	g_1	d_1	d_1
																	b_1	b_1

$\bar{d}$	$\bar{d}$	$\bar{c}$	$\bar{c}$	$\bar{a}$	$\bar{b}$	XIV.	$\bar{d}$	$\bar{d}$	$\bar{d}$	$\bar{e}$	$\bar{e}$	$\bar{e}$	$\bar{g}$	$\bar{e}$	$\bar{e}$	$\bar{d}$	$\bar{e}$	$\bar{e}$	$\bar{e}$	$\bar{g}$	$\bar{e}$	Fordd.
$\bar{g}$	$\bar{d}$	$\bar{g}$					$\bar{b}$	$\bar{b}$	$\bar{c}$	$\bar{c}$	$\bar{c}$	$\bar{c}$	$\bar{d}$	$\bar{c}$	$\bar{d}$	$\bar{b}$	$\bar{c}$	$\bar{c}$	$\bar{c}$	$\bar{d}$		
c_1							d_1	d_1	e_1	e_1	e_1	e_1	f_1	e_1	f_1	d_1	e_1	e_1	e_1	f_1		

	$\bar{f}$	$\bar{f}$	$\bar{f}$	g	$\bar{g}$	g	a	g	a	$\bar{f}$	g	$\bar{g}$	g	a	$\bar{f}$	g	$\bar{g}$	a	g	$\bar{e}$
XV.	d	d		e		e	f	e	f	d	e		e	f	d	e		f	e	c
	d_1	d_1		e_1		e_1	f	e_1	f	d	e_1		e_1	f_1	d_1	e_1		f_1	e_1	c_1

Diwedd.

$\bar{d}$	$\bar{d}$	$\bar{d}$	$\bar{e}$	$\bar{e}$	$\bar{e}$	$\bar{f}$	$\bar{e}$	$\bar{f}$	$\bar{d}$	$\bar{c}$	$\bar{d}$	$\bar{c}$	$\bar{c}$	$\bar{c}$	$\bar{d}$	$\bar{e}$	$\bar{d}$	$\bar{d}$	$\bar{e}$	$\bar{e}$	$\bar{d}$	$\bar{b}$
$\bar{b}$	$\bar{b}$	$\bar{c}$	$\bar{c}$	$\bar{d}$	$\bar{c}$	$\bar{d}$	$\bar{b}$	$\bar{a}$	$\bar{g}$	$\bar{f}$	$\bar{g}$	$\bar{f}$	$\bar{a}$	$\bar{g}$	$\bar{d}$	$\bar{g}$	$\bar{d}$	$\bar{g}$	$\bar{c}$	$\bar{b}$	$\bar{d}$	$\bar{b}$
b_1	b_1	c_1	c_1	d_1	c_1	d_1	b_1	a_1	g_1	f_1	g_1	f_1	a_1	g_1	d_1	g_1	d_1	g_1	c_1	b_1	d_1	b_1

$\bar{c}$	$\bar{c}$	$\bar{b}$	$\bar{a}$	$\bar{g}$	$\bar{f}$	$\bar{f}$	$\bar{f}$	$\bar{g}$	$\bar{g}$	$\bar{g}$	$\bar{a}$	$\bar{g}$	$\bar{g}$	$\bar{b}$	$\bar{g}$	$\bar{f}$	Tervyn Caniad Llywelyn ab Ivan y Gov.
$\bar{g}$	$\bar{g}$	$\bar{g}$	$\bar{g}$	$\bar{g}$	$\bar{d}$	$\bar{d}$	$\bar{d}$	$\bar{e}$	$\bar{e}$	$\bar{e}$	$\bar{f}$	$\bar{e}$	$\bar{f}$	$\bar{d}$	$\bar{f}$	$\bar{d}$	
c_1	c_1	c_1	c_1	c_1	d_1	d_1	d_1	e_1	e_1	e_1	f_1	e_1	f_1	d_1	f_1	d_1	

CANIAD SUWSANA.

DECHRE.	$\bar{b}$	$\bar{g}$	$\bar{f}$	$\bar{d}$	$\bar{g}$	$\bar{f}$	$\bar{g}$	$\bar{c}$	$\bar{g}$	$\bar{f}$	$\bar{c}$	$\bar{g}$	$\bar{d}$	$\bar{c}$	$\bar{g}$	$\bar{b}$	$\bar{a}$	$\bar{a}$	$\bar{d}$	$\bar{c}$	$\bar{g}$	$\bar{b}$
	d_1	f_1	d_1	f_1	d_1	f_1	c_1	f_1	c_1	f_1	c_1	f_1	c_1	f_1	c_1	f_1	d_1	f_1	c_1	f_1	d_1	f_1
	g_1	g_1	g_1	g_1	g_1	g_1	g_1	g_1	g_1	g_1	g_1	g_1	g_1	g_1	g_1	g_1	b_1	g_1	b_1	g_1	b_1	b_1

Bys hyd y marc.

$\bar{d}$	$\bar{b}$	$\bar{c}$	$\bar{g}$	$\bar{d}$	$\bar{b}$	$\bar{a}$	$\bar{g}$	$\bar{c}$	$\bar{g}$	$\bar{g}$	$\bar{f}$	$\bar{d}$	$\bar{c}$	$\bar{g}$	$\bar{b}$	$\bar{a}$	$\bar{a}$	$\bar{d}$	$\bar{c}$	$\bar{g}$	$\bar{b}$	$\bar{a}$
d_1	f_1	c_1	f_1	d_1	f_1	a_1	f_1	g_1	d_1	f_1	c_1	d_1	c_1	g_1	b_1	g_1	b_1	d_1	c_1	d_1	d_1	d_1
b_1	g_1	g_1	b	b_1	g_1	g_1	g_1	g_1	b_1	g_1	g_1	b_1	g_1	g_1	b_1	g_1	b_1	b_1	g_1	b	b_1	b_1

$\bar{d}$	$\bar{a}$	$\bar{c}$	$\bar{g}$	$\bar{b}$	$\bar{d}$	$\bar{g}$	$\bar{g}$	$\bar{c}$	$\bar{g}$	$\bar{g}$	$\bar{f}$	$\bar{d}$	$\bar{c}$	$\bar{g}$	$\bar{b}$	$\bar{a}$	$\bar{d}$	$\bar{c}$	$\bar{g}$	$\bar{b}$	$\bar{a}$	$\bar{d}$
d_1	f_1	c_1	f_1	d_1	f_1	a_1	f_1	g_1	d_1	f_1	c_1	d_1	c_1	g_1	b_1	g_1	b_1	d_1	c_1	d_1	d_1	d_1
b_1	g_1	g_1	b	b_1	g_1	g_1	g_1	g_1	b_1	g_1	g_1	b_1	g_1	g_1	b_1	g_1	b_1	b_1	g_1	b	b_1	b_1

$b \cdot$		$a \cdot$	$\frac{f}{e}$	$g \cdot$	$\frac{f}{\bar{c}}$	$\frac{\bar{d}}{\bar{c}}$	$\frac{f}{\bar{d}}$	$c \cdot$	$\bar{c} \cdot$	$a \cdot$	$b \cdot$	$a \cdot$	$b \cdot$	$a \cdot$	$\bar{c}$	$\frac{f}{\bar{c}}$	$\frac{+}{\bar{g}}$	$\frac{f}{\bar{c}}$	$\frac{f}{\bar{d}}$	$\bar{c} \cdot$	$\frac{f}{\bar{c}}$
$\bar{b}$		$\bar{a}$	f^1	$\bar{g}$	f^1	$\bar{g}$	f^1	$\bar{a}$					$\bar{g}$		$\bar{g}$	$\bar{g}$	$\bar{g}$	f^1	$\bar{g}$	f^1	
					d^1		e^1	$\bar{g}$					g^1		f^1	g^1		d^1		e^1	
					e^1		c^1								b^1			b^1			

PWNC AR OL POB PROVIAD.

$d^{\cdot}$			$d^{\cdot}$	$d^{\cdot}$
$d^{\cdot}$			$b^{\cdot}$	$b^{\cdot}$
$c^{\cdot}$	$c^{\cdot}$	$b^{\cdot}$	$a^{\cdot}$	$c^{\cdot}$
$\bar{b}$	$\bar{b}$		$\bar{b}$	$\bar{b}$
$\bar{g}$	$\bar{g}$		$\bar{g}$	$\bar{g}$
d_1	d_1		b_1	d_1
g_1	g_1		g_1	g_1

Tervyn Pwnc ar ol
Proviad

[illegible]

$\bar{f}$	$\bar{d}$	$\bar{f}$	g'	$\bar{f}$	g'	$\bar{f}$	$\bar{e}$	Bys.	$\bar{f}$	g'	$\bar{f}$	g'	$\bar{f}$	g'
d_1									f_1	g_1	$\bar{a}$	$\bar{a}$	$\bar{g}$	f_1

$\bar{f}$	$\bar{d}$	Bys.	$\bar{a}$	$\bar{g}'$	$\bar{f}$	$\bar{e}$	$\bar{d}$	$\bar{e}$	$\bar{e}$	$\bar{d}$	$\bar{e}$	$\bar{d}$	$\bar{e}$	$\bar{c}$
d_1			$\bar{b}$	$\bar{b}$	$\bar{a}$	$\bar{a}$	$\bar{b}$	$\bar{a}$	$\bar{b}$	$\bar{b}$	$\bar{b}$	$\bar{b}$	$\bar{b}$	$\bar{c}$
			d_1	d_1	e_1	e_1	d_1	e_1	d_1	d_1		d_1	d_1	
			b_1	b_1	a_1	a_1	b_1	a_1	b_1	b_1		b	b_1	

g'	$\bar{e}$	g'	$\bar{e}$	a'	g'	$\bar{f}$	$\bar{d}$	g'	$\bar{e}$	a'	g'	$\bar{f}$	$\bar{d}$	$\bar{f}$	$\bar{f}$	g'	Proviad Cyfredin Fordd.
$\bar{a}$		$\bar{g}$				$\bar{b}$		$\bar{a}$				$\bar{b}$		$\bar{b}$			
$\bar{g}$		c_1				d_1		c_1				d_1		d_1			
c_1						b_1		a_1				b_1		b_1			

ERDDIGAN Y DROELL.

$\bar{f}$	$\bar{d}$	$\bar{e}$	$\bar{b}$	$\bar{d}$	$\bar{a}$	$\bar{c}$	$\bar{g}$	$\bar{g}$	$\bar{g}$	$\bar{g}$	$\bar{g}$	$\bar{g}$	$\bar{g}$	$\bar{g}$	Bys.	$\bar{g}$	$\bar{a}$
$\bar{a}$	$\bar{a}$	$\bar{a}$	$\bar{a}$	f_1	f_1	f_1	f_1	d_1	d_1	d_1	d_1	d_1	d_1	d_1		d_1	d_1
f_1	f_1	e_1	e_1	d_1	d_1	c	a_1	g_1	g_1	g_1	g_1	g_1	g_1	g_1		g	c_1
d_1	d_1	a_1	a_1	b_1	b_1	f'	f'									g'	

$\bar{a}$	$\bar{b}$	$\bar{b}$	$\bar{c}$	$\bar{c}$	$\bar{b}$	$\bar{b}$	$\bar{a}$	$\bar{a}$	$\bar{g}$	$\bar{c}$	$\bar{b}$	$\bar{g}$	$\bar{g}$	$\bar{g}$	$\bar{g}$	$\bar{g}$	$\bar{g}$
c_1	c_1	d_1	d_1	c_1	c_1	d_1	d_1	c_1	a_1	c_1	c_1	c_1	c_1	c_1	c_1	c_1	c_1
a_1	f'	b_1	b_1	f'	a_1	b_1	g_1	a_1	f'	g_1	g_1	f'	f'	f'	f'	f'	f'
f'				f'	g_1			f'		cc	cc						

[illegible]

CAINC DAVYDD BROFWYD.

[illegible][illegible]

PROVIAD YR EAWS BRIDO.

[illegible]

[illegible][illegible][illegible][illegible][illegible]

$\frac{+}{f} \frac{+}{b}$	$\frac{+}{e} \frac{+}{b}$	$\frac{+}{c}$	$\frac{+}{f} \frac{+}{d} \frac{+}{e}$	$\frac{+}{f} \frac{+}{d} \frac{+}{e}$	$\frac{+}{f} \frac{+}{d} \frac{+}{e}$	$\frac{+}{g} \frac{+}{c}$	$\frac{+}{g}$	$\frac{+}{g} \frac{+}{e}$	$\frac{+}{a}$	$\frac{+}{g}$	Fordd.	Toryn Proviad yr Ewys.
$\frac{+}{c}$		$\frac{+}{d}$		$\frac{+}{d}$	$\frac{+}{g}$		$\frac{+}{g}$					
$\frac{+}{c}$				$\frac{+}{c}$	$\frac{+}{c}$		$\frac{+}{c}$					

$a' \quad \frac{g'}{c} \mid g' \quad \frac{\bar{f}}{\bar{d}} \mid \bar{c} \quad \frac{\bar{d}}{\bar{b}}$			$a' \quad \frac{g'}{c} \mid g' \quad \frac{\bar{f}}{\bar{d}} \mid \bar{c} \quad \frac{\bar{d}}{\bar{b}}$			$\frac{g'}{f} \mid \frac{\bar{f}}{\bar{c}} \mid \frac{\bar{d}}{\bar{b}} \mid \frac{\bar{d}}{\bar{c}}$			Bys o'r Groes.
$\bar{g}$	$\bar{a}$	$f \mid$	$\bar{a}$	$\bar{b}$	$f \mid g$	$\bar{b}$	$f \mid d$	$\bar{b}$	$f \mid g$
$e \mid$	$f \mid$	$\bar{d} \mid$	$\bar{g}$	$f \mid d \mid c \mid$		$d \mid$	$d \mid b \mid d \mid$	$d \mid$	$c \mid$
$c \mid$	$d \mid$	$b \mid$	$c \mid$	$d \mid$		$b \mid$	$b \mid$	$g \mid$	

[illegible]

$a \cdot$	$g \cdot$	$\frac{\bar{f}}{\bar{d}}$	$\frac{\bar{b}}{\bar{f}}$	$\frac{\bar{f}}{\bar{d}}$	$g \cdot$	$\bar{f}$	$\frac{g \cdot}{\bar{c}}$	$\frac{\bar{b}}{g \cdot}$	$\frac{g \cdot}{\bar{c}}$	$c \cdot$	$b \cdot$		$\frac{\bar{f}}{\bar{d}}$	$\frac{d \cdot}{\bar{d}}$	$\frac{c \cdot}{\bar{c}}$	$\frac{b \cdot}{\bar{d}}$	$\frac{a \cdot}{\bar{c}}$	$\frac{g \cdot}{\bar{c}}$
		$\bar{b}$		$\bar{b}$			$\bar{a}$		$\bar{a}$				$\bar{b}$	$\bar{b}$		$\bar{a}$	$\bar{b}$	$\bar{a}$
		$d \mid$		$d \mid$			$c \mid$		$c \mid$				$d \mid$	$d \mid$		$c \mid$	$d \mid$	$c \mid$
		$b \mid$		$b \mid$			$a \mid$		$a \mid$				$b \mid$	$b \mid$		$a \mid$	$b \mid$	$a \mid$

$\frac{b}{d}$	$\frac{d}{d}$	$\frac{b}{d}$	$\frac{b}{d}$		$\frac{g}{c}$	$\frac{c}{c}$	$\frac{g}{c}$	$\frac{a}{c}$		$\frac{\bar{f}}{d}$	$\frac{b}{d}$	$\frac{a}{c}$	$\frac{g}{c}$		$\frac{\bar{f}}{f}$	g	$\frac{\bar{f}}{f}$	$\frac{c}{c}$	$\frac{c}{c}$	$\frac{\bar{f}}{e}$	$\frac{g}{f}$	$\frac{\psi}{f}$
$\bar{b}$	$\bar{b}$	$\bar{b}$	$\bar{b}$		$\bar{a}$	$\bar{a}$	$\bar{a}$	$\bar{a}$		$\bar{b}$	$\bar{b}$	$\bar{a}$	$\bar{a}$	$\bar{b}$		$\bar{a}$	$\bar{a}$	$\bar{b}$	$\bar{a}$	$\bar{a}$		
d_1	d_1	d_1	d_1		e_1	c_1	c_1	c_1		d_1	d_1	c_1	c_1	d_1		c_1	c_1	d_1	c_1	c_1		
b_1	b_1	b_1	b_1		a_1	a_1	a_1	a_1		b_1	b_1	a_1	a_1	b_1		a_1	a_1	b_1	a_1	a_1		

g̃	ã	g̃	g̃	g̃	ψ	f̃	ẽ	ẽ	ψ	ẽ	Proviad Chwith Ivan ab y Gov. Fordd.	Tervyn.
f̃	ẽ	f̃	f̃	f̃	c̃	d̃	d̃	c̃	d̃	c̃		
b̃	ã	b̃	b̃	ã	ã	b̃	b̃	ã	b̃	ã		
d̃	c̃	d̃	d̃	c̃	c̃	d̃	d̃	c̃	d̃	c̃		
b̃	ã	b̃	b̃	ã	ã	b̃	b̃	ã	b̃	ã		

PROVIAD FORCHAWG.

$\bar{b} \cdot$	$\bar{b} \cdot$	$\bar{c} \cdot$	$\bar{c} \cdot$	$\bar{c} \cdot$	$\bar{c} \cdot$	$\bar{b} \cdot$	$\bar{b} \cdot$	$\bar{c} \cdot$	$\bar{c} \cdot$	$\bar{c} \cdot$	$\bar{c} \cdot$	$\bar{b} \cdot$	$\bar{b} \cdot$
$\bar{d}$	d	$\bar{c}$	c	$\bar{c}$	c	$\bar{d}$	d	$\bar{c}$	c	$\bar{c}$	c	$\bar{d}$	b
$\bar{b}$	$\bar{b}$	$\bar{a}$		$\bar{a}$		$\bar{b}$	$\bar{b}$	$\bar{a}$		$\bar{a}$		$\bar{b}$	
d_1	d_1	c_1		c_1		d_1	d_1	c_1		c_1		d_1	
$\bar{b}_1$	$\bar{b}_1$	a_1		a_1		$\bar{b}_1$	$\bar{b}_1$	a_1		a_1		$\bar{b}_1$	

oo

$\bar{b} \cdot$	$\bar{c} \cdot$	$\bar{c} \cdot$	$\bar{b} \cdot$	$\bar{b} \cdot$	$\bar{d} \cdot$	$\bar{d} \cdot$	$\bar{c} \cdot$	$\bar{c} \cdot$	$\bar{d} \cdot$	$\bar{d} \cdot$	$\bar{c} \cdot$	$\bar{d} \cdot$	$\bar{c} \cdot$	$\bar{d} \cdot$	$\bar{c} \cdot$	$\bar{d} \cdot$	$\bar{c} \cdot$	$\bar{d} \cdot$
$\bar{a}$	$\bar{b}$	$\bar{b}$	$\bar{a}$	$\bar{a}$	$\bar{b}$	$\bar{b}$	$\bar{a}$	$\bar{a}$	$\bar{b}$	$\bar{b}$	$\bar{a}$	$\bar{a}$	$\bar{b}$	$\bar{b}$	$\bar{a}$	$\bar{a}$	$\bar{b}$	$\bar{b}$
c_1	d_1	d_1	c_1	c_1	d_1	d_1	c_1	c_1	d_1	d_1	c_1	c_1	d_1	d_1	c_1	c_1	d_1	d_1
a_1	b_1	b_1	a_1	a_1	b_1	b_1	a_1	a_1	b_1	b_1	a_1	a_1	b_1	b_1	a_1	a_1	b_1	b_1

$\bar{b} \cdot$	$\bar{c} \cdot$	$\bar{b} \cdot$	$\bar{g} \cdot$	$\bar{g} \cdot$	$\bar{b} \cdot$	$\bar{c} \cdot$	$\bar{b} \cdot$	$\bar{c} \cdot$	$\bar{g} \cdot$	$\bar{g} \cdot$	$\bar{b} \cdot$	$\bar{c} \cdot$	$\bar{g} \cdot$	$\bar{g} \cdot$	$\bar{b} \cdot$	$\bar{c} \cdot$	$\bar{g} \cdot$	$\bar{g} \cdot$
$\bar{b}$	$\bar{a}$	$\bar{a}$	$\bar{b}$	$\bar{b}$	$\bar{b}$	$\bar{b}$	$\bar{b}$	$\bar{b}$	$\bar{b}$	$\bar{b}$	$\bar{b}$	$\bar{b}$	$\bar{a}$	$\bar{a}$	$\bar{b}$	$\bar{c}$	$\bar{g}$	$\bar{g}$
d_1	c_1	c_1	d_1	d_1	d_1	d_1	d_1	d_1	d_1	d_1	d_1	d_1	c_1	c_1	d_1	c_1	g_1	g_1
$\bar{b}_1$	a_1	a_1	$\bar{b}_1$	$\bar{b}_1$	$\bar{b}_1$	$\bar{b}_1$	$\bar{b}_1$	$\bar{b}_1$	$\bar{b}_1$	$\bar{b}_1$	$\bar{b}_1$	$\bar{b}_1$	a_1	a_1	$\bar{b}_1$	c_1	g_1	g_1

$\bar{c} \cdot$	$\bar{c} \cdot$	$\bar{c} \cdot$	$\bar{d} \cdot$	$\bar{c} \cdot$	Yr un Fordd a'r gyntav. Fordd.	$\bar{b} \cdot$	$\bar{b} \cdot$	$\bar{d} \cdot$	$\bar{d} \cdot$	Fordd yr un Fordd a'r gyntav.	$\bar{c} \cdot$	$\bar{c} \cdot$	$\bar{c} \cdot$	$\bar{c} \cdot$	$\bar{c} \cdot$	$\bar{c} \cdot$	$\bar{c} \cdot$	$\bar{c} \cdot$
$\bar{a}$	$\bar{a}$	$\bar{a}$	$\bar{a}$	$\bar{a}$		$\bar{b}$	$\bar{b}$	$\bar{a}$	$\bar{a}$		$\bar{b}$	$\bar{b}$	$\bar{a}$	$\bar{a}$	$\bar{b}$	$\bar{b}$	$\bar{a}$	$\bar{a}$
c_1	c_1	c_1	c_1	c_1		d_1	d_1	c_1	c_1		d_1	d_1	c_1	c_1	d_1	d_1	c_1	c_1
a_1	a_1	a_1	a_1	a_1		$\bar{b}_1$	$\bar{b}_1$	a_1	a_1		$\bar{b}_1$	$\bar{b}_1$	a_1	a_1	$\bar{b}_1$	$\bar{b}_1$	a_1	a_1

$\bar{g} \cdot$	$\bar{g} \cdot$	$\bar{g} \cdot$	$\bar{g} \cdot$	$\bar{g} \cdot$	$\bar{g} \cdot$	$\bar{g} \cdot$	$\bar{g} \cdot$	$\bar{g} \cdot$	$\bar{g} \cdot$	$\bar{g} \cdot$	$\bar{g} \cdot$	$\bar{g} \cdot$	$\bar{g} \cdot$	$\bar{g} \cdot$	$\bar{g} \cdot$	$\bar{g} \cdot$	$\bar{g} \cdot$	$\bar{g} \cdot$
$\bar{f}$	$\bar{f}$	$\bar{f}$	$\bar{f}$	$\bar{f}$	$\bar{f}$	$\bar{f}$	$\bar{f}$	$\bar{f}$	$\bar{f}$	$\bar{f}$	$\bar{f}$	$\bar{f}$	$\bar{f}$	$\bar{f}$	$\bar{f}$	$\bar{f}$	$\bar{f}$	$\bar{f}$
$\bar{b}$	$\bar{a}$	$\bar{b}$	$\bar{a}$	$\bar{a}$	$\bar{b}$	$\bar{b}$	$\bar{a}$	$\bar{a}$	$\bar{b}$	$\bar{a}$	$\bar{b}$	$\bar{b}$	$\bar{a}$	$\bar{b}$	$\bar{a}$	$\bar{b}$	$\bar{a}$	$\bar{a}$
d_1	c_1	d_1	c_1	c_1	d_1	d_1	c_1	c_1	d_1	c_1	d_1	d_1	c_1	d_1	c_1	d_1	c_1	c_1
$\bar{b}_1$	a_1	$\bar{b}_1$	a_1	a_1	$\bar{b}_1$	$\bar{b}_1$	a_1	a_1	$\bar{b}_1$	a_1	$\bar{b}_1$	$\bar{b}_1$	a_1	$\bar{b}_1$	a_1	$\bar{b}_1$	a_1	a_1

[illegible][illegible][illegible]

$\frac{a}{g}$	$\frac{b}{d}$	$\frac{a}{f}$	$\frac{b}{c}$	$\frac{a}{d}$	$\frac{b}{b}$	$\frac{a}{c}$	$\frac{b}{g}$	$\frac{a}{a}$	$\frac{b}{a}$	$\frac{a}{b}$	$\frac{b}{b}$	$\frac{a}{c}$	$\frac{b}{c}$	$\frac{a}{c}$	$\frac{b}{c}$	$\frac{a}{c}$	$\frac{b}{c}$
$\frac{a}{g}$	$\frac{b}{g}$	$\frac{a}{g}$	$\frac{b}{g}$	$\frac{a}{d}$	$\frac{b}{d}$	$\frac{a}{g}$	$\frac{b}{g}$	$\frac{a}{f}$	$\frac{b}{g}$	$\frac{a}{d}$	$\frac{b}{g}$	$\frac{a}{d}$	$\frac{b}{b}$	$\frac{a}{a}$	$\frac{b}{f}$	$\frac{a}{d}$	$\frac{b}{d}$
$\frac{a}{c}$	$\frac{b}{c}$	$\frac{a}{c}$	$\frac{b}{c}$	$\frac{a}{b}$	$\frac{b}{c}$	$\frac{a}{c}$	$\frac{b}{c}$	$\frac{a}{b}$	$\frac{b}{b}$	$\frac{a}{b}$	$\frac{b}{b}$	$\frac{a}{b}$	$\frac{b}{b}$	$\frac{a}{b}$	$\frac{b}{b}$	$\frac{a}{b}$	$\frac{b}{b}$

[illegible]

$\bar{e}$	$\bar{e}$	$\bar{e}$	$\bar{e}$	$\bar{e}$	$\bar{e}$	$\bar{e}$	$\bar{d}$	$\bar{e}$	$\bar{d}$	a	g	a	g	$\bar{d}$	$\bar{e}$	$\bar{d}$
e	e	e	e	e	e	e	f	g	f					f	g	
e		e	e		e		d		g	d				d		e
g		g	g		g		b			b				e		
ee		ee	ee		ee											

a	g	a	g	a	g	$\bar{d}$	$\bar{e}$	$\bar{f}$	$\bar{d}$	$\bar{e}$	$\bar{f}$	$\bar{d}$	$\bar{e}$	$\bar{f}$	$\bar{d}$	$\bar{e}$	Proviad y Brido a'r Isgywair: Fordd.
g	f			f				d	e	d				f			
g	d			d				b	e	b				d			
	b			b										b			

a	$\bar{d}$	a	$\bar{d}$	a	$\bar{d}$	a	$\bar{d}$	a	g	a	b	a	b	a	g	a	g
$\bar{a}$	$\bar{a}$	$\bar{a}$	$\bar{a}$	$\bar{a}$	$\bar{a}$	$\bar{a}$	$\bar{a}$	$\bar{a}$		$\bar{a}$		$\bar{a}$		f	g	f	
f	f	f	f	f	f	f	f	f		f		f		d	d	d	
e	e	e	e	e	e	e	e	e		e		e		a	g	a	
$\bar{f}$	$\bar{f}$	$\bar{f}$	$\bar{f}$	$\bar{f}$	$\bar{f}$	$\bar{f}$	$\bar{f}$	$\bar{f}$		$\bar{f}$		$\bar{f}$		dd		dd	

b	b	b	d	d	d	d	f	g	f	g	f	g	f	g	f	g	Bys.
a	g	a	$\bar{d}$	$\bar{d}$	$\bar{d}$	$\bar{d}$	f	g	f	g	f	g	f	g	f	g	
f	g	f															
d	d	d															
a	g	a															
dd	dd																

a	b	a	a	a	g	g	g	g	f	f	f	f	f	f	f	f	f
g	a	b	g	g	f	f	g	g	f	f	f	f	f	f	f	f	f
f			f	f	e				e	e			f	f	e	e	
d			d	d	e				e	e			d	d	e	e	
a			a	a	g				g	g			e	a	g	g	
dd			dd	dd	ee				ee	ee			dd	dd	ee	ee	

$\begin{array}{c} \overline{d} \quad \overline{c} \quad \overline{e} \\ \overline{g} \\ c \end{array}$	$\begin{array}{c} \overline{c} \\ \overline{c} \\ \overline{b} \\ \overline{b} \quad d_1 \\ \overline{g} \\ c \end{array}$	$\begin{array}{c} \overline{b} \quad \overline{b} \quad \overline{b} \quad \overline{b} \\ \overline{a} \quad f_1 \quad \overline{g} \\ a_1 \quad d_1 \quad g_1 \end{array}$	Bys o'r Groes. dechre.	$\begin{array}{c} \overline{c} \\ \overline{b} \quad \overline{d} \quad \overline{c} \quad \overline{d} \\ \overline{g} \\ c \end{array}$	$\begin{array}{c} \overline{b} \quad \overline{b} \quad \overline{b} \quad \overline{b} \\ \overline{a} \quad f_1 \quad \overline{g} \\ a_1 \quad d_1 \quad g_1 \end{array}$	II.	$\begin{array}{c} \overline{c} \\ \overline{b} \\ \overline{a} \\ \overline{g} \\ c \end{array}$
--	--	--	------------------------------	---	--	-----	--

$\begin{array}{c} \overline{b} \quad \overline{c} \\ \overline{g} \\ g_1 \end{array}$	Fordd Gwrthwynebu i'r diwedd.	III.	$\begin{array}{c} \overline{c} \\ \overline{b} \quad \overline{b} \quad \overline{c} \quad \overline{c} \\ \overline{a} \quad \overline{a} \quad \overline{b} \quad \overline{b} \\ \overline{g} \quad \overline{g} \quad f_1 \\ c_1 \quad g_1 \quad d_1 \\ b_1 \end{array}$	Crychu y diwedd val hyn : Fordd.	$\begin{array}{c} \overline{b} \quad \overline{c} \quad \overline{c} \quad \overline{d} \quad \overline{c} \\ \overline{b} \quad \overline{a} \quad \overline{a} \quad \overline{b} \quad \overline{b} \end{array}$	Fordd.
---	-------------------------------------	------	--	---	---	--------

IV.	$\begin{array}{c} \overline{c} \\ \overline{d} \quad \overline{c} \\ \overline{g} \\ c_1 \end{array}$	$\begin{array}{c} \overline{d} \\ \overline{c} \quad \overline{b} \quad \overline{d} \quad \overline{c} \\ \overline{g} \quad \overline{g} \quad f_1 \quad \overline{g} \\ c_1 \quad g_1 \quad d_1 \quad c_1 \\ b_1 \end{array}$	$\begin{array}{c} \overline{c} \\ \overline{c} \quad \overline{b} \\ \overline{b} \quad d_1 \\ \overline{g} \\ c_1 \end{array}$	Diwedd Cyntav. Fordd.	V.	$\begin{array}{c} \overline{c} \\ \overline{d} \quad \overline{c} \\ \overline{g} \\ c_1 \end{array}$	Fordd.
-----	---	--	---	-----------------------------	----	---	--------

VI.	$\begin{array}{c} \overline{c} \\ \overline{d} \quad \overline{d} \\ \overline{c} \quad \overline{c} \end{array}$	Fordd.	VII.	$\begin{array}{c} \overline{g} \quad \overline{f} \\ \overline{f} \quad \overline{c} \quad \overline{d} \quad \overline{d} \quad \overline{f} \quad \overline{c} \quad \overline{e} \\ \overline{g} \quad \overline{g} \quad f_1 \quad f_1 \quad \overline{g} \\ c_1 \quad g_1 \quad d_1 \quad d_1 \quad c_1 \\ b_1 \end{array}$	$\begin{array}{c} \overline{c} \\ \overline{c} \quad \overline{d} \\ \overline{b} \quad d_1 \\ \overline{g} \\ c \end{array}$	$\begin{array}{c} \overline{b} \quad \overline{b} \quad \overline{b} \quad \overline{b} \\ \overline{a} \quad f_1 \quad \overline{g} \\ a_1 \quad d_1 \quad g_1 \end{array}$	Bys.	$\begin{array}{c} \overline{d} \quad \overline{c} \quad \overline{e} \quad \overline{e} \quad \overline{f} \\ \overline{d} \quad \overline{c} \quad \overline{c} \quad \overline{d} \quad \overline{d} \\ f_1 \quad \overline{g} \quad f_1 \\ d_1 \quad g_1 \quad d_1 \\ b_1 \quad b_1 \end{array}$
-----	---	--------	------	--	---	--	------	---

$\begin{array}{c} \overline{c} \\ \overline{d} \quad \overline{f} \quad \overline{c} \quad \overline{e} \\ \overline{f} \quad \overline{g} \\ d_1 \quad c_1 \end{array}$	$\begin{array}{c} \overline{c} \\ \overline{c} \quad \overline{d} \\ \overline{b} \\ \overline{g} \\ c_1 \end{array}$	Fordd. VIII.	$\begin{array}{c} \overline{g} \quad \overline{f} \\ \overline{f} \quad \overline{c} \quad \overline{f} \quad \overline{g} \\ \overline{g} \\ c_1 \end{array}$	Fordd. IX.	$\begin{array}{c} \overline{g} \quad \overline{f} \\ \overline{f} \quad \overline{c} \quad \overline{e} \\ \overline{g} \quad \overline{g} \\ c_1 \quad g_1 \end{array}$	Fordd.	X.	$\begin{array}{c} \overline{c} \quad \overline{d} \\ \overline{d} \quad \overline{c} \quad \overline{c} \\ \overline{c} \quad \overline{c} \quad \overline{b} \\ \overline{g} \quad \overline{g} \quad f_1 \\ a_1 \quad g_1 \quad d_1 \\ b_1 \end{array}$
--	---	--------------	--	------------	--	--------	----	---

XI.	$\begin{array}{c} \diagup \\ c \cdot \end{array}$	$\begin{array}{c} \parallel \\ b \cdot \end{array}$	$\begin{array}{c} \diagdown \\ c \cdot \end{array}$	$\begin{array}{c} \diagup \\ d \cdot \end{array}$	$\begin{array}{c} \parallel \\ c \cdot \end{array}$	$\begin{array}{c} \diagdown \\ c \cdot \end{array}$	Fordd.	XII.	$\begin{array}{c} \diagup \\ e \cdot \end{array}$	$\begin{array}{c} \parallel \\ d \cdot \end{array}$	$\begin{array}{c} \diagdown \\ e \cdot \end{array}$	$\begin{array}{c} \diagup \\ d \cdot \end{array}$	$\begin{array}{c} \parallel \\ e \cdot \end{array}$	$\begin{array}{c} \diagdown \\ e \cdot \end{array}$	$\begin{array}{c} \diagup \\ c \cdot \end{array}$	$\begin{array}{c} \parallel \\ b \cdot \end{array}$	$\begin{array}{c} \diagdown \\ b \cdot \end{array}$	$\begin{array}{c} \diagup \\ b \cdot \end{array}$	$\begin{array}{c} \parallel \\ g \cdot \end{array}$	$\begin{array}{c} \diagdown \\ f \cdot \end{array}$
	d_1		d_1	c_1		c_1			d_1		d_1	c_1		c_1	d_1		d_1	d_1	d_1	d_1
	b_1		b_1	a_1		a_1			b_1		b_1	a_1		a_1	b_1		b_1	b_1	b_1	b_1
	f		f						f		f				f		f	f	f	f

$\begin{array}{c} \parallel \\ f \end{array}$	$\begin{array}{c} \diagup \\ g \cdot \end{array}$	Fordd.	XIII.	$\begin{array}{c} \diagup \\ f \cdot \end{array}$	$\begin{array}{c} \parallel \\ f \cdot \end{array}$	$\begin{array}{c} \diagdown \\ e \cdot \end{array}$	$\begin{array}{c} \diagup \\ f \cdot \end{array}$	$\begin{array}{c} \parallel \\ f \cdot \end{array}$	$\begin{array}{c} \diagdown \\ e \cdot \end{array}$	$\begin{array}{c} \diagup \\ f \cdot \end{array}$	$\begin{array}{c} \parallel \\ f \cdot \end{array}$	$\begin{array}{c} \diagdown \\ e \cdot \end{array}$	$\begin{array}{c} \diagup \\ f \cdot \end{array}$	$\begin{array}{c} \parallel \\ d \cdot \end{array}$	$\begin{array}{c} \diagdown \\ f \cdot \end{array}$	$\begin{array}{c} \parallel \\ f \cdot \end{array}$	$\begin{array}{c} \diagdown \\ e \cdot \end{array}$	$\begin{array}{c} \diagup \\ f \cdot \end{array}$	$\begin{array}{c} \parallel \\ f \cdot \end{array}$
	d_1			$\bar{b}$		b_1	a		b_1	$\bar{b}$		b_1	$\bar{b}$	b_1	$\bar{a}$		b_1		
	b_1			f_1			f_1			f_1			f_1		f_1				
	f			d_1			c_1			d_1			d_1		c_1				

$\begin{array}{c} \parallel \\ f \end{array}$	$\begin{array}{c} \diagup \\ f \cdot \end{array}$	$\begin{array}{c} \parallel \\ e \cdot \end{array}$	$\begin{array}{c} \diagup \\ f \cdot \end{array}$	$\begin{array}{c} \diagdown \\ d \cdot \end{array}$	Bys o'r Groes.	$\begin{array}{c} \parallel \\ f \end{array}$	$\begin{array}{c} \diagup \\ f \cdot \end{array}$	$\begin{array}{c} \diagdown \\ e \cdot \end{array}$	$\begin{array}{c} \diagup \\ d \cdot \end{array}$	$\begin{array}{c} \diagdown \\ e \cdot \end{array}$	$\begin{array}{c} \diagup \\ d \cdot \end{array}$	$\begin{array}{c} \diagdown \\ e \cdot \end{array}$	$\begin{array}{c} \diagup \\ c \cdot \end{array}$	$\begin{array}{c} \parallel \\ b \cdot \end{array}$	$\begin{array}{c} \diagdown \\ b \cdot \end{array}$	$\begin{array}{c} \diagup \\ c \cdot \end{array}$	Teiŷyn Canial Tro Tant. 1613.	$\begin{array}{c} \parallel \\ a \cdot \end{array}$	$\begin{array}{c} \diagdown \\ a \cdot \end{array}$
$\bar{b}$		b_1	$\bar{b}$	b_1		$\bar{b}$		b_1	a		f_1	$\bar{b}$	f_1	$\bar{b}$	b_1	f_1		$\bar{a}$	$\bar{a}$
f_1			f_1			f_1			c_1		b_1	f_1	b_1						
d_1			d_1			d_1													

CANIAD SANT SILIN.

COR VINVAEN.....1011011.1011011.

$\begin{array}{c} \parallel \\ \bar{c} \end{array}$	$\begin{array}{c} \diagup \\ \bar{d} \cdot \end{array}$	$\begin{array}{c} \parallel \\ \bar{b} \end{array}$	$\begin{array}{c} \diagup \\ \bar{c} \cdot \end{array}$	$\begin{array}{c} \parallel \\ \bar{c} \end{array}$	$\begin{array}{c} \diagup \\ \bar{d} \cdot \end{array}$	$\begin{array}{c} \parallel \\ \bar{g} \end{array}$	$\begin{array}{c} \diagup \\ \bar{a} \cdot \end{array}$	$\begin{array}{c} \parallel \\ \bar{g} \end{array}$	$\begin{array}{c} \diagup \\ \bar{a} \cdot \end{array}$	$\begin{array}{c} \parallel \\ \bar{b} \end{array}$	$\begin{array}{c} \diagup \\ \bar{a} \cdot \end{array}$	$\begin{array}{c} \parallel \\ \bar{g} \end{array}$	$\begin{array}{c} \diagup \\ \bar{b} \cdot \end{array}$	$\begin{array}{c} \parallel \\ \bar{a} \end{array}$	$\begin{array}{c} \diagup \\ \bar{g} \end{array}$	$\begin{array}{c} \diagdown \\ f_1 \end{array}$	$\begin{array}{c} \diagdown \\ f_1 \end{array}$	Bys dechre.	$\begin{array}{c} \parallel \\ \bar{a} \end{array}$	$\begin{array}{c} \diagdown \\ \bar{a} \end{array}$
c_1		d_1		c_1		c_1		f_1		c_1		f_1		d_1		d_1			f_1	

$\begin{array}{c} \diagup \\ \bar{a} \end{array}$	$\begin{array}{c} \parallel \\ \bar{g} \end{array}$	$\begin{array}{c} \diagup \\ \bar{c} \end{array}$	$\begin{array}{c} \diagup \\ \bar{d} \end{array}$	$\begin{array}{c} \diagup \\ \bar{c} \end{array}$	$\begin{array}{c} \diagup \\ \bar{a} \end{array}$	$\begin{array}{c} \parallel \\ \bar{g} \end{array}$	$\begin{array}{c} \diagup \\ \bar{g} \end{array}$	Bys Cwbyl.	$\begin{array}{c} \diagup \\ \bar{a} \end{array}$	$\begin{array}{c} \diagdown \\ \bar{d} \end{array}$	$\begin{array}{c} \diagup \\ \bar{g} \end{array}$	$\begin{array}{c} \diagdown \\ \bar{d} \end{array}$	$\begin{array}{c} \diagup \\ \bar{c} \end{array}$	$\begin{array}{c} \diagdown \\ \bar{d} \end{array}$	$\begin{array}{c} \diagup \\ \bar{g} \end{array}$	$\begin{array}{c} \diagdown \\ \bar{d} \end{array}$	$\begin{array}{c} \diagup \\ \bar{a} \end{array}$	$\begin{array}{c} \diagdown \\ \bar{g} \end{array}$
c_1		c_1		d_1	$\bar{c}$	$\bar{g}$	$\bar{c}$		d_1	$\bar{b}$		d_1	$\bar{b}$		d_1		c_1	

$\frac{a}{g}$	$\frac{a}{g}$	$\frac{g}{g}$	$\frac{a}{g}$	Hys. Farall. Diomed. (lat. 41.11)	$\frac{a}{g}$	$\frac{a}{g}$	$\frac{g}{g}$	$\frac{g}{g}$	$\frac{f}{e}$	$\frac{f}{e}$	$\frac{d}{e}$	$\frac{d}{e}$	$\frac{g}{f}$	$\frac{g}{f}$	$\frac{f}{e}$	$\frac{f}{e}$	$\frac{e}{d}$	
e	e	$\frac{e}{e}$	e		e	e	e	e	e	e	e	e	e	e	e	e	b	
	e	e	e		e		d		e		e		d		e		e	d
					e		d		e		e		d		e		d	

[illegible][illegible]

$\bar{f}$	$\frac{\bar{e}}{\bar{d}}$	$\bar{e}$	g	$\frac{\bar{f}}{\bar{e}}$	$\bar{d}$	$\bar{f}$	$\frac{\bar{c}}{\bar{d}}$	$\bar{e}$	$\bar{e}$	$\frac{\bar{d}}{\bar{e}}$	$\bar{c}$	$\bar{e}$	$\frac{\bar{d}}{\bar{e}}$	$\bar{b}$	Bys dechre.	$\bar{f}$	$\frac{\bar{e}}{\bar{d}}$	$\bar{e}$	$\bar{e}$	$\frac{\bar{d}}{\bar{e}}$	$\bar{b}$
$\bar{c}$			$\bar{d}$			$\bar{c}$			$\bar{b}$			$\bar{b}$				$\bar{c}$			$\bar{b}$		
e_1			d_1			e_1			d_1			d_1				e_1			d_1		

[illegible]

$\frac{\bar{a}}{g}$	$\bar{f}$	$\frac{\bar{a}}{g}$	$\bar{e}$	$\frac{\bar{a}}{g}$	$\bar{d}$	$\frac{\bar{a}}{g}$	$\bar{d}$	Drehre.	$\frac{\bar{a}}{g}$	$\bar{e}$	$\bar{d}$	$\bar{e}$	$\bar{d}$	$\bar{e}$	$\bar{d}$	$\bar{e}$	
$\bar{d}$		$\bar{e}$		$\bar{b}$		$\bar{b}$			$\bar{e}$								
d_1		e_1		d_1		d_1			e_1								

$\begin{array}{c} \diagup \\ \bar{b} \\ \diagdown \end{array}$	$\begin{array}{c} \diagdown \\ \bar{a} \\ \diagup \end{array}$	$\begin{array}{c} \parallel \\ \bar{g} \\ \parallel \end{array}$	$\begin{array}{c} \diagup \\ \bar{a} \\ \diagdown \end{array}$	Bys ewbyl Fordd.	xii.	$\begin{array}{c} \parallel \\ \bar{g} \\ \parallel \end{array}$	$\bar{g}$	$\bar{g}$	$\begin{array}{c} \diagup \\ \bar{f} \\ \diagdown \end{array}$	$\begin{array}{c} \parallel \\ \bar{g} \\ \parallel \end{array}$	$\begin{array}{c} \diagup \\ \bar{e} \\ \diagdown \end{array}$	$\begin{array}{c} \parallel \\ \bar{g} \\ \parallel \end{array}$	$\begin{array}{c} \diagup \\ \bar{e} \\ \diagdown \end{array}$	$\begin{array}{c} \parallel \\ \bar{g} \\ \parallel \end{array}$	$\begin{array}{c} \diagup \\ \bar{e} \\ \diagdown \end{array}$	$\begin{array}{c} \parallel \\ \bar{g} \\ \parallel \end{array}$	$\begin{array}{c} \diagup \\ \bar{f} \\ \diagdown \end{array}$	$\begin{array}{c} \parallel \\ \bar{g} \\ \parallel \end{array}$	
$\bar{d}$	$\bar{e}$	$\bar{e}$	$\bar{e}$			$\bar{e}$	$\bar{d}$	$\bar{e}$	$\bar{e}$	$\bar{d}$	$\bar{e}$	$\bar{d}$	$\bar{e}$	$\bar{d}$	$\bar{e}$	$\bar{d}$	$\bar{e}$	$\bar{d}$	$\bar{e}$
d_1	e_1	$\bar{e}$	e_1			e_1	d_1	e_1	e_1	e_1	d_1	e_1	d_1	e_1	d_1	e_1	d_1	e_1	c_1

$\begin{array}{c} \diagup \\ \bar{e} \\ \diagdown \end{array}$	$\begin{array}{c} \diagup \\ \bar{d} \\ \diagdown \end{array}$	$\begin{array}{c} \parallel \\ \bar{d} \\ \parallel \end{array}$	Bys	$\begin{array}{c} \diagup \\ \bar{e} \\ \diagdown \end{array}$	$\bar{g}$	$\bar{g}$	$\bar{d}$	$\bar{e}$	$\bar{d}$	$\bar{e}$	$\bar{d}$	$\begin{array}{c} \diagup \\ \bar{b} \\ \diagdown \end{array}$	$\begin{array}{c} \diagdown \\ \bar{a} \\ \diagup \end{array}$	$\begin{array}{c} \diagup \\ \bar{a} \\ \diagdown \end{array}$	Bys Fordd.
$\bar{g}$	$\bar{g}$	$\bar{g}$	dechre.	$\bar{g}$	$\bar{g}$	$\bar{d}$	$\bar{e}$	$\bar{d}$	$\bar{e}$	$\bar{d}$	$\bar{e}$	$\bar{a}$	$\bar{g}$	$\bar{g}$	
$\bar{b}$	$\bar{b}$			$\bar{e}$								$\bar{d}$	$\bar{e}$	$\bar{e}$	
d_1	d_1			e_1								d_1	e_1	e_1	

Tervyn Caniad Sant Silin.

Ar Dro Tant, neu ar Isgywair, nae yn oren.

CANIAD MARWNAD IVAN Y GOV.

$\begin{array}{c} \diagdown \\ \bar{b} \\ \diagup \end{array}$	$\begin{array}{c} \parallel \\ \bar{a} \\ \parallel \end{array}$	$\begin{array}{c} \diagup \\ \bar{b} \\ \diagdown \end{array}$	$\begin{array}{c} \parallel \\ \bar{b} \\ \parallel \end{array}$	$\begin{array}{c} \diagup \\ \bar{e} \\ \diagdown \end{array}$	$\begin{array}{c} \diagdown \\ \bar{e} \\ \diagup \end{array}$	$\begin{array}{c} \diagdown \\ \bar{b} \\ \diagup \end{array}$	$\begin{array}{c} \diagdown \\ \bar{a} \\ \diagup \end{array}$	$\begin{array}{c} \diagdown \\ \bar{c} \\ \diagup \end{array}$	$\begin{array}{c} \parallel \\ \bar{b} \\ \parallel \end{array}$	$\begin{array}{c} \diagup \\ \bar{e} \\ \diagdown \end{array}$	$\begin{array}{c} \parallel \\ \bar{b} \\ \parallel \end{array}$	$\begin{array}{c} \diagup \\ \bar{d} \\ \diagdown \end{array}$	$\begin{array}{c} \diagdown \\ \bar{d} \\ \diagup \end{array}$	$\begin{array}{c} \diagdown \\ \bar{e} \\ \diagup \end{array}$	$\begin{array}{c} \diagdown \\ \bar{b} \\ \diagup \end{array}$	Bys dechre.	$\begin{array}{c} \diagdown \\ \bar{a} \\ \diagup \end{array}$	$\begin{array}{c} \parallel \\ \bar{g} \\ \parallel \end{array}$	$\begin{array}{c} \diagdown \\ \bar{a} \\ \diagup \end{array}$
f_1	$\bar{g}$	$\bar{a}$	$\bar{g}$	f_1	$\bar{g}$	$\bar{a}$	$\bar{b}$	$\bar{a}$	$\bar{g}$	$\bar{g}$	$\bar{a}$	$\bar{b}$	$\bar{a}$	$\bar{g}$	$\bar{b}$		g_1	g_1	
a_1	b_1	e_1	b_1	a_1	b_1	e_1	d_1	e_1	b_1										

$\bar{a}$	$\bar{b}$	$\bar{e}$	$\bar{b}$	$\bar{a}$	$\bar{a}$	$\parallel$	$\bar{a}$	$\bar{a}$	$\bar{b}$	$\parallel$	$\bar{e}$	$\bar{e}$	$\bar{b}$	$\bar{a}$	$\bar{e}$	$\bar{b}$	$\bar{e}$	$\bar{d}$
f_1	$\bar{g}$	$\bar{e}$	$\bar{b}$	f_1	$\bar{g}$	$\bar{g}$	$\bar{g}$	$\bar{a}$	$\bar{a}$	$\bar{b}$	$\bar{b}$	$\bar{b}$	$\bar{b}$	$\bar{a}$	$\bar{g}$	$\bar{b}$	$\bar{e}$	$\bar{e}$
a_1	g_1			a_1	g_1	g_1	g_1	f_1	$\bar{g}$	$\bar{a}$	$\bar{g}$	$\bar{b}$	$\bar{b}$	$\bar{a}$	$\bar{g}$	$\bar{b}$	$\bar{e}$	$\bar{d}$
								a_1	b_1	e_1	b_1	a_1	b_1	a_1	g_1	b_1	e_1	d_1

$\begin{array}{c} \diagdown \\ \bar{d} \\ \diagup \end{array}$	$\begin{array}{c} \diagdown \\ \bar{e} \\ \diagup \end{array}$	Bys dechre o'r Groes.	$\begin{array}{c} \diagdown \\ \bar{d} \\ \diagup \end{array}$	$\begin{array}{c} \parallel \\ \bar{a} \\ \parallel \end{array}$	$\bar{e}$	$\begin{array}{c} \diagdown \\ \bar{d} \\ \diagup \end{array}$	$\begin{array}{c} \parallel \\ \bar{d} \\ \parallel \end{array}$	$\begin{array}{c} \diagdown \\ \bar{d} \\ \diagup \end{array}$	$\begin{array}{c} \parallel \\ \bar{e} \\ \parallel \end{array}$	$\bar{a}$	$\bar{d}$	$\bar{g}$	$\bar{d}$	$\bar{g}$	$\bar{g}$	$\bar{g}$	$\bar{g}$	$\bar{d}$
$\bar{a}$	$\bar{g}$		$\bar{g}$	$\bar{g}$	$\bar{e}$	$\bar{d}$	$\bar{e}$	$\bar{d}$	$\bar{e}$	$\bar{a}$	$\bar{d}$	$\bar{g}$	$\bar{d}$	$\bar{g}$	$\bar{g}$	$\bar{g}$	$\bar{d}$	
e_1	b_1		g_1				b_1	a_1	g_1	a_1	g_1							
							d_1	e_1	b_1						e_1	d_1	e_1	d_1

$\frac{\diagdown}{a}$ $\frac{\diagdown}{g}$	$\frac{\diagdown}{a}$ $\frac{\diagdown}{g}$	$\frac{\diagdown}{a}$ $\frac{\diagdown}{g}$	$\frac{\diagdown}{a}$ $\frac{\diagdown}{g}$	$\frac{\diagdown}{a}$ $\frac{\diagdown}{g}$	I.	$\frac{\diagdown}{b}$ $\frac{\parallel}{a}$	$\frac{\diagup}{a}$ $\frac{\parallel}{a}$	$\frac{\diagdown}{b}$ $\frac{\parallel}{b}$	$\frac{\diagup}{c}$ $\frac{\parallel}{b}$	$\frac{\diagup}{d}$ $\frac{\parallel}{b}$	$\frac{\diagup}{c}$ $\frac{\parallel}{c}$	$\frac{\diagup}{d}$ $\frac{\parallel}{c}$
						$\frac{\diagup}{g} \quad \frac{\diagup}{c} \quad \frac{\diagup}{d} \quad \frac{\diagup}{c} \quad \frac{\diagup}{d} \quad \frac{\diagup}{c} \quad \frac{\diagup}{d} \quad \frac{\diagup}{c} \quad \frac{\diagup}{d} \quad \frac{\diagup}{g}$						
						$\frac{\diagup}{f} \quad \frac{\diagup}{g} \quad \frac{\diagup}{a} \quad \frac{\diagup}{g} \quad \frac{\diagup}{f} \quad \frac{\diagup}{g} \quad \frac{\diagup}{a} \quad \frac{\diagup}{b} \quad \frac{\diagup}{c}$						
						$\frac{\diagup}{a} \quad \frac{\diagup}{b} \quad \frac{\diagup}{c} \quad \frac{\diagup}{b} \quad \frac{\diagup}{a} \quad \frac{\diagup}{b} \quad \frac{\diagup}{c} \quad \frac{\diagup}{b} \quad \frac{\diagup}{c} \quad \frac{\diagup}{d}$						

$\begin{array}{r} + \quad \overline{d} \\ \overline{e} \quad \overline{c} \\ \overline{e} \quad \overline{b} \\ \hline \overline{a} \quad \overline{g} \\ c_1 \quad b_1 \end{array}$	Bys dechre Fordd.	II.	$\begin{array}{c} \diagdown \quad \diagup \\ \overline{b} \quad \overline{a} \\ \overline{b} \quad \overline{a} \\ \hline f_1 \quad g_1 \\ a_1 \quad b_1 \end{array}$	$\begin{array}{c} \diagup \quad \diagdown \\ \overline{b} \quad \overline{a} \\ \overline{b} \quad \overline{a} \\ \hline g_1 \quad f_1 \\ b_1 \quad a_1 \end{array}$	$\begin{array}{c} + \quad \overline{c} \\ \overline{d} \quad \overline{b} \\ \overline{d} \quad \overline{a} \\ \hline g_1 \quad f_1 \\ b_1 \quad a_1 \end{array}$	$\begin{array}{c} \diagdown \quad \diagup \\ \overline{c} \quad \overline{b} \\ \overline{c} \quad \overline{b} \\ \hline g_1 \quad f_1 \\ b_1 \quad a_1 \end{array}$	$\begin{array}{c} \diagup \quad \diagdown \\ \overline{c} \quad \overline{b} \\ \overline{c} \quad \overline{b} \\ \hline a_1 \quad b_1 \end{array}$	$\begin{array}{c} \diagdown \quad \diagup \\ \overline{f} \quad \overline{e} \\ \overline{f} \quad \overline{c} \\ \hline b_1 \quad a_1 \end{array}$	$\begin{array}{c} + \quad \overline{d} \\ \overline{e} \quad \overline{c} \\ \overline{e} \quad \overline{b} \\ \hline \overline{a} \quad \overline{g} \\ c_1 \quad b_1 \end{array}$	Bys dechre Fordd.
--	-------------------------	-----	---	---	--	---	--	--	--	-------------------------

III.	$\bar{e}$	$\frac{\bar{d}}{\bar{d}}$	$\frac{\bar{d}}{\bar{c}}$	$\bar{e}$	$\frac{\bar{d}}{\bar{d}}$	$\frac{\bar{d}}{\bar{c}}$	$\bar{e}$	$\frac{\bar{d}}{\bar{c}}$	$\frac{\bar{d}}{\bar{c}}$	$\bar{e}$	$\bar{d}$	$\frac{\bar{c}}{\bar{c}}$	$\frac{\bar{c}}{\bar{b}}$	$\frac{\bar{d}}{\bar{b}}$	$\frac{\bar{d}}{\bar{b}}$
	f_1		g		f_1	g	f_1	g		g	d_1			a	a_1
	b_1		g_1		d_1		d_1	c_1		g	c_1				

$\frac{\backslash}{b} \quad \frac{/}{b}$		$\frac{/}{\bar{c}} \quad \bar{d} \quad \frac{/}{\bar{c}} \quad \bar{d}$	$\frac{\psi}{\bar{c}} \quad \frac{\text{III}}{\bar{a}} \quad \frac{/}{\bar{b}} \quad \bar{a}$	$\frac{\bar{c}}{\bar{a}} \quad \frac{\bar{d}}{\bar{b}} \quad \frac{\bar{c}}{\bar{b}} \quad \frac{\text{III}}{\bar{a}}$	$\frac{/}{\bar{b}} \quad \frac{\vdots}{\bar{d}} \quad \frac{\bar{a}}{\bar{c}} \quad \frac{\bar{a}}{\bar{g}}$
$\frac{f}{d} \quad \frac{g}{g}$	Bys dechre.	$c \mid \quad d \mid \quad c \mid \quad d \mid$	$c \mid \quad d \mid$	$\bar{c} \mid \quad \bar{d} \mid \quad c \mid \quad d \mid$	$c \mid \quad g \mid$
			$a \mid \quad b \mid$	$a \mid \quad b \mid \quad a \mid \quad b \mid$	

	$\bar{e}$	$\bar{\bar{d}}$	$\begin{array}{c} \diagdown \\ \bar{d} \\ \bar{e} \end{array}$	g	$\bar{\bar{f}}$	$\begin{array}{c} \diagdown \\ \bar{f} \\ \bar{e} \end{array}$	$\bar{c}$	$\begin{array}{c} / \\ \bar{d} \\ \bar{e} \end{array}$	$\bar{c}$	$\begin{array}{c} / \\ \bar{d} \\ \bar{e} \end{array}$	$\bar{d}$	$\bar{\bar{c}}$	$\begin{array}{c} \diagdown \\ \bar{c} \\ \bar{b} \end{array}$	g	$\bar{\bar{f}}$	$\begin{array}{c} \diagdown \\ \bar{f} \\ \bar{e} \end{array}$	$\bar{c}$	$\bar{\bar{c}}$	$\begin{array}{c} / \\ \bar{d} \\ \bar{e} \end{array}$
IV.	$f $			$\bar{g}$				$f $	$\bar{g}$	$f $	$\bar{g}$		$\bar{b}$			$d $			$\bar{g}$
	$b $			$g $				$d $	$d $	$c $			g						$c $
								$b $	$b $				$c $						

[illegible][illegible]

$\begin{array}{ccc} \diagup & \diagdown & \\ f_1 & e_1 & \diagdown \\ e_1 & d_1 & e_1 \\ d_1 & d_1 & e_1 & d_1 \end{array}$				$\begin{array}{ccc} \diagdown & & \\ g & & \\ e_1 & \diagup & + \\ d_1 & \bar{g} & a \\ e_1 & f_1 & f_1 & f_1 & d_1 & \bar{g} & e_1 \end{array}$				$\begin{array}{ccc} \diagdown & \diagdown & & & & \\ g & \bar{g} & \diagup & \bar{g} & \diagdown & \diagdown \\ e & \bar{g} & f_1 & e_1 & e_1 & d_1 \\ d & \bar{g} & f_1 & d_1 & d_1 & b_1 & e_1 \end{array}$			
$\begin{array}{cc} b \cdot & b \cdot \\ \bar{f} & \bar{f} \\ \bar{b} & \bar{b} \end{array}$				$\begin{array}{ccc} c \cdot & & c \cdot & c \cdot \\ g \cdot & & g \cdot & g \cdot \\ e & & e & e \end{array}$				$\begin{array}{ccc} c \cdot & c \cdot & c \cdot & c \cdot \\ g \cdot & g \cdot & g \cdot & g \cdot \\ e & e & e & e \end{array}$			

	$\overline{d} \mid \overline{a} \mid \overline{g} \mid \overline{a}$					$\overline{f} \mid \overline{g} \mid \overline{d}$					$\overline{e} \mid \overline{e} \mid \overline{f} \mid \overline{f} \mid \overline{f} \mid \overline{d} \mid \overline{e}$					$\overline{e} \mid \overline{e} \mid \overline{f} \mid \overline{f} \mid \overline{f} \mid \overline{d} \mid \overline{e}$									
1X.	$\overline{b} \cdot$					$\overline{b} \cdot$					$\overline{c} \cdot$					$\overline{c} \cdot$					$\overline{c} \cdot$				
	$\overline{f}$					$\overline{f}$					$\overline{g}$					$\overline{g}$					$\overline{g}$				
	$\overline{b}$					$\overline{b}$					$\overline{c}$					$\overline{c}$					$\overline{c}$				

$\frac{g}{f}$	$\frac{a}{f}$	$\frac{f}{e}$	$\frac{f}{d}$	$\frac{f}{d}$	$\frac{g}{e}$	$\frac{g}{f}$	$\frac{a}{f}$	$\frac{a}{g}$	$\frac{b}{g}$	$\frac{a}{g}$	$\frac{f}{e}$	Bys cwbyl: dechre.				$\frac{f}{e}$	$\frac{f}{e}$	$\frac{f}{e}$	$\frac{f}{e}$		
$\bar{a}$	f_1	$\bar{g}$	f_1	$\bar{g}$	e_1	$\bar{b}$	d_1	$\bar{g}$	g_1					c_1	$\bar{a}$	$\bar{g}$	f_1				
f_1	d_1	b_1	b_1																		
d_1																					
a_1																					

$\frac{g}{e}$	$\frac{f}{e}$	$\frac{f}{e}$											$\frac{f}{f}$	$\frac{g}{f}$	$\frac{a}{f}$	$\frac{f}{e}$	$\frac{f}{e}$
d_1	f_1	c_1											$\bar{g}$	$\bar{b}$	d_1		
													c_1	g_1	d_1		
														c_1	c_1		

$\frac{g}{e}$	$\frac{f}{f}$	$\frac{g}{g}$	$\frac{f}{d}$	$\frac{f}{e}$	$\frac{f}{e}$	$\frac{f}{e}$	$\frac{g}{e}$	$\frac{g}{f}$	$\frac{a}{f}$					$\frac{f}{d}$	$\frac{f}{e}$	$\frac{g}{e}$	$\frac{f}{d}$
$\bar{g}$			$\bar{g}$	$\bar{a}$		$\bar{a}$								f_1		$\bar{g}$	f_1
c_1			g_1	f_1		d_1			f_1					d_1		g_1	d_1
				d_1		d_1			d_1					b_1			b_1
				a_1		a_1			a_1								

$\frac{g}{e}$	$\frac{f}{d}$	$\frac{g}{e}$	$\frac{g}{f}$	$\frac{g}{f}$	$\frac{g}{f}$	$\frac{a}{f}$	$\frac{g}{f}$	$\frac{a}{f}$	$\frac{g}{e}$					$\frac{f}{e}$	$\frac{f}{e}$	$\frac{g}{e}$	$\frac{f}{e}$
$\bar{g}$	f_1	$\bar{g}$		b_1	d_1	$\bar{g}$		$\bar{g}$						c_1	$\bar{g}$	c_1	$\bar{g}$
	d_1	c_1		g_1	c_1	g_1		g_1							$\bar{g}$		f_1
	b_1			c_1											g_1		

$\frac{g}{e}$	$\frac{f}{e}$											$\frac{f}{d}$	$\frac{f}{e}$	$\frac{f}{e}$	$\frac{f}{e}$	$\frac{g}{e}$	$\frac{f}{e}$
c_1	$\bar{g}$											f_1			$\bar{g}$		g_1
												d_1			g_1		
												b_1					

/		/		+		/		+		/		/		Bys		/		/	
f	e	g	f	g	f	g	f	g	f	f	e	g	e	declre.		e	g	e	g
f ₁	e	g	f ₁	g				b	d ₁		g	g				e ₁	g	e ₁	g
d ₁			d	e ₁				g	/		e ₁	g ₁							
b ₁			b ₁					e ₁	/										

+		/		/		/		/		/		/		/		/		/	
d	e	e	e	g	e	e	g	e	d	e	e	f	f	a	g	d	f		
b	e ₁	e	e ₁	b	e		b	e ₁		e	e ₁	b	e ₁		e	e ₁			
g		g		g			g			g		g			g				
d ₁		e ₁		d ₁			d ₁			e ₁		d ₁			e ₁				

/		/		+		/		/		/		/		/		/		/	
e	e	Bys		f	e	f	e	g	g	f	e	d	e	e	e	d	e		
d	e	declre		a	e	e	e				e	e ₁	e ₁	b	g	g	e ₁		
e	e ₁	o'r		b	e ₁	b	e ₁	e		e ₁	e	e ₁	e ₁	b	g	g	e ₁		
g		Goes.		g		g		g			g			d ₁	e ₁	g	e ₁		
e ₁				d ₁		d ₁		e ₁		e ₁									

Teivyn Caniad Marwnad Ivan ab y Gôv.

Y CANIAD CRYCH AR Y BRAGAWD GYWAIR.

/		/		/		/		/		/		/		/		/		/	
e	b	e	b	b	b	b	b	b	b	b	b	b	b	b	b	b	b	b	b
a		g	d ₁	a	f ₁	g		f ₁	g	a	f ₁	g		a	g				
g		e ₁		a	d ₁	g ₁		b ₁	g ₁	a ₁	d ₁	g ₁		g					
e ₁														e ₁					

$\frac{\overline{b}}{\overline{a}}$	$\frac{\overline{b}}{\overline{a}}$	$\frac{\overline{d}}{\overline{c}}$	$\frac{\overline{c}}{\overline{b}}$	$\overline{d}$	$\frac{\overline{c}}{\overline{c}}$	$\frac{\overline{c}}{\overline{b}}$	$\frac{\overline{b}}{\overline{b}}$	$\frac{\overline{b}}{\overline{b}}$	$\frac{\overline{b}}{\overline{b}}$	Bys ewbyl.	$\frac{\overline{c}}{\overline{c}}$	$\frac{\overline{b}}{\overline{b}}$	$\frac{\overline{b}}{\overline{a}}$	$\frac{\overline{b}}{\overline{a}}$	$\frac{\overline{c}}{\overline{a}}$	$\frac{\overline{b}}{\overline{a}}$
f_1	$\overline{g}$	f_1	$\overline{a}$		$\overline{g}$	d_1	$\overline{a}$	f_1	$\overline{g}$		f_1	$\overline{g}$		f_1		f_1
d_1		d_1	$\overline{g}$		c_1	$\overline{a}$	d_1	g_1			d_1	g_1		d_1		d_1
b_1		c_1	c_1								b_1			b_1		b_1

$\bar{d}$	$\bar{c}$	$\bar{c}$	$\bar{c}$	$\bar{b}$	$\bar{b}$	$\bar{b}$	$\bar{b}$	$\bar{e}$	$\bar{d}$	$\bar{d}$	$\bar{d}$	$\bar{c}$	$\bar{b}$	$\bar{b}$	$\bar{b}$	$\bar{b}$	$\bar{a}$	$\bar{b}$
$\bar{a}$	$\bar{g}$	$\bar{g}$	$\bar{c}$	$\bar{d}$	$\bar{a}$	$\bar{f}$	$\bar{g}$	$\bar{f}$	$\bar{g}$	$\bar{g}$	$\bar{a}$	$\bar{f}$	$\bar{g}$	$\bar{f}$	$\bar{g}$	$\bar{b}$	$\bar{g}$	$\bar{a}$
$\bar{c}$					$\bar{a}$	$\bar{d}$	$\bar{g}$			$\bar{g}$	$\bar{a}$	$\bar{d}$	$\bar{g}$					

$\begin{array}{c} \diagdown \\ \bar{b} \end{array}$	$\begin{array}{c} \diagup \\ \bar{b} \end{array}$	$\begin{array}{c} \diagdown \\ \bar{b} \end{array}$	Bys.	$\bar{d}$	$\bar{c}$	$\begin{array}{c} \equiv \\ \bar{c} \\ \bar{c} \end{array}$	$\begin{array}{c} \equiv \\ \bar{c} \\ \bar{b} \end{array}$	$\begin{array}{c} \equiv \\ \bar{b} \end{array}$	$\begin{array}{c} \diagup \\ \bar{b} \end{array}$	$\begin{array}{c} \diagdown \\ \bar{b} \end{array}$	$\begin{array}{c} \diagup \\ \bar{b} \end{array}$	$\bar{e}$	$\bar{d}$	$\begin{array}{c} \equiv \\ \bar{d} \\ \bar{c} \end{array}$	$\begin{array}{c} \diagup \\ \bar{c} \\ \bar{a} \end{array}$	$\begin{array}{c} \equiv \\ \bar{a} \end{array}$	$\begin{array}{c} \diagup \\ \bar{a} \end{array}$
f_1	$\bar{g}$	d		$\bar{a}$	$\bar{g}$	d_1	$\bar{a}$	f_1	$\bar{g}$	d_1	g_1	f_1	$\bar{g}$	d_1	g_1	f_1	d
				$\bar{g}$		c_1		a_1									
				c_1										b_1			b

$\frac{+}{c}$	$\frac{\diagup}{\bar{c}}$		$\frac{\mathbb{F}}{c}$	$\frac{\bar{c}}{c}$	$\frac{\diagup}{\bar{c}}$	$\frac{\diagdown}{\bar{f}}$	$\frac{+}{g}$	$\frac{\diagup}{\bar{d}}$	$\frac{\diagdown}{\bar{d}}$	$\frac{\mathbb{F}}{\bar{b}}$	$\frac{\diagup}{\bar{b}}$	$\frac{\diagdown}{\bar{b}}$	$\frac{\diagup}{\bar{b}}$
$\frac{f}{a}$	$\frac{c}{e}$		$\frac{a}{c}$	$\frac{\bar{b}}{c}$	$\frac{d}{c}$	$\frac{f}{c}$	$\frac{\bar{g}}{c}$	$\frac{f}{c}$	$\frac{\bar{a}}{c}$	$\frac{\bar{b}}{c}$	$\frac{d}{c}$	$\frac{a}{c}$	$\frac{f}{c}$
$\frac{d}{b}$	$\frac{\diagup}{/}$		$\frac{\bar{g}}{c}$	$\frac{\bar{g}}{c}$	$\frac{\diagup}{/}$	$\frac{d}{b}$	$\frac{d}{b}$	$\frac{g}{c}$	$\frac{\bar{g}}{c}$	$\frac{\diagup}{/}$	$\frac{a}{c}$	$\frac{d}{c}$	$\frac{g}{c}$
$\frac{b}{a}$			$\frac{c}{c}$	$\frac{c}{c}$		$\frac{b}{b}$	$\frac{b}{b}$	$\frac{c}{c}$	$\frac{c}{c}$				$\frac{c}{c}$

I.

$\frac{\diagdown}{\bar{c}}$	$\frac{\diagup}{\bar{c}}$
$\frac{\bar{a}}{\bar{b}}$	$\frac{\bar{g}}{\bar{b}}$
$\frac{\bar{g}}{\bar{g}}$	
$\frac{c}{c}$	$\frac{c}{c}$

$\frac{+}{\bar{d}}$	$\frac{\diagup}{\bar{c}}$	$\frac{+}{\bar{d}}$	$\frac{\diagup}{\bar{c}}$	$\frac{\diagup}{\bar{b}}$	$\frac{\diagup}{\bar{b}}$	$\frac{+}{\bar{c}}$	$\frac{\diagup}{\bar{b}}$	$\frac{+}{\bar{c}}$	$\frac{\diagup}{\bar{b}}$	$\frac{\diagup}{\bar{c}}$	$\frac{+}{\bar{d}}$	$\frac{\diagup}{\bar{c}}$	$\frac{\diagup}{\bar{b}}$	$\frac{+}{\bar{c}}$	$\frac{\diagup}{\bar{b}}$
$\frac{\bar{g}}{c_1 \diagup}$	$\frac{\bar{a}}{g}$	$\frac{\bar{g}}{c_1 \diagup}$	$\frac{\bar{g}}{g_1}$	$\frac{f_1}{d_1}$	$\frac{g}{g_1}$	$\frac{f_1}{d_1}$	$\frac{g}{d_1}$	$\frac{f_1}{d_1}$	$\frac{g}{d_1}$	$\frac{\bar{a}}{\bar{g}}$	$\frac{\bar{g}}{c_1 \diagup}$	$\frac{\bar{g}}{g_1}$	$\frac{f_1}{d_1}$	$\frac{\bar{g}}{d_1}$	$\frac{f_1}{d_1}$
	c_1			b_1		b_1		c_1	c_1				b_1		c_1

	$\overline{b}$	$\overline{c}$	$\overline{g}$	$\overline{g}$	$\overline{f}$	$\overline{a}$	$\overline{b}$	d_1	$\overline{a}$	$\overline{g}$	d_1	$\overline{g}$	f_1	$\overline{g}$	f_1
	$\overline{d}$	$\overline{c}$	$\overline{g}$	$\overline{f}$	$\overline{d}$	$\overline{g}$	$\overline{g}$	$\overline{g}$	$\overline{g}$	c_1	$\overline{g}$	d_1	$\overline{g}$	$\overline{d}$	d_1
	b_1		b_1	c_1	c_1	c_1	c_1	c_1	c_1			b_1	b_1		

$\begin{array}{c} \diagup \\ \bar{d} \\ \bar{c} \end{array} \quad \begin{array}{c} \parallel \\ \bar{d} \\ \bar{c} \\ \bar{b} \end{array} \quad \left| \quad \begin{array}{c} \diagdown \\ \bar{d} \\ \bar{c} \end{array} \quad \begin{array}{c} \diagup \\ \bar{d} \\ \bar{c} \end{array} \quad \begin{array}{c} \parallel \\ \bar{d} \\ \bar{c} \end{array} \quad \begin{array}{c} \diagup \\ \bar{c} \end{array} \quad \begin{array}{c} \diagdown \\ \bar{c} \end{array} \quad \begin{array}{c} \diagup \\ \bar{c} \end{array} \quad \begin{array}{c} \diagdown \\ \bar{c} \end{array} \quad \left| \quad \begin{array}{c} \parallel \\ \bar{c} \end{array} \quad \begin{array}{c} g' \\ e \\ \bar{d} \\ \bar{c} \end{array} \quad \begin{array}{c} \bar{g}^1 \end{array} \quad \begin{array}{c} \parallel \\ g' \\ \bar{f} \end{array} \quad \begin{array}{c} \diagup \\ \bar{f} \\ \bar{d} \end{array} \quad \begin{array}{c} \triangle \\ \bar{e} \\ \bar{d} \end{array} \quad \begin{array}{c} \parallel \\ \bar{c} \\ \bar{b} \end{array} \quad \begin{array}{c} \diagdown \\ \bar{d} \\ \bar{c} \end{array} \quad \left| \right.$

$\begin{array}{c} \bar{a} \\ \bar{g} \\ \bar{c} \end{array} \quad \begin{array}{c} \bar{g} \\ \bar{c}^1 \end{array} \quad \begin{array}{c} d_1 \\ \diagup \end{array} \quad \left| \quad \begin{array}{c} \bar{g} \\ \bar{g}^1 \end{array} \quad \begin{array}{c} f_1 \\ d_1 \end{array} \quad \left| \quad \begin{array}{c} \bar{g} \\ \bar{g}^1 \end{array} \quad \begin{array}{c} a \\ f_1 \end{array} \quad \begin{array}{c} \bar{g} \\ \bar{d} \end{array} \quad \left| \quad \begin{array}{c} \bar{a} \\ \bar{g} \\ \bar{c} \end{array} \quad \begin{array}{c} \bar{b} \\ \bar{g} \end{array} \quad \begin{array}{c} d_1 \\ \diagup \end{array} \quad \begin{array}{c} \bar{a} \\ \bar{g} \\ \bar{c} \end{array} \quad \begin{array}{c} \bar{g} \\ \bar{c}^1 \end{array} \quad \begin{array}{c} d_1 \\ \diagup \end{array} \quad \begin{array}{c} \bar{g} \\ \bar{g}^1 \end{array} \quad \left| \right.$

[illegible][illegible]

$\bar{e}$	$\bar{e}$	$\bar{g}$	$\bar{g}$	$\bar{f}$	$\bar{g}$	$\bar{f}$	$\bar{d}$	$\bar{d}$	b	$\bar{b}$	$\bar{b}$	$\bar{b}$	Bys.
c_1	g	f_1	g	f	g	f	d	d	a	f	g		
				d		d	g	g	a	d	g		
				b		b	c_1	c_1					

[illegible][illegible][illegible][illegible]

$\bar{c}$	g	$\bar{d}$	$\bar{f}$	$\bar{a}$	$\bar{b}$	$\bar{c}$	$\bar{d}$	Bys yr ail waith crychu.	a	$\bar{f}$	$\bar{c}$	a	$\bar{f}$	$\bar{c}$	g	$\bar{c}$
$\bar{a}$		$\bar{b}$	$\bar{d}$	$\bar{a}$	$\bar{g}$	$\bar{d}$	$\bar{g}$		$\bar{a}$	$\bar{g}$	$\bar{a}$	$\bar{a}$	$\bar{a}$	$\bar{a}$	$\bar{a}$	$\bar{a}$
$\bar{g}$		$\bar{g}$	$\bar{g}$	$\bar{g}$	$\bar{c}$	$\bar{g}$	$\bar{g}$		f	d	f	f	f	f	f	f
c		c	c	c	c	c	c		d	g	d	d	d	d	d	d
									a		a	a	a	a	a	a

a	g	$\bar{b}$	a	g	$\bar{a}$	g	$\bar{f}$	$\bar{g}$	$\bar{f}$	a	$\bar{a}$	$\bar{f}$	$\bar{c}$	$\bar{d}$	$\bar{c}$	Bys.	$\bar{c}$	$\bar{a}$	$\bar{g}$
$\bar{g}$	$\bar{g}$	$\bar{a}$	$\bar{a}$	$\bar{g}$	$\bar{g}$	$\bar{a}$	$\bar{f}$	$\bar{g}$	$\bar{f}$	$\bar{a}$	$\bar{f}$	$\bar{d}$	$\bar{b}$	$\bar{a}$	$\bar{f}$		$\bar{a}$	$\bar{g}$	$\bar{g}$
d	d	f	f	d	d	f	d	f	f	d	d	d		d	d		$\bar{g}$	g	g
g	g	d	d	g	g	d	g	d	d	b	b	b		b	b		c		
		a	a			a		a	a	a	a	a							

$\bar{c}$	$\bar{c}$	$\bar{c}$	$\bar{c}$	$\bar{c}$	$\bar{c}$	$\bar{c}$	$\bar{c}$	$\bar{c}$	$\bar{c}$	$\bar{c}$	$\bar{c}$	$\bar{c}$	$\bar{c}$	$\bar{c}$	$\bar{c}$	$\bar{c}$	$\bar{c}$	$\bar{c}$	$\bar{c}$
f	f	$\bar{g}$	$\bar{g}$	f	$\bar{g}$	d	c	$\bar{a}$	$\bar{g}$	f	$\bar{g}$	f	$\bar{a}$	$\bar{g}$	f	$\bar{g}$	$\bar{a}$	$\bar{g}$	$\bar{g}$
d	d	c	g	d	d	b													
b	c			b															

$\bar{d}$	$\bar{b}$	$\bar{b}$	$\bar{b}$	$\bar{b}$	$\bar{b}$	$\bar{b}$	$\bar{b}$	$\bar{b}$	$\bar{b}$	$\bar{b}$	$\bar{b}$	$\bar{b}$	$\bar{b}$	$\bar{b}$	$\bar{b}$	$\bar{b}$	$\bar{b}$	$\bar{b}$	$\bar{b}$
$\bar{b}$	d	$\bar{a}$	f	$\bar{g}$	$\bar{g}$	$\bar{a}$	$\bar{g}$	$\bar{a}$	$\bar{g}$	$\bar{a}$	$\bar{g}$	$\bar{a}$	$\bar{g}$	$\bar{a}$	$\bar{g}$	$\bar{a}$	$\bar{g}$	$\bar{a}$	$\bar{g}$
$\bar{g}$		a	d	g	d	f	d	f	d	f	d	f	d	f	d	f	d	f	d
c					g	g	g	g	g	g	g	g	g	g	g	g	g	g	g

$\bar{a}$	$\bar{g}$	$\bar{f}$	$\bar{d}$	$\bar{a}$	$\bar{g}$	$\bar{f}$	$\bar{d}$	$\bar{a}$	$\bar{g}$	$\bar{f}$	$\bar{d}$	$\bar{a}$	$\bar{g}$	$\bar{f}$	$\bar{d}$	Bys cwbyl.
$\bar{a}$	$\bar{g}$	$\bar{f}$	$\bar{d}$	$\bar{a}$	$\bar{g}$	$\bar{f}$	$\bar{d}$	$\bar{a}$	$\bar{g}$	$\bar{f}$	$\bar{d}$	$\bar{a}$	$\bar{g}$	$\bar{f}$	$\bar{d}$	
f	d	f	d	f	d	f	d	f	d	f	d	f	d	f	d	
g				g				g				g				

[illegible]

$\overline{c}$	$\overline{f}$ $\overline{e}$ $\overline{d}$	$\overline{A_4}$ $\overline{c}$	$\overline{g}$ $\overline{e}$ $\overline{d}$ $\overline{c}$	$\overline{g}$ $\overline{f}$	$\overline{a}$	$\overline{g}$	$\overline{e}$ $\overline{d}$	$\overline{c}$ $\overline{b}$	$\overline{d}$ $\overline{c}$	$\overline{e}$ $\overline{c}$	$\overline{d}$ $\overline{c}$	$\overline{e}$ $\overline{d}$	$\overline{c}$ $\overline{b}$	$\overline{d}$ $\overline{e}$ $\overline{b}$
$\overline{a}$	$\overline{f}$ $\overline{b}$	$\overline{a}$ $\overline{g}$ $\overline{c}$	$\overline{b}$ $\overline{g}$ $\overline{c}$	$\overline{d}$ $\overline{c}$	$\overline{a}$ $\overline{g}$ $\overline{c}$	$\overline{g}$ $\overline{c}$ $\overline{e}$	$\overline{d}$ $\overline{g}$ $\overline{c}$	$\overline{f}$ $\overline{b}$	$\overline{g}$ $\overline{g}$ $\overline{c}$	$\overline{f}$ $\overline{b}$	$\overline{d}$ $\overline{g}$ $\overline{c}$	$\overline{a}$ $\overline{g}$ $\overline{c}$	$\overline{g}$ $\overline{g}$ $\overline{c}$	$\overline{d}$ $\overline{e}$ $\overline{b}$

[illegible][illegible][illegible]

$\bar{b}$	$\bar{b}$	$\bar{d}$	$\bar{d}$	Bys.	$\bar{e}$	$\bar{e}$	$\bar{e}$	$\bar{d}$	$\bar{b}$	$\bar{e}$	$\bar{g}$	$\bar{b}$	$\bar{b}$	$\bar{e}$	$\bar{f}$	$\bar{e}$	$\bar{f}$
					$\bar{a}$	$\bar{b}$	$\bar{d}$	$\bar{a}$	$\bar{g}$	$\bar{f}$	$\bar{g}$	$\bar{f}$	$\bar{f}$	$\bar{f}$	$\bar{a}$		
					$\bar{g}$	$\bar{g}$	$\bar{g}$	$\bar{g}$	$\bar{g}$	$\bar{b}$	$\bar{g}$	$\bar{d}$	$\bar{d}$	$\bar{d}$	$\bar{g}$		
					c	c	c	c						b	c	c	

$\bar{e}$	$\bar{d}$	$\bar{e}$	$\bar{e}$	$\bar{g}$	$\bar{a}$	$\bar{e}$	$\bar{g}$	$\bar{e}$										
$\bar{e}$	$\bar{b}$	$\bar{e}$	$\bar{e}$	$\bar{g}$	$\bar{a}$	$\bar{e}$	$\bar{g}$	$\bar{e}$	XI.	$\bar{d}$	$\bar{a}$	$\bar{g}$	$\bar{a}$	$\bar{g}$	$\bar{e}$	$\bar{e}$	$\bar{d}$	
$\bar{g}$	$\bar{f}$	$\bar{a}$	$\bar{b}$	$\bar{d}$	$\bar{a}$	$\bar{g}$	$\bar{g}$	$\bar{g}$		$\bar{a}$	$\bar{b}$	$\bar{d}$	$\bar{a}$	$\bar{g}$	$\bar{f}$			
$\bar{g}$	$\bar{d}$	$\bar{g}$	$\bar{g}$	$\bar{g}$	$\bar{g}$	$\bar{g}$	$\bar{g}$	$\bar{g}$		$\bar{g}$	$\bar{g}$	$\bar{g}$	$\bar{g}$	$\bar{g}$	$\bar{b}$			
	b	c	c	c	c	c	c	c		c	c	c	c	c				

$\bar{a}$	$\bar{g}$	$\bar{a}$	$\bar{f}$	$\bar{g}$	$\bar{f}$	$\bar{d}$	$\bar{g}$	$\bar{e}$	$\bar{g}$	$\bar{e}$	$\bar{f}$	$\bar{a}$	$\bar{f}$	$\bar{d}$	$\bar{e}$	$\bar{e}$	$\bar{g}$	$\bar{a}$
$\bar{g}$	$\bar{f}$	$\bar{f}$	$\bar{f}$	$\bar{a}$	$\bar{g}$	$\bar{g}$	$\bar{f}$	$\bar{f}$	$\bar{a}$	$\bar{b}$	$\bar{d}$							
$\bar{g}$	$\bar{d}$	$\bar{d}$	$\bar{d}$	$\bar{g}$	$\bar{g}$	$\bar{g}$	$\bar{d}$	$\bar{d}$	$\bar{g}$	$\bar{g}$	$\bar{g}$	$\bar{g}$	$\bar{g}$	$\bar{g}$	$\bar{g}$	$\bar{g}$	$\bar{g}$	$\bar{d}$
	c	c	c	c	c	c	b	c	c	c	c	c	c	c	c	c	c	c

$\bar{e}$	$\bar{g}$	$\bar{e}$											$\bar{g}$	$\bar{f}$	$\bar{e}$	$\bar{f}$	$\bar{e}$	$\bar{f}$	$\bar{e}$
$\bar{e}$	$\bar{g}$	$\bar{e}$	Bys.	$\bar{b}$	$\bar{b}$	$\bar{a}$	$\bar{a}$	$\bar{g}$	$\bar{e}$	$\bar{f}$	$\bar{a}$	$\bar{g}$	$\bar{f}$	$\bar{f}$	$\bar{e}$	$\bar{f}$	$\bar{e}$	$\bar{f}$	$\bar{e}$
$\bar{a}$	$\bar{g}$	$\bar{g}$		$\bar{f}$	$\bar{g}$	$\bar{f}$	$\bar{f}$	$\bar{a}$	$\bar{b}$	$\bar{d}$	$\bar{a}$	$\bar{g}$	$\bar{f}$	$\bar{g}$	$\bar{f}$	$\bar{g}$	$\bar{f}$	$\bar{a}$	
$\bar{g}$	$\bar{g}$	$\bar{g}$		$\bar{b}$	$\bar{g}$	$\bar{d}$	$\bar{d}$	$\bar{g}$	$\bar{g}$	$\bar{g}$	$\bar{g}$	$\bar{g}$	$\bar{g}$	$\bar{g}$	$\bar{d}$	$\bar{g}$	$\bar{g}$	$\bar{g}$	
c					b	c	c	c	c		c		b						

$\bar{c}$	$\bar{c}$	$\bar{c}$																
$\bar{c}$	$\bar{c}$	$\bar{c}$	Bys.	$\bar{b}$	$\bar{b}$	$\bar{d}$	$\bar{d}$	$\bar{e}$	$\bar{e}$	$\bar{e}$	$\bar{c}$	$\bar{d}$	$\bar{b}$	$\bar{e}$	$\bar{g}$			
$\bar{f}$	$\bar{g}$	$\bar{d}$		$\bar{f}$	$\bar{g}$	$\bar{f}$	$\bar{f}$	$\bar{b}$	$\bar{d}$	$\bar{a}$	$\bar{g}$							
				$\bar{b}$	$\bar{g}$	$\bar{d}$	$\bar{d}$	$\bar{g}$	$\bar{g}$	$\bar{g}$	$\bar{g}$	$\bar{g}$						
					b	b		c	c	c	c	c						

Tervyn y
Canid
Crych.

CANIAD HUN GWENLLIAN.

$\bar{b}$	$\bar{b}$	$\bar{a}$			$\bar{b}$	$\bar{b}$	$\bar{b}$	$\bar{a}$	$\bar{a}$	$\bar{g}$			$\bar{b}$	$\bar{b}$
f^1	$\bar{a}$	$\bar{g}$		$\bar{g}$	f^1	$\bar{a}$	$\bar{a}$	$\bar{g}$	$\bar{g}$	f^1			f^1	$\bar{a}$
e^1	d^1	$\bar{d}$	f^1	d^1	e^1	e^1	d^1	$\bar{d}$	f^1	d^1	e^1	d^1	e^1	d^1
			a^1	g^1					a^1	g^1				

$\bar{b}$	$\bar{b}$	$\bar{b}$	$\bar{c}$	$\bar{b}$	$\bar{a}$	$\bar{g}$		$\bar{b}$	$\bar{b}$	$\bar{a}$	$\bar{g}$	$\bar{b}$	$\bar{a}$	$\bar{b}$	$\bar{a}$	$\bar{b}$
$\bar{a}$	$\bar{a}$	$\bar{a}$			$\bar{g}$	$\bar{g}$		$\bar{a}$	$\bar{a}$	$\bar{a}$	$\bar{g}$	$\bar{a}$	$\bar{a}$	$\bar{a}$	$\bar{g}$	$\bar{a}$
		$\bar{d}$			f^1	d^1	e^1	c^1	d^1	e^1	d^1	c^1	d^1	e^1	d^1	c^1
					a	g^1		g^1	e^1	g^1	e^1	g^1	e^1	g^1	e^1	c^1

$\bar{a}$	$\bar{b}$	$\bar{c}$	$\bar{d}$	$\bar{g}$	$\bar{c}$	$\bar{g}$	Bys	$\bar{c}$	$\bar{c}$	$\bar{c}$	$\bar{c}$	$\bar{g}$	$\bar{d}$	$\bar{c}$	$\bar{b}$	$\bar{a}$	$\bar{g}$
					$\bar{c}$	$\bar{g}$	dechre.	c^1	d^1	e^1	d^1	e^1	d	e^1	d^1	c^1	b^1
	d^1	d^1		c^1		$\bar{c}$		g^1								a^1	g^1
	b^1	c^1		g^1													

$\bar{c}$	$\bar{c}$	$\bar{g}$	$\bar{c}$	$\bar{g}$	$\bar{c}$	$\bar{g}$	$\bar{d}$	$\bar{c}$	$\bar{b}$	$\bar{a}$	$\bar{g}$	$\bar{c}$	$\bar{d}$	$\bar{b}$	$\bar{d}$	$\bar{d}$	$\bar{c}$	$\bar{b}$	$\bar{d}$
c^1	d^1	e^1	d^1	e^1	d^1	c^1	d^1	c^1	b^1	a^1	g^1	c^1	d^1	b^1	d^1	d^1	c^1	b^1	d
g^1																			

$\bar{c}$	$\bar{e}$	$\bar{b}$	$\bar{d}$	$\bar{a}$	$\bar{c}$	$\bar{g}$	Bys ewbyl.	11.	$\bar{b}$	$\bar{b}$	$\bar{b}$	$\bar{a}$	$\bar{a}$	$\bar{b}$		
		$\parallel$		$\parallel$		$\parallel$			f^1	$\bar{a}$	$\bar{a}$	$\bar{g}$	$\bar{g}$	$\bar{g}$	$\bar{g}$	f^1
c^1	e	b^1	d^1	a^1	c^1	g^1			e^1	d^1	$\bar{d}$	f^1	d^1	e^1	e^1	d^1
		$\parallel$		$\parallel$		$\parallel$					a^1		g^1			

$\frac{f}{b}$	$\frac{f}{b}$	$\frac{f}{a}$	$\frac{f}{a}$	$\frac{f}{g}$											$\frac{f}{b}$	$+$	$\frac{f}{b}$	$+$	$\frac{f}{a}$	$\frac{f}{g}$			
$\frac{f}{a}$	$\frac{f}{a}$	$\frac{f}{g}$	$\frac{f}{g}$	$\frac{f}{f}$											$\frac{f}{f}$	$\frac{f}{a}$	$\frac{f}{a}$	$\frac{f}{a}$	$\frac{f}{a}$	$\frac{f}{a}$	$\frac{f}{g}$	$\frac{f}{g}$	
$\frac{f}{d}$		f	d	e	d	e	d	e	d	e	d	e	d					f	d	e			
		a		g																	a		g

[illegible][illegible][illegible][illegible]

$\frac{\bar{d}}{\bar{e}}$	$\backslash$	$\frac{\bar{d}}{\bar{c}}$	$\backslash$	$\frac{\bar{c}}{\bar{b}}$	$\backslash$	$\frac{\bar{b}}{\bar{a}}$	$\frac{\bar{b}}{\bar{g}}$	$\frac{\bar{b}}{\bar{a}}$	$\frac{\bar{c}}{\bar{b}}$	$\frac{\bar{c}}{\bar{a}}$	$\parallel$	$\frac{\bar{d}}{\bar{c}}$	+	$\frac{\bar{d}}{\bar{c}}$	$\parallel$	$\frac{\bar{d}}{\bar{c}}$	$\backslash$	$\frac{\bar{d}}{\bar{c}}$	$\backslash$	$\frac{\bar{d}}{\bar{c}}$
a	$\bar{g}$	f ₁	f ₁	$\bar{g}$	g ₁	f ₁	f ₁	$\bar{g}$	$\bar{g}$			f ₁	$\bar{g}$	f ₁		c ₁	d ₁	e ₁	f ₁	d ₁
g	g ₁	d ₁	d ₁	c ₁		d ₁	d ₁	c ₁	g ₁			d ₁		d ₁						
c ₁		b ₁				b ₁						b ₁								

$\frac{\backslash}{e} \frac{\swarrow}{c}$	$\frac{\swarrow}{c} \frac{\backslash}{e}$	Fordd nesav.	v.	$\frac{\swarrow}{b} \frac{\backslash}{d}$	$\frac{\swarrow}{a} \frac{\backslash}{c}$	$\frac{\swarrow}{g} \frac{\backslash}{b}$	$\frac{\swarrow}{d} \frac{\backslash}{c}$	$\frac{\swarrow}{e} \frac{\backslash}{d}$	$\frac{\swarrow}{e} \frac{\backslash}{d}$	$\frac{\swarrow}{d} \frac{\backslash}{c}$	$\frac{\swarrow}{d} \frac{\backslash}{c}$	$\frac{\swarrow}{d} \frac{\backslash}{c}$	Bys o'r Groes.	
$\frac{\swarrow}{e} \frac{\backslash}{c}$	$\frac{\backslash}{c} \frac{\swarrow}{e}$			$\frac{\swarrow}{f} \frac{\backslash}{d}$	$\frac{\swarrow}{f} \frac{\backslash}{d}$	$\frac{\swarrow}{a} \frac{\backslash}{g}$	$\frac{\swarrow}{f} \frac{\backslash}{d}$	$\frac{\swarrow}{g} \frac{\backslash}{f}$	$\frac{\swarrow}{f} \frac{\backslash}{d}$	$\frac{\swarrow}{g} \frac{\backslash}{f}$	$\frac{\swarrow}{d} \frac{\backslash}{g}$	$\frac{\swarrow}{g} \frac{\backslash}{d}$		$\frac{\swarrow}{d} \frac{\backslash}{g}$
				$\frac{\swarrow}{d} \frac{\backslash}{f}$	$\frac{\swarrow}{d} \frac{\backslash}{f}$	$\frac{\swarrow}{g} \frac{\backslash}{d}$	$\frac{\swarrow}{g} \frac{\backslash}{d}$	$\frac{\swarrow}{f} \frac{\backslash}{g}$	$\frac{\swarrow}{f} \frac{\backslash}{g}$	$\frac{\swarrow}{d} \frac{\backslash}{f}$	$\frac{\swarrow}{f} \frac{\backslash}{d}$	$\frac{\swarrow}{g} \frac{\backslash}{d}$		$\frac{\swarrow}{d} \frac{\backslash}{g}$
				$\frac{\swarrow}{b} \frac{\backslash}{c}$	$\frac{\swarrow}{c} \frac{\backslash}{b}$	$\frac{\swarrow}{b} \frac{\backslash}{c}$	$\frac{\swarrow}{c} \frac{\backslash}{b}$	$\frac{\swarrow}{c} \frac{\backslash}{b}$	$\frac{\swarrow}{b} \frac{\backslash}{c}$	$\frac{\swarrow}{c} \frac{\backslash}{b}$	$\frac{\swarrow}{b} \frac{\backslash}{c}$	$\frac{\swarrow}{c} \frac{\backslash}{b}$		$\frac{\swarrow}{b} \frac{\backslash}{c}$

$\frac{g^*}{c}$			$\frac{b^*}{d}$			$\frac{a^*}{c}$			$\frac{b^*}{d}$			$\frac{g^*}{c}$			a^*			$\frac{g^*}{c}$			$\frac{g^*}{c}$			a^*			$\frac{g^*}{c}$			$\frac{f^*}{b}$			g^*			$\frac{f^*}{b}$			$\frac{g^*}{c}$			$\frac{g^*}{c}$			a^*			e																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																						
$\bar{a}$	$\bar{b}$	d_1	$\bar{a}$	$\bar{b}$	d_1	$\bar{a}$		$\bar{g}$	$\bar{a}$		$\bar{g}$	$\bar{g}$	f_1	f_1	$\bar{a}$	$\bar{b}$	d_1	$\bar{a}$	$\bar{g}$	$\bar{g}$	d_1	$\bar{g}$	$\bar{g}$	d_1	$\bar{g}$	$\bar{g}$	d_1	$\bar{g}$	$\bar{g}$	d_1	$\bar{g}$	$\bar{g}$	d_1	$\bar{g}$	$\bar{g}$	d_1	$\bar{g}$	$\bar{g}$	d_1	$\bar{g}$	$\bar{g}$	d_1	$\bar{g}$	$\bar{g}$	d_1	$\bar{g}$	$\bar{g}$	d_1	$\bar{g}$	$\bar{g}$	d_1	$\bar{g}$	$\bar{g}$	d_1	$\bar{g}$	$\bar{g}$	d_1	$\bar{g}$	$\bar{g}$	d_1	$\bar{g}$	$\bar{g}$	d_1	$\bar{g}$	$\bar{g}$	d_1	$\bar{g}$	$\bar{g}$	d_1	$\bar{g}$	$\bar{g}$	d_1	$\bar{g}$	$\bar{g}$	d_1	$\bar{g}$	$\bar{g}$	d_1	$\bar{g}$	$\bar{g}$	d_1	$\bar{g}$	$\bar{g}$	d_1	$\bar{g}$	$\bar{g}$	d_1	$\bar{g}$	$\bar{g}$	d_1	$\bar{g}$	$\bar{g}$	d_1	$\bar{g}$	$\bar{g}$	d_1	$\bar{g}$	$\bar{g}$	d_1	$\bar{g}$	$\bar{g}$	d_1	$\bar{g}$	$\bar{g}$	d_1	$\bar{g}$	$\bar{g}$	d_1	$\bar{g}$	$\bar{g}$	d_1	$\bar{g}$	$\bar{g}$	d_1	$\bar{g}$	$\bar{g}$	d_1	$\bar{g}$	$\bar{g}$	d_1	$\bar{g}$	$\bar{g}$	d_1	$\bar{g}$	$\bar{g}$	d_1	$\bar{g}$	$\bar{g}$	d_1	$\bar{g}$	$\bar{g}$	d_1	$\bar{g}$	$\bar{g}$	d_1	$\bar{g}$	$\bar{g}$	d_1	$\bar{g}$	$\bar{g}$	d_1	$\bar{g}$	$\bar{g}$	d_1	$\bar{g}$	$\bar{g}$	d_1	$\bar{g}$	$\bar{g}$	d_1	$\bar{g}$	$\bar{g}$	d_1	$\bar{g}$	$\bar{g}$	d_1	$\bar{g}$	$\bar{g}$	d_1	$\bar{g}$	$\bar{g}$	d_1	$\bar{g}$	$\bar{g}$	d_1	$\bar{g}$	$\bar{g}$	d_1	$\bar{g}$	$\bar{g}$	d_1	$\bar{g}$	$\bar{g}$	d_1	$\bar{g}$	$\bar{g}$	d_1	$\bar{g}$	$\bar{g}$	d_1	$\bar{g}$	$\bar{g}$	d_1	$\bar{g}$	$\bar{g}$	d_1	$\bar{g}$	$\bar{g}$	d_1	$\bar{g}$	$\bar{g}$	d_1	$\bar{g}$	$\bar{g}$	d_1	$\bar{g}$	$\bar{g}$	d_1	$\bar{g}$	$\bar{g}$	d_1	$\bar{g}$	$\bar{g}$	d_1	$\bar{g}$	$\bar{g}$	d_1	$\bar{g}$	$\bar{g}$	d_1	$\bar{g}$	$\bar{g}$	d_1	$\bar{g}$	$\bar{g}$	d_1	$\bar{g}$	$\bar{g}$	d_1	$\bar{g}$	$\bar{g}$	d_1	$\bar{g}$	$\bar{g}$	d_1	$\bar{g}$	$\bar{g}$	d_1	$\bar{g}$	$\bar{g}$	d_1	$\bar{g}$	$\bar{g}$	d_1	$\bar{g}$	$\bar{g}$	d_1	$\bar{g}$	$\bar{g}$	d_1	$\bar{g}$	$\bar{g}$	d_1	$\bar{g}$	$\bar{g}$	d_1	$\bar{g}$	$\bar{g}$	d_1	$\bar{g}$	$\bar{g}$	d_1	$\bar{g}$	$\bar{g}$	d_1	$\bar{g}$	$\bar{g}$	d_1	$\bar{g}$	$\bar{g}$	d_1	$\bar{g}$	$\bar{g}$	d_1	$\bar{g}$	$\bar{g}$	d_1	$\bar{g}$	$\bar{g}$	d_1	$\bar{g}$	$\bar{g}$	d_1	$\bar{g}$	$\bar{g}$	d_1	$\bar{g}$	$\bar{g}$	d_1	$\bar{g}$	$\bar{g}$	d_1	$\bar{g}$	$\bar{g}$	d_1	$\bar{g}$	$\bar{g}$	d_1	$\bar{g}$	$\bar{g}$	d_1	$\bar{g}$	$\bar{g}$	d_1	$\bar{g}$	$\bar{g}$	d_1	$\bar{g}$	$\bar{g}$	d_1	$\bar{g}$	$\bar{g}$	d_1	$\bar{g}$	$\bar{g}$	d_1	$\bar{g}$	$\bar{g}$	d_1	$\bar{g}$	$\bar{g}$	d_1	$\bar{g}$	$\bar{g}$	d_1	$\bar{g}$	$\bar{g}$	d_1	$\bar{g}$	$\bar{g}$	d_1	$\bar{g}$	$\bar{g}$	d_1	$\bar{g}$	$\bar{g}$	d_1	$\bar{g}$	$\bar{g}$	d_1	$\bar{g}$	$\bar{g}$	d_1	$\bar{g}$	$\bar{g}$	d_1	$\bar{g}$	$\bar{g}$	d_1	$\bar{g}$	$\bar{g}$	d_1	$\bar{g}$	$\bar{g}$	d_1	$\bar{g}$	$\bar{g}$	d_1	$\bar{g}$	$\bar{g}$	d_1	$\bar{g}$	$\bar{g}$	d_1	$\bar{g}$	$\bar{g}$	d_1	$\bar{g}$	$\bar{g}$	d_1	$\bar{g}$	$\bar{g}$	d_1	$\bar{g}$	$\bar{g}$	d_1	$\bar{g}$	$\bar{g}$	d_1	$\bar{g}$	$\bar{g}$	d_1	$\bar{g}$	$\bar{g}$	d_1	$\bar{g}$	$\bar{g}$	d_1	$\bar{g}$	$\bar{g}$	d_1	$\bar{g}$	$\bar{g}$	d_1	$\bar{g}$	$\bar{g}$	d_1	$\bar{g}$	$\bar{g}$	d_1	$\bar{g}$	$\bar{g}$	d_1	$\bar{g}$	$\bar{g}$	d_1	$\bar{g}$	$\bar{g}$	d_1	$\bar{g}$	$\bar{g}$	d_1	$\bar{g}$	$\bar{g}$	d_1	<

g.	$\frac{\bar{c}}{g}$	Bys dechre.	$\frac{\diagup}{\bar{e}}$	$\frac{+}{\bar{e}}$	$\frac{\diagdown}{\bar{d}}$	$\frac{\text{ }}{\bar{c}}$	$\frac{\diagup}{\bar{d}}$	$\frac{+}{\bar{e}}$	$\frac{\diagdown}{\bar{d}}$	$\frac{\diagup}{\bar{e}}$	$\frac{+}{\bar{e}}$	$\frac{\diagdown}{\bar{d}}$	$\frac{\text{ }}{\bar{c}}$	$\frac{\diagup}{\bar{d}}$	$\frac{+}{\bar{e}}$	$\frac{\diagdown}{\bar{d}}$	$\frac{\diagup}{\bar{e}}$	$\frac{\diagdown}{\bar{e}}$
	$\frac{\bar{g}}{g}$		$\frac{\bar{d}}{\bar{d}}$	$\frac{\bar{d}}{\bar{d}}$	$\frac{\bar{c}}{\bar{c}}$	$\frac{\bar{c}}{\bar{c}}$	$\frac{\bar{c}}{\bar{c}}$	$\frac{\bar{c}}{\bar{c}}$	$\frac{\bar{c}}{\bar{c}}$	$\frac{\bar{c}}{\bar{c}}$	$\frac{\bar{c}}{\bar{c}}$	$\frac{\bar{c}}{\bar{c}}$	$\frac{\bar{c}}{\bar{c}}$	$\frac{\bar{c}}{\bar{c}}$	$\frac{\bar{c}}{\bar{c}}$	$\frac{\bar{c}}{\bar{c}}$	$\frac{\bar{c}}{\bar{c}}$	$\frac{\bar{c}}{\bar{c}}$
	g^1		$\bar{a}$		$\bar{g}$		f^1	$\bar{g}$	f^1	$\bar{a}$		$\bar{g}$		f^1	$\bar{g}$	f^1	$\bar{c}$	$\bar{g}$
			$\bar{g}$		g^1		d^1		d^1	$\bar{g}$		g^1		d^1		d^1	c^1	
			c^1				b^1		c^1				b^1					

[illegible]

$\bar{f}$	$\bar{d}$	$\bar{b}$	$\bar{e}$	$\bar{c}$	$\bar{a}$	$\bar{f}$	$\bar{d}$	$\bar{b}$	$\bar{e}$	$\bar{c}$	$\bar{a}$	$\bar{e}$	$\bar{c}$	$\bar{g}$	Bys dechre.
f_1	b_1		$\bar{a}$	$\bar{a}$		f_1	$\bar{b}$		$\bar{a}$	$\bar{a}$		$\bar{a}$	$\bar{a}$		
d_1			$\bar{g}$			d_1			$\bar{g}$			$\bar{g}$			
b_1			c_1			b_1			c_1			c_1			

$\bar{g}$	$\bar{e}$	$\bar{d}$	$\bar{f}$	$\bar{c}$	$\bar{a}$	$\bar{f}$	$\bar{d}$	$\bar{b}$	$\bar{e}$	$\bar{c}$	$\bar{a}$	$\bar{e}$	$\bar{c}$	$\bar{g}$	IX.	$\bar{d}$	$\bar{b}$	$\bar{c}$	$\bar{g}$	$\bar{f}$
f_1	b_1		$\bar{a}$	$\bar{a}$		f_1	$\bar{b}$		$\bar{a}$	$\bar{a}$		$\bar{a}$	$\bar{a}$			f_1	$\bar{g}$	f_1	$\bar{f}$	$\bar{f}$
d_1			$\bar{g}$			d_1			$\bar{g}$			$\bar{g}$				d_1	g_1	d_1	d_1	d_1
b_1			c_1			b_1			c_1			c_1				b_1		b_1		

$\bar{f}$	$\bar{e}$	$\bar{d}$	$\bar{f}$	$\bar{e}$	$\bar{d}$	$\bar{f}$	$\bar{e}$	$\bar{d}$	$\bar{f}$	$\bar{e}$	$\bar{d}$	$\bar{f}$	$\bar{e}$	$\bar{d}$	$\bar{f}$	$\bar{e}$	$\bar{d}$	$\bar{f}$	$\bar{e}$	$\bar{d}$
f_1	b_1		$\bar{a}$	$\bar{a}$		f_1	$\bar{b}$		$\bar{a}$	$\bar{a}$		$\bar{a}$	$\bar{a}$		$\bar{a}$	$\bar{a}$		$\bar{a}$	$\bar{a}$	
d_1			$\bar{g}$			d_1			$\bar{g}$			$\bar{g}$			$\bar{g}$			$\bar{g}$		
b_1			c_1			b_1			c_1			c_1			c_1			c_1		

$\bar{g}$	$\bar{e}$	$\bar{d}$	$\bar{f}$	$\bar{c}$	$\bar{a}$	$\bar{f}$	$\bar{d}$	$\bar{b}$	$\bar{e}$	$\bar{c}$	$\bar{a}$	$\bar{e}$	$\bar{c}$	$\bar{g}$	Bys Cwbyl.	$\bar{d}$	$\bar{b}$	$\bar{c}$
f_1	b_1		$\bar{a}$	$\bar{a}$		f_1	$\bar{b}$		$\bar{a}$	$\bar{a}$		$\bar{a}$	$\bar{a}$			f_1	$\bar{g}$	f_1
d_1			$\bar{g}$			d_1			$\bar{g}$			$\bar{g}$				d_1	g_1	d_1
b_1			c_1			b_1			c_1			c_1				b_1		b_1

$\bar{f}$	$\bar{e}$	$\bar{d}$	$\bar{f}$	$\bar{e}$	$\bar{d}$	$\bar{f}$	$\bar{e}$	$\bar{d}$	$\bar{f}$	$\bar{e}$	$\bar{d}$	$\bar{f}$	$\bar{e}$	$\bar{d}$	Fodd.	Llall crychu y vawd uchav. x. Fodd.		
f_1	b_1		$\bar{a}$	$\bar{a}$		f_1	$\bar{b}$		$\bar{a}$	$\bar{a}$		$\bar{a}$	$\bar{a}$			f_1	$\bar{g}$	f_1
d_1			$\bar{g}$			d_1			$\bar{g}$			$\bar{g}$				d_1	g_1	d_1
b_1			c_1			b_1			c_1			c_1				b_1		b_1

XI.	$\frac{b}{f}$	$\frac{b}{f}$	$\frac{a}{g}$	$\frac{a}{g}$	$\frac{b}{f}$	$\frac{b}{f}$	$\frac{b}{f}$	$\frac{b}{f}$	$\frac{a}{g}$
	$\frac{f}{b}$	$\frac{f}{b}$	$\frac{g}{c}$	$\frac{g}{c}$	$\frac{f}{b}$	$\frac{f}{b}$	$\frac{f}{b}$	$\frac{f}{b}$	$\frac{g}{c}$
	$\frac{f}{b}$	$\frac{f}{b}$	$\frac{g}{c}$	$\frac{g}{c}$	$\frac{f}{b}$	$\frac{f}{b}$	$\frac{f}{b}$	$\frac{f}{b}$	$\frac{g}{c}$
	$\frac{f}{b}$	$\frac{f}{b}$	$\frac{g}{c}$	$\frac{g}{c}$	$\frac{f}{b}$	$\frac{f}{b}$	$\frac{f}{b}$	$\frac{f}{b}$	$\frac{g}{c}$

$\frac{a}{g}$	$\frac{b}{f}$	$\frac{b}{f}$	$\frac{c}{g}$	$\frac{c}{g}$	$\frac{b}{d}$	$\frac{a}{g}$	$\frac{f}{c}$	$\frac{g}{c}$	$\frac{b}{d}$	$\frac{c}{g}$
$\frac{g}{c}$	$\frac{f}{b}$	$\frac{f}{b}$	$\frac{g}{c}$	$\frac{g}{c}$	$\frac{b}{d}$	$\frac{a}{g}$	$\frac{f}{c}$	$\frac{g}{c}$	$\frac{b}{d}$	$\frac{c}{g}$
$\frac{a}{g}$	$\frac{g}{c}$	$\frac{f}{b}$	$\frac{f}{b}$	$\frac{f}{b}$	$\frac{a}{g}$	$\frac{a}{g}$	$\frac{b}{d}$	$\frac{d}{g}$	$\frac{f}{b}$	$\frac{g}{c}$
$\frac{g}{c}$	$\frac{g}{c}$	$\frac{d}{b}$	$\frac{d}{b}$	$\frac{d}{b}$	$\frac{g}{c}$	$\frac{g}{c}$	$\frac{g}{c}$	$\frac{g}{c}$	$\frac{d}{b}$	$\frac{g}{c}$
$\frac{c}{g}$	$\frac{b}{d}$	$\frac{b}{d}$	$\frac{c}{g}$	$\frac{c}{g}$	$\frac{c}{g}$	$\frac{c}{g}$	$\frac{c}{g}$	$\frac{c}{g}$	$\frac{c}{g}$	$\frac{c}{g}$

$\frac{b}{f}$	$\frac{c}{g}$	$\frac{g}{c}$	$\frac{a}{g}$	$\frac{f}{b}$	$\frac{g}{c}$	$\frac{g}{c}$	$\frac{a}{g}$	$\frac{e}{g}$	$\frac{g}{c}$	$\frac{c}{g}$
$\frac{f}{b}$	$\frac{f}{b}$	$\frac{a}{g}$	$\frac{f}{b}$	$\frac{g}{c}$	$\frac{f}{b}$	$\frac{a}{g}$	$\frac{b}{d}$	$\frac{d}{g}$	$\frac{a}{g}$	$\frac{g}{c}$
$\frac{f}{b}$	$\frac{f}{b}$	$\frac{a}{g}$	$\frac{f}{b}$	$\frac{g}{c}$	$\frac{f}{b}$	$\frac{a}{g}$	$\frac{b}{d}$	$\frac{d}{g}$	$\frac{a}{g}$	$\frac{g}{c}$
$\frac{f}{b}$	$\frac{f}{b}$	$\frac{a}{g}$	$\frac{f}{b}$	$\frac{g}{c}$	$\frac{f}{b}$	$\frac{a}{g}$	$\frac{b}{d}$	$\frac{d}{g}$	$\frac{a}{g}$	$\frac{g}{c}$

$\frac{c}{g}$	$\frac{c}{g}$	$\frac{e}{g}$	$\frac{b}{d}$	$\frac{b}{d}$	$\frac{d}{g}$	$\frac{b}{d}$	$\frac{b}{d}$	$\frac{d}{g}$	$\frac{c}{g}$	$\frac{c}{g}$	$\frac{e}{g}$	$\frac{b}{d}$	$\frac{b}{d}$
$\frac{g}{c}$	$\frac{f}{b}$	$\frac{c}{g}$	$\frac{f}{b}$	$\frac{f}{b}$	$\frac{b}{d}$	$\frac{f}{b}$	$\frac{f}{b}$	$\frac{b}{d}$	$\frac{g}{c}$	$\frac{g}{c}$	$\frac{c}{g}$	$\frac{f}{b}$	$\frac{f}{b}$
$\frac{a}{g}$	$\frac{a}{g}$	$\frac{g}{c}$	$\frac{f}{b}$	$\frac{f}{b}$	$\frac{g}{c}$	$\frac{f}{b}$	$\frac{f}{b}$	$\frac{g}{c}$	$\frac{a}{g}$	$\frac{a}{g}$	$\frac{g}{c}$	$\frac{f}{b}$	$\frac{f}{b}$
$\frac{g}{c}$	$\frac{g}{c}$	$\frac{g}{c}$	$\frac{d}{b}$	$\frac{d}{b}$	$\frac{g}{c}$	$\frac{d}{b}$	$\frac{d}{b}$	$\frac{g}{c}$	$\frac{g}{c}$	$\frac{g}{c}$	$\frac{d}{b}$	$\frac{d}{b}$	$\frac{d}{b}$
$\frac{c}{g}$	$\frac{c}{g}$	$\frac{b}{d}$	$\frac{b}{d}$	$\frac{b}{d}$	$\frac{b}{d}$	$\frac{b}{d}$	$\frac{b}{d}$	$\frac{c}{g}$	$\frac{c}{g}$	$\frac{c}{g}$	$\frac{b}{d}$	$\frac{b}{d}$	$\frac{b}{d}$

$\frac{d}{g}$	$\frac{c}{g}$	$\frac{c}{g}$	$\frac{c}{g}$	$\frac{d}{g}$	$\frac{b}{d}$	$\frac{b}{d}$	$\frac{a}{g}$	$\frac{a}{g}$	$\frac{b}{d}$	$\frac{c}{g}$	$\frac{b}{d}$	$\frac{c}{g}$
$\frac{b}{d}$	$\frac{g}{c}$	$\frac{g}{c}$	$\frac{d}{b}$	$\frac{g}{c}$	$\frac{f}{b}$	$\frac{f}{b}$	$\frac{f}{b}$	$\frac{g}{c}$	$\frac{g}{c}$	$\frac{b}{d}$	$\frac{c}{g}$	$\frac{b}{d}$
$\frac{f}{b}$	$\frac{a}{g}$	$\frac{a}{g}$	$\frac{b}{d}$	$\frac{d}{b}$	$\frac{a}{g}$	$\frac{b}{d}$	$\frac{f}{b}$	$\frac{a}{g}$	$\frac{a}{g}$	$\frac{d}{b}$	$\frac{d}{b}$	$\frac{d}{b}$
$\frac{d}{b}$	$\frac{g}{c}$	$\frac{g}{c}$	$\frac{g}{c}$	$\frac{g}{c}$	$\frac{g}{c}$	$\frac{g}{c}$	$\frac{g}{c}$	$\frac{g}{c}$	$\frac{g}{c}$	$\frac{g}{c}$	$\frac{g}{c}$	$\frac{g}{c}$
$\frac{c}{g}$	$\frac{c}{g}$	$\frac{c}{g}$	$\frac{c}{g}$	$\frac{c}{g}$	$\frac{c}{g}$	$\frac{c}{g}$	$\frac{c}{g}$	$\frac{c}{g}$	$\frac{c}{g}$	$\frac{c}{g}$	$\frac{c}{g}$	$\frac{c}{g}$

[illegible][illegible][illegible][illegible]

<div style="display: flex; justify-content: space-around; align-items: center;"> <div style="text-align: center;"> $\backslash$ f $\bar{d}$ c b </div> <div style="text-align: center;"> $\\$ $\parallel$ g f e </div> <div style="text-align: center;"> $\parallel$ g f e </div> <div style="text-align: center;"> </div> <div style="text-align: center;"> $\backslash$ b </div> </div> <div style="display: flex; justify-content: space-between; align-items: center; margin-top: 10px;"> VI. <table style="width: 100%;"> <tr> <td style="text-align: center;">f</td> <td style="text-align: center;">g</td> <td style="text-align: center;">f</td> <td style="text-align: center;">g</td> </tr> <tr> <td style="text-align: center;">d</td> <td style="text-align: center;">g</td> <td style="text-align: center;">d</td> <td style="text-align: center;">g</td> </tr> <tr> <td style="text-align: center;">b</td> <td></td> <td style="text-align: center;">b</td> <td></td> </tr> </table> </div>	f	g	f	g	d	g	d	g	b		b		<div style="display: flex; justify-content: space-around; align-items: center;"> <div style="text-align: center;"> $/$ $\bar{d}$ c </div> <div style="text-align: center;"> $/$ e d </div> <div style="text-align: center;"> $/$ f e </div> <div style="text-align: center;"> $/$ g f </div> <div style="text-align: center;"> $/$ f e </div> <div style="text-align: center;"> $/$ e d </div> <div style="text-align: center;"> $\parallel$ c </div> <div style="text-align: center;"> $/$ d c </div> <div style="text-align: center;"> $\backslash$ c b </div> </div> <div style="display: flex; justify-content: space-between; align-items: center; margin-top: 10px;"> VII. <table style="width: 100%;"> <tr> <td style="text-align: center;">f</td> <td style="text-align: center;">g</td> <td style="text-align: center;">f</td> <td style="text-align: center;">g</td> <td style="text-align: center;">f</td> <td style="text-align: center;">g</td> <td style="text-align: center;">f</td> <td style="text-align: center;">f</td> </tr> <tr> <td style="text-align: center;">d</td> <td style="text-align: center;">g</td> <td style="text-align: center;">d</td> <td style="text-align: center;">g</td> <td style="text-align: center;">d</td> <td style="text-align: center;">g</td> <td style="text-align: center;">d</td> <td style="text-align: center;">d</td> </tr> <tr> <td style="text-align: center;">b</td> <td></td> <td style="text-align: center;">b</td> <td></td> <td style="text-align: center;">b</td> <td></td> <td style="text-align: center;">b</td> <td></td> </tr> </table> </div>	f	g	f	g	f	g	f	f	d	g	d	g	d	g	d	d	b		b		b		b	
f	g	f	g																																		
d	g	d	g																																		
b		b																																			
f	g	f	g	f	g	f	f																														
d	g	d	g	d	g	d	d																														
b		b		b		b																															

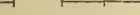

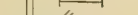

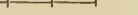

[illegible][illegible]

$\bar{f}$	$\bar{b}$	$\bar{b}$	$\bar{d}$	$\bar{c}$	$\bar{e}$	$\bar{d}$	$\bar{f}$	$\bar{c}$	g	$\bar{f}$	a	$\bar{f}$	$\bar{c}$	$\bar{e}$	$\bar{e}$	$\bar{d}$	$\bar{b}$	$\bar{b}$
f	g		f	g			f			f	f		g	$\bar{b}$	d	$\bar{a}$		
d	g		d	g			d	c		c	c		c	g		a		
b			b				b			b				c				

[illegible]

$\begin{matrix} & / & + & / & + & \backslash \\ e & e & e & e & e & d \\ c & d & d & d & d & c \end{matrix}$	$\begin{matrix} & / & + & / & / & \backslash \\ d & d & d & d & d & c \\ b & c & c & c & c & b \end{matrix}$	$\begin{matrix} & / & + & / & + & \backslash & + \\ f & f & f & f & f & e \\ d & e & e & e & e & d \end{matrix}$
$\begin{matrix} \bar{g} & \bar{b} & \bar{g} & \bar{g} \\ c \downarrow & \bar{g} & c \downarrow & g \downarrow \\ & c \downarrow & & b \downarrow \end{matrix}$	$\begin{matrix} f \downarrow & \bar{g} & f \downarrow & \bar{g} \\ d \downarrow & g \downarrow & d \downarrow & g \downarrow \\ & b \downarrow & & b \downarrow \end{matrix}$	$\begin{matrix} f \downarrow & \bar{g} & f \downarrow & \bar{g} \\ d \downarrow & g \downarrow & d \downarrow & g \downarrow \\ & b \downarrow & & b \downarrow \end{matrix}$

						
<i>g.</i>			<i>f.</i>		<i>f.</i>	
<i>f.</i>			<i>e.</i>		<i>e.</i>	
<i>e.</i>	<i>e.</i>	<i>f.</i>	<i>d.</i>	<i>g.</i>	<i>c.</i>	
Byso'r						
groes.						
<i>g.</i>	<i>b.</i>	<i>d.</i>	<i>g.</i>			
<i>c.</i>	<i>g.</i>		<i>c.</i>			
	<i>c.</i>					
			<i>f.</i>	<i>g.</i>	<i>f.</i>	<i>f.</i>
			<i>d.</i>	<i>d.</i>	<i>g.</i>	<i>d.</i>
			<i>b.</i>	<i>b.</i>	<i>b.</i>	<i>b.</i>

<i>a.</i>	<i>c.</i>	<i>g.</i>	<i>b.</i>		<i>a.</i>	<i>f.</i>	<i>g.</i>	<i>b.</i>		<i>a.</i>	<i>c.</i>	<i>a.</i>	<i>f.</i>	<i>a.</i>	<i>g.</i>	<i>f.</i>	<i>a.</i>		<i>g.</i>	<i>c.</i>	<i>f.</i>	<i>a.</i>			
<i>f</i> ₁	<i>g</i> ₁				<i>f</i> ₁	<i>g</i> ₁				<i>f</i> ₁	<i>f</i> ₁				<i>a</i> ₁	<i>b</i> ₁	<i>d</i> ₁		<i>g</i> ₁				<i>b</i> ₁	<i>d</i> ₁	
<i>d</i> ₁	<i>g</i> ₁				<i>d</i> ₁	<i>g</i> ₁				<i>d</i> ₁	<i>d</i> ₁				<i>g</i> ₁	<i>g</i> ₁			<i>c</i> ₁				<i>g</i> ₁		
<i>b</i> ₁					<i>b</i> ₁					<i>c</i> ₁					<i>c</i> ₁	<i>c</i> ₁						<i>c</i> ₁			

				
$\bar{g}^{\cdot}$ $\bar{e}$ $\bar{f}$ $a^{\cdot}$	$\bar{g}^{\cdot}$ $c^{\cdot}$ $\bar{g}^{\cdot}$ $\bar{e}$	$\bar{d}$ $\bar{f}$ $\bar{e}$ $\bar{g}^{\cdot}$	$\bar{f}$ $a^{\cdot}$ $\bar{e}$ $\bar{g}^{\cdot}$	$\bar{f}$ $\bar{d}$ $\bar{e}$ $\bar{g}^{\cdot}$
$\bar{g}$ $\bar{b}$ $d \downarrow$	$\bar{g}$ $\bar{g}$ $f \downarrow$ $\bar{g}$	$f \downarrow$ $\bar{g}$ $f \downarrow$ $\bar{g}$	$f \downarrow$ $\bar{g}$ $f \downarrow$ $\bar{g}$	$f \downarrow$ $\bar{g}$ $f \downarrow$ $\bar{g}$
$c \downarrow$ $\bar{g}$	$e \downarrow$ $g \downarrow$ $d \downarrow$ $g \downarrow$	$d \downarrow$ $g \downarrow$ $d \downarrow$ $g \downarrow$	$d \downarrow$ $g \downarrow$ $d \downarrow$ $g \downarrow$	$d \downarrow$ $g \downarrow$ $d \downarrow$ $g \downarrow$
$c \downarrow$ $c \downarrow$		$b \downarrow$	$b \downarrow$	$b \downarrow$

																
$\overline{f}$	a	$\overline{d}$	$\overline{e}$	$\overline{d}$	$\overline{e}$	$\overline{d}$	$\overline{e}$	$\overline{d}$	$\overline{e}$							
f		d		d	e	c	d	d								
f	f			$\overline{g}$	$\overline{g}$	$\overline{g}$	$\overline{g}$	Fordd.		x.	f	g	f	f	f	$\overline{g}$
d	d			c	g	c	g				d	g	d	d	d	g
b	c										b		b		b	

e.																
$\frac{b}{d}$	$\frac{d}{d}$	$\frac{b}{d}$	$\frac{g}{e}$	$\frac{c}{e}$	$\frac{c}{e}$	$\frac{g}{e}$	$\frac{c}{e}$	$\frac{g}{e}$	$\frac{e}{e}$	$\frac{c}{e}$	$\frac{e}{e}$	$\frac{c}{e}$	$\frac{c}{e}$	$\frac{d}{d}$	$\frac{c}{d}$	$\frac{b}{d}$
f_1	f_1	$\bar{g}$	$\bar{b}$	$\bar{g}$	$\bar{g}$	$\bar{g}$	$\bar{b}$	$\bar{g}$	$\bar{g}$	$\bar{g}$	$\bar{g}$	$\bar{g}$	$\bar{g}$	f_1	$\bar{g}$	
d_1	d_1	e_1	$\bar{g}$	c_1	g_1	c_1	$\bar{g}$	c_1	g_1	c_1	g_1	d_1	g_1			
b_1			c_1				c_1					b_1				

$\frac{d \cdot}{\bar{d}}$	$\frac{b \cdot}{\bar{d}}$	$\frac{d \cdot}{\bar{d}}$	$\frac{d \cdot}{\bar{d}}$	$\frac{d \cdot}{\bar{d}}$	$\frac{b \cdot}{\bar{d}}$	$\frac{g \cdot}{\bar{c}}$	$\frac{g \cdot}{\bar{c}}$	$\frac{g \cdot}{\bar{c}}$	$\frac{g \cdot}{\bar{c}}$
f_1	$\bar{g}$	f_1	$\bar{g}$	f_1	f_1	$\bar{g}$	$\bar{b}$	$\bar{g}$	$\bar{b}$
d_1	g_1	d_1	g_1	d_1	d_1	c_1	$\bar{g}$	c_1	$\bar{g}$
b_1		b_1		b_1			c_1		c_1

[illegible]

e	b	$\frac{\bar{f}}{\bar{b}}$	$\left \begin{array}{c} \frac{g}{e} \\ \frac{g}{e} \end{array} \right $	g	g	$\frac{\bar{e}}{e}$	$\left \begin{array}{c} \frac{g}{e} \\ \frac{g}{e} \end{array} \right $	g	g	$\frac{\bar{e}}{e}$	$\left \begin{array}{c} \frac{g}{e} \\ \frac{g}{e} \end{array} \right $	g	g	$\frac{\bar{e}}{e}$	$\left \begin{array}{c} \frac{g}{e} \\ \frac{g}{e} \end{array} \right $	a	g	$\frac{\bar{e}}{e}$	$\left \begin{array}{c} \frac{f}{d} \\ \frac{f}{b} \end{array} \right $	$\frac{f}{d}$	$\frac{f}{b}$
f	f	$\bar{g}$	$\bar{b}$	$\bar{g}$	$\bar{b}$	$\bar{g}$	$\bar{b}$	$\bar{g}$	$\bar{b}$	$\bar{g}$	$\bar{b}$	$\bar{g}$	$\bar{b}$	$\bar{g}$	$\bar{b}$	$\bar{g}$	$\bar{b}$	$\bar{g}$	$\bar{b}$	f	f
d	d	e	g	e	g	e	g	e	g	e	g	e	g	e	g	e	g	e	g	d	d
b			e		e		e		e		e		e		e		e		e	b	b

$\bar{f}$	$\frac{\bar{d}}{\bar{b}}$	$\frac{\bar{f}}{\bar{b}}$	$\frac{\bar{f}}{\bar{b}}$	$\frac{\bar{d}}{\bar{b}}$	$\frac{\bar{f}}{\bar{b}}$	$\bar{d}$	g	$\bar{e}$	a	g	$\bar{d}$	$\bar{c}$	$\frac{\bar{f}}{\bar{d}}$	$\frac{\bar{e}}{\bar{d}}$	$\frac{\bar{d}}{\bar{c}}$	$\frac{\bar{d}}{\bar{d}}$	$\frac{\bar{d}}{\bar{d}}$	Fordd.
$\bar{g}$	f	$\bar{g}$	f	$\bar{g}$	f	$\bar{g}$	f	$\bar{g}$	f	$\bar{g}$	f	$\bar{g}$	$\bar{g}$	$\bar{g}$	$\bar{g}$	$\bar{g}$		
g	d	g	d	g	d	g	d	g	d	g	d	c	c	g	c	g		
	b		b		b		b		b		c							

XII.	$\begin{array}{c} \diagdown \\ a' \end{array}$	$\begin{array}{c} \diagdown \\ a' \end{array}$	$\begin{array}{c} \diagdown \\ a' \end{array}$	$\begin{array}{c} \psi \\ a' \end{array}$	$\begin{array}{c} \diagdown \\ a' \end{array}$	$\begin{array}{c} \diagdown \\ a' \end{array}$	$\begin{array}{c} \psi \\ a' \end{array}$	$\begin{array}{c} \diagdown \\ a' \end{array}$	$\begin{array}{c} \diagdown \\ a' \end{array}$	$\begin{array}{c} \psi \\ a' \end{array}$	$\begin{array}{c} \diagdown \\ \bar{e} \\ \bar{c} \end{array}$	$\begin{array}{c} \diagup \\ a' \\ \bar{c} \end{array}$	$\begin{array}{c} \diagup \\ g' \\ \bar{c} \end{array}$	$\begin{array}{c} \diagup \\ g' \\ \bar{c} \end{array}$	$\begin{array}{c} \diagup \\ f' \\ \bar{c} \end{array}$
	$\bar{d}$	g'	g'	g'	$\bar{f}$	g'	g'	$\bar{f}$	g'	g'	$\bar{f}$	$\bar{c}$	$\bar{c}$	$\bar{c}$	$\bar{c}$
	f'	$\bar{g}$	f'	$\bar{g}$	f'	$\bar{g}$	f'	$\bar{g}$	f'	$\bar{g}$	$\bar{b}$	$\bar{g}$	$\bar{b}$	$\bar{g}$	$\bar{b}$
	d'	g'	d'	g'	d'	g'	d'	g'	d'	g'	c'	$\bar{g}$	c'	$\bar{g}$	c'
	b'		b'		b'		b'		b'		c'		c'		c'

$\frac{\overline{e}}{\overline{d}}$	$\frac{+}{\overline{f}} \frac{\overline{d}}{\overline{d}}$	$\frac{\overline{e}}{\overline{d}}$	$\frac{+}{\overline{g}} \frac{\overline{d}}{\overline{d}}$	Bys cwbyl.	$\frac{\overline{f}}{\overline{d}} \frac{\overline{c}}{\overline{c}}$	$\frac{\overline{f}}{\overline{d}} \frac{\overline{c}}{\overline{c}}$	$\frac{\overline{f}}{\overline{d}} \frac{\overline{c}}{\overline{c}}$	Fordd.	XIII.	$\frac{\overline{f}}{\overline{d}} \frac{\overline{c}}{\overline{b}}$	$g \cdot \overline{d}$	$\frac{\overline{f}}{\overline{b}} \frac{\overline{d}}{\overline{c}}$	$\frac{\overline{f}}{\overline{d}} \frac{\overline{c}}{\overline{b}}$		
$\frac{\overline{g}}{\overline{c}}$	$\frac{\overline{b}}{\overline{g}}$	$\frac{\overline{g}}{\overline{c}}$	$\frac{\overline{g}}{\overline{g}}$		b_1	f_1	f_1			f_1	f_1	$\overline{g}$	f_1	$\overline{g}$	f_1
c_1	$\overline{g}$	c_1	g_1		d_1	d_1	d_1			d_1	d_1	g_1	d_1	g_1	d_1
c_1											b_1		b_1		b_1

$g.$	$\bar{d}$	$\bar{f}$	$\bar{d}$	$\bar{e}$	$g.$	$g.$	$\bar{f}$	$\bar{e}$	$\bar{d}$	$\bar{c}$	$\bar{c}$	$a.$	Fordy Bummed Gain.	XIV.	$\bar{f}$	$\bar{d}$	$\bar{c}$	$\bar{b}$	$g.$	$g.$	$\bar{d}$	$\bar{f}$	$\bar{d}$	$\bar{c}$	Fordd. XV.	
$\bar{g}$	$f $	$\bar{g}$	$\bar{g}$	$b $	$\bar{g}$	$\bar{g}$	$\bar{g}$	$\bar{g}$	$\bar{g}$	$\bar{g}$	$\bar{g}$	$\bar{g}$			$\bar{g}$	$\bar{g}$	$f $	$\bar{g}$	$\bar{g}$	$d $	$g $	$d $	$g $	$\bar{g}$		
$g.$	$d $	$g $	$c $	$\bar{g}$	$c $	$g $	$c $	$\bar{g}$	$c $	$g $	$c $	$\bar{g}$			$\bar{g}$	$\bar{g}$	$g $	$d $	$g $	$b $	$\bar{g}$	$\bar{g}$	$\bar{g}$	$\bar{g}$		$\bar{g}$
	$b $		$c $															$b $								

Tervyn Caniad Pibau Morvudd.

CANIAD LLYWELYN DELYNIOR.

$\frac{c}{\bar{d}} \quad \frac{b}{\bar{d}} \quad \frac{a}{\bar{d}} \quad \frac{g}{\bar{d}}$	$\frac{c}{\bar{d}} \quad \frac{c}{\bar{e}} \quad \frac{d}{\bar{f}} \quad \frac{d}{\bar{f}} \quad \frac{c}{\bar{e}} \quad \frac{d}{\bar{d}}$
$\frac{g}{c} \quad \frac{b}{g} \quad d_1$	$\frac{g}{c} \quad \frac{g}{g^1} \quad f_1 \quad f_1 \quad \frac{g}{c} \quad \frac{b}{g} \quad d_1$
$\frac{c}{c} \quad \frac{g}{c} \quad \frac{d}{c}$	$\frac{c}{c} \quad \frac{g}{g^1} \quad \frac{d}{d_1} \quad \frac{d}{d_1} \quad \frac{c}{c} \quad \frac{g}{g} \quad \frac{d}{c}$

[illegible][illegible]

$\begin{array}{ccc} \diagup & + & \diagdown \\ c & d & c \\ b & b & b \end{array}$	Fordd.	$\begin{array}{ccccc} // & & // & & \\ e & & d & & \\ d & & d & c & c \\ c & d & \bar{e} & c & b \end{array}$	Fordd.	$\begin{array}{ccccc} // & & // & & \\ e & & d & & \\ d & & d & c & c \\ c & d & e & c & \end{array}$
$\begin{array}{cc} f_1 & f_1 \\ d_1 & d_1 \\ b_1 & \end{array}$	V.	$\begin{array}{ccc} \bar{g} & g & f_1 \\ c_1 & g_1 & d_1 \\ & & b_1 \end{array}$	VI.	$\begin{array}{cc} \bar{g} & \bar{g} \\ c_1 & g_1 \end{array}$

[illegible][illegible]

$\bar{f}$	a	$\bar{g}$	b	a	c	a	$\bar{f}$	$\bar{e}$	g	$\bar{f}$	a	g	c	g	$\bar{e}$	$\bar{d}$	$\bar{f}$	$\bar{e}$	g
f_1		$\bar{g}$		f_1		f_1		$\bar{g}$		$\bar{b}$	d_1	$\bar{g}$		$\bar{g}$		f_1		$\bar{g}$	
d_1		g_1		d_1		d_1		c_1		$\bar{g}$	c_1	g_1		g_1		d_1		g_1	
b_1				b_1						c_1						b_1			

$\bar{f}$	a	$\bar{d}$	$\bar{e}$	$\bar{e}$	g	$\bar{e}$	$\bar{e}$	a	$\bar{e}$	g	Fordd.	VII.	c	c	g	g	e	d	c	b
f_1		f_1		$\bar{g}$		$\bar{g}$		$\bar{b}$	d_1		11001111.		$\bar{g}$		$\bar{g}$					
d_1		d_1		c_1		c_1		$\bar{g}$					c_1		c_1					
b_1		c_1						c_1												

a	b	c	g	a	g	Bys.	b	b	d	d	Bys
$\bar{c}$	$\bar{d}$	$\bar{c}$	$\bar{c}$	a	$\bar{c}$		$\bar{f}$	$\bar{f}$	$\bar{f}$	$\bar{b}$	dechre.
$\bar{g}$	$\bar{b}$	d_1	$\bar{g}$	$\bar{g}$		f_1	f_1	$\bar{g}$	f_1	f_1	f_1
c_1	$\bar{g}$	g_1	g_1			d_1	d_1	g_1	d_1	d_1	d_1
	e_1					b_1	b_1		b_1	b_1	

$\frac{b}{\bar{b}}$	$\frac{c}{\bar{c}}$	$\frac{b}{\bar{b}}$	$\frac{c}{\bar{c}}$	$\frac{g}{\bar{e}}$	$\frac{a}{\bar{d}}$	$\frac{c}{\bar{e}}$	$\frac{a}{\bar{d}}$	$\frac{g}{\bar{d}}$	$\frac{f}{\bar{d}}$	$\frac{f}{\bar{d}}$	$\frac{f}{\bar{d}}$	$\frac{f}{\bar{d}}$	$\frac{f}{\bar{d}}$	$\frac{f}{\bar{d}}$	$\frac{f}{\bar{d}}$	$\frac{f}{\bar{d}}$	$\frac{f}{\bar{d}}$	$\frac{f}{\bar{d}}$	$\frac{f}{\bar{d}}$	$\frac{f}{\bar{d}}$	$\frac{f}{\bar{d}}$	$\frac{f}{\bar{d}}$	$\frac{f}{\bar{d}}$	$\frac{f}{\bar{d}}$	$\frac{f}{\bar{d}}$	$\frac{f}{\bar{d}}$	$\frac{f}{\bar{d}}$	$\frac{f}{\bar{d}}$	$\frac{f}{\bar{d}}$	$\frac{f}{\bar{d}}$	$\frac{f}{\bar{d}}$	$\frac{f}{\bar{d}}$	$\frac{f}{\bar{d}}$	$\frac{f}{\bar{d}}$	$\frac{f}{\bar{d}}$	$\frac{f}{\bar{d}}$	$\frac{f}{\bar{d}}$	$\frac{f}{\bar{d}}$	$\frac{f}{\bar{d}}$	$\frac{f}{\bar{d}}$	$\frac{f}{\bar{d}}$	$\frac{f}{\bar{d}}$	$\frac{f}{\bar{d}}$	$\frac{f}{\bar{d}}$	$\frac{f}{\bar{d}}$	$\frac{f}{\bar{d}}$	$\frac{f}{\bar{d}}$	$\frac{f}{\bar{d}}$	$\frac{f}{\bar{d}}$	$\frac{f}{\bar{d}}$	$\frac{f}{\bar{d}}$	$\frac{f}{\bar{d}}$	$\frac{f}{\bar{d}}$	$\frac{f}{\bar{d}}$	$\frac{f}{\bar{d}}$	$\frac{f}{\bar{d}}$	$\frac{f}{\bar{d}}$	$\frac{f}{\bar{d}}$	$\frac{f}{\bar{d}}$	$\frac{f}{\bar{d}}$	$\frac{f}{\bar{d}}$	$\frac{f}{\bar{d}}$	$\frac{f}{\bar{d}}$	$\frac{f}{\bar{d}}$	$\frac{f}{\bar{d}}$	$\frac{f}{\bar{d}}$	$\frac{f}{\bar{d}}$	$\frac{f}{\bar{d}}$	$\frac{f}{\bar{d}}$	$\frac{f}{\bar{d}}$	$\frac{f}{\bar{d}}$	$\frac{f}{\bar{d}}$	$\frac{f}{\bar{d}}$	$\frac{f}{\bar{d}}$	$\frac{f}{\bar{d}}$	$\frac{f}{\bar{d}}$	$\frac{f}{\bar{d}}$	$\frac{f}{\bar{d}}$	$\frac{f}{\bar{d}}$	$\frac{f}{\bar{d}}$	$\frac{f}{\bar{d}}$	$\frac{f}{\bar{d}}$	$\frac{f}{\bar{d}}$	$\frac{f}{\bar{d}}$	$\frac{f}{\bar{d}}$	$\frac{f}{\bar{d}}$	$\frac{f}{\bar{d}}$	$\frac{f}{\bar{d}}$	$\frac{f}{\bar{d}}$	$\frac{f}{\bar{d}}$	$\frac{f}{\bar{d}}$	$\frac{f}{\bar{d}}$	$\frac{f}{\bar{d}}$	$\frac{f}{\bar{d}}$	$\frac{f}{\bar{d}}$	$\frac{f}{\bar{d}}$	$\frac{f}{\bar{d}}$	$\frac{f}{\bar{d}}$	$\frac{f}{\bar{d}}$	$\frac{f}{\bar{d}}$	$\frac{f}{\bar{d}}$	$\frac{f}{\bar{d}}$	$\frac{f}{\bar{d}}$	$\frac{f}{\bar{d}}$	$\frac{f}{\bar{d}}$	$\frac{f}{\bar{d}}$	$\frac{f}{\bar{d}}$	$\frac{f}{\bar{d}}$	$\frac{f}{\bar{d}}$	$\frac{f}{\bar{d}}$	$\frac{f}{\bar{d}}$	$\frac{f}{\bar{d}}$	$\frac{f}{\bar{d}}$	$\frac{f}{\bar{d}}$	$\frac{f}{\bar{d}}$	$\frac{f}{\bar{d}}$	$\frac{f}{\bar{d}}$	$\frac{f}{\bar{d}}$	$\frac{f}{\bar{d}}$	$\frac{f}{\bar{d}}$	$\frac{f}{\bar{d}}$	$\frac{f}{\bar{d}}$	$\frac{f}{\bar{d}}$	$\frac{f}{\bar{d}}$	$\frac{f}{\bar{d}}$	$\frac{f}{\bar{d}}$	$\frac{f}{\bar{d}}$	$\frac{f}{\bar{d}}$	$\frac{f}{\bar{d}}$	$\frac{f}{\bar{d}}$	$\frac{f}{\bar{d}}$	$\frac{f}{\bar{d}}$	$\frac{f}{\bar{d}}$	$\frac{f}{\bar{d}}$	$\frac{f}{\bar{d}}$	$\frac{f}{\bar{d}}$	$\frac{f}{\bar{d}}$	$\frac{f}{\bar{d}}$	$\frac{f}{\bar{d}}$	$\frac{f}{\bar{d}}$	$\frac{f}{\bar{d}}$	$\frac{f}{\bar{d}}$	$\frac{f}{\bar{d}}$	$\frac{f}{\bar{d}}$	$\frac{f}{\bar{d}}$	$\frac{f}{\bar{d}}$	$\frac{f}{\bar{d}}$	$\frac{f}{\bar{d}}$	$\frac{f}{\bar{d}}$	$\frac{f}{\bar{d}}$	$\frac{f}{\bar{d}}$	$\frac{f}{\bar{d}}$	$\frac{f}{\bar{d}}$	$\frac{f}{\bar{d}}$	$\frac{f}{\bar{d}}$	$\frac{f}{\bar{d}}$	$\frac{f}{\bar{d}}$	$\frac{f}{\bar{d}}$	$\frac{f}{\bar{d}}$	$\frac{f}{\bar{d}}$	$\frac{f}{\bar{d}}$	$\frac{f}{\bar{d}}$	$\frac{f}{\bar{d}}$	$\frac{f}{\bar{d}}$	$\frac{f}{\bar{d}}$	$\frac{f}{\bar{d}}$	$\frac{f}{\bar{d}}$	$\frac{f}{\bar{d}}$	$\frac{f}{\bar{d}}$	$\frac{f}{\bar{d}}$	$\frac{f}{\bar{d}}$	$\frac{f}{\bar{d}}$	$\frac{f}{\bar{d}}$	$\frac{f}{\bar{d}}$	$\frac{f}{\bar{d}}$	$\frac{f}{\bar{d}}$	$\frac{f}{\bar{d}}$	$\frac{f}{\bar{d}}$	$\frac{f}{\bar{d}}$	$\frac{f}{\bar{d}}$	$\frac{f}{\bar{d}}$	$\frac{f}{\bar{d}}$	$\frac{f}{\bar{d}}$	$\frac{f}{\bar{d}}$	$\frac{f}{\bar{d}}$	$\frac{f}{\bar{d}}$	$\frac{f}{\bar{d}}$	$\frac{f}{\bar{d}}$	$\frac{f}{\bar{d}}$	$\frac{f}{\bar{d}}$	$\frac{f}{\bar{d}}$	$\frac{f}{\bar{d}}$	$\frac{f}{\bar{d}}$	$\frac{f}{\bar{d}}$	$\frac{f}{\bar{d}}$	$\frac{f}{\bar{d}}$	$\frac{f}{\bar{d}}$	$\frac{f}{\bar{d}}$	$\frac{f}{\bar{d}}$	$\frac{f}{\bar{d}}$	$\frac{f}{\bar{d}}$	$\frac{f}{\bar{d}}$	$\frac{f}{\bar{d}}$	$\frac{f}{\bar{d}}$	$\frac{f}{\bar{d}}$	$\frac{f}{\bar{d}}$	$\frac{f}{\bar{d}}$	$\frac{f}{\bar{d}}$	$\frac{f}{\bar{d}}$	$\frac{f}{\bar{d}}$	$\frac{f}{\bar{d}}$	$\frac{f}{\bar{d}}$	$\frac{f}{\bar{d}}$	$\frac{f}{\bar{d}}$	$\frac{f}{\bar{d}}$	$\frac{f}{\bar{d}}$	$\frac{f}{\bar{d}}$	$\frac{f}{\bar{d}}$	$\frac{f}{\bar{d}}$	$\frac{f}{\bar{d}}$	$\frac{f}{\bar{d}}$	$\frac{f}{\bar{d}}$	$\frac{f}{\bar{d}}$	$\frac{f}{\bar{d}}$	$\frac{f}{\bar{d}}$	$\frac{f}{\bar{d}}$	$\frac{f}{\bar{d}}$	$\frac{f}{\bar{d}}$	$\frac{f}{\bar{d}}$	$\frac{f}{\bar{d}}$	$\frac{f}{\bar{d}}$	$\frac{f}{\bar{d}}$	$\frac{f}{\bar{d}}$	$\frac{f}{\bar{d}}$	$\frac{f}{\bar{d}}$	$\frac{f}{\bar{d}}$	$\frac{f}{\bar{d}}$	$\frac{f}{\bar{d}}$	$\frac{f}{\bar{d}}$	$\frac{f}{\bar{d}}$	$\frac{f}{\bar{d}}$	$\frac{f}{\bar{d}}$	$\frac{f}{\bar{d}}$	$\frac{f}{\bar{d}}$	$\frac{f}{\bar{d}}$	$\frac{f}{\bar{d}}$	$\frac{f}{\bar{d}}$	$\frac{f}{\bar{d}}$	$\frac{f}{\bar{d}}$	$\frac{f}{\bar{d}}$	$\frac{f}{\bar{d}}$	$\frac{f}{\bar{d}}$	$\frac{f}{\bar{d}}$	$\frac{f}{\bar{d}}$	$\frac{f}{\bar{d}}$	$\frac{f}{\bar{d}}$	$\frac{f}{\bar{d}}$	$\frac{f}{\bar{d}}$	$\frac{f}{\bar{d}}$	$\frac{f}{\bar{d}}$	$\frac{f}{\bar{d}}$	$\frac{f}{\bar{d}}$	$\frac{f}{\bar{d}}$	$\frac{f}{\bar{d}}$	$\frac{f}{\bar{d}}$	$\frac{f}{\bar{d}}$	$\frac{f}{\bar{d}}$	$\frac{f}{\bar{d}}$	$\frac{f}{\bar{d}}$	$\frac{f}{\bar{d}}$	$\frac{f}{\bar{d}}$	$\frac{f}{\bar{d}}$	$\frac{f}{\bar{d}}$	$\frac{f}{\bar{d}}$	$\frac{f}{\bar{d}}$	$\frac{f}{\bar{d}}$	$\frac{f}{\bar{d}}$	$\frac{f}{\bar{d}}$	$\frac{f}{\bar{d}}$	$\frac{f}{\bar{d}}$	$\frac{f}{\bar{d}}$	$\frac{f}{\bar{d}}$	$\frac{f}{\bar{d}}$	$\frac{f}{\bar{d}}$	$\frac{f}{\bar{d}}$	$\frac{f}{\bar{d}}$	$\frac{f}{\bar{d}}$	$\frac{f}{\bar{d}}$	$\frac{f}{\bar{d}}$	$\frac{f}{\bar{d}}$	$\frac{f}{\bar{d}}$	$\frac{f}{\bar{d}}$	$\frac{f}{\bar{d}}$	$\frac{f}{\bar{d}}$	$\frac{f}{\bar{d}}$	$\frac{f}{\bar{d}}$	$\frac{f}{\bar{d}}$	$\frac{f}{\bar{d}}$	$\frac{f}{\bar{d}}$	$\frac{f}{\bar{d}}$	$\frac{f}{\bar{d}}$	$\frac{f}{\bar{d}}$	$\frac{f}{\bar{d}}$	$\frac{f}{\bar{d}}$	$\frac{f}{\bar{d}}$	$\frac{f}{\bar{d}}$	
---------------------	---------------------	---------------------	---------------------	---------------------	---------------------	---------------------	---------------------	---------------------	---------------------	---------------------	---------------------	---------------------	---------------------	---------------------	---------------------	---------------------	---------------------	---------------------	---------------------	---------------------	---------------------	---------------------	---------------------	---------------------	---------------------	---------------------	---------------------	---------------------	---------------------	---------------------	---------------------	---------------------	---------------------	---------------------	---------------------	---------------------	---------------------	---------------------	---------------------	---------------------	---------------------	---------------------	---------------------	---------------------	---------------------	---------------------	---------------------	---------------------	---------------------	---------------------	---------------------	---------------------	---------------------	---------------------	---------------------	---------------------	---------------------	---------------------	---------------------	---------------------	---------------------	---------------------	---------------------	---------------------	---------------------	---------------------	---------------------	---------------------	---------------------	---------------------	---------------------	---------------------	---------------------	---------------------	---------------------	---------------------	---------------------	---------------------	---------------------	---------------------	---------------------	---------------------	---------------------	---------------------	---------------------	---------------------	---------------------	---------------------	---------------------	---------------------	---------------------	---------------------	---------------------	---------------------	---------------------	---------------------	---------------------	---------------------	---------------------	---------------------	---------------------	---------------------	---------------------	---------------------	---------------------	---------------------	---------------------	---------------------	---------------------	---------------------	---------------------	---------------------	---------------------	---------------------	---------------------	---------------------	---------------------	---------------------	---------------------	---------------------	---------------------	---------------------	---------------------	---------------------	---------------------	---------------------	---------------------	---------------------	---------------------	---------------------	---------------------	---------------------	---------------------	---------------------	---------------------	---------------------	---------------------	---------------------	---------------------	---------------------	---------------------	---------------------	---------------------	---------------------	---------------------	---------------------	---------------------	---------------------	---------------------	---------------------	---------------------	---------------------	---------------------	---------------------	---------------------	---------------------	---------------------	---------------------	---------------------	---------------------	---------------------	---------------------	---------------------	---------------------	---------------------	---------------------	---------------------	---------------------	---------------------	---------------------	---------------------	---------------------	---------------------	---------------------	---------------------	---------------------	---------------------	---------------------	---------------------	---------------------	---------------------	---------------------	---------------------	---------------------	---------------------	---------------------	---------------------	---------------------	---------------------	---------------------	---------------------	---------------------	---------------------	---------------------	---------------------	---------------------	---------------------	---------------------	---------------------	---------------------	---------------------	---------------------	---------------------	---------------------	---------------------	---------------------	---------------------	---------------------	---------------------	---------------------	---------------------	---------------------	---------------------	---------------------	---------------------	---------------------	---------------------	---------------------	---------------------	---------------------	---------------------	---------------------	---------------------	---------------------	---------------------	---------------------	---------------------	---------------------	---------------------	---------------------	---------------------	---------------------	---------------------	---------------------	---------------------	---------------------	---------------------	---------------------	---------------------	---------------------	---------------------	---------------------	---------------------	---------------------	---------------------	---------------------	---------------------	---------------------	---------------------	---------------------	---------------------	---------------------	---------------------	---------------------	---------------------	---------------------	---------------------	---------------------	---------------------	---------------------	---------------------	---------------------	---------------------	---------------------	---------------------	---------------------	---------------------	---------------------	---------------------	---------------------	---------------------	---------------------	---------------------	---------------------	---------------------	---------------------	---------------------	---------------------	---------------------	---------------------	---------------------	---------------------	---------------------	---------------------	---------------------	---------------------	---------------------	---------------------	---------------------	---------------------	---------------------	---------------------	---------------------	---------------------	---------------------	---------------------	---------------------	---------------------	---------------------	---------------------	---------------------	---------------------	---------------------	---------------------	---------------------	---------------------	--

g	a	$\bar{e}$	$\bar{e}$	$\bar{c}$	g	Fordd.	VIII.	$\bar{c}$	c	$\bar{c}$	c	$\bar{d}$	d	$\bar{d}$	c	d	$\bar{c}$	c
$\bar{g}$	$\bar{b}$	$\bar{d}$						$\bar{g}$	$\bar{g}$			$\bar{d}$	$\bar{f}$	$\bar{d}$	$\bar{f}$	$\bar{d}$	$\bar{f}$	$\bar{c}$
c_1	$\bar{g}$							c_1	g_1			d_1	d_1	c_1		$\bar{b}$	d_1	$\bar{g}$
	c_1											b_1				c_1		c_1

$\bar{c}$	$\bar{c'}$														
$\bar{b}$	$\bar{e}$	Bys.	$\bar{b}$	$\bar{d}$	$\bar{c}$	$\bar{c'}$	$\bar{d}$	$\bar{f}$	$\bar{d}$	$\bar{c}$	$\bar{c'}$	$\bar{d}$	$\bar{f}$	$\bar{c}$	$\bar{c'}$
$\bar{g}$			$f $	$\bar{g}$		$f $	$f $	$\bar{g}$	$\bar{b}$	$d $	$\bar{g}$	$\bar{g}$			
$c $			$d $	$g $		$d $	$d $	$c $	$\bar{g}$		$c $	$g $			
			$b $			$b $			$c $						

$\bar{b}$	$\bar{c}$	$\bar{b}$	$\bar{c}$														
$\bar{b}$	$\bar{c}$	$\bar{b}$	$\bar{c}$	Fordd.	IX.	$\bar{e}$	$\bar{g'}$	$\bar{e}$	$\bar{g'}$	$\bar{d}$	$\bar{f}$	$\bar{d}$	$\bar{f}$	$\bar{c}$	$\bar{c'}$	$\bar{d}$	$\bar{f}$
$f $	$\bar{g}$	$f $	$f $			$\bar{g}$	$\bar{g}$			$f $	$f $	$\bar{g}$	$\bar{b}$	$d $			
$d $	$g $	$d $	$d $			$c $	$g $			$d $	$d $	$c $	$\bar{g}$				
$b $		$b $	$c $							$b $							

$\bar{c}$	$\bar{c'}$	$\bar{c}$	$\bar{c'}$														
$\bar{c}$	$\bar{e}$	$\bar{c}$	$\bar{e}$	Bys.	$\bar{b}$	$\bar{d}$	$\bar{c}$	$\bar{c'}$	$\bar{d}$	$\bar{f}$	$\bar{d}$	$\bar{f}$	$\bar{c}$	$\bar{c'}$	Fordd.	X.	$\bar{c'}$
$\bar{g}$		$\bar{g}$			$f $	$\bar{g}$		$f $	$f $	$\bar{g}$							$\bar{g'}$
$c $		$g $			$d $	$g $		$d $	$d $	$c $							$\bar{c}$
					$b $			$b $									a'

$\bar{d}$	$\bar{c}$	$\bar{d}$	$\bar{c}$	$\bar{d}$	$\bar{c}$	$\bar{d}$	$\bar{c}$	$\bar{d}$	$\bar{c}$	$\bar{d}$	$\bar{c}$	$\bar{d}$	$\bar{c}$	$\bar{d}$	$\bar{c}$	$\bar{d}$	$\bar{c}$	$\bar{d}$	$\bar{c}$
$f $	$\bar{g}$	$f $	$\bar{g}$	$\bar{b}$	$d $	$\bar{g}$	$\bar{g}$			$f $	$\bar{g}$	$f $	$\bar{g}$	$\bar{b}$	$d $	$\bar{g}$	$\bar{g}$		
$d $	$g $	$d $	$g $	$\bar{g}$	$c $	$g $		$d $	$d $	$c $		$d $	$c $	$\bar{g}$	$c $	$g $			
$b $		$b $		$c $				$b $				$b $		$c $					

$\bar{b}$	$\bar{c}$	$\bar{b}$	$\bar{c}$														
$\bar{b}$	$\bar{c}$	$\bar{b}$	$\bar{c}$	Fordd.	XI.	$\bar{c}$	$\bar{d}$	$\bar{c}$	$\bar{d}$	$\bar{c}$	$\bar{d}$	$\bar{c}$	$\bar{d}$	$\bar{c}$	$\bar{d}$	$\bar{c}$	$\bar{d}$
$f $	$\bar{g}$	$f $	$f $			$\bar{g}$	$\bar{g}$		$f $	$f $	$\bar{g}$	$\bar{b}$	$d $	$\bar{g}$	$\bar{g}$		
$d $	$g $	$d $	$d $			$c $	$g $		$d $	$d $	$c $	$\bar{g}$		$c $	$g $		
$b $		$b $	$c $						$b $			$c $					

$\bar{b}$	$\bar{c}$	$\bar{d}$	$\bar{c}$	$\bar{b}$														
$\bar{b}$	$\bar{c}$	$\bar{d}$	$\bar{c}$	$\bar{b}$	Fordd.	XII.	$\bar{g}$	$\bar{a}$	$\bar{g}$	$\bar{e}$	$\bar{f}$	$\bar{g}$	$\bar{f}$	$\bar{d}$	$\bar{e}$	$\bar{c}$	$\bar{f}$	$\bar{a}$
$f $	$\bar{g}$	$f $	$f $				$\bar{g}$	$\bar{g}$		$f $	$f $	$\bar{g}$	$\bar{b}$	$d $				
$d $	$g $	$d $	$d $				$c $	$g $		$d $	$d $	$c $	$\bar{g}$					
$b $		$b $								$b $								

$\overline{e} \quad g' \quad \overline{e} \quad \overline{c}$	Bys.	$\overline{f} \quad a' \quad g' \quad b \quad a' \quad c' \quad a' \quad \overline{f}$	$\overline{e} \quad g' \quad \overline{f} \quad a' \quad g' \quad c' \quad g' \quad \overline{e}$
$\overline{g} \quad \overline{g}$		$f_1 \quad \overline{g} \quad f_1 \quad f_1$	$\overline{g} \quad \overline{b} \quad d_1 \quad \overline{g} \quad \overline{g}$
$c_1 \quad g_1$		$d_1 \quad g_1 \quad d_1 \quad d_1$	$c_1 \quad \overline{g} \quad c_1 \quad g_1$
		$b_1 \quad b_1$	c_1

$\overline{d} \quad \overline{f} \quad \overline{e} \quad g' \quad \overline{f} \quad a' \quad \overline{d} \quad \overline{e} \quad \overline{c} \quad g' \quad \overline{c} \quad \overline{d} \quad g'$	Fordd.	XIII.	$a' \quad \overline{f} \quad \overline{e} \quad g' \quad \overline{f}$
$f_1 \quad \overline{g} \quad f_1 \quad f_1 \quad \overline{g} \quad \overline{g} \quad \overline{b} \quad d_1$			$\overline{g} \quad \overline{g} \quad f_1$
$d_1 \quad g_1 \quad d_1 \quad d_1 \quad c_1 \quad c_1 \quad \overline{g}$			$c_1 \quad g_1 \quad d_1$
$b_1 \quad b_1 \quad c_1 \quad c_1$			b_1

$\overline{e} \quad \overline{f} \quad \overline{d} \quad \overline{d} \quad \overline{f} \quad \overline{d} \quad \overline{c}$	Bys.	$\overline{d} \quad \overline{c} \quad \overline{c} \quad \overline{d} \quad \overline{d} \quad \overline{e} \quad \overline{d} \quad \overline{f} \quad \overline{f} \quad g' \quad \overline{e}$
$f_1 \quad \overline{g} \quad \overline{b} \quad d_1 \quad \overline{g} \quad \overline{g}$		$f_1 \quad \overline{g} \quad f_1 \quad f_1 \quad \overline{g} \quad \overline{b} \quad d_1 \quad \overline{g}$
$d_1 \quad c_1 \quad \overline{g} \quad c_1 \quad g_1$		$d_1 \quad d_1 \quad c_1 \quad \overline{g} \quad b_1$
c_1		b_1

$\overline{f} \quad \overline{f} \quad \overline{e} \quad g' \quad g' \quad a' \quad g' \quad \overline{d} \quad \overline{c} \quad \overline{c} \quad g' \quad \overline{c} \quad g' \quad \overline{c} \quad \overline{d} \quad g'$	Fordd.	XIV.	$g' \quad \overline{e} \quad g' \quad \overline{e} \quad \overline{c} \quad g'$
$\overline{g} \quad f_1 \quad \overline{g} \quad f_1 \quad f_1 \quad \overline{g} \quad \overline{g} \quad \overline{b} \quad d_1$			$\overline{g} \quad \overline{g}$
$g_1 \quad d_1 \quad g_1 \quad d_1 \quad d_1 \quad c_1 \quad c_1 \quad \overline{g}$			$c_1 \quad g_1$
$b_1 \quad b_1 \quad c_1 \quad c_1$			

$g' \quad \overline{d} \quad \overline{b} \quad g' \quad \overline{d} \quad \overline{b} \quad g' \quad \overline{c} \quad g' \quad \overline{c} \quad \overline{f} \quad \overline{e} \quad \overline{d} \quad \overline{c}$	Bys.	$g' \quad \overline{d} \quad \overline{b} \quad g' \quad \overline{d} \quad \overline{b} \quad g' \quad \overline{c} \quad g' \quad \overline{c} \quad \overline{f} \quad \overline{e} \quad \overline{d} \quad \overline{c}$
$f_1 \quad f_1 \quad \overline{g} \quad \overline{b} \quad d_1 \quad \overline{g} \quad \overline{g}$		$f_1 \quad \overline{g} \quad f_1 \quad f_1$
$d_1 \quad d_1 \quad c_1 \quad \overline{g} \quad c_1 \quad g_1$		$d_1 \quad a_1$
$b_1 \quad c_1$		b_1

$g' \quad \overline{e} \quad g' \quad \overline{e} \quad \overline{f} \quad \overline{e} \quad \overline{d} \quad \overline{c}$	Bys o'r groes.	$g' \quad \overline{e} \quad g' \quad \overline{e} \quad \overline{d} \quad g'$
$\overline{g} \quad \overline{b} \quad d_1 \quad \overline{g} \quad \overline{g}$		$\overline{g} \quad \overline{g} \quad \overline{b} \quad d_1$
$c_1 \quad \overline{g} \quad c_1 \quad g_1$		$c_1 \quad \overline{g} \quad c_1$
c_1		c_1

AMRYW BERTHYNASAU I GERDDORIAETH.

CERDD DANNAU.¹

O lyvyr eiddo SYR W. W. WYN.

LLYMA lyvyr a elwir Cadwedigaeth Cerdd Dant, nid amgen telyn a chrwth, o vewn tair talaeth Cymru; yr hwn â dynwyd o'r Miwsig, wrth ddymuniad pedwar pencerdd o delyn o chrwth, a meddwl ac athrylith pob un o honynt at ei gilydd, i wneuthur cerdd ac i'w chadw yn nghov, ac i'w chanu yn ei lle, ac i'w dosbarthu. A henwau y pedwar pencerdd yw Allon y Cenaus, Rhydderch Voel, Matholwch Wyddel, ac Olav Gerddawr;² ac yr oedd yn gwrandaw Henri Geyvenrhydd,³ a Charsi Delynior, a llawer ereill a'u cynghor ac o'u celvyddyd gyda hwynt. A thrwy gynghor yr athrawon hyny, a chelvyddyd y doctor o'r Miwsig, a'r pedwar athraw a'u celvyddyd, o gydgynghor pob un at ei gilydd, y gwnaed y pedwar mesur ar hugain; ac i sicrâu y rhai hyny y gwnaed y pedwar Deivr ar ugain. O dri achaws y gwnaed hwynt: y cyntaf, i wneuthur cerdd; yr ail, i adnabod cerdd; a'r trydydd, i ddal cerdd mewn cov, val y mae eu henwau rhagllaw yn iaith Werddonig. A Mwrchan Wyddel oedd yn arglwydd yn y Werddon⁴ yr amser hwnw, ac a'u confirmioedd yn y man a elwir Glyn Achlach, drwy ei holl allu a'i swyddau, a gorchymyn ar bawb eu swccio.

Ac yn wir o bydd neb a wypo ddosbarth y pedwar mesur ar ugain yn ddilys ac yn ddidramgwydd, a dosbarthu gamwth bob

un at ei gilydd, nid dieithrach iddo glywed cam mewn cerdd dant, noc i ddarllewr da adael llythyren allan o'r sildav, neu air o'r rheswm; ac velly mae yn dangaws, vod mewn cwlwm a chaniad cyweirdannau a thyniadau. Onaddynt rhai sydd gedeirn, rhai sy weiniaid. Pedwar cyweirdant gwan â wna un cadarn; ac yr un modd am y tyniadau cedeirn. Ac o'r rhai hyny y gwneir pynciau; ac o'r pynciau y gwneir mesurau; ac o'r mesurau, proviadau, gostegion, ceinciau, clymau, a chaniadau.

Dyweder bellach am grychiadau, a phlethiadau, a chyssylltiadau, a thagiadau,⁵ ac ystopiadau. Llyma yr achosion y mae y cysylltiadau yn cael eu henw: o achaws eu bod yn cysylltu cywair dannau a thyniadau. Llyma yr achaws y cawas tagiad ei henw; o herwydd ei vod yn ystopiaw cyweirdant a thyniad ryw amser, pan ddol mewn cerdd. Crychiadau sydd yn cyllawni rhwng cyweirdant a thyniad, a lle savo y bŷs y cyvrivir. Y toleuadau⁶ sydd yn gwasanaethu yn lle bwyadau; a'r plethiadau⁷ yn tegâu rhwng tyniadau a cheirdannau, ac yn amryveiliaw bob un â'i gilydd; ac yn dosbarthu.

ALLAN O DDRYLL O HEN LYVYR YSGRIV.

Pa ryw vesur yw yr Ogwyddawr? O'r Tuty, neu o Drwsgyl Mawr?

Os Tuty â vydd, dau gyweirdant a dau dyniad. Os Trwsgyl Mawr, rhaid bod pedwar cyweirdant a phedwar tyniad.

Pa ryw Ddivr y mae Gosteg Ieremiah ab y Gov?

Gosteg Ieremiah yn dyvod allan o'r macmwn byr; Gosteg Davydd Athraw, Corfiniwr: trosiggin Pibau Morvudd, yn dyvod allan o drwsgyl bach.

¹ A tholiadau.

² Toliadau.

³ Crychiadau.

¹ Cadwadaeth Cerdd Dannau, nid amgen telynau, a chrythau, o vewn tair talaeth Cymru; y rhai hyn â dynwyd allan o'r music, drwy ddeall a dychymyg doctor o gelyddyd; ac wrth ddymuniad pedwar pencerdd o delyn a chrwth.—*Casgliad Didrevn eiddo Iarll Macceisfield.*

² Albon ab Cynan, Rhyddy Voel, Mytholwch Wyddel, Alov Gerddwr.—*Casgliad Didrevn.*

³ Henri Gruf, neu Henri Gevn rhydd.—*Casgliad Didrevn.*

Cloch Voel, a Henri Gevnrhudd, a Marchan Wyddel, a'u disgyblion, yn amser Cwysen fab Carsi o Dyn Achlach yn Iwerddon.—*Crown. O. Myrr.*

⁴ Mwrthan Wyddel oedd Arglwydd Pénav y pryd hyny.—*Casgliad Didrevn.*

Am grychiadau, a phlethiadau, a thagiadau, a bwradau, a tholciadau, ac ystopiadau.—Wyth o dyniadau a chywair.

Pedair colovyn cerdd sydd yn sevyll pob un yn lle ei gilydd: Corehgolovyn, Cardyged gwdan, Ymryson Flam, a Choust strych, saethu Malach. Cwlwm Hir ar y Lleddyv Gywair, Cwlwm o'r Go-gywair, Cwlwm y tri mwchwl odidawg.

Allan o llyr arall y mae y canlyniawl: sev, Athrawiaeth i ganu Crwth.

Llyma ddosbarth cerdd dannau, a'i chyvarwyddyd, yn y modd y mae yn dangaws mewn clymau a chaniadau; nid amgen cyweirdannau a thyniadau.

Rhai o'honynt sydd weinïon; ereill o'honynt sydd gedeirn. Wyth gyweirdant priv gychwynawl y sydd: a phedwar cyweirdant gwan i wneuthur un cyweirdant cadarn. Ac o'r rhai hyny y gwneir y pynciau; ac o'r pynciau y gwneir y mesurau; ac o'r mesurau y gwneir y proviadau, y gostegion, y caniadau, a'r clymau.

Dywedav bellach am grychiadau, a phlethiadau, a chysylltiadau, tagiadau, bwyadau, tolciadau, ystopiadau.

Bellach, dyma yr achaws y mae y cysylltiadau yn cael eu henwan. O herwydd eu bod yn cysylltu cyweirdannau a thyniadau.

Dyma yr achaws y cawas tagiadau eu henwan arnynt; o herwydd eu bod yn attal rhwng cyweirdannau a thyniadau, o glymau caniad: O bydd byr y mesur ddwywaith; o bydd hir y mesur bedair gwaith, heb na mwy na llai; ac os bydd na mwy na llai, canivesur y sydd.

Pedwar ar ugain sydd o glymau cydgerdd: nid amgen cwlwm ar bob mesur o'r 24 mesur: a'r clymau hyny a ganir ar y crasgywair cymmain un. Ac o'r clymau cydgerdd ymryson yn dyvodd ar y caniadau, y rhai sy yn dyvodd o'r mesurau ereill: ac ychydig o ddysg a bair i'r neb a vo a'r mesurau ganddo, i ganu wrth y mesur, megys ag y mae yn dilyn ar ol yma.

Wyth o gyweirdannau a thyniadau sydd yn lle eu cilydd, heb na mwy na llai.

Llyma ddangaws y modd y cenir yr 8 gyweirdant, a'r 8 dyniad, priv gychwynawl.

Cyweirdannau priv, a ddechreuir â'r mynegvys yn y bragodgywair, a chyweirdant y vawd â'r graenvys yn ei le ei hun, a'r hirvys tan vwrddwn y cyweirdant, a'r bys bach dan vwrddwn y cyweirdant isav, ar y cildant canol a'r cildant uchav.

THE

OF THE

A CONSIDERABLE amount of interest and curiosity was raised about the middle of the last century by the discovery of a manuscript containing a system of musical notation supposed to be peculiar to the ancient Britons. Since that time, it has been submitted to several eminent men, including Dr. BURNLEY, Dr. OWEN PUGH, EDWARD JONES (*Bardd y Brenin*), and lastly JOHN PARRY (*Bardd Alaw*), who has written an interesting account of the document, in his introduction to the *Welsh Harper*; which I shall quote here, as it will afford a good idea of the result of the investigations of the distinguished men already named:—

The characters used are those of the ancient Bardic Alphabet; and it is very evident that *chords were struck*, for three and four letters are placed perpendicularly one above another. The history of the above runs thus: This M.S. purports to have been transcribed by Robert ab Huw, of Bodwigan, in Anglesey, in the reign of Charles I., from a M.S. of William Penllyn, a celebrated minstrel of the preceding century. And it is stated in a note, that the M.S. comprises 'The music of Britain, as settled by a congress or meeting of chief musicians, by order of Gruffydd ab Cynan, prince of North Wales, about A.D. 1040, with some of the most ancient pieces of the Britons, supposed to be handed down to us by the ancient bards.' Accompanying the manuscript are transcripts from another old writing, in the possession of Sir Watkin Williams Wynn, Bart., entitled, *The Repository of String Music within the three Principalities of Wales*, having, apparently, reference to the twelfth century. It contains an explanation of several of the terms used in Welsh music, which are extremely complex. There are, besides, extracts from other old manuscripts of a similar nature, and relating, it would appear, to the same period. Such is the claim to antiquity which the document under notice bears on the face of it; and, if it may safely be granted, the evidence it supplies must be considered of singular value with reference to the subject before us. And it may be mentioned, as an additional proof of its authenticity, as a record of Welsh music, that the notation is essentially different from any other now known. Dr. Burney describes this notation as one 'by letters of the alphabet, somewhat resembling the tablature of the lute, but without lines, except a single one to separate the treble from the bass.' Since Dr. Burney's time, the whole of this specimen was submitted, by the erudite Dr. William Owen Pughe, to Bartholomew, the celebrated violinist. Bartholomew succeeded in deciphering most, if not all, of it: adopting, as the basis of his experiment, the notation of the ancient Spanish lute, as in use during the sixteenth century, which agrees with what Dr. Burney says of the conformity of the Welsh notation, with the tablature of that instrument. It is extremely probable that the clue afforded by Bartholomew might have led to most successful

[illegible]

¹ Since the above was written, the contents of the library of the Welsh School have been presented to the British Museum, where they form a most valuable addition, and are easy of access by all *literati*.

² Mr. THOMAS GEE deserves well of his countrymen for having undertaken the re-publication of so important and extensive a work, as the copies of the original edition have become most rare.

results; but, unfortunately, only one of the tunes, as described by him, has been preserved, and that was inserted in the first volume of *Welsh Melodies*, published in 1809. This was, by a fortunate accident, transcribed by Dr. Pughe, or no instance of Bartholomew's success might now have remained; for, at his death, in 1808, his manuscripts were dispersed, if not destroyed. This one¹ comprises notations illustrative of the twenty-four canons of music, together with twenty-nine ancient tunes, and a catalogue of more than one hundred and fifty others, which may supply some idea of the musical treasures formerly possessed by the *Gymry*.

The deciphering of these would certainly tend, in some degree, to make us acquainted with the general proficiency anciently attained by the Welsh in the art of music."

I shall now proceed to make a few comments upon one of the statements made in the above quotation, which is as follows:—"And it may be mentioned, as an additional proof of its authenticity, as a record of Welsh music, that the notation is essentially different from any now known." It is well known, amongst those learned in such matters, in the present day, that from the time of the Greeks, the notes of the scale have been expressed by the letters of the alphabet; and that up to the time of St. Ambrose, in the fourth century, the only change that had taken place, was the substitution of the Roman for the Greek alphabet. The following scheme represents the ecclesiastical modes or tones, in the time of St. Ambrose—

d	c	f	g
c	d	e	f
b	c	d	e
a	b	c	d
G	a	b	c
F	G	a	b
E	F	G	a
D	E	F	G

These modes continued in vogue up to the days of St. Gregory the Great; and I shall now quote from Sir John Hawkins' *History of Music*, to show what improvements were made at that time:—

"The several improvements of music hereinbefore enumerated, regarded chiefly the theory of the science; those that followed were for the most part confined to practice. Among the latter, none have a greater title to our attention than those made about the end of the sixth century by St. Gregory the Great, the first pope of that name: a man not more remarkable for his virtues than for his learning and profound skill in the science of music.

¹ i. e., The Welsh M.S.

The first improvement of music made by this father consisted in the invention of that kind of notation by the Roman letters, which is used at this day. It is true that before his time the use of the Greek characters had been rejected; and as the enharmonic and chromatic genera, with all the various species of the latter, had given way to the diatonic genus, the first fifteen letters of the Roman alphabet had even before the time of Boetius (A.D. 476) been found sufficient to denote all the several sounds in the perfect system; and accordingly, we find in his treatise, *De Musica*, all the sounds from Proslambanomenos to Nete hyperboleon, characterised by the Roman letters, from A to P inclusive. But Gregory, reflecting that the sounds after Lychanos Meson were but a repetition of those before it, and that every septenary in progression was precisely the same, reduced the number of letters to seven, which were A, B, C, D, E, F, G; but, to distinguish the second septenary from the first, the second was denoted by the small, and not the capital, Roman letters; and when it became necessary to extend the system farther, the small letters were doubled, thus:—

aa, bb, cc, dd, ee, ff, gg."

On comparing St. Gregory's system of notation with the Welsh manuscript in question, it will be perceived how very closely they resemble each other:—

ST. GREGORY'S NOTATION.

A, B, C, D, E, F, G, a, b, c, d, e, f, g.
aa, bb, cc, dd, ee, ff, gg.

NOTATION IN THE WELSH MANUSCRIPT.

cc, dd, ee, ff, g, a, b, c, d, e, f, g
g a b c d e f g a b c d e f

However, I had the good fortune to find a little book at Florence, last winter, containing a scale resembling the notation in the Welsh manuscript still more closely, inasmuch as it has some of the very same marks to distinguish the different octaves. The title of the work is—"Musurgia sen praxis musical. Illius primo quae Instrumentis agitur certatio ab Ottomaro Luscinio Argentino duobus Libris absoluta. Argentorati opud Ionnem Schottum, anno Christi, 1536."¹ The following is a facsimile of the specimen alluded to, as applied to the keys of the organ (which instrument was invented about the middle of the seventh century), with additional marks for the flats and sharps, in keeping with the rest of the notation:—

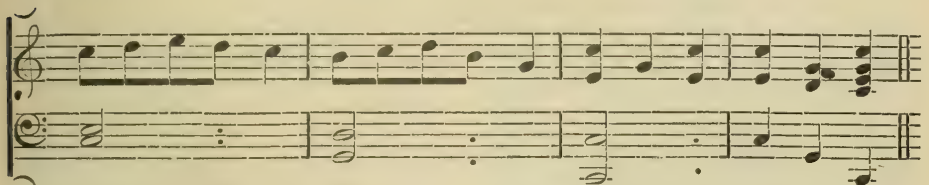
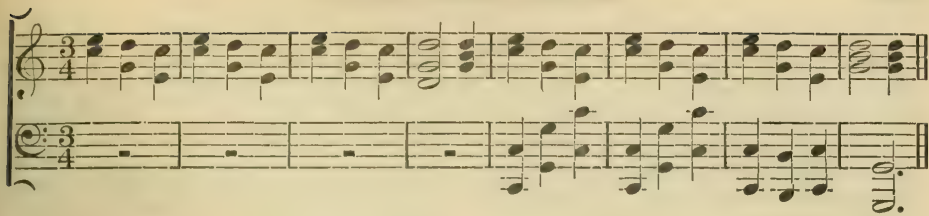
¹ Ottomaro Luscinio was a Benedictine Monk, and a native of Strasburg. He was a man of considerable learning, and an elegant writer.

The above work is in two parts: the first containing a description of the Musical Instruments in his time, and the other the rudiments of the science. To these are added two commentaries, containing the precepts of polyphonus music.

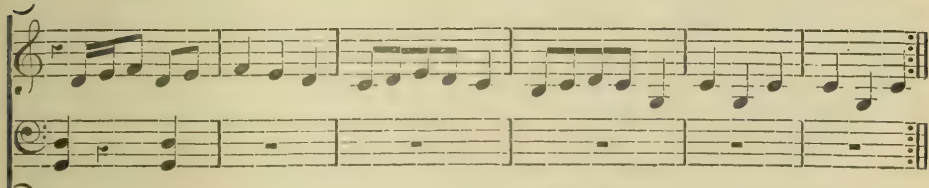
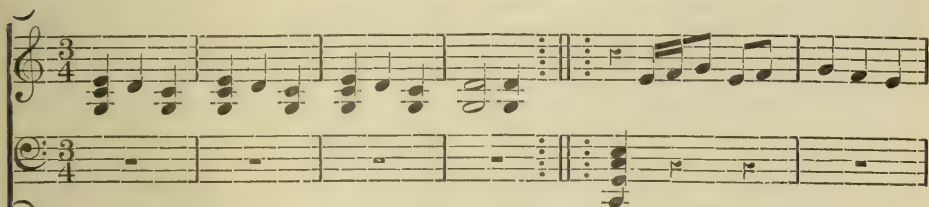

Bartholomon has so embellished upon the original in his deciphering of the above, that I feel it my duty to insert a literal transcription of my own, in order

to be able to demonstrate more clearly that it was written for the *crwth*, and not for the harp, as the added basses in the above would lead one to infer.

I have now to allude to the specimen of the ancient notation introduced by John Parry (*Bardd Alaw*), in his account of the document, and to express my regret that so thorough a patriot, and generally so reliable an authority, should not have investigated the matter a little more closely before giving it to the world; for I have carefully gone through the old manuscript, and cannot find a single passage in any way resembling his specimen. The only way to account for so much inaccuracy is,

by supposing that he commissioned another to make the transcription for him; as there is not a single portion written in the Ancient Bardic Alphabet, as asserted by him. The same amount of incorrectness is displayed in the statement that "the notation occupies about *seventy pages* of the third volume of the *Myvyrian Archaeology of Wales*; whereas, it occupies nearly *two hundred pages*, from page 440 to 624.

As before stated, the above specimens are all in the key of C; but it is not to be

supposed, on that account, that the whole of the manuscript is written in the same key. This has evidently been the great obstacle standing in the way of the deciphering of the whole of it; for there are no marks, either at the beginning, or elsewhere, to denote the keys. Indeed, it is believed that up to the time of Guido D'Arezzo, by whom the scale and the stave, with its clefs, were invented, none existed; and as such great improvements formed an era in the history of music, I shall here quote, from Sir John Hawkins, an account of Guido and his improvements, as a means of throwing light upon the subject under discussion:—

"It has been related that the method of notation among the Greeks was by the letters of the alphabet; as also that the Latins in their stead made use of the Roman capital letters, A, B, C, D, E, F, G, and so on to P, as is mentioned by Boetius, in his fourth book; and that afterwards Gregory rejected all but the first seven, which he made to serve for the whole scale, distinguishing the grave series by the capitals, and the acute by the small letters. Their manner of singing was from A to B, a tone; from B to C, a semitone; from C to D, a tone; from D to E, a tone; from E to F, a semitone; from F to G, a tone; so that, to speak of the diapason only, the seven capital letters served to express, ascending and descending, either gradually or by leaps, the seven notes. But so difficult was it, according to this method, to know and to hit precisely the place of the two semitones, that before the pupils were able to acquire a knowledge of the *Canto Fermo*, ten years were usually consumed. Guido studied with great diligence to remove this obstruction; and the current account of the invention is, that being at Vespers, and singing the hymn to St. John, *Ut queant laxis*, it by chance came into his head to apply, as being of easy pronunciation, certain syllables of that hymn to as many sounds in a regular succession, and thereby he removed those difficulties that had so long retarded the improvements of practical music."

UT queant laxis REsonare fibris
MIRA gestorum FAmuli tuorum
SOLve polluti LABii reatum.

Sancte Joannes.

We must suppose that the converting the tetrachords into hexachords had been the subject of frequent contemplation with Guido, and that a method of discriminating the tones and semitones was the one thing wanting to complete his invention. During the performance of the hymn, he remarked the iteration of the words, and the frequent returns of *Ut, re, mi fa, sol, la*. He observed likewise a dissimilarity between the closeness of the syllable *mi*, and the broad open sound of *fa*, which he thought could not fail to impress upon the mind a lasting idea of their congruity, and immediately conceived a thought of applying the six syllables to his new formed hexachord.

Struck by the discovery, he retired to his study; and having perfected his system, began

to introduce it into practice. The persons to whom he communicated it were the brethren of his own monastery, from whom it met with but a cold reception, which, in the epistle to his friend above-mentioned, he ascribes, undoubtedly, to its true cause, envy. However, his interest with the abbot, and his employment in the chapel, gave him an opportunity of trying the efficacy of his method on the boys who were training up for the choral service, and it exceeded the most sanguine expectation.

The fame of Guido's invention soon spread abroad, and his method of instruction was adopted by the clergy of other countries. We are told by Kircher, that Hermannus, bishop of Hamburg, and Elvericus, bishop of Osnaburg, made use of it; and by the authors of the *Histoire Littéraire de la France*, that it was received in that country, and taught in all the monasteries in the kingdom. It is certain that the reputation of his great skill in music had excited in the pope a desire to see and converse with him; of which, and of his going to Rome for that purpose, and the reception he met with from the pontiff, himself has given a circumstantial account of in the epistle before cited.¹

The particulars of this relation are very curious; and as we have his own authority, there is no room to doubt the truth of it. It seems that John XX., or, as some writers compute, the nineteenth pope of that name, having heard of the fame of Guido's school, and conceiving a desire to see him, sent three messengers to invite him to Rome. Upon their arrival, it was resolved by the brethren of the monastery, that he should go thither, attended by Grimaldo, the abbot, and Peter, the chief of the canons of the church of Arezzo. Arriving at Rome, he was presented to the holy father, and by him received with great kindness. The pope had several conversations with him, in all which he interrogated him as to his knowledge in music; and upon sight of an antiphony which Guido had brought with him, marked with the syllables agreeable to his new invention, the pope looked on it as a kind of prodigy, and ruminating on the doctrines delivered by Guido, would not stir from his seat till he had learned perfectly to sing off a verse: upon which he declared that he could not have believed the efficacy of the method, if he had not been convinced by the experiment he had himself made of it. The pope would have detained him at Rome, but labouring under a bodily disorder, and fearing an injury to his health from the air of the place, and the heat of the summer, which was then approaching, Guido left that city upon a promise to re-visit it, and explain to his holiness the principles of his new system."

The following scheme will show the

¹ The *Micrologus*, his chief work on Music, supposed to have been written at the Monastery of Pomposo, near Ferrara, on his return from Rome, and in the thirty-fourth year of his age. There is a small volume of MSS. in the British Museum, which contains fifteen of the twenty chapters of Guido's *Micrologus*; a short tract, *De Constitutionibus in Musica*, which seems to belong to that in which the famous passage occurs that was so severe on the singers of his time, and which has since been often quoted with pleasure, as applicable to their successors:—*Temporibus nostris super omnes homines Futuri sunt Cantores.*

reformed scale of Guido, the situation of the notes on the lines and spaces, and the relation which the hexachords bear each to the others:—

The musical notation consists of two staves. The top staff is in treble clef and the bottom staff is in bass clef. The notes are arranged in a hexachord system, with labels for Durum, Molle, and Natural hexachords. The notes are: c, d, e, f, gg, aa, bb, cc, dd, ee. The labels are: Durum Hexachord, Molle Hexachord, Natural Hexachord. The notes are: c, d, e, f, gg, aa, bb, cc, dd, ee. The labels are: Durum Hexachord, Molle Hexachord, Natural Hexachord.

Having now arrived at a period almost coeval with the supposed date of the ancient Welsh manuscript, and having endeavoured, by collateral evidence, to throw light upon the origin of the system of notation contained in it, and thereby proving its antiquity, by showing that it was the very notation in use for hundreds of years previous to that time, we will now compare it with the scale as improved by Guido, so as to enable us to decipher the

manuscript with greater facility. But first of all, I wish to call attention to a peculiarity in Guido's scale: namely, the absence of the leading-note. My object in doing this is to point out that the national music of Ireland possesses, to a great extent, this peculiarity to the present day, and which, indeed, is one of its chief characteristics, as will be seen by the following tune, taken from *Walker's Irish Bards*, and supposed to be very ancient:—

SPEIC SEOACH.

This peculiarity does not exist in Welsh music, as each scale has its leading-note; a fact, which, in a musical point of view, constitutes the superiority of the national music of Wales over that of any other country.

Dr. Crotch, in the first volume of his *Specimens of various Styles of Music*, re-

ferred to in his course of lectures, writes as follows:—

“British and Welsh national music may be considered as one, since the original British music was, with the inhabitants, driven into Wales. It must be owned, that the regular measure and diatonic scale of the Welsh music is more congenial to the English taste in general, and appears at first more natural to experienced

musicians than those of the Irish and Scotch. Welsh music not only solicits an accompaniment; but being chiefly composed for the harp, is usually found with one; and, indeed, in harp tunes, there are often solo passages for the bass, as well as for the treble. It often resembles the scientific music of the seventeenth and eighteenth centuries; and there is, I believe, no probability that this degree of refinement was an introduction of later times."

Farther on, he continues thus:—

"The military music of the Welsh seems superior to that of any other nation. In the German marches, the models of the English, most of the passages are noisy, interspersed with others that are trifling, and even vulgar. In those of France also there is much noise, together with chromatic and other scientific passages. The Scotch Highland marches, called Ports [see Macdonald's *Highland Airs*] are wild warbles, which might (and, indeed, upon many occasions did, in a remarkable degree) inspire courage, but which could not answer the purpose of regu-

lating the step. But in the Welsh marches, "The March of the Men of Harlech," "The March of the Men of Glamorgan," and also a tune called "Come to Battle," there is not too much noise, nor is there vulgarity or misplaced science. They have a sufficiency of rhythm without its injuring the dignified character of the whole; which, to use the words of the poet, is—

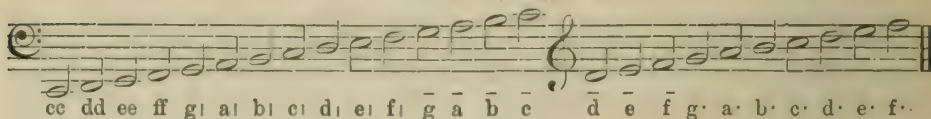
* * * 'Such as rais'd
To height of noblest temper heroes old
Arming to battle; and, instead of rage,
Deliberate valour breath'd.'

Par. Lost, book 1. line 551."

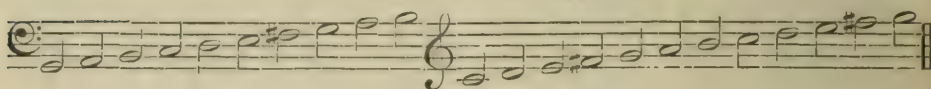
To return to the Welsh manuscript. There are five keys in Welsh music:—The low key of C (*is-gywair*), the sharp key of G (*cras-gywair*), the flat key of F (*lleddv-gywair*), the mixed or minor key (*bragod-gywair*), and the key with a minor third (*go-gywair*):—

THE FIVE KEYS IN WELSH MUSIC.

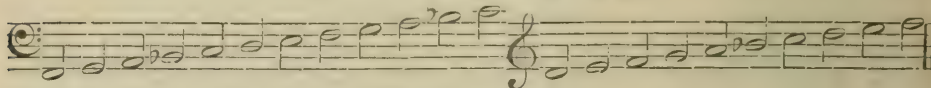
The low key of C (Is-gywair).

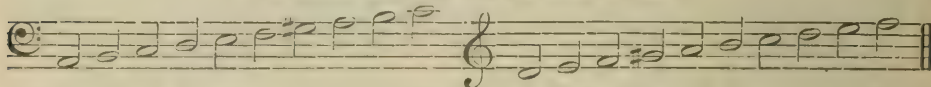
The sharp key of G (Cras-gywair).

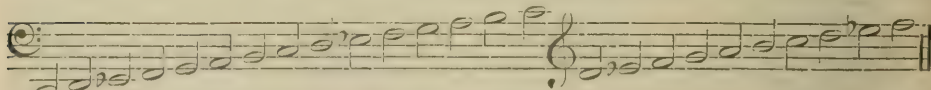
The flat key of F (Lleddv-gywair).

The mixed or minor key (Bragod-gywair).

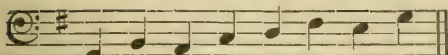
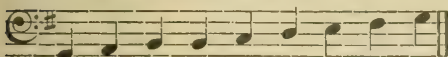
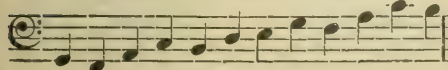
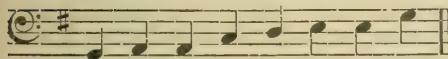
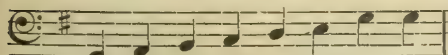
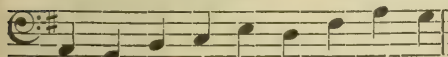
The key with a minor third (Go-gywair).

Guido's three major keys are the same as those of the Welsh, and distinguished by similar terms:—The sharp key of G (*durum*), the flat key of F (*molle*), and the key of C (*natural*).

It was supposed that the latter of the five keys (*go-gywair*) was peculiar to Welsh music, until Dr. Crotch pointed out that

several of the Norwegian airs (included in his *Specimens*) are in the same key. In page 1076 of this volume will be found several other scales which do not appear to have come into general use, but which are worthy of attention on account of their peculiarities; therefore, I shall introduce them in modern notation:—

*Cywair Ithel.**Cywair Gwyddelig dyeithr.**Cywair Chwith—Cywair dyeithr.**Cywair yr Athraw Vedd.**Cras-gywair.**Lleddv-gywair Gwyddyl.**Cywair yn Nghywair Edward.*

In order to show the individuality of each, they have been written, in the page above alluded to, with the letters of the regular diatonic scale on one side, and the letters which constitute the difference of the other scale on the opposite side. My chief object in noticing them is to call special attention to the *lines* that connect the letters in the different parts of the scale. It will be observed that there are six of those lines, and that they are attached, on the left side, to the letters *g* *b* *d* *f* *a* and *c*, thus:—

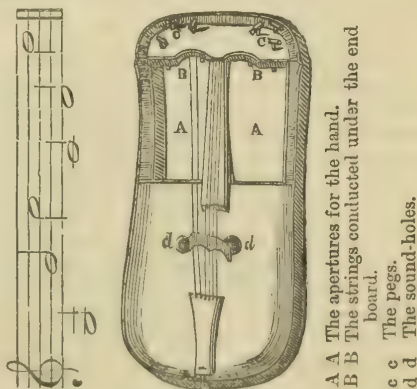
d —
c —
b —
a —
g —
f —
e —
d —
c —
b —
a —
g —

This being the case in each instance, I am strongly impressed with the conviction that the lines represent the strings of the *crwth*, and that the letters give a clue to the manner of tuning that instrument. I am aware that another method of tuning the *crwth* has been recorded; but it is so unlike the manner of tuning any of the instruments of that kind, and apparently so unpractical, that the matter has hitherto been involved in the greatest uncertainty.

Sir John Hawkins, in his *History of Music*, has written of the *crwth* as follows:—

“The instrument here spoken of is of the fiducial kind, somewhat resembling a violin, twenty-two inches in length, and an inch and a half in thickness. It has six strings, supported by a bridge, and is played on with a bow. The bridge differs from that of a violin in that it is flat, and not convex, on the top; a circumstance from which it is to be inferred that the strings are to be struck at the same time, so as to afford a succession of concords. The bridge is not placed at right angles with the sides of the instrument, but in an oblique direction; and, which is farther to be remarked, one of the feet of the bridge goes through one of the sound-holes, which are circular, and rests on the inside of the back; the other foot, which is proportionably shorter, resting on the belly before the other sound-hole.

Of the strings, the four first are conducted from the bridge down the finger-board, as those of a violin; but the fifth and sixth, which are about an inch longer than the others, leave the small end of the neck about an inch to the right. The whole six are wound up either by wooden pegs in the form of the letter T, or by iron pins, which are turned with a wrest like those of a harp or spinnet. The figure, together with the tuning of this singular instrument, is here given:—

A A The apertures for the hand.
 B B The strings conducted under the end board.
 C C The pegs.
 D D The sound-holes.

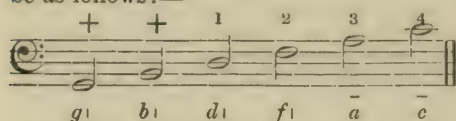
Of the tuning, it is to be remarked, that the sixth and fifth strings are the unison and octave of G, the fourth and third the same of C, and the second and first the same of D; so that the second pair of strings are a fourth, and the third a fifth to the first.”

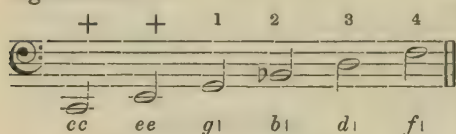
At page 1071 of this volume will be found the following:—

“The second finger of the *crwth* governs three keys: *etc.*, the low key of C (*is-gydwair*), the sharp key of G (*cras-gydwair*), and the flat key of F (*lledu-gydwair*). The first finger governs the mixed or minor key (*bragod-gydwair*), and the key with a minor third (*go-gydwair*). And these are the five chief keys.”¹

In tuning the *crwth* according to the lines, as well as the letters by which they are connected in the scales in page 1076, I find the result to correspond with the above in every respect. For example: suppose the *crwth* to be tuned in the key of G (*cras-gydwair*), the six strings would be as follows:—

The instrument being in the key of G, it is with the *second* finger that the F sharp would be made; therefore, it is clearly *that* finger which governs the key. For the other two keys which are said to be governed by the second finger, it is necessary that the *crwth* should be tuned in what is called the low key of C (*is-gydwair*), which has that letter for its lowest note, and consequently the whole six strings tuned a fifth lower, but in the same order, which would be in the following manner:—

Here, again, the second finger governs the key of C and F by making the B either natural or flat. Returning once more to the tuning of the instrument in the key of G (*cras-gydwair*), as above, we find that the first finger governs the mixed or minor key (*bragod-gydwair*), by making E flat on the D string, which would be the key of C minor; and also the key with a minor third (*go-gydwair*), which, with the exception of E flat, is the same as C major. It is evident that the mixed or minor key (*bragod-gydwair*) admits of

being used as the relative minor of the three major keys, C, F, and G; which would be A, D, and E minor. The same might be said of the key with a minor third (*go-gydwair*) with the mere alteration of that interval.

In applying the above theory to the chords of accompaniment of the twenty-four measures, to which Dr. Burney so strongly objected, on account of their inverted positions, as being at variance with the antiquity attributed to the manuscript, the cause appears fully accounted for; as it is evident that their inverted positions were adopted, in the first place, for the greater convenience of their being played, as much as possible, on the open strings of the *crwth*; and in the second, because the notes of that instrument did not descend lower than G, when tuned in the key of G (*cras-gydwair*), in which key, as stated on the last leaf of the manuscript, are written the chords of accompaniment of the twenty-four measures, to which I now purpose devoting my attention.

The portion of the manuscript that has excited the greatest amount of curiosity, and has been most written about, is that of the twenty-four measures of instrumental music; to be found at pages 1073 and 1076, represented by two different kinds of marks; and also at 1089, in the ordinary notation, in which the whole of the manuscript is written. At page 1072, will be found an account of the same in the Welsh language, of which the following is a translation:—

“These are the twenty-four measures of instrumental music, all conformable to the laws of metre, as they were settled in a congress, by many professors skilful in that science, Welsh and Irish, in the reign of Gruffydd ab Cynan, and written in books, by command, at the time, and copied from thence the eleventh day of May, in the year one thousand,” &c.

Another account of the same will be found at page 1205, taken from an ancient document in the possession of Sir Watkin Williams Wynn, translated as follows:—

“This book is called the *Preservation of Instrumental Music*; that is to say, the harp and *crwth*, within the three provinces of Wales, formed of the science of music, through the knowledge and invention of a doctor of music, assisted by four chief professors of the harp and *crwth*, and the good-will and ability of each being consonant to one another towards forming a song, to preserve it in memory, to perform, and to explain it with correctness. The names

¹ Edward Jones (*Bardd y Brenin*) in a note upon the above, remarks:—“This hint might help a zealous investigator of antiquity to unravel the mystery, and might lead to the finding out of the ancient notes of the *crwth*; but, unfortunately, I have been deprived of mine by a fire, as well as other irreparable losses of manuscripts (A.D. 1794).”

of the four chief musicians were *Allon y Cenan* (*Allon ab Cynan*), *Rhydderch Voel* (*Rhydderch the Bald*), *Matholwch Wyddel* (*Matholwch the Irishman*), and *Olav Gerddawr* (*Olav the Minstrel*). The audience were *Henri Gyvenrhydd* (*Henry Redback*), and *Carsi Delyniol* (*Carsi the Harper*), and many others assisting by their advice and scientific knowledge; and by the counsel of those learned men, the skill of the doctor of music, and the four professors of the art, and by the unanimous agreement of all, were made the twenty-four measures; and to give stability to those, the twenty four strains (*Deivr*), or variations, were formed. They were made for three reasons: the first, for composing a piece; the second, for knowing the merits of it; and the third, for the preserving it in memory, as their names follow further on in the Hibernian language. And *Mwrchan Wyddel* (of Ireland) was chief Lord in Ireland at that time; by whom they were confirmed in a place called *Glyn Achlach*, with all his power and

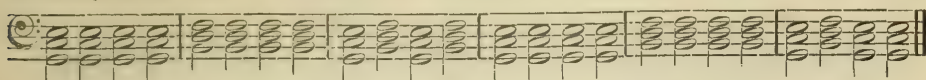
offices; and he further decreed that every person should support them.¹

And, indeed, if there be any one who thoroughly understands, and can properly classify the twenty-four measures, it would be no more strange in him to be able to detect an error in a musical composition, than for a good reader to discover that a letter had been omitted in a syllable, or a word in a phrase."

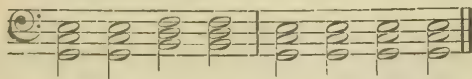
The marks at page 1073—^{k +}i, ⁱ—as well as those in page 1076—¹, ⁰—in my opinion, merely signify the *tonic* and *dominant*; and the whole twenty-four measures are constructed with them—one measure differing from another according to the number of times that the above chords are repeated in succession, as will be seen by the following sketch:—

THE TWENTY-FOUR MEASURES OF INSTRUMENTAL MUSIC, WITH THEIR CHORDS OF ACCOMPANIMENT.

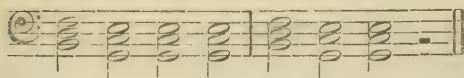
1. *Mac y Mwn Hir*.—111100001010111100001011.—^{k + k+k+ k + k+k}iii iii iii iii iii iii.

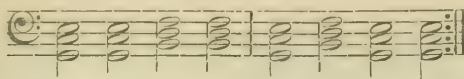
2. *Mac y Mwn Byr*.—11001111.—^{k + k}ii ii iii.

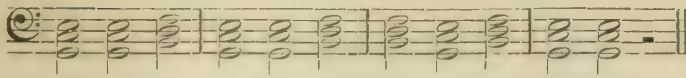
3. *Mac y Delgi*.—0111011.—^{+k +k}i iii i ü.

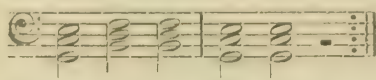
4. *Corfiniwr*.—11001011.11001011.—^{k + k+k k + k+k}iiiiiii. iiiiii.

5. *Corsgolef*.—11011001011.—^{k +k + k+k}iiiiiii.

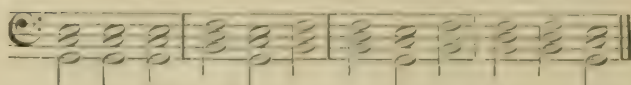

6. *Rhiniart*.—10011.10011.—^{k+ k k+ k}iiii. iiii.

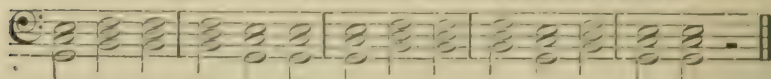

¹Gruffydd ab Cynan and Cadwgan ab Bleddyn retreated to Ireland in 1096; Hugh, Earl of Chester, and Owen ab Edwyn, having taken possession of their lands, and of the Isle of Anglesey.—Jones' *Welsh Bards*.

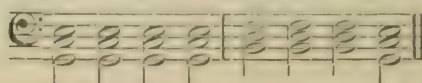
7. *Coraldan*.—111010010001.—^{k +k+ k+ k}iiiiiiiiiiii.

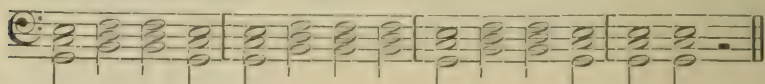
8. *Tresi Heli*.—10001110001011.—^{k+ k + k+k}iiiiiiiiiiii.

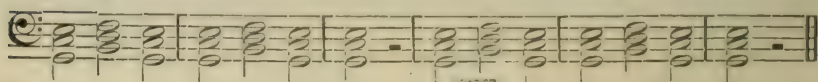
9. *Wnsach*.—11110001.—^{k + k}iiiiiiii.

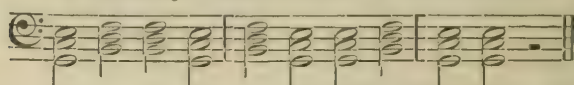
10. *Cor dia Tutlach*.—10011000100111.—^{k+ k + k+ k}iiiiiiiiiiii.

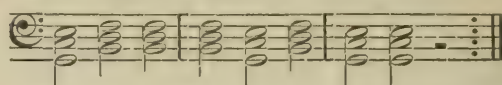
11. *Corvinvaen*.—1011011.1011011.—^{k+k +k k+k +k}iiiiiii.iiiiiii.

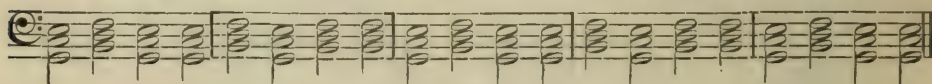
12. *Corwrog*.—1001011011.—^{k+ k+k +k}iiiiiiiiii.

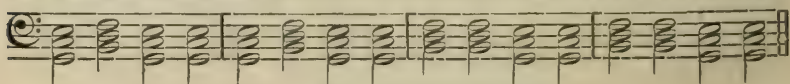
13. *Carsi*.—10001011.10001011.—^{k+ k+k k+ k+k}iiiiiii.iiiiiii.

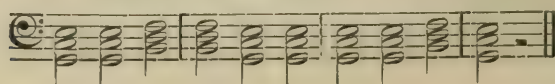
14. *Brath yr Ysgol*.—10110100101101001011.—^{k+k +k+ k+k +k+ k+k}iiiiiiiiiiiiiiiiiiii.

15. *Flamgwr Gwrgan*.—1011.101100110011.—^{k+k k+k + k + k}iiii.iiiiiiiiiiii.

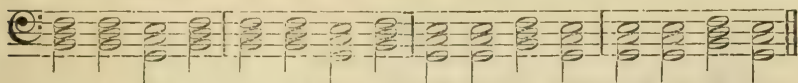

16. *Calchan*.—1100111101.—^{k + k +k}iiiiiiiiii.

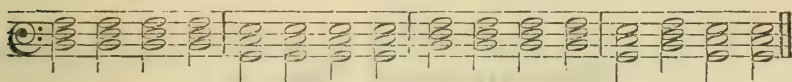

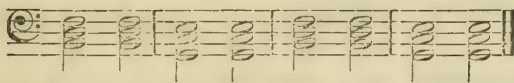
17. *Bryt Odidog*.—0010.0010.1101.1101.—⁺iiii. ⁺iiii. ⁺iiii. ⁺iiii.

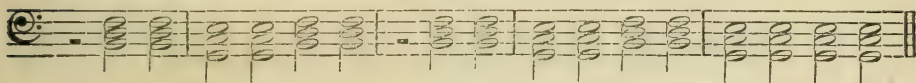
18. *Trwsyl Mawr*.—0000111100001011.—⁺iiiiiii ⁺iiiiiii.

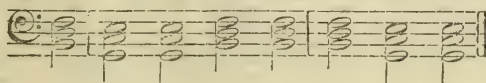
19. *Tutyr Bach*.—00110011.—⁺iiiiiii.

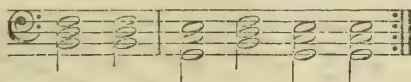
20. *Mac y Myrvaen*.—00)1100:0011001111.—⁺ii)iiii:iiiiiiiiiii.

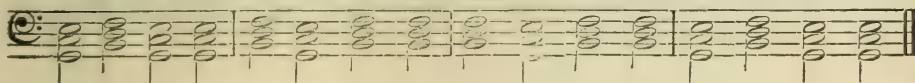
21.—*Toddyr*.—01100011.—⁺iiiiiii.

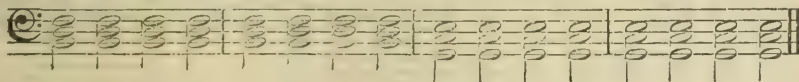
22. *Hatyr Bach*.—001011.001011.—⁺iiiiii. ⁺iiiiii.

23. *Alban Hyvaid*.—1011010001001011.—⁺iiiiiii ⁺iiiiiii.

24. *Alwarch*.—0000.0000.1111.1111.—⁺iiii. ⁺iiii. ⁺iiii. ⁺iiii.

To give an idea of the importance that was attached to the knowledge of the twenty-four measures, I give the following translation from the original Welsh in the last page of the manuscript, upon the subject:—

“No master of music can do without knowing these measures; and whoever is sufficiently acquainted with them, will never fail to answer

for himself in his profession. And thus ends the class called the hand, the foot, and ear knowledge of instrumental music.”

I shall here insert the twenty-four measures of instrumental music, with their chords of accompaniment (*clymau cydgerdd*), and twenty-four strains, or variations (*a phlaidair celyn* or *again*), applicable to each measure, as deciphered by myself.

THE
TWENTY-FOUR MEASURES
OF
Instrumental Music,

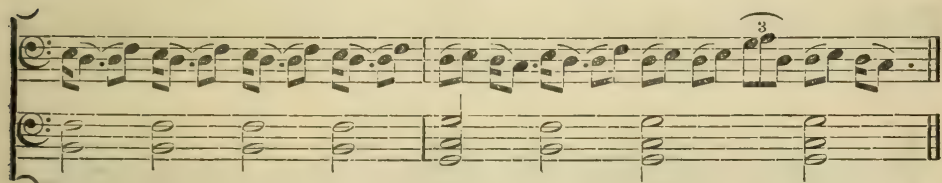
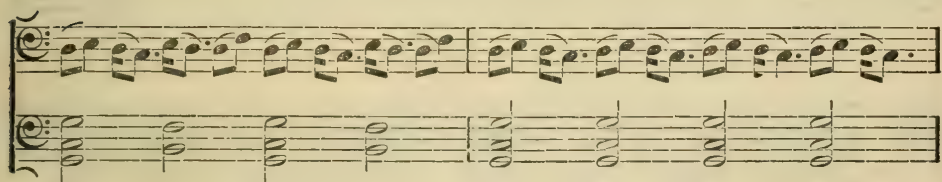
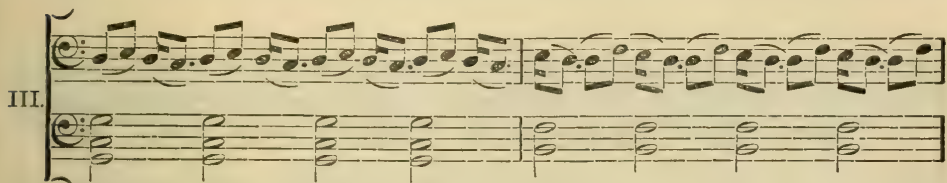
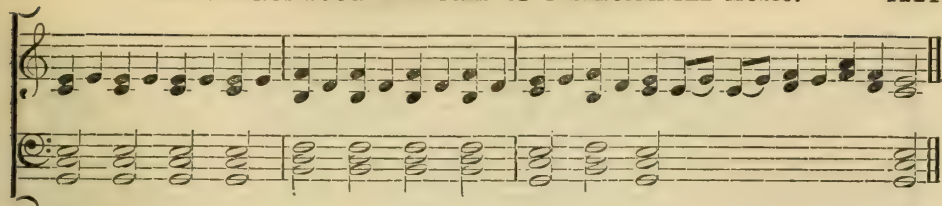
WITH THEIR CHORDS OF ACCOMPANIMENT,

AND TWENTY-FOUR STRAINS, OR VARIATIONS, APPLICABLE TO EACH MEASURE.

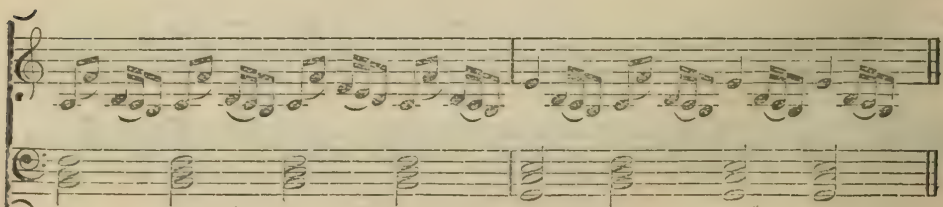
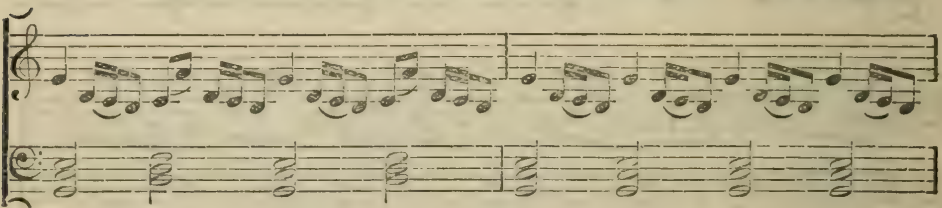
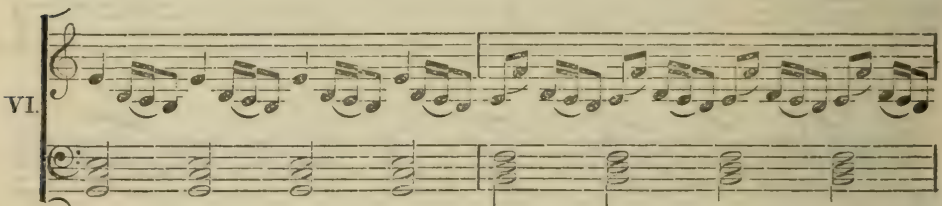
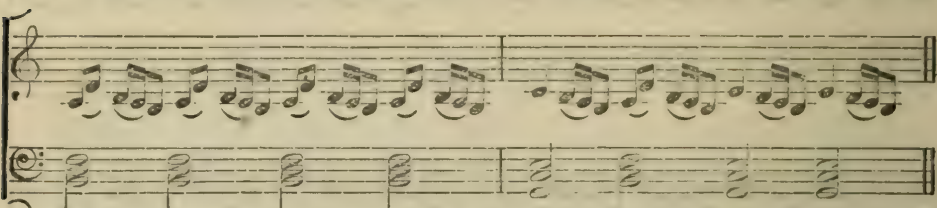
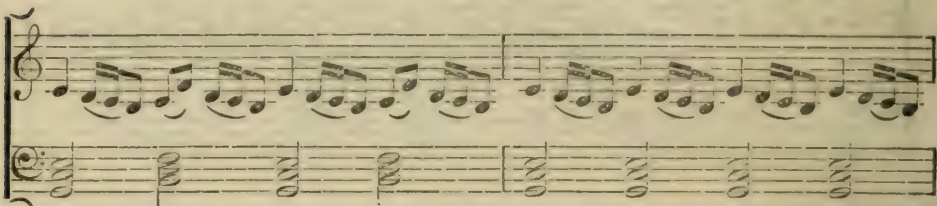
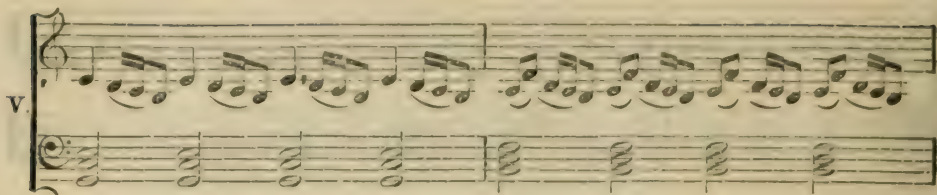
MAC MWN HIR.—111100001010111100001011.—*Cras Gywair.*

I.

II.

VII.

Musical score for VII. The treble staff contains a complex melodic line with many beamed eighth and sixteenth notes. The bass staff provides a supporting line with chords and moving eighth notes.

Continuation of the musical score for VII. The treble staff continues the intricate melodic pattern, while the bass staff maintains the harmonic support.

Continuation of the musical score for VII. The treble staff shows a slight change in the melodic texture, with more sustained notes interspersed with the beamed passages.

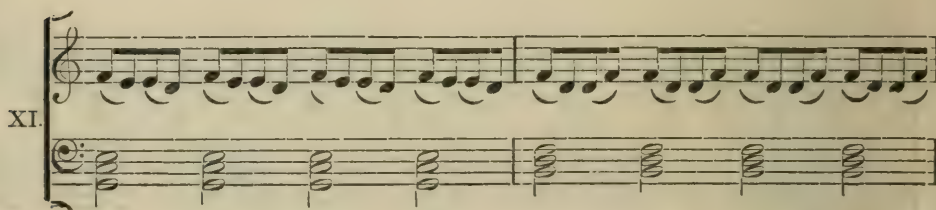
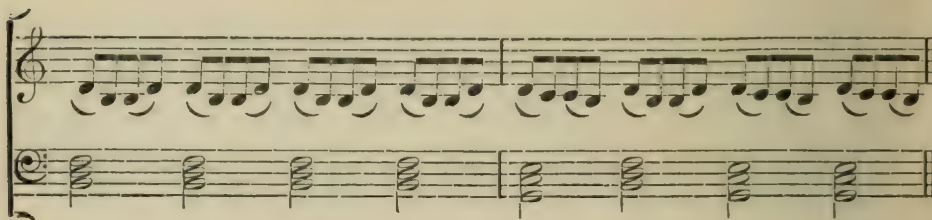
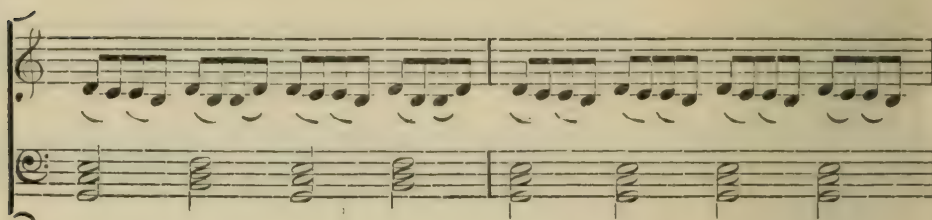
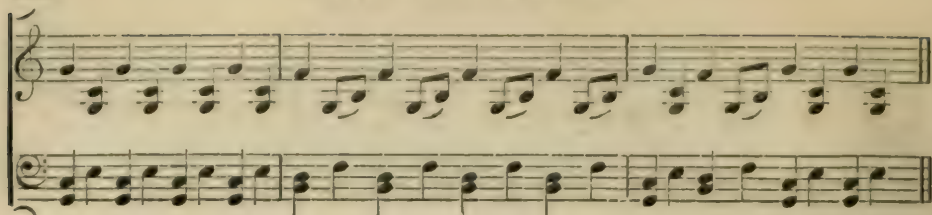
VIII.

Musical score for VIII. The treble staff features a more active line with frequent sixteenth-note runs. The bass staff continues with a steady accompaniment.

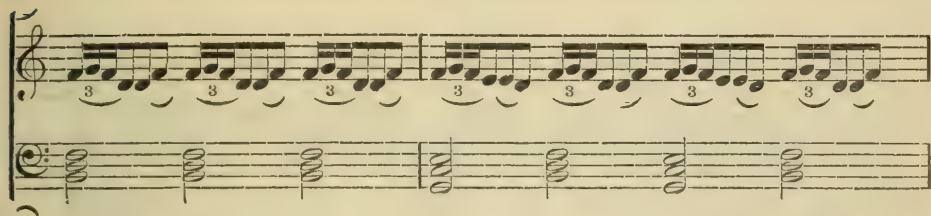
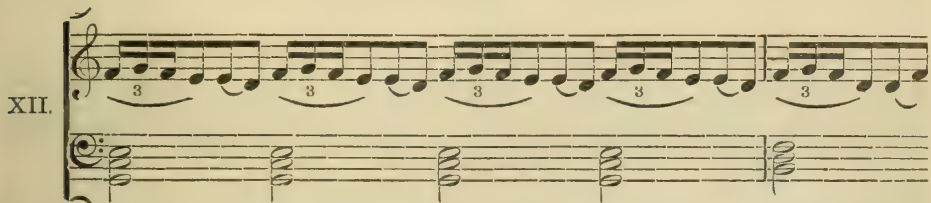
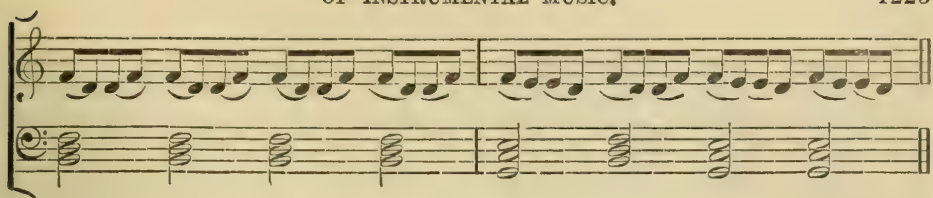
Continuation of the musical score for VIII. The treble staff maintains the active melodic line, and the bass staff provides consistent harmonic support.

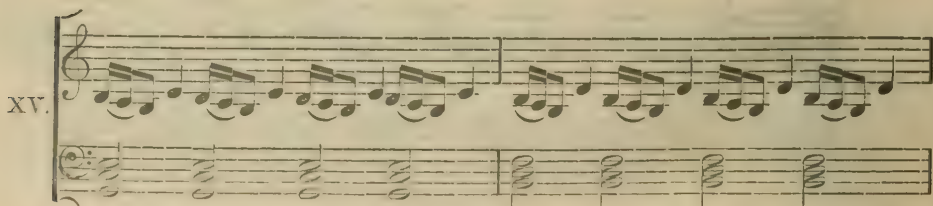
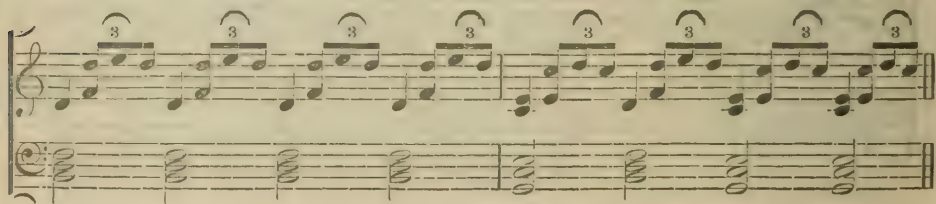
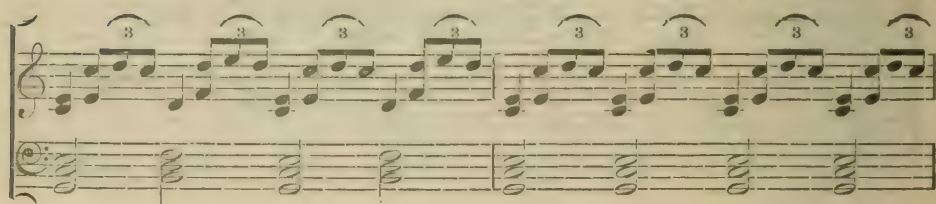
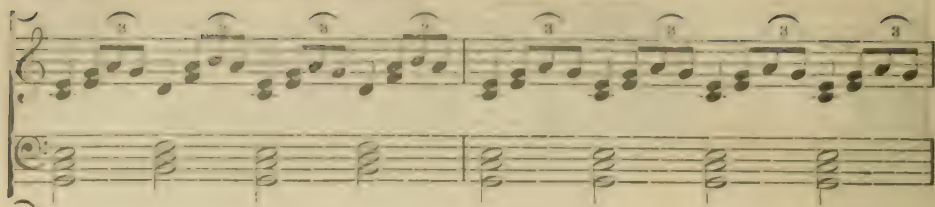
IX.

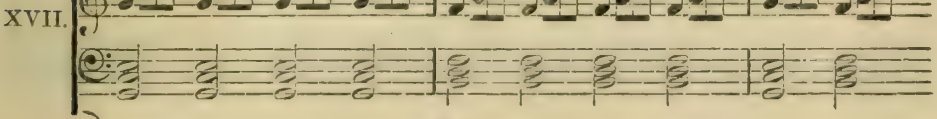
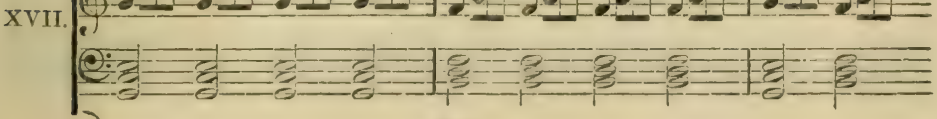
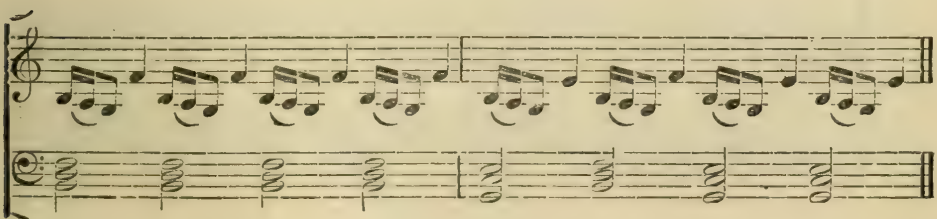
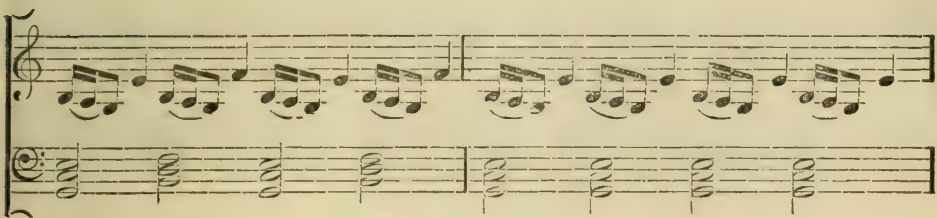
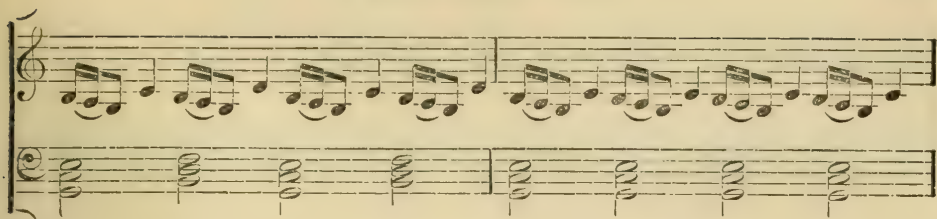
Musical score for IX. The treble staff features a mix of eighth and sixteenth notes. The bass staff continues with a steady accompaniment.

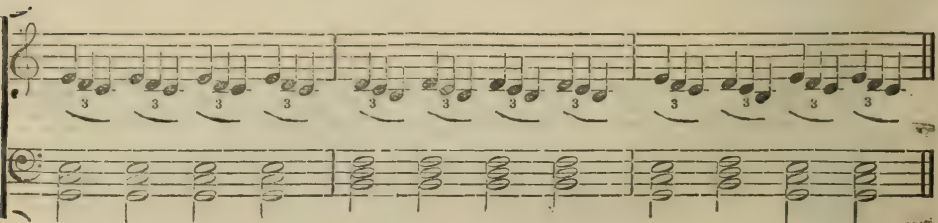
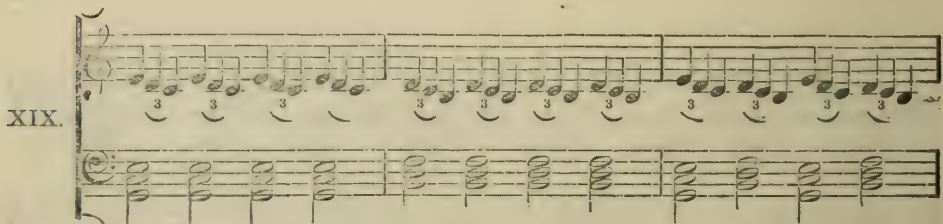
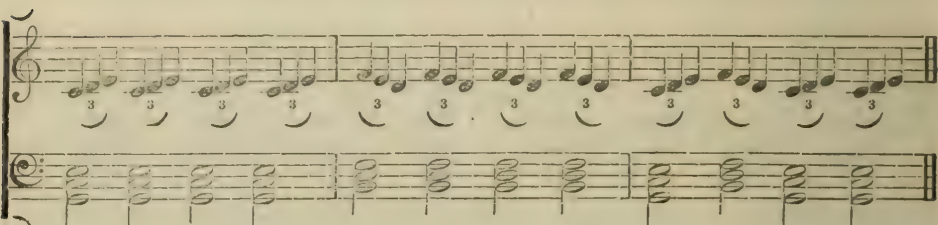
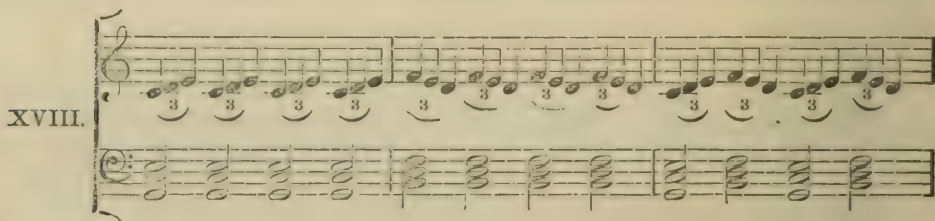
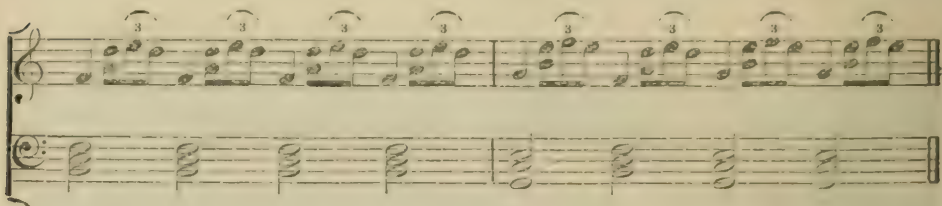
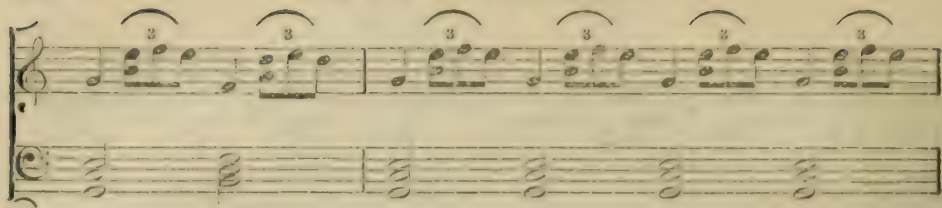

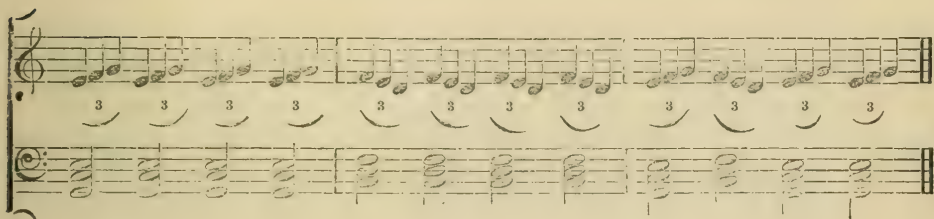

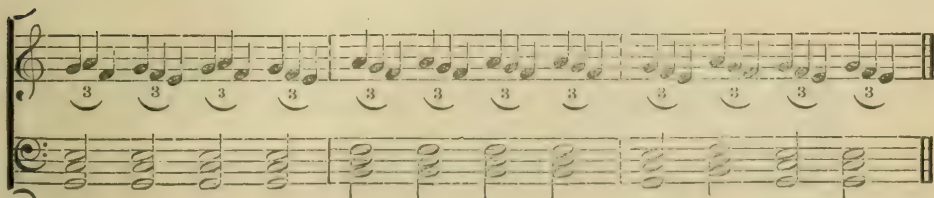
XX.

XXI.

XXII.

XXIII.

XXIV.

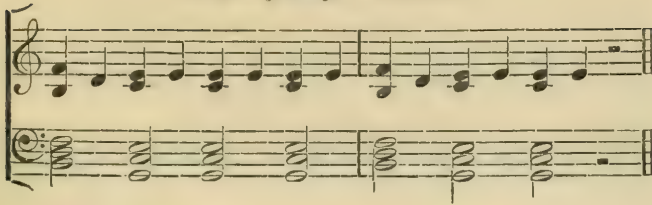
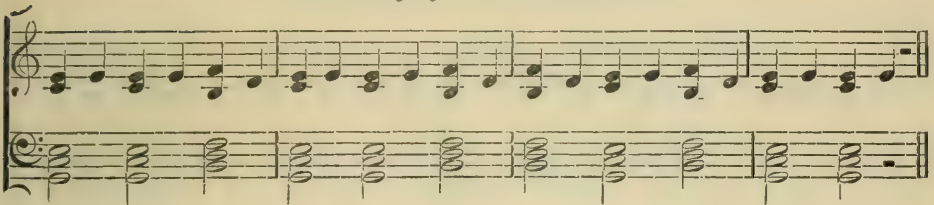
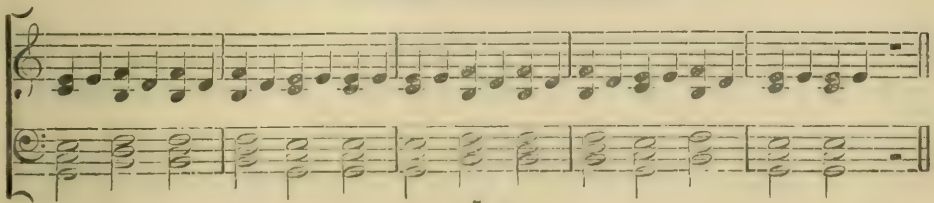
End of the Chords of Accompaniment on the Measure Mac Mwn Hir. .

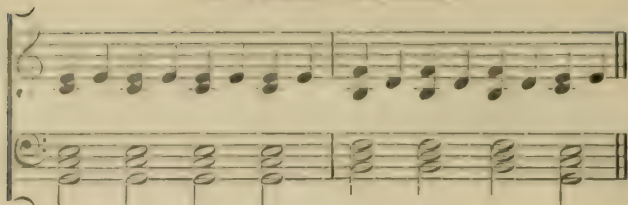
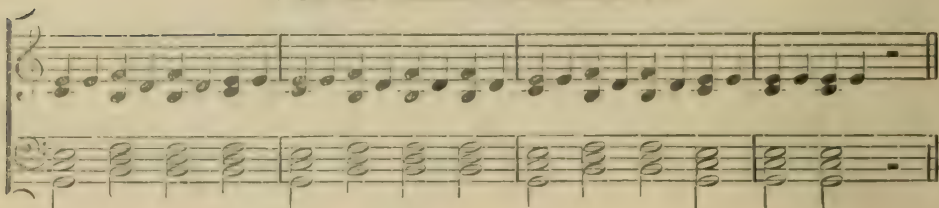
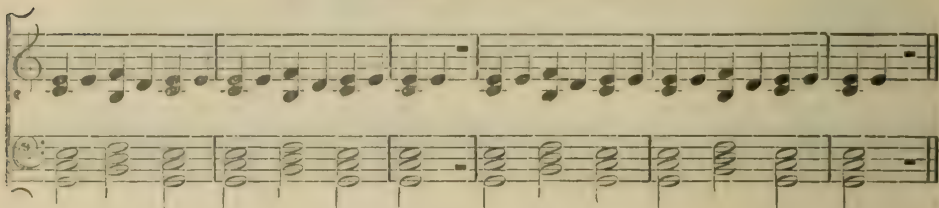
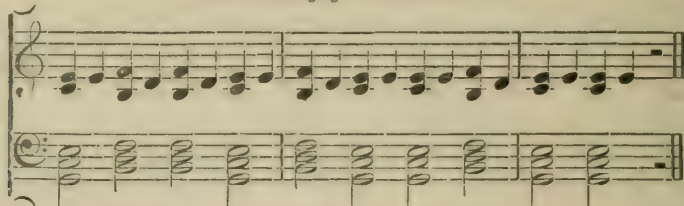
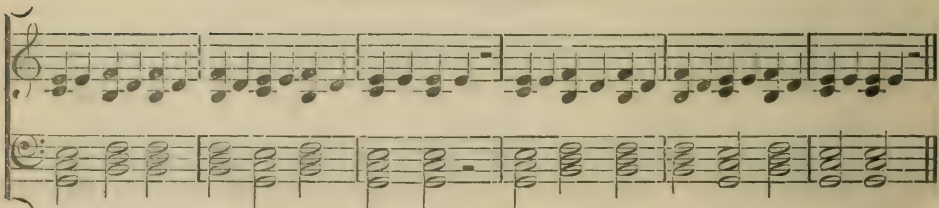
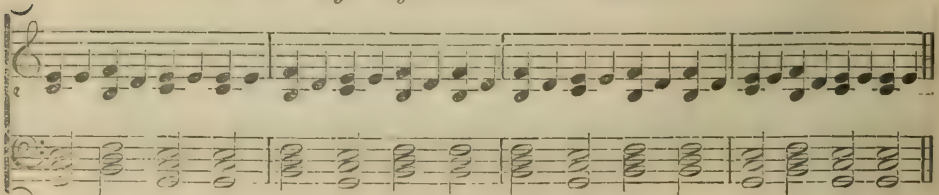

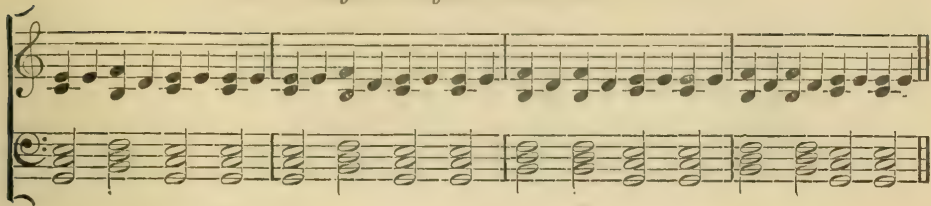
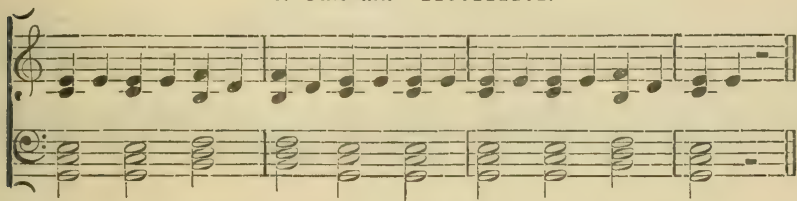
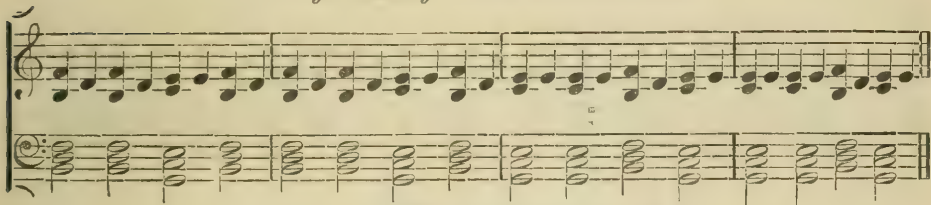
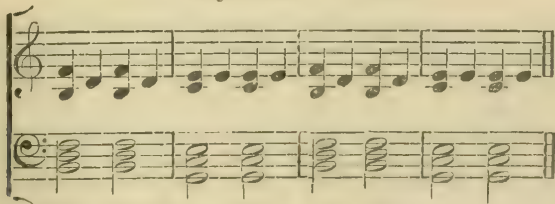
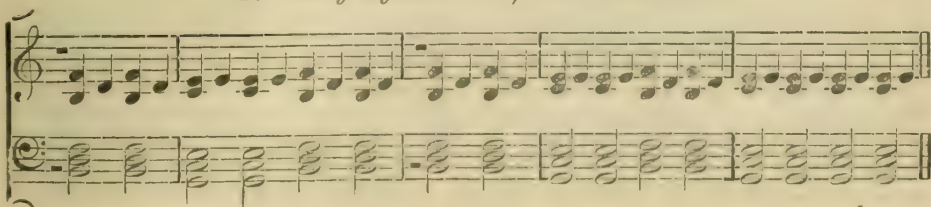
THE FOLLOWING ARE THE REMAINING
THREE-AND-TWENTY MEASURES WRITTEN TO ONE STRAIN.

2. *Mac y Mwn Byr.*—11001111.

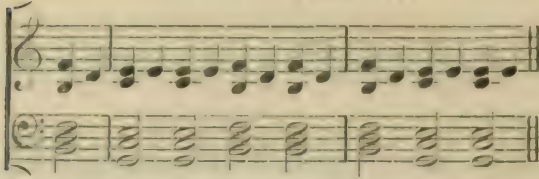
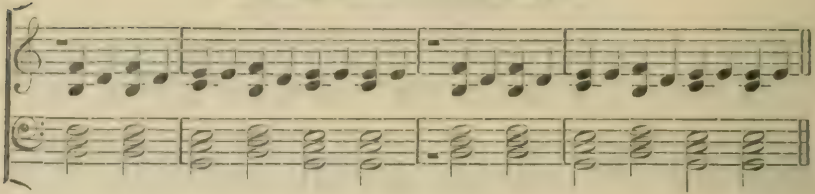
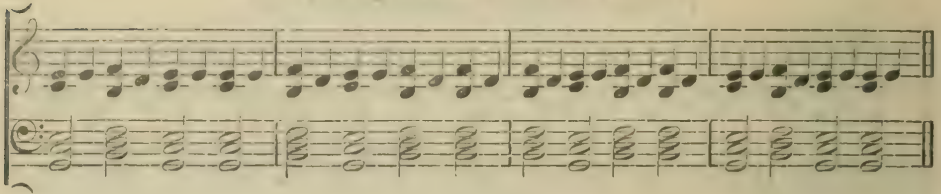
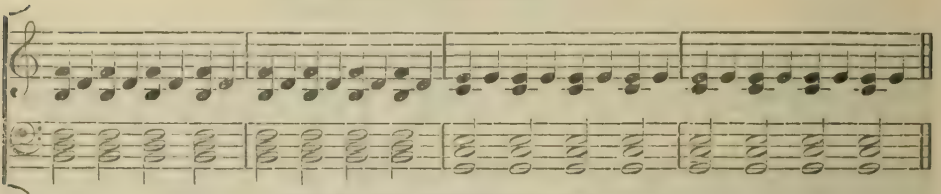

3. *Mac y Delgi*.—0111011.4. *Corfiniwr*.—11001011.11001011.5. *Corsgolef*.—11011001011.6. *Rhiniart*.—10011.10011.7. *Coraldan*.—111010010001.8. *Tresi Heli*.—10001110001011.

9. *W'sach.*—11110001.10. *Cor dia Tutlach.*—10011000100111.11. *Corvinvaen.*—1011011.1011011.12. *Corwrgog.*—1001011911.13. *Carsi.*—10001011.10001011.14. *Brath yn Ysgol.*—10110100101101001011.

15. *Flamgwr Gwrgan.*—1011.101100110011.16. *Calchan.*—1100111101.17. *Bryt Odidawg.*—0010.0010.1101.1101.18. *Trwsfyl Mawr.*—0000111100001011.19. *Tutyr Bach.*—00110011.20. *Mac y Mynwaen.*—00)1100:0011001111.

21. *Toddyge*.—01100011.22. *Hatyr Bach*.—001011.001011.23. *Alban Hycuidd*.—10110100.01001011.24. *Alvarch*.—0000.0000.1111.1111.

END OF THE TWENTY-FOUR MEASURES.

The transcriber of the manuscript has made a clumsy mistake, by attaching the names of each of the twenty-four measures to the twenty-four strains or variations on the first measure—*Mac Mwn Hir*—which he has endeavoured to make amends for afterwards, by writing out the twenty-four measures separately, to one strain, and giving a kind of explanation at the end. The circumstance of Irish names being attached to the twenty-four measures in the ancient manuscript has led many historians to the erroneous conclusion that Wales derived the whole of her music from Ireland, at the time of Gruffydd ab Cynan; when, as is alleged, the measures were constructed. Even Welsh chroniclers,

such as Giraldus Cambrensis, Caradoc, Powel, and others, have made this statement in their works, upon the strength of the circumstance alluded to; therefore, it is not surprising that more modern writers, such as Walker, Gunn, Bunting, &c., should have been deceived, by relying upon such apparently good authority. But, it so happens that other parts of the same document bear testimony to the contrary. The Welsh had their twenty-four metres in poetry, as well as their twenty-four games; and the following evidence will show that they also possessed their twenty-four musical measures centuries prior to the Congress held by Gruffydd ab Cynan.

At page 1119 will be found a composi-

tion entitled, *Gosteg yr Halen* (The Prelude to the Salt); and at the end (page 1122) the following interesting account concerning it:—"Here ends *Gosteg yr Halen*, which used to be performed before the Knights of King Arthur when the Salter was placed upon the Table." Now, as one part of the manuscript must be considered

as authentic as another, the above composition takes us as far back as the middle of the sixth century—the time when king Arthur flourished—and the composition is written in one of the twenty-four measures—*Mac Mwn Byr*—as may be seen in the copy which I have deciphered, and which I here insert:—

GOSTEG YR HALEN (THE PRELUDE TO THE SALT),

WHICH USED TO BE PERFORMED BEFORE THE KNIGHTS OF KING ARTHUR, WHEN THE
SALTER WAS PLACED UPON THE TABLE.

In the flat key of F (lleddv-gywair), on the low key of C (is-gywair). Measure—Mac Mwn Byr.

I.

The musical score for 'The Bird Song' is presented on two staves. The upper staff is in treble clef and contains a single melodic line with various note values, including eighth and sixteenth notes, and rests. The lower staff is in bass clef and provides a harmonic accompaniment using chords and single notes. The key signature has one sharp (F#), and the time signature is 2/4. The piece concludes with a double bar line.

II.

The second system of the musical score, labeled 'II.', continues the composition. It features two staves: a treble staff on top and a bass staff on the bottom. The treble staff contains a melody of eighth and sixteenth notes, with some notes beamed together. The bass staff provides a harmonic accompaniment, primarily using chords and single notes. The key signature remains one flat (B-flat), and the time signature is 4/4. The system concludes with a double bar line.

III.

The third system of the musical score, labeled 'III.', consists of two staves. The upper staff is in treble clef and the lower staff is in bass clef. Both staves contain complex rhythmic patterns with many beamed notes, suggesting a fast tempo. The notation includes various note values, rests, and dynamic markings, though the specific details of the notes and rests are difficult to discern due to the image quality and the density of the notation.

IV.

The fourth exercise is a two-staff piece. The treble staff begins with a treble clef and a key signature of one flat (B-flat). The melody is composed of eighth and sixteenth notes, often beamed together in groups of four. The bass staff begins with a bass clef and contains a more rhythmic accompaniment, featuring eighth and sixteenth notes, as well as some rests. The piece concludes with a double bar line.

V.

System V: Treble staff contains a series of eighth and sixteenth notes, some beamed together. Bass staff contains a series of eighth notes and rests.

System VI: Treble staff contains a series of eighth and sixteenth notes, some beamed together. Bass staff contains a series of eighth notes and rests.

VII.

System VII: Treble staff contains a series of eighth and sixteenth notes, some beamed together. Bass staff contains a series of eighth notes and rests.

System VIII: Treble staff contains a series of eighth and sixteenth notes, some beamed together. Bass staff contains a series of eighth notes and rests.

VIII.

System IX: Treble staff contains a series of eighth and sixteenth notes, some beamed together. Bass staff contains a series of eighth notes and rests.

System X: Treble staff contains a series of eighth and sixteenth notes, some beamed together. Bass staff contains a series of eighth notes and rests.

IX.

System IX: Treble and bass staves. Treble staff contains a series of eighth and sixteenth notes with various accidentals. Bass staff contains chords and single notes, some with accidentals.

X.

System X: Treble and bass staves. Treble staff continues the melodic line with eighth and sixteenth notes. Bass staff features chords and single notes.

XI.

System XI: Treble and bass staves. Treble staff continues the melodic line. Bass staff features chords and single notes.

System XII (first part): Treble and bass staves. Treble staff continues the melodic line. Bass staff features chords and single notes.

XII.

System XII (second part): Treble and bass staves. Treble staff continues the melodic line. Bass staff features chords and single notes.

System XIII: Treble and bass staves. Treble staff continues the melodic line. Bass staff features chords and single notes.

It was a prerogative peculiar to the ancient kings of Britain to preside at an *Eisteddfod*, or Congress of the Bards. The following curious circumstance, which happened about the middle of the seventh century, is mentioned by Dr. John David Rhys, as well as by John Rhydderch:—"King Cadwaladr sat in an *Eisteddfod*, assembled for the purpose of regulating the bards, taking into consideration their productions and performance, and giving new laws to music and poetry. A bard, who played on the harp in the presence of this illustrious assembly in a key called *is-ggwair*, or *y bragod damau*, which displeased them much, and was censured for the inharmonious effect he produced, because that was of the sound of *Pibau Morvydd* (i.e., "*Caniad Pibau Morvydd sydd ar y bragod gwynedd*" - the Song of Morvydd's Pipes is in the minor key)—it was then ordered, under great penalties, whenever he came before persons skilful in the art, to adopt that of *Mwynen Gwynedd*, the pleasing melody of North Wales, which the royal associates first gave out, and preferred. They even decreed, that none could sing with true harmony but with *Mwynen Gwynedd*, because that was in a key which consisted of notes that formed perfect concords, and the other was of a mixed nature."

It is also asserted that even the keys used in Welsh music were brought over from Ireland at the same time as the twenty-four measures. As before stated, there are five keys in Welsh music; and one of them is the *bragod-gywair* (the mixed or minor key) mentioned above, as the key in which *Pibau Morvydd* (Morvydd's Pipes) is written; therefore, it is hoped that the insertion of the above historical note will be considered a conclusive reply to such a statement.

One fact appears to have been entirely lost sight of, which is the following:—That the Congress held by Gruffydd ab Cynan, consisted of Welsh as well as Irish professors of music; therefore, as the twenty-four measures of music existed in Wales long before the Congress alluded to, as shown by the manuscript in question, the only thing the Irish can lay claim to is, that some of their musicians were present at that congress, and assisted "by the unanimous agreement of all," in reforming the twenty-four measures, and in "writing them into books at the time."

The chief object of the construction of the musical measures appears to have been for the guidance of performers on the harp and *crwth*, when they played together, which was evidently frequently the case; for the *crwth* is mentioned as a bass accompaniment to the harp, as appears from the music written for it, and from its compass, which, when tuned in the low key of C (*is-ggwair*) was as low as the violoncello of the present day.

I find that this subject has already been written upon, about the middle of the last century, by Lewis Morris (who appears to have been the possessor of the ancient Welsh manuscript in question, in those days), in a publication entitled, *Ancient British Music*: and as it is most interesting, I shall leave him to speak for himself:—

"There were some regulations made in the keys of music, in king Cadwaladr's time, which might be about the year 700; and Dr. John David Rhys names some keys and tunes."¹

We read of no remarkable alterations in our music, or instruments, after this till about A.D. 1100, when Gruffydd ab Cynan, Prince of North Wales (as Caradoc tells us²) reformed the disorders of the Welsh minstrels, by a statute made for that purpose. Dr. Powel, in his notes on Caradoc, informs us what this reformation was:—it prescribed their behaviour, rewards, and punishments. But the Dr. says further, that the music, for the *most part*, in Wales, in his time (not the instruments), either came over from Ireland, with the said prince and his Irish musicians, or was composed by them afterwards.

Mr. Wynne, the late editor of Caradoc's history, hath mixed all the *notes* with the *text* through the whole book, as well as in this place; and mistaking the sense of this passage in Dr. Powel, by not distinguishing between instrumental music and musical instruments (i.e., between a minuet and a fiddle), hath misled all his readers ever since, in saying that the harp and *crowd* (as he calls it) came from Ireland. Our Druids, upon the Roman Conquest, having retired to Ireland and the Isle of Man (places that the Roman sword could not then reach) it is said the theory of the British music moved along with them, and settled in Ireland particularly, which, no doubt, was the seat of philosophy and politeness for many ages, till wars and dissensions buried almost all in oblivion.

As to Dr. Powel's note on Caradoc, before-mentioned, where he argues from the Irish names of the tunes in our ancient books of music, that *most part* of our British music was had from the Irish:—if so, it was but paying what was borrowed before. But it seems the Dr. had no great knowledge in that art, or had not seen many books of music. A good antiquarian may be a bad musician. It seems to turn out quite otherwise to what he says; for most of the terms of art, names of tunes, keys,

¹ Dr. J. D. Rhys' *Grammar*, p. 303.

² Carad. Chron. in Vit.—Gruffydd ab Cynan.

&c., in our old British books (of which I have seen many) are either British, or derivable from the Greek, as a great part of the language by its analogy seems to be,¹ or else are so very obscure, that neither the British nor Irish can account for them; and these, for ought we know, may be the antiquated terms of the Druids.²

The enumeration of two particular keys being Irish, described in our old books of British music, as *Y Cynair Gwyddeliig Dycithr*, and *Y Lleddd Gynair Gwyddyl*; i.e., the strange Irish key, and the flat Irish key, plainly show all the other keys (flat and sharp) are British; and some pieces of music attributed to the Irish, or that bear Irish names, which are but few, as *Y Gaingc Ddu o'r Werddon*; i.e., the black tune from Ireland, &c., demonstrate the same.

But what clears all up, in regard to the above passage, is the following account I find in an old manuscript of British music. After several examples of the measures of music in composition, after the manner of the Britons, says he:—

'Llyma'r pedwar mesur ar hugain cerdd dant, yn ol rheol, fesur oll, fal y cyfansoddwyd mewn Eisteddfod,' &c., i.e., these are the twenty-four measures of instrumental music, all according to the rule of measure, as they were composed in a congress before many doctors of the science, of Britons, curious in that art, and others of Irish, in the time of Gruffydd ap Cynan, and were wrote in books by order of both parties: viz., the British and the Irish, principal and royal, of that time, and copied from thence,³ &c.

Hence, it appears that Prince Gruffydd ap Cynan only brought some of the chief Irish musicians with him, who joined with the Britons in regulating the art of composition; and, whether the Irish had kept their music in greater perfection than the North Wales men, or not, this prince, having been born and bred in the city of Dublin, and thereby having imbibed a natural affection for the Irish music, he, at least, thought so, which occasioned the above mentioned congress.

It is to be supposed that the wars and distractions in Britain (which are never friends of learning) drove what little knowledge was left here into the mountains of Wales, as the most safe retirements; and there remains to this day, among those simple well-meaning Britons, for all that the Romans, Picts, Scots, Saxons, Danes, and Normans, could do. The peculiar air of their music, the method of singing, plainly shows it, even at this distance of time."

With regard to the source from which the Welsh first derived their notation, as contained in the ancient manuscript, I am strongly of opinion that it was brought over from Italy at a very early period; and I think I shall be supported in this opinion by the following interesting quotation from Sir John Hawkins' "*History of Music*:"—

"The history of the conversion of the Saxon inhabitants of this island to Christianity in the year 585, is related by all our historians, particularly by Bede, whose account of it, as exhibiting a very natural representation of the simplicity of manners which then prevailed, is here inserted:—"It is reported that merchants arriving at Rome, when on a certain day many things were to be sold in the market place, abundance of people resorted thither to buy; and Gregory himself with the rest, where, among other things, boys were set to sale for slaves, their bodies white, their countenance beautiful, and their hair very fine. Having viewed them, he asked, as is said, from what country or nation they were brought; and was told from the island of Britain, whose inhabitants were of such a presence. He again enquired whether those islanders were Christians, or still involved in the errors of paganism; and was informed that they were pagans. Then fetching deep sighs from the bottom of his heart, 'Alas! what a pity,' said he, 'that the author of darkness is possessed of men of such fair countenances, and that being remarkable for such graceful aspects, their minds should be void of inward grace.' He therefore again asked what was the name of that nation; and was answered that they were called Angles. 'Right,' said he, 'for they have an angelic face; and it becomes such to be co-heirs with the angels in heaven.' 'What is the name,' proceeded he, 'of the province from which they are brought?' It was replied that the natives of that province were called *Deiri*. 'Truly *Deiri*,' said he, 'withdrawn from wrath, and called to the mercy of Christ. How is the king of that province called?' They told him his name was *Ælla*; and he, alluding to the name, said, 'Hallelujah, the praise of God the Creator must be sung in those parts.' Then repairing to the bishop of the Roman and apostolical see (for he was not himself then made Pope), he entreated him to send some minister of the word into Britain, to the nation of the English, by whom it might be converted to Christ.¹

The sight of these children, and the knowledge which Gregory thereby acquired of this country and its inhabitants, were the motives for sending Augustine, the monk, hither; with whom, as we are expressly told by Johannes Diaconus, who wrote the life of St. Gregory, *singers* were also sent (Augustine then going to Britain), and afterwards dispersed through the west, who thoroughly instructed the barbarians in the Roman institution. The same author proceeds to relate that after the death of these men the modulation of the western churches became very corrupt, and continued so till Pope Vitalianus the First, who introduced the organ into the choral service, sent John, a famous Roman singer, together with Theodore, afterwards archbishop of Canterbury, by the way of France into Britain, who corrected the abuses that had crept into the church service of this, as it should seem, favourite people."

It is more than probable, therefore, that the system of notation in the Welsh manuscript was brought over here by the

¹ See Pezron's "*Antiq. of Nations*," and Lhwyl's "*Archæologia Britannica*."

² *Abaris* (which our critics pronounce *Ap Rhys*) was a noted British Druid, in the time of Pythagoras, and is mentioned by Roman authors.

³ A literal translation.

¹ Bed. "*Hist. Ecclesiast.*," lib. II. cap. i.

singers whom Gregory sent to Britain with Augustine. This would account for the great similarity between the notation and Gregory's own, with all his improvements, to which I have called attention earlier in this article. Further evidence in favor of the above supposition is afforded by the frequent recurrence in the manuscript of a purely Italian word—*bis*—which signifies, in that language, to repeat; and whenever a phrase is to be repeated, this word is used; therefore, it is highly probable that it was adopted by the Welsh at the same time as the notation itself.

Dante and Galileo both assert that Italy derived the harp from Ireland; thereby showing that there was frequent intercourse between Italy and the west. It is true that, if this was the case, it appears strange that no specimen of the harp with *two rows* of strings (which was the one in use in Italy at the time mentioned) should have been handed down to the present time in Ireland, instead of the primitive, wire-strung, single-stringed instrument, which is the only one we are acquainted with in connection with that country. However, in Galileo's "*Dissertation on Ancient and Modern Music*," printed in Florence in 1581, we have his own words for it; and the following is a translation from the original, in the library of Jesus' College, Oxford, as given in Bunting's "*Ancient Music of Ireland*."

"Among the stringed instruments now in use in Italy, the first is the harp, which is only an ancient *cithera*, so far altered in form by the artificers of those days as to adapt it to the additional number and the tension of the strings, containing, from the lowest to the highest note, more than three octaves. This *most ancient instrument* was brought to us from *Ireland* (as Dante says¹) where they are excellently made, and in great numbers; the inhabitants of that island having practiced on it for *many and many ages*: nay, they even place it in the arms of the kingdom, and paint it on their public buildings, and stamp it on their coin, giving as the reason their being descended from the royal prophet David. The harps which these people use are considerably larger than ours, and have generally the strings of brass, and a few of steel for the highest notes, as in the *clavichord*. The musicians who perform on it keep the nails of their fingers long, forming them with care in the shape of the quills which strike the strings of the spinnet. The number of the strings is fifty-four, fifty-six, and even sixty; though we do not find that among the Jews, those of the prophets, cithera, or psaltery, exceeded ten. I had a few months since (by the civility of an *Irish gentleman*) an opportunity of seeing one of their

harps; and after having minutely examined the arrangement of its strings, I found it was the same which, with double the number, was introduced into Italy a few years ago, though some people here (against every shadow of reason) pretend *they* have invented it, and endeavour to make the ignorant believe that none but themselves know how to tune and play on it. And they value this art so highly, that they ungratefully refuse to teach anyone.

But to return to the tuning of the harp. I will, to assist those who wish for information on the subject, give the following instructions:—I begin by saying, that the compass of the fifty-eight strings which are stretched on it, comprehend four octaves and one tone, not major and minor, as some have imagined; but, as I have said before, in the manner of keyed instruments. To proceed: the lowest string, both for B natural and B flat, is double C in the bass; and the highest is D in alt. Wishing now to tune for B flat, the sixteen lowest strings on the left hand are to be distributed according to the common *diatonic scale*, and the *fourteen opposite to them* on the right hand side (leaving aside, however, the unisons D and A) are to be of the *chromatic scale*, conformable in its nature to the said *diatonic*. The fifteen ascending strings that follow these are to be tuned to the *diatonic scale*, according to the manner of the sixteen lowest notes on the left side; and thirteen that follow next above the first sixteen perform the office of the lowest ones on the right side.¹

When it is desired to play on B natural, the flat B's of each diatonic are to be taken away and put in both the chromatics in the places of B naturals, and these are to be put in the places of the diatonic, both on the left and right side.

This method was recommended by the inventor for the convenience and facility which it gives to the fingers of both hands, particularly in performing diminutions and extensions. We find among the above mentioned strings, five times C, 5 D, 4 E, 4 F, 4 G, 4 A, 4 B flat, 4 B natural, four unisons of D, and four of A, four diesis of C, four diesis of F, four diesis of G, and four flats of E, which make in all fifty-eight strings. There are besides wanting for the perfections of the various harmonies, the four diesis of D, the four flats of A, for which, in those airs that require them, we make use of their unisons among the chromatic strings, which unisons greatly increase the facility of the diminutions, as clearly appears in practice, a facility that is chiefly produced by the distribution already explained."

"The harp is so like the *epigonium* and *simicon*, that we may reasonably assert that it is one of them. Nor do I think that those who affirm that the strings were stretched in the same manner and proportion on them as on it were far wrong. Now, these instruments were not introduced till after people had begun to play in *concert*, and this method of placing the strings is more ancient. If any doubt should arise in your mind whether the harp may be tuned like the lute, or like keyed instruments, the recollection of what I have said upon that subject, will, undoubtedly, remove it. I will

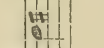

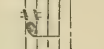

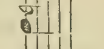

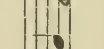

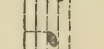

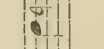

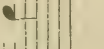

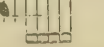
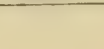
¹ Dante lived about A.D. 1300.

¹ See the diagram on the next page.

DIAGRAM OF GALILEO'S SCALE OF THE HARP,
With two rows of strings, as used in Italy in his time.

TEMPERAMENTO DELL' ARPA.

Acuto.

<i>Parte Destra.</i>			<i>Parte Sinistra.</i>		
	— D. dd. 1.	.			
	— C. cc. 2.	.		3. X. C. cc. —	
	— B. bb. 4.	.		5. hhh. —	
	— A. aa. 6.	.		7. A. aa. —	
	— G. g. 8.	.		9. X. G. g. —	
	— F. f. 10.	.		11. X. F. f. —	
	— E. e. 12.	.		13. $\sharp$ e. —	
	— D. d. 14.	.		15. D. d. —	
	— C. c. 16.	.		17. X. C. c. —	
	— B. b. 18.	.		19. hh. —	
	— A. a. 20.	.		21. A. a. —	
	— g. 22.	.		23. X. g. —	
	— f. 24.	.		25. X. f. —	
	— E. 26.	.		27. $\sharp$ e. —	
	— d. 28.	.		29. d. —	
	— X. c. 30.	.		31. c. —	
	— h. 32.	.		33. b. —	
	— a. 34.	.		35. a. —	
	— X. G. 36.	.		37. G. —	
	— X. F. 38.	.		39. F. —	
	— $\sharp$ E. 40.	.		41. E. —	
	— D. 42.	.		43. D. —	
	— X. C. 44.	.		45. C. —	
	— h. 46.	.		47. B. —	
	— A. 48.	.		49. A. —	
	— X. T. 50.	.		51. T. —	
	— X. FF. 52.	.		53. FF. —	
	— $\sharp$ EE. 54.	.		55. EE. —	
	— DD. 56.	.		57. DD. —	
		.		58. CC. —	

Grave.

not pass over in silence the fault some have attempted to find with the lute, when, without any reason, they say that a keyed instrument is more perfect (in its harmonies) than any other kind, and consequently than the lute. How far this is from the truth may be clearly understood from what has been said in relation to the tuning of the intervals to the invention and origin of modern instruments. I say that *from the harp*, considering its resemblance in name, in form, and in numbers, disposition, and materials of its strings (though the professors of that instrument in Italy say that *they* have invented it), the *harpsichord* probably had its rise, an instrument from which were formed almost all the other keyed instruments.¹

According to Galileo's scale of the harp with two rows of strings, it was played with the *right* hand in the treble, and the *left* hand in the bass; as the diatonic row of strings in the treble is on the *right* side down to the centre of the instrument, and continued from that point on the *left* side in the bass, the notes of the scale on the opposite side being the accidentals.

The invention of the Welsh triple harp, with three rows of strings, naturally followed; for, as music advanced, the inconvenience of being circumscribed within the limited compass of the diatonic scale on either side of the instrument (as seen in Guido's diagram of the harp, with two rows of strings) would soon be felt; therefore, the diatonic scale was extended on each side to the full extent of the harp, with a centre row of accidentals, accessible from either side. The ample resources thus attained by the invention of the triple harp, as being so far in advance of any other instrument hitherto known, gave a powerful impetus to the progress of music in the Principality, and may go far to account for the superior beauty, in an artistic point of view, of the national music of Wales over that of any other country.² However, the science of music having so rapidly advanced within the last century, rendered it absolutely necessary

that still further improvements should be made in the harp, in order to admit of modern music being played upon it. The difficulty of playing upon the inner row of strings of the triple harp in rapid passages, gave rise to the invention of the pedal harp, which was an immense improvement, in a musical sense, upon any former invention, as it admits of the most rapid modulation into every key, and enables the performer to execute passages and combinations that would not have been dreamt of previously. Another remarkable advantage has been attained by this invention: namely, the reduction in the number of strings to one row, which not only enables the performer to keep the instrument in better tune, but to use a thicker string, and thus attain a quality of tone, which, for mellowness and richness, may be compared with that of any other instrument in existence.

Having explained, to the full extent of my power, the nature of the contents of the ancient Welsh manuscript, I now conclude, with the insertion of a transcription of another of the tunes contained in it (page 1115)—*Gosteg Darydd Athraw*—on account of its great singularity and evident antiquity. It is composed in one of the twenty-four measures—*Corfiniur*; and I may as well state that these measures do not appear anywhere in the music of Wales after the date to which the manuscript alludes (A.D. 1100)—a circumstance which I consider most fortunate; for, although most ingeniously contrived, and well adapted to the purpose for which they were intended, at that early period, nevertheless, had such rules remained in force, they would have had the effect of rendering our national music intensely monotonous and uninteresting, and would have thoroughly destroyed all freedom of imagination in musical composition. Instead of which, the national music of Wales is remarkable for its beauty of melody, richness of harmony, and regularity of construction, as well as for its variety of expression, such as pastoral simplicity, touching plaintiveness, and warlike boldness—the latter being, perhaps, its most characteristic feature.

JOHN THOMAS

(PENCERDD GWALIA).

London, 1869.

¹ *Vincenzio Galileo* (Galilei) was a noble Florentine, and father of the great Galileo, and a proficient in music, being an excellent performer on the lute.

² British history mentions one, *Blegynwryt*, a king of Britain, about one hundred and ninety-nine years before Christ, who was a great master of instrumental music, and upon that account called the *God of Harmony*. *Amianus Marcellinus*, who flourished about three hundred and eighty years after Christ, tells us that the tribe of Britons, called *bards*, sung in well-made compositions to the *lyra* (commonly translated a *harp*) the heroic acts of their great men.—*Anc. Brit. Mus.*

GOSTEG DAVYDD ATHRAW.

CORVINIWR.—11001011.—*Is-gydwair.*

Moderato.

I.

First system of music for part I, measures 1-4. The treble staff contains eighth-note patterns, and the bass staff contains quarter-note accompaniment.

Second system of music for part I, measures 5-8. Measures 7 and 8 feature triplets in the treble staff and a repeat sign in the bass staff.

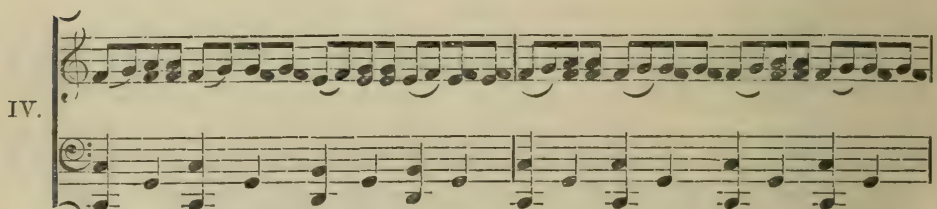
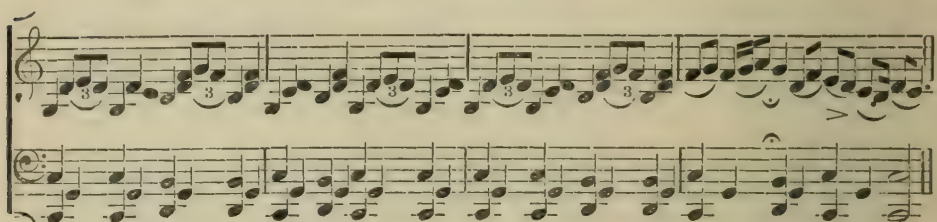
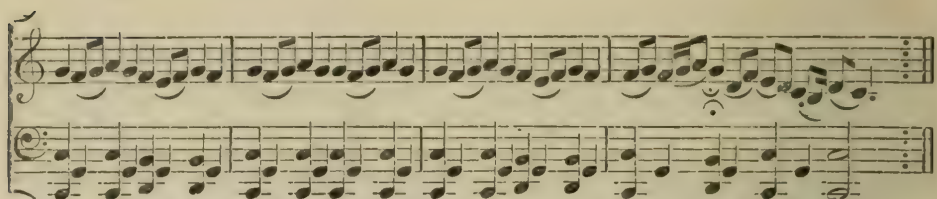
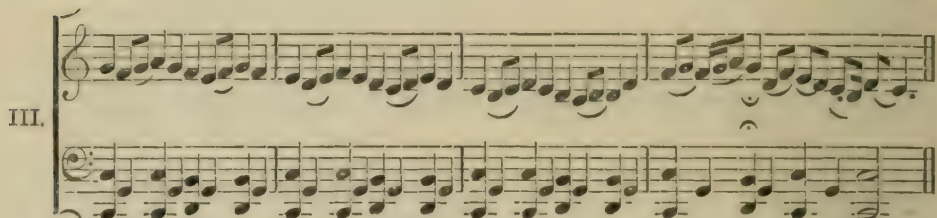
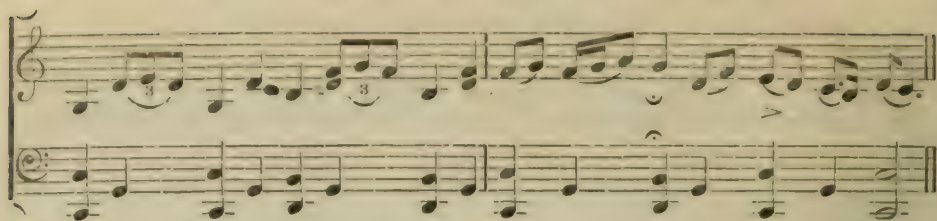
Third system of music for part I, measures 9-12. Measures 9-11 feature triplets in the treble staff, and measure 12 ends with a repeat sign.

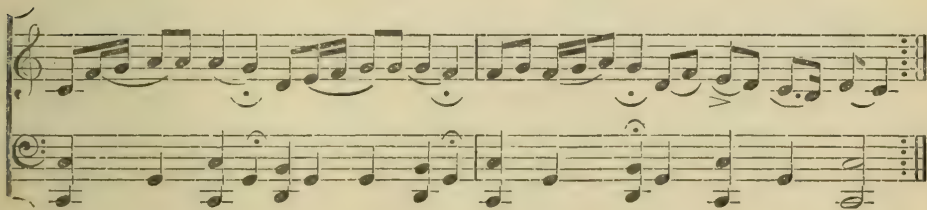
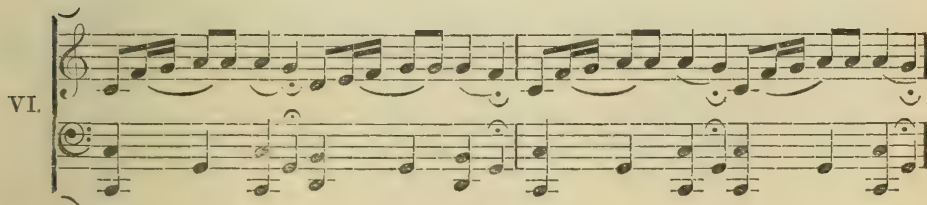
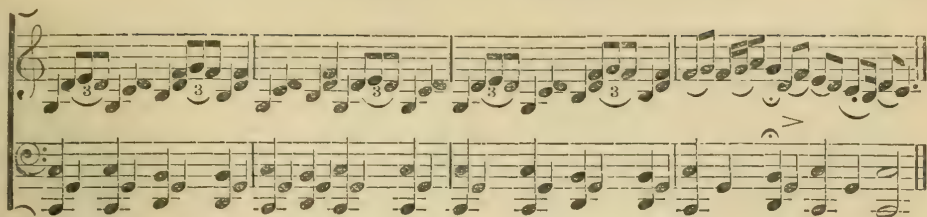
II.

Fourth system of music for part II, measures 1-4. The treble staff contains eighth-note patterns, and the bass staff contains quarter-note accompaniment.

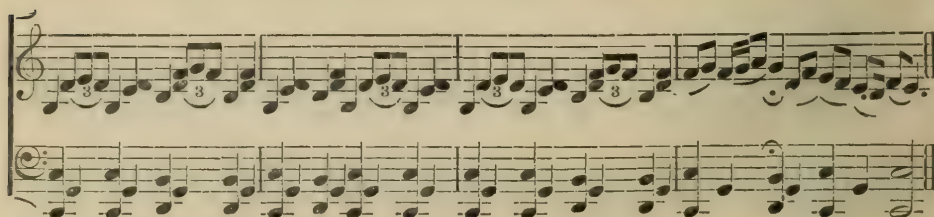
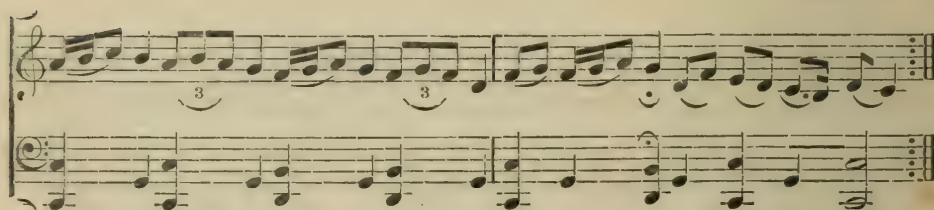
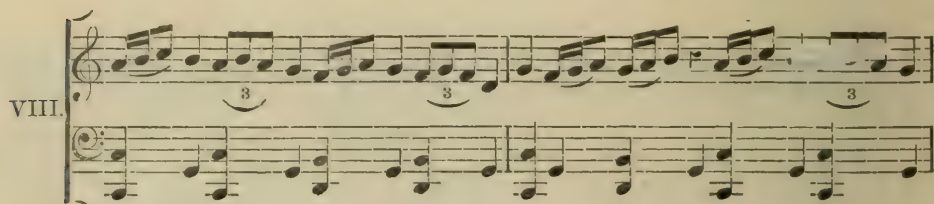
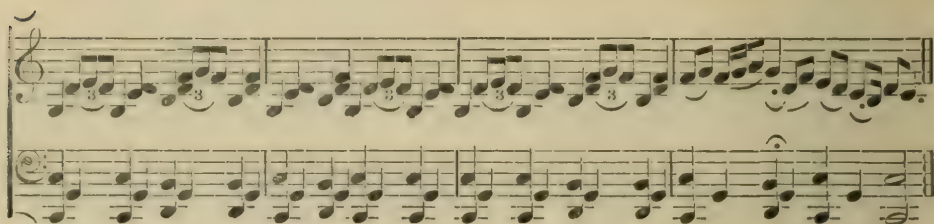
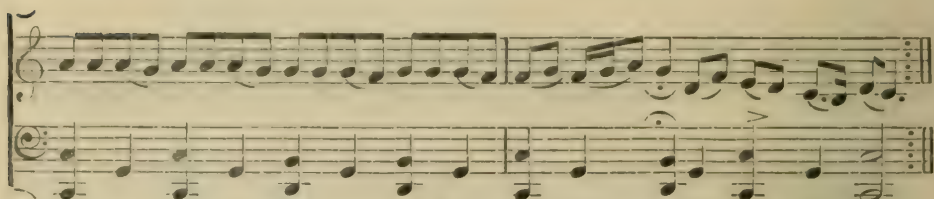
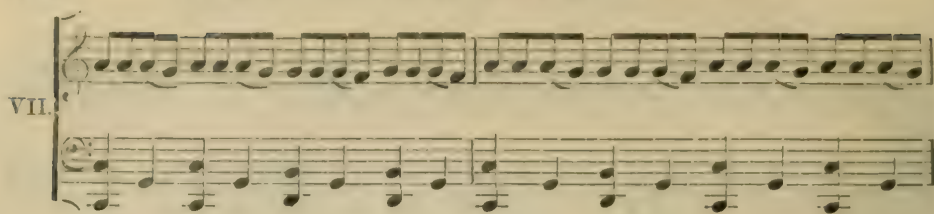
Fifth system of music for part II, measures 5-8. Measures 7 and 8 feature triplets in the treble staff and a repeat sign in the bass staff.

Sixth system of music for part II, measures 9-12. Measures 9-11 feature triplets in the treble staff, and measure 12 ends with a repeat sign.

IX.

The musical score for IX consists of two systems. Each system has a treble staff and a bass staff. The notation includes various note values, rests, and ornaments. The first system ends with a repeat sign. The second system also ends with a repeat sign.

Moderato.

X.

The musical score for X consists of two systems. Each system has a treble staff and a bass staff. The notation includes various note values, rests, and ornaments. The first system ends with a repeat sign. The second system also ends with a repeat sign.

ERRATA.

For Bartholomon, read Barthelemon.

PAGE 1208.—“*Musurgia seu praxes musicae. Ilius primo quæ Instrumentis agitur certa ratio, ab Ottomaro Luscinio Argentino duobus Libris absoluta. Argentorati apud Ioannem Schottum, Anno Christi, 1536.*”

PAGE 1209.—Viol da Braccia.

A LIST OF SUBSCRIBERS' NAMES.

"Andreas o Fôn," Mold.

Bain, James, Esq., 1 Haymarket, London, S.W.
Banks, R. W., Esq., Ridgebourne, Kington, Herefordshire.
Bebb, Mr. Evan, Llanfair, Welshpool.
Bell, Mr. Edward M., Manager of Tin-plate Works, Coatbridge.
Bennet, Nicholas, Esq., Glan'rafon, Trefeglwys, Montgomeryshire.
Bevan, Thomas, Esq. (*Caradawc*), Abergavenny.
Bowen, Rev. H. P., Grove villa, Brentwood, Essex.
Bowen, H., Esq., Menai street house, Beaumaris.
Breece, Edward, Esq., solicitor, Portmadoc.
Breese, Mr. John, tailor, Dolfach, Llanbrynmair.

Caleb, Mr. D., Milestone house, Merthyr Tydfil.
Cartwright, Mr. Edward, 4 South Castle street, Cardiff.
Chambres, P. H., Esq., Llysmeirchion, Denbigh.
Cooper, A., Esq., 181 Fleet street, London.
Colendy, Rev. Derwent, Hamwell Rectory, Middlesex.
Conway, W., Esq., 11 Chapel Walks, Manchester.

Davies, Edward, Esq., Dolcaradog, Machynlleth.
Davies, Robert, Esq., surgeon, Llanfairtalhaiarn.
Davies, J., Esq., H. M. Office of Works, Whitehall place, London.
Davies, D., Esq., Maesffynnon, Aberdare.
Davies, Jesse Conway, Esq., M.D., Holywell.
Dawkins, —, Esq., Pont y pridd.
Davies, D., Esq., 2 Queen's square, Bristol.
Davies, W., Esq., sculptor, 208 Euston Road, London.
Davies, D., Esq., Ystrad, Pont y pridd.
Davies, Rev. J., Independent minister, Cardiff.
Davies, Mr. W., (*Teilo*), Medical Hall, Llandilo.
Davies, E. W., Esq., 21 Trafalgar Road North, Egremont, Birkenhead.
Davies, Rev. John, Henry's Mount, Haverfordwest.
Davies, Mr. J. J., (*Ieuan Ddu*), Alltwen, Pontardawe.
Davies, Rev. E. T., Independent minister, Abergele.
Davies, Mr. Evan (*Myfyr Morganwg*), Pont-y-pridd.
Davies, Mr. Thomas, (*Dewi Wyn o Essyllt*), Dinas Powis, Cardiff.
Davies, Mr. D., Pen y fynydd, Llangeler, Carmarthen.
Davies, Rev. D., Independent minister, Horeb, Morriston.
Davies, D., Esq., Wenallt, Llangeitho.
Davies, Mr. Thomas, weaver, Cynwyd, Corwen.
Davies, Mr. D. R., bookseller, Eaton Town, Swansea.
Davies, Mr. Griffith, bookseller, Ystalyfera.
Davies, Mr. William, bookseller, Aberdare.
Davies, Mr. David, bookseller, Machynlleth.
Davies, Mr. William, Bethel, near Bala.
Davies, Mr. Eleazar, Gellifor, near Ruthin.
Davies, Mr. Thomas, Dyserth, near Rhyl.
Davies, David E., Esq., Portland street, Aberystwyth.
Davies, Rev. John, High street, Aberdare.
Davies, Mr. W., printer, Dean street, ditto.

Evans, Rev. Owen, Calvinistic Methodist Minister, Mostyn, Holywell.
Edisbury, Mr. J. T., chemist, Wrexham.
Edwards, Joseph, Esq., 40 Robert street, Hampstead Road, London.
Edwards, Thomas, Esq., Prenbrigog, Argoed, near Mold.
Edwards, Rev. J. C., Ingoldswell Rectory, Lincolnshire.
Edwards, Rev. Thomas Wynne, vicar of Rhuddlan.
Edwards, Mr. Edward H., draper, Abergele.
Edmonds, Mr. Thomas, at 24 Old Haymarket, Liverpool.
Edwards, Mr. Thomas, Darrenlas, Mountain Ash, Aberdare.
Edwards, Rev. G., Llangadfan Rectory, Welshpool.
Edwards, Mr. Edward, bookseller, Aberystwyth.
Elias, John R., Esq., Pentraeth, Anglesea.
Ellis, Robert, Esq., Cae coch, near Carnarvon.
Evans, Mr. William, schoolmaster, St. George, St. Asaph.
Evans, Mr. Ellis, Ebenezer, near Caernarvon.
Evans, Mr. T. T. (*Lluestwr*), Aberarth, Aberaeron.
Evans, Mr. Oliver, Bont uchel, Ruthin.
Evans, Mr. John, "Prince of Wales," Kenfig hill.
Evans, Mr. D., tanner, Machynlleth.
Evans, Rev. D., Llansantffraid, Corwen.
Evans, Mr. Thomas P., Ystrad, Caerphilly, Cardiff.
Evans, Thomas, Esq., 252 Falkner street, Windsor, Liverpool.
Evans, —, Esq., Mansion house, Brecon.
Evans, Rev. J., Talgarth, Breconshire.
Evans, Rev. J., Pen y sarn, New Quay, Cardigan-shire.
Evans, Mr. Ebenezer, Nantglyn, Denbigh.
Evans, Mrs. M. A., Upper Wharf, Brecon.
Evans, Mr. Philip, bookseller, Cwmdar, Aberdare.
Evans, Mr. Edward, bookseller, Rhymney.
Evans, Mr. Evan, flannel merchant, Dolobran, Dinas Mawddwy.
Evans, Mr. David, Stamp Office, Bala.
Evans, Mr. Humphrey, Llanrhaiadr, Oswestry.
Evans, Mr. William, 8 Sun street, Exmouth street, Birkenhead.
Evans, Mr. Thomas, 45 Lord street, Liverpool.
Evans, Mr. Francis, bookseller, Pwllheli.
Evans, Rev. Thomas, Rock, Blackwood.
Everett, Mr. Samuel Lloyd, Golden Eagle Establishment, Mold.
Evans, Rev. D., the Rectory, Bala.
Foulkes, Mr. Robert, Vale street, Denbigh.
Foulkes, Rev. John, Ruthin.
Freeman, Mr. John, Nant-y-glo, Tredegar.
Games, Mr. Walter, bookseller, Hopkinstown, Pontypridd.
Griffiths, Mr. John, Pen y caean, Aberdaron, Pwllheli.
Griffith, Mr. John LL, Stanley house, Holyhead.
Griffith, Mr. E., Templeton, Narberth.
Griffith, John, Esq., Church street, Egremont, near Birkenhead.
Griffith, Mr. John, Plastirion, Llanberis, near Carnarvon.
Griffiths, Mr. H. (*Glan Afen*), Cwmavon.

NAMES OF SUBSCRIBERS.

Griffiths, Thomas Taylor, Esq., F.R.C.S., Wrexham.
 Griffiths, Griffith, Esq., Portmadoc.
 Griffith, H. Davies, Esq., Caerhŷn, Conway.
 Griffith, Mr. Daniel, ironmonger, Aberdare.
 Griffiths, Rev. D., Bethel, Port Dinorwic, Bangor.
 Griffiths, Mr. Daniel (*Brythônffryn*), Swansea.
 Griffiths, Mr. John, New street, Mold.
 Griffith, Mr. David, bookseller, Cwmafon, Taibach.
 Griffith, Mr. E., printer, High street, Swansea.
 Griffith, Mr. William, stationer, Carnarvon.
 Griffith, Mr. John O., (*Ioan Arfon*), Carnarvon.

Hamer, Mr. Thomas, Llanidloes, Montgomeryshire.
 Hamer, Mr. Edward, School house, Talywaen, Pontypool.
 Hammer, Sir John, M. P., Bettisfield Park, Whitchurch, Salop.
 Harries, Mr. D., Caerowyn, Taliaris, Llandilo.
 Harries, Thomas, Esq., Llanelly.
 Harries, Mr. John, Weston, Narberth.
 Harries, W., Esq., Gwendraeth, Llanelly.
 Hayman, Mr. A., bookseller, Neath.
 Heaton, Rev. H. C., M.A., vicar of Bettws yn rhos, Abergel.
 Henry, Rev. D. (*Myrddin Wylly*), Pen y groes, Llandilo.
 Henry, Thomas, Esq., Neath.
 Heywood, Higginbottom, Smith & Co., Messrs., Hyde road, Manchester.
 Howell, D., Esq., solicitor, Machynlleth.
 Howells, Mr. Daniel, Pontardawe, Swansea.
 Hughes, Thomas, Esq., Ystrad, Denbigh.
 Hughes, W., Esq., 1 Castle street, Conway.
 Hughes, Mr. Benjamin, ironmonger, Aberystwyth.
 Hughes, Mr. W., 10 Albert street, Castlefields, Shrewsbury.
 Hughes, Mr. Josiah, 237 High street, Bangor.
 Hughes, Mr. J., (*Idanfryn*), British school, Amlwch.
 Hughes, Mr. Rowland, bookseller, Ebenezer, near Carnarvon.
 Hughes, Rev. David, B.A., Tredegar.
 Hughes, Mr. Hugh O., Hafod, near Carnarvon.
 Hughes, Mr. Robert, Rhydyddan, Pentrevoelas, Llanrwst.
 Hughes, J. G., Esq., 120 Breck road, Liverpool.
 Hughes, J., Esq., 33 King street, Chester.
 Humphreys, R. J., Esq., L. & N. W. R. Engineer's Office, Crewe.
 Hughes, Mr. R., Mountain Battery, Holyhead.
 Hughes, Rev. J., Gwernafiel, Holywell.
 Hughes, Mr. John (*Ioan Cernyw*), Llangerniew, Llanrwst.
 Hughes, Mr. T., 53 Netherfield road, Liverpool.
 Hughes, Mrs. Bodarboth, Portdinorwic.
 Hughes, Mr. Thomas, bookseller, Dinas, Pont-y-pridd.
 Huws, Mr. J. W., Llanfaelog, Anglesea.

Isaac, Rev. D. LL, rector of Llangathan, Llandilo.

James, Rev. D., Panteg Rectory, Pont-y-pool.
 James, J. Esq., Pentre-mawr, Llanrhystyd, Aberystwyth.
 James, Rev. T. (*Llallawg*), Netherthong, Huddersfield.
 Jarret, G., Esq., Glasfryn, Harrow-on-the-hill.
 Jenkins, Josiah R., Esq., M. D., Ruthin.
 Jenkins, J. D., Esq., Rhyd-y-banau, Lampeter.
 John, Mr. N. P., Pont-y-pridd.
 John, Mr. Thomas, Tŷ pica, Pentyrch, Cardiff.
 Johnes, John, Esq., Dolaucothly, Llandilo.
 Johnes, A. J., Esq., Garthmyl, Salop.
 Jones, Rev. J. Emlyn, M.A., LL. D., Llandudno.
 Jones, Thomas, Esq., M.A., LL. D., Cheetham Library, Manchester.
 Jones, Rev. J. Skinner, M. A., Pennant Parsonage, Beaumaris.
 Jones, J., Esq. (*Talhaiarn*), Hafod y gân, Llanfair.

Jones, Robert, Esq., 11 Wansey street, Walworth road, London.
 Jones, Mr. W. B., 254 Broadway, New York.
 Jones, Mr. Benjamin, chemist, London road, Wickenham.
 Jones, J. M., Esq., Banc Llugwy, Bettws y coed, Llanrwst.
 Jones, Rev. J. L., Machen, Newport, Mon.
 Jones, Mr. John, draper, &c., Prengwyn, Dysserth.
 Jones, Rev. O., B. A., Bethesda, Festiniog.
 Jones, Mr., Cambrian house, Bala.
 Jones, Mr. Thomas, Geraian, Morriston.
 Jones, Rev. E., Corris.
 Jones, Mr. Edward, 146 Price street, Birkenhead.
 Jones, Ellis, Esq., 6 Park View, Charlton road, Manchester.
 Jones, John, Esq., Todmorden.
 Jones, Edward, Esq., Heaton house, Camden street, Birmingham.
 Jones, Mr. D., miner, Llanwrin.
 Jones, Erasmus, Esq., 15 Angel court, Throgmorton street, London.
 Jones, R. G., Esq., Bethesda, Merthyr Tydvil.
 Jones, J. G., Esq., Llansantffraid, Oswestry.
 Jones, Mr. W., Cardigan Arms, Carmarthen.
 Jones, Rev. Owen, Calvinistic Methodist Minister, Llandudno.
 Jones, Rev. D. C., Abergwili, Carmarthen.
 Jones, J. J., Esq., Treceynon, Aberdare.
 Jones, Daniel, Esq., Croes Fawr, Mostyn.
 Jones, Rev. B. Rhys, Prestatyn, Rhyl.
 Jones, Rev. Edwin, 40 High street, Aberystwyth.
 Jones, Mr. N. M., Highland Place, Aberdare.
 Jones, Rev. R. Llystyn, Bryniau Alma, Tregarth, Bangor.
 Jones, D. M., Esq., 6 Alma Terrace, Merthyr Tydvil.
 Jones, Mr. G., Cefn-ger-y-grug, Aberhosan, Machynlleth.
 Jones, Mr. John, Talhaiarn Cottage, Abergel.
 Jones, Rev. N. A., 3 Crescent, Taunton, Devonshire.
 Jones, Mr. Robert, printer, Bala.
 Jones, Mr. T. G., Nant-y-fân, Ystradgynlais, near Swansea.
 Jones, Rev. J. LL, Penclawdd, Swansea.
 Jones, Rev. Francis, Calvinistic Methodist Minister, Aberdovey.
 Jones, Rev. O., Vicarage, Pentrevoelas.
 Jones, Rev. R., B. D., Llangan, Carmarthenshire.
 Jones, Rev. W., Cae-lwyd, Penmachno.
 Jones, S., Esq., Tan-y-bwlch, Llangethio.
 Jones, Mr. Isaac, Camrau, Cefnmeiriadog, St. Asaph.
 Jones, Mr. N., Derwen Fawr, Bontuchel, Ruthin.
 Jones, Mr. J. C. (*Caradog o Faldwyn*), Llangynog.
 Jones, J. D., Esq., A. R. C. P. S., Ruthin.
 Jones, W., Esq., Llangollen.
 Jones, Mr. Owen, Rhypyn-llwyd, Llangranog.
 2 copies.
 Jones, Mr. D. W., stationer, Llandilo.
 Jones, Mr. John, bookseller, Cwmtwrch, Swansea.
 Jones, Mr. Robert, grocer, Shrewsbury.
 Jones, Mr. John, bookseller, Aberayron.
 Jones, Mr. Henry, druggist, Llanfdechell.
 Jones, Mr. Hugh, printer, Mold.
 Jones, Mr. John, bookseller, Cerneddi.
 Jones, Mr. Robert, bookseller, Bethesda.
 Jones, Mr. John, 83 High street, Bethesda.
 Jones, Mr. John, 3 March Lane, Carnarvon.
 Jones, Mr. Robert, bookseller, Waunfawr, ditto.
 Jones, Mr. William, Temperance Inn, Conway.
 Jones, Mr. Robert, Stafford house, Llanrwst.
 Jones, Mr. Griffith, bookseller, Dolyddellen.
 Jones, Rev. D., Swydd-y-ffynnon.
 Jones, Mr. Ellis, printer, 49 Chapel street, Carnarvon.
 Jones, Mr. John Morris, Rhydlewis, Newcastle Emlyn.

NAMES OF SUBSCRIBERS.

- Jones, Mr. John O., Waenfawr, Carnarvon.
 Jones, Mr. Thomas, draper, Llangollen.
 James, Rev. J., Old Meeting, Mill street, Aberdare.
 Jones, Mr. Owen, Galltfoel, Llanberis.
 Jones, Mr. John, Kersal view, Pendleton, Manchester.
 Jerman, Rev. Edward, Wrexham.
 Jones, Mr. R. H., British School, Glyn Dyfrdwy, Llangollen.
 Jones, S. Esq., Tan-y-bwlch, Llangeitho.
 Jones, Mr. R. Mawddwy, Bagillt.
 Jones, Mr. W. Owen, Bryn Owen, Borth, Cardiganshire.
 Kenward, J., Esq., Cambria Cottage, Smethwick, Birmingham.
 Kirkham, Rev. J. W., Llanbrynmair.
 Lamb, Rev. George, 41 Union street, Liverpool.
 Levi, Rev. Thomas, Morriston, Swansea.
 Lewis, Mr. D., Llanrhystyd.
 Lewis, D. Seys, Esq., Victoria Iron Works, Monmouthshire.
 Lewis, Mr. E., Graig fach, Trefforest, Pont-y-pridd.
 Lewis, Mr. D., Petrys bach, Gwaethfa Wlan, Pontardulais, Llanelli.
 Lewis, Mr. John, (*Iwan Myrwy*), Tregaron.
 Lewis, Mr. David, bookseller, Stone street, Llandoverly.
 Lewis, Mr. Rees, bookseller, Merthyr Tydvil.
 Lewis, Mr. Owen, joiner, Newborough.
 Lewis, Mr. Owen, Market Place, Llangefni.
 Lumley, Rev. R., Egremont, Birkenhead.
 Llewellyn, Rev. W. P., Llangynwyd Vicarage, Bridgend.
 Llewelyn, Mr. J. D., Harp Inn, Mountain Ash, Aberdare.
 Lloyd, Morgan, Esq., barrister-at-law, 43 Chester Square, London, S. W.
 Lloyd, J. Ambrose, Esq., Rhyl.
 Lloyd, Edward, Esq., 184 Falkner street, Liverpool.
 Lloyd, Mr. R. (*Eos Chwyd*), Ystalyfera, Swansea.
 Lloyd, Mr. Walter, Gwladgarwr Office, Aberdare.
 Lloyd, Mr. John Wesley, 30 Mount Pleasant, Liverpool.
 Lloyd, P. J., Esq., Wolverhampton.
 Lloyd, Mr. D., New Tredegar, Bedwelty, Monmouthshire.
 Lloyd, H. W., Esq., 11 Milner Terrace, Upper Chelsea, London.
 Lloyd, Mr., bookseller, 12 Tithebarn street, Liverpool.
 Mackenzie, John Whiteford, Esq., F. S. A., Scot. M. R. F. N. A., Copenhagen, 16 Royal Circus, Edinburgh.
 Matthews, John, Esq., Aberystwyth.
 Maunsey, Capt., 2 Cavendish Terrace, Stanwix, Carlisle.
 Minshall, Mr. Isaac, 12 Grosvenor Square, All Saints, Manchester.
 Morgan, Rev. H. A., Jesus College, Cambridge.
 Morgan, Mr. Thomas, (*Llyfnwy*), Llangynwyd.
 Morgan, Mr. John, Rupert Lane, Everton, Liverpool.
 Morgan, Rev. Edward, Dyffryn, Merionethshire.
 Morgan, Mr. Thomas, Railway Station, Conway.
 Morgan, W. T., Esq., Rhegos, Hirwain, Aberdare.
 Morgan, Mr. J., Geufon, Pont-rhyd-y-groes, Aberystwyth.
 Morgan, Rev. M., Penclawdd, near Swansea.
 Morgan, G. Osborne, Esq., M.P., 20 Bolton street, Mayfair, London.
 Morgan, Rev. D., Rectory, Llanfrothen.
 Morgan, Mr. D., Post Office, Llangeitho.
 Morgan, Mr. D., Llwynderw, Llangeitho.
 Morgans, Rev. Richard, Wesleyan Minister, Corwen.
 Morgan, Mr. Morgan, Aman Iron Works, Llanelli.
 Morris, Mr. H., jun. (*Avaon Eryri*), Llanberis.
 Morgans, Mr. Thomas, cashier, Brymbo iron works Wrexham.
 Morris, Evan, Esq., Cadwgan Place, Aberayron.
 Morris, Mr. E. R., N. & S. Wales Coal and Lime Office, Welshpool.
 Morris, William Williams, Esq. (*Afaon*), Llanberis.
 Morgan, Thomas Owen, Esq., Aberystwyth.
 Nash, D. W., Esq., Brandon Villa, Cheltenham.
 Nicholas, Rev. Thomas, M. A., Ph.D., F. G. S., London.
 O'Brien, J. Greeves, Esq., Ystrad Rhondda, Glamorganshire.
 O'Donnatan, W. S., Esq., Foxcroft House, Portarlington.
 Oliver, Mr. John, Llanfynydd, Carmarthen.
 Oliver, Rev. H., B. A., Pont-y-pridd.
 Owen, B. J., Esq., 2 Cornwalls street, Liverpool.
 Owen, Rev. R. H., The Parsonage, Llanerchymedd.
 Owen, Rev. W. Hicks, Rhyllon, St. Asaph.
 Owen, J., Esq., Glogue Slate Quarry, New Castle Emlyn.
 Owen, Rev. John, Thrussington, Leicester.
 Owen, Mr. R., British School, Oswestry.
 Owen, Mr. O., Tan'rallt, Carnarvon.
 Owen, Rev. R. Llugwy, Acrefair, Ruabon.
 Owen, Rev. Philip, Ceryg y druidion, Corwen.
 Parry, Mr. Robert, Blueperis, near Carnarvon.
 Parry, Rev. Henry, Bylchau, near Denbigh.
 Parry, Rev. John, Calvin. Methodist College, Bala.
 Parry, Mr. Thomas, Fanoel Bropr, St. Asaph.
 Parry, Mr. R., 19 Prospect Villa, Abergavenny.
 Parry, Rev. Richard (*Gwalchmai*), Llandudno.
 Parry, Mr. Robert, bookseller, Festiniog.
 Peters, Rev. John, Independent College, Bala.
 Peers, Joseph, Esq., Ruthin.
 Phillips, Rev. G., Baptist Minister, Builth.
 Phillips, Sir Thomas, Cheltenham.
 Phillips, Rev. Morgan (*Apeiros*), Aberaman, Aberdare.
 Phillips, Mr. P. D., Church street, Merthyr Tydvil.
 Pierce, Mr. Ellis, (*Ellis o'r Nant*), Dolyddelen.
 Pritchard, Rev. John, D. D., Llangollen.
 Price, W., Esq., Glantwrch, Swansea Vale.
 Price, Mr. R., jun., Gwastad-goed, Cemaes, Machynlleth.
 Price, W., Esq., 4 Castle street, Abergavenny.
 Price, Mr. J., Blaenau, Llangernyw.
 Pierce, William, Esq., Ty'n y coed, Towyn, near Abergele.
 Price, Mr. William, bookseller, Blaenau, Monmouthshire.
 Pritchard, O., Esq., Tregaian, Anglesea.
 Pughe, Mr. Evan R., Towyn, Merionethshire.
 Pryse, W., Esq., Prospect House, Pembroke Dock.
 Pryse, Mr. Robert John, Cae Lleppa, Bangor.
 Rees, Rev. Thomas, D. D., Swansea.
 Rees, Mr. William, 50 King street, Carmarthen.
 Rees, Mr. D. R., Talbot, Aberayron.
 Rees, Mr. Josuah, Llwyn Dafydd, near New Quay.
 Rees, John, Esq., Meugoed, Caerphilly, Cardiff.
 Rees, Mr. R. Ll., Ffosdigariad, near Lampeter.
 Rees, Mr. D. (*ab Tudur*), Aberaeron.
 Rees, H., Esq., Plas Tudno, Llandudno.
 Richards, Mr. John, Brogynin.
 Ridgway, Mr. W., 169 Piccadilly, London.
 Roberts, Rev. R. J., Rectory, Ysceifiog, Mold.
 Roberts, Mr. Peter, chemist, St. Asaph.
 Roberts, W., Esq., 138 Spencer street, Everton, Liverpool.
 Roberts, Rev. W., Calvinistic Methodist Minister, Abergele.
 Roberts, Rev. R., Calvinistic Methodist Minister, Brynhyfryd, Abergele.

NAMES OF SUBSCRIBERS.

Roberts, Edward, Esq., Solicitor, St. Asaph.
 Roberts, Mr. D., Bacheirig, Llanbedr, Ruthin.
 Roberts, Mr. David, bookseller, Leg street, Oswestry.
 Roberts, Mr. David, bookseller, Taliesin.
 Roberts, Mr. H. T., Rhiwbryfdir, Festiniog.
 Roberts, Mrs. Catherine, Bethesda.
 Roberts, Mr. W. Wilson, Nefyn.
 Roberts, Mr. H., Brynrhys, Llansantffraid.
 Roberts, Mr. John, draper, Henllan, Denbigh.
 Rogers, D., Esq., Ystalyfera, Swansea.
 Rowland, Rev. L. J., Dolcaerau, Llangeitho.
 Rowlands, Mr. J. H., Haisau, Glandinorwic Slate Works, Clwt y bont, Carnarvon.
 Rowlands, Mr. J. H., Dinas Mawddwy.
 Rowlands, John, Esq. (*Hasan*), Dinorwic, Carnarvon.
 Roberts, Rev. R., Fron, Carneddi, Bethesda.
 Roberts, Mr. D., Heol Spencer, Coity, Bridgend.
 Roberts, Mr. N., schoolmaster, Clawdd-newydd, Ruthin.
 Roberts, Rev. R., Plas yn Bonwm, Corwen.
 Roberts, Mr. Rhys, bookseller, Morriston, Swansea.
 Roberts, Mr. John, Tir Llannerch, Llansantffraid, Corwen.
 Roberts, Rev. J., Independent Minister, Neath.
 Roberts, Mr. W. J., (*Gwilym Cowlyd*), Llannrwst.
 Roberts, Mr. R. P., Rhyd-y-ven, Corwen.
 Sattler, Dr. Ernest, Fluntern, near Zurich, Switzerland.
 Saunders, Rev. D., Abercarn, Newport, Monmouthshire.
 Spurrel, Mr. William, bookseller, Carmarthen.
 Stephens, Thomas, Esq., Merthyr Tydvil.
 Taylor, Henry, Esq., The Chestnuts, Sparkbrook, near Birmingham.
 Thomas, Rev. D. R., Cefn Rectory, St. Asaph.
 Thomas, Rev. Thomas, D. D., The College, Pont y pool.
 Thomas, John, Esq. (*Pencerdd Gwalia*), London.
 Thomas, Robert, Esq., at 17 Back Garm, Liverpool.
 Thomas, Mr. W., Manager of Cwmaman Collieries, Aberdare.
 Thomas, J. E., Esq., 11 Park street, Westminster.
 Thomas, Rev. W. H., Fochriw, Pontlottyn, Tredegar.
 Thomas, Mr. David, relieving officer, Carnarvon.
 Thomas, Mr. Hugh, Bruntuch, near Carnarvon.
 Thomas, Mr. R. P., 3 Ormsby Terrace, Criccieth, near Portmadoc.
 Thomas, Thomas, Esq., Ffos-y-ffin, Gelliwen, near St. Clears.
 Thomas, Robert, Esq., Penrhiwgaled, near Aberayron.
 Thomas, Mr. John, bookseller, Tredegar.
 Thomas, Mr. Robert, bookseller, Bethania, Festiniog.
 Thomas, J. W., Esq., Naplwyd, Cwmaman.
 Thomas, Rev. W., Independent Minister, Mold.
 Thomas, Mr. W., Manchester House, Llandyssul.
 Thomas, Rev. W. Independent Minister, Gwynfe, Llangadock.
 Thomas, Mr. Isaac, stonemason, Henllan, near Denbigh.
 Thomas, Mr. David, Tabernacle Row, Landore, Swansea.
 Thomas, Rev. D., Llandysilio, Narberth.
 Thomas, E., Esq., 72 Great Crosshall street, Liverpool.
 Thomas, Mr. Evan, tea dealer, Aberavon, Taibach.

Timmins, Samuel, Esq., F.R.S.L., Elvetham Lodge, Birmingham.
 Tregellis, S. Prideaux, Esq., LL. D., 6 Portland Square, Plymouth.
 Vaughan, Mr. Jenkin, Aberffwrdd, Aberystwyth.
 Victoria House Library, 47 London Road, Liverpool.
 Vine, James B., Esq., School House, Rhyl.
 Waymouth, Fred., Esq., PH. D., Plas yn Llysfaen, Abergale.
 Williams, John, Esq., Mayor of Beaumaris.
 Williams, Watkin, Esq., M. P., 8, Fig tree Court, London.
 Williams, Ignatius, Esq., The Grove, Bodfarry, 2 copies.
 Williams, Mr. W. Rees, Bodelwyddan, St. Asaph.
 Williams, Mr. Isaac, Vale street, Denbigh.
 Williams, Mr. D. (*Dewi Glan Llyfnwy*), Maesteg.
 Williams, Mr. Howell, Pont-rhyd-yr-oen.
 Williams, G., Esq., Great George street, Liverpool.
 Williams, Lewis, Esq., barrister, 4, Mitford street, Everton, Liverpool.
 Williams, D., Esq., Hamilton road, Everton, Liverpool.
 Williams, Rev. R., D. D., Broad Chalks Vicarage, Salisbury.
 Williams, W., Esq., solicitor, Bala.
 Williams, W., Esq., Llwyn-y-bettws, Tremadoc.
 Williams, R., Esq., Havelock terrace, Welshpool.
 Williams, Rev. James, Quimper, Finisterre, France.
 Williams, Mr. W., Taibach, Glamorganshire.
 Williams, Mr. W., Great North Parade, Milford Haven.
 Williams, Rev. R., (*Trebor Mai*), Llannrwst.
 Williams, Mr. W., (*Carw Coch*), Stag Inn, Tre-cynon, Aberdare.
 Williams, Mr. Thomas, Tŷ ucha'r llyn, Corwen.
 Williams, Rev. W. C., Groeswen, Pont-y-pridd.
 Williams, Mr. W., (*Creuddynfab*), Llandudno.
 Williams, Rev. J. H., Llangadwaladr, Anglesea.
 Williams, Rev. R. (*Hwfa Môn*), London.
 Williams, Mr. Howell, Pantygerridan, Aberdare.
 Williams, Mr. D., Blare street, Bala.
 Williams, Rev. R., Rhyd-y-croesau Vicarage, Oswestry.
 Williams, Rev. W. W., Menai-fron, Carnarvon.
 Williams, Lewis, Esq., Pont-y-beren, Llanelly.
 Williams, Rev. H. C. (*Hywel Cernyw*), Baptist Minister, Corwen.
 Williams, Mr. R., Tan-y-fron, Llansannan.
 Williams, Rev. W., Calvinistic Methodist Minister, Corwen.
 Williams, Mr. Thomas, Neuadd, Treleach, Carmarthen.
 Williams, Mr. D., stationer, High street, Cardigan.
 Williams, Mr. John, bookseller, Montpelier Terrace, Neath.
 Williams, Mr. Thomas, Rock, Alltwen, Swansea.
 Williams, Mr. Phillip, bookseller, Aberystwyth.
 Williams, Mr. David, Tŷ Ddewi, Dinorwic.
 Williams, Rev. Griffith, Tal-y-sarnau, Merioneth.
 Williams, Mr. William, shoemaker, Ysppyty.
 Williams, Mr. W. Cwnceiliog, near Llandilo.
 Williams, Rev. D., Dylife Parsonage, Llanbryn-mair.
 Williams, Mr. Benjamin, schoolmaster, Llangeitho, Cardiganshire.
 Williams, Edward, Esq., M.D., Wrexham.
 Wynne, Brownlow Wynne, Esq., Garthwin, Abergale.

Published in Two Volumes, Cloth boards, price £1 13s. 6d.; half calf, price £1 17s. 0d.; and in full calf, price £1 19s. 0d.

AN
ENGLISH AND WELSH
DICTIONARY,

ADAPTED TO THE PRESENT STATE OF SCIENCE AND LITERATURE;
IN WHICH
THE ENGLISH WORDS ARE DEDUCED FROM THEIR ORIGINALS, AND EXPLAINED
BY THEIR SYNONYMS IN THE WELSH LANGUAGE.

By DANIEL SILVAN EVANS, RECTOR OF LLANTYMAWDDWY.

THE English and Welsh Dictionary, by the Rev. D. S. EVANS, has now reached its sixth part, and maintains its place, as it well deserves, in public estimation. The scientific terms are rendered into Welsh in this work with far greater care and skill than has been hitherto attempted, and a large portion of them are altogether new. We have no doubt that Mr. Evans' Work will be considered one of our standard works of reference.—*Archæologia Cambrensis*.

We have no hesitation in saying that if the forthcoming parts will be equal to the first and second, it will be far superior to any similar work in our language. We are aware that this is strong language; but an attentive comparison of a few pages of its contents with those of the best works we have will fully satisfy the most incredulous that we are not saying too much. The getting up is highly creditable to Mr. Gee. We wish the undertaking the most abundant success.—*Principality*.

* The English and Welsh Dictionary, by the Rev. D. S. Evans, is a work that is everywhere well spoken of.—*Carnarvon Herald*.

In the Press, and will be published in Two Volumes, price £1 8s. 0d. in boards to Subscribers.

THE
NATIONAL DICTIONARY
OF THE
WELSH LANGUAGE,
WITH ENGLISH AND WELSH EQUIVALENTS:
TO WHICH WILL BE PREFIXED
A GRAMMAR OF THE WELSH LANGUAGE.

BY W. OWEN PUGHE, D.C.L., F.A.S.

THE THIRD EDITION, EDITED AND ENLARGED BY ROBERT JOHN PRYSE.

THE late Dr. WILLIAM OWEN PUGHE spent twenty years of his life in reading over old Welsh Manuscripts, and compiling the first edition of this valuable work; and which contained 80,000 words, and 12,000 quotations selected from the oldest and best Welsh Authors. In the second edition some thousands more were added, and the work was carefully revised by the talented author, and published in 2 vols., royal 8vo., price £3. This edition again became so scarce that another was found necessary.

The principal object of the present editor has been to embody all the words which are in the writings of our best Welsh authors from Aneurin Gwawdrydd down to Ieuan Glan Geirionydd. The work therefore contains, not only all the words which appeared in the last edition of Dr. Pughe's large Dictionary, but many thousands also which are not found in his or in any other Welsh and English Dictionary. In working out this principle, it was found necessary by the editor to include a great number of obsolete words, and of doubtful propriety; but as they are used by eminent writers, many will naturally wish to have an explanation of them. The initials of the authors' names are generally added to such words, in order that the student may see who used them. The derivations and explanations given by Dr. Pughe are adopted, as far as they go, and are deemed correct. Great care has been taken to note every obsolete, low, or doubtful word. A full explanation of the words is given in Welsh also, as well as in English, which gives the work an entirely new phase.

reunited
with old of
74-31

